СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

VIII

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ТОМ ВОСЬМИЙ

ПРИРО́ДА — РЯХТЛИ́ВИЙ

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1977

VIII том містить 15955 слів, не рахуючи тих, що даються як посилання (під літерою **П** 5496, під літерою **Р** 7459).

Редакційна колегія:

академік І. К. БІЛОДІД (голова), кандидати філол. наук А. А. БУРЯЧОК, В. О. ВИННИК, Г. М. ГНАТЮК, С. І. ГОЛОВАЩУК, доктори філол. наук Л. Л. ГУМЕЦЬКА, М. А. ЖОВТОБРЮХ, чл.-кор. АН УРСР Є. П. КИРИЛЮК, В. П. КОЗАЧЕНКО, кандидати філол. наук Л. С. ПАЛАМАРЧУК (заст. голови), Л. О. РОДНІНА, чл.-кор. АН УРСР В. М. РУСАНІВСЬКИЙ, доктор філол. наук Л. Г. СКРИПНИК, кандидати філол. наук Т. К. ЧЕРТОРИЗЬКА, Л. А. ЮРЧУК (секретар).

Редактори тому:

В. О. ВИННИК, В. В. ЖАЙВОРОНОК, Л. О. РОДНІНА,
Т. К. ЧЕРТОРИЗЬКА

Редакція мовознавства

С $\frac{70105—290}{M221(04)—77}$ 112—77

© Видавництво «Наукова думка», 1977

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Восьмий том Словника уклали: В. М. Білоноженко (**притáєний — прицмóкувати; регламéнт — розв'ю́чуватися**), В. В. Жайворонок (**причави́ти — пріч²; розв'я́заний — розкрива́вити**), В. П. Забєліна (**приро́да — присьо́рбувати; проду́маний — прожури́тися; прошаро́ваний — птома́ни; ро́зум — розумува́ти**), Ш. Г. Кренцель (**пролаві́рувати — прольо́тний²**), С. А. Малахівська (**прові́з — проду́кція; ро́зру́б — розкру́пнюватися; розтю́жити — ряхтли́вий**), А. Ф. Марахова (**проз — прокýшувати**), І. С. Назарова (**просемінáр — простуди́тися**), Н. Г. Озерова (**розпо́діл — розро́щувати**), Л. О. Родніна (**простудійо́ваний — прошамоті́ти; пуансо́н — п'ять**), Л. О. Симоненко (**пром... — просвіще́нний; р — ратифікува́тися**), М. М. Фещенко (**про — прові́дця; розкрива́ння — розподі́бнюватися**), Т. К. Черторизька (**ра́тиця — регітня́**).

Том відредагували: В. О. Винник (**приро́да — при́став; притáєний — прицмóкувати; розкрива́ння — розподі́бнюватися**); В. В. Жайворонок (**про — прожури́тися; пролаві́рувати — просвіще́нний; руса́лії — ряхтли́вий**); Л. О. Родніна (**приставáння — присьóрбувати; причави́ти — пріч²; проз— прокýшувати; просемінáр — п'ять**); Т. К. Черторизька (**р — розкрива́вити; розпо́діл — руса́к²**).

Науково-технічне оформлення рукопису восьмого тому Словника здійснили Н. П. Дзятківська та Ш. Г. Кренцель.

Помічниками редакторів тому були В. П. Забєліна та Н. М. Неровня.

Над технічною підготовкою рукопису тому в машинописі працювали: Т. М. Башловка, М. П. Богуцька, В. В. Дятчук, Н. М. Неровня, О. І. Нечитайло, Н. П. Рабенко, Н. Ю. Шиян та інші.

Коректуру прочитали: Н. М. Неровня та О. І. Нечитайло.

Матеріали тому рецензували кандидати філологічних наук В. В. Німчук та І. П. Чепіга.

Усіх, хто користується Словником, просимо надсилати зауваження та побажання на адресу: 252001, Київ-1, вул. Кірова, 4, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, або: 252004, Київ-4, вул. Рєпіна, 3, видавництво «Наукова думка».

П

ПРИРО́ДА, и, *ж.* 1. Органічний і неорганічний світ у всій сукупності і зв'язках, що є об'єктом людської діяльності й пізнання, все те, що не створене діяльністю людини; буття, матерія. *..вони* [К. Маркс і Ф. Енгельс] *побачили, що не розвиток духу пояснює розвиток природи, а навпаки — дух слід пояснити з природи, матерії...* (Ленін, 2, 1969, 7); *А ти ідеш. На небокраї яка краса огнів сія! Й разом з природою співає душа закохана твоя* (Сос., II, 1958, 21); *Я трохи відкрив лише вузеньку щілинку в таємницю природи і вже бачу, який кволий я і жалюгідний. Ну, що я знаю?* (Довж., I, 1958, 420); *Дорош теж зайнявся тихим світлом добра. Природа входила в нього духом коріння, чистотою небесної синяви, бентежила хліборобське серце* (Тют., Вир, 1964, 376); *Повітря, вода, земля, небесні тіла, рослини, тварини, тобто все, що нас оточує, і, нарешті, ми самі — все це становить світ або природу* (Курс фізики, I, 1957, 3); * Образно. *Навколо шелестіло сухе кукурудзиння. Мати-природа щільно загорнула кожний качан у дванадцять ніжних, прозорих пелюшок і закутала в жовте волоссячко* (Донч., IV, 1957, 43); // Сукупність особливостей рослинного і тваринного світу, кліматичних умов, рельєфу і т. ін. якої-небудь місцевості, країни; навколишнє географічне середовище. *Захоплений красою Кавказу й Криму, полюбив він* [О. С. Пушкін] *і ласкаву природу України* (Рильський, III, 1956, 183); *Ось ці сторінки розказали мені про тайгу, про її природу, ріки, про людей, які живуть у тайзі* (Донч., V, 1957, 208); *Після розкішної і ласкавої природи Поділля його* [Данила] *все дивувало в глибині поліських древлянських нетрів* (Стельмах, II, 1962, 55); *Щедра південна природа не встигла ще своєю буйною рослинністю прикрити рани війни* (Гончар, III, 1959, 65); // Рослинний світ навколишньої місцевості. *Природа! Ліс, безмежний густий ліс, де непорушно стоять крислаті дуби, де без всякого порядку змішалися клени з ясенами, калина з ліщиною, дуби з соснами, напоюючи повітря ароматом своїх видихів* (Досв., Вибр., 1959, 47); *Все раділо зимі — природа і птиця, тільки люди ненавиділи і проклинали її, замерзаючи в окопах, по степах, по лісах, по болотах* (Тют., Вир, 1964, 461); // Місцевість за межами великих міст, поселень, де багато зелені, свіжого повітря і т. ін. *Сільська дитина росла серед природи* (Коцюб., III, 1956, 46); *Довге життя серед природи, звичка до самотності, до споглядання, без сумніву впливають на людину, надаючи їй рис, які не властиві жителю шумного міста* (Довж., I, 1958, 493); *Я знову був серед природи. Я скучив за нею.. Адже за роки партизанської боротьби я звик до лісу, до лук, до небесного простору* (Збан., Над Десною, 1951, 203); // *перев. у сполуч. із сл.* в е с н я н а, о с і н н я *і т. ін.* Особливості навколишньої місцевості у певну пору року. *Її вражала розкішна картина осінньої природи, обсипана сонячним промінням під чистим блакитним небом* (Коцюб., I, 1955, 58); *Любий Миша! Тільки що ходила в ліс споглядати красу осінньої природи, а вернувшись, зараз сідаю писать тобі* (Л. Укр., V, 1956, 17).

Ви́твір приро́ди *див.* **ви́твір; Го́ла приро́да** — місцевість без зелені, рослинності. *Піреї — доволі бідне, з голою природою місто* (Коцюб., III, 1956, 351); **Дар (дари́) приро́ди** — те, що людина має, одержує безпосередньо від природи. *Ти везеш ці скромні дари природи* [кавуни і дині] *додому, щоб присмачити ними не зовсім солодке життя своїх ближніх* (Гончар, Тронка, 1963, 111); *Земля — найбагатший дар природи. Земля — це хліб і достаток* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 37); **Куто́к (куто́чок) живо́ї приро́ди** — у школах, дитячих садках і т. ін.— кімната, приміщення, куточок, де з навчальною метою зосереджені рослини й невеликі тварини. *На зиму забрали його* [мавпеня] *в школу, в куточок живої природи, тільки недовго прожило мавпеня там* (Гончар, Тронка, 1963, 156); *З шкури тюленя він* [Юра] *обов'язково зробить чучело і віддасть його до шкільного куточка живої природи* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 119); **Музе́й приро́ди** — музей, що зберігає та експонує колекції рослинного й тваринного світу. *26 грудня 1963 року за поданням Інституту зоології АН УРСР Президія АН УРСР винесла постанову про створення Музею природи АН УРСР* (Наука.., 2, 1969, 33); **На ло́ні приро́ди; На ло́но приро́ди** *див.* **ло́но; На приро́ді** — те саме, що **На ло́ні приро́ди** (*див.* **ло́но**). *Ольга Йосипівна, викладач біології, яка здебільшого веде заняття на природі, в теплиці чи агролабораторії, попросила слова* (Цюпа, Добротворець, 1971, 105); — *Цей тиждень я багато їздила по околицях Мілана. Їздила з одним італійцем.. Кілька днів на природі дуже зближують людей* (Ю. Янов., II, 1958, 88); **Проду́кт приро́ди** — те саме, що **Ви́твір приро́ди** (*див.* **ви́твір**). *Сама людина є часткою і найвищим продуктом природи і тому невіддільна від неї* (Вісник АН УРСР, 4, 1971, 28).

△ **Жива́ приро́да** — рослинний і тваринний світ. *Його душа була тепер у атмосфері поезії, серед живої природи, чутливої та видючої* (Фр., IV, 1950, 25); **Ме́ртва приро́да** *див.* **ме́ртвий; Нежива́ приро́да:** а) неорганічний світ; б) навчальний предмет, змістом якого є елементарні відомості про неорганічний світ. *У мене з'явилися перші дві п'ятірки — з арифметики і неживої природи* (Донч., V, 1957, 186).

◇ **Ди́во (чу́до) приро́ди** — щось незвичайне, винятково. *Сиваші, оце гниле таємниче море, не перестають дивувати Дьяконова. Диво природи. Геологічна загадка* (Гончар, II, 1959, 59); *Сестри й молоді лікарки.. зробили з мене якесь чудо природи: щохвилини приходили мацати мій пульс і все набивалися читати художню літературу* (Ю. Янов., II, 1954, 78); **Дити́на приро́ди** — те саме, що **Дитя́ приро́ди** (*див.* **дитя́**). *Жаль Марусі було розставатися з цією дивною панорамою, але коли перенесла погляд на опришка,— задивилася й на нього. І він же був*

частиною сеї красоти, дитиною сеї природи (Хотк., II, 1966, 139); **Дитя́ приро́ди** *див.* **дитя́.**

2. Сукупність фізичних та психічних особливостей, з яких складається особистість людини і які проявляються в її діях, поведінці. *Не бійся за мене, тут у мене є корективи. Одно, що моя природа тепер досить швидко каже «годі»..: заболить шия, та й лягай, а друге, що по тутешній конституції в 11 вже треба лягати спати* (Л. Укр., V, 1956, 339); *Природа людини завжди прагне більшого, замість щоденних, одноманітних форм поводження, набору слів* (Ле, Міжгір'я, 1953, 51); *— Марися Павлівна завзялась будь-що переінакшити людську природу, — іронізує Артур Пилипович.. — Але ж це не так просто* (Гончар, Бригантина, 1973, 57);// Вдача, характер кого-небудь. *Прозою ширше і більше можна обхопити життя.. До сього ще треба додати і натуру, чи природу автора* (Мирний, V, 1955, 377); // *рідко.* Природжені властивості, здібності, нахили. *У мене до цього діла природи нема* (Сл. Гр.); // Характерні риси поведінки тварин, птахів, комах. *Незважаючи на те, що бджоли використовуються людиною протягом багатьох сотень років, природа їх залишилась майже незмінною* (Наука.., 8, 1960, 37).

З (від, од) приро́ди — від народження, за природженими особливостями, властивостями. *Ремул, Рутульської породи, Троюродний був Турну сват, Хвастун і дурень од природи, Що ні робив, то все не в лад* (Котл., I, 1952, 237); *Вона з природи була трохи потайна, то й не признавалася перед чоловіком у багатьох справах* (Март., Тв., 1954, 234); *Вже мало хто пам'ятав у селі чорного від природи й дьогтю смолокура Ілька Трохименка* (Стельмах, II, 1962, 361); **Приро́да дала́** *що;* **Приро́да наділи́ла (обдарува́ла, одарува́ла** *і т. ін.) чим;* **Приро́да не пошкодува́ла** *чого* — хтось від народження має своєрідну зовнішність, якісь особливі риси характеру, здібності і т. ін. *Те, що природа дала, милом не змиєш* (Укр.. присл.., 1955, 294); [Р у ф і н:] *Люба, ти знаєш, я ніколи не вживаю супроти тебе ні тієї сили, яку мені дала сама природа, ні того права, що дає закон* (Л. Укр., II, 1951, 342); [П а н М а р к е л:] *Але що правда, то правда: природа надзвичайно щедро одарувала його* [Кармелюка] (Вас., III, 1960, 232); *Співає* [батько] *весело і сміливо, могутнім чудесним голосом, яким обдарувала його природа* (Гончар, I, 1959, 7); *Дорош.. мовчав, з цікавістю слідкуючи за чванством і людською глупотою, якої так не пошкодувала природа для зама* (Тют., Вир, 1964, 147).

3. Сукупність основних якостей, властивостей чого-небудь; суть, сутність. *Спостереження в телескоп і інші явища наукового дослідження з'ясували справжню природу Сонця, яка не має нічого в собі божественного* (Астр., 1956, 95); *Питанню про рефлекторну природу відчуття і сприймання присвячені праці Є. Н. Соколова та його співробітників* (Рад. психол. наука.., 1958, 8); *Природі українського дореволюційного театру завжди були властиві музичність і пісенність* (Мист., 1, 1959, 16); *Інтернаціональна природа радянської державності полягає в тому, що вона являє собою політичну владу, яка уособлює єдність і неподільність корінних інтересів і цілей робітничого класу, трудящих усіх національностей* (Наука і культура.., 1972, 36).

За [своє́ю] приро́дою; *рідко* **По самі́й [свої́й] приро́ді** — за своїми суттєвими ознаками, особливостями і т. ін.; у своїй суті. *Комунізм, учить партія, за своєю природою є суспільством, яке створюється зусиллями самих мас в інтересах всього народу* (Ком. Укр., 4, 1968, 20); *Радянське образотворче мистецтво за своєю природою є новаторським, бо відбиває ідеали нового суспільства, якого ще не знала світова історія* (Мист., 5, 1961, 19); *Опортуніст, по самій своїй природі, ухиляється завжди від певної і безповоротної постановки питання* (Ленін, 8, 1970, 375).

ПРИРО́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Властивий від народження; вроджений, успадкований. *Захворювання серця бувають природжені і набуті* (Хвор. дит. віку, 1955, 177); *Онися примітила, що чогось втратила природжену сміливість* (Н.-Лев., III, 1956, 34); *По всіх п'єсах дядя Ваня грав самого себе. Він умів чарувати, мав природжений гумор, знав смаки глядачів* (Ю. Янов., II, 1954, 101); *Військова виправка* [начштабу], *здавалося, була природженою* (Баш, На.. дорозі, 1967, 48).

2. Який від народження має нахил, здібності до чого-небудь; природний. [В о л ь д е м а р:] *Я творча натура, щоб ти знав. Я, можна сказать, природжений танцюрист* (Мороз, П'єси, 1959, 318); *Запевняли* [матроси] *його наперебій: — Ти ж природжений кок!* (Ткач, Жди.., 1959, 43); *Зневаживши пересуди сусідок, вона щиро віддала свою руку цьому гарячому, бурхливому старшині з вигнутими ногами природженого вершника* (Гончар, III, 1959, 189).

3. *рідко.* Який належить кому-небудь з давніх-давен; споконвічний. *— Не вільно русинові жити на природженій, споконвічній землі своїй, у руському місті Львові* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 179); // Давній, корінний. *— Жаль було б розлучати цю пару,— мовив парторг. — А втім, це од нас, здається, не залежить. Ось вам справжні, природжені, корінні господарі озера!* (Вол., Наддніпр. висоти, 1953, 85).

ПРИРО́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **приро́джений** 1, 2.

ПРИРО́ДНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **приро́да** 1. *У прикмети й забобони Рибалки вірять, Та й мисливці теж, І від примарних не втекти мереж, Усі природні знаючи закони* (Рильський, II, 1960, 122); *Природні фактори — сонце, повітря і вода — тільки тоді допоможуть загартувати організм, коли при використанні їх додержуються певних правил* (Фіз. вихов.., 1954, 56); // Створений природою, а не людиною. *Вище грядок розкидався квітник, повний яскравих квітів, а на самій середині росли чотири акації, що майже ловилися гіллям і творили великий природний холодник* (Кобр., Вибр., 1954, 148); *Пізніше виявилось, що вода, якою фашисти під час відступу затопили шахту, знайшла десь слабкий грунт, розмила його і прорвала цю природну греблю* (Ткач, Плем'я.., 1961, 114); *Природні пасовища;* // Який є в природі. *Алмаз є найтвердіша з усіх природних речовин і тому його використовують для різання скла, для буріння твердих порід, для обробки найтвердіших металів* (Хімія, 9, 1956, 105); // Зумовлений, спричинений законами природи. *Тисячолітній дуб, що виростає з маленького жолудя,— звичайне природне явище* (Жур., Звич. турботи, 1960, 10); *Після обстеження багатьох людей похилого віку вчені прийшли до висновку, що необхідно розрізняти природну і передчасну старість* (Знання.., 5, 1965, 5); // Який здійснюється відповідно до законів природи. *Якщо вентиляційне повітря переміщується під тиском.. вітру, вентиляція називається природною* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 474).

Приро́дна зо́на (сму́га); Приро́дний по́яс — територія, що характеризується сукупністю певних фізико-географічних особливостей. *Земну кулю можна поділити на природні пояси, або зони.. Кожна зона характеризується певними особливостями клімату, рослинного і тваринного світу* (Фіз. геогр., 5, 1956, 121); *Грунти і рослинність на території СРСР розподіляються по смугах або зонах, які називаються природними* (Фіз. геогр., 7, 1957, 53); **Приро́дна смерть** — смерть, зумовлена, спричинена законами природи (старінням організ-

му, невиліковними хворобами і т. ін.); своя смерть. *Рідко якому папі вдавалось зайняти місце на престолі чесним шляхом або вмерти природною смертю* (Наука.., 12, 1958, 52); **Приро́дні бага́тства (запа́си, ресу́рси** *і т. ін.*) — сукупність матеріальних цінностей (перев. корисних копалин), що є в природі якої-небудь країни, області, місцевості. — *Їм* [імперіалістам] *хотілось би прибрати до рук величезні природні наші багатства, звести нас з вами до становища своїх колоніальних рабів* (Гончар, II, 1959, 185); *Товариство отаборилося біля підніжжя алебастрової скелі, єдиного природного багатства Веренчанки* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 24); *Чи не пора вже нам заговорити про економне витрачання природних запасів?* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 168); *Характерною особливістю розвитку важкої індустрії республіки* [УРСР] *є все ширше залучення нових природних ресурсів, розвиток нових галузей народного господарства і виробництва нових видів промислової продукції* (Рад. Укр., 15.X 1961, 2); **Приро́дні уми́ови** — сукупність умов навколишньої дійсності (клімат, рослинний і тваринний світ і т. ін.) якої-небудь місцевості, країни і т. ін. *Сеньків має прекрасні природні умови: річка Оскіл, високий її берег, чудесне на горі джерело* (Вишня, I, 1956, 359); *Полісся — красивий і багатий своїми природними умовами край* (Рад. Укр., 9.XII 1956, 1).

△ **Приро́дний газ** — горючий газ, що зустрічається у вигляді великих скупчень у земній корі, у пористих породах, тріщинах, порожнинах. *Природний газ, як і нафта, складається в основному із суміші сполук вуглецю з воднем і має через це дуже високу теплотворну здатність* (Хімія, 1956, 125); *Вперше у світовій практиці у нас здійснено широке промислове застосування в металургії природного газу, що дало можливість у значних розмірах знизити витрату дорогого коксу* (Ком. Укр., 9, 1962, 19); **Приро́дний до́бі́р** *див.* **до́бі́р; Приро́дний експеримéнт** — один з основних методів наукового дослідження в психології та педагогіці в звичайних, не лабораторних умовах. *Досліди проводилися в умовах природного експерименту над собаками і мавпами* (Рад. психол. наука.., 1958, 172).

2. Справжній, натуральний; протилежне ш т у ч н и й. *Прапороносці впевнено посувалися крізь .. пошматоване клубовиння, пірнаючи та виринаючи в ньому, мовби рухались на великих висотах, нарівні з природними хмарами* (Гончар, III, 1959, 369); *Алмази.., і синтетичні, і природні, ні за хімічним складом, ні за структурою не відрізняються один від одного, вони мають однакову твердість і щільність* (Наука.., 12, 1972, 15); // Звичайний, не змінений чим-небудь. *Пані Тереза забула підфарбувати.. губи, що втратили природний колір* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 76); *Голос сотника помітно мінявся, набуваючи своїх природних тонів* (Ле, Наливайко, 1957, 260); *Все більше світало.. Холоднувата далечінь ще синьо імлилася, але все навколо вже прозорішало, окреслювалось, набирало природних довершених форм* (Гончар, III, 1959, 434).

3. Зумовлений звичайним ходом, розвитком подій; цілком нормальний, закономірний. *Панько зовсім над тим не призадумувався, з якої речі його б'ють, навпаки: йому це виділося зовсім природним* (Март., Тв., 1954, 163); *Всі були пройняті думкою про повсталу Прагу.. Козаков дивився на все це, як на свою особисту справу, звичайну і природну. Так він кинувся б на вулиці боронити дитину від скаженого пса* (Гончар, III, 1959, 431); *Лірична проза — природна і перспективна стилістична течія сучасної прози* (Не ілюстрація.., 1967, 203); // Зумовлений суттю, природою чого-небудь. *Дружба народів СРСР — це природний наслідок послідовної національної політики Комуністичної партії Радянського Союзу* (Рильський, III, 1956, 46); *Соціалістична система — природний центр притягання всіх миролюбних сил на землі* (Програма КПРС, 1961, 50).

Приро́дна річ — уживається в знач. вставн. сл. для підтвердження думки, висловлення; зрозуміло, звичайно. *Артем мовчав. Він передбачливо, зарані ще, посеред батькового запитання, кусонув хліба наскільки рота хватило, і, кутуляючи зараз, природна річ, не міг.. відповідати* (Головко, II, 1957, 250).

4. Властивий, притаманний кому-небудь від природи, від народження. *Він почутив, що в йому неначе ожило природне завзяття, прокинулась воля* (Н.-Лев., VI, 1966, 68); *Природний нахил до літературної творчості в нашій родині виявлявся яскравий* (Вас., IV, 1960, 46); — *Вітаю вас, Ніно Романівно, у вас природний педагогічний хист* (Донч., V, 1957, 449).

5. Який від народження має нахил, здібності до чогонебудь. *Не мав Бородавка жодного уявлення про тактику і стратегію, але нюх і хист природного вояки допомагав йому на морі і на суходолі вмить розгадати задум свого супротивника і розтрощити його* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 432); *Природними воїнами були люди руські* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 367); [Ш у л ь г а *(про Онисю):*] *Цікава дівчина.* [О л ь г а:] *Чудова. Природна артистка* (Д. Бедзик, Останній вальс, 1959, 25).

6. Непідробний, невдаваний. *Молодиці.. легко, граціозно, вигинаючися станом, здоровкалися зі знайомими, і кожний рух дихав природною красою і радістю життя* (Хотк., II, 1966, 63); — *Але не тільки ваша яскрава врода, ще більше, ще дужче вразив мене сміливий ваш погляд і оця гордовита, сповнена природної гідності постава* (Гончар, II, 1959, 182); // **Щирий, легкий, невимушений.** *З города пісня, гам, співи — і все це.. заходило у серце якоюсь веселою природною піснею* (Мирний, V, 1955, 349); *Інтермедії* [до драми Я. Гаватовича] *написані милозвучним природним віршем, синтаксис якого нічим не відрізняється від синтаксису прозової розмовної мови* (Рад. літ-во, 3, 1962, 75).

ПРИРО́ДНИК, а, *ч.* Те саме, що **природозна́вець.** *Взимку.. одбувся в Москві з'їзд учених природників, фізиків та математиків* (Крим., II, 1972, 267); *Увечері Галочка.. про себе подумала, що природником теж цікаво бути* (Ів., Таємниця, 1959, 16); *Радянські природники є свідомими прихильниками діалектичного матеріалізму* (Ком. Укр., 3, 1962, 60).

ПРИРО́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **приро́дник.**

ПРИРОДНИ́ЧИЙ, а, е. Пов'язаний з вивченням природи; природознавчий. *Тоньо на однім із своїх природничих походів відкрив сю скалу, і відтоді кам'яний її стіл стався улюбленим місцем обох братів* (Фр., III, 1950, 11); *Формування природничих уявлень і понять у дітей у процесі навчання було об'єктом досліджень П. Р. Чамати* (Рад. психол. наука.., 1958, 195); *Вже давно фізіолог неухильно і систематично, за строгими правилами природничого мислення, вивчає тваринний організм* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 39); // Признач. для підготовки природознавців. *З тої пори, коли Клава почала вчитися в пединституті на природничому факультеті, їхня кімната стала схожа на.. кабінет навчального закладу* (Ткач, Плем'я.., 1961, 302); // Признач. для вивчення природи. — *Я піймала вашу Галку в природничому кабінеті,— сказала дівчинка з косою* (Ів., Таємниця, 1959, 15).

Природни́ча істо́рія, *заст.*— назва описових наук — ботаніки, зоології, мінералогії. *Він слухає лекції з хімії, природничої історії, фізіології, медицини* (Видатні вітч. географи.., 1954, 43); **Природни́чі нау́ки** — сукупність наук про природу, які вивчають будову, властивості і перетворення неживої та живої природи; природо-

знавство. *Хімія і фізика — рідні сестри в сім'ї природничих наук* (Цікава хімія, 1954, 3); *В. І. Ленін вважав, що розвиток природничих наук є неодмінною передумовою для могутнього піднесення промисловості, зміцнення обороноздатності країни* (Ком. Укр., 5, 1969, 26).

ПРИРО́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **приро́дний** 2—4, 6. *В артиста одне лиш призначення — бути щирим, правдивим в природності. Бучми нашого цінність і значення — у народності* (Тич., II, 1957, 38); *Пристукнувши ногою, Гриць козирнув, намагаючись зберегти природність постави* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 43); *Як і Гоголь, Квітка широко користується всіма багатющими лексичними скарбами народної мови.., оповідними синтаксичними зворотами, чим надає своїй мові невимушеної природності й простоти, соковитого емоційного забарвлення* (Рад. літ-во, 2, 1967, 41).

ПРИРО́ДНО, *присл.* 1. Присл. до **приро́дний** 1—3, 6. [К р е ч е т:] *Коли життєве коло закінчується нормально і розпад матерії іде природно, то почуття страху зникає і людина спокійно чекає кінця* (Корн., I, 1955, 114); *Громадянська війна природно відрізняється від інших воєн тим, що форми боїв набагато різноманітніші..* (Ленін, 12, 1970, 44); *Мій хлопчище.. Щез безслідно в каламутній хвилі. Сталось се так скоро, так нежданo, Так спокійно якось і природно, Що я.. не встиг сказати ані слова* (Фр., XIII, 1954, 336); *В поводженні з іншими Ляля трималася завжди просто й природно* (Гончар, IV, 1960, 68); *Цілком природно звучать пісні сина коваля, який зріс серед сільської бідноти* (Рильський, III, 1956, 111); *Він* [«Кобзар»] *дихав новим так само природно, як люди дихають повітрям, не помічаючи його* (Жур., Дорога.., 1948, 165).

2. *у знач. вставн. сл.* Уживається для підтвердження думки, підсилення висловлення у знач. з р о з у м і л о, я с н о. *Боярин, обдарований* [князем] *такими широкими правами, ставався силою в селі і, зовсім природно, дбав про.. укріплення своєї сили* (Фр., VI, 1951, 39); *— Мої люди дуже втомилися, — зітхнув капітан. — Вони ще не відіспалися після боїв на Дніпрі, і, природно, їм треба в першу чергу відпочити* (Тют., Вир, 1964, 335); *Я, природно, не бажав би зв'язувати себе такою обіцянкою* (Кулик, Записки консула, 1958, 125).

3. *у знач. присудк. сл.* Цілком нормально, закономірно; як і треба, як і повинно бути. *Оця молодиця жила найближче, отже, цілком природно, що її цікавість була найпекучіша* (Хотк., II, 1966, 254); *Я не зможу бути безстороннім до них* [румунів та угорців]. *Та й хто з нас зможе відтепер не цікавитись ними, не стежити за розвитком їхнього життя, за їхнім рухом на новому шляху? Зрештою, хіба це не природно?* (Гончар, III, 1959, 340); *Любов Прохорівна молода й природно їй було всміхатися* (Ле, Міжгір'я, 1953, 22); *— Це природно,— сказав Мечик,— що ти захищаєш дівчину* (Донч., V, 1957, 469).

ПРИРОДНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **приро́дний** у 1 знач., напр.: п р и р о д н о е к о н о м і́ ч н и й, п р и р о д н о і с т о р и́ ч н и й, п р и р о д н о к л і м а т и́ ч н и й і т. ін.

ПРИРОДО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **приро́да** у 1 знач., напр.: п р и р о д о д о́ с л і д н и й, п р и р о д о к о р и с т у в а́ н н я, п р и р о д о о х о р о́ н н и й, п р и р о д о о х о р о́ н е ц ь і т. ін.

ПРИРОДОДОСЛІ́ДНИК, а, *ч.* Той, хто досліджує природу; природознавець, натураліст. *З дитинства спраглий до знань, до подорожей, Пржевальський задається метою стати природодослідником* (Знання.., 5, 1971, 19).

ПРИРОДОЗНА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Фахівець з природознавства, а також викладач природознавства. *Говорять учені природознавці, що ті верстви води, котрі лежать на самому дні найглибших морських глибинів* [глибин],— *се справдішня «мертва вода»* (Фр., II, 1950, 338); *У своїх лекціях в Московському університеті, наукових працях та журнальних статтях М. Максимович, як природознавець, виступав матеріалістом-еволюціоністом* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 114); *Дуже реалістично описано скіфські кочовища в природничо-історичному трактаті, який приписують грецькому природознавцю V ст. до н. е. Гіппократу* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 138); *В. І. Ленін неодноразово доводив, що природознавці зможуть витримати натиск ідеалістичного світогляду лише в тому разі, якщо вони будуть твердо стояти на позиціях діалектичного матеріалізму* (Укр. бот. ж., XVII, 2, 1960, 3).

ПРИРОДОЗНА́ВСТВО, а, *с.* 1. Сукупність наук про природу, які вивчають будову, властивості й перетворення неживої та живої природи; природничі науки. *Найновіші відкриття природознавства — радій, електрони, перетворення елементів — блискуче підтвердили діалектичний матеріалізм Маркса..* (Ленін, 23, 1972, 40); *Історія розвитку вітчизняної науки свідчить, що російські вчені, які працювали в різних галузях природознавства, здавна зайняли почесне місце в світовій науці* (Наука.., 11, 1958, 6); *Характерною ознакою сучасного природознавства є творчий пошук* (Знання.., 4, 1970, 6).

2. Навчальний предмет у середній школі, змістом якого є основи науки про природу. *Я був учителем вищої початкової школи.. Викладав фізику, природознавство, географію, історію, гімнастику* (Довж., I, 1958, 14); *Учитель природознавства має зібрані учнями зразки місцевих ґрунтів і рослин* (Рад. Укр., 13. III 1946, 4).

ПРИРОДОЗНА́ВЧИЙ, а, е. Стос. до природознавства. *М. Ф. Гамалія народився в Одесі, де й закінчив у 1881 р. природознавчий факультет університету* (Мікр. ж., XI, 2, 1949, 3); *Природознавчі екскурсії, які Іван Михайлович часто влаштовує в степ або до моря, бувають справжнім святом для учнів* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 80).

ПРИРОДОЛЮ́Б, а, *ч.* Той, хто любить природу; любитель природи. *Частину своєї душі, душі пристрасного природолюба й болільника за природу вклав він у душу.. героїні повісті* (Донч., VI, 1957, 624); *Книжка* [«Мисливець і рибалка України»].. *зацікавить природолюбів* (Рад. Укр., 25.III 1964, 3); *Так уже повелося, що в березні відзначається День птахів. Дорослі і молоді природолюби встановлюють на деревах шпаківні, влаштовують житла для співочих птахів* (Веч. Київ, 18.III 1969, 4).

ПРИРОДОЛЮ́БЕЦЬ, бця, *ч., розм.* Те саме, що **природолю́б.** *Стежкою тою ходять природолюбці літом звиджувати* [оглядати] *знаний камінь* (Фр., VIII, 1952, 223); *Любов до природи привела поета.. до захоплення творчістю великого та благородного природолюбця: Фомін перший у нашій поезії пише вірші і поему про Мічуріна* (Мас., Життя.., 1960, 144).

ПРИРО́ДОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **приро́да.**

ПРИРОЖДЕ́ННИЙ, а, е, *заст.* Природжений. *Хто ж то був у неї* [Явдохи].., *як усяк її цурався, бачивши, що вона є прирожденна відьма* (Кв.-Осн., II, 1956, 188); *— В неї* [Ваті] *є прирожденна естетичність: все їй здається театром, сценою* (Н.-Лев., IV, 1956, 103); *— Малаєць — наш хазяїн — був прирожденний моряк.*

В тих краях морем здебільшого ходять малайці (Ю. Янов., II, 1958, 152).

ПРИРОЗУМІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **прирозуміти.** «*Не треба листів..!*» — *хотів був гукнути Микола Павлович їй услід, але цікавість перечитати хитро прирозуміlу принаду переважила, і він стримав себе* (Л. Янов., I, 1959, 375).

ПРИРОЗУМІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Розмірковуючи, додуматися, дійти розумом до чого-небудь; виміркувати, зміркувати, придумати. *Треба прирозуміти, як ту бісову машину скасувати* (Мирний, IV, 1955, 244); *Взяти мула було нелегко. Він стояв, як пень, скосивши очі і абсолютно не зважаючи на наші не досить ввічливі умовляння, поки Леонов не прирозумів сісти на сани* (Багмут, Опов., 1959, 63); // Вигадати, надумати щонебудь. *Марко аж підскочив.. — Це ти Мотрі мої снопи пересуваєш? Так ні ж, цього я далі не попущу! Ач, що прирозуміли!* (Л. Янов., I, 1959, 102); *Тільки розвиднілось, шляхта висипала на вали. Цього тільки й треба було козакам: вони зразу ж почали вигукувати, хто що прирозумів, намагаючись якнайдошкульніше висміяти противника* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 404); *Жінка хитра на вигадки; от і прирозуміла Максимиха, що зробити: давай вона щодня провадити мужикові своєму, що він хворий, усе нездужає, хоча йому зовсім не чулося ніякого лиха* (Україна.., I, 1960, 250).

ПРИРОСИ́ТИ, ошу́, о́сиш, *док., перех.* Трохи побризкати, покропити що-небудь. *Дощ приросив землю* (Сл. Гр.); *Приросивши землю, несміливі хмарки пливуть у гори, лишивши сонцю і простір, і волю огрівати збуджене життя* (Ле, Міжгір'я, 1953, 291).

ПРИРО́СЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **прирости́.** *Все тут* [у скелях] *якесь вогке, приросле, нерухливе..; сире сіре каміння поросло мохом* (Хотк., II, 1966, 45); *Піднімаючись усе вище, побачив* [Довбуш] *по той бік долини дві голі, безлісі кичери, приростлі одна до одної* (Гжицький, Опришки, 1962, 66); *Довго потім згадували люди, одірвані од грунту й не приростлі ще до іншого,— оцей вибалок і запах сухого полину, і димок од бур'яну* (Ю. Янов., Мир, 1956, 112).

ПРИРОСТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **приростáти.** *Розроблена форма укріплення (фіксації) реплантованих зубів у кожному окремому випадку має важливе значення для їх приростання* (Наука.., 8, 1958, 29); *Батько.. казав, що «воно»* [Мишуня] *має можливість жити родинним життям, і це прискорить його приростання* (Ю. Янов., II, 1954, 145).

ПРИРОСТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИРОСТИ́,** ту́, те́ш, *док.* 1. *до чого і без додатка.* Приєднуватися до чого-небудь у процесі росту, зростатися з чимсь, утворюючи одне ціле. *Люди казали, що ніби на свої очі бачили, як у Лаврі ходив якийсь чоловік, у котрого руки приросли до материних кіс* (Н.-Лев., II, 1956, 340); *Ні, не вернеться він тепер до їх, як не приросте одрубане гілля...* (Григ., Вибр., 1959, 248); *З'явились за рогом юнкери-патрулі, Переходять дорогу... І Петько до землі Приростає, мов зілля* (Бичко, Сійся.., 1959, 393); * Образно. *Молот уже так йому приріс до рук, що сміх його бере, коли бачить людину, яка не вміє поводитися з цим знаряддям, не вміє розбивати кам'яну брилу* (Томч., Жменяки, 1964, 213); // *перен.* Щільно притулятися, притискатися до чого-небудь, ніби зливаючись в одне ціле; припадати. *Стріляючи, він весь приростав до кулемета і, здавалось, він стріляє вже не лише руками, а всім своїм коротким пружинистим тілом* (Гончар, III, 1959, 150); *Охоплена жахом, фрау Мільх випустила з рук замок, метнулась у протилежний бік сцени і там приросла до стіни* (Галан, I, 1960, 406); *Порони ніби приросли до татарського берега, марно чекаючи на проїжджих* (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 407); *Командир приріс до телефону, повернувшись спиною до всіх* (Кучер, Чорноморці, 1956, 126); *Страху не було. Не було і відчуття власного тіла. Лише очі прикипіли до того берега, і руки ніби приросли до кулемета* (Коз., Гарячі руки, 1960, 148); // *перен.* Звикаючи, відчувати постійну потребу в комусь, чомусь, добре освоюватися з ким-, чим-небудь; прив'язуватися. *Боявся* [Павло], *що Марина не поїде з ним у село, а поїхавши знидіє там, втече назад. Але вона.., на подив Павлові, швидше за нього приросла до нового місця* (Мушк., Серце.., 1962, 120); — *Люди он давно переїхали, а ви, як реп'яхи оті,— не відірвеш від хутора.* — *Ех-хе-хе,— важко зітхнув Андрій,— хто б то говорив отаке... Приросли ми там, дочко. Здається, й місця ліпшого немає* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 24); // *перен.* З'єднуючись з чим-небудь, ставати його частиною. *Жменяк ішов вулицею сусіднього села, яке зовсім приросло до міста, і тримав віжками коней* (Томч., Жменяки, 1964, 89).

Но́ги (ступні́) приросли́ до земли́ (**до ка́меня, до мі́сця** *і т. ін.*) *у кого, чиї* —хтось не може зрушити з місця. *Вона хоче кинуться у воду, рятувать його, а її ноги приросли до каменя, ніби пустили вербове коріння* (Н.-Лев., II, 1956, 342); *Горленко начебто знов у великій кремлівській залі. В неї враз, як ось і тепер, обважніли тоді ноги, приросли були до місця...* (Крот., Сини.., 1948, 5); **Приростáти (прирости́) до се́рця (до душі́)** *кому* — ставати близьким, дорогим, рідним. *Баба відвернулася — їй самій серце краялось, а ся дитина, чужа, «панська» дитина, за одинадцять літ успіла прирости їй до серця* (Фр., IV, 1950, 30); — *Сава вже не Михайло! І він мій син! Адіть, Докійко, тут приріс мені до серця змалку, як грудка! Я люблю його, бо що — і він мій син! Але він — то вже інша галузь* (Коб., II, 1956, 21); **Приростáти очи́ма** (**по́глядом, зо́ром** *і т. ін.*) *до кого — чого* — не відводячи очей, пильно дивитися на кого-, що-небудь; вдивлятися. *Штефан підкрутив гніт і приріс очима до Миколи, на руках у якого загорнена в куртку лежить Параска* (Галан, I, 1960, 514); **Приростáти (прирости́) се́рцем** (**душе́ю** *і т. ін.*) *до кого* — відчувати прихильність, прив'язуватися до когонебудь, полюбити когось. *Лагідна зовиця з першого ж дня серцем приросла до своєї молоденької невісточки* (Дім., I будуть люди, 1964, 222); *У рідну хату повела дівчина бійця, душею приросла до нього, рада поєднати свою долю із ним* (Горд., Сильніше смерті, 1946, 26); **Язи́к** [**ні́би** (**мов, на́че** *і т. ін.*)] **приріс** [**до піднебі́ння** (**до зубі́в**)] *у кого* — хтось на деякий час утратив здатність говорити під впливом якихось почуттів (з переляку, від несподіванки і т. ін.). *Єхидними очима головлікар дивився на зніченого Потопальського. В того язик приріс до піднебіння — вже бачив, що йому перепаде на гостинці за таке самоуправство* (Збан., Сеспель, 1961, 32).

2. *до чого, перен.* На деякий час втрачати здатність рухатися під впливом якихось раптових почуттів; завмирати на місці, ціпеніти. *Несподівано заскрипіли двері, і від прокурора виклигав* [вийшов] *Ласій. Ткачук з переляку аж приріс до підлоги* (Збан., Переджнив'я, 1960, 344); *Окуниха так і приросла від несподіванки до лави, потім скипіла багатирською злістю і гонором, очі її застрибали, мов їдучі кульки молодого пасльону* (Стельмах, I, 1962, 167).

3. *розм.* Кількісно зростати; збільшуватися, примножуватися. *Немилосердно скупився Окунь не тільки на одежі, але й на харчуванні, чавлячи піснотою і свою сім'ю, і наймитів. Так зате земельки щороку приростало, звеселяючи його неспокійні очі* (Стельмах, I, 1962, 364).

ПРИРОСТИ́ *див.* **прирости́.**

ПРИРОСТИ́ТИ *див.* **приро́щувати.**

ПРИ́РОСТОК, тка, *ч., грам.* Те саме, що **пре́фікс.** *Частина слова, що виступає перед коренем і здебільшого служить для уточнення лексичного значення слова, зветься префіксом (або приростком)* (Курс сучасної укр. літ. мови, І, 1951, 293).

ПРИРО́ШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **приросúти.** * Образно. *Пісковий потяг за скобу, розчинилися двері, і знадвору вдарив у вагон свіжий, туманом прирошений світанок* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 74).

ПРИРО́ЩЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **прирости́ти.**

ПРИРО́ЩЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **прирости́ти.** 2. Кількісне зростання; збільшення, примноження. *Як періодичне приросщення капітальної вартості, або періодичний плід функціонуючого капіталу, додаткова вартість набуває форми доходу, що виникає з капіталу* (Маркс, Капітал, т. І, кн. І, 1952, 566).

ПРИРО́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **приро́щувати.** *—В майбутньому зовсім не буде калік. Медицина досягне цього шляхом приросщування та відросщування кісток* (Дмит., Наречена, 1959, 139); *Нещасні випадки, приросщування живої шкіри на мертві опечені місця та приточування кісток на місця переламів і розтросщень — це була його* [професора] *галузь* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 187).

ПРИРО́ЩУВАТИ, ую, усш, *недок.*, **ПРИРОСТИ́ТИ,** ощу́, ости́ш, *док., перех.* Створювати умови, можливості для приростання чого-небудь. *Інститут робив тільки перші експериментальні спроби виймати око з трупа і прирощувати його живій людині* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 183).

ПРИРУ́Б, у, *ч., буд., рідко.* Те саме, що **прибудо́ва.** *Крім трьох куполів, будівля має з боків над невеликими прирубами два маленьких куполки* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 45).

ПРИРУБА́ТИ *див.* **приру́бувати.**

ПРИРУБІ́ЖНИЙ, а, е, *рідко.* Розташований поблизу рубежу, кордону; прикордонний.

ПРИРУ́БУВАТИ, ую, усш, *недок.*, **ПРИРУБА́ТИ,** а́ю, а́сш, *док., перех., розм.* Додатково нарубати чого-небудь. *Прирубай ще трохи дровець* (Сл. Гр.).

ПРИРУДІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Діспр. акт. мин. ч. до **прируді́ти.** *У високих, прируділих травах, по степах гомоніли виводки пташині* (Ле, Україна, 1940, 391).

ПРИРУДІ́ТИ, і́с, *док., розм.* Стати трохи рудим; порудіти.

ПРИРУЛИ́ТИ *див.* **приру́лювати.**

ПРИРУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИРУЛИ́ТИ,** лю́, ли́ш, *док.* 1. *неперех.* Керуючи кермом, під'їжджати куди-небудь.

2. *перех.* Керуючи кермом, підводити що-небудь кудись, до чогось, доводити до якогось місця.

ПРИРУ́СЛОВИЙ, а, е. Який розташований уздовж русла ріки. *Підвищена прируслова частина заплави р. Інгульця часто зайнята.. різнотравними луками на дуже солонцюватих лучних грунтах* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 52); *Прируслови́й ліс.*

ПРИРУЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **приручáти.**

ПРИРУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИРУЧИ́ТИ,** ручу́, ру́чиш, *док., перех.* 1. Робити ручним свійським. *— Ми одомашнюємо страусів, приручаємо диких антилоп...* (Гончар, Таврія, 1952, 269); *Ніхто б інший не знайшов шляху до пташиного серця, а Свиридон приручив чорногуза цілком* (Ю. Янов., Мир, 1956, 105); *Індійського слона можна легко приручити і використовувати на важких роботах* (Фіз. геогр., 5, 1956, 149); // *перен.* Робити кого-небудь слухняним, покірним. *Вони* [українські пани] *мріяли обламати крила кріпацькому поету* [Т. Г. Шевченку], *приручити його, зробити своїм, одвернути його серце від долі мільйонів кріпаків!* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 40); *Гайсину не вперше доводилося мати справу з дівчатами, і він уже знав, як треба з ними поводитися, щоб якнайскорше приручити* (Панч, На калин. мості, 1965, 152).

2. *розм.* Те саме, що **доручáти.** *Він часом посилав її доглядати сапальниць на буряках або приручав одвезти полудень косарям, що Раїса робила охоче* (Коцюб., І, 1955, 321); *Гроші приручили* [товариші] *Зінькові одвезти в город та й положити в касу* (Гр., II, 1963, 385).

ПРИРУЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРИРУЧИ́ТИСЯ,** ручу́ся, ру́чишся, *док.* 1. Ставати ручним, свійським. *Не всі різновидності дикої птиці однаково легко приручаються* (Птахівн., 1955, 19); *Великий головний мозок у них кулястий і має численні закрутки, і тому дуже схожий на мозок людини. Ця обставина може пояснити пристрасть дельфінів до музики і здатність швидко приручатися* (Наука.., 3, 1966, 21); *— Диви, вона* [чайка] *зовсім ручною стала,— заговорила бабуся. — Та чого ж і не приручитись. Уже ж вони її годували, уже ж напихали* (Збан., Мор. чайка, 1959, 207); // *перен., розм.* Ставати слухняним, покірним.

2. *перен., розм.* Звикаючи, освоюючись, постійно залишатися де-небудь, у когось. *— У воді.., як пірнали з хлопцями в річці, міг* [Єгорич] *триматися три, а то й більше хвилин. Так що, може, й приручився б назавжди у тих водолазах, якби не війна* (Логв., Давні рани, 1961, 79).

3. *тільки недок.* Пас. до **приручáти.** *Спочатку* [в період неоліту] *тварини приручалися з метою створення запасів м'ясної їжі, а потім і для одержання молока, шкіри, вовни та інших продуктів* (Іст. УРСР, І,1953, 18).

ПРИРУ́ЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **приручи́ти.** *Уперше дикі кури були приручені в Індії і звідти поширилися по всіх країнах* (Зоол., 1957, 126); *Хоч як приручені ведмеді, тигри або леви, однак лікувати їх небезпечно, навіть якщо вони й дозволяють себе гладити* (Наука.., 9, 1956, 32); *— Оце ми до вас приїхали з вашою давньою парафіянкою,— починає другу вже річ сестра Меланія: — Вона мені приручена* (Вовчок, І, 1955, 255); // *у знач. прикм. В тому саду надзвичайні оранжереї з рідкісними квітами, і приручені зайчики, кізочки та інші звірята бігають вільно по траві* (Ів., Вел. очі, 1956, 30).

ПРИРУ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **приру́чений.**

ПРИРУ́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **приручи́ти.** *У степовій та лісостеповій смугах населення переходило від мисливства до приручення тварин* (Іст. СРСР, І, 1957, 9); *Скотарство виникло* [в період неоліту] *в результаті приручення тварин* (Іст. УРСР, І, 1953, 18).

2. *розм.* Справа, доручена кому-небудь.

ПРИРУЧИ́ТИ *див.* **приручáти.**

ПРИРУЧИ́ТИСЯ *див.* **приручáтися.**

ПРИ́РЯД, у, *ч., діал.* Знаряддя. *Всякий рятунок оказався дармим* [марним] *при так страшнім вітрі і при недостатку прирядів до гашення* [пожежі] (Фр., VIII, 1952, 125).

ПРИРЯДИ́ТИ *див.* **приряджáти.**

ПРИРЯДИ́ТИСЯ *див.* **приряджáтися.**

ПРИРЯДЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИРЯДИ́ТИ,** ряджу́, ря́диш, *док., перех., діал.* Наряджати.

ПРИРЯДЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРИРЯДИ́ТИСЯ,** ряджу́ся, ря́дишся, *док., діал.* Наряджатися.

ПРИРЯ́ДЖЕНИЙ, а, е, *діал.* Діспр. пас. мин. ч. до **прирядúти.** *Пташеням випурхнуло, як метеличок, приряджене дитинчатко* (Ле, Міжгір'я, 1953, 280).

ПРИСА́ДЖУВАЛЬНИЙ, а, е, *мет.* Те саме, що **присадни́й.**

ПРИСА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присáджувати.**

ПРИСА́ДЖУВАТИ, джую, джуєш, *недок.*, **ПРИСАДИ́ТИ,** саджу́, са́диш, *док.*, *перех.* 1. Садити (рослини) на додаток до посаджених раніше.

2. *за що, до чого, заст.* Змушувати когось сидіти де-небудь (перев. для виконання якоїсь роботи). *Горщок сей черепком накрила* [Сивилла], *Поставила його на жар, І тут Енея присадила, Щоб огоньок* [вогник] *він роздував* (Котл., I, 1952, 155); — *Звикла бігати та гуляти, так хто тебе присадить за роботу?* (Кв.-Осн., II, 1956, 424).

3. *перен.* Примушувати кого-небудь вгамовувати свої пориви, надмірне захоплення чим-небудь і т. ін.; осаджувати. — *Ви не можете, Степане Івановичу, без жарту. — Не можу. А що? Я такий здавна. Тільки Масло мене присадив трохи* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 317); — *Те, що ви його присадили, добре зробили. Вважає себе абсолютним покорителем дівочих сердець...* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 226); // Різким зауваженням примушувати кого-небудь замовкнути. «*Королівна*», *не дослухавши моїх слів, зразу присадила мене* (Вас., I, 1959, 185); *Вже й рота розтулила* [Соломія], *щоб присадить Степана, але він саме згадав про Ігоря, і вона тільки ворухнула спраглими губами* (Кучер, Трудна любов, 1960, 130); — *Драгомире Яковичу, будь обережнішим у виразах. Прямо скажу: я Вірного присадив заради твого авторитету* (Логв., Літа.., 1960, 40).

4. Різко затримувати, уповільнювати хід, біг (коня); зупиняти на повному скаку. *Шалено присадив* [Хома] *коня перед самим генералом, заступаючи від нього своїх їздових* (Гончар, III, 1959, 357).

5. Опускати нижче, донизу. *Навіть біля клубу він стоїть-стоїть, а тоді шасть! за кущ, витягне сукнину з задньої кишені і вже наярює свої хромові, а тоді, озирнувшись, ще й присадить халявку, щоб гармошкою була...* (Гончар, Тронка, 1963, 46); // *перен.* Штучно зменшувати, занижувати (ціни). *То власник землі раптом підвищить розмір оренди.., то паризькі покупці присадять ціни на пристойний урожай* (Ю. Янов., II, 1954, 49).

6. *мет.* Додавати присадні матеріали під час плавлення у плавильну піч. *Модифіковані — це такі чавуни, в які перед розливанням у форми додають (присаджують) різні речовини для подрібнення структури металевої основи чавуну* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 42).

ПРИСА́ДЖУВАТИСЯ, джуюся, джуєшся, *недок.* 1. *діал.* Присідати. [Марія Михайлівна *(присаджується біля Суслявва):*] *Не сумуйте, дорогий Семене Пилиповичу! Я певна, що все буде гаразд* (Коч., II, 1956, 210); *А там уже на двох жердках, злегка присаджуючись до землі, несуть хлопці цілу копицю сіна* (Хотк., II, 1966, 340).

2. Пас. до **присáджувати.**

ПРИСАДИ́БНИЙ, а, е. Розташований біля садиби. *Отака щороку виростала на бригадировім присадибнім городі кукурудза* (Вишня, II, 1956, 80); *Для присадибного саду найбільш цінними є скоростиглі сорти* (Хлібороб Укр., 11, 1966, 31); // Пов'язаний з використанням ділянок землі, розташованих біля садиби. *Присадибне землекористування; Присадибне садівництво.*

Присади́бна діля́нка — земля, що перебуває в особистому користуванні колгоспників, робітників і службовців радгоспів та інших мешканців сільської місцевості. *Кожний колгоспний двір, крім основного прибутку від громадського колгоспного господарства, має в особистому користуванні невелику присадибну ділянку землі і в особистій власності підсобне господарство на присадибній ділянці* (Конст. СРСР, 1963, 4); *Суперечка їхня відбувається неподалік веранди, на присадибній ділянці, де вони працюють обоє: Ліна клопочеться біля своїх гладіолусів, а батько.. прополює сапою картоплю* (Гончар, Тронка, 1963, 164).

ПРИСА́ДИСТИЙ, а, е. Те саме, що **присáдкуватий.** *Присадистий кінь* (Сл. Гр.); *Поміж дерев темніли не тільки високі корпуси казарм, але й довгі присадисті будівлі гаражів* (Загреб., Європа 45, 1959, 40).

ПРИСАДИ́ТИ *див.* **присáджувати.**

ПРИСА́ДКА, и, *ж.* 1. *розм.* Дія за знач. **присади́ти, присáджувати** 1, 6.

2. *перев. мн., техн.* Хімічні речовини, що додаються до деяких мастил і моторних палив для надання їм в'язкості, антикорозійних властивостей, для поліпшення горіння і т. ін. *Щоб запобігти корозії* [деталей], *до рідини.. додають антикорозійні присадки, які повністю захищають від корозії всі металеві деталі системи охолодження* (Автомоб., 1953, 330); *Щоб уповільнити окислення автомастил, до них звичайно вводять присадки — розчинні хімічні елементи* (Знання.., 9, 1966, 5).

3. *мет.* Матеріал, який вводять у плавильну піч під час плавлення для надання шлаку потрібних властивостей, для розкислення або легування металу і т. ін. *Присадки ванадію, цирконію, ренію, церію та інших рідкісних металів поліпшують структуру і механічні властивості основного металу* (Наука.., 4, 1964, 24); *Видавали одну і відразу ж готувались до другої плавки. Бригадир.. підправляв задню стінку в печі, підручні.. давали присадку у ківш* (Роб. газ., 2.III 1965, 2).

ПРИСА́ДКУВАТИЙ, а, е. 1. Невисокий на зріст, але міцний, кремезний. *Отець Степан був невеликий на зріст, присадкуватий, товстенький та кудлатий* (Н.-Лев., III, 1956, 21); *У вестибюль хазяйновито увійшов Віктор Мартинов, присадкуватий, але міцний, як із заліза* (Коп., Тв., 1955, 293); *Назустріч йому від колодязя з двома відрами в руках ішла огрядна присадкувата дівчина* (Тют., Вир, 1964, 35); *Постать Панаса Карповича* [Саксаганського] *теж була міцна, хоч трохи присадкувата* (Минуле укр. театру, 1953, 150); // *у знач. ім.* **присáдкуватий,** того, ч. Невисока на зріст, але міцна, кремезна людина. *Білявий щось гаряче доводив присадкуватому, тому, що в рудому, з білою биндою на рукаві, светрі* (Коз., Блискавка, 1962, 8); // Низький, з короткими ногами (про тварин). *Чорні присадкуваті буйволи.. звернули в селі до свого обійстя* (Коцюб., I, 1955, 398); *Присадкуватий кінь.*

2. Низький, але широкий (про будівлі, вироби і т. ін.). *Бричка зупинилася перед типовим провінціальним присадкуватим будиночком з палісадником і садком* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 345); *Над селами слався сосновий дим з присадкуватих комині́в* (Кучер, Дорога.., 1958, 128); *Господар мовчки підвівся з стільця, відкинув ляду з присадкуватої, залапаної нечистими руками скрині, навпомацки вийняв пучок нанизаної на шворку дранки* (Стельмах, I, 1962, 119); // Невисокий, але густий, гіллястий (про рослини). *Присадкуватий чагарник вабив око* (Рибак, Що сталося.., 1947, 72); *Ось дуб.. Віки стояв серед поля дужий, жилавий, присадкуватий і ніяка сила його не брала* (Збан., Єдина, 1959, 7); *Тільки високі будяки та присадкуватий полин ще росли й шуміли під вітром на жовтогарячій пісній землі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 437).

ПРИСА́ДКУВАТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **присáдкуватий.**

ПРИСАДНИЙ, а́, е́, *мет.* Стос. до присадки (у 3 знач.). *В металургії вже давно застосовуються так звані присадні матеріали, які сприяють окисленню речовин* (Наука.., 10, 1969, 5); *Щоб з'єднати два куски металу, потрібно спочатку підготувати кромки*

зварюваних поверхонь, видалити частину металу, а потім заповнити нестачу так званим присадним металом (Веч. Київ, 1.III 1967, 3).

ПРИ́САДОК, дка, *ч.* 1. Легкий невисокий паркан. *Через колючий дротяний присадок перехилилась жіноча постать і крізь мереживо зеленої веранди простягла руку* (Досв., Вибр., 1959, 393).

2. Невеликий обгороджений садок перед будинком. *У присадках над тинами вився хміль і визирали на дорогу жовтогарячі соняшники* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 428); *Одне вікно виходило в маленький присадок — мурована криниця, клумби й акації — улітку це маленький рай* (Кач., II, 1958, 69).

ПРИСАПА́ТИ *див.* **присáпувати.**

ПРИСÁПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСАПА́ТИ,** áю, áєш, *док., перех., с. г.* Сапаючи, прикривати землею (насіння, добриво і т. ін.).

ПРИСВА́ТАТИ *див.* **присвáтувати.**

ПРИСВА́ТАТИСЯ *див.* **присвáтуватися.**

ПРИСВА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСВА́ТАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Знаходити для кого-небудь наречену, домовлятися про чиєсь одруження. *Тим часом мати Василева.. заслала від Василя старости до багатирки, що заздалегідь присватала* (Барв., Опов.., 1902, 387).

ПРИСВА́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСВА́ТАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* Просити у дівчини або жінки згоди на одруження, домовлятися з нею про одруження. [Сидір Свиридович:] *А чи пам'ятаєш, Явдоню, як я присватувався до тебе!* (Н.-Лев., II, 1956, 473); *Та, видко, гроші мав* [Іван] *невеликі, бо зачав присватуватися до своєї господині, Парасочки, аби цим способом дібратися до вузлів з грішми* (Стеф., I, 1949, 249).

ПРИСВИ́СНУТИ *див.* **присви́стувати.**

ПРИ́СВИСТ, у, *ч.* 1. Свист, яким супроводжують пісню, танець або якусь дію. *В цю пізню пору аж луна з виляском йшла від веселих музик із присвистом та притоптуванням закаблуків* (Смолич, Мир.., 1958, 71); *Йдуть у поле трактористи — Плугарі, Йдуть з піснями та присвистом На зорі* (Воронько, Три покоління, 1950, 53); *Все ближче бурхала пісня, і ось, коли вже на завершення пісні повітря несподівано розітнулось молодецьким кавалерійським присвистом, Яресько завмер!* (Гончар, Таврія.., 1957, 528).

2. Свистячий звук, що супроводжує голос, дихання, кашель, зітхання і т. ін. *Я рішуче не можу чути того здушеного, з присвистом віддиху, що, здається, сповняє собою весь дім* (Коцюб., I, 1955, 414); *Кажан говорив з присвистом — може, в нього був такий зуб у роті з дірочкою, що свистів* (Донч., II, 1956, 371); *З верхньої полиці* [вагона] *чути хропіння з якимсь дивним важким присвистом* (Кол., На фронті.., 1959, 17); *Нараз чутно з дороги довге, надривне бухикання, з пищиками, з присвистом, із прокльонами* (Мик., I, 1957, 36); // Свистячий звук, призвук, утворюваний рухом повітря, тертям об який-небудь предмет і т. ін. *Аж ось із присвистом гарматного снаряда шарпнув вітер і, здавалося, затріщали щогли на пароплаві* (Трубл., Лахтак, 1953, 7); *Терпко рипить сніг під ногами, з присвистом скавучить під полозками саней* (Кир., Вибр., 1960, 300); *Відколи пам'ятаю себе, я люблю вітряки, люблю.. гудіння млинових жорен, і присвист, і зітхання ковша, коли він вбирає в себе зерно* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 114).

ПРИСВИ́СТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСВИ́СНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. Супроводжувати свистом пісню, танець. *У городі знов заспівали парубки, присвистуючи* (П. Куліш, Вибр., 1969, 297); *Гнатові.. свербіло потанцювати, але в нього ще боліла рука, тому він тільки притупцьовував ногами і присвистував губами* (Тют., Вир, 1964, 210).

2. Уривчасто свистіти, насвистувати (перев. супроводжуючи якусь дію). *Таке почуття нараз обхопило Марусяка, мов д'хаті* [до хати] *йде відкись здалека. Навіть присвистувати почав* (Хотк., II, 1966, 250); *Біля корита Митько напуває лисого. Присвистує. Гладить по шиї* (Головко, I, 1957, 370); *Став* [Іван], *два пальці в рота тисне Та як свисне ще й присвисне* (Перв., Райдуга.., 1960, 156).

3. Говорити з присвистом. *Чернець розгорнув пергамент і.. почав читати тоненьким голоском. В роті не було кількох зубів, і він присвистував* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 595); *Голос вірно і правдиво служив мені і в ролях, і в концертах. В комедіях він хрипів, гарчав, присвистував і часом робився тоненьким тенорком* (Думки про театр, 1955, 129); //Утворювати уривчастий свистячий призвук при диханні, кашлі і т. ін. *Було чути, як хтось сонно присвистував носом у сусідній кімнаті* (Трубл., I, 1955, 82); // Утворювати звук, що нагадує легкий свист. *Орися чула, як він* [поранений] *дихає і як у нього в грудях щось шваркотить і присвистує* (Тют., Вир, 1964, 381); *Дядько гикнув, трусонув віжками, цьвохнув батогом. І от під копаницями тьохнув, присвиснув мерзлий сніг* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 108).

ПРИСВІ́ДЧИТИ *див.* **присві́дчувати.**

ПРИСВІ́ДЧИТИСЯ *див.* **присві́дчуватися.**

ПРИСВІ́ДЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСВІ́ДЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., діал.* 1. Посвідчувати, засвідчувати.

2. Доводити, переконувати. *Присвідчиш ти мені, що мене любиш* (Чуб., V, 1874, 137).

ПРИСВІ́ДЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСВІ́ДЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док., діал.* Переконуватися, пересвідчуватися. *Присвідчилися, що земля кругобока* (Сл. Гр.).

ПРИСВІ́ЙНИЙ, а, е, *грам.* Який виражає належність. *Присвійні прикметники виражають ознаку предмета за належністю його одиничному власникові, від назви якого вони утворені* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 184); *Присвійні займенники.*

ПРИСВІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж., грам.* Абстр. ім. до **присві́йний.** *Обмежене.. використання присвійних прикметників пояснюється вузько конкретною і надто індивідуалізованою віднесеністю ознаки, яку вони виражають, неможливістю передачі за їх допомогою колективної присвійності* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 185).

ПРИСВІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСВІТИ́ТИ,** свічу́, сві́тиш, *док.* 1. *неперех., кому, чим і без додатка.* Спрямовуючи світло в потрібному напрямку, допомагати краще бачити, розрізняти навколишні предмети, дорогу і т. ін.; світити. *Служниця лізе вгору і присвічує ліхтарем в'язневі, що лізе слідом за нею* (Л. Укр., II, 1951, 189); *Попереду йшов Курлов, присвічуючи собі під ноги потайним трофейним ліхтариком* (Перв., Дикий мед, 1963, 262); *— Ану, присвіти,— попросив він Тимка. Тимко черкнув обережно сірником, обкутав його долонями, направив світло Маркові в горщик* (Тют., Вир, 1964, 257); * Образно. *Ученням Леніна — не смолоскипом — присвічуєм туди, де висне тьма* (Тич., Зростай.., 1960, 22); // *до кого — чого.* Наближаючи джерело світла до кого-, чого-небудь, робити його видним. *Хшановський взяв свічку, підійшов до Василини тихесенько, як кіт до миші, і присвітив до її лиця* (Н.-Лев., II, 1956, 56); *Спудеї з козаками, відчепивши олійного ліхтаря, що хитався за вітром над дверима шинку, присвітили до закоцюблого й побачили, що то — Панько Півторацький* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 422).

2. *перех., чим.* Освітлювати кого-, що-небудь на короткий відрізок часу. *Кругом темно — хоч око виколи.. Помацки прийшлось йому пробиратись* [до річки], *хіба блискавиця присвічувала дорогу* (Мирний, I, 1954, 309); *Присвічуючи шкалу цигарками і ліхтариками, наводчики востаннє перевіряли установки* (Гончар, III, 1959, 155); *В човні сидів літній чоловік; світло від сірника,, що присвічував він ним годинника на руці, ореолом обкутувало його бюст* (Досв., Вибр., 1959, 412); *Глянув* [вартовий] *на перепустку, присвітивши її затемненим ліхтариком* (Кучер, Голод, 1961, 411).

3. *неперех.* Випромінювати неяскраве світло; світити. *Підсліпий каганчик ледве присвічує з комина, допомагає підсліпим від сліз очам оглядати злиденне добро* (Мирний, IV, 1955, 297); *Опришки йшли селом серединою вулиці, а ззаду їм присвічувало полум'я: то.. вже розгорався панський будинок* (Хотк., Довбуш, 1965, 262); *Сергієві навіть здалося, що він чує, як блискавиці сичать у темряві. Вони шалено металися по небу, присвічували понад землею* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 168).

4. *перех., рідко.* Запалювати що-небудь для освітлення. — *Засвіти каганця,— наказує дід. — Не можна, що ви, діду! — злякалася мама. — Нічого, у запічку присвіти. Газети наші прийшли!* (Ів., Таємниця, 1959, 65); // Припалювати, прикурювати (цигарку, люльку). *Присвічує* [Круп'як] *цигарку і бачить, як поміж сирими рум'янцями Січкаря круглими таврами залягли сліди вітряних лишаїв* (Стельмах, II, 1962, 196).

ПРИСВО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присво́їти; // присво́єно**, *безос. присудк. сл. Велика подія На шахті новій: Ім'я комсомолу Присвоєно їй!* (Мур., Піонерське слово, 1951, 112).

ПРИСВО́ЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присво́їти.** *Передо мною цінна книжка,— перша проба присвоєння нашій мові скарбів сербської поезії народної в цілім її об'ємі* (Фр., XVI, 1955, 14); *По телеграфу прийнято з Москви Указ уряду про присвоєння Поліщукові звання Героя Радянського Союзу* (Гончар, III, 1959, 35); *Присвоєння звання «Льотчик-космонавт СРСР» провадиться за поданням міністра оборони СРСР* (Рад. Укр., 12.V 1961, 1).

ПРИСВО́ЇТИ *див.* **присво́ювати.**

ПРИСВО́ЇТИСЯ *див.* **присво́юватися.**

ПРИСВО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присво́ювати.** — *Характеристичним у соціалістів є не змагання до знесення власності взагалі, а змагання до знесення форм власності буржуазної. Цебто спосіб присвоювання, котрий дозволяє бідному лише тому жити, щоби працювати на других* (Коб., I, 1956, 156).

ПРИСВО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСВО́ЇТИ**, о́ю, о́їш, *док., перех.* 1. Робити що-небудь чуже своєю власністю; привласнювати. — *Вся громада гнівна на тебе за те, що ти* [Тугар Вовк] *присвоюєш собі громадський ліс і полонину* (Фр., VI, 1951, 24); — *Я людина чесна, я не хочу присвоювати чужого добра* (Тют., Вир, 1964, 457); *Присвоїв мою сокиру* (Сл. Гр.); // Видавати що-небудь чуже за своє. *Присвоїти чийсь винахід;* // Захоплювати, брати на себе (владу, права, звання і т. ін.). — *Ого! Може, й тут присвоюєте ви собі право сягати активно в моє життя? — спитала вона, приступаючи до мене ближче* (Коб., III, 1956, 41); *Король присвоїв собі виключне право (монополію) на виробництво та продаж мила, вина,.. заліза і продавав це право окремим багачам* (Нова іст., 1956, 7); *Присвоювати владу;* // *заст.* Сприймати, засвоювати. *Усього вчиться* [Іван] *в школі, все присвоює собі іграшкою, виучується з приємністю* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 60); // *рідко.* Робити що-небудь своєю постійною ознакою, властивістю. *Відтоді ходила* [попадя] *все на пальцях і цей хід присвоїла собі й до сьогодні* (Март., Тв., 1954, 234).

2. Надавати кому-небудь певні звання, права, повноваження і т. ін. *Президія Верховної Ради СРСР: ..и) нагороджує орденами й медалями СРСР і присвоює почесні звання СРСР* (Конст. СРСР, 1963, 11); *Уряд присвоїв йому* [І. В. Мічуріну] *звання заслуженого діяча науки й рідне його місто Козлов перейменував у Мічурінськ* (Довж., I, 1958, 494); *Весною Василеві присвоїли звання старшого лейтенанта* (Логв., Давні рани, 1961, 59); // *у сполуч. із сл.* і м'я. Називати установу, підприємство і т. ін. на честь якої-небудь видатної особи, визначної події або організації; // *розм.* Призначати комусь що-небудь, нагороджувати чимсь. *І став за двох служити Ікраєв Улабан. Ходив за двох в атаки Під кулеметний шквал. І дві йому відзнаки Присвоїв генерал* (Бичко, Вогнище, 1959, 96).

3. *заст.* Приймати до себе (у сім'ю, товариство і т. ін.). *Ото ви присвоїли собі цигана, а він у вашому селі і краде коні* (Сл. Гр.).

ПРИСВО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИСВО́ЇТИСЯ**, о́юся, о́їшся, *док.* 1. *розм.* Ставати близьким, своїм; зріднюватися, освоюватися, зживатися з ким-небудь. *Із чужим як проживеш днів з двадцять, та й то присвоїшся, а то ж таки брат рідний* (Сл. Гр.); *Одним лиш поцілунком Присвоїлась вона* [дівчина]. *Шумить живим відлунком На Ворсклі тишина* (Воронько, Коли я.., 1962, 145).

2. *тільки недок.* Пас. до **присво́ювати.** *27 грудня 1938 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР було встановлено звання Героя Соціалістичної Праці, яке присвоювалось за видатні заслуги перед країною в галузі господарського і культурного будівництва* (Іст. УРСР, II, 1957, 443); *Звання сержанта присвоювалось тим, хто закінчував школу з відмінними оцінками* (Рад. Укр., 12.VIII 1962, 3).

ПРИСВО́ЮВАЧ, а, *ч.* Те саме, що **привла́сник.**

ПРИСВО́ЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **присво́ювач.**

ПРИСВЯ́ТА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **присвяти́ти, присвя́чувати.** *Присвята збірників статей пам'яті славетних учених, що пішли з життя,— давня й благородна традиція* (Літ. Укр., 7.IX 1971, 3).

2. Напис на початку твору, який вказує, кому присвячено або кому дарують цей твір. *Мажарин.. вручив Катерині книгу «Ідеальне подружжя» Ван де Вельде з відповідною присвятою* (Вільде, Сестри.., 1958, 581); *Панас Мирний подарував їй рукопис своєї драми* [«Лимерівна»] *із зворушливою присвятою: «Високоталановитій Марії Костянтинівні Заньковецькій присвячує здивований автор..»* (Рад. літ-во, 6, 1957, 60).

3. Художній твір, написаний на честь кого-небудь. *Він згадав навіть про день її народження і надіслав їй віршовану присвяту* (Кол., Терен.., 1959, 146); *Теплі поетичні присвяти незабутньому товаришеві по перу* [М. Рильському] *прозвучали з уст А. Малишка, П. Воронька, Д. Павличка* (Літ. Укр., 23.III 1965, 2).

ПРИСВЯТИ́ТИ *див.* **присвя́чувати.**

ПРИСВЯ́ТНИЙ, я́тна́, я́тне́. Стос. до присвяти (у 1 знач.). *Про раціональне призначення присвятних обрядів первісних людей свідчать, грунтуючись на широкому дослідницькому матеріалі, і радянські вчені* (Нар. тв. та етн., 1, 1968, 29).

ПРИСВЯ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присвяти́ти.** *Наше мистецтво — це мистецтво, присвячене красивій і здоровій людині, людині-творцеві, людині-працівникові* (Рильський, IX, 1962, 165); *Геніальний твір К. Маркса «Капітал» присвячений теоретичному аналізу закономірностей виникнення, розвитку і загибелі капіталістичного ладу* (Ком. Укр., 6, 1966, 19); [Ар-

к а д і й:] *Завтра в газеті буде твій портрет і цілі сторінки, присвячені проектові* (Корн., I, 1955, 94); // **присвя́чено,** *безос. присудк. сл. Один з найбільших розділів нової експозиції* [**виставки**] *присвячено показові досягнень учених України, їх внескові у розвиток науково-технічного прогресу* (Рад. Укр., 13. III 1971, 4); *Немало сторінок у творах В. І. Леніна присвячено охороні природних багатств* (Знання.., 12, 1969, 3).

◇**Присвя́чений па́м'яті** *див.* **па́м'ять.**

ПРИСВЯ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присвяти́ти.** *Про велику пошану поета до російського реалістичного мистецтва свідчить присвячення Шевченком геніальному акторові М. С. Щепкіну поезії «Заворожи мені, волхве...»* (Іст. укр. літ., I, 1954, 231).

ПРИСВЯ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСВЯТИ́ТИ,** ячу́, я́тиш, *док., перех.* 1. Призначати, адресувати або підносити в дар щось кому-, чому-небудь (про твір літератури або мистецтва). *Всі кращі слова присвячують українські поети рідній Радянській Батьківщині* (Рильський, IX, 1962, 119); *Якось під час зустрічі Павло похвалився їй, що один сонет у своїй збірці присвячує їй, щоправда, зашифрувавши ім'я її ініціалами* (Головко, II, 1957, 489).

2. Витрачати на кого-, що-небудь; приділяти. *Їв га.. далеко не ввесь день присвячувала доні* (Л. Янов., I, 1959, 393); *Сучасні радянські дослідники присвячують велику увагу саме питанню про зв'язки «Слова» з народно-поетичною творчістю* (Рильський, X, 1962, 8); *Раїса присвятила хору весь свій час, всі свої сили* (Коцюб., I, 1955, 328); *Ціле життя своє присвятив* [М. В. Лисенко] *збиранню української народної пісні* (Довж., III, 1960, 23); // *у сполуч. із сл.* с е б е. Повністю віддаватися чому-небудь. *Монахи — люди, які присвячували себе служінню релігії* (Іст. середніх віків, 1955, 11); *Почавши своє життя як дрібний канцелярський службовець, Іван Карпович* [Тобілевич] *рішуче порвав з чиновницькою роботою і присвятив себе українському народному театрові* (Рильський, III, 1955, 283).

ПРИСВЯ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСВЯТИ́ТИСЯ,** ячу́ся, я́тишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Призначатися, адресуватися або підноситися в дар кому-, чому-небудь (перев. про твір літератури або мистецтва). *Чи не через те цензура так прикро доглядалася, що збірник присвячувався Кулішеві?* (Мирний, V, 1955, 410); *Все, що думав зараз Черниш, якось неминуче пов'язувалося з Ясногорською, все, що він робив, уже мовби присвячувалося їй* (Гончар, III, 1959, 391).

2. Повністю віддаватися чому-небудь. *Мені здається, що мені треба присвятитися виключно науці, бо белетриста з мене не може вийти* (Крим., Вибр., 1965, 581); *Поки що — я сама не знаю, чому присвячуся. І се моє горе...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 337).

3. *перев. док., заст., рел.* Стати святим. *Сухобрус свої сни вважав за милость божу й думав, що то він вже присвятився* (Н.-Лев., I, 1956, 396); — *От я* [Лисичка] *поспішала, ..Щоб ти* [Півник] *сповідався та й запричастився, Щоби ти по смерті в небі присвятився* (Фр., XIII, 1954, 260); // *перен.* Померти. — *Бачте,— кажу, — яка з вас сусіда? Через огород живете, та й не знаєте, що я ген у ту неділю трохи не присвятилася. Якби не баба Безносиха, то я б і на той світ, до святого престолу* (Л. Янов., I, 1959, 85).

ПРИСЕ́РБИТИСЯ, блюся, бишся; *мн.* присе́рбляться; *док., діал.* Прихилитися, привернутися до кого-небудь. *Так вона до його прикинулась, так присербилась, що й світ йому весь зав'язала* (Вовчок, I, 1955, 220).

ПРИСИВІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **присиві́ти.** *Скряга.. вже немолодий козак з довгими, трохи присивілими вусами* (Коч., I, 1956, 139); *Щ[illegible]ижче опустив Діоген свою присивілу голову* (Сенч., Опов., 1959, 374); *У нас, на човні, він — Василь Микитович Дума.. Присивілий. Лобатий. Вилицюватий* (Логв., Давні рани, 1961, 64).

ПРИСИ́ВІТИ, и́вію, и́вієш, *док.* Трохи посивіти, почати сивіти.

ПРИСИЛА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присила́ти.**

ПРИСИЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИСЛА́ТИ,** пришлю́, пришле́ш; *мн.* пришлю́ть; *док., перех.* 1. Відправляти що-небудь поштою або посильним. *Чи не могли б Ви присилати мені листами коректу?* (Коцюб., III, 1956, 204); *Вони казали, що будуть присилати мені сюди гроші і матеріали для друкування в Галичині* (Л. Укр., V, 1956, 256); — *Ти хоч би телеграму толкову прислав був* (Головко, I, 1957, 480); // Передавати щось ким-небудь, через кого-небудь. — *Зайдіть лишень,— кажу,— то я небожатам якого гостинця дам. Скажете: тітка прислала* (Вовчок, I, 1955, 11); *Вдячний комітет прислав їй особисту подяку* (Кобр., Вибр., 1954, 101); *Цар не ховав невдоволення, корив Кутузова за здачу без бою Москви, обіцяв прислати план розгрому Наполеона, розроблений у Петербурзі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 355).

2. Направляти кого-, що-небудь кудись, з певною метою. — *Лікаря ми будемо присилати час від часу. Оксен обіцяв, а ти його знаєш* (Тют., Вир, 1964, 444); — *Нас громада прислала... ми громаді служимо...* (Мирний, I, 1949, 381); — *Дивуюся, що ти не прислав за нами цілу валку оцих колісниць на вісімдесят душ...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 12); *Він писав, що прийде у Млинки свою доньку Олесю в гості до діда та баби і просив зустріти її на пристані* (Донч., VI, 1957, 12); // *за ким.* Викликати когось куди-небудь через когось. *Мокрицький звик, що його маестро може прислати за ним і о другій годині ночі* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 117); *Вчений агроном не чекав, коли за ним пришлють з управи поліцая: він пішов сам до старости* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 5); // Направляючи когось куди-небудь, призначати на якусь посаду. *Відділ народної освіти прислав у село завзятого учителя, який недарма отримував щомісяця тридцять фунтів жита* (Стельмах, II, 1962, 97); — *Слово має товариш Дорош. Прислали його до нас секретарем партійної групи, і буде він робити на фермі* (Тют., Вир, 1964, 120).

Присила́ти (присла́ти) старости́в (сватів); Присила́ти (присла́ти) (люде́й) за рушника́ми — те саме, що **Засила́ти (засла́ти) старостів** (*див.* **засила́ти**). *Шепелява Марія зістарілась, посивіла, бо Гнат не присилав старостів* (Казки Буковини.., 1968, 29); *Родичі переказали, що Лукіян Середа згоден віддати за Грицька дочку — «нехай присилає сватів». І Грицько наважився нарешті* (Головко, II, 1957, 513); — *Попроси, щоб сьогодні, або хоч завтра, нехай присила* [сотник] *людей за рушниками, а у неділю і весілля* (Кв.-Осн., II, 1956, 207).

ПРИСИЛА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРИСЛА́ТИСЯ,** пришлю́ся, пришле́шся; *мн.* пришлю́ться; *док.* 1. *розм.* Те саме, що **засила́тися** 2. *Ой хоч сватай, хоч не сватай, Та хоч присилайся, А щоб слава не пропала, Що рік ти кохався* (Укр. нар. пісні, I, 1964, 210); [Я в д о х а:] *Торік Шелихвон двічі присилався, батько мало не вигнали сватів з хати* (Кроп., II, 1958, 425); — *Іду яром до криниці, Коромисло гнеться... Чом до мене, моя мати, Ніхто не пришлеться?* (Нар. лірика, 1956, 251).

2. *тільки недок.* Пас. до **присила́ти.** *Одкрилися нові місця з великою платою, і на ті посади присилались то безбороді, то в моху учені хлопці, а який-небудь голений тридцятилітній служака обходився* (Мирний, III, 1954, 185).

ПРИСІ́ЛИТИ *див.* **присиля́ти.**

ПРИСІ́ЛКА, и, *ж., розм., рідко.* 1. Дія за знач. **присла́ти, присила́ти.** *Просив би визначити мені якийсь термін для присилки рукопису* (Коцюб., III, 1956, 209).

2. Прислана ким-небудь річ і т. ін. *Ваш любий лист із присилкою зробив мені велику-велику втіху...* (Крим., Вибр., 1965, 569); [Л а р и в о н:] *Всім відомо, скільки* [грошей] *прислав Єфрем за весь час. Всі давно на пальцях перелічили всі присилки...* (Кроп., IV, 1959, 342).

ПРИСІ́ЛУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присі́лувати;** // **присі́лувано,** *безос. присудк. сл. Як її за нелюба присилувано піти — то було перше страшне її нещастя* (Гр., I, 1963, 397).

ПРИСІ́ЛУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присі́лувати.**

ПРИСІ́ЛУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **примусити.** [І л ь к о:] *Бачите... я хотів у вас попитати, чи може мене батько або мати присилувати женитися з ким я не хочу?* (Гр., II, 1963, 519); — *Ну й сидіть.. над кандьором, а я не хочу звикати до такого життя, і не присилуєте, не приневолите ви мене довіку,— мовила Пріська* (Л. Янов., I, 1959, 156); *Анатоль присилував себе розкрити очі* (Кач., II, 1958, 320).

ПРИСИЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ПРИСІ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех., діал.* Прив'язувати. *Та як собі нагадаю, що мій любко Василь, То не година-м присилити коровку до ясел* (Коломийки, 1969, 168); *Всіх в'язнів присилили Душ по десять до ярма* (Фр., XIII, 1954, 372).

ПРИСІ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присі́пати.** *Уступили у хату.., долівка пісочком присипана* (Мирний, III, 1954, 323); *Безсалий спіткнувся об стовпець, присипаний снігом, і хід приємних думок порушився* (Шиян, Гроза.., 1956, 169); *Застогнали санітарні машини, продираючись крізь обвалля й вогонь; забігали, заметушилися люди, розбираючи гори уламків, визволяючи тих, хто задихався, присипаний, придушений, обпалений, засліплений* (Дім., Ідол, 1961, 266); * Образно. *Розмова з шефом була густо присипана цукром і перцем* (Рибак, Час.., 1960, 655); // **присі́пано,** *безос. присудк. сл.* — *Там на горбах,— показав рукою на невидимі за гіллям саду поля, — в одному бліндажі кулемет присипано* (Гуц., З горіха.., 1967, 41).

ПРИСИПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присипа́ти** [1]. *Поряд з робочими органами культиваторів необхідно встановлювати захисні диски, які запобігали б присипанню рослин землею* (Рад. Укр., 3.III 1961, 2).

ПРИСІ́ПАТИ *див.* **присипа́ти** [1].

ПРИСИПА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРИСІ́ПАТИ,** плю, плеш; *мн.* присі́плять; *док.* 1. *перех.* Покривати тонким шаром чого-небудь сипкого; посипати. *Збивав я пальці й рани пилом, гарячим пилом присипав* (Сос., Так ніхто.., 1960, 31). // *безос.* — *Сорочки у дьоготь не вмасти, а коли трохи борошном присипле — то нічого, можна обтрусити* (Донч., VI, 1957, 254); * Образно. *І тоді, як старість присипала снігом його волосся на голові, вона не насмілилась доторкнуться до чорних великих вусів* (Н.-Лев., I, 1956, 449); // Прикидати, прикривати чим-небудь сипким. *Там.., де частина буряків лишатиметься тимчасово в полі, їх слід складати в купи і присипати землею, щоб вони не в'яли* (Рад. Укр., 26.VIII 1961, 1); *Я закрив ляду, натягав на неї зверху всякого мотлоху і навіть присипав трохи жужелицею* (Сміл., Сашко, 1957, 113); //Придушувати, привалювати чим-небудь сипким внаслідок обвалу, осипання тощо. *І бомба навісна весь час Його по всіх фронтах шукала, Глушила кільканадцять раз, Землею стільки ж присипала* (Шер., Дорога.., 1957, 91); *Один із Мендлевих закопів залляла вода, а другий завалився і присипав трьох робітників* (Фр., II, 1950, 207).

◇ **Присипа́ти (присі́пати) пи́лом [забуття́]** *див.* **пил;** **Присипа́ти (присі́пати) по́пелом го́лову (го́лови)** *див.* **по́піл.**

2. *неперех.* Спадати на землю, час від часу посилюючись (про дощ, сніг). *Цілу ніч дощ прав* [коней], *ще й тепер присипає* (Мирний, I, 1954, 356).

ПРИСИПА́ТИ [2] *див.* **присипля́ти.**

ПРИСІ́ПАТИСЯ *див.* **присипа́тися.**

ПРИСИПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ПРИСІ́ПАТИСЯ,** сі́плюся, сі́плешся; *мн.* присі́плються; *док.* 1. Покриватися тонким шаром чого-небудь сипкого. * Образно. — *Не вдавайся у тугу,— каже Назар..— А сам почав уже сивим волосом, як сніжком, присипатись* (Вовчок, I, 1955, 138).

2. *тільки недок.* Пас. до **присипа́ти** [1]. *На каналах з більш пологими відкосами.. можна застосовувати поверхневий спосіб осолонцювання. При цьому розсіяна по поверхні сіль не присипається землею, а тільки добре перемішується з нею* (Наука.., 2, 1958, 33).

ПРИСІ́ПКА, и, *ж.* 1. *рідко.* Дія за знач. **присі́пати, присипа́ти** [1].

2. Порошкоподібна речовина для посипання чого-небудь. *Для того, щоб запобігти запрілостям, слід користуватися прокип'яченою олією або присипками* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 23).

ПРИСИПЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присипля́ти.** *Кінематографія* [в капіталістичних країнах] *перетворювалася на могутнє знаряддя присипляння та одурманювання свідомості мас* (Довж., III, 1960, 281).

ПРИСИПЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *рідко* **ПРИСИПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРИСПА́ТИ,** сплю́, спи́ш; *мн.* приспля́ть; *док., перех.* 1. Викліка́ти сон у когось, примушувати спати кого-небудь. — *Насилу свій кагал приспав, тепер можна й рушати,— квапився Охрім* (Тют., Вир, 1964, 383); *Хороший літній ранок у лісі приспав молоду жінку. Спала вона в машині, якось умостившись на засньому сидінні* (Ле, Клен. лист, 1960, 33); // Заколисуючи або співаючи колискову пісню, навівати сон (на дитину). *По низеньких хатках, у нужді та латках Присипляла нею* [піснею] *сина кріпачка!* (Мирний, V, 1955, 281); *Був вечір. Старий Крайс лагодив на завтра збрую, Кайла присипляла дитину* (Тудор, Народження, 1941, 72); — *Я тебе нагодувала І сповила і приспала; Колишу тебе й співаю: Спи, дитино! Баю, баю!* (Щог., Поезії, 1958, 147); // Викліка́ти стан, подібний до сну, за допомогою гіпнозу або наркотиків. * Образно. *Новітні утопісти присипляють своїх героїв, наводять на їх летаргію, гіпноз, і тоді вже.. весь.. катехізис питань та відповідей просто сниться тим героям* (Л. Укр., VIII, 1965, 158).

2. *перен.* Викліка́ти, спричинювати забуття чого-небудь реального. *Тихий спокій ночі колише її, присипляє думки в голові, жалощі й радощі в серці...* (Мирний, III, 1954, 150); *І до чого ж нині важка голова! Не встиг, видно, видатний хірург приспати пригаданого й передуманого протягом ночі* (Шовк., Людина.., 1962, 222); // Послаблювати силу вияву якого-небудь почуття, переживання і т. ін., робити їх менш відчутними. *Ні поля, ні гаї, Ні пташки щебетливі Не приспали мої Суми — болі вразливі* (Гр., I, 1963, 147); [К и л и н а:] *І нащо я Жені виявила своє горе, краще було б придавити, приспати!..* (Кроп., II, 1958, 424); *Ішов* [Степан] *і співав, щоб додати собі бадьорості і щоб заглушити страх, який так і не змогла до кінця приспати горілка* (Гжицький, Опришки, 1962, 271); *В листі.. так і було написано про ту силу, яка існує в Хомі і яку він приспав своїми дотепами, жартами, лінькуватістю* (Рибак, Час.., 1960, 741).

3. *перен.* Робити бездіяльним, інертним; утримувати від активної участі в чому-небудь. *Коли письменник,*

художник, композитор бачить світ викривлено.., коли він своїми творами присипляє людей чи отруює людську свідомість — нема йому тоді ніякого виправдання! (Рильський, Веч. розмови, 1964, 261); — *Що ж вдієш, коли раніше довелося довго спати. Чи то пак довго нас присипляли. Я думаю часом, скільки б я зміг устигнути замолоду, якби раніше було інше життя, якби у Василівці була хоч маленька бібліотека* (Коцюба, Нові береги, 1959, 366); *Царські свободи — це та ж «колисанка», розрахована на те, щоб приспати народ* (Рад. літ-во, 4, 1963, 120).

4. *перен.* Обманом, хитрощами змушувати кого-небудь забути про обережність, створювати ілюзію спокою, безпечності.— *Треба і його* [магната] *добре приспати удаваною покорою* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 307); *Отож, усе вже було готове, слід було тільки тихенько посидіти в лісі й приспати ворога, створити ілюзію, що ніякої небезпеки поблизу нема, можете, мовляв, панове, спати і жити спокійно...* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 57); — *Пане гетьмане, дурить тебе шляхта! — кричав полковник Пушкар,— хочуть приспати, доки стягнуть армію* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 394).

Присипля́ти (приспа́ти) ува́гу (пи́льність, насторо́женість *і т. ін.*) *чию* — відвертати чию-небудь увагу від чого-небудь, послаблювати пильність до чогось. *За Островолем Вишневецький звелів палити фальшиві огнища по степу і тим присипляти пильність упевнених у собі дозорних з табору Косінського* (Ле, Наливайко, 1957, 56); [Г о с т о м и с л:] *Мов залізним обручем Я обкрутив його, приспав його Славутню бачність, вколисав його* [Святослава] (Фр., IX, 1952, 253); *Там, де був Гарматій, можна було приспати хоч трохи увагу жандармського управління* (Стельмах, I, 1962, 330); — *Як собі хочеш, але ти мусиш приспати есесівську настороженість і розвіяти їхню підозру* (Коз., Гарячі руки, 1960, 57).

5. *перев. док., перен., рідко.* Задавити, задушити нароком під час сну. * Образно. *Думи мої, думи мої. Лихо мені з вами!.. Чом вас лихо не приспало, Як свою дитину* (Шевч., I, 1963, 47); // Умертвити, убити. *Он, вивернувся* [Загнибіда], *як кабан, вередує.. Коли б не гріх, приспав би тебе — довіку не підвівся!* (Мирний, III, 1954, 100); *Та мить і... гранату Микола підняв, Рудого фашиста Навіки приспав* (Ус., Дорогами.., 1951, 135).

ПРИСИПНИ́Й, а́, е́, *рідко.* Який викликає сон, дрімоту.

ПРИСИСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присиса́ти** і **присиса́тися.**

ПРИСИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИССА́ТИ,** ссу́, ссе́ш, *док., перех., розм.* Те саме, що **присмо́ктувати.**

ПРИСИСА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРИССА́ТИСЯ,** ссу́ся, ссе́шся, *док., розм.* Те саме, що **присмо́ктуватися.** *Коли його* [спрута] *витягали, він обвивав лапами руку, присисався до неї і жер нас розлюченим оком* (Коцюб., II, 1955, 417); *Припав* [чоловік] *сухими, гарячими устами до барила з водою; здавалось, .. що ніколи не буде він мати сили одірватись од барила,— як п'явка, що приссалась до тіла, поки її силоміць не одірвеш...* (Григ., Вибр., 1959, 359); *На призьбі коло Миколиної хати вигрівається кітка. Троє котенят приссалося до її грудей* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 25); — *А може, то елімент* [елемент] *який, що контракт писав? Хіба їх мало до радянської влади приссалось?* (Панч, II, 1956, 405); *Я приссався до гарної бібліотеки.. і так далеко зачитувався в красному письменстві, в німецькому і російському, що майже нерадо заглядав до римського.. права* (Черемш., Тв., 1960, 382).

ПРИСИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИСО́ХНУТИ,** ну, неш *і діал.* **ПРИСХНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.* 1. Починати сохнути, підсихати. *Дозрівала вже кукурудза обабіч, присихали на качанах руді «борідки»* (Козл., Ю. Крук, 1950, 88); *Проколені медяницями бруньки в'януть, присихають і опадають* (Шкідн. поля.., 1949, 31); *Зерно коли присохне, перемелеться — мука як сонце* (Горд., II, 1959, 345); // *розм.* Починати гоїтися, затягуватися (про рану, виразку). — *На рану, якщо вона, приміром, не дуже велика, прикладіть просто землі, замісивши її слиною. То вона присохне* (Довж., I, 1958, 239); — *Дуже вас прошу,— благав поранений,— не женіть мене звідси в санвзвод.. Воно тут заживе... Загоїться. Присохне...* (Гончар, III, 1959, 43); // *перен., розм.* Ставати худим, виснаженим (про обличчя, тіло).

◇ **Присо́хне (присхне́), як на соба́ці:** а) загоїться (про рану, виразку); б) безслідно зникне (про хворобу). — *А що, Варко, полегшало тобі? — Та присохне, як на собаці* (Мирний, I, 1954, 85); — *Лягайте завтра в військовий лазарет,— зрадів Лазаревський.— Може через хворобу вас все ж таки залишать тут. — Ні,— відрубав Шевченко. — Якось викручуватись — це не для мене. Потрусить трохи і минеться, присохне, як на собаці* (Тулуб, В степу.., 1964, 47); в) забудеться, не поширюється далі (про щось неприємне). *Сумна повернула додому Маланка й нікому не похвалилась, що бачила й чула. Нехай вже воно присохне на ній, як на собаці* (Коцюб., II, 1955, 29); *Він подумав, що ніхто не бачив, ніхто не знає і все присохне, як на собаці* (Чорн., Потік.., 1956, 358).

2. Засихаючи, прилипати, приставати до чого-небудь. *Тканина присохла до напухлих рубців, завдаючи йому нестерпного болю* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 54); *На коліні присох шматочок глини, і Зеленцов старанно почав вишкрібати його нігтем* (Кучер, Чорноморці, 1956, 529); // *перен.* Залишатися де-небудь, у когось, переходити до когось у власність. — *Він був тоді солтисом, рвзпивав з поліцаями пиво, і все наше присихало кожний раз до багачиків...* (Козл., Сонце.., 1957, 40).

Живі́т присо́х до спи́ни (до хребта́) *див.* **живі́т; Язи́к присо́х [до піднебі́ння]** *у когось і без додатка* — хтось утратив здатність говорити. *Він хоче сказати щось, але язик присох до піднебіння* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 34); *Чуєте, який я красномовний?.. А примусьте мене зараз заговорити, хоч словечко витиснути, коли язик присох до піднебіння* (Речм., Твій побратим, 1962, 38); *Зупинився* [Гулька] *в коридорі, метикуючи, як йому поводитись перед Зарічним. Одначе мізкувати довго нічого. Документи в кишені, голова на в'язах, язик не присох — чого вагатися?* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 91).

3. *перев. док., до кого, перен.* Відчуваючи симпатію, прив'язатися до кого-небудь, дуже полюбити когось. *За те хороше, людяне, що давав йому Сеспель, він непомітно присох до нього серцем* (Збан., Сеспель, 1961, 287).

ПРИСІ́В, у, *ч.* Те, що присіяне, посіяне додатково до чого-небудь.

ПРИСІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присіва́ти.**

ПРИСІВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ПРИСІ́ЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ПРИСІ́ЯТИ,** і́ю, і́єш, *док., перех. і без додатка.* 1. Сіяти що-небудь на додаток до того, що вже посіяне. *Посіяли трішки — та й страшно: Чи зійде?.. чи ще присівати?* (Фр., XIII, 1954, 320); *Присіяв* [дідок] *і гречки ланок, Усе погоріло. пропало* (Манж., Тв., 1955, 40).

2. *діал.* Сіяти, засівати. *Посіяти конопельки Обіщався* [кум]. *Як сіяв, присівав, Присіваючи, казав* (Чуб., V, 1874, 1159).

ПРИСІ́ВОК, вку, *ч.* 1. *діал.* Невелика ділянка землі, засіяна чим-небудь. *Навіщо дітей на чужу ниву посилати, як у батьків є свій присівок?* (Л. Янов., I, 1959, 387).

2. *заст.* Прибавка до грошової плати наймита у вигляді врожаю, який він збирає з наданої йому хазяїном ділянки землі. *На присівок дав му* [йому] *півдесятини* (Сл. Гр.).

ПРИЙСІ́Д, у, *ч.*: ◇ **За одни́м прийсі́дом:** а) одночасно, разом. *За одним присідом вечеря з обідом* (Укр.. присл.., 1963, 71); б) відразу, не встаючи. *Пішов* [В. Стефаник] *прямо до редакції, сказав дати паперу і за одним присідом написав свій «Підпис»* (Письмен. зблизька, 1958, 117).

ПРИСІДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присіда́ти.** *З гімнастичним приладом підійшов* [Петерсон] *до вікна, відчинив його й розпочав гімнастику з присіданням* (Галан, I, 1960, 387); *Присядки* [в танці] *можуть бути двох видів: напівприсядка і глибоке присідання* (Укр. нар. танці, 1969, 37).

ПРИСІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИСІ́СТИ,** ся́ду, ся́деш, *док.* 1. *неперех.* Згинаючи ноги в колінах, опускатися до землі. *Замфір присідає під кущем,обережно, з любістю розгортає листя* (Коцюб., I, 1955, 190); *В цей час показував* [Ляський] *різні гімнастичні вправи.. Він присідав на долівку, падав на руки й хутко підводився* (Досв., Вибр., 1959, 115); *Ми з Левадихою шусть у коноплі та й присіли* (Н.-Лев., II, 1956, 13); *Ягід було так рясно, що він аж руками сплеснув і присів перед кущем навпочіпки* (Тют., Вир, 1964, 437); // Вітаючись, дякуючи і т. ін., на якусь мить опускати корпус, трохи згинаючи ноги в колінах; робити реверанс. *Бруклі.. вклоняється, присідаючи, і виходить, зоставивши двері непричинені* (Л. Укр., III, 1952, 91); *Овація й оплески глядачів котилися, як могутні хвилі. Берлінська команда* [футболістів], *прийнявши зустріч на свій рахунок, присідала й кланялась, наче балетна трупа* (Ю. Янов., II, 1954, 25); *Здавалось, що в дверях заманячать два кінці смугнастої шалі, .. і вона двигне ногою, присяде й зробить мені старомодний кнікс...* (Н.-Лев., VII, 1966, 267); // Згинати ноги у колінах при ходьбі, бігу і т. ін. *Вони* [вовки] *неначе змовились: один ліг в ярку догори черевом, а другий, крадучись та присідаючи до землі, обминув теля ззаду і погнав його на ярок* (Коцюб., I, 1955, 32); * Образно. *На машину чекали четверо монтажників.. Нарешті, важко присідаючи на вибоях, на будівельний майданчик в'їхав панелевоз* (Веч. Київ, 27.IV 1961, 1); // Опускатися на землю від слабості, втрати свідомості і т. ін. *Мене зраджують сили, і я тихо присідаю на землю* (Мик., Повісті.., 1956, 18); *Черниш.. вдарив німця по тім'ю. Той одразу присів, наче ввійшов у камінь* (Гончар, III, 1959, 119); // *перен.* Ставати або здаватися нижчим (про будівлю і т. ін.); осідати. *Сама хата, колись висока, тепер понижчала-присіла* (Мирний, IV, 1955, 249); *Матвієві кожна деревина, кожний кущик і горбочок були знайомі. Тільки все якесь менше, неначе постарілося, присіло за дванадцять літ* (Ірчан, II, 1958, 306); *Чорна тінь укрила село і річку, а в провулках між тинами поночіло, хати присіли* (Тют., Вир, 1964, 327).

2. *неперех.* Сідати ненадовго, на якийсь час. *На гнучких, вкритих цвітом вітках вишень присідали ластівки* (У. Кравч., Вибр., 1958, 411); *Тимко присідає на купу сухого бур'яну, згорнувши на грудях руки, дивиться замріяно на вогонь* (Тют., Вир, 1964, 15); *Там* [у млині] *нікого не було — і Остап з Соломією присіли на мішках* (Коцюб., I, 1955, 353); *Ліна вибралась* [з машини] *на повітря, присіла у затінку машини на траві* (Гончар, Тронка, 1963, 183); // Сідати біля кого-, чого-небудь, поруч з кимсь, чимсь ненадовго, на якийсь час. *Мама присіла до моєї постелі й почала гладити своєю білою рукою мою голову й обличчя* (Мирний, IV, 1955, 345); *Біля неї — дівчинка в білій сорочці присіла й стиха питала: — Холодно тобі?* (Головко, I, 1957, 89); *— А ви все ж таки художник..,— сказав він і присів поряд зі мною* (Донч., VI, 1957, 638); // *перев. док., з інфін.* Сівши, взятися за яку-небудь роботу, справу. *Настя допомогла матері прибрати з столу, і присіла біля хати гаптувати гаманець Сагайдачному* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 60); *Я погодував із свого казанка сиву-пресиву бабусю з онуком і знову присів дописувати тобі листівку* (Логв., Давні рани, 1961, 62); // Сидячи, відпочивати якийсь час. *Катря подавала батькові обід, прибирала з столу порожні миски і все не присідала* (Кучер, Трудна любов, 1960, 317); *Не присідаючи й на хвилину, цілий день буде вона* [пташка] *літати сюдитуди, щоб нагодувати ненажерливих ротатих діточок своїх* (Тют., Вир, 1964, 202); *Грицько, чи присів, чи ні — вже, дивись — опинився гін за двоє, скочив верхи на барана* (Мирний, I, 1949, 151).

3. *перев. док., неперех., перен.* Стати стриманішим, спокійнішим; вгамуватися, притихнути. *Після материного «цить» дітки присіли, як квітки після дощу* (Григ., Вибр., 1959, 227).

4. *неперех., чим, рідко.* Покриватися, припадати (пилом і т. ін.). [Парубки і дівчата *(співають)*:] *Біла постеленька порохом присіла* (Фр., IX, 1952, 93).

5. *перех., діал.* Нападати, насідати, накидатися на кого-небудь у великій кількості. *Як так будемо сидіти та й на бога надіятися, то нас воші присядуть* (Фр., VIII, 1952, 23).

◇ **Біда́ присі́ла** (**присяде** *і т. ін.*) *кого* — те саме, що **Біда́ обсі́ла** (*див.* **обсіда́ти**). *Коли біда присяде тебе, то не до личка буде, і сонце почорніє перед очима* (Томч., Жменяки, 1964, 61); **Зли́дні присі́ли** *кого* — те саме, що **Зли́дні обсі́ли** (*див.* **обсіда́ти**).

ПРИСІ́КАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **присі́катися.** *Коли присікання господаря набрали агресивного характеру, Швейк скинув його зі сходів униз і почав оглядати верхні кімнати* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 512).

ПРИСІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присіка́ти.**

ПРИСІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИСІ́КТИ́,** січу́, січе́ш, *док., перех., рідко.* Обрубувати, обсікати.— *Я переміюся у пирій, Штефанику. Ти присічеш мене в одному місці, а я запущу коріння в іншому і тобі на злість зазеленію ще буйніше* (Вільде, Сестри.., 1958, 75).

ПРИСІ́КАТИСЯ *див.* **ПРИСІ́КУВАТИСЯ.**

ПРИСІ́КТИ́ *див.* **присіка́ти.**

ПРИСІ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСІ́КАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Докоряти комусь, звинувачувати когось (перев. безпідставно) у чомусь, використовуючи для цього будь-який привід; чіплятися, прискіпуватися. *Він почував себе винуватим перед Галею: він даремно присікувався до неї...* (Мирний, I, 1949, 398); *До конюхів він присікувався, що в них «збруя горить, як у тих циган»* (Тют., Вир, 1964, 34); *— Нема до чого сьогодні в лабораторіях причепитися, так він уже до цілого заводу починає присікуватися?* (Шовк., Інженери, 1956, 125); *— Ну, й хай придивляються собі на здоров'я,.. зараз нема за що вчепитись до нього, то треба, щоб і надалі ні до чого не можна було присікатися* (Стельмах, II, 1962, 221).

Присі́куватися до ко́жного сло́ва — використовувати зміст сказаного як привід для докорів, звинувачень і т. ін. — *Ну, чого ти присікуєшся до кожного слова?* (Жур., Дорога.., 1948, 194).

2. Настирливо звертатися до когось з якими-небудь

проханнями, вимогами і т. ін.; набридати комусь чимнебудь. *Ті селяни, що подавали йому значніші суми грошей на увільнення своїх синів.., почали присікуватися до нього* (Фр., VII, 1951, 331); *Хлопці присікуються до Хоми, щоб навчив* [свистіти] (Мик., Повісті.., 1956, 6); *— До якого Матвія? — уже присікувався дядько, і собі підсуваючи порвану шапурину* [шапку] *на потилицю* (Тют., Вир, 1964, 286); *— Ти, Параско, добре радиш,— сказала Кайдашиха,— ходім та присікаймось до тієї дурисвітки, може, вона знає, де Мелашка, та тільки не хоче признаватись* (Н.-Лев., II, 1956, 336).

ПРИСІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **присі́сти** 4. *Он під брамою купка селян — ще обпалених сонцем від літа, але вже скулених, обдертих, присілих порохом* (Фр., VII, 1951, 291).

2. *у знач. прикм.* Який осів, став низьким. *Пана Лободу зустрічала* [вдова] *перший раз у сінях, як біскупового друга і сановитого гостя. Пригнутись попрохала в присілих дверях* (Ле, Наливайко, 1957, 210).

ПРИСІ́ЛОК, лка, ч. Невелике село, розташоване поблизу більшого, або частина великого села. *— Я родом з присілка Скрипчинців,— промовила Нимидора* (Н.-Лев., II, 1956, 174); *Село Вороничі порозкидане на великім просторі. Хоч невеличке, а ділиться на три присілки. Скоро кілька хаток при купі, то вже й присілок* (Март., Тв., 1954, 312); *Колгосп імені Івана Франка — велике господарство. Чотири села. Більш як 20 присілків, розсіяних по горах* (Рад. Укр., 15.IV 1971, 2).

ПРИСІ́ЛОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до **присі́лок.** *Між пірамідальною горою та Шевченковою глибока узька долинка, а в тій долинці йде узенька уличка з хатами по обидва боки. Цей присілочок зветься Монастирок* (Н.-Лев., II, 1956, 383).

ПРИ́СІНЕЧКИ, чок, *мн.* Зменш.-пестл. до **при́сі́нки.** *Поставила хаточку з лободи, А сінечки, й присінечки, й кроковці З премудрого дерева, з морковці* (Укр. нар. пісні, II, 1965, 401).

ПРИ́СІ́НКИ, при́сі́нків *і рідко* при́сі́нок, *мн.* (*одн.* **при́сі́нок,** нка, ч.). 1. Ганок з накриттям, піддашшям на двох стовпцях. *Молодії до присінок Кониченьків в'яжуть, А старі господині Добривечір кажуть* (П. Куліш, Вибр., 1969, 334); *Вона підвелася з призьби і, закликаючи сина до хати, подибала повільною ходою до присінок* (Коцюба, Нові береги, 1959, 231).

2. Прибудова перед входом до якого-небудь приміщення; невеликі сіни. *На подвір'ї.. здорова хата для челяді. Зимою там сиділи наймити, а влітку заганяли в присінок качки та гуси* (Н.-Лев., I, 1956, 145); *Не був то старопольський шляхетський двір.,. не прикрашувалась зовнішність.. різного роду прибудівками, присінками, з фантазією поприбудовуваними* (Хотк., Довбуш, 1965, 38); *Дід Петро, хитаючись, запросив шефів до ферми.. Відчинив двері у присінок, де запарювали січку...* (Вишня, II, 1956, 109).

3. *заст.* Тамбур залізничного вагона. *Прийшов поїзд, чхає — стоїть.. Висовується з зелених присінок корзиночка. Держить її панночка в голубому* (Тесл., З книги життя, 1949, 114).

ПРИ́СІНОК *див.* **ПРИ́СІНКИ.**

ПРИ́СІНЦІ, ів, *мн.* Те саме, що **при́сі́нки.** *Марта вийшла на присінці* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 25); *Ми наздогнали Михайла біля дверей хижки, де чатував жовнір. Із півтемних присінців ми перейшли в маленьку комірку* (Досв., Вибр., 1959, 159).

ПРИСІ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **присі́катися.** *— А як вовк присуне? — знов-таки присіпається Галя* (Вовчок, I, 1955, 289).

ПРИСІ́СТИ *див.* **присіда́ти.**

ПРИСІ́СТИСЯ, ся́дуся, ся́дешся, *док., діал.* Присісти (у 2 знач.). *У Болехові присілася до мене якась пані* (Стеф., III, 1954, 123); *За грубою стояв ще вигідніший стіл.. Але присістися до нього не було як, бо там сидів розпершися сам реставратор* (Март., Тв., 1954, 409); *У кімнаті до снідань, куди зайшли Комар і Таран, було ще кількох* [кілька] *молодих знайомих людей, до котрих оба присілися* (Мак., Вибр., 1954, 255).

ПРИСІ́ШОК, шка, ч. 1. *розм.* Дерев'яна підпірка. *На його плечі знову навалились незміряна велич і краса довколишньої природи і жалюгідна мізерія життя людського: похилені, підперті присішками хати з чорними стріхами, порослими зеленим мохом* (Кол., Терен.., 1959, 107).

2. *заст.* Стовпчик з розвилкою на кінці, в яку вкладають горизонтальну деревину (перев. при спорудженні клуні, сарая, повітки тощо). *В клуні пахло сіном.. З присішків над током понахилялися трудові селянські боги в запавутинених рамках* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 77).

3. *тільки мн., заст.* Стремена. *То тебе промовляв* [Голота], *На присішках став, Без міри пороху підсипає, Татарину гостинця у груди посилає* (Укр.. думи.., 1955, 6).

ПРИСІ́ЮВАТИ *див.* **присіва́ти.**

ПРИСІ́ЯТИ *див.* **присіва́ти.**

ПРИ́СК *див.* **при́сок.**

ПРИ́СКАВКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **бри́зкалка.** *В закутку було вогко,.. гостро пахтів болиголов, і Яринка пригадала, як колись, давно-давно батько робив з його дудок прискавки, і вона, маленьке дівчатко, ходила з дудкою й оббризкувала водою курей, кота, поросят...* (Донч., IV, 1957, 246).

ПРИСКАКА́ТИ *див.* **прискáкувати**[1].

ПРИ́СКАКОМ, *присл., діал.* Уривками. *Прискаком шила, бо ніколи добре сісти* (Сл. Гр.).

ПРИСКА́КУВАТИ[1], ую, уєш, *недок.*, **ПРИСКАКА́ТИ,** ачу́, а́чеш, *док.* Скачучи, наближатися, прибувати куди-небудь, до когось, чогось. *Ялівець Лідор шмигнув з гривастим молодиком у хатину.. За хвилину до них в хатину прискакала, вистукуючи милицею по підлозі, дружина Лідора* (Цюпа, Грози.., 1961, 42); *Баба-Хуга прискакала. Заревіла, Засвистіла, Лісовичку снігом вкрила* (Іванович, Перебендя.., 1960, 163); // *перев. док.* Під'їхати, прибути конем, кіньми. *Як ворон до тебе В віконце закряче, — З-за моря прискаче Козаченько твій!* (Пісні та романси.., II, 1956, 13); *Аж ось верхи прискакав Семен з лісу. Він як зліз з коня, як став, мовчазний.., так і захолов* (Коцюб., I, 1955, 122); *Коли Йосип Максимович прискакав верхи у Заячий вибалок, там уже було кілька десятків хлопців і дівчаток* (Донч., VI, 1957, 57).

ПРИСКА́КУВАТИ[2], ую, уєш, *недок.*, **ПРИСКО́ЧИТИ,** чу, чиш, *док.* 1. Стрибком або кількома стрибками наближатися до кого-, чого-небудь. *Я ходила в город годувати кроликів.. Мене знають добре. Дрібні, малесенькі, прискакують безшелесно до мене, утирають свої мохнаті борідки об мої руки* (Коб., I, 1956, 220); *Сам* [крамар] *то збоку, то ззаду, то спереду, то прискакує, то одскакує* (Н.-Лев., I, 1956, 59); // *розм.* Супроводжувати яку-небудь дію стрибками; пританцьовувати. *Явдоха, виходячи з хати, стала весільної співати, та ще й прискакує* (Кв.-Осн., II, 1956, 210).

2. *тільки док., розм.* Швидко підбігти кудись, до кого-, чого-небудь. *Дивний чоловік прискочив до хлопчини і взяв його на руки...* (Фр., V, 1951, 21); *Директор і не глянув на нього, тільки щось писав. Нараз підняв голову, зірвався, прискочив до Миколи, вхопив його за плечі і потермосив із цілої сили* (Мак., Вибр., 1954, 68); *Опинившись на поляні, вершник спішно розсідлав коня,*

.. *спритно прискочив до спорохнявілого пня, сховав обріз і крадькома, як олень, помчав через букову гущавину* (Галан, Гори.., 1956, 34); // Раптово, несподівано з'явитися де-небудь; наскочити. *Хто йде,— горох скубне: гребець скубне у жменю.. Прискочить дітвора,— і в пелену смикне...* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 60); *Поки свисток просвистів на шабаш, сім холодних потів з мене збігло, усе чекав, що жандарми прискочать* (Мур., Бук. повість, 1959, 173); // Швидко прибути, приїхати (про поїзд, екіпаж і т. ін.). *До перону прискочив скорий поїзд і через хвилину помчав далі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 359).

ПРИСКА́ЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прискáлити.** *Його праве око трохи прискалене від їдкого диму коротенької люлечки-зіньківки* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 38); *Павло заговорив тихо, поволі, раз у раз підморгуючи до хлопців прискаленим оком* (Кучер, Прощай.., 1957, 407); *З кожним приїздом Артем Климович стає трішки-трішки старішим. Частіше кліпає прискаленим оком, на чолі густішає зморщок* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 420).

ПРИСКА́ЛИТИ *див.* **прискáлювати.**

ПРИ́СКАЛОК, лка, *ч., рідко.* Те саме, що **залóм** 2, 3. *Майже на самій вершині, на невеликому прискалку було орляче гніздо* (Тулуб, В степу.., 1964, 121); *Треба сплигнути* [Романові] *на цей найближчий прискалок. Так. А тепер уже дуже легко дістатися до заповідного місця* (Донч., II, 1956, 276).

ПРИСКА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСКА́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **примру́жувати.** *Прибігла і Ганнуся. Прискалювала око проти сонця, придивляючись на стрункого, загорілого в дорозі юнака* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 243); *Гарчав* [песик] *на нього, зуби шкірив, кумедно прискалював око, наче кепкуючи з людських вад* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 459); *Гладун насмішкувато прискалив око* (Гончар, Людина.., 1960, 66); *Заруба хитро прискалив око, ледве усміхнувся* (Кучер, Прощай.., 1957, 329).

ПРИСКА́РЖИТИ *див.* **прискáржувати.**

ПРИСКА́РЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСКА́РЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех. і без додатка, розм., заст.* Скаржитися на кого-небудь. — *Не забули ми тобі, як ти нас прискаржував* (Свидн., Люборацькі, 1955, 48); *—Вони не вміють полоти,— прискаржував Петрусь* (Март., Тв., 1954, 149); — *І ти.. мав совість брехати на нього, прискаржувати, продати, отак-о звірам брата?!.* (Козл., Ю. Крук, 1957, 414); — *Мій господар прискаржив мене за рабунок.., але я, бігме, нічого не рабував* (Фр., II, 1950, 342).

ПРИ́СКАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРИ́СНУТИ**, ну, неш, *док., розм.* 1. *неперех., чим і без додатка.* Розсипати, розкидати щось дрібними шматочками, частинками. *Огонь жваво захоплював полінця, гудів і прискав малими вугликами* (Кобр., Вибр., 1954, 28); *Аж ось, здається, наче хтось приснув! З-за гори скакнула невеличка іскорка серед рожевого сяйва й довгою промінястою стрілою перетяла увесь степ* (Мирний, IV, 1955, 308); // Швидко розлітатися на всі боки, розсипаючись дрібними шматочками, частинками. *Я дуже боявся тих іскор, та проте страх любив дивитися, як вони, мов рій огнистих чмелів, вилітали з-під батькового молота і прискали на всі боки* (Фр., IV, 1950, 120); *Каміння з-під його ніг прискає на всі боки* (Козл., Пов. і опов., 1949, 62); *Його обличчя вкрилося синіми дрібними цяточками і шрамами. Це від дрібних шматочків твердого вугілля.. Як довбав* [Матвій] *його, то воно прискало в обличчя, калічило до крові і залишало по собі сині вічні сліди* (Ірчан, II, 1958, 261); *Вона стала гострити його* [свердло] *на наждачному верстаті. Приснули струмком зірочки іскор* (Донч., VI, 1957, 162); * Образно. *Очі комісарові так і прискають лукавими іскринками, а вуста вигинаються вдоволеною посмішкою* (Збан., Сеспель.., 1961, 46).

2. *неперех., чим і без додатка.* Розсипати, розкидати бризки рідини; бризкати. *В тім місці шаліла тепер люта хвиля, розбиваючись о зубці скали і прискаючи далеко срібною піною* (Фр., VI, 1951, 131); // Розмовляючи, розкидати бризки слини. *Старий сердився. Він говорив скоро та прискав слиною, наче сукно мочив* (Коцюб., I, 1955, 33); // Бурхливо текти, струменіти, розлітаючись бризками (про рідину). *Насті здається, що не дерева стоять навкруги і ронять у повітрі вогняно-малинові пелюстки, а прискають у небо водограї крові, яка незабаром проллється в поході* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 460); *Дзвінко прискає і дзюрчить запашне запінене молоко у дерев'яні та алюмінієві цеберка...* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 371); * Образно. *Анюта помітила, як приснув вишневий сік на Сашині щоки* (Донч., II, 1956, 113).

3. *перех. і неперех., чим.* Обдавати дрібними краплями, бризками якоїсь рідини кого-, що-небудь. *Тут бачив хлопець.. як возниці* [візниці] *борються або прискають водою й лякають дівчат* (Вовчок, I, 1955, 296); *Тим часом дід Оникій нарвав пучок зілля, вмочив у відро, бризкав на бджоли, прискав водою з рота й заганяв до улика* (Н.-Лев., IV, 1956, 148); [Текля:] *Вже мати що не робила: і свяченою водою мене прискала і переполох виливала* (Кроп., I, 1958, 411).

4. *неперех., перен.* Дуже сердитися, гніватися, не стримуючи себе; спалахувати гнівом. *Ротмістр усе ще стрибав і прискав перед Веригою, обсипаючи його лайкою* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 31); *Соломія прискала, злилася, не знати на що би наважилася, так Саливон, добре знаючи жінчину вдачу,.. грізно напустився на неї, щоб прикусила язика* (Горд., Дівчина.., 1954, 276); — *Коли було часом дуже розсердиться* [начальник], *то присне ніби приском, наче його хтось кинув на гарячу сковороду* (Н.-Лев., IV, 1956, 313).

5. *неперех.* Переривчасто випускати повітря через рот; пирхати. *Микола вхопив кварту й пожбурив нею на шинкаря. Горілка потекла йому по лиці й по бороді. Шинкар прискав, як кіт, понюхавши перцю* (Н.-Лев., II, 1956, 260); *Захлинувся* [біс], *чхнув і приснув, Тричі закрутився* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 73); // З шумом випускати повітря через ніздрі (перев. про коней). *Біля ганку прискали осідлані коні* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 107); *Коні парували, прискаючи ніздрями. Колеса вже не грузли в піску* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 241); // Не стримавшись, раптово прориватися сміхом. *Хтось із наших прискає в кутку зо сміху* (Збан., Єдина, 1959, 224); *Петро Олександрович, як завжди, намагався бути стриманим. Однак.. не довго міг витримати. Прискав з реготу, виймав з кишені фуляр, акуратно розгортав і витирав сльози з очей* (Полт., Повість.., 1960, 540); *Дехто з молоді приснув, затуляючись долонею* (Л. Укр., III, 1952, 672).

6. *тільки док., неперех., рідко.* Швидко і спритно вистрибнути, вибігти звідки-небудь. *Аж сеє бісеня Як хоче скочить, то аж в землю присідає Та й присне разом відтіля!* (Греб., I, 1957, 80); *Ну, я й пущу тебе* [зайцю]*: так як стріла, Приснеш ти з рук моїх прудко на волю* (Щог., Поезії, 1958, 120).

ПРИ́СКАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.* Обдавати дрібними краплями, бризками себе або кого-, що-небудь.

ПРИСКІ́К, кóку, *ч.:* ◇ **З прискóком.** Підскакуючи, підстрибуючи; вистрибом, вискоком. *Біжать* [хлопці] *з прискоком, наче молоді лошата, ще й сорочки на бігу скидають* (Сміл., Сад, 1952, 51).

ПРИСКІ́ПАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **прискі́патися.** *Вимогам і прискіпанням жінки не було кінця й краю* (Сенч., Опов., 1959, 60).

ПРИСКІ́ПАТИСЯ *див.* **прискі́пуватися.**

ПРИСКІ́ПЛИВИЙ, а, е, *розм.* 1. Який прискіпується до кого-, чого-небудь. *Залишитись у дідуся було б зовсім не погано. Хоч, правда, бабуся дуже вже прискіплива* (Збан., Мор. чайка, 1959, 85); *Військова кафедра. Це та кімната, де їх* [студентів] *стільки муштровано керівником кафедри, прискіпливим та педантичним майором* (Гончар, Людина.., 1960, 10); *Дівчина.. поглядом погордливої зневаги зміряла з ніг до голови прискіпливого незнайомця* (Смолич, Мир хатам.., 1958, 244); // Який виражає вимогливість. *Прискіпливим поглядом оглядав* [гість] *Пакришневого друга, а той стояв розгублений, не розуміючи, для чого він знадобився цьому незнайомцеві* (Збан., Сеспель, 1961, 272).

2. Який містить у собі вимогливість. *В багатьох його* [Євгена Плужника] *віршах думка стає тим, що називають рефлексією,—болісним і прискіпливим самоаналізом* (Не ілюстрація.., 1967, 317); *До дитячої літератури треба ставити особливо суворі вимоги, тут потрібна прискіплива критика* (Літ. Укр., 4.XII 1962, 2).

ПРИСКІ́ПЛИВІСТЬ, вості, *ж., розм.* Абстр. ім. до **прискі́пливий.** *Коли людина рветься за місто, вона починає з особливою пильністю і прискіпливістю придивлятися до всього, що її оточує* (Загреб., День.., 1964, 291); *Микола тут проявив такі знання і таку прискіпливість, що всі відразу визнали його за майстра своєї справи* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 248).

ПРИСКІ́ПЛИВО, *розм.* Присл. до **прискі́пливий.** *Варвара Дормидонтівна, виявляючи підкреслену гостинність, не зводила з дівчини гострого погляду, вивчаючи її насторожено й прискіпливо* (Коз., Листи.., 1967, 103); *Дробот бере ручку і прискіпливо читає свої сторінки. Виполює слова-паразити* (Жур., Нам тоді.., 1968, 30); *Повернувся з сільради Єфремович. Довго і прискіпливо перевіряв фінансові справи школи* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 204); *Борис прискіпливо оглянув машину, зробив два пробні польоти над аеродромом і сказав: — Порядок!* (Веч. Київ, 3.II 1966, 4).

ПРИСКІ́ПУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **прискі́пуватися.** — *Туристи не повинні знати, що в нас тут сталося. Ніякої нервозності, ніяких прискіпувань* (Загреб., Шепіт, 1966, 364); *Збори* [колгоспників] *зайшли в глухий кут. Пусті, як горох, слова, взаємні звинувачення, дрібне прискіпування* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 181).

ПРИСКІ́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСКІПА́ТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Використовувати (перев. безпідставно) що-небудь як привід для звинувачення, докору і т. ін.; присікуватися. *Ліжко швиденько зайняв* [Володимир] *біля вікна, ближче до стола, а постіль перетрусив, прискіпуючись, мов санінспектор* (Рудь, Гомін.., 1959, 120); *Лиха баба ще більше лютує, що вона* [дівчина] *мовчить, ще гірше коверзує та так усе видирає, до чого б його прискіпатися* (Укр.. казки.., 1951, 312); *Над Шевченком нависла загроза арешту. Не було тільки причини прискіпатись до нього* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 41); — *Та чого прискіпалася* [Оленка], *як шевська смола?!* (Вишня, І, 1956, 379).

2. *тільки недок.* Дуже вимогливо, суворо ставитися до кого-, чого-небудь. *Не прискіпуйтесь, друзі, до людських слабостей! Талант — рідкість. Треба його систематично і обережно підтримувати* (Ленін, 48, 1974, 178); *Раді були* [біженці] *вже й тому, що до прийшлих тут не дуже й прискіпуються, контора мало цікавиться, хто ти є, був би лише здатен взяти до рук вила чи граблі* (Гончар, Циклон, 1970, 49).

ПРИСКО́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **приско́рити.** *Ті нервово прискорені польки, коломийки та козачки були для них* [панночок] *мов остроги для коней* (Фр., VII, 1951, 244); *Ех, з якою охотою він* [Ігор] *бігом побіг би зараз додому! Форма суворовця зобов'язує, і хлопчик пішов звичайним, але трішечки прискореним кроком* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 119); // **приско́рено,** *безос. присудк. сл. За умов миколаївського режиму загинув Пушкін, передчасно помер Бєлінський, прискорено смерть Гоголя* (Вітч., 10, 1964, 187).

2. *у знач. прикм.* Який відбувається частіше, в коротші, ніж звичайно, проміжки часу. *Зловживання чаєм може викликати легку збудженість, неспокійний сон, прискорене серцебиття і порушення травлення* (Укр. страви, 1957, 284); *Її високі груди раз у раз підіймаються від прискореного схвильованого дихання* (Кучер, Чорноморці, 1956, 411).

3. *у знач. прикм.* Який здійснюється, відбувається швидше, у стисліші, ніж звичайно, за звичайних умов, строки. — *У Володі прискорений випуск в училищі, він одержав призначення на ваш фронт,— ворухнула бліднми губами Катерина Ксаверівна* (Перв., Дикий мед, 1963, 39); *Комуністична партія, її Центральний Комітет накреслили шляхи і засоби більш прискореного розвитку сільського господарства* (Ком. Укр., 12, 1968, 10).

4. *у знач. прикм., спец.* Який характеризується постійним наростанням швидкості. *Серед різноманітних змінних рухів зустрічаються рухи, в яких швидкість безперервно зростає. Такі рухи називаються прискореними* (Курс фізики, І, 1957, 40).

ПРИСКО́РЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **приско́рити** і **приско́ритися.** *Сам Ленін у ці дні стежив за переходом Першої Кінної і закликав для прискорення переходу вжити всіх заходів* (Гончар, II, 1959, 371); *З метою прискорення темпів розвитку економіки сільського господарства здійснюється деякий перерозподіл національного доходу на користь села* (Ком. Укр., 11, 1966, 14).

2. *спец.* Величина, що характеризує зміну швидкості в часі. *Величина, що вимірюється відношенням зміни швидкості до того проміжку часу, за який ця зміна відбулася, називається прискоренням* (Курс фізики, І, 1957, 40); *Акселерометр — прилад, що вимірює прискорення, особливо потрібний для самокерованих снарядів і ракет* (Вітч., 4, 1964, 162).

△ **Приско́рення ві́льного паді́ння** — зміна швидкості падіння тіла у безповітряному просторі за одиницю часу. *Всі тіла у даному місці падають з однаковим прискоренням. Це прискорення називається прискоренням вільного падіння* (Курс фізики, І, 1957, 58).

ПРИСКО́РЕНО. Присл. до **приско́рений** 2, 3. *Каштани по боках... каміння душу давить... по вулицях вузьких прискорено йдемо* (Сос., І, 1957, 262); *Остап прискорено зацьвохкав батогом, аж на війя став* (Епік, Тв., 1958, 530); *Розчервонілий і збуджений, він прискорено дихав, широко вимахуючи руками* (Кучер, Чорноморці, 1956, 381); *В руках* [Мухтарова] *— її ніжні пальці. Чути, як прискорено пульсує кров, тремтить жіноче серце* (Ле, Міжгір'я, 1953, 51); *На бистрині часу прискорено розвивається наша література* (Рад. літ-во, 5, 1964, 14).

ПРИСКО́РИТИ *див.* **приско́рювати.**

ПРИСКО́РИТИСЯ *див.* **приско́рюватися.**

ПРИСКО́РЮВАЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Який прискорює що-небудь; признач. для прискорення чогось. *Розвиток прискорювальної техніки теж зв'язаний великою мірою з використанням надпровідників* (Знання.., 2, 1971, 4).

ПРИСКО́РЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **приско́рювати;** // *у знач. прикм. Прискорювані елект-*

рони створюють струм, величина якого не перевищує одного ампера (Наука.., 5, 1960, 14).

ПРИСКО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прискóрювати** і **прискóрюватися.**

ПРИСКО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСКО́РИТИ**, рю, риш, *док., перех.* 1. Робити що-небудь швидшим, збільшувати швидкість чогось. *Коні прискорюють біг і веселіше тягнуть бричку* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 7); *Відчувалося, що човен прискорював рух* (Трубл., Шхуна.., 1940, 151); *Петрій прискорив ходу, щоб скорше достатися наверх* (Фр., VIII, 1952, 112); *Екіпаж прискорив хід і був би викинув своїх їздців, якби погонич раптом не стримав гарячих коней* (Кач., II, 1958, 230).

2. Робити що-небудь частішим; скорочувати проміжки між якимись діями. *Потяг набирав ходи, прискорюючи ритми* (Мик., II, 1957, 212).

Прискóрювати (прискóрити) крóк (крóки) — іти швидше. *Я прискорюю крок. Павлик ледве встигає за мною* (Збан., Мор. чайка, 1959, 199); *Побачивши важкі зубчасті мури, прискорює він кроки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 66).

3. Впливаючи на який-небудь процес, розвиток чогось і т. ін., викликати швидше його протікання. *—Я думав, що все має свій час і наступає само собою. Прискорювати які-небудь події або об'яви — то нерозумно* (Коб., I, 1956, 346); *Існування Радянського Союзу значно полегшує і прискорює будівництво соціалізму в країнах народної демократії* (Програма КПРС, 1961, 20); *Марксистсько-ленінське вчення, розкриваючи об'єктивні закони соціального прогресу, дає можливість передбачати і прискорювати хід суспільного розвитку* (Ком. Укр., 12, 1965, 52); *Об'єктивний стан справ показав, що війна прискорила розвиток капіталізму, і він ішов вперед від капіталізму до імперіалізму, від монополії до одержавлення* (Ленін, 31, 1973, 342); // Наближати початок або кінець чого-небудь; скорочувати час настання чогось. *Вітаміни підвищують опірність організму різним інфекціям, а якщо людина вже захворіла — прискорюють одужання* (Веч. Київ, 20.I 1966, 3); *Андрій помер. Зворушення, прощання і подорож прискорили його кінець* (Коб., III, 1956, 306); *Він сподівався прискорити виїзд на Лебединий острів* (Трубл., Шхуна.., 1940, 120).

ПРИСКО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРИСКО́РИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Ставати швидшим, набувати більшої швидкості. *Розжарюваний катод випромінює електрони, які під впливом позитивно зарядженої сітки прискорюються і пролітають крізь отвори цього електрода* (Осн. радіотехн., 1957, 152); *Меланка прямувала до табору.. Непомітно прискорилася хода, дихати стало вільніше* (Жур., Вечір.., 1958, 16).

2. Ставати частішим; відбуватися швидше, в коротші, ніж звичайно, за звичайних умов, проміжки часу. *При фізичних вправах під впливом імпульсів.. приплив венозної крові до серця збільшується; підсилюються і прискорюються скорочення серця* (Фіз. вихов., 1954, 26).

3. Швидше відбуватися, протікати під впливом чогось (про який-небудь процес, розвиток чогось і т. ін.). *Поширення економічного вчення К. Маркса в Росії.. значно прискорилося після перекладу в 1872 році першого тому «Капіталу» на російську мову* (Ком. Укр., 4, 1968, 28).

ПРИСКО́РЮВАЧ, а, *ч.* 1. *техн.* Прилад, пристрій для збільшення швидкості руху чого-небудь. *Щоб забезпечити швидкий перехід від режиму холостого ходу до режиму навантаження,.. сучасні карбюратори устатковуються насосами-прискорювачами* (Автомоб., 1957, 82); *Для розгону ракет передбачається застосувати прискорювачі реактивних двигунів авіаційного типу* (Наука.., 8, 1958, 18).

2. *перен.* Те, що прискорює який-небудь процес, хід, розвиток чого-небудь і т. ін. *Передача виробничого досвіду від покоління до покоління становить необхідну умову соціального прогресу, є його могутнім прискорювачем* (Ком. Укр., 4, 1962, 33); *В умовах комуністичного будівництва соціалістичне змагання поряд з економічними функціями дедалі більше виконує роль прискорювача у формуванні нових моральних рис трудівників* (Рад. Укр., 7.I 1973, 2).

△ **Прискóрювач заря́джених части́нок (ча́сток)** — установка, в якій електрони, протони, атомні ядра та іони легких атомів досягають кінетичної енергії десятків мільярдів електрон-вольтів. *Серед багатьох установок, які використовуються у фізиці для дослідження атомного ядра, своїм масштабом вражають прискорювачі заряджених частинок* (Наука.., 5, 1960, 11); *В Радянському Союзі з 1954 року працює перша в світі атомна електростанція.. Збудовано найпотужніший у світі прискорювач часток — синхрофазотрон* (Рад. Укр., 8.X 1957, 1).

3. Речовина, що сприяє прискоренню якого-небудь процесу. *Виняткова висока якість і ряду інших виробів нашого заводу, а саме: ..хлористого кальцію, який є прискорювачем твердіння в'яжучих матеріалів у будівельній справі* (Наука.., 6, 1959, 22).

ПРИСКО́ЧИТИ *див.* **прискáкувати** [2].

ПРИСКРИ́НОК, нка, *ч., заст.* Невеличкий ящик для дрібних речей у верхній частині бокової стінки скрині, скриньки. *Явдоха кинулась до прискринка, де завжди були гроші* (Мирний, IV, 1955, 39); *Ожила Христина, метнулась до скрині, з розгону підвела важке віко, перегнулася, вихопила з прискринка тоненький разочок намиста* (Стельмах, I, 1962, 157); *Він схопив скриньку і хряпнув кришкою перед очима всієї компанії. Потому відсунув потайний прискринок і в руці йому блиснула фінка* (Мик., II, 1957, 197).

ПРИСКРО́ННИЙ, а, е. Який міститься біля скронь. *Одверте обличчя його світилося посміхом, а в прискронних куточках очей красиво виділялися вії* (Стельмах, I, 1962, 405).

ПРИСКУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех., рідко.* Скубти час від часу. *Мати голівку миє — пригладжує, а мачуха миє — прискубує* (Укр.. присл.., 1955, 138).

ПРИСЛА́БНУТИ, ну, неш, *док., розм.* 1. Трохи захворіти; прихворіти.

2. Те саме, що **осла́бнути** 1. *Так я заїхала до Станіслава, а поки вилізла, поки ніччю до свахи дотюпала, то так прислабла, що аж мені в голові закрутилося* (Коб., Вибр., 1954, 27).

ПРИ́СЛАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присла́ти.** *Гнат сидів за столом і.. перечитував телефонограми, прислані з району* (Тют., Вир, 1964, 98); *Ротою тепер командував гвардії старший лейтенант Кармазин, присланий з резерву* (Гончар, III, 1959, 198); // **при́слано,** *безос. присудк. сл. Не сама вона йшла. Соцького Кирила прислано з волості за нею* (Мирний, III, 1954, 67).

ПРИСЛА́ТИ *див.* **присила́ти.**

ПРИСЛА́ТИСЯ *див.* **присила́тися.**

ПРИСЛИ́НИТИ *див.* **прислиня́вати.**

ПРИСЛИ́НЮВАТИ, нюю, нюєш, *недок.*, **ПРИСЛИ́НИТИ,** ню, неш, *док., перех., розм., рідко.* Трохи змочувати слиною. *Прислинюючи в долонях недогарки, покровці підсідали до столу* (Літ. Укр., 27.VI 1962, 1).

ПРИСЛІ́ВНИК, а, *ч.* Незмінна частина мови, що виражає ознаку дії, стану, якості, а також доповнює значення дієслова, вказуючи на різні обставини, за яких відбувається дія. *Залежно від змісту можуть наголо-*

шуватись і такі повнозначні частини мови, як займенники, прислівники, числівники (Худ. чит., 1955, 106).

ПРИСЛІВНИКО́ВИЙ, а, е. Стос. до прислівника. *Словосполучення ділять на іменні.., дієслівні і прислівникові* (Сл. лінгв. терм., 1957, 172).

ПРИСЛІ́В'Я, я, *с.* Влучний образний вислів, часто ритмічний за будовою, який у стислій формі узагальнює, типізує різні явища життя. *Листопадова оказія знов не приставила листів, і Шевченко зовсім занепав духом, але в грудні переборов себе і знову сів писати листи, бо ж, як каже прислів'я, «під лежачий камінь і вода не тече»* (Тулуб, В степу.., 1964, 198); *«Маніфест Комуністичної партії» має багато образних висловів, фразеологізмів, прислів'їв, які надають мові оригіналу образності, яскравості і передача яких при перекладі потребує неабиякого хисту і вміння* (Вісник АН, 1, 1957, 54).

◇ **Си́пати прислі́в'ями** *див.* **си́пати.**

ПРИСЛІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСЛІДИ́ТИ,** джу́, ди́ш і **ПРИСЛІДКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **вислі́джувати** 1. *Прислідили ми куницю* (Фр., VIII, 1952, 45); *Ці давні сховища у глибині лісів Стрільці звуть маточник.. Ведмедю, дурнику! Якби ти там сидів, То Войський би тебе повік не прислідив!* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 136).

ПРИСЛІДИ́ТИ *див.* **присліджувати.**

ПРИСЛІДКУВА́ТИ *див.* **присліджувати.**

ПРИСЛІ́ПУВАТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **підсліпуватий.** *Вона* [будівля] *стояла перед ним у всій своїй показності: довга-довга, низька, з невеличкими дверми і віконцями, позираючи де-де, мов присліпуваті злодійські очка* (Фр., V, 1951, 383); *Стара баба, очевидно, й присліпувата вийшла на поріг* (Ю. Янов., IV, 1959, 27); *Чи вечір згустився, чи око присліпувате мав полковник — йому довелося пильно придивлятися до своїх драгунів* (Ле, Наливайко, 1957, 273).

ПРИСЛІ́ПУВАТО, *розм.* Присл. до **присліпуватий.** *Ворон присліпувато блимав чорним оком і думав свою незмінну тисячолітню думу* (Мушк., День.., 1967, 88).

ПРИСЛОНЕ́НИЙ [1], а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прислони́ти** [1]. *Усі столи і крісла були прислонені прекрасними покривалами* (Кобр., Вибр., 1954, 97).

ПРИСЛОНЕ́НИЙ [2], а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прислони́ти** [2]. *Хатинка господаря Вільгельма Анзорге.. До стіни прислонена в'язка пруття* (Л. Укр., IV, 1954, 211).

ПРИСЛОНИ́ТИ [1] *див.* **прислоня́ти** [1].

ПРИСЛОНИ́ТИ [2] *див.* **прислоня́ти** [2].

ПРИСЛОНИ́ТИСЯ *див.* **прислоня́тися.**

ПРИСЛОНЮВАТИ, юю, юєш і **ПРИСЛОНЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИСЛОНИ́ТИ,** слоню́, сло́ниш, *док., перех., рідко.* Прикривати, затуляти кого-, що-небудь. *Мотря сідає собі так, щоби шиба відчиненого вікна трохи прислонювала її* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 224); *Прислонивши очі лівою долонею, Целя.. поклонилася на схід сонця і кликнула своїм звучним голосом: — ..Добрий день, сонце!* (Фр., II, 1950, 290).

ПРИСЛОНЯ́ТИ [1] *див.* **прислоню́вати.**

ПРИСЛОНЯ́ТИ [2], я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИСЛОНИ́ТИ,** слоню́, сло́ниш, *док., перех., до чого, рідко.* Прихиляти, притуляти до чого-небудь. [Г і л ь з е:] *Поклади ти тую сокиру.* [Г о т л і б:] *А хто ж скалок наколе? (Прислоняє сокиру до печі)* (Л. Укр., IV, 1954, 257).

ПРИСЛОНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРИСЛОНИ́ТИСЯ,** слоню́ся, сло́нишся, *док., до чого, рідко.* Прихилятися, притулятися до чого-небудь. *Олімпіада Іванівна виходить, Люба.. прислоняється до вікна* (Л. Укр., II, 1951, 71); *Латочка нічого не сказав на цю пусту розмову і, затягши шию у комір сірячини, прислонився спиною до колеса, щоб трохи подрімати після обіду* (Тют., Вир, 1964, 83).

ПРИСЛУ́ГА, и, *ж.* 1. *заст.* Хатня робітниця; наймичка. *Неля знала, що послушниці «рекрутуються» з простих, без середньої освіти, дівчат, які, навіть прийнявши сан, виконують роботу прислуг* (Вільде, Сестри.., 1958, 426).

2. *збірн., заст.* Слуги, челядь.— *Зараз, серденько, баба прийде,— говорить* [пан] *панії, вмовляючи її. — Та де вона була? — Певно, щось робила, любко. Се моя вся прислуга* (Вовчок, I, 1955, 121); *Навкруги розлягається голосний гомін людських голосів, бреньк* [бренькіт] *склянок і біганина прислуги* (Кобр., Вибр., 1954, 30).

3. *збірн., рідко.* Те саме, що **обслу́га.** *Народу натовпилось такого багато, що ледве можна було протовпитись. Прислуга в кофейні бігала, вешталась, мов несамовита* (Н.-Лев., V, 1966, 139); *Прислуги* [в клініці] *багато, і все дуже хутко робиться* (Л. Укр., V, 1956, 253); *Поміж бійців пішли поголоски про якусь нову, німецького виробу, автоматичну «берту».., що стріляє й коректується без орудійної* [гарматної] *прислуги* (Смолич, Театр.., 1940, 49).

4. *діал.* Послуга. *Тухольці.. чи то з цікавості, чи з звичайної гостинності частенько сходилися з бояриком і робили йому деякі прислуги* (Фр., VI, 1951, 41); *Зробіть мені одну прислугу. Напишіть мені зараз, як одержите цього листа, в якому готелі у Львові я міг би спинитися* (Коцюб., III, 1956, 265); *Видима річ, що винайти машини без гуркоту, значить, зробити велику прислугу людськості* (Сам., II, 1958, 249).

◇ **Ведме́жа прислу́га** — те саме, що **Ведме́жа по́слуга** (*див.* **ведме́жий**). *Вже мені не везе з перекладачами, що подієш. Ведмежу прислугу роблять мені* (Коцюб., III, 1956, 192).

ПРИСЛУГО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прислугбувати.**

ПРИСЛУГО́ВУВАТИ, ую, уєш, **ПРИСЛУ́ЖУВАТИ,** ую, уєш і *рідко* **ПРИСЛУ́ГУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ПРИСЛУЖИ́ТИ,** служу́, слу́жиш, *док.* 1. *заст.* Виконувати обов'язки слуги, прислуги. *Крім Марисі, прислуговує ще старша жінка Янова, до обов'язків якої входить наносити дрова з підвалу, витріпати килим та доріжки, натерти підлоги* (Вільде, На порозі, 1955, 131); *Іван.. почував себе ніби винним за те, що ця ще молода жінка змушена, відмовившись від власного життя, за мізерну платню прислужувати панам* (Кол., Терен.., 1959, 85); *Наймит.. купцям годить, чужим людям прислугує* (Вовчок, I, 1955, 309); // Подавати й прибирати страви, напої за столом. *Вечеря була багата. За столом прислуговували найняті лакеї в фраках та білих рукавичках* (Н.-Лев., V, 1966, 306); *Слуга відчиняє двері з сусідньої кімнати, інші слуги лагодяться прислужувати при столі* (Л. Укр., III, 1952, 402); *Артем, перша скрипка, душа оркестру, учень кращих закордонних професорів музики, прислужував за столом як лакей* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 175).

2. Робити кому-небудь послуги, догоджати комусь із чемності, ввічливості і т. ін. або запобігаючи перед ним. *Насипає* [Віталик] *з банки перед Тонею мідій,.. сам їх розлущує і подає дівчині, подає трохи аж недбало, щоб вона не зазналась, не подумала, що він так уже біля неї упадає та прислуговує* (Гончар, Тронка, 1963, 231).

3. *кому, перен.* Іти на службу до когось, виконуючи які-небудь ганебні чи принизливі обов'язки.— *Мені краще вбивати їх* [фашистів], *аніж прислужувати їм* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 55); *Ніколи не забуду твою гнівну розповідь про те, як.. мерзенно прислужували німецькому фашизмові українські буржуазні націона-*

лісти — люті вороги народу (Горд., Цвіти.., 1951, 26).

4. *тільки недок.* Виконувати певні допоміжні обов'язки під час богослужіння. *Вона побачила у вівтарі гайдука Сашку. На ньому був стихар з вишитими сріблом хрестами, і він тримав у руках кадильницю, прислуговуючи попові* (Донч., III, 1956, 60); *Саме в Дерманському монастирі.. відбулася церковна комедія освячення націоналістичного прапора. Церемонію освячування відбув сам Симон — єпископ Острозький, якому прислуговувала ціла зграя попів* (Мельн., Коли кров.., 1960, 41); *Паламарем дражнили Марка за те, що він часом прислужував у алтарі* [вівтарі], *надіваючи мальований стихар* (Вас., II, 1959, 313).

ПРИСЛУ́ГО́ВУЮЧИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. акт. теп. ч. до **прислугóвувати.** *Прислуговуючі наймички та молодиці насилу настачали страви* (Н.-Лев., III, 1956, 8).

ПРИСЛУ́ГУВАТИ *див.* **прислугóвувати.**

ПРИСЛУЖИ́ТИ *див.* **прислугóвувати.**

ПРИСЛУЖИ́ТИСЯ *див.* **прислу́жуватися.**

ПРИСЛУ́ЖЛИВИЙ, а, е. Який охоче робить комусь небудь послуги; послужливий. *Куліш злякано дивився на дівчину, яку звик.. бачити такою прислужливою та лагідною* (Ільч., Серце жде, 1939, 417).

ПРИСЛУ́ЖЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **прислу́жливий.** *Чужу любов треба покупити ціною своєї інтересності, добрячої вдачі, прислужливості* (Крим., II, 1972, 295).

ПРИСЛУ́ЖЛИВО. Присл. до **прислу́жливий.**— *Я скажу,— прислужливо перехопив Яша* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 88).

ПРИСЛУ́ЖНИК, а, *ч.* 1. Той, хто служить, виконує обов'язки слуги у когось; слуга. *Дім звелено було забити, прислужників розпустити* (Мирний, IV, 1955, 236); *Дворецький Жегмонт з своїми прислужниками клопотався над фейєрверком* (Рибак, Помилка.., 1956, 123).

2. *зневажл.* Той, хто виконує чиюсь волю, прислужується кому-небудь; поплічник.— *Тут дехто з ваших односельчан радив вам віддатися на ласку царських прислужників. Погана це порада!* (Головко, II, 1957, 310); *Вірних прислужників для здійснення своїх реакційних планів Ватікан знаходив в особі українських буржуазних націоналістів* (Іст. укр. літ., I, 1954, 512).

3. Слуга у монастирі, церкві тощо; служка. *Мцирі, монастирський послушник, тобто монастирський прислужник, що має стати ченцем* (Рильський, III, 1956, 197).

ПРИСЛУ́ЖНИЦТВО, а, *с., зневажл.* Поведінка людини, яка прислужується, догоджає кому-небудь або виконує ганебні, принизливі обов'язки. *Боячись залишитися на другий рік у третьому класі, нездара і тупиця, він тільки й рятується своїм підлабузництвом та прислужництвом* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 201); *Ставши на шлях прислужництва фашистам, оунівці всіляко допомагали їм зміцнювати рабсько-кріпацький окупаційний режим* (Літ. Укр., 31.III 1960, 2).

ПРИСЛУ́ЖНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **прислу́жник** 1. *Прислужниці арабки, туркені, негритянки й українки розносять кофе, фрукти й шербети* (Н.-Лев., II, 1956, 446); [С а б і н а:] *Нехай звелить мій пан мені крутити жорна, кіз доїти, носити воду,— все те буде легше, аніж прислужницею бути в пані* (Л. Укр., III, 1952, 168); *Невгамовна Параска спозаранку розсилала всюди слуг та прислужниць — шукати дурноверхого шляхтича* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 454).

ПРИСЛУ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прислу́жувати** і **прислу́жуватися.** *Се й не було моєю метою — прислужування їм* (Л. Укр., V, 1956, 160); *Капіталісти з поміщиками, при ласкавій участі пп. Плеханових, Брешковських, Церетелі, Чернових і К°, зробили все, щоб споганити демократичну республіку, споганити її прислужуванням перед багатством..* (Ленін, 34, 1973, 312).

ПРИСЛУ́ЖУВАТИ *див.* **прислугóвувати.**

ПРИСЛУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСЛУЖИ́ТИСЯ,** служу́ся, слу́жишся, *док.* 1. *кому і без додатка.* Улесливо догоджаючи кому-небудь, запобігаючи перед ким-небудь, домагатися прихильності, уваги до себе. *Марусяк літав селами..; ограбував пару менших дворів, війта одного пошарпав, аби не так уже занадто одверто прислужувався полякам* (Хотк., II, 1966, 180); *Удень, щоб прислужитися панові, комірниця мимохідь усе нашіптувала: і такий цей Тарас, і сякий* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 50).

2. *перев. док., чим і без додатка.* Допомогти, стати у пригоді кому,- чому-небудь у чомусь. *За Вашу ідею.. я завжди стояла і буду стояти, а наскільки прислужуся їй ділом, се залежатиме від моїх сил і талану* (Л. Укр., V, 1956, 133); *Рад був* [пан Никодим] *прислужитися йому, чим тільки міг* (Кол., Терен.., 1959, 329); *Ми хочемо прислужитись нашій державі і дамо армії військових голубів для зв'язку* (Донч., I, 1956, 52); *Видання УРЕ — першої національної української енциклопедії — велика подія в культурному житті нашої республіки, вона прислужиться всьому українському народові* (Вітч., 6, 1968, 209); // Зробити послугу кому-небудь. *Чабан Гадюку вбив, А комара, що прислужився І в пору розбудив, Спросоння тріснув так, що аж прилип до лоба* (Гл., Вибр., 1951, 89); — *Вважала* [Дмитриха] *за свій обов'язок похвалити мене перед суддею, що я дуже красно говорив. Думала, що цим мені прислужиться. А то якраз навпаки* (Март., Тв., 1954, 367); // Зробити щось приємне кому-небудь; догодити. *Доля Тараса Григоровича вразила хазяїв до глибини душі. Хазяйка упадала біля гостя, не знаючи, чим ще почастувати його, як прислужитись, а чоловік її довго мовчав, потім глибоко зітхнув* (Тулуб, В степу.., 1964, 90); *Діти довго, з нетерплячою радістю чекали гостей і тепер одне поперед одного хотіли чимось прислужитись офіцерам* (Гончар, I, 1954, 82).

До́брим сло́вом прислужи́тися *кому* — сказати комусь небудь щось приємне. *Старший староста й каже: — Позвольте вам поклонитись і добрим словом прислужитись* (Кв.-Осн., II, 1956, 56).

3. Виконувати свою функцію, своє призначення. *Бінокль довго прислужувався Грицькові Макаровичу, коли йому треба було знати, що робиться на подвір'ї у брата* (Ю. Янов., II, 1954, 165); *У цю хвилину на гору з проміжку вибрався Лагунський і оголосив урочисто: — Ну, починаємо! Усе добре. Проміжки ізольовані. Наші конопляні шланги добре нам прислужилися* (Коцюба, Нові береги, 1959, 407).

ПРИСЛУХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прислуха́тися.** *Мабуть, усе отаке старе, стародавнє кличе до прислухання ударам власного серця, до роздумування над життям* (Хотк., I, 1966, 62).

ПРИСЛУХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., діал.* Прислухатися. *Дарма Галя насторожає* [насторожує] *ушко і довго-довго-довгенько слуха й прислуха — усе тихо й темно* (Вовчок, I, 1955, 301).

ПРИСЛУ́ХАТИСЯ *див.* **прислуха́тися.**

ПРИСЛУХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, **ПРИСЛУ́ХУВАТИСЯ,** уюся, уєшся *і рідко* **ПРИСЛУХО́ВУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСЛУ́ХАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. *до чого і без додатка, діал. чому.* Напружуючи слух, намагатися почути що-небудь. [Р і ч а р д *(прислухається, як тихшає хода Джонатана надворі, далі*

сідає..):] *Який я одинокий* (Л. Укр., III, 1952, 110); *Адаменко зліз з кобили, .. підійшов до мене, став прислухатися до мого кашлю, поклав мене на землю і взявся робити масаж* (Ю. Янов., II, 1958, 246); *Надя сиділа мовчки й прислухувалася, що говорилось в світлиці* (Н.-Лев., V, 1966, 114); *«Що це — півні співають?..» Гашіца витягла шию, прислуховуючись* (Коцюб., I, 1955, 247); *Здалося — ніби голос Марусин. Крикнула й замовкла. Прислухався — нічого не чути* (Хотк., I, 1966, 101); *Лось розплющив одно око, підняв ліниво голову вгору і прислухався* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 50).

◇ **Прислуха́тися обома́** — дуже уважно слухати, намагаючись почути, зрозуміти що-небудь.

2. *перен.* Зважати, звертати увагу на кого-, що-небудь, ураховувати чиюсь думку і т. ін. *Мірошниченко, усміхаючись, поглянув на Дмитра.— Прислухайся, хлопче, до таких розмов, Це думи партії про життя — значить, наші думи* (Стельмах, II, 1962, 177); *Радитися з народом, уважно прислухатися до думок, пропозицій і зауважень трудящих — традиція Комуністичної партії, усіх її організацій* (Ком. Укр., 6, 1969, 79); *Чуйно прислуховуються* [радянські літератори] *до дум трудових людей, своїми творами виховують маси в дусі комунізму* (Літ. газ., 6.I 1961, 1); *— Обіцяв вам, що мій допис в десятках примірників буде розісланий по всіх газетах, і будьте певні, що до нього прислухаються, зроблять вірні висновки і намилять вам шию* (Тют., Вир, 1964, 153); *Ми, письменники,.. чуємо часом докори: чому ви мало пишете про життя залізничників, про життя прикордонників? Що ж, і до цих докорів варто прислухатись, але головне завдання письменника — зображення людини* (Рильський, IX, 1962, 175).

ПРИСЛУХО́ВУВАТИСЯ *див.* **прислуха́тися.**

ПРИСЛУ́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прислу́хуватися.** *Піввікове життя в самій.. гущі природи, піввікове прислухування.. в дивній мірі розвинуло дідові почуття* (Хотк., I, 1966, 82).

ПРИСЛУ́ХУВАТИСЯ *див.* **прислуха́тися.**

ПРИСМАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИСМА́ГНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. Трохи засмагати під дією сонячного проміння й вітру. *Біляве обличчя її присмагло на зимовому вітрі* (Епік, Тв., 1958, 151); // Вкриватися смагою (про губи); запікатися. *У його губи присмагли* (Сл. Гр.); // Достигаючи, червоніти (про ягоди). *Ось де і ягоди вже присмагають. До Петра Цілий вишник поцятковано червоно* (Мисик, Білі криниці, 1967, 19); // Дуже висихати, пересихати на сонці (про рослину).

2. Підгоряти, обгоряти з поверхні. *Печене порося аж присмагло* (Сл. Гр.); *Пішла й тітка Мотрона глянути до печі: чи присмагли калачі* (Кач., II, 1958, 12).

3. *розм., рідко.* Покриватися осугою (у 1 знач.). *На озері вода присмагла* (Сл. Гр.).

ПРИСМА́ГЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **присма́гнути.** *Катря пахне свіжим соком з молодої яблуні: боса, наповені росою пружні ноги, обвіяне вітром присмагле обличчя* (Кач., II, 1958, 81); *Між рідкою бородою та миршавими вусами темніли ніби присмаглі. аж сині губи* (Н.-Лев., I, 1956, 117); *В'їздили в село.. Обабіч вулиці в поруділих присмаглих садках курились пожарища* (Головко, I, 1957, 283); *В землянці, куди, постукавши, гуртом завели Дмитра, було тепло й чисто, як у добре доглянутій хаті, пахло присмаглою сосниною* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 73).

ПРИСМА́ГНУТИ *див.* **присмага́ти.**

ПРИСМА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присма́жити.** *На столі, біля якого сидів Башкуєв, стояла тарілка з двома жирними, добре присмаженими котлетами і гречаною кашею* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 75); *Кучерявий чуб був мало що темніший за лице, присмажене вітрами, сонцем і турботами* (Ле, Наливайко, 1957, 413); *— Коли їм* [селянам] *не згодно брати трохи присмаженого* [жита], *то хто ж їх до того силує? — байдуже спитала Марина* (Мирний, IV, 1955, 258); *// у знач. прикм. Тихо сіявся на прив'яле листя, на присмажені трави й хліба.. дрібний, як роса холодний, дощ* (Вас., I, 1959, 123).

ПРИСМА́ЖИТИ *див.* **присма́жувати.**

ПРИСМА́ЖИТИСЯ *див.* **присма́жуватися.**

ПРИСМА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСМА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех., розм.* 1. Готуючи страву, трохи припікати, підсмажувати її з поверхні. *Ввійшов* [Максим] *у хату — в печі горить, молодиця щось присмажує* (Коцюб., I, 1955, 299); *— От якби цю ковбасу та присмажить ще на сковороді на салі! — сказав Радюк* (Н.-Лев., I, 1956, 579).

2. Викликати потемніння або легке почервоніння шкіри обличчя, рук і т. ін. (про дію сонця, вітру); // Висушувати, пересушувати на сонці (рослину).

3. Трохи пошкоджувати що-небудь вогнем, жаром з поверхні або по краях; обпалювати. *Моторний не мав отого специфічного майстрівського вигляду, не носив на переніссі старих окулярів, не присмажував цигаркою вусів, бо був порівняно ще молодий* (Ле, Право.., 1957, 26).

ПРИСМА́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСМА́ЖИТИСЯ,** жуся, жишся, *док., розм.* 1. Ставати трохи припеченим, підсмаженим з поверхні (про страву). *Метушливо кинулася* [Груня] *до печі, вийняла пахучий глечик пареного молока, що аж присмажилося* (Горд., II, 1959, 285).

2. Ставати темнішим або трохи червоніти від дії сонця, вітру (про шкіру обличчя, рук і т. ін.); // Висихати, пересихати на сонці (про рослину).

3. Трохи пошкоджуватися вогнем, жаром з поверхні або по краях; пригоряти, підгоряти;// Те саме, що **обпіка́тися** 1. *Тепер перша річ нехай провадиться про Остапа, що він у огні опалювавсь, присмажувавсь* (Вовчок, I, 1955, 330).

ПРИ́СМАК, у, *ч.* 1. Додатковий смак у чому-небудь. *Йому здалося, що вода має якийсь неприємний, гіркуватий присмак* (Жур., Звич. турботи, 1960, 54); *Особливого присмаку надавали їй* [ковбасі] *спеції,— може, якісь гірські запашні травки* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 227); *Натуральні консерви зберігають смак і запах, властиві свіжим плодам, без сторонніх присмаків і запахів* (Укр. страви, 1957, 296); // Взагалі смакові відчуття чого-небудь. *Лице горіло, на губах відчувався присмак крові* (Кол., Терен.., 1959, 89); *Губи його відчувають солоний присмак сліз* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 143); *Набутидзе зціпив зуби й відчув на губах знайомий присмак солодкого хлороформу* (Панч, I, 1956, 101); * Образно. *Кожна праця має свій присмак. Збір картоплі відрізняється від винобрання, як їзда волами від кінної...* (Томч., Готель.., 1960, 42).

2. *перен.* Відтінок, забарвлення. *Семенові зробилось немовби ніяково за іронічний присмак своєї репліки* (Сміл., Зустрічі, 1936, 80); // Відчуття, враження від чого-небудь (перев. неприємне). *Нескінченні імена, прізвища, факти, випадки, які б інтересні і значні вони не були, уповільнюють хід подій, відволікають увагу від головного предмета дослідження, вносять у літературний твір присмак недоречної енциклопедичності* (Вітч., 10, 1970, 143); // Ледве помітний прояв чого-небудь. *На арені Бова показував звичайні номери, хоч, правда, з деяким присмаком трюкацтва* (Ткач, Арена, 1960, 133).

ПРИСМА́КА, и, *ж.* 1. *кул.* Те, що додають у їжу для

надання їй певного смаку; приправа. *Доктор.. боявся покуштувати бурлацького борщу з гнилою таранею, з додатком пацюків для присмаки* (Н.-Лев., II, 1956, 211); *Борщ був нізчимний. Ані м'яса в ньому, ані сала, ані будь-яких інших присмак* (Збан., Сеспель, 1961, 386); *— Я тебе ще голодом не заморила? Ось уже зараз картопелька буде.. Тільки присмаки нема до неї* (Стельмах, Правда.., 1961, 35).

2. *перев. мн., розм.* Вишукані, смачні страви. *Пекарня і справді чудова: тут і паляниці, і книші,.. маківники — усякі наїдки і присмаки!* (Вовчок, VI, 1956, 283); *Випадало* [панні Юзі] *.. припрошувати панночок до кави з усякими присмаками* (Л. Укр., III, 1952, 666); *Монашки розставляли на столі миски з монастирськими присмаками. Свинячі ніжки з часником і олією, тушковані з цибулею й грибами голуби по-монастирськи* (Загреб., Шепіт, 1966, 64).

ПРИСМА́КОВИЙ, а, е, *кул.* Прикм. до **присма́ка** 1. *Пудинг готують з сиру, добавляючи яйця, цукор, борошно і присмакові продукти: масло, ізюм, горіхи, ванілін тощо* (Технол. пригот. їжі, 1957, 179).

ПРИСМА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присмали́ти.** *Синє полум'я, лизнувши соколине крило, обпалило його, і всім у носа шпигонув поганий дух присмаленого пір'я* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 38); *Не блискучим ефектним одягом полонив він глядачів, а відточеною красою свого юного, стрункого натренованого тіла. Присмалене на сонці, загартоване вітрами і водою, воно відливало трохи притемненим матовим полиском* (Ткач, Арена, 1960, 173); *Довго не забудуть* [мандрівники] *того хліба, вітром обвіяного, сонцем присмаленого, що хрумав на зубах* (Вас., II, 1959, 167).

ПРИСМАЛИ́ТИ *див.* **присма́лювати.**

ПРИСМАЛИ́ТИСЯ *див.* **присма́люватися.**

ПРИСМА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присма́лювати.**

ПРИСМА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСМАЛИ́ТИ,** смалю́, сма́лиш, *док., перех.* 1. Трохи смалити, обпалювати що-небудь.— *А нащо, татуню, кладете в огонь конець* [кінець] *огнива? Так ладно видовбали і палите? — Ні, синку, не палю, а присмалюю троха лише зверха* (Фр., IV, 1950, 331); *Якби хто моїй фантазії крила присмалив, то може б і добре зробив* (Л. Укр., V, 1956, 91).

◇ **Присма́лювати халя́вки́ (ли́тки́)** *біля кого* — залицятися до кого-небудь.

2. Викли́кати потемніння або легке почервоніння шкіри обличчя, рук і т. ін. (про дію сонця, вітру); *Сонце присмалило обличчя;* // Дуже висушувати, пересушувати (рослину).

ПРИСМА́ЛЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.*, **ПРИСМАЛИ́ТИСЯ,** сма́литься, *док.* Трохи обпалюватися, підгоряти з поверхні. *Така гаряча лежанка, що аж подушка присмалилась* (Сл. Гр.).

ПРИСМА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присмачи́ти.** *Любить наш народ перепела.., коли він, присмачений сметаною, стоїть на столі* (Вишня, II, 1956, 167); // **присма́чено,** *безос. присудк. сл.* * Образно. *Ввійшовши до купе, Таня схилилася над Іванком.. — Ну й хлопчина ж! — тихо вимовила вона, а молодому подружжю здалося, що похвалу її присмачено заздрістю* (Шовк., Людина.., 1962, 231).

ПРИСМА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСМАЧИ́ТИ,** чу́, чи́ш, *док., перех.* Додавати присмаки в їжу, страву. *Настя.. варила ці дні липку затірку, присмачуючи її замість шкварки жменькою потовченої кользи чи розбитою крашанкою* (Стельмах, I, 1962, 207); *Щоб присмачити сік* [картопляний], *можна додати до нього 1—2 краплі якої-небудь есенції* (Лікар. рослини.., 1958, 332); * Образно. *Вікно в садок, тож пахощі зела Присмачують мені пригірклість ліків...* (Плужник, Вибр., 1966, 193).

ПРИСМА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присма́чувати.**

ПРИ́СМЕРК *див.* **при́смерки.**

ПРИ́СМЕРКИ, ів, *мн.* (*одн.* **при́смерк,** у, *ч.*). 1. Напівтемрява після заходу сонця або перед світанком; сутінки. *Сонце зайшло, швидко сутеніє. У вечірніх присмерках, у снігових завіях* [завоях] *тонуть поля, розпливається ліс* (Гончар, II, 1959, 129); *Він зупинився, щоб іще трішечки помилуватися Бевзовою горою, яка туманіла у світанковім присмерку* (Тют., Вир, 1964, 110); // Напівімла у похмурий, несонячний день, при сонячному затемненні тощо. *Вгорі, за суцільними тучами зірваних, піднятих у повітря, летючих грунтів, стояло сонце посеред неба, маленьке, похмуре.., як при затемненні. Від неприродних денних присмерків ставало моторошно всьому живому* (Гончар, I, 1959, 3); *Місяць зійде над горизонтом уже в фазі повного затемнення, в цей момент у присмерку його буде важко бачити на небі* (Рад. Укр., 4.VI 1946, 4).

При́смерки спуска́ються (спуска́лися, насува́ються, насува́лися, наплива́ють, наплива́ли *і т. ін.);* **При́смерк спуска́ється (спуска́вся, насува́ється, насува́вся, наплива́є, наплива́в** *і т. ін.*) — смеркає, сутеніє. *Тьмарилось синє небо. Над землею насувались тихо, задумсю присмерки* (Вас., I, 1959, 267); *Заграва на сході почала синіти, на землю спускався вечірній присмерк, в будиночках.. спалахували перші вогники* (Сенч., Опов., 1959, 51); *Сонце вже сіло, почав напливати присмерк* (Досв., Гюлле, 1961, 63); **У при́смерках; У при́смерку** — увечері, після заходу сонця. *У присмерку беркут прилетів на своє звичне сідало і довго вовтузився, чистив дзьобом велетенське пір'я, струшувався і намагався зручніше усістися на ночівлю* (Тулуб, В степу.., 1964, 152); *Стрілися* [Катерина і Валерій] *знов під сокориною у присмерку після роботи* (Довж., II, 1959, 161); *Кущі верболозу у присмерку дістають м'які контури* (Вільде, Сестри.., 1958, 245).

2. Напівморок у погано освітленому приміщенні. *В хаті стояв присмерк, і тільки жовті смужечки світла пробивались крізь шпари зачинених віконниць* (Коцюб., II, 1955, 163); *Лампа блідо горіла і блимала, полохливий присмерк товпився по кутках, навіваючи холод* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 202); *Проста хата, з трьома стовпами, що підпирали сволок, була така закурена, що в ній завжди стояв присмерк* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 7); // Слабке, тьмяне освітлення. *У вікна крізь різнокольорові шибки ллється м'яке райдужне світло, сповнюючи зали, фойє і коридори барвистим присмерком* (Гончар, III, 1959, 290); *Скупою рукою розкидано по вулицях електролампи, і тому синій присмерк обкутує невеличкі одноповерхові будиночки* (Кир., Вибр., 1960, 288).

3. *у знач. присл.* **при́смерком,** *рідко* **при́смерками.** Після заходу сонця; в сутінках. *Присмерком дочапали до хутора. В хуторянських хатах де-не-де світилось* (Вовчок, I, 1955, 119); *З лікарні вона присмерками поверталася з Безбородьком на кооперативній підводі* (Стельмах, Правда.., 1961, 138).

4. *перен.* Стан занепаду, безнадії, зневіри у власних силах. *В той самий час, як для нас яскраво світить сонце комунізму,— все густішими і чорнішими стають присмерки капіталізму* (Рад. Укр., 1. I 1951, 1); *Нам цвісти, рости, трудами молодіти, Ні присмерків, ні зла не знать* (Ус., I сьогодні.., 1957, 248).

ПРИСМЕРКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **при́смерки** 1, 2. *День летів у присмеркову пору, Харків дихав пахощами смол* (Воронько, Три покоління, 1950, 63); *Присмеркова тиша;* // Який функціонує увечері, після заходу сонця.

Наше око має, по суті, два різних зорових органи, які розташовані в сітчатці: апарати присмеркового й денного зору (Наука.., 8, 1968, 61); // Який погано освітлюється; напівтемний. *Відомо багато видів світних риб, що, як правило, живуть у присмеркових глибинах моря (100—400 метрів)* (Наука.., 8, 1965, 15).

2. *перен.* Який виражає безнадію, зневіру у власних силах; занепадницький. *Зразу ж після Жовтня зазвучали нові пісні. Ця нова творчість, на противагу присмерковій переджовтневій музі, була бадьорою, життєрадісною, романтичною, повною віри в людину* (Рад. літ-во, 11, 1967, 10); // Журливий, сумний. *В присмерковій пісні колисковій, В оповіді сивій про походи.. Він дзвенів не раз, переливався, Споконвічний голубий Дунай* (Рильський, II, 1960, 206); *Вигляд у нього* [зоотехніка] *був такий, як у людини, що відкрила нову планету. Проте це аж ніяк не вплинуло на Бровка в бік розрядки його присмеркового настрою* (Добр., Тече річка.., 1961, 244).

3. Який виявляє найбільшу активність у присмерки (про тварин). *Присмеркові птахи.*

4. *у знач. ім.* **присмерко́ві**, вих, *мн.* Тварини, які мають властивість виявляти найбільшу активність у присмерки.

ПРИСМЕ́РТНИЙ, а, е, *рідко*. Який перебуває в передсмертному стані. *На панщину не пішов* [Павло]: *«в мене жінка присмертна»,— однрохався тим* (Вовчок, I, 1955, 157); // *у знач. ім.* **присме́ртний**, ного, *ч.*; **присме́ртна**, ної, *ж.* Той (та), що перебуває в передсмертному стані. *Доріс помирала.. Михайло сидів біля неї, насилу стримуючи ридання.., гладив холонуче чоло присмертної* (Загреб., Європа 45, 1959, 557).

ПРИСМИ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присмири́ти.** *Тої ж неділі оголосив* [о. Квінтіліан] *громаді на проповіді, що нині гордяки будуть присмирені* (Фр., VIII, 1952, 76).

ПРИСМИРИ́ТИ *див.* **присмиря́ти.**

ПРИСМИРІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **присмири́ти.** *Присмирілий кінь.*

ПРИСМИРІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **присмирні́ти.** *Щур побачив свою несилу, перестав змагатися, опустив руки, присмирів — стоїть, як ягня* (Вас., I, 1959, 245); *Присмирів відтоді Віктор.. Тепер любо-мило глянути на хлопця* (Речм., Твій побратим, 1962, 9).

ПРИСМИРНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **присмирні́ти.**— *Уляно, а ти вийдеш сьогодні?..— майже пошепки питається Давид.. — Куди? — округлюються повні, одразу присмирнілі уста* (Стельмах, I, 1962, 103); *Франка взяла за руку присмирнілого хлопця і навпрошки повела на гору* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 63); *Гнат лізе в кошик, витяга звідти присмирнілу курку і грудочку масла* (Тют., Вир, 1964, 67); * Образно. *Ніколи я не знав, що так люблю.. Понад Дніпром сріблисті верболози, Березу, що прозорі ронить сльози На тиху, присмирнілу мураву* (Рильський, II, 1960, 278).

ПРИСМИРНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати тихим, смирним, спокійним; заспокоїтися. *Три дні не їв, не спав три ночі І все до старости просився. А староста і чуть не хоче Про нього.. Присмирнів потому Наш пан і їсти вже почав* (Фр., X, 1954, 362); *Давно батько був таким балакучим. Мусій потай примітив, що він наче присмирнів, став м'якший, душевніший* (Речм., Весн. грози, 1961, 143); // Притихнути, замовкнути. *Коли командир обернувся, вони одразу присмирніли* (Кучер, Чорноморці, 1956, 343); *Присмирніли, задумались в сутінках заробітчанки* (Гончар, Таврія, 1952, 93); // Стати слухняним, покірним; вгамуватися. *Павло нікого не слухав, а крутив за держак, і бугай ходив навколо нього пританцьовуючи. Зробивши кілька таких кругів, він цілковито присмирнів, і Павло спокійно відвів його до волярні* (Тют., Вир, 1964, 115); *Згодом рисак присмирнів, давав себе запрягти* (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 104); // *перен.* Зменшитися у своєму вияві (про завзяття, енергію і т. ін.). *Повернувся* [Оксен] *назад у село. Але вже не світилися його очі зухвалістю, присмирніла в них парубоцька відчайдушність* (Тют., Вир, 1964, 22).

ПРИСМИРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИСМИРИ́ТИ**, рю́, ри́ш, *док., перех.* Заспокоювати, вгамовувати когонебудь. [О л і м п і а д а:] *Піди ти та присмири отого невігласа Якова. З якої це причини він задумав святим хлібом у твар жбурляти?* (Кроп., III, 1959, 321); *Розкукурікався співун, І стали інші дорікати, Щоб присмирив його тіпун...* (Гл., Вибр., 1951, 195); *Євген Панасович, дякуючи несподіваному втручанню Насті, .. зумів їх* [жінок] *присмирити своїм словом* (Речм., Весн. грози, 1961, 107).

ПРИСМІ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., розм.* Посміхатися час від часу. *Повів* [голова] *річ: — Якби ми так панькалися з коровами, так ми б теж в славі були...—На ті слова ярмарчани догідливо присміхувалися* (Горд., Дівчина.., 1954, 311).

ПРИСМІ́ШКА, и, *ж., рідко.* Жарт; насмішка. *Вибачайте, коли се вийшло неначе яка присмішка* (Л. Укр., V, 1956, 106); *У хату.. увійшли жінки, молодиці і навіть кілька дівчат. З гамором і присмішками вони посіли свої законні місця* (Кир., Вибр., 1960, 345).

ПРИСМО́КТ, у, *ч.*: ◇ **Із присмо́ктом** — дуже довго, не відриваючись (цілувати, смоктати цигарку і т. ін.).

ПРИСМО́КТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присмокта́ти.** *Човен, присмоктаний мулом;* * Образно. *— Ви, матінко, не плачте, я на вас зла не ношу, але з цього дворища піти не можу. Біля мене тут ночами Тимко ходить. А я присмоктана до нього на все життя* (Тют., Вир, 1964, 510).

ПРИСМОКТА́ТИ *див.* **присмо́ктувати.**

ПРИСМОКТА́ТИСЯ *див.* **присмо́ктуватися.**

ПРИСМО́КТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присмо́ктувати.**

ПРИСМО́КТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСМОКТА́ТИ**, смокчу́, смо́кчеш, *док., перех.* 1. Смоктати потроху або час від часу. *Пучку другої руки він смачно присмоктував* (Мирний, I, 1954, 331); *Вона й не помітила, як підійшов високий і трохи згорблений Субота. Лівою рукою він тримав люльку, пихкав нею, присмоктуючи* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 599).

2. Затягувати в себе (про що-небудь липке, тягуче); засмоктувати.

ПРИСМО́КТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСМОКТА́ТИСЯ**, смокчу́ся, смо́кчешся, *док.* 1. Прилипати, щільно приставати до кого-, чого-небудь за допомогою присосків. *Одним з найкращих «барометрів» вважаються медичні п'явки.. Перед дощем вилазять з води і присмоктуються до стінок акваріума* (Наука.., 10, 1965, 44); *— Здоров! — Черв'як гукнув Слимуші, Що присмоктався до кори на груші* (Год., Заяча математ., 1961, 26); *Боротьба тривала. Кашалот поспішав, а восьминіг нападав і захищався, намагаючись присмоктатися першим щупальцем* (Наука.., 5, 1965, 17); * Образно. *І здригається серце моє У стисканні невільничих пут, А нудьга, як той спрут, Присмокталась і кров з нього п'є...* (Вороний, Вибр., 1959, 132); *Тарас Шевченко не тільки тих німецьких колонізаторів ненавидів, що п'явками присмоктались до українського народу, але також і тих, що пили кров людську в Чехії, Сербії, Моравії* (Тич., III, 1957, 182); // *розм.* Енергійно ссати. *Терезка змінила пелюшки і взялася годувати дитину.. Життя цього маленького чоловічка, який так*

присмоктується до її грудей, залежить від неї! (Томч., Готель.., 1960, 165); // *розм.* Довго, пристрасно цілувати кого-небудь. *Вініус.. підняв за лікті господиню і присмоктався до її рожевих пухких вуст* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 397); *Він ішов Хрещатиком, а думка про Мен не давала спокою.. Невже, невже ж до її жагучих губ присмоктався бридкими губами Меркінс?* (Хижняк, Килимок, 1961, 78).

2. *перен., зневажл.* Вигідно влаштовуватися, пристосовуватися де-небудь. *Який-небудь військовий хлюст, особливо з нижчих чинів, що надійно присмоктався до запасного полку і знайшов собі притулок від воєнних бур, зазираючи в курінь, зичним голосом кричав: — Троянівка, на сніданок!* (Тют., Вир, 1964, 340); // Приєднуватися, прилучатися до когось, чогось з корисливою метою. [Я р о ш е н к о:] *Ділянка для таких людей* [як Воронін] *не має значення. Вони присмоктуються до нашої справи, як п'явки до живого організму...* (Лев., Драми.., 1967, 368).

3. *перев. док., перен., розм.* Дуже захопитися, роблячи що-небудь. *Мабуть, якусь книжку цікаву доп'яв* [Калістрат]. *То вже як присмокчеться, то й за вуха не відтягнеш* (Коп., Земля.., 1957, 260).

ПРИСМОЛИ́ТИ *див.* **присмо́лювати.**

ПРИСМО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ПРИСМОЛИ́ТИ,** смолю́, смо́лиш, *док., перех.* Трохи смолити, засмолювати що-небудь. *Діжечка тече в дні — присмолити трохи треба* (Сл. Гр.).

ПРИСМУТИ́ТИ *див.* **присму́чувати.**

ПРИСМУТИ́ТИСЯ, смучу́ся, сму́тишся, *док.* Стати трохи смутним; трохи засмутитися. *Задощило, і фільмування довелось припинити. Ягуар Ягуарович присмутивсь* (Гончар, Циклон, 1970, 172).

ПРИ́СМУТОК, тку, *ч.* Легкий смуток. *Коси Лукії скручені на потилиці високим тугим вузлом. Дорошенко в присмутку дивиться на той вузол, йому аж трохи шкода стає, що Лукія віддаляється від нього* (Гончар, Тронка, 1963, 200); *Присмуток зійшов на гірника, і до діла потяглась рука* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 117).

ПРИСМУ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **присмути́ти.** *Невеселою бралась за овечу купіль тільки Тоня, вона з дому вернулась чимось присмучена, навіть заплакана* (Гончар, Тронка, 1963, 323); * Образно. *Вони* [ластівки] *вже зірвались і полинули над вечірньою, присмученою першими тінями землею* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 245).

2. *у знач. прикм.* Смутний, невеселий. *Ніби востаннє надивлялись присмучені заробітчани на рідне село* (Гончар, Таврія, 1952, 18).

ПРИСМУ́ЧЕНО. Присл. до **присму́чений** 2. *Ляля теж встала.. Довірливо, присмучено дивилася на свого керівника* (Гончар, IV, 1960, 33).

ПРИСМУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРИСМУТИ́ТИ,** смучу́, сму́тиш, *док., перех.* Трохи засмучувати.

ПРИСНИ́ТИСЯ, сню́ся, сни́шся, *док., кому.* Привидітися у сні комусь; постати у сні перед ким-небудь; наснитися. *Мені в сю ніч приснився ясний місяць, високе небо* (Л. Укр., I, 1951, 135); *Важкий сон звалив у цей вечір Ганну, і приснились їй дивні якісь хороми, а вона ходить по них із світлиці в світлицю і ніяк не може з них вибратись* (Гончар, II, 1959, 265); *Мені приснились ночі солов'їні, Дівочі співи, пахощі левад, Весна, що дано тільки раз людині, І далечінь, що не вернуть назад* (Рильський, II, 1960, 195); // *безос. От мені приснилось.., ніби край могили Пасу я ягнята, а я ще малий* (Шевч., II, 1963, 255); *Не знаю, чи справді воно так, чи то мені приснилось, чи, може, сни переплелись із спогадами* (Довж., I, 1958, 65).

І (й, на́віть) [уві (у) сні] не присни́ться (не присни́лось [би], присни́тись не могло́) *кому* — про щось дуже дивне, незвичайне, таке, що не можна уявити. — *А що, панове.., вам і не присниться там бути, де я побував* (Кв.-Осн., II, 1956, 485); — *Моя душа сміє і зможе таке, що іншому й не присниться...* (П. Куліш, Вибр., 1969, 196); — *Заходьте до мене.. Я щось таке надумав, що вам і не приснилось!* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 18); *Світ новий прийшов до нас тільки після Великої Жовтневої революції. І світ цей дав людині стільки, що Сковороді навіть уві сні про це приснитись не могло* (Тич., III, 1957, 110); **Присни́вся со́н** *кому* —комусь привиділися якісь сновидіння. *Одної ночі приснивсь мені сон: стою я в зеленому житі, вище пояса; навкруги мене колоситься пшениця і мак червоніє* (Вовчок, I, 1955, 58); — *Який мені на сю ніч сон дивний приснився!..* (Фр., VIII, 1952, 171).

ПРИ́СНУТИ *див.* **при́скати.**

ПРИСО́ВУВАТИ *див.* **присува́ти.**

ПРИСО́ВУВАТИСЯ *див.* **присува́тися.**

ПРИСОГЛАСИ́ТИ *див.* **присоглаша́ти.**

ПРИСОГЛАША́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРИСОГЛАСИ́ТИ,** глашу́, гласи́ш, *док., перех., до чого, з інфін. і без додатка, книжн., заст.* Запрошувати до чого-небудь, пропонувати щось. [Т а р а с:] *Хмельницький вже тепер в Орді, присоглашає хана, щоб нам поміг ударить разом на ляхів, бо нестерпуче стало жити з ними...* (К.-Карий, I, 1960, 147); *Більше всього хотілось би Марві оддати Якилинку за свого брата.., тільки за цього вже ніяк не можна було б присогласити Якилинку йти, бо він був дуже старий для неї* (Григ., Вибр., 1959, 181); — *Сідай, Параско, на поріжку,— присогласила Настя, посунувшись і даючи місце коло себе* (Мирний, IV, 1955, 102); — *Ви ж самі присогласили мене до прямоти та до щирості* (Крим., Вибр., 1965, 320).

ПРИ́СОК, *рідко* **ПРИ́СК,** ску, *ч.* Гарячий попіл з жаром; жар. *Затлівся присок дрібними зірками, та вогник не спалахнув ні на мить* (Л. Укр., I, 1951, 282); *В полі він під дикою грушею назбирав хмизу, розклав багаття, нашпортав* [накопав] *з чийогось поля трохи картоплі, поклав її у присок і прислухався до форкоту* [фиркання] *коней, які попасались у долинці* (Стельмах, II, 1962, 238); * Образно. *Ніч південна — мов хутро. Золотий присок зір Жевріє тихо в запалі небеснім* (Пол., Вибр., 1968, 128); * У порівн. *Під гарячим небом, на гарячій, як присок, ріллі йому було важко, як у лазні; спина почала страшно боліти* (Н.-Лев., I, 1956, 502); *Пісок на дорозі пашів, як приск, босою ногою гаряче було ступати* (Десняк, Десну.., 1949, 265).

◇ **[Аж (мов, на́че, нена́че** *і т. ін.)*] **при́ском обси́пало (поси́пало, оси́пало, обдало́** *і т. ін.*) *кого;* **Мов (на́че, як** *і т. ін.*) **хто ки́нув (сипну́в** *і т. ін.*) **[гаря́чого] при́ску ([гаря́чим] при́ском)** *на кого* — хтось раптово відчув страх, тривогу, неспокій, хвилювання і т. ін. *Марту аж приском осипало: невже-таки прийшов* [Гнат] *за її приданим?* (Стельмах, II, 1962, 348); *О. Артемій встав з крісла і потім ніби підскочив, неначе на його хто сипнув гарячим приском* (Н.-Лев., IV, 1956, 127); **Вси́пати (наси́пати, ки́нути, вки́нути** *і т. ін.*) **при́ску за очку́р (за па́зуху** *і т. ін.*) *кому* — завдати кому-небудь неприємностей. [Е к о н о м:] *Гляди, щоб ми не всипали тобі за очкур приску!* (Вас., III, 1960, 461); [М и х а й л о:] *Слухай, Катре, не муч мене! Щоб я більше не чув про Дмитра! Не поминай мені про нього! Тут прийдеш до тебе порозкошувати душею, впитися коханням,— а ти мені вкинеш приску за пазуху* (Стар., Вибр., 1959, 194); **Мов (на́че, як** *і т. ін.*) **[гаря́чим] при́ском обси́пав (обки́нув** *і т. ін.*) *хто кого* — хто-небудь несподівано завдав комусь неприємностей, поставив у незручне

становище і т. ін. *Мов приском старостів та молодого вража дівка обсипала, стало їм і соромно, і сердито на гаспидську дівку за таку одповідь* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 396).

ПРИСО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присоли́ти.** *Кольорові нитки треба прати окремо, щоб один колір не перейшов на інший, і полоскати в присоленій воді* (В'язання.., 1957, 30); * У порівн. *З вулиці вийшли на широку, наче присолену сніжком, піщану площу* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 171).

ПРИСОЛИ́ТИ *див.* **присо́лювати.**

ПРИСОЛО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присолоди́ти;** // *у знач. прикм.* *Образно. *Присолоджені резолюції, які в поті лиця складав перед зборами Степан Васильович, Коропов псував своїми поправками* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 146).

ПРИСОЛО́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **присоло́джений.** * Образно. *Елементарну невправність, штучність і присолодженість окремих рядків, строф і цілих віршів редактор дарувати не повинен* (Літ. Укр., 5.I 1965, 3).

ПРИСОЛО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСОЛОДИ́ТИ,** джу́, ди́ш, *док., перех.* Робити що-небудь солодким або солодшим. * Образно. *Сама вибирала* [пані Міхонська] *щонайкращі кусники і клала йому на тарілку, сама налила йому склянку води, добула малинових конфітур* [конфітурів], *а притім не переставала припрошувати.. та присолоджувати своїми чарівними усміхами* (Фр., III, 1950, 432); *Присолоджував Гилак гірку долю свого роботящого наймита до того часу, поки Дорощук не розібрався, що воно й до чого* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 262).

◇ **Присоло́джувати (присолоди́ти) язика́,** *заст.*— зводити наклеп на кого-небудь. *Чи не ти язика присолодив? Та він і руками й ногами відхристюється* [відхрещується]. *Не дух же святий навіває інспектора! От ми і зговорились докопатись до донощика* (Сл. Гр.).

ПРИСО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСОЛИ́ТИ,** солю́, со́лиш, *док., перех.* Додавати в страву трохи солі. *За ковальське життя з Каленика Романовича зійшло стільки солі із потом, що він ладен був і узвар присолювати* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 33); *— Даємо, даємо кадри для моря,— присолюючи юшку, гомонів Сухомлин* (Гончар, Тронка, 1963, 339); *Яремченко сьорбав картопляну юшку і, здається, за розмовою не помічав, яка вона на смак, аж поки сам господар не нагадав йому, що її треба присолити* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 12).

ПРИСОРО́МИТИ *див.* **присоро́млювати.**

ПРИСОРО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **присоро́мити.** *Присоромлений на зборах Гуйван вийшов, скрадаючись, із-за скирт соломи, прислухався* (Кач., Вибр., 1953, 209); *Від хвилювання аж спітнів хлопець, вкрай присоромлений* (Логв., Давні рани, 1961, 30); *Настя сиділа присоромлена, сердита, готова до сварки* (Гончар, Таврія, 1952, 52).

ПРИСОРО́МЛЕНО, *присл.* Сором'язливо, зніяковіло. *Голос Васо звучав глухо й наче присоромлено* (Дмит., Наречена, 1959, 114); *Під час читання.. раптом починав* [Петро Олександрович] *тихо, присоромлено сміятися, ніяковіючи, коли присутні оглядалися на нього* (Полт., Повість.., 1960, 540).

ПРИСОРО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСОРО́МИТИ,** млю, миш; *мн.* присоро́млять; *док., перех.* Докоряючи комусь за що-небудь, примушувати його відчути сором, зніяковіння, збентеження і т. ін.— *Старий твій таким хазяїном у колгоспі став.. Молодих присоромлює, коли що не так* (Коцюба, Нові береги, 1959, 381); *Кузьма присоромив дочку: хіба годиться отак нерозумно поводитись на поважних зборах?* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 12); *Данько полегшено зітхнув. Серафима Іванівна не присоромила його, хоча й учився він найгірше з усіх учнів класу* (Мокр., Острів.., 1961, 5).

ПРИСО́С, *ч.* 1. *род.* у. Дія за знач. **приссáти, присиса́ти** і **приссáтися, присиса́тися.**

2. *род.* а, *спец.* Пристрій, за допомогою якого щось присмоктується. *Один за одним присос піднімає листи і подає до преса* (Наука.., 9, 1959, 60); *Установка утримує будь-яку сталь силою атмосферного тиску. За лічені секунди присоси, зроблені з еластичної гуми, міцно підхоплюють вантаж вагою понад тонну* (Веч. Київ, 30.I 1967, 4).

ПРИСО́СКОВИЙ, а, е. Прикм. до **присо́сок.**

ПРИСО́СОК, ска, *ч.* Особливе утворення у рослин-паразитів та у деяких тваринних організмів для всмоктування поживних речовин або для присмоктування до чого-небудь. *У безхвостих земноводних, що живуть на деревах, на пальцях розвинулися спеціальні присоски у вигляді дисків, багаті на лімфатичні судини та слизові залози* (Визначник земноводних.., 1955, 9); *Порівняно рідко можна спостерігати на рослинах поверхневу грибницю, що паразитує на рослині з допомогою особливих присосків* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 11); *Щупальця восьминога.. мають один або два ряди присосків, оточених роговими гачечками* (Наука.., 5, 1965, 17); *Рудобої розбивали дірчасту руду з чудернацькими відростками, що дивовижно нагадували присоски скам'янілого спрута* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 316).

ПРИСОТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., до чого, діал.* Узятися за що-небудь, пристати, припасти до чогось. *Тільки що пан заснув добре, Іван підійнявся Та до панської торбини І сам присотався...* (Рудан., Тв., 1956, 132); *Зголоднілі за день гості присотались до вечері* (Кач., II, 1958, 371).

ПРИ́СОХ, а, *ч., заст.* Стовп у клуні чи іншій будівлі для підтримування покрівлі. *Становив Мартин хату довго.., одного літа присохи постановив, крокви положив, стіни заплів, прикидав на зиму так-сяк соломою; другого літа.. жінка глиною з гноєм стіни мазала* (Григ., Вибр., 1959, 355).

ПРИСО́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **присо́хнути.** *Присохле на чагарниках вогке листя глухо й м'яко шелестіло* (Сміл., Зустрічі, 1936, 157); *— Та-ак...— бурмоче Гутман, старанно вишкрябуючи шматки присохлої до підлоги глини. Потім він ллє воду й бере в руки швабру* (Кол., На фронті.., 1959, 43); *На столі перед економом лежить стосик паперів, пачка і стовпчики грошей та нагайка з налиплим волоссям і краплинами присохлої грязюки* (Стельмах, I, 1962, 191).

ПРИСО́ХНУТИ *див.* **присиха́ти.**

ПРИСОЧИ́ТИ, чу́, чи́ш, *док., перех. і без додатка, діал.* Підстерегти, прослідити. *Я таки присочила, хто в нас капусту краде* (Сл. Гр.); *— Е, постривай же .. Ми ж присочимо тебе! — та вже ото й чигали його, не спускали з очей* (П. Куліш, Вибр., 1969, 179); *Моя Марфуша.. почала вечорами нишком кудись вчащати... — Куди це ти внадилась? — питаю. Мовчить. Вирішив присочити* (Літ. Укр., 19.VI 1962, 3).

ПРИ́СПА, и, *ж., діал.* Призьба. *Знати козацьку хату, Скрізь десяту: Вона соломою не покрита, Приспою не осипана* (Укр.. думи.., 1955, 22); *Постукавши скрізь і побачивши, що.. нема нікого у хаті, Хома постояв, посумував, далі і приліг на приспі та тут і заночував* (Кв.-Осн., II, 1956, 231); *Упоравшися, сидів* [Демко] *на приспі та й думав* (Гр., I, 1963, 410).

ПРИ́СПАНИЙ, *діал.* **ПРИСПА́ТИЙ,** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **приспа́ти.** *Збившись докупи, вони, приспані тишею, куняли* (Панч, О. Пархом., 1939, 131); *Приспа-*

ний довгою й нудною молитвою, він думками поніссяв Білогрудку, згадав товаришів (Ле, Наливайко, 1957, 117); *Одного разу, коли дослідник прикріплював металеву мітку до вуха приспаної левиці, вона раптом перестала дихати* (Наука.., 9, 1971, 49); *Я побачу знову твої* [Дніпре] *хвилі; Спасибі їм, вони, ласкавії, збудили У серцеві моїм приспатеє добро* (Манж., Тв., 1955, 129); [О л і з а р:] *Що воля вийде, я цьому так вірю, як тому, що завтра буде день. Треба тільки частіше будить людей од аду, будить приспану волю, нагадувать правду* (Вас., III, 1960, 445); *Він збудив мою приспану свідомість, він розкрив мені очі на багато таких речей, які мені до того здавалися непорушними істинами...* (Кол., На фронті.., 1959, 107); *З доріг, що вдяглися в зелений наряд, Порушивши приспану тишу глибоку, Посунули полчища танків* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 203).

ПРИСПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **приспáти.** *Франко стверджує, що справжня поезія повинна кликати, запалювати народ до праці, до боротьби, що вона не опій для приспання, не пуста скороминуща забавка* (Іст. укр. літ., I, 1954, 528).

ПРИСПА́ТИ *див.* **присипля́ти.**

ПРИСПА́ТИЙ *див.* **прúспаний.**

ПРИ́СПІВ, у, *ч.* Слова пісні, що повторюються після кожного куплета; рефрен. *Важливу роль у композиції пісні відіграють заспів, приспів.., повтори* (Рад. літ-во, 6, 1957, 31); *Іноді після кожної або лише після окремих строф стоїть приспів, який доповнює і збагачує зміст пісні* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 157); // Спів, що супроводить яку-небудь музику. *Слухали* [татари] *одноманітний, в'їдливий приспів до зурни: — О-ля-ля... О-на-на...* (Коцюб., I, 1955, 396).

ПРИСПІВА́ТИ[1], áю, áєш, *недок.*, **ПРИСПІ́ТИ,** ію, ієш *і рідко* **ПРИСПІ́НУТИ,** ну, неш, *док., розм.* 1. Наставати, наступати (про час, якусь подію і т. ін.). *І літо минуло, і осінь приспіла І листям пожовклим всі стежки покрила* (Гл., Вибр., 1951, 240); *Підросли діти, збулась сього клопоту, так друге лихо приспіло* (Вовчок, I, 1955, 28); *Коли приспіла пора, мати із слізьми виряджала Оленку* (Горд., Заробітчани, 1949, 31); *Приспів час, він* [Олекса] *ще дужче окріпне, підійметься — і вже ніяким буревіям не схилити його* (Мушк., Серце.., 1962, 189); // Відбуватися, починатися в певний час, припадати на певний час. *Евакуація приспіла на ніч* (Кач., II, 1958, 381).

◇ **Приспів час** *на кого, кому, чий, евф.*— настав час помирати. *Уже й на мене час приспів: Роздасться похоронний спів... Засиплють яму і кінець?.. Другий десь найдеться співець* (Пісні та романси.., II, 1956, 152); *Він такечки гукнув до Ферідуна: — Не бий! бо не приспів йому ще час* (Крим., Вибр., 1965, 186).

2. *перев. док.* Підійти, прибути кудись, з'явитися деінебудь (перев. своєчасно, в потрібний момент). *Татар приспіло небагато, але від того шарварку здавалося, що їх там незліченна сила...* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 384).

3. *тільки док., у сполуч. із сл.* о х о т а, б а ж а н н я. Дуже захотітися, закортіти. *Дідові не дуже хотілось балакать, а Панькові приспіла охота доконечне розпитать його* (Н.-Лев., I, 1956, 54).

4. *безос.* Бути дуже потрібним, украй необхідним.— *Треба мені хапатись в редакцію,— сказав Селаброс.. — Прощавайте! — Чого це вам так приспіло?— спитала в його Саня* (Н.-Лев., V, 1966, 180); [Ч о л о в і к:] *Брат багатий Не підпустить і до хати! Кум до кума,— інше діло! Йди хоч тричі, як приспіло* (Олесь, Вибр., 1958, 435).

5. Те саме, що **дозрівáти**[1] 1, 2. *Як же приспів* [хліб], *як кинулося усе, хто тільки здужа..; хто жне, хто ревесла крутить, хто зв'язує, а хто носить снопи* (Кв.-Осн., II, 1956, 147); — *У нас в цьому році і хліб є, і сало, і молоко. Вишні он єкоро приспіють* (Тют., Вир, 1964, 225); [К у к с а:] *От старша дочка, Оришка, та вже й зовсім приспіла, до парубків аж горить...* (Кроп., I, 1958, 176).

ПРИСПІВА́ТИ[2] *див.* **приспíвувати.**

ПРИ́СПІВКА, и, *ж.* 1. Коротенька народна пісенька, перев. жартівливого, гумористичного характеру. *Уляна.. вийшла на ганок. До неї долітали.. колгоспні приспівки. Бренькала балалайка* (Логв., Літа.., 1960, 114); *Колись повертався з ярмарків батько, повертався завжди веселим,.. одразу брав ще зовсім малого тоді Данька на руки і починав чукикати, підкидаючи до стелі, з жартівливими приспівками-примовками: Ой, чук, чук, чук! Недалеко Кременчук, А ще ближче Говтва, Сорочечка жовта!* (Гончар, II, 1959, 137); *Велике місце серед Шевченкових записів народної творчості займають короткі дво- і чотирирядкові весільні приспівки. На Поділлі та Волині такі приспівки жартівливого або гумористичного змісту дістали назву «весільних віватів»* (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 39).

2. Те саме, що **прúспів.** *Приспівки, або рефрени, належать до найстарших прикрас ліричної.. поезії* (Муз. праці, 1970, 66).

ПРИСПІ́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **приспíвувати.** *З німецьких окопів почулися звуки губної гармонії і якесь невиразне приспівування на зразок нашого: тра-ля-ля, тра-ля-ля* (Кучер, Голод, 1961, 129).

ПРИСПІ́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСПІВА́ТИ,** áю, áєш, *док.* 1. *тільки недок., неперех.* Співом, піснею супроводжувати якусь дію. *Приспівує старий, косить, кладе горами покоси* (Шевч., II, 1963, 17); *Олександра, приспівуючи та пританцьовуючи, побігла до свсєї торбини й сіла полуднувати з сапальницями* (Коцюб., I, 1955, 61); *Коло скрині поралася Мар'яна: перекладала щось,.. роздивлялась до світла й тихо приспівувала* (Вас., I, 1959, 271); *Взявшись за руки, дівчата закружляли навкруг старого, приспівуючи: «А ви жито Сіяли, сіяли. А ми жито Жали, жали»* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 519).

2. *перех.* Співати тихо, напівголосно; наспівувати. *В кімнаті на лежанці сиділа стара, гойдала унука, посадивши в колисці, та приспівувала дитячих пісень* (Н.-Лев., I, 1956, 85); * Образно. *Хмелина пісеньку таку Приспівує дубку: «Здоров, козаченьку-дубочку»* (Гл., Вибр., 1951, 144).

3. *тільки недок., неперех.* Співати, наспівувати під музику, танок або вторувати кому-небудь співом. *Кобзар грає й приспівує* (Шевч., I, 1963, 119); *Бородавкін теж любив співати, але мав дуже різкий голос. Він почав приспівувать.. і задерчав, як та струна, якою кушнірі* [кушніри] *б'ють вовну* (Н.-Лев., V, 1966, 245); *Поміж гостями захоплений сміх. Дехто приспівує, дехто плеще в долоні у такт танкові* (Вас., III, 1960, 190); *Вона впізнала Семенів голос. Він приспівував собі до танцю* (Сміл., Зустрічі, 1936, 21).

4. *тільки недок., неперех., рідко.* Співати час від часу. *Вже й синичка голосніше приспівує, горобці метушаться, відчуваючи прихід весни* (Коп., Як вони.., 1961, 18).

5. *перех. і неперех., перен., рідко.* Говорити що-небудь, перев. приємне для слухача.— *Тут і видно,— відозвався* [відізвався] *він,— хто верх веде дома! Бабське панування!.. Встидайся, старий! У твоїй молодості приспівував ти інакше* (Коб., I, 1956, 78).

6. *перех., заст.* Утрачати що-небудь через спів. *Да ти, дівко, свою долю у п'ятінку приспівала* (Чуб., V, 1874, 602).

ПРИСПІ́НУТИ *див.* **приспіва́ти** [1].

ПРИСПІ́ТИ *див.* **приспіва́ти** [1].

ПРИСПІ́ЧИТИ, ить, *док., безос., кому, перев. з інфін., розм.* Дуже захотіти, закортіти. [С т а с ь:] *Що ж це за свято таке у нас сьогодні?.. Ах, я пак забув, вибач мені, матуню: це тобі сьогодні приспічило підмогоричити пана бога* (Вас., III, 1960, 384); *Уже перетрусив* [Микола] *усе, що тільки було в хаті, але загадкової газети знайти не міг. Мати теж нічого не могла сказати.— Може, батько в неї оселедця загорнув. Чого це тобі так приспічило? Позавтра повернеться й скаже* (Панч, В дорозі, 1959, 159); — *Могли б уже дати спокій..,— бурчав він, неохоче одягаючись,— отак приспічить людям умирати саме тоді, коли ти найкраще спиш* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 122).

ПРИСПІША́ТИ *див.* **приспі́шувати.**

ПРИСПІ́ШЕНИЙ, а, е, *діал.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **приспіши́ти** 1.

2. *у знач. прикм.* Швидкий, поспішний. *Забейко вчув, як йому закалатало серце. Мав враження, що його ввело у цей приспішений рух друге маленьке серце, що билося в цій хвилині так тривожно* (Вільде, На порозі, 1955, 48).

ПРИСПІ́ШЕНО, *діал.* Присл. до **приспі́шений** 2. *Грудь її* [Олина] *хвилювала приспішено, віддих зробився скорий, нерівний, уриваний* (Фр., II, 1950, 74).

ПРИСПІШИ́ТИ *див.* **приспі́шувати.**

ПРИСПІ́ШНИК, а, *ч., зневажл., рідко.* Те саме, що **попліч**ник 2. *Мар'ян підводить зосереджений погляд на економа.. і з притиском говорить: — Хто ж вас просив хвалити мене? Хваліть отих вертлявих приспішників, які біля вас і вдень, і вночі увиваються* (Стельмах, I, 1962, 523); *Зрозуміли силу Шевченкового слова кати — цар Микола і його приспішники — українські і російські пани* (Десняк, II, 1955, 474).

ПРИСПІ́ШУВАТИ, ую, уєш і **ПРИСПІША́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИСПІШИ́ТИ,** шу́, ши́ш, *док., діал.* 1. *перех.* Прискорювати. *Ось вона ніби не замічає мене і йде далі проти мене. В мені спалахнуло гнівом, і я приспішував ходу* (Коб., III, 1956, 26); *Тюрки не приспішали справи з чужинцем; вони ніби намагались якнайдовше протягнути цей приємний випадок побалакати про всякі новини* (Досв., Гюлле, 1961, 43); *Здалека побачивши, що всі на нього звертають увагу, приспішив* [Дробницький] *ходу* (Гжицький, У світ.., 1960, 164).

Приспі́шувати (приспіша́ти, приспіши́ти) кро́к (кро́ки, кро́ку) — те саме, що **Прискó рювати (прискó рити) крок (кро́ки)** (*див.* **прискó рювати**). *Він приспішує кроку. Коли вона пішла, то можна ще дігнати її* (Фр., VII, 1951, 237); *Боязко на боки Все зиркає* [дівчинка] *та приспішає кроки* (Мисик, Верховіття, 1963, 74); *На Вадима Успенського почали підозріло озиратися. Він розгубився ще більше і приспішив кроки* (Панч, В дорозі, 1959, 56).

2. *неперех.* Поспішати.—*Ох, лихо!..— промовив Федір і придав ходи. Марина за ним приспішала* (Мирний, IV, 1955, 224); — *Глядіть, Танасію, аби ми не розбраталися! Майтеся гаразд! — крикнув* [Іван] *досадливо і приспішив звідси, ніби втікав від своїх слів і своїх думок* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 222).

3. *перех. і без додатка.* Підганяти. *Світом пані послала по управляющого* [управителя], *а як він не схотів іти, сама побігла й приспішала його, щоб швидше поїхав* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 67); — *Ну? Що ж далі? — схвильовано приспішала вона* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 70); *Після обіду.. помічник Носенка пропік своїми.. очима ув'язнених, покликав матір.. — Давай, давай,* *розкланялась! — приспішав тюремник* (Збан., Єдина, 1959, 393).

ПРИСПО́РЮВАННЯ, я, *с., діал.* Дія за знач. **приспо́рювати.** *Він.. звертає увагу людей на такі речі, як приспорювання доходу панам* (Фр., VIII, 1952, 71).

ПРИСПОРИ́ТИ *див.* **приспо́рювати.**

ПРИСПО́РЮВАТИ, юю, юєш і **ПРИСПОРЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИСПОРИ́ТИ,** рю́, ри́ш, *док., діал.* 1. *перех. і без додатка.* Збільшувати.— *Якби ж не твоя мила, Я б тебе й не манила. Приспоряй, боже, ночі На мої карі очі Часочків на п'ять — Милому спокою дать* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 127);—*Боюсь, щоб сьогоднішній виступ від самого початку не приспорив нам ворогів* (Фр., VI, 1951, 218).

2. *неперех.* Збільшуватися. *Зранку сніжок потроху почав падати, все прибільшуючи та приспоряючи* (Мирний, III, 1954, 8).

ПРИСПОРЯ́ТИ *див.* **приспо́рювати.**

ПРИ́СПОЧКА, и, *ж., діал.* Зменш.-пестл. до **при́спа.** *Семенко все то сяде на приспочці, то зірветься, на вулицю вибіжить* (Черемш., Тв., 1960, 346).

ПРИСПУСКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИСПУСТИ́ТИ,** ущу́, у́стиш, *док., перех.* Трохи опускати донизу. *Зустрічаючи Валенса, вона приспускала вії і проходила повз нього швидкими кроками* (Собко, Граніт, 1937, 89); *Дівчина увійшла.., стала коло своєї мами і якось приспустила оченятка* (Вовчок, I, 1955, 375); * Образно. *Мовчала земля, мовчало небо, вкривалися тугою зорі, ніч приспустила своє чорне знамено...* (Кач., Вибр., 1953, 322).

ПРИСПУСКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ПРИСПУСТИ́ТИСЯ,** у́ститься, *док.* Трохи опускатися донизу. *Приспускається бойовий прапор з орденською стрічкою на древку* (Веч. Київ, 16.IV 1957, 1); *Не знаючи, яку ж кару наслати на людей, бог вирішив сам приспуститись до землі і власними очима побачити, що там діється* (Бурл., Напередодні, 1956, 99).

ПРИСПУСТИ́ТИ *див.* **приспуска́ти.**

ПРИСПУСТИ́ТИСЯ *див.* **приспуска́тися.**

ПРИСПУ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **приспусти́ти.** *Як же ті приспущені оченятка усе бачили угорі, унизу, округи і скрізь* (Вовчок, I, 1955, 375); *Чому так тоскно дивилася* [Шура] *своїми довірливими, скаламученими болем очима з-під безсило приспущених вій?* (Гончар, I, 1954, 213); *На щоглах* [катерів] *гордо майоріли військово-морські прапори. Вони не були приспущені* (Кучер, Голод, 1961, 191); *На приспущених талях звисала над бортом найкраща шлюпка, в якій сьогодні їздили на берег* (Трубл., Лахтак, 1953, 45); // **приспу́щено,** *безос. присудк. сл. Приспущено кумачеві полотнища, безліч квітів, вінків* (Свята .. Рад. Укр., 1971, 79).

ПРИСПУ́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **приспусти́ти.** *А що портів країна, репрезентована паном радником, не мала, то відпало навіть питання про гарматний салют і приспущення прапорів* (Кулик, Записки консула, 1958, 145).

ПРИССА́ТИ *див.* **присиса́ти.**

ПРИССА́ТИСЯ *див.* **присиса́тися.**

ПРИ́СТАВ, а, *ч.* 1. У дореволюційній Росії — начальник місцевої поліції. *В Акерманщині всі нові села ділились на посади; в кожному посаді був пристав, цебто поліція, і староста з писарем замість волосного голови* (Н.-Лев., II, 1956, 220); *Народу — видимо-невидимо. А старців так, мабуть, із цілої волості. Крім того, вся власть: і пристав, і старшина, і ще якісь незнайомі начальники* (Мик., II, 1957, 165).

Становий при́став — у дореволюційній Росії — начальник поліцейської дільниці в сільській місцевості.

Збивши куряву, на пожар прибіг на змилених конях становий пристав (Панч, II, 1956, 520); *Дядьків я добре пам'ятаю: Степан був діловодом у станового пристава* (Думки про театр, 1955, 25); **Судови́й при́став** — у дореволюційній Росії — чиновник судового відомства, який виконував рішення суду. *Повз Романа на легких санчатах проїжджає закутаний башликом судовий пристав* (Стельмах, Хліб.., 1959, 130).

2. У Московській Русі — службова особа, що була приставлена до кого-, чого-небудь для нагляду. *Деякі з бояр пробували чинити опір, але їх негайно заарештували і посадили під нагляд польських приставів* (Іст. СРСР, I, 1956, 162).

ПРИСТАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **приставáти** 4. — *Оце я згадав про тих єзуїтів, про їх приставання до мене з пропагандою* (Н.-Лев., VII, 1966, 77); *Перед ним став учорашній вечір і сьогоднішній..; учора Христина врода вабила, а сьогодні попадине приставання з душі верне* (Мирний, III, 1954, 220).

ПРИСТАВА́ТИ, таю́, таєш, *недок.*, **ПРИСТА́ТИ,** а́ну, а́неш, *док.* 1. Прилипати, приклеюватися до чого-небудь. *Пальці послине* [послинить], *щоб тісто не приставало, то й вщипне тіста, та на сковороду ув олію* (Кв.-Осн., II, 1956, 13); *Він розкушує його* [плід грушки]: *холодний терпкий сік освіжає уста, до піднебіння пристають дрібні насінинки* (Стельмах, II, 1962, 39); *Відрізана скибка до хліба не пристане* (Номис, 1864, № 8990); *Йому снилось, що він дивився на свої руки, чи не пристало до них чого...* (Коцюб., II, 1955, 199); *Дощ одразу облив Клима, мов з відра. Вода з голови стекла за комір, сорочка пристала до тіла* (Грим., Кавалер.., 1955, 56); // Щільно прилягаючи, прикріплюватися або притулятися до кого-, чого-небудь. *Двері покривилися, не пристають щільно* (Мирний, IV, 1955, 249); *У хаті світилося. Хоч вікна були позатуляні матками, та не щільно пристали до вікон, і видно було згори вузенькі смужечки світла* (Головко, II, 1957, 107); * Образно. *Гірко дивитись на ту ниву, що оре Семен: так вона прийшлася до його, Романової, ниви, так пристала, наче столяр припасував...* (Коцюб., I, 1955, 112); // Щільно облягати (про одяг). *Піднялася* [Аглая-Феліцітас]. *Висока, в чорнім зимовім костюмі, що тісно пристав до тіла* (Коб., III, 1956, 418); *Чи тепер якісь нові матеріали виробляють, що хустина до голови пристати не хоче?* (Вільде, Троянди.., 1961, 270); // *перен.* Привертати чию-небудь посилену увагу; міцно запам'ятовуватися. [Б о н д а р:] *Ай, Тарас! А я думав, що ти так вже загартувався в козацькім ділі, що пісня про кохання до тебе не пристане!..* (К.-Карий, I, 1960, 151); *Коли Петро вперше побачив Тосю, вона саме сміялася чогось, і звук цього сміху пристав до його пам'яті, як буває пристає вперше почута мелодія!* (Вільде, На порозі, 1955, 231).

Сон не пристає (не приставáв) *до кого* — кому-небудь не спиться (не спалося). *Надія підхопилась. Сон уже не приставав до неї* (Баш, Надія, 1960, 373).

◇ **Приста́ла душа́ (ду́шка, се́рце, се́рде́нько** *і т. ін.*) *до кого—чого;* **Приста́в душе́ю (се́рцем** *і т. ін.*) *хто до кого—чого* — хтось полюбив, уподобав кого-, щонебудь. *Полюбила такого, Що не має нічого: Нема свитки, ні кожушка, Та пристала моя душка* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 162); *Чи ж моє серденько не пристало щиро до твого кохання?* (Л. Укр., IV, 1954, 275); *Роман зразу пристав душею до тих книжок, любив їх читати і докладно розказував потім у школі те, про що читав* (Н.-Лев., VI, 1966, 316); **Приставáти (приста́ти) до душі́ (се́рця, се́рде́нька** *і т. ін.*) — те саме, що **До (по) душі́ припада́ти (припа́сти, прийти́, прийти́ся** *і т. ін.*) (*див.* **душа́**). [П р і с ь к а:] *Завжди тихий.. та ввічливий,— марою він пристав до моєї душі, до мого серця...* (Мирний, V, 1955, 159); *Тут чужая сторононька Та люди чужії, Не пристануть до серденька, Хоч і не лихії* (Пісні та романси.., II, 1956, 59); **Язи́к приста́в** [**у ро́ті**] — хто-небудь втратив здатність говорити. *«Його благородіє» не забалакало; воно, правда, порівалось сказати щось, та язик пристав у роті, не повертався* (Мирний, I, 1954, 324).

2. *розм.* Передаватися комусь (перев. про хворобу). — *Синочку! Пізно вже... ти спав би. Ну, я тебе перехрещу, щоб ніщо лихе до тебе сонного не приставало,— мовила Катря* (Мирний, IV, 1955, 292); *Тисячами збивались вони* [чумаки] *весною біля бериславської переправи з своїми рипучими мажарами, в полотняних штанях та сорочках, густо виквасаних* [вимазаних] *дьогтем, щоб чума не пристала...* (Гончар, Таврія, 1952, 36).

3. *перен.* Закріплюватися за ким-небудь постійно (про назву, прізвисько і т. ін.). [Д е ї ф о б:] *Ну, пам'ятай.., до тебе йменння зрадниці пристане віднині і довіку* (Л. Укр., II, 1951, 284); *Назва якраз пристала до діла, з того часу Зелена горка* [гірка] *звалася більше Золотим горішком* (Мирний, IV, 1955, 159).

4. *розм.* Набридати кому-небудь своїми вимогами, запитаннями і т. ін.; прискіпуватися. *Соломія покрутилась, повертілась коло Романа, помовчала, а далі знов почала приставати: — Кажи-бо, Романе, чи даси мені грошей?* (Н.-Лев., VI, 1956, 379); *Діти бігали скрізь, бачили, як ковачі зброю готують, приставали, щоб і їм зробили* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 437); — *Хто ви такі? — приставав він до низенького дядька* (Тют., Вир, 1964, 360); *Пристав, як пан за подушне!* (Укр.. присл.., 1955, 169); *От як уже всі добре усядуться та пристануть пильно до баби, то вона всміхнеться.. «Ну, бабусю, серце, ну кажіть вже казочку, голубочко, зозулечко!»* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 27); *Шила* [Яресьчиха] *дочці Вусті* [бурлацьку торбу] .., *а Данько — найменший — пристав, ув'язався в одну душу: — Пошийте й мені!* (Гончар, I, 1959, 5); *//з ким—чим.* Постійно набридати одним і тим самим. [Г р и ц ь к о:] *Матері отак судити та гнівом карати свою дочку не приходиться.* [О д а р к а:] *Та чого ви пристали до мене з тією Химкою?* (Мирний, V, 1955, 237); *День видався похмурий, і, може, тому настрій у Миколи Павловича був поганий. А тут мати пристає з різними дурницями* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 319); // *перев. недок.* Переслідувати кого-небудь залицянням. *Як тільки Денис почав читати ті місця, де Возний приставав до Наталки з своїм залицянням, усі підняли регіт* (Н.-Лев., VI, 1966, 354); [Х и м к а:] *Почало літо минати, панич ще більше пристає* (Мирний, V, 1955, 221); — *Сама знаєш, для чого я так вирядилася. Щоб не звертали уваги оці.. прокляті падлюки* [фашисти]. *Як забачать молоденьку дівчину, так і пристають* (Хижняк, Тамара, 1959, 43).

◇ **Приставáти (приста́ти) з ноже́м до го́рла** *див.* **ніж**[1]; **Приставáти (приста́ти) реп'яхо́м; Приставáти (приста́ти) мов (як, на́че** *і т. ін.*) **реп'я́х ([ше́вська] смола́, му́ха у спа́сівку** *і т. ін.*) — те саме, що **Приставáти (приста́ти) з ноже́м до го́рла** (*див.* **ніж** [1]). — *Жарти жартами, а я оце поїду в Бендери та причепою причеплюсь, реп'яхом пристану до Бичковського,— обізвалась Христина.— Я вже знаю, з якого боку приступити* (Н.-Лев., VI, 1966, 79); *Роями цілими вони глотилися по селу, швендяли по полю, по хатах. До кождого газди приставали мов реп'яхи до кожуха* (Фр., I, 1955, 127); — *Як шевська смола пристав був. Аж мусила з дому тікати через нього* (Головко, I, 1957, 455); *Заманувся тому Макарові мій мундир лейб-гвардії. Уступи та й уступи, каже, я заплачу тобі добре.. Пристав як смола* (Баш, На землі.., 1957, 75); [Н а т а ш а:] *Тату! А рогачі*

брати?.. А решето брати?.. [Голос Кряжа:] *Та відчепись ти, пристала як муха у спасівку!* (Зар., Антеї, 1962, 205).

5. *до чого, куди, де, також у сполуч. із сл.* до берега. Те саме, що **причáлювати** 2. *Ото було, як опівночі, то й пливуть човни Дніпром, та й пристають під старою вербою* (Вовчок, I, 1955, 90); [Настя:] *Не бійся, дочко!.. Поставлю знак запорожцям, щоб знали, куди приставати човнами* (Н.-Лев., II, 1956, 463); — *Ти, Іване, до берега приставай,— крикнув пан до одного з гребців,— а ти, Пилипе, отой човен тягни до берега* (Мирний, I, 1954, 312); *Скіфи* [човни] *літають по тихій холодній воді,.. Інна Варламова перша пристає до берега* (Собко, Матв. затока, 1962, 306); *Баркас підскакував на місці, хлюпав, як риба, і не міг пристати до берега* (Коцюб., I, 1955, 390); *Бійці натискали на весла, минуло кілька хвилин, серед повної тиші й темряви шаланда м'яко пристала до землі* (Ю. Янов., II, 1958, 198); *Пристали рибалки до берега, витягли човни на берег, розкидали мокрі сітки по лозах* (Н.-Лев., I, 1956, 69); * Образно. *Поїзд оминув головну станцію Запоріжжя і, зігнувши гадючкою довгу валку вагонів, щосили подався ліворуч, щоб обійти навколо міста і пристати до південної малорухливої станції* (Досв., Вибр., 1959, 398).

◇ **Приставáти (пристáти) до бéрега** *якого* — знаходити своє місце в житті, обирати професію, місце роботи і т. ін.— *Час тобі, дитино, вже приставати до якогось берега,— говорила* [мати] *доньці спокійно та розважливо,— бо закрутить тебе хвиля, закаламутить голову і пропадеш* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 281); *Дорогою він запитав у Савки: — Що ж ти, брат, на одному місці не тримаєшся? Електрозварником тобі не подобається, муляром — теж. Приставай до якогось берега* (Ткач, Плем'я.., 1961, 57); [Коваль:] *То до якого ж берега пристанемо?* [Цар:] *Зараз нічого не скажу вам... На роздоріжжі я... Все думаю...* (Зар., Антеї, 1961, 88).

6. *перев. док., розм.* Оселитися де-небудь, у когось. *Напевне ніхто не знав,.. де вона пристала на життя* (Вовчок, I, 1955, 366); *Давно вже шукала вона доброї душі, щоб пристала до неї та помогла спокійніше віку дожити* (Л. Янов., I, 1959, 39); // *до кого.* Піти до кого-небудь служити, навчатися у когось ремеслу і т. ін. *Два роки терпів Тарас таку «науку», а наостанці мусив втекти в містечко Лисянку, де пристав до маляра-диякона* (Мирний, V, 1955, 309); // *до кого.* Одружившись, перейти жити до чоловіка або жінки. *Після празників Горпина вийшла й собі заміж. Молодий тут уже пристав до молодої* (Мирний, I, 1954, 61); *Мати мусила швидко вийти заміж, щоб запобігти цілковитому розстроєві господарства. Пристав до неї молодий парубок, також з Ясениці, Гринь Гаврилик* (Фр., I, 1955, 12); *Відразу ж, як втік від Надії, Лигун прибився в село Бабаї і пристав до модистки Векли* (Чаб., Тече вода.., 1961, 87).

Приставáти (пристáти) в прúйми *див.* **прúйми; Пристáти на грунт,** *заст.*— придбавши земельний наділ, оселитися де-небудь постійно. *Він швидко покинув сю службу, послухав одного товариша, що нараяв йому йти до Бориславa, заробити грошей, пристати на грунт* (Фр., IV, 1950, 27).

7. Ідучи або їдучи, ненадовго зупинятися де-небудь. —*Буду приставати, не поспішаючи з ним, то він і відв'яжеться від мене* (Кв.-Осн., II, 1956, 408); *Дід пристає серед кладки, лікті на поруччя кладе, на річку поглядає* (Тудор, Народження, 1941, 219); *Раптом вона почула якийсь звук. Наче тупотіння багатьох ніг назустріч. Вона пристала* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 62); * Образно. *Белетристика така химерна штука, як-от моя доля,.. то їде-їде, не треба краще, зате ж як прийде, то й волами не вивезеш* (Л. Укр., V, 1956, 59); // Зупиняючись у дорозі, розташовуватися де-небудь тимчасово. *Найняли* [рибалки] *музики і з музиками, з церемонією перейшли город і пристали коло одного шинку* (Н.-Лев., II, 1949, 76); — *Коли вже ми спочинемо? Хоч би пристать де, просушитись* (Мирний, I, 1954, 357); — *Поранені гниють на ношах,.. давай пристанемо кудись до села і звільнимо свої руки, підемо далі з легкими руками* (Ю. Янов., I, 1954, 283).

8. Приєднуватися до кого-, чого-небудь, іти за кимсь, чимсь. *Парубки перескакували через перелази і приставали до музик* (Н.-Лев., II, 1956, 123); *Рушає військо. Коні ржуть. На передки їздові сіли, Вже по дорозі пристають То тут, то там бійці спізнілі* (Шер., Дорога.., 1957, 133); *По дорозі до рудого хлопчика пристало ще кілька малюків* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 120); *Тут же* [у Сибіру] *до геодезистів пристала велика партія супровідників* (Видатні вітч. географи.., 1954, 22); // Прибиватися до череди, зграї і т. ін. (про тварин). *Увійшовши в двір, Борис відразу побачив новину. До його голубів пристав чужий голуб. Він сидів трохи осторонь від інших, насторожено озирався, але іноді воркотів; значить, пристав по-справжньому, не збирався тікати* (Коп., Подарунок, 1956, 14); *Теля пристало до чужої череди;* * Образно. *Мені сказали: радість вилітає у піднебесся молодим орлом. Їй не пристати до чужої зграї, Їй не охляти стомленим крилом* (Дмит., Вітчизна, 1948, 139); // Приєднуючись до кого-небудь, робити те саме, що й він (вони). *До Данилки пристає Ярилко. Обидва танцюють з викрутасами* (Григ., Вибр., 1959, 480); *Одна дівчина почала пісні, до неї пристали другі дівчата й молодиці* (Н.-Лев., II, 1956, 97); *На селі досі разом з півнями гавкала й собака.. А це дужче, і друга пристала до неї, а потім завила* (Головко, I, 1957, 347); // Приєднуючись, брати участь у якій-небудь справі; підтримувати когось, щось своєю участю. *Не цурався Мільтон і тих забав, якими тоді займались молоді паничі,.. тільки не приставав ні до яких розпусних вигадок своїх товаришів, а ще навіть ганив їх за те* (Л. Укр., VIII, 1965, 187); — *Скажи, Петре, по щирості, ти міг би пристать до нашої справи?* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 8); // Ставати членом, учасником якої-небудь групи, спілки і т. ін. *Далі й каже* [Тур]: — *Приставай, брате, в запорожці* (П. Куліш, Вибр., 1969, 149); *Зібрав* [брат] *усе добро, яке собі мав, покинув усю придобу, залишив і спокій, втік і пристав сам до громади у Чорному лісі* (Вовчок, I, 1955, 359); *Оришка вже зовсім була до баптистів пристала* (Вишня, I, 1956, 27); *Таня й Оксана організували драматичний гурток, до них пристав і Тарас Тополя, який виявився завзятим аматором* (Бойч., Молодість, 1949, 305); // *до кого, на що.* Ставати чиїмсь прихильником, прибічником, приєднуватись до певного світогляду, певних думок, тверджень і т. ін. *Справа така: молоді москвофіли.. пристали (принаймні виразили бажання пристати) до радикалів* (Л. Укр., V, 1956, 49); *Те, що секретар міськкому швидко пристав на бік Жадана, навіть назвав подібні лекції шарлатанством, ошелешило Шафороста* (Баш, На.. дорозі, 1967, 114); *Під час громадянської війни Валентин Модестович не пристав ні до кого — ні до білих, ні до червоних* (Шовк., Інженери, 1956, 159); // *заст.* Переходити до іншої віри. *Польський король Сигізмунд III постановив силою завести по всій Україні унію.. Значніші православні пани приставали до католицької віри й сполячувались* (Н.-Лев., VII, 1966, 23); [Гаврило:] *До унії не приставав? Віру християнську не зраджував?* (Корн., I, 1955, 217); *Я ладна заприсягтись і землі з'їсти, що Параска, коли не пристала на нову віру до*

штундів, то швидко пристане (Н.-Лев., II, 1956, 18).

Приставáти (приста́ти) до гу́рту (товари́ства, компа́нії *і т. ін.*) — приєднуватися до певного товариства. *Хоч дівчата мали в класі свій куток, свої особливі таємниці, проте Галя, при своїй жвавій громадській вдачі, любіше приставала до хлоп'ячого гурту* (Вас., I, 1959, 153); [М о ш к о:] *Паненко, приставайте до отаманового товариства, тут вам буде добре* (Вас., III, 1960, 189); [М а ш а:] *Що ж, просимо вашої ласки. Дуже приємно вас бачити. Приставайте ж до нашої компанії* (Мик., I, 1959, 245); *Побачивши хлопців, Волік побіг до них і пристав до компанії* (Коп., Сон. ранок, 1951, 80); **Приставáти (приста́ти) до розмо́ви (на розмо́ву)** — брати участь у розмові, підтримувати розмову з ким-небудь. *До розмови дівчина приставала лише в силу необхідності, більше відповідала на якісь запитання* (Коз., Листи.., 1967, 101); *Той* [хлопець] *прикурив уже, а не відходив — може, й собі до гурту чоловічого хотів пристати на поважну розмову* (Головко, I, 1957, 311); **Приставáти (приста́ти) на сло́во (на ду́мку, до ду́мки, на пропози́цію, до пропози́ції** *і т. ін.*) — підтримувати чиюсь думку, пропозицію. [К а з и д о р о г а:] *Ну, що ж, панове, пристаєте на моє слово, чи будете ліпшої ради шукати?* (Фр., IX, 1952, 395); *На думку Кривцова пристали начальник порту і більшість капітанів* (Трубл., Лахтак, 1953, 11); *Він одним з перших і найпалкіше пристав до думки про негайну втечу* (Коз., Гарячі руки, 1960, 200); *Панкратов знав, що ідея комсомольської розвідувальної мандрівки в тайгу має реальний грунт, знав він, що не один з цих молодих робітників охоче б пристав на пропозицію записати його до складу розвідувачів* (Донч., II, 1956, 16); *Дівчина охоче пристала до його пропозиції* (Гур., Новели, 1951, 117).

9. *розм.* Погоджуватися з ким-небудь у чомусь, давати згоду на щось. *Остигло* [остогидло] *Горпині у свекра жити, стала вона просити, щоб її одпустили, тільки свекор не приставав на те* (Григ., Вибр., 1959, 121); *—Пристаєте на мою ціну?* (Фр., III, 1950, 70); *Карпо пристав на те, щоб давати половину груш Лаврінові* (Н.-Лев., II, 1956, 339); // *також з інфін.* Погоджуватися щось зробити. *Довго паніматка не приставала віддати Масю в науку* (Свидн., Люборацькі, 1955, 38).

Приставáти (приста́ти) на мир (уго́ду *і т. ін.*) — погоджуватися укласти мир (угоду і т. ін.) з ким-небудь. *— Твоє військо побите? — спитала вона в Саіба. —Побите, і я пристав на безчесний мир з Карапетом* (Н.-Лев., IV, 1956, 35); **Приставáти (приста́ти) на мо́ву** *яку* — погоджуватися з ким-небудь у чомусь.— *Дурниця! — Про мене, нехай, нехай буде дурниця.., тільки нас не вплутуй,— сказав Хома.— Ми на цю мову не пристаємо* (Довж., I, 1958, 343); *Не пристала мати на ту мову, Одружила сина з ким хотіла, Як хотіла — справила весілля* (Перв., З глибини, 1956, 115).

10. *кому, до чого, розм.* Гармоніювати з зовнішністю; пасувати. *Білий шовк чудово приставав до чорних брів, до чорних очей, до рум'яного лиця* (Н.-Лев., I, 1956, 150); [І в а н:] *Скинув би ти.. зовсім козацький жупан, не пристав він тобі!* (Вас., III, 1960, 24); *Зелена байова керсетка, з червоними мушками, червона в букетах спідниця, на шиї дорогі коралі, хрести, золоті дукати — усе гарно пристало до хорошої дівоцької вроди* (Мирний, I, 1949, 127); * Образно. *О ви, що полягли в таку смутну весну, як вдарили недосвіти-морози,— нащадки не складуть вінців вам на труну, вам не квітки пристали, тільки сльози* (Л. Укр., I, 1951, 185); // *перен.* Відповідати (у 5 знач.) чому-небудь; задовольняти певні вимоги. *Він, очевидячки, з тим довгим волоссям не приставав докладно до того образу, що вона створила в своїй уяві* (Март., Тв., 1954, 300); [Г р у ї ч е в а:] *Так же довго тривати не може,.. гра в якусь надземну любов пристала хіба підліткам* (Л. Укр., II, 1951, 56); [С т е п а н:] *Ну, чи пристала така одежа до чорної роботи?* (Кроп., II, 1958, 46).

Приставáти (приста́ти) до лиця́ (ви́ду) *кому* — бути до лиця, личити, пасувати. *Ясно-синій колір дуже приставав їй до лиця* (Н.-Лев., V, 1966, 139); *Чорний здоровий платок, котрим була її голова і плечі аж до пояса прикриті, так пристав їй до лиця* (Мирний, IV, 1955, 145); **Приста́ло як коро́ві сідло́ (як свині́ в дощ, як свині́ нари́тники** *і т. ін.*) — зовсім, аж ніяк не пасує комусь.

11. *перев. док., безос., з інфін.* Годиться, слід, дозволено кому-небудь щось робити, якось поводитися (перев. з запереченням). *Така, видно, фортуна чоловіку: не схотів Василько їздити на волах, а в заводі робить біля кораблів, бо, видно, тепер людям вже не пристає погейкувати на воли: не ті часи* (Стельмах, I, 1962, 339); *— Хіба ж пристало козакові Отут сидіть! — промовив я. — У темнім лузі, у діброві Витає славонька моя* (Гл., Вибр., 1951, 209); [І в а н:] *Знаєте, Явдохо, ви розумна людина, і не пристало вам за другими, як сороці, говорить пусті слова!..* (К.-Карий, III, 1961, 13).

12. Дуже втомлюватися, знесилюватися від утоми. *Степан знов став поганяти коні. Вони зразу підхоплювали, потім швидко приставали та й ішли собі ходою, незважаючи на батіг* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 40); *— Підводи? — знову обізвався низенький, в пілотці. — Це будуть підвозити тих, що приставатимуть* (Коз., Ціна життя, 1960, 116); *Їхав раз дядько поганою конякою, а вона й пристала, так він сам запрігся, а коня прив'язав до воза* (Україна.., I, 1960, 286); *Коло корчми стали* [тройки] *— Дати коням одпочити, Та й дружки пристали Співаючи* (Шевч., II, 1963, 211); *Чим більше йшли, тим важчою здавалась овеча тушка. Незабаром Віктор і Олексій пристали* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 349); // *з інфін.* Стомлюватися щось робити. *Я пристав шугати поглядом з кінця в кінець земної кулі. Містер Ейбл, проте, навіть не втомився* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 45).

13. *тільки недок., з ким, діал.* Приятелювати. *З яким пристаєш, сам таким стаєш* (Номис, 1864, № 116); *З Гриньком уже ніхто не хотів приставати* (Март., Тв., 1954, 340); *— Ти мені з ним* [Гущею] *— гляди — не приставай, бо як побачу, пане добродзею, то...* (Коцюб., II, 1955, 12).

14. *мат.* Збігатися в усіх своїх точках при накладанні (про геометричні фігури). *Трикутники пристали.*

ПРИСТА́ВИТИ *див.* **приставля́ти.**

ПРИСТА́ВИТИСЯ *див.* **приставля́тися.**

ПРИСТА́ВКА, и, *ж.* 1. *розм.* Те саме, що **поста́вка 1.** *Копронідос став потайним чернечим агентом для приставки пляшок з усяким добром для чорноризців...* (Н.-Лев., III, 1956, 380); *Сімнадцять років тому мсьє Івар приїхав до Парижа спекулювати на воєнних приставках* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 247).

2. Те, що приставлено, приєднано до чого-небудь; // Додаткове пристосування, додаткова деталь. *Бандура з приставками має такі переваги над звичайною: збільшує силу звучання інструмента, ліквідує розрив між басами і мелодією, завдяки чому збагачуються фактурні можливості* (Нар. тв. та етн., 3, 1967, 59); *Телевізорні заводи планують випускати кольорові приставки* (Наука.., 12, 1968, 53); *Вперше в цьому році самохідні вантажні судна виходять з приставками, що дасть можливість збільшити їх вантажопідйомність у два рази, а продуктивність флоту на 10—12 процентів* (Веч. Київ, 11.III 1966, 1).

3. *грам., рідко.* Те саме, що **пре́фікс.**

ПРИСТА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **приста́вити.** *Біля невеличкого столика, приставленого до круглого ілюмінатора, сидів, поклавши голову на руки, чоловік* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 59); *З правого боку стояла висока драбина, приставлена до квадратної ляди, що вела на горище* (Голов., Тополя.., 1965, 411); *Розвела* [Чайчиха] *вогонь, приставила горшки з водою, потім пішла до комірчини,.. зачерпнула* [зерна] *в ночовки й понесла до оселі, щоб всипати його в горщики, приставлені до печі* (Стельмах, I, 1962, 210); *Голова упала на груди; руки обвисли, мов не його руки, а приставлені, він їх не міг підняти угору* (Мирний, I, 1954, 325); *Олтар зостався од старої церкви. Він давнішній і закруглений; до його вже потім приставлена новіша церква* (Н.-Лев., II, 1956, 401); *Разом заміряли́сь* [Васильок з Гервазієм] *тікати в прерії та пампаси на вільне життя, доїхали аж до Боярки — і були приставлені додому з поліцейським унтером* (Смолич, Мир.., 1958, 534); *За стряпчого, як завсігди годиться, Була приставлена Лисиця...* (Гл., Вибр., 1951, 43); *Кожного разу перед тим, як вручати листи адресатам, їх переглядала спеціально приставлена для того Мандиком довірена людина* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 426); *Одружившись, Петро пішов працювати у каменоломню, де спочатку кілька років добував камінь, а пізніше був приставлений до каменедробарки* (Томч., Жменяки, 1964, 102); *Чернець, що приставлений був доглядати за Огієвськими, з вигляду суворий, відлюдкуватий, спершу лякав Любу* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 516); *Сьогодні Северко вже до іншого діла буде приставлений* (Іщук, Вербівчани, 1961, 10); // **приста́влено,** *безос. присудк. сл. Незабаром човен з телям було взято на буксир і щасливо приставлено до берега* (Донч., VI, 1957, 148); *Одної ночі мене було спіймано на гарячому і приставлено перед очі нашого боса* (Мур., Бук. повість, 1959, 90); [К а т р и ч:] *Головне, щоб твоя душа лежала до того діла, до якого тебе приставлено* (Мороз, П'єси, 1959, 305).

ПРИСТАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **приставля́ти.**

ПРИСТАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИСТА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* приста́влять; *док., перех.* 1. Ставити що-небудь дуже близько, впритул до чогось. *Двері од пекарні забив я.., на стінку прибив килимок, а до нього приставив залізне ліжко* (Коцюб., I, 1955, 145); *Приставивши до стіни велосипеда, Сергій зайшов у олійницю* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 102); *— З плеча! — скомандував полковник Дубл, і тисяча солдатів, як один, зірвали гвинтівки з пліч і приставили їх до ноги* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 427); // Притуляти одним кінцем до стіни, дверей і т. ін.; ставити похило, під кутом до чого-небудь. *Люди приставляли до стін риштування, приставляли драбини* (Н.-Лев., IV, 1956, 36); *Платон пригадує, що у них вдома ніколи не було замка, до дверей приставляли коромисло — знак, що в хаті нікого нема* (Зар., На.. світі, 1967, 83); *Тихо підійшли* [опришки] *до муру і приставили драбину* (Гжицький, Опришки, 1962, 226); // Наближаючи, прикладати що-небудь до чогось. *— На, молодице, напийся води,— сказала одна баба, приставляючи тикву з водою Василині до губів* (Н.-Лев., II, 1956, 92); *— Отут ми її і примантачимо, як каже батько,— сказав він, приставляючи до стіни полицю, щоб намітити, де заганяти цвяхи* (Коп., Земля.., 1957, 191); [Г і л ь з и х а *(пильно прислуха́лась, приставивши руку до вуха):*] *Та відчепіться геть* (Л. Укр., IV, 1954, 255); *— Дихайте,— сказав Щорс,— приставивши лікарську трубку до широкої полковничої спини* (Довж., I, 1958, 172); // Ставити у певному місці, поруч, навпроти, біля кого-, чого-небудь і т. ін., присувати до когось, чогось (перев. про меблі). *Гості без усяких церемоній і.. запросин самі приставляли собі крісла, сідали, де кому було до вподоби* (Фр., VII, 1951, 105); *Дмитренко.. опустився за стіл на лаву. Чіпка приставив з другого боку ослінчика, сів навпроти гостя* (Мирний, I, 1949, 375); *Я настояла, щоб Василь Іванович знову ліг — це необхідно при лікуванні грипу, а сама приставила до нього стілець і сіла* (Гур., Осок. друзі, 1946, 54); // Ставити біля вогню, наближати, присувати до вогню, до жару (посуд з водою, стравою). *Мати все заходжувалась варити вечерю. Підпаливши трусок в печі, вона приставляла до огню чавун* (Н.-Лев., VI, 1966, 301); *Чайчиха після своєї молитви метнулася до печі, охаючи, розвела вогонь, приставила горшки з водою* (Стельмах, I, 1962, 210).

Приставля́ти (приста́вити) окрі́п (кулі́ш, стра́ву *і т. ін.);* **Приставля́ти (приста́вити) на обі́д (вече́рю** *і т. ін.);* **Приставля́ти (приста́вити) обі́дати (вече́ряти** *і т. ін.*) — кип'ятити воду або варити страву в печі. *Іваниха не відповіла,— не хотіла вже заводитись,— і почала розпалювати в печі та приставляти куліш* (Л. Укр., III, 1952, 563); *Увечері дівчина хутенько затопила піч, приставила окропу, нагріла трохи, повиливала в корито, борошенця туди всипала й замішала* (Укр.. казки, 1951, 335); *Встану вдосвіта, запалю в печі, приставлю страву... Ет, яке там вариво* (Коцюб., I, 1955, 45); *Приставить* [Маруся] *обідати, то або у нетоплену піч, або забуде чого положити, або усе у неї перекипить, що й їсти не можна* (Кв.-Осн., II, 1956, 78).

◇ **Приста́вити до сті́нки (стіні́)** — розстріляти. *— Чудні ви люди, добродії. По-вашому, краще було б, щоб нашого батька разом з усіма схопили та приставили до стінки?* (Речм., Весн. грози, 1961, 57); **Приставля́ти (приста́вити) до гане́бного стовпа́** — те саме, що **Прикову́вати (прикува́ти) до гане́бного стовпа́** (*див.* **ганеб**ний). *—Весь світ таврує і приставляє до ганебного стовпа агресорів...— казав промовець* (Збан., Мор. чайка, 1957, 157).

2. Прибляти, пришивати що-небудь, лагодячи, збільшуючи, оновлюючи і т. ін. *Дід Грицай взяв струга та сокиру і заходився майструвать коло старих уликів, приставляв нові дна* [дена] *до старих уликів* (Н.-Лев., III, 1956, 211); *Пристав нові дверці до старої лазеньки* (Номис, 1864, № 13295); // Прибудовувати до чогось. *Він приставив до старого дому дві кімнати* (Н.-Лев., III, 1956, 207).

3. Доставляти, приносячи або привозячи що-небудь кудись, комусь. [П и л и п:] *Написано, щоб.. по скількось там ховрахів ловили та приставляли до волості...* (Кроп., II, 1958, 11); *Мешканці тих околиць користувались для кухні виключно «кляшторною» водою, яку їм приставляли професійні водовози і водоноси* (Вільде, Сестри.., 1958, 516); *Колись-то Лебідь, Рак та Щука Приставить хуру узялись* (Гл., Вибр., 1951, 10); *— Добре, я дам три карбованці,— обізвався чоловік,— але мусите приставити ялинку сьогодні, бо пани ще хотять прибирати її на вечір* (Коцюб., I, 1955, 79); *Сила лісу лежала у штабелях, не встигали його вивозити залізницею, а Гелка вже мав суворий наказ приставити з верховини ще більше лісу* (Мур., Бук. повість, 1959, 177); // Постачати що-небудь комусь, забезпечувати чим-небудь когось. *Підпільники-більшовики з тютюнової фабрики Попових приставляли обгортки до підпільної друкарні в необмеженій кількості* (Смолич, V, 1959, 384); *Антін Андрійович вирядив гінців.. з наказом приставити до Коша осетрових баликів, визиги, ікри та іншої рибної продукції* (Добр., Очак. розмир, 1965, 407); // Доставляти кого-небудь кудись під наглядом, у супроводі когось. [Д в і р н и к:] *Щодо революціонерів, то я їх так бачу, вдень. Навчився пізнавати.*

Звелено таких в участок приставляти (Сміл., Черв. троянда, 1955, 94); *Староста коломийський дізнався про мій побут і наказав жандармам приставити мене до Коломиї, а що у мене не було грошей на підводу, то жандарм, ще хворого, в літню спеку погнав мене туди пішком* (Фр., I, 1955, 18); *Попрощавсь і пішов собі* [цар] *додому. Зараз же звелів, щоб розшукати і приставити йому Семена Палія* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 244); // Транспортувати кого-, що-небудь до місця призначення. *Карета швидкої допомоги приставила мене до хірургічної лікарні* (Смолич, VI, 1959, 21).

4. *тільки док.* Призначити кого-небудь для виконання якоїсь роботи, служби, для догляду за ким-небудь, допомоги комусь. *Приставили мене, спасибі їм, до церкви дзвонарем, і от сорок сім літ дзвоню* (Морд., I, 1958, 61); *Почав Саїб підростати. Цариця приставила до його Гаруна-пашу, щоб він доглядав сина і виглядів, виховав його на раджу* (Н.-Лев., IV, 1956, 15); — *Таке нікудишнє воно: ні пастух у полі, ні полільник у городі, ні помічниця в домі.. До якої ж тебе роботи приставити? — задумався* [Шолом'як] (Стельмах, I, 1962, 344); *Іван Тимофійович вгадав його нахили, приставив до живого любимого діла* (Гончар, Таврія, 1952, 244); // *з інфін.* Доручити кому-небудь якусь роботу, завдання і т. ін. *Баба Зінька приставила готувати обід молодиць, котрі добре знали куховарську справу* (Н.-Лев., VI, 1966, 368);— *Не плачте, панно, — просила* [Аничка] *тихо, — ніхто вам нічого злого не зробить. Ось мене приставив отаман прислужувати вам* (Гжицький, Опришки, 1962, 55); // Призначити кого-небудь для нагляду, охорони, супроводу і т. ін.— *Як буду йти до голосування, приставте до мене хлопа з булавою* (Март., Тв., 1954, 186); *Хто хоче пасти і берегти свою отару, нехай її боронить, хай приставить собак і пастухів* (Л. Укр., I, 1951, 169); *Тут, у брудному заїзді, Павла поклали до окремої кімнати, з загратованим віконцем, приставивши до нього двох жандармів* (Кучер, Голод, 1961, 344).

5. *діал.* Прикидатися яким-небудь, удавати з себе когось. *Опанас.. приставляв з себе такого бідного, що ні за що й другу коняку купити* (Григ., Вибр., 1959, 160).

ПРИСТАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРИСТА́ВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* приста́вляться; *док.* 1. *тільки недок.* Пас. до **приставля́ти** 1—4.

2. *діал.* Прикидатися яким-небудь, удавати з себе когось.— *Ви думаєте, він грошенят не має? Овва! Він тільки приставляється нещасним, щоб батька на свої гроші йому.. не ховати, ні поминок, ні дев'ятин, ні сороковин не справляти* (Григ., Вибр., 1959, 47); *Я глянув на Хому — він аж язика висунув від цікавості. А Ладька, той ніби й байдуже. Та я знаю, що він приставляється* (Мик., II, 1957, 153); *Був собі бідний вовк, що трохи не здох з голоду: ніде нічого не піймає. От і пішов він до бога просити їжі. Приходить до бога та приставився таким бідним, таким бідним, ще гіршим, ніж був* (Україна.., I, 1960, 115).

ПРИСТАВНИЙ, а́, е́. 1. Який приставляють до чого-небудь. *Бурчак допитливо позирає то на Зою, що притулилась на приставному стільці в колі.. молоді, то на Олену Мурову, яка замріялась у передньому ряді* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 282); *Троє* [голів колгоспів] *примостилося на дивані, що стояв в найдальшому кутку кабінету, і лише двоє сіло біля довгого приставного столу* (Ряб., Жайворонки, 1957, 24); *Навчились* [слов'яни] *робити облогу і здобувати фортеці, застосовувати при облозі міст стінопробивні тарани, каменеметальні машини, приставні драбини* (Іст. СРСР, I, 1957, 27).

2. Який пришивається, прикріплюється і т. ін. до чого-небудь.— *Надпороти підкладку приставного коміра, і на бортовці зеленою ниткою нашито цифру двадцять п'ять ...* (Кучер, Прощай.., 1957, 216).

3. *лінгв.* Те саме, що **епентети́чний.** *Приставний звук.*

△ **Приставни́й крок** — ходіння, при якому одна нога приставляється до другої після кожного кроку. *Приставний крок — це виставляння ноги в будь-якому напрямі з наступним приставлянням до неї другої ноги в основну стойку* (Худ. гімн., 1958, 124).

ПРИСТА́ЙНИЙ, а, е, *мат.* Який пристає (у 14 знач.) до іншого.

ПРИСТА́ЙНІСТЬ, ності, *ж., мат.* Абстр. ім. до **приста́йний.**

ПРИСТА́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **приста́ти.** *Овес як сидерат дає до 305 центнерів з гектара зеленої маси; маса його коріння (з приставшим до кореневих волосків грунтом) досягає 12 тонн на гектарі* (Колг. Укр., 7, 1956, 42); *Тепер вона побачила красу його пишну, вроду молоду, маніру не просту, так приставшу до нього* (Мирний, III, 1954, 158).

2. *у знач. прикм.* Який втомився, знесилився. *Приставший кінь.*

ПРИСТА́НИЩЕ, а, *с., рідко.* Те саме, що **пристано́вище.** [Н а т а л к а:] *Петре! Петре! Де ти тепер? Може.. проклинаєш Наталку, що через неї утеряв пристанище* (Котл., II, 1953, 6); *З XVI віку Хортиця стає пристанищем селян і міського населення, що тікало від кріпосного гніту російських і польсько-литовських феодалів* (Вітч., 4, 1967, 205); *Може, ці мури лише тимчасове пристанище, звідки його не сьогодні-завтра визволять...* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 153).

ПРИСТАНО́ВИСЬКО, а, *с., розм.* Те саме, що **пристано́вище.** *Я таки дуже рада, що маю тут таке добре пристановисько* (Л. Укр., V, 1956, 420); *Ну, хто б коли подумав би за ту розпронещасну Христю, хто б потурбувався за те, щоб вона мала якесь пристановисько, хто обігрів би її захололе в самотині життя?..* (Речм., Весн. грози, 1961, 448); — *Тут тобі і їсти й пити подадуть, будеш як баришня,— любовно тішив* [батько] *Ольгу, що сиділа опечалена з нового пристановиська* (Кач., II, 1958, 26).

ПРИСТАНОВИ́ТИ *див.* **пристановля́ти.**

ПРИСТАНО́ВИЩЕ, а, *с.* Місце, де можна укритися, відпочити, знайти притулок і т. ін. *В хаті два столи, два тапчани, а пристановища нема, і що ступнеш, то й спіткнешся,— усюди баюри під ногами* (Барв., Опов.., 1902, 31); [К а р м е л ю к:] *Нема мені долі, нема мені пристановища у світі* (Вас., III, 1960, 448); *Мартинко з охотою помандрував з Богуном. Довго йшли селами й хуторами України, бралися на північ. Часом широкий степ був їм пристановищем на ніч* (Ле, Побратими, 1954, 7); *Високо в небі дзвеніло пташиним дзвоном і далеким тривожним клекотом, неначе перелітні птахи не бачили собі пристановища внизу* (Довж., I, 1958, 174); * Образно. *Видно, світ неохочий заглядати в темні пристановища, де ховаються злидні од холоду!* (Мирний, IV, 1955, 286); *Погиба не раз із жахом заглядав у майбутнє і не бачив пристановища своїй душі* (Стельмах, II, 1962, 51); // Місце, де хтось живе, мешкає (іноді тимчасово). *Обіцяла* [дядина].. *після смерті оддати їй свою хату з городом. Хоч та хата й валилася, а городу того жменя, а все ж таки свій захист, своє пристановище* (Мирний, IV, 1955, 296); *Був один із тих неприязних зимних вечорів осінніх, котрі заганяють додому усе, що лиш має яке-небудь пристановище* (Коб., I, 1956, 89); *Ось його хата, біла, з теплою солом'яною стріхою, порослою зеленим оксамитовим мохом, архітектурна праматір пристановища людського* (Довж., I, 1958, 324); *Подався* [Арсен] *на Петровські лінії, до свого тимчасо-*

вого пристановища (Дмит., Розлука, 1957, 62); * Образно. *Голодний степ — це пристановище смерті, а не життя!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 25); // *чиє, для кого.* Місце, де збираються, проводять час люди певного середовища. *Це собі корчма звичайна, найпосліднішого гатунку, пристановище керманичів* (Хотк., II, 1966, 412); *Років зо два шхуна стояла нерухомо і була пристановищем для рибальських дітей* (Трубл., Шхуна.., 1940, 7).

Без пристано́вища тиня́тися (блука́ти *і т. ін.*) — не мати притулку. *Не один уже місяць Гайсин тиняється в цьому місті без діла й пристановища, потиняється і ще* (Панч, На калин. мості, 1965, 116); **Шука́ти (знахо́дити, знайти́** *і т. ін.*) **пристано́вище** — шукати (знаходити і т. ін.) місце, де можна укритися, відпочити, знайти притулок і т. ін.— *Хороший він,— сказала Ясногорська про Шовкуна, коли він, начепивши через плече санітарну сумку з червоним хрестом, подався кудись шукати собі пристановища* (Гончар, III, 1959, 217); *Я одного разу таки зібралася на старі місця.. Вийшла на станції й пішла в місто шукати пристановища на ніч* (Перв., Дикий мед, 1963, 390); *Молодиця не знала, що робити: куди вона подінеться, до кого звернеться, де перебуде той час, поки Степан знайде їй яке пристановище* (Л. Янов., I, 1959, 213).

◇ **Оста́ннє пристано́вище:** а) останнє місце, де можна знайти притулок, відчути себе у безпеці. *Смертельний жах обійняв контрреволюційний набрід і білих вояків, які збилися тут* [в Одесі], *в останньому пристановищі біля моря, і почували себе досі у сякій-такій безпеці* (Смолич, V, 1959, 194); *Бродять по всьому узбережжю змучені, багато днів не розсідлувані коні, тоскно іржать до тих* [врангелівців], *що, кинувши їх, знайшли собі останнє пристановище на суднах* (Гончар, II, 1959, 439); б) чия-небудь могила. *Він думав про Люду, і жаль стискав йому серце.. Хоч би знати, де саме її останнє пристановище. Її могила — ціле море* (Трубл., Шхуна.., 1940, 285); в) той (те), на кого (на що) можна покластися, що є опорою для кого-небудь. [Ш е р в у д:] *Як бачите, життя знову посміялося з мене. Ідея спокути через власне страждання була моїм останнім пристановищем* (Лев., Драми.., 1967, 512).

ПРИСТАНОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИСТАНОВИ́ТИ,** новлю́, но́виш; *мн.* пристано́влять; *док., розм., рідко.* Те саме, що **приставля́ти.**

ПРИ́СТАНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **при́стань** 1. *Прислухаючись до знайомого пристанського гомону, до гамірної сварки.., до скреготіння лебідок,.. Чкалов повторив: — Піду, Олексію Петровичу!* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 88); // Який міститься, розташовується на території пристані; підпорядкований пристані. *Пристанський склад.*

ПРИСТА́НУТИ, ну, неш, *док., розм.* 1. Зупинитися на місці; припинити ходу. *Бадіка Танасій, що йшов позаду, пристанув на хвилину* (Черемш., Тв., 1960, 99); *Вартовий ще раз свиснув і пристанув під липою.., почав прикурювати люльку* (Ірчан, II, 1958, 87).

2. *перен.* На мить перестати битися (про серце); завмерти. *Серце пристануло.*

ПРИСТАНЦІ́ЙНИЙ, а, е. Який міститься, розташовується біля, поблизу залізничної станції або прилягає до неї, підпорядкований їй. *На голому місці пристанційного майдану вітер чистою мітлою вимів увесь сніг* (Коп., Вибр., 1948, 187); *Суд над Дьяконовим відбувався на станції Ново-Олексіївка, тут же йому довелося ждати й затвердження смертного вироку, сидячи під вартою в.. пристанційнім пакгаузі* (Гончар, II, 1959, 287); *Паровозні гудки. День і ніч викрикували вони над пристанційним селищем* (Жур., Даша, 1961, 14); // Який росте на території станції. *Десь на пристанційних деревах — незмінних осокорах та берестах — лементували перші весняні птахи* (Ткач, Плем'я.., 1961, 142).

Пристанці́йна зо́на — територія навколо залізничної станції. *Женучи просто по полотну залізниці, кінноти-ки за кілька хвилин влетіли в пристанційну зону* (Смолич, V, 1959, 656).

ПРИ́СТАНЬ, і, *ж.* 1. Спеціально обладнане місце на березі водойми з плавучою або береговою спорудою для причалювання і стоянки суден, їх навантажування й розвантажування, посадки й висадки пасажирів. *От і шосе скінчилось: одкрилася вузенька зелена прогалина. Тут пристань для човнів* (Н.-Лев., II, 1956, 415); *Коли пароплав відходив від пристані, Аліна сиділа в жіночій каюті й нізащо не наважувалась вийти на палубу* (Ю. Янов., II, 1954, 90); *Він писав, що прийде у Млинки свою доньку Олесю в гості до діда та баби, і просив зустріти її на пристані* (Донч., VI, 1957, 12); *Пристані там не було, ні затоки, де б суднам ховатись; Всюди лиш кручі, та скелі суворі, та рифи стирчали* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 108); // Сама плавуча або берегова споруда такого призначення. *Поблизу хатини рибного інспектора ставили тимчасову пристань* (Трубл., Шхуна.., 1940, 325); *Швидкою ходою вони направились до порту і, посідавши на пристані, закинули вудки* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 129); // *перев. з'означ.* Вулиця міста або населений пункт, розташований на березі моря або річки. *Оглядаючи Графську пристань, вони дізналися від екскурсовода, що серед десантників-чорноморців, які першими влетіли на Графську пристань, був і їхній земляк* (Гончар, Тронка, 1963, 170).

2. *перен.* Місце, де можна укритися, відпочити, знайти притулок і т. ін.; пристановище. [Г а й в о р о н:] *Поїдеш?* [К у р і н н и й:] *Тут мені робити нічого...* [Г а й в о р о н:] *Знову будеш шукати якоїсь пристані?* [К у р і н н и й:] *Кудись пошлють* (Зар., Антеї, 1962, 132); [Г у с а к (*подає рушницю*):] *Беріть. У міцні руки передаю. А одріз дайте назад. Самому треба... Настають тривожні часи. Бачу, що пристані собі не знайду...* (Мик., I, 1957, 89).

◇ **Ві́чна при́стань** — могила, кладовище. *Біля Карлюжини — цвинтар, вічна пристань видатного драматурга* [І. Карпенка-Карого] (Літ. Укр., 31.VIII 1962, 4).

3. *перев. у сполуч. із сл.* т и х а, *перен.* Місце, в якому можна знайти спокій, задоволення і т. ін.; відчуття спокою, задоволення і т. ін. *Їй думалось, що, може, хутко тая хвиля розлучить їх з братом,— його занесе до любої дружини у тиху пристань, а її, Настю, покине тут на самотньому березі одиноку і ще смутнішу...* (Л. Укр., III, 1952, 589); *Яснозорі води, Одбите в них святе лице природи, Заквітчана берегова трава І простих душ немудрії слова,— Чи ж це не пристань після бур житейських..?* (Рильський, I, 1960, 168); *І чим моє слово для тебе привабне? Ні меду, ні ласки, ні пристані тихої. Та бачу, любов твоя зовсім не слабне* (Мал., Звенигора, 1959, 59); // Людина, яка створює для кого-небудь відчуття спокою, задоволення і т. ін. *Заступниця усім і пристань нещасливим, Як лілія бліда у затінку садів, Струмила я свій чар* (Зеров, Вибр., 1966, 465); *Може б, піти до Анни, до моєї тихої пристані, до моєї ще ніким не вкраденої радості* (Кол., На фронті.., 1959, 156).

ПРИ́СТАРИЙ, а, е, *заст.* Літній, немолодий. *Устим пристарий чоловік* (Сл. Гр.); *Одна з жінок, вже пристара, з потемнілим лицем.., показала Какорі золоту гривну* (Загреб., Диво, 1968, 165).

ПРИСТА́РИТИ *див.* **пристáрювати.**

ПРИСТА́РІЛИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **пристаріти.**

2. *у знач. прикм., перен.* Який пристарівся. (у 2 знач.). *Чому у Петербурзі і у Москві і досі дають на театрах хоть і дуже пристарілу «Наталку Полтавку», «Москаля Чарівника» і т. д.? Тому, що жива мова, живі типи завжди людям по серцю* (Драг., І, 1970, 83).

3. *у знач. прикм.* Літній, немолодий. *Віддалася* [Лена] *за пристарілого дивака і, стративши з дітьми здоров'я, дожила до того, що він рахує кусні хліба, котрі вона бере в рот* (Коб., І, 1956, 370); * Образно. *Плита могильна там лягла В тіні двох сосен пристарілих* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 168); // Власт. літній, немолодій людині. *Пристаріле лице її покрилося краскою* (Мирний, IV, 1955, 145).

ПРИСТА́РІТИ, ію, ієш, *док., розм.* Стати літнім, немолодим. *Як я пристарів, зуби з рота повипадали* (Чуб., II, 1878, 270); *Лукаш пристарів, садок його буяніє, а материна могила уросла густою травою* (Вовчок, VI, 1956, 227).

ПРИСТА́РІТИСЯ, іюся, ієшся, *док., розм.* 1. Те саме, що **пристаріти.** *Зросли і Менандрові діти, і сам він пристарівсь: кучері чорні припали морозом, думки поорали колись прехороше обличчя* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 165); *Чимало часу збігло.. Моторний Ферідун уже пристарівсь, І пилом сад весни його припав* (Крим., Вибр., 1965, 196); *За днями дні летіли і минали; Пристарілось і те, що змолоду цвіло* (Гл., Вибр., 1957, 196); // Стати непридатним для вжитку після довгого користування. *Новеє ситце на клинці, а пристаріється, так і сміття носять* (Номис, 1864, № 5316).

2. *перен.* Перестати бути сучасним, актуальним.

ПРИСТА́РКУВАТИЙ, а, е, *розм.* Літній, немолодий. *Ректор патер Вінцентій був уже пристаркуватий, сивий, але повний на виду, здоровий, плечистий та тілистий чоловік* (Н.-Лев., VII, 1966, 12); *Пристаркуватий, з обвислими щоками офіцер, що їде попереду, раптом сердито набундючившись, дав шпори коню* (Гончар, II, 1959, 23); *З Серафимою Марківною Данило вже познайомився. Років сорока п'яти жінка, пристаркувата зовні, метушлива, говірка й нетерпляча* (Коп., Лейтенанти, 1947, 97); // Власт. літній, немолодій людині. *Жінка голосно схлипнула. Але її одразу ж весело почав заспокоювати пристаркуватий бас: — Що це, Явдохо, з тобою?* (Стельмах, Правда.., 1961, 25); // *у сполуч. із сл.* дівчина, парубок *і т. ін.* Який довго не одружується. *Суха пристаркувата дівка, вона міцно держала в замазаних свіжою землею пальцях ключ* (Коцюб., І, 1955, 310); *Це була ставна й висока, носата й досить уже пристаркувата дівчина* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 128); *У драмі М. Старицького «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» Карпенко-Карий грав багатого, вже пристаркуватого парубка Хому* (Життя К.-Карого, 1957, 224); *Малописьменна, проста дівчина піддалась тоді умовлянням пристаркуватого жениха і своїх батьків, а тепер жила з ним без любові* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 21).

ПРИСТА́РЮВАТИ, юю, *недок.,* **ПРИСТА́РИТИ,** ить, *док., перех., розм.* Робити кого-небудь літнім, немолодим; надавати комусь немолодого вигляду. *Жінка та ніколи, здається, не сміялась, і, мабуть, тому уста її набрали вигляд підкови, що вельми пристарювало тітку Несторову* (Вільде, Сестри.., 1958, 576); *Думки ні до чого не доведуть, а пристарять, нехай їм усячина!* (Вовчок, Вибр., 1937, 133); *— Цифри за нас! — підвищує голос якась ніби зовсім молода людина, що її не в силі пристарити такі солідні рогові окуляри* (Крот., Сини.., 1948, 7).

ПРИСТА́ТИ *див.* **приставáти.**

ПРИСТЕБНУ́ТИ[1] *див.* **пристібáти.**

ПРИСТЕБНУ́ТИ[2] *див.* **пристьóбувати**[1].

ПРИСТЕ́БНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пристебну́ти** [1]. *Він не відривав руки від кишені, в якій були пристебнуті шпилькою гроші* (Тют., Вир, 1964, 53).

ПРИСТЕБНУ́ТИСЯ *див.* **пристібáтися.**

ПРИСТЕПОВИ́Й, á, é. Який міститься, розташовується поблизу степу, прилягає до степу. *Пристепова смуга.*

ПРИСТЕРЕГТИ́ *див.* **пристерігáти.**

ПРИСТЕРІГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пристерігáти.**

ПРИСТЕРІГА́ТИ, áю, áєш, *недок.,* **ПРИСТЕРЕГТИ́,** ежу́, ежéш, *док., перех., розм.* 1. Те саме, що **підстерігáти.** — *Більш красти не будеш! — кричить пані.— Я тебе давненько пристерігаю,— аж от коли піймалась...* (Вовчок, І, 1955, 136).

2. *також без додатка.* Наглядати за ким-, чим-небудь. [Левко:] *У нас люди хороші! Такі хороші, такі хороші, що де їх і шукать таких. Хоч би тиждень гуляли — буде безпечно. Самі люди ще й пристережуть, щоб хто лихий не нагодився...* (Вас., III, 1960, 416); *— І куди, думаю, такого молодого взяли?.. Наберемося, думаю, з ним халепи, треба самому пристерегти, шкода юнака* (Ле, Наливайко, 1957, 57).

ПРИСТИГА́ТИ, áю, áєш, *недок.,* **ПРИСТИ́ГНУТИ** і **ПРИСТИ́ГТИ,** гну, гнеш; *мин. ч.* **пристúгнув, нула, ло** і **пристúг, ла, ло;** *док., розм.* 1. *неперех.* Починати достигати; ставати майже стиглим. *Як стали пристигати дині, помічає він, що оце вдень лежала така гарна динька, а на ранок устане: сама шкаралущина!* (Укр.. казки, 1951, 260); *Гогодзи* [брусниці] *вже пристигають — один бік білий, а другий червоний* (Хотк., II, 1966, 315); *«Калино-малино, чого в лузі стоїш, Чом не процвітаєш?..» «..Процвіту біленько — всі люди узнають, Пристигну червоно — зверху обламають»* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 488); *Чоловік у землі копається,.. аби те зерно зійшло, пристигло; а потому поки ще збереш, змолотиш!* (Кобр., Вибр., 1954, 46); * Образно. [Кукса:] *А вже, звісно, коли це зіллє* [зілля (дівчата)] *пристигло, то швидше випихай його з двору, бо як перестигне, то ніхто й не поквапиться...* (Кроп., І, 1958, 176).

2. *перех.* Те саме, що **настигáти** 1, 5. *Де ти, друже, де ти: Середи* [серед] *нетяг Ніч тебе пристигла..?* (Граб., І, 1959, 218); *Як тільки Примаков дізнавався про біду, що пристигала навіть малознайомого йому однополчанина, він одразу йшов йому на виручку* (Вітч., 8, 1967, 123).

3. *тільки док., неперех.* Наступити, настати, відбутися (про час, подію і т. ін.). *Свашечка зрозуміла, що пристиг час рішучого бою. Як люта фурія, вихопилася вона з хати і.. метнулася по всіх повітках невістки шукати* (Л. Янов., І, 1959, 391); *Спека страшна пристигла* (Барв., Опов.., 1902, 147).

ПРИСТИГА́ЮЧИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. теп. ч. до **пристигáти** 1. *На крик професора всі голови нахилилися додолу, мов жито від вітру похиляє додолу пристигаюче, важке колосся* (Фр., І, 1955, 242).

ПРИСТИ́ГЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **пристúгнути** 1. *Пристигле просо.*

ПРИСТИ́ГНУТИ *див.* **пристигáти.**

ПРИСТИ́ГТИ *див.* **пристигáти.**

ПРИСТИ́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **пристидúти.** *Пристиджені його вельможі На йолопів були похожі, Ніхто з уст пари не пустив* (Котл., І, 1952, 186);— *От їм теж, мабуть, цікаво, а не питають, поки сам не скажу.— Ладно,— образився пристиджений гімназист. — Гадаєш, так уже й цікаво, що ти там надумав* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 18).

ПРИСТИДІ́ТИ, джу́, ді́ш, *док., перех., розм.* Те саме, що **присоро́мити.** *От Наум і каже: — Бачите, ловці-молодці, що ви наробили? Мене з жінкою смутили* [збентежили], *дочку пристидили* (Кв.-Осн., II, 1956, 71); *Марієві, друга пристиди, в руки він зуміє взяти поводи. Ти почуєш знову, як чорнявий твій, не сказавши й слова, повертає в бій* (Голов., Поезії, 1955, 27); *Хтось із хлопців повадився трясти груші в садку у доброї бабки Лукери. Я пристидив хлопців, і вони більше не пішли в той сад* (Рад. Укр., 14.VIII 1962, 3).

ПРИСТІБА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ПРИСТЬО́БУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСТЕБНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Прикріплювати що-небудь, застібаючи на гудзик, пряжку, гаплик і т. ін. *З клуні вибігли заспані хлопці, пристібаючи шаблі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 64); *Вона дістала пару польових погонів і зупинилась.— Пристебни, будь ласка* (Гончар, III, 1959, 402); *Сто карбованців він поклав у бокову кишеню піджака і пристебнув їх шпилькою* (Тют., Вир, 1964, 52); * Образно.— *Не сьогодні-завтра тебе на війну прихоплять, а ти замість того, щоб біля рідної матері жити, пристебнув до штанів гарнесеньку молодичку та по чужих дворах тиняєшся* (Тют., Вир, 1964, 271).

2. *перен.* Приєднувати що-небудь до чогось, пов'язувати з чимсь (часто з несхвальним відтінком). *Всі буржуазно-поміщицькі партії* [України] *змушені були зважати на революційність мас і для обману їх пристьобувати до своїх основних назв додаток «соціалістична» або «демократична», бо без цього не можна було виступати перед масами* (Іст. УРСР, II, 1957, 16).

ПРИСТІБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і рідко* **ПРИСТЬО́БУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСТЕБНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. *до чого.* Прикріплювати себе до чого-небудь за допомогою ременів, мотузки і т. ін. *У Петимка від незвички до карколомних поворотів іноді забивало дух. Часом він повисав на ременях, якими пристебнувся до літака* (Трубл., Шхуна.., 1940, 275); *Космонавти пристебнулися до крісел. Командир корабля.. включив програму спуску* (Рад. Укр., 18. I 1969, 1).

2. *тільки недок.* Прикріплюватися застібкою. *Звертають на себе увагу українські вироби з об'ємної пушистої нитки,.. спортивні куртки із водовідштовхуючої тканини з підкладкою, що пристьобується* (Рад. Укр., 6.VI 1952, 4).

3. *тільки недок.* Пас. до **пристіба́ти, пристьо́бувати.**

ПРИСТІ́БНИЙ, а́, е́. Який пристібається до чого-небудь. *На сходах не було жодних слідів боротьби. Лише біля брами у під'їзді Швейк знайшов відірваний пристібний комірчик* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 315).

ПРИСТІ́ННИЙ, а, е. Який міститься, розташовується біля, поблизу стін або на стінах будівель; // Який стоїть або якого ставлять під стіною, біля стіни. *У просторій кімнаті-почекальні при шахтному дворі, подібному до великої бетонової скрині, на широких пристінних лавах сиділо кілька чоловік* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 364); *Не помагали нападникам ні пристінні штурмові вежі, ні стінобитні тарани* (Загреб., Диво, 1968, 263); // Який росте біля стін, в'ється по стінах (про рослини). *Пристінна культура.*

ПРИ́СТІНОК, нка, *ч.* Невисока стінка, яка відгороджує частину приміщення. *І стіни й пристінки побиті і подерті.. То знаки вражих куль лишилися старі* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 205); *Свиноматок тримаємо по 8—12 голів в одній клітці. Для поросят відвели клітку поруч. Настелили ми їм туди соломи, а в пристінку зробили невеличкі ходи* (Рад. Укр., 1.I 1960, 2); // Частина приміщення, відгороджена такою стінкою. *Приємно тепер зайти і в світлицю, і в дівочі світелки, і в пристінок, і в пекарню* (Стельмах, I, 1962, 414).

ПРИСТО́ВБУРНИЙ, а, е, *спец.* 1. Який розташовується навколо стовбура дерева; // Який здійснюється біля стовбура дерева. *Вони* [садові фрези] *призначені для механізованої пристовбурної обробки грунту — розпушення, видалення бур'янів і трави* (Рад. Укр., 7.I 1971, 1).

△ **Присто́вбурна сму́га** — ділянка землі між стовбурами дерев у вигляді смуги. *Для знищення зимуючих гусениць грушевої плодожерки міжряддя орють на зяб або обробляють дисковими боронами і перекопують пристовбурні смуги восени* (Хліборо б Укр., 5, 1966, 31); **Присто́вбурний круг** — ділянка землі навколо стовбура дерева у вигляді кола. *Осіннє перекопування пристовбурних кругів частково знищує личинок* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 367); *В невеликих садах поливати плодові дерева доцільно по пристовбурних кругах* (Колг. Укр., 2, 1962, 26).

2. Який міститься, розташовується біля або навколо стовбура шахти. *Навантажений калійною рудою поїзд у пристовбурному дворі* [рудника] *потрапить у зону дії локального кібернетичного пристрою, що керує роботою піднімальної установки* (Знання.., 5, 1967, 5).

ПРИСТО́ЙНИЙ, а, е. 1. Який відповідає встановленим правилам, нормам, звичаям і т. ін. *Пушкін ще отроком, без жодного над собою контролю, зачитувався творами легковажної, пустотливої, не завжди пристойної анакреонтичної поезії...* (Рильський, X, 1962, 37); *Варто було матері насварити Григорія Григоровича молодшого за його не зовсім пристойну поведінку, як він чимчикував до діда й голосно йому скаржився* (Ю. Янов., II, 1954, 109); — *Мужик ти був, Сидоре Сидоровичу, мужиком і залишився. Пристойний тон тобі однаково, що корові сідло* (Коз., Листи.., 1967, 111); *Погром закінчено, і солдатам було доручено прибрати місто і надати йому пристойного вигляду* (Смолич, II, 1958, 41); // Не здатний на погані вчинки, вихований, чесний (про людину); порядний.— *Пан Серединський, як бачите, хлопець пристойний, здоровий, розумний* (Н.-Лев., I, 1956, 134); *Йшла вона осторонь — скромно — по тротуару, як і належить пристойній дівчині* (Смолич, V, 1959, 93); *Одягався* [Григорій] *охайно, був незмінно пристойний і зосереджений і завжди про щось, здавалось нам, думав* (Довж., I, 1958, 66); // Який має приємний зовнішній вигляд. *Лише ученик Володимир Лужицький, гарно прибраний, пристойний хлопець, зміг вивести Демидова з його задуми* (Мак., Вибр., 1954, 52).

2. Який задовольняє певні вимоги, відповідає якимнебудь умовам; цілком задовільний, добрий. *Тесть був чоловік небагатий..: мав пристойну хатину, двадять соток орного поля, а найголовніше — коня* (Мур., Бук. повість, 1959, 4); *Село Новобугівка ніколи не мало пристойної школи, та й хлібороби не дуже охоче посилали своїх дітей в науку.. І наука їхніх синів і доньок здебільшого починалася біля гусей, худоби і на панській економії* (Стельмах, II, 1962, 97); *Дуже важко знайти пристойного керівника для відділу капітального будівництва* (Шовк., Інженери, 1956, 57); *Думати, гадати піонерам було про що. На їхніх руках поранений, якому не тільки догляд, а головне — пристойне харчування потрібне* (Ле, Клен. лист, 1960, 94); *Вже який раз питала* [мати], *що йому дасть учительська кар'єра. Скільки років доведеться чекати пристойної посади та чи й дочекаєшся?* (Хижняк, Килимок, 1961, 92); // Значний щодо розміру, обсягу, кількості і т. ін. *Пенсія пристойна, цілком заслужена, нарікати гріх* (Логв., Давні рани, 1961, 28); *Гарбер дістав пристойну нагороду і цілком щиро вва-*

жав, ніби заслужив на неї (Кулик, Записки консула, 1958, 82).

Пристóйний вік — не дуже молодий, літній, зрілий вік, зрілі літа. *Він уже в пристойнім віці, Вже на тім'ї лисина. Та і літ йому за тридцять В паспорті записано* (Дор., Літа.., 1957, 165); **Пристóйний зріст** — немалий, нормальний зріст. — *Якби в мене хоч зріст був пристойний* (Донч., V, 1957, 250).

3. Потрібний у даній ситуації; відповідний. *Ольга увільнилась від його руки, відійшла вбік, зберігаючи пристойну віддаль від нього* (Вільде, Сестри.., 1958, 258); *Наливайко ніколи не забував свого п'ятківського боргу низовикам і щоразу готувався коли й не до виправдування, то принаймні до пристойних пояснень своєї поведінки під П'яткою* (Ле, Наливайко, 1957, 340); *// кому, чому.* Який личить, пасує, відповідає кому-, чому-небудь.— *Хоч се діло й трудне, та воно тобі дуже пристойне* (Барв., Опов.., 1902, 170); — *Гроші! Білу армію, не бійсь, утримували! — з люттю закричав він в партер, але, спохватившись, відразу ж перейшов на пристойний своєму віку і стану спокійний тон: — Решту вам скаже мій політичний комісар* (Довж., I, 1958, 167).

ПРИСТÓЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **пристóйний** 1; // Ввічливість, хороші манери, пристойна поведінка. *Я примостився до панни Анелі найближче, наскільки позволяла пристойність, і стежив, як вона шила* (Коцюб., II, 1955, 255); — *Піди скажи йому* [Їжакові]: *Небритого такого не прийму... Пристойність в нас на першім місці!* (Год., Заяча математ., 1961, 17).

Межá (мéжі) пристóйності — норма поведінки, прийнята у певному суспільному середовищі. *Примушувати ..десятирічну дівчину, надсаджуючись, дути у велику мідну трубу — те вийшло б за всякі межі пристойності* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 60); *Безбородько потемнів на обличчі. Зухвальство маклера переступало межі пристойності* (Вільде, Сестри.., 1958, 421); **Прáвила пристóйності** — правила поведінки, прийняті у певному суспільному середовищі. *Чужоземці не раз дивувалися, як, поруч із сліпучою розкішшю магнатських прийомів, на них не додержувалося звичайнісіньких правил пристойності й чистоти* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 97); *Вбиралася Марина в коротку спідничку до колін — всупереч моді й правилам дівочої пристойності, а кофтинку носила картату, з «шотландки», червоних і зелених клітин* (Смолич, Мир.., 1958, 44); *Говорила вона їдко, не вибираючи виразів, не дотримуючись правил звичайної пристойності* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 134).

ПРИСТÓЙНО. Присл. до **пристóйний.** [П а н н а:] *Пане отамане! Накажіть отим своїм гайдамакам, щоб вони з панною поводилися пристойно!* (Вас., III, 1960, 188); *Кімната власного будинку Трохима Корчака в одному з міст західних областей України. Прибрана вона небагато, але дуже пристойно* (Собко, П'єси, 1958, 255); *Як на чужоземця українською мовою Петушек говорив цілком пристойно, лише своєрідно інтонував речення* (Шовк., Інженери, 1956, 19); — *Уявіть, малює він досить пристойно* (Стельмах, I, 1962, 267); *// у знач. присудк. сл.— А Сомко знаєте який? Зараз загориться, як порох. «Пане гетьмане,— до Юруся,— старого пса не пристойно мішати в нашу компанію...»* (П. Куліш, Вибр., 1969, 58);— *Може, це не зовсім пристойно звертатись з просьбою до незнайомої людини... — Цю незручність легко усунути... Давайте познайомимось...* (Бурл., Напередодні, 1956, 39).

ПРИСТОСÓВАНЕЦЬ, нця, *ч.* Людина, що безпринципно змінює свої погляди, переконання, смаки, уміло пристосовуючись до обставин. *Створює* [Ю. К.Смолич у романі «Вісімнадцятилітні»] *досить яскравий тип безпринципного пристосованця, циніка, морально розкладеного Броньки Кульчицького, який закономірно опинився у ворожому таборі* (Іст. укр. літ., II, 1956, 470); — *Так от за кого ти мене приймаєш? За шкурника і пристосованця?* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 8).

ПРИСТОСÓВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **пристосувáти.** *Повітпартком містився у невеликому казенного вигляду будинку, де колись, мабуть, була якась контора, бо й досі у ньому залишилися стойки-загорожі, високі, пристосовані для рахівничої роботи столики* (Речм., Весн. грози, 1961, 63); *Дорошенкова майстерня зараз являла всі ознаки того, що використовувалась не за прямим її призначенням. Масивний мольберт був пристосований під своєрідну вішалку* (Головко, II, 1957, 563); *Переважна більшість господарств, які одержали порівняно високі врожаї ярої пшениці, добилась успіхів в основному завдяки тому, що використовувала на насіння сорти, пристосовані до наших умов* (Хліборобу Укр., 2, 1966, 12); *Новіші будинки були пристосовані до духу часу* (Вільде, Сестри.., 1958, 109).

2. *у знач. прикм.* Який пристосувався до чого-небудь. *Більшість земноводних своїм забарвленням добре пристосована до середовища, а в багатьох забарвлення може ще й змінюватись залежно від зміни середовища* (Визначник земноводних.., 1955, 10); *Якщо інтелект сучасної людини являє собою інструмент, так добре пристосований до пізнання природи, то причину цього треба шукати не в якійсь містичній «наперед встановленій гармонії», а в законах еволюції центральної нервової системи та обслуговуючих її рецепторів — органів чуття — у людини та її предків* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 406); *Грунтуючись на численних експериментальних даних, встановили, що форма тіла китів краще пристосована для руху у воді, ніж форма сучасних суден* (Ком. Укр., 11, 1964, 49).

ПРИСТОСÓВАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **пристосóваний** 2. *Вирішальне значення у визначенні хвороби мають ступінь і характер пристосованості організму в цілому і його окремих систем до навколишнього середовища* (Курс патології, 1956, 28); *В міру зростання ознак породності у коней помітно знижується пристосованість до природних умов* (Конярство, 1957, 34); *Придивіться уважніше до зеленого світу. І ви помітите взаємну пристосованість рослин, які живуть в одному місці* (Наука.., 2, 1964, 20).

ПРИСТОСÓВАНКА, и, *ж.* Жін. до **пристосóванець.**

ПРИСТОСÓВНИЦТВО, а, *с.* Поведінка пристосованця. *Принципіальний керівник ніколи не піде ні на яку угоду з совістю, не опуститься до того, щоб на догоду кому-небудь знехтувати партійну етику. Йому не властиві такі пережитки, як кар'єризм, примиренство, пристосовництво і т. ін.* (Ком. Укр., 5, 1961, 36); *Сучасну Лесі Українці передову суспільність приваблювала в образі Кассандри насамперед її громадянська свідомість, полум'яний патріотизм, ідейна безкомпромісність, відраза до фальші, до пристосовництва* (Рад. літ-во, 7, 1967, 87).

ПРИСТОСÓВНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до пристосованця. *Умови шаленого наступу реакції після поразки 1905 — 1907 рр. породили пристосовницьку, декадентську літературу, що оспівувала містику, порнографію, песимізм* (Рад. літ-во, 2, 1958, 4); // Власт. пристосованцю. *Пристосовницька тактика.*

ПРИСТОСÓВНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність пристосовуватися до навколишнього середовища, до певних умов і т. ін. *Аналіз релігійного руху на Україні* [у 20-ті роки] *свідчить про оформлення дрібнобуржуазної ідеології, і зокрема сектантства, про значну пристосовність релігійних*

організацій, про використання ними віруючих мас у своїх інтересах (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 305).

ПРИСТОСО́ВУВАНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **пристосо́вність.** *Тривала еволюція біологічних особливостей людини виробила в неї високу пристосовуваність до фізичних та хімічних умов біосфери* (Наука.., 10, 1970, 12).

ПРИСТОСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пристосо́вувати** і **пристосо́вуватися.**

ПРИСТОСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСТОСУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Робити що-небудь придатним для використання з певною метою, в певних умовах. *Замість башти на ньому* [танку] *ребристо здіймається щось схоже на кран... Це хтось хитромудрий, пристосовуючи танк до мирного життя,.. скинув з нього башту і натомість встановив звичайний робочий кран* (Гончар, Тронка, 1963, 184); *Бронко застає Олексу коло дверей. Схопившись за штахети хвіртки, яку старий Завадка пристосував для того, щоб кури не забігали до сіней, Олекса важко дихав* (Вільде, Сестри.., 1958, 89); *Практика показала, що пристосувати для збирання гороху наявні комбайни дуже важко* (Зерн. боб. культ., 1956, 40); *Для друкування Гутенберг пристосував спеціальний ручний верстат, який давав змогу за допомогою гвинта рівномірно притискувати папір до набору* (Іст. середніх віків, 1955, 144); // *під що.* Переробляти, переобладнувати що-небудь, перетворюючи в щось інше. *Один із старих корівників пристосовуємо під телятник* (Колг. Укр., 9, 1956, 26); *Перш за все спальню пристосували під вітальню модного типу* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 15); // Виробляти що-небудь до чогось. *Їй спало на думку пристосувати до станка невеличкий прилад, який полегшив би роботу* (Донч., Дочка, 1950, 166); // Виробляючи у когось, чогось потрібні особливості, риси і т. ін., робити відповідним певним умовам, потребам тощо. *Значення нервової системи полягає в тому, що вона регулює і погоджує роботу всіх органів, пристосовує їх до умов середовища, які постійно змінюються* (Анат. і фізіол. люд.. 1957, 158); *Людина, на відміну від тварин, дедалі більше пристосовує природу до своїх потреб, а не свій організм до природного середовища* (Рад. літ-во, 5, 1965, 44); // Приводити щось у відповідність із чим-небудь. *Хома йшов, пристосовуючи свої кроки до кроків супутника* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 432); *Казимир узяв мене під руку, і ми пристосували до єдиного ритму свій крок* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 57); // *розм.* Використовувати кого-небудь на якійсь роботі, примушувати чим-небудь займатися. *Я.. став правим крайнім заводської футбольної команди. Робили спроби пристосувати мене спеціально для бігу, та я виявився бездарою* (Ю. Янов., II, 1954, 18); // *перен.* Змінювати що-небудь залежно від обставин, потреб, завдань і т. ін., використовуючи з певною метою; застосовувати що-небудь для обгрунтування або виправдання своїх дій, поведінки і т. ін. *..ми повинні* ***зуміти пристосовувати*** *свою тактику і свої найближчі завдання до* ***особливостей*** *кожної даної ситуації* (Ленін, 31, 1973, 43); *Папа Іоанн XXIII, з метою власного збагачення, фальшував християнську релігію, витлумачував її і пристосовував відповідно до своїх потреб. Він був неперевершеним гендлярем на церковній ниві* (Мельн., Папи.., 1960, 39); *Скільки б шляхта не говорила про демократизм, про братство і рівність, про «злоту вольность» і незалежність — всі ці чудові принципи.. вона пристосувала виключно до себе* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 24).

2. *розм.* Прилаштовувати, поміщати що-небудь десь. *Тепер він не барився. Розвів ватру, збігав до Дніпра, помив у казанку пшоно, набрав води, пристосував біля вогнища триногу, повісив казанок* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 56); *Тарантас був місткий. Два чемодани Долгова стали позаду кузова, саквояж — на передній лавочці, поруч з клунком Шевченка, а Шевченків чемодан ямщик пристосував у себе в ногах, і тарантас рушив* (Тулуб, В степу.., 1964, 85).

ПРИСТОСО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСТОСУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Набуваючи відповідних рис, навичок, уміння і т. ін., освоюватися у певних умовах (про людину). *Тепер уже хтось добре знає всі можливі капризи тутешнього клімату і вміє так до них пристосовуватись, що й повітря заживає і не застуджується, а спочатку було не вмів, і через те раз таки розклеївся* (Л. Укр., V, 1956, 387); *Людина може існувати тільки тому, що вона пристосовується до природи і пристосовує її до своїх цілей* (Наука.., 2, 1972, 48); *Для космічних польотів добирають осіб, які найбільш стійкі з усіх показників і витривалі до довгочасних подразнень, відносно швидко до них пристосовуються* (Рад. Укр., 23.X 1962, 3); *Калитка скуповув землю і в селян, що розорилися, і в поміщиків, які не змогли пристосуватися до нових умов, не витримали конкуренції і змушені продавати свої маєтки* (Життя К.-Карого, 1957, 110); // Виробляючи в собі відповідні якості, властивості і т. ін., ставати здатним, звичним до чого-небудь (про живі організми). *Відомо, що бур'яни пристосовуються до посівів тих культурних рослин, які мають однакові з ними біологічні властивості* (Колг. Укр., 11, 1958, 23); *Температурний фактор, безперечно, впливає на мікроорганізми атмосферного повітря. Проте в умовах високих шарів атмосфери мікроорганізми, очевидно, пристосовуються до різких змін температури, можуть довго перебувати при низьких температурах* (Мікр. ж., XXII, 6, 1960, 78); // Звикати до нового, незнайомого місця, середовища, незвичних умов життя і т. ін. *Вона відразу вжилася в гірську атмосферу і ввела в неї дітей. Та й о. Василь скоро пристосувався* (Хотк., II, 1966, 12); *Наші галицькі селяни пристосувалися до кепського харчу. Але се пристосування має також границю* (Стеф., II, 1953, 63); *Від усіх йому перепадало, бо ніяк він не міг пристосуватися до суворих звичаїв* (Ів., Таємниця, 1959, 155); // *розм.* Зручно влаштовуватися, розташовуватися де-небудь. *Червонощока перекупка квітів, яка так пристосувалась, що з своєї позиції на ринку одна з перших завжди помічає свіжі повідомлення на церковному мурі, залишає гурт і біжить до своїх кошиків з квітами* (Вільде, Сестри.., 1958, 114); // Приводити свої дії, поведінку і т. ін. у відповідність із чим-небудь. *Дід ніколи не калічив мови, розмовляючи з ним, не пристосовувався до дитячої говірки, а серйозно й статечно бесідував* (Ю. Янов., II, 1954, 109); // Узгоджуватися одне з одним у якомусь відношенні, уподібнюватися одне до одного. *Акомодація — фонетичне явище, при якому суміжні приголосні й голосні звуки пристосовуються один до одного, внаслідок чого властивості одного звука частково поширюються на інший* (Сл. лінгв. терм., 1957, 9); // *перен.* Змінювати свої погляди, переконання, смаки, уміло пристосовуючись до обставин.— *Хіба можна так одверто і гостро! — ахкав пробощ Маєвський.. — Тут, пане, треба бути дипломатом, уміти пристосовуватися до всіх обставин, бо інакше не топтатимеш рясту* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 23); *Він пішов шляхом найменшого опору: підкорився своїм противникам і почав до них пристосовуватись* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 22); // *перен.* Змінюватися, набувати нових форм, ознак, якостей залежно від обставин, оточення і т. ін. *Сучасний капіталізм, як сказано в Тезах ЦК КПРС «50 років Великої Жовтневої*

соціалістичної революції»,— це, насамперед, державно-монополістичний капіталізм, що пристосовується до умов боротьби двох світових систем (Ком. Укр., 4, 1968, 14).

2. *тільки недок.* Пас. до **пристосо́вувати.** *Для шкіл пристосовувалися звичайно похмурі монастирські будівлі і селянські хати* (Шк. гігієна, 1954, 15); *Будівлі завжди споруджувались з місцевих матеріалів і якнайкраще пристосовувались до клімату* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 7).

ПРИСТОСУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до пристосування (у 1 знач.). *Ми знаємо вже різкі обмеження пристосувальних здатностей тварин при вилученні у них великих півкуль* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 18); *Форма жолудя, його гладка поверхня, пружність.. є ознаками пристосувального характеру, що виникли в процесі природного добору та забезпечують вислизання значної частини плодів із дзьоба та лапок птаха* [сойки] (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 350); *Щоб зайняти й утримати своє місце в біосфері, їм* [мікроорганізмам] *необхідні численні пристосувальні механізми. І вони їх виробили. Це — ускладнення клітинних структур, велика різноманітність ферментних систем* (Наука.., 2, 1972, 6).

ПРИСТОСУВА́НЕЦЬ, нця, *ч.* Те саме, що **пристосо́ванець.** *Чого вона така невгамовна? На комсомольських зборах кричала про нероб та пристосуванців. Мальований зрозумів, що вона на нього натякала* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 242); *У комуністичному суспільстві немає і не може бути місця людям з дрібною душею, шкурникам і пристосуванцям* (Мист., 1, 1959, 15).

ПРИСТОСУВА́НКА, и, *ж.* Жін. до **пристосува́нець.**

ПРИСТОСУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **пристосува́ти, пристосо́вувати** та дія і стан за знач. **пристосува́тися, пристосо́вуватися.** *Описана особливість* [знищення зайвих маток у бджіл].. *є прикладом тонкого біологічного пристосування, явно спрямованого на благо тільки сім'ї і виду в цілому* (Бджоли, 1955, 218); *Відповідно до вимог навколишнього середовища змінюється діяльність організму — відбувається його пристосування* (Заг. догляд за хворими, 1957, 7); *У перші дні постембріонального життя відбувається процес пристосування новонародженого до нових умов існування* (Фізіол. ж., 2, 1956, 79).

2. Пристрій, прилад, за допомогою якого здійснюється або полегшується певна робота. *Найкраще різати смужки* [тіста] *спеціальним пристосуванням, що складається з валика з насадженими на ньому на однаковій відстані один від одного дисками з зазублинами* (Укр. страви, 1957, 329); *Для забивання паль молотами застосовують спеціальні пристосування, які називаються копрами* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 161); *В Океанії робились човни з «балансиром» — пристосуванням, що забезпечувало стійкість у будь-якому положенні* (Наука.., 1, 1964, 50); // Природне утворення у рослин і тварин, що служить для самозбереження, захисту і т. ін. *Пристосування для захисту від передчасного осипання насіння або опадання плодів є у багатьох бур'янів* (Бур'яни.., 1957, 8).

ПРИСТОСУВА́ТИ *див.* **пристосо́вувати.**

ПРИСТОСУВА́ТИСЯ *див.* **пристосо́вуватися.**

ПРИСТО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСТО́ЯТИ,** о́ю, о́їш, *док., розм.* Зупинятися, затримуватися десь ненадовго; стояти десь недовго.— *Хай стара хоч у свято виспиться. Ми їй і так не даємо спати,— доводили дівчата. Парубки згодились, хоч ще пристоювали* (Мирний, III, 1954, 44); *Пішла* [Катря] *швидко, аж підбігаючи іноді. І таки зразу за цегельнями й наздогнала людей, бо йшли нешвидко, спиняючись, пристоюючи* (Головко, II, 1957, 291); [М у с і й:] *Чого доброго ще поб'є* [старшина] *скрипку. Іванька, гайда в сіни та там поки пристоїмо і, може, як-небудь викрademось* (Кроп., III, 1959, 29); *Коли принесе* [медсестра] *книжки, чи з градусником прийде, чи й просто так, то неодмінно пристоїть коло студента, і видно, що їй не хочеться звідси йти* (Гончар, Циклон, 1970, 127); // *тільки недок., з ким.* Проводити час, стоячи десь з ким-небудь.— *Бачив я вчора у віконце, як вона з Опанасом біля колодязя пристоювала* (Л. Янов., I, 1959, 470); *Побачила* [Устина], *до кого Франка вибігала на вулицю, з ким пристоювала біля хвіртки...* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 13); *А там підріс я трохи .. Вже траплялось, що й з дівчатками десь біля перелазу пристоював* (Збан., Єдина, 1959, 17).

ПРИСТРАМИ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* пристрамля́ть; *док., перех., розм.* Те саме, що **присоро́мити.**— *Пане директоре! — виступив один.., — що ваші студенти розпустувалися дуже — це правда, тільки того, щоб вони були розбійники — ми не кажемо. І ми прохаємо вас тільки пристрамити їх* (Вас., I, 1959, 244).

ПРИ́СТРАСНИЙ, а, е. 1. Дуже сильний, бурхливий, нестримний у своєму виявленні (про почуття, переживання і т. ін.). *Про інтерес поета* [Т. Шевченка] *до польської літератури, про пристрасну любов до творчості Міцкевича є ряд свідчень* (Рильський, Поезія Т. Шевченка, 1961, 21); — *Пристрасна воля до життя, незламна сила духу — ось що допомагає людині вийти переможцем з найтяжчого становища* (Донч., VI, 1957, 199); *Жінки порались в городі, вив'язували з вузликів насіння й висаджували з пристрасним запалом в нагріту весняним сонцем землю* (Довж., I, 1958, 368); // Який проходить, відбувається дуже напружено, бурхливо. *Дикі, пристрасні сварки, як злива, розсікали їхнє життя, досі таке спокійне, одноманітне, «щасливе», як ще недавно думала Марта* (Коцюб., II, 1955, 305); *Ти чуєш відгомін важких, поспішних кроків, Що прозвучали тут тому вже сорок років, Луну розмов, шум пристрасних нарад, Що тут гриміли сорок літ назад?* (Бажан, Роки, 1957, 212); *Пристрасне змагання все тісніше зближало трійку молодих людей* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 26); *Поеми Лесі Українки.. — це все твори великої філософської глибини, гостро проблемні, наповнені атмосферою пристрасного шукання істини* (Рильський, IX, 1962, 41); // Пройнятий сильними, нестримними почуттями. *Через місяць надійшов другий лист, довжезний, пристрасний* (Фр., II, 1950, 298); *Яремченко не втримував старого. Слухав його мову — пристрасну, злу* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 16); *На фронт було спрямовано найкращі сили партії. Особистим прикладом і пристрасним словом вони надихали радянських воїнів на ратні подвиги, були зразком мужності і відваги* (Ком. Укр., 9, 1965, 58); // Сповнений бурхливих подій, хвилювання, неспокою. *Великі представники українського народу, в їх числі славний Кобзар,.. Тарас Григорович Шевченко, присвятили все своє пристрасне, кипуче життя боротьбі за свободу і щастя українського народу* (Рад. Укр., 17. IX 1949, 2); // Який виражає сильне почуття, хвилювання і т. ін.— *Не вірте йому, дівчата, що він ото знов про довгий карбованець молов,— каже тітка Катерина пристрасним голосом* (Гончар, Тронка, 1963, 276); *Батько заграв.. Весела, пристрасна і гучна мелодія заповнила раптом все* (Смолич, II, 1958, 36).

2. Який має жвавий, енергійний темперамент; здатний на сильні почуття. *У навчанні і в роботі Серга був пристрасний і темпераментний до краю. Почувши на лекції якусь новину, свіжу думку, він не міг всидіти на стільці. На перерві його високий, майже дівочий голос було чути через увесь коридор* (Гончар, IV, 1960, 65); *Великого напруження і великої пристрасті вимагає*

наука від людини. Будьте пристрасні в вашій роботі та в ваших шуканнях (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 230); *Біля дзвінички перед юрбою з'являється Шабанов. Напружений до краю, пристрасний. В очах похмура одержимість. Голос владний, хриплий* (Довж., I, 1958, 118); // Власт. такій людині. *Хибна думка зродилась у нього від самотності, що в ній задихалась його пристрасна натура більше двох років* (Довж., I, 1958, 345); *Степан Чижмар був спокійним, витриманим.. Навіть холоднуватим, декому байдужим здавався Степан, хоч справді мав він гаряче, пристрасне серце* (Скл., Карпати, II, 1954, 195); // Який із захопленням, гаряче віддається якому-небудь заняттю, якійсь справі. *Брати.. устаткували в своїй спальні все, що було потрібне, щоб.. перетворити її на елегантну курильню, де приготовано все, що розвеселяє серце пристрасного курця* (Фр., VI, 1951, 204); *Лесі раптом уявилося, як це Михайло Федорович, пристрасний бібліограф і бібліофіл, вчитується у Франкові про неї слова* (М. Ол., Леся, 1960, 121); *Іван Франко — щирий і послідовний друг російського народу і пристрасний пропагандист передової російської літератури в Галичині* (Рильський, IX, 1962, 39).

3. Пов'язаний з пристрастю (у 3 знач.).— *Так, панно Целіно, любов моя справді така.. Гаряча, пристрасна і заздрісна любов чоловіка з великим засобом фантазії, гарячої крові і самолюбства* (Фр., II, 1950, 320); *Якщо природа обдарувала Олену великим і пристрасним коханням, то й волю дала їй таку ж міцну* (Томч., Жменяки, 1964, 66); *Сум і пристрасне чекання любові бриніло в молодих голосах* (Стельмах, II, 1962, 217); // Сповнений любовної пристрасті. *І раптом — як це сталось? В обіймах пристрасних дві постаті зіллялись* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 165); *Через сніп Яреськові виразно чути схвильований, пристрасний шепіт Дусі, що, зрадівши, видно, цій перестрілці, вирішила сама, нарешті, відкритись Левкові у своїх почуттях* (Гончар, II, 1959, 368); // Який виражає любовну пристрасть. *Її личка горіли тим пристрасним жіночим жаром, що як приложити до них долоню, то не можна надовго вдержати: личко пече вогнем* (Март., Тв., 1954, 263).

4. Здатний на сильне кохання, на пристрасть (у 3 знач.). *З-під руки Льва Толстого вийшли і пристрасна Анна Кареніна, і її чудесний у наївній своїй гріховності брат Стіва Облонський, і непутящий Федір Протасов* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 24).

ПРИ́СТРАСНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **при́страсний**. *Публіцистичні твори Лесі Українки відзначаються своєю пристрасністю й полемічною спрямованістю, яскравим образним втіленням думок* (Рад. літ-во, 4, 1963, 56); *Він ненавидів* [супротивників] *усе життя пристрасною, невгасимою ненавистю, забуваючи через цю велику пристрасність своєї натури, що супротивники були здебільшого просто обмеженими, необдарованими людьми* (Довж., I, 1958, 497); *Тільки той може носити звання партійного керівника, хто гармонійно поєднує в собі переконаність і пристрасність борця за ідеали Комуністичної партії з бездоганною моральною чистотою* (Ком. Укр., 3, 1961, 38); * Образно. *Павличковій музі притаманна не так ніжність, як пристрасність, не так романтична замріяність, як тверезий реалізм, іноді навіть суворість* (Вітч., 7, 1968, 150).

ПРИ́СТРАСНО. Присл. до **при́страсний** 1—3. *Пристрасно любив* [Олекса] *співи і пісні і сам співав досить гарним тенором* (Фр., V, 1951, 17); *Хірург працював з незвичайним натхненням. Ніколи ще не прагнув він так пристрасно врятувати людське життя, як зараз* (Довж., I, 1958, 321); *Пристрасно і гнівно Ленін виступив проти спотворювачів марксизму* (Біогр. Леніна, 1955, 100); *Він грав* [у карти] *пристрасно, азартно, до самозабуття* (Вол., Місячне срібло, 1961, 18); *Як розповідають сучасники, Ленін говорив доступно, просто, зрозуміло, пристрасно, полум'яно, без усяких ефектних прийомів* (Ком. Укр., 4, 1961, 62); *Іцко послухав жінки, в якій здужав* [встиг].. *пристрасно закохатися, і вволив її волю* (Фр., VIII, 1952, 412); *Мавка пристрасно пестить його, він скрикує з мукою втіхи* (Л. Укр., III, 1952, 216); // *розм.* Дуже завзято, дуже сильно. *Антін перевів погляд на ліжко, де старше дівча з усієї сили теліпало колиску з малям; воно так пристрасно гойдало, що маля ледве-ледве трималося в колисці* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 11).

ПРИСТРАСТИ́ТИСЯ *див.* **пристра́щуватися.**

ПРИ́СТРАСТЬ, і, *ж.* 1. Сильне, бурхливе, нестримне у своєму виявленні почуття. *Стійке й глибоке почуття, яке має дуже велику дійову силу, спрямовує всі помисли людини і накладає відбиток на всю її діяльність, називається пристрастю* (Психол., 1956, 161); *Світові бурі, потреби, пристрасті, мов щось далеке і постороннє* [стороннє], *шумлять наді мною* (Фр., IV, 1950, 346); *Поет* [М. Бажан] *шукав і знаходив ті вольові, сильні, незборимі риси наших предків, ті гарячі і суворі пристрасті, які характеризують історію народу* (Мал., Думки.., 1959, 23); *Ще від адамових усім відомо днів, Що пристрасть до біди доводить нас шалено* (Рильський, II, 1946, 211).

При́страсті спала́хують (розпа́люються, закипа́ють *і т. ін.*) — почуття, виникаючи, набувають, досягають великого напруження. *Сенько був із тих людей, у яких пристрасті.. спалахували скоро* (Фр., V, 1951, 74); *Хома бачив, що розпалюються пристрасті, і не знав, як угамувати їх* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 194); *Хто хоч раз був на футбольному змаганні, той добре знає, що ніде так пристрасті не закипають, як на футболі* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 138); *На жаль, у боротьбі думок, у наукових дискусіях, як і в усяких інших, пристрасті іноді розгоряються з такою силою, що початкова мета — з'ясування істини — підмінюється прагненням що б то не стало, будь-якими засобами домогтися перемоги над своїм противником* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 415); **При́страсті вляга́ються (вляглúся, вгамо́вуються, вгамува́лися, прохоло́нули** *і т. ін.*) — сильні почуття стали менш напруженими, ослабли. *Пристрасті в нас улягліись, скороспілки ілюзій обпали, З ран, що життя завдало, ще хіба шрами болять* (Фр., XIII, 1954, 306); *Високе небо незнайомого півдня, терпкий аромат близького поля діють на бійців, мов якийсь чарівний трунок: зникають денні сварки, вгамовуються пристрасті, всі стають ближчі між собою, одвертіші, мирніші, тихіші* (Гончар, III, 1959, 31); *І Каринський, і Васюта побоювались, що й ця нарада проходитиме неспокійно. Доба надто короткий строк, щоб прохолонули розбурхані вчора пристрасті* (Шовк., Інженери, 1956, 415); **Розпа́лювати (розпали́ти, збу́джувати, збуди́ти** *і т. ін.*) **при́страсті** — **викліка́ти** у когось сильні почуття, сприяти їх виникненню. *Жінки на чолі з Марією репетували далі. Христя намагалася заспокоїти їх, але це ще дужче розпалювало пристрасті* (Кир., Вибр., 1960, 349); *Всього було вдосталь у цій переповненій, по-південному яскравій Каховці, все горіло на сонці, дратуючи спраглу уяву, збуджуючи пристрасті* (Гончар, I, 1959, 37).

2. Велике внутрішнє збудження, душевне піднесення, стан натхнення. *Франко — поет боротьби і труда, поет глибокої думки і невтомної пристрасті* (Рильський, IX, 1962, 37); *Всі поетичні думи і політичні ідеї Шевченка пройняті могутньою революційною пристрастю, вони служили вогненним закликом до переможної*

боротьби народних мас проти своїх поневолювачів (Ком. Укр., 1, 1964, 74); * Образно. *Лисенко дуже тонко відчував специфіку українського музичного фольклору, сувору епічність його дум і історичних пісень, іскристу, вогняну пристрасть танців* (Укр. клас. опера, 1957, 307); // *до чого і без додатка, також з інфін.* Сильний потяг, стійкий інтерес до якоїсь справи, заняття. *Пам'ятаєте мою пристрасть до фотографічних екскурсій?* (Коцюб., I, 1955, 255); *Коли .. дітей найшлася громадка, в ній* [матері] *прокинулася пристрасть збивати гроші* (Коб., III, 1956, 299); *Його мати ніколи нічого не робила абияк. Мабуть, від неї передався йому отой вогонь працелюбства, а надто пристрасть до праці біля землі* (Хор., Місто.., 1962, 23); *Порушуючи панський наказ, Шевченко давав волю й своїй давній пристрасті — він крадькома копіював суздальські картини, що прикрашали панські покої* (Слово про Кобзаря, 1961, 21); // *до чого.* Любов, інтерес до чого-небудь, захоплення чимсь. *Усі в школі знали про Андрієву пристрасть до живої природи* (Донч., IV, 1957, 290); *Євдокія Зіновіївна мала спокійну, лагідну вдачу, ніжну, глибоко поетичну душу і особливу пристрасть до пісень, до всього незвичайного і хорошого* (Життя К.-Карого, 1957, 8); // Предмет особливого потягу, інтересу. *Квіти — то була, після математики і музики, третя безмежна батькова пристрасть* (Смолич, II, 1958, 8).

З при́страстю — палко; з натхненням.— *Моє маленьке! Скучив? — Катря жагуче, з пристрастю тулить його до себе, картаючи себе докорами і зарікаючись, що вона більш ніколи-ніколи не буде кидати саму дитину на улиці* (Вас., II, 1959, 349); *З якою пристрастю він сперечався Про діло кровне — про літературу! Як вірші він чужі й свої читав, Розмахуючи в запалі руками І з притиском на тих словах, які Йому злюбились!* (Рильський, II, 1960, 326); — *Літак той був моєї конструкції. Працював над ним дні і ночі, з пристрастю, з ентузіазмом* (Донч., V, 1957, 249).

3. Сильне, нестримне почуття кохання, в якому велику роль відіграє фізичний потяг. *Капітан слухав тих слів, уриваних, поспішних, що дихали раз пристрастю, ніжною любов'ю, то знов розпукою і щирим жалем* (Фр., VI, 1951, 481); *Тут же за столом і дружина його з сестрою, гарненькою восьмикласницею Люсею, об'єктом гарячої пристрасті хмурого й мовчазного завжди, як риба, вічного студента Мандрики* (Головко, II, 1957, 277); *Свою пристрасть і свою ніжність зберігала вона для людини, яку любить давно* (Шиян, Гроза.., 1956, 221); // Сильний фізичний потяг до особи протилежної статі. *Як при кожній жінці, так і при ній, пристрасть завертала йому голову, а він давав приміту тої пристрасті лиш лупанням очей і сумом* (Март., Тв., 1954, 257); *Він, заточуючись, іде з нею до лави, садовить Мар'яну біля себе, і в цей час гаряча хвиля пристрасті вимиває.. жалість* (Стельмах, II, 1962, 291).

ПРИСТРАХА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ПРИСТРАШИ́ТИ,** шу́, ши́ш, *док., перех.* Налякати кого-небудь, загрожуючи чимсь. *Масло перелякався. Хотів пристрашити Подзигуна, а нічого не виходить. Треба знайти на нього матеріали, щось викопати* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 126).

ПРИСТРАШИ́ТИ *див.* **пристраха́ти.**

ПРИСТРА́ШКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **остра́шка** 2.

ПРИСТРАЩА́ТИСЯ *див.* **пристра́щуватися.**

ПРИСТРА́ЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і* **ПРИСТРАЩА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.,* **ПРИСТРАСТИ́ТИСЯ,** ащу́ся, асти́шся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **приохо́чуватися.** *Часто мені приходить на думку: чого б то чоловікові так дуже пристращатись на сім світі до чого-небудь..?* (Кв.-Осн., II, 1956, 22); *Графиня пристращалася чимраз більше до двох речей: вона робилася набожною,.. а друга річ — се була охота сватати молодих дівчат і паничів* (Фр., VI, 1951, 348); *Дивлячись на старшого брата, пристрастився до різьбярства і молодший* (Літ. Укр., 26.II 1965, 1).

ПРИСТРЕ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пристре́лити.**

ПРИСТРЕ́ЛИТИ *див.* **пристрі́лювати** [1].

ПРИСТРИБА́ТИ *див.* **пристри́бувати** [1].

ПРИСТРИБНУ́ТИ *див.* **пристри́бувати** [2].

ПРИ́СТРИБОМ, *присл., розм.* Підстрибуючи, стрибаючи.

ПРИСТРИ́БУВАТИ[1], ую, уєш, *недок.,* **ПРИСТРИБА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.* Стрибаючи, наближатися куди-небудь. *І ось вона знову чує її* [мелодію] *— наче Янкель, щоб утішити Таню, перекинувся в цвіркунчика та й пристрибав до неї з минулих років* (Дім., І будуть люди, 1964, 175).

ПРИСТРИ́БУВАТИ[2], ую, уєш, *недок.,* **ПРИСТРИБНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.* Те саме, що **підстри́бувати.**

ПРИ́СТРІЙ, рою, *ч., розм.* Пристосування, обладнання, за допомогою якого виконується яка-небудь робота або спрощується, полегшується певний виробничий процес. *Для підіймання і опускання затворів* [гідротехнічної споруди] *застосовують різні підйомні пристрої і механізми* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 112); *Своїми руками він спорудив прилади і пристрій до них, для того щоб переконатися у практичному здійсненні деяких положень своїх розрахунків* (Рибак, Час.., 1960, 432); *Дощувальні пристрої, що працюють в городній бригаді, женуть в небо височенні водограї, водяним прохолодним пилом так і війнуло звідти на всіх* (Гончар, Тронка, 1963, 40); *Нові комбайни повинні бути оснащені різними пристроями і устаткуванням для більш раціонального та ефективного сумісного і роздільного збирання соломи і полови* (Хлібороб Укр., 1, 1969, 25).

ПРИСТРІ́Л, у, *ч., спец.* Те саме, що **пристрі́лювання.**

ПРИСТРІ́ЛИТИ *див.* **пристрі́лювати** [1].

ПРИСТРІ́ЛКА, и, *ж., спец.* Дія за знач. **пристріля́ти, пристрі́лювати**[2]. *Постріли на рівнині частішали, чорні султани здіймались по всій довжині німецьких траншей. Це була остання пристрілка перед артилерійським ударом* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 208); * Образно. *І Хорли, і перший.. штурм Перекопу, і кримський рейд — все то була тільки пристрілка перед незрівнянно тяжчими боями, які ось тепер почались* (Гончар, II, 1959, 422).

ПРИСТРІ́ЛЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **пристрі́лювати**[2]. *Забравшись з командирами рот на вершину горба, що здіймався перед вогневою, Черниш терпляче вів пристрілювання* (Гончар, III, 1959, 391).

ПРИСТРІ́ЛЮВАТИ[1], юю, юєш, *недок.,* **ПРИСТРІ́ЛИТИ** *і* **ПРИСТРЕ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Убивати або добивати пострілом кого-небудь. *Не пройшли* [полонянки] *й п'яти кілометрів, як почулися постріли: пристрілювали тих, що вибилися з сил* (Хижняк, Тамара, 1959, 256); *Буде віддано наказ топити в морі все — .. і полетять з кримських урвищ у Чорне море нікому не потрібні тепер автомобілі, величезні обози разом з кіньми, грізна антантівська артилерія. Козаки в портах пристрілюватимуть своїх коней* (Гончар, II, 1959, 438); *Мені здалося, що він виведе мене в степ і пристрілить з свого нагана* (Чаб., Катюша, 1960, 84); — *Душі б своєї не пошкодував* [Гарасим] *за той ліс.— І не пошкодував би, далебі не пошкодував, і гріха б не побоявся пристрелити злодіяку...* (Л. Янов., I, 1959,

350); — *Візьмеш рушницю, підеш у гори, ведмедя пристрелиш* (Збан., Єдина, 1959, 160).

ПРИСТРІ́ЛЮВАТИ[2], юю, юєш, *недок.*, **ПРИСТРІЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *док., перех., спец.* 1. Пробними пострілами встановлювати правильний приціл вогнепальної зброї. *Затишшя? Укріплюй свої рубежі! Затишшя? Пристрілюй окопи чужі!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 229); *Денис твердо й упевнено виконував свої нові обов'язки, зрештою, добре знайомі для нього. Ще звечора він пристріляв окремі ділянки маєтку і самий будинок* (Гончар, III, 1959, 155).

2. Перевіряти точність, придатність вогнепальної зброї, випробовуючи її в стрільбі. *Він.. почав пристрілювати свій револьвер* (Ю. Янов., I, 1958, 107); *Придбали ви рушницю. Насамперед її треба пристріляти* (Вишня, II, 1956, 203).

ПРИСТРІ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИСТРІЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *док., спец.* 1. Пробними пострілами визначати відстань до об'єкта і точність попадання. *Наші ще тільки пристрілювалися, як Шагайда вже передавав координати на есмінець* (Кучер, Чорноморці, 1956, 508); *Батареї сміливіше пристрілюються до гусениць, колупають дорогу, луплять в лоб, шукають слабого місця в броні* (Ю. Янов., I, 1954, 54); *Німці не могли так швидко пристрілятись до цієї точки. Вони ще й засікти її не встигли* (Баш, На.. дорозі, 1967, 23); *Куля дзизнула зовсім низько — і її синій берет злетів з голови. Ворог таки пристрілявся* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 478).

2. *тільки недок.* Пас. до **пристрі́лювати**[2].

ПРИСТРІ́ЛЯНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **пристріля́ти.** *Цей бугор на шосе був пристріляний ще зранку* (Баш, Надія, 1960, 345); *По пристріляній дорозі Йшли поранені в знемозі, Йшов між ними й я* (Перв., I, 1958, 413); *На тачанці стояв кулемет, удосконалений і пристріляний, слухняний і повороткий, вивірений, надійний «максим»* (Ю. Янов., II, 1958, 222); // **пристрі́ляно,** *безос. присудк. сл.* * Образно.— *Все своє вміння застосували* [махновці], *все в них пристріляно та розміряно було, в одному тільки промахнулись.. Не врахували, на що здатен народ, коли він за права свої піднявсь* (Гончар, II, 1959, 442).

◇ **Пристрі́ляне о́ко** *у кого* — хто-небудь має гострий зір, пильний, спостережливий погляд. *Холодними змруженими скалками з-під вушанки незнайомець розглядає Шаміля. Має, видно, око пристріляне,— такого не обдуриш* (Гончар, Циклон, 1970, 88).

ПРИСТРІЛЯ́ТИ *див.* **пристрі́лювати**[2].

ПРИСТРІЛЯ́ТИСЯ *див.* **пристрі́люватися.**

ПРИСТРІ́Т, у, *ч., етн.* За марновірними уявленнями— хвороба, викликана чиїмсь злим поглядом. [С о ф і я:] *Що тобі, серденько, таке? Може, пристріт? Я побіжу верну Варку, вона уміє шептать, її баба покійна навчила* (К.-Карий, I, 1960, 300); — *В селі баба Ковалиха пристріт одшіптувала...* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 447); *За народними звичаями пристріт замовляють, а виливають переполох* (Рад. літ-во, 2, 1957, 70).

ПРИСТРІ́ТИ, і́ну, і́неш; *мин. ч.* пристрі́в, стрі́ла, ло і пристрі́тив, стрі́тила, ло; *док., перех., етн.* За марновірними уявленнями—заподіяти кому-небудь нещастя, хворобу своїм злим поглядом.—*Чи не пристрів тебе, сестро, Костомара? У його, кажуть, ледачі очі: гляне на коня, завидуючи, то і коневі не минеться* (П. Куліш, Вибр., 1969, 162); *Ой ти, пане мій, милий мужу мій, Нічим я тебе не пристрітила* (Фр., XI, 1952, 473).

ПРИСТРО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пристро́їти.** *Вся хата була пристроєна святочно* (Коб., II, 1956, 236); *На другий день приїхала теща. Молода ще жінка,.. пристроєна по моді, у величезнім капелюсі* (Мак., Вибр., 1954, 280); * Образно. *Літа молодості,.. пристроєні у квіти, повні оживляючої роси, стали сьогодні глухим, пустим цвинтарем серед осінньої мрячки* (Кобр., Вибр., 1954, 42); // **пристро́єно,** *безос. присудк. сл. Весь дім пристроєно в празничний вид, Усі раби дістали вольні листи* (Фр., XIII, 1954, 219).

ПРИСТРО́ЇТИ *див.* **пристро́ювати.**

ПРИСТРО́ЇТИСЯ *див.* **пристро́юватися.**

ПРИСТРО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пристрочи́ти.** *На грудях у Павла велика, пристрочена білими нитками кишеня, а над нею вишите чорною ниткою чотиризначне число* (Кучер, Трудна любов, 1960, 301).

ПРИСТРОЧИ́ТИ *див.* **пристро́чувати.**

ПРИСТРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСТРОЧИ́ТИ,** строчу́, стро́чиш, *док., перех.* Пришивати що-небудь до чогось строчкою. [Х в и л и м о н *(показує черевики):*] *Тут інакше не можна полатать, як тільки союзи* [союзки] *накласти; а щоб так, як ви кажете,— пристрочити, то так не можна* (Кроп., IV, 1959, 279); — *Каблуки там та халяву пристрочити, підошву прилагодити,— це в мене, як яєчко, виходило, а з передами одна біда* (Збан., Єдина, 1959, 140); * Образно. [Х р а п к о:] *От Луку Семеновича до діла можна пристрочити, розказати йому усе, що, де і як...* (Мирний, V, 1955, 173).

ПРИСТРО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИСТРО́ЇТИ,** о́ю, о́їш, *док., перех.* 1. *розм.* Прилаштовувати що-небудь десь, кудись, розміщувати, розташовувати щось де-небудь. *Блондин.. вже так пристроює того ролика, так пристроює* (Вишня, I, 1956, 307); *В їдальні поруч з портретом батька урочисто пристроїли і мамин* (Собко, Звич. життя, 1957, 42); *Кіндрат щоліта приїздив на канікули додому і поводив себе, як панич. Навіть в гарячу пору жнив цілі дні просиджував у садку, де під буйною кроною старезної липи пристроїли йому столика і два ослінчики* (Іщук, Вербівчани, 1961, 18).

2. *ким, де, куди, розм.* Влаштовувати кого-небудь на якусь посаду, квартиру і т. ін. [К и р и л о:] *Покійний Харко за спасибі взяв та до крамниці пристроїв* [Храпка] (Мирний, V, 1955, 142); — *Отака вона безсовісна, — жаліється Соломія.— Я її й до професора в Києві водила, хотіла артисткою зробить, і в сільраду секретарем пристроїла...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 132); *Він не хотів навіть сказати, що мав на думці пристроїти Ваську в них на квартирі* (Мик., II, 1957, 100); // Видавати заміж або женити, влаштовувати родинне життя. —*У вас он дочка; треба її до ума довести, треба її пристроїти* (Мирний, III, 1954, 30); [Н а т а ш а:] *Це ви мене хочете заміж видати?* [К р я ж:] *Всіх вас хочу пристроїти* (Зар., Антеї, 1962, 236); // Вміщати що-небудь кудись. *Тут, бачите, у нас зайшла думка видати збірник пам'яті Гоголя. От би до нього і можна пристроїти «Серед степів»* (Мирний, V, 1955, 408); *Коли б Вам не було трудно помогти мені пристроїти хоч невелику частину видання в Одесі, я був би Вам дуже вдячний* (Коцюб., III, 1956, 223).

3. *військ.* Те саме, що **пришико́вувати.**

4. *діал.* Прикрашати, причепурювати. * Образно. *Часто Ольга.. малювала перед нею щастя материнства,.. пристроювала в найчудовніші квіти своєї уяви* (Фр., II, 1950, 318); *Він пристроював кождий... епізод фантастично, говорив, мов поет* (Коб., II, 1956, 45).

ПРИСТРО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИСТРО́ЇТИСЯ,** о́юся, о́їшся, *док.* 1. *розм.* Прилаштовуватися де-небудь, куди-небудь, розміщуватися, розташовуватися десь. *Пристроїтися на стільці;* // Робити приготування до чого-небудь.— *Давайте сфотогра-*

фуємось на цьому місці,— запропонувала Леся. Ольга Петрівна заперечила: хай іншого разу, бо.. поки він [фотограф] *пристроїться...* (М. Ол., Леся, 1960, 47).

2. *ким, де, куди і без додатка, розм.* Влаштовуватися на якусь посаду, квартиру і т. ін. *Послушники переважно на зиму пристроюються, а повесні розлазяться по всіх усюдах* (Коцюб., III, 1956, 141); [Г р и ц ь к о:] *Ви беріть, скільки вам треба, поки скінчите науку. А там ви десь та пристроїтесь, будете заробляти — тоді й віддасте* (Мирний, V, 1955, 182); *Погомоніли трохи, далі Оленка: — Я б вас прохала... як тепер пристроїтися мені вчителькою?* (Тесл., З книги життя, 1949, 115); [Р о м а н ю к:] *З нашого села четверо на агрономів вивчились, а де вони? Два в області папери переписують, а два в столиці пристроїлись* (Корн., II, 1955, 240); // Виходити заміж або женитися. *Яків, слава богу, пристроївся тепер... І пара якраз по йому прийшлася — тиха та робоча, і живуть вони мирно та щасно* (Мирний, IV, 1955, 41); // *рідко.* Те саме, що **пристосо́вуватися** 1. *Зовсім світ перевернувся! Про старе нічого вже було й думати, треба якось до нового пристроюватись* (Мирний, II, 1954, 260).

3. *військ.* Те саме, що **пришико́вуватися.** *Команда заспіла* [застигла] *кількох, особливо неквапливих, ще поза шеренгою, і вони, підходячи, пристроювались з лівого флангу* (Смолич, V, 1959, 690); *Догнавши, мовчки пристроївся* [Яресько] *в кінці колони до тих, що тягли артилерію* (Гончар, Таврія.., 1957, 381); * Образно. *Саша відчував себе, як риба в воді. Якось просто й легко, без вагань і труднощів, пристроювався він на ходу, наче солдат до роти, до столичного життя* (Полт., Повість.., 1960, 371).

4. *діал.* Прикрашатися, причепурюватися. * Образно. *Ціла хата.. мусила пристроюватись, мов молода для молодого. Все блищало, сяяло в ній* (Коб., I, 1956, 254); *В золотеє буйне жито пристроїлась нива,— та не дала мені серпа доля нещаслива* (У. Кравч., Вибр., 1958, 43).

5. *тільки недок.* Пас. до **пристро́ювати.**

ПРИСТРУГА́ТИ *див.* **пристру́гувати.**

ПРИСТРУ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСТРУГА́ТИ,** пристружу́, пристру́жеш *і* пристругáю, пристругáєш, *док., перех., спец.* Обстругуючи що-небудь, підганяти, прилаштовувати до чогось. *Я ті дощечки складаю, розбираю, примірюю, врізую та пристругую* (Фр., II, 1950, 39).

ПРИСТРУ́НИТИ *див.* **пристру́нчувати.**

ПРИСТРУ́ННИК, а, *ч.* Дерев'яна дощечка на музичних струнних інструментах, якою закріплюють нижні кінці струн; струнотримач. *Обмацавши ручку, спідняк та верхняк кобзи та протерши пальцем голосник од пилу і перевіривши, чи не одстали приструнник та кобилка, повів* [кобзар] *по всіх дванадцяти струнах зразу* (Бурл., О. Вересай, 1959, 64).

ПРИ́СТРУНОК, нка, *ч.* Коротка струна в бандурі, кобзі і т. ін. *На певному етапі кобзарі .. стали чіпляти на кузові кобзи додаткові струни — приструнки* (Знання.., 7, 1971, 21); *Дрібно-дрібно перебирають пальці струни. Передзвони приструнків немов повисають на гудінні басів* (Мист., 1, 1961, 25); *Рука* [кобзаря] *торкнулася до басів, вони озвалися сумом, а приструнки повели мелодію* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 183); * Образно. *Творити хочу я.. Тесать, рубати, будувать, Охоти теслям додавать Тугими приструнками ямба* (Рильський, II, 1960, 46).

ПРИСТРУ́НЧИТИ *див.* **пристру́нчувати.**

ПРИСТРУ́НЧУВАТИ, ую, уєш *і* **ПРИСТРУ́НЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ПРИСТРУ́НЧИТИ,** чу, чиш *і* **ПРИСТРУ́НИТИ,** ню, ниш, *док., перех., розм.* Впливаючи на кого-небудь, примушувати підкорятися; примушувати до рук, ставити на місце когось.— *Маковею,— спокійно вів Роман,— .. хіба Денис, хіба офіцери щось зле тобі зичать, приструнчуючи тебе щоразу? Та вся рота вболіває за тобою, як за рідним сином!* (Гончар, III, 1959, 301); *Над впертою дочкою Сава не мав ніякої влади і вимагав від матері, аби приструнювала її* (Чорн., Пісні.., 1958, 77); [О л і з а р:] *Сам великий князь, намісник краю, взявся за справу. Нагнав холоду губернаторові,.. приструнчив поліцію, комісіям дав наказ — щотижня давати йому відомості, як іде справа* (Вас., III, 1960, 443); *От тільки б дівчат хто приструнчив, просто нема життя через їхні жарти* (Ю. Янов., II, 1954, 130); *Він зайшов до хати, весь охоплений нестримним шаленим гнівом. Так не може тривати далі, зараз він приструнить свою непокірну онуку* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 427); * Образно. [З о з у л я:] *Невже ні в кого з вас не поворухнеться серце жалем на мої правдиві слова, що я так щиро вам кажу?* [Л і х т а р е н к о:] *Так говорять усі, кого приструнчить лихо* (К.-Карий, II, 1960, 338).

ПРИСТРУ́НЮВАТИ *див.* **пристру́нчувати.**

ПРИСТУ́К, у, *ч., розм.* Легкий стук. *Їй часто снився той самий сон. Косарі клепають коси. Дзвінко, з пристуком, з протягом* (Загреб., День.., 1964, 32).

ПРИСТУ́КНУТИ *див.* **присту́кувати.**

ПРИСТУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИСТУ́КНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. *перех. і неперех., чим.* Легенько стукати по чому-небудь. *Марко пристукував костуром об підлогу і не зводив очей з Марії* (Жур., Звич. турботи, 1960, 143); *Муляр рівним шаром розстилав густу сіру масу на поверхні кладки, клав цеглину, легенько пристукував її ручкою кельми* (Рад. Укр., 1. VI 1961, 2); *Капітан сів, вийняв з кишені портсигар, пристукнув цигаркою об стіл і запалив* (Жур., Вечір.., 1958, 102); // Зіткнувшись, видавати стук (про предмети). *Коли Шалапут* [кінь] *з бугра спускається підтюпцем, колеса починають веселий танець: гупає бубон, пристукують закаблуки, чиїсь підківки так і сиплють дрібушечкою* (Донч., Пісня.., 1947, 19); *Чиїсь руки підхопили Горпину, понесли її, і міцно пристукнули двері* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 376); *Козацькою лавою наче перебігла хвиля: брязнула збруя, шурхнули підошви по брукові, пристукнули закаблуки і, як врізана, впала мертва, могильна тиша* (Смолич, Мир.., 1958, 305).

2. *неперех.* Супроводжувати якусь дію стуком.— *Іване! потанцюй! — скрикнув Яків.. Як та дзига, крутився він* [Іван] *на одному місці, пристукував ногами, сплескував руками* (Мирний, I, 1954, 201); *Навіть хода стала іншою,— він не дріботів, як раніше, а ходив, голосно пристукуючи підборами, наче марширував* (Донч., VI, 1957, 297); *Його кроки.. притихли десь за хвірткою, яку він зачинив за собою, пристукнувши* (Томч., Жменяки, 1964, 180).

Присту́кнути каблука́ми (каблуко́м, закаблу́ками, підбо́рами, ногóю *і т. ін.*) — ставши по команді струнко, вітаючись, віддаючи честь і т. ін., стукнути підбором об підбор. *Бармаш обірвав себе на півслові, одірвав руку від кашкета і замість пристукнути каблуком став навшпиньки. Тихо, щоб не гупнути, не збудити полковника* (Коз., Гарячі руки, 1960, 146); *— Здрастуйте, Ганно Кирилівно, — .. радісно привітався Широков і пристукнув закаблуками* (Собко, Справа.., 1959, 236); *Пристукнувши ногою, Гриць козирнув, намагаючись зберегти природність постави* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 43).

3. *тільки док., перех., перен., розм.* Сильним ударом або пострілом убити чи позбавити притомності кого-небудь.— *З одним поліцаєм у мене таке сталося. Почав битися на возі. Так я й пристукнув занадто допитливого*

поліцая (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 49); *Чіпаріу ладний був пристукнути клятого цербера й світ за очі тікати з цього клятого маєтку* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 74); // *чим, безос.— Ось, не дай боже, як тебе десь пристукне міною, то я накажу тобі на могилу отаку плиту поставить* (Кучер, Голод, 1956, 74).

ПРИ́СТУП, у, *ч.* 1. Дія за знач. **приступи́ти, приступа́ти** і **приступи́тися, приступа́тися.** *Ленін розробляє план приступу до соціалістичного будівництва* (Біогр. Леніна, 1955, 197); *Богданов та інші представники.. ідеалістичної метафізичної в своїй основі теорії вимагали «негайного приступу до створення і вироблення пролетарської культури», без врахування конкретно-історичних умов* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 16).

З пе́ршого при́ступу — одразу, з самого початку. *В той день все вдалося Залізнякові з першого приступу: деталі наче самі припасовувалися одна до одної без жодного перекосу* (Собко, Звич. життя, 1957, 144).

2. Навальний напад війська на ворога; атака. *Невеликий козацький загін, що сидів в Азові, мужньо відбив 24 приступи і примусив турків зняти облогу* (Іст. СРСР, I, 1956, 169); // Активні дії, спрямовані проти кого-, чого-небудь. *Олександр Блок, відгукуючись на розстріл 9 січня, приходить до думки про необхідність з боку робітників озброєного приступу і штурму* (Тич., III, 1957, 224).

Бра́ти (взя́ти) при́ступом: а) оволодівати яким-небудь опорним пунктом ворога навальним нападом, атакою. *Коли татари спробували взяти Кремль приступом, москвичі почали лити на них окріп, кидати каміння* (Іст. СРСР, I, 1956, 103); б) активно діючи, захоплювати щось. *Хоч кіньми, то ніяк в село заскочити, хіба що коні в заметах потопити, та чи спішаться* [козаки],— *все одно кожен замет треба приступом брати* (Головко, II, 1957, 329); **На при́ступ іти́ (піти́, ки́датися, ки́нутися** *і т. ін.*); **При́ступом іти́ (піти́)** *на кого:* а) навально наступати на ворога. *Зброї полиск і гомін розкотистий, се неначе повстання гуде, наче сила народна озброєна без упину на приступ іде* (Л. Укр., I, 1951, 232); *Повстанці чекали цілу добу, а потім пішли на приступ* [замку] (Панч, Гомон. Україна, 1954, 350); *Проти жменьки прикордонників з усіх боків посунули сп'янілі від люті й горілки автоматники, пішли на приступ танки* (Збан., Між.. людьми, 1955, 46); *Міські заборола густо Скрізь обсаджені були, І половці.. Приступом на них ішли* (Фр., XIII, 1954, 368); б) активно діяти, домагаючись, добиваючись чогось. *Художник тупцював біля своєї картини, ..зітхав важко і знову вперто йшов на приступ великого чудотворного шумовиння фарб, тонів і ліній* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 70); *Олесі це усе вже остогидло, й вона пішла на приступ на станового* (Н.-Лев., III, 1956, 126); **На при́ступ труби́ти (кли́кати** *і т. ін.*) — подавати сигнал до нападу, атаки.— *Дав мені бог сина,.. він по-батьківськи трубитиме козакам на приступи* (П. Куліш, Вибр., 1969, 70).

3. *чого, який.* Момент загострення хвороби; напад. *Приступ гострого апендициту починається раптом болями в правій здухвинній ділянці, у підложечковій ділянці або в ділянці пупка нудотою, блюванням, часто з підвищенням температури* (Лікар. експертиза.., 1958, 46); *Гойдало. Моряки не помічали хитанини, бо «звикли до неї з колиски», а Макшеєв зблід, потім став зовсім зелений і зник, заховався в каюту, відчуваючи приступ морської хвороби* (Тулуб, В степу.., 1964, 265); *Старий Невкипілий, Прокіп Іванович, вже другий місяць лежав прикутий до постелі гострим приступом ревматизму* (Головко, А. Гармаш, 1971, 365); *У матері стався такий серцевий приступ, що її насилу врятували* (Коз., Листи.., 1967, 267); // *перен.* Різкий вияв якого-небудь фізичного або душевного стану, почуття і т. ін. *Я б мовчав, я б нічого тобі не сказав, але мені не так було б трудно терпіти цей біль, бо його не троюдили б оті дикі приступи лютості...* (Л. Укр., III, 1952, 681); *— Ти коли це так навчився розмовляти з батьком?—.. ледве стримав* [Супрун] *приступ обурення* (Стельмах, II, 1962, 116); *Здолавши перший приступ сну, Крайнюк сидів над своїми записками, перебираючи в пам'яті фронтові зустрічі останніх днів* (Кучер, Голод, 1961, 148).

4. *перев. до кого — чого, розм.* Можливість входити кудись, відвідувати кого-, що-небудь, зустрічатися з кимсь, брати щось і т. ін.; доступ. *Палила* [Палагна] *поміж маржиною ватру.., аби до неї не мав приступу злий* (Коцюб., II, 1955, 336); *Стелила* [ожина].. *своє довге пруття й показувала ягоди, ще недостиглі, бо червоні. Але приступу до ягід боронила завзято.. гострими колючками* (Март., Тв., 1954, 303); * Образно. *Кілька день блудила Маруся в казкових підземеллях.. Фантастично проста різьба народної фантазії знаходила якийсь короткий приступ до її душі і заволодівала нею цілковито* (Хотк., II, 1965, 35).

Ні (ані́) при́ступу *до кого;* **При́ступу нема́** *до кого; заст.* **Ні (ані́) при́ступ** *до кого* — немає можливості відвідувати кого-небудь, звернутися, підступитися до когось, зустрітися з кимсь.— *Вже двічі набігали козаки, а нічого не вдіють: обіклалися боронами та засіками озеряни, і ні приступу до них* (Головко, II, 1957, 328); *— Оце вже Роман так замурується в своїй хатині з книжками, що до його ані приступу! — говорила Соломія до матері* (Н.-Лев., VI, 1966, 374); *Мов підмінили Нестора: на селі був такий привітний, пригожий, а тепер приступу нема* (Горд., Заробітчани, 1949, 34); *Без ломаки до його ні приступ!* (Укр.. присл.., 1963, 130); *— І чого се, бабо, усі сердиті такі сьогодні? Сказано, без палиці ані приступ,— обізвався він до баби* (Мирний, I, 1954, 243).

ПРИСТУПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИСТУПИ́ТИ,** ступлю́, сту́пиш; *мн.* **приступ'я́ть**; *док.* 1. *до чого, з інфін. і без додатка.* Починати що-небудь робити, братися за якусь справу, роботу і т. ін.— *Час приступати до діла* (Н.-Лев., III, 1956, 379); — *Насамперед, приступаючи до всілякої розмови, треба починати аж із самісінького початку* (Хотк., I, 1966, 51); *Вчора після вечері — він пригадав — розбирали наряди на роботу, щоб приступати зранку* (Сміл., Зустрічі, 1936, 28); — *Схаменись! Ти б приступив гуляти й там, де добрі люди сумують і плачуть вельми!* (Вовчок, I, 1955, 26); *Зняв* [Павло] *з пліч вила і приступив до праці: так налягав на них, що вони заганялися в гній по самий держак* (Тют., Вир, 1964, 116); *З понеділка Анатолій уже приступив до своїх обов'язків начальника дільниці шахти «Велетень»* (Гур., Життя.., 1954, 97); *Після переможного закінчення війни радянський народ з величезною активністю приступив до мирної творчої праці* (Рад. Укр., 5.XI 1952, 2).

2. *до кого — чого і без додатка, розм.* Наближатися, близько підходити до кого-, чого-небудь; підступати. — *Не занось гніву на нас на той світ,..— мовила* [бабуся] *далі, приступаючи до ліжка Тетяни та вклоняючись* (Л. Янов., I, 1959, 59);—*Як на те, кого здибаю першого із знакомих? Пана Гнатковського! Кланяюся, пізнає мене, приступає ближче, подає руку* (Март., Тв., 1954, 207); *Василь приступив до неї, поздоровкався й пішов поруч з нею* (Н.-Лев., II, 1956, 60); *Всі звірі, що жили в тім лісі, хотіли хоч здалека придивитися новому гостеві, але ніхто не смів приступити ближче* (Фр., IV, 1950, 95); *Коли Потопальський доповів, що зібралися всі, комісар приступив до столу* (Збан., Сеспель, 1961,

55); * Образно. *Зостались* [після пошесті] *тільки ті, до кого й смерть боялася приступити* (Мирний, IV, 1955, 255); // Наближатися, нападаючи на когось, щось. *Не бояться* [половці] *жадних страт, Раз по разу приступали, Полк за полком підсували* (Фр., XIII, 1954, 368); *То приступали* [супротивники], *то одступали; то розмахувались з усієї сили, що аж шабля свище* (П. Куліш, Вибр., 1969, 106); *Ой, як приступить пано-та, як кинеться, наче ті звірі,— світу не видно!* (Тич., I, 1957, 105); // *перен.* Зав'язувати з ким-небудь розмову, знайомство, ближчі стосунки і т. ін. *Почали* [дядько, Яків та Кохан] *радитись, як приступити до тії панії* (Вовчок, I, 1955, 74); [К а т р я:] *Чи ти дурний, Зільку, дівчат не любиш, чи приступити до них не вмієш* (Вас., III, 1960, 124).

[І (й)] не приступа́й; [І (й)] не (ані́) приступи́ти; [І (й)] приступи́ти не мо́жна (стра́шно) — про кого-небудь гордого, сердитого, зарозумілого і т. ін.— *Гарна була дівка.. А горда та пишна, що й не приступай!* (Коцюб., I, 1955, 139); *Дивиться* [Варка], *наче зараз тебе з'їсть, не соливши, словами і січе, і руба, ані приступити...* (Вовчок, VI, 1956, 293).

◇ **Приступа́ти (приступи́ти) до бичка́ (бика́)** — те саме що **Бра́ти (взя́ти) бика́ за ро́ги** (*див.* **бик**[1]).— *Жарти жартами, а я оце поїду в Бендери та причепою причеплюсь, реп'яхом пристану до Бичковського,— обізвалась Христина.— Я вже знаю, з якого боку приступити до бичка* (Н.-Лев., VI, 1966, 79).

3. *до кого і без додатка.* Настійно звертатися до кого-небудь, набридати комусь проханнями, вимогами і т. ін.— *Готова* [канапка]*?.. — Та... не знаю.. — Пощо ж ти ходив, коли так? — приступала до нього Софія* (Л. Укр., III, 1952, 498); *Багато людей вибивало Андрієві очі за дрібні позички. Андрій метався і туди й сюди, мало не плакав, а нічого не міг вдіяти: всі на нього тюкали і приступали* (Григ., Вибр., 1959, 231).

◇ **Приступа́ти (приступи́ти) з [го́стрим] ноже́м до го́рла** — настирливо вимагати чого-небудь, домагатися чогось; змушувати кого-небудь до чогось.— *А от як ці брати приступлять з гострим ножем до горла, то тоді й пізнають, що воно за брати* (Мирний, IV, 1958, 203).

4. *перен., розм.* Раптово охоплювати кого-небудь (про душевний стан, почуття, бажання і т. ін.). [К у ш н і р у к:] *А що тобі, отамане, знову туга до серця приступає?* (Вас., III, 1960, 19); *Знаю, що такий батько лакомий заплакати, бо до нього приступає тоді і втіха і жаль* (Март., Тв., 1954, 209); *Твоя мрія швиденько полине.. І принесе з чарівної країни Краплю живої роси. І як приступить журба невсипуща Та до серденька твого, Тая росиця живуща-цілюща Буде живити його* (Л. Укр., I, 1951, 61); // *безос.* [О д а р к а:] *Задурив Марусі голову? Звів дівку з ума та й відсахнувся!* [М и к и т а:] *Нехай собі дурієє, коли приступа!* (Кроп., I, 1958, 75); *Зараз він мене втихомирив: «Коли вже так тобі приступило, друже, то добувай того півня»* (Вовчок, VI, 1956, 292); // Загрожувати комусь, наближатися до когось (про які-небудь неприємності, хворобу і т. ін.). *Астма душила його. Останнього часу надто часто вона приступала до нього* (Л. Укр., III, 1952, 513); *Помічати стали* [гості], *що я усе мовчком сиджу... Тоді напасть приступила... уразилися на мене, почали обносити* (Вовчок, VI, 1956, 258); // *безос. Незабаром і приступило до мене, нечистий знов наслав на мене оту Хаброню* (Н.-Лев., III, 1956, 264).

Сон не приступа́є *до кого* — комусь не спиться. *Тікає сон од очей безталанних, не приступає ж і до щасливих* (Н.-Лев., I, 1956, 160).

5. *тільки недок., перен., рідко.* Міститися біля чого-небудь, межувати з чимсь. *Де він* [шлях] *вбіга на гору та де вже улиці будинків купами до нього приступають, який же він гучний та людний!* (Вовчок, I, 1955, 288); *Видно, як амфітеатр* [гір] *наближається до Дніпра, піднімається все вище та вище і приступає до самого Дніпра* (Н.-Лев., II, 1956, 386).

6. *діал.* Наступати ногами. *Штани на нім задовгі так, що він мусив їх підкотити, аби не приступати ззаду зап'ятком* (Март., Тв., 1954, 281).

ПРИСТУПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРИСТУПИ́ТИСЯ,** ступлю́ся, сту́пишся; *мн.* присту́пляться; *док., розм.* Те саме, що **приступа́ти** 1, 2. *Я думаю, нема тяжчої та марудніщої роботи, як робота українського галицького публіциста, і приступатись до неї треба з міцною головою та твердою вдачею* (Л. Укр., V, 1956, 87); [К а р п о:] *Тонка то дуже справа, і не знаю я навіть, як до неї приступитися* (Собко, П'єси, 1958, 8); *Поважно, з острахом, наче до першої сповіді, приступивсь Семен до граматки* (Коцюб., I, 1955, 100); *Славко приступився до Шарлоти, здійняв капелюх і подав їй руку* (Март., Тв., 1954, 299); *Тут, підрісши, заглядали вони крізь щілини паркана і тяжко заздрили гімназистам, що ганяли великого шкіряного м'яча, до якого їм, печерській голоті, і приступитися не було надії ніколи* (Смолич, Мир.., 1958, 36); *— До Феді! Не ми будемо, коли не примусимо його признатися. До самого діда Власа приступимось! А таємницю добудемо* (Ряб., Жайворонки, 1957, 187).

[І (й)] не приступа́йся; [І (й)] приступи́тися не мо́жна (стра́шно): а) про кого-небудь гордого, сердитого, зарозумілого і т. ін. *Мотря думала теж про Галю. «..Може, там така, що й не приступайся»* (Мирний, I, 1949, 356); б) про що-небудь страшне, недоступне і т. ін. *Колись новісінькі дощані ноші, тепер уквітчані недбайливими латками та наліпленими шарами цементу, лякали, хоч і не приступайся до них* (Ле, Міжгір'я, 1953, 189); *Оттак, бачиться, і стрельне* [рушниця], *що й приступитись страшно!* (Кв.-Осн., II, 1956, 7).

ПРИСТУПЕ́ЦЬ, пця, *ч., розм.* Те саме, що **схі́дець.** *Чорна тінь, стрибаючи через три приступці, метнулася з ганку в садок* (Кач., Вибр., 1953, 278); *Поїзд уже рушав, я скочив на приступці і замахав рукою* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 32).

ПРИСТУПИ́ТИ *див.* **приступа́ти.**

ПРИСТУПИ́ТИСЯ *див.* **приступа́тися.**

ПРИ́СТУПКА, и, *ж.* Те саме, що **схі́дець.**— *Стара пісня,— урвав свого помічника Олів'єро, долаючи останню приступку дерев'яного ганку* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 108); *Переступаючи враз через дві приступки, подався* [Каринський] *до свого кабінету* (Шовк., Інженери, 1956, 90); *Меланка.. прудко метнулася через усю залу, збігла по приступках на сцену* (Вол., Місячне сріблo, 1961, 316); * У порівн. *В цьому місці ціла гора каміння була звалена під муром, як приступка* (Смолич, II, 1958, 90); // Частина чого-небудь, що видається, виступає вперед; виступ, уступ на похилій або прямовисній поверхні. *За будинком — невеликий садок. Він кількома приступками спускався до ріки, що лежала тепер під глибоким снігом* (Грим., Кавалер.., 1955, 203); *Сашко відсунув дикт і вийняв із схованки скриньку з приступкою для стопи зверху та двома щітками і набором баночок «гуталін» усередині* (Смолич, V, 1959, 17); // Підніжка у вагоні поїзда, в автомобілі, трамваї і т. ін. *Трамвай був переповнений людьми. Скочивши на приступку, Духнович уже з дверей помахав друзям рукою* (Гончар, Людина.., 1960, 37); *Посеред двору стояло два газики. Всідалися в них прикордонники, заносив ногу на приступку сержант Гогіашвілі* (Загреб., Шепіт, 1966, 398); *Рішуче повернулася* [Надія], *пружно і легко*

стала на залізну приступку карети (Сміл., Сад, 1952, 241).

ПРИСТУ́ПНИЙ, а, е. 1. Який підходить багатьом, усім; доступний. *Трохим Паливода, не поспішаючи, злазить з брички. На ньому піджак, куплений ще в Харкові.. за приступну ціну* (Шиян, Гроза.., 1956, 506); *З спортивних ігор їм* [жінкам] *найбільш приступний волейбол* (Фіз. вихов.., 1954, 53); // Який відповідає чиїм-небудь силам, здібностям, можливостям. [В а л е н т:] *Я пробував усі мені приступні шляхи до слави. Вірші, проза, драма, науки — все те зрадило* (Л. Укр., III, 1952, 291); — *Всяка операція повинна бути масовою, приступною всім лікарям* (Смолич, День.., 1950, 263); // До якого відкрито доступ комусь.— *Вчити треба всіх загалом, чи міщан, чи мужиків, бо просвіта повинна бути загальна й для всіх приступна* (Н.-Лев., I, 1956, 627); *Чиж пробував ознайомитися з приступними для оборонців матеріалами* (Сміл., Сад, 1952, 209).

2. Легкий для розуміння; дохідливий. *Перша книжка для читання* [«Читанка»].. *повинна містити в собі приступний для дітей пізнавальний морально-громадський і естетично-виховний матеріал* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 96); *Ідеї і образи, закладені в музично-пісенному фольклорі, допомагають композиторові наблизити свій твір до масового слухача, створити його популярним і приступним до сприйняття* (Мист., 6, 1955, 11); *Вчені багатьох країн давно приступили до складання історико-етнографічних атласів. Це особливий вид наукового дослідження, який у найбільш приступній формі (засобами картографування) дає змогу підсумувати й узагальнити досягнення етнографічної науки* (Нар. тв. та етн., 1, 1967, 13).

3. До якого або яким можна пройти без перешкод. *Кругом були зовсім не приступні, величезним камінням завалені дебрі* (Фр., I, 1955, 366); *Він упевнено прямує вгору, хутко відшукуючи найприступніший шлях, де не треба видиратися на круті уступи й кам'яні бар'єри* (Донч., II, 1956, 276).

4. До якого можна легко доступитися; уважний до інших; не зарозумілий, не гордовитий. *Дивувалися* [сусіди],— *що ось така пишна, гарно вбрата* [вбрана] *пані та така приступна та приязна до селян* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 76); *На заводі Шафорост усім здавався сухуватим, скупим на ласку, навіть не завжди приступним і вже ніколи не припускав панібратства* (Баш, Надія, 1960, 125).

◇ **Присту́пний на всі бо́ки** — який до всього доступиться, всього доб'ється. *Жвавий,.. на всі боки приступний, він надумався поширити свої комерційні справи виданням.. книжок* (Вас., I, 1959, 346).

ПРИСТУ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **присту́пний.** *Чи то яскравість талану* [В. Стефаника], *чи приступність сюжетів зробили його одразу популярним, трудно зважити* (Л. Укр., VIII, 1965, 259); *Борімося за красу мови, за правильність мови, за приступність мови* (Рильський, III, 1956, 80).

ПРИСТУ́ПНО. Присл. до **присту́пний.** *Янас почав приступно розписувати йому словами корінь зла і несправедливості. Він розказував йому, що людство ділиться на класи, на тих, що працюють, і на дармоїдів* (Ірчан, II, 1958, 286); *Ленін багато разів говорив про те, що від усіх, хто прагне ідейно просвіщати народні маси, вимагається вміння говорити і писати справді популярно, приступно і зрозуміло мільйонам* (Рад. літ-во, 12, 1967, 49); // *у знач. присудк. сл. Кожен газда шукає сухіше місце під хату, заслонене від вітрів,.. та звідки приступно людині й маржині до головних доріг* (Гжицький, Опришки, 1962, 15).

ПРИ́СТУПОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **при́ступка.** *Саня стала на приступочку ганку, простягла хлопцеві руку* (Собко, Звич. турботи, 1957, 114).

ПРИСТЯ́ЖКА, и, *ж.* 1. *рідко.* Те саме, що **підпря́жка** 1. * Образно.— *Кого ж би то попросити в свати? — спитав Балабуха.— Бери, сину, дядька, отця Мельхиседека та прихопи ще на пристяжку й тітку* (Н.-Лев., III, 1956, 52).

2. *діал.* Підпряжка (у 2 знач.).

ПРИСТЯЖНИ́Й, а́, е́, *рідко.* 1. Якого підпрягають збоку від голобель для підмоги корінникові; підпряжний. *Провалилася їхня тачанка на мосту.., а їй, Ганні, нічого не жалко, тільки кобилку свою любиму пристяжну гукає з берега: «Воля, Воля...»* (Гончар, II, 1959, 263); *Пристяжний кінь.*

2. *у знач. ім.* **пристяжни́й,** но́го, *ч.;* **пристяжна́,** но́ї, *ж.* Кінь, підпряжений збоку від голобель для підмоги корінникові. [Д р а н к о:] *Пристяжні вскач біжать! Добрі конячки!* (Кроп., I, 1958, 209); *Він ударив пристяжного батогом* (Шиян, Партиз. край, 1946, 84); *Він діловито поправив уздечку правої пристяжної, поторгав гриву корінника і вже потім поважно усівся на високі козла* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 51).

ПРИСТЬОБА́ТИ *див.* **пристьо́бувати**[1].

ПРИСТЬО́БУВАТИ[1], ую, уєш, *недок.,* **ПРИСТЬОБА́ТИ,** а́ю, а́єш *і рідко* **ПРИСТЕБНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* Пришивати що-небудь до чогось великими стібками. *Коміри було повишиває* [мати], *а мені, раз колись, тільки пристьобала, бо сердилась* (Барв., Опов.., 1902, 62); *Не вміла вишивати Солоха, як її сестри, не вміла прясти так тонко, як вони, а все ж хоч полотнище до полотнища пристебне, хоч переділку перепряде — і за те добре* (Мирний, I, 1964, 60).

ПРИСТЬО́БУВАТИ[2] *див.* **пристіба́ти.**

ПРИСТЬО́БУВАТИСЯ *див.* **пристіба́тися.**

ПРИСУВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ПРИСО́ВУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **ПРИСУ́НУТИ,** ну, неш, *док.* 1. *перех.* Сунучи, наближати що-небудь до когось, чогось; підсувати. *Не присувай соломи до вогню* (Номис, 1864, № 5887); *Констанцій.. розкладає документи різні на столику, присуває до столика крісло* (Л. Укр., III, 1952, 270); *Вчитель привітно стрічає отця Вікентія, присовує стілець, запрошує сісти* (Стельмах, I, 1962, 275); *Ганна Петрівна присунула до дверей.. діжку з водою* (Вишня, Весна.., 1949, 15); *Майя та Люся присунули до дивана ще кілька стільців, бо на дивані всі не вмістилися* (Забіла, Катруся.., 1955, 19); // *також у сполуч. із сл.* д о с е б е, с о б і. Сунучи, наближати що-небудь до себе. *Він присував до себе ближче чадну лампу, закладав за вуха непокірні коси й обертався в деспота* (Коцюб., I, 1955, 323); — *Розкажіть, як ви потрапили до нас? — присовує* [воєнком] *до себе невеличкий листок паперу і нахиляє над ним свій двокольоровий чуб* (Стельмах, II, 1962, 158); *Він присунув собі крісло і сів біля столу поруч з Чаплею* (Фр., VIII, 1952, 19); *Генерал сів за стіл, присунув карту і, нахмуривши сиві брови, почав щось ворожити своїм червоним олівцем* (Рибак, Опов., 1949, 13); // Частуючи когось, ставити ближче до нього їжу, питво. *За кілька хвилин самовар вже пихкав на столі, а мій хазяїн, запевняючи, що дуже радий нашій стрічі, присував мені склянку чаю* (Коцюб., I, 1955, 255); *Несе* [мати] *в глиняній мисочці немудру вечерю, ставить на стіл, присуває дерев'яну сільничку, на якій лежить надірваний стручок перцю* (Стельмах, I, 1962, 135); *Яким нічого не говорив,— їв мовчки, що йому мати присовувала* (Н.-Лев., I, 1956, 190); *Він відкинувся на спинку крісла. Ольга Петрівна налила йому другу склянку, потім покраяла пиріг і присунула тарілку* (Бойч., Молодість, 1949, 227); // *розм.* Зачиняти, причиняти (ворота, хвіртку і т. ін.). *Вона пропустила нас у ворітця*

і присунула їх за нами, накинувши липовий зашморг на стояна (Досв., Вибр., 1959, 422); // Наближати щонебудь впритул до когось, чогось.— *А пішла б за мене? — питав він, присовуючи до неї своє широке та дзюбате обличчя* (Коцюб., I, 1955, 239).

2. *тільки док., неперех., розм.* Підійти, наблизитися до кого-, чого-небудь. *Чоловіки й парубки присунули до Павла ближче* (Вовчок, I, 1955, 174); *Стало чути, як мостом через Здвиж котились якісь вози, уривками долинала пісня.. Дівчата потиху присунули ближче до шляху* (Смолич, Мир.., 1958, 190); * Образно. *Війна присунула в самий Київ. Останні червоноармійці перейшли Дніпро. На вулицях заревли німецькі марші* (Ю. Янов., II, 1954, 33).

3. *тільки док., неперех., перен., розм.* Прийти, з'явитися куди-небудь (іноді з несхвальним відтінком). *Як настав ранок — так він і пішов з дому, хіба в обід прийде, а то часом і ввечері присуне* (Мирний, IV, 1955, 116); — *А як вовк присуне? — шепче знов Галя* (Вовчок, I, 1955, 289); *Одинадцята година дня, а студент-фізкультурник ще спить. Прокинеться, коли присунуть на дармовий сніданок його друзі* (Вол., Місячне срібло, 1961, 53); // Прийти, важко ступаючи, ледве пересуваючи ноги. *То було коли-не-коли хіба за хлібом присуне* [дід Улас] *в село, та смутний, та сердитий.. А то трохи не щодня плентається по селу* (Мирний, IV, 1955, 237); // Прийти, з'явитися у великій кількості, суцільною масою. *Він догадався, що це недаром ціла піщанська громада присунула* (Мирний, I, 1949, 302); *Все те юрмище, покинувши роботу й навіть базарування, як ніколи густо, присунуло на кумедію* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 202); // Бути доставленим, прибути у великій кількості (про товар). *З кожним днем міняється й плата за роботу: то більшає, як багато товару присуне, то меншає* (Мирний, I, 1949, 174).

ПРИСУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і **ПРИСО́ВУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИСУ́НУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Сунучись, наближатися до кого-, чого-небудь; підсуватися. *Мати присувалась з гребнем ближче до хлопця, повагом витягувала довгу нитку* (Вас., I, 1959, 94); *Закусивши салом, присунулись гості до миски й почали носити страву з миски до рота* (Коцюб., I, 1955, 44); — *Мамо! — Ганна звела очі. То був Івась. Він присунувся на колінках до самої печі і прихилився своїм лицем до її лиця* (Л. Янов., I, 1959, 418); // Сідати близько біля кого-, чого-небудь.— *Присовуйтесь ближче до нас,— сказала Марта Кирилівна і показала рукою на порожнє місце перед столом. Ломицький сів коло стола* (Н.-Лев., VI, 1966, 30);— *Сідайте, прошу вас, сідайте.— Боженко люб'язно подав інспекторові стілець і, коли той сів, присунувсь до нього* (Довж., I, 1958, 201); * Образно. — *Мені треба читати. Присунуся ближче до сонечка, хай і воно загляда в книжку, хай і воно читає... Ну, разом!* (Коцюб., II, 1955, 20).

2. *розм.* Ідучи, їдучи і т. ін., наближатися до кого-, чого-небудь. *Чоловіки присувалися все ближче і ближче до хороводу* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 519); *До дівоцького гурту помалу, неначе й ненароком, присувався гурток сільських парубків* (Смолич, Мир.., 1958, 177); *Звір стояв нерухомо, врешті переставив одну лапу, далі другу і трошки присунувсь до Остапа* (Коцюб., I, 1955, 366); // Наближаючись до кого-, чого-небудь, підступати впритул, обступати з усіх боків і т. ін. — *Що? — заревів Петру, присуваючись ближче до Іліє* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 444); *Щорс тихо увійшов до кімнати разом з Петром Чижем.. Присівши на шкільну лаву, він зразу ж опинився в центрі рідного кола. Всі, крім пораненних, підвелись і присунулись до нього* (Довж., I, 1958, 186); *Шляхта присунулася ближче, гуртуючись біля кафедри* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 31).

3. Сідати або ставати біля кого-небудь, щільно притулившись. *Віталій Стратонович ступає крок наперед. Левко випростовується, до нього тісніше присовуються брати* (Стельмах, I, 1962, 76); *Барвіночку зелененький, стелися низенько, А ти, милий чорнобривий, присунься близенько* (Коломийки, 1969, 131); *Вже коли вони виїхали за село, а хмара куряви закутала віз від цікавого ока, Гашіца присунулась до Йона та торкнула його* (Коцюб., I, 1955, 248); *Заграє* [гуцул] *собі в калинову сопілку... й до молодої Марічки присунеться плечиком* (Козл., Щури.., 1956, 65); * Образно. *Діждала* [хмара] *нічки темної — І до гори зеленої Присунулась спочить* (Гл., Вибр., 1951, 70).

4. *перен., розм.* Ставати ближчим до кого-, чого-небудь (про неживі предмети). *Чорний ліс ближче й ближче. Він присувається з кожним кроком, густий, нашорошений* (Донч., VI, 1957, 22); *Фронт присунувся вже зовсім близько* (Кач., II, 1958, 381); // *тільки док.* Бути розташованим поблизу чогось. *Не був він* [сусідній дім] *захований від дороги в своїм саді, як наше мешкання, а навпаки — присунувся ближче до неї* (Коб., III, 1956, 11); *Там, де Козача гора близько присунулась до ріки, берег був крутий і сповзав у воду, оголяючи вузлувате, покручене коріння старих лип* (Донч., IV, 1957, 175).

5. *тільки недок.* Пас. до **присува́ти, присо́вувати** 1.

ПРИ́СУД, у, *ч.* 1. Ухвала суду про винність або невинність підсудного; вирок. *Суд читає присуд: пустити на волю Андрія Тищенка, а Лукію Коломійцеву заслати на Сибір* (Гр., I, 1963, 401); *Суддя читає швидко, але виразно. В залі стояла цілковита тиша, тут були лише ті, кого по-справжньому хвилювала доля підсудних, хвилювало кожне слово присуду* (Дор., Не повтори.., 1968, 263); *Військовий в офіцерському плащі без відзнак став на підвищення й голосно відчеканив присуд військового трибуналу* (Вільде, Сестри.., 1958, 31); * Образно. *Він лишився в шлюпці сам. Один як палець. А вгорі пекуче сонце вершило над ним свій невблаганний присуд* (Кучер, Голод, 1961, 308); *Для мене це присуд одвічної долі — Кохать твої кучері з доброї волі* (Крим., Вибр., 1965, 285);* У порівн. *Як останній присуд, пролунали постріли двох гармат від штабу Косінського* (Ле, Наливайко, 1957, 98); // Чиє-небудь рішення про покарання когось. *До мундира його пришпилено записку: «Зрадник Кобильський розстріляний за присудом губкому Комуністичної партії (більшовиків). Присуд виконав Петерс»* (Бурл., М. Гонта, 1959, 202); *Він бачив, як вели злодія, як курінний оголосив йому свій присуд* (Добр., Очак, розмир, 1965, 69).

2. *кого, чий, який, перен.* Категоричне судження про що-небудь, оцінка чогось, авторитетна думка про щось. [В а с и л ь *(до друзів):*] *Від того чи іншого вашого присуду мала залежати дальша моя діяльність, її напрямок* (Сам., II, 1958, 102); [Р і ч а р д *(до Антоніо):*] *Не знаєте, як дорогий для мене і присуд ваш, і кожне ваше слово!* (Л. Укр., III, 1952, 116); *Крайнюк притих, наче зів'яв, але сторожко дослухається, жде присуду, який йому зараз винесе лікар Заброда* (Кучер, Голод, 1961, 172); *Гоголь уже скінчив читати. Склав акуратно свої записи й стурбовано поглядав на Пушкіна. Настала вирішальна хвилина: який буде присуд Пушкіна?* (Полт., Повість.., 1960, 601); *Літературознавчу оцінку не можна вважати остаточним присудом, який прийдешнім поколінням лишень доведеться повторювати: вона максимальною мірою прагне об'єктивності, неминуче залишаючись в певних межах суб'єктивного* (Рад. літ-во, 11, 1971, 30).

Оголо́шувати (вино́сити *і т. ін.*) **прйсуд** — категорично оцінювати кого-, що-небудь. *У поемі «Смерть*

Гамлета» Бажан виступає войовничим партійним художником, що спирається на точне знання закономірностей суспільного розвитку. Він оголошує нещадний присуд всяким теорійкам про «надкласовість» інтелігенції (Іст. укр. літ., II, 1956, 126); *Не просто спостерігає* [письменник] *і реально відбиває життя, а виносить над ним свій присуд, дає свою оцінку подіям і героям* (Рад. літ-во, 3, 1957, 118); **То́ном [сува́рого] при́суду** — дуже категорично.— *Вам доведеться вдатися до нашого командування,— тоном суворого присуду мовила Марія.— Можливо ваше каяття візьмуть до уваги* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 163).

3. Рішення якого-небудь органу; ухвала.— *Ми, князю, не винні, що була така воля й присуд високого сейму. Ми не маємо права зрікатися його присуду..,— промовив князь Домінік* (Н.-Лев., VII, 1966, 229); *Тарас наче бачить натовп народу на площі; от вийшли єзуїти ченці, читають присуд Ватікану* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 340); // *також у сполуч. із сл.* громада, народ, народний *і т. ін.* Постанова більшості певного колективу. [Річард:] *А в чім, по-вашому, громадська воля?* [Кемблъ:] *А в тім, що ні король, ні парламент ламать не сміє присуду громади* (Л. Укр., III, 1952, 26).

4. *рідко.* Те саме, що **прису́дження.** *Софія Федорівна пише, що товариство згоджується.. заснувати журі задля присуду премії* (Мирний, V, 1955, 425).

ПРИСУ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **присуди́ти.** *Ридає, все на світі загубивши, присуджена до кари злочинниця* (Гр., I, 1963, 401); *Під величезною липою стіл, засланий червоним сукном.., біля яблуні — взяте у чохол знамено, яке присуджене артілі за те, що вона виборола першість у змаганні* (Тют., Вир, 1964, 398); // **прису́джено,** *безос. присудк. сл. Явдоху Гонту було присуджено до десяти років каторжної тюрми* (Донч., III, 1956, 14); *Гроші, звичайно, присуджено з Семена, а що Семен не мав чим заплатити, то продали три морги родючої землі* (Коцюб., I, 1955, 127); *Бронко вирішив, що тільки-но почнуть грати.., він шмигне з залу і тоді — шукай вітра в полі. Та першому «фантові» присуджено продекламувати* (Вільде, Сестри.., 1958, 234); — *Раз уже присуджено тобі бути головою всього Війська, то просимо прийняти нашу супліку* (Добр., Очак. розмир, 1965, 123).

2. *у знач. прикм., рідко.* Який судився кому-небудь. *Скільки крові, сліз, чорнила, поту Буде* [поет] *ще немарно й марно лить! Та свого присудженого льоту Відтепер не знизить ні на мить* (Бажан, Роки, 1957, 287).

ПРИСУ́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присуди́ти, прису́джувати.** *Присудження премій буде провадитись щорічно* (Донч., VI, 1957, 591); *Встановлення і присудження премій імені Т. Г. Шевченка — ще один яскравий вияв торжества ленінської національної політики* (Мист., 2, 1962, 7).

ПРИСУ́ДЖУВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **прису́джувати;** // **прису́джувано,** *безос. присудк. сл. Присуджувано премії. Я тріумфував, бо всі ті костюми, яким я присудив премії, якраз дістали їх* (Коцюб., III, 1956, 193).

ПРИСУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРИСУДИ́ТИ,** суджу́, су́диш, *док., перех.* 1. *кого на що, до чого, кому що, також з інфін.* Визнаючи когось винним, встановлювати йому яку-небудь міру покарання (про суд). *Зійшлися судді, стали розбирать: Коли і як воно, і що їй* [щуці] *присудити?* (Гл., Вибр., 1951, 90); *Невдовзі вивели й інших засуджених.. Одну тільки Марію Кожушну присудили на три роки умовно і з-під варти звільнили* (Головко, II, 1957, 185); — *Оце вона і є — Горпинка.. Таке діло вийшло, що матір її, значить, Явдоху Гонту, на каторжні роботи присудили...* (Донч., III, 1956, 15); // *з інфін.* Вирішувати покарати когось в якийсь спосіб. *Як зійшлися всі панове до їдної кімнати, Присудили Кармелюка на Сибір віддати* (Укр.. думи.., 1955, 249); *Князь присудив стяти Юрушеві голову, але Богаза випрохала в батька йому життя* (Н.-Лев., III, 1956, 303); *Січові братчики присудили провчити його дубцями і відпустити на покаяння* (Стельмах, Хліб.., 1959, 18).

2. Виносити рішення про сплату, передачу чого-небудь комусь (про суд та інші установи).— *Позивайся з ним* [з мужиком]; *ну, присудять штраф. Та що з того? Хати в нього не візьмеш — не можна; земля не його; худоби також не руш* (Коцюб., I, 1955, 462); *Волость присудила Лаврінові та матері батьківське добро, бо Карпо вже забрав свою частку ще за життя батька* (Н.-Лев., II, 1956, 357); — *Ви знаєте, що суд по закону присудив мені мою землю. — Суд і закон, пане, почався у вашому палаці,— понуро перебив його дід Дунай* (Стельмах, I, 1962, 355); *Іде* [баба] *і кляне свою невістку, що витолочила в неї траву, що ніяк од неї вона не відбере півклуні, що їй присудила районова земельна комісія* (Вишня, I, 1956, 65); // *також з інфін., розм.* Обмірковуючи, обговорюючи чиюсь долю, поведінку і т. ін., вирішувати що-небудь.— *Слухай, хлопче,— мовив до нього війт, коли його привели до громадської канцелярії. — Громада присудила, щоб ти жив у мене* (Фр., IV, 1950, 44); *Оришка весело оповідала Христі,.. як одній жінці за крадіжку молока присудили цілий вік носити на шиї невеличкий глечичок* (Мирний, III, 1954, 335); *Пішла вона до сусідів Поради просити... Присудили сусідоньки У наймах служити* (Шевч., I, 1963, 228); *Піхтір має здавати лекцію по історії, і товариство присудило йому не йти сьогодні після обіду на лід, а сісти за роботу* (Вас., I, 1959, 164).

3. Виносити рішення про присвоєння якого-небудь звання, вручення нагороди, премії і т. ін. кому-, чому-небудь. [Енгельгардт *(тисне руку Шевченкові):*] *Вам присудив учений наш конклав Високе академіка звання, І радий я вітати вас душевно* (Коч., III, 1956, 195); *В 1906 р. Харківський університет присудив Франкові ступінь почесного доктора російської словесності* (Рад. літ-во, 3, 1957, 54); *Журі Всесоюзного конкурсу імені Миколи Островського присудило.. другу премію за кращий твір про радянську молодь луганському письменникові В. Титову — автору широковідомої повісті «Всім смертям на зло»* (Вітч., 9, 1968, 223).

ПРИСУ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **прису́джувати.** *Уряд Української РСР у травні 1961 року прийняв постанову про встановлення щорічних премій імені Т. Г. Шевченка, які будуть присуджуватись за видатні досягнення в галузі літератури і мистецтва* (Мист., 2, 1962, 7); *Щороку до Дня преси — 5 травня — за кращі журналістські твори присуджуються премії імені Я. О. Галана* (Веч. Київ, 6.III 1967, 2).

ПРИСУДИ́ТИ *див.* **прису́джувати.**

ПРИСУДКО́ВИЙ, а, е, *грам.* Стос. до присудка; предикативний. *При великій кількості супроводжуючих підмет або присудок залежних слів логічна пауза між підметовою та присудковою частиною стає обов'язковою, хоч ніяким розділовим знаком вона не відмічається* (Худ. чит.., 1955, 99); *Форми на* ***-но, -то*** *завжди виконують присудкову функцію* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 33); *Присудкове підрядне речення.*

△ **Присудко́ве сло́во** — невідмінюване слово із значенням стану, що виступає як головний член у безособовому реченні. *На означення раптової, несподіваної чи дуже швидкої дії Котляревський широко вживає незмінні*

присудкові слова, що наближаються своїм значенням до дієслівних форм минулого часу однóкратного доконаного виду (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 162).

ПРИСУДКÓВІСТЬ, вості, *ж., грам.* Властивість присудка; предикативність. *З повнозначними частинами мови змикаються також безформні, незмінні слова, що служать для виявлення присудковості* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 295); *Потебня, розглядаючи питання про прикладку, висовував на перший план те, що вона поєднує з функцією означення певний елемент присудковості (предикативності)* (Мовозн., VII, 1949, 52).

ПРИ́СУДОК, дка, *ч., грам.* Один із двох головних членів двоскладного речення, що означає дію або стан предмета, вираженого підметом; предикат. *Простий присудок виражається, як правило, особовою формою дієслова (напр. «Я пишу»)* (Сл. лінгв. терм., 1957, 140); *Своєрідна в Головка.. будова фрази. У нього багато інверсій, присудок часто стоїть на першому місці* (Укр. літ., 10, 1957, 90).

ПРИСУКА́ЛЬНИК, а, *ч.* У текстильному виробництві — робітник, який присукує нитку, пряжу.

ПРИСУКА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **присука́льник.**

ПРИСУКА́ТИ *див.* **прису́кувати.**

ПРИСУКА́ТИСЯ *див.* **прису́куватися.**

ПРИСУ́КУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **прису́кувати.**

ПРИСУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРИСУКА́ТИ,** присучу́, прису́чиш *і* присука́ю, присука́єш, *док., перех., спец.* Зсукуючи, приєднувати, прикріплювати. *Як шиєш мережку, так нитку до нитки треба присукувати, щоб вузлика не було* (Сл. Гр.); *В круговому в'язанні вузли залишаються на виворотi, але при виготовленні манжетів, комірців, поясів та всіх інших деталей кінчики ниток присукують для створення гладенької поверхні з обох боків* (В'язання.., 1969, 30).

ПРИСУ́КУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ПРИСУКА́ТИСЯ,** прису́читься *і* присука́ється, *док., спец.* 1. Зсукуючись, приєднуватися, прикріплюватися. *Чогось ніяк нитка не присукується* (Сл. Гр.).

2. *тільки недок.* Пас. до **прису́кувати.**

ПРИСУ́НЕНИЙ *див.* **прису́нутий.**

ПРИСУ́НУТИ *див.* **присува́ти.**

ПРИСУ́НУТИЙ, ПРИСУ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прису́нути.** *В маленькій майстерні — тільки два столи. Один присунутий до вікна* (Мушк., Серце.., 1962, 276); *Кімнатка старого Гільзе. Ліворуч віконце, перед ним верстат, праворуч ліжко, а до ліжка близько присунений стіл* (Л Укр., IV, 1954, 245); // **прису́нуто, прису́нено,** *безос. присудк. сл. До картини було присунуто стілець, і за знаком матушки Раїси Санька злізла на нього* (Донч., III, 1956, 28).

ПРИСУ́НУТИСЯ *див.* **присува́тися.**

ПРИСУРГА́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док., діал.* Приволоктися.— *Чи не прокляті тобі відьми! Й присурганились, неначе їм зумисне хто дав знати за наш бал,— сказав з злістю Прушинський* (Н.-Лев., II, 1956, 69).

ПРИСУСІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРИСУСІ́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех., розм., рідко.* Привласнюючи щось, приєднувати до свого. — *А в бідної Параски — що?.. Не присусідив Кавун останній загонець поля? — пригадав з другого вікна Клим Загоруйко* (Козл., На переломі, 1947, 140).

ПРИСУСІ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ПРИСУСІ́ДИТИСЯ,** джуся, дишся, *док., розм.* Сідати біля кого-небудь, поряд з кимсь. *У поїзд, що йшов на Ростов, сіла молода гарненька черничка.. До неї зразу ж присусідився молодий офіцерик з перев'язаною рукою* (Бурл., М. Гонта, 1959, 206); * Образно. *Так мане* [манить] *та невідома далечінь за горою, що вся загорілася, аж палає рожевим полум'ям. Від неї й той край степу червоніє, що присусідився до неї* (Мирний, IV, 1955, 321); *Дві кіски, як і в більшості сільських дівчат, закладені підковою.. Різко окреслений, з родимкою, що присусідилася до верхньої губи, рот* (Логв., Давні рани, 1961, 137); // Приєднуватися до кого-небудь, до гурту. *Воно* [дівча] *все присусіджується до мами і вкупі з нею ходять то в музей, то по магазинах* (Л. Укр., V, 1956, 259); *Наш Олексій почав уже курити, тільки ж потай миру. Раз у неділю ввечері зусміливсь* [насмілився] *виставити кінець чубука з кишені та й присусідивсь до ровесників* (П. Куліш, Вибр., 1969, 288); *В тому кутку* [камери], *де вже присусідився мій напарник, сиділа купка, чоловік десять — п'ятнадцять вусатих дядьків у сірих полотняних сорочках* (Збан., Єдина, 1959, 116); // Встановлювати з ким-небудь зв'язок; зближатися з кимсь. *Почав Гава міркувати, як би їм найлегше присусідитися до того всевладного в домі панича, і надумав оту штуку* (Фр., III, 1950, 398); // Прилаштовуватися де-небудь, використовуючи щось чуже. *Різні прийоми і особливості були у наших рибалок. Дехто, приміром, любив міняти місця і присусіджуватись до чужих принад, із чого, одначе, не виникало великих суперечок, а все більше сходило на жарти* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 44).

ПРИСУСІ́ДИТИ *див.* **присусі́джувати.**

ПРИСУСІ́ДИТИСЯ *див.* **присусі́джуватися.**

ПРИСУ́ТНІЙ, я, є. 1. Який перебуває в якому-небудь місці в певний час; протилежне в і д с у т н і й. *Кандидати в члени ЦК присутні на засіданнях Пленумів ЦК з правом дорадчого голосу* (Статут КПРС, 1971, 17); [К о р е н є в:] *Це дуже добре, що якраз присутній Борис Іванович. Бо справа ця стосується, напевно, і його* (Дмит., Драм. тв., 1958, 373); *Кумиш, як жінка, не могла бути присутньою при обмиванні небіжчика. Але вона до останньої хвилини не відходила од нього* (Тулуб, В степу.., 1964, 20); // *у знач. ім.* **прису́тні,** ніх, *мн.* Ті, хто перебуває в якому-небудь місці в певний час. *За кожним разом, коли вимовляв* [Мустафа] *з неможливим акцентом французькі слова, повертавсь на всі боки та позирав на присутніх* (Коцюб., II, 1955, 136); *Серед присутніх переважала молодь* (Вільде, Сестри.., 1958, 463).

2. Який є, існує в чому-небудь, десь; наявний. *Поезія М. Рильського, перш за все, розумна, мисль поета присутня в кожному рядку, в кожній картині і явищі, події і предметі* (Мал., Думки.., 1959, 12); *Єдність і дружба наших братніх народів — це те, що присутнє в серці кожної радянської людини* (Тич., III, 1957, 502); *Пісня, прислів'я, приказка, дотеп, жарт, казка, легенда незмінно присутні в українській комедії, вони є органічними елементами твору* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 89).

ПРИСУ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Чиєсь перебування в якому-небудь місці у певний час; протилежне в і д с у т н і с т ь. *При обговоренні питання про прийом у партію присутність рекомендуючих не обов'язкова* (Статут КПРС, 1971, 8); *Коли їздив* [пан Адам] *з дамами, то сама його присутність, особливо ж у домах, де були панни, побільшувала пожертвування* (Кобр., Вибр., 1954, 144); *Всі запрошені радо дали згоду вшанувати своєю присутністю їх родинне торжество* (Смолич, Мир.., 1958, 39).

2. Наявність, існування чого-небудь у чомусь, десь. *Всі згоджувалися, що тільки хвіст становить безперечну прикмету відьми і лиш присутність або відсутність його у Параскіци може покласти якийсь кінець справі* (Коцюб., I, 1955, 280); *У вугра «нюх» такий, що він відчуває присутність одного грама спирту, розчиненого у воді... Ладозького озера!* (Знання.., 6, 1965, 8); *Століт-*

тя тому цей газ [гелій] *виявили в кратері вулкана, а трьома роками раніше встановили його присутність на Сонці* (Хлібороб Укр., 3, 1970, 47).

◇ **В прису́тності:** а) при наявності кого-небудь десь; при наявності певної кількості людей. *Читала я в тутешньому Літературному товаристві, в присутності 120 осіб* (Л. Укр., V, 1956, 282); *Критика, як відомо, найбільш дійова, коли вона висловлюється в присутності товаришів, колективу* (Ком. Укр., 2, 1970, 13); *Розмова відбувалась у присутності прибулих* (Головко, II, 1957, 537); б) *(канц.)* при яких-небудь свідках. «*Тисяча дев'ятсот п'ятого року... жовтня місяця ми, нижчепідписані селяни-власники села Медвин,.. в присутності свого законного старости Окуня Дениса, сина Володимирового, постановили*» (Стельмах, I, 1962, 626); в) при наявності чого-небудь у чомусь; за допомогою чогось. *У присутності деяких каталізаторів температура дисоціації води може значно знизитися* (Наука.., 6, 1967, 15).

ПРИСУ́ТСТВЕНИЙ, а, е: **Прису́тствене мі́сце** — у дореволюційній Росії — урядова установа; // Приміщення, де містилась така установа.

ПРИСУ́ТСТВІЄ, я, *с.* У дореволюційній Росії — урядова установа. *Мирові посередники повіту становили* [після 1861 р.] *повітовий з'їзд на чолі з повітовим предводителем дворянства. Дальшим ступенем було губернське у селянських справах присутствіє, яке підлягало губернаторові* (Іст. УРСР, I, 1953, 480); *Не вигоріло діло раз, то навряд, щоб вигоріло вдруге після стількох років тяганини по судах і присутствіях* (Стельмах, I, 1962, 303); // Приміщення, де містилась така установа. *На моїх очах у некрутському присутствії виголили йому лоб, одягли москалем, а там знов погнали, не знаю вже куди* (Стор., I, 1957, 216).

ПРИСУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **присука́ти, прису́кувати.**

ПРИСУ́ШЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **присуши́ти.** *Повернувся старий уже забрьоханий поталими снігами, обвіяний і наче аж присушений, як тараня, передвесінніми вітрами* (Ле, Наливайко, 1957, 129); * Образно. *Присушений паперами і чужою горілкою, писар, в картатих панських галанцях, щось вичитував з паперів і раз од разу питально поглядав на старшину* (Стельмах, I, 1962, 211).

2. *у знач. прикм.* Який трохи присушився, підсох. *Новиков щільно прикладає вухо до присушеної трави* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 571).

ПРИСУШИ́ТИ *див.* **прису́шувати.**

ПРИСУШИ́ТИСЯ *див.* **прису́шуватися.**

ПРИСУ́ШУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **прису́шувати.** *Присушування грибів на сонці.*

ПРИСУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРИСУШИ́ТИ,** сушу́, су́шиш, *док., перех., розм.* 1. Те саме, що **підсу́шувати.** *Присушувати гриби.*

2. За марновірними уявленнями —чарами привертати когось до себе; примушувати когось страждати від кохання. *Так і норовлять* [хлощі] *присушити когось. Аж тяжко дивитися, що з цією Зосею робиться...* (Стельмах, I, 1962, 256).

ПРИСУ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ПРИСУШИ́ТИСЯ,** су́шиться, *док., розм.* 1. Те саме, що **підсу́шуватися** 1. *Гриби присушилися добре.*

2. *тільки недок.* Пас. до **прису́шувати.**

ПРИСХНУ́ТИ *див.* **присиха́ти.**

ПРИСЯ́ГА, и, *ж.* Урочиста офіційна обіцянка додержувати певних зобов'язань, клятва вірності якій-небудь справі. *Після молебня та присяги почались вибори* (Мирний, I, 1949, 382); *Іде присяга. Присягає Вітчизні відданий моряк* (Нагн., Пісня.., 1949, 63); *Володимир Ілліч разом з червоноармійцями Замоскворіччя повторював слова першої присяги революційної армії* (Ком. Укр., 2, 1970, 26); * У порівн. *Знайомі слова зазвучали..по-новому, як схвильована присяга* (Донч., Шахта.., 1949, 135); // Урочиста обіцянка, часто підкріплена згадуванням чогось дорогого, священного для того, хто обіцяє. *Василь Опанасович покликав Симона у господу й привселюдно взяв з нього присягу, що в дорозі не нап'ється* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 104); *Я повинен був слухати його скарги і присяги, що він «кине все і поїде до більшовиків»* (Кулик, Записки консула, 1958, 161); // Запевнення у правдивості сказаного, у вірності в коханні і т. ін. [Р у ф і н:] *Я знаю, ти без присяги повіриш, що я не зрадник* (Л. Укр., II, 1951, 444); *Ей, не люби мене, дівчино! Як хочеш любощів речистих,.. Присяг, заклять і зітхань* (Фр., XIII, 1954, 149); *Ярмо шлюбних обов'язків не вабило вашу артистичну натуру, либонь думка про якусь присягу, наче примус в любові, ображала вас* (Л. Укр., III, 1952, 699).

Дава́ти (да́ти, склада́ти, скла́сти, зложи́ти, прийма́ти, прийня́ти, прино́сити, принести́ *і т. ін.)* **прися́гу:** а) давати урочисту офіційну обіцянку додержувати певних зобов'язань, клястися у вірності якій-небудь справі. *Дати присягу — значить, на тортури і на смерть піти з нею* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 135); *Черниш народився в ту зиму, коли країна прощалася з Іллічем.., коли люди старшого покоління складали присягу на вірність ленінським заповітам* (Гончар, III, 1959, 131); *Скоро-скоро,.. ставши на коліно під полум'яним стягом, складе присягу на вірність народній справі юна розвідниця* (Юхвід, Оля, 1959, 324); [Г о л о с п о к л и к а ч а:] *Руфін покірність хай докаже: присягу імператору хай зложить* (Л. Укр., II, 1951, 534); *В цей день я прийматиму присягу* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 15); *Старі бійці й молоді ленінці приносять присягу на вірність заповітам вчителя* (Еллан, II, 1958, 24); б) урочисто обіцяти що-небудь, часто згадуючи щось дороге, священне для себе, запевняти у правдивості сказаного, у вірності в коханні і т. ін. *В Акермані отаман пішов з рибалками в поліцію, взяв пашпорт на літо й дав присягу, що він не зачепить того добра, що викине море на берег, і зараз передасть на кордон* (Н.-Лев., II, 1956, 67); *Даремне хотіла я арфу свою почепити На віттях плакучих смутної верби І дати велику присягу, що в світі ніхто не почує Невільничих співів моїх* (Л. Укр., I, 1951, 131); **Держа́тися (доде́ржувати, доде́ржати** *і т. ін.)* **прися́ги** — бути вірним своїм обіцянкам.— *Та бог з тобою, Денисе!.. буду держатись присяги і тебе не попрекну* [попрікну] *ні у чім* (Кв.-Осн., II, 1956, 415); — *А навіть як ми заключимо* [укладемо] *з ними спокій, то чи ви певні, що вони будуть додержувати присяги?* (Фр., IV, 1950, 97); **Запевня́ти (запе́внити, сві́дчити, засві́дчити, пока́зувати, показа́ти** *і т. ін.)* **під прися́гою** *(заст.* **з-під прися́ги**) — говорити щонебудь, запевняти в чомусь когось, присягаючи. *Цар вислав на Красну площу бояр, які від його імені під присягою запевнили, що Морозов буде усунутий від управління* (Іст. СРСР, I, 1956, 175); *Люди.. показали, що твій Левко воряжка* [злодюжка] (Кв.-Осн., II, 1956, 288); **Зама́ти (поламáти, пору́шити** *і т. ін.)* **прися́гу** — не додержати даної урочистої обіцянки, порушити клятву.— *Я присягу зламала! Я божила тобі вірність* [божилася у вірності], *а з Іваном полюбилася* (Март., Тв., 1954, 156); «*Як же з ними* [товаришами] *розв'язатись? .. присягу поламати?*» *Од такої думки знову обхопить його сум* (Мирний, I, 1949, 345); — *Значить, ви порушили в бою присягу? — підносячи голос до урочистого звучання, мовив Андрій.. Сержант не відповів* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 201); **Приво́дити (привести́**

і т. ін.) до **присі́ги** (*заст.* **к присі́зі**) *кого;* **Підво́дити (підвести́) під присі́гу** *кого;* **Прийма́ти (прийня́ти) присі́гу** *у кого, від кого* — брати у кого-небудь урочисту офіційну обіцянку додержувати певних зобов'язань, клятву бути вірним якій-небудь справі.— *Сомка вибрали одностайно гетьманом у Козельці?— Одностайно,— каже* [Василь Невольник],— *і сам преосвященний Методій був там і до присяги козаків приводив* (П. Куліш, Вибр., 1969, 57); — *Я тебе до присяги привів, що ти будеш вірний..* [Речі] *посполитій* (Метл. і Кост., Тв., 1906, 126); *Пан писар збив людей чимало, поприводив їх до присяги і зібрав до волості* (Кв.-Осн., II, 1956, 267); *Всіх* [латинців] *в мундири нарядивши, К присязі зараз привели* (Котл., I, 1952, 187); *За Брянським Багіров справді, не вагаючись, пішов би в вогонь і воду. Брянський приймав від нього присягу,.. Брянського сама Батьківщина призначила йому в командири* (Гончар, III, 1959, 188); **Сме́ртна присі́га** *див.* **сме́ртний; Става́ти (ста́ти) під присі́гу — присягати на** вірність кому-, чому-небудь. — *Довіряєте ви його слову, панове, чи може хай стане він під присягу?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 195).

ПРИСЯГА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **присяга́ти** і **присяга́тися.**

2. Те саме, що **присі́га.** *Вона на всі його.. присягання має тільки одну й ту саму відповідь: «Іди своєю дорогою, а мені дай спокій»* (Вільде, Сестри.., 1958, 328).

ПРИСЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИСЯГНУ́ТИ** *і* **ПРИСЯГТИ́,** гну́, гне́ш; *мин. ч.* присягну́в, ну́ла, ло *і* прися́г, ла́, ло́; *док.* 1. *неперех.* Давати присягу (у 1 знач.). *Як ми Енею присягали, для його служби жизнь* [життя] *оддали* (Котл., I, 1952, 222); *Громада глухо присягає. Заприсягла. Питає суд: — Тепер скажіте, християни, Хто отруїв його?* (Шевч., II, 1963, 248); *Приймали там мене в селі До комсомольських лав, І я на сонячній землі Вітчизні присягав* (Нагн., Вибр., 1957, 23).

Присяга́ти (присягну́ти, присягти́) на ві́рність — давати присягу бути вірним, віддано служити кому-небудь. — *Косінський перед тим, як очолити це бунтарське рушення, мав таємні зносини з турецьким султаном і присягав на вірність* (Ле, Наливайко, 1957, 39); *Щорс схвильований підвівсь.. Він Іллічу в житті своїм На вірність присягав довічну* (Шер., Щастя.., 1951, 161).

2. *перех. і неперех.* Твердо обіцяти кому-небудь здійснити щось, підкріплюючи обіцянку якоюсь клятвою; клястися. *Ой сусіде, сусідоньку, дай за мене дочку, Присягаю, що не буду пити горілочку* (Коломийки, 1969, 247); *Аниця присягала, що відробить* [попові] *та на толоку ходитиме* (Март., Тв., 1954, 47); *Андрій кинувся до панночки і підняв її.— Ти не помреш! Присягаю моїм народженням!* (Довж., I, 1958, 246); *Говорили, що Іван Антонович присягнув скинути її* [плащ-палатку] *тільки після повної капітуляції ворога* (Гончар, III, 1959, 244); *Я запропонував, щоб кожен з нас присягнув тут, що поки нас не визволить Червона Армія, ми будемо справжніми мужчинами, ніколи не будемо плакати і не матимемо жалю в серці до ворога* (Сміл., Сашко, 1957, 97); *Мирослава присягла, що буде твоєю, і Мирослава зуміє додержати присяги* (Фр., VI, 1951, 33); // Переконувати, запевняти кого-небудь у правдивості чогось. [К у з ь м і н:] *Товариш комісар! я присягаю вам: Його вогнем відрізали від нас.* [С п а р т а к:] *Вогонь не може розлучити друзів* (Дмит., Драм. тв., 1958, 14); — *А я присягну, що то ти відьма. Я знаю, що ти ходила гола навкруг хати з макітрою на голові* (Март., Тв., 1954, 62); *Старший сержант Онищенко, парторг роти, не сходячи з місця, присягнув, що «більше цього не буде»* (Гончар, III, 1959, 199); — *Перший раз такого Голуба бачу. Я би присяг, що се Вудвуд* (Фр., IV, 1950, 106); // Давати присягу у вірності в коханні, в подружньому житті. *Не раз тобі я казала, що любого мужа маю, Йому в церкві присягала і присяги не зламаю* (Пісні та романси.., II, 1956, 49); *Я люблю твого сина, я присягла з ним жити і йому служити* (Фр., VI, 1951, 135); // *кого, діал.* Вінчати. *Маруся Гобликова через тиждень виходить заміж.. — Кажуть, що піп присягне їх без виголосків* [не оголошуючи] (Томч., Жменяки, 1964, 145).

Присяга́ти (присягну́ти, присягти́) бо́гом (не́бом *і т. ін.)* — божитися. *Вже й клянеться* [чумак] *на чім світ, Богом присягає...* (Рудан., Тв., 1959, 201); — *Серденько-дівчино.. Клянусь тобі місяцем, зорями, Присягаю небом, землею і пеклом, Що не буде іншої між нами!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 327).

ПРИСЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРИСЯГНУ́ТИСЯ** *і* **ПРИСЯГТИ́СЯ,** гну́ся, гне́шся; *мин. ч.* присягну́вся, ну́лася, лося *і* прися́гся, ла́ся, ло́ся; *док., розм.* 1. Твердо обіцяти кому-небудь здійснити щось, підкріплюючи обіцянку якою-небудь клятвою; клястися. — *Пам'ятаю, як я присягавсь: помщуся, люто помщуся* (Коцюб., I, 1955, 144); *Юнаки присягались в труді — у зорі і райдуги край одягнути, в степах збудувати міста молоді* (Нагн., Пісня.., 1949, 23); *Княгиня завжди вбачала в мені якогось генія і присягалась, що зробить з мене вчену людину* (Минуле укр. театру, 1953, 17); — *Допоможи ще раз. Присягаюся бородою пророка, що більше ніколи не буду тобі докучати своїми справами, тільки врятуй Кульжан...* (Тулуб, В степу.., 1964, 371); *Коли народ усім своїм життям Присягся діло праве боронити,— Його ніяким не розбить громам І жодним океанам не залити!* (Рильський, II, 1960, 183); // Переконувати, запевняти когонебудь у правдивості чогось.— *Та я вас і пальцем не торкну, побила б мене свята земля, коли брешу. При свідках присягаюсь...* (Коцюб., I, 1955, 48); *Яснопільський дячок Діонісій, вихиливши, щоправда, перед тим куманець медку, присягався, що на власні вуха чув, як у ніч під Новий рік півень тричі заспівав...* (Рибак, Помилка.., 1956, 10); — *Їй же богу, не брешу! А щоб же мені руки поодсихали, щоб мені губи повигнивали, щоб я дитини своєї не побачила, коли я брешу! — присяглась Онилька* (Григ., Вибр., 1959, 47); *Одного разу у нього побачили відірване від шапки вухо, і він перед бійцями, перед старшиною присягся, що то йому відкусив ротний кінь* (Тют., Вир, 1964, 490); // Давати присягу вірності в коханні, в подружньому житті. *Ти присягався, що я твоя буду,— Тепер мене покидаєш, іншої шукаєш* (Чуб., V, 1874, 45); *Лист був як лист. Дівчина присягалася у своїй вірності, писала, що образ Усмана весь час стоїть перед нею, сниться їй* (Гончар, Маша.., 1959, 12).

Присяга́тися (присягну́тися) бо́гом (Христо́м, хресто́м *і т. ін.)* — те саме, що **Присяга́ти (присягну́ти) бо́гом (не́бом** *і т. ін.) (див.* **присяга́ти**). *Як стали гомоніти по селу про голову й писаря, Грицько.. сповістив про це Христю й Христом-богом присягався, що те діло не втекло Чіпчиних рук* (Мирний, I, 1949, 297); — *Присягаюся хрестом!* (Довж., I, 1958, 243); **Присяга́тися (присягну́тися) собі́** — приймати яке-небудь тверде рішення; давати собі слово у чомусь. *Політрукові він теж не признався і тепер присягався собі, що ніхто не знатиме про його болячку, бо то ж ганьба і сором* (Трубл., I, 1955, 62); *Він забувся, як недавно присягався собі не їхати додому.. Він вискочив на вулицю і побіг до трамвайної зупинки* (Тют., Вир, 1964, 58).

2. Те саме, що **присяга́ти** 1. *Коронний гетьман Микола Потоцький.. обіцяв від імені короля повернути Україні потоптані права.. Гомоніла старшина і козаки.*

[О с т р я н и ц я:] *Присягнися...* [П о т о ц ь к и й:] *Присягаю* (Довж., I, 1958, 273); * У порівн. *Замовкли хлопчики навік.. Червоний стяг печально ник, мов присягався...* (Сос., II, 1958, 405).

ПРИСЯГНУ́ТИ *див.* **присяга́ти.**

ПРИСЯГНУ́ТИСЯ *див.* **присяга́тися.**

ПРИСЯГТИ́ *див.* **присяга́ти.**

ПРИСЯГТИ́СЯ *див.* **присяга́тися.**

ПРИ́СЯДКА, и, *ж.* Присідання (в танці) з викиданням то одної, то другої ноги вперед або вбік. *Перший* [дід] *присядку веде, Об землю міцно креше.., А другий вслід йому іде* (Мал., Звенигора, 1959, 242); *Уся сцена ніби ожила у веселому танці.. Хвацько, з вогником виконують парубки одчайдушні присядки* (Мист., 4, 1960, 16); *Значна частина рухів російських, українських та білоруських танців має.. спільні назви (змінений крок, доріжка,.. повзунець, присядка і т. ін.)* (Нар. тв. та етн., 4, 1964, 39).

У при́сядку; У при́сядки — навприсідки. *А я в скоки та у боки, у присядки та у долоні* (Чуб., V, 1874, 1143); *Отець Маркіян підняв підрясник і пішов у присядку* (Десняк, Вибр., 1947, 92).

ПРИ́СЯДОМ, *присл., розм.* Те саме, що **навприсі́дки.** *А він присядом до мене — Боком я до нього...* (Ус., І сьогодні.., 1957, 200).

ПРИСЯ́ЖНИЙ, а, е. 1. *заст.* Який присягнув (у 1 знач.) кому-небудь.— *Лоб вибритий,— се ознака, мов печать на мені, що я вже присяжний чоловік, царський слуга* (Кв.-Осн., II, 1956, 388); *// у знач. ім.* **прися́жний,** ного, *ч.* Те саме, що **Прися́жний засіда́тель.** *Вибрано присяжних: двоє мужиків, чотири міські крамарі, а то якісь панки-урядовці* (Гр., II, 1963, 307); *Присяжні радились недовго* (Донч., III, 1956, 14); *// у знач. ім.* **прися́жний,** ного, *ч.* У Західній Україні (до 1939 р.) — помічник сільського старости. *Двері отворилися* [відчинилися], *і ввійшла в хату пресвітла власть громадська: десятник і присяжний* (Фр., III, 1950, 198); *В громадській канцелярії сидів.. війт коло вікна за столом, а Семен.. і присяжний подальше на ослоні* (Март., Тв., 1954, 64).

△ **Прися́жний засіда́тель** — у буржуазному суді — особа, що на певний час залучається до участі в розгляді справ. *До реформи* [1864 р.] *суд був становим, закритим і підлягав владі губернатора. Тепер судочинство відбувалося з участю сторін, винність або невинність підсудного встановлювали присяжні засідателі, що підбиралися з імущих верств населення* (Іст. УРСР, I, 1953, 481); **Прися́жний пові́рений** — у дореволюційній Росії — офіційна назва адвоката (після 1864 р.).— *А сюди ж як потрапили? — Через присяжного повіреного Бардовського. Він виступав у нас на процесі, захищав... Симпатичний чоловік* (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 180); *У самарському суді Володимир Ілліч, будучи помічником присяжного повіреного, захищав знедолених селян* (Ком. Укр., 12, 1969, 13); **Прися́жний суддя́** — те саме, що **Прися́жний засіда́тель.** *Блищала полірована під явір лава присяжних суддів, мов дзеркало* (Фр., VI, 1951, 266); **Суд прися́жних** — суд, у якому беруть участь присяжні засідателі. *Поки що судять нас на землі трибунали і суди присяжних, які й дають не раз за різні політичні злочини по 10 та 15 років підсудному* (Козл., Щури.., 1956, 117); *— Мене також оглядали судові лікарі,— сказав один молодик,— це було тоді, коли я.. попав під суд присяжних* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 32).

2. *розм., також жарт.* Завзятий, запеклий.— *Троянець я, Еней одважний, Латинців ворог я присяжний,— Еней так з човна закричав* (Котл., I, 1952, 201); *За «Бідних людей»* [переклад] *він мене так захвалив, що я вже думаю, чи не стати мені присяжним українським перекладачем?* (Л. Укр., V, 1956, 59); [Н а с т я:] *Щойно дзвонив П'ятиокий. Приготував для тебе якийсь сюрприз. Зараз прибіжить.. Твій улюблений друг і присяжний критик* (Дмит., Драм. тв., 1958, 483).

ПРИСЬОРБНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех., розм.* Однокр. до **присьо́рбувати.** *Знов присьорбнув* [Рустам] *чаю, куточком ока простежив за Саїдом, який своєю байдужістю починав лякати таджика* (Ле, Міжгір'я, 1953, 132); *Варити кашу вожак чабанський береться лише в особливих випадках, але коли вже почне, то чаклуватиме біля неї, нікого не підпускаючи, приготує, присьорбне, а відставивши з вогню, ще й в кожух закутає, щоб допрівала* (Гончар, Тронка, 1963, 60).

ПРИСЬО́РБУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **присьо́рбувати** і звуки, утворювані цією дією. *Він сміявся, не видихаючи, а, навпаки, вбираючи повітря в себе. Тому сміх виходив уривчастий, з присвистом і якимсь неначе присьорбуванням, немовби він заливається водою і от-от захлинеться* (Смолич, Мир.., 1958, 96).

ПРИСЬО́РБУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех., розм.* Пити невеликими ковтками.— *Сідай лиш, чаю вип'єш. Бери он і булку. Бере* [Миколка], *осміхається, присьорбує...* (Тесл., З книги життя, 1918, 50); *Коли всі наїлися і розсілися навколо нього, присьорбуючи з піал пінявий кумис, Джантемир розповів про свою подорож* (Тулуб, В степу.., 1964, 154); *// Їсти* рідку страву, сьорбаючи. *Обідають вони на веранді. Хоч борщ Віталиків зовсім розварився та ще й пересолений, але вони обоє присьорбують страву охоче, мати навіть підхвалює* (Гончар, Тронка, 1963, 95).

ПРИТА́ЄНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **притаї́ти.** *Під впливом музики і цеї несподіванки щез мій меланхолійний настрій, розжеврілися іскри із вогнів, притаєних у моїй душі* (У. Кравч., Вибр., 1958, 335); *Властиво, панотець не мав наміру сваритися.. Хотів лишень побалакати. Коли ж бо сварка, притаєна в серці, лиш чатувала на те, аби язик обізвався* (Март., Тв., 1954, 352); *// у знач. прикм. Притаєне легеньке зітхання та якийсь боязкий, соромливий погляд з блискучих очей* [Христі] *нагадували, що, може, Грицько й правду сказав...* (Мирний, I, 1949, 277).

2. *у знач. прикм.* Який притаївся, причаївся. *Здається, увесь ліс захряс притаєною ворожою силою...* (Вас., Незібр. тв., 1941, 224); *Фронт спереду і ззаду. Попереду панські війська, позаду притаєні куркульські банди* (Ірчан, I, 1958, 280); *— Насуваються грізні дні. Ми повинні бути пильними і рішучими. Хай не заховається від нашого ока ні явний, ні притаєний ворог* (Тют., Вир, 1964, 270).

ПРИТА́ЄНО, *присл.* Нишком, затаївшись; не виявляючи себе. *Діти кинули гратися і притаєно слідкували з печі за батьком* (Кучер, Зол. руки, 1948, 9); *Не злякалися його погрози, бо сховані були од усього світу, тож лежали й далі принишклі й притаєно вслухалися в неголосне бурмотіння внизу* (Загреб., Диво, 1968, 149).

ПРИТАЇ́ТИ *див.* **прита́ювати.**

ПРИТАЇ́ТИСЯ *див.* **прита́юватися.**

ПРИТАКНУ́ТИ *див.* **прита́кувати.**

ПРИТА́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прита́кувати.** *Із куп неписьменних слухачів почулися притакування, а далі окрики* (Фр., VII, 1951, 426); *Коли гість поглядав на нього, він вставляв своє байдуже так, так! Чуючи це одноманітне притакування, Лупан переходив на розмову про щось інше* (Собко, Шлях.., 1948, 33).

ПРИТА́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРИТАКНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.* 1. Виражати згоду з ким-небудь, схвалення висловленої кимсь думки (перев. словом «так» або якими-небудь жестами). *Говорив один тільки Глоба, водолаз*

лише притакував (Собко, Скеля.., 1961, 51); *Гаврило Іванович слухав його уважно, кахикаючи та погладжуючи вусики і борідку, притакуючи головою та інколи придивляючись до виразу обличчя співрозмовника* (Смолич, Світанок.., 1953, 458); — *Та так! — притакнув Онуфрій, оглянувся і сів на землі, підібгавши під себе ноги* (Коб., II, 1956, 47); — *Шкода талану, шкода таких незвичайних здібностей; усе те запропаститься, треба тому якось зарадити,— говорив один з учителів, і всі притакнули* (Ков., Світ.., 1960, 63).

2. *кому.* Повністю підтримувати кого-небудь, беззастережно погоджуватися з кимсь у всьому. *Радюк мав звичай прямо говорить правду й не притакувать нікому* (Н.-Лев., I, 1956, 560); *Жінки не притакували майстрові, лиш за сиротами мовчки уступалися* (Черемш., Тв., 1960, 68).

3. Давати позитивну відповідь на яке-небудь запитання (перев. словами «так», «еге» і т. ін.).— *Шевченкового «Кобзаря» ви таки прочитаєте, добре? .. — Добре,— притакнула, засоромлена і по-своєму задоволена* [Олена] (Вільде, Сестри.., 1958, 12); — *То ви вперше в нашому Богдані? — Оля притакнула* (Томч., Готель.., 1960, 10).

ПРИТАМА́ННИЙ, а, е. 1. *кому, чому, рідко для кого—чого.* Властивий комусь, чомусь, характерний, звичний для кого-, чого-небудь. *З кімнати пахнуло пилюгою і нагрітим повітрям, притаманним тільки кімнатам, де вже давно не ступала людська нога* (Собко, Шлях.., 1948, 93); *Кожна людина має свій, притаманний їй, своєрідний спосіб висловлювання* (Смолич, VI, 1959, 317); *Для народного господарства України притаманний розвиток тісно взаємозумовлених галузей важкої промисловості — чорної металургії, гірничорудної, коксохімічної, машинобудівної, паливної* (Ком. Укр., 7, 1970, 15).

2. *заст.* Справжній.— *Пригадуєте ви того шибеника.. Павлушею звався, пам'ятаєте? Притаманний злодій! Скільки він мені в печінках сидів* (Довж., I, 1958, 452).

3. *рідко.* Належний кому-небудь; власний. *Притаманне моє ягня* (Сл. Гр.).

ПРИТАМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **притамува́ти.** *Виструнчившись перед батальйонним, Шевченко опускав свої сині, як небо, очі з притамованою в них іронією...* (Тулуб, В степу.., 1964, 124); *// у знач. прикм. В осінні беззоряні ночі того року в лісах і на болотах за Унечею* [містечком] *часто чути було притамовані оклики: — Стій! Хто йде?* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 38); *Про Альошу тим часом ніби зовсім забули.. Та то була тільки притамована ворожість, бо кожний уважав його так чи інакше за причину всіх неприємностей* (Мик., Повісті.., 1956, 92); *Притамований біль знов заворушився в душі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 40).

ПРИТАМО́ВАНО. Присл. до **притамо́ваний.** *Заробітчани притихли.., придавлені вісткою, притамовано зітхали* (Горд., II, 1959, 172).

ПРИТАМО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТАМУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Послаблювати, стримувати що-небудь, не даючи йому можливості виявитися на повну силу. *Командир похитав головою, стиснув зуби і нахмурив брови. Він схопився за праву ногу, притамовуючи стогін* (Коп., Сон. ранок, 1951, 40); *Тимко хилить стрижену голову, притамовує віддих у грудях* (Тют., Вир, 1964, 348); [С т е п а н:] *Еге, старувата. А собою, кажеш, гарна?* [І в. Т о в с т о л і с *(замішаний, намагаючись притамувати балакучість братів):*] *Так, так, подивимось, подумаємо, ходім* (Коч., II, 1956, 279); *Під високою двоповерховою альтанкою, схожою на китайську вежу, вона сіла притамувати биття серця й закурити* (Смолич, I, 1958, 79).

2. Стримуючись, переборювати або приховувати на деякий час вияв якого-небудь почуття. *Щира посмішка пробивається на її зосереджено-стримане обличчя, але Галина притамовує її повагою до матері* (Епік, Тв., 1958, 554); *Притамовуючи в собі вороже почуття, він мовчазно відходив від машини* (Коцюба, Нові береги, 1959, 86); — *Підемо до нас. Я навіть можу тобі дати назовсім ту забаву,— продовжував Василько, притамовуючи свій гонор* (Турч., Зорі.., 1950, 54); *Спробував він збільшувати ці толоки, та нічого не вийшло. Підсусідки загрозили пустити його хутір димом. Довелося притамувати лють і скоритися* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 89).

3. Зменшувати гостроту якого-небудь відчуття; робити щось не таким відчутним. *Навіть солоний подих моря не міг притамувати жару* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 184); *Здавалося, що.. карусель і святковий настрій притамують незгоду і все обійдеться тихо-мирно* (Чаб., Катюша, 1960, 28); — *Я казав матері, най мені не несе* [їсти]. *Маю окраєць, сала трохи взяв, голод притамую, вдома пообідаю. Небагато залишилося виорати і заборонувати* (Томч., Жменяки, 1964, 15); *Цілу ніч кричала дитина.. От чому хитає головою Гаріфулін, наче хоче притамувати власний біль* (Донч., I, 1956, 121).

ПРИТАМО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **притамо́вувати.** *Страх бути спійманим притамовується надією безкарно вкрасти* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 339).

ПРИТАМУВА́ТИ *див.* **притамо́вувати.**

ПРИТАНЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм.* 1. Час від часу танцювати (перев. перериваючи танець якоюсь іншою дією). *Хаброня та Марта виступили серед хати, попіднімали руки вгору та давай пританцьовувати одна до другої, та приспівувати молдаванської пісні* (Н.-Лев., III, 1956, 274); *Між возами, в гурті своєї родини, якась п'яненька й заплакана баба пританцьовувала і приспівувала* (Вас., I, 1959, 115); // Супроводжувати спів танцями. *І, наче вітаючи його, співає* [Аза-Заньковецька] *пристрасну пісню своєрідним грудним голосом, пританцьовуючи характерними дрібними па* (Минуле укр. театру, 1953, 116).

2. Час від часу робити ногами рухи, що нагадують танець. *Артамонов намагався думати про батьків, як вони зрадіють, побачивши його, як будуть охати й ахати, пританцьовуючи від радості* (Дмит., Розлука, 1957, 127); *Яринка стояла за воротьми і пританцьовувала на місці, бо в неї змерзли ноги* (Донч., IV, 1957, 151).

ПРИТАРАБА́НИТИ, ню, ниш, *док., перех., фам.* 1. Привести кого-небудь кудись, до когось (перев. силою або умовлянням).— *Вони* [безпритульні] *с... слово дали нам, що не тікатимуть з дороги, — потвердив Старик,— і ви-виконали. Ми їх без варти притарабанили* (Мик., II, 1957, 562); — *Дівчата! Дивіться, якого вам кидія привів! Тепер уже не буде угайки за снопами. Онисько, ось глянь, кого я до тебе притарабанив!* (Л. Янов., I, 1959, 100).

2. Принести що-небудь (перев. велике, громіздке). [Л у ї з а:] *Що ти там притарабанила? Влетіла без духу. А кошик назад принесла повним* (Л. Укр., IV, 1954, 248); [Х а р и т о н:] *Дайте ви мені дзеркальце за п'ятнадцять копійок срібла, так я вам отаке здоровенне притарабаню й ціле, єй-єй, ціле!..* (Кроп., IV, 1959, 94); — *Правда, хлопці? Гайда на станцію! Самі притарабанимо казан!* (Мик., II, 1957, 565).

◇ **Притараба́нить нете́ча** *кого* — уживається для вираження незадоволення з приводу появи когось небажа-

ного.— *Де ті в лихої години базари, а їх щовечора притарабанить сюди нетеча* (Вас., І, 1959, 271).

ПРИТАРАБА́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док., фам.* Недоречно або невчасно прийти, приїхати куди-небудь, до когось (перев. повільно, з труднощами).— *Яку птицю думаєш ти оце брати? — А індики та гуси... та... — Ще вигадай що! — крикнув Ясь.— Та нас же люди обсміють, як ми притарабанимось з качками та з індиками!* (Н.-Лев., І, 1956, 159); — *Чого так пізно притарабанився? Вже скоро перші півні заспівають* (Стельмах, Правда.., 1961, 100).

ПРИТАСКА́ТИ *див.* **притáскувати.**

ПРИТАСКА́ТИСЯ *див.* **притáскуватися.**

ПРИТА́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТАСКА́ТИ,** áю, áєш, *док., перех., розм.* 1. Приводити кого-небудь кудись, до когось (перев. силою або умовлянням). *Притаскали* [козаки] *Устю, і те ж усе було, що й з Веклою, тільки Устя, як плюснули її у воду, так тут їй і амінь!* (Кв.-Осн., II, 1956, 180); *Піймали Щуку молодці Та в шаплиці Гуртом до суду притаскали, Хоча чуби й мокренькі стали* (Гл., Вибр., 1957, 74); // *тільки док., безос.* Недоречно або невчасно прийти, приїхати кудись, до когось. [Г а п к а:] *І притаскало ж того лобуряку, Митрохвана, розпустив тут свого язика!* (Кроп., II, 1958, 145); «*Куди вона приїхала? Куди її притаскало?*» — *промайнуло у Пріськи в голові* (Л. Янов., І, 1959, 142).

2. Приносити що-небудь (перев. велике, громіздке). *Мій лицар метнувся скоро, Притаскав оті якорі Чи страшенні гаки* (Манж., Тв., 1955, 194); *Вона така рада, така рада мені: настановила мені й пиріжків, і балабушок, пляшку горілки притаскала...* (Л. Янов., І, 1959, 85).

◇ **Чортя́ка притаска́ла (притаска́в); Чорти́ притаска́ли** *кого* — уживається для вираження незадоволення з приводу появи когось небажаного. [С и р о в а т к а:] *Дочку вам бог послав... Ну й дівка. Моцак.* [П і в е н ь:] *У мене вдалася. Чого тебе чортяка притаскала?* (Мик., І, 1957, 39); — *Так от кого чорти притаскали до нього. Так от хто щосили тарабанить у двері* (Стельмах, І, 1962, 591).

ПРИТА́СКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИТАСКА́ТИСЯ,** áюся, áєшся, *док., розм.* Недоречно або невчасно приходити, приїздити куди-небудь, до когось. — *Навіщо ви її підмовляли йти в Київ? Чого ви притаскались до нас з своїми брехнями, розпустили дурного язика про чуда? .. — репетував Лаврін* (Н.-Лев., II, 1956, 337); — *Ось і приїхала! Притаскалася! Чого мене принесло сюди? Чого я тут не бачила? — докоряла собі дівка, сідаючи знову на колоду* (Л. Янов., І, 1959, 137); — *Нам недовго пощастило побути на самоті, притаскався Іванчик* (Баш, На.. дорозі, 1967, 168).

ПРИТА́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **притáювати** і **притáюватися.**

ПРИТА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИТАЇ́ТИ,** аю́, аїш, *док., перех.* Те саме, що **затáювати.**

ПРИТА́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИТАЇ́ТИСЯ,** аю́ся, аїшся, *док.* Те саме, що **затáюватися** 1.

ПРИТВО́Р, у, *ч.* 1. Передня частина церкви за папертю. *В церкві людей було повнісінько. У правому притворі стояли чоловіки та парубки, у лівому — діди* (Н.-Лев., І, 1956, 77); *Церква в селі, як квіточка вбрана; обсаджена липами, тополями, всякою садовиною, а коло притвору дві комори, шопи, возовню видно, клуню і тік* (Свидн., Люборацькі, 1955, 3); // *заст.* Передня частина будь-якого приміщення; передпокій, прихожа. *Та дядя Тарас уже не вгавав: — Ходім додому, вдягайте шубку, беріть альбом, карандаш... — і, не дожидаючи, пішов до притвору* (Ільч., Серце жде, 1939, 77); *В притворі стояли високі липові кадовби* (Бурл., О. Вересай, 1959, 69).

2. *діал., рідко.* Те, чим причиняється, закривається що-небудь; засув. * Образно. *Із зорями вела я розговори* [розмови],.. *відкрила зорям я душі притвори...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 160).

ПРИТЕКТИ́ *див.* **притіка́ти.**

ПРИТЕЛЕ́ПКУВАТИЙ, а, е, *вульг.* Трохи дурний; дурнуватий. *Ой густий очерет та й макухуватий. Чи ти ж мене не пізнав, прителепкуватий?* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 73).

ПРИТЕЛІПА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *док., розм.* Повільно, з труднощами прийти, приїхати куди-небудь, до когось. *Він так охляв, що почав валитися з ніг. Одного дня прителіпався до багача і каже: — Як працювати, коли у мене в череві процесія ходить?* (Казки Буковини.., 1968, 12); [К о п и с т к а:] *Бувало й нап'ється отак та прителіпається додому без розуму... Прокинешся вранці — у кишені вітер, у голові ковалі* (М. Куліш, П'єси, 1960, 13); // Недоречно або невчасно прийти, приїхати куди-небудь, до когось. *Ледве нашкребли на два келихи,— прошепотів він, щоб не почули приятелі,— а тут ти прителіпався!* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 225); — *Дай мені слово, що більше не побіжиш до тієї Олени... — До якої? — Ну, до Зарубиної, що навмисне в село прителіпалась...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 306).

ПРИТЕЛЮ́ЩИТИ, щу, щиш, *док., перех., фам.* Привести кого-небудь кудись, до когось (перев. силою або умовляннями).

ПРИТЕЛЮ́ЩИТИСЯ, щуся, щишся, *док., фам.* Недоречно або невчасно прийти, приїхати куди-небудь, до когось.— *Може, ще хто з самооборони притарабанився на збори? — Нікого нема.. Хотів Карпець прителющитись, так я його біля мосту мало не прикладом погнав на варту, щоб знав порядок* (Стельмах, II, 1962, 15).

ПРИ́ТЕМКОМ, *присл., рідко.* У темряві, поночі. *Напав на його притемком та добре попобив,— так не вгадав, хто й бив* (Сл. Гр.).

ПРИТЕ́МНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **притемни́ти.** *А ще можна, не кваплячись, обійти притемнені зеленою тінню вузькі алеї Історичного парку* (Ткач, Жди.., 1959, 40); *Ще здалеку він помітив, що вікна в будинку згасли. Лише з материної кімнати вибивалося притемнене завісками світло* (Шовк., Людина.., 1962, 431); *Я підбігаю до неї* [коняки], *прощаючись, охоплюю обома руками її голову і бачу, як у великих, роками притемнених очах стоїть людська печаль* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 151); // *у знач. прикм. Часто згадувалася йому ніч, коли двоє принесли в притемнену горницю виліплену з сяйливого воску церкву* (Загреб., Диво, 1968, 601); *Притемнене сонце за хмарами диму Пливло, як по чорній, холодній ріці* (Перв., І, 1958, 347).

ПРИТЕМНИ́ТИ *див.* **притéмнювати.**

ПРИТЕМНИ́ТИСЯ *див.* **притéмнюватися.**

ПРИТЕМНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **притемні́ти.**— *Ви он куди погляньте.— Мамайчук кивав їм у протилежний бік, на схід, уже притемнілий, де на степовому крайнебі, низом виринаючи з імли, де-не-де перламутрово біліють хмари-оболоки* (Гончар, Тронка, 1963, 123).

2. *у знач. прикм., перен.* Який утратив своє колишнє значення. *Одного зимового вечора дуже шумно і весело було в одній світлиці.. того славного і ясного колись, а тепер геть-геть притемнілого міста* (Фр., І, 1955, 318).

ПРИТЕМНІ́ТИ, і́є, *док.* Стати темнішим; потемніти. — *От і не забудеться,— зовсім притемніли її очі, а бро-*

венята сумно зібралися в оборку (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 31); // *безос.* Стати темно; стемніти. *Місяць зайшов десь за хату, і в хаті притемніло* (Вас., I, 1959, 201); — *Тільки притемніло трохи — вже й піп тут* (Збан., Єдина, 1959, 133).

ПРИТЕ́МНЮВАТИ, юю, юєш *і* **ПРИТЕМНЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИТЕМНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док., перех.* 1. Робити трохи темнішим. *В тринадцять років він вже носив окуляри, це зробило трохи коротшим його довгий, пташиний ніс і притемнило неприємно світлі очі* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 93); // Робити не таким яскравим (про джерело світла); // Прикривати від світла, трохи затемнювати, затінювати.— *Чого ж? Я сміливісінько дивлюся, коли натраплю. Ви ж притемнюєте очі димчатими окулярами,— заперечив Синявін* (Ле, Міжгір'я, 1953, 390).

2. *перен.* Перевершувати кого-небудь своїми якостями, робити когось менш помітним. *Регіна з усякого погляду притемнює її* (Фр., VI, 1951, 295); // Применшувати чиє-небудь значення, принижувати чиюсь роль і т. ін. *Замковий відчував.. ще й інші тіньові закиди, які притемнювали його як завідувача відділом* (Ле, Право.., 1957, 235).

3. *перен.* Робити похмурим, сумним (очі, погляд, обличчя і т. ін.). *Її обличчя можна було б назвати молодим, аби на очі не наслоїлись горе, смуток і тіні страждань, вони притемнили синій погляд і в сполосі тримали повіки й вії* (Стельмах, Правда.., 1961, 342).

ПРИТЕ́МНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ПРИТЕМНЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРИТЕМНИ́ТИСЯ,** ню́ся, ни́шся, *док.* 1. Ставати трохи темнішим. *Обличчя його за ці роки* [війни] *підсохло, притемнилось, в сіро-блакитних очах крізь здивування і радість пробивається сум — таки, видно, горе не обминуло людини* (Стельмах, Правда.., 1961, 221).

2. *перен.* Ставати похмурим, сумним (про очі, погляд, обличчя і т. ін.).

3. *тільки недок.* Пас. до **притéмнювати.**

ПРИТЕМНЯ́ТИ *див.* **притéмнювати.**

ПРИТЕМНЯ́ТИСЯ *див.* **притéмнюватися.**

ПРИТЕРПІ́ТИСЯ *див.* **притéрплюватися.**

ПРИТЕ́РПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИТЕРПІ́ТИСЯ,** терплю́ся, те́рпишся; *мн.* притéрпляться; *док., до чого, з чим і без додатка, розм.* Звикати, призвичаюватися до чого-небудь неприємного, незвичного; освоюватися.— *Педагогами повинні працювати люди за покликанням.— А звідкіля ти знаєш, що вона не за покликанням? — А коли за покликанням, то хай притерплюється* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 127); *Жінки, дівчата вимахували перед самим носом голови колгоспу руками, а той стояв мовчазний і ніби байдужий до того, що тут відбувалося. Невже людина вже звикла до подібного, притерпілася?* (Чаб., Тече вода.., 1961, 162); // *перев. док.* Змиритися з чим-небудь. *Потім життя трохи налагодилось. Притерпілася мати з Паньковим керівництвом* (Збан., Єдина, 1959, 21); — *Сергію! — ще трагічніше зашепотів Ігор.— Ти верзеш сам не знаєш що... Невже ти так притерпівся? Невже не проймає тебе жах?* (Шовк., Людина.., 1962, 336).

ПРИТЕ́РТИ *див.* **притирáти.**

ПРИТЕ́РТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **притéрти.** *В небі тягнулись на північ журавлі і лебеді, зрідка гублячи на землю своє притерте в дорозі пір'я* (Стельмах, Хліб.., 1959, 193); *Він аж схлипнув від хвилювання, оцей бідолашний чорноземний Ромео, в полотняній сорочці і притертих на колінах штанях* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 130); *І він до рук дає мені книжчину, Обтріпану, зачитану ночами, Притерту часом, інколи сльозою, Долонею шорсткою, у смолі* (Мал., Віщий голос, 1961, 56); // *у знач. прикм. Стійкість на спрацювання притертих деталей збільшується* [після обкатки] *і тривалість служби зчленувань, вузлів, механізмів і машини в цілому зростає* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 92); *Галя вимітала долівку. Йому на заваді і тихе шуршання притертого деркача по долівці* (Мирний, IV, 1955, 28).

ПРИТЕ́РТИСЯ *див.* **притирáтися.**

ПРИТЕСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **притеса́ти.**

ПРИТЕСА́ТИ *див.* **притíсувати.**

ПРИ́ТИК, у, *ч., стол.* З'єднання дерев'яних брусків торцями.

ПРИТИ́КА, и, *ж.* 1. Дерев'яний кілок або залізний прут, ціворінь, яким прикріплюють волове ярмо до дишла. *Як вихватить дід із воза велику притику, — Побив бабі, помолов голову і пику* (Україна.., I, 1960, 343); *Хлопець не почув, як брязнуло об притику кільце* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 33); * У порівн. *Довгий сухий ніс стримів, як притика у возі* (Н.-Лев., II, 1956, 72).

2. *розм.* Стоянка для суден, човнів. *По воді сновигали човни, а на притиці згрудилися байдаки й великі дуби* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 154).

3. *діал.* Доказ, довід. *Баби раді, що зорудували з моєї притики своє діло* [в адвоката], *просять мене на могорич* (Март., Тв., 1954, 208).

ПРИТИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИТКНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех., розм.* 1. *перев. чим.* Простромлюючи чимсь, закріплювати у певному положенні, притискати що-небудь до чогось. *Тимофій Заброда з кущів ловко влучав короткими кілками, якими притикали коноплі, верхівців* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 236); // Убивати або ранити, проколюючи чим-небудь гострим. *Приткнув, як ужа вилами* (Номис, 1864, № 6787); // Устромлювати що-небудь кудись для збереження, схову і т. ін. *Коли у прочинених дверях церкви заблимали свічки, старий зупинився біля тину, що підходив до церковної огорожі, оглянувся, бережно вийняв з халяви ножа і приткнув його коло найнижчої хворостини та й пішов на сповідь* (Стельмах, I, 1962, 428); // *у що.* Засовуючи, заколюючи, прикріплювати щось до чого-небудь. *Зірвала* [Уляна] *квітку свіжу, як зірницю, І другу, й третю вирвала на те: Одну приткне в мушкет, другу в порохівницю. Коневі в гриву третю заплете* (Мал., Звенигора, 1959, 89).

2. *тільки недок., до чого, діал.* Примикати до чого-небудь, безпосередньо межувати з чимсь. *До світлиці притикає скілька бічних кімнат, відділених від неї не дверима, а важкими запонами з дорогих тканок* (Л. Укр., II, 1951, 341); *Він уже знітився, скулився, щоби повзти поміж корчі малиннику, що в тім місці притикали до стіни будинку, коли почув за собою різкий знайомий голос* (Фр., VII, 1951, 127); *Купив* [Сава] *їй сам у поблизькім містечку, що притикало до їхнього села, люльку* (Коб., II, 1956, 163).

3. *перев. док.* Поспіхом або як-небудь покласти, примостити, прилаштувати щось. *Надія Григорівна просила приткнути десь у ящику навіть коробочку з Лялиними молочними зубами* (Гончар, IV, 1960, 46); *Він ніяково топтався на місці, не знаючи, куди приткнути свою облізлу заячу шапку* (М. Ол., Леся, 1960, 145); // Помістити, розташувати що-небудь. [Х р а п к о:] *А тут одно... Гм! та ще так густо написано, що нігде другого й приткнути... От, побий його морока, треба переписувати!..* (Мирний, V, 1955, 121).

4. *до чого, рідко.* Прикладати, приставляти що-небудь до чогось. *Всі один по другім притикали ухо до смереки* (Фр., III, 1950, 130).

5. *перев. док., перен.* Влаштувати кого-небудь на якусь роботу, посаду і т. ін. (перев. з труднощами або

на деякий час). [Н а д і я:] *Куди ж його приткнуть? Нездатний ні до якої роботи. У нього й руки не туди стоять* (Підс., Жарти.., 1968, 13); // Надати, знайти кому-небудь місце, притулок.— *Вас я візьму до себе, в каюту, а дівчину абсолютно нікуди приткнути* (Трубл., Шхуна.., 1940, 17); — *З квартирами в Моргунах важко, але кудись приткне* [комендант штабу] (Голов., Тополя.., 1965, 24); // Надрукувати, опублікувати де-небудь. *Жаль буде, коли мої образки запізно прийдуть до «Народа», врешті Ви їх тоді де-небудь приткнете в «Житю і слові» чи деінде* (Л. Укр., V, 1956, 159); *Є в мене ще двоє віршів, котрі зараз Вам подам.. Може, як не візьмете для видання Вашого, то приткнете їх у «Зорю» абощо* (Сам., II, 1958, 443).

Приткну́ти [свою́] го́лову (себе́) — знайти собі якийсь притулок. *Хіба мало таких, як я. Хіба трохи тиняється по світу, де б свою голову прихилити, де б себе приткнути?!..* (Мирний, I, 1949, 315).

6. *перев. док., рідко.* Використати певним чином. *Назбирав він і грошей, і одежі... Навіщо? Сам не знає, де його подіти, куди приткнути* (Мирний, I, 1949, 233).

7. *до чого, перен.* Робити причетним до чого-небудь, уплутувати в щось. *Не притикай мене до того, бо я не чув і не бачив* (Сл. Гр.).

ПРИТИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРИТКНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док., розм.* 1. Розміщуватися, вмощуватися де-небудь, перев. не дуже зручно (про людей). *Настя прослала рядно на лаві, на котрому і влігся Яків, а сама, засунувши сіни і погасивши каганець, приткнулася коло дітвори* (Мирний, IV, 1955, 88); *В Харкові, в спеку, в театрі «Муссурі» Десь я приткнувся в останнім ряду* (Перв., II, 1958, 110); *Приміщення аудиторії Вищих жіночих медичних курсів.. було тісне: сиділи на одному стільцеві по двоє, приткнулися по підвіконнях* (Смолич, Мир.., 1958, 220); // *перев. док.* Розташуватися де-небудь, перев. на невеликій площі або в незручному, невигідному місці (про будівлю, населений пункт тощо). *Андрійових батьків стояла дружня хата, В яру приткнувшися край нашого двора* (Рильський, Поеми, 1957, 218); *Зрідка бачився* [шкіпер] *з жінкою, дітьми, сестрою І забув оце бідне рибальське село, Що приткнулось і мовчки стоїть під горою, Наче разом з камінням у землю вросло* (Перв., II, 1958, 92).

2. *до чого, рідко.* Примикати до чого-небудь, безпосередньо межувати з чимсь. *Каринський підійшов до невеликого барака, що приткнувся до риштування* (Шовк., Інженери, 1956, 51).

3. *перев. док., перен.* Знайти собі притулок, місце; влаштуватися як-небудь.— *Що він робитиме, як я помру? Куди воно здатне? Хто його годуватиме? Куди воно приткнеться?* (Л. Янов., I, 1959, 414); — *Так ото оженився я. Тут і радість батькам, і клопоти. Бо де ж його приткнутися новій сім'ї?* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 7); *Він не знав, де приткнутися, прибувши в Москву* (Збан., Сеспель, 1961, 155); // Влаштуватися на якусь роботу, посаду і т. ін. (перев. тимчасово, з надією на поліпшення). *Після війни приткнулася* [Лукина] *сторожем при одному будинку відпочинку в лісі на Тетереві* (Вол., Місячне срібло, 1961, 327); // Приєднатися, пристати до кого-небудь або до якоїсь компанії. *Це приткнувся* [Колісник] *до Лошакова і тихо почав: — Ваше превосходительство! Я до вас маю просьбу маленьку* (Мирний, III, 1954, 284); *Перегуда все ходив та ходив, поки й приткнувся біля якоїсь теплої компанії* (Кучер, Трудна любов, 1960, 267).

4. *перев. док.* Прихилитися, притулитися до кого-, чого-небудь. *Потім переведе* [Марина] *любий та добрий погляд своїх чорних іскрявих очей на невеличке Петрусеве личко, що приткнулося, мов до рідної матері, до її лона* (Мирний, IV, 1955, 231); // Обпертися об що-небудь. *Не спав і Карпо Богун. Приткнеться до плетеної стіни й довго дивиться на страшні снопи вогнищ, теж вслухається в п'яний галас ночі* (Ле, Україна, 1940, 280).

ПРИТИ́Н, у, *ч., діал.* Притулок (у 1 знач.). *Серце мліє, смутні думки летять у невідомий край.., бо нема для неї притину на землі, як нема чоловікові захисту на широкому степу* (Стор., I, 1957, 334).

ПРИТИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИТЯ́ТИ,** тну́, тне́ш, *док., перех., рідко.* 1. Прикріплювати, прив'язувати кого-, що-небудь до когось, чогось. *Притинали Серп'ягу до сухого дуба* (Сл. Гр.); *Колоду він добре притнув до себе* (Кучер, Прощай.., 1957, 267).

2. Відтинаючи частину від чогось, трохи вкорочувати, зменшувати його.

◇ **Притя́ти кри́ла** *кому* — підірвати міць, знесилити кого-небудь або обмежити поле його діяльності. [О в л у р:] *Ось бояр приборкав він* [князь], *се правда! Всім воєводам, дукам крил* [крила] *притяв* (Фр., IX, 1952, 286); **Притя́ти язи́к (языка́)** *кому* — примусити кого-небудь менше говорити. *Притяти трохи язик, бо він собі балу-балу* (Козл., На переломі, 1947, 15); — *Ти йому притни язика,— додав Петро, скоса зиркнувши на порожнє обличчя Никонова* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 78).

ПРИТИ́Р, а, *ч., техн.* Інструмент, яким притирають одну до одної деталі. *Притирка зовнішніх циліндричних поверхонь провадиться за допомогою притира* (Токарна справа.., 1957, 153).

ПРИТИРА́ЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Признач. для притирання чого-небудь. *Для підвищення продуктивності праці при притиранні користуються спеціальним притиральним верстатом* (Слюс. інстр.., 1959, 90); *Твердосплавний інструмент доводять на чавунних притиральних дисках, застосовуючи пасти з карбіду бору* (Різальні інстр.., 1959, 99).

ПРИТИ́РАНІСТЬ, ності, *ж., техн.* Здатність притиратися (у 1 знач.) до чого-небудь. *Для перевірки площинності і притираності вимірювальних поверхонь інструментів, приладів, калібрів і кінцевих мір довжини застосовуються плоскі.. скляні пластини* (Допуски.., 1958, 360).

ПРИТИРА́ННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **притира́ти** 1. *Одним з основних прийомів, які підвищують технічну надійність, потужність та тривалість строку служби машин, є обкатка. Її метою є притирання поверхонь деталей, які зазнають тертя під час роботи* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 91); *Треба навести і приклади застосування абразивних матеріалів для притирання, доводки та полірування, скориставшись з великої кількості плакатів з цих питань* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 186); *Перевірка герметичності клапана* [двигуна] *після притирання провадиться за допомогою спеціального приладу або нанесенням олівцем ліній на фаску клапана* (Підручник шофера.., 1960, 36).

ПРИТИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИТЕ́РТИ,** тру́, тре́ш, *док., перех.* 1. *техн.* Щільно підганяти що-небудь одне до одного спеціальною обробкою, шліфуванням або тертям у процесі роботи. *Ще у минулому сторіччі швед Йогансон з такою точністю навчився притирати площини двох шматків гартованої сталі, що, коли їх скласти полірованими площинами, то тільки силою можна розняти їх знову* (Собко, Любов, 1935, 10).

2. Водити, гладити чим-небудь по поверхні чогось для вирівнювання, тісного прилягання і т. ін. *Поклавши намащену клеєм паперову деталь на місце, слід одразу перевірити правильність її розміщення, прикрити чистим аркушем паперу і притерти всю поверхню деталі*

м'якою чистою ганчіркою або ребром долоні (Гурток «Умілі руки..», 1955, 27).

3. Тручи, знімати щось з поверхні чого-небудь; стирати.

◇ **Притерти но́са** *кому* — те саме, що **Утерти но́са** (*див.* **ніс**).— *Не шкодило б, щоб і їй* [Марині] *притерти носа й показати, що ніхто не є її дурнем* (Кобр., Вибр., 1954, 165); **Притерти ро́ги** *кому* — примусити підкоритися, зробити покірним кого-небудь, приборкати когось. *Вже ми їм* [хлопам].. *притремо роги! Лиш тихо* (Фр., X, 1954, 307).

4. *перев. док.* Трохи зноси́ти, стерти від користування (перев. одяг, взуття).

ПРИТИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРИТЕ́РТИСЯ,** тру́ся, тре́шся, *док.* 1. *техн.* Щільно підганятися до чого-небудь спеціальною обробкою, шліфуванням або тертям одне об одне в процесі роботи. * Образно. *Прогриміли громи, прошуміли вихри революції, нове вклинилося в старе, притерлося до його* (Еллан, II, 1958, 14).

2. *перен.* Пристосовуватися, звикати до кого-, чого-небудь. *Треба було «вживатися» в життя підприємства, звикати, «притиратися» і зводити до одного знаменника колишні уявлення з дійсністю* (Коз., Листи.., 1967, 139).

3. Щільно притулятися, присовуватися до кого-, чого-небудь. *Притираючись боком до змокрілого коня, він відчиняє ворота і, розганяючи білих гусей, поволі йде до хати* (Стельмах, Правда.., 1961, 342).

4. *перев. док.* Трохи зноситися, стертися від користування (перев. про одяг, взуття).

5. *тільки недок.* Пас. до **притира́ти.**

ПРИТИ́РИТИ *див.* **прити́рювати.**

ПРИТИ́РИТИСЯ *див.* **прити́рюватися.**

ПРИТИ́РКА, и, *ж., техн.* Дія за знач. **притерти** 1 і **притертися** 1. *Притиркою, або доводкою, називають остаточний метод обробки зовнішніх і внутрішніх, фасонних і плоских циліндричних і конічних поверхонь з метою одержання точних розмірів і високої чистоти поверхні* (Технол. різального інстр.., 1959, 194).

ПРИТИ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИТИ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех., фам.* Приводити кого-небудь кудись (перев. силою або умовлянням). [Д р а н к о *(Ничипирові)*:] *Навіщо той чорт лисий* [Кукса] *притирив сюди свою слиняву?* (Кроп., I, 1958, 217).

2. Приносити що-небудь (перев. велике, громіздке). *Весело снідать посідали, Мочили сухарі в воді, Поки Онисько-кашовар Щербу притирив ваганами, Варену густо з сазанами* (Укр. поети-романтики.., 1968, 572).

ПРИТИ́РЮВАТИСЯ, юю́ся, ю́єшся, *недок.*, **ПРИТИ́РИТИСЯ,** рю́ся, ри́шся, *док., фам.* Недоречно або невчасно приходити, приїздити куди-небудь, до когось. *— Та се я, горобець.. — Чого притирився? І яка вас лиха година по дневі носить? Осе напасть! і вдень не дадуть заснути!..* (Л. Укр., III, 1952, 481); [Г а н н а *(одна)*:] *Швидка на речах! А яка з тебе робітниця? Пожила біля татка в городі, чайку попила, а тепер би тільки ніжилась. Ще й старий сюди притириться. Нужний* [потрібний] *він тут, як п'яте колесо до воза* (К.-Карий, I, 1960, 288).

ПРИТИ́СК, у, *ч.* 1. Дія за знач. **прити́снути, притиска́ти** і **прити́скувати** 1. *Кайдашиха зачинила двері з притиском, а Мотря ще голосніше гукала* (Н.-Лев., II, 1956, 306); *Він з притиском загасив цигарку в попільниці* (Бойч., Молодість, 1949, 308); *Нур повільно човгає ногами по траві. Ступає важко, з притиском* (Ткач, Арена, 1960, 15).

2. Підкреслення, виділення чого-небудь, наголошення на чомусь; наголос.— *Дарма, що я тямлю, що не слід мені вам сього розказувати,— вона зробила притиск на словах «мені вам»* (Л. Укр., III, 1952, 697); *Говорячи, Андрій Петрович без притиску, але якось чудно наголошував то те, то те слово, буцімто в мові його був ще й інший сенс* (Шовк., Людина.., 1962, 275); *Подекуди в романі* [«Мати» А. Головка] *(конкретно, в його «інтелігентській» частині) можна помітити деякий надмірний притиск на авторську тенденцію, що шкодить художній переконливості зображення* (Не ілюстрація.., 1967, 177); // Те, що підкреслюється, виділяється або наголошується. *Поет повторив той притиск: — Ви мені можете все розказувати* (Л. Укр., III, 1952, 697).

◇ **З при́тиском:** а) підкреслюючи, виділяючи що-небудь, наголошуючи на чомусь. *Все не переста́є говорити* [попик]. *Та не так собі просто говорить, а все з притиском,.. з жестикуляцією* (Хотк., Довбуш, 1965, 13); *Жінки сумні й зовсім безнадійні вийшли в коридор. Чоловіки до них жартували: «Чи не делегація, бува, яка бабська звідки приїхала, що з клунками». А якийсь догадався: — Може, не делегація, а кооперація! — сказав із притиском на останньому слові* (Головко, II, 1957, 170); б) дуже пристрасно, енергійно. *Дідуньо з великим притиском розпочав знов мову про те, що вже крайня пора взяти до Юзі гувернантку* (Л. Укр., III, 1952, 635); *Щербатюк побагровів.. і заговорив з такою енергією і притиском, що з губ його почали зриватися дрібні краплі піни* (Ряб., Жайворонки, 1957, 29).

3. *рідко.* Несправедливе обмежування чиїх-небудь прав та дій кимсь; гніт, утиск. *Симпатії і антипатії народні виявлялися тут* [в інтермедії] *вповні; в жартовливій* [жартівливій] *формі порушувано не раз найтяжчі рани народного життя: притиски з боку панів, нещастя релігійних роздорів* (Фр., XVI, 1955, 218).

ПРИТИСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **притиска́ти** 1—4. *Допоміжний інструмент, як-от: олівці-притискачі для притискання твердосплавних пластинок, ложечки для посипання бурою і припоєм, рекомендується виготовляти з міді або немагнітної сталі* (Технол. різального інстр., 1959, 109).

ПРИТИСКА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ПРИТИ́СКУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ПРИТИ́СНУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* прити́с, ла, ло *і* прити́снув, нула, ло; *док., перех.* 1. Щільно прикладати, притуляти кого-, що-небудь до когось, чогось. *Вони обоє, Анатоль і Алла Михайлівна, трималисъ дуже близько один до одного, він притискав до себе ліктем її руку, а вона черкалась капелюшком об його жокейську шапку* (Л. Укр., III, 1952, 609); *— Господи, та що тут у вас скоїлося? — все більше блідла Уляна, притискуючи руки до грудей* (Тют., Вир, 1964, 93); *Лара схилилась над письмовим столом, в одній руці вона тримала рейсфедер, другою притисла лінійку до рисунка, напнутого на стіл* (Шовк., Інженери, 1956, 270); *Дядя Михайло помітив, що двері зачинені не щільно, й притиснув їх сам як треба* (Сміл., Сашко, 1957, 181); // З певним зусиллям давити, натискати на кого-, що-небудь; придавлювати. *Розказав* [хлопчик] *їй, яких він учора ляльок бачив, таких, що вимовляють «тато» й «мамо», як добре пучками прижати та притиснути* (Вовчок, I, 1955, 385); *Шкіряна торбинка вже на Юлдашевій долоні. Мить, і хлопець притиснув її пальцями* (Донч., I, 1956, 142); *Чубенків кінь раптом зупинився, Чубенко машинально притис його шпорами* (Ю. Янов., II, 1958, 214); *Взяв* [гість] *у попільничці тліючу свою цигарку й притис, гасячи, неначе хотів і стола проткнути нею* (Ле, Міжгір'я, 1953, 32); // Закріплювати що-небудь у певному положенні, щільно присуваючи, прикладаючи щось до нього. *Мій приятель дарував мені на пам'ятку.. зуб мамута.. — Ним добре*

притискати папери,— сказав мені при тім (Мак., Вибр., 1954, 141); *Він зупинився.., подивився, як ми садимо, як пальцями притискуємо землю до корінців* (Донч., V, 1957, 203); // Обнімаючи кого-небудь, притуляти до себе. *Розпатлана, несамовита, з дикими, палаючими очима, притискуючи до себе маленького Віктора, іде Жаннет* (Ів., Таємниця, 1959, 145); *Галя похнюпилась і ще дужче притисла його до свого серця, до свого лиця...* (Мирний, IV, 1955, 150); *Іванко ще ніжніше обняв матір, притиснув до себе і поклав голову на її плече* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 250); // *перен.* Викликáти болісне відчуття тиску, скованості (в серці, грудях); стискати. *Щось важке притисло серце, пригасило радість* (Мушк., День.., 1967, 39).

2. Напираючи, насідаючи, змушувати кого-небудь тісно присуватися до чогось, до якоїсь перешкоди. *Настя жахнулася, хотіла хоч руку випростати, що лежала у Петра на шиї, так не можна було: щось до стіни притиснуло* (Вас., I, 1959, 226); *Розлючені солдати насідають на машиніста, притисли до паровоза* (Довж., I, 1958, 38); *Хлопці,— серед них, як завжди, вів перед Сашко Козуб,— притиснули до кам'яної кладки невеличку купку дівчаток* (Юхвід, Оля, 1959, 12); // Змушувати кого-небудь щільно припадати до чогось, шукаючи захисту від небезпеки. *Ворог чинив страшенний опір, притискав наступаючих бійців до землі сильним кулеметним і мінометним вогнем* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 162); // Наступаючи, відтісняти противника до такого місця, яке не дає йому можливості маневрувати, відступати далі. *Ломлять донці збиту з поля шляхту, до річки притискують...* (Кач., II, 1958, 441); *Фронт на Херсонеському мисі так звузився й притиснув рештки наших військ до моря, що на машини тепер дивилися, як на щось давно забуте й нікому не потрібне* (Кучер, Голод, 1961, 182); *Вибиваючи ворога з кварталу в квартал, радянські війська уже притиснули його з трьох напрямків до Дунаю* (Гончар, III, 1959, 284); // Наближати вприту́л до чогонебудь силою вітру, течії тощо. *Вершомет висловлював припущення, що стискання* [криги] *може повторитись, що крижане поле, в яке вмерз «Лахтак», може притиснути до берега* (Трубл., Лахтак, 1953, 117).

3. *перен.* Позбавляти кого-небудь можливості заперечувати що-небудь чи відмовлятися від чогось, змушуючи погодитися визнати свою вину. *Січкар ні разу не впіймався на цьому гендлі, але Мірошниченко притиснув його за втаєний у лісах посів* (Стельмах, II, 1962, 36); // Змушувати кого-небудь належно поводитися. [О р и с я:] *Я, мамо, про діда в газету нашу напишу. Ой ні, боюсь — в хату не пустить.* [М а р т а:] *Нічого, доню, ми його ще притиснемо. І його, і Курінного...* (Зар., Антеї, 1962, 89); // *рідко.* Несправедливо обмежувати кого-небудь у правах та діях; пригнічувати. *Замість щоб хазяїнувати по-божому, він.. почав давати на процент та на відробітки гроші, почав притискати людей...* (Гр., II, 1963, 334); *Так притисло їх твоє ярмо, Що довше вже не здужають держати* (Фр., XIII, 1954, 258).

◇ **Біда́ прити́сла (прити́снула, прити́сне);** **Життя́ прити́сло (прити́снуло, прити́сне)** — хтось потрапив у тяжке становище. [Т е о ф і л *(до єпископа):*] *Про се либонь поміркувати варто,— він* [Панса], *бачиш, вірити готов.* [П а р в у с:] *Ет, слухай! Біда притисне — всі готові вірить, а де він був, як не було біди?* (Л. Укр., II, 1951, 464); *Як притиснуло життя і побачили люди, що одному не прожити — пішли всі в цех* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 176); **До ні́гтя прити́снути** — знищити, ліквідувати; **Притиска́ти (прити́снути) до стіни́ (сті́нки)** *кого* — ставлячи кого-небудь у безвихідне або складне становище, змушувати визнати свою вину або прийняти якесь рішення.— *Бог з вами, не притискатиму вас до стіни...* (Л. Укр., III, 1952, 697); [А р с е н:] *Мені якби ще отого шахрая, Геннадія, до стінки притиснути!* (Мороз, П'єси, 1959, 278).

4. Наголошувати на чому-небудь, підкреслювати щось у висловлюванні.— *О-го-го! Наш Султан цілого трактора з болота вивезе! — з гордощами за коня притиснув Лимаренко* (Крот., Сини.., 1948, 56); — *Ну, що ж... Гаразд. Коли вже малювати — то мушу малювати. Обов'язково намалюю,— притиснув він на останньому слові* (Коз., Гарячі руки, 1960, 58).

5. *перен.* Починатися несподівано або з великою силою (про мороз, холод). *Напередодні під вечір мороз притиснув, та такий, що аж за щоки пощипував* (Збан., Старший брат, 1952, 8); *Під ранок притис міцний, по-січневому гострий мороз* (Коз., Сальвія, 1959, 193); // Сильно охоплювати кого-небудь, оволодівати кимсь, сковуючи рухи, позбавляючи здатності думати, робити що-небудь (про сильне почуття). *Жах кинув і придушив тебе. Зігнутий стояв, не міг очей одвести, не міг віями ворухнути. Здавалося тобі, що так і скам'янієш, жах притиснув іще дужче. А ти напружився й почав тремтіти* (Головко, I, 1957, 81).

ПРИТИСКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і **ПРИТИ́СКУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИТИ́СНУТИСЯ,** нуся, нешся; *мин. ч.* прити́сся, ти́слася, лося і прити́снувся, нулася, лося; *док.* 1. Щільно притулятися, припадати до кого-, чого-небудь. *Вони вийшли з-за рогу, міцно тримаючись один одного, припадаючи і притискаючись до стіни* (Смолич, Ми разом.., 1950, 34); *Петро повзе, притискуючись усім тілом до снігу* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 89); *Десятки питань ладні зірватись з Олесевого язика.. Він притискується до батькового плеча й шепоче: — Все, як у казці...* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 138); *Мекаючи на всі лади, вони запрудили ворота, і Тимко притисся з конем до паркана, перечікуючи, доки схлине овеча ріка* (Тют., Вир, 1964, 35); *Гуро акуратно зачинив двері, що автоматично притиснулися до стіни* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 74); // *перен.* Розміщуватися, розташовуватися дуже близько до чогонебудь. *Вуличка була вся із крамниць, що щільно притислись одна до одної і тяглися обабіч неї* (Досв., Гюлле, 1961, 111); *Стара хатина, яку йому залишив батько, спиною майже притиснулася до скелі, що висить валунами над хатою* (Томч., Жменяки, 1964, 195).

2. *перев. док., перен., зневажл.* Недоречно або невчасно прийти, приїхати куди-небудь, до когось. *Скільки йому цей Демко дошкуляє в громаді своєю правдою, а оце ще й сюди притисся, і тут упокою не дає!* (Гр., I, 1963, 408); [Г а н н а:] *Та ну тебе к бісу з тим Капказом* [Кавказом], *ти вже надоїв мені ним! І носиться з своїм Капказом, як дурень з ступою. Чого ти притисся сюди?* (К.-Карий. I, 1960, 303); // *розм.* Прийти, добратися куди-небудь, до когось повільно, з труднощами. *Чути у вікно — на улиці регіт, раз за разом поривами. Дедалі дужче.— Це, мабуть, притисся Перебендя з кобзою, піти послухати* (Вас., II, 1959, 356).

3. *тільки недок.* Пас. до **притиска́ти, прити́скувати** 1. *У випадку застосування електрозварювання.. кромки деталей переходять у тістоподібний стан, потім деталі притискаються одна до одної з певною силою* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 130); *Коткуванням вузол кущення притискується до вологого грунту, в результаті підсилюється приплив до нього вологи* (Хлібороб Укр., 11, 1963, 21).

ПРИТИСКА́Ч, а́, *ч.* Пристрій для притискання чогонебудь. *Конуси закріплюють в призматичних гніздах* [в операції «фрезерування лапки»] *за допомогою притискачів* (Технол. різального інстр., 1959, 132).

ПРИТИСКНИ́Й, а́, е́. Признач. для закріплення чого-

небудь притисканням. *Відхиленню ножа у вертикальній площині* [різального апарата жатки] *запобігають притискні лапки, які кріпляться болтами до кутника пальцьового бруса* (Зерн. комбайни, 1957, 96); *Оброблювана деталь, як правило, закріплюється на столі верстата притискними планками і болтами* (Фрез. справа, 1957, 171).

ПРИТИ́СКУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **притисни́й.** *Щоб зменшити крововтрату, накладають притискувальну пов'язку з тампоном, змоченим розчином адреналіну* (Хвор. дит. віку, 1955, 36).

ПРИТИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прити́скувати** 1—4.

ПРИТИ́СКУВАТИ *див.* **притиска́ти.**

ПРИТИ́СКУВАТИСЯ *див.* **притиска́тися.**

ПРИТИ́СНЕНИЙ, ПРИТИ́СНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прити́снути.** *На підвіконні побачила* [Ольга] *учетверо складений, притиснений камінцем, папірець* (Вільде, Сестри.., 1958, 251); *Він скам'яніло стояв і дивився на гнучку постать своєї дружини, що ось-ось кинеться звіром на притиснуту до землі жертву...* (Досв., Гюлле, 1961, 132); *Частини 15-ої і 52-ої дивізій, які вдень просунулись було вперед, зараз знову притиснуті до самого Сиваша* (Гончар, II, 1959, 426); *Свіжий вітер кілька днів тримав шхуну притиснутою до хівинського берега* (Тулуб, В степу.., 1964, 396).

ПРИТИ́СНУТИ *див.* **притиска́ти.**

ПРИТИ́СНУТИЙ *див.* **прити́снений.**

ПРИТИ́СНУТИСЯ *див.* **притиска́тися.**

ПРИТИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИТИ́ХНУТИ,** ну, нэш, *док.* 1. Переставати утворювати які-небудь звуки; затихати. *Вся в спомина́х, як в золотому шумі, Пряде* [скрипка] *прозору безконечну нить, І притихає, і мовчить в задумі, Щоб з силою новою забриніть* (Перв., II, 1958, 96); *Соловейки притихли на хвилину, теж умовкли. Все кругом уже спало* (Л. Укр., III, 1952, 479); // *перен.* Переставати виявляти ознаки діяльності; завмирати. *Стало село притихати, став із лісів вітрець повівати* (Черемш., Тв., 1960, 150); *Притихне, спустіє незабаром Каховка* (Гончар, Таврія, 1952, 121); // Припиняти розмову, гомін, крик і т. ін.; замовкати. *Спершу Марта щебетала жваво й весело, але дедалі почала притихати* (Гр., I, 1963, 411); *Кулеметник Павло Здота навіть ручний кулемет наставив Щорсу до грудей.—Що, Павле, вбивати збираєшся? Підожди, встигнеш,— сказав Щорс і раптом перекрив гвалт голосним: — Тихо!!! — Натовп зразу притих* (Довж., I, 1958, 205); // *безос. Тихович не знав уже, як покласти кінець тій прикрій сцені, коли враз почув, що в юрмі починає притихати* (Коцюб., I, 1955, 204).

2. Поступово слабшати або припинятися зовсім (про які-небудь звуки). *Вітерець гладив обличчя, плутався у волоссі, вуличний шум наче кудись відійшов, притих, водяні краплі понесло в інший бік, тіло розслабилося на грудях осені* (Томч., Готель.., 1960, 38); *Коли почали говорити про Званова, притихло човгання й перешіптування* (Донч., II, 1956, 119).

3. Переставати рухатися, застигати на місці. *Такими вечорами вона притихала десь у куточку і великими настороженими очима вдивлялася в темряву* (Кол., Терен.., 1959, 162); *У полуденну спеку притихають тварини. Ховаються у затінок звірки, не чути пташиних голосів* (Наука.., 7, 1961, 50); *— Змерз ти, мій зелений? — Івась хукав на його і грів своїм теплим зітханням. Коник прищурився, притих* (Мирний, I, 1954, 176).

4. *перен.* Послаблюватися в силі вияву. *Було вже таки пізно, і бучне весілля почало притихати: пішов оркестр, пішов хор,.. потяглн по домівках потроху і гості* (Смолич, Мир.., 1958, 61); *Опівдні битва притихла* (Мак., Вибр., 1956, 486); *Після події в Чорному яру крадіжки притихли* (Гр., II, 1963, 258); *Холера притихла (хоч і не утихла), і тем до писання стало мало* (Л. Укр., V, 1956, 85); // Ставати слабішим, ущухати (про явища природи). *Після одного особливо голосного випалу грому стає чути, як гроза, раптова літня гроза, притихає* (Ю. Янов., II, 1954, 200); *Надворі вітер притихав, а дощ лляв спокійнішим темпом* (Коб., III, 1956, 191); *Вогонь притих, зігнувся, дихнув востанне й сконав* (Коцюб., II, 1955, 92); // *безос. Нараз притихало і, рогом прорвавши запону, Вихоплювавсь місяць за хмари* (Перв., I, 1958, 213); // Ставати менш відчутним (про біль, хворобу і т. ін.). *Нова перспектива злякала не мене, а мою істерію — вона притихла і не мучить мене от уже тижнів зо два* (Л. Укр., V, 1956, 250).

5. *перен.* Переставати виявляти активність у чому-небудь (перев. негативну).—*Почне* [Зінько] *каламутити в громаді, почне коверзувати — може лиха наробити. — Та він уже тепер притих,— озвався Сучок,— відколи оженився* (Гр., II, 1963, 320); — *Страх хотів вчитися, пробував. Але не йшло.. Але почав я жити іншим життям. Побачив, що розумні люди не запиваються, не б'ються і живуть спокійно, хоч бідно, та по-людськи. Став і я іншим чоловіком. Притих, переродився* (Ірчан, II, 1958, 246); *Німували ліси — люди працювали в полях і ніхто не проїжджав з квитками по хворост чи дрова, навіть лісокради притихли* (Стельмах, II, 1962, 277), // Ставати тихим, смирним, лагідним; смирніти. *Люди в грозу притихають, стають сумирними, лагідними і серйозними, як солдати перед атакою* (Мокр., Слід.., 1969, 144); *З грошима вже йому і жінки не страшно: од нового очіпка, плахти, намиста з дукачами хоч яка притихне, хоч якій пельку заткнеш* (Стор., I, 1957, 53); *За ці дні притихла гнівна душа Івана Дуная, і в столицю старий віз одну важку скорботу* (Стельмах, I, 1962, 403).

ПРИТИ́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **прити́хнути.** *А їх — дівчат — стоїть ціле коло, пообнімались — слухають, притихлі од музики* (Головко, I, 1957, 299); *Червнева ніч розкинула свої зоряні шати над таємниче притихлим степом, що стелився до синього виднокругу* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 426); // *у знач. прикм. І от, натомлені, притихлою ходою Вони вертаються* (Рильський, I, 1960, 257); *Олеся мовчки дивилась на притихлих школярів* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 79); *Далі став помалу й дощик накрапати, і вогким холодком до хати зайшов притихлий вітерець* (Л. Укр., I, 1951, 306).

ПРИТИ́ХНУТИ *див.* **притиха́ти.**

ПРИТИ́ЧИНА, и, *ж., розм., заст.* 1. Перешкода, завада.— *Для мене нема і не буде ніякої притичини, щоб одвідать тебе й нагодувати* (Н.-Лев., II, 1956, 235); *Попався у сю веремію і наш дідуган Тарасович, та якось викрутивсь. Кому вже бог пошле довгий вік, то ніякий гаспид, ніяка притичина йому його не вкоротить* (Стор., I, 1957, 164); *Повернули. Почали шукати справжній шлях. Шукали, перепитували. Найшли шлях, виїхали. Аж тут друга притичина сталася: почали з'їжджати з гори, як на кобильчині наритники лопнули* (Ков., Кутя.., 1960, 47).

2. Пригода. — *Ну, та й притичина мені трапилась цього вечора!* (Н.-Лев., IV, 1956, 159); *А з Василем ось яка була притичина. Вийшовши з попівського саду, він ледве-ледве затюпав до Шміла, все воркотячи собі по дорозі* (Фр., I, 1955, 170); [Б и ч о к:] *Що там за притичина трапилася?* [С т е х а:] *Ох, горенько ж та лишко тяжкеє! Теличку, та ще й первісточку, цінують!..* (Кроп., I, 1958, 446).

3. Причина.— *Та, правду сказати, я й не видам за вас своєї дочки: є тому деяка притичина,— додала різким голосом Каралаєва* (Н.-Лев., VI, 1966, 53); *Управляющий* [управитель] *шукав будь-якої притичини, аби вивести дідичку з її рівноваги, призвести до сварки, чи що* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 66); *Обидва замислились.— Адже добре знає* [Турбай], *у чому притичина,— думав Ярослав* (Вол., Місячне срібло, 1961, 216).

◇ **Оце́ так (яка́) прити́чина!; Що за прити́чина!** — уживається для вираження здивування, невдоволення, розгубленості і т. ін. з приводу чогось несподіваного чи незрозумілого.— *Оце, яка притичина! Оце випадок!.. Неначе щось недобре віщує...* (Н.-Лев., IV, 1956, 94); *Перелякався й Причепа і все намагався розтулити Савчині зуби.— Горілки! Та голову набік!.. Оце так притичина...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 236); *Починаю хвилюватись: що за притичина! Рішуче одмагатись: — Ніколи не писав і не буду!* (Вас., II, 1959, 294).

ПРИТИ́ЧКА, и, *ж.* Зменш. до **прити́ка** 1.

ПРИТИ́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **прити́шити.** *Світе милий,— який передзвін пішов у розбудженій душі Лукини Самійлівни від того негучного, притишеного відстанню гудіння!* (Вол., Місячне срібло, 1961, 325); *Секундна стрілка оберталася в явно притишеному темпі* (Собко, Граніт, 1937, 32).

2. *у знач. прикм.* Який притих, став тихішим. *Микола Іванович ще раз оглянув притишений клас, який зібрався на останній урок після прощального дзвінка* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 19); *Платон притишеним голосом став розповідати Вадикові* (Збан., Таємниця.., 1971, 380).

ПРИТИ́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прити́шити.**

ПРИТИ́ШЕНО. Присл. до **прити́шений** 2. *Благеньке рядно висіло на вірьовці й відділяло дівчину від ясного, невідомого світу. За рядном у кімнаті притишено розмовляли* (Донч., III, 1956, 85); *Орест притишено підсів до гурту і намагався зрозуміти, про що точиться дискусія* (Досв., Вибр., 1959, 355); *Над світом стьмареним пливе імла і дим, Підземні поїзди притишено гудуть* (Бажан, Роки, 1957, 210).

ПРИТИ́ШИТИ *див.* **прити́шувати.**

ПРИТИ́ШИТИСЯ *див.* **прити́шуватися.**

ПРИТИ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТИ́ШИТИ,** шу, шиш, *док., перех.* 1. Робити тихішим, не дуже чутним; приглушувати. *Лиш він, мій приятель єдиний, мене Все слуха,— ніколи на сміх не здійме,— Він поглядом своїм у поривах болю Притишує плач мій* (Фр., XIII, 1954, 430); *Христя навіть дихання притишила, слухаючи Артемову розповідь* (Головко, А. Гармаш, 1971, 514); *Потім заговорив* [комісар], *злегка притишивши голос. Від того розмова набирала більш інтимного, теплого характеру* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 183); // *перен.* Зменшувати, робити менш відчутним (біль, хворобу і т. ін.).

2. Робити повільнішим; уповільнювати. *Я йду з Тимофієм. Він притишує кроки, бо би інакше хіба бігти за ним довелося* (Хотк., II, 1966, 382); *Стояв перед дворецьким Василь, ледве дух переводив, притискав руки до грудей, наче хотів притишити шалений перебій серця* (Рибак, Помилка.., 1956, 109); *І видно: — на високій височині аероплан щось думає. Притишивши розгін, він зосереджено пливе, поволі круга завертає* (Тич., III, 1957, 11); // Змушувати рухатися повільніше, переводити на повільніший рух (коня, машину і т. ін.). *Кукса притишив кобилу, пильно подивився на затримавших* (Кучер, Трудна любов, 1960, 73).

Прити́шити хід — зменшувати швидкість, уповільнювати рух (про поїзд, автомобіль і т. ін.). *Проїхали завод, міст, поїзд став притишувати хід* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 119); *Коли пасажирський автобус, притишивши хід, в'їхав на кічкаський міст, вона, визирнувши у вікно, відчула вдоволення, радісну збудженість і гостре бажання якнайскорше довідатись, що діється тут* (Коцюба, Нові береги, 1959, 42).

3. *перен., рідко.* Стримувати, заспокоювати, вгамовувати кого-небудь. *Старий і Ключника, охочого до чвар, Умів притишувать* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 126); *Гаврило тільки усміхнувся на ту забаву, а молодші брати набрали повні груди лугового повітря і так тюгукнули, що аж луна покотилася понад тихими плесами.— Хватить* [досить], *а то люди сміятимуться,— притишував братів Гаврило* (Тют., Вир, 1964, 230); *Треба притишити себе* (Сл. Гр.).

ПРИТИ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРИТИ́ШИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Ставати тихішим, не дуже чутним. *На хвильку притишилось усе в кімнаті, немов війна дихнула вже сюди своїм жахливим подихом* (Крот., Сини.., 1948, 92); // *перен.* Ставати менш відчутним (про біль, хворобу і т. ін.); зменшуватися. *Ярема рукою поправляє ганчірку, але від того біль не притишується* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 520).

2. Ставати повільнішим; уповільнюватися. *На кожному підйомі притишувався й без того повільний хід. А крутих підйомів на цій магістралі вистачає* (Шовк., Інженери, 1956, 156); // Уповільнювати свій рух; рухатися тихіше, повільніше. *Вода тухольського потоку на хвилю притишилася, немов зліниві ла, задрімала в плоских своїх берегах* (Фр., VI, 1951, 117); *Коли трохи притишиться поїзд перед Гребінкою, вискакуйте на бік* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 74).

3. *перен., рідко.* Заспокоюватися, вгамовуватися; // Іти на спад, припинятися. [З і н ь к о:] *І коли це пияцтво притишиться?!* (Кроп., II, 1958, 217).

4. *тільки недок.* Пас. до **прити́шувати.**

ПРИТІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИТЕКТИ́,** ечу́, ече́ш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Рухаючись плином, надходити куди-небудь, наповнювати собою щось (про рідину).

2. *перен.* Постійно, безперервно прибувати куди-небудь (про людей). *В Ростово-Суздальську землю притікало населення з інших земель, зокрема з Придніпров'я* (Іст. УРСР, I, 1953, 74).

3. *перен., рідко.* З'являтися, приходити куди-небудь, до когось. [П е р у н *(до Рябини):*] *Кого припече, той, певно, до вас притече!* (Фр., IX, 1952, 395).

ПРИТІ́М, *спол.* Те саме, що **прито́му.** *Та врешті ще тутешній піп не гірший від других, він собі старий, то хоч сидить тихо, притім досить добродушний* (Л. Укр., III, 1952, 571); — *Можливо, це вам здається не щирою правдою, легковажним словом. А притім це доведено вже наукою, яка вивчає громадське життя* (Стельмах, I, 1962, 368).

ПРИТІ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **притіни́ти.** *У віями притінених очах дівчини перекочується острах* (Стельмах, I, 1962, 188); *В притіненім покої лежить на отоманці мама* (Вільде, Троянди.., 1961, 52); *Кизил краще розвивається в місцях злегка притінених, а при надмірному затіненні погано плодоносить і дає дрібні плоди* (Колг. Укр., 11, 1961, 34).

ПРИТІ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **притіни́ти.** *Догляд за розсадою* [тютюну] *в розсадниках полягає у своєчасному і належному поливанні, притіненні, провітрюванні* (Техн. культ., 1956, 365).

ПРИТІНИ́ТИ *див.* **притіню́вати.**

ПРИТІНИ́ТИСЯ *див.* **притіню́ватися.**

ПРИ́ТІНОК, нка, *ч.* 1. Місце, прикрите від променів сонця або іншого джерела світла; затінок. * Образно. *Вуса їжачаться, як у старого кота, і навіть в притінку, що заліг серед сивини неголеного підборіддя, ховається усмішка* (Перв., Невигадане життя, 1958, 147).

2. Те, чим прикривають що-небудь від променів сонця або іншого джерела світла для створення тіні. *Зразу після садіння рослини поливають, і коли дуже суха сонячна погода, зразу притіняють папером або спеціальними притінками* (Озелен. колг. села, 1955, 194).

ПРИТíНЮВАТИ, юю, юєш *і* **ПРИТІНЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИТІНИ́ТИ,** тіню́, тíниш, *док., перех.* Прикривати що-небудь від променів сонця або іншого джерела світла; робити тінь над чим-небудь. *Кути огородженого городу притінювали молоді соснові та грабові гаї* (Кобр., Вибр., 1954, 84); *Щоб запобігти пошкодженню розсади сонячною спекою, її у найжаркіші години дня притінюють, використовуючи для цього рогожі, гілля та інші матеріали* (Техн. культ., 1956, 366); *Високі тополі від сонця двори притіняють* (Наука і культура.., 1971, 282); // Від недостатнього освітлення робити трохи темним, не дуже виразним. *Слабеньке світло трохи притіняло його лице, воно здавалося сірим, землистим, тільки очі, як завше, блищали* (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 78).

ПРИТíНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ПРИТІНЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРИТІНИ́ТИСЯ,** тінюся, тíнишся, *док.* 1. Прикриватися від променів сонця або іншого джерела світла.

2. *тільки недок.* Пас. до **притíнювати.**

ПРИТІНЯ́ТИ *див.* **притíнювати.**

ПРИТІНЯ́ТИСЯ *див.* **притíнюватися.**

ПРИТíСУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **притíсувати.**

ПРИТíСУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТЕСА́ТИ,** тешу́, те́шеш, *док., перех.* Обтісуючи, підганяти, припасовувати що-небудь до чогось. *Інші* [майстри] *в обтесаних уже стовпках довбали діри, інші.. притісували чопи* (Фр., VI, 1951, 108).

ПРИТКНУ́ТИ *див.* **притика́ти.**

ПРИТКНУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **приткну́ти** 1, 3—6; // **приткну́то,** *безос. присудк. сл. Порожні шафи з розчиненими дверцятами абияк приткнуто до стін* (Шовк., Інженери, 1956, 4).

ПРИТКНУ́ТИСЯ *див.* **притика́тися.**

ПРИТЛУМИ́ТИ *див.* **притлу́млювати.**

ПРИТЛУ́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **притлуми́ти.** *Почнеться війна фанатична між недавніми спільниками... та є вона й тепер, хоч і притлумлена* (Л. Укр., VIII, 1965, 247); // *у знач. прикм. Плачуть гудки. І чуєш, як на цілому світі відповідають їм фабрики й заводи притлумленим тужливим криком: — Леніна нема...* (Еллан, II, 1958, 24).

ПРИТЛУ́МЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ПРИТЛУМЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИТЛУМИ́ТИ,** лумлю́, лу́миш; *мн.* притлу́млять; *док., перех., розм.* 1. Те саме, що **приглу́шувати** 1. *Скрегіт підйомних кранів, гудки пароплавів притлумлюють гомін моря під стінами міста* (Вітч., 10, 1971, 159).

2. Припиняти, ліквідувати або послаблювати щонебудь. *Хтось з люльки іскру здув, а загасить не зміг, і знявсь пожар такий, аж загорівся сніг. У ратуші пан війт зліз на високу вежу і радив притлумить соломою пожежу* (Л. Укр., I, 1951, 278).

3. *перен.* Не давати можливості чому-небудь виявлятися, розвиватися; глушити, заглушувати. *Сумні «могильні» мотиви українських поетів дошевченківської доби не притлумлювали, не заколисували свідомість народну, а роз'ятрювали її* (Літ. Укр., 1. IV 1969, 3); *Лютує миколаївська цензура, силкуючись притлумити будь-який прояв вільної думки* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 30); *Стала сама* [Дозя].. *нищити і притлумляти в душі його всяку іскорку.. прив'язання к собі* (Фр., VIII, 1952, 282).

4. *перен.* Морально пригнічувати кого-небудь, виявляючи свою зверхність. *Онопрій довго парубкував, служив при дворі, свойого не мав нічого, аж нараз пан казав йому брати Марту. Се було його нещастя, бо Марта взяла його під ноги, притлумила, прибила до землі* (Фр., III, 1950, 203).

ПРИТЛУМЛЯ́ТИ *див.* **притлу́млювати.**

ПРИТОВКТИ́ *див.* **ПРИТО́ВКУВАТИ.**

ПРИТО́ВКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТОВКТИ́,** вчу́, вче́ш, *док., перех., розм.* 1. Поштовхами притискувати що-небудь до чогось. *Забулькотів* [Петро] *із фляшки* [пляшки] *просто в горло порядну порцію, заткав потім фляшку корком і притовк його долонею* (Фр., IV, 1950, 391); // Поштовхами трохи ущільнювати або розминати що-небудь (перев. з поверхні). *Воєвода з слугою узялися за зброю, З патронташів дістали набої, Одкусили зубами, притовкли шомполами І насипали пороху вдвоє* (Голов., Поезії, 1955, 34).

2. *перев. док.* Притоптати, прим'яти що-небудь ногами. *Притовкти траву;* // Придавити, прибити, завдавши болю. *Передня куфа* [кухва] *спала їй на ноги та притовкла їх, а задня, згубивши рівновагу, облила її водою, але Параскіца не звернула на це уваги* (Коцюб., I, 1955, 273); *— Хто перший сказав, що не буде її сватати? — То ж я пожартував, а в голові інше було. — В тебе, Левку, голова схожа на горнята-близнята: в одному борщ, а в другому каша. — Відкинься, Юрію, бо навіки притовчемо* (Стельмах, I, 1962, 544).

ПРИТО́КА, и, *ж.* 1. Річка, що впадає в більшу річку. *Гребці повинні були пропливти кілька кілометрів вниз по річці, потім по одній з приток угору* (Ів., Вел. очі, 1956, 85); *Завтра о дев'ятій ранку він повинен бути в кількадесяти кілометрах звідси, на річці Трубіж, лівобережній притоці Дніпра* (Дмит., Наречена,1959 ,151).

2. *діал.* Привід, нагода. [А н н а:] *Звір ти* [Михайло], *звір лютий! Наострився пожерти нас і тепер думаєш, що найшов притоку* (Фр., IX, 1952, 107); *Заки доїхали додому, то панотець вигадав іще одну притоку, щоб картати Йвана. Він же через Івана та, мабуть, стратить гроші* (Март., Тв., 1954, 224); *Люди пригадують собі на війні, що існує смерть. Але саме тоді, коли вона часом висить, наче на волосочку, ми шукаємо притоки, щоб зайнятись якнайбільшими дурницями* (Письмен. зблизька, 1958, 101); // Причина. *Стали* [війт і присяжні] *коло одного вугла, шпортають, штуркають.. «Що за притока?» — гадаю собі* (Фр., II, 1950, 42).

ПРИТОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **притолочи́ти.** *Пробуджувались од довгого сну бляклі, притолочені, прибиті хугами і морозами озимі* (Ряб., Жайворонки, 1957, 135); *Вона незручно розкинулась на притолоченому снігу, що підтанув від її крові* (Стельмах, Хліб.., 1959, 656).

ПРИТОЛОЧИ́ТИ, лочу́, ло́чиш, *док., перех.* Притоптати, прим'яти (траву, посіви і т. ін.).

ПРИТОМИ́ТИ *див.* **притомля́ти.**

ПРИТОМИ́ТИСЯ *див.* **притомля́тися.**

ПРИТО́МЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **притоми́ти.** *І такий то був вечір .. рожевий, що аж усі козаки, молоді й старі, притомлені довгим походом, порожевіли, як зоряниця* (Вовчок, I, 1955, 332); *Стільки радості, стільки щастя приносила Маруся зі собою з тих прогулок, що наповняла веселістю весь дім. Як листочок .. злітала, трошки голодна, трошки притомлена, і радувала всіх* (Хотк., II, 1966, 47).

2. *у знач. прикм.* Який притомився, відчуває втому. *Притомлені косарі потяглися до густих кущів верболозу, звідки здіймався вгору синюватий дим* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 206); *Знають бублейниці, де буде фальцфейнівський прикажчик бажаним гостем, у чиї ворота заверне його притомлений кінь* (Гончар, Таврія, 1952,

34); // Який свідчить про втому. *Все в ній здавалось йому незвичайним: ..і чисте високе чоло, і світла притомлена блідість обличчя* (Гончар, Дорога.., 1953, 34); *Якось мене познайомили з чоловіком, якому за сімдесят.. У нього притомлені очі, приглушений голос* (Рад. Укр., 21.I 1969, 2).

ПРИТОМЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИТОМИ́ТИ,** томлю́, то́миш; *мн.* прито́млять; *док., перех.* Доводити до втоми (перев. неповної); утомлювати. — *Притомив коника, притомив другого, скажи ми, дівчино, що буде із сього: чи будеш моя, а чи ні, не в'яли серденька ти мені?* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 514); *Певно, вона багато спала.. Зайвий сон притомив її. Притупив думки* (Дор., Не повтори.., 1968, 9).

ПРИТОМЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРИТОМИ́ТИСЯ,** томлю́ся, то́мишся; *мн.* прито́мляться; *док.* Відчувати втому (перев. невелику); утомлюватися. [О л е к с а:] *Правда, трохи притомився був, та як ізнов увійшов у свою хату, то зразу і поздоровшав* (Вас., III, 1960, 46); *Дівчина з червоними руками, хоч і притомилась, але вдовольно посміхалась* (Панч, Ерік.., 1950, 54); *Дорога душна, довга, дівчата спочатку співали, тоді понурилися. Оленка притомилася* (Горд., II, 1959, 37).

ПРИТО́МНИЙ, а, е. 1. Який не втратив свідомості, може свідомо, осмислено сприймати дійсність. [П а н с а:] *Прісцілло! Донечко моя! Прокинься! Опам'ятайся!* [П р і с ц і л л а *(просто:)*] *Батеньку, чого ти? Та ж я зовсім притомна* (Л. Укр., II, 1951, 458); *Дуже прохав би звістити мене, в якому стані його здоров'я тепер, які зовнішні ознаки терпінь, чи він притомний, говорить, пізнає людей, чи починає володіти руками?* (Коцюб., III, 1956, 306); *— Як його звали? — Не знаю,— відповіла через декілька кроків Леночка.. Не догадались спитати, доки він був притомний* (Ю. Янов., II, 1954, 9).

2. *розм.* Який усвідомлює свої дії, має здоровий глузд. [П о е т:] *Годі вам, гурт ворогів і прихильних, Марні слова промовлять. Краще ідіть, научіть божевільних, Як їм притомними стать!* (Л. Укр., I, 1951, 105); *— Ти обережна в бесіді і притомна; се дар божий, і він поможе тобі до багатства. Се твоє щастя. Іди!* (Коб., II, 1956, 122); *Що звелів Олекса — зробить* [Єлена]; *куда* [куди] *скаже — піде. Неначе й притомна, неначе й несповна розуму* (Хотк., Довбуш, 1965, 362).

3. *діал.* Присутній. *Що в селі зновиться* [станеться], *я найліпше знаю. А чому? Бо я все на свої очі видів, на свої вуха чув. Кождої справи свідомий, бо при кождій справі притомний* (Март., Тв., 1954, 210); *І мальований Козак, і обличчя притомних випивак плавали не в диму тютюновому (по хатах тоді ще не курили), а в парі, хмільній та сивій, що вставала над казанком із варенухою* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 355).

ПРИТО́МНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Стан за знач. **притóмний** 1. [П р і с ц і л л а *(просто):*] *Батеньку, чого ти? Та ж я зовсім притомна.* [П а н с а:] *Лихо тяжке з притомністю такою ...* (Л. Укр., II, 1951, 458); *Коли до Юрія повернулася притомність, він помітив в кутку оселі стареньку ікону і лампадку, що спускалася зі стелі на закурених ланцюжках* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 184); *Коли вперше потрапив* [Бронко] *у руки поліції, мав заледве двадцять один. Не подивились, гади, що молоді кості, і били так, що втрачав притомність* (Вільде, Сестри.., 1958, 567); *Впавши з п'ятишестиметрової височини, Сахно втратила притомність* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 58).

2. *розм., рідко.* Чітке розуміння чого-небудь. *Може, згодом напишу Вам дещо про них* [справи], *але тепер вже ні, бо се тема досить довга і про неї треба говорити з більшою притомністю, ніж я тепер маю* (Л. Укр., V, 1956, 326).

3. *діал.* Присутність.

ПРИТО́МНІТИ, ію, ієш, *недок.* Приходити до пам'яті, починати свідомо, осмислено сприймати дійсність. *Він приходив до пам'яті не зразу, а поступово — неначе був у зомлінні і тепер притомнів* (Смолич, Ми разом.., 1950, 71).

ПРИТО́МНО. Присл. до **притóмний** 1, 2. [М а р т і а н:] *Господь тебе покликав знов до роботи,— будь покірна. Йди.* [А л ь б і н а *(не змінюючи виразу):*] *Куди?* [М а р т і а н:] *Туди, де працювала з мужем. Там будеш між братами.* [А л ь б і н а *(притомніше):*] *Ти мій брат, а ти мене від себе одсилаєш* (Л. Укр., III, 1952, 324).

ПРИТО́МУ, *спол.* Уживається в приєднувальних конструкціях, реченнях, що доповнюють, уточнюють попереднє повідомлення, думку, висловлену в попередньому реченні; до того ж. [Г о л о с и:] *А де ж Наталка, Роман?* [К р и н и ц ь к а:] *За моїми відомостями, вони в саду, і притому в найкращому настрої* (Мик., I, 1957, 419); *Які несхожі були у них* [Пушкіна і Шевченка] *дитинство та юність! Російська сім'я, де говорено французькою мовою.. Притому сім'я дворянська, де з гордістю згадувано шістсотрічну давність того дворянства...* (Рильський, X, 1962, 37).

ПРИТО́Н, у, *ч.* Місце зосередження, притулок антигромадських або аморальних злочинних елементів; кубло. *Привітна й тиха своїм сімейним побитом, стала вона* [Чіпчина хата] *тепер притоном гульні п'яної* (Мирний, I, 1949, 399); *Дехто нахилявся, брав землі з-під ніг і, загорнувши в шматину, ховав у пазуху. Дурні... Скоро сувора служба відучить вас від оцих сантиментів. Бере вона вас звідси здорових, з ясним поглядом, з любов'ю в серці, а верне чужими, з поганою хворобою, захваченою в якімсь притоні.., скаліченых духовно* (Хотк., I, 1966, 140); *— Та ти й те знай ще, що в неї й притон отих самих конокрадів* (Головко, II, 1957, 138).

ПРИТО́П, у, *ч.* Те саме, що **притýп.** *Галя любила потанцювати! Вона швидко збагнула, в чім справа, ноги жваво заходили, а сама почала приспівувати: — Каблук, носок і два притопи!* (Ів., Таємниця, 1959, 13); *Елементи народних припадань і притопів.*

ПРИТО́ПАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Те саме, що **прийти́** 1. *— Ну,— сказав Котовський,— признаюсь. Притопав я сюди вже перед світанком — довгенько і труднувато було пробиватись крізь застави* (Смолич, Світанок.., 1953, 368); *З-за будки виходять дівчата з лопатами і боязко спиняються.* [Ф е д я:] *Новенькі притопали!* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 73).

ПРИТОПИ́ТИ, топлю́, то́пиш; *мн.* прито́плять; *док., перех., розм.* Те саме, що **втопи́ти** 1. *Домця, ридаючи, причитувала: — Краще б ти мене, моя мати, не кохала, як рожу.. Ніж мала мене за багатого давати, краще б ти мене маленькою в криниці притопила...* (Вас., II, 1959, 277).

ПРИТО́ПНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **притóпувати.** *— Справимо весілля, аж дим стоятиме на всю округу! Закаблуків не пожалію, коли гопака вріжу! — притопнув ногою Величай* (Коп., Земля.., 1957, 69); *Флегонт теж притопнув каблуками. Хлопці почали приплескувати в долоні. Флегонт мусив піти колом і вдарити навприсядки* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 268).

ПРИТО́ПТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **притопта́ти.** *Здійснялися заходи, подиву варті: На риск нариваючись, вежі цистерн Стояли, неначе фортеця, на варті При межах не тричі притоптаних стернь*

(Перв., II, 1958, 324); *Біля входу в бліндаж наперекір усьому густою зеленню пробивалася з притоптаної землі трава* (Жур., Вечір.., 1958, 367); * Образно. *Хоч і знівечена лихом, притоптана голодними злиднями, отже, як прикрила Марина ті злидні доброю одежею,.. зовсім молодою Марина виглядає!..* (Мирний, IV, 1955, 252); // **притóптано,** *безос. присудк. сл. Вони побачили, що цей слід притоптано ведмежими лапами* (Трубл., I, 1955, 171).

2. *у знач. прикм.* Який стерся від тривалого користування. *Сірі штани в темну смужку на підтяжках, комбіновані черевики — чорний лак з сірою зеброю — на викривлених і притоптаних каблуках — так виглядало вбрання Герміни* (Томч., Готель.., 1960, 206); *Соснові сходи привели Нас на притоптані пороги У домик той, де жив Ілліч* (Дмит., Добрі сусіди, 1951, 5).

ПРИТОПТА́ТИ *див.* **притóптувати.**

ПРИТÓПТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **притóптувати.** *В цю пізню пору аж луна з виляском йшла від веселих музик із присвистом та притоптуванням закаблуків у танцю* (Смолич, Мир.., 1958, 71).

ПРИТÓПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТОПТА́ТИ,** топчу́, то́пчеш, *док., перех.* 1. Топчучи ногами, утрамбовувати що-небудь. *Дівчина, вискочивши з кабіни, притоптувала грунт чобітками* (Жур., Вечір.., 1958, 178); *Землю навколо рослин під час садіння добре притоптують* (Озелен. колг. села, 1955, 124); *Шпарко кидають* [легіні] *вилами* [сіно], *завалюють Аґничку там, на вершку. Але дівча, як змійка, вивинеться в тій навалі, махне грабельками раз-два, притопче босими ногами — і знов стоїть, чекає, обскубуючи зубцями сіно внизу* (Хотк., II, 1966, 341); // Натискуючи (пальцем, рукою) по поверхні чогось сипкого, ущільнювати, спресовувати його. *Стояла* [мати] *поруч і весь час задумана дивилась на сина,— як він одрізав скибку, як потрусив її сіллю, ще й пальцем притоптав сіль, щоб не сипалась* (Головко, II, 1957, 394); *Степанович дістав люльку, підсипав тютюну, притоптав його великим пальцем і закурив* (Юхвід, Оля, 1959, 164); // Притискуючи щось сипке, покривати ним поверхню чого-небудь. *Під час роботи нігтя на пальці збив* [син], *треба б до лікаря, але ж у нас сам знаєш як: попільцем з цигарки притоптав, кров засохла і далі гайда...* (Гончар, Тронка, 1963, 211); // Наступаючи ногами, приминати що-небудь. *Притоптувати трави;* * Образно. *Тільки й бачив я рідний край, поки ріс, а там, як оддали у службу, так і пішов.. блукати по світу, як те перекотиполе..: котишся, котишся, поки не зупинить тебе доля або не притопче лихо* (Стор., I, 1957, 75); // Наступаючи ногою (ногами), гасити що-небудь. *Погасив я вогонь мерщій, притоптав, піском закидав* (Жур., Вечір.., 1958, 349); *Притоптати цигарку;* // *перев. док.* Придавити або роздавити кого-, що-небудь (ногою, ногами). *Притоптати черв'яка;* // *тільки док.* Стерти внаслідок тривалого користування. *Притоптати каблуки.*

2. *тільки док., перен., розм.* Силою своєї влади, свого впливу і т. ін. пригнітити або принизити кого-небудь. — *Ляхи.. думали, що як притопчуть козака або посполитого, то й лежатиме* (П. Куліш, Вибр., 1969, 117).

3. *тільки недок., чим і без додатка.* Те саме, що **притýпувати.** *Зразу вродився веселий настрій. Деякі стали притоптувати ногами, інші вибивали такт пісні рукою на спині свого сусіда* (Вас., I, 1959, 101); *Він встає, витягає з-за пазухи сопілку і починає награвати, притоптуючи вовняними постолами* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 123).

ПРИТÓПУВАТИ, ую, уєш, *недок., чим і без додатка.* Те саме, що **притýпувати.** *По обіді Хома з церковним регентом ішов селом п'яний, як ніч, і, притопуючи лакованим чоботом, горлав на всю вулицю: — Качайте мене, заплачу!* (Довж., I, 1958, 84); *Пішла! Он як, пішла танцювати з Лигуном. А той вже вигинається та притопує, аж згорбився* (Чаб., Тече вода.., 1961, 14); *Катя розмовляла з Козленком, а сама в такт танцю весь час притопувала ногою у міцному черевику* (Собко, Нам спокій.., 1959, 66).

ПРИТОРГÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТОРГУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., розм.* 1. *перех.* Збираючись купити що-небудь, домовлятися про ціну. *За три дні венеціанці вивантажили свої галери, відправили привезене до Тіфліса і почали приторговувати хліб козацький* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 179); *Де хліба приторгує* [Тихон], *де підводи наньме* [найме], *та усе недорого і дешевш проти усіх* (Кв.-Осн., II, 1956, 145); *Здоровому чоловікові з широкою спиною, у якого Андрій землю приторгував, він сказав, що нехай завдаток зостається у нього* (Григ., Вибр., 1959, 231).

2. *тільки недок., неперех.* Займатись торгівлею як додатковою, неосновною справою.

ПРИТОРГÓВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИТОРГУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док., розм.* 1. Те саме, що **приторгóвувати** 1.

2. *тільки недок.* Пас. до **приторгóвувати** 1.

ПРИТОРГУВА́ТИ *див.* **приторгóвувати.**

ПРИТОРГУВА́ТИСЯ *див.* **приторгóвуватися.**

ПРИ́ТОРК, у, *ч.* Дія за знач. **приторкну́тися, приторка́тися, притóркуватися** 1. *Від цього легкого приторку* [дитини] *з плечей чоловіка скочуються щоденні турботи, веселішають очі* (Стельмах, II, 1962, 104); *Хто ввечері тобі розказує казки? Хто пестить приторком ласкавої руки? В твоїх зеселощах з тобою веселиться?* (Рильський, Зим. записи, 1964, 33).

ПРИТОРКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і **ПРИТÓРКУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИТОРКНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* 1. Дотикатися, доторкатися до кого-, чого-небудь. *Люди, зітхаючи, обіймали свого Івана, тиснули йому руки або просто приторкалися до його одежі чи сивої, з прозеленню бороди* (Стельмах, I, 1962, 440); — *Таке життя, такий закон життя,— подумав Дорош, любовно розглядаючи майстерно зроблене гніздечко, але не приторкуючись до нього руками, щоб пташка не змандрувала геть* (Тют., Вир, 1964, 202); *Спати товариш привів мене в клас. Тільки приторкнувся до постелі — здалося, немов аж осміхнулась подушка, розкриваючи мені м'які обійми* (Вас., I, 1959, 359).

2. *перев. у сполуч. із запереч.* н е. Пробувати, куштувати, їсти що-небудь. *Ще більше засмучена вернулася вона додому, дала вечеряти дітям, а сама й не приторкалася — слала постелі, замість вечері* (Мирний, III, 1954, 136); *Він сидів розчервонілий весь, не приторкався ні до чого їстівного і тільки пригублював з бокала кислувате вино* (Досв., Вибр., 1959, 260); — *Я знову категорично повторив свій наказ про заборону пити морську воду, загрожуючи розстрілом кожному, хто до неї приторкнеться* (Кучер, Голод, 1961, 206).

◇ **[І] па́льцем не приторка́тися (приторкну́тися)** *до чого:* а) нічого не робити. *Він згадував свій город і виноградник, той лад, який завела там Параскіца власними руками... адже ні Маріцца, ні він і пальцем не приторкнулися ні до чого* (Коцюб., I, 1955, 265); б) нічого не чіпати, не брати. *Це єдина його заслуга.., що він і пальцем не приторкнувся до людського добра* (Стельмах, II, 1962, 72).

ПРИТОРКНУ́ТИСЯ *див.* **приторка́тися.**

ПРИТÓРКУВАТИСЯ *див.* **приторка́тися.**

ПРИТОРО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **приторочи́ти.** *Граф озирнувся на своїх супутників, глянув на приторочений до сідла Петровича порожній мішок*

(Донч., III, 1956, 15); *Біля сідел у хлопців приторочені величезні папуші жовтого кримського тютюну* (Гончар, II, 1959, 441); *Біля старого на підлозі стояла зелена скринька, зверху була приторочена пара стоптаних повстяків* (Панч, Синів.., 1959, 6).

ПРИТОРОЧИ́ТИ *див.* **приторо́чувати.**

ПРИТОРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТОРОЧИ́ТИ,** рочу́, ро́чиш, *док., перех.* Прив'язувати, прикріпляти тороками що-небудь (до сідла). *Приторочити сакви коло сідла* (Сл. Гр.); — *Мені ж наша Лукія до сідла приторочила торбинку пшона, в олії смаженого, торбу тарані, сухарців, буханців...* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 293); // *розм.* Взагалі прикріплювати або прив'язувати що-небудь до чогось. *Плащ-палатку він приторочить до ранця. Туди ж покладе кілька буханок хліба* (Загреб., Європа 45, 1959, 85).

ПРИТОРЦЮВА́ТИ *див.* **приторцьо́вувати.**

ПРИТОРЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТОРЦЮВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *док., перех., стол.* Прикладати, приклеювати (фанеру).

ПРИТО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **приточи́ти.** *Вискакував* [Ванько] *на вулицю — погратися з дітворою чи перед людьми похвалитись чобітками, дарма що приточені халявки на них красувались латками усіх кольорів* (Стельмах, I, 1962, 207); *Ваша історія з сойкою зовсім не до речі приточена* (Фр., IV, 1950, 358).

ПРИТОЧИ́ТИ *див.* **прито́чувати.**

ПРИТО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прито́чувати.** *Нещасні випадки, приращування живої шкіри на мертві опечені місця та приточування кісток на місця переламів і розтрощень — це була його галузь* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 187).

ПРИТО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТОЧИ́ТИ,** точу́, то́чиш, *док., перех.* 1. Приєднувати, додавати що-небудь для збільшення чогось. *Ой чий же то двір?! Приточив би свій! Хорошая дівчинонька, Я ходив би к ній* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 47); *Йому бажалося до свого добра приточити ще й жінчине, щоб вийшло одно та велике!* (Мирний, II, 1954, 79); // Подовжувати який-небудь предмет, приєднуючи щось до нього. *Ой гуць гуці! сорочечки куці; будем робити, щоб приточити* (Номис, 1864, № 9259); // Пришивати що-небудь до чогось. — *Проворний, бігати вмієш?..— запитав у Миколи хазяїн обмундирувальної майстерні. — Будеш приточувати вушка до чобіт...* (Веч. Київ, 12.X 1967, 3).

2. Приладнувати, прикріплювати, підганяючи щось одне до одного. *Скажеш — не вернеш, напишеш — не зітреш, відрубавш — не приточиш* (Укр.. присл.., 1955, 263); *Треба дерево заготовити, принести, зв'язати кілька плотів, потім приточити їх, закріпити* (Шиян, Партиз. край, 1946, 125).

3. *перен.* Говорити або писати щось на додаток до сказаного або написаного раніше, на підтвердження чого-небудь і т. ін. *Всі почали сміятися, як діти, приточуючи приклади того, як селяни дурили ляхів, ховаючи опришків* (Хотк., Довбуш, 1965, 369); *Кожен поспішався щось додати, своє слово приточити і заразом на стіл поглядав, хотів побачити, що виходить на папері* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 224); — *Це Матвій тобі казку розповів,— з серцем промовив Плачинда..— Навряд, Якове Дорохтейовичу, не такий чоловік Матвій. А коли не ймете віри, підіть до нього, він слова не приточить* (Стельмах, Хліб.., 1959, 491).

ПРИТРА́ПИТИСЯ, ится, *док., безос., діал.* Трапитися.— *Як же ж ви виглядаєте?.. Чи вам притрапилось яке нещастя?* (Фр., IV, 1950, 171); *Що їй могло тут притрапитись? Вона перебігла думками всі можливості лиха й не найшла його* (Коб., III, 1956, 500); — *Я боялася, що з вами, може, щось погане притрапилося. Я так боялася за вас, Бронку* (Вільде, III, 1968, 171).

ПРИТРИ́МАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **притри́мати.** *Софія.. кінчала причісування: злотисті кучері були вже врихтовані, майстерно-зальотно підшпилені над чолом і притримані гребінцем-діадемою* (Л. Укр., III, 1952, 498).

ПРИТРИ́МАТИ *див.* **притри́мувати.**

ПРИТРИ́МАТИСЯ *див.* **притри́муватися.**

ПРИТРИ́МУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **притри́мувати.** *Двічі цокнув ключ, і притримувані ланцюжком двері відхилилися* (Грим., Кавалер.., 1955, 6).

ПРИТРИ́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТРИ́МАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Тримаючи або підтримуючи кого-, що-небудь, не давати йому падати, опускатися, рухатися і т. ін. *З трудом лише притримувала його Регіна, щоб не впав під колеса вагону* (Фр., VI, 1951, 320); *Щоб не розридатись, вона швидко пішла до виходу, притримуючи білими руками борти шинелі* (Гончар, III, 1959, 195); *Семен ще тримався в сідлі. Випустивши шаблю, обома руками вхопився за гриву, нагнувся вперед, на шию коневі клалася його голова. Онисько вчасно підскочив і підхопив, притримав у сідлі* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 103); — *От закінчимо війну, матінко,— заговорив політрук, притримавши рукою ляду,— пустимо ткацькі фабрики* (Цюпа, Три явори, 1958, 10); // *чим і без додатка.* Притискуючи що-небудь, утримувати його в певному положенні. *Під лівою пахвою він притримував папку з паперами, правою невміло відкозиряв* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 83); *Трофейний автомат метлявся на шиї, бив у груди, але він навіть не притримував його рукою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 366); *Вона, притримуючи смуглою худою рукою дукачі, біжить поміж шатрами, розпушує голими п'ятами рясну червону в квітках спідницю, кричить щось* (Тют., Вир, 1964, 69); // Притуляти руки, пальці до чого-небудь, триматися за щось. *Терентій кидає жовтий погляд на Фросину, яка невеличкими сплетеними пальцями притримує серце* (Стельмах, I, 1962, 28); *Чиж плюнув кров'ю і, притримуючи прострелені груди, майже непритомний поповз у хату вмирати* (Довж., I, 1958, 133).

◇ **Притри́мати язи́к (языка́) [за зуба́ми]** — перестати говорити про що-небудь; помовчати. *Левко підвівся на санях, поруч з ним, спираючись на рожни, піднялися брати.— Я, дядьку, на вашому місці притримав би язика в своїй підворітні* (Стельмах, I, 1962, 94); — *Віргініє Назарівно, ви здатні притримати свій язик за зубами? Ну, хоча б до моїх наукових публікацій* (Вол., Місячне срібло, 1961, 76).

2. Легенько підтримувати, тримати що-небудь якийсь час. — *Живий,— гукнув Личков,— авжеж, живий! — Заледве осміхнувсь йому Матвій, Припавши до залізного шолому, Що Никанор притримував в руці* (Перв., II, 1958, 217); *Докія досі хазяйновито притримувала в жмені зібгану примочену пелену* (Ле, В снопі.., 1960, 54); // Тримати що-небудь трохи довше, ніж звичайно, ніж треба. *Коли до кінця матчу залишиться 10 хвилин, команда, яка перемагає, повинна робити ось що:.. посилати м'ячі до глядачів, а глядачі.. повинні притримувати м'яча* (Вишня, I, 1956, 408); *Захар обережно потис прихололу на холоді дівочу руку, аж притримав її в своїй, намагаючись зігріти, і ніби неохоче випустив* (Ле, Право.., 1957, 255); *Прощаючись, Гайсин притримав її руку, затягнуту в лайку* (Панч, На калин. мості, 1965, 125); // *перен.* Зберігати що-небудь на деякий час; приберігати. *Навислі з гір хмари притримували сутінь ранкову* (Ле, Міжгір'я, 1953, 361); *В роки розлуки він марив землею свого дитинства,.. і коли якось*

за вечерею в інтимній розмові сказав про це своєму другу по зброї Євсею Голованю, той тільки довше притримав біля вусів зверхню насмішку (Стельмах, II, 1962, 164); *Хтось ранню ватру розіклав. Або пізню притримав до білого дня* (Хотк., II, 1966, 140); — *Вони були з Евеліною на вечорі, і я.. притримав це запрошення, як свідчення вашого покровительства...* (Логв., Давні рани, 1961, 24).

3. Затримувати, уповільнювати, гальмувати рух кого-, чого-небудь. *З гори порожній віз сам котився, і дишло збивало Антона з ніг. Тоді Катерина притримувала воза за ручицю* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 44); *У лісі Левко притримує коні, але і від їхньої ходи чутливі дерева обтрушують крихку сріблясту оздобу* (Стельмах, I, 1962, 71); *Мати раптом, притримавши рукою колесо прядки, з докором глянула на Андріяку* (Гончар, II, 1959, 156); // Робити повільнішим (біг, ходу тощо); притишувати. *Поїзд почав притримувати хід. Віра захвилювалась і пішла до матері* (Коп., Сусіди, 1955, 21); *Тепер вони йшли разом, у парі. Спочатку повільно. Флора Германівна навмисне притримувала біг* [ковзанів] (Коцюба, Нові береги, 1959, 327); // Зупиняти кого-небудь на деякий час (перев. тримаючи за щось). *На другий вечір Левко знову подався за Христиною і знову притримав її біля хвіртки* (Стельмах, I, 1962, 205); *Федот.. теж пішов за ними, але в сінях Йонька притримав його за рукав* (Тют., Вир, 1964, 212); // Змушувати кого-небудь залишатися, зупинятися де-небудь на деякий час. *Вечір вже насувався з-за гір. Дощ нас таки добре притримав у дорозі* (Томч., Готель.., 1960, 12).

4. *перен., розм.* Заважати, перешкоджати здійсненню чого-небудь, утримувати від чогось.— *Гутман!.. — уже гукаю я і хочу кинутися слідом за ним. Але Кайт спокійно притримує мене* (Кол., На фронті.., 1959, 57); — *Вишивала* [донька] *трохи, а потім вичитувала всім казочку. Ну, й читає ж вона, а як нудить світом без школи. Зібралась на завтра. Хотіла притримати, так намурмосилась, як ти іноді* (Стельмах, I, 1962, 377); *Сурмач і рвонувся заперечити, але Оверко його притримав* (Ю. Янов., IV, 1959, 55).

ПРИТРИ́МУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИТРИ́МАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Злегка триматися за кого-, що-небудь. *Вона стояла бліда, як мрець, притримувалась рукою за вербу, щоб не впасти* (Збан., Незабутнє, 1953, 22); *Він стояв, однією рукою притримуючись за край столу, спокійний, зосереджений і навіть, здавалось, люб'язний* (Грим., Кавалер.., 1955, 61); *В однім місці я мало не вскочив у безодню трясовини, але притримався за дружину* (Досв., Вибр., 1959, 64).

2. *перев. недок., чого.* Рухаючись, не віддалятися від чого-небудь, триматися ближче до чогось. *Розташування меблів у кабінеті Климові добре відоме. Він притримується правої стіни* (Грим., Кавалер.., 1955, 322).

3. *рідко.* Залишатися, зупинятися де-небудь, у когось на деякий час. *Нарешті, притрималась* [Катерина] *у одних газдів* (Кобр., Вибр., 1954, 110).

4. *тільки недок.* Пас. до **притри́мувати** 1—3.

ПРИТРУСИ́ТИ *див.* **притру́шувати.**

ПРИТРУСИ́ТИСЯ *див.* **притру́шуватися.**

ПРИТРУ́ХЛИЙ, а, е. Який став трохи трухлявим, трухлим. *Коли ще височів притрухлий царський дуб І уряд тикав скрізь своє копито кінське, Нелегка річ була тоді відкрити клуб, Як при ньому стояв прикметник — український* (Рильський, Поеми, 1957, 238).

ПРИТРУ́ХНУТИ і **ПРИТРУ́ХТИ,** хне, *док.* Стати трохи трухлявим, трухлим.

ПРИТРУ́ХТИ *див.* **притру́хнути.**

ПРИТРУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **притруси́ти.** *Вагонів уже було не впізнати: сміття повимітано, підлоги вимиті, прошпарені окропом і, як у хаті хорошої господині, притрушені свіжою степовою травою* (Гончар, II, 1959, 309); *Біля клубу Галина звернула праворуч і пішла садками, притрушеними снігом, як цвітом* (Зар., Світло, 1961, 15); // **притру́шено,** *безос. присудк. сл. Зверху помащено* [коржика] *та притрушено червоним маком...* (Коцюб., I, 1955, 131); *Люди їздять по набережній на санках.. Їздити, властиве, зовсім нема по чому, бо снігу того ледве притрушено* (Л. Укр., V, 1956, 214).

ПРИТРУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТРУСИ́ТИ,** ушу́, у́сиш, *док., перех.* 1. Покривати поверхню чогось тонким шаром чого-небудь сипкого; присипати. — *Певно, буде їхати або митрополит, або губернатор, коли добре засипають рівчаки. Якби ждали якого архієрея, то тільки притрусили б потрошку рівчаки та вибої...* (Н.-Лев., IV, 1956, 51); *Не тільки стіни, а добре буде й підлогу притрусити свіжою травою, щоб у хаті пахло* (Шиян, Гроза.., 1956, 484); // Ховати, робити невидимим що-небудь, покриваючи його тонким шаром чогось сипкого. *Тепер удосвіта не добирався до села, а відмикав біля палі човен. Ланцюг бовтав у воду, але дід складав його у кормі і притрушував лепешкою чи лопухами* (Гуц., Скупана.., 1965, 13); *В побережниковій хатині викопали яму і поховали Грицька. Затоптали землю, притрусили соломою, щоб і знаку не було* (Ірчан, II, 1958, 81); *Образно. *Половою слів свій неспокій не притрусиш* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 341); // Падаючи, опускаючись на кого-, що-небудь, трохи покривати його собою (про сніг, пил, листя і т. ін.). *Сніг перестав іти, але за ніч притрусив дахи* (Скл., Святослав, 1959, 394); *На порозі стояв Ахмет. Пил товстим шаром цупко прикипів до одежі, сивиною притрусив його чорну бороду, його бліде обличчя* (Досв., Гюлле, 1961, 130); // *безос. Люди надіялись та молились, щоб хоч трохи підкинуло снігом, притрусило дорогу* (Мирний, III, 1954, 8); *Шпилі гір уже притрусило сніжком* (Скл., Карпати, II, 1954, 106); // Падаючи, опускаючись на кого-, що-небудь, робити його невидимим. *Під чобітьми залишались сліди підошов, і їх зразу ж притрушував сніг* (Шиян, Вибр., 1947, 178); *Синиці кудись зникли — може і їх притрусив пухнастий сніг?* (Донч., V, 1957, 159); *Вночі випала пороша й притрусила усі сліди* (Трубл., Лахтак.., 1953, 169).

2. *рідко.* Трусячи, додавати чогось сипкого; підсипа́ти. *Притрусити тютюну.*

ПРИТРУ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРИТРУСИ́ТИСЯ,** у́ситься, *док.* 1. Покриватися чим-небудь сипким. *Крижане поле притрусилося сніжком* (Трубл., I, 1955, 147).

2. *тільки недок.* Пас. до **притру́шувати** 1.

ПРИТРЮ́ХАТИ, аю, аєш, *док., зневажл.* Те саме, що **притрюхи́кати.**

ПРИТРЮХИ́КАТИ, аю, аєш, *док., зневажл.* Швидко прийти, прибігти підтюпцем. *Розпарений Гаркуша, притрюхикавши на тік, застав свято серед будня: гармонія, танці...* (Гончар, Таврія, 1952, 419).

ПРИТРЯХА́ТИ, а́є, *недок.*, **ПРИТРЯ́ХНУТИ,** не, *док., розм.* Те саме, що **підтряха́ти.**

ПРИТРЯ́ХНУТИ *див.* **притряха́ти.**

ПРИТУ́ГА, и, *ж., рідко.* Скрутне становище; горе, біда. — *Одно в нас товариство, одним дишемо духом, та чи покинемо ж товариша в притузі великій?* (Гр., II, 1963, 485); *Хто може тоді жартувать, коли люд Од горя й притуги німує* (Сам., I, 1958, 64); [Існувати й:] *В притузі треба знать усячину, і дороги щоб не питаться* (Тич., II, 1947, 82); // Почуття скорботи, тяжкої туги. *Серденько біднесеньке сповнене туги та ще гіркої притуги* (Вовчок, I, 1955, 321); *Дівчата цілу зиму*

пряли, не звичайно собі пряли, як баби чи матері при каганцях із притугою нужденну сорочку собі напрядали (Горд., Дівчина.., 1954, 24).

ПРИТУЖА́ВІТИ, іє, *док., розм.* Стати твердішим; трохи затвердіти. *Глина притужавіла.*

ПРИТУЖИ́ТИ *див.* **притýжувати.**

ПРИТÝЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТУЖИ́ТИ,** тужý, тýжиш, *док., перех., фольк.* За народним повір'ям — надмірною тугою накликáти на себе нещастя або викликáти появу небіжчика.— *З таким тужливим поглядом на себе й справді можна собі притужить лихо, як притужують молодиці померших чоловіків, коли цьому правда* (Н.-Лев., IV, 1956, 322).

ПРИТÝЛ, у, *ч.* 1. *стол.* З'єднання дерев'яних брусків торцями.

2. *діал.* Притулок. *Довічний духу, ретязем не скутий, Свята свободо, сяюча крізь тьму! Хто весь, як ти, любовію натхнутий, Там притул твій, у серденьку тому* (Граб., I, 1959, 399).

ПРИТÝЛА, и, *ж., діал.* Приміщення для худоби або для інших господарських потреб, прибудоване до хати; прибудова. *Хати були в садках, і, як у кожному селі, деякі.. були під білою бляхою і з засібними* [добротними]*господарськими будинками та прибудинками, а решта під солом'яною стріхою з одним сарайчиком, або притулою, часто без огорожі навіть* (Вільде, III, 1968, 95); *Навколо* [гуцульської] *хати з тилу і причілків прибудовувались притули, де тримали овець* (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 48).

ПРИТÝЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **притули́ти.** — *Щось буде! — все говорив Сухобрус сам до себе, стоячи серед хати з пальцем, притуленим до лоба* (Н.-Лев., I, 1956, 361); *Внизу нікого не було. Двері, вивалені вибухом танка напередодні, стояли притулені до лутки* (Голов., Тополя.., 1965, 464); *Цю людину можна було б прийняти за майбутнього комісара санаторію, коли б на потемнілій марлевій пов'язці не звисала права рука, притулена ніжно, мов дитина, до грудей* (Збан., Сеспель, 1961, 30); *Ті чудові садочки, притулені на горах або сховані в западинах, були наскрізь пронизані сонцем, зеленіли до самого дна* (Н.-Лев., II, 1956, 381); *Тут і там у гущавині зелені траплялися.. портики, мальовничо притулені на берегах озерець* (Смолич, I, 1958, 78); // **притýлено,** *безос. присудк. сл. Німці йдуть без касок, голови високо підстрижені, курточки розстебнуті, під ними голі груди, штанці куценькі, коліна й литки сухі, як курячі, до животів притулено новенькі автомати* (Ю. Янов., I, 1958, 313).

2. *у знач. прикм.* Який притулився до кого-, чого-небудь. *Якось надвечір Маланка вийшла з хати і наткнулась на Гафійку, що стояла притулена до одвірка* (Коцюб., II, 1955, 25).

ПРИТÝЛИСЬКО, а, *с., діал.* Притулок. *Що далі, то все більше каміння.., вищі сосни, дикіші хащі. Ведмежі житла, лисячі нори, вовчі притулиська* (Хотк., II, 1966, 317); *Щораз більше набирав* [Забейко] *переконання в тому, що мала* [дівчина] *з якихось причин втратила дах над головою і тепер шукає собі притулиська на ніч* (Вільде, На порозі, 1955, 43).

ПРИТУЛИ́ТИ *див.* **притуля́ти.**

ПРИТУЛИ́ТИСЯ *див.* **притуля́тися.**

ПРИТÝЛОК, лку, *ч.* 1. *для кого і без додатка.* Місце, де можна перебути якийсь час, відпочити і т. ін. [Єгиптянин:] *Се хата Ра, оселя Озіріса, притулок для мандрівниці Ізіди* (Л. Укр., II, 1951, 244); — *Може, Мар'яне, ви не маєте де переночувати? Тоді залишайтесь у мене, хоч на підлозі постелю.— Ні, ні, в мене є притулок,— перелякався навіть думки, що доведеться турбувати вчену людину* (Стельмах, I, 1962, 182) ;* Образно. *Пісня сама вихоплюється з її серця і лине далеко-далеко, шукаючи притулок іще в чиємусь серці, такому дорогому і рідному* (Стельмах, I, 1962, 526); // *для кого, рідко кому.* Місце, де можна сховатися або сховати когось від кого-, чого-небудь; захисток, укриття. *Притулком йому був ліс та степи, і не вгнатись за ним ворогам* (Ю. Янов., I, 1958, 57); *Не всі ж такі передбачливі були, що заздалегідь приготували вже будь-який притулок для худоби* (Головко, А. Гармаш, 1971, 491); *З того часу тиха квартира завпеда на вулиці Кренкеля, 17, стала надійним притулком для підпільників, притулком, де можна висловити вголос свою зненависть до окупантів* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 37); // Місце, де хто-небудь може постійно жити, де йому забезпечено догляд і т. ін.; житло, оселя. *Треба заздалегідь десь захисту шукати* [Явдосі], *притулку для себе...* (Мирний, I, 1949, 235); *Щоб мати хоч який-небудь притулок на старість, Олександр Щорс.. купив у Сновську дерев'яний будиночок* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 3); *Працьовитий хлопчик був обласканий і дістав притулок* (Минуле укр. театру, 1953, 13); // Місце розради, втіхи для кого-небудь. *Хата коваля Якова Буромеля була Олексієві притулком. Знай він сидів тут, аби вийшов з дому, а з дому йшов, скоро було впорається* (П. Куліш, Вибр., 1969, 288); *І тільки єдиний притулок має Люба — родину Морозенків. І не рідня вони їй, а живуть, мов рідні. Є з ким пожуритися над своєю долею, є з ким посміятись і пісню заспівати* (Стельмах, I, 1962, 344).

Дава́ти (да́ти) притýлок *кому* — надавати кому-небудь оселю, житло; поселяти.— *Тітка їй дала притулок у себе* (Н.-Лев., II, 1956, 301); — *Коли б у тайзі водилися крокодили, я сказав би, що озерце дало притулок алігаторові* (Донч., II, 1956, 33); **Знахóдити (знайти́) [собі́] притýлок** *див.* **знахóдити.**

2. Право на проживання, що надається якою-небудь державою іноземним громадянам, які зазнають переслідувань у себе на батьківщині. *СРСР надає право притулку іноземним громадянам, які переслідуються за оборону інтересів трудящих, або наукову діяльність, або національно-визвольну боротьбу* (Конст. СРСР, 1963, 29); *В ньому* [повідомленні] *писалося, що відомий вчений Рудольф Румлер перейшов кордон Західної зони і попросив притулку в Східній Німеччині* (Рибак, Час.., 1960, 810).

3. *заст.* Заклад для утримання і виховання сиріт та безпритульних дітей. — *Притулків на селі і в заводі не було. А деякі сусіди тільки хитали головами, говорили: — Що ж, дівчині дев'ятий іде — в няньки годиться* (Крот., Сини.., 1948, 25); *Іван цілими днями був коли не в сількомі, то в маєтку, де мали намір заснувати притулок для сиріт війни* (Юхвід, Оля, 1959, 297); // Заклад для утримання немічних або старих людей, перев. одинаків. *Коли б не Мотря з Орисею, до яких він звик, як тільки може звикнути самотній, безпритульний бурлака,.. пішов би він до Терехтемирівського монастиря, притулку немічних козаків* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 115); *Ще палали останні вогнища інквізиції, коли з'явилися перші притулки для душевнохворих. Але й це мало змінило їхнє становище* (Знання.., 8, 1966, 5).

ПРИТÝЛОЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **притýлок** 1. *Не хата й не хлів, а холодна й димувата кузня! Стіни тонкі, скрізь на тебе дме. Ані притулочка* (Барв., Опов.., 1902, 21); — *Тепер ходімо до куми. Там у куми я собі притулочок маю* (Вовчок, VI, 1956, 286).

ПРИТÝЛЮВАТИ *див.* **притуля́ти.**

ПРИТÝЛЮВАТИСЯ *див.* **притуля́тися.**

ПРИТУЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **ПРИТÝЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ПРИТУЛИ́ТИ,** тулю́, ту́лиш, *док., перех.* 1. *до кого—чого і без додатка.* Щільно прикладати,

притискати кого-, що-небудь до когось, чогось. *Нетерпляче кидається* [раб-гебрей], *притуляючи голову до затіненого боку бруса камінного* (Л. Укр., II, 1951, 242); *Нахиляється дід до кожного дерева, притуляє вухо до стовбура* (Ів., Вел. очі, 1956, 125); *Син хутко вхопив рушницю, притулив приклад до плеча, прижмурив праве око і, хвилинку поцілившись, вистрілив у куток* (Кир., Вибр., 1960, 330); // *у сполуч. із сл.* до себе, до серця, до грудей *і т. ін.* Міцно обіймати кого-небудь. *Варто було зашелестіти траві під маленькою босою ніжкою, як я поспішав назустріч Марії, притуляв її до себе, навіть не питаючи, чом вона запізнилася* (Мур., Бук. повість, 1959, 15); *Щільно притуляє вона до себе слабу дитину й цілує щоки та очі* (Н.-Лев., I, 1956, 52); *Притулили* [козак і сотниківна] *один одного до серця та й заплакали; щастя, як і горе, кажуть люди, точить сльози* (Стор., I, 1957, 41); *Дружно, міцно всіх вас, браття, я б до лона притулив, І надії, і прокляття З вами разом поділив* (Граб., I, 1959, 293); // Наближати, присувати, приставляти і т. ін. що-небудь до чогось. *Стара пані притуляє до очей якісь прозорі скельця і щось белькоче* (Донч., III, 1956, 19); *Вона притулила лице трохи не до самого дзеркала й роздивлялась на свої дуже примазані помадою коси* (Н.-Лев., III, 1956, 214); *Високий, худий прислужник пер в двері м'яке, велике крісло, обдерте ззаду і сполов'іле. З грюком пересадив через поріг і поволік у куток, де й притулив до стіни* (Коцюб., II, 1955, 195); // Притискаючи, обкладати щось чим-небудь. *Щоки пашуть, я гіллячка молодих берізок в жменю зберу да притулюю, щоб прохололи, огортаю собі шию* (Барв., Опов.., 1902, 73); *Наталя вмочила у воду хусточку і вправно притулила її Павликові до лоба* (Донч., VI, 1957, 10); // Ставити щось похило, обпираючи верхньою частиною об що-небудь. *Почала* [Параска] *їх* [подушки] *складати: спідню — пряменько положила, верхню — навскосяк угору підвела, до бильця притулила* (Мирний, IV, 1955, 355); // Щільно зачиняти (двері і т. ін.); причиняти. *Міцно двері притулив* [би] *від заздрого людського ока і почав би нове життє* [життя] (Хотк., II, 1966, 98); // *перен.* Пов'язувати що-небудь з кимсь, застосовувати до когось. *Притуляють сю бреханьку іноді до Цигана* (Номис, 1864, № 2980); *Притулили до його сю вигадку, а воно зовсім до його й не пасує* (Сл. Гр.); — *Не та мати, що на світ породила, а та мати, що вигодувала... Оцю приказку саме до мене й притуліть* (Л. Янов., I, 1959, 347).

◇ **Притуля́ти (притули́ти) горба́того до стіни́** *див.* **горба́тий; Хоч до ра́ни притуля́й (притули́)** — те саме, що **Хоч до ра́ни приклада́й (приклади́)** (*див.* **приклада́ти**). [Ш т е ф а н:] *Лука доброю був дитиною, хоч до рани притули* (Галан, I, 1960, 465).

2. *розм.* Надавати притулок кому-небудь; поселяти, розміщати. *Завтра Соломія мала попрохати свого булгарина притулити поки що Остапа і, коли він згодиться, зараз же вибратись із плавнів* (Коцюб., I, 1955, 377); [С а ш к о:] *Матері моєї не було?* [С е р г і й:] *Не бачив.* [С а ш к о:] *Бо там шукають її, корів пригнали, а притулити їх ніде* (Мороз, П'єси, 1959, 12); *Образно. *Він розбирає й сортує матеріали і свої записки перед виданням. Пише він — де його притулить дорога: на морі, на повітрі, в лісі й в снігах* (Ю. Янов., II, 1958, 11); // *перен., розм.* Влаштовувати для публікації в якомусь друкованому органі. *Ще ж я чув, буцімто хочеш тут же притулити дещо і по-нашому писаного* (Кв.-Осн., VI, 1957, 41); *Може б його* [образок] *куди дало б ся притулити?* (Коцюб., III, 1956, 121); *Коли ж мого оповідання ніде до друку Ви не зможете притулити, то звольте, шановний Пане, одіслати його мені рекомендованою опаскою* (Крим., Вибр., 1965, 567).

3. Прикладаючи що-небудь до когось, чогось, приладжувати, припасовувати або приміряти його. *Цілісінький день було розкладає* [Марта] *тії клаптики — косенькі, вузенькі, довгі, куці.., один до одного притуляє, припасує так, що виходять ловкі узори, наче на листу* (Григ., Вибр., 1959, 256); *Василина пішла додому через греблю і на самоті під вербами ще раз розгорнула матерію і притулила до свого стану* (Н.-Лев., II, 1956, 47); // Додавати, прилучати щось до чого-небудь. *Взяла я ту кукурузу* [кукурудзу] *та й висипала в мішок до своєї; ..бо мала до чого притулити* (Н.-Лев., III, 1956, 281); *Роман доміркувався, що ті три морги землі, котрі недавно купив Семен і котрі наче сам бог притулив до його, Романової, ниви — непотрібні Семенові. Авжеж непотрібні, бо він не вміє шанувати їх* (Коцюб., I, 1955, 118); // Прикладаючи що-небудь до чогось, з'єднувати з ним; приєднувати. *Взяла я ті шматки сала та й притулила до свого, бо сало ж не значене* (Н.-Лев., III, 1956, 282); — *Так-то, сину,— зітхнула Настя,— одрізана скибка хліба, то вже не притулиш* (Вас., I, 1959, 292); *Швидко підійшов* [чоловік] *до дерева, притулив шматок надірваної кори до стовбура, міцно забинтував хусткою, потім витяг з кишені мотузок і став обв'язувати поранене місце* (Жур., Вечір.., 1958, 396); // *перен., рідко.* Додавати щось до висловленого, сказаного раніше. *Що скажеш путнього під такий настрій?! Що розумнішого притулиш до всього сказаного у попередніх розмовах..?!* (Вол., Місячне срібло, 1961, 11).

4. *розм.* Розміщувати, класти, ставити і т. ін. що-небудь десь (перев. на невеликому, тісному просторі, у незвичному, незручному місці). *Та й мудрі ж і писанки!.. рожа на усе яйце і не уписалася, так вже і листячко дрібнесеньке вже на самому кінці ледве притулили* (Кв.-Осн., II, 1956, 227); *На столі, на підвіконні, на поличці біля умивальника — скрізь, де тільки можна було щось притулити, лежали сірі, запилені речі* (Хор., Ковила, 1960, 15).

5. *розм.* Влаштовувати кого-небудь кудись (на якусь роботу, посаду і т. ін.). *Якби хлопець — справа ясна: можна притулити десь у ремісничій школі, щоб на майстра научався...* (Кач., II, 1958, 24).

6. *розм., рідко.* Закривати, затуляти чим-небудь. *Коли ж їх* [очі] *притулили повіками, то вид її зробився зовсім спокійним, а на устах тоді примітили тихий усміх...* (Григ., Вибр., 1959, 327).

ПРИТУЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРИТУ́ЛЮВАТИСЯ,** юю́ся, ює́шся, *недок.*, **ПРИТУЛИ́ТИСЯ,** ту́люся, ту́лишся, *док.* 1. *до чого.* Ставати, сідати, лягати, обпираючись об щось або прихиляючись до чого-небудь. *Притуляється* [Фатьма] *до дерева і дивиться на море...* (Коцюб., I, 1955, 396); — *Це ти? — іще тісніше притуляється* [жінка] *до одвірка, щоб не впасти* (Стельмах, II, 1962, 290); *Доки мати підтягувала гніт у каганцеві (щоб виднішою була синові хата!), Данько, притулившись до теплого комина і відігріваючи закляклі руки, стежив, як радісно шапарює по хаті Вутанька* (Гончар, II, 1959, 140); // *перев. чим і без додатка.* Щільно притискатися, припадати до чого-небудь. *Дівчина підходить до вікна й притуляється лобом до холодної шибки* (Донч., V, 1957, 359); *Карпо почав розказувати, як ящірки гублять хвости і як потім прилазять за ними. І тільки притулиться,— так хвіст і прискоче сам знову* (Мирний, I, 1954, 256); *Старий Сулейман у білім халаті.. так притулився до надгробника, що його трудно було відрізнити від каменя* (Коцюб., II, 1955, 125); — *Я ще як малим був, то, бувало, пожену корову пасти, а сам сяду на землю, притулюсь вухом до телеграфного стовпа, слухаю, як він гуде різноголосо, і мрію* (Ткач, Плем'я.., 1961, 76).

2. Тісно присуватися, пригортатися до кого-, чого-небудь; горнутися. *Щось стало між нами. Я не смів притулитись до материних грудей, обняти сестру* (Коцюб., II, 1955, 365); *Вони мовчали, притулившись одне до одного* (Донч., V, 1957, 477).

Притуля́тися (притули́тися) губа́ми *до кого—чого* — цілувати кого-небудь. *Мати міцно обняла сина й притулилася губами до його опуклого лоба* (Донч., Вибр., 1948, 295).

3. *тільки док.* Знайти собі притулок; поселитися. — *Нема ж в мене родиноньки, ні до кого притулитися* (Чуб., V, 1874, 146); *Жив він, як і всі сімейні робітники, в невеличкім будиночку, що ділився на два приміщення, в одному з яких і притулилася його родина* (Досв., Вибр., 1959, 310); *Образно. *Хати, хати... А в кожній з них притулилося людське горе* (Хотк., II, 1966, 316); // Приєднатися, пристати до кого-, чого-небудь. *Пан Ригорович мав було покинути і своє боярство і притулитися до чужого весілля* (Кв.-Осн., II, 1956, 218).

4. *розм.* Розміщуватися, розташовуватися, влаштовуватися де-небудь (перев. на невеликому, тісному просторі, в незвичному, незручному місці). *Один по одному вони виходили з душної кімнати, від весільного столу, і притулялись перекурити на призьбі* (Смолич, Мир хатам.., 1958, 61); *Семен теж притулився оддалік під осмаленим деревом* (Коцюб., I, 1955, 123); *Село Шпитьки притулилося під горою: ми, значить, під'їжджаємо на німецькій штабній машині, зупиняємось із метою розвідати* (Ю. Янов., I, 1954, 65); // *перев. док., до чого.* Розташуватися біля чого-небудь великого. — *Давай, хоч з коліна вилупи! Плачу, бач, за те, що моя землянка притулилась до панського глинища* (Н.-Лев., I, 1956, 56); *Біля низенької сірої хатинки, що притулилася до темної стіни башти, стояли, сиділи у сірих поіржавілих куртках рудокопи* (Досв., Вибр., 1959, 317); *Сосонка — невелике село. Рядочком хат воно притулилося до лісу, вперлося городами та садками в обидва береги Русавки* (Зар., На.. світі, 1967, 13).

ПРИТУМА́НЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **притума́нити.** *Тепер, коли одкрилося небо над темним раніше лісом, в них* [калюжах] *пропливали хмарки і відбивалося притуманене сонце* (Перв., Дикий мед, 1963, 421); *Півколом туго оперізує далекий притуманений обрій темно-синя зубчата смужка — ліси* (Коз., Вибр., 1947, 36).

2. *у знач. прикм., перен.* Який буває в людини, яка дуже страждає, щойно опритомніла і т. ін. (про погляд, очі); тьмяний. *Іноді водив* [поранений] *за ними притуманеним поглядом, ніби збираючись з думками, ніби пізнаючи і не маючи сили впізнати* (Коз., Гарячі руки, 1960, 129).

3. *у знач. прикм., перен.* Не зовсім ясний, чіткий (про спогади, думки тощо); невиразний. *На притуманених краях видінь з глибини літ виринають його батьки, знайомі і діти* (Стельмах, I, 1962, 423).

ПРИТУМА́НИТИ *див.* **притума́нювати.**

ПРИТУМА́НЮВАТИ, юю, *недок.*, **ПРИТУМА́НИТИ,** нить, *док., перех.* 1. Трохи оповивати, огортати що-небудь туманом, димом, імлою і т. ін., роблячи його не зовсім видним; // *безос. Ой звечора дрібний дощ ішов, А к півночі притуманило, А к світові приморозило* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 89).

2. *перен.* Робити що-небудь не зовсім ясним, чітким, виразним (про спогади, думки тощо).

ПРИТУ́П, у, *ч.* Ритмічне пристукування, удари ногою (ногами) об підлогу, землю. *На 8-й такт виконуються три м'які «притупи»* (Збірник укр. нар. танців, 1957, 5); *Чільне місце в українській хореографії, особливо за останні двадцять років, зайняли дрібушечки (..притупчики, стукалочки, стрибок на каблук.., притупи)* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 42).

ПРИТУ́ПАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Те саме, що **прийти́** 1. — *Ми з товаришем до вас, рибонько, за великим ділом притупали,— почина до неї прикочуватись Назарко* (Вовчок, VI, 1956, 294); *Юхим Боринець запізнився. Він притупав, коли вже поїзд рушив* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 215); *Образно. *До діда притупали спогади-спогади... Дочка десь і в нього ж отака* (Головко, I, 1957, 210).

2. Натомити від ходіння (ноги). *Притупати ноги.*

ПРИТУПИ́ТИ *див.* **притупля́ти.**

ПРИТУПИ́ТИСЯ *див.* **притупля́тися.**

ПРИТУ́ПЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **притупи́ти.** *Висока пшениця сама лягала під руку, серпи гострі, не притуплені* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 145); *Невже оце дівчисько з великими розгонистими бровами зуміло не тільки вилікувати його, а й сколихнути притуплені захопленнями почуття?* (Стельмах, II, 1962, 222); *Нараз щось немов електрична іскра спалахнула в цих сивих, трохи вже притуплених канцелярійною працею очах* (Фр., VI, 1951, 157).

2. *у знач. прикм., перен.* Який послабився, став не таким гострим, сильним (про почуття і т. ін.). *Вона кохала Арсена, якимсь притупленим, але незмінним і невигойним, як давня недуга, почуттям* (Дмит., Розлука, 1957, 172); *Річенко не поворухнувся; він сидів як приголомшений, і видко було, що почуття його всі притуплені* (Хотк., I, 1966, 60); // Який став менш сприйнятливим, нездатним нормально функціонувати. *Пані Шумінська полинула думкою в далеке минуле, десь у хвилини наймолодших, дитинячих літ; відгрібалися вони в притупленій пам'яті, наче то було недавно — ніби вчора* (Кобр., Вибр., 1954, 3); *Галявина з її могутніми кленами і ота гама кольорів вразили його розслаблені й притуплені нерви і збудили раптом гостру потребу негайно ж перенести все те на полотно* (Коз., Сальвія, 1959, 77); // Не зовсім чіткий, ясний (про мислення, думки).

ПРИТУ́ПЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **притупле́ний** 2.

ПРИТУ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **притупи́ти** і **притупи́тися.** *Головка* [крючка] *не повинна бути ні занадто гострою, ..ні тупою.. Ці дефекти легко усунути шляхом відточення або притуплення головки на дрібнозернистому бруску* (В'язання.., 1957, 5); *Вся його* [Калиновича] *хвильова відвага, що походила швидше з притуплення свідомості, ніж з почуття сили, щезла без сліду* (Фр., VI, 1951, 160); *Буржуазна статистика дає картину, що відповідає інтересам буржуазії. Як вказував В. І. Ленін, це картина притуплення класових суперечностей при капіталізмі* (Наука.., 12, 1958, 12).

ПРИТУ́ПЛЕНО. Присл. до **притупле́ний** 2. *Людина в окулярах стовбичила біля примітивної трибуни і, розкривши рота, притуплено споглядала чоловіка, хворого на легені* (Досв., Вибр., 1959, 279).

ПРИТУ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **притупле́ювати.**

ПРИТУ́ПЛЮВАТИ *див.* **притупля́ти.**

ПРИТУ́ПЛЮВАТИСЯ *див.* **притупля́тися.**

ПРИТУПЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш і **ПРИТУ́ПЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ПРИТУПИ́ТИ,** туплю́, ту́пиш; *мн.* притупля́ть; *док., перех.* 1. Робити що-небудь тупішим, не дуже гострим; трохи затуплювати. *Гострі коси притупили.*

2. *перен.* Послаблювати, робити не таким гострим, сильним (почуття і т. ін.). *Кайдаші — яскраві образи затурканих, морально пригнічених і нещасних в особистому житті людей, у яких приватна власність поступо-*

во притупляє почуття людяності (Іст. укр. літ., І. 1954, 377); *Доведено, що куріння послаблює у людини апетит, притуплює її смакові відчуття* (Наука.., 7, 1957, 26); *Занадто вже добре йшло все з самого початку. (А це й притупило почуття небезпеки)* (Головко, II, 1957, 567); // Робити менш сприйнятливим, нездатним нормально функціонувати. *Я то здавна помічаю, Що та жолудь підла Притупля у сойок мозок, Наближа до бидла* (Фр., XIII, 1954, 327); *Хоч роки їх* [серце й очі] *і притупили, Але це зовсім не біда* (Рильський, Поеми, 1957, 159); // Робити не зовсім чітким, ясним (мислення, думки). *Певно, вона багато спала. Може, весь оцей осінній день. Зайвий сон притомив її. Притупив думки* (Дор., Не повтори.., 1968, 9); // Зменшувати гостроту чого-небудь, інтенсивність, силу вияву чогось. *Чайка підійшов до шафи з книжками, взяв том Леніна, розгорнув його на знайомому місці: «...розвиток демократизму не притуплює, а загострює класову боротьбу, яка в силу всіх результатів і впливів війни і її наслідків, доведена до точки кипіння»* (Собко, Запорука..,1952,173); *В роки столипінської реакції царизм покладав великі надії на переселення селян. Царський уряд з допомогою переселення сподівався заглушити і при́тупити невдоволення селян, перекидаючи з Європейської частини Росії в Сибір та інші окраїни революційно настроєні елементи села* (Іст. УРСР, І, 1953, 636).

ПРИТУПЛЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **ПРИТУ́ПЛЮВАТИСЯ,** юється, *недок.*, **ПРИТУПИ́ТИСЯ,** ту́питься; *мн.* притну́пляться; *док.* 1. Ставати тупішим, не дуже гострим; трохи затуплюватися. *І притуплялися шаблі від крові чорної контрреволюційної,— і скиглили куркулі на місяць червоний контрибуції...* (Сос., І, 1957, 265); *Крапель падіння продовбує камінь, і гостре залізо На лемешах притупляється в грунті також непомітно* (Зеров, Вибр., 1966, 132); *Коса притупилася, вода скінчилася, вже нічого не залишилось у пивнику* (Томч., Жменяки, 1964, 171).

2. *перен.* Послаблюватися, ставати не таким гострим, сильним (про почуття, відчуття, сприймання і т. ін.). *Як шкода людині, що з роками трохи притупляється гостре відчуття доріг життя* (Мас., Під небом.., 1961, 175); *Коли вип'єш, почуття притуплюються, стає легше, веселіше* (Ткач, Плем'я.., 1961, 32); *Вона тяжко перенесла загибель на війні чоловіка, а потім і сина.. Потім біль притупився, треба було жити, треба було ростити й виховувати дочку* (Жур., Вечір.., 1958, 218); *В Григорія уже притупився жаль до стоптаної ниви, до стогону недоспілого колосу,— більші турботи хвилювали його* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 526); // Ставати менш сприйнятливим, нездатним нормально функціонувати. *Буває, що вухо «затече» вушними виділеннями, які по-народному називаються «вощиною», причому притупляється слух (без болю)* (Лікар. рослини.., 1958, 42); *За цей час могли б зачерствіти в боях наші серця, одначе, видно, не зачерствіли, видно, не притупилося око до краси* (Гончар, Маша.., 1959, 4); // Ставати не зовсім чітким, ясним (про мислення, думки). *Фізична втома взяла верх. Думки притупилися. Здається, навіть здрімнув трохи* (Вільде, Сестри.., 1958, 271); // Зменшуватися в інтенсивності, силі вияву. *Притупляється пильність.*

ПРИТУ́ПНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **притупувати** 1. *Іван Кіндратович не всидів, вийшов із-за столу, розправив плечі, притупнув черевиком. Куди йому до Романа! Не той вік, не та сила. Але й він під загальний схвальний гомін пройшовся по колу, відчубучив* [зробив] *пару фортелів ногами* (Ткач, Арена, 1960, 44); *Автоматник від злості сплюнув, притупнувши ногою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 380).

ПРИТУПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., розм.* Підсил. до **притупати;** // Приїхати конем, кіньми. *Антін круто здибив коня кудись назад, і незабаром до Дмитра притупотіли з темряви на конях уже двоє* (Гончар, II, 1959, 120).

ПРИТУ́ПУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **притупувати.** *Від зневажливого притупування.. у Сергія все тремтіло всередині* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 119).

2. Те саме, що **притуп.** *Елементи білоруського танцю: основний крок, притупування, біг потрійним кроком* (Худ. гімнаст., 1958, 53).

ПРИТУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок., чим і без додатка.* 1. Стукати, вдаряти ногою об підлогу, землю, виконуючи якусь дію. [К а п у с т а:] *Та що я католик, чи бусурман, Щоб на весіллі та не танцював! (Іде на середину й починає притупувати)* (Коч., П'єси, 1951, 203); *Катруся плавно йшла в танці, горда й висока, ледь притупуючи червоними чобітками* (Кучер, Прощай.., 1957, 14); *За воротями тим часом проходжувався коло саней крутоплечий вусатий підводчик, в кожусі до п'ят, наче штук десять облуплених баранів на ньому повисло. Ходив, похмуро притупував чобітьми* (Гончар, II, 1959, 135); *Соломка озувається.. Гордість розпирає її груденята, Соломка, притупуючи, проходжується туди-сюди по хаті, навіть руки в боки бере. Чим не дівка!* (Гуц., З горіха.., 1967, 78); // Дуже сердитися на кого-небудь, виявляючи свій гнів стуканням ногами об підлогу. *Коли Векла побігла до діда й дід нагримав на нього, притупуючи ногами, Андрійко тільки язика виставив і задав драла по вулиці* (Григ., Вибр., 1959, 58); *Марійка верещить на весь двір, підстрибує, Онуфрій.. притупує ногою* (Кол., Терен.., 1959, 77).

2. Супроводжувати яку-небудь дію (перев. звучання музики, спів) стуканням ногою (ногами) в такт цій дії. *Цікаво дивитись на Остапа, коли він виконує котрусь з своїх жартівливих пісень. В цей час він притупує і рухами всього тіла супроводить музику* (Бурл., О. Вересай, 1959, 194); *Пишаючись із своєї ролі музиканта, цілком захоплений грою, він легко, у такт робив порухи плечима, вигинався всім тілом, притупував ногами* (Коцюба, Нові береги, 1959, 120).

ПРИТУПЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок., чим і без додатка, розм.* Те саме, що **притупувати.** *Сміятися йому хочеться. І то ще як. Розповісти цілу історію цій малій* [дівчині] *і реготатися разом з нею так, щоб аж ногами притупцьовувати* (Вільде, На порозі, 1955, 36); *Він забував про все, коли парубки і дівчата, заливаючись веселим сміхом, притупцьовуючи підборами, хвацько, гульвісно танцювали польку, збиваючи над возами хмару куряви* (Рибак, Помилка.., 1956, 153); *Гнатові теж свербіло потанцювати, але в нього ще боліла рука, тому він тільки притупцьовував ногами* (Тют., Вир, 1964, 210).

ПРИТУХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **притуха́ти**[1].

ПРИТУХА́ТИ[1], а́є, *недок.*, **ПРИТУ́ХНУТИ** *і розм.* **ПРИТУ́ХТИ,** хне, *док.* 1. Поступово тухнути, переставати горіти, світитися. *То притухав гніт, і на йому насилу тліла неначе синя вогнева горошина, то знов підіймав разом полум'я огневим язиком* (Н.-Лев., І, 1956, 109); *Коли бомба чи снаряд розривалися зовсім близько, електрика враз притухала й починала миготіти* (Кучер, Голод, 1961, 109); *Усі стежили, як вогонь поглинав м'ясо, притух у тому місці, де пролилось вино, й забуяв з новою силою* (Скл., Святослав, 1959, 23); // Поступово переставати сяяти, блищати, світитися (про зорі, очі і т. ін.). *Ось і вище сплива місяць, Притухають зорі...* (Укр. поети-романтики.., 1968, 315); *Аж притухли його чорні очі, а темне, смугляве лице стало ще темнішим* (Н.-Лев., І, 1956, 118).

2. *перен.* Зменшуватися, послаблюватися в своєму вияві (про гнів, обурення); поступово зникати; // Поступово заспокоюватися. — *Стривай, стривай! Якої пані Лашки? Напад, чи що, вчинила та завзята пані? — знов зацікавився старий, притухаючи в гніві* (Ле, Наливайко, 1957, 351).

ПРИТУХА́ТИ [2], а́є, *недок.*, **ПРИТУ́ХНУТИ** *і розм.* **ПРИТУ́ХТИ,** хне, *док.* Починати тухнути, псуватися (про харчові продукти).

ПРИТУХА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **притуха́ти** [1]. *Над головами тихо шелестіло верховіття дерев та десь далеко, як притухаюча гроза, двигтіли громи війни* (Ле, Клен. лист, 1960, 178).

ПРИТУ́ХЛИЙ [1], а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **притухнути** [1]. *Образно. *Розворуш наші груди холодні, Запали в них притухлий огонь, Щоб рятунок знайшли ми з безодні, Не стояли в борні осторонь!* (Граб., I, 1959, 330); *Пірнала, полоскалася* [Надія], *подовгу нерухомо лежала на воді.. Вже зовсім надвечір повернулась на берег. Трохи обсохла на притухлому сонці* (Баш, Надія, 1960, 157).

ПРИТУ́ХЛИЙ [2], а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **притухнути** [2]. *Притухла риба.*

ПРИТУ́ХНУТИ [1] *див.* **притуха́ти** [1].

ПРИТУ́ХНУТИ [2] *див.* **притуха́ти** [2].

ПРИТУ́ХТИ [1] *див.* **притуха́ти** [1].

ПРИТУ́ХТИ [2] *див.* **притуха́ти** [2].

ПРИТУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **притуши́ти.** *Притушений вогонь; У свіжому вітряному гомоні вчувалися притушені далекі гупання* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 160); *Вдалині синів Дніпро, над ним здіймались правобережні гори, в долинах, у садах,— ще зелених, але не в свіжих, а вже в серпневих, притушених фарбах,— біліли села* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 344).

ПРИТУШИ́ТИ *див.* **притуши́ти.**

ПРИТУШКО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **притушкува́ти.** *Притушкована спокуса ворушиться і в очах, які поблискують волого, з викликом* (Стельмах, I, 1962, 327); // **притушко́вано,** *безос. присудк. сл. Все в світі тече, все змінюється, тож і всі рани — фізичні і моральні — загоїлись, біль притушковано, гіркість забуто* (Вітч., 3, 1971, 202).

ПРИТУШКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТУШКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **пригаша́ти** 2.

ПРИТУШКУВА́ТИ *див.* **притушко́вувати.**

ПРИТУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИТУШИ́ТИ,** тушу́, ту́шиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **пригаша́ти.** *Полум'я ще було невелике, притушити було б можна, та й своя вода на городі — тече річечка — Звенигородка* (Крим., Вибр., 1965, 379); *Нарешті він притушив між пальців недокурка* (Мик., II, 1957, 82); *Несказанне горе жінки притушувало в Лесі її власну втрату* (Крот., Сини.., 1948, 328); *Не вільний був* [Наливайко] *і притушити образу, якою так дошкульно зачепив його цей шляхтич* (Ле, Наливайко, 1957, 31).

ПРИТХНУ́ТИСЯ, не́ться, *док., розм.* Трохи засмердітися. — *Жінко, а ходімо в ліс, пошукаємо, чи не притхнулась там риба, то позбираємо!* (Україна.., I, 1960, 221).

ПРИ́ТЧА, і, *ж.* 1. Оповідний літературний твір алегорично-повчального характеру, змістом близький до байки. *Збірник «Мій Ізмарагд»* [І. Франка] *у значній частині дає варіації старовинних притч і легенд різних часів і народів* (Рильський, III, 1956, 271); *В індійській притчі розповідається, як молодий пустельник провів роки в самотності і роздумах* (Знання.., 3, 1967, 20); *Певного розвитку на Русі набули прислів'я, приказки, притчі, загадки, які є проявом народної мудрості* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 506); *Притча фактично є поширеним різновидом байки і відрізняється від останньої тим, що висновки, мораль спеціально не виділяються в ній, а випливають безпосередньо із самого викладу чи є його складовим елементом* (Рад. літ-во, 11, 1971, 67); // Алегоричний вислів. *Збудилась загальна увага до символу, до притчі, яка, відкидаючи дидактику, тяжіє до драми...* (Рад. літ-во, 1, 1973, 22); // Розповідь про що-небудь. *Потім насмішкувато, мовби глузуючи з себе, розповідає* [Сухомлин] *притчу про виноградарську комсомольсько-молодіжну ланку, що нею він на нарадах козиряв, хоч та ланка складалася в основному з таких комсомолок, у яких уже й онуки були...* (Гончар, Тронка, 1963, 336); — *Та ось не перебаранчайте! Доказуй уже, Мусію, свою притчу* (Головко, А. Гармаш, 1971, 316).

◇ **Бу́ти (ста́ти) при́тчею [во язи́цех],** *заст.*— бути предметом загальних розмов, постійних пересудів. *Притчею во язицех був свого часу фразеологічний словник Дубровського* (Рильський, III, 1956, 64); *Довелось* [сотникові] *само́му Розкидати* [добро], *розточити, І добра нікому Не зробити ні на шеляг, І притчею стати Добрим людям* (Шевч., II, 1963, 200); *Але всі.. її вчинки не зашкодили їй стати в Бобринці притчею во язицех* (Збірник про Кроп., 1955, 54); **Що́ за при́тча!** — уживається при вираженні здивування з якогось приводу.

2. *розм.* Який-небудь непередбачений випадок; пригода, подія. *В однім селі сталася така притча: прийшло на народ нещастя* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 311); *Стрівся старець з Петром та й каже: «Яка сьогодні зо мною кумедна притча трапилась: трохи був на смерть не подавився!»* (Стор., I, 1957, 34); *Заговорив Пригода: — А в мене притча була з парторгом. Прийшов я на роботу писатися,.. коли це він питає мене про партійність* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 27).

ПРИ́ТЧОВИЙ, а, е. Прикм. до **при́тча** 1. *Уже посвята із образами «розпинателів народних», «тиранів».. підкреслювала притчовий, алегоричний характер змісту поеми* [Т. Шевченка «Неофіти»] (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 458).

ПРИТЮ́ПАТИ, аю, аєш, *док., зневажл.* Прийти куди-небудь. *Радюк добре зробив, що похопився вернутись додому. В браму зараз-таки притюпали Масюкові коні* (Н.-Лев., I, 1956, 589); *Притюпала до воріт кістлява постать Шимборської* (Козл., Ю. Крук, 1957, 542); *— Що тут у тебе скоїлося? — .. запитав Ярошенко. Він, видно, притюпав сюди поспіхом: шкірянка метлялася на ньому не застебнута, безкозирка лежала на голові лопухом* (Речм., Весн. грози, 1961, 148).

ПРИТЯГА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який концентрує, згуртовує навколо себе кого-, що-небудь. *Роботу необхідно будувати так, щоб робітничі осередки стали притягальними культурно-освітніми центрами для всіх навколишніх сіл* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 187); *Російська централізована держава з самого початку свого виникнення була притягальним центром і опорою для українського, білоруського та інших народів нашої країни, які боролися проти іноземних поневолювачів* (Іст. укр. літ., I, 1954, 8).

2. *перен.* Який притягає (у 2 знач.), приваблює, захоплює чимсь. — *Цей твір* [«Граф Монте-Крісто» О. Дюма] *має притягальну силу, завертає справді уми молодих людей безмежно буйними вигадками та ефектовними* [ефектними] *сценами* (У. Кравч., Вибр., 1958, 352); *Мабуть, одною з основних рис могутнього творчого інтелекту Лесі Українки, що має таку величезну притягальну силу в наш час, є те, що письменниця віщо прозирала обрії майбутнього* (Літ. Укр., 2.II 1971, 2); *Комунізм став величезною притягальною силою для мільйонів трудящих земної кулі* (Наука.., 8, 1959, 1); *Канів —*

одне з найстародавніших міст України — став притягальною зорею для мільйонів людей всього світу (Знання.., 7, 1967, 4).

ПРИТЯГА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **притяга́ти.** *Хоч мені й перепало за «неприпустимі методи» притягання учнів до школи, але я не жалкував. Відвідування стабілізувалось* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 168).

Центр притяга́ння — те, що концентрує, згуртовує навколо себе кого-, що-небудь. *Соціалістична система — природний центр притягання всіх миролюбних сил на землі* (Програма КПРС, 1961, 50); *З самого початку свого виникнення вона* [Російська держава] *була центром притягання і опорою для братніх народів, які боролися проти іноземних поневолювачів* (Тези про 300-річчя возз'єдн., 1954, 6).

2. *фіз.* Тяжіння тіл одне до одного. *Кладучи на руку різні предмети, ми помічаємо, що одні з них менше тиснуть, інші дужче. Причиною цього явища є притягання тіл до Землі — сила тяжіння* (Фізика, І, 1957, 19); *Коли б сила сонячного притягання чомусь зникла, Земля полетіла б по лінії, дотичній до її орбіти, і навіки умчала б у бездонну глибінь світового простору* (Цікава фізика.., 1950, 92); *Вчені встановили, що земля регулярно піднімається й опускається двічі на день на 30 см. Коливання материка обумовлені притяганням Сонця і Місяця та впливом океанських припливів і відпливів* (Знання.., 8, 1970, 31).

ПРИТЯГА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ПРИТЯ́ГУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ПРИТЯГТИ́** *і* **ПРИТЯГНУ́ТИ,** тя́гну́, тя́гнеш; *мин. ч.* притя́г, ла́, ло́ *і* притягну́в, ну́ла, ло; *док., перех.* 1. Тягнучи, переміщувати кого-, що-небудь кудись, до когось, чогось. — *Я не проти бога,— весело сказав мій батько, притягаючи до човна арканом напівзатонулу телицю* (Довж., Зач. Десна, 1957, 486); — *Ну, от тепер сідайте тут,— і вона показала йому місце біля своїх ніг. Він притягнув низенький пуф і сів, задуманий, на показаному місці* (Хотк., І, 1966, 59); *Купець притяг свого ішака в холодок до фанзи, сів навпочіпки, обтер рукавом спітнілий лоб* (Досв., Гюлле, 1961, 163); // Наближати, притискати кого-, що-небудь до когось, чогось. [Ч и р в а:] *Не повезе Дудар нашого хліба! Чуєте! (Притягає їх* [Півня, Сироватку] *до себе)* (Мик., І, 1957, 89); *Раптом дід простягнув довгу, костисту руку, вхопив нею Владка за голову і притягнув до себе* (Фр., VI, 1951, 177); *Олдрідж, несподівано для себе самого, притяг до грудей поета й розсміявся, сам не знаючи чому* (Ільч., Серце.., 1939, 302); // *безос. Хіба ж і не щастя після пісної дороги, після сухарів та цибулі, від яких йому вже до спини притягло живота, натьопатись, нарешті, смачної гарячої страви..!* (Гончар, Таврія, 1952, 64); // Силою приводити кого-небудь кудись або змушувати підійти до кого-, чого-небудь. *Настя притягла Соломію до стола. Соломія все опиналась та соромилась. Роман силою посадив її на ослоні, поруч з Настею* (Н.-Лев., VI, 1966, 340); [Г а й д а й:] *Я не знаю, чи притягнуть до мене моряки жовто-блакитних провокаторів. Я не знаю, чи повірить маса в нашу перемогу* (Корн., І, 1955, 47); *І наче що за поли його притягло до річки* (Мирний, IV, 1955, 170); // *тільки док., розм.* Принести щось кудинебудь (перев. завелике, громіздке). — *Діду! Боротися!..Та скоро малому набридло борюкатися, і він притягнув молотка з обценьками і давай лагодити дивана* (Кучер, Голод, 1961, 451); *Кость потримав годинника й повернув водолазові. Після цього боцман притяг водолазний костюм, з'явилися помічники* (Ю. Янов., II, 1954, 93); *Хтось побіг в суміжну юрту, де кипів самовар, і не піалу чаю, а весь самовар притяг до хворого* (Тулуб, В степу.., 1964, 19).

◇ **Притяга́ти (притя́гувати, притягну́тн, притягти́) за воло́сся (ву́ха)** *що* — використовувати що-небудь невиправдано, випадково або без достатніх підстав. *Мене люди зовсім не за самий вірш лають, а за те, що я мало ідейна, чи то пак — мало тенденційна, але мені здається, що коли я буду тенденцію за волосся притягати, то всім буде чутно, як її волос тріщатиме нещасний* (Л. Укр., V, 1956, 76).

2. Наближати до себе що-небудь силою тяжіння. *Атоми металу — крихітні магнітики. Вони притягають усе, що потрапляє до їх силового поля* (Наука.., 2, 1966, 8); *Сила, з якою Земля притягує тіло, називається вагою тіла* (Курс фізики, І, 1957, 111); *У порівн. *Його тягло туди* [на вільні степи], *мануло, неначе магнітом притягувало. Там воля, там ніщо не нагадає про його муки, про його неволю* (Мирний, IV, 1955, 207); // *розм.* Викликати електричні розряди в атмосфері, дощ і т. ін. *Віз наш увесь дерев'яний: дід і прадід були чумаками, а чумаки не любили заліза, бо воно, казали, притягає грім* (Довж., Зач. Десна, 1957, 490); *Французькі вчені вважають, що листя дерев виділяє ефіроносні частки, які під час грози електризуються і притягують атмосферні заряди* (Знання.., 12, 1969, 27); *Дорохтей, пирхаючи і обливаючись, напився прямо з бадді, похвалив стару криницю, згадавши, що вона ще здавна притягує до себе грози й дощові хмари* (Стельмах, І, 1962, 319).

3. *перен.* Викликати інтерес, привертати увагу до себе; зацікавлювати. *Тепер я бачу, через що «Правда» притягає до себе все-таки чимало людей* (Л. Укр., V, 1956, 94); *Парикмахера знову притягає вітрина. Котелок з'їхав на шию, а він уперто роздивляється прилади електричні, як і щоденно* (Коцюб., II, 1955, 411); *Співучість шевченківського вірша дивовижна — недаром його творчість притягала й притягує багатьох композиторів* (Рильський, III, 1956, 244); // Викликати у кого-небудь бажання або потребу кудись приходити, десь бувати, щось робити і т. ін. *Безтурботно задзвенів дівочий сміх, притягуючи потроху до вогнища заробітчан із сусідніх валок* (Гончар, Таврія, 1952, 91); *Чим більше він прикладався до своєї роботи, тим більше якась туга притягала його до неї і потужним жаром будила чимраз більше уподобання* (Кобр., Вибр., 1954, 177); *Було б мені не звертати з дороги і пройти повз неї. Але я ж кажу, що є така сила... Вона притягає мене сюди* (Мик., Повісті.., 1956, 15); // Утримувати біля себе, не відпускати. *Земля, звільнена від куркульсько-поміщицького гніту, міцно притягла Івана до себе* (Ю. Янов., II, 1954, 119); // Викликати почуття симпатії, приязні, любові. *Він* [І. Франко] *був надзвичайно простий у поведінці з людьми; ця риса його вдачі дуже до його притягала* (Сам., II, 1958, 395); *В його синіх ясних очах світилась душа добра, а на білому гарному лиці була розлита така симпатичність, що проти волі притягувала до його душу кожного* (Н.-Лев., II, 1956, 39); // Вабити до себе чимнебудь; приваблювати. *Було для нього в цій пісні щось по-степовому дике, привільне, буйне, таке, що притягувало, приворожувало і в той же час чимось невловимим насторожувало* (Гончар, Таврія.., 1957, 528); *Море! Воно притягало, як казка; грало фантастичним гулом у схвильованій душі Альоші* (Мик., Повісті.., 1956, 73); *Я не пішов у поле з його спокоєм, і ліс не притяг мене своїми мріями про весну: мене тягло на базар* (Коцюб., II, 1955, 361); // Манити, заманювати чимсь. *Він же* [ворог], *уникаючи бою і поспішно відступаючи, ще більше притягував і дратував, як дратують мисливця свіжі звірині сліди* (Гончар, III, 1959, 74).

◇ **Притяга́ти (притя́гувати, притягну́ти, притягти́) се́рце до се́бе** *чиє* — викликати у кого-небудь до себе почуття любові, симпатії. *З перших же зустрічей серце*

мов притягли до себе працьовиті й мужні люди цієї багатонаціональної країни [Югославії] (Рильський, Веч. розмови, 1964, 142); **Притяга́ти (притя́гувати, притягну́ти, притягти́) думки́** *чиї* — змушувати кого-небудь весь час думати про когось, щось. *Павло, як молодший, більше мовчав, слухав, Орина думки притягувала* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 161); **Притяга́ти (притя́гувати, притягну́ти, притягти́) о́чі (по́гляд, зір, ува́гу)** — викликати у кого-небудь бажання дивитися, звертати увагу на кого-, що-небудь. *Ненароком зелене вікно притягає зір* (Рибак, Зброя.., 1943, 168); *Якась гостра цікавість притягала її увагу до тої людини, яка, їй здавалось, навіть диха сьогодні інакше, ніж завжди* (Коцюб., II, 1955, 298); *Ті шлейки, нові, блакитні, зі срібними клямрами, притягували до себе заздрісні погляди парубоцтва та приязні — дівоцтва* (Коцюб., I, 1955, 233); *Оселедець, бринза притягували голодні очі косарів* (Горд., II, 1959, 197); *Любов Прохорівна притягла на себе заздрі погляди* (Ле, Міжгір'я, 1953, 71).

4. Тугіше стягувати, зав'язувати що-небудь (мотузком, поясом тощо). *Спинив конячку, витяг того невірного півня з торби, прибравсь міцніше притягнути мотузок* (Вовчок, VI, 1956, 294); *Підперезавсь* [маляр] *знову і пояс притягнув лепсько, насунув шапку по самий ніс, та й рукавички достав* (Кв.-Осн., II, 1956, 7); *Дмитро прибіг до печері* [печери], *де лежала Маруся. Не встигла вона навіть крикнути, він зав'язав їй руки, ноги, притяг тугіше і кинув на вереті* (Хотк., II, 1966, 270); *Наймити понакладали вози, притягли рублями й рушили додому* (Н.-Лев., III, 1956, 125); *Олеся ловила стрічки рукою й швидко то одкидала їх, то притягала, то обсмикувала* (Н.-Лев., III, 1956, 44); // Тугіше закручувати що-небудь (гайку і т. ін.); підтягувати. *Денис зачиня, прикладa замки, закручує; інший тугий, так аж крекче, притягаючи та крутячи* (Кв.-Осн., II, 1956, 406).

◇ **Притягло́ моро́зом (моро́зцем),** *безос.*— трохи замерзло, підмерзло. *Надворі притягло морозцем* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 251).

5. *до чого, перен.* Залучати кого-небудь до чогось, спонукати брати участь у чомусь. *Я ревно притягатиму других до роботи над словником, і взагалі Ви можете на мене рахувати* (Крим., Вибр., 1965, 565); — *Треба Салаїв і всіх таких, як вони, ближче до роботи гарячої, комсомольської притягати* (Собко, Нам спокій.., 1959, 102); — *Коли таке каже старий,— гомоніли селяни,— то чужинець таки справді велика людина...— От кого б притягти до мусульманської віри,— казали багатії до старого Кемали* (Досв., Гюлле, 1961, 55); // Використовувати кого-, що-небудь з певною метою. *Сучасний пролетаріат стає на сторону соціалізму, який притягує науку до боротьби з релігійним туманом..* (Ленін, 12, 1970, 133); — *Притягни для консультації декого з інженерів, з десятників і бригадирів і спробуй накреслити план* [закінчення будування гідростанції] (Коцюба, Нові береги, 1959, 422); *По праву керівника він ознайомився з стислим звітом Нерчина про хід підготовки дипломної роботи.. І те, що він притягнув стільки літератури, це можна тільки схвалити* (Рибак, Час.., 1960, 429).

6. *перев. у сполуч. із сл.* до суду, до відповідальності *і т. ін.* Примушувати кого-небудь відповідати за свої вчинки. *Коли прибули на заплаву геологи під керуванням П. і вирубали у плавнях посеред купиння якусь вербу чи кілок, правління колгоспу хотіло притягати їх до суду* (Довж., III, 1960, 458); *Він в якийсь незрозумілий спосіб викручувався і випливав наверх і замість того, щоб самому відповідати, притягав до відповідальності інших* (Сенч., Опов., 1959, 15); [Х р а п к о:] *А як вони* [д і т и] *проти мене зле замишляють?.. Хіба, ви думаєте, вас не притягнуть,— що знав, та мовчав? За це велика кара, я вам скажу* (Мирний, V, 1955, 162); [Р о м а н ю к:] *Знаєш, Наталко, я тебе притягну до партійної відповідальності. Це був закритий актив, і про такі діла не говорять приватним особам* (Корн., II, 1955, 209).

7. *тільки док., розм., рідко.* Те саме, що **притягти́ся** 3. — *Треба визирати Данила. І не оглядимось, як притягнуть* (Вовчок, I, 1955, 64); *Ковинський, притягши додому, переліз через тин в садок, пішов на тік* (Свидн., Люборацькі, 1955, 103).

ПРИТЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **ПРИТЯ́ГУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИТЯГТИ́СЯ** *і* **ПРИТЯГНУ́ТИСЯ,** тягну́ся, тя́гнешся; *мин. ч.* притя́гся, тягла́ся, ло́ся *і* притягну́вся, ну́лася, лося; *док.* 1. Тягнучись, підтягуючись, наближатися до кого-, чого-небудь. *Мишко помалу-помалу зліз на грушу, притягся до пташки і схопив її за хвіст* (Казки Буковини.., 1968, 200).

2. Зазнавати дії сили тяжіння; перебувати в сфері тяжіння. *Кожна молекула притягає до себе всі сусідні молекули і сама притягається ними* (Фізика, II, 1957, 15); *Космічний корабель і все, що в ньому знаходиться, притягається до Землі, тобто має вагу* (Наука.., 11, 1962, 15); *Надзвичайно дрібний, невидимий оком атом притягується Землею так само, як і будь-який предмет, який ми можемо спостерігати* (Курс фізики, I, 1957, 138); // *перен.* Тягтися, тяжіти, прагнути один до одного. *Життя й досвід не раз учили нас, що саме найгостріші контрасти притягалися найсильніше. То, може, й тут зіллються обі ті протилежні вдачі в одно* (Коб., III, 1956, 160).

3. *тільки док., розм.* Прийти, приїхати куди-небудь (перев. з труднощами або недоречно). — *Чого б то так притягнутись їй у двір? чого їй такечки занадитись?* (Вовчок, I, 1955, 172); *Пізно вночі притягсь він додому і п'яно реготався та верзякав* (Тич., II, 1957, 59).

4. *тільки недок.* Пас. до **притяга́ти** 5, 6. *За невиконання статутних обов'язків та інші проступки член або кандидат у члени партії притягається до відповідальності і на нього можуть бути накладені стягнення* (Статут КПРС, 1971, 9).

ПРИТЯ́ГНЕНИЙ, ПРИТЯ́ГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **притягну́ти, притягти́.** — *Дозвольте,— запротестувала Оксана Сергіївна, сідаючи на лаву, притягнену, певно, з парку,— куди ж вам поспішати на ніч?* (Ю. Янов., II, 1954, 69); *Я приступив, мов притягнений таємною силою, до білих штахет і задивився через хвилю в сад Обринських* (Коб., III, 1956, 77); *Зліквідувавши свою мізерію, він подався до Бориславa, притягнений загальною тоді гарячкою нафтовою* (Фр., VIII, 1952, 412); — *Прошу, громадянине,— ще раз сказав Широков. — Попереджаю, в разі опору, будете притягнені до відповідальності за непідкорення діям влади* (Собко, Справа.., 1959, 221).

ПРИТЯ́ГНЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **притягну́ти, притягти́** 5, 6. *Конференція* [VIII Конференція КП(б)У] *підкреслює необхідність всемірного притягнення коштів.. населення як шляхом пайових внесків, так і збирання авансів на заготівлі товарів* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 231).

2. *рідко.* Те саме, що **притяга́ння** 2. *Зовсім спустошений і, наче загубивши притягнення землі, плентається Худяков за Глушаком, розставивши руки, розчепіривши пальці і подавши злегка голову вперед* (Довж., I, 1958, 123).

ПРИТЯГНУ́ТИ *див.* **притяга́ти.**

ПРИТЯ́ГНУТИЙ *див.* **притя́гнений.**

ПРИТЯГНУ́ТИСЯ *див.* **притяга́тися.**

ПРИТЯГТИ́ *див.* **притяга́ти.**

ПРИТЯГТИ́СЯ *див.* **притяга́тися.**

ПРИТЯ́ГУВАТИ *див.* **притяга́ти.**

ПРИТЯ́ГУВАТИСЯ *див.* **притяга́тися.**

ПРИТЯЖНИ́Й, á, é, *рідко.* Те саме, що **притяга́льний.** *Яскравим доказом життєвості і непереможності ідей комунізму, їх притяжної сили і поширення у масах є зростання комуністичних партій в усіх країнах світу* (Літ. газ., 22.I 1948, 2).

ПРИТЯ́ТИ *див.* **притина́ти.**

ПРИТЯ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **притя́ти.** *Юрко Чоботар дістав з-за рогу димаря карабіна. Цівка його вже була притята, хтось на його прикладі незграбно викарбував свої ініціали* (Томч., Жменяки, 1964, 160).

ПРИ́ТЬМА, *присл., розм.* Те саме, що **при́тьмо́м.** *Притьма забив чопа в бочку* (Сл. Гр.); *Увесь край дивувався, що які лицарі, які магнати залицялись за княгівну, а вона ні на кого не глянула, а.. миршавого і вже немолодого притьма покохала* (Стор., I, 1957, 368).

ПРИТЬМА́РЕНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **притьма́рити.** *На веранді, притьмарена рожевою млою, мов у повітрі, прозора картина* (Вас., Незібр. тв., 1941, 82); *По заході сонця, в сутінках, коли табір, вулиця та й ціле село вже стихали, з запечених Дмитрових губів зірвався вже не стримуваний притьмареною свідомістю стогін* (Коз., Гарячі руки, 1960, 92); *Над далеким краєм яру з'являється заграва. Неначе під'їхала вантажна машина, і от-от з'являться над яром її фари. Натомість там похапцем сходить притьмарений місяць* (Ю. Янов., I, 1958, 596).

2. *у знач. прикм., перен.* Який став сумним, безрадісним. *Знов прокинулось притьмарене життя* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 25).

3. *у знач. прикм.* Який послабився, став невиразним, нечітким. *Канушевич довго перевертався на застеленій рядниною соломі.. І в притьмареній пам'яті, як казка, як сон, вилися згадки, бігли роки життя* (Коцюба, Нові береги, 1959, 360).

ПРИТЬМА́РИТИ *див.* **притьма́рювати.**

ПРИТЬМА́РИТИСЯ *див.* **притьма́рюватися.**

ПРИТЬМА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИТЬМА́РИТИ,** рю, риш, *док., перех., рідко.* 1. Робити щось трохи темнішим або не дуже яскравим, світлим; послаблювати яскравість чого-небудь. *Рожеві довгі штори з прозорого шовку злегка притьмарювали сліпуче південне сонце* (Кучер, Чорноморці, 1956, 92).

2. *перен.* Робити сумним, безрадісним, зажуреним. *Жар, що немилосердно пік його ночами, притьмарив хлопцеві очі, стягнув і почорнив щоки* (Стельмах, II, 1963, 395).

3. *перен.* Послаблювати силу вияву чого-небудь; зменшувати. *Справжню вірність ніщо не притьмарить* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 675).

ПРИТЬМА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРИТЬМА́РИТИСЯ,** иться, *док., рідко.* Ставати трохи темнішим або не дуже яскравим, світлим. *Та ось у новому місці щось моргнуло. Світло блискавки притьмарилось* (Коцюб., I, 1955, 315); *Степ наче похмурнів, барви на деревах зблідли, втратили свою принадність і красу, і сонце наче притьмарилось, похолоднішало* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 190); // Втрачати барвистість, блиск. *Минали дні, а дощів не було.. Зелень поступово притьмарювалась, де-не-де вже почали проступати на ній прибляклі, іржаві плями* (Гончар, I, 1954, 526).

ПРИТЬМИ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* притьмля́ть; *док., перех., діал.* Притьмарити. *А ніч — мати чорна. Прикриє, притьмить і приголубить* (Ірчан, II, 1958, 70); *Жаль притьмив весь вид його, як дим Гіркий* (Фр., X, 1954, 200).

ПРИТЬМИ́ТИСЯ, ми́ться; *мн.* притьмля́ться; *док., діал.* Притьмаритися. *Жовтий вогонь свічок притьмився в густому повітрі* (Коцюб., II, 1955, 354); *Величезний оберемок галуззя кинув черговий опришок до ватри. На секунду притьмився вогонь, а потім спалахнув* (Хотк., II, 1966, 153).

ПРИ́ТЬМО́М, *присл., розм.* 1. Дуже швидко, поспіхом. *І справді сталось, як казали: Вода зійшла — колеса стали. Злякавсь Мірошник та й біжить Притьмом до прірви, щоб гатить* (Гл., Вибр., 1957, 39); *Через кладку притьмом мчав чоловік* (Рудь, Гомін.., 1959, 109); *Він пополотнів, метким рухом стер з лисини піт і притьмом обвів присутніх стривоженими очима — оцінював сили за і проти* (Дмит., Наречена, 1959, 210); // За короткий відрізок часу. *У Тарасовій майстерні притьмом ставало видніше та світліше* (Ільч., Серце.., 1939, 30); *Пішли по селу чутки та розмови,.. батько до серця все те приймав дуже, занепав духом, охляв та й притьмом зліг* (Збан., Єдина, 1959, 130); *Від Кузнецького мосту до Лефортова шлях довгий, проте Янковський притьмом збігав туди й назад* (Наука.., 7, 1967, 28); // Негайно, без затримки. [М и х а й л о:] *Я ж оце збирався поговорити з мамою, попрохати... а тут до Петербурга притьмом кажуть їхати: пильне діло* (Стар., Вибр., 1959, 199); *Рад не рад, мусив Янко до Юркових черевиків братися притьмом* (Козл., Ю. Крук, 1950, 117); *Тепер було перед ним єдине завдання: ..притьмом тікати з міста* (Собко, Скеля.., 1961, 137); // Відразу, в ту саму мить. *Вони не бачили того, що трапилось на льоду. Почувся тріск, зойк. Притьмом обернулись. Тільки й помітили, як зблиснула гострим лезом зеленава крижина, накриваючи Андрієву голову* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 236).

2. Обов'язково, неодмінно. — *Княгине, моє ти золото! Чи ти спиш, чи не чуєш? Вечеряти козакам пора!— Так вигукував осаул полковий Гвинтовка: хотів притьмом довести перед Шрамом, що в його жінка все одно, що служебка* (П. Куліш, Вибр., 1969, 124); *Що я можу зробити, коли хтось захоче притьмом зробити мені неприємність!!* (Сам., II, 1958, 470); *Зайдеш до його кімнатки,.. що б він не робив — сидів за паперами, чи розмовляв з ким, притьмом одвихнеться* (Хор., Місто.., 1962, 141); // Лише, тільки. *Писар.. стояв на тім, що без панів нікому буде діла робити, що діло невідоме, що в гласні треба вибирати притьмом панів...* (Мирний, II, 1954, 268).

3. Настирливо, наполегливо, рішуче. *Вже одна із дівчат, Одарка Макотрусівна, ледве ноги волочить, піт з неї так і тече, притьмом просить музику: — Та годі-бо, дядьку!.. та перестаньте-бо...* (Кв.-Осн., II, 1956, 30); *На думку мені притьмом в'язне новий варіант новели, варіант про двох наречених, що доживали віку в старій пустці серед темного лісу* (Вас., Вибр., 1950, 59); [Х и м к а:] *Та не лізьте притьмом у хату, одступіться од вікон!* (Стар., Драм. тв., 1941, 358).

4. Дуже, надто, надзвичайно. *Усе то були животи, котрі притьмом бажали їсти й пити* (Мирний, I, 1949, 207); *Видавав* [Годієра] *себе за чоловіка, притьмом занятого обороною панських інтересів* (Фр., VIII, 1952, 82); *Він продав ялинку за добрі гроші, а гроші були притьмом потрібні* (Коцюб., I, 1955, 82).

5. Зовсім, абсолютно. *Вже й голова прийшов і сказав, що він притьмом не зна, що робити!* (Кв.-Осн., II, 1956, 397); *Над усім той дим, той легкий дим, що не гризе очей, притьмом не душить, а тільки небо чисте застилає і краде людям сонечко веселе* (Л. Укр., I, 1951, 236); // Повністю, до кінця. *Тільки ж вони не пустили нас від себе, поки я притьмом не одужав* (Морд., I, 1958, 48); *Нема ще листя, квітів і трави, Вони ж* [жуки] *готові все притьмом пожерти* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 73); // Достовірно, напевно. *Гомін справили такий, мов справді на бенкеті.., а йому притьмом*

прийшлось так, як співають у пісні: «Чомусь мені, браття, горілка не п'ється» (П. Куліш, Вибр., 1969, 95); *Тут я притьмом знаю, що не він тут був* (Сл. Гр.).

6. Раптом, несподівано. *Люди дивувалися: «Чи не навіжена сяя Настуся.., що йде притьмом за дурня, за Пархіма..?»* (Кв.-Осн., II, 1956, 471); *Він мріяв в отій несподіваній тузі, Що притьмом приходить на кілька хвилин, Коли розійшлися усі твої друзі І ти залишився, мов палець, один* (Перв., II, 1958, 351); *Вечір впав притьмом, ніби в одну хвилину* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 66).

ПРИТЬО́ПАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Повільно, з труднощами прийти або приїхати кудись. — *Старий давно не бачив онучат, а завтра теж свято, то притьопа* (Л. Янов., I, 1959, 387); *В числі останніх до Килигея з'явився... хто б міг подумати? Мефодій Кулик! Притьопав піхтурою із самої Чаплинки* (Гончар, II, 1959, 54); — *А я, може, по своїй совісті тут. Добу відмотав на тракторі, а все-таки притьопав, бо тяму маю: не занапастити ж старого* [напарника] (Логв., Давні рани, 1961, 139); // *зневажл.* Те саме, що **притьо́патися.** [М а р и н а *(до Валі):*] *Жінки твою тітку випроваджують з поля. Притьопала з відрами* (Вол., Зол. артезіани, 1949, 79).

ПРИТЬО́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., зневажл.* Недоречно або невчасно прийти, приїхати куди-небудь, з'явитися десь. [С о л о х а:] *Прохоре!* [П р о х о р:] *Тю! Підкралася, аж неначе злякала мене!.. Чого притьопалась?* (Кроп., III, 1959, 161); — *Притьопалась?.. Я сказала, щоб ти більше не приходила!* (Коп., Дуже добре, 1937, 140); — *Ну і служи «скрізь». Чого ж ти до мене притьопалася, я тебе не знаю й не кликала..!* — *розсердилася пані* (Л. Янов., I, 1959, 224).

ПРИУРО́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **приуро́чити.** *Вибір дати 31 січня 1966 року для запуску автоматичної станції «Луна-9» був приурочений до настання місячного ранку в районі Океану Бур* (Рад. Укр., 8.II 1966, 3); *Окремий цикл народних торжеств складають свята, приурочені певним порам року* (Нар. тв. та етн., 5, 1964, 20).

2. *спец.* Закономірно пов'язаний з чим-небудь (з якимсь місцем, певними особливостями місцевості, навколишнього середовища і т. ін.). *Сосново-ялинові ліси в пониззі Стиру мало поширені і приурочені головним чином до бідних дерново-підзолистих ґрунтів з неглибоким рівнем ґрунтових вод* (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 69).

ПРИУРО́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **приуро́чений** 2. *Загальною рисою усіх фітогенних речовин газової оболонки Землі є їх приуроченість до найнижчих шарів тропосфери* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 279); *Сарматські відклади, розвинені на території Закарпаття, привертають до себе увагу багатьох дослідників-геологів. Це пояснюється, перш за все, приуроченістю до них цілого ряду корисних копалин* (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 60).

ПРИУРО́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **приуро́чити, приуро́чувати.**

ПРИУРО́ЧИТИ *див.* **приуро́чувати.**

ПРИУРО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **приуро́чувати.**

ПРИУРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИУРО́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., до чого, рідко, на що, чому.* Навмисне влаштовувати збіг за часом однієї події з іншою. *Як правило, в «Здобутку Жовтня» обжинки приурочують на день, в який виконають першу заповідь перед державою* (Минко, Повна чаша, 1950, 60); *Наближалось якесь свято. Заступник голови, він же рільник артілі, приурочив до нього вихідний день* (Вол., Самоцвіти, 1952, 183); // Влаштовувати, організовувати і т. ін. що-небудь з нагоди якоїсь знаменної події, свята тощо. *Ось уже призначено й день розширеного урочистого засідання фабричного комітету. Той день вирішили приурочити до сорокап'ятиріччя ленінського комсомолу* (Коз., Листи.., 1967, 164); *Колгоспники.. своїми силами й коштами будують клуб, закінчення якого вони вирішили приурочити до свята 1 Травня* (Тич., III, 1957, 302).

ПРИУРО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок., до чого, рідко на що, чому.* Пас. до **приуро́чувати.** *Вірші, переважно панегіричного характеру, складалися з нагоди смерті якоїсь «видатної особи» або приурочувались до релігійних свят, церковних подій* (Іст. укр. літ., I, 1954, 201); *У Закарпатській та Кіровоградській областях до цього дня* [8 березня] *приурочуються виставки творчості жінок, конкурси на кращу вулицю, краще подвір'я* (Свята.. Рад. Укр., 1971, 75); *До дня народження Володимира Ілліча приурочується відкриття в Москві академічної художньої виставки* (Рад. Укр., 20.IV 1966, 2).

ПРИФАБРИ́ЧНИЙ, а, е. Розташований біля фабрики; // Який діє, працює при фабриці.

ПРИФЕ́РМСЬКИЙ, а, е. Розташований біля ферми. *Необхідно вводити спеціальні посіви картоплі для випасання свиней на прифермських ділянках і поблизу літніх таборів* (Картопля, 1957, 10); *Найкраще сіяти її* [люцерну] *на ділянках поза сівозміною, на прифермських клинах* (Рад. Укр., 2.II 1965, 2).

△ **Прифе́рмська сівозмі́на** — один з видів кормової сівозміни на земельних ділянках, закріплених за тваринницькими фермами. *Залежно від потреб господарства запроваджують ще й прифермські, притабірні або лукопасовищні сівозміни* (Хлібороб Укр., 1, 1965, 6); *Весною на пленумі райкому, присвяченому питанням розвитку тваринництва, було вирішено: створити прифермські сівозміни в кожному колгоспі* (Ком. Укр., 2, 1966, 20).

ПРИФРАНТИ́ТИСЯ, нчу́ся, нти́шся, *док., розм.* Франтувато одягтися, нарядитися.

ПРИФРОНТОВИ́Й, а́, е́. Який розташований або перебуває біля фронту. *Прифронтова смуга відчувалася на кожній речі* (Кач., II, 1958, 389); *Прифронтовий аеродром огорнувся сутінками* (Минко, Повна чаша, 1950, 251); *У прифронтовому госпіталі зустрілася* [я] *з танкістом, лейтенантом Василем Думою* (Логв., Давні рани, 1961, 58); *Прифронтове населення.*

ПРИФУГО́ВУВАННЯ, я, *с., стол.* Дія за знач. **прифуго́вувати.**

ПРИФУГО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИФУГУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., стол.* Підганяти, припасовувати дерев'яні поверхні одна до одної, підрівнюючи їх фуганком або на фугувальному верстаті. *Для зменшення фільтрації дошки старанно прифуговують* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 96); *Склеювані поверхні необхідно так припасувати або прифугувати одну до одної, щоб шов між ними був скрізь однакової товщини* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 59).

ПРИФУГУВА́ТИ *див.* **прифуго́вувати.**

ПРИ́ХАПКОМ, *присл., розм.* Те саме, що **при́хапцем.** [Р о м а н:] *Я так міркую, що робота в селі прихапком: два-три місяці і вгору нікуди глянути; а прийде зима — сиди склавши руки* (Кроп., II, 1958, 50); [Й о с и п *(помовчав):*] *Сватав би вже швидше Килину.* [Х в и л и м о н:] *Таке діло прихапком не коїться...* (Кроп., IV, 1959, 296); *Тато виходить. Я веселішаю, прихапком беруся за книгу* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 132).

ПРИ́ХАПЦЕМ, *присл., розм.* Час від часу, уривками; несистематично. *Досі шанували ми наших татків, наших добродіїв-опікунів.. так тільки прихапцем, без організації* (Мак., Вибр., 1956, 300); *На випадкових аркуши-*

ках паперу та в захалявних книжечках поетова рука прихапцем.. записувала рядки (Літ. Укр., 7.III 1969, 2); // Поспіхом, нашвидку; похапцем. *Вона прихапцем накинула на себе одежу і, мов загіпнотизована, вибігла зі школи* (Коцюб., I, 1955, 328); *Зачувши голос постороньої* [сторонньої] *людини, жінка схаменулася. Перестала ридати і перше, що зробила, це зіп'яла сорочку в себе на грудях і прихапцем запхала розпатлані коси* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 329).

ПРИ́ХАПЦІ, *присл., розм., рідко.* Те саме, що **при́хапцем.** *Прихапці взяв хліба шматок на дорогу* (Сл. Гр.); *Снідала* [Ольга] *прихапці* (Кач., II, 1958, 36).

ПРИ́ХАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПРИ́ХНУТИ,** ну, неш, *док., розм.* 1. Видавати глухий уривчастий звук, голосно випускаючи повітря з ніздрів чи рота. *Образно. *Півсонний умивався пароплав І прихав, наче кінь* (Рильський, Вибр., 1937, 161).

2. *перен.* Висловлювати незадоволення; сердитися.

ПРИХА́ТНІЙ, я, є, *рідко.* Розташований біля хати; // Призначений для потреб хати. *Двори розбиті й огороджені на дві половини: прихатня і господарська* (Кучер, Зол. руки, 1948, 117); // Який росте біля хати. *І полин, і татарське зілля з болота, і прихатній канупер ясно-зелений і неповторно запашний, і все те розмаїте зілля здіймало таке п'янке струміння пахощів, аж паморочилось Романюкові в голові* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 153).

ПРИХА́ТНЯ, і, *ж., діал.* Прихожа, передпокій. *Вдома, в прихатні, він все майстрував* [майстрував] *щось, мудрував над якимись механізмами* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 65).

ПРИ́ХАТОК, тку, *ч., заст.* Невелика хатка або житлова прибудова біля хати. *Інколи коло хати ставлять ще другу невеличку хатку — прихаток* (Сл. Гр.); *У прихатку, куди заводить Бронко Олексу, відгонить зів'ялою травою і кролячим послідом* (Вільде, Сестри.., 1958, 89).

ПРИХАХУ́ЛИТИ, лю, лиш, *док., перех., діал.* Нарядити, причепурити. *Да ми в чоботи да обуємо* [сваху], *таки сваху да прихахулимо* (Сл. Гр.); *— Інший більш свідомий селянин прихахулив би всіх своїх дочок у білі суконки, як на хресний хід,.. розставив би їх на полі і кожній наказав би вітати достойного пана* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 518).

ПРИХАХУ́ЛИТИСЯ, люся, лишся, *док., діал.* Нарядитися, причепуритися. *Заким прихахулишся, то боярe й мед поп'ють* (Номис, 1864, № 10962); *— Саме перед віллою гралися якісь хлопчаки в індійців. Вони цього папугу зловили, повидирали йому з хвоста всі пера і прихахулилися ними, немов поліцаї* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 161).

ПРИХВА́ЛЕНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прихвали́ти.** *Прихвалений дід.. смиренно сказав: — Та хіба я супроти Баталова..?* (Логв., Давні рани, 1961, 163).

ПРИХВА́ЛЕННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **прихвали́ти.**

ПРИХВАЛИ́ТИ *див.* **прихва́лювати.**

ПРИХВА́ЛЮВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **прихва́лювати.** *З великим смаком, прихвалюванням, причмокуванням убгає* [Кифір] *ворочок мащеної-перемащеної гречаної каші з калюжками жиру в ній* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 194).

ПРИХВА́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **ПРИХВАЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИХВАЛИ́ТИ,** хвалю́, хва́лиш, *док., перех., розм.* Посилено або час від часу хвалити кого-, що-небудь. *— Вона у мене вже газдиня,—прихвалювала Тимофіїха* (Черемш., Тв., 1960, 106); *Клим сьорбає запашний гостренький борщ, прихвалює невістку* (Горд., II, 1959, 274); *Потрощивши бублики, потяг* [суддя] *з хати, усе прихваляючи: — От бублики!* (Кв.-Осн., II, 1956, 279); *Зараз з трибуни саме промовляв.. зовсім юний червоноармієць — представник полтавського гарнізону.— Молодця,— прихвалив Цимбал* (Гончар, II, 1959, 187).

ПРИХВАЛЯ́ТИ *див.* **прихва́лювати.**

ПРИХВАТИ́ТИ *див.* **прихва́чувати.**

ПРИ́ХВАТКОМ, *присл., розм.* Час від часу, уривками; похапцем. *Три часті* [частини] *сяк-так зведені, над четвертою прихватком працюю і сам не знаю, коли скінчу* (Мирний, V, 1955, 361); *Хоч і прихватком доводилось працювати Петрові Максимовичу, а проте він поспішав закінчити свій будинок* (Донч., V, 1957, 117); // Поспіхом, нашвидку; похапцем. *Учора прихватком забігав* [становий] *сюди... Допитувався, чи поїду на вибори?* (Мирний, IV, 1955, 363); *Сам Петро, кремезний хлопчина з русявою борідкою, прихватком наїдався чогось аж на троє суток* (Вас., I, 1959, 71).

ПРИХВА́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прихвати́ти.** *Алея під чобітьми лунко похрускувала, прихвачена вечірнім морозцем* (Гончар, Новели, 1954, 149).

ПРИХВА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИХВАТИ́ТИ,** хвачу́, хва́тиш, *док., розм.* Те саме, що **прихо́плювати.** *— Цю ніч я ще переночую вдома — не прихватив із собою нічого з одежини, а ночі вже холодні* (Вас., II, 1959, 74); *— Гробкового Петра не забудьте прихватити, бо хто ж викладатиме ожереди* (Ле, В снопі.., 1960, 30); *— Ну, то хоч патефончика прихватіть,— з жалем дивився на лишки моїх грошей завмаг. І я взяв патефон* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 156); *Волторник прихватив за наші гроші пляшку горілки* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 13); *Сліпуче квітневе сонце вигрівало сходи, земля розбухала, розкисала, вночі прихвачували морози* (Горд., Дівчина.., 1954, 17); *Ранками долину заволікали густі тумани.. Коли ж не було туману, тоді прихвачували заморозки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 197).

ПРИХВОРІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Захворіти в легкій формі. *— Чого ви, мамо? .. Чогось ви такі сьогодні зранку виморені. Чи, може, прихворіли?* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 21); *Привітавшись рівним, але тихим голосом, Надійка попросила передати кому слід, що трохи прихворіла і на роботу вийти не зможе* (Коз., Листи.., 1967, 187).

ПРИ́ХВОСТЕНЬ, сня, *ч.* 1. *зневажл.* Той, хто підлабузнюється до кого-небудь, догоджає комусь з корисливою метою; підлабузник. *Думав ото увійти, але двері були заперті. Чую голос Стецька, прихвосня панового: — Степан Степанович приказали, щоб я зараз же привів вас. Чуєте?..* (Хотк., I, 1966, 65); *Розгромили* [турбаївці] *приміщення суду і, відлупцювавши до безпам'яті панських прихвостнів — суддів та підсудків, рушили всім селом до садиби Базилевських* (Гончар, Таврія, 1952, 194); *Павлюк вперто твердить своє: Радивон згонить надійних людей, а ставить прихвостнів і полюбовниць* (Горд., Дівчина.., 1954, 230).

2. *кого, чого, зневажл.* Той, хто сліпо схиляється перед ким-, чим-небудь, слухняно виконує чиюсь волю. *Прихвосні і блюдолизи буржуазії змальовували соціалізм, як одноманітну, казенну, монотонну, сіру казарму* (Ленін, 35, 1973, 190); *За Пія XII католицька церква безповоротно втратила свій релігійний вплив у світі, ставши всього-на-всього підрядчиком, прихвостнем імперіалістичної реакції* (Мельн., Папи.., 1960, 7).

3. *розм., рідко.* Той, хто невідступно ходить за кимнебудь. *Хотілось би і на балах та виставах блищати красою одягу, фігури; хочеться читати і грати — хочеться і їздити в кареті і пустословити з своїми прихвостнями...* (Хотк., I, 1966, 54).

ПРИХЕ́КНУТИ *див.* **прихе́кувати.**

ПРИХЕ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИХЕ́КНУТИ,** ну, неш, *док., розм., рідко.* Супроводжувати хеканням яку-небудь дію (перев. про тварин). *Полилася з тихим бульканням вода в корито. Припаде до неї гарячими зі сну губами худобина, цмолить, прихекуючи, .. п'є не напʼється* (Тют., Вир, 1964, 107).

ПРИХИ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прихили́ти** 1—5. *Він стояв на драбині, прихиленій до стіни, і порався біля рубильника* (Хижняк, Тамара, 1959, 249); *— Чого стовбичиш? — проказав Михайло, смикаючи мене за полу. Тільки тепер я відчув прихилену до мого плеча голівку Жабі* (Досв., Вибр., 1959, 56); *Двері хліва, де спав Денис, ледве прихилені* (Тют., Вир, 1964, 242).

ПРИХИ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прихили́ти** 1—5.

ПРИХИ́ЛЕЦЬ, льця, *ч., заст.* Прихильник.— *Подякуй од мене у Варшаві панам, моїм щирим прихильцям,.. — сказав Єремія* (Н.-Лев., VII, 1966, 212).

ПРИХИЛИ́ТИ *див.* **прихиля́ти.**

ПРИХИЛИ́ТИСЯ *див.* **прихиля́тися.**

ПРИХИ́ЛИЩЕ, а, *с., розм., рідко.* Те са́ме, що **прито́лок** 1. [Ц и г а н:] *Дядько Любчин, Панько Шереперя, взяв Любку до себе, бо нема їй прихилища* (Укр. поетиромантики.., 1968, 454); *Цей світ — прихилище для звірів і людей, Світань і сутінків стобарвний мавзолей* (Мисик, Біля криниці, 1967, 318).

ПРИХИЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прихиля́ти** 1—5.

ПРИХИЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИХИЛИ́ТИ,** хилю́, хи́лиш, *док., перех.* 1. Схиляючи, щільно притискати, притуляти що-небудь до когось, чогось. [Є п и с к о п *(до 2-го):*] *Устань, молодший, стань зо мною поруч. 2-й встає, несміло поглядаючи, стає коло єпископа. Єпископ бере від 1-го табличку і стиль, прихиляє табличку до плеча 2-го, пише на ній кілька слів і віддає 1-му* (Л. Укр., II, 1951, 489); *— Григорію,— здвигає жінка лівим плечем і прихиляє ближче до нього голову* (Стельмах, I, 1962, 228); *Сіла* [Гаїнка] *долі і сиділа так у темряві, обхопивши голову руками, прихиливши її до стіни* (Гр., II, 1963, 491); // Присувати ближче до кого-, чого-небудь; наближувати. *Вона прихилила мою голову і знишка промовила над ухом:— Кажуть — у мене талант* (Вас., II, 1959, 94); *Коли ж Андрій ще ближче прихилив лице до шибки, його очі зіткнулися з чужими, що заглядали до хати* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1968, 85).

◇ **Прихиля́ти (прихили́ти) [своє́] ву́хо (у́хо)** *до кого—чого:* а) прислуха́тися. *А щоб ти знав, як мене звати, До мене ухо прихили, Скажу по правді* (Гл., Вибр., 1951, 194); б) звертати увагу, зважати на кого-, що-небудь. *Певні, що Ви, завжди одкликаючись щиро на громадські справи, прихилите ухо своє.. і до нашого щирого прохання* (Мирний, V, 1955, 398); *Як людина, всім серцем відчуй, Придивись, прихили своє вухо, пожалься на сльози, Що кривавою хмарою в небо ідуть* (Вороний, Вибр., 1959, 51).

2. Нагинаючи, опускати або наближувати що-небудь до когось, чогось. — *Від жалощів у полі квітки в'яли, Дерева з туги верховини до землі прихиляли!* (Мирний, V, 1955, 277); *Максим мовчки прихилив гілку, і вона нависла над самою головою Зої* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 192); *З краю даху Буколеонського палацу петлялась, вихріла забута мотузяна драбинка, й вже не було сили, яка могла б її прихилити до землі, до мурів, до розбурханих хвиль холодного, сердитого моря* (Скл., Святослав, 1959, 392); // Нагинати, опускати нижче (голову). *Їй здавалося, що всі люди задивлялись на неї, а вона, прихиляючи голову, тихенько здоровкалась з ними* (Стельмах, I, 1962, 158); *Мовчки прихилив* [Артем] *голову до плеча собі, до материної руки щокою і заплющив очі* (Головко, II, 1957, 228).

◇ **Ра́дий (рад) [би] не́бо (не́ба, со́нце) прихили́ти** *для кого, кому* — хто-небудь готовий зробити для когось більше, ніж це можливо. *Рад би я небо прихилить, та не хилиться* (Укр.. присл.., 1963, 45); *Гірко було Маланці. От, зростила дитину, берегла, доглядала, рада була неба їй прихилити та зорями вкрити, а тепер оддай між люди на поневіряння* (Коцюб., II, 1955, 50); [К о с я к:] *Оленько, кохана моя. Та я радий для тебе сонце прихилити* (Зар., Антеї, 1962, 237).

3. *у сполуч. із сл.* д о с е б е, д о г р у д е й. Пригортати, обіймати кого-небудь. *Стенулась* [дівчина] *од його бігти, сама себе не пам'ятаючи. Він не пустив, за руку держить, прихиляє до себе* (Вовчок, I, 1955, 152); *Батько передав косу синові, прихилив хлопця до грудей* (Цюпа, Краяни, 1971, 35).

4. *тільки док., перен.* Надати притулок кому-небудь. [М и к и т а:] *І ще тебе просила, вже окремо, Щоб прихилив у себе бідну Джему* (Коч., П'єси, 1951, 92).

◇ **Го́лову прихили́ти** *де* — знайти притулок, влаштуватися де-небудь. — *Хіба мало таких, як я..? Хіба трохи тиняється по світу, де б свою голову прихилити, де б себе приткнути?!..* (Мирний, I, 1949, 315); *— Куди ж нам, Денисе, найкраще податися, де голову прихилити?* (Стельмах, II, 1962, 358); *— Доки живу — земля моя, я господар на ній. Гичак поділив, а тепер, на старість, не має де голову прихилити* (Томч., Жменяки, 1964, 250).

5. *розм.* Тихо, плавно зачиняти (двері, вікна тощо). *Сторож вийшов і прихилив двері* (Мирний, II, 1954, 151); *Меланія вийшла, і в хаті одразу посутеніло: знадвору вона тихо прихилила віконницю* (Гончар, Новели, 1954, 94); *Ярина, підійшовши,.. прихилила щільно ворота* (Жур., Звич. турботи, 1960, 217).

6. *перен.* Викликати у кого-небудь приязнь, симпатію, доброзичливе ставлення; привертати, приваблювати. *У Максюти був справжній дар прихиляти до себе людей своєю простотою, щирістю* (Гур., Друзі.., 1959, 139); *Справді, диво дивне: ось вона тільки народилась і вже стала тут найстаршою, всіх прихилила до себе ця маленька істота, пуп'янок, крихітний росточок життя* (Гончар, Тронка, 1963, 300); *Було ще одне, суто людське, що прихилило Груню до неї. Вона знала, що Надія з дитинства цнотлива до дружби* (Баш, На.. дорозі, 1967, 104); // Перетягати кого-небудь на свій бік. — *Давайте людей до себе прихиляти,— перепинив Карпову науку Зінько,— турчатимем їм у вуха, умовлятимем їх,— вони ж повинні побачити, що їм краще* (Гр., II, 1963, 351); *Коли б гестапо вдалося зламати Проценка і прихилити його на свій бік, розгром більшовицького підпілля був би забезпечений* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 150).

Прихиля́ти (прихили́ти) се́рце (серця́) — викликати приязнь, симпатії, доброзичливе ставлення і т. ін. *Маленька, кругловиденька, з терновими мрійними очима.., вона зразу прихиляла до себе серце всякої людини* (Вас., I, 1959, 117); *Хоча С. Крушельницька, О. Мишуга, М. Менцинський і не мали змоги на рідній* [сцені] *демонструвати своє мистецтво, але й там, на чужині, вони зуміли прихилити до себе серця.. Народи увінчували лаврами, підносили на Парнас їх, видатних співаків України* (Вітч., 1, 1969, 194).

7. *до чого, перен.* Викликати бажання що-небудь робити, займатись чимсь; заохочувати. *Батько-мати тепер уже не цуралися дочки, як спершу: вони її прихиляли до послуху то сим, то тим* (Мирний, II, 1954, 133); *Голос у Колодки був звучний і приємний, так і прихиляв до співу* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 347); *— Та не про те мова, дочко. Йдеться про школу, яка б не тільки знання давала, а й до роботи якоїсь прихилила* (Збан., Мор.

чайка, 1959, 171); // Умовлянням, доброзичливим ставленням і т. ін. переконувати кого-небудь у чомусь, спрямовувати на щось, спонукати до чогось. [З а х а р к о:] *Увесь вік силкувався прихилити її до згоди, та вже й надію залишив!* (Кроп., II, 1958, 163); *А Телемахові от що я перед всіма тут пораджу: Матір нехай він прихилить до батька свого повернутись* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 48).

ПРИХИЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРИХИЛИ́ТИСЯ**, хилю́ся, хи́лишся, *док.* 1. *до кого —чого.* Схиляючись, щільно притискатися, притулятися до кого-, чого-небудь, обпиратися об когось, щось.— *Ну, та й добряче сидіти: є куди простягти ноги й спиною об віщо обпертись,— подумав Пилипко, простягаючи натруджені ноженята й прихиляючись головою до товстої деревини* (Мирний, IV, 1955, 301); *Лукія прихиляється плечем до дверей: — Бійся бога, Павлику... Хіба я тобі зла хочу?* (Кучер, Прощай.., 1957, 318); *Василина прихилилась до груші й неначе задрімала* (Н.-Лев., II, 1956, 81); *Зігнутий, нещасний, як провинений школяр, сів Аврум долі, прихилившись до стіни* (Вас., II, 1959, 16); // Схиляючись, присуватися ближче до кого-, чого-небудь. *Підходять люди, прихиляються до його, шепочуть свої гріхи йому. Схимник хрестить їх* (Тесл., З книги життя, 1949, 56); *Дві завзяті гарячі голови близько прихилялися одна до одної й своїми думками переносилися через гори, ріки, штучні кордони* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 22); *Він знову прихилився до шибки, дивився в хату* (Мирний, I, 1949, 312); *Дерева заколихались, гілля до гілля прихилилось, затуркали горлиці* (Стор., I, 1957, 83).

2. Трохи нагинатися, опускатися; присідати. *Коло уліїв щоранку обійде* [Грицько], *прихиляється, доглядається до всякого, прислухається* (Барв., Опов.., 1902, 144); *Христя глянула на руки, позеленені квітками, і прихилилася спершу помити їх у ковбаньці* (Мирний, III, 1954, 348); *На зріст він удався такий, що, не прихилившися, в двері не пройде* (Мур., Бук. повість, 1959, 132); // Нагинати голову, плечі. *Ближче до світильника прихиляється митрополит Кирило, читає нову книгу* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 500); *Марії в обличчя вдарила кров, зіниці стали великі, як дві чорні пасльонини. Але вона вмить кинулась і заховала їх: прихилилась до коміра* (Головко, II, 1958, 154); *Чубенко зник у темряві лісу й прихилився на секунду до шиї коня* (Ю. Янов., I, 1954, 287).

3. *до кого.* Пригортатися до кого-небудь, обійматися з кимсь. *Цілує* [Антей] *її, вона прихиляється до нього з виразом невинно ображеної дитини* (Л. Укр., III, 1952, 427); — *А ти, серце-голубонько, не журись Та до мене, молодчика, прихились...* (Гл., Вибр., 1951, 52); *Ми рушили, близько прихилившись одно до одного, увійшли в ліс і почали шукати свою стежку* (Досв., Вибр., 1959, 51).

4. *тільки док., перен.* Знайти собі притулок, розраду де-небудь, у когось. *Світ, бачся, широкий, Та нема, де прихилитись В світі одиноким* (Шевч., I, 1963, 28); *— Як не одрізняй себе од миру, а все чоловіку хочеться до кого-небудь прихилитись; нема рідного брата, так шукає названого* (П. Куліш, Вибр., 1969, 90); *Вона не любила Грицька і пішла за його, аби де прихилитися з дитиною, а тепер шкодувала, що так ізробила* (Гр., II, 1963, 353).

5. *розм.* Тихо, плавно зачинятися (про двері, вікна тощо). *Щойно прихилилися двері за сином,.. Федір Іполитович ступнув до директорового столу* (Шовк., Людина.., 1962, 279).

6. *до кого, перен.* Відчувати приязнь, симпатію до кого-небудь; привертатися, прив'язуватися. *Корнієві якось байдуже було до дочки малої: він знав, що дівчина — чужа користь, і мало про неї думав. Але як сини повмирали, то він потроху став прихилятися до дочки* (Гр., I, 1963, 403); *Хто знав близько Мате Михайловича, той ніколи не забуде, яка це була чарівна людина і як усі зокола щиро прихилялись до нього* (Смолич, VI, 1959, 38); *Не соромиться* [Юрко Дзвонар] *дурити голову то одній, то іншій, то кільком відразу. З усіма він добрий, з усіма жартує, з обіймами лізе, але ні до одної по-справжньому не прихиляється* (Стельмах, I, 1962, 277); *Знову обняла* [Оксана Сергіївна] *дівчину, як доньку після розлуки,— от дивна річ, скільки треба часу, щоб прихилитися до людини?* (Ю. Янов., II, 1954, 70).

Прихиля́тися (прихили́тися) се́рцем (душе́ю) — відчувати приязнь, симпатію до кого-небудь; любити. *Олег все більше звикав і прихилявся серцем до Люди, а Люда сміялася, пустувала й хто зна, що було у неї на думці* (Дмит., Розлука, 1957, 191); *Не хотіла* [татарочка] *підсобляти в будь-якім підступі супроти Подолянки, до котрої татарочка, в неволі зів'явши, чомусь прихилилась душею* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 454).

7. *до кого — чого.* Ставати прихильником, послідовником кого-, чого-небудь. [П р і с ц і л л а:] *І що ж, скажи, ти міг би прихилитись до віри нашої?* (Л. Укр., II, 1951, 446); // Погоджуватися з ким-, чим-небудь, схвалювати якісь дії; приставати. *Застерігаю, що я не прихиляюсь зовсім до д. Копача і тих неполітичних політиків.., проти яких виступає д. Ганкевич в своїй статті* (Л. Укр., VIII, 1965, 234); *З д. Мирним листувався в справі видання його творів. Він не дуже прихиляється до заміру Спілки видати його твори* (Коцюб., III, 1956, 215); *Певні, що Ви прихилитесь до нашого заміру і не кинете нас без своєї запомоги, та ще й других будете підбивати до сього* (Мирний, V, 1955, 420); // Прислуха́тися до кого-, чого-небудь, зважати на когось, щось. *Як же «Київська Старина» не прихилиться до моєї думки, то тоді вже пустити «Повію» всю окремим виданням* (Мирний, V, 1955, 400); *І не диво, що вона щиро прихилялася до Гордієвих слів. Адже він обрятував її від смерті, душу їй оживив своєю щирою розумною розвагою* (Гр., II, 1963, 120); [С а м р о с ь:] *Хотів її ударити, вона підставила твар: «Удар, каже, тільки прихились до мого благання!» Отже, не зміг ударити!* (Кроп., II, 1958, 68).

8. *тільки док., розм.* Розташуватися, влаштуватися де-небудь (перев. у незручному місці). *Сама ж не їла* [Марія] *й не пила. В куточку мовчки прихилилась Та дивувалася, дивилась, І слухала* (Шевч., II, 1963, 358); *Хоч би де прихилитись! Куди вона йде?.. Ох, як тяжко,— все тіло болить!..* (Гр., II, 1963, 275); *— Кажуть, він у ту папку, замість паперів, оладки собі кладе,— веселіючи, розповідала мати.— Набігається з сажнем по полю, прихилиться де-небудь та й поснідає* (Гончар, II, 1959, 133).

ПРИХИ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. *до кого — чого, діал. для кого.* Який підтримує, захищає кого-, що-небудь, стоїть на чиємусь боці. *Між козаками пройшла чутка, що пани отруїли короля за те, що він був прихильний до козаків* (Н.-Лев., VII, 1966, 215); *Шухевич урядив мені хату, є для мене дуже прихильний і делікатний* (Стеф., III, 1954, 239); // *до чого.* Який схвалює, обстоює що-небудь, позитивно ставиться до чогось. *До правди прихильний, Прожив ти на світі Півсотеньки літ* (Гл., Вибр., 1951, 181); [Г р и ц ь к о:] *Я теж не дуже до війни прихильний* (Сам., II, 1958, 14); // *кому.* Який відповідає чиїмнебудь бажанням, думкам; прийнятний. *Єсть у тебе думки, любові прихильні; То кохай їх щиро, поміж гурт неси...* (Граб., I, 1959, 128); // *до чого.* Який відгукується на щось, чулий до чого-небудь. *Він бачив, що хоч Чіпка й дукачем став, а душею та серцем зостався давнім Чіп-*

кою. Такий же прихильний до чужого нещастя (Мирний, I, 1949, 364).

2. Який приязно, доброзичливо, з симпатією і т. ін. ставиться до кого-небудь. *Вона бачила Демидову прихильність, була й сама прихильна до його* (Гр., II, 1963, 26); *По сніданку пішов до Горького. Там мене стріли як рідного, обнімали і цілували, взагалі дуже прихильні до мене* (Коцюб., III, 1956, 353); // Який виражає приязнь, доброзичливість, симпатію і т. ін. *Гафійка позирнула на батька прихильним оком. Аж ось коли згадав про Гущу...* (Коцюб., II, 1955, 50); *Згадала, що я досі не подякувала Вам за фотографію та ще з таким прихильним написом* (Л. Укр., V, 1956, 41); — *Що новенького чувати у вас, Настуню? — Голос баби Омеляниху сьогодні був такий прихильний — хоч до рани прикладай* (Кач., Вибр., 1953, 169).

3. *кому, чому, рідко.* Який викликає приязнь, симпатію, любов; приємний, любий, милий. *Сяючи, йшов по бенкетах веселих З чистого золота кований келих... Дружно пили з нього люди за сильних, Славу войовників, серцю прихильних* (Щог., Поезії, 1958, 205).

4. *до чого, рідко.* Який полюбляє що-небудь. *Від того дня, коли відбувся вечір, Софія стала дуже прихильна до канапки. Навіть щодня стирала порох із неї* (Л. Укр., III, 1952, 503).

ПРИХИ́ЛЬНИК, а, *ч.* 1. Той, хто підтримує, захищає кого-, що-небудь, стоїть на чиємусь боці. [П а н і Л ю б а:] *Пан Олізар у нас — небезпечна людина, кажуть, таємний прихильник Кармелюка* (Вас., III, 1960, 205); *Міжнародний конгрес прихильників миру в Парижі — це величезна політична подія, яка приковує до себе увагу всіх передових людей світу* (Тич., III, 1957, 329); *Попи і ватажки сект хитро використовують нещастя людей, щоб збільшити число прихильників своєї віри* (Наука.., 6, 1959, 49); // *чого.* Той, хто схвалює, обстоює що-небудь, позитивно ставиться до чогось; прибічник. [Л е с ь:] *Ми не прихильники індивідуального терору, ми не вчиняємо замахів на поодиноких ворогів* (Ірчан, I, 1958, 181); — *Ви запитуєте про здоров'я професора Курца? Я, не прихильник безпідставних ілюзій. Його стан безнадійний* (Донч., II, 1956, 78); — *Поки що я не прихильник хірургічних методів* (Шовк., Інженери, 1956, 238); // Той, хто поділяє чиїсь погляди, дотримується якого-небудь учення; послідовник. *Думка видати листи М. Драгоманова постала в кружку* [гуртку] *його галицьких прихильників майже зараз по його смерті* (Фр., XVI, 1955, 365); *Севергін виступає як переконаний прихильник ідей М. В. Ломоносова* (Видатні вітч. географи.., 1954, 48); *«Искра» сприяла встановленню ідейної єдності соціал-демократичного руху, згуртувала навколо себе актив своїх прихильників, який став кістяком партії* (Ком. Укр., 7, 1963, 44).

2. Той, хто приязно, доброзичливо, з симпатією і т. ін. ставиться до кого-небудь. [Ш е в ч е н к о:] *Боже милий! То я недурно, значить, мучився? Єсть на світі люди — справжні люди! — друзі й прихильники мої, з якими я обух сталитиму, щоб тую волю, нарешті, вже збудить!* (Тич., I, 1957, 315).

3. Пристрасний любитель, шанувальник чого-небудь. *Він ще ні разу не чув, щоб хто з таким захопленням говорив про його вірші. Хотілось обняти цього несподіваного щирого прихильника й розцілувати* (Вас., I, 1959, 350); — *Істинна, фактична машина! — голосно сказав один з найстарших активістів колгоспу, великий прихильник інтелігентних слів, Купріян Сорока, за прізвиськом Губернатор* (Довж., I, 1958, 82); *Завдяки майстерному виконанню й оригінальності жанру цей колектив* [бандуристів] *одержав чимало почесних нагород і має мільйони прихильників* (Мист., 6, 1968, 24).

ПРИХИ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **прихи́льник.** *Він почав заздрівати* [помічати], *що жінка й небога великі прихильниці козаків* (Н.-Лев., VII, 1966, 103); *Міріам повагом переходить майдан. Назустріч їй Йоганна, одна з прихильниць Месії* (Л. Укр., II, 1951, 122); *Мені щастило: ставили, що хотіли й що могли. Головна причина, мабуть, була та, що нашою прихильницею.. була молода жінка пристава* (Вас., Незібр. тв., 1941, 175); [І з о л ь д а:] *Еж я — прихильниця таланту вашого. Давно сказати про це хотіла вам* (Тич., I, 1957, 314).

ПРИХИ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Почуття приязні, доброзичливості, симпатії і т. ін. до кого-небудь. [А д а *(підходить і дивиться йому в вічі):*] *Невже у вас нема ані крихіточки прихильності до мене?* [І в а с ь:] *Ви.. подобаєтесь мені. Але це примха* (Ірчан, I, 1958, 109); *Ватутін з першого дня знайомства з Милославським відчув глибоку прихильність до нього* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 281); *Повні прихильності одна до одної, жінки не могли наговоритися* (Горд., II, 1959, 285).

2. Приязне, доброзичливе ставлення до кого-, чого-небудь. *Дякую Вам за прегарний лист і за прихильність до такого нероби* (Стеф., III, 1954, 69); — *Я вам,— каже зав ласкаво,— Поможу охоче. Тільки ви вже, громадянко, За мою прихильність — Постарайтесь* (С. Ол., Вибр., 1959, 289); *Минає другий, третій день нашої дороги. Мій супутник починає все більше подобатися мені своєю енергією, веселістю, прихильністю до людей* (Мас., Життя.., 1960, 46); // Симпатія, любов до кого-небудь. *Люди доброї, доброзичливої та товариської вдачі завжди ваблять до себе і здобувають загальну прихильність* (Смолич, VI, 1959, 40).

3. *до чого, рідко.* Нахил, прагнення до чого-небудь; схильність. *Що величніш: за країну Люті муки, смерть, тюрма; А чи промінь на хвилину За прихильність до ярма?* (Граб., I, 1959, 238); *Мабуть, батечко.. передав своєму єдиному синові прихильність до життєвого затінку* (Речм., Весн. грози, 1961, 109).

ПРИХИ́ЛЬНО. Присл. до **прихи́льний** 1, 2. *Режисер, я бачу, починає ставитись до мене прихильно* (Ю. Янов., II, 1958, 25); *Тільки тепер зрозумів, як йому кортіло, щоб пані Бровко поставилась до його заручин прихильно* (Вільде, Сестри.., 1958, 216); *Князь Єремія пригубив чарку і став прихильніше поглядати на пишно убраних гостей* (Н.-Лев., VII, 1966, 230); *І тут і там — кущі калини, Прихильно маківка кива* (Граб., I, 1959, 201).

ПРИХИСТИ́ТИ, ищу́, исти́ш, *док., перех., розм.* 1. Надати притулок кому-небудь.— *Лишилася сиротою, хто мені сказав ласкаве слово, хто приголубив? Тітка прихистила, й за те спасибі, а все ж спробувала б ти в неї пожити!* (Донч., V, 1957, 290); [Г а р а л ь д *(цілує край її сукні):*] *Тобі клянусь служити чесно й твердо,— Чи прихистиш вигнанця, Інгігердо?* (Коч., Я. Мудрий, 1946, 24); *Він уважав за свій обов'язок допомагати цій сім'ї, що прихистила його в себе, оточила турботами і ласкою* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 23).

2. Захистити, сховати кого-небудь від чогось. *Самі ж бульдозеристи тим часом збились у затінку, під польовим вагончиком.. Тінь від вагончика така куца, що не може прихистити всіх* (Гончар, Тронка, 1963, 70); *Не цвістимуть більше в Новій Скваряві черешні, не прихистять уже закоханих, не вабитимуть захопленого дитячого зору* (Літ. Укр., 31.V 1968, 2).

3. *рідко.* Прийняти що-небудь для збереження, схову.— *Чи нема де в вас прихистити та переховати крадену пшеницю на якийсь там час?* (Н.-Лев., III, 1956, 172).

4. *рідко.* Певними діями допомогти здійсненню чого-небудь; прикрити. *Ті троє.. бігли слідом за князем трохи*

оддаля, щоб на випадок загрози прихистити його відступ (Загреб., Диво, 1968, 514).

ПРИХИСТИ́ТИСЯ, ищу́ся, исти́шся, *док., розм.* 1. Знайти притулок.— *Ми вб'ємо на смерть отих козаків.. Отам приховалась наша згуба, прихистивсь наш ворог* (Н.-Лев., VII, 1966, 73).

2. Знайти схованку; сховатися.

ПРИХИТРИ́ТИСЯ *див.* **прихитря́тися.**

ПРИХИ́ТРЮВАТИСЯ *див.* **прихитря́тися.**

ПРИХИТРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і рідко* **ПРИХИ́ТРЮВАТИСЯ,** юю́ся, юсшся, *недок.*, **ПРИХИТРИ́ТИСЯ,** рю́ся, ри́шся, *док., розм.* 1. Уміти зробити щось, досягти чого-небудь, незважаючи на труднощі, перешкоди і т. ін. *Коли пан помер, Балтиз прихитрився купити його маєток за півціни по закладній з торгів* (Збірник про Кроп., 1955, 250); *Марко прихитрився, полазивши біля автобуса, намочити кілька паличок у бензині, й тепер можна було розводити вогнище* (Трубл., Мандрівники, 1938, 49); *Як прихитрився Друзь зацікавити її своєю незграбною особою?* (Шовк., Людина.., 1962, 41); *Образно. *Гострі сніжинки кололи обличчя, вітер кружляв і все прихитрявся сипонути у вічі* (Жур., Звич. турботи, 1960, 203); // Додумуватися до чого-небудь, вигадувати щось. *Його скрутили реміняччям, звели на ноги, він легко розтурив самими плечима всіх, як тільки став на ноги, тоді візантійці прихитрилися прив'язати його до двох довгих дубців* (Загреб., Диво, 1968, 287).

2. *рідко.* Удавати з себе кого-небудь, прикидатися кимсь. *Довірливі дівчата стали, не вміють хлопця вивірить — щиро він кохає чи прихитрюється* (Горд., Дівчина.., 1954, 48).

ПРИХИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм.* Хитанням (головою) супроводжувати яку-небудь дію; хитати (головою) час від часу. *Стоїть Латка, ручки на животі склав, уже мовчить, тільки слухає та все зітхає та головою прихитує* (Вас., II, 1959, 231).

ПРИХІ́Д, хо́ду, *ч.* 1. Дія за знач. **прихо́дити.** *Галя така вдячна Олександрові, через це вона так і турбувалася сьогодні нарядитися як краще ще до приходу його* (Мирний, IV, 1955, 138); *Море, як і перше, вабило їх, і прихід ескадри був для них святом* (Кучер, Чорноморці, 1956, 8); *Про старість він просто не думав, не вірив в її прихід* (Собко, Срібний корабель, 1961, 54); *Був дуже неспокійний час, у містечку чекали приходу нової влади* (Дмит., Наречена, 1959, 6); *Щедрий прихід молодих талантів у літературу сповнює нас певністю в доброму майбутньому нашої літератури* (Літ. газ., 12.I 1962, 2).

З са́мого прихо́ду — від часу прибуття, з самого початку. *Отець Симон ще з самого приходу здогадався, що за птиця брат Штефан і чого він прибився до нього, але не подавав виду* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 47).

2. *заст.* Прибуток. *В книгах було все справно записано: увесь прихід і всі видатки були виличені добре й позаписувані* (Н.-Лев., IV, 1956, 165); *Крадіж наймита в панотця не вважалася поганим ділом, бо кожний наймит, що ставав на службу, знав дуже докладно, скільки його попередник мав приходу з того промислу* (Март., Тв., 1954, 227); *Парафія була маленька, вбога, з народа* [пароду] *прихід був дуже мізерний* (Фр., VII, 1951, 15).

3. *діал.* Вхід. *Широченька галерея.. закручувалась навскоси маленьким закрутом і йшла до самої церкви, де був прихід у Ближні Печери* (Н.-Лев., IV, 1956, 289).

ПРИХІ́ДЕЦЬ, *рідко* **ПРИХО́ДЕЦЬ,** дця, *ч., розм.* 1. Той, хто прийшов, приїхав звідки-небудь. *Мале й собі хотіло привітати прихідця слідом за матір'ю, але ще не вміло вимовляти як слід усіх звуків* (Загреб., Шепіт, 1966, 29); *— Здорові були! — сказав другий приходець* (Довж., I, 1958, 229).

2. Прийшла, немісцева людина. *Буржуазні історики і археологи.. прагнули і прагнуть принизити величезне історичне значення слов'ян, змальовуючи їх як пізніх прихідців у Європу* (Іст. УРСР, I, 1953, 29).

ПРИХІ́ДЬКО, *рідко* **ПРИХО́ДЬКО,** а, *ч., розм.* Те саме, що **прихі́дець.** *Мабуть, прихідько теж почував себе певніше в своєму картузі, але в чужій квартирі годилося його знімати* (Загреб., Диво, 1968, 189); *Тихий гомін пройшов по кабінету, і всі присутні підвелися на ноги. Чудний приходько їх вразив* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 156); *Його прадід не був приходько з Польщі, ні приблуда на Україні звідкільсь* (Н.-Лев., I, 1956, 130).

ПРИ́ХКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Те саме, що **при́хати.** *Кінь прихкав, ставав гопки, одвертався од стовпів, од кривавих тіл, неначе страхався того страшного видовища* (Н.-Лев., VII, 1966, 173); *Образно. *Контрабас прихкав, неначе хто гупав довбнею в дошку* (Н.-Лев., III, 1956, 246).

ПРИХЛИ́НУТИ, не, *док.* 1. Раптово набігти, поширитися (перев. про воду, хвилі); нахлинути.

2. *перен.* Раптово охопити кого-небудь (про почуття).

ПРИХЛИ́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прихли́пувати.**

ПРИХЛИ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Хлипати час від часу. *Прихлипуючи, жалілася* [мати] *на своє тяжке одиноке життя та нещадний, без милості, характер Інокентія* (Тют., Вир, 1964, 74).

ПРИХЛЮ́ПНУТИ *див.* **прихлю́пувати.**

ПРИХЛЮ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИХЛЮ́ПНУТИ,** ну, неш, *док.* Потроху хлюпаючи, заплескувати, заливати (водою). *Вона прихлюпує тепер огонь водою* (Сл. Гр.).

ПРИХЛЯ́ПАТИ, аю, аєш, *док., зневажл.* Прийти куди-небудь.

ПРИХМА́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **прихма́рити.** *Йде* [Федусь] *ніби прихмарений, чобітками порипує* (Черемш., Вибр., 1960, 223).

2. *у знач. прикм., перен.* Сумний, похмурий. *Його прихмарена постать цілі дні згиналась і розгиналась над свіжообтесаними брусками, якими часто бавився білявенький Петрик* (Стельмах, II, 1962, 397); // Трохи насуплений, нахмурений (про брови, лоб).— *Вирвалась на часинку, поки там в нашої пані богомільники теревенять,— з-під прихмарених брів довірливо посміхнулася вечорова синь очей* (Стельмах, I, 1962, 187).

ПРИХМА́РИТИ *див.* **прихма́рювати.**

ПРИ́ХМАРНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **похму́рий.** *День мав бути прихмарний, прохолодний* (Смолич, I, 1947, 109).

ПРИ́ХМАРНО, *рідко.* Присл. до **при́хмарний.**

ПРИХМА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИХМА́РИТИ,** рю, риш, *док.* 1. *неперех., безос.* Покриватися, заволікатися невеликими хмарами; трохи захмарюватися.

2. *перех., перен.* Робити трохи засмученим, похмурим. *Побережний прихмарює сухе обличчя різким порухом важких брів* (Стельмах, II, 1962, 237).

ПРИ́ХНУТИ *див.* **при́хати.**

ПРИХО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **прихова́ти.** *Коли Данило ще був малий, для нього завжди знаходилось у тітки Ганни й ласкаве слово й прихована десь цукерка в барвистій обгортці* (Коп., Лейтенанти, 1947, 44); *Завдання, поставлене райвиконкомом перед Г'натом як головою сільради, було зовсім не таємне і не носило будь-якого прихованого від людей змісту* (Тют., Впр, 1964, 171); *Січовики вже були на конях, приховані густим лісом* (Ле, Наливайко, 1957, 59); // *у знач. прикм. За поваленим маскуванням нежданно відкрилася дорога. По ній у безтямі скакала прихована кінnота* (Панч,

I, 1956, 121); *Скільки разів у холодні осінні ночі, сидячи десь у землянці біля прихованого вогника, Щорс слухав розповіді, мрії своїх солдатів* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 20); // **прихо́вано,** *безос. присудк. сл. Коли я прожогом вискакую на вулицю, з-за сусіднього тину чую лукаве і в'їдливе «гі». Так може вітатися зі мною тільки Петро Шевчик. Якої тільки каверзи не приховано у цьому «гі»* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 30).

2. *у знач. прикм.* Який не має яскраво виражених ознак; ледве помітний. *Дерева були вже позначені осінню, як людина прихованою хворобою* (Вільде, Сестри.., 1958, 408).

3. *у знач. прикм.* Який не виявляється відкрито або повною мірою; стримуваний. *Сафаров підвівся. На його обличчі майнула якась тінь, наче від прихованого хвилювання* (Донч., II, 1956, 95); *Отак і носила* [Дарина] *в серці біль і згадки про покалічену молодість та туман прихованих надій, який зразу ж крижанів, коли стрічалася з жовтими, як плями на щупаку, зіницями Терентія* (Стельмах, I, 1962, 324); *Басан, почуваючи своє фальшиве становище, з легким острахом і прихованим благанням глянув на Маслова* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 132); *Міст через Рейн став мовби концентрацією радості перемоги, дружби і людської приязні, хоч водночас він був і місцем протиріч, прихованих і відвертих конфліктів* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 101); // Невидимий або нечутний для кого-небудь; непомітний. *Внутрішнє мовлення характеризується прихованою артикуляцією мовних звуків* (Рад. психол. наука.., 1958, 176); *Пацюк веде прихований спосіб життя: під підлогами, у підвалах, всередині стін* (Зоол., 1957, 150).

4. *у знач. прикм.* Який зберігається у таємниці; таємний, потайний. *Подаючи свою скромну автобіографію, я не маю на меті, ні прихованій, ні явній, виставляти себе як виняткову людину* (Вас., IV, 1960, 8); *Коли вона* [машина] *не поламається зараз же за воротьми, то Павлик справді здійснить свій прихований намір улаштувати автоперебіг через усю Україну* (Донч., VI, 1957, 14); *Його розумні очі намагалися пронизати глибину чужинцевого погляду, щоб дізнатися про його приховані думки* (Досв., Гюлле, 1961, 119); // Який діє таємно, без виявлення своїх намірів. *На цареві був важкий коштовний одяг; в царських палатах стояла задуха, його кололи очима явні і приховані змовники* (Дмит., Наречена, 1959, 125); *В запеклій боротьбі проти відкритих ворогів пролетаріату та їх прихованої агентури В. І. Ленін відстояв чистоту марксистського вчення, творчо розвинув його і збагатив новими висновками й положеннями* (Ком. Укр., 4, 1961, 5).

5. *у знач. прикм.* Який ще не виявив себе в чому-небудь. *Дніпро скипав уже, як у негоду, Коли бурхливі хвилі котить він, Приховану показуючи силу* (Перв., II, 1958, 215); *Ця стомлена, трохи зажурена людина вабила до себе прихованою, глибокою добротою* (Мас., Життя.., 1960, 29); // Який ще не використовувався; потенціальний. *Турбувати Ніколаєва він буде й надалі, бо приховані ресурси валяються просто під ногами, нахиляйся й бери* (Ю. Янов., II, 1954, 100); *Народні контролери, як дбайливі господарі, постійно тримають у полі зору питання економії і бережливості, допомагають виробничим колективам приводити в дію приховані резерви* (Ком. Укр., 8, 1969, 60).

ПРИХОВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прихова́ти.** *Існує чотири головні форми прихування авторства: псевдоніми, анонімі, містифікації і плагіати* (Рад. літ-во, 7, 1967, 49).

ПРИХО́ВАНО. Присл. до **прихо́ваний** 2—4. *Охоронець приховано всміхнувся* (Ле, Вибр., 1939, 53); *Іван Антонович приховано милується своїми бійцями, і йому важко подати команду: — Припинити!* (Гончар, III, 1959, 274); *Літературі, що приховано чи явно була зв'язана з буржуазією, Ленін протиставляв літературу, яка буде відкрито зв'язана з революційним пролетаріатом* (Рад. літ-во, 3, 1958, 3).

ПРИХОВА́ТИ *див.* **прихо́вувати.**

ПРИХОВА́ТИСЯ *див.* **прихо́вуватися.**

ПРИХО́ВУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **прихо́вувати.** *Розпочалась уперта, спочатку старанно приховувана, а потім уже одверта боротьба Івана проти свого вчителя* (Кол., Терен.., 1959, 127); *Соціалістична революція відкрила перед усім світом приховуваний віками той факт, що справжніми творцями історії є трудящі маси* (Талант.., 1958, 110).

ПРИХО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прихо́вувати.** *— За приховування втікачів належить розстріл,— шипить староста* (Ю. Янов., I, 1954, 185); *Що впадало в око на цьому засіданні? По-перше. Ніякого прикрашування дійсності, ніякого замилювання очей, ніякого приховування своїх хиб, помилок...* (Вишня, I, 1956, 367).

ПРИХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИХОВА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Класти що-небудь у невідоме для інших місце, притримуючи до якогось часу; ховати, заховувати. *Вона тоді зараз обітерла очиці, і побігли ми до гаю, приховавши відра свої понад ровом у бур'янах* (Вовчок, I, 1955, 203); *— Чи не випити нам ще до подушки? Тут в моїй келії є з пляшка настоєчки. Я ховаюсь-таки од своєї жінки,— осьдечки я приховав!— сказав о. Хведор* (Н.-Лев., I, 1956, 128); [Стеха:] *Приходь, приходь. От найкраще, як пані підуть у гості, а ти тоді до мене; я тобі й вареничків приховаю...* (Сам., II, 1958, 158); // Надавати кому-небудь таємний притулок на якийсь час, рятуючи від переслідування, якоїсь небезпеки; переховувати. *Довгі, плутані шляхи по Україні переходив хлопець після страшної події в Чигирині, приховуючи Богуна від панської кари* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 75); *Тільки-но вони приховали Юрка — грюк у двері... Влетів до хати розлютований гітлерівець: — Де партизан?* (Вишня, I, 1956, 258); *Хороше дівча.. З хутірця повело до села, Де рідня небагата жила, Де мене приховали в хліві* (Воронько, Драгі.., 1959, 117); // Прибирати, перекладати що-небудь кудись для зберігання і т. ін.— *Зараз піду... Дайте тільки пляшечки приховаю, щоб не розгубити, бува, по темноті.— І, це кажучи, баба Горпиниха почала при нас розстьобуватися, та, висмикнувши пазуху з сорочки, почала закручувати в неї оті пляшечки* (Мирний, IV, 1955, 380); *Почали вкладатись. І тут виявилося, що ящик занадто тісний, бо треба було приховати майже все, що містилося в кімнатах* (Гончар, IV, 1960, 45); // Брати що-небудь на зберігання. *Попрошу Вас приховати їх* [зимові речі] *у себе до мого приїзду* (Л. Укр., V, 1956, 175); // Відкладати, заощаджувати для чогось (гроші). *У скрині лежало двадцять п'ять рублів грошей,— з своїх важких заробітків Демко почав приховувати на нову хату* (Гр., I, 1963, 419).

2. Тримати що-небудь у таємниці, не розголошувати чогось; таїти, затаювати.— *Слухай, Ганнусю! Чому ж ти приховувала, що в тебе такий чудовий голос?* (Коз., Сальвія, 1959, 71); *Дома ніхто не казав, куди саме поїхав батько. І насамперед приховали це від Юрка, бо йому рано займатися політикою...* (Багмут, Опов., 1959, 19); *Надумав я від Марійки наш замір тим часом приховати* (Мур., Бук. повість, 1959, 24); // Замовчувати що-небудь, не розповідати про щось з певною метою. *Його* [Міцкевича] *листи, висловлювання, окремі факти біографії, публіцистичні статті, особливо останніх років,— приховували,.. фальсифікували запопадливі шанувальники поета із шляхетського табору* (Рильський, X, 1962, 46);

Бути дисциплінованим — це, насамперед, значить чесно ставитись до державного обов'язку, не приховувати правди, не замазувати недоліків (Ком. Укр., 5, 1960, 50); // Не показувати, не виявляти кого-, чого-небудь з певною метою. *Довіряйтесь лікарям, фельдшерам, не приховуйте від них хворих!* (Гончар, Таврія.., 1957, 391); — *В колгосп можеш не вступати, це твоя справа, а от хліба не приховуй, бо за саботаж і тебе по голівці не погладимо* (Цюпа, Три явори, 1958, 41).

3. Маскувати, прикривати певним чином свій справжній душевний стан, свої почуття, єство і т. ін. *Професор Карташов почував себе знищеним. Він через силу приховував розгубленість, відчуваючи на собі погляди юрби* (Довж., I, 1958, 462); *Він був спокійний, розсудливий і по змозі приховував свої почуття* (Смолич, II, 1958, 10); — *Знатиму ваші думки.— Мої думки? — кинувся* [Безбородько], *наче вколений, але миттю приховав своє збентеження сміхом* (Вільде, Сестри.., 1958, 194); // Не виявляти, не показувати свого справжнього фізичного стану. *Щоб приховати й не виявити своєї немочі, що точила, певне, його легені чи серце, він раз у раз ходив по хаті* (Досв., Вибр., 1959, 129); // Стримувати, гамувати свої справжні почуття. *Патер спустив додолу очі, приховуючи радість* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 148); *Хлопець всівся до хурщика спиною, не в силі приховати своєї неприязні до нього* (Гончар, II, 1959, 136).

4. Робити що-небудь менш помітним, не зовсім виразним; скрадати. *Ніхто й не здогадається, яка насправді Нева в усій своїй силі й красі. Брудний, поруділий сніг приховує її від людських очей* (Полт., Повість.., 1960, 409); *Гарна постать її.., здавалось, не потребувала шваччиного мистецтва, бо і найкраще плаття могло тільки приховати цю чудову красу* (Томч., Готель.., 1960, 243); // Маскувати, прикривати щось чим-небудь. *Повняве обличчя господаря можна було б назвати гарним, аби не заважали глибокий підріз рухливих крильців носа і широкий.. рот. Але ця вада не одразу кидається у вічі: Плачинда вміло приховує її низько опущеними вусами* (Стельмах, I, 1962, 308); *Великі, круглі окуляри в чорній роговій оправі приховали білі поросячі вії й відтінили цупкі рижі брови* (Ле, Міжгір'я, 1953, 36); // Робити непомітним, невидимим для інших. *Тому що це кашне є двобічним, під час в'язання треба приховувати кольорові нитки попереднього ряду у виробі, підчіплюючи їх крючком* (В'язання.., 1957, 59); *Образно. *Буйна зелень хоч трохи тоді* [влітку] *приховувала од людських очей страшенні людські злидні. Тепер зима оголила все по дворах* (Головко, А. Гармаш, 1971, 354).

5. *перен.* Мати в собі щось непомітне з першого погляду, містити в собі певні потенціальні можливості. *У процесі роботи я з особливим задоволенням працював над блискучими горьковськими ремарками, що приховують для актора невичерпні можливості дійового збагачення образу* (З глибин душі, 1959, 60); *Поглиблення поділу праці в сільськогосподарському виробництві приховує в собі додаткові резерви підвищення його продуктивності* (Ком. Укр., 1, 1970, 49).

ПРИХО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИХОВА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Знаходити собі таємний притулок на якийсь час, рятуючись від переслідування, якоїсь небезпеки; переховуватися.— *Може, приховатися маєш на якийсь час, Богданку? То онде в повітці на горищі горстки конопель... пересидиш* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 25); [С о л д а т:] *Я затримаю їх, а тоді до ріки. І на той бік. У гори. А там приховаюсь* (Лев., Драми.., 1967, 69); // Розташовуватися, розміщуватися так, щоб бути непомітним; ховатися. *Мелася маленька, як вузлик, і скрізь може приховатись* (Вовчок, I, 1955, 339); // Прикриватися від чогось, захищати себе від дії чого-небудь. *Під ними* [тінями] *можна постояти, приховатися на якусь часину* (Стельмах, I, 1962, 576).

2. Зберігатися у таємниці від інших; таїтися. *Та не приховалося від нього синове затаєне бажання, яке той настирливо виношував і до якого рішуче готувався* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 186); *До Надійки вона довго, аж поки звикла, ставилася так гостро ревниво, що могло здатися навіть вороже. Хоч саме з любові до сина це якнайстаранніше, хай і не завжди вдало, приховувалося* (Коз., Листи.., 1967, 107).

3. Залишатися непоміченим, уникати чийогось погляду і т. ін. *Його ставлення до цієї співробітниці не приховалося від дивовижної спостережливості інженера Мухтарова* (Ле, Міжгір'я, 1953, 184); *Одинцов помітив зміну в обличчі Олега Івановича, від нього не приховалося й те, що схвилювала Харкевича саме радість, а не розчарування* (Голов., Тополя.., 1965, 20); *Від погляду Лукії Назарівни не приховалось, що син її, притулившись під деревом, стоїть якось сиротливо, не танцює, і усмішечки його стають все кривіші* (Гончар, Тронка, 1963, 157).

4. *перен.* Маскуватися, прикриваючись чим-небудь. *Люди без належного політичного гарту.. піддаються впливу буржуазної ідеології і, приховуючись пошуками нового, скочуються до формалізму і абстракціонізму* (Рад. Укр., 29.III 1963, 3).

5. *перев. за чим.* Стримуватися, не виявляючись зовні (про почуття і т. ін.). *За удаваною байдужістю і навіть незгодою приховувалася радість від того, що гідротехнік виліз із своєї шкаралупи* (Чаб., Тече вода.., 1961, 83); *З баняком до сажа пробігла Софія Кушнір, лукаво лиснувши очима на Дмитра, і зразу ж її обличчя набрало виразу перебільшеної скромності, за якою приховалась значуща усмішка* (Стельмах, II, 1962, 368).

6. *тільки недок.* Пас. до **прихо́вувати.** *Ніхто з друзів — ні Гюго, ні Готьє, ні молодий його прихильник Шанфлері — не знали, що він* [Бальзак] *у Парижі; тим більше його поява приховувалась од видавців* (Рибак, Помилка.., 1956, 195).

ПРИХО́ВУВАЧ, а, *ч.* Той, хто приховує кого-, що-небудь.

ПРИХО́ВУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **прихо́вувач.**

ПРИХО́Д, у, *ч., заст.* Парафія. *Піп у приході — що вареник у маслі* (Укр.. присл.., 1963, 223); *Після вбогого батька, що попував на небагатім приході в Хитунах, зостався він з своєю старшенькою сестрою невеличкими сиротами* (Мирний, I, 1949, 371); *На кладовищі на пригорку, на найвиднішому місці, де найгрубіші хрести, де хоронили тільки найбагатших хазяїв з приходу, була приготована для Устина яма* (Головко, II, 1957, 339).

ПРИХО́ДЕНЬ, дня, *ч., рідко.* Те саме, що **прихі́дець.**

ПРИХО́ДЕЦЬ *див.* **прихі́дець.**

ПРИХОДЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., нар.-поет.* Те саме, що **прихо́дити** 1.— *Чом до мене не прийшов, Як ще місяць не зійшов?.. — Я до тебе приходжав, Тебе дома не застав* (Укр.. лір. пісні, 1958, 132); *Скоро стала* [жінка] *козака з походу сподіватись, Стала до домівки приходжати, Стала в печі розтопляти* (Укр.. думи.., 1955, 21); *І слава розійшлася навкруги Про бусла того, й люди приходжали З далеких сіл і міст, щоб хоч разок На тее диво дивне подивитись* (Перв., II, 1958, 128).

ПРИХО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **ПРИЙТИ́,** прийду́, прийдеш, *док.* 1. *куди, до кого — чого і без додатка.* Йдучи, з'являтися десь, у когось; прибувати куди-небудь, до когось пішки. *Приходила* [Марина] *якось святками в село і хвалилася, що як у місті служити, то й кращого не треба* (Мирний, III, 1954, 68); *Настирливо*

чекав Гнат приходу секретаря і вже навіть почав гніватись, що той не приходить (Тют., Вир, 1964, 65); *Коли Христина прийшла на панський луг, дівчата й молодиці ще не громадили: чекали, щоб раннє сонце визбирало росу* (Стельмах, I, 1962, 520); // Відвідувати кого-небудь, бувати десь, у когось, наносити комусь візит.— *Моя мама не зовсім здорова сьогодні... В неї ще зранку болить голова... Приходьте ж до нас частіше! — запросила Маруся Ломицького* (Н.-Лев., VI, 1966, 14); *На порозі став, обтрушуючись від снігу, ще один відвідувач.. Досі він, здається, ще ні разу не приходив до її сина* (Гончар, IV, 1960, 90); — *Я тут є сотник, голодувати не буду: той прийде з хлібом, той з паляницею* (Кв.-Осн., II, 1956, 190); — *Марто! Марто! Ти знаєш, хто завтра прийде до мене на студії?* (Коцюб., II, 1955, 437); *Образно. *Плинуть кращі літа і назад не прийдуть...* (Зеров, Вибр., 1966, 342); // Звертатися куди-небудь, до когось з певним проханням, клопотанням і т. ін. *Хіба мало людей приходили сюди* [в суд], *ще почуваючи за спиною свій грунт, а, заточуючись, виходили звідси з судними папірцями, що підписами і печатками відкраювали землю і наділи, рубцювали людське серце* (Стельмах, I, 1962, 381); *Прийди ж до нього у нужді, проси голодний сухаря, неімущий свитини — єй! і сухаря не дасть, і за руку виведе з хати* (Кв.-Осн., II, 1956, 121); — *І правильно, що прийшов у райком, а роботу ми знайдемо* (Козл., Весн. шум, 1952, 86); // *за чим, по що, для чого, а також з інфін.* Прибувати куди-небудь, з'являтися десь, у когось з певною метою.— *Приходь до нас розговітись* (Кв.-Осн., II, 1956, 67); *Юзя даремно турбувалась,— Дарка по спідницю не приходила* (Л. Укр., III, 1952, 656); *Люди прийшли за допомогою. Україну визволяти треба!* (Довж., I, 1958, 143); *Весь аул прийшов ховати Ісай-пашу* (Тулуб, В степу.., 1964, 190); // Повертатися звідки-небудь. *Роман частенько приходив додому напідпитку* (Н.-Лев., VI, 1966, 402); *Вночі стало йому гірше.. А Соломія не приходила* (Коцюб., I, 1955, 366); *Із поля дівчина утомлена прийшла І, хоч вечеряти дбайлива кличе мати, За сапку — і в квітник, де рожа розцвіла, Де кучерявляться кущі любистку й м'яти* (Рильський, III,1961,199); // Ідучи, наближатися до кого-, чого-небудь; підходити. *Забродчики підходили до його* [отамана] *рядком, і він складав їм на спину й плечі полотнища мережі. Один одходив, приходив другий, і незабаром потяглось рядком до моря десять чоловіка* [чоловік], *несучи довгу мережу на плечах* (Н.-Лев., II, 1956, 226); *Як захоче коза сіна, то до воза прийде* (Укр.. присл.., 1955, 271); *Прийшла* [пані] *просто до дзеркала, повернулась дкічі, так і зашуміло по покоєві, як сухе листя* (Вовчок, I, 1955, 75); // Відвідувати школу, лекції, заняття тощо; бувати, з'являтися (в школі, на лекціях, заняттях тощо). *Звичаї в гімназії дуже прості і вільні,— найбільша кара: заборонити на скільки днів приходити в гімназію* (Л. Укр., V, 1956, 403); [С а н ь к о:] *Ти, Мишко, сперше* [спершу] *в школу приходь, хай там читати тебе научать...* (Вас., III, 1960, 509); *Хоч як старалися вчитель і голова комнезаму, але восени до школи не багато прийшло дітвори* (Стельмах, II, 1962, 100; // Поповнювати собою склад чого-небудь; прибувати, додаватися. *Ягідка народився і виріс під румунською окупацією. Він був родом десь з Ізмаїльської області. Таких наймолодших радянських громадян в роту прийшло кілька* (Гончар. III, 1959, 343); — *Здається, підмога чортам* [бандитам] *прийшла! — знову неспокійно промовив Бондар, дослухаючись до глухого дзвону землі* (Стельмах, II, 1962, 193); // Перебиратися куди-небудь, до когось жити; переселятися.— *Згадай, який прийшов до мене, Що ні сорочки не було* (Котл., I, 1952, 82); — *Прийде милий в мою хату Хазяїнувати* (Шевч., II, 1963, 176); *Інше тепер стрітила Оленка Павла Піддубня, як прийшов він у кохану його сем'ю* [сім'ю] (П. Куліш, Вибр., 1969, 286); // З'являтися на якій-небудь території в ході воєнних дій, здіснення військових операцій.— *Візьми хоч і Якима: як приходили денікінці, то він мою куму Ольгу трохи на той світ не відправив* (Тют., Вир, 1964, 372); *З вишнього кінця села чути було: — Люди! Виходьте на вулицю, вже наші прийшли!* (Томч., Жменяки, 1964, 286).

◇ **На все гото́ве прийти́** *див.* **гото́вий.**

2. *тільки 3 ос.* Прибувати куди-небудь відповідно до складеного графіка, узвичаєного порядку, попередньої домовленості і т. ін. (про транспортні засоби). *До станції було недалеко, а поїзд приходив тільки надвечір* (Сміл., Зустрічі, 1936, 39); *На початку жовтня прийшла в Раїм оказія. Сюди вона приходила разів три-чотири на рік, тому дожидали її з особливим нетерпінням* (Тулуб, В степу.., 1964, 290); *Підвода до Ворохти, яку я замовив по телеграфу, не прийшла, і я мусив ночувати в Ворохті* (Коцюб., III, 1956, 365).

3. *тільки 3 ос.* Доставлятися до місця призначення за вказаною адресою; надходити. *Приходить з Дону бумага: чи є, мов, у вас такий і такий козак Остап Хрущ?* (Мирний. I, 1949, 134); *Пошта, як він уже довідався, приходить сюди тільки раз на місяць з оказією* (Тулуб, В степу.., 1964, 111); *Сподіваємось, що наша посилка прийде ще не занадто пізно* (Л. Укр., V, 1956, 341); — *Никаноре, ти ж нам ще п'ять рублів за садибу недодав,— тремтить жіночий голос...— Хіба, гадаєш, я забувся? Поштою, сестро, вишлю тобі. Прийдуть в Сибір, як знахідка буде* (Стельмах, I, 1962, 9); // Передаватися, доставлятися до місця виконання (про наказ, розпорядження тощо); надходити.— *Стояли ми, стояли, коли десь уже з півночі приходить наказ: іти на штурм* (Тют., Вир, 1964, 261); *Од матушки-цариці, Таки із самої столиці, Прийшов указ лоби голить* (Шевч., II, 1963, 272); *На другий же таки день прийшла загадка: зносити Омелькову й Стецькову хату, що прилягали городами до панського двору* (Мирний, I, 1949, 195); *Прийшла з РВК до сільради оповістка, що в неділю отакого числа в селі Щербанівці виїзна сесія губсуду буде розглядати справу «Матюшиної банди»* (Головко, II, 1957, 183).

4. *тільки 3 ос.* Поширюючись, ставати відомим деякому, комусь (про вісті, чутки і т. ін.). *Приходили вісті й про геройство Марусяка, про деталі його нападів* (Хотк., II, 1966, 168); *Чутки приходять у село, мов довгождані свята, і розхлюпуються наївною красою легенд і вірою в те, що таки щось робиться зверху для хлібороба* (Стельмах, I, 1962, 361); *Незабаром прийшла звістка, що Петро помер* (Коцюб., I, 1955, 27).

5. *тільки 3 ос.* Наставати, наближатися, розпочинатися (про час, пору року, певний стан, життєві обставини, події тощо). *Лихе швидко приходить, а поволі відходить* (Укр.. присл.., 1963, 33); *Приходить весна* (Коцюб., II, 1955, 259); *Скоїлося лихо, біда прийшла на молодого Кармеля* (Вовчок, I, 1955, 346); *Нарешті прийшов день нашого від'їзду* (Кол., На фронті.., 1959, 29); *Роман і зараз не дочув дівочого слова. Невже тепер, коли жадане щастя само прийшло до нього, він більше нічого не почує?* (Стельмах, I, 1962, 469); // Відбуватися, здійснюватися.— *Не для того, Тимофію, революція прийшла, щоб наші діти тільки худобу уміли за повід смикнути* (Стельмах, II, 1962, 179); // Починатися, виявлятися значною мірою де-небудь (про явища природи). *Наприкінці літа, як і напровесні, знову приходять в цей край і вітри, і вихри, і.. бурі...* (Гончар, Тронка, 1963, 215).

Прийшла́ пора́ — настав час. *Крутнувсь* [вовк] *і щез*

у комишах. По цих одвідинах Остап почав думати про смерть. Прийшла пора вмирати (Коцюб., I, 1955, 366); *Постерегла мати, що діється щось, поспитала. Катря призналась матусі. А мати головою журливо похитала: — Оце і твоя пора прийшла, доню!* (Вовчок, I, 1955, 199); **Прихо́дить (прийшо́в, прийде́) кіне́ць (край):** а) *(чому)* щось закінчується, наближається до кінця. *Квас був єдиною поживою, але і йому вже приходив кінець* (Епік, Тв., 1958, 388); *Що з того, що осіннім чарам Прийде кінець?* (Рильський, I, 1960, 141); *Роби і роби, а що заробила?.. Та не вічна ж вона йому полонянка, коли-небудь мусить-таки прийти цьому край!* (Гончар, II, 1959, 219); б) *(кому)* для когось настає останній момент, кінець, загибель.— *Чи не можна позичити у вас мільйочів п'ятдесят, шістдесят грошима, продуктами, фуражем? Не шкодуйте, громадяни буржуазія, бо все одно вам приходить кінець* (Довж., I, 1958, 67); **Прихо́дити (прийти́) у (на) світ (в життя́)** — з'являтися на світ, народжуватися. *Падали в крові тисячі без вагання, бо буде ж радість і тим, кого покинули, і тим, хто буде ще приходити в життя* (Головко, II, 1957, 83); *Батько новонародженого.. був просто на сьомому небі, що в життя приходить ще один Мамайчук* (Гончар, Тронка, 1963, 112); *Відколи Гапка прийшла на світ, Мартоха злагодніла до чоловіка* (Л. Укр., III, 1952, 667); *Сам Амор Діонин, кажуть, серед нив прийшов у світ* (Зеров, Вибр., 1966, 370); **Прихо́дить (прийшла́, прийде) че́рга:** а) *(кому)* для когось виникає необхідність (щось робити).— *Не люблю нічого сентиментального,— каже Сев, коли приходить йому черга говорити,— а жінкам подобаються такі речі* (Ю. Янов., II, 1958, 161); б) настає час для чогось. *Все ж я до того була дівка, як дівка, думала, не вік же дівувати? Прийде й до мене черга...* (Мирний, I, 1954, 85); *Прийшла черга й на ню* [жінку], *що вона зовсім подобріла* (Март., Тв., 1954, 210).

◇ **Прихо́дити (прийти́) в літа́** — досягати зрілого віку.

6. *тільки 3 ос.* Виникати, з'являтися (про думки, почуття тощо). *До неї мрії і мари Приходили в сні й наяву* (Бичко, Вогнище, 1959, 71); *Так ніхто не кохав. Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання* (Сос., I, 1957, 67); *Вона лежала і сподівалася, що воно прийде знов, те чисте, зазнане в дитинстві почуття* (Коцюб., I, 1955, 325); *Він звучно поцілував батьківську руку, як маленький, хоч і було в нього шість бойових орденів. Так прийшла радість* (Довж., I, 1958, 340); // Поставати в уяві. *І приходять спогади до мене, Наче з дому я одержав лист* (Дмит., Осінь.., 1959, 7); *Коли він умирав, до нього завжди приходили не бруд і кров війни, а напливала в буйній празниковій обнові земля* (Стельмах, Правда.., 1961, 12).

◇ **[І] в го́лову (в ду́мку, на ду́мку) не прихо́дить (не прихо́дило, не прийшло́, не прийде)** *кому* — хтось зовсім не думає, не догадується про що-небудь. *Про те, що я.. можу програти усі свої три копійки, мені і в голову не приходило* (Панч, На калин. мості, 1965, 25); *Гризельда навіть не заздрівала, щоб Тодозя кохала князя, а поважний суворий князь кохав Тодозю: це їй і в думку не приходило* (Н.-Лев., VII, 1966, 184); *Панотець його* [наймита] *ненавидів, а він так само панотця. Один одному заважав. Але нікому з них не прийшло на думку розлучитися* (Март., Тв., 1954, 227); **Прийти́ до сло́ва,** *рідко* — спромогтися або дістати можливість сказати що-небудь, висловитися. *Здивовані християни не встигають прийти до слова* (Л. Укр., II, 1951, 393); *Гава під впливом тих слів, мов кропивою попечений, і собі ж схопився на рівні ноги і замахав руками, але Вовкун не дав йому прийти до слова* (Фр., III, 1950, 21); *Короп прийшов до слова: — Чекай-чекай, Грицю, ти говориш ні се ні те* (Март., Тв., 1954, 67); **Прихо́дити (прийти́) в (у) го́лову (до голови́, на ду́мку, на ум, на ро́зум)** *кому:* а) починати думати про кого-, що-небудь; задумуватися про щось, задумуватися над чимсь. *Часто мені приходить на думку: чого б то чоловікові так дуже пристращатись на сім світі до чого-небудь* (Кв.-Осн., II, 1956, 22); *Хлопцеві мрії зразу увірвалися, йому чогось прийшло в голову: треба переховати халявки, щоб дяк не вкрав часом* (Вас., II, 1959, 380); *Тоді-бо дійшло безладдя в Польщі до того, що робив усякий староста, усякий ротмістр, усякий значний чоловік, що йому в божевільну голову прийде, а найбільш із народом неоружним* (П. Куліш, Вибр., 1969, 51); *О зміні годин і о їх порядку не мав* [Тимофій] *найменшого поняття, тому ляпнув мені першу-ліпшу цифру, котра прийшла йому на розум* (Хотк., II, 1966, 387); б) починати пригадувати кого-, що-небудь. *Як-то часто приходять мені на ум молоді літа: де що було, як...* (Вовчок, I, 1955, 181); *Раптом щось, як теплий вогник, пройдеться по тілі. І чого б ото радіти—подумав* [Марта]. *А він* [Дмитро] *і приходить на думку, точнісінько таким, як з Варивоном приходив* (Стельмах, II, 1962, 342); в) виявляти бажання, задумувати (щось зробити). *Мати розповіла, що складав старий стіжок соломи за хлівом, цілий день старався і вже вершити почав, як прийшло йому в голову чогось у хату сходити* (Тют., Вир, 1964, 77); **Прихо́дить (прийшла́) [до голови́ (у го́лову)] ду́мка (га́дка, іде́я** *і т. ін.) кому* — хтось починає думати про щось, задумуватися над чим-небудь. *Озираюсь. Де ж гори? Я хочу побачити обіцяні гори! Та їх немає, скрізь рівно. Тоді мені приходить до голови думка, що я міг би сам поставити гори* (Коцюб., II, 1955, 236); *— А що ж, синку? Я ж колись теж був малим. Усякі фантазії в голову приходили* (Мокр., Острів.., 1961, 44); *Одного дня попові прийшла гадка: полетіти з воронами аж під саме небо і подивитися, яке воно є* (Казки Буковини.., 1968, 19); *Подібна тема прийшла мені до голови, коли я дивився на Горького* (Коцюб., III, 1956, 359); **Прихо́дити (прийти́) на па́м'ять** *див.* **па́м'ять.**

7. *у (в) що, рідко до чого.* Опинятися, виявлятися в певному душевному або фізичному стані. *Чудовою здалась українська пісня всім студентам з далеких країв..! Всі її слухали, всі приходили в екстаз* (Н.-Лев., I, 1956, 340); *Я просто в одчай приходжу* (Коцюб., III, 1956, 385); *Як виглянув в вікно зненацька, Прийшов Латин в великий страх* (Котл., I, 1952, 184).

◇ **Прихо́дити (прийти́) в но́рму (до но́рми)** *див.* **но́рма; Прихо́дити (прийти́) в рух** — починати рухатися; **Прихо́дити (прийти́) до душі́ (до се́рця, по се́рцю, до вподо́би, до сподо́би)** *кому* — подобатися. *Чи так вона всім до душі прийшла, чи не було їм тоді чого іншого розважитись, тільки так комахою й налазять* [паничі] *і налазять* (Вовчок, I, 1955, 108); *Інша дівочка, ще молоденька, що зроду вперше побачить такого парубка, що їй прийде по серцю, то й сама себе не розгада, що з нею діється* (Кв.-Осн., II, 1956, 37); *Деякі* [діти] *бігали.. й махали рученятами, підкидали угору сірий порох.. Це якось їй прийшло до сподоби* (Мирний, I, 1954, 55); **Прихо́дити (прийти́) до зго́ди** — налагоджувати стосунки між собою, взаєморозуміння. *Раптом почувся галас з лісу. То корчмарі сварилися, бо кожен з них хотів бути старшим і не могли прийти до згоди* (Казки Буковини.., 1968,50); **Прихо́дити (прийти́) до здоро́в'я**—ставати здоровим; одужувати. *Чим більше я приходив до здоров'я, тим частіше я завважував тривожний, неспокійний вираз на дідовім лиці* (Фр., IV, 1950, 182); **Прихо́дити (прийти́) до па́м'яті** *див.* **па́м'ять; Прихо́дити (прийти́) до свідо́мості (тя́ми, тя́мку)** — те саме, що **Прихо́дити (прийти́) до па́м'яті** (*див.* **па́м'ять**). *Чи було воно так?.. Чи вмер київський столяр Боженко де-небудь*

в глухому волинському шпиталі під ножем безсилого хірурга? Загинув, не приходячи до свідомості..? (Довж., І, 1958, 210); *Власний свій організм він піддаватиме нечуваним випробам, зазнаючи таких перевантаг, коли на якусь мить навіть непритомнієш у польоті, приладів не бачиш, а тоді прийдеш до тями — глядь: є швидкість! Є потрібна швидкість...* (Гончар, Тронка, 1963, 55); *Машина рушила, а Андрій все ще ніяк не міг прийти до тямку, і все здавалося йому, ніби він чує жартівливий голос: «Гаряча голова...»* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 46); **Прихо́дити (прийти́) до (в, у) се́бе:** а) те саме, що **Прихо́дити (прийти́) до па́м'яті** (*див.* **па́м'ять**). *Від тої ночі я почав приходити до себе* (Фр., IV, 1950, 181); *Вона почала приходити у себе, почала пригадувати, де вона, що з нею...* (Мирний, IV, 1955, 57); [К а т е р и н а:] *Після операції, коли ви ще не прийшли в себе від наркозу, до вас підійшла Ганна* (Корн., II, 1955, 338); б) повертатися до нормального фізичного стану; переставати відчувати хворобливий стан, утому і т. ін. *Я ще не прийшов до себе по дорозі, груди трохи болять, кашляю здорово і втомлений* (Коцюб., III, 1956, 404); — *Потім усім, що я перебула вчора в місті, потребую щонайменше три дні, аби прийти до себе* (Март., Тв., 1954, 348); *Вона так наїдалася того незносного чаду, що очі рогом лізли, і.. не могла прийти до себе* (Хотк., II, 1966, 34); в) те саме, що **Прихо́дити (прийти́) до ро́зуму.** — *Якове! Що це з тобою сталося? Оханися! Прийди в себе* (Мирний, IV, 1955, 60); **Прихо́дити (прийти́) до ро́зуму** — зрозумівши помилковість своєї поведінки, намірів, відмовлятися від них; одумуватися. *От і почав наш горобчик до розуму приходити,— годі сваритися!* (Л. Укр., III, 1952, 483); **Прихо́дити (прийти́) на допомо́гу (по́міч, ви́ручку)** — допомагати кому-небудь, виручати когось. *Рятівна, всепрощаюча думка приходить йому на поміч, він не один такий* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 130); *В трудні хвилини на виручку цілому класові приходила його догадливість, блиск його думки, його тямущість* (Гончар, Тронка, 1963, 251); *На поміч прийшла Варвара. Її спокійні рухи, з якими вона вешталась по хаті,.. поважне обличчя — все те навівало на паню Наталю спокій* (Коцюб., II, 1955, 164); *Маруся навіть не відповідала. Знала, що буде так, як вона хоче. Стара.. прийде на поміч* (Хотк., II, 1966, 62).

8. *до чого, рідко у що.* Зусиллями, напруженою діяльністю і т. ін. досягати чого-небудь бажаного, жаданого, вимріяного і т. ін. *Ми ідемо, ми будемо іти, Ми прийдемо до світлої мети!* (Рильський, II, 1960, 158); *Юнак хоче бути досвідченим і старішим, а прийшовши до цього всього, жагуче бажає повернути наївні, нерозумні дні* (Ю. Янов., II, 1958, 21).

Прихо́дити (прийти́) до ви́сновку — робити висновок, висновки. *Роздумуючи про історію світової літератури, приходиш до висновку, що фольклорна основа притаманна всім справді видатним великим творам усіх віків і народів* (Рильський, IX, 1962, 169); *Ще раніше до аналогічного висновку про можливість утворення метеоритів і потоків метеорних тіл під час гігантських земних виверженъ прийшов відомий радянський мінералог В. М. Лодочніков* (Наука.., 2, 1959, 18); **Прихо́дити (прийти́) до вла́ди** — брати владу до своїх рук; **Прихо́дити (прийти́) до переконання (пе́вності, ду́мки)** — переконуватися, ставати певним у чомусь. *Люба мамочко!.. Пан Дерижанов, що дуже наглядав за мною увесь сей час, прийшов до переконання, що се у мене істерія* (Л. Укр., V, 1956, 227); *Тут я теж прийшов до певності, що мені нема чого вчити цього вирлоокого Хаїма. Усю гімназіальну премудрість.. він знав сто раз краще самого мене* (Хотк., I, 1966, 148); *Ми, радянські перекладачі, прийшли до одностайної твердої думки: ми вважаємо, що переклад з будь-якої мови на будь-яку мову принципово можливий,— незалежно від того, на якому щаблі розвитку та чи інша мова стоїть* (Рильський, IX, 1962, 60); **Прихо́дити (прийти́) на шлях** *чого* — починати діяти або розвиватися у певному напрямку. *В них* [матеріалах XXI з'їзду КПРС] *підкреслюється, що в епоху імперіалізму різні країни приходять на шлях соціалізму в різний час* (Наука.., 2, 1960, 5).

9. *розм.* Ставати чиїм-небудь надбанням, чиєюсь власністю; діставатися. *Що легко прийде, то легко піде* (Номис, 1864, № 10376); *Тяжку втрату в домашньому господарстві Йонька зустрів ніби спокійно: «Як прийшло, так і пішло»,— говорив він домашнім* (Тют., Вир, 1964, 514); *Цілу ніч він проплакав з злості і рішився ніколи не заглядати до їх у хату і ніколи нічого не прохати, бо все те, що не прийде від їх — перейде через мужичі руки, омужичиться* (Мирний, I, 1954, 155); // У картярській грі — діставатися з колоди (про карти). *Старий Вейвода витягнув другу сімку і так її залишив.— Тепер прийде туз або десятка,— злобно сказав трактирник* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 147).

10. *у що, перен.* Починати діяльність у якій-небудь галузі; починати займатися якоюсь справою. *З кожним кроком ширився літературний рух у Харкові, з'являлись нові імена майстрів слова, приходила в літературу талановита молодь* (Літ. Укр., 31.X 1967, 1); *Я ходив гордий і навіть, пам'ятаю, хвалився тим, що я не популяризатор, а щось немовби професор вищої математики. Я ніби забув, для чого я прийшов у кіно* (Довж., I, 1958, 22); *Поява книги Юрія Збанацького* [«Таємниця Соколиного бору»] *свідчить, що в літературу, і зокрема в літературу для юнацтва, прийшов новий талановитий письменник* (Смолич, Перша книга, 1951, 37).

11. *до чого, перен.* Зустрічати яку-небудь подію, знаменну дату і т. ін. певними досягненнями.

12. *кому, безос., розм.* Випадати комусь бути кимнебудь внаслідок певних обставин; подоба́ти, личити. *— Скільки я не роздумувала, як то не розбирала, не приходить мені бути панею* (Кв.-Осн., II, 1956, 348); // *рідко.* Бути необхідним; доводитися. *Коли прийшло вже спускати гріб у могилу, страх було дивитися на Юрішка* (Хотк., II, 1966, 263).

◇ **Прихо́дить (прийшло́, при́йде) що до чо́го (до ді́ла)** — треба зробити щось важливе, необхідне; треба діяти. *Бачив він і таких, що, повні молодечої відваги, викликали на герць потуги зла, а як прийшло що до чого — перші ж п'ятами накивали* (Коцюб., I, 1955, 171).

ПРИХО́ДИТИСЯ, диться, *недок.*, **ПРИЙТИ́СЯ,** при́йдеться, *док.* 1. *до кого — чого.* Повністю відповідати кому-, чому-небудь за певними ознаками; підходити, пасувати.— *Дак ти ж спершу оженись! — пожартував Зінько.— Коли ж ні одна не приходиться до мене! Одна проти мене дуже висока, а проти другої я дуже довгий* (Гр., II, 1963, 348); *Прийдеться ниточка до клубочка* (Номис, 1864, № 4090); *Все приміряв* [чоловік] *то той, то другий ключ, поти не знайшовся такий, що якраз прийшовся* (Мирний, III, 1954, 166); // Підходити кому-небудь за розміром. *Василь сам про себе лаяв одежу, що на його вже не приходилася та чимало і зносилася* (Мирний, IV, 1955, 117); [З і л я:] *Ану, придіньте* [приміряйте] *калоші, чи прийдуться?* (Вас., III, 1960, 123); *Костюм Петимка хоч виглядав довгим і бахматим на Маркові, але загалом прийшовся* (Трубл., Шхуна.., 1940, 180); // Стосуватися або зачіпати когось (своїм змістом, спрямуванням і т. ін.). *Давня се байка, здається, Все ж вона вічно но-*

ва — І як до кого прийдеться, Серце тому розбива! (Л. Укр., IV, 1954, 87).

До сло́ва прийшло́ся — трапилася нагода сказати що-небудь у зв'язку з темою розмови, якимсь висловленням, на додаток до сказаного раніше і т. ін. *За вечерею розмови точилися всякі, а далі якось до слова прийшлося — похвалився Андрійко, які ковзани в подарунок на свято прислав Павлушці вчителевому дядько його з міста* (Головко, II, 1957, 215); *— Та я хіба що? — заїкуючись, виправдувався знічений Харитон. — Хіба ж я проти? То тільки до слова прийшлося. Язик не туди повернувся, казавши...* (Смолич, Мир.., 1958, 49); **Прийти́ся до лиця́** — пасувати, личити. [С л і д ч и й:] *Що це значить? Ви збліднли? Злякались? Залиште! Переляк вам так само прийшовсь до лиця, як тюремникам жаль* (Лев., Драми.., 1967, 6); **Прийти́ся до па́ри** — підійти один одному. — *Будемо ж добре та й добре гуляти на весіллі! Нехай господь дарує, коли собі прийшлись до пари!* (П. Куліш, Вибр., 1969,265); **Прихо́дитися (прийти́ся) до смаку́ (душі́, се́рця. вподо́би, по душі́, по се́рцю** *і т. ін.) кому* — подобатися. *Життя* [міське] *ще менше приходилось йому до смаку* (Фр., III, 1950, 180); *Став Чіпка підпасичем. І — диво! згодився відразу... Робота прийшлась йому до душі* (Мирний, I, 1949, 149); *Випили* [гості] *й варенухи. Посмакували. По душі прийшлась* (Морд., I, 1958, 166); *І Чайці, і Соколову майор Савченко відразу ж прийшовся до серця* (Собко, Запорука.., 1952, 36); *Не до вподоби невістка Парасці з першого дня прийшлася* (Горд., II, 1959, 221).

2. Розміщуватися на якомусь місці, перев. на одному рівні з чимсь. *Саме проти дверей над столом, обставленим лавами-ліжками, приходиться фреска, що ілюструє міф про Адоніса та Венеру* (Л. Укр., II, 1951, 385); *Повісив він* [кат] *на шию дівчині невеличку дощечку. Дощечка якраз прийшлася на грудях* (Мирний, I, 1954, 46); // Влучати по кому-, чому-небудь (перев. про не зовсім точно розрахований удар і т. ін.). *Руський дружинник розмахнувся мечем, але не поцілив Ростислава — удар прийшовся по коневі, і кінь осів* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 513).

3. *на що.* Збігатися в часі з чим-небудь, випадати на час якоїсь події, на якийсь період і т. ін. *Якось не можна пам'ятати завжди, яке число старого стиля* [стилю] *приходиться на* [*да*]*ний день, та ще за 5 днів наперед* (Л. Укр., V, 1956, 430); *А що обід приходився посередині лекції, його лишали обідати* (Коцюб., I, 1955, 405); *Останній день Оксаниної служби прийшовся саме на святки* (Л. Янов., Тв., 1959, 46).

4. Припадати на кого-небудь, діставатися комусь (внаслідок розподілу і т. ін.).— *Десять тисяч землі в самого Варуна, а нам на село на п'ятсот дворів у половину менш приходиться* (Мик., II, 1957, 76); — *Будуть, будуть ділити. Вам більше прийдеться, бо ви безземельні* (Коцюб., II, 1955, 43); *На трудодень у нас минулого року прийшлося по шість кіло зернових, по півтора кіло картоплі, по півкіло соняха* (Ю. Янов., V, 1959, 160).

5. *кому, безос.* Зазнавати чогось (важкого, неприємного і т. ін.); діставатися кому-небудь. *Як їй не скрутно іноді приходилося, часом і Яків гримне — де швендяє, часом і невістка прийме, мов холодною водою обдасть,— дарма* (Мирний, IV, 1955, 68); *Найгірше Олені приходилося зимою, коли майже кожен день чулося від дочки: —Мамо, в мене горло болить* (Тют., Вир, 1964, 26); *Йому притьмом прийшлось так, як співають у пісні: «Чомусь мені, братці, горілка не п'ється»* (П. Куліш, Вибр., 1969, 95); — *Як трудно прийдеться, піщани допоможуть, а може, й Глибока Долина. Це ж яка сила!* (Головко, II, 1957, 312); // Вимагати великих затрат енергії, коштів і т. ін.; коштувати, обходитися. *В неї вже й тройко дітей було.. На Хіврину думку, вже б і годі їх, бо важко вони їй приходились, ції діти* (Григ., Вибр., 1959, 112); *У великому магазині не були б прийняли тої роботи,— там і без неї стільки шитгя,— а коли б і прийняли, то надто дорого прийшлась би панні та ласка* (Л. Укр., III, 1952, 473); *Скрутно прийшлася година голодна: З осені хліб купували* (Манж., Тв., 1955, 54); // Бути доведеним до якогось стану (перев. важкого, розпачливого).— *Переночувать ось та насилу-насилу впросивсь: і до плачу приходилось. Так-то без грошей!* (Тесл., Вибр., 1950, 48).

6. *безос., з інфін.* Мати нагоду, можливість; траплятися.— *Діду,— а там, де замчище, є луна? — спитав Івась уголос.— Не знаю, не приходилось чути* (Мирний, I, 1954, 180); [С е р б и н:] *А Мар'яна.. таки гарна! І між нашими сербинками не приходилось бачить таких* (Вас., III, 1960, 24); *Я вже готова багато витерпіти, аби тільки побачити Париж! Ви знаєте, що мені так і не прийшлось бути в Парижі; я так жалувала!* (Л. Укр., III, 1952, 523); *Старий зітхнув і тихіше додав: — Ну, вже тепер тобі, синку, дома ночувати не прийдеться* (Стельмах, II, 1962, 31).

7. *безос., з інфін., також з віддієслівним ім.* У зв'язку з певними обставинами бути змушеним робити що-небудь, діяти певним чином або зазнавати чогось; доводитися. *Не будь її* [надії] *— певно, не було б того горя, яке часом приходиться переживати* (Мирний, IV, 1955, 214); *Не одному школяреві після гарячого вчинку приходилося прогулюватись на гору по тих східцях і вертатись звідтіль через який час, зовсім прохолонувши* (Вас., I, 1959, 175); *Любий дядьку!.. Певно ж там* [у клініці] *прийдеться місяців добрих зо три пролежати, то вже краще зимою лежати, ніж літом* (Л. Укр.,V, 1956, 31); — *Прийдуть до нього селяни — зерна позичить, меду на кутю дасть, а прийдеться до віддачі — десяту шкуру здере...* (Тют., Вир, 1964, 43); // *тільки док.* Вийти, трапитися якимсь чином.— *Будь ласкава, тітко, не сердься на мене і вибачай, що так з тобою прийшлося...* (Кв.-Осн., II, 1956, 190); *Прийшлося-таки так, що й про неї люди згадали!* (Мирний, IV, 1955, 251).

◇ **Прихо́дитьця (прийшло́ся, при́йдеться) до ді́ла** — треба діяти, робити щось. *От наші критики не такі лицарі і коли приходиться до діла, то ставлять в одну лінію і поетів і поетес* (Л. Укр., V, 1956, 126); *Маруся шаблею так розмахувала, мов проворний козак, а як прийшлось до діла, то вона краще всіх воювала* (Укр.. казки, 1951, 156); — *Цілий рік трубили про ту кукурудзу, а як до діла прийшлося, то всі по кущах!..* (Кучер, Трудна любов, 1960, 271); **Як (коли́) прихо́дитьця (прийшло́ся, при́йдеться) до чо́го** — якщо треба. *Треба, щоб і ми любили один одного, як брата, у нужді помагали, один від одного біду відводили і коли до чого приходиться, один за одного страждали і біду терпіли* (Кв.-Осн., II, 1956, 121); *Спитаєшся пня й колоди, як прийдеться до чого* (Номис, 1864, № 9782).

8. *тільки недок., безос.* Годитися, подоба́ти, личити. [Г р и ц ь к о:] *А матері отак судити та гнівом карати свою дочку не приходиться* (Мирний, V, 1955, 237); *Олексій, як треба, зараз скочив, поклонився* [офіцерові].. *та й хотів.. відійти, бо не приходилося мужикові рівнятися з його благородієм* (Кв.-Осн., II, 1956, 316); [Л у к е р і я С т е п а н о в н а:] *Чи приходиться ж у будень вештатись з ранку до вечора, коли не біля річки, то десь по степу або по селу?..* (Кроп., II, 1958, 293).

ПРИХО́ДНИЙ, а, е, *ек.* Те саме, що **прибутко́вий** 2.

ПРИХО́ДСЬКИЙ, а́, е́, *заст.* Прикм. до **прихо́д.** *Восени викопали на приходському дворі власну криницю,*

і Зося не виходила більше на бульвар по воду (Тудор, Народження, 1941, 87).

Приходська́ шко́ла; Приходське́ учи́лище — те саме, що **Церковнопарафія́льна шко́ла** (*див.* **церковнопарафія́льний**). *Домашні.. думали, що старий вдарився в релігію, бо він.. клав перед собою старе.. євангеліє, яким його було нагороджено при закінченні приходської трояні́вської школи* (Тют., Вир, 1964, 392); *Після закінчення двокласного приходського училища в 1904 р. П. Панч розпочинає трудове життя, працюючи канцеляристом у рідному містечку* (Іст. укр. літ., II, 1956, 444).

ПРИХО́ДЬКО *див.* **прихі́дько.**

ПРИХОЖА́НИН, а, *ч., заст., рідко.* Парафіянин. *Не нашого села прихожани* (Номис, 1864, № 9433); *Хоч впівголоса перемовляються сповідник і отець духівник, але прихожанам, що стоять неподалік, добре чути всю розмову* (Стельмах, I, 1962, 188).

ПРИХО́ЖИЙ, а, е, *розм.* 1. Який прийшов звідкпсь; немісцевий, чужий. *Прихожі люди, припадаючи колінь-ми на камінь, нахилялись і пили воду* (Н.-Лев., I, 1956, 197); *// у знач. ім.* **прихо́жий,** жого, *ч.* Той, хто прийшов звідкись; немісцева, чужа людина; // Який прийшов куди-небудь, до когось; *// у знач. ім.* **прихо́жий,** жого, *ч.* Те саме, що **відві́дувач.** *Двоє дверей* [в хатині] *проводили прихожого — одні в світлицю, другі в кухню* (Мирний, I, 1954, 205); *— А, добрий день, докторе! — скрикнув прихильно пан з великою бородою і, не встаючи з крісла, простяг прихожому свою руку на привітання* (Фр., IV, 1950, 171).

2. Який є передпокоєм. *Треба було перейти батькову спальню, що заразом служила їдальнею, і середній, прихожий покій* (Фр., III, 1950, 460); *// у знач. ім.* **прихо́жа,** жої, *ж.* Те саме, що **передпо́кій** 1. *Перша кімната буде прихожа; друга — прийомна, третя — зала* (Н.-Лев., I, 1956, 161); *У прихожій було п'ять окремих електричних лічильників* (Вишня, I, 1956, 114).

ПРИХОПИ́ТИ *див.* **прихо́плювати.**

ПРИХО́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прихопи́ти.** *Молодиці розстеляли на лісовій траві.. рядна і ставили на них прихоплені з собою страви* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 52); *Надворі, скільки око сягало, лежали чисті, ледь підсинені, затверділі і прихоплені зверху морозом сніги* (Коз., Сальвія, 1959, 150).

ПРИХО́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ПРИХОПИ́ТИ,** хоплю́, хо́пиш; *мн.* прихо́плять; *док., перех., розм.* 1. Ідучи, брати, захоплювати кого-, що-небудь з собою. *Єдиний Демид тримався по-геройському, чому Артем дуже радів: на привалі прихоплював Артемового казанка й приносив обід* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 174); *— Сокиру прихопи, бо, може, ополонка замерзла,— крикнула Уляна з порога* (Тют., Вир, 1964, 518); *Хома Хаєцький хоча й похвалявся привселюдно, що вже добре шпрехає* [розмовляє] *по-мадярському, проте на цей раз, спускаючись в бункер, все-таки вирішив прихопити з собою і Ференца* (Гончар, III, 1959, 243); // Брати кого-небудь на якусь роботу, службу.— *Не сьогодні-завтра тебе на війну прихоплять, а ти замість того, щоб біля рідної матері жити,.. по чужих дворах тинявшся* (Тют., Вир, 1964, 271).

2. Діставати або купувати що-небудь. *В кишені він намацує м'яку шовкову хустку. Десь він її прихопив з-поміж розкопаних Хомою трофеїв, приховав, готуючи в дарунок доньці...* (Гончар, III, 1959, 154); *— Попував у нас один старий благочестивий батюшка. По старості він тільки думав про небо, а не про землю. То ваш тато і прихопив тоді церковної землі вісімдесят десятин, не побоявся ні бога, ні гріха* (Стельмах, I, 1962, 357).

3. Скріплювати або сколювати що-небудь нашвидку. *Вицвілий на сонці картуз хвацько збито на ліве око, материні штани прихоплювали стальні скобки для велосипедної їзди* (Кучер, Чорноморці, 1956, 246); *Він міг зварити все на світі, і про нього говорили, що коли б земля луснула навпіл, то й в цьому випадку Сахно акуратно прихопив би зварюкою в кількох місцях половинки, а потім, не поспішаючи, грунтовно зварив би щілину* (Собко, Біле полум'я, 1952, 140).

4. *перев. у сполуч. із сл.* м о р о з. Трохи підморожувати, приморожувати. *Терну ніхто не обкопує, ніхто його не плекає, він сам родить, терпкий і колючий, і пізно помічає людина його плоди, коли вже оголиться увесь сад, коли темно-сизі ягоди прихопить мороз* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 263); *// безос. Коли вітер воду зжене і морозом тванюку зверху прихопить, здається, можна по ній пройти, а підеш — підеш з головою* (Гончар, II, 1959, 397); *— Ноги, коли по шпалах біг до Бородянки, прихопило, та й кашель напав такий, що, наче в стінку, бухав два тижні* (Збан., Сеспель, 1961, 261).

5. *рідко.* Заставати кого-небудь десь, перев. несподівано (про певну частину доби, пору року, негоду і т. ін.). *Недалеко від панського займища Левка прихоплює світанок* (Стельмах, I, 1962, 76).

6. Злегка покривати (льодом і т. ін.).

ПРИХОРО́ШЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **прихороши́ти.** *Андрій обережно знімає чохол і ставить на стіл чорно-білу бандуру, прихорошену українським орнаментом* (Веч. Київ, 9.IX 1967, 2); *Образно. *Снігами прихорошені, Вітрами заколисані Смереки над Карпатами, Мов на блакиті писані* (Нагн., Пісня.., 1949, 140); *За вікном спить ніч, в темне небо загорнена, зорями прихорошена* (Збан., Сеспель, 1961, 100).

2. *у знач. прикм.* Який прихорошився; прикрашений. *Мимо мене йдуть дівчата, Прихорошені такі* (Воскр., Поезії, 1951, 301); *Ти йдеш лугами прихорошена, Тобі вклоняються стоги, Невже літа мої прокошені Лягли покосом навкруги?* (Стельмах, V, 1963, 290).

ПРИХОРОШИ́ТИ *див.* **прихоро́шувати.**

ПРИХОРОШИ́ТИСЯ *див.* **прихоро́шуватися.**

ПРИХОРО́ШУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **прихоро́шувати.**

ПРИХОРО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРИХОРОШИ́ТИ,** рошу́, ро́шиш, *док., перех., розм.* Надавати кому-, чому-небудь кращого вигляду; прикрашати. *Щаслива, схвильована Зоя, мабуть, і сама не знала, якою вродливою стала вона в ці хвилини. Натхнення красило її, прихорошувало щедро, як мати* (Гончар, I, 1954, 534); *Розважити її могли тільки малюки, що бігали на подвір'ї. Вона присідала біля них, дбайливо обтрушувала порох, дівчаткам прихорошувала биндочки* (Панч, На калин. мості, 1965, 306).

ПРИХОРО́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ПРИХОРОШИ́ТИСЯ,** рошу́ся, ро́шишся, *док., розм.* Надавати собі кращого вигляду; прикрашатися. *Сиділа* [Ганна] *на камені, нахилившись до води, чепурилась, прихорошувалась* (Гончар, Таврія, 1952, 60); *Образно. *Видко, що кріпко прихорошується* [Біла Церква] *до Першого травня* (Вишня, I, 1956, 345); *// перен.* Ставати кращим. *Сонце уже зійшло..; небо освітилося ясно й погожо, і луг теж посвітлішав і прихорошився* (Тют., Вир, 1964, 230).

ПРИ́ХРИП, у, *ч., рідко.* Хриплячий звук, призвук, який супроводжує голос, дихання, зітхання і т. ін. *Щось ріже Чохову очі.., щось давить його за горло, і з грудей вирива́ється тяжкий з прихрипом стогін* (Тют., Вир, 1964, 321).

ПРИХРИПА́ТИ, а́є, *недок.,* **ПРИХРИ́ПНУТИ,** не, *док., рідко.* Ставати трохи охриплим (про голос). *Стри-*

мано і строго Парторга голос в темряві звучав, Неначе прихрипаючи від спраги (Перв., II, 1958, 203).

ПРИХРИ́ПЛИЙ, а, е. Трохи охриплий (про голос). *— Чую, товаришу капітан,— відповів голос молодшого лейтенанта, здивований і прихриплий* (Перв., Опов., 1970, 139).

ПРИХРИ́ПНУТИ *див.* **прихрипа́ти.**

ПРИЦВИ́НТАРНИЙ, а, е. Розташований біля цвинтаря, поруч з цвинтарем. *Це тепер такий час, що по всяких розвалених корчмах, по старих, прицвинтарних дяківках* [хатах для дяків] *заводиться школа* (У. Кравч., Вибр., 1958, 392); *Чим далі село витягувалось понад шляхом на схід, тим більше воно звужувалось і вже від прицвинтарного ставка.. збігало двома.. рядками осель* (Стельмах, I, 1962, 224).

ПРИЦВІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **прицвісти́.** *Де-не-де поміж зеленими хащами виднілися оголені, подекуди прицвілі мохом кам'яні хрящі* (Ле, Клен. лист, 1960, 87).

ПРИЦВІСТИ́, іте́, *док.* Трохи покритися цвіллю.

ПРИ́ЦВІТОК, тка, *ч., бот.* Маленький листочок, що міститься під квіткою. *На початку захворювання* [бавовнику].. *плями з'являються на сім'ядолях, а далі на листках, стеблах, прицвітках і стулках коробочок* (Шкідн. і хвор. рослин, 1956, 215); // Листок, з пазухи якого виходить квітка. *Квітки* [собачої кропиви] *зібрані густими кільцями, які сидять у пазухах.. листків. Прицвітки трохи колючі* (Лікар. рослини.., 1958, 211).

ПРИЦВЯХО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прицвяхува́ти.** *У порівн. *Борис поклонився, всміхнувся силуваним сміхом і сидів на своїм місці, мов прицвяхований* (Фр., III, 1950, 415).

ПРИЦВЯХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРИЦВЯХУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* Прикріплювати, прибивати цвяхами до чого-небудь. *У порівн. *Чернець сидів, не ворушився, ніби його прицвяхували до лави* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 548).

ПРИЦВЯХУВА́ТИ *див.* **прицвяхо́вувати.**

ПРИЦИ́ТЬКАТИ *див.* **прицити́тькувати.**

ПРИЦИ́ТЬКНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Однокр. до **прицити́тькувати.** *Я прицитькнув на нього* (Сміл., Сашко, 1954, 246); *Вона знала — коли чоловік у такому настрої, краще не розпитувати його. Все одно промовчить, або ще й сердито прицитькне* (Збан., Переджнив'я, 1955, 107).

ПРИЦИ́ТЬКУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРИЦИ́ТЬКАТИ,** аю, аєш, *док., розм.* Окриком примушувати кого-небудь замовкнути або забороняти йому робити щось. *Шалва застукотів у віконницю. Шамотня в будинку стихла.. У дворі на цепу кинувся собака. Його зразу хтось прицитькав* (Бурл., М. Гонта, 1959, 125).

ПРИЦІ́Л, у, *ч.* 1. Наведення на ціль; прицілювання. *За день кілька разів хилиться* [башта] *то в один, то в другий бік, зберігаючи при цьому рівний приціл гармат, і тому зветься «п'яною»* (Кучер, Прощай.., 1957, 7); *Колона рейками — все ближче, горять і очі і вуста... Не можна й підвести обличчя до кулеметного щита. У нім є прорізь для прицілу* (Сос., II, 1958, 385).

Скида́ти (ски́нути) на приці́л (гвинті́вку *і т. ін.)* — наводити на ціль; прицілюватися. *Взвод солдатів став навпроти роздягнутих людей і скинув на приціл гвинтівки* (Дмит., Наречена, 1959, 89).

2. Пристрій у вогнепальній зброї для наведення її на ціль. *Снайпери високо над головами тримали свої вивірені гвинтівки з прицілами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 233); *В приціл він бачив, як важка махина* [танк] *сунула просто на нього* (Головко, I, 1957, 289); *Проходять нерозлучні Блаженки, обидва темні, засмаглі й хитрі. В молодшого — труба на плечі, приціл у руці* (Гончар, III, 1959, 46); *— Складай гільзи в куток, там у нас для цього ніша викопана,— не одриваючись од прицілу, сказав Федяк* (Перв., Дикий мед, 1963, 465); // Цифрові розрахунки для регулювання цього пристрою з метою правильного наведення артилерійської зброї на ціль. *Черниш командував, почуваючи в собі могутню силу і безмежні права: — ..Приціл шість — шістдесят шість!..* (Гончар, III, 1959, 158); *— Мій тато на війні був артилеристом, то він каже, що без арифметики й прицілу правильно вирахувати не можна* (Донч., VI, 1957, 492).

Наво́дити (навести́) приці́л — регулюючи пристрій для точного наведення на ціль, забезпечити правильне наведення артилерійської зброї на ціль. *Денис звичайно навів приціл* (Гончар, III, 1959, 261); **У приці́лі** — у точці наведення на ціль. *Вперше в Іраклія серце збилося з ритму. Та враз — він навіть хлипнув грудьми від радості: танк — у прицілі! Смикнув за шнур* (Головко, I, 1957, 290).

3. *перен.* Те, до чого прагне, на що розраховує хтонебудь; мета. *Прикинувши всі ці «за» і «проти», я зрозумів, що на цей раз приціл Мацька виявився уразливішим, ніж перше* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 248); *Тим часом сьогодні, як ніколи, до визначення тематичних планів радянської кінематографії треба підійти з іншою міркою, з іншим прицілом* (Довж., III, 1960, 203).

Бра́ти (взя́ти) [на] приці́л: а) наводити зброю на кого-, що-небудь; націлюватися, прицілюватися. *Центральною групою керував сержант Скирда. Він добре стріляв, швидко брав приціл* (Кучер, Дорога.., 1958, 99); *Йому здається, що там, у кам'яному череві, ворог уже чує те сапання* [бійців] *і вже бере їх на приціл* (Тют., Вир, 1964, 198); *Снаряд розірвався кроків за п'ять* [від машини], *а міг би і влучити, якби точніше приціл взяли...* (Бурл., М. Гонта, 1959, 129); б) зосереджувати на кому-, чому-небудь увагу, спостерігати, стежити за кимсь, чимсь; тримати в полі зору.— *Хто такий? Яка потреба поспішати з відповіддю? Перше ніж відповісти — слід подумати, оговтатись. Бачу — ті, що взяли мене на приціл,— не сільські, незнайомі* (Збан., Єдина, 1959, 47); *Мишко помітив обіч дороги потрощені грузовики, побитих коней, над якими вже кружляло вороння, і згадав, що вранці тут було чисто. Значить, уже й цю дорогу, вони* [фашисти] *взяли на приціл* (Кучер, Голод, 1961, 114); **Дале́кий приці́л** — уживається для підкреслення далекосяжності чиїх-небудь планів, розрахунків, передбачливості, урахування перспективи і т. ін. *Сіяти ворожість і люту ненависть до комуни — це була одна з найголовніших форм куркульської політики далекого прицілу* (Мик., II, 1957, 472); **Трима́ти на приці́лі** *кого, що:* а) тримати зброю наведеною на ціль; не зводити зброї з цілі. *Ось те місце, де Григорій Сидорович колись лежав з однозарядною берданкою й тримав на прицілі ворота* (Ю. Янов., II, 1954, 110); б) постійно мати на увазі, тримати в полі зору кого-, що-небудь. *Левко Іванович постійно тримає Єгипту на прицілі* (Гончар, Тронка, 1963, 261).

ПРИЦІ́ЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **приці́лити.** *— Руки вгору! — роздався вигук. Семенюк з загадковим усміхом глянув униз: на плаю стояло два прикордонники з прицілленими в нього карабінами* (Галан, Гори.., 1956, 234).

ПРИЦІ́ЛИТИ *див.* **приці́лювати.**

ПРИЦІ́ЛИТИСЯ *див.* **приці́люватися.**

ПРИЦІ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **приці́лювати** і **приці́люватися.** — *Підлітають* [фашисти] *до мети на поземному льоті, з одного боку виходить несподіваність появи, а з другого боку — трудність для зенітників, бо швидко змінюється кут прицілювання* (Ю. Янов., I, 1954, 48); *Точне прицілювання.*

ПРИЦÍЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **ПРИЦІЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИЦÍЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Наводити на ціль, спрямовувати на кого-, що-небудь зброю.

ПРИЦÍЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і рідко* **ПРИЦІЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРИЦÍЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* 1. Готуватися до стрільби або метання, наводячи на ціль, спрямовуючи на кого-, що-небудь зброю чи предмет метання.— *А бий тебе сила божа! — думає Максим..— Приціляйся разів сто на день... а хоч би тобі раз сказали вистрелити!..* (Мирний, II, 1954, 122); *Максим спокійно наложив стрілу на свій роговий лук, підійшов два кроки ближче до медведя і, прицілившися одну хвилину, пустив йому стрілу просто в серце* (Фр., VI, 1951, 16); *Воловик вийшов з кущів, став на березі, прицілився з обріза* (Епік, Тв., 1958, 599); *Маковейчик теж вистрілив, ще раніше прицілившись* (Гончар, I, 1954, 106); *Вхопив палицю Іван, прицілився добре та як шпурне палицею в упиря — й забив його до смерті* (Казки Буковини.., 1968, 157); // Спрямовувати що-небудь на якийсь об'єкт. *Високий, спортивного вигляду молодий чоловік.. уже прицілювався своєю кінокамерою до київських пам'яток* (Веч. Київ, 24.VII 1971, 3); // *розм.* Спрямовуючи свої рухи, готуватися зробити що-небудь. *Дзвеніли, приціляючись куди б сісти, позолочені пергою бджоли* (Ряб., Жайворонки, 1957, 157); *Павлик підходить до шафки, виймає буханець хліба, бере ножа, прицілюється і від центра буханця в радіальному напрямі розрізає його натроє* (Кол., Терен.., 1959, 306); *Прицілився я так, щоб знову на ноги їй* [Веклі] *не наступити — і закрутились* [почали танцювати] (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 95).

◇ **Прицíлюватися (прицíлитися) óком:** а) приблизно, візуально визначати місце для чогось або розмір чого-небудь. *Розставляла* [Устина] *пляшки з вином.., ставила блюдечка з паюсною ікрою та дорогі рибні консерви, прицілювалась оком, де б це краще поставити власного виготовлення салат* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 64); б) спрямовувати погляд на кого-, що-небудь; зосереджувати погляд на комусь, чомусь.— *А тобі не спиться, Маріє?— спитав Жменяк, примруживши одне око, а другим прицілившись на молоду ще вдовицю* (Томч., Жменяки, 1964, 28).

2. *перен., розм.* Обмірковувати, розраховувати що-небудь; прикидати. *Столипінці-хазяйчики водяться по двору з прасолами попід руки, шушукаючись, змовляючись, прицілюючись на завтрашній день* (Гончар, Таврія, 1952, 35); *Ішов* [Йонька] *яром, тоді видерся в дубовий ліс, прицілювався до нього господарським оком* (Тют., Вир, 1964, 436); // Аналізуючи, зважуючи все, вибирати зручний момент для чого-небудь. *Бачура слухав, прицілюючись, як би йому натякнути на своє* (Чаб., Тече вода.., 1961, 48).

3. *до кого — чого, перен., розм.* Звертати увагу на кого-, що-небудь, виявляти зацікавлення кимсь, чимсь; уважно придивлятися. *В ці хвилини вона прицілювалася до дітей, насупивши густі брови* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 28).

ПРИЦІЛЯ́ТИ *див.* **прицíлювати.**

ПРИЦІЛЯ́ТИСЯ *див.* **прицíлюватися.**

ПРИЦÍЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **прицíл** 2. *Зброя в порядку, надійний курок, Вірна прицільна лінія...* (Шер., Дорога.., 1957, 12); *Припавши головою до прицільної панорами, Семен не цілився вже* (Головко, I, 1957, 288); *Хлопець приріс до кулемета і крізь прицільний виріз ясно бачить вкочену дорогу* (Кучер, Дорога.., 1958, 129); *Вакула опустив на гвинтівці прицільну рамку на двісті* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 573); // Призначений для наведення на об'єкт. *У верхню частину бокса* [для зйомок під водою] *вмонтований.. прицільний видошукач* (Рад. Укр., 15.I 1964, 1).

△ **Прицíльна плáнка** *див.* **плáнка.**

2. Який здійснюється прицілюванням, наведенням зброї на ціль. *Методом швидкісної прицільної стрільби з мінометів, що його недавно запропонував Черниш, уже зацікавилося вище командування* (Гончар, I, 1954, 343); *Ніч впала темна — безмісячна, хмарна осіння ніч, і стрілянина почала вщухати: вести прицільний огонь стало неможливо* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 326).

ПРИЦÍЛЬНО. Присл. до **прицíльний** 2. *Від того, наскільки швидко й прицільно проведуть вони* [курсанти] *стрільбу, залежатимуть наслідки змагань* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 82); *Раз у раз методично й прицільно б'є по ворожих окопах наша корабельна артилерія з моря* (Кучер, Чорноморці, 1956, 208); — *Без наказу не відступати,— попередив Панюшкін, готуючись до автоматної стрільби..— Бити — прицільно!* (Гончар, Людина.., 1960, 129).

ПРИЦІНИ́ТИСЯ *див.* **прицíнюватися.**

ПРИЦÍНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ПРИЦІНЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРИЦІНИ́ТИСЯ,** цінюся, ці́нишся, *док.* 1. Дізнаватися про ціну з метою купівлі або визначення своїх купівельних можливостей. *Відрадне почуття проймало Зінька. По ярмарку він ходить, грошима брязка, статечний такий господар, до всього прицінюється* (Горд., II, 1959, 183); *Стою я та дивлюсь: люд як та комашня копошиться.. Той своє продає, той прицінявться до чужого* (Вовчок, I, 1955, 14); *Мирон прицінився до чобіт з широкими, модними на той час носками. Швець подивився на братів і, не випускаючи з уст кілька гвіздків, невиразно промовив: — Продаю тільки за гарні гроші* (Стельмах, II, 1962, 155); // Домовлятися з кимсь про купівлю або про найняття кого-, чого-небудь за вигідну для себе ціну. *Вони* [купці] *по-приятельському віталися із знайомими персами та бухарцями, тисли їм руки і відразу починали прицінюватися, сперечатися, бити по руках і знов торгуватися, щоб виторгувати хоч зайвий гріш* (Тулуб, В степу.., 1964, 52); *Цілий день ми бігали по місту, оглянули багато розкішних квартир і навіть прицінилися до однієї* (Досв., Вибр., 1959, 105); // Вибирати що-небудь для купівлі на певну суму. *Довго сперечались та прицінювались — що купити за ті п'ять карбованців?* (Збан., Мор. чайка, 1959, 180).

2. *перен.* Визначати, зважувати якості кого-, чого-небудь з певною метою. [О к с а н а:] *Скільки вам років?* [М о р ж:] *Прицінюєтесь?* [О к с а н а:] *Потрібні ви мені!* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 32); * У порівн. *Артем водив по хаті очима, ніби прицінювався до кожної речі, і час від часу тяг: «Так, так»* (Панч, II, 1956, 40); *Синьоокий зміряв Миколу з голови до ніг, ніби прицінювався до нього, ніби зважував — варто з таким жити чи, може, відмовитись* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 93).

ПРИЦІНЯ́ТИСЯ *див.* **прицíнюватися.**

ПРИЦМА́К, у, *ч., розм., рідко.* Дія за знач. **прицмáкувати.**

ПРИЦМА́КУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм., рідко.* Те саме, що **прицмóкувати.**— *Шкода, шкода! — сказав Клим, прицмакуючи* (Н.-Лев., III, 1956, 330); *В роті чорно, як у горщику з-під бузини, губи чорні, вуса чорні, а він усе їв і їв* [ожину], *прицмакуючи та примовляючи: —Оце посолонцював ягідками, оце посолонцював* (Тют., Вир, 1964, 437).

ПРИЦМÓК, у, *ч., розм.* Дія за знач. **прицмóкнути.** *Дядьки.. пили пиво, обсмоктуючи з прицмоком тараню* (Драч, Поезії, 1967, 160).

ПРИЦМÓКНУТИ *див.* **прицмóкувати.**

ПРИЦМО́КУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **прицмо́кувати.** *Що то була за пісня* [німого]*! ..Туга голодного вовка, .. клекіт, зітхання, свист, прицмокування* (Л. Янов., І, 1959, 326).

ПРИЦМО́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИЦМО́КНУТИ,** ну, неш, *док., розм.* Утворювати характерний звук, що нагадує «ц», перев. виражаючи якесь почуття (задоволення, здивування, захоплення, нерішучість тощо). *Микула почав розповідати свої пригоди. Дзерон тільки прицмокував з дива, а батько Микулів зітхав і хрестився* (Мак., Вибр., 1956, 477); *Юхим Барило вихоплює піджака, крутить його на всі боки, прицмокує язиком* (Кучер, Прощай.., 1957, 211); *Коли рудобородий дядько похитав головою і прицмокнув масними губами не від жалю до неї, а від того, що бачив у ній надто мало сили для роботи, вона, мов підкошена, впала на коліна* (Речм., Весн. грози, 1961, 69); *Він наставив глибоку і чорну, мов корито, пригорщу і від радості, що зараз закурить, враз пожвавішав: притупував чобітьми, прихкував, прицмокував* (Тют., Вир, 1964, 111); // Голосно плямкати, п'ючи що-небудь або споживаючи їжу. *Чути було, як прицмокував Хведосій, тягнучи горілку з сулії* (Сміл., Зустрічі, 1936, 38); *Баба сіла до столу, спритно вхопила сосиску, поклала її на скибку хліба і почала їсти, прицмокуючи язиком* (Собко, Звич. життя, 1957, 57); *Їжачок жадібно почав пити молоко, ще й прицмокував* (Коп., Як вони.., 1961, 198).

ПРИЧАВИ́ТИ *див.* **причáвлювати.**

ПРИЧА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **причави́ти.** *Мовчав Стахурський, захльоснутий і причавлений почуттями* (Смолич, Ми разом.., 1950, 231).

ПРИЧА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИЧАВИ́ТИ,** чавлю́, ча́виш; *мн.* причáвлять; *док., перех.* 1. *чим.* Придавлювати, притискуючи до чого-небудь. *Кузьма підсунувся ще ближче, кинув недокурок на підлогу і причавив його чоботом* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 29); *Образно. *Від заходу повзла густа, чорна хмара й низом своїм, немов підошвою, причавлювала землю* (Скл., М. Щорс, 1938, 62); // Натискати всією масою на кого-, що-небудь. *Бреус пішов далі цехом, відчуваючи, що його немов причавлює величезна споруда* (Скл., Помилка, 1933, 22).

2. Навалившись усією вагою на кого-небудь, калічити, умертвляти.— *На маневрах мій чоловік, капітан,.. впав з коня, а натовп причавив його на землі* (Н.-Лев., IV, 1956, 277); — *Придавлю, причавлю пана, мов змію підколодну! — і руками показав* [парубок], *як вкоротить життя Стадницькому* (Стельмах, Хліб.., 1959, 450).

3. *перен.* Спричинятися до пригніченого стану; гнітити. *Години відпочинку вдома, де для нього готували спокій і тишу — були важкі: гнітила тиша, причавлював спокій* (Скл., Помилка, 1933, 63).

ПРИЧА́ДІТИ, ію, ієш, *док., розм.* Злегка вчадіти. *Голова болить, мабуть таки я трохи причаділа* (Сл. Гр.).

ПРИЧА́ЄНИЙ, а, е. 1. *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **причаї́ти.**— *Кажуть, вона вже третій рік, як горить у потайній причаєній любові до нього* (Коб., III, 1956, 161).

2. *у знач. прикм.* Який не виявляється у повну силу; стриманий, затамований. *На полях, що розстилалися обабіч дороги, чулися невиразні шерехи: то тріск сухого бур'яну під чиїмись обережними кроками, то причаєне шарудіння* (Тют., Вир, 1964, 187).

3. *у знач. прикм.* Який причаївся. *Причаєні по засідках стрільці, за поданим з дзвіниці сигналом, дружно відкрили вогонь по карателях* (Гончар, II, 1959, 23); *В руках у Галі спалахнув електричний ліхтарик, і світло його впало на причаєну постать Сашка* (Смолич, Світанок.., 1953, 230); *Засліплена своєю любов'ю, вітала* [кохана] *одвертим серцем гарну будучність, не свідома хмарних днів і недолі, причаєної мовчком на дальшій дорозі життя* (Кобр., Вибр., 1954, 35); *Над причаєним у темряві, ніби вимерлим, селом стигла незвична, неприродна тиша* (Коз., Блискавка, 1962, 4).

ПРИЧА́ЄНО. Присл. до **причáєний** 2, 3. *Причаєно і тихо ступала Соломія в сіни* (Кучер, Трудна любов, 1960, 138); *Вони, завтрашні випускники, занишкнуть, причаєно й схвильовано слухаючи це знайоме дзеленчання, що стільки років кликало їх у клас* (Гончар, Тронка, 1963, 134).

ПРИЧАЇ́ТИ, аю́, аїш, *док., перех., рідко.* Стримати що-небудь, не виявити у повну силу; приховати. *Образно. *Причаїли* [хвилі] *гомін, і скрили всі гребені білі, ледве дишуть... підкрались і вдарили раптом в борти* (Л. Укр., I, 1951, 245).

Причаї́ти дух — затамувати дихання; притихнути. *Образно. *Здавалось, немов старий ліс дубовий, і тихе село, і все.. причаїло дух та прислухувалось пісні...* (Коб., I, 1956, 115).

ПРИЧАЇ́ТИСЯ *див.* **причáюватися.**

ПРИЧАКЛУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **причарува́ти.**

ПРИЧА́Л, у, *ч.* 1. Спеціально обладнана частина порту чи пристані, де пришвартовуються судна; місце стоянки кораблів. *Ремонтують пароплав. Він стоїть порожній високо на воді біля причалу* (Ю. Янов., II, 1958, 17); *Я сидів, звісивши ноги до води, на окантовці портового причалу* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 9); *В гавані були причали для суден — міських і приватних, суднoремонтні майстерні, складські будівлі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 255); // Місце, до якого причалюють і де стоять прив'язаними човни. *Вона сиділа на сходах, що провадили до малого причалу, де прив'язувались човни* (Л. Укр., III, 1952, 612); *В чагарниках понад повноводою Моравою вже повзали розвідники.., вишукували найвигідніші причали для майбутньої висадки десантних груп* (Гончар, III, 1959, 352); *Образно. *Надходять жнива. І мені, капітану, З причалу-подвір'я вже час на поля* (С. Ол., Вибр., 1959, 124).

Зніма́тися (зня́тися) з причáлу (з причáлів) — відчалювати, відпливати від пристані. *Естакада була схожа на корабель, що знявся з причалу і рушив у далеке плавання* (Гур., Наша молодість, 1949, 343); **На причáлі (на причáлах) [бу́ти (стоя́ти** *і т. ін.*)] — бути пришвартованим, стояти на прив'язі (про кораблі, човни і т. ін.). *Білий човник, може, десь тут на причалі тихо спочиває* (Л. Укр., I, 1951, 246); *Попрощався Іван з усіма та й пішов до озера, де стояв на причалі летючий корабель* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 36); *Біля городів на причалах гойдалися човни* (Десняк, Десну.., 1949, 221).

2. *перен.* Пристановище для кого-, чого-небудь; притулок. *Де б я не був у рідnім краю, Де буде знов мені причал, Завжди з любов'ю повторяю Два слова:—Батенько-Урал...* (Мал., Серце.., 1959, 218).

3. *рідко.* Дія за знач. **причáлити, причáлювати.** *По повеленію* [за повелінням] *.. цариці в Нових Кодаках була збудована висока, як дзвіниця, башта для причалу суден* (Стор., I, 1957, 242).

4. *рідко.* Канат або ланцюг, яким пришвартовують судна. *Відв'язали гребці корабельні причали, На корабель увійшли і за весла громадою сіли* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 53).

ПРИЧАЛА́ПАТИ, аю, аєш, *розм.* Док. до **чала́пати** 2, 3. — *Він, як сова,— піддав другий* [поранений], — *при нашому світлі нічого не бачить: із своїм причала-*

пав... (Гончар, III, 1959, 160); *Мотрона, крадькома, озираючись навколо, причалапала до ліжка хворої* (Рад. Укр., 31.V 1963, 2).

ПРИЧА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **причáлити.** *На човні, причаленому до піщаного берега, гелготіли качки, з верб на воду прямовисно падало зжовтіле листя* (Рибак, Помилка.., 1956, 118); *Команда стражників, наступаючи від причалених плотів, з хрипом лізла на людей* (Гончар, Таврія, 1952, 95).

ПРИЧА́ЛИТИ *див.* **причáлювати.**

ПРИЧА́ЛИТИСЯ *див.* **причáлюватися.**

ПРИЧА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **причáлювати.** *Причалювання суден.*

ПРИЧА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИЧА́ЛИТИ,** лю, лиш, *док.* 1. *перех.* Прикріплювати, прив'язувати до чого-небудь (корабель, човен і т. ін.); швартувати. *Вона була б рада швидше причалити човен до берега і піти гуляти з Леонідом Семеновичем по садку* (Н.-Лев., IV, 1956, 121); // *рідко.* Припливати кудись на кораблі, човні і т. ін. [М и к и т а:] *Нарешті, вже на третій, мабуть, рік в Норвегію причалив я свій човен...* (Коч., П'єси, 1951, 92).

2. *неперех., до чого, куди.* Підпливати, підходити до берега; ставати на причал (про човен, корабель і т. ін.); швартуватися. *Помітили небезпеку* [фашисти] *тільки тоді, коли наші перші плоти вже причалювали до їхнього берега* (Минко, Повна чаша, 1950, 237); *Причалює шаланда, легко пошарудівши об камінь бортом* (Ю. Янов., II, 1958, 46); *Дуб наш причалив до острова, і ми ступили на ту землю, де кілька сот літ чесне товариство, лицарі, проливали свою кров* (Стор., I, 1957, 252); [Д і в ч и н к а:] *Біжи до бухти Птиць... Туди недавно Причалив пароплав...* (Мур., Ост. хмарина, 1959, 89); // Пливучи на кораблі, човні і т. ін., приставати до берега, причалу.— *Чого тобі, Антоне, заманулося по такій бистріні ганяти плоти? Тут же зразу мені причалюй до берега! — наказала Катерина* (Чорн., Потік.., 1956, 7); *Поромщик ніяк не може до берега причалити і просить Марка взятись за весло і помогти* (Укр.. казки, 1951, 289); *Тихо причалив* [Прохор] *біля старих верб, загнавши човна в заводь* (Шиян, Баланда, 1957, 171); *Образно. *Отож і тепер причалив* [о. Яким] *до старого знакомого, щоб і Антося тут поставити, і самому перебути, поки діло скінчить* (Свидн., Люборацькі, 1955, 148).

ПРИЧА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИЧА́ЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* 1. *діал.* Те саме, що **причáлювати** 2. *Пливе човник без весельця, К берегу звертає.. І до берега причалився* (Пісні та романси.., II, 1956, 26); *Образно. *Сидить* [Маруся] *і перебира якісь квіточки голубенькі. Петро причалився та так злегенька: — Тю!* (Тесл., З книги життя, 1949, 59).

2. *тільки недок.* Пас. до **причáлювати** 1.

ПРИЧА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **причáл** 1. *Пароплав уже швартувався, його борт усе ближче підходив до причальної стіни пристані* (Трубл., Мандр., 1938, 150); *На стоянці осадка судна.. невелика — 0,85 метра, що дає змогу обходитися без спеціальних причальних споруд* (Наука.., 4, 1967, 27).

△ **Причáльна лíнія** — лінія портового причалу, обладнана спеціальними спорудами. *На нових причальних лініях будуть споруджені капітальні склади.*

ПРИЧАНДА́Л *див.* **причандáли.**

ПРИЧАНДА́ЛИ, лів, *мн. (одн.* **причандáл,** у, *ч.), жарт.* Які-небудь предмети, речі, призначені для чогось. *Три молодиці вчепились до кочерги та до деркача, кричали, тяглись, сіпали ті причандали на всі боки* (Н.-Лев., II, 1956, 358); *Над дверима були розвішані сіті й інші рибальські причандали* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 166); *Золоті та срібні дзигарі з усяким причандалом, персні й намиста блискучі.. Все те так і сяло та грало* (Мирний, III, 1954, 257).

ПРИЧАНДА́ЛЛЯ, я, *с., збірн., жарт.* Те саме, що **причандáли.** [Н а д е ж д а П е т р і в н а:] *От візьміть лишень ваші причандалля, та, може, якого етюда намалюєте, а я вам почитаю* (Л. Укр., II, 1951, 67); *Кузьма вже не зводив очей з Мині, з його чорного бачка, з розкладеного на столі різного фотографічного причандалля* (Перв., Дикий мед, 1963, 78).

ПРИЧА́ПАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Прийти куди-небудь, чапаючи; приплентатися. *Причапали старі баби, охаючи* (Вовчок, I, 1955, 154).

ПРИЧАРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **причарувáти.** — *Причарована дівчина,— воркотів сам собі боярин, виходячи з намета.— Причарована, не інакше!* (Фр., VI, 1951, 104); *Семен чув Софійчин голос і йшов на нього, як причарований голодний пес* (Сміл., Зустрічі, 1936, 44).

Мов (як, на́че *і т. ін.*) **причаро́ваний** — наче під впливом чарів. *А чи мало ж то було парубків, що ходили за Химою, мов причаровані?* (Вовчок, I, 1955, 50); *Діти сиділи та слухали, наче причаровані, й дивились на Гапуню, як на наймудрішу людину в світі* (Григ., Вибр., 1959, 309).

ПРИЧАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИЧАРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. *заст.* За марновірними уявленнями— чарами привертати когось до кого-небудь, викликáти кохання до когось. *Капосні дівчата як тільки не збиткуються над нашим братом? Яким зіллям і корінням не причаровують хлопців?* (Стельмах, I, 1962, 531); *Назва рослини* [любистку лікарського] *зв'язана з приписуваною їй властивістю причаровувати молодих людей* (Лікар. рослини, 1958, 168); *Не дозволю вдови брати, Вдова вміє чарувати: Чарувала мужа свого, Причарує сина мого!* (Сто пісень.., 1946, 206); *Люди по селу почали гомоніти: причарувала Христя Хведора та й глузує з нього* (Мирний, III, 1954, 16).

2. *також із сл.* д о с е б е. Викликáти до себе потяг, симпатію, любов. *Так світила* [Орися] *йому в душу і причаровувала його до себе що він відчував на собі її погляд* (Тют., Вир, 1964, 264); *Причаровував Шумський глядача вже самою своєю появою на сцені* (Вишня, II, 1956, 403); [М а р' я н а:] *Причарував ти мене, Сербине! Зроби так, щоб я забула тебе* (Вас., III, 1960, 36); [К а б а к:] *Вчорашнім словом до козаків Богдан їх причарував* (Корн., I, 1955, 244); // *перен.* Привертати чию-небудь увагу, полонити красою, принадністю і т. ін. *На пустирі будинок уродився І всіх причарував* (Гл., Вибр., 1951, 143); *Грузія причарувала поета, як причаровувала вона своєю природою, вдачею свого свободолюбного, рицарського й щирого народу вже не одне покоління поетів* (Перв., З щоденника.., 1956, 126); *//перен., кого чим, до кого—чого.* Примушувати кого-небудь любити когось або щось; розкривати кому-небудь красу, принадність когось або чогось. *Там живописці славетні мистецтвом мене причарують, Славні різьбярські дива очі мої прикують...* (Зеров, Вибр., 1966, 296); — *Лютий кат — моя жорстока доля. Ні до кого з усього цвіту нашого лицарства, ні до кого з них не причарувала мого серця, а причарувала моє серце до чужого, до ворога нашого* (Довж., I, 1958, 245).

Мов (ні́би, як *і т. ін.*) **причарува́в** *хто, що кого*— хто-небудь полонив (що-небудь полонило) чиюсь увагу, почуття, думки. *Жінку цю ніби причарувала струнка дівоча постать в ясно-сірій шовковій сукні* (Шовк., Інженери, 1956, 439); *З того часу поле як причарувало його* (Мирний, I, 1949, 168).

ПРИЧАРУВА́ТИ *див.* **причаро́вувати.**

ПРИЧА́СНИЙ, а, е, *церк.* Стос. до причастя. *Причасний спів.*

ПРИЧА́СНИК, а, *ч., церк.* Той, хто причащається. *Багато причасників сьогодня* [сьогодні] *було* (Сл. Гр.).

ПРИЧА́СНИЦЯ, і, *ж., церк.* Жін. до **причáсник.**

ПРИЧАСТИ́ТИ *див.* **причащáти.**

ПРИЧАСТИ́ТИСЯ *див.* **причащáтися.**

ПРИЧА́СТЯ, я, *с.* 1. Християнський обряд, під час якого віруючі уживають хліб і вино — символ тіла і крові Христа, стаючи тим самим ніби причетними до «вічного життя». *Жіночки, нахиливши голови, підійшли до попа. Почалося причастя* (Мирний, III, 1954, 321); *Опустившись на коліна перед розп'яттям, де горіла його свічка, гаряче молився* [Кузюткін] *під час усієї літургії до моменту причастя* (Бурл., Напередодні, 1956, 80).

2. Спеціально приготовлені священнослужителем хліб і вино, якими причащаються віруючі під час цього обряду.— *Як будеш говіть, то задерж в роті причастя, зав'яжи в хусточку* (Н.-Лев., I, 1956, 67); — *Ніколи мені з вами розбалакувати, бо зараз причастя готую. Ось і вино, себто кров христова* (Мик., Повісті.., 1956, 48); *У порівн. *Мов до причастя, схиляючи голови, люди підходили до приговора* [про поділ землі] (Стельмах, I, 1962, 627).

Дава́ти (да́ти) причáстя *кому;* **Пуска́ти (пусти́ти) до причáстя** *кого* — причащати кого-небудь (про священнослужителя).— *Миритися нам треба. Усе життя як люті вороги живемо. Умиратимете — піп причастя не дасть* (Тют., Вир, 1964, 76); — *Неси ж,— каже* [піп],— *то* [жито] *назад Та спожий на щастя. А я тебе взавтра й так Пущу до причастя...* (Рудан., Співомовки.., 1957, 31); **Прийма́ти (прийня́ти) причáстя; Ходи́ти (іти́, пі́ти) до причáстя** — причащатися. *З сторони вони були, як і всі люди: і в хаті так було, як у людей, і в церкву ходили, і причастя приймали* (Л. Укр., V, 1956, 165); *Рішуче рвонув Тимофій комір верхньої полотняної сорочки, в якій ходив до причастя* (Стельмах, II, 1962, 202).

ПРИЧАХА́ТИ, а́є, *недок.,* **ПРИЧА́ХНУТИ,** не, *док., рідко.* Повільно згасати. *На заході над степом причахає заграва — там зайшло сонце* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 57).

ПРИЧА́ХНУТИ *див.* **причахáти.**

ПРИЧАЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **причащáти** і **причащáтися.** *Це схоже було на якесь причащання: так неквапливо, урочисто орудували вони ложками* (Гончар, Маша.., 1959, 80).

ПРИЧАЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРИЧАСТИ́ТИ,** ащу́, астúш, *док., перех.* Справляти над ким-небудь християнський обряд причастя, давати комусь причастя. *Ой узяли безталанну, Закували у кайдани, Сповідали, причащали, Батька, матір нарікали* (Шевч., II, 1953, 82); *Носили* [батьки] *до церкви хворих дітей, причащали з одної ложечки — розкидали заразу по всьому селу...* (Крот., Сини.., 1948, 26); — *Синок занедужав. Ледве дише. Прийдіть, батюшка, причастити* (Мирний, I, 1954, 305); *Попросив я всіх присутніх вийти, Сам засів Миколу сповідати, Причастив його, святим олієм* [єлеєм] *Помазав* (Фр., XIII, 1954, 333); * Образно. *Дурнуваті вигадки про «страхіття колгоспного життя», якими щедро причащала німецьких вояків гітлерівська пропаганда, лишалися для Таубенфельда незграбною витівкою* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 67).

ПРИЧАЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ПРИЧАСТИ́ТИСЯ,** ащу́ся, астúшся, *док.* 1. Брати участь у християнському обряді причастя, приймати причастя. *Вже скільки раз я сповідалась і причащалась, і постилась, і молилась, нічого не помагає* (Н.-Лев., III, 1956, 252); *Від панотця віє устояними пахощами воску, ладану, церкви і вина, яким причащаються миряни* (Стельмах, Хліб.., 1969, 90); *Образно. *Невичерпною чарівністю сповнене джерело нашого пісенного багатства. Віками схилялись до нього вуста народу, причащались його цілющою снагою* (Літ. Укр., 1.VIII 1967, 4); *Тут Довженко причастився Із джерел живих та чистих* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 15); *У порівн. *Бійці пили холодну воду, жадібно й спрагло, ніби причащаючись на святе діло* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 5); // *жарт.* Те саме, що **пригощáтися** 1. *Рятував мене од них* [мишей] *рудий мордатий кіт з порваними вухами, причащаючись за це молоком з мого глечика* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 6); *Людина, яка систематично причащається оковитою, втрачає контроль над собою, здатна вчинити найстрашніше зло* (Веч. Київ, 18.IV 1968, 2).

2. *до чого, чому, перен.* Ставати причетним до чогонебудь; прилучатися. *Зараз маленький Юра мав причаститися до найкращих розкошів людського життя!* (Смолич, Дитинство, 1937, 103).

ПРИЧА́ЮВАТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *недок., рідко,* **ПРИЧАЇ́ТИСЯ,** аю́ся, аї́шся, *док.* 1. Ховаючись від кого-небудь, намагатися бути непомітним; притаюватися. *На день причаювалась* [Дорка] *у ямці на полі чи під листям у лісі* (Ю. Янов., Мир, 1956, 74); *Абдулаєв нюхом чує, що в хаті хтось є. Робить кілька стрибків і причаюється біля хліва білим привидом* (Тют., Вир, 1964, 494); *Ленько .. причаївся за деревом, щоби міг видіти проїжджаючих* (Фр., VIII, 1952, 288); *Полохливий заєць, причаївшись під кущем, пригина вуха, витріща очі* (Коцюб., I, 1955, 148); *Стражник зайшов у двір, потім і до хати. Ми причаїлися під вікном, за кущами бузку* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 27); *Образно. *Якась настороженість причаїлася біля притихлих будівель* (Стельмах, I, 1962, 48); // Завмирати, тамуючи подих; затихати. *Кинулась* [Гаїнка] *на ліжкові, підвелась і впала знову, причаїлася, затаївши й духа* (Гр.,II, 1963, 400); *Зненацька в двері щось стиха пошкрябало. Надія причаїлась* (Баш, На.. дорозі, 1967, 53); *Образно. *Безлюдна вуличка причаїлась у сутінках, дрімала, мигаючи тьмяними вогниками* (Жур., Даша, 1961, 21); // Ховатися, припиняти діяльність на деякий час, вичікуючи. *Багачі причаїлись. Їх наче не було в селі* (Коцюб., II, 1955, 79); *Після другого наступу на Одесу ворог причаївся в своїх окопах і визирає з них дуже рідко* (Кучер, Чорноморці, 1956, 122); *Образно. *З його очей проглядали і настороженість, і обережність, і лукавство, а з-поміж них прокльовувався і знову десь причаювався розум* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 121); *Перший сильний порив вітру пройшов по землі.. і ліг, затих, причаївся, чекаючи нагоди знову злетіти* (Собко, Звич. життя, 1957, 318).

2. *перен.* Знаходити де-небудь притулок, затишок. *Хтось тільки од вітру.. причаївся під стіною кам'яною* (Л. Укр., V, 1956, 386); *В затишку причаїлися кури, а біля них на одній нозі стояв півень* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 54); // Бути розташованим у затишку; бути непомітним здалеку (про неживі предмети). *В долині, де причаїлося село Камишли, показалися перші фашистські танки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 383); *У густих вербах причаїлася, огорнута темрявою, маленька хатинка* (Тют., Вир, 1964, 190).

ПРИЧВАЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *розм.* Док. до **чвала́ти**[1]. *Причвалала пішки з Грицем аж із Києва тітка Пріська* (Юхвід, Оля, 1959, 151); *Зараз ото галасує, витанцьовує на гусениці* [бульдозера], *а настане вечір, причвалає наш Кузьма до вагончика, як побитий* (Гончар, Тронка, 1963, 278); // *фам.* Прийти куди-небудь, до когось; прибрести. *Приїхали* [козаки] *в той Петербург і до царя причвалали* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 428); *Еней по берегу попхався І сам не знав, куди слонявся, Аж гульк — і в*

город причвалав (Котл., І, 1952, 71); *Зайшов* [Данило] *у палату до хворого і, не вітаючись, промовив: — Оце вже я й причвалав* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 147); // *фам., рідко.* Приїхати куди-небудь. *Зразу її хазяйське серце троха було защеміло на вид тих трьох фіакрів, котрими причвалали гості* (Фр., VII, 1951, 95).

ПРИЧЕ́ПА [1], и, *ч. і ж., розм.* 1. Надмірно прискіплива людина; людина, яка до всього чіпляється.— *Це правдива причепа! — сказала Кайдашиха.— Бере моє добро, ще й мене лає* (Н.-Лев., II, 1956, 355);— *Тут не вистачає довідки з місця роботи,— зауважила секретарка. Була вона сухорлява, немолода й висока. Саме такі й бувають найбільшими причепами, подумала Ольга* (Дор., Не повтори.., 1968, 69); — *Ти, Вовко, причепа. З тобою хіба можна гратись? Ти любиш, щоб усе було по-твоєму...* (Збан., Старший брат, 1952, 46).

2. *жарт.* Надокучлива людина (часто про дитину). — *Лягай, сину..— Лягайте і ви.— Піду до вогника: подивлюся, хто там душу гріє.— І я з вами.— Не виспишся, причепо* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 70); // *зневажл.* Занадто настирлива, в'їдлива людина.— *Та кидай оту книжку! Оце прилип до тієї книжки, неначе муха до меду..— Оце причепилася причепа! Потривай, дочитаю листка!* (Н.-Лев., VI, 1966, 376); [С л у ж е б к а:] *Який чистюк! Та відчепись, причепо! З темниці витягла, та ще якоїсь волі від мене хочеш* (Л. Укр., II, 1951, 196); // *зневажл.* Людина, що набридає настирливими залицяннями.— *А-а-а, осоружний... причепа! не дивись, кажу! не дивись! — Та давай* [дівчина] *його вінком по голові й по виду бити* (Мирний, І, 1949, 166); *До річки йшла тоді, коли він уже повертався звідти. Бо до всього — він ще й причепа. Зіна кілька разів ловила на собі Олегів погляд* (Мушк., Серце.., 1962, 292).

Причі́плюватися (причіпля́тися, причепи́тися) причéпою *див.* **причі́плюватися.**

ПРИЧЕ́ПА [2], и, *ж.* Морська риба з веретеноподібним тілом і присоском на голові, за допомогою якого вона прикріплюється, прилипає до інших риб або днища суден і пасивно переміщується на значні відстані.

ПРИЧЕПИ́ТИ *див.* **причіпля́ти.**

ПРИЧЕПИ́ТИСЯ *див.* **причіпля́тися.**

ПРИЧЕ́ПЛЕНИЙ, *рідко* **ПРИЧІ́ПЛЕНИЙ,** а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **причепи́ти.** *Коли ж дивиться* [Забрьоха] *— вірьовка; потягнув тую вірьовку — аж і тут гарбуз сирий причеплений!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 157); *За машинами котились на гумових шинах причеплені до них гармати* (Гжицький, Чорне озеро, 1964, 17); *Зерно з бункера комбайна відвозять автомашини, а солома після подрібнення разом з половою подається пневматично в причеплений візок* (Рад. Укр., 30.VIII 1962, 2); *Перед образами горіла лампа і коливались голуби та писанки на нитках, причіплених воском до стелі* (Н.-Лев., II, 1956, 224); // **причéплено,** *безос. присудк. сл. Обидва* [солдати] *з медалями на грудях. Вицвілі стрічки причеплено трохи навскіс, похапцем* (Жур., Дорога.., 1948, 3); *Батьки його, й діди, і прадіди — все були Підлітки, таке вже їм прізвище було колись причеплено* (Вишня, І, 1956, 315).

2. *у знач. прикм.* Який причепився до чого-небудь. *Дерево не пускає коріння вглиб, бо камінь, а розкидає коріння навкруги, обхоплює ним, мов гадюками, камінь і, так причеплене, лізе догори, до сонця* (Коцюб., III, 1956, 137).

ПРИЧЕ́ПЛИВИЙ, *рідко* **ПРИЧІ́ПЛИВИЙ,** а, е. 1. Надмірно вимогливий до кого-, чого-небудь; прискіпливий. *Причепливий і надмірно ретельний професор Войтинський ганяв його, як говорили студенти, в два кінці* (Рибак, Час.., 1960, 281); *Гоголь і сам гаразд не пам'ятав, що говорив. Можливо, причепливий слухач знайшов би в його словах багато протиріч і перебільшень* (Полт., Повість.., 1960, 449); *До камбуза долітає хриплуватий боцманів бас. Боцман Волощук причіпливий* (Ткач, Жди.., 1959, 41); // У якому, під час якого виявляється посилена увага до найменших дрібниць. *Сидора Івановича таке причепливе обстеження нервувало, але він робив вигляд, ніби на фермі цілковитий порядок* (Добр., Тече річка.., 1961, 28); *П'єси піднаглядного* [І. Карпенка-Карого] *потрапляють під потрійно причіпливу і жорстоку цензуру* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 77).

2. *зневажл.* Занадто надокучливий, набридливий. *Ганушеві хотілось просто з каменя стрибнути через тин і втекти од настирливої, причепливої баби* (Н.-Лев., III, 1956, 225); — *Тут — луг. А далі що? — питає дитя в матері..— Село.— А за селом?..— А за селом — Україна...— сміється мати, бажаючи позбутися запитань причепливої дитини* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 6); *Хижий, причіпливий, сварливий і уїдливий, як муха під осінь, отець Матчук* [герой повісті «Забобон» Л. Мартовича] *усім досадив, а особливо наймитам* (Жовт., 2, 1956, 99); // Власт. причепі (*див.* **причéпа** [1] 2). *Марта,.. пересилюючи себе, слухала пересуди, не бажаючи образити сусідку, а ще більше заводити з нею спірку. Хто не знає причепливої вдачі?* (Горд., II, 1959, 291); *Вона знову засміялася — на моє причіпливе розпитування — і похитала заперечливо головою* (Смолич, День.., 1950, 95).

Причéплива (причі́плива) ду́мка (іде́я *і т. ін.*) — думка, що невідступно переслідує кого-небудь, на якій зосереджений хтось. *Людина з такою фанатичною вдачею та ще з причепливою ідеєю хоч кому завдасть клопоту* (Шовк., Інженери, 1956, 140); *Щось важке притисло серце, пригасило радість. Насилу одірвав* [Сирота] *причіпливу думку* (Мушк., День.., 1967, 39).

3. *рідко.* Який легко причіплюється (у 1 знач.) до чого-небудь; чіпкий. *Лежить* [Кажан] *серед прив'ялих лопухів й лободи, і причіпливі сірі реп'яхи заплутались у його сивій бороді* (Цюпа, Три явори, 1958, 50); // *перен.* Те саме, що **зара́зливий** 1. *А що заразитися тут якою причепливою хворобою — то дуже легко* (Коцюб., III, 1957, 141); *Образно. *Чуже лихо причепливе, як болотяна пропасниця* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 65).

ПРИЧЕ́ПЛИВІСТЬ, *рідко* **ПРИЧІ́ПЛИВІСТЬ,** вості, *ж.* Властивість за знач. **причéпливий, причі́пливий** 1, 2. *Невдоволений з такої причепливості табельника, Давид Онопрійович вийшов на ганок* (Добр., Тече річка.., 1961, 279); *Нахабність і причепливість Фесенкова, легке зневажання .. вразило її й роздратувало* (Н.-Лев., V, 1966, 156); *Надія розповіла. І, звичайно, розповіла про всю причепливість Стороженка з обуренням* (Баш, Надія, 1960, 182).

ПРИЧЕ́ПЛИВО, *рідко* **ПРИЧІ́ПЛИВО.** Присл. до **причéпливий, причі́пливий** 1, 2. *Семен Григорович причепливо оглянув стіл, накритий досвідченим офіціантом* (Дмит., Розлука, 1957, 67); *Посміявшись, Степан Іванович заговорив про діла на будові, заговорив, за своїм звичаєм, гостро, я б навіть сказав, причепливо* (Жур., Вечір.., 1958, 143); *Кочерга стояв, як завжди, на воротях і причіпливо оглядав човни, які здавали спортсмени* (Собко, Матв. затока, 1962, 101); — *Ходім, я вам покажу мої квітки! — сказала Олеся сміливо й причепливо й трохи не потягла його за руку* (Н.-Лев., III, 1956, 52).

ПРИЧЕПУ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **причепури́ти.** *Причепурені задля неділі молдувани придивлялись з-під долоні до Замфірової підводи, поцмокуючи з задоволення* (Коцюб., І, 1955, 187); *Вбігає Жура, зачесана й причепурена для театру* (Коч., II, 1956, 97); [С т е п а к и д а:] *Тепер вже неначе і все готове в хаті?*

[М е л а ш к а:] *Причепурена хата та опоряджена, неначе хороми* (Кроп., IV, 1960, 8); *Між спокійними цегляними будинками лякливо туляться причепурені селянські хатки* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 113).

ПРИЧЕПУРИ́ТИ *див.* **причепу́рювати.**

ПРИЧЕПУРИ́ТИСЯ *див.* **причепу́рюватися.**

ПРИЧЕПУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **причепу́рювати.**

ПРИЧЕПУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИЧЕПУРИ́ТИ,** рю́, ри́ш, *док., перех., розм.* Надавати кому-, чому-небудь чепурнішого, охайнішого, красивішого вигляду; чепурити. *Подружні гордощі, напевне, тільки й примушують її отак їздити, підбирати, причепурювати свого п'яницю* (Гончар, Тронка, 1963, 129); *Єлизавета причепурювала перед великим люстром грецької роботи нову свою зачіску* (Ле, Наливайко, 1957, 37); *Повела* [генеральша] *Його в палати. А в палатах Причепурила, одягла, А потім в школу оддала* (Шевч., II, 1963, 244); *— Йди, йди, доню.. Потривай лишень, я причепурю тобі голову та почіпляю золоті сережки,— сказала Балабушиха* (Н.-Лев., III, 1956, 230); *Я чобітки всім витер, а тоді змастив, декому підшив, причепурив. Глянсу навів, наче лаковані* (Ю. Янов., I, 1954, 33); *Мати причепурила хату, вимастила долівку, посипала її травою,— запашно в хаті та зелено* (Вишня, II, 1956, 347); // *перен.* Упорядковувати, робити кращим що-небудь. *У мене хоч і є одна така повість* [з народного життя], *та.. її ще треба причепурить* (Л. Укр., V, 1956, 276).

ПРИЧЕПУ́РЮВАТИСЯ, юся, юєшся, *недок.*, **ПРИЧЕПУРИ́ТИСЯ,** рю́ся, ри́шся, *док., розм.* 1. Надавати своїй зовнішності чепурнішого, охайнішого, красивішого вигляду; чепуритися. *— Я причепурювалась коло дзеркала* (Н.-Лев., IV, 1956, 264); *— Обов'язково мене розшукає* [чоловік],.. *і ми тоді по-новому заживем,— казала вона, причепурюючись перед люстерком* (Гончар, Тронка, 1963, 322); *Умилася* [Венера], *причепурилась І, як в неділю, нарядилась* (Котл., I, 1952, 69); *Прибратися та причепуритися перед святами — всяк розуміє, що треба* (Вишня, I, 1956, 341); *Образно. *Ну, та й море ж було у той день! Певне, вже так задля нас вигладилось та причепурилось* (Л. Укр., V, 1956, 11).

2. *тільки недок.* Пас. до **причепу́рювати.**

ПРИЧЕ́РСТВІЛИЙ, а, е, *розм.* Несвіжий, злегка зачерствілий (про хліб). *Яка то була радість, коли орач виймав тобі з торби шматок причерствілого хліба і казав, що він од зайця* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 37); *Берестовський сів і взяв з руки у Пасєкова великий шматок причерствілого солдатського хліба з щедрою порцією бичків* (Перв., Дикий мед, 1963, 361).

ПРИЧЕ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **причеса́ти.** *Волосся.. не стирчить на голові кучерявим хмелем, а гладенько причесане, рівно облягає кругом її білого чола* (Мирний, IV, 1955, 294); *Він був гладко причесаний, у льняному костюмі, білій трикотажній сорочці з розстебнутим коміром* (Томч., Готель.., 1960, 179); *Образно. *Темно-зелені смереки стоять тихі та лагідні, немов умиті дощем, причесані вітрами* (Мокр., П'єси, 1959, 108).

ПРИЧЕСА́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **причеса́ти і причеса́тися.**

ПРИЧЕСА́ТИ *див.* **причі́сувати.**

ПРИЧЕСА́ТИСЯ *див.* **причі́суватися.**

ПРИ́ЧЕТ, ПРИЧТ, у, *ч.* 1. Служителі культу при окремій православній церкві. *Отець Василь ще раз окропив козаків, ще раз поблагав на воїнство чесне благословення у господа і з причетом вернувся журно до церкви* (Стар., Облога.., 1961, 9); *Отець Харитін надів ризи й вийшов з причтом за браму в цвинтарі* (Н.-Лев., III, 1956, 192); *— А ось тут підпишіть, що це земля церковного причету* (Стельмах, I, 1962, 276); *З відчиненої брами Січової Покровської церкви виходив столітній батюшка з причтом, півчими, корогвами і святою водою* (Довж., I, 1958, 234)..

2. *перен., жарт.* Особи, які супроводжують когонебудь; почет. *Писареві нічого було робити, тільки, почухавши потилицю, йти додому з своїм причетом* (Кв.-Осн., Вибр., 1937, 56); *Пан у себе з причетом гуляють* (Шевч., II, 1963, 108).

ПРИЧЕ́ТНИЙ, а, е, *до кого — чого, рідше кому, чому.* Який має безпосереднє відношення до якої-небудь справи або до когось. *Жду-жду, одповідають: «Ваше діло передано на дослідування, бо ще знайшовся один причетний до його»* (Тесл., З книги життя, 1949, 78); *Сагайда від душі радий йому, як радий усьому на світі, що якоюсь мірою причетне до його першого друга, до Брянського* (Гончар, III, 1959, 329); *Усім, хто причетний до виховання молодого покоління, відомо, як багато важить в системі формування свідомості наших дітей, молоді вивчення рідного краю* (Літ. Укр., 31.I 1964, 1); *Окремі частини* [матерії], *як відособити їх, не причетні чуттям організму* (Зеров, Вибр., 1966, 185); // *у знач. ім.* **причетний,** ного, *ч.;* **причетна,** ної, *ж.;* **причетні,** них, *мн.* Людина, яка має безпосереднє відношення до якої-небудь справи або до когось. *Він одержав приватного листа від графині Евеліни і згори на чистому полі написав: «Вчинити слідство уважно. Винних і причетних суворо покарати»* (Рибак, Помилка.., 1956, 257).

ПРИЧЕ́ТНИК, а, *ч., церк.* Молодший член церковного причету (паламар, псаломник). *Задзвонили до церкви, я й пішов; аж там саме архірей виходить, от і я за ним. Думаю: проведу його. Мене причетники і підвезли верстов із десять* (Барв., Опов.., 1902, 300); *Роман* [«Записки причетника» Марка Вовчка] *написаний у формі записок-спогадів дрібного церковного служителя-причетника* (Рад. літ-во, 4, 1957, 71).

ПРИЧЕ́ТНІСТЬ, ності, *ж., до кого — чого.* Абстр. ім. до **причетний.** *Галинці було заборонено говорити поки що про загін свого батька і про свою причетність до того загону* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 59); *В. І. Ленін поставив питання про свідому причетність письменника до передового класу — пролетаріату* (Рад. літ-во, 3, 1967, 12).

ПРИЧИМЧИКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* Те саме, що **прийти́.** *— А ти відкіля се причимчикувала?.. Де взялася, питаю! — грізно гукнув Грицько* (Мирний, III, 1954, 139).

ПРИЧИ́НА, и, *ж.* 1. Явище, яке обумовлює або породжує інше явище; протилежне н а с л і д о к. *Смерті не буде без причини* (Номис, 1864, № 8286); *Ніколи від страшної катастрофи, що була причиною смерті її мужа і пожару двора, вона не мала спокою* (Фр., VII, 1951, 19); *Ярина захворіла. Звичайно, першою причиною цього була старість, літа, але найбільше важило, мабуть, те, що почалась осінь, негода, сльота* (Скл., Святослав, 1959, 83); *Пояснюючи причини перемог Радянської влади, Ленін не раз говорив, що Радянська країна не була одинока в боротьбі з іноземною інтервенцією і білогвардійською контрреволюцією* (Біогр. Леніна, 1955, 233).

2. Підстава, привід для яких-небудь дій, вчинків. *— Ви думаєте, справді у мене живіт болів? То я тільки так удавав.., щоб знайти причину вискочити з хати* (Мирний, IV, 1955, 384); *Це була непередавана мовчазна дуель двох трудівників, що глибоко люблять один одного, двох чесних і благородних людей, в яких у повсякденному житті було, на жаль, безліч причин не бути ні лагідними, ні добрими* (Довж., I, 1958, 410); *Питання про члена або кандидата в члени партії, який не сплатив членських внесків без поважних причин протягом трьох*

місяців, підлягає обговоренню в первинній партійній організації (Статут КПРС, 1971, 8); // Спонукання, міркування, мотиви, якими викликаються які-небудь вчинки.— *Ти знаєш лучче всіх причину, Чого Еней приплив к Латину І біля Тибра поселивсь* (Котл., І, 1952, 244); *Час був тривожний, черниця ж мала свої причини поспішати* (Мик., II, 1957, 269).

Без [будь-яко́ї (найме́ншої *і т. ін.*)] **причи́ни** — без ніяких видимих підстав (робити що-небудь). *Без причини я сміюсь, Без причини гірко плачу* (Фр., XI, 1952, 273); *Кидався* [Бідочуків] *на людей з сокирою, заводив бійку вже без найменшої причини, от так собі, ні сіло ні впало* (Хотк., II, 1966, 162); *Серцю без причини радісно стає* (Стельмах, II, 1962, 334); **Бу́ти (става́ти, ста́ти) причи́ною** *чого* — бути винуватцем або приводом яких-небудь подій, переживань (перев. неприємних).— *От трохи через мене не попекли собі рук,— сказав Панасенко,— вибачайте мені, що я став причиною цього лиха* (Н.-Лев., IV, 1956, 64); *Тимко ходив похмурий, скупився на ласку.. Орися догадалася, що причиною тут Сергій* (Тют., Вир, 1964, 265); **З причи́ни** *якої* (**з причи́ни** *чого*); **Че́рез причи́ну** *яку; рідко* **По причи́ні** *якій* — на підставі чогось, через щось. *Я чув, що Ви з певних причин одмовляєтесь од тої посади* (Коцюб., III, 1956, 160); *—З причини такого дійсно сумного випадку я і зосталась сьогодні дома і нікуди не поїхала* (Хотк., I, 1966, 50); *Ви розповідали мені план одної драми, що здався мені надзвичайно цікавим і оригінальним.. Ви сказали, що дійсно мусили «скрутити голову» планові через незалежні від Вас причини* (Л. Укр., V, 1956, 433);—*Комусь потрібно було тайно вбити мого сина.. По цій причині я відчуваю.., що відтепер життя моє і нашого села безповоротно розчахнулось надвоє...* (Довж., I, 1958, 92).

3. *заст.* Непередбачений випадок, скрутні обставини.— *А на вулиці що я забула? Іграшки та пустота, та, гляди, станеться.. яка причина* (Кв.-Осн., II, 1956, 27); // Горе, нещастя. *Сталася Кирикові велика причина: умерла, саме в жнива, дитина* (Україна.., I, 1960, 189); *— Чого ти топишся, дівча? Скажи: яка тобі печаль? Яка вчинилася причина?* (Рудан., Тв., 1956, 79).

4. *заст.* Провина.— *Не озветься* [коханий] *до своєї Любої дівчини,— Він німий лежить, холодний З моєї причини* (Л. Укр., I, 1951, 331).

5. *розм.* За марновірними уявленнями — хвороба, заподіяна чаклунством. *Ото ж тая дівчинонька, Що сонна блудила: Отаку-то їй причину Ворожка зробила!* (Шевч., I, 1951, 6); *А баба й рада: як почне розказувать.. про усякі заговори од усякої причини і на людях, і на худобі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 28).

ПРИЧИ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **причини́ти**[1]. *Крізь причинену шибку глянуло її обличчя, поцятковане вапною* (Л. Укр., III, 1952, 655); *Двері в світлицю були нещільно причинені, крізь шпару пробивалася розпливчаста смужка тьмяного світла* (Голов., Тополя.., 1965, 285).

ПРИЧИ́НЕЦЬ, нця, *ч., заст.* Винуватець, призвідник. *Він вимагав від ляхів, щоб вони видали туркам всю козацьку старшину, як винуватців і причинців морських походів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 559); *Ходили в народі чутки, що це саме він, оцей Килигей, був причинцем смерті степової мільйонерки Софії Фальцфейн* (Гончар, II, 1959, 9).

ПРИЧИНИ́ТИ[1] *див.* **причиня́ти**[1].

ПРИЧИНИ́ТИ[2] *див.* **причиня́ти**[2].

ПРИЧИНИ́ТИ[3] *див.* **причиня́ти**[3].

ПРИЧИНИ́ТИСЯ[1] *див.* **причиня́тися**[1].

ПРИЧИНИ́ТИСЯ[2] *див.* **причиня́тися**[2].

ПРИЧИ́ННИЙ[1], а, е. 1. Прикм. до **причи́на** 1, 2. *Ми повинні завжди перевіряти себе, вивчаючи ланцюг політичних подій в їх цілому, їх причинному зв'язку, їх результатах* (Ленін, 34, 1973, 243).

2. *грам.* Який вказує на причину, має значення причини. *Причинний сполучник; Причинне підрядне речення.*

ПРИЧИ́ННИЙ[2], а, е, *розм.* Те саме, що **божеві́льний** 1. *Поміж трупів бродить мати, Вся знедолена, причинна Від безсилих сліз утрати* (Граб., I, 1959, 268); *Михайло знав такого — причинного Андрія, який ходив по селах* (Томч., Жменяки, 1964, 126); // *у знач. ім.* **причи́нний,** ного, *ч.;* **причи́нна,** ної, *ж.* Божевільна людина. *Не русалонька блукає: То дівчина ходить, Й сама не зна (бо причинна), Що такеє робить* (Шевч., I, 1963, 3); *«Причинний!» — говорили ви й тоді, Коли я в грошах не знавав принади І.. рвався геть од теплої посади* (Крим., Вибр., 1965, 30); *То не вітер гне на полі одинокую калину,.. не причинна козаченька дожидається з походу,— то на долю нарікає безталанная Оксана* (Гур., Друзі.., 1959, 6); *У порівн. *Чи вже ж даремно вік губить Вона в журбі повинна; Чому не сміє знов любить? Звелась, немов причинна* (Граб., I, 1959, 416); *— Як тільки хвилина дозвілля випаде мені, так я ходжу, як причинний, ходжу, міркую, планую* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 261); *Де-не-де вирівалась тінь з розвіяними косами і бігла, як причинна, навмання* (Панч, I, 1956, 275).

ПРИЧИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **причи́нний**[1].

2. *філос.* Необхідний зв'язок явищ матеріального світу, з яких одні (причини) зумовлюють інші (наслідки). *В. І. Ленін на величезній кількості прикладів і фактів розкривав об'єктивний характер причинності в усіх галузях життя* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 24).

ПРИЧИ́НОК, нку, *ч., діал.* 1. Додаток, доповнення. *Відходила* [Краньцовська], *а з дверей сказала ще на причинок: — Можуть нас люди про щось підозрівати* (Март., Тв., 1954, 301); *Може й цей невеличкий причинок до біографії Тараса Шевченка не буде зайвим* (Коцюб., III, 1956, 48); *В р. 1900 я подав у «Записках наукового товариства ім. Шевченка».. ще один причинок до пізнання письменської* [письменницької] *діяльності Івана Вишенського* (Фр., XVI, 1955, 429).

2. Причина.

ПРИЧИ́НЯТИ[1], я́ю, я́єш, *недок.,* **ПРИЧИНИ́ТИ,** чиню́, чи́ниш, *док., перех.* Зачиняти, перев. нещільно, не повністю (двері, вікно, кватирку і т. ін.). *Карав* [хазяїн] *наймита свого або за те, що погано мазав чоботи, або за те, що двері недобре причиня...* (Вовчок, I, 1955, 297); *Ольга, не причиняючи вікна, лягла знову в ліжко, але заснути вже не могла* (Шиян, Гроза.., 1956, 521); *Не встів він ще гаразд і воріт причинити за собою,— як уже на його напустилась розсерджена молодиця* (Мирний, I, 1949, 129); *Коли Сафрон тільки причинив хвіртку, біля возів побачив коні Созоненка і Денисенка* (Стельмах, II, 1962, 308); // *кого, рідко.* Зачиняти де-небудь, не випускаючи назовні. *Мати веде плачучу дитину в дальшу кімнату і там причиняє, сама вертається* (Л. Укр., IV, 1954, 249); *Вона його вірненько любила, рано не збудила; У комірьоці та ще й причинила* (Чуб., V, 1874, 931).

ПРИЧИНЯ́ТИ[2], я́ю, я́єш, *недок.,* **ПРИЧИНИ́ТИ,** чиню́, чи́ниш, *док., перех., кому, рідко.* Навмисне чи ненавмисне бути причиною чийого-небудь нещастя (болю, втрат і т. ін.). *Брати, до строгого порядку привичні, Не причиняли клопотів мені* (Фр., XIII, 1954, 297); *За віщо ж зневага? Для чого немилі Братам наші щирі жадання? Кого ми чіпали, кому причинили Неволю, біду, руйнування?* (Стар., Вибр., 1959, 8); — *Колись я причинив Нечуйвітру велике горе* (Стельмах, II, 1962, 230).

ПРИЧИНЯ́ТИ[3], я́ю, я́єш, *недок.,* **ПРИЧИНИ́ТИ,**

чиню́, чи́ниш, *док., чого, діал.* Додавати, збільшувати. — *Не причиняй ми* [мені] *роботи* (Хотк., II, 1966, 284); *Причини, боже, дня — щоб мій знак до ночі хтось побачив* (Ю. Янов., I, 1954, 36).

ПРИЧИНЯ́ТИСЯ[1], я́ється, *недок.*, **ПРИЧИНИ́ТИСЯ**, чи́ниться, *док.* 1. Зачинятися, перев. нещільно, не повністю (про двері, вікно, кватирку і т. ін.). *Клітка була на диво хороша, і дверці щільно причинялися, і сідальце є* (Головко, I, 1957, 130); *Ледве причинились за нею двері, Дарка пошепки обізвалась до Юзі* (Л. Укр., III, 1952, 653); *Двері причинилися, і англійський замок клацнув* (Смолич, II, 1958, 87).

2. *тільки недок.* Пас. до **причиня́ти**[1].

ПРИЧИНЯ́ТИСЯ[2], я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРИЧИНИ́ТИСЯ**, чиню́ся, чи́нишся, *док., розм.* 1. *до чого і без додатка.* Прилучатися до якої-небудь справи, сприяючи їй. *Причинись до праці, де, служивши ближнім, За своє кохання чоловік не дба* (Граб., I, 1959, 128); — *Не вимагаєм ми від вас, щоби-сте несли власне життє* [життя] *на вівтар патріотизму, але, оскілько ваша сила, причиніться датком грошевим* (Фр., VIII, 1952, 299); — *Як уже воювати, так воювати — хай же і я, старий, щось до добра причинюся, коли на те йдеться* (Козл., На переломі, 1957, 128); // Бути, ставати причиною, призвідником чого-небудь.— *Замість помагати нам у боротьбі, вони шкодять їй, причиняються до розповсюдження філоксери* (Коцюб., I, 1955, 201); *Причинився* [брат] *до її гризоти. Не женився, а часом.. запивався* (Коб., II, 1956, 10).

2. *рідко.* Траплятися, ставатися (з якої-небудь причини). [Д е н и с:] *Каже* [баба], *що то Жені з очей, що вона ще давніш порчена, а оце їй з очей і причинилося...* (Кроп., II, 1958, 475).

ПРИЧИТА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **причита́ти** і слова, які вимовляють, причитаючи.— *Після аспірантури ти приступив до глибокої наукової розвідки,.. ти відкопав дорогий скарб — колекцію лірницьких плачів, жебрацьких причитань та голосінь над покійниками* (Вол., Місячне срібло, 1961, 101); *Хлопчик уже не слухав діда і читав коневі всякі причитання: — Ах, ти блудяга! шибеник! Хіба тобі не добре б було у мене?* (Мирний, I, 1954, 176).

ПРИЧИТА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ПРИЧИ́ТУВАТИ**, ую, уєш, *недок.* 1. *над ким.* За народним звичаєм — на похороні голосити над покійником, примовляючи. *Тужила би, тужила* [Маруся], *русою косою шию овиваючи, і причитувала би над кимось померлим* (Хотк., II, 1966, 33); *У порівн. *Говорила* [Оксана], *ніби сама над собою причитувала, ятрила словами пекучими душу, билась, мов голубка зранена* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 258).

2. *розм.* Жалібно плачучи, нарікати на кого-, що-небудь, побиватися за кимсь, чимсь.— *Та де ж ти, мій голубе, озовися! — плакала вона, причитаючи, наче за покійником* (Шиян, Баланда, 1957, 15); *Криком кричить дитячий розпач, а уста тихо, нишком причитують..: — Ой, мамо-мамочко, ой, моя ріднесенька...* (Вас., II, 1959, 9); *Плакала чиясь дитина, хтось із жінок причитував жалібним голосом...* (Є. Кравч., Квіти.., 1953, 50); // *перен.* Голосно проклинати, лаяти когонебудь; голосно примовляти щось.— *Щоб же тебе на кусники порвало! — причитала Явдоха, припадаючи до порожнього глечика* (Тют., Вир, 1964, 393); *Дід.. як ударив себе по полах, та давай причитувати: — А щоб тобі та бодай тобі!..* (Україна.., I, 1960, 8); *Як тільки стражника побачить* [знахарка], *зараз почне хреститись,.. хреститься та причитує: «Господи, відверни!»* (Мирний, IV, 1955, 352).

ПРИЧИ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **причи́тувати** і слова, які вимовляють, причитуючи. *І причитування женщин* [жінок], *і похоронні співи священиків, і шум потоку..,— все це творило незвичайну, неповториму картину звуків* (Хотк., II, 1966, 263); *Далеко над враніш-німи зарожевілими водами стелились материнські причитування* (Гончар, Таврія, 1952, 17).

ПРИЧИ́ТУВАТИ *див.* **причита́ти.**

ПРИЧІ́ЛКОВИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **причі́лок** 1. *Гашіца потихеньку висовується з-під рядна, обережно ступає босими ногами і никне врешті за причілковою стіною...* (Коцюб., I, 1955, 247); *Хтось обережно постукався в шибку причілкового вікна* (Логв., Давні рани, 1961, 93); // Який прилягає до причілка, міститься біля причілка. *Біля причілкового осокора заворушилась невисока жіноча постать* (Стельмах, Правда.., 1961, 51).

ПРИЧІ́ЛОК, лка, *ч., розм.* 1. Бокова стіна будинку; бокова частина даху. *Хата осіла й трохи перехнябилась набік, на причілок* (Н.-Лев., II, 1956, 256); *Хазяйки білять хати, прикрашають причілки різною глиною —.. то коричнево-червоною, то сірою, то чорною* (Ю. Янов., I, 1954, 18); *Землянка.. мала вигляд буди з дахом.. На причілку було вікно на дві шиби* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 73); *Іван лазить по драбині, подає снопи, а вона почервонілими руками прив'язує, пригладжує вкритий причілок* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 222).

На причі́лку (сиді́ти, стоя́ти *і т. ін.*) — біля бокової стіни будинку (сидіти, стояти і т. ін.). *Сидить сотник на причілку Та думку гадає, А Настуся по садочку Пташкою літає* (Шевч., II, 1963, 188); *Стара Тиснянчиха і біля неї дві дівчинки стояли на причілку й довго дивились услід невільникам* (Скл., Карпати, II, 1954, 325); **На причі́лок іти́ (піти́** *і т. ін.*) — до бокової стіни будинку іти (піти і т. ін.). *Нимидора сіла на призьбі й заплакала, потім подумала, встала й пішла на причілок* (Н.-Лев., II, 1956, 178); *Хлопець зайшов на причілок і сів проти сонця на призьбі* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 150).

2. *перен., рідко.* Край, кінець чого-небудь. *Перебрівши Черемош, Василь лугами дійшов до причілка села* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 102); *На причілку стола сидів голова кооперації Аврам Кирилович і куняв* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 158).

ПРИЧІ́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **причі́лковий.** [М а р т а:] *А я ж тебе ждатиму-дожидатиму, у причільне віконечко виглядатиму!..* (Кроп., V, 1959, 190); *Два звичайних столи, зіставлені вподовж причільної стіни, сягали майже через усю кімнату* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 202); *На дубових лавах сиділи жінки: на причільній Мотря* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 18).

ПРИЧІ́М[1] *див.* **причо́му**[1].

ПРИЧІ́М[2] *див.* **причо́му**[2].

ПРИ́ЧІП, чепа, *ч., спец.* Вантажний візок без мотора, який причіплюється до самохідних транспортних засобів (трактора, автомашини і т. ін.). *Повз двір йшли машини з причепами, на машинах лежав червонокорий сосновий кругляк, свіжі дошки* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 140); *Автомобільний причіп.*

Плуг (гарма́та *і т. ін.*) **на при́чепі** — плуг (гармата і т. ін.), причеплений до автомашини, трактора і т. ін. *Навантажені.. авто поспішали на захід, а звідти до переправи йшли нові — з гарматами на причепах* (Петльов., Хотинці, 1949, 16); *А буде й такий час — поведе його дочка Стефанія трактора, а за трактором три жниварки на причепі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 355).

ПРИ́ЧІПКА, и, *ж., розм.* 1. Докір, зауваження, обвинувачення, зроблені без достатніх підстав. *Як він наймав молоду наймичку, то Квасючка лютувала і силкувалася витришкати* [вигнати] *її геть усякими причіпками та знущанням* (Гр., II, 1963, 262); *Молодий артист утомився, зауваження режисера здаються йому причіпками* (Мартич, Друзі.., 1961, 207).

2. Те саме, що **при́від** 1. *Машинально поклала Тамара книжку на етажерку. І не думала повертати цей томик. Це було лише причіпкою до розмови* (Хижняк, Тамара, 1959, 56); *Так і шукає* [Катя] *причіпки, щоб з когось посміятися* (Багмут, Опов., 1959, 103).

ПРИЧІ́ПЛЕНИЙ *див.* **причепле́ний.**

ПРИЧІ́ПЛИВИЙ *див.* **причепли́вий.**

ПРИЧІ́ПЛИВІСТЬ *див.* **причепли́вість.**

ПРИЧІ́ПЛИВО *див.* **причепли́во.**

ПРИЧІ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **причі́плювати** і **причіплюватися.**

ПРИЧІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ПРИЧІПЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРИЧЕПИ́ТИ,** чеплю́, че́пиш; *мн.* причепля́ть; *док., перех.* 1. Чіпляючи, підвішувати або прикріплювати до чого-небудь. *В неділеньку святую Мундир надіває* [Максим], *І медаль і хрест причепить* (Шевч., II, 1963, 273); *Обувсь* [запорожець] *у чоботисап'янці, підперезався шалевим поясом, причепив шаблюку* (Стор., I, 1957, 146); *Боярин Григорій ішов прямо, не схиляючись, немов хто йому кілок ззаду причепив до спини* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 497); *На будинку, де ліхтар, Зовсім невеличку — «Тут живе ветеринар»— Причепив* [Кока] *табличку* (С. Ол., Вибр., 1959, 258); // Приєднувати (вагон, паровоз і т. ін.) до чогось за допомогою зчепу. *До комбайна причіплюють самоскидний тракторний візок* (Рад. Укр., 19.VI 1962, 3); *На станції Нирково вагон з написом «стружка» причепили до пасажирського поїзда* (Панч, О. Пархом., 1939, 55).

2. *перен., розм.* Влучно назвавши, закріпити за ким-, чим-небудь (прізвисько, назву і т. ін.). *Українське село вигадливе на прізвиська. Причепить кличку — і носи на здоров'я усе життя* (Минко, Моя Минківка, 1962, 16); // Недоречно згадувати щось у розмові, розповіді і т. ін. *Як тобі прийшло на мисль причепити до мене «світло генія»?* (Л. Укр., V, 1956, 50).

ПРИЧІ́ПЛЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся *і* **ПРИЧІПЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРИЧЕПИ́ТИСЯ,** чеплю́ся, че́пишся; *мн.* причепля́ться; *док.* 1. Чіпляючись, прикріплюватися, приставати до чого-небудь; закріплюватися.—*Вона* [філоксера] *може причепитися з землею до сапи, якою підгортаєте кущ, до ніг худоби чи людини* (Коцюб., I, 1955, 203); *Ломачевський.. подерся на круту скелю, де, неначе на стіні канделябр, причепився в щілині корінням густий кущ жовтих квіток* (Н.-Лев., III, 1956, 128); *Це було маленьке судно. Ми причепилися до його борту. Машини глухо гуркотіли, везучи й нас* (Ю. Янов., II, 1958, 153); *Образно. *Сміється* [циган] *усім лукавством свого вузькуватого обличчя, до якого, як дві ниточки, причепились убогі вусики* (Стельмах, I, 1962, 497); // Прилаштовуватися на самому краю чого-небудь.— *Сідай на днище по-козацьки, мов на коня; а я де-небудь причеплюсь* (Кв.-Осн., II, 1956, 204); *Гість з розмаху потонув у м'якому кріслі біля столу, а Артем Петрович причепився на крайкові дивана* (Хижняк, Килимок, 1961, 32).

2. *перен., розм.* Переходити до кого-небудь, з'являтися у когось (про хворобу). [П у з и р:] *Одно погано: пропасниця причепилась... Нічого, пройде* (К.-Карий, II, 1960, 377); *Ледве дотягнув мене Гліб до лікарні: гарячка причепилась, чи що* (Мур., Бук. повість, 1959, 256); // Невідступно надокучати кому-небудь, не давати спокою (про неприємності, нещастя і т. ін.). *Нужда яка була, така й є; з самого малку як причепилася — та й досі...* (Мирний, III, 1954, 14).

3. *перен., розм.* Переслідувати кого-небудь, нав'язуватися комусь. [Н а т а л к а:] *Не минула мене лиха година, возний гірше реп'яха причепився* (Котл., II, 1953, 23); — *Я тебе силоміць не брав до себе, ти сам причепився* (Ков., Світ.., 1960, 17); *От добре, що встиг* [Густав] *сховатися від Еріка, бо він би причепився, а від нього не так легко відкараскатися* (Хижняк, Килимок, 1961, 89).

4. *перен., розм.* Набридати кому-небудь своїми вимогами, запитаннями, прискіпуватися до когось.— *Чого такий? — причепилася* [Варка] *одного ранку.— Люди вже й так кивають...* (Вовчок, I, 1955, 173); *Гінда.. кинула капелюх у кут та причепилася до мами, щоби їй купила новий капелюх* (Кобр., Вибр., 1954, 74); *Як причепився один хуторянин, як причепився — продай віялку і продай* (Тют., Вир, 1964, 435); // Використовувати що-небудь як привід для прискіпувань. *Слуги боялись малого Готліба, як огню, бо він любив ні з сього ні з того причепитись* (Фр., V, 1951, 287); *Нема до чого сьогодні в лабораторіях причепитися, так він уже до цілого заводу починає присікуватися?* (Шовк., Інженери, 1956, 125).

5. *тільки недок.* Пас. до **причі́плювати, причіпля́ти.** *Завантажену автомашину відчіплюють, а інша автомашина причіплюється до комбайна* (Рад. Укр., 23.VIII 1951, 3).

◆ **Причі́плюватися (причіпля́тися, причепи́тися) причепою; Причі́плюватися (причіпля́тися, причепи́тися), як (мов, немо́в** *і т. ін.*) **п'я́вка (реп'я́х, [ше́вська] смола́** *і т. ін.*) — нахабно, невідступно переслідувати когонебудь; набридати комусь своїми вимогами, запитаннями і т. ін. *Казанцев приступив до дам і причепивсь причепою, щоб вони вивчились в його їздити верхи* (Н.-Лев., III, 1956, 141); — *Причепився* [Стоколоса], *мов п'явка, лазить за мною, як тінь* (Фр., II, 1950, 297); *От, думаю собі, причепився* [Квасоля], *як реп'ях дурноголовий!* (Донч., VI, 1957, 250); — *Ви лучче йдіть до свого діла,— чого ви до мене причепились, як шевська смола?* (Гр., I, 1963, 478).

ПРИЧІ́ПЛЮВАЧ, а, *ч., спец.* Робітник, який обслуговує агрегати на тракторній тязі. *На другому відділку обранився біля трактора хлопець-причіплювач* (Гончар, Тронка, 1963, 172); *Ланка складається з двох трактористів і двох причіплювачів* (Хлібороб Укр., 1, 1968, 20).

ПРИЧІ́ПЛЮВАЧКА, и, *ж., спец.* Жін. до **причі́плювач.** *Проць встав на весь зріст, замахав ключем у повітрі. На тім боці білохустинна причіплювачка саме мила руки* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 157).

ПРИЧІПЛЯ́ТИ *див.* **причі́плювати.**

ПРИЧІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **причі́плюватися.**

ПРИЧІ́ПНИЙ, а́, е́. Який причіплюється до самохідних транспортних засобів. *Увесь вирихтувався причіпний інвентар: плуги з передплужниками, сівалки прості й спеціальні, просапники, борони...* (Ю. Янов., II, 1954, 210); *Причіпний вагон; Причіпний плуг.*

ПРИЧІ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **причі́сувати.** *Софія стояла перед великим дзеркалом і кінчала причісування* (Л. Укр., III, 1952, 498).

ПРИЧІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИЧЕСА́ТИ,** ешу́, е́шеш, *док., перех.* 1. Розчісувати, пригладжувати гребінцем волосся. *Олеся наділа білу сукню, а мати причісувала та прибирала її голову* (Н.-Лев., III, 1956, 42); *Молодий сільський учитель Антін Вова.. глянув у маленьке дзеркальце, причесав свої патли-кучері* (Вас., I, 1959, 84); *До сходу сонця, ой, ще ж порану Синів помила* [мати] *і причесала* (Гірник, Стартують.., 1963, 56); *Образно. *Тут було пшеничне поле, і вітерці причісували тривожне колосся* (Донч., IV, 1957, 156); // Вирівнювати, пригладжувати граблями (сіно, солому і т. ін.). *Швидко прикручував* [Матвій] *перевеслами до лат парки, причісував рівно і гладенько, мов добрий перукар робить зачіску* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 387); *Граблями причесали його* [віз з сіном] *з усіх боків* (Томч., Жменяки, 1964, 144).

2. *перен.* Згладжувати нерівності, суперечності (ха-

рактеру, відносин і т. ін.). *Розім'яв* [генеральський наказ] *грубу звірячу натуру* [піщан]; *оббілював її, як овечку; причесав, пригладив* (Мирний, II, 1954, 98).

ПРИЧІ́СУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИЧЕСА́ТИСЯ,** ешу́ся, е́шешся, *док.* Розчісувати собі волосся, пригладжувати його гребінцем. *Скоріш кинулась* [Софія] *умиватись, причісуватись* (Л. Укр., III, 1952, 540); *Помившись, Ярослава переодяглася в чисту сукню, сіла причісуватись* (Минко, Ясні зорі, 1951, 57); *Зараз по обіді, убравшись та причесавшись, Михалчевський пішов у панський садок* (Н.-Лев., II, 1956, 136); *Вона вдягла своє краще плаття, причепурилась перед дзеркалом, акуратно причесалась* (Донч., V, 1957, 281).

ПРИЧО́ВГАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Прийти, важко переступаючи. *Берег біля купальні залюднений. Жінки, дівчата, чоловіки і дехто з старих бабів сюди причовгав* (Шиян, Баланда, 1957, 154).

ПРИЧО́ВПАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Те саме, що **причо́вгати.** *Наперед знову вибіг Півень.., за ним причовпав і Мітла, підв'язаний хусткою* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 340).

ПРИЧО́МУ [1], ПРИЧІ́М, *присл.* У якому зв'язку, в якій залежності (уживається при запитанні). [Л ю б о в:] *Ми сіли на мілизну, поздоров боже оцих панів..* [О с т р о ж и н:] *А я ж тут причому?* (Л. Укр., II, 1952, 8); *Біля тисків і я, юнак, чужий ваганням і одчаю, зубилом плитку оббиваю.. Причім же руки тут мої, що я не раз, не два, не тричі замість зубила б'ю на кров..?!* (Сос., II, 1958, 71); // Уживається як сполучне слово в підрядному додатковому реченні.— *Я не розумію,— каже режисер,— причому тут я* (Ю. Янов., II, 1958, 28).

ПРИЧО́МУ [2], ПРИЧІ́М, *спол. приєднувальний.* Уживається при зауваженні чи доповненні. *Ми сяк-так помостилися, постелилися і полягали спати, причому вікно треба було замкнути подушкою, бо одна шибка була вибита* (Л. Укр., III, 1952, 572); *Сто карбованців зашила йому мати в підкладку піджака, причому зашила сировою ниткою* (Тют., Вир, 1964, 51); *Вмент маленький візок виповняється тілами вздовж і впоперек, причім мужчини викидають ноги за полудрабки* (Коцюб., II, 1955, 236); *Мотрона гостинно припрошувала Остапа їсти, пити, причім пити до дна* (Горд., II, 1959, 296).

ПРИЧОРНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **причорні́ти.**

ПРИЧОРНІ́ТИ, іє, *док., розм.* Злегка почорніти. *Ячмінь у покосах дощ намочив, та й причорнів; то завше, як причорніє, то й хліб не білий* (Сл. Гр.); *Причорніли деякі колоски, жито спрівало від мокречі* (Горд., Дівчина.., 1954, 151).

ПРИЧТ *див.* **при́чет.**

ПРИ́ЧТА, и, *ж., розм.* Незвичайна пригода, дивний випадок. *В однім селі сталася така причта: прийшло на народ нещастя. У Драгові був пан на прізвище Німець, і що він собі забагнув? Що його треба колисати.. вдень і ввечері* (Калин, Закарп. казки, 1955, 180); [Х а р и т о н:] *Ну, скажіть, на милость божу, що воно за причта, що вчора зовсім було насупилося на дощ, думка шибала: ось-ось поллє, ось-ось ушкваре* [ушкварить]!.. *Отже, тільки погриміло та поблискало...* (Кроп., II, 1958, 11).

ПРИЧУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРИЧУ́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док., розм.* 1. *тільки 3 ос.* Бути ледве чутним. *Пізно. В кімнатах наполягла на все тиша, якась отруйна, сонлива. Причувається дихання сонних* (Вас., I, 1959, 259); *Мені причулися чиїсь голоси, що долинули від Червоної Казарми* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 15); // Здаватися чутним; вчуватися. *В шелестінні тому причувалося Семенові: приїзди, розкажи свою таємницю* (Коцюб., I, 1955, 126); *Деяким* [парубкам] *причувалося, що з-під землі добувається протяжний стогін Гордія і плазує слідом за ними* (Ірчан, II, 1958, 36); — *Повтори ще раз, бо се не може бути, щоб я справді чув те, що мені причулося* (Фр., VI, 1951, 31); *Вибігла* [жінка] *за ворота, бо причулися їй чиїсь кроки за парканом* (Вільде, Сестри.., 1958, 29); // *рідко.* Поставати в уяві; уявлятися, здаватися. *Життя довкола мене причувалося мені якоюсь ніжною, несказанно гармонійною мелодією* (Коб., I, 1956, 227); *Причувся йому крик усіх тих душ, смажених у смолі, що їх знав з апокрифу «Хождіння* [ходіння] *Богородиці по муках»* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 152).

2. *діал.* Прислуховуватися. *Хуторів і сіл я Обійшов чимало: Ухо причувалось, Око не дрімало* (Щог., Поезії, 1958, 159).

ПРИЧУ́ДА, и, *розм., рідко.* 1. *ж.* Примха або дивацтво. *Були Латинці дружні люди І воюватись мали хіть. Не всі з добра, хто од причуди, Щоб битися, то рад летіть* (Котл.,I, 1952, 190); *Була в панів причуда: де знання, де техніка — не пускати бідняка* (Тич., I, 1957, 173).

2. *ч. і ж.* Людина, поведінка якої викликає здивування; дивак. [П а н н а:] *Слухайте, ви тільки не смійтеся з мене, бо мене і так уже мають за якусь причуду* (Вас., III, 1960, 398).

3. *ж.* Образ кого-, чого-небудь у людській уяві; привид. *У порівн. *Перед очима, як та причуда, манячила її постать метка, жвава* (Мирний, I, 1949, 128).

ПРИЧУ́ТИСЯ *див.* **причува́тися.**

ПРИШАБРО́ВКА, и, *ж., техн.* Те саме, що **пришабро́вування.**

ПРИШАБРО́ВУВАННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **пришабро́вувати.**

ПРИШАБРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИШАБРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., техн.* Приганяти металеві поверхні одна до одної, вирівнюючи їх шабером. *Треба пришабрувати, припасувати обидві половинки циліндра, з великою точністю підігнати одну до одної так щільно, щоб навіть масло не могло просочитися* (Собко, Звич. життя, 1957, 67).

ПРИШАБРУВА́ТИ *див.* **пришабро́вувати.**

ПРИШАНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИШАНУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., діал.* Пригощати. — *Горенько тяжке! Чим же тебе й пришанувати? Хіба яєчню спекти?* (Л. Янов., I, 1959, 144); — *То кого ж маєш медом пришанувати? — Михайлика* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 55).

ПРИШАНУВА́ТИ *див.* **пришано́вувати.**

ПРИ́ШВА *див.* **при́шви.**

ПРИШВАРТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пришвартува́ти.** *Коли баржа була вже пришвартована, на берег зійшов сухорлявий матрос з підстриженими вусами* (Панч, I, 1956, 45); *Образно. *Стоять порожні, темні пароплави, Теж страйком пришвартовані в портах* (Дмит., Осінь.., 1959, 24).

ПРИШВАРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИШВАРТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Прикріплювати швартовом (корабель, човен і т. ін.). *На березі снували невиразні тіні, але жодна з них не наближалась до корабля. Капітан Пабло з Сільвестром пришвартовували «Голіаф»* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 95); *Кость пришвартував човна, вискочив нагору* (Ю. Янов., II, 1954, 92); // *до чого, куди.* Прив'язувати, прикріплювати (корабель, човен і т. ін.) до пристані, причалу і т. ін. *Міноносець підтягли до берега і міцно пришвартували до товстих кнехтів* (Собко, Шлях.., 1948, 6); [К о с т я К в а ч:] *Наша Дніпровська флотилія стільки річок пройшла.. Щодня у новий порт пришвартовували*

(Мокр., П'єси, 1959, 204); // *розм.* Прикріплювати щонебудь до чогось. *Поклав* [Заброда] *на обидва борти гвинтівку, до неї прив'язав плащ-палатку і міцно прикрутив її до корми. — Лягай, інженере, відпочивай. Тільки пришвартуй її міцніше, щоб не одірвалася* (Кучер, Голод, 1961, 238).

ПРИШВАРТÓВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИШВАРТУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Закріплюватися швартовом (про корабель, човен і т. ін.). *Як тільки кораблі пришвартувалися, одразу ж в кількох місцях заграли оркестри* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 395); *У київському порту пришвартувався білосніжний теплохід «Гордий»* (Веч. Київ, 25.XI 1966, 1) ;*Образно. *Скаже* [червонофлотець] *смерті: одійди, тікай, І пришвартовуйся на іншому причалі* (Дмит., Книга боротьби, 1939, 29); // *до чого, куди.* Причалювати до пристані, причалу і т. ін. *До гавані міста зайшла канонерка. Покружлявши по гавані, вона об'якорилася, не пришвартовуючись до естакади* (Ю. Янов., II, 1958, 77); *Ясним ранком пришвартувався пароплав до чернігівської пристані* (Сміл., Сад, 1952, 184); *Образно. *Внизу.. пришвартувалась до гір словацька Грінава* (Гончар, I, 1954, 289).

2. *перен., розм.* Влаштовуватися де-небудь, у когось, на чому-небудь, біля чогось. — *Тут у мене жила рідна бабуся, ось у неї я й вирішив на перший випадок пришвартуватись* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 31).

3. *тільки недок.* Пас. до **пришвартóвувати.**

ПРИШВАРТУВА́ТИ *див.* **пришвартóвувати.**

ПРИШВАРТУВА́ТИСЯ *див.* **пришвартóвуватися.**

ПРИ́ШВИ, прúшов *і* пришв, *мн. (одн.* **прúшва,** и, *ж.).* Нижня частина чобота, яка прикриває ступню. — *Ноно... Дьоготь, як масло,— нема що казати... Не спалить постіл чи там халяву або пришву...* (Козл., На переломі, 1947, 14); *Одного дня, перекидаючи в скрині поточені шашелем шевські колодки, старі пришви, знайшов* [Федір] *там мандоліну* (Мушк., Серце.., 1962, 77).

◇ **Приши́ти прúшву** *див.* **пришива́ти.**

ПРИШВИ́ДШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пришви́дшити.** *Пришвидшені кроки.*

ПРИШВИ́ДШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пришви́дшити, пришви́дшувати** і **пришви́дшитися, пришви́дшуватися.** *Могутній розвиток індустрії, концентрація і спеціалізація виробництва — всі ці та інші, не менш важливі, фактори зумовлюють потребу розширення і пришвидшення транспортного потоку* (Рад. Укр., 11.II 1968, 1).

ПРИШВИ́ДШЕНО, *присл., розм.* Швидше, ніж звичайно, ніж раніше.

ПРИШВИ́ДШИТИ *див.* **пришви́дшувати.**

ПРИШВИ́ДШИТИСЯ *див.* **пришви́дшуватися.**

ПРИШВИ́ДШУВАЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Признач. для пришвидшення якої-небудь дії або процесу. *Пришвидшувальна помпа; Пришвидшувальний пристрій.*

ПРИШВИ́ДШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пришви́дшувати** і **пришви́дшуватися.**

ПРИШВИ́ДШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИШВИ́ДШИТИ,** шу, шиш, *док., перех.* Збільшувати швидкість чого-небудь; прискорювати. *Вони завернули і знову вийшли на дорогу, пришвидшуючи крок, намагаючись наздогнати свою роту* (Собко, Шлях.., 1948, 97); *Наш чемпіон раціонально будує гру, уміло пришвидшує темп* (Літ. Укр., 19.VII 1968, 4); *Трохи пришвидшив* [Микола] *ходу, кортіло зірватися на біг, але добре знав, що від вовків однаково не втечеш* (Загреб., Шепіт, 1966, 13); *Він пришвидшив роботу* (Тют., Вир, 1964, 316).

ПРИШВИ́ДШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРИШВИ́ДШИТИСЯ,** иться, *док.* Набирати більшої швидкості; прискорюватися. *З кожним кварталом хода його пришвидшувалася* (Собко, Шлях.., 1948, 92).

ПРИШВИ́ДШУВАЧ, а, *ч., техн.* Те саме, що **прискóрювач.**

ПРИШЕЛЕ́ПКУВАТИЙ, а, е, *фам.* Те саме, що **пришелéпуватий.** *Він ніби пришелепкуватий трохи, а до Насті, бач, залицяється* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 61).

ПРИШЕЛЕ́ПКУВАТІСТЬ, тості, *ж., фам.* Властивість за знач. **пришелéпкуватий.**

ПРИШЕЛЕ́ПКУВАТО, *фам.* Присл. до **пришелéпкуватий.**

ПРИШЕЛЕ́ПУВАТИЙ, а, е, *фам.* Нетямущий, безтолковий. — *Йди геть ік твоєму дурному батькові, що пустив на світ таку пришелепувату дочку!* (Гр., II, 1963, 263); — *Слухайте, може, я пришелепуватий, але я вас ще не зрозумів* (Смолич, V, 1959, 224).

ПРИШЕЛЕ́ПУВАТІСТЬ, тості, *ж., фам.* Властивість за знач. **пришелéпуватий.** *Він добре знав сільського чередника Івашка, і, згадавши про його недорікуватість та пришелепуватість, Панас Петрович не міг не подумати про свої двадцять років учителювання в цьому селі* (Епік, Тв., 1958, 427).

ПРИШЕЛЕ́ПУВАТО, *фам.* Присл. до **пришелéпуватий.** *Марко пришелепувато посміхається* (Панч, На калин. мості, 1965, 32).

ПРИШЕ́ЛЕЦЬ, льця, *ч.* Захожа, чужа людина; той, хто прибув з іншого місця. *Як то мені, мати, не хотілося У чужій стороні пробувати: Будуть мене люди знати. Будуть мене пришельцем називати!* (Думи.., 1941, 134); *Мічурін грізно дивився на пришельця, ледве приховуючи радість* (Довж., I, 1958, 458).

ПРИШЕРХА́ТИ, а́є, *недок.*, **ПРИШЕ́РХНУТИ,** не, *док.* 1. Братися льодом (про воду, землю, сніг і т. ін.). *Ще можна ходити по снігу, бо вночі він пришерхає від гостренького морозцю* (Коп., Як вони.., 1961, 26); *Опівночі підморозило, калюжі.. пришерхли льодком* (Голов., Тополя.., 1965, 105).

2. Ставати шершавим (про шкіру людини); шершавіти. *Подивись на це обличчя, На пробиті груди... Як пришерхли теплі губи, Прагнучи остуди!* (Перв., II, 1958, 176).

ПРИШЕ́РХЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **пришéрхнути.** *Запалало багаття,.. відбиваючись у пришерхлій від заморозку калюжі* (Коз., Сальвія, 1959, 207).

2. *у знач. прикм.* Шершавий. *Із пришерхлої землі витикалася мідна копійка* (Панч, На калин. мості, 1965, 14); *Їхні* [опеньків] *ноженята були окутані мохом, на пришерхлих голівках відпочивала роса* (Стельмах, Правда.., 1961, 463).

ПРИШЕ́РХНУТИ *див.* **пришерха́ти.**

ПРИШЕ́СТЯ, я, *с., заст.* Прихід, поява. [Л ю ц і й:] *А римські цноти нехай відродяться у християнських — вони доволі схожі між собою. З тим ми діждемось другого пришестя Христа і слави римської* (Л. Укр., II, 1951, 421); *В повітрі кружляло побуріле осикове листя — вісник пришестя справжньої осені* (Добр., Очак. розмир, 1965, 51).

◇ **До дру́гого пришéстя**—невідомо до якого часу, вічно.—*Куди ти тютюн ламаєш, бодай тобі руки і ноги поламало! А бодай би ти не виліз з того тютюну до другого пришестя!* (Довж., Зач. Десна, 1957, 465).

ПРИ́ШИБ, у, *ч., діал.* 1. Притулок. — *Вже другий день блукаємо коло цього озера й не знаємо, де б знайти пришиб та переночувати* (Н.-Лев., III, 1956, 292).

2. Причал. *Рибалки попливли човном далі по лиману, знайшли пришиб і спинились коло одного великого посада чи села* (Н.-Лев., II, 1956, 223); *Йому доручили того дня не дуже й важкий кофр* [чемодан] *однести до най-*

дальшого в гавані корабельного пришибу (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 73).

ПРИШИБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИШИ́БТИ,** бу́, бе́ш *і* **ПРИШИБНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех., розм., рідко.* 1. Вбивати або оглушати кого-небудь ударом чогось важкого. — *Хтось заколе ворога вилами або пришибне колом* (Козл., Ю. Крук, 1957, 508).

2. *перен.* Спричинятися до стану приголомшеності, пригніченості. *Не хочеться за діло взятись, наче не її руки,—..так журба пришибла* (Барв., Опов.., 1902, 140); // Зменшувати силу якогось почуття, переживання. *Страшна погроза смерті разом оглушила його, пришибла всі слабші почуття, немов морозом зварила душу* (Фр.. III, 1950, 347).

ПРИШИ́БЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пришиби́ти, пришибну́ти.** *Смутний болгарин і собі розговорившсь, тільки його душа не рвалась так гаряче, бо була дуже пришиблена деспотизмом* (Н.-Лев., І, 1956, 344).

Як (мов, немо́в *і т. ін.*) **пришиблений** *хто* — хто-небудь приголомшений, пригнічений чим-небудь. *Грицько стояв, як пришиблений, дивився мовчки* (Мирний, II, 1954, 300); *Ходив* [Василь], *мов пришиблений, та все думав* (Козл., Весн. шум, 1952, 34).

ПРИШИБНУ́ТИ *див.* **пришиба́ти.**

ПРИШИ́БТИ *див.* **пришиба́ти.**

ПРИШИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пришива́ти.** *Яка то нудна робота — таке пришивання гудзиків!* (Мак., Вибр., 1954, 187).

ПРИШИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИШИ́ТИ,** и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Шиючи, прикріплювати що-небудь за допомогою ниток, дратви і т. ін. *Мати накриває Марусі голову серпанком. Старша дружка пришиває молодому до шапки стрічки* (Н.-Лев., II, 1956, 430); *Дівчата нам стрічки червоні пришивали, і хлопці радо йшли озброєні до лав* (Сос., І, 1957, 261); *Знайшла* [Марія] *голку і до чоловіка підійшла, щоб гудзик пришити* (Головко, II, 1957, 154); *Образно. *Пропав чоловік... Жінка коло спідниці пришила...* (Мирний, І, 1949, 364).

◇ **Ні пришити, ні прилата́ти** *див.* **прила́тувати; Приший кобилі хвіст** *див.* **кобила; Пришива́ти (пришити) квітку (гапли́к)** *кому* — давати образливе прізвисько комусь, ображати когось. [Явдоха:] *З кожного насміхається* [Печариця], *кожному квітки пришиває, а сам же то? Якби глянув у воду на свою вроду* (Мирний, V, 1955, 150); **Пришити при́шву** *до чого* — втрутитися в чию-небудь розмову. *Молоденькі панночки, раді, що й їм вільно пришити свою пришву до розмови, навперейми почали згадувати та декламувати уривочки з декадентських віршів* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 48).

2. *спец.* Прикріплювати, прибиваючи цвяхами. *Свекор, як бритвою, зняв тонку стружку з дошки, приставив її до місця, витяг з кишені іржавий гвіздок і з двох ударів обухом пришив дошку куди слід* (Перв., Дикий мед, 1963, 454).

3. *перен.* Пронизуючи кого-небудь ударом ножа, кулею, стрілом і т. ін., залишати на місці без руху. *Коп'єм* [списом] *наскрізь пробивши І до землі врага пришивши, Других пустився* [Еней] *доганять* (Котл., І, 1952, 260); *Ждав* [арештований] *пострілу, який пришиє його до місця* (Загреб., Шепіт, 1966, 73); // Примушувати когось залишатися нерухомим (від несподіванки, переляку і т. ін.). *Тихий стогін пришиває його до високого плота* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 678).

4. *перен., розм.* Безпідставно приписувати кому-небудь щось, звинувачувати у чомусь. *Твою Анничку.. засудили. Якусь там справу дівчині пришили, Вона в тюрмі згоріла, як свіча* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 147); — *Як бачиш — все гаразд, все дозволено.— А ми тут боялися, що тоті лікарі пришиють тобі якусь хворобу — і пропав чоловік* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 365).

ПРИШИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **пришива́ти.**

ПРИШИ́ВКА, и, *ж., розм.* 1. Те саме, що **пришива́ння.**

2. Те, що пришите до чого-небудь.

ПРИШИВНИ́Й, а́, е́. Який пришивається до чого-небудь. *Пришивний комірець.*

ПРИШИКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИШИКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., військ.* Ставити в ряд, в одну лінію з ким-, чим-небудь, приєднувати до колони.

ПРИШИКО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРИШИКУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док., військ.* Ставати в ряд, в одну лінію з ким-, чим-небудь, приєднуватися до колони.

ПРИШИКУВА́ТИ *див.* **пришико́вувати.**

ПРИШИКУВА́ТИСЯ *див.* **пришико́вуватися.**

ПРИШИ́ТИ *див.* **пришива́ти.**

ПРИШИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пришити́.** *Теліпались довгі кінці пояска, пришитого ззаду до шлафрока* (Н.-Лев., II, 1956, 30); *Гай квапливо розстебнув гімнастьорку і дістав з кишені, пришитої зсередини, маленький складений учетверо папірець* (Гончар, III, 1959, 38).

Мов (як, немо́в *і т. ін.*) **пришитий** *хто* — хтось не відходить від кого-, чого-небудь. *Їй не страшно було, коло неї, мов пришитий, надежний* [надійний] *провожатий* (Мирний, І, 1954, 219); *Софія заходилася прибирати в кімнаті. Микола ходив за нею, як пришитий* (Дім., Ідол, 1961. 82).

ПРИШИТТЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **пришити́.** *Виявилося, що пришиття червоної паперової квітки до шапки жениха руками самої нареченої конче потрібно* (Смолич, Мир хатам.., 1958, 25).

ПРИШІ́ПТУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **пришіптувати** і звуки, утворювані цією дією. — *Колись, дуже давно, любилися двоє,— тихим загадковим голосом почала Орися з тим таємничим пришіптуванням, як буває тоді, коли людина збирається розповісти щось цікаве або дуже страшне* (Тют., Вир, 1964, 220); *Образно. *Не міг він чути ні злодійкуватого пришіптування ворожих мін, ні ревіння бомб, ні свисту снарядів* (Загреб., Спека, 1961, 34).

ПРИШІ́ПТУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех. і неперех., розм.* Говорити пошепки, не на повний голос або злегка шепелявлячи. *Семениха щиро зітхала й пришіптувала: — Гріхи, гріхи!* (Март., Тв., 1954, 98); *Сашко все бубонів і пришіптував, оповідаючи сільські новини* (Кучер, Трудна любов, 1960, 587); *Образно. *Хвиля весело плюскоче та леститься до човна, Ніжна, мов дитина, шепче і пришіптує вона* (Фр., X, 1954, 47).

ПРИШКАНДИБА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* Прийти шкандибаючи, кульгаючи; прийти через силу. — *Насилу оце пришкандибав до вас,— слизько дуже йти* (Сл. Гр.); — *Може, і я підведусь якось та, хоч на костурі, пришкандибаю...* (Мик., II, 1957, 313).

ПРИШКАНДИ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм.* Накульгувати, трохи шкандибати. *Ганна ще пришкандибувала, і, підіймаючись на вал, Яшко подав їй руку, поміг зійти* (Гончар, Таврія, 1952, 344); *Петро біг важко, трохи пришкандибував* (Загреб., Спека, 1961, 88).

ПРИШКВА́РИТИ *див.* **пришква́рювати.**

ПРИШКВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИШКВА́РИТИ,** рю, риш, *док., перех., розм.* 1. Підсмажувати що-небудь на вогні.

2. *перен., фам.* Карати кого-небудь. *Командир загону прискіпався до Яреська: — Ти їх* [бійців] *відпускав? Яресько, на мить зам'явшись, відповів, що — так,*

відпускав.—Ну, добре, — заспокоївся Килигей,— а то я вже хотів їм тут пришкварити (Гончар, II, 1959, 72).

ПРИШКІЛЬНИ́Й, а́, е́. Який міститься, розташовується при школі або біля школи; належний до школи. *Її пришкільну квартиру зайняв новий директор, і вона переїхала до Зеленої Дубівки* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 28); *Пришкільна сільськогосподарська ділянка.*

ПРИШКУТИЛЬГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* Прийти шкутильгаючи; прийти через силу. *Пришкутильгавши до воріт, заздріла* [Параска] *у вікні світло* (Коб., I, 1956, 489); *Мусив Ілько присісти з болю на місці.. Так потім і пришкутильгав до товариства без нічого...* (Козл., Ю. Крук, 1950, 81).

ПРИ́ШЛИЙ, а, е, *заст.* Майбутній. *Розпалена уява Семенова переносить його в пришлі часи* (Коцюб., I, 1955, 117).

ПРИ́ШЛІСТЬ, лості, *ж., заст.* Майбутнє. *І в пришлості палкая козачка поладила й погодила усе так, як бажалося її душеньці, як жадалося її сердечку* (Вовчок, I, 1955, 322).

ПРИШЛІФО́ВУВАТИ. ую, уєш, *недок.*, **ПРИШЛІФУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Шліфуючи, підганяти поверхні одну до одної.

ПРИШЛІФУВА́ТИ *див.* **пришліфо́вувати.**

ПРИШЛЯХОВИ́Й, а́, е́. Який міститься, розташовується біля або поблизу, уздовж шляху, понад шляхом. *— Чиє військо? — запитав* [Пушкар] *у пришляхової охорони, яка спинила його* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 93); *У Бершаді ми побачили розчищені полезахисні та обкошені пришляхові смуги, добре оброблені й обсіяні краї полів* (Хлібороб Укр., 3, 1968, 4).

ПРИШОЛО́МИТИ, млю, миш; *мн.* пришоло́млять; *док., перех., діал.* Приголомшити. *Як ударив кобилу, та й пришоломив* (Сл. Гр.).

ПРИШПИ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пришпили́ти.** *Чорна густа коса обкручувала голову.. і була пришпилена великими шпильками* (Н.-Лев., I, 1956, 382); *На столі рівними стовпцями лежать книги, учнівські зошити, далі біліє пришпилений лист паперу — недокінчений план села* (Стельмах, Хліб.., 1959, 361); // **пришпи́лено,** *безос. присудк. сл. На столі дошка, а до неї пришпилено папір* (Донч., V, 1957, 35).

ПРИШПИ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пришпили́ти, пришпи́лювати.**

ПРИШПИЛИ́ТИ *див.* **пришпи́лювати.**

ПРИШПИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пришпи́лювати.** *Через 6—8 днів після пришпилювання стебел на їх вузлах з'являються додаткові корінці* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 52).

ПРИШПИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИШПИЛИ́ТИ,** пилю́, пи́лиш, *док., перех.* 1. Приколювати, прикріплювати що-небудь за допомогою чогось загостреного. *Гостей з'їжджається дедалі більше. Панна Маня.. пришпилює гостям букети* (Мак., Вибр., 1954, 24); *Помідори висаджують.. похило, а стебла їх пришпилюють до грунту, щоб вони не торкались скла рам* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 92); *Засміявся* [Микола], *а потім поважно пришпилив значок до тужурки* (Вас., Вибр., 1954, 222); *Розшнуровав* [лектор] *теку, пришпилив на дошці репродукцію* (Вол., Місячне срібло, 1961, 289); *Образно. *Вогонь наших кулеметів і гармат пришпилив фашистів до землі* (Кач., Вибр., 1953, 410).

2. *кого, кому що, перен., розм.* Звинувачувати кого-небудь у чомусь; ловити кого-небудь на чомусь недозволеному. *Знай Левка костить* [Тимоха], *та прикладки йому прикладає, і чого за ним і зроду не бувало, те йому так і пришпилює, мов шпилькою* (Кв.-Осн., II, 1956, 264); *— Як ви думаєте, чим їх* [ледарів] *можна спинити? — ..Громадську думку створити... От будеш в газету писати — і демагогів пришпили* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 225); [Г у р а л ь с ь к и й:] *Підпільні гуртки розмножуються.. по селах.. Треба влізти всередину, познайомитись з цілою організацією, з усіма проводирями, докладно вивідати все і — як у наших руках буде ціла сітка осередків в повіті — тоді ми пришпилимо їх* (Ірчан, I, 1958, 168).

◇ **Пришпи́лювати (пришпили́ти) кві́тку (ла́тку)** *кому* — те саме, що **Пришива́ти (приши́ти) кві́тку (гапли́к)** (*див.* **пришива́ти**). *Ятрівка.. таку квітку пришпилить, що і через тиждень сорому не збудеш* (Кв.-Осн., II, 1956, 227); *—Усякий думає: «Пришпилюють мені латки, давай буду й я пришпилювати іншим!»* (Фр., VII, 1951, 200).

ПРИШПО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пришпо́рити.** *Пришпорений кінь шарпнувся з місця і помчав у ніч* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1968, 60).

ПРИШПО́РИТИ *див.* **пришпо́рювати.**

ПРИШПО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИШПО́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Шпорами спонукати коня до швидкого бігу. *Яків, пришпорюючи коня, наздоганяв невідомого вершника, озброєного шаблею* (Шиян, Гроза.., 1956, 429); *Котовський пришпорив коня, злетів на горб* (Смолич, V, 1959, 700).

ПРИШТРИКНУ́ТИ *див.* **приштри́кувати.**

ПРИШТРИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИШТРИКНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех., розм.* Проколюючи кого-небудь, знищувати, вбивати. *Приштрикнув до землі як жабу* (Сл. Гр.); *—А що б було, коли б я...—тут Колісник таке сказав, що аж діди витріщили баньки, та він.. ще допитується: — Якої б заспівав тоді твій чоловік? Адже ж, мабуть, на місці приштрикнув мене вилами?* (Мирний, III, 1954, 309).

ПРИШТУКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИШТУКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Пришивати так, щоб шов був непомітний.

ПРИШТУКУВА́ТИ *див.* **приштукО́вувати.**

ПРИШУКА́ТИ *див.* **пришу́кувати.**

ПРИШУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИШУКА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **підшу́кувати.** *Став Мирон пришукувати молодого; якось чув він про одного чоловіка, старого парубка, що чогось не пощастило оженитись* (Григ., Вибр., 1959, 250).

ПРИЩ, а́, *ч.* Невеликий запалений горбочок на шкірі, іноді з гноєм. *Що за страшний був той дядько! ..Очі здорові, як у пугача, ..лице з одного боку синє, з другого червоне та цілісіньке в прищах* (Н.-Лев., I, 1956, 74); *Заспане обличчя прикрашали три шикарні, гігантського розміру і мінливого кольору прищі* (Коп., Десятикласники, 1938, 87); *Прищепний матеріал одержували з віспяного прища хворого, який досить дозрів, але ще не нагноївся* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 70); *Образно. *Ще донедавна з уявою про письменника, поета зв'язувався образ.. такого собі облизаного паничика, шляхетного прища* (Еллан, II, 1958, 159).

ПРИЩА́ВИЙ, а, е, *розм.* З прищами, вкритий прищами. *Вольдемар, сухий, як тараня, прищавий, з копицею скуйовдженого волосся на голові, вдень клацав на рахівниці в банку, а ввечері тинявся з Женькою і Севою по вулицях* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 82).

ПРИЩА́ВІСТЬ, вості, *ж., розм.* Властивість за знач. **прища́вий.**

ПРИЩА́ВІТИ, ію, ієш, *недок., розм.* Вкриватися прищами, ставати прищавим.

ПРИЩЕМИ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* прищемля́ть; *док., перех.* Затискуючи, зачиняючи або зачиняючись, придавити що-небудь (палець, руку і т. ін.). *Голова з-за порога визирнула.. Та знов і зникла* [дівчина], *і дверима хляпнула та й прищемила кінець запаски* (Барв., Опов..,

1902, 217); *Лис злякався—скік з драбини, А вона йому на спину,— Прищемила хвіст* (Стельмах, Жито.., 1954, 210).

ПРИЩЕ́ПА, и, *ж.* Живець або вічко (брунька) однієї рослини, що їх прищеплюють (у 2 знач.) на іншу рослину. *Побачив* [Липтак] *на шипшині прищепу. «Очко троянди!» — зрадів, наче знайшов заховані кимсь скарби* (Томч., Готель.., 1960, 36); // Культурна частина рослини, яка розвивається із прищепленого живця чи бруньки. *Прищепа живиться тими речовинами, які добуває коріння підщепи, а підщепа засвоює пластичні речовини, синтезовані в листі прищепи* (Наука.., 9, 1956, 28).

ПРИЩЕПИ́ТИ *див.* **прищéплювати.**

ПРИЩЕПИ́ТИСЯ *див.* **прищéплюватися.**

ПРИЩЕ́ПКА *див.* **при́щи́пка.**

ПРИЩЕ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прищепи́ти.** *У кімнатах найкраще розвиваються троянди, вирощені з живців або прищеплені на вічнозеленій шипшині* (Наука.., 4, 1963, 57); *Хоча не була* [Ганна] *дуже релігійна, але ніколи не губила віри, прищепленої до неї ще змалку* (Гр., II, 1963, 110); // **прищéплено,** *безос. присудк. сл. Якщо людині з дитинства прищеплено смак до прекрасного, вона вже ніколи не буде байдужою до справжнього мистецтва* (Мист., 6, 1962, 27).

ПРИЩЕ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прищепи́ти, прищéплювати.** *Існують профілактичні заходи спеціального характеру. Це карантинні заходи і прищеплення* (Підр. дезинф., 1953, 60); *Велике значення у вихованні художника має прищеплення йому широкої загальної культури, високого естетичного смаку* (Мист., 6, 1962, 19).

ПРИЩЕ́ПЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до прищеплювання. *Прищеплювальні операції.. виконувались в третьому комплексі кафедри професора Трембовського* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 188); // Призначений для прищеплювання. *Прищеплювальні живці.*

ПРИЩЕ́ПЛЮВАНІСТЬ, ності, *ж., спец.* Здатність прищеплюватися (у 1, 2 знач.). *Обмежує* [сироватка] *прищеплюваність раку, затримує його ріст* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 11).

ПРИЩЕ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прищéплювати** та дія і стан за знач. **прищéплюватися.** *Проведення прищеплювань проти хвороб продовжує життя людини* (Наука.., 4, 1962, 51); *Методом боротьби з філоксерою.. є прищеплювання культури винограду на філоксеростійких підщепах* (Колг. енц., I, 1956, 536).

ПРИЩЕ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **ПРИЩЕПЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ПРИЩЕПИ́ТИ,** щеплю́, щéпиш; *мн.* прищéплять; *док., перех.* 1. *мед., вет.* Уводити в організм який-небудь препарат шляхом уколу. *Оповіла* [Зара] *про те, що в Освенцімі лікарі-німці ріжуть, оперують здорових людей, прищеплюють їм якісь хвороби* (Хижняк, Тамара, 1959, 188); *Як то там наш Юрасик?.. Може б йому прищепити вже віспу?* (Коцюб., III, 1956, 165); [Б а б у с я:] *Не зняти хворобу просим лікаря, а прищепити* (Баш, П'єси, 1958, 24).

2. Пересаджувати пагін або бруньку однієї рослини на тканину іншої з метою надання останній тих чи інших властивостей. *Ти ж хотів прищеплювати дичку У старому нашому саду, Ти ж казав мені: — Чекай, сестричко, Скоро в хату батьківську прийду* (Забашта, Вибр., 1958, 26); *В практиці прищеплюють цінні сорти на добре розвинені підщепи навіть інших видів* (Наука.., 10, 1960, 34); *Ще хлопцем Лаврін прищепив своїми руками щепу на старому пні* (Н.-Лев., II, 1956, 377); *— Сам прищепив грушу, чотири роки глядів її, поливав, підрізував* (Л. Янов., I, 1959, 350).

3. *перен.* Виховувати в кого-небудь певні навички, почуття, риси характеру і т. ін. *Навчивши дітей прекрасно любити нашу рідну природу, бачити й розуміти прекрасне, ми тим самим прищеплюємо юному поколінню любов до Батьківщини* (Донч., VI, 1967, 587); [А е ц і й П а н с а:] *Ще хто готовий поговір пустити, неначе ти вступив до тої секти, що млявість прищеплює та байдужість* (Л. Укр., II, 1951, 358); *Суворов сам безроздільно вірив у перемогу і свою віру та упевненість умів прищепити кожному офіцерові, кожному солдатові* (Добр., Очак. розмир, 1965, 329); *Колгоспний лад не тільки докорінно змінив соціальне і матеріальне становище селян, але й перетворив їх психологію, прищепив дух колективізму* (Ком. Укр., 12, 1967, 48).

ПРИЩЕ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ПРИЩЕПИ́ТИСЯ,** щéпиться; *мн.* прищéпляться; *док.* 1. *мед., вет.* Викликáти в організмі потрібну реакцію внаслідок прищеплювання. *Віспа прищепилася.*

2. Зростатися з тканиною іншої рослини, надаючи їй або набуваючи нових якостей; // Пристосовуватися до місцевих умов (про рослини); приживатися. — *Мені коштувало чимало праці культивувати тут цю рослину* [кофе]. *Але тепер вона вже добре прищепилася* (Смолич, I, 1958, 63); *Образно. *В київських краях Горпина гарно прищепилася і все відтягала своє повернення на Чернігівщину* (Ю. Янов., Мир, 1956, 148).

3. *перен.* Вкорінюватися, ставати звичним. [П а р х і м:] *Бачиш, як нескоро прищеплюється на селі усяка така новина, як читання, наприклад?* (Кроп., IV, 1960, 357); *В селі пошана до старших прищеплюється ще з вербової колиски* (Стельмах, Хліб.., 1959, 28); *Сестра була освічена, любила літературу, театр, і це змалку прищепилося маленькому Жуковському* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 123).

4. *тільки недок.* Пас. до **прищéплювати.**

ПРИЩЕПЛЯ́ТИ *див.* **прищéплювати.**

ПРИЩЕПНИ́Й, á, é, *спец.* Стос. до прищеплення; // Призначений для прищеплення. *Прищепний матеріал.*

ПРИ́ЩИК, а, *ч.* Зменш. до **прищ.** *Збоку на носі він вгледів прищик* (Коцюб., II, 1955, 384); *Клим затримався на хвилинку коло дзеркала, розглядаючи прищик на губі* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 207).

ПРИЩИКНУ́ТИ *див.* **прищи́кувати.**

ПРИЩИ́КНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прищикну́ти.** *На очеретину вершник прив'язав ганчірку, підніс догори й замотиляв над головою. Білу стьожку, що в'юнилась, як прищикнута гадюка, помітили в полку* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 238).

ПРИЩИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРИЩИКНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* 1. *чим.* Притискуючи, затискуючи, придавлювати кого-, що-небудь. *Він втяг верхню губу й прищикнув її зубами* (Н.-Лев., V, 1966, 150); *Вигнав* [Йонька] *надвір квочку з курчатами і прищикнув одно дверима так, що воно запищало, як навіжене* (Тют., Вир, 1960, 223).

2. *перен., розм.* Уражати, ущемляти що-небудь; обмежувати в чомусь кого-небудь. — *Ти хмільний, Василю. Хочеш прищикнути моє сумління! Даремно* (Мушк., Серце.., 1962, 12); — *«Кобзар» Шевченків, казали люди, тільки в учителя Гавриша був, але його.. як прищикнули за той «Кобзар», дак тільки після революції виринув!* (Кос., Новели, 1962, 30).

◇ **Прищикну́ти язика́ (язичка́)** *кому* — примусити кого-небудь замовкнути. *Поєдинок цей продовжувався в затаєних намірах, що їх викохував про себе Гнат, настирливо шукаючи такого випадку, щоб прищикнути Уласові язичка* (Тют., Вир, 1960, 149).

ПРИЩИ́ПКА, и, *ж., с. г.* Те саме, що **прищи́пування.** *Підстриганням і прищипкою вирівнюють окремі сорти килимових культур* (Озелен. колг. села, 1955, 218).

ПРИЩИПНУ́ТИ *див.* **прищи́пувати.**

ПРИЩИ́ПНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прищи́пувати.** *Провадять проріджування крони прищипуванням зайвих пагонів, а також вкорочують гілки, які розвинулися з раніше прищипнутих пагонів* (Колг. Укр., 1, 1961, 26).

ПРИЩИ́ПУВАННЯ, я, *с., с. г.* Дія за знач. **прищи́пувати.** *Щоб посилити надходження поживних речовин до грон і насіння, застосовують прищипування (чеканку) верхівкових бруньок на рослинах* (Колг. енц., II, 1956, 405).

ПРИЩИ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРИЩИПНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* 1. *с. г.* В агротехніці — відсікати верхівку пагона, щоб припинити його ріст і посилити приплив поживних речовин до інших органів рослини. *Усі пагони, не потрібні для розвитку основних гілок і гілок другого та наступних порядків, прищипують* (Колг. енц., II, 1956, 148).

2. Те саме, що **прищи́кувати** 1.

ПРИ́ЩИТИ, ить, *недок., перех., безос., розм.* Вкривати прищами. *Наїлася меду, а тепер і прищить вид* (Сл. Гр.).

ПРИ́ЩИТИСЯ, щуся, щишся, *недок., розм.* 1. Вкриватися прищами.

2. *перен.* Триматися задерикувато, пихато; бундючитися.— *Дума* [Галя], *як з ратієвської дворні* [двірні], *так і велика пані. Прищиться куди як!* (Мирний, IV, 1955, 14).

ПРИЩИТОВИ́ДНИЙ, а, е, *анат.* Який міститься на задньому боці щитовидної залози. *Прищитовидні залози.*

ПРИ́ЩІПКА, *рідко* **ПРИЩЕ́ПКА,** и, *ж.* Затискач, за допомогою якого прикріплюються до вірьовки білизна, одяг і т. ін. *Розшукавши в своєму фотогосподарстві довгу шворку, він протягнув її з кутка в куток і дерев'яними прищепками для білизни почав чіпляти до неї проміту плівку для просушки* (Перв., Дикий мед, 1963, 82).

ПРИЩУВА́ТИЙ, а, е. З прищами, вкритий прищами. *Блідий, з прищуватим лобом і огненно-рудим, як смоляскип, волоссям, говорив він тихим, скрадливим голосом* (Коз., Гарячі руки, 1960, 62); *В кутку огрядний, прищуватий Чапара чистить ганчіркою довгий ніж* (Козл., Щури.., 1956, 255); // *перен., розм.* Вкритий пухирцями (про скло, скляні вироби). *Зимнє сонце.. намалювало долі чотири шибки з чорними рамами, з чудними малюнками простого прищуватого скла* (Н.-Лев., II, 1956, 242); *Митрич .. любовно погладив шорсткою долонею прищувату пляшку по гладенькій шийці* (Панч, II, 1956,70).

ПРИЩУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **прищува́тий.**

ПРИЩУ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **прищу́лити.**

2. *у знач. прикм.* Який прищулився. *Юля.. розглядала його своїми млосними, ледь прищуленими очима* (Тют., Вир, 1964, 212); *Зненацька, неподалік від себе, побачив* [Марко] *двох прищулених пташин, які лежали біля кущика* (Стельмах, Правда.., 1961, 22); *Образно. *Луками пробіг* [Андрій] *до Березнякової хати, прищуленої комором до Боярчиного густого вишневого саду* (Ле, Ю.Кудря, 1956, 266).

ПРИЩУ́ЛЕНО. Присл. до **прищу́лений** 2. *Помалу, прищулено й озираючись, із хат повиповзали сірі фігури* (Головко, I, 1957, 64).

ПРИЩУ́ЛИТИ *див.* **прищу́лювати.**

ПРИЩУ́ЛИТИСЯ *див.* **прищу́люватися.**

ПРИЩУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИЩУ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* 1. Те саме, що **мру́жити.** *Олена прищулювала очі і колола з'їдливою фразою* (Хотк., II, 1966, 189); *Хмельницький прищулив око, одкинувся на спинку крісла* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 555).

2. Щільно притискати до кого-, чого-небудь. *Незвичне все навколо й якесь грізне, ніби прищулило хлопця до землі* (Ле, С. Голубар, 1950, 21); //. *у сполуч. із сл.* в у х а. Притуляти до голови (про тварин). *Шайтан* [кінь] *справді ніссяа, мов стріла, прищуливши вуха й витягнувши шию* (Донч., I, 1956, 165); *Зіщулився* [кіт], *вуха прищулив до голови, очі заплющив міцно-міцно, припав до підлоги, аж влип у неї* (Збан., Мор. чайка, 1959, 95); *Образно. *Усі мене тепер лають за листи, а я вже тільки вуха прищулила, як той заєць* (Л. Укр., V, 1956, 96).

ПРИЩУ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИЩУ́ЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* 1. Те саме, що **мру́житися.** *Очі прищулюються, поволі стулюються повіки* (Рибак, Гармати.., 1934, 9).

2. Щільно притулятися до кого-, чого-небудь; притискуватися. *І мати й дочка видерлись на піл, рядком прищулились до вікна, пильно і мовчки вдивлялися* (Вас., I, 1959, 199); *Прищулившись одне до одного, вони мовчки дивились, як над світом поступово виднішає, зірки тануть в попелястому небі* (Гончар, Тронка, 1963, 253).

3. Ховатися, намагаючись бути непомітним. *Лицар прищулюється в западині гори* (Л. Укр., II, 1951, 205); *Підступилися ближче і побачили: між двома полукіпками сидить, прищулився чоловік* (Головко, I, 1957, 350); // Затихати, зіщулюючись; причаюватися. *Вона сховала голову між плечі й прищулилась, неначе сподівалась, що її ось-ось ударять* (Гр., I, 1963, 358); *Злякано прищулився.. заєць* (Донч., II, 1956, 8); *Образно. *Село заніміло і прищулилося* (Тют., Вир, 1964, 390).

ПРИЩУ́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **прищу́рити.**

2. *у знач. прикм.* Який прищурився.— *Яку б то мені знайти дівчину!? От якби таку: сині очі, трошки прищурені, а коса чорна як гайворон* (Стор., I, 1957, 136); *Лікар зняв окуляри і подивився на неї своїми прищуреними короткозорими очима* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 39).

ПРИЩУ́РЕНО, *рідко.* Присл. до **прищу́рений** 2.

ПРИЩУ́РИТИ *див.* **прищу́рювати.**

ПРИЩУ́РИТИСЯ *див.* **прищу́рюватися.**

ПРИЩУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРИЩУ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Те саме, що **мру́жити.** *Прищурює Данко очі від сліпучої білизни снігу та сонця* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 179); *Яків прищурив очі і роздивлявсь незнайомого* (Мирний, I, 1954, 294); — *Ага, зрозумів! — сказав Саранчук, іронічно прищуривши око. —..Де вже нам, мужикам, з міськими робітниками рівнятися* (Головко, II, 1959, 449).

ПРИЩУ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРИЩУ́РИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* 1. Те саме, що **мру́житися.** [Х р а п к о:] *Здоров, кумцю. Що це на тобі за такі убори? (Прищурюючись, обдивляється його)* (Мирний, V, 1955, 136).

2. Те саме, що **прищу́люватися** 3. *Він, до тії прийшовши хати, Хазяїна став викликати, Прищурившися під вікном* (Котл., I, 1952, 115); *Івась прищурився, притих, насторочив вуха, щоб не пропустити і слова з того, що казатиме дід* (Мирний, I, 1954, 182).

ПРИЩУХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРИЩУ́ХНУТИ,** ну, неш, *док., розм.* Переставати рухатися, говорити, шуміти; притихати. *Прищух Тимоха, почуваючи себе ні в сих ні в тих* (Гончар, I, 1959, 34); *Прищухло, ніби вимерло, село* (Гончар, II, 1959, 20).

ПРИЩУ́ХЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **прищу́хнути.** *Дівчата й хлопці сидять прищухлі, кожному з них, певне, хочеться в цю мить зазирнути вперед, у своє прийдешнє* (Гончар, Тронка, 1963, 155).

ПРИЩУ́ХНУТИ *див.* **прищуха́ти.**

ПРИЮ́Т, у, *ч.* 1. *заст.* Притулок (у 1 знач.). [Т е р п и л и х а:] *Тебе ж без приюту, молоду дитину, На кого оставлю, бідну сиротину?* (Котл., II, 1953, 18).

2. У дореволюційній Росії — доброчинний заклад для одиноких і незаможних. — *Вам треба б напитувати собі місце десь в лазаретах.. чи десь по приютах* (Н.-Лев., IV, 1956, 284); *У голові промайнули всі болі дитинства, образи сирітського приюту й штовхани в наймах* (Ю. Янов., II, 1958, 235).

ПРИЮТИ́ТИ, ючу́, ютиш, *док., перех., заст.* Дати притулок (у 1 знач.). [П р и б л у д а:] *Якби мене не приютив отець Спиридон, то, може, я й досі був би громадським свинарем* (Кроп., I, 1958, 157); *Він зовсім не думав, чи буде кому приютити його в селі, чи живе ще хтось із близьких* (Ірчан, II, 1958, 189).

ПРИЮ́ТСЬКИЙ, а, е, *дорев.* Прикм. до **приют** 2; // Який живе у приюті. *Ген уже й діти приютські з майдану левадами йдуть* (Головко, Вибр., 1936, 254).

ПРИ́ЯЗНЕ *див.* **при́язно.**

ПРИ́ЯЗНИЙ, а, е. Який виявляє приязнь, дружню прихильність, симпатію до кого-небудь; дружелюбний, привітний. *Ото і зосталась я у Мотрі. Вона така добра, приязна* (Мирний, I, 1954, 75); // Доброзичливий, дружній (про почуття, стосунки і т. ін.). *Господарка, приховуючи приязною усмішкою свою заклопотаність, метушилась поміж гостей* (Досв., Вибр., 1959, 254); *Між олов'яними солдатиками* [вихованцями військового училища] *і гімназистами ніколи не було приязних стосунків* (Добр., Олов. солдатики, 1961, 117); *Ми згадуємо глибоку і приязну цікавість Пушкіна до історії України* (Рад. Укр., 25.XI 1956, 1); // Який приносить задоволення; приємний. *Усе частіше постерігав він, що в серці його ворушиться кохання,— тихе, приязне кохання, що воно обхоплює цілу його істоту* (Коцюб., I, 1955, 23); *Уранці їхали, грудьми Повітря приязне впивали* (Рильський, Сад.., 1955, 58).

ПРИ́ЯЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **при́язний.** *У нього були до неї почуття приязності, певної поваги, але не кохання* (Епік, Тв., 1958, 98); *Відвертий погляд його привітних очей, приязність у розмові відразу створювали хороше враження, як про людину щиру, сердечну* (Хижняк, Невгамовна, 1961,100).

ПРИ́ЯЗНО, *діал.* **ПРИ́ЯЗНЕ.** Присл. до **при́язний.** *Максим кланявся їм і вітав їх голосно, приязно* (Фр., VI, 1951, 25); *Баба Горлиця сіла край ліжка, сумно і приязно глянула на Марину* (Дмит., Наречена, 1959, 234); *Семен та Мотря сиділи близенько одно коло одного. Вони приязно вели розмову* (Коцюб., I, 1955, 46); *І не знаю, Чого маленькому мені Тойді* [тоді] *так приязно молилось, Чого так весело було?* (Шевч., II, 1963, 38); *— Що ви-те мене заміж випихаєте? — жартівливо обізвалась Дарка, приязне подивившись на батька* (Л. Укр., III, 1952, 668).

ПРИ́ЯЗНЬ, і, *ж.* 1. Дружня прихильність до кого-небудь, симпатія (часто взаємна). *Степи, гори чи діброви — Все я переходив, Та приязні і любові Ніде не знаходив* (Граб., I, 1959, 583); *Княгині просто чомусь подобалась ця дівчина, щось у ній викликало приязнь, довіру* (Скл., Святослав, 1959, 103); *Відомо, що й Горький платив Франку великою своєю приязню і був дуже високої думки про нього як про письменника і людину* (Рад. літ-во, 3, 1957, 46).

◇ **Захо́дити (зайти́) у при́язнь** *з ким, заст.* — приятелювати. *Вона бездоганно правила своє шкільне діло, але ніколи ні з ким не заходила в приязнь* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 47); *Лисичка з Журавлем у велику приязнь зайшли, навіть десь покумалися* (Фр., IV, 1950, 57).

2. Привітне ставлення до кого-небудь. *Двері мені відчинив сам Кірхнер. Обличчя його світиться незвичайною приязню* (Кол., На фронті.., 1959, 137).

3. Потяг до чого-небудь; уподобання. *Я повний приязні до сонця і йду просто на нього, лице в лице* (Коцюб., II, 1955, 229); *Саїд ладен був відмовитись від своєї приязні до портретів, аби тільки не бути з Любкою віч-на-віч* (Ле, Міжгір'я, 1953, 118).

ПРИ́ЯМОК, мка, *ч.* 1. Невелика заглибина перед або під чим-небудь, зроблена з певною метою. *Біля вікон цокольного поверху були приямки* (Панч, На калин. мості, 1965, 172).

2. *спец.* Пристрій для сушіння (цегли, бетону, плодів і т. ін.).

ПРИЯРО́ВИЙ, а, е. Який міститься, розташовується біля або поблизу яру.

ПРИ́ЯРОК, рка, *ч.* Невеликий яр або його відріг; вибалок. *Стоять у приярках артилеристи та міномети-ники* (Гончар, III, 1959, 413).

ПРИЯРУ́ЖНИЙ, а, е. Те саме, що **приярóвий.** *В боротьбі з ерозією велику роль відіграють прибалкові, прияружні, яружно-балкові лісові насадження* (Хліборо6 Укр., 2, 1969, 25).

ПРИЯ́Р'Я, я, *с.* Місцевість біля або поблизу яру.

ПРИ́ЯТЕЛІВ, лева, леве. Прикм. до **при́ятель;** належний приятелеві. *Приятелева вода лучча* [краща] *ворогового меду* (Укр.. присл.., 1955, 141); *Нема мого нічого — усе приятелеве* (Кв.-Осн., II, 1956, 308).

ПРИЯТЕЛІ́ЗМ, у, *ч., зневажл.* Приятельські стосунки, що використовуються в егоїстичних, корисливих цілях. *Хома Хамеля, як виявилося, полював на мене вже давно. Коло за колом, він давно вже обплітав мене липким павутинням приятелізму* (Вол., Дні.., 1958, 50); *Слід констатувати, що твори низької якості, а то й просто графоманські, є результатом ще не вижитого приятелізму, а також лібералізму, невимогливості* (Літ. Укр., 12.VII 1968, 2).

ПРИЯТЕЛЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **приятелюва́ти.** *З початку подружнього життя з Гордієм вона могла б сказати йому все про Демида, але не сказала, бо боялась пошкодити їх приятелюванню* (Гр., II, 1963, 88); *Прекрасні й неповторні часи перших вражень студентського життя, зав'язування знайомств, приятелювання, дружби!* (Ле, Право.., 1957, 90).

ПРИЯТЕЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок.* Бути з кимнебудь у дружніх, товариських стосунках; дружити. *— Мені ця компанія зовсім не пристала до душі. Немає тут з ким зійтись, з ким приятелювати* (Н.-Лев., IV, 1956, 117); *Ліда.. приятелювала з бабусею, завжди приходила за годину до уроків і допомагала бабусі поливати квіти* (Ів., Таємниця, 1959, 55).

ПРИ́ЯТЕЛЬ, я, *ч.* Людина, з якою хто-небудь перебуває в дружніх, товариських стосунках; близький знайомий. *В 1840 році Тарас з поміччю приятелів надрукував свого першого «Кобзаря»* (Мирний, V, 1955, 312); *Пам'ятати про цензуру раз у раз радить Пушкін у своїх листах до друзів і приятелів* (Рильський, III, 1956, 183); *По лукавих іскорках очей, що проблискують під кущами брів, Дорошенко впізнає свого давнього приятеля, невтомного на різні вигадки Тимофія Сухомлина* (Гончар, Тронка, 1963, 335); // Те саме, що **друг.** *Вірний приятель—то найбільший скарб* (Укр.. присл..,1955, 141); *Іван і собі став говорити, що нарід* [народ] *темний, що не знає, хто його ворог, а хто приятель* (Кобр., Вибр., 1954, 56); *Одесити одразу знайомилися і в ту ж мить ставали приятелями навіки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 8).

ПРИ́ЯТЕЛЬКА, и, *ж.* Жін. до **при́ятель.** *Пилипиха була ще давня товаришка і приятелька нашій матері,*

і жили вони з [між] *собою добре, любилися* (Вовчок, I, 1955, 183); *Ми розмовляли з Антоніною Семенівною Макаровою — приятелькою Лесі Українки* (Смолич, VI, 1959, 127).

ПРИ́ЯТЕЛЬСТВО, а, *с.* Приятельські стосунки. — *Ви, братчики, мов удруге мене на світ оце народжуєте! — казав Зінько.— Бо тепер мені легше й на сонце дивитися за таким щирим приятельством* (Гр., II, 1963, 485); *Нитки знайомства і приятельства зблизили його* [М. Ю. Лермонтова] *з грузинськими поетами Ніколаєм Бараташвілі і Олександром Чавчавадзе* (Рильський, III. 1955, 205).

ПРИ́ЯТЕЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **прия́тель.** *На вічну пам'ять листочкові, спаленому приятельською рукою в непевні часи* [заголовок] (Л. Укр., I, 1951, 125); [Я р ч у к:] *Микола Андронович велів передати вам цей лист і свій приятельський привіт* (Мик., I, 1957, 348); // Власт. приятелям, друзям. *З газдинею зав'язалися у Марусі щирі, приятельські відносини* (Хотк., II, 1966, 170); *Запанував той поблажливий приятельський тон, що буває не між близькими, зате давніми знайомими* (Шовк., Людина.., 1962, 29).

ПРИЯ́ТИ, приймý, прийме́ш, *док., перех., заст.* Прийняти.

ПРІАПІ́ЧНИЙ, а, е. 1. *міф.* Стос. до Пріапа (бога садів, полів і творчих сил природи, покровителя чуттєвих насолод) чи свята на його честь. *Пріапічний культ.*

2. *перен., заст.* Хтивий, сластолюбний.

ПРІ́ЗВИСЬКО, а, *с.* 1. Найменування, яке іноді дається людині (крім справжнього прізвища та імені) і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішності, діяльності, звичок. *Завжди похмурий і насуплений, постійно строгий і недовірливий, Стороженко швидко здобув собі прізвисько Страж* (Баш, Надія, 1960, 176); *Українське село вигадливе на прізвиська. Причепить кличку — і носи на здоров'я усе життя* (Минко, Моя Минківка, 1962, 16); *Своє прізвисько «Осмомисл» (людина великого розуму) Ярослав дістав не тільки за свій природний розум, а й за велику освіченість* (Іст. СРСР, I, 1956, 57); // *рідко.* Конспіративна кличка або псевдонім. *Завербований товариш діставав підпільне прізвисько і приймав урочисту присягу, під якою підписувався тим же прізвиськом* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 79).

2. *рідко.* Те саме, що **прі́звище** 1. [Д о л о р е с:] *Він — дон Жуан.* [А н н а:] *Який? Невже отой...* [Д о л о р е с:] *Отой! Той самий! А який же другий із сотень тисячів усіх Жуанів так може просто зватись «дон Жуан», без прізвиська, без іншої прикмети?* (Л. Укр., III, 1952, 331); — *Живе мій Василько під чужим прізвиськом: з тюрми і раз, і вдруге втік* (Стельмах, I, 1962, 611).

ПРІ́ЗВИЩЕ, а, *с.* 1. Найменування особи, набуте при народженні або вступі в шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість. «*А як тебе Зовуть? Я не знаю*». «*Яремою*». «*А прізвище?*» «*Прізвища немає!*» (Шевч., I, 1963, 111); *З ними прийшов і писар, по прізвищу Попович, дуже розумний і письменний* (Стор., I, 1957, 251); *За шоферами поставили тракториста Серьогу, на прізвище Півень* (Ю. Янов., I, 1954, 63); *Прізвища в них здебільшого лісові: Завовченко, Кізка, Ясен, Горленко, Кречет, Берестенко, Дубок* (Крот., Сини.., 1948, 13); *Повертаю за ріг і прямую дворищем.. Раптом чую, як хтось гукає мене на прізвище* (Кол., На фронті.., 1959, 26).

Під прі́звищем *кого, чиїм;* **Під чужи́м прі́звищем** — під найменуванням, прийнятим замість родового найменування. *Головний отаман.. пояснив, що він їде до Угорщини під прізвищем Степана Могили* (Стельмах, II, 1962, 358); *Відбувши строк, Тадик виходить із тюрми двадцятичотирьохрічним вовком, перестає красти і під чужим прізвищем із наганом у кишені простує до рідних берегів* (Тют., Вир, 1964, 418).

2. Те саме, що **прі́звисько** 1. *Мачуха ніколи не згадувала її ймення, а вживала яке-небудь прізвище. Прізвищ же тих мала дівчина без ліку, без кінця* (Л. Янов., I, 1959, 322); *Прізвище «Фабрична» так вкоренилося, що справжнє прізвище навіть забулося* (Еллан, II,1958, 8).

ПРІ́ЛИЙ, а, е. Який зітлів або зогнив під дією вологи й тепла. *Живився* [Тонконоженко] *самим чорним хлібом з прілого борошна та картоплею* (Сам., II, 1958, 264); *Пахне димом, прілою травою, і димлять помалу димарі* (Гонч., Вибр., 1959, 182); *В шатрі приємно пахло прілим листям і соками свіжозрубаного дерева* (Томч., Жменяки, 1964, 75); // Роз'їдений потом і брудом. *Козаки.. були в драних сорочках і штанях, босі або в прілих постолах* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 60).

Прі́лий за́пах (дух) *чого* — запах гнилизни, сирості. *В обличчя бив прілий запах зотлілого листя* (Коз., Зол. грамота, 1939, 90); *Прілий дух гнилих пнів, запах кладовища лісного йшов на них з пущі* (Коцюб., II, 1955, 347).

ПРІ́ЛИНА, и, *ж., розм.* 1. *збірн.* Те, що попріло, згнило, розклалося під дією тепла й вологи.

2. Сире, вкрите пліснявою місце.

ПРІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **прі́лий;** // Запах прілого. *В тумані ледь окреслюється хата Морозенків. Навколо неї зрідка перестукують краплинами верби, їхні зітлілі дупла дихають хмільною прілістю* (Стельмах, I, 1962, 400).

ПРІЛУВА́ТИЙ, а, е. Трохи прілий.

ПРІ́ЛЬ, і, *ж.* 1. Запах прілого. *Унизу, під старими мостинами, безугавно шумить і плеще вода; від замшілих паль тягне пріллю і вогким холодом* (Вол., Місячне срібло, 1961, 189).

2. *збірн.* Те саме, що **прі́лина** 1. *Дух лісної прілі, болотяних випарів, живиці стелився низиною* (Горд., Дівчина.., 1954, 16).

ПРІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **прі́ти.**

ПРІ́ОР, а, *ч.* 1. У католицькій церкві — настоятель чоловічого монастиря; за раннього середньовіччя — помічник абата.

2. Другий після великого магістра (гросмейстера) сановник у духовно-лицарських орденах і масонських ложах.

ПРІОРИТЕ́Т, у, *ч.* 1. Першість у якому-небудь відкритті, винаході, висловленні ідеї. — *Ви саме на заводі доведете своє право на пріоритет у цьому відкритті!* (Шовк., Інженери, 1956, 291); *Біографія цієї людини* [М. В. Ломоносова] — *це історія вітчизняного пріоритету в наукових відкриттях, у сміливій фантазії наукових проблем* (Ле, Право.., 1957, 91); *Хто ж перший руський літописець: Нестор чи хтось інший? Досі наука залишала пріоритет за Нестором* (Знання.., 8, 1966, 21).

2. Переважне, провідне значення кого-, чого-небудь; перевага над кимсь, чимсь. *Перекладачі з німецької літератури рішуче заявили про свій пріоритет. Не побувати у Веймарі? Ні, вони й хвилини не зможуть далі жити, коли не дихнуть мовною атмосферою Веймара* (Вол., Дні.., 1958, 32); *Дискусія про те, хто повинен мати пріоритет — режисер чи сценарист,— у нас і сьогодні не вичерпана в сферах кіномистецтва* (Вітч., 4, 1961, 186); *Щоб суспільство розвивалось у комуністичному напрямі, необхідно забезпечити в кожному випадку пріоритет загальнонародних інтересів, не допускати націоналізму, місництва, групівщини і т. ін.* (Ком. Укр., 9, 1968, 66).

ПРІ́РВА, и, *ж.* 1. Провалля із стрімкими урвищами

по краях, велика і глибока яма або яр; стрімке урвище. *Перед ногами мойого провідника позіхнула чорна безодня, прірва стрімкого, скалистого яру* (Фр., II, 1950, 95); *З усіх боків* [скелі] *розкриваються темні безодні, стрімкі прірви, яким немає ні початку, ні краю* (Вас., II, 1959, 27); *Жінки злякано гукали на метушливу дітвору, радісну і безтурботну, що бігала навколо провалля, часом намагаючись спихнути одне одного в прірву* (Досв., Вибр., 1959, 200); *Образно. *Скільки раз її доля зрадила, її надії розмела, розбила, потопила в безодній прірві гіркого життя!* (Мирний, I, 1949, 323); *Я голос подаю за те, що недаремно Визвольницею звуть незламну нашу Рать, Що в прірву скинули ми лихоліття темне* (Рильський, Мости, 1948, 3); *У порівн. *Андрій перевів очі на вулицю, по якій, немов чорні прірви, залягли тіні будинків* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 16); // Гірська ущелина, на дні якої тече річка, гірський потік; урвище стрімкого правого берега великої ріки. *Вузька стежка тулилася до скель, щоб не впасти у прірву, в якій божевільно мчала така ж, як і стежка, вузька-вузька, швидка гірська річка* (Ів., Вел. очі, 1956, 66); *Зупинилися польські драгуни над прірвою, дивуючись нечуваному козацькому ділу. А козаки вже пливли з кіньми у річці й спускали в воду човни* (Довж., I, 1958, 276).

◇ **Заво́дити (завести́) в прі́рву** *див.* **заво́дити**[1]; **Ки́дати (ки́нути, скида́ти, ски́нути) в прі́рву** — рішуче позбавлятися чого-небудь, поривати з чимсь, ліквідувати що-небудь; **Наближа́тися (набли́зитися) до прі́рви; Опиня́тися (опини́тися) над прі́рвою**—потрапляти в скрутне становище. *Це, очевидно, .. сильна людина, але її викинуто з життя, вона раптом опинилася над прірвою в незрозумілих обставинах* (Ю. Янов., IV, 1959, 59); **Пішло́ в прі́рву** *див.* **піти́.**

2. *перен.* Незгода або відмінність між ким-, чим-небудь, викликана принциповими суперечностями. *Навіть серед селянства з кожним днем все глибшою стає прірва між пролетаріатом і буржуазією* (Ленін, 24, 1972, 313); *Сестри, нарешті, зрозуміли, яка безодня прірва розрізняє їх, як далеко розійшлись вони за вісім років* (Л. Янов., I, 1959, 152); *В її* [килимарки] *роботі не було творчої співдружби з художником. Між народним і професіональним мистецтвом лежала велика прірва* (Вол., Самоцвіти, 1952, 142).

3. *рідко.* Яма в річці, морі, де утворюється вир; чорторий. *А прірва виє,.. Пловцеві згубу зиче* [зичить] *Без вороття* (Граб., I, 1959, 93); *Ось уже недалеко прірва... Вирує в ній і піниться вода* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 59); *У порівн. *Гра втягувала його, як таємнича прірва* (Гончар, I, 1959, 46).

4. Місце прориву греблі, загати і т. ін.; вирва. *Вода раз греблю просмоктала.. Злякавсь Мірошник та й біжить Притьмом до прірви, щоб гатить* (Гл., Вибр., 1957, 39); *Під час війни дерев'яна обшивка водозливу струхлявіла, і весняні води прорили під містком прірву* (Добр., Тече річка.., 1961, 13).

5. *вульг.* Те саме, що **пе́лька** 2. *Щедро кропив* [дід].. *свою прірву бездонну І тільки що «царської водки» не пив* (Перв., II, 1958, 362); // Те саме, що **ненажера́.** — *От матінку маю,— скаржився Денис, мотузуючи торбу. — Де що в хазяйстві найласіше — зараз же кида собі на зуби. Прірва якась* (Тют., Вир, 1964, 242).

ПРІСИСЬКО, а, *с., розм.* Те саме, що **проси́ще.** *Коли ж відходили пшениці та жита, Коли на прісисько щовечір сірі крижні Злітались..,— тоді ставали ніжні Дівочі голоси* (Рильський, Поеми, 1957, 234).

ПРІСИЩЕ, а, *с., розм.* Те саме, що **проси́ще.**

ПРІСНИЙ, а, е. 1. Позбавлений певного смаку через відсутність або незначний вміст солі. *Внизу, під самою горою, Криниця прісної води* (Граб., II, 1959, 245); *І тополя, і потемніла од вологи на відсонні стріха, і пісний ніздрюватий сніг — все тонко дихає першим весняним пахіллям* (Стельмах, I, 1962, 221); *Образно. *На поле набігла тінь. Ділянка темніє. Дихнув вітерець прісним холодком* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 63); // Який містить у собі несолону воду. *Хлорела — рослина прісних водойм — містить у два рази більше білків порівняно з пшеницею* (Наука.., 3, 1961, 28); // Приготовлений без солі або без достатньої кількості солі (про страву). *Спуск у шахту. Закинуті штреки, забої, І розмова про те, як в борні подолати біду. Скільки солі навкруг, як арктичні сніги, голубої! А гуцульське село їсть несолену, прісну бурду... А солотвинці вбогі вже десятки років безробітні* (Забашта, Вибр., 1958, 232).

Прі́сний смак (при́смак) *чого* — смак, позбавлений будь-якої гостроти. *Гарба зачіпалася за кущі, і Тимка оббризкувало холодним свіжим дощиком, так що навіть на губах осідав прісний смак роси* (Тют., Вир, 1960, 89); *В сухий настій васильків вплітався вогкий дух кінської м'яти і прісний недобрий присмак багновища* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 811).

2. Приготовлений без закваски, без дріжджів (про тісто або вироби з нього). *Ополиста в'язальниця вславляла новий хліб..— мука ясна, не пріла, на схід славна, тісто гарно бродить, і прісне славно міситься, біле, в'язке* (Горд., Дівчина.., 1954, 227); *Той хліб був білий, прісний, без ваги, Та й без смаку, а стисни у долоні, І він, мов квітка в передсмертнім сконі, Ні пахощів не має, ні снаги* (Мал., Звенигора, 1959, 225).

3. *перен.* Позбавлений інтересу, привабливості; нецікавий, нудний. *Відтепер все стало ясно. Не треба! Не треба ні тої плебанії, ні тих слуг не треба, ні оповідань баби Гафійки, ні прісних пестощів старої їмості* [попаді] (Хотк., II, 1966, 123); *Прісна й пісна наступила пора* (Воскр., З перцем!, 1957, 361).

ПРІСНИЩЕ, а, *с., розм.* Те саме, що **проси́ще.**

ПРІСНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **прісний.**

ПРІСНО[1], *присл., розм.* Присл. до **прісний.** *По-весняному прісно.. запахло в хаті свіжим розбурхлим чорноземом* (Гончар, II, 1959, 196).

ПРІСНО[2], *присл., заст., уроч.* Вічно, завжди. *А найперше дай* [боже], *щоб згинув Інквізитор наш великий, Та щоб більше не було їх Нині, прісно і вовіки!* (Сам., I, 1958, 194); *Вклонилися* [євангелісти] *святині, Співають: дай нам нині І прісно — по хустині* (Еллан, I, 1958, 260).

ПРІСНОВО́ДИЙ, а, е. Те саме, що **прісново́дний** 1.

ПРІСНОВО́ДНИЙ, а, е. 1. Наповнений прісною водою. *Серед прісноводних водойм, що зрідка трапляються в Узбої серед пісків, українські науковці вибрали* [для дослідження] *озеро Ясха* (Знання.., 8, 1967, 16).

2. Який росте або живе у водоймах з прісною водою. *У басейні річки Опала міські жителі знайшли велику колонію найцінніших прісноводних перлових скойок* (Веч. Київ, 15.IV 1968, 4).

ПРІСНУВА́ТИЙ, а, е. Трохи прісний. *Роман.. жадібно вбирав.. терпкуватий осінній повів землі, що й зараз дихала жадобою життя, пріснуватою вільгістю озимини* (Стельмах, I, 1962, 608);— *Ніколи письменник у товаристві свого співбрата по перу не обмовиться, не викаже свого сюжету. От чому і розмови письменника з письменником пріснувати* (Донч., VI, 1957. 619).

ПРІСЦЕ́ *див.* **просце́.**

ПРІ́ТИ, прію, пріє́ш, *недок.* 1. Тліти або гнити під дією вологи й тепла. *Під третьою горою вільшина пріє* (Черемш., Тв., 1960, 124); *Хата в нього на стінах низька, з підсліпуватими вікнами, з високим, як дзвіниця,*

дахом, покрита соломою, що вже пріла, перегнила і поросла мохом (Чорн., Визвол. земля, 1950, 12); *Четверо чоловіків переступали через .. патьоки, скаржились на осінь: бо заливає водою кагати, бо гниє в полі незаскиртована солома, бо прів на корені кукурудза* (Мушк., Серце.., 1962, 116).

2. *розм.* Вкриватися потом від задухи, втоми, перенапруження і т. ін. *Веселість все розпалялась. Робилось душно, люди пріли у кептарях, дихали випаром поту* (Коцюб., II, 1955, 354); *В кухні сиділи селяни, зворушені самим святочним ожиданням* [чеканням]. *Пріли з нетерпливості* (Коб., II, 1956, 119); // *перен.* Напружено працювати. *Бувало вечорами, коли хлопець при каганці прів над складами..,— батько аж зведе голову від роботи й гляне гордовито на жінку* (Головко, II, 1957, 212); — *Дивлюся, а серед них Мартин, синок нашого сільського дуки, я в нього з самого дитинства у наймах прів* (Збан., Сеспель, 1961, 229).

3. Готуватися на пару, на малому вогні (про їжу); мліти. *Він* [обід], *готовий ще відвчора, Прів.. в печі* (Фр., X, 1954, 248); *Булькоче, прів каша в казані* (Мал., Звенигора, 1959, 283).

ПРІЧ [1], *діал.* 1. *присл., від кого, чого, звідки і без додатка.* Невідомо куди; геть. [М и к о л а *(співає):*] *Іди, сину, іди, сину, пріч од мене, Нехай тебе турчин возьме* [візьме] (Котл., II, 1953, 25); *Вітер мчить шалено із півночі, мов тікає від погоні пріч* (Л. Укр., I, 1951, 305); *Люди тікали пріч з хати* (Хотк., II, 1966, 256); *Тоді напала на мене туга ревная,.. вона мене пхала кудись пріч, далі, далеко...* (Вовчок, VI, 1956, 252); *День, прожитий недаремно, в солодкій втомі відлітає пріч* (Забіла, Поезії, 1963, 28).

◇ **Не пріч,** *у знач. присудк. сл.*— про бажання зробити що-небудь, схильність до чогось. *Кулики сусідам заздрять, не пріч поєднатися із заможним Буймиром, щоб позбутися клопоту — самим ферму заводить* (Горд., Дівчина.., 1954, 159).

2. *виг.* Геть. — *Пріч мені зараз з-перед очей, а то я скличу зараз цілу свою родину!* (Коб., II, 1956, 271); — *Пріч! — загорлав обозний. І звелів гайдукам: — Розганяйте звідси всіх дівок!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 277); *Ми кинули гидливо — пріч! — Міжнаціональним пересудам, Ми мостимо дороги людям Грядущих золотих сторіч!* (Павл., Бистрина, 1959, 49).

ПРІЧ [2], *прийм., з род. в., діал.* За винятком, крім. [М а р у с я:] *А я тебе люблю; нікого в світі Я не люблю, пріч тебе одного* (Сам., II, 1958, 21); — *У такім разі я нагадаю вам, що пріч тих ганчірок* [картин], *якими ви завішали усі стіни, маєте чоловіка, дочку, за спокій та щастя яких ви даєте відповідь перед своєю совістю* (Л. Янов., I, 1959, 373); — *Даю наказ: сьогодні ж уранці всіма потугами вдарить на Бушу,.. жадної душі не випустити живою.. пріч вродливиць з жоноти* [жіноти] (Стар., Облога.., 1961, 28).

ПРО, *прийм., із знах. в.* Сполучення з прийм. **про** виражають:

О б' є к т н і в і д н о ш е н н я

1. Уживається при вказуванні на конкретну особу, предмет або абстрактне поняття, що виступають об'єктом розмови, думки і т. ін. *Слава не поляже, а про себе розкаже* (Укр.. присл.., 1963, 204); *Отак на улиці під тином Ще молодий кобзар стояв І про невольника співав* (Шевч., II, 1963, 341); *Ми розмовляли про ніжні пахощі степів* (Ю. Янов., III, 1958, 51); *До саду прилягає виноградник. Ніхто про нього не дбає, урожай кинуто напризволяще* (Гончар, III, 1959, 128); // Уживається при вказуванні на конкретну особу, предмет або абстрактне поняття, що виступають темою, змістом літературного твору, об'єктом чиїх-небудь думок, висловлювань і т. ін. *Візьмуся за оповідання про опришків, а на кінці прочитаю Федьковича* (Коцюб., III, 1956, 369); *Спливли Юхимові слова у пам'яті з отої незабутньої ночі — про злидні, про заробітчан* (Головко, II, 1957, 204); *Надзвичайно цінним вкладом у радянську воєнну науку є ленінські положення про фактори, що справляють вирішальний вплив на хід і результат війни* (Ком. Укр., 5, 1969, 25).

2. *розм.* Уживається при вказуванні на особу, предмет і т. ін., яким що-небудь призначається. — *Нема в мене про вас грошей! — одказує брат* (Вовчок, I, 1955, 359); *Давня Чіпчина гадка справдилась. Тепер уже не одна тісна хата з сіньми, а цілих три: одна для матері, друга для себе, а через сіни світлиця про гостей* (Мирний, I, 1949, 367); — *Місця там про всіх стане — гарман у пана просторий, а чи знайдеться робота про тебе — ото скажи нам? — запитав Марко* (Л. Янов., I, 1959, 93); // Уживається при вказуванні на особу, предмет, стосовно яких хто-небудь виконує якусь дію або у зв'язку з якими перебуває у певному стані. *Від олії не зомлію, а про мак — буде й так* (Укр.. присл.., 1963, 68); — *Про Богдана дзвонив? — Нічого важливого, але його не випустять, доки не зберуть за нього матеріалів* (Ю. Янов., I, 1958, 96).

В і д н о ш е н н я м е т и

3. Уживається при вказуванні на мету дії. *Нема в їх* [дітей] *ні забавок, ані іграшок дитячих, нема й одежинки про святий празник* (Вовчок, I, 1955, 30); *До кінця ручки прив'язав тонкий, а міцний шнур, що був у мене за поясом про всяку пригоду* (Фр., IV, 1950, 15); *Замигтіла* [Оленка] *босими ногами, квітчастою хустиною вив'язана, тою, що не про будень* (Горд., II, 1959, 10); *Мати винесе з хати миску з насінням (про свято держить), поставить у коло* (Головко, II, 1957, 401).

П р и ч и н о в і в і д н о ш е н н я

4. *розм.* Уживається при вказуванні на особу, предмет, явище, які спричиняють яку-небудь дію або стан. *Про наймита і скот ревітиме* (Укр.. присл.., 1963, 89); *Жати не стали.. Ну, та коли ж про такий заробіток з голоду пухнути доведеться!* (Головко, II, 1957, 240).

О б с т а в и н н і в і д н о ш е н н я с п о с о б у д і ї

5. *у сполуч. із сл.* с е б е. Уживається при позначенні способу дії. *Василь сам про себе лаяв одежу, що на його вже не приходилася* (Мирний, IV, 1955, 117); *Мусив відзначити про себе Функе: новин багато буде на Україні* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 41); *Мав* [Ярошенко] *добру розмову в повіткомі комнезаму, бо був веселий і намугикував про себе* (Речм., Весн. грози, 1961, 68).

ПРО... Префікс, що вживається для творення іменників і прикметників із значенням: 1) «на зразок», «подібний до»; напр.: п р о а́ н т р о п, п р о о́ б р а з і т. ін.; 2) «який підтримує кого-небудь, виконує чиюсь волю, розділяє чиїсь погляди»; напр.: п р о і м п е р і а л і с т и́ ч н и й, п р о ф а ш и́ с т с ь к и й і т. ін.

ПРОАНАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проаналізува́ти.** *Особисті та творчі контакти Коцюбинського з Горьким уперше були проаналізовані марксистською критикою* (Рад. літ-во, 4, 1964, 95); *На експериментальній базі була зважена та проаналізована.. капуста як на контрольних, так і на дослідних ділянках* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 45); // **проаналізо́вано,** *безос. присудк. сл. Перед Великою Вітчизняною війною було вже визначено основні критерії вивчення п'єс Кар-*

пенка-Карого,.. проаналізовано більшість п'єс як щодо суті образів, так і мистецького їх творення (Рад. літ-во, 10, 1971, 78).

ПРОАНАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Зробити аналіз; розібрати, розглянути. *Докладно проаналізувавши особливості імперіалізму, його глибокі суперечності, В. І. Ленін прийшов до висновку, що це найвища і остання стадія у розвитку капіталізму, переддень соціалістичної революції* (Ком. Укр., 4, 1967, 4); *Тепер йому легше, і він може спокійно проаналізувати свій безтямний вчинок* (Кол., Терен.., 1959, 137).

ПРОА́ХАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Ахати якийсь час.

ПРО́БА, и, *ж.* 1. Перевірка, випробування властивостей, якостей чого-небудь і результат такої перевірки. *Ану, заспіваєм! Проби ради...* (Шевч., І, 1963, 304); *Інженер Ваденін зайшов до лабораторії і, поглядаючи на цілий ряд бетонних кубиків з різними пошкодженнями після проби,.. спитав, як справи* (Коцюба, Нові береги, 1959, 183); *Психологічні проби дають змогу виявити втомлення або збудження космонавта, скласти уявлення про його працездатність* (Рад. Укр., 23.X 1962, 3); *Процент енергії, проростання і схожості визначають обчисленням середнього арифметичного чотирьох проб* (Овоч., 1956, 71); // *рідко.* Те саме, що **випро́бування** 2. *Та не сама тюрма була для мене найтяжчою пробою: засуд кримінального суду, а особливо.. засуд усеї суспільності, кинений на нас, страшенно болів мене* (Фр., І, 1955, 16); *По роках проби і блукань Прибився* [Турчиновський] *знов у рідну Березань* (Зеров, Вибр., 1966, 37); // Репетиція. *Пан директор, що співав завсігди в хорі другим тенором,.. не ходив на проби* (Март., Тв., 1954, 198); — *А як же буде з співами? Сьогодні ж неділя: на п'яту, як завжди, призначено пробу* (Смолич, Мир.., 1958, 31); *Після зими, уперше на ставку, Був жаб'ячий концерт. Вірніш — була то проба. І жабу вибрали стару За диригента* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 166); // *кін.* Зйомка актора в епізоді з метою виявлення відповідності його даних певній ролі у фільмі; результат такої зйомки. *Ми негайно викликали його* [актора] *на пробу* (Довж., III, 1960, 138); *Для однієї і тієї ж ролі здебільшого відбирається кілька проб двох-трьох і більшої кількості акторів* (Мист. кіно, 1955, 45).

Бра́ти (ста́вити) на про́бу — випробовувати певні людські якості, властивості. *Зупинявся* [Воронцов] *біля десантних груп, звично брав на пробу їхній настрій* (Гончар, III, 1959, 349); [Г е л е н:] *Кассандро, послухай, нащо ти мене на пробу ставиш дотинками тими?* (Л. Укр., II, 1951, 304); **Для про́би; На про́бу** — з метою перевірки, випробування, оцінки. *Для проби він задав мені з букваря десять букв і проказав разів зо три* (Збірник про Кроп., 1955, 17); — *Я приніс сніп зжатої кукурудзи на пробу* (Коб., III, 1956, 505); *Дівчата на ходу лисицями зазирали у вози, обережно брали з полови посуд до рук на пробу* (Гончар, Таврія, 1952, 25); **Роби́ти (зроби́ти) про́бу**—перевіряти робочі і т. ін. можливості чого-небудь; оцінювати якості, властивості кого-, чого-небудь. *Пробу обраного узору слід робити на окремих маленьких зразках* (В'язання.., 1957, 35); — *Можемо зробити пробу,— мовить Їжак. — Ану, побиймося об заклад, побачиш, чи я тебе* [Зайця] *не перегоню* [пережену] (Фр., IV, 1950, 64); *Саїд прийняв рішення зробити другого дня робочу пробу дрібномонтажного й пресувально-ковальського цехів* (Ле, Міжгір'я, 1953, 237).

2. Частина чого-небудь, узята для дослідження, визначення складу, якостей, властивостей і т. ін. *Ложкою на довжелезній залізній ручці Стьопа взяв останню пробу і, розсунувши лопаткою шлак, немов здувши пінку на молоці, вилив розтоплений метал у стакан* (Собко, Біле полум'я, 1952, 9); *Найкращим способом визначення, чи вилежування льону закінчилося, є відбирання проб. Для цього в різних місцях стелища набирають невеликі горсточки трести, з яких складають пробу вагою до 2—2,5 кг* (Техн. культ., 1956, 84); // Дослідний зразок, екземпляр чого-небудь; взірець. *Герман уже давніше звернув увагу на сей новий продукт* [земний віск] *і вислав проби його різним віденським хімікам* (Фр., VIII, 1952, 379).

Бра́ти про́бу *чого і без додатка:* а) визначати склад, якість, властивість і т. ін. чого-небудь. *Повільно проходжувався він* [покупець] *між величезних барил, брав пробу, нюхав* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 131); *Брати пробу сталі; Брати пробу дозрілості хлібів;* б) те саме, що **Зніма́ти (зня́ти) про́бу.** *За Лідою прийшли з робітничої їдальні, щоб ішла брати пробу обіду* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 137); **Зніма́ти (зня́ти) про́бу** *з чого* — пробувати їжу на смак, куштувати; їсти. *А тут Векла — підійшла, вклонилась.— Так вам, пане, ваше превосходительство, і капусняку дати, чи вже з самих вареників пробу зніметє?* (Головко, А. Гармаш, 1971, 397).

3. Кількість вагомих частин благородного металу в одиниці лігатурного металу (сплаву), з якого виготовляють ювелірні вироби і карбують монети. *Три срібні чарки, густо вкриті позолотою, а одна і зовсім золота, з високою пробою, теж були на шовковій хустці* (Кучер, Чорноморці, 1956, 396); *Підрахунки показали, що на позолоту бані Софійської дзвіниці має піти три з половиною кілограми коштовного металу високої 96-ї проби* (Наука.., 9, 1971, 48); // Тавро на зливках благородного металу або на виробах з нього, яке вказує на якість сплаву та його склад. *На срібних виробах* [XVIII ст. на Україні] *зустрічається проба від 8 до 14 каратів включно* (Укр. золотарство, 1970, 45).

◇ **Висо́кої (найви́щої, чи́стої** *і т. ін.*) **про́би** *хто, що* — найкращої якості. *Франко — лірик високої проби, і його ліричні вірші просяться часто в музику* (Коцюб., III, 1956, 42); *Тичина нікого не повторює в своїй добротній, високої проби чеканці поетичної строфи* (Рад. літ-во, 7, 1967, 45); **Низько́ї (невисо́кої** *і т. ін.*) **про́би** *хто, що* — поганої якості. *Він переконався, що молодий граф Едвін — чоловік дуже низької проби, картяр і розпусник* (Фр., III, 1950, 166); *Не завжди щастить журналам приходити на зустріч з читачем з повноцінним «багажем»: трапляються.. і твори невисокої ідейно-художньої проби* (Рад. літ-во, 7, 1971, 29).

4. Літературний або мистецький твір початківця. *Казку.. я хотіла послать в Галичину, в дитячий журнал, якщо вдасться мені добре ця проба* (Л. Укр., V, 1956, 18); *Перший мій сценарій.. був задуманий як комедійний, і перша режисерська проба.. теж була в цьому жанрі* (Довж., І, 1958, 21); *Образно. *Не менш талановиті його* [морозу] *скульптурні проби. Він користується як матеріалом чим тільки зможе* (Коцюб., II, 1955, 433).

Про́ба пера́ *див.* **перо́.**

5. *діал.* Спроба. *З біографічного боку вісімдесяті роки — то історія Франкових проб примиритися з галицькими народовцями* (Крим., Вибр., 1965, 458); *Удалося йому нарешті сяк-так заспокоїти побратимів і змусити до проби порятунку всім разом* (Хотк., II, 1966, 240).

ПРОБА́ВИТИ *див.* **пробавля́ти.**

ПРОБА́ВИТИСЯ *див.* **пробавля́тися.**

ПРОБАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ПРОБА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* проба́влять; *док., перех., розм., рідко.* Марно витрачати час; гаяти. *Заплітаю* [панночці] *коси — не так! Знов розплітую та заплітаю,— знов не так! Та*

цілий ранок на тому пробавить (Вовчок, I, 1955, 109); *Тепер зважила, що виїду в п'ятницю.. на Довгополе, а звідти, пару днів пробавивши, до Вижниці* (Л. Укр., V, 1956, 369).

ПРОБАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРОБА́ВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* проба́вляться; *док., чим, розм., рідко.* 1. Марно витрачати час, розважаючись чим-небудь. *Там* [на іменинах] *ми.. пробавлялись пікантними анекдотами* (Збірник про Кроп., 1955, 65).

2. Займатися чим-небудь незначним, дріб'язковим. [П е т р о:] *Я не той, батьку, щоб позвами пробавлятися,— господь з ними* (Мирний, V, 1955, 177); *Про «склоку» у с.-д. люблять кричати буржуа, ліберали, есери, які до «болючих питань» ставляться несерйозно, пленпаються за іншими, дипломатничають, пробавляються еклектизмом* (Ленін, 48, 1974, 79).

ПРОБАЗІ́КАТИ, аю, аєш, *док., зневажл.* Базікати якийсь час.

ПРОБАЗІ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., зневажл.* Те саме, що **проговори́тися** 1. *Ідучи, Ілько ще просив товариша, щоб той ні про що його не розпитував, але тут же й сам пробазікався у розмові* (Козл., Ю. Крук, 1957, 351).

ПРОБАЙДИКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* 1. *неперех.* Байдикувати якийсь час. *Учителька вже знає — не виконав домашніх завдань, пробайдикував на лижах Макарець* (Збан., Старший брат, 1952, 63).

2. *перех., перен.* Байдикуючи, нерозумно втратити що-небудь. *Надолужити те, що пробайдикував улітку— нема чого й думати, бо до переекзаменовки осталося всього два дні* (Вас., I, 1959, 183).

ПРОБАЛА́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. *неперех.* Балакати якийсь час. *Раз якось увечері затягла його до себе весела компанія. Випили по чарці, пробалакали цілий вечір* (Н.-Лев., I, 1956, 181).

2. *перех., перен.* Змарнувати що-небудь не цінуючи, не оберігаючи. *Талант свій слід берегти з особливою пильністю. Його так легко можна прогуляти, пробалакати на дрібничках* (Довж., III, 1960, 213).

ПРОБАЛА́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **проговори́тися** 1. — *Нехай нам здають* [маєток] *в оренду. Бо Горпина.. вже пробалакалася, що здаватимуть* (Панч, II, 1956, 398).

ПРОБАЛА́МКАТИ, аю, аєш, *док., діал.* Продзвеніти. *Під яворо́м пробаламкав підвішений буфер* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 64).

ПРОБАЛЯНДРА́СИТИ, а́шу, а́сиш, *док., розм.* Баляндрасити якийсь час.

ПРОБАРАБА́НИТИ, ню, ниш, *док.* 1. Док. до **бараба́нити.** *По броні, всього за кілька сантиметрів від голови, пробарабанила кулеметна черга* (Збан., Т. Шашло, 1949, 15).

2. Барабанити якийсь час.

ПРОБАСИ́ТИ, ашу́, аси́ш, *розм.* Док. до **баси́ти.** *Серед гвалту і метушні, що знялись потім, Жан пробасив раптом: — Ну, міноносце, розводи пару* (Коцюб., II, 1955, 391); — *Хто ви? — Такі ж, як ти, радянські люди,— пробасив у відповідь лагідно чоловік* (Рибак, Час.., 1960, 265); // Видати басистий звук. *Пробасив шахтний гудок.*

ПРОБАЧА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОБА́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., кому і без додатка.* Виявляючи поблажливість до кого-небудь, прощати щось; вибачати. [Д ж о н а т а н:] *Сам Годвінсон казав, що коли ти покірно прийдеш, повний каяття і скрухи серця,— він тобі пробачить* (Л. Укр., III, 1952, 105); *Образи не пробачать* [Гамалії], *з двох слів у бійку лізуть* (Тют., Вир, 1964, 21); —*Те, що можна пробачити деяким вашим козакам, того не можна пробачити вам* [офіцерам-петлюрівцям].. *В трибунал! — наказав Щорс* (Довж., I, 1958, 164); *От тільки хліба немає, до сухарика забрали окупанти. Хай він* [гість] *уже пробачить* (Гур., Новели, 1951, 20).

Проба́чте (пробача́йте); Прошу́ проба́чити: а) *(кому і без додатка)* уживається як вибачення за що-небудь зроблене, як вияв перепрошення. [Л е в:] *Пробачай, що я нагримав зопалу* (Л. Укр., III, 1952, 222); — *Коли прим'яв тебе, Якове, трохи, пробачай,— покосився на нього Мірошниченко* (Стельмах, II, 1962, 12); — *Пробачте. Це до мене,— підвівся комісар із-за столу* (Тют., Вир, 1964, 362); — *А тепер прошу пробачити мені. Я таки справді не хочу запізнитись.— І подала руку* (Головко, II, 1957, 489); б) уживається у значенні вставного слова для вираження сумніву, протесту, заперечення, незгоди з чим-небудь і т. ін. [П р о ч а н и н:] *Чому ж се ти позбувся спадку? А може, ти, пробач, його розтринькав, як то буває молодечий звичай?..* (Л. Укр., III, 1952, 131); [К і ч у н о в:] *Вона* [практика] *має не тільки позитивні якості загальності, але в безпосередній дійсності, від якої ви, Євгене Григоровичу, відірвані, пробачте* (Довж., I, 1958, 427); **Проба́чте (пробача́йте) на [цьо́му (цім)] сло́ві; Проба́чте (пробача́йте) за гру́бий ви́раз** *кому і без додатка* — уживається як форма вибачення за вжиті в розмові різкі або непристойні слова. — *А ще що ви будували? — допитується інженер..— Ще ми, пробачте на слові, з Антошком нужник будували* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 26); *Забувши тон свій і манери, бліді вилазять* [білі] *офіцери.. «Ну що ж? Пробачте нам на слові,— вклонився чемно їм Підкова.— До стінки їх»* (Сос., II, 1958, 412).

ПРОБАЧА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок., перех. і без додатка, діал.* Пророкувати. *Що юнаків же на світі Поза стінами освіти — Шлях легкий чи темна доля,— Пробачать не наша воля* (Щог., Поезії, 1958, 332).

ПРОБАЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОБА́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* 1. Усвідомлюючи провину, просити в кого-небудь поблажливості до себе.— *Ти образив мене в класі при всіх товаришах, отже й пробачайся при всіх* (Донч., V, 1957, 450); *Швидко схопившись, він став допомагати підвестися своїй дамі, усердно* [запопадливо] *перед нею пробачаючись* (Шиян, Баланда, 1957, 45); *До лодій знову прийшли цареві мужі. Вони навіть пробачились, що не змогли прийти напередодні* (Скл., Святослав, 1959, 139); *Пробачились* [Юра з матір'ю] *перед учителем* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 181); // *у формі 1 ос. одн.* **пробача́юсь.** Уживається як вияв перепрошення. *У цей час хтось постукав знадвору по нашому панциру* [танка]: «*Пробачаюсь, товариші,— одчиніться на хвилину*» (Ю. Янов., I, 1954, 55).

2. *кому.* Не вважатися за провину, прощатися. *Вона дівчинка не звичайна, а красуня, що їй усе пробачається, усе дозволяється за один її порух очей і вередливу посмішку* (Тют., Вир, 1964, 449); *Олександр Довженко колись писав, що письменникам не пробачаються погані книги, як генералам програні бої* (Літ. Укр., 10.IX 1971, 3); *Синю, перев'язану шпагатиною папку в архів не відніс. Нехай це мені пробачиться* (Логв., Давні рани, 1961, 11).

ПРОБА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проба́чити; // проба́чено,** *безос. присудк. сл. І ніщо не кінчається, і нічого ще не пробачено* (Кор., Вогонь, 1968, 12).

ПРОБА́ЧЕННЯ, я, *с., кому, для кого і без додатка.* Прощення за що-небудь учинене; вибачення. *Здається Дмитрикові, що не варт він пробачення, що ніхто не дарує йому вини його* (Коцюб., I, 1955, 136); *Нехай пробачення не буде для тирана! Йому пробачення — для всього людства рана* (Мисик, Біля криниці, 1967, 348);

// за що і без додатка. Звернення до кого-небудь з проханням пробачити за щось учинене; перепрошення. *Особа кинула край стола портфель, зняла окуляри і приглядалася до зали, заразом кидаючи до президії чемні слова пробачення за спізнення* (Досв., Вибр., 1959, 278); *З перепрошенням кинулась пані Стадницька, та й господар, зібгавши гонор, поліз із пробаченням* (Стельмах, I, 1962, 16).

Попроси́ти проба́чення *див.* **попроси́ти; Попроха́ти проба́чення** *див.* **попроха́ти; Проси́ти (проха́ти) проба́чення** *в кого, за що і без додатка*—те саме, що **пробача́тися** 1. [Р а б:] *Прибув шляхетний Кай Летіцій, за пізній час він просить пробачення* (Л. Укр., II, 1951, 359); *Він дивився на неї добрими чистими очима і прохав у неї пробачення, що своєю присутністю спричиняє клопіт* (Тют., Вир, 1964, 381); **Складáти (склáсти) проба́чення** *див.* **складáти.**

ПРОБА́ЧИТИ *див.* **пробача́ти** [1].

ПРОБА́ЧИТИСЯ *див.* **пробача́тися.**

ПРОБА́ЧЛИВИЙ, а, е. Здатний пробачати; вибачливий. *О пробачлива стримана мудрість юнацька! Скільки ніжності в ній, як вона володіє Почуттями,що мають прорватись зненацька* (Перв., I, 1958, 551); // Який виражає прощення за провину, поблажливість; який виражає прохання пробачити. *Ніколи не міг простити* [Сивоок] *Какорі того, що вчинив, не подарував жодного пробачливого погляду купцеві* (Загреб., Диво, 1968, 158); *Вона слухала його мовчки, часом тільки коротка недовірлива й пробачлива усмішка пробігала в куточках її гарних уст* (Перв., Дикий мед, 1963, 492).

ПРОБА́ЧЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **проба́чливий.** *В Бузини, окрім пробачливості, в мові з'явилася і незвична для нього енергійність* (Загреб., Диво, 1968, 143).

ПРОБА́ЧЛИВО. Присл. до **проба́чливий.** — *Чули? Його тільки зачепи,— сказав пробачливо Петро Петрович. — Старої закваски... А діло своє знає* (Панч, На калин. мості, 1965, 154); — *Не знаю, що мені вам підказати,— Аристархов пробачливо розводить руками* (Довж., Зач. Десна, 1957, 562); *Містер Ейбл гірко й пробачливо посміхнувся* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 25).

ПРОБА́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **проба́чливий.**

ПРОБА́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **проба́чний.**

ПРОБА́ЧНО. Присл. до **проба́чний.**

ПРОБЕ́ВКАТИ, аю, аєш, *док.* Бевкати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОБЕ́КАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *неперех.* Бекати якийсь час.

2. *перех. і без додатка, перен., розм.* Сказати, промовити що-небудь голосом, який нагадує бекання. *Дух йому* [Прудивусу] *перехопило й мову заціпило,.. міг тільки пробекати: — Е-е-е-е...* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 469).

ПРОБЕЛЬКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ПРОБЕЛЬКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *перех. і неперех.* Док. до **белькота́ти, белькоті́ти.** — *Ну? — грізно спитав городничий. — Ізловили,— пробелькотав Забіяка. — Кого? — Двох хлопців* (Мирний, I, 1954, 261); — *Ви,— пробелькотала* [Ольга], *вся червона з досади, — ви... я вас зневажаю!* (Вільде, Сестри.., 1958, 376); *Переляканий підпоручик Дуб козирнув і, пробелькотівши: — Звичайно, пане полковник...— зник у дверях* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 592); *Лазаревський розгубився, зашарівся, пробелькотів щось невиразне і, впустивши кашкет, вилетів з кабінету* (Тулуб, В степу.., 1964, 36).

ПРОБЕЛЬКОТІ́ТИ *див.* **пробелькота́ти.**

ПРОБЕ́МКАТИ, ає, *док., розм.* Бемкати якийсь час. *Він розбалакався так, що незчувся, як годинник пробемкав всі дванадцять* (Речм., Весн. грози, 1961, 172).

ПРОБЕСІ́ДУВАТИ, ую, уєш, *док.* Бесідувати (у 1 знач.) якийсь час. *Вони сіли в ложу й пробесідували решту матчу* (Загреб., Європа 45, 1959, 199); *Пробесідувати до ранку.*

ПРОБИВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для пробивання. *Пробивальний матеріал; Пробивальний інструмент.*

ПРОБИ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **пробива́ти.** *З височенного димаря, як була в гамарнях, вивергався чорний дим, раз по раз пробиваний яскраво-жовтими пасмами* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 405); // **проби́вано,** *безос. присудк. сл., рідко. Зараз же біля сторчової шахти пробивано новий хідник* (Гр., I, 1963, 367).

ПРОБИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пробива́ти** 1, 2, 4. *В основі.. теми* [вірша І. Франка «Каменярі»] *лежали конкретні враження робітників, що товкли каміння на дорозі.., і оповідання про пробивання залізничного тунелю в Карпатах* (Фр., XVI, 1955, 401); *Пічний молоток служить для обколювання і грубого обтісування цегли, пробивання отворів та інших робіт* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 451); *Вони* [учні] *повинні знати основні операції кування: витягування, осадку, гнуття, пробивання* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 180).

ПРОБИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОБИ́ТИ,** б'ю, б'є́ш, *док.* 1. *перех., чим і без додатка.* Ударяючи по чому-небудь, робити отвір, заглибину і т. ін.; ударами, напором утворювати в чому-небудь діру, проходи тощо; проломлювати. *Його відерце перше пробива лід у криниці, що уночі замерза* (Вовчок, I, 1955, 295); *Бере сокиру й свердла полісовщик, В корі сріблистий пробиває отвір І радісно до рани припадає Устами спраглими* (Рильський, III, 1961, 168); *Я тикнув зонтиком в мох, і кінець зонтика пробив дірку наскрізь* (Н.-Лев., II, 1956, 413); *У порівн. *Серце застукало швидко-швидко, наче хотіло пробити тісну клітку й вискочити на волю* (Донч., II, 1956, 40); // *безос. Удень Корнієві трапилося йти через греблю.. В одному місці крізь неї дзюрчить вода. — Бач, таки пробило дірку! — подумав Корній* (Гр.,I, 1963, 412); — *Вирив вам дучку в повний профіль... Не дуже, правда, розкішно, але сухо. І зверху не проб'є, і вітер не задуватиме* (Гончар, III, 1959, 216); // Прорубувати (двері, вікно і т. ін.). *Строю я будинок Із сухих дощок.. Ні дверей, ні вікон Тут я не проб'ю* (Щог., Поезії, 1958, 110); // Стріляючи в кого-небудь, ударяючи чимсь гострим, твердим або несподівано натикаючись на щось гостре, тверде, ранити; проломлювати. *Пробила ніженьку На сухую груду* (Укр. пісні, 1, 1964, 88); *Есесівка вистрелила і пробила Дроновій руку* (Хижняк, Тамара, 1959, 198); *Упав Степан прямо на каменюку і пробив собі голову свою буйну...* (Хотк., 1, 1966, 70); *Образно. *Тяжкий біль і смуток пробив серце дівчини* (Кобр., Вибр., 1954, 209); // Кулею, снарядом і т. ін. пострілювати що-небудь наскрізь (про неживі предмети). *Снаряди б'ють — не пробивають, кулі також не беруть. Підбігає до мене командир дивізії, трохи не плаче. «Виручай,— каже,— товаришу Горобець, порадь мені, як цю прокляту стіну взяти»* (Тют., Вир, 1964, 261); *Невидима куля шелеснула над головою, пробивши мій капелюх* (Мур., Бук. повість, 1959, 33); // *розм., рідко.* Ударяючи об що-небудь, пошкоджувати, розбивати щось. *Трьох чортих перетанцював* [Хома], *усі чоботи свої пробив, вибиваючи гоцака* (Кв.-Осн., II, 1956, 242).

Пробива́ти (проби́ти) квито́к— компостером витискати знаки контролю на залізничних, трамвайних і т. ін. квитках.

2. *перех., кому, чим і без додатка.* Прокладати (дорогу, шлях і т. ін.); протоптувати (слід, стежку тощо). *Постаті суворі й дикі Десь бредуть на четвереньках І дорогу пробивають В темнім гаю опівночі. Батько Атта Троль ступає, З ним синочок* (Л. Укр., IV, 1954, 152); *Вони поодкидали сніг від порога, пробили стежку до колонки* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 9); // Переміщаючись, рухаючись уперед, долати перешкоди; пробираючись куди-небудь, робити прохід, звільняти шлях і т. ін. *Він бачив, як її голова наче пливла побіля других, рвонувся, пробиваючи собі дорогу кулаччям* (Хотк., I, 1966, 111); *Падають* [солдати-штурмовики] *під кулями і знову зводяться в повний зріст, кидаючись на штурм бережових укріплень, пробиваючи проходи гранатами* (Гончар, II, 1959, 419); *Лицар, Щоб собі пробить дорогу, Так смертельно, тяжко вдарив.. В скелю, що сліди зостались І по сей день на камінні* (Л. Укр., IV, 1954, 140); *Раптом вихватились двоє охоронників.. і пробили в натовпі прохід на вулицю до підвід* (Головко, II, 1957, 185); // *у сполуч. із сл.* ш л я х, п у т ь, *перен.* Ламаючи опір противника, просуватися вперед. *Ворог пробив шлях на Здолбунів!* (Кач., II, 1958, 388); *На кручу височенну, Грудьми пробивши путь, Під знаменом червоним Бійці на штурм ідуть* (Мур., Піонер. слово, 1951, 160); // *перен.* Відвойовуючи, освоюючи нові території, торувати шлях, створювати вихід (до моря, океану і т. ін.). *Пробивши.. новий вихід до океану, ми повинні створити ще одно велике місто на березі океану, другий Владивосток* (Довж., III, 1960, 127); *Петро* [Перший] *пробив шлях до Балтійського моря і таким чином завершив боротьбу російського народу за морське узбережжя* (Іст. СРСР, II, 1957, 21); // Будувати, споруджувати (тунель, канал і т. ін.). *Вибухівка у формі довгастих циліндричних зарядів нині допомагає шахтобудівникам у стислі строки пробивати стволи, що ведуть у надра землі — до покладів руди й вугілля* (Рад. Укр., 11.V 1962, 2); — *Підвищити дамбу, затримати хвилі, щоб вони не ринули через край, доки проб'ємо канал* (Коцюба, Нові береги, 1959, 374); // Прокладаючи дорогу, залізницю і т. ін., розчищати, звільняти місце; прокладаючи штучне русло, розкопувати, розривати щонебудь. *Людські руки творять чудеса! Вони будують великі міста, пробивають гори, прокладають залізниці* (Кол., Терен.., 1959, 227); *Корній зробив широкий рівчачок, тоді пробив іще далі вглиб* (Гр., I, 1963, 417); // Долаючи перешкоди, прокладати русло, річище і т. ін. (про річку, струмок тощо). *Лютує Дніпр сердитий, Шлях ширше пробива, Реве несамовитий, Пороги підрива* (Граб., I, 1959, 588); *Струмочок весело заблищав.., пробиваючи собі шляхи в низину* (Досв., Гюлле, 1961, 147); *Сумує, квилить, плаче рано В Путивлі граді Ярославна. І каже: — Дужий і старий, Широкий Дніпре, не малий! Пробив єси високі скали, Текучи в землю половчана* (Шевч., II, 1963, 387); //(Долати, переборювати різні перешкоди (хмари, циклон і т. ін.). *Літак пробиває товщу хмар* (Перв., Дикий мед, 1963, 5); *Льотчик попав у страшну грозу над горами, і такий фронт грози був могутній, що ніяк неможливо було його пробити* (Гончар, Тронка, 1963, 22); // *перен.* Просочуватися крізь що-небудь (про рідину). *Гіркі сльози пробивають вії* (Ю. Янов., I, 1954, 63); *Над водою гірко і п'янко пахло осиковими сережками, вербовими котиками і соком, що пробивав молоду кору* (Стельмах, I, 1962, 455); // *спец.* Руйнувати матеріал діелектрика (про електричний струм). *Жакліна мовчки перевірила кожний осередочок клемника в електрошафі. За 17 хвилин вона знайшла місце, де пробивав електрострум* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 115); // *перен.* Проростаючи, вибиватися, з'являтися назовні, прориватися з силою що-небудь. *Де усу буть, пушок м'якенький Біленьку шкуру пробивав* (Котл., I, 1952, 223); *Коло хати півники посходили, пробивають гострими, як ножі, листками злежану землю* (Кучер, Трудна любов, 1960, 491); *Ранні гречки.. тільки вилазять і на листочках в них мокра земля, яку вони ледве пробили* (Коцюб., II, 1955, 236); *Будуть знов листки міцні та дужі, Як простори літо обів'є, А весною, на краю калюжі, Знов їх синій пролісок проб'є* (Рильський, II, 1960, 134).

◇ **Дрож пробива́в (пробива́ла)** — те саме, що **Дрож пройма́в (пройма́ла, обгорта́в, обгорта́ла, прони́зував, прони́зувала** *і т. ін.*) (*див.* **дрож**); **Пробива́ти (проби́ти) грудьми́ доро́гу (шлях** *і т. ін.*) *кому* — докладати всіх зусиль для досягнення ким-небудь якоїсь мети. *Любити своє дитя.. — це ще не все, ти зумій грудьми пробити йому дорогу* (Гончар, Тронка, 1963, 163); **Пробива́ти (проби́ти) собі́ доро́гу (шлях** *і т. ін.*) *див.* **доро́га**.

3. *тільки док., перех. і неперех.* Попереджаючи або повідомляючи про що-небудь, дати сигнал ударами об щось. [В и г о в с ь к и й:] *Хай довбиші проб'ють і прокричать, Що рада буде тут, на цім подвір'ї* (Дмит., Навіки разом, 1950, 40); // Ударами або дзвоном позначити час (про годинник і т. ін.). *У коридорі стінний годинник охрипло, з протяжним виттям пробив десять годин* (Донч., II, 1956, 184); *Годинник.. пробив чотири* (Тулуб, В степу.., 1964, 228); *Він терпляче ждав, поки церковний сторож проб'є на дзвіниці північ* (Шиян, Баланда, 1957, 109); *Образно. *Історія пробила першу годину життя нового* (Еллан, II, 1958, 59); // *безос. На вежі міської управи пробило дев'ять. Катря кинулася й пішла швидше* (Головко, II, 1957, 385); *Пробило десь надворі чотири рази. Була північ* (Ю. Янов., II, 1958, 80).

◇ **Годи́на проби́ла (проб'є́); Час проби́в (проб'є́)** — настав момент, який служить сигналом до якої-небудь дії, передвістям якогось стану. [М о л о д ш и й л і к а р:] *Як тривожно на серці! Годинника стрілка ще ніколи так мляво не міряла час. О, я знаю: вона урагану скоріше буде мчать, як година урочна проб'є!* (Лев., Драми.., 1967, 65); *Година остання Вже незабаром для мене проб'є* (Павл., Бистрина, 1959, 111); *Сходить над землею зоря комунізму, бо настав час їй зійти, бо пробив час занепаду капіталізму* (Довж., III, 1960, 70); *Вірили* [військовополонені] *вже, що час нашого повороту до активної збройної боротьби з ворогом таки проб'є і що він уже не за горами* (Коз., Гарячі руки, 1960, 37); **Проби́ла пі́вніч** *див.* **пі́вніч**[1]; **Проби́ти бойову́ трив о́гу**—дати сигнал про початок воєнних операцій. *На есмінці пробили бойову тривогу* (Кучер, Чорноморці, 1948, 41); **Проби́ти пі́вніч** *див.* **пі́вніч**[1].

4. *перех.* Ударяти в бік воріт або передавати партнеру (м'яч, шайбу і т. ін.). *Ісаєв пробив м'яч неточно, навіть не влучивши у ворота* (Веч. Київ, 10. VII 1961, 3).

ПРОБИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОБИ́ТИСЯ,** б'ю́ся, б'є́шся, *док.* 1. *чим, по чому, крізь що, через що, серед чого і без додатка.* З труднощами проходити, пробиратися куди-небудь; прокладати собі дорогу, шлях, долаючи перешкоди. *Коли якийсь цікавий пробивався крізь юрбу до церкви, всі, як один, повертали голови до дверей* (Коцюб., I, 1955, 275); *Пароплав невпинно пробивався вперед і часто гудів короткими, вже веселішими гудками* (Ірчан, II, 1958. 330); *Ото ж людей на улиці і коло хати — ніде й голки встромити. Якось ми пробилися, увійшли* (Вовчок, I, 1955, 189); *Незабаром виявилось, що й на санях вони не проб'ються через засніжену рівнину...* (Скл., Святослав, 1959, 220); *Де міг колись лише верблюд серед пісків пробиться,— поглянь:*

тепер проходить тут велика залізниця (Забіла, Малим.., 1958, 43); *Покрутилась* [пшениця] *місцями вихорами. Тут косарками не візьмеш. Хіба що косою проб'єшся* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 353); *Образно. *Сорок два рази крізь люті сніги пробивалася весна у мої любі Піски* (Тич., III, 1957, 131); // *перен.* Ламаючи опір противника, оволодіваючи його позиціями, просуватися вперед. *Рота пробивалась крізь вогонь, і де була найбільша небезпека, там бачили командира* (Кач., Вибр., 1947, 162); *Запекло пробивалися рицарі,.. підставляли себе під сокири* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 448); *Всі* [хлопці] *були сповнені пориву й рішучості будь-що пробитись до Києва, заволодіти ним назавжди* (Гончар, II, 1959, 146); *Бійці 51-ї дивізії, очолювані легендарним героєм громадянської війни В. К. Блюхером, пробилися крізь дротяні загородження* (Наука.., 11, 1965, 3); // *до кого, перен.* Домагатися зустрічі з ким-небудь. *Ласточкін, втративши вже надію пробитися до професора, сказав, що він має справу до Гаврила Івановича від його доброго знайомого* (Смолич, V, 1959, 549); *Аж до самого керівника Закарпатського хору пробилася* [Оленка], *а таки дістала* [пластинку] (Кучер, Трудна любов, 1960, 281); //Прорубуючи, пробиваючи що-небудь, видобувати щось, знаходити вихід до чогось. [Добродень:] *Пробиватися треба крізь камінну товщу: під нею вода є* (Вол., Зол. артезіани, 1949, 9); *Образно. *Воно прийде, те нове життя, прийде у світ нове добро, треба тільки розбити тверду скалу неправди і пробитись до світла* (Коцюб., III, 1956, 40).

2. Силою долаючи що-небудь, прориваючись звідкись, з'являтися назовні. *Сильніше подиха холод, зростають вали на морі,.. пробиваються з білої піни* (Коцюб., II, 1955, 331); *Ось на дні рівчака почала пробиватися вода* (Ів., Вел. очі, 1956, 12); *Голенькі пташата.. вилуплюються, пробиваються дзьобиками з шкаралупки до цього світу* (Гончар, Тронка, 1963, 31); *Крізь білі рукавички враз проб'ються пазурі крючкуваті, мов гаплички* (Л. Укр., I, 1951, 274); — *Я тобі ще покажу джерельце, що пробилося прямо з дуплавого пня...* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 95); // *з чого, з-під чого, крізь що і без додатка.* Рости, проникаючи крізь що-небудь (про рослини); проростати. *Червоні китиці рож пробивались крізь густе гілля й листя буйних городніх корчів* (Кобр., Вибр., 1954, 100); *Уже жовтіли козельці, зеленіли кущики пасльону, пробивався спориш* (Панч, На калин. мості, 1965, 31); *Молода травиця пробилася з-під землі й вкрила, ніби щіткою, долини, яри* (Л. Янов., I, 1959, 31); *Пішло у колос жито, В стрілки овес пробивсь* (Гонч., Вибр., 1959, 338); *Образно. *Весна пробивалася з землі, линула з неба, пломеніла в барвистих загравах світань* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 204); // Відростати (про вуса, бороду). *Сам Ігнат був ще молодий козак — саме тільки чорний вус почав пробиватись* (П. Куліш, Вибр., 1969, 271); *На верхній губі* [Марка] *пробивався чорнявий пушок* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 45); *Йому тільки ще йде дев'ятнадцятий рік. Міцні губи налились здоров'ям, пробиваються вуса* (Довж., I, 1958, 87); Ставати злегка, місцями або час від часу видимим; показуватися. *Хмари почали розходитись, поміж їх чорними клубками іноді пробивалася боязка зірка* (Мирний, I, 1954, 310); *Ольга Іванівна, проходячи повз дзеркало, глянула в нього і підібрала пасмо волосся, в якому вже де-не-де пробивалась холодна сивина* (Ткач, Плем'я.., 1961, 171); *Серед вигнутих темно-зелених масивів соснових та ялинкових лісів лише де-не-де проб'ється.. самотня смерека* (Гончар, Зустрічі.., 1950, 32); *З роздертої кишені.. пробилися разок намиста і торочки тернової хустки* (Стельмах, II, 1962, 180); // З'являтися, показуватися, виступаючи назовні (про сльози, рум'янець, піт і т. ін.). *З-під білої і гладенької, мов бархат, кожі пробивалася червона краска* (Мирний, I, 1954, 218); *Ольга Аркадіївна бачить, як пробивається рум'янець на щоках дочки* (Зар., На.. світі, 1967, 74); *У неї пробилась сльозина, У нього зірвалось зітхання...* (Стар., Поет. тв., 1958, 167); // *перен.* Проявляючись, ставати помітним, яскраво вираженим (про зовнішній вияв почуттів, стану, характеру і т. ін.). *Видко було, що панночка нудилась: у рухах пробивалась апатія, в голосі нервовість* (Л. Укр., III, 1952, 618); *Налиті здоров'ям,.. з почуттям гідності, що пробивається в кожному, вони* [випускники школи] *ще все в якомусь бродінні, то стануть серйозними, то знову розсміються, мов діти* (Гончар, Тронка, 1963, 141); *Її очі стемніли аж вчорне, і несказанна погорда і ненависть пробилися в них* (Коб., II, 1956, 159); — *А де ж це ви так довго були? — спитав Папаяніс управителя, і на його кам'яному лиці ледь-ледь пробилася тінь посмішки* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 144); // *перен.* Починати усвідомлювати, відчувати, пригадувати що-небудь. *Крізь дрімотний і болісний сон, який межував із забуттям, пробивалась* [у Павла] *думка, що він уже ніколи не прокинеться* (Кучер, Голод, 1961, 337); *Крізь внутрішнє напруження уперто пробивалась зліть на Мухіддінова* (Голов., Тополя.., 1965, 387); *Звичайна людська обережність, поруч з якою навіть в мужньому серці підполковника так легко могли пробитись паростки остраху й побоювання, підказала йому, що в словах Сидорчука є певний сенс* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 102); *Я й сам уже цієї пісні не пам'ятав, а як став непритомніти, вона мимоволі вирвалась, пробилася десь із самих надр психіки* (Гончар, Тронка, 1963, 21); // *перев. недок., перен.* Проявляючись, ставати очевидним; виявлятися. *В імпровізаціях на теми рідного міста пробиваються ліричні ноти, постають вечорові алеї* (Гончар, Циклон, 1970, 12); *Формалізм і абстракціонізм треба виривати з корінням, тільки-но вони починають пробиватися на мистецькій ниві* (Ком. Укр., 5, 1963, 28).

3. *з-під чого, між чим, крізь що, через що і без додатка.* Проникаючи крізь що-небудь, мати вихід кудись. *З комина.. дим виходить просто на горище й через драниці покрівлі пробивається надвір* (Н.-Лев., II, 1956, 404); *Спочатку.. жар пробивався лише між зигзагуватими щілинками й розколинами великої вугільної шапки, потім щілини почали більшати, зливатися, вогонь запалав з усіх боків* (Сенч., Опов., 1959, 20); *Замісто шкла з паперу латка, Крізь стіни скрізь пробився сніг* (Стар., Поет. тв., 1958, 67); *Вранішній промінь пробився крізь туман, розсипався по воді* (Горд., Дівчина.., 1954, 189); *Образно. *В тому, що залишив нам поет* [М. Ю. Лермонтов], *бачимо ми передовсім світлу жадобу красивого, вільного, безмежного життя, що раз у раз пробивається з-під попелу зневіри* (Рильський, III, 1955, 205); // Ледве чутися, доноситися (про звуки). *Між усім тим пробивався тоненький жалібний голос одної скрипки й гармонійні акорди циганського цимбала* (Коб., II, 1956, 18); *Там, де півтемрява, звідки час від часу пробивається приглушений дівочий сміх,— зринула пісня* (М. Ол., Леся, 1960, 70); *Крізь той туман стрімко і широко пробився багатоголосий хор* (Кучер, Трудна любов, 1960, 352); *У тихих полях прогриміла підвода, і до хутора пробилася дівоча пісня* (Стельмах, I, 1962, 540); // Злегка відчуватися (про запахи). *Первозданною неповторністю дихало повітря,.. в ньому ще відчувався холодок льоду, а тим часом пробивався вже й присмак меду* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 204); *Завтра випаде сніг, і на відсонні тонкими струмками будуть пробиватися крізь нього пахощі стужавілої землі та виновий дух опалого листу* (Стельмах, II, 1962, 375).

4. *перен.* Докладаючи зусиль, домагатися певного становища в суспільстві, досягати успіхів у чому-небудь, забезпечувати собі благополуччя і т. ін.— *Ви ж можете ще й працювати.. Вас не вчили, що жінка може й працею пробиватись крізь життя* (Вільде, Сестри.., 1958, 527); *Іван у своєму сирітстві шукав порятунку в навчанні, щоб пробитися далі, піднятися вище* (Кол., Терен.., 1959, 32); *Я горів бажанням пробитися на широкий шлях театральної творчості* (Минуле укр. театру, 1953, 96).

◇ **Пробива́тися (проби́тися) в лю́ди** — те саме, що **Вибива́тися (ви́битися) в лю́ди** (*див.* **вибива́тися**).

5. *розм.* Те саме, що **перебива́тися** 4. *Сьомий рік тяжко бідувала Марія.. Так пробивалися з року на рік* (Ірчан, II, 1958, 273); *Честь тому, хто під землею Вік довбається в норі, Щоб пробитись із сім'єю, Щоб не пухнуть дітворі!* (Граб., I, 1959, 511).

6. *розм.* Натикаючись на що-небудь гостре, ранити себе; напорюватися. *Досталося б Іванові од генеральші за того бугая, якби були кріпаки не покрили Максима. А то сказали, що бугай погнався за собакою та й пробився* (Мирний, II, 1954, 113); *Теля бекнуло та й скочило прямо на пліт і було би пробилося на колик, якби Аничка не вибігла з хати та не нагнала його* (Март., Тв., 1954, 173).

7. *тільки недок.* Пас. до **пробива́ти** 1, 2, 4.

ПРОБИ́ВА́Ч, á, *ч.* Те саме, що **пробíйник.**

ПРОБИ́ВКА, и, *ж., розм.* Дія за знач. **проби́ти, пробива́ти** 1.

ПРОБИВНИ́Й, á, é. 1. Який має здатність пробивати що-небудь або сприяє легшому пробиванню чогось. *Пробивна сила пучка променів в приладі, який пропонував Максим, була неясна* (Рибак, Час.., 1960, 696).

2. *перен., розм.* Який домагається успіху будь-якими засобами. *Останній фотокореспондент, якого бачив генерал, був молодим пробивним хлопцем* (Перв., Дикий мед, 1963, 23).

ПРОБИ́ЙГОЛОВА, и, *ч. і ж., розм.* Відчайдушний бешкетник, призвідник сварок. — *Не бійтеся нічого,— говоріть правду, і я вас завіряю, що всіх тих пробийголів без усякого жалю я викину геть із мого виноградника* (Вас., I, 1959, 243); *Найбільший заводіяка й шкода таборів, пробийголова й бандит Володька.. шкребе і чистить.. коня* (Ю. Янов., IV, 1959, 69).

ПРОБИРА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ПРОБРА́ТИ,** беру́, бере́ш, *док.* 1. *перех.* Вириваючи, висмикуючи якусь частину рослин по одній лінії вздовж поля, робити прохід, стежку і т. ін. *Щоб зручніше було виносити вибрану плоскінь, на великих масивах посівів конопель пробирають поперечні доріжки 2 м завширшки* (Техн. культ., 1956, 183); // Видаляти якусь частину рослин по всьому полю, даючи простір для кращого росту залишених. *Пробирати моркву;* // *розм.* Робити проділ (*див.* **про́діл** [1]). *Чоловік простяг руку, пробрав другою уси* [вуса] (Мирний, I, 1954, 295); // *розм.* Вибирати, знаходити, звільняти для певної мети щось зручне, придатне для чого-небудь (звичайно місце). *Здебільшого жінки сідали поруч із жінками, а чоловіки пробирали собі місце, щоб сісти ближче до сусіда або свата* (Л. Янов., I, 1959, 399); *Попов з декількома їздовими пробирав місце, щоб обоз міг просуватися* (Бойч., Молодість, 1949, 54).

2. *перех. і без додатка.* Сильно діючи, викликати неприємне відчуття (про вітер, холод і т. ін.). *Холод пробирав, але й надавав свіжості* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 16); *Шуру пробирав холод. Вночі несподівано задув північний вітер* (Гончар, III, 1959, 181); *Свіжий подих, сповнений напруги, Над весняним Дніпром його пробрав* (Перв., II, 1958, 193); // *чим.* Дошкуляти кому-небудь (холодом, морозом і т. ін.). — *Тривайте,— каже чорт, — .. не допечемо вас вогнем, так проберем морозом* (Стор., I, 1957, 89); // *чим, також безос.* Певними засобами викликати потовиділення. — *Наливай! наливай* [чаю]*! Добре потом пробирає!* (Мирний, I, 1954, 304); // *перен.* Сильно діяти на кого-небудь або повністю охоплювати когось (про почуття). *Іван хвилю вагувався, а вкінці немов попхнуло його до смереки, приложив ухо і слухав.. Якийсь глибокий жаль пробирав його* (Фр., III, 1950, 129); *Його пробрав сором.*

◇ **Дрижаки́ пробира́ють (пробра́ли)** *кого*; **Дрож пробира́є (пробра́в, пробра́ла)** *кого*—те саме, що **Дрож пройма́в (пройма́ла, обгорта́в, обгорта́ла, прони́зував, прони́зувала** і *т. ін.*) (*див.* **дрож**). *За кождим шелестом дрож його* [Спориша] *пробирала* (Фр., II, 1950, 280); *Микола раптом відчув, що його пробирає дрож* (Ткач, Плем'я.., 1948, 100); *Стомлений, я заснув, але швидко прокинувся від холоду. Мене всього пробирали дрижаки, я не міг нагрітися* (Багмут, Записки.., 1961, 31); — *Гріюся* [чаєм], *бо дрижаки таки добре пробрали! — відказую їй* (Мирний, IV, 1955, 356); **Моро́з по шкі́рі пробира́є (пробра́в)** — те саме, що **Моро́з іде́ (ішо́в, пішо́в, подира́є** і *т. ін.*) **по́за шкі́рою (по́за шку́рою, по шкі́рі, по́за спи́ною** і *т. ін.*) (*див.* **моро́з**). *Одійшов я подалі від мерців, .. від жаху мороз по шкірі пробирає, швидше б утекти звідсіль* (Собко, Скеля.., 1961, 48); **Пробира́є (пробра́ло) до [са́мих] кісто́к (до косте́й)** — про відчуття сильного холоду. *До самих кісток пробрало його холодом та вологістю* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 150); **Пробира́ти (пробра́ти) до [са́мих] кісто́к (до косте́й)**—викликáти у кого-небудь сильне відчуття холоду (про мороз, вітер і т. ін.). *Осіння вже пора по-вовчи закрадалась, І холод до кісток рибалок пробирав* (Рильський, Поеми, 1957, 261); *Міцний мороз пробирав їх до кісток* (Кач., Вибр., 1947, 162); *Дощ перестав, стало ніби ясніше, але вітер пробирав до костей* (Ірчан, II, 1958, 79); **Пробира́ти (пробра́ти)** до **печіно́к** — сильно діяти на організм. *Добрий тютюнець — до печінок пробирає...* (Збан., Сеспель, 1961, 252); **Пробира́ти (пробра́ти) до сліз** — справляти сильне враження. *Приспів: а журавка ходить — пробирає аж до сліз* (Тич., Зростай.., 1960, 44); **Цига́нський піт пробира́є (пробра́в)** — те саме, що **Цига́нський піт пройма́є (охо́плює** і *т. ін.*) (*див.* **піт**). *Мерщій! Танцює* [Роман] *без чобіт, умився так умився! Оце пробрав циганський піт, оце протверезився!* (Дор., Три богатирі, 1959, 63).

3. *перех., розм.* Гостро дорікати кому-небудь, лаяти, осуджувати когось. *Свекруха ще зверху Горпину пробирала, що хитра, що горда, що люта* (Григ., Вибр., 1959, 122); *Якось Зоя чула, батько пробирав у кабінеті приїжджого доцента з інституту механізації* (Гончар, I, 1954, 526); *Пробравши гарненько Грицька, щоб був слухняний, Галя глянула на машкару, й її сердите личко зразу повеселіло* (Вас., I, 1959, 120); *Мати захлинулася новою хвилею гніву і тому не могла звести голосу, щоб ще раз пробрати непокірну...* (Речм., Весн. грози, 1961, 83).

ПРОБИРА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ПРОБРА́ТИСЯ,** беру́ся, бере́шся, *док.* 1. *чим, до кого—чого, між (поміж) ким—чим, куди, крізь що, на (по) чому, через що.* З труднощами, долаючи перешкоди, йти, їхати куди-небудь. *Мовчки пробиралася ловецька дружина непрохідними нетрями* (Фр., VI, 1951, 11); *Світлиця зароїлась новими людьми, що насилу пробирались через купи уламків* (Коцюб., II, 1955, 88); *Солдати з окопів, дарма що зима, .. на буферах пробираються* (Головко, II, 1957, 590); *Транспорти з боєприпасами ще пробиралися десь по бездоріжжю* (Гончар, I, 1954, 124); *Поки пробрались*

трохи проміж людом, чує Петро таку розмову: — Як ти думаєш? — Чия візьме? (П. Куліш, Вибр., 1969, 164); *Крізь натовп пробрався мірошник Заболотний* (Ірчан, II, 1958, 33); // *перев. недок., розм.* Іти, рухатися (звичайно із зупинками, з перепочинком) в якому-небудь напрямку, в якийсь бік. *Наша сердешна Оксана з своїм Митриком пробиралась через усі міста до свого села* (Кв.-Осн., II, 1956, 458); *По Волзі, засвітлюючи білі та червоні ліхтарі сигналів, пробирався старий бакенщик* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 16); *Пробираючись до Дмитра Никифоровича, хлопці натрапили біля міського цвинтаря на.. лазарет* (Гончар, Таврія, 1952, 106).

Моро́з (хо́лод *і т. ін.*)**пробира́ється (пробра́вся) до [са́мих] кісто́к (за пле́чі** *і т. ін.*) — кому-небудь стає дуже холодно. *Осінні тумани стелилися полем, затягли світ. Крізь ветху одежину пробиралися до кісток* (Горд., II, 1959, 173); *Мороз пробирався під одежу до тіла* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 273); *Холод пробирався за плечі, руки швидко буряковіли* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 180); *Холод, здається, пробрався вже до самих кісток* (Багмут, Записки.., 1961, 58).

2. Потай, непомітно проходити куди-небудь; прокрадатися. *Тихо, роздивляючись на всі сторони, пробирався Йосипенко попід людськими хатами на гору, у двір* (Мирний, IV, 1955, 192); *Вона полохливо озирається і обережно пробирається повз зачинені двері до сходів* (Коч., II, 1956, 33); — *Ще й питає! А яка б же шельма, опріч Кирила Тура, пробралась до тебе через три сторожі?* (П. Куліш, Вибр., 1969, 188); *Лисичка тим часом пробралася в одну хату* (Ів., Укр.. казки, 1950, 14); *Найбільше непокоїло Павла Федорчука, щоб жовніри королівські в печери Верховинські не пробралися* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 208); // *перен.* Вдаючись до неправди, обману, таємно проникати в яку-небудь організацію, товариство і т. ін. *Пішли арешти після цього — взяли Женю Глицьку, Галю Мигаль.. Не інакше як провокатор пробрався в організацію...* (Хижняк, Тамара, 1959, 117); // *перен.* Вдаючись до хитрощів, незаслужено домагатися просування в службовій, суспільній, науковій та ін. діяльності. [Б о н д а р:] *Нам ще заважають кар'єристи, окозамилювачі, які ще інколи.. пробираються на відповідальні пости...* (Зар., Антеї, 1961, 92).

ПРОБИ́ТИ *див.* **пробива́ти.**

ПРОБИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проби́ти** 1,2, 4. *Вчора тут* [у гуральні] *були машини, теплі, живі, міцні апарати, що упирались і не давались, коли їх били. Сьогодні — вони лежали худі, спорожнілі, скорчені вдвоє, з пробитим боком, руді й облізлі* (Коцюб., II, 1955, 94); *В протилежній стіні пробиті були ще одні двері, зараз замкнуті* (Скл., Святослав, 1959, 81); *Матвій ішов, .. припадаючи на праву ногу, пробиту багнетом* (Мик., II, 1957, 308); [К а с с а н д р а:] *Згадала я про нашого Троїла, до тебе він такий подібний був... а надто як лежав мечем пробитий ... спокійний, тихий, гарний ...* (Л. Укр., II, 1951, 258); *Човен Данильченка пішов на дно посеред річки, пробитий осколками* (Перв., Дикий мед, 1963, 473); *Біля пробитої через сніг дороги дрімали вітряки* (Панч, На калин. мості, 1965, 80); *Доріжка ніби пірнала в густий старий садок, як у тунель, пробитий в густому гіллі* (Н.-Лев., IV, 1956, 89); *З ранку й до вечора без тепла, без затишку, в кабіні протяги, фуфайка наскрізь пробита вітром* (Гончар, Тронка, 1963, 280); *Воротар стрибнув, але сильно пробитий м'яч ковзнув по його долонях і затріпотів у сітці* (Дмит., Наречена, 1959, 135); * Образно. *Ще небо тремтіло од вибухів лютих, Покрите югою, пробите снарядом* (Мал., Звенигора, 1959, 117); // *у знач. прикм. На вівтарі, мабуть, богам товстим у жертву, людських сердець живих, пробитих курилось много* (Фр., XIII, 1954, 131); // *у знач. ім.*, **проби́тий,** того, ч. Що-небудь діряве, у пробоїнах і т. ін.; щось зіпсоване, порване, непридатне для користування. *Вийде шите на пробите* (Укр.. присл.., 1963, 195); // **проби́то,** *безос. присудк. сл. В деяких місцях толь було прорвано чи пробито* (Хижняк, Тамара, 1959, 176); *У Якима було пробито тім'я* (Донч., III, 1956, 12).

ПРОБИ́ТИСЯ *див.* **пробива́тися.**

ПРОБИ́ТТЯ, я́, *с.* Дія за знач. **проби́ти.**

ПРО́БІ, *виг.* 1. Уживається як волання про допомогу, порятунок; гвалт, караул. «*О боже! Хилиться! Рятуйте! Пробі!*» *На крик страшний збігаються туркені* (П. Куліш, Вибр., 1969, 422); *Зовсім несподівано наткнувся* [Андрій] *на альтанку, звідки — пробі! — до нього вискочив здоровенний пес* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 33); // Уживається для вираження незгоди. [Д р у г и й л и ц а р (*підходить до Анни і вклоняється, запрошуючи до танцю*):] *Тепер моя черга.* [А н н а (*складає долоні*):] *Синьйоре, пробі!* (Л. Укр., III, 1952, 357); // *ірон.* Уживається для вираження великого бажання. *Женитися пробі, а хліба врізать не вміє* (Номис, 1864, № 13777); // Уживається для вираження переляку, здивування, розпачу і т. ін. — *Не вільно виходити! — крикнув до нього один з гвардійців.— О пробі, а що ж там таке? — зітхнув ще більше переляканий Калиновичч* (Фр., VI, 1951, 154); — *Але пробі — в мене ж сівба зернових! — весь наллявся кров'ю, взявся багрянцем, як і його борода, Казанок* (Крот., Сини.., 1948, 52); *Леся Чуйгукова, дружина адвоката Чуйгука, того дня розгубилася до тої міри, що не могла впорядкувати звичайних фактів з свого життя. Пробі, як це сталося, як воно дійшло до того, що та дівчина стала постійним недільним гостем в її домі?* (Вільде, Троянди.., 1961, 90).

◇ **Кри́ки (вола́ння) [на] про́бі** — зойки, що сповіщають про небезпеку; гукання на допомогу. *Повисли в повітрі крики на пробі, й лемент, і обірваний стогін* (Стар., Облога.., 1961, 35); — *За дітей наших! — мимоволі вирвалося в Арсеня. Голосу свого не впізнав. Це напевне був голос переляку, волання пробі, а не клич до бою* (Ле, Мої листи, 1945, 140); **Крича́ти (кри́кнути, закрича́ти, гука́ти, гукну́ти** *і т. ін.*) **[на] про́бі** — криком, зойком сповіщати про небезпеку; благати про допомогу. — *Ой, лишечко! Ой, рятуйте! Ой, біда! — став пан Уласович не своїм голосом пробі кричати та за боки хвататись...* (Кв.-Осн., II, 1956, 200); *Чи хтось голосить, чи кричить хтось на пробі. Забила хурделиця ревом* (Головко, II, 1957, 315); *Якби хто крикнув на пробі,.. люди вибігли б з хат та кинулись осліп одні на одних* (Коцюб., II, 1955, 73); [О л і м п і а д а І в а н і в н а:] *Гетьте звідси, а то я закричу пробі!* (Л. Укр., II, 1951, 82); — *Мовчки, заложивши руки, сидіти не годиться. Треба пробі гукати* (Мирний, III, 1954, 259); **Хоч кричи́ про́бі** — дуже скрутно, нестерпно.

2. *у знач. присл.* Неодмінно, достоту. *Вона й не думала купати Миколки, та той, побачивши, що сестру купають, пробі намігся!* (Мирний, III, 1954, 107); *Старший син Остап в Червоній Армії біляків лупить, пробі в самого Будьонного в кінноті служить* (Цюпа, Три явори, 1958, 30).

3. *у знач. вставн. сл.* Уживається для вираження непевності в чому-небудь; мабуть, певно. *Вже вівці додому вертались, Охрім та Ганна сплять собі! Аж ось прочнулись і, пробі, Обідати уже зібрались* (Укр. поети-романтики.., 1968, 510); *І коваль, Зіньчин батько, пробі, запишеться* (Головко, Вибр., 1936, 82); // Уживається у знач., близькому до б у ц і м, н е н а ч е. *Горпина хвилювалася. Федорка не втерпіла й засміялася*

голосно.— Чого ти? Збрехнула Федорка: пробі, чудне згадала щось (Головко, I, 1957, 215).

ПРОБІ́Г, у, *ч.* 1. Дія за знач. **пробіга́ти** 1, 2. *Німці в захопленні мацали залізні мускули Гошки, той форкав носом, як лошак після пробігу* (Тют., Вир, 1964, 413); // Біг або їзда на певну дистанцію (перев. у спортивних змаганнях). *Почався пробіг. Десь за муром одна по одній проносяться постаті бігунів* (Коч., II, 1956, 77); *Витривалість рисаків виявлялася в пробігах* (Конярство, 1957, 114); *З Міасса в Москву у випробний пробіг вийшли три дослідних автомобілі нової марки* (Рад. Укр., 28.VIII 1959, 3).

Зо́ряний пробі́г *див.* **зо́ряний.**

2. *спец.* Відстань, пройдена яким-небудь транспортом. *Пробіг автомобіля на лінії виражається загальною кількістю пройдених кілометрів* (Підручник шофера.., 1960, 309); *«Ракета» набагато поступається перед річковим трамваєм.. Щоправда, довжина його пробігу до повної зупинки становить 100 метрів* (Наука.., 4, 1967, 27); // Максимальна відстань, яку може подолати автомобіль до повного зносу окремих його деталей. *Тепер багато шоферів добились пробігу шин понад 100 000 км* (Підручник шофера.., 1960, 248); *Автопокришка, власне, її протектор, витримує всього декілька тисяч кілометрів пробігу* (Знання.., 8, 1965, 15); // Перебування якого-небудь транспортного засобу в дорозі, складного агрегату в експлуатації. *У цього комбайна* [ІК—52М] *немає холостих пробігів: йде вгору вибоєм — дає видобуток, рухається вниз — теж рубає вугілля* (Роб. газ., 1.III 1966, 2); *Треба розумно використати його* [автотранспорт], *не допускати простоїв і пробігів порожняком* (Рад. Укр., 20.IX 1960, 2).

ПРОБІ́ГАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *неперех.* Бігати якийсь час. *Макар пробігав по багнюці і під дощем дві години* (Смолич, I, 1947, 149).

2. *перех., розм.* Бігаючи, пропустити, упустити щонебудь. [М а р т а:] *Добридень вам, Горпино Корніївно! Ой, вибачте мені, кумцю-голубцю! Бігала з бубликами та трохи не пробігала ваших святих іменин* (Н.-Лев., II, 1956, 504).

ПРОБІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОБІ́ГТИ**, біжу́, біжи́ш, *док.* 1. *неперех. і рідко перех.* Бігом прямувати, простувати звідки-небудь кудись. *Килина з відром у руках шпарко пробігає до лісового потока* (Л. Укр., III, 1952, 255); *Тиша причаїлася в непрохідних хащах. Жодна пташка не подавала голосу, жодна звірина не пробігала* (Донч., II, 1956, 35); *Пробіг маленький пономарик, підібравши поли...* (Вовчок, VI, 1956, 253); *З.. яру, жадібно ошкірившись, пробіг вовк* (Тют., Вир, 1964, 526); *// біля (мимо) кого—чого; повз кого—що; попід чим і без додатка.* Прямуючи, простуючи бігом, обминати кого-, що-небудь. *Ігра їх* [дівчат] *така: беруться ключем за руки і, співаючи, пробігають попід руками першої пари* (Мирний, V, 1955, 340); *Пробігає* [Любов] *біля Ореста, умисне чіпляє його вуалем* (Л. Укр., II, 1951, 62); *Коли пробігала мимо його Галя, Павлушка, улучивши мент, скоро висунув назустріч їй ногу* (Вас., I, 1959, 154); *Часом їй здавалося, що от хтось зазирне у її віконце, от-от хтось пробіг мимо* (Вовчок, I, 1955, 316); *Голодний пес стояв нерішуче на алеї й не зважувався пробігти повз хлопця* (Сміл., Зустрічі, 1936, 12); *// що, через що, чим.* Перетинати бігом певну територію. *Через двір саме пробігав, підстрибуючи на одній нозі, хлопчик* (Л. Янов., I, 1959, 361); *Пробігши коридором і тільки-но зайшовши до кімнати, Томазян почав телефонувати* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 188); *Не спиняючись, Гордій пробіг довгий вибалок* (Коп., Вибр., 1948, 235); // Біжучи, долати певну відстань.— *І досі не тямлю, як пробіг я п'ятнадцять верстов і не чув утоми* (Коцюб., I, 1955, 144); *Він пробіг ще кілька кроків і плигнув у глибоку вирву від снаряда* (Тют., Вир, 1964, 501); // Бути здатним за якийсь час долати певну відстань. *Низенькі коні з довгими хвостами і довгими гривами.. легко пробігали в один раз хоч і тридцять миль* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 123); *Він пробігає стометрівку за 11 секунд;* // *тільки док.* Бігти якийсь час. *Ми ще трохи пробігли, поки обоє, спіткнувшись на коріння, попадали додолу* (Гр., I, 1963, 297); * Образно. *Схватяться* [листочки], *пробіжать трохи.. та й знову посідають* (Вас., I, 1959, 183); // *розм.* Нашвидку заходити куди-небудь, заскакувати до когось. *Вже по два рази пробігали по всіх хатах дворові, приказуючи, щоб.. виходили зустрічати князя* (Хотк., I, 1966, 105).

◇ **Ми́ша не пробіжи́ть** — про дуже пильну охорону кого-, чого-небудь. *Слух* [в Андрійка], *як у птиці, і вже коли він стоїть на варті, миша не пробіжить...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 244); [**Чо́рна** *і т. ін.*] **кі́шка пробі́гла по́між (між)** *ким див.* **кі́шка;** [**Чо́рний** *і т. ін.*] **кіт пробі́г по́між (між)** *ким див.* **кіт.**

2. *неперех., перен.* Швидко їхати, плисти (про засоби пересування і людей, які ними користуються); на великій швидкості проїжджати, пропливати де-небудь, повз когось, щось; швидко рухатися в якомусь напрямі. *Осюди ж та мої братики кінні пробігали, Терновії віття в тернові стиналы* (Думи.., 1941, 87); *Пробігали вагони з комбайнами* (Головко, I, 1957, 341); *Ранками долиною Стрию пробігав поїзд* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 53); *Пан четвернею пробіжить — тільки тебе курявою обнесе* (Вовчок, I, 1955, 13); — *А як він* [аероплан] *летить? — Розженеться, пробіжить й підноситься...* (Вишня, I, 1956, 206); *Машина м'яко, мов по килиму, пробігла майданчиком* (Грим., Кавалер.., 1955, 11); // Проноситися перед очима (про навколишні предмети, повз які швидко рухається хто-, що-небудь). *З розмаху пужнув* [Яресько] *коней батогом. Замигтіло, пробігаючи мимо, крихке, осяйне лісове царство* (Гончар, II, 1959, 139); // *тільки недок.* Протікати (про річку, струмок і т. ін.). — *А це тобі й гнилий перехід! — скрикнув Кирило, спускаючись з гори в балку, посеред котрої пробігав невеличкий потічок* (Мирний, III, 1954, 70); *В гаї річка пробігає, А на березі ріки Три стоять стрункі дубки* (Перв., Райдуга.., 1960, 95); // Збігати, стікати (про сльозу, сльози). *Дві сльози, наче дві квасолини, викотилися з її очей, залоскотали, пробігаючи по личку, і грузько упали додолу* (Мирний, III, 1954, 246); *Старий Іван Лаврусь скинув обридливу сльозу, що пробігла по всьому виду та й повисла йому на довгому сивому вусі* (Гр., I, 1963, 275).

3. *неперех. і рідко перех., перен.* Швидко переміщаючись, торкатися поверхні чого-небудь (про маси повітря, води, про вітер, сніг, дим); поривчасто проноситися над чимсь. *Зашумів вітер, пробігаючи синім лісом* (Коцюб., I, 1955, 112); *Ванна стоїть повнісінька прозорої води. Вітрець пробігає по ній* (Мик., II, 1957, 130); *Перекотить* [море] *всі хвилі, з краю в край, по цілім світі, остання хвиля пробіжить по сліду найпершої* (Л. Укр., I, 1951, 228); *Пробігла полем завірюха — І стишилась* (Рильський, Поеми, 1957, 149); // Швидко рухатися, мелькаючи, миттю з'являтися і зникати (про відблиски, промені, світло, тіні і т. ін.). *По рожевій площині моря пробігали то золоті, то блакитні іскри* (Л. Укр., III, 1952, 608); *Тіні по тротуарах пробігають рідко* (Вас., I, 1959, 341); *Син прокинувся. Сонце під вечір Пробіга зайченям по стіні* (Мас., Сорок.., 1957, 335); *Наче кутий з багрянцю, пробіг промінець На дерева, на поле, на сонячний дім* (Мал., Листи.., 1961, 29); // Раптово пронизувати що-небудь (про блискавку). *Блискавка пробігла стовбуром і шугону-*

ла в землю (Цюпа, Краяни, 1971, 23); // Швидкими рухами пальців злегка торкатися чого-небудь. [Л ю б о в:] *І тут болить, і тут, і тут! (Показує на голову, на руки, шпарким і тремтячим рухом пробігає руками по всьому тілі)* (Л. Укр., II, 1951, 63); *Немов по клавішах піаніно, пробігли його пальці по столу* (Хижняк, Тамара, 1959, 85); // Доторкуючись легко пальцями до ладів, клавіш, струн і т. ін., награвати мелодію. *Вдаре* [лірник] *по бандурі смілою рукою І на струнах рідну пісню пробіжить* (Щог., Поезії, 1958, 395); *Бася зробила реверанс і пробігла знову пальцями по клавішах, проспівала жартівливий романс* (Коп., Тв., 1955, 377).

4. *перев. недок., неперех., перен.* Простягатися, тягнутися вздовж чого-небудь, по чомусь (про колію, дорогу і т. ін.). *Дрібний спориш укрив і самий шлях, по йому невеличким рівцем пробігають тільки дві колії* (Мирний, IV, 1955, 212); // Пролягати (про зморшки). *По збліднолому сухому обличчю, котре не казало про розкоші та достачі, пробігали похмурі смуги* (Мирний, I, 1954, 319).

5. *неперех., перен.* Швидко, непомітно минати, збігати, проходити (про час, пору і т. ін.). *Проходять весни, зими пробігають, Листочки книги нашої гортають* (Мисик, Біля криниці, 1967, 315); *З тим, кого любиш, то день так швидко пробіжить, як часиночка* (Кв.-Осн., II, 1956, 50); *Канікули не забарилися пробігти* (Мирний, I, 1954, 345); *Три місяці пробігло, мов кораблі веселі в морі* (Тич., II, 1957, 59).

6. *неперех.* Раптово виникаючи, лунати і поширюватися (про різні звуки). *Темрява швидко гусне. Грім пробігав над головами юнаків* (Бабляк, Літопис.., 1961, 23); *Були дні, коли по вершинах сосон угорі пробігав легіт, все дужче й дужче починали дзвеніти їхні стовбури* (Скл., Святослав, 1959, 14); — *Буде вже вам чепуритися! — пробіг густий голос по хаті* (Мирний, I, 1954, 322); *Шумок пробіг по залу, і хтось крикнув: — Продажні шкури!* (Головко, II, 1957, 550); // Ставати злегка або час від часу помітним, відчутним. *Так, мій друже, все то гуки З часу мрій давно минулих; Та новітні трелі часто Пробігають в давнім співі* (Л. Укр., IV, 1954, 202).

7. *неперех., перен.* З'являючись, швидко охоплювати, пронизувати тіло, поширюватися в якійсь його частині (про фізичні відчуття). *Прокидались думки, пробігало все частіше бадьоре тремтіння в тілі* (Вас., II, 1959, 526); *Спочатку вогником пробігає біль по зігнутій спині, та незабаром розтає* (Стельмах, II, 1962, 407); *Петро Федорович пізнав, де він — і холод пробіг по його гарячих жилах* (Мирний, I, 1954, 329); *Альоша впав на свій матрац. Солодкі хвилі втоми пробігли по його тілу* (Мик., Повісті.., 1956, 76); // З'являючись на обличчі, губах, в очах і т. ін., швидко зникати. *По лиці пробігали уразливії смуги; лоб наморщився, брови зсунулись, а очі, як ножі проти огню, блищали-горіли* (Мирний, IV, 1955, 40); *Часом на губах її пробігала таємнича усмішка* (Трубл., Мандр., 1938, 45); *Скиба раптом зупинився. Петро побачив його розгублене обличчя, яким пробігла судорога болю* (Жур., Дорога.., 1948, 113); *Ковалів нахмурився. По його чолу пробігло грізне хмаровиння* (Чаб., Тече вода.., 1961, 83); *Вираз недовіри зник з його обличчя, тільки в очах пробігла хитрувата іскорка* (Стельмах, I, 1962, 58); // Зважувати що-небудь у думці, відновлювати, відтворювати щось у пам'яті, розмірковувати над чимсь. «*Чи готувати їм вечерю, чи ні?*» — *пробігало в думці Сусани Уласівни* (Н.-Лев., IV, 1956, 133); *Оришка не доказала. У неї в думці пробігла смерть Остапова* (Мирний, I, 1949, 135); *Пекельна думка пробігла в голові Марусяка. Навіть розреготався* (Хотк., II, 1966, 248).

◇ **[Аж] дрижаки́ пробіга́ють (пробі́гли) по шкі́рі; [Аж] моро́з (моро́зе́ць, хо́лод) пробіга́є (пробі́г) по́за спи́ною (по́за шкі́рою, по́за плечи́ма, по спи́ні, по шку́рі** *і т. ін.*); **[Холо́дний (холо́дна)] дрож (дріж) пробіга́є (пробі́г, пробі́гла) по ті́лу (по́за плечи́ма** *і т. ін.*) — те саме, що **Моро́з іде́ (ішо́в, пішо́в, подира́є** *і т. ін.*) **по́за шкі́рою (по́за шку́рою, по шкі́рі, по́за спи́ною** *і т. ін.*) (*див.* **моро́з**). *Несподівана туга за чимось невимовно дорогим струшувала діда, аж дрижаки пробігали по шкірі* (Гуц., Скупана.., 1965, 15); *І знову Панько. Аж мороз пробігає поза плечима. Та що воно за напасть така — оцей Панько? Все життя він ніби невмолима кара, ніби пугало якесь стоїть над матір'ю* (Збан., Єдина, 1959, 27); *Я хоч і не страхополох, але й у мене морозець поза шкірою пробіг, коли вибухнула вода* (Донч., II, 1956, 34); *Якийсь неприємний холод пробіг по спині, у голову закралась підозра.. — Куди ви мене завели? — спитав інженер* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 197); *У нього пробігала холодна дрож поза плечима при такій думці* (Фр., I, 1955, 95); *Вогко навкруги, холоднішає ніч, дріж пробігає по тілу. Як там мати?* (Гончар, II, 1959, 367); *Холодний дрож пробіг по офіцерських спинах, до того невпізнанний був голос генерала* (Довж., I, 1958, 140); **[Аж] [холо́дні] мура́шки (мура́хи) пробіга́ють (пробі́гли) по спи́ні (по ті́лу)** — те саме, що **Мура́шки бі́гають (забі́гали, пішли́, поліз́ли** *і т. ін.*) **за (по́за) спи́ною (по спи́ні, по ті́лу** *і т. ін.*) (*див.* **мура́шки**). «*Прощай, мамо, не горюй..*», *а їй, матері, аж мурашки пробігають по тілу від того, що ці випадково, наче жартома кинуті їй сином слова, вже лунають над колоною крилатою піснею* (Гончар, Людина.., 1960, 52); *При одній думці про те, що на його шиї .. може зненацька затягнутися зашморг, по спині Паршецького пробігають мурашки* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 220); *Від цього пробігли всім мурашки по спині так, неначе староста не окуляри знімав, але замахнув довгим батогом понад головами всіх* (Март., Тв., 1954, 197); *Холодні мурахи пробігли по тілу* [княгині] (Гжицький, Опришки, 1962, 55); **Моро́з (хо́лод, холодо́к) пробіга́є (пробі́г) по́за (за) плечи́ма** *див.* **плече́; Мура́хи пробі́гли за плечи́ма** *див.* **мура́ха.**

8. *перех. і неперех., перен.* Кидати побіжний погляд на кого-, що-небудь, швидко оглядати когось, щось. *Останнім нервовим поглядом пробігають кожний по своїм ряді* [своєму ряді]: *чи все в порядку* (Хотк., II, 1966, 41); *Отець Торонський пробігав сторожкими очима по зарослих уже юнацьким пушком обличчях учнів* (Кол., Терен.., 1959, 44); *Заярний пробіг поглядом по стрілках приладів* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 6); // Побіжно ковзати по кому-, чому-небудь (про погляд, очі). *Променисті очі пробігли по мені, шукаючи моїх очей...* (Головко, I, 1957, 55); *Погляд його пробіг по кімнаті і спинився на двох чемоданах* (Собко, Справа.., 1950, 303); // Нашвидку в думках прочитувати що-небудь або проглядати щось. *Схиливши голову на книжку, Василь почне пробігати рівні стрічки* [рядки]... (Мирний, IV, 1955, 80); *Олесь мовчить, стримуючи хвилювання, а я пробігаю очима перші рядки* (Донч., VI, 1957, 614); *Командир.. пробіг написане й посміхнувся* (Панч, II, 1956, 149); *Лариса Петрівна швидко розірвала конверт, пробігла очима лист* (М. Ол., Леся, 1960, 228).

ПРОБІ́ГАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Бігати якийсь час з метою відпочити, освіжитися і т. ін. *Пробігавшись по садку, трохи прохолола* [Прокоповичка] *й заспокоїлась* (Н.-Лев., III, 1956, 65); *Менші* [школярі] *побігли, а старші.. ще щиріше вчать, хоч учитель і впевняє, що їм тепер краще буде пробігатися* (Гр., Без хліба, 1958, 11); // Збігати куди-небудь. *Прийдеться Спільйотті на пошту пробігатись* (Л. Укр., V, 1956, 127).

ПРОБІ́ГТИ *див.* **пробіга́ти.**

ПРОБІ́ГТИСЯ, біжу́ся, біжи́шся, *док., розм.* 1. Ро-

зім'ятися бігом. *Максим якийсь час ходив по піску туди й сюди.. Пробігся. Раптом став на руки, вигнувся* (Ткач, Арена, 1960, 71); *Сідай верхи на одного коня і трохи проїдь у степ по сніжку, хай пробіжаться, а то застоялись!..* (С. Ол., З книги життя, 1968, 12); // Бігти якийсь час. — *А бач, таки й догнала нас, хоч трохи й пробіглась, — сказав Михалчевський* (Н.-Лев., II, 1956, 141).

2. Швидкими рухами пальців злегка торкнутися чого-небудь. *Горбов тонкими пальцями якось легко, немов піаніст по клавішах, пробігся по всіх видутих на сухій Пакришневій спині хребцях* (Збан., Сеспель, 1961, 51); *Надія вправними пальцями кілька разів пробіглася по нових, що не були в користуванні, грошових знаках* (Чорн., Красиві люди, 1961, 43).

ПРОБІДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Бідувати якийсь час. *Ціле життя пробідував* [Юра] *у бутинах, на інших свої сили витратив* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 189); *Лукія Чупер весь вік прожила ані дівкою, ані вдовою... Не прожила, а пробідувала* (Чорн., Пісні.., 1958,3).

ПРОБІ́ЖКА, и, *ж.* Розминка бігом. *Тренування, як завжди, почалося з легкої, неспішної пробіжки по довгій, безконечній.. доріжці стадіону* (Собко, Стадіон, 1954, 112).

ПРОБІ́Й, бо́ю, *ч.* 1. Крізний отвір у чому-небудь. *У широких пробоях тих бійниць тирчали горлаті жерла пушок, з котрих.. стріляли* (Мирний, IV, 1955, 15).

2. Те саме, що **пробі́йник.** *Важкою була праця і прохідників. Єдине їх знаряддя — пробої, ручні свердла, кайла, молоти* (Наука.., 11, 1964, 30).

3. Металева дужка для навішування гачка, замка. *Пройшовся* [дід] *по кімнаті, розправляючи плечі, підійшов до дверей, різко закинув важкий гак у пробій* (Горький, Дитинство, перекл. за ред. Варкентін, 1947, 73).

4. Руйнування діелектрика (звичайно під дією електроструму). *Між частинами антени, а також між антеною і корпусом* [космічного] *корабля виникають електричні струми, тобто відбувається електричний пробій вакуумного проміжку* (Наука.., 10, 1971, 4); *Пробій ізоля́ції.*

◆ **Бра́ти (взя́ти) пробо́єм** — здобувати, діставати що-небудь, оволодівати чимсь, долаючи перешкоди. *Хоч життя пробоєм брати Пориваюсь я поров* [порою], — *Ба, та волі нерв підтятий* (Фр., XIII, 1954, 142); *Ми пробоєм узяли для себе бічні двері й за хвилину були в коридорі* (Тудор, Народження, 1941, 134); **Іти́ (йти, мча́ти** *і т. ін.*) **пробо́єм; Іти́ (йти, лі́зти, поліз́ти** *і т. ін.*) **на пробі́й:** а) силоміць проникати куди-небудь. *Нас не пускали в містечко, а ми пробоєм поїхали* (Сл. Гр.); *Старшину Векленка було вбито саме в ті хвилини, коли німці* [фашисти] *полізли на пробій* (Ю. Янов., Мир, 1956, 215); б) добиватися чого-небудь. *В умінні йти до наміченої мети пробоєм Ользі з Олею не зрівнятися* (Шовк., Людина.., 1962, 172).

ПРОБІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **пробі́й** 1. *Для зниження бронебійності куль та снарядів фізики.. запропонували встановлювати перед бронею одну або кілька дротяних граток. При попаданні в таку гратку снаряд чи куля одержували зміщення, що значно знижувало пробійну силу* (Знання.., 5, 1971, 9).

ПРОБІ́ЙНИК, а, *ч.* Ручний інструмент для пробивання невеликих отворів. *Невеликі отвори в тонкому листовому металі пробивають пробійниками (борідками). Пробійник являє собою стальний стержень, робочий кінець якого заточений полого на конус* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 95); *Знаряддями коваля були кліщі, молоти, молотки, зубила, пробійники* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 414).

ПРОБІ́ЙНІСТЬ, ності *ж.* Властивість за знач. **пробі́йний.** *Випробування на пробійність.*

ПРОБІ́Л, у, *ч.* 1. Незаповнене місце між словами, рядками і т. ін. у друкованому тексті. *При високому друці ті ділянки друкарської форми, які сприймають фарбу, знаходяться вище від тих, які залишаються «нейтральними» і створюють на папері пробіли* (Наука.., 5, 1965, 59); // Незаповнене місце між візерунками на тканині. *Чорні вишивки, геометричні або скомпоновані з гірлянд та букетів, виконано.. з великими пробілами* (Нар. мист.., 1966, 12); *На подолах її* [скатертини] *в'ється ламана широка лінія, у трикутних пробілах якої вишито півквадрати* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 68).

2. *рідко.* Те саме, що **прога́лина.** *Жив-прожив всіми знаний славний професор Ріс, З ним — і родина його. Та історія має пробіли.— Знов не скажу я нічого про склад і про кількість родини* (Еллан, I, 1958, 216).

ПРОБІЛИ́ТИ *див.* **пробі́лювати.**

ПРОБІЛИ́ТИСЯ *див.* **пробі́люватися.**

ПРОБІ́ЛКА, и, *ж.* Дія за знач. **пробіли́ти, пробі́лювати.**

ПРОБІ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пробі́лювати.**

ПРОБІ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОБІЛИ́ТИ,** білю́, бі́лиш, *док.*, *перех.* 1. Промазувати розчином крейди, вапна і т. ін., робити що-небудь білим. *Пробілювати стіни.*

2. Піддаючи спеціальній обробці, робити частково або зовсім білим. *Пробілювати цукор.*

ПРОБІ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОБІЛИ́ТИСЯ,** бі́литься, *док.* 1. Ставати частково або зовсім білим.

2. *тільки недок.* Пас. до **пробі́лювати.**

ПРОБІ́ЛЬНИЙ[1], а, е. Прикм. до **пробі́л** 1. *При глибокому друці.. фарба потрапляє в заглибини, а пробільні ділянки піднімаються над ними* (Наука.., 5, 1965, 59).

ПРОБІ́ЛЬНИЙ[2], а, е. Стос. до пробілювання; // Призначений для пробілювання; // *у знач. ім.* **пробі́льна,** ної, *ж.* Спеціальне приміщення, у якому пробілюють цукор, віск і т. ін.

ПРОБІ́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, фахівець з пробілювання.

ПРОБІ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **пробі́льник.**

ПРОБІ́РКА, и, *ж.* Тонкостінна, запаяна з одного кінця скляна трубка, яка використовується в лабораторній практиці. *Знімає* [Жура] *з штативів пробірки, струшує, дивиться на світло, обережно зливає* (Коч., II, 1956, 111); *Ніби самі сповзлися в хату-лабораторію експонати та прилади. Хтось зберіг у землі мікроскопа, заблищали на столі.. колби, тоненькі пробірки* (Збан., Передгнив'я, 1960, 6).

ПРОБІ́РКОВИЙ, а, е: △ **Пробі́ркове мисте́цтво,** *заст.*— те саме, що **Пробі́рний ана́ліз** (*див.* **пробі́рний**). *Відтоді як відбулися перші заручини математики і стародавнього пробіркового мистецтва, в теорії рівноважних процесів нагромаджений величезний матеріал* (Наука.., 11, 1967, 16).

ПРОБІ́РНИЙ, а, е. Пов'язаний з установленням проби металу (перев. благородного). *З початку XIX ст. на Україні запроваджується російська система проби.. Які були органи пробірного нагляду на Україні у XVI—XVII ст., не відомо* (Укр. золотарство.., 1970, 46); *Пробірна лабораторія; Пробірне клеймо.*

△ **Пробі́рна пала́тка** — установа, де визначається і накладається проба на золото і срібло. *Пробірна палатка.. у Києві створена.. в кінці XVIII ст.* (Укр. золотарство.., 1970, 46); **Пробі́рний ана́ліз** — один із методів визначення наявності, кількості благородних металів (золота, срібла, платини) у сплавах, виробах із них і т. ін.

ПРОБІ́РНИК, а, *ч.* Спеціаліст із пробірного аналізу.

ПРОБІ́РНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **пробі́рник.**

ПРОБІ́РУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **пробі́рувати.**

ПРОБІ́РУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех., спец.* 1. Визначати кількість вагомих частин певного металу (перев. благородного) у сплавах, виробах із нього і т. ін.

2. Ставити пробу на золоті, сріблі, платині, а також на зливках, виробах з цих металів і т. ін. *Пробірувати срібні ложки.*

ПРОБІ́РУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **пробі́рувати.**

ПРО́БКА, и, *ж.* 1. *тільки одн., бот.* Вторинна покривна тканина рослин, що міститься безпосередньо під корою або шкірою; *Пробка з'являється в товщі кори, починаючи з 3—4-річного віку, і потім вкриває стовбур міцним шаром* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 65); // Матеріал, який одержують із вторинної покривної тканини коркового дуба.

2. Загальне найменування затичок різного призначення (для закупорювання бочок, пляшок і т. ін.). *Я відтикаю зубами пробку — і в обличчя мені б'є незнайомий густий дух вина* (Мик., II, 1957, 154); *Набрав* [Денис] *у пляшку води, заткнув горлечко пробкою із трави* (Тют., Вир, 1964, 245); *В лабораторії застосовують пробки: скляні, коркові, гумові* (Цікава хімія, 1954, 130); * У порівн. *Вадик, як пробка, вилетів на поверхню, зовсім не в тому місці, де його чекали, а майже на другому березі ставка* (Збан., Таємниця.., 1971, 408); *Відчиняються з гуркотом двері, з яких пробкою вилітає Круть. Вигляд украй розгублений* (Підс., Жарти.., 1968, 46); // Певний предмет, яким затикають, затуляють який-небудь отвір в апаратах, приладах, мартенівських печах і т. ін. *Дістави з кишені пробку радіатора, він ніяково покрутив її в руках і несміло простяг Василеві* (Довж., І, 1958, 81); *Розливальник з усієї сили натиснув на важіль, піднімаючи пробку, що сидить на вогнетривкому стрижні* (Собко, Біле полум'я, 1952, 236); *Контролер ВТК перевіряє різь в отворі, вкручуючи в кожну деталь різьбову пробку* (Роб. газ., 5.III 1966, 2).

◇ **Дурни́й як про́бка** — дуже дурний; **Наступи́ти на про́бку** — добре підпити; сп'яніти.

3. Те, що загороджує доступ, прохід куди-небудь, заважаючи дії, функціонуванню чогось. *Раптом почув* [Дорош], *що в його вухах ніби щось тріснуло, ніби хтось вибив звідти тверді пробки, і він почув гуркіт* (Тют., Вир, 1964, 201); // *перен., розм.* Скупчення кого-, чого-небудь, що запруджує прохід, проїзд і т. ін., заважаючи рухові. *Цілий день тривав суд. І весь день біля сільбуду товкотнеча, а на ганку і в дверях — пробка* (Головко, II, 1957, 184); *Пробка попереду розсталася, шофер сів за руль, і машина рушила* (Перв., Дикий мед, 1963, 295).

4. Один із видів електричних запобіжників. *Дружки захоплювались механічною майстернею. Через те захоплення вона простоювала кожного разу .. коли не один, то другий вмудрявся перепалити пробки* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 150); — *Ого! Отакий дріт залишаєте в пробці? Згорить колись і хата ваша, і хазяйство, — говорив Віктор* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 215).

ПРО́БКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **про́бка** 1, 4. *У квартирних електроустановках найчастіше застосовують пробкові запобіжники* (Монтаж і ремонт.., 1956, 50); // Вигот. з пробки коркового дуба. *Котовай вихопив з невеликої скрині пробковий пояс, підійшов до штурмана і обв'язав його* (Трубл., Лахтак, 1953, 14).

Δ **Про́бкове де́рево** — дерево із зморшкуватою бархатистою корою і розвинутим шаром пробки. *Шматок пробкового дерева. По різьбленому рельєфу наче в'ється думка Гете: «Матеріал, оброблений справжнім художником, здобуває внутрішню вічну цінність...»* (Вол., Дні.., 1958, 38); **Про́бковий дуб** — те саме, що **Ко́рко́вий дуб** (*див.* **ко́рко́вий**). *Старий ільм, розколовшись, упав на верхів'я лип і пробкових дубів* (Довж., І, 1958, 101).

2. Який затуляє отвори за допомогою пробки (у 2 знач.). *Водорозбірні крани застосовують пробкові, коли тиск не перевищує 1 атм, і вентильні* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 328).

ПРОБКОВІ́ТИ, ію, *недок.* Виробляти вторинну покривну тканину (про рослини). *Шкіра бульб у місцях ураження* [паршею] *пробковіє і стає шорсткою* (Картопля, 1957, 216).

ПРОБЛАЖЕ́НСТВУВАТИ, ую, уєш, *док.* Блаженствувати якийсь час.

ПРОБЛЕ́МА, и, *ж.* Складне теоретичне або практичне питання, що потребує вирішення. — *Нехай мене господь боронить, щоб я бралася за таку проблему, котрої закінчення непримінно* [неодмінно] (Коб., III, 1956, 77); *Вона, моя маленька донька, ще не розуміється на складних проблемах людськості* (Досв., Вибр., 1959, 13).

Пробле́ма но́мер оди́н — питання, що має найважливіше життєве значення і потребує якнайшвидшого розв'язання. *Проблема номер один сьогоднішнього господарювання — комплексна механізація* (Знання.., 7, 1971, 9); *Розвідувачі надр проникають у найглухіші і найпустельніші місця, де проблемою номер один стає добування води* (Веч. Київ, 5.III 1971, 2).

ПРОБЛЕМА́ТИКА, и, *ж.* Сукупність проблем. *Критики дуже хвалять твір за актуальність, проблематику, за барвисту мову* (Мушк., Серце.., 1962, 75); *Коло творчих інтересів письменників Аргентіни досить широке, проблематика дискусій різноманітна* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 103).

ПРОБЛЕМА́ТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до **пробле́ма.** *Багатьох цікавить, наскільки проблематичним є питання про створення надзвукового пасажирського літака* (Наука.., 11, 1962, 11); // Стос. до проблематики. *Поема «Політ крізь бурю» — проблематична. Бажан вмів сповнити старі форми новим інтелектуальним змістом* (Вітч., 3, 1967, 199).

ПРОБЛЕМА́ТИЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **проблемати́чний.** *Книга сатиричних творів відомого українського поета Степана Олійника* [«Батьки і діти»] *відзначається проблематичністю і різноманітністю тематики* (Вітч., 1, 1971, 210).

ПРОБЛЕМА́ТИЧНО. Присл. до **проблемати́чний.** — *Я ж, власне, не заперечую.. Я лише ставлю питання проблематично...* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 183).

ПРОБЛЕМІ́СТ, а, *ч.* Спеціаліст у галузі шахових композицій. *Наприкінці тридцятих років нашого століття чехословацький проблеміст Зденек Мах запропонував так звані циліндричні шахи* (Наука.., 11, 1968, 63).

ПРОБЛЕМІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **проблеміст.** *Серед шахових проблемісток.. одне з перших місць безумовно належить Надії Олександрівні* (Наука.., 8, 1971, 62).

ПРОБЛЕ́МКА, и, *ж.* Зменш. до **пробле́ма.**— *Тепер перед нами ще одна проблемка: треба буде десь влаштувати гостя* (Гончар, І, 1954, 498).

ПРОБЛЕ́МНИЙ, а, е. Прикм. до **пробле́ма.** *Курс теорії літератури значною мірою має проблемний характер. Це пояснюється тим, що в сучасному радянському і світовому марксистському літературознавстві — при всіх його великих досягненнях — є ще чимало дискусійних. нерозв'язаних питань* (Рад. літ-во, 6, 1971, 50); // Присвячений дослідженню, вирішенню якої-небудь проблеми. *Такі драми* [Лесі Українки], *як*

«Адвокат Мартіан» і «Кам'яний господар», — це все твори великої філософської глибини, гостро проблемні (Рильський, IX, 1962, 41); *Він* [А. В. Луначарський].. *був і талановитим теоретиком, регулярно виступав.. з рецензіями, проблемними статтями* (Мист., 1, 1966, 6); // Який займається дослідженням, вирішенням тих чи інших проблем (звичайно науково-технічних). *Проблемна лабораторія.*

ПРОБЛЕ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **проблéмний.** *Характерна риса кращих оповідань останнього десятиліття — проблемність, серйозність соціального змісту* (Рад. літ-во, 7, 1968, 3).

ПРО́БЛИСК, у, *ч.* 1. Слабкий блиск, спалах, світіння, що з'являються на короткий час. *Проблиски світла спочатку такі бліді й тихі, чимдалі розросталися, потужніли* (Коцюб., I, 1955, 315); *В проблисках передранку повільно мерхнули зорі* (Трубл., Шхуна.., 1940, 171); // Те саме, що **відблиск** 1. *Проблиск огню з печі кидався на зігнену його сидячу постать* (Кобр., Вибр., 1954, 35); // Невелика світла ділянка на темному тлі. *Висоцький натиснув на кнопку електричного дзвінка. Вийшла чорнява, з проблисками сивини в пишному волоссі жінка* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 98).

2. *перен.* Непевний, ледве відчутний прояв розуму, почуття, бажання і т. ін. *Говорити порядно Борис не вмів, але зате в його відповідях учитель бачив розум і проблиски власної думки* (Фр., III, 1950, 32); *Певно, був це останній проблиск надії, що підвів на мить напівмертву людину* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 381); // *перен.* Початкові, ледве помітні, нечітко виявлені ознаки чого-небудь. *Поки революція не виходила з рамок буржуазного ладу,— ми стояли за демократію, але, як тільки перші проблиски соціалізму ми побачили в усьому ході революції,— ми стали на позиції, які твердо й рішуче відстоюють диктатуру пролетаріату* (Ленін, 35, 1973, 269); *— Це.. проблиски майбутньої мовеї сатири на стовпів нашої милої України — Русі,— сказав Іван* [Франко] (Кол., Терен.., 1959, 291); *У роки, проведені в семінарії, Котляревський виявляє перші проблиски поетичного таланту* (Іст. укр. літ., I, 1954, 151).

ПРОБЛИ́СКАТИ, ає, *док.* Блискати якийсь час.

ПРО́БЛИСКОВИЙ, а, е. Пов'язаний з подачею коротких і довгих сигналів проблисками, спалахами. *Проблисковий сигнал; Проблисковий апарат.*

ПРОБЛИСКОТА́ТИ *див.* **проблискоті́ти.**

ПРОБЛИСКОТІ́ТИ, отúть *і рідко* **ПРОБЛИСКОТА́ТИ,** о́че, *док.* Блискотіти, блискотати якийсь час.

ПРОБЛИ́СКУВАТИ, ує, *недок.*, **ПРОБЛИ́СНУТИ,** не; *мин. ч.* пробли́снув, нула, ло *і* пробли́с, ла, ло; *док.* 1. Слабо, нечітко блискати, виднітися крізь яку-небудь перепону (про світлові, сонячні промені). *На високому березі між деревом здаля проблискувало червоне полум'я огника* (Вас., I, 1959, 140); *Де-не-де крізь густе сплетіння обледенілих віт проблискує слабке проміння ліхтаря* (Кол., Терен.., 1959, 240); *На мить через хмарини проблисло сонейко* [сонечко], *щоб знову за хмарами погаснути* (У. Кравч., Вибр., 1958, 256).

2. Коли-не-коли відблискувати крізь яку-небудь перепону. *Крізь ніжну весняну поросль де-де пробивався лиск гарячої й живої срібної луски. То проблискували хвилі Сени* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 245); *В просвіти крізь них* [верби] *всюди нижче дамби проблискувала, стелячись в темряву, вода* (Гончар, Циклон, 1970, 192); *Віддалеки проблисне став або весела річка, що в'ється, в'ється серед трав, немов блакитна стрічка* (Забіла, У.. світ, 1960, 121); // *перен.* На короткий час ставати помітним (про абстрактні поняття); слабо виявлятися. *Йди, де проблискують ті ідеали, які в життю мені сіяли...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 230); *Вино полилось, заливаючи.. той жар до свободи, що нараз ні відси ні відти проблиснув серед веселого товариства* (Фр., I, 1955, 319).

3. Проглядати, виділяючись слабким блиском (про очі). *Другий* [етюд] *зображав стареньку з погаслими зіницями, які ледь проблискували з-під насуплених брів* (Вол., Місячне срібло, 1961, 324); *Тільки по лукавих іскорках очей, що проблискують під кущами брів, Дорошенко впізнає свого давнього приятеля* (Гончар, Тронка, 1963, 335); // *перен.* Виявлятися, передаватися через зовнішні прояви (в очах, на обличчі). *Наче іскри у золі, натхнення проблискує у хлопчика в очах* (Перв., II, 1958, 99); *Раз у раз знову проблискує дівоча, трохи лукависта усмішка* (Гончар, Тронка, 1963, 105); *Учителька отямилася із задуми, на устах проблиснув звичайний її добрий усміх* (У. Кравч., Вибр., 1958, 410); // *перен.* З'являтися, проноситися у свідомості, в уяві (про думки, спогади, образи і т. ін.). *Та бачить вона тут, у цій чистій криниці, і те, чого її малята при найбуйнішій фантазії побачити неспроможні — неспроможні загледіти, як десь із самого дна.. всміхається до їхньої вожатої якийсь хлопчина, той, чиє зображення отак проблискувало їй із води* (Гончар, Тронка, 1963, 222); *І знов про щастя думка, як завжди, Проблисла в мозку: де воно і в чому?* (Перв., II, 1958, 216).

ПРОБЛИ́СНУТИ *див.* **пробли́скувати.**

ПРОБЛИСТІ́ТИ, ти́ть, *док.* Те саме, що **проблища́ти.**

ПРОБЛИЩА́ТИ, щи́ть. Док. до **блища́ти.** * Образно. *Проблищали, як ті крапельки роси, й пролетіли, наче вітер, ті часи* (Щог., Поезії, 1958, 421).

ПРОБЛУКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Блукати якийсь час. *Петро зараз після обід узяв рушницю і пішов у гай.. Проблукав сердега по гаю до самого вечора* (П. Куліш, Вибр., 1969, 95); *Проблукав* [Дейнека] *майже цілісінький день і до готелю з'явився стомлений, але щасливий* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 10).

ПРО́БНИЙ, а, е. Узятий або зроблений на пробу. *Одібрав пробні картки від Попова. Знов мене не задовольняють* (Коцюб., III, 1956, 182); *Мотористи прийшли до початку робочого дня, щоб зробити пробний намив* (Дмит., Наречена, 1959, 190); // Який служить для проби, перевірки, випробування. *Костомаров мав незабаром дістати професорське звання. Зараз він готував свою першу — пробну — лекцію* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 373); *Наступив пробний виїзд — генеральна репетиція і перевірка готовності до весняних робіт* (Збан., Переджнив'я, 1955, 325); // Признач. для взяття проби. *Вхопив пробний шнур і знов кинув до ями камінь, прив'язаний на його кінці. І знов камінь упав на дно з сухим стукотом* (Фр., II, 1950, 229); *Донедавна температуру розплавленого металу мартенівці визначали примітивним способом — зливом з пробної ложки на плиту* (Наука.., 1, 1957, 9).

Про́бний ка́мінь — суть, основна якість, властивість і т. ін. кого-, чого-небудь. *Любов і пошана до мови — це пробний камінь інтелектуальної високості кожної культури* (Літ. Укр., 23.V 1971, 2).

ПРО́БНИК, а, *ч., спец.* Прилад для взяття проби досліджуваного матеріалу.

ПРОБО́ВКАТИСЯ, аюся, аєшся *і* **ПРОБО́ВКНУТИСЯ,** нуся, нешся, *док., розм.* Ненавмисне виказати те, чого не слід. *Заприсяглись усі про те мовчати, нікому й словечком не пробовкнутися* (Гр., Без хліба, 1958, 140); [К а р п о:] *А хто пробовкнеться — голову знесу. Слово моє тверде* (Собко, П'єси, 1958, 29).

ПРОБО́ВКНУТИ, ну, неш, *док., перех. і без додатка, розм.* 1. Невиразно, нерозбірливо промовити що-не-

будь. *Він іде, тяжко ступаючи, справді мов п'яний; далі знов пробовкне деяке слово* (П. Куліш, Вибр., 1969, 183); — *Який се дурний хлопець! П'ять літ має, а ще броду боїться,— пробовкнув сусід* (Фр., I, 1955, 233); «*Ніщо не вічне!*» — *пробовкнув дід,— ніхто його не слухав* (Л. Укр., I, 1951, 294).

2. Те саме, що **пробо́вкатися.** *Сам не постеріг* [Олексій], *як пробовкнув: — Нічого тобі з нею жартувати, не любить вона тебе, як смерті* (П. Куліш, Вибр., 1969, 297).

ПРОБО́ВКНУТИСЯ *див.* **пробо́вкатися.**

ПРОБО́ВТА́ТИСЯ, о́вта́юся, о́вта́єшся, *док., розм.* Бовтатися (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОБО́ЄЦЬ, о́йця, *ч., діал.* Пробій (у 3 знач.). *Замість хвіртки — товста дротина. З одного боку вона закріплена наглухо у пробойці, з другого, як крюк, защіпається у другий, вільний пробоєць* (Сенч., Опов., 1959, 166).

ПРОБО́ЇНА, и, *ж.* Пробитий, проламаний, прорваний у чому-небудь крізний отвір, прохід. *Двері його* [палацу] *були наглухо забиті; шибки у вікнах.. поцвіли, запліснявіли,— і жалібно вітер свистав у їх чорні пробоїни* (Мирний, IV, 1955, 16); *Досить було б найменшої пробоїни, щоб човен назавжди залишився на дні* (Трубл., Шхуна.., 1940, 217); * Образно. *Здригнулися пробиті в центрі наймані рейтари. Донці вливалися в пробоїну, немов бурхливі хвилі* (Кач., II, 1958, 444); // Порушення герметизації. *Щоб уникнути нещасних випадків при пробоїні кабіни космічного корабля, космонавтам рекомендується знаходитись у скафандрах* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 5); *Всередині приміщення розділені на ізольовані відсіки на випадок витікання повітря внаслідок метеоритної пробоїни* (Наука.., 1, 1951, 6); // Крізна рана. *Врятувало його те, що поблизу була калюжа, він насьорбався холодної з гнилим запахом води, порвав на собі сорочку, затамував пробоїну в голові* (Тют., Вир, 1964, 394).

ПРОБОЛІ́ТИ, ли́ть, *док.* Боліти (*див.* **боліти**[1] 1) якийсь час. *Голова проболіла цілий вечір.*

ПРОБОРОЗДИ́ТИ *див.* **проборозни́ти.**

ПРОБОРОЗНИ́ТИ, ню́, ни́ш *і рідко* **ПРОБОРОЗДИ́ТИ,** ожджу́, озди́ш, *док., перех.* 1. Провести, прокласти борозни на поверхні грунту. *Добрий господар на крутих схилах ніколи не забуде .. проборознити.. грунт, впровадити захисні сівозміни* (Літ. Укр., 4.II 1966, 1); * Образно. *Проборознив солоної води немало він* [моряк] *на просторі морському у штиль і шторми* (Гонч., Вибр., 1959, 377).

2. *перен.* Лишати довгий слід на тілі людини. *Німецька куля, яка звалила його на землю ще під Києвом, лише пробороздила шкіру на голові, не зачепивши кістки* (Жур., Дорога.., 1948, 65).

ПРОБОРОНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проборонува́ти.** *Майже всі посіви ретельно прополоновані, тому поля чисті, тільки зеленіють дружні паростки кукурудзи* (Рад. Укр., 24.V 1961, 2).

ПРОБОРОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Розпушити землю бороною. *На суглинкових грунтах іноді утворюється така міцна і товста грунтова корка, що котками її зруйнувати неможливо. В таких випадках потрібно посіви льону проборонувати легкими зубовими боронами* (Техн. культ., 1956, 62); *Зорану землю неодмінно треба було добре проборонувати. щоб дощова вода затрималась на рівно обробленій ділянці* (Шол., Підн. цілина, перекл. за ред. Хуторяна, 1940, 292).

ПРО́БОЧНИК, а, *ч.* Прилад для відкорковування пляшок; штопор. *Доведеться вам зазирнути на кухню, візьміть у мами пробочник і відкрийте пляшку* (Перв., Дикий мед, 1963, 388).

ПРО́БОЩ, а, *ч., церк.* Те саме, що **па́рох.** [С а в а:] *Був я у попа! І так наскаржився мені отець Іван на пробоща, що я хотів поїхать зараз у Немирів* (К.-Карий, II, 1960, 291); *Коли в гроті з'явилися пробощ і вельможа з Петербурга, їх зустріли галасом, вигуками, дзвоном келихів...* (Сміл., Крила, 1954, 89).

ПРОБРА́ТИ *див.* **пробира́ти.**

ПРОБРА́ТИСЯ *див.* **пробира́тися.**

ПРОБРЕ́НЬКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пробре́нькати.** *Шопена вальс, пробреньканий невміло На піаніно.. О! Даль яку він срібну відслонив Мені в цей час вечірньої утоми* (Рильський, II, 1960, 21).

ПРОБРЕ́НЬКАТИ, аю, аєш, *док., на чому.* 1. *перех. і неперех.* Невміло або недбало зіграти що-небудь на музичному інструменті. *Пробренькати вальс; Пробренькати на гітарі.*

2. *неперех.* Бренькати (у 2 знач.) якийсь час. *Пробренькати на гітарі цілий день.*

ПРОБРЕСТИ́, еду́, еде́ш; *мин. ч.* пробрі́в, брела́, ло́; *док.* Брести якийсь час або якусь відстань. *Пробрів річкою до середини, а далі вже ні — глибоко* (Сл. Гр.).

ПРОБРЕХА́ТИ, ешу́, е́шеш, *док., розм.* 1. Поширити брехливу чутку.

2. Брехати (у 2 знач.) якийсь час. *Усю ніч Рябко пробрехав, — мабуть вовка чув* (Сл. Гр.).

ПРОБРЕХА́ТИСЯ *див.* **пробрі́хуватися.**

ПРОБРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОБРИ́ТИ,** и́ю, и́єш, *док., перех.* Те саме, що **прого́лювати.**

ПРОБРИНІ́ТИ, ни́ть, *док.* 1. Бриніти (у 1 знач.) якийсь час.

2. *перен.* Стати помітним, відчутним (про нові інтонації у голосі, тоні і т. ін.). *Вона почула, як у церемонному голосі Каргата пробриніла нотка, що її він зумів би приховати від будь-кого іншого* (Шовк., Інженери, 1956, 120).

ПРОБРИ́НЬКАТИ, аю, аєш, *док., перех. і неперех.* Те саме, що **пробре́нькати.**

ПРОБРИНЬЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* Бриньчати якийсь час.

ПРОБРИ́ТИ *див.* **пробрива́ти.**

ПРОБРІ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ПРОБРЕХА́ТИСЯ,** ешу́ся, е́шешся, *док., розм.* 1. Говорити або робити що-небудь неправильно; припускатися помилки. *Я не знаю, яке, власне, «незнаття фактів» (помилки?) мені закида Кон*[иський]. *Може, я справді в чомунебудь пробрехався* (Драг., II, 1970, 523).

2. Те саме, що **проговорюватися** 1. [М а р и н а:] *Мале чортеня, а вже щось шупить, коли б він не пробрехався де-небудь, а то ще вийде лихо* (К.-Карий, I, 1960, 433).

ПРОБРОДИ́ТИ[1], броджу́, бро́диш, *док.* Бродити (*див.* **броди́ти**[1] 1) якийсь час. *Пробродити по вулицях всю ніч.*

ПРОБРОДИ́ТИ[2], бро́дить, *док.* Бродити (*див.* **броди́ти**[2]) якийсь час. *Пиво пробродило в бочці добу.*

ПРОБРЯЖЧА́ТИ, чу́, чи́ш. Док. до **бряжча́ти.**

ПРОБРЯ́ЗКАТИ, аю, аєш. Док. до **бря́зкати.** *І раптом — дзвінок телефону Пробрязкав різко вночі...* (Перв., I, 1958, 77).

ПРОБУБНИ́ТИ, ню́, ни́ш. Док. до **бубни́ти.** — *Хто це розклеїв плакати по селу, Олексо? — спитав Іванко. — Ще пробубнити треба...* (Томч., Закарп. опов., 1953, 19).

ПРОБУБНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., перех. і без додатка.* Те саме, що **пробубоні́ти.** — *Йой,а я тебе й не побачила. Ти чого йдеш по снігу? — Так мені коротша дорога,— пробубнів* [Василько] *під ніс* (Турч., Зорі.., 1950, 156).

ПРОБУБОНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Невиразно, нерозбірливо промовити що-небудь;

пробурмотіти. — *Одчепись, Охріме, не займай мене!* — *пробубонів спросоння Струк* (Гр., II, 1963, 299); *Враз розм'як Казанок, ніби осів, як опара в діжі,— щось невиразне пробубонів* (Крот., Сини.., 1948, 52); // *безос.— Перегін пустий! — Неув'язка вийшла.. Буде заплачено,— пробубоніло з будки* (Гончар, Тронка, 1963, 284); // Монотонно, неголосно прочитати що-небудь. *Помічник капітана витягнув книжечку і пробубонів коротку молитву* (Ірчан, II, 1958, 190).

2. *неперех.* Почутися, долинути (про голос). *Про що саме говорили Осокін з Надею, не було чути. Пробубонів його голос, потім долинув короткий сміх* (Ткач, Плем'я.., 1961, 215).

ПРО́БУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **про́бувати**; // *у знач. ім.* **про́буване**, ного, *с.* Те, що хтось зазнав на собі, попробував, випробував і т. ін. *Є люди, яким важко перебороти в собі бажання кинутись з висоти — безодня їх втягує, заманює, кличе, щоб.. спробували ніколи не пробуваного...* (Гончар, Тронка, 1963, 243); // **про́бувано**, *безос. присудк. сл. Коли б я взялась перекладати* [«Торквемаду»], *то, звичайне, віршами, інакше се б значило зложити зброю долі перед В. Гюго та ще й після того, як уже було пробувано свої сили на ньому* (Л. Укр., V, 1956, 168).

ПРО́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **про́бувати.**

ПРОБУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Стан за знач. **пробува́ти.** *Він поглядає на столик, на розгорнуту книжку, на сліди недавнього материного пробування в гостиній* (Н.-Лев., VI, 1966, 19); *Чи знайоме вам те гостре, до фізичного болю гостре почуття нудьги за рідною країною, яким обкипає серце від довгого пробування на чужині?* (Коцюб., I, 1955, 177).

2. *у сполуч. із сл.* м і с ц е. Те саме, що **місцеперебува́ння.** *Якби не гадюки, то Буркут був би ідеальним місцем пробування для мене* (Л. Укр., V, 1956, 361); *Сьогодні приходив до неї економ із вісткою, що відпитав місце пробування Краньцовського* (Март., Тв., 1954, 303).

ПРО́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.* 1. *перех., також у сполуч. із спол.* ч и. Випробовувати кого-, що-небудь на якість, придатність до чогось, перевіряти стан чогось і т. ін. *Підпара засував двері у сінях, пробував довго, чи добре замкнені* (Коцюб., II, 1955, 74); *Гуляння розливалося, як повінь. Пристрасті поволі залишали свої береги. Хтось пробував голос* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 70); *Дядьки клепають, а батько вже пробують косу на густому дворовому спориші* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 80); *Пробувати актора на головну роль;* * У порівн. *Дівчата спросонку спершу перегукувались з кимось, немовби пробуючи голоси* (Ле, Право.., 1957, 18); // Мацаючи, щупаючи, перевіряти що-небудь, упевнюватися в чомусь. *Бабуся не пробувала мого лоба, а мацала долонею під самою сорочкою і взнавала, чи буває не впрів* (Сміл., Сашко, 1957, 48); *Наче сліпий, пробуючи дорогу, намацував він невидиму причину своєї бездіяльності* (Рибак, Помилка.., 1956, 301); *— Обережно! — кидає раз у раз Оленчук,.. пробуючи палицею дно* (Гончар, II, 1959, 416).

◇ **Про́бувати на зуб (на зу́би)** — а) те саме, що **Про́бувати на зуба́х** (*див.* **зуб**). *Пробувати на зуб монету;* б) перевіряти що-небудь на міцність, твердість. *Став пробувати* [заробітчанин] *на зуб новопридбану косу* (Гончар, Таврія, 1952, 78); *— Який гарний* [біб],— *вона брала його в жменю, пробувала на зуби, розгортала по всьому столі, милувалась і раділа* (Чорн., Визволення, 1949, 50); **Про́бувати перо́** — робити перші літературні спроби. *Не поодинокі в літературі випадки, коли поет звертається до прози чи пробує своє перо в якомусь іншому, новому для нього жанрі* (Літ. Укр., 27.XI 1970, 3); **Про́бувати** [**свої**] **си́ли; Про́бувати себе́** — перевіряти свої можливості, здатність створити що-небудь. *Під впливом свого приятеля Федькович і сам почав пробувати сили в літературі* (Л. Укр., VIII, 1965, 54); *Наші молоді прозаїки пробують свої сили і в надзвичайно важливому жанрі — в літературі для дітей* (Смолич, Перша книга, 1951, 36); *Зовсім самостійною моєю роботою, де я пробував сили як сценарист, режисер і актор одночасно, був фільм «За стіною»* (З глибин душі, 1959, 14); *Крім поезій ліричних і гумористичних, пробував себе й у драматичному роді* (Сам., II, 1958, 389); **Про́бувати уда́чі (ща́стя)** — намагатися що-небудь зробити, розраховуючи на успіх. *Я просто пробував удачі, а всяка ж проба може не вдатись* (Л. Укр., III, 1952, 678); *— Візьми пляшку та біжи до корчми, може, шинкар дасть набір... — Навряд!.. — сказав Хома, але взяв шапку та пляшку і пішов пробувати щастя* (Коцюб., I, 1955, 91); *Якийнебудь аматор легкої наживи.. вночі підбирав верхнє волосся під крисаню, а спідсподу трохи стриг і в такім виді йшов пробувати щастя* (Хотк., II, 1966, 186).

2. *перех.* Трохи з'їдати, випивати чого-небудь для проби, визначення смаку; куштувати. *Хведір одпива з півстакана чаю і долива ромом. Іван, поміщуючи ложечкою, пробує* (Мирний, V, 1955, 227); *Матушка тільки пробувала кожної страви і не їла* (Н.-Лев., IV, 1956, 102); *Данька садовлять на покуті, на сіні, і він перший пробує кутю* (Гончар, I, 1959, 7); // Їсти або пити що-небудь. *Він любить чужі борщі пробувать* (Укр.. присл.., 1955, 226); *По всій Англії ходив я, з Темзи пробував я воду* (Тич., II, 1957, 170); *Вона вже пробувала з берези сік* (Тют., Вир, 1964, 253).

◇ **Про́бувати кисли́ці** — діставати покарання. *Була вона* [сестра] *якась утла на здоров'я і.. через неї мені часто доводилось од матері пробувать кислиць* (Н.-Лев., VI, 1966, 92); **Про́бувати на язи́к** — визначати на смак; куштувати. *Баварські куркулі розтирали в шкарубких долонях окривавлену українську землю, нюхали, пробували на язик і оглядалися в здивуванні на безкраї далі..: ось вона, краща з кращих!* (Довж., I, 1958, 133).

3. *неперех., перев. з інфін.* Намагатися, силкуватися що-небудь зробити. *Славко не здав ані одного іспиту. Не пробував навіть здавати* (Март., Тв., 1954, 236); *Він навіть пробував щось говорити хриплим та здушеним голосом, але за кожним разом змовкав* (Коцюб., II, 1955, 179); *Упав на землю смертельно поранений Шабанов, пробує встати* (Довж., I, 1958, 122); *До такого* [потоку] *й не підступиш близько, та ніхто й не пробує* (Хотк., II, 1966, 301).

4. *перех., рідко.* Міряти, приміряти що-небудь. — *Що, люба? — спитав молодий чоловік, озираючися від дзеркала, перед котрим почав був пробувати новий, блискучий циліндр* (Фр., II, 1950, 71).

ПРОБУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОБУ́ТИ**, у́ду, у́деш; *мин. ч.* пробу́в, була́, ло́; *док.* 1. Бути (у 3 знач.) де-небудь (звичайно тимчасово). *Вроджений і охрещений у тім селі, пробува́в* [Петро] *досі на вихованню у Олени Василихи* (Фр., IV, 1950, 30); *— Ну, якби мені знаття, де ти пробуваєш, то б хоч не так журився* (Мик., II, 1957, 256); *Зрання поїхав він до млина з кукурудзою і пробув там цілий день* (Коцюб., I, 1955, 211); *Жайсак весь ранок пробув при отарі і тепер повертався пішки гірською стежкою* (Тулуб, В степу.., 1964, 148); // *тільки недок.* Бувати де-небудь час від часу. *Одна половина* [будиночка] *тепер стояла порожня; тільки раз або два рази до року в ній пробував хто-небудь* (Фр., VII, 1951, 35); *Вона.. часто пробуває в костьолі* (Коцюб., II, 1955, 265); // *у сполуч. із част.* н е. Не мислити, не уявляти свого життя без кого-, чого-небудь. *— Галю, зірочко моя!.. Не можна мені без*

тебе пробути... Усе тобі розкажу, як я страждаю без тебе (Кв.-Осн., II, 1956, 332); // *тільки недок.* Те саме, що **жи́ти** 2. *Десь, колись, в якійсь країні Пробував поет нещасний, Тільки й мав талан до віршів Не позичений, а власний* (Л. Укр., I, 1951, 363); *Чорна хатка невеличка, Хто в їй пробува? Там старая чарівниця Нишком прожива* (Кост., I, 1967, 63); // *тільки док.* Проводити життя у певний спосіб, у певних умовах якийсь час. *Не вродив мак — пробудемо й так* (Укр.. присл.., 1955, 105); *Невимовно тяжким було Тарасове життя в далекій неволі. Пробув він у тій неволі 10 років і 4 місяці* (Мирний, V, 1955, 313); *Два роки вона пробула без мужа з малою дитиною на руках* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 7).

2. Існувати в якийсь спосіб. *Співець тоді вже не в хатині і навіть вже не в домовині, а в Вічній Славі пробував* (Л. Укр., I, 1951, 280); // *тільки док.* Перебувати в якому-небудь стані, бути в певному становищі якийсь час. *Спіткнувшись на першому* [уроці], *останні Василь пробув наче в чаду якому* (Мирний, IV, 1955, 112); *Так в слідстві близько року я пробув* (Фр., XIII, 1954, 74); *Незабаром мені мають робити гіпсовий бандаж і маю в ньому пробути місяць* (Л. Укр., V, 1956, 34).

3. Служити ким-небудь. *Пробуваючи послушником у грецьких монастирях, він добре знав, що ховається в тих пічурках* (Н.-Лев., III, 1956, 370); // Залишатися, продовжувати бути ким-небудь. *Дядько Тимоха пробував собі молодиком. Всі так ізвикли бачити його без подружжя, що надзвичайно здивувались, дочувшися, що він має одружитися* (Гр., I, 1963, 287); // *тільки док.* Бути на якій-небудь посаді, членом якоїсь організації і т. ін. якийсь час. *Він у цій парафії довго не пробуде* (Мак., Вибр., 1956, 331); *Не знаю, чи довго б мені довелося пробути паспортистом, коли б антреприза російського драматичного театру в Києві не запропонувала мені вступити до російської трупи* (Минуле укр. театру, 1953, 171).

4. *також безос.* Триматися, зберігатися, не змінюватися якийсь час. *В Лимані вода звичайно буває градусів 18 або 19, якщо пробуде так до 20, то, може, й Пуцикові можна буде скупатись* (Л. Укр., V, 1956, 16).

ПРО́БУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* 1. Випробовувати свої якості, властивості, перевіряти свою здатність до чого-небудь. *Пробуватися на головну роль у фільмі.*

2. Пас. до **про́бувати** 1, 2, 4.

ПРОБУДЖА́ТИ *див.* **пробу́джувати.**

ПРОБУ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **пробуди́ти.** *Неначе пробуджені від сну надзвичайністю того, що сподіялось, люди набули раптом немовби нового бачення світу* (Довж., I, 1958, 93); *В печінці штучно пробуджених ховрахів значно знижений вміст фосфору* (Укр. біох. ж., XXI, 2, 1949, 168); *27-го лютого 1917 р. російський пролетаріат разом з пробудженою ходом воєнних подій частиною селянства і з буржуазією скинув монархію* (Ленін, 35, 1973, 376); *Вони* [сили] *окрилювали юнака, пробуджені величним містом* (Полт., Повість.., 1960, 374).

2. *у знач. прикм., перен.* Який пробудився. *Легенький свіжий подих пробудженої природи.. торкався і його розпаленої душі* (Речм., Весн. грози, 1961, 137); *Він безсило злоститься; темна, раптом пробуджена злоба клекотить в його голосі* (Ю. Янов., IV, 1959, 105).

ПРОБУ́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **пробуди́ти** і **пробуди́тися.** *Сам талановитий письменник, він художньому слову надавав величезного виховного значення у пробудженні мас* (Кол., Терен.., 1959, 321); *Не хотілось, не було сил одігнати нісенітні, але такі привабливі маренння, що з'являються на грані між сном і пробудженням* (Шовк., Інженери, 1956, 6); *Струмливої далі припливом, Сплетінням прозорих вітрів, Пробудженням площ рокотливим Їх вранішній город зустрів* (Бажан, Роки, 1957, 260); *Куди бреде і що віщує Туману згусток неясний? В ту пору, коли серце чує П'янке пробудження весни* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 16); *Весна вдерлась у холодну оселю осінньої ночі, обняла дівчину духом пробудження і любові* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 306).

ПРОБУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш і *рідко* **ПРОБУДЖА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОБУДИ́ТИ,** буджу́, бу́диш, *док., перех.* 1. Примушувати кого-небудь проснутися; будити, розбуджувати. *Ходить сонко по вулиці, Носить спання в рукавиці, Чужі діти пробуджує, А Ганнусю присипляє* (Укр. дит. фольк., 1962, 27); *Здається, заснув би втомлений чоловік, коли б не інші пісні пробуджали...* (Вовчок, VI, 1956, 343); *Те щастя, то був тільки сон. Ти голосом гу́чним Від нього мене пробудила* (Л. Укр., I, 1951, 131); *Мати пробудила його, коли жінка вийшла доїти корову* (Томч., Жменяки, 1964, 163); * Образно. *Пробу́дить сонце молоді сади, Підійде до вікна нової школи...*(Перв., I, 1958, 525); // Примушувати опам'ятатися, прийти в себе. *Гомін далеких голосів і кличний вогник у вікнах колгоспної контори пробуджують Кобзаря від його думок* (Жур., Дорога.., 1948, 213); *Целя сиділа, мов нежива. Пробудило її з остовпіння аж питаннє* [питання] *якоїсь панночки* (Фр., II, 1950, 317); *Вибухова хвиля жбурнула його з високої кручі на м'який пісок, і він скотився до самого моря. Тиха хвиля пробудила його, і він прийшов до пам'яті* (Кучер, Голод, 1961, 219).

2. *перен.* Виводячи із стану спокою, застою і т. ін., спонукати до яких-небудь дій, діяльності. *..революція швидко згуртовує і швидко освічує. Кожний крок в її розвитку пробуджує масу і з нестримною силою привертає її саме на сторону революційної програми..* (Ленін, 11, 1970, 41); *Ти се була, моя зоре!.. Ти мене до життя пробудила, Ти мені очі відкрила* (Л. Укр., I, 1951, 173); *Великий Жовтень підняв до свідомої історичної творчості мільйони людей, розв'язав їх енергію й ініціативу, пробудив їх до активної будівничої діяльності* (Ком. Укр., 11, 1965, 3).

3. *перен.* Викликáти які-небудь думки, почуття, сприяти виникненню якихось якостей, властивостей і т. ін. *Сосни навівали дрімоту, пробуджували й хороші спогади* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 52); *Вперше пробудив у мене віру в свої літературні сили редактор «Киевской старины»* (Вас., IV, 1960, 47); *В мені неспокій серце пробудило, Весіння повінь залива поля* (Нагн., Вибр., 1957, 9).

ПРОБУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОБУДИ́ТИСЯ,** буджу́ся, бу́дишся, *док.* 1. Переставати спати, прокидатися від сну; будитися, просипатися. *Ольга пробуджується, протирає кулачком очі* (Галан, Гори.., 1956, 147); *Дарка кожного.. ранку пробуджувалася з надією, що побачить на небі бодай натяк на дощ* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 7); *Пробудившись, я тихо підвівся й сів на ліжку, як і не спав* (Вас., II, 1959, 263); *Оверко з великим зусиллям пробудився, безтямно лупав очима* (Горд., II, 1959, 151); // Опам'ятовуватися, приходити в себе. *Перша пробудилася з задуми Зіна. Вона принесла дорогому гостеві вечерю* (Ірчан, II, 1958, 19); // *перен.* Оживаючи, наповнюватися звуками, рухом і т. ін. *В місті першими пробуджуються околиці* (Мушк., День.., 1967, 34); *Пробуджуються залізниці* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 50); *Північ міниться й тремтить! Давня скеля пробудилась, Став з ялиною шумить* (Л. Укр., IV, 1954, 128).

Пробу́джуватися (пробуди́тися) від (од, зі) сну *див.* **сон.**

2. *перен.* Виходячи із стану спокою, застою і т. ін., ставати більш активним, дійовим. *В період революції 1848—1849 рр. не тільки європейські монархи, але й європейські буржуа вважали російське втручання єдиним порятунком проти пролетаріату, який щойно почав пробуджуватись* (Комун. маніф., 1963, 7); *Розбуркана революцією Україна пробуджувалась до повнокровного національного життя* (Смолич, Мир.., 1958, 91); *Народ пробудився, народ повстав...* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 316); *Навесні 1919 року київські театри були націоналізовані, і опера, палко підтримана новим робітничим глядачем, знову пробудилася до творчого життя* (Мист., 6, 1967, 11); // Набувати певного вигляду, стану; оживати з настанням весни, ранку (про природу). *За яких-небудь кілька днів усе прийшло в рух, відтавало, пробуджувалось, овіяне теплим вітром* (Гончар, II, 1959, 200); *Пробудилися Діброви І гаї, Пісню сонечку співають Солов'ї* (Бойко, Ростіть.., 1959, 11); *Люди ще сплять, а природа вже пробудилася* (Кучер, Прощай.., 1957, 367); // Починати проростати (про насіння). *Отак Пробуджується літеплом насіння* (Бажан, Вибр., 1940, 178); *Та гей, бики! Зоремо поле, Посієм ярев зерно, А спаде дощик, незабаром В землі пробудиться воно* (Рудан., Тв., 1959, 134).

3. *перен.* Проявлятися, виникати (про думки, почуття, якості, властивості і т. ін.). *Проводжаючи поглядом Лукію, Дорошенко відчуває, як пробуджується в ньому давня до неї ніжність* (Гончар, Тронка, 1963, 201); *В Жменякові пробуджувалася людина-творець* (Томч., Жменяки, 1964, 84); *Ось уночі пробудились думки: «Спиш?» — мені крикнули і залюбки кров мою пить почали, як вампіри...* (Л. Укр., I, 1951, 271); *Пробудилися в Ользі нові сили, і ті нові сили викликали до життя оте сильне прагнення вибиватись на перше місце в першому ряді* (Вільде, На порозі, 1955, 192).

4. *тільки недок.* Пас. до **пробу́джувати.**

ПРОБУ́ДЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **пробу́джувати** 2, 3. *Шевченко свій голос пробуджуючий у народ пускає: Чия правда, чия кривда, І чиї ми діти?* (Тич., III, 1957, 251); *Сонце! Яка сила, яке багатство барв криється в твоєму ранковому, все пробуджуючому промені...* (Ряб., Золототисячник, 1948, 137).

ПРОБУДИ́ТИ *див.* **пробу́джувати.**

ПРОБУДИ́ТИСЯ *див.* **пробу́джуватися.**

ПРОБУКЕТО́ВАНИЙ, а, е, *с. г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **пробукетува́ти.** *Узагальнення матеріалів дослідно-виробничої перевірки показало високу ефективність перехресного способу обробітку пробукетованих звичайних посівів* (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 39).

ПРОБУКЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех., с. г.* Док. до **букетува́ти.** *Щоб забезпечити міжрядний обробіток у двох напрямках, сходи треба пробукетувати* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 157); *Посіви* [буряків] *скрізь пробукетували, що набагато прискорило роботу* (Рад. Укр., 1. V 1968, 2).

ПРОБУКСИРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Протягти за собою (судно, машину і т. ін.) на буксирі.

ПРОБУКСО́ВКА, и, *ж.* Дія за знач. **пробуксува́ти, пробукcóвувати.** *Колісний трактор на розпушеному грунті часто дає значну пробуксовку* (Сад. і ягідн., 1957, 156).

ПРОБУКСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пробукcóвувати.**

ПРОБУКСО́ВУВАТИ, ує, *недок.,* **ПРОБУКСУВА́ТИ,** у́є, *док.* Буксуючи, ковзатися на місці, обертатися вхолосту. *Пружини мають бути затягнуті так, щоб запобіжна муфта пробуксовувала в тому разі, коли до планки мотовила* [комбайна] *прикладається зусилля в 15—18 кг* (Зерн. комбайни, 1957, 98).

ПРОБУКСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пробуксува́ти.** *Вимірювання пройденого місяцеходом шляху здійснюється за числом обертів ведучих коліс. Для врахування їх пробуксування вноситься поправка* (Рад. Укр., 9.II 1971, 3).

ПРОБУКСУВА́ТИ *див.* **пробукcóвувати.**

ПРОБУЛЬКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ПРОБУЛЬКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* 1. *неперех.* Булькотати, булькотіти якийсь час.

2. *перех. і без додатка, перен., розм.* Невиразно промовити що-небудь.— *То... се... ви були, дідусю? — пробулькотів Іван, не знаючи, що має сказати* (Фр., III, 1950, 132).

ПРОБУЛЬКОТІ́ТИ *див.* **пробулькота́ти.**

ПРОБУРА́ВИТИ *див.* **пробура́влювати.**

ПРОБУРА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пробура́вити;** // *у знач. прикм. На Поділлі довелося* [Антанасу] *довго відлежуватися — розкрилися погано заговєні рубці, занили, заскрипіли пробуравлені кості* (Стельмах, II, 1962, 189).

ПРОБУРА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ПРОБУРА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* пробура́влять; *док., перех.* Те саме, що **просве́рдлювати.** *Пробуравлювати дошку; Одна самка* [брухуса] *може відкласти до 200 яєчок. З них через 6—10 днів виходять личинки, які пробуравлюють стулки бобів, шкірочку насінин* (Колг. Укр., 6, 1962, 29); *Почулися постріли Юриного кулемета. Дві кулі знизу пробуравили обшивку корпусу машини* (Ле, Клен. лист, 1960, 66).

ПРОБУ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пробури́ти.** *Серію потужних зарядів уже закладено в моноліт, у щойно пробурені шпури* (Гончар, Циклон, 1970, 5); // **пробу́рено,** *безос. присудк. сл. Протягом 1886—1938 рр. у Прикарпатті було пробурено понад 5 тис. свердловин* (Нафта.., 1957, 14).

ПРОБУРИ́ТИ *див.* **пробу́рювати.**

ПРОБУ́РКАТИ *див.* **пробу́ркувати.**

ПРОБУ́РКАТИСЯ *див.* **пробу́ркуватися.**

ПРОБУРКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ПРОБУРКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *перех. і без додатка, розм.* Док. до **буркота́ти, буркоті́ти.** — *У нього Христос вступив! — пробуркотала старуха.— Як хто мовчить з таким жалем на душі, то, кажуть, Христос у нього вступив!* (Коб., II, 1956, 215); *Бовдур закашлявся сухим кашлем, а відтак пробуркотів: — Ні, не виходив нікуди* (Фр., I, 1955, 284); *— Ви вже їм дуже потураєте, невісткам вашим! — пробуркотіла Кононіха* (Григ., Вибр., 1959, 315); *— Дві тисячі, а може, й більше,— сердито пробуркотів Цимісхій.— Повинно було бути десять тисяч, всі...* (Скл., Святослав, 1959, 607).

ПРОБУРКОТІ́ТИ *див.* **пробуркота́ти.**

ПРОБУ́РКУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРОБУ́РКАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **пробу́джувати** 1. *З того німого забуття.. пробуркав його нестримний регіт і біганина дівчат* (Мирний, IV, 1955, 174).

ПРОБУ́РКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ПРОБУ́РКАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **пробу́джуватися** 1, 2.— *Пробуркуйтесь, добродію! — знову йому Борох* (Мирний, I, 1954, 293); *— Прокинься, милев дитятко! Пробуркайся і проходись, Се твій прийшов до тебе батько, То не сполохайсь, не жахнись* (Котл.,I, 1952, 108); *Кілька сплячих теж пробуркалися й потяглись до столу, випили мовчки* (Загреб., Диво, 1968, 386); *Пробуркалися ліси. Заскиглила каня над верховіттям смереки* (Фр., VI, 1951, 13); *Палає Скутара. Візантія пробуркалась, Витріщає очі, Переплива*

на помогу, Зубами скрегоче (Шевч., I, 1963, 200).

ПРОБУРЛАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. *заст.* Бурлакувати (у 1 знач.) якийсь час.

2. Бурлакувати (у 2 знач.) якийсь час. *Вік пробурлакувати* (Номис, 1864, №10686).

ПРОБУРМОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ПРОБУРМОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *перех. і без додатка.* Док. до **бурмота́ти, бурмоті́ти.** *Замумлять усі довкола: — Хочем грать у волейбола! Пробурмоче він: — Добро! Я поставлю на бюро!* (С. Ол., Вибр., 1959, 226); *Кравченко спідлоба подивився на Фіру, одвернувся і пробурмотів щось таке, чого збори не почули* (Собко, Скеля.., 1961, 58); *Зосима, ховаючи очі під бровами, пробурмотів своє благословення Хмельницькому* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 363).

ПРОБУРМОТІ́ТИ *див.* **пробурмота́ти.**

ПРОБУРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *перех. і без додатка, розм.* Док. до **бурча́ти** 1. *Я щось пробурчав і, побажавши на добраніч, тихенько вийшов з кімнати* (Досв., Вибр., 1959, 107); *Було тихо в хаті; раз тільки Микола пробурчав: — Треба було б вистудити* [борщ], *щоб прохолов, а то так налила...* (Григ., Вибр., 1959, 46).

ПРОБУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОБУРИ́ТИ**, рю́, ри́ш, *док.* 1. *перех.* Утворювати буром що-небудь (звичайно свердловину). *На величезних масивах, де виявлені поклади руди, пробурюють свердловини* (Наука.., 10, 1962, 20); *Розвідувачі нафти пробурили в пісках.. свердловину, з якої забив фонтан гарячої цілющої мінеральної води* (Веч. Київ, 4.VI 1957, 1).

2. *тільки док., неперех.* Бурити якийсь час.

ПРОБУ́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **пробу́рювати.**

ПРОБУ́ТИ *див.* **пробува́ти.**

ПРОБУ́ТИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **пробу́ти.** *Дев'ять місяців, пробутих в тюрмі, були для мене тортурою* (Фр., I, 1955, 15).

ПРОБУ́ХАТИ, аю, аєш, *розм.* Док. до **бу́хати** 1, 2. *Пробухала гармата.*

ПРОБУХИ́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Бухикати якийсь час. *Цілісіньку ніч пробухикав* [Юхим] (Збан., Сеспель, 1961, 300).

ПРОБУ́ХКАТИ, аю, аєш, *розм.* Док. до **бу́хкати.** *Покашляв* [господар] *стиха, пробухкав чобітьми від хліва до хати* (Тют., Вир, 1964, 107).

ПРОБУШУВА́ТИ, у́ю, у́єш. Док. до **бушува́ти.** *Немовби смерч пробушував тут над велетенським заводським дворищем* (Крот., Сини.., 1948, 216).

ПРОВ, а, *ч., діал.* Те саме, що **про́ва.** *Грудьми натискає* [парубок] *на пров і вскакує в човен, коли він, схлипуючи, відділяється від землі* (Стельмах, II, 1962, 57).

ПРО́ВА, и, *ж., діал.* Ніс (у 3 знач.). *Свищуть, гудуть та голосять снасті та щогли, розпачливо б'ються об їх паруси, лопотять, прискорюючи ходу; прова, як меч, розсікає зелену хвилю* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 173).

ПРОВАГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Вагатися якийсь час. *Хоча майже певен був, що дівчина, провагавшись та промучившись увесь день, все ж таки не зробить нічого, я позирнув трохи перегодом в її бік* (Л. Янов., I, 1959, 330).

ПРОВА́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **прова́дити** 7. *Обстоювання рішуче провадженої диктатури пролетаріату проти диктатури буржуазії.. є найголовніше завдання моменту* (КП України в резол. і рішен..,1958, 40); *Великого розвитку дістали науково-технічне співробітництво, координація планів, спільно провадженні науково-дослідні та проектно-конструкторські роботи* (Рад. Укр., 1.III 1963, 4).

ПРОВА́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прова́дити** 7. *Провадження робіт.*

ПРОВА́ДЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **прова́джувати** 7. *У польових дослідженнях, проваджуваних* [Археологічним] *комітетом, брали участь багато співробітників музеїв, викладачі і студенти вищих учбових закладів* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 106); *Проваджувана з тими або іншими полегшеннями гімнастика по радіо доступна жінці будь-якого віку* (Фіз. вихов.., 1954, 53).

ПРОВА́ДЖУВАТИ *див.* **прово́дити.**

ПРОВА́ДИТИ *див.* **прово́дити.**

ПРОВА́ДИТИСЯ *див.* **прово́дитися.**

ПРОВА́Л, у, *ч.* 1. Дія за знач. **провали́ти, прова́лювати** і **провали́тися, прова́люватися** 1, 5. *Землетруси поділяються на три великі групи залежно від причин, якими вони обумовлюються. Першу групу утворюють обвальні землетруси, що викликаються значними обвалами в горах, провалом стелі великих печер* (Наука.., 6, 1958, 55); *Соціалізм, як могутній щит, захищає народи від експорту контрреволюції. Яскравим підтвердженням цього є провал інтервенції імперіалізму США проти героїчної Куби в 1961 і 1962 роках* (Ком. Укр., 11, 1963, 18); *Боляче переживав* [Бронко] *провал справи, в яку вклав свою душу* (Вільде, Сестри.., 1958, 224).

2. Крізний отвір у чому-небудь унаслідок пробою, пролому і т. ін. *Мур світився великим провалом, що його учинила бомба російських артилеристів* (Добр., Очак. розмир, 1965, 170); * Образно. *Бували години і дні, які залишалися позаду чорними провалами* (Коз., Гарячі руки, 1960, 129); // Глибоке провалля (у 1 знач.). *Ліс був рідкий, гори невисокі, скал ані сліду, та й яри не глибші понад звичайну міру гірських провалів* (Фр., III, 1950, 140).

3. *перен.* Те саме, що **невда́ча.** *Я щиро переживав провал вистави* (Панч, На калин. мості, 1965, 38); *— Як провалилась на першому екзамені , так і пішло відтоді... Самі провали!* (Головко, I, 1957, 456); *Наступ гітлерівських полчищ на Москву зазнав повного провалу* (Наука.., 4, 1970, 42); // Припинення діяльності (законспірованої особи, нелегальної організації і т. ін.) внаслідок арешту, розгрому, зради і т. ін. *В Калинівці вбито Колю Архиповича, а всіх його товаришів по підпіллю замучено в гестапо. Почалися провали і в інших селах* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 30); *Невже провал і всі загинули? Ні, цього не може бути. Там Трохим Маркович Задорожний. Він не дасть...* (Петльов., Хотинці, 1949, 164).

4. Стан тимчасової втрати пам'яті, свідомості. *Однаково — хоч пить, хоч вилить! І потім — пам'яті провал, Неначе хтось минуле виїв...* (Рильський, Поеми, 1957, 179); *— Не знаю, з ким маю честь. Гість миттю розплющив очі: — А я хіба не сказав, не відрекомендувався? Провали в пам'яті* (Хижняк, Килимок, 1961, 30).

ПРОВАЛА́НДАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Те саме, що **провала́ндатися.** *Розгнівався дід, що так даремно провалandав день з позиченими кіньми, що ниви не виорав* (Україна.., I, 1960, 8).

ПРОВАЛА́НДАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Валандатися якийсь час. *Десять хвилин проваландався* [Боровий] *на зупинці* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 192); *Дві доби ще проваландалися* [фашисти] *біля нього* [агрегата] (Ле, Мої листи, 1945, 214).

ПРОВА́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **провали́ти.** *Дах з драниць, провалений на самій середині, лежить, наче запала і всіма забута могила* (Томч., Готель.., 1960, 70); // *у знач. прикм. Приволік увечері кінь до двору його* [князя] *з проваленою головою* (Головко, II, 1957, 237); *— До нас скинуто зв'язкового Цент-*

рального партизанського штабу з шифром та дорученням. Прийде на старі, провалені явки (Ю. Янов., I, 1954, 154).

2. *у знач. прикм.* Який провалився, проломився. *Встає перед очима руїна — чорна, як головешка, ніби од печалі пригоріла. Посередині — провалений дах* (Вас., II, 1959, 73).

ПРОВА́ЛИНА, и, *ж.* Те саме, що **прова́л** 2. *От скінчилася провалина між горами. Стало рівніше* (Хотк., II, 1966, 246).

ПРОВАЛИ́ТИ [1] *див.* **прова́лювати.**

ПРОВАЛИ́ТИ [2], валю́, ва́лиш, *док., заст., розм.* Валом пройти мимо кого-небудь. *Юрба провалила тим часом мимо Петра* (П. Куліш, Вибр., 1969, 141); *Уся купа бігцем, мов стадо волів, провалила поуз нього* (Фр., VII, 1951, 350).

ПРОВАЛИ́ТИСЯ *див.* **прова́люватися.**

ПРОВА́ЛЛЯ, я, *с.* 1. Глибока яма, яр, западина, розколина на земній поверхні. *Між двома шпичастими горами було видно провалля, промите дощовою водою* (Н.-Лев., II, 1956, 382); *З пагорба було видко поле, покраяне чагарниками і проваллям, що круто обривалося біля річки* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 280); * Образно. *Десь сім'я з дрібними дітьми, десь життя, яким він жив, а зараз тільки ями очей, ще здатних наповнюватися сльозою, підлобні провалля, з яких, може, востаннє, між отим блиском сльози прозирає тайна людського життя* (Гончар, Циклон, 1970, 19); *У порівн. *Долівка, мов провалля, чорніла; важкий морок носився по хаті* (Мирний, III, 1954, 230); // *чого.* Безмежний простір, безмірна глибина. *Довкола чорніла масна вода, злита водно з проваллям низького неба* (Голов., Тополя.., 1965, 106); *Товариші з недовірою глянули в зелені провалля незнайомих лісів* (Гончар, III, 1959, 435); * Образно. *Вони розкривали один перед одним провалля своїх душ, де клубиться зараз одна злоба* (Стельмах, II, 1962, 137); // Проміжок, незаповнений простір між чим-небудь. *Часом плавець потрапляв у провалля між хвилями або вода заливала йому очі і він кілька хвилин не бачив маяка* (Трубл., Шхуна.., 1940, 252); *Бачила* [Миколючиха] *його нахилену голову, що майже по вуха поринула в провалля зігнутих плечей* (Кир., Вибр., 1960, 367); *Двигнув грім — гнівною скоромовкою, і загорілося провалля між хмарами — чиркнула блискавка* (Гуц., Скупана.., 1965, 20); // *перен.* Про глибоке розходження, незгоду між ким-небудь. *Ці слова роєм іскор обдали Лісовського, він за ними фізично відчув те провалля, що лягло між селянином і паном* (Стельмах, I, 1962, 11).

2. Пролом, пробоїна, вирва (у 1 знач.). *Вони* [ворожі танки] *лежать, сліпі й німі потвори, немов угрузли в землю назавжди, з проваллями в боках...* (Сос., II, 1958, 464); *Хатина стоїть обшарпаною, напівзруйнованою пусткою. Глипаючи проваллями вирваних вікон і дверей, вона.. схожа серед хат на мерця* (Стельмах, I, 1962, 177).

3. *перен., рідко.* Те саме, що **прова́л** 3. *Жаль дружби на весь вік, що гасла за хвилину, Хвилинних усміхів, що пронесу до згину, І снігу, й снігурів, і злетів, і проваль...* (Рильський, Зим. записи, 1964, 19).

ПРОВАЛУВА́ТИ, у́є, *док.* Валувати (у 1 знач.) якийсь час. *Собаки провалували всю ніч.*

ПРОВА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОВАЛИ́ТИ**, валю́, ва́лиш, *док., перех. і без додатка.* 1. Давлячи, натискаючи на що-небудь, робити дірки, проломи, заглибини і т. ін. *Бралися* [люди] *цілим гуртом міцно за руки,.. топталась на льоду й провалювали* (Головко, II, 1957, 347); — *Як співали* [арф'янки], *то й долівку.. провалили — така сила народу набиралася їх дивитися!* (Мирний, III, 1954, 256); — *От і мавш клопіт — заганяй обох* [дітей] *на піч.. та ще пильнуй, щоб череня не провалили, бо хіба ж усидять тихо?* (Тют., Вир, 1964, 26); // Ударом розбивати, розсікати (голову, ніс). *Вони душили один одного, кусали, штрикали складаними ножиками, провалювали один одному носи чим попало* (Довж., I, 1958, 368); — *Не кидай* [грязь], *бо я тобі голову провалю кочергою,— крикнула Кайдашиха й погналась за Мотрею* (Н.-Лев., II, 1956, 359); // *безос., перен.* Про стан напівзабуття в кого-небудь. *Все, що говорив Микола, звучало глухо, як щось далеке, байдуже,.. її* [Надію] *раз по раз провалювало в якусь приємну порожнечу* (Баш, Надія, 1960, 450).

2. *перен.* Не справляючись з роботою, обов'язками, не розуміючи чого-небудь, зривати здійснення чогось. — *Посівну провалювати і залишати колгоспників без куска хліба.. я не буду* (Тют., Вир, 1964, 98); *Тут без мене не справляться аж ніяк, накоять лиха, провалять зовсім ранню сівбу* (Крот., Сини.., 1948, 51); // Необережними діями, вчинками або навмисно виявляти, розкривати (законспіровану особу, нелегальну організацію і т. ін.). *Ласточкін аргументував переконливо: щоб не накликати більших репресій на робітництво і щоб не провалити саме підпілля* (Смолич, V, 1959, 109); // Незадовільно оцінювати кого-, що-небудь. *—Підеш складати іспит? Та ж тебе негайно провалить отець Степан!* (Смолич, II, 1958, 84); // *перев. док.* Те саме, що **забалотува́ти.** *Гнида лише оком обвів збори і вже знав, що провалять, бо ж народу з його табору була тільки купка. Тому й зняв свою кандидатуру* (Головко, II, 1957, 128); [Ромодан (*до Дремлюги*):] *Це діло дуже серйозне, Гордію Опанасовичу. Вас провалила своя партійна організація, а ви кажете «як-небудь переживу...»* (Корн., II, 1955, 311).

ПРОВА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОВАЛИ́ТИСЯ**, валю́ся, ва́лишся, *док.* 1. Руйнуючи власною вагою опору або несподівано втрачаючи її під собою, звалюватися, падати вниз (у яму, пролом, отвір і т. ін.). *Ївга бігла до неї* [могили] *навпростець, то по коліна купаючись у свіжій росі, то провалюючись в ямах давніх могилок* (Л. Янов., I, 1959, 407); *Снаряди з смертельно білим блиском розщеплюються неподалік на стінах. Провалюються крізь дахи* (Гончар, III, 1959, 247); *Провалився* [Дмитро] *у рів, звиваючись, обриваючи нігті, вибирався з нього, уже не чуючи пальців* (Стельмах, II, 1962, 385); *Під ковшами вишикувалися ряди воронок; ковші перекидаються у воронки, корм провалюється до кормушок* (Вол., Місячне срібло, 1961, 286); // Проламуватися, завалюватися під вагою кого-, чого-небудь. *Мчить олень, але провалюється під ним блискуча кірка — і грузне він у глибокому снігу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 356); *Од натовпу провалився міст на Случі* (Н.-Лев., VII, 1966, 256); *В цю мить під Іваном провалився лід* (Досв., Вибр., 1959, 183); // Різко опускатися вниз (про судно, літак і т. ін., що рухаються). *Злітаючи на високі гребені хвиль чи провалюючись між ними, шлюпка, здавалось, стояла на одному місці* (Трубл., Лахтак, 1953, 7); *Виринав* [баркас].., *щоб знову провалитися потім у водяну пучину* (Шиян, Переможці, 1950, 57); // Застрявати, зав'язати в чому-небудь рідкому, розсипчастому, в'язкому; вгрузати. *Маруся ішла, провалюючись по коліна в сніг* (Бурл., М. Гонта, 1959, 100); *Її ноги провалювались часом у болото* (Донч., III, 1956, 53); // Сідаючи або лягаючи на що-небудь м'яке, глибоко занурюватися. *Фотель був низький, з повитягуваними пружинами, і Суліман не сів, а провалився в нього* (Вільде, На порозі, 1955, 325); // *перен.* Впадати в стан напівзабуття. *Крайнюк вдихав якісь холодні гострі пахощі і все глибше й глибше провалювався*

кудись.. Операцію робив Павло (Кучер, Голод, 1961, 175).

◇ **Гото́вий (ла́дний, зда́тний, хотíв, хотíлося** *і т. ін.*) **[крізь зе́млю] провали́тися; Хоч крізь зе́млю прова́люйся; Хоч провали́ся в безо́дню; Хоч (ма́ло) крізь зе́млю провали́тися** — про бажання зникнути, щезнути (від сорому, ніяковості і т. ін.). *Браві* [сержанти] *такі, що куди там Віталієві з ними тягатись, він одразу відчув своє жалюгіддя, готовий був крізь землю провалитись* (Гончар, Тронка, 1963, 45); *Я стояв біля неї спантеличений і розгублений, ладний провалитися крізь землю* (Чаб., За півгодини.., 1963, 9); *Йому було так соромно, що він ладен був тричі провалитись крізь землю* (Довж., I, 1958, 81); — *Я б здатна була краще крізь землю провалитися, ніж признатися у тих почуттях* (Л. Янов., I, 1959, 372); *Юрі було так ніяково, що він хотів провалитися крізь землю* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 154); *Мені хотілося в ті хвилини провалитися крізь землю, бо був певен, що вона бачить.. мої розчепірені від корости пальці* (Минко, Моя Минківка, 1962, 72); *Хоч би люди не помітили. І ніби відчула на собі пильний погляд Новачки.. Гляди, розпізнає та скаже, тоді хоч крізь землю провалюйся* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 356); [Л ю б о в:] *Коли б ви знали, як мені часом буває сором при спогадах, просто хоч крізь землю провалитись!..* (Л. Укр., II, 1951, 70); [Г а л и н а:] *Відчепись! Говорила я тобі. Бачиш, як незручно вийшло. Мало крізь землю провалитися* (Собко, П'єси, 1958, 331); **Нехáй (хай) я провалю́ся; Провали́тися мені́ крізь зе́млю [на мíсці]; Щоб мені́ [крізь зе́млю] провали́тися; Щоб я [крізь зе́млю] провали́вся** — уживається як заприсягання у правдивості сказаного, як запевнення в чому-небудь.— *Нехай я, де стою, там і провалюся! Хай мене свята земля прийме, коли неправда!..— присягався Лушня* (Мирний, I, 1949, 313); — *Щоб мені крізь землю провалитись, щоб я з місця того не зійшла, як тому правда, що Хівря набрехала* (Григ., Вибр., 1959, 99); [М и к и т а:] *Щоб я крізь землю провалився, щоб я світа сонця не вздрів, коли не свататиму тебе!..* (Кроп., I, 1958, 98); — *Кров, кажу, здорова, а хворий я животом та диханням. Вигнав* [лікар], *братці, щоб я провалився!..* (Довж., I, 1958, 139); **Щоб тобí (йому́** *і т. ін.*) **провали́тися** — лайливе побажання смерті кому-небудь. [Б а б а:] *Щоб тобі голова на в'язах звернулась, щоб тебе перша куля не минула! Гидкий! Осоружний! Щоб тобі провалиться, проклятому!* (Вас., III, 1960, 51); **Як (мов, нíби** *і т. ін.*) **провали́тися (пíти́) крізь зе́млю** *див.* **земля́.**

3. *перев. док., перен., розм.* Зникати, пропадати на довгий, тривалий час. *Він канув, провалився; Його вже й забули, Чи й був такий?* (Шевч., II, 1963, 100); *— І де вона провалилась, тая Варка, теє чортове зілля! — сердилась свекруха* (Григ., Вибр., 1959, 311).

Провали́сь ти (він, воно́ *і т. ін.*); **Хоч провали́ся** *з ким—чим*—уживається як бажання позбавитися кого-, чого-небудь, звільнитися від когось, чогось. *Прийшла пошта і роботи принесла цілу коробку.. Та провались воно все,— дай хоть вільно дихнути!..* (Мирний, V, 1955, 334); *А от худобі ніяк ради не вміли дати, хоч провалися з нею* (Головко, II, 1957, 330).

4. Руйнуючись від старості, падати, обвалюватися (про дах, покрівлю і т. ін.). *Стеля почала провалюватись у кутку біля дверей* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 89); *Хата осунулась... Стріха місцями повигнивала, покрівля де-не-де провалилася* (Мирний, I, 1949, 140); // Робитися впалим, увалюватися через хворобу, старість тощо (про очі, щоки і т. ін.). *На ліжку лежить хтось забинтований, очі провалилися в западини, випнулись вилиці...* (Кочура, Родина.., 1962, 11).

5. *перен.* Зазнавати провалу в чому -небудь. — *Скільки разів провалювався він на театрі, і невже перший успіх не розвеселив його?* (Рибак, Помилка.., 1940, 231); *Як теоретик, Каутський прикриває шумом, криком, плачем, істерикою з приводу громадянської війни,— ту обставину, що він провалився* (Ленін, 39, 1973, 175); // В силу обставин лишатися нереальним, нездійсненним (про захід, ідею, план і т. ін.). — *Пробка загубилась, — признався Василь.. — Навмисне викрутив якийсь сучий син. Що ж його тепер? Провалюється захід* (Довж., I, 1958, 81); *План нашої втечі і на цей раз провалився* (Збан., Єдина, 1959, 85); *Татова ідея провалилася. Але не такий він, щоб здатися* (Речм., Твій побратим, 1962, 12); *Розрахунки американського імперіалізму на монополію в галузі атомної зброї провалились* (Програма КПРС, 1961, 27); // *розм.* Не бути обраним шляхом виборів, не бути затвердженим на посаду і т. ін. *Особливо невдоволений був бригадир Зозуля.. З шумом провалилась кандидатура хваленої ним Одарки Лихнюк* (Жур., Звич. турботи, 1960, 106); // Бути виявленим, розкритим (про законспіровану особу, підпільну організацію і т. ін.). — *Треба докладно розміркувати, як воно було, то, може, побачимо, через що ми в Бориславі провалилися* (Фр., III, 1950, 18); *Хіба це не ганьба? Отак провалитися безглуздо, отак знеславити себе перед підпільною організацією* (Хижняк, Тамара, 1959, 67); // Одержувати на іспиті незадовільну оцінку.— *Ви щасливі, бо знаєте, що на екзаменах не провалилися, — каже з комічним сумом іще один парубчак* (Крим., Вибр., 1965, 310); *До театрального Геннадій не пройшов, він провалився* (Вол., Місячне срібло, 1961, 17).

ПРОВАЛЯ́ТИ [1], я́ю, я́єш, *док., перех.*: ◇ **Провали́ти ду́рня** — нічого не робити якийсь час.

ПРОВАЛЯ́ТИ [2], я́ю, я́єш, *док., перех.* Піддати обробці валянням. *Провалляти повсть.*

ПРОВАЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док., розм.* Валятися (у 1 знач.) якийсь час. *От не засну, хоч убий. Так до півночі провалявся, а тоді як захріп, так ледве розбудили вранці...* (Тют., Вир, 1964, 105); *Яків того нічого не чув. Він на третій день занедужав, зліг і провалявся щось тижнів зо два* (Мирний, IV, 1955, 62); *Провалявся* [Тарас] *місяців зо два в госпіталях, знову пішов до Червоної Армії* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 154); *Три дні провалявся мій лист, поки я знов зібралась взятися за нього* (Л. Укр., V, 1956, 244).

ПРОВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до провалу (у 2 знач.); утворений унаслідок провалу (в грунті). *Орлик сердито заржав, ще й тупав копитом у землю. І за один раз — ямку вибив.. темну, провальну, що й сам із Котовським набік похилився* (Тич., I, 1957, 274); *Частина озер, які вважалися льодовиковими, має так зване провальне походження* (Наука.., 5, 1967, 44).

ПРОВАЛЬСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Протанцювати вальс. *Артем намагався виявляти до Ніни більше уваги, ніж досі. А на новорічному інститутському вечорі навіть провальсував з нею «На сопках Маньчжурії»* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 148).

ПРОВАЛЬЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех., техн.* Піддати вальцюванню.

ПРОВАЛЬЦЬО́ВАНИЙ, а, е, *техн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **провальцюва́ти.** *Він повертається і йде.. до ножиць, що ріжуть з провальцьованої сталі блюме* [металеві болванки] (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 37).

ПРОВАНСАЛЕЦЬ *див.* **провансáльці.**

ПРОВАНСА́ЛКА *див.* **провансáльці.**

ПРОВАНСÁЛЬ, ю, *ч.* Гострий соус з яєчних жовтків з олією, оцтом і прянощами та страва з такою приправою. *Заливний судак, риба в томаті, ікра і сьомга,*

грибки і провансалі.. викликали апетит (Мокр., Сто.., 1961, 95).

ПРОВАНСА́ЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **провансáлець** і Провáнс. *Її лице з легеньким оливковим сутінком показувало її провансальський полуденний рід* (Н.-Лев., I, 1956, 422).

ПРОВАНСА́ЛЬЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **провансáлець**, льця, *ч.*; **провансáлка**, и, *ж.*). Жителі або уродженці Провансу (півдня Франції). *Поезію провансальця Рене Шара вважають надмірно складною через її стислу, лаконічну форму,.. перенасиченість образами* (Літ. Укр., 25.VII 1967, 4).

ПРОВА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до Провáнс. *До тебе я прийду, прованська стороно, Щоб сонце, і вітри, і море повносиле Новою радістю життя мені сповнили* (Зеров, Вибр., 1966, 491).

△**Провáнська олія** — вищий сорт маслинової олії. *Кунжутова олія за своїми смаковими якостями замінює прованську* (Ол. та ефір. культ., 1956, 215).

ПРОВАПНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провапнувáти**; // **провапно́вано**, *безос. присудк. сл. Провапновано 1325,5 тисячі гектарів і внесено 4893 тисячі тонн вапнякових добрив* (Хлібороб Укр., 6, 1973, 23).

ПРОВАПНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., с. г.* Удобрити вапном грунт для зменшення його кислотності. *Для того, щоб примножити родючість землі.., 1200 гектарів кислих грунтів провапнували* (Ком. Укр., 9, 1969, 60).

ПРОВА́Р, у, *ч.* Дія за знач. **провари́ти, прова́рювати.**

ПРОВА́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провари́ти.** *Вийняту з формочок випечену бабку при подачі на стіл поливають фруктовим соком, провареним з рештою цукру* (Укр. страви, 1957, 242); // *у знач. прикм. Густо завис дух йодоформу й карболки. Худюща плоскогруда сестра.. перемотує старі проварені бинти* (Стельмах, II, 1962, 252).

ПРОВАРИ́ТИ *див.* **прова́рювати.**

ПРОВАРИ́ТИСЯ *див.* **прова́рюватися.**

ПРОВАРТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Вартувати (у 1 і 2 знач.) якийсь час. *Селяни озброїлися вилами, граблями, кіллям, люшнями і цілу ніч провартували біля панщизняного хреста* (Вільде, Сестри.., 1958, 257).

ПРОВА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прова́рювати.** *Товсті шматки м'яса (10 см і більше) для кращого проварювання слід починати варити у холодній воді* (Укр. страви, 1957, 128).

ПРОВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОВАРИ́ТИ**, варю́, ва́риш, *док., перех.* 1. Варінням доводити до готовності. *Сивоок сам доглядав, як варилася смальта для великих мозаїк, які мав викладати.. Варив, проварював, розтирав* (Загреб., Диво, 1968, 666).

2. Варити що-небудь у чомусь певний час. *Пресовану деревину або деревинну прес-кришку проварюють в індустріальному маслі протягом доби* (Наука.., 12, 1965, 29); — *Тягніть-но трішки оцту! — поклавши всю баранину в казан і трохи її в воді проваривши, покрикував Козак Мамай* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 411).

ПРОВА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОВАРИ́ТИСЯ**, ва́риться, *док.* 1. Відварюючись у рідині, парі, ставати готовим. *З зерноскладу зерно подається норією на млин, а потім борошно — в цистерни-кормозмішувачі, де розводиться водою і проварюється парою* (Рад. Укр., 3.II 1962, 2).

2. *тільки док.* Варитися (у 1 знач.) якийсь час. * У порівн. *Цілу зиму він прожив з Євкою в одній хаті, мов проварився у казані* (Чорн., Пісні.., 1958, 44).

3. *тільки недок.* Пас. до **прова́рювати.**

ПРОВЕ́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провести́** 3—8. *Вийшла з крамниці, проведена іронічним поглядом круглих очей* (Л. Укр., III, 1952, 742); *З кімнати вчителя ллється світло, і на снігу лежить, ніби вугіллям проведений, відбиток віконної рами* (Стельмах, I, 1962, 275); — *На горищі стоїть казан з водою, а з казана вода проведена в крани* (Н.-Лев., I, 1956, 612); *Це був один з найкоротших і найблискучіших боїв, проведених полком у гірських умовах* (Гончар, III, 1959, 112); *Одна зайва хвилина, проведена в Дзвінчиній хаті, може стати для Довбуша смертельною* (Гжицький, Опришки, 1962, 96); // **прове́дено**, *безос. присудк. сл. Знищення такої-то групи противника в.. переліску було проведено рішуче, точно* (Гончар, III, 1959, 53); *В останні роки проведено багато дослідів по вивченню впливу бактеріальних добрив на врожай кукурудзи* (Наука.., 3, 1959, 40).

ПРОВЕ́ДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **провести́**, **прово́дити** 6, 7, 11. *Для проведення штреків застосовують прохідницькі комбайни, що руйнують гірничу масу* (Знання.., 5, 1967, 5); *Штаб операції розробив детальну інструкцію проведення робіт* (Дмит., Обпалені.., 1962, 172); *Ще за дня полковник Кушкін приїхав у бригаду і наполягав на проведенні своєї лінії* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 17); *У куплетно-варіаційних структурах Л. Ревуцький завжди винахідливий. Наприклад, у пісні «Про Кармелюка» аж п'ять різноманітних проведень куплета* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 27).

ПРОВЕ́ЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провезти́.**

ПРОВЕ́ЗЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **провезти́**, **прово́зити.**

ПРОВЕЗТИ́ *див.* **прово́зити.**

ПРОВЕНТИЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех.* Зробити вентиляцію (у 2 знач.) чого-небудь. *Підводний човен.. виплив на п'ятнадцять хвилин, щоб провентилювати приміщення та набрати чистого повітря* (Трубл., Шхуна.., 1940, 198).

ПРОВЕНТИЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провентилюва́ти.**

ПРОВЕРЕЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док., розм.* Видати пронизливий, різкий звук; пропищати, провищати.

ПРОВЕ́РНЕНИЙ *див.* **прове́рнутий.**

ПРОВЕРНУ́ТИ *див.* **проверта́ти.**

ПРОВЕ́РНУТИЙ, ПРОВЕ́РНЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **провернýти.**

ПРОВЕРНУ́ТИСЯ *див.* **проверта́тися.**

ПРОВЕРСТА́ТИ, а́ю, а́єш, *перех.* Док. до **верста́ти** 1. *Ми.. вкупі з тобою Таки проверстаєм свій шлях* (Стар., Поет. тв., 1958, 126).

ПРО́ВЕРСТОК, тка, *ч., геол.* Тонкий прошарок у верстві (*див.* **верства́** [2] 1) породи іншого складу. *Дуже цікавим та важливим фактом для з'ясування палеогеографічних умов.. на півдні Причорномор'я є знахідка в товщі глин проверстків карбонатних порід* (Геол. ж., XIII, 2, 1953, 82).

ПРОВЕРТА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **провертáти** і **провертáтися.** *Щоб запобігти провертанню фрези, в перехідній втулці роблять крізне вікно ,.. куди заходить лапка її хвостовика* (Фрез. справа.., 1957, 156).

ПРОВЕРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОВЕРНУ́ТИ**, верну́, ве́рнеш, *док., перех. і без додатка, розм.* 1. Те саме, що **повертáти** 1. *Мені вже як пити, то..щоб у ній* [чаші] *кулаком вільно провернув. Ото по мені!* (Загреб., Диво, 1968, 115).

2. *перен.* Швидко здійснювати, проводити (роботу, діло і т. ін.). — *Ячейку* [комсомольську] *якраз у селі створюємо — пішов би, провертав би ти оце серед них* [селян] *діла* (Гончар, II, 1959, 155).

ПРОВЕРТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ПРОВЕРНУ́ТИСЯ**, ве́рнеться, *док.* 1. Те саме, що **прокру́чуватися.**

2. *тільки недок.* Пас. до **провертáти 1.**

ПРОВЕРТІ́ТИ *див.* **провíрчувати.**

ПРОВЕ́РЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провертíти.** *Під липою, над самим джерелом, стояв чотиригранний камінь з проверченою всередині дірою* (Фр., VI, 1951, 33); // **провéрчено,** *безос. присудк. сл. Було проверчено наскрізь товсту дошку в підлозі комори* (Донч., III, 1956, 10).

ПРОВЕ́РЧУВАТИ *див.* **провíрчувати.**

ПРО́ВЕСЕНЬ, сня, *ч., рідко.* Те саме, що **прóвесна.** *Провесень. Все Задніпров'я в сонячній повені* (Рад. Укр., 9.III 1964, 2); * Образно. *Зійде щастя провеснем надій, На світанку прошумить садами За твоїми юними літами, Друже мій і побратиме мій!* (Шпорта, Вибр., 1958, 91).

ПРО́ВЕСІНЬ, сені, *ж.* Те саме, що **прóвесна.** *Стояла вже провесінь. Сніг давно станув під ясними променями південного сонця* (Смолич, Світанок.., 1953, 540); *Доки йшли* [делегати] *з вокзалу, все капала й капала згори на шапки та на хустки рання полтавська провесінь* (Гончар, II, 1959, 176).

ПРОВЕСЛУВА́ТИ, у́ю, у́єш. Док. до **веслува́ти.**

ПРО́ВЕСНА, и, *ж.* Рання весна, початок весни. *Іду я тими степами, тими ланами розлогими, що й торішньої провесни* (Коцюб., I, 1955, 142); *Провесна посувалася все вище і вище в Карпати і знімала з них товсту снігову перину* (Томч., Закарп. опов., 1953, 134); * Образно. *У мене на столику проліски стоять, у хаті рожеве світло, а в серці провесна...* (Л. Укр., V, 1956, 112).

ПРОВЕСНЯ́НИЙ, я́на́, я́не́. Прикм. до **прóвесна.** *Був ясний день, веселий, провесняний* (Л. Укр., I, 1951, 105); *На Дарку находить те розкішне безвілля, яке може дати тільки провесняний, по коліна в сонці, ранок* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 174).

ПРОВЕСТИ́ *див.* **провóдити.**

ПРОВЕЧЕ́РЯТИ, яю, яєш, *док., розм.* Вечеряти якийсь час.

ПРОВЕ́ШТАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Вештатися якийсь час. *Тихович провештався по селу до рання* (Коцюб., I, 1955, 221); *Вони провештались до обіду і нічого не дістали* (Мик., II, 1957, 344).

ПРОВИ́ДЕЦЬ, дця, *ч., заст., уроч.* Те саме, що **провісник** 1, 2. «*Я той, кого ждав світ! Я — месія!*» — *чув* [Врангель] *вигуки якогось невідомого.. Справді, хто він міг бути, отой невідомий? Божевільний? Чи справді який-небудь провидець?* (Гончар, II, 1959, 380); [К а с с а н д р а:] *Життя й вогонь дав людям Прометей і знав, що му́ки ждуть його за те, провидець мук не одвернув од себе* (Л. Укр., II, 1951, 255); *Великий і премудрий Арістотелю, не гнівайся на свого вірного раба. Дивися, провидцю, дивися краще* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 23).

ПРОВИ́ДИЦЯ, і, *ж., заст., уроч.* Жін. до **провúдець.** *Користуючись своїм методом інтуїтивного синтезу, поезія може стати провидицею майбутнього, а до поета повернеться його древнє ім'я — пророк* (Рад. літво, 7, 1967, 19); * У порівн.— *Маю в своєму маєтку бабу-ворожбитку, кине жменю проса і долю людини читає, як провидиця* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 152).

ПРОВИ́ДІННЯ, я, *с.* Дія за знач. **провúдіти.** *Не слід вбачати в цьому звертанні Хмельницького до Росії акт якогось провидіння, властиве тільки йому розуміння історичних шляхів свого народу. Тяжіння до возз'єднання з єдиновірною Росією жило давно і в народі, і серед інтелігенції* (Довж., III, 1960, 80).

ПРОВИДІ́ННЯ, я, *с.* За релігійними віруваннями — дія уявної надприродної істоти, бога; вища сила.

ПРОВИ́ДІТИ, джу, диш, *недок.* 1. *перех.* Припускати що-небудь заздалегідь; передбачати. *Він* [Т. Г. Шевченко] *віщим оком своїм провидів майбутній справедливий соціальний лад, провидів грядущу дружбу й братерство всіх трудящих* (Рильський, IX, 1962, 155); // *заст.* Провіщати (у 1 знач.). *Ти* [пророк] *провидів, що люд буде гнить у ворожій тюрмі,— Як же серце твоє не розбилось від лютого жалю?* (Л. Укр., I, 1951, 183).

2. *неперех., рідко.* Ставати зрячим; прозрівати. «*То уже марниця, що око червоне, добре, що хлопець провидів*», — *подумала вчителька* (Ков., Світ.., 1960, 87).

ПРОВИ́НА, и, *ж.* Те саме, що **вина́ 1.** *Мені було дуже ніяково. Я почував, що вчинив якусь провину, наробив клопоту мамі й татові* (Н.-Лев., VI, 1966, 100); *Колись за невласні провини Цурались мене і кляли* (Фр., XIII, 1954, 245); *Арапников упіймався на фальсифікації цифр спостережень. Це була серйозна провина* (Трубл., I, 1955, 89); *Гризе його думка, тривога, що, можливо, є частка і його провини в тому, що сталось* (Гончар, Тронка, 1963, 308); *Великою мірою провина за прорив у цій* [дитячої літератури] *галузі падає не тільки на письменників* (Донч., VI, 1957, 598); // Помилка, прорахунок у чому-небудь.— *Шкода, що раніше не поставили твій звіт. Наша провина!* (Донч., V, 1957, 497); // Негативна риса, недолік, вада; порок. *Коли єство моє ліпив творець із глини, Зарані відав він про всі мої провини* (Мисик, Біля криниці, 1967, 312); *Добре серце не провина, А скоріше навпаки* (Воскр., Подивись.., 1962, 9).

◇ **Загла́джувати (загла́дити) прови́ну** *див.* **загла́джувати; Зва́лювати (вали́ти, звали́ти, зверта́ти, звернýти, покладáти, покла́сти** *і т. ін.*) **прови́ну** *на кого* — те саме, що **Складáти (скла́сти, зва́лювати, звали́ти** *і т. ін.*) **вину́** (*див.* **вина́**). *Кукулик не мав звички.. звалювати провину на першого свого помічника* (Загреб., День.., 1964, 198); — *Вали, парубче, на мене всю провину. Немало ж у селі всякої всячини говорять про Окунівну* (Стельмах, I, 1962, 535); *Ідеологи монополістичної буржуазії намагаються звалити провину за інфляційне зростання цін і дорожнечу на трудящих, які ведуть страйкову боротьбу* (Ком. Укр., 6, 1970, 74); *Онися побачила, що наробила шкоди, та швиденько й подибала з пекарні, щоб.. потім звернути провину на наймичок* (Н.-Лев., III, 1956, 208); *Дочитавши листа, Олександр* [імператор].. *зітхнув.* «*Якщо війну ми програємо, провину можна буде покласти на Кутузова, бо він діяв без мого дозволу і наказів..*» (Кочура, Зол. грамота, 1960, 333); **Спокýтувати (спокýтати) [свою́] прови́ну** *див.* **спокýтувати; Чýти (відчува́ти, відчýти) [за собóю] прови́ну**—усвідомлювати свої помилки, негідність свого вчинку і т. ін. *Потурайчин жартував і буцім сміявся з цієї справи, бо не чув за собою ніякої провини: все зробив, чого закон вимагає* (Март., Тв., 1954, 309); *Марина не пручалася, наче відчувала перед Андрієм провину, визначену неписаними законами людських взаємин* (Дмит., Наречена, 1959, 189).

ПРОВИ́НЕН *див.* **прови́нний.**

ПРОВИНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., розм.* Те саме, що **провини́тися.** *Не розмовляв уже Олексій з вартовим.. Боявсь і очей звести на товариша, сказано — провинив* (П. Куліш, Вибр., 1969, 303); [Х о м а:] *Чим я так тяжко провинив, що батько й мати раді мене здихатись?* (Кроп., IV, 1959, 148).

ПРОВИНИ́ТИСЯ, ню́ся, ни́шся, *док.* Зробити прикрість, шкоду кому-небудь, стати винним перед кимсь; завинити. *Чим я перед тобою і перед матір'ю провинилася так? Пройду я, сяду, дихну — уже я і винувата* (Мирний, IV, 1955, 82); *Наступного ж дня він і справді провинився: зламав біля шкільного ганку тополькy* (Донч., V, 1957, 497).

ПРОВИ́ННИЙ, ПРОВИ́НЕН, ви́нна, ви́нне. 1. Винний у чому-небудь. *Переказували, що..на провинний полк чекає десь спереду дивізія, яка має арештувати його і виконати присуд* (Вас., II, 1959, 44); *Скажи мені, що провинен? Чи не люблю, як повинен?* (Чуб., V, 1874, 168).

2. Те саме, що **винува́тий** 2. *Вслухаючись у розмови дорослих про чоловіків, жінок, про родинне життя, Клим підмічав у тоні цих розмов щось неясне, часом провинне* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 55); *Провинний вигляд.*

ПРОВИ́ННИК, а, *ч.* Те саме, що **винува́тець.** *Трибунали судили тяжчих провинників дуже часто* (Фр., VIII, 1952, 100); *Почали розшукувати провинників та допитуватись, хто з парубків ходив на засідки на старшину* (Н.-Лев., VI, 1966, 359); *Він* [товариський суд] *може порушити клопотання перед керівництвом підприємства чи установи про переведення провинника на нижчеоплачувану роботу, пониження в посаді тощо* (Вітч., 8, 1971, 164); // Пустун, шибеник. *Пан Білінський знає для непослушних та лінивих у своїм пансіоні одну-однісіньку кару— наколоти провинника своєю власною, тиждень неголеною бородою* (Фр., IV, 1950, 236).

ПРОВИ́ННИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **прови́нник.**

ПРОВИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **прови́нний** 1. *Вони, наче кам'яні, стояли, похиливши́сь. Здавалося, повинну у великій провинності принесли вони з собою* (Мирний, III, 1954, 308).

2. *розм.* Те саме, що **вина́** 1, 2. *З малими.. робили, що хотіли: скидали чоботи за провинність,.. записували, хто скільки разів виходив* (Мирний, III, 1954, 186); *За провинності ж карає* [царський уряд] *—Тільки бідних, тільки бідних* (Сам., I, 1958, 147).

ПРОВИ́ННО, *розм.* Присл. до **прови́нний** 2. — *Ви заблудились,— провинно почала говорити Катруся,— то я й подалась за вами* (Гуц., З горіха.., 1967, 219); *Маленький Клим бачив, що батько майже перед кожним з них провинно потирав м'які, ласкаві руки свої* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 10).

ПРОВИ́С, у, *ч.* Провисаюча частина чого-небудь. *Вимірюють стрілки провису міліметровою лінійкою* (Інж. геод., 1959, 145).

На прови́сі — у висячому положенні. *У вагон заходить незрячий. На провисі гармошка* (Літ. Укр., 4.III 1969, 4).

ПРОВИСА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **провиса́ти.** *Водіям «КУ-2А» відомо про те, що в комбайні після його нетривалої експлуатації спостерігається провисання роликових ланцюгів* (Рад. Укр., 3.VII 1961, 3).

△ **Стріла́ провиса́ння** — відстань по вертикалі від точки підвісу до найнижчої точки провода повітряних ліній електропередачі. *Високовольтні опори вищі від низьковольтних опор, тому для них допускаються більші стріли провисання і більші прольоти* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 223); *При підвищенні температури провід довшає, натяг його слабшає і стріла провисання збільшується* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 63).

ПРОВИСА́ТИ, а́є, *недок.*, **ПРОВИ́СНУТИ,** не; *мин. ч.* прови́с, ла, ло *і рідко* прови́снув, нула, ло; *док.* 1. Прогинатися під дією власної ваги. *Дроти лінії електропередачі провисли.*

2. Будучи причепленим, прикріпленим до чого-небудь, висіти. *На середньому вагоні провисало червоне полотнище з білими літерами* (Панч, В дорозі, 1959, 140); * Образно. *Над селом провисала тиха і тепла ніч* (Ірчан, I, 1958, 327); // Те саме, що **зависа́ти** 1. *То тут, то там, затримавшись на нижніх вітах, провисали майже до землі, мов бритвою зрізані, верхівки дерев* (Перв., Дикий мед, 1963, 421).

ПРОВИСА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **провиса́ти.** *На основов'язальній машині раніше було важко вчасно по́мітити провисаючу нитку* (Веч. Київ, 3.X 1958, 4).

ПРОВИ́СЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **прови́снути.**

2. *у знач. прикм.* Який обвис або прогнувся під дією власної ваги. *Ворон опустився на провислий дріт високовольтної лінії* (Мушк., День.., 1967, 88); *За промерзлою стіною корчми з провислим сволоком, що чудом уціліла на узбочині шляху, стугонів вітер* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 388).

ПРОВИ́СЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **прови́слий** 2. *Злегка аркоподібна спина вказує на міцність кістяка. Провислість же спини вважається.. вадою* (Свинар., 1956, 15).

ПРОВИ́СНУТИ *див.* **провиса́ти.**

ПРОВИ́ТИ, и́ю, и́єш. Док. до **ви́ти** [1]. *Од заводу почувся свист, і Віктор насторожився: один раз чи двічі провиє сирена?* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 106); *Десь провив собака.*

ПРОВИ́ХРИТИ, и́хрю, и́хри́ш, *перех. і неперех.* Док. до **ви́хрити** 1. *Скувала озеро зима, провихривши під вітру гами, вбілила простори снігами* (Гонч., Вибр., 1959, 275).

ПРОВИЩА́ТИ, щу́, щи́ш. Док. до **вища́ти.**

ПРОВІА́НТ, у, *ч., заст.* Запас продовольства для армії, експедиції і т. ін.— *Дамо вам війська в підпомогу, І провіанту на дорогу, І грошенятюк з якийсь міх* (Котл., I, 1952, 205); *На вокзалі були звичайні для такого часу гамір і метушня. Під'їжджали валки з амуніцією, з провіантом, польові кухні* (Томч., Жменяки, 1964, 234); *23 травня 1736 року «Тобол» відійшов від Тобольська і взяв курс на північ; за ним ішло кілька дощаників з запасами провіанту* (Видатні вітч. географи.., 1954, 30); // *розм.* Продукти харчування взагалі. *Старий Моримуха чомусь не міг приїхати до Дрогобича і передав цілотижневий провіант для сина через якогось сусіда* (Фр., IV, 1950, 275); *В його довгі вузенькі сани з широкими полозами був впряжений собака, на санях лежав провіант* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 82).

ПРОВІАНТМЕ́ЙСТЕР, а, *ч.* У царській армії — особа, яка відала продовольчим постачанням. — *Хто буде з вас провіантмейстер,.. Кому казну повірю я? Не дуже хочете ви битись, А тільки хочете нажитись, І буде все біда моя* (Котл., I, 1952, 185); — *П'ятдесят верстов відмахав за день, а таки добув* [картоплю]. — *Молодець, молодець, Прошко... З тебе, либонь, провіантмейстер скоро вийде* (Добр., Очак. розмир, 1965, 125).

ПРОВІА́НТСЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **провіа́нт.** *Провіантські запаси;* // Признач. для провіанту. *У Миколаєві й Херсоні організувались провіантські гамазеї* (Добр., Очак. розмир, 1965, 90); // Який займається постачанням провіанту. *Ад'ютант доповів, що затриманий провіантський комісіонер, який приховав продовольство і фураж* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 145).

ПРОВІВА́ТИ *див.* **провію́вати.**

ПРО́ВІД, воду, *ч.* 1. Те саме, що **су́провід.** *Петрусь під проводом баби Василихи одного гарного осіннього дня вирушив здобувати світ* (Фр., IV, 1950, 31); *Двері вагона відчинилися, і під проводом вартового двоє цивільних внесли велике цебро* (Досв., Вибр., 1959, 168); // *рідко.* Те саме, що **акомпанеме́нт** 1. *Я берусь положити їх* [вірші] *на голос із проводом двох балабайок* (Сам.,

II, 1958, 307); // За релігійним звичаєм — похоронна процесія за труною з попом, корогвами і т. ін. *Багатий.. закликав попа відслужити провід і бабу поховати* (Казки Буковини.., 1968, 75); — *Як ти хочеш поховати жінку? — .. сичить отець Миколай.. — Звісно, по-божому, з проводом* (Стельмах, I, 1962, 415).

2. Спрямовуюча, організаторська діяльність кого-, чого-небудь; авангардна роль когось, чогось. *Згідно з думкою гімназійних учителів, які взяли провід у нашій літературі, він* [В. Масляк] *є найздібнішим українським поетом у Галичині* (Фр., XVI, 1955, 107); *Будем домолочувать, ворога докінчувать, за проводом партії всі гвинти загвинчувать* (Тич., I, 1957, 186); *Хто хоче рятувати завоювання революції, мусить іти в організовані червоні лави під більшовицький провід самого товариша Леніна!* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 48); *Величезна 600-тисячна армія Наполеона була повністю знищена Вітчизняною війною російського народу під проводом великого російського полководця, полум'яного патріота Кутузова* (Нова іст., 1956, 95); // Те саме, що **керівни́цтво** 3. *Залишені без проводу улани розімкнулися купками* (Кач., Вибр., 1947, 104); *На більшості заводів відбувались нині страйки, і меншовицький провід Ради робітничих депутатів вирішив страйкарів на самодіяльну маніфестацію не виводити* (Смолич, Мир.., 1958, 218); *Зростали нові комсомольські кадри з активістів, зміцнився партійний провід колгоспу* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 183); // Контроль за чиїми-небудь діями, вчинками. *Нас не могли добудитися до вечері, а вже говорити вечірні молитви під проводом матері не було сили нас примусити* (Стеф., II, 1953, 9); — *Потребує* [панночка] *ще сама проводу й опіки* (Март., Тв., 1954, 447).

3. Металевий провідник, дріт, признач. для передавання електричного струму. *Усю гору перетинають ажурні металеві опори, по яких біжать проводи високої напруги* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 5); *Проводи для ліній електропередачі бувають однодротові і багатодротові* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 215); // Шнур, кабель телефонного або телеграфного зв'язку. *По городах зв'язківці, перегукуючись, поквапливо тягнуть кудись у бік Сиваша проводи* (Гончар, II, 1959, 394); *Бойчак помітив на стіні телефонний провід і пішов за ним у бічну нішу, де сидів телефоніст* (Кучер, Голод, 1961, 116).

◇ **На про́воді [бу́ти]; На про́від [викли́кати, ви́кликати]** — про усне (перев. офіційне) спілкування по телефону і письмове — по телеграфу. *Гукнув* [полковник] *телефоністам: — З'єднайте з командуючим! За хвилину на проводі уже був командуючий* (Голов., Тополя.., 1965, 345); — *Генерал Костецький на проводі, — сказав Петриченко і подав у вікно трубку Савичеву* (Перв., Дикий мед, 1963, 112); *Черниша викликали на провід. Говорив начальник артилерії* (Гончар, III, 1959, 415); **Прями́й про́від** *див.* **прями́й.**

ПРОВІ́Д, во́ду, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **прове́дення.** *Саме вбирання коло дзеркала було для сестер такою втіхою, таким проводом безробітного святкового часу, що панни безперестанку реготались з своєї вигадки, з своїх театральних суконь* (Н.-Лев., I, 1956, 196).

ПРОВІ́ДАТИ *див.* **провідувати.**

ПРОВІ́ДАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **довідатися** 1. *Як ми не таїлись од матері, а вона таки провідалась про наш гріх* (Стор., I, 1957, 351).

ПРОВІДЕНЦІАЛІ́ЗМ, у, *ч.* Реакційний, антинауковий напрям у філософії, який пояснює історичні події проявом волі провидіння.

ПРОВІДЕНЦІА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до провіденціалізму.

ПРОВІ́ДЕЦЬ, дця, *ч., рідко.* Те саме, що **проводи́р** 2, 3. *Сам же стрічать Агамемнона вийшов* [Егіст], *провідця народу, Із колісницями й кіньми, ганебне замисливши діло* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 86); *Вони* [древні люди] *бальзамували своїх царів, старшин та провідців, яких вважали за святих* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 175).

ПРОВІ́ДИНИ, дин, *мн.* Приїзд або прихід до кого-небудь з метою провідати. *До батьків приходив* [син] *тільки в гості, на провідини, на пару годин* (Коп., Дуже добре, 1937, 38).

ПРОВІДМІ́НЮВАТИ, юю, юєш *і* **ПРОВІДМІНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *перех., грам.* Змінити закінчення відмінюваного слова за відмінками (іменник, займенник та ін.) або за особами (дієслово). *Іменник «овцы» в множині родового відмінка він провідміняв «овцев», плутав суфікси* (Тют., Вир, 1964, 55).

ПРОВІДМІНЯ́ТИ *див.* **провідмі́нювати.**

ПРОВІ́ДНИЙ [1], а́, е́. 1. Який указує дорогу, визначає напрямок руху кого-, чого-небудь. *Мовчки пробиралася ловецька дружина непрохідними нетрями, дебрями й ломами без стежки, без ніяких провідних знаків* (Фр., VI, 1951, 11); *Провідною у сліпих буває то ліва, то права рука, що залежить від просторової структури подразника* (Рад. психол. наука.., 1958, 19).

◇ **Посіда́ти (посі́сти) провідне́ мі́сце (стано́вище)** *див.* **посіда́ти**[1]**;**

Провідна́ зі́рка *див.* **зі́рка; Провідна́ зоря́** — те саме, що **Провідна́ зі́рка** (*див.* **зі́рка**). *Надія,— їй же першу пісню я співала, —Мені провідною зорею стала* (Л. Укр., I, 1951, 25); *Нам Партії воля — зоря провідна, Що світлом живлющим народи єдна* (Рильський, I, 1956, 223); **Провідна́ ни́тка** — те, чим керуються в чому-небудь, що допомагає знайти правильний шлях (за якихось обставин, у якійсь обстановці). *Марксизм дав провідну нитку, яка дозволяє відкрити закономірність в цьому позірному лабіринті й хаосі, а саме: теорію класової боротьби* (Ленін, 26, 1972, 51).

2. *перен.* Найважливіший, головний, основний. *У мистецтві завжди провідна тема — це тема сьогоднішнього дня* (Довж., III, 1960, 233); *У всебічному співробітництві країн соціалізму провідну роль відіграє Радянський Союз, який має найбільший економічний потенціал* (Ком. Укр., 9, 1965, 41); *Картопля в Польщі є провідною продовольчою, кормовою і технічною культурою* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 40); // Вирішальний, визначальний. *Любов до мужика, до невільного, а потім і до бідного, — це найголовніша провідна ідея Шевченка і як поета, і як чоловіка* (Драг., II, 1970, 63); *Основна провідна риса українського історичного епосу — це патріотизм, безмежна, дійова любов до батьківщини* (Рильський, IX, 1962, 236); *Це була партія* [більшовиків], *що виступала як провідна сила пролетаріату, здатна повалити ненависний капіталістичний лад* (Цюпа, Україна.., 1960, 286); // Авторитетний, досвідчений (про фахівця в якій-небудь галузі). *Загальновідомі високі оцінки творчості провідних радянських російських письменників у західноєвропейській та американській критиці* (Рильський, IX, 1962, 17); *Перед пропагандистами виступають партійні й радянські працівники,.. провідні вчені* (Ком. Укр., 5, 1968, 50); // Якому належить, відводиться головна роль у чому-небудь. *Наша республіка вийшла в число провідних нафтогазодобувних районів Радянського Союзу* (Ком. Укр., 6, 1965, 72); «*Вітчизна*» — *провідний журнал письменницької організації України* (Літ. газ., 12.II 1953, 2); *Дедалі більшу роль у розвитку сільського господарства, говориться в Програмі партії, відіграють радгоспи — провідні соціалістичні господарства на селі* (Хлібороб Укр., 2, 1969, 3).

△ **Провідни́й спеціаліст** — керівна посада на підприємстві, в науково-дослідному інституті тощо (про інженера, економіста і т. ін.).

3. *спец.* Який має властивість пропускати через себе мінеральні та органічні речовини, воду і т. ін. (про тканину рослин). *Слід взяти до уваги ще й будову кореня* [кукурудзи]. *Площа його перерізу.. посередині містить видовжені провідні елементи* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 87); *Провідними називаються такі тканини, по яких відбувається пересування в рослині води та мінеральних речовин з кореня до листя та органічних речовин з листка до всіх інших органів* (Практ. з анат. рослин, 1955, 95).

ПРОВІДНИЙ[2], á, é: **Провідна́ неді́ля**, *церк.*— перша неділя після великодня. *Був сонячний ранок провідної неділі. По церквах дзвонили* (Коцюб., II, 1955, 8); **Провідни́й ти́ждень**, *церк.*— перший тиждень після великодня. *Всякі злі почування можна відкласти на провідний тиждень* (Сам., II, 1958, 331).

ПРОВІДНИ́К, á, *ч.* 1. Той, хто вказує дорогу в незнайомій місцевості. *Попереду, мов крук, Провідник, що зна дороги, На коні, не томить ноги* (Фр., XIII, 1954, 368); *Рушили вперед пішки — комісар, Цюпа, один наш стрілець і провідник* (Ю. Янов., I, 1954, 55); // Той, хто супроводить туристів, екскурсантів, знайомлячи їх із визначними пам'ятками місцевості, мистецтва і т. ін.; гід. *Сьогодні вже рішив пуститися по Берліну сам — і знаєш, краще без провідника, ніж з ним* (Коцюб., III, 1956, 266); *Туристи — радянські й закордонні — з зацікавленням слухали розповідь провідника* (Літ. Укр., 1. VIII 1967, 4).

2. Працівник залізничного транспорту, який супроводить пасажирський вагон, стежить за безпекою його руху, порядком у ньому й обслуговує пасажирів. *До купе відчинились двері, і провідник питає: — Громадяночко, це вам на Ворошиловград?* (Головко, I, 1957, 456); *Дбайливий провідник запропонував містеру Ейблу на цю ніч м'яку, свіжу постіль* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 20).

3. *перен.* Той, хто пропагує які-небудь ідеї, погляди і т. ін. *Махізм, як різновидність ідеалізму, об'єктивно є знаряддям реакції, провідником реакції* (Ленін, 20, 1971, 122); *Він* [В. В. Воровський] *був глибокий і стійкий провідник марксистсько-ленінських ідей у критиці, активний пропагандист* (Вітч., 10, 1971, 173); // Той, хто реалізує ці ідеї, погляди і т. ін., втілює їх у життя. *Вона вже стала його — ця ідея сценарію! Тоді режисер береться до провідників ідеї — до героїв* (Ю. Янов., II, 1958, 24); *Спеціаліст сільського господарства в наш час — це провідник політики Комуністичної партії на селі* (Ком. Укр., 4, 1961, 51).

4. Організатор, керівник чого-небудь. *Органи безпеки викрили ще одну підпільну групу, провідником якої був давній друг Паршецького, юрист* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 219); *Восени 1919 року якось натякнув* [Погиба] *головному отаману про потаємні думки новоспеченого провідника політичного відділу* (Стельмах, II, 1962, 48); // Той, кому належить провідна, основна роль у чому-небудь. *Не признаний тоді ще офіціально провідником у літературі, він* [І. Франко] *був для мене тим, котрий вводить в поезію нову форму і новий зміст* (У. Кравч., Вибр., 1958, 428); *Провідник імпровізує пісню, а хор відповідає йому окликами, виконуючи танкові рухи* (Муз. праці, 1970, 350); // Те саме, що **верхово́д**[1]. *Старий сів собі збоку на синовім ліжку, а хлопці.. почали грати. Степан стримував їх, то казав далі грати — батько зрозумів, що син тут провідником* (Мак., Вибр., 1954, 295); // Ватажок (у 3 знач.). *Бджоли можуть летіти за кормом без усяких провідників і самі за сонячним компасом знаходити потрібне місце* (Бджоли, 1955, 166).

5. *спец.* Тіло, речовина, які проводять тепло, звук, електрику і т. ін. *Вода далеко кращий провідник звуку, ніж повітря* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 208); *Найбільшу теплопровідність мають метали, особливо срібло, мідь; тому їх називають хорошими провідниками тепла* (Підручник дезинф., 1953, 12).

6. *спец.* Частина стовбура дерева, від якої відходять основні бічні гілки. *У кроні вкорочують окремі довгі гілки і, якщо потрібно, провідник* (Озелен. колг. села, 1955, 118); *Для регулювання сили росту* [дерев] *застосовуємо надрізи над слабкими пагонами, яким надаємо більш вертикального положення, підв'язуючи їх до провідника* (Хлібороб Укр., 8, 1966, 30).

ПРОВІДНИКО́ВИЙ, а, е, *біол.* Пов'язаний з провідністю (у 2 знач.). *А. І. Липкіна вивчала особливості зорової та слухової пам'яті при провідниковій афазії* (Рад. психол. наука.., 1958, 117).

ПРОВІДНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **провідни́к** 1, 2, 4. *Скільки там* [у музеї] *картин виставлено, великих і маленьких, і про кожну з них дівчина-провідниця мала що розповісти* (Гончар, I, 1954, 491); *Провідниця попередила Оленку, щоб готувалася сходити. За кілька перегонів Тернівка* (Кучер, Трудна любов, 1960, 203); *Обрядові пісні співаються хором, у якому завжди найдуться провідники й провідниці* (Муз. праці, 1970, 370).

ПРОВІДНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **провідни́к** 1. *Маючи на руках справку від командувача,.. не промине* [Оленчук] *скористатися своїми провідницькими пільгами* (Гончар, II, 1959, 429).

ПРОВІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* 1. *спец.* Здатність тіла, речовини проводити тепло, звук, електрику і т. ін. *Мідний провід має високу провідність, добру механічну міцність і стійкість проти корозії* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 11); *Сонячна плазма відзначається дуже високою провідністю — вона набагато більша, ніж, наприклад, в одного з кращих земних провідників — міді* (Наука.., 10, 1969, 57).

2. *біол.* Здатність живих клітин передавати збудження, подразнення. *Після ознайомлення учнів з будовою нервової клітини вчитель переходить до демонстрування на нервово-м'язовому препараті основних властивостей нервів — збудливості і провідності* (Метод. викл. анат.., 1955, 51).

ПРОВІ́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОВІ́ДАТИ**, аю, аєш, *док., перех. і без додатка.* 1. Відвідувати, навідувати кого-, що-небудь. *Як мене хворого провідувала Ганна Тимофіївна, то я нагадав їй про нашу розмову з Опанасом Карповичем* (Мирний, V, 1955, 425); *Орися забігає до матері, провідує, як коли то й поможе в чомусь* (Тют., Вир, 1964, 508); *Тарас Григорович* [Шевченко] *задумав провідати рідний край* (Мирний, V, 1955, 312); *Провідала* [Ганнуся] *Кринички рідній матері на глум і людям на горе* (Гончар, II, 1959, 224); * Образно. *Забувши про радикуліт, який провідував старого щоночі, Кіндрат Дорофійович нікуди не ходив з току* (Логв., Літа.., 1960, 54).

2. *перев. док.* Узнати, дізнатися про що-небудь (перев. таємне, приховуване). [С и д і р:] *Та чи ви знаєте, що Параска провідала якось, що ви сватаєтесь, там репетує,— мало не вискочила на хату!* (К.-Карий, I, 1960, 39); *В тім селі .. провідав* [паламар], *яку се дяк хоче ману пустить* (Україна.., I, 1960, 179); // Зазнати, відчути на власному досвіді, особисто пережити щонебудь. *Я, щоб ви знали, провідав того світа—був, як то кажуть, у бувальцях* (Вовчок, VI, 1956, 260).

ПРОВІ́ДЦЯ, і, *ч. рідко.* Те саме, що **ватажо́к** 1, 2. [К о н о н:] *Геть з мого подвір'я!* [Г а в р и л о:] *Це*

так на дядька? [К о н о н:] *Ні, на провідцю, на лиховода, на бунтаря!..* (Кроп., III, 1959, 270); *За провідцю їхнього був кремезний дід Онохрій Литка, що навколо нього, як навколо валу, оберталися всі його прибічники* (Епік, Тв., 1958, 36).

ПРОВІЗ, во́зу, *ч.* Те саме, що **прове́зення**. *Держава, сеньйори, єпископи, монастирі мали свої митниці, які брали мито за провіз товарів через їх володіння* (Нова іст., 1956, 50); *Пан Колендовський організував провіз тіла* [Довбуша] *по всій околиці* (Хотк., Довбуш, 1965, 416).

ПРОВІЗІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **провізія**; // Признач. для провізії. *Провізійна сумка.*

ПРОВІ́ЗІЯ, ї, *ж.* Харчові продукти, їстівні припаси. *Маруся побігла на місто і незабаром вернулась з провізією. Внесла вона ті закупки в невеличку комірчинку, дещо поскладала на полицях, дещо повисипала в слоїки, позав'язувала* (Н.-Лев., VI, 1966, 16); *Дружина глухого принесла з човна оклунок і розкладала на землі сніданок. Карпо теж подався до човна по провізію* (Досв., Вибр., 1959, 417); *Добуто з рюкзаків провізію і все, що належиться до неї: пора! Настав час приступити до традиційної мисливської трапези* (Гончар, Маша.., 1959, 40).

ПРОВІЗНИ́Й, а́, е́. Стос. до провозу; // Який береться за провіз. *Провізна плата.*

Провізна́ спромо́жність (зда́тність) *чого* — найбільша кількість вантажів або пасажирів, яку можна провезти якою-небудь магістраллю (у 1 знач.) в обох напрямках за одиницю часу. *Провізна здатність залізниці потроєної ширини підвищиться порівняно із звичайною у 60 раз. Перевезення кожної тонни вантажу обійдеться в 12 раз дешевше* (Наука.., 11, 1963, 54).

ПРОВІ́ЗОР, а, *ч.* Аптекар, фармацевт вищої кваліфікації. *Учитель жив у невеличкій квартирі з двох кімнат — одна кімната була для сестри, яка працювала в аптеці провізором* (Донч., V, 1957, 292); *Важко уявити собі аптеку без терезів і провізора, який зважує на них ліки* (Наука.., 8, 1967, 3).

ПРОВІЗОРИ́ЧНИЙ, а, е, *книжн., зах.* Провізорний. *Пан Станіслав Кшівокольський.. величав себе «ловчим курським». То був його ніби офіційний титул, але, як і більшість титулів провінціальної шляхти, цілком провізоричний* (Хотк., Довбуш, 1965, 36).

Провізори́чний учи́тель — учитель-практикант; учитель, який проходить стажування. *Цього ж* [1901] *року в Чернівецькому університеті він* [О. Маковей] *склав докторський іспит і через рік одержав посаду провізоричного учителя в учительській семінарії в Чернівцях* (Жовт., 2, 1956, 82).

ПРОВІЗО́РНИЙ, а, е, *книжн.* Який потребує додаткового уточнення, перевірки; попередній. *Провізорна оцінка; Провізорне рішення.*

△ **Провізо́рні о́ргани**, *біол.* — тимчасові органи у зародків багатоклітинних тварин, які зникають у процесі подальшого розвитку організму.

ПРОВІ́ЗОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **провізор**.

ПРОВІЙНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **провіва́ти**. *Неначе вітер провійнув в її серці* (Мирний, II,1954, 293).

ПРОВІКУВА́ТИ, у́ю, у́єш. Док. до **вікува́ти**.

ПРОВІНЦІА́Л, а, *ч., розм.* Житель провінції. [Х у с а:] *Найчільніший провінціал зрівнятися не може з тим, хто зоветься «римський громадянин»* (Л. Укр., III, 1952, 173); // Людина, що дотримується у своїй поведінці, звичках провінціального укладу життя. — *Це тільки в нашому обивательському містечку люди такі провінціали, що за їх поняттям професора викликають тільки у смертельних випадках* (Вільде, Сестри.., 1959, 98).

ПРОВІНЦІАЛІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Манери, звички, смаки і т. ін., властиві провінціалу, прийняті у провінції. *—Мені треба розважитися, бо я з нудьги починаю марніти...—Серденько,— пропищала Санда.— Вітаю! Ви, здається, почали видужувати від провінціалізму...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 250).

2. *лінгв.* Слово, вираз, вживання яких обмежене якою-небудь областю, якимсь містом і т. ін. і які невластиві літературній мові. *Франко в «Лисі Микиті» ще більше позбувся вузьких провінціалізмів, незважаючи на те, що поема відображає західноукраїнське життя* (Мовозн., XIII, 1955, 89); *І архаїзми, і провінціалізми, і арготизми можуть давати великий художній ефект, якщо їх застосовано вдало, в міру* (Рад. літ-во, 8, 1971, 24).

ПРОВІНЦІА́ЛКА, и, *ж., розм.* Жін. до **провінціа́л**. [Пр о в і н ц і а л к а (*до римлянки*):] *Що саме сталось? Я не роздивилась* (Л. Укр., II, 1951, 530); [Н а д і я:] *Ну добре, скажу зараз, хоч знаю, ви назвете мене провінціалкою. Сорочку я вам вишиваю* (Корн., II, 1955, 262); *Вона добре запам'ятала погляди Марини на життя, вірила їй, хоч у глибині душі й вважала наївною провінціалкою* (Дмит., Наречена, 1959, 193).

ПРОВІНЦІА́ЛОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **провінціа́лка**. [О р и с я:] *А, татусь, з щасливим поворотом..* [П і д г а й н и й:] *Здрастуй, здрастуй, моя пташко, моя провінціалочко!.. Як же ти тут* [у селі] *без мене?* (Кроп., III, 1959, 70).

ПРОВІНЦІА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **прові́нція 2.** — *Він звичайний «рядовий»* [літератор], *пише театральні рецензії і провадить який-небудь відділ в одній провінціальній газеті* (Л. Укр., III, 1952, 698); // Який знаходиться у провінції. *Нижегородський театр був одним із старіших і кращих російських провінціальних театрів, і Шевченко поставився з великим інтересом до його роботи* (Мист., 2, 1956, 37); * Образно. *Щаслива і далека путь колесами говорить. І синім холодом цвітуть провінціальні зорі* (Сос., I, 1957, 336); // Власт. провінції та провінціалам. *Зрештою утримання салону (хай би й провінціальних масштабів!).. теж вимагатиме коштів* (Вільде, Сестри.., 1958, 104); *В ряді гумористичних епізодів, що малюють халтурників типу Генріха Генріховича, автор* [Ю. Смолич] *висміює пережитки провінціального акторського побуту* (Іст. укр. літ., II, 1956, 471); // Який має погляди, манери, звички, смаки і т. ін. провінціала. *Тоном провінціального ніжона він мовив: — Коли ці звичайні слова злітають з уст незвичайної жінки, то важко зберегти бистрий розум і вміння логічно мислити* (Шовк., Інженери, 1956, 255).

ПРОВІНЦІА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **провінціа́льний**. *Коротко кажучи, той новий передовий європейський дух, прийшовши до нас через столицю, знайшов у нас, власне, в нашій тодішній провінціальності і в наших пам'ятках із старовини, добрий для себе грунт* (Драг., II, 1970, 128).

ПРОВІНЦІА́ЛЬЩИНА, и, *ж., розм.* Те саме, що **провінціалі́зм** 1. [Г е н н а д і й :] *За цим письменником — молодість, сила, талант, досвід європейських літератур.. Це не провінціальщина!* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 95); *З появою Шевченка українська література вирвалась назавжди з безперспективної провінціальщини, робила діалектичний стрибок у ту нову якість окремої національної літератури, яка ставила її в один ряд з передовими літературами світу* (Рад. літ-во, 11, 1967, 66).

ПРОВІНЦІ́ЙНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **провінціа́льний**. *В алеї ще тинялися і сиділи на довгих лавах дівчата й хлопці. Між ними, як на бульварі провінційного міста, блукали червоноармійці, табір яких був*

десь у сосновому бору (Панч, На калин. мості, 1965, 197); *Молодше, сповнене політичним шумуванням громадянство безжалісно розтоптувало й ховало його* [дідича] *провінційні скам'янілі ідеали, хоча й само не могло дійти до будь-якої згоди* (Стельмах, І, 1962, 329).

ПРОВІНЦІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Властивість за знач. **провінці́йний.** *Провінційність—це поняття не географічне, а психологічне* (Літ. Укр., 24.X 1967, 2).

ПРОВІ́НЦІЯ, ї, *ж.* 1. У Стародавньому Римі та деяких пізніших імперіях — завойована територія якого-небудь народу, що перебуває в економічній і політичній залежності від загарбника. *Відторгнення південних українських провінцій від Польської корони означало посилення позицій Москви, вихід її на арену, де її воліли не бачити сильні держави Заходу* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 47); *Поставивши перед собою завдання знищити Україну як державу, перетворити її на сільськогосподарську провінцію Німеччини і скоротити населення до потрібного мінімуму, гітлеризм кинувся виконувати це завдання з небаченою ненажерливою лютістю* (Довж., III, 1960, 54); *Ольвія* [на початку III ст. н. е.] *була адміністративно віднесена до складу найближчої до міста римської провінції Нижньої Мезії (на території нинішньої Румунії)* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 265).

2. У Росії XVIII—XIX ст. та в ряді сучасних зарубіжних держав — адміністративно-територіальна одиниця. *Члени революційних гуртків купували твори Маркса для розповсюдження їх в далеких від Петербурга містах, в провінції* (Наука.., 4, 1957, 6); *Американська армія застала в Баварії, як і в інших німецьких провінціях, десятки тисяч польських робітників та військовополонених* (Галан, Перед лицем фактів, 1949, 8); // *заст.* Віддалений від столиці, великого культурного центру населений пункт; периферія. *Вибачай, що завдаю тобі клопоту. Та в редакцію посилати з провінції, від невідомого автора — марний клопіт, а Славинського адреси я не знаю* (Л. Укр., V, 1956, 291); *Немовби все діялося вчора, так яскраво лишився в її пам'яті день, коли вона, дівчина з провінції, приїхала до Петрограда* (Шиян, Гроза.., 1956, 49); *Це я пишу для того, щоб ви зрозуміли, як провінція жадає справжнього живого слова* (Кач., II, 1958, 17); // *зневажл.* Уживається як символ відсталості, обмеженості і т. ін. — *Зі мною ви заснете — провінція, муть. Спізняються газети, де я живу* (Сос., І, 1957, 337); — *Я нічого не розумію в політиці,— поспішає вона,— але я знаю тільки одне: після революції не залишиться на світі театральної провінції* (Смолич, Театр.., 1940, 196).

3. *спец.* Район розробки родовища яких-небудь корисних копалин. *Передкарпаття перетворилось в одну з найбільших газоносних провінцій, що постачає горючий газ багатьом містам України, в тому числі Києву* (Нафта.., 1957, 5); *На території нашої країни своїм значенням виділяються великі нафтоносні провінції: Волго-Уральська, Північнокавказька і Закавказька, Середньоазіатська, Українська, Сибірська* (Роб. газ., 7.X 1965, 2); *На захід від Дніпропетровська відкрита велика золотоносна провінція, яку ми назвали Базавлуцькою* (Наука.., 1, 1970, 10).

ПРОВІ́РЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прові́рити.** *Струснув у пляшці розсип північної пшениці, На землях ленінградських провірений стократ* (Бажан, Вибр., 1940, 133); // **прові́рено,** *безос. присудк. сл.* — *Будьте спокійні,— сказав вкінці незнайомий,— все провірено, листи дійдуть до адресата* (Кобр., Вибр., 1954, 210); *Закон провірено літами, Вогнем, любов'ю і мечем — В новітніх планах — Ленін з нами, А ми в дерзанні — з Іллічем* (Нагн., Вибр., 1957, 198).

ПРОВІ́РИТИ *див.* **провіря́ти.**

ПРОВІ́РЧУВАТИ *і рідко* **ПРОВЕ́РЧУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **ПРОВЕРТІ́ТИ,** верчу́, верти́ш, *док., перех.* Робити отвір у чому-небудь свердлом або іншим свердлильним інструментом. *Добре працювали комсомольці. Андрій Дубченко припасовував кільця сальника. Арон провірчував дірки* (Бойч., Молодість, 1949, 41); *Провертіли* [батько з Кузьмою] *в каменюці дірку, насипали туди якогось жовтого порошку і простягли довгий шнур* (Донч., V, 1957, 105).

ПРОВІРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ПРОВІ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех., також із спол.* щ о, ч и *і без додатка, розм.* Те саме, що **перевіря́ти.** *Чи хтось за циферблатом цим Хід років провіря?* (Бажан, Роки, 1957, 181); *Як Ви думаєте, чи завжди можна на підставі біографії провірити, чи вірш написаний щиро, чи ні?* (Л. Укр., V, 1956, 99); — *Радивоне, ану провір, що то вона собі в пазуху напхала!* (Гончар, II, 1959, 254); *Глухов добре знав секретаря обкому. Він слів на вітер не кидає.. Коли вже пообіцяв провірити, то дійсно провірить* (Ряб., Жайворонки, 1957, 19); *Гнат не розчув останніх слів і поїхав далі. У нього було ще два пункти, які він мав провірити: медпункт і школа* (Тют., Вир, 1964, 66).

ПРОВІРЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок., розм., рідко.* Пас. до **провіря́ти.** *Всі здобутки науки, демонстрація й ужиток яких не потребували великих витрат, провірялися тут же на практиці* (Хотк., І, 1966, 151).

ПРОВІ́СИТИ *див.* **провіша́ти**[1].

ПРОВІ́СНИЙ, а, е. Який віщує що-небудь; пророчий.

ПРОВІ́СНИК, а, *ч. 1. заст.* Те саме, що **віщу́н** 1. — *Я ні чуткам вже не вірю, що ніби він* [батько] *має вернутись, Ні в віщуваннях не тішусь, яким довіряється мати, Безліч провісників різних скликаючи в нашу оселю* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 39); *Кожен хотів бути провісником, і кожен хотів бути в середині кола* (Панч, II, 1956, 392).

2. *чого, перен., уроч.* Особа, яка провіщає, проголошує що-небудь і бореться за його здійснення; глашатай. *Всю землю він* [М. Горький] *сходив — і бачив стільки ран, І стільки бачив сліз, що для душі дрібної Не сила б їх знести... Та хмари грозової Він був провісником — і їй співав пеан* (Рильський, І, 1956, 320); *Народ звик слухати кобзарів, цих провісників правди* (Ле, Хмельницький, І, 1957, 3); *Поет глибокої філософської думки, великого революційного пафосу і справжньої людяності, Леся Українка була одним з провісників свободи і братерства народів* (Іст. укр. літ., І, 1954, 629).

3. *чого.* Той (те), що своєю появою, поведінкою і т. ін. віщує які-небудь зміни в природі (про рослини, тварин, явища природи тощо). *Ми відчули дихання весни по перших провісниках її — пролісках* (Рад. Укр., 27.III 1968, 4); *В природі існує чимало тварин, а також і рослин — провісників змін погоди* (Наука.., 7, 1956, 24); * У порівн. *Вони* [літаки] *пролітали високо в небі на захід, мов провісники сонця, лише однією своєю появою сповіщаючи, що іде жадана воля!* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 122); // *перен.* Перша ознака, прикмета, яка провіщає можливість настання чого-небудь; переддень. *Виробництво хліба поміщиками на продаж, що особливо розвинулося за останній час існування кріпацтва, було вже провісником розпаду старого режиму* (Ленін, 3, 1970, 176); *Коли у сусідньому калюжинському колгоспі на фермі з'явилася бригада комуністичної праці — провісник майбутнього,— люди у Березняках повернулися до неї, наче до маяка* (Вол., Місячне срібло, 1961, 187).

ПРОВІ́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **прові́сник.** *Ясними зоряними ночами під покривом Чумацького Шляху майже кожної другої ночі розсипаються роси — провісниці*

ранньої осені (Хлібороб Укр., 7, 1967, 39); *Розкладу буржуазної літератури протистоїть високий гуманістичний пафос радянської літератури, яка є провісницею нової, комуністичної моралі людства* (Іст. укр. літ., II, 1956, 23); * У порівн. *Ти* [любов] *прийшла в дні тогожі, Хай без цвіту й солов'я, Стала в серця на сторожі, Як провісниця моя* (Мал., Серце.., 1959, 96).

ПРОВІСТИ́ТИ *див.* **провіща́ти.**

ПРО́ВІСТЬ, і, *ж.* 1. *рідко.* Те саме, що **звістка** 1. *І поки я, не тямлячись від щастя, Носитиму по людях любу провість, Ти підеш панувать в нову країну І на землі збудуєш рай новий* (Л. Укр., I, 1951, 211); — *Усе б гаразд, якби не гризь на совісті, Що від батьків ні вісті, ані провісті* (Мисик, Біля криниці, 1967, 233).

2. *перен., поет.* Прикмета, ознака, і т. ін., що провіщає близькість, настання чого-небудь у природі; передвістя. [К а с с а н д р а:] *Так ти скажи мені по правді, брате, яку ти провість по пташках побачив?* (Л. Укр., II, 1951, 294); *Молодий, усіх я запевняв, ..Що осіннє прив'ядання трав І кружляння голубих сніжинок,— Лиш весняних трав передчуття, Тільки провість ясних вод весняних...* (Рильський, II, 1960, 213).

ПРОВІТАМІ́Н, у, *ч., біол.* Речовина, з якої в організмі людини й тварини утворюються вітаміни. *Під впливом ультрафіолетових променів провітамін Д переходить у вітамін Д, який скупчується у підшкірному жировому шарі* (Шк. гігієна, 1954, 111); *Завдяки жирам в організмі засвоюється каротин (провітамін А), який є в моркві, помідорах та інших овочах* (Наука.., 4, 1961, 51).

ПРОВІ́ТРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провітрити.** *Після куті і вечері в незвично чистій і добре провітреній казармі не було ані.. пісень, ані лайки* (Тулуб, В степу.., 1964, 198); *// у знач. прикм. В такій чистій, ясній, просторій, провітреній залі.. якось їсться смачніше і більше* (Мак., Вибр., 1954, 234); *Організувавши добування торфу на добриво, колгосп почав використовувати провітрену торфокришку на підстилку худобі в загонах і дворах* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 8).

ПРОВІ́ТРИТИ *див.* **провіт́рювати.**

ПРОВІ́ТРИТИСЯ *див.* **провіт́рюватися.**

ПРОВІ́ТРЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. тен. і мин. ч. до **провіт́рювати.** *Часом Микоші щастило заглянути до порожніх, але щодня прибраних і провітрюваних апартаментів парадної квартири Олександра Григоровича на першому поверсі гімназичного будинку* (Полт., Повість.., 1960, 313); *Вийшла* [Ольга] *з кімнати, пройшла через темний, довгий коридор, в якому панував гострий дух давно не провітрюваної квартири* (Рибак, Час.., 1960, 407); *// у знач. прикм. Зберігати автомобільні шини в автогосподарствах треба в сухому провітрюваному затемненому приміщенні* (Підручник шофера.., 1960, 246).

ПРОВІ́ТРЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **провіт́рюваний.** *Тіснота і скупченість будівель, безпосередня близькість житла до тваринницьких приміщень, недостатня провітрюваність.. господарських подвір'їв.. створювали антисанітарні умови життя, типові для дореволюційного села* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 7).

ПРОВІ́ТРЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **провіт́рювати.** *Нижні льотки* [у вуликах] *прорізують в обох паралельних стінках, один навпроти другого, для кращого провітрювання* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 51); *Захар запропонував зробити тягалку, щоб прискорити доставку розв'язаних на провітрювання після дощу снопів до молотарки* (Ле, Право.., 1957, 19).

ПРОВІ́ТРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОВІ́ТРИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. Очищати, освіжати (звичайно приміщення) припливом свіжого повітря. *Вона йому догоджала в усьому.. Після прибиральниці вона сама розставляла стільці, провітрювала кімнату* (Хижняк, Тамара, 1959, 82); *Щоб знизити температуру зерна, особливо коли воно з підвищеною вологістю, треба систематично провітрювати зерносховища* (Колг. Укр., 2, 1957, 13); *Мене втомили люди. Мені докучило бути заїздом, де вічно товчуться оті створіння, кричать, метушаться і смітять. Повідчиняти вікна! Провітрить оселю!* (Коцюб., II, 1955, 223); *Коли Гнат відкрив двері, в лице йому вдарило застояним повітрям, але він.. не звертав уваги і навіть не відкрив вікна, щоб провітрити свій кабінет* (Тют., Вир, 1964, 64); // Піддавати щонебудь дії свіжого повітря, сонця (для освіження, запобігання псуванню і т. ін.). *Викинула стара одіж провітрювати* (Головко, II, 1957, 192); *Водорості сушать під промінням сонця, провітрюють* (Веч. Київ, 13.XI 1968, 4); — *Нащо ти надіваєш усі квітки та стрічки?.. — Хочу трохи провітрить,— сказала Мотря* (Н.-Лев., II, 1956, 275); *Треба одяг перетрусити, килими провітрити* (Кучер, Чорноморці, 1956, 240).

2. *розм.* Давати можливість провітритися (у 2 знач.). *Івась побіг провітрювати коня* (Мирний, I, 1954, 177); *Свіжа ніч, міцний чай зовсім провітрили паничів* (Н.-Лев., I, 1956, 357); —*Киньте киснути, Євгене Вікторовичу. Я провітрити вас забрав* (Ле, Міжгір'я, 1953, 355).

ПРОВІ́ТРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОВІ́ТРИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* 1. Очищатися, освіжатися припливом свіжого повітря. *Улоговина поволі провітрювалась від гіркого диму* (Гончар, III, 1959, 87); *У «татковій» кімнаті навстіж відчинене вікно. Вже місяць вона провітрюється по покійнику* (Вільде, Сестри.., 1958, 293); [М о л о д и й х л о п е ц ь:] *Знов назад! Знов буде бруд і погань і зараза!* [Л и ц а р:] *Воно ж провітрилося трохи за сей час, а, може, згодом ці хліви зруйнують* (Л. Укр., II, 1951, 215); // Піддаватися дії свіжого повітря, сонця (для освіження, запобігання псуванню і т. ін.). *На балконах і на підвіконнях.. звисають де-не-де килимки, провітрюється одяг* (Шиян, Гроза.., 1956, 473); *Цілинні землі краще обробляти влітку, щоб до осені рілля добре провітрилась і промилась дощами* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 8).

2. *розм.* Перебувати на свіжому повітрі, дихати свіжим повітрям. — *Знаєте того кондитера, за рогом? У нього такий візок є. Він колись у ньому возив провітрюватись свого кульгавого шкарбуна дідуся* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 57); *Кайдаш провітрився надворі* (Н.-Лев., II, 1956, 353); [Б е н т л і:] *Нарешті можна буде провітритись на лижах. Сніжок, скажу тобі, Нормо, краса!* (Галан, I, 1960, 424); // Під дією свіжого повітря приходити до пам'яті, відновлювати сили, повертати бадьорість і т. ін. (після непритомності, оп'яніння і т. ін.). [Т е р п и л и х а:] *Дайте йому покой* [спокій], *пане виборний! Нехай трохи прочумається.* [В и б о р н и й:] *Та надворі швидче* [швидше] *провітриться* (Котл., II, 1953, 27); «*Оксано, Оксано!*» — *Ледве вимовив Ярема, Та й упав додолу.* «*Еге! ось що... Шкода хлопця, Провітри, Миколо!*» *Провітрився.* «*Батьку! брате! Чом я не сторукий?..*» (Шевч., I, 1963, 110); *Танцював він, втягши голову в плечі, тупав ногою на одному місці або дригав то назад, то вперед, бажаючи, очевидно, насмішити, потім пішов навприсядки, впав, його взяли за руки і виволокли в сіни провітритися* (Тют., Вир, 1964, 209); // *перев. док., перен.* Набратися нових вражень, відриваючись від якого-небудь заняття; розвіятися. — *От я й думаю: поїду лиш на базар, провітрюся і об тобі* [про тебе] *звістку привезу матері. — Спасибі вам,— дякує*

Христя (Мирний, III, 1954, 102); — *Обом* [чоловікам] *тоді сказала, що їдемо провітритись у Київ* (Кучер, Трудна любов, 1960, 338).

3. *тільки недок.* Пас. до **провíтрювати.** *Витрушувалися та провітрювалися літні плаття і макінтоші* (Вільде, Сестри.., 1958, 456).

ПРОВІШИ́ТИ *див.* **провíшувати²**.

ПРОВÍШУВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **провíшувати¹**.

ПРОВÍШУВАННЯ [2], я, *с., геод.* Дія за знач. **провíшувати²**.

ПРОВÍШУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ПРОВÍСИТИ**, íшу, íсиш, *док., перех.* Перевіряти прямизну чого-небудь.

ПРОВÍШУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ПРОВІШИ́ТИ**, шу́, ши́ш, *док., перех., геод.* Те саме, що **вивíшувати** [2]. *При безпосередньому перенесенні довжини лінії в натуру необхідно провішувати лінії. За допомогою теодоліта, бінокля або на око у створі заданого напряму встановлюють ряд тичок. Число тичок і місця їх встановлення залежать від довжини лінії і характеру їх рельєфу* (Інж. геод., 1959, 142).

ПРОВÍШУВАТИСЯ [1], ується, *недок.* Пас. до **провíшувати** [1].

ПРОВÍШУВАТИСЯ [2], ується, *недок., геод.* Пас. до **провíшувати** [2].

ПРОВІЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **провіща́ти.**

ПРОВІЩА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ПРОВÍЩУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ПРОВІСТИ́ТИ**, іщу́, істи́ш *і рідко* **ПРОВІЩУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех. і без додатка.* 1. *заст.* Пророкувати (у 1 знач.). [А г а м е м н о н:] *Се дочка Пріама, пророчиця Кассандра.* [Е г і с т:] *То Гелен той, що приїхав з Трої і тепера* [тепер] *у Дельфах волю божу провіщає, то брат їй?..* (Л. Укр., II, 1951, 329); *По всіх церквах провіщали про нього* [братство], *як про порятунок душі від геєни огненної та від підступів нечистого в лукавому образі ксьондзів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 304); // *поет., ірон.* Пророкати те, що відбудеться в майбутньому; віщувати. *В ласкавім затишку діброви Він з нею перші мав розмови, І провіщали їм вінки Сусіди-друзі, їх батьки* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 53); *В одному селі, де спинився наш партизанський загін, кума Палажка на карти кинула, кінець скорий Гітлерові провіщала* (Мокр., Сто.., 1961, 136); — *Барвінку милий! — знов зачую З уст, не цілованих давно, І може, щастя провіщую, І може, справдиться воно* (Перв., I, 1958, 256); // *перен.* Проповідувати які-небудь ідеї, погляди і т. ін. «*Вічно з братами у праці й бою, Разом від роду до роду!*» — *Так провіщає нам правду свою Воля народу* (Рильський, I, 1956, 456); *Як безстрашний Прометей, Шевченко.. звертався з вільним словом до українців і росіян, казахів і грузинів — до всіх гноблених, провіщав братерство, рівність і щастя* (Літ. Укр., 30.V 1964, 1).

2. На підставі власних спостережень, певних даних, їх аналізу, характеристики приходити до висновку про хід, розвиток, настання, появу чого-небудь. *Шевченко був не тільки геніальним творцем слова, а й великим мислителем, чиє око бачило на багато-багато літ уперед. Це й давало йому змогу провіщати, що в майбутньому «врага не буде, супостата, А буде син, і буде мати, І будуть люди на землі»* (Рильський, III, 1955, 266); *І ось він* [супутник] *показався на чорному небі, маленький і блискучий, там, де й провіщав Кочубей* (Кучер, Трудна любов, 1960, 477); *Провіщуючи зародження періодичної преси на Україні, видавці перших альманахів вибирали для них символічні назви* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 102); *Ілліч настражданій країні Волю провістив, а світу — мир* (Бичко, Простота, 1963, 85): *Соціалізм, неминучість якого науково провістили Маркс і Енгельс, соціалізм, план побудови якого накреслив Ленін, став у Радянському Союзі реальною дійсністю* (Програма КПРС, 1961, 12); // *кому.* Наперед визначати те, що чекає кого-небудь, трапиться з кимсь. *Вона* [Л. Українка] *вогонь кладе на воду — Вирують іскри золоті — І провіщає всім свободу, Политу кров'ю на путі* (Воронько, Народж. легенди, 1954, 12); *Радіщев був великим патріотом, він глибоко вірив у могутні сили російського народу і провіщав йому велике майбутнє* (Іст. УРСР, I, 1953, 356); *Ти правди і добра ідеш відсіль шукати; Так слухай! Маю я тобі провіщувати: Багато світла стратиш ти, Поки їх трапиться знайти* (Щог., Поезії, 1958, 293); // Своєю поведінкою вказувати на зміни в природі (про живі істоти). *Пиявка, яка постійно рухається, провіщає грозу. Про наближення морозів вона попереджає характерними рухами — повільно повзає навколо одного і того ж місця* (Наука.., 10, 1965, 44); *Сумно перестукнулись дятли, недобре провістив одуд* (Рудь, Гомін.., 1959, 112); // Інтуїтивно (звичайно серцем) відчувати, передбачати те, що має відбутися. *Ми побачили, рідний поете* [І. Франко], *В боротьбі у труді, між заграв, Як зближаються зоряні мети, Що ти серцем своїм провіщав* (Рильський, III, 1961, 224); *Все чує вухо, пильно стежить око І серце теж події провіща* (Бажан, Вибр., 1940, 173).

3. Бути прикметою настання яких-небудь змін. *Що ж за гомін чудний ходить Од краю до краю? Чи він що нам нагадує, Чи що провіщає?* (Метл. і Кост., Тв., 1906, 241); *В ці тривожні часи поява військового із спішним листом могла провіщати лише якісь важливі новини* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 12); *Небо, ще зовсім холодне, чорне, оздобилось незчисленними вогниками зірок, провіщаючи на завтра сонячний день* (Шовк., Інженери, 1956, 107); // Бути сигналом до чого-небудь, сповіщати про щось. *Гасло гордого бою Провіщає сурма* (Рильський, II, 1960, 222); *Їли мовчки, прислухаючись до гудків у порту, що провіщали повітряну тривогу* (Кучер, Чорноморці, 1948, 79); *Оглушливо бабахнув постріл.. Постріл провістив, що для диких плес скінчилась ера мирного життя* (Мушк., День.., 1967, 73); *Сорок років тому громовий залп «Аврори» провістив початок нової ери в історії людства — ери соціалізму* (Мист., 5, 1957, 31); // Бути ознакою душевного стану людини. *Потемніле від глибоко прихованої скорботи, дідове обличчя не провіщало нічого радісного* (Грим., Кавалер.., 1955, 26); *Закусив* [Каргат] *губу. В очах з'явився той холодний блиск, що провіщав вибух...* (Шовк., Інженери, 1956, 316); *Вибух, яким спалахнув цей чорнявий хлопець з широким лобом і красивими чорними бровами, провіщав, що за цією неначебто однома нітністю ховаються різні вдачі й темпераменти* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 5).

ПРОВÍЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провісти́ти.**

ПРОВÍЩЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **провісти́ти.** *Провіщення погоди.*

2. Те, що провіщено ким-небудь. *Наші вказівки і провіщення про велике значення політичного масового страйку в справі збройного повстання блискуче справдилися* (Ленін, 12, 1970, 2); // Те, що провіщає що-небудь. *Вірою в соціалістичне майбутнє, в його людяність і справедливість перейняті поетичні провіщення Тичини* (Поезія.., 1956, 53); *Пушкін — свій. Він незмірно, неосяжно великий,.. рідний усім «язикам» колишньої царської Росії, про що сам пророче писав у своєму «Пам'ятнику», одному з найвизначніших у світі провіщень тієї дружби народів, якою живемо і дишемо ми, радянські люди, і до якої закликаємо всіх людей на землі*

(Рильський, Веч. розмови, 1964, 137); // Ознака, яка провіщає що-небудь; прикмета. *Григорій випростався і грізно насупив брови. Шибеники сховались. Тоді він знову припав до могили, озирнувшись ще раз: «Що за оказія? Причулось чи провіщення яке?»* (Довж., І, 1958, 78).

ПРОВІ́ЩО, *присл.:* **Навіщо і провіщо** — невідомо для чого.— *Потурати йому,— заклекотіли які заможні,— щоб то своє віддати навіщо і провіщо, а далі й ходи за своїм добром* (Кв.-Осн., II, 1956, 127).

ПРОВІ́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **провіщувати.** *У глибокій давнині, як відомо, був дуже популярним спосіб провіщування долі людини за розміщенням нутрощів тварин* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1959, 158).

ПРОВІ́ЩУВАТИ *див.* **провіща́ти.**

ПРОВІЩУВА́ТИ *див.* **провіща́ти.**

ПРОВІ́ЮВАННЯ, я, *с., с. г.* Дія за знач. **провію́вати.** *У відмитому вручну насінні залишається багато щуплого насіння, яке доводиться після просушування видаляти ситами і провіюванням* (Колг. Укр., 6, 1961, 30).

ПРОВІ́ЮВАТИ, юю, юєш *і* **ПРОВІВА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОВІ́ЯТИ,** ію, ієш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Рухатися (про повітря); віяти. *Воздух весняний* [повітря весняне] *провіває, а мене обгортає туга за людьми, за життям!* (Коб., І, 1956, 140); *Як прийде отара, то й не впізнають вівці свого водопою: де вчора місили багно, сьогодні стало сухо та чепурно, а скособочену сталеву їхню ринву хтось підважив, підняв, аж вітерець тепер попід нею провіває...* (Гончар, Тронка, 1963, 61); *Вітерець ані провіє — повітря гаряче стоїть на одному місці* (Мирний, І, 1954, 306); // Обдавати подувом рухомого повітря. *Проти вітру пасе череду пастух. Вітер освіжа тварину, провіва...* (Горд., Дівчина.., 1954, 147); *Надворі хворому полегшало. Різкий вітер провівав благенькі ноші* (Кач., II, 1958, 326); // *чим і без додатка, безос.* Продувати протягом. *В сінях каменищі було холодно, провівало* (Фр., VI, 1951, 463).

2. *перех. і без додатка.* Подувом рухомого повітря очищати зерно від полови й сміття. *Молотили хліб ціпами, зерно провіювали лопатами* (Збірник про Кроп., 1955, 12); *Зволожене насіння підсушують, перелопачують, провіюють і розстеляють тонким шаром у відповідно обладнаних зерносховищах* (Ол. та ефір. культ., 1956, 250); *А он господар на тоці Весь день без втоми і без тями Із сином промахав ціпами, Провіяв намолот і власним Очам не вірить* (Фр., X, 1954, 185); *Наставив* [Нагнибіда] *руку, полови гребнув і провіяв над долонею* (Головко, І, 1957, 340).

ПРОВІ́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОВІ́ЯТИСЯ,** ію́ся, ієшся, *док.* 1. Подувом рухомого повітря очищатися від полови й сміття (про зерно).

2. *перев. док., розм.* Перебуваючи на свіжому повітрі, провітритися. [П а с т у х:] *Оце сьогодні випущу все бидло, нехай провіється* (Л. Укр., II, 1951, 200); // *перен., зневажл.* Віятися (у 2 знач.) якийсь час. — *Отак цілий вік провіється* [Власов]*! — бликнувши у сторону, подумав він* (Мирний, IV, 1955, 135).

3. *тільки недок.* Пас. до **провію́вати.**

ПРОВІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провія́ти.** — *Сьогодні в моїй хаті всю ніч смерч стояв. Наших у дорозі, здається, нікого нема? — Нема,— підтвердила Любка, оглядаючи провіяну наскрізь хату* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 160); *Зерно, раз уже провіяне з полови, в комірчині лежало ворохом* (Головко, II, 1957, 77); * Образно. *Жартома кажуть, що у нас колектив провіяний, відсортований* (Хлібороб Укр., 7, 1972, 35).

ПРОВІ́ЯТИ *див.* **провію́вати.**

ПРОВІ́ЯТИСЯ *див.* **провію́ватися.**

ПРОВОВТУ́ЗИТИСЯ, у́жуся, у́зишся, *док., розм.* Вовтузитися якийсь час.

ПРОВО́ДА́Р *див.* **проводи́р.**

ПРОВОДЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проводжа́ти.** *Так, з піснями, крізь бурю мітингів і проводжань добралися до Синельникова* (Гончар, II, 1959, 303).

ПРОВОДЖА́ТИ *див.* **прово́дити.**

ПРОВОДЖА́ТИЙ, того, *ч.* Той, хто супроводжує кого-небудь (звичайно для вказування шляху, для охорони, нагляду). [С п а р т а к:] *Для тебе теж потрібен проводжатий?* (Дмит., Вірші.., 1949, 333); *Прощаючись з гостями, і господар, і господиня виходять у передпокій; якщо година пізня, господар повинен подбати, щоб усі жінки мали проводжатих* (Наука.., 12, 1971, 54); // *розм.* Той, хто проводжає від'їжджаючого.

ПРОВОДЖА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **проводжа́ти.** *Бистрим оком окинула вона проводжаючих її вартових* (Фр., VI, 1951, 66); // *у знач. ім.* **проводжа́ючі,** чих, *мн.* Ті, що проводжають від'їжджаючих. *На пероні київського вокзалу було людно. Від'їжджаючі і проводжаючі чекали подачі з депо петербурзького поїзда* (Бурл., Напередодні, 1956, 37); *Всі з явним нетерпінням ждали, коли нарешті рушить поїзд. Це було бажання і пасажирів, і проводжаючих* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 262); *Тисячі людей — воїнів і проводжаючих — замовкли в ці останні хвилини прощання* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 230).

ПРОВО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провести́** 1. *Спокійно, друже, спи, проводжений сльозами У темний склеп, у хатоньку малу... Вір, прийде слушний час, і вільними устами Тобі воздасть коханий люд хвалу!* (Стар., Поет. тв., 1958, 155); *Нарешті й гості пішли повз наші двері, проводжені господарями* (Томч., Готель.., 1960, 8).

ПРОВО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прово́дити** 8. *Працю при комунізмі буде радісною, вільною, творчою, але все ж таки це буде праця, а не розвага, не дозвільне проводження часу* (Ком. Укр., 6, 1960, 55).

ПРОВО́ДЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **прово́джувати.** *Старий.. вклонився мовчки і, крекчучи, почвалав городами, проводжуваний невідступним поглядом Кобзаря* (Жур., Дорога.., 1948, 11); *Регулярно проводжувані прибирально-мийні, кріпильні, регулювальні і контрольно-оглядові роботи, передбачені технічним обслуговуванням, створюють найбільш сприятливі умови для дії механізмів* (Підручник шофера.., 1960, 294).

ПРОВО́ДЖУВАТИ *див.* **прово́дити.**

ПРО́ВОДИ, про́водів *і* про́від, *мн.* 1. Проводжання кого-небудь; прощання з тим, хто кудись від'їжджає, іде і т. ін. *Гості ні на часинку не переводились; щодня одні виїздили, другі приїздили; щодня були й проводи і стрічі* (Стор., І. 1957, 367); *Завжди сцени проводів і зустрічей на вокзалах збуджували в Марка почуття ледве вловного жалю і, може, заздрості до тих, кого виряджають чи зустрічають* (Кир., Вибр., 1960, 281); *Біля хвіртки Созоненко попрощався з Фесюком, а Січкар узявся трохи провести Супруна. Ці проводи не дуже порадували Супруна* (Стельмах, II, 1962, 112); // Обряд, церемонія, пов'язана з проводжанням кого-небудь, прощанням з кимсь і т. ін. *У студентському гуртожитку проводи: оголошено, що завтра вранці хлопцям — у дорогу* (Гончар, Людина.., 1960, 46); *На справжнє сімейно-громадське свято обернулися в наш час проводи до Радянської Армії, в народі воно дістало назву виряджання* (Свята.. Рад. Укр., 1971, 256); *На підприємствах України стало хорошою традицією організову-*

вати урочисті проводи ветеранів праці на заслужений відпочинок (Нар. тв. та етн., 5, 1967, 29).

2. *етн.* Звичай поминати померлих на могилах протягом післявеликоднього тижня. *Після провід подає* [Оришка] *за нього рушники, а після ушестя, на клечальній, і весілля буде* (Кв.-Осн., II, 1956, 228); *Прийшли проводи. Треба, думаю, пом'янути свого покійничка, бо так сам бог велів* (Н.-Лев., III, 1956, 257); *І великдень був у ясній ході весняних днів несправжнім святом, і краще було на проводах, коли все село збиралося на гробки поминати родичів, і з кожною могилою христосувалось та сідало над своїми й поминало* (Ю. Янов., I, 1954, 261).

ПРОВОДИ́Р, я́, *рідко* **ПРОВО́ДАР**, прово́даря́, ч. 1. Те саме, що провідник 1. *На містку ждуть проводирі по горах* (Н.-Лев., II, 1956, 411); *Доля не балувала його.., пустила в світ без проводиря* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 115); *Де є камінь такий на шляху, щоб на нього не збили ми ноги? Чи бував нам проводар такий, щоб не вів манівцем, без дороги?* (Л. Укр., I, 1951, 291); *Сивий кобзар сидів на мурі під одним зазубнем спиною до валів і розпитував у свого проводаря й у других хлоп'ят, що робиться у пригороді й навкруги* (Стар., Облога.., 1961, 48); * У порівн.—*Начепив* [Кабашний] *через плече торбу з ласощами, іде по ярмарку, як проводир* (Гончар, Таврія, 1952, 129).

2. Те саме, що **ватажо́к** 1. *В боротьбі проти феодально-кріпосницького і національного гніту українське селянство висунуло таких народних проводирів, як Залізняк, Довбуш, Кармелюк та ін.* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 12); *Проводирем «буржуйської» армії був довгов'язий Борис Кулик, а нашу армію очолював Ілько Гелик* (Чаб., Катюша, 1960, 25); *Пісістрат, проводар мужовладний, На колісницю зійшов і, віжки тримаючи міцно, Хльоснув по конях бичем, і вони залюбки полетіли Полем* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 70).

3. *перен.* Передова людина свого часу, яка користується авторитетом і має вплив на інших; керівник. *Вона головний організатор, проводир і радник* (Вишня, I, 1956, 26); *Вона як вірна тінь пішла за тим, Хто був проводарем «Італії нещасній»* (Л. Укр., I, 1951, 175); // Авангард (у 2 знач.). *Нехай в нас буяє Добробут і мир! Живе нехай партія — Наш проводир!* (Укр.. думи.., 1955, 568).

4. Те саме, що **ватажо́к** 3. *Найстарший цап — проводир стада — мекнув тривожно і скочив убік* (Гжицький, Опришки, 1962, 31); *Вишикувані гострим кутом, крило в крило, точно відтворюючи кожен рух проводиря, летіли на південь могутні птиці* (Собко, Срібний корабель, 1961, 34).

ПРОВОДИ́РКА, и, *ж.* Жін. до **проводи́р**.

ПРОВО́ДИТИ, ПРОВА́ДИТИ, джу, диш, **ПРОВОДЖА́ТИ**, а́ю, а́єш, *рідко* **ПРОВО́ДЖУВАТИ** *і* **ПРОВА́ДЖУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ПРОВЕСТИ́**, еду́, еде́ш; *мин. ч.* прові́в, вела́, ло́, *рідко* **ПРОВОДИ́ТИ**, воджу́, во́диш *і діал.* **ПРОВА́ДИТИ**, джу, диш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Перед тим як розстатися, попрощатися з ким-небудь, йти, їхати разом до якогось місця. *Узяла кілька грошенят, то те купила, то те,— шлю їм* [небожатам]. *Прово́джу того чоловіка за село та плачу-плачу!* (Вовчок, I, 1955, 11); *Семен Іванович вийшов з хати, і Олексій пішов проводжати його...* (Кв.-Осн., II, 1956, 346); *— Отак, Петре, склалося,— проводжуючи його до хвіртки, говорила Катерина* (Жур., Дорога.., 1948, 15); *— Почекай, курей погодую та проведу тебе трошки* (Шиян, Переможці, 1950, 36); *— Ходім же, Івасю, матір проводимо, — сказав дід* (Мирний, I, 1954, 170); // Супроводжуючи, вести кого-небудь у певне місце. *Ціла купа проводить Павла до хати* (Вовчок, I, 1955, 164); *Дівчину той спів поривае І вабить з кімнати її, Мара її далі провадить, Пісні їй співає свої* (Л. Укр., IV, 1954, 99); *Еней од рани шкандибає В крові із строю в свій намет; Його Асканій проводжає* (Котл., I, 1952, 284); [Адмірал:] *Що вам треба?* [Гайдай:] *Ми прийшли провести вас і штаб на флагман* (Корн., I, 1955, 41); *Дівчинку провели в малесеньку кімнатку, затягнуту сукнами і килимами* (Ів., Вел. очі, 1956, 112); *Чоловік ще більш дякував Василеві й просив, коли по дорозі, проводи́ти його до двору* (Кв.-Осн., II, 1956, 53); // Супроводжувати когонебудь з метою нагляду, охорони, указування шляху і т. ін.— *Проведіть, будь ласка, або хоч справте мене, куди йти,— попрохав ще раз Гарасим.— Ніколи вас проводити* (Л. Янов., I, 1959, 359); *Батько з кількома ковачами проводжав галицьких купців, упросили купці охороняти їхню валку з товаром* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 54); *— Се ти, Карпику? — обзиваюсь до його.— Іди лиш та проведи од собак* (Мирний, I, 1954, 90); *Василь збрехав, що будто* [буцімто] *там бігла яка б то собака. Се він знарошне їх налякав, щоб вони припросили його проводи́ти їх* (Кв.-Осн., II, 1956, 43); // *безос.— Провело тебе, Романе, через Альпи, як через горнило, загартувало, і, може, хоч перед смертю ти станеш справжнім солдатом* (Гончар, III, 1959, 153); // Супроводжувати (звичайно дівчину, жінку), залицяючись. *Чи вона його як уразила в серце, та гордівниця* [Маруся], *чи він роздумавсь, а вже проводить з юлиці* [вулиці] *Оринку до самої хати, і вона на його квіткамі з городу середу* [серед] *дня кидає* (П. Куліш, Вибр., 1969, 265); *Ой що кому заважає, ой що кому вадить, А що хлопець молоденький дівчину провадить* (Коломийки, 1969, 81); *Знаючи, як інші хлопці проводжають дівчат, Бронко насмілився і собі незграбно, зате міцно обійняти Сташку за стан, закинувши її руку на свої плечі* (Вільде, Сестри.., 1958, 396); *Журилася молода дівчина Та своєю бідою: «Ой, хто ж мене, молоду дівчину, Та проведе додому?»* (Укр.. лір. пісні, 1958, 275); // Спрямовувати рух кого-, чого-небудь. *Плоти стояли один в один до самої затоки, звідки катери проводили їх по одному попід мостом* (Десняк, Опов., 1951, 30); *Олексій провів ще трохи коні, поки вони звернули на дорогу, пробіг такечки коло коней та й пустив тоді повод* [повід] (П. Куліш, Вибр., 1969, 290); *Платон розповів Васькові, яким тяжким був рейс, як загрузла машина і що він провів її через яри та баюри...* (Зар., На.. світі, 1967, 69); // *недок. перев.* **прова́дити**, *перен.* Керувати діяльністю кого-, чого-небудь. *І так вони вийшли напроти панів; Робѐрт їх провадив до бою. Ні одного лицаря, окрім його, Не мали шотландці з собою* (Л. Укр., I, 1951, 354); *В 1878 році в Парижі відбувся конгрес письменників, який провадив Віктор Гюго* (Тич., III, 1957, 128); *Хто ватажком Піде перед вами, Хто проведе?* (Шевч., I, 1951, 80); // Супроводжувати померлого; бути присутнім на похороні. *Я з думою молодою Усе позабуду,.. Позабуду, як татари Батька полонили; Позабуду, як проводив Неньку до могили* (Рудан., Тв., 1956, 75); *Якогось осіннього дня Іван Іванович застудився, зліг і незабаром помер. На цвинтар проводжали його.. друзі, коло яких з часом поріднило* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 26); *Ще й не нажився, здається, а вже шістдесят не за горами. Багатьох друзів своїх, з ким на вечорниці ходили, артіль організовували, провів уже на цвинтар Ничипір* (Зар., На.. світі, 1967, 29); *— Коли б мені твій труп достати, І тіло білеє обмить, І з похороном поховати, До ями з миром проводить* (Котл., I, 1952, 232); // *перен.* Ходити невідступно за ким-небудь, супроводжувати когось скрізь;

переслідувати. *Тут згадав він про лихих собак, що проводили його нині вулицею, і зупинився, вагаючись* (Коцюб., I, 1955, 240); *Коли б хто відігнав цю надоїдусороку. Зустріла в ліску і до самого узлісся.. скрекотом своїм провела* (Збан., Над Десною, 1954, 42); * Образно.— *Що ж до нашої червоної артилерії, то вона теж прикута до суші. Проводжала їх* [інтервентів], *скільки могла* (Гончар, II, 1959, 42); // *перен.* Не залишати кого-небудь, мучити, не давати спокою комусь (про думки, почуття і т. ін.). *Одна думка усюди його проводжала: жалковав* [жалкував] *на своє нещасливе кохання* (П. Куліш, Вибр., 1969, 129); // *недок. тільки* **прово́дити, прова́дити,** *перен.* Вести, пролягати, простягатися, вказуючи на напрямок руху звідки-небудь кудись (про двері, дорогу і т. ін.). — *Шлях той? Ох, моє голуб'ятко, сей шлях проводить тудою, де я зроду-віку не бувала* (Вовчок, I, 1955, 306); *Двоє дверей проводили прихожого — одні в світлицю, другі в кухню* (Мирний, I, 1954, 205); *Славко йде. Йдуть усі троє: він, Шарлотта й Мундзьо. Вже на хіднику, що провадить на веранду* (Март., Тв., 1954, 300).

◇ **Проводжа́ти в оста́нню путь** *див.* **оста́нній.**

2. *перех.* Виряджати кого-небудь у дорогу, в гості, в похід і т. ін. *Ще так недавно і так давно проводжали його в далеку дорогу.. Мати поклала в заробітчанську торбу житню хлібину, шматок позиченого сала, пару головок часнику* (Стельмах, I, 1962, 472); *Щоосені проводжають рідні, близькі, друзі, товариші наших юнаків до армії* (Нар. тв. та етн., 5, 1967, 23); *Кузь ходив від хати до хати по своєму кутку і говорив кожному: — Що ж ми, отакого золотого чоловіка.. з хати випхнемо? Треба ж провести його так, як слід. Ану, Бовдюг, доставай горілки, а ти, Латочко, закуски, а я вже принесу чарки, та, як каже Підситочок, дасть бог, вирядимо* (Тют., Вир, 1964, 206); *Пішла, попрощалась із господарями, подякувала їм за милість і за ласку.. Проводи́ли мене хлібом-сіллю, поблагословили* (Вовчок, I, 1955, 12); *На великдень баба убрала Петрика, як паву, й провадили з дідом.. в гості* (Черемш., Тв., 1960, 36); // Супроводжувати кого-небудь (на вокзал, в аеропорт і т. ін.) при його від'їзді кудись; виряджати гостей, відвідувачів і т. ін.; протилежне з у с т р і ч а т и. *—Хіба ви оце думали їхати в Кишинів?—спитала в його Саня. — Та ні! Я проводив на вокзал одного нашого кишинівця* (Н.-Лев., V, 1966, 143); *Комсомолець молоденький до червонців від'їжджав. Проводжала його ненька, на гармонії хтось грав* (Сос., I, 1957, 180); *— Оце, доню,— кажуть мати, як уже провели старостів,— се твій місяць, що за хмару зайшов* (Вовчок, I, 1955, 62); *— Приїхав на вокзал тебе провести, Сашко,— сказав Сергій Валентинович* (Сміл., Сашко, 1957, 68); *Тут Явдоха і стала її розпитувати.. об чім їй треба було... а далі і проводи́ла з хати* (Кв.-Осн., II, 1956, 195); // *перев. недок., перен.* Відзначати, святкувати закінчення чого-небудь. — *Он, свято йде..; а нам чого радіти? чим його стрічати, як проводити?..* (Мирний, III, 1954, 31); *Рік* [1950], *який ми вчора проводжали, вивів нашу країну до нових висот економічної могутності* (Рад. Укр., 1.I 1951, 1).

Прово́дити (проводжа́ти, проводи́ти) на пе́нсію — відзначати вихід на пенсію (за місцем роботи). *Недавно наш колектив зменшився на два чоловіки. Одного проводи́ли на пенсію, інший поїхав вчитися* (Рад. Укр., 4.I 1961, 2).

3. *недок. тільки* **прово́дити, проводжа́ти,** *перех.* Виражати якось своє ставлення до того, хто йде, від'їжджає звідки-небудь. — *Ач, гладуха,— трясе салом, розносить поговір! — проводила вона ковалиху неприязною думкдю* (Коцюб., II, 1955, 15); *Устина прощається з людьми, зупиняється біля хвіртки, і всі зупиняються на вулиці, проводячи її і словами, і подобрілими очима* (Стельмах, I, 1962, 360); *Зникає* [Річард] *з порога. Громада проводжає його лютими вигуками і киданням грудок та паліччя* (Л. Укр., III, 1952, 86); *Їй гучно плескали в долоні. До самозабуття бив у долоні й Данько, проводжаючи Нонну зі сцени* (Гончар, II, 1959, 244); // Лунати, звучати вслід тому, хто йде, від'їжджає звідки-небудь. *Луценчиха призро окинула гурт очима і, плюнувши, зійшла з рундука; регіт провів її...* (Мирний, III, 1954, 25).

4. *перех.* Стежити (поглядом, очима) за ким-, чим-небудь, хто (що) віддаляється, йде, їде. *Я довго на горбику стояв, очима проводив материну постать, яка в сутінках ген-ген майоріла в високих чужих хлібах* (Ковінька, Кутя.., 1960, 24); *Балакали люди, проводжаючи очима валку, що потонула в сірій куряві* (Мирний, I, 1949, 414); *Батько проводжав його суровим поглядом, аж доки хлопець не зник за високими конопляницями, що росли на березі річки в кінці Устименкової садиби* (Цюпа, Три явори, 1958, 28); *Тимко, налягаючи руками на чепіги, часто задирав голову, проводжав даленіючі косинці журавлів* (Тют., Вир, 1964, 11); *Віоріка провела його поглядом аж до воріт* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 450); * У порівн. *Він мовчав, дивлячись на дівчину так, мовби проводжав її очима в далечінь* (Гончар, Земля.., 1947, 71); // *недок. перев.* **прово́дити,** *також неперех.* Пильно оглядати кого-, що-небудь, переводячи погляд, очі з одного предмета на інший. *Роман з болем проводить очима понівечені шматочки соснини* (Стельмах, I, 1962, 120); *Підвів* [Загнибіда] *голову і хижо провів очима по хаті* (Мирний, III, 1954, 95); *Провела* [Юля] *своїми райдужними примруженими очима по зелених околицях і раптом зупинила свій погляд на високій.. постаті Дениса* (Тют., Вир, 1964, 231).

5. *недок. тільки* **прово́дити,** *неперех., чим і без додатка.* Робити плавні рухи, торкаючись чого-небудь. — *Та й коса ж у тебе? От коса! — хвалила Марина, проводячи гребінцем вподовж волосся* (Мирний, III, 1954, 178); *Соломія провела рукою по його грудях і намацала мокру й липку сорочку* (Коцюб., I, 1955, 357); *Професор звичною рукою натягнув струни і провів смичком* (Собко, Скеля.., 1961, 102); // *перех.* Рухом руки, дотиком якого-небудь знаряддя позначати лінію, залишати слід. *Через усякі дві точки простору можна провести пряму і до того ж тільки одну* (Геом., I, 1956, 4); * Образно. *В Авила зморшки поглибшали між брів. А мужики уважні. І думи мужицькі провели борозни на чолі в кожного* (Головко, I, 1957, 239).

Прово́дити (провести́) межу́ *між ким—чим* — розмежовуючи кого-, що-небудь, розглядати, оцінювати, аналізувати їх окремо. *Я і сам знаю, що не можна провести межу між живим і мертвим; що не тільки живуть, а на життя мають таке саме право рослини і навіть камінь...* (Коцюб., II, 1955, 362); **Прово́дити (провести́) парале́ль** *див.* **парале́ль.**

6. *недок. тільки* **прово́дити,** *перех.* Споруджувати, будувати (дорогу, канал і т. ін.). *Вже є люди, які керують дощами.. Допоможіть їм з річок проводити канали, робити фонтани, напувати землю живою водою* (Ів., Вел. очі, 1956, 112); *Одним із головних старань Захара було — провести зі своєї Тухольщини просту і безпечну дорогу на угорський бік* (Фр., VI, 1951, 38); // Підводити куди-небудь з певною метою труби, провід, кабель і т. ін. *За останній рік він і вулиці мостив,.. і мурував печі, і проводив газові труби...* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 23); *— А отам буде для вас лазня і душ. Батько вже душ провів* (Кучер, Чорноморці, 1956. 324); *— Ви до хати вже й електрику провели,— гово-*

рив Скиба, сідаючи на призьбу коло хати (Чорн., Пісні.., 1958, 15).

7. *недок. тільки* **прово́дити, прова́дити,** *перех. і без додатка.* Здійснювати, робити і т. ін. що-небудь. *Оксен проводив засідання правління по-своєму. Він не обмежувався одними лише членами правління, а радо приймав усіх, хто бажав бути присутнім* (Тют., Вир, 1964, 118); *Зав'ялов не вперше грав у виставі, яка йшла сьогодні, але ніколи ще він не проводив заключного акту з такою силою, як у цей вечір* (Дмит., Наречена, 1959, 131); *Прокуратура взялася провадити слідство* (Коз., Листи.., 1967, 216); *Перший урок математики Береза провів з особливим піднесенням* (Томч., Готель.., 1960, 266); *На терміновій багатолюдній сході голова сільради Кость Плохотнюк сказав: — Проведемо обшук. Знайдемо злодіїв!* (С. Ол., З книги життя, 1968, 17); // Пропагуючи які-небудь ідеї, погляди, намагатися їх реалізувати, втілити у життя. ..*«єдино матеріалістичний погляд» Енгельс проводить.. скрізь і без винятку, нещадно переслідуючи Дюрінга за щонайменший відступ від матеріалізму до ідеалізму* (Ленін, 18, 1971, 31—32); *— Віру стратили й побожність, Атеїзм вони провадять...* (Л. Укр., IV, 1954, 150); *— У процесі роботи довірена людина.. мусить увесь час бачити, як режисер провадить ідею сценарію* (Ю. Янов., II, 1958, 25); // *розм.* Домагатися обрання кого-небудь при виборах. *Вибори ж оце щойно закінчились: Гордій Чумак головою, і в члени сільради провели все своїх людей* (Головко, II, 1957, 180); *В наступні перевибори куми, свати, брати Гурія Остаповича мали виставити його кандидатуру на голову артілі. І неодмінно провести* (Вол., Місячне срібло, 1961, 248); // *розм.* Оформляти кого-, що-небудь документально.— *Значить, робили потрійний злочин, — мало не скрикнув.. прокурор. — Крадене купували, а на складі і в бухгалтерії не провели, документи дали неправильні* (Кучер, Трудна любов, 1960, 239); *— Ти вже просив би Власова, щоб провів тебе наказом по моїй бригаді* (Рудь, Гомін.., 1959, 65); // *недок. перев.* **прова́дити,** *заст.* Вести (звичайно господарство). *Вона й тепер провадила господарство сама* (Н.-Лев., VI, 1966, 302); [О л е н а:] *Вона у мене ціле господарство провадить* (Фр., IX, 1952, 344).

Прово́дити (провести́) в життя́ іде́ю (при́нцип, план *і т. ін.*) — здійснювати на практиці. *Радянська держава, що стоїть на сторожі миру і проводить у життя ленінський принцип мирного співіснування держав з різним соціальним ладом, — могутня перешкода на шляху імперіалістичної агресії* (Програма КПРС, 1961, 16); *В значній більшості Рад, принаймні в робітничих Радах, після останніх перевиборів, більшовики вже одвоювали у дрібнобуржуазних партій більшість. І вже пробували проводити в життя декрети Ради Народних Комісарів* (Головко, II, 1957, 431); *Жовтнева революція.. не тільки проголосила, але й провела в життя великі ідеї соціалізму, миру, рівноправності і дружби народів* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 4); [О г н є в:] *Чекаю на запитання.* [Г о р л о в:] *А чого ж чекати? Розкажи, чому оперативний план не провів у життя?* (Корн., II, 1955, 67); **Прово́дити курс** *на що*—спрямовувати свої дії на досягнення, здійснення чого-небудь. *Радянська держава і КПРС неухильно проводять курс на зміцнення єдності і згуртованості соціалістичних країн, їх дружби і братерства* (Ком. Укр., 11, 1969, 8); **Прово́дити (провести́) лі́нію (політи́ку, пози́цію** *і т. ін.)* — діяти відповідно до чого-небудь, згідно з чимсь. *Він* [М. Чернишевський] *різко проводив ту лінію викривань зрад лібералізму, яка донині ненависна кадетам і ліквідаторам* (Ленін, 25, 1972, 91); *Радянська сторона підкреслила, що Радянський Союз, проводячи політику миру і співробітництва між народами, незмінно з співчуттям ставився і ставиться до боротьби африканських народів проти ганебної системи колоніалізму* (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 1).

8. *недок. перев.* **прово́дити,** *перех.* Бути, перебувати деякий час. *Ціле літо не було нас дома, В таборах проводили ми дні...* (Бичко, Вогнище, 1959, 174); *Через два роки після того* [народження Тараса] *батько його знову вернувся в Кирилівку, де й провів малий Тарас свої дитячі літа* (Мирний, V, 1955, 309); *Зворушені зустріччю, побратими довго розпитували один одного, згадуючи минуле й своїх товаришів, з якими разом провели десять пам'ятливих років на Підпільнянській Січі* (Добр., Очак. розмир, 1965, 64); // Використовувати певний час як-небудь, на щось. *Іван Тимофійович дозволяв йому користуватися своєю бібліотекою, і вечори Валерик проводив у Мурашковім кабінеті за книжками* (Гончар, Таврія, 1952, 246); *— Проведіть канікули розумно, запасіться здоров'ям для нового навчального року* (Мокр., Острів.., 1961, 4); // Жити в який-небудь спосіб протягом певного часу. *Я згадую, як близько тебе Життя я провадив своє* (Л. Укр., IV, 1954, 86); *Більшу половину свого життя Олександр Павлович взагалі провів у наукових подорожах* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 78).

Прово́дити (провести́) час — заповнювати чим-небудь своє дозвілля. *Пиши про все. Як Ви проводите час, чи купаєтесь, гуляєте..?* (Коцюб., III,1956, 327); [Л ю б о в:] *Сьогодні ми всі зібрались, можна було б славно час провести* (Л. Укр., II, 1951, 37); *До її послуг — просто розкішні парки Ташкента, де можна чудово провести час* (Ле, Міжгір'я, 1953, 23).

9. *тільки* **провести́,** *перех., розм.* Хитруючи, обдурити кого-небудь. [Х р а п к о:] *Тут щось та є, щось кум замишляє таке... Та ну, мене не проведеш!* (Мирний, V, 1955, 128); *Йому страшно прикро і встидно було того, що так себе дав провести пані Олімпії* (Фр., VII, 1951, 92); *Ні, такого, як Гірчак, не проведеш, він сам сто разів кого завгодно навколо пальця обкрутить* (Петльов., Хотинці, 1949, 102).

10. *тільки* **прово́дити,** *перех.* Мати властивість пропускати через себе (тепло, електрику, звук і т. ін.). *Як відомо з фізики, метали добре проводять електричний струм завдяки наявності в них величезної кількості вільних електронів, які відірвалися від зовнішніх шарів атомів* (Осн. радіотехн., 1957, 40); *Дерево погано проводить теплоту* (Фізика, II, 1957, 23).

11. *тільки* **прова́дити,** *перех. і неперех., розм.* Висловлюватися, говорити. *— Не знать, що ти провадиш, свате! — дав йому одвіт Шрам* (П. Куліш, Вибр., 1969, 78); *Раз Каленюк Денис і дядько мій.. Розговорилися.. Провадили, чим живляться комахи* (Рильський, Поеми, 1957, 227); // *тільки* **провести́.** Сказати поволі, розтягуючи слова.— *Я городянський. — А я з села, з Лазарівки. — З Ла-за-рів-ки! — якось провів він* (Мирний, I, 1954, 78).

◇ **Прова́дити да́лі** — те саме, що **Вести́ да́лі** (*див.* **вести́**). *— Входжу я до хати,— провадив далі Свирид,— привітався, забалакав* (Коцюб., I, 1955, 144); **Прова́дити розмо́ву** — те саме, що **Вести́ мо́ву** (*див.* **мо́ва**). *Молоді збилися в купу в другому кутку коло піаніна* [піаніно] *і провадили весело розмову* (Н.-Лев., IV, 1956, 69); **Прова́дити своє́** — те саме, що **Вести́ своє́ї (своє́)** (*див.* **вести́**). *Військовий писар, хоть і чув, да не озиравсь. Він своє козакам провадив* (П. Куліш, Вибр., 1969, 157); *Мовчить баба та своє провадить. Глуха, видко* (Коцюб., I, 1955, 454); **Провести́ го́лос** — заспі-

вати. [Ш у м е й к о:] *Давайте. Я проведу голос, а ви за мною* (Мик., I, 1957, 458).

12. *тільки* **провести́**, *перех., розм.* Марно витратити (гроші). — *Які були грошенята — провів, одежа була й так порвана, я ще дорвав* (Тесл., З книги життя, 1949, 46).

13. *тільки* **прова́дити**, *перех., діал.* Доставляти. *Аж з Райну* [Рейну] *й Угорщини бочками провадили райнське* [рейнське] *і усякі напитки* (Стор., I, 1957, 367).

14. *тільки* **прова́дити**, *неперех., діал.* Акомпанувати. *То був романс Шумана.. він співав, Настя провадила на фортеп'яно* (Л. Укр., III, 1952, 585).

ПРОВОДИ́ТИ *див.* **прово́дити.**

ПРОВО́ДИТИСЯ *і* **ПРОВА́ДИТИСЯ**, иться, *недок.* Пас. до **прово́дити, прова́дити** 7. *Без нього* [Багратіона] *не проводилася жодна операція* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 94); *Восени та навесні, доки діти у школі, в комуні проводяться наради районного масштабу, форуми чабанів або кукурудзоводів* (Гончар, Тронка, 1963, 220); *Відтепер мала вже робота* [по будівництву читальні] *провадитися через згоджених майстрів* (Март., Тв., 1954, 299); — *У селі Ковалівці, це як на город їхати сорок верст звідси, провадиться землеустрій* (Головко, II, 1957, 132).

◇ [Річ] **прово́дитьця (прова́дитьця) про** *кого — що* — те саме, що **Іде́ться (йде́ться, ішло́ся, йшло́ся) про** (*див.* **ітися**). [В л а с:] *Нате вам цю книжку, не до вподоби вона мені.* [О л е с я:] *Чому?* [В л а с:] *Не цікавить мене те, про що там проводиться* (Кроп., II, 1958, 323); *Тепер перша річ нехай провадиться про Остапа* (Вовчок, I, 1955, 330).

ПРОВО́ДКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **прово́дити** 1, 7. *В середині липня корабель вийде за полярне коло і забезпечуватиме проводку суден* (Веч. Київ, 24.V 1957, 1); *На підставі всіх зазначених у звіті витрат і підтверджуючих документів обліковець робить по «Прибутково-видатковій книзі комірника» відповідні проводки у видатковій частині* (Колг. Укр., 11, 1958, 11).

2. Система проводів (для передач електричного струму). — *Та ось бачиш,— показав на дроти хлопець.* — *Виноград щоразу замикає проводку, і радіо не хоче говорить* (Кучер, Голод, 1961, 51); *Цілість проводів захованої проводки перевіряють контрольною лампою* (Знання.., 8, 1967, 32).

3. *спец.* Водіння коней ступо́ю для повільного остигання після бігу. *Під час проводки вершник править поводами вуздечки* (Конярство, 1957, 118).

ПРОВО́ЗИТИ, во́жу, во́зиш, *недок.*, **ПРОВЕЗТИ́**, зу́, зе́ш; *мин. ч.* провіз, везла́, ло́; *док., перех.* Везучи, переміщати кого-, що-небудь. *Тож як провозять її по великих містах в колісниці І уділяє богиня свого благодатного дару Смертному людові,— міддю і сріблом їй шлях устеляють, Щедрим приносом збагачують* (Зеров, Вибр., 1966, 177); — *Тепер я вас іншим шляхом провезу, щоб ви бачили всю Мар'янівку, щоб ви знали, яка вона є! — сказав Кравченко, як вони усілися* (Мирний, III, 1954, 333); *Альтов захотів зробити хлопчині щось приємне.. І він гукнув Жені: — Сідай у мою машину, провезу!* (Гуц., Скупана.., 1965, 27); // Перевозити з собою (звичайно таємно). *Для селян, які провозили десь на західний торг звичайний набуток своєї праці, такі придорожні села з панським чи його дозорного посіпаки замочком ставали страховищем, яке об'їздилося густими ковильними перелогами та лісами* (Ле, Наливайко, 1957, 6); *Листи поетеси* [Лесі Українки] *до родичів і друзів свідчать про те, що вона засвоїла методи конспірації.. Те, чого не можна було провезти, поетеса заучувала напам'ять для усної передачі* (Рад. літ-во, 18, 1955, 197); // *перев. док.* Везучи, доставити куди-небудь. *Сідай на мій віз, я тебе провезу до мого двора, що ніхто й не побачить* (Кв.-Осн., II, 1956, 462).

ПРОВОЗИ́ТИ, ожу́, о́зиш, *док., перех.* Возити якийсь час або якусь кількість. *Теплушко, фарбована в біле, Ти скільки під вибухів гук Людей на землі провозила, Кохань, і прощань, і розлук?* (Мал., Звенигора, 1959, 121).

ПРОВО́ЗИТИСЯ, иться, *недок.* Пас. до **прово́зити.** *Вони* [удільні князі] *..збирали на свою користь мито з товарів, що провозилися через їх князівства* (Іст. УРСР, I, 1953, 109).

ПРОВОЗИ́ТИСЯ, ожу́ся, о́зишся, *док., розм.* Возитися (у 2 знач.) якийсь час. *Цей день так і минув: біля воза до обіду провозилися, по обіді в клуні віяли зерно* (Головко, II, 1957, 136); *Повернувся її чоловік від Збруча на кованій бричці й до самого ранку провозився за хатою, закопуючи награбоване добро* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 62).

ПРОВОЗОСПРОМО́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **Провізна́ спромо́жність (зда́тність)** (*див.* **провізни́й**). *Щоб посилити товарну провозоспроможність наших залізниць, нам довелося вдатися до дуже рішучого заходу: з 18 березня по 10 квітня* [1919 р.] *по всій Росії буде припинений рух пасажирських поїздів* (Ленін, 38, 1973, 31).

ПРОВОКА́ТОР, а, *ч.* 1. Таємний агент, який проникає в нелегальну організацію із зрадницькими цілями.— *Нас хтось виказав, Лука, в підпіллі є провокатор.. Треба попередити товаришів...* (Мик., II, 1957, 320); *Не діждався Олекса Борканюк щастя й волі. Його вислідив провокатор, і прийняв Олекса тяжку смерть у будапештській в'язниці* (Кучер, Дорога.., 1958, 190); *На заводі, потай од поліції, ховаючись від шпигунів та провокаторів, працював підпільний робітничий гурток* (Юхвід, Оля, 1959, 174).

2. Особа, що провокує (у 1 знач.) що-небудь. *Ми оборонимо вітчизну од провокаторів війни* (Сос., I, 1947, 165).

ПРОВОКА́ТОРКА, и, *ж.* Жін. до **провока́тор.** *Вже двічі до них підсилали німкень з Ельзасу, але обидва рази провокаторки.. не змогли гру довести до кінця, — їх розшифрували* (Ю. Янов., Мир, 1956, 77); *Вона передала по камерах: Шутикова — провокаторка* (Бурл., Напередодні, 1956, 317).

ПРОВОКА́ТОРСТВО, а, *с., розм.* Дії, вчинки, поведінка провокатора. [А д а м:] *Значить, у цю критичну хвилю нам треба без сумніву повести найенергійнішу боротьбу проти провокаторства* (Ірчан, I, 1958, 182).

ПРОВОКА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **провока́тор.** *Провалившись на провокаторській роботі в Києві, Микола Михайлов виїхав у Петербург* (Бурл., Напередодні, 1956, 82); *Провокаторський лозунг.*

ПРОВОКАЦІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **провока́ція** 1. *Розсипані скрізь.. вороги революції творять своє діло, сіють провокаційні чутки і підбурюють несвідомих людей на злочинні виступи* (Еллан, II, 1958, 218); *Сахно зрозуміла всю провокаційну поведінку Гальванеску та всі його вчинки, яких не могла досі збагнути* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 75); *Вбивство парламентеріа було провокаційним викликом* (Гончар, III, 1959, 237); // Прикм. до **провока́тор** 1. — *Ся твоя найновіша теорія, ті комітети розпуки, се навертання на нелегальну дорогу — все те виглядає око в око як робота платних провокаційних агентів* (Фр., IV, 1950, 321).

2. *мед., с. г.* Прикм. до **провока́ція** 2, 3. *При сильному зараженні поля* [вовчком] *можна застосовувати провокаційні посіви соняшника на силос* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 227).

ПРОВОКАЦІ́ЙНО. Присл. до **провокаці́йний** 1.

ПРОВОКА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Навмисні дії проти окремих осіб, організацій, держав тощо з метою штовхнути їх на згубні для них вчинки. *Убийство М. Е. Баумана показує ясно, до якої міри мали рацію соціал-демократичні промовці в Петербурзі, які називали маніфест 17 жовтня пасткою, а поведінку уряду після маніфесту провокацією* (Ленін, 12, 1970, 33); — *Чи ви повірили, що справді злодії перед вами?! Та голову на одруб даю, що це чиста провокація!* (Головко, II, 1957, 158).

2. *мед.* Штучне збудження якої-небудь хвороби.

3. *с. г.* Штучний виклик сходів насіння бур'янів з метою подальшого їх знищення. *Особливо добрі результати щодо провокації проростання бур'янів рано навесні одержано при повторному лущенні стерні лущильником з полицями* (Колг. Укр., 1, 1957, 15).

ПРОВОКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **провокува́ти.**

ПРОВОКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **провокува́ти.** *Американські імперіалісти в період між двома світовими війнами були зайняті тільки справами війни, — готуванням та провокуванням нового світового конфлікту* (Смолич, VI, 1959, 419).

ПРОВОКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* 1. Навмисне підбурювати кого-небудь на якісь дії, вчинки і т. ін. *Цей мерзотник доти провокував Загайчика, доти щупав його з усіх боків, поки не нащупав слабкого місця* (Вільде, Сестри.., 1958, 479); // Навмисне викликати ту чи іншу подію, створювати конфліктну ситуацію і т. ін. *Не раз за минулі роки імперіалізм провокував гострі міжнародні кризи, які ставили людство на грань термоядерного зіткнення* (Ком. Укр., 7, 1969, 13); *Центральна рада зайняла ворожу позицію до Радянської Росії і почала провокувати війну з нею* (Вісник АН, 12, 1957, 4).

2. *мед.* Штучно збуджувати яку-небудь хворобу.

3. *с. г.* Штучно викликати сходи насіння бур'янів з метою подальшого їх знищення.

ПРОВОКУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **провокува́ти.** *Ранньою весною зяб культивуємо, розпушуємо на глибину 8—10 сантиметрів. Грунт, так би мовити, дозріває, прогрівається, разом з тим провокуються на ріст бур'яни* (Рад. Укр., 2.II 1962, 2).

ПРОВОКУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **провокува́ти.** *Наявність у двох близьких мовах слів однакового звучання при різності значень, відтінків, вживаності їх є провокуючим моментом у роботі перекладача* (Кундзич, Діези.., 1956, 79); *Грип може бути причиною загострення і провокуючим фактором у появі та розвитку будь-якого захворювання нервової системи* (Фізіол. ж., VI, 5, 1960, 639).

ПРОВОЛІКА́ННЯ, я, *с., заст.* Дія за знач. **проволіка́ти** 2. *Нарешті по довгих проволіканнях, після переносу справи від одного товариства до другого і т. ін. нарешті появилось у Львові видання «Кобзаря» Шевченка* (Драг., II, 1970, 404).

ПРОВОЛІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОВОЛОКТИ́**, очу́, оче́ші, **ПРОВОЛОЧИ́ТИ**, лочу́, ло́чиш, *док.* 1. *перех.* Повільно тягнучи, переміщати кого-, що-небудь кудись, повз когось, щось, по поверхні чогось і т. ін. *Паровоз, важко чахкаючи, проволік мимо нас ешелон з будівельними матеріалами* (Смолич, День.., 1950, 67); *Мовчки проволік* [Мирон] *завмерлого Скаміну до порога і двічі вдарив ногою в двері так, що з стелі посипалась глина* (Кол., Терен.., 1959, 265); // *тільки док.* Волокти якийсь час. *Мусія проволокли* [бандити] *трохи по снігу і притиснули обличчям до обледенілого пенька* (Речм., Весн. грози, 1961, 54).

2. *перех. і неперех., заст.* Зволікати (у 4,5 знач.). *Він не переставав держатись за сю думку: викручусь, проволочу час, збрешу, що прийду піхотою через день, через два дні, а сьогодні нізащо не поїду!* (Фр., III, 1950, 416); *Кожний день, кожна ніч зближала його до страшного дня, не можна було проволікати, відтягнути* (Кобр., Вибр., 1954, 196).

3. *перех., перен., розм.* Затримувати, уповільнювати хід, здійснення чого-небудь. *По короткій боротьбі з собою він рішився взятись на спосіб, щоб тілько проволокти діло* (Фр., III, 1950, 415).

ПРОВОЛІКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОВОЛОКТИ́СЯ**, очу́ся, оче́шся і **ПРОВОЛОЧИ́ТИСЯ**, лочу́ся, ло́чишся, *док.* 1. *перев. док.* Тягнучись, повільно переміщатися по поверхні чого-небудь. *По бруку, обвисши змокрілим лахміттям, .. Прапори нападницькі проволоклись* (Бажан, Роки, 1957, 259).

2. *розм.* Дуже повільно рухатися (від старості, утоми і т. ін.).

3. *розм.* Дуже повільно минати для кого-небудь (про час). *Проволоклося ще два тижні. Як і.. ті дні, за приписом, вийшла Ольга на прохід* (Кач., II, 1958, 69); // *безос. Одна біда, що то якось довго проволікалося: вже й зима минула, .. а допомоги не можна було дочекатися* (Кобр., Вибр., 1954, 144).

4. *тільки док., розм.* Волочитися (у 3 знач.) якийсь час.— *Брешеш, сучий виродку! — гримнула мати. —Всю ніч проволочився десь, прошвендяв, то й думаєш, що ти є цабе!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 487).

5. *тільки недок.* Пас. до **проволіка́ти.** *Батько з сином беруться до марудної роботи «накладання основи»: нитки з основи проволікаються крізь зубці в берді та крізь вічка в переборах* (Л. Укр., IV, 1954, 246); *Справа проволікалася, і скінчити її відразу не було ніякої змоги* (Фр., VI, 1951, 270).

ПРОВОЛОВО́ДИТИ, джу, диш, *док., перех., розм.* Воловодити якийсь час.

ПРОВОЛОВО́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., розм.* Воловодитися якийсь час.

ПРОВОЛОДІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Володіти якийсь час. *Оце коли хто проволодів землею десять год як хазяїн і ніхто до його не чіпавсь і землі тієї не однімав, то вже й не одніме, хоч би земля й не його була* (Гр., II, 1963, 147).

ПРОВОЛО́К, у, *ч.:* **З проволо́ком** — повагом, повільно.— *Я? — сказав він вкінці з проволоком. ..Хіба я тому винен, чи що?* (Фр., V, 1951, 269).

ПРОВОЛО́КА, и, *ж., розм.* Затримка, зволікання при виконанні чого-небудь. — *Служба проволоки не терпить! — в розпуці скрикнула Целя і поспішним кроком подалася до пошти* (Фр., II, 1950, 312); *Коломієць без проволоки наказав комсомольцям порозводити додому дівчат* (Речм., Весн. грози, 1961, 181).

ПРОВОЛОКТИ́ *див.* **проволіка́ти.**

ПРОВОЛОКТИ́СЯ *див.* **проволіка́тися.**

ПРОВОЛОЧИ́ТИ[1] *див.* **проволіка́ти.**

ПРОВОЛОЧИ́ТИ[2], очу́, о́чиш, *док., перех.* Те саме, що **проборону́вати.**

ПРОВОЛОЧИ́ТИСЯ *див.* **проволіка́тися.**

ПРОВО́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОВОНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., розм.* 1. *перех.* Насичувати, наповнювати неприємним запахом; робити смердючим. — *Тільки й знає* [Павло], *що кадить та й кадить, уже всю хату провоняв табачищем* (Тют., Вир, 1964, 371).

2. *тільки док., неперех.* Те саме, що **провоня́тися.**

ПРОВОНЯ́ТИ *див.* **прово́нювати.**

ПРОВОНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док., розм.* Насититися, наповнитися неприємним запахом; стати смердючим. *Приїжджає було й щоліта додому Оленка. Сумне тільки життя їй було дома. Їство: борщ, хоч видивись, картопелька, цибуля, часник, що аж хата провонялася тим* (Тесл., З книги життя, 1949, 105).

ПРОВОРКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ПРОВОРКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.* 1. *неперех.* Те саме, що **проворкува́ти** 1. 2. *перех. і без додатка, перен.* Те саме, що **проворкува́ти** 2. *Кошкін подивився скоса на Женю і проворкотів: «Струни рук і сердець почуттєві..»* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 87); *Панщина ж, своє господарство і діти усім тягарем лягли на одні материні плечі. Він і досі дивувався, як вона, перериваючись, устигала і панське діло поробити, і своє поле, і город доглянути, і дома впоратись: хату побілити, хліб спекти, шмаття попрати і дітям на ніч котика проворкотіти* (Стельмах, I, 1962, 422).

3. *перех. і без додатка, перен.* Пробурчати, промурмотати, виражаючи невдоволення чим-небудь, гнів і т. ін. — *Хлопський син! Тьфу, якого біса тим хлопам пхатися сюди! — проворкотав Валько* (Фр., I, 1955, 252); *— Одно відомо,— знов дід проворкотів понурим гласом,— що всі ми й доби й тижні погубили в сій клятій тьмі* (Л. Укр., I, 1951, 294); // *рідко.* Сказати що-небудь тихо, невиразно. *В тій хвилі Олекса проворкотав щось крізь сон* (Фр., V, 1951, 69).

ПРОВОРКОТІ́ТИ *див.* **проворкота́ти.**

ПРОВОРКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. *неперех.* Видати своєрідні переливчасті звуки (про голубів, горлиць і т. ін.).

2. *перех. і без додатка, перен.* Проговорити або проспівати лагідним, ніжним голосом.— *Кохайлику! — ставши близенько, з-за спини стиха проворкувала Роксолана* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 52).

3. *неперех.* Воркувати якийсь час.

ПРОВОРНЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **пово́рний.** *Їзві й нужди мало: проворненька, веселенька, скрізь мотається* (Кв.-Осн., II, 1956, 303); *Вона встала, проворненькою ходою пішла до вікна, взяла з одвірка половину виплетеної панчохи з дротами* (Н.-Лев., VI, 1966, 25); *Весною Чижик молоденький, Такий співучий, проворненький, В садочку все собі скакав Та якось у сільце й попав* (Гл., Вибр., 1951, 16).

ПРОВОРНЕ́НЬКО. Присл. до **проворне́нький.** *Соломія увійшла в кімнату веселенько та проворненько* (Н.-Лев., VI, 1966, 390); *Після лекції, коли Піхтір.. смутний сидів, розвалившись на лавці, до його проворненько підійшла Галя* (Вас., I, 1959, 172).

ПРОВО́РНИЙ, а, е. 1. Швидкий і вправний у роботі (про людину); меткий. *Поки стара мати допленталась додому, проворна Настя вже роздяглася, поздіймала з голови стрічки та квітки і сховала в скриню* (Н.-Лев., VI, 1966, 310); *Донька — висока, голубоока, стрункa та проворна, як в'юн, дівчина років п'ятнадцяти — жваво налагодила що слід до чаю* (Л. Янов., I, 1959, 215); *Жухарєв тим часом подався вперед, легкий, сухорлявий, проворний, як людина, що звикла багато бігати в житті* (Гончар, Маша.., 1959, 20); * Образно. *Проворна зірка хвостом розсипала бліде багаття по чорному череві мовчазного неба* (Ле, Ю. Ку́дря, 1956, 45); // *на що, до чого.* Який має певну схильність; охочий до чого-небудь. *Еней був парубок моторний І хлопець хоть куди козак, Удавсь на всеє зле проворний, Завзятіший од всіх бурлак* (Котл., I, 1952, 65); *Христя витягла жару. — Як же ти його візьмеш? — скрикнув Грицько..— А до хлопців, не бійсь, проворна,— зло увернув він* (Мирний, III, 1954, 13); // Який діє спритно, швидко, вправно в руках людини (про знаряддя праці). *Нахилившися, майстер обтісує стовбур. Сокира слухняна і проворна* (Ю. Янов., II, 1958, 141); *У руці* [римаря] *проворне шило, Дратва пасмом у зубах* (Стельмах, V, 1963, 18); // Який характеризується спритністю, моторністю, жвавістю і т. ін. *Вона задивилась на його проворні темні очі й од того часу причепилась до його, як реп'ях* (Н.-Лев., III, 1956, 362); *Параска, вдячна, схвильована, не могла натішитись невісткою, замилувано стежила за проворною постаттю* (Горд., II, 1959, 285); *Холодна вода окропом ошпарила Тимофія.. Проворними рухами він під водою зірвав з себе чоботи, піджак, ривком піднявся вгору, на всі груди вдихнув повітря і знову занурився в ріку* (Стельмах, II, 1962, 204).

2. Надто рухливий, прудкий (про тварин). *У степу в траві пахучій, Коник, вдатний молодець. І веселий, і співучий, І проворний стрибунець* (Гл., Вибр., 1951, 81); *Проворний пес утікав тепер до города, всі пустилися за ним* (Ков., Світ.., 1960, 111); *Близенько біля хат Хуркоче табунець проворних куріп'ят!* (Рильський, II, 1946, 162).

ПРОВО́РНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **пово́рний.** *Вона сама здивувалась, де це взялася в неї жвавість та проворність* (Н.-Лев., IV, 1956, 76); *Ріпаку завжди подобався Мазур проворністю — він усе робив так, як робив би це Павло, швидко і вправно* (Хор., Місто.., 1962, 22); *В задній частині двору була ще одна хвіртка, і турок шаснув у неї з проворністю миші* (Добр., Очак. розмир, 1965, 87).

ПРОВО́РНО. Присл. до **пово́рний.** *Нимидора поралась в чужій хаті проворно* (Н.-Лев., II, 1956, 183); *Отець Миколай проворно оглянувся навкруги* (Стельмах, I, 1962, 486); *Проворно ходить біля них* [чумаків] *рожеволиця шинкарка, нарізаючи скиби хліба, розставляючи пляшки* (Голов., Драми, 1958, 99); *Заніміла і мати за верстатом, тільки пальці її проворно в'яжуть все нові й нові вузлики в старому начинні* (Цюпа, Три явори, 1958, 14).

ПРОВОРОЖИ́ТИ, рожу́, ро́жиш, *док.* 1. *перех.* Витратитися на ворожіння.

2. *неперех.* Ворожити (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОВОРО́ЧАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм., рідко.* Ворочатися якийсь час.

ПРОВО́РСТВО, а, *с., рідко.* Те саме, що **пово́рність.** *В них любов через карії очі, через довгу косу, через рум'яні щоки,.. через танці, через проворство...* (Кв.-Осн., II, 1956, 306).

ПРОВОСКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провоскува́ти.**

ПРОВОСКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОВОСКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Те саме, що **пово́щувати.**

ПРОВОСКУВА́ТИ *див.* **провоско́вувати.**

ПРОВО́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провощи́ти;** // *у знач. прикм. Продукти з різким запахом (риба, сир) треба ставити в холодильну камеру в щільно закритій посудині або загорнувши в провощений папір, пергамент чи целофан* (Укр. страви, 1957, 432).

ПРОВОЩИ́ТИ *див.* **пово́щувати.**

ПРОВО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОВОЩИ́ТИ**, щу́, щи́ш, *док., перех.* Просочувати або натирати що-небудь воском; вощити.

ПРОВОЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* 1. *неперех.* Воювати якийсь час. *Коли його призвали на війну, він провоював чотири роки* (Довж., III, 1960, 424); *Дядя Мокійчук без поранень провоював першу світову і громадянську* (Перв., Дикий мед, 1963, 192).

2. *перех., перен., розм.* Втрачати кого-, що-небудь, воюючи.— *Еге, парубче! — набрався врешті хоробрості старий.— Провоював ти свою дівку. Заміж вийшла Уляна* (Збан., Любов, 1957, 10).

ПРОВУ́ЛКОВИЙ, а, е. Прикм. до **прову́лок.**

ПРОВУ́ЛОК, лка, *ч.* Обмежений двома рядами будинків простір для їзди та ходіння між двома вулицями. *Як в чарівному сні, вона ходила за ними по вузеньких провулках з застояним теплом* (Коцюб., II, 1955, 294);

Бродить ніч по вулицях зимових, у провулках вітром завива (Сос., II, 1958, 152); *Адреса, записана на папірці, вела з головної вулиці в тихі зелені провулки, де в нагрітому сонцем повітрі пливли пахощі квітів* (Ткач, Жди.., 1959, 6); * У порівн. *Є долина, мов провулок, Звуть її «дорога духів»* (Л. Укр., IV, 1954, 166); // Обмежені двома вулицями два ряди будинків з проїздом та проходом між цими рядами.— *Схочете, заходьте, Катре.. Це недалечко тут — Дніпровський провулок, п'ять,— спитаєте* (Головко, II, 1957, 381); *Брати Столярови докінчували вже чи не сороковий рейс з кінця в кінець Третього Малого провулка* (Смолич, V, 1959, 114).

ПРОВУ́ЛОЧОК, чка, ч. Зменш. до **прову́лок.** *Одразу зорієнтувавшись, Панько нирнув у порожній провулочок* (Еллан, II, 1958, 30); *Вузенькі провулочки лягли між дерев'яними, переважно двоповерховими корпусами* (Шиян, Гроза.., 1956, 473); *Здавалося, всі жителі Петербурга вирішили побувати на святі в Петергофі. Вони наводнили всі вулиці й провулочки маленького міста* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 69).

ПРОВЧА́ТИ *див.* **проу́чувати.**

ПРО́ВЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **провчи́ти.**

ПРОВЧИТЕЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* Вчителювати якийсь час. *Юрій Юрійович Голуб провчителював понад тридцять років, але кожен новий урок був для нього джерелом творчості* (Донч., V, 1957, 224); *Тридцять п'ять років провчителювали вони у моєму селі Миколаївці* (С. Ол., З книги життя, 1968, 70); *Не провчителював він і року, як почалася війна* (Цюпа, Краяни, 1971, 70).

ПРОВЧИ́ТИ *див.* **проу́чувати.**

ПРОВЧИ́ТИСЯ, чу́ся, чи́шся, і **ПРОУЧИ́ТИСЯ**, учу́ся, у́чишся, *док.* Учитися якийсь час. *Свій перший обхідний маршрут я почала.. з класу, де ми провчилися останній рік* (Гур., Осок. друзі, 1946, 44); *Ось її школа ім. Коцюбинського. Тут провчилася* [Галина] *всі десять років і як сумно було покидати її, розлучатись з товаришами* (Коп., Земля.., 1957, 59); *Улас.. був зарахований на історичний факультет. Провчився два курси, а на третьому змушений був припинити навчання* (Тют., Вир, 1964, 63).

ПРОВ'ЯЗА́ТИ *див.* **пров'я́зувати.**

ПРОВ'Я́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОВ'ЯЗА́ТИ**, яжу́, я́жеш, *док., перех.* 1. Протягувати нитку через петлю, закріплюючи її. *Щоб не було потовщення* [у виробі], *в місцях з'єднання нитку пров'язують щільніше* (В'язання.., 1957, 30).

2. *тільки док.* В'язати (у 3 знач.) якийсь час.

ПРОВ'Я́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пров'яли́ти.** *Існують два види технології* [сушіння]: *перша — виготовлення борошна з сирої трави і друга — з трави, пров'яленої в полі* (Хлібороб Укр., 1, 1965, 34); * Образно. *Хай думає полковник, що прислали йому служаку, .. пров'яленого всіма прикордонними сонцями* (Загреб., Шепіт, 1966, 267); // *у знач. прикм. Пров'ялену махорку перевозять в сушильні приміщення для томління і сушіння* (Техн. культ., 1956, 343); *Яровизовану або пров'ялену картоплю висаджують у ранні строки в добре угноєний і оброблений грунт* (Веч. Київ, 3.IV 1957, 3).

ПРОВ'ЯЛИ́ТИ *див.* **пров'я́лювати.**

ПРОВ'ЯЛИ́ТИСЯ *див.* **пров'я́люватися.**

ПРОВ'Я́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пров'я́лювати.** *Пров'ялювання трав перед силосуванням є найбільш доступним і надійним способом їх консервування* (Хлібороб Укр., 11, 1965, 16); *Коли льон вибирають руками, в'язати його в снопи зразу не слід, а краще залишати горстки на 4—6 годин для пров'ялювання* (Техн. культ., 1956, 77).

ПРОВ'Я́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОВ'ЯЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док., перех.* Злегка підсушувати на сонці або на свіжому повітрі що-небудь. *При використанні молодих посівів* [сорго] *на зелений корм зелену масу після скошування обов'язково треба перед згодовуванням пров'ялювати* (Колг. Укр., 3, 1959, 29); *Замочене насіння не витримує дії сонячного проміння, його треба пров'ялити в тіні під навісом. Таке насіння не можна довго зберігати, його ми висіваємо неодмінно другого ж дня після пров'ялювання* (Рад. Укр., 21.III 1964, 2).

ПРОВ'Я́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОВ'ЯЛИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Злегка підсушуватися на сонці або на свіжому повітрі; ставати пров'яленим.

2. *тільки недок.* Пас. до **пров'я́лювати.**

ПРОГА́ВИТИ, влю, виш; *мн.* прога́влять; *док., перех. і без додатка, розм.* Пропустити кого-небудь, упустити щось, відволікаючись, через неуважність, неуважність і т. ін. [Самрось:] *Прогавив кума, Онопрія Митрохвановича, в церкві та й не похристосувався з ними!..* (Кроп., II, 1958, 8); *Надія.. з ганку будинку не зводила очей, щоб не прогавити, коли Смоливус вийде на вулицю* (Чорн., Красиві люди, 1961, 144); *Ольга слухала, сердечно боячись, щоб не прогавити й одного слова* (Кач., II, 1958, 43); *Не прогав м'яча, не промаж, на тебе* [футболіста] *дивиться сто очей* (Чаб., Катюша, 1960, 34); // Не використати слушного для чого-небудь моменту (через недогадливість, втому, лінощі і т. ін.). *Думав* [Славко], *що як прогавить цю нагоду до розмови* [з Потурайчином], *то вже пропащий навіки* (Март., Тв., 1954, 368); [Прохор:] *Ну що, товаришу майор, виспались?* [Срібний:] *Виспався, як ведмідь, а прогавив таку нагоду повернутися під Букрин з командуючим* (Дмит., Драм. тв., 1958, 102); *Тиміш.., коли Савка йшов на сцену, провів юнака глумливим поглядом, ще й пальцем покивав. І насмішники, ясна річ, не прогавили того, щоб зайвий раз реготнути* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 8); // Втративши пильність або послабивши увагу до кого-, чого-небудь, проглядіти щось. *..новоіскрівці прогавили і класове походження і реальне політичне значення ідеї бойкоту..* (Ленін, 11, 1970, 190); — *Хочеться мені в цій людині до кінця розібратися. Чому він такий? Що ми самі в ньому прогавили? Чого для нього не зробили?* (Собко, Справа.., 1959, 78); *Як тільки вийде гуляти дівчина, слуги її ні на крок не відпускають, бо наказав вельможа, що як тільки слуги прогавлять і допустять до того, що вона побачиться із своїм коханим, то вкине їх на спожиток голодним вовкам у глибоку темну яму* (Тют., Вир, 1964, 221); // Втратити кого-, що-небудь через забарливість, інертність, нерішучість і т. ін. *Треба було стрімголов летіти від одного* [поїзда] *до другого, щоб не прогавити пошту* (Жур., Звич. турботи, 1960, 39); — *Ех, Зіньку, Зіньку,— зітхнув сторож. — Допарубкувтесь ви, що прогавите Тетяну. Будете кусати лікті...* (Добр., Тече річка.., 1961, 222); *Захопившись красою теплого ранку, я прогавив кілька разів рибу і перестав стежити за поплавцями* (Коп., Як вони.., 1948,59).

ПРОГА́ВКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *неперех.* Гавкати (у 1 знач.) якийсь час. * Образно. *Десь здаля прогавкала незвичайна.. сирена, і весь натовп захолов у напруженні* (Епік, Тв., 1958, 517).

2. *перех. і без додатка, перен., вульг.* Промовити, проказати що-небудь (про людину, яку зневажають).

ПРОГАДА́ТИ[1] *див.* **прога́дувати.**

ПРОГАДА́ТИ[2], а́ю, а́єш, *док., заст.* Гадати (*див.* **гада́ти** [2]) якийсь час.

ПРОГА́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОГАДА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., розм.* 1. *перех. і неперех.* Помилятися в розрахунках, передбаченнях; прораховуватися; // *перев. док.* Схибити, промахнутися. *Шуліка гепнувся об каміння поблизу качки. Хижак, певно, прогадав свій розліт — зопалу або з голоду не зауважив скелі* (Досв., Гюлле, 1961, 61); // Через нерішучість, недосвідченість, нерозторопність і т. ін. залишатися у програші, опинятися в невигідному становищі, багато втрачати і т. ін. *— Коротше кажучи, скільки візьмете за роботу? — Хто ж його зна... І матеріал у вас не такий... шалівка занозиста. Коли б була не прогадати...* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 59); *— Купив оце підсвинка, та боюсь, чи не прогадав* (Тют., Вир, 1964, 177); *— У своїх, значить, набридло, до чужих повієтесь? В татарщину за довгим карбованцем? Ой, глядіть, дівчата, щоб не прогадали!* (Гончар, Таврія, 1952, 19).

2. *тільки док., неперех.* Гадати (*див.* **гада́ти** [1] 1) якийсь час. *— Як хоч,— відказала вона чоловікові й буцім заснула, тоді як цілу ніч продумала і прогадала* (Мирний, I, 1954, 150).

ПРОГАЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **газува́ти.** *Прогазувати воду; Всю знайому вже дорогу з дивізії Костецького.. Васьков прогазував дуже швидко* (Перв., Дикий мед, 1963, 304).

ПРОГАЙНО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прогайнува́ти.** *Було йому добре й затишно на душі, і зовсім не лякало те, що доведеться перед матір'ю та батьком виправдуватись за прогайнований день* (Гуц., З горіха.., 1967, 164).

ПРОГАЙНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех., розм.* Марно, по-пустому, нерозумно витратити (гроші, майно, господарство і т. ін.); пропити, прогуляти. *— Щось мало,— не всі гроші: ти десь прогайнував в Богуславі,— мабуть, пропив з батюшками в винарні* (Н.-Лев., III, 1956, 170); *Те, що предки потом збили, Скарб, худобу накопили — Все козак прогайнував* (Бор., Тв., 1957, 80); *Він зовсім розпився, прогайнував господарство, продав землю,— зосталася сама обідрана хатка* (Гр., I, 1963, 431); // Згайнувати, змарнувати (час). *Робитимемо все, аби на час скінчити: наймемо робітників, не прогайнуємо і годинки* (Коцюб., III, 1956, 146); [Д е м' я н:] *Так ми знову покинемо* [роботу]! [П е т р о:] *Тоді посадять! І ми тільки літо прогайнуємо* (К.-Карий, II, 1960, 326); *— Вже сьогодні поставив на кращу ділянку, бо на цій поки постягаєш дерево до стосу — скільки часу прогайнуєш* (Стельмах, I, 1962, 304).

ПРОГАЛА́КАТИ, аю, аєш, *розм.* Док. до **гала́кати.** *Вулицею прогалакали чоловічі голоси, і тільки два слова добрала молодиця — про землю і про панів. Одне в усіх людей на устах і в голові* (Стельмах, I, 1962, 605).

ПРОГА́ЛИНА, и, *ж.* 1. Проміжок між чим-небудь. *Носять* [люди] *каміння і замуровують прогалину* (Л. Укр., I, 1951, 455); *Підскочив* [Панько], *ухопився руками за вершок і, соваючи босими ногами по брамі, зачіпав нігтями за цвяхи, за прогалини межи дошками* (Март., Тв., 1954, 165); *У кузові стояли ящики з консервами, між ними в прогалинах насипом лежала морожена слизька риба* (Голов., Тополя.., 1965, 12).

2. Просторе, вільне від дерев, хлібів, іншої рослинності місце на узліссі, серед лісу, в саду, в полі і т. ін.; велика галява. *Сів* [Павло] *на коня й пустився на прогалину, що була серед квітів у царському саду* (Три золоті сл., 1968, 110); *Молода компанія перебігла його* [садок] *і розсипалась на широченькій прогалині перед домом, серед квітників* (Н.-Лев., IV, 1956, 86); *З лісу на прогалину виходять дядько Лев і небіж його Лукаш* (Л. Укр., III, 1952, 193); *Коли взяти вбік до лісового озера, дерева рідшають, відкриваючи чималу прогалину* (Стельмах, I, 1962, 217); // Голе, позбавлене льодового покриву місце на поверхні води. *У величезних прогалинах чистої води з'явилось багато морського звіра* (Трубл., Крила.., 1947, 16); *Біля правого, крутого берега Дніпра утворилась широка прогалина, чиста від криги* (В ім'я Вітч., 1954, 65).

3. *перен.* Упущення, пропуск, вада. *Юзя почала надолужувати.. прогалини в своїй науці й вихованню* (Л. Укр., III, 1952, 662); *Ми, комуністи, завжди тверезо і критично оцінюємо досягнуте, сміливо викриваємо недоліки і прогалини в роботі, щоб швидше їх ліквідувати, щоб працювати ще краще, ще наполегливіше в ім'я повної перемоги комунізму* (Матер. XXII з. КП України, 1961, 90); // Недолік, недоробок, хиба. *На жаль, в ділянці збирання і вивчення робітничого фольклору у нас зроблено ще мало, і прогалину цю треба якнайдіяльніше заповнити* (Рильський, III, 1956, 146).

ПРОГА́ЛИНКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **прога́лина** 1,2. *Десь-не-десь виднілася блискуча жовта підлога. Одну таку прогалинку коло дверей вибрав собі Микола, став на неї і стулив великі писки чобіт докупи, аби не придавити стелівку* (Март., Тв., 1954, 169); *Їдуть вони та й їдуть і заїхали в такий густий ліс, що й проглянути не можна. Коли бачать — сидить на прогалинці гурток людей* (Вас., II, 1959, 423); *Між деревами була прогалинка, вкрита високою травою* (Трубл., Мандр., 1938, 79).

ПРОГАЛОПУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* Галопувати якусь відстань. *Можеш сміливо йти до обозу. Кілометрів з п'ять прогалопує по шляху, втомить коня...* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 49).

ПРОГАЛЯ́ВИНА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **прога́лина** 1, 2. *Балкон зеленню повитий. В прогалявину видно: пани сидять на балконі, саме чаюють, блищить самовар* (Теспл., З книги життя, 1949, 128); *Червоноармійці вовтузилися коло них* [сосен], *заповнюючи отакими ялинами лісову прогалявину* (Ю. Янов., IV, 1959, 82).

ПРОГАНЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проганя́ти** 1—3.

ПРОГАНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **ПРОГО́НИТИ**, ню, ниш, *недок.*, **ПРОГНА́ТИ**, прожену́, прожене́ш, *док.* 1. *перех.* Гнати, змушуючи йти у певному напрямку, проходити повз або через певну місцевість (тварин). *Ой шумлять верби да кінець греблі, А що буря верхи позривала, Ей, туди удова, удова молодая Та сірії воли проганяла* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 57); *На вулиці спориш пилом припав: от тільки-тільки прогнали худобу на поле* (Головко, I, 1957, 274); *Артільний пастух Митяша кожного ранку й вечора неодмінно вештається якийсь час на будівництві, поки прожене повз Вовчий Брід свині* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 41); *У 60-х роках XVI ст. купці тільки привілейованих міст (головним чином Львова) прогнали через Перемишль більше 20 тис. волів* (Іст. УРСР, I, 1953, 156); // Гнати під конвоєм у певному напрямку (звичайно людей). *Я б тебе не кинув, хоч би дізнавав я щодень катування, хоч би мене гнали в Сірію киями, в Нубію різками, хоч би проганяли в гору канчуками* (Л. Укр., IV, 1954, 275); *Одного не похваляв тільки — тої брутальності, з якою виряджали їх* [солдатів]: *серед ночі, майже роздягнутих, під охороною прогнали з казарми на станцію* (Головко, II, 1957, 440); *На другий день робітники цукроварні застрайкували. А ще через день нашою вулицею прогнали кількох робітників, оточених кінними стражниками* (Панч, В дорозі, 1959, 168); // Переганяти щонебудь по чомусь, через щось. *Щоб зробити операції* [на серці] *безпечними, поряд з гіпотермією вдаються до штучного кровообігу, коли кров проганяють по судинах своєрідним насосом — «механічним серцем»* (Наука.., 3, 1957, 17); *Для утворення раковини устриця повинна прогнати через своє тіло таку кількість води,*

яка в кілька тисяч разів перевищує її власну вагу (Таємн. вапна, 1957, 15); // *розм.* Примушувати працювати (мотор, машину і т. ін.) з метою перевірки, випробування. *Прогнати мотор; // також неперех., розм.* Обробляти смугу поля, залишаючи позад себе борозну, ручку і т. ін. [Селянин *(запалившись):*] *Ой ви, голото чортова! ..Чи ви* [ткачі] *судні хоч борозну рівно прогнати або снопки на воза скласти?* (Л. Укр., IV, 1954, 226); *Коли сходило сонце, одинадцять косарів прогнали на повні гони по третій ручці* (Ле, Історія радості, 1947, 183).

Проганя́ти (прогна́ти) крізь стрій — у армії царської Росії та деяких інших старих арміях — проводити солдата між рядами вишикуваних солдат з метою покарання його ударами палиць. *Перед розстрілом.. його прогнали крізь стрій і вліпили 600 ударів палицями* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 218).

2. *перех. і без додатка.* Примушувати кого-небудь іти, виходити геть звідкись; виганяти. *Не раз Іван метав сокирою в неї* [Химу], *жбурляв вилами та проганяв* (Коцюб., II, 1955, 333); *Вона, звичайно, не хотіла його проганяти зовсім, але Ясеві стало так сумно, що він насунув кепку на лоб і пішов на всі чотири вітри* (Ів., Вел. очі, 1956, 34); *Другого дня прогонив Василь кури з грядок, та й до обніжка наблизивсь* (Тесл., Вибр., 1950, 108); *Бабуся взяла ломаку.. та й прогнала собак і зняла мене з тину* (Н.-Лев., VI, 1966, 98); *Після того, як його набив і прогнав Дратва, Юрко пішов подалі від скирти соломи і сів собі на межі* (Томч., Готель.., 1960, 134); // Примушувати відступати, втікати. *Троянці сильно наступали І тиснули своїх врагів, Не раз Латинців проганяли До самих городських валів* (Котл., I, 1952, 279); *Упали в пил гадючі жала, одбили ми своє добро, й полки Котовського прогнали махновців рештки за Дністро* (Сос., II, 1958, 425); *Ішли бійці атаками в пороховій імлі і геть прогнали ворога з радянської землі* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 92); // *розм.* Звільняти з роботи, з посади, відмовляти в роботі і т. ін. *До покрови наймита благають, а після покрови проганяють* (Укр.. присл.., 1963, 89); — *У добрий час прийшов,— говорить цар. — Вчора я прогнав слугу, і його місце вільне. Я тебе прийму, але вважай — не спіткнися! Від сьогодні я не буду проганяти слуг, а смертю каратиму!* (Три золоті сл., 1968, 7); *Бронко прорахувався, коли думав, що Філіпчук другого ж дня після похорону Річинського звільнить Олексу з роботи. Шеф не тільки не прогнав Олекси, але вів себе так, начеб йому нічого не відомо про випадок на вічу у Калиниці* (Вільде, Сестри.., 1958, 478); // *перев. док., розм.* Розірвати сімейні узи; розлучитися. *Свою жінку прогнав* [Гнат] *од себе, зійшовся з другою без шлюбу* (Коцюб., I, 1955, 56); // *перен.* Своєю появою сприяти переміщенню, розсіюванню тощо (хмар, туману і т. ін.); розвіваючи, знищувати (звичайно запахи). *Сонце проганяє каламуть* (Рильський, II, 1960, 280); *Гуляли б, поки не смеркає, Поки мир божий не засне, Поки.. Не зійде місяць над горою, Туман на лан не прожене* (Шевч., II, 1963, 242); *Не може* [вітер] *прогнати з стаї запаху вугля, сиру і овечої вовни* (Коцюб., II, 1955, 325).

3. *перех., перен.* Мислено відводити, відштовхувати від себе хвилюючі думи, спогади, відчуття страху, переляку і т. ін. або звільняти кого-небудь від них. *Пан Адам кладе руки на стіл і проганяє ними той образ* (Коцюб., II, 1955, 245); *Їй згадувалось, як він покинув її на поталу, на глум людям, але вона зараз же проганяла від себе ці згадки* (Гр., II, 1963, 270); *Улас, щоб припинити свої страждання, зусиллям волі проганяв .. страх* (Тют., Вир, 1964, 52); *Закричав горлатий півень І прогнав мій страх* (Гл., Вибр., 1951, 198); *Доволі вже було йому клопоту з тією Лідою. Вирвав з серця її ім'я, прогнав саму думку про неї* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 5); //Намагатися подолати (звичайно сон, дрімоту, втому і т. ін.) або сприяти іншим у цьому. *Коли його* [Самійла] *кликали, він здригався, протирав долонею очі, ніби проганяв дрімоту* (Кучер, Чорноморці, 1956, 53); — *Сідайте, та вип'ємо по чарці: може, я сон прожену* (Н.-Лев., III, 1956, 22); *Він зараз пришле їй настоянки на зіллі, півчарки якої прожене з лиця її блідоту* (Коцюб., I, 1955, 317); *Щоб прогнати нелюдську втому, Тамара починає лічити, скільки разів кине лопатою землю* (Хижняк, Тамара, 1959, 244); // Робити спроби перебороти, уникнути або допомагати кому-небудь позбутися нестатків, злиднів, біди, лиха і т. ін. *Хто знає, про що думала ця стара мужня жінка, яку все життя здоганяло горе, а вона проганяла його від себе — коли зітханням тихим, коли задумою мовчазною, сльозою гарячою, пролитою вночі на самоті, щоб ніхто не бачив, а коли й піснею тужною* (Тют., Вир, 1964, 277); *У вишневому садочку, Під вербою, в холодочку, Щоб лихо прогнать І щоб долю звеселити, Заходились наші квіти Весілля гулять* (Гл., Вибр., 1951, 241); *Злидні кляті переборем, проженем, з землі ми зробимо Едем* (Сос., I, 1947, 412); // Намагатися перебороти, стримати, притишити (голод, біль і т. ін.) або сприяти у цьому. *Будуть кобзи і цимбали Дівчатам натщесерце грать І хлопцям голод проганять* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 180); *Виліз* [Чубенко] *на коня й продовжував путь, ведучи загін, конаючи від тифу, б'ючи себе по голові, щоб прогнати біль* (Ю. Янов., II, 1958, 212).

4. *тільки док., неперех., розм.* Швидко проїхати, пробігти яку-небудь відстань; промчати, промчатися.

5. *тільки док., перех. і неперех., розм.* Ганяти (у 1 знач.) якийсь час. *Проганяти м'яча цілий день.*

ПРОГАНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок. і док., розм.* 1. *тільки док.* Ганятися якийсь час.

2. *тільки недок.* Пас. до **проганя́ти** 1—3.

ПРОГА́Р, у, *ч.* 1. Дія за знач. **прогорі́ти, прогоря́ти** 1, 2. *Висока температура, свинцева і газова корозія, змінні напруги — все це веде до прогару ущільнювальної поверхні* (Знання.., 6, 1965, 26); *Система датчиків, встановлених на стінках домен, не тільки попереджує про можливу аварію, але й точно визначає місце прогару кладки* (Роб. газ., 26.I 1973, 3).

2. Прогоріле місце в чому-небудь.

3. *перен., розм.* Невдача, неуспіх у якій-небудь справі, пов'язаній з підприємництвом. — *Діла... Хоч щонебудь із грошей привіз?—Де там! З себе продав* [Савка] *усе, щоб якось додому добратись. Повний прогар!* (Мокр., Слід.., 1969, 157).

ПРОГАРТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прогартува́ти.** *Здрібнений феромарганець змішують з прогартованою.. і просіяною бурою* (Технол. різального інстр., 1959, 105).

ПРОГАРТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прогарто́вувати.** *Досліджено* [науковцями Інституту газу АН УРСР] *процес прогартовування алюмосилікатного носія-каталізатора та ванадієвого каталізатора для окислення сірчистого газу* (Вісник АН, 4, 1971, 4).

ПРОГАРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОГАРТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Надавати металам або деяким іншим речовинам більшої ніж звичайно твердості, пружності, міцності, стійкості. *Прогартовувати сталь.*

ПРОГАРТУВА́ТИ *див.* **прогарто́вувати.**

ПРОГАРЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Проїхати, проскакати верхи на коні гарцюючи. *Він побачив, як перед полками.. на білому коні прогарцював невисокий, широкоплечий вершник і за мить зник в юр-*

бі (Кочура, Зол. грамота, 1960, 149); *Гнат прогарцював прощальне коло по двору, зупинився у воротях, зняв карабін і вистрелив п'ять разів у повітря* (Тют., Вир, 1964, 330).

2. *перех., перен., розм.* Виконати в швидкому темпі (танець). — *Вже ні метелиці не потанцює, ні козачка з парубком не прогарцює* (Укр. поети-романтики.., 1968, 271).

ПРОГАРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. *неперех.* Видати низькі погрозливі звуки (про собак і деяких інших тварин).

2. *неперех., перен.* Видати, утворити звуки, що нагадують гарчання (про механізми, інструменти і т. ін.). *Мимо воріт несподівано прогарчав ворожий танк* (Гончар, III, 1959, 278); *Прогарчала десь автомашина* (Збан., Єдина, 1959, 180).

3. *перех., перен., розм.* Сердито, невдоволено промовити, сказати що-небудь. *Щука взяв подарунок.. і щось прогарчав собі під ніс* (Стор., I, 1957, 377).

4. *неперех.* Гарчати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОГА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок., рідко,* **ПРОГА́ЯТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Витрачати марно, даремно (звичайно час); гаяти. *Швидше вдягайтесь до школи! Кращі прогаєте дні,— Пізно вертати,— ніколи Їх не завернете, ні!* (Граб., I, 1959, 150); *Про загрозу, яку несе Батий і Руській землі, і Угорській, говорив Данило Белі, умовляв його разом до бою стати. Бела довго викручувався і, зрештою, відмовився. Тільки час прогаяв Данило* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 491); // Заповнювати чим-небудь дозвілля. *Всі постановили не спати цілу ніч. Під прикриттям ночі в цих мурах* [замка] *можна сподіватися всього.. З гамором та галасом пішли цілим гуртом шукати рояль, а радше, щоб прогаяти ніч* (Ірчан, II, 1958, 43).

2. *тільки док., також без додатка.* Забарившись із чим-небудь, втратити або пропустити щось. *Боюся, що Ви там забули й про те, що час уже влаштовуватись у профшколи. Дивіться — не прогайте* (Вас., III, 1960, 333); — *Буду старатися,— тихо промовив Павло,— і, може, наздожену те, що прогаяв* (Кучер, Трудна любов, 1960, 555); *Прогаяти строки силосування кукурудзи — значить лишитися без кормів* (Рад. Укр., 16.VII 1957, 1).

ПРОГА́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок., рідко,* **ПРОГА́ЯТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док., розм.* Те саме, що **затри́муватися** 1. *Прогаялись* [прочани] *геть-то, оглядаючи монастир. А було тоді на що там задивитись* (П. Куліш, Вибр., 1969, 76).

ПРОГА́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прога́яти.** *Вона поспішала надолужити раніше в безділлі прогаяні дні* (Ряб., Золототисячник, 1948, 193); *Якщо прогаяний на все це час не надолужити, то депо дуже легко може опинитися в прориві* (Сенч., Опов., 1959, 153); // *у знач. прикм. Розуміли* [комсомольці] — *кожна прогаяна хвилина може коштувати життя тій, що залишилася одна в обіймах трясовини на дикій лісовій галявині* (Донч., II, 1956, 55); *Все б наче й нічого, якби не дощ. Карою він став Кіндрату Дорофійовичу за не один прогаяний день ранньою осінню* (Логв., Літа.., 1960, 48); // *у знач. ім.* **прога́яне,** ного, *с.* Те, що марно втрачене або пропущене через забарливість. *Захар Билина, не вимірявши юнацьких сил, мчить уперед, доганяючи роки, надолужуючи прогаяне* (Ле, Право.., 1957, 34); *Найнебезпечніше в землеробстві з чимось забаритися. Прогаяне вважай втраченим* (Рад. Укр., 3.VII 1961, 3).

ПРОГА́ЯННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прога́яти.** *Прогаяння в повстанні смерті подібне...* (Ленін, 34, 1973, 390); *Прогаяння часу на косовиці, скиртуванні і молотьбі врожаю неминуче призводить до великих втрат* (Рад. Укр., 1. VIII 1951, 1).

ПРОГА́ЯТИ *див.* **прога́ювати.**

ПРОГА́ЯТИСЯ *див.* **прога́юватися.**

ПРОГВИНТИ́ТИ *див.* **прогви́нчувати.**

ПРОГВИНТИ́ТИСЯ *див.* **прогви́нчуватися.**

ПРОГВИ́НЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прогвинти́ти.**

ПРОГВИ́НЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРОГВИНТИ́ТИ,** нчу́, нти́ш, *док., перех.* Обертальним рухом пропускати крізь що-небудь гвинтоподібний інструмент. *Прогвинчувати дошку;* // Обертальним рухом пропускаючи крізь що-небудь гвинтоподібний інструмент, робити отвір. *Прогвинчувати дірку в дошці.*

ПРОГВИ́НЧУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ПРОГВИНТИ́ТИСЯ,** и́ться, *док.* 1. Проходити крізь що-небудь обертальним рухом.

2. *тільки недок.* Пас. до **прогви́нчувати.**

ПРОГИ́Н, у, *ч.* 1. Дія за знач. **прогну́ти, прогина́ти.** *Прогин спини; Прогин крокви.*

2. Увігнуте місце. *Під час навивки дротові надається попереднє натягнення. Це сприяє зменшенню прогинів* (Наука.., 2, 1955, 10).

△**Стріла́ проги́ну** — максимальне зміщення осі стержня, зігнутого зовнішнім навантаженням у напрямі, перпендикулярному до осі.

3. Западина у земній корі, що утворилася внаслідок тектонічних рухів. *Нафтові родовища Передкарпатського прогину в більшості є одночасно й родовищами природного горючого газу* (Нафта.., 1957, 30).

ПРОГИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прогина́ти** і стан за знач. **прогина́тися.** *При повному навантаженні автомобіля і відповідному прогинанні основних ресор кінці додаткових ресор упираються в кронштейни, прикріплені до рами, після чого обидві ресори працюють спільно* (Підручник шофера.., 1960, 230); *Сволок є найбільш значним за розмірами конструктивним елементом перекриття будинку — він підтримує балки в місці найбільш можливого їх прогинання — в центрі приміщення* (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 65); *Хоч за характером куяльницький басейн* [сучасного Північного Приазов'я] *був мілководним, однак спостерігається тенденція до дальшого прогинання його дна* (Геол. ж., XX, 6, 1960, 94).

ПРОГИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОГНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* Дією ваги або сили робити в чому-небудь вгин або вигин. *При гальмуванні* [автомобіля] *верхній кінець важеля натискає на шток і.. прогинає діафрагму, а разом з нею і коромисло вниз* (Підручник шофера.., 1960, 268); *Чорний кіт вистрибнув з бур'яну, присів, прогинаючи спину* (Гуц., Скупана.., 1965, 123); *Щось змінилося в ній.. Але щось лишилося в ній і від тієї Марини. Так само прогинає на лівій щоці ямочку усмішка, той самий нервовий порух плечей* (Мушк., Серце.., 1962, 119).

ПРОГИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ПРОГНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* 1. Під дією ваги або сили робитися увігнутим або вигнутим. *Коли він ступив на сходи, здалося, ніби сходинки під ним прогинаються:.. такою кремезною була його постать* (Шовк., Інженери, 1956, 91); *Під ногою тихо писнула вода, і земля почала прогинатись* (Стельмах, II, 1962, 68); *Дубовий сволок прогнувся, потемнів від часу* (Гончар, II, 1959, 144); // Набувати ввігнутої форми чи форми зигзага. *Жаліснє і низький лобик, а на ньому прогинаються розгонисті бровенята* (Стельмах, I, 1962, 155); *Іноді після народження лошата погано стають на ноги, які надмірно прогинаються в путових суглобах* (Конярство, 1957, 98); // Згинатися, нахилятися під власною вагою (про віття). *Вони з берега обережно скочили на кладку, над якою прогиналось гілля верб* (Стельмах, II, 1962, 147).

2. *тільки недок.* Пас. до **прогина́ти.**

ПРОГІМНА́ЗІЯ, ї, *ж.* У дореволюційній Росії — неповний середній загальноосвітній навчальний заклад (чоловічий, жіночий). *Антося й Леся вчилися в прогімназії в близькому здоровому містечку* (Н.-Лев., IV, 1956, 75); *Видержала* [Соня] *екзамен за шість класів у прогімназії* (Вас., І, 1959, 254); *Помер батько, і сестрам ще тяжче стало. Вони ходили на поденну роботу, заробляли дома шитвом і вчили свою Галю в прогімназії* (Кучер, Дорога.., 1958, 75).

ПРОГІ́Н, го́ну, *ч.* 1. Дія за знач. **прогна́ти, проганя́ти.**

2. Дорога, якою гонять худобу або птицю на пасовисько, водопій і т. ін. *Увечері гуси по встановленому прогону прямують до місця ночівлі* (Птахівн., 1955, 293).

3. *іст.* Ділянка шляху між поштовими станціями. *Щоб не було в путі препони, То б заплатив* [Плутон] *за три прогони* (Котл., І, 1952, 176); // *тільки мн.* Плата за проїзд на поштових конях. — *А подорожня, чи пак одкритий лист, є? Подав йому* [писареві] *одкритий лист, він подивився, зараз і прогони вищитав — такий спритний!* (Стор., І, 1957, 78); *Ларіна, щоб не платити Прогонів, надто дорогих, На шкапах їхала своїх* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 181).

4. *розм.* Ділянка шляху між залізничними станціями; перегін. *Майже всі солдати стояли на дверях, бо залишилось іще кілька прогонів і буде невеличка слобідська станція* (Шиян, Вибр., 1947, 154).

5. Відкритий простір в чому-небудь; проріз, отвір. *Прогони дверей;* // Проміжок, відстань між сусідніми опорами в яких-небудь спорудах, будовах; частина такої споруди, будови. *Міст височів на п'ятдесят метрів над водою, і один прогін був скинутий тепер на дно ріки* (Панч, О. Пархом., 1939, 96); *Спершись грудьми на поруччя мосту, задивився* [Ярослав] *на бистру і шумливу течію Росави, яка несла в прогони між дубовими бичками останні льодини* (Вол., Місячне срібло, 1961, 193); *Суднoплавні прогони мостів, які досі зводилися на Дніпрі, не перевищували 100 метрів* (Наука.., 9, 1971, 14); // *спец.* Обмежена двома рядами опор, колон частина цеху, призначена для доменної печі, промислового конвейєра і т. ін. *Та вас цікавить, де в цей час Личков? На Тракторному, на своїм прогоні* (Перв., II, 1958, 212); *Він хоч майстер молодий, Але і зараз у його прогоні Біля вагранки — стяг перехідний...* (Мур., Повість.., 1948, 41); *Стьопа підхопив пробу на лопату і чимдуж помчав у кінець пічного прогону* (Собко, Біле полум'я, 1952, 10); // Горизонтальна опорна балка в споруді, на яку спираються інші балки. *Для підтримання даху в теплицях ставлять стояки й прогони* (Овоч., 1956, 139); *Незабаром зацокотіла над річкою весела швидкомовка сокир: це посполиті прокладали вздовж майбутнього мосту смолені прогони* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 158); // Сходова клітка в будинках.

ПРОГІ́ННИЙ, а, е. Прикм. **до прогін** 5.

ПРОГІ́РКЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **прогі́ркнути.** *Коли він був уже на вулиці, коли вдихнув.. прогіркле від димів.. повітря, в цеху прогримів вибух* (Загреб., Спека, 1961, 163); // *у знач. прикм. Обличчя моє мокре од сліз, безперестанку я ковтаю прогірклу слину* (Кол., На фронті.., 1959, 142); *Божеволіють орди ворожі, І прогірклий вдаль стелеться дим...* (Уп., Укр. поема, 1950, 125).

2. *у знач. прикм.* Неприємний, задушливий (про запах, повітря і т. ін.). *Після свіжого повітря в ніс ударив і відразу забив дух прогірклий запах тваринних випарів* (Добр., Тече ріка.., 1961, 26).

3. *у знач. прикм., перен.* Викликаний гіркотою, прикрістю. *Могили йшли по всій землі, Світились чистими зірками, У кожнім місті і селі Лились прогірклими сльозами* (Гірник, Стартують.., 1963, 51).

ПРОГІ́РКЛІСТЬ, лості, *ж.* Якість за знач. **прогі́рклий** 2.

ПРОГІ́РКЛО. Присл. до **прогі́рклий** 2. *Лугова м'ята, що спочатку пахла ніжно, кликала з пам'яті милі картини пастушого життя, тхнула п'яно й прогіркло* (Мушк., День.., 1967, 72).

ПРОГІ́РКНУТИ, не, *док.* Стати гірким; згіркнути. *Олія вже прогіркла.*

ПРОГЛАГО́ЛАТИ *див.* **проглаго́лити.**

ПРОГЛАГО́ЛИТИ, лю, лиш і **ПРОГЛАГО́ЛАТИ,** аю, аєш, *док., перех. і неперех., заст.* Сказати, промовити. *Так проглаголивши, замовк старий, похилив голову, загадавсь. І всі задумались од його речі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 196); *Аж нараз проглаго́лав Маледикт усім на диво,— Що проглаго́лав, те ми Все розкажемо правдиво* (Фр., X, 1954, 116).

ПРОГЛА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прогла́джувати** 1. *Третій спосіб — це лискування (прогладжування) підсушеного виробу камінцем або склом, що давало блискучі смуги на матовому тлі черепка* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 68).

ПРОГЛА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРОГЛА́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* 1. Гладити, вирівнюючи, розправляючи що-небудь. *Прогладжувати рукою зім'яті сторінки.*

2. *розм.* Те саме, що **пропраcóвувати** 1. *Готовий за формою викройки рукав прогладжують.. і зшивають* (В'язання.., 1957, 64).

3. *тільки док., розм.* Гладити (у 2 знач.) якийсь час.

ПРОГЛА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ПРОГЛА́ДИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Ставати гладким, рівним.

2. *розм.* Те саме, що **пропраcóвуватися** 1.

3. *тільки недок., розм.* Пас. до **прогла́джувати** 2. *Кінці лінолеуму змазуються спеціальною мастикою, покриваються смугою склотканини і прогладжуються утюгом* (Веч. Київ, 15.IX 1969, 4).

ПРОГЛА́ДИТИ *див.* **прогла́джувати.**

ПРОГЛА́ДИТИСЯ *див.* **прогла́джуватися.**

ПРОГЛЕ́ДІТИ і **ПРОГЛЯ́ДІТИ,** джу, диш, *док., розм.* 1. *перех. і без додатка.* Неуважно дивлячись, спостерігаючи, не помітити, пропустити когось, щось. — *Дивись після того в ясній оченята, так і дорогу прогледиш!..* (Вовчок, І, 1955, 323); *Задумався* [Андрій] *і прогледів, коли Надія з хвіртки вийшла разом з сином* (Чорн., Красиві люди, 1961, 79); *Никають* [хуторяни] *по закапелках, щоб дечого прихованого не прогледіти* (Тют., Вир, 1964, 169); // Залишити що-небудь поза увагою. *А настане ніч Купала,— Тую ніч не прогляди І поки ще мла не впала — В ліс до папороті йди* (Щог., Поезії, 1958, 242).

2. *неперех.* Глядіти (у 1 знач.) якийсь час. *Закидати в море вудки дуже забавна штука. Зириш на той поплавок, очей з нього не спускаєш і не помітиш, як майже увесь день прогледів* (Логв., Давні рани, 1961, 103).

◇ **Прогле́діти (прогля́діти) [всі] о́чі** — вдивляючись кудись, з нетерпінням, довго прождати кого-, що-небудь. *В той день Оксана прогледіла на дорогу всі очі* (Панч, Мир, 1937, 14); *Впала ніч... Шакали виють... Вітер... Мов зима! Я всі очі прогляділа,— Милого нема!* (Крим., Вибр., 1965, 36).

ПРОГЛИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОГЛИНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех., розм.* З'їдати що-небудь жадібно; поглинати. *Він* [містер Хо] *присунув до себе страви й узявся їх проглинати* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 62); *Олексій і Юрко так стялись, наче один другого хотіли проглинути* (П. Куліш, Вибр., 1969, 302); * Образно. *Глибока шахта проглинула людей і не вертала* (Гр., Без хліба, 1958, 168).

◇ **Мов (немо́в, на́че, нена́че** *і т. ін.*) **земля́ проглину́ла** *кого* — хтось безслідно зник. *Дід знову забалакав, наче сам до себе: «.. Ще мало у мандрах пропало* [людей], *мов їх земля проглинула?..»* (Мирний, I, 1949, 158); **Проглину́ти язика́ (язи́к)** — те саме, що **Проковтну́ти язика́ (язи́к)** (*див.* **проковтну́ти**). *З мікрофона почувся зловтішний регіт: — Що, містер Макітра, язика свого проглинули?* (Вол., Дні.., 1958, 195); **Хай мене́ земля́ проглине́** — уживається як заприсягання, запевнення в чому-небудь. — *Хай мене грім поб'є! ..хай мене сира земля проглине, коли я їв чию часть* [частину], *окроме своєї! — клявся Попенко* (Мирний, I, 1954, 333); **Хай тебе́ (його́, її** *і т. ін.*) **земля́ проглине́** — уживається як побажання смерті кому-небудь.

ПРОГЛИНУ́ТИ *див.* **проглина́ти.**

ПРОГЛЯДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОГЛЯ́НУТИ,** ну, неш, *док.* 1. *тільки док., неперех. і рідко перех.* Проникнути зором крізь що-небудь. *Навкруги позаросло так, що й не проглянути* (Вовчок, VI, 1956, 339); *В моїм селі сади цвітуть — Проглянути не можна* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 77); [Г а л я:] *Над річкою зранку такий туман стелився — не проглянеш* (Лев., Марія, 1953, 50); *Крізь нічний морок, коли очі звикли, можна було й проглянути: на вулиці був рух, вулицею сунула людська лава* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 210); // *перен.* Вникнути в суть чого-небудь, осягнути розумом щось; зрозуміти, розгадати. *Що вони* [сни] *віщують, що пророкують? Не розгадає вона своєю головою, не прогляне* (Мирний, III, 1954, 47); *Ніхто з нас тайн одвічних не прогляне, Ніхто не розбере письмо незнане* (Мисик, Біля криниці, 1967, 318); // *перен.* Те саме, що **подиви́тися** 1. *Моя луна багатая, пресвітлеє сонце! Просвіти, проглянь на мене в небесне віконце!* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 43); *Обізвись до мене! Де ти, моє сонце? Прогляни на мене! Де ти, моє серце?* (Кост., I, 1967, 134).

2. *неперех.* Показуватися із-за чого-небудь, виднітися з-поміж чогось, бути або ставати видним, помітним крізь щось, з-під чогось і т. ін. (про конкретні предмети); де-не-де виглядати. *З-за густих акацій видно широкі сходи, нові, чистенькі. Сходи високі, проглядають через гілки акацій* (Н.-Лев., VI, 1966, 6); *То тут, то там проглядають в траві голубі, мов крапельки весняного неба, фіалки* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 34); *Лиха зима сховається, А сонечко прогляне* (Гл., Вибр., 1951, 231); *— Ой, Романе! — спочатку налякалася, а потім розсміялась Христина, поправила хустку, з-під якої проглянуло вгріте чоло.— І де ти взявся?* (Стельмах, I, 1962, 129); // Ставати явним, проявлятися через зовнішні ознаки (про абстрактні поняття). *Він* [письменницький рух] *проявляє себе в різних рукописних збірниках, у яких крізь зверхню хаотичність і різнорідність тем проглядає бажання — обняти якнайширший круг відомостей* (Фр., XVI, 1955, 321); *Володя всім ще в юні роки На батька схожий: та ж хода, Швидка, весела і тверда, І в рухах сила прогляда* (Мас., Сорок.., 1957, 469); *В хаті Мар'яни з кожного кутка проглядає охайність і убозтво* (Стельмах, II, 1962, 275); *Його очі перелякано розширились, і з них проглянули сум і безнадія* (Збан., Єдина, 1959, 94); // Зрідка зустрічатися, траплятися. *От і братія сипнула У сенат писати Та підписувать — та драти І з батька і брата. А меж ними і землячки Де-де проглядають* (Шевч., I, 1951, 251).

3. *перех.* Дивитися на що-небудь, читати щось і т. ін. з метою перевірки, вивчення або ознайомлення; переглядати. *Дубина розкриває листа, проглядає його, зминає, повільно кладе у кишеню* (Мороз, П'єси, 1959, 223); *Починалися іспити, і він ще раз, востаннє, хотів проглянути книжки, відсвіжити в пам'яті призабуті дати і події, перевірити формули, теореми* (Коцюба, Нові береги, 1959, 310); *Я мусив виграти собі півгодини для того, щоб проглянути сумнівні шматки на екрані до монтажу, а перед десятьма годинами вечора — ще півгодини на перегляд остаточно змонтованого фільму* (Ю. Янов., II, 1958, 117); // *тільки недок.* Оглядати, обдивлятися який-небудь простір з метою спостереження, виявлення чогось. *З вікна Панько проглядав три сторони. Хто минав подвір'я — бачить. Хто під'їжджає до кооперації бричкою — бачить* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 51); // *перен.* Подумки аналізувати що-небудь. *Моїх сімнадцять літ я в пам'яті квапливо проглядаю, печальний список бідочок і бід* (Бажан, Політ.., 1964, 4).

ПРОГЛЯДА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* 1. Бути видним, помітним, приступним зору. *Сівши на коня, він попрямував до розвилки яру, звідки видно було і перелісок, і поле за яром, а дорога проглядалась у бінокль верстов на п'ять* (Панч, I, 1956, 323); *Крізь широкий і низький отвір прочинених дверей в сіни вливався могутній потік світла, за ним ледве проглядався двір, поріс бур'яном* (Перв., Дикий мед, 1963, 14); *Панно гарно вписується в інтер'єр гастронома, добре проглядається з будь-якої точки* (Літ. Укр., 22.XII 1967, 4).

2. Пас. до **проглядáти** 3. *У самому кабінеті головного конструктора завжди повно людей; тут проглядаються кресленя, підписуються якісь наряди* (Вітч., 2, 1956, 105).

ПРОГЛЯ́ДІТИ *див.* **прогле́діти.**

ПРОГЛЯ́НУТИ *див.* **проглядáти.**

ПРО́ГНАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прогна́ти** 1, 2. *Я дуже зачудувався, побачивши між ними* [робітниками] *прогнаного вчора муляра* (Фр., I, 1955, 228); // *у знач. прикм. В нас* [відділі революційного війська] *були відомості, що в замку, під проводом молодої княжни, близької подруги прогнаної царської сім'ї, працюють головні вороги революції* (Ірчан, II, 1958, 40); // *у знач. ім.* **про́гнаний,** ного, *ч.* Той, кого звільнили з роботи, з посади і т. ін. *«Що, як проженуть бува?»— думав він.—«О сором! сором! на все місто, на весь повіт, на всю губерню! Прогнаний, все рівно що штемпльований* [штемпельований]*!»* (Мирний, I, 1954, 162); *Нагнавши одного, вони* [підмайстри] *зараз же надиблють* [надибають] *чотирьох, що ще й напрошуватись будуть на місце прогнаного* (Фр., I, 1955, 227); // **про́гнано,** *безос. присудк. сл. Коли ж юнацьких літ бурхливих Прийшла Євгенію пора, Пора надій і мук щасливих, — Француза прогнано з двора* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 323); *Судді тебе* [мужика] *й закони зап'ятнали, Тюрма підтяла вік твій молодий, Проступки й горе мисль твою підтяли, І прогнано тебе з-поміж людий* [людей] (Фр., XIII, 1954, 406).

ПРОГНА́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **прогна́ти** 1, 2. *Захар розумів добре, що... неприхильний засуд* [тухольського суду], *що вирече прогнання боярина з громади, грозить також немалою небезпекою* (Фр., VI, 1951, 42).

ПРОГНА́ТИ *див.* **проганя́ти.**

ПРОГНАТИ́ЗМ, у, *ч., антр.* Виступання вперед щелеп людини.

ПРОГНА́ТИСЯ, прожену́ся, прожене́шся, *док., рідко.* Гнатися якийсь час.

ПРОГНАТИ́ЧНИЙ, а, е, *антр.* Прикм. до **прогнати́зм.**

ПРОГНИВА́ТИ, а́є, *недок.*, **ПРОГНИ́ТИ,** и́е, *док.* Гнити наскрізь в одному місці або в багатьох місцях. *Церква віджила своє.. Уже прогниває гонта, зяють дірками вікна* (Літ. Укр., 13.VIII 1968, 2); *— Бач, я й думав з весни підправити оселю... Видно, солома прогнила,—*

сказав Яків, обдивляючись стелю (Мирний, IV, 1955, 89); *Я глянув, а там* [на руці] *прогнило вже м'ясо до кості* (Хотк., II, 1966, 356); *Вивіска була стара, дикт в кількох місцях прогнив* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 350); // *перен.* Впадати в стан розкладу, деградації; занепадати. [К о б з а р:] *Поти ще є такі, як оце довелося мені бачити, я вірю, що мир ще не прогнив, серце його не зчервивіло, що народяться інші діти і вознесуть святу правду вовіки!* (Мирний, V, 1955, 93).

ПРОГНИВА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **прогнива́ти.** *Це була страшна несподіванка,— страшна для банкірів, царів і попів, страшна для збанкрутілих верховодів прогниваючої Європи* (Тич., Магістралями життя, 1941, 113).

ПРОГНИ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **прогни́ти.** *Прогнилі від сирості дошки; Капіталізм — наскрізь прогнила система, що відживає свій вік* (Рад. Укр., 3.VIII 1961, 4); // *у знач. прикм. На сучку верби висів прогнилий ятір* (Тют., Вир, 1964, 377); *Напевне, здригнулася і прогнила душа штаб-ротмістра, коли він побачив біля образа божої матері в крові двох жінок* (Стельмах, I, 1962, 644); *Велика Жовтнева соціалістична революція ліквідувала прогнилу владу поміщиків і капіталістів* (Наука.., 1, 1965, 35); // *у знач. ім.* **прогни́ле**, лого, *с., перен.* Те, що деградувало, занепало. *Художнє слово не тільки підносило все прекрасне, світле і радісне в нашому житті, але було й ювеналовим бичем, що вражає все негативне, прогниле й омертвіле, яке перешкоджає рухові вперед* (Іст. укр. літ., II, 1956, 319); *Морально очищаючи людину і вбиваючи усе прогниле, реакційне, служить* [сміх] *передовим ідеалам віку* (Мист., 5, 1966, 9).

ПРОГНИ́ТИ *див.* **прогнива́ти.**

ПРОГНІ́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прогні́вати.** *Музо, повідай мені, чим саме прогнівана тяжко Чи то покривджена чим..!* (Зеров, Вибр., 1966, 221).

ПРОГНІ́ВАТИ *див.* **прогнівля́ти.**

ПРОГНІ́ВАТИСЯ *див.* **прогнівля́тися.**

ПРОГНІВИ́ТИ *див.* **прогнівля́ти.**

ПРОГНІВИ́ТИСЯ *див.* **прогнівля́тися.**

ПРОГНІВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОГНІВИ́ТИ**, влю́, ви́ш; *мн.* прогнівля́ть; *і* **ПРОГНІ́ВАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Викликáти гнів, роздратування; сердити, гнівити. [Г е р м і о н а:] *Чи буде ж добре, як твоя родина просити піде пайки дармової до тих римлян, що ти так ненавидиш?* [А н т е й:] *Ще маєм хліба власного доволі. Не прогнівляй богів* (Л. Укр., III, 1952, 419); *Розказували, що менша дочка прогнівила матір: у себе в хаті раз переховала горничну Уляну* (Мирний, I, 1949, 198); *Дехто сказав, що дощів випадає мало, дехто зауважив, що бога «ми» прогнівили, а дехто — просто промовчав* (Ю. Янов., I, 1958, 98).

ПРОГНІВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРОГНІВИ́ТИСЯ**, влю́ся, ви́шся; *мн.* прогнівля́ться; *і* **ПРОГНІ́ВАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* Виражати гнів, роздратування; сердитися, гніватися. *Так і тут же бачимо, що наш отець, цар небесний, не до кінця прогнівляється на нас, а усе жде, щоб ми схаменулися, покаялися і вернулися до закону його святого і робили його волю* (Кв.-Осн., II, 1956, 121); *Я пишу гарно і швидко і, присівши твердо до роботи, за два місяці заробила щось п'ятдесят ринських. Олесеві я нічого не казала про свої заробітки, боялась, щоб він не прогнівався* (Фр., III, 1950, 110); — *Прогнівався господь,— зашамотіла юрба* (Еллан, II, 1958, 8); *Тричі нечуваний грім прокотився над плесом Аверну. «Леле! — озвалась вона...— Хто нас губить, Орфею нещасний, Хто прогнівився на нас?..»* (Зеров, Вибр., 1966, 219).

◇ **Не прогні́вайся (не прогні́вайтесь)**: а) ввічлива форма вибачення або відмови. *Не прогнівайся, коли згадаю, Як провів своє ти парубоцтво* (Фр., XIII, 1954, 343); — *Та будьте ласкаві, вже не прогнівайтесь за мої книги,— сказав тихо отець Харитін* (Н.-Лев., III, 1956, 187); — *Спасибі, тату, й за це. Коли щось не так сказав, не прогнівайтесь, бо я теж хочу господарем стати* (Стельмах, II, 1962, 345); б) (*ірон.*) вини самого себе, сам винуватий.—*На сей раз прощу. Чуєш — удруге так зробиш — не прогнівайся. Всю шкуру з тебе здеремо* (Мирний, IV, 1955, 113); — *Мотузко, ти мені оті свої штуки покинь! Поки не пізно. А то не прогнівайся* (Головко, II, 1957, 92).

ПРОГНІ́Й, но́ю, *ч.* Багнисте, грузьке місце. *Отам попереду був піщуга, а тепер прогної, трясовина* (Сл. Гр.); *Час наближався до півночі, бо комарів поменшало, лоцман вів шаланди через ерики, прогної, Кінськими Водами. Кректали жаби, було парко, шарудів очерет, хлюпала риба* (Ю. Янов., II, 1958, 197); *Коня затягало глибше й глибше, вже не вдавалося Родимові вирвати його бодай на долоню з засмоктуючих лабетів прогною* (Загреб., Диво, 1968, 44).

ПРОГНО́З, у, *ч.* Передбачення на основі наявних даних напряму, характеру й особливостей розвитку та закінчення явищ і процесів у природі й суспільстві. *У наш час, відповідно до геніального прогнозу Леніна, соціалізм виріс в найбільш впливову суспільну силу історичного розвитку, у велетенський прискорювач соціального прогресу* (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 35); *В ординаторській, нашвидкуруч погортавши взяту в бібліотеці літературу, Вадик заявив, що всі автори сходяться на одному: прогноз при цьому захворюванні надзвичайно невтішний* (Шовк., Людина.., 1962, 403); *З півночі йшла зима, яка, за всіма прогнозами, мала бути суворою* (Рибак, Час.., 1960, 749).

Прогно́з пого́ди — науково обгрунтоване передбачення стану погоди для певної території на якийсь час. *Застосування постійних штучних супутників Землі допоможе істотно поліпшити метеорологічні спостереження і службу погоди, що в свою чергу дозволить домогтись значного уточнення прогнозів погоди* (Ком. Укр., 10, 1962, 50); *Щоб скласти добовий прогноз погоди лише по Києву, треба знати рух повітряних мас на території радіусом понад тисячу кілометрів* (Веч. Київ, 5.I 1968, 1).

ПРОГНОЗИ́СТ, а, *ч.* Той, хто прогнозує що-небудь, фахівець з прогностики (у 1 знач.). *Резерв росту продуктивності праці прогнозисти вбачають не тільки в поліпшенні процесу виробництва, а значною мірою в самому управлінні виробництвом, у знаходженні оптимальних рішень, що базуються на всебічній виробничій та економічній інформації з детальним її аналізом* (Знання.., 3, 1973, 11); *Чи зможе колись машина зрівнятися з митцем? Тут думки прогнозистів розходяться: одні схильні вважати, що творча уява є і завжди буде привілеєм людини, інші.. допускають, що і мистецькі здібності їй вдасться змоделювати і відтворити в технічних засобах* (Наука.., 6, 1970, 29).

ПРОГНО́ЗНИЙ, а, е. Прикм. до **прогно́з.** *На Курильських островах радянські геологи виявили великі родовища сірчаних руд. Прогнозні запаси їх оцінюються мільйонами тонн* (Рад. Укр., 2.VII 1967, 1); *Над прогнозною тематикою треба подумати, і її пора утвердити не як польоти довільної фантазії, а як один із жанрів, покликаних до життя специфікою нашої радянської наступальної кінематографії* (Довж., III, 1960, 191).

ПРОГНОЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прогнозува́ти.** *В останні роки як у нас, так і в інших країнах*

соціалістичної співдружності велика увага приділяється прогнозуванню розвитку народного господарства, його галузей, всіх підприємств на довгочасну перспективу (Вісник АН, 3, 1971, 73); *Прогнозування хвороби — поняття звичайне для лікаря. Воно означає передбачення розвитку хвороби в часі* (Наука.., 6, 1968, 14); *Місячна обсерваторія сприятиме прогнозуванню погоди на Землі* (Рад. Укр., 8. II 1966, 3).

ПРОГНОЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* На основі наявних даних передбачати напрям, характер і особливості розвитку та закінчення явищ і процесів у природі й суспільстві. *Про збереження і примноження рідкісних видів фауни і флори України дбає великий загін учених — зоологи, гідробіологи, ботаніки, геологи. Вони дають рекомендації господарникам, де краще будувати промислові об'єкти, прогнозують райони для акліматизації тварин і рослин* (Наука.., 7, 1973, 25); *Штучні супутники та космічні кораблі з людиною на борту дають змогу вивчати у високих шарах атмосфери потоки заряджених частинок, що линуть від Сонця на Землю, де вони змінюють умови магнітного поля. Ці дані допоможуть прогнозувати погоду* (Знання.., 1, 1965, 4).

ПРОГНОЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **прогнозува́ти.** *Найзначніше потепління прогнозується в середині першої, на початку другої та в окремі дні третьої декад* (Роб. газ., 1. II 1973, 4).

ПРОГНОЗУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **прогнозува́ти.** *Останнім часом наука все більше набуває прогнозуючого характеру, все частіше погляди вчених звертаються у найближче і віддалене майбуття* (Наука.., 6, 1970, 28); *Передбачення, наукове прогнозування дасть інформацію архітекторові. Ось чому потрібний науковий центр і прогнозуюча наука про міста майбутнього, які будуються сьогодні* (Веч. Київ, 19.VIII 1971, 3).

ПРОГНО́ЇНА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **прогні́й.** — *На Сивашах, примічайте, де кущик комишу темніє, то, значить, там пробивається потроху солодка вода із прогноїн, із глибини...* (Гончар, II, 1959, 58).

ПРОГНОЇ́ТИ, ою́, оїш, *док., перех.* Покрити або просочити гноєм; угноїти. *Прогноїти поле.*

ПРОГНО́СТИК, а, *ч.* Те саме, що **прогнози́ст.**

ПРОГНО́СТИКА, и, *ж.* 1. Наука про передбачення закономірностей розвитку та закінчення явищ і процесів у природі й суспільстві. *Поряд з математикою важливу роль у керуванні запасами відіграє молода наука — прогностика* (Наука.., 10, 1969, 13).

2. *заст.* Прогноз. *Прогностику для Вашого журналу я ставлю не дуже щасливу* (Драг., II, 1970, 549).

ПРОГНОСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до прогнозу і прогностики. *Оскільки емоціональність виникає завжди при різниці між інформацією прогностичною та наявною,.. то з цього можна зробити висновок, що художній талант діє в пункті гострих життєвих проблем* (Рад. літ-во, 8, 1968, 44); *Зміна фракційного складу білків сироватки крові при променевій хворобі становить діагностичний і прогностичний інтерес* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 83); *Хвильові спостереження становлять практичний інтерес для суднобудування. Вони потрібні прогностичним центрам для проведення суден в океані оптимальними курсами* (Веч. Київ, 5.IX 1968, 4).

ПРОГНОСТИ́ЧНО. Присл. до **прогности́чний.**

ПРОГНУ́ТИ *див.* **прогина́ти.**

ПРОГНУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прогну́ти.** *Глянув Левко на личко Христини, яка ледве стримувала клубок сміху, на півзаплющені, блискучі од веселих сліз очі, на розгонисті, прогнуті над краями бровенята, що примхливо треміли на невисокому чолі, завагався* (Стельмах, I, 1962, 53); *// у знач. прикм. Прогнуті полиці; Розрізи очей Октава схожі на два листки з прогнутими кінцями* (Стельмах, I, 1962, 88).

ПРОГНУ́ТИСЯ *див.* **прогина́тися.**

ПРОГОВОРИ́ТИ *див.* **прогово́рювати.**

ПРОГОВОРИ́ТИСЯ *див.* **прогово́рюватися.**

ПРОГОВО́РЮВАТИ, юю, ює, *недок.*, **ПРОГОВОРИ́ТИ,** ворю́, во́риш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Те саме, що **виголо́шувати** 2. *Жебрак.. проговорює: «За ваше здоров'є* [здоров'я]..» (Хотк., II, 1966, 24); *І брат з братом обнялися І проговорили Слово тихої любові Навіки і віки!* (Шевч., I, 1951, 263); // Вимовляти, говорити певним чином. *Не сподівавсь ніхто, що Олексій так твердо проговорив старосвітське слово, хоч і тремтіло трохи в його голосі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 291); *Його думки були далеко, дуже далеко, він проговорив кілька слів ніби румунською мовою й знов загубив пам'ять* (Ю. Янов., II, 1958, 53); // *перен., рідко.* Бути, служити свідченням чого-небудь. *І нема тепер нічого, Що б тобі проговорило, Як велике товариство І жило тут, і кипіло* (Щог., Поезії, 1958, 259).

2. *тільки док., неперех.* Говорити якийсь час. *Вантажники, моряки й рибалки.. Скільки прекрасних вечорів проговорили вони зі мною* (Ю. Янов., II, 1958, 16); *Раптом директор стрепенувся: стільки проговоривши з Каргатом, він і досі не заїкнувся про мету свого приходу до нього* (Шовк., Інженери, 1956, 74).

3. *розм.* Не помічати, пропускати що-небудь, захопившись розмовою. — *Ти глянь! Таки щука! І добряча! От були б з тобою проговорили щуку...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 84).

ПРОГОВО́РЮВАТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *недок.*, **ПРОГОВОРИ́ТИСЯ,** ворю́ся, во́ришся, *док.* 1. Ненароком, мимоволі виказувати те, чого не слід було розголошувати. — *Хто ж о війні проговориться, Або кому війна присниться, Тому дам чортзна-що робить* (Котл., I, 1952, 186); [К у к с а (*до Антона*):] *Гляди ж, не проговорись сусідові Дранкові... То я хочу її* [Оксану] *перемanити до себе у наймички* (Кроп., I, 1958, 169); *В душі він здогадувався про таємний задум дівчини. Адже це їй він необачно проговорився вчора, що тугенько посувається в нього алгебра* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 9).

2. *розм., рідко.* Те саме, що **загово́рюватися** 2. — *Не дуже лишень потріпуйте село, коли любите сільську поведенцію, Павле Антоновичу! говоріть, та не проговорюйтесь! — сказала панія Висока* (Н.-Лев., I, 1956, 460).

3. *тільки док., розм.* Промовити, сказати що-небудь після тривалої мовчанки; несподівано прохопитися словом, фразою. *Часом як допече її журба, то вона й проговориться* (Кв.-Осн., II, 1956, 454); *Захар, тоді ж почувши, що в районі оголошено прийом робітників на шахти в Донбас, на нові заводи, не то жартома, не то напівсерйозно проговорився: «Ото б піти, спеціальність»!* (Ле, Право.., 1957, 24); // Вимовитися, прозвучати (про слова). *Людина? Тут? Де лише скелі і дикий звір? Де проговорилися колись якісь слова — і з того часу ніякий звук не колихав цього повітря?* (Хотк., II, 1966, 314).

4. *тільки недок.* Пас. до **прогово́рювати** 1.

ПРОГОГОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ПРОГОГОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш. Док. до **гогота́ти** і **гоготі́ти.** *Мов грім прогоготів селом* (Фр., X, 1954, 297).

ПРОГОГОТІ́ТИ *див.* **прогогота́ти.**

ПРОГОДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОГОДУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Утримувати когонебудь, даючи їжу, добуваючи необхідні матеріальні засоби до існування. *Чого ж Василеві прийдеться її* [Галю] *годувати? Вона не хоче його хліба, вона сама себе прогодувала б, коли б Василь не стояв у неї впоперек*

дороги (Мирний, IV, 1955, 76); *За яку тільки роботу не береться він, аби як-небудь прогодувати свою сім'ю* (Довж., III, 1960, 143); // Давати корм тваринам, птахам і т. ін. *Навіщо ти на зиму її* [коняку] *купиш? Чим її прогодуємо?* (Мирний, II, 1954, 231); *Одне гризло його, як вода береги: хазяйствечко розвелося чималеньке, корму подай, а його обмаль. А хіба тим, що на власному городі вродило, прогодуєш?* (Тют., Вир, 1964, 395); // *перен.* Бути джерелом прожиття, існування. *Ремесло не коромисло — плеч не відтягне, саме прогодує* (Укр.. присл.., 1955, 61); *З одягом та взуттям халепа: всі обносилися — земля може прогодувати його сім'ю, але не в силі прикрити якою-такою лахманиною грішне тіло* (Стельмах, II, 1962, 296).

2. *тільки док.* Годувати якийсь час. — *Дідусю, мама тобі прислала вже нашого* [хліба] *за те, що ти, спасибі тобі, нас через усю зиму прогодував* (Кв.-Осн., II, 1956, 148); *Як зберете Ви яку копійку про чорний день, вона Вас до якого часу прогодує* (Мирний, V, 1955, 418).

ПРОГОДО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОГОДУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Забезпечувати себе їжею, кормом. — *Цим звіром не прогодуєшся, коли хліба і масла або хоч ведмежатини не матимеш* (Трубл., Лахтак, 1953, 74); *Знаю тільки одне, що не можу я жити без Марії, а де жити і чим прогодуватися — це вже було мені невідомо* (Мур., Бук. повість, 1959, 15).

2. *тільки недок.* Пас. до **прогодо́вувати** 1.

ПРОГОДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прогодува́ти** 1.

ПРОГОДУВА́ТИ *див.* **прогодо́вувати.**

ПРОГОДУВА́ТИСЯ *див.* **прогодо́вуватися.**

ПРОГОЙДА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Гойдати якийсь час.

ПРОГОЙДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Гойдатися якийсь час.

ПРОГОЛИ́ТИ *див.* **прого́лювати.**

ПРОГОЛИ́ТИСЯ *див.* **прого́люватися.**

ПРОГОЛОВУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Головувати якийсь час.

ПРОГОЛОДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і *діал.* **ПРОГОЛОДНІ́ТИСЯ,** і́юся, і́єшся, *док.* Відчути голод, захотіти їсти; зголодніти. *Старець трошки проголодавсь* (Стор., I, 1957, 34); — *Беріть, коли дають,— настоювала Ольга Павлівна..— Проголодаєтесь добре, поки туди й назад* (Кучер, Трудна любов, 1960, 225); *Отець і син сіли обідати: троха запізнили* [запізнилися] *і проголоднілися* (Фр., VIII, 1952, 157).

ПРОГОЛОДНІ́ТИСЯ *див.* **проголода́тися.**

ПРОГОЛОДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Голодувати якийсь час.

ПРОГОЛОСИ́ТИ [1], ошу́, о́сиш, *док.* 1. *неперех.* Голосити (*див.* **голоси́ти** [1]) якийсь час.— *Он учора, як сова та, як сич, цілу ніч простогнала та проголосила* (Мирний, III, 1954, 98).

2. *перех. і без додатка, перен.* Проказати що-небудь тоном, подібним до голосіння (у 1 знач.). — *Ох, моя квіточко рожевая! Яка то гірка твоя доля! — зітхнула, проголосила бабуся, цілуючи Орисю в головку* (Стар., Облога.., 1961, 21).

ПРОГОЛОСИ́ТИ [2] *див.* **проголо́шувати.**

ПРОГОЛОСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проголосува́ти;** // **проголосо́вано,** *безос. присудк. сл.* — *Комсомол — це моя організація. Куди ви мене відкидаєте? Куди? — Не заважайте! Вже проголосовано,— сухо сказав Мальований, відвертаючись від Лесі* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 247).

ПРОГОЛОСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Док. до **голосува́ти.** *Вибори партійних органів проводяться закритим (таємним) голусуванням.. Обраними вважаються кандидати, за яких проголосувало більше половини учасників зборів, конференції або з'їзду* (Статут КПРС, 1971, 12); *Комсомольці дружно проголосували за утворення гуртка* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 55).

2. *неперех., перен., розм.* Підняти вгору руку з метою зупинити транспорт, що рухається мимо.

ПРОГОЛОСУВА́ТИСЯ, у́ється, *док.* Пас. до **проголосува́ти** 1. *Хоч суперечки йшли гарячі, постанова проголосувалася цілком однодумно* (Бабляк, Жванчик, 1967, 19).

ПРОГОЛО́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проголоси́ти** [2]. *Проголошені В. І. Леніним принципи мирного співіснування держав з різним соціальним ладом, які є основою зовнішньої політики Радянського Союзу, знайшли широке визнання, як шлях збереження миру і відвернення нової світової війни* (Резол. XXII з.., 1961, 9); *Проголошений партією моральний кодекс будівника комунізму втілює в собі світлі риси нової людини комуністичного суспільства, розкриває багатогранність і велич її духовної краси* (Мист., 5, 1961, 2); *Однією з найяскравіших сторінок Великого Жовтня є II Всеросійський з'їзд Рад, на якому була проголошена перша в світі держава робітників і селян* (Вісник АН, 12, 1970, 51); *Сучасні польські літературознавці розуміють усю важливість слів, проголошених.. на відкритті пам'ятника поетові* [А. Міцкевичу] *у Варшаві 28 січня 1950 р.* (Рильський, X, 1962, 45); // **проголо́шено,** *безос. присудк. сл. Під впливом Великого Жовтня влітку 1920 року в ряді повітів Східної Галичини було проголошено Радянську владу* (Ком. Укр., 7, 1969, 72); *За спинами чоловіків знову сперечалися жінки. Особливо одна.. страшенно обурювалась, що Річинського по смерті проголошено банкротом* (Вільде, Сестри.., 1958, 172).

ПРОГОЛО́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проголоси́ти** [2], **проголо́шувати.** *Проголошенням лозунга права націй на державне відокремлення і послідовним проведенням в життя принципу повної рівноправності національностей Радянська влада кладе початок новій політиці в національному питанні, політиці пролетарській* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 219); *У наказах делегатам II з'їзду Рад йшлося не про захист Радянської влади, а тільки про її проголошення, її встановлення* (Укр. іст. ж., 4, 1960, 27); *На відміну від тих письменників, які змальовували лише зовнішній, плакатний образ комуніста, зайнятого головним чином проголошенням правильних промов, але мало помітного в ділі, автор романа «Бур'ян»* [А. В. Головко] *зображує свого героя в його повсякденній практичній діяльності* (Іст. укр. літ., II, 1956, 98).

ПРОГОЛО́ШУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **проголо́шувати.** *Необхідною умовою поліпшення господарської організації і зростання виробництва є фактичне проведення в життя зверху донизу не раз проголошуваного принципу точної відповідальності певної особи за певну роботу* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 58).

ПРОГОЛО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проголо́шувати.**

ПРОГОЛО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОГОЛОСИ́ТИ,** ошу́, о́сиш, *док., перех. і без додатка.* 1. Офіційно оголошувати що-небудь, доводити до загального відома; обнародувати. *Соціалістична демократія на протилежність буржуазній не тільки проголошує права народу, але й гарантує їх реальне здійснення* (Програма КПРС, 1961, 14); *Другого дня молодий цар проголосив: хто хоче йти в сусідню державу на свято миру, за того всі видатки заплатить казна* (Три золоті сл., 1968, 179); *Двадцять років тому цей трибун на.. сеймі*

1573 року проголосив закон, за яким вперше шляхта польська загальним з'їздом обирала собі короля (Ле, Наливайко, 1957, 16); // Офіційно сповіщати про початок, настання, створення чого-небудь. *Тоді каган Симеон оголошує себе кесарем болгар і греків, болгарські єпископи проголошують болгарську церкву незалежною від константинопольського патріарха й обирають свого болгарського патріарха* (Скл., Святослав, 1959, 206); *У грудні 1917 року в Харкові відбувся Перший Всеукраїнський з'їзд Рад, що проголосив Україну Республікою Рад* (Ком. Укр., 3, 1970, 44); *Згарячу думав він* [Сагайдачний] *проголосити похід на Каффу* (Тулуб, Людоловви, I, 1957, 406); // Офіційно оголошувати кого-небудь обраним або поставленим на високий, відповідальний пост, керівну посаду; оголошувати про присвоєння якогось титулу, звання і т. ін. *В січні 1768 року в місті Цетіньї на загальних народних зборах Стефан проголосив себе «російським царем Петром III»* (Наука.., 10, 1965, 16); *Він вже проголосив себе старшим боярином, і на знак цього високого сану рукав його червоної сорочки був перев'язаний білою хусткою* (Смолич, Мир.., 1958, 27).

2. Публічно виголошувати промову, здравицю, тост тощо, звертатися до кого-небудь і т. ін. *Сам надавши собі слово, проголошує* [Горпищенко] *здравицю за моряка, за капітана, що «виконав плавбу кругосвітню...»* (Гончар, Тронка, 1963, 143); *Знову співали хором, знову проголошували різні тости, часто лунали оплески* (Гур., Наша молодість, 1949, 346); *Я вийшов на авансцену і проголосив довжелезний монолог, щойно придуманий, про те, що я каюсь, бо аж тепер зрозумів, який я негідник, звір* (Смолич, Театр.., 1940, 174); *В той час, коли патріарх клав на голови августів вінці, щоб з'єднати їх і проголосити многоліття, імператор Іоанн зробив так, як велів обряд,— підняв покривало, за яким ховалось обличчя нареченої* (Скл., Святослав, 1959, 493); // Усно або на письмі висловлювати свої думки, ідеї, ставлення до кого-, чого-небудь і т. ін. *Він* [І. Франко] *проголошував потребу єднання слов'янських народів* (Іст. укр. літ., I, 1954, 511); — *Ніколи не вгадаєш, Модесте, коли ти цитуєш чужі глупоти, а коли проголошуєш свої мудрі думки* (Вол., Місячне срібло, 1961, 84); *Поет* [П. Тичина] *..проголосив у своєму вірші «Чуття єдиної родини», ... що поміж націй міст із сталі, що міжнародна дружба діє...* (Рильський, IX, 1962, 157); *Не встиг Данько проголосити свою згоду, як чиясь рука цупко, по-заробітчанському, вхопила його за ошийок* (Гончар, Таврія, 1952, 70); // Заявляти про визнання кого-, чого-небудь кимсь або якимсь; давати комусь, чомусь характеристику, оцінку. *Носіями формалізму виступали головним чином різні недобитки футуристичних, конструктивістських та подібних до них угруповань. Проголошуючи себе найсміливішими «новаторами», вони претендували на роль учителів і наставників літературної молоді* (Іст. укр. літ., II, 1956, 119); *Колоніальна система проголосила збагачення останньою і єдиною метою людства* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 752); *Парубки гуртом проголосили, що кращої дівки й не було ще ніколи.. на селі* (Гог., Вибр., перекл. Хуторяна і Шмиговського, 1948, 34).

ПРОГОЛО́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **проголо́шувати.**

ПРОГО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОГОЛИ́ТИ**, голю́, го́лиш, *док.* 1. *перех.* Виголювати смужку, окреме місце.

2. *тільки док., перех. і неперех.* Голити якийсь час.

ПРОГО́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОГОЛИ́ТИСЯ**, голю́ся, го́лишся, *док.* 1. *тільки док.* Голитися якийсь час.

2. *тільки недок.* Пас. до **прогóлювати.**

ПРОГОМОНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *док.* 1. Гомоніти якийсь час. *Паніматці хоч і до дня просидіти б, прогомоніти з Собальським, та нездужала, то й пішла собі* (Свидн., Люборацькі, 1955, 85); *Тієї неспокійної ночі вони так і прогомоніли до самого ранку* (Чорн., Потік.., 1956, 121).

2. Док. до **гомоні́ти** 1. — *Совість... совість...— глухо прогомонів він* (Стор., I, 1957, 338); — *Що за чортовиння! — прогомонів мій друг.— Ти розумієш, з боків і не просунеш веслом — твердо, а спереду вільно. Мабуть, вузесенький рівчачок* (Досв., Вибр., 1959, 408); * Образно. *Відновлена весна прогомонить гаями* (Зеров, Вибр., 1966, 270).

ПРОГО́НИСТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **гінки́й** 1, 2. *Високий прогонистий дуб... виняткової будівельної стрункості гордовито підносився над низькорослими гіллястими в'язами* (Шол., Підн. цілина, перекл. за ред. Хуторяна, 1940, 410); *Перекладач, молодий, прогонистий.., з нахабними очима, схованими за скельцями пенсне, відкашлювався, прочищаючи горлянку для затяжної мови* (Загреб., Диво, 1968, 84); *Чиста душею, сповнена райдужних мрій, блакитноока і прогониста, легка в ході і завжди радісно усміхнена, вона здавалася втіленням краси, доброти і щастя* (Вітч., 4, 1971, 203).

ПРОГО́НИСТО, *розм.* Присл. до **прогóнистий.** *Він ішов так швидко, як тільки міг, прогонисто викидав уперед то одну, то другу ногу* (Загреб., Диво, 1968, 21).

ПРОГО́НИТИ *див.* **проганя́ти.**

ПРОГО́НИЧ, а, *ч.* Залізний прут для замикання віконниць, дверей, воріт. *Там, у однім вікні, грюкнув прогонич — і розчинилася віконниця* (Мирний, I, 1954, 318); *Вікно в кімнаті зачинене віконницею, замкнене на прогонич* (Скл., Карпати, II, 1954, 88); *Майборода на ніч замикав двері подвійними прогоничами* (Собко, Шлях.., 1948, 147); *Півторак зриває прогонича з окованих воріт стайні, і вони, поскрипуючи на масивних кунах, розчиняються навстіж* (Стельмах, I, 1962, 79); * У порівн. *Десятки кулаків садять, б'ють у двері, вакладені зовні, як прогоничем, товстим ломом* (Гончар, I, 1954, 346).

ПРОГО́НКА, и, *ж., спец.* Інструмент для нарізання гвинтів. *Для нарізання в гайці внутрішньої різі застосовують інструменти, які називаються мітчиками, а для нарізування зовнішньої різі на болту — плашки, прогонки, гвинтувальні дошки та ін.* (Практ. з машинозн., 1957, 94).

ПРОГО́ННИЙ, а, е. 1. *іст.* Прикм. до **прогі́н** 3; // *у знач. ім.* **прогóнні**, них, *мн.* Гроші за проїзд на поштових конях. *Мене ж авансуйте та дайте прогонні — Копійку на милю земної орбіти* (Сам., I, 1958, 223).

2. Прикм. до **прогі́н** 5. *Телевізор готовий. Потім він ще пройде останні випробування на кілометровому прогонному конвейєрі* (Веч. Київ, 14.VIII 1971, 1).

ПРОГО́НОВИЙ, а, е. Те саме, що **прогóнний** 2. *Всю судноплавну частину Дніпра слід перекрити одним прогоном завдовжки 300 метрів. Це визначило, зокрема, вибір конструкторських схем прогонових будов* (Наука.., 9, 1971, 14).

ПРОГОНЧАРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* Гончарювати якийсь час.

ПРОГОРА́ННЯ *див.* **прогоря́ння.**

ПРОГОРА́ТИ *див.* **прогоря́ти.**

ПРОГОРІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **прогорі́ти** 1, 2, 4; // *у знач. прикм. Цензура понівечила багато творів* [Т. Г. Шевченка].. *На верхній обкладинці* [«Кобзаря»] — *прогоріла пляма — важкий сургучний знак поліції* (Літ. Укр., 30.V 1964, 5).

ПРОГОРІ́ТИ *див.* **прогоря́ти.**

ПРОГОРЛА́НИТИ, ню, ниш, *док., перех. і неперех., розм.* 1. Док. до **горла́нити.**

2. Горланити якийсь час.

ПРОГОРЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех. і неперех., розм.* 1. Док. до **горла́ти.** *Зомлів якийсь мужчина-франт, Успівши, правда, прогорлати: — Це комінформівський десант!..* (Воскр., З перцем!, 1957, 242).

2. Горлати якийсь час.

ПРОГОРНУ́ТИ *див.* **прогорта́ти.**

ПРОГОРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОГОРНУ́ТИ,** горну́, го́рнеш, *док., перех.* 1. Розгрібаючи що-небудь в різні боки, утворювати заглибину, лунку і т. ін. *Заруба з агрономом квадрати вимірюють, прогортають кожну лунку, щоб у нїй було не більше, як двоє кукурудзяних зерняток* (Кучер, Трудна любов, 1960, 506); *Народ з самого ранку узявся був за лопати, щоб прогорнути хоч стежку, та, нічого не зробивши, розійшовся по хатах...* (Мирний, III, 1954, 10); [Л у к а ш:] *Прогорни, моя Доле, хоч руками долинку, чи не знайдеш під снігом з дивоцвіту стеблинку* (Л. Укр., III, 1952, 267); // Взагалі розгрібати, розкидати, розсовувати в різні боки що-небудь сипке. *На велику силу Пріська з Христею одхилили двері, прогортаючи руками сніг* (Мирний, III, 1954, 10); *На спідометрі стрілка часом показувала швидкість вісімдесят кілометрів за годину. Місцями, вивертаючись поміж деревами на такій швидкості, колеса прогортали листя аж до вогкої землі* (Ле, Клен. лист, 1960, 79).

2. Відхиляти вбік, розхиляти в різні боки (про гілля дерев або кущів, квіти і т. ін.). *Ой перепеличка Маланевеличка.. По полю літає, Комиш прогортає* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 468); *Брела* [Ганна], *щоб не хлюпнути, обережно прогортала рукою лілеї та латаття* (Гончар, II, 1959, 268); *Бігла* [Катря] *полем у густому житі, прогортаючи білими руками важкий колос* (Кучер, Прощай.., 1957, 284); *Пливу човником, прогортаючи верховіття лози* (Коп., Як вони.., 1948, 14); *Він ті кущі потихеньку прогорнув — сидить дівчина на лавочці* (Вовчок, I, 1955, 146); * Образно. *Коні стиха форкали, прогортаючи своїм форканням густу, насторожену тишу* (Кач., Вибр., 1953, 362).

ПРОГОРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* Горювати якийсь час. *Багато минуло днів, тижнів, місяців та й літ проминуло чимало, що удова з Галею ще прожила та прогорювала* (Вовчок, I, 1955, 313).

ПРОГОРЯ́ННЯ, *рідко* **ПРОГОРА́ННЯ,** я, *с.* Дія за знач. **прогоря́ти, прогора́ти** 1, 2, 4. *Для двигунів, розрахованих на нетривалий строк роботи, придатні матеріали з хорошою теплопровідністю, здатні відвести тепло і захистити товсті стінки від прогорання* (Наука.., 8, 1958, 17).

ПРОГОРЯ́ТИ, я́ю, я́єш і *рідко* **ПРОГОРА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОГОРІ́ТИ,** рю́, ри́ш, *док.* 1. Повністю обвуглюватися або згоряти. *В армії сховався* [Юрайда] *до офіцерської полкової кухні і не раз у нього прогоряла печеня* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 352); *Дрова в печі прогоріли;* // Закінчувати горіти. *Піч прогоріла.*

2. Продірявлюватися внаслідок дії вогню; пропалюватися.— *Я сів ненароком на жарину.., а штани й прогоріли* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 167); *Дно ковша прогоріло;* // Утворюватися внаслідок дії вогню (про діру). *У сорочці прогоріла дірка.*

3. *тільки док.* Горіти якийсь час.

4. *перен., розм.* Зазнаючи невдачі в ділах, ставати банкрутом; розорятися. *Якось на гастролях у Москві театр Суслова прогорів і мусив ліквідуватися* (Минуле укр. театру, 1953, 99); *Прогорівши на молотарках, дід Митро вдався до нової комерції: почав будувати млин-вітряк* (Минко, Моя Минківка, 1962, 14); *До поділу праці і спеціалізації капіталістів штовхає невблаганне діяння закону вартості, згідно з яким всяке виробництво має бути прибутковим, інакше воно прогорить* (Ком. Укр., 9, 1962, 15); // Те саме, що **зрива́тися** 6. *Сидів він і почував, що його діло прогоряє, а як його направити — він не міг добрати способу* (Вас., I, 1959, 87).

ПРОГОСПОДАРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* 1. *неперех.* Господарювати якийсь час.

2. *перех., розм.* Погано господарюючи, втратити що-небудь; витрачати щось не по-господарському. *І корови, і воли — усе прогосподарював* (Сл. Гр.).

ПРОГОСТЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* Гостювати якийсь час. *Цілий день прогостює було* (Вовчок, I, 1955, 114); *— То й довго прогостює він у вас? — питає цікавий чоловічий голос у жінки* (Вас., I, 1959, 321); *Недовго прогостював Кузьма Петриченко в Острі, лише три дні* (Шиян, Гроза.., 1956, 640).

ПРОГРАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **програва́ти** 1—4. *Для свідомого сприймання нового твору необхідне його повторне програвання на заняттях* (Мист., 2, 1968, 23).

ПРОГРАВА́ТИ, граю́, граєш, *недок.,* **ПРОГРА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Невдало закінчуючи яку-небудь гру, зазнавати поразки. *По обіді — карти. Іван усе програвав і сердивсь; Каленикові везло* (Коцюб., II, 1955, 196); *Вождь у шахи З князями грає й програє щоразу* (Мисик, Верховіття, 1963, 60); [Я р и н а:] *Я собі здумала: як ото наші хлопці грають в мовчанку, то ти б десь до світа сидів, а не програв* (Л. Укр., III, 1952, 717); *Спочатку йому було просто цікаво стежити за грою, вгадувати, кому пощастить, а кому ні. ..Звісно, тут легко програти, але можна ж і виграти!* (Гончар, I, 1959, 46); // Зазнавати невдачі, поразки (в суперечці, змаганні, бою і т. ін.). *Андрій відчув, що в цій суперечці він програє* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 94); *Народ виділяє з-поміж себе митців і генералів для того, щоб вони вигравали битви, а не для того, щоб програвали їх* (Довж., III, 1960, 295); *Маємо оба бігати на перегони, а хто програє, платить дуката і фляшку* [пляшку] *горілки* (Фр., IV, 1950, 65); *—Коли ми не втримаємо отої переправи, значить, пиши—наша сторона програла маневри* (Трубл., I, 1955, 71); // Не мати успіху (звичайно в судовій справі). *На третій день Колісник вернувся сердитий та хмурий, діло за спаш він програв* (Мирний, III, 1954, 355); [К а з и д о р о г а:] *Пішла моя справа по судах, а він узяв та й підкупив мого адвоката, і я програв* (Фр., IX, 1952, 389).

2. *перех.* Втрачати, позбуватися чого-небудь, зазнаючи поразки в азартних іграх. *Бачив Артем, як в окремих кабінетах грали в карти і програвали десятки тисяч, «людську кров» — маєтки, майно, кріпаків...* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 414); *— У Монте-Карло програє* [аристократ] *останній спадковємний хутір* (Стельмах, I, 1962, 286); *А карбованці!.. Хіба ж ти, серце Стасю, мало програв їх у карти* (Н.-Лев., II, 1956, 77); *Це я зараз такий, недавно програв одежу, а то як одягнусь, так фути-нути* (Мик., II, 1957, 331).

3. *неперех.* Зазнавати негативного впливу від чого-небудь. *Критика мене не дуже балувала взагалі.. Проте од цього я, здається, не програв* (Вас., Незібр. тв., 1941, 200); // Ставати або здаватися гіршим через що-небудь, *Загальне звучання повісті* [«Фаланга» І. Дніпровського] *програє через наявність у ній натуралістичних сцен* (Рад. літ-во, 1, 1962, 78).

4. *перех.* Граючи на музичному інструменті, відтворювати мелодію, пісню, танець і т. ін. *Тихо здійняла вона з голови вінок, поклала його на столі, пішла до піаніно, і, стоячи, програвала одною рукою уривчасті мелодії*

(Л. Укр., III, 1952, 588); *Раптом йому почулася знайома пісня. Хтось програвав її на роялі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 606); *Програли баяністи двічі й тричі Все той же вальс* (Мур., Повість.., 1948, 34); // Виконувати в ролях. *Сцену програли ще раз;* // Виконувати музичну п'єсу, мелодію і т. ін. (про музичні інструменти). *І ми пішли, і нам гвардійський туш піднесено, упевнено і ловко програв оркестр* (Гонч., Вибр., 1959, 369); // *тільки док.* Дати сигнал, граючи на трубі, сурмі і т. ін. *Програти побудку; Програти тривогу;* // *розм.* Відтворювати звуковий запис (на пластинці, магнітній стрічці).

5. *тільки док., неперех.* Грати якийсь час. *Програвши в карти далеко за північ, чиновник став прощатись* (Мирний, I, 1949, 389).

ПРОГРАВА́ТИСЯ, граю́ся, гра́єшся, *недок.*, **ПРОГРА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Позбуватися чого-небудь, програючи в азартних іграх. *Вчора наш у карти Пан програвся* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 52); *Фесенко страшенно програвся в той раз. Бородавкін з веселенькою міною на виду загріб виграні гроші* (Н.-Лев., V, 1966, 249); *Кричить, лається він.. Особливо, як, мабуть, в карти програється* (Тесл., З книги життя, 1949, 170).

2. *тільки недок.* Пас. до **програва́ти** 1, 2, 4.

ПРОГРАВА́Ч, а́, ч. Пристрій, прилад для програвання грамофонних пластинок. *Що може бути простішого й зручнішого, як увімкнути програвач і послухати найрізноманітніші твори у виконанні кращих артистів,— це вже давно стало звичним для багатьох любителів музики* (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 7).

ПРОГРАВІЙО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **програвію́ва́ти**. *У Чернігові під час розкопок на території замку знайдено уламки кахоль в культурному шарі XIV—XV ст. Ось — чоловіча постать, програвійована на сирій глині* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 80).

ПРОГРАВІРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех. і без додатка.* Док. до **гравірува́ти**.

ПРОГРАВІЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *перех. і без додатка.* Док. до **гравію́ва́ти**.

ПРОГРАДУЙО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проградую́ва́ти**. *Зарядивши обидві кульки і встановивши їх на якій-небудь віддалі одну від одної, Кулон по куту закручування нитки, яке для цього потрібно було здійснити, визначав силу взаємодії між кульками. Якщо прилад попереду проградуйований, то по куту повороту головки можна визначити силу взаємодії між наелектризованими кульками* (Курс фізики, III, 1956, 9).

ПРОГРАДУЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *перех.* Док. до **градуюва́ти**. *Проградувати пробірку.*

ПРОГРА́МА, и, *ж.* 1. Наперед продуманий план якої-небудь діяльності, роботи і т. ін. *День почався.. Я знав наперед всю його просту і скудну програму і намагався не думати про неї* (Коцюб., II, 1955, 425); *— Все він чимось заклопотаний, все він серйозний, все в нього йде по програмі* (Гончар, III, 1959, 336); *Конференція завершила згуртування партії навколо ленінських Квітневих тез. Делегати залишали Петроград, озброєні чіткою програмою підготовки соціалістичної революції* (Ком. Укр., 3, 1967, 20).

2. Ідейний напрямок, політична платформа, якою керується яка-небудь організація, партія, якесь товариство, якийсь друкований орган або окремий політичний, державний, суспільний діяч. *Обмежовувати джерела творчості зовсім не наша програма, ми, якраз навпаки, хочемо розширити та поглибити їх* (Коцюб., III, 1956, 244); *Без ясної програми.. журнал обернеться в збірку* (Драг., II, 1970, 520); *— Треба при кожній нагоді роз'яснювати трудящим масам нашу більшовицьку програму, нашу єдино правильну лінію в революції* (Головко, II, 1957, 465); *Найважливіші принципи естетичної програми Шевченка не втратили свого значення* (Ком. Укр., 1, 1964, 79); // Документ, в якому викладені основні положення діяльності політичної партії, організації або окремого політичного, державного, суспільного діяча. *У 1903 році II з'їзд РСДРП прийняв першу Програму нашої партії. Основним завданням партії Програма вважала боротьбу за повалення царизму, а потім і буржуазного ладу, за встановлення диктатури пролетаріату* (Рад. Укр., 3.VIII 1961, 2); *«Південне товариство» почало готувати революційний переворот. Написати програму товариства — проект майбутнього післяреволюційного політичного і соціального устрою Росії — взявся П. І. Пестель* (Наука.., 3, 1971, 40).

3. План роботи підприємства на якийсь строк, що передбачає обов'язковість випуску певної кількості продукції. *Наш колектив успішно закінчив виробничу програму минулого року* (Рад. Укр., 26.III 1950, 2).

4. Стислий виклад основного змісту учбового предмета; брошура, книжка з таким викладом. *Дуже Вас прошу, пришліть мені.. таку етнографічну програму.., яку я переглядав у Вас у Криворівні* (Коцюб., III, 1956, 423); *Ніна вийшла.. А Тихін Максимович схилився над програмою з російської літератури* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 113); *— Ви вже провадили навчання? У вас же тут є новачки.— Програму із штабу одержали,— рапортував Козаков..— Завтра починаємо!* (Гончар, III, 1959, 209); // Обсяг знань, умінь і навичок, обов'язкових для засвоєння на різних етапах навчання. *Уже на першій лекції я з тривогою мусив констатувати, що мій учень знає по програмі далеко більше самого мене* (Хотк., I, 1966, 147); *Матеріалу давала Ольга Карлівна значно більше, ніж вимагала програма десятого класу* (Коп., Десятикласники, 1938, 185); *Знання Є. С. Федорова були глибші і ширші, ніж цього вимагала програма гімназії* (Видатні вітч. географи.., 1954, 105).

5. Сукупність номерів, що входять до складу концерту, вистави, радіопередачі тощо і виконуються хором, ансамблем, оркестром і т. ін. *Пішли інші номери програми вечора, та Настя примушувала себе слухати їх* (Л. Укр., III, 1952, 586); *На мені лежав обов'язок вести концерт від початку до кінця, оголошуючи чергові номери програми* (Смолич, Театр.., 1946, 38); *Видимо, пісню цю любить і теперішня молодь, бо недаремно її включили до програми з'єднаного хору* (Вол., Самоцвіти, 1952, 95); *Фігуристки закінчили виконання обов'язкової програми* (Рад. Укр., 10.II 1968, 4); // Друкований покажчик з послідовним переліком номерів концерту, передач радіо і телебачення, автора, режисера, дійових осіб і виконавців і т. ін. театральної або циркової вистави тощо. *Навшпиньках пробігла за кулісами Олеся з програмою в руці* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 151); *Похмуряться* [панки], *поглянувши в програми: — Чи щось цікаве? — Ах, пусте, повір,— Оркестр театру виконав твір* (Бажан, Роки, 1957, 281).

6. Тема твору живопису, що давалась учневі Російської імператорської академії мистецтв; картина, малюнок на таку тему.

7. Тема (сюжет) інструментального музичного твору. *Симфонічна поема.. приваблює щирістю й емоційністю музики, правдивим розкриттям програми* (Мист., 1, 1956, 32).

8. Докладний план дії електронної машини, записаний умовним кодом. *Машини працюють за програмою, наперед заданою людиною* (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 451); *Одночасно з машиною «Київ» розробляється так*

звана «програмуюча програма», що дасть змогу перекласти на машину значну частину праці програмістів (Наука.., 12, 1957, 11).

ПРОГРАМІ́СТ, а, *ч.* Фахівець з програмування (у 2 знач.). *Спілкування з машинами* [електронно-обчислювальними] *здійснює армія програмістів* (Наука.., 9, 1971, 18); *Сучасні «розумні машини» повинні бути озброєні сотнями і тисячами стандартних програм.. Наш програміст часто зацікавлений у розв'язанні однієї якоїсь задачі. Тому він готує програму на один раз* (Знання.., 2, 1971, 8); *Програмісти лічильних машин.*

ПРОГРА́МКА, и, *ж.* Зменш. до **програ́ма** 5. *Ми з Шуркою малювали програмки, а Боря каліграфічно без єдиної помилки, як друкував, переписував їх* (Ів., Таємниця, 1959, 157); *— Хто це грає Платона? — тихо запитав Перекат. Катя довго дивилася в програмку, відшукуючи прізвище* (Собко, Нам спокій.., 1959, 17).

ПРОГРА́МНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **програ́ма 1**, 4, 8. *Діяльність КПРС по керівництву народним господарством спрямована на розв'язання головного програмного економічного завдання — на створення матеріально-технічної бази комунізму* (Ком. Укр., 4, 1966, 17); *Школу закінчила* [Ліна] *ось із медаллю, опанувавши програмні науки* (Гончар, Тронка, 1963, 146); *Цифрове програмне керування металорізальними верстатами у десятки раз* [разів] *підвищує продуктивність праці, забезпечує високу точність обробки* (Наука.., 12, 1962, 22).

2. Який викладає програму, є програмою (у 2 знач.). *Видатним твором марксизму, першим програмним документом наукового комунізму була спільна праця Маркса і Енгельса, опублікована у 1848 р.,— «Маніфест Комуністичної партії»* (Укр. іст. ж., 6, 1960, 5); *У 1905 р. Ленін виступив з програмною статтею «Партійна організація і партійна література», присвяченою питанням розвитку соціалістичної літератури і мистецтва, завданням партії в цій галузі* (Рад. літ-во, 5, 1957, 6); *Знаменною є поява в українській поезії 20-х років ряду програмних і полемічних віршів, присвячених питанню про «місце поета в робочім строю»* (Іст. укр. літ., II, 1956, 77).

3. Виконаний за заданою програмою (у 6 знач.). *І. Рєпін, вважаючи Мурашка одним з найобдарованіших своїх студійців, дозволив йому самостійно знайти тему для програмної картини* (Вітч., 2, 1964, 188).

4. Створений на певний сюжет, певну тему (про інструментальну музику). *П'ята симфонія* [Б. М. Лятошинського] *не належить до програмної музики у звичному розумінні цього слова* (Мист., 3, 1969, 28).

ПРОГРА́МНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **програ́мний** 2—4. *Чітка ідейна спрямованість у творчості художників, програмність і масштабність задумів, образність і майстерність їхнього втілення — запорука дальшого розвитку нашого мистецтва* (Мист., 3, 1965, 16); *Прагнення до програмності музики, її образної конкретності, національної забарвленості музичної мови виявилось у багатьох творах Глазунова* (Рад. Укр., 10.VIII 1965, 4).

ПРОГРАМО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **програмува́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який здійснюється за спеціальною програмою. *Програмованою така система називається тому, що матеріал подається за певною програмою, складеною викладачем, і від уміння останнього розбити курс на ступені інформації, від майстерності, проявленої при складанні формулювань і контрольних запитань, залежить ефективність такого методу навчання* (Наука.., 9, 1964, 20).

Програмо́ване навча́ння — система організації навчального процесу з використанням спеціальних навчальних програм. *Викладач у вузі або вчитель у школі завжди викладали учбовий матеріал за певною програмою. Але термін «програмоване навчання» передбачає, крім програми того, що вчити, ще й програму того, як учити* (Наука.., 12, 1968, 50); *Глибокий психологічний аспект аналізу формування мовної свідомості і навчання мови не завжди враховується в процесі так званого програмованого навчання, навчання із застосуванням різного технічного обладнання, навчання під час природного сну і под.* (Розв. мов соц. націй, 1967, 127).

ПРОГРАМО́ВИЙ, а, е. Те саме, що **програ́мний.** *Примітивізація культури, її пониження, спрощення — зовсім не входять у програмові завдання Комуністичної партії* (Еллан, II, 1958, 143); *Видає* [І. Франко] *партійний орган «Народ». Тут він містить багато блискучих публіцистичних і програмових статей* (Коцюб., III, 1956, 35); *Програмовий матеріал з історії дає можливість показати учням, що трудова діяльність становить основу основ існування людського суспільства* (Укр. іст. ж., 1, 1960, 90).

ПРОГРАМО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **програмо́вий.**

ПРОГРАМУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для програмування (у 1 знач.). *Функції людини дедалі більше зводяться до контролю за роботою різних контрольно-вимірювальних, програмувальних і копіювальних приладів* (Ком. Укр., 4, 1961, 34).

ПРОГРАМУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **програмува́ти.** *Програмування роботи стана дає змогу прокатувати злитки на найкращому, найпрогресивнішому режимі, що значно збільшує випуск продукції* (Наука.., 1, 1960, 10).

2. Розділ математики, що розробляє методи складання програм. *Формалізація процесів керування та інформації, пов'язаних із сприйняттям людиною художніх творів, є реальною основою для програмування, і це дозволяє застосувати кібернетичні пристрої для потреб науки про літературу та мистецтво* (Рад. літ-во, 6, 1966, 11); *Застосування кібернетики у будівництві, широке використання сучасної обчислювальної техніки і математичного програмування дозволяють швидко й упевнено знаходити у кожному конкретному випадку оптимальні рішення* (Наука.., 10, 1963, 4).

ПРОГРАМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Складати програму (у 8 знач.). *Чим більше різноманітних операцій здатна виконувати машина, тим простіше програмувати задачі для неї* (Наука.., 11, 1964, 49).

ПРОГРАМУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **програмува́ти.** *Виріб складної конфігурації програмується, тобто записується математично, за допомогою цифр. У такій програмі міститься вся необхідна інформація для виготовлення певної деталі* (Наука.., 12, 1962, 22).

ПРОГРАМУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **програмува́ти.**

ПРО́ГРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **програ́ти** 1—4. *Ось уже другий тиждень люди всього села, програні, як худоба, щодня переходять з рук одного пана до рук другого* (Баш, На землі.., 1957, 9); *Заспокойтесь. Не кажіться. Ваша справа програна* (Еллан, II, 1958, 222); *// у знач. прикм. Раніше, коли бувало полк ще зазнавав поразок, програючи окремі бої, Козаков звинувачував у цьому не когось іншого, а в першу чергу себе, і готовий був сам нести ганьбу за програний бій* (Гончар, III, 1959, 432); *Олександр Довженко колись писав, що письменникам не пробачаються погані книги, як генералам програні бої* (Літ. Укр., 10.IX 1971, 3); *//про-*

грано, *безос. присудк. сл. Тарас зрозумів, що бій програно, і почав голосно плакати. Його войовнича маленька душа відчувала, що настав час розпрощатися з незвичайними чудовими іграшками, якими здарувала його доля* (Довж., I, 1958, 369); *Перша частина концерту близилась до кінця. Було проспівано сопранове соло; програно на фортепіані сонату* (Сам., II, 1958, 222).

ПРОГРА́ТИ *див.* **програва́ти.**

ПРОГРА́ТИСЯ *див.* **програва́тися.**

ПРОГРАФІ́ТИ *див.* **графля́ти.**

ПРОГРА́ФЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **графі́ти.**

ПРОГРАФЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОГРАФІ́ТИ**, флю́, фі́ш; *мн.* графля́ть; *док., перех.* Розкреслювати на графи; графити.

ПРОГРАФЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **графля́ти.**

ПРО́ГРАШ, у, *ч.* 1. Втрата чого-небудь у процесі невдалої гри або розігрування чого-небудь. *Щуплий лейтенант в розстебнутім кітелі навіть і зараз, роздаючи карти, не може забути свій програш* (Головко, Літа.., 1956, 124); *Дивлячись на програші та виграші інших, хлопець поступово проймався дивною, непояснимою певністю, що йому повезе* (Гончар, Таврія.., 1957, 47); *Спогад про програш різонув, як ножем. Нащо, нащо він вгодився грати?!* (Тулуб, Людолови, I, 1958, 277).

2. Те, що втрачене внаслідок невдалої гри або розігрування чого-небудь. *Програш треба сплачувати чесно.*

3. Невдача, поразка у чому-небудь. *Було помітно, що програш Іванові неприємний. — Коли б не зробив того дурацького ходу... — Він переставив фігуру* (Головко, I, 1957, 426); *Ненавиділа вона розмови Кошарного. Той говорив тільки про футбол. Хто виграє, хто програє... Для нього все життя — це тільки виграші й програші* (Загреб., День.., 1964, 56); *Програш бою; Програш змагання.*

4. *перен.* Невигода, втрата. *Бути в програші; Програш часу.*

ПРО́ГРАШНИЙ, а, е. 1. Який свідчить про програш, підкреслює його. *Стало шкода цього здорового силача, що безрозсудно погодився на таке програшне змагання* (Шиян, Баланда, 1957, 136).

2. Який не має переваги над іншим, гірший за іншого. *Програшні місця у турнірній таблиці.*

ПРО́ГРАШНО. Присл. до **про́грашний** 2.

ПРОГРЕБТИ́ *див.* **прогріба́ти.**

ПРОГРЕ́С, у, *ч.* Розвиток по висхідній лінії, удосконалення в цьому процесі, перехід від нижчого до вищого, від простого до більш складного; протилежне регрес. *Демократична республіка і загальне виборче право порівняно з кріпосницьким ладом були величезним прогресом..* (Ленін, 39, 1973, 76); *Технічний прогрес — це закономірний історичний процес удосконалення знарядь праці і методів виробництва* (Ком. Укр., 8, 1960, 27); *Суспільний прогрес; Соціальний прогрес;* // *розм.* Розвиток чого-небудь у бік поліпшення; будь-яка позитивна зміна. *Лікар кожний раз знаходить у мене прогрес при вислухуванні* (Л. Укр., V, 1956, 400); *Жилося механізаторам всухом'ятку або доводилось ватагами роз'їздитися по селах шукати обіду. Тепер прогрес, пахне засмажкою* (Гончар, Тронка, 1963, 267).

ПРОГРЕСИ́ВКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **Прогреси́вна опла́та** (*див.* **прогреси́вний**). — *Ферма у нас показова, — з гідністю підкреслює жінка, — працюю я там п'ятий рік, даю рекорди, маю орден, молоко одержую і на трудодні, і на прогресивку* (Ю. Янов., II, 1954, 182).

ПРОГРЕСИ́ВНИЙ, а, е. 1. Який сприяє прогресу; політично, суспільно, економічно передовий. *В історії не раз бували війни, які, незважаючи на всі страхіття, звірства, бідування й муки, неминуче зв'язані з усякою війною, були прогресивні, тобто приносили користь розвиткові людства, допомагаючи руйнувати особливо шкідливі і реакційні установи..* (Ленін, 26, 1972, 293); *Ми живемо в час буйного цвітіння національних мов — і це цвітіння, безумовно, є прогресивним фактором* (Рильський, IX, 1962, 123); *Прогресивна течія в літературі відбила настрої і інтереси закріпаченого селянства* (Укр. літ., 8, 1957, 85); *Науково-дослідні заклади розробили ряд прогресивних заходів щодо піднесення культури землеробства, підвищення врожайності сільськогосподарських культур* (Ком. Укр., 4, 1961, 11); *Прогресивні ідеї; Прогресивні погляди;* // Який веде до удосконалення, поліпшення чого-небудь завдяки своїм ідеям, настроям, поглядам. *Міркування Добролюбова щодо збирання й вивчення народної творчості.. багато в чому визначили напрямок прогресивної фольклористики дожовтневої пори* (Рильський, IX, 1962, 216); *Прогресивна художня література сприяє взаєморозумінню між людьми, отже ще тіснішому згуртуванню народів* (Ком. Укр., 5, 1967, 81); // Який, поділяючи передові ідеї, настрої, погляди, прагне до прогресу бореться за прогрес. *З усіх прогресивних діячів Росії XVIII ст. найрішучішим і найпослідовнішим борцем проти кріпосництва і самодержавства був Радіщев* (Вісник АН, 8, 1949, 8); *Ім'я великого Леніна дороге і близьке для радянських людей, для всього прогресивного людства* (Ком. Укр., 12, 1969, 54); *Та мало хіба як паплюжили прогресивну молодь і ретрогради, і ті, кому подавай прогрес, мов біфштекс по-замбурзькому!* (Шовк., Інженери, 1956, 159); // Те саме, що **новітній** 2. *Конвеєрний транспорт прогресивніший.. за рейковий* (Наука.., 11, 1964, 31); // *у знач. ім.* **прогреси́вний**, ного, *ч.*; **прогреси́вне**, ного, *с.* Той, хто прагне до прогресу, бореться за нього; те, що сприяє прогресу; політично, суспільно, економічно передове. *Фашистська гидь — всім прогресивним ворог* (Тич., II, 1957, 93); *Творчість українського радянського народу.. славить усе прогресивне, що йде проти всього регресивного, консервативного* (Рильський, III, 1956, 151); *Комуністи завжди були застрільниками всього прогресивного* (Ком. Укр., 10, 1966, 55).

2. Який поступово зростає, посилюється, пропорційно збільшується. *Розвиток понять характеризується не тільки збагаченням їх змісту, а й прогресивним їх усвідомленням* (Рад. психол. наука.., 1958, 194); *Прогресивна доплата дояркам за підвищену (проти базисної) жирність надоєного молока, як і основна оплата, включається в собівартість молока* (Хлібороб Укр., 6, 1972, 45).

△ **Прогреси́вна асиміля́ція** — уподібнення одного звука іншому, при якому впливаючим є попередній. *Далеко рідшою* [в українській мові] *є прогресивна асиміляція — з напрямом впливу від попереднього на наступний звук* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 208); **Прогреси́вна опла́та** — різновидність відрядної заробітної плати, яка передбачає додаткове заохочення за виробництво продукції понад норму. *Тут же на мітингу було оголошено, скільки сьогодні зробив Реніке. В дію вже вступила прогресивна оплата праці. Заробіток виявився солідним* (Собко, Запорука.., 1952, 248); *В перший місяць прогресивну оплату одержали лише дві доярки, на четвертий — сімнадцять, а на шостий — всі доярки* (Колг. Укр., 2, 1957, 26); **Прогреси́вний парали́ч** — психічне захворювання людини, зумовлене сифілітичним ураженням центральної нервової системи; **Прогреси́вні но́рми затра́т пра́ці** —

норми затрат праці, що встановлюються з урахуванням передового виробничого досвіду.

ПРОГРЕСИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **прогреси́вний.** *..борючись проти вільної конкуренції, ми не можемо забувати її прогресивності порівняно з напівкріпосним ладом* (Ленін, 9, 1970, 149); *«Все в ім'я людини, все для блага людини» — такий програмний принцип нашої партії, в якому у концентрованій формі виражено революційний гуманізм і прогресивність нової соціально-економічної формації* (Ком. Укр., 4, 1968, 20); *Художність мистецького твору, тобто його ідейно-естетична якість, визначається прогресивністю ідейної спрямованості, відповідністю конкретно-історичній життєвій правді, гармонією змісту і форми* (Вітч., 3, 1970, 193).

ПРОГРЕСИ́ВНО. Присл. до **прогреси́вний.** *До творів Щедріна тяглася прогресивно настроєна молодь* (Рад. літ-во, 8, 1965, 45).

ПРОГРЕСИ́СТ, а, *ч., книжн.* Прихильник прогресу, людина передових ідей, настроїв, поглядів. *Ми .. люди поступу, прогресисти* (Драг., II, 1970, 220).

ПРОГРЕСИ́СТКА, и, *ж., книжн.* Жін. до **прогреси́ст.** *Знаєте, я все ж таки трошки оптимістка, чи то скоріш прогресистка, і, думаю, що світ іде не до гіршого, а до кращого* (Л. Укр., V, 1956, 164).

ПРОГРЕ́СІЯ, ї, *ж.* У математиці — ряд чисел, які збільшуються або зменшуються так, що різниця або відношення між кожними двома сусідніми числами зберігає сталу величину; // Про збільшення або зменшення чого-небудь подібно до такого ряду. — *Вона* [земля], *як усякий живий організм, привчається сама вироблять ту отруту, яку спершу їй доводиться давати як ліки. Це мені дає економію у відповідній прогресії з другого року вживання угноєння* (Смолич, I, 1958, 70).

△ **Арифмети́чна прогре́сія** — числовий ряд, кожний член якого, починаючи з другого, є сумою попереднього члена і якогось постійного для цього ряду числа; **Геометри́чна прогре́сія** — числовий ряд, кожний член якого, починаючи з другого, є добутком попереднього члена і якогось постійного для цього ряду числа; **Спадна́ прогре́сія** *див.* **спадни́й.**

ПРОГРЕСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прогресува́ти.** *Спадкоємність епох в наукових і культурних сферах — необхідна умова їхнього прогресування* (Літ. Укр., 21.I 1969, 4); *Куріння призводить до появи у молодому віці спазм кровоносних судин, стенокардії, до прогресування атеросклерозу* (Наука.., 2, 1966, 18).

ПРОГРЕСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. Переходити на вищий ступінь розвитку; іти по шляху прогресу; протилежне регресувати. *Але факт! Існує світ, Навіть прогресує...* (Воскр., З перцем!, 1957, 195); // Робити успіхи в чому-небудь, удосконалюватися.

2. Поступово зростати, збільшуватися, посилюватися. *Ще в дитинстві Леся Українка захворіла на туберкульоз, який з кожним роком прогресував* (Іст. укр. літ., I, 1954, 630); *У собак сильних типів.. тривале харчове подразнення незмінно викликає значне підвищення кров'яного тиску, яке прогресує під час досліду* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 22).

ПРОГРЕСУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **прогресува́ти.** *Багато моряків-чорноморців, маючи високу кваліфікацію і досвід, працюють на суднах прогресуючого кубинського флоту* (Рад. Укр., 28.XII 1973, 3); *Ідейне виродження мистецтва імперіалістичної буржуазії, деструкція його форми є безпосереднім наслідком і виразом прогресуючого загнивання культури капіталізму* (Ком. Укр., 5, 1960, 64); *Аркадій настільки очуняв від першого удару (лікар заявив йому по секрету від дружини і дітей, що при його прогресуючому склерозі ще один такий випадок — і станеться катастрофа!), що повірив у своє банкротство* (Вільде, Сестри.., 1958, 55).

ПРОГРИЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прогриза́ти** 1.

ПРОГРИЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОГРИ́ЗТИ**, зу́, зе́ш; *мин. ч.* прогри́з, ла, ло; *док.* 1. *перех.* Продирявлювати зубами, проточувати що-небудь наскрізь. *Скиглить злодійник* [злодій]: *ох, бути біді... Чує — а миші пливуть по воді, Вже недалечко, шумлять та скрегочуть, Зуби, до стін досягаючи, точать; Ось заскреблись, прогризають кремінь...* (Граб., I, 1959, 242); *Насіннєїд прогризає оболонку насіння й виходить на поверхню через невеличку дірочку* (Ол. та ефір. культ., 1956, 285); *Кожного дня тепер я ходив до «стоматолога», ніби гартував свої зуби для того, щоб прогризти тюремну стіну* (Збан., Єдина, 1959, 201); * Образно. *Я добре попрацювала на полі бою, коли наш полк прогризав фашистську оборону під Малгабеком* (Дмит., Обпалені.., 1962, 27); // Гризучи, точачи, утворювати у чому-небудь дірку, отвір і т. ін. *Миша прогриза собі хід* [хід] *у труні...* (Мирний, IV, 1955, 332); *Щось гаряче, щось золоте продираєе, прогризає в замурованій шибці дірочки* (Вас., II, 1959, 213); * Образно. *Розгонисті гірські води за ніч прогризли хід у снігу і кризі, і тепер сніг лежить над водою, як міцний і важкий міст* (Перв., Невигадане життя, 1958, 88).

◇ **Го́лову прогри́зти** *див.* **голова́.**

2. *тільки док., перех. і неперех.* Гризти якийсь час.

ПРОГРИЗА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОГРИ́ЗТИСЯ**, зу́ся, зе́шся; *мин. ч.* прогри́зся, гри́злася, лося; *док.* 1. *розм.* Проникати крізь що-небудь, утворюючи зубами діру, отвір і т. ін., проточуватися крізь щонебудь. *Той змій як прогризся крізь той ліс і знов летить за ними* (Сл. Гр.).

2. *тільки недок.* Пас. до **прогриза́ти** 1.

ПРОГРИ́ЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прогри́зти** 1. *Двері рипнули на іржавих завісах, яскравий жмут сонячного проміння вдерся до комірчини, і вкрай спантеличений пацюк кинувся у прогризену в підлозі дірку* (Донч., II, 1956, 10); *// у знач. прикм. Нижні щелепи білок складаються з двох половинок, які з'єднані м'язами. Коли вони розслаблені, різці зближуються, а коли напружені — роз'єднуються. Встромивши стиснуті зуби в прогризену дірочку, звірок скорочує щелепні м'язи, а різці при цьому розходяться й розколюють горіх* (Знання.., 1, 1973, 32).

ПРОГРИ́ЗТИ *див.* **прогриза́ти.**

ПРОГРИ́ЗТИСЯ *див.* **прогриза́тися.**

ПРОГРИ́МАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Док. до **гри́мати.** 2. Гримати якийсь час.

ПРОГРИМІ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* прогримля́ть; *док.* 1. *неперех.* Створити гуркіт, шум і т. ін. або видати гучні, різкі звуки. *І в грізний час, коли стальні мотори в мільйони сил у небі прогримлять, .. його* [В. Чкалова] *ім'я орлине допоможе в бою останнім виграти борню!* (Гонч., Вибр., 1959, 128); *Востаннє побачили люди, Як танк підірвав політрук. Аж грім прогримів по долині, Луна донеслась до вершин* (Нагн., Вибр., 1957, 375); *Прогримів міст під колесами вагонів через покручений Псьол, війнуло вологістю з лук, запахом вільшини і осоки* (Цюпа, На крилах.., 1961, 272); * Образно. *В двадцятім віці сорок третій рік Тут* [над Дніпром] *прогримів і залишив на згадку Те, що святинею засяє віддалік Тобі, багатий славою нащадку* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 13); *// чим.* Створити гучні, різкі звуки, гуркіт, шум і т. ін., діючи чим-небудь на щось. *Коні рвонулися вперед і прогриміли по грудді возом* (Ірчан, II, 1958, 368); *Поцілував* [Оксен] *жінку, дітей і, прогримівши чобітьми по сходах, побіг наздоганяти*

підводи (Тют., Вир, 1964, 330); // Голосно, гучно прозвучати, пролунати (про звуки). *Тієї ж ночі прогримів постріл з куркульського обріза, і Таран, спливаючи кров'ю, упав на порозі власної хати* (Жур., До них іде.., 1952, 118); *Після бою солдати стояли круг неї, і прощальний салют у степу прогримів* (Нагн., Вибр., 1950, 73); *В залі прогриміли оплески* (Собко, Запорука.., 1952, 74); *Голосний вибух захоплено-здивованих голосів враз прогримів йому вслід* (Сміл., Зустрічі, 1936, 143); * Образно. *У творчості Шевченка голосно прогриміли заклики до боротьби проти національного поневолення народів царської Росії* (Вітч., 3, 1962, 194); * У порівн. *Він вимовив ці слова одним духом,.. і вони вдарили далекою луною по всьому лісі, наче прогриміли у великій порожній залі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 583); // *безос. Прошуміло, прогримíло, та й сліду нема...* (Вас., І, 1959, 146).

2. *перех. і без додатка, перен., розм.* Промовити, сказати, виконати підвищеним тоном, громовим голосом, дуже голосно, оглушливо. — *Клянусь своєю честю!* — *задзвенів голос Щорса у високому незабутньому хвилюванні. І полк поклявся честю..— оберігати честь Богунського полку! — Богунського полку! — прогриміли бійці* (Довж., І, 1958, 147); *Перед спуском у шахту до хлопців підійшов Безпояско і прогримів своїм розкотистим басом: — Гай-гай, молодята!* (Гур., Наша молодість, 1949, 152); — *Про ваше поводження з арештованими буде повідомлено вашого безпосереднього начальника! — прогримів він на весь двір* (Смолич, II, 1958, 59).

3. *неперех., розм.* З шумом, гуркотом, громом пробігти, проїхати і т. ін. *Полк, прогримівши крізь виючий тисячоголосий гомін центральних майданів, сяйнувши серпами підків крізь бурю музики та квітів, знову вгонився в асфальтовану заміську дорогу* (Гончар, III, 1959, 426); *В ту ж мить повз нього прогримів паровоз* (Ле, Міжгір'я, 1953, 9); *Дорогою прогриміли вози, обізвались голоси, напевне, нічліжани їхали в поле* (Стельмах, II, 1962, 294).

4. *неперех., перен.* Набути великої популярності, заслужити славу; прославитися. *Йому* [Івану] *хотілось прогриміти на всю Галичину гучним політичним процесом* (Кол., Терен.., 1959, 364); [Г а н д ж а:] *Він* [Троян]*.. он як виріс! На всю державу прогримів! По всіх газетах його портрети* (Мокр., П'єси, 1959, 197); *// тільки 3 ос.* Сягнути, поширитися далеко. — *Революційні ідеї Леніна,— говорив Дембінський Юркові,— прогриміли вже над усією землею* (Козл., Ю. Крук, 1957, 455); — *Залишайся, Ганно* [у колгоспі]. *Ось побачиш, так відзначимось, що по всій області слава про нас прогримить* (Коз., Сальвія, 1959, 10).

5. *неперех.* Гриміти (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОГРИМКОТÍТИ, очу́, оти́ш, *док., розм.* Підсил. до **прогриміти** 1,3.

ПРОГРИМОТÁТИ *див.* **прогримотíти.**

ПРОГРИМОТÍТИ, очу́, оти́ш *і* **ПРОГРИМОТÁТИ,** очу́, о́чеш, *док., перех. і неперех.* Підсил. до **прогриміти** 1—3, 5. *Прогримотів останні слова Опанас* (Довж., І, 1958, 92); *Але гість* [кінь] *промчав стрілою, промайнув, прогримотів, не кивнув і головою, повернуться не схотів!* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 105); * Образно. *Прогримотіла, як весняний грім, громадянська війна і покотилась далеко на південь, на українські й кубанські простори* (Довж., І, 1958, 456).

ПРОГРІБÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прогрібáти** 1.

ПРОГРІБÁТИ, áю, áєш, *недок.,* **ПРОГРЕБТИ́,** бу́, бе́ш; *мин. ч.* прогрíб, гребла́, ло́; *док.* 1. *перех.* Вигрібаючи що-небудь або розводячи щось у різні боки, утворювати прохід, діру, заглибину тощо; очищаючи що-небудь від чогось, звільняти місце і т. ін. *Іван повернув упритул до острова, ніс човна врізався в лепеху, прогрібаючи серед хащів* [хащ] *важку дорогу* (Гуц., Скупана.., 1965, 235); *Він підповз до клуні, де відбувалися збори, прогріб дірку в соломі, наставив вухо* (Ю. Янов., Мир, 1956, 87); *Прогрібáти місце.*

2. *тільки док., перех. і без додатка, неперех.* Гребти (у 2 знач.) якийсь час.

3. *тільки док., неперех.* Гребти (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОГРІБÁТИСЯ, áється, *недок.* Пас. до **прогрібáти** 1.

ПРОГРÍВ, у, *ч.* Дія за знач. **прогрíти, прогрівáти** і стан за знач. **прогрíтися, прогрівáтися.** *Печі помірного прогріву мають велику вагу, бо їх роблять здебільшого із стінками завтовшки в 1/2 цеглини* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 394); *Причиною виникнення вітру, як відомо, є нерівномірний розподіл атмосферного тиску по земній поверхні, що зумовлюється в основному прогрівом її сонячним промінням* (Наука.., 8, 1956, 38).

ПРОГРÍВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **прогрівáти.** *У відкритих, добре прогріваних водоймах молоді жабенята зустрічаються з кінця липня, а в першій половині серпня в таких водоймах пуголовків уже немає* (Визначник земноводних.., 1955, 61).

ПРОГРІВÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прогрівáти** 1 і **прогрівáтися.** *Жир оберігає продукт від пригоряння, забезпечує рівномірне прогрівання, поліпшує смак страви і водночас є висококалорійним продуктом* (Технол. пригот. їжі, 1957, 70); *Пісок уберігає залізо від горіння і разом з тим допомагає кращому його прогріванню* (Сенч., Опов., 1959, 21); *Термостат служить для прискорення прогрівання двигуна і регулює інтенсивність циркуляції охолодної рідини залежно від ступеня її нагрівання* (Підручник шофера.., 1960, 44).

ПРОГРІВÁТИ, áю, áєш, *недок.,* **ПРОГРÍТИ,** íю, íєш, *док., перех.* 1. Застосовуючи тепло, нагрівати щонебудь як слід, цілком, повністю. *Консервовану квасолю перекладають у каструлю разом з рідиною, прогрівають, відціджують і заправляють вершковим маслом* (Укр. страви, 1957, 216); *Помилка Кальниболоцького полягала в тому, що він, не зумівши прогріти наскрізь заліза, спалив його і коли почав варити, у нього нічого не вийшло...* (Сенч., Опов., 1959, 19); // Зігрівати щонебудь якоюсь мірою, віддаючи йому власне тепло. *Це весна. Нехай буяє повінь! Хай проміння землю прогріва* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 89); *Влітку сонце нагріває поверхню* [тундри], *але ще не настільки, щоб прогріти її на велику глибину* (Фіз. геогр., 5, 1956, 124); // Повертати втрачене тепло замерзлому тілу або його частинам. *Змерзлий* [Костюк] *сидів біля грубки, сьорбав із кухлика чай. — Прогріваю себе,— пожартував він,— з усіх боків: зовні і зсередини* (Головко, II, 1957, 526); // Примушувати працювати (охолоджений мотор). *Десь глухо гуло: то шофери прогрівали мотори* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 31).

2. *перен.* Втішати, підбадьорювати кого-небудь співчуттям. *Найбільше людей скупчувалось навколо Тимофія Горицвіта. Він мовчки ішов зі своєю чистою кроковкою і чув на собі сотні очей, одні прогрівали його надіями* [на землю], *інші просвердлювали злобою* (Стельмах, II, 1962, 131).

ПРОГРІВÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.,* **ПРОГРÍТИСЯ,** íюся, íєшся, *док.* 1. Нагріватися якоюсь мірою або цілком, повністю. *Купатися самого в річку Родим Сивоока не пускав і вирив для нього міленьку копанку, в якій вода прогрівалася до самого дна і можна було лежати хоч цілий день* (Загреб., Диво, 1968, 37); *Піч поступово прогрілась. Від її сталевого тіла війнуло липневою спекою* (Роб. газ., 27.IX 1966, 3); *Підзимові чи ранні весняні посіви однорічного олійного молочаю дають звичайно*

сходи в кінці квітня або на початку травня, тобто після того, як грунт добре прогріється (Ол. та ефір. культ., 1956, 328).

2. *тільки недок.* Пас. до **прогріва́ти** 1.

ПРОГРІ́ТИ *див.* **прогріва́ти.**

ПРОГРІ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **прогрі́ти** 1. *Біля жолобів обох мартенів уже стояли готові, викладені свіжою цеглою, добре висушені й прогріті ковші* (Собко, Біле полум'я, 1952, 233); *Колгосп сіяв гібридизованим насінням та до того ще перед сівбою й прогрітим* (Вишня, I, 1956, 433); *Зрання і допізна ми жили на зелених левадках, засмаглі, з облупленими носами від частого купання в ласкавих, прогрітих до дна сонцем водах Грунь-Ташані* (Цюпа, На крилах.., 1961, 88); *— Заходьте, Мар'яне, будьте гостем— навпомацки подає* [учитель] *теплом прогріту руку* (Стельмах, I, 1962, 181); * Образно. *Роки, крізь які ми йшли, гартовані вогнем гарячих битв,.. прогріті енергією всенародного ентузіазму і радістю звершень* (Вітч., 7, 1967, 167).

2. *у знач. прикм.* Який прогрівся, став теплим або гарячим. *Сою сіють у добре прогрітий грунт* (Зерн. боб. культ., 1956, 105); *Дмитро увійшов у голубі жита, і вони прикрили його прогрітими хвилями* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 501).

ПРОГРІ́ТИСЯ *див.* **прогріва́тися.**

ПРО́ГРІХ, а, *ч., заст.* Гріх (у 2 знач.). *Те, що довелося їй зазнати від Зоні, не вдавалося звести до категорії прогріхів, які можна загладити, зладити перепросинами, замазати добрими діяннями чи, зрештою, виправдати нервами* (Вільде, III, 1968, 167).

ПРОГРІША́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОГРІШИ́ТИ**, шу́, ши́ш, *док., розм.* Вчиняти гріх (у 1, 2 знач.). *Отож, кажуть, бог є,— загомонів батько. — А де ж він є? Хай ми прогрішили, а ягня? За що його він скалічив?* (Гончар, Тронка, 1963, 6); [Солоха:] *Боже мій, боже мій! За віщо таке лишенько на мене? Чим я провинила, чим прогрішила?..* (Кроп., III, 1959, 161).

ПРОГРІША́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОГРІШИ́ТИСЯ**, шу́ся, ши́шся, *док., розм.* Те саме, що **прогріша́ти.** *Ти любиш її, хоч вона й прогрішилась* (Барв., Опов.., 1902, 344); *Зарозумілий я, і старосвітський,.. і мороз наводжу на людей, і господь знає, чим ще прогрішаюсь... такий я!* (Коб., III, 1956, 25).

ПРОГРІ́ШЕННЯ, я, *с., рел.* Те саме, що **гріх** 1. *Панотець Павло промову почав з того, що прощати прогрішення — заповіт господа бога нашого Ісуса Христа* (Полт., Повість.., 1960, 236); *Господь покарав мене за всі мої прогрішення і розпусту* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 490).

ПРОГРІШИ́ТИ *див.* **прогріша́ти.**

ПРОГРІШИ́ТИСЯ *див.* **прогріша́тися.**

ПРОГРУЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОГРУ́ЗНУТИ** і *рідко* **ПРОГРУ́ЗТИ**, зну, знеш; *мин. ч.* прогру́знув, нула, ло і прогру́з, ла, ло; *док.* Провалюватися або осідати вниз, утворюючи западину, заглибину. *Проти сонця топився воском сніг, перетворювався в кашу, прогрузав мало не до самої землі* (Збан., Сеспель, 1961, 328); *Неглибокий на просторах сніг легко прогрузав і не скрипів під ногами* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 94).

ПРОГРУ́ЗНУТИ *див.* **прогруза́ти.**

ПРОГРУ́ЗТИ *див.* **прогруза́ти.**

ПРОГРЮ́КАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Док. до **грю́кати.**

2. Проїхати, пройти з грюком (*див.* **грюк**[2]).

ПРОГРЮКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ПРОГРЮКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док., розм.* Підсил. до **прогрю́кати.** *Прогрюкотівши по хиткому дерев'яному мосту через Урал, тарантас виповз на пагорок і в'їхав в Орську фортецю* (Тулуб, В степу.., 1964, 99).

ПРОГРЮКОТІ́ТИ *див.* **прогрюкота́ти.**

ПРОГУГНИ́ТИ і **ПРОГУГНІ́ТИ**, ну́, ни́ш, *док., розм.* 1. *перех. і без додатка.* Те саме, що **прогугня́вити.** *— А ви куди ж так рано зібралися? — І не питайте, пане, біда: від полісовщиків тікаємо,— понуро прогугнів Левко* (Стельмах, I, 1962, 77).

2. *неперех.* Док. до **гугни́ти, гугні́ти** 2.

ПРОГУГНІ́ТИ *див.* **прогугни́ти.**

ПРОГУГНЯ́ВИТИ, влю, виш; *мн.* прогугня́влять; *перех. і без додатка, розм.* Док. до **гугня́вити.** *Нестямний регіт обняв хату... За ним не чутно було, як Педоря, прогугнявивши собі під ніс «заціпило?!», грюкнула дверима* (Мирний, III, 1954, 210); *— Квіточки, метелики,— єхидно прогугнявив Данько. — А куди ми це все подінемо* (Мокр., Острів.., 1961, 6); *— Ти — Жора?! Ти — мій Жора?! — отетерів батько. — А що, хіба не схожий? — прогугнявив Жора* (Вишня, II, 1956, 66).

ПРОГУГОТІ́ТИ, очу́, оти́ш. Док. до **гуготі́ти.**

ПРОГУДІ́ТИ і **ПРОГУСТИ́**, гуду́, гуде́ш; *мин. ч.* прогудів, ді́ла, ло і прогу́в, гула́, ло́; *док.* 1. *неперех.* Видати довгі, протяжні низькі звуки. *Прогудів.. гудок: через півгодини почне працювати денна зміна* (Шовк., Інженери, 1956, 4); *Аж ось і смеркло; місяць сходить, На небі зіронька сплила, Під грозу ніби гай заводить, По горах буря прогула* (Граб., I, 1959, 259); *Десь далеко прогув пароплав на Волзі, і луна попливла, покотилась по безмежній, як світ, степовій рівнині* (С. Ол., З книги життя, 1968, 101); * Образно. *Дні мої липневі, вечори недавні! Прогули, як бубни, пронеслись, мов коні, По курних дорогах, в нашому загоні!* (Мал., Звенигора, 1959, 106); // Одночасно голосно зазвучати, створюючи загальний гомін. *— Село наше, товариство, мусить піти під воду. І стане воно дном великого водосховища навіки. Всі завмерли. Потім неначе гомін глухий чи стогін прогудів навколо, і знов стало тихо* (Довж., III, 1960, 468); // Пролунати протяжно, на низьких нотах. *— Отуди к бісу! — прогудів у тиші густий бас* (Головко, II, 1957, 462); *Загули величні співи, Прогули та й змовкли знову* (Сам., I, 1958, 192); *Патруль в невійськовій, робочій одежі Став струнко. Команди слова прогули* (Бажан, Роки, 1957, 248); // *перен.* Стати широко відомим; набути великого розголосу. [Василь:] *Лицарська сила зробила своє, прогула на увесь світ своїм бучним заміром та й сконала* (Мирний, V, 1955, 113); *І стала слава на всі царства про чарівні очі королівни. А за тою славою прогула друга: що немає в неї душі, тільки вітер* (Вас., I, 1959, 186).

2. *перех.* Сказати, промовити що-небудь глухим низьким голосом або одночасно в кілька голосів. [Катерина:] *Що з вами? Хоч прогудіть що-небудь, коли говорити не хочете* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 65); *— Товаришу майор, прошу вас передати мій рапорт полковнику. — Давай, давай,— спокійно прогудів Савченко* (Собко, Запорука.., 1952, 55); *— Христе! — благим голосом прогув Загнибіда й кинувся до неї* (Мирний, III, 1954, 96); *— Добрий день, діти,— привітався. — Добрий день! — прогули врізнобій* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 29).

◇ **Прогуді́ти ву́ха** *див.* **ву́хо.**

3. *неперех.* Пролетіти, пройти, проїхати з гудінням. *Над головою прогудів хрущ* (Стар., Облога.., 1961, 19); *Прогудуть поїзди з Красноводська, від моря — на схід, Каравани пройдуть, і пісок замете їхній слід* (Шпорта, Твої літа, 1950, 73); *Бомбовози, як птиці, Прогули над кряжем* (Перв., II, 1948, 34); *Шляхом прогула Саїдова машина з хірургом Храпковим та старшою фельдшерицею Тосею* (Ле, Міжгір'я, 1953, 197); // *безос., розм.* Те саме, що **пронести́** 4. *Розлігся* [вибух] *далі, потім — ще далі. — Прогуло! — озвався перший Сагайда, стру-*

шуючи з себе землю (Гончар, III, 1959, 86); // *тільки 3 ос., перен., розм.* Скінчитися, давно минути.— *Що було, те прогуло. Хто тоді знав, як воно краще буде* (Жур., Дорога.., 1948, 13).

4. *неперех.* Гудіти, густи якийсь час. *Все потомилося, все спочиває, Ця ж прогуде вже цілісіньку ніч, Я ж тебе, люба ялинонько, знаю, Знаю твою сумовитую річ* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 346).

ПРОГУКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* 1. *перех. і без додатка.* Док. до **гука́ти** 1.

2. *перех. і неперех.* Гукати якийсь час.

ПРОГУ́Л, у, *ч.* Неявка, невихід на роботу, у навчальний заклад і т. ін. без поважної причини. *Автоматна бригада хоч і випустила за місяць двісті дев'яносто сім паровозів, а з них аж сімнадцять по оздоровчому ремонту, проте мала три випадки повторності і п'ять прогулів* (Панч, II, 1956, 456); — *Дисципліна комсомольська на висоті? — Цілком. Прогулів немає* (Собко, Нам спокій.., 1959, 107).

ПРОГУ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прогу́лювати** 3, 4.

ПРОГУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОГУЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док.* 1. *перех. і неперех., розм.* Гуляючи, пропускати кого-, що-небудь, позбавлятися чогось і т. ін. — *А ти, дядьку, дожидай; завтра до вас у село приїде наш старший, так ти його не прогуляй* (Кв.-Осн., II, 1956, 231); *Цю роль треба вести з особливо суворою відповідальністю, і талант свій слід берегти з особливою пильністю. Його так легко можна прогуляти, пробалакати на дрібничках* (Довж., III, 1960, 213); // Не з'являтися, не виходити на роботу, у навчальний заклад і т. ін. без поважної причини; робити прогул. *Учитель говорив, що даремно деякі приїжджі учні гадають, що тут можливо вчитися абияк, прогулювати і взагалі ставитися до школи, як до чогось другорядного* (Ів., Таємниця, 1959, 87).

2. *тільки док., неперех.* Гуляти (у 1—3 знач.) якийсь час. *Прогулявши удвох цілий день, рішили* [Зінька і Параска] *зробити бенкет у суботу* (Мирний, IV, 1955, 62); *Минуло літо. Якимко прогуляв його на вольних степах* (Н.-Лев., I, 1956, 175); [В а р к а:] *Чого, питаю, так довго барився в городі? Більш тижня прогуляв.* [Д е м к о:] *Не прогуляв, а діло робив* (Кроп., II, 1958, 217); *Ніч прогуляв рід. Ніхто не йшов додому* (Кач., II, 1958, 15).

3. *перех., розм.* Витрачати на розваги, гульню; марнотратити. — *Чи в нас грошей немає? Може, я червінці за ніч прогулюю!* (Головко, II, 1957, 61); *Міщило мав батька-купця десь у Києві. По смерті батьковій не взявся до купецтва, а мерщій кинувся прогулювати батьків набуток* (Загреб., Диво, 1968, 483); *Надовго ж Тимосі було тих грошей? Зараз їх.. прогуляє* (Кв.-Осн., II, 1956, 257).

4. *перех.* Водити кого-небудь на гуляння; робити з кимсь прохідку (звичайно про тварин). *Через вигін стайничий прогулював жеребця, який ..сердито роздимав червоні ніздрі* (Панч, На калин. мості, 1965, 244); *Скотар, який працює вдень, стежить за чистотою приміщення, пасе або прогулює корів* (Хліборо б Укр., 9, 1966, 20); *Всі знали, що то Уралов поніс прогуляти, розважити доньку* (Гончар, Тронка, 1963, 301); *Вовчиха хотіла, мабуть, тільки прогуляти свою собачку* (Сміл., Сашко, 1957, 112).

ПРОГУ́ЛЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.*, **ПРОГУЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *док.* 1. Проходжуватися не поспішаючи, для відпочинку, задоволення і т. ін. *Грає музика, чути сміх, прогулюються пари...* (Ю. Янов., II, 1954, 267); *Капітан Горн прогулювався перед обідом у тісному садочку шпиталю* (Ле, Клен. лист, 1960, 211); *Колісникові гості все один по одному розходилися. Хто додому спочити, хто прогулятися* (Мирний, III, 1954, 290); *Це була просто ідилічна картина, коли надвечір Уралови виходили прогулятись ..Це було істинно щасливе подружжя, вони були мовби створені одне для одного* (Гончар, Тронка, 1963, 301); // *тільки недок., перен.* Рухатися в якомусь напрямку, ніби гуляючи (про вітер, хмари і т. ін.). *Вузька дорога плуталась серед зелені і підбігала аж до пагорбка, по якому вільготно прогулювався вітер* (Коп., Вибр., 1948, 151); *Хмарки прогулювались у височині.*

2. *ірон.* Вимушено йти куди-небудь. *Не одному школяреві після гарячого вчинку приходилося прогулюватись на гору по тих східцях і вертатись звідтіль через який час, зовсім прохолонувши* (Вас., I, 1959, 175).

3. *тільки недок.* Пас. до **прогу́лювати** 1,3.

ПРОГУ́ЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прогуля́ти**. *Ударник лічить трудодні, а ледар — прогуляні дні* (Укр.. присл.., 1955, 392); // **прогу́ляно**, *безос. присудк. сл.* [Д е м к о:] *Як тільки згадаю, скільки день моїх марно пройшло, що одних понеділків прогуляно, то аж страшно стане!* (Кроп., II, 1958, 197).

ПРОГУ́ЛЯНКА, и, *ж.* 1. Ходіння або катання для відпочинку, розваги. *Ядзі лишились тихі прогулянки з матір'ю на свіжому сільському повітрі* (Кобр., Вибр., 1954, 106); *Після пам'ятної бурі Ольга сьогодні вперше виїхала на прогулянку* (Галан, Гори.., 1956, 75); // Прохідка, гуляння (звичайно тварин). — *Гляньте, ось ведуть нашого «Чарлі» на прогулянку, — вказала Софія Карлівна вниз, де в цей час саме проходив молодий слуга з прирученим леопардом* (Гончар, Таврія, 1952, 134); *Починаючи з п'ятого-шостого дня після опоросу, свиноматку випускають на прогулянку, спочатку без поросят, а потім і з ними* (Колг. Укр., 1, 1957, 23); // Прохідка ув'язнених у тюремному дворі. *Сьогодні на прогулянці він образив начальника, якого ненавиділа вся тюрма, і тепер мусив іти до карцера* (Вас., I, 1959, 71); — *215-ту* [тюремну камеру] *порозсаджувати поміж інші, а всім, що співали, забрати щоденну прогулянку* (Козл., Сонце.., 1957, 149).

2. Легка, приємна подорож, мандрівка і т. ін., що не завдає труднощів. *Експедиція в степ обернулась на найвеселішу прогулянку!* (Гончар, Тронка, 1963, 26); *Короткочасні туристські прогулянки, а також більш тривалі походи благотворно впливають на нервову систему людини* (Наука.., 8, 1960, 41); // *ірон.— Ось тебе, брата мого по труду, виконроб товариш Красуля посилає сьогодні із скрепером на другий об'єкт, аж у Тарасівку... — Ну й що? — ..А опісля виявиться, що твій скрепер шестикубовий якраз потрібен нам тут... І ти повертаєшся. Прогулянка на півста кілометрів у будній день* (Гончар, Тронка, 1963, 256).

ПРОГУ́ЛЯНКОВИЙ, а, е. Стос. до прогулянки (у 1 знач.). *Не забула* [дівчина] *й уповільнити до прогулянкового темпу насправді нервову свою ходу* (Ле, В снопі.., 1960, 204); // Який служить для прогулянки; признач. для прогулянки. *На Україні відкрито багато пунктів прокату човнів. Крім того, прогулянкові човни видають на водно-спортивних базах підприємств, відомств* (Рад. Укр., 16.V 1971, 4); *Вздовж берега* [Дніпра] *йде прогулянкова доріжка шириною в 3,5 метра* (Веч. Київ, 2.XII 1967, 1).

ПРОГУЛЯ́ННЯ, я, *с., розм.* Те саме, що **прогу́лянка** 1. *Після ранньої служби возив* [Юрко] *головину дочку і її подругу Мар'янку у саньох на прогуляння до Юхимовки* (П. Куліш, Вибр., 1969, 290); * Образно. *Зоря знов вийшла на небо на прогуляння* (Н.-Лев., IV, 1956, 13).

ПРОГУЛЯ́ННЯЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **прогуля́ння.** *Ой, як жаль мені прогуляннячка І свого прибираннячка* (Н.-Лев., II, 1956, 423).

ПРОГУ́ЛЯНОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **прогу́лянка.** [М а р і - К л е р:] *Ось я тобі зараз приготую прогуляночку по вогню — знатимеш тоді* (Собко, П'єси, 1958, 72).

ПРОГУЛЯ́ТИ *див.* **прогу́лювати.**

ПРОГУЛЯ́ТИСЯ *див.* **прогу́люватися.**

ПРОГУ́ЛЬКА, и, *ж., заст.* Прогулянка. *Найприкріше й найглибше вражає мене те, що вона до всіх своїх прогульок.. витягає й мого нареченого* (Коб., II, 1956, 295); *Після промов була.. прогулька на замок* (Драг., II, 1970, 256).

ПРОГУ́ЛЬКНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Те саме, що **гу́лькнути.** *Він ходив навколо щільного гостроколу, намагаючись відшукати бодай шпарку, щоб прогулькнути на обійстя і визирити Величку* (Загреб., Диво, 1968, 72).

ПРОГУ́ЛЬНИЙ, а, е. Проведений без роботи, навчання і т. ін.; пропущений внаслідок прогулу.

ПРОГУ́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто не з'являється на роботу, пропускає навчання і т. ін. без поважної причини, робить прогули. *Не можна сказати, що він пас задніх або ходив у прогульниках,— все, що йому належало, він виконував* (Ю. Янов., Мир, 1956, 84); — *Сумлінні трударі не хочуть терпіти в своєму середовищі прогульників, нехлюїв, які плямують честь трудового колективу* (Рад. Укр., 4.I 1967, 1).

ПРОГУ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **прогу́льник.** — *Де вона є, наша прогульниця! — крізь сон почула Леся густий бас Гордія Калениковича. — От я їй покажу! На роботу треба, а вона вилежується* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 253).

ПРОГУМО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **прогумува́ти;** // *у знач. прикм. Ад'ютант поклав невеличкий пакунок, загорнутий у прогумований непромокальний мішок, на поличку* (Собко, Скеля.., 1961, 63); *На прогумованій або суконній тканині, що рухається по конвейєру, утворюються заряди напругою до 15 тисяч вольтів* (Знання.., 4, 1971, 3).

ПРОГУМО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прогумо́вувати.** *Заводські раціоналізатори розробили і встановили агрегат, який здійснює одночасно три операції — прогумовування, дублювання та вулканізацію* (Веч. Київ, 13.I 1969, 1).

ПРОГУМО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОГУМУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Просочувати або покривати гумовою речовиною.

ПРОГУМО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОГУМУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* 1. Насичуватися або покриватися гумовою речовиною.

2. *тільки недок.* Пас. до **прогумо́вувати.**

ПРОГУМУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прогумува́ти.** *Останнім часом на підприємствах швейної і поліграфічної промисловості запровадили як основний показник плану не вал, а нормативну вартість обробки. Пізніше цей показник застосували також у ряді інших галузей промисловості — бавовняній, консервно-плодоовочевій, на підприємствах для прогумування тканин* (Ком. Укр., 3, 1963, 14); *Завдяки поліпшенню якості.. прогумування корду у виробництві шин.. набагато зріс строк служби каркаса шин* (Рад. Укр., 16.I 1962, 2).

ПРОГУМУВА́ТИ *див.* **прогумо́вувати.**

ПРОГУМУВА́ТИСЯ *див.* **прогумо́вуватися.**

ПРОГУ́ПАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Док. до **гу́пати.** *Прогупав важко молот;* // Пройти, пробігти, важко ступаючи, проїхати верхи, гупаючи. *Тремтить Тамара, почувши кроки двох німецьких солдатів, які прогупали посеред вулиці в напрямі заводу* (Хижняк, Тамара, 1959, 17); *Прогупали ми до залу. Публіка вся на нас. Здивовані, роздивляються* (Вітч., 11, 1967, 193); // Видати або утворити глухий стукіт (про кроки, підбори чобіт, копита і т. ін.). *Прогупали в коридорі важкі кроки* (Збан., Єдина, 1959, 156); *Прогупавши під вікнами кают-компанії важкими підборами своїх чобіт, — з шкіри морського зайця,— він спустився в кубрик* (Трубл., Лахтак, 1953, 26).

2. Гупати якийсь час.

ПРОГУПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **прогу́пати.** *Вулицею прогупотів роз'їзд* (Головко, I, 1957, 95); *На вулиці було тихо, жандарми прогупотіли до Хустця і зникли* (Скл., Карпати, II, 1954, 123).

ПРОГУ́РКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Док. до **гу́ркати.** *Пройшли вартові. Кулеметні колеса Прогуркали, плещучись в бризках води* (Бажан, Роки, 1957, 246).

2. Гуркати якийсь час.

ПРОГУРКОТА́ТИ *див.* **прогуркоті́ти.**

ПРОГУРКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш *і* **ПРОГУРКОТА́ТИ,** очу́, о́чеш, *док.* 1. Підсил. до **прогу́ркати.** *Прогуркотів грім близького дощу* (Ю. Янов., II, 1958, 175); *Біля редуту зав'язався бій, над полем прогуркотіли перші гарматні постріли* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 281); *Гуркіт з кутка привернув їхню увагу. То технік по штучному осіменінню прогуркотів стільцем по підлозі* (Гончар, Тронка, 1963, 127); * Образно. *Ніч прогуркоче. День оскаженіло Сяйне й впаде, швидкий, немов розрив* (Бажан, I, 1946, 153).

2. З гуркотом пройти, проїхати і т. ін. *Десь на стороні прогуркотіла отара, певне, ішаків, чи, може, пройшов марудний шкапиний караван...* (Досв., Гюлле, 1961, 37); *Не зупиняючись, немов циклон, Повз станцію з вугіллям ешелон Прогуркотів — і зник за семафором* (Перв., II, 1958, 223).

ПРОГУСТИ́ *див.* **прогудіти.**

ПРОГУТО́РИТИ, рю, риш, *док., діал.* Гуторити якийсь час. *Чималу годину знов прогуторили* [Одарка й Карпо] (Мирний, III, 1954, 111).

ПРОГУЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *рідко.* Док. до **гуча́ти.** — *Міщанство-о!..— прогучав чужий голос в його ухах* (Коцюб., I, 1955, 409).

ПРОД... Перша частина складних слів, що відповідає слову **продово́льчий,** напр.: п р о д а р м і є ц ь, п р о д а́ р м і я, п р о д а т е с т а́ т, п р о д б а́ з а, п р о д д о п о м о́ г а, п р о д о́ р г а н, п р о д п р а ц і в н и́ к, п р о д т о в а́ р и і т. ін.

ПРОДАВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **продава́ти.**

ПРОДАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **продава́ти** 1, 2 і **продава́тися** 1.

ПРОДАВА́ТИ, аю́, аєш, *недок.*, **ПРОДА́ТИ,** да́м, даси́, *док., перех.* 1. Віддавати який-небудь товар в обмін на гроші або на інший товар; протилежне к у п у в а т и. *Гуцул Дументій ніколи не ходив на ярмарок, не мав що продавати і не мав за що купувати* (Казки Буковини.., 1968, 22); *Добра зосталось козакам так багато, що вони продавали базарникам оксамитові шуби або срібні кубки за півкварти горілки* (Н.-Лев., VII, 1966, 254); *Підрахувавши газети, продавщиця стала продавати їх* (Головко, II, 1957, 452); *Яке було добро, продали* [Олеся з Іваном], *а гроші розкотились* (Вовчок, I, 1955, 28); *Другого дня, не дуже й торгуючись, він продав на ярмарку і бричку, і коні* (Стельмах, II, 1962, 220); // *заст.* Віддавати за гроші у володіння іншій особі або іншій державі (кріпаків, рабів, полонених і т. ін.). [Є л е а з а р:] *Я геть пішов, на торг, де продають в неволю бранців* (Л. Укр., II, 1951, 140);

Пан продав непокірного кріпака другому [панові] *у село, де жила і Уляна* (Мирний, І, 1954, 300); // Збувати кому-небудь (звичайно за гроші) акції, облігації, квитки і т. ін. *Крайнюкові продали квитка на вантажно-пасажирський літак, який одлітав серед ночі* (Кучер, Голод, 1955, 128); // Давати можливість експлуатувати себе. *..коли б робітник мав змогу дати своїй праці самостійне існування, він продавав би створений працею товар, а не працю* (Маркс, Капітал, т. І, кн. І, 1952, 532); *Марко мало вірив у те, що сьогодні він зможе десь продати свої руки* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 380); // З корисливих міркувань, за винагороду віддавати кого-небудь у чиєсь розпорядження, примушувати кого-небудь віддатися комусь за гроші, одружитися з кимсь або працювати на когось. *Одним-одна І виростала й дівувала* [панна], *І за старого генерала Занапастили, продали* [батьки]*! І вкупі гроші пропили...* (Шевч., II, 1963, 244); *Казали, що Марина продала паничеві свою дочку, а сама біля німця ворожить* (Мирний, IV, 1955, 255); // Вступати в любовний зв'язок з ким-небудь за плату, торгувати своїм тілом. *Були і тії там* [у пеклі] *панянки, Що наряджались на показ.., Що продають себе на час* (Котл., І, 1952, 140); *Ти чесна жінка, ти не продаєш своєї вроди й пестощів за гроші, нещирих поцілунків не даєш за лакомство нещасне, за розкоші* (Л. Укр., І, 1951, 284).

◇ **Ви́трішки продава́ти** *див.* **ви́трішки; За що купи́в, за те й прода́в** *див.* **купува́ти; З-під поли́ продава́ти** *див.* **пола́; Продава́ти (прода́ти) життя́** [**до́рого (найдоро́жче)**] — відчайдушно, до останньої можливості захищатися, боротися. *Засовалися* [опришки], *сопучи, у тьмі. Треба приготовити* [зброю]. *А дже в дорозі вже не буде часу; та й дідько його знає — може, й стріляти ще доведеться, життя продавати* (Хотк., II, 1966, 243); *У стислих бровах і в холоднім погляді Орисі не знати було ні цікавості, ні тривоги, а світилась, лишень, непохитна воля та похмуре жадання продати життя найдорожче* (Стар., Облога.., 1961, 47); **Продава́ти (прода́ти) з молотка́** *див.* **молото́к; Продава́ти (прода́ти) з торгів** — те саме, що **Продава́ти (прода́ти, спро́да́ти, пуска́ти** *і т. ін.*) **з молотка́** (*див.* **молото́к**). *Описав* [судовий пристав] *усю мою рухомість.. і має.. продавати з торгів* (Сам., II, 1958, 474); **Продава́ти зу́би** *див.* **зуб; Псо́ві о́чі продава́ти (прода́ти)** *див.* **о́ко**[1].

2. *етн.* У весільному обряді — брати грошовий викуп за наречену у нареченого. [Д р у́ ж к и (*до Панаса*):] *Братику, не лякайся! .. Не продавай сестри За сотню й за чотири!* (Н.-Лев., II, 1956, 429); *Сидячи на покуті, озброєний колючим кужелем, продавав Данько сестру молодому. Кинув жених срібного полтиника на тарілку, думав, на тому й зійдуться, але хлопець, насупившись, заправив за сестру такий викуп, що гості ахнули* (Гончар, І, 1959, 8).

3. *перен.* З корисливих міркувань діяти підступно, віроломно по відношенню до кого-, чого-небудь; зраджувати. *Дивіться і не забувайте, як бандерівці винищували народ. Хай у віках будуть прокляті українські буржуазні націоналісти, які продавали і продають свою Батьківщину!* (Мельн., Коли кров.., 1960, 34); [П р о ч а н и н:] *Тепер я бачу добре: ти той Юда, що вчителя продав* (Л. Укр., III, 1952, 129); *Ось хата зрадника. Це він продав братів твоїх, віддав на згубу, на загин. «Убий, помстись за них!»* (Гонч., Вибр., 1959, 180).

◇ **Таки́й, що ку́пить і прода́сть** *див.* **купува́ти.**

ПРОДАВА́ТИСЯ, аю́ся, аєшся, *недок.*, **ПРОДА́ТИСЯ**, да́мся, даси́ся, *док.* 1. Піддавати себе, свою працю, свою робочу силу експлуатації з боку кого-небудь. *Ганна... Вічна ота наймичка, злидарка, що разом з ними в Каховку продаватись ходила, разом з батрацькою голотою по степових таборах поневірялася* (Гончар, II, 1959, 139); *— Виходить, Василю, тут найнявся? — Продався,— коротко відповів парубок, і на його запорошене обличчя лягає задума. — Мірошникуєш? — Ні, даю лад снастям. Як не є, а три вітряки* (Стельмах, І, 1962, 149); *У порівн. *Важко, боже, як ледачому годити! та вже найнялась, як продалась, —треба служити!* (Вовчок, І, 1955, 20); // Віддаватися кому-небудь за гроші, плату, одружуватися з розрахунку. *Тяжко годувати Малих діток неумитих В нетопленій хаті, — Тяжке лихо, та не таке, Як тому дурному, Що полюбить, побереться, А вона другому За три шаги продається Та з його й сміється* (Шевч., І, 1963, 352); *Любив, кохав я дівчину, І вона клялася, Що кохає мене дуже, Далі й продалася. За худобу проміняла* (Укр. поети-романтики.., 1968, 398).

2. *перен.* З корисливих міркувань вдаватися до зради, запродуватися. *А хіба ми не знаємо, як продавалися різні отамани й отаманенята царським генералам Краснову, Денікіну, Врангелю, Колчаку?!* (Вишня, І, 1956, 290); *Верхівка українських націоналістів продалася фашистам* (Рильський, III, 1956, 36); // Поступатися власними переконаннями, сумлінням, честю заради якої-небудь вигоди, користі. *Раніше Крига працював механіком у колгоспі, а років два тому за наполяганням Твердохліба витурили Віктора, дуже він зловживав своїми правами, за могоричі продавався* (Цюпа, Краяни, 1971, 52); [Ф е д о н:] *Він статую купив недавно в мене..* [А н т е й:] *За гроші чи за славу,— ти продався укупі з твором рук твоїх* (Л. Укр., III, 1952, 435).

3. *тільки недок.* Пас. до **продава́ти.** *Знав* [Бородавкін], *де продаються годовані індики, поросята, годовані молоком телята* (Н.-Лев., VI, 1966, 85); *Є магазин, у якому продається вакса, хомути, сіль, гас, вила, підситки, вухналі, сковороди і крам на кофточки* (Тют., Вир, 1964, 6).

◇ **Продава́тися (прода́тися) з молотка́** — збуватися комусь прилюдним торгом, з аукціону. *В умовах соціалізму діяння закону вартості не має стихійного характеру. Наші підприємства не продаються з молотка, навіть коли вони збиткові* (Ком. Укр., 9, 1962, 15); *Майно продавалося з молотка.*

ПРОДАВЕ́ЦЬ, вця́, *ч.* Той, хто продає який-небудь товар. *Корова рвонулася. Але міцно тримає за вірьовку продавець* (Хотк., І, 1966, 137); *Ярмарок гуде й далі. Вже закінчено торг за порося, продавець із покупцем заїдають кавуном гендель* (Ю. Янов., І, 1958, 584); // Особа, що займається продажем, торгівлею; торговець. *Верещав тенор продавця масла* (Коцюб., II, 1955, 124); *Парубчак стояв у натовпі, сперечався з продавцем мила* (Мик., II, 1957, 344); // Працівник торгового підприємства, що відпускає товари покупцю. *Продавці гриміли засувами, відкриваючи.. крамниці* (Кучер, Чорноморці, 1956, 46); *Успіх у діяльності підприємств торгівлі і громадського харчування безпосередньо залежить від правильного добору і розстановки кадрів директорів, завідуючих секціями, старших продавців* (Ком. Укр., 11, 1964, 21).

ПРОДАВИ́ТИ *див.* **прода́влювати.**

ПРОДАВИ́ТИСЯ *див.* **прода́влюватися.**

ПРОДА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продави́ти** 1, 2; // *у знач. прикм. Ніна сіла на широкий, продавлений диван, ще раз оглянула кімнату* (Коп., Земля.., 1957, 184); *Шофер одчинив дверці, Варвара влаштувалась на продавленому незручному сидінні* (Перв., Дикий мед, 1963, 402).

ПРОДА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **продави́ти** 1, 2

і **продави́тися** 1. *Часто при згинанні під кутом тонкого картону або цупкого паперу замість надрізування матеріалу по лініях згину обмежуються продавленням цих ліній* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 21).

ПРОДА́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прода́влювати** 1, 2 і **прода́влюватися** 1. *В лабораторії екструзивних, литьових і пресових матеріалів проводять досліди по заміні дорогих поліефірних смол дешевими фенольними смолами. Тут же розробляють нову технологію пресування виробів з скловолокна, лиття під тиском, продавлювання рідкої маси через отвори різної конфігурації* (Наука.., 11, 1964, 28).

ПРОДА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОДАВИ́ТИ**, давлю́, да́виш; *мн.* прода́влять; *док., перех.* 1. Надавлюючи, натискуючи власною масою, прогинати всередину; руйнувати. *Попіл* [вулканічний] *осідає на землю, як сніг, і коли його багато,— він продавлює дахи, засипає цілі села й міста* (Курс заг. геол., 1947, 225); // Надавлюючи, натискуючи, робити отвір у чомунебудь. *Гідравлічним пресом згинають товсті металеві плити, штампують металеві предмети, продавлюють отвори в товстих листах, випробовують міцність різних матеріалів* (Курс фізики, I, 1957, 163).

2. Надавлюючи, натискуючи, пропускати через щонебудь, крізь щось. *Пластмаси можна також розтоплювати й продавлювати через отвори різних форм для одержання стрічок, ниток або трубок* (Наука.., 2, 1959, 28).

3. *тільки док.* Давити якийсь час.

ПРОДА́ВЛЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.*, **ПРОДАВИ́ТИСЯ**, да́виться, *док.* 1. Угинатися, проламуватися під вагою чого-небудь.

2. *тільки недок.* Пас. до **прода́влювати** 1, 2.

ПРОДАВЩИ́ЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **продаве́ць**. *Прибігши на Поділ, бурсак одразу потрапляв до Житнього базару в розпачливий лемент ляканих бублейниць та жвавих продавщиць ластьонів* (Ю. Янов., II, 1954, 195); *Покупців у книгарні було всього чоловік з п'ять.. Говорили притишено. І так само не на повний голос відповідали з-за прилавків продавщиці* (Головко, II, 1957, 451).

ПРО́ДАЖ, у, *ч. і рідко* і, *ж.* 1. Те саме, що **продава́ння**. *Не любив* [Дорохтей] *після вдалої купівлі чи продажу гуляти з чумаками, як старий Василь, по два-три дні, не терпів на людях хвалитися ні багатством, ні щедрістю* (Стельмах, I, 1962, 234); *Багато колгоспів, радгоспів п'ятирічні завдання по виробництву і продажу державі всіх сільськогосподарських продуктів виконають за чотири роки* (Ком. Укр., 12, 1969, 45); *Я людина не комерційна, займатися продажжю книжок не вмію* (Коцюб., III, 1956, 231).

Купі́вля-про́даж *див.* **купі́вля**; **Ку́пля-про́даж** *див.* **ку́пля**; **На про́даж** — з метою продати. — *Так вези ж завтра борошно на продаж до Ямполя* (Н.-Лев., I, 1956, 178); *Дід рідко робив свої сіті на продаж* (Ів., Вел. очі, 1956, 119).

2. Торгівля, товарообіг. *Обережно ступаючи, щоб не гупати чобітьми, підійшов до прилавка з книжками. Звичайно, найперше спитав «Кобзаря» .. Але «Кобзаря» не було зараз у продажу* (Головко, II, 1957, 451); *У продаж боброве хутро надходить без ості, яку вищипують* (Наука.., 8, 1959, 34); *Пустити в продаж.*

ПРОДА́ЖА, і, *ж., заст.* Продаж. [Х р а п к о:] *А я, було, слухаючи її плач, поривався уважити, хотів продажу* [хати] *одкладати...* (Мирний, V, 1955, 131); *Дві сили на землі:.. Одна — це гніт і кров, це визиск і неволя, Продажа й купля це, омана, смерть і тлін, А друга — чесний труд у дружбі світлочолій, Горіння сміливе і сяйво верховин* (Рильський, II, 1960, 322).

ПРОДА́ЖНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **про́даж** 1. *Продажна ціна;* // Признач. для продажу. — *Але я не казав, що маю грунт на продаж, що в мене грунт продажний,— говорив Семен так же несміливо й нерадо* (Март., Тв., 1954, 121).

2. *перен.* Який продає себе, свої почуття, честь і т. ін. за гроші, плату. *Генерали, офіцери,.. продажні жінки вискакують з машин і падають живі й мертві в багнюку* (Довж., I, 1958, 357); // Якого можна купити за гроші, плату. *По улиці шукала безголів'я, Повія вешталась одна. Куди приткнути тіло їй продажне, Коли таких цурається весь світ?* (Граб., I, 1959, 500).

3. *перен.* Такий, якого можна підкупити; здатний заради грошей, користі на безчесні вчинки, зраду і т. ін. [Ш п і ц к о п ф:] *Пане, ви мене ображуєте* [ображаєте]. *Уважаєте мене за продажного чоловіка* (Фр., IX, 1952, 378); [М а т в і й:] *Незаможників, та ще партизанів, не купите. Розумієте? Не продажні* (Мик., II, 1957, 352); *Навіть з продажних газет було ясно, що не все йде так, як того хочуть гітлерівці* (Коз., Гарячі руки, 1960, 195).

ПРОДА́ЖНИЦТВО, а, *с., рідко.* Те саме, що **прода́жність**. *Де не копнешся в папських архівах, скрізь надибаєш на жахливі злочини, брехню, облуду, лукавство, продажництво, лиходійство* (Мельн., Обличчя.., 1960, 39).

ПРОДА́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **прода́жний** 2, 3. *Розклад, грабіжництво, продажність роз'їдали* [денікінську] *армію і тил* (Гончар, II, 1959, 205); *Грабовський різко критикує в своїх творах релігію і церкву за продажність і лицемірство* (Ком. Укр., 8, 1964, 75).

ПРО́ДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прода́ти** 1, 2. *Капелюх.. прийшов їй майже задурно, як заробіток за продані нею інші речі* (Кобр., Вибр., 1954, 74); *Сказали* [купці], *що не мають потреби їхати на торг, бо всі їхні товари вже продані* (Скл., Святослав, 1959, 142); // *у знач. прикм. З кожного проданого примірника мені будуть платити.. 25 коп.* (Коцюб., III, 1956, 363); *Пішов* [Мар'ян] *не до цвинтарної, а до проданої землі, до тієї латки городу і хатини, де йому колись було посміхнулося щастя* (Стельмах, I, 1962, 177); // **про́дано**, *безос. присудк. сл.* [Х у с а:] *Тут маєш застелити килими, жовтогарячі, крокосом заткані.* [У п р а в и т е л ь:] *Продано килими...* (Л. Укр., III, 1952, 148); *Цю жінку звільнила російська армія, і вона розповіла Шмалькові, що зустрічала Настю на невільницькому ринкові в Кафі. А куди її продано, того достеменно не знала* (Добр., Очак. розмир, 1965, 168).

ПРОДА́ТИ *див.* **продава́ти**.

ПРОДА́ТИСЯ *див.* **продава́тися**.

ПРОДА́УС, а, *ч., заст.* Жартівлива назва дорослого учня, який уже має вуса.

ПРОДВИГТИ́ТИ, ти́ть, *док.* Двигтіти якийсь час.

ПРОДЕБАТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продебатува́ти**.

ПРОДЕ́БАТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех. і без додатка.* 1. Док. до **дебатува́ти**.

2. Дебатувати якийсь час.

ПРОДЕЗИНФІКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продезинфікува́ти**. *Силосні споруди, що були в експлуатації, за місяць до закладання силосу повинні бути відремонтовані, очищені від решток кормів, провітрені, а внутрішні стіни продезинфіковані вапняним молоком* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 266); *Насіння* [льону] *треба зберігати в сухому, чистому, добре продезинфікованому, провітрюваному приміщенні з дерев'яною підлогою* (Техн. культ., 1956, 55).

ПРОДЕЗИНФІКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **дезинфікува́ти.** *Очищене сховище треба продезинфікувати. Найпростіший спосіб дезинфекції — окурювання сіркою* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 313); *При ферментації насіння коріандру і тмину треба завчасно продезинфікувати мішки, відра, лопати, граблі, брезенти, рядна, діжки тощо* (Ол. та ефір. культ., 1956, 275); *Субстрати легко промити і продезинфікувати* (Хлібороб Укр., 6, 1964, 3).

ПРОДЕКЛАМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продекламува́ти.**

ПРОДЕКЛА́МУВАТИ, у́ю, у́єш, *перех. і без додатка.* Док. до **декламува́ти.** *Цілу бурю оплесків і навіть сльози викликав вірш: «Якби ви знали, паничі», якого продекламувала Настя з високим піднесенням* (Вас., II, 1959, 194); *Микола Васильович, захоплений почутим і підохочуваний дочкою, запропонував продекламувати щось із Некрасова* (М. Ол., Леся, 1960, 160); *Мамайчук, реготнувши, продекламував:— О, зміцніть мене вином, освіжіть мене яблуками: від любові знемагаю!..* (Гончар, Тронка, 1963, 115).

ПРОДЕМОНСТРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продемонструва́ти.** *В Лондоні була продемонстрована нова телевізійна камера, в якій для одержання зображення замість світла використовується ультразвук* (Наука.., 6, 1959, 60); *Нездоланна єдність соціалістичного табору, могутність всього світового комуністичного і робітничого руху були яскраво продемонстровані на Нараді представників комуністичних і робітничих партій* (Матер. XXII з. КПУ, 1961, 7); // **продемонстро́вано,** *безос. присудк. сл. Парад закінчився. В цей день продемонстровано зрослу військову могутність Радянської держави та її збройних сил* (Літ. Укр., 12.V 1965, 2).

ПРОДЕМОНСТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Здійснити демонстрацію (у 3 знач.). *7 травня 1895 р. в Петербурзі, у переповненому залі Російського фізико-хімічного товариства, Олександр Степанович Попов продемонстрував винайдений ним перший у світі радіоприймач* (Осн. радіотехн., 1957, 3); *Гальванеску.. продемонстрував свої схеми* (Смолич, I, 1958, 77).

2. Засвідчити що-небудь, довести щось; підтвердити фактами. *Сміливо йдучи на нове скорочення збройних сил, Радянський Союз тим самим знову продемонстрував перед усім світом свою вірність ідеям мирного співіснування* (Наука.., 2, 1960, 7); *Перемога над фашистською Німеччиною та імперіалістичною Японією яскраво продемонструвала політичну, економічну і воєнну перевагу СРСР над капіталістичними країнами* (Ком. Укр., 11, 1959, 19).

ПРОДЕРЕНЧА́ТИ, чить, *док.* 1. Видати уривчасті дрижачі звуки. *Він.. продеренчав розбитим горшком* (Козл., Весн. шум, 1952, 88); *В місто прилетів невеликий учбовий дирижабль.. Коли над містом продеренчав його мотор, сотні ентузіастів повітроплавства і авіації помчали на аеродром* (Трубл., II, 1950, 78).

2. Деренчати якийсь час.

ПРОДЕРЕНЬКОТА́ТИ, о́че і **ПРОДЕРЕНЬКОТІ́ТИ,** и́ть, *док., розм.* Підсил. до **продеренча́ти.**

ПРОДЕРЕНЬКОТІ́ТИ *див.* **продеренькота́ти.**

ПРОДЕ́РЖАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проде́ржати.**

ПРОДЕ́РЖАТИ, жу, жиш, *док., перех.* Держати (у 1, 4, 5, 10 знач.) якийсь час. *Дарочка продержала його* [Гордія] *цілу ніч на вітрі та морозі...* (Л. Янов., I, 1959, 130); // *безос. Продержало з тиждень морозом,— земля заклякла, як кістка* (Мирний, III, 1954, 7).

ПРОДЕ́РЖАТИСЯ, жуся, жишся, *док.* 1. Бути в певному стані якийсь час (про погоду). *Вася добре знав голос і розмову хвиль, коли море не грає, а тільки дихає. Вони говорили йому про те, що кілька день* [днів] *продержиться хороша погода* (Собко, Скеля.., 1961, 77).

2. *перен.* Держатися (у 7 знач.) якийсь час. *Нехай собі землю відібрали у них денікінці. Нічого, довго вони не продержаться* (Цюпа, Три явори, 1958, 29).

ПРОДЕ́РТИ *див.* **продира́ти.**

ПРОДЕ́РТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **проде́рти;** // **проде́рто,** *безос. присудк. сл. Продер я стріху, де продерто було вітрами, й тихо зліз на землю* (Сос., II, 1958, 396).

2. Який продерся, продірявився або зносився до дірок. *У неї* [свити] *були продерті лікті, либонь ніколи було й залатати* (Л. Укр., III, 1952, 707); *Жила собі дівчинка.. Черевики вона рвала далеко швидше, ніж інші діти. У дітей ще новісінькі, а у неї вже підошви вщент продерті* (Ів., Вел. очі, 1956, 3).

ПРОДЕ́РТИСЯ *див.* **продира́тися.**

ПРОДЕРЧА́ТИ, чи́ть, *док.* 1. Док. до **дерча́ти.**

2. Проїхати з деренчанням. *З узвишшя, де жита пониклі, чужий солдат на мотоциклі селом промчався, продерчав, услід собака загарчав* (Швець, Кроки.., 1962, 30).

3. Дерчати якийсь час.

ПРОДЕФІЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., книжн.* Док. до **дефілюва́ти.** *З співом «Інтернаціоналу» «Перший курінь червоних козаків» продефілював містом — місто тільки прокидалось* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 631).

ПРОДЕШЕВИ́ТИ, влю́, ви́ш; *мн.* продешевля́ть; *док.* Зазнати збитків унаслідок невигідного продажу чого-небудь. [Т і п к а:] *Краще вам худобу на місці продать, бо у ярмарці можна продешевить* (Кроп., II, 1958, 476); *Цілий тиждень тягався* [Дикун] *з тим маслом та медом, поки все не розпродав. Він би впорався й раніш, але боявся продешевити* (Добр., Очак. розмир, 1965, 191); // *перен., розм.* Недооцінити себе, своїх достоїнств, здібностей і т. ін.— *Нащо, скажіть, я виходила заміж за цього свавільця? — Тільки для того, щоб не продешевити і в дівках не засидітись,— одразу ж відповідає дядько Микола* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 106).

ПРОДЕШЕВИ́ТИСЯ, влю́ся, ви́шся; *мн.* продешевля́ться; *док., рідко.* Те саме, що **продешеви́ти.** *—Ви ж глядіть, дядьку, не продешевіться. За таку молоду та хорошу дівчину правте добру ціну! — жартувала Мар'я* (Мирний, III, 1954, 73).

ПРОДЗАГІ́Н, го́ну, *ч.* Скорочення: продовольчий загін — озброєний загін із робітників і бідніших селян, який у 1918—1920 рр. здійснював продрозверстку, продрозкладку. *Військовий революційний комітет послав його* [Антанаса] *на південь на чолі продзагону, що складався виключно з балтійських матросів* (Стельмах, II, 1962, 189); *З Москви за підписом наркомпрода Цюрупи надійшла директива якнайшвидше заготовити й надіслати ешелон хліба. Вирішили послати кілька продзагонів у бобринецькі степи* (Хлібороб Укр., 12, 1967, 25).

ПРОДЗВЕНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *док.* 1. Утворити, видати високі, деренчливі металеві звуки. *Продзвенів дзвоник. Школярі збуджено обговорювали подію* (Донч., VI, 1957, 104); *Порядок у хлопців залізний. Продзвенить будильник, і вони з Васьком схоплюються з ліжок* (Зар., На.. світі, 1967, 114).

2. *перен.* Прозвучати, пролунати. *Коли продзвенів останній сигнал і всі розбрелися спати, Альоша довго лежав на своєму матраці, не міг заснути* (Мик., Повісті.., 1956, 81); // Дзвінко проспівати (про птахів); продзижчати (про комах). *Десь продзвенів тонко комарик над вухом, Шелести ночі ловиш загостреним вухом* (Забашта, Квіт.., 1960, 25); *Продзвеніла ніжно бджілка* (Шпорта, Вибр., 1958, 340).

3. Дзвеніти якийсь час.

ПРОДЗВОНИ́ТИ, дзвоню́, дзво́ниш, *док.* 1. *неперех.* Док. до **дзвони́ти** 1. *Продзвонили востаннє: поїзд рушив* (Л. Янов., I, 1959, 382); *Продзвонив дзвоник. Учні з галасом займають свої місця* (Кол., Терен.., 1959, 22).

2. *перех. і неперех.* Дзвоном позначити час або повідомити про що-небудь. *Годинник в залі продзвонив дванадцять* (Н.-Лев., III, 1956, 157); *Нарешті продзвонили повістку, а ще за півгодини, важко сопучи, до станції підповз довжелезний порожняк* (Головко, I, 1957, 45); // *безос. З башти продзвонило дванадцять* (Коцюб., II, 1955, 413).

◇ **Продзвони́ти по душі́**, *церк.*— забити у дзвони, оповіщаючи про чиюсь смерть. *Пособоруvали генеральшу в обідню годину, а на ранок і по душі продзвонили...* (Мирний, I, 1949, 203).

3. *неперех.* Дзвонити якийсь час.

◇ **Продзвони́ти зуба́ми** — протремтіти (звичайно від страху, з переляку, від холоду) якийсь час. — *Цілу ніч,— розповідала вона,— я з дитиною продзвонила там зубами від страху на якійсь бочці* (Козл., Ю. Крук, 1957, 440).

4. *неперех., перен., розм.* Розголосити, поширити (звістку, новину, чутку і т. ін.). — *Таки сховались ми з своїм весіллям! Таже ж він оце продзвонить на всю губернію про весілля!* (Н.-Лев., I, 1956, 140).

ПРОДЗЕЛЕНЧА́ТИ, чу́, чи́ш. Док. до **дзеленча́ти.** *У коридорі продзеленчав дзвоник, останній у цьому навчальному році* (Мокр., Острів.., 1961, 5); *Ще раз продзеленчав телефон* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 84); *Продзеленчав трамвай.*

ПРОДЗЕЛЕ́НЬКАТИ, аю, аєш, *док.* Те саме, що **продзеленча́ти.** *Біля колодязя продзеленькали відра.*

ПРОДЗЕ́НЬКАТИ, аю, аєш. Док. до **дзе́нькати.** *Стілець зарипів — чути було, як м'яко продзенькали остроги на чобітках Олександра* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 493).

ПРОДЗИЖЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. *тільки 3 ос., неперех.* Док. до **дзижча́ти.** *Спочатку Вася не зрозумів, що це таке продзижчало біля самого його вуха* (Собко, Скеля.., 1961, 132); *З багатьох заборол продзижчали стріли* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 109).

2. *тільки 3 ос., неперех.* Пролетіти з дзижчанням. *Бджола продзижчала над вухом, ударилася в шибку і впала на підвіконня голічерева, безпорадно перебираючи ніжками* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 356); *Продзижчала мимо куля* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 529).

3. *перех., перен., розм.* Промовити, виконати щонебудь із дрижанням у голосі. —*А співає* [Ватя] *манерно ще й дзижчить, мов гедзь: дссс... дссс... Не переспівала, а продзижчала усю «Азру»* (Н.-Лев., IV, 1956, 138).

ПРОДЗЮРЧА́ТИ, чи́ть. Док. до **дзюрча́ти.**

ПРОДЗЯ́ВКАТИ, ає, *док.* 1. Док. до **дзя́вкати.**

2. Дзявкати якийсь час.

ПРОДЗЬО́БАТИ *див.* **продзьо́бувати.**

ПРОДЗЬО́БУВАТИ, ує, *недок.*, **ПРОДЗЬО́БАТИ**, ає, *док., перех.* 1. Дзьобаючи, довбаючи дзьобом, робити отвір, заглибину в чому-небудь; пробивати дзьобом.

2. *тільки док.* Дзьобати якийсь час.

ПРОДЗЬО́БУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Виходити з яйця, пробиваючи шкаралупу дзьобом (про пташеня).

2. Пробиватися, з'являтися (про паростки рослин).

3. Пас. до **продзьо́бувати** 1.

ПРОДИ́БАТИ, аю, аєш. Док. до **ди́бати.** *Продибавши кілька кроків, Марко у вибоїні помітив якусь річ* (Стельмах, Правда.., 1961, 95); * Образно. *Грім іще продибав ковано по крем'яних небесах, пробуючи, чи не провалиться де* (Гуц., Скупана.., 1965, 249).

ПРОДИВИ́ТИ *див.* **продивля́ти.**

ПРОДИВИ́ТИСЯ *див.* **продивля́тися.**

ПРОДИВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОДИВИ́ТИ**, дивлю́, ди́виш; *мн.* проди́влять; *док., перех.*: ◇ **Продивля́ти (продиви́ти) о́чі** — довго і з нетерпінням чекати кого-небудь. *Як голуб сивенький не верне до ночі, За ним друг миленький продивляє очі* (Пісні та романси.., II, 1956, 71).

ПРОДИВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРОДИВИ́ТИСЯ**, дивлю́ся, ди́вишся; *мн.* проди́вляться; *док.* 1. Те саме, що **проглядя́ти** 1—3. *Небо ледве продивлялося крізь рясне гілля над головою* (Перв., Дикий мед, 1963, 269); *Небо синє, чисте — ні хмариночки, ні плямочки — глибоке, просторе та широке. Не продивитися його глибини, не досягнути оком до краю!* (Мирний, I, 1949, 151); [Б е р е ж н и й:] *Дайте я продивлюсь вашу доповідь* (Мик., I, 1957, 388).

2. *тільки док., рідко.* Те саме, що **прогле́діти** 1. [М а р у с я:] *Коли про своє щастя будеш дбати, то дивись і продивишся чуже нещастя* (Мирний, V, 1955, 106).

◇ **Продиви́тися [всі] о́чі** — те саме, що **Прогле́діти (прогля́діти) [всі] о́чі** (*див.* **прогле́діти**). *Я ж очі продивилась, виглядаючи судженого* (Панч, II, 1956, 511); *Прислухалась наша мати Біля спаленої хати, Де чорніє яворина, Прислухалася три днини, Видивлялася три ночі, Продивилась мати очі* (Стельмах, V, 1963, 127).

ПРОДИ́ВО, а, *с.*: ◇ **На проди́во:** а) викликаючи подив, здивування. *Його живіт страшенно випнувсь, як здоровецький гарбуз, що часом на продиво вродить у городі між меншими* (Н.-Лев., I, 1956, 137); б) те саме, що **На ди́во** (*див.* **ди́во**).— *Вишию лишень я йому подушку, гарну на продиво* (Н.-Лев., III, 1956, 226); *На продиво була* [дівчина] *вродлива* (Барв., Опов.., 1902, 217).

ПРОДИКТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продиктува́ти.** *Нариси П. Козланюка продиктовані серцем вірного сина свого народу, серцем патріота соціалістичної Вітчизни* (Літ. газ., 7. IX 1950, 3).

ПРОДИКТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **диктува́ти.** *Пам'ять у мене була така, що лекцію історії, котру вчитель цілу годину говорив, я міг опісля продиктувати товаришам майже слово в слово* (Фр., I, 1955, 13); *В урочистій тиші продиктував я начальникові штабу наказ про наступ* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 172); *Вирок поетові* [Т. Г. Шевченку] *продиктувала цареві не стільки особиста образа, скільки страх перед ним як перед народним трибуном* (Тулуб, В степу.., 1964, 49).

ПРОДИМА́ТИ *див.* **продува́ти.**

ПРОДИМИ́ТИ *див.* **проди́млювати.**

ПРОДИМИ́ТИСЯ *див.* **проди́млюватися.**

ПРОДИМІ́ТИ *див.* **проди́млювати.**

ПРОДИМІ́ТИСЯ *див.* **проди́млюватися.**

ПРОДИ́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продими́ти і продимі́ти.** *Були стомлені, продимлені, готувалися до останнього удару, і в кожного була тільки одна думка — добити ворога* (Собко, Запорука.., 1952, 153); *Над головами висіла продимлена в комині шинка* (Стельмах, II, 1962, 217); // *у знач. прикм. Ти* [синку] *вернешся для слави і труда І скинеш з пліч продимлену шинелю* (Мал., Звенигора, 1959, 44); *На обшитому ременем комірі просторого сіряка Мар'яна петлею висить продимлене кільце ковбаси* (Стельмах, I, 1962, 27).

ПРОДИ́МЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ПРОДИМЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОДИМИ́ТИ** *і* **ПРОДИМІ́ТИ**, млю́, ми́ш; *мн.* продимля́ть; *док.* 1. *док. тільки* **продими́ти,**

перех. Насичувати або наповнювати димом; покривати, забруднювати кіптявою.

2. *док. тільки* **продими́ти**, *перех., розм.* Пров'ялювати в диму, готуючи в їжу (рибу, м'ясо і т. ін.).

3. *тільки док., неперех.* Димити, диміти якийсь час.

4. *тільки док., неперех., перен., розм.* Проїхати, пройти, випускаючи дим, залишаючи димний слід.

ПРОДИ́МЛЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся і **ПРОДИМЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРОДИМИ́ТИСЯ** і **ПРОДИМІ́ТИСЯ**, млю́ся, ми́шся; *мн.* продимля́ться; *док.* 1. *док. тільки* **продими́тися.** Насичуватися або наповнюватися димом; покриватися, забруднюватися кіптявою; ставати продимленим.

2. *тільки док.* Димитися, димітися якийсь час.

3. *тільки недок.* Пас. до **проди́млювати, продимля́ти.**

ПРОДИМЛЯ́ТИ *див.* **проди́млювати.**

ПРОДИМЛЯ́ТИСЯ *див.* **проди́млюватися.**

ПРОДИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОДЕ́РТИ** і **ПРОДРА́ТИ**, деру́, дере́ш; *мин. ч.* проде́р, ла, ло і продра́в, дра́ла, ло; *док., перех., розм.* Прориватися, розриватися наскрізь. *Вони вдвох почали продирати покрівлю, обдряпуючи собі руки об солому та об дерево* (Гр., I, 1963, 420); *Продер я стріху.. й тихо зліз на землю* (Сос., II, 1958, 396); // Утворювати, робити в чому-небудь діру, отвір; продірявлювати. *Щось гаряче, щось золоте продирає, прогризає в замурованій шибці дірочки* (Вас., Незібр. тв., 1941, 38); *По старій шовковиці він зліз на стріху, продер у соломі дірку й за мить уже був у гаражі* (Донч., VI, 1957, 135); *Раз чобіт злість напала, Що дірочку нога йому продрала* (Бор., Тв., 1957, 162); // Робити глибоку рвану рану; роздирати. — *Раз, однісінький раз мацнув мене вуйко* [медвідь] *пазуром по нозі і відразу продер.. ногу аж до самої кості* (Фр., IV, 1950, 27); // Роз'єднувати, розхиляти в сторони що-небудь суцільне або стулене. *Богдан треміів, горнучись до колючого гілля сосни.. Спробував продерти, розвести гілля, заглянути в той бік, де табір своїх людей змагався за життя* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 194); *Вовки овечата поїли, продравши хворостини у хліві* (Н.-Лев., III, 1956, 334); * Образно. *Сонце продерло хмару, і мокрі трави враз осміхнулись* (Коцюб., II, 1955, 342).

◇ **Моро́з продира́є (проде́р, продра́в)** *по чому;* **Моро́зом проде́рло по шку́рі (по шкі́рі)** — про неприємне відчуття холоду від несподіваного, сильного переляку, збудження і т. ін. *По тілу їй продрав мороз* (Ле, В снопі.., 1960, 201); *Василенко вже командує: — Агей, хлопці, та чи на весіллі ми, чи не на весіллі? Федоре, ану починай нашої, незаможницької, такої, щоб у багатіїв морозом продерло по шкурі!* (Збан., Сеспель, 1961, 409); **Продира́ти (проде́рти) о́чі** *див.* **о́ко**[1].

ПРОДИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОДЕ́РТИСЯ** і **ПРОДРА́ТИСЯ**, деру́ся, дере́шся; *мин. ч.* проде́рся, лася, лося і продра́вся, дра́лася, лося; *док., розм.* 1. Прориватися, розриватися наскрізь; проношуватися до дірок. *Раз став він Свиту надягать, Аж дивиться — рукава вже продрались* (Гл., Вибр., 1951, 31); [Г о л о с:] *Дядьку! Мішок продрався, гроші он по дорозі сиплються* (Вас., III, 1960, 435).

2. З труднощами, долаючи перешкоди, протискуватися куди-небудь. *Часом їй доводилось продиратися через таку гущину, що вона ледве пролазила поміж жовтими стінами* (Коцюб., I, 1955, 361); *Продершись рвучко між гілляк, На стежку вискочив хижак* (Бажан, Роки, 1957, 235); *Продравшись крізь зарослі ліщини та ялівника, вони опинилися на відкритій сонцю просторій галявині* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 63); // Ламаючи опір, проходити, пробиватися куди-небудь. *Від Умані група, в якій воював Бармаш, продиралася на схід по території, захопленій і забитій ворожими військами* (Коз., Гарячі руки, 1960, 143); *Народу сила, ледве продерешся, так я держусь за панича, як сліпий за поводатаря* (Стор., I, 1957, 110); // *перен.* Проникати або просочуватися через що-небудь, шар чогось і т. ін. *Її лице вкрилось плямистим рум'янцем, на носі виступили краплини поту, продершись крізь густий шар помади і пудри* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 280).

3. *перен.* Доноситися крізь що-небудь (про звуки). *Тоненький голос* [скрипки] *продирався насилу крізь грубий гамір голосів, тупіт і шолопання ніг* (Коб., II, 1956, 18); *Пісня ринула вгору, продиралась крізь колючий дріт, туди, на волю* (Коз., Гарячі руки, 1960, 202); *Ще не затихло збуджене шумовиння* [оплесків], *коли з радіоприймача продерся хльосткий голос коментатора* (Вол., Місячне срібло, 1961, 345).

4. *тільки недок.* Пас. до **продира́ти.**

ПРОДИСКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продискува́ти**; // *у знач. прикм. На продискованій ділянці насіння озимої пшениці загортається рівномірно щодо глибини, потрапляючи на ущільнений шар* (Хлібороб Укр., 9, 1965, 18).

ПРОДИСКУВА́ТИ, ую́, у́єш, *перех.* Док. до **дискува́ти.** *Після збирання врожаю зеленої маси в першій декаді серпня поле зорали болотним плугом і продискували в один слід* (Хлібороб Укр., 11, 1966, 5).

ПРО́ДИХ[1], у, *ч., бот.* Мікроскопічний щілиноподібний отвір у шкірці листків і трав'янистих стебел вищих рослин, який служить для водо- і газообміну. *Основною фізіологічною властивістю продихів є здатність відкривати і закривати продихову щілину* (Практ. з анат. рослин, 1955, 60); *Повітря разом з вуглекислотою, що є в ньому, надходить у листя через продихи, розташовані на верхній і нижній поверхнях листка* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 10).

ПРО́ДИХ[2], у, *ч.:* **Без про́диху** — те саме, що **Без переди́шки** (*див.* **переди́шка**). — *Знаєте, як ми там наступали!.. Не до писанини було!.. День і ніч без продиху!..* (Гончар, III, 1959, 205); **Не дава́ти про́диху** — змушувати постійно терпіти злидні, нестатки, бути в напрузі через важку фізичну працю, домашні клопоти і т. ін. — *Навіть сорочки на переміну немає. Нужда продиху не дає* (Добр., Очак. розмир, 1965, 123).

ПРОДИ́ХАТИ, проди́хаю, проди́хаєш і проди́шу, проди́шеш, *док.* Проіснувати якийсь час; прожити. — *Моя стара, бідна, догорає.. Хто знає, чи ще тиждень продихає* (Фр., I, 1955, 135).

ПРОДИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех. і неперех., розм.* Те саме, що **продува́ти.** [М и к и т а:] *Чи бач, а тут у холодочку не так пече, і вітерець продихає* (Сам., II, 1958, 162); *Вітерець устиг обтрусити росу з віт, приємно продихав крізь дерева* (Ле, Мої листи, 1945, 120); *Понапинали* [діти] *сорочки на коліна, продихають на шибках ясні кружечки* (Вас., II, 1959, 144).

ПРОДИ́ХАТИСЯ, ди́шуся, ди́шешся, *док., розм.* Те саме, що **віддихатися 1.**

ПРОДИХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., неперех.* Зробити вільно вдих або видих; глибоко зітхнути. *Він спробував продихнути, але знову похлинувся і зайшовся глибоким кашлем* (Голов., Тополя.., 1965, 301).

◇ **Не [мо́жна] продихну́ти; Не продихне́ш** — нема чим дихати (внаслідок духоти, неприємного запаху або забруднення повітря). *Від цигаркового диму не продихнути в тісному коридорі* (Гончар, Людина.., 1960, 25); *В коморах у нього* [Бережана] *та в пивницях, та у стодолах під бляхою стільки усього є, аж гниє — до Вижниці од смороду продихнути не можна!..* (Мур., Бук. повість, 1959, 118); *Обірвалася гиря, прошуміла повз плече, підняла куряву — не продихнеш* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 19).

ПРОДИХО́ВИЙ, а, е, *бот.* Прикм. до **про́дих**[1]. *При недостачі води.. опуклості замикаючих клітин збільшуються, а продихова щілина закривається* (Практ. з анат. рослин, 1955, 60).

ПРОДІВУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. *неперех.* Дивуватися якийсь час. *Чи вже ж їй вік продівувать, Зносити брівоньки нізащо?..* (Шевч., II, 1953, 49).

2. *перех., рідко.* Змарнувати. *Панна Дозя, помимо своєї краси, продівувала найкращу весну* [свого життя] (Фр., VIII, 1952, 230).

ПРОДІЄВІДМІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *перех.* Док. до **дієвідмі́нювати.**

ПРО́ДІЛ[1], у, *ч.* Рівна лінія, що утворюється при розчісуванні волосся на два боки. *Перед його очима наче пройшов старий Власов, товстий, з проділом посеред голови* (Мирний, IV, 1955, 134); *Світле, як льон, волосся, розділене надвоє простим проділом, хвилясто огортало її білий лоб у дрібних кучерях* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 392); *Парубійко був у англійському френчі, з рівним проділом на голові і в окулярах на тонкому носі* (Панч, На калин. мості, 1965, 130); * У порівн. *Посередині саду піщаним проділом бігла коротка доріжка до хвіртки* (Вільде, Сестри.., 1958, 408).

У (на) про́діл — на два боки з рівною лінією посередині (про зачесане волосся). *Розчесаний не по-селянському, а у проділ, він визира.. поважним* (Мирний, III, 1954, 319); *Темне волосся, зачесане на проділ, прикривала шовкова біла пов'язка* (Скл., Святослав, 1959, 30).

ПРО́ДІЛ[2], у, *ч.* Дроблена гречана або рисова крупа. *При переробці гречки виходять такі види круп: ядриця, проділ і смоленська* (Колг. енц., I, 1956, 660).

ПРОДІЛИ́ТИ *див.* **проділя́ти.**

ПРО́ДІЛКА, и, *ж., розм.* Лінія, заглибина, виїмка, що розділяє яку-небудь поверхню. — *Скільки їх* [сліз] *твоя мати пролле? — Так то мати,— поглибшала навскісна проділка між бровами.— А люди — менше* (Стельмах, I, 1962, 439).

ПРОДІЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОДІЛИ́ТИ**, ді́лю́, ді́лиш, *док., перех., розм.* Робити проділ у волоссі. *—Чи зугарні ж ви проділити проділь по-панській* [по-панськи]! (Н.-Лев., I, 1956, 183).

ПРОДІЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок., розм.* Пас. до **проділя́ти.**

ПРО́ДІЛЬ, я, *ч., розм.* Те саме, що **про́діл**[1]. *Він запустив собі бороду й довге волосся на голові, ще й проділив на голові проділь, неначе монастирський послушник* (Н.-Лев., VI, 1966, 389); *Рівний проділь збоку ділив рідке, рудувате волосся на дві нерівні частини* (Коп., Десятикласники, 1938, 93).

ПРОДІРЯ́ВИТИ *див.* **продіря́влювати.**

ПРОДІРЯ́ВИТИСЯ *див.* **продіря́влюватися.**

ПРОДІРЯВІТИ, ію, *док., розм.* Зробитися, стати дірявим; продірявитися.

ПРОДІРЯ́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **продіря́вити.** *Принесли мішені, продірявлені кулями* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 68); *Старий розмальований дерев'яний ослін, наскрізь продірявлений шашелем, аж постогнує під вагою доброго десятка чоловіків, які тісно усілись і димлять самокрутками* (Логв., Літа.., 1960, 12).

2. *у знач. прикм.* Який став або який зробили дірявим. *У дверцях* [тюрми] *малі віконця.. забиті бляхою, продірявленою мов дуже рідке решето* (Фр., IV, 1950, 485); *Ним* [очеретом].. *можна вшити і продірявлену стріху* (Рудь, Гомін.., 1959, 158); // Зношений до дір про одежу, взуття і т. ін.); драний, подертий.

ПРОДІРЯ́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОДІРЯ́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* продіря́влять; *док., перех.* Робити в чому-небудь дірку, отвір, рану і т. ін. *Личинка пильщика спочатку продірявлює листя, а після залишає від нього самі тільки жилки* (Шкідн. поля.., 1949, 111); *Куля, що продірявила велику шибку вікна, вдарила по люстрі під стелею, засипала дрібним склом підлогу* (Д. Бедзик, Підземні громи, 1971, 198); — *Що ж тут? Особиста помста чи політична акція? Як би там не було, а могли б Гнатові голову продірявити, і тоді думай, як хочеш* (Тют., Вир, 1964, 189); // Зношувати до дір (одежу, взуття і т. ін.).

ПРОДІРЯ́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОДІРЯ́ВИТИСЯ**, иться; *мн.* продіря́вляться; *док.* 1. Робитися, ставати дірявим; // Зношуватися до дір (про одежу, взуття і т. ін.). — *А в чому ж підеш до школи? В шапці рано, кашкет зносився, а бриль продірявився* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 86).

2. *тільки недок.* Пас. до **продіря́влювати.**

ПРОДЛУ́БАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Длубатися якийсь час.

ПРОДЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., розм., рідко.* Дляти якийсь час. *Продляли цілий день* (Сл. Гр.).

ПРОДМУ́ХАТИ *див.* **продму́хувати.**

ПРОДМУХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., розм.* Однокр. до **продму́хувати.**

ПРОДМУ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОДМУ́ХАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Дмухаючи, прочищати, очищати що-небудь.— *Продуй перше, ніж мавш сісти! —вимагала від Івана Палагна. Але він знав і без неї. Старанно продмухував місце на лаві.. і засідав до вечері...* (Коцюб., II, 1955, 336); // Дмухаючи, робити на чомусь отвір, вічко і т. ін. *Синявін продмухав вічко на спітнілому вікні вагона, милувався свіжиною ферганської зими* (Ле, Міжгір'я, 1953, 407).

ПРОДО́ВБАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продовба́ти** 1. *У кожній палі угорі дірка продовбана і туди вірьовка просунута...* (Кв.-Осн., II, 1956, 174); *Накричавшись до нестями, безвиразно і напівпритомно споглядала Ольга продовбане у дверях «очко»* (Кач., II, 1958, 68); // **продо́вбано**, *безос. присудк. сл. Вже продовбано й вибрано льоду мало не на півметра, а води все ще не було* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 658).

ПРОДОВБА́ТИ *див.* **продо́вбувати.**

ПРОДО́ВБИНА, и, *ж., розм.* Продовбаний отвір, діра, заглибина. *О, в якусь продовбину скочив по пояс* (Гуц., З горіха.., 1967, 28).

ПРОДОВБТИ́ *див.* **продо́вбувати.**

ПРОДО́ВБУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **продо́вбувати** 1.

ПРОДО́ВБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОДОВБА́ТИ**, а́ю, а́єш *і діал.* **ПРОДОВБТИ́**, бу́, бе́ш, *док., перех. і без додатка.* Довбаючи, порушувати цілісність чогонебудь. 1. *Над невидимою ціллю сумовито заспівали кулі, продовбуючи.. тини й загорожі* (Стельмах, I, 1962, 636); *Тут спокійно я п'яту послинив, Виняв* [вийняв] *голку і продовбав шкіру* (Фр., XIII, 1954, 346); *А між камінням печери — мох товсто, що й не продовбеш* (Хотк., II, 1966, 317); // Довбанням утворювати діру, заглибину і т. ін. *Різні гнізда і отвори в масивних деталях слід продовбувати долотом з обох боків* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 58); *Стіна була стара, складена з поганенького кривого дерева, і Гарасим скоро продовбав у ній дірку* (Гр., Без хліба, 1958, 26).

2. *тільки док.* Довбати якийсь час.

ПРОДО́ВБУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **продо́вбувати** 1.

ПРОДОВГА́СТИЙ, а, е. Який має видовжену форму; у якого довжина більша за ширину. *Баба Лисавета заходилася розмотувати свій продовгастий вузличок* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 128); *Гарний хлопець! Лоб високий, батьківський, брови смоляно-чорні, енергійного*

прочерку; обличчя продовгасте, чисте, з посвіжілим рум'янцем (Вол., Місячне срібло, 1961, 64); *З напівзнесеним дашком, з викругленим продовгастим віконечком, вона самотньо стояла в голих заростях і швидше скидалась на склеп, аніж на капличку* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 11).

ПРОДО́ВГУВА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **продовга́стий.** *В продовгуватій кімнаті, заставленій стільцями,.. біля розісланої на столі карти стояв командуючий* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 108); *В Елеонори стрункий стан, круто зведені чорні брови, продовгуваті, схожі на сливи, очі, сповнені вогню* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 124); *В Андрія Орлика було трохи продовгувате лице з блідуватим пушком на верхній губі, бороді та висках* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 104).

ПРОДО́ВЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продо́вжити.** *Ми, притулившись до ліжка, запитання сиплем свої: чи буде продовжена книжка, чи скоро побачим її* (Уп., Вірші.., 1957, 230); *В одчинені вікна й двері.. так і перлась ясна блакить моря, в нескінченність продовжена блакитним небом* (Коцюб., I, 1955, 389); // **продо́вжено,** *безос. присудк. сл. Все зроблене видатними представниками естетичної теорії минулого.. було продовжено й розвинуто основоположниками марксизму* (Рад. літ-во, 3, 1964, 18); // *у знач. прикм. Правильна організація позакласної роботи, нормальний режим дня в школах і групах продовженого дня сприяють поліпшенню виховання учнів, підвищенню їх успішності і збереженню їх контингенту* (Ком. Укр., 9, 1964, 76).

ПРОДО́ВЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **продо́вжити** і **продо́вжувати, продо́вжитися** і **продо́вжуватися.** *Продовження розмови Сергій не чув* (Гур., Друзі.., 1959, 29); *Другого дня суду Грибовський відповідав на всі запитання прокурора з особливою жадібною поспішливістю.. В кожному запитанні він вбачав продовження життя* (Довж., I, 1958, 380).

2. Частина чого-небудь, що продовжує його. *Листів Вартового я читала всього два.. Оце, їхавши сюди,.. питала.. продовження їх та й не допиталась* (Л. Укр., V, 1956, 94); *Двоє вікон від вулиці, двоє дивляться на порожнє, поросле рідким споришем і пирієм подвір'я. Далі — двері; за ними — ще одні — у хлів, який є продовженням хати* (Коз., Сальвія, 1959, 6).

ПРОДО́ВЖИТИ *див.* **продо́вжувати.**

ПРОДО́ВЖИТИСЯ *див.* **продо́вжуватися.**

ПРОДО́ВЖНИЙ, а, е, *розм.* 1. Те саме, що **поздо́вжній.** *Від паркана впоперек двору тягнеться великий будинок з продовжним ганком, кутом до нього з правого боку прибудовано стодолу* (Скл., Карпати, II, 1954, 127); *В лісі затихало чахкання продовжних пил, передсмертний гупіт званого дерева і шипіння стругів* (Стельмах, I, 1962, 399).

2. Тривалий, довгочасний.

ПРОДО́ВЖНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Абстр. ім. до **продо́вжний.** 2. *Фізикам пощастило одержати дуже велику кількість штучних елементів, середня продовжність життя яких складається від долі секунди до десятків тисяч років* (Рибак, Час.., 1960, 624).

ПРОДО́ВЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **продо́вжувати.**

ПРОДО́ВЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **продо́вжувати.** *Франко перший вказав на продовжування нею* [Лесею Українкою] *традицій Шевченка і разом з тим повну самостійність, оригінальність її.. самобутнього таланту* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 636).

ПРОДО́ВЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРОДО́ВЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех. і без додатка, також з інфін.* 1. Вести далі почате, не зупиняючись, безперервно; діяти далі; повертатися (після перерви) до початого. *Кутузов і сам розумів, що перш ніж продовжувати боротьбу з французами, необхідно поповнити свіжими силами пошарпані або зовсім винищені полки* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 304); *Мариня продовжувала готувати сніданок* (Вільде, Сестри.., 1958, 209); *— На цьому ми й закінчимо! — оголосив Гудзій..— Продовжимо завтра. Поночі ми не можемо прийняти ніяких рішень* (Головко, II, 1957, 551); *Повертаючись до стола, спинився* [директор] *біля Захара, замислено продовжив розмову з ним, неначе її й не переривав* [Ле, Право.., 1957, 222); // *у сполуч. із сл.* п у т ь, д о р о г а. Іти далі. *Ще день прогаяли розвідувачі на цьому місці, чекаючи, поки Черняєва зовсім поправиться й зможе продовжувати путь* (Донч., II, 1956, 59); *Мисливець продовжував дорогу на північ* (Трубл., Вовки.., 1936, 45); * Образно. *Сонячні зайчики в кленах, В півників, що цвітуть... Граються діти — завтра Нашу продовжать путь!* (Нех., Чудесний сад, 1962, 36); // Висловлювати, розвивати далі свою думку. *— Старі металурги кажуть,— продовжував Чубенко,— що сталь зварити, як життя прожити — і важко, і страшно, і кінець трудний* (Ю. Янов., II, 1958, 227); *— Історія заворожила нас, хлопці,— мрійно і сердечно продовжував Щорс, дивлячись кудись у далечінь, в майбутнє* (Довж., I, 1958, 188).

2. Робити довшим за часом; збільшувати строк чого-небудь. *Основне завдання лікарсько-трудової експертизи в нашому соціалістичному суспільстві полягає насамперед в тому, щоб всіма засобами продовжувати період трудової діяльності радянських людей* (Лікар. експертиза.., 1958, 10); *Спочатку Семен хотів випити* [горілки] *маленькими ковточками, щоб продовжити втіху* (Л. Укр., III, 1952, 668); [К р е ч е т:] *На архітектурному стилі я мало розуміюсь, але ваше мистецтво мусить нам допомогти продовжити життя людини* (Корн., I, 1955, 112); // *тільки док., у сполуч. із сл.* в і к, г о с п о д ь, *заст.* Довше прожити. *— Коли б мені тільки господь віку продовжив, а я вже доведу до пуття тебе, Мотре* (Н.-Лев., II, 1956, 281); [П р о ч а н и н:] *Нехай господь тобі продовжить віку, що ти мене порятував* (Л. Укр., III, 1952, 124); [Ялина:] *Я ніколи і не вповала, щоб Єхрем був таким добрим та ввічливим. Продовж, господи, йому віку і долі!..* (Кроп., IV, 1959, 356).

3. Робити довшим за розміром; подовжувати. *— Дядьку Мар'яне, а що це ви робите? — здивувався Максим, навпочіпки присідаючи перед чоловіком і пильно дивлячись на косу, що тепер гострим кінцем продовжувала кісся* (Стельмах, I, 1962, 635); *«Константин» був готовий до спуску на воду. Дощатий поміст під його днищем продовжили до самої ріки і в ріці до глибини людського зросту* (Тулуб, В степу.., 1964, 263).

ПРОДО́ВЖУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ПРОДО́ВЖИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Тривати, розвиватися, відбуватися не зупиняючись; поновлюватися (після перерви). *Звук більше не продовжувався. Він постояв у повітрі, як міраж* (Ю. Янов., I, 1958, 85); *Маковей, нарешті, збагнув, що з настанням свята великий наступ не може кінчитись, він мусить продовжуватись, доки на шляху будуть вороги* (Гончар, III, 1959, 441); *Еней хотів, щоб окошилась Біда і більш не продовжилась, Щоб не пропали всі з коша* (Котл., I, 1952, 111); *Розмова продовжилася;* * Образно. *Наша знов оновиться країна, наш народ продовжиться в роду* (Тич., II, 1957, 176); // *безос. Хмари застигли, перестали рухатися, і сторожке мовчання оволоділо небом і землею, і так продовжувалося хвилину-дві* (Тют., Вир, 1964, 84).

2. *перев. док.* Розтягтися на довший час, стати довшим за часом. *Відпустка продовжилась на тиждень.*

3. Простягатися на якусь відстань, не кінчатися. * Образно. *І навколо серця у мене та дорога все полонила, Все омріяне і почате, що змальовував, скільки міг, Я продовжуюся у небо, відчуваю невидні крила, Як маленьке орля, що вперше залишає гнізда поріг!* (Мал., Листи.., 1961, 11).

4. *тільки недок.* Пас. до **продо́вжувати.**

ПРОДО́ВЖУВАЧ, а, *ч.* Той, хто продовжує і розвиває почате, підготовлене, закладене і т. ін. своїми попередниками. *Великий продовжувач справи Маркса Ленін підніс значення революційної теорії* (П'ятдесят років КПРС, 1953, 7); *Толстой був продовжувачем великих реалістичних традицій, ідей гуманізму, народності, високого громадського покликання літератури* (Рад. літ-во, 1, 1961, 45).

ПРОДО́ВЖУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **продо́вжувач.** *Передчуваючи вже близький кінець свого життєвого й літературного шляху, Шевченко звертався до Марка Вовчка, як до дочки, ідейної спадкоємиці, продовжувачки його революційної справи* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 521).

ПРОДОВО́ЛЬСТВО, а, *с.* Їстівні припаси, продукти харчування, харчі. *Армія Наполеона Бонапарта захопила в Італії гармати, зброю, величезну кількість продовольства, фураж* (Нова іст., 1956, 86); *До табору раз у раз від'їздили грузовики, навантажені наметами, продовольством, посудом, білизною, ліжками, санітарним майном і всім потрібним для місячного перебування суворовців у таборі* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 138).

ПРОДОВО́ЛЬЧИЙ, а, е. Стос. до продовольства. *Справжні основи господарства — це продовольчий фонд* (Ленін, 42, 1974, 143); *Поряд з зростанням продажу продовольчих товарів, населення республіки купує тепер значно більше високоякісних промислових товарів, особливо тих, які поліпшують побут людини* (Матер. XXII з. Компартії України, 1961, 59); // Який служить продовольством. *Сочевиця має велике народно-господарське значення як продовольча і кормова культура* (Зерн. боб. культ., 1956, 50); *Населенню потрібна продовольча картопля високих смакових якостей* (Хлібороб Укр., 5, 1965, 16); // Який займається заготівлею, зберіганням, розподілом і т. ін. продовольства. *Для забезпечення країни хлібом Ленін запропонував створити продовольчі загони з передових робітників, послати їх на село і підняти бідноту на боротьбу з куркульством* (Біогр. Леніна, 1955, 201); — *Та хіба в вашій економії хліба нема? Продовольчий комітет при волості є ж у вас?* (Головко, II, 1957, 495); // Признач. для заготівлі, зберігання, розподілу і т. ін. продовольства. *У перший, організаційний період сотні продовольчих баз, вчасно закладених у лісах, забезпечили партизанів усім необхідним* (Шер., Молоді месники, 1949, 8); *Продовольчий пункт.*

ПРОДОЇ́ТИ *див.* **продо́ювати.**

ПРОДО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОДОЇ́ТИ,** ою́, о́їш; *наказ. сп.* продій; *док., перех., розм.* Робити масаж доїнням. *Насамперед вівчар продоює дійки пальцями* (Хотк., Довбуш, 1965, 90).

ПРОДО́ЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок., розм.* Пас. до **продо́ювати.**

ПРОДПОДА́ТКОВИЙ, а, е, *іст.* Стос. до продподатку. *В класі за столом секретар сільради сидів і щось відмічав у продподаткових списках* (Головко, II, 1957, 54).

ПРОДПОДА́ТОК, тку, *ч., іст.* Скорочення: продовольчий податок — натуральний податок із селянського господарства, запроваджений Радянською державою в 1921 р. замість продрозверстки, продрозкладки і заміненний в 1923 р. єдиним сільськогосподарським податком. *Продподаток є одна з форм переходу від своєрідного «воєнного комунізму», вимушеного крайньою нуждою, розоренням і війною, до правильного соціалістичного продуктообміну* (Ленін, 43, 1974, 200); *Охоче вносить середняк Державі продподаток* (Шер., У день.., 1962, 78).

ПРОДРАЖНИ́ТИ, дражню́, дра́жниш, *док., перех., ким, чим, розм.* Дати кому-небудь образливе прізвисько. *Тонкий та гострий ніс зігнувся набік. Через цей кривий ніс його продражнили Кривоносом. Звали його Максимом* (Н.-Лев., VII, 1966, 129); *Вчитель церковних співів, якого вони продражнили Божком, назвав Марію блудницею* (Загреб., Шепіт, 1966, 31).

ПРОДРА́ЇТИ *див.* **продра́ювати.**

ПРОДРА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **продра́ти;** // *у знач. прикм.* [В л а с:] *Аби достатки, то можна не то що поправити хату, а й нову постановити. А доки нема достатків — сидітимеш і в продраній...* (Кроп., II, 1958, 286); *Людмила Забойська, не ховаючи гидливості, озирнула кімнату і неохоче присіла на кінчик продраного крісла* (Панч, На калин. мості, 1965, 166).

ПРОДРА́ТИ *див.* **продира́ти.**

ПРОДРА́ТИСЯ *див.* **продира́тися.**

ПРОДРА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОДРА́ЇТИ,** а́ю, а́їш, *док., перех.* 1. Промивати старанно, акуратно, прочищати, протирати до блиску.

2. *перен., розм.* Гостро критикувати кого-небудь, висловлюючи незадоволення його діями, поведінкою і т. ін. *Гейка він неодноразово продраював.. за брудні фали* (Ткач, Моряки, 1948, 24); [А р с е н:] *Піти хіба у райпартком, поговорити... Там би йому душу вправили! Продраїли б так, що.. Але... Це ж він озлобиться на мене!* (Мороз, П'єси, 1959, 268).

ПРОДРА́ЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.* Пас. до **продра́ювати** 1.

ПРОДРЕ́ЙФУВАТИ, у́ю, у́єш, *док., мор.* Дрейфувати (у 1 знач.) якусь відстань. *Дрейф «Сєдова»* [кригола] *тривав 812 днів. За цей час «Сєдов» продрейфував з кригою 3300 миль* (Рад. Укр., 13.I 1965, 3).

ПРОДРИГОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., діал.* Дриготіти якийсь час. *Ніч продриготів я в якійсь самотній купі ще хто-зна колишнього очеретиння в гайку* (Козл., Весн. шум, 1952, 102).

ПРОДРИЖА́ТИ, жу́, жи́ш, *док.* Дрижати (у 1—3 знач.) якийсь час.

ПРОДРІБОТА́ТИ *див.* **продріботі́ти.**

ПРОДРІБОТІ́ТИ, очу́, оти́ш *і* **ПРОДРІБОТА́ТИ,** очу́, о́чеш, *розм.* Док. до **дріботі́ти, дрібота́ти.** *Дрібним чернецьким кроком продріботіли вони за митрополитом слід у слід і спинились обабіч митрополитового крісла, закам'янівши* (Смолич, Мир.., 1958, 112).

ПРОДРІЖДЖО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **продріжджува́ти.** *Хімічно оброблену і продріжджовану солому згодовують свиням в кількості 1,5—2 кг в перерахуванні на сухий корм* (Колг. Укр., 11, 1958, 32).

ПРОДРІЖДЖУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех., спец.* Док. до **дріжджува́ти.**

ПРОДРІЖДЖУВА́ТИСЯ, у́ється, *спец.* Док. до **дріжджува́тися.**

ПРОДРІМА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. *неперех.* Дрімати (у 1 знач.) якийсь час. *Мабуть, і години не продрімав Друзь перед світанком* (Шовк., Людина.., 1962, 236); *На току пшеницю маю — Поки ніч я продрімаю, Ту пшеницю, царю, ти Геть усю обмолоти* (Перв., Казка.., 1958, 43).

2. *перех., розм.* Дрімаючи, пропустити кого-, що-небудь.

ПРОДРІМА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм., рідко.* Трохи подрімати. — *Дитина не давала мені спати цілу ніч; тепер хотіла я продріматися, та діти так пустують, що не можна ока замружити* (Кобр., Вибр., 1954, 147).

ПРОДРОЗВЕ́РСТКА, и, *ж., іст.* Скорочення: продовольча розверстка (те саме, що **продрозкла́дка**). *Після численних розмов з селянами, після глибокого вивчення стану справ у країні, В. І. Ленін прийшов до висновку про необхідність замінити продрозверстку продовольчим податком* (Ком. Укр., 4, 1960, 64).

ПРОДРОЗКЛА́ДКА, и, *ж., іст.* Скорочення: продовольча розкладка (система заготівлі сільськогосподарських продуктів, яку запровадила Радянська держава в період воєнного комунізму). *За продрозкладкою держава вилучала з селянського господарства по твердих цінах зерно і фураж понад встановлені норми для особистого споживання, прокорму худоби і сівби* (Іст. УРСР, II, 1957, 154); *Великі труднощі були з запровадженням.. продрозкладки. Але ревком працював не покладаючи рук* (Дмит., Наречена, 1959, 58).

ПРОДРО́М, у, *ч., мед.* Провісник хвороби.

ПРОДРОМА́ЛЬНИЙ, а, е, *мед.* Пов'язаний з початковою стадією розвитку хвороби, коли з'являється загальне нездужання, але характерні ознаки хвороби ще відсутні. *Продромальний період кору.*

ПРОДРЯ́ПАТИ *див.* **продря́пувати.**

ПРОДРЯ́ПАТИСЯ *див.* **продря́пуватися.**

ПОДРЯ́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **продря́пувати.**

ПРОДРЯ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОДЯ́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Дряпаючи, залишати на якій-небудь поверхні подряпини, написи і т. ін.

2. *тільки док.* Дряпати (*див.* **дря́пати**[1] 1,2) якийсь час.

ПРОДРЯ́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОДРЯ́ПАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. З труднощами пробиратися через що-небудь, чіпляючись за щось, роблячи собі подряпини. *Як я тудою уперше продряпався, то пика в мене стала, як писанка* (Вовчок, VI, 1956, 339).

2. *тільки недок.* Пас. до **продря́пувати** 1. *Радянські археологи недавно відкрили в Новгороді древньоруські берестяні грамоти (написи на бересті продряпувались кістяними знаряддями)* (Іст. УРСР, I, 1953, 78).

ПРОДУБИ́ТИ *див.* **продубо́вати.**

ПРОДУБИ́ТИСЯ *див.* **продубо́ватися.**

ПРОДУ́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **продуби́ти.** *Знову струною напнулася линва, знову ступає попереду продублений сонцем та вітром Оленчук* (Гончар, II, 1959, 356).

2. *у знач. прикм., перен.* Огрубілий, шорсткий (про шкіру людини).

ПРОДУ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОДУБИ́ТИ**, дублю́, ду́биш; *мн.* проду́блять; *док., перех.* Обробляти дубленням. *Продубити шкіри; Продубити льон на килими;* // *перен.* Робити шкіру людини грубою, шорсткою (про дію вітру, холоду, сонця і т. ін.). *Чабан — це той, ..кого спека продублює і осінні мряки пронизують до кісток* (Гончар, Тронка, 1963, 15).

ПРОДУБЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *перех.* Док. до **дублюва́ти.** *О 9-й вечора пролунав постріл «Авроры». Його продублював постріл з Петропавловської фортеці* (Вітч., 11, 1967, 196); *Продублювати фільм.*

ПРОДУ́БЛЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.*, **ПРОДУБИ́ТИСЯ**, ду́биться; *мн.* проду́блятся; *док.* 1. Піддаватися дубленню; робитися дубленим. *Шкіри продубилися; Льняна основа продубилася;* // *перен.* Ставати грубим, шорстким (про шкіру людини під дією вітру, холоду, сонця і т. ін.).

2. *тільки недок.* Пас. до **проду́блювати.**

ПРО́ДУВ, у, *ч.* 1. Те саме, що **вентиля́ція** 2. — *Слухай, а там у вас є вентиляція? Сташка не розуміла навіть значення цього слова.— Не розумієш? Продув, щоб пилюка від волокна не літала по фабриці* (Вільде, Сестри.., 1958, 381).

2. *розм.* Струмінь повітря; протяг. — *Ніхто не хоче руки мити? — гукала Неля з коридора. Звідтіль чути було плюскіт води і приємний, холодноватий продув* (Вільде, Сестри.., 1958, 181); *Чоловік розчиняє вікно, легкий, ледь відчутний продув хлюпається йому в обличчя, переполіскує волосся тугими хвилями вечорової прохолоди* (Знання.., 7, 1970, 1).

ПРОДУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для продування, продувки. *Завідувач лабораторії стояв на помості коло продувальної установки й розглядав щось усередині чана* (Шовк., Інженери, 1956, 174).

ПРО́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **продува́ти** 1. *Продування ванни киснем уже сприяло значному підвищенню продуктивності мартенівських печей* (Рад. Укр., 13.I 1971, 2).

ПРОДУВА́ТИ *і* **ПРОДИМА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОДУ́ТИ**, продму́, продме́ш *і* проду́ю, проду́єш; *мин. ч.* проду́в, дула́, ло́; *док.* 1. *перех. і без додатка.* Струменем видихуваного повітря прочищати що-небудь, очищати щось. *Він шарував його* [обріз] *сьогодні якось особливо уважно, продував, перевіряв, заглядав у дула.. і, почистивши та перевіривши, загорнув у ганчірку* (Епік, Тв., 1958, 113); *Телефоністи.. схилялися над зеленою коробкою телефону, час од часу продували мембрану і вигукували позивні* (Перв., Дикий мед, 1963, 85); — *Продуй перше, ніж маєш сісти! — вимагала від Івана Палагна* (Коцюб., II, 1955, 336); // Здувати що-небудь з чогось. *Дівчина плачучи вийшла, а баба продувала порох з печі і цілювала* [цілувала] *землю і поклони била* (Стеф., I, 1949, 87); // Прочищати, очищати сильним струменем повітря, газу, води. *Котел* [локомобільний] *продувають для того, щоб усунути з нього.. бруд* (Сіль. тепл. електростанції, 1957. 79); *Ярослав продув насосом бензопровід, заходився прочищати клеми батареї* (Мушк., День.., 1967, 122).

2. *перех.* Продмухувати на чому-небудь отвір, вічко і т. ін. *Менша сестра Марійка, тремтячи з усієї сили, продимала замерзлу шибку.. вікна й стежила, як батько спускав у льох обох братів* (Епік, Тв., 1958, 388).

3. *неперех.* Рухати струмені повітря (про вітер); віяти. *Став продувати гірський вітер і розігнав хмари в безвісті* (Черемш., Тв., 1960, 53); *Продув весняний вітрець* (Вас., II, 1959, 344); // *безос.* Обдавати холодом, подувом пахощів і т. ін. *По хаті продувало різким холодом* (Фр., I, 1955, 162); // *також перех.* Дуючи, проникати наскрізь, через що-небудь, кудись, обдувати з усіх боків (про вітер, сильний струмінь повітря). *Добре продував* [вітер] *крізь лиху Соломіїну одежу* (Коцюб., I, 1955, 373); *Хоча вітер наскрізь продуває вітряк, Юхрим не застібає своєї бекеші* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 117); *Від снігів, з-під гори, Сто вітрів загуло, Кучерявлять бори, Продимають село* (Гойда, Сонце.., 1951, 91); — *Все продму, що не захочу! — Вітер в стрісі стугонить* (Манж., Тв., 1955, 259); // *безос. Накинула* [Катерина] *на плечі дранку, а крізь неї так і продуває* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 27); // *перех. і без додатка.* Дуючи, проникаючи крізь одежу, дошкуляти кому-небудь (звичайно про холодний вітер, віхолу і т. ін.). *Зубиха та аж скиглить від холоду, бо вітерець продував, і їй кріпко скубенти* [дрижаки] *докучали* (Кв.-Осн., II, 1956, 204); *Хуртовина гасала по полю і наскрізь продувала людей* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 129); *Не продме в ньому* [кожусі] *ні-*

який вітер і не дошкулить найлютіший мороз (Шиян, Баланда, 1957, 3); // *тільки док., перех. і без додатка, безос., розм.* Ви́кликати захворювання, застудити протягом, крізним вітром. *Уночі продуло в ліжку біля розбитого вікна. Болить страшенно бік лівий* (Довж., III, 1960, 410); [Самосад:] *А в вас знову флюс... І де це вас знову так продуло?..* (Корн., II, 1955, 340).

4. *недок. тільки* **продува́ти,** *перех., перен., фам.* Не домагатися успіху в якій-небудь грі; програвати. [Захар Лукич *(зловтішно):*] *Цей чемпіон коржівський мені нарешті партію продув* (Підс., Жарти.., 1958, 36); // Втрачати (гроші, майно і т. ін.), програючи в азартній грі. — *Чи багато карбованців продув у карти?* (Н.-Лев., I, 1956, 379); // Часто випиваючи, позбуватися сили, здоров'я і т. ін. *Отута спить Овсій бурлака. Він добрий запорожець був, Горілку пив, як гайдамака, Поки здоров'є* [здоров'я] *все продув* (Укр. поети-романтики.., 1968, 265).

5. *тільки док., перех. і неперех.* Дути (у 1, 2, 6 знач.) якийсь час.

ПРОДУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОДУ́ТИСЯ,** продму́ся, продме́шся і проду́юся, проду́єшся; *мин. ч.* проду́вся, дула́ся, ло́ся; *мн.* дули́ся; *док.* 1. *тільки* проду́юся, проду́єшся, *фам.* Програватися в азартній грі. *Мешканці її* [камери], *продувшись у карти, вибігали потім в коридор голі* (Мик., II, 1957, 481); *У поручника Лукаша зійшлася чесна компанійка грати у «двадцять одно». Фельдкурат продувся вщент* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 145).

2. *тільки док., на кого — що.* Дутися (у 3 знач.) якийсь час.

3. *тільки недок.* Пас. до **продува́ти** 1—3. *Чавун в кисневому конверторі продувається технічно чистим киснем.., в результаті чого метал не насичується азотом* (Наука.., 9, 1962, 13); *Оздоровленню розвинених полезахисних смуг дуже сприяв санітарне проріджування, в результаті якого смуги продуваються вітром і грибних захворювань в них.. менше* (Бот. ж., X, 4, 1953, 58).

ПРОДУ́ВКА, и, *ж.* Те саме, що **продува́ння.** *Найчастіше для продувки циліндрів автомобільних дизелів застосовують спеціальні повітряні насоси — нагнітачі* (Автомоб., 1957, 112); *Чимало зроблено для переведення мартенівських печей на опалення природним газом, опрацьовано способи продувки металу киснем і газокисневою сумішшю* (Вісник АН, 4, 1971, 3).

ПРОДУВНИ́Й[1], а́, е́. 1. Який легко продувається вітром. *Лісосмуги почали робити продувними, що сприяє рівномірному розподілу снігу на полях* (Знання.., 2, 1972, 14).

2. Те саме, що **продува́льний.** *Продувні крани.*

ПРОДУВНИ́Й[2], а́, е́: ◇ **Продувна́ бе́стія** — про хитру, пронозливу людину. [Лукерка:] *Боже, які бувають люде злі!..* [Харко:] *Мовчи, брехухо! Завжди ти вдавала з себе неповинну, але я переконався, що ти продувна бестія!* (Кроп., V, 1959, 575); — *У мене в лобі око вірне.. Сам пан лісничий дивується з мого ока і каже, що я продувна бестія! — сміється* [Шкапонд], *задоволений похвалою начальства* (Стельмах, I, 1962, 254).

ПРОДУДНІ́ТИ, ну́, ни́ш. Док. до **дудні́ти.** *Коли продудніли Грицеві кроки, Осип.. обернувся до панича* (Фр., III, 1950, 282); *Продудніли бубни.*

ПРОДУДОНІ́ТИ, ну́, ни́ш, *док.* Підсил. до **продудні́ти.**

ПРОДУ́КТ, у, *ч.* 1. Предмет, що є матеріальним результатом людської праці, діяльності. *Бездимний тютюн! Яка то велика річ! Правда, я ще не зовсім вигадав сей продукт, тепер я саме роблю досліди* (Сам., II, 1958, 252); *Виникнення літературної мови не слід уявляти собі.. просто як факт першого з'явлення на письмі продуктів художньої творчості* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 16).

2. Наслідок, витвір, результат чого-небудь. *Нації — неминучий продукт і неминуча форма буржуазної епохи суспільного розвитку* (Ленін, 26, 1972, 67); *Егоїзм — законне дитя старого світу, продукт найбільшої його пристрасті* (Чаб., Тече вода.., 1961, 154).

3. Речовина, яку одержують або яка утворюється хімічним чи іншим шляхом із іншої речовини. *Коли ділянка, на якій на певній глибині утворився, наприклад, граніт, зазнає тривалого підняття, то верхні горизонти порід, що лежать над таким гранітом, поступово руйнуються; продукти їх руйнування зносить вода у понижені ділянки* (Наука.., 8, 1958, 22); *При переробці різного зерна на борошно або крупи виходять побічні продукти у вигляді висівок, а також білого і сірого борошняного пилу* (Свинар., 1956, 147).

4. Речовина, яка служить матеріалом для виготовлення або вироблення чого-небудь. *Здешевлення вугілля і металу, як вихідних продуктів для всіх.. галузей господарства, повинно проводитись і далі* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 273); *Одним з найцінніших компонентів коксового газу є етилен. Це дуже важливий продукт, на базі якого нині виробляють велику кількість полімерів, а також речовин органічного синтезу* (Наука.., 12, 1958, 22).

5. *звичайно мн.* Їстівні припаси, харчі; продовольство. *Повертаючись додому на новій бричці з продуктами й охоронною грамотою, Мічурін відчув, ніби він помолодшав на двадцять років* (Довж., I, 1958, 456); *Рубін сходив з Ганною Сильвестрівною на базар, приніс кошики з продуктами, поснідали* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 20).

◇ **Проду́кт приро́ди** *див.* **приро́да.**

ПРОДУКТИ́ВНИЙ, а, е. 1. Спрямований на створення матеріальних благ. *До продуктивної роботи належать дії робітника або керованої ним машини, що безпосередньо випливають із змісту даного процесу при раціональній техніці і організації праці* (Техн. нормув.., 1958, 16); *Продуктивна праця;* // Який створює матеріальні блага. *Тільки той робітник продуктивний, який виробляє для капіталіста додаткову вартість або служить самозростанню вартості капіталу* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 507); // Який дає, приносить бажаний результат; результативний. *Удосконалення знарядь праці робило полювання на тварин дедалі продуктивнішим* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 18); *В них* [майстернях] *можна застосовувати найбільш продуктивну форму навчання — урок* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 213); *Мислення характеризується тим, що воно є цілеспрямованим і продуктивним процесом* (Рад. психол. наука.., 1958, 141); // Який сприяє одержанню бажаного результату. *Досвід показав, що укрупнені ланки, до складу яких входять колгоспниці і механізатори, найбільш продуктивні* (Хлібороб Укр., 2, 1966, 5).

△**Продукти́вна то́вща** — товща осадочних відкладів, яка містить у собі корисні копалини. *Доведено, що існує продовження продуктивної товщі Великого Донбасу на Захід* (Наука.., 4, 1956, 10); **Продукти́вний капіта́л** — капітал, що функціонує у формі засобів виробництва і змінного капіталу; **Продукти́вні си́ли** — знаряддя та засоби праці, а також люди, що вводять їх у дію, здійснюючи виробництво матеріальних благ. *Кожна суспільно-економічна формація, рухаючи вперед розвиток продуктивних сил, створює свою матеріально-технічну базу, яка характеризує певну епоху в розвитку суспільства* (Наука.., 8, 1959, 5).

2. Пов'язаний з нагромадженням продукції (перев. сільського господарства). *Розрізняють тваринництво робочого напряму, яке дає тяглову силу, і тваринництво продуктивне, яке дає молоко, м'ясо, шерсть тощо* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 70); *Продуктивним називається той взяток, який дає можливість бджолам не тільки наносити потрібну для свого життя кількість меду, але й створити запаси його, які називаються товарним медом* (Бджільн., 1965, 32); *Молоді дерева в перший рік посадки слід підрізати для того, щоб забезпечити їх успішне приживлення та підготовку до продуктивного плодоношення* (Веч. Київ, 18.X 1958, 3); *Продуктивні землі.*

3. *лінгв.* Здатний брати участь у творенні нових слів на всіх етапах розвитку певної мови. *Окремі суфікси широко використовуються в сучасній українській мові для творення нових слів, і тому їх прийнято називати продуктивними* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 347); // Який є зразком словотворення. *Продуктивний тип; Продуктивні класи; Продуктивна модель.*

ПРОДУКТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість за знач. **продукти́вний** 1. *Його літературна продуктивність така велика, що ще 9 літ тому назад, коли святкували 25-літній ювілей літературної праці Франка, список його творів займав цілу книжку на 127 сторінок* (Коцюб., III, 1956, 35); *Чим вища продуктивність автомата, тим дорожча кожна хвилина його простою* (Наука.., 8, 1963, 17).

Продукти́вність пра́ці *див.* **пра́ця.**

2. Здатність давати продукцію (перев. сільського господарства). *Механізація виробничих процесів не тільки скорочує затрати робочого часу, а й сприяє підвищенню продуктивності худоби* (Колг. Укр., 4, 1957, 7); *Це* [ліквідація ерозійних процесів] *значно підвищить продуктивність земель, дасть змогу мати додатково сотні мільйонів пудів зерна та іншої сільськогосподарської продукції* (Наука.., 8, 1959, 31); *Несучість є головним показником продуктивності птиці* (Птахівн., 1955, 60); *Хвора рослина стає карликовою, а продуктивність її дуже знижується* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 307).

ПРОДУКТИ́ВНО. Присл. до **продукти́вний** 1. *Значно легше і продуктивніше працювати з позитивними імпульсами, ніж з негативними* (Довж., I, 1958, 23).

ПРОДУКТО́ВИЙ, а, е. Пов'язаний із збутом, збереженням і т. ін. продуктів харчування. *Зупинялися* [гарби] *на просторому подвір'ї між Зеленою стайнею та майстернями, де були також і продуктові склади* (Гончар, Таврія, 1952, 206); *Стає тихо на базарі, тільки де-не-де в продуктових крамницях пищать щури та миші, а біля дверей, причаївшись, полюють на них безпритульні коти...* (Шиян, Баланда, 1957, 83).

ПРОДУКТООБМІ́Н, у, *ч., ек.* Форма економічного зв'язку між містом і селом, при якій обмін промислової та сільськогосподарської продукції проходить без товарного обороту, без купівлі-продажу. *Продподаток є переходом від реквізиції всіх хлібних надлишків селянина до правильного соціалістичного продуктообміну між промисловістю і землеробством* (Ленін, 44, 1974, 7); *Основні завдання радянської продовольчої політики зводяться кінець кінцем дозаміни капіталістичного товарообміну соціалістичним продуктообміном* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 37).

ПРОДУКУ́ВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **продукува́ти.** *Основна соціальна функція виробничого колективу — продукування матеріальних цінностей* (Рад. Укр., 16.I 1973, 2); *В другій ферментаційній фазі одночасно із швидким окисленням лактози відбувається інтенсивне споживання амонійного азоту, що веде до створення сприятливих умов для продукування пеніциліну* (Мікр. ж., XXII, 1, 1960, 61); *Продукування протитіл є переважно функцією клітин плазми в лімфатичних вузлах* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 66).

ПРОДУКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Виробляти, виготовляти, випускати що-небудь. — *Ну, а ви ж де служите? — Я? Я в хімлабораторії. Лаборанткою. — Щось продукуєте?* (Гур., Новели, 1951, 98); // Утворювати. *Ендосперм насінини, просякнутий водним розчином спирту,.. продукує ростовий гормон, причому інтенсивність цього процесу залежить від концентрації розчину* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 140).

ПРОДУКУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* 1. Вироблятися, виготовлятися, випускатися. *Найціннішими є білки, їхні 20 амінокислот, 11 з яких є незамінними, тобто самі в організмі не продукуються, а мають надходити з їжею* (Знання.., 7, 1967, 24).

2. Пас. до **продукува́ти.** *В майстерні продукувались для шкіл погруддя Льва Толстого, Пушкіна, Гоголя* (Смолич, Світанок.., 1953, 388).

ПРОДУКУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **продукува́ти.**

ПРОДУ́КЦІЯ, ї, *ж.* Сукупність продуктів, що випускаються окремим підприємством, певною галуззю промисловості, сільського господарства або всім народним господарством країни. *В 1968 році промисловість СРСР випустила продукції в 79 разів більше, ніж випускалось царською Росією* (Ком. Укр., 6, 1969, 12); *Найдовше зупинився був* [Давид] *на господарському житті: на збільшенні продукції — і в промисловості, і в сільському господарстві* (Головко, II, 1957, 130); // Сукупність творів, що випускаються окремим видавництвом, пишуться окремим художником, композитором, письменником і т. ін. *Наші робітники, колгоспники, учні, студенти, трудова інтелігенція — пожадливі й ненаситні споживачі нашої продукції. Жодних тиражів хороших книжок не вистачає* (Рильський, IX, 1962, 15); *За загальним обсягом друкованої продукції Азербайджан іде попереду не лише всіх країн Ближнього і Середнього Сходу, а й багатьох західноєвропейських держав* (Ком. Укр., 11, 1966, 72).

ПРОДУ́МАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **проду́мати.** *Комуністичне виховання в процесі викладання історії вимагає від учителя чітко продуманої систематичної роботи* (Укр. іст. ж., 1, 1960, 91); *Степан Васильович заздалегідь продуманим ударом з усієї сили б'є філера в перенісся* (Стельмах, I, 1962, 590); // **проду́мано,** *безос. присудк. сл. Тут все продумано до точки, Не полетять слова на вітер* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 89).

2. *у знач. прикм.* Який є результатом усебічного, грунтовного обдумування чого-небудь. *Інтернаціональне виховання студентства вимагає цілеспрямованої, планомірної роботи, продуманої й ефективної системи, максимального використання можливостей навчального процесу* (Ком. Укр., 5, 1973, 50); // *у знач. ім.* **проду́мане,** ного, *с.* Те, що є результатом усебічного, грунтовного обдумування чого-небудь. *Потреба в дискусіях безсумнівна: .. із суперечок в оцінці уже продуманого і такого, що заявило про себе в науці з важливими фактами і думками про них, народжується і міцнів істина* (Мовозн., XIII, 1955, 11).

ПРОДУ́МАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **проду́маний** 2. *Кольорові лінограв'юри О. Пащенка відзначаються лаконічністю форми, виразністю кольорового розв'язання, продуманістю композиції* (Мист., 5, 1955, 11); *Кожен рух, жест, слово, інтонація, міміка обличчя* [М. Кропивницького] *є результатом глибокої продуманості внутрішніх причин поведінки і вчинків персонажа* (Збірник про Кроп., 1955, 95).

ПРОДУ́МАНО. Присл. до **проду́маний** 2. — *Ти діяв розумно, продумано. Я — наосліп, навмання* (Дмит., Обпалені.., 1962, 32); *Процес вольового самовиховання змушує спортсмена продумано і систематично оцінювати свою поведінку* (Знання.., 6, 1967, 30).

ПРОДУ́МАТИ *див.* **проду́мувати.**

ПРОДУ́МАТИСЯ *див.* **проду́муватися.**

ПРОДУ́МУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проду́мувати.** *Грунтовне продумування і вдала організація уроку забезпечать успішне розв'язання основних завдань, поставлених на кожному окремому занятті* (Худ. гімнаст., 1958, 15); *Любка, і розказуючи, і слухаючи, не переставала приглядатись і спостерігати, бо дуже за останній місяць звикла вона до сього німого оглядання, продумування* (Хотк., I, 1966, 45).

ПРОДУ́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОДУ́МАТИ,** аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Всебічно обдумувати що-небудь або розмірковувати про щось. *Незважаючи на хворобу, Ленін не переставав займатися найрізноманітнішими питаннями, продумував шляхи дальшого зміцнення Радянської держави і будівництва соціалізму* (Біогр. Леніна, 1955, 226); *Тарновський.. дивився на зятя, продумуючи доцільність дальшої дискусії* (Ле, Наливайко, 1957, 208); *Каргат почав без передмов, наче.. усе добре продумав* (Шовк., Інженери, 1948, 144); // У думках, в уяві або попереднім обговоренням конкретизувати що-небудь задумане, але ще не здійснене, не реалізоване. *Не просто «погуляти по морозцю» ходив Качалов, а продумувати, переусвідомити, вдосконалити на самоті свою трактовку поезії* (Рильський, III, 1956, 327); *Щоб не потонути у безодні надзвичайних фактів, треба добре-добре продумати конструкцію і п'єси, і оповідання, і сценарію* (Довж., III, 1960, 351); *Очевидячки, щоб продумати операцію, а не для заспокійливої бесіди прийшов професор* (Шовк., Людина.., 1962, 356); // Наперед визначати що-небудь, орієнтовно намічати щось. *Почав розповідати про свій план, що його оце всі дні продумував* (Головко, II, 1957, 242); *— Заодно продумайте хоч кількісний склад майбутньої дослідної комісії з технічного боку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 61); // Аналізувати в думках що-небудь побачене, прочитане, пережите і т. ін. *Продумувати свою поведінку.*

◇ **Проду́мувати (проду́мати) ду́му (ду́ми)** — довго обдумувати що-небудь. *В снах, у мріях на ловецькім ділі Скільки дум продумали вони? Знають сестри-чайки посивілі, І засвідчать, певне, буруни* (Мал., Звенигора, 1959, 27); **Проду́мувати (проду́мати) ко́жне сло́во** — те саме, що **Обду́мувати (обду́мати) ко́жне сло́во (зміст ко́жного сло́ва)** (*див.* **обду́мувати**). *Говорив він просто, але продумуючи кожне слово* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 171); [Ф р о с я:] *Ти думаєш, йому легко щодня зустрічатися тут з тими анциболотами?.. Це ж кожне слово зважуй, та вимірюй, та продумуй* (Лев., Драми.., 1967, 204).

2. *тільки док., неперех.* Думати якийсь час. *Часом Галя цілу ніч продумає отак, приливаючи думки гарячими слізьми* (Мирний, IV, 1955, 75).

ПРОДУ́МУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОДУ́МАТИСЯ,** ається, *док.* 1. Проноситися в думках, уяві. *І все життя тоді продумалось йому* (Бажан, Вибр., 1940, 162).

2. *тільки недок.* Пас. до **проду́мувати 1.**

ПРОДУ́ТИ *див.* **продува́ти.**

ПРОДУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проду́ти.** *Сортопрокатні валки, відлиті з чавуну, продутого киснем, показали в експлуатації високу зносостійкість* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 431); *Перемерзлі, продуті морозним вітром наскрізь, вони треміли* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 37); // *у знач. прикм. —Ось гляди, сину, з яким червоним ідуть! — показала мені мати через продуту лисицю в маленькій шибці* (Збан., Єдина, 1959, 15); // **проду́то,** *безос. присудк. сл. Костеві доповіли, що під корпусом затонулого судна вже продуто відповідні колодязі для просування сталевих рушників* (Ю. Янов., II, 1954, 93); *Піч продуто.*

ПРОДУ́ТИСЯ *див.* **продува́тися.**

ПРО́ДУХ, у, *ч.* 1. Отвір, щілина, діра в чому-небудь. *Джміль гуде, Б'ється В гарячі вікна, Шукає продуху* (Мисик, Біля криниці, 1967, 156); // Отвір або канал в конструкціях будинків і споруд для природного провітрювання (вентиляції) приміщень.

2. Те саме, що **провітрювання.** *Мала квадратова дірка, вирізана в них* [у дверях] *для продуху, була заткана дерев'яною дошкою і забита скоблем* (Фр., I, 1955, 273).

ПРОДУ́ХА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **про́дух 1.** *Пан з паничем полізли під будку, накинули на ноги бараницю, нагорнули ще й поверх неї сіна, щоб не було ніякої продухи* (Крим., Вибр., 1965, 391); * Образно. *Сонце сьогодні цілий день шукало продухи в небесній кризі, іноді воно, здрібніле за зиму, ребром вибивалося на поверхню і відразу ж зникало* (Стельмах, I, 1962, 156).

ПРОДУ́ХВИНА, и, *ж., розм.* Те саме, що **про́дух 1.** *В скелі, внизу, проти місяця чорніла чорна продухвина, неначе двері всередину скелі* (Н.-Лев., I, 1956, 53); *Світла було мало. Тільки зверху через продухвину падало його трохи* (Хотк., I, 1966, 115).

ПРОДУ́ХОВИНА, и, *ж., розм.* Те саме, що **про́дух 1.** *Догляд за картоплею є період зберігання полягає в систематичному спостереженні за температурою в кагатах і закриванні або відкриванні продуховин* (Хлібороб Укр., 8, 1965, 34).

ПРОДУЦЕ́НТ, а, *ч.* 1. *ек.* Той, хто виробляє, виготовляє яку-небудь продукцію; виробник. *Об'єднати.. дрібних продуцентів пшениці могла виключно кооперативна організація* (Кулик, Записки консула, 1958, 207); *Ми оглядаємо землю, хай ще не очищену повністю від ворога, очима господарів, завтрашніх продуцентів* (Не ілюстрація.., 1967, 131); // Країна, що виробляє певний товар. *Тепер основним продуцентом картоплі в Радянський Союз і країни Західної Європи* (Картопля, 1957, 18).

2. *перев. мн., біол.* Організми, що створюють органічні речовини з неорганічних. *В сучасній науковій літературі є кілька тисяч праць про поширення, мінливість, селекцію продуцентів пеніциліну* (Мікр. ж., XXII, 1, 1960, 60); *Рослини, що нагромаджують первинну органічну продукцію, дістали назву продуцентів* (Наука і культура.., 1972, 107).

ПРОДЮ́СЕР, а, *ч.* У кінематографії капіталістичних країн — постановник кінофільмів; власник кіностудії. *Кожного непарного року в гарячі дні літа збираються в столиці нашої Батьківщини* [на фестиваль] *кінорежисери і сценаристи, кіноактори і оператори, кінокритики і продюсери, численні гості* (Мист., 5, 1965, 22).

ПРОЕКЗАМЕНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проекзаменува́ти.** *Проекзаменований професором студент.*

ПРОЕКЗАМЕНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **екзаменува́ти.** *Вчителька проекзаменувала Бориса і пішла з ним до директора* (Хижняк, Тамара, 1959, 212).

ПРОЕКЗАМЕНУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся. Док. до **екзаменува́тися.**

ПРОЕКСПЕРИМЕНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш. Док. до **експериментува́ти.** — *Ви, звісно, ще не зовсім певні результатів і тому потребуєте наперед проекспериментувати* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 198).

ПРОЄ́КТ, у, *ч.* 1. Сукупність документів (розрахун-

ків, креслень, макетів тощо), необхідних для зведення споруд, виготовлення машин, приладів і т. ін. [Л і д а:] *Ви ж перший доручили мені скласти проект нашого велетня-санаторію* (Корн., І, 1955, 92); *У Москві відкрито пам'ятник Т. Г. Шевченкові, споруджений за проектом С. Волнухіна* (Мист., 5, 1957, 4); *За проектами і розробками харківських інститутів споруджені сотні сучасних заводів, фабрик, електростанцій, шахт* (Ком. Укр., 3, 1970, 36).

△ **Типови́й прое́кт** *див.* **типови́й.**

2. Попередній текст якого-небудь документа, що виноситься на обговорення, затвердження. *Проект Директив XXIV з'їзду нашої партії є новим важливим вкладом у розвиток теорії марксизму-ленінізму, в практику комуністичного будівництва* (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 69); *Проекти рішень та інші матеріали не рекомендовано оголошувати на засіданнях. Вони мають бути надруковані і вручені заздалегідь для того, щоб кожний міг вносити конкретні пропозиції та поправки* (Рад. Укр., 10.I 1969, 2); // Щось незакінчене, намічене лише в загальних рисах (про літературний твір, лист, доповідь і т. ін.); начерк. *Сергій і Павло швидко накидали проект листа Русову і прочитали його товаришам* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 58).

3. Задуманий план дій; задум, намір. *Як гарно марилось на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проектів!* (Коцюб., І, 1955, 222); *Аркадій, не вважаючи за доцільне наперед розголошувати свій задум, спершу поділився проектом з своїм двоюрідним братом* (Вільде, Сестри.., 1958, 40).

ПРОЕКТА́НТ, а, *ч.* Той, хто розробляє або захищає проект (у 1 знач.). *Місто.. народилося в кресленнях проектантів* (Рад. Укр., 25.XII 1973, 4); *Кібернетика прагне до того, щоб проектантом стала машина* (Наука.., 6, 1964, 19).

ПРОЕКТА́НТКА, и, *ж.* Жін. до **проекта́нт.**

ПРОЕКТИ́ВНИЙ, а, е, *мат.* Стос. до проекції (у 1 знач.), проектування (*див.* **проектува́ння**[2]). *Проективна геометрія.*

ПРОЕ́КТНИЙ, а, е. Стос. до проекту (у 1 знач.), проектування (*див.* **проектува́ння**[1]). *Старший технік проектної бригади Мухтарова Семен Лодиженко, напівобіймаючи Саїда, додав: — Порядок повний* (Ле, Міжгір'я, 1953, 10); *Проектний інститут;* // Передбачений проектом. *Чотири секції Північного гірничо-збагачувального комбінату виведено на проектну позначку на два місяці раніше, ніж передбачалося зобов'язаннями* (Рад. Укр., 21.I 1971, 2).

△ **Прое́ктне завда́ння** — проектно-технічний документ, що є результатом першої стадії проектування машин, приладів, споруд і т. ін. *Складається проектне завдання спорудження каналу Дніпро—Донбас* (Рад. Укр., 30.V 1967, 4).

ПРОЕКТО́ВАНИЙ[1], а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **проектува́ти**[1]; *//у знач. прикм. По трасі проектованої траншеї з допомогою катерів і водолазів натягувався сталевий трос по дну ріки* (Наука.., 3, 1959, 26); *— Хто знає, чи не розпливеться твоя проектована прогулка в дощі, Доро! — сказав я* (Коб., III, 1956, 60); *В 1839 р. він* [Є. Гребінка] *збирає матеріали для проектованого видання українською мовою «Литературных прибавлений» до журналу «Отечественные записки»* (Іст. укр. літ., І, 1954, 181).

ПРОЕКТО́ВАНИЙ[2], а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **проектува́ти**[2].

ПРОЕ́КТОР, а, *ч., спец.* 1. Оптичний прилад, яким вимірюють лінійні й кутові розміри виробів. *Розмір шуканої величини* [при вимірюванні] *визначається з допомогою спеціальних оптичних приладів — мікроскопа, проектора та ін.* (Практ. з машинозн., 1957, 8).

2. Оптичний прилад для одержання збільшених зображень на екрані; проекційний апарат. *Щоб при роботі проектора менше було шуму, для виготовлення шестерень використовують різні матеріали (текстоліт, сталь)* (Пересувні кінопр., 1959, 10).

3. Електронно-оптичний прилад, за допомогою якого одержують збільшене зображення поверхні, що випромінює електрони.

ПРОЕКТУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до проектування (*див.* **проектува́ння**[1]). *Можна подумати, що збудовані понад Дніпром.. нові села планувались не на конкретних місцях, а в проектувальних канцеляріях* (Довж., III, 1960, 89); // Який здійснює проектування. *Вона працювала в одній з проектувальних груп* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 70).

ПРОЕКТУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто займається проектуванням (*див.* **проектува́ння**[1]). *— От вам наша майбутня шахта такою, як намалював її проектувальник* (Собко, Нам спокій.., 1959, 67); *Сама ідея створення машини машиною не нова.. Проте така автоматизація недосконала — адже тут у ролі проектувальника ще виступає людина* (Наука.., 6, 1964, 19); *Ми, автори сценаріїв,— головні проектувальники фільму на папері* (Довж., III, 1960, 170).

ПРОЕКТУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **проектува́льник.**

ПРОЕКТУВА́ННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **проектува́ти**[1]. *При проектуванні різних споруд (машин, мостів, кораблів, літаків і т. п.) особливо приймаються до уваги міркування про міцність, зв'язані з резонансом* (Курс мат. анал., II, 1956, 293); *Проектування дерев'яних житлових будинків заводського виготовлення є відповідальною справою, бо такі будинки виготовляються у великій кількості* (Стол.-буд. справа, 1957, 206).

ПРОЕКТУВА́ННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **проектува́ти**[2]. *Метод прямокутного проектування;* * Образно. *Проектування минулого і майбутнього на сучасність у «Тронці»* [О. Гончара] *досягається не через традиційні відступи і часові екскурси,— воно здійснюється найчастіше з допомогою містких виразних деталей* (Не ілюстрація.., 1967, 190).

ПРОЕКТУВА́ТИ[1], у́ю, у́єш, *недок.* 1. *перех.* Складати, розробляти проект (у 1 знач.). [К р е ч е т:] *Проектуючи санаторій, ви мусили думати над тим, щоб кожна лінія, форма несла сонце, радість, бадьорість...* (Корн., І, 1955, 112); *— А що коли тобі доведеться проектувати міжзоряний корабель?* (Донч., V, 1957, 233); *Проектуючи закладання садів на схилах, до цієї роботи треба залучити землевпорядників, грунтознавців і спеціалістів садоводів* (Колг. Укр., 3, 1962, 36); // Конструювати що-небудь. *Раптом не сподобається* [Мурашку] *стара садова поливальниця, якою роками всі користувались, і він уже проектує іншу* (Гончар, Таврія, 1952, 242).

2. *перех., з інфін. і неперех.* Планувати, намічати здійснити що-небудь. *Лопату, про всяк випадок, все ж таки поставили, як проектував Панас* (Кач., Вибр., 1947, 190); *Він проектує на цьому місці розробляти кам'яні кар'єри* (Донч., II, 1956, 277); * Образно. *Формувати свідомість і смаки дітей та молоді сьогодні — значить реально проектувати майбутнє* (Мист., 1, 1967, 17).

ПРОЕКТУВА́ТИ[2], у́ю, у́єш, *недок., перех.* 1. *мат.* Зображувати на площині яку-небудь просторову фігуру.

2. *спец.* Передавати на екран проекцію (у 2 знач.). *Освітлювальна оптика освітлює кадр, а проекційна —*

проектує освітлений кадр на екран (Пересувні кінопр., 1959, 18); * Образно. *Щедре.. сонце визирає з-за пожовклих кленів і б'є розгонисто у високі вікна, проектуючи на протилежній стіні великі гарячі квадрати* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 26).

ПРОЕКТУВА́ТИСЯ [1], у́ється, *недок.* Пас. до **проектува́ти** [1]. *Силами бригад проектуються, виготовляються і впроваджуються механізми, що заміняють ручну працю* (Рад. Укр., 27. VIII 1959, 2); *Дах будинку проектувався односкатним* (Коз., Нові Потоки, 1948, 229).

ПРОЕКТУВА́ТИСЯ [2], у́ється, *недок.* 1. *на що.* Відображуватися на тлі чого-небудь. *Атмосфери Сонця при звичайних умовах не видно, бо її свічення надто слабке проти фону денного неба, на який вона проектується* (Астр., 1956, 97); *Протуберанці мають найрізноманітніші форми, а коли вони проектуються на диск Сонця, то їх видно як подовжені темні утворення, названі волокнами* (Наука.., 2, 1957, 12).

2. Пас. до **проектува́ти** [2].

ПРОЕКЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до проекції (у 2 знач.). *Перед початком роботи проектора електродвигун і проекційна лампа вимкнуті, а лампа залу ввімкнута* (Пересувні кінопр., 1959, 106).

△ **Проекці́йний апара́т** — те саме, що **прое́ктор** 2. *Призначення проекційного апарата — давати на екрані збільшене зображення світного або освітленого предмета* (Курс фізики, III, 1956, 300).

ПРОЕ́КЦІЯ, ї, *ж.* 1. *мат.* Зображення просторової фігури на площині. *Щоб побудувати графічні зображення, за допомогою яких передають на папері форму предметів, їх розміри та взаємне розміщення в просторі один відносно одного, користуються методом проекцій* (Кресл., 1956, 56); * Образно. «*Мойсей*» *Франка і.. «Адвокат Мартіан» Лесі Українки багато в чому є гострою проекцією давніх і прадавніх мотивів у сучасність* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 78).

2. *спец.* Збільшене зображення нерухомих об'єктів (рисунків, креслень, кінокадрів і т. ін.) на екрані за допомогою оптичних приладів. *При проекції на екран ..кожна фаза руху на мить зупиняється у кадровому вікні кінопроектора* (Знання.., 1, 1966, 13).

ПРОЖА́РИТИ *див.* **прожа́рювати.**

ПРОЖА́РИТИСЯ *див.* **прожа́рюватися.**

ПРОЖА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прожа́рювати** 1—3. *Найпростіші прийоми прогрівання грунту—поливання його окропом або прожарюванням на залізних деках* (Захист рослин.., 1952, 153); *Будівельний алебастр, змішаний з водою, швидко.. твердіє. Ангідридний цемент і гідравлічний гіпс, одержані внаслідок прожарювання мінералу з додаванням води, твердіють повільніше* (Знання.., 1, 1974, 26).

ПРОЖА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОЖА́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. Жарити (у 1 знач.) до повної готовності.

2. *спец.* Піддавати що-небудь дії високої температури з метою очищення, дезинфекції, гартування і т. ін. *Можна прожарювати грунт* [з метою знезараження] *на жаровнях, змочивши його попереду водою* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 239).

3. Дуже прогрівати що-небудь (про теплові промені).

4. *тільки док., також неперех.* Жарити (у 1, 2 знач.) якийсь час.

ПРОЖА́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОЖА́РИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Жаритися (у 1 знач.) до повної готовності.

2. *тільки 3 ос., спец.* Піддаватися дії високої температури з метою очищення, дезинфекції, гартування і т. ін. *Вуглецева сталь прожарюється на порівняно невелику глибину* (Різальні інстр.., 1959, 6).

3. *тільки док.* Жаритися якийсь час.

4. *тільки недок.* Пас. до **прожа́рювати** 1—3.

ПРОЖА́РЮВАЧ, а, *ч., спец.* Той, хто прожарює (у 2 знач.).

ПРОЖА́РЮВАЧКА, и, *ж., спец.* Жін. до **прожа́рювач.**

ПРОЖА́ТИ *див.* **прожина́ти.**

ПРОЖА́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прожа́ти** 1.

ПРОЖДА́ТИ, жду́, ждеш, *док., перех. і без додатка.* Ждати (у 1, 2 знач.) якийсь час. *О. Артемій вийшов з хати, сів в екіпаж і прождав ще доброї півгодини.., доки вийшла Сусана Уласівна* (Н.-Лев., IV, 1956, 96); *Цілу ніч прождав я* [дівчину]... (Олесь, Вибр., 1958, 394); *П'ять років прождала* [Катря], *а молодість минає* (Кучер, Прощай.., 1957, 93).

ПРОЖЕБОНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *перех. і без додатка, розм.* Док. до **жебоні́ти** 1.— *Нащо було так?.. Нехай би собі...—несміливо прожебоніла Юзя* (Л. Укр., III, 1952, 654).

ПРОЖЕ́КТ, *у, ч.* 1. *ірон.* Задум, намір, план, що не має точного обгрунтування. *В міру того як світліли вікна, Остапові прожекти дедалі.. втрачали нічний таємничий блиск* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 309); *Намагаючись навчити дітей всьому одразу, по суті позбавляють* [батьки] *дитину дитинства заради своїх необгрунтованих прожектів* (Наука.., 6, 1971, 43).

2. *заст.* Проект.

ПРОЖЕКТЕ́Р, а, *ч.* 1. *ірон.* Той, хто захоплюється прожектами (у 1 знач.). *Невже Каргат — тільки прожектер, ловець душевної слави?* (Шовк., Інженери, 1935, 37); — *Я згадав спритних борзописців з «Еко де Парі». Торік вони писали, що я* [Бальзак] *прожектер і шахрай, це після книги «Злигодні подружнього життя»* (Рибак, Помилка.., 1956, 74).

2. *заст.* Той, хто складає проект (у 1 знач.).

ПРОЖЕКТЕ́РСТВО, а, *с., ірон.* Висування необгрунтованих проектів та обстоювання їх. — *Я пояснюю планування Сагайдака не діалектичним підходом до справи, а легковажним прожектерством, породженим відсутністю досвіду у молодого фахівця, яким є наш зоотехнік* (Добр., Тече річка.., 1961, 117); *Партія рішуче виступає проти суб'єктивізму, всякого роду прожектерства, скороспілих висновків і поспішних, відірваних від реальності рішень* (Ком. Укр., 10, 1967, 18).

ПРОЖЕКТЕ́РСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок., ірон.* Захоплюватися прожектами (у 1 знач.).

ПРОЖЕКТЕ́РСЬКИЙ, а, е, *ірон.* Прикм. до **прожекте́р** 1 і **прожекте́рство.**

ПРОЖЕ́КТОР, а, *ч.* 1. Освітлювальний апарат з оптичним пристроєм, за допомогою якого створюють потужні спрямовані пучки світла. *У військовій справі прожектори використовуються для освітлення і сигналізації* (Курс фізики, III, 1956, 276); *На морі ціла флотилія човнів, яхт — і все це з берега освічувалось прожекторами* (Коцюб., III, 1956, 326); *Попереду все освітилося — від землі й до неба. Десятки прожекторів з валу вдарили промінням, засліплюючи наступаючі війська і освітлюючи їм дорогу* (Гончар, II, 1959, 435); * У порівн. *Одинокий місяць, мов сторожовий прожектор на крейсері, горить і не гасне* (Кучер, Трудна любов, 1960, 17); // Пучки світла, створені таким апаратом. *Сині прожектори блукали в небі, розшукуючи ворожі літаки* (Собко, Шлях.., 1948, 17); *Весь завод в прожекторах Сіяв, немов при сонці* (Мур., Слово.., 1949, 45); * Образно. *Перед нами сходила червона планета соціалізму, на нас падали її прожектори, ми йшли,*

наступаючи нашій меті на п'яти (Ю. Янов., II, 1958, 250).

2. *перен.* Група людей (перев. комсомольського віку), яка на підприємстві або в установі здійснює контроль за трудовою дисципліною, якістю роботи, навчання і т. ін. *Комсомольський прожектор;* // Стінгазета, фотовітрина і т. ін. такої групи.

ПРОЖЕКТОРЙСТ, а, *ч.* Той, хто обслуговує прожектор (у 1 знач.), працює з прожектором. *Прожектор знову зупинився.., і за мить вибухнув снаряд в точці, яку щойно вказував прожектористи* (Голов., Тополя.., 1965, 33); *На вахту* [прикордонну] *заступив наряд, який уміє бачити і в темряві. В його складі радіолокаторщики, прожектористи, дизелісти, радисти* (Рад. Укр., 28.V 1971, 4).

ПРОЖЕ́КТОРНИЙ, а, е. Прикм. до **прожéктор** 1. *Чим більше в одиниці об'єму повітря вздовж траси прожекторного променя міститься частинок, що розсіюють світло, тим чіткіше видно прожекторне проміння* (Наука.., 7, 1957, 8); *Яскраві пасма світла з височенних прожекторних щогл лягли на колії* (Рад. Укр., 4.VIII 1951, 2); // Здійснюваний за допомогою прожекторів. *Щоб краще освітлювались на площах і вулицях столиці портрети, панно, запроваджується прожекторне підсвічування* (Веч. Київ, 3.XI 1967, 3); // Оснащений прожекторами (про військові підрозділи). *Тяжкий шлях по дорогах війни судилося пройти Катерині. Під Воронежем була коректувальницею у прожекторних частинах* (Веч. Київ, 17.III 1969, 2).

ПРОЖЕНИХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Женихатися якийсь час.

ПРОЖЕ́РА, и, *ч. і ж., розм.* Те саме, що **ненажéра.**

ПРОЖЕ́РЛИВИЙ, а, е, *розм.* Який багато їсть, якого важко нагодувати; ненажерливий. — *Отак і живу тепер, Вусте, ..— обізвалася Ганна з напускною веселістю.— Дома не ночую, хліба не купую.— Даром береш?— Чи нам багато треба? Ми не такі прожерливі* (Гончар, II, 1959, 254); // На який не можна настачити їжі. *Прожерливий рот.*

ПРОЖЕ́РЛИВІСТЬ, вості, *ж., розм.* Властивість за знач. **прожéрливий.**

ПРОЖЕ́РЛИВО, *розм.* Присл. до **прожéрливий.**

ПРОЖЕ́РНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **прожéрливий.** * Образно. *Вихор скажений бушує все зліше, Завиє, застогне, здригнеться, засвище... Хитається кроква... Чорніє земля Та пащу прожерну на них роззявля* (Граб., I, 1959, 509).

ПРОЖЕ́РТИ *див.* **прожирáти.**

ПРОЖИВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **проживáти** 3. *1861 року одвезено його* [Т. Г. Шевченка] *тіло у Київ, а звідти на ту Чернечу могилу коло Канева, що він купив собі для проживання* (Мирний, V, 1955, 313); *Галя рушила на вулицю Бєлінського. На розі Бєлінського та Купального провулка .. була визначена їй квартира для тимчасового проживання* (Смолич, V, 1959, 117); *Посадник призначив двори для проживання Дмитрійових дружинників* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 194).

2. *рідко.* Те саме, що **життя́** 1. [К о н о в а л и х а:] *Подивлюся я на людське проживання та й обіллюся слізоньками...* (Кроп., I, 1958, 148).

Вид на проживáння *див.* **вид** [1]; **Мíсце проживáння** — місце, пункт, де хто-небудь живе, проживає. *Стать, вік, сімейний стан, професія, місце проживання, пора року і т. д., якими звичайно характеризують масові явища суспільного життя, не є причинами або силами у фізичному розумінні* (Вибр. праці М. В. Птухи, 1971, 30); *Посилилася лекційна пропаганда за місцем проживання трудящих. В її організації дедалі активнішу участь беруть Ради, профспілки, комсомол* (Ком. Укр., 5, 1968, 51); **По́свідка на проживáння** *див.* **по́свідка.**

ПРОЖИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОЖИ́ТИ,** живу́, живе́ш, *док.* 1. *тільки док., неперех.* Жити (у 1—5 знач.) якийсь час. *Недовго після того* [заслання] *й на світі прожив Тарас Григорович* (Мирний, V, 1955, 313); [Р у ф і н:] *Се мого батька друг. Прибув недавно з чужини, де прожив багато років* (Л. Укр., II, 1951, 398); *Після монастиря медвинці з тиждень прожили в тривожних нахололих лісах, зрідка по ночах заскакуючи в село* (Стельмах, I, 1962, 639); *Не гадаймо прожити безсумно, Бо життя — неминуча борба* [боротьба] (Граб., I, 1959, 394); *Олександра покинула Івана, не проживши з ним і двох тижнів* (Коцюб., I, 1955, 63); *Стара Когутиха, проживши з чоловіком не один десяток літ, добре знала свого Гаврила* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 62); * Образно. — *Мабуть, років з двісті прожив* [клен], *а який чистий* (Стельмах, I, 1962, 72).

Прожи́ти у па́рі — бути одруженим якийсь час. *Остап і року не прожив у парі* (Мирний, IV, 1955, 30).

2. *тільки док., перех.* Проіснувати певний відрізок часу. *Ох, боже, боже, трошки того віку, а як важко його прожити* (Коцюб., II, 1955, 13); *Щоб слухать шум той довгий жита, щоб бачить поле дальнє тé, я хочу ще хоч раз прожити моє дитинство золоте* (Сос., Щастя.., 1962, 266).

3. *тільки недок., неперех.* Жити, мешкати постійно або тимчасово (у приміщенні, населеному пункті, на певній території і т. ін.). *Найбільшою була кімната, де проживали робітники* (Кобр., Вибр., 1954, 124); *Пішла* [Тамара заміж] *за агронома,— десь на Кубані проживає...* (Гонч., Вибр., 1959, 88); *Над Расавою рікою, У селі Береговім, Проживає баба Кудря* (Воскр., Подивись.., 1962, 51); // Водитися (у певній місцевості — про диких тварин, птахів); жити (у кого-небудь — про домашніх тварин). *Проживають у них* [лісах півночі] *дикі воли, що живляться.. листям* (Март., Тв., 1954, 52); *От і знову оболонь, .. Тут місцина журавлина, Тут, далеко від осель, Проживає журавель* (Стельмах, V, 1963, 324); *Проживав у нас довго собака Пірат. Це був великий на зріст, немолодий вже, поважний і серйозний пес* (Довж., Зач. Десна, 1957, 499).

4. *також у сполуч. з ім. на означення часу, неперех. і перех.* Жити, проводити життя в якийсь спосіб. *Добрий був газда́ Михайло, Тихий чоловік: По-сусідськи, згідно, гарно Проживав свій вік* (Фр., X, 1954, 173); *Довелося Вам з сім'єю укупі проживати* (Мирний, V, 1955, 404);— *Ти, Ганю, молода. Невесело тобі самій літа молоді марно проживати* (Н.-Лев., I, 1956, 152); — *На лови він їздив удень і вночі, риба йому йшла до рук, як приворожена. Так він проживав — цей сліпий дід* (Ю. Янов., II, 1958, 49); *Прожив, як у ступі стовк: ні смаку, ні знаку* (Укр.. присл.., 1963, 28); *Бійці потиснули один одному руки.. Якщо трапиться так, що ця ніч стане для них останньою ніччю в житті, то вони проживуть її з гідністю* (Гончар, III, 1959, 257); *Хіба я жінкою прожила з тобою? Не жінкою, а вдовицею* (Стельмах, Хліб.., 1959, 142); *Мені почулося, неначе край прибою Поему моря юнакам чита... Тут, в Ключовім, за греблею новою, Чи не найкращі він* [О. Довженко] *прожив літа?* (Нагн., На полі битви, 1974, 113); // *на що, на чому, з чого, чим, рідко з чим.* Підтримувати своє існування яким-небудь способом, використовуючи певні засоби.—*З того* [боку]..—*шпиталь, де хвороби всякі лічать—і каліки та немічні на громадський кошт проживають* (Мирний, IV, 1955, 330); *Останні три дні прожив він трьома центами,.. знайденими над Прутом на піску* (Коцюб., III, 1956, 33); *Кожний знав, що з тою платнею, яку панотець давав, наймит не міг прожити* (Март., Тв.,

1954, 357); — *Жили ми, Супруне, і на двох десятинах, жили і на п'яти, придбали і десять, а потім пофортунило — і за двадцять перевалило, то хіба не проживемо на людській нормі?* (Стельмах, II, 1962, 117); *Стара Половчиха десь в Одесі на базарі, хіба з тої риби проживеш* (Ю. Янов., II, 1958, 176); // Перебуваючи у певному стані, жити чим-небудь (думками, мріями і т. ін.). *Скільки разів у довгі безсонні ночі, натягнувши ковдру на голову, Павло день по дню проживав у тому своєму вимріяному світі* (Головко, II, 1957, 487); [Р і ч а р д:] *Певне в світі ніхто живий без мрії не прожив* (Л. Укр., III, 1952, 92); // *тільки док., без кого—чого.* Зарадити собі в чомусь без кого-, чого-небудь. *Без ворогів можна в світі як-небудь прожити* (Шевч., II, 1953, 133); *Без їжі людина може прожити близько 30—40 днів, а без води — значно менше* (Наука.., 8, 1959, 25).

5. *перех. і без додатка.* Витрачати на існування (гроші, майно і т. ін.). *Родовиті, оторочені садами і стависьками палаци ставали трухлявими пустками або ішли з торгів, а їхні господарі.. проживали останні банкноти* (Стельмах, I, 1962, 282); *В который день не нажив, так прожив* (Номис, 1864, № 10575); *Що за літо заробить Мотря, те за зиму й проживуть...* (Мирний, II, 1954, 46); // *перен., розм., рідко.* Втрачати (голос, здоров'я і т. ін.). — *Гей, мужички, підходьте сюди, бо мій голос до вас не дійде! .. На ваших-бо дітках горло прожив* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 193).

◆ **Прожи́ти на сві́ті:** а) жити (у 1 знач.) якийсь час. *Стара була розумна людина, багато років прожила на світі, багато бачила на своєму віку* (Н.-Лев., VI, 1966, 406); б) провести життя в якийсь спосіб. — *Дорогий чоловік був!— додав* [чоловічий голос] *помовчавши. — Прожив на світі недаром! .. Чуєш, Катре, діло, за яке він боровся, ніколи не вмре, житиме* (Головко, II, 1957, 382).

ПРОЖИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОЖИ́ТИСЯ**, живу́ся, живе́шся, *док., розм.* 1. *тільки док., безос.* Жити (у 1 знач.) якийсь час. *Що на світі прожилось, так як во сні іздалось* [здалося] (Номис, 1864, № 8127); *Не багато, як то кажуть, прожилося, та багато пережилося. Захирів він, підірвався...* (Хотк., I, 1966, 128).

2. *тільки недок., безос.* Те саме, що **проживáти** 4. *Ой як тобі, сестро, та проживається?* (Сл. Гр.).

3. *тільки док.* Витратившись, залишитися без засобів існування. *Прожилися козаки — ні хліба, ні табаки* (Укр.. присл.., 1963, 209); *Хома з Паньком Живуть, було, панками. На старість прожились: обидва з торбинками Співали Лазаря — і вмерли під тинком* (Бор., Тв., 1957, 143).

4. *тільки недок.* Пас. до **проживáти** 4. *При війську п'ятниця чи неділя — все одно, там кожен день однаково проживається* (Кобр., Вибр., 1954, 202).

ПРОЖИВОТІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Животіти якийсь час.

ПРОЖИ́ЛКА, и, *ж.* Те саме, що **про́жи́лок** 1—3. *Син узяв мозолисту руку, синю від прожилок, і приклав до уст* (Панч, Іду, 1946, 67); *На підвіконні притулився пощерблений кленовий листок, перетятий сіткою зжовклих прожилок* (Рибак, На світанку, 1940, 89); *Він перекидав кам'яну грудку з руки на руку, гладив кострубату поверхню, придивлявся до прожилок на ній* (Веч. Київ, 25.I 1967, 1).

ПРО́ЖИЛОК, лка, *ч.* 1. Відгалуження судини, по якій тече кров у тілі людини чи тварини. *Біля скронь, з-під її* [дівчини] *тонкої шкіри, просвічувався голубий прожилок* (Томч., Готель.., 1960, 6); *Настя простягла худу, з синіми прожилками руку, взяла один сірничок, розглядала його, мов якусь коштовність* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 89); * У порівн. *Навколо розлігся регіт, трусилася од сміху навіть Мокрина Карпець, хоч як люто копилив на неї чоловік нижню губу, змережану тонюсінькими, наче прожилки, зморшками* (Стельмах, II, 1962, 136).

2. Відгалуження ниткоподібного стовщення на листях і квітах рослин, на крилах комах. *Під плотом тулиться дурман, з лапатого, в білих прожилках листу сутуляться колючі зелені голівки з розсіченими навхрест губами* (Стельмах, II, 1962, 411); *Так само, як не існує двох людей, котрі мають однакові відбитки пальців, так немає двох видів рослин з однаковими прожилками на листі* (Наука.., 4, 1966, 15).

3. Вузька смужка, тонкий прошарок у чому-небудь (камені, дереві, металі і т. ін.), які виділяються своїм забарвленням. *Скелі були чималого розміру. Складалися вони з сірого каменя з білими прожилками* (Трубл., I, 1955, 156); *Ще вчора, видно, було тут дерево, гуло вітрям на вітрі, а зараз лише пеньок з прожилками — кільцями відкладених літ* (Гончар, II, 1959, 385).

4. *гірн.* Відгалуження у жилі (*див.* **жи́ла**[1] 3). *Золото в розчині є в морській воді, залягає у вигляді прожилків, включень у кварцових жилах — в корінному уложенні* (Курс заг. геол., 1947, 52).

ПРОЖИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОЖА́ТИ**, жну́, жне́ш, *док., перех. і без додатка.* 1. Те саме, що **прокóшувати** 1.

2. *тільки док.* Жати якийсь час.

ПРО́ЖИР, і, *ж., розм.* Те саме, що **ненажéра** 1. *Вона висмикнула з мітли держалко — і давай потягати «ненаситну прожир»* [свинку й кабанчика] (Мирний, II, 1954, 36); — *Де вони* [діти] *тільки на мою голову беруться? .. Така прожир* (Стельмах, I, 1962, 222).

ПРОЖИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОЖЕ́РТИ**, жеру́, жере́ш, *док., перех., розм.* З'їдати, поїдати що-небудь. *Я тоту бурішечку* [картопельку] *гірко прожираю, Варениці на полиці, на них позираю* (Коломийки, 1969, 57); // *вульг.* Те саме, що **зжира́ти** 1. *Плив по морі, та його риба з човном прожерла* (Сл. Гр.); *Цар оддав змієві прожерти свою дочку* (Сл. Гр.).

ПРОЖИ́РИТИ *див.* **прожи́рювати.**

ПРОЖИРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* Жирувати (у 1, 2 знач.) якийсь час.

ПРОЖИ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОЖИ́РИТИ**, рю, риш, *док., перех.* Просочувати, насичувати, промазувати жиром що-небудь.

ПРОЖИ́ТИ *див.* **проживáти.**

ПРОЖИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прожи́ти** 1, 2, 4. *Не раз десь на самоті здавалося, що прийде якась нежданá година і одним помахом відкине* [Дарина], *мов полуду, прожиті в чужому світі роки* (Стельмах, I, 1962, 324); *Часом у душі проснеться давня радість та й та тихне.. або ж ужалить таким жалким жалем про майже стрáчені часи, про даремно прожиті літа* (Мирний, V, 1955, 348); — *Яка ціна за день, по-пустому прожитий?* (Гончар, Тронка, 1963, 284); // *у знач. прикм. Коли нарешті я.. вимочив голову в воді, мені почала вертати пам'ять прожитої ночі* (Фр., IV, 1950, 287); // *у знач. ім.* **прожи́те**, того, *с.* Те, що минуло. *Коли б це тодішнє прожите можна тепер прожити, яке ж сильне і самосвідоме було би воно* (Коб., I, 1956, 335); *Коли рішення визріло і вкорінилось, коли відлетіли останні сумніви, старий іншими очима, очима прощання почав бачити перед собою прожите* (Стельмах, I, 1962, 423); // **прожи́то**, *безос. присудк. сл. Скільки з тобою прожито, Яких не оплакано втрат!* (Мисик, Верховіття, 1963, 95); *Отак і прожито день* (Головко, II, 1957, 368).

ПРОЖИ́ТИСЯ *див.* **проживáтися.**

ПРОЖИТКО́ВИЙ, а, е. Необхідний, достатній на прожиток. *Прожитковий рівень — це нижча межа*

необхідного продукту. Він покривається всіма видами доходів, але передусім заробітною платою і суспільними фондами споживання (Ком. Укр., 3, 1973, 48); *Прожитковий корм; Прожиткова норма.*

Прожитко́вий мі́німум *див.* **мі́німум.**

ПРОЖИ́ТОК, тку, *ч.* 1. Засоби для існування. *Вона ходила копати буряки і з того добувала прожиток для себе* (Коцюб., I, 1955, 66); *Не виглядай, що тобі подадуть готовеньке, тут зумій відшукати собі денний прожиток та ще й учися* (Збан., Сеспель, 1961, 163).

На прожи́ток — для того, щоб існувати. *І жупани, і худобу покинув він їй на прожиток* (П. Куліш, Вибр., 1969, 97); — *Оце.. зароблю на прожиток і подамся в Одесу, на робітфак...* (С. Ол., З книги життя, 1968, 34).

2. *рідко.* Те саме, що **проживáння** 1. — *Треба тільки пообіцяти їм* [переселенцям] *років на п'ятнадцять — двадцять волю з тим, щоб вони за прожиток на панському грунті платили невеликий чинш, орали землю і збирали врожай* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 27).

3. *діал.* Життя. *Дай їй, боже, прожиток щасливий за її щирість!* (Фр., I, 1955, 56); *Заки зачне* [Славко] *свій самостійний прожиток, то ще не один рочок пробіжить* (Март., Тв., 1954, 339).

ПРОЖИТТЯ́, я́, *с.* 1. Дія за знач. **прожи́ти, проживáти** 1, 3. *Бажаю тобі* [В. Стефанику] *ще хоч з десятка* [десяток] *літ прожиття. Але у безжурності* (Коб., III, 1956, 589); *Прожиття дітей нічого б батькам не коштувало, услуга за услугу* (Коцюб., III, 1956, 370).

2. Те саме, що **прожи́ток 1.**

На прожиття́: а) на проживання (у 1 знач.). *Мати з Настусею оселились на прожиття в Парижі* (Н.-Лев., IV, 1956, 229); *Колишній югославський король Петро прибув на постійне прожиття до Бразілії* (Вишня, I, 1956, 448); б) те саме, що **На прожи́ток** (*див.* **прожи́ток**). — *Князь дає на дорогу гроші, дає й на твоє прожиття* (Н.-Лев., VII, 1966, 155); *Він продавав чужі газети, Щоб заробить на прожиття* (Шпорта, Вибр., 1958, 155); *Я опинився без роботи і мусив шукати заробітку на прожиття* (Минуле укр. театру, 1953, 171).

ПРОЖО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прожува́ти.**

ПРОЖО́ВКЛИЙ, а, е. Який зробився, став жовтим, набрав жовтого забарвлення. *Прожовкле листя.*

ПРОЖО́ВКНУТИ, ну, неш; *мин. ч.* прожо́вк, жо́вкла, ло *і* прожо́вкнув, нула, ло; *док.* Зробитися, стати жовтим, набрати жовтого забарвлення; // Зробитися, стати блідим, з жовтим відтінком.

ПРО́ЖОВТЬ, і, *ж.* Домішок жовтизни в чому-небудь; жовтуватий відтінок у забарвленні.

ПРОЖО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прожо́вувати.**

ПРОЖО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОЖУВА́ТИ,** ую́, уєш, *док., перех.* Подрібнювати, розминати їжу в роті. *Коли Богдан.. саме прожовував свою порцію солі, комісар підійшов до нього* (Гончар, Людина.., 1960, 78); *Петушек зробив такий рух головою, наче ковтнув щось, не прожувавши* (Шовк., Інженери, 1956, 134).

ПРОЖО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОЖУВА́ТИСЯ,** ується, *док.* 1. Піддаватися прожовуванню. *Свіжий хліб добре прожовується.*

2. *тільки недок.* Пас. до **прожо́вувати.**

ПРОЖО́ГА, *присл., рідко.* Те саме, що **прожо́гом.** *Мати як зачула його голос, так прожога і кинулася до його в хату* (Мирний, I, 1954, 158).

ПРОЖО́ГОМ, *присл.* 1. Стрімголов. *Прожогом летить* [Петро] *з гори, підстрибуючи і підковзуючись* (Вас., II, 1959, 119); *Декотрі свині кидаються прожогом в ворота, інші збиваються купами по кутках* (Л. Укр., II, 1951, 203); *Христина прожогом вибігає надвір, а Левко поволеньки виходить за нею* (Стельмах, I, 1962, 606); * Образно. *Теплий і вільний степовий вітрець прожогом вишмигнув з байраку* (Смолич, I, 1947, 111); // Дуже швидко, миттю. *Прожогом вириває* [Настя] *ключі з Марусиних рук* (Н.-Лев., II, 1956, 465); *Надія прожогом підхопилась* (Баш, На .. дорозі, 1967, 63).

2. *розм.* Зараз же, відразу. *Не знайшовши броду, не лізь прожогом у воду!* (Укр.. присл.., 1955, 178); *Буржуазія, бач, не сподівалась, що конгрес* [оборони культури] *буде діяти прожогом і конкретно* (Тич., III, 1957, 34); // Одним духом. *Піднеси їм склянку води, вони або й губів не вмочать, або всю прожогом видудлять* (Рудь, Гомін.., 1959, 43).

ПРО́ЖРА, и, *ж., вульг., рідко.* Те саме, що **ненаже́ра 1.** *Та прожра буде за двох класти, а я повинен голодний сидіти* (Мирний, I, 1954, 332).

ПРОЖУВА́ТИ *див.* **прожо́вувати.**

ПРОЖУВА́ТИСЯ *див.* **прожо́вуватися.**

ПРОЖУРИ́ТИСЯ, журю́ся, жу́ришся, *док.* Журитися якийсь час.

ПРОЗ, *прийм., із знах. в., діал.* 1. Повз (у 2—5 знач.). *Катерина аж зраділа, побачивши, що хтось швидко промайнув проз вікно і заходить у двір* (Коп., Лейтенанти, 1947, 189); *Проз Демкове дворище була стежка через балку* (Гр., I, 1963, 410); *Свекрушин докір полетів проз її* [Мелашки] *вуха й не зачепив душі* (Н.-Лев., II, 1956, 323); *Він ладен був сидіти в полі хоч проз увесь день, аби не навертатися до двору* (Панч, В дорозі, 1959, 47).

2. Через. *Верби стоять — не стенуться. Проз їх віти де-не-де визирають далекі зорі* (Вас., I, 1959, 131); *Топить нас глибоке горе — Ним до краю душі повні, І проз край воно вже ллється... Тіло ниє, мозок в'яне...* (Стар., Поет. тв., 1958, 89).

ПРО́ЗА, и, *ж.* 1. Мовлення, не організоване ритмічно, не віршоване. *Перші спроби писати — віршем і прозою відносяться ще до тих часів, коли Франко був у гімназії* (Коцюб., III, 1956, 28); *Вони зійшлися: тьма і промінь, Пісні і проза, лід і пломінь Ховають більше схожих рис* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 49); *Художня словесна творчість має дві основні форми організації мови — вірші і прозу* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 93).

2. Літературний твір або сукупність творів, написаних невіршованою мовою; протилежне п о е з і я. *«Зоря» має чимало моїх віршів і дещо з прози, але нічого не друкує, хоч і назад не завертає* (Л. Укр., V, 1956, 42); *Уже перша збірка «Лірики».. принесла йому і славу, й гроші. Але не цурався* [Павло] *і прози. Щороку — та й повість чи навіть роман із сільського життя* (Головко, II, 1957, 487); *Українська художня проза появилась у XIX столітті. Своїм виникненням і ростом вона зобов'язана розвитку творчих сил українського народу, прикладові і підтримці літератури братнього російського народу* (Від давнини.., I, 1960, 231).

3. *часто у сполуч. із сл.* ж и т т я, ж и т т є в и й, *перен.* Одноманітність, буденність; повсякденність. *Прошумів з'їзд і свята — і ми лишилися при прозі. А проза дуже нудна і чорна* (Коцюб., III, 1956, 313); *Жінки якось краще вміють консервувати поезію свого почуття серед життьової прози, ніж чоловіки* (Л. Укр., III, 1952, 700); *Пройшла гроза — і знову літня проза: Парує степ, і оживає ліс, І горобці, неначе з-за куліс, Упали табуном на просо* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 67); *З п'єсами Карпенка-Карого на сцену українського реалістичного театру прийшла проза життя* (Життя К.-Карого, 1957, 191).

ПРОЗАЇ́ЗМ, у, *ч.* 1. Слово чи словосполучення ділової, наукової, повсякденної тощо мови, вставлені у поетичний твір. *Критики пізніших часів не схвалювали вторгнення прозаїзмів у поетичну мову, докоряли*

І. Франку за «голу публіцистику» (Від давнини.., І, 1960, 445).

2. *перен.* Життєва одноманітність, буденність, щось сухе, звичайне, позбавлене поетичності. *Побутові сценки під його* [О. Венеціанова] *пензлем втрачали свій прозаїзм, в них народжувалася поезія, а сам жанр непомітно переростав у монументалізм* (Літ. Укр., 8.X 1965, 4).

ПРОЗА́ЇК, а, ч. 1. Письменник, що пише прозою; протилежне п о е т. *Мені здається, що кожному прозаїкові треба попрацювати і над віршами* (Мирний, V, 1955, 377); *Книжки сучасних російських поетів, прозаїків, драматургів ми з особливою любов'ю читаємо і перечитуємо* (Рильський, III, 1956, 14); *Рівнобічним було обдарування Михайла Петровича Старицького — корифея української сцени, видатного поета, прозаїка, драматурга, перекладача* (Мист., 1, 1966, 39).

2. *перен.* Суха людина з дріб'язковими, вузько практичними інтересами.

ПРОЗАЇ́ЧНИЙ, а, е. 1. Написаний прозою (у 1 знач.). *Любима форма, в яку Франко одягає свої прозаїчні твори — це короткі оповідання* (Коцюб., III, 1956, 39); // Стос. до прози (у 1, 2 знач.). *Прозаїчна мова дуже близька до звичайної розмовної мови* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 93).

2. *перен.* Позбавлений поетичності; одноманітний, буденний, звичайний. — *Мадам Трюше в Ментоні лусне од сміху, як прочитає про цей наш прозаїчний буржуазний вчинок у газетах* (Н.-Лев., IV, 1956, 268); *Грицько ковтнув слину і помітив, що йому й справді давно вже хочеться їсти. Мрії набрали зразу більш прозаїчного напрямку: куди їм зайти вечеряти* (Вас., І, 1959, 163); *Живих повернув голову на голос і побачив у кутку літнього капітана, коротко підстриженого, з дуже звичайною, прозаїчною зовнішністю* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 231); // Який має дріб'язкові, вузько практичні інтереси. *Цей прозаїчний Рябов зіпсував йому всю промову* (Довж., І, 1958, 453).

ПРОЗАЇ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **прозаїчний** 2. *Штучність убиває поезію так само, як і примітивна прозаїчність* (Літ. Укр., 21.I 1966, 4).

ПРОЗАЇ́ЧНО. Присл. до **прозаїчний** 2. *Ти тверезо, аж прозаїчно доводила, що в наші часи мусить бути «поділ праці» у всьому* (Л. Укр., III, 1952, 684); *Присяглася* [школярка] *щиро Учитись на «відмінно» ...Слово це Ніяк не прозаїчно продзвеніло,— І ми малій ораторці плескали Від серця щирого...* (Рильський, III, 1961, 107); *Вся ця комедія закінчилась на березі Тисмениці. І досить прозаїчно* (Кол., Терен.., 1959, 43).

ПРО́ЗВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прозва́ти.** *Обернувшись, я побачив кореспондента Нестора Журбу, прозваного в редакції Нестором-літописцем. Справді, він більше виправдував назвисько, ніж своє законне прізвище* (Дмит., Наречена, 1959, 102); *У кінці X — на початку XI ст. ..срібні монети випустив у Новгороді син Володимира Ярослав, прозваний пізніше Мудрим* (Наука.., 7, 1970, 27); // **про́звано,** *безос. присудк. сл. Глянув* [знахар] — *і Денис одразу зрозумів, за що Гостроглядом його прозвано: такий у його погляд, що як зирне, то так тебе й пройме всього* (Гр., II, 1963, 248).

ПРОЗВА́ННЯ, я, *с., часто у сполуч. з прийм.* н а, п о. Те саме, що **прі́звисько.**—*Це той розбійник, на прозвання Мороз* (Вас., II, 1959, 147); // *заст.* Прізвище. — *Як вас зовуть? — спитала* [дівчина].— *Павло.— А на прозвання? — Чорнокрил* (Вовчок, І, 1955, 149); *Йде байдужий, безтурботний, І душа у нього п'яна. Дон-Жуан його найменння, По прозванню де-Моранс* (Черн., Поезії, 1959, 393).

ПРОЗВА́ТИ *див.* **прозива́ти.**

ПРОЗВА́ТИСЯ *див.* **прозива́тися.**

ПРО́ЗВИСЬКО, а, *с., діал.* Прізвисько. *Прозвисько «цвіркун» дуже личило Ганнусі* (Коп., Лейтенанти, 1947, 26).

ПРО́ЗВИЩЕ, а, *с., діал.* Прізвисько. [Н е р і с а:] *Ні, ні, я не повинна забувати, що ти зробив людиною мене, «маленьку мавпочку з Танагри».* [А н т е й:] *Годі! Я не люблю, як ти таке говориш, і прозвища того я не терплю* (Л. Укр., III, 1952, 430); *Ніхто у всій школі не мав стільки прозвищ, як присадкуватий, кругловидий Василь Грищук* (Вас., Вибр., 1954, 105); *Не забула* [Солоха] *свого любого, коханого москаля, хоч не спитала вона ні його йменння, ні його прозвища* (Мирний, І, 1954, 62).

ПРОЗВУЧА́ТИ, чи́ть, *док.* 1. Поширитися у просторі, пролунати, почутися (про різні звуки, голоси, музику, спів і т. ін.). *Гомоніли* [хвилі] *все тихше і тихше, і з їх гомону виникала пісня, безнадійна і хмура, як туманна ніч на морі. Ледве чутно, як подих, прозвучала вона й заніміла...* (Л. Укр., III, 1952, 590); *Кобзар з'явився вже тоді, коли прозвучали кінцеві фрази запальної та гострої розмови, що відбулася тут* (Жур., Дорога.., 1948, 214); *Знову прозвучав дзвінок, розсунулась завіса, і вистава почалася* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 153); *Напередодні революції 1905 року в Росії вперше прозвучав «Інтернаціонал», який пізніше став міжнародним гімном пролетаріату* (Мист., 1, 1955, 26); // Бути вимовленим, виголошеним певним чином. *З особливою скаргою, з трепетом душевним прозвучали в устах Щасного оці слова* (Збан., Єдина, 1959, 154); — *За Батьківщину! Вперед! Ніколи, ні до, ні після цього, Черниш не чув цієї фрази так. З якоюсь особливою силою й значимістю прозвучала вона їм тут, збираючи всіх в кулак* (Гончар, III, 1959, 118); // Набути у звучанні якихось характерних ознак, рис, забарвлення. — *Ха-ха-ха!— сміх Майєра прозвучав цілком щиро* (Собко, Стадіон, 1954, 224); *Опера Бізе* [«Кармен».. *прозвучала блискуче, темпераментно* (Веч. Київ, 20.III 1967, 1).

2. *перен.* Виявитися в звуках мови, пісні і т. ін. (про почуття, настрій і т. ін.). *Очі в жінки знову блиснули насмішкувато, а в голосі прозвучала гірка іронія* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 17); *У словах Григора прозвучав жаль і хитро приховане прагнення вигородити свою голову із цієї скандальної історії* (Тют., Вир, 1964, 136).

3. *перен.* Виявитися, розкритися в чому-небудь (про зміст, ідею, тему і т. ін.). *В останніх словах Мцирі можна почути і початки тої мелодії, що ..прозвучить потім у Шевченка: «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте...»* (Рильський, III, 1955, 212); // Набути певного значення; справити якесь враження. [С т у д е н т:] *Пане Мічурін, те, що ви сказали — прекрасно! Ви напишете книгу, таку, щоб прозвучала на весь світ!* (Довж., І, 1958, 429); *Запитання прозвучало для Арсена як ляпас* (Дмит., Розлука, 1957, 59); *В геніальній «Пісні про Буревісника» не названо ніякої реальної події народного життя і ні однієї особи, а прозвучала вона в серцях трудящих як гімн революції* (Талант.., 1958, 203).

ПРОЗГУЧА́ТИ, чи́ть, *док., діал.* Прозвучати (у 1 знач.). — *Остапе-е!.. Остапе-е!.. Голос її прозгучав глухо, стіна ворожого очерету не пустила його далеко* (Коцюб., І, 1955, 362).

ПРОЗЕ́КТОР, а, *ч.* 1. Лікар-патологоанатом, що здійснює розтин трупів. *Після закінчення медичної школи у Єлисаветграді Є. Й. Мухін залишився в ній прозектором, а потім — викладачем анатомії* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 18).

2. Лікар, що очолює прозектуру (у 1 знач.).

ПРОЗЕ́КТОРСТВО, а, *с.* Діяльність лікаря-патоло-

гоанатома, пов'язана з розтином трупів; // Посада чи перебування на посаді прозектора.

ПРОЗЕ́КТОРСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **прозе́ктор**; // Признач. для патологоанатомічного розтину трупів.

2. *у знач. ім.* **прозе́кторська**, кої, *ж.* Приміщення, де здійснюється патологоанатомічний розтин трупів.

ПРОЗЕКТУ́РА, и, *ж.* 1. Патологоанатомічне відділення при лікувальних або навчальних медичних закладах.

2. Те саме, що **прозе́кторство**.

ПРО́ЗЕЛЕНЬ, і, *ж.* Зелений відтінок у забарвленні чого-небудь, домішка зеленого кольору до якогось іншого. *Морська гладь — синя з прозеленню, покрита від берега до горизонту блискітками* (Збан., Сеспель, 1961, 114); *На столі з'явились мандарини, і хоч на шкурці їхній подекуди виднілась прозелень, все ж від них повіяло гарячим південним сонцем Абхазії* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 210); *Широко подана на виставці кераміка. Тут і косівська — білолиця, із специфічною прозеленню, рясно орнаментована округлими візерунками* (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 104); // Молоді зелені паростки рослин. *Між покосами, що вже почорніли, буйно тяглася до сонця прозелень* (Петльов., Хотинці, 1949, 65); *Погожий день ласкаво всміхався полям, вкритим прозеленню волохатого мишію* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 6); // Зеленуватий наліт на металі (бронзі, міді тощо). *За вогнищем стало видно.. дерев'яні постаті Перуна й Волоса, невеличкої, бронзової, вкритої прозеленню Роженици — фігурки голої, із складеними на животі руками, жінки* (Скл., Святослав, 1959, 8).

ПРОЗЕЛІ́Т, а, *ч.* 1. *церк.* Особа, що прийняла нове віросповідання; неофіт. *Багаті і благочестиві проселіти.. помагали убогим ради спасіння душі своєї* (Л. Укр., VIII, 1965, 275).

2. *книжн.* Новий палкий прихильник якого-небудь учення, теорії, переконань і т. ін. *Він зробив висновок, що історію цивілізації слід поділити на три епохи: кам'яну, бронзову і залізну. Цю свою теорію Томсен проповідував із запалом проселіта* (Наука.., 3, 1972, 40).

ПРОЗЕЛІТИ́ЗМ, у, *ч.* 1. *церк.* Прагнення поширити своє віросповідання, навернути до нього інших.

2. *книжн.* Палка відданість якому-небудь ученню, теорії, переконанням і т. ін.

ПРОЗЕЛІ́ТКА, и, *ж., церк., книжн.* Жін. до **прозеліт**. *Черниці зауважили, що в Глікери прокидається приязнь до їхньої прозелітки, до панни Кармели* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 480).

ПРОЗЕЛІ́ТСЬКИЙ, а, е, *церк., книжн.* Прикм. до **прозеліт**.

ПРОЗЕНХІ́МА, и, *ж., бот.* Тканина рослин (наприклад, волокно льону), що складається з видовжених, загострених на кінцях, часто з потовщеними стінками клітин.

ПРОЗИ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. теп. і мин. ч. до **прозива́ти**. *Жила собі така ласкава фея, Морґаною прозивана, і людям Показувала видива оманні* (Рильський, II, 1956, 276); // **прозива́но**, *безос. присудк. сл.* — *Не кажіть, паничику, не кажіть нікому, як мене прозивано,— спішно прошепотіла вона мені* (Л. Янов., I, 1959, 328).

ПРОЗИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОЗВА́ТИ**, ву́, ве́ш, *док., перех.* 1. Давати кому-небудь прізвисько. *Банатом прозивали його, ..бо він служив при війську на Угорщині в Банаті і не раз розповідав про той свій побут у Банаті* (Март., Тв., 1954, 58); *Ярослава звали Ярик Тато, мати і сестра, А на вулиці Школярик — Прозивала дітвора* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 117); — *Уже як у кого встряне* [Карпо], *як уїсться: точить-точить, поки-таки наскрізь не проточить! Так його піщани й прозвали Іржею* (Мирний, I, 1949, 205); *Проньку Лукашевого ..прозвали Сорокою за ластовиння на обличчі* (Донч., VI, 1957, 7); *Весь час з комсомольцями працюю, вчу їх, отож і мене, старика, прозвали тут комсомольцем* (Літ. газ., 14.IX 1950, 2); // Давати назву чому-небудь. *З гір аж до моря уступи сягають, Люди прозвали їх «Чортові сходи»* (Л. Укр., I, 1951, 69); // Звати, іменувати когось. — *А як твого батька прозивають? — Охрім Балаш* (Н.-Лев., II, 1956, 309); *«Як зовуть тебе, молодче? Хто ти родом? звідкіля ти?» Відказав на те невольник: «Мохаммедом прозивають..»* (Крим., Вибр., 1965, 56); — *А як тебе батьки прозвали?—Леся...* (Голов., Близьке.., 1948, 136).

2. *розм.* Визначати, характеризувати кого-, що-небудь якимсь словом, означенням і т. ін., виявляючи своє ставлення. *І Пайлик і Немет прозивали його* [Ласло] *на вечері своїм земляком, плескали по плечу...* (Скл., Карпати, II, 1954, 106); *—Хе-хе-хе! І чого жахаються, дурні? — шамкає він беззубим ротом.— Діда Хо, що світ прозвав страхом? А дід цілком і не страшний... Ось погляньте!..* (Коцюб., I, 1955, 149); *Гармата добре частувала снарядами на всі кінці... Недаром лагідно прозвали її мамашею бійці* (Гонч., Вибр., 1959, 162).

◇ **Прозива́ти оста́нніми (уся́кими** *і т. ін.*) **слова́ми** *див.* **сло́во**.

ПРОЗИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., рідко* **ПРОЗВА́ТИСЯ**, ву́ся, ве́шся, *док.* 1. Діставати прізвисько. *В славнім городі Глупо́ві Жив муж грубий і учений, Звавсь Сидірко Шаранець, Прозивався оглашенний* (Фр., X, 1954, 107); // Мати, носити якусь назву, ім'я і т. ін. *Вчиття скінчилось, але в голові Семеновій усе лунали чудні слова, яких він не розумів. Навіть уночі приснились йому ті карлючки, хрестики, бублики, що прозиваються літерами* (Коцюб., I, 1955, 100); — *Нам однаково, хто ви та як прозиваєтесь. А коли наймете, то, звичайно, повинні й годувати, і гроші платити* (Л. Янов., I, 1959, 43); *На мить відірвавшись від трубки, спитав* [Наполеон] *ад'ютанта, як прозивається місцевість* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 280); *Дивляться на неї* [кручу] *дівчата да й питаються в старого Гриви, чого вона прозвалась Туровою* (П. Куліш, Вибр., 1969, 249).

2. *тільки недок., розм., рідко.* Називати кого-небудь образливими словами. — *Ніхто мене не зачіпає, ніхто.. не прозивається* (Н.-Лев., IV, 1956, 318); — *У Пилипа-курогриза голова порожня й лиса! А він.. і не думав сердитись. Ішов собі спокійно, навіть усміхався їй, наче вона й не прозивалась* (Гуц., З горіха.., 1967, 163).

3. *тільки недок.* Пас. до **прозива́ти**.

ПРОЗИВНИ́Й, а́, е́, *книжн.* Який з власної назви перетворився на загальну. *Імена Часника й Галушки* [з п'єси О. Корнійчука «В степах України»] *стали вживатись у народі як прозивні імена* (Укр. рад. драм.., 1957, 58).

ПРОЗИМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Перебути, провести де-небудь зиму; перезимувати. *Знов пішла по людях. Де пролітую, де прозимую* (Барв., Опов.., 1902, 368).

ПРОЗИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прозира́ти** 2. *Є. Плужник тамував больові враження.. прозиранням у щасливе майбутнє* (Не ілюстрація.., 1967, 264).

ПРОЗИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОЗИРНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.* 1. *неперех.* Показуватися з-за чого-небудь, з-під чогось, виднітися з-поміж чогось, крізь щось. *Лиш місяць блідий крізь туман прозира, Мов лампа посмертна зіходить* (Фр., XIII, 1954, 173); *Росли там покарлючені дубки, і крізь них прозирала мокра.. земля, пісна й нікчемна* (Загреб., Шепіт, 1966, 17); *Вітер*

жене по небу плями рваних сірих хмар, крізь які прозирає чиста блакить (Мист., 1, 1967, 20); *Коли вранішній туман знявся вище над морем і холодне осіннє сонце прозирнуло над кварталами міста, дванадцять суден ескадри на рейді враз окутав чорно-рудий дим* (Смолич, Світанок.., 1953, 222); // Ставати явним, помітним, виявлятися через зовнішні ознаки. — *В усій Вашій істоті прозирає щирість, крім того — Ви рветеся до освіти, до культури, до знання* (Бурл., Напередодні, 1956, 60); *Відчуття Вітчизни треба подати у фільмах так, щоб головне, олюднене, сердечне, дороге прозирало в кадрах, щоб це було.. справжнім життям* (Довж., III, 1960, 228); *Крізь смішні, недоладні вчинки старих і молодих Кайдашів* [у повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»] .. *прозирає глибока соціальна трагедія великої суспільної верстви — мільйонів селян — дрібних власників* (Іст. укр. літ., І, 1954, 377); *Юнак злякано роздивлявся навкруги. Рішучість, що прозирнула в рухах, знову завмерла в ту ж мить* (Ле, Наливайко, 1957, 300).

2. *перех. і неперех.* Проникати зором крізь що-небудь, куди-небудь, охоплювати поглядом щось. *Серце защеміло болісно і мляво... Прозирати воду перестав я вмить І сказав: «Природо! Все в тобі цікаво, Та й на тебе треба здалека глядіть!»* (Щог., Поезії, 1958, 358); *Край вузького вікна,.. втопивши очі в чорну пітьму, сидить мовчки Орися; вона силкується туди прозирнуть, куди пішли дорогі їй серцю люди* (Стар., Облога.., 1961, 15); *Очі людей хотіли прозирнути темряву, щоб побачити свого рятівника* (Донч., III, 1956, 228); * Образно. *Любо місяцю з зорями В воду поринати,— Мені любо в дівчечі серце прозирати* (П. Куліш, Вибр., 1969, 332); // *перен.* Вникати в суть чого-небудь, осягати розумом щось. *Ідеї наукового соціалізму відкривали перед Франком широкі горизонти, допомагали йому глибоко прозирати в суть тих соціально-економічних процесів, які відбувалися в надрах капіталізму, допомагали бачити провідну тенденцію суспільного розвитку* (Іст. укр. літ., І, 1954, 364); // Наперед уявляти собі те, що має статися, що буде. *Страшно йому ставало, коли він прозирав ту хвилину, в яку немов гора насунеться на нього те суворе питання і зажадає зараз відповіді...* (Хотк., І, 1966, 42); *Прозираючи майбутнє, в час війни пристрасно мріяв* [О. Довженко] *про майбутню оновлену і відроджену Україну* (Криж., М. Рильський, 1960, 160); *Єсть у нас могутні люди, що немов із сталі. Дихаєм на повні груди, прозираєм далі* (Тич., І, 1957, 208); *Стремління наших.. попередників прозирнути в далеке майбутнє, їхнє уміння.. підкорити цим своїм стремлінням все своє життя, залишається і для нас прикладом* (Смолич, VI, 1959, 132).

3. *неперех., заст.* Прозрівати (у 1 знач.). * Образно. *Опівночі Серцем прозираю І немощну мою думу За світ посилаю — Зцілющої й живущої Води пошукати* (Шевч., І, 1951, 290).

ПРОЗИРНУ́ТИ *див.* **прозира́ти.**

ПРОЗІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* 1. *неперех.* Зівати (у 1 знач.) якийсь час.

2. *перех. і неперех., перен.* Пропустити нагоду, зручний випадок і т. ін. *Як з жнивами прозівав — рік даремно працював* (Укр.. присл.., 1955, 362); [К і н д р а т А н т о н о в и ч:] *І хто прозіва те, що сьогодні мимо рота пливло,— завтра вже того не здожене* (Кроп., II, 1958, 256); [С е м е н:] *От добре, що я тебе не прозівав. Маю до тебе прохання* (Мороз, П'єси, 1959, 28).

ПРОЗІ́Р, зо́ру, *ч., рідко.* Те саме, що **про́світ** 1, 3, 5. *Місяць світить без прозору* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 79); *Декоративний рушник.. прикрашував хатній інтер'єр — на покуті, в обрамленні віконних прозорів, дзеркал тощо* (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 46).

ПРОЗІРЛИ́ВИЙ *див.* **прозорли́вий.**

ПРОЗІРЛИ́ВІСТЬ *див.* **прозорли́вість.**

ПРОЗІРЛИ́ВО *див.* **прозорли́во.**

ПРОЗІ́РНИЙ, а, е. Те саме, що **прозо́рий** 1. *З берегом хвиля прозірна шуткує, Ластиться наче до його вона* (Манж., Тв., 1955, 102); *Березневого неба глибінь прохолодна й прозірна* (Перв., І, 1958, 216).

ПРОЗІРНИ́Й, а́, е́. В який (крізь який) можна проникнути зором.

ПРОЗІ́РНІСТЬ [1], ності, *ж.* Властивість за знач. **прозі́рний.**

ПРОЗІ́РНІСТЬ [2], ності, *ж.* Властивість за знач. **прозірни́й.**

ПРОЗІ́РЧАСТИЙ, ПРОЗО́РЧАСТИЙ, а, е. Те саме, що **прозо́рий.** *Повітря було тихе, тепле, прозірчасте* (Фр., VII, 1951, 183); *Світання весело віщують солов'ї в прозірчастій імлі* (Забіла, У.. світ, 1960, 177); *З усіх боків обступили його* [став] *високі, превисокі верби, аж трохи понахилялись над водою, позчіплювались зеленими верхами, заглядаючи в світлу, прозорчасту воду* (Н.-Лев., І, 1956, 103); *Запнута вона була якоюсь прозорчастою хусткою* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 7); *Душа тріпоче, Прозорчасті уловлюючи звуки, Такі знайомі* (Рильський, II, 1960, 212); * Образно. *Сатира його* [М. Салтикова-Щедріна], *в більшій мірі від Гоголевої політична, стає при сучаснім гніті єдиною прозірчастою покривкою, під котрою можна в Росії висказувати суд про політику* (Фр., Публіцистика, 1953, 41).

ПРОЗНАВА́ТИ, наю́, наєш, *недок.,* **ПРОЗНА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех. і неперех., розм.* Те саме, що **дізнава́тися** 1. *Що ж Марися? Поспішає За слугою слід у слід, Щоб прознати все як слід* (Перв., Казка.., 1958, 56).

ПРОЗНА́ТИ *див.* **прознава́ти.**

ПРОЗО́ВИЙ, а, е. 1. Те саме, що **прозаї́чний** 1. *Ти любиш тихе сільське життя,.. І там в прозовій тонеш ти творчості* (Зеров, Вибр., 1966, 339); *Негативна оцінка, що її зазнали від критики перші мої два прозові твори, змусила мене замислитись над подальшими шляхами моєї творчості, зокрема над тематикою* (Донч., VI, 1957, 582); *У словах, тісно зв'язаних граматичною залежністю, закон урівноваження повинен додержуватися особливо старанно. Ніщо не може цьому перешкоджати в прозовій мові* (Сам., II, 1958, 369).

2. *перен., рідко.* Те саме, що **прозаї́чний** 2. *Явища життя навіть у щоденній прозовій суті він* [М. Рильський] *уміє розкривати глибоко поетично* (Мал., Думки.., 1959, 17).

ПРО́ЗОЛОТЬ, і, *ж.* Золотистий відтінок або золотисті плями у забарвленні чого-небудь. *На темнім.. листі.. видніє осіння прозолоть* (Л. Укр., III, 1952, 224); *Ще недавно ледь помітна Прозолоть* [у лісі] *була. А тепер яке навколо Вогнище пала!..* (Ющ., Люди.., 1959, 178); *Твої коси від смутку, від суму Вкрила прозолоть* (Тич., І, 1957, 29).

ПРОЗОНДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **зондува́ти.** *Прозондувати шлунок; Прозондувати Тянь-Шанський глетчер.. на всю його товщу гляціологам допоможе вогонь* (Веч. Київ, 6.VII 1971, 2).

ПРОЗО́Р, у, *ч., поет.* Те саме, що **прозо́рість.** *Був теплий вересень, до стиглих виногрон Подібний м'якістю і лагідним прозором* (Рильський, Поеми, 1957, 236).

ПРОЗО́РИЙ, а, е. 1. Який вільно пропускає крізь себе світло, просвічує наскрізь. *Часом з'являлись бліді хмаринки, довгі, худі, прозорі, немов сухотники проходжались десь на курорті, понад блакитним морем* (Ко-

цюб., II, 1955, 212); *Водить* [Устина] *розплющеними очима по хатній прозорій темряві і щось вимарює собі* (Вас., I, 1959, 197); *Яблуко лежить передо мною — Світле, аж прозоре, мов янтар* (Рильський, III, 1961, 79); *Рогова оболонка, або рогівка, здорового ока цілком прозора* (Наука.., 3, 1959, 27); *В молоці, яке зберігається в прозорій пляшці, через годину руйнується майже 90 процентів вітаміну С* (Хлібороб Укр., 4, 1967, 47); * Образно. *В якомусь прозорому напівсні перед ним виникала постать Катерини* (Жур., Дорога.., 1948, 85); // Крізь просвіти, дірочки в якому видніються інші предмети; ажурний. *По обидва боки образів, од стелі, спускались до самого долу білі прозорі мушлинові* [мусслінові] *завіси* (Н.-Лев., V, 1966, 107); *Сіро-іржаві горлиці мостять із прутиків у кущах свої прозорі гнізда, такі прозорі, що крізь них просвічує пара білих яєчок* (Донч., VI, 1957, 70); *Ніна знала, що вона гарна, що їй до лиця блакитна.. сукня, прозорі рукави якої не в силах були сховати ніжного кольору рук* (Досв., Вибр., 1959, 254); // Крізь який чітко видно інші предмети; дуже чистий. *Вечір був місячний, ясний, і зорі лагідно сіяли, Тихо в прозорім повітрі, вітрець тільки часом Легким крильцем повівав* (Л. Укр., I, 1951, 22); *Вода була ще прохолодна, але така чиста.. й прозора, що було добре видно, як пересувались за течією дрібні черепашки й пісок* (Шиян, Баланда, 1957, 80); * Образно. *Сільська тиша, глибока й прозора, огортає теплими хвилями...* (Жур., Дорога.., 1948, 4); // Світлий, ясний, нічим не затьмарений. *Синім шатром розіп'ялось небо — ні плямочки, ні хмарочки, чисте, прозоре — погляд так і тоне...* (Мирний, I, 1949, 125); *І знову ранок — такий прозорий, що видно кожний листочок на дубі. А дуб — за Дніпром* (Жур., До них іде.., 1952, 138); *День стояв чистий, кришталево прозорий, з далекою видимістю* (Гончар, III, 1959, 391); *Дівчина з вікна восьмого поверху глянула в прозору далечінь* (Дмит., Наречена, 1959, 249); // З погожими, ясними днями (про пори року, місяці тощо). *Над широким світом зводився прозорий, теплий квітень* (Коз., Гарячі руки, 1960, 35); *На стерні розгублене колосся.. Я іду без стежки по стерні. Я люблю прозору синю осінь, поцілунки буйновітряні* (Забіла, Поезії, 1963, 89); // *у сполуч. з ім.* о ч і. Ясний. *Вона нічого не одповіла і тільки дивилась на нього прозорими смутними очима* (Коцюб., I, 1955, 331); *Вона тонко все відчуває, знає життя.. Скрізь шукає людей з прозорими, а не скляними очима* (Ю. Янов., II, 1958, 148); // *кул.* Приготовлений на освітленій рідині. *Прозорі супи готують на освітлених.. бульйонах і подають без гарнірів або в них вводять окремо підготовлені гарніри* (Технол. пригот. їжі, 1957, 101); // *перен.* З блідою і тонкою шкірою, дуже худий (про людину); який майже світиться (про шкіру). *Він* [І. Франко] *значно змінився на гірше: якийсь він став жовтий, прозорий* (Коцюб., III, 1956, 339); *Мама усміхається сірими губами, руки її лежать на простирадлі — прозорі, ніби воскові* (Собко, Звич. життя, 1957, 19); *Під яблунею, серед яблук і груш, на білому стародавньому рядні, в білій сорочці, весь білий і прозорий від старості.., лежав мій дід Семен, колишній чумак* (Довж., I, 1958, 65); // *перен.* Приємний для слуху; мелодійний, чистий. *Знизу підіймавсь до Івана і затоплював гори глухий гомін ріки, а в нього капав од часу до часу прозорий дзвін колокільця* [дзвіночка] (Коцюб., II, 1955, 308); *Десь за юртою почувся молодий жіночий голос, дзвінкий і прозорий, як весняний струмок* (Тулуб, В степу.., 1964, 176); *Невимовно гарно було слухати цей простий, прозорий, натхненний спів* (Собко, Біле полум'я, 1952, 27); // *перен.* Малопомітний, ледве вловимий. *Погляньте: ось житло трудящої людини. Оздоб немає тут. Прозорий дух ялини Та з тирси пил тонкий* (Рильський, I, 1956, 95); *Стояло лише прозоре гудіння працюючих на яблуневому цвіті бджіл* (Ю. Янов., II, 1954, 117); *Збуджено від передчуття майбутніх пригод і тайгової волі стукало серце, але чомусь і смуток, легкий, прозорий, закрадався в груди* (Донч., II, 1956, 27).

2. *перен.* Доступний для сприймання; зрозумілий, ясний, дохідливий. *В мене є надія, що наша літературна мова, як молоде вино, очиститься з часом од шумовиння і стане прозорою* (Коцюб., III, 1956, 262); *Нехай плече торкнеться до плеча, І потечуть слова прозорі, чисті, Один в нас прапор — прапор Ілліча, Одно звання в нас горде — комуністи* (Бичко, Вогнище, 1959, 44); *Образ у П. Тичини прозорий, ясний, ні в якому разі не спрощений чи навмисне ускладнений* (Рад. літ-во, 7, 1967, 40); // Який легко розгадати, збагнути; явний, неприхований. — *А я все думаю: чого це Гнатові в селі не сидиться? — каже з прозорим натяком Ксеня* (Вол., Дні.., 1958, 127); *Релігійне відображення дійсного світу може взагалі зникнути лише тоді, коли відносини практичного повсякденного життя людей виражатимуться у прозорих і розумних зв'язках їх між собою і з природою* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 84); // Щирий, відвертий. [Х л о п е ц ь:] *А знаєш, бувають часом такі душі, сказав би — прозорі, що їх і сповідати не треба, їх і так видно наскрізь* (Л. Укр., II, 1951, 103); *Є почуття такі прозорі, Що коли б з них відлити зорі, Вони б світились, як небесні,— Такі прямі і дуже чесні Ті почуття* (Воронько, Тепло.., 1959, 110).

ПРОЗО́РИСТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **прозо́рий** 1. *А чудо йде... ромен болотяний Досяг межі хисткої оболоні — І сріблом скрізь розсипавсь цвіт рясний На синьому прозористому лоні, Мов зіроньки небесні ті* (Стар., Поет. тв., 1958, 201).

ПРОЗО́РІСТЬ, рості, *ж.* 1. Властивість і стан за знач. **прозо́рий.** *У всьому світі захоплюються білизною і прозорістю поліського фарфорового посуду* (Рад. Укр., 3.II 1966, 4); *Сам потік, зворохоблений раптовим дощем, шалів — і вода його стратила прозорість* (Коб., III, 1956, 252); *На основі вивчення прозорості атмосфери Марса можна зробити висновок, що в ній повинен бути прошарок, який добре поглинає фіолетові та ультрафіолетові промені* (Наука.., 6, 1961, 9); *Надворі серед тьмяної прозорості морозяного дня ліниво падали сніжинки...* (Досв., Вибр., 1959, 154); *Лагутін, спокійно сяючи блакитною прозорістю очей, говорив про боротьбу* (Донч., II, 1956, 117); *Щоб зберегти прозорість супу, локшину просівають, опускають на 1 хв. в гарячу воду, відкидають на сито, дають стекти воді і тільки після цього кладуть у бульйон варитися* (Технол. пригот. їжі, 1957, 97); *Проміння місяця вдарило йому просто в лице, і в цих променях ясно видно було бридку пику.. Що найстрашніше і найогидливіше — це мертва зеленавість і прозорість шкіри* (Смолич, I, 1958, 79); *Оркестр зумів відтінити головне, передати всі тонкощі колориту оркестровки, де прозорість і легкість нюансування поєднується з могутнім героїчним напруженням* (Мист., 1, 1967, 39); *Наука, чиста і справжня наука.., визнає тільки прозорість мислі, вимагає певності і кришталевої ясності* (Рибак, Час.., 1960, 105); *Нову книжку своїх віршів А. Малишко назвав «Прозорість». Це та прозорість бачення світу, яка дається людині, умудреній життям, щирій і добрій душею, окриленій великою любов'ю до людей і життя* (Літ. Укр., 13.XI 1962, 3).

2. Що-небудь прозоре (у 1 знач.). *Вони існують поряд — маленька палата.. та велетенський світ..*

Розділені холодною прозорістю шибки (Дмит., Обпалені.., 1962, 5); *Вода на глибині і чиста, і холодна. Приємно було в гарячі дні зануритись розіпрілим тілом у її прохолодну прозорість* (Іщук, Вербівчани, 1961, 23); *Сонце уже підбилося. Внизу, на рівнині, у тремтливій гарячій прозорості, розкинулось степове містечко* (Гончар, III, 1959, 65); *Старий дивився їм вслід великими сірими очима, прозорими, як холодна осіння вода .. В тій сірій прозорості, здавалося, ніщо не відбивалось, пропливало й зникало, не лишаючи сліду* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 78).

ПРОЗОРІ́ТИ, і́є, *недок., рідко.* Те саме, що **прозорі́шати.** *Сонце і геть-то піднялося; туман розходився по лісу, осідав на траву золотою росою. Повітря прозоріло* (Мирний, III, 1954, 314); // *рідко.* Бути прозорим. *В редакційних кімнатах віяло свіжістю щойно вимитих підлог. І шибки ще ніколи так не прозоріли* (Жур., Нам тоді.., 1968, 47).

ПРОЗОРІ́ШАТИ, áє, *недок.* Ставати, робитися прозорішим. *Темрява навколо прозорішає і відступає* (Коз., Сальвія, 1959, 90); *Прозорішає з кожним днем височінь неба, і ночі стають холоднішими* (Грим., Кавалер.., 1955, 146); *Дим, що вився з димаря, все прозорішав і нарешті щез зовсім* (Автом., Так народж. зорі, 1960, 215); *В уяві прозорішають перспективи третьої частини «Fata morgana»* (Сміл., Сад, 1952, 302).

ПРОЗОРЛИ́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Той, хто має здатність передбачати майбутнє. [С і н о н:] *Ой, царю, чи віщий прозорливцю! Я не знаю, як маю величать мого владаря... Але я бачу розум.. у тебе на чолі* (Л. Укр., II, 1951, 307); *Хома дивився на Щурова і дивувався. Це був зовсім не той старик, який недавно ще говорив словами прозорливця промову про диявола...* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 417).

ПРОЗОРЛИ́ВИЙ, *рідко* **ПРОЗІРЛИ́ВИЙ,** а, е. Який має здатність передбачати, наперед визначати те, що має статися, що буде. *Нарешті Сельм і Тур обрали мага, Людину бистроумну, красномовну, Людину прозорливу, пам'ятущу, А всіх чужих повіддаляли геть* (Крим., Вибр., 1965, 198); — *Правдоньку сказав прозорливий старець. Підеш у монастир, Лукіє, відмолиш і свої і мої гріхи...* (Донч., III, 1956, 153); // Власт. такій людині (про погляд, розум і т. ін.). *Лізе* [Комар] *на високого ожереда, навшпиньки спинається й прозорливим оком прорізає пітьму: чи дочасно не волочимо потомлені ноги з далекого степу?* (Ковінька, Кутя.., 1960, 27); *Одним з перших людей, з ким зустрівся Шевченко в Петербурзі, кому народний посланець приніс і звірив свої найзаповітніші прозорливі думи, був Микола Гаврилович Чернишевський* (Слово про Кобзаря, 1961, 143); *Тарасові промінні очі — Весь безмір людських дум і мрій Вони, прозірливі й пророчі, Таїли в сяйності своїй* (Бажан, Роки, 1957, 241); // *перен.* Побудований на передбаченні розвитку подій, наслідків чого-небудь і т. ін. *Любов розумна, говорить приказка, любов прозорлива* (Довж., III, 1960, 276); *Партія і робітничий клас повинні були проводити мудру, прозорливу політику, проявляти непохитну стійкість і організованість, твердо вірити в свої сили, в сили народу* (Програма КПРС, 1961, 11).

ПРОЗОРЛИ́ВИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **прозорли́вець.**

ПРОЗОРЛИ́ВІСТЬ, *рідко* **ПРОЗІРЛИ́ВІСТЬ,** вості, *ж.* Властивість за знач. **прозорли́вий, прозірли́вий.** *Він* [І. Франко] *іноді з прозорливістю ясновидця визначав і ті форми, в які виллється щасливе майбутнє народу* (Рильський, III, 1955, 281); *Пархоменко розмовляв з Леніним більше години і вийшов із Кремля глибоко вражений тою зворушливою простотою і прозорливістю, якою чарував усіх Ленін* (Панч, Вибр., 1947, 350); *Ще на самому початку соціалістичного будівництва Ленін з геніальною прозорливістю передбачав швидке зростання економіки нашої Батьківщини* (Літ. газ., 25.V 1961, 1).

ПРОЗОРЛИ́ВО, *рідко* ПРОЗІРЛИ́ВО. Присл. до **прозорли́вий, прозірли́вий.** *Корінні зрушення і зміни, які відбулися і відбуваються нині в долі народів, незаперечно свідчать, що суспільний розвиток іде шляхами, прозорливо визначеними великим Леніним* (Ком. Укр., 4, 1961, 5); *Цикл коротких оповідань-монологів завершується оповіданням «Генерал Макодзьоба».. В цьому оповіданні Яновський прозірливо підкреслив типові риси партизанського командира в той час, коли значні партизанські з'єднання тільки народжувалися* (Іст. укр. літ., II, 1956, 487).

ПРОЗО́РО. Присл. до **прозо́рий.** *Сонце недавно зійшло. Тихо голублячи квітчастими холодними ще промінням маленьку річечку, підіймало воно пару над нею; пара ця прозоро виблискувала й легкою димкою здіймалася вище* (Хотк., I, 1966, 135); *Море, що спершу прозоро просвічувало аж до дна і зверху було веселим, синім, щодалі мовби темнішає* (Гончар, Тронка, 1963, 234); *Голос жайворонка прозоро бринів над головою* (Ю. Янов., II, 1954, 129); *Я бачила тебе і раніше, але не так прозоро, а тепер я пішла до тебе всією душею* (Л. Укр., I, 1951, 205); *Він прозоро натякнув Сергієві, що охоче попрацював би з ним* (Шовк., Людина.., 1962, 275).

ПРОЗО́РЧАСТИЙ *див.* **прозі́рчастий.**

ПРОЗРІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прозріва́ти.** *У незакінченому оповіданні без назви.. Панас Мирний показує політичне прозрівання героя твору — Петра, висловлює віру в революцію* (Іст. укр. літ., I, 1954, 384); *Кропивницький не був революційним письменником, але його гуманізм і демократизм, невтомна боротьба проти сил реакції принесли багато користі революційному прозріванню народних мас* (Збірник про Кроп., 1955, 125).

ПРОЗРІВА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ПРОЗРІ́ТИ,** ію, ієш, *док.* 1. *неперех.* Ставати зрячим; протилежне с л і п н у т и. *Був Іван схожий на сліпого, що з кожним днем прозрівав і видючішими очима починав дивитися на світанок* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 23); *В березні — квітні, а в Карпатах — у травні вовчиця народжує 6—8, а іноді 12 і більше сліпих вовченят.. На 10—14 день вовченята прозрівають* (Наука.., 2, 1959, 46); *Туман пустила* [Юнона], *Що був* [Турн] *невидим нікому; І сам нікого тож не бачив, Но послі* [потім], *як прозрів, кулачив Рутулян* (Котл., I, 1952, 264); // *у сполуч. із сл.* о ч і. Ставати видючими. [М е л а н к а:] *Дядечку мій любий, О, як би я жадала, щоб вони Прозріли знов, твої прекрасні очі* (Коч., П'єси, 1951, 197); // *перен.* Починати розуміти, усвідомлювати те, що було незрозумілим, неусвідомленим раніше. *А літа тихенько крались І сльози сушили, Сльози щирої любові; І я прозрівати Став потроху... Доглядаюсь,— Бодай не казати! Кругом мене, де не гляну, Не люди, а змії...* (Шевч., I, 1963, 352); *Головне в повісті* [І. Франка «Борислав сміється»] *те, що її герої — робітники починають шукати виходу, пробуджуватись, політично прозрівати* (Іст. укр. літ., I, 1954, 540); [М е с с і я:] *Вони сліпі, вони ще не прозріли, самого слова мало їм для віри, їм треба діла* (Л. Укр., II, 1951, 114); *По-справжньому відкрились Ганні очі на них* [бандитів] *під час наскоку на комуну. Наче прозріла раптово, наче вперше побачила їх такими, як є* (Гончар, II, 1959, 263).

2. *перех., перен.* Помічати, відкривати що-небудь, раніше приховане. *А на давнім пожарищі Іскра братства тліла, Дотлівала, дожидала Рук твердих та смілих,— І дождалась... Прозрів єси* [Ян Гус] *В попелі*

глибоко Огонь добрий смілим серцем, Смілим орлім оком! (Шевч., І, 1963, 261); — *Пісня ніколи лихому не вчить,— говорить Мовчан.. — Через ту пісню я й світ правди прозрів* (Вол., Сади.., 1950, 38); // Передбачати події, чиїсь вчинки і т. ін. *Кепський був політик із пана Потоцького. Як поганий шахіст, він бачив тільки даний хід противника і не володів секретом прозрівати наступні* (Хотк., Довбуш, 1965, 338); *Та тільки прозріла Мати Енеєва смерть найсумнішу, якою загинуть Має Понтіфік; як тільки криваву побачила змову,— Зблідла* (Зеров, Вибр., 1966, 329); *Раптом Максимові пригадалися думки з Шевченкового щоденника про Фультона і Уатта. «Як умів мудрий поет так прозріти майбутнє..»,— подумав Максим* (Рибак, Час.., 1960, 239).

ПРОЗРІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **прозрі́ти.** *Як жаль, що я пройшов немовби півсліпим Ті роки, майбуттям вагітні величавим! Але в прозріння день я зрозумів той дим, Що крив сучасників завоєм кучерявим* (Рильський, Поеми, 1957, 269); *Найбільшого розмаху сатира В. Самійленка набирає в період російської революції 1905—1907 років. Загальне піднесення революційного руху, революційне прозріння народу надихають поета на гострі сатиричні твори* (Вітч., 2, 1964, 166); *Уралов почував, що втіхи не знайде, примирення з нещастям не буде і що.. здобуте в горі прозріння не переставатиме терзати його* (Гончар, Тронка, 1963, 306); *Зійшлись* [поети] *над морем в вечір цей І довго й жадібно вдивлялись У буревісну далечінь, Неначе в блискавках прозрінь Їм дальні роки розкривались* (Бажан, Роки, 1957, 289).

ПРОЗРІ́ТИ *див.* **прозріва́ти.**

ПРОЗУМКОТІ́ТИ, ти́ть. Док. до **зумкоті́ти.** *Знову кулемет дав кілька черг, проте кулі високо прозумкотіли у чистім сухім повітрі над головами розвідників* (Гончар, III, 1959, 106).

ПРОЗУ́РКА, и, *ж., рідко.* Невеличкий отвір, віконце в чому-небудь для спостереження; вічко. *Він часто прислухається, підходить до прозурки — дірочки в дверях, зазирає в прозурку* (Вас., III, 1960, 294); *Панас кахикнув і обережно стукнув у прозурку* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 446).

ПРОЗЯБА́ТИ, а́є, *недок., діал.* Рости. *...Що? що? недочуваю... Вони* [темні люди], *кажу вам, прозябають. Або, по-вашому, ростуть, Як та капуста на горбді* (Шевч., II, 1953, 53); *Ні виноград, ні дерево оливне там не прозябає* (Март., Тв., 1954, 52).

ПРОІЛЮСТРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проілюструва́ти; // проілюстро́вано**, *безос. присудк. сл. Переваги радянської математичної школи одержали визнання в усьому світі. І астронавтика є однією з тих галузей людської діяльності, де це може бути яскраво проілюстровано* (Наука.., 6, 1964, 49).

ПРОІЛЮСТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Подати до тексту малюнки, що супроводять виклад, пояснюють зміст твору. *У 1886 р. у видавництві Суворіна в Петербурзі вийшла поема «Гайдамаки» .. Через десять років вийшов «Кобзар» (три випуски), що його проілюстрував М. Мікешин* (Вітч., 3, 1967, 170).

2. *перен.* Наочно пояснити, розкрити, підтвердити що-небудь за допомогою малюнків, прикладів, досягненнями в певній галузі і т. ін. *Він прочитав деякі тези.., проілюструвавши кіномалюнками результати кількох цікавих дослідів* (Смолич, І, 1958, 77); *Більш чи менш досвідченому літератору не коштувало б великих зусиль проілюструвати одним-двома прикладами ту чи іншу «рису»* [героя твору] (Талант.., 1958, 123); *Швидкий розвиток хімічної індустрії можна проілюструвати на прикладі Радянської України.. Обсяг валової продукції хімічної промисловості республіки зріс* [за останні п'ять років] *у 2,2 раза* (Наука.., 1, 1964, 2).

ПРОІНКУБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проінкубува́ти.** *Виводимість яєць — це відношення кількості виведеного молодняка до кількості проінкубованих яєць* (Птахівн., 1955, 62).

ПРОІНКУБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Закласти в інкубатор (яйця, ікринки тощо) для виведення молодняка птахів, риб і т. ін. *У 1958 році Роменська інкубаторно-птахівнича станція проінкубувала 242 тисячі яєць, в тому числі 60 тисяч гусячих* (Колг. Укр., 6, 1959, 28).

ПРОІНСПЕКТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проінспектува́ти.**

ПРОІНСПЕКТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Здійснити інспекторський контроль, перевірити правильність чиїх-небудь дій шляхом нагляду. *Офіцери щойно привели кількох бійців молодшого поповнення, і Хаєцький, здійснюючи свої старшинські права, мусив вишикувати їх і проінспектувати* (Гончар, III, 1959, 326); *Образно. — *Ну, Перепеле, стань переді мною, надінь кашкета, я проінспектую тебе. — І розчаровано додав* [Стратіон], *оглянувши його з ніг до голови.— Ні чорта ти не схожий на німця.. Перший-ліпший гестапівець тебе розпізнає* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 95).

ПРОІНСТРУКТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проінструктува́ти.** *Вони добре проінструктовані, точно знають, що робити,.. коли ртуть в будь-якому термометрі або стрілка в манометрі зійдуть з визначених рисок* (Шовк., Інженери, 1956, 83).

ПРОІНСТРУКТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Дати кому-небудь інструкції, керівні вказівки. *Хома, не гаючись, проінструктував їздових, як їм належить триматись* (Гончар, III, 1959, 357).

ПРОІНФОРМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проінформува́ти; // проінформо́вано**, *безос. присудк. сл.* [К о т о в с ь к и й:] *Командування Добрармії погано проінформовано; атаку ваших танків зустріне сто тисяч червоних бійців* (Мокр., П'єси, 1959, 15).

ПРОІНФОРМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех. і без додатка.* Повідомити про що-небудь; довести до відома. *Про все ми проінформували товариша Дем'яна* (Шиян, Партиз. край, 1946, 123); *Коротко проінформував* [Чечура] *про останні успіхи в бригаді на монтажі лінії Кривий Ріг — Нова Каховка* (Дмит., Розлука, 1957, 297); *Вже багато разів Микола відносив інструмент до складу. Якось повернувшись, проінформував: — Маємо ще двадцять лопат, тридцять сім молотків* (Ткач, Плем'я.., 1961, 74).

ПРОІРЖА́ВИТИ, ить; *мн.* проіржа́влять; *і* **ПРОРЖАВІ́ТИ**, і́ть; *мн.* проржавля́ть; *док., перех., безос.* Вкрити іржею.

ПРОІРЖА́ВІЛИЙ, ПРОРЖАВІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **проіржа́віти, проржаві́ти.** *Як по фронтових дорогах, пройшли тут попереду будівників сапери, виймаючи з землі проіржавілі міни, важкі авіабомби та цілі звалища артилерійських снарядів* (Гончар, Тронка, 1963, 285); *Спис проржавілий на кухні За рожен вертівсь раз в тиждень, Бо раз в тиждень штуку м'яса Для господаря пекли* (Фр., XII, 1953, 109); *Голос був хрипкий, схожий на хлюпання проржавілих ринв* (Панч, На калин. мості, 1965, 117).

ПРОІРЖА́ВІТИ, іє *і* **ПРОРЖАВІ́ТИ**, і́є. Док. до **іржа́віти, ржаві́ти.** — *Ніяк не розумію, що сталося тій линві. Як могла вона перервatися? — Може, проржавіла? — несміло мовив Мендель* (Фр., І, 1955, 109); *Снаряди і бомби проржавіли, і витягання їх із землі зв'язане з великим риском* (Ком. Укр., 4, 1960, 10).

ПРОІРЖА́ВЛЕНИЙ, ПРОРЖА́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **проіржа́вити, проржави́ти.** *Він стоїть біля стрункої берези.. і придивляється до того, як витанцьовує у старенькій, уже проіржавленій на боках дійниці струмочок прозорого березового соку* (Збан., Сеспель, 1961, 380).

2. *у знач. прикм., перен.* Вкритий плямами кольору іржі. *Ставить* [сторож] *на стіл ближче до Шкапонда півока горілки, кособоку чарку, хлібину і брусок жовтого, проіржавленого сала* (Стельмах, I, 1962, 258); *Безпліддя гір проржавлене й руде* (Бажан, Вибр., 1940, 185).

ПРОІРЖА́ТИ *і* **ПРОРЖА́ТИ**, ржу́, рже́ш. Док. до **іржа́ти, ржа́ти.**

ПРОІСНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. Існувати якийсь час, продовжити строк свого існування на якийсь час. *Заявили* [хуторяни] *в один голос, щоб їм дозволили організувати степову комуну, яка, проте, довго не проіснувала* (Тют., Вир, 1964, 173); *М. П. Старицький, залишившись з групою молодих акторів,.. завзято працював і показав себе прекрасним режисером. Але й ця трупа проіснувала тільки два роки* (Минуле укр. театру, 1953, 94).

2. Пробути живим якийсь час; // Підтримати своє існування якимись засобами; прожити якийсь час завдяки чому-небудь. *Багатії катаються на рисаках, куплених за такі великі гроші, що на них з успіхом можна було проіснувати бідареві на протязі цілих десяти років!* (Тич., III, 1957, 232).

ПРОІСПИТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проіспитува́ти.**

ПРОІСПИТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **іспитува́ти.**

ПРОІСПИТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся. Док. до **іспитува́тися.**

ПРОЇДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проїда́ти.**

ПРОЇДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОЇ́СТИ**, їм, їсі́, *док., перех.* 1. Споживаючи що-небудь як їжу, робити у ньому отвір; // Робити у чомусь отвір, прокушуючи, прогризаючи, прокльовуючи (про комах, птахів і т. ін.). *Проїв* [вовк] *дірку у бичка, з середини все виїв, а туди горобців напустив* (Укр. дит. фольк., 1962, 113); // *перен.* Просочуючись крізь що-небудь або роз'їдаючи щось, утворювати отвори, дірки. *Панич на дикі їде влови, І вже чепрак його шовковий Гризучий проїдає пітм* (Рильський, II, 1956, 60); *Хоч по капельці дощик крапа на камінь, а таки проїсть його* (Кв.-Осн., II, 1956, 467); *Міцні залізні штаби.. іржа проїла* (Мирний, IV, 1955, 16); // Завдавати ран. *Шнури, котрії йому тіло проїли, не пускали його ані до життя, ані до смерті!* (Фр., VIII, 1952, 190); // *перен.* Мучити, не давати спокою. *Мовчав і опришок — і якась.. туга проїдала йому душу в сю хвилю* (Хотк., II, 1966, 205).

◇ **Зу́би проїсти** *див.* **зуб; Проїда́ти по́глядом (очи́ма)** *кого* — те саме, що **Прони́зувати очи́ма** (*див.* **о́ко** [1]). — *Ти де, парубче, був уночі? — проїдає Романа поглядом Салоган* (Стельмах, I, 1962, 463).

2. *розм.* Витрачати на харчування, прожиття (перев. гроші). *Пріська оселилась на квартирі, проїдала припасені гроші, а підхожого місця не траплялося* (Л. Янов., I, 1959, 140); *Дома нещастя застанеш: Буйних мужів, що усі пожитки твої проїдають, Сватають вірну дружину твою, їй дарунки підносять* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 194); *Він вже проїв ті гроші, що тітка одписала* (Коцюб., I, 1955, 303); *Тепер куркульня зашипить по селу: злидням тільки дай землю, а завтра вони розтринькають її, проміняють, проїдять, проп'ють* (Стельмах, II, 1962, 240).

ПРОЇДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОЇ́СТИСЯ**, їмся, їсі́ся, *док.* 1. *рідко.* Те саме, що **в'їда́тися** 1. *Шнури вгризалися йому щоразу глибше в тіло і проїдалися аж до кості* (Фр., VIII, 1952, 181).

2. *розм.* Витрачаючи всі свої збереження на прожиття, на харчування, залишатися без коштів.

3. *розм., рідко.* Те саме, що **приїда́тися.** — *А славні шницлі* [шніцелі] *знає моя пані приготовляти, дуже славні, тільки чоловікові проїдається, усе м'ясо та м'ясо* (Март., Тв., 1954, 41); — *Нам вже проїлись ті печені ведмеді,— ваші гуси смачніші* (Н.-Лев., III, 1956, 141); — *Наше життя, життя артистів, веселе. Театри та концерти нам аж проїлись, аж остогидли!* (Н.-Лев., III, 1956, 223).

4. *тільки недок.* Пас. до **проїда́ти.** *Гроші зараз же пропивалися, проїдалися* (Мирний, II, 1954, 133).

ПРОЇДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проїсти.**

ПРОЇЖДЖА́ТИ [1], а́ю, а́єш *і* **ПРОЇЗДИ́ТИ**, їжджу́, їзди́ш, *недок.*, **ПРОЇ́ХАТИ**, їду, їдеш, *док.* 1. *перех. і неперех., де, по чому, чим, через що.* Їхати, рухатися деякою мірою за допомогою засобів пересування. *Сонце геть повернуло на захід, як ви рушили з місця. Проїжджаючи мостом, ви ще раз глянули на чисту річку* (Мирний, IV, 1955, 321); *Ми проїжджаємо квартал, де будуються нові монгольські установи* (Полт., На.. меридіанах, 1933, 88); *Одного разу довелось мені проїздити через невеличке «руснацьке» село* (Коцюб., I, 1955, 255); — *Ми проїздимо під «Мостом зітхань». Це студентська дипломна робота академіка Патона, його перший міст* (Загреб., День.., 1964, 160); *Гайдамаки Гуляють, карають; Де проїдуть — земля горить, Кров'ю підпливає* (Шевч., I, 1963, 131); *Якщо проїхати по всьому Радянському Союзу, пройтися в думці по всіх епохах, можна знайти безліч блискучого, дуже цікавого матеріалу, який необхідний як духовна пожива для виховання наших громадян* (Довж., III, 1960, 226); *Уже смеркалося, коли ми проїхали перше македонське містечко Куманово, прямуючи в столицю Македонії — Скопле* (Жовт., 4, 1956, 74); // Пересуватися, їхати де-небудь (про засоби пересування). *Кальною вулицею міста П. проїжджав невеличкий візок* (Мирний, I, 1954, 355); *Вози, проїжджаючи, глухо, тоскно скрипіли* (Гончар, III, 1959, 14); *Проїздять останні спізнені екіпажі* (Коцюб., II, 1955, 427); *Напружено вслухаючись, Тамара чула, як проїздили автомашини* (Хижняк, Тамара, 1959, 204); *Греблею проїхали сани* (Стельмах, I, 1962, 64); // *чим.* Їхати верхи на коні або пересуватися за допомогою транспортних засобів. *Скажи, покажи, мадяр, Де він* [Мате Залка] *блукав юнаком; Чи в горах оцих до хмар Здіймався із рюкзаком, Чи, може, отут ходив, Де я проїжджаю конем* (Гончар, IV, 1960, 19); *Проїздить улицею рипучим возом, кобильчиною — плужок, борона на возі і сам господар — чи куняє, чи так у задумі* (Головко, I, 1957, 336); // *тільки док., рідко.* Їдучи яким-небудь транспортом, дістатися до якогось місця, пункту і т. ін. *Він прибув до Прилук об одинадцятій годині ранку і тоді ж таки взяв візника і проїхав до Ладоша* (Мик., II, 1957, 379); // *перев. док., розм.* Ковзаючись, просунутися по чому-небудь. *Дівчинка.. проїхала по підлозі, мов по льоду* (Л. Укр., II, 1951, 19); *Свиня минула дерево, я вистрілив. Кілька метрів веприця проїхала по снігу, спробувала підвестися, але за хвилину притихла* (Знання.., 3, 1967, 28); // *перев. док., перен., розм.* Провести чимсь по чому-небудь. *Романик потягся до графина, налив у склянку води і з смаком випив її. Проїхав пальцями по чуприні, кашлянув* (Вільде, Сестри.., 1958, 465).

◇ **Ні проїхати, ні пройти́; Ні проїдеш, ні про́йдеш:** а) про неможливість проїзду, проходу де-небудь. *Ні проїхать, ні пройти Кілометрами — фронти* (Мал., Запов. джерело, 1959, 27); *Хутір у лісах та болотах,*

навколо дрімучі саги, осоки, дороги не наїжджені, плутані — вдарять дощі, ні проїдеш, ні пройдеш (Тют., Вир, 1964, 431); *На Хмілярні й досі є місця, через які ні проїхати, ні пройти; вони парують взимі і рідко коли перемерзають: там іде поступове утворення торфу* (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 62); б) про велику кількість кого-, чого-небудь. *Знали всі, що йдуть на згубу, що не дійдуть до мети... Навалили трупу, трупу,— ні проїхать, ні пройти...* (Сос., I, 1957, 388).

2. *неперех. і рідко перех., повз кого — що, біля (коло, мимо і т. ін.) кого — чого.* Їхати, залишаючи когось, щось осторонь, збоку, позаду, не зупиняючись біля кого-, чого-небудь; минати. *Проїжджаючи побіля переднього воза, ви бачите, що з-під його халабуди визирає до вас молодиця з невеличкою дитиною на руках* (Мирний, IV, 1955, 311); *Проїжджали солдати повз станції й полустанки* (Шиян, Вибр., 1947, 151); *Раннім-рано проїздили мимо того саду — вікна будиночка були прикриті синіми віконницями* (С. Ол., З книги життя, 1968, 28); *Чоловік проїхав коло мене та все співав пісні* (Н.-Лев., II, 1956, 109); *Біля двору, торохтячи, проїхав драбиняк* (Стельмах, I, 1962, 520); // *перех.* Їдучи, пропускати потрібну зупинку, місце, пункт і т. ін., не зупинятися там. «*Що ж це я? Куди це я? Я ж проїхав сільраду*». *Він крутнув коня назад* (Тют., Вир, 1964, 188).

3. *тільки док., перех. і неперех.* Подолати якусь відстань. *Тра* [треба] *було проїхати з 200 верстов ярами та балками, ховаючись від людського ока* (Коцюб., III, 1956, 50); *Поїзд не проїхав, певне, й десяти верст, як знову од вікна весело й насмішкувато обізвався Петро* (Стельмах, I, 1962, 609); // Їхати (у 1 знач.) якийсь час. — *Снаряд як ударить.. Проїхавши з півгодини мовчки, додав* [Павло]: — *Повіриш — так і похололо всередині...* (Тют., Вир, 1964, 284).

4. *тільки недок., перех. і неперех.* Їдучи, долати якусь відстань за певний відрізок часу. *Машина за годину проїжджає до 140 км.*

ПРОЇЖДЖА́ТИ [2], а́ю, а́єш *і рідко* **ПРОЇЖДЖУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ПРОЇЗДИТИ**, їжджу, їздиш, *док.* 1. *перех.* Привчати (коня) ходити в упряжі або під сідлом; об'їжджати. *Їх* [лошат] *треба проїжджати кроком верхи по 30—40 хв. під легким вантажем* (Конярство, 1957, 113); // Їздити на коні, щоб він не застоювався. — *Чиє се помістя? — спитав він прикажчика Йосипенка, проїжджаючи одного ранку верхами арабських жеребців, за котрих не дуже давно Гамза заплатив дві тисячі карбованців* (Мирний, IV, 1955, 157); *Ось Птицю* [кобилу] *запрягли проїздити. Птиця гречана на масть* (Вишня, I, 1956, 55).

2. *тільки док., перех. і неперех.* Їздити (у 2 знач.) якийсь час. — *Надовго ж?—аж злякавшись, спитала Галочка.— Так що, може, неділі дві або три проїжджу: не близька сторона* (Кв.-Осн., II, 1956, 344); // *перех., розм.* Пропустити якийсь період, упустити якийсь момент, їздячи. — *Нам з колиски уготована і рання робота, і рання дорога... Є думка не проїздити весни, щоб хоч ярину в землю кинути* (Стельмах, Хліб.., 1959, 25).

3. *тільки док., перех., розм.* Їздячи де-небудь, витратити кошти. — *Заходьте, заходьте, діду... Видать, повернулися з далекої дороги? — Та повернувся, наче з Сибіру: за душею ні шеляга — все проїздив* (Стельмах, Хліб.., 1959, 429).

4. *перех.* Багато їздячи, торувати (дорогу, колію і т. ін.).

ПРОЇЖДЖА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся *і* **ПРОЇЗДИ́ТИСЯ**, їжджу́ся, їзди́шся, *недок.*, **ПРОЇХАТИСЯ**, їду́ся, їдешся, *док.* 1. Їздити куди-небудь (перев. на прогулянку). *Частісінько з панами проїжджалась* [Мелася] *і заїздила до Захарія* (Кв.-Осн., II, 1956, 373); *Мама розказувала нам, як вони їздили, яка тепер дорога гарна — хоч котися! — яка вона рада, що проїхалася в санях по снігу* (Мирний, IV, 1955, 342); — *До нас приїхали? — То так,— думка до Березівського району проїхатись* (Вишня, I, 1956, 369); // *перев. док., перен., розм.* Не втриматися на гладкій, слизькій поверхні; сковзнутися.

◇ **Проїхатися на вороні́х** — не бути обраним кудись. — *Як доходить діло до звітно-виборних зборів, то не їсть і не п'є тоді Кіндрат Дорофійович. Не хоче, як кажуть, проїхатися на вороних* (Логв., Літа.., 1960, 47).

2. *тільки док., по кому — чому, перен., розм.* Ударити кого-небудь. *Чаплія проїхалася по жандармському начальникові ще двічі.. Ноги в Шроппа підкосилися, і він почав осідати* (Коз., Блискавка, 1962, 192); // Сказати що-небудь неприємне на чиюсь адресу (звичайно побіжно, між іншим); висміяти когось, щось. — *Аркадію Аркадійовичу, а кого ж там критикувати?.. — Можете по санітарках, по прибиральницях проїхатись, — пояснив директор.— Ударте й мене за те, що й досі не збудував нового корпусу* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 107).

ПРОЇЖДЖА́ТИСЯ [2], а́юся, а́єшся *і рідко* **ПРОЇЖДЖУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОЇЗДИТИСЯ**, їжджуся, їздишся, *док.* 1. *перев. недок.* Їздити (звичайно верхи на коні) туди й назад (для розваги, прогулянки і т. ін.). — *Коли я не вмію їздити верхи,— сказала Олеся.— Ми вас вивчимо,— сказав Казанцев. — Попросимо других городянських дам, дамо свої коні та будемо проїжджатись юрбою верхи* (Н.-Лев., III, 1956, 137); *Перед селом, яке стояло на колінах, проїжджувався жандармський ротмістр і кричав: — Будете стояти цілу добу, поки заводіїв не вкажете!* (Драч, Іду.., 1970, 129).

2. *тільки док., також у сполуч. із сл.* д а р е м н о, д у р н о, м а р н о *і т. ін.* Нерозумно витратитися на їзду або згаяти час, їздячи. — *Ото, мамо! Тільки дурно проїздилась в Блошинці до управителя* (Н.-Лев., IV, 1956, 46).

3. *тільки недок.* Пас. до **проїжджа́ти**[2] 1.

ПРОЇЖДЖА́ЧИЙ, чого, *ч., заст.* Проїжджаючий (у 2 знач.). *Перехожий, проїжджачий — що їх там на шляху не кидалося в вічі, ніхто мене не зайняв* (Вовчок, I, 1955, 13); *Тут обідало все село, обідали прохожі, проїжджачі; старці посходились з усієї околиці...* (Н.-Лев., III, 1956, 8).

ПРОЇЖДЖА́ЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **проїжджа́ти**[1] 1, 2. [Ш и н к а р:] *Не забудь два чайника заварить, один для нас, другий, котрий більший, для проїжджаючих мужиків* (Кроп., II, 1958, 499); *Він розглядався безтурботно на всі боки, пив ясну воду з зелених криниць при дорозі, черпаючи її пригорщами, а потім весело вимахував пілоткою проїжджаючим дівчатам-пекарям* (Гончар, III, 1959, 16).

2. *у знач. ім.* **проїжджа́ючий**, чого, *ч.*; **проїжджа́юча**, чої, *ж.* Те саме, що **проїжджий** 2. *Кинувся хлопець миттю доганяти: біжить та гука на проїжджаючого, щоб підождав* (Україна.., I, 1960, 19); *Стоять при дорозі женці, приклавши до очей долоні, витирають рукавами піт, пильно вдивляються в проїжджаючих...* (Тют., Вир, 1964, 182).

ПРОЇЖДЖИЙ, а, е. 1. Який проїжджає десь або повз кого-, що-небудь (про людей або засоби пересування). *Не один проїжджий гладкий пан, котрому приїлись і його розкішні будинки, і його тлусте життя, з заздрістю дивиться на таке сільце* (Коцюб., I, 1955, 436); *Біля «вигоди»* [корчми] *не стояла ніяка проїжджа*

фіра, бо сьогодні не був торговий день (Март., Тв., 1954, 259); *Життя на Крутоярівській дослідній станції, на хуторі, як сказав проїжджий шофер, зовні йшло тихо й спокійно* (Жур., Вечір.., 1958, 64); *Орлюк не помітив, як неподалік від нього, висадившись з проїжджої вантажної машини, зупинився молодий солдат* (Довж., І, 1958, 326).

2. *у знач. ім.* **проїжджий**, джого, *ч.*; **проїжджа**, джої, *ж.* Той, хто проїжджає повз когось, через щось, їде куди-небудь, у якомусь напрямку; людина, яка перебуває десь під час проїзду. *Через вузеньку й глибоку долину було видко аж над самим Дніпром клапоть шосе, де манячили проїжджі й прохожі* (Н.-Лев., І, 1956, 530); *На Перекопі, там, де дорога прорізує вал, червоноармійська застава перевіряє проїжджих* (Гончар, II, 1959, 441).

3. Придатний або признач. для їзди, пересування (про шлях, дорогу). *Добре тут те, що куряви зовсім нема, бо.. всього одна проїжджа дорога, та й по тій мало хто їздить* (Л. Укр., V, 1956, 359); *Раптом чую вигуки, регіт десь збоку на проїжджому великому шляху* (Ле, В снопі.., 1960, 343).

ПРОЇЖДЖУВАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **проїжджувати 1.**

ПРОЇЖДЖУВАТИ *див.* **проїжджа́ти** [2].

ПРОЇЖДЖУВАТИСЯ *див.* **проїжджа́тися** [2].

ПРОЇЗД, у, *ч.* 1. Дія за знач. **проїхати, проїжджа́ти 1, проїзди́ти.** *Все забавляло, тішило і радувало Івана. Забавляла його візницька служба, а особливо часті проїзди по многолюдних містових вулицях* (Фр., III, 1950, 145); *Багато з них* [хлопців], *не маючи грошей на проїзд, забилися сюди пішки* (С. Ол., З книги життя, 1969, 40); *Спеціальним указом експедиції забезпечувався якомога швидший проїзд з Петербурга через Сибір на Камчатку* (Видатні вітч. географи.., 1954, 22); *Новосельський вийшов на вулицю, тепер відкриту для вільного проїзду через центр станиці автомашин, гармат, танків* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 257); *То був справник, слідователь* [слідчий], *стряпчий. Кріпаки при їх проїзді, низько схиляючи голови, здоровкалися* (Мирний, IV, 1955, 195); *По боках арки — два постаменти, вкриті парчею; там стоятимуть двоє дівчат і триматимуть довгу гірлянду трояндову, щоб у момент проїзду князя кинути ту гірлянду до коляски* (Хотк., І, 1966, 104).

2. Місце, яким проїжджають куди-небудь. *Багіров кидався в різні боки, шукаючи кращого проїзду. Скрізь було однаково. Лише в одному місці він натрапив на польову більш-менш тверду доріжку між виноградниками* (Гончар, III, 1959, 223); *Для пожежної безпеки зона зберігання автомобілів повинна мати кілька воріт, які вільно відчиняються, проїзди і проходи не можна захаращувати* (Підручник шофера.., 1960, 292); //Невелика вулиця, що з'єднує дві інші вулиці; провулок. *Зовсім поблизу, тільки через проїзд, одначе за подвійними мурами.. в бастіоні ще петровських часів,— авіатори, мотористи й техніки обслуги.. долали свої солдатські нічниці піснею,* (Смолич, Мир.., 1958, 69).

ПРОЇЗДИТИ *див.* **проїжджа́ти** [2].

ПРОЇЗДИ́ТИ *див.* **проїжджа́ти** [1].

ПРОЇЗДИТИСЯ *див.* **проїжджа́тися** [2].

ПРОЇЗДИ́ТИСЯ *див.* **проїжджа́тися** [1].

ПРОЇЗДКА[1], и, *ж., заст.* Прогулянка (звичайно верхи на коні). *— Я люблю прудку проїздку, так щоб коні летіли, як птиці, щоб аж дух забивало,— сказала Ватя* (Н.-Лев., IV, 1956, 105); *Була* [Маня] *хора, цілий тиждень пролежала. Зігрілась — як пояснила пані Обринська — одною проїздкою верхом* (Коб., III, 1956, 56).

ПРОЇЗДКА [2], и, *ж.* Дія за знач. **проїздити, проїжджа́ти, проїжджувати** 1. *У темних товарних вагонах об поміст лунко били копитами заколисані коні, що давно вже не торкалися землі. Лец-Отаманів вирішив завтра обов'язково розвантажити їх і зробити проїздку* (Панч, І, 1956, 203).

ПРОЇЗДОМ, *присл.* Їдучи куди-небудь; по дорозі кудись. *Пивна Севастяна Жигая ніколи не буває порожньою.. Тут спиняються іноді проїздом хуторяни і вечеряють* (Шиян, Баланда, 1957, 83); *— У місті, де я живу, зараз, проїздом, перебуває відомий спеціаліст у цих справах, професор Китаєв. Я хочу показати йому пісок* (Трубл., Шхуна.., 1940, 14).

ПРОЇЗНИЙ, а́, е́. 1. Придатний або признач. для їзди, пересування (про шлях, дорогу). *Саги у лататті срібнім, під наморозі сивиною, Стоять у присмерку, край колій проїзних* (Зеров, Вибр., 1966, 484); *Головні вулиці, як правило, мають більшу ширину проїзної частини* (Автомоб., 1957, 254).

2. Який надає право на проїзд яким-небудь видом транспорту. *Брати Глущуки порадились між собою і вирішили, що Антонові треба їхати додому. Вони склали свої заробітки, бо одного не вистачало, щоб купити проїзний квиток* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 43); *Проїзні документи.*

ПРОЇСТИ *див.* **проїда́ти.**

ПРОЇСТИСЯ *див.* **проїда́тися.**

ПРОЇХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проїхати**; // **проїхано**, *безос. присудк. сл. Ковзаючи на колінах, витолочив* [Йонька] *такий слід, ніби возом проїхано* (Тют., Вир, 1964, 437); *Ще й те додавало Даринці сили, що вже геть більше як половину дороги проїхано* (Вирган, В розп. літа, 1959, 272).

ПРОЇХАТИ *див.* **проїжджа́ти** [1].

ПРОЇХАТИСЯ *див.* **проїжджа́тися** [1].

ПРО́ЙДА, и, *ч. і ж., розм.* Хитра, пролазлива, спритна у своїх вчинках людина; пройдисвіт. [М и х а й л о:] *Єй-богу, жениться* [Данило]! [К а л е н и к:] *На кому?* [М и х а й л о:] *На Мар'яні Гайдабурівні... Там така пройда...* (К.-Карий, І, 1960, 193); *— Це такі пройди,— .. загула Килина Макарівна,— що все знають* (Баш, Надія, 1960, 218); *Нестерпно різала* [М. Гоголя] *фальш усього написаного Кукольником, обурював разючий дисонанс між велеречивою мовою його творів і побіжними зауваженнями під час читання, які виказували в ньому пройду й пристосуванця* (Полт., Повість.., 1960, 520); // *зневажл.* Людина, здатна на ганебні, нечесні вчинки, на обман, підлість і т. ін. *— То добре, що бояться. Треба, щоб так боялись нас всі оті спекулянти та пройди різні, щоб аж дух із них геть* (Збан., Сеспель, 1961, 405).

ПРО́ЙДЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **пройти́** 1, 2, 4, 10. *Через кожні сто кроків лишають* [бійці] *віху. Все меншає віх у колоні, все більше стає їх на пройденім шляху* (Гончар, II, 1959, 416); *Ось ще кілька кроків, гірка пройдена, і бійці зупинились наче вкопані. Від самого спуску і до церкви — третини села як не було: вигоріло дотла* (Довж., І, 1958, 174); *За кормою на тоненькому ланцюжку швидко крутився в хвилях коток лага, відраховуючи пройдену відстань* (Тулуб, В степу.., 1964, 265); *З усіх свердловин, пройдених бригадою Зіненка, вже видобуто півтора мільйона тонн нафти* (Роб. газ., 17.II 1966, 1); *Щоб закріпити пройдений матеріал, слід провести класні вправи* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 203); // **про́йдено**, *безос. присудк. сл. Біля липки.., по якій троянчани, які йшли на базар чи на ярмарок, визначали, що пройдено якраз півдороги, старий зіскочив із дрожок і побіг назад на Троянівку* (Тют., Вир, 1964, 93); *Пройдено велетен-*

ський шлях, политий кров'ю борців за народне щастя, шлях славних перемог і тимчасових поразок, перш ніж комунізм, який колись був лише мрією, став наймогутнішою силою сучасності (Програма КПРС, 1961, 3); *З розмови з шахтарем.. довідався* [Іван], *що розпочато будівництво нової шахти — № 8. Пройдено вже ствол і почато проходку головного штреку* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 30); // *у знач. ім.* **пройдéне**, ного, *с.* Шлях, який залишився позаду.

2. *у знач. ім.* **пройдéне**, ного, *с.* Навчальний матеріал, прослуханий на уроках, заняттях. *Вони по черзі почали ходити до Котигорошка додому, вчили з ним уроки й повторювали пройдене* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 164).

ПРОЙДЕ́ШНІЙ, я, є, *розм.* Який минув, пройшов; минулий. *«О мій загиблий, любий мій», Було подумає* [вдова] *І лічить Пройдешні дні* (Воронько, Тепло.., 1959, 62); *Хорошим був рік пройдешній. Радянський народ з повним правом пишається щедрими плодами своєї праці, успіхами в будівництві комунізму* (Хлібороб Укр., 1, 1966, 3).

2. *у знач. ім.* **пройдéшнє**, нього, *с.* Те саме, що **минýле** (*див.* **минýлий** 3). *Як дань пройдешньому, як спомин, Як дня сьогоднішнього гомін,.. Тебе кохаю, Дніпрограде* (Нагн., Вибр., 1957, 290).

ПРОЙДИСВІ́Т, а, *ч., розм.* 1. Хитра, пролазлива, спритна у своїх вчинках людина; пройда. — *Щоб то оце запорожець та почав до жінок липнути? — Еге! Ти ще не знаєш сих пройдисвітів!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 165); [Хортевич:] *Ярчуку довіряти можна?* [Ружевський:] *О, то є хитра бестія! То є пройдисвіт, що хоче здаватись ягнятком* (Мик., I, 1967, 398); // *зневажл.* Людина, здатна на ганебні, нечесні вчинки, на обман, підлість і т. ін. *Держіть свої грошенята при собі, та й не хваліться про їх нікому, бо щоб не знайшовся який пройдисвіт* (Мирний, V, 1955, 392);— *Людина не може жити без ласки, як стебло без сонця. От і знайшовся якийсь пройдисвіт, приголубив* (Томч., Готель.., 1960, 158); *Різні пройдисвіти нап'яли на себе релігійну личину з єдиною метою — поживитися за рахунок довірливих богомольців* (Наука.., 6, 1959, 50).

2. Людина, що не має постійного місця проживання, сталого заняття, роботи і т. ін; бродяга. *Еней пройдисвіт і не промах, В війні і взріс* [зріс] *і постарів; ..Видав він разних* [різних] *мастаків* (Котл., I, 1952, 255); *А що можна сказати про волоцюг і пройдисвітів, які ганяють по світу вітер, оббивають чужі пороги, ніде не можуть нагріти місця, витирають чужі кутки?* (Загреб., Шепіт, 1966, 27); // *зневажл.* Бездомна людина сумнівної репутації. *Забродчики з близьких сіл пили менше, але бурлаки й приблуди та усякі пройдисвіти не вважали ні на що й розсипали гроші, як полову* (Н.-Лев., II, 1956, 231); *Пройдисвіт Браун облазив усю Європу.. Рушив зі зграєю таких, як і він, молодих розбишак на схід* (Хижняк, Д. Галицький, 1959, 439).

ПРОЙДИСВІ́ТКА, и, *ж., розм.* Жін. до **пройдисвіт**. *Один мордатий Кіт до Щуки учащав; Пройдисвітка зубаста знала, Чого хвостатий кум бажав* (Гл., Вибр., 1951, 107); *Ридаючи вголос, промовляла* [Софія]: *«Пройдисвітка! Хто її в люди вивів, нехай згадає? Чи не підлещувалась колись до мене? Чи не звивалась гадючкою?»* (Л. Укр., III, 1952, 540).

ПРОЙДИСВІ́ТСЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **пройдисвіт**.

ПРОЙДО́ХА, и, *ч. і ж., розм., рідко.* Те саме, що **пройдисвіт** і **пройдисвітка**. *Це і в людей часом трапляється потроху, Коли малий шахрай Наслідує великого пройдоху* (Воскр., Цілком.., 1947, 105); [Вибірний:] *Забудь Петра-ланця, Пройдоху-поганця, Покорися!* (Котл., II, 1953, 22).

ПРО́ЙМА, и, *ж.* 1. Виріз для руки або рукава на одежі. *Оздоблення* [кептарів].. *різноманітне. На проймах рукавів, спереду та на спині розміщуються візерунки з плетених смужок чорного сап'яну* (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 60); *Багатьом подобаються сарафани, які.. роблять з глухим вирізом горловини і широкими, цікавої форми проймами* (Мист., 5, 1968, 49).

2. *буд.* Отвір різної форми і різного призначення у спорудах (для вікон, дверей і т. ін.). *Будівля не була ще вивершена: вона просвічувала червоною цеглою крізь золотисте мереживо риштувань, а крізь широкі пройми без вікон просвічувала небесна блакить* (Смолич, День.., 1950, 118); *Під впливом російської народної архітектури для обрамлення пройм почали застосовувати наличники* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 58).

ПРОЙМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проймáти**. *Нам не тяжко напруженням думки пізнати, Чом блискавичний огонь у пройманні речей потужніший, Аніж звичайний земний, що у світочах наших палає* (Зеров, Вибр., 1966, 169).

ПРОЙМА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ПРОЙНЯ́ТИ**, проймý, прóймеш, *док., перех. і без додатка.* 1. Робити в чомусь отвір, наскрізну рану (перев. гострим предметом, кулею і т. ін.). *Черничка метнулася..— хміль, дерезу, терен, павутиння як ножем пройняла і зникла* (Вовчок, VI, 1956, 328); *Раптом під князем Святославом упав кінь. Піші ромеї* [греки].. *пройняли списами коня, бо упав він сторч, і князь ледве встиг вихопити ноги з стремен...* (Скл., Святослав, 1959, 606); *Спритним ударом у праве плече Одіссей його ранив — Списа блискучого вістрям лопатку пройняв йому наскрізь* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 332); // *перен.* Проникати, проходити крізь що-небудь (про проміння світла). *Сонце тепле та ясне, підплили хмарки вгору, пройняв їх гарячий його світ* (Мирний, I, 1949, 361); *Тут не пройме сонце лип густих* (Шер., У день.., 1962, 37); * Образно. [Антей:] *Чи ж вони могли знадвору чути, як серця в нас б'ються? Чи ж сяйво наших поглядів проймало камінні мури та загони щільні?* (Л. Укр., III, 1952, 428); *Електрика пройме глибінь старих закутин* (Рильський, II, 1960, 49); // *перен.* Поширюючись у просторі, проходячи крізь щось, насичувати, сповнювати собою (про запахи, звуки і т. ін.). *Блукали вони з Алі серед.. сильного запаху моря, що проймав їх наскрізь* (Коцюб., I, 1955, 393); *Голоси веселих пісень молоднечі, мов щебетання весняних пташок, разом з садовими пахощами, проймають усе повітря...* (Мирний, I, 1954, 360); *Волохаті стовпи диму здіймалися над неозорим кам'яним громаддям. Дим в'їдався в очі, дряпав горло — все навколо проймав його гіркий, ядучий запах* (Жур., Вечір.., 1958, 286); // *перен.* Пильно дивитися на кого-, що-небудь, помічаючи, відзначаючи щось (про людину); пронизувати когось (про очі, погляд і т. ін.). *Княгиня була немолода вже жінка, .. блідість, кілька глибоких зморщок на чолі, великі запалені очі, що проймали, здавалося, людину наскрізь, свідчили про її неспокій, тривогу, може, довгі, безсонні ночі* (Скл., Святослав, 1959, 30); *Глянув — і Денис одразу зрозумів, за що Гостроглядом його прозвано: такий у його погляд, що як зирне, то так тебе й пройме всього* (Гр., II, 1963, 248); *Лише подивився* [Данило] *на Івана, пройняв його оком наскрізь і погладив свого вуса, мовляв, знаю, знаю...* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 56); // *перен.* Виникати, з'являтися раптово у свідомості, заволодіваючи ким-, чим-небудь (про думки, здогади і т. ін.). *На мить того* [Кульницького] *проймає неясний*

здогад, що він, не розбираючись у механіці керівництва й плануванні, переносить оцю механіку, як на кальку, і на людську душу, і тому нерідко терпить поразки (Стельмах, II, 1962, 320); *Раптом наче блискавка проймає його розум: сіра свита, ціпок у руках, довга борода і чорні добрі очі. Святий Николай зібрався в люди, не інакше* (Кол., Терен.., 1959, 8); *У тебе тільки й думки: коли б швидше, коли б швидше! Така сама думка пройняла й Чіпку* (Мирний, I, 1949, 289); *Думки про те страшне й, може, неминуче зовсім опанували ним, пройняли всю його істоту, сповнили його тривогою й надією* (Епік, Тв., 1958, 415).

2. *тільки 3 ос., перен.* Своєю дією, своїм впливом викликати у кого-небудь певні фізичні відчуття (звичайно про вітер, холод і т. ін.). *Погода була прекрасна. Тепле літнє повітря проймало, здавалося, все тіло* (Фр., V, 1951, 31); *Йому здавалося, що Орськ десь зовсім близько, але в згусломy потоку поземки не блимав жодний вогник, а мороз міцніше й міцніше проймав тіло* (Тулуб, В степу.., 1964, 204); // *безос. Ціле літо проймало якоюсь дивною студінню, немовби обкладав його хтось якоюсь мокрою, заболоченою шматою* (Март., Тв., 1954, 239); *Свіжий, вогкий вітерець потяг з річки. Сергія аж морозом пройняло* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 20); // Раптово ударяючи, миттю проходити по тілу (про електричний струм). *Жінка стрепенулася, немов її пройняв електричний струм* (Ле, Клен. лист, 1960, 10); // *перев. док.* Пронизуючи, охолоджуючи тіло людини, ви́кликати хворобливу реакцію. *Не повезло мені трохи: десь, певно, вітер пройняв мене, і я схопив бронхіт* (Коцюб., III, 1956, 431); // Охоплювати (про біль). *Біль нестерпний усю мене проймає. Впала і вже нічого не пам'ятаю* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 134).

3. *перен.* Впливати на когось, справляючи певне враження, глибоко зворушуючи. *Ніхто не міг розібрати жодного слова тієї пісні, але її мелодія проймала кожного* (Трубл., Мандр., 1938, 10); [Л ю б о в:] *Саню, серденько, заграй нам що-небудь, кажуть, музика змінялa і каміння в живі істоти, принаймні хоч на хвилинку,— чи не пройме вона й Сергія Петровича* (Л. Укр., II, 1951, 25); — *Тепер я бачу: Кулика словом не проймеш* (Жур., Дорога.., 1948, 215); *До сліз пройняли батька-матір перші борозни сина* (Колг. Укр., 4, 1956, 22); * Образно. *Говорять, що матері сльози гарячі І тверде, міцнеє каміння проймають* (Л. Укр., I, 1951, 75); — *Хіба метал проймеш словом?* (Мирний, I, 1954, 352); // Опановувати кого-небудь, оволодівати кимсь (про почуття, настрій, фізичний стан людини). *Солоха аж упріла, ганяючись за собакою.., досада й зло стали її проймати* (Мирний, I, 1954, 68); *В куті під брамою Воно* [дитя] *клубком Стулилось, з стужі го* [його] *Проймає сон* (Фр., XIII, 1954, 99); *Ніколи ще не проймав її такий пекучий сором. Так ганебно розгубитися при першому ж випробуванні!* (Шовк., Людина.., 1962, 169); *Вона чула образу і гіркий посміх.. Її така важка туга пройняла, такий жаль увійшов у саме серце, якого вона досі ніколи не звідувала* (Мирний, III, 1954, 310); *Дивне і незвичне, змішане почуття пройняло одразу її: якийсь радісний подив і гордість за робочі руки, що спорудили оцю велич, але разом і тихий смуток та відчуття великої кривди* (Головко, II, 1957, 504); // *чим, рідко.* Викликáти, пробуджувати яке-небудь почуття. *Все було занедбане, давно не чищене і брудне та проймало непереможною відразою* (Фр., V, 1951, 69); // *перев. недок., рідко.* Виявлятися в чомусь (про почуття). *Головним почуттям моїм до нього були жалощі, якісь тонкі, пекучі, що проймали кожен момент моїх відносин до нього* (Л. Укр., III, 1952, 687); *Кулик.. вперше відчув незрозумілу йому силу людської гідності, яка проймала кожен порух цієї жінки* (Жур., Дорога.., 1948, 29).

Дрож (трéпет) проймáє (проймáв, пройнáв *і т. ін.*); **Дріж (трясця) проймáє (проймáла, пройнялá** *і т. ін.*); **Тремтíння проймáє (проймáло, пройнялó); Дрижакú проймáють (проймáли, пройнялú** *і т. ін.*) *кого, що* — про охоплення людського тіла або його частин судорожним тремтінням (від холоду, переляку, хвилювання і т. ін.). — *Що з тобою, Маринко? — В голосі Феді стільки тривоги й турботи, що всю її проймає несподіваний дрож* (Ткач, Жди.., 1959, 56); *Сидіти без руху важко. Руки клякли, дрижаки проймали все тіло. А вогонь розводити не можна* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 338); *Ахметове обличчя пройняло ледве помітне тремтіння* (Досв., Гюлле, 1961, 94); [В е д м і д ь:] *А що це лазить по медку. Мене аж трясця пройняла!* (Олесь, Вибр., 1958, 495); **Дрóжем (дрóжжю) проймáє (проймáло, пройнялó** *і т. ін.*) *що кого, що* — що-небудь викликає у когось судорожне тремтіння тіла. *Мокре від роси листя било його по лиці, і кожний такий удар проймав його дрожжю* (Фр., IV, 1950, 420); — *Добрий день, сину,— нарешті простягає* [Бараболя] *руку. І це слово «сину» дрожем проймає тіло* (Стельмах, II, 1962, 288); **Жаль проймáє (проймáв, пройнáв** *і т. ін.*) *кого, що* — комунебудь стає дуже важко; когось охоплює туга, сум, скорбота. *Жаль душу проймає, що сьогодні ти нас покидаєш* (Мирний, V, 1955, 368); — *Дивився на наше злиденне село.. І такий жаль мене пройняв, мамо! Вперше, як став дорослим, заплакав* (Головко, II, 1957, 509); **Жалéм проймáє (проймáло, пройнялó** *і т. ін.*) *що кого* — що-небудь викликає у когось жалість, співчуття. *Судді похнюпились. Плач гіркий Прісьчин пройняв їх жалем* (Мирний, III, 1954, 62); **Жах проймáє (проймáв, пройнáв** *і т. ін.*) *кого* — хтось дуже перелякaний, охоплений страхом. *Глобу проймав жах, гнався за ним табуном мовчазних, упевнених вовків* (Гончар, Новели, 1954, 72); **Жáхом проймáє (проймáло, пройнялó** *і т. ін.*) *що кого, що* — що-небудь викликає у когось страх. *Думка про можливість зустрічі з Ковалем пройняла Марту справжнім жахом* (Собко, Срібний корабель, 1961, 143); **Кáшель проймáє (проймáв, пройнáв** *і т. ін.*) *кого* — хтось починає кашляти. *Уже Івась залився удушливим кашлем; а Карпо знай верга жменями сміття, знай вів його по хаті. Аж самого пройняв кашель* (Мирний, I, 1954, 270); **Морóз (хóлод) проймáє (пройнáв)** — про неприємне відчуття холоду від несподіваного, сильного переляку, прикрого спогаду і т. ін. — *Що тобі розказувати? Се історія цілого мого життя, цілої моєї нещасної молодості, а споминати її тепер — бррр! аж мороз проймає!* (Фр., I, 1955, 344); *Гамак уже їде вниз, усе вниз... холод проймає душу, на лобі піт виступає...* (Мирний, I, 1949, 289); **Морóзом (хóлодом) проймáє (проймáв, пройнáв** *і т. ін.*) *що кого, що*—що-небудь викликає у когось неприємне відчуття холоду. *Сеспель не опустив перед ним очей... Він побачив у Савченковому погляді таке, що морозом пройняло все його тіло,— байдужість* (Збан., Сеспель, 1961, 442); *Непомітно розгладжувалася рання зморшка на Дашиному чолі, зникала порожнеча в душі, яка таким холодом проймала її в останні тижні* (Жур., Даша, 1961, 42); **Піт проймáє** *див.* **піт; Проймáти (пройняти) сéрце (дýшу); Проймáти (пройняти) до [сáмого] сéрця ([сáмої] душí):** а) глибоко вражати; зворушувати, розчулювати. *Огненне слово його* [Т. Шевченка] *наскрізь проймало серце не тільки тих, кому близьке було народне горе, а й тих, кому й байдуже було до того* (Мирний, V, 1955, 312); *Сосна шуміла, шуміла. І здавалося хлопцеві, що то ридає його рідна мати, і плач цей проймав йому серце,*

гастилав якоюсь сірою наміткою очі (Воскр., Весна.., 1939, 60); *Не пісня — сама її заробітчанська молодість, саме її перше кохання билось живим співом, гарячими хвилями горнулося в груди, проймало, краяло душу. Незчулася, як сльози бризнули їй з очей* (Гончар, II, 1959, 175); *Мені пані уже як напише лист до мого сина, дак уже теє слово пророчисте пройме й душу й серце* (Барв., Опов.., 1902, 490); б) викликáти сильне, але неприємне відчуття, почуття. *Болить душа моя, болить... Пекучий біль її проймає...* (Олесь, Вибр., 1958, 75); *— Чи вже ж таки не можеш уволити мою волю? Я ж тебе ще раз прохаю — не ходи! — мовила молодиця, не відповідаючи на питання, котре наче гострим ножем пройняло її серце* (Л. Янов., I, 1959, 91); *Хай би серце вразила стріла, Аніж покора серце пройняла* (Бажан, I, 1946, 298); *Якщо мене зима пройме до серця, мою весну таємну переможе, мої дивниці-квіти поморозить, то я скажу: ні, я сього не ждала! Умри, душе, розбийсь, холодне серце, так жить не варт!* (Л. Укр., I, 1951, 242); **Сльóзи проймáють (проймáли, пройнялú** *і т. ін.) кого* — хтось плаче від сильних переживань, почуттів. *Гіркі сльози проймали мене* (Мирний, IV, 1955, 341); *Семен Іванович, хоч і того сльози пройняли, та усе-таки не такий смутний* (Кв.-Осн., II, 1956, 345); **Сльозóю проймáє (проймáло, пройнялó** *і т. ін.) хто, що кого* — хто-, що-небудь викликав (викликало) у когось сльози.— *Проповіді так говорить* [батюшка], *неначе Златоуст. Не то що бабів, а й черствий чоловічий рід сльозою доброти і каяття проймає* (Стельмах, Хліб.., 1959, 508); **Страх проймáє (проймáв, пройняв** *і т. ін.) кого* — хтось дуже переляканий, охоплений жахом. *Ось він уже разів зо два упірнув, знесилившись. Тоді нас раптом проймає страх — людина тоне* (Ю. Янов., II, 1958, 17); *Темно зробилося, як під кобеняком, за два кроки поперед себе нічого не видно. Страх мене такий пройняв, що ногами з місця не зрушу* (Тют., Вир, 1964, 17); **Холóдний (циганський) піт проймáє (проймáв, пройняв** *і т. ін.) кого* — стає холодно кому-небудь, лихоманить когось (звичайно від страху). *Часом аж холодний піт проймає, але.. довгий час ніхто нічого не помічав* (Л. Укр., III, 1952, 704); *Їй.. холодно від шипучого посвисту санчат.— Зосю, циганський піт не проймає тебе? — гукають подруги* (Стельмах, I, 1962, 52); *Нігде правди діти, як почув, яка є панщина у пеклі на тих, хто то повісті, то усякі ледащі книжки пише, так мене аж циганський піт пройняв* (Кв. -Осн., II, 1956, 252).

4. *перев. недок., перен.* Сповнювати собою що-небудь, ставити основну особливість чогось. *Риси нової свідомості проймають радянську народну творчість* (Рильський, III, 1956, 152); *Ідеї народності, любові до свого народу проймали діяльність всіх кращих, прогресивних українських письменників і журналістів* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 20); *Твори Маяковського є прикладом гострої агітаційної спрямованості; вона проймає і вірші, надруковані в українській радянській періодичній пресі* (Іст. укр. літ., II, 1956, 63).

ПРОЙМА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ПРОЙНЯ́ТИСЯ**, проймýся, прóймешся, *док.* 1. Сповнюватися, перейматися вірою в що-небудь, якимсь почуттям, настроєм і т. ін. *Вся велич того, що робиться на його Батьківщині, звідси, збоку, самому Хомі ставала наче зрозумілішою і видимішою, .. і, проймаючись гордістю патріота, він волів би говорити пишними великими словами* (Гончар, III, 1959, 220); *Народи світу, які зазнали на собі жорстокий національно-колоніальний гніт з боку імперіалістичних держав, дедалі більше проймалися почуттям гарячої симпатії й поваги до Радянської держави* (Ком. Укр., 11, 1957, 72); *Проймали вони* [проро-ки] *тебе своїм огненним словом, та не пройнявся ти їх святою вірою* (Мирний, IV, 1955, 324); *Напівсирота, замкнутий і мовчазний, юнак.. пройнявся до Бачури синовньою любов'ю* (Чаб., Тече вода.., 1961, 178); // Схвильовано сприймати що-небудь, захоплюватися чимсь. *Зоня розповідала різні смутні пригоди з своїх дитячих літ, Юзя до сліз проймалася ними* (Л. Укр., III, 1952, 656); *Дізнавшись про те, що квартира вже є, Варя Кочубей пройнялася невтомною діяльністю* (Ткач, Плем'я.., 1961, 170); // *у сполуч. із сл.* д у м к а. Ставати твердо переконаним у чому-небудь. *Ясногорська стрепенулась.. І враз пройнялась думкою, що на луках їй сказано було неправду* (Гончар, III, 1959, 186); *Обидва полонені, хоч і не бачили один одного, але пройнялись єдиною думкою — не допустити шхуну до пароплава* (Трубл., Шхуна.., 1940, 271); // Набувати певного виразу (звичайно про обличчя, очі). *Враз благообразне обличчя Маркевича пройнялося якоюсь урочистістю, очі глянули глибоко* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 283).

◇ **Душá проймáється (проймáлася, пройнялáся** *і т. ін.*); **Сéрце проймáється (проймáлося, пройнялóся** *і т. ін.*) *чим*: а) про глибоке враження, зворушення. *Бачив він* [Т. Шевченко].., *як його рідні брати та сестри конали на панщині в неволі... Великим жалем та болем проймалося його гаряче серце* (Мирний, V, 1955, 312); б) про сильне, але неприємне відчуття, почуття. *Холодом проймалася душа дівоча, серце краялось від болю й жалощів* (Шиян, Гроза.., 1956, 618); *«Хто він?» шпигає глуха думка в Джавадова. Серце враз проймається колючим холодом* (Донч., II, 1956, 86).

2. Піддаватися дії чогось, насичуватися, сповнюватися чим-небудь. *В печі вже доходили млинці, наскрізь проймаючись запашною конопляною олією...* (Іщук, Вербівчани, 1961, 218); *Шляхом на цілий кілометр витягнулась танкова колона. Оглушливо скреготали гусениці, повітря пройнялося чадом..; бойові екіпажі сиділи при відкритих люках* (Гончар, III, 1959, 174).

3. *перен.* Сповнюватися чимось, набуваючи певного внутрішнього змісту. *Художник малював святкового плаката в жорстокий час війни до дня Жовтневих свят. Далеко на фронтах в ту мить ревли гармати, і подихом війни проймався цей плакат* (Забіла, Поезії, 1963, 41); // Знаходити вираження в чомусь. *Наочно-дійове мислення дитини з найранішого віку проймається мовою, яку вона чує від дорослих і яку сама поступово опановує* (Рад. психол. наука.., 1958, 181).

4. *тільки недок.* Пас. до **проймáти** 1.

ПРОЙМА́ЮЧЕ. Присл. до **проймáючий** 2. [М а р т і а н *(тихо і проймаюче смутно):*] *Я ж — не можу більше заковувать в кайдани рідні душі* (Л. Укр., III, 1952, 324).

ПРОЙМА́ЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **проймáти**. *О, ці очі, наскрізь проймаючі, повні нестерпного блиску..!* (Гончар, II, 1959, 235); *Понесло холодом — ніжним та таким проймаючим, що, здається, й старі дуби та липи почули його і стрепенули своїми коронами* (Фр., VII, 1951, 143); *Полилася ніжна, проймаюча душу мелодія* (Кол., Терен.., 1959, 103).

2. *у знач. прикм.* Потрясаючий або дуже зворушливий. *— За що? За що? За що? — розривав її груди страшний проймаючий крик* (Коб., II, 1956, 188); *Із гурту знову долетіло жіноче тужіння і проймаючий дитячий плач. Плакало кілька жінок і з ними діти* (Епік, Тв., 1958, 447); *Тихий, але проймаючий спів свирілі* [сопілки] *стелеться полониною* (Л. Укр., I, 1951, 453).

ПРОЙНЯ́ТИ *див.* **проймáти.**

ПРÓЙНЯТИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **пройня́ти** 1—4. *Туга б відкотилась від гуків тих*

геть-геть удалину́, мов білі тумани́, пройняті сонцем (Л. Укр., І, 1951, 192); *Всю ніч не спала Ганна, пройнята легкою дрімотою* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 119); *Підходили* [селяни] *обережно, приглядаючись і прислухаючись — чи немає часом якоїсь пастки. І кожен був увесь наскрізь пройнятий тривогою* (Головко, II, 1957, 345); *Несподівано з загального шуму вихопився чийсь дзвінкий, пройнятий сльозою вигук* (Жур., До них іде.., 1952, 170); *Настя, пройнята думками, сиділа під коровою, затиснувши колінами дійницю, і здається, снувала білу пряжу* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 69); *Його* [Т. Шевченка] *вірші, що зібрані в книжку під назвою «Кобзар»,— такі сумні та журливі, пройняті нестямним болем ображеної душі* (Мирний, V, 1955, 309); *Духом революційного інтернаціоналізму пройнята вся внутрішня і зовнішня політика КПРС* (Ком. Укр., 9, 1968, 60); // **про́йнято,** *безос. присудк. сл. Порівняльний аналіз творів повинен грунтуватися на розумінні їх як цілісної.. структури, в якій все.. пройнято організуючою, синтезуючою ідеєю* (Рад. літ-во, 8, 1968, 70).

◇ **Про́йнятий кро́в'ю се́рця** *див.* **се́рце.**

ПРОЙНЯ́ТИСЯ *див.* **пройма́тися.**

ПРО́ЙНЯТІСТЬ, тості, *ж., рідко.* Здатність проймати́ся, пронизуватися, насичуватися, сповнюватися чимсь.

ПРОЙТИ́ *див.* **прохо́дити.**

ПРОЙТИ́СЯ *див.* **прохо́джуватися.**

ПРОКАЖЕ́НА, ної, *ж.* Жін. до **прокаже́ний.** *У порівн. *Ти сама Помолишся своїм пенатам, Сама вечерять сядеш в хаті... Ні, не вечерять, а ридать, Ридать, і долю проклинать, І сивіть, кленучи. І горе! Умреш єси на самоті, Мов прокажена!* (Шевч., II, 1963, 284).

ПРОКАЖЕ́НИЙ, ного, *ч.* Людина, хвора на прока́зу. *Колонія прокажених;* *У порівн. *Лоялькі галичани.. одвернулись від нього* [І. Франка], *мов від прокаженого* (Коцюб., III, 1956, 33);— *Стій! Стій, кажу! Чого цураєшся, як прокаженого? — гукнув сотник біля першого ж двору* (Ле, Наливайко, 1957, 66).

ПРОКА́ЗА, и, *ж.* Тяжке хронічне інфекційне захворювання людини, що уражає шкіру, м'язи, гортань, внутрішні органи та нервову систему; лепра. *В тих легендах ми читаєм, як раз дівчина убога хрестоносця врятувала від прокази* (Л. Укр., І, 1951, 432); *Ця людина — справді якась потвора. Може, в цих місцях лютує якась із жахливих і нерозгаданих південних пошестей.. — Проказа! Лепра! — здригнулася Сахно на свою здогадку* (Смолич, І, 1958, 80); *Проказа — дуже небезпечне, хронічне захворювання. Заражені хворі живуть ізольовано в спеціальних лікувально-трудових закладах — лепрозоріях* (Хлібороб Укр., 10, 1969, 47); *У порівн. *Все забрала дитиночка І вигнала з хати, І вийшла ти за царину, З хреста ніби знята. Старці тебе цураються, Мов тії прокази* (Шевч., II, 1963, 218); // *перен.* Те, що розбещує, занапащає кого-, що-небудь. [Елеазар:] *Кажіть мені по щирості, виразно, чого я став між вас, мов прокажений?* [Дід:] *Бо ти набрав прокази в Вавілоні, співаючи за гроші на майданах* (Л. Укр., II, 1951, 136); *Брехня — то проказа на людській совісті* (Цюпа, Краяни, 1971, 312).

ПРОКА́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прока́зати.**— *Мені коли б оце додому,— чую тихо проказані слова* (Кол., На фронті.., 1959, 85); *Бригадир Шийка, з кашкетом на самій потилиці, сидів між двома шафами і повторював для всіх проказану інженером лекцію* (Панч, II, 1956, 458); * Образно. *У вогненний час тяжкої війни, пекучих втрат і величезних потрясінь кіноповість О. Довженка «Україна в огні» була проказана, мов пристрасно-печальне слово про полон Ігорів, проспівана, неначе сумний плач Ярославни* (Мист., 3, 1965, 42).

ПРОКАЗА́ТИ *див.* **прока́зувати.**

ПРОКА́ЗНИЙ, а, е. Прикм. до **прока́за;** // *у знач. ім.* **прока́зний,** ного, *ч., рідко.* Хворий на проказу. *Втягуючи проказних в роботу, в суспільне життя, професор дає їм велику радість, дає їм змогу почувати себе людьми* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 47).

ПРОКА́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прока́зувати.** *«Гиля, гиля, селезень» Шевченко записав не з співу, а з проказування* (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 35).

ПРОКА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРОКАЗА́ТИ,** ажу́, а́жеш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Усно висловлювати, вимовляти (слова, фрази). *Йде супроти нас чоловік..; зупинився й слуха, що ми проказуємо* (Морд., І, 1958, 52); *Химка, білявенька дівчинка, заспокоює маленького брата і сумно проказує: — Дзюрчить? Нічого, Сашо, батько залагодять дірку...* (Кос., Новели, 1962, 24); *В певний час вночі на скелі Певне слово проказать,— Знову ясним замком стануть Всі руїни ті сумні* (Л. Укр., IV, 1954, 127); *— Ви ж, мабуть, їсти хочете? — проказала вона співчутливо* (Панч, На калин. мості, 1965, 52); // Передавати голосом, говорити певним чином. *Поважно, з острахом, наче до першої сповіді, приступивсь Семен до граматки і силкувався таким самим, як у Романка, голосом проказувати з ним: аз, буки, віди...* (Коцюб., І, 1955, 100); *— А ти, дівчино, певне, до нас? — заговорила вона приємним грудним голосом, трохи розтягуючи слова, ніби не проказуючи, а виспівуючи їх* (Коз., Сальвія, 1959, 16); *Червоніючи до вух і дивлячись кудись поверх голів, вона проказала своє привітання так, наче прочитала його з книжки* (Кир., Вибр., 1960, 256); // Повторювати що-небудь. *Демид почав казати, а Андрій з блискучими очима, увесь випроставшись, проказував за їм* (Гр., II, 1963, 76); *Розповідав* [Мицько] *ковалеві про прощання директора й виговорив свою промову. Але мусив її другий раз проказувати, бо коваль із-за роботи не все дослухав* (Март., Тв., 1954, 194); [Галя:] *Марусе, прокажи мені ще раз Тієї пісні, що мене ти вчила* (Сам., II, 1958, 8); // *у сполуч. із сл.* доповідь, промова, присуд *і т. ін.* Проголошувати; декламувати. [Евфрозіна:] *Я наслухала, як він проказував із Антігони Гемо́нову промову — далебі, я ледве сльози здержати здолала!* (Л. Укр., III, 1952, 422); *А як умер ти і Мінос-суддя проказав урочисто Праведний присуд тобі, Вже не воскреснеш, Торквате! Безсила побожність, і рід твій, І красномовство твоє!* (Зеров, Вибр., 1966, 283); // *у сполуч. із сл.* молитва, євангеліє *і т. ін.* Виголошувати слова молитви або інших релігійних текстів. [Семен:] *На середині* [ріки] *як підхопило мене бистрею,— я аж злякавсь.. Почав вже «отчу нашу» проказувати* (Кроп., III, 1959, 88); *Читав Мартин євангеліє, а може, він його з голови по пам'яті проказував, хто його знає!* (Григ., Вибр., 1959, 349); *Підійшли купці з каравану, розділили горе старого, потішили ласкавим словом, а врешті проказали молитву над гробом, хто кинув гроші на свіжу могилу, хто хліба для старця — й поїхали далі* (Коцюб., II, 1955, 151); *— І де вона так навчилася доказувати? — серйозно дивується Мирон.— «Оченаш», не знаю, чи прокаже, а прокльони витрушує, наче пір'я з подертої подушки* (Стельмах, І, 1962, 228).

2. *перех. і без додатка.* Говорити, диктувати для запису. [Мартіан:] *Ну, я проказую. (Диктує. Констанцій пише)* (Л. Укр., III, 1952, 326); *Глинський голосно проказує Дуєвій. Дуєва голосно стукає на друкарській машинці* (Мик., І, 1957, 379); *У рукописному примірнику «Витязя», здійсненому в середині XVII сторіччя каліграфом Мамукою Тавакарашвілі, є зображення Руставелі, який проказує переписувачеві текст свого творіння* (Вітч., 12, 1968, 169); *Опинившись удома, Га-*

сан покликав писаря і проказав йому листа (Тулуб, Людолови, I, 1957, 222).

3. *перех. і неперех., у сполуч. із сл.* б а ж а н н я, к о х а н н я, с о в і с т ь *і т. ін., перен.* Наштовхувати кого-небудь на якусь думку, вчинок, дію і т. ін.; підказувати. [О л е с я:] *Завжди ви повчали мене казати так, як мені моя совість проказуватиме, і я так і роблю* (Кроп., II, 1958, 302); *Чи ти не бачие, як коні дрижать з нетерпіння палкого (Поки для них одмикаються стайні), що змоги немає Кинутись .. вперед, як бажання проказує буйне* (Зеров, Вибр., 1966, 165); *Самі-бо, як сльози, з нудоти тяжкої Ці думи та співи мої ізросли. Любов ік людині, недолею стрітій, Мені проказала, сумуючи, їх* (Манж., Тв., 1955, 35).

ПРОКА́ЗУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **прока́зувати** 1, 2. *Текст проказувався без найменшої афектації, без натиску, але чітко доходив у кожний куточок залу і глибоко проникав у душі своєю правдивістю* (Минуле укр. театру, 1953, 105).

ПРОКАЛАТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. *неперех.* Калатаючи чим-небудь, видати часті і сильні звуки. *Хлоп'яча рука, висунувшись крізь дірку в завісі, голосно прокалатала дзвоником тричі, і гомін стих* (Шиян, Баланда, 1957, 209).

2. *перех., рідко.* Повідомити про що-небудь калатанням. *Дзвін прокалатав кінець роботи на току* (Бурл., О. Вересай, 1959, 85).

3. *перех., перен., розм.* Те саме, що **прокалата́тися.** *Поки живеш ти, то треба, щоб знав, Що як життя своє прокалатав, Досить тяжкої роботи!* (Л. Укр., I, 1951, 465); — *Можливо, наші вже десь воюють, а я тут можу марно прокалатати усю війну* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 557).

ПРОКАЛАТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Прогаяти, промарнувати щось якийсь час; без користі або бідуючи прожити. *Се хутко два місяці, як я тут. Перших тижнів два більш того, що невиразно прокалатались, без замітної* [помітної] *роботи* (Л. Укр., V, 1956, 424).

ПРОКАЛІБРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокалібрува́ти.** *Насіння* [кукурудзи] *у ланці є в достатній кількості, все воно доведене до першого класу, прокаліброване, оброблене мікроелементами* (Роб. газ., 13.IV 1973, 1).

ПРОКАЛІБРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **калібрува́ти.** *За рекомендацією Миронівської селекційної станції ми цього року все насіння.. прокалібруємо 3—4 рази, відберемо по суті еліту* (Хлібороб Укр., 2, 1966, 9).

ПРОКА́ПАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *неперех.* Вилитися по краплі (про рідину); протекти краплями.

2. *перех.* Вилити по краплі яку-небудь рідину.

ПРОКАРАУ́ЛИТИ, лю, лиш, *док., розм.* 1. *перех. і неперех.* Караулити якийсь час.

2. *перех.* Караулячи, стежачи, не помітити, пропустити кого-, що-небудь.

ПРОКАРБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРОКАРБУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Робити зарубку, позначку на певній кількості чого-небудь; карбувати; // Позначати щось карбами, нарізкою.

2. Вирізьблювати щось на певній кількості чогось.

3. *тільки док.* Карбувати якийсь час.

ПРОКАРБУВА́ТИ *див.* **прокарбо́вувати.**

ПРОКА́Т [1], у, *ч.* Надання чого-небудь у тимчасове користування за угодою і певною оплатою. *Автомобільний парк країни зросте до розмірів, що забезпечать цілковите задоволення потреб у вантажних і пасажирських перевозках, у великій мірі поширяться станції прокату автомобілів* (Програма КПРС, 1961, 63); // Те саме, що **кінопрока́т.** *Прокат фільмів;* // Тимчасове користування чим-небудь, одержаним за угодою й оплатою. *Зібраних громадянством коштів вистачило тільки.. оплатити прокат костюмів і бутафорії на кілька вистав* (Минуле укр. театру, 1953, 165).

ПРОКА́Т [2], у, *ч.* 1. Дія за знач. **прока́тувати** [2] 3.— *Палатимуть тут домни й мартени, густимуть рольганги й прокатні стани гарячого й холодного прокату* (Вишня, I, 1956, 332).

2. Металеві заготовки чи вироби, одержані способом прокатування (*див.* **прока́тування** [2]). *Заготовки різного профілю та розмірів одержують на металургійних заводах шляхом прокатування металевих злитків на прокатних станах.. Виготовлену продукцію називають прокатом* (Слюс. справа, 1957, 44); *Державні стандарти дозволяють коливання кожного виду прокату по товщині в суворо встановлених межах від сотої до тисячної частки міліметра* (Ком. Укр., 10, 1960, 27).

ПРОКА́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокати́ [2].** *У прокатників дротяних станів є свій неофіційний вимір виробітку — так звані бунти. З кожної прокатаної заготовки виходить моток дроту, або бунт* (Роб. газ., 12.II 1966, 1); *Заготовка з прокатаним профілем передається.. робітнику для утворення гвинтової канавки* (Технол. різального інстр., 1959, 8).

ПРОКАТА́ТИ [1] *див.* **прока́тувати** [1].

ПРОКАТА́ТИ [2] *див.* **прока́тувати** [2].

ПРОКАТА́ТИСЯ *див.* **прока́туватися** [1].

ПРОКА́ТКА, и, *ж.* Дія за знач. **прока́тувати** [2]. *Прокатка, волочіння, штампування, кування в матрицях та інші види холодної обробки металів тиском необхідні для одержання найрізноманітніших виробів, що випускаються металургійною та машинобудівною галузями* (Знання.., 11, 1966, 4); *В результаті прокатки із заготовок одержують листи, рейки, дріт та інші металеві вироби* (Наука.., 9, 1962, 14).

ПРОКА́ТНИЙ [1], а, е. Прикм. до **прока́т** [1]. *Для найбільш ефективного використання сільськогосподарських машин* [у 1920 р.] *у селах створювались машинні прокатні пункти* (Іст. УРСР, II, 1957, 184); *Намітили п'ятьом дворам жати... А жатки* [взяти] *у Чирви та на прокатній станції одну. От коней—трудніш* (Головко, I, 1957, 274); *Послугами прокатних пунктів речей домашнього вжитку щодня користуються сотні киян — робітники, службовці, студенти* (Веч. Київ, 17.X 1958, 1).

ПРОКА́ТНИЙ [2], а, е. 1. Прикм. до **прока́т** [2]. *А без тебе трудно нам — Ми й на зборах згадуєм На заводі трубному, У цеху прокатному* (Ус., І сьогодні.., 1957, 61); *Все ширше застосовується електроніка для автоматизації прокатного виробництва* (Наука.., 1, 1960, 9); // Признач. для прокату *(див.* **прока́т** [2] 1*).* *Через прокатний стан болванка золота проходить і стає все довша і тонкіша...* (Сос., Близька далина, 1960, 29); *Прокатний агрегат вийде з ладу, якщо не буде добре змащений* (Роб. газ., 11.I 1966, 3); // *у знач. ім.* **прока́тний,** ного, *ч., розм.* Цех, де відбувається процес прокату (*див.* **прока́т** [2] 1). *Гості ввіходять в прокатний, бачать гарячу заграву* (Шпорта, Запорожці, 1952, 70);—*Мені в прокатному, та ще на чужому заводі, нелегко було,— зітхнув Радивон Панасович* (Кучер, Трудна любов, 1960, 400).

2. Який виготовляється способом прокатування (*див.* **прока́тування** [2]). *Від блумінга починається перетворення злитка металу в рейки, балки, листи, труби, дріт і багато-багато профілів прокатної продукції* (Наука.., 7, 1955, 9).

ПРОКА́ТНИК, а, *ч., спец.* Той, хто виготовляє щось прокатуванням (див. **прока́тування** [2]); фахівець з прокатування. *Батько Танин працює прокатником на заводі* (Гончар, Людина.., 1960, 56); *Чуєш, прокатнику,* ***як***

підбирається до тебе запитання: чи готовий ти будеш прийняти таку масу металу, щоб перетворити його на прокат (Рад. Укр., 15.VI 1959, 2).

ПРОКА́ТНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **прока́тник.**

ПРОКА́ТУВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **прока́тувати**[1].

ПРОКА́ТУВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **прока́тувати**[2]. *Латунь добре обробляється прокатуванням і штампуванням* (Токарна справа.., 1957, 60); *Весь технологічний процес прокатування, починаючи від завантажувальних столів і кінчаючи прибиранням рулонів від моталки, повністю механізовано і автоматизовано* (Наука.., 9, 1956, 10).

ПРОКА́ТУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ПРОКАТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех.* Возити когось на чому-небудь або в чомусь для розваги, на прогулянку; катати. *Офіцери налагодили санки, позапрягали трійки коней, з мальованими дугами, з брязкалами, з дзвониками, і раз по обіді позабирали всіх знайомих міських дам і повезли прокатувати в ліс* (Н.-Лев., III, 1956, 141); — *Ось я куплю мотоцикла, а ти візьмеш і прокатаєш її у Новоселицю чи й до Тернової* (Кучер, Трудна любов, 1960, 595).

◇ **Прока́тувати (проката́ти) на вороні́х** *кого* — не обирати кого-небудь при виборах. *Колись, не криюсь, було. З головування не раз скидали, на вороних, як то кажуть, прокатували...* (Ю. Янов., II, 1954, 222).

2. *неперех., рідко.* Швидко проїжджати повз кого-, що-небудь.

3. *перех., перен., розм.* Гостро критикувати когось привселюдно, на зборах, у пресі тощо; протягувати. *Прокатати в газеті.*

4. *тільки док., перех.* Катати якийсь час.

ПРОКА́ТУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ПРОКАТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Вирівнювати, розгладжувати за допомогою котка; // Уторовувати, роблячи гладким, рівним (про шлях). *Коні бігли дружно. Польова дорога була рівненька, добре утоpована, ніби її важкими котками прокатали* (Колг. Укр., 10, 1960, 22).

2. *спец.* Обтискувати і витягувати щось за допомогою обертових валків. *Скло відливають, прокатують, пресують, витягують. З нього роздувають вироби, як мильні пузирі* (Наука.., 10, 1961, 26).

3. *спец.* Обробляти метал або металевий сплав пропусканням між обертовими валками прокатного стану. *Метал можна прокатувати як в гарячому, так і в холодному стані* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 180); *Прокатники прокатали напругі, тверді листи* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 32); *Добре відомо, що зливки металів можна прокатати у лист такий тонкий, що збоку його буде майже не видно* (Знання.., 9, 1967, 23).

ПРОКА́ТУВАТИСЯ [1], уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОКАТА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* Їздити на чому-небудь або в чомусь для розваги, для вправ; кататися. *Всім було гарно, весело,— нікому не хотілось їхати додому; посідали в санки й поїхали прокатуватись далі в ліс* (Н.-Лев., III, 1956, 144); *Так добре б прокататися тепер на човні, освіжити голову* (Коцюб., I, 1955, 154); — *Хочеш на автомобілі прокататись? З вітерцем, га?* (Гончар, II, 1959, 101); *Бути коло трактора й не прокататися? Ні, це вже зверх усякого терпіння* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 77).

ПРОКА́ТУВАТИСЯ [2], ується, *недок.* Пас. до **прока́тувати** [2]. *Скрізь, де плавиться і прокатується метал, коксується вугілля, видобувається і збагачується руда, використовують складне технологічне устаткування* (Наука.., 12, 1956, 12).

ПРОКАЧА́ТИ *див.* **прока́чувати.**

ПРОКАЧА́ТИСЯ [1] *див.* **прока́чуватися.**

ПРОКАЧА́ТИСЯ [2], а́юся, а́єшся, *док.* Качатися якийсь час.— *Всю ніч я прокачався безсонний на постелі* (Фр., IV, 1950, 393); // *розм.* Пролежати, хворіючи якийсь час. [Я к і в:] *За грубіянство мене зразу вихворостили так, що з місяць прокачався...* (Кроп., III, 1959, 74).

ПРОКА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОКАЧА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Вирівнювати, вигладжувати качалкою та рублем що-небудь (полотно, білизну і т. ін.); // Розрівнювати, розкачувати тісто, надаючи йому певної товщини.

2. Подавати куди-небудь, крізь щось газ, рідину помпою, насосом і т. ін. *В майбутньому ми, мабуть, зможемо прокачувати воду або інші речовини з низькою температурою кипіння крізь пористі, відносно глибокі шари Землі* (Наука.., 9, 1963, 23).

3. *тільки док.* Качати якийсь час.

ПРОКА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОКАЧА́ТИСЯ,** а́ється, *док.* 1. Ставати рівним, гладеньким під дією качалки та рубля (про полотно, білизну і т. ін.); // Ставати рівнішим, тоншим від розкачування качалкою (про тісто).

2. Переміщатися за допомогою помпи, насоса і т. ін. (про газ, рідину).

3. *тільки недок.* Пас. до **прока́чувати.**

ПРОКА́ШЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОКА́ШЛЯТИ,** яю, яєш, *док.* 1. *неперех.* Те саме, що **прока́шлюватися.** *Коли прокашляв* [Тихін], *трохи помовчав, а потім сказав: — З ним балачка звісно яка* (Головко, II, 1957, 36); *Образно. *Довго свистить* [годинник], *шипить, прокашлює, як старий дід, і дзвонить два рази* (Тют., Вир, 1964, 477).

2. *перех.* Відкашлювати (мокротиння, воду і т. ін.).

3. *тільки док.* Кашляти якийсь час.

ПРОКА́ШЛЮВАТИСЯ, юємося, юєшся, *недок.*, **ПРОКА́ШЛЯТИСЯ,** яємося, яєшся, *док.* 1. Кашляючи, очищати горло від чого-небудь зайвого; відкашлюватися. *Кашель б'є, підкида його, перевертає з місця на місце і, мов загородило чим горло, аж рве, аж кривава слина виступає на опалені смагою уста,— а прокашлятись, не прокашлюється* (Мирний, I, 1954, 306); *Зал дуже уважно і напружено слухав. Хіба що стримано, в кулак прокашлюється хтось* (Головко, II, 1957, 550); *Тиша. Хтось прокашлятись хотів, та на його цитькнули, і той проковтнув кашель* (М. Куліш, П'єси, 1960, 125); // Злегка покашлюючи, прочищати горло перед говорінням, співом і т. ін. *Красива Катерина Бурдейна.. на мить зупиняється, загортає під хустку коси, коротко прокашлюється, облизує язиком спечені вуста й починає: — Ой, за двором, за двором...* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 61); *Він бачить, як його двійник.. розгортає довгий аркуш рукописної вклейки, прокашлюється і починає читати* (Кол., Терен.., 1959, 82); *Інспектор прокашлявся й почав читати протокол* (Вас., I, 1959, 225); *Склянки наповнені, Гулька прокашлявся, почав виголошувати тост* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1961, 134).

2. *тільки док.* Закінчити кашляти. *Аж коли прокашлявся* [Ковалів], — *о, це був нервовий кашель, який означав, що завтра він лежатиме цілий день розбитий, ніби прокатаний залізним котком,— то все ж сказав: — Ота теорія мені відома* (Чаб., Тече вода.., 1961, 83).

ПРОКА́ШЛЯТИ *див.* **прока́шлювати.**

ПРОКА́ШЛЯТИСЯ *див.* **прока́шлюватися.**

ПРОКВА́КАТИ, аю, аєш, *перех. і неперех.* Док. до **ква́кати.**

ПРОКВА́СИТИ *див.* **прокваша́вати.**

ПРОКВА́СИТИСЯ *див.* **прокваша́ватися.**

ПРОКВА́ШУВАТИ, ую, усш, *недок.*, **ПРОКВА́СИ-**

ТИ, а́шу, а́сиш, *док., перех.* 1. Піддавати бродінню, окислювати що-небудь поживне; квасити.

◇ **Прокваси́ти ду́шу** — задовольнити потребу у квашеному; поїсти чогось кислого. — *Оце вам м'яка паляниця,.. а це і ягідок привезла,— може схочете проквасити душу* (Мирний, I, 1954, 167).

2. *тільки док.* Квасити якийсь час.

ПРОКВА́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОКВА́СИТИСЯ**, ситься, *док.* 1. Ставати кислим.

2. *тільки док.* Кваситися якийсь час.

ПРОКВИЛИ́ТИ *див.* **проквиля́ти.**

ПРОКВИЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОКВИЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док.* 1. Жалібно стогнати, стиха плакати; // *перен.* Видавати жалібну мелодію (про музичний інструмент).

2. Жалібно кричати (перев. про птахів). *Лиш сонце сипало промінням ясним, І каня десь в лазурі проквиляла, Та шакал вив в пустині* (Фр., X, 1954, 377); *Де ж те листя зелене, Де ж товариш той у мене? Тільки птиця проквиляє на могилі в ковилі* (Мал., Запов. джерело, 1959, 88); [Б а й д а й П а н а с:] *Полинь ти, соколе ясний,.. Та на Вкраїну; Перед воротьми в батька-матері Сядь, упади, Жалібно проквили* (Н.-Лев., II, 1956, 458); *У високості проквилив самотній сокіл* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 309); // Говорити протяжно, із стогоном; жалібно звертатися до когось. *До воріт Єлиця наближає, Проквиляє тужно білим горлом: «Одчиніть мені ворота, мамо!»* (Перв., З глибини, 1956, 113).

ПРОКВІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОКВІ́ТНУТИ**, ну, неш, *док., розм.* Те саме, що **процвіта́ти.** *Міцні дуби стоять, не шумлять і не шелестять, а поміж ними проквітають калинові кущі, проквітає рожа* (Вовчок, I, 1955, 350); *Всьому давала лад Уляна, і тільки дякуючи їй проквітало домашнє господарство* (Тют., Вир, 1964, 88).

ПРОКВІ́ТНУТИ *див.* **проквіта́ти.**

ПРОКВО́ЛИСТИЙ, а, е, *розм.* 1. Те саме, що **повільний.**

2. Те саме, що **протя́жний** 1. *Вітер шарпав високий прокволистий плач* (Донч., Зоряна фортеця, 1933, 5).

ПРОКВО́ЛИСТО, *розм.* Присл. до **прокво́листий.** *Баран прокволисто і безнадійно мекав* (Донч., VI, 1956, 306); *Тужно й прокволисто бренькає струна* (Ю. Янов., IV, 1959, 98).

ПРОКВО́ЛОМ, *присл., розм.* Те саме, що **прокво́листо.** *Прокволом ніч котиться над селом і над полем* (Рильський, Марина, 1944, 3).

ПРОКИГИ́КАТИ, и́чу, и́чеш. Док. до **кигика́ти.** *Тиша кругом — мертва тиша! Тільки чайка десь жалібно прокигиче, діток, може, скликаючи* (Морд., I, 1958, 87); *Прокигиче чайка: цій мало землі, притулитись бідній ніде* (Десняк, II, 1955, 311).

ПРО́КИД, у, *ч., заст., поет.* Дія за знач. **проки́нутися, прокида́тися.** *День — не день, а тяжкий прокид серед ночі, Життя — домовина темна та німа* (Граб., I, 1959, 122); *Вона сьогодні нібито зо сну Прокинулась, та радості немає У прокиді* (Рильський, Марина, 1944, 67); *У порівн. [Д і є г о:] *Величний Схід! Мільйонів рух у сяйві легендарнім, Мов прокид для нового. Крізь туман Газетних байок раптом він у космос Ракету кида і дивує світ То подвигом, то думкою пророка* (Мур., Ост. хмарина, 1959, 151).

ПРОКИ́ДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проки́дати.** *Стежка вузька, прокидана у високому снігу, наче в траншеї* (Кучер, Трудна любов, 1960, 331).

ПРОКИДА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **прокида́ти** [1] 1—3.

ПРОКИДА́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **прокида́ти** [2] та дія і стан за знач. **прокида́тися.** *Під час сну відбувається аналіз подразнень, які йдуть до мозку, і від наслідку цього аналізу залежить реакція прокидання* (Наука.., 12, 1967, 13); *Був радісний ранок прокидання: бились соки невтомні, піднімали її* [пшеницю] *до жайворонкової пісні, випускала пшениця зелені стріли* (Колг. Укр., 7, 1958, 45).

ПРОКИ́ДАТИ, аю, аєш, *док., перех.* 1. Те саме, що **проки́нути** [1] 1. *Він уже миролюбно радить хлопчикові: — Узяв би лопатку та й прокидав стежку до хвіртки. Не малий уже... Час і до діла братись* (Збан., Сеспель, 1961, 303); *Всеньку ніч шугали вітри.. Степан ледве прокидав сніг од дверей старенької хатини до хвіртки* (Хлібороб Укр., 10, 1968, 4).

2. Кидати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОКИДА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОКИ́НУТИ**, ну, неш, *док., перех.* 1. *також без додатка.* Відкидаючи що-небудь, розчищати, прокладати (дорогу, стежку і т. ін.). *Сніги впали великі, і Андрій радо прокидає од порога до воріт стежку* (Коцюб., II, 1955, 32); *Юркові.. довелося брьохати по грязюці, прокидати дорогу самому* (Мушк., День.., 1967, 6); *Ну й понамітало снігу! Треба.. прокинути стежку від хати до хліва* (Сл. Гр.); * Образно. *Побоююсь я, щоб тобі не здалося як-небудь, Ніби безбожні основи навчання мого небезпечну Стежку злочинства тобі прокидають* (Зеров, Вибр., 1966, 125).

2. *також без додатка.* Кидати куди-небудь, крізь щось, між чимсь. *Хто по хворостець побіжить, щоб у грубці прокинути, хто миску лаштує, хліб: діти раді батькові* (Барв., Опов.., 1902, 441); // *рідко.* Кидаючи або стріляючи, не влучати в ціль. *Гримнув залп. То стріляли козаки та рейтари. І вони прокинули, бо було дуже далеко, і кулі не долітали* (Морд., I, 1958, 225).

3. *розм.* Розкладати карти до кінця колоди або вичерпувати потрібні для гри карти.

4. *перев. док., діал.* Простелити, покласти. *Галя.. узяла ряднинку, прокинула коло матері на полу і лягла* (Мирний, IV, 1955, 85); *«Що робити?» думає* [Оленка]. *Стояла-стояла, далі прокинула подушку на ослоні та лаві,— ліжко її,— лягла* (Тесл., З книги життя, 1949, 140); *Прокинула вона хустку біля возика та й собі задрімала* (Вирган, В розп. літа, 1959, 264).

5. *тільки док., діал.* Промовити. *Маруся і Катря ні словечка не прокинули* (Вовчок, I, 1955, 191).

ПРОКИДА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОКИ́НУТИ**, ну, неш, *док., перех., розм.* Те саме, що **пробу́джувати.** *Цілу ніч прокидало Христю материне важке зітхання; їй не раз чувся і її здавлений плач* (Мирний, III, 1954, 14); *Шумить верховіття оливного гаю,— З мого забуття прокидає мене...* (Крим., Вибр., 1965, 53); *Заснула без подушки,— прокинули б дівчину та поклали б їй подушечку* (Сл. Гр.); *Одну лиш із служниць, ще віддану примарам Тих днів, знайомий звук, що виник і погас, Прокине з забуття: вона згадає вас І вашу красоту з її примерклим чаром* (Зеров, Вибр., 1966, 445); *Твій знівечений вид, позападалі очі.. — Все те гидливості в мені не прокида* (Сам., I, 1958, 57); *Любов у грудях більше не пала; Її прокинуть знову, як була, Холодний розум дотиком не зможе* (Граб., I, 1959, 260).

ПРОКИ́ДАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., рідко.* Кидатися (у 2, 4, 6 знач.) якийсь час.

ПРОКИДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОКИ́НУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Переставати спати, дрімати; пробуджуватися від сну; будитися, просипатися. *Спав* [Котигорошко] *день, спав ніч, прокидається,— прив'язаний* (Укр.. казки, 1951, 96); *Вночі прокидаюсь, сідаю на ліжко й напружено слухаю*

Коцюб., II, 1955, 231); *Прокидається Іванко і до ранку не спить* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 133); *Гарматій, прокидаючись від напівсну, підтягнув обвислу нижню губу і перелякано зашамкав* (Стельмах, I, 1962, 333); *Життя горил має яскраво виражений ритм. Тварини прокидаються у певний час* (Знання.., 9, 1965, 28); *Як стало вже добре темніти, прокинулась сова та як заведе: Гу-у-у!..* (Л. Укр., III, 1952, 482); *Прокинувся Вітя рано, коли ще всі спали* (Вас., Вибр., 1954, 259); *Образно. Сивий музика узявся за віщії струни. Прокинулись струни, зітхнули і змовкли* (Дн. Чайка, Тв., 160, 153); // Виходити з стану задуми, замилування, апатії тощо; приходити до пам'яті, до розуму. *Після мрій чарівних прокидатись мені — Се страшніше від всякої кари* (Л. Укр., IV, 1954, 269); *Ця думка так підбадьорила Семена, що він зірвався на рівні ноги й прокинувся з задуми* (Коцюб., I, 1955, 104); *Довго сидів Опанас біля домовини забитого сина.. Лише другого дня прокинувся він від тяжкого заціпеніння й поволі підвівся, так, ніби зважився на щось* (Довж., I, 1958, 90); // *перен.* Сповнюватися звуками, рухом і т. ін. *Місто почало прокидатися: там хвірткою стукнуто, там віконницею гуркотять* (Мирний, I, 1954, 65); *Портальні прокидалися крани* (Перв., I, 1958, 73); *На вулицях обізвалася худоба, заскрипіли журавлі, запахло молоком і димом. Почав прокидатися і панський двір* (Стельмах, I, 1962, 396); *Дихне вітерець, прокинеться верховіття тополеве, залупотить.. лискучим проти місяця листом і знову в сон* (Вас., I, 1959, 293); *Все трапилося раптово, і фронт одразу прокинувся по всій долині з обох боків, з нашої й чужої сторони* (Кучер, Чорноморці, 1956, 351); // *перен.* Відроджуватися, пробуджуватися з приходом весни (про природу). *Повесні тане сніг і починає прокидатися земля після зимового сну* (Ів., Вел. очі, 1956, 100); *Прокидається від першого весняного подиху безкраїй степ, щоб незабаром зазеленіти, заквітчатись на всю свою широчінь* (Рад. Укр., 19.III 1962, 3); *Вже прокинувся і дуб-зимовик, викинувши тендітні жовто-зелені листочки* (Цюпа, Три явори, 1958, 18); // *перен.* Лунати, чутися (про звуки). *В селі прокидався гомін — якийсь скучний, сердитий. Хрипко озивається худоба, чути короткі, сердиті вигуки, ляскання батога* (Вас., I, 1959, 311); *Ледве починали прокидатися окремі звуки з численного пташиного царства в цім земнім раю* (Ле, Право.., 1957, 225); *Шум прокинеться у гіллі, заспіва соловей в саду,— це хвала молодій землі, це .. пісні труду* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 10); // *перен.* Пробиватися крізь щось, ставати видним (про світло, промені тощо). *За ялину зелененьку Тихо місяць заховавсь, А в кімнаті огник блимав, Ледве-ледве прокидавсь* (Л. Укр., IV, 1954, 126); *— Е-е, щось дуже рано прокинулось сонце,— каже дід Улас, дивлячись на небо,— коли б ще дощу не було!..* (Мирний, I, 1949, 157); *Ще не прокинувсь Ранковий промінь, .. А на колгоспнім Широкім полі Співа косарка Дзвінкоголосо* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 54).

2. *перен.* Виходячи із стану спокою, застою і т. ін., ставати активним, діяльним. *Гей, брати! В кого Серце чистеє, Руки сильнії, Думка чесная,— Прокидайтеся!* (Фр., X, 1954, 11); *Тільки встиг він* [Г. Сковорода] *у своїй лекції промовити: весь світ спить, пора прокидатись, як уже накинулись на нього всі чорні сили, всі владу імущі тодішньої Русі* (Тич., III, 1957, 108); *Російський народ прокидається до нової боротьби, іде назустріч новій революції* (Ленін, 20, 1971, 70); *Прокиньмось від рабства, зневолені діти,— Стяг рідний пора піднести!* (Граб., I, 1959, 154); *Власті прокинулися, заворушилися* (Хотк., II, 1966, 181); // Спалахувати, поширюватися десь (про хворобу, пожежу, війну і т. ін.). *Узброїлись наші й погнали полки за полками обороняти австріяка од венгра* [венгерця], *тушити пожежу, котра то там, то там прокидалася* (Мирний, I, 1949, 232); *Ніяких зарàз не боюсь і дуже серджуся, що мама не хоче мене пускати в Полтавщину до Шури через те, що там де-не-де прокидається холера* (Л. Укр., V, 1956, 81); *В такім раї чого б, бачся, Старим сумувати? Чи то давнє яке лихо Прокинулось в хаті?* (Шевч., I, 1963, 310); *Прокинувся тиф у селі. Поховали після нового году Дениска* (Тесл., З книги життя, 1949, 73).

3. *перен.* Проявлятися, виникати (про думки, почуття, стан і т. ін.). *«Добра була вона жінка!» — дума він, і туга, тихо підкравшись, щипає його за серце, в душі жаль прокидається: чого Хівря так швидко вмерла?* (Мирний, IV, 1955, 230); *Забуте, приголомшене різними подіями й новою ситуацією, це почуття ненависті немовби знову прокидалося...* (Сміл., Зустрічі, 1936, 36); *Марія з-під долоні радісно мружиться на засніжений, обсіяний сонцем світ, в ній прокидаються і дівоча легкість, коли душа і голос просяться на поле і луки, і тихий смуток матері* (Стельмах, I, 1962, 221); *Наші святі почування, В серці прокинувшись тайно, Джерелом стались кохання* (Граб., I, 1959, 357); *Старе почуття прокинулось в ньому з новою силою* (Шиян, Гроза.., 1956, 22); *«Чи не романтична історія криється за цією допомогою?» — прокинулись поганенькі думки* (Стельмах, II, 1962, 253); *Потяг до малювання прокинувся в ньому з такою непереможною силою, що він не залишав фарб і олівців на возі, щоб бути напоготові зробити першу-ліпшу зарисовку* (Тулуб, В степу.., 1964, 253); // Робитися явним, помітним, виявлятися у комусь, чомусь (про риси характеру, натуру і т. ін.). *Щось прикре, дражливе прокидалося в його словах* (Л. Укр., III, 1952, 635); *— Поламати, потрощити — звідки в людині таке бажання? — Печерний інстинкт, мабуть, час від часу прокидається*(Гончар, Бригантина, 1973, 57); *В ньому прокинувся польський патріот* (Фр., VIII,1952, 27); *Професійна офіцерська гоноровитість раптом прокинулась, заговорила в ньому* (Гончар, II, 1959, 77); // Поставати в уяві, пам'яті. *У пам'яті* [Мотрі] *прокинулись ті давні часи, як на чужім полі на людей жала* (Мирний, I, 1949, 242); *В душі прокинулись пісні, Старим чуттям зігріті* (Перв., II, 1958, 30).

◇ **Проки́нулася со́вість** *див.* **со́вість; Се́рце прокида́ється (проки́нулось, проки́неться)** *у кого, чиє;* **Душа́ прокида́ється (проки́нулась, проки́неться)** *чия* — у кого-небудь виникає почуття кохання, приязні тощо. *А серце моє кидається, кидається!.. Се ж воно прокидається! Се ж воно оживає! Нащо він стривожив його?* (Барв., Опов.., 1902, 397); *В неї прокинулось ще раз серце, прокинулось кохання до Ястшембського* (Н.-Лев., II, 1956, 85); *Ти не знесеш життя безсилого, Спаде покора, тінь чужа, І в золотій журбі про милого Твоя прокинеться душа* (Мас., Сорок.., 1957, 206).

4. *перев. недок., діал.* Зрідка зустрічатися, траплятися. *Зубожіло село... Обшарпане, обтіпане.. Стали прокидатись де-не-де й злодіячки — новина в Пісках!* (Мирний, II, 1954, 106); *Степ весь час ніби перекочувався, мінявся на очах. Маячіли десь вдалині, у неглибоких видолинках невеличкі села, .. то там, то тут прокидалися серед квітучих трав зелені, сизуваті лани пшениці* (Збан., Сеспель, 1961, 11).

ПРОКИ́НЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **проки́нутися.**

ПРОКИ́НУТИ[1] *див.* **прокида́ти**[1].

ПРОКИ́НУТИ[2] *див.* **прокида́ти**[2].

ПРОКИ́НУТИСЯ *див.* **прокида́тися.**

ПРОКИПА́ТИ, а́є, *недок.*, **ПРОКИПІ́ТИ**, пи́ть, *док.* 1. *тільки док.* Кипіти якийсь час, доходячи до готовності. *Згодом, коли все це добре прокипіло, вкинув* [Іван]

порізану довгими шматочками рибу (Кол., Терен.., 1959, 39).

2. *чим.* Насичуватися, просякати чимсь. *На будові у нього місце не те що тепленьке, а просто-таки гаряче, в одяг, в тіло в'їлася пилюка степова, майка на широких плечах прокипіла сіллю, потом, мазутом...* (Гончар, Тронка, 1963, 270).

ПРОКИПІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **прокипі́ти.** *У відрі була запарена на воді, добре прокипіла баланда з справжніх житніх висівок* (Коз., Гарячі руки, 1960, 17); * Образно. *Жменька мужніх, обстріляних, прокипілих ненавистю до ворога людей — оце тепер і був полк* (Гончар, Людина.., 1960, 106).

ПРОКИПІ́ТИ *див.* **прокипа́ти.**

ПРОКИП'ЯТИ́ТИ, ячу́, ятиш, *док., перех.* Дати прокипіти чомусь; продержати якийсь час у рідині, що кипить. *Закінчивши огляд, Глаша прокип'ятила шприц* (Бойч., Молодість, 1949, 349).

ПРОКИП'ЯЧЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокип'яти́ти.** *Після укладання яблук.. бочки негайно заливають через шпунтові отвори розсолом і закривають дерев'яними пробками (бажано з прокладкою з чистої мішковини, прокип'яченої у воді)* (Колг. Укр., 8, 1957, 35); *Для того, щоб запобігти запрілостям, слід користуватися прокип'яченою олією або присипками* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 23).

ПРОКИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОКИ́СНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. Ставати кислим. *Нехай кисне,— не прокисне, да нікому їсти* (Чуб., V, 1874, 133); // Псуватися, киснучи. * Образно. «*Мало їх* [Рахметових],— *говорить Чернишевський,— але ними розцвітає життя всіх; без них воно заглухло б, прокисло б*» (Кол., Терен.., 1959, 195); // *розм.* Просякати кислим, набувати кислого запаху. *Повітря в кімнаті прокисло; Пелюшки прокисли;* // Насичуючись вологою, розбухати.

2. *перен., розм.* Жити одноманітно, нудьгуючи. — *Як припам'ятаю* [пригадаю], *що я мало не все життя прокиснув у канцелярії над бомагами* [бумагами].., *то аж злість бере...*(Коцюб., I, 1955, 461).

ПРОКИ́СЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **проки́снути.** *Стара пивна не набагато змінилася з того часу, як Завадка перестав тут бувати. В приміщенні, як і колись, пахло сумішшю прогорілого жиру і прокислого пива* (Вільде, Сестри.., 1958, 125); *Висипає* [сторож] *у ваганки загуслий куліш і ставить його біля хлібини, далі розкладає осикові прокислі ложки* (Стельмах, I, 1962, 258); *Мустафа пожадливо ковтнув прокисле повітря покою* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 328).

ПРОКИ́СНУТИ *див.* **прокиса́ти.**

ПРОКІ́С, ко́су, *ч.* 1. Дія за знач. **прокоси́ти, прокóшувати.** *Слід подбати, щоб заздалегідь підготовлювались площі до збирання хлібів, своєчасно провадились прокоси, обкошувались краї, повороти* (Рад. Укр., 23.VII 1958, 1).

2. Прокошена смуга на полі завширшки в змах коси або в захват косарки. *З трьох кінців* [поля] *косарі йшли один одному назустріч, прокошуючи широку смугу. Та вогонь посувався швидше, ніж косарі. Незабаром він лизнув вершечки пшениці, що стояли за прокосом, перекинувся далі* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 147); *Між загінками роблять прокоси завширшки 4—6 м для проходу транспортних засобів* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 352).

ПРОКЛАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прокладáти** 1—4. *Поряд з відкритим прокладанням електричних проводів на роликах поширилося заховане прокладання проводів у напівтвердих ебонітових трубках під штукатуркою* (Монтаж і ремонт.., 1956, 27); *Відбулася зустріч піонерів з кращими першопрохідцями підземних трас столиці, які трудяться зараз на прокладанні чергової лінії метрополітену* (Веч. Київ, 23.VIII 1971, 1); *Комуністична партія України завжди пишатиметься тим, що вона у бойових лавах КПРС брала найактивнішу участь у прокладанні для всього людства шляху до нового, соціалістичного світу* (Ком. Укр., 6, 1968, 10).

ПРОКЛАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОКЛА́СТИ,** аду́, аде́ш, *док., перех.* 1. Класти, розташовувати що-небудь у певному напрямку, протягуючи вздовж чогось. *Я люблю людей своїх. Люблю будівників, каменярів, різноробів, що копають рови, що ставлять бетонні заводи над заплавою Дніпра, хлопців, що шпунти забивають, прокладають велетенські труби по ландшафтах* (Довж., III, 1960, 471); *Заклопотані зв'язківці вже прокладали кабель кудись вперед* (Гончар, III, 1959, 167); *З правого берега німці До толу проклали шнур, Він хитро захований в греблі Між виступів і амбразур* (Нагн., Пісня.., 1949, 119); // Будувати, споруджувати що-небудь уздовж чогось, просуваючись через щось, від одного пункту до іншого. *Від входу до центрального майдану парку прокладають головну широку алею* (Озелен. колг. села, 1955, 51); *Народе мій! Сади в пустині ти посадив, проклав мости. З тобою в далі солов'їні мені судилося іти* (Сос., Солов. далі, 1957, 163); *Через Дар'яльську ущелину російські солдати проклали Воєнно-Грузинську дорогу, яка коштувала багато праці й жертв* (Іст. СРСР, II, 1957, 128).

2. Утворювати, залишати за собою дорогу, слід, стежку і т. ін., йдучи, їдучи тощо. *Я, обвішаний гранатами і патронами, ходив з партизанами непролазними лісами, прокладав у нетрях стежки та дороги* (Збан., Мор. чайка, 1959, 129); *Ресорний візок на гумових шинах легенько покотився, прокладаючи за собою м'яку колію* (Гончар, III, 1959, 166); *Крізь снігові замети й кручі іде, спішить веселий дід* [мороз]. *А на путі — ліси дрімучі, де лиш зайці проклали слід* (Забіла, У.. світ, 1960, 26); *Никонові довелося прокласти до річки між камінням стежку* (Донч., II, 1956, 24); * Образно. *Сонце грає у хвилях, прокладає золоту доріжку* (Збан., Сеспель, 1961, 59); *Дружба порвалася, і зрада між ними проклала зміїні стежки* (Ів., Вел. очі, 1956, 128); // *у сполуч. із сл.* б о р о з н а. Залишати за собою слід, орючи, розпушуючи землю сільськогосподарським знаряддям. *Коли Микула прокладав ще одну борозну понад лісом, де корчі випирали із землі, кінь його раптом зупинився* (Скл., Святослав, 1959, 260); *З червоним прапором трудящі селяни прокладали першу артільну борозну* (Хлібороб Укр., 11, 1967, 1); *Виступав першим Петро Кожухар і сказав, що він поїде в Казахстан, бо не може у ці дні не сісти за кермо трактора і не прокласти борозни на цілині* (Зар., Світло, 1961, 49); * Образно. *Тридцять років прокладає Михайло Чабанівський нові борозни на літературній ниві, тридцять років ділиться з читачем своїми радощами, мріями, болючими тривогами* (Вітч., 2, 1964, 202); // *у сполуч. із сл.* р у ч к а, *розм.* Викошувати смугу шириною у змах коси. *Шістнадцять косарів узяли коси, вперше на віку стали на спільний лан. Першим пішов, прокладаючи ручку, бригадир Семен Новак* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 353).

3. *перев. у сполуч. із сл.* д о р о г а, ш л я х, п у т ь *і т. ін.* Рухатися, просуватися вперед, усуваючи якісь перешкоди на своєму шляху, розчищаючи, звільняючи шлях від кого-, чого-небудь. [Р і ч а р д:] *Геть! Розступіться, дайте шлях!.. (Кидається крізь юрбу, прокладаючи собі дорогу до дверей)* (Л. Укр., III, 1952, 85); *Час іде, а з ним все стає зужите І нетривале. Так ріка міняє звичайне ложе, Прокладає путь.. рівну* (Зеров, Вибр., 1966, 366); —*Може, сокирами доведеться*

в деяких місцях прокладати собі шлях (Донч., II, 1956, 22); *Він спробував пробитися наперед, але хоч як шарахалися люди від його хропучого коня, він не зміг прокласти собі дороги* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 5); *Наш танк проклав дорогу для піхоти, крізь дріт колючий виламав прохід* (Гонч., Вибр., 1959, 164); // *перен.* Відкривати для інших можливість доступу кудись, здійснюючи перший політ, плавання і т. ін. *Над вічними льодами, Над Північним океаном, В гострій птичій далині, Прокладають путь сувору Молоді аеронавти* (Рильський, II, 1960, 79); *Спадкоємці горді предків мрійночолих, ми рвемось за обрій, вище хмар і гір... І земний Гагарін у космічних колах рейс проклав небесний, в плетиві сузір* [сузір'їв] (Тер., Серце.., 1962, 21); *Закономірно, що країна переміжшого соціалізму першою відкрила еру використання атомної енергії для мирних цілей, першою проклала шлях у космічний простір* (Програма КПРС, 1961, 14); *Недалекий той час, коли космічні кораблі, якими управлятиме людина, прокладуть міжпланетні траси до Місяця, Марса, Венери* (Літ. газ., 8.VIII 1961, 1); // *перен.* Створювати сприятливі умови для кого-, чого-небудь, для досягнення чогось; допомагати кому-небудь досягти чогось. *Скорбна доля наша, Людей, що прокладають новий шлях Будýщини, відвічні скали ломлять, Обвалюють відвічнії запори* (Фр., XIII, 1954, 194); [Ганна Андріївна:] *Трьом поколінням я прокладала стежку в життя. Я виховувала в них найвеличніше почуття — любов до людини і вірність своєму народу, Вітчизні* (Мокр., П'єси, 1959, 132); *Про те, як прокласти шлях до щастя, не один писав філософ. Але жоден з них не зміг розв'язати цього питання* (Тич., III, 1957, 300); *Знищивши капіталістичний лад в одній з найбільших країн світу, Великий Жовтень проклав цим стовповий шлях до нового життя всьому людству* (Ком. Укр., 12, 1966, 58).

◇ **Прокладáти (прокláсти) дорóгу (шлях) до сéрця** *див.* **сéрце; Прокладáти (прокláсти) собí дорóгу (стéжку, шлях** *і т. ін.*): а) домагатися певного становища в суспільстві, добиватися певних успіхів у житті. *Воздвиженський не любив науки, не поважав її, мав її тільки за спосіб прокласти собі стежку в житті* (Н.-Лев., I, 1956, 375); б) здобувати визнання у кого-небудь, проникати в якесь середовище. *Слабими струмками* [до революції] .. *прокладало на Україні собі дорогу до читачів літературне живе українське слово* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 17); *Нове прокладає собі шлях, чимраз більше входить у практику* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 24).

4. *спец.* Накреслювати на карті напрямок руху корабля або літака для визначення його місцезнаходження. *«Буревісник» не зменшував ходу. Він тільки йшов зигзагами, про всяк випадок остерігаючись торпеди. Тепер штурман прокладав курс уже не за радіопеленгатором і не на світло пожежі, а за шумопеленгатором* (Трубл., Шхуна.., 1940, 212).

5. *діал.* Складати (вірш, пісню тощо). *Знаю тільки, що про неї І пісню проклали. Я чув тойді* [тоді], *на досвітках Дівчата співали* (Шевч., II, 1953, 54).

ПРОКЛАДÁТИСЯ, áється, *недок.*, **ПРОКЛÁСТИСЯ**, адéться, *док.* 1. *рідко.* Тягнутися в певному напрямі. *Смуги проклались блакитні від Ленінських гір* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 5).

2. *тільки недок.* Пас. до **прокладáти.** *Той день, коли прокладалася перша борозна, коли він міг цілий день ходити по свіжій ріллі,.. був для нього найбільшим святом* (Збан., Переджнив'я, 1955, 371); *Зводяться не тільки нові житлові й культурно-побутові будівлі — виростають цілі квартали, прокладаються нові вулиці* (Рад. Укр., 21.IX 1957, 1).

ПРОКЛАДÁЧ, á, *ч., перев. у сполуч. із сл.* дорога, шлях, путь *і т. ін.* Той, хто щось прокладає. *Я бачила, я прагнула до них, прокладачів незміряних доріг, до доброї жадоби їх робіт, до їхніх спільних радощів і бід* (Бажан, Політ.., 1964, 6); *Гідробудівник, який звів і зводить греблі з судноплавними шлюзами під Дніпродзержинськом, Кременчуком, Києвом і Каневом, став водночас і прокладачем наскрізного глибоководного шляху від гирла Прип'яті до Чорного моря* (Наука.., 2, 1965, 18); *Знаменним сам по собі є інтерес Тичини, видатного українського поета-новатора, до творчості Чаренца — такого ж прокладача нових шляхів у вірменській поезії, яким Тичина був в українській* (Рад. літ-во, 12, 1958, 47).

ПРОКЛÁДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокласти.** *В дворі, по прокладених дошках, проїжджали тачки з рибою* (Дмит., Наречена, 1959, 27); *Чи бачили з-за синіх туманів, Де плавні дніпровські лежать, Розмірене дихання кранів, Узгір'ям прокладену гать?* (Бажан, Роки, 1957, 264); *Доріжка була тільки що прокладена попід горбами до нового млина* (Н.-Лев., IV, 1956, 96); *Незабаром натрапили на слід ведмедя.. Шлях, прокладений ним, був надзвичайно рівний* (Трубл., I, 1955, 170); *Сріблястий шлях, прокладений місяцем, простягся морем до самого берега* (Ткач, Жди.., 1959, 24); *Морський шлях з Європи до Єнісею був прокладений* (Видатні вітч. географи.., 1954, 98); *Радянські письменники йшли і йдуть шляхом, прокладеним великим родоначальником соціалістичної літератури* [О. М. Горьким] (Ком. Укр., 3, 1968, 85); // **прокладéно,** *безос. присудк. сл. З гори, де мала розпочатись рубка лісу, на височенних козлах було прокладено берегом вниз довгий з товстого бруса лоток* (Кол., Терен.., 1959, 300); *На пасовиська Мангишлаку прокладено перші кілометри водогону* (Літ. Укр., 5.VII 1974, 2); *Радянськими міжпланетними станціями.. прокладено першу міжпланетну трасу в бік Венери* (Наука.., 5, 1963, 19); *Арктика стала звичайною, буденною. Прокладено найкоротший морський шлях з європейської частини в північно-східні райони Радянського Союзу* (Рад. Укр., 28.III 1962, 1); *Стовповий шлях до соціалізму прокладено. Ним ідуть уже численні народи* (Програма КПРС, 1961, 16).

ПРОКЛÁДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прокласти, прокладáти** 1—4. *Грандіозне будівництво має розгорнутись і внаслідок прокладення каналу Каховка — Крим* (Довж., III, 1960, 88).

ПРОКЛÁДКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **прокласти, прокладáти** 1—4. — *Ми з ним працювали на прокладці залізниці* (Ю. Янов., II, 1958, 224); *Найбільш ефективним виявився елементний спосіб електрообігрівання з допомогою нагрівального дроту, прокладеного в азбоцементних трубах, а також нагрівального кабеля з прокладкою нагрівальних елементів у грунті й на поверхні парників* (Наука.., 6, 1956, 21).

2. Те, що кладуть, вміщують між чим-небудь. *Шар землі, а під ним шар перецвілої трави морської, потім знову шар землі, під ним знову прокладка настеленої кимось трави, що й за віки не перегнила, лише цвіллю взялася* (Гончар, Тронка, 1963, 285); *Щоб вулики не терлись один об один, між ними кладуть солом'яні прокладки* (Бджільн., 1956, 33); *Великого поширення при виготовленні одягу набули неткані утеплюючі прокладки,.. які за своїми експлуатаційними властивостями набагато кращі, ніж подібні ткані матеріали* (Наука.., 1, 1964, 29).

ПРОКЛÁДНИЙ, á, é, *рідко.* Який кладеться, вміщується між чим-небудь.

ПРОКЛАМАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **прокламáція.**

ПРОКЛАМÁЦІЯ, ї, *ж.* Друкований або рукописний агітаційний листок злободенного політичного змісту;

листівка. *Я давно і жагуче хотів бачити заборонені книжки, а тим більше прокламації* (Вас., Вибр., 1950, 36); *Яків, хвилюючись, розбираючи слово за словом, притишено читав більшовицьку прокламацію* (Шиян, Гроза.., 1956, 41); *Петербурзький кореспондент «Таймса» повідомляє про прокламації в Петербурзі, що закликають до боротьби..* (Ленін, 11, 1970, 298); *Важливим засобом революційного впливу більшовицької партії на маси були революційні прокламації, які друкувалися і поширювалися підпільними партійними організаціями* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 15).

ПРОКЛАМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **прокламува́ти.**

ПРОКЛАМУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прокламува́ти.** *Для буржуазії важливе загальне прокламування широкомовних принципів..* (Ленін, 36, 1973, 50).

ПРОКЛАМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Повідомляти про щось, звертаючись до кого-небудь з викладом якихось положень, думок тощо. *Леметр прокламує повне банкротство критики — звісно, такої, як він сам розуміє її* (Фр., XVI, 1955, 254); *Тільки що яку падлюку Прокламує* [цариця] *за найбільшу, Соломон одпише зараз: «Любко, я ще більшу знаю!»* (Л. Укр., IV, 1954, 192).

ПРОКЛА́СТИ *див.* **прокладá́ти.**

ПРОКЛА́СТИСЯ *див.* **прокладá́тися.**

ПРОКЛЕ́ЇТИ *див.* **проклéювати.**

ПРОКЛЕ́ЙКА, и, *ж.* Дія за знач. **проклéїти, проклéювати.**

ПРОКЛЕ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проклéювати.**

ПРОКЛЕ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОКЛЕ́ЇТИ**, éю, éїш, *док., перех.* 1. Промащувати, просочувати клеєм що-небудь.

2. *тільки док., також без додатка.* Клеїти якийсь час.

ПРОКЛЕ́ЮВАЧ, а, *ч.* Той, хто проклеює щось, займається проклеюванням.

ПРОКЛЕ́ЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **проклéювач.**

ПРОКЛИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОКЛЯ́СТИ́**, прокляну́, прокляне́ш *і рідко* проклену́, проклене́ш, *док., перех.* 1. Піддавати прокляттю (у 1 знач.) когонебудь.— *Проклинаю тебе, сину,— застогнав дід, — проклинаю на сім і на тім світі* (Стор., I, 1957, 343); *— Проклинаю тебе,— закричав Панас в агонії, — проклинаю моєю останньою хвилиною!* (Ю. Янов., II, 1958, 179); *Люди говорили, ніби її прокляв батько, прокляла мати, прокляв увесь рід* (Н.-Лев., II, 1956, 340); *— Няньо сказав, коли не прийдеш додому, не підкоришся його волі, то він тебе прокляне! Ти більше не його дитина!* (Томч., Жменяки, 1964, 125).

2. Клясти, лаяти, осипати прокльонами кого-, щонебудь, виражаючи різкий осуд, відчай, обурення, ненависть і т. ін. *Наймичка невсипуща Щовечір, небога, свою долю проклинає* (Шевч., I, 1951, 315); *Устина побивається за чоловіком і проклинає промисловця, що відібрав у неї господаря* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 10); *Отак поспорять* [люди], *покричать; одні поблагословлять, другі прокленуть тодішні порядки, та й розійдуться* (Мирний, I, 1949, 184); *Вирве старий Тарас сиве пасмо з своєї чуприни і прокляне і день, і годину, коли народив на ганьбу собі такого сина* (Довж., I, 1958, 247); *Образно. *..первісний соціалізм був утопічним соціалізмом. Він критикував капіталістичне суспільство, .. проклинав його..* (Ленін, 23, 1972, 45).

◇ **Проклина́ти слід** *див.* **слід** [1].

3. *тільки док.* Клясти якийсь час. *Цілу ніч проплакала та прокляла Марина Карповна свого чоловіка* (Мирний, I, 1954, 157).

ПРОКЛИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОКЛЯ́СТИ́СЯ**, прокляну́ся, прокляне́шся *і рідко* проклену́ся, проклене́шся, *док.* 1. *розм.* Присягатися з прокльонами.— *Щоб на моїй тварі сіло сімсот.. болячок,— та й усякими відьомськими проклинаннями* [прокльонами] *стала проклинатись* [відьма] (Кв.-Осн., II, 1956, 210); *Узяла* [Краньцовська] *його* [чоловіка] *на сповідь.. Та він зразу проклинався, що це неправда* (Март., Тв., 1954, 267).

2. *тільки док., рідко.* Бути про́клятим. *Схаменіться! будьте люди, Бо лихо вам буде.. Одцурається брат брата І дитини мати, І дим хмарою заступить Сонце перед вами, І навіки прокленетесь Своїми синами!* (Шевч., I, 1963, 330).

3. *тільки недок.* Пас. до **проклина́ти.**

ПРОКЛІ́Н, *рідше* **ПРОКЛЬО́Н**, льо́ну, *ч.* 1. Лайливий вислів, який виражає різкий осуд кого-, чого-небудь, велике обурення кимсь, чимсь, ненависть до когось, чогось і т. ін. [Елеазар:] *Мовчання. Який прокльон страшніший над мовчання?* (Л. Укр., II, 1951, 145); *Розпочалась правдива війна родинна з звичайними пригодами: сварками, прокльонами, криками на все село і бійками* (Фр., II, 1950, 202); *Вигуки бриніли і згасали разом з іскрами шабельних ударів. Лунали прокльони* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 35).

Посила́ти прокльо́ни *див.* **посила́ти; Си́пати прокльо́ни (прокльо́нами)** *див.* **си́пати; Сла́ти прокльо́ни** *див.* **сла́ти.**

2. Те саме, що **прокля́ття** 1. *Вона боялась, що її проклін побив Мелашку, як лиха година* (Н.-Лев., II, 1956, 340); *Хто в час пожежі край свій кине І.. в чужий втече, Того весь вік огонь пече І проклін рідної країни* (Олесь, Вибр., 1958, 411); *Ворогам — покара і прокльон, А народу — пісня величава* (Мас., Поезії, 1950, 37).

3. *перев. чого.* Те, що обтяжує, мучить, робить нещасним когось, завдає лиха, горя тощо. *Зламати нам судьби проклін! Ударив дзвін!* (Л. Укр., I, 1951, 468); *«Дивіться ж, діти, онде він,— Який похилий і знебулий, Похмурий, темний, як зігнули Його зневага і проклін!»* (Зеров, Вибр., 1966, 412).

ПРОКЛІ́ТИКА, и, *ж., спец.* Ненаголошене слово, що стоїть перед наголошеним і утворює з ним одне фонетичне ціле. *Слово, з належними до нього «проклітиками» та «енклітиками», в живому потоці мови входить, як відомо, до складу ритмічної групи* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 152).

ПРОКЛЮВА́ТИ *див.* **прокльо́вувати.**

ПРОКЛЮ́НУТИ, не, *док., перех.* Однокр. до **прокльо́вувати.**

ПРОКЛЮ́НУТИСЯ, неться, *док.* Однокр. до **прокльо́вуватися.** *Прослався світло-жовтий пухнастий килим. Це — курчата, що лише вчора проклюнулися з яєць* (Рад. Укр., 27.II 1964, 2); *Дивувалась зима, Як посміли над сніг Проклюнутись квітки Запахущі, дрібні?* (Фр., X, 1954, 9); *На кущах вже проклюнулась зелень* (Бичко, Вогнище, 1959, 79); *Он тіль-тіль проклюнувся грибочок, у нього ще й ніжки нема, а шапочка навіть не встигла почервоніти* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 147); *Вона визирнула з-за бука, намагаючись і далі грати пустотливе дівчисько, а в самої .. вже проклюнулася стурбованість* (Загреб., Шепіт, 1966, 239).

ПРОКЛЯ́СТИ́ *див.* **проклина́ти.**

ПРОКЛЯ́СТИ́СЯ *див.* **проклина́тися.**

ПРО́КЛЯТ *див.* **про́клятий.**

ПРО́КЛЯТИЙ, ПРО́КЛЯТ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокля́сти́.** *Проклятій від матері не треба жити меж людьми... земля не здержить...* (Кв.-Осн., II, 1956, 456); *Кров висисає оте остогиджене, Прокляте нишком шиття, Що паненя, вередливе, зманіжене, Вишвирне геть на сміття* (Граб., I, 1959, 52); * У порівн. [Микита:] *Вони щасливі, їх доля сміється, їх доля дбає; а я, мов проклятий, мов матір'ю пропла-*

каний, ні на хвилину не заспокою свого замордованого серця!.. (Кроп., І, 1958, 116); *Вже померли старі батьки, підросли діти, а все ніяк не могла Маруся вибратися в кращу квартиру. І робила ж, як проклята — по домах ходила прати* (Головко, II, 1957, 440); // **про́клято,** *безос. присудк. сл.— Фрігійське плем'я не проклято* (Котл., І, 1952, 244).

Будь [три́чі] про́клятий (про́клят, про́клята, про́кляте); Хай бу́де [три́чі] про́клятий (про́клят, про́клята, про́кляте), *лайл.*—усталені формули зловісного побажання, прокляття. [Р і ч а р д:] *В найтяжчий час мене кумир мій зрадив. Так будь він проклятий!..* (Л. Укр., III, 1952, 111); *Та скрізь — у мареві маїсових плантацій, У синіх гаванях, на доках гомінких, Серед шумних будов — лице рабині-праці, Скрізь піт, і гніт, і кров, і свист бичів їдких.. О раю, проклят будь! Будь проклят, буйний Риме!* (Рильський, II, 1960, 19); *— Кінчилася світова війна! Стою з автоматом на порозі нової епохи й думаю: яку могутню темну силу ми перемогли, будь вона проклята!* (Довж., І, 1958, 279); *Сівши навпочіпки, чоловік.. тільки тепер остаточно відчуває, що темне громаддя в'язниці, будь воно тричі прокляте, залишилося позаду* (Стельмах, І, 1962, 646); [К р я ж:] *Хай буде проклята година, коли той Дмитро на нашій дорозі став* (Зар., Антеї, 1962, 247); **Щоб я (ти, він, вона́, воно́** *і т. ін.)* **був (була́, було́) [три́чі] про́клятий (про́клят, про́клята, про́кляте):** а) *(у сполуч. із займ.* я) вигук, клятва, що вживаються на підтвердження достовірності чого-небудь. «*Коли брешу, Нехай бог карає!*» «*Не бог, а ми. Признавайся!*» «*Нащо б мав ховати* [дочку], *Якби жива? Нехай, боже, Щоб я був проклятий!..*» (Шевч., І, 1963, 84); б) *(лайл.)* вигук, що виражає різкий осуд кого-, чого-небудь, велике обурення кимсь, чимсь, ненависть до когось, чогось і т. ін. [А н т о н і н а:] *Іване, скажи йому, щоб був він проклятий! (До Шредера:). Убивця ти, жорстокий кат, як носить тебе нещасна земля...* (Довж., І, 1958, 382).

ПРОКЛЯ́ТИЙ, а, е. 1. *часто лайл.* Який (якого) проклинають, жорстоко засуджують, дуже ненавидять; клятий.— *Приводь тільки швидше проклятого сотника, я і йому віддячу* (Кв.-Осн., II, 1956, 189); [1-й п а р у б о к:] *Ух! У мене аж вид горить: ну й битиму ж, ну й битиму ідолів проклятих!* (Вас., III, 1960, 16); *Федькові ввижався батько, що, мов живий, стояв перед його очима в усій своїй страдницькій виразності, як докір і обвинувачення проклятому світові всевладних* (Добр., Очак. розмир, 1965, 41); *Проклята пора езопівських слів, літературного холопства, рабської мови, ідейного кріпосництва! Пролетаріат поклав край цій мерзенності, від якої задихалося все живе і свіже на Русі* (Ленін, 12, 1970, 92); // *розм.* Який докучає, викликає досаду. *Прокляті вітри роздулися, А море з лиха аж реве* (Котл., І, 1952, 67); *— Ніяк не влізу в прокляте крісло, таке вузьке!* (Н.-Лев., І, 1956, 126); *Сахно налягала на весло, поспішаючи геть від жахливої примари. Але прокляті озерця тяглися нескінченно* (Смолич, І, 1958, 79).

◇ **Прокля́та душа́** *див.* **душа́.**

2. *у знач. ім.* **прокля́тий,** того, *ч.;* **прокля́та,** тої, *ж.* Людина, яку проклинають, жорстоко засуджують, дуже ненавидять. *Отож і вивчився я, виріс, Прошу собі волі,— Не дає* [пані]. *І в москалі Проклята не голить. Що тут на світі робити?* (Шевч., II, 1963, 81); *Вперед, полки суворі, Під прапором свободи.. За кров братів пролиту, За кожен плач дитяти Проклятим відплатити, Розбійників скарати* (Рильський, II, 1960, 168); // *рідко.* Те саме, що **нечи́стий** 7. — *Недаром тут* [у штольні] *такий сопух. Певно, що се не від святого, а від проклятого* (Фр., IV, 1950, 28).

ПРОКЛЯ́ТТЯ, я, *с.* 1. Різке засудження кого-небудь, що часто свідчить про безповоротний розрив з ним і супроводжується зловісним побажанням, пророцтвом. [В а с и л ь:] *Ні , не хочу я тебе проклинать! Що ж з того прокляття?* (Кроп., І, 1958, 197); *Я руку подаю земній сім'ї єдиній... А тим, хто пазурі на світ простяг звірині, Хто, в кров обагрений, по кров нову іде, Свинцем розтопленим прокляття хай паде!* (Рильський, III, 1961, 64); *Багато разів я сварився з батьком, висловлював йому бажання залишити службу і вступити на сцену, але батько загрожував мені прокляттям* (Минуле укр. театру, 1953, 20); // Засудження, супроводжуване відлученням від церкви. *Раптом вона згадала про прокляття, і страх відбився на її обличчі. — Та плював я на його анафему,— заспокоював Мічурін дружину.— Плював я на нього з усім його синклітом* (Довж., І, 1958, 436).

2. Прояв різкого осуду кого-, чого-небудь, великого обурення кимсь, чимсь, ненависті до когось, чогось і т. ін. *Не візьме* [юнак] *більш рушниці в руки, Страшного списа не вживе... Прокляття шле, безсилий з муки, На панування світове* (Граб., І, 1958, 259); *Дьяконов чує всі ці прокльони, адресовані тому, хто був його кумиром, і вже й сам не знаходить у своєму спустошеному серці нічого, крім тупого відчаю, зневіри у всьому й проклятття* (Гончар, II, 1959, 439); *Імперіалістична війна викликала у П. Тичини різкий протест і осудження. У вірші «По блакитному степу» поет від імені молодої селянки-вдови, що втратила чоловіка на фронті, посилає прокляття війні і тим, хто є її винуватцями* (Іст. укр. літ., II, 1956, 352); // Лайливий вислів, яким виражають такі почуття. *Усі старалися серед натовпу зробити собі якнайбільше місця, незважаючи, що друзі душилися, попихаючи один одного з прокляттям на устах* (Кобр., Вибр., 1954, 41); *Батий з пагорка стежив за наступом, кусав губи, розгнівано шепотів прокляття* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 477).

3. *у знач. виг.* Уживається для вираження великого невдоволення, сильного обурення, досади, відчаю і т. ін. [М а р у с я к:] *Прокляття! Жінко! Не муч мене! Кажи: нам гро́зить щось?* (Фр., IX, 1952, 332); [С т о р ч а к:] *Мар'яно! Повернись!.. Прокляття. Не прощу, Яшко!* (Зар., Антеї, 1961, 87).

4. Те, що обтяжує, мучить, робить нещасним когось, завдає лиха, горя тощо. *Таке лежить прокляття на мені, Що мушу тугу словом зустрічати* (Л. Укр., І, 1951, 165); *Народ ніколи не відривав щастя від праці, навіть тоді, коли праця була для нього прокляттям* (Рад. літ-во, 4, 1967, 28).

ПРОКЛЯТУ́ЩИЙ, а, е, *розм.* 1. *часто лайл.* Який (якого) проклинають, особливо жорстоко засуджують, особливо сильно ненавидять; ненависний. *Вона справді виплакала очі, живучи в тій проклятущій хаті з сином, лютим змієм, і невісткою, гадюкою* (Барв., Опов.., 1902, 369); [Б и ч о к:] *Ні, вже зарік дам, доки віку мого: не залицятися до того проклятущого зілля, до гаспидських молодиць* (Кроп., І, 1958, 488); // *у знач. ім.* **проклятущий,** щого, *ч.;* **проклятуща,** щої, *ж.* Людина, яку проклинають, особливо жорстоко засуджують, особливо сильно ненавидять. *О, прокляття проклятущим — за нелюдяність, за зло! Наш народ встає ще дужчим, тільки ж: жертв яких було!..* (Тич., II, 1957, 197); // Який викликає велике роздратування, досаду, надзвичайно сильно докучає кому-небудь. *Я був бідний сільський хлопець і ніколи ще на своїм віці не мав олівця, все мусив писати тим проклятущим гусячим пером, котре так страшно капало, бризкало і порскало під натиском моєї руки* (Фр., І, 1955, 239); *Трохим Іванович ладний був задушити проклятущого*

пса, який завдав йому стільки хвилювання (Шиян, Гроза.., 1956, 204); *З дому грошей надсилали все менше й менше: все забирала проклятуща хвороба Василя Опанасовича* (Полт., Повість.., 1960, 269).

2. *рідко.* Те саме, що **запе́клий** 2, 3. — *А що, одігріли змію біля свого серця! — гукали перші* [селяни].. — *Хто ж знав, хто гадав, що таке каторжне задасться, таке проклятуще зародиться?..— казали ті, що йняли віри* [Марині] (Мирний, IV, 1955, 254); [Я в д о х а:] *А очі у нього,— я таки придивилась,— прямо проклятущі!* (Кроп., II, 1958, 347).

ПРОКЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проклюва́ти**. *У прокльованому яйці підшкаралупна оболонка швидко висихає, стає міцною, що обмежує рух зародка та затримує вихід з яйця* (Птахівн., 1955, 138).

ПРОКЛЬО́ВУВАТИ, ує, *недок.*, **ПРОКЛЮВА́ТИ**, ю́є, *док., перех.* 1. Пробивати дзьобом, клюючи. *Сидітиме* [пташка в гніздечку] *доти, доки шестеро голопуцьків-малят не проклюють кволими дзьобиками тонюсіньку шкаралупу яєчка і, обігріті й висушені материнським тілом, не роззявлять ротиків і не попросять їсти* (Тют., Вир, 1964, 202).

2. *тільки док.* Клювати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОКЛЬО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., розм.* 1. З'являтися з яйця, пробиваючи дзьобом шкаралупу (про пташенят). *Зозуленя прокльовується на десяту добу висиджування* (Наука.., 8, 1966, 5).

2. Пробиватися, показуватися із землі, з-під снігу, з'являтися з бруньок (про листя, пагони рослин і т. ін.). *Десь-не-десь прокльовувалася з землі свіжа зелень* (Фр., III, 1950, 250); *Образно. *Село одпливало й одпливало назад. Прокльовувались вогники у вікнах, меркли за деревами* (Гуц., Скупана.., 1965, 23); // *перен.* Ставати помітним або відчутним. *З його очей проглядали і настороженість, і обережність, і лукавство, а з-поміж них прокльовувався і знову десь причаювався розум* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 121).

ПРОКЛЬО́Н *див.* **проклі́н.**

ПРОКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокува́ти**[1]. *Різальний інструмент, виготовлений з добре прокованої сталі, має більшу стійкість, ніж різальний інструмент, виготовлений з гарячекатаної сталі* (Технол. різального інстр., 1959, 82); *Прокована крича* [криця] *захолонула, і її вкинули до горна і знову почали підігрівати* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 452); * Образно. *Ти* [українська мова] *у мені із кореня — Полем мені наговорена, Дзвоном коси прокована, В чистій воді смакована* (Бичко, Простота, 1963, 39).

ПРОКО́ВЗАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прокова́зати.** *Мене не тягло навіть на проковзані по тротуарах стежки* (Сміл., Сашко, 1957, 11).

ПРОКО́ВЗАТИ *див.* **прокова́зувати**[2].

ПРОКО́ВЗАТИСЯ *див.* **прокова́зуватися.**

ПРОКО́ВЗУВАННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **прокова́зувати**[1]. *Плавність включання* [двигуна] *досягається проковзуванням дисків, коли їх поступово притискають один до одного* (Підручник шофера.., 1960, 188); *Великі відхилення по зовнішньому діаметру гарячекатаного прутка від номінального діаметра і неправильна геометрична форма його можуть бути причиною недостатнього затиску прутків у цангових патронах, що приводить до проковзування прутка* (Технол. різального інстр., 1959, 81).

ПРОКО́ВЗУВАННЯ[2], я, *с., рідко.* Дія за знач. **прокова́зувати**[2].

ПРОКО́ВЗУВАТИ[1], ує, *недок.* Не затримуватися, рухаючись (про гладкі, слизькі поверхні); // Вислизаючи, випорскуючи, проскакувати крізь щонебудь, між чимсь (про гладкі, слизькі предмети).

ПРОКО́ВЗУВАТИ[2], ую, уєш, *недок.*, **ПРОКО́ВЗАТИ**, аю, аєш, *док., перех., рідко.* Робити гладким, слизьким що-небудь, ковзаючи по ньому.

ПРОКО́ВЗУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОКО́ВЗАТИСЯ**, ається, *док., рідко.* 1. Ставати гладким, слизьким від ковзання.

2. *тільки недок.* Пас. до **прокова́зувати**[2].

ПРОКО́ВКА, и, *ж., техн.* Дія за знач. **прокува́ти, прокова́зувати** 1. *За допомогою проковки з криць видаляли шлаки і одночасно ліквідували пористість криць* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 413).

ПРОКОВТНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Однокр. до **прокова́тувати** 1. *Сам не знаю, що кажу; сів на лавці та й попросив напиться. Принесли кухлик, ледве проковтнув,— так мені горло здавило* (Стор., I, 1957, 216); *Маруся не могла їсти. Проковтнула кілька крихот і мовчки вертала кулешу Юрчикові* (Хотк., II, 1966, 276); *Бронко проковтнув слину, як ковток води* (Вільде, Сестри.., 1958, 339); // *розм.* Швидко, похапцем або жадібно з'їсти чи випити що-небудь. *Ятки ось базарні. Булки он біліють, он сало. А ось пиріжечки якісь у корзині несе хлопець, вигукує. Чи хоч за п'ятака купить проковтнуть чого?* (Тесл., З книги життя, 1949, 146) *Йому не пощастило всіх обділити. Забув лишити й собі; «пайку». Хліб той проковтнули в одну мить* (Збан., Єдина, 1959, 127); *Русевич прокинувся рано і з дому вийшов з третім гудком, не захотівши чекати сніданку. Проковтнув лише склянку чаю з черствим учорашнім хлібом* (Шовк., Інженери, 1935, 216); // *перен.* Знищити що-небудь, погубити когось. *Нишком проковтнуло море Моє не злато-серебро, Мої літа, моє добро, Мою нудьгу, мої печалі, Тії незримії скрижалі, Незримим писані пером* (Шевч., II, 1963, 238); — *Ви й самі її, чарівна пані, ладні проковтнути, Подоляночку, живцем: вона ж козацькою своєю вродонькою покорила чи не всю Європу!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 261).

◇ **Ні́би (нена́че, нем6в** і *т. ін.*) **аршин проковтну́в** *див.* **аршин; Проковтну́ти язика́ (язи́к)** — замовкнути або мовчати. *Говорушки Клава й Мила На уроках говорили, А на зборах — навпаки: Червоніли і мовчали, Наче в рот води набрали,— Проковтнули язики!* (Бойко, Ростіть.., 1959, 96); **Язика́ (язи́к) проковтне́ш** — про щось дуже смачне. [Я в д о к и м:] *Мабуть, смачна* [горілка], *що й язика з нею проковтнеш, як покуштуєш?..* (Кроп., II, 1958, 390).

2. *перен., розм.* Однокр. до **прокова́тувати** 2. *Їх дитячі серця стискалися з тривоги, вступаючи в той новий, такий відмінний і такий страшний світ, що проковтнув їх* (Фр., VI, 1951, 172); *Ніч впала зразу і проковтнула обрій* (Коцюб., II, 1955, 277); *Він попрощався з усіма й пішов кудись у ніч, яка враз проковтнула його* (Сміл., Сашко, 1957, 159).

3. *перев. у сполуч із сл.* с л о в о, ф р а з а, *перен., розм.* Однокр. до **прокова́тувати** 3. *Уля проковтнула останню фразу. Глянула на годинник, на сивенького професора.. і — завмерла* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 182).

4. *перев. у сполуч. із сл.* о б р а з а, п і л ю л я *і т. ін., перен., розм.* Вислухати, перенести що-небудь неприємне, образливе, не даючи належної відповіді. *Не встигла молодиця проковтнути однієї образи, як уже сам пан кинувся до неї з кулаками* (Л. Янов., I, 1959, 270); — *Еге, та ти сьогодні, товаришочку, справді темпи здав,— зауважив Чемериця.— Сьогодні Постолак тебе перегнав.. Гавриш мовчки проковтнув пілюльку* (Коцюба, Нові береги, 1959, 286); // Стримати, затамувати (про вияв якогось почуття, переживання). *У Фрузі закрутилися сльози в очах, але вона силоміць проковтнула їх* (Фр., I, 1955, 78); *Мати проковтнула досадну гримасу* (Кач., II, 1958, 298).

5. *перен., розм.* Прочитати дуже швидко; прочитати велику кількість книжок за недовгий час. *Тільки що дочитав Кащенкову драму «Помилки».. Проковтнув, як кажуть, цілком і тепереньки, от, роздумую, що про неї сказати* (Мирний, V, 1955, 423); *Інколи Толя розводив руками і говорив: — А цього і я не знаю. Спитай у Ігоря. Він цілу бібліотеку проковтнув* (Жур., Нам тоді.., 1968, 53); *Холод з нетерпінням ждав автореферату Шаптали. Автореферат проковтнув за один вечір* (Загреб., Спека, 1961, 45).

ПРОКÓВТНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проковтну́ти.** *Над селом тиша, ніби перед боєм, тільки інколи розірве її лунастий постріл і зразу ж стихне, проковтнутий масивами дрімучих лісів* (Собко, Нам спокій.., 1959, 72); *Образно. *Закінчив* [Федір Іполитович] *огляд і зразу застиг на стільці виструнчений, буцімто знову випростався в ньому проковтнутий аршин* (Шовк., Людина.., 1962, 334).

ПРОКÓВТУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **прокóвтувати.** *Слина змочує те, що сухе, змащує проковтувані маси, нейтралізує хімічне діяння речовини* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 11).

ПРОКÓВТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прокóвтувати.** *При випадковому проковтуванні антифризу* [отруйної рідини] *потерпілий повинен бути негайно доставлений в лікувальний заклад, бо антифриз, потрапляючи в шлунок, викликає тяжке отруєння* (Підручник шофера.., 1960, 324).

ПРОКÓВТУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех.* 1. Ковтаючи, пропускати через стравохід у шлунок; робити ковток. *Кит — найбільша тварина нашої планети — годується найдрібнішими планктонними рачками. Він проковтує їх мільярди за день* (Наука.., 3, 1961, 27).

2. *перен., розм.* Робити нечутним або непомітним; поглинати. *Ні голосу пташини, ні шуму вітру, ні цвіркоту сверщика, навіть стук його* [Євгенія] *кроків проковтує глуха пустиня* (Фр., VII, 1951, 262).

3. *перев. у сполуч. із сл.* с л о в о, ф р а з а, *перен., розм.* Говорити нерозбірливо чи не вимовляти нічого. *Мотря кілька разів відчиняє уста і знову... проковтує слово* (Вільде, Наші батьки.., 1946, 9).

ПРОКÓВТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **прокóвтувати.**

ПРОКÓВУВАННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **прокóвувати** 1. *Залізо піддавали багаторазовому проковуванню, розпікаючи його до червоного жару в ковальському горні* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 418).

ПРОКÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОКУВА́ТИ**, ую́, уєш, *док., перех.* 1. *техн.* Обробляти метал куванням. *Проковуючи два куски заліза, нагрітих до високої температури, майстри впевнювались, що вони приварюються один до одного, тобто молекули одного куска проникають в об'єм другого куска* (Наука.., 1, 1955, 10).

2. *тільки док., також без додатка.* Кувати (*див.* **кува́ти**[1]) якийсь час.

ПРОКÓВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОКУВА́ТИСЯ**, ується, *док.* 1. *техн.* Піддаватися обробці куванням (про метал). *Підняли ковачі удвох кричу* [крицю] *на ковадло і почали бити молотами. Крича зсідалася, проковувалася* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 452).

2. *тільки недок.* Пас. до **прокóвувати.**

ПРОКÓЛ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **проколóти, прокóлювати** 1. *При отитах призначається тепло на вуха, робиться, коли необхідно, прокол барабанної перетинки і вводиться пеніцилін* (Хвор. дит. віку, 1955, 53); *Про ступінь просмаження узнають з пружності м'яса і кольору соку, що витікає при проколі* (Технол. приг от. їжі, 1957, 159).

2. Отвір або рана, зроблений (зроблена) чимсь гострим, кóлючим. *Шабельний прокол у спину і кілька рубаних ран на голові, на шиї свідчили про звірячу розправу убивців* (Ле, Наливайко, 1957, 412).

ПРОКÓЛЕНИЙ, ПРОКÓЛОТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проколóти.** *Людина, загукана та забита довгими літами недолі і приниження, відмалку погорджувана, поштурхувана та висміювана, стягається сама в собі, корчиться, мов проколений слимак* (Фр., I, 1955, 262); *— Ой ви, ручки, ви спрацьовані, А за що ж ви тут поховані?! Ой ви, ручки, ви змозолені, А за що ж ви ще й проколені?!* (Павл., Бистрина, 1959, 139); *Зворотн я не зміг тривоги і обернувсь!.. Удар і стогін... І він проколотий лежить багнетом червоногвардійця* (Сос., II, 1958, 340); *Проколоту ногу йому весь час наривало і зараз рознесло так, що насилу могли стягти з нього чобіт* (Гончар, Людина.., 1960, 90); *На полі, проколене високими стернями і змішане з тонкими тінями од них, коливалося згускле місячне сяйво* (Стельмах, II, 1962, 89); // **прокóлено, прокóлото,** *безос. присудк. сл.* — *Я почував себе так, ніби мені було проколото вухо* (Ю. Янов., II, 1958, 103).

ПРОКÓЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проколóти, прокóлювати** 1.

ПРОКОЛИВА́ТИ, áю, áєш, *розм.* Док. до **коливáти** 2. *Проти них бігла білява панна під широким брилем. Ледве встигла проколивати повз них.., а вже Мартині щоки залляв густий рум'янець* (Коцюб., II, 1955, 298).

ПРОКÓЛИНА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **прокóл** 2. *У недоварене м'ясо голка входить важче, а сік, що витікає з проколини, має червонуватий колір і швидко згортається в окропі* (Укр. страви, 1957, 129).

ПРОКÓЛКА, и, *ж., рідко.* 1. Дія за знач. **проколóти, прокóлювати** 1.

2. *архл.* Знаряддя з гострим кінцем, яким проколюють що-небудь. *В людей пізнього давньокам'яного віку з'являються вже різні знаряддя з кременю, кістки і рогу — скребачки, проколки, голки* (Іст. СРСР, I, 1957, 6); *Славиться історичними пам'ятками чернігівська земля.. Тут знайдено предмети з крейдяного кременю: ножеподібні пластинки,.. наконечники стріл, проколки, різці* (Рад. Укр., 14.VII 1965, 4).

ПРОКОЛÓТИ *див.* **прокóлювати.**

ПРОКÓЛОТИЙ *див.* **прокóлений.**

ПРОКОЛÓТИСЯ *див.* **прокóлюватися.**

ПРОКОЛУ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проколупáти; // проколу́пано,** *безос. присудк. сл. Лежить він* [м'яч] *спокійно, Ні скок, ані скік: У нього гвіздком Проколупано бік* (Перв., Райдуга.., 1960, 37).

ПРОКОЛУПÁТИ *див.* **проколу́пувати.**

ПРОКОЛУПÁТИСЯ, áюся, áєшся, *док., розм.* 1. Док. до **колупáтися** 1.

2. Колупатися якийсь час.

ПРОКОЛУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОКОЛУПÁТИ**, áю, áєш, *док., перех.* 1. Колупаючи, проникати всередину чого-небудь, робити отвір у чомусь. *Галаганчик вибрав зручну хвилину і гвіздком проколупав у лантусі дірку .. З дірочки цівочкою посипався блискучий пісок* (Донч., VI, 1957, 108).

2. *тільки док., також без додатка.* Колупати (у 1, 2 знач.) якийсь час.

ПРОКÓЛЮВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **прокóлювати.** *Готовність риби визначають проколюванням одного з кусків її виделкою* (Укр. страви, 1957, 117).

2. *рідко.* Дія за знач. **прокóлюватися.** *Завважила* [Краньцовська] *в своєї маленької дитини гарячку, що віщувала проколювання перших зубів* (Март., Тв., 1954, 333).

ПРОКО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОКОЛО́ТИ**, колю́, ко́леш, *док.*, *перех.* 1. Колючи (у 1 знач.), протинати що-небудь. *Для зимового зберігання стручки перцю нанизують на нитку, проколюючи плодоніжки* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 185); *Баба взяла голку й кілька разів проколола нею фото* (Скл., Карпати, II, 1954, 126); // Колючи, проникати куди-небудь або давати вихід чомусь. *Я відчуваю, що мені проколюють шкіру голкою і впускають рідину* (Ю. Янов., II, 1958, 128); *В черевній порожнині* [хворого] *скупчується багато рідини.., яку доводиться час від часу випускати, проколюючи черевну стінку* (Наука.., 12, 1953, 23); *Духнович розмотав мокре ганчір'я з ноги. — Ого, рознесло,— сказав артилерист і покрутив головою.— Знаєш що, товаришу, давай я тобі проколю: воно вже визріло* (Гончар, Людина.., 1960, 101); // Робити отвір у чому-небудь чимсь гострим, ко́лючим. *Я дуже схуд, і мені доводилось потай від бабусі проколювати в моєму поясі нові дірочки, щоб можна було стягувати його тугіше* (Сміл., Сашко, 1957, 121); *Для того, щоб дати правильний напрям шурупові, можна перед загвинчуванням його проколоти отвір шилом* (Стол.-буд. справа, 1957, 201).

2. Уражати кого-небудь якимсь вістрям. [Н а с т я :] *Коли в тобі ще живе українська душа,.. свого поганого турчина, нашого заклятого ворога, тричі проколи оцим ножем. На!* (Н.-Лев., II, 1956, 456); — *Соська проколов шаблею у спину їхній же сотник Остап Заблуда* (Ле, Наливайко, 1957, 349); // Робити рану, розсікаючи тіло якимсь вістрям. *Лихо прилучилось з одною матір'ю, як ховалась вона по лісах з маленькою дитинкою; так вона драла по гніздах пуцьвірінків, проколювала груди й давала дитинці ссати кров* (Стор., I, 1957, 348); *Алі оборонявся. Він проколов руку Нурлі і дряпнув Османа* (Коцюб., I, 1955, 401); *На праву п'яту він не ступав: мабуть, проколов у кущах* (Сміл., Сад, 1952, 119).

3. *перен.* Проникати, проходити крізь що-небудь; прорізувати. *Сонце вже встигло підбитися височенько і тонкими голками проколювало нову Матвійкову сорочку* (Донч., VI, 1957, 255); *Вниз відстрибне кошлате льотне поле,.. І веретенце злого літака Мигтливу товщу сизих хмар проколе* (Бажан, I, 1946, 157); // *також у сполуч. із сл.* о ч і, п о г л я д, *розм.* Проникливо дивитися на кого-небудь; пронизувати. *Очі, ті зачаровані, огнисті очі, так і впивалися в Германа, так і проколювали його* (Фр., VIII, 1952, 343); *Дівочі очі.. проколювали гнівним поглядом недбалого тракториста* (Ю. Янов., II, 1954, 152); *Прокурор проколов відвідувача суворим поглядом* (Збан., Переджнив'я, 1960, 347); // *також у сполуч. із сл.* д у ш а, с е р ц е *і т. ін.* Сильно діяти, впливати на кого-небудь, викликати якісь почуття; уражати. *Увіходячи в царину, силкувалась вона приподобити своє обличчя так, щоб не видно було, яка досада наче ножем проколола їй серце* (Барв., Опов.., 1902, 152); *Навіки віями мені ти серце проколола. І серце плаче...* (Сос., II, 1958, 85).

ПРОКО́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОКОЛО́ТИСЯ**, колю́ся, ко́лешся, *док.* 1. *розм.* Діставати прокол (у 2 знач.).

2. *перен., рідко.* Проникати, проходити крізь що-небудь. *Подекуди з-за хмар проколювалося скупе проміння далекого сонця* (Літ. Укр., 13.VI 1969, 3); // Виникати, виявлятися (про думки, почуття і т. ін.). *Другої днини веселість Якима стала потухати, а натомість проколювалися журливі питання* (Кобр., Вибр., 1954, 52).

3. *тільки недок.* Пас. до **проко́лювати.**

ПРОКОМЕНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокоментува́ти.** *Великий інтерес викликають грунтовно прокоментовані листи П. А. Грабовського* (Рад. літ-во, 3, 1961, 125); // **прокоменто́вано**, *безос. присудк. сл. У дорозі, коли було переговорено все чисто, навіть прокоментовано репліку дружини.., тільки тоді Бачура спитав: — А як поживає тітка Харитина?* (Чаб., Тече вода.., 1961, 145).

ПРОКОМЕ́НТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **коментува́ти.** *Якомога повніше зібрати і глибоко осмислити, належно прокоментувати масову художню творчість, що виникла в роки Великої Вітчизняної війни — одно з першочергових завдань українських фольклористів* (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 8); *Ми поспішаємо до головного теоретика космосу і просимо його прокоментувати значення одночасного польоту в космосі двох радянських кораблів і встановлення між ними двостороннього радіозв'язку* (Рад. Укр., 13.VIII 1962, 2).

ПРОКОМПОСТИ́РУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* Пробити компостером якийсь знак (перев. на квитку). *Прокомпостирувати трамвайний квиток.*

ПРОКОМПОСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Те саме, що **прокомпости́рувати.**

ПРОКОНОПА́ТИТИ *див.* **проконопа́чувати.**

ПРОКОНОПА́ТИТИСЯ *див.* **проконопа́чуватися.**

ПРОКОНОПА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проконопа́тити.**

ПРОКОНОПА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОКОНОПА́ТИТИ**, а́чу, а́тиш, *док., перех.* 1. Забивати, затикати всі дірки, щілини в чому-небудь клоччям, мохом і т. ін.; конопатити. *Проконопатити човен.*

2. *тільки док., також без додатка.* Конопатити якийсь час.

ПРОКОНОПА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОКОНОПА́ТИТИСЯ**, титься, *док.* 1. Ставати проконопаченим.

2. *тільки недок.* Пас. до **проконопа́чувати.**

ПРОКОНСПЕКТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проконспектува́ти.**

ПРОКОНСПЕКТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **конспектува́ти.**

ПРОКО́НСУЛ, а, *ч.* У стародавньому Римі — намісник провінції, що призначався сенатом з числа колишніх консулів. *Оповідання ці* [А. Франса] *складаються.. з діалогів. Перше: діалог римського проконсула Галліона в Коринфі з своїми приятелями патриціями* (Л. Укр., VIII, 1965, 175).

ПРОКО́НСУЛЬСТВО, а, *ч.* 1. Посада проконсула.

2. Час правління проконсула.

3. Провінція, де намісником був проконсул.

ПРОКО́НСУЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **прокон-сул** і **прокóнсульство.** *В Нижній Мезії встановлюється управління римського намісника з проконсульськими повноваженнями* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 274).

ПРОКОНСУЛЬТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **консультува́ти.**

ПРОКО́НСУЛЬТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся. Док. до **консультува́тися.** *Хвилин десять-двадцять вихователька не з'являлась у класі. Цього було досить. Задачку всі* [учні] *швиденько переписували, встигали проконсультуватись з інших предметів* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 125).

ПРОКОНТРОЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *перех.* Док. до **контролюва́ти.** *Присяде* [Василь] — *випростується.. Десять, двадцять, сто разів. Ноги підгинаються, не стає мочі, а він усе присідає і все випростовується і не знає, де кінець, не може проконтролювати* (Хотк., I, 1966, 116); *Контроль точності підшипників провадиться, як правило, у складеному стані, але замовник (в разі потреби) може будь-який підшипник розібрати або проконтролювати за всіма правилами* (Допуски.., 1958, 200).

ПРОКОНТРОЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проконтролюва́ти**; // **проконтрольо́вано**, *безос. присудк. сл. Положення точок, які розплановують полярним способом, повинно бути проконтрольовано проміром між точками, лінійною засічкою.. або іншими прийомами* (Інж. геод., 1959, 166).

ПРОКО́П, у, *ч.* 1. Дія за знач. **прокопа́ти, прокопувати.**

2. Прокопаний отвір, заглиблення, прохід і т. ін. *Краплі крові.. на камені, в темнім прокопі виглядали, мов чорні голови залізних гвоздів* (Фр., V, 1951, 267).

ПРОКО́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокопа́ти.** *Через вузьку пересип скрізь були прокопані єрики, цебто канави* (Н.-Лев., II, 1956, 226); *Корній спустив лопату в прокопаний рівчак. Він був завглибшки з піваршина* (Гр., I, 1963, 418); *Прокопаний од Волхова каналець.. постачав необхідну тут воду* (Загреб., Диво, 1968, 233).

ПРОКОПА́ТИ *див.* **прокопувати.**

ПРОКОПА́ТИСЯ *див.* **прокопуватися.**

ПРОКОПИРСА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Док. до **копирса́ти.** *Образно. *Попрохав* [Кабанець], *хто б може з ним спрягся та й прокопирсали ті десятин з п'ять* (Мирний, IV, 1955, 211).

2. *також без додатка.* Копирсати якийсь час.

ПРОКОПИРСА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* 1. Док. до **копирса́тися** 1.

2. Копирсатися якийсь час.

ПРОКО́ПКА, и, *ж., рідко.* Дія за знач. **прокопа́ти, прокопувати.**

ПРОКОПТИ́ТИ *див.* **прокопчувати.**

ПРОКОПТИ́ТИСЯ *див.* **прокопчуватися.**

ПРОКОПТІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **прокоптіти.** *Хомі було трохи незвично бачити зараз перед собою панораму індустріального міста, наскрізь прокоптілого за довгі роки заводською сажею* (Гончар, III, 1959, 424).

ПРОКОПТІ́ТИ, пчу́, пти́ш, *док., розм.* 1. Вкритися кіптявою, закоптитися.

2. Коптіти якийсь час.

ПРОКО́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прокопувати.**

ПРОКО́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОКОПА́ТИ**, прокопа́ю, прокопа́єш *і діал.* прокопле́ю, прокопле́ш, *док.. перех.* 1. Копаючи, робити в чому-небудь отвір, утворювати заглиблення, прокладати прохід і т. ін. *Данько з Васильком.. прокопують попід повіткою рівчаки для перших молодих струмочків* (Гончар, II, 1959, 194); *Спеціальними машинами прокопують канави, куди стікає вода; таким чином, болота осушуються* (Фіз. геогр., 5, 1956, 54); *Поки Корній прокопав перший рівчачок упоперек греблі, то добре впрів* (Гр., I, 1963, 417); *Він знав із досвіду, що чим глибшу дучку прокопле в землі, тим більше кип'ячки виступає на воді* (Фр., VIII, 1952, 315); *Щоб пройти двадцять кроків до метеорологічної будки, прокопали у снігу тунель* (Трубл., I, 1955, 228); *Образно. *Казанцев брязнув закаблуками перед Онисею; його закаблуки прокопали добрий рівчак на глиняному долі* (Н.-Лев., III, 1956, 148); // Копаючи, проходити певну відстань. *Прокоплем було п'ять, шість сяжнів* [сажнів], *а як десять, дванадцять, то вже велике свято* (Фр., IV, 1950, 7).

2. Копаючи, проходити щось наскрізь. *Копають брати тиждень, копають і другий.. Потомились, сердешні,— робота, бачите, неабияка, прокопали широкий пласт глини і до каменюк докопались, а нема ні скарбу, ні води* (Стор., I, 1957, 49); *Професор вирішив обміряти горб, прокопати в кількох місцях грунт та приблизно визначити положення поверхневого шару торіанітового родовища* (Трубл., Шхуна.., 1940, 43).

3. *тільки док., також без додатка.* Копати якийсь час. *Прокопавши разом з катюгою нині цілісінький день, пан обозний не знайшов там, де сильно сподівався, ані найменшої ознаки будь-якого скарбу* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 500).

ПРОКО́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОКОПА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. *рідко.* Копаючи, прокладати собі шлях куди-небудь.

2. *рідко.* Копаючи, проникати куди-небудь, до чогось, виявляти щось; докопуватися. * Образно. *Мало зажадав* [перед смертю] *старий землекоп від сина, та, певно, тими словами він прокопався до всієї глибини його душі* (Вол., Самоцвіти, 1952, 72).

3. *тільки док.* Копатися (у 1, 2 знач.) якийсь час.

4. *тільки недок.* Пас. до **прокопувати** 1, 2.

ПРОКО́ПЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокоптіти.**

2. *у знач. прикм.* Який прокоптився, вкрився кіптявою. *Старий сам собі варив ріденьку кукурудзяну кашу, заправлену цибулиною, іноді ловив рибу і варив її в своєму прокопченому казанку* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 53).

ПРОКО́ПЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОКОПТИ́ТИ**, пчу́, пти́ш, *док., перех.* Приготовляти продукти харчування (м'ясо, рибу і т. ін.), піддаючи коптінню *(див.* **коптіння**[1]*). Ковбаси можна коптити у димовій трубі печі. Дим, проходячи через трубу, обволікає ковбаси і прокопчує їх* (Укр. страви, 1957, 76).

ПРОКО́ПЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОКОПТИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Ставати прокопченим (про продукти харчування). *На закуску мокли в молоці жирні.. оселедці, а другі, малосольні, кухар повісив у димарі, і.. вони чудово прокоптилися* (Тулуб, В степу.., 1964, 219); // Вкриватися кіптявою.

2. *тільки недок.* Пас. до **прокопчувати.**

ПРОКОРЕКТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокоректува́ти.**

ПРОКОРЕКТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Док. до **коректува́ти.**

2. *також без додатка.* Коректувати якийсь час.

ПРОКОРИГО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокоригува́ти.**

ПРОКОРИГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Док. до **коригува́ти.** *Прокоригувавши і виправивши свій набір, Танюшкін.. почав друкувати* (Бурл., Напередодні, 1956, 359).

2. *також без додатка.* Коригувати якийсь час.

ПРОКО́РМ, у, *ч., розм.* Дія за знач. **прокорми́ти, прокорму́вати і прокорми́тися, прокорму́ватися.** *Князеві належить данина для прокорму дружин і челяді* (Загреб., Диво, 1968, 218); *Було багато діла в маленькому хазяйстві.. — запасти дров, піймати рибину на Росі, вбити зайця на прокорм...* (Скл., Святослав, 1959, 258).

ПРОКОРМИ́ТИ *див.* **прокорму́вати.**

ПРОКОРМИ́ТИСЯ *див.* **прокорму́ватися.**

ПРОКО́РМЛЕННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **прокорми́ти, прокорму́вати і прокорми́тися, прокорму́ватися.** *Його життя пройшло в бідноті й недостатку, в важкій боротьбі за прокормлення, за науку* (Фр., I, 1955, 292).

ПРОКОРМЛЮ́ВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОКОРМИ́ТИ**, кормлю́, ко́рмиш; *мн.* прокорму́ють; *док., перех.* 1. *розм.* Те саме, що **прогодува́ти.** *Така бідність між людьми стала після голодного року, що кожне само себе прокормити не сподівалось* (Морд., I, 1958, 43); *Корчували* [Данищуки] *в поті чола шість років, доки*

вибороли стільки землі, що могла прокормити їх (Ірчан, II, 1958, 187).

2. *діал.* Витрачати на годування. — *Той жом, який нам належав, ми вже давно вивезли і прокормили, а нового не дадуть...* (Тют., Вир, 1964, 136).

ПРОКО́РМЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОКОРМИ́ТИСЯ,** кормлю́ся, ко́рмишся; *мн.* прокóрмляться; *док., розм.* 1. Те саме, що **прогодóвуватися.** — *Гей, гей, якби-то мені відки інде прокормитися, не поглянув би я навіть на тото вуглярство* (Фр., I, 1955, 51).

2. *тільки недок.* Пас. до **прокóрмлювати.**

ПРОКОРОТА́ТИ, а́ю, а́єш, *перех., розм.* Док. до **корота́ти.** *Ой, піду я у садочок, Час прокоротаю.. Пісню заспіваю* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 149).

ПРОКОСИ́ТИ *див.* **прокóшувати.**

ПРОКОТИ́ТИ *див.* **прокóчувати.**

ПРОКОТИ́ТИСЯ *див.* **прокóчуватися.**

ПРОКО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОКОТИ́ТИ,** очу́, о́тиш, *док.* 1. *перех.* Переміщати, пересувати щонебудь, котячи.

2. *перех.* Рухати своєю силою (про течію, вітер і т. ін.); // *перен.* Поширювати в просторі (звуки, шуми і т. ін.). *Грають сурми, Барабан бідовий Лунко прокочує Дріб з далини* (Перв., I, 1958, 68).

3. *неперех., перен.* Поширюватися в просторі (перев. про звуки). *Образно. *Тут* [у Білорусії] *мене друзі сердечні чекали, Низько вклонюся їм щирим поклоном, В'ється безсмертна дорога Купали, Коласа голос прокочує дзвоном* (Мал., Серце.., 1959, 51).

4. *перех. і без додатка, розм.* Те саме, що **прокáтувати**[1]. *Мали* [возниці] *думку прокотити заїжджого барина* [пана] *на славу, та староста охолоджував* (Мирний, III, 1954, 190); — *Сідай, стара, прокочу. Хоч, казати правду, тобі там і робити нічого — ще сніг лежить у полі* (Колг. Укр., 4, 1956, 21).

◇ **Прокоти́ти на вороні́х; Прокоти́ти з вітерце́м** — те саме, що **Прокатáти на вороні́х** (*див.* **прокáтувати**[1]). *Люди почали говорити про те, щоб на наступних виборах прокотити Гризоту на вороних, а замість нього поставити мого тата* (Речм., Твій побратим, 1962, 14); *Колгоспники з нетерпінням чекали на звітно-виборчі збори і готували для голови «вороних». Хапунця прокотили з вітерцем* (Вишня, I, 1956, 439).

5. *неперех., розм.* Те саме, що **проїжджáти**[1] 1. — *Ага! Прокотив святий Ілля від верху аж до дна! Ага! — промовляв він* (Мирний, I, 1954, 149); *З веселою піснею.. австріяки прокотили крізь село з краю в край* (Смолич, Мир.., 1958, 192); *Карета прокотила через густу алею* (Рибак, Помилка.., 1940, 67).

ПРОКО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОКОТИ́ТИСЯ,** очу́ся, о́тишся, *док.* 1. *чим і без додатка.* Переміщатися, пересуватися, котячись. *Забруднені від самих чобіт до вух, стомлені, Дмитро й Шалва по черзі настеляли, знімали й знову мостили на болоті.. дошки, по яких прокочувалися два колеса й човгав ногами товариш* (Автом., Щастя.., 1959, 154); *Якась птиця зачорніла, мов горошина прокотилася...* (Мирний, I, 1954, 180); *Колесо приємно пахне гарячою гумою та пилом невідомих доріг, по яких воно прокотилось* (Гончар, Тронка, 1963, 32).

2. *також у сполуч. із сл.* х в и л я. Рухатися силою течії, вітру і т. ін. *Здавалось, налетів дев'ятий вал і прокотився бурею по морі* (Л. Укр., I, 1951, 184); *В горах відгриміли грози, пролилися дощі й прокотилися густі тумани* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 136); // *перен.* Поширюватися в просторі (перев. про звуки). *Глухий гомін раз у раз прокочується по рядах* (Л. Укр., II, 1951, 530); *Наче й тихі стояли дуби та клени і ясени, а все ж над лісом прокочувався таємничий, лякаючий шепіт* (Шиян, Баланда, 1957, 229); — *Андрій Волик! Ведіть! — Волик... Андрій...— прокотилось луною. — Тут... Ось він...* (Коцюб., II, 1955, 101); *Зметнулась блискавка, розколола чорну хмару, мов важку крижану брилу, і вслід прокотився страшний удар грому* (Цюпа, На крилах.., 1961, 245); // *перен.* Ставати відомим широкому колу людей, набувати великого розголосу. *Могутнім громом прокотилися по землі слова «Сну» й «Кавказу»* [Т. Г. Шевченка] (Слово про Кобзаря, 1961, 53); // *перен.* Поступово охоплювати когось, щось (про відчуття, стан і т. ін.). *Якась дужа і тепла хвиля прокочується по всьому тілі* (Стельмах, II, 1962, 172); *Холодний дрож прокотився йому по спині, і мічман відчув його колючки в пальцях* (Кучер, Чорноморці, 1956, 326); // *тільки док., перен.* Промайнувши, зникнути (про відчуття, почуття або їх зовнішній вияв). *По худорлявому обличчю Яремченка прокотилась тінь здивування, потім тривоги і гніву* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 103); // *перен.* Поширюватися десь, серед когось, у різних місцях (про рух, страйки, демонстрації і т. ін.). *Скрізь по Україні знову й знову прокочувались народні заворушення* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 7); *З краю в край республіки, від пролетарських центрів до найглухіших сіл, прокотилася хвиля червоного добровольства. З'їзди, конференції в повному складі відправлялись на фронт* (Гончар, II, 1959, 302); *У 1905 році страйковий рух прокотився могутньою хвилею по всій Росії* (Ленін, 40, 1974, 301); *Нова могутня революційна хвиля прокотилася в багатьох країнах світу в період другої світової війни і після її закінчення* (Ком. Укр., 11, 1966, 52).

3. *розм.* Рухатися по небосхилу (про небесні світила). *На схід по небу прокотилася зоря-комета* (Ле, Україна, 1940, 197); *На сході прокотилася зірка, залишивши за собою світлий слід* (Петльов., Хотинці, 1949, 174).

4. Спадати краплями додолу, литися по чому-небудь (про сльози, піт і т. ін.). *По щоках прокотилися гарячі сльози* (Ле, Україна, 1940, 307); *Скільки сліз По стовбурі струнку му* [берези] *прокотилось, Аж поки не зронилася остання Німого скону мовчазна сльоза!* (Рильський, III, 1961, 170).

5. *розм.* Те саме, що **проїжджáти**[1] 1. *Коли машини прокочувалися одна мимо другої, сунули* [шофери] *Михайлові свої амулети: цяцькових мавпочок і веселих звіряток, маленькі підківки, дитячі черевички* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 100); *Аероплан.. легко торкнувся коліщатами землі, трохи прокотився по майдані й став* (Вас., II, 1959, 244); *Командир дав старт, і машини в стройовому порядку, прокотившись по полю, злітають у повітря* (Трубл., Шхуна.., 1940, 117).

6. *перев. док., розм.* Швидко минути, пройти (про відрізок часу). *І вже тисяча літ проминула, Моя грудь все ще пільги не чула, Ще так само прокотиться друга І безмірний їх ряд промине* (Фр., XIII, 1954, 82); *З тії далекої пори.. Багато років прокотилось* (Щог., Поезії, 1958, 377); *Чотири роки прокотилися громовицею над світом — як про все це розказати?* (Жур., Дорога.., 1948, 4).

7. *тільки недок.* Пас. до **прокóчувати** 1, 2.

ПРОКО́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокоси́ти.** *То засвітиться він* [прожектор], *кинувши розкішний сніп світла вздовж прокошеної косарями прохідки, то трепетно замайорить і згасне* (Ле, В снопі.., 1960, 44); *Для полегшення вивезення зерна з поля при великій довжині гонів розвантаження проводять поблизу прокошеної розвантажувальної магістралі* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 303).

ПРОКÓШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прокóшувати.** *Найбільш раціональною є робота.. з попереднім прокошуванням кутів на прямокутних полях з довжиною сторін до 600 метрів* (Хлібороб Укр., 6, 1966, 27).

ПРОКÓШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОКОСИ́ТИ**, ошу́, о́сиш, *док., перех.* 1. Косячи, звільняти певну ділянку, смугу від трави, збіжжя і т. ін. *З трьох кінців* [поля] *косарі йшли один одному назустріч, прокошуючи широку смугу* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 147); *На полі під буряки, які звичайно йдуть по озимині, прокошуємо посередині доріжку* (Хлібороб Укр., 1, 1968, 7); *Регіт та жарти не стихали, аж поки прикажчик не прокосив уподовж усієї ниви дороги* (Мирний, IV, 1955, 243); *Рільник Бухта послав уже людей з косами прокосити проїзди для комбайнів* (Ле, В снопі.., 1960, 43); // Викошувати траву, збіжжя і т. ін. на певних ділянках масиву. *Великі масиви соняшника, що перевищують добову продуктивність агрегату, звичайно розбивають на загінки, а останні обкошують і прокошують* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 339).

2. *тільки док., також без додатка.* Косити якийсь час.

ПРОКРАДА́ТИСЯ[1], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОКРА́СТИСЯ**, а́дуся, а́дешся, *док.* 1. Іти, пробиратися кудись, проходити повз кого-, що-небудь непомітно, крадькома, нишком. *Крадькома він садком прокрадався туди* [в підвал], *брав кварту горілки й крадькома повертав додому, щоб, бува, не стрінутися з ким* (Мирний, IV, 1955, 234); *Ровами та посадкою прокрадалася* [Марія] *в напрямі до мосту* (Ле, Клен. лист, 1960, 75); — *В нічну добу, в годину сонну, Прокрастись можна поуз стан І донести пану Енею, Як Турн злий з челяддю своєю На нас налазить, мов шайтан* (Котл., І, 1952, 222); *Чиясь темна постать непомітно прокралась мимо вартового і метнулась в хащу* (Донч., III, 1956, 41); *Образно. *Голос у неї був тихий, якийсь співучий та ласкавий, що так і прокрадався в саму душу, доходив до самого серця* (Мирний, IV, 1955, 337); // Тихо, безшумно ступати, пробираючись, ідучи кудись, десь. *Тож-то мир увесь зглядався, Як в них* [капцях] *Касим прокрадався Вулицями на базар* (Фр., XII, 1953, 209); *Умилась* [Маруся], *розчесала й заплела косу.. і тихою ходою прокралась до кімнати матері* (Добр., Очак. розмир, 1965, 205); *Професор Отава навшпиньках прокрався коридором* (Загреб., Диво, 1968, 142); // *перен., розм.* Проникати крізь щось, кудись (звичайно про світло). *Спілі, повні ягоди блищали на сонці, мов яке дороге каміння, крізь їх тоненьку прозірчасту шкірку сонце прокрадалося в їх нутро, мінилось і переливалось в червонавім, виннім плині* (Фр., V, 1951, 342); *Крізь маленьке віконце прокрадалося сонце* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 68); *Сідаю на ліжку, прислухаюсь тривожно і бачу, як попід двері, у шпарку, прокрався до мене червоний промінь* (Коцюб., II, 1955, 258); *Промінь сонця несподівано прокрався крізь каламутну шибку вікна і впав на спину Айстри, тієї самої корови, яку доїла Химка* (Добр., Тече річка.., 1961, 30); // *перен., розм.* Ледь чутися, долинати (про звуки, шум і т. ін.). *На пахучій хвилі відсвіженого повітря до машини прокрадається заспів цвіркуна* (Ю. Янов., II, 1954, 201).

2. *перев. у сполуч. із сл.* с е р ц е, д у ш а *і т. ін., перен.* Непомітно закрадаючись, оволодівати кимсь (про думки, почуття і т. ін.). *Війнуло пусткою з закутів, і сум знову прокрадався до материного серця* (Цюпа, Не плачте.., 1958, 76); *Маленька надія на життя, що якось непримітно прокралася в серце недужої, росла з хвилини на хвилину* (Л. Янов., І, 1959, 57); *Він аж скрипнув зубами і таки не дав прорватися в свідомість отій жахливій думці. Але вона прокралась манівцями* (Головко, II, 1957, 556).

ПРОКРАДА́ТИСЯ[2], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОКРА́СТИСЯ**, а́дуся, а́дешся, *док., розм.* Бути спійманим, попадатися на крадіжці; ставати відомим як злодій. [С т а р и к 1-й:] *За тих старшин, що до цього часу вибирали, громадські діла раз у раз хитались.. Один прокрався, другий запанів, той розпився, той розбестився...* (Кроп., III, 1959, 237); [С т а р а ж і н к а:] *Ну, хто б там злодія вважав за бога?* [В у л и ч н и й ф і л о с о ф:] *Чому ж? Меркурій, бабко, теж прокрався* (Л. Укр., II, 1951, 520); — *Хтось пустив селом, що ви десь там у городі прокралися* (Кач., II, 1958, 81).

ПРОКРА́СИТИ *див.* **прокра́шувати.**

ПРОКРА́СИТИСЯ *див.* **прокра́шуватися.**

ПРОКРА́СТИСЯ[1] *див.* **прокрада́тися**[1].

ПРОКРА́СТИСЯ[2] *див.* **прокрада́тися**[2].

ПРОКРА́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокра́сити.**

ПРОКРА́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прокра́шувати.**

ПРОКРА́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОКРА́СИТИ**, а́шу́, а́сиш, *док., перех.* Те саме, що **профарбо́вувати.**

ПРОКРА́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОКРА́СИ́ТИСЯ**, а́си́ться, *док.* 1. Те саме, що **профарбо́вуватися.**

2. *тільки недок.* Пас. до **прокра́шувати.**

ПРОКРЕКТА́ТИ, екчу́, е́кчеш. 1. Док. до **кректа́ти.** — *У вашому віці я теж віддавав перевагу сигаретам,— прокректав Черчілль* (Загреб., Європа 45, 1959, 176).

2. Кректати якийсь час.

ПРОКРЕ́СЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокре́слити.** *Земля заіскрилася кожною сніжинкою,— тільки біля самого небокраю обривалася легко прокресленою лінією, відділяючи селянські поля від ниви, засіяної зорями* (Стельмах, І, 1962, 64).

ПРОКРЕ́СЛИТИ *див.* **прокре́слювати.**

ПРОКРЕ́СЛИТИСЯ *див.* **прокре́слюватися.**

ПРОКРЕ́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОКРЕ́СЛИТИ**, лю, лиш, *док.* 1. *перех.* Проводити риси, лінії на чому-небудь; // Залишати слід на чомусь, рухаючись. *Повільно оберталась стріла, прокреслюючи в чистому небі чітку лінію* (Донч., V, 1957, 558); *У небі звилася ракета. Вона прокреслила зелену рису у глибині хмар і зникла* (Собко, Шлях.., 1948, 236).

2. *перех., перен., рідко.* Своїми обрисами позначати що-небудь. *Дорога зміїться понад Тисою, що чорними водами прокреслює контур державного кордону* (Літ. Укр., 4.IV 1969, 1); *Над майданом повисла хмара, звивисто прокресливши дорогу, куди пішло військо* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 276).

3. *тільки док., перех. і неперех.* Креслити якийсь час.

ПРОКРЕ́СЛЮВАТИСЯ, ююється, *недок.*, **ПРОКРЕ́СЛИТИСЯ**, иться, *док., рідко.* 1. Ставати видним, помітним, різко виділятися на тлі чого-небудь; окреслюватися. *Він* [літак] *швидко набрав височінь, виразно прокреслюючись на тлі темної хмари, зробив коло над аеродромом і ліг курсом на схід* (Перв., Дикий мед, 1963, 500).

2. *тільки недок.* Пас. до **прокре́слювати** 1. *Контури майбутньої фрески прокреслювалися чим-небудь гострим по свіжій штукатурці* (Загреб., Диво, 1968, 470).

ПРОКРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОКРИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док., перех., рідко.* Відкривати частково, трохи, не до кінця. *Прокриваю обережно вікно, виглядаю на вулицю* (Збан., Єдина, 1959, 31).

ПРОКРИ́ТИ *див.* **прокрива́ти.**

ПРОКРИЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Видати крик. «*Кукуріку!*» — *прокричав на сідалі півень, залопотавши крилами* (Мирний, І, 1949, 409);

Десь прокричала сова, і її жалібний самотній крик завмер у потемнілих хащах (Шиян, Гроза.., 1956, 42); // *перен.* Гучно, пронизливо просвистіти, прогусти. *Протяжно прокричав паровоз, і голосне відлуння покотилось між струнких сосен, що стояли обабіч дороги* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 148); *Запитав семафора гудок, щоб спочити хвилину на станції, прокричав і замовк після праці* (Гонч., Вибр., 1959, 48).

2. *перех.* Дуже голосно крикнути; вигукнути.— *Господи! що тільки робиться на вигоні! — вскочивши в хату, замість привіту, прокричала сусіда* (Мирний, І, 1949, 318); — *Ну, годі вам милуватися,— з усмішкою, трохи сердитим тоном прокричав Михайло, щоб ми почули його серед торохтіння і скигління вагона* (Досв., Вибр., 1959, 37); *Юнкери в захваті прокричали «ура»* (Гончар, II, 1959, 209); // *перен.* Сповістити про щось криком. *Нехай же лютує* [злодій], *поки сам загине, Поки безголов'я ворон прокричить* (Шевч., І, 1963, 18); *Ось і півні прокричали півні* (Мирний, І, 1954, 319).

3. *перех. і неперех., про що, також із спол.* що, *перен.* Широко сповістити, виразно заявити про що-небудь. *Кріпак не гнув шиї перед паном, робітник перед хазяїном, син часом не слухався батька: все, зачувши волю, піднялося на дибки і прокричало про своє право* (Мирний, III, 1954, 186).

◇ **Прокрича́ти ву́ха** *див.* **ву́хо.**

4. *перех. і неперех.* Кричати якийсь час.

ПРОКРОКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. Док. до **крокува́ти.** *Марфа.. знов подумала про Сергія. Як проворно прокрокував він під стіною* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 42).

2. Крокувати якийсь час.

ПРОКРОХМА́ЛИТИ *див.* **прокрохма́лювати.**

ПРОКРОХМА́ЛИТИСЯ *див.* **прокрохма́люватися.**

ПРОКРОХМА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОКРОХМА́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Намочуючи білизну, матерію тощо в крохмальному розчині, робити її цупкою та глянсовою.

ПРОКРОХМА́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОКРОХМА́ЛИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Ставати цупким та глянсовим від крохмального розчину.

2. *тільки недок.* Пас. до **прокрохма́лювати.**

ПРОКРУЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* 1. *перех. і без додатка.* Док. до **кружа́ти** 1.

2. *перех. і неперех.* Кружати якийсь час. *Прокружали* [Пацюк, Лушня та Матня] *цілісінький день за останні гроші* (Мирний, II, 1954, 204).

ПРОКРУЖИ́ТИ, кружу́, кру́жиш, *док., розм., рідко.* Кружити якийсь час.

ПРОКРУЖИ́ТИСЯ, кружу́ся, кру́жишся, *док., розм., рідко.* Кружитися якийсь час.

ПРОКРУЖЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., перех. і неперех.* 1. Док. до **кружля́ти.**

2. Кружляти якийсь час.

ПРОКРУ́СТІВ, това, тове: ◇ **Прокру́стове ло́же,** *книжн.*—мірка, під яку штучно підганяють факти, явища (за іменем міфічного старогрецького розбійника, який відрубував або витягував ноги жертвам, що не відповідали довжині його ліжка). *Було б величезною помилкою, якби ми почали вкладати складні, насущні, практичні завдання революції.. в прокрустове ложе вузько-сприйнятої «теорії».*. (Ленін, 31, 1973, 43); *Леся Українка в одному листі до матері сміялася з спроб.. неодмінно укласти творчість того чи іншого письменника в прокрустове ложе певного напрямку* (Від давнини.., І, 1960, 378); *Збірник «Народні пісні в записах Івана Франка».. відзначається науковою документальністю, доносячи до читача усе багатство барв і аромат поетичного народного слова, не обкраяного за пересічним стандартом на редакторському прокрустовому ложі* (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 94).

ПРОКРУТИ́ТИ *див.* **прокру́чувати.**

ПРОКРУТИ́ТИСЯ *див.* **прокру́чуватися.**

ПРОКРУ́ТКА, и, *ж., спец.* Дія за знач. **прокрути́ти, прокру́чувати** 2. *Будівельники і монтажники разом з металургами ведуть останні приготування до пуску печі. Іде холодна прокрутка і випробування механізмів, машин, автоматики* (Роб. газ., 3.XI 1962, 1).

ПРОКРУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокрути́ти.** *З одного боку* [коридора], *десь далеко-далеко в куточку вгорі, блимало невеличке кругле віконце, ніби прокручене свердлом-лопатнем у товстій стіні* (Н.-Лев., VII, 1966, 11); — *Ти березового соку не хочеш? Отам, — він кивнув на левади, де поміж вільхами біліли берези,— у мене й дірочки прокручені є* (Гуц., З горіха.., 1967, 43).

ПРОКРУ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прокру́чувати.** *При зберіганні автомобілів на відкритих площадках пуск двигуна за умов низької температури утруднений у зв'язку з загусненням масла, збільшенням опору при прокручуванні колінчастого вала двигуна* (Підручник шофера.., 1960, 292); *На Кременчуцькому сажовому заводі почалось гаряче прокручування технологічного устаткування* (Роб. газ., 5.II 1965, 1).

ПРОКРУ́ЧУВАТИ, чую, чуєш, *недок.*, **ПРОКРУТИ́ТИ,** учу́, у́тиш, *док., перех.* 1. *розм.* Робити яким-небудь інструментом, крутячи його, отвір, заглиблення у чомусь.— *Позичте, дядю, свердлика, ми тільки дірочки прокрутимо у рамці* (Кучер, Прощай.., 1957, 349).

2. *спец.* Надавати колового, обертального руху; примушувати обертатися. *В період зберігання* [машин] *не рідше як двічі на місяць прокручують колінчасті вали двигунів, щоб поновити масляну плівку на поверхні циліндрів* (Орг. та технол. тракт. робіт, 1956, 95); *Для пуску двигуна потрібно прокрутити його колінчастий вал* (Автомоб., 1957, 228).

3. *перен., розм.* Відтворювати запис (на пластинці, магнітофонній стрічці). *Тут заведенція проста: кинеш копійку на шинквас — і Лукаш прокрутить на грамофоні одну пісню чи танець* (Стельмах, І, 1962, 194); *Гості до глибокої ночі знайомилися з магнітофонними записами в Будинку культури; прокрутивши весь церемоніал нового весілля, прослухали пісні та приповідки нового землеробського свята «Обжинок» та осіннього Свята врожаю* (Вол., Місячне срібло, 1961, 353).

4. *тільки док., також без додатка.* Крутити якийсь час.

ПРОКРУ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОКРУТИ́ТИСЯ,** у́титься, *док.* 1. *спец.* Робити колові, обертальні рухи; обертатися. *Правильно відрегульований комбайн повинен вільно прокручуватись від руки за приводний пас* (Орг. та технол. тракт. робіт, 1956, 293).

2. *тільки док.* Крутитися якийсь час.

3. *тільки недок.* Пас. до **прокру́чувати** 1—3.

ПРОКРЯ́КАТИ, прокря́каю, прокря́каєш *і* прокря́чу, прокря́чеш, *док., перех. і неперех.* 1. Док. до **кря́кати** 1—4; // *перен., розм.* Сказати щось неприємним, різким голосом. — *Працює лазня, фельдфебель?— замість привітання спитав Лібіх..— Раз я начальник цієї лазні, то вона не може не працювати,— різким голосом прокрякав фельдфебель* (Загреб., Європа 45, 1959, 377).

2. Крякати якийсь час.

ПРОКСИМА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Розташований ближче до серединної площини тіла (про орган людини чи тварини або його частину).

ПРОКТИ́Т, у, *ч., мед.* Запалення слизової оболонки прямої кишки в людини й тварин.

ПРОКУВА́ТИ [1] *див.* **прокó́вувати.**

ПРОКУВА́ТИ [2], ую́, уєш, *док., перех. і неперех.* 1. Док. до **кува́ти** [2]. *Зацвіли вишні, прокувала сива зозуля* (Вовчок, I, 1955, 91); *На пораду вересень покличе Всю старшину лісу і степів, Прокує стара зозуля тричі, І замовкне солов'їний спів* (Перв., I, 1958, 166).

2. Кувати (*див.* **кува́ти** [2]) якийсь час. *Її очі впали на Степанидку,— осміхнулася своїй думці: «Ого, ще п'ять год прокує зозуля, а ти, мамо, за скриню подбай...»* (Кос., Новели, 1962, 87).

ПРОКУВА́ТИСЯ *див.* **прокó́вуватися.**

ПРОКУ́КАТИ, аю, аєш, *док., перех. і неперех.* 1. Док. до **ку́кати** 1.— *Отож лізь, вражий сину, на цю шовковицю та прокукай мені разів із десять зозулею, щоб не задавався, що все знаєш* (Вас., II, 1959, 186); *// безос. Ходимо по залі, вже й одинадцять прокукало* (Стор., I, 1957, 118).

2. Кукати якийсь час.

ПРОКУКУ́КАТИ, аю, аєш, *док., перех. і неперех., рідко.* 1. Док. до **кукý́кати.**

2. Кукукати якийсь час.

ПРОКУКУРІ́КАТИ, аю, аєш, *док., перех. і неперех.* 1. Док. до **кукурі́кати** 1. *Тітка давно вже спить,— давно вже півні прокукурікали, а ми вдвох, ходячи по хаті, говоримо, сперечаємося* (Коцюб., I, 1955, 467); *На драбину біля винограду вискочив сусідський жовтогарячий півень, залопотів крилами і бадьоро прокукурікав* (Вільде, Сестри.., 1958, 203); *Образно. — *Здрастуйте! — з ходу прокукурікав Тимко, зупинившись біля мисника* (Тют., Вир, 1964, 185); *// перен., розм.* Сповістити когось про що-небудь (звичайно першим). — *Ну, як хочете,— образився Кулик, під загальний регіт сходячи з ганку. — Моє таке: прокукурікав, а там хоч не розвидняйсь!* (Гончар, II, 1959, 16); *Слід простежити, щоб через той язик не перетворилась ця симпатична молода людина на того, хто вважає: моє діло першим прокукурікати, здійснюють мою догадку хай інші* (Шовк., Людина.., 1962, 271).

2. Кукурікати якийсь час.

ПРОКУ́ЛИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., діал.* Куликати якийсь час. *Отак і день до вечора прокуликають, як свято, а як будень та робота, що нема часу, то тільки полуднуючи та підвечіркуючи — і то небагато, аби, знаєте, горло прополоскати, щоб смачніше з'їлось* (Свидн., Люборацькі, 1955, 6).

ПРОКУЛЬГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. Пройти кульгаючи, шкандибаючи.

2. Кульгати якийсь час (у зв'язку з хворобою, травмою).

ПРОКУЛЬТИВО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокультивува́ти; // прокультиво́вано,** *безос. присудк. сл. Восени воду із ставків було випущено. Їх ложа прокультивовано, щоб краще підготувати грунт* (Веч. Київ, 4.III 1961, 4).

ПРОКУЛЬТИВУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **культивува́ти** 1. *Це на чистих колгоспних парах* [росте пшениця], *що їх тричі з минулої весни прокультивували по глибоко злущеній стерні* (Крот., Сини.., 1948, 48).

ПРОКУНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., розм.* Куняти якийсь час. *Я подивився на годинник: було по півночі, і до міста нам лишалось ще добрих півста кілометрів. Я прокуняв ці півста кілометрів, прокидаючись інколи* (Смолич, День.., 1950, 6); *Він прокуняв, сидячи на порозі, до ранку* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 119).

ПРОКУПА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся, *док.* Купатися якийсь час.

ПРОКУПА́ТИСЯ [2], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОКУПИ́ТИСЯ,** куплю́ся, ку́пишся; *мн.* проку́пляться; *док., розм.* Помилятися в розрахунках під час купівлі або в оцінці якої-небудь речі. *Гляди та й не проглядись, купи та й не прокупись* (Номис, 1864, № 5861).

ПРОКУПИ́ТИСЯ *див.* **прокупа́тися** [2].

ПРОКУРА́ТОР, а, *ч.* 1. *дорев.* Повірений у справах. *Він ішов з улюбленим прокуратором, відомим крючкодером, що не раз виплутував грізного феодала від різних відповідальностей перед королівським судом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 99).

2. У стародавньому Римі — управитель господарства; // Повірений римського громадянина в судових і комерційних справах; // За часів імперії — урядовець, що відав податками, управитель земель імператора.

3. *зах.* Прокурор. *Він заглибився в.. читання, таке.. уважне, як уміють читати тільки австрійські прокуратори* (Фр., IV, 1950, 167).

ПРОКУРАТУ́РА, и, *ж.* 1. В СРСР та інших соціалістичних країнах — система державних органів, що здійснюють нагляд за точним виконанням законів. *Для додержання революційної законності на Україні, як і в інших республіках, були створені спеціальні органи — органи радянської прокуратури* (Іст. УРСР, II, 1957, 271); *Органи прокуратури реагують на незаконні розпорядження, накази, опротестовують їх, притягують винних за порушення трудового законодавства до відповідальності* (Рад. Укр., 30.I 1963, 3); // Місцева установа, що представляє такий орган. — *Ваш Ігнатьєв справді тут ні в чому не винний, і ніякого інтересу прокуратура до нього не мав* (Собко, Справа.., 1959, 135); *Прокуратура містилася в двоповерховому будинку напроти обласного суду* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 161).

2. У капіталістичних країнах — один з органів буржуазної держави, що головним чином здійснює функції кримінального переслідування та підтримання обвинувачення в суді.

ПРОКУ́РЕНИЙ [1], а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокури́ти.** *Неквапно наб'є* [рибалка] *прокурену ще дідом люльку* (Літ. Укр., 23.VI 1967, 2); *Проти двору крутий горб. А на ньому — наскрізь прокурена димом і обвіяна вітрами стара кузня* (Кол., Терен.., 1959, 18); *Божа мати розтанула в прокуреному ладаном церковному повітрі* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 52).

2. *у знач. прикм.* Який прокурився, просякнув димом. *Галієнко згадав той особливий аромат бібліотеки, що був колись — запах книг, змішаний з ледве чутними пахощами парфум* [парфумів] *і дорогого тютюну від наскрізь прокурених вчених* (Багмут, Опов., 1959, 77); *// розм.* Хрипкий (про голос того, хто багато курить). *Найстаріший серед присутніх.. густим прокуреним басом промовив: — Головне забуваємо, головне* (Рад. Укр., 21.XII 1960, 2); *// розм.* Жовтий від тютюнового диму. *Бороди Григорій не носив, зате мав грізні прокурені вуса* (Довж., I, 1958, 65).

ПРОКУ́РЕНИЙ [2], а, е, *рідко.* Вкритий пилом, курявою. *Степ укрився пішими й кінними, що йшли.. на свято. Осіннє сонце вклонялося їм і ласкою-теплом устеляло прокурені.. шляхи* (Ле, Міжгір'я, 1953, 265).

ПРОКУРИ́ТИ *див.* **прокýрювати.**

ПРОКУРИ́ТИСЯ *див.* **прокýрюватися.**

ПРОКУРІ́ТИ, рúть, *док., розм.* 1. Проїхати, пробігти і т. ін., здіймаючи пил, куряву вгору. *Автобус із приїжджими й господарями прокурів геть* (Ю. Янов., II, 1954, 142); *Образно. *Ну так ось — Передо мною стежка. То кущами Прошелестить, то прокурить піском, То через ямку раптом перескочить* (Вирган, В розп. літа, 1959, 203).

2. Вкритися, просякнути пилом, курявою.

ПРОКУРЛИ́КАТИ, прокурли́каю, прокурли́каєш і

прокурли́чу, прокурли́чеш, *док., перех. і неперех.* 1. Док. до **курли́кати.** *В небі волзькому у млі пролетіли журавлі, прокурликали прощально рідній матері-землі* (Гонч., Вибр., 1959, 253).

2. Курликати якийсь час.

ПРОКУРНИ́КАТИ, аю, аєш, *док., перех. і без додатка, розм.* 1. Док. до **курни́кати.**

2. Курникати якийсь час.

ПРОКУРО́Р, а, *ч.* 1. В СРСР та інших соціалістичних країнах — службова особа, що здійснює нагляд за точним виконанням законів та підтримує державне обвинувачення в суді. *До розгляду справи в судовому засіданні народний суд в кримінальних справах затверджує у підготовчому засіданні обвинувальний висновок, поданий прокурором* (Рад. суд охороняє права.., 1954, 23); *Радянський прокурор не має права пройти мимо будь-якого порушення закону, незалежно від того, хто вчинив це порушення* (Рад. Укр., 6.I 1954, 2); *Він добре розумів логіку і силу доказів прокурора, гарячково шукав відповіді, переконливої, точної, не знаходив і намагався виграти час* (Собко, Справа.., 1959, 121); * У порівн. — *Не розумію! — Ти, Юлю, наче прокурор* (Донч., V, 1957, 338).

Δ **Генера́льний Прокуро́р СРСР** — службова особа, що очолює Прокуратуру СРСР. *Вищий нагляд за точним виконанням законів усіма міністерствами і підвідомчими їм установами.. покладається на Генерального Прокурора СРСР, призначуваного Верховною Радою СРСР строком на сім років* (Рад. суд, 1951, 22).

2. У капіталістичних країнах та дореволюційній Росії — службова особа, що провадить кримінальне переслідування, підтримує обвинувачення в суді, а в ряді випадків здійснює також адміністративний нагляд. — *Ви взяли мої бумаги? — скрикнув він.— Покажіть їх прокуророві,— хай він мене винуватить по них, а не пригадує, що колись було у гімназії!* (Мирний, I, 1954, 354); *Сакко ім'я вічно житиме в людських думках і серцях, коли, прокуроре, і ваші кістки, і ваші кістки, панове судді, зітліють, забуті всіма* (Уп., Вірші.., 1957, 134).

Δ **Това́риш прокуро́ра,** *заст.*— помічник, заступник прокурора. *Товариш прокурора все затискав уста та закочував очі, як жертва* (Коцюб., II, 1955, 379).

ПРОКУРО́РСТВО, а, *с., розм.* Посада прокурора; // Виконання службових обов'язків прокурором.

ПРОКУРО́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **прокуро́р.** *Дехто дивувався, як це йому вдалося так довго бездоганно працювати на прокурорських посадах* (Собко, Справа.., 1959, 10); *Слухаючи його висновків,.. присяжні мали час до грунту проклясти його прокурорську ревність* (Фр., VI, 1951, 277); // Власт. прокурору. *Кульницький різко обернувся до Свирида Яковлевича, зміряв його войовничими очима і холодним прокурорським тоном запитав: — Товаришу Мірошниченко, чого ви запізнилися?* (Стельмах, II, 1962, 140).

ПРОКУРО́РША, і, *ж., розм., рідко.* 1. Жінка-прокурор.

2. Дружина прокурора.

ПРОКУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ПРОКУРИ́ТИ,** курю́, ку́риш, *док.* 1. *перех.* Насичувати тютюновим димом, курячи; // Насичувати димом, одержаним від спалювання ароматичних речовин; // Наповнювати, насичувати собою (про дим, ароматичні речовини і т. ін.).

2. *перех.* Витрачати на куриво.

3. *перех. і неперех., розм.* Протоплювати (звичайно чимось курним). *Мотря під холод дві дошки спалила, бо не було чим у хаті прокурити...* (Мирний, I, 1949, 140); *Зима, морози, а в його топить нічим... Ну, хоч кричи — нічим. Прокурить жінка гнійком, наробить чаду, та й усе* (Тесл., З книги життя, 1949, 28).

4. *тільки док., перех. і неперех.* Курити якийсь час.

ПРОКУ́РЮВАТИСЯ, рююся, рюєшся, *недок.,* **ПРОКУРИ́ТИСЯ,** курю́ся, ку́ришся, *док.* 1. *розм.* Насичувати себе, свої легені димом, курячи.

2. *розм.* Просякати, насичуватися димом; прокопчуватися. *По далеких горбах самотіли тихі гуцульські оселки, вишневі од смерекового диму, яким прокурились* (Коцюб., II, 1955, 317).

3. *тільки док., розм.* Витратитися на куриво; не мати курива і коштів на куриво. *Козак давно прокурився, і тепер від одного погляду на тютюн у нього залоскотало в ніздрях* (Мушк., Серце.., 1962, 313).

4. *тільки недок.* Пас. до **прокурювати** 1, 3.

ПРОКУ́С, у, *ч.* 1. Дія за знач. **прокуси́ти, прокушувати.**

2. Прокушене місце; рана від укусу.

ПРОКУ́СИНА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **прокус** 2.

ПРОКУСИ́ТИ *див.* **прокушувати.**

ПРОКУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прокуси́ти.**

ПРОКУ́ШУВАТИ, шую, шуєш, *недок.,* **ПРОКУСИ́ТИ,** кушу́, ку́сиш, *док., перех.* Кусати наскрізь; кусаючи, робити отвір, рану у чому-небудь. *Він підніс до очей посинілий, роздутий палець,— з нього капає кров. Це той собачий хлопчина прокусив його своїми гострими зубами* (Мик., II, 1957, 281); *Після того, як один поклонник в припадку екстазу прокусив пантофлю й угризнув папу за пальця,— почали в носок підкладати стельку* (Вишня, I, 1956, 457).

ПРОЛАВІ́РУВАТИ, ую, уєш, *док.* 1. Док. до **лавірувати.** *Непокоїть мене те, що є сила-силенна небезпек і підводного каміння, серед якого треба пролавірувати* (Еллан, II, 1958, 202).

2. Лавірувати якийсь час.

ПРОЛАГОДИТИ, джу, дить, *док., перех.* Лагодити якийсь час.

ПРОЛА́З, у, *ч., розм.* Те саме, що **прола́зка** 1. *Вузьким пролазом протиснулась невеличка, може осьмилітня* [восьмилітня] *дівчина* (Фр., II, 1950, 13); *Поручик.. сидить перед пролазом до свого бліндажа* (Смолич, Мир.., 1958, 160).

ПРОЛА́ЗА, и, *ч. і ж., розм.* Пронозлива, хитра, спритна людина; пройдисвіт, ловкач. *Розвелися пролази серед молодих мужиків. Кожен норовить розумніше батька стати* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 6); *Дарма, що він за свої кревні купив коні. Знайдуть їх якісь пролази у нього, і не оберешся лиха та поговорів* (Стельмах, I, 1962, 498).

ПРОЛА́ЗИТИ, а́жу, а́зиш *і* **ПРОЛІЗА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОЛІ́ЗТИ,** зу, зеш, *док.* 1. Плазом або майже притискаючись до поверхні всім тілом, залізати куди-небудь через вузький отвір, щілину, шпарку, просуватися вперед крізь щось, поміж чимсь і т. ін. (про плазунів і дрібних живих істот, що мають багато ніг). *Вони* [жучки] *ворушили ніжками, чіплялись за пальці, вперто не хотіли пролазити у вузеньку шийку пляшки* (Донч., VI, 1957, 57); *Усей той яр так заріс кущами, що не тільки не пройде чоловік, але й собака не пролізе* (Н.-Лев., III, 1956, 278); // Взагалі лазити, повзати по якій-небудь поверхні (звичайно про комах). *По столу пролізла муха;* *Образно. *Залишившись на самоті, Дорош підходить до столу, бере привезений камінь і пильно вдивляється в нього. По обличчю йому болючим зигзагом пролазить усмішка* (Мам., Тв., 1962, 414); // Навшпиньках або поповзом влазити всередину чого-небудь через вузький прохід, пролом, отвір, насилу

пробиратися вперед попід чимсь, через щось і т. ін. (про людей). *Плутаючись у високих бур'янах, пролазячи попід кущами,.. вони долізли врешті до води* (Коцюб., I, 1955, 337); *Вона пролазила попід вагонами, бігла до свого сьомого, міцно притискуючи до себе уже прив'ялий і все ще такий же великий сніп лугових квітів* (Літ. газ., 16.XII 1960, 4); *Одчинив* [Марко] *невеличке віконце, таке, що тільки хіба гадюкою пролізти чоловікові* (Стор., I, 1957, 390); *Пролізши через купу іржавих поламаних машин, які попадали крізь стелю з другого поверху, хлопці побачили залізну ляду* (Ю. Янов., II, 1954, 42); *Поки інші козаки ламали двері, Бреус проліз через отвір у даху і одразу ж загруз по коліна у воросі збіжжя* (Добр., Очак. розмир, 1965, 146); // Проходити за розмірами через який-небудь отвір. *Левантина спробувала просунути їх* [обценьки] *крізь двері; але вони не пролазили* (Гр., II, 1963, 290); *Ухопив пес цілого пирога. Дивлюся, і цілий пиріг не застряв у горлі, пролазить. Цюцько навіть не поперхнувся* (Ковінька, Кутя.., 1960, 37); — *Там гармати такі, що й чоловік у стволяку пролізе!* (Гончар, II, 1959, 44); *Підіймає* [Максим] *руку до крихітної.. щілини, крізь яку не пролізе й дитячий кулак* (Стельмах, I, 1962, 437); // *розм.* Через силу пробиратися куди-небудь між людьми, що тісно стоять, сидять. *Фотографи пролазили крізь натовп аж до комісара, перешкоджаючи кінооператорові працювати* (Ю. Янов., II, 1958, 109); *Увійшла* [Івга у суд]. *Писарів чимало; а народу ж то, народу, — так і не пролізеш* (Кв.-Осн., II, 1956, 274); — *Ходімте* [на матч] *зарані, бо запізнимось трохи,— не проліземо на місце* (Вишня, I, 1956, 403); *Він проліз у юрбі до ослонів, пройшовся між них, розглядаючись, і, врешті, сів на одному* (Головко, I, 1957, 169); // *розм.* Просуватися, проходити по багнистій, грузькій поверхні. *На воді ряска, немов руда кора.. Човен ледве-ледве пролазить. Скрізь брудно* (Коцюб., II, 1955, 265).

◇ **І вуж (ми́ша) не проліз:** а) про надто густу рослинність. *Жита такі, що й вуж не пролізе* (Вовчок, I, 1955, 147); б) про місцевість, яка пильно охороняється, контролюється ким-небудь.— *Там і миша не пролізе.. Кораблі Британського королівського флоту мають щодо цього твердий наказ. Стрілка* [Арабатська] — *під нашою опікою* (Гончар, II, 1959, 391); **Прола́зити (проліз́ти) в шпа́рку** — хитрощами досягати якої-небудь мети. *Справжній митець увіходить у мистецтво не потихеньку, не пролазить у шпарку, прикриваючись вигаданим прізвиськом, а йде сміливо, відверто, через головний вхід* (Загреб., День.., 1964, 71); **Проліз́ти крізь ву́шко го́лки** *див.* **ву́шко; Щоб і ми́ша не проліз́ла** — уживається як наказ пильно охороняти яку-небудь місцевість. [Свічка:] *Мушу попередити: по цій дорозі не тільки танк, а й жодна миша щоб не пролізла* (Корн., II, 1955, 49).

2. *розм.* Показуватися назовні через дірки, щілини і т. ін.; вилазити. *Ноги* [чоловіка] *у жовтих чоботях з пальцями, мов рукавиці, ..а скрізь тії пальці пролазили когті* [кігті], *мов у кота заморського* (Кв.-Осн., II, 1956, 232); *Циркуляри уже йому йдуть на такому тонкому папері, що й махорка крізь нього пролазить* (Гончар, II, 1959, 221).

3. *розм.* Злодійкувато, потай забиратися куди-небудь. *Гризельда звеліла покликати коменданта й розказала йому, що в садок кудоюсь пролізли козаки і певно кмітять за всім* (Н.-Лев., VII, 1966, 198); — *Та ми так проліземо, що Кучма й незчується. А кавунячча в нього яке!* (Гр., I, 1963, 361); — *Тепер лягаймо спати,— порадив він.— І замикайте двері, щоб ще хто не проліз,— додав Федя* (Трубл., I, 1955, 89); // *перен.* Просочуватися, проникати куди-небудь (про мороз, вітер і т. ін.); ставати відчутним (про запах). *Вітер лютує, вітер царює, пролазить у кожну щілину* (Григ., Вибр., 1959, 326); *Третьої ночі, коли мороз розбивав стіни й пролазив у хату, Терешко зовсім одубів* (Епік, Тв., 1958, 389); — *Я гризу собі пальці, затуляю рота, носа, а він, той запах* [їжі], *пролізає всюди, наповняє всю кімнату* (Хотк., I, 1966, 175); // *перен.* Зловживаючи чиїмнебудь довір'ям, потрапляти кудись з метою вивідати щось, зайнятися підривною діяльністю і т. ін. *Він своєю вдачею ніби ввесь був обмазаний «єлеєм», бо пролазив скрізь і всюди, сказати б в найменшу щілину* (Н.-Лев., IV, 1956, 127); *Німецько-гетьманські агенти нишпорили в навколишніх селах,.. пролазили в полк, баламутили бійців* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 45); [Филимон:] *Проворний* [Гаврюшка] *вражий син! Скрізь пролізе, підслухає* (К.-Карий, I, 1960, 91); *Син глитая Максима Бобровника, Іван Бобровник, проліз до колгоспу, але трем'тів* (Кучер, Дорога.., 1958, 10); // *перен.* Пристосовуючись і хитруючи, добиватися вигідного соціального становища, незаконно просуватися по службі і т. ін. — *Нехай тебе бог боронить від них* [менших панків]! *Пролізай до старших!* (Кв.-Осн., II, 1956, 282); — *Ти думаєш, я тебе не пам'ятаю?.. Пам'ятаю, як же. В Ніжині... Забув? Коли ж ти встиг в інспектори пролізти? Чи це не ти?* (Довж., I, 1958, 201); *За Шевка взявся громадський суд. Судили його в школі, згадували провини в минулому і дивувались, як він знову проліз на посаду* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 119).

◇ **Прола́зити (проліз́ти) в дові́р'я** — те саме, що **Вла́зити (вліз́ти, вкрада́тися, вкра́стися, втира́тися, вте́ртися** *і т. ін.*) **в дові́р'я** (*див.* **дові́р'я**). *Жлукто зробив непевний рух рукою, показуючи цим, як його треба пролазити в людське довір'я, щоб дещо дізнатися від них* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 115); **Прола́зити (проліз́ти) в ду́шу** *кому* — те саме, що **Вла́зити (вліз́ти) в ду́шу** (*див.* **вла́зити**). *Аж ось коли він починає розуміти, чому його запросив Римар на іменини в минулому році. Він задобрював його, пролазив йому в душу* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 131).

4. *перен., розм.* Випадково або час від часу з'являтися, мимоволі виникати і т. ін. *Балачки про Голодний Степ пролазили в щоденні турботи, в думки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 85); *У Юрка Васюти між п'ятірок пролізла одна четвірка* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 180).

ПРОЛА́ЗКА, и, *ж.* 1. Невеликий отвір, вузький, тісний пролом, дірка і т. ін., через які можна пролізти, проникнути куди-небудь; лаз.— *Дивний у тебе звичай: в сад ходиш через пролазку і чого? Нанюхатися міг і з того боку, з-за огорожі* (Сенч., Опов., 1959, 32); *Зненацька у пролазку вискочив чорно-синій дворняга Пірат* (Вол., Озеро.., 1959, 164); // Прохід, шлях, яким можна потай пробратися, пройти куди-небудь. *Знов та й знов повертались* [дівчата] *до того, що сверміло найдошкульніше, до проноз та підслухачів, про ті, нашим людям невідомі пролазки й продуховини, якими вони раз по раз пластували до міста* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 483).

2. *перен.* Спритний, хитрий засіб, що дає змогу вийти із скрутного становища. *Кожну дрібницю обмірковує і обговорює старшина. І в кожному слові і літері якась недомовка або пролазка, яку можна тлумачити в потрібний бік* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 222).

ПРОЛА́ЗЛИВИЙ, а, е, *розм.* Який скрізь встигає, проникає, знаходить собі доступ завдяки спритності, хитрості. *Інший, пролазливий, нажився б на його місці, бодай встановив корисні зв'язки. А він не досяг анічого* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 19).

ПРОЛА́ЗЛИВІСТЬ, вості, *ж., розм.* Властивість за знач. **прола́зливий.**

ПРОЛА́ЗЛИВО, *розм.* Присл. до **пролáзливий.**

ПРОЛА́ЗНИЦТВО, а, *с., розм.* Поведінка, вчинки пролази; хитрість, пронозливість. *Батько розгорне баталію, пустить в хід грозьбу і лестощі.., а начальству руку трястиме по-холопському... Ще й дочку вчитиме цієї науки запобігань, пролазництва, піддобрювання* (Гончар, Тронка, 1963, 182).

ПРОЛА́М, у, *ч.* 1. Дія за знач. **проламáти, пролáмувати.** *Пролам стіни.*

2. Те саме, що **пролóм** 2. *З задньої стінки будки Єрмилов витягає широку дошку. Вони лізуть в пролам стінки* (Грим., Кавалер.., 1955, 199); *Крізь борт струменить вода. Моряк на передній лаві кидається затикати пролам чи прострíл* (Мушк., Серце.., 1962, 234).

ПРОЛА́МАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проламáти.** *Біля дірки, проламаної в паркані, куди виносили зброю з склепу, двоє саней вже були навантажені, як дровами, гвинтівками* (Головко, II, 1957, 567); *Крізь проламаний снарядом купол світилося небо* (Гончар, III, 1959, 290); *// у знач. прикм. Перед очима мерехтіли офіцер, жовніри, жандарми, проламаний лід, вода, постріли...* (Досв., Вибр., 1959, 184); *Шумейко бачив проламану стіну, в якій застряла крижина* (Шиян, Баланда, 1957, 63); *Він ішов вузенькою вуличкою з проламаними парканами* (Бойч., Молодість, 1949, 245); *Він мені показує рукою Голову проламану свою* (Павл., Бистрина, 1959, 174); // **пролáмано,** *безос. присудк. сл.* [Терентій Йосипович:] *Становище наркома критичне. Дві травми, проламано череп і удар в живіт...* (Корн., I, 1955, 130).

ПРОЛАМА́ТИ *див.* **пролáмувати.**

ПРОЛАМА́ТИСЯ *див.* **пролáмуватися.**

ПРОЛА́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОЛАМА́ТИ,** áю, áєш, *док., перех.* 1. Те саме, що **пролóмлювати** 1. *У надрах гір проламують* [будівники] *тунелі, Для колії зрівняли сірий брук* (Дор., Єдність, 1950, 52); *Пройти в двері — немислима річ; проламати муровані стіни — ще більше неможлива річ. Зостається тільки продухвина* (Хотк., I, 1966, 116); *— Хто тут грюкає? — Це я... Семен... Крижиною проламало стіну... затоплює водою млин* (Шиян, Баланда, 1957, 61); // Прорубувати отвір для дверей, вікна і т. ін. [Анушку *(вказуючи на приміщення клубу)*:] *Всередині там треба розгородити так, щоб вийшов мені кабінет, вам — казарма, а туди он проламаємо двері і прибудуємо камеру для ув'язнених* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 8); *// тільки док.* Зробити непридатним для використання, зіпсувати ударами, поштовхами і т. ін.; зламати. *— Гарну дочку викохав Гудзь. Недаром він її на запорах держав... Хорошу... Коли б був знав, проламав би й ті запори та вкрав* (Мирний, I, 1949, 375); *Він хоче зробитися незримим, хоче зійти парою, ввійти в землю або проламати головою двері, щоб тільки тут не бути* (Кол., На фронті.., 1959, 113).

2. Прокладаючи шлях, дорогу, із зусиллям долати перешкоди. *Як узяв той ведмідь дуб'я трощити; такі дуби вергає, що по півтора обіймища! Вергав, вергав, аж утомився — пішов, напився води, як зачав знову ламати!..От-от стежечку проламає!* (Укр. дит. фольк., 1962, 151); * Образно. *Ми полями і садами Підем вперед, звелить комбат, І проламаєм шлях трудами До ще нових, незнаних дат* (Мал., III, 1957, 453).

3. *тільки док., також без додатка.* Ламати якийсь час. *Проламати стіну цілий день.*

ПРОЛА́МУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОЛАМА́ТИСЯ,** áюся, áєшся, *док.* Те саме, що **пролóмлюватися.** *Лід ще проламується; З-за близького лісу зводився місяць; він лише видряпався над світом, і вигляд у нього був невдоволений, змучений, ніби випало проламуватись крізь густі хащі* (Гуц., Скупана.., 1965, 51); *Образно. [Валент:] Я син оратора таки недарма! Та досі скрізь цвілим і сірим муром ставала на дорозі обережність. Я не проламувався через мур, шануючи твоє завдання, батьку* (Л. Укр., III, 1952, 291).

ПРОЛА́СУВАТИ, ую, уєш, *док., перех. і без додатка, розм.* Витратити на ласощі. *— Одежу і чоботи нехай тобі жінка постачить, а ти сі гроші.. проласуй на чім хочеш, чого душа забажа!* (Кв.-Осн., II, 1956, 475); *Хоч і перепаде йому карбованець або два, то й проласує* (Сл. Гр.).

ПРОЛЕБЕДІ́ТИ, джу́, ди́ш, *док., перех. і без додатка, діал.* Звернутися до кого-небудь з ласкавими, ніжними словами. *Гарячими пучками доторкнулась* [мати] *до його холодної, тремтячої руки і щось тихо пролебеділа* (Кол., Терен.., 1959, 30).

ПРОЛЕ́ЖАТИ *див.* **пролéжувати.**

ПРО́ЛЕЖЕНЬ, жня, *ч.* Змертвіння шкіри й м'яких тканин (у людини, тварини, рослини), зумовлене розладом їх живлення, тривалим тиском стороннього предмета або ураженням нервової системи. *Ой давні дні, нестерпні дні, Болючі пролежні, бинти, І тихі стогони вві сні* (Гірник, Стартують.., 1963, 73); *При поганому догляді у тяжкохворих можуть появитися так звані пролежні — виразки на шкірній поверхні в ділянках, які найдовше стикаються з постіллю* (Заг. догляд за хворими, 1957, 45); *На полицях роблять підстилку з сухого торфу, соломи, тирси та іншого матеріалу, щоб захистити кавуни від пролежнів* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 332).

ПРОЛЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОЛЕ́ЖАТИ,** жу, жиш, *док.* 1. *неперех.* Лежати (у 1 знач.) якийсь час. *Як тільки хазяйка виходила з хати, знову падала* [Пріська] *на ліжко ..і, укрившись теплим килимом, пролежувала мало не до вечора* (Л. Янов., I, 1959, 283); *Голубенко дедалі ставав мовчазніший. Мало з'являвся на палубі, розмовляв з Вассою неохоче і все довше пролежував на дивані* (Епік, Тв., 1958, 320); *Тиждень вона пролежала в гарячці, нікого не впізнавала, нічого не їла* (Н.-Лев., VI, 1966, 399); *За наказом лікаря Маслюк мав пролежати кілька днів у санчастині* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 157).

2. *перев. док., неперех.* Залишитися якийсь час без застосування, без уваги (про неживі предмети). *Ваш лист, бачте, пролежав тут чимало, ждучи мене, бо я ціле літо не була вдома* (Л. Укр., V, 1956, 99); *Пролежала* [карета у возовні] *років з чотири* (Н.-Лев., III, 1956, 171); *Всі ці листи були давні, писані навесні, пролежали в Орську все літо й осінь* (Тулуб, В степу.., 1964, 326).

3. *перех.* Пошкоджувати що-небудь довгим лежанням. *Моя тобі зброя кілочка не вломить, Я сам молод ліжка не пролежу* (Чуб., V, 1874, 63).

ПРОЛЕПЕТА́ТИ, ечу́, е́чеш, *док., перех. і без додатка.* Вимовити неправильно, нерозбірливо (про дітей). *Одарочка стала проти образу, пролепетала молитву і почала хреститись* (Мирний, I, 1954, 213); *Свириду Яковлевичу не довелося пролепетати рідній матері свого найкращого слова: день його народження став днем її смерті* (Стельмах, II, 1962, 16); // Проказати що-небудь невиразно через хвилювання, переляк, збентеження і т. ін.— *Замикайте все хоч на сотню замків, тільки не замикайте від мене своє серце, Христинко,— пролепетав парубок* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 18); *— Товаришу ком-мандир! — заїкаючись пролепетав він.— Лебе-дя вкрали!* (Збан., Крил. гонець, 1953, 11).

ПРОЛЕПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., перех. і без додатка, діал.* Пролепетати.— *Екс...екс...екс...— пролепо-*

тів Калинович, але не міг вимовити навіть першого слова (Фр., VI, 1951, 357).

ПРОЛЕТА́Р, я́, *ч.* 1. У Стародавньому Римі — громадянин, який не мав майнового цензу.

2. У капіталістичному суспільстві — найманий робітник, позбавлений власності на засоби виробництва. *..буржуазія не тільки викувала зброю, яка несе їй смерть; вона породила і людей, які спрямовують проти неї цю зброю,— сучасних робітників,* ***пролетарів*** (Комун. маніф., 1947, 20); *Великий російський письменник* [О. М. Горький] *у своїх художніх творах вперше і найбільш повно дав позитивний конкретний образ пролетаря — вершителя долі історії* (Іст. УРСР, І, 1953, 716); *// у знач. збірн.* Те саме, що **пролетаріа́т.** *Заспівуйте пісню гучніш, Щоб вільно в просторах лунала — Про те, як у буряні дні Повстав пролетар «Арсеналу»* (Укр.. думи.., 1955, 385); *Не міщанка заойкала — пролетар тужить — вмер Ленін* (Ус., І сьогодні.., 1957, 29).

Пролетарі́ всіх краї́н, єдна́йтеся! — уживається як девіз міжнародного робітничого руху. *Посилає Ленін птицю. «Перелети всі моря і всі окіяни* [океани], *одвідай усі тюрми й катівні, скажи: «Сміливіше, браття, свобода близько! Пролетарі всіх країн, єднайтеся!»* (Ю. Янов., І, 1954, 7).

3. *заст.* Людина, що не має власності. *Скрізь гаряче пропагандував* [пропагував Василь] *за те, щоб, залишивши мрії про панські гостинні, де вчителю коли й одводилось, то дуже непочесне місце,— організувати своє життя сільського інтелігента-пролетаря* (Вас., IV, 1960, 35); *Назавжди зникли з гірських і підгірських доріг оті знайомі мені з юності вічні пролетарі-злидарі — коновкарі, дьогтярі, решетарі* (Козл., Сонце.., 1957, 7).

ПРОЛЕТАРИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Неминуче в умовах капіталізму розорення і зубожіння дрібних товаровиробників (селян, кустарів і т. ін.) і перетворення їх на пролетарів. *Життя повністю підтвердило марксистське положення про посилення пролетаризації в капіталістичному суспільстві* (Програма КПРС, 1961, 27); *Герой Стефаникових новел — селянин, вирваний процесом пролетаризації з усталеного укладу життя* (Рад. літ-во, 5, 1971, 67); // Перебудова діяльності якої-небудь установи, організації і т. ін. на пролетарських засадах. *Почався* [після Великого Жовтня] *процес пролетаризації і демократизації університету* [Київського], *перетворення його в справжнє вогнище науки і культури* (Наука.., 8, 1959, 40).

ПРОЛЕТАРИЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пролетаризува́ти;** // *у знач. прикм. Розвиток капіталізму на селі* [після реформи 1861 р.] *вів, з одного боку, до зростання капіталістичної верхівки — куркулів, а з другого,— до появи величезної маси пролетаризованого селянства* (Іст. УРСР, І, 1953, 492).

ПРОЛЕТАРИЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пролетаризува́ти** і **пролетаризува́тися.** *..капіталізмові властиве, з одного боку, прагнення до безмежного розширення.. нагромадження і виробництва, а з другого боку,— пролетаризування народних мас..* (Ленін, 4, 1969, 47).

ПРОЛЕТАРИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Перетворювати кого-небудь на пролетарів; // Робити що-небудь пролетарським за суттю. *Треба провадити перекидання членів партії з села, щоб вирвати з обстановки, яка оміщанює й засмоктує їх, і цим самим пролетаризувати їх психологію* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 134).

ПРОЛЕТАРИЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* 1. Перетворюватися на пролетарів, робитися пролетарським за суттю. *У поневоленій Австро-Угорщиною Галичині відбувалося швидке проникнення капіталістичних відносин на село, пролетаризувалися широкі маси населення* (Літ. Укр., 1.I 1971, 2); *Селянський син* [В. Стефаник], *він перейнявся горюванням покутських злидарів, побачив, як пролетаризується село* (Рад. Укр., 14.V 1971, 2).

2. *тільки недок.* Пас. до **пролетаризува́ти.**

ПРОЛЕТАРІА́Т, у, *ч.* 1. У капіталістичному суспільстві — клас найманих робітників, позбавлених власності на засоби виробництва і внаслідок цього змушених продавати свою робочу силу капіталістам. *..суспільство все більше й більше розколюється на два великі ворожі табори, на два великі класи, які стоять один проти одного,— буржуазію і пролетаріат* (Комун. маніф., 1963, 31); [Л е н і н:] *Маркс і Енгельс вчили пролетаріат — оборона є смерть збройного повстання* (Корн., І, 1955, 195).

Δ **Диктату́ра пролетаріа́ту** *див.* **диктату́ра.**

2. *збірн., заст.* Особи, належні до цього класу. *Стефаник малює сільський пролетаріат або стан, близький до повної пролетаризації* (Л. Укр., VIII, 1965, 260).

ПРОЛЕТА́РІЙ, я, *ч.* Те саме, що **пролета́р.** *На найнижчих лавках люди значніші, багатші, на середніх — люди середнього достатку, плебеї, на найвищих, крутих і тісних — простолюд, пролетарії* (Л. Укр., II, 1951, 510); *Вчора хлібороб, хазяїн, а сьогодні пролетарій — селянин неминуче попадає у ті сіті* [капіталізму] *й гине в нерівній боротьбі* (Коцюб., III, 1956, 37); *— Так, робітник. Робітник я, пролетарій.— Тимофій Стоян трусонув блискучою чуприною і рушив до соціал-демократа на трибуну* (Довж., І, 1958, 47); *— То нехай ота біднота, оті пролетарії багатіють теж! — вигукнув хтось уїдливо з гурту заможних хазяїнів* (Шиян, Баланда, 1957, 118).

ПРОЛЕТА́РІЯ, ї, *ж., розм.* Збірн. до **пролета́р** 2, 3. [Ю р і й:] *Хіба до революції у вас була приватна власність?* [Д і д:] *Була одна коза. Я був пролетарія всіх країн. Наймит* (Лев., Драми.., 1967, 297); *— За мною, пролетарія! — гукнув Чубенко* (Ю. Янов., II, 1958, 211).

ПРОЛЕТА́РКА, и, *ж.* Жін. до **пролета́р** 2, 3. *— Я певний, що з цієї дівчини вийде справжня пролетарка* (Жур., Нам тоді.., 1968, 169).

ПРОЛЕТА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **пролета́р** і **пролетаріа́т.** [Г е р м і о н а:] *Ти свій заробіток пускаєш так на вітер. Справді, сину, ми зійдемо на пролетарський хліб* (Л. Укр., III, 1952, 419); *Пролетарську течію в кінематографії закріпили за собою члени партії режисери Кордюм і Капчинський* (Довж., І, 1958, 24); *— Коли ти на кулемета сам підеш, або на п'ять справних гвинтівок підеш сам напролом, або гранатою штаб розженеш — значить ти повний більшовик і тобі честь та пролетарська дяка і партійний квиток з усіма печатками* (Ю. Янов., II, 1958, 245); // Власт. пролетарю й пролетаріатові. — *Я твої інтелігентські теорійки своїм пролетарським духом давно чув* (Тют., Вир, 1964, 196); // Здійснюваний пролетаріатом. *Після Великої пролетарської революції пішли у нас численні Ломоносови з народу і зараз їм — Конституція СРСР, як сонце з неба в ясний день!* (Тич., III, 1957, 57); *Над містами, селами, над гаєм хай вітри цю звістку рознесуть, що Андрія й грека вже чекає наш червоний пролетарський суд* (Сос., І, 1957, 346); // Очолюваний пролетаріатом. *Ніде в світі пролетарський рух не народжувався і не міг народитися «відразу», в чистому класовому вигляді..* (Ленін, 25, 1972, 97); *На початку XX сторіччя в Росії виникла пролетарська партія нового типу — партія більшовиків, яка вперше з'єднала науковий соціалізм з масовим робітничим рухом* (Ком. Укр., 10, 1967,

4); //Який відповідає духові, ідеології пролетаріату. *Пролетарська культура;* *Третій період визвольного руху в Росії ознаменувався створенням пролетарської літератури, яка відображала революційні думи та прагнення робітничого класу і всіх трудящих* (Укр. літ., 9, 1957, 16); *З перемогою Жовтневої революції пролетарський інтернаціоналізм знайшов у нашій країні повне і всебічне втілення в життя* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 105); *Пролетарська демократія;* // Який стоїть на боці пролетаріату, керується його ідеями і принципами, пройнятий його духом, настроями. *Великий російський пролетарський письменник М. Горький з гарячою любов'ю ставився до творчості геніального сина українського народу Тараса Шевченка* (Літ. Укр., 3.III 1964, 1); *Пролетарський полководець;* // Який населяють пролетарі. *Це пролетарський квартал, і робітничі діти влітку не бачать ніякої зелені* (Гончар, III, 1959, 244).

Пролета́рський гімн — урочиста пісня, прийнята як символ державної або класової єдності пролетаріату; інтернаціонал. *Всі зняли шапки і голосно заспівали пролетарський гімн* (Панч, Іду, 1946, 9); *Пролетарський гімн зазвучав для Леоніда якось особливо проникливо, схвилював його, як ніколи в житті* (Гончар, II, 1959, 414).

Δ **Пролета́рська диктату́ра** — те саме, що **Диктату́ра пролетаріа́ту** (*див.* **диктату́ра**). — *Ти хоч і середняцький син, та душа в тебе, здається, наша, незаможницька. Ходи-но зі мною та придивляйся, як треба здійснювати пролетарську диктатуру на ділі* (Речм., Весн. грози, 1961, 52); **Пролета́рська револю́ція** *див.* **револю́ція.**

ПРОЛЕТІ́ТИ *див.* **пролета́ти.**

ПРОЛЕТКУ́ЛЬТ, у, *ч.* Скорочення: пролетарська культура (культурно-освітні організації 1917—1932 рр., які, маючи своїм завданням організовувати рух мас за оволодіння новою, пролетарською культурою, проповідували хибні ідеї створення такої культури «лабораторним» шляхом). *Викриваючи пролеткульт, В. І. Ленін захищав необхідність правильного використання художньої спадщини минулого* (Мист., 2, 1955, 5).

ПРОЛЕТКУ́ЛЬТІВЕЦЬ, вця, *ч.* Член пролеткульту; прихильник пролеткульту. *Він* [В. І. Ленін] *виступав проти шкідливих «теорій» пролеткультівців, які намагалися ізолювати соціалістичну культуру від культури минулого, вирвати її з-під керівного впливу Комуністичної партії* (Мист., 2, 1965, 1).

ПРОЛЕТКУ́ЛЬТІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **пролеткýльт.** *Пролеткультівські керівники, неприхильно ставлячись до реалістичних стилів як «відсталих» у художньому прогресі, виявляли терпимість до модерністичних течій* (Літ. Укр., 19.XII 1967, 1).

ПРОЛИ́В, у, *ч., рідко.* Дія за знач. **проли́ти, проли́вати.**

Проли́в кро́ві — те саме, що **кровопроли́ття.** *Знав* [Василь], *яка буде відповідь: не минути йому суперечки, не минути проливу крові...* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 281).

ПРОЛИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проли́вати.** [Ізоген:] *Наш ворог тямить, чим держиться церква,— і вже не важить на овець, лиш цілить у пастирів, щоб розточить отару.. Ти знаєш — проти сього не поможе ні проливання крові на арені, ні проповіді грім* (Л. Укр., III, 1952, 297).

ПРОЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОЛИ́ТИ**, ллю́, ллє́ш *і рідко* **ПРОЛЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех. і без додатка.* Ненавмисно, випадково розпліскувати якунебудь рідину; розливати, розхлюпувати. *Як п'є, то не проливає; як б'є, то добре влучає* (Номис, 1864, № 11698); *Дівчинка проливає сметану на груди і весь час злякано поглядає на чужу тьотю, що сидить на покуті* (Тют., Вир, 1964, 216); *Ватага вся повеселіла, Горілка з пляшок булькотіла, Ніхто ні краплі не пролив* (Котл., I, 1952, 163); *Ганна наливає. У неї тремтить рука.* [Ганна (*до Ромодана*):] *Пролила... прошу...* (Корн., II, 1955, 332); // Примушувати текти, струменіти; лити. *Вночі лив дощ, і небо ще не позбулося брудних хмар, що іноді проливали на.. Варшаву свої помиї* (Досв., Вибр., 1959, 140); *Тече ріка, шумить ріка Велично і розлого, Щоб хвилі молоді пролить До Пушкіна й Толстого* (Рильський, III, 1961, 234); * Образно. *Київ тримає кельню в руці,— він у вапні, всякчасно в дії, позводив стояки в ріці, пролляв на мармур багрецi, угнув мости вечірні...* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 47); // *перен.* Випромінювати, поширювати навколо (світло, тепло, звуки і т. ін.). *Трава — оксамитно-зелена, і навіть ополудні, коли шаленіюче сонце проливає найбільше тепла, вона все ж зберігав свою незайману свіжість* (Дім., Ідол, 1961, 193); *Мужик солодко усміхнувся, закивав головою і, заплющивши очі, пролив у повітря тремтячий струмінь високих нот* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 438).

◇ **Проливáти (пролúти) кров** *див.* **кров; Проливáти (пролúти) піт** — те саме, що **Лúти піт** (*див.* **лúти**). *Пітсолоний пролива* [перекладач] — *Ну й попалися слова! Аж розпухла голова...* (Ющ., Люди.., 1959, 234); *Скільки поту свого я пролив, Скільки сили я там положив!* (Гр., I, 1963, 31); *Груша росте собі на селі, як їй самій хочеться, а на виноградниках людині треба пролити сьомий піт* (Томч., Готель.., 1960, 37); **Проливáти (пролúти) сльóзи** — те саме, що **Лúти сльóзи (слúзки)** (*див.* **лúти**). *Тільки я сердита зроду: Хто задивиться на вроду Чи сунеться цілувать — Буде сльози проливать* (Гл., Вибр., 1951, 216); *Марися сумувала, Мліла, сльози проливала* (Перв., Казка.., 1958, 54); *Скільки тепер їй доведеться прийняти муки, скільки прослухає докорів, скільки пролле гарячих сліз* (Л. Янов., I, 1959, 35); *Скільки сліз пролила* [мати] *потаємці ночами, коли Вутанька повернулася з Таврії ні дівчиною, ні вдовою* (Гончар, II, 1959, 199); **Проливáти (пролúти) свíтло (світ, я́сність)** *на що* — пояснювати що-небудь, робити щось ясним, зрозумілим. *Фольклорно-етнографічні записи Гоголя проливають світло на ті перші джерела, з яких письменник черпав натхнення у своїй творчості* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 131); *Перед тим як почати з ним розмову, що проливала ясність на все, Струк запросив Василька до себе в хату* (Турч., Зорі.., 1950, 205); *Теорія реалізації Маркса пролила світло і на питання про національне споживання й доход* (Ленін, 3, 1970, 57); *Вивчення властивостей античастинок та їх взаємодії з речовиною може пролити світло на гіпотези, що висуваються тепер для з'ясування деяких явищ, спостережуваних у всесвіті* (Наука.., 12, 1958, 19).

ПРОЛИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ПРОЛИ́ТИСЯ**, лле́ться *і рідко* **ПРОЛЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *док.* 1. Розпліскуватися, розливатися, розхлюпуватися. *Очі її блищали недобрим вогнем, проте вона стримала себе, опустила брови, примружила очі.— Вино проливається на щастя...* (Скл., Святослав, 1959, 32); *Ой пливе човен води повен, коли б не пролився* (Чуб., V, 1874, 293); *Заскиглив журавель, пролилася вода на землю, і обізвався молодий радісний голос: — Спасибі Мар'яні, що таку славну криницю викопала* (Стельмах, II, 1962, 294).

◇ **Проливáється (пролилáся, пролля́лася) кров** — про кровопролиття (у війні, збройній сутичці і т. ін.). *— Не дійде до того, щоб проливалася кров... Ах, боже!.. певно не дійде* (Коцюб., II, 1955, 169); — *Я хоч і не про-*

рок, але скажу, що крові проллється чимало, але німця не буде на нашій землі, бо ще не було такого, щоб хтось переміг наш народ (Тют., Вир, 1964, 292); *Генерал Ватутін не дожив до дня повного визволення України. На полі бою пролилась його гаряча кров* (Ю. Янов., II, 1954, 241); *Звелів тоді забрать Усіх поранених шляхетний Підкоморій, І крові, що її проллялось ціле море, Не проливати більш* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 282); **Сльо́зи пролили́ся** *чиї* — хтонебудь заплакав. *Я в хаті мучився колись, Мої там сльози пролились, Найперші сльози* (Шевч., II, 1963, 252); *Мати тут, молодого, колись Василя Чумака проводжала, її сльози рясні пролились — за улюбленим сином ридала* (Гонч., Вибр., 1959, 48).

2. Випадати, проходити (про дощ, зливу і т. ін.). *Над горами відгриміли грози, пролилися дощі, прокотилися тумани* (Чорн., Визволення, 1949, 134); *Гриміли громи І дощ проливсь, як з відра...* (Павл., Бистрина, 1959, 115); // *чим.* Утворювати опади (про хмари). *Почав жовтіти сад. Частіше снувалися хмари, проливаючись дрібними дощами* (Шиян, Баланда, 1957, 249); *Образно. *І травень дощами проллється над краєм, Всю землю вкриваючи рястом і маєм* (Перв., II, 1958, 135); *Пішов дощ — густий, холодний, наче небо не витримало важких хмар, що весь день висіли над бородінським полем, і пролилося дрібними сльозами* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 301); // Скочуватися вниз (про сльози). *Єдина сльоза, що пролилась з її* [Олі] *очей, здається, наскрізь пропікає йому пальці* (Стельмах, II, 1962, 154).

3. *перен.* Поширюватися (про світло і т. ін.). *Туман раптом знявся вгору, і перший яскраво-білий промінь сонця пролився з-за горизонту* (Собко, Біле полум'я, 1952, 81); *Була ріка — ну, звісно, як ріка, Текла собі між долами й горбами, Прийшов поет — і синь її легка, Мов чари голубі, проллялась між рядками* (Забашта, Пісня.., 1961, 24); // Чутися, лунати (про звуки, голоси і т. ін.). *Коли страшне ридання через вінця пролилося, пролунав над матерями голос дужий і знайомий* (Гур., Друзі.., 1959, 15); *Білий іній голів... Анни Зегерс схвильована мова... Арагона й Неруди, і Гільєна розмірена річ... Руська мова луна, українська проллялась шовково...* (Забашта, Вибр., 1958, 55).

ПРО́ЛИВЕНЬ, вня, *ч., рідко.* Проливний дощ; злива. *Дощ як поросне.. Справжнісінький проливень* (Вирган, В розп. літа, 1959, 286).

ПРОЛИВНИ́Й, а́, е́. Дуже сильний (про дощ). *Під проливним дощем, при спалахах горобиної ночі займали студбатівці вільні окопи по городах* (Гончар, Людина.., 1960, 107).

ПРОЛИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., вульг.* Те саме, що **проковтну́ти.** *Служниця внесла мищину доброго, заправленого борщу, і Василь лакомо пролигав ложку за ложкою* (Фр., I, 1955, 175).

ПРОЛИГНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех., вульг.* Однокр. до **пролига́ти.** *Мучиться качка, як ухопить чого сухого забагато та й не здужає пролигнути* (Март., Тв., 1954, 214).

ПРО́ЛИЗ, у, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **про́лизень.** *Став* [о. Гервасій] *пригадувать молоді літа, як і він бувало на коніку виграє за зайцями та за вовками. Аж зирк,— заєць у пролизі чмиха* (Свидн., Люборацькі, 1955, 67).

ПРОЛИЗА́ТИ *див.* **проли́зувати.**

ПРО́ЛИЗЕНЬ, зня, *ч., розм.* Промите течією місце в льоду (звичайно на річці). *Дніпро ще перекритий кригою. Сивіє, широкий, могутній... Лише де-не-де темніють між берегами молоді перші пролизні* (Гончар, Новели, 1954, 155); *Крига була крихка, набувала водою, вся в пролизнях і в дірках* (Вітч., 9, 1970, 164).

ПРОЛИ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРОЛИЗА́ТИ,** ижу́, и́жеш, *док., перех.* Лижучи (звичайно язиком), очищати що-небудь від чогось. *Крізь напічне віконце, що замережане морозом, Каховку можна було побачити, якою забажаєш. Пролизавши язиком замерзлу шибку, сягаючи оком за небокрай, Данько бачив уже свою Каховку містом щастя* (Гончар, I, 1959, 6); // Лизанням псувати, знищувати що-небудь. *Змія сіла коло кузні і давай вогненним язиком двері пролизувати* (Укр.. казки, 1951, 136); *Образно. *Не будь солодкий, бо пролижуть, не будь гіркий, бо розплюють* (Номис, 1864, № 4602); // *перен.* Силою води руйнувати що-небудь; руйнуючи, утворювати щось (про течію річки, струмка і т. ін.). *Заздрячи* [глибокому річищу], *люто струмок воркотів і пролизував глинясті кручі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 175); *Серед греблі вода пролизала рівчак, в рівчаку стояла вода* (Н.-Лев., IV, 1956, 104).

ПРОЛИ́ЗУВАТИСЯ, ується, *недок., діал.* Проникати. *Стіжки збіжжя й сіна виглядали мов купи розжареного вугля* [вугілля], *а з їх середини де-де пролизувалися біляві огневі пасма* (Фр., VI, 1951, 98).

ПРОЛИ́НУТИ, ну, неш, *док., поет.* 1. Плавно, легко пролетіти. *Пролинув шульпіка, і кури знову зграєю сходяться, сокотять* (Мирний, I, 1954, 52); *Хмарам навпроти пролинув літак* (Дор., Єдність, 1950, 3); *Чорногуз, мов привид, беззвучно пролинув до ріки* (Ю. Янов., V, 1959, 141); // Плавно пропливти (про хмару); пронестися в повітрі (про бурю, вітер і т. ін.). [Р у с а л к а:] *Вітра обійняти повік не зможе* [береза] *— він уже пролинув* (Л. Укр., III, 1952, 243); *Виснажливі суховії вже пролинули над степами* (Дмит., Розлука, 1957, 184); *Пролинула у небі хмарка біла...* (Гонч., Вибр., 1959, 198); // Прудко пробігти (про живі істоти). *Далі та далі, пролинувши через квітучу луку, вона* [дівчина] *піднялась на гору, стала з очей зникати...* (Мирний, II, 1954, 71); // Швидко переміститися по поверхні чого-небудь (про тінь). *Ось у травах побігла, пролинула смуга — То хмаринка маленька спішить до Дніпра* (Ющ., Люди.., 1959, 112); // Поширитися в просторі (про звуки, запахи і т. ін.). *Тихий гомін пролинув над юрмищем, але вщух* (Ільч., Вибр., 1948, 18); *Серед присутніх пролинув смішок* (Коп., Лейтенанти, 1947, 192); *Незрівнянний аромат першого яблука пролинув над світом* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22).

2. *перен.* Раптом і ненадовго з'явитися в свідомості, уяві, очах і т. ін. *Думка пролинула, зсунулась тьма, ось уже ясної й сліду нема...* (Л. Укр., I, 1951, 271); *На хвилину спинилась* [мати], *і в очах пролинула якась хмарка* (Вас., Вибр., 1954, 22); *Все пролинуло перед очима в одну хвилечку* (Хотк., II, 1966, 292); // *безос.* «*Ой га! — пролинуло у нього в голові.— Ци* [чи] *не колесо млинське я си* [собі] *на шию вкладаю?*» (Хотк., II, 1966, 126).

3. *перен.* Швидко, непомітно минути (про час, життя, його періоди і т. ін.). [О л е н а (*одна*):] *Минулося безпечне та світле щастя, мов пташечкою пролинуло, мов вихром пронеслося...* (Кроп., I, 1958, 451); *Ніяково пролинули Роди молодії* (Щог., Поезії, 1958, 237); *Ніколи не забуду, хоч і ціле життя моє пролинуло з тих пір, як нам у класі вчителька звеліла на вільну тему написати твір* (Забіла, Поезії, 1963, 25); *На вогких крилах південного вітру пролинув березень з його раптовими відлигами* (Коз., Сальвія, 1959, 193); *Пролинула коротка літня ніч* (Кач., II, 1958, 512).

ПРОЛИ́СИНА, и, *ж., розм.* Те саме, що **ли́сина.** *Він підвівся, заходив по кабінету.. Ретельно зачесаний чубок роз'їхався в боки, і з-під нього виглянула пролисина* (Мушк., День.., 1967, 117); *Була* [Зоя] *сама-самі-*

сінька серед похмурого, з білястими пролисинами ковили безмежного степу (Хор., Незакінч. політ, 1960, 142).

ПРОЛИ́СКУВАТИСЯ, ується, *недок., рідко.* Яскраво відсвічуватися; сяяти, блищати. *Небо на заході ще трохи жевріло і пролискувалось наскрізь, неначе за селом за горами десь дотлівала пожежа* (Н.-Лев., VI, 1966, 316).

ПРОЛИ́ТИ *див.* **проливáти.**

ПРОЛИ́ТИЙ, *рідко* **ПРОЛЛЯ́ТИЙ,** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проли́ти, пролля́ти.** *Червоне полум'я, знявшись угору, лиже чорне дно казанкове, і сичить на ньому незнарошне пролита вода, злегка лопочуть дрова* (Мирний, IV, 1955, 319); *На світі Нема животворніших сил За промені, щедро пролиті З Москви на земний виднокіл...* (Бажан, Роки, 1957, 264); *В його серці скипілась кров, невинно пролита, бо в нього зіллялись всі людські сльози і полум'ям знявся народний гнів...* (Коцюб., II, 1955, 186); *До крутояру в'ється шлях по тихих зораних полях, де кров, що проллята була, рясною нивою зійшла* (Уп., Вірші.., 1957, 80); *А сльоз, а крові? напоїть Всіх імператорів би стало З дітьми і внуками, втопить В сльозах удов'їх. А дівочих, Пролитих таємно серед ночі!* (Шевч., І, 1963, 324); *// у знач. прикм.* [Е л е а з а р:] *Біліє мармор* [мармур], *мов кістки на полі, порфір шарів, мов пролита кров* (Л. Укр., II, 1951, 140); *Я ждала милого три літа, Три літа звістки не було. Коли ж замовкла кров пролита — Щодня ходила за село* (Стельмах, V, 1963, 258); *Все горе вбогого життя, нестатки всі, Всі ночі неспані, пролиті сльози,— ..Все те прорвалося тепер, немов потік* (Фр., XIII, 1954, 310); *//* **проли́то, пролля́то,** *безос. присудк. сл. Отут крові Пролито людської — І без ножа* (Шевч., І, 1963, 246); *Це була титанічна праця. Скільки було викопано ям, скільки замішано грязі, скільки поту пролито* (Довж., І, 1958, 424); *Нікому не болить чуже горе, ніхто не відає, як перемліла душею Фросина Данилівна минулої ночі. Скільки передумано, скільки сліз пролито!* (Хижняк, Тамара, 1959, 135); *Скільки сліз проллято за глиняними дувалами. Численні діти сирітства зазнали через той випадок* [вибух] (Ле, Міжгір'я, 1953, 183).

ПРОЛИ́ТИСЯ *див.* **проливáтися.**

ПРОЛИ́ТТЯ, я, *с.* Дія за знач. **проли́ти.**

Пролиття́ кро́ві — те саме, що **кровопроли́ття.** *Голія затрясло, бо за пролиття найменшої краплі гетьманської крові належало платити головою* (Ільч., Козацьк.роду.., 1958, 99).

ПРОЛІЗА́ТИ *див.* **пролáзити.**

ПРОЛІ́ЗТИ *див.* **пролáзити.**

ПРОЛІКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРОЛІКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Витрачати на лікування. 2. *тільки док.* Лікувати якийсь час.

ПРОЛІКУВА́ТИ *див.* **пролікóвувати.**

ПРОЛІКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Лікуватися якийсь час. *Застудилась і захворіла двостороннім запаленням легенів. Пішли ускладнення: довелось Фросині пролікуватись довгих вісім місяців* (Зар., На.. світі, 1967, 60).

ПРО́ЛІС [1], у, *ч., рідко.* Те саме, що **пра́ліс.** *Як за лісом, за пролісом Ясне сонце сходить, Як за морем, за далеким Десь воно заходить* (Гл., Вибр., 1957, 227).

ПРО́ЛІС [2], у, *ч., рідко.* Те саме, що **про́лісок**[1]. *Перший проліс розплющив око, Перший жайвір у вись злетів* (Мал., За.. морем, 1950, 175).

ПРО́ЛІСКА, и, *ж., одн.* (*мн.* **про́ліски,** сок). Те саме, що **про́лісок** [1]. *Проліска — досить поширена по листяних лісах, чагарниках тощо ранньовесняна рослина* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 179); *Обабіч дороги стіною стоять предковічні дерева, шепочуть галуззям, а над ними — блакитне, як суцвіття пролісок, безхмарне небо* (М. Ол., Леся, 1960, 108).

ПРО́ЛІСКИ *див.* **про́ліска** і **про́лісок**[1].

ПРО́ЛІСКОВИЙ, а, е. Прикм. до **про́ліска** і **про́лісок**[1]. *Я — перша квіточка весни, Я пролісковий цвіт. Я пережив зимові сни І знов родився на світ* (Позн., Ми зростаєм.., 1960, 36); // Який має колір проліски, проліска. *Подруги вели між собою розмову, що пролісковий цвіт молодить і що наші вишивальниці полюбляють ясні барви* (Горд., Дівчина.., 1954, 21); *Помовчала* [Тетяна Павлівна] *хвилину і обережно запитала: — Ти любиш кого, Марійко? — звела на неї свої глибокі пролискові очі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 358).

ПРО́ЛІСОК [1], ска, *ч., одн.* (*мн.* **про́ліски,** ів) (*Scilla* L.). Рід трав'янистих рослин родини лілійних з блакитними або синіми, рідше фіолетовими або майже білими квітками на безлистому стеблі. *В квітні серед чагарників рясно цвітуть лісові ранньовесняні ефемероїди — проліски* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 29); *На проліски білі, на квіти лагідні Скотилася тихо сльоза...* (Л. Укр., І, 1951, 46); *Первоцвіт білий, проліски блакитні На вулиці бабуся продає* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 143); *Нам глянув ніжно й ласкаво ув очі Весняних пролісків лілово-синій цвіт* (Забашта, Вибр., 1958, 122); *Вранці діти, йдучи до школи, тримали в рученятах букетики синіх пролісків* (Шиян, Баланда, 1957, 60); *У порівн. *Перед ним у долині — кохана земля, Наче чаша вина золотого — поля, І як хмари — ліси, і озера ясні — Наче проліски ті навесні* (Нагн., Пісня.., 1949, 73).

ПРО́ЛІСОК [2], ску, *ч., розм.* Місце в лісі або на узліссі, вільне від дерев; галява. *За озером, на проліску, поза старими яворами, росла чудова ліщина* (Вовчок, VI, 1956, 317); *Гора понад Дніпром вкрита була високим лісом і густими чагарниками, а проміж тії зарослі на полянах і пролісках росла висока трава* (Стор., І, 1957, 238); *Весна підійшла на вогких ведмежих лапах і дихала з пролісків, із молодих дубових хащів теплою парою* (Мик., II, 1957, 237).

ПРОЛІ́Т [1], льо́ту, *ч.* 1. Дія за знач. **пролетíти, пролітáти** 1, 3. *Після прольоту Місяця станція* [«Зонд-3»] *продовжує свій рух по геліоцентричній орбіті, віддаляючись від Землі і Сонця* (Рад. Укр., 15.VIII 1965, 1).

2. Шлях, яким летять у вирій птахи. *Столітні дуби біля школи, Машини, укриті гіллям, Далекого неба приполи, Одкритий проліт журавлям... Ніколи, Кузьмин, ніколи, Все те не забудеться нам* (Перв., І, 1958, 415).

ПРОЛІ́Т [2], льо́ту, *ч.* 1. Те саме, що **прогíн** 4. *Конструкція даху, особливо в житлових будівлях, дуже проста: при невеликому прольоті в 5-6 метрів система висячих крокв складалася з кроквяних ніг і бантини* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 63); *В бокових прольотах майстерні знаходяться відділи ремонту моторів, апаратури і дрібних сільськогосподарських машин* (Архіт. і буд., 2, 1955, 12); *Євген Леонідович замріяно ходив просторими прольотами нового цеху, сповненого знайомою музикою верстатного шуму* (Роб. газ.,22. I 1966, 1); *Селянин випустив з рук клунок, а сам заточився і впав на першім прольоті дерев'яного мосту* (Ле, Клен. лист, 1960, 239).

2. *розм.* Відстань між залізничними зупинками; перегін. *До ночі ждати треба, бо вдень «зайцем» і прольоту не проїдеш* (Головко, І, 1957, 171).

ПРОЛІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок. і док.,* **ПРОЛЕТІ́ТИ,** ечу́, ети́ш, *док.* 1. *неперех.* Летіти, переміщатися в повітрі

за допомогою крил в якому-небудь напрямку, над ким-, чим-небудь, повз когось, щось і т. ін. (про птахів, комах тощо). *Широкеє поле, широка толока, тільки орлам пролітати* (Чуб., V, 1874, 128); *Раптом зупинилися три пташки, що пролітали повз нього* (Ів., Вел. очі, 1956, 39); *Високо в небі пролітали з курликанням журавлі* (Шиян, Гроза.., 1956, 43); *Степ був одноманітний, безмежний, і ніщо не порушувало його тиші, хіба що поскрипування старого ярма, крик воронячих зграй, що з шумом пролітали мимо підвід* (Тют., Вир, 1964, 138); *Хіба де довга оса пролетить, погуде, пов'ється над тим місцем і полетить геть* (Мирний, IV, 1955, 83); *Повзбіч вуха Сич лупатий пролетів* (Щог., Поезії, 1958, 246); *Десь в саду пиляє пилка, пролетіла тихо бджілка* (Тич., II, 1957, 229); // Швидко проноситися в повітрі над ким-, чим-небудь, повз когось, щось і т. ін. завдяки певній зовнішній силі (вітру, поштовху тощо). *То вітер подме крижаний, то пролетить сніжок* (Ю. Янов., II, 1954, 108); *Над лінією окопів пролітали кулі* (Ле, Історія радості, 1947, 10); *Олов'яні хмари пролітали низько над головою* (Збан., Сеспель, 1961, 177); *Кілька грудок пролетіло межи Тиховичем і Савченком* (Коцюб., I, 1955, 205); *Гримнув вистріл, і куля пролетіла мимо голови опришка* (Хотк., II, 1966, 286); // Рухатися, пересуватися в повітрі або космічному просторі в якому-небудь напрямку, над кимсь, чимсь і т. ін. (про літальні апарати). *Над будинком «Слово» пролітають в небі літаки* (Сос., II, 1958, 8); *У повітря підіймається неквапливий поршневий літак ЛІ-2.. Він пролітає над об'єктами — локаторами, радіостанціями* (Рад. Укр., 20.VIII 1972, 4); *Літак пролетів над аеродромом і зник за лісами* (Собко, Зор. крила, 1950, 19); // Летіти у повітрі, космосі в певному напрямку на літальних апаратах (про пасажира, командира корабля або пілота). *Він* [льотчик] *пролітає над тайгою, над широкими ріками* (Довж., I, 1958, 111); *Над селом пролітав славний російський пілот Уточкін* (Ковінька, Кутя.., 1960, 90); *Пролітаючи над Південною Америкою, тов. Ніколаєв* [космонавт] *передав привітання народам Латинської Америки* (Рад. Укр., 12.VIII 1962, 2); *Він думає, чи то часом не син пролетів, та й розписався тасьмою в небі над рідним вранішнім степом* (Гончар, Тронка, 1963, 14); // Проноситися над землею, поверхнею чого-небудь тощо (про вітер, вихор і т. ін.). *Вітер без гуку пролітав над селом* (Л. Укр., III, 1952, 567); *Світило сонце, пролітав вітрець, гойдаючи гілки вишень, яблунь і груш* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22); *Вихор пролетів над Дніпром* (Скл., Святослав, 1959, 482); // На льоту проникати, проходити через що-небудь, крізь щось. *Панські закони — павутиння, в котрім муха плутається, а джміль пролітає* (Укр.. присл.., 1963, 134); *Вогняні страшні птахи пролітали через будинок, у якому жили Фелікс, Воля і тітка Саша* (Ю. Янов., II, 1954, 33); *Ззаду почувся крик: — Розступіться! дайте дорогу! І не встигли ще розступитись, коли крізь юрму пролетіло щось мокре, все у рідкому болоті, захлюпало всіх* (Коцюб., II, 1955, 92); // Проходити навиліт (про кулю). *Куля пролетіла крізь шапку;* // Швидко переміщатися в космічному просторі (про небесні тіла). [Д і д:] *Комету бачив. Пролітала колись отам за хлівом з великим хвостом* (Довж., I, 1958, 348); *Ми народилися, коли селом мала пролетіти вогненна комета* (Ковінька, Кутя.., 1960, 12); *Он зірка в небі пролетіла, погасла зірка в вишині* (Сос., II, 1958, 75); // *перен.* Поширюватися, розноситися (про звуки, слова і т. ін.). *Руфін і Прісцілла проходять за сцену.. Коротке зітхання пролітає по людях. Публіка гучно встає і рушає виходити з цирку* (Л. Укр., II, 1951, 544); *Неда́леко прогриміла підвода, пролетіли чоловічі й жіночі голоси* (Стельмах, II, 1962, 57); — *Прапороносці, в голову колони! — пролетіла команда командира полку* (Гончар, III, 1959, 296); // *перен.* Швидко поширюватися (про чутки, новини і т. ін.). *Багато-багато перебулося тих днів, поки аж прийшов той день, що по місті новина, як стріла, пролетіла: Кармелюк ранений, Кармелюка везуть!* (Вовчок, I, 1955, 369).

◇ **Му́ха пролети́ть — чу́тно; Чуть, коли́ і му́ха пролети́ть; Чу́тно, якби́ й му́ха пролеті́ла** — стало дуже тихо. *Зібрались. Григорій Павлович і говорить. А всі слухають. Ганна Антонівна в куточку сидять. Муха пролетить — чутно* (Ю. Янов., I, 1954, 27); *У хаті стало так тихо, що чуть, коли і муха пролетить* (Мирний, I, 1954, 328).

2. *неперех.* Проїжджати, рухатися у певному напрямку повз кого-, що-небудь і т. ін. на великій швидкості (про транспорт). *Близько будинку пролітають трамваї* (Мик., II, 1957, 176); *Було пустельно й тихо навколо, часом пролітав по шосе грузовичок, часом проїздила запряжена кошлатою шкапинкою підвода* (Перв., Дикий мед, 1963, 100); *Все пролітають поїзди, несуть кудись і щастя, й горе* (Сос., Щастя.., 1962, 87); — *Бачу, ваша машина вже пролетіла. Ну, я кинув усе і гайда вслід...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 550); *Селом знову скажено пролетів тарантас* (Стельмах, I, 1962, 624); // Проїжджати верхи на великій швидкості; швидко пересуватися завдяки транспортним засобам (про людей). *Час од часу з гиком на рисаках пролітають міські тузи, офіцерня, поміщики з повіту* (Головко, II, 1957, 385); *Вряди-годи пролітали на мотоциклах посильні чи офіцери зв'язку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 305); *Стихло все; хіба санками Пролетить хто по снігу, Та злегенька полозками Заскрегоче на бігу* (Граб., I, 1959, 319); *Загін розвідників.. пролетів вулицями і зник* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 29); *Зловісною бурею пролетів Батий. Багато лиха накоїли татари* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 495); // *розм.* Пробігати на великій швидкості у якому-небудь напрямку, повз кого-, що-небудь і т. ін. *Перед його очима, наче метелики, пролітали пари* (Н.-Лев., I, 1956, 548); *Біля них, вигинаючи руки і стан, з розгону пролетіла на підковах Христина* (Стельмах, Хліб.., 1959, 70); // *перен.* Швидко проноситися перед очима (про уявний рух предметів і навколишнього світу, повз які швидко рухається людина). *За вікнами вагону пролітав степ* (Рибак, Зброя.., 1943, 25); *Я дивився, як далі пролітали І годинам загубив число...* (Криж., Калин. міст, 1940, 8); *А ліси зеленіли напрочуд мирно, а села, пролітаючи, мигтіли привітно, а шосе блищало в далечінь* (Гончар, III, 1959, 442); // *перен.* Швидко проходити в думці, уяві, свідомості і т. ін. *Мені теж не спалося. Все життя моє, недовге й безвітряне, немов у калейдоскопі пролітало передо мною* (Збан., Єдина, 1959, 90); *Перед ним у круговерті пролітають кілька страхітливих убивств, зв'язаних з ім'ям Апостола Смерті* (Стельмах, II, 1962, 281).

3. *перех. і неперех.* Долати на льоту якусь відстань за певний відрізок часу. *Сарана пролітає в середньому 12—15 км за день* (Захист рослин.., 1952, 198); // *перен.* Швидко рухаючись, покривати яку-небудь відстань, долати якийсь простір. *Наші хлопці-ковпаківці, соколи, Вашим селам вічну волю здобули, Пролетіли Україну з краю в край* (Сто пісень.., 1946, 155); *Пролетіли* [поїздом] *тунель* (Довж., I, 1958, 40); *Скаженим чвалом пролетів* [Гнат] *усю Троянівку* (Тют., Вир, 1964, 188).

4. *неперех., перен.* Швидко, непомітно минати (про час). *Проліта мій вік, як буйний Вітер понад морем,*

Бідний долею ясною Та багатий горем (Щог., Поезії, 1958, 55); *Безхмарна юність проліта, надходять зрілості літа: позаду — твій останній клас, попереду — життя* (Уп., Вірші.., 1957, 77); *Невеликії три літа Марно пролетіли... А багато в моїй хаті Лиха наробили* (Шевч., I, 1951, 351); [Ш а х т а р:] *Ці два тижні з вами як один день пролетіли, попрацювали добре* (Корн., I, 1955, 157).

5. *док. тільки* **пролітáти,** *неперех.* Проводити якийсь час у польоті. *Пролітати цілу добу в космосі.*

6. *док. тільки* **пролітáти,** *перех., розм., рідко.* Літаючи, пропускати, упускати що-небудь.— *Так тобі і треба.., писаря не слухав,.. та, бач, у вирій літав, та сотничество і пролітав* (Кв.-Осн., II, 1956, 220).

ПРОЛІ́ТНИЙ, *рідко* **ПРОЛЬО́ТНИЙ,** а, е. Який відлітає на зиму в південні краї, а влітку повертається на батьківщину, де будує гнізда і розмножується (про птахів); перелітний. *Спиняються на перепочинок тисячі пролітних північних різноманітних качок, гусей* (Коп., Як вони.., 1948, 8); *Спадає пил на виднокрузі, пролітний птах співає в лузі, сідає сонце вдалині* (Голов., Поезії, 1955, 73); *Летять, мов сила їх незрима підганяє, Птахи із вирію, прольотні і свої* (Рильський, Поеми, 1957, 257).

ПРОЛІ́ТУВА́ТИ, ітýю, ітýєш, *док., розм.* Прожити літо; перелітувати.

ПРОЛЛЯ́ТИ *див.* **проливáти.**

ПРОЛЛЯ́ТИЙ *див.* **проли́тий.**

ПРОЛЛЯ́ТИСЯ *див.* **проливáтися.**

ПРО́ЛОГ, а, *ч., літ., іст.* Так звані житія святих, подані відповідно до днів їх поминання. *Наявність творів південнослов'янської житійної літератури в рукописних прологах, четьях-мінеях,.. псалтирях, місяцесловах.. сприяла їх поширенню та популяризації* (Рад. літ-во, 11, 1971, 40).

ПРОЛО́Г, а, *ч.* Вступна частина літературного або музичного твору. *Дії* [п'єс XVIII ст.] *передує звичайно пролог, що в загальних рисах дає виклад змісту п'єси і закінчується звертанням до глядачів з проханням бути уважними і вибачливими* (Від давнини.., I, 1960, 168); *Як більшість симфоній Б. Лятошинського, П'ята також починається розгорненим вступом-прологом* (Мист., 3, 1969, 28); // Вступне слово актора, вступна арія співака перед початком вистави або сцена, що передує основній дії. *В Польщі творцями і популяризаторами шкільної драми були від кінця XVI віку єзуїти. Правда, вони переважно викидали інтермедію, а натомість в прологах і епілогах підпускали кадило тим панам.., котрих запрошували на ті вистави* (Фр., XVI, 1955, 216); *Пролог — читання газет — чудовий* [у виставі «Єгор Буличов та інші»]. *Його можна вважати заслугою театру, як прийом співробітництва актора з автором...* (Про мист. театру, 1954, 194); // *перен.* Початок чого-небудь, вступ до чогось. *Революція 1905—1907 років похитнула підвалини царського самодержавства, вона стала прологом революційних битв робітничого класу та селянства в 1917 році* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 6); *Перед видимою смертю чоловік оглядає світ. Він для чоловіка остільки новий, незнайомий, що минуле життя здасться лише прологом, увертюрою до чогось більшого майбутнього* (Ю. Янов., I, 1958, 126).

ПРОЛО́ЖЕНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **проложи́ти.** *Опришок.. стояв хвильку, дивлячися на проложені скісно сині тіні* (Хотк., II, 1966, 158); // *у знач. прикм. По писаному було видко, що писар недалеко забіжить по тих проложених путях, котрими чванився перед матір'ю* (Н.-Лев., I, 1956, 106); // **прóложено,** *безос. присудк. сл.— Се наче про мою матір проложено: «Мати наша, мати! Де нам тебе взяти?..»* (Барв., Опов.., 1902, 228).

ПРОЛОЖИ́ТИ, ложý, ло́жиш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **прокла́сти** 3,5. — *То поїдьмо удвох. Поїдьмо?! — і питалася і разом настоювала пишна Гамзиха.— Підожди, душко, дай дорогу проложити. Там такі нетрі! такі пущі!* (Мирний, IV, 1955, 159); [Р і ч а р д:] *Геть! Розступіться, дайте шлях! Інакше, я сам собі дорогу проложу! Гей, стережіться!* (Л. Укр., III, 1952, 85); *В житті нам доріжка легка та весела. Як сонечко світла, Щаслива та мила, Бо влада Радянська Її проложила* (Укр.. лір. пісні, 1958, 641); *Не з добра то хтось проложив пісню: «Мати наша, мати! Не журись ти нами..»* (Барв., Опов.., 1902, 175).

ПРОЛО́М, у, *ч.* 1. Дія за знач. **проломи́ти, проломлювати** і **проломи́тися, проломлюватися.** *Пролом стіни.*

2. Проламаний отвір, зроблений прохід у чому-небудь, діра, продавлена, пробита в чомусь. *Гнався постом засідатель На чиюсь біду. Серед ставу й заломився На тонкім льоду. Б'ються соцькі й розсильнії, Б'ються й рибаки, Водять шнури край пролому* (Рудан., Тв., 1959, 162); *Оточена з усіх боків гусарами, виїздить через пролом у стіні карета коронного гетьмана* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 529); *І раптом — тріск! І раптом — хиже рило* [свині] *Через пролом продерлося вперед, Звалило вулик І пірнуло в мед* (Іванович, Перебендя.., 1960, 92); *Козаки рубали вози, розтягували їх і вривалися в утворені проломи* (Кач., II, 1958, 466).

Пробúти (**зробúти, вúбити** *і т. ін.*) **пролóм** *у чому* — нанести серйозний удар чому-небудь, підірвати основи чогось. *Щасливий благовіст часу — громовий удар дзвону Жовтневої революції в Росії — сколихнув світ. Одним могутнім ударом було пробито пролом у міжнародному фронті однодумців-багатіїв* (Чаб., Шляхами.., 1961, 132); Її [Великої Жовтневої соціалістичної революції] *величезне міжнародне значення полягає в тому, що робітничий клас Росії перший зробив пролом у світовій системі імперіалізму* (Іст. УРСР, II, 1957, 59); *1848 рік стряс той штучний будинок мудрого політика* [Меттерніха], *вибив пролом в мурі, і хвиля свіжого, революційного духу вдарила на Австрію* (Фр., Публіцистика, 1953, 6).

ПРОЛО́МИНА, и, *ж., розм.* Те саме, що **пролóм** 2. *От вовк повернувсь другим боком, усунув хвоста в ту проломину та ляп, ляп хвостом* (Барв., Опов.., 1902, 244); *Велетенські руйновища гідроспоруди, пороги, люте ревіння води крізь проломини в греблі — все це треба було зафільмувати* [зняти], *сама історія замовляла той кінодокумент* (Гончар, Циклон, 1970, 15).

ПРОЛОМИ́ТИ *див.* **пролóмлювати.**

ПРОЛОМИ́ТИСЯ *див.* **пролóмлюватися.**

ПРОЛО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проломи́ти;** // *у знач. прикм. Горіли заводські довжелезні цехи, взялося полум'ям кругле залізничне депо з проломленим черепом даху* (Гончар, III, 1959, 424).

ПРОЛО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ПРОЛОМИ́ТИ,** ломлю́, ло́миш; *мн.* пролóмлять; *док., перех.* 1. Ударами, пострілами і т. ін. робити отвір у чому-небудь, продавлювати щось; пробивати, продірявлювати. — *Народ висадив браму і проломив стіну! — крикнули в палаці* (Н.-Лев., IV, 1956, 38); [З а г у б а:] *Живучий, чорт...* [Р о м а н:] *А ти ж як думав? Гепнув раз та й годі! Ге, в мене череп міцний,— одним махом не проломиш...* (Мам., Тв., 1962, 507); *Бояри й воєводи власноручно проломили поміст у горниці* (Загреб., Диво, 1968, 413); *Образно. *Чого їй за себе боліти, коли все, що було доброго та живого в душі, так перетрухло*

та перемліло, такою корою покрилося, що нічому вже проломити її (Мирний, IV, 1955, 293).

2. Те саме, що **прола́мувати** 2. *Образно. — *Панове! — розпочав тихим, спокійним голосом Іван..— буря здвигається і над нашою країною, проломлює собі свобідну дорогу* (Кол., Терен.., 1959, 239); *Почув цю звістку Йван, панотців наймит, та й обібрався проломити Славкові дорогу* [в люди] (Март., Тв., 1954, 276).

3. *перев. док., перен., розм.* Зламавши опір, проникнути, пробитися крізь що-небудь. *Головна ж сила* [лучників] *мала стояти при входових дверях, щоб, у разі потреби, проломити ряди напасників* (Фр., VI, 1951, 78); — *Звідки та куди йдеш, чоловіче, та що чувати в світах? Чи правда, що їх* [фашистів] *під Сталінградом відрізано? І що наші фронт проломили, полки сибіряків на зарятунок ідуть?* (Гончар, Циклон, 1970, 87).

ПРОЛО́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОЛОМИ́ТИСЯ,** ломлю́ся, ло́мишся; *мн.* проло́мляться; *док.* 1. Від ударів, певної зовнішньої сили або під вагою продавлюватися, руйнуватися. *Насупроти столу, між череватою пічкою й другою стіною, притулився піл з чотирьох тоненьких драничок, таких хистких, що вони хиталися та вгиналися й тоді, як хто до їх підходив, немов перестерігали не накладувати* [накладати] *на їх нічого, щоб, бува, не проломилися* (Мирний, IV, 1955, 287); *До чого ж легко зітхнулося б Вадикові, якби опинився він зараз хоча б на один поверх нижче. Але підлога під ним, на жаль, не проломилася* (Шовк., Людина.., 1962, 201); *Новий залізобетонний міст на їхніх очах просів, проломивсь, з гуркотом завалився: вода збила бики* (Гончар, Циклон, 1970, 188); // Власною вагою ламаючи що-небудь ламке, крихке, втрачати під собою опору; провалюватися. — *Глядіть, тату, щоб ви справді не проломилися на цьому льоду!* (Вол., Місячне срібло, 1961, 205).

2. Долаючи перешкоди, із зусиллям прокладати собі шлях, дорогу. *Почулося нетерпляче сопіння, могутня вогнисто-руда туша, віючи на хлопців нетерплячою жаротою, проломлювалася просто на галявинку* (Загреб., Диво, 1968, 79).

ПРОЛОНГА́ЦІЯ, ї, *ж., юр.* Дія за знач. **пролонгува́ти.** *Пролонгація векселя.*

ПРОЛОНГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., юр.* Продовжувати термін чинності чого-небудь. *Пролонгувати угоду.*

ПРОЛОНГУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., юр.* Пас. до **пролонгува́ти.**

ПРОЛОПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *розм.* Док. до **лопоті́ти.** *Ганна, як була, в одній сорочці пролопотіла босими ногами по холодній підлозі до вікна* (Коз., Сальвія, 1959, 107); *Двоє хлопців із левади з зеленню пролопотіли до сарая, де кролі живуть* (Головко, I, 1957, 188); *У відчинене вікно залетів яскраво-барвистий метелик. Тихо пролопотів ніжними крильцями по хаті, вдарився об скло напільного вікна* (Цюпа, Краяни, 1971, 201); *Пролопотіли, проспівали пташині крила.., солодко завели свою музику жаби, притягаючи до землі дощові хмари* (Стельмах, II, 1962, 352).

ПРОЛУНА́ТИ, а́є. Док. до **луна́ти.** *Із моря звуків прорвався і пролунав над людьми різкий, суворий голос, ударивши по всіх серцях* (Вас., I, 1959, 116); *Десь грюкнули двері, в подвір'ї пролунав постріл* (Бойч., Молодість, 1949, 28); — *Щира українка, справжня дочка народу,— заохотливо промовив Левченко, нахилившись їй до плеча.— Уявляєте, як ваше слово тут* [на з'їзді] *пролунало б* (Гончар, II, 1959, 179); *Пролунала слава і про Богуна* (Кач., II, 1958, 426); // *безос.— Ф'ю-ф'ю! Ф'ю! — пролунало зразу ж з пітьми, звідкілясь збоку* (Смолич, II, 1958, 90).

ПРОЛУ́ПАТИСЯ *див.* **пролу́пуватися.**

ПРОЛУПИ́ТИ *див.* **пролу́плювати.**

ПРОЛУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОЛУПИ́ТИ,** луплю́, лу́пиш; *мн.* пролу́плять; *док., перех., у сполуч. із сл.* о ч і, *розм.* Пробуджуватися від сну; прокидатися. *Він щохвилі розтягає очі.. і оглядається неспокійно. За ним пролуплюють очі і оглядаються сусіди* (Стеф., I, 1949, 120); *Нахлебчеться* [Псякревський] *горілки, як качка води, та й засне там, де сидить. Потім пролупить очі і казиться* (Казки Буковини.., 1968, 41); *Гриб і Печериця пролупили очі й завмерли з переляку* (Козл., Мандрівники, 1946, 15).

ПРОЛУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех., розм., рідко.* Те саме, що **проколу́пувати** 1. *Чує Іванко красний дівочий голос, прекрасні співанки. Але не терпиться йому, хоче він бачити, хто ото співає. Взяв долото, клепач і пролупує стіну* (Калин, Закарп. казки, 1955, 13).

ПРОЛУ́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОЛУ́ПАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* Пробуджуватися від сну, дрімоти, отямлюватися від глибокої задуми; опам'ятовуватися. *Мати пролупується, побожно крадькома хреститься, зітхає і знову переходить на тихий молитовний тон* (Вас., Вибр., 1950, 174); *Він пролупався, протер очі.*

ПРОЛЮ́ВІЙ, ю, *ч., геол.* Крихкі відклади біля підніжжя гір, височин, змиті з вершин і схилів тимчасовими потоками. *Коли потік виходить з підвищення в долину, всі винесені ним матеріали відкладаються низьким півконусом.. Ці відклади.. називаються пролювієм* (Курс заг. геол., 1947, 99).

ПРОЛЯГА́ТИ, а́є, *недок.*, **ПРОЛЯГТИ́,** я́же; *мин. ч.* проліг, лягла́, ло́; *док.* 1. Проходити в якому-небудь напрямку, тягтися, простягатися десь, повз когось, щось тощо (про дорогу, стежку, канаву і т. ін.). *Серед забутого місця пролягала широка дорога аж на гору. Грабарі зрівняли її, розгладили* (Мирний, IV, 1955, 159); *Де пролягали в давнину печери, яри між круч перетинали путь,— там траси йдуть, там зеленіють сквери і ескалатори в метро ведуть* (Тер., Серце.., 1962, 59); *Вона* [дорога] *пролягла поміж двома рядами будівель, схожа була на величезну канаву і була повна пітьми* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 432); *Данилко гукнув на коней, ті натягли посторонки, врізався плуг у землю, і пролягла перша незаможницька борозна по колишній глитайській ниві* (Цюпа, Три явори, 1958, 32); * Образно. *Може, пісня проляже, мов кладка Від жорстоких до радісних літ. Передайте, щасливі нащадки, Тим степам мій синовній привіт!* (Мас., Сорок.., 1957, 303); // *перен.* Бути між ким-, чим-небудь, розділяючи, роз'єднуючи когось, щось. *Гляньмо й на те: між снігами зими та огнем пролягає Певна границя і певне віддалення їх розлучає* (Зеров, Вибр., 1966, 173); *Холодна, страшна далечінь пролягла поміж нами* (Гончар, III, 1959, 184); *З жахом відчула* [Устина], *як невидима страшна межа пролягла між нею і лісовиками* (Стельмах, I, 1962, 356).

2. З'являтися, виникати, утворюватися (про зморшки). *Людина, яка вмерла фізично, але живе в пам'яті, схожа на статую — вона не старіє. Ти сам старієш, а вона ні. У тебе на обличчі пролягають зморшки, твої рухи стають повільнішими, очі втрачають блиск, а вона світить тобі, мов сонце* (Чаб., Тече вода.., 1961, 16); *Видно, якась нерозв'язана дума залягла важким тягарем у його голові, бо на високому чолі не по літах глибокі пролягли зморшки* (Збан., Сеспель, 1961, 49).

3. Спрямовуватися куди-небудь. *Скінчились матрось-*

кі мандрівні дороги, І курс пролягає на схід. Додому, додому! (Бичко, Сійся.., 1959, 251); *Ще задовго до Ведмедівки і Штукаренко і Шумаков розуміли, куди пролягає головний напрямок наступу їхньої дивізії* (Голов., Тополя..., 1965, 57).

4. *безос.* Минати (про час). *За Байдою пролягло піввіку* (Ле, Україна, 1940, 34).

ПРОЛЯГТИ́ *див.* **проляга́ти.**

ПРОЛЯЩА́ТИ, щи́ть. Док. до **ляща́ти.** *Разом з оглушливо ляскотливим пострілом пролящав і передсмертний викрик жінки* (Ле, Право.., 1957, 136).

ПРОЛЬО́ТКА, и, *ж.* Легкий чотириколісний екіпаж на два місця з відкритим верхом. *Вони пішли пішки, а професор урочисто їхав попереду на прольотці* (Ю. Янов., II, 1954, 96); *Коло ганку, почувши хазяїна, весело заіржав Шторм, рвонув з копита, і бригадирова прольотка вітром полетіла на ферму* (Кучер, Трудна любов, 1960, 534).

ПРОЛЬО́ТНИЙ[1] *див.* **проліт́ний.**

ПРОЛЬО́ТНИЙ[2], а, е. Прикм. до **проліт**[2]. *Міст складається з опор і прольотних будов. Берегові опори, які служать для підтримки прольотної будови і з'єднання моста з насипом, називаються стояками, проміжні опори — биками* (Інж. геод., 1959, 369).

ПРОМ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **промисло́вий,** напр.: промартіль, промкомбіна́т, промкоопера́ція, промтова́ри *і т. ін.*

ПРОМА́ЗАТИ *див.* **прома́зувати.**

ПРОМА́ЗКА, и, *ж., спец.* Те саме, що **зма́зка** 2. *Щоб зробити промазку зовнішніх швів* [зрубу] *більш міцною і таким чином запобігти частим ремонтам* [жилих приміщень], *до глиняного розчину добавляють вапно* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 113).

ПРОМА́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прома́зувати** 1. *Стіни із зрубу часто утеплюють промазуванням швів глиною* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 171).

ПРОМА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ПРОМА́ЗАТИ,** а́жу, а́жеш, *док.* 1. *перех.* Змазувати жирною чи густою речовиною або змащувати що-небудь мастилом, спеціальним розчином і т. ін. *Промазують шви* [зрубу жилого приміщення] *вапняним розчином* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 113); *Коли глину замісити з водою і утвореним тістом промазати шви між каменями, то кам'яна кладка стане міцнішою* (Таємн. вапна, 1957, 9); *Погукає* [начальник] *з кабінету: «Заправляйсь, усе промаж!» Всадить тещу у карету — І вези її на пляж* (С. Ол., Вибр., 1959, 200).

2. *тільки док., неперех.* Мазати (у 1 знач.) якийсь час.

3. *неперех., перен., фам.* Не попадати в ціль, не досягати її, не влучати (під час стрільби, у грі з м'ячем, у кеглі і т. ін.). *Як краще,— спитаєте,— полювати: одному чи колективом? Майже однаково. Коли йдете один, то один промазуєте, коли йдете колективом, то промазуєте колективом* (Вишня, II, 1956, 131); *— От і промазав,— докірливо буркнув Марко Іванович.. Тільки птицю полохаєш* (Баш, Надія, 1960, 375); *Два вцілілі гестапівці кинулися назад. Юджін пустив їм услід довгу чергу, але промазав* (Загреб., Європа 45, 1959, 224).

4. *перех., перен., фам.* Пропускати або втрачати що-небудь через неуважність. [Т а н я:] *Промазала трамвай, півдороги бігла по вулиці* (Коч., II, 1956, 50); *Я промазав табунець чирят і двох крижнів* (Досв., Вибр., 1959, 437); *«Написав? Ану, читай-но, Що я буду говорить?» Петю слухає поважно І дає свій інструктаж: «Більше жару!.. Й цифру важну, Важну цифру не промаж!»* (С. Ол., Вибр., 1959, 273); // Допускати помилку; помилятися. — *Призначив я його* [Преображенського], *а в самого чорти скребуть. Треба було б таки порадитись спочатку. Ти більше стикався з ним по роботі, скажи промазав я здорово?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 131).

ПРОМАЙНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Безрозсудливо, безглуздо витратити що-небудь, втратити через неощадливість, необачність; промарнувати. *Сергій, допавшись до батькового добра, програв, промайнував.. усе своє добро* (Н.-Лев., V, 1966, 142).

ПРОМАЙНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* 1. *неперех.* Однокр. до **прома́яти.**

2. *неперех.* З'явитися на короткий час у полі зору і швидко зникнути. *Аж ось знову перед очима промайнув Славко в білому кашкеті* (Вас., Вибр., 1950, 32); *В диму промайнув гайдамацький старшина на гарячому німецькому жеребці* (Довж., I, 1958, 131); *Зігнуті, в чорних свитках постаті промайнули біля засніженого тину і зникли в м'якій ясності передвесняного дня* (Стельмах, I, 1962, 209); *В сутінках розчинених дверей промайнуло чиєсь обличчя* (Кол., На фронті.., 1959, 56); // *перен.* На мить з'явитися, відбитися в очах, на обличчі тощо. *Парубок швидко озирнув кімнату, подивився на вікна, і щось злякане промайнуло в його очах* (Вас., Незібр. тв., 1941, 181); *В очах його промайнула якась насторожена зацікавленість* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 37); *Ледве помітна усмішка задоволення промайнула на обличчі Кривулі і розтанула в гостренькій чорній борідці* (Кир., Вибр., 1960, 348); // *перен.* Пронестися в свідомості, уяві тощо. *В голові у нього* [Гната], *мов блискавка, промайнула нова думка* (Коцюб., I, 1955, 35); *Вони завмерли з порожніми чарками, і минулі аналогії промайнули перед їхніми очима короткими видіннями* (Ю. Янов., IV, 1959, 67); *За коротку мить промайнуло перед Данилом недавнє* (Коп., Лейтенанти, 1947, 169); // *безос. Скільки тут* [в тюремнім шпиталі] *промайнуло образів важкого конання, скільки покапало сліз даремного каяття!* (Фр., IV, 1950, 179).

3. *перех. і неперех.* Пролетіти з великою швидкістю, промчати, пронестися повз кого-, що-небудь, над кимсь, чимсь і т. ін. *Над нами з хуркотом промайнув перший табунець чирят, як знак початку вечірнього льоту* (Досв., Вибр., 1959, 406); *І повз мене в ритмі вальсу промайнула ти з другим* (Сос., Вибр., 1941, 263); *В повітрі промайнув трос і, розкручуючись, упав на палубу підводного човна* (Ткач, Жди.., 1959, 15); *На повному кар'єрі кіннотники* [Котовського] *промайнули й повз розкішну.. будівлю біржі* (Смолич, V, 1959, 797); // На великій швидкості подолати яку-небудь територію, залишаючи позаду щось. *Він став набирати висоту, щоб промайнути зону вогню* (Перв., Атака.., 1946, 6); *Вони стрілою промайнули кілька вулиць і на великому пустинному майдані побачили дві постаті* (Ів., Вел. очі, 1956, 27); *За переправою полегшено зітхнулось. Промайнули перелісок, виїхали в поле* (Гончар, III, 1959, 358); // Пронестися у полі зору того, хто швидко рухається мимо. *На калині роса, як невиплакані твої сльози, промайнула у фар золотому, як море, огні...* (Сос., II. 1958, 305); *Велетенський парк, що з його краси так милувалася Сахно, приїхавши, промайнув за дві-три хвилини* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 64).

4. *неперех.* Минути, протекти непомітно для когонебудь (про час, періоди життя і т. ін.). [Д і д:] *Ах, швидко молодість моя.. промайнула!* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 224); *Десятиріччя промайнули, Відсіялись зерно і прах... А наш Фадєєв Віщий, чулий Добром відлунює в серцях...* (Нагн., На полі битви, 1974, 95); *Заклопотана новими незвичними графіками та наряда-*

ми, вона і незчулася, як промайнув день (Баш, На.. дорозі, 1967, 14).

5. *неперех., перен., розм.* Побіжно окинути (звичайно поглядом) що-небудь. *Відтак промайнув* [Івоніка] *поглядом по полі* (Коб., II, 1956, 183).

6. *неперех., перен.* Швидко поширитися, рознестися (про чутки). *По селу промайнула чутка, що новий учитель уже приїхав* (Вас., I, 1959, 135).

ПРОМАЙСТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Майструвати якийсь час. *Була неділя, то я цілісінький день і промайстрував* (Донч., Пісня.., 1947, 92).

ПРОМАЛЮВА́ТИ *див.* **промальо́вувати.**

ПРОМАЛЮВА́ТИСЯ *див.* **промальо́вуватися.**

ПРОМАЛЬО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **промальо́вувати** 1.

ПРОМАЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОМАЛЮВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *док.* 1. *перех.* Проводити чіткі лінії, накладати виразні мазки на малюнок.

2. *тільки док., неперех.* Малювати якийсь час. *Цілий день промалював.*

ПРОМАЛЬО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОМАЛЮВА́ТИСЯ,** ю́ється, *док.* 1. Чітко, виразно проступати на малюнку, кресленні; // *перен.* Ставати видимим, доступним зору.

2. *тільки недок.* Пас. до **промальо́вувати** 1.

ПРОМАНДРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. *перех.* Проїхати, пройти певну відстань, мандруючи. *Стежка вела лугом, залитим весняними водами, частину дороги треба було промандрувати в човні* (Дмит., Наречена, 1959, 152).

2. *неперех.* Мандрувати (у 1, 3 знач.) якийсь час. *Андерсен поглянув на сусідів. Справді, паличка сама стільки промандрувала, стільки людей тримало її в руках, і їх об'єднувало всіх одне почуття, зворушене його казками* (Ів., Таємниця, 1959, 210).

ПРОМАНЕ́ЖИТИ, жу, жиш, *перех., спец.* Док. до **мане́жити.**

ПРОМАНІ́ЖИТИ, жу, жиш, *док., перех., розм.* 1. Побити кого-небудь. *Я його добре проманіжив—знатиме, як мене займати* (Сл. Гр.).

2. Протомити, вимучити кого-небудь, примусивши довго чекати, протримавши десь багато часу. *Це вона його проманіжила цілу ніч на лавочці у себе під тином* (Добр., Тече річка.., 1961, 188).

ПРОМАНІ́ЖИТИСЯ, жуся, жишся, *док., розм.* Протомитися, вимучитися де-небудь у довгому чеканні.

ПРОМАНТА́ЧИТИ, чу, чиш, *док.* 1. *перех.* Док. до **манта́чити.** *Промантачити косу.*

2. *перех., перен., розм.* Перевести на ніщо, витратити марно що-небудь.— *Ви промантачили своє добро так, як і я, та й пішли в старці?* (Н.-Лев., IV, 1956, 296); — *Ні, не пропив* [достатки] *я, не прогайнував, не промантачив, не проциндрив без пуття: усе спустив з рук, аби б тільки як-небудь прикрити ваші злидні* (П. Куліш, Вибр., 1969, 141).

3. *неперех., перен., розм.* Попрацювати де-небудь якийсь час. [Г а н д ж а:] *Я сорок п'ять років під землею промантачив!* (Мокр., П'єси, 1959, 195).

ПРОМАНТА́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док.* Перевівши гроші, кошти на що-небудь, витратитися або розоритися. *Промантачились городяне на свої щотижня новії моди* (Сл. Гр.).

ПРОМА́РИТИ, рю, риш, *док.* Марити якийсь час. *Я поспішив додому. Впав у ліжко і промарив усю ніч. Все мені снились собачі та котячі пащі, з яких полум'ям вирівались дикі ноти Івової музики* (Збан., Мор. чайка, 1959, 84).

ПРОМАРКІРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **промаркірува́ти; // промаркіро́вано,** *безос. присудк. сл. В Карпатах у розпалі зимовий сезон.. Підготовлено спорядження для лижних походів та прогулянок. Промарковано траси лижних маршрутів* (Рад. Укр., 20.I 1972, 2).

ПРОМАРКІРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Зробити борозенки маркером (*див.* **маркер**[2]). *Спочатку промаркірували* [дівчата] *поле хрест-навхрест, потім на схрещенні ліній загостреними кілками повидавлювали глибоченькі ямки* (Вол., Дні.., 1958, 105).

ПРОМАРНОТРА́ТИТИ, а́чу, а́тиш, *перех.* Док. до **марнотра́тити.** *Промарнотратили добро, пропили, прогайнували* (Сл. Гр.).

ПРОМАРНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Безрозсудно, безглуздо витратити що-небудь, втратити через неощадливість, необачність.— *І не думай, в голові собі не покладай йти заміж за цього Ломицького. Він забере твої грошики, промарнує, проп'є, програє в карти* (Н.-Лев., VI, 1966, 57).

2. Прогаяти (час). *Євгеній, сівши панувати В селі, на лоні самоти, Щоб якось час промарнувати, Новини здумав завести* (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1959, 45).

ПРОМАРУ́ДИТИ, джу, диш, *перех. і неперех., розм.* Док. до **мару́дити.**

ПРОМАРУ́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., розм.* Марудитися якийсь час. *В стельмашні він поставив її* [гармату] *на дерев'яний хід, а ковалі довго промарудились біля замка, в якому не було ролика, що відтягує ударний механізм, потім до замка уміло приклепали чималу залізяку* (Стельмах, II, 1962, 191); *Кописткa зостався в конторі сам і «героїчно» промарудився без малого годину* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 35); *Добрих три-чотири години промарудилася там* [у бібліотеці] *Сахно серед книжок і викладок, аж поки вправний лакей покликав її обідати* (Смолич, I, 1958, 87).

ПРОМАРШИРУВА́ТИ, у́ю, у́єш. Док. до **марширува́ти.** *Семен і Силантій урочисто як вояки промарширували вздовж кімнати і спинилися, тримаючи лівою рукою шаблі біля боку* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 99); *З дверей комендантського будинку вийшов і урочисто промарширував до стовпа, з високо задертою головою і радісно-божевільними вогниками в очах, огненно-рудий єфрейтор Цункер* (Коз., Гарячі руки, 1960, 103).

ПРОМАРШУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., рідко.* Те саме, що **промарширува́ти.** * Образно. *Кабінет був довгий, і поки пауза промаршувала по килимовій доріжці з кінця в кінець, минуло більше хвилини* (Мушк., День.., 1967, 118).

ПРОМАСАЖУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **масажува́ти.** *Промасажувати ногу.*

ПРОМА́СЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **прома́слити.**

2. *у знач. прикм.* Просочений, насичений, промазаний маслом, жиром. *Партецький покопався в кишенях, дістав коробку, що нагадувала табакерку, і поклав Іринці в долоню дві маленьких кульки в цупкому промасленому папері* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 156); // Вимазаний, заяложений маслом, жиром. *У машині, яку вів шофер у промасленому шоломі, сиділа сивувата людина в приношеному макінтоші* (Мокр., Слід.., 1969, 97); — *Прошу до канцелярії,— сказав той* [чоловік] *і пішов попереду Ольги, витираючи по дорозі руки промасленою, брудною ганчіркою* (Вільде, Сестри.., 1958, 111).

ПРОМА́СЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прома́слити, прома́слювати.** *Її* [олію] *використовують для промаслення паперу та виготовлення лаків* (Хлібороб Укр., 4, 1966, 46).

ПРОМА́СЛИТИ *див.* **прома́слювати.**

ПРОМА́СЛИТИСЯ *див.* **промáслюватися.**

ПРОМА́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОМА́СЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.* Просочувати, насичувати, промазувати що-небудь маслом, жиром.

ПРОМА́СЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОМА́СЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* 1. Просочуватися, насичуватися маслом, жиром.

2. *тільки недок.* Пас. до **промáслювати.**

ПРОМАСТИ́ТИ *див.* **промáщувати.**

ПРОМАСТИ́ТИСЯ *див.* **промáщуватися.**

ПРОМАСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **промасажува́ти.** *Це ж знову треба кожній корівці вим'я вимити.., а потім промасувати молочні жили, а потім сісти навпочіпки і вже приступати до доїння* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 66).

ПРО́МАХ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **промахну́тися, промáхуватися** 1. *Хіба не беззахисний він зараз, коли доля його сина залежить десь, може, тільки від випадкового влучання чи промаху ворожого артилериста?* (Гончар, III, 1959, 427).

2. Постріл, кидок, удар і т. ін. мимо цілі. *Настрілявшися, вертались ми щасливі, Дарма що промахів чимало в нас було* (Рильський III, 1961, 186); *Броньовані машини добре «бачать» вдень і вночі, а їх прицільний вогонь не знає промахів* (Веч. Київ, 9.IX 1967, 1); // Невдала спроба, марні намагання що-небудь зробити. *Хлопчик після кількох промахів, нарешті, виудив маленьку рибку* (Донч., VI, 1957, 636); *Степан, помітивши часті мої промахи, радить мені перейти в оту он заводь і попробувати бити на воді* (Гончар, Маша.., 1959, 52).

◇ **Не дава́ти (не да́ти) про́маху:** а) влучати в ціль; б) добре робити свою справу.— *В нас кожен прикордонник промаху не дасть* (Козл., Зол. грамота, 1939, 88).

3. *перен.* Помилка в діях, учинках, у суперечці або у словесному поєдинкові чи двобої.— *Чому другий дає собі раду сам? — Який другий? — запитала їмость і поповнила цим запитанням великий тактичний промах. Сама подала панотцеві зброю до рук* (Март., Тв., 1954, 353); *Парася вже й сама побачила свій промах. Червона від сорому та збентеження, пурхнула в другу кімнату* (Збан., Переджнив'я, 1955, 202); // Недолік якої -небудь авторської праці, прорахунок при виконанні чогось і т. ін. *Часами у мене з'являється якесь дуже скептичне і суворе відношення до сеї драми, і мені здається тоді, що в ній більше промахів, ніж чого доброго* (Л. Укр., V, 1956, 205); *Коли картина йому* [унтерові] *й не сподобається, то, може ж, ще сприйме все те за промах, мистецьку недосвідченість.. і.. на перший раз не каратиме?* (Коз., Гарячі руки, 1960, 59); *Багатослів'я — це майже неминучий супутник ілюстративності і поверховості. Отже, це не така малозначуща вада, як декому здається. Це не технічний промах, а вада мислення* (Літ. газ., 12.I 1962, 2); //Неблагополучний результат, наслідок якої-небудь справи; невдача. *Ще з осені в усіх ланках і бригадах відбулися збори, на яких буряководи підвели підсумки, проаналізували успіхи і промахи, виявили невикористані резерви і намітили конкретні заходи для виконання взятих зобов'язань* (Хлібороб Укр., 2, 1965, 16); *Радіти з перемог і хвилюватися через промахи.*

◇ **Зроби́ти про́мах** — помилитися. — *Видно, зробили* [хлопці] *якийсь промах. І вгрузли здорово. Це вже, мабуть, з півгодини точиться стрілянина. Не одірвуться , видно, ніяк од погоні* (Головко, II, 1957, 574); *Коли вже син поздоровкається і промаху ніякого в етикеті не зробить, тоді вицвіла текуча блакить батькових очей враз наливається ніжністю* (Гончар, Тронка, 1963, 4); **Не про́мах** — про спритну, кмітливу людину. [В и б о р н и й:] *Наталка не промах!.. О, розумна і догадлива дівка!* (Котл., II, 1953, 14); *Сам дідусь був не промах: за словом у кишеню не лазив* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 70).

◆ **Без про́маху:** а) влучно.— *Не здумайте тікати,— суворо сказав Андрій і поплескав рукою по чорному стволу гвинтівки.— Німецька, б'є без промаху* (Тют., Вир, 1964, 425); б) безпомилково. [Д у д а р:] *Я не знаю села Горбачів, так щоб без промаху. Не знаю, чи зможе воно дати стільки, як тут ухвалили* (Мик., I, 1957, 51).

ПРОМАХА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. Махати (у 1 знач.) якийсь час.

2. *розм.* Пройти, пробігти, проїхати певну відстань. *Не встиг ще й десять кроків промахати, аж за плечима знов ми: «Ха, ха, ха!»* (Фр., XIII, 1954, 67).

ПРОМАХНУ́ТИСЯ *див.* **промáхуватися.**

ПРОМА́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОМАХНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* 1. Стріляючи, кидаючи що-небудь, намагаючись ударити чимсь і т. ін., не влучати в ціль. *Щастя вже видно таке Галине, що Параска промахнулася,— кулак материн дужче б улип, ніж кулак братів* (Мирний, IV, 1955, 105); *Партизан кидав гранату в мене, але.. промахнувся* (Кол., На фронті.., 1959, 70); *Тайжан не промахнувся: зашморг охопив орлячу голову, здушив йому горло і рвонув його вниз* (Тулуб, В степу.., 1964, 152); *Тадик вистрілив три рази. Вершник не впав. Тадик зрозумів, що промахнувся* (Тют., Вир, 1964, 418).

2. *перен., розм.* Помилятися, прораховуватися (у 2 знач.). *Панотець гірко промахнувся, надіючись, що їмость картатиме Йвана з таким самим завзятком, як він* (Март., Тв., 1954, 228); *Виявилося, що американи* [американці] *налетіли на заводи, коли німців уже тут* [у Чехії] *не було.— Промахнулись, виходить,— пожалкував Хома.— Не розрахували* (Гончар, III, 1959, 425).

ПРОМА́ЦАТИ *див.* **промáцувати.**

ПРОМА́ЦУВАННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **промáцувати** 2. *Вони* [спеціальні інструктори] *перейшли до наступного щабля своєї роботи. Почалися знайомства з окремими переміщеними особами, розмови, промацування їх настроїв* (Рибак, Час.., 1960, 354); *Відчувала* [Юля] *на собі обережне промацування офіцерських очей, двадцяти пар жадібних, здивованих, настороже-них* (Тют., Вир, 1964, 448).

ПРОМА́ЦУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОМА́ЦАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Мацаючи, виявляти що-небудь; перевіряти, досліджувати щось на дотик. *Доки гості вмивалися, Гаврило з Йонькою натягли півкомори мішків та чемоданів. Йонька хазяйськи промацував їх пальцями, намагаючись зарані відгадати, що в них є* (Тют., Вир, 1964, 212); *Ще раз появився Федір Іполитович: заклопотано постукав Черемашка по череву, довго промацував щось усередині й подався, нічого не сказавши* (Шовк., Людина.., 1962, 353); // Відчувати що-небудь на дотик. *Здавалося, не словами звичайними людськими орудує він, а чимось таким опукуватим і міцним, що можна промацати пальцями...* (Кир., Вибр., 1960, 245).

◇ **Промáцати грунт** — з'ясувати, уточнити, перевірити можливість чого-небудь. *Мамій вирішив ретельно промацати грунт щодо можливості одруження з Тетяною* (Добр., Тече річка.., 1961, 220).

2. *також без додатка, перен., розм.* Спостерігаючи, уважно придивляючись, створювати думку, уявлення про кого-, що-небудь. *Павло справляв на нього непогане враження. Однак на перші враження Гмиря не покладався. При кожній нагоді все промацував хлопця, чим він-*

таки справді дихає, що воно за один (Головко, II, 1957, 417); *Я зрозумів цей погляд, «Кирилівці» через нього* [Козаченкова] *мають намір промацати нас* (Кулик, Записки консула, 1958, 168); // Обстежувати, пильно оглядати з метою виявлення чого-небудь. *Ночами ворожі броньовики.. промацували степ прожекторами.. Моторошно ставало, коли лежиш, а неподалік ворог водить по степу своїми електричними очищами, мов яка-небудь фантастична потвора, що шукає й шукає жертв* (Гончар, II, 1959, 281); // У розмові попередньо з'ясовувати, уточнювати для себе що-небудь.— *Може, ти, Платоне, бригадиром став би? — промацує Коляда.— Ні, спасибі* (Зар., На.. світі, 1967, 238).

Промáцувати (промáцати) очи́ма (пóглядом) — дуже пильно, уважно дивитися на кого-, що-небудь. *Він.. ліниво почав торгуватися з Мироном. Під час цього торгу Данило помітив, як його промацував очима здоровий дядько* (Стельмах, II, 1962, 156); *Редактор довго промацував Ярослава поглядом* (Мушк., День.., 1967, 29); *Лукан обома руками розгладив кущики вицвілого волосся, смикнув себе за коротеньку, недавно відпущену борідку, рудими очима промацав клас* (Збан., Таємниця.., 1971, 99).

ПРОМА́ЦУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **промáцувати** 1. *Щоб запобігти втратам зерна, збирати горох починаємо, коли 75 процентів бобів пожовтіють і насіння в них легко промацується* (Колг. Укр., 1, 1958, 24).

ПРОМА́ШКА, и, *ж.* 1. *розм.* Те саме, що **прóмах** 2, 3. *Єфим був радий з присутності молодого хазяїна, який не робив йому за всяку промашку зауважень, приправлених міцною лайкою* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 346).

◆ **Без промáшки** — те саме, що **Без прóмаху** (*див.* **прóмах**). *Машина йде, як крейсер. Повітря всередині важке. Комісар висуне перископа, гляне,— і знову смалить без промашки. Німці метушаться, як подурілі* (Ю. Янов., I, 1954, 53).

2. *заст., жарт.* Прогулянка.— *Оце ми зробили добру промашку по Києві* (Н.-Лев., I, 1956, 601); *Снігу не було, а мороз сильненький, земля попримерзала. П'ятдесят верстов — добра промашка, та ще по грудях!* (Крим., Вибр., 1965, 375).

ПРОМА́ЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **промасти́ти.** *Розцвічувати промащену клеєм художню композицію міріадами скляних піщинок — кропітке, але улюблене заняття Зої Костянтинівни* (Веч. Київ, 7.X 1958, 4); *Йдучи на роботу, Гнат одягає парусинову спецівку, наскрізь промащену мастилами, тверду як деревина* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 16).

2. *у знач. прикм.* Просочений маслом, жиром, клеєм і т. ін. *Був час, коли води в ріках пахнуть палим листом, коли трави стають прозорими, як промащений папір* (Загреб., Європа 45, 1959, 280).

ПРОМА́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **промасти́ти, промáщувати.**

ПРОМА́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОМАСТИ́ТИ**, ащу́, а́стиш, *док., перех.* Насичувати, промазувати що-небудь маслом, жиром, клеєм і т. ін. *Рік будували Дніпрельстан. Рубали ліс, різали шпали, промащували їх* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 262); // Забруднювати маслом, жиром, клеєм і т. ін.

ПРОМА́ЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОМАСТИ́ТИСЯ**, ащу́ся, а́стишся, *док.* 1. Насичуватися маслом, жиром, клеєм і т. ін.

2. *тільки недок.* Пас. до **промáщувати.**

ПРОМА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОМА́ЯТИ**, а́ю, а́єш, *док.* Коливаючись, час від часу виднітися; майоріти, маяти. *Між деревами гарно вирізьблювалися летючі постаті коней, блискала зброя, мальовничо промаював дорогий одяг* (Загреб., Диво, 1968, 216); * Образно. *Десь над водами промає пісні тихої крило* (Голов., З листів.., 1940, 25).

ПРОМА́ЯТИ *див.* **промáювати.**

ПРОМЕДО́Л, у, *ч.* Медичний препарат, який застосовують для втамування болю. *Якщо ввести хворому промедол або морфій, вони виключають або зменшують больові відчуття* (Рад. Укр., 20. VIII 1965, 4).

ПРО́МЕЖ *див.* **прóміж.**

ПРОМЕ́ЖИНА, и, *ж.* У людини і хребетних тварин — ділянка між заднім проходом і зовнішніми статевими органами. *При слабкості і недостатній еластичності м'язів тазового дна звичайно бувають розриви і розходження м'язів промежини* (Фіз. вихов.., 1954, 13).

ПРОМЕ́КАТИ, аю, аєш. Док. до **мéкати.** *Промекала коза;—Е-е-е-е-е...— так само чемно промекав пан Оврам, бо.. голос у тій халепі таки втратив* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 281).

ПРОМЕКЕ́КАТИ, промекéкаю, промекéкаєш *і* промекéчу, промекéчеш. Док. до **мекéкати.** *Промекекали овечки*; // *перен., розм.* Сказати що-небудь нерозбірливо, розтягуючи слова.— *Чого тобі? — спитав у Прудивуса той перший, рудий. — Е-е-е-е!? — знову промекекав лицедій докірливо* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 469).

ПРОМЕ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОМОЛО́ТИ**, мелю́, ме́леш, *док., перех. і без додатка.* 1. Добре розтираючи, подрібнюючи, перетворювати що-небудь на борошно або порошок; молоти.

2. *тільки док.* Молоти якийсь час.

ПРОМЕЛЬКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Те саме, що **промайну́ти** 2. *Він не примітив, що за тінь промелькнула повз його вікна* (Мирний, IV, 1955, 126); *І раптом знайома постать промелькнула серед перехожих. Максим зупинився від подиву* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 136); *Коли Тимко відійшов, вона ще раз глянула йому вслід, і щось жалісливе промелькнуло в її очах* (Тют., Вир, 1964, 294); *Перед очима Настиними промелькнуло, мов теперішнє, що робилося літ дванадцять назад* (Мирний, IV, 1955, 93).

ПРОМЕНА́Д, у, *ч.* 1. *заст., жарт.* Прогулянка, довготривале гуляння. *Статечні отці сімейств закінчили вже свій передвечірній променад* (Кол., Терен.., 1959, 120); *Готування до променаду скінчене... Вас також запросили взяти участь у прогулянці до Галичини* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 331).

2. Місце для гуляння. *У зв'язку з будівництвом Канівської ГЕС рівень Дніпра в межах нашого міста стане значно вищий. Під водою сховається і нижній променад набережної* (Веч. Київ, 5.IV 1968, 1).

ПРОМЕНЕ́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **прóмінь** 3. *Опромінювання пухлин шляхом безпосереднього введення до них радіоактивних речовин відкриває нові важливі можливості для променевої терапії тяжких захворювань* (Наука.., 10, 1960, 39); *У космічному польоті інтенсивність випромінювання, а отже, й небезпека променевого ураження різко зростає* (Знання.., 9, 1966, 22).

△ **Променéва хворóба** — захворювання людини і тварини, спричинюване дією на організм радіоактивних речовин. *Ступінь променевої хвороби залежить від дози радіації (вимірюваної в рентгенах), одержаної організмом* (Наука.., 7, 1955, 5); *Подейкували про капітана, що він променевої хвороби захопив в океані, а він ось одужав, їде на кораблебудівний приймати новозбудоване судно* (Гончар, Тронка, 1963, 325).

2. Те саме, що **променеподíбний.** *Слід запропонувати учням намацати у себе пульсові поштовхи сонної, вискової і променевої артерій* (Метод. викл. анат.., 1955, 105).

△ **Променева́ кі́стка** — у наземних хребетних і людини — одна з двох кісток передпліччя; радіальна кістка. *Здуття ліктьової і променевої кістки над променевозап'ястковим суглобом (рахітичні браслети) також є основною ознакою рахіту* (Хвор. дит. віку, 1955, 125).

ПРОМЕНЕЗАЛО́МЛЕННЯ, я, *с., фіз.* Заломлення променів при їх проходженні через яке-небудь середовище. *Алмаз яскраво блищить через сильне променезаломлення* (Хімія, 9, 1956, 105).

ПРОМЕНЕЗАЛО́МЛЮВАНІСТЬ, ності, *ж., фіз.* Здатність заломлювати промені.

ПРОМЕНЕЗАЛО́МЛЮВАННЯ, я, *с., фіз.* Те саме, що **променезало́млення.**

ПРОМЕНЕПОДІ́БНИЙ, а, е. Який нагадує собою промінь, промені, має вигляд променя, променів.

ПРОМЕНЕПОДІ́БНО. Присл. до **променеподі́бний.** *Рогові пластинки спинного панцира* [у річкової черепахи] *забарвлені у темно-бурий, чорно-зелений або чорний колір з численними жовтуватими цяточками, які на кожній пластинці розходяться променеподібно, наче бризки* (Визначник земноводних.., 1955, 84).

ПРОМЕНЖУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех., діал.* Док. до **менжува́ти.** [Д о м а х а:] *Та ти ж знала, що він мене не любить, що його силком женять, ти знала! Захотілося променжувати мене на панське добро?* (Стар., Вибр., 1959, 362).

ПРОМЕНИ́СТИЙ, а, е. 1. Який випромінює світло. *Сонце вже спускалось за гору і горіло променистим огнем* (Мирний, І, 1954, 68); *За Дніпром світало. На темному небі стояли зорі. У цю передсвітанкову годину вони горіли ще яскравіше, ніж уночі, променисті, світлі, ясно-зелені, аж палахкотіли, переливались, мінились високо вгорі* (Скл., Святослав, 1959, 639); *Сонце, палке й променисте, У кожнім віконці сія...* (Бичко, Вогнище, 1959, 19); * Образно. *Україно моя! Чисті хвилі ланів, Променисті міста, голубінь легкокрила!* (Рильський, II, 1960, 179); // Пройнятий світлом; блискучий. *Гордий промінь в тієї зорі, Та в нім туга палає огниста, І сіяє та зірка вгорі, Мов велика сльоза промениста* (Л. Укр., І, 1951, 79); *Повітря навкруги здавалось не сірим, не похмурим, як восени, а майже білястим, променистим* (Гончар, III, 1959, 307); // Щедрий на сонце; сонячний. *Якого-небудь веселого, променистого ранку або тихого темного вечора вона як оживіє,— такими ревними, гіркими сльозами обіллється!* (Вовчок, І, 1955, 223); *У променисті теплі дні Жита, як лози, в полі новім* (Шпак, Вибр., 1952, 127); *Йде весна, весела, промениста* (Гірник, Стартують.., 1963, 28); // *перен.* Життєрадісний, сяючий (про людину). — *Петровичу, просимо до кумпанії! — загукала молода хазяйка, вся промениста з радощів і вже трохи причепурена по-святочному* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 118); *Мила Юлька! Ну й причепилося це ненароком почуте ім'я. Вп'ялося в пам'ять. Дуже вже воно личить цій променистій жіночці* (Дмит., Обпалені.., 1962, 13); *Дарина вийшла з кімнати, несподівано така щаслива й промениста, що Марта аж очам не повірила, побачивши її на сходах* (Собко, Срібний корабель, 1961, 199); // *перен.* Сповнений внутрішнього сяйва (про очі, погляд, обличчя і т. ін.). — *Ти моя. Тоді її очі раптом розкидають свою променисту безодню, готову мене поглинуть, і твердо говорять: — Твоя* (Коцюб., II, 1955, 419); *Обличчя дівчини стало таким же променистим і натхненним, як і в хвилини змагання* (Собко, Шлях.., 1948, 9); — *Ну, череднички! Час і до роботи,— обняла променистим поглядом своїх дівчат радісна Настя* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 205); // *перен.* Радісний, щасливий (про долю, сучасне, майбутнє і т. ін.). *Нехай зимою злючою Вона* [земля] *спочине в сні, Щоб зеленню пахучою Прибратись навесні. Щоб з ниви колосистої Був добрий урожай,— То й долі променистої Зазнає рідний край!* (Вороний, Вибр., 1959, 68); *Він* [Я. Купала] *любив життя, він усе своє серце віддав нашій променистій сучасності* (Рильський, III, 1956, 400); // *перен.* Який западає в душу (про слово); проникливий. *Нексе! Славний комуністе, Світ захоплений тобою. Словом щирим, променистим Ти готуєш поле бою* (Підс., Героїка, 1951, 202); // *перен.* Який вражає (про красу); сліпучий. *Найбільше зачарувала мене станція «Університет». Велична монументальна постать Леніна,— того, з чиїм іменем нерозривно пов'язана радість нинішнього дня і промениста краса завтрашнього* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 10).

2. Те саме, що **променеподі́бний.** *Її зеленкуваті очі в червоних повіках оточались колом променистих зморщок задоволення* (Коцюб., І, 1955, 407); *В променистих зморшках біля очей і навколо уст враз проти сонця замерехтіли, заіскрилися зерна вогкого піску* (Стельмах, II, 1962, 206); // Який має променеподібну структуру. *Образно. *Поглянь, товаришу, ..Як полтавчанка вишива На променистім гобелені Портрет того, чий світлий геній — Зоря найкраща світова* (Рильський, І, 1956, 339).

3. *спец.* Який виникає внаслідок випромінювання (про енергію). *В наш час на супутниках та міжпланетних станціях встановлюються генератори, що використовують променисту енергію Сонця та різноманітні хімічні реакції* (Знання.., 11, 1965, 18); *Величезна.. кількість променистої енергії гине марно, нагріваючи піски пустель, і потім розсіюється в світовому просторі* (Бесіди про всесвіт, 1953, 99); *Кількість променистої енергії, що надходить на поверхню Землі, обмежена* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 386).

ПРОМЕНИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **промени́стий** 1,2. *Очі їй блищали. Довгі темні вії підкреслювали їх променистість* (Собко, Шлях.., 1948, 7).

ПРОМЕНИ́СТО. Прикм. до **промени́стий** 1, 2. *Гордо, пишно, променисто Золотії світять зорі* (Л. Укр., І, 1951, 372); *Сизов — комсомолець! Огнем золотим Значок його сяє з грудей променисто!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 230); *Нахилялось близько до мене тепле обличчя разом з парою променисто-цікавих очей* (Коцюб., II, 1955, 246); *Очі звузилися, а од них до скронь — зморшки променисто* (Головко, І, 1957, 211).

ПРОМЕНИ́ТИСЯ і **ПРОМІНИ́ТИСЯ,** и́ться, *недок.* 1. Те саме, що **промені́ти.** *Від них* [хутр горностаїв], *здавалося, променилось сяйво* (Скл., Святослав, 1959, 150); *Веселка грає.. І на зеленім промениться склі* (Рильський, III, 1961, 153); *Образно. *Промениться епохи нової екран — Дніпрельстан!* (Ус., Вибр., 1948, 48); // Виблискувати під дією світлових променів; світитися.— *Яка краса! — скрикнула Зіна.— Воно* [каміння] *як живе! Дивіться, як промениться оцей червоний камінець!* (Ів., Вел. очі, 1956, 77); *Промениться вино, і руки вже торкнулися бокалів* (Рад. Укр., 1. I 1951, 2); *Бризки промінилися на сонці всіма барвами веселки* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 211); *Величезне око худобини раз по раз то згасало, то промінилося проти місяця, мов самоцвіт* (Стельмах, І, 1962, 135); // *перен.* Проявлятися в погляді, усмішці тощо (про любов, радість і т. ін.). *Ленінградки і ленінградці люблять своє чудове місто.. Любов та промениться з їхніх очей, з їхніх постатей* (Вишня, І, 1956, 301); *Те, що ми звемо внутрішнім духовним світом, душею, натурою, світиться і крізь вицвілі очі, промінеться в кожній зморщці* (Вол., Місячне срібло, 1961, 329); *Бабуся чимось нагадувала Юлію Цезарівну. Тільки не промі-*

нилась від неї ота теплота й доброта невловима (Дор., Не повтори.., 1968, 75); // *чим і без додатка, перен.* Виражаючи які-небудь почуття, іскритися, сяяти, світитися (про очі, погляд, обличчя). *Її очі часто променились такою життєрадісністю, що їй жартома закидали, чи не закохалась, бува...* (Бойч., Молодість, 1949, 150); *Тільки чути, як схвильовано дихають в'язні, не зводячи очей з промовця. Обличчя в людей зосереджені, збуджено променяться очі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 82); *Її вродливе обличчя з трохи горбатим носом і повними губами весь час променилося усмішкою* (Собко, Нам спокій.., 1959, 25); *В хату вбігає стрункa чорнобрива молодиця.. З-під довгих тінявих вій сині очі аж сяють, аж проміняться щастям* (Вирган, В розп. літа, 1959, 277).

2. Розходитися у різні боки або сходитися в одну точку, як промені. *Дід аж розцвів, аж до очей зморшки променяться* (Головко, I, 1957, 253); *Брага їсть мовчки, серйозно, а біля примружених очей уже променяться зморшки — свідки нелегкого.. життя* (Гончар, Тронка, 1963, 270).

ПРОМЕНІ́ТИ, і́є, *недок.* Випромінювати яскраве світло; світити. *Сонечко встало, прокинулось я́сне, Грає вогнем, променіє* (Л. Укр., I, 1951, 15); *Над головами в морозяному повітрі яскраво променіли золотими жучками зорі* (Панч, Іду, 1946, 72); *Образно. *Незважаючи на трагічну ситуацію в розвиткові образу, артистка* [М. Заньковецька] *внутрішньо ніби променіє якимсь сяйвом* (Минуле укр. театру, 1953, 110); // Відбиваючи світло, сяяти; блищати на сонці. *Раптом блиснули в мороці вікна сонної будинків, пробудились на хвилину та одразу і загасли, тільки відблиском треммтючим ледве-ледве променіють...* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 184); *Над містом променіли золотоголові пам'ятники старовини* (Досв., Вибр., 1959, 24); *Зірки «Серп і молот» Героїв Соціалістичної Праці променіють на грудях кращих з кращих* (Літ. газ., 17.VIII 1950, 1); // Пломеніти, майоріти (у 2 знач.). *Посеред галявини променіє червоний прапор* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 31); // *чим і без додатка, перен.* Світитися внутрішнім світлом (про очі); блищати, сяяти. *Очі козацькі променіли одвагою* (Вовчок, I, 1955, 332); *Коли о. Василь говорив про дочку, обличчя в нього ставало добрим і сірі очі променіли* (Коцюб., I, 1955, 318); *Підійшов хлопчина років тринадцяти, якого учитель посвящав у тайни біології, він тримав у замурзаних землею руках якусь в'ялу стеблинку, очі його променіли, мов діаманти* (Ю. Янов., II, 1954, 116); *На його молодому обличчі, свіжому з морозу, мов ліхтарі, променіли великі карі очі, обведені синцями* (Панч, В дорозі, 1959, 73); // *перен.* Переповнювати душу, серце тощо і передаватися через які-небудь зовнішні ознаки (про радість, щастя, торжество і т. ін.). *Вона із подивом і торжеством, яке променіло в її очах, дивилася за вікно* (Тют., Вир, 1964, 452).

ПРОМЕНЮВА́ЛЬНИЙ, а, е, *фіз.* Стос. до променювання.

ПРОМЕНЮВА́ННЯ, я, *с., фіз.* Випромінювання тілами електромагнітної енергії в навколишнє середовище.

ПРОМЕНЯКИ́, і́в, *мн.* Те саме, що **радіоля́рії.**

ПРОМЕНЯ́СТИЙ, а, е. Те саме, що **променисти́й.** *По низинах і шляхах стояли великі сині калюжі. Вдень відбивалися в них сліпучо-білі хмари, а вночі — променясті зорі і тонкий серп щербатого місяця* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 3); *І тепер ще не втратила вона ні чудових чорних високих брів, ні іскряного блиску в.. променястих чорних очах, ні червоного цвіту на губах, ні рум'янцю на щоках* (Н.-Лев., I, 1956, 129); *Сонце пече все навколо. А втім, хіба воно дошкулить малу істоту? Дітвора не боїться сонця. Лише дорослі жахаються тої живущої променястої енергії* (Досв., Вибр., 1959, 13).

ПРОМЕРЕ́ЖАНИЙ, ПРОМЕРЕ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **промере́жати, промере́жити.** *Просто над невисоким будинком, промережаним тінями голих віт, нависла довга хмара, схожа на гострий меч* (Коп., Тв., 1955, 245).

ПРОМЕРЕ́ЖАТИ, аю, аєш *і* **ПРОМЕРЕ́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. Док. до **мере́жати, мере́жити.** *Будучи вже важко хворим, Павло Григорович* [Тичина] *переклав ще кілька віршів Хузангая. Невдовзі вони були надруковані в газеті «Літературна Україна» — і це чи не востаннє його перо промережило поетичні рядки* (Рад. літ-во, 1, 1971, 82).

2. Мережати, мережити (у 2, 3 знач.) якийсь час. *Уже два года промережав, І третій в добрий час почну* (Шевч., II, 1963, 186).

ПРОМЕРЕ́ЖЕНИЙ *див.* **промере́жаний.**

ПРОМЕРЕ́ЖИТИ *див.* **промере́жати.**

ПРОМЕРЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **промерза́ти.** *Щоб прискорити промерзання грунту, рекомендується сніг укотковувати* (Хлібороб Укр., 1, 1970, 16).

ПРОМЕРЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОМЕ́РЗНУТИ** *і* **ПРОМЕ́РЗТИ,** зну, знеш; *мин. ч.* проме́рз, ла, ло; *док.* 1. *тільки 3 ос.* Повністю або частково ставати мерзлим (у 1 знач.). *В добрі зими до самого споду Промерзала маленька ріка* (Мас., Степ, 1938, 23); *Вода встигла промерзнути до дна* (Донч., II, 1957, 68); *Вся стіна нижче підвіконня бралася іскристим нальотом: вона наскрізь промерзла* (Баш, На.. дорозі, 1967, 127).

2. Пройматися, бути пронизаним холодом; сильно мерзнути (у 2 знач.). *Місяць хилився на захід, каміння нахолонуло за ніч, і бійці промерзали в гімнастьорках* (Гончар, III, 1959, 125); *Большаков промок, промерз, від хвилювання і втоми його стало морозити* (Бойч., Молодість, 1949, 35); // Гинути від сильного морозу. *Мороз стояв лютий. Жаба швидко промерзла і стала мов грудочка* (Коп., Як вони..., 1948, 71); *В полі промерзла билина, Осіннє стебло під ходою бринить* (Перв., I, 1958, 350).

◇ **До [са́мих] кістóк промерза́ти** *див.* **кі́стка.**

ПРОМЕ́РЗЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **проме́рзнути, проме́рзти.** *З ополонок глибоко промерзлих річок клуботіла пара, неначе дим* (Довж., I, 1958, 471); *Вона добула з клунка свій же домашній, тільки наскрізь промерзлий, аж іскристий з морозу окраєць* (Гончар., II, 1959, 141); *Якоюсь убогою, жалюгідною, зсутуленою і голодною здалася йому* [Сеспелю] *художня школа, глянула на нього сліпими, промерзлими наскрізь вікнами* (Збан., Сеспель, 1961, 260); *Зогріло* [сонце] *нас, таки промерзлих трохи* (Рильський, I, 1956, 312).

ПРОМЕ́РЗНУТИ *див.* **промерза́ти.**

ПРОМЕ́РЗТИ *див.* **промерза́ти.**

ПРОМЕСТИ́ *див.* **промітáти.**

ПРОМЕТА́ТИ, прометáю, прометáєш *і* промечу́, проме́чеш, *док., перех.:* △ **Прометáти банк** — в карточній грі — брати і розкривати карти, здаючи їх понтерам.

ПРОМЕТЕ́ЇВ, éєва, éєве: △ **Прометéєва ми́ша** — вид польової миші, що водиться на Кавказі.

◇ **Прометéїв вогóнь** — незгасаюче внутрішнє прагнення в досягненні чого-небудь. *Людство ніколи не було байдужим до видатних наукових відкриттів і технічного прогресу .. Людину вабить і лякає Прометеїв вогонь, що спочатку опік, а потім уже дав тепло* (Вітч., 2, 1967, 146).

ПРОМЕТЕЇЗМ, у, *ч., книжн.* Любов до свободи, незалежності; нескореність. *Прометеїзм Тараса Шевченка обидва свої крила розгорнув і облетів весь світ* (Тич., III, 1957, 80); *Тема прометеїзму, волелюбності й нескореності — одна з провідних в українській літературі й мистецтві* (Мист., 6, 1962, 39).

ПРОМЕ́ТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **промести́.** *Ворота були розчинені навстіж, а стежка од воріт до порога добре прометена* (Л. Янов., I, 1959, 316); *І тоді.. сніг був, як тепер, і доріжка була прометена в ньому* (Томч., Закарп. опов., 1953, 22).

ПРОМЕ́ТІЙ, ю, *ч., хім.* Радіоактивний хімічний елемент, що утворюється внаслідок ядерної реакції. *На базі прометію створені мініатюрні атомні батареї величиною з копійку, в яких радіоактивне випромінювання перетворюється в електричну енергію* (Наука.., 2, 1959, 26).

ПРОМЕТУШИ́ТИСЯ, шу́ся, ши́шся, *док.* Метушитися якийсь час.

ПРОМЕ́ШКАТИ, аю, аєш, *док.* Прожити якийсь час де-небудь; пробути. *Машину їхню розбило, шоферову дворічну дитину тяжко поранило осколком на руках у матері. Кость Григорович з півгодини промешкав коло неї та коло інших поранених, які оточили його нашвидку відкритий серед поля медпункт* (Гончар, IV, 1960, 43).

ПРОМИВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для промивання чого-небудь. *В промивальному цеху Каргата не було* (Шовк., Інженери, 1935, 234); *Промивальна машина.*

ПРОМИВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який промиває що-небудь.

ПРОМИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **промива́льник.**

ПРОМИВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **промива́ти.** *Стояли вряд на промиванні потужні пасажирські паровози* (Панч, II, 1956, 458); *— Я вже більше не витримаю,— сказав його сусід по ліжку. Його тільки-но привели з процедурної кімнати після повторного промивання шлунка* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 64).

ПРОМИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОМИ́ТИ,** и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. *також без додатка.* Очищати від бруду за допомогою води або іншої рідини. *Яринка промивала колби і скляні трубочки* (Собко, Зор. крила, 1950, 246); *Молодий шпинат обчищають, промивають, струшують від води, дрібно нарізують і заливають соусом з олії* (Укр. страви, 1957, 47); *Майже всі знімки вийшли добре. Варвара вже зафіксувала їх, тепер залишалося тільки промити й висушити* (Перв., Дикий мед, 1963, 309); // Змочувати, обмивати що-небудь якоюсь рідиною з метою очищення, дезинфекції і т. ін. *Спраглий язик промивала Ганна Федорівна борною* [кислотою], *радіючи, що тяжка хвороба переборена і чоловік тепер житиме* (Шиян, Баланда, 1957, 72); *Щось ріже Чохову очі, він набирає повну пригорщу води і промиває їх* (Тют., Вир, 1964, 321); *Лікарка промила його рани* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 17); *Картеч уже в грудях, а він* [Суворов] *промив морською водою і знову в бій...* (Гончар, Таврія, 1952, 201); // Вводити рідину в яку-небудь порожнину з метою очищення.— *Зараз промиємо вам кишечник. Не допоможе — ранком зробимо так звану новокаїнову блокаду* (Шовк., Людина.., 1962, 78); // *тільки 3 ос.* Вітром, дощем очищати від пилу, хмар і т. ін. (звичайно небо, повітря). *Вітер віє з півночі, промиває високе небо, і над горами воно здається ще вищим* (Собко, Кавказ, 1946, 151); *Дуже часті липневі зливи. Вони промивають повітря, очищаючи його від пилу* (Хлібороб Укр., 6, 1968, 38).

◇ **Промива́ти (проми́ти) кістки́ (кісточки́)** — те саме, що **Кістки́ перемива́ти (переми́ти, перетира́ти, перете́рти)** (*див.* **кі́стка**).

2. Відділяти від чого-небудь за допомогою води або іншої рідини потрібні частинки. *За день драга промиває до 10 тисяч кубометрів породи, замінюючи працю близько двох тисяч землекопів* (Веч. Київ, 15. VII 1957, 4).

3. *тільки 3 ос.* Робити в землі, грунті заглибину, яр і т. ін. (про воду); вимивати. *Вона добре знає свою ниву, ось і рівчак той, що промила весняна вода* (Коцюб., I, 1955, 17); *Ріка Донець в середній своїй течії промила річище в найстаріших крейдяних відкладах* (Бот. ж., X, 2, 1953, 47); // Руйнувати що-небудь водою. *Вода промивала греблі й зносила переїзди* (Ю. Янов., II, 1954, 154).

ПРОМИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ПРОМИ́ТИСЯ,** и́юся, и́єшся, *док.* 1. Очищатися від бруду за допомогою води або іншої рідини. *При покритті шерстяних ниток тонкою плівкою нейлону якість натуральної шерсті значно поліпшується. Оброблена в такий спосіб шерсть гарно промивається, не сідає після прання* (Знання.., 7, 1966, 25); *У хаті зразу стало так утішно та весело!.. І долівка мов сама собою промилася й стіни побіліли* (Мирний, III, 1954, 210).

2. *тільки недок.* Пас. до **промива́ти.** *Забруднення моря нафтовідходами відбувається здебільшого за таких обставин: у відкритому морі промиваються вантажні, баластові та паливні танки пасажирських і вантажних суден* (Знання.., 3, 1972, 24).

3. *тільки док.* Митися якийсь час.

ПРОМИ́ВИНА, и, *ж.* Крізний отвір або заглибина на поверхні чого-небудь, утворені потоком води. *Течія часто-густо робила в кризі промивини, в які можна було провалитися* (Загреб., Спека, 1961, 36).

ПРОМИ́ВКА, и, *ж.* Те саме, що **промива́ння.** *Робота йшла, як ніколи. Тиснення повітря в молотках не зменшувалось проти норми й на одну атмосферу. Вода для промивки шпурів надходила добре* (Ткач, Плем'я.., 1961, 239); *Протягом кількох років ми у садах випробовуємо такий агрозахід, як промивка плодових дерев перед збиранням урожаю* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 27).

ПРОМИВНИ́Й, а́, е́. Який здійснює промивання чого-небудь. *Безвідмовно працюють* [на заводі ім. К. Лібкнехта] *нагрівальна піч, промивний, розкатний і калібрувальний стани* (Роб. газ., 24. I 1963, 1); // Який здійснюється з метою промивання чого-небудь. *На півдні Туркменистану, незважаючи на нічні морози, все яснішe відчувається дихання весни. Відновлюються перервані незвичайними холодами польові роботи. Там, де дозволяє погода,— орють, ведуть промивні і водонагромаджувальні поливи* (Рад. Укр., 18. II 1972, 2); // Признач. для промивання чого-небудь. *Розроблено і впроваджено в практику глибокого буріння свердловин термостійкі промивні розчини, антифільтраційні матеріали для гідротехнічного будівництва* (Веч. Київ, 17.VII 1971, 4); *Промивні води.*

ПРОМИГНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех і неперех.* Те саме, що **промайну́ти** 2, 3, 4. *Промигнув, щось белькочучи, якийсь дядько, а ми все стрибали на розпластаних конях униз* (Панч, II, 1956, 63); *Хата тісна; треба нову ставити,— промигнуло в думці* (Мирний, II, 1954, 247); *Ластівка стрілою Попід хмару промигне* (Фр., XIII, 1954, 166); *Час іде.. дуже тихо,— то, ніби, разом як промигне кілька годин, і знов ледве точиться* (Вовчок, I, 1955, 225).

ПРОМИГОТІ́ТИ, очу́, оти́ш. Док. до **миготі́ти.** *— Нас ви знищити хотіли? Та самі ж промиготіли так, як тої тіні тінь... Ось вам край хотінь* (Тич., II, 1957, 202); *Вони* [козаки] *промиготіли по греблі*

поміж вербами, як спиці в колесі (Головко, II, 1957, 339).

ПРОМИГТІ́ТИ, ти́ть. Док. до **мигті́ти.** *Швидко-швиденько бігли коні,— тільки в очах усе тев промигтіло* (Вовчок, I, 1955, 118); *Два рідні брати стояли один проти одного, як чужі. Один полонений, другий вільний. Але в їх серцях забилося щось рідне. В головах промигтіли давні-давні спогади* (Ірчан, II, 1958, 28).

ПРОМИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і **ПРОМИ́КУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок., розм.* Пробиватися, прориватися, просочуватися, долаючи які-небудь перепони, перешкоди.— *Маю вернути подвійний завдаток,— обізвався він так нерадо, неначеби кожде слово, промикаючись крізь горло, дерло його, як ячмінний колос* (Март., Тв., 1954, 122); *Я шукаю те, що зветься «душею заводу», а тим часом мені промикається в вухах неясний, хаотичний гул і брязкіт тисяч тонн заліза* (Кач., II, 1958, 92); *Зверху через гілля промикується світ місяця* (Н.-Лев., II, 1956, 351).

ПРОМИ́КУВАТИСЯ *див.* **промика́тися.**

ПРОМИ́МРИТИ, рю, риш, *перех. і неперех.* Док. до **ми́мрити.**— *А куди ти? — Я вже волам заложив,— спинив його у сінях Трохим.— Там ... Пріська..,— промимрив Данило і побіг надвір* (Л. Янов., I, 1959, 191); *Він промимрив собі під ніс щось таке невиразне, що зрозуміти його було неможливо* (Донч., I, 1956, 58); *Черкашин промимрив щось незрозуміле, мабуть, це була подяка* (Дмит., Розлука, 1957, 62).

ПРОМИНА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **промина́ти** [1] 1, 2.

ПРОМИНА́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **промина́ти** [2]. *В результаті проминання тресті одержується продукт, який зветься сирцем* (Техн. культ., 1956, 116).

ПРОМИНА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОМИНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Проходячи, проїжджаючи і т. ін., залишати кого-, що-небудь позаду або збоку; поминати. *Застукотіли колеса, проминаючи будинок...* (Мирний, I, 1949, 386); *Дівчата проминали лопушистий, густий буряк, ішли до молотарки* (Горд., Заробітчани, 1949, 119); *Ми.. вже проминули будку з музикантами, як вона* [панночка] *раптом повернула назад* (Л. Укр., III, 1952, 613); *Комбриг проминув бійця і вийшов на пагорб* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 10); // Долати який-небудь простір, територію, переходити через приміщення і т. ін., залишаючи їх позаду. *Вони проминули першу кімнату і ввійшли до другої* (Смолич, Ми разом.., 1950, 35); *Літак проминув широчінь океанську* (С. Ол., Наші знайомі, 1948, 90); // *неперех.* Взагалі проходити, проїжджати і т. ін. де-небудь. *Хмарка понад нами промина* (Крим., Вибр., 1965, 267); *Не знав, не бачив* [Кармель], *як переїхав чистим полем, як проминув темним гаєм, тільки все поганяв та й поганяв* (Вовчок, I, 1955, 353); *Проходили вози Данилового війська. Ось проминув уже останній віз і за ним загін дружинників* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 289); // *тільки 3 ос., неперех., рідко.* Проноситися у полі зору того, хто їде, біжить або йде мимо, залишаючись позаду або збоку кого-, чого-небудь. *Надворі лютий морозний вітер, бо на степових станційках, що проминають на очах, люди ховають голови в кожухи* (Ірчан, II, 1958, 364).

2. *перех. і без додатка.* Рухаючись, ненароком або навмисне обминати кого-, що-небудь і не звертати уваги на когось, щось. *Він ухопив за рукава кількох товаришів, що проминали, розходячись із зборів.— Назад! Збори треба продовжити!* (Смолич, Мир.., 1958, 241); *Казали звернути через лощинку, а вона якось лощинку тую проминула* (Вовчок, VI, 1956, 326); *Жінка молода несе тобі обід. За нею дівчинка біжить ясноволоса, Біжить, аж падає,— проте не промине Волошки синьої...* (Рильський, Поеми, 1957, 24); *Зрозумів* [Сиволап], *що він давно вже проминув власну хату і опинився аж у Куті* (Ткач, Плем'я.., 1961, 34); // Проходити осторонь чого-небудь або регулярно відвідувати щось. [Б у б л е й н и ц я:] *Чи то можна проминути хату моєї дорогої кумоньки.. Поздоровляю ж вас, мов серце, з вашими іменинами* (Н.-Лев., II, 1956, 504); // Непомітно проходити повз кого-, що-небудь. *Легко проминули* [Бринза і Задорожний] *пости і почали спускатися до Дністра* (Петльов., Хотинці, 1949, 23); // *перев. у сполуч. із запереч. част.* **не,** *перен.* Приділяти кому-небудь увагу, піклуватися про когось. «*Казбек*» *полковник роздає, Й мене не проминає* (Воскр., Цілком.., 1947, 20); *Тим і громада його поважала і любила, що малої дитини не промине, не сказавши доброго слова* (Свидн., Люборацькі, 1955, 7); *Бригадирові на базар мішок одвезеш і себе не проминеш. Бригадирові барди доставиш і себе не забудеш* (Горд., Дівчина.., 1954, 206); // *перен.* Навмисне або мимоволі залишати щось поза увагою. *Як зацвіте пишна рожа, так усіх позабуваєш, усі* [квіти] *проминеш, а тільки на неї і дивився б усе* (Кв.-Осн., II, 1956, 311); *Мар'яна нічого не відповідала Каленику Романовичу, проминула й незадоволення Рубіна* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 31); *Він нічого ніколи не пропустить, бо всім цікавиться, завжди помітить все, що інші проминуть* (Коп., Сон. ранок, 1951, 105); // *перен.* Навмисне уникати чого-небудь, обходити щось, не згадувати в розмові. *Сьогоднішню сторінку своєї.. біографії.. Іван Шумило до самої старості перегортатиме якнайшвидше або й зовсім проминатиме* (Довж., I, 1958, 81); — *А що ж ти тепер робиш, Романе? — спитала й вона. Роман загомонів швидко, мов поспішаючися мерщій проминути це питання* (Гр., II, 1963, 268); // *перен.* Мимоволі пропускати що-небудь (в друкованій продукції, виступах, мистецьких роботах і т. ін.). *Вона* [стаття] *писана трохи нашвидку. Через те Ви дещо проминули, наприклад, негромадську лірику у Конопницької* (Л. Укр., V, 1956, 431); *Кожен перекладач може при вдалому взагалі відтворенні іншомовного оповідання, п'єси, поеми, вірша і т. ін. проминути ту чи іншу рису оригіналу* (Рильський, IX, 1962, 95); *Деталі до своїх композицій Куткін добирає старанно, уважно, намагаючись не проминути вагомого* (Мист., 5, 1966, 32); // *тільки док., у сполуч. із запереч. част.* **н е** *і інфін., перен.* Не пройти байдуже повз що-небудь, не пропустити можливості зробити щось, скористатися з чогось. *Довбня сердитий ходив поза школярами й плювався, бурмочучи собі під ніс. Веселе школярство не проминуло із того посміятись* (Мирний, IV, 1955, 109); *Коли б Причепа був справжній цехмістер, а не тимчасово заступав відсутнього, він не проминув би задратися з Кузьменком* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 194); *На відміну від безплідних кучугур, земля тут була така, що могла б усе родити, і Галя не проминула цим скористатися* (Гончар, Тронка, 1963, 299).

Не промина́ти (не промину́ти) нагоди — те саме, що **Не мина́ти (не мину́ти) нагоди** (*див.* **мина́ти**). *Отець превелебний.. не проминув нагоди приголубити вдовицю* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 31).

3. *тільки 3 ос., неперех.* Закінчуватися, проходити (про час, життя, його періоди, події і т. ін.). *Рік за роком лине, проминає, Не верта учитель до Ефеса. Аж на сьомий рік вернув учитель* (Фр., XIII, 1954, 277); *День чудесний проминає, А за ним ще кращі дні Попливуть, мов теплі хвилі* (Воронько, Три покоління, 1950, 13); *Жнива були й проминули. Осінь наступає* (Рудан., Тв., 1959, 79); [Д і д:] *Ах, швидко молодість моя.. промайнула! Пора ж кохання проминула Ще швидше*

(Др.-Хмара, Вибр., 1969, 224); *Проминули часи суму, непевності, можна й голоті посміятися* (Ірчан, II, 1958, 403); *Проминуло за весною літо,— все навколо золотом повите* (Забіла, Поезії, 1963, 29); // *безос. Проминуло доброї півгодини, аж двері ванькирчика знов одчинилися* (Коцюб., I, 1955, 254); *Поки хлоп'ята ж ото забрели та потихеньку до лебедів підходили, чималенько часу проминуло* (Вишня, II, 1956, 242); //Поступово зникати, слабшати (про фізичний і психічний стан). *Радощі проминали і журба втихала* (Вовчок, I, 1955, 242); *Не журись! Скільки б серце не тужило — вір, що туга промине* (Крим., Вибр., 1965, 292); *До рана гарячка в мене проминула, молода сила перемогла* (У. Кравч., Вибр., 1958, 392).

4. *також безос., неперех., кому.* Минати, сповнюватися (про досягнення ким-небудь певного віку). *Двадцять і три роки проминуло вже їй* [Оксані] (Л. Янов., I, 1959, 32).

ПРОМИНА́ТИ[2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОМ'Я́ТИ,** мну́, мне́ш, *док., перех.* 1. М'яти (звичайно льон або коноплі), відділяючи кострицю від волокна; // М'яти дуже добре; розминати. *Пром'яти глину.*

2. Робити розминку ногам, тілу і т. ін., сприяючи їх життєдіяльності. *Піхота проминала ноги, скачучи й борюкаючись* (Ю. Янов., I, 1958, 143); — *Ну-бо, хлопчики, встаньте. Під сіном лопати. Доведеться нам усім пром'яти кижі* (Логв., Давні рани, 1961, 172); // Примушувати рухатися, ходити для розминки (про собаку, коня).

3. *перев. док.* Торкаючись чого-небудь, зробити ум'ятину; пом'яти. *Зробивши п'ятірнею хапаючий рух, пром'яв* [Боженко] *добре-таки карту в районі розташування противника* (Довж., I, 1958, 199).

ПРОМИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОМ'Я́ТИСЯ,** мну́ся, мне́шся, *док., розм.* 1. За допомогою різних рухів позбавлятися відчуття оніміння, фізичної скованості і т. ін.

2. *тільки недок.* Пас. до **проминáти**[2].

ПРОМИ́НКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **проминáння**[2]. *В день скачок ранком роблять проводку коней, а перед самими скачками — проминку галопом на 250—300 м* (Конярство, 1957, 120).

ПРОМИНУ́ТИ *див.* **проминáти**[1].

ПРО́МИСЕЛ, слу, *ч.* 1. Добування засобів існування (про полювання на кого-, що-небудь, ловлю когось, чогось, збирання чогось і т. ін.). — *На промисел збираєшся, Кузьмичу? — спитав Шевченко. — Еге ж! На річку піду. На Урал, а то й на Ор. Стерлядки та чечужки тут чудові трапляються* (Тулуб, В степу.., 1964, 111); *Це вже були добре знайомі Данькові місця, в дитинстві він не раз сягав сюди на лісові свої промисли по хміль та по кислиці* (Гончар, II, 1959, 136); *На азовському узбережжі і лиманах, які звільнилися від криги, почався промисел судака, тарані* (Рад. Укр., 10. I 1971, 1); // Заняття яким-небудь ремеслом з метою добування засобів існування; дрібне ремісниче виробництво. *Космач віддавна був селом лісових робітників. Іншого промислу в цих бідних горах не було* (Мас., Під небом.., 1961, 88); *Художньо-різьбярський промисел у місті Косові і селі Річках дає значний, забарвлений радістю творчої праці заробіток багатьом сотням людей* (Вол., Дні.., 1958, 7); *Основним їх* [жителів Сахаліна] *промислом було полювання на соболів, видр, лисиць, рибальство* (Видатні вітч. географи.., 1954, 88); // *розм.* Заняття чим-небудь недозволеним, ганебним (крадіжкою, шахрайством і т. ін.). *Кілька сухорлявих, похмурих постатей тинялося на цьому майданчику, немов старці на своєму невеселому промислі* (Збан., Єдина, 1959, 117).

Відхо́жий про́мисел — сезонна робота в містах, сільськогосподарських районах, куди йдуть селяни, залишаючи на певний час своє господарство. *Подорожчання продуктів обробної промисловості.. б'є тяжко середняка і селянина-бідняка, бо в умовах занепаду відхожих промислів і відсутності сторонніх заробітків селянин за всі товари мусить розплачуватися знеціненими продуктами сільського господарства* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 216); *Вирушають* [молоді люди].. *на відхожий промисел до Харкова й до інших міст* (Шиян, Баланда, 1957, 105).

2. Місце, родовище, де добувають що-небудь; добувне промислове підприємство. *Вони* [експлуататори] *захоплюють у свої руки промисли, ставлять фабрики, як павук павутиння, скрізь розстелюють свої сіті* (Коцюб., III, 1956, 37); *Раптом загорілись нафтові склади, до того в різних кінцях промисла* (Кол., Терен.., 1959, 65); *Перші промисли по добуванню кухонної солі існували тут* [у Криму] *ще з давніх часів* (Наука.., 11, 1956, 12); // Галузь промислового виробництва. *Коли мануфактура оволодіває окремим ступенем виробництва.. товару, то різні ступені його виробництва стають самостійними промислами* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 355); *На рибальському улові й урожаях овочівників постав консервний промисел* (Смолич, V, 1959, 8); *Хоч алмазний промисел зовсім молода галузь нашого народного господарства, вже знайдено чимало дуже коштовних каменів* (Хлібороб Укр., 1, 1968, 47).

3. *заст.* Бойові дії проти ворога; служба в армії. *Посли били чолом государеві, аби він і далі наказував війську своєму шляхту польську воювати і промисел чинити на півдні* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 490); *В родовому архіві Стадницьких документально значилось, що Володимир Стадник військовим промислом доскочив дворянського герба і достоїнства* (Стельмах, I, 1962, 15).

ПРОМИСЛО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* 1. Власник капіталістичного промислового підприємства. *Устина побивається за чоловіком і проклинає промисловця, що відібрав у неї господаря* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 10); *Тепер до Одеси — в сподіванні податися за кордон — з'їхалися наймогутніші петроградські банкіри, московські мануфактурники, промисловці Донбасу й Кривого Рога* (Смолич, V, 1959, 10).

2. Людина, яка працює в промисловості. *Наші промисловці і будівельники змагаються за те, щоб знову збільшити темпи приросту продукції, підвищити продуктивність праці* (Хлібороб Укр., 8, 1967, 1).

3. *рідко.* Те саме, що **промисловúк** 1. *Одночасно на схід, у невідомі землі, просувалися російські селяни і промисловці, ..які полювали на хутрового звіра, особливо на соболів* (Іст. СРСР, I, 1957, 168).

ПРОМИСЛО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **про́мисел** 1, 2 і **промисло́вість.** *Гава і Вовкун пішли тим часом у школу.. життя, з котрої виходять люди практичні, меткі та промислові* (Фр., III, 1950, 47); *Мисливці заражаються, підбираючи вбитих водяних щурів, знімаючи з них шкурки і т. д. Звичайно такі епідемії називаються промисловими* (Підручник дезинф., 1953, 103); *Промислові підприємства 200 міст країни постачали устаткування і верстати для спорудження Чернігівського комбінату синтетичного волокна* (Ком. Укр., 6, 1966, 64); *Радянський Союз ще в передвоєнні роки за розмірами промислового виробництва вийшов на перше місце в Європі і друге місце в світі* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 10); *Промислова артіль;* // Признач. для потреб промислу, промисловості. *Техніка садіння* [м'яти] *на маточниках така сама, як і на промислових плантаціях* (Ол. та ефір. культ., 1956, 302); — *Ви можете розповісти,*

яку роль відіграють грунтові води при закладанні промислового саду? (Д. Бедзик, Підземні громи, 1971, 75); *Промисловий корпус; Промисловий струм;* // Який здійснюється в інтересах виробництва. *Одним із засобів збільшення поголів'я і підвищення його продуктивності без додаткових на це затрат є міжпородне промислове схрещування* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 18); // Який виробляється промисловістю. *Промислові товари;* // Який використовується на промислах, у промисловості. *Якщо пісок містить в собі один-два проценти монациту, то його вже вважають промисловим* (Трубл., Шхуна.., 1940, 96); *Риби, що виловлюються у великих кількостях, називаються промисловими* (Зоол., 1957, 81);//Який працює на промислах, у промисловості. *Збільшення армії промислового пролетаріату Грабовський вважає явищем позитивним, оскільки тим самим більше селян прилучається до революційного руху* (Ком. Укр., 8, 1964, 72); // Який має розвинену промисловість. *Колись невелике глухе містечко, Каховка за роки радянської влади перетворилась у великий промисловий.. центр Херсонщини* (Київ. пр., 3.X 1950, 1); *Ясність неба вже відірвалась від землі,.. а на її місце спускався з гір присмерк, згладжував обриси величезного промислового селища* (Кол., Терен.., 1959, 55).

△ **Промисло́ва револю́ція; Промисло́вий перево́рот** — перехід від мануфактури до великої машинної (фабрично-заводської) системи капіталістичного виробництва з заміною ручних знарядь праці системою робочих машин і парових двигунів; **Промисло́вий тра́нспорт** — комплекс транспортних засобів, призначених для перевезень чого-небудь на підприємствах. *Найбільш привабливі перспективи — в об'єднанні промислового транспорту з магістральним. Першими в країні почали цю роботу донбасівці* (Рад. Укр., 15.VI 1962, 2).

ПРОМИСЛОВИ́К, á, *ч.* 1. Людина, яка займається промислом (у 1 знач.). *З настанням осені мисливці-промисловики вирушають на полювання* (Знання.., 9, 1969, 17); *В останні роки українські біологи допомогли промисловикам розширити видобуток ще одного цінного продукту моря — водоростей* (Наука.., 10, 1967, 27).

2. Той, хто працює на промислі (у 2 знач.). *Бориславські промисловики дали понад план близько 200 тонн нафти і 10000 кубометрів попутного газу* (Рад. Укр., 6.I 1967, 1).

ПРОМИСЛО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Найважливіша галузь суспільного матеріального виробництва; сукупність підприємств (фабрик, заводів, електростанцій, шахт і т. ін.), на яких виробляються знаряддя праці, добувається і обробляється сировина, виготовляється частина предметів споживання. *Колишня феодальна, або цехова, організація промисловості не могла вже задовольнити попиту, що зростав разом з ринками* (Комун. маніф., 1963, 30); *Промисловість, як головна підойма майбутнього економічного піднесення і соціалістичного перетворення господарства і як основа диктатури пролетаріату, повинна стояти в центрі уваги і піклування Радянської держави і нашої партії* (КП України в резол. і рішен., 1958, 176); *Завдання нашої літератури — змалювати велич Вітчизняної війни, відбудову промисловості, .. оновлення сільського господарства* (Рильський, IX, 1962, 17); // Окремий вид цієї галузі виробництва. *Будувати цей завод почали напередодні війни чотирнадцятого року, а закінчували вже тоді, коли оборонне значення хімічної промисловості стало ясним навіть царському урядові* (Шовк., Інженери, 1956, 76); *Багатющі запаси солі, вапна і доломіту* [в Румунії] *стали базою для розвитку лужної промисловості* (Наука.., 1, 1959, 54).

△ **Важка́ промисло́вість** *див.* **важки́й; Легка́ промисло́вість** — те саме, що **Легка́ інду́стрія** (*див.* **легки́й**).

ПРОМИ́ТИ *див.* **промива́ти.**

ПРОМИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **промі́ти.** *Палуба й надбудови були ретельно промиті* (Гончар, Тронка, 1963, 199); *Між двома шпичастими горами було видно провалля, промите дощовою водою* (Н.-Лев., II, 1956, 382); *Образно. *Над Медвином знову летіли лебеді, на своїх сонцем промитих крилах вони приносили вологе, іще з волохатим туманцем тепло і добрі надії* (Стельмах, I, 1962, 469); // *у знач. прикм. У просіяне борошно кладуть яйця, розтерті з медом, додають соду, сіль, промитий мак, молоко, масло* (Укр. страви, 1957, 238); *Образно. *На другий день промите небо таке прозоре і синє, що здається, якби лягти горілиць до нього, то можна було б бачити себе, як у великому дзеркалі* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 238).

◇ **Нема́ промі́тої води́** *див.* **вода́.**

ПРОМИ́ТИСЯ *див.* **промива́тися.**

ПРОМИШЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.* 1. *перех., чим і без додатка.* Займатися яким-небудь промислом (у 1 знач.), ремеслом. — *Чим же ви, діду, промишляли, поки була жива ваша небіжка? — питав Панько. — Еге-ге! За що я не брався, до чого я не кидався!* (Н.-Лев., I, 1956, 55); *Промишляли* [козаки] *рибальством, звіриною ловлею* (Стор., I, 1957, 273); *Став* [Федір], *як і батько, промишляти тріску та оселедця* (Знання.., 4, 1967, 15); *Радянський Крим — край хліборобів, виноградарів, тваринників, відважних моряків і рибалок, які освоїли не тільки багатства Чорного і Азовського морів, а й успішно промишляють у далеких океанах* (Ком. Укр., 1, 1970, 55); // *розм.* Займатися чим-небудь недозволеним, ганебним (крадіжкою, шахрайством і т. ін.). *Думала* [Мотря] *піти сказати на сина, що він розбоєм промишляє* (Мирний, II, 1954, 297); *Аркадій Валеріанович, витримуючи психологічну паузу, гостро, обдаючи холодом братів, запитав: — То доки ви будете злодійством промишляти?* (Стельмах, I, 1962, 97).

2. *неперех., заст.* Піклуватися, думати про кого-, що-небудь. *Можливо, що раніше панство попихало Маринею, але тепер, коли вона за всіх промишляє своєю головою, то й шана служниці інша* (Вільде, Сестри.., 1958, 337).

ПРО́МІЖ, *рідко* **ПРО́МЕЖ**, *прийм.* Уживається з род., знах. і оруд. відмінками; поміж. Сполучення з прийм. **про́між, про́меж** виражають:

Просторові відношення

1. *з род. і оруд. в.* Уживається при означенні просторового розташування предмета або вияву дії посеред чого-небудь, поміж чимсь. *Пробираючись проміж купами, надивився Петро усячини* (П. Куліш, Вибр., 1969, 138); *Жваво, як молоді звірятка, зашаруділи хлопці проміж кущів рожі, оргінії та рай-дерева* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 109); *Бутаков з'їжджав на берег для астрономічних спостережень, а Макшеєв — для топографічної зйомки. І кожного разу на білому ватмані в штурманській рубці з'являлися нові нитки градусної сітки, а проміж них — примхливо-хвилясті контури землі* (Тулуб, В степу.., 1964, 272); *Антосьо на кожну стебелинку придивлявсь, їдучи промеж пашень* (Свидн., Люборацькі, 1955, 32).

2. *з род. і рідше знах. в.* Уживається при означенні місця, куди спрямована дія. *Та чи не жаль тобі буде, Як ти підеш в сторону чужую Та проміж чужі люди?* (Чуб., V, 1874, 878); *Прокладуй* [прокладай] *дорогу проміж тих возів* (Стар., Поет. тв., 1958, 221); *Проміж кущів просуває свої кристаті роги гордий марал* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 275); *Вечір. Хома входить*

до загороди і лягає проміж двох волів спати (Ю. Янов., IV, 1959, 13).

Часові відношення

3. *з род. в.* Уживається при означенні явищ, подій і т. ін., в проміжок часу між якими відбувається, здійснюється або має місце що-небудь. *Дружечки зараз кинулись з боярами цятаться; щебечуть, регочуться, вигадують дещо проміж весільних пісеньок* (Кв.-Осн., II, 1956, 28).

Об'єктні відношення

4. *з оруд. і род. в.* Уживається при означенні осіб, предметів і т. ін., що вступають у взаємодію або якінебудь стосунки. *А що ж, не так тепер буває Проміж жінками і у нас? Коли чого просити має, То добрий одгадає час І к чоловіку пригніздиться, Прищулиться, приголубиться* (Котл., І, 1952, 208); *Проміж бабів ішли свої балачки* (Григ., Вибр., 1959, 62); *Нарешті видушує* [агент] *з себе: дів-ча-та... ха-ха! Навіть дівчата... проміж собою... про політику гомонять...* (Коцюб., II, 1955, 243); *Селяни стиха гомоніли проміж себе* (Головко, II, 1957, 39); *Проміж гілок чудне сплетіння, Мов через неводи густі, Примхливо грається проміння, Неначе рибки золоті* (Воскр., Подивись.., 1962, 90); *Промеж себе дещо і базікають* [козаки], *мов вода на лотоках шумить, аж луна йде* (Кв.-Осн., II, 1956, 199).

5. *з оруд. і род. в.* Уживається при означенні осіб, предметів і т. ін., між якими що-небудь розподіляється. — *Все майно дивізіону заздалегідь проміж себе розподілили* (Головко, II, 1957, 535); *Нікому з добрих людей не зичу ділити проміж синами п'ять соток землі* (Мур., Бук. повість, 1959, 111).

Означально-обставинні відношення

6. *з род. і рідше оруд. в.* Уживається при означенні яких-небудь однорідних осіб, предметів і т. ін., в оточенні яких знаходиться предмет мовлення або відбувається якась дія; відповідає за знач. прийм. серед. [Палажка:] *Та що ж тут заводиться? Те, що між людьми завжди буває, як убереться проміж їх пройдисвіт всесвітній* (Мирний, V, 1955, 251); *Сидів проміж нас подорожній* (Л. Укр., IV, 1954, 108); *У Тараса Шевченка на Україні багато мільйонів родичів — як проміж робітників, так і з-поміж селян та інтеліґенції радянської* (Тич., III, 1957, 254); *Проміж нас живе ясна і чиста слава Малого Мирона, великого Франка* (Рильський, I, 1960, 324).

ПРОМІЖНИЙ, а, е. 1. Який заповнює проміжок, простір або є проміжком між чим-небудь. *Північ, південь, схід і захід є основними сторонами горизонту. Між ними знаходяться проміжні: північний захід, північний схід, південний захід і південний схід* (Фіз. геогр., 5, 1956, 9); *Крім решіткового орнаменту на німбах ікон XV ст. є ще зрідка проміжний орнамент у формі двох-трьох рядків трикутників.. або ж кілька рядків заокругленої луски* (Укр. декор. різьба.., 1970, 24); *Суглинки звичайно утворюють проміжну товщу серед галечників і лише інколи включені в них прошарками* (Геол. ж., XVI, 4, 1956, 40).

2. Розміщений, розташований у проміжку між чим-небудь основним, головним або як додаток до нього; другорядний. *Проміжні опори підтримують проводи на рівній ділянці траси* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 220); *У нових будівлях проміжні стіни (перебірки) виготовляють з гіпсових дощок* (Монтаж і ремонт.., 1956, 24); *Щоб виграти час, Сава Петрович вів поїзд, не зупиняючись на проміжних станціях* (Донч., VI, 1957, 176); *Проміжний склад деталей;* // Який здійснюється в період між чим-небудь; додатковий. *Проміжна здача змонтованих конструкцій супроводжується контрольними геодезичними вимірюваннями* (Інж. геод., 1959, 337); *Проміжну культивацію виключили з агрокомплексу. Вона тільки сприяє висушуванню грунту* (Хлібороб Укр., 7, 1972, 35).

△**Проміжний мо́зок** — один із відділів головного мозку хребетних тварин і людини. *Проміжний мозок займає у стовбурі* [головного мозку] *найвище положення* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 146); **Проміжні культу́ри (посіви)** — сільськогосподарські культури, що висіваються і дають урожай на полі до сівби або після збирання основної культури сівозміни. *Проміжні культури потребують не менше добрив, ніж основні. Якщо ж під них не внести достатньо добрив, вони негативно вплинуть на врожай основної культури* (Хлібороб Укр., 5, 1972, 6); *Колгоспи* [Волині] *мають багатий досвід впровадження ущільнених, проміжних, післяукісних і післяжнивних посівів* (Ком. Укр., 7, 1960, 44).

3. Який виникає або перебуває між двома або кількома явищами, періодами і т. ін.; перехідний. *Коли сполучаються атоми, що не відрізняються різко своїми властивостями і в той же час не однакові, то між ними виникає полярний зв'язок — проміжний між іонним і атомним* (Хімія, 9, 1956, 36); *Рідко трапляється, щоб майор став полковником без обов'язкового перебування в проміжному званні підполковника* (Знання.., 3, 1967, 9); *Досить помітну роль в антиімперіалістичній боротьбі молодих незалежних країн відіграють проміжні верстви — офіцери, службовці, студентська молодь та інші представники інтеліґенції* (Ком. Укр., 7, 1970, 73).

ПРОМІ́ЖОК, жку, *ч.* 1. Вільний простір між чим-небудь. *В проміжках між будівлями промайнув танк, потім другий, третій...* (Багмут, Записки.., 1961, 119); *Посеред кімнати стіл, під однією стіною диван,.. у проміжку між двома вікнами витіювата етажерка із дзеркалом на верхній поличці* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 291); *Коткування після сівби зменшує розміри проміжків у розпушеному грунті, тому й значно менше води випаровується* (Рад. Укр., 9.I 1962, 2); // Вільний прохід між ким-, чим-небудь. *Ворожі постріли лунали трохи спереду, праворуч і ліворуч від нас. Ми повзли в проміжок між двох ворожих автоматників* (Багмут, Записки.., 1961, 23); *Блочні теплиці — це об'єднання двосхилих теплиць, у яких немає проміжків між секціями* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 13); // Відстань між чим-небудь. *Це були довгі жердяні загорожі, в яких через певні проміжки залишались вузькі проходи* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 46); *При нагріванні тіла проміжки між молекулами збільшуються* (Фізика, II, 1957, 15).

2. Час, що відмежовує одну подію, явище, дію і т. ін. від іншої. *З берега, в проміжках від залпу до залпу, линув з рупора голос Гальванеску.— Здавайтеся! — оскаженіло ревів він* (Смолич, I, 1958, 100); *У проміжках між посівними роботами частину тракторів використовуємо на заготівлі торфу* (Колг. Укр., 6, 1958, 10); // Взагалі відрізок часу. *З берега Росави через рівні проміжки часу долинало глухе гупання. Гуп! Через три хвилини знову: гуп! гуп! гуп!* (Вол., Місячне срібло, 1961, 281); *Справжньою сонячною добою називається проміжок часу між двома верхніми кульмінаціями центра видимого диска Сонця* (Астр., 1956, 36).

ПРОМІ́ЛЕ, *невідм., ж., спец.* Одна тисячна частина числа, десята частина процента, що позначається знаком $^0/_{00}$. *Серед сільських жителів-чоловіків* [Ворошилов-

градської області] *рівень довголіття — 105 проміле, а серед жінок — 124* (Наука.., 8, 1967, 19).

ПРОМІНЕ́ЦЬ, нця́, *ч.* Зменш.-пестл. до **прóмінь** 1, 2. *Лицар-в'язень лежить у кутку на соломі і спить, на нього падає від низької стелі ледве примітний промінець світла, що пробивається крізь малу щілинку в кватирці* (Л. Укр., II, 1951, 185); *Заходило сонце, і останні його промінці мінилися на склі* (Петльов., Хотинці, 1949, 101); *Харкевич знову натиснув пальцем на кнопку ліхтарика і повів гострий промінець уздовж стіни, біля якої спали солдати* (Голов., Тополя.., 1965, 67); *То не коники Побігли Стрибунці, — То заграли, Засіяли Промінці* (Бойко, Ростіть.., 1959, 11); *В очах промінець Майнув і погас* (Воронько, Вел. світ, 1948, 130); *Образно. *Троянда барви-промінці Кладе на сіножать* (Мал., Запов. джерело, 1959, 217); * У порівн. *Жайворон знову Звуки чудові, Як промінці, Сипле над нами, Понад ланами, В ранки оці* (Ющ., Люди.., 1959, 190).

ПРОМІНИ́СТИЙ, а, е, *діал.* Променистий (у 1 знач.). *Встає промінистеє сонце З рожевої постелі мгли* (Фр., XIII, 1954, 101); *Лице юнака було ясне, промінисте* (Фр., II, 1950, 117).

ПРОМІНИ́ТИСЯ *див.* **променúтися.**

ПРОМІ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **променúстий** 1, 2. *Звід неба в блакить прибирається ясний, промінеє сонце в зеніт увійшло* (У. Кравч., Вибр., 1958, 223); *Ми щасливі були у роботі, дерзанні, горінні, Коли ставили греблю і садили ліси молоді, Ми уміли цінить миру дні дорогі і промінні* (Забашта, Вибр., 1958, 137); *Тарасові промінні очі — Весь безмір людських дум і мрій* (Бажан, Роки, 1957, 241); *Що вище слів оцих промінних — Товариш, друг, душевний брат!?* (Гірник, Стартують.., 1963, 26); *Дівча, таку чудну вислухуючи мову, Очима блиснуло із-під промінних вій* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 94); * Образно. *По той бік Сули Тумани лягли. А там, у низькім видолинку, Де стріха сіріє на дні, Назустріч промінну драбинку Вікно простелило мені* (Мисик, Верховіття, 1963, 91).

ПРОМІ́ННЯ, я, *с.* Збірн. до **прóмінь** 1—3. *Сонце стоїть над головою, і його золоте проміння, наче дороге каміння, горить, відбивається на зеленій траві* (Мирний, III, 1954, 241); *Зверху через гілля промикується світ місяця, й подекуди його проміння блищить на землі* (Н.-Лев., II, 1956, 351); *Попереду все освітилося — від землі й до неба. Десятки прожекторів з валу вдарили промінням, засліплюючи наступаючі війська і освітлюючи їм дорогу* (Гончар, II, 1959, 435); *Пісня замовкла... Але я був ще в степу, бачив червоне проміння пожежі,.. чумацький табір з чорними мажами, з кривавим бойовищем* (Коцюб., I, 1955, 185); *Чому її погляд, звичайне такий холодно-байдужий, тепер блищить вогким промінням щирих, аж болючих радощів?* (Л. Укр., III, 1952, 745); *З тилу пошта навздогін ішла — Трикутники жіночої печалі, Проміння материнського тепла — Сюди, у пекло полум'я і сталі* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 132); *Ультрафіолетове проміння набагато прискорює процес старіння полімерів* (Веч. Київ, 11. X 1967, 4); *У порівн. *Творчість Панаса Мирного, Старицького, Карпенка-Карого, Грабовського, Коцюбинського, Лесі Українки, Стефаника, Тесленка, Васильченка пронизана, як ранковим промінням, почуттям єдності трудящих, почуттям інтернаціоналізму* (Рильський, IX, 1962, 155); *До них* [дітей] *мої думки промінням простяглись* (Сос., I, 1957, 247).

△ **Га́мма-промі́ння** *див.* **га́мма; Космі́чне промі́ння** *див.* **космі́чний; Рентге́нівське промі́ння** *див.* **рентге́нівський.**

ПРОМІ́ННЯЧКО, а, *с.* Зменш. до **промі́ння** 1. *Сонечко ясне промінням грає* (Манж., Тв., 1955, 127); *Миготів каганець, кидаючи в хату скупе промінячко* (Коп., Лейтенанти, 1947, 130).

ПРОМІ́НЧИК, а, *ч.* Зменш. до **прóмінь** 1, 2. *Сонце хилилося до обрію. Воно опускалося все нижче, одинокий промінчик прорвався крізь щілину, ясно освітив на мить кімнату і знову зник* (Собко, Запорука.., 1952, 61); *В кімнаті чергового крізь маленьку щілину пробивався вузенький промінчик світла, вказуючи на те, що станція не спить* (Загреб., Європа 45, 1959, 256); *По скронях побігли промінчики дрібненьких зморщок* (Коз., Нові Потоки, 1948, 5); *Молоді письменники добре знали оцінки Франка. Деякі боялись підійти до нього з своїми рукописами, щоб не втратити останнього промінчика надії, що їхній твір вдалий* (Письмен. зблизька, 1958, 30).

ПРОМІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОМІНЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *док., перех., за що, на кого—що і без додатка.* 1. Віддавати яку-небудь річ, одержуючи за неї іншу; обмінювати. *Яcько вчив мене промінювати гроші на цукерки, яблука, горіхи* (Фр., IV, 1950, 208);—*Я тобі дерев'яні шаблі робив, а ти промінював їх у куркуленків за сало та гречані оладки* (Тют., Вир, 1964, 228); *Становому подобався молодий Чіпчин жеребчик, котрого тесть подарував. Дмитренко й пристав: проміняй та й проміняй!* (Мирний, I, 1949, 374).

2. Відмовляючись від кого-, чого-небудь, віддавати перевагу іншому. *Цей блискучий панич розлучився з безжурним порожнім життям, проміняв свою кар'єру на становище сільського крамаря!* (Коцюб., I, 1955, 254); [Р о м о д а н:] *Ніколи не думав, що ви проміняєте дослідну станцію на канцелярію...* (Корн., II, 1955, 313); *Проміняв* [Павлик] *Євгешку, безповоротно проміняв на Олесю* (Донч., VI, 1957, 43); * Образно. *Молодеє лихо! якби ти вернулось, Проміняв би долю, що маю тепер* (Шевч., I, 1963, 138).

◇ **Промінятú ши́ло на шва́йку (на ми́ло, на мотови́ло)** *див.* **ши́ло.**

ПРОМІНЯ́СТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **променúстий** 1, 2. *Навкруги тиша; скрізь ясно; з поля вітерець віє; з гаїв холодок дише; десь-то вода гучить; а високо над усім грає-сяє вишнє промінясте сонечко...* (Вовчок, I, 1955, 142); *Пан принципал вийшов веселий, майже промінястий, а в руках держав якийсь папір з величезною печаткою* (Фр., III, 1950, 193); *З-за гори скокнула невеличка іскорка серед рожевого сяйва й довгою промінястою стрілою перетяла увесь степ* (Мирний, IV, 1955, 308).

ПРОМІНЯ́ТИ *див.* **промі́нювати.**

ПРÓМІНЬ, меня, *ч.* 1. Світлова смуга, що виходить із якого-небудь джерела світла чи предмета, який світиться, збирає у фокус або віддзеркалює світло. *Перший промінь сонця лягав на море* (Коцюб., I, 1955, 398); *Тихо, тихо з неба світить Промінь місяченька, Сидить моя русалонька Біля козаченька* (Л. Укр., I, 1951, 330); *Чорне небо креслили білі промені прожекторів* (Панч, Іду, 1946, 45); *В тьмяному світлі каганця блиснули золоті промені ордена* (Жур., Дорога.., 1948, 155); *— Промінь лазера з допомогою оптики мікроскопа фокусується у світлову пляму діаметром до одного мікрона, а то й менше* (Знання.., 5, 1970, 17); *Образно. *Для російського народу блиснули перші промені свободи* (Ленін, 19, 1971, 405); *Благословен, хто вигадав маяк, Цей промінь, що спалахує над морем, Надії й віри тріпотливий знак* (Рильський, III, 1961, 301); * У порівн. *В кінці рівної, як промінь, алеї білів і горів вікнами проти сонця високий, з струнними баштами палац* (Смолич, I, 1958, 57); *Бійці йшли неквапно,*

на весь зріст, рухались і прямо, і навскіс, розходячись променями (Гончар, III, 1959, 219); // *перен.* Прямі лінії, що розходяться в різні боки з однієї точки. *Воєнком глянув на нього, примружив очі, і на скронях заграли пучки променів* (Стельмах, II, 1962, 161); *Мотовило* [жатки].. *складається з вала, жорстко закріплених на ньому хрестовин і дерев'яних планок, прикріплених до променів хрестовин* (Зерн. комбайни, 1957, 10).

2. *перен.* Швидкий, несподіваний прояв чого-небудь (щастя, радості, надії і т. ін.). *Нетаєний промінь радості перелетів по Германовім лиці* (Фр., V, 1951, 439); *Як променем щастя, спахнувши, засяють Ті очі, мов зорі.. Тоді пам'ятайте про мене згадати* (Коцюб., I, 1955, 424); *Промінь надії надав Олесі нової сили* (Донч., VI, 1957, 90).

3. *спец.* Напрям поширення енергії хвиль (електромагнітних, світлових і т. ін.). *Зварювальна техніка приймає на озброєння нове джерело нагрівання — електронний промінь* (Наука.., 4, 1963, 10); *Звуковий промінь — напрям, по якому йдуть звукові хвилі* (Цікава фізика.., 1950, 309).

△ **Га́мма-про́мені** — те саме, що **Га́мма-промі́ння** (*див.* **га́мма**). *Властивості тіл змінюються також при опромінюванні їх гамма-променями, протонами, дейтонами.. та іншими частинками* (Наука.., 9, 1956, 7); **Космі́чні про́мені** — те саме, що **Космі́чне промі́ння** (*див.* **космі́чний**). *Промені, які спричиняють іонізацію повітря на великих висотах, мають не земне, а космічне походження; їх так і назвали: космічні промені* (Наука.., 9, 1970, 17); **Рентге́нівські про́мені** *див.* **рентге́нівський**.

4. *іхт.* Кісточки плавців водяних тварин. *Плавці утворені кісточками, які називаються плавцевими променями. Між променями натягнута тонка зморшка шкіри* (Зоол., 1957, 67); *Отруйні залози скорпени* [риби] *розміщені в колючих променях спинного, анального і обох черевних плавців* (Наука.., 7, 1956, 27).

ПРОМІ́Р, у, *ч.* 1. Дія за знач. **промі́ряти, промі́рювати, проміря́ти.** *Усі дослідження Соймонова — визначення географічних координат, проміри глибин тощо — вражають своєю точністю і досконалістю виконання* (Видатні вітч. географи.., 1954, 37); *У п'ятимісячному віці ремонтний молодняк* [індиків] *оглядають ще раз. В цей час проводять проміри ширини й глибини грудей, довжини кіля тощо* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 21); *Біля дверей.. довгі жердини стоять для проміру води і всяке інше службове приладдя* (Донч., VI, 1957, 286).

2. *спец.* Сукупність даних, що визначають розміри кого-, чого-небудь. *Аналіз промірів.. дозволяє характеризувати овець.. як відносно великих* (Соц. твар., 7, 1956, 46); *Промірів у свиней звичайно беруть 4: довжину тулуба, обхват за лопатками, висоту в холці і глибину грудей* (Свинар., 1956, 22).

3. *діал.* Діаметр. *Грубезне, цілих десять дециметрів в промірі гирло її* [машини] *помпи розтяглось над долиною* (Фр., II, 1950, 365).

ПРОМІ́РИТИ *див.* **промі́рювати.**

ПРОМІ́РНИЙ, а, е. Який займається проміром (у 1 знач.). *Петро Силантьєв, старший намітчик з промірної команди «Могутнього», зупинився й підніс до лоба долоню, захищаючи очі від сонця* (Донч., II, 1956, 80).

ПРОМІ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **промі́рювати.** *Промірюванням вздовж головних осей знаходять положення вершин основних фігур, розташованих на цих осях* (Інж. геод., 1959, 34); *Свіжий вітер кілька днів тримав шхуну притиснутою до хівинського берега, і лише за тиждень море так заспокоїлося, що Бутаков зміг почати промірювання затоки Джалпак* (Тулуб, В степу.., 1964, 396).

ПРОМІ́РЮВАТИ, юю, юєш *і* **ПРОМІРЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОМІ́РЯТИ**, яю, яєш *і рідко* **ПРОМІ́РИТИ**, рю, риш, *док., перех.* 1. Спеціальними приладами або на око визначати розміри кого-, чого-небудь. *Бутаков, промірюючи дно у відкритому морі, пішов на північ, до гирла Сир-Дар'ї* (Тулуб, В степу.., 1964, 400); *В практиці свинарства до 6-місячного віку свиней тільки зважують, а з 6-місячного віку і промірюють* (Свинар., 1956, 21); *Один-два рази на місяць в присутності спеціалістів рибпункту проводяться контрольні облови. Виловлену рибу зважують і промірюють* (Колг. Укр., 2, 1957, 30); — *Смик проміряє, скільки гною на фермах і по дворах* (Рудь, Гомін.., 1959, 41);—*Оператор зробив першу втулочку, я її і проміряла двома калібрами* (Собко, Любов, 1935, 64); *Тут кордон. Землі і лісу поділ, Тут межа, що відділяє нас, Що держави у взаємній згоді Провели, проміряли в свій час* (Шер., Дорога.., 1957, 47).

◇ **Промі́рювати (проміря́ти, промі́ряти) очи́ма (о́ком, по́глядом, по́глядами)** — уважно, пильно дивитися на кого-, що-небудь, вдивлятися кудись. *І прожогом сивуватий підійшов до труб, оком проміря Карпати, ніби вгонить щуп* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 68); *Вітер часу гуде в дротах над битим шляхом, нові покоління засівають широке нив'я, поглядами проміряють далечінь, вряди-годи оглядаються на пройдене, де бере початок їхня борозна* (Рад. Укр., 6.V 1968, 5); *Коли я прийшов, капітан проміряв мене строгими сірими очима, запитав чітко, по-військовому: — Як почуваєте себе на коні?* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 60).

2. *перен.* Долати пішки яку-небудь відстань (звичайно велику, важку). *Обоє довго мовчали. Ярославові здалося, що Сирота промірює в думці ту дорогу, вертається назад, боляче наступаючи на власні сліди* (Мушк., День.., 1967, 67); *Подорожні, видно, проміряли чималий шлях, бо йшли втомлено, неспіхом, зрідка перемовляючись* (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 3).

◇ **Промі́ряти [свій] шлях** — прожити життя. *От уже шлях свій промірявши, батько помер мій спокійно; Дев'ять десятків прожив він на своєму віку* (Зеров, Вибр., 1966, 335).

ПРОМІ́РЮВАТИСЯ, юється *і* **ПРОМІРЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.* Пас. до **промі́рювати, проміря́ти.**

ПРОМІ́РЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **промі́ряти.** *Проміряне лотом морське дно; Весь шлях, щойно проміряний старшиною.., зараз ніби ввібгався в його чоботи, вкупі з оцим болотним запахом* (Гончар, Новели, 1954, 11); *В боях і в праці звірена, Ногами вся проміряна Земля із краю в край* (Гірник, Сонце.., 1958, 17).

ПРОМІ́РЯТИ *див.* **промі́рювати.**

ПРОМІРЯ́ТИ *див.* **промі́рювати.**

ПРОМІРЯ́ТИСЯ *див.* **промі́рюватися.**

ПРОМІСИ́ТИ *див.* **промі́шувати**[1].

ПРОМІСИ́ТИСЯ *див.* **промі́шуватися**[1].

ПРОМІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОМЕСТИ́**, мету́, мете́ш; *мин. ч.* промі́в, мела́, ло́; *наказ сп.* прометі́, метім (метімо), метіть; *док., перех. і без додатка.* Змітаючи з якої-небудь поверхні сніг, пил, сміття тощо, прокладати стежку, робити прохід, прочищати місце і т. ін. *Коли б знала, Відкіль виглядати, То б наняла, Заставила Стежку промітати* (Нар. лірика, 1956, 193); *Перед його* [царя] *візком — шалені від усердя царедворці мели вулицю,.. промітаючи доріжку* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 514); [Л у к а ш:] *Уломи ж, моя Доле, хоч отую ожину, щоб собі промести, по снігу провести хоч маленьку стежину!* (Л. Укр., III, 1952, 266); *Полою шинелі він промів на лаві місце для себе та Антона, і вони посідали* (Чорн., Потік.., 1956, 109);

Вона вже встигла промести доріжку в снігу через двір (Томч., Закарп. опов., 1953, 22); *Образно. *В нас гуляє квітень у полі, Розсіває зерна рясні, Насуває зливу поволі, Промітає стежку весні* (Мал., Серце.., 1959, 108); // Взагалі очищати яку-небудь поверхню від пилу, сміття тощо за допомогою мітли, віника і т. ін. *Тут йому треба було двір промітати, носити дрова з сіней до хати* (Вовчок, I, 1955, 296); *Тетяна прибирала, промітала на лавці* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 157); *Прийде весна, зацвіте садок за хатою, рясна яблуня коло хати, промете Катря під вікнами півники та барвінок, і хата, як хата — суму мов не було того...* (Вас., II, 1959, 351); * Образно. *Боярин розчинив двері, впустив обох посланців попереду себе. Семен і Силантій урочисто, як вояки, промаршували вздовж кімнати і спинилися, тримаючи лівою рукою шаблі біля боку. Потім зняли шапки, гойднулися в поклоні, промітаючи шапкою підлогу* (Ле, Побратими, 1954, 30); // *тільки недок.* Торкаючись якої-небудь поверхні, здіймати сніг, куряву і т. ін. *Гнеться очерет і промітає китичками сніжок на льоду* (Тют., Вир, 1964, 521); *І чого тільки тепер нема на ярмарку?! І кожухи нижче п'ят, щоб за собою промітали сніг, і коротенькі, обшиті смухом кожушки для дівчат і парубоцтва* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 143).

ПРОМІ́ТНИЙ, а́, е́, *розм.* Який веде справи, вдаючись до хитрощів, обману; пронозливий. [Ф е н о г е н:] *А скілько ж Ліхтаренкові дісталось* [грошей]? *От промітний чоловік! Прослуживши з таким ідолом при великій комерції тридцять п'ять літ, можна б було і тисячу десятин* [землі] *купить!* (К.-Карий, II, 1960, 349); *Патлатий.. чоловік, промітний і прудкий, заходився коло свого діла добре, і з рук його вивернутись було нелегко* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 226); // Який відзначається спритністю; заповзятливий. *Промітний він: оце повернувсь, купив горшків, поїхав у базар, продав та купив обіддя,— ото вже й заробив 15 карбованців* (Сл. Гр.); // Швидкий на розум; кмітливий. *Не забігаючи й додому, подалась я в ясла до Тимка. Ти б його тепер і не пізнав.. Здоровий, жвавий та промітний хлопчина* (Вирган, В розп. літа, 1959, 279).

ПРОМІ́ТНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Властивість за знач. **промітни́й**.

ПРОМІША́ТИ *див.* **промі́шувати** [2].

ПРОМІША́ТИСЯ *див.* **промі́шуватися** [2].

ПРОМІ́ШУВАННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **промі́шувати** [1].

ПРОМІ́ШУВАННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **промі́шувати**[2].

ПРОМІ́ШУВАТИ[1], ую, уєш, *недок.*, **ПРОМІСИ́ТИ**, мішу́, мі́сиш, *док., перех.* Вимішувати до кінця, до готовності.

ПРОМІ́ШУВАТИ[2], ую, уєш, *недок.*, **ПРОМІША́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Мішаючи що-небудь, робити однорідним, надавати рівномірної густоти чи складу. *Промішувати кашу.*

ПРОМІ́ШУВАТИСЯ[1], ується, *недок.*, **ПРОМІСИ́ТИСЯ**, мі́ситься, *док.* 1. Вимішуватися до кінця, до готовності.

2. *тільки недок.* Пас. до **промі́шувати** [1].

ПРОМІ́ШУВАТИСЯ [2], ується, *недок.*, **ПРОМІША́ТИСЯ**, а́ється, *док.* 1. Ставати однорідним при промішуванні (*див.* **промі́шування**[2]).

2. *тільки недок.* Пас. до **промі́шувати**[2].

ПРОМКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех., розм., рідко.* 1. Пройти, проникнути крізь що-небудь; пронизати. *Світ Місяця облив їх* [русалок] *білі лиця, сині очі та русі, довгі коси, промкнув наскрізь тонку прозору білу одежу* (Н.-Лев., IV, 1956, 11).

2. *перен.* Зрозуміти, осягнути щось, дізнатися про кого-, що-небудь. *Ти хіба промкнеш чоловіка, чи п'яниця він, чи ні* (Сл. Гр.).

ПРОМКНУ́ТИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **промкну́ти**. *Місяць пливе серед неба. Під ним легкі, промкнуті наскрізь жовтим світлом хмарки* (Н.-Лев., III, 1956, 310).

ПРОМКНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., у що, розм.* Долаючи перешкоди, пробиватися, проникати, пробиратися куди-небудь. *В тій заметні Мартоха, швиденько ткнувши Гапку на руки сусідці-кумі, промкнулася в двері повз Качковського* (Л. Укр., III, 1952, 673); *Недурно говорив їй Петро, що з моря не промкнутися у Босфор, хіба що висісти десь осторонь та обійти його форти* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 231); *Коли який меткий промінчик В його* [лісу] *пітьму й промкнеться, то раптово Загубиться, як голка у соломі* (Вирган, В розп. літа, 1959, 210).

ПРОМО́ВА, и, *ж.* Публічний виступ з якого-небудь приводу. *Потім, за вечерею, було багато гомону, промов, розмов* (Л. Укр., III, 1952, 586); *Боженко почав свою промову дуже голосно. Але навіть у цьому трубному голосі звучали нотки ніжності, жалю і тепла* (Довж., I, 1958, 197); *Володимир Ілліч Ленін раз у раз використовував у своїх статтях і промовах народнопоетичні елементи* (Рильський, III, 1956, 413); * Образно. *Щось є просте й миле у тій промові калатала, якою воно серед тиші й безлюддя обіцяє боронити спокій твого сну...* (Коцюб., I, 1955, 415); // Текст такого публічного виступу. [В е р н и г о р а *(до Дремлюги):*] *Ваша доповідь три години з половиною. Та Петро Олександрович виступить, мабуть, години на дві.* [Д р е м л ю г а:] *Треба ще промови скоротити* (Корн., II, 1955, 314); *Можна вважати, що ораторська промова — особлива форма драматичного монолога (оскільки тут є «виконавські», «театральні» елементи)* (Наука.., 6, 1969, 40); // *заст.* Слова, звернені до кого -небудь; мова, розмова. [Ю х и м:] *Як з таким батьком, то краще на гілляку!* [С т е п а н:] *Що, сусіде, легко слухати від сина таку промову?* (Кроп., II, 1958, 45); *Та й Іван Хворостюк мав до Петра промову: — А за громадою обстань! — говорив Іван* (Март., Тв., 1954, 178); // *церк.* Проповідь. *Під час промови Річарда починає* [Годвінсон] *трястись, далі втуплює очі в простір поперед себе, простягає руки, немов до якого видива* (Л. Укр., III, 1952, 81).

ПРОМО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Той, хто виголошує промову. *Більша частина товариства .. нетерпеливо поглядала на промовця* (Фр., VI, 1951, 212); *Присівши з хлопцями на піщаній кучугурі, Яресько уважно слухав промовця* (Гончар, II, 1959, 342); // Той, хто вміє або любить виголошувати промови; громадський оратор. *Запальний промовець, він* [Примаков] *у міському комітеті працював постійним агітатором* (Смолич, Мир.., 1958, 223); *Два чи три виступи на студентських зборах, до яких Філько готувався з дійсно демосфенівською упертістю, створили йому славу доброго промовця* (Вільде, Сестри.., 1958, 49); * Образно. *Заплісніле каміння, іржаві ліхтарі та тісні площі* [старовинних міст] *є великими промовцями і не вміють мовчати* (Л. Укр., VIII, 1965, 25); // *церк.* Проповідник. *Г. С. Сковорода малює Лаврентія Кордета і як здібного промовця, притому не тільки духовного, тобто проповідника, а і як громадського оратора* (Рад. літ-во, 18, 1955, 59).

ПРОМО́ВИСТИЙ, а, е. Який без зайвих коментарів, пояснень і т. ін. чітко, точно передає, висловлює, відтворює що-небудь. *Чудотворно освітлює* [Дніпрогес] *міста і села, блідне ота дика краса порогів, один з яких мав таке промовисте і таке жорстоке назви-*

ще — «Ненаситець»... (Рильський, III, 1956, 27); *Якнайменше описів та інформацій, якнайбільше саморозкриття людей в дії, в живих сценах і епізодах, в характерних і значущих репліках, з допомогою промовистих деталей,— це постійний принцип автора* [О. Гончара] (Про багатство л-ри, 1959, 206); // Який зовнішніми ознаками передає почуття, настрій, на щось натякає (про стан людини, вираз обличчя і т. ін.); значущий. *Кооператор іронічно хмикнув і кинув промовистий погляд на скромний костюм Головацького і на весь його зовнішній вигляд* (Жур., До них іде.., 1952, 63); — *Іванко, я хотів бачити тебе. Я колишній друг твоєї матері... Щось ворухнулося в її душі, щось пробилося назовні — таке промовисте і ясне!* (Чаб., Тече вода.., 1961, 93); *Пані Лашка мусила відвертатися, щоб не спостерігати тих промовистих образливих посмішок* (Ле, Наливайко, 1957, 323); // Який підкреслює важливість чого-небудь, доводить щось, свідчить про щось; переконливий. *Сучасні радянські дослідники присвячують велику увагу саме питанню про зв'язки «Слова» з народнопоетичною творчістю, знаходячи промовисті паралелі до багатьох місць «Слова» в піснях, у думах, у билинах* (Рильський, X, 1962, 8); *Корнію Івановичу Турбаю, колишньому вчителю малювання, ще ніколи в житті не доводилося творити щось подібне до цієї промовистої діаграми* (Вол., Місячне срібло, 1961, 268); *Промовисті цифри.*

ПРОМО́ВИСТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **промо́вистий.**

ПРОМО́ВИСТО. Присл. до **промо́вистий.** — *Товаришші,— сказав генерал, і це прекрасне слово промовисто прозвучало на площі маленького німецького містечка* (Собко, Серце, 1952, 185); — *Могло бути гірше! — весело вигукнув підполковник, промовисто поглядаючи на будиночки* (Загреб., Європа 45, 1959, 63); *Промовисто звучать показники виробничих перемог минулої п'ятирічки* (Веч. Київ, 18.II 1971, 2).

ПРОМО́ВИТИ *див.* **промовля́ти.**

ПРОМО́ВИТИСЯ *див.* **промовля́тися.**

ПРОМО́ВКА, и, *ж.* Розмова, бесіда.— *От тобі на!— сказала Онися, заглядаючи в вікно,— за вовка промовка, а вовк у хату* (Н.-Лев., III, 1956, 14); // Те саме, що **прим**о́**вка.** *Отак на всі лади вигукуючи промовку Федора Федосійовича, хлопець благополучно зійшов і додолу* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 28).

ПРОМО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **промо́вити.** *Потайні, світлі й добрі думки, як птиці-горлиці, немовби нашіптували їй:. .«Ти матимеш сина чи дочку... Маленькі теплі, пахучі рученята обіймуть тебе за шию, і з вуст, ніжних і чистих, як пелюстки ранньої квітки, ти почуєш промовлене до тебе перше слово «мамо»* (Шиян, Баланда, 1957, 175); // **промо́влено,** *безос. присудк. сл. Маруся й Ломицький увійшли в столову. Стара глянула на їх і про все догадалась... Вона догадалась, що велике слово про любов вже було промовлено між ними* (Н.-Лев., VI, 1966, 48).

ПРОМОВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **промовля́ти.** *Художня майстерність читця не зводиться до сумлінного промовляння тексту* (Худ. чит., 1955, 8).

ПРОМОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ПРОМО́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* промо́влять; *док.* 1. *перех. і без додатка, рідко неперех.* Говорити, проказувати що-небудь уголос, часом звертаючись до когось; усно висловлювати думки. *І заплакала Ярина, Як тая дитина. І крізь сльози промовляла: — Покине! покине!* (Шевч., II, 1963, 334); *Врешті Ахмет поплескав його ласкаво по плечах, щось бадьоро промовляючи, забрав посуд і пішов геть* (Досв., Гюлле, 1961, 36); *Чую я, як він із сумом промовляє твоє оплакане ім'я ...* (Гонч., Вибр., 1959, 67); *Василько подав їй свою чашку, промовивши тихо і несміливо якесь поздоровлення. Вона прийняла, подякувала і усміхнулась* (Л. Укр., III, 1952, 485); *Коли підпливали до острова, на воді нежданo заспівали лебеді. — Лебедина пісня,— задумано промовив Нагорний* (Стельмах, I, 1962, 458); // *до кого—чого.* Адресувати кому-, чому-небудь свої слова, звертатися до когось, чогось із якимись словами. *Поки я такії речі Промовляв до того снігу, Стрілив хтось, і з високості Впав додолу темний шуляк* (Л. Укр., IV, 1954, 166); — *Постій, Буланий!— промовив він до коня* (Мирний, I, 1954, 267); *Іван ніжно погладив голуба і промовив до нього: — Не заблудиш, Сивко? Знайдеш?* (Збан., Крил. гонець, 1953, 7); // *тільки недок.* Взагалі говорити (у 1 знач.). *Як він томливо німував, Як пломенисто промовляв* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 15); *Телефон загудів після півночі. Женя почула голос Друзя.. Промовляв він, мовби нотацію читав* (Шовк., Людина.., 1962, 91); * Образно. *Научіть мене вишивки, мамо. І навчіть мене, матінко, так — Щоб з мережки живими словами Промовляли волошки і мак* (Мас., Життя.., 1960, 61); //*тільки недок.* Розповідати про що-небудь.—*Браття,— говорив далі* [бесідник], — *я не вмію красно промовляти, але вповім вам таку ніби казку* (Март., Тв., 1954, 183); // *перен.* Викликáти які-небудь думки, почуття. *Ми — із мармуру, ми й з деревини, Тільки ж кожен удар промовля, Що усе на землі — для людини, Бо людина сама — це земля* (Рильський, I, 1960, 316); *Каховка! Як багато промовляє це слово серцю радянського патріота* (Рад. Укр., 22.IX 1950, 1); *Але злото те нічого Не промовило мені! Ну, так знаю я й без того, Що кипіло ти в огні* (Щог., Поезії, 1958, 183);— *Ваш колишній учень, Остап Житній. Пам'ятаєте? Несподівані відвідини й полковницькі погони на Остапових плечах, здавалось, промовили Докії Сергіївні більше, ніж назване прізвище* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 41); // *тільки недок., у сполуч. із сл.* до серця, *перен.* Впливати певним чином на розум, почуття, уяву тощо (про чиїсь твори, слова, думки і т. ін.). *Кожне тобі словечко в їй Зінько тямив, розумів і почував, бо воно йому якось до душі, до серця промовляло. Звалася та книга «Кобзар Тараса Шевченка»* (Гр., II, 1963, 327); *Мова — зброя письменника. Мовою промовляє літературний твір до серця і розуму читача* (Смолич, Перша книга, 1951, 76); *Олександр Ферапонтович Саєнко — художник, твори якого промовляють до серця кожного, хто любить і розуміє красу* (Мист., 4, 1962, 39); // *тільки недок., перен.* Бути доказом, свідченням чого-небудь, указувати на щось. *На користь прогресивності Костомарова промовляє й те, що майже всі його численні монографії й дослідження публікувалися не в імператорській Академії наук* (Нар. тв. та етн., 3, 1967, 33); // *перен.* Звучати, викликаючи певні емоції (про музику, пісню і т. ін.). *На Дунаї сонце гріє, Вітер подихає,— До струни струна на кобзі Дзвонить — промовляє* (П. Куліш, Вибр., 1969, 361); *Вирвавшись з людських надр, раптом встає й промовля Гімн непокірних надій — «Інтернаціонал»* (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 46); // *перен.* Виражати якісь почуття, думки і т. ін. *Ну як їй скажеш про своє кохання? Він не говорив — за нього промовляли очі* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 330); // *перен.* Підказувати, провіщати що-небудь. *Знов озивалась «дворянська кров»* [Аркадія Петровича], *говорив розум, промовляло сумління, по-своєму кожне, а під всім тим тліла гостра цікавість, що буде і як воно буде* (Коцюб., I, 1955, 398).

Не промовля́ти (не промо́вити) і сло́ва (слове́чка) — уперто мовчати. *Карпо наздогнав її і пішов з нею поруч, але довго не промовляв і слова* (Н.-Лев., II, 1956, 277); *Чом не сядеш, не говориш, Ні словечка не промовиш?*

(Чуб., V, 1874, 158); **Промовля́ти (промо́вити) до се́бе (в думка́х)** — висловлювати свої думки. «*Боже мій, скільки дурної сили в чоловіка!*» — *похитуючи головою, промовив до себе Тимко, беручись і собі за косу і займаючи свою ручку* (Тют., Вир, 1964, 249); «*І все одно стерво — пан*», — *вперто в думках промовив Левко* (Стельмах, I, 1962, 445).

2. *перех. і без додатка.* Виголошувати промову, тост і т. ін.; звертатися до кого-небудь з промовою, поздоровленням тощо; доводити щось до загального відома. *На ганок вихожає* [виходжає] *І до громади промовляє Петрусь* (Шевч., II, 1953, 225); *Вже виступили Золотоноша, Миргород, Гадяч, Лубни.. Зараз з трибуни саме промовляв.. представник полтавського гарнізону* (Гончар, II, 1959, 187); *Декотрі сенатори промовили поздоровні промови латинською мовою* (Н.-Лев., VII, 1966, 34); — *За Січ! — промовив Тарас, високо піднісши над головою свій келех.— За Січ! — озвалися густо в передніх рядах* (Довж., I, 1958, 257); // *від кого—чого.* Виступати від чийого-небудь імені. [М и к и т а:] *А хто ж бо дав вам право Від Новгорода всього промовлять?* (Коч., П'єси, 1951, 52).

ПРОМОВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРОМО́ВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* промо́вляться; *док.* 1. *перев. док.* Мимоволі розголосити те, що повинно було зберігатися в таємниці; проговоритися.— *Не бійтеся, вуйку Юро, я за вас і ні за кого не промовлюсь,— вихопився Василько* (Турч., Зорі.., 1950, 194); — *Батько наказали, щоб я нікому й словом не промовилась, що ви заходили до нас* (Стельмах, II, 1962, 78); // Заговорити після тривалого мовчання. *Вона потягнула хлопчика за руку ухопивши, а той уперся: «— ні, не хочу бігати»,— промовляє. — А! Се ви промовились, хвалить бога! Хочете в опуку перекидатись? Нумо!* (Вовчок, I, 1955, 385); // *чим.* Взагалі сказати що-небудь. *Дуже рідко він дозволяє собі захопитися.. ліричною або жанровою сценкою чи просто промовитися веселим жартівливим слівцем* (Літ. газ., 14.I 1958, 3).

2. *тільки недок.* Пас. до **промовля́ти** 1. *Я виріс в оточенні, де з безмежним пієтетом промовлялися імена Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Некрасова, Толстого, Тургенєва, Короленка, Щедріна* (Рильський, IX, 1962, 152).

ПРОМО́ВНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до промовця і промовляння. *І вчені, і проповідники, і навіть учні академій та університетів охоче дискутували, щоб вправлятися у вищій техніці промовницького мистецтва та тонкощах логіки й казуїстики* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 152).

ПРОМО́ВЧАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **промо́вчати**; // **промо́вчано,** *безос. присудк. сл. В протоколі не промовчано навіть, що секції* [розтин] *доконали ті самі три лікарі, що за життя лічили його* (Фр., II, 1950, 119).

ПРОМО́ВЧАТИ *див.* **промо́вчувати.**

ПРОМО́ВЧУВАННЯ, я, *с.* Стан за знач. **промо́вчувати** 1—3.

ПРОМО́ВЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОМО́ВЧАТИ,** чу, чиш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Утримуватися від висловлювання чого-небудь уголос або на письмі. *У нього* [Джона Мільтона] *було щире серце, вразливе на кривди і чутке до правди, а до того ж він був справжнім поетом і письмовцем, значить не міг промовчувати своїх думок* (Л. Укр., VIII, 1965, 194); *Зупинилась біля етажерки, перебирає якісь книжки, Віталикові аж хочеться докинути до неї жартом: «То ти, мамцю, «Блокнот агітатора» вдруге перечитуєш?» — але він промовчує* (Гончар, Тронка, 1963, 102); *Олеся хотіла сказати, де б вона набрала кращих женихів, та промовчала* (Н.-Лев., III, 1956, 49); *Він хотів сказати, що теж не пустить її нікуди від себе, але промовчав* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 272); // Не відповідати на поставлене запитання. *Мати скільки раз зачинала розмову, та розмова плуталася, рвалась: то Христя промовчить на материне питання, то одкаже не те...* (Мирний, III, 1954, 113); — *Пробачте,— перший озвався солдат.— Може, це я і розбудив вас? — Чоловік в ушанці промовчав* (Головко, II, 1957, 433).

2. *перех. і про кого—що.* З певною метою приховувати, обминати мовчанкою що-небудь, не розповідати, не згадувати про когось, щось; замовчувати. *Театр, котрий.. лишає на боці, промовчує або покриває брехнею головні, основні недостатки* [недоліки] *суспільності, той театр ніколи не стане вповні національним* (Фр., XVI, 1955, 179); *Михайлина промовчала про те, що Наталя втекла з дому, навіть не пообідавши, що її книжки самотньо лежать на покуті* (Збан., Між.. людьми, 1955, 154); — *Ну, Степане Васильовичу, тепер твоя і твоїх поплічників доля в моїй жмені: будуть чи не буде коней — промовчу про вас, а, боронь боже, попадуся з ними — підете у тюрягу* (Стельмах, I, 1962, 502).

3. *неперех.* Не заперечувати, не суперечити, не говорити наперекір кому-небудь.— *Доживемо, Никоне, віку без спірки, лайки та без клопоту: чи ти що не так зробиш — я тобі промовчу, чи я що не так — ти не гнівися* (Л. Янов., I, 1959, 332); *Хлопцеві б промовчати, а він відгризнувся: — Ви мені не указ* (Гончар, Тронка, 1963, 28).

4. *тільки док., неперех.* Мовчати якийсь час. *Становий трохи промовчав, потім духом вимчав* [випив] *цілу склянку міцного та солодкого чаю з ромом, що завжди любив його уживати, і, зажмуривши очі, покрутив головою* (Мирний, IV, 1955, 349).

ПРОМОДЕЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *перех.* Док. до **моделюва́ти.** *Їм* [науковцям] *довелось немало попрацювати: не так вже й просто на невеликій площадці промоделювати простори нашої республіки з багатьма залізницями і газопроводами* (Наука.., 12, 1962, 20).

ПРОМОДЕЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **промоделюва́ти.** *Вільно і віртуозно написані* [художником] *м'які хвилі волосся зі спалахуючими іскорками червоних стрічок, легко, в найтонших відтінках промодельована ніжна шкіра обличчя* (Мист., 3, 1969, 34).

ПРОМО́ЇНА, и, *ж.* Те саме, що **вимивина.** *Для боротьби з вертикальною ерозією проводиться будівництво гідротехнічних протиерозійних споруд, а також типових загат. Останні є досить простим і ефективним засобом припинення росту промоїн* (Хлібороб Укр., 6, 1973, 23).

ПРОМОКА́ЛЬНИЙ, а, е. Який вбирає в себе вологу. *Промокальна губка;* // Стос. до промокання (*див.* **промока́ння**[2]). *Нормальну шкіру обличчя треба щодня на ніч мити водою кімнатної температури з милом.. Після вмивання витирайте шкіру досуха промокальними рухами* (Наука.., 7, 1965, 37).

Промока́льний папі́р — м'який пористий папір, здатний швидко вбирати вологу. *Із зошита Василя Чабаненка випадає промокальний папір* (Допч., IV, 1957, 163); *Шведські вчені вирішили, що промокальний папір може згодитись для зняття нафти з поверхні морської води* (Веч. Київ, 10.II 1969, 4).

ПРОМОКА́ННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **промока́ти**[1] 1. *Спостереженнями встановлено, що після випадання навіть порівняно невеликих дощів під рослинами і поблизу них грунт зволожується більше і лінія зволоження проходить глибше, а в міру віддалення від рослин до середи-*

ни міжряддя глибина промокання грунту зменшується (Колг. Укр., 4, 1959, 20).

ПРОМОКА́ННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **промока́ти**[2].

ПРОМОКА́ТИ[1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОМО́КНУТИ** *і* **ПРОМО́КТИ**, кну, кнеш; *мин. ч.* промо́кнув і промо́к, кла, ло; *док.* 1. Частково або повністю просочуватися якоюсь рідиною, робитися мокрим. *Мовби небо розірвалось, Мов із цебра дощ полився! Певне, той Язон в Колхіді Так не промокав ні разу* (Л. Укр., IV, 1954, 179); — *Я так промокла, що не хочу наносити вам вогкості до всіх кімнат* (Март., Тв., 1954, 428); *Бронко відчув, що від роси ноги промокли до шкарпеток* (Вільде, Сестри.., 1958, 398); * Образно. *Уже світлішає над гаєм, Дощем пахучим день промок* (Стельмах, Жито.., 1954, 111); // Пропускати крізь себе воду, вологу.— *Добренні вийшли* [штани], *на завидки всім. Дощ іде, а я собі в них, не промокають мої штани* (Гончар, Тронка, 1963, 319); *Штани вмить промокли, а в чоботи набралось повно води* (Трубл., I, 1955, 49).

◇ **До [са́мих] кісто́к промока́ти (промо́кнути)** *див.* **кі́стка; Промо́кнути до ни́тки** *див.* **ни́тка; Промо́кнути до ни́точки** *див.* **ни́точка.**

2. *тільки 3 ос., тільки док.* Мокнути (у 2 знач.) якийсь час. *Коноплі промокли в озері тиждень.*

ПРОМОКА́ТИ[2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОМОКНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех. і неперех.* Висушувати за допомогою предметів, які вбирають воду, вологу. — *Хху! аж употів, бігаючи,— і, вийнявши хусточку з кишені підрясника, кілька раз промокнув собі шию* (Тич., I, 1957, 248); *Розписалася* [Соломія], *промокнула і ткнула ручку Юхимові: — На!* (Кучер, Трудна любов, 1960, 342).

ПРОМОКА́ШКА, и, *ж., розм.* Промокальний папір. *Просто біля столу на підлозі лежала пожмакана, в чорнильних плямах промокашка* (Донч., IV, 1957, 319).

ПРОМО́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **промо́кнути.** — *Дідусю! Дайте-бо мені весельце, далебі я швидше од вас справлю човен у затишок! — пильно попрохала вже тремтяча, промокла до самого тіла, дівчина* (Л. Янов., I, 1959, 320); *Смереки жалісно стогнали, Наскрізь промоклі в темній пущі* (Фр., X, 1954, 185); *Пізно вночі змучена, перехвильована, промокла ледь не до сорочки Надійка дісталася до гуртожитку* (Коз., Листи.., 1967, 229); *В блискучому, наскрізь промоклому «непромокальному» пальті й кашкеті стояв Бутаков на містку, міцно вп'явшись руками в поручні* (Тулуб, В степу.., 1964, 394).

◇ **Промо́клий до кісто́к (ни́тки. ни́точки)** — дуже або наскрізь мокрий. *Промоклий до нитки, з забрьоханими чобітьми, втомлений і змарнілий, він переступив поріг рідної хати* (Кол., Терен.., 1959, 30); *Уже смеркало, коли Клим, до ниточки промоклий, брудний і зголоднілий, вибрався, нарешті, з долини і опинився на вулиці якогось хутора* (Грим., Кавалер.., 1955, 294).

ПРОМО́КНУТИ *див.* **промока́ти**[1].

ПРОМОКНУ́ТИ *див.* **промока́ти**[2].

ПРОМО́КТИ *див.* **промока́ти**[1].

ПРОМОЛИ́ТИ, молю́, мо́лиш, *перех. і без додатка, док.* Молити якийсь час. *Цілий рік із свого піввіку, ні на мить не одхиляючись, промолила* [мати] *їх* [зображення святих на іконах], *згорнувши в покорі натруджені руки* (Головко, II, 1957, 121).

ПРОМОЛО́ТИ *див.* **проме́лювати.**

ПРОМОЛОТИ́ТИ *див.* **промоло́чувати.**

ПРОМОЛОТИ́ТИСЯ *див.* **промоло́чуватися.**

ПРОМОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОМОЛОТИ́ТИ**, очу́, о́тиш, *док., перех.* 1. Молотячи, вибивати зерно з колосся, волоття, насіння з стручків і т. ін. *Промолочувати просо.*

2. *тільки док.* Молотити (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОМОЛО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОМОЛОТИ́ТИСЯ**, очу́ся, о́тишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Піддаватися молотінню. *Жито гарно промолочується.*

2. *тільки недок.* Пас. до **промоло́чувати** 1.

ПРОМОРГА́ТИ *див.* **промо́ргувати.**

ПРОМО́РГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОМОРГА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. *неперех.* Моргати (у 1 знач.) час від часу. *Вона мимовільно проморгувала довгими віями.*

2. *неперех., перен.* Проблискувати десь, крізь щось небудь (про предмети, які світяться). *Крізь тьмяне вікно проморгувала свічка.*

3. *тільки док., перех. і без додатка, перен., розм.* Упустити кого-, що-небудь, не помітити чогось. *—Проморгала колись, дочко, жениха... Путящий чоловік* (Кач., II, 1958, 54); — *Так проморгали лісокрадів? Добру маю охорону! — сердита прозелень панських очей висвердлює решетки гідності з обличчя Пігловського* (Стельмах, I, 1962, 91); *Вона.. не проморгає, всі недоліки* [нарису] *помітить* (Собко, Стадіон, 1954, 166).

ПРОМОРДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Мордувати якийсь час.

ПРОМОРДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Мордуватися якийсь час.— *Оце місяць промордувався з вашим хлопцем, та вже більш і не хочу,— забирайте його* (Сл. Гр.); *Прийшов п'яний та промордувався всю ніч,— і на волосок я не заснула* (Сл. Гр.).

ПРОМОРИ́ТИ, морю́, мо́риш, *док., перех. і без додатка, розм.* Морити (у 2, 3 знач.) якийсь час.

ПРОМОРО́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **проморо́зити.**

2. *у знач. прикм.* Дуже холодний, морозний. *Для нього* [Максима] *завжди було радістю ходити на лижах, глибоко дихаючи промороженим, прозорим повітрям* (Ткач, Арена, 1960, 127).

ПРОМОРО́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проморо́жувати.** *Насіння повитиці вікової добре проростає як у темряві, так і на світлі, попереднього проморожування не потребує* (Бур'яни.., 1957, 99); *Український науково-дослідний інститут фізіології рослин провів проморожування різних сортів озимої пшениці в камерах холодильної установки і підтвердив чудові якості нового сорту* (Наука.., 11, 1960, 34).

ПРОМОРО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОМОРО́ЗИТИ**, о́жу, о́зиш, *док., перех.* 1. Охолоджувати до певної температури, допускати охолодження чого-небудь. *Проморожувати вологе насіння не можна, бо це знизить його посівні якості* (Колг. Укр., 2, 1957, 14).

2. Охолоджуючи, робити суцільно твердим, перетворювати на лід. *Коли суворі чукотські морози до дна проморожують ріки, чорна рибка теж закопується у мул або... просто вмерзає у лід. Настає «зимова сплячка»* (Наука.., 11, 1964, 19).

3. *тільки док.* Морозити (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОМОРО́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОМОРО́ЗИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Ставати мерзлим; промерзати. *На зиму вода із ставів щороку спускається і грунт ложа проморожується, що теж сприяє його мінералізації та оздоровленню* (Наука.., 10, 1956, 23).

2. *тільки недок.* Пас. до **проморо́жувати** 1, 2.

ПРОМОРО́ЗИТИ *див.* **проморо́жувати.**

ПРОМОРО́ЗИТИСЯ *див.* **проморо́жуватися.**

ПРОМОРО́ЧИТИ, чу, чиш, *док., перех., розм.* Морочити якийсь час.

◇ **Проморо́чити го́лову** *кому* — завдавати комусь турбот, клопоту, зловживати чиєюсь увагою якийсь час.— *А ну бо годі! І так уже півдня проморочив мені голову всякими своїми витіями* [витівками] (Сл. Гр.).

ПРОМОРО́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., розм.* Морочитися якийсь час.— *Кинь ти його* [кулемет], *Валька.. Бо ми так до ранку з ним проморочимось* (Гончар, IV, 1960, 62); *В цеху освоювали нову марку сталі — катали броню для танків,— і вони всю ніч проморочились* (Баш, Надія, 1960, 141).

ПРОМОСТИ́ТИ *див.* **промо́щувати.**

ПРОМО́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **промота́ти.**

ПРОМОТА́ТИ *див.* **промо́тувати.**

ПРОМОТА́ТИСЯ *див.* **промо́туватися.**

ПРОМО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОМОТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех. і без додатка.* 1. *тільки док.* Мотати (у 1 знач.) якийсь час.

2. *перен., фам.* Нерозумно, без потреби, марно витрачати що-небудь. *Як толк, то не маючи придбає, а дурний і маючи промотає* (Укр.. присл.., 1955, 248).

ПРОМО́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОМОТА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., розм.* 1. *тільки док.* Мотатися (у 2 знач.) якийсь час. *Сама* [Даринка] *чи попоїсть чого, чи й так сюди-туди промотається, а йому* [Лаврикові] *й вершок збере з глечика, й сиру віддавить у ворочку* (Вирган, В розп. літа, 1959, 255).

2. *перен., фам.* Розорятися від марнотратства. [П е т р о:] *Був у нас посередник, чоловік нічого собі, тільки все гроші позичав, через те і промотався* (К.-Карий, I, 1960, 49).

3. *тільки недок., перен., фам.* Пас. до **промо́тувати** 2. *Багатства, що їх привозили з колоній, промотувалися королівським двором і феодалами або витрачалися на війни, що дорого коштували* (Іст. середн. віків, 1955, 180).

ПРОМО́ЦІЯ, ї, *ж., заст.* Урочисте переведення з учбового закладу нижчого розряду до учбового закладу вищого розряду. *Таку розмову* [про поїздку додому на вакації] *вели четвертокласники вже перед публічним екзаменом, перед промоцією в семінарію* (Свидн., Люборацькі, 1955, 128); // Урочиста церемонія присвоєння чергового звання. *Нестор був уже.. початкуючий урядовець, як застукав одного разу до моїх дверей. За кілька день мала відбутися його промоція* (Коб., III, 1956, 95).

ПРОМО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **промочи́ти.** *Ринка, вся промочена салом, зайнялась* (Н.-Лев., II, 1956, 304); — *Ото буде страва... Мадлена порозкошує! — весело промовила Жабі до промоченого тузлуком пакунка* (Досв., Вибр., 1959, 22).

ПРОМОЧИ́ТИ *див.* **промо́чувати.**

ПРОМОЧИ́ТИСЯ *див.* **промо́чуватися.**

ПРОМО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **промо́чувати.** *Для одержання сталих урожаїв гречки при зрошенні необхідно.. провести не менше 2—3 поливів, а в посушливі роки — до чотирьох з промочуванням 60-сантиметрового шару грунту* (Хлібороб Укр., 7, 1973, 22).

ПРОМО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОМОЧИ́ТИ**, мочу́, мо́чиш, *док., перех. і без додатка.* Частково або повністю просочуючи що-небудь якоюсь рідиною, робити його мокрим. *Часто дощі промочували наскрізь валки, але Катерина розвішувала на тички оберемки сіна, щоб не гнило* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 189); *Гаряча кров б'є з рани в Петруся, промочила хустку* (П. Куліш, Вибр., 1969, 108); *Він же ніколи не відмовлявся допомогти: молодого навчить скирту вершити так, щоб дощ не промочив, невмілому косу нагострить мантачкою* (Юхвід, Оля, 1959, 66); // Робити мокрим, вологим; намочувати. *Дощ.. промочував все тіло* (Фр., XIII, 1954, 53); *Спочатку йшла* [Тася] *навмання, по калюжах і потоках, під заливним дощем, промочивши ноги й промокши до нитки* (Дмит., Розлука, 1957, 210); // Зволожувати, змочувати (рот, губи і т. ін.) якоюсь рідиною.— *В мене вночі спадає смага на рот та на губи,— треба промочувати* (Н.-Лев., III, 1956, 186); *Уляна промочила смажні його уста водою* (Мирний, I, 1954, 310); *Мов за рідними дітьми, ходить за ними* [пораненими] *Оленчук. Спеціально для них тримає під сидінням у запасі кілька кавунців, щоб, коли вже зовсім спека задушує, промочить бідолахам спраглі попечені губи* (Гончар, II, 1959, 121).

◇ **Промо́чувати (промочи́ти) го́рло, (ду́шу** *і т. ін.*) — пити (переважно спиртні напої). *Зійдуться в шинок людці розважитись,.. візьмуть півкварти, кварту, щоб було чим горло промочувати* (Мирний, II, 1954, 155); *Навіть під час богослужіння вмів* [піп] *викроїти невеличкий «антракт», вийти в ризницю і промочити горло* (Мельн., До раю.., 1961, 17); — *Потривай, пане гетьмане, розкажу все..; дай перше промочити гортань. Тільки в вас такі нікчемні кубки, що ні в віщо гаразд і налити* (П. Куліш, Вибр., 1969, 90); **Промо́чувати (промочи́ти) гу́би** — трохи відпивати якої-небудь рідини. *Дарка промочує губи й віддає горнятко назад: вода без смаку* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 108); **Промочи́ти до ни́тки (до кісто́к, до соро́чки, до ті́ла, до ру́бчика)** — те саме, що **Змочи́ти до ни́тки (до кісто́к)** (*див.* **змо́чувати**). *По дорозі нас заскочив дощ і промочив до нитки* (Фр., I, 1955, 17); // *безос. Бурхнуло з неба, мов із бочки, Що промочило до сорочки; То драла врозтіч всі дали, Троянці стали всі, як хлюща* (Котл., I, 1952, 106); *А ж тоді прокинулась* [пані], *як її промочило до тіла* (Н.-Лев., II, 1956, 394); — *Що ви робите, щоб вас до рубчика не промочило? — допитувалась Шура* (Вишня, I, 1956, 388).

ПРОМО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОМО́ЧИТИСЯ**, мочу́ся, мо́чишся, *док.* Просочуватися якоюсь рідиною, робитися мокрим. *Під час цих поливів грунт повинен промочуватися на всю глибину залягання основної маси коренів* (Хлібороб Укр., 5, 1967, 31).

ПРОМО́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **промо́щувати.** *«Каменярі» — се алегоричний образ громади працівників, що спільною важкою працею ламають скелю для промощення дороги* (Фр., XVI, 1955, 401).

ПРОМО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОМОСТИ́ТИ**, ощу́, о́стиш, *док., перех.* Вимощуючи чим-небудь, прокладати дорогу, стежку і т. ін. *Промощувати тротуар; // у сполуч. із сл.* д о р о г а, *перен.* Пробиратися у важкопрохідній місцевості. *Пішов* [провідник], *промощуючи дорогу поміж руїнами* (Фр., II, 1950, 98).

ПРОМРІ́ЯТИ, ію, ієш, *док.* Мріяти якийсь час. *Промріяв до вечора.*

ПРОМУГИ́КАТИ, промуги́каю, промуги́каєш *і* промуги́чу, промуги́чеш, *перех. і неперех.* Док. до **муги́кати.** *Часом вони тихенько, самі собі наспівували пісень. Федір промугикав досить-таки приємним голоском майже всі чернігівські пісні, ті, які чув од матері, які співала молодь на вечорницях* (Збан., Сеспель, 1961, 134); — *Он же постіль гуляє. Вилізь, роздінься та й лягай... — Гее ... не лізь...— промугикав Яків* (Мирний, I, 1954, 209).

ПРОМУ́КАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Док. до **му́кати** 1. *Десь промукала корова.*

2. Мукати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОМУРКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ПРОМУРКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *перех. і неперех.* Док. до **муркота́ти, муркоті́ти.** *У кутку промуркотав кіт; Рабин промуркотів ще якусь молитву, а відтак перший кинув невеличкий срібний гріш до видовбаної в камені ямки* (Фр., V, 1951, 265); — *Ти один, Стьопо? А де ж Ляля? Степан промуркотів щось невиразне і заточився через поріг просто на тещу* (Загреб., Спека, 1961, 294).

ПРОМУРКОТÍТИ *див.* **промуркотáти.**

ПРОМУРМОТÁТИ, очý, óчеш *і* **ПРОМУРМОТÍТИ,** очý, отúш, *перех. і неперех., розм.* Док. до **мурмотáти, мурмотíти.** *Пріська щось промурмотіла, але зараз урвала, бо мати загрозила: — Ну, ну, поговори мені!* (Л. Укр., III, 1952, 667); *Сулак був явно спантеличений; він мовчав, чудно дивився на Танюшу, потім промурмотів щось невиразне і рушив додому* (Сенч., Опов., 1959, 287).

ПРОМУРМОТÍТИ *див.* **промурмотáти.**

ПРОМУРЧÁТИ, чý, чúш, *перех. і неперех.* Док. до **мурчáти.** *Промурчав ситий кіт;* [Н а с т я:] *Питаю куди? А він зиркнув на мене так, наче з'їсти хотів, покрутив головою, щось промурчав, грюкнув дверима, та й вийшов* (К.-Карий, II, 1960, 196).

ПРОМУТИ́ТИ *див.* **промýчувати**[1].

ПРОМÝЧИТИ *див.* **промýчувати**[2].

ПРОМÝЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док.* Мучитися якийсь час. *Три годи, як три дні, промучивсь я в проклятій неволі, на турецькій каторзі, на тих безбожних галерах* (П. Куліш, Вибр., 1969, 56); *Хоч славнозвісний професор передбачав смерть у найближчі години, Аркадій промучився майже п'ять днів* (Вільде, Сестри.., 1958, 96).

ПРОМÝЧУВАТИ[1], ую, уєш, *недок.,* **ПРОМУТИ́ТИ,** мучý, мýтиш, *док., перех., спец.* Збовтуючи, прополіскуючи у воді, звільняти від зайвих частинок або каламуті.

ПРОМÝЧУВАТИ[2], ую, уєш, *недок.,* **ПРОМÝЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* 1. Завдавати кому-небудь мук, страждань.

2. *тільки док.* Мучити якийсь час.

ПРОМУШТРУВÁТИ, ýю, ýєш, *док., перех.* 1. Док. до **муштрувáти** 1. [Ж а н д а р м:] *Як чоловіка в війську промуштрували та по босняцьких горах прогонили,.. то куди вже йому давні любощі згадувати* (Фр., IX, 1952, 107).

2. Муштрувати якийсь час. *Вранці-рано піде* [Максим] *на учення; промуштрують їх — геть уже сонечко підоб'ється* (Мирний, II, 1954, 121).

ПРОМЧÁТИ, чý, чúш, *док.* 1. *неперех.* Переміститися в просторі з великою швидкістю. *Раптом зашуміло гілля по верховітті, а потім і по низу промчав вітер, і не помічена до того хмара оповила все небо* (Сміл., Крила, 1954, 72); *Кулі вдарили по кущах терну в сусідньому чагарнику, вихором промчали по столоченій кукурудзі й зникли за пагорбком* (Дмит., Наречена, 1959, 108); // Швидко пролетіти (про птахів і літальні апарати). *Чирки живою хмаркою промчали* (Рильський, II, 1960, 121); *Літак промчав над пароплавом, пролетів ще з милю і повернув назад* (Трубл., Шхуна.., 1940, 264); *З незвичайною швидкістю промчали реактивні винищувачі* (Веч. Київ, 3.V 1957, 1); // Швидко проїхати (про транспортні засоби). *Санки промчали через один поріг, другий, пролетіли кудись вниз у прірву* (Сенч., Опов., 1959, 12); *Машина промчала краєм лісу і повернула праворуч* (Грим., Кавалер.., 1955, 12); *З свистом і сичанням промчав паровоз, застукотіли колеса вагонів* (Дор., Не повтори.., 1968, 132); // Швидко проїхати (про людей, що користуються транспортними засобами або їздять верхи на конях). *На третій день він покинув свій кабінет, під особистою охороною із трьох чоловік промчав на автомашині до свого особняка* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 197); *На вороному коні промчав Яків Македон* (Шиян, Гроза.., 1956, 428); // Швидко пробігти. *Божевільна з жаху череда ринула повз утікачів і промчала, як лавина* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 107); // Швидко пропливти. *Невеличкий військовий корабель промчав швидко, залишаючи за собою розбурханий спінений слід* (Трубл., Шхуна.., 1940, 15); *Плесом промчала курочка* (Досв., Вибр., 1959, 413); // Швидко, бурхливо протекти. *Гірська країна стає руйновищем там, де промчали каламутні потоки, скинуті череватими хмарами* (Загреб., Шепіт, 1966, 219).

2. *тільки 3 ос., неперех., перен.* Швидко, непомітно минути (про час). *Швидко промчала зима* (Дор., Не повтори.., 1968, 157); *Промчали роки... Край мій любий шумить, як сад, в сім'ї новій ...* (Сос., Солов. далі, 1957, 90); *Хоч і в великих бурях, а промчали чотирнадцять років* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 270).

3. *перех.* Дуже швидко провезти, пронести, перемістити кого-, що-небудь. *Крізь ворожий тиск мене промчав Меркурій* (Зеров, Вибр., 1966, 274).

4. *перех. і неперех.* Мчати (у 1 знач.) якусь відстань. *— Непорядки на дорозі,— почав сердитись Василь. Промчавши кілька десятків метрів, раптово загальмував* (Томч., Закарп. опов., 1953, 42); *Павло в одну мить промчав ту відстань, по якій колись ішов нарочито повільно* (Кучер, Прощай.., 1957, 74).

ПРОМЧÁТИСЯ, чýся, чúшся, *док.* 1. Те саме, що **промчáти** 1. *Легенькі білі хмарочки.. промчалися по синьому полю, якась птиця зачорніла, мов горошина прокотилася...* (Мирний, I, 1954, 180); *На повний біг пружних коліс по грейдеру промчався «ЗІС»* (Гонч., Вибр., 1959, 319); *Промчавшись конем мимо Ясногорської та Черниша, Маковей привітав і їх щасливою новиною* (Гончар, III, 1959, 445); *Мимо* [по Дінці] *промчався гроб під серця крик і десь за поворотом зник* (Сос., II, 1958, 418); *Образно. *Промінь ясного сонця стрілою промчавсь крізь вікно і упав якраз Петрові у вухо* (Мирний, I, 1954, 363); // Швидко пронестися (про звуки). *Грицько підвівся. Хрипле деренчання хвилею промчалось над ними. — Чув? Що воно? — питав Івась. — А ходім подивимося* (Мирний, IV, 1955, 22).

2. *тільки 3 ос., перен.* Те саме, що **промчáти** 2. *Рік минув, як ми пізнались; Наче ластівка стрілою Попід хмару промигне,— Так ті дні пройшли, промчались* (Фр., XIII, 1954, 166); *За хвилиною хвилина, за годиною година — і промчалися літа...* (Уп., Вірші.., 1957, 177).

3. *безос., кому, перен.* Минути, сповнитися (про досягнення кимось певного віку). *Їй* [Бейбі] *вчора промчалось у вічність шістнадцять років життя* (Ірчан, II, 1958, 140).

ПРОМ'Я́ТИ *див.* **проминáти**[2].

ПРОМ'Я́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пром'я́ти.** *Чекав* [вершник], *доки візок дозорця з кошиком риби та з рибалками виїхав на пром'яті в траві колії від річки* (Ле, Наливайко, 1957, 10).

ПРОМ'Я́ТИСЯ *див.* **проминáтися.**

ПРОНАЙМИТУВÁТИ, ýю, ýєш, *док.* Наймитувати якийсь час. *Пронаймитувавши півжиття по маєтках румунських землевласників, він ще й досі не цілком звикся із своїм становищем* (Гончар, III, 1959, 384); *Кушнір у його батька своє дитинство пронаймитував* (Стельмах, II, 1962, 11).

ПРОНЕДÝЖАТИ, аю, аєш, *док., рідко.* Недужати якийсь час.

ПРОНÉСЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пронестú** 1. *Крізь вир боїв і полум'я заграв пройшли ми путь, важку, побідну, довгу,— і прапор наш, пронесений од Волги, над куполом рейхстагу запалав* (Гонч., Вибр., 1959, 287); // **пронéсено,** *безос. присудк. сл. — Ти ж чув, Самієв, солдатське прислів'я: де прапор пронесено, там уже ми в землю вросли* (Гончар, III, 1959, 348).

ПРОНЕСТИ́ *див.* **пронóсити.**

ПРОНЕСТИ́СЯ *див.* **пронóситися.**

ПРОНИ́ДІТИ, ію, ієш, *док.* Нидіти (у 1 знач.) якийсь час. *Ох, якби хоч на сей концерт піти! Невже я отак цілісіньке літо пронидію, нічого не бачивши й не чувши?* (Л. Укр., III, 1952, 532); *Вона спалахнула цілим вибухом докорів, нарікань, обвинувачень.. — Казала, іди на екскаватор, таж ні, в інженери!.. — Отак, мабуть, і вік пронидіємо* (Коцюба, Нові береги, 1959, 322).

ПРОНИ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пронизáти.** *Лежав він у крові, пронизаний ножем* (Стар., Поет. тв., 1958, 63); *З лівої кишені гімнастьорки* [Брянського] *дістали партквиток. Він весь злипся, пронизаний осколком наскрізь* (Гончар, III, 1959, 122); *Подекуди лиснять червоні та білі грядки маківок, пронизаних сонцем, неначе ті маківки повироблювані з прозорого скла* (Н.-Лев., IV, 1956, 191); *Як пахнуть землі, свіжі, соковиті, Пронизані стрільчастим сходом трав!* (Бажан, Вибр., 1940, 94); *Юнак намагається не виявити, що йому холодно, але тіло, пронизане стужею, саме щулиться* (Гончар, II, 1959, 404); *Немеркнучим сяйвом інтернаціоналізму пронизані глибокопатріотичні п'єси Івана Кочерги та Івана Микитенка, драматичні твори Вадима Собка, Якова Баша, Василя Минка* (Рильський, IX, 1962, 160); // **пронúзано,** *безос. присудк. сл.* * Образно. *Поняття патріотизму в нашій країні саме тепер пронизано новим могутнім електричним струмом* (Тич., III, 1957, 171).

ПРОНИЗА́ТИ *див.* **пронúзувати.**

ПРОНИЗА́ТИСЯ *див.* **пронúзуватися.**

ПРОНИ́ЗЛИВИЙ, а, е. 1. Який, проникаючи крізь одяг, викликає неприємні фізичні відчуття (про вітер, холод і т. ін.); проймаючий. *Пувичка вдарив плечем у надвірні двері. Вітер і вогкий пронизливий сніг увірвалися в помешкання* (Мик., II, 1957, 221); *Дув пронизливий, колючий норд-ост* (Кучер, Чорноморці, 1956, 384); *Одного ранку Андрись прокинувся від пронизливого холоду* (Гжицький, Опришки, 1962, 189).

2. *перен.* Пильний, проникливий (про очі, погляд, і т. ін.). *Генерал-губернатор хвилинку уважно, але спокійно дивився своїм пронизливим поглядом на Ремо* (Досв., Гюлле, 1961, 72); *На широкому смуглявому обличчі під густими чорними бровами горіли очі — швидкі і пронизливі* (Смолич, День.., 1950, 198); // Якому властива проникливість, здатність швидко помічати що-небудь (про людину). *Ніяковіючи, що також не приховалося від погляду пронизливого Зубченка, Лажечников простягнув Варварі руку* (Перв., Дикий мед, 1963, 276); // Характерний для такої людини. *Професор говорив цілком серйозно й пристрасно. І якимось таким пронизливим блиском блищали в нього очі* (Вишня, I, 1956, 334); *Ми, помітивши ті сльози і ту кволу пронизливу посмішку, вже не хотіли й тривожити хлопця* (Коз., Гарячі руки, 1960, 17).

3. *перен.* Який різко наповнює звуками повітря, простір і т. ін. — *Марш по камерах!— лунав пронизливий голос начальника* (Вас., I, 1959, 205); *Про своє наближення поїзд повідомив коротким пронизливим гудком* (Збан., Між.. людьми, 1955, 203); *На хвилину запала тиша, яку порушували тільки пронизливі крики чайок* (Багмут, Опов., 1959, 30); *Пронизливий свист протинає тиху ніч* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 18); // Який проймає тіло або його частини (про біль). *Залишається біль — гострий, пронизливий: на лівому боці черева* (Ю. Янов., II, 1958, 128); // Який проноситься у свідомості (про думку, здогад і т. ін.). *Пронизлива думка майнула в голові Романенка* (Жур., Звич. турботи, 1960, 76).

ПРОНИ́ЗЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **пронúзливий.** *Сивоок озирнувся, вже не ховаючись. Різонула йому погляд ніжність її обличчя, наштовхнувся на сизу пронизливість її очей* (Загреб., Диво, 1968, 689).

ПРОНИ́ЗЛИВО. Присл. до **пронúзливий.** *На горищі будинку пронизливо підсвистував вітер* (Вол., Місячне срібло, 1961, 311); *Вклонившись професорові, що пройшов повз нього, він повертається до Шкіндера і дивиться на нього гостро, пронизливо, з ненавистю* (Мик., I, 1957, 135); *На пероні двічі вдарив дзвінок, пронизливо засвистів паровоз, і вагон здригнувся* (Ткач, Плем'я.., 1961, 144).

ПРОНИ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОНИЗА́ТИ,** ижу́, и́жеш, *док., перех.* 1. Робити в чому-небудь отвір, крізну рану (гострим предметом, кулею і т. ін.). *Щось гостре , гаряче пронизує його тіло* (Коцюб., I, 1955, 409); *Станіслав Жолкевський.. два рази пронизав тіло, що здригалося в істериці, своєю гострою карабелею* (Ле, Наливайко, 1957, 411); *Я взяв ініціативу до своїх рук. Нав'язавши брудну ганчірку на палицю, я виставив її в ляду. Кілька куль пронизало її одразу* (Ю. Янов., II, 1958, 72); // *перен.* Швидким рухом розріза́ти, розділяти, розсікати (повітря, воду і т. ін.). *Човни.. пронизували гострими носами хвилі, бризками обдавали завзятих гребців* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 398); *Літак пронизав пухову хмаринку і полинув над голубими неоглядними просторами землі* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 39); // *тільки 3 ос.* Миттю протікати по чому-небудь (про електричний струм, магнітний потік і т. ін.). *При всякій зміні магнітного потоку, що пронизує контур замкненого провідника, в останньому виникає електричний струм* (Курс фізики, III, 1956, 174); *Пробігає блискавиця через наше тіло; незчуєшся, звідки світне, пронизує і, не знать куди, зникне* (Мирний, IV, 1955, 292); // *чим і без додатка.* Перетинати що-небудь навпіл. *Швидко пронизавши накреслену фігуру прямою лінією, блискавично вдарив* [Савка] *по карті кулаком* (Довж., I, 1958, 199); * Образно. *Ручай, що вискочив з переліска, пронизав очеретища та кучу і перетнув те селище навпіл* (Ле, Клен. лист, 1960, 179); // *чим і без додатка, перен.* Проникати, проходити крізь що-небудь (про світлові промені). *Місячне світло пронизувало ніжно-синяві нічні мряки, розсвічувало далечину* (Коб., Вибр., 1949, 307); *Сонце, буйне весіннє сонце, вступило вже в полуденні краї і гарячим промінням пронизувало повітря* (Коцюба, Нові береги, 1959, 463); *Блакитне проміння прожектора знову пронизало нічний морок* (Донч., Вибр., 1948, 152).

2. *тільки 3 ос.* Проростати на певну глибину крізь що-небудь (про коріння). *На барханах добре ростуть саксаул, тамарикс і деякі трави. Своїм довгим корінням одні рослини пронизують бархан, інші утворюють густу сітку на його поверхні* (Фіз. геогр., 5, 1956, 111); *Плав укривають численні квітучі рослини, які здебільшого ростуть на його краях; своєю сильною і дуже густою кореневою системою вони пронизують пласт і ще більше скріплюють його складові частини* (Бот. ж., X, 3, 1953, 36).

3. *також без додатка, перен.* Проникаючи крізь одяг, проймаючи наскрізь, викликати неприємні фізичні відчуття (про вітер, холод і т. ін.). *Осінь уже глибока стояла, вітер холодний віє, так наскрізь і пронизує* (Мирний, I, 1954, 94); *Коли хто-небудь відчиняє двері, холодний протяг пронизував усіх* (Бойч., Молодість, 1949, 281); *Ранішній, гострий, як звичайно буває на сході сонця, холодок пронизав мене* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 57); // *безос.— Ти зігрієшся. Тримайся! — Я тримаюсь, Тамарочко. Тільки всю мене пронизує холодом* (Хижняк, Тамара, 1959, 164); *Двері рипнули — і Марію пронизало холодом* (Смолич, Ми разом.., 1950, 133); // Раптово охоплювати тіло або його

частину (про біль). *Лізти було нелегко: час від часу гострий біль пронизував недавно заліковані легені* (Галан, Гори.., 1956, 160); *Не встиг старшина проскакати десятка метрів, як земля вибухнула під ним. Гострий біль пронизав зігнуті в стременах ноги до самих колін* (Гончар, III, 1959, 223); // Раптово впливати на людину, її свідомість (про психічні відчуття). *То плач проймав його, то жаль пронизував наскрізь* (Мирний, IV, 1955, 112); *Страх пронизав його наскрізь* (Мушк., День.., 1967, 126); *Відчуття небезпеки пронизало свідомість дівчини* (Донч., Дочка, 1950, 92); // Раптово проноситися в свідомості (про думку, здогад і т. ін.). — *І горда мисль пронизує мене: Так, ми мости будуємо у світі — Ми, днів нових бійці і теслярі, Каменярі грядущої комуни* (Рильський, III, 1961, 9); *Слова, мигцем вихоплені з листа, народили в нього цю гарячу думку, яка пронизала його раптом: «Нехай російський солдат викликає німецьких солдатів на братання!»* (Смолич, Мир.., 1958, 168); *Несподіваний здогад пронизав його.*

Дрож прони́зував (прони́зувала) *див.* **дрож.**

◇ **Прони́зувати до кісто́к:** а) проймати, дошкуляти (про холод, сирість і т. ін.). *Гострі весняні вітри сичали на просторі, пронизували до кісток* (Горд., Дівчина.., 1954, 17); *Чабан — це той, хто все життя на ногах, кого спека продублює і осінні мряки пронизують до кісток* (Гончар, Тронка, 1963, 15); б) раптово проймати тіло або його частину (про біль). *Біль пронизує до кісток, свердлить буравами тіло* (Стельмах, II, 1962, 386).

4. *чим і без додатка, перен.* Пильно, прискіпливо, допитливо вдивлятися в кого-, що-небудь з метою оцінки, осуду і т. ін. *Дітвора юрила, чіплялася на бричку, пронизувала оченятами покупки, вгадуючи, що там є й на їхню долю* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 118); *Людомир продовжує мовчати, потемнілим від гніву оком пронизує свого мучителя* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 126); *Як пронизав його вперше допитливим поглядом старий Варчук, кладучи ціну новому пастушкові, так і почали його.. стерегти чужі очі, мов пси* (Стельмах, II, 1962, 34); *Пронизала* [Галина] *сірими сердитими очима хлопця і пішла не оглядаючись* (Чаб., Катюша, 1960, 213).

5. *чим, перен.* Різко, гучно наповнювати звуками повітря, простір і т. ін. *В хаті аж гуло од гаму, од клекоту. Усі випили добре, усі говорили голосно, і ніхто нікого не слухав.. Соломіїн голос перемагав той клекіт і пронизував повітря, як гострий ніж* (Н.-Лев., VI, 1966, 397); *Решта вовків гарчали та огризалися, дожираючи мертвого коня, і роздирали ще живу кобилу, що пронизувала ніч страдницьким іржанням* (Тулуб, В степу.., 1964, 11); *Раптом ясний ранок пронизав дитячий розпачливий, обурений лемент* (Вас., II, 1959, 364); *Стояла якась особлива, оглушлива тиша. Розбив, пронизав ту тишу несамовитий, тонкий і гострий, на одній високій ноті, вереск* (Коз., Гарячі руки, 1960, 100).

6. *перен.* Проходити через що-небудь основною, провідною думкою (про тему, ідею і т. ін.). *Тема матері, що пронизує світлим променем усю творчість Шевченка, найвищої своєї межі досягає в «Марії», одному з останніх великих творів поета* (Рильський, III, 1955, 240); *Питання життя і смерті вражали.. мою дитячу уяву, що й залишилося в мені на все життя, пронизуючи в найрізноманітніших виявах мою творчість* (Довж., I, 1958, 12); *Ідеї інтернаціоналізму пронизують усю нашу усну і друковану пропаганду, масову політичну агітацію* (Ком. Укр., 2, 1966, 53).

7. *тільки док.* Низати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОНИ́ЗУВАТИЙ, а, е. Те саме, що **прони́зливий.** *Різкий, пронизуватий вітер тріпав прапори й стяги і гнав по млистому небу клочками пошарпані хмари* (Стар., Облога.., 1961, 9); *Радюк важко зітхнув. І його гострі, пронизуваті карі очі неначе припали росою* (Н.-Лев., I, 1956, 616); *Боявся Пампушка й пронизуватого погляду цього козацького полковника* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 127); — *Матінко! рятуйте — верещав пронизуватий жіночий голос, покриваючи шум боротьби* (Коцюб., I, 1955, 351).

ПРОНИ́ЗУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОНИЗА́ТИСЯ,** и́жеться, *док.* 1. Пронизуючи що-небудь, пробиваючись крізь щось, проникати всередину чогось, з'являтися десь. *Світло й сонце пронизувалися всюди;* * Образно. *Крізь сон пронизувались мрії, мов промені з далеких тих світів* (Л. Укр., I, 1951, 269); //*чим.* Бути пронизаним чим-небудь. *Раптом, наче з веління чарівної руки, кристалічні велетні-крижини пронизуються світлим ізумрудним кольором* (Довж., Зач. Десна, 1957, 451); *Із-за дубів став здійматися на небо місяць, червоний, великий, як червоного золота діжа; вирізалися над темною масою гаю вершечки дубів, огневими шпильками пронизалася вода* (Вас., I, 1959, 179); *Сіра курява пронизалась свистом куль, упала чорним шаром на обличчя людські...* (Кос., Новели, 1962, 10).

2. *тільки недок.* Пас. до **прони́зувати.**

ПРОНИ́ЗУВАТО. Присл. до **прони́зуватий.** *Пані Наталя перша скочила з місця.— Геть! — скрикнула вона тонко й пронизувато* (Коцюб., II, 1955, 172); *Над ними у повітрі справді ширяв хижий кобець, гостро й пронизувато свистячи* (Гр., Без хліба, 1958, 52).

ПРОНИ́ЗУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **прони́зувати** 3, 4. *З-за рогу, наче гумовою палицею, вдарив мене в обличчя різкий, пронизуючий вітер* (Кол., На фронті.., 1959, 167); *Від води тягло холодом — пронизуючим, гострим. Здавалося, останнє тепло відбирала в дівчини ця крижана вологість* (Кочура, Родина.., 1962, 148); *Рухи його були повільні й поважні, голос баритоновий, трошечка* [трошечки] *хрипуватий, погляд холодний і немов наскрізь пронизуючий* (Фр., II, 1950, 292).

ПРОНИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проника́ти.** *Твердість є здатність металу протистояти проникненню в нього іншого тіла* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 36); *Проникання обміну й торгівлі в землеробство викликає спеціалізацію його, і ця спеціалізація все зростає* (Ленін, 17, 1971, 114); *Наші уявлення про обсяг проникання П. Тичини в поетику «Слова» розширює посмертно видана книга «В серці у моїм» (1971)* (Рад. літ-во, 12, 1971, 16).

ПРОНИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОНИ́КНУТИ** *і* **ПРОНИ́КТИ,** кну, кнеш; *мин. ч.* прони́к, ла, ло *і* прони́кнув, нула, ло; *док.* 1. Удаючись до хитрощів, обману і т. ін., спритно пробиратися, прокрадатися куди-небудь. *Якийсь чисто зодягнений панок намагався проникнути у двір, але біля воріт вартові його затримали* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 127); *Два батальйони Н-ського полка проникли на східну околицю Пено* (Тют., Вир, 1964, 486); // Пробиратися в яку-небудь організацію, товариство і т. ін. з підривними, зрадницькими цілями. *Цього ж дня в Криничках набирали добровольців до лав новостворюваного червоного полку.., а щоб не проник ворожий елемент, запис вестиметься по всіх селах прилюдно, на сходках* (Гончар, II, 1959, 227); // Досягати важкодоступної місцевості, доходити до малодосліджених областей і т. ін. *Встановлено, що білий ведмідь проникає далеко до полюса* (Фіз. геогр., 5, 1956, 122); — *Залишмо зрадника і диверсанта в їхнім лігві. Спробуємо проникнути в ще глухіші тайгові*

сопки (Довж., І, 1958, 106); — *Ви тільки подумайте, Женю! — закликав Дзвініця дівчину пошепки.— Хірургія проникла вже до грудної клітки* (Шовк., Людина.., 1962, 129); *Першим проник у космос, ствердивши наш пріоритет, громадянин Радянського Союзу Юрій Гагарін* (Наука.., 11, 1967, 3); // *тільки 3 ос.* Бути здатним пролазити, проходити куди-небудь. *Крючок повинен бути добре відшліфований, головна частина його, головка.., не повинна бути ні занадто гострою, ..ні тупою, бо погано проникатиме в петлю і затримуватиме темп роботи* (В'язання.., 1957, 5); // *тільки 3 ос.* Просочуючись, потрапляти куди-небудь (про рідини й сипкі речовини). *Було душно, дрібний пил проникав навіть у кабіну і тріщав на зубах* (Донч., Дочка, 1950, 174); *Нічого не помічає Іванко. Піт краплинами сповзає з лоба, струмочками стікає з щік, проникає за комір* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 200); *Вона* [ртуть] *здатна змочувати деякі метали, проникати в них, розчиняти в собі олово, срібло* (Наука.., 4, 1963, 34); // Заповнювати собою який-небудь простір, наповнювати щось і т. ін. (про повітря, газ тощо). *Отруйна бензинова духота лізе у вікно, заповнює кімнату, проникає у груди* (Собко, Стадіон, 1954, 130); *У літню пору в поле слід одягати легкий просторий одяг світлих тонів, щоб повітря вільно проникало до тіла і виносило надлишок тепла* (Хлібороб Укр., 5, 1969, 39); *За машинами простяглися широкі смуги розпушеного грунту, поживна рідина вноситься на необхідну глибину. Азот не вивітрюється. Прийде час, і він проникне в соковиті стебла, в солодкі кукурудзяні качани* (Літ. Укр., 10.IV 1964, 1); // *крізь що.* Ледь пробиватися (про світло). *Весь будинок був обвитий зеленню, що навіть крізь вікна ніколи не проникав світ сонця* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 168); *Крізь вузький отвір, що над дверима, проникає у комору місячне світло* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 191); *Слабенький луч* [промінь] *світла проник крізь шпарку при незамкнених дверях до.. темної пивниці...* (Фр., VIII, 1952, 268).

2. *тільки 3 ос.* Проростати на певну глибину (про коріння). *Основне коріння плодових дерев проникає в грунт на глибину до двох і більше метрів* (Хлібороб Укр., 11, 1966, 31); *Корені* [тирличу] *проникають глибоко в землю, через що їх важко викопувати* (Лікар. рослини.., 1958, 55); *Чи глибоко коріння дерева може проникнути в грунт? Встановлено, що рекорд у цьому належить акації, яка росте у Південно-Західній Африці. Її коріння ввійшло в землю на глибину 68 метрів* (Веч. Київ, 10. IV 1968, 4).

3. *крізь що.* Долаючи перешкоди, доноситися, ставати чутним (про звуки). *Крізь стіни в кімнату проникали приглушені звуки музики* (Чорн., Потік.., 1956, 35); *Її відділяла від усіх прозора стіна, крізь яку не проникали звуки* (Жур., Вечір.., 1958, 199); *Зайшовши в сіни, він зупинився від пискливого голосу батька, що комариним гудінням проникав крізь напівпричинені хатні двері* (Тют., Вир, 1964, 254).

4. *перен.* Пильно вдивлятися в кого-, що-небудь, намагатися роздивитися когось, щось. *Всевидяче око вже проникало в глибину шеренг, когось невтомно шукало* (Гончар, Новели, 1949, 50); *Все ближче й ближче лився чудовий голос, та, проте, хоч і як силкувався Борис проникнути оком углиб зеленої гущавини, та дарма, співачки не було видно* (Фр., III, 1950, 88); // Правильно розуміти суть чого-небудь, орієнтуватися, розбиратися в чомусь. *Ленін геніально проникав у суть суспільних явищ, явно бачив перспективу їх розвитку* (Біогр. Леніна, 1955, 285); *Яка сила у тих більшовиків, що так проникають вони в глибінь складної селянської психіки* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 336); *Я вивчив образи живого й неживого, Проник у саму суть високого й низького* (Мисик, Біля криниці, 1967, 326).

◇ **Проника́ти (прони́кнути, прони́кти) в ду́шу (в се́рце, до се́рця)** *кого, кому і без додатка:* а) те саме, що **Загляда́ти (загля́нути) в ду́шу (се́рце)** (*див.* **загляда́ти**). *Верхня губа її, вкрита золотистим пушком, ледь помітно дрижала, а очі, здавалося, проникали Прохорові в саму душу* (Шиян, Баланда, 1957, 5); *Пані ще привітніше всміхнулася, намагаючись проникнути не тільки в звучання того голосу чи в зміст слів, але і в молодечу сотникову душу* (Ле, Наливайко, 1957, 30); *Така дівчина! І скільки вона віршів тих знає — слухав би її й слухав! І зараз ось наче в думки заглянула Данькові, в саму душу проникла* (Гончар, II, 1959, 244); б) викликаючи які-небудь почуття, хвилювати, зворушувати. *Піднявся страшний крик попечених, що проникав до серця тих людей.., котрі дивились на ту страшну смерть* (Н.-Лев., VII, 1966, 174); *Козак Гаркуша у М. Л. Кропивницького був сповнений шляхетності, чарівності у поведінці і духовної краси. Голос його проникав у душу* (Минуле укр. театру, 1953, 57); *Не здатні* [примітивні твори] *проникнути в серце читача, торкнутися живих струн його душі* (Літ. газ., 10. III 1959, 2).

5. *перен.* Розповсюджуючись, поширюючись, здобувати загальне визнання, набувати широкого застосування і т. ін. *Не тільки народна творчість з давніх-давен увіходила своїми елементами в літературу, але й література увесь час різними шляхами проникала в народні маси, засвоювалась ними* (Рильський, IX, 1962, 201); *Після завоювань Александра Македонського на Схід стала проникати грецька (еллінська) культура* (Іст. СРСР, І, 1956, 14); *Кібернетичні машини з кожним роком все більше і більше проникатимуть в усі сфери життя нашого суспільства* (Ком. Укр., 7, 1962, 48); *Футбол проник у гущу народну, у всеньку її товщу, без нього вже життя нема!* (Вишня, І, 1956, 402); *Можна ясно уявити, в які глибинні верстви радянських людей проникли книги великого російського письменника Гоголя* (Вол., Наддн. висоти, 19.3, 149); // Швидко поширюватися, доходити до кого-небудь звідкись (про чутки, вісті і т. ін.). *З міста на село проникали чутки про Червону Армію. Живе вона, воює, б'є ворога* (Хижняк, Тамара, 1959, 41); *З-за колючого дроту концтабору таємними шляхами проникали вісті, що комуністи і там залишалися комуністами* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 101); *Тієї ночі Остап Богучар довго не повертався в катакомби. Але тривожна звістка однаково проникла під землю* (Кучер, Чорноморці, 1956, 221); // Оволодіваючи чиїми-небудь думками, впливаючи на когось, поширюватися (про ідеї, теорії і т. ін.). *Величезними кроками, проникаючи через усі рогатки і кордони, розійшлося по світу ленінське вчення* (Собко, Серце, 1952, 99); *З Росії проникали в Казахстан революційно-демократичні ідеї. Пропагували і поширювали ці ідеї політичні засланці* (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 73);— *Хай не проникне язичницький дух каховського торжища у вашу благословенну Асканію* (Гончар, Таврія, 1952, 130).

ПРОНИКА́ЮЧИЙ, а, е: △ **Проника́юча радіа́ція** — потік гамма-променів і нейтронів, що випромінюється з космосу, зони ядерного вибуху і т. ін. *Вплив проникаючої радіації — один з основних факторів, які визначають можливість і тривалість космічних польотів по даній орбіті* (Рад. Укр., 23.X 1962, 2); *В момент атомного вибуху виділяється колосальна кількість енергії, яка блискавично поширюється в усіх напрямах у вигляді ударної хвилі, світлового випромінювання і проникаючої радіації* (Наука.., 7, 1955, 14).

ПРОНИ́КЛИВИЙ, а, е. 1. Який глибоко розуміє

суть чого-небудь, правильно оцінює когось, щось, розбирається в чомусь. «*Слово о полку Ігоревім*», *одним із геніальних тлумачів якого був Пушкін, а одним із найпроникливіших перекладачів Шевченко, становить законну гордість і росіян, і українців, і білорусів* (Рильський, III, 1955, 15); *Мирон Кіндратович був людиною вольової витримки і глибоко проникливий. Він догадався, який черв'як підточив серце Марті* (Вол., Самоцвіти, 1952, 38); *Я хотів змінити цю тему і відбувся жартом: — Математики, на жаль, не завжди бувають проникливими психологами* (Гур., Новели, 1951, 198); // Здатний проникати в сутність чого-небудь. *Проникливий розум і військовий досвід Хмельницького відразу оцінили всю перевагу вибраної Богуном позиції* (Кач., II, 1958, 416); // Який вдало передає суть чого-небудь; глибокий. *Хороші й проникливі праці про доробок автора «Вершників»* [Ю. Яновського] *з'явилися у нас після його смерті* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 199).

2. Який виражає які-небудь почуття, настрої і т. ін. [К а с с а н д р а:] *Не знаю я нічого, тільки бачу кривий гієни погляд, тільки чую проникливий хижацький голос* (Л. Укр., II, 1951, 107); *Після вечері катеринославець, підвівшись із-за столу, став дякувати хазяйці. — Спасибі за хліб, за сіль,— промовив він зі щирою, проникливою теплотою в голосі* (Гончар, II, 1959, 160); *Обличчя у боцмана лагідне, голос проникливий* (Ткач, Жди.., 1959, 45); // Який викликає які-небудь почуття, настрої і т. ін. *За парканом збиралися люди і зачаровано слухали глибоку, проникливу, як найщиріші думки людини, музику* (Ів., Вел. очі, 1956, 80); *Ось де* [в гумористах О. Вишні] *проникліва разюча сатира!* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 105); «*Партія — розум, честь і совість нашої епохи*». *У цих проникливих словах.. визначено характерні риси нашої партії* (Ком. Укр., 6, 1973, 49).

3. Пильний, спостережливий, гострий (про очі, погляд і т. ін.). *Її холодний, проникливий погляд і гостре кам'яне лице змінилося, зм'якло, і вона в одній хвилі забула все* (Коб., I, 1956, 242); *З незнайомого портрета на Головацького глянули м'які, проникливі очі, в яких світився зогрітий любов'ю глибокий розум* (Жур., До них іде.., 1952, 38); *Її неприємно вразили його сірі, проникливі очі. Він, здається, бачив ними наскрізь* (Хижняк, Тамара, 1959, 30).

4. Який проникає куди-небудь. *Був саме гострий грудень, і проникліва студінь в'ялила все довкола* (Коб., II, 1956, 109); *Було зовсім темно, накрапав гнилий, всюди проникливий дощик* (Голов., Крапля.., 1945, 46); // Який неприємно діє на слух (про звуки). *Проникливий крик.*

ПРОНИ́КЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **проникли́вий.** *Задоволений з власної проникливості, Савченко поступово набирається духу* (Збан., Сеспель, 1961, 353); *Недремна проникливість мислі, печальної і разом з тим на диво працьовитої, наснаженої непереможним «прагненням життя», вчувається майже в кожному вірші поета* [Є. Плужника] (Не ілюстрація.., 1967. 320); *Байкарській творчості М. Годованця властива ніжність, сердечність, велика людяність і глибока проникливість у внутрішній світ людини* (Вітч., 1, 1969, 173).

ПРОНИ́КЛИВО. Присл. до **проникли́вий.** *Семен.. уважно й проникливо приглянувся до Мурого* (Сміл., Зустрічі, 1936, 63); *Соціальне значення сатири визначається передусім тим, наскільки проникливо вона аналізує життя, своєчасно виявляє негативні явища й гостро картає все те, що заважає радянському народу будувати комунізм* (Рад. літ-во, 9, 1968, 67); *Спокійно і проникливо забринів її густий голос* (Донч., V, 1957, 449); *Вперто й проникливо дивились на Ясеня засльозені очі професора, щось ніби шукали, щось ніби хотіли побачити* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 186); *Провінціалка проникливо вереснула* (Л. Укр., II, 1951, 518).

ПРОНИ́КНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проникну́ти, прони́кти.** *Наше відділення одержало завдання охороняти одну з вулиць на випадок проникнення ворожих автоматників* (Багмут, Записки.., 1961, 41); *Член партії повинен:.. всемірно зміцнювати ідейну і організаційну єдність партії, оберігати партію від проникнення в її ряди людей, не гідних високого звання комуніста* (Статут КПРС, 1971, 5); *Проникнення радянської людини в космос і тривале в ньому перебування — це своєрідний вінець досягнень радянської науки, свідчення її високого злоту* (Рад. Укр., 22.VIII 1961, 1); *Тільки глибоке проникнення митця в сутність величного труда і боротьби народу за побудову комунізму дає йому творчу наснагу, допомагає повніше осмислити й емоційно відчути неповторну красу сучасності і відтворити її в хвилюючих образах* (Мист., 5, 1961, 13).

ПРОНИКНИ́Й, á, é. Здатний пропускати крізь себе що-небудь. *Класична механіка виходить з того, що простір безмежний, нерухомий, проникний, безперервний* (Наука.., 8, 1956, 36); *Усадка цементів завдавала будівельникам багато неприємностей, бо, якщо в штукатурці появлялися дрібні тріщини, бетони ставали проникними для води* (Таємн. вапна, 1957, 67).

ПРОНИ́КНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **проникни́й.** *Піщані і взагалі легкі грунти після оранки легко злежуються і тому навіть при тривалому зволоженні лишаються, завдяки їх легкій проникності, майже з тим самим взаємним поєднанням часток, яке було в них безпосередньо після обробітку* (Колг. Укр., 7, 1957, 24); *Прісну .. воду видалити з легенів неможливо, оскільки порушується проникність судинних стінок і прісна вода дуже швидко всмоктується в кров* (Знання.., 8, 1967, 8).

ПРОНИ́КНУТИ *див.* **проника́ти.**

ПРОНИ́КТИ *див.* **проника́ти.**

ПРОНИ́РА, и, *ч. і ж., розм.* Те саме, що **пронóза.** *Там* [у школі] *проniру якого, ябеду осміють.., часом і виб'ють гуртом* (Мирний, I, 1954, 123); *Що тільки не говорив йому той пронира в «Кукушці»! Теж, мабуть, сп'яна розв'язав свій язик* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 145).

ПРОНИ́РЛИВИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **пронóзливий.** [Б е р е ж н и й:] *Ну, ти ж і дипломат у мене. На вигляд така смирна, лагідна, а пронирлива* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 48); // Який виражає пронозливість, спритність. *Від пронирливих очей тітки Векли хіба сховаєшся! А може, вона й раніше бачила, та мовчала. Хай, мовляв, спить. А тепер зареготала на всю короварню* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 124).

ПРОНИРНУ́ТИ *див.* **прони́рювати.**

ПРОНИ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ПРОНИРНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.* 1. Пірнувши у воду, пропливати певну відстань під водою.

2. *перен., розм.* Швидко, непомітно пробиратися куди-небудь.

ПРОНИ́ШПОРИТИ, рю, риш, *док., розм.* Нишпорити якийсь час. *Він цілий день пронишпорить коло тину, заглядаючи в дірочки, чи не видко де круглої головки з чорнявим, як шовк, волоссячком* (Мирний, IV, 1955, 95).

ПРОНО́ЗА, и, *ч. і ж., розм.* Спритна, хитра людина; пронира. *А Микита, той проноза, Ну ж метати риби з воза, В кадці лиш лишився квас* (Фр., XII, 1953, 12); *Він показав себе ще в студентські роки: користався ре-*

путацією хитрої пронози, людини собі на умі... (Бойч., Молодість, 1949, 201).

ПРОНО́ЗЛИВИЙ, а, е, *розм.* Про людину, яка всюди проникає; спритний, меткий. *Змалку росло воно хитре, пронозливе, гостре на речі, і ласки ніхто не забачив в іскрявих смішливих очах* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 154); *Вольовий, пронозливий, бідовий, він міг піти на що завгодно ради свого підрозділу* (Гончар, I, 1954, 169); *Бездарний, але пронозливий, не дуже розумний, але хитрий, як лис,— цей учений пустоцвіт настійно мостив підмурок для вченої кар'єри своєї* (Вол., Місячне срібло, 1961, 37).

ПРОНО́ЗЛИВІСТЬ, вості, *ж., розм.* Абстр. ім. до **пронóзливий**. *Штаб Потьомкіна обсіли не так знавці воєнного мистецтва, як високопоставлені пани і пані.. Знатні дами з властивою їм пронозливістю і нахабством домагалися чинів і постачальницьких постів для своїх чоловіків* (Добр., Очак. розмир, 1965, 91).

ПРОНО́ЗЛИВО, *розм.* Присл. до **пронóзливий**.

ПРОНО́ЗУВАТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **пронóзливий**. *Розумний та пронозуватий о. Сава якось зумів з дияконів вийти на попа на маленьку парафію* (Н.-Лев., IV, 1956, 49); *Він не полюбляв партнера, бо той.. був .. улазливий і пронозуватий* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 207); // Який виражає пронозливість. *Гострі пронозуваті очі в його мов потопали за гладкими щоками, що так і лисніли від жиру* (Гр., I, 1963, 263).

ПРОНО́ЗУВАТІСТЬ, тості, *ж., розм.* Абстр. ім. до **пронóзуватий**.

ПРОНО́ЗУВАТО, *розм.* Присл. до **пронóзуватий**.

ПРОНО́НС, у, *ч.* Особливості звукової системи французької мови. *Лютченка звали Федір Семенович, але дружина.. перейменувала його на Федра, вимовляючи це ім'я з особливим французьким прононсом* (Мокр., Сто.., 1961, 17); *Французький прононс був у нього непоганий* (Смолич, Світанок.., 1953, 354).

ПРОНО́С, у, *ч.* Те саме, що **понóс** 1. *Лікар спитав.. санітара.., чи не було у кадета Біглера блювоти і проносу* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 418); *У малят під час кору буває пронос, що ще більше знеслаблює організм, створює сприятливі умови для виникнення ускладнень* (Хлібороб Укр., 8, 1963, 39); *У бджолосімей, що хворіли на пронос або винесли напад мишей чи цвілі, потрібно замінити рамки* (Бджільн., 1956, 36).

ПРОНО́СИТИ, о́шу, о́сиш, *недок.*, **ПРОНЕСТИ́**, су́, се́ш; *мин. ч.* прони́с, несла́, ло́; *док., перех.* 1. Нести повз кого-, що-небудь, уздовж чогось, в полі зору когось і т. ін. *Очі Черниша засвітились і поглибшали, а обличчя набрало такого виразу, наче він стояв оце в строю і перед ним прапороносці проносили стяг училища* (Гончар, III, 1959, 12); *Вони домовилися, що Григорій Сидорович хутко пронесе хлопчика повз трибуну, вийде з колони й чекатиме.., щоб передати невістці сина* (Ю. Янов., II, 1954, 108); *Двоє* [робітників] *пронесли на залізнім коромислі тяжке цебро і зникли* (Мик., II, 1957, 98); * Образно. *Пісню на стрільбище легко пронесли бійці* (Дор., Єдність, 1950, 3); // Таємно від когонебудь вносити кудись або виносити звідкись якийсь предмет.— *Ходім до мене; у мене є добра горілка, аж із вольної крадькома від об'їздчиків проніс* (Кв.-Осн., II, 1956, 112); // *перен.* Зберігати що-небудь довгий час у пам'яті, не забувати когось. *Я через ночі без сну Твій незраджений образ проношу* (Мал., Звенигора, 1959, 291); *Він все міцніше і міцніше стискував руками її вузенькі плечі і жадібно, як очманілий, принюхувався до соняшникового запаху її волосся, щоб пронести його із собою всіма тими дорогами, якими йому доведеться пройти* (Тют., Вир, 1964, 281); *Образ коханий проніс я крізь кров...* (Сос., II, 1958, 335); // *перен.* Бути вірним певним принципам, ідеям і т. ін. *Крізь усе своє свідоме життя в мистецтві проніс Амвросій Максиміліанович Бучма невгасиму любов до Великого Кобзаря, до його невмирущої полум'яної поезії, яка була невичерпним джерелом творчого натхнення артиста* (Мист., 2, 1961, 8); *Крізь роки суворих випробувань, запеклої ідейної і політичної боротьби партія високо пронесла прапор Леніна, непохитну вірність марксизмові-ленінізмові* (Ком. Укр., 10, 1967, 17); // *також у сполуч. із сл.* с л а в а, *перен.* Прославляти кого-, що-небудь. *Наші фільми пройшли по земній кулі і пронесли славу воїнів радянського народу, його героїв* (Довж., III, 1960, 223); *Ансамбль танцю, очолюваний П. Вірським, проніс українське хореографічне мистецтво по всій земній кулі* (Літ. Укр., 26.II 1965, 4).

2. *тільки док.* Нести (у 1 знач.) якийсь час або на якусь відстань.

3. Швидко переміщати на кому-, чому-небудь когось, щось кудись. *Вітром пронесіть мене, мої коні застояні, за ліса* [ліси], *за ріки...* (Вас., II, 1959, 546); *Конику, не зраджуй ти, пронеси його горою, над ровами, над рікою,— не впади із висоти* (Гонч., Вибр., 1959, 55); // Силою нести за собою кого-, що-небудь (про вітер, течію води і т. ін.). *Та вже ті тарани не робили ніякої шкоди монголам: течія проносила їх поуз* [повз] *монгольських становищ* (Фр., VI, 1951, 133); *Рівний несильний вітрець проносив легенькі хмаринки* (Собко, Зор. крила, 1950, 128); *Лише за прохідною, крізь яку його так і проніс людський потік, Іван збагнув, що в нього ще є час* (Кучер, Трудна любов, 1960, 393); // *безос. З гуком шумним проносило кригу* (Граб., I, 1959, 163); *Вибухової хвилі не пронесло, вона наростала з новою силою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 256).

4. *також без додатка.* Не зачіпати, не торкатися кого-небудь, обминати когось (про біду, лихо і т. ін.). — *Летить* [міна]*!* — *вигукував він, а сам уже лежав, припавши до землі, як осінній лист..*— *Пронеси!* (Гончар, I, 1954, 41); — *Та ти куди?! Назад мені!* — *Вдова зіщулилась на дні* [схованки] — *І серцем вибухи лічила..*: — *Чи пронесе? Чи пронесе?* (Стельмах, V, 1963, 58); // *безос. Врешті офіцер відходить. «Пронесло»,— думає Бармаш* (Коз., Гарячі руки, 1960, 166).

5. *перен.* Поширювати, передавати (вісті, чутки і т. ін.). *Така, як ти, колись лілея На Іордані процвіла і воплотила, пронесла Святеє слово над землею* (Шевч., II, 1963, 326).

6. *безос.* Внаслідок захворювання кишечника виходити назовні (про їжу в неперетравленому вигляді).

ПРОНОСИ́ТИ *див.* **пронóшувати**.

ПРОНО́СИТИСЯ, о́шуся, о́сишся, *недок.*, **ПРОНЕСТИ́СЯ**, су́ся, се́шся; *мин. ч.* прони́сся, несла́ся, ло́ся; *док.* 1. З великою швидкістю переміщатися, пересуватися де-небудь, повз когось, щось, над кимсь, чимсь і т. ін. *По дорозі проносяться вантажні машини* (Головко, I, 1957, 414); *Десь за муром одна по одній проносяться постаті бігунів* (Коч., II, 1956, 77); *З тяжким шелестом, з лиховісним пришіптуванням проносилися снаряди* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 379); *Пронеслись над лісом З зиком журавлі* (Граб., I, 1959, 218); *Поряд них пронеслися в танці Валька Вовк і Яринка, але Ніна не помітила їх* (Собко, Стадіон, 1954, 243); // *тільки 3 ос.* З великою швидкістю, силою мчати, переміщатися (про вітер, бурю і т. ін.). *Над степами півдня.. проносились страхітливі чорні бурі* (Гончар, I, 1959, 3); *Вздовж Дніпра, назустріч течії, проносився несамовитий шквал* (Жур., Вечір.., 1958, 99); *Над містом швидко пронеслася і вщухла грозова злива* (Чорн., Красиві люди, 1961, 15); * Образно.

Великий Жовтень свіжим вітром пронісся над селянськими хатами, над усім знедоленим краєм (Ком. Укр., 6, 1968, 24); // *тільки 3 ос.* Про уявний рух навколишніх предметів, повз які рухається хто-, що-небудь. *Далекосхідна тайга проноситься під літаком тисячами кучерявих сопок* (Довж., І, 1958, 111); *Чути, як за ілюмінатором проноситься вода* (Ю. Янов., II, 1958, 41).

2. *тільки 3 ос.* На мить з'являтися (про думки, спогади і т. ін.). *У голові Петру блискавично проноситься думка, яка збурює його кров і засвічує очі гострим блиском* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 8); *Неясні думки, або краще мовити, шматочки якихсь думок пронеслися в голові, як метеори, але вони все ж таки залишили свій ясний слід* (Л. Янов., І, 1959, 326); // На мить поновлюватися в пам'яті, свідомості, уяві (про раніше бачене, чуте і т. ін.). *Їй не спалося,.. перед нею проносилося все те, що вона бачила по шляху* (Мирний, І, 1954, 65); *Перед ним постає його праця в археологічному музеї та геологічній дослідній станції. В уяві пронеслись тисячі різних задубілих слимаків, фосфоритів, хвилясті згини фарбистого грунту* (Досв., Вибр., 1959, 265).

3. *тільки 3 ос.* Швидко минати (про час). *Проносились весни. Надя виросла, вийшла заміж, лишилась жити в батьківському домі* (Рад. Укр., 9.VI 1962, 2); *Не побрались, Розійшлися, мов не знались. А тим часом дорогії Літа тії молодії Марне пронеслись* (Шевч., II, 1963, 166); *Прощай усе, що пронеслось-полинуло нестримною повіддю!* (Гур., Друзі.., 1959, 228).

4. *тільки 3 ос.* Миттю розноситися, розходитися луною, доходити до слуху багатьох (про звуки). *Оскаре! Щит твій мідяний Воює нині з громом; В повітрі гук його сумний Проноситься над домом* (Граб., І, 1959, 411); *Проносяться різні мотиви, і якось тужно від них стає* (Хотк., II, 1966, 318); *Нестямний крик пронісся над пасікою і помчався у ліс* (Мирний, І, 1954, 178); *У вранішній тиші над селом пронісся звук горна сільського пастуха* (Томч., Жменяки, 1964, 48); // *безос. Тим часом пронеслося поміж купою: «Кармелюк! Кармелюк!»* (Вовчок, І, 1955, 364);— *Піхота піднялась! — пронеслось, як блискавка, від бійця до бійця* (Гончар, III, 1959, 45).

5. *тільки 3 ос*: Швидко поширюватися, ставати широко відомим (про чутки, вісті і т. ін.). *Пронеслася.. чутка: піщан оддали генералові!* (Мирний, II, 1954, 88); *Страшна звістка пронеслась по селу, вибігла в поле й котилася від ниви до ниви* (Томч., Жменяки, 1964, 263); *Швидко, як вихор, по містечку пронеслася чутка, що з степу наступає якась армія* (Дмит., Наречена, 1959, 75); // *безос. Не знать, звідки і ким пронеслося, що в Павла у хаті недобре...* (Вовчок, І, 1955, 170).

ПРОНОСИ́ТИСЯ *див.* **проно́шуватися.**

ПРОНОСНИ́Й, а́, е́. Який прискорює спорожнення кишечника. *Окремо слід спинитися на правилах приймання проносних засобів (рицинова олія, проносні солі), які мають неприємний смак* (Заг. догляд за хворими, 1957, 164); // *у знач. ім.* **проносне́,** но́го, *с.* Лікарський засіб, що застосовують у медицині та ветеринарії для прискорення спорожнення кишечника. *Ляну олію вживали не тільки для харчування, але й як проносне* (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 57); *На самому початку захворювання* [на дизентерію] *необхідно давати проносне, щоб видалити всі рештки харчової кашки* (Хвор. дит. віку, 1955, 98).

ПРОНО́ШЕНИЙ, а, е. Який проносився, став малопридатним для користування (про взуття, одяг і т. ін.); старий. *Ледве купи тримається* [піджак], *такий він проношений та проштопаний* (Вільде, III, 1968, 121); *Терешко саме взувався, і Коропов побачив в його руках суху проношену онучу* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 155).

ПРОНО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОНОСИ́ТИ,** ошу́, о́сиш, *док., перех. і без додатка.* 1. Одягати щонебудь час від часу. [Платон Гаврилович:] *Я тобі вишивану сорочку справлю. Намиста, дукачі у мене єсть, будеш проношувати* (Вас., III, 1960, 145); *Як зачуєш, ненько, Що я тут прилежу, То дай моїй подруженьці Проносить одежу* (Укр.. думи.., 1955, 292).

2. *тільки док.* Носити (у 1—6 знач.) якийсь час. *Гинули* [пушкарі], *правда, часом від якихось таємних куль, що не знати звідки вилітали нараз з-за смерек, але все ж при певного роду обережності можна було проносити своє пушкарське достоїнство таки досить довгий час* (Хотк., II, 1966,54).

ПРОНО́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОНОСИ́ТИСЯ,** ошу́ся, о́сишся, *док.* 1. Ставати малопридатним для користування після тривалого або неакуратного носіння (про одяг, взуття і т. ін.).

2. *тільки док.* Носитися (у 1—3 знач.) якийсь час. *Проносилася з листом цілий день.*

ПРОНУ́ДИТИСЯ, ну́джу́ся, ну́ди́шся, *док.* Нудитися (у 1 знач.) якийсь час.— *Увесь день пронудилася сама,— як не сказилася!.. Всі вікна видивилась, виглядаючи вас...* (Вас., І, 1959, 192).

ПРОНУМЕРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пронумерува́ти; // пронумеро́вано,** *безос. присудк. сл. Згадуючи.. усі сумніви, труднощі і прикрості у процесі створення фільму, коли сценарій уже затверджено і, як ведеться, вже «пронумеровано, прошнуровано й скріплено сургучною печаткою», я приходжу до такого висновку: народ доручив нам свою кінодраматургію для того, щоб ми здобували в ній перемоги* (Довж., III, 1960, 167).

ПРОНУМЕРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОНУМЕРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Робити нумерацію. *Пронумеровувати сторінки.*

2. *тільки док.* Нумерувати якийсь час.

ПРОНУМЕРУВА́ТИ *див.* **пронумеро́вувати.**

ПРОНЮ́ХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пронюхати; // пронюхано,** *безос. присудк. сл. Треба ж було зробити таку капітальну дурницю — піти на ті вечорниці... Бути не може, щоб не пронюхано, хто там був, про що балакано!..* (Коцюб., І, 1955, 165).

ПРОНЮ́ХАТИ *див.* **пронюхувати.**

ПРОНЮ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОНЮ́ХАТИ,** аю, аєш, *док., перех. і без додатка.* 1. Нюхаючи кожну річ окремо, відчувати її запах.

2. *перен., розм.* Дізнаватися про що-небудь, вивідувати щось.— *Треба перевірити Яська,— вставив я своє слово.— Може, він Борисом засланий до нас, щоб пронюхувати* (Чаб., Катюша, 1960, 54); *Пронюхали в селі, Що Солопій горох посіяв на ріллі* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 62); *Коли б Свербик не пронюхав небезпеки і не зник з горизонту зовсім* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 238).

ПРОНЯ́ВКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Док. до **ня́вкати.** — *Слава вам і спасіння на небі, що ви не такі,— сказав отець Єремія, неначе кіт пронявкав* (Н.-Лев., III, 1956, 371).

2. Нявкати якийсь час.

ПРОНЯ́НЬЧИТИ, чу, чиш, *док.* Няньчити якийсь час.

ПРОНЯ́НЬЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док.* Няньчитися якийсь час.

ПРООБРАЗ, у, *ч.* 1. Той, хто стає, або те, що стає зразком, взірцем кого-, чого-небудь. *Вічно живий Ілліч, як прообраз людини майбутнього, буде завжди немеркнучим сяйвом, що освітлює людству шлях до найпрекраснішого і найсправедливішого ладу на землі — комунізму*

(Ком. Укр., 4, 1961, 63); *Велична будова нового світу, споруджувана героїчною працею вільних народів на величезних просторах Європи і Азії,— прообраз нового суспільства, майбутнього всього людства* (Програма КПРС, 1961, 22); // Первісний зразок чого-небудь. *На чолі колони йдуть реактивні установки, прообразом яких були знамениті «Катюші» часів Великої Вітчизняної війни* (Рад. Укр., 8.XI 1960, 1).

2. Особа, яка служить авторові оригіналом для створення літературного персонажа; прототип. *Прообразом героя мого твору буде Макар Мазай* (Донч., VI, 1957, 590); *Ярина Валах була прообразом Маланки* [героїні повісті «Фата моргана»], *Павло Галушка — Хоми Гудзя* (Вітч., 1, 1956, 117); // Відтворення художніми, мовними, інтонаційно-мелодійними і т. ін. засобами образу кого-, чого-небудь. *Тут* [на плиті], *цілком імовірно, зображено Артеміду або, точніше, її прообраз, богиню місяця — покровительку стад і врожаю* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 70); *Основне місце в партизанському побуті посідала пісня.. Деякі автори писали поетичні тексти, які співалися на знайомі мотиви. Інтонаційний прообраз мелодії і емоційність художнього слова збуджували асоціації, близькі душевному стану виконавців* (Мист., 4, 1965, 6).

ПРОО́ЙКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Ойкати якийсь час .

ПРООЛІ́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проолі́їти.** *Вдивляючись в минуле, ми помітимо безліч селянських хат з віконцями, запнутими бичачим міхуром або проолієним полотном* (Наука.., 9, 1971, 38).

ПРООЛІ́ЇТИ *див.* **проолі́ювати.**

ПРООЛІ́ЇТИСЯ *див.* **проолі́юватися.**

ПРООЛІ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРООЛІ́ЇТИ**, і́ю, і́їш, *док., перех.* Просочувати, насичувати, промазувати що-небудь олією.

ПРООЛІ́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРООЛІ́ЇТИСЯ**, їться, *док.* 1. Просочуватися, насичуватися олією.

2. *тільки недок.* Пас. до **проолі́ювати.**

ПРООПЕРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прооперува́ти;** // **прооперо́вано,** *безос. присудк. сл. У клініці було двічі прооперовано одного хворого — і обидва рази трансплантована кістка розсмоктувалася. У таких випадках доводиться ампутувати ногу* (Наука.., 3, 1967, 40).

ПРООПЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **оперува́ти.** *Коли добрався* [Петро], *нарешті, до лікарні, Василя вже прооперували* (Загреб., Спека, 1961, 231); *Схопило біля силосу так, що літаком довелося відправляти небораку в область — того ж дня й прооперували* (Гончар, Тронка, 1963, 200).

ПРОО́РАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проора́ти.** *Перше, що вона помітила, наблизившись до ферми, було «Л», глибоко прооране на стіні, мабуть, багнетом* (Гончар, I, 1954, 167); // **про́орано,** *безос. присудк. сл.* * Образно. *«Ніченька ясная, місячно, зоряно — Видно, хоч голки збирай».— В пісні, А в небі смугу проорано З краю у край* (Воронько, Коли я.., 1962, 43).

ПРООРА́ТИ *див.* **про́орювати.**

ПРОО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **про́орювати.** *В сучасній практиці гідротехнічних розвідувань лінію затоплення виносять на місцевість.. і закріплюють у натурі кілками, а де можливо, проорюванням борозни* (Інж. геод., 1959, 298).

ПРОО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРООРА́ТИ**, рю́, ре́ш, *док., перех.* 1. Прокладати борозну при оранці. *На хвилях морських не залишиш сліду, На воді не прооpеш тривкої межі...* (Перв., II, 1958, 92); * Образно. *Надвечір'я проорало по хмарах навскісні попелясті борозни* (Стельмах, На.. землі, 1949, 488); * У порівн. *Стало знов тихо в класі, аж чути було в тиші, як шкрябало по аркуші перо: виводить прізвище поволі важко хтось, мов борозну проорює* (Головко, II, 1957, 60); // *також неперех., перен., рідко.* Утворювати сліди, смуги і т. ін. чим-небудь твердим на м'якому. *Амангельди ліг на сніп і поплазував до воріт. Він проорював слід, за ним сунулись Ілля і Тастан* (Десняк, Десну.., 1949, 521); *Учень з несподіванки різко шарпнувся вбік. Кінець указки проорав на його щоці червону смугу* (Кол., Терен.., 1959, 23); *П'яти торохтіли з одного східця на другий. Гошка проорав ними по піску* (Тют., Вир, 1964, 426).

2. *тільки док.* Орати якийсь час.

ПРОО́ХАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Док. до **о́хати.**

2. Охати якийсь час.

ПРОО́ХКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Док. до **о́хкати.**

2. Охкати якийсь час.

ПРОПАГА́НДА, и, *ж.* Поширення і постійне, глибоке та детальне роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань. *Соціалістична робота російських соціал-демократів полягає в* ***пропаганді*** *вчень наукового соціалізму* (Ленін, 2, 1969, 427); *Не любити таку творчість* [фольклор] *— неможливо. Присвячувати себе її дослідженню і пропаганді — почесний обов'язок і одночасно велика відповідальність* (Рильський, IX, 1962, 187); *Комуністична партія і Радянський уряд завжди приділяли і приділяють виняткову увагу охороні, збереженню і пропаганді пам'яток історії та культури* (Ком. Укр., 8, 1967, 27); // Ідейний вплив па широкі маси або певні групи людей, що носить політичний або релігійний характер. *Єремія привітав їх* [єзуїтів] *привітно, але побалакав з ними холодно й заборонив їм заходжуватись коло католицької пропаганди в Лубенщині* (Н.-Лев., VII, 1966, 75); // Система засобів масового поширення ідей, поглядів і т. ін. *Наша пропаганда покликана вміло і переконливо розвінчувати капіталістичний спосіб життя, показувати переваги соціалістичного способу життя* (Матер. XXI з. КП України, 1960, 76); *Одним з основних, першочергових завдань усної і друкованої пропаганди є широке і грунтовне висвітлення питань, що стосуються сучасного комуністичного руху* (Ком. Укр., 8, 1969, 6); // *у сполуч. із сл.* б ю р о, в і д д і л. Складова частина назви певних відділів державних і громадських установ. *За хвилину з'явився завідувач відділу агітації і пропаганди Гурін* (Жур., Звич. турботи, 1960, 54); *Бюро пропаганди радянського кіномистецтва.*

ПРОПАГАНДИ́СТ, а, *ч.* Особа, що займається пропагандою — виступає перед трудящими з бесідами, доповідями, лекціями тощо, проводить політзаняття і т. ін. *Кожній міській, районній партійній організації під силу підготувати необхідну кількість пропагандистів і особливо агітаторів, залучивши до цієї роботи партійний актив, найбільш підготовлених слухачів системи політичної освіти* (Матер. XXI з. КП України, 1960, 75); *Олесь ввійшов до активу комсомольців-пропагандистів і агітаторів* (Донч., VI, 1957, 610); // Те саме, що **популяриза́тор.** *Іван Франко — щирий і послідовний друг російського народу і пристрасний пропагандист передової російської літератури в Галичині* (Рильський, IX, 1962, 39); *Золотими літерами вписана в історію міжслов'янських контактів діяльність Лисенка як пропагандиста слов'янської пісні* (Мист., 3, 1968, 7).

ПРОПАГАНДИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **пропаганди́ст.**

ПРОПАГАНДИ́СТСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **пропаганди́ст.** *Надзвичайно важливим фактором, який*

визначає успіх політичної освіти, є пропагандистські кадри (Ком. Укр., 7, 1966, 69).

2. Прикм. до **пропага́нда.**— *Що нам потрібно в першу чергу? Якнайтісніше зв'язатися з масами. Так нас учить товариш Ленін. Треба посилити агітаційну і пропагандистську роботу серед робітників і особливо у військових частинах* (Головко, II, 1957, 465); *Агітаційний плакат звертався переважно до робітника й червоноармійця, а пропагандистський — до селянина* (Літ. Укр., 7, II 1969, 1).

ПРОПАГУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пропагува́ти.** *Величезну роль у світовому поширенні вчення Станіславського відіграло пропагування його системи за кордоном* (Мист., 1, 1963, 12); *Збирання і пропагування дорогоцінних скарбів волинського фольклору стало однією з ланок творчої діяльності багатьох самодіяльних хорових колективів* (Нар. тв. та етн., 4, 1968, 84).

ПРОПАГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Поширювати і постійно, глибоко та детально роз'яснювати якінебудь ідеї, погляди, знання. *Партія буде систематично пропагувати великі переваги соціалізму і комунізму перед відживаючою свій вік капіталістичною системою* (Програма КПРС, 1961, 107); *Поезію треба і любити, і поважати. І пропагувати теж* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 132); *Пролетарські письменники постійно пропагували досвід соціалістичного будівництва в Радянському Союзі* (Іст. укр. літ., II, 1956, 164).

ПРОПАГУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **пропагува́ти.** *Громадською трибуною був театр Кропивницького. Трибуною, з якої пропагувались і через художньо-сценічні образи утверджувались демократичні ідеї* (Збірник про Кроп., 1955, 80); *Серед молоді широко пропагується ленінський стиль роботи, ленінська діловитість, принциповість і людяність* (Ком. Укр., 11, 1965, 27).

ПРОПАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОПА́СТИ,** паду́, паде́ш; *мин. ч.* пропа́в, па́ла, ло; *док.* 1. Загублюватися, втрачатися через недбалість, недогляд, крадіж і т. ін. *У казармі почала пропадати одежа: в одного вкрали сорочки, у другого свиту* (Н.-Лев., II, 1956, 102); *Писав* [Черкашин] *на Хімки, листи пропадали* (Дмит., Розлука, 1957, 164); *Книжки дорогою пропали, а лист прийшов дуже пізно* (Л. Укр., V, 1956, 100); *Павло зліз із печі і став зазирати то під стіл, то під піл, то попід лави.— Чого шукаєш?..— Чоботи десь пропали* (Тют., Вир, 1964, 367); *// перев. недок., у сполуч. із запереч. часткою* **н е.** Не зникати, бути весь час у наявності. *Добро не пропадає, а зло умирає* (Укр.. присл.., 1963, 161); *Не пропадає ніщо без останку: всі речі, розпавшись, Тільки вертаються знов до запасів матерії вічних* (Зеров, Вибр., 1966, 130).

2. Бути відсутнім якийсь час. *Він дедалі робився усе смутніший та смутніший, став часто пропадати на цілу ніч...* (Мирний, I, 1949, 326); *Мати увійшла в хату, гримнула:— Шатаєшся там, шибенику, пропадаєш цілими днями, ось я тобі віника всучу* (Чаб., Катюша, 1960, 57); // Іти куди-небудь, вирушати звідкись, не повертаючись назад. *Кладільник Петро зник з Махнівки, подавальники десь пропали* (Н.-Лев., VII, 1966, 177); *Напередодні свят налагодив* [Остап] *косу, харчів торбу та й пропав з дому* (Головко, II, 1957, 400); *// тільки недок.* Перебувати де-небудь, бути у когось якийсь час або час від часу. *Ми довго в морі пропадали, Прийшли в Дар'ю, на якор стали* (Шевч., II, 1953, 76); *Гуща часто десь пропадав. Повертався заболочений весь, мокрий, але веселий* (Коцюб., II, 1955, 70); *У Андріяна тепер і пропадав цілими днями Кирило* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 205); *Хоча б раз запитала* [жінка], *де це я вечорами пропадаю, і то легше було б мені на серці!* (Вільде, Винен.., 1959, 7).

◇ **І слід пропада́є (пропа́в)** *за ким, чий;* **І чу́тка пропа́ла** *за кого;* **Пропа́в бе́звісти (без чу́тки); Пропа́в, як дим [із ко́мина] (соба́ка на я́рмарку, ка́мінь у во́ду); Пропа́в, як у во́ду (під зе́млю) впав** — хтось безслідно зникає (зник) або загублюється (загубився). *А лукавих, нечестивих І слід пропадає,— Як той попіл, над землею Вітер розмахає* (Шевч., I, 1963, 339); *Вранці вони встали, а за Іванком і слід пропав* (Казки Буковини.., 1968, 50); *— Глянула через тин, а її, мої сусідоньки, і слід пропав* (Коцюб., I, 1955, 263); [К о б з а р:] *Одного* [сина] *хвороба звалила, другого татарва в полон узяла,— так за його і чутка пропала...* (Мирний, V, 1955, 88); [Б а т у р а:] *Я шукав тебе, відповіли — безвісти пропав* (Корн., II, 1955, 211); *Минуло ще два роки.. — Доброго ранку, Кузьмичу!.. Які вісті! — Погані. Син пропав безвісти в Карпатах* (Довж., I, 1958, 431); *— Його* [громадський земельний фонд] *в двадцятому* [році] *голова комбіду, комуніст відстояв для тих, хто пропав без чутки* (Стельмах, II, 1962, 292); *«Як хочеш знати, я Трохим», До неї парубок озвався І з словом сим пропав, як дим, І більш до неї не являвся* (Рудан., Тв., 1959, 61); *— Держись.. батька,— пригрозив він йому,— а то пропадеш, як собака на ярмарку!* (Панч, II, 1956, 115); *Зловлено його .. аж на румунській границі, а Замєховський пропав, як камінь у воду* (Фр., II, 1950, 241); *Пропав Стьопка, як у воду впав...* (Мирний, I, 1949, 203); *За Василя ніхто більше не чув, пропав, як під землю впав* (Федьк., Буковина, 1950, 60); **Як (мов, на́че** *і т. ін.*) **крізь зе́млю пропа́сти** — те саме, що **Як (мов, ні́би** *і т. ін.*) **провали́тися (піти́) крізь зе́млю** (*див.* **земля́**). *Треба вам сказати, що як тільки прикотив возик з писарем, то усі.. наче крізь землю пропали* (Вовчок, VI, 1956, 232).

3. Зникати з поля зору, робитися невидимим; щезати. *Стежка лагідно здіймалася вгору і пропадала місцями в густих лопухах* (Коцюб., II, 1955, 394); *Вгорі кружляв хижокрилий половик, піднімався високо, бив крилами, закручував щораз менші круги й пропадав у хмарах* (Кобр., Вибр., 1954, 156); *Поїзд рвонувся після третього дзвінка й пропав на далеких рейках* (Ю. Янов., I, 1958, 114); // Стікаючи куди-небудь, зникати з поля зору (про воду). *То пропаде вода між камінням і вурчить десь в глибині, то знов вискочить, засміється* (Хотк., II, 1966, 44); // Танучи, зникати (про сніг). *Де ще дуже в холодку зостався сніжочок, так і той усе потроху пропадав* (Кв.-Осн., II, 1956, 225); *У вас холода, а у нас нині відлига, мокро страх, слизько, сніг пропадає* (Коцюб., III, 1956, 171).

◇ **Пропа́сти з очей́** — зникнути з поля зору. *Та й поступав* [ведмідь] *до гаю, вгинаючи землю під ступою... І вже сам пропав з очей, а важка ступа ще одавала по полю!..* (Вовчок, I, 1955, 384); *З горба на прощання ще оглянуться* [заробітчани] *— крикне, мов курликне, котрийсь та й пропадуть з очей за горбом* (Головко, II, 1957, 397).

4. Зовсім затихати, робитися нечутним (про звуки). *Гомін бою затихав, віддаляючись за Данелевські горби, огортався синьою млою, пропадав* (Тют., Вир, 1964, 472); *Отаман сміється лукаво, пропадає в тумані той сміх...* (Сос., I, 1957, 380); *Він хотів крикнуть на всі легені, щоб луна покотилась з гори на гору аж до крайнеба,.. але раптом почув, що його голос пропав би у сих просторах, як комариний писк...* (Коцюб., II, 1955, 318).

5. Безповоротно втрачатися. [С т а р ш и н а п е р в и й:] *Купили хріну, треба з'їсти; плачте, очі, хоч*

повилазьте: бачили, що куповали [купували]; *грошам не пропадать!* (Шевч., I, 1963, 96); *Що з воза впало, то вже пропало* (Укр.. присл.., 1963, 196); [Х р а п к о (*сам*):] *Якби уважив на сльози* [молодиці] — *пропали б мої 200 рублів з процентом, а то грошики дома будуть...* (Мирний, V, 1955, 131); // Зникати, втрачатися внаслідок хвороби, старіння і т. ін. (про силу, здоров'я тощо). *По-старому возив Матвій залізні цебра у ливарні, але з кожним тижнем почував, що сила пропадає* (Ірчан, II, 1958, 293); *Блискучі карі очі наче погасли, лице постарілось, рум'янець пропав* (Н.-Лев., II, 1956, 200); *Був я трохи спочив на селі літом — та як вернувся додому та вскочив одразу у всякий клопіт та працю, так здоров'я й пропало* (Коцюб., III, 1956, 311); // Утрачати свіжість, привабливість. *Бачив я,.. Як ту вродницю* [вродливицю] *побідну Лихо заїдало. Й молоде та пишне тіло Дарма пропадало* (Щог., Поезії, 1958, 55); — *Хіба ж усі хороші йдуть за паничів..? ..Буде хороша, як тая квітка, а таки йде за хлібороба; і у полі з ним робить, і дома порається, і краса її не пропала* (Кв.-Осн., II, 1956, 428); // Зникати, псуватися під впливом чого-небудь (про сон, апетит, спокій, гарний настрій тощо). *Царем увійти, царем глянути і, як цар, покорити. Але уявляв собі* [Юріштан] *погляд Катерини в сю хвилю... Як вона скине здивовано-іронічними очима і кутиком уст посміхнеться... Пропадала вся охота Юрішкова при сій гадці* (Хотк., II, 1966, 114); *Хай горять, я палю їх свідомо, і з трояндами цими нехай пропадають сумніви, утома й марних сліз непотрібний одчай* (Сос., I, 1957, 241); *Все обридло, надоїло,— І пропав благий спокій* (Фр., XIII, 1954, 17); *З долею битися — Сон пропаде...* (Л. Укр., I, 1951, 49); // Утрачати спокій, захопившись, перейнявшись чим-небудь.—*З малих літ, ще як перший «Фордзон» в'їхав у село, отоді я пропав, дівчата. Якби не той перший трактор, давно вже був би десь завгаром* (Гончар, Тронка, 1963, 266); // Переставати виділятися (про материнське молоко). — *Ти не журись, бо од журби молоко в грудях пропадає* (Григ., Вибр., 1959, 247); *Дитинка народилася маленька й кволенька, не сподівалися, що вона й виживе. До того ж, у Варвари пропало молоко* (Перв., Дикий мед, 1963, 92); *Оценилася породиста сучка Гарецького, але в неї пропало молоко* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 341).

6. Гинути (звичайно передчасно) від нещасного випадку, внаслідок убивства, вмирати від хвороби, катувань і т. ін. (про людей та інші живі істоти). *Пан, вернувшись, занедужав, Стогне, пропадає* (Шевч., I, 1951, 372); — *Пан наробив нами, надурив з нас... А нам хіба з голоду пропадати?* (Мирний, I, 1949, 343); [К о н е ц п о л ь с ь к и й:] *Та ти ж пропадеш! Такий молодий, хоробрий, у тебе жінка, і син, кажеш, є маленький. Саво, мені тебе жалко. Пожалуй сім'ю свою!* (Кост., I, 1967, 191); *А вчора знов: найкращий віл пропав! .. Та ще хоч би як там пропав, а то задавився* (Гр., II, 1963, 457);— *Не тямлю собі і не знаю, як я опинивсь у холодній.. і там трохи не пропав, не ївши, не пивши* (Кв.-Осн., II, 1956, 296); *Він узяв руки зв'язані Давидові й потяг догори, надавивши одною ногою на плечі. Стиха, дужче. Давид ахнув і застогнав. Попустив Тягнирядно.—Ну, що ж, Давиде, оце ж так до світу будемо. Доки не пропадеш* (Головко, II, 1957, 166); *Застеля дерева Сивий дим, Щоб пропала гусінь Назавжди* (Бойко, Ростіть.., 1959, 15); // Псуватися, засихати, в'янути або зовсім гинути від надлишку чи нестачі вологи, внаслідок захворювання, від шкідників і т. ін. (про рослини). *Далі у дворі повз будинки в'яне ріденька травиця та чубок.. деревців пропадав* (Вовчок, I, 1955, 373); *Дерево в корі швидко пропадає: черва його точить* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 40); — *Пропав хліб по долинах, а решта погнила, бо дощі йшли два тижні, і не можна було хліба висушити* (Н.-Лев., II, 1956, 405); *Пропали паростi, та не пропав корінь* (Мирний, I, 1954, 359); *Трави пропали, Хліб погорів...* [під час посухи] (Черн., Поезії, 1959, 63); // Гинути внаслідок перезрівання (про злакові культури, плоди фруктових дерев, ягідних кущів і т. ін.). — *Тут* [у лісі] *ніщо не сміє пропасти! Ні лісковий горіх, ні малина, ні гриб...* (Томч., Готель.., 1960, 255); [Х о м е н к о:] *Пропаде просо! Перестигне і потече як вода* (Мороз, П'єси, 1959, 143); // Ставати непридатним для вжитку, використання. *Йому більше вже хотілося хмар і дощу, ніж сонця. Чорт бери сіно, нехай пропадає!..* (Коцюб., II, 1955, 397); — *Набрав* [Вихтір] *повні міхи води і давай грати.. Ну, думали* [хлопці], *пропала гармошка. А він висушив її, почаклував над нею, пошептав, помацав,— і знову заспівала в його руках* (Тют., Вир, 1964, 208); *Завдяки своїй твердості букові скрині не пропали за століття* (Нар. тв. та етн., 1, 1970, 65); // *перев. недок.* Залишатися без використання. — *Даремно земля пропадає,— а ми б* [кріпаки] *її, як квітку ту, причепурили...* (Мирний, IV, 1955, 214); *Він замислюється про цю силу* [води], *що од якоїсь там палеозойської ери і до цього часу пропадає не використана* (Трубл., I, 1955, 114); — *Спите тут, не вишукуєте. Стільки морської трави пропадає по узбережжю, а в них худоба дохне!* (Гончар, Тронка, 1963, 7).

7. Перебувати або опинятися в скрутному чи безвихідному становищі, яке загрожує катастрофою, загибеллю і т. ін. — *Люди добрі,— благала Соломія, стоячи на колінах, — змилуйтеся, прийміть нас до хати... Ви ж бачите — пропадаємо* (Коцюб., I, 1955, 369); *Каже зайчик-побігайчик: — Пропадаю, Бо учора Біля бору Сталось горе — Гнав мене Лис І у поле, І у ліс, Загубив я шапку, Покалічив лапку* (Стельмах, V, 1963, 348); *От-от бугай настигне; от-от пострoмить рогом наскрізь Максимову спину... Аж ось і тин від генеральського двору — нікуди бігти... пропав Максим!..* (Мирний, I, 1949, 212); *І вже робітник наближається до нього, впевнено відбирає револьвер з закляклої руки. Пропав! В ораторових очах порожнеча* (Довж., I, 1958, 59); // *тільки док., у сполуч. із запереч. часткою* не. Зуміти добре влаштуватися в житті, досягти бажаної мети і т. ін. *В кого він тільки вдався такий? В кого ж, як не в батька. І в Гната добрішає й добрішає серце до свого норовистого чуприндиря. Цей не пропаде на світі* (Стельмах, I, 1962, 545); // В силу життєвих обставин або через безвілля морально опускатися, переставати дотримуватися загальноприйнятих норм у поведінці, діяльності і т. ін.— *А що, Нечипоре?.. Хіба хочеш так пропасти, як і батько твій? Так пропадай же собі як знаєш, а я знаю, що поки я жива, так не дам тобі волі шлятися та п'янствувати* (Кв.-Осн., II, 1956, 103); [П а л а ж к а:] *От хоч возьми Хвеньку: зовсім з пуття збилася; так і пропаде!* (Мирний, V, 1955, 222); — *Пропадеш, хлопче, як потягнешся за совістю свого тата. Не доведе він тебе до добра. Маму, свою маму слухай: вона мучениця у вас* (Стельмах, II, 1962, 123); — *Пропав чоловік!.. Ніколи ж такого не було, а це на тобі. — Де він так набрався?* (Тют., Вир, 1964, 136); // Томитися, страждати, мучитися в неволі, тюрмі і т. ін. — *Єсть у мене брат єдиний У неволі вражій! У Криму десь пропадає* (Шевч., II, 1963, 151); — *Який же козак з того, хто кинув у біді товариша? Кинув його, як собаку, пропадати на чужині? — гукнув Тарас, звертаючись до запорожців* (Довж., I, 1958, 254); — *Наш прямий обов'язок громади — захищати своїх членів. Бо це з кожним з нас може трапитись: купив, а воно*

крадене. І що ж, безневинно пропадати? (Головко, II, 1957, 58); [А н д р і й:] *Ні, я не можу розрізнитися з тобою, нехай умру в ярмі, пропаду у кормизі, а тебе не покину!..* (Кроп., I, 1958, 459); // Знемагати від нудьги, журби (перев. викликаної самотністю або нецікавим чи обтяжливим оточенням). — *Чи так, чи інак, а ми не дамо вам пропадати з нудьги; ми витягнемо ваших дам з затвору,.. заведемо танці,.. пікніки,— говорив другий молодий офіцер Погожаєв* (Н.-Лев., III, 1956, 137); — *Коли б не божий чоловік, то довелось би з нудьги пропасти між плаксивим бабством. Той, спасибі йому, розважить таки інколи душу козацькою піснею та й на божий мир дивиться по-людськи* (П. Куліш, Вибр., 1969, 131); *По весіллі Гнат став наче спокійнішим. Він чув, що йому треба рятуватись, щоб не пропасти з туги, що ввесь його рятунок у праці* (Коцюб., I, 1955, 26); // Будучи загарбаним, поневоленим, занепадати. *Як розбитий човéн безталанний Серед жовтих пісків погибає, Так чудовий сей край богоданний У неволі в чужих пропадає* (Л. Укр., I, 1951, 68).

◇ **Все пропа́ло** — хтось потрапив у безнадійне, безвихідне становище. — *Що тепер я?.. Людський попихач, наймит?.. Пропало... все пропало!* (Мирний, I, 1949, 260); *Все пропало!.. Жах обхопив в одній хвилі, як вогонь обхоплює сухий солом'яний стіг.— Гей, тікаймо!* (Хотк., II, 1966, 239); **Не все [ще] пропа́ло:** а) хтось сподівається вийти із безнадійного, безвихідного або скрутного становища. — *Що ж тепер, Галю?.. — Шкода... засватана вже я! .. Знаєш що, Чіпко?.. Може, ще не все пропало... Я скажу матері... може, вона батька вмовить...* (Мирний, I, 1949, 341); б) хтось хоче вірити у можливість виходу когось іншого із безнадійного або скрутного становища. — *Он, кажуть, помилування уже оголосили для тих, хто добровільно вийде з лісів. — Ох, не для мене то, Вусте. Багато на душу взяла. — Не все ще пропало, Ганно. Ще не пізно світ собі розв'язати* (Гончар, II, 1959, 260); **Пропа́сти ні за поню́шку (по́нюх) табáки (тютюну́)** *див.* **понюшка** і **по́нюх.**

8. *перев. недок.* Жити нужденно, надголодь, терпіти нестатки, злидні; злидарювати. *Сама жила — пропадала, в колгосп пішла — заможна стала* (Укр.. присл.., 1955, 377); *Мужики без землі пропадають, А дворяни ще й раді тому, Що дешевше вони наймають Мужиків на роботу свою* (Пісні та романси.., II, 1956, 282); // Знемагати в наймах, від підневільної праці і т. ін. — *Живуть* [люди], *ходять собі, на божий світ дивляться, а я отут над чужою роботою пропадаю* (Вовчок, I, 1955, 264); *А не схочеш, мамо, встати, Так одна сирітці річ: В чередничках пропадати Літо й осінь, день і ніч* (Щог., Поезії, 1958, 251).

◇ **Пропада́ти про́падом** — терпіти страшні нестатки; жити в злиднях; бідувати. — *Плакала я, плакала, гірко горювала, п'ять літ пропадом пропадала (ото поки діти трохи піднялися..)* (Григ., Вибр., 1959, 30); *Вони разом згинали коліна, благаючи бога, щоб припустив до вечері ті душі, що їх ніхто не знає, що пропадом пропадають* (Коцюб., II, 1955, 336).

9. Зводитися нанівець (про працю, зусилля і т. ін.). — *Голодна* [земля] *не хоче родити. А що вродила, все забрав пан.— Пропада твоя праця... А на той рік знов ідеш до пана, сам себе дуриш...* (Коцюб., II, 1955, 71); *Бодай тебе, Ївго, з твоєю правдою! Наробила була сим словом такого, що трохи вся твоя праця не пропала* (Кв.-Осн., II, 1956, 289); *Поглядають усі на Чорногору — чи не суне звідти несподіваною хмарою, чи не пропала робота цілого дня* (Хотк., II, 1966, 340); // *у сполуч. із сл.* д а р о м *і заперeч. часткою* н е. Приносити кому-небудь користь. — *Ні, ні, дядьку Мусію, нема про це що й казати! .. Тяжкі уроки даром не пропадають* (Головко, II, 1957, 408); *Ці думки, мрії і роздуми не пропадали для хлопця даром* (Сенч., Опов., 1959, 25); // Минати марно, без користі для кого-небудь, не приносити комусь задоволення (про час). *Літа мої молодії Марно пропадають, Очі плачуть, чорні брови Од вітру линяють. .. Нащо ж мені краса моя, Коли нема долі?* (Шевч., I, 1963, 15); — *Вся ж зима з довгими ночами пропадала задарма. Звечора було як заляжеш спати, то аж боки заболять до ранку* (Коцюба, Нові береги, 1959, 367); — *Коли вже не поїхали на сьогодні нікуди, пропав у вас вечір, так нехай пропадає до кінця* (Хотк., I, 1966, 52); // Не здійснюватися, не вдаватися з яких-небудь причин (про план, задум і т. ін.). *Зараз такий йде дощ, як з відра. Гримить. Невже пропало гуляння?* (Коцюб., III, 1956, 310); *Взяти рів тепер було — «раз плюнути». А от Корнюху згребти,— ще хто зна. Добре, як до рукопашної дійде, а як зарані втечуть? Пропала вся справа* (Головко, II, 1957, 245).

10. *тільки недок., за ким, розм.* Кохаючи, побиватися за ким-небудь. *Я його од першого разу покохала. Вже я з того весілля за ним пропадаю* (Вовчок, I, 1955, 195); *Максимиха добре знала, як її сестра пропадала за сусідським парубком, та старі й чути про це не хотіли* (Кобр., Вибр., 1954, 193); // Маючи ідеал, пориватися, прагнути до нього. *Як на злість, усе їй подобалося в того смішного дивака: і його ріст (сама маленька, пропадала за чоловіками високого росту), і його засмагле.. обличчя* (Вільде, Сестри.., 1958, 379).

11. *розм., рідко.* Бути більше непотрібним. *Як сніг упаде, то й пастух пропаде; як сніг розтане, то й пастух устане* (Укр.. присл.., 1963, 234).

◆ **Або́ (чи, хоч) пан, або́ (чи, хоч) пропáв** *див.* **пан; Бода́й (щоб, хай, неха́й) ти (він, вона́, воно́, вони́** *і т. ін.*) **пропáв (пропáла, пропáло, пропаде́, пропáли** *і т. ін.*), *лайл.:* а) уживається як прокляття на адресу кого-, чого-небудь. — *Оце завіз мене в Западинці, бодай вони пропали! — кричала Кайдашиха на весь яр.— Трохи в'язів не скрутила* (Н.-Лев., II, 1956, 317); — *Жук укусив. Мережаний жук, щоб він пропав!* (Мирний, I, 1954, 178); *Назустріч мені з шумливого, різношерстого натовпу вирвається квоктання якоїсь старої пані. А щоб ти пропала, довготелеса відьмо!..* (Кол., На фронті.., 1959, 34); б) (*тільки із сл.* в о н о) уживається як вираз, що передає досаду, гнів з приводу чого-небудь. — *Якого біса мені тут сидіти! — здивувався Бульба, звертаючись до Товкача.— Щоб я став гречкосієм, пічкуром. Доглядати вівці та свині та з жінкою бабитися! А хай воно пропаде* (Довж., I, 1958, 220); **Де [вже] моє́ (ва́ше, на́ше** *і т. ін.*) **не пропада́є (не пропада́ло)**— уживається, коли хочуть підкреслити неминучість збитків, утрат. — *Сими днями сподіваюся бочку* [риби] *розпродати; а там коли з півбочки й пропаде — невелика утрата... Де наше не пропадає!* (Мирний, III, 1954, 79); — *Твої збитки, раз на те пішло, на себе беру,— розщедрився Плачинда, сердито ворушачи ніздрями і клешнями вусів.— Аякже, на себе, де вже моє не пропадало!* (Стельмах, I, 1962, 117); **Пиши́ [все] пропа́ло** *див.* **писа́ти; Пропади́ воно́ пра́хом** *див.* **прах; Пропади́ (пропа́ло б, пропа́ли б, неха́й би пропа́ло** *і т. ін.*) **ти (ви, воно́, все** *і т. ін.*) **про́падом,** *лайл.:* а) уживається як вираз, що передає досаду, гнів з приводу чого-небудь. *Хома знов сердився.— Пропади ти пропадом... Одному все, другому нічого* (Коцюб., II, 1955, 18); — *Хоч роби, хоч не роби, все їдно* [одно], *все злидні, все горе, все проклята доля!.. Покинула б усе,— й хату, і дітей,— пішла б на край світа, нехай би все пропадом пропало, нехай би хата згоріла, нехай би*

діти померли! (Григ., Вибр., 1959, 200); — *Спасибі, хоч ти до нас заходиш, Хомо. Мій мовчить цілими днями, як деревина. Пропало б воно пропадом, отаке життя,— горювала Явдоха* (Тют., Вир, 1964, 371); б) (*тільки із сл.* ти, ви) уживається як прокл ін. *Все їм мало, оцим голодранцям, вже й Гаркушин хутір їм поперек горла став! Пропадом би ви пропали, торбешники вічні! Душа волала протестом, лютою, переконаною в своїй правоті ненавистю* (Гончар, II, 1959, 214).

ПРÓПАДОМ, *присл.*: ◇ **Пропадáти прóпадом** *див.* **пропадáти; Пропадú (пропáло б, пропáли б, нехáй би пропáло** *і т. ін.*) **ти (ви, воно́, все** *і т. ін.*) **прóпадом** *див.* **пропадáти.**

ПРОПÁЖА, і, *ж.* 1. Зникнення (звичайно таємниче) кого-, чого-небудь. *Аж тут і мій господар, той, що у нього пропажа, протискається, приходить* (Фр., II, 1950, 17); *В оборі сталася пропажа: зник копчений свинячий кендюх* (Ковінька, Кутя.., 1960, 32).

2. Той, хто пропав, зник, або те, що пропало, зникло. *Тут якраз ішла бабуся — Аж не віриться самій: — Бий же мене сила вража, Об'явилася пропажа: Це ж озвався козлик мій!* (Біл., Пташ. голоси, 1956, 29); *Побоюючись, що біля коней може напоротись на засідку, сін додумався гукати в лісі свою ялівку. А чого ж! Іде собі вечором чоловік по лісі й гукає свою пропажу* [корову] (Стельмах, I, 1962, 501).

ПРОПÁЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пропалúти.** *Стіл був покритий шматком червоної матерії з багатьма чорнильними плямами, подекуди пропаленої то сірником, то цигаркою* (Дмит., Наречена, 1959, 172); *Земля була простріляна, пропалена, поорана снарядами і бомбами, всіяна осколками* (Жур., Вечір.., 1958, 278); *Весело, впевнено озирали хлопці мурована свою цитадель на пропалених сонцем херсонських горбах* (Гончар, Таврія.., 1957, 395).

ПРОПÁЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **пропáсти.** *Про пропалий міх із кукурудзою перестали говорити* (Коб., III, 1956, 477); *Поки що усмішки на юнацьких обличчях* [студентів] *і жарти на вустах, а її розпалена материнська уява вже бачить їх в крові, на операційних столах, вже це йдуть повз неї то вбиті, то поранені, то пропалі безвісти, то гинучі в концтаборах...* (Гончар, Людина.., 1960, 52); // *у знач. ім.* **пропáле**, лого, *с.* Те саме, що **пропáжа** 2. *Все пропало,— а пропале Ніщо в пісні й споминати* (Фр., XI, 1952, 365).

ПРОПÁЛИНА, и, *ж.* Діра, пропалена чим-небудь. *Ганна Сильвестрівна винесла з хижки і струснула надворі шкіряний фартух, в багатьох місцях поцяткований чорними пропалинами* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 11).

ПРОПАЛИ́ТИ *див.* **пропáлювати.**

ПРОПАЛИ́ТИСЯ *див.* **пропáлюватися.**

ПРОПÁЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пропáлювати.**

ПРОПÁЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОПАЛИ́ТИ**, палю́, пáлиш, *док.* 1. *перех.* Руйнувати або псувати щонебудь вогнем, чимсь розпеченим або їдким, роблячи діру, отвір. *Кисень застосовується тоді, коли важко відкрити отвір для випуску металу з мартена, і тоді забивку доводиться просто пропалювати киснем* (Собко, Біле полум'я, 1952, 257); — *Знаєте, ..я сьогодні в меланхолійному настрої: мені моя покоївка пропалила краще моє плаття!* (Хотк., I, 1966, 50); [О р л е н к о:] *І ось, коли десь на горищі спалахнула пожежа, вона кинулась гасити і — пропалила свої нові туфлі* (Коч., II, 1956, 548); *Образно. *Маркушевський пропалює його сталевими очима і враз, втративши витримку, зривається на крик: — Так, є справжні винуватці!* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 27); // Робити в чому-небудь дірку, отвір і т. ін. вогнем, чимсь розпеченим або їдким. *Іноді отвори не просвердлюють, а пропалюють нагрітим до червоного відрізком дроту або цвяхом* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 58); *Промінь лазера здатний за десятитисячну частку секунди пропалити отвір у сталі, титані, алмазі* (Наука і культура.., 1972, 148).

2. *перех.* Висушуючи, знищувати (рослинність).

3. *тільки недок., перех. і неперех.* Час від часу протоплювати де-небудь або щось. *Увійшовши до хати, він насамперед оглянув печі і наказав Марині у сльотаві дні пропалювати час до часу в кімнатах* (Вільде, III, 1968, 268).

4. *перех.* Піддаючи дії вогню, надавати міцності якому-небудь предметові. *Нарешті, необачно й те: Вдихати дух у форму, Не пропаливши на огні Її як треба, в норму* (Сам., I, 1958, 250).

5. *перев. недок., перех., перен.* Пронизувати, викликаючи відчуття болю. *Лютий біль Пропалює до кості тіло...* (Фр., XIII, 1954, 439); // Охоплювати (про почуття кохання, вдячності і т. ін.). *Така — моя любов: горить собі тихенько І, не палаючи, пропалює всю грудь* (Крим., Вибр., 1965, 56).

ПРОПÁЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОПАЛИ́ТИСЯ**, пáлиться, *док.* 1. Руйнуватися під дією вогню; прогоряти. *Багато клопоту було з.. холодильниками. Вони швидко пропалювались, куріли.., виходили з ладу* (Рад. Укр., 20. VI 1961, 2).

2. *тільки недок.* Пас. до **пропáлювати** 1—4.

ПРОПÁМ'ЯТНИЙ, а, е, *книжн., заст.* Який заслуговує на довге зберігання у пам'яті; незабутній. *Царі й народи всього світа* [світу]! *Терпеливо ми вже довгі літа Зносили всяких кривд чимало, Та врешті нам терпцю не стало: І ось ми до всіх вас шлемо Своє пропам'ятне письмо* (Фр., XIII, 1954, 157); *Програмовий вірш «Каменярі» своєю високою ідеєю зачинав пропам'ятну «епоху каменярів» у галицькій літературі* (У. Кравч., Вибр., 1958, 423).

ПРОПÁН, у, *ч., хім.* Органічна сполука, що являє собою насичений вуглеводень; застосовується як паливо. *Скраплені гази, що являють собою сумішку пропану і бутану, доставляються в спеціальних залізничних цистернах із заводів на міські газороздавальні станції* (Наука.., 11, 1956, 10).

ПРОПÁНОВИЙ, а, е. Прикм. до **пропáн.** *В об'єднаному інституті ядерних досліджень створено нову експериментальну установку — двометрову пропанову пузиркову камеру для досліджень фізики елементарних частинок* (Рад. Укр., 20.X 1965, 4).

ПРОПАНУВÁТИ, у́ю, у́єш, *док.* Панувати якийсь час. — *Обрали мене* [старостою] *та одразу ж: давай, пан, яйки* [яйця], *масло, хліб та пшеницю і всяку пашницю. Еге, думаю, тут пропануєш* (Збан., Єдина, 1959, 165).

ПРОПÁНЬКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Панькатися якийсь час.

ПРОПАРАДУВÁТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. Док. до **парадувáти** 1. — *Інспектори їдуть? — озлоблено говорили в полках учасники каховських атак. — Що ж, підемо пропарадуємо перед ними. Хай бачать, чого нам коштувала тут Каховка* (Гончар, II, 1959, 351).

2. Парадувати (у 1 знач.) якийсь час.

ПРОПАРАФІНÓВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пропарафінувáти.**

ПРОПАРАФІНУВÁТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **парафінувáти.**

ПРОПÁРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пропáрити.** *Грубі корми краще згодовувати тільки подрібненими, хімічно обробленими, а після цього добре пропареними* (Хліборо б Укр., 10, 1965, 29).

ПРОПÁРИТИ *див.* **пропáрювати.**

ПРОПА́РИТИСЯ *див.* **пропа́рюватися.**

ПРОПА́РКА, и, *ж.* Те саме, що **пропа́рювання.**

ПРОПА́РЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для пропарювання чого-небудь. *Робота по виготовленню збірного залізобетону провадиться цілорічно: літом на полігоні, взимку — в пропарювальних камерах* (Наука.., 2, 1957, 7).

ПРОПА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пропа́рювати.** *Як відомо, залізобетонні блоки і деталі піддаються багатогодинному пропарюванню в спеціальних герметичних камерах при високих температурах* (Наука.., 2, 1963, 35); *Пропарювання січки прискорює хімічні процеси, і оброблена січка готова до згодовування через 6 годин* (Колг. Укр., 11, 1958, 31).

ПРОПА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОПА́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Обробляти гарячою парою з метою очищення, розм'якшення і т. ін. *Совву макуху і дерть, перш ніж згодовувати птиці і свиням, треба обов'язково пропарювати* (Колг. Укр., 8, 1958, 29); *Перед використанням* [вовняні] *нитки необхідно пропарити в гарячій воді без мила* (В'язання.., 1957, 29); * Образно. — *Голубко,— гукнув дружині Микола Васильович,— неси самоварчик... Увечері теж корисно нутро пропарити* (Рудь, Гомін.., 1959, 82).

ПРОПА́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОПА́РИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* 1. Піддаватися дії пари з метою очищення, розм'якшення і т. ін. *Крупа* [кукурудзяна] *підсушується, відлежується, знов пропарюється і пропускається через плющильні машини* (Наука.., 7, 1955, 19).

2. *тільки док.* Паритися якийсь час.

3. *тільки недок.* Пас. до **пропа́рювати.** *Грунт* [для знезараження] *пропарюється парою від кормозапарників або локомобіля* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 239).

ПРОПА́РЮВАЧ, а, *ч.* Пристрій для пропарювання чого-небудь. *Київський завод побутових приладів освоїв і почав виробництво електричних утюгів з терморегулятором і пропарювачем* (Наука.., 11, 1961, 39).

ПРОПАСИНКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Док. до **пасинкува́ти.** *Пололи кілька раз, ділянку тримали в чистому стані, і кукурудза швидко росла. Вчасно пропасинкували її* (Рад. Укр., 23. XI 1956, 3).

2. Пасинкувати якийсь час.

ПРОПА́СНИЙ [1], а, е. Прикм. до **пропа́сниця.** *Образно. *Тоненькі воскові свічечки жовтенькі палали якимсь полум'ям пропасним* (Вовчок, I, 1955, 302).

ПРОПА́СНИЙ [2], а, е, *рідко.* Прикм. до **про́пасть.** *Ішов* [Іван] *власне зі своїм тягарем понад краєм безмірно глибокого та пропасного яру* (Фр., III, 1950, 135).

ПРОПА́СНИЦЯ, і, *ж.* Гостра інфекційна хвороба, що супроводжується виснажливими приступами гарячки; малярія. *Напала його пропасниця. На велику силу одходила його Мотря* (Мирний, I, 1949, 156); *Очі його гарячково блищали, як у людини, яку мучить пропасниця* (Тют., Вир, 1964, 320); *З такого горя* [смерті Юхима] *Остап аж захворів на пропасницю* (Бурл., О. Вересай, 1959, 23); * Образно. «*Що це за знак, що сьогодні на маму напала якась пропасниця фальші?*» — *подумала молода дівчина* (Н.-Лев., VI, 1966, 28); * У порівн. *Злість тіпала обома, немов пропасниця* (Коцюб., II, 1955, 21); // Хворобливий стан, при якому людину кидає то в жар, то в холод; лихоманка. [Ж і н к а:] *Там вогко, як в льоху; моє найменше лежить в пропасниці, а я сама над ранок ледве голову підвожу* (Л. Укр., III, 1952, 28); *Вся дрижала* [стара] *в пропасниці, і від того вода лилась за сорочку, на худі, виснажені груди* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 46); *З-під густих насуплених брів люто блимали невеличкі зеленкуваті очі, жовті зуби глухо клацали в пропасниці* (Донч., II, 1956, 24).

Пропа́сниця тру́сить (трясе́, ті́пає, б'є, трусі́ла, тряслá, ті́пала, би́ла *і т. ін.*) *кого* — хтось страждає приступом пропасниці або перебуває у стані, при якому людину кидає то в жар, то в холод. *Повернувшись надвечір з виноградника, Маріора почула, що її тіпає пропасниця* (Коцюб., I, 1955, 228); *Холодний піт покрив усе моє тіло, морозна пропасниця била і телепала мене* (Фр., IV, 1950, 390); *Софію трусила пропасниця* (Шиян, Вибр., 1947, 240); *Груня лякливо стежила за свекрухою. Тривожно билося серце, трясла пропасниця* (Горд., II, 1959, 237); **Трусі́тися (би́тися, ті́патися, тремті́ти** *і т. ін.*), **як (мов, на́че** *і т. ін.*) **у пропа́сниці** — перебувати у збудженому, нервовому, хворобливому і т. ін. стані. *Кайдашиха вхопилась за полудрабки і трусилась, як у пропасниці* (Н.-Лев., II, 1956, 317); *Настя тремтіла, мов у пропасниці, страшна таємниця відкривалась перед нею, таємниця материного і батькового життя* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 13); *Артюхов промерз — треммтів, наче в пропасниці* (Перв., Атака.., 1946, 97).

△ **Жо́вта пропа́сниця** — вид гарячки, поширеної в країнах із жарким кліматом; **Переміжна пропа́сниця** *див.* **переміжний.**

ПРОПА́СТИ *див.* **пропада́ти.**

ПРОПА́ХАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **пропаха́ти.** *На Секлету повіяло гарячим духом літнього дня, пропаханим васильками та м'ятою* (Н.-Лев., IV, 1956, 220).

ПРОПАХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОПА́ХНУТИ** *і* **ПРОПА́ХТИ,** хну, хнеш; *мин. ч.* пропа́хнув, па́хнула, ло *і* пропа́х, па́хла, ло; *док.* Насичуватися пахощами, вбирати в себе який-небудь аромат, запах. *Пропахнув* [батько] *медом та вощиною* (Головко, II, 1957, 409); *Вони піднялись на широку веранду, що вся пропахла яблуками і сонцем* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 145); *Йому хотілося вийти на свіже повітря з цієї душної кімнати, де все пропахло тютюном* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 250); * Образно. *Війною пропахла ночівля його небагата, Пала в пожарищі бліда світанкова зоря* (Забашта, Вибр., 1958, 13).

ПРОПАХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОПА́ХНУТИСЯ** *і* **ПРОПА́ХТИСЯ,** хнуся, хнешся; *мин. ч.* пропа́хнувся, па́хнулася, лося *і* пропа́хся, па́хлася, лося; *док., рідко.* Те саме, що **пропаха́ти.** *Усе небо, і повітря, й усі алеї .. пропахались наскрізь тим солодким духом* (Н.-Лев., IV, 1956, 343); *З цим богобійним різником, що наскрізь пропахся овечим лоєм, старий хаджі вічно мав справи* (Коцюб., I, 1955, 287).

ПРОПА́ХКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Док. до **па́хкати.**

2. Пахкати якийсь час.

ПРОПА́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **пропа́хнути.** *Двері прочинились, і Кирило Сидоренко зайшов у тиху, теплу, якимись травами, ромашкою і ладаном пропахлу кімнату баби Анастасії* (Собко, Звич. життя, 1957, 51); *Пасєков упав у пилюгу й притулився головою до гарячого, пропахлого бензином і асфальтом ската* (Перв., Дикий мед, 1963, 294); *Неголений, стомлений, геть пропахлий тютюном, був Гапій трохи схожий на Киселя* (Мур., Бук. повість, 1959, 275); * Образно. *Стріляний, пропахлий смертями воїн потер рукою щемлячі очі над тихою пустельною рікою* (Тют., Вир, 1964, 377).

ПРОПА́ХНУТИ *див.* **пропаха́ти.**

ПРОПА́ХНУТИСЯ *див.* **пропаха́тися.**

ПРОПА́ХТИ *див.* **пропаха́ти.**

ПРОПА́ХТИСЯ *див.* **пропаха́тися.**

ПРОПАХТИ́ТИ *див.* **пропа́хчувати.**

ПРОПАХТИ́ТИСЯ *див.* **пропа́хчуватися.**

ПРОПА́ХЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **пропахти́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який пропахчується запахом чого-небудь. *Повітря в Римі було пропахчене чадом від американських машин і танків* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 30); *Він лежав із забинтованою головою на твердому лікарняному ліжку в палаті, пропахченій хлороформом, валер'янкою* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 263).

ПРОПА́ХЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОПАХТИ́ТИ,** хчу́, хти́ш, *док., перех.* Насичувати що-небудь пахощами, просочувати запахом чогось.

ПРОПА́ХЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОПАХТИ́ТИСЯ,** хчу́ся, хти́шся, *док.* 1. Насичуватися пахощами, просякати запахом чого-небудь. *Він пропахчується дикими запахами полів і проймається сонячним настроєм* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 6).

2. *тільки недок.* Пас. до **пропа́хчувати.**

ПРОПА́ЩИЙ, а, е. 1. Який зник невідомо куди, довго не з'являвся де-небудь. *Скільки-то панів не пережило її* [волю],— *померло! Зате багато кріпаків, пропащих та померших* [померлих], *знову найшлося, ожило!* (Мирний, IV, 1955, 238); // Безповоротно втрачений. — *Пішов ти, а я очей не можу відірвати від шляху. Потім заплатив за заїзд, а далі плюнув на пропащі два сороківці — і за тобою* (Стельмах, I, 1962, 175); // Який перестав звучати (про голос); зірваний. *Пропащим від перепою, а може і від простуди (що малоймовірно), голосом він спитав Семена Полікарповича: — Що, зміну мені привезли?* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 117).

2. Який потрапив у безвихідне становище; близький до загибелі. — *Та в вас жінки, та в вас же купа дітей! Борони боже якої напасті! Та тоді ж ми пропащі з дітьми* (Н.-Лев., I, 1956, 406); [О л е н а *(ридаючи):*] *Милий мене покидає! .. Пропаща я, пропаща!* (Кроп., I, 1958, 459); * У порівн. — *Коли тебе не стало у слободі, я ходила, мов пропаща. І що не роблю, і куди не піду — все ти у мене перед очима* (Шиян, Гроза.., 1956, 121); // Який морально опустився, занапастив себе. — *Бачте, люди, що зробила з мене наука? З пропащого, нечесного — вона зробила мене чесним, годним на добро чоловіком* (Коцюб., I, 1955, 451); — *Пропаща ви людина. Талановита, але пропаща.— Чи не рано правити по мені панахиду? — майже не ображається Лісовський* (Стельмах, Хліб.., 1959, 46); *Про сусід і казати нічого, завжди з докором дивляться на Остапа — пропащий, мовляв, чоловік* (Горд., II, 1959, 311).

◇ **Пропа́ща голо́вонька (душа́** *і т. ін.*): а) *(хто)* про обездолену людину; б) *(у кого, чия)* яка належить такій людині, характеризує її. *Притулить* [Ларько] *до грудей свою скрипку, схилить низенько до неї свою пропащу головоньку — і заплачуть, заквилять струни* (Вас., I, 1959, 105); *Здається, одна лиш смерть уже погасить дивовижну пожежу в його пропащій душі* (Довж., I, 1958, 118).

3. Який минає без користі для кого-небудь (про час). *Не сумуй, що врода Опадає з личка.., А журись, що марно Гине сила краща, Що минає хмарно Молодість пропаща* (Граб., I, 1959, 336); *Ні, діла не буде, день мусить пропащий бути...* (Вас., II, 1959, 91); *Проклинав* [Ригор] *пропаще життя, а його слухали й не перебивали* (Ю. Янов., II, 1958, 185); // Даремно затрачений (про зусилля). — *Це бунт так званої пропащої сили... Народжувався у муках тяжкої безвиході й заводив у безвихідь...* (Стельмах, II, 1962, 395).

◇ **Іти́ на пропа́ще** — діяти відчайдушно, не задумуючись про наслідки. [К а й Л е т і ц і й:] *Ти ж не одважишся йти на пропаще, то краще йти на щирий мир* (Л. Укр., II, 1951, 365); **Пропа́ще ді́ло; Пропа́ща спра́ва** — про що-небудь безнадійне, приречене на невдачу. — *Їй же богу, я її не пускав! А вже де жінка вмішається, то й пропаще діло. Їй-богу, я ні в чому не винен...* (Н.-Лев., III, 1956, 182); — *Да, Юхиме, діла! Якщо й такі вже, як Євмен, пішли од нас,— пропаща справа* (Головко, II, 1957, 333).

ПРОПА́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пропа́ювати 1.** *Для низьковольтних сіток з стального і мідного проводу допускається з'єднання проводів методом бандажного скручування з дальшим пропаюванням* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 227).

ПРОПА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОПАЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *док., перех. і без додатка.* 1. Скріплювати що-небудь способом паяння.

2. *тільки док.* Паяти якийсь час.

ПРОПАЯ́ТИ *див.* **пропа́ювати.**

ПРОПЕДЕ́ВТИКА, и, *ж., книжн.* Вступ до курсу будь-якої науки; підготовчий вступний курс, викладений у стислій і приступній формі. *На вашім місці я б узяв тему, котра б примусила мене оглянуться на європейську наукову літературу. Це перва умова корисної пропедевтики для молодого ученого* (Драг., II, 1970, 548); *Алгебра з тригонометрією, історія церкви та філософська пропедевтика, три іноземні мови..— ото й було все Флегонтове знання життя* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 267).

ПРОПЕДЕВТИ́ЧНИЙ, а, е, *книжн.* Прикм. до **пропеде́втика.**

ПРОПЕКТИ́ *див.* **пропіка́ти.**

ПРОПЕКТИ́ТИСЯ *див.* **пропіка́тися.**

ПРОПЕ́ЛЕР, а, *ч.* Пристрій, який складається з кількох зігнутих лопатей і приводить у рух мотор літака, глісера і т. ін. *Пропелер обернувся один раз, наче нехотя, і раптом перетворився на прозорий диск* (Собко, Зор. крила, 1950, 18); *Задеренчав пропелер, і моноплан, знявшися вгору, зробив над юрбою красиву дугу* (Донч., I, 1956, 72); * У порівн. *Почеплений набік білий ковпак молодив Розвору. І коли б не сивуваті вуса, що пропелером випиналися перед маленьким рудим обличчям, йому можна було б дати ніяк не більше сорока п'яти замість справжніх п'ятдесяти з гаком* (Добр., Тече річка.., 1961, 150).

ПРОПЕ́ЛЕРНИЙ, а, е. Прикм. до **пропе́лер.** *Пропелерний гвинт.*

ПРОПЕ́РТИ, пру́, пре́ш, *док., вульг.* 1. *перех.* Пронести на собі що-небудь важке, велике.

2. *неперех.* Пройти, проїхати якусь відстань. *Пропер* [Юрчик] *до Криворівні* (Хотк., II, 1966, 275).

ПРОПЕ́РТИСЯ, пру́ся, пре́шся, *док., вульг.* Те саме, що **пропе́рти** 2.

ПРОПЕ́РЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проперчи́ти;** // *у знач. прикм. Посолив я, як ото мені і радили. Добре поперчив і добре й гірчицею помастив. Надрукували мій фейлетон. Як почали ж тоді проперчені персонажі та мене самого гіркими словами пропарювати* (Ковінька, Кутя.., 1960, 59).

ПРОПЕРЧИ́ТИ *див.* **пропе́рчувати.**

ПРОПЕРЧИ́ТИСЯ *див.* **пропе́рчуватися.**

ПРОПЕ́РЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОПЕРЧИ́ТИ,** чу́, чи́ш, *док., перех.* 1. Насичувати страву перцем.

2. *перен., розм.* Піддавати гострій критиці когонебудь. — *Читай далі, синку. Читай! Їй-бо, славно! То як ти там Лисицю проперчив?* (Речм., Весн. грози, 1961, 291).

ПРОПЕ́РЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОПЕРЧИ́ТИСЯ,** и́ться, *док.* 1. Насичуватися перцем (звичайно про страву).

2. *тільки недок.* Пас. до **пропе́рчувати.**

ПРОПЕЧА́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **про-**

печа́тати; // *у знач. прикм. Зілов розписався в великій прошнурованій і пропечатаній книзі* (Смолич, I, 1947, 279); // **пропеча́тано,** *безос. присудк. сл. Ні, значить, і він то лише для них був «цар і бог». Не наривався ні на кого, а, бач, нарвався... І в газеті здорово пропечатано* (Головко, II, 1957, 134); * Образно.— *Мою трагедію там* [у концтаборі] *навіки пропечатано печатками смерті* (Ле, Право.., 1957, 236).

ПРОПЕЧА́ТАТИ *див.* **пропеча́тувати.**

ПРОПЕЧА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОПЕЧА́ТАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. *заст.* Ставити печатку на чому-небудь.

2. *перен., розм.* Піддавати кого-небудь гострій критиці у пресі. — *Когось же та повинна вона критикувати — на всіх похвал не вистачить. А ти не хвилюйся, звикай. Тобі що? Вперше пропечатали, а мене кожного року* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 51).

ПРОПИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОПИ́ТИ,** п'ю́, п'є́ш, *док., перех. і без додатка.* 1. Витрачати на розпивання алкогольних напоїв все або багато чого-небудь (гроші, майно і т. ін.). *Пропила я з кумами всі гроші, що заробила, а далі почала пропивати одежу в скрині* (Н.-Лев., III, 1956, 256); — *В палаці пана пропивають нашу землю мирові посередники* (Стельмах, I, 1962, 242); [Гайдамака:] *Далебі, дав би карбованця, якби був не пропив учора!* (Шевч., I, 1951, 105); *Черевики Рубін заробив у радгоспі, але батько в останній день украв і пропив* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 3); // Втрачати внаслідок надмірного вживання алкогольних напоїв (природний голос, натуральний колір обличчя і т. ін.). *До чого ж ти, Ганно, дійшла, з ким свою долю зв'язала? Ще ніби недавно поряд з Вутанькою у церкві на хорах співала, чисте сопрано було, а тепер, мабуть, і голос пропила, охрипла від куркульських смердючих самогонів...* (Гончар, II, 1959, 224).

◇ **Пропива́ти (пропи́ти) го́лову (ро́зум)** — шкодити собі або справі, вживаючи багато алкогольних напоїв. — *А в цілому, а в середнім — Голови не пропива* [Лиходід]! *Хоч колгосп не був переднім, Та і заднім не була* (С. Ол., Вибр., 1959, 294); [Микита:] *Тітко, чи нема у вас чарки горілки?* [Морозиха:] *Та в тебе й так хмелю того повно в голові.* [Микита *(сів за стіл):*] *Не бійтесь, я розуму не проп'ю* (Кроп., I, 1958, 77).

2. За старовинним звичаєм — завершати сватання розпиванням алкогольних напоїв. *Її іще нерозквітла молодість в думках соромливо горнулася до бідного Мирона Величка, який жив на поденщині з косовиці і замолоту, а пропили її за дукача Плачинду* (Стельмах, I, 1962, 320).

3. *тільки док.* Пити якийсь час.

ПРОПИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОПИ́ТИСЯ,** п'ю́ся, п'є́шся, *док.* 1. Повністю або частково витрачатися на розпивання алкогольних напоїв. [Дрейсігер:] *Егеж, пара блазнів, шибеників, лежебоків, волоцюг. Там день у день в шинку стримлять та до остатнього пфеніга пропиваються* (Л. Укр., IV, 1954, 236); — *Наш з вами земляк.. з сільського буфету й не вилазив. Пропився, бідолаха, вщент. Оце вчора поїхав* (Логв., Давні рани, 1961, 137).

2. *тільки недок.* Пас. до **пропива́ти** 1. *Гроші зараз же пропивалися, проїдалися* (Мирний, II, 1954, 133); *Тут побирають усі гроші, бо в Вижниці сидять ті промисловці, що тримають сплави; тут же ті гроші пропиваються* (Хотк., II, 1966, 383).

ПРОПИ́Л, у, *ч., спец.* Щілина, проріз, що утворюється при розпилюванні чого-небудь. *Зуб'я поперечної пилки заточують з обох боків, внаслідок чого вона однаково добре пиляє, рухаючись в обидва боки вздовж пропилу* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 50); *Основним процесом технології добування штучних каменів з гірського масиву черепашнику є утворення прорізів (пропилів) в потрібних напрямках за допомогою дискових або ланцюгових пил каменерізних машин* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 144).

ПРОПИ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пропили́ти;** // *у знач. прикм. Якось ми у своєму дранті До причалу папуші несли, І потоком густої смоли Обливав нас пропилений піт* (Воронько, Драгі.., 1959, 110).

ПРОПИЛИ́ТИ *див.* **пропи́лювати**[1].

ПРОПИЛИ́ТИСЯ *див.* **пропи́люватися**[1].

ПРОПИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пропи́лювати.**

ПРОПИ́ЛЮВАТИ[1], юю, юєш, *недок.*, **ПРОПИЛИ́ТИ,** лю́, ли́ш, *док., перех.* Покривати шаром пилу, просочувати пилом.

ПРОПИ́ЛЮВАТИ[2], юю, юєш, *недок.*, **ПРОПИЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *док., перех.* 1. Прорізувати пилою наскрізь або до певної межі.

2. *тільки док.* Пиляти якийсь час.

ПРОПИ́ЛЮВАТИСЯ[1], юю́ся, юєшся, *недок.*, **ПРОПИЛИ́ТИСЯ,** лю́ся, ли́шся, *док.* Покриватися шаром пилу, просочуватися пилом.

ПРОПИ́ЛЮВАТИСЯ[2], ю́ється, *недок.* Пас. до **пропи́лювати**[2].

ПРОПИ́ЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пропиля́ти.**

ПРОПИЛЯ́ТИ *див.* **пропи́лювати.**

ПРО́ПИС, у, *ч.* 1. Навчальний посібник із зразками каліграфічного письма; тексти таких зразків. *Писати він і сам трохи привчився: купив собі пропис у городі та й навчився* (Гр., II, 1963, 326).

2. *перен.* Те саме, що **Прописна́ і́стина** (*див.* **прописни́й**). *Автор смикає свого героя за ниточку, і все робиться так, як належить за банальними прописами* (Жур., Опов., 1956, 38); // Рецепт, рекомендація. *До наших днів зберігся єгипетський папірус Еберта, який містить 900 прописів цілющого зілля, ліків і порад щодо лікування* (Наука.., 7, 1968, 24); // Те саме, що **зако́н** 4. *Людина, нерозумно використовуючи свою могутність, загрожує поставити саму себе поза природою і тим самим стати неприродною.. Помста природи за порушення її прописів може бути зовсім несподіваною* (Знання.., 6, 1965, 3).

3. *жив.* Перша стадія роботи худо́жника — нанесення пензлем основних елементів зображення. *Мазки і прописи щіточок Галини дуже красиві, тонкі. Загальне враження — начебто художниця намагається зібрати до орнаменту .. все, що є найкращого в садах, по квітниках України* (Вол., Дні.., 1958, 12).

ПРОПИ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прописа́ти** 1—4. *Дослідне, де вона вже була прописана, як і до війни, підпорядковувалось місту* (Дор., Не повтори.., 1968, 84); *Тракторист обернувся ґеть туди десь, звідки чорніли прописані й проталі сліди саней та тракторів* (Ле, Право.., 1957, 294); // **пропи́сано,** *безос. присудк. сл.* [Степан Демидович:] *А! у тій книзі, що дав Іван, прописано про Мольєра, що він читав свої твори куховарці* (Сам., II, 1958, 121).

ПРОПИСА́ТИ *див.* **пропи́сувати.**

ПРОПИСА́ТИСЯ *див.* **пропи́суватися.**

ПРОПИ́СКА, и, *ж.*1 . Офіційна реєстрація за місцем проживання; оформлення документів на проживання. * Образно. *Дві тисячі нащадків пернатих новосельців дістали прописку по всій Україні. Незабаром було відкрито фазанячі розплідники на Київщині: в Заліссі та поблизу Димера* (Наука.., 8, 1966, 33); // Відмітка в паспорті або іншому документі про офіційну реєстрацію за місцем проживання. *Він.., взявши від Соньки її паспорта, записав серію, номер, прописку та інші дані* (Кучер, Трудна любов, 1960, 149).

2. *жив.* Те саме, що **про́пис** 3. *Більшість його* [С. Васильківського] *творів, виконаних олією, не втратили від часу свіжості колориту.. Він витримував потрібний строк для висихання фарб перед новою прописко́ю* (Мист., 1, 1966, 26).

ПРОПИ́СНИЙ, а́, е́. Який відповідає зразкам каліграфічного письма (про літери). *Спочатку Іван писав друкованими* [літерами], *не хотів визнавати прописних* (Збан., Сеспель, 1961, 288).

◇ **Прописна́ і́стина** — те, що є загальновідомим, заяложеним, банальним, що не вносить нічого свіжого, оригінального.— *Уявляю, якими тріскучими фразами він навалиться на слухачів. Це буде не слово перед диспутом, а черговий каскад прописних істин* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 180); — *Ти говориш якісь прописні істини..,* — *сердито відповів Малахов* (Собко, Справа.., 1959, 260).

ПРОПИ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОПИСА́ТИ**, ишу́, и́шеш, *док., перех. і без додатка.* 1. Офіційно реєструвати чиєсь місце проживання.

2. *розм.* Повідомляти про кого́, що-небудь у листі або в пресі. — *Надішлеш мені писемце, як одужаєш. В цьому селі я живу, в Улянівці. Ярині Гармаш прописувати будеш* (Шиян, Гроза.., 1956, 612); *Все прописали: що Тимоха б'ється з громадою і дома, і тещу б'є* (Свидн., Люборацькі, 1955, 197); — *Тебе добудишся! Менше б по вулиці тинявся. Ось ми пропишемо Федотові, як ти тут розпарубкувався* (Тют., Вир, 1964, 8); — *Привіз оце я вам, Павле Івановичу, кореспондента. Хоче в газету вас прописать і портрета помістить* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 7); // *перен.* Те саме, що **пропеча́тувати** 2. *Терпіла, терпіла я і попросила комсомольців, щоб прописали його в нашій.. газеті «Макогін»* (Є.Кравч., Сердечна розмова, 1957, 152); *Один говорить: — Це ж конфуз. За це ще нас пропишуть* (Біл., Зигзаг, 1956, 35).

3. Залишати слід на чому-небудь. *Тимко відвів руку Елдара, і вона шкрябнула ножем по грубці, прописала слід* (Тют., Вир, 1964, 365); * Образно. *З середини неба зірвалася зірка, блискавкою прописала слід до самого виднокругу* (Збан., Любов, 1957, 39).

4. Рекомендувати (звичайно хворому) методи лікування, ліки і т. ін. *Прописує* [лікар] *на словах методи лікування* (Збан., Єдина, 1959, 199); // *розм.* Диктувати кому-небудь норми поведінки, встановлювати для когось міру покарання і т. ін. *Козацьке життя свавільне прописувало йому всі норми поводження* (Ле, Україна, 1940, 190); *Тадик ніс відповідальність за військовий порядок — прописував, кому скільки дати шомполів; Северин сідав покараному на голову, щоб не тріпотівся, Андрій сідав на ноги, а Гошка стьобав* (Тют., Вир, 1964, 394).

5. *жив.* Наносити пензлем основні елементи зображення. *Крону дерев, особливо окремі гілочки, він* [С. Васильківський] *прописує по небу після того, як фарби на ньому висохли, що дозволяє досягти більшої чистоти та витонченості малюнка* (Мист., 1, 1966, 26).

6. *тільки док., перен., розм.* Провчити кого-небудь, помститися комусь (звичайно вживається як погроза). — *То чули, люди, що чекає нас? Козаки чекають! А ті пропишуть нагайкою закон!* (Стельмах, I, 1962, 633); *Йонька підплигнув по-півнячому, дрібно затрусив ціпком: — Я тобі.. покажу, як почитать хазяїна. Я тобі пропишу равноправіє* [рівноправ'я] (Тют., Вир, 1964, 401).

◇ **Прописа́ти і́жицю** *див.* **і́жиця.**

7. *заст.* Заносити, записувати, включати кого-, що-небудь у документ, список і т. ін. *Голова прописав йому в білеті його бійку* (П. Куліш, Вибр., 1969, 302).

8. *тільки док.* Писати якийсь час.

ПРОПИ́СУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОПИСА́ТИСЯ**, пишу́ся, пи́шешся, *док.* 1. Офіційно реєструватися за місцем проживання. *Від батька Ольга пішла в міський комітет партії.. Треба ставати на облік, одержувати паспорт, прописуватись* (Дор., Не повтори.., 1968, 60); *В адресному бюро він поки що одержував стереотипні відповіді: нема, не прибула, не прописалась* (Дмит., Розлука, 1957, 63).

2. *тільки недок.* Пас. до **прописувати** 3, 4. *Хімічні препарати вперше були введені в медицину лише на початку XVI століття німецьким лікарем Парацельсом, причому цікаво, що в ті часи, аж до XVIII століття, ліки прописувалися справді в конячих дозах — у 20—60 раз більших, ніж тепер* (Вітч., 12, 1964, 174).

ПРОПИ́ТИ *див.* **пропива́ти.**

ПРОПИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пропи́ти**; // *у знач. прикм. Сидячи в своєму кабінеті, Сиволап передав по телефону через диспетчера, щоб Соя негайно прибув до нього.. — Щось негайне? — Так, негайне,— промовив Сиволап хрипким, пропитим і прокуреним голосом* (Ткач, Плем'я.., 1961, 98); *В кімнату швидко вскочив рослий чоловік років тридцяти з тінями пропитої вроди на брезклому обличчі* (Стельмах, II, 1962, 357); *Не шкода горілки випитої, а шкода розуму пропитого* (Укр.. присл.., 1955, 208).

ПРОПИ́ТИСЯ *див.* **пропива́тися.**

ПРОПИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОПХА́ТИ**, а́ю, а́єш *і* **ПРОПХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., розм.* 1. Поштовхами, перемагаючи опір або долаючи перешкоди, просовувати кого-, що-небудь кудись; проштовхувати. *Озброєні гирлигами Оленчук та Мефодій Кулик, пробираючись крізь юрмище, пропихали попереду себе до тачанки полоненого кадета* (Гончар, II, 1959, 27); *Папірець можна ще скласти в пластиночку й пропхати у вузьку щілину поміж товстими дверима й одвірком* (Козл., Сонце.., 1957, 139); *Нагинаючись, поміг* [Ріпак] *пропхнути вагонетку до шлюза* (Хор., Місто.., 1962, 33).

2. *перен.* Сприяти кому-небудь у розв'язанні певної справи, давати чомусь рух, пришвидшувати здійснення чогось. — *Рітo! Не створюйте, будь ласка, черг. Бо ще подумають, що ми з вами бюрократи. З'явився відвідувач — пропихайте його негайно до мене* (Збан., Переджнив'я, 1955, 10); — *Але чи пропхнуть за ніч отой ешелон?— Доки ж йому стояти? — сказав Левченко* (Головко, II, 1957, 561); // Допомагати влаштуватися куди-небудь, зайняти якусь посаду і т. ін. — *Знайдуться ж такі невігласи, що безпідставно вважатимуть своїх діток талановитими і пропихатимуть в ті* [музичні] *школи* (Збан., Мор. чайка, 1959, 175); — *Якщо можеш там, пропхай, будь ласка, до гімназії мою парафіянку* (Кач., II, 1958, 24).

ПРОПИХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОПХА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся *і* **ПРОПХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док., розм.* 1. Поштовхами, перемагаючи опір або долаючи перешкоди, проходити, пробиратися куди-небудь між кимсь, чимсь, крізь щось і т. ін.; проштовхуватися. *Помежи народом пропихався німий, блідий Шепетинський* (Фр., VIII, 1952, 216); *Комендант постерунку поліції почав пропихатися до вікна* (Галан, Гори.., 1956, 26); *Насилу я пропхався поміж молодицями й дядьками* (Н.-Лев., VII, 1966, 355); *Стара Кандзюбиха пропхалась крізь натовп і обережно зменшила у лампі світло* (Коцюб., II, 1955, 44); *Хлопчик пропхнувся між батьками, поклав руки на материну й батькову долоні, не зводячи з мене звіркуватих оченят* (Хор., Ковила, 1960, 38); *Образно. *Росиста стежка гадюч-*

кою повзе травою в яр і потім чорним дротиком під гору пропихається (Козл., Пов. і опов., 1949, 211).

◇ **І (й) перепели́ці ні́куди пропха́тися** *див.* **перепели́ця.**

2. *тільки недок.* Пас. до **пропиха́ти.**

ПРОПИ́ХКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Док. до **пи́хкати** 3. *Машина пропихкала востаннє і стала.*

2. *розм.* Пройти, проїхати, пихкаючи. *Ховаючись за шматки темряви, коліями квапливо пропихкав паровоз* (Загреб., Європа 45, 1959, 90).

3. Пихкати якийсь час.

ПРОПИХТІ́ТИ, хчу́, хти́ш, *док.* Те саме, що **пропи́хкати.** *Чорний задрипаний лімузин пропихтів мимо розчинених воріт* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 195).

ПРОПИЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Док. до **пища́ти.** *Двері знову пропищали пронизливо, закашлявся старий* (Збан., Єдина, 1959, 61); — *Ти змерзла? — обернувся він до білявої панійки, що йшла з ним під руку. Пані та щось пропищала* (Мирний, III, 1954, 296); — *Поверни мою вечерю! — пропищав П'ятниця* (Збан., Мор. чайка, 1959, 24).

2. *неперех.* Пищати якийсь час.

ПРОПИЯ́КА, и, *ч. і ж., зневажл.* Той (та), хто спився (спилася); п'яниця. *Не тільки вся рота ненавиділа Потапова, навіть інші офіцери не любили бувати в його товаристві, і тільки що не є найгірші пропияки випивали з ним разом* (Ів., Таємниця, 1959, 214).

ПРОПІ́Й, *ч.* 1. по́ю, *розм.* Витрата чогось на розпивання алкогольних напоїв. *Побраталися* [хлопці] — *й таємна крадіжка,.. нічні пропої накраденого стали їх товариською роботою...* (Мирний, I, 1949, 262).

2. по́я, *заст.* Те саме, що **п'яни́ця.** — *Ой, пропою, пропою, Пропала я з тобою!* (Чуб., V, 1874, 582).

ПРОПІ́ЙНИЙ, а, е, *розм., заст.* Прикм. до **пропі́й.**

ПРОПІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пропіка́ти** 1—3. *Успішно проходить випробування нового агрегату для пропікання свердловин у міцних породах* (Рад. Укр., 18.I 1959, 2).

ПРОПІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОПЕКТИ́,** ечу́, ече́ш; *мин. ч.* пропі́к, пекла́, ло́; *наказ. сп.* пропечи́; *док., перех.* 1. Гарно випікати, доводити до повної готовності. *Добре пропікати хліб;* * Образно. *Рум'янець наскрізь пропік яблуко. Навіть усередині було воно червонувате* (Донч., IV, 1957, 132).

2. Сильно, глибоко прогрівати. *Сонце немов зупинилося в безхмарному небі, пропікаючи своїми гострими променями сіре каміння* (Кучер, Чорноморці, 1956, 437); *Спека літнього полудня вже пропекла його* [повітря], *і воно наче тремтіло від стриманої жаги й спраги* (Смолич, Мир.., 1958, 215); // Сильно прогріваючи, дошкуляти спекою. *Воно* [сонце] *наскрізь пропікало тіло, висушувало кістки й добиралось до самого серця* (Мур., Бук. повість, 1959, 78); // *безос. Без білого капелюха і не показуйся, бо голову пропече* (Л. Укр., V, 1956, 406); * Образно. *І від щастя, не знаю, від горя, Промінь сонячний серце пропік* (Ус., Вибр., 1948, 8).

3. Робити отвір вогнем, променем, чим-небудь розпеченим і т. ін. «*Тоненька нитка*» *сфокусованого променя пропікає в кристалі смертельну рану* (Наука.., 2, 1969, 9); * Образно. *Пекучі сльози камінь пропікали, І навіть з мертвих віч вони текли, І пробивавсь ручай крізь грубі скали, Шукаючи до світла шлях з імли* (Павл., Пальм. віть, 1962, 50).

4. *у сполуч. із сл.* очима, поглядом, *перен.* Дивитися на кого-небудь гостро, проникливо, з осудом і т. ін. *Гауптман ішов поволі,.. пропікав людей очима і ледь помітно тикав у груди то одному, то другому* (Збан., Єдина, 1959, 246); *Офіцер рвучко скидає окуляри, пропікаючи Оксану гострими зеленими очима* (Кучер, Голод, 1961, 424); *Пан Костур пропік його зневажливим поглядом і, сівши, поклав руку на револьвер* (Юхвід, Оля, 1959, 279); // Пронизуючи кого-небудь, викликáти якісь почуття (про погляд). *Пропікав той погляд до найпотаємнішого лона душі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 38); *Оксен більше не міг витримувати Василів погляд: він пропікає його, здається, наскрізь* (Дім., І будуть люди, 1964, 135).

5. *перен.* Викликати різкі відчуття болю, жару. *Осколком гострим пропекло Комсоргові плече* (Дор., Єдність, 1950, 18); // Вражати, сильно діяти. *Це все було, не може бути й мови! І яблуня, і пісня, і вікно,.. І вогких уст сердите надування, І усміх, що до серця пропікав* (Рильський, II, 1960, 126); *Слова баби Досі пропекли Василька вогнем* (Турч., Зорі.., 1950, 139); *Ще насниться І до кісток раптово пропече Подяка, що, немов мала синиця, Нечутно вам сідає на плече* (Кор., Вогонь, 1968, 40); // Пронизувати, проймати (про холод, мороз). *Вітер з моря шмагав його і шмагав, пропікаючи до кісток* (Кучер, Прощай.., 1957, 296); *Накинувши на плечі кожушка, вийшов* [Тимко] *з куреня. Зараз же його пропік мороз і сніговим віхтем стер з лиця сон* (Тют., Вир, 1964, 470); // Раптово, різко діяти на кого-небудь, пронизуючи всю істоту (про почуття, думки і т. ін.). *І враз інший, ще страшніший здогад пропік їй мозок. А що ,коли Костянтин не з баламутства залишив їх?* (Мушк., Серце.., 1962, 287).

◇ **Пропіка́ти (пропекти́) до се́рця** *див.* **се́рце.**

6. *розм.* Дошкуляти, допікати. [Г е р а с и м:] *От бач, я таки тебе пропік, що й утікати збираєшся* (Мирний, V, 1955, 77).

ПРОПІКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ПРОПЕКТИ́СЯ,** ече́ться, *док.* Гарно випікатися, доводитися до готовності. *Розкачаний шар тіста повинен мати однакову товщину, бо при випіканні тонкі місця згоряють, а товсті не пропікаються* (Укр. страви, 1957, 321); * Образно. *Він справді не схуд, а ніби пропікся у вогні роботи* (Собко, Срібний корабель, 1961, 247).

ПРОПІЛЕ́Ї, їв, *мн., архт., іст.* Парадний, архітектурно оздоблений вхід; брама. *Я був у римському Колізеї, Я бачив рештки древніх стін, І стадіон, і пропілеї У білім мармурі Афін* (Дмит., Київські кручі, 1962, 174).

ПРОПІЛЕ́Н, у, *ч.* Органічна сполука у вигляді газу, який утворюється при нафтопереробці; використовується в техніці. *При переробці нафти, наприклад, утворюється багато.. газів — етилен, пропілен, бутилен* (Наука.., 11, 1971, 24); *Етилен є першим членом ряду етиленових вуглеводнів.. Наступні члени цього ряду — пропілен.., бутилен* (Заг. хімія, 1955, 423).

ПРОПІТНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **пропітні́ти;** // *у знач. прикм. Увечері будівники напнули біля потоку намети і, поскидавши свої пропітнілі сорочки, на яких білими розводами повиступала сіль, — заходилися вмиватись* (Гончар, I, 1954, 540).

ПРОПІТНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **пропоті́ти** 2. *Сорочка пропітніла наскрізь, та косар знає своє — махає грабками* (Стельмах, II, 1962, 409).

ПРОПЛА́ВАТИ, аю, аєш, *док.* Плавати якийсь час. *Голова колгоспу тільки недавно демобілізувався із військово-морського флоту, проплававши по морях і океанах понад десять літ* (Смолич, День.., 1950, 77).

ПРОПЛА́ВИТИ *див.* **проплáвлювати.**

ПРОПЛА́ВКА, и, *ж.* Дія за знач. **проплáвити, проплáвлювати, проплавля́ти.**

ПРОПЛА́ВЛЕ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проплáвити, проплавля́ти.** *У космосі вдалося досягти необхідного проплавлення металу, щільності й міцності швів, у яких не було знайдено небажаних газових і неметалевих включень* (Наука.., 9, 1970, 40); *При зварюванні*

більшості різнорідних металів необхідно забезпечити мінімальне проплавлення поверхневих шарів одного з металів (Вісник АН, 2, 1971, 21).

ПРОПЛÁВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проплáвлювати.**

ПРОПЛÁВЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ПРОПЛАВЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОПЛÁВИТИ**, влю, виш; *мн.* проплáвлять; *док., перех.* Частково або повністю плавити що-небудь. *При дуже великих кількостях дешевої електроенергії й удосконаленні способів її передачі, мабуть, удасться замість буріння свердловин проплавлювати гірські породи і викидати розплав назовні* (Наука.., 11, 1962, 7).

ПРОПЛÁВЛЮВАТИСЯ, юється *і* **ПРОПЛАВЛЯ́ТИСЯ**, я́ється. Пас. до **проплáвлювати, проплавля́ти.** *Для виготовлення феромарганцю, який використовується для виробництва сталі спеціальних сортів, проплавляються багаті марганцеві руди* (Чорна метал. Укр., 1957, 94).

ПРОПЛАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проплавля́ти.**

ПРОПЛАВЛЯ́ТИ *див.* **проплáвлювати.**

ПРОПЛАВЛЯ́ТИСЯ *див.* **проплáвлюватися.**

ПРОПЛАЗУВÁТИ, у́ю, у́єш, *перех. і неперех.* Док. до **плазувáти** 1. *І враз упав утікач. Схопився та й знов упав. І тоді швидко, як міг, проплазував ще кроків кілька до берега і зсунувся з кручі просто у воду, в лепеху* (Головко, Літа.., 1956, 11).

ПРОПЛÁКАТИ *див.* **проплáкувати.**

ПРОПЛÁКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОПЛÁКАТИ**, а́чу, а́чеш, *док.* 1. *тільки док., неперех.* Плакати якийсь час. *Допізна дівчина проплакала, і крізь міцний сон не стихало серце боліти* (Л. Янов., I, 1959, 421); *Мотря вибігла з хати, забилась під повітку й там проплакала до ранку* (Панч, В дорозі, 1959, 191); * Образно. *Хмарна ніч проплаче аж до ранку Дощем рясним невтішних сліз...* (Олесь, Вибр., 1958, 40).

2. *перех. і неперех.* Плакати довго і часто. *В пишнім будуарі, обвішанім коврами й дзеркалами та наповненім пахощами, проплакувала* [пані Олімпія] *дні й ночі* (Фр., VII, 1951, 11).

◇ **Проплáкати óчі** — довго і часто плачучи, зіпсувати собі зір. *Висохну од жалю і проплачу очі, Тебе не забуду ані вдень ні вночі* (Чуб., V, 1874, 264).

ПРОПЛЕ́НТАТИСЯ, аюся, аєшся, *розм.* Док. до **плéнтатися** 1.

ПРОПЛЕСТИ́, ету́, ете́ш, *док., перех. і без додатка.* 1. Пронизувати щось наскрізь плетивом з чого-небудь.

2. Плести якийсь час або якусь частину чого-небудь.

ПРОПЛЕ́ТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проплести́** 1. *Молоді зарості не піддавалися сокирі, вигиналися під ударами, а земля, проплетена корінням, цупко трималася* (Томч., Жменяки, 1964, 288).

ПРОПЛИВÁТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОПЛИ́ВТИ** *і* **ПРОПЛИСТИ́**, иву́, иве́ш, *док.* 1. *неперех.* Пливучи, переміщатися в якому-небудь напрямку, десь, повз когось, щось і т. ін. *Зграйка золотих рибинок пропливала тихо, як у казковому царстві, і хтось невидимий заманював їх у чорну глибочінь і не повертав назад* (Тют., Вир, 1964, 520); *Пропливають, сповнені плодами, На Херсон, на Київ кораблі* (Нагн., Вибр., 1957, 14); *Іще любив Левко проводити пароплави, особливо, коли вони пропливали повз їхнє село увечері чи вночі* (Десняк, Опов.., 1951, 29); *Попри шум та гуркіт, пропливають* [дельфіни] *попід суднами й утікають в море* (Наука.., 2, 1967, 20); *Страх міцно полонив Сахно,.. цей чудернацький вартовий так незвичайно запобіг її замірові проплисти тунелем* (Смолич, I, 1958, 79); // *перен.* Плавно рухатися в повітрі. *Хмарки невеличкі набігали на місяць і пропливали далі* (Гр., I, 1963, 416); *Над водою пропливало легеньке білосніжне павутиння* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 8); *На недосяжній висоті велично пропливали пелікани* (Веч. Київ, 19.II 1958, 4); *Над самими хатами пропливає знайомий літак, заходячи на посадку* (Ю. Янов., II, 1954, 219); *Раптом м'яч, відбитий нашим захистом, дивно проплив у повітрі через усе поле* (Ю. Янов., II, 1954, 26); *Кран-жучок повів довгим хоботом, сіпнув один раз, другий, і раптом ящик з деревом проплив у повітрі* (Жур., Звич. турботи, 1960, 81); // *перен.* Здійснювати плавні танцювальні рухи, проходити плавною, граціозною ходою, повільно, плавно проїжджати і т. ін. *Часом, граціозно схиляючись під тягою повних води відер, павою пропливала стрункa дівчина* (Рильський, Бабине літо, 1967, 71); *То ніжна, то пристрасна мелодія вальсу колихала залу і з тихим шурхотом пропливали повз нас пара за парою* (Смолич, I, 1947, 17); *Поважно пропливали довгі тролейбуси з прозоро-бірюзовими широкими вікнами* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 328); *Прикриваючи парою страви вид, м'який і білий.., вона проплила од порога до столу, мов літня хмара* (Коцюб., II, 1955, 366); *Гусаком проплив весь у чорному Ліфер, дивлячись згори вниз* (Стельмах, II, 1962, 371); // *перен.* Переміщатися на чому-небудь, що плавно рухається. *Вона* [Віта] *повільно пропливала перед ним, сидячи в своїй кабіні* (Собко, Біле полум'я, 1952, 10); *Шостий раз уже пропливав я на мостику степового корабля по золотому хлібному полю* (С. Ол., З книги життя, 1968, 29); *Мимо хтось повільно проплив на коні. Оксен, глянувши у вікно, побачив голову сільради Гната Реву* (Тют., Вир, 1964, 32); // *перен.* Про уявний рух предметів, повз які хто-, що-небудь плавно рухається. *За вікнами вагонів пропливали будинки, велетенські щогли електролінії високої напруги, вічнозелені високі сосни* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 147); *Вони пливли день, два, три, і Малуша увесь час із захопленням дивилась на береги, що стрічкою розмотувались перед нею, на городища, що з'являлись попереду, велично пропливали й залишались позаду* (Скл., Святослав, 1959, 63); *Під крилом літака мій Чернігів проплив* (Ющ., Люди.., 1959, 145); // *перен.* Виникати, проходити у пам'яті, свідомості (про думки, спогади, образи і т. ін.). *Він сидів на лаві біля столу, і перед ним востаннє пропливало все, що було в минулому* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 53); *В холодних, як осінній туман, мареннях, в далеких видіннях пропливало її життя, і вся її життєва дорога була світлою, осяяною сонцем* (Тют., Вир, 1964, 448); *В голові у нього.. проплив образ Сусанни, як вона слухає оповідання сина* (Коцюб., II, 1955, 379); // *перен.* Зливаючись воєдино, розноситися навкруги (про звуки). *Оркестр грав в шпаркому темпі, і звуки його якось надто швидко пропливали вулицею* (Смолич, II, 1958, 38).

2. *перех.* Пливучи, залишати що-небудь позаду, минати щось. — *Заклятий острів перед нами, І ми його не минемо, Не пропливем нігде човнами, А на йому пропадемо* (Котл., I, 1952, 159); *Пропливши Нікополь, спостерігав, яке враження справляють різні обрубки плаву: пеньки у воді, колоди тощо* (Довж., III, 1960, 508); // Долати що-небудь уплав, перепливати щось із краю в край. *На стільці я їду по Сахарі, Пелікана з палички стріляю, Поринаю в піну Ніагари, Океан на трісці пропливаю* (Рильський, I, 1956, 44); *Ех, і славно з зерном на машині По шляхах промчати восени. На поромах пропливати ріки* (Стельмах, Жито.., 1954, 71); *Я Волгу — від верхів'я до низин — проплив, узнав її у гордій славі* (Гонч., Вибр., 1959, 258); *Я сходив твої рівнини, Я проплив твої моря* (Нагн., Вибр., 1957, 172).

3. *неперех.* Долати плавом якусь відстань. *Тарас устигає роздягтися першим. Він так-сяк нав'язує на голову одежу і, коли ще все відділення на березі, пропливає метрів з десять* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 144); *Влітку, під час спортивних змагань, Гейко проплив дванадцять миль* (Ткач, Жди.., 1959, 21); *Підраховано, що один кальмар, шукаючи їжі, може проплисти за 4 місяці близько 8000 кілометрів* (Наука.., 2, 1958, 23).

4. *тільки док., неперех.* Пливти якийсь час. *Вони* [крижні] *то пірнають у воду, то, пропливши трохи, ховають голови під крила, наче збираються спати* (Стельмах, I, 1962, 218).

5. *перен.* Проходити, минати (про час). *Дні течуть, немов ріка, І рік за роком пропливає* (Рильський, II, 1946, 59); *Здається, все шкільне життя пропливало мимо Олега, нічим його не зачіпаючи, нічим не хвилюючи* (Донч., II, 1956, 432); *Днів скільки вже пропливло!* (Рибак, Зброя.., 1943, 179).

ПРОПЛИВА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт теп. ч. до **пропливáти** 1. *Він подивився вгору і довго не міг відірвати погляду від пропливаючих косяків* (Гур., Наша молодість, 1949, 227); *Цілими годинами вона лежала на мохові, вдивляючись у пропливаючі над нею хмари* (Галан, Гори.., 1956, 39); *Було щось тривожне в пропливаючих за вікном полях, і в цьому бушуючому клуб'ї паровозного диму, і в придорожніх, що гнуться під вітром, тополях* (Гончар, II, 1959, 167).

ПРОПЛИВТИ́ *див.* **пропливáти.**

ПРОПЛИГА́ТИ, áю, áєш, *док.* 1. Док. до **плигáти** 1. 2. Плигати якийсь час.

ПРОПЛИ́НУТИ, ну, неш, *док.* Те саме, що **проплистú** 1, 5. *По тихих водах Дунаю, мов лебідь, проплинув пароход* [пароплав] (Коцюб., I, 1955, 143); *Стомленій людині Так любо стрінуть затишний куточок, Прозорий погляд милого спокою, Де часом перемінною юрбою Проплине хмарок сріблотканий дим* (Рильський, I, 1960, 235); *Промине, проплине, Наче лист по воді, Все, що в дні молоді Так боліло мене* (Фр., XIII, 1954, 82).

ПРОПЛИСТИ́ *див.* **пропливáти.**

ПРОПЛІСНЯ́ВІТИ, іє, *док.* Пліснявіти наскрізь.

ПРОПЛЮВА́ТИ, юю́, юєш, *док., перех., розм.* Забруднювати, суцільно покриваючи плювками. *Полюбила діда старого з бородою. Твоя борода — то сіни і хату мести, Моє личенько — хоч перед пани вести; Твою бороду проплюють, прохаркають, Моє личенько — цілують, обнімають* (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 144); * Образно. — *А хто і коли запевняв вас, що правда солодка? Знаєте, друже, солодке розлижуть, а гірке проплюють* (Рибак, Час.., 1960, 650).

ПРОПЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проплювáти.**

ПРОПО́ВЗАТИ, аю, аєш, *док.* Повзати якийсь час.

ПРОПОВЗА́ТИ, áю, áєш *і рідко* **ПРОПО́ВЗУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ПРОПОВЗТИ́,** зу́, зе́ш, *док.* 1. Переміщатися повзком де-небудь, по поверхні чогось і т. ін. (про комах, плазунів). *Одразу хоче* [дівча] *оповісти усе: і як жук проповзав по дорозі, як черевичок у воду упав, і як скакали вівці з гори, а сонце світило поміж гіллям груші* (Хотк., II, 1966, 304); *Вона побачила, як на траві біля своєї оселі, важко здригаючись, проповз на підігнутих ніжках джміль* (Стельмах, I, 1962, 525); * Образно. *Не проповзе гадюкою у житі війна до нас,— ми в цьому поклялись* (Сос., Солов. далі, 1917; 67); // *перен.* Повільно рухатися де-небудь, переміщатися через щось і т. ін. (про засоби пересування). *Селом проповзали обози, ішли військові частини* (Коз., Вибр., 1947, 22); *Танки важкі проповзли край окопу* (Криж., Срібне весілля, 1957, 285); // *перен.* Повільно просуватися над ким-, чим-небудь (про хмари, туман і т. ін.). *Шпилі гір уже притрусило сніжком; .. блукали сірі осінні хмари; вони проповзали над лісами, чіпляючись за верховіття* (Скл., Карпати, II, 1954, 106); *Не одна ще біла хмарка проповзе над верхом кичери, не один раз нагріється під сонцем і знов охолоне камінь коло потоку* (Хотк., II, 1966, 307); // *перев. недок., перен.* Ледь помітно звиватися (про стежку, річку і т. ін.). *Підносилися над селом дві великі гори, а між ними проповзала, мов вуж, вузесенька річечка* (Літ. Укр., 10.III 1970, 2); *Стежка обминала сього поваленого велетня і проповзувала аж туди, де кінчився його пень* (Фр., III, 1950, 88).

2. Повзком пересуватися, переміщатися у якому-небудь напрямку, десь, повз когось, щось і т. ін. (про людей). *Телефоніст, тримаючись рукою за провід, проповз назад до села шукати обрив* (Трубл., I, 1955, 43); *Проповз по траншеї хлопець, розносячи патрони* (Ю. Янов., I, 1958, 212); // *тільки док.* Повзком долати якусь відстань. *Раз у раз спиняючися, перечікуючи і припадаючи до землі, проповзла вона метрів із п'ятнадцять* (Смолич, I, 1958, 92); *Десять кроків, які відділяли його від яблуні, він проповз на животі* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 23).

3. *перен.* Крадькома, непомітно проникати, потрапляти куди-небудь. *Треба проповзти в розташування ворога і знищити без усякого шуму два-три кулеметні гнізда, щоб відкрити прохід для несподіваного наступу* (Багмут, Опов., 1959, 56).

ПРОПОВЗТИ́ *див.* **проповзáти.**

ПРОПО́ВЗУВАТИ *див.* **проповзáти.**

ПРОПОВІДА́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **проповідáти.** *Нараз зупинився* [патер Гаудентій] *перед Чимчикевичем.— Так се ви кажете, що не маєте права допустити мене до проповідання в вашій церкві?* (Фр., II, 1950, 193).

ПРОПОВІДА́ТИ *див.* **проповíдувати.**

ПРОПОВІ́ДНИК, а, *ч.* 1. *рел.* Той, хто проповідує, поширює яке-небудь віровчення. *Острог став місцем, звідки вийшло чимало вчених, дипломатів, поетів і проповідників* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 126); *Особа чеського реформатора й проповідника* [Яна Гуса] *зацікавила Шевченка передусім своєю революційною діяльністю* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 189); // Той, хто виголошує проповідь (у 1 знач.); церковний оратор. *Серед тих чорних хмар* [проповіді], *як білий невинний голуб, здіймалась у височінь огрядна постать натхненного проповідника* (Коцюб., I, 1955, 324); *Він, що чув колись гарячого проповідника Саванаролу, почав викривати багаті монастирі, багатіїв, що жили зі страшної праці селян* (Ів., Друкар.., 1947, 4).

2. *перен.* Той, хто проповідує, пропагує які-небудь погляди, ідеї і т. ін. *Робітники створюють в усьому світі свою, інтернаціональну культуру, яку давно підготовляли проповідники свободи..* (Ленін, 23, 1972, 145); *Він* [О. С. Пушкін] *виступає проповідником розуму, муз, кохання — такі з точки зору поета основні вимоги і стремління людської природи* (Вісник АН, 5, 1949, 37); *Ми називаємо імена людей, що саме й були глашатаями і проповідниками цієї дружби* [російського й українського народів] (Рильський, X, 1962, 31).

ПРОПОВІ́ДНИЦТВО, а, *с.* Діяльність проповідника. *Виростає потреба проповідництва, навчання народу народною мовою* (Фр., XVI, 1955, 313).

ПРОПОВІ́ДНИЦЯ[1], і, *ж.* Жін. до **проповíдник.** *Саме того дня, як писар збирав до себе свій конгрес, в село прийшла штундівська проповідниця, якась немолода вже дівка* (Н.-Лев., IV, 1956, 156).

ПРОПОВІ́ДНИЦЯ[2], і, *ж.* Те саме, що **амвóн.** — *Світ ся валить, любенькі,— ще нині ж таки кричав би*

святець з проповідниці (Козл., Ю. Крук, 1957, 370); *Кілька вояків боязко підступили до сходів проповідниці* (Ірчан, II, 1958, 321).

ПРОПОВІ́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **проповідник** і **проповідниця**[1]. *Кращі зразки проповідницької творчості, збережені в письмі, і зараз досліджуються* (Наука і культура.., 1971, 381); — *Проповідницька діяльність! Подорожі у невідомі далекі краї! Ось що манило вас!* (Вільде, Сестри.., 1958, 432).

ПРОПОВІ́ДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **проповідувати.** *Нема нічого більше нам чужого й неприйнятного, як проповідувана Достоєвським ідея страждання, що ним і тільки начебто ним «очищається» людина* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 89); *Митець, відповідно до проповідуваного ним суспільно-естетичного ідеалу, художньо формує відображувану дійсність, відповідно спрямовує її* (Мист., 5, 1961, 12).

ПРОПОВІ́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проповідувати.** *За духовенством виступило купецтво. Обідраний старець із лупатими очима і зайшлий грек з міцними кукурудзяними зубами. Старець просив дозволу на відкриття майстерні по виробництву гудзиків, грек — на проповідування чорної магії* (Тют., Вир, 1964, 411).

ПРОПОВІ́ДУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **ПРОПОВІДА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.* 1. *неперех., рел.* Виголошувати проповідь (у 1 знач.). *Пішов* [Гриша] *топтати таврійські степи своїми чорними, мовби чавунними ногами, проповідуючи на папертях церков* (Гончар, Таврія, 1952, 115); — *Без вищого дозволу я не можу допустити священика іншого обряду проповідати в моїй церкві* (Фр., II, 1950, 193); // *також перех. і без додатка.* Давати настанови релігійно-повчального змісту. *Бог буде гніватись на вас, коли ви що лихе подумаєте за свого барина,— проповідував він* [піп] *трохи не щонеділі у церкві* (Мирний, IV, 1955, 160); *Василь Петрів проповідував сьогодні у церкві про потребу згідливого життя між чоловіками і жінками* (Мак., Вибр., 1956, 325); // *також перех. і без додатка, перен., розм.* Повчати. — *Червоноармійця,— проповідує він,— привчають до дисципліни також і тим, що зобов'язують його насамперед пильно стежити за своєю зовнішністю* (Шовк., Інженери, 1948, 219).

2. *перех. і без додатка, перен.* Поширювати, пропагувати яке-небудь вчення, ідеї і т. ін.; виступати поборником чого-небудь. *Його* [Теокріта] *ув'язнено за те, що він.. проповідував думки грецьких філософів* (Л. Укр., III, 1952, 728); *Гнівно тавруючи націоналістів і фашистів усіх мастей, Ярослав Галан полум'яно проповідував інтернаціональне братерство трудящих усього світу, був глашатаєм дружби народів* (Ком. Укр., 8, 1962, 57); *По всіх освічених сторонах повстали нові філософи.. і проповідали братство всіх народів* (Драг., II, 1970, 324); // *розм.* Поширювати чутки, розповідати про що-небудь. — *А що, товаришу!.. по усьому селу будеш проповідувати, як Денис Лискотун хотів лавку обікрасти* (Кв.-Осн., II, 1956, 410); — *Жартувать добре в родині, а нащо ж тато проповідує се мужикам* (Коцюб., II, 1955, 388).

ПРОПОВІ́ДУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **проповідувати** 2. *Старі вже ославили їх* [школи], .. *де проповідувалося, що бога немає і старшини не треба* (Мирний, III, 1954, 188); *Ліцей в час навчання в ньому пушкінської плеяди був прогресивним учбовим закладом, в якому проповідувались ліберальні погляди* (Видатні вітч. географи.., 1954, 67).

ПРО́ПОВІДЬ, і, *ж.* 1. Промова релігійно-повчального змісту, яка виголошується в церкві під час відправи. *Зайнявши парафію, він.. щонеділі говорив проповіді* (Н.-Лев., IV, 1956, 70); *О. Василь докінчив проповідь і правив далі богослуження* (Мак., Вибр., 1956, 326); *Після проповіді читали псалми* (Жур., Вечір.., 1958, 217).

Чита́ти про́повідь *кому* — повчати кого-небудь. — *Ти що ж, на всю ніч найнялась мені проповіді читати?* (Тют., Вир, 1964, 478); — *Більше ніякої моральної проповіді я йому не читав. Мій Іван і вирівнявся!* (Вітч., 2, 1956, 100).

2. Церковний літературно-ораторський жанр урочистого або повчального характеру. *Значне місце в древньоруській літературі займали твори церковнобогословського характеру — проповіді, повчання і т. п.* (Іст. УРСР, I, 1953, 79); *До найдавніших жанрів оригінальної літератури, що виникли на Русі в зв'язку з прийняттям християнства, належить церковна проповідь, яка розробляла основні догматичні і моральні положення нового, християнського світогляду* (Іст. укр. літ., I, 1954, 37).

3. Те саме, що **проповідування.** *До Лівонії рушили місіонери для проповіді християнства* (Іст. СРСР, I, 1956, 82); *Ми живемо в країні, де найтяжчим злочином вважається проповідь расової вищості, де найбільше шанується священний і непорушний закон дружби народів* (Донч., VI, 1957, 596).

4. *перен.* Публічний виступ на яку-небудь тему. *У Маріїну гарячу проповідь вклинялися десятки нових голосів. Наче прорвало нетривку греблю, що стримувала бурхливий словесний струмінь* (Кир., Вибр., 1960, 348); *Безмежна відданість революції і звернення з революційною проповіддю до народу не гинуть навіть тоді, коли цілі десятиріччя відділяють посів від жнив* (Рад. Укр., 30.III 1950, 4).

ПРОПОЗИ́ЦІЯ, ї, *ж.* Те, що пропонується чиїй-небудь увазі, виноситься на обговорення, розгляд і т. ін. *Український народ, керований КП(б)У, одним з перших виступив з пропозицією створити СРСР* (Ком. Укр., 7, 1968, 32); *Матрос Самійленко зняв безкозирку. — Товариші! Є пропозиція, щоб солдатку.. Олену Деркач до президії обрати!* (Ковінька, Кутя.., 1960, 57); *Багато раціоналізаторських пропозицій вдумливого, культурного, технічно-грамотного бригадира заводи використали для поліпшення машин* (Вол., Наддніпр. висоти, 1953, 209); // Порада, вказівка відносно того, як діяти, що робити і т. ін. *На пропозицію Вашу — подати до цензури думи.. цілком пристаю* (Коцюб., III, 1956, 129); *Після виступу Олесь Васильович розмовляв з учнями, і цей хлопчик засипав письменника запитаннями й пропозиціями щодо продовження оповідання* (Донч., VI, 1957, 630); // Те, що пропонується комунебудь замість чогось або на вибір, як угода, умова і т. ін. *Хоч як домагався староста, але батько Семенів не поступався йому своїм клином, незважаючи ні на які вигідні пропозиції* (Сміл., Зустрічі, 1936, 30).

Приставáти (приста́ти) на пропози́цію (до пропози́ції *і т. ін.) див.* **приставáти.**

ПРОПО́ЛЕНИЙ, ПРОПО́ЛОТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прополо́ти.** *Сад за огорожею вражав чистотою незвичайною. Все тут було скопане, прополене, висмикане, полите, підв'язане* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22); *Великий квадрат займали столові бурячки. Своєчасно не прополені, вони не мали змоги розростися і захиріли ниточками, ледве відрісши від землі* (Вільде, III, 1968, 295); *Буряки чисті, старанно прополоті* (Вишня, I, 1956, 365).

ПРО́ПОЛІС, у, *ч., спец.* Клейка зеленкувато-жовта або бура гірка на смак речовина, яку виділяють бджоли; використовується у народній медицині як лікувальний препарат. *Хворих на тубер-*

кульоз легень лікують різними препаратами прополісу: прополісовим маслом, прополісом у вигляді водно-спиртового розчину, препаратом прополісу з антибіотиками тощо (Рад. Укр., 22.II 1969, 6); *В церкві пахне холодом, розігрітим воском, свіжовичиненими кожухами і прополісом* (Стельмах, I, 1962, 188).

ПРОПОЛІ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прополі́скувати.** *Догляд за зубами насамперед повинен виявлятися в обов'язковому прополіскуванні рота і зубів перевареною, трохи теплуватою водою після кожної їди* (Шк. гігієна, 1954, 95).

ПРОПОЛІ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОПОЛОСКА́ТИ**, ощу́, о́щеш, *док., перех.* Полощучи у воді, остаточно звільняти від мила, інших миючих засобів, залишків бруду і т. ін. *Прополіскувати білизну; Линючі нитки найкраще прати пшеничними висівками.. Після прання нитки прополіскують два-три рази в теплій воді, до якої додають лимонну кислоту або оцет, а потім — у холодній, поки вони зовсім очистяться від висівок* (В'язання.., 1957, 30); *Небо зробилося свіжим і чистим, ніби його вимили милом і прополоскали водою* (Тют., Вир, 1964, 86); *Образно. [Мальванов:] *Нічого,— поїдемо, все забудеш.. Обвіє тебе гарячими вітрами, прополоще жовтими пісками,— і не помітиш, як душа обновиться* (Коч., II, 1956, 44); // Промивати (рот, зуби, горло), полощучи водою або якою-небудь рідиною. *Спочатку морщачись, смакує горілку Шкапонд, потім прополіскує нею рот і вже згодом вихиляє* (Стельмах, I, 1962, 258); *Після бурі стало холоднувато, але спрага мучила людей і худобу. Не було чим навіть прополоскати горло, в якому так лоскотало від піску* (Тулуб, В степу.., 1964, 93).

◇ **Прополі́скувати (прополоска́ти) го́рло** — пити алкогольні напої. *Іван прополіскував горло горілкою і знов, як та качка, жбурляв вареники в пельку та глитав похапцем* (Н.-Лев., III, 1956, 354); [Степан Демидович:] *Гапко! Не забудь положити Павлові Павловичу в повозку сальця й ковбаску. Та принеси нам чого-небудь горло прополоскати* (Сам., II, 1958, 131); **Прополі́скувати (прополоска́ти) о́чі** — вмиватися. — *Стій, куди розігнався? Встигнеш очі прополоскати* (Ковінька, Кутя.., 1960, 27).

ПРОПОЛІ́СКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОПОЛОСКА́ТИСЯ**, о́щеться, *док.* 1. Промиватися водою або іншою рідиною. *Білизна погано прополоскалася.*

2. *тільки недок.* Пас. до **прополі́скувати.**

ПРО́ПОЛІСОВИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **про́поліс.** *Прополісова настойка.*

ПРОПО́ЛКА, и, *ж.* Те саме, що **пропо́лювання.** *Просо належить до рослин з порівняно слабким початковим ростом, а тому сильно пригнічується бур'янами і вимагає проведення прополок* (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 54); *Почалася гарячкова прополка.. бурякової плантації* (Збан., Єдина, 1959, 277).

ПРОПОЛО́СКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прополоска́ти.** *На гарячих, немов у синьці прополосканих, білках* [очей] *аж розтікаються цятки брехні* (Стельмах, I, 1962, 497).

ПРОПОЛОСКА́ТИ *див.* **прополі́скувати.**

ПРОПОЛОСКА́ТИСЯ *див.* **прополі́скуватися.**

ПРОПОЛО́ТИ *див.* **пропо́лювати.**

ПРОПОЛО́ТИЙ *див.* **пропо́лений.**

ПРОПО́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для пропалювання. *Під час міжрядних обробіток* [посівів кукурудзи] *застосовуємо прополювальні борінки* (Хлібороб Укр., 5, 1972, 9); *Оглядаючи різноманітну техніку, я звернув увагу на те, що серед нових чи удосконалених машин найголовніше місце займають прополювальні знаряддя* (Вітч., 10, 1961, 168).

ПРОПО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пропо́лювати.** *Прополювання рису — найважча ручна операція. Очерет треба виривати, стоячи по коліно у воді.. Літаки звільняють людей від цієї невдячної праці* (Знання.., 6, 1966, 16); *Колишній військовий льотчик Сіробаба веде хімічне прополювання ланів* (Гончар, Тронка, 1963, 71).

ПРОПО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОПОЛО́ТИ**, полю́, по́леш, *док., перех.* Очищати (звичайно посіви) від бур'янів, вириваючи їх руками, стинаючи сапою, механізмами або обробляючи хімікатами. *Марія оповідала про обробіток плантацій. Шість раз прополювали, поки зійшла над землею гичка* (Кучер, Зол. руки, 1948, 212); *Ліна клопочеться біля своїх гладіолусів, а батько, голий до пояса, в чалмі якійсь, мов фелах, прополює сапою картоплю* (Гончар, Тронка, 1963, 164); *Топчи, милий, доріженьку, а я свою прополю* (Чуб., V, 1874, 274); *Ланка за літо дванадцять раз просапала й прополола буряки* (Ю. Янов., II, 1954, 232); * Образно. *Отак, коли поет не прополює сапою думок своїх, можуть вирости бур'яни у його творі і заглушити основну думку, що зосталась забутим острівцем під сонцем на горбочку...* (Тич., III, 1957, 378); // Знищувати бур'яни, вириваючи їх руками, стинаючи сапою або обробляючи хімікатами. *Рости, гойдайся, жито, З тобою добре жити, Тобі я трошки пособлю — Навкруг волошки прополю...* (Стельмах, V, 1963, 392); // Проріджувати, вириваючи частину рослин. *Прополювати буряки.*

ПРОПОЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* 1. *перех., розм.* Втратити що-небудь внаслідок або в процесі полювання. *Прополював* [капелюх]. *І хто ті рушниці вигадав?!* (Вишня, II, 1956, 126).

2. *неперех.* Полювати якийсь час.

ПРОПО́ЛЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.* Пас. до **пропо́лювати.** *На протязі весни і літа всі посіви зернових і технічних культур були добре доглянуті, тричі пропалювались від бур'янів, підживлювались мінеральними добривами* (Рад. Укр., 21.IX 1950, 2).

ПРОПОНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пропонува́ти** і **пропонува́тися.**

ПРОПОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., з інфін. і без додатка.* 1. Виявляти бажання, готовність допомогти кому-небудь або віддати кого-, що-небудь у чиєсь розпорядження. — *Ніколи ніхто так до мене не ставився. Всі в першу чергу пропонували мені ліжко* (Ю. Янов., II, 1958, 138); — *Хенде хох,— сказав сержант ще раз таким тоном, наче пропонував землякові закурити* (Гончар, III, 1959, 108); *Казахські хлопчики з бурдюками .. кумису.. пропонували зголоднілим погоничам повні піали* (Тулуб, В степу.., 1964, 53); // Виявляти бажання, готовність продати, збути щонебудь. — *То купіть яєчка,— Катерина вдруге пропонувала свій продукт* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 29); *Захлинаючись словами, вони* [агенти] *з нахабністю ярмаркового фокусника пропонували товари своєї фірми* (Вільде, Сестри.., 1958, 120).

◇ **Пропонува́ти свої по́слуги** *див.* **по́слуга; Пропонува́ти ру́ку** [**і (й) се́рце**] *кому, заст.*— просити кого-небудь стати своєю дружиною. *Стаха мала хлопців більше, ніж пальців на обох руках, а проте ніхто з них не пропонував їй свою руку* (Вільде, Сестри.., 1958, 386); *Без кінця, без кінця Пропонує руку. А що любить — ні слівця, Про любов — ні звуку* (Підс., Жарти.., 1968, 78).

2. Висловлювати кому-небудь якусь пропозицію, якесь побажання з наміром залучити до чогось, запросити до участі в чомусь. *Після невеликої гостини вершники знову зібралися в дорогу.— Ще раз пропоную:*

ідьте з нами,— заговорив капітан (Тют., Вир, 1964, 339); *Старший піонервожатий не раз пропонував мені піти разом з ним на заняття драматичної студії* (Сміл., Сашко, 1957, 40).

3. Ставити, давати що-небудь на розгляд, вибір комусь. *Гості вигукують ім'я маляті, кожен по-своєму. Кореянка говорить: — Назвемо його Кім. Гольд, мисливець, приятель Глушака, пропонує друге красиве ім'я: — Назвемо його Дерсу* (Довж., І, 1958, 112); *Соціалістичні держави, виступаючи проти агресивної політики імперіалізму, пропонують європейським країнам реальні заходи встановлення миру і безпеки, в чому кровно заінтересовані всі народи* (Ком. Укр., 10, 1967, 39); // Рекомендувати чию-небудь кандидатуру. *Бородавка пропонував обрати командиром цього загону Сабурова* (Шиян, Партиз. край, 1946, 33); — *Головою комітету пропоную обрати товариша Ковалева* (Чаб., Тече вода.., 1961, 77); // Вимагати виконання чого-небудь. *Три дні я удавав із себе хворого, міркуючи над долею. Першого дня мене добре попобили, пропонуючи встати і взятися до роботи* (Ю. Янов., II, 1958, 84); *Партія більшовиків викривала дії Тимчасового уряду, спрямовані на захист поміщиків, і пропонувала негайно приступити до організованого відбирання землі у поміщиків* (Історія СРСР, II, 1957, 27).

4. Радити комусь, як діяти, застерігати від чого-небудь. — *Пропоную вашій веселій Оксанці завжди дбати про те, щоб ніхто не сумував і щоб усі всміхалися* (Ів., Вел. очі, 1956, 98); *Полонені розповідали, що німецьке командування вже видало спеціальний наказ, в якому пропонувало офіцерам і солдатам бути обережними навіть уночі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 440).

ПРОПОНУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* 1. *безос.* Вноситися (про рекомендацію і т. ін.). *Корону пропонується в обмін на обіцянку ерцгерцога оженитися на дочці Скоропадського* (Еллан, II, 1958, 244); *Ще у 80-ті роки минулого століття пропонувалося лікувати виразкову хворобу комплексно: спеціальною дієтою, спокоєм та обігріванням у ділянці шлунка* (Наука.., 1, 1966, 46).

2. Пас. до **пропонува́ти.**

ПРОПОРО́ТИ *див.* **пропо́рювати.**

ПРОПО́РОТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пропоро́ти.** *Пасєков зазирнув під крило* [машини], — *скат був пропоротий, барабан розбитий вщент* (Перв., Дикий мед, 1963, 293).

ПРОПОРЦІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Який має правильне співвідношення розмірів, частин чого-небудь; розмірний. *Риси обличчя бездоганно симетричні і пропорційні, але бракувало їм життя* (Вільде, На порозі, 1955, 55); *Пропорційної форми красива чоловіча голова в профіль просто приємно вражала* (Ле, Право.., 1957, 9).

2. Який грунтується на дотриманні пропорцій, правильного співвідношення між чим-небудь. *На протилежність капіталістичним країнам, де панує анархія виробництва і конкуренція, в соціалістичних країнах діє закон планового, пропорційного розвитку* (Ком. Укр., 9, 1968, 15).

△ **Пропорці́йні величи́ни,** *мат.*— величини, які залежать одна від одної таким чином, що збільшення або зменшення однієї з них викликає збільшення або зменшення іншої у стільки ж разів; **Пропорці́йна ви́борча систе́ма** — у ряді буржуазних держав — одна з систем виборів до представницьких органів, за якою мандати по кожному виборчому округу розподіляються між партіями відповідно до кількості голосів, поданих за кожний партійний список.

ПРОПОРЦІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **пропорці́йний.** *Як указував К. Маркс, пропорційність — природний закон усякого виробництва — у товарному виробництві виступає в формі закону вартості* (Ком. Укр., 1, 1969, 46).

2. *мат.* Найпростіша функціональна залежність між величинами.

ПРОПОРЦІ́ЙНО. Присл. до **пропорці́йний.** *Другий* [юнак] *поруч* [з першим] *був значно нижчий, пропорційно, як дівчина, складений, червонощокий мамин синок, неначе гнався за своїм високим приятелем і не смів випереджати* (Ле, Хмельницький, І, 1957, 221).

ПРОПОРЦІОНА́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **пропорці́йний.** *Коли побачимо прекрасну форму, витонченість і вишуканість образів, не пропорціональні глибині змісту,— значить, не все гаразд* (Еллан, II, 1958, 182); *Планомірний, пропорціональний розвиток народного господарства є об'єктивним економічним законом соціалізму* (Ком. Укр., 1, 1966, 13); *Одним із визначних відкриттів Архімеда є закон обернено пропорціональної залежності між вагою і плечами важеля* (Знання.., 9, 1970, 15).

ПРОПОРЦІОНА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **пропорціона́льний.** *У розвитку народного господарства необхідно суворо додержувати пропорціональність, заздалегідь запобігати виникненню господарських диспропорцій, забезпечуючи достатні господарські резерви як умову сталих високих темпів економічного розвитку* (Програма КПРС, 1961, 76).

ПРОПОРЦІОНА́ЛЬНО. Присл. до **пропорціона́льний.** *Це ж була дійсно «нормальна», «здорова» людина: всі члени були пропорціонально розвинені, ні хвороби, ні всякі там бацили не мали на нього.. впливу* (Хотк., І, 1966, 120); *Особливо не подобалося куркулям, що тепер в них брали хліб, молоко і м'ясо пропорціонально до їх наділів* (Собко, Запорука.., 1952, 235); *Освітленість змінюється обернено пропорціонально квадратові відстані від джерела світла* (Наука.., 3, 1960, 9).

ПРОПО́РЦІЯ, ї, *ж.* 1. Співвідношення частин цілого між собою. *Зручність і простота — найперша умова сталості шкільної форми. Сучасність обрисів, елегантність пропорцій теж неодмінна її умова* (Рад. Укр., 26.I 1971, 4); // Кількісне співвідношення між складовими частинами чого-небудь. *До складу місячних порід входять ті самі елементи, що є на Землі, проте в інших пропорціях та інших хімічних комбінаціях* (Наука.., 7, 1970, 25); *Проддопомогу, 1,5 мільйона пудів, розподілили між вказаними губерніями в такій пропорції: 800 тисяч пудів — Запорізькій губернії, 350 тисяч— Катеринославщині і 350 тисяч пудів — Донбасові* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 163); — *Ви хочете вивідати в мене формулу? Але, коли я скажу навіть, що хлор таки є, і перейменую ще з двадцять інших складових частин, вам однаково це нічого не дасть. Бо основне, звичайно,— пропорція і спосіб виготовлення* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 37); // Розмірність частин тіла людини. *Тонкий, рівний, як у грецьких статуй, ніс був дуже в пропорції з довгеньким лицем* (Н.-Лев., І, 1956, 422); *Все було прекрасне в цій дівчині: і лінії бездоганної чистоти личка, і пропорція тіла, і гармонія барв* (Вільде, На порозі, 1955, 297).

2. У літературі, архітектурі та мистецтві — розмірне співвідношення частин твору; один з основних засобів композиції. *Яка застигліcть і суворість форм! Яка завершеність пропорцій, норм! Поема, вирізьблена із граніту* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 92); *Вивершуючі куполи порівняно із зрубом значно вужчі, через що будівля має красиві й стрункі пропорції* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 48); *Вдала форма вази, пропорції її складових частин і техніка виконання свідчать про високу*

майстерність народних різьбярів (Матеріали з етногр.., 1956, 10).

3. *мат.* Рівність двох відношень. *Геометрична пропорція.*

ПРОПО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОПОРО́ТИ,** порю́, по́реш, *док., перех.* Робити діру, отвір, рану чимнебудь гострим. *Михайлик своєю шаблюкою, котра в руках у велетня здавалась іграшкою, швиденько проporов перину* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 46); *Пролетівши далі, куля пропорола живіт сусідньому коневі* (Ле, Наливайко, 1954, 281).

ПРОПОТІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пропотіва́ти.**

ПРОПОТІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОПОТІ́ТИ,** і́ю, і́єш, *док.* 1. Покриватися рясним потом. *Коли у хворого хочуть викликати піт, в народі іноді застосовують таку процедуру: кладуть його на шар свіжого вільхового листя і накривають товстим шаром такого ж листя.. Через короткий час людина починає потіти і пропотіває дуже сильно* (Лікар. рослини.., 1958, 177).

2. Просякати, насичуватися потом. *Сорочка пропотіла наскрізь.*

3. *тільки док.* Потіти якийсь час.

ПРОПОТІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **пропоті́ти** 1, 2. *Перед сірооким стояв бородатий дядько в чорній пропотілій до останньої нитки сорочці, яка вибивалася з-під потертої жилетки* (Збан., Сеспель, 1961, 15); // *у знач. прикм. В його уяві раптом постав юнак у запиленій гімнастьорці, з пропотілою пілоткою на голові* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 172).

ПРОПОТІ́ТИ *див.* **пропотіва́ти.**

ПРОПРАСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОПРАСУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех. і без додатка.* 1. Прасуючи, добре розгладжувати, вирівнювати.

2. *тільки док.* Прасувати якийсь час.

ПРОПРАСО́ВУВАТИСЯ, о́вується, *недок.*, **ПРОПРАСУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* 1. Добре розгладжуватися під праскою.

2. *тільки недок.* Пас. до **пропраcо́вувати.**

ПРОПРАСУВА́ТИ *див.* **пропраcо́вувати.**

ПРОПРАСУВА́ТИСЯ *див.* **пропраcо́вуватися.**

ПРОПРА́ТИ, перу́, пере́ш, *док.* Прати якийсь час.

ПРОПРАЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* Працювати якийсь час. *Гурій Андріянович склав текст, а Опара, що довгі роки пропрацював у малярному цеху, оформив табличку* (Сенч., Опов., 1959, 50); *Для промивки треба залити в картер 1—1,5 л гасу, підняти колесо ведучого моста, потім пустити двигун, включити одну з передач і дати пропрацювати 2—3 хв., після чого гас злити і залити свіже масло* (Підручник шофера.., 1960, 223).

ПРОПРЕ́ТОР, а, *ч.* У стародавньому Римі — особа, призначена у провінцію як її управитель (намісник).

ПРОПРІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОПРІ́ТИ,** і́ю, і́єш, *док.* 1. Пріючи, доходити до готової кондиції (про їжу).

2. *розм.* Псуватися під дією поту.

ПРОПРІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **пропрі́ти.** *Комірець сорочки наскрізь пропрілий, але випраний і теж запрасований* (Дмит., Обпалені.., 1962, 202).

ПРОПРІ́ТИ *див.* **пропрівáти.**

ПРОПРЯ́СТИ, пряду́, пряде́ш, *док.* Прясти якийсь час. *Пропряла цілий день.*

ПРОПУРХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Пролетіти, пронестися пурхаючи.

ПРО́ПУСК, у, *ч.* 1. Дія за знач. **пропусти́ти, пропуска́ти** 1—4, 6, 7. — *Пане господарю! — каже* [Петро]. *— І ви, шановна громадо! Просить паволоцький Шрам пропуску через табор* [табір] (П. Куліш, Вибр., 1969, 70); *Вказуючи їй* [Центральній Раді] *на цілий ряд ворожих дій: дезорганізацію фронту, пропуск озброєного війська на Дон і заборону проїзду радянських частин, роззброєння революційних частин у Києві,—Раднарком попереджав, що в разі, коли це не буде припинено, він буде вважати Раду в стані відкритої війни проти Радянської влади в Росії і на Україні* (Головко, II, 1957, 432).

2. Відсутність кого-, чого-небудь внаслідок проминання (*див.* **промина́ння**[1]). *Загальне завдання переписів населення — зареєструвати всіх громадян без пропусків* (Вибр. праці М. В. Птухи, 1971, 360); *Її* [картоплю] *добре захоплювали ложечки саджалки і висаджували в грунт без пропусків* (Хліборо6 Укр., 12, 1964, 13); // Незаповнене місце в тексті. *Між куплетами.. пропуски потрібні* (Л. Укр., V, 1956, 79).

3. Документ, який засвідчує дозвіл на право входу, в'їзду куди-небудь, проходу, проїзду через щось. *Дорош постукав у будочку на прохідній. Віконечко відчинилося, і звідти висунулася кучмата голова. — Пропуск є? — суворо запитала вона.. Дорош зам'явся: він не мав дозволу на в'їзд* (Тют., Вир, 1964, 144); *Вартовий за вікном на терасі зупинив когось вигуком, питаючи пропуск* (Гончар, III, 1959, 132).

ПРОПУСКА́ННЯ я, *с.* Дія за знач. **пропуска́ти** 3, 4. *Пропускання насіння крізь два сита дає можливість видаляти крупні і дрібні домішки* (Екстр. метод. доб. олії.., 1958, 15); *У найпрозоріших водах світового океану максимум пропускання світла припадає на блакитний колір* (Наука.., 3, 1973, 26).

ПРОПУСКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОПУСТИ́ТИ,** пущу́, пу́стиш, *док., перех. і без додатка.* 1. Давати кому-небудь дорогу, прохід кудись, давати комусь, чомусь можливість обганяти, обходити себе. *Мотря не пропускала Мелашки через сіни* (Н.-Лев., II, 1956, 329); *Часто, навіть на малих станціях, довго стояв* [поїзд], *пропускаючи безкінечні состави, які безупинно мчали на захід* (Коп., Сусіди, 1955, 15); *Македон відчинив сінешні й кімнатні двері, пропускаючи попереду себе дівчинку* (Шиян, Гроза.., 1956, 317); *— Йди, моя ластівко! — І пропустив* [старий] *її в двері* (Вовчок, I, 1955, 72); *Чоловік пропустив наперед бабу, яка держала за руку замурзану чорнооку дівчинку* (Донч., III, 1956, 15); // Дозволяти кому-небудь пройти, проїхати кудись. *Коли увійшли в розташування батальйону, досвідчений Абдулаєв відчув, що тут щось трапилося: вартовий, незважаючи на те, що вони назвали пароль, не пропускав їх* (Тют., Вир, 1964, 496); *Хоч і пропустила перша охорона, та друга охорона знову перевіряла усіх, хто йде до хана* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 540); *Перевірили* [гайдамаки] *документи в Саранчука, навіть його речовий мішок обмацали, але пропустили* (Головко, II, 1957, 440); *Уже з чемоданом.. вдерся до кабінету директора технікуму. «Вдерся» — значить допросився в секретарки, аби пропустила* (Хор., Ковила, 1960, 17); // *перев. недок.* Оглядаючи кого-, що-небудь або виявляючи пошану до когось і т. ін., ставати осторонь. — *Передо мною проходять війська — товариші мої. Я пропускаю їх, як командуючий, хоч я й не генерал, звичайно, і не маршал — простий сержант Іван Орлюк, колгоспник з Наддніпрянщини, звичайний, так би мовити, переможець у світовій війні* (Довж., I, 1958, 279); *Стоячи збоку в ніші, Сагайда пропускав роту, оглядав, чи все взято* (Гончар, III, 1959, 45); // Створювати умови для проходження, проїзду через що-небудь. *Того дня пропускали через пороги шість барок і чотири плоти* (Стор., I, 1957, 240); *Вночі вони наводили міст через річку і пропускали.. частини Червоної Армії* (Скл., Орл. крила, 1948, 16); // *тільки*

недок. Контролювати проходження, проїзд кого-, чого-небудь. *Біля мосту закіптюжений з ніг до голови боєць пропускав машини. Заткнувши за ремінь пілотку, мокрими, брудними від поту пальцями перелистував пошарпані на ганчірки документи* (Тют., Вир, 1964, 306); // Не перешкоджати просуванню, не затримувати (звичайно противника). *Через Дон не пропускала* [сторожа] *Половецьких горопах* (Фр., XIII, 1954, 355); *— Хлопці, ми їх* [ворогів] *пропустимо. Там їх обстріляють... А коли вони тікатимуть, ми перепинимо їх* (Трубл., I, 1955, 68); *Перед ними була єдина і непохитна мета: не пропустити фашистів на висоту* (Кучер, Чорноморці, 1956, 385); // *спорт.* Давати можливість противнику забити м'яч, шайбу і т. ін. *— Я підтримав честь своєї команди — жодного м'яча у ворота не пропустив* (Донч., VI, 1957, 269); // Давати дозвіл на друк, постановку і т. ін. *Либонь цар повелів: белетристику пропускати без зупинки* (Мирний, V, 1955, 379); *Гоголь сидів у кімнаті сам. Ще й ще раз переглядав написане. Нестор мав рацію: цього цензура нізащо не пропустить* (Полт., Повість.., 1960, 523); // *у сполуч. із запереч. част.* не, *перен., розм.* Користуватися нагодою для залицяння до кого-небудь. *Кому яке діло, що панич унадився гуляти,— хай гуляє! Параска собі не пропускає панича* (Мирний, IV, 1955, 34); *Відколи овдовіла Катря, зразу й став чіпати її Юхим. Ніколи не пропустить* (Головко, II, 1957, 191).

2. Не затримувати проходження, проникнення крізь себе (води, світла і т. ін.). *Вікна темні, аж чорнувато-зелені, пропускали в хату якийсь темний світ* (Мирний, III, 1954, 143); *Буду людям чоботи шити, такі, щоб і води не пропускали, і не тісні були* (Стельмах, I, 1962, 648); *Навіть шуму не пропускали* [завіси] *з вулиці* (Хотк., I, 1966, 50); *Пліт захитався і пропустив воду. Прудка течія крутнула ним і понесла вниз* (Коцюб., I, 1955, 355); *Густе листя не пропустить води* (Донч., VI, 1957, 105).

3. Піддавати що-небудь обробці (санітарній, дезинфекційній і т. ін.). *— Оце ж, мамо, просо в нас з головнею.. В одній книжці вичитав: таке просо на вогнику легкому пропустити добре. — На вогнику? Луска відскочить* (Стельмах, II, 1962, 332); // Піддавати що-небудь переробці, подрібнюючи, розмелюючи і т. ін. *Підготовлене для галушок м'ясо пропускають через м'ясорубку* (Укр. страви, 1957, 97); // Мати можливість одночасно або за певний проміжок часу перевозити, обслуговувати, вміщати якусь кількість кого-, чого-небудь. *Біля переправи весь берег запруджений людьми, худобою, возами. Вузька смужка наплавного мосту не встигає пропускати всіх, що підходять сюди* (Гончар, II, 1959, 284); *Вулиці вже неспроможні пропустити більшу кількість тролейбусів, бо й так порушується оптимальний інтервал між машинами* (Літ. Укр., 2.IX 1966, 2); // *перен.* Зобов'язувати кого-небудь пройти курс навчання, лікування і т. ін. *Конференція доручає ЦК невідкладно посилити органи КВТ* [Комісаріату внутрішньої торгівлі] *в центрі і на місцях сильними працівниками, забезпечити прискорене підготування нових працівників для КВТ і держторгів, пропустивши їх через спеціальні курси* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 232).

4. Давати можливість пройти, проникнути через що-небудь (про електричний струм, газ і т. ін.). *Слухаючи майора, хлопці.. дають напівпошепки колективну клятву, що житимуть правильно, на майорів виноград не зазіхатимуть і пальцем не торкатимуться його хвіртки, крізь клямку якої господар ночами нібито пропускає електричний струм...* (Гончар, Тронка, 1963, 144); *Візьмімо трохи свіжоосадженого гідроокису заліза або дрібно потовченої болотної руди. Додаймо до них води й через одержану жовто-буру завись кілька секунд пропускаймо струмину сірководню* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 231); *— Я хочу,.. щоб ми.. мали певність, що цього року вчасно збудуємо гребінку* [греблю] *і пропустимо через неї воду* (Коцюба, Нові береги, 1959, 204); *У людини через легені в спокійному стані проходить 5—6 літрів повітря на хвилину. Тренований спортсмен при максимальному навантаженні може пропустити 150 літрів* (Наука.., 8, 1971, 29); // Просмикувати, просувати, просиляти крізь що-небудь. *Пропускати нитку крізь вушко голки; Учителька взяла якусь срібну кульку з полиці і пропустила її в кільце* (Ів., Таємниця, 1959, 12); // Примушувати пройти наскрізь, проганяти через щось. *Номерні знаки повинні бути надійно закріплені на призначених для них місцях (кронштейнах). Пропускати кріпильні болти всередині цифр і букв знака забороняється* (Автомоб., 1957, 296); *Пропускати цвях через дошку.*

5. *розм.* З'їдати, випивати певну кількість чого-небудь. *Батюшка, волосні завертають до його.. пропустити чарочку-другу* (Мирний, I, 1949, 237); *Раз на тиждень Софрон ішов.. пограти у кості та пропустити склянку коктейлю* (Рибак, Час.., 1960, 86); // *рідко.* Марно витрачати (гроші). *Не варт йому грошей давати, бо знов пропустить* (Григ., Вибр., 1959, 232).

◇ **Пропуска́ти (пропусти́ти) крізь го́рло** — витрачати гроші, майно на алкогольні напої. *— Радше все крізь горло пропущу,— і худобу, і господарство, і землю!* (Фр., II, 1950, 200); *— В сімдесят п'ятому полку.. якийсь капітан пропустив крізь горло цілу полкову касу* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 295).

6. Не з'являтися куди-небудь з якихось причин, не відвідувати чогось. *Він став лінуватися, пропускати лекції і одного разу прямо сказав дома, що більше не хоче ходити до школи* (Вас., I, 1959, 64); *Він узяв слово, критикував тих юнаків, що формально поставилися до навчання у вечірній школі робітничої молоді, пропускають уроки* (Кочура, Родина.., 1962, 9); *Дядя Ваня декілька разів пропустив репетиції* (Ю. Янов., II, 1954, 103); // Не бути де-небудь, не робити чогось певний відрізок часу. *Вона так багато пропускала* [занять], *що.. ні з ким не встигла потоваришувати* (Ів., Таємниця, 1959, 87); *Учасникам Вітчизняної війни, які пропустили кілька років* [навчання], *ніколи і вгору глянути, у них немає ні дня, ні ночі, треба надолужувати час* (Ю. Янов., II, 1954, 88); *Дня немає, щоб пропустив* [Артем], *не побіг* [у кузню] *хоч на часину* (Головко, II, 1957, 214); // Не відвідуючи уроків, лекцій тощо, не засвоювати чого-небудь, не оволодівати чимсь. *Якось не випадає кидати занятія* [заняття] *в самий критичний для хлопця час, коли йому прийшлось стільки пропустити і трудно буде доганяти інших* (Л. Укр., V, 1956, 222); *— Чи з отарою вже розщитався* [розрахувався]*? — Ні, до покрови строк. — Ой, як же це прикро! Це ж він скільки вже пропустив! — Що зробиш! Найнявся — продався. Ну, та нічого, наздожене. Він у мене такий!* (Головко, II, 1957, 271); // *у сполуч. із дієсл.* боятися, побоятися *і т. ін., а також із запереч. част.* не. Уважно прислуха́тися, дивитися, намагаючись почути, побачити кого-, що-небудь, зрозуміти щось, зустрітися з кимсь і т. ін. *Батько міцно стиснув йому руку і глухо, з свистом переднього зуба, сказав: — Дивися й не пропускай нічого* (Коцюб., II, 1955, 376); *Іванко не пропускав жодного слова, вже й не шкодував, що перепочинок тут зробили* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 135); *Мишуня сидів осторонь і не одводив очей від Івана Чудина, Стільки вугілля за хвилину! Він боявся пропус-*

тити хоч би один рух бригадирової руки (Ю. Янов., II, 1954, 148); *Хотілося вийти на подвір'я, подихати свіжим повітрям, але міг подзвонити Штукаренко, і Шумаков побоявся пропустити дзвінок* (Голов., Тополя.., 1965, 333); *Їй усе видно — світло вже горить у канцелярії, видно буде, чи хоч чути вночі, як їх вестимуть з арештантської, може, на допит. І вже отут не пропустить вона, як, може, вестимуть уночі в шелюги* (Головко, II, 1957, 172); // Розповідаючи, пишучи, читаючи і т. ін., навмисне або мимоволі випускати щонебудь, не відтворювати чогось. *Вона, правда, читала додатки до «Нивы», але тільки романи та повісті, і пропускала без найменшої уваги навіть ті невеличкі розвідки, які там знаходились* (Н.-Лев., IV, 1956, 82); *Вона збивалась — то говорила не те, що хотіла, то пропускала таке ж важливе, що неодмінно треба було сказати* (Головко, II, 1957, 108); *Питай, що тобі цікаво, а я буду одповідати, бо інакше якраз можу пропустити щось* (Коцюб., III, 1956, 323); *Листи Ярослав обережно поклав на підвіконня. Десь серед них був і той, передсмертний батьків лист, уже не писаний, а диктований, в котрім медична сестра пропустила кілька слів* (Мушк., День.., 1967, 55); // Залишати щонебудь поза увагою; обминати. *У нас ще й приказок багато в, казок народних, легенд. Усе записуємо, нічого не пропускаємо* (Кучер, Трудна любов, 1960, 114); *Марійка не пропускала тепер жодного примірника газети «Медичний робітник»* (Донч., V, 1957, 489); *Еней, по човну походжая* [походжаючи], *Роменський тютюнець курив; На всі чотири розглядая* [розглядаючи], *Коли б чого не пропустив* (Котл., I, 1952, 164); *Як це можна було пропустити таке видовисько: ялинку вже вносили у клас* (Ів., Таємниця, 1959, 150).

◇ **Не пропуска́ти (не пропусти́ти) свого́** — уміти скористатися з чого-небудь у власних інтересах. *Незлобиво лайнув* [хтось] *Юхима. — От клятий Бариляка! І тут свого не пропустив. Таки напросився* (Кучер, Трудна любов, 1960, 162); **Пропуска́ти (пропусти́ти) наго́ду (моме́нт, мент, ви́падок)** — не використовувати можливості зробити що-небудь, скористатися з чогось і т. ін. *Часом Алі пропускав зручний мент і тоді хапався за бік баркаса* (Коцюб., I,1955, 390); *Дід приймає їх суворо, не пропускає випадку й тут навчати* (Хотк., I, 1966, 83); *Коли ж настав день, що можна було нарешті поквитатись,— хлопець не пропустив нагоди* (Гончар, II, 1959, 32); **Пропуска́ти (пропусти́ти) повз ву́ха** *див.* **ву́хо; Пропуска́ти (пропусти́ти) че́рез свої ру́ки** — займатися чиїм-небудь вихованням. — *Ох, Семене, ти мені нагадуєш теж безпритульного... Сеньку Хлюста... От би я тебе разом з ним пропустила через свої руки!..* (Сміл., Зустрічі, 1936, 78).

7. Робити пропуски (у 2 знач.), інтервали в чому -небудь. *Стовпчиків у черепащці може бути три, п'ять, сім, дев'ять і більше. Залежно від цього змінюється і кількість петель, що їх пропускають у шнурочку перед утворенням першої черепашки* (В'язання.., 1957, 17).

8. Марнувати, гайнувати (час). *Від зла віддалюйся, з добром не розминайся, Не пропускай життя серед пустих забав!* (Мисик, Біля криниці, 1967, 349).

ПРОПУСКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **пропуска́ти** 1, 3—8. *Для приготування насиченого розчину двовуглекислого марганцю через завись $MnCO_3$ у воді пропускається хімічно чистий вуглекислий газ* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 199).

ПРОПУСКНИ́Й, а́, е́. Пов'язаний з перевіркою і пропуском кого-, чого-небудь. *Федь іде до пропускного пункту облави, діставши з кишені й тримаючи напоготові документи* (Ю. Янов., I, 1954, 167); *Коло пропускної будки на завод «Арсенал» Герасим зустрівся віч-на-віч ще з молодою людиною в поношеному мундирі прапорщика, лице якої було дуже знайомим* (Ільчук, Вербівчани, 1961, 146); // Який дає право на вхід, в'їзд кого-, чого-небудь кудись, на прохід, проїзд через щось. *Пропускний лист; Пропускний документ;* //Який служить для проходження, проникнення чого-небудь. *Натягло того добра* [кураю] *в пропускні труби, позабивало їх, і вода бурхнула через дамби* (Гончар, Тронка, 1963, 274).

Пропускна́ спромо́жність — можливість одночасно або за певний проміжок часу перевезти, обслужити, вмістити якусь кількість кого-, чого-небудь. *Швидкий розвиток міста вимагав збільшення пропускної спроможності транспорту* (Наука.., 7, 1967, 48); *Багато їдалень було переведено на самообслуговування, завдяки чому їх пропускна спроможність значно збільшилась* (Ком. Укр., 11, 1964, 23).

ПРОПУСКНИ́К, á, ч. 1. Те саме, що **санпропускни́к.**

2. Приймальний покій у лікарні. *Марія Степанівна, медична сестра з пропускника, подзвонила незадовго до дванадцятої: — Привезли хворого* (Шовк., Людина.., 1962, 72).

ПРОПУСТИ́ТИ *див.* **пропуска́ти.**

ПРОПУ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пропусти́ти.*** Образно. *Пропущені крізь гаряче горно юнацької фантазії, вони* [факти з історії революційної боротьби] *тепер ввижалися йому ще більш опуклими та наснаженими пристрастю* (Вільде, Сестри.., 1958, 231); // *у знач. прикм. За різницею закинутих і пропущених м'ячів першість присуджено баскетболісткам Кишинева* (Веч. Київ, 30.III 1961, 4); — *Коли нас уже перед війною представили в Богніци на комісію, мене визнали здоровим і відправили до армії відслужувати пропущені роки* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 322); *При машинному і ручному садінні* [герані і базиліки] *перевіряють через певний час якість його проведення і на пропущених місцях підсаджують нові рослини* (Ол. та ефір. культ., 1956, 324); // *у знач. ім.* **пропу́щене,** ного, *с.* Те, чого хто-небудь не засвоїв, чим не оволодів через невідвідування уроків, лекцій і т. ін. *Оля збиралася йти вчитись, надолужувати пропущене, як зненацька шаленим вихором налетіла війна* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 52); *Педагоги оточили його увагою і працювали з ним під час канікул, щоб він наздогнав пропущене* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 60).

ПРОПХА́ТИ *див.* **пропиха́ти.**

ПРОПХА́ТИСЯ *див.* **пропиха́тися.**

ПРОПХНУ́ТИ *див.* **пропиха́ти.**

ПРОПХНУ́ТИСЯ *див.* **пропиха́тися.**

ПРОРА́ЗЛИВИЙ, а, е, *діал.* Пронизливий. *З червоного комина бухає дим і розлягається проразливий свист* (Фр., I, 1955, 364); *Проразливий нелюдський крик видав Михайло Жолтурка з себе, став проклинати своїх докторів* (Ков., Тв., 1958, 147).

ПРОРА́ЗЛИВО́, *діал.* Присл. до **прора́зливий.** *Вискочив* [кіт] *аж на полицю між тарелі і миски і м'явкотів* [нявчав] *проразливо* (Ков., Світ.., 1960, 7); «*У Проскурові погром*», — *проразливо стогнало в апараті* (Кач., II, 1958, 380).

ПРОРА́ЛЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прора́лити.**

ПРОРА́ЛИТИ, лю, лиш, *перех. і без додатка, діал.* Док. до **ра́лити.**

ПРОРА́Н, у, ч. 1. Протока, утворена при розмиванні берега річки, озера і т. ін. *Створений грязе-кам'яним потоком проран, через який збігли води озера, намічається засипати уламками скель, галькою і глиною* (Веч. Київ, 22.XI 1966, 1).

2. *гідр.* Вузький прохід, залишений у греблі до

повного перекриття річки. *7 липня 1955 року було перекрито проран у створі Каховської ГЕС. Почалося наповнення моря* (Наука.., 10, 1963, 32); *Вони* [машини] *підходять до прорану, швидко розвертаються, подають назад і.. скидають вантажі в.. білу від піни воду* (Роб. газ., 5.XI 1964, 1).

ПРОРАХО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прорахо́вувати** 1 і **прорахо́вуватися** 2.

ПРОРАХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОРАХУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.* 1. *перех.* Робити підрахунок, перераховувати що-небудь.

2. *тільки док., неперех.* Рахувати якийсь час.

ПРОРАХО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОРАХУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Помиляючись при підрахунку, передавати кому-небудь зайві гроші. *Хазяїн.. прорахувався, гумова подушка коштує тільки два сорок* (Вільде, Сестри.., 1958, 561).

2. Помилятися у діях, припущеннях, задумах і т. ін. *Історія шахів знає чимало випадків, коли навіть майстри чи гросмейстери прораховувалися саме у пішакових закінченнях* (Веч. Київ, 28.VIII 1957, 4); *— Гляди тільки, Артеме,— говорив Федір Іванович,— як би ти з людьми не прорахувавсь. Чи не мало буде — два взводи?* (Головко, II, 1957, 507); *Печі* [заводу] *окупанти висадили так, щоб їх ніхто і ніколи вже не задув. Вони прорахувалися: ще по дорозі до Одеру наш азовський метал полетів їм навздогін* (Рудь, Гомін.., 1959, 8).

ПРОРАХУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прорахува́ти** 1 і **прорахува́тися** 2.

ПРОРАХУВА́ТИ *див.* **прорахо́вувати.**

ПРОРАХУВА́ТИСЯ *див.* **прорахо́вуватися.**

ПРОРАХУ́НОК, нку, *ч.* Помилка у діях, припущеннях, задумах і т. ін. *Важко знайти письменника, який ніколи б не зазнавав творчих прорахунків* (Рад. літ-во, 2, 1963, 127).

ПРОРАЧКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *розм.* Док. до **рачкува́ти.** *Литка вмів обійти непильних сільських доглядачів, пролізти на череві там, де не можна було прорачкувати* (Епік, Тв., 1958, 251).

ПРОРАЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., розм.* Раювати (у 2 знач.) якийсь час.

ПРО́РВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прорва́ти.** *Вона* [гребля] *прорвана посередині і через ту прірву тече Руський Потік* (Н.-Лев., II, 1956, 409); *І сталось: прорвана блокада! Ступивши на безсмертя путь, Безсмертні діти Ленінграда Тропою Леніна ідуть* (Рильський, II, 1960, 236); // *у знач. прикм. Іван дивився на чоловіка, і його зляканий погляд не міг чомусь відірватися від чорного великого пальця, що вилазив з прорваного черевика* (Кол., Терен.., 1959, 51); // **про́рвано,** *безос. присудк. сл. В деяких місцях толь було прорвано чи пробито, і дах світився дірками* (Хижняк, Тамара, 1959, 176); [Н а г а р:] *Спокійно, товариші. Нам треба кінчати... Фронт прорвано,— а далі що?* (Корн., I, 1955, 26).

ПРОРВА́ТИ *див.* **прорива́ти**[1].

ПРОРВА́ТИСЯ *див.* **прорива́тися**[1].

ПРОРЕВІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех. і без додатка.* Док. до **ревізува́ти.** *Велике діло в артілі дійова, роботяща ревізійна комісія. Вона й перевірить, проревізує, і порадить, і врятує од помилок* (Вишня, I, 1956, 436).

ПРОРЕВІ́ТИ *і* **ПРОРЕВТИ́,** ву́, ве́ш; *мин. ч.* проревів, ревіла, ло *і* ревла́, ло́, *док.* 1. Видати рев, ревіння (про тварину). *Протяжно проревла корова;* // Нестямно прокричати, залементувати (про людину). *— Тату! тату! — закричав Івась, висовуючи голову у кімнатні двері. — Га? — проревів Яків* (Мирний, I, 1954, 203); // *перен.* Видати звуки, що нагадують протяжний крик тварини. *Проревіли назустріч фашистам наші «яструбки»* (Загреб., Диво, 1968, 129).

2. Ревіти, ревти якийсь час.

ПРОРЕВТИ́ *див.* **проревіти.**

ПРОРЕГОТА́ТИ, очу́, о́чеш, *док., розм.* Реготати якийсь час. *Прогулявши цілу ніч між старшими, протанцювавши та прореготавши з панянками, на другий день перед молодим насміхався* [Гриць] *над тими співами, над тими танцями* (Мирний, III, 1954, 187).

ПРОРЕДАГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех. і без додатка.* Те саме, що **відредагува́ти.** [Б е й:] *Чудова ідея. Напишу докладний рапорт, а ви вже проредагуєте* (Сам., II, 1958, 214); *Я написав титри до фільму. Їх було до двох десятків. Написавши, я телефоном прочитав їх заступникові комісара, і ми вдвох їх проредагували* (Ю. Янов., II, 1958, 112).

ПРОРЕЗИ́НЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прорези́нити.** *Плоскі паси виробляють із шкіри та прорезиненої або просоченої особливою смолистою речовиною бавовняної тканини* (Токарна справа.., 1957, 12); // *у знач. прикм. Він одягнув сірий новий плащ з прорезиненої матерії* (Перв., Дикий мед, 1963, 77).

ПРОРЕЗИ́НЕННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **прорези́нити.**

ПРОРЕЗИ́НИТИ *див.* **прорези́нювати.**

ПРОРЕЗИ́НИТИСЯ *див.* **прорези́нюватися.**

ПРОРЕЗИ́НЮВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **прорези́нювати.**

ПРОРЕЗИ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОРЕЗИ́НИТИ,** ню, ниш, *док., перех., розм.* Те саме, що **прогумо́вувати.** *Прорезинювати тканину.*

ПРОРЕЗИ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОРЕЗИ́НИТИСЯ,** иться, *док., розм.* 1. Те саме, що **прогумо́вуватися** 1.

2. *тільки недок.* Пас. до **прорези́нювати.**

ПРОРЕКЛАМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Повідомити, оголосити що-небудь, користуючись засобами реклами. *Нен-Сагор розправив м'язи, аж кістки хрумкнули, і почав..: — Я маю сміливість прорекламувати гасло нової медицини* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 346).

ПРОРЕКТИ́ *див.* **проріка́ти.**

ПРОРЕ́КТОР, а, *ч.* Заступник ректора вищого навчального закладу. *Проректор по учбовій частині привітно зустрів голову Села Руського* (Чорн., Потік.., 1956, 183).

ПРОРЕПЕТИ́РУВАТИ, ую, уєш, *перех. і без додатка.* Док. до **репети́рувати.** *Нюся взяла згорток ролі і вибігла в садочок біля театру, щоб поки там що, усамітнитись і прорепетирувати пісню* (Смолич, Театр.., 1946, 63); [К о с т я К в а ч (*Фросі*):] *Поліна Павлівна казала, що ми з тобою виступаємо на відкритті театру. Може, прорепетируємо?* (Мокр., П'єси, 1959, 210).

ПРОРЕПЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* 1. Док. до **репетува́ти** 1.

2. Репетувати якийсь час.

ПРОРЕЦЕНЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прорецензува́ти; // прорецензо́вано,** *безос. присудк. сл. Комісія по роботі з молодими веде велику роботу. Лише за минулий рік було прорецензовано близько тисячі рукописів, крім усних консультацій* (Літ. газ., 13.III 1959, 1).

ПРОРЕЦЕНЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех. і без додатка.* Док. до **рецензува́ти.** *Письменник* [І. Франко] *.. не мав нагоди її* [статтю] *прорецензувати перед друком через свою затяжну хворобу* (Письмен. зблизька, 1958, 11).

ПРОРЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проректи́.** — *Безсмертніш, як ми, завважаєш себе? Покинь*

сю заблуду, шалений! Час грізний відплати спіткає й тебе, Писанням святим пророчений (Граб., I, 1959, 305); // **проре́чено,** *безос. присудк. сл. Було ж їй* [Іспанії] *зір опечено, щоб правді не дивилась; було їй злобно речено, щоб кров'ю затопилась. Чи речено, пророчено, а тільки: що за милость!* (Тич., I, 1957, 283).

ПРОРЕ́ЧИСТИЙ, а, е, *заст.* Те саме, що **красномо́вний.** *Був він* [цар] *на язик проречистий, вимовний* (Фр., XIII, 1954, 382); *Потоки проречистої, пишної хвали В новому дитирамбі* [дифірамбі] *потекли* (Рильський, Марина, 1944, 29); *Вони були похмурі, скоса дивилися на решту присутніх і лише з Рідкодубом та Карасем привітно, з проречистими усмішками віталися за руку* (Кир., Вибр., 1960, 243); *Глянь з високості на сі піраміди! В них кожний камінь — проречистий свідок муки народу твого* (Л. Укр., I, 1951, 254).

ПРОРЕ́ЧИСТО, *заст.* Присл. до **проре́чистий.** *Кожної весни проречисто і марно Ростить* [природа] *новий аканта на мармурі колон* (Зеров, Вибр., 1966, 467).

ПРОРЕШЕТИ́ТИ, ечу́, ети́ш, *перех., розм.* Док. до **решети́ти** 1. *Мені тоді здавалось, що от-от з хвилини на хвилину зайде опецькуватий фашист із автоматом, вишитовхне мене на подвір'я і прорешетить голову* (Збан., Єдина, 1959, 174); [К р я ж:] *Я з Котовським за нашу владу бився, колгосп організовував, мене куркульські обрізи шість разів прорешетили* (Зар., Антеї, 1962, 219).

ПРОРЖАВИ́ТИ *див.* **проіржа́вити.**

ПРОРЖАВІ́ЛИЙ *див.* **проіржа́вілий.**

ПРОРЖАВІ́ТИ *див.* **проіржа́віти.**

ПРОРЖА́ВЛЕНИЙ *див.* **проіржа́влений.**

ПРОРЖА́ТИ *див.* **проіржа́ти.**

ПРОРИБА́ЛИТИ, лю, лиш, *док.* 1. *перех.* Витратити на рибальство (життя, вік). — *Не жалкую, що став рибалкою. Коли б можна було ще один або й два віки жити— то й їх би прорибалив* (Збан., Мор. чайка, 1959, 87).

2. *неперех.* Рибалити якийсь час. *Прорибалив цілий день.*

ПРОРИ́В, у, ч. 1. Дія за знач. **прорва́ти, прорива́ти**[1] 2—4.— *Хто винен* [що в греблі пробоїна]?— *відповів* [Лагунський] *спокійним тоном. — Мабуть, ніхто. Непереможні обставини. Звичайний прорив води* (Коцюба, Нові береги, 1959, 153); *Прибули* [студенти] *з Волги, з міста Саратова, куди першого року війни* [1-ої світової], *під загрозою прориву австро-німецької армії на Київ, університет був евакуйований* (Смолич, Мир.., 1958, 70); *Ціла «Русалка* [Дністровая]» — *це немов один неясний прорив чуття людського серед загального затупіння* [отупіння] *і одичіння* [здичавіння] (Фр., Публіцистика, 1953, 20).

2. Наступальна воєнна операція, розрахована на придушення опору противника і роз'єднання його фронту, армії і т. ін. [О г н є в:] *Восени, під час прориву, Воронні Плоти були захоплені німцями. Зненацька* (Корн., II, 1955, 22); *Може, тривожні новини? Наступ ворожий?.. Прорив?* (Гонч., Вибр., 1959, 167); *З бронепоїздом.. курсував Боженко, поспішаючи туди, де бувала невидержка. Полякавши петлюрівців в одному місці, він мчав в інше місце, де загрожував прорив* (Бурл., М. Гонта, 1959, 144); // Прохід, утворений внаслідок проведення такої операції. *У прорив* [укріплень противника] *було введено ударні війська 2-го Українського фронту* (Гончар, III, 1959, 67); *В прорив, який утворила Іванова рота, Вклинився Кадиров...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 260); // Прохід, утворений внаслідок роз'єднання чого-небудь. *Цеп городовиків розірвався, семінаристи ринули в прорив* (Смолич, II, 1958, 124).

3. Порушення графіка роботи, яке призводить до зриву виконання планових завдань. *Колгосп після довголітнього відставання і хронічних проривів вирівнювався, наливався повнокровним здоров'ям, а це.. бадьорило людей, веселило серця* (Вол., Місячне срібло, 1961, 287); // Стан, що склався внаслідок такого порушення. *Кінчався січень, а басейн продовжував перебувати в прориві* (Гур., Життя.., 1954, 140); *Із збиранням їх* [огірків] *прорив, якщо не виконають плану — платити за них пшеницею* (Мушк., Серце.., 1962, 60); // Недолік, прогалина. *Справді, книжок про школу немає: одна-дві — і все. Ми всі розуміємо, що це — серйозний прорив* (Донч., VI, 1957, 592).

На прори́в: а) з метою зламати опір противника, вийти з оточення і т. ін. *З болотяних плавнів, з Поліських лісів,— Шість літ незабутніх тому,— Ішов партизанський загін на прорив У чорнім.. диму* (Мур., Піонер. слово, 1951, 16); б) на допомогу. — *Чи надовго до нас приїхав товариш із заводу? Чи тільки на прорив, як то кажуть?* (Кучер, Прощай.., 1957, 329); *Йшов 1920 рік. У Донбас — на прорив — їхали сотні тисяч комуністів* (Літ. Укр., 20. IV 1965, 3).

ПРОРИВА́ННЯ[1], я, *с.* 1. Дія за знач. **прорива́ти**[1] 5 і **прорива́тися**[1] 2, 3. *Залишені після проривання сіянці треба полити, щоб порушений грунт знову щільно пристав до коріння* (Озелен. колг. села, 1955, 104); *Під час проривання кукурудзи.. Максим Опанасович побачив чимало порожніх лунок* (Вол., Самоцвіти, 1952, 177); *Поршневі кільця запобігають прориванню газів у картер двигуна* (Підручник шофера.., 1960, 18).

2. *мед.* Раптове порушення цілості стінки порожнистого органа (перев. шлунково-кишкового тракту) внаслідок патологічного процесу в ньому.

ПРОРИВА́ННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **прорива́ти**[2].

ПРОРИВА́ТИ[1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОРВА́ТИ,** рву́, рве́ш, *док., перех.* 1. Пробивати, продавлювати в чому-небудь, що рветься, отвір або дірку; продірявлювати. *Написав* [о. Артемій], *як він на залізній дорозі* [залізниці] *нібито проривав мішки з бакаліями, точив з мішків риж, родзинки, мигдалі.., як це все він з компанією продавав.. за половину ціни* (Н.-Лев., IV, 1956, 164); *Цей здоровило, що мало не проривав рукавів піджака опуклостями атлетичних біцепсів, міг би бути шахтарем, вантажником, а може й боцманом* (Кулик, Записки консула, 1958, 219); *Коли в лялечці сформується доросла комаха, то вона прориває лялькову оболонку і виходить з неї* (Захист рослин.., 1952, 41); *— Куди поліз?.. Не бачиш, що там печатка? Нижче!.. Та не тисни так, а то прорвеш мені папір* (Кол., Терен.., 1959, 370); * Образно. *Сонце, вмираючи, заспівало лебедину свою пісню. Невидиму хмарку прорвало десь за горою, висипало найліпше своє золото і порозсипало на вершинах гір* (Хотк., II, 1966, 238); // Розривати, розділяти на частини. *Петро взяв* [ящірку] *другою рукою за хвостик і розтягав його. Карби розходились, і можна було.. прорвати посередині цей хвостик рівненько, як ножем* (Март., Тв., 1954, 295); // *перен.* Порушувати (звичайно тишу), заповнюючи все довкола (про звуки). *Підкови коней на площі.. вібрують і проривають пустельну тишу* (Ю. Янов., II, 1958, 93); *Заглушаючи все довкола, заводський гудок прорвав ранкову тишу* (Кочура, Родина.., 1962, 100).

2. Сильним натиском, напором розмивати, руйнувати що-небудь (звичайно про воду). *Несподівано одразу прориває* [вода] *греблю* (Н.-Лев., III, 1956, 10); *Біля крижаного завалу з гірських потоків збирається велика вода, що з величезною силою натискає на завал, знаходить слабке місце, прориває його, і буйні потоки води на шматки розривають крижини* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 81); *Даремні потуги гатити греблю, коли вода вже прорвала* (Головко, А. Гармаш, 1971, 467); *Повінь прорвала берег* (Бойч., Молодість, 1949, 80);

// безос. — Біда, дядьку!.. Греблю прорвало й балку залило водою (Гр., I, 1963, 425); *Сьогодні зранку прорвало понтонний трубопровід* (Донч., II, 1956, 87); *// також безос., розм.* Відкриватися (про нарив, гнійник, абсцес). *Протягом кількох днів гнояк «дозріває», тобто.. розм'якшується і прориває* (Як запоб. заразн. хвор., 1957, 36); [П у з и р:] *Слава богу, хоч у спині не болить так, як боліло — певно, нарив прорвало всередину, і легше стало* (К.-Карий, II, 1960, 374).

3. Руйнуючи, знищуючи, зламувати опір (звичайно про наступ на противника). *Ми слухати звикли важку канонаду, фронти прориватн, іти на простори* (Шпорта, Вибр., 1958, 34); *Вишневецький вдарив на табір раз, але козаки його одбили, вдарив він удруге й втретє, а козаки все його одбивали. Але нарешті він таки прорвав табір* (Н.-Лев., VII, 1966, 35); // Різкими діями порушувати єдність чого-небудь, утворюючи прохід у чомусь. *Бігла* [Зінька], *падаючи, прориваючи кущі, і кричала щось у нестямі* (Головко, II, 1957, 178); *Три катери проривають бонові загороди, розчищають прохід у бухту* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 287); *Дівчата розбиваються на два гуртки. Один утворює коло,.. а другий.. намагається прорвати коло* (Коч., П'єси, 1951, 121); * Образно. *І ми йдемо, прорвавши коло тьми, Ходою вільною, шляхом просторим Назустріч далям дивним, Неозорим, В одній сім'ї* (Рильський, II, 1960, 158); *// перен.* Переборювати, знищувати те, що обмежує чию-небудь свободу, самостійність. *Цензура сковувала й гнітила думку й слово письменника* [В. Г. Бєлінського], *але він все ж проривав перешкоди цензури і вміло подавав найреволюційніші ідеї підцензурною мовою* (Іст. СРСР, II, 1957, 184); *Прорвавши фронт імперіалізму в Росії — одній з найбільших країн світу, Великий Жовтень утвердив диктатуру пролетаріату, створив новий тип держави — Радянську соціалістичну державу* (Програма КПРС, 1961, 10).

4. *перев. док., безос., перен., розм.* Несподівано висловити свої почуття (звичайно після тривалої мовчанки). *І тут її раптом справді прорвало. Вона насувалась на мене, викладаючи всі причини, чому, на її думку, на ділянці її ланки не вродило* (Смолич, День.., 1950, 18); *— Доки ти ходитимеш, зайдо нещасний? Доки ти мені більмом в очах будеш, окаянний? ..— прорвало Явдоху* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 369); *// чим.* Раптово засміятися, закричати і т. ін. *Хлопця раптом прорвало сміхом...* (Вол., Озеро.., 1959, 43).

5. *с. г.* Проріджувати просапні технічні культури. *Чисті від бур'янів вузькорядні посіви цибулі, моркви, редиски проривають вручну, що дає чимало додаткової продукції* (Колг. Укр., 9, 1960, 34); *Тьотя Паша ціле літо Доглядала буряки... Їх полола, проривала, В полі цілі дні була* (Позн., Ми зростаєм.., 1960, 68); *Густим зеленим масивом виглядає плантація моркви. Її треба прополоти і прорвати* (Веч. Київ, 23.VII 1957, 1).

ПРОРИВА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОРИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Розгрібаючи (звичайно землю або що-небудь сипке), робити заглибину, ямку і т. ін. *Далі побігло* [хлоп'я] *до кутка, прорило в долівці ямку, положило гроші і, зарівши, знову сіло коло бочки* (Мирний, I, 1954, 279); // Вибирати грунт землерийними механізмами для спорудження чого-небудь. *Не лякав їх* [голубів] *скрепер рядом, Поблизу рухливий кран, Ані те, що земснарядом Проривають котлован* (Шер., Дорога.., 1957, 113); — *Лишається одне..— прорити в дамбі канал і пустити по ньому воду у котлован* (Коцюба, Нові береги, 1959, 374).

2. *перев. док.* Руйнівною силою води промити в чому-небудь прохід, заглибину тощо (про річку, струмок і т. ін.). *Прорив собі тут Дніпро глибоку ложбину* [улоговину] *і бистро, сердито рине проміж високих скель, похилих над водою* (Стор., I, 1957, 250); *Під час війни дерев'яна обшивка водозливу струхлявіла, і весняні води прорили під містком прірву* (Добр., Тече річка.., 1961, 13).

ПРОРИВА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОРВА́ТИСЯ**, ву́ся, ве́шся, *док.* 1. Розриваючись від довгого вживання, внаслідок тертя і т. ін., утворювати дірку; продірявлюватися. *Гроші сипляться, аж сяють, Старцю серце звеселяють. «Буде,— Доля обізвалась,— Щоб торбина не прорвалась»* (Гл., Вибр., 1951, 120); *Голуб лише помітив у кишені професорового піджака дві акуратні скибки чорного хліба, загорнуті в чистий папір. Папір прорвався, і хліб було видно всім* (Кучер, Чорноморці, 1956, 95); * Образно. *Важка хмара прорвалась зненацька і холодною купіллю зросила землю* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 201); // Утворюватися внаслідок розриву (про дірку). *Попала божа копієчка в.. дірочку. Це ще добре, коли прорівалась одна дірочка* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 19); // Руйнуватися від сильного натиску, напору і т. ін. чого-небудь. * Образно. *Незабаром.. вийшла воля. Все зашуміло кругом, прорвалася гребля людській сподіванці на краще життя* (Мирний, IV, 1955, 295); // *перен.* Розсіюватися, розходитися (про туман, хмари і т. ін.). *Снігопад уже припинився, тільки зрідка сіялась легка пороша. Хмари проривалися і розсотувались, ставало світліше* (Гур., Через замети, 1961, 21); *Тут якраз із-під сонця смикнув вітерець, На балці хитнувся, прорвався туман, і я Раптом побачив обхилену вербами греблю І клапоть озерного синього, синього плеса* (Вирган, В розп. літа, 1959, 193).

2. Переборюючи, долаючи перешкоди, труднощі, опір і т. ін., проходити, пробиратися куди-небудь. *Передні.. уже ковбанилися під мостом, прориваючись на допомогу лівим бійцям саперів* (Ле, Право.., 1957, 123); *Голодні полонені, забуваючи про небезпеку, проривалися крізь канчуки і приклади, рвалися назустріч жінкам* (Коз., Гарячі руки, 1960, 119); *Прорвавшись через таку орду* [собак], *невидану навіть у свого тестя о. Хведора, Ясь насилу одчинив сінешні двері* (Н.-Лев., I, 1956, 167); *Вони прорвалися скрізь збуджений натовп і стрімголов ускочили на пароплав* (Кучер, Зол. руки, 1948, 67); * Образно. *Таки і в Крим прорвалися дощі, Над морем — хмари* (Нех., Чудесний сад, 1962, 89); // *спорт.* Обігруючи суперників, просуватися до воріт противника. *Прорвався* [футболіст].. *і вже б'є по воротах снайперським...* (Вишня, I, 1956, 402); *Коли нападаючі з військових раптом прорвалися на штрафний майданчик противника, Ігор на весь голос крикнув:—Бий! Бий! Та бий же!* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 132); // Навально просуватися, пролітати і т. ін., ламаючи оборону противника (про військову техніку). *До міста проривалися ворожі літаки* (Кучер, Голод, 1961, 23); *Щоночі сапери виповзали з окопів, закладаючи міни там, де могли прорватись ворожі танки* (Жур., Звич. турботи, 1960, 174); *Бронепоїзд «Червоний месник» прорвався з-за Дніпра, а в місті ще хазяйнувала буржуазія* (Ю. Янов., II, 1954, 16).

3. *крізь що, через що, між чим, перен.* З силою долаючи або руйнуючи перешкоди, пробиватися, просочуватися куди-небудь (про потоки води), проникати кудись (про потоки повітря). *Дощ проривається в омнібус через щілини віконець й забризкує нас* (Н.-Лев., II, 1956, 390); *Дніпрові хвилі з шумом налітали на зруби, на каміння й тисячами струмочків проривались між ними* (Коцюба, Нові береги, 1949, 48); *Вода прорвалася крізь шосе й навально заливала низину* (Бойч., Молодість, 1949, 134); *До міста підкрадалися хмари. Важкі,*

осінні. Зі степу нарешті прорвався крізь кам'яний заслін будівель вітер (Зар., На.. світі, 1967, 7); // *перев. док.* Политися сильним струменем (про потік розплавленого металу). *Коли вона* [сталь] *піде, прорветься, над ковшами іскрами згора* [згоряє],— *серце вдарить, серце стрепенеться, як і в того, що кричить «ура»* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 37); *Прорвалась лавина металу — радіють товариші* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 48); // Проникати крізь що-небудь (про світлові промені). *Всі шпилі чорніли в тіні, а між ними в долини проривався світ пучками, заливав западини золотими пасмами* (Н.-Лев., II, 1956, 268); *Аркадій бавився з сонячним зайчиком, що стрибав у нього на руках, прорвавшись крізь дикий виноград* (Коп., Земля.., 1957, 12); *Сонячний промінь прорвався крізь хмари* (Рибак, Що сталося.., 1947, 50); // Раптово з'являтися між розривами хмар (про сонце, місяць, небо і т. ін.). *Все частіше проривалося крізь хмарну завісу сонце* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 162); *Крізь захмарене небо прорвалася ясна блакить* (Горд., Дівчина.., 1954, 150); *З-за хмари прорвалося золото місяця* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 12); // *перен.* Долаючи шумовий бар'єр, доноситися, ставати чутним (про звуки); лунати. *Крізь стукіт і гуркіт молотків проривається якась чудесна мелодія* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 95); *Із моря звуків прорвався і пролунав над людьми різкий, суворий голос, ударивши по всіх серцях* (Вас., I, 1959, 116); *Крізь звуки оркестру прорвались оплески* (Трубл., Мандрівники, 1938, 8); // *перен.* Перестаючи бути приглушеним, затамованим, звучати на повну силу (про сміх, ридання, плач і т. ін.). *Не соромлячись Кузьми, Терень гірко плакав. Довго стримуване ридання проривалося раптом так несподівано й бурхливо, що спинити його вже не було сил* (Шиян, Гроза.., 1956, 34); *Сите тіло Варвари тіпається, немов од стриманого сміху.. І раптом сміх той прорвався* (Коцюб., II, 1955, 171); *Вона мовчала, щоб слідом за словом не прорвався плач* (Л. Укр., III, 1952, 713); // Ставати відчутним (про запахи). *Із щілин у палубі проривається бензиновий перегар* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 5).

4. *перен.* Виявлятися якими-небудь зовнішніми ознаками (про риси характеру, поведінки і т. ін.). *Політичний протест передового пригнобленого класу і його революційна енергія прориваються через усі перепони* (Ленін, 9, 1970, 168); *Ніяк не може по-дорослому триматися він. Так і проривається юнацька запальність* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 142); *Та чи ж таки людину не видно?! Невже ото за ціле літо не прорвалося б хоч щось!* (Головко, А. Гармаш, 1971, 528); *Тут її роблена серйозність прорвалась, і вона посміхнулася* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 140); // *розм.* Втрачаючи душевну рівновагу, не стримувати себе. *Отож не дивуйся, коли часом я не витримую й прориваюся* (Коцюб., III, 1956, 182); — *Та що таке?! — нарешті прорвався Дем'ян Опанасович* (Коз., Сальвія, 1959, 173); // *розм.* Несподівано або час від часу проявлятися у словах, поведінці, вчинках і т. ін. (про злість, досаду, роздратування і т. ін.). *Проривалися сумовиті нотки в листах його додому. А в листах до найближчого друга Корнія Чумака, де правда з вигадкою перепліталися якнайхимерніше, проривалися й щирі признання* (Головко, II, 1957, 411); — *Хлопе! — ревнув пан, і вся накипіла злість прорвалася наверх у його душі. — Ти мені смієш таке говорити!* (Фр., III, 1950, 272); *Прорвалося те, що накипіло в ньому.. Доки шуряк їздитиме на його горбі? Ні! Так не буде!* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 33).

5. *тільки недок.* Пас. до **прорива́ти**[1] 1—3, 5.

ПРОРИВА́ТИСЯ[2], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОРИ́ТИСЯ**, и́юся, и́єшся, *док.* 1. Риючи, прокладати собі дорогу, проникати куди-небудь.

2. *тільки недок.* Пас. до **прорива́ти**[2].

ПРОРИ́ВКА, и, *ж., с. г.* Дія за знач. **прори́ти, прорива́ти**[1] 5. *Усі .. роботи по догляду за плантацією (шарування, букетування, проривку, боротьбу з бур'янами) треба провадити своєчасно, щоб забезпечити швидкий ріст сходів* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 165); *Були п'ятиденки по шаровці буряків, суботники по проривці кукурудзи, декади ударної здачі молока* (Зар., На.. світі, 1967, 60).

ПОРИВНИ́Й, а́, е́. 1. *лінгв.* Такий, при вимові якого відбувається змичка артикулюючих органів мови на шляху видихуваного повітря (про звуки мови). *В українській мові переважають щілинні і проривні фонеми при відносно значній кількості африкат* (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 259); // *у знач. ім.* **проривни́й**, но́го, *ч.* Приголосний звук, при вимові якого відбувається змичка артикулюючих органів мови на шляху видихуваного повітря.

2. *розм.* Стос. до прориву (у 3 знач.). *Бригаду .. підсилити ніким, і, очевидно, вона стане проривною ланкою* (Собко, Любов, 1935, 124).

3. *мед.* Стос. до проривання (*див.* **прорива́ння**[1] 2).

ПРОРИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Ридаючи, промовити що-небудь. *У порівн. *Я мовчки йшов за Галайдою і лють свою на нього ніс.. Спокійно й тихо все було. І я з холодною журбою сказав, неначе проридав: — Ну, повертайся, Галайда, ми поговоримо з тобою* (Сос., I, 1957, 444); // *перен.* Видати звуки, подібні до ридання. *Оркестр.. проридав перші такти жалібного маршу* (Перв., Дикий мед, 1963, 346).

2. *неперех.* Ридати якийсь час. *Цілий день проридала.*

ПРОРИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОРИ́НУТИ**, ну, неш, *док.* Проходити, прослизати крізь що-небудь, попід чимсь і т. ін. *Наполовину ущерблений місяць, швидко проринаючи крізь хмари, давно скотився вже за подніпровські кручі* (Ле, Право.., 1957, 154); *Тюха слухняно метнувся до хлопця, вихилився, щоб ухопити своїми чіпкими клешнями, але Сивоок в'юнко проринув у нього попід руками* (Загреб., Диво, 1968, 56); // *перен.* Виявлятися якими-небудь зовнішніми ознаками (про почуття). *Олександр Васильович потай стежив за Потьомкіним, і в його очах мимоволі проринав острах за людину, що, здається, навмисне хотіла себе заморити надмірною їжею* (Добр., Очак. розмир, 1965, 252).

ПРОРИ́НУТИ *див.* **прорина́ти.**

ПРОРИПІ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* прорипля́ть, *док.* 1. *неперех.* Пройти, проїхати з рипом (*див.* **рип**[1]). *Тиша була надзвичайна.. Цього вечора шляхом не прогуркотів і не прорипів жоден віз* (Трубл., I, 1955, 41); *Благополучно об'їхали* [Сергій і Денис] *склади, прорипіли мимо чорної ріки підвід* (Тют., Вир, 1964, 148).

2. *перех. і без додатка, перен., розм.* Сказати різким неприємним голосом. *Над столом висіла скляна булька на дроті, а засвітили, як завжди, підсліпувату лампу, що зразу почала чадіти. — Казав пан, кожух дам,— прорипів зловтішно член правління...* (Панч, На калин. мості, 1965, 243).

3. *неперех.* Рипіти якийсь час.

ПРО́РИС, у, *ч.* Контурна різьблена лінія. *Німби ікон XV ст. мають гравірований орнамент. Це легкий неглибокий прорис.. переважно геометричних візерунків, виконаних з допомогою лінійки і циркуля* (Укр. декор. різьба.., 1970, 24).

ПРОРИСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прорисува́ти.** *Дуже рідко в практиці українських кахлярів зустрічаються натюрморти, проте історичні мотиви вони можуть доповнювати місцевою прорисованою*

з графічною чіткістю геральдикою (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 99).

ПРОРИСО́ВКА, и, *ж.* Дія за знач. **прорисува́ти, прорисо́вувати.** *Прагненням розкрити образний зміст літературного твору.. відзначаються літографії В. Ульянової до повісті О. Кобилянської «У неділю рано...» (1965—1966). Художниця не відмовляється від деталь-ної прорисовки* (Мист., 2, 1968, 15).

ПРОРИСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОРИСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Рисувати контурне зображення чого-небудь. *Гуцульські майстри ніколи не прорисовують олівцем посуд* (Гуцульська кераміка, 1956, 56); *— Треба створити,— казав Довженко,— зображальну сферу картини.. Ми з оператором запрошуємо вас прорисувати її* (Мист., 6, 1958, 29).

ПРОРИСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОРИСУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* Чітко, виразно позначатися на малюнку (про лінії, контури); // *перен.* Ставати видимим, доступним зорові. *В останньому вірші-триптиху* [М. Бажана] *виписано гарячкову, напружену працю. Ще нема нічого завершеного, ще не прорисовуються контури головних споруд — лиш «пруг ляга на пруг, і кут ляга на кут»* (Вітч., 10, 1964, 147).

ПРОРИСУВА́ТИ *див.* **прорисо́вувати.**

ПРОРИСУВА́ТИСЯ *див.* **прорисо́вуватися.**

ПРОРИ́ТИ *див.* **прорива́ти** [2].

ПРОРИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прори́ти.** *Рівчак, проритий глибоко, травою весь поріс...* (Забіла, У.. світ, 1960, 72); * Образно. *Болем прорита душа проливає сльози, а очі сухі* (Коб., I, 1956, 244).

ПРОРИ́ТИСЯ *див.* **прорива́тися** [2].

ПРОРИТТЯ́, я, *с.* Дія за знач. **прори́ти, прорива́ти**[2].

ПРОРИЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. *неперех.* Док. до **рича́ти.**

2. *перех. і без додатка, розм.* Сказати що-небудь з ричанням у голосі.

3. *неперех.* Ричати якийсь час.

ПРОРІ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **проріди́ти;** // *у знач. прикм. Вимірювання швидкості вітру показують, що проріджені лісосмуги підвищують вітрозахисну ефективність майже на 10 процентів* (Колг. Укр., 12, 1961, 38).

2. *у знач. прикм.* Який став менш густим, щільним; поріділий. *З-за проріджених дерев замерехтіли жовті цятки світла* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 309).

ПРОРІ́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проріди́ти, проріджувати.** *Дерева потрібно.. формувати та обрізувати. Рекомендують два основних способи обрізки — проріджен-ня та вкорочення* (Знання.., 4, 1973, 15).

ПРОРІ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проріджувати.** *Для цукрових буряків, зокрема, важливе значення має своєчасність проведення догляду, особливо проріджування сходів* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 15); *Проріджування* [плодового дерева] *полягає в повному вирізуванні гілки або пагону біля самої основи* (Сад. і ягідн., 1967, 211).

ПРОРІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОРІДИ́ТИ**, джу́, ди́ш, *док., перех.* 1. *с. г.* Видаляти з рядків посіяної технічної культури зайві рослини; проривати. *Щоб одержати добру товарну продукцію, доводиться проріджувати рослини в рядках* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 31); *Коли сіянці підростуть, їх треба проріди-ти* (Озелен. колг. села, 1955, 104); // Зрізувати на кущах, кронах дерев зайві пагінці, гілки і т. ін. з метою поліпшення росту та плодоношення рослини. *У дорослих дерев прорізують загущені крони, вирізують поламані, хворі і сухі гілки, а також прикореневу поросль* (Хлібороб Укр., 1, 1963, 33); *Пишно розрослися яблуні.., одна гілка глушила другу, і скільки тут треба докласти праці, щоб зрізати зайве віття, проріди-ти кожне дерево* (Донч., IV, 1957, 228).

2. *перен.* Робити менш густим, щільним. *Роки проріди-ли волосся.*

ПРОРІ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОРІДИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Ставати менш густим, щільним; рідшати. *Туман мряки проріджувався, зате сильніше вибивалося довжезне пасмо імли понад річкою* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 55).

2. *тільки недок., с. г.* Пас. до **проріджувати** 1. *Сходи буряків в рядках проріджуються* (Колг. Укр., 4, 1961, 22); *Дерева, в яких лише проріджується крона, мають дуже видовжені скелетні гілки* (Сад. і ягідн., 1957, 211).

ПРОРІ́ДЖУВАЧ, а, *ч., с. г.* Машина для проріджування сходів цукрових буряків. *Оригінальною машиною є вздовжрядний проріджувач буряків* (Наука.., 9, 1961, 27); *При пересуванні машин вздовж рядків рослин ножі проріджувача, закріплені на головках секцій, обертаючись впоперек рядків, роблять у них паралельні косі вирізи, видаляючі в цьому місці зайві сходи буряків та бур'янів* (Хлібороб Укр., 11, 1964, 47).

ПРОРІДИ́ТИ *див.* **проріджувати.**

ПРОРІДИ́ТИСЯ *див.* **проріджуватися.**

ПРОРІДІ́ЛИЙ, а, е. Який став менш густим, щільним; поріділий. *Над проріділими лісами підіймалась і темно-синіми клаптями розповзалась .. ніч* (Стельмах, Правда.., 1961, 377).

ПРОРІДІ́ТИ, і́є, *док.* Стати менш густим, щільним; порідшати. *Вже проріділа й черга брехачів, бо бачили, що цареві тяжко вповісти таку небилицю, аби повірив* (Три золоті сл., 1968, 185).

ПРО́РІДЬ, і, *ж., розм.* Місце, де дерева або кущі ростуть дуже рідко. * Образно. *У велетня весь світ на видноті, А карлик вріс у побутову прорідь, І те, що вздрить з вузенького вікна,— Ото й уся для нього далина* (Бичко, Сійся.., 1959, 336).

ПРО́РІЗ, у, ч. 1. Заглибина в чому-небудь, зроблена різальним інструментом; крізний отвір, діра, зроблені гострим предметом. *Основним процесом технології добування штучних каменів з гірського масиву черепашнику є утворення прорізів (пропилів) в потрібних напрямках за допомогою дискових або ланцюгових пил каменерізних машин* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 144); *Прорізи і розриви на дощових плащах і інших виробах з пластичних матеріалів можна лагодити за допомогою зварювання* (Знання.., 1, 1966, 32); *Проріз у головці шурупа дає можливість загвинчувати його в деталь викруткою* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 64); // *перен.* Просвіт, щілина і т. ін. у чому-небудь. *Далекі зорі схилялися вінками над лісом, виринали в прорізах віт і огрівали дітей своїм надійним добрим сяйвом...* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 897); *Крізь прорізи в хмарах маячив місяць* (Скл., Карпати, II, 1954, 209).

2. Розрізана частина одягу, передбачена фасоном. *Із припічка на ліжко стрибнули Петрусь та Антось; вони хотіли показати хрещеному батькові свої перші штани з прорізами* (Чорн., Потік.., 1956, 251); *У прорізі фланельки так і засяяла тільняшка, і на Оленку війнуло рідною смужкою далекого синього моря* (Кучер, Трудна любов, 1960, 455).

3. Форма, обрис очної або ротової щілини. *Було видно між дівчатами кілька типів зовсім південних, ніби херсонських, з карими очима та чорними бровами, оригінальним чистим виразним прорізом уст* (Н.-Лев., II, 1956, 403); *До прибулих усміхнувся* [Олексій Федотович] *крізь вузький проріз очей* (Речм., Весн. грози, 1961, 63).

4. Отвір у споруді, призначений для вікон, дверей і т. ін. *Над дверима до меншої кімнати світився на-*

скрізь проріз (Н.-Лев., VII, 1966, 266); *У прорізі залізних дверцят злякано вклякла з ліхтариком в руці худенька послушниця* (Стельмах, I, 1962, 637); // Вузький отвір певного призначення (в машині, механізмі і т. ін.). *Через проріз броньованого щитка в кулеметі йому добре видно румунські окопи, де сидить свіжий, недавно прибулий, батальйон* (Кучер, Чорноморці, 1956, 209); *Кулемет затрясся, боляче віддавав у груди, та дівчина нічого не відчувала й не бачила, крім вузенького прорізу на прицілі* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 54).

5. Штучно або природно утворений прохід у чому-небудь, через щось. *Скеля була груба і тверда, видовбування прорізу в ній тривало вже цілий тиждень* (Фр., VIII, 1952, 414); *Вирішено було зробити.. прямий судноплавний проріз через велику обмілину* (Веч. Київ, 21.XI 1968, 1).

ПРОРІ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прорі́зати.** *Тюрма малесенька. Одним одне маленьке віконце, прорізане в стіні* (Н.-Лев., VII, 1966, 252); *Між двох високих схилів, у глибокій ущелині, прорізаній в пагорбі для залізничної колії,— стояв поїзний состав без паровоза* (Смолич, Мир.., 1958, 402); *І вранішній прорізаний лиманами степ, і відкрите небо над ним, і по-дівочому беззахисні тополі — все, причаївшись, наче ждало якогось нещастя* (Гончар, II, 1959, 46); *Молодили* [очі] *його трохи похмуре, прорізане глибокими зморшками обличчя* (Жур., Вечір.., 1958, 20); // **прорі́зано,** *безос. присудк. сл. Капітан Берестовець.. попрямував на вузеньку смужечку світла, якою немов прорізано було темну стіну присадкуватої будови в кінці вулиці* (Перв., Опов.., 1970, 117).

ПРОРІ́ЗАТИ *див.* **прорі́зувати.**

ПРОРІЗА́ТИ *див.* **прорі́зувати.**

ПРОРІ́ЗАТИСЯ *див.* **прорі́зуватися.**

ПРОРІЗА́ТИСЯ *див.* **прорі́зуватися.**

ПРОРІ́ЗКА, и, *ж.* Отвір у паркані для входу й виходу. *По боках хвіртки, а також зверху арки встановлюють кам'яні різьблені елементи.. В окремих випадках застосовують також скромну прорізку з кам'яних стовпів* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 24).

ПРОРІЗНИ́Й, а́, е́. 1. Який має прорізи (у 1 знач.). *В кутку на круглому столику красується дрібне літургійне срібло: євангеліє, одягнуте в золочений прорізний орнамент, два високі потири, хрест* (Стельмах, I, 1962, 414).

2. Який утворився внаслідок прорізування. *Крій кептарів досить простий.. Кептарі можуть мати невеликі кишені (накладні або прорізні) різноманітної форми — у вигляді прямокутника, трапеції, півкола* (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 60); // Признач. для прорізування. *Пази шириною 2—2,5 мм фрезерують прорізними фрезами* (Технол. різального інстр., 1959, 147).

ПРОРІ́ЗУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **прорі́зувати.** *Йшов дужий, ані на хвилину не спинюваний гул, прорізуваний верескливими покликами сирен та сигнальними посвистами паровозів* (Коцюба, Нові береги, 1959, 228); *Голубий імлистий туман стояв над цехами, туман, прорізуваний гострими свічками домен* (Загреб., Спека, 1961, 229).

ПРОРІ́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прорі́зувати** і **прорі́зуватися.** *Ножиці вживаються маленькі, з гострими кінцями для прорізування тканини та вирізування* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 6); *Для прорізування шліців у головках гвинтів і вузьких канавок в інших деталях застосовують товсті полотна ножівки* (Практ. з машинозн., 1957, 50); *Тепер для формування густоти насадження застосовують переважно механізоване прорізування сходів культиватором впоперек рядків* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 3); *При рахіті відмічається запізнене прорізування зубів* (Хвор. дит. віку, 1955, 125).

ПРОРІ́ЗУВАТИ, ую, уєш *і* **ПРОРІЗА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОРІ́ЗАТИ,** і́жу, і́жеш, *док., перех.* 1. Ріжучи, робити в чому-небудь крізний отвір, діру, утворювати рану і т. ін. *Нижні льотки прорізують в обох паралельних стінках, один навпроти другого, для кращого провітрювання* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 51); *— А ви знаєте, яку мені дірку були прорізали? Ого, такий шрам на животі, мо* [може], *на півaршина* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 371); // Ріжучи, проорюючи, продавлюючи, порушувати суцільність, монолітність чого-небудь. *Він ішов парадним кроком. Великими чобітьми, як плугами, прорізáв заметі* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 33); *Шукачі вугілля заклали тут свої свердловини. До шестисот метрів дійшли... І прорізали багато пластів паливного сланцю* (Наука.., 7, 1967, 9); *У дні війни, у дні боїв минулі, — У незабутній, у тривожний час,— Знамено те не раз прошили кулі, Осколки мін прорізали не раз* (Бичко, Вогнище, 1959, 29); * Образно. *Хто небо наше прорізав Лиходійства кривавим ножем..?* (Рильський, Поеми, 1957, 292); //Порушуючи суцільність, монолітність чого-небудь, залишати, утворювати слід, борозну і т. ін. *Висадки коренеплодів садять під плуг, підгортальник і в так звану щілину, яку прорізують спеціально пристосованим до рамок культиватора ножем* (Колг. Укр., 2, 1957, 38); *— Маєш свій гниловід густо прорізати ровами на півтора аршини глибини. Тоді в низини зійде і грунтова, і підгрунтова закись* (Стельмах, I, 1962, 142); // Розмиваючи грунт, утворювати заглибини (про дію води). *На лузі на тім Псьол навесні гуляє, землю поїть, рівчаки прорізує, ріллі виполіскує* (Вишня, I, 1956, 153); *Якщо товща розчинних порід велика, вода поступово прорізує її, формуючи все нові й нові поверхи печери* (Знання.., 5, 1965, 10); // Рухаючись уперед, розтинати навпіл (хвилю, повітря і т. ін.). *Шлюп повернув градусів на тридцять і швидко пішов, прорізуючи розбурхані хвилі* (Добр., Очак. розмир, 1965, 105); *Назустріч нам твердий вітрюга: його ж пропелер проріза* (Тич., II, 1957, 233); *Сила падіння була така велика, що, пірнувши, Сахно не могла спинитися. Вона каменем прорізала кількаметрову глибочінь і мало не по коліна вгрузла у мулке днище озера* (Смолич, I, 1958, 99); *Повітря прорізав сполоханий птах* (Епік, Тв., 1958, 372).

2. Розчищаючи місцевість, прокладати дорогу, вулицю і т. ін. *Псович.. зганяв цілі юрми кріпаків до парку, де вони з ранку до ночі косили трави, прорізували нові стежки, алеї* (Гжицький, Опришки, 1962, 32); *Сапери прохід прорізали крізь дріт...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 159); * Образно. *І плуг людський нову прорiже путь Там, де батьки зітхали на розпутті* (Рильський, II, 1946, 6).

3. Пролягаючи у певному напрямку, перетинати щонебудь (про дорогу, вулицю, просіку і т. ін.). *Вузька дорога йшла на гору й прорізувала високе жито до самого лісу* (Н.-Лев., II, 1956, 309); *Південний схил яру прорізувала Водяна балка, поділяючи слободу на дві частини — Косогори і Забалку* (Добр., Тече річка.., 1961, 12); *Прорізаючи березняк, рейки залізниці вирівались на хвилястий простір піщаних кучугур* (Коз., Гарячі руки, 1960, 238); *Світла просіка прорізала чорну гущавину лісу* (Ю. Янов., IV, 1959, 116); *Від Золотих воріт до Хрещатика пролягла вулиця Прорізна (нині Свердлова), що прорізала собою оборонний вал, яким колись було обнесено все місто* [Київ] (Визначні місця Укр., 1958, 88); // Утворюючись на шкірі, перетинати (лоб, перенісся і т. ін.) (про зморшки).

Три уперті зморшки прорізують чоло (Бажан, Вибр., 1940, 132); *Високий лоб командира прорізала глибока зморшка* (Трип., Дорога.., 1945, 46); *Дві глибокі зморшки прорізали перенісся* (Тулуб, В степу.., 1964, 410); // *перен.* Проходити, проникати крізь що-небудь (про джерело світла). *Три потужні прожектори з паровоза на кілометр уперед прорізували темінь* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 141); *Свічка прорізає Морок — ледве видко* (Граб., I, 1959, 203); *Огненна стріла прорізала усе небо* (Кв.-Осн., II, 1956, 414); *Раптом блискавка прорізала темне, в сірих клубах хмар небо* (Ів., Опов., 1949, 182); // *перен.* Несподівано різко лунати, порушуючи тишу (про звуки). — *Ні, немає згоди моєї, передумала я! — прорізує тишу жіночий голос* (Вол., Самоцвіти, 1952, 10); *Рівно в шість годин двадцять хвилин звук горна прорізає тишу* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 28); *Хлопчик хотів ще щось спитати, але пронизливий свист прорізав повітря* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 160); // *перен.* Несподівано пронизувати кого-, що-небудь (про думки, почуття). «*Невже він умре?*» *Ця думка прорізає свідомість Ігоря* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 152); — *Де переховується зараз Гармаш? Знаєте такого? — Гармаш? — Їй навіть подих забило. Думки в голові сплутались, і раптом, як блискавка, прорізала радісна думка: «Живий! Ну, певно ж! Якщо шукають...»* (Головко, II, 1957, 594); // *безос. Раптом Гордія прорізало здогадкою: — Так це ви тоді писали до мене?* (Крот., Сини.., 1948, 25); // *перен.* Пильно вдивляючись, проймати (звичайно очима, поглядом). *Навіть і в погляді визначалася цілковита зміна: щось тверде, суворе — з глибу прорізують усе важкі, хмурі очі...* (Крот., Сини.., 1948, 23); *Лізе* [Комар] *на високого ожереда, навшпиньки спинається й прозорливим оком прорізає пітьму* (Ковінька, Кутя.., 1960, 27); // *перен.* Долати що-небудь. *Людина.. осідлала грізні океани, прорізала повітряні простори, заговорила в хмарах і під водою* (Ірчан, II, 1958, 63); *Через кілька днів після запуску радянської ракети могутній сріблистокрилий корабель прорізав повітряні простори, що відділяють Москву від Вашінгтона* (Літ. газ., 22.IX 1959, 1).

4. *рідко.* Те саме, що **вистрига́ти** 1. *Відьма, котра все запам'ятала, вилізла з-під постелі, тихенько підійшла до сплячого Івана й ножичками прорізала йому волосся навхрест* (Три золоті сл., 1968, 178).

5. *спец.* Проріджувати (про рослини). *Там, де нема потреби провадити поперечні розпушування і поля чисті від бур'янів, сходи прорізують культиватором з невеликими вирізами і короткими букетами* (Хлібороб. Укр., 5, 1968, 19).

ПРОРІ́ЗУВАТИСЯ, ується і *рідко* **ПРОРІЗА́ТИСЯ,** а́ється, *недок.*, **ПРОРІ́ЗАТИСЯ,** і́жеться, *док.* 1. З'являтися, проростаючи над поверхнею щелеп, лоба (про зуби, роги). *Перші молочні зуби прорізуються у дітей на 6-му або на початку 7-го місяця* (Шк. гігієна, 1954, 94); *Цілу ніч кволився, квиснув Лаврик,— ще один зубик прорізувався* (Вирган, В розп. літа, 1959, 254); — *Дозвольте вас привітати!.. З тим, що у вас прорізалися справжні зуби, а досі були молочні* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 171); *Після її слів батюшка подивився на Марійку, начеб у неї з-під хустки щонайменше прорізалися диявольські роги* (Стельмах, II, 1962, 233); // Утворюватися, з'являтися на шкірі (про зморшки). *Десь опівночі до палати входить лікарка.. Обличчя її сіре, довкола рота прорізались глибокі борозенки, на шиї тривожно пульсує жилка...* (Кочура, Родина.., 1962, 12); // З'являтися, проростаючи над поверхнею землі (про паростки рослин). *Сорок і чотири рази перевернув ту землю плуг сорок і чотири рази пройшов по ній сівач. А з землі щоразу прорізаються не зелені, а червоні стебельця* (Мушк., Серце.., 1962, 306); // *перен.* Проявлятися (про талант, здібності і т. ін.). *У дев'ятому, здається, класі в Максима почали прорізуватися й певні громадські, організаторські та навіть ораторські нахили* (Коз., Блискавка, 1962, 79); — *Ого! — весело вигукнув Шугалія. — Так у вас талант, Назаре Миновичу, народна творчість прорізається* (Кучер, Прощай.., 1957, 242).

2. *перен.* Ставати видимим, показуватися (про небесні світила). *Враз темніє, і, до цвяшків подібні, Прорізуються зорі мовчазні В осінньому небі* (Перв., I, 1958, 504); *Увечері, коли над тополями тонко прорізався молодик, він пішов слідком за Олесею до її хати, що стояла край зеленого вигону, де розкошували червонолапі гуси* (Стельмах, II, 1962, 114); // Виділятися на фоні чого-небудь (про контури предметів). *Вийшовши на горбату середину, він побачив трохи нижче, ближче до другого берега, димок і шатро, що прорізувалося сірим брезентом крізь віття дерев* (Коцюба, Нові береги, 1959, 236); *Попереду, немов вдалині, прорізалось зелено-каламутне вікно — то відкрили передню кришку торпедного апарата* (Логв., Давні рани, 1961, 45); // Виділятися серед інших звуків. *Крізь шум чоловічих голосів прорізався слабкий і неясний жіночий: — А я так скажу, люди добрі, що нема в тебе, Лисице, ні стида, ні сорому...* (Речм., Весн. грози, 1961, 89); *Крізь ніч — плесо чорної безодні,— що пахне сіркою і смалятиною, прорізався повільний дзвін* (Кач., II, 1958, 358).

3. *перен.* Проходити, пролягати, перетинаючи що-небудь (про дорогу, вулицю і т. ін.). *Село Моринці — це по суті величезний суцільний сад, серед якого вулиці прорізуються, мов просіки в густому лісі* (Вол., Самоцвіти, 1952, 122); // *перен.* Проходити, проникати крізь що-небудь (про світлові промені). *В хліві досить темно, тільки де-не-де крізь малі просвіти прорізується сонячне проміння знадвору* (Л. Укр., II, 1951, 194); *За довгий час путі тільки один раз крізь щільне запинало хмар прорізався світляний меч променя* (Вол., Самоцвіти, 1952, 226).

4. *тільки недок.* Пас. до **прорі́зувати.** *Під лісовими насадженнями грунт прорізується незліченною кількістю коріння* (Хлібороб Укр., 11, 1967, 6).

ПРО́РІЗЬ, і, *ж.* Те саме, що **про́різ** 1, 4. *Навіть у буденні дні в каплиці горіла лампада, і віруючі часом заходили сюди, щоб поцілувати ікону й кинути в синеньку скриньку з вузькою прорізю мідяка* (Шиян, Гроза.., 1956, 26); *У нім* [у кулеметному щиті] *є прорізь для прицілу, і смерть крізь нього нас косила* (Сос., II, 1958, 385).

ПРОРІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прорика́ти.** — *Рийте, рийте, ваші благородія,— глумливо кидав він Дьяконову та іншим. — Тільки чи довго тут будете володіти і княжити? — Дьяконов волів би краще не слухати похмурих його пророкань, бо, як не дивно, але Васька Лобатий.. не раз уже виявлявся правим* (Гончар, II, 1959, 351).

ПРОРІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОРЕКТИ́,** ечу́, ече́ш, *док., перех. і без додатка.* 1. За релігійними уявленнями — пророкувати волю божу. *Тихо пророкав панотець, що душі тих, що життя своє положили в боротьбі за віру, «в селеніях горних упокояться»* (Стар., Облога.., 1961, 68); [Г е л е н:] *Цар Ономай образив Аполлона, засватавши пророчицю його і не спитавши згоди стріловержця, і бог за те свій гнів йому пророк устами віщими Кассандри* (Л. Укр., II, 1951, 299).

2. Передбачати що-небудь. *Захар завіряє батька: ще прийде кара на панів, розумні голови давно пророкали, хай тільки зладяться люди* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 147); *Невідомі друзі недаремно пророкали: через*

тиждень Ольгу перевели до іншої камери (Кач., II, 1958, 68); // *поет.* Урочисто провіщати що-небудь. *Як меч, він* [Т. Г. Шевченко] *слово піднімав, і в сонце правди й волі вірив, і світлу долю пророкав* (Гонч., Вибр., 1959, 348); *З Канева грізно поглянув Шевченко, Кару нещадну катюгам пророк* (Шер., Дружбою.., 1954, 61).

3. *поет.* Урочисто говорити, виголошувати що-небудь. *І надійшовши, дід пророк: «Ти — злий і гордий чоловік. Законів ваших ми не знаєм, Не знаєм крові і страхіть, Ми не катуєм, не караєм,— Тож нам з убійником не жить»* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 230); *Змінилось багато В житті і в природі Відтоді, як Гоголь слова ці пророк. Чудовий Дніпро наш При всякій погоді, Хоч старшим він став на цілісінький вік!* (С. Ол., Вибр., 1959, 25); // *ірон.* Промовляти що-небудь з надмірною патетикою, не допускаючи заперечень. — *Ага, Юхим Кудря, кажете? Пожалуй, вам можна йти. Ідіть, — пророк вояка, опустивши гвинтівку разом із списками* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 10); — *Вона спалить тебе своїм гнівом, коли ти будеш її мучити,— пророкла урочисто Руфа* (Коп., Десятикласники, 1938, 275); *Тоном Галілея, що мовить своє славетне «А вона таки крутиться!» пророк* [Гриня]: — *Гумор! Гумор, люди, понад усе!* (Гончар, Тронка, 1963, 175).

Пр́ріст, росту, ч. 1. Те саме, що **проростáння.** *Бринить сонце. Мало не прискаючи, вигрівається набубняві галуззя тополь. Квітень — пора проросту і буйноцвіття...* (Наука і культура.., 1970, 218).

2. Молоді пагони, пущені проростим насінням рослин. *Були між ними з проростом, були* [колоски] *й зовсім трухлі* (Мирний, IV, 1955, 250); *Ще синій ліс не взеленів, але квіток проріст уже підняв і розрізнив торішній злеглий лист* (Тич., I, 1957, 102); *Трава уже застелила всю землю, і торішній лист, здиблений молодим проростом, попелясто просвічувався дивовижно крихітними сітчатками* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 821).

Пр́рість, рості, *ж.* 1. Густі сходи злакових або взагалі молоді пагони рослин. *На полях давно вже зеленіла буйна проріть, уже заєць міг сховатися в пшениці* (Кач., Вибр., 1953, 216); *Жадібно всмоктувала земля життєдайне тепло, тяглася до сонця незчисленними голками прорості* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 15); *Полин вже проріть гнав стрілчасту* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 126); * Образно. *Я б хотів тобі сказати слово, Щоб ядерним падало зерном; Щоб зростала з нього щедра проріть* (Перв., I, 1958, 205); * У порівн. *Доручай робити доповіді.. кожному молодому шахтареві.. Серце в них, як проріть, тягнеться до сонця* (Донч., Шахта.., 1949, 46).

2. Тонкий прошарок жиру в м'ясі або м'яса в салі. *Із свинячої жирної грудинки з проріттю видаляють кістки, нарізують її дрібними кубиками, додають.. свинячого м'яса з окосту, яєць,.. цибулі, меленого перцю, солі. Все змішують і начиняють.. свинячий шлунок* (Укр. страви, 1957, 158).

Пр́ріха, и, *ж.* Діра в одязі, тканині. *Незвична сидіти без діла, вона й зараз домоглась від Марусі роботи собі: латала свіжі проріхи на Петрусевій ватянці* (Головко, II, 1957, 575); * Образно. *Мерщій хліб прибирали* [одрадяни] *та вивозили на продаж.., аби мерщій дірки залатати та проріхи позапихати* (Мирний, IV, 1955, 248); // Прорізана або штучно утворена щілина в чому-небудь. *Діти вже починали мерзнути. Щоб тепліше було, Чайченко щільно вмостив їх на грубому, в гречечку збитому рядні, а кінці його зав'язав хрестнавхрест.. На санях жваво заворушився, забився великий живий вузол, крізь проріхи його раз по разу висовувались і ховалися повеселілі обличчя малечі* (Стельмах, I, 1962, 31); // Отвір у стіні, даху і т. ін. *Вони* [двері] *розчинилися.. і в темній прорісі заметушилася постать чоловіча* (Мирний, I, 1954, 324).

Пр́рішка, и, *ж.* 1. Зменш. до **пр́ріха.** *Пазуха трохи розійшлася, і крізь ту невеличку прорішку біліло тіло* (Мирний, III, 1954, 281); *Заєць уже збігав до підборщика хутра, той йому вже на всі прорішки попідбирав.. шматочки* (Вишня, II, 1956, 129).

2. *діал.* Вид шапки. *Шапки були прорішки, а тепер усе кучми* (Сл. Гр.).

Проробúти *див.* **проробля́ти.**

Пр́робка, и, *ж.* Те саме, що **пр́роблення.** *Абдулла мав їхати на якесь будівництво.. для короткотермінової практики з монтажу і для проробки своєї дипломної роботи, ув'язуючи її з виробництвом* (Ле, Міжгір'я, 1953, 450); — *Знову на проробку?* — *спалахнув він* (Донч., V, 1957, 556).

Пр́роблений, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проробúти** 1, 2, 4. *Отвір, що був прорóблений у стіні, виходив у хлів, де були складені дрова* (Турч., Зорі.., 1950, 84); *У Якутську геодезистам запропонували подати звіт про прорóблену роботу* (Видатні вітч. географи.., 1954, 22); — *Адміністрація шахт знахабніла і вирішила урізати платню навіть за прорóблені вже два тижні* (Кол., Терен.., 1959, 62); // **пр́роблено,** *безос. присудк. сл.* [В е р е с а й:] *Матеріали до випуску аспірантів у вас уже прорóблено?* (Мик., I, 1957, 379).

Пр́роблення, я, *с.* Дія за знач. **проробúти, проробля́ти** 1, 2, 4. *Аж тут утрутився Янсон. — Не треба сперечатися. Питання потребує глибшого прорóблення* (Кач., II, 1958, 43).

Пр́роблювати *див.* **проробля́ти.**

Пр́роблявання, я, *с.* Дія за знач. **проробля́ти** 1, 2, 4.

Проробля́ти, я́ю, я́єш *і рідко* **Пр́роблювати,** юю, юєш, *недок.*, **Проробúти,** роблю́, пр́обиш; *мн.* пр́роблять; *док.* 1. *перех.* Робити в чому-небудь (отвір, заглибину і т. ін.). *У стіні прорóблювали вхід, який східцями сполучав древню поверхню з підлогою приміщення* (Вісник АН, 8, 1949, 41); *Я проробив посеред гребельки спуск для лотоків* (Н.-Лев., VI, 1966, 95); *У своїй кабіні я проробив віконце, щоб розмовляти з пасажирами* (Ю. Янов., II, 1958, 61); // Розмиваючи грунт, утворювати заглибини (про дію води). *Степова, не дуже велика, річка крутилася туди й сюди серед рівної площини та й проробила собі якось дві дороги: одну в той бік, де було село, а друга була — сказати б — балка* (Гр., I, 1963, 402).

2. *перех.* Виконувати, здійснювати що-небудь. *Він не соромився власноручно пелюшки прати, більше того, проробляв це з таким виглядом, ніби вчиняв якийсь.. важливий ритуал* (Гончар, Тронка, 1963, 301); *Він цілував землю й прорóблював інші формальності, що їх завели мандрівники, повертаючися на рідну землю* (Ю. Янов., II, 1958, 54); *Низка вечорів пішла на товариські бесіди, родинні справи, негайні засідання і збори. Були й інші позитивні речі, що їх конче треба було проробити* (Кач., II, 1958, 27); *Добравшись до плода, гусениця вигризала отвір в його оболонці та виїдала без залишку одну з насінин. Потім вона переповзла на інший біб і тут проробила те ж саме* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 365); //Вивчати, досліджувати що-небудь. *Прорóбляти проблему.*

3. *тільки док., неперех.* Робити (у 1 знач.) якийсь час. *Як до Трійці проробим, На одежу заробим; А ще треба нам робити, Щоб і їсти, щоб і пити* (Щог., Поезії, 1958, 80); *У Варшаві я проробив майже рік* (Довж., I, 1958, 18).

4. *перех., перен., розм.* Піддавати кого-, що-небудь

гострій критиці, викривати чиїсь вади, хиби. *Почали «пророблятиі* [Надійку] *на нарадах і засіданнях,.. на неї вже дехто почав спихати й відповідальність за підрив авторитету бригади* (Коз., Листи.., 1967, 223); *За свій вік я навіть мухи не зачепив мізинцем.., я її* [стару] *без гуркоту-грому проробив* (Логв., Давні рани, 1961, 28); [Л я л я:] *Можете мене на зборах пропобити. Від того нічого не зміниться* (Собко, П'єси, 1958, 334).

5. *перех. і без додатка, розм.* Зазнавати втрат, збитків. — *Інші всюди заробляють, а ти всюди проробляєш,— підвищує голос Марійка. — Бо уперся, мов кілок у тин, і навіть за медом не нагнеться* (Стельмах, II, 1962, 235); // Витрачати що-небудь, позбуватися чогось. [М и к о л а:] *Господи, проробив чоловік свою силу на чужих людей, а тепер для себе лиш останочки лишилися* (Фр., IX, 1952, 110).

ПРОРОБЛЯ́ТИСЯ, я́ється і *рідко* **ПРОРО́БЛЮВАТИСЯ,** юється, *недок.* Пас. до **проробля́ти, проро́блювати** 1, 2, 4, 5.

ПРОРОЗКОШУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Розкошувати якийсь час.

ПРОРО́К, а, *ч.* 1. За релігійними уявленнями — проповідник волі божої. *Господь, любя* [люблячи] *отих людей, Послав на землю їм пророка; Свою любов благовістить! Святую правду возвістить* (Шевч., II, 1963, 122); *По городах ходив пророк Віщати людям слово боже* (Граб., I, 1959, 140); *Борода біблійного пророка загострилась запитливим клинцем* (Кач., II, 1958, 378); * У порівн. *На вулиці стугонять чиїсь повільні кроки.. З жовтуватого місячного настою, мов біблейський пророк, випливає сивоголовий і сивобородий батько Тимофія* (Стельмах, II, 1962, 29).

2. *поет.* Провісник майбутнього. *Шевченкова слава все більше і більше зростала. Це вже був не Кобзар, що виспівує долю рідного народу, а український пророк, що проповідував людям любов, правду та братерство* (Мирний, V, 1955, 312); *Хто угледів в час безщастя Сонце крізь тумани, Той для люду рідним батьком І пророком стане* (Олесь, Вибр., 1958, 237); *Бачиш — він знов на «Трибуні народів», Славний Міцкевич, борець і пророк!* (Рильський, II, 1960, 175); [К у л і ш:] *Лиш той пророк, хто має серце чисте І зла в народ і краплі не несе* (Коч., III, 1956, 127); * У порівн. *Всі його питали, мов пророка: «Коли ж той день? Чи довго ще ся ніч?»* (Л. Укр., I, 1951, 294); // *ірон.* Той, хто непереконливо, безпідставно передбачав що-небудь. *А ви де сиділи, стратеги й пророки, Слизькі Уолстріту ділки, Коли ми, єдині на світі, в ці роки Громили фашистські полки?* (Гірник, Друзі.., 1953, 96).

ПРОРОКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **пророкува́ти.** *Нині, в розквіт пророкованої Леніним весни, тільки в Українській республіці щодня розповсюджується понад 22 мільйони примірників газет* (Рад. Укр., 5. V 1963, 1); // **пророко́вано,** *безос. присудк. сл. Говорили, що по шлюбі їм пророковано незгідливе життя* (Фр., IV, 1950, 200).

ПРОРОКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ПРОРОКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* 1. Док. до **рокота́ти, рокоті́ти.** *Не встигли вони* [махновці] *як слід наїстись, пересідлати і нагодувати коней, як раптом над селом пророкотав незвичайний грім* (Цюпа, Грози.., 1961, 92); — *Хазяїн — сам не гам і другому не дам,— солодко пророкотав отець Софроній* (Речм., Весн. грози, 1961, 71).

2. Рокотати (рокотіти) якийсь час.

ПРОРОКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія та її результат за знач. **пророкува́ти.** [О н о м а й:] *Не лякай, пророчице, мене пророкуванням* (Л. Укр., II, 1951, 286); *Христя думала над сьогоднішнім бабиним пророкуванням.. «Тебе горе жде, тяжке тебе горе жде»* (Мирний, III, 1954, 332); *Пророкування Черняка не справдились: хлопець наступного ранку не з'явився* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 72).

ПРОРОКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *перех. і неперех.* За релігійними уявленнями — проповідувати волю божу. [П р о р о к с а м а р і й с ь к и й:] *Там, на високім місці, ми запалим вогонь святий в свяченому гаю. Там Тірца нам пророкувати буде про нашу Самарію* (Л. Укр., II, 1951, 157); — *З висоти Сіхоте-Алінського хребта,— віщає проповідник різким сектантським голосом,— від верхів'я тайгової ріки Бикина пророкую на північ, на захід і на південь* (Довж., I, 1958, 106); // *заст.* Вгадувати майбутнє чи минуле на картах і т. ін.; ворожити. *Сей* [Низ] *на руках знав ворожити, Кому знав скілько віку жити, Та не собі він був пророк. Другим ми часто пророкуєм, Як знахурі, чуже толкуєм, Собі ж шукаєм циганок* (Котл., I, 1952, 225); *Пророкував Зогаку звіздочот* [звіздар], *Що буде смерть йому од Ферідуна* (Крим., Вибр., 1965, 169).

2. *перех. і без додатка.* Передбачати що-небудь; пророкати. *Пророкують: — Не буде з неї* [Тетяни] *добра* (Вас., Талант, 1955, 29); *Його вважали за розумного, принципового і чесного юнака і пророкували блискучу кар'єру на військовій службі* (Панч, На.. мості, 1965, 134); *Всі, хто слухав перші виступи С. Крушельницької на оперній сцені, пророкували їй осяйне майбутнє* (Мист., 1, 1966, 30).

3. *перех.* Бути ознакою, прикметою, передвістям чогонебудь. *Сни були, як і життя, страшні та неодрадні.. Що вони віщують, що пророкують?* (Мирний, III, 1954, 47); *Це тепло, прикраплене тихим дощиком, пророкує сонячні дні* (Досв., Вибр., 1959, 333).

ПРОРО́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проронúти.** *Крізь сумовите висвистування вітру лунало прискорене шкорбання сотень чобіт по горбастому льоду і лише вряди-годи — випадково проронене слово* (Добр., Очак. розмир, 1965, 168).

ПРОРОНИ́ТИ, роню́, ро́ниш, *док., перех.* 1. Ненароком упустити або згубити який-небудь предмет.

◇ **Проронúти сльозу́** — заплакати. [Н а с т я:] *Як його брали, то аби вам слово сказала, аби одну сльозу проронила, як чесній жінці годиться!* (Фр., IX, 1952, 121); *Майже весь день Соломія просиділа біля тіла свого чоловіка. Вона не проронила жодної сльози, і лише очі її застигли в німому та безвихідному смутку* (Голов., Тополя.., 1965, 206).

2. *у сполуч. із сл.* с л о в о, з в у к, *перен.* Стримано, коротко промовити що-небудь (звичайно після тривалого мовчання). *За цілий день ніхто не проронив і слова* (Мирний, I, 1954, 334); *Катря хіба що коли-не-коли проронить слово, а більше мовчала заглиблена в собі* (Головко, II, 1957, 575); *Всі так і вважали — непоганий, знаючий механік, але такий небагатослівний, що звуку зайвого не проронить* (Збан., Переджнив'я, 1955, 169).

ПРОРО́СЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **прости́.** *Вітри і сніг схрестились в чорнім полі, Земля у ранах кволиться навкруг. У пирієм проростих скибах, на роздоллі, Мов сирота, самотній ржавий плуг* (Стельмах, V, 1963, 46); // *у знач. прикм. В погребі пахло діжкою з-під квашених огірків, проростою картоплею, буряками та капустою* (Перв., Дикий мед, 1963, 309); *Проростий культурний пагінець прищипують, щоб зразу утворити добре розгалужену крону* (Озелен. колг. села, 1955, 242).

ПРОРОСТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проростáти.** *При вирощуванні однорічних саджанців без шипа проростання вічок у яблуні, вишні, черешні, сливи і абрикоса по-*

чинається раніше і проходить інтенсивніше (Хлібороб Укр., 1, 1965, 30); *В пухкій чорноземній ріллі ключилось зерно, засіяне ще вчора, і творилось одвічне чудо — незбагненне таїнство проростання хліба* (Цюпа, Краяни, 1971, 49); *Пощо мені ці вітрові пориви, І жайворонків спів, і проростання трав?* (Зеров, Вибр., 1966, 99).

ПРОРОСТА́ТИ, áє, *недок.*, **ПРОРОСТИ́,** те́, *док.* 1. *неперех.* Пускати паростки (про насіння, бруньки і т. ін.). *Насіння кизилу поступово проростає і звичайно сходить на другий рік* (Вісник АН, 11, 1953, 49); *Приклякле до землі колосся проростало* (Кач., II, 1958, 431); *Саджанці викопують з прищепленими вічками, які прижились, але ще не проросли* (Колг. Укр., 4, 1959, 42); — *Люди посадили зернятко тополі, воно проросло* (Донч., V, 1957, 498).

2. *неперех.* Давати сходи (про рослинність). *Там, де проростає гіркий полин, Гречки поплинуть молоком медовим* (Рильський, II, 1960, 217); *Нехворощ — його далекий дитячий праліс,— буйно проростала на погрібнику. З неї мати в'язала віники* (Мушк., Серце.., 1962, 16); *До оранки проросло бур'янів тим більше, чим пізніше орали* (Колг. Укр., 2, 1957, 17); * Образно. *Біля воза й по долині проростав туман* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 74); // Рости, пробиваючись крізь що-небудь, через щось, між чимсь. *Проростає крізь сніги трава* (Рильський, II, 1960, 205); *Ви бачили, як рута проростає Через гудрон або залізну брилу? Пагінчик! А якенну має силу!* (Воронько, Коли я.., 1963, 93); [Монтаньяр:] *От перше — голова з плечей впаде і в кошику опиниться низенько, а кров із жил напоїть ту травицю, що проросла між дощок ешафоту* (Л. Укр., II, 1961, 168).

3. *неперех.* Покриватися рослинністю (про якусь територію, місцевість); заростати. *Річечок було в Медвині три. Кожна з них мала свій колір води, по-різному пахло навколо них зілля, але однаково проростали їхні береги.. червонолозом, вільхою, вербою і високими яворами* (Стельмах, I, 1962, 224); *От мурована церква з високою дзвіницею, давня вже; мур аж зазеленів; мощений цвинтар проріс травою* (Вовчок, I, 1955, 95); // Ставати місцем, основою для росту, появи чого-небудь. *Могилки селянські через якийсь рік-два проростали чорною або червоною вишнею чи кучерявою грушею* (Стельмах, I, 1962, 198); *Бурелом підносить віти голі і проростає молодняком* (Гонч., Вибр., 1959, 279); *Образно. З висловом не поспішай — зажди, Щоб вільно думка словом проростала* (Плужник, Вибр., 1966, 247).

4. *перех.* Даючи ріст, проникати крізь тканину, охоплювати все нові ділянки організму (про пухлини). *Пухлина проросла м'язи, завдяки чому окремі атрофовані м'язові волокна зустрічались серед пухлинної тканини* (Мед. ж., XIX, 1, 1949, 18).

ПРОРОСТИ́ *див.* **проростáти.**

ПРОРОСТИ́ТИ *див.* **пророщувати.**

ПРОРОСТКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **проросток.** *Самки* [шведської мухи] *відкладають яйця спочатку на проросткову плівку злаків, а пізніше — на молоді рослини* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 113).

ПРОРО́СТОК, тка, *ч.* Паросток у початковій стадії свого розвитку з насіння, бруньки і т. ін. *У.. проростків огірків у певний період їх росту з'являється виразно відчутний запах свіжих огірків, який вказує на утворення в них якихось летючих речовин* (Укр. бот. ж., XVII, 1, 1960, 49).

ПРОРО́ЦТВО, а, *с.* 1. За релігійними уявленнями — пророкування, що є виявленням божої волі. [Співець:] *Ісаії пророцтво не справдилось,— мир не настав, Месія не з'явився* (Л. Укр., II, 1951, 154); *Кандидат філософських наук.. розповів про наукові передбачення і релігійні пророцтва* (Наука.., 6, 1959, 46); // *заст.* Передречення чийого-небудь майбутнього життя гаданням, ворожінням, різними прикметами і т. ін. *Самітний пустельник-бук зашепотів листом, а в тім шумі слухав чомусь Марусяк пророцтва долі своєї: «.. Із ізвора воду пити... з торби хлібом жити, гойдаючки сподіваючися»* (Хотк., II, 1966, 110); * У порівн. *Збоку пролунав надірваний і хрипкий вигук, зловісний, як пророцтво* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 199).

2. Твір релігійного змісту, який становить собою перелік божих одкровень. *Тексти й пророцтва з корану переплітались у бесіді.. з казками люду й чарівним запиналом покривали минувшість* [минуле] (Коцюб., I, 1955, 292); *І мимоволі пригадував Сагайдачний текст з пророцтва: «Розподілять ризи моя і про одіж мою кидатимуть жереб»* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 601);

3. Передбачення наперед того, що відбудеться, трапиться. *Миколині пророцтва здійснились. Не минув тиждень, як базари вкрились столами, рундуками, ятками* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 26); *Збувається пророцтво Шевченка: «Врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі». Соціальні перегородки у нас повалено, економічну й культурну нерівність націй зметено геть* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 161).

ПРОРО́ЦЬКИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **пророчий.** *Пророцький дар у тебе* [поета] *лише на те, Щоб іншим край обіцяний вказав ти, А сам не входив у житло святе* (Фр., XI, 1952, 293).

ПРОРО́ЧЕ. Присл. до **пророчий.** — *Не зносити тобі, Косте, голови на своїх плечах! — пророче вимовив Колісник і затих* (Мирний, III, 1954, 366); *Вже в перші роки Радянської влади Володимир Ілліч Ленін пророче говорив про велике значення соціалістичного змагання* (Хлібороб Укр., 10, 1966, 3).

ПРОРО́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пророчити.**

ПРОРО́ЧИЙ, а, е. 1. Який пророкує що-небудь; віщий. *Були в тебе* [чоловіче] *свої проводарі, з'являлися пророчі люди, були й пророки великі...* (Мирний, IV, 1955, 324); *Грай, хлопче, грай! нехай той голос арфи заглушить голоси в моєму серці, ті голоси пророчі, неспокійні...* (Л. Укр., I, 1951, 428); *Чую звістку пророчу — святу і таємну* (Зеров, Вибр., 1966, 386); // Власт. пророкові. *Тут* [у Новогрудку], *гордий вірш замислюючи потай, З пророчим зором слухає Адам* [Міцкевич] *Палкі промови Зана і Чечота* (Рильський, III, 1961, 275).

2. *рел.* Який є зібранням божих одкровень. *Автори пророчих книг.. покликаються виразно на авторитет самого бога, щоб додати ваги своїм словам* (Л. Укр., VIII, 1965, 140); // Який наслідує пророцтво (у 2 знач.). *Пророчий початок Шевченкового «Кавказу» міг виникнути тільки тому, що Шевченко знав міф про титана Прометея* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 34).

3. Який є ознакою, прикметою того, що буде, що настане. *У ранній тишині пророчій Уже розкинулась вона* [Москва] (Рильський, I, 1956, 342); *Не забуду заграви пророчі, Той портрет у школі на стіні. Ленінські живі і мудрі очі Вічно в душу дивляться мені* (Мал., Звенигора, 1959, 349); // В якого є ознаки, прикмети того, що відбудеться, станеться. *Сни таємні, сни пророчі Ти навіяла мені* (Перв., I, 1958, 421); *Бернсові слова І досі ще в народній пісні Живуть, як правди річ жива, Як іскри гніву благовісні, Як спів про нас, про наші дні, Про здійснення видінь пророчих...* (Бажан, Роки, 1957, 209).

4. Який грунтується на глибокому розумінні чого-небудь, на великому досвіді; мудрий, проникливий. *Увесь світ став прислухатися до його* [Т. Г. Шевченка] *мови, а на Вкраїні вірші його приймали як благовісне, пророче слово* (Мирний, V, 1955, 312); *Шевченківське пророче визначення «і чужого научайтесь й свого не цурайтесь» ..тепер засвітилося, засяяло в поезії Тичини на новій, на ленінській основі дружби культур і мов* (Мал., Думки.., 1959, 9); *Збулися пророчі слова В. І. Леніна про те, що настане час, коли вся країна чутиме Москву* (Ком. Укр., 4, 1960, 68).

ПРОРО́ЧИТИ, чу, чиш, *недок., перех. і без додатка.* 1. Те саме, що **пророкува́ти.** — *Не розчовпу, що ти пророчиш,— Еней Сивіллі говорив* (Котл., I, 1952, 120); *Ректор.. поважав доцента, пророчив йому велике майбутнє* (Тют., Вир, 1964, 61); *Зоря вечірня день ясний пророчить* (Рильський, III, 1961, 294).

2. *ірон.* Безпідставно передбачати що-небудь. *Не тіштеся, недобитки, гнилі нащадки колишніх богів. Ви, як перелякані щури, витягаєте морди з своїх криївок і пророчите нашу загибель. Це ще останнє пророцтво вашої стихії перед смертю* (Ірчан, II, 1952, 11); *— Пам'ятаєте, Олександре Петровичу, як ви пророчили мені, що я помру під парканом? І досі так думаєте?* (Панч, На калин. мості, 1965, 5).

ПРОРО́ЧИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **проро́к.** [Д е ї ф о б:] *Се чисте горе: брат — пророк, сестра — пророчиця, нема де проступити у власнім домі за віщунством рідних* (Л. Укр., II, 1951, 279); * У порівн. *Встала в полум'ї Росія, встала, як пророчиця!* (Тич., Зростай.., 1960, 73).

ПРОРО́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прости́ти.** *Гнізда, де зійшло по одній рослині або зовсім нема сходів, ми підсіваємо вологим, трохи пророщеним насінням* (Рад. Укр., 22.I 1961, 4); // *у знач. прикм. З метою поповнення раціонів вітамінами рекомендується добавляти до кормів пророщене зерно* (Свинар., 1956, 147).

ПРОРО́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проро́щувати** і стан. за знач. **проро́щуватися.**

ПРОРО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОРОСТИ́ТИ**, ощу́, ости́ш, *док., перех.* Створювати сприятливі умови для проростання зерна, бульб і т. ін. *Навесні бульби картоплі, призначені для дослідів, пророщують на вікні в ящиках або парниках* (Юним мічур.., 1955, 94); *Учений.. проростив насіння індійського лотоса після 400 років зберігання в природних умовах* (Знання.., 9, 1967, 10).

ПРОРО́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Те саме, що **проста́ти** 1.

2. Пас. до **проро́щувати.**

ПРО́РУБ, у, *ч.* 1. Отвір, прорубаний у кризі замерзлої водойми; ополонка. *Лисиця в прорубі впіймала велику щуку* (Три золоті сл., 1968, 232); *Біля прорубів гурт бабів шмаття пере* (Кир., Вибр., 1960, 383).

2. *рідко.* Те саме, що **про́різ** 4. *Широкий і приземистий будинок з сірими дерев'яними стінами та чорними прорубами вікон був схожий на великого крука* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 28); *Вони* [ворота] *важко висіли в прорубі валу* (Загреб., Диво, 1968, 100).

ПРОРУ́БАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проруба́ти.** *Вікно було прорубане високо вгорі, трохи не під самою стелею, і виходило на ганок* (Фр., I, 1955, 273); *Купання в крижаній воді поширено нині.. Щодня можна бачити, як десятки «моржів» плавають в ополонках, прорубаних в дніпровській кризі* (Рад. Укр., 6.II 1964, 3); // **прору́бано**, *безос. присудк. сл. Прорубано масиви скель, і рівна дорога лягла* (Ю. Янов., IV, 1959, 116).

ПРОРУБА́ТИ *див.* **прору́бувати.**

ПРОРУБА́ТИСЯ *див.* **прору́буватися.**

ПРОРУ́БКА, и, *ж.* Дія за знач. **проруба́ти, прору́бувати.**

ПРОРУ́БЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **прору́баний.**

ПРОРУ́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прору́бувати.**

ПРОРУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОРУБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Рубаючи або іншим способом порушувати суцільність чого-небудь. *Вогнем гартовані, мов ковалі,—Гарматами прорубуємо брами, Щоб знов ходило щастя по землі!* (Стельмах, V, 1963, 103); *Плазмений ніж прорубує заготовку на площі в кілька квадратних міліметрів. Деталь навіть не встигає нагрітись* (Веч. Київ, 7.X 1968, 4); *Ми спробували прорубати в трюмі переборку, але крізь дошки в нас полетіли кулі* (Ю. Янов., II, 1958, 72); // Рубаючи, робити в стіні вікно, утворювати в чому-небудь дірку, щілину і т. ін. — *От, спасибі, шпарку прорубала, хоч побачу промінь у темниці* (Л. Укр., I, 1951, 391); *Даю вам хату в тій комірчині, де вікно прорубали* (Кучер, Трудна любов, 1960, 43); // Рубаючи, утворювати ополонку в кризі замерзлої водойми. *Вранці, вирушаючи з відрами на річку, Вутанька щоразу мусить брати й сокиру з собою: після тріскучої ночі ополонки доводиться прорубувати заново* (Гончар, II, 1959, 163); *Орися усміхнулася, прорубала ополонку і заходилася виполіскувати шмаття* (Тют., Вир, 1964, 520); // Рубаючи, утворювати заглибину в чому-небудь твердому. *Рубати метал можна в лещатах і на плиті. В лещатах вирубують з листового матеріалу різні заготовки виробів, обрубують широкі поверхні, прорубують канавки і т. д.* (Практ. з машинозн., 1957, 46); // Прокопувати, проривати в чому-небудь траншеї, міни і т. ін. *Сніг такий глибокий випав, що позаносило хати ущерть з димарями; мусили з хати прорубувать міни і амбразури* (Збірник про Кроп., 1955, 19); — *Чотири роки працювали з сином, теж на бульдозері, шахти прорубували* (Довж., III, 1960, 485); *Коли Кузьма Осадчий прорубував свіжу траншею, земля під його бульдозером скреготнула різко, металево* (Гончар, Тронка, 1963, 285).

2. Спилюючи дерева, зрубуючи гілля, вирубуючи кущі і т. ін., утворювати прохід, проїзд. *Нелегко було пробиратися тим лісом, та Іван взяв до рук меча й став собі прорубувати дорогу* (Казки Буковини.., 1968, 157); *Де вона* [цариця] *проїжджала, порозкопували гори, гатили гаті, греблі; де ліси і гущі — прорубували просіки* (Стор., I, 1957, 241); — *Дрова діти рубали? Та то ж такі діти, що дайте тільки сокири в руки та накажіть, за один день дорогу в ліс аж до самого району прорубають* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 135).

ПРОРУ́БУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОРУБА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Спилюючи дерева, зрубуючи гілля, вирубуючи кущі і т. ін., пробиратися крізь що-небудь, вибиратися звідкись. *Слова у вас нехай скупі, але я добре бачу, як ви по звіровій* [звириній] *тропі, в гущавині — крізь хащу в тайзі прорубуєтесь втрьох, де й звір не лишив сліду...* (Гонч., Вибр., 1959, 281); *Я й домудрувався, Лиш сокиру притащив* [приніс], *З дупла прорубався* (Рудан., Тв., 1959, 151).

2. *тільки недок.* Пас. до **прору́бувати.**

ПРОРУ́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Рухатися якийсь час.

ПРОСАДЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Саджати якийсь час.

ПРОСА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСАДИ́ТИ**, саджу́, са́диш, *док., перех., розм.* 1. Проколювати кого-, що-небудь чимсь гострим; пробивати, провалювати щось, з силою вдаряючи.—*Геть мені з очей, а то.. просаджу*

тебе отсим ножем (Фр., VI, 1951, 32); *Панич зазіхає на честь найкращої дівчини села. Парубки не наважуються її оборонять, і лише наймолодший серед них просадив панича вилами* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 304); — *Танцює* [дід Хома] *так, що аж хата тремтить. Не повірите, така сила, що дошку в підлозі просадив* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 377).

2. *перен.* Програвати, марно витрачати (звичайно про значну кількість грошей). *Якось прийшов Валер'ян дуже пізно і п'яний, як сатана! ..— Оце керівникові оркестру могорича ставив. Двісті карбованців довелося просадити* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 172); *На стіл з картярами барон Нольде намагався не поглядати: ще потягне, просадиш свою тисячу* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 285).

ПРОСАДИ́ТИ *див.* **проса́джувати.**

ПРОСА́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **проса́лити.**

2. *у знач. прикм.* Який просочився, забруднився салом або чим-небудь жирним. *В темні, безмісячні ночі, мов нечиста сила, пустирями і бездоріжжям прослизали заскорузлі, просалені до самої душі баришники в голодне місто* (Стельмах, II, 1962, 35).

ПРОСА́ЛИТИ *див.* **проса́лювати.**

ПРОСА́ЛИТИСЯ *див.* **проса́люватися.**

ПРОСА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОСА́ЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.* Просочувати, змащувати, забруднювати салом або чим-небудь жирним.

ПРОСА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОСА́ЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* 1. Просочуватися, забруднюватися салом або чим-небудь жирним.

2. *тільки недок.* Пас. до **проса́лювати.**

ПРОСАЛЮТУВА́ТИ, у́ю, у́єш. Док. до **салютува́ти.** *Їх би не здивувало, якби він* [військовий корабель] *зараз всіма своїми гарматами просалютував з тих розливів сонця їхньому настроєві, таємному квітуванню цього нового для них обох почуття* (Гончар, Тронка, 1963, 37); — *Я пішов,— сказав Логвин і, просалютувавши до них, як це роблять піонери, зник за дверима* (Епік, Тв., 1958, 35).

ПРОСА́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **просапа́ти.** *Дерева і кущі були вже политі, стежки дбайливо прометені, земля між квітами на клумбах просапана* (Кучер, Чорноморці, 1956, 33).

ПРОСАПА́ТИ *див.* **проса́пувати.**

ПРОСА́ПКА, и, *ж.* Дія за знач. **просапа́ти, проса́пувати.** *Як походить* [Тоня] *літо в поле, На просапку та в жнива,— Зробиться стрункá й граційна, І весела, і жива* (Воскр., З перцем!, 1957, 101); *Шефи йдуть у час дозвілля На просапку буряка!* (С. Ол., Вибр., 1957, 257).

ПРОСАПНИ́Й, á, é. 1. Який обробляється методом ручного або механізованого просапування. *Кращими попередниками для лучних трав є просапні культури — кукурудза, картопля, буряки тощо, під які вносять органічні і мінеральні добрива* (Хлібороб Укр., 5, 1965, 22); // *у знач. ім.* **просапні́,** ни́х, *мн.* Сільськогосподарські рослини, які обробляються методом ручного або механізованого просапування. *Зберегти якнайбільше вологи в грунті, завжди тримати поля і плантації чистими, вчасно дати підживлення рослинам — ось головне на обробітку просапних* (Рад. Укр., 11.V 1968, 1); *В одному кінці черідка тракторів тягала дискові борони.. У іншому — дружно кінчали з просапними, а за ними бриніло вже марево* (Панч, II, 1956, 432).

2. Признач. для механізованого обробітку міжрядь. *Для міжрядного обробітку на заплавних і торфових грунтах у господарствах застосовують просапні культиватори з активними робочими органами* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 32); *Одержали путівку в життя колісні просапні трактори* (Ком. Укр., 11, 1967, 64).

3. Засіяний просапними культурами. *Колгосп.. розширив просапний клин, що стало однією з найважливіших умов підвищення врожайності* (Рад. Укр., 10.X 1961, 1).

△ **Просапна́ систе́ма землеро́бства** — система вирощування сільськогосподарських культур за допомогою ручного або механізованого їх обробітку. *Найдосконалішою і найбільш раціональною системою землеробства є просапна. Вона дає можливість найбільш інтенсивно використовувати землю і в два-три рази збільшити виробництво продукції з гектара* (Колг. Укр., 2, 1962, 2).

ПРОСАПНИ́К, á, *ч.* Сільськогосподарське ручне або механізоване знаряддя для обробітку просапних культур. *Просапники стрільчасті ручні.. мають різну ширину захвату — 15 см і 10 см. Ними обробляють грунт у плодових і ягідних розсадниках* (Виробн. енц. сад., 1969, 151); *Увесь вирихтувався причіпний інвентар: плуги з передплужниками, сівалки прості й спеціальні, просапники, борони... Пече мороз* (Ю. Янов., II, 1954, 210).

ПРОСА́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проса́пувати 1.** *Лише починається просапування баштана, то господарі загодя будують на ньому, в самій середині поля, великий курінь* (Мас., Роман.., 1970, 44).

ПРОСА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСАПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех. і без додатка.* 1. Розпушуючи грунт вручну або механізованим способом, виполювати бур'яни в міжряддях. *Чекаючи на добрий урожай, люди не покидали поля. Пололи пшениці, шарували буряки, просапували кукурудзу, готували силосні траншеї* (Добр., Тече річка.., 1961, 281); *Вчора вона пробувала сапати. Як не старалась, а гостре лезо сапи стинало зелені сходи. До вечора сяк-так просапала грядку, разом з пирієм вирубуючи й картоплю* (Зар., На.. світі, 1967, 282); *Ланка за літо дванадцять раз просапала й прополола буряки* (Ю. Янов., II, 1954, 232).

2. *тільки док.* Сапати якийсь час. *Просапати до вечора.*

ПРОСВА́ТАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **просва́тати.** *Євмен Скоряк дочки не віддав .. Не хочу, мовляв, щоб і дочка старців плодила.. Та й до того, вже ніби як і просватана Христя* (Головко, II, 1957, 399); // *у знач. ім.* **просва́тані,** них, *мн.* Дівчина, яку просватали, і хлопець, за якого вона йде заміж. *Далі дівчата, бачачи, що просватані собі сидять і опріч себе нікого не бачать і нічого, що біля них робиться, не чують, захотіли їх зачепити* (Кв.-Осн., II, 1956, 75).

ПРОСВА́ТАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Одержати згоду на одруження у батьків майбутньої нареченої (про старостів); засватати. *Вихваляються* [старости]: *от там і там таку-то за такого просватали* (Кв.-Осн., II, 1956, 65); *Коли Кульжан минуло тільки п'ять років, її просватали за сина багатого бая, чиї кочовища розташувалися в далекому Семиріччі* (Тулуб, В степу.., 1964, 59).

ПРОСВЕ́РДЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **просвердли́ти.** *Щоб батарея не замерзла і працювала надійніше, її через просвердлений у кризі отвір занурюють у воду. Там майже завжди постійна температура* (Наука.., 10, 1962, 61); // **просве́рдлено,** *безос. присудк. сл. В березі було просвердлено дірку, встромлено бузинову трубочку, і з неї в глечик капав березовий сік* (Донч., IV, 1957, 96).

ПРОСВЕРДЛИ́ТИ *див.* **просве́рдлювати.**

ПРОСВЕРДЛИ́ТИСЯ *див.* **просве́рдлюватися.**

ПРОСВЕ́РДЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просве́рд-**

лювати. *Для просвердлювання отвору у суцільному камені треба було витратити кілька днів. Тепер таку роботу можна виконати за кілька хвилин* (Верстати-гіганти, 1958, 17).

ПРОСВЕ́РДЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОСВЕРДЛИ́ТИ,** лю́, ли́ш, *док., перех.* 1. Свердлити що-небудь глибоко або наскрізь. *Просвердлювати дошку; Він просвердлить те дерево, аж поки його вже можна валити* (Хотк., I, 1966, 81); — *Просвердлив мій старий рога, всипав усередину трохи маку, а дірочку забив осиковим кілком* (Стельмах, I, 1962, 118); *Останнім часом у вчених виникла думка просвердлити земну поверхню там, де вона найтонша — на дні океану, в найглибшій його частині* (Наука.., 5, 1960, 58); // Свердлом, буром тощо утворювати в чому-небудь отвір, діру, свердловину і т. ін. *Бігав* [Павло] *з хлопцями од берези до берези і, просвердлюючи тонкі дірочки в них, пив п'янкий березовий сік* (Петльов., Хотинці, 1949, 186); *При з'єднанні деталей з деревини шурупами необхідно під кожний з них заздалегідь просвердлити свердлом або буравчиком отвір* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 64); *Семен Родіонович цікавився кожною дрібницею, випитував, як Микола брав підбій, як вигортав сажу, скільки шпурів просвердлив* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 191); // Обробляючи деталь на свердлильному верстаті, утворювати в ній необхідні отвори, заглибини і т. ін. *Доки верстат Стьопи, пущений на самохід, обробляв велику деталь, Таня встигала на своєму просвердлити десяток деталей дрібніших* (Донч., VI, 1957, 161).

2. Ударяючи багаторазово, робити в чому-небудь наскрізний отвір, заглибину, виїмку і т. ін. *Сила удару кожної піщинки невелика, але внаслідок постійної дії вона в твердій породі виточує заглиблення, а в деяких випадках просвердлює камінь наскрізь* (Фіз. геогр., 5, 1956, 109).

3. *перев. у сполуч. із сл.* о к о, п о г л я д, *перен.* Пильно, пронизливо, часом нетерпляче, підозріло вдивлятися, розглядаючи кого-, що-небудь. *Всі стали обережними.., тільки Мемет кипів і рвався наперед, просвердлюючи жадним оком скелю* (Коцюб., I, 1955, 400); *Насправді одним оком аж просвердлює* [гагара] *вас, всі ваші найменші рухи* (Вишня, II, 1956, 179); *Отець Макарій просвердлив крізь окуляри пикате обличчя сотника* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 30); *Ще просвердливши підозрілим поглядом темряву, Антон Іванович, як у молодості, скрадливими стрибками долав відстань од вулиці до підгородця* (Стельмах, Правда.., 1961, 105); // Дивитися, пронизуючи або проймаючи кого-, що-небудь (перев. про очі). *Дарка бачить, як нерухомі очі Оріховської просвердлюють кожний гурток, а вуха, здається, видовжуються, щоб схопити нитки розмов поодиноких гуртків і зв'язати їх в один вузол* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 107); *Очі панотця Павла були подібні до двох буравчиків, які просвердлюють наскрізь усю істоту учня* (Полт., Повість.., 1960, 198).

ПРОСВЕ́РДЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОСВЕРДЛИ́ТИСЯ,** и́ться, *док.* 1. Піддаватися свердлінню.

2. *тільки недок.* Пас. до **просве́рдлювати.** *Свердління у суцільному матеріалі отворів великого діаметра виконують кількома свердлами. Спочатку просвердлюється отвір меншого діаметра* (Токарна справа.., 1957, 164).

ПРОСВИ́СТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **просвиста́ти.** *Іскриться снігами просвистана даль* (Перв., II, 1958, 302); *Вона* [весна] *жила в усьому — в повітрі, наскрізь просвистаному вітрами, що мчали з Дніпра і Голосієвого лісу... в очах... в голосах...* (Мартич, Повість про цар. артиста, 1954, 237).

ПРОСВИСТА́ТИ *див.* **просви́стувати.**

ПРОСВИСТІ́ТИ *див.* **просви́стувати.**

ПРОСВИ́СТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСВИСТА́ТИ,** ищу́, и́щеш *і* **ПРОСВИСТІ́ТИ,** ищу́, исти́ш, *док.* 1. *тільки док., неперех.* Видати свист. *Склавши губи в трубочку, просвистів* [бригадир] *пронизливо, з розпачем* (Коцюба, Нові береги, 1959, 286); *Семен довго напружено дивився в той бік, де зник загін. Потім, як завжди, голосно гукнув і просвистів з гори* (Сміл., Зустрічі, 1936, 204).

2. *тільки док., перех. і без додатка.* Вимовити, сказати що-небудь із свистом. — *Уже осліпла, не бач? — знову озвався охриплий голос.— Ти, Марино? — просвистала рогожка, додивляючись* (Мирний, III, 1954, 391).

3. *тільки док., неперех.* Утворити свистячі звуки, швидко рухаючись. *Монгольські стріли просвистіли без шкоди для обложених* (Фр., VI, 1951, 81); *Червоним вогнем спалахнуть семафори, Зустрічний просвище — і знову вперед* (Перв., II, 1958, 291); *Просвистіли ситі крижні Над утомленим болотом* (Рильський, II, 1956, 142); *Почулась автоматна черга. Тонко просвистіли в повітрі кулі* (Шиян, Гроза.., 1956, 660); // *безос.— Головне — смекалка* [кмітливість],— *повчав Охрім молоде покоління.— Свистить — лягай, просвистіло — вставай* (Тют., Вир, 1964, 294).

4. *перех.* З свистом пронизувати що-небудь. *Була пізня осінь, вітер просвистував наскрізь голий ліс, шуміло й скреготало віття чорних дерев* (Донч., VI, 1957, 204).

5. *перех., перен., розм.* Нерозважливо, безрозсудно, марно витрачати що-небудь. *Проциндрив Солопій горох і просвистав, А за горохом в гурт — і жито, і пшеницю!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 62); — *Мені страшенно не щастило в картах.. Просвистів я всі гроші* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 146).

6. *тільки док., неперех., перен., розм.* Нічого не робити якийсь час; пробайдикувати. *Літо просвистав!* (Укр.. присл.., 1955, 197).

7. *тільки док., перех., розм.* Свистом виявити своє несхвалення кому-небудь. *Їжака вже возили в колгоспи іншої сільради, так там його просвататати не пощастило, там його просвистіли!* (Вишня, I, 1956, 442).

8. *тільки док., неперех.* Свистати (свистіти) якийсь час.

ПРОСВІЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОСВІЖИ́ТИ,** жу́, жи́ш, *док., перех.* Давати доступ свіжому повітрю (перев. у приміщення); провітрювати.

ПРОСВІЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОСВІЖИ́ТИСЯ,** жу́ся, жи́шся, *док.* 1. Ставати чистим (перев. про повітря у приміщенні); провітрюватися.

2. Дихати свіжим повітрям для відновлення сил, бадьорості і т. ін. *Ті, що засідали, висипали на ганок гуртом. Усі геть заморені, прокурені, розминалися, як школярі на перерві. І товариш Кисіль з усіма просвіжитись вийшов* (Мур., Бук. повість, 1959, 209); *Генріх накинув на себе плащ-дощовик і вийшов на веранду просвіжитися* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 29); // Викликати, створювати відчуття свіжості, прохолоди, занурюючись у воду, обливаючись водою. [1 - й ш а х т а р:] *Умийся, Льошо,— просвіжитися треба. З тебе піт річкою лле* (Мокр., П'єси, 1959, 238).

ПРОСВІЖИ́ТИ *див.* **просвіжа́ти.**

ПРОСВІЖИ́ТИСЯ *див.* **просвіжа́тися.**

ПРОСВІЖІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **просвіжі́ти.** *Почувши домівку, коні заржали. Високим тонким металевим іржанням їм одгукнулась луна в просвіжілім повітрі* (Тич., I, 1957, 245).

ПРОСВІЖІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Стати свіжішим,

чистішим (про повітря); // Стати свіжішим, бадьорішим на вигляд (про людину). *Його очі ніби поголубіли і сяяли променистою радістю, обличчя стало натхненним, він весь просвіжів* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 79).

ПРÓСВІТ, у, *ч.* 1. Проміжок, який утворюється між близько розташованими предметами; отвір у чомунебудь, щілина між чимсь, крізь яку щось проникає, проглядається і т. ін. *В хліві досить темно, тільки де-не-де крізь малі просвіти прорізується сонячне проміння знадвору* (Л. Укр., II, 1951, 194); *Щось синє майнуло в просвіті між будинками, наче синя блискуча сталь* (Донч., II, 1956, 189); *Клацнула клямка, і в голубому просвіті, між напівпрочиненою хвірткою і тесаним стовпом, застигла, вся в червоному, здивована Марта* (Стельмах, II, 1962, 367); *У просвіті між деревами з траншеї, що вела до воріт, виткнулось троє* (Баш, Надія, 1960, 345); // Вільний простір чогонебудь. *Задимлений просвіт кімнати роївся лініво розкиданими постатями жовнірів* (Тудор, Народження, 1941, 98); *За вікном поплив перон.., замелькали станційні та міські будинки, кілька разів виблиснуло в просвітах вулиць невимовно красиве море* (Збан., Сеспель, 1961, 150); // *фізл.* Прохід між стінками судин, стравоходу і т. ін. *Здійснене в гострих дослідах звуження просвіту вінцевої артерії виявило два типи реакції серцево-судинної системи* (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 550); *Якщо стороннє тіло застрягає у стравоході, то його просвіт частково або повністю закривається* (Хлібороб Укр., 1, 1965, 38).

2. Світла смуга, пляма на темному фоні, утворена світловим променем. *Порив бурі на клапті роздер велетенську обважнілу, наче свинцем налиту, хмару, і на фоні блакитного просвіту постала квадратна постать бійця* (Трип., Дорога.., 1945, 6); *Глухо Співають півні у хлівах. На сході просвіт* (Мисик, Біля криниці, 1967, 44); * У порівн. *Їхні* [дівчат] *очі сині, наче просвіт Ясного неба між рясним гіллям* (Рильський, III, 1961, 172).

3. Природне або утворене при насадженні вільне місце між деревами, кущами в лісі, саду і т. ін. *Під галявинами розуміють малого розміру просвіти в лісі, що значною мірою затінені стіною дерев, які стоять поруч* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 12); *Якщо за парком відкривається красива перспектива, наприклад, видно річку, луки, ліс та ін., в густих насадженнях потрібно залишати просвіти* (Озелен. колг. села, 1955, 55).

4. *перен.* Те саме, що **прóсві́ток** 3. *Знову невсипуща журба захопила її в свої цупкі обійми.. Ні, немає розгадки, просвіту не видно!* (Мирний, IV, 1955, 297); *Був би Кривенко живий, то, може, хоч удвох знайшли б якийсь просвіт серед цієї пітьми* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 15).

5. Проріз між одвірками у дверях або між лутками у вікнах. *В просвіті вікна з'являється голова Суслаєва* (Коч., II, 1956, 223).

6. Те саме, що **зазóр**. *При прокладанні залізничних рейок між їх кінцями лишають невеликий просвіт* (Фізика, II, 1957, 12).

7. Кольорова поздовжня смужка на погонах. *Ще в недавньому блискучий гвардійський капітан, якому вже всміхалися двома просвітами майорські погони й офіцерський георгій, опинився він.. у далекому Забайкаллі* (Мушк., Серце.., 1962, 311).

ПРОСВІ́ТА, и, *ж.* 1. *заст.* Те саме, що **осві́та**. *— Батько мій не згоджується пускати мене в університет,— сказала Саня.. — Але я таки поставлю на своєму. Я бажаю просвіти й її таки добуду!* (Н.-Лев., V, 1966, 108); *Він був замислений, але спокійний, оповідав про свої шкільні турботи, про свої заходи коло просвіти селян* (Фр., IV, 1950, 300); *Серед своїх артистичних занять Лисенко не забував також про справу народної просвіти, яку український рух 1860-х років ставив у центрі своїх змагань* (Муз. праці, 1970, 483); *Києво-Могилянська колегія.. стала важливим осередком просвіти в усій Західній Європі* (Літ. Укр., 14.V 1968, 2); *Тобі про кохання торочить фіалка Й південні квіти. Мені ж вони шепчуть: мужик безталанний Без хліба й просвіти* (Крим., Вибр., 1965, 73).

2. *іст.* Культурно-освітня громадська організація на Україні, заснована 1868 року у Львові народовцями з метою поширення освіти серед народу. *Він нашим буде, ловецького Половецького роду, завзятий і проклятий, дарма що по просвітах в Одесі на театрі грав* (Ю. Янов., II, 1958, 175); *Господарники дивились на нього, як на дивака, а однодумці по колишній просвіті закидали, що він вислужується* (Стельмах, II, 1962, 280); // Система поглядів, смаків, уподобань, яких дотримувались члени цієї організації. *Підійшов* [Тригубенко] *ближче до стіни, що на ній оцей задник декорації, мабуть, іще просвітянської. Принаймні стиль просвіти: — романтизовані хатки з рожами під стріхами, з тополями та кучерявими садками* (Головко, I, 1957, 310).

ПРОСВІТИ́ТЕЛЬ, я, *ч.* 1. *іст.* Прихильник просвітительства (у 1 знач.). *Просвітителі (Вольтер та інші) вели боротьбу з феодальними порядками й висміювали середньовічні забобони* (Іст. СРСР, II, 1957, 53); *Радіщев.. у своїй політичній програмі пішов значно далі західноєвропейських просвітителів* (Вісник АН, 9, 1949, 52).

2. Пропагандист прогресивних ідей, знань, культури і т. ін. *Могутній труд і ерудиція поета* [М. Рильського] *показує його нашому народу як просвітителя і гарячого поборника дружби культур і народів* (Мал., Думки.., 1959, 19); *До букваря Куліша Шевченко підходив як просвітитель. Він хотів, щоб народ навчався грамоти не по офіціальних підручниках, що задурманювали голови релігією, а по книжках, які ширили б прогресивні ідеї* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 444).

ПРОСВІТИ́ТЕЛЬКА, и, *ж.* Жін. до **просвіти́тель**. *Папа* [римський] *славив жорстоку Марію-Терезу як просвітительку* (Скл., Карпати, II, 1954, 285).

ПРОСВІТИ́ТЕЛЬНИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **просвіти́тель 1**. *Просвітительний рух; Коли християнські ідеї в XVIII столітті гинули під ударом просвітительних ідей, феодальне суспільство вело свій смертельний бій з революційною в той час буржуазією* (Комун. маніф., 1963, 49).

ПРОСВІТИ́ТЕЛЬСТВО, а, *с.* 1. *іст.* Ідейний рух західноєвропейської прогресивної буржуазії XVII—XVIII ст.; // Рух російсько-слов'янської передової суспільної думки XVIII—XIX ст.

2. Діяльність просвітителя.

ПРОСВІТИ́ТЕЛЬСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **просвіти́тель 1** і **просвіти́тельство**. *В кінці XVIII ст. на Україні.. був створений великий просвітительський центр, очолюваний.. філософом-просвітителем і енциклопедичним вченим Я. П. Козельським* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 24); *Просвітительську діяльність Г. С. Сковороди високо цінив В. І. Ленін* (Літ. Укр., 5.XII 1972, 1); // Власт. просвітителю. *Хоч передові гуманістичні ідеї сучасної епохи істотно відрізняються від просвітительського гуманізму Руссо, його спадщина не втратила свого значення і в наші дні* (Рад. Укр., 28.VI 1962, 3); *Просвітительський характер поглядів І. М. Муравйова-Апостола був виразно помітний ще в молоді роки письменника* (Рад. літ-во, 4, 1965, 89).

ПРОСВІТИ́ТИ [1] *див.* **просві́чувати** [1].

ПРОСВІТИ́ТИ [2] *див.* **просвіща́ти** [2].

ПРОСВІТИ́ТИСЯ [1] *див.* **просві́чуватися.**

ПРОСВІТИ́ТИСЯ [2] *див.* **просвіща́тися.**

ПРОСВІ́ТЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **просвіти́ти** [1]. *Клекоче Славута моторами, збиває просвітлену сонцем хвилю* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 147); *Зняв* [гуцул] *крисаню, зачерпнув нею води й почав бризкати на дарабу. Другий бив по воді.., підіймаючи дощ бризків* [бризок], *просвітлених сонцем* (Хотк., II, 1966, 381); // *у знач. прикм. Вогник сірника пташиною забився в ліхтарі складених просвітлених долонь* (Стельмах, II, 1962, 373).

2. *у знач. прикм., перен.* Сповнений радості, задоволення і т. ін. *Вона стала на стежці перед Гризотою.. просвітлена* (Речм., Твій побратим, 1962, 89); *Гурій Степанович Комаренко зайшов у добре знайому їдальню якийсь особливо просвітлений, спокійний* (Собко, Срібний корабель, 1961, 200).

3. *у знач. прикм., перен.* Який просвітлів, виражаючи яке-небудь (звичайно позитивне) почуття (про очі). *Звернула* [Маня] *до нього своє бліде лице, з котрого засіяло тепер двоє прегарних, внутрішньою радістю просвітлених очей* (Коб., III, 1956, 193); *Художниця звела на Отаву просвітлені від стримуваного реготу очі* (Загреб., Диво, 1968, 19).

ПРОСВІ́ТЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **просві́тлений** 2, 3. *Справжнє мистецтво повинне вести людину до просвітленості* (Довж., III, 1960, 245).

ПРОСВІ́ТЛЕННЯ, я, *с.* Стан за знач. **просвітли́ти, просві́тлювати** і **просвітли́тися, просві́тлюватися.** *У хвилини просвітлення Черниш потай узяв її* [гранату] *під стіною в сусіда і заховав під себе* (Гончар, III, 1959, 161); *Дорогі спогади облагороджують серце, вносять у нього просвітлення* (Вітч., 10, 1964, 215).

ПРОСВІ́ТЛИЙ, а, е, *перев. у сполуч. із сл.* г о д и н а, *розм.* Радісний, щасливий, нічим не затьмарений. [П р и н ц е с а:] *Візьміть моє червоне покривало, не день, не два його я шовком шила, а золотом рубила у неволі, співаючи невільницькі пісні, чекаючи просвітлої години* (Л. Укр., II, 1951, 211).

◇ **Нема́ (не було́, не бу́де) просві́тлої годи́ни** *кому*— те саме, що **Про́сві́тку нема́ (нема́є, не було́, не бу́де)** *див.* **про́сві́ток.** [П а р а с к а:] *Нехай же тільки Роман жениться на Пузирівні — не буде їй просвітлої години: я її заїм* (К.-Карий, I, 1960, 392); *Він усе прохав прийти до нього.. Та й коли б вона йшла? Їй просвітлої години нема за роботою* (Гр., II, 1963, 268).

ПРОСВІТЛИ́ТИ *див.* **просві́тлювати.**

ПРОСВІ́ТЛИТИСЯ *див.* **просві́тлюватися.**

ПРОСВІТЛИ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **просвітли́ти.** *Вона встала, зняла з просвітлілого вікна затемнення* (Ю. Янов., II, 1954, 71); *Схопилась* [Оля], *долонями витерла очі, дивилась на нього. Втомлена, просвітліла, голубила його поглядом* (Дор., Не повтори.., 1968, 25); *Вона якийсь час дивилася мовчки на просвітлілі обличчя юнаків* (Кол., Терен.., 1959, 195).

ПРОСВІТЛИ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **просвітли́ти.** *Нараз немов нагле просвітління спалахнуло в його мізку* (Фр., III, 1950, 237); *Люблю я висоту.. Опинишся вгорі — зразу відчуєш полегшення; все похмуре, дріб'язкове, буденне зникає, і в душі настає святкове просвітління* (Речм., Твій побратим, 1962, 3).

ПРОСВІТЛИ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Стати світлим, світлішим. *Просвітліло небо, І зникає мла* (Мур., Наша вулиця, 1949, 8); // Зникнути під дією світла (про темряву). *Просвітліла Коло мене темнота* (Перв., I, 1958, 424).

2. *перен.* Пройнятися радістю, вдоволенням і т. ін. *Дід Олофір і баба Федора перезирнулися. Баба вся просвітліла* (Донч., III, 1956, 91); *Від тієї думки вона нараз просвітліла, сповнилась дивно безжурним настроєм* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 122); // *чим.* Виразом обличчя передати стан радості, вдоволення і т. ін. *І він той хліб, помазаний пірцем, Поцілував, підняв не для розлуки, Немовби землю рідну взяв на руки І не стемнів, а просвітлів лицем!* (Мал., Полудень.., 1960, 10); //Виразити радість, вдоволення і т. ін. *Обличчя Леоніда просвітліло, наче небезпека вже минула* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 649); *Суворе його обличчя просвітліло від дитячої усмішки* (Ю. Янов., II, 1958, 203).

◇ **Просвітлі́ло на душі́** *кому, у кого, безос.*— хто-небудь відчув полегшення, моральне задоволення.

3. *перен.* Стати виразним, чітким, ясним (про свідомість, думки і т. ін.). *Нам час не датися на глум: Здіймуться дружні хлопські руки, І просвітліє хлопський ум!* (Пісні та романси.., II, 1956, 187).

◇ **У (в) голові́ просвітлі́ло,** *безос.;* **Голова́ просвітлі́ла** — хто-небудь вийшов із стану непритомності, заціпенення і т. ін. *Твердохліб лежав один у кімнаті і прислухався до самого себе і чув, як стугоніла у скронях кров. В голові просвітліло, коли б тільки не тупий біль у потилиці* (Цюпа, Краяни, 1971, 40); *Ранкова прохолода трохи остудила тіло. Просвітліла голова, зникли тупий неприємний біль у потилиці і гіркота в роті* (Збан., Сеспель, 1961, 412).

ПРОСВІ́ТЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **ПРОСВІТЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ПРОСВІТЛИ́ТИ,** лю́, ли́ш, *док., перех.* 1. *перев. недок.* Пронизуючи, заповнюючи світлом, робити що-небудь прозорішим або освітленим. *В тій затоці, що біля радгоспу, водоростей зовсім нема, а тут їх цілий ліс під водою. Сонце просвітлює воду, і їх видно виразно, до кожного стебельця* (Гончар, Тронка, 1963, 224); *Руку її, заплетену в червоноліз, просвітлюють дрібні вогники цвіту* (Стельмах, I, 1962, 344); *Уже не раз пожежа просвітляла Повитий таїною небосхил* (Перв., I, 1958, 311).

2. *перен.* Проймати радістю, насолодою (душу, серце і т. ін.). *Той, хто хоче хвилювати, зворушувати і просвітлювати серця читачів, повинен сам бути схвильованим і зворушеним* (Рад. літ-во, 1, 1961, 4).

ПРОСВІ́ТЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ПРОСВІТЛИ́ТИСЯ,** и́ться, *док.* 1. Ставати світлим, світлішим. *Місяць зійшов пізно, і розтрушені, як віхті ромашкового сіна, хмари раптом просвітлилися, задимились, ожили і побігли на захід* (Стельмах, II, 1962, 199).

2. *тільки недок.* Пас. до **просві́тлювати.** *Висока полонина над селом помалу просвітлюється тим слабим, червоним світлом, що попереджає схід сонця* (Фр., III, 1950, 82).

ПРОСВІТЛЯ́ТИ *див.* **просві́тлювати.**

ПРОСВІ́ТНИК, а, *ч., іст., розм.* Той, хто займається освітою (у 2 знач.). *— Я.. передніше од усіх вас вистараюсь на просвітника* (Н.-Лев., I, 1956, 626); *— Чув, чув, що ти тут зробився народним просвітником* (Гр., II, 1963, 81).

ПРОСВІ́ТНИЦТВО, а, *с.*: △ **Вік (епо́ха) просві́тництва,** *іст.*— період розвитку революційної буржуазної науки і культури в Західній Європі XVII—XVIII ст.; **Філосо́фія просві́тництва** — учення про розвиток революційної буржуазної науки і культури в Західній Європі XVII—XVIII ст.

ПРОСВІ́ТНІЙ, я, є, *заст., іст.* Прикм. до **просві́та.** *Молодий лікар, вірний своїй ідеї, мав розгорнути свою лікарську та просвітню практику* (Коцюб., I, 1955, 174);

В Галичині існувало приватне просвітнє товариство «Руська бесіда», яке засновувало читальні, видавало книжки, календарі (Мист., 6, 1965, 30).

ПРÓСВÍТОК, тку, *ч.* 1. Те саме, що **прóсвіт** 1—3. *Сосна. Граніт. Густі тумани. В просвітку між навислих хмар Холодне сонечко прогляне* (Шер., Дорога.., 1957, 63); *Впізнати обличчя ще було важко, але силует Максима чітко вирізьблювався на сірому просвітку дворища* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 312); *Між деревами засиніли, замерехтіли просвітки* (Стельмах, На.. землі, 1949, 213); [В' я з е н ь - л и ц а р:] *Ой, що се? Світло згасло! Ніч настала? .. Ой, лихо! Закладають останній просвіток! Живцем ховають!* (Л. Укр., II, 1951, 187); *Обступив мене чужий ліс, не ліс, а могила. Ні просіки в ньому, ні просвітку, ні стежки, ні сліду людського* (Мур., Бук. повість, 1959, 55).

2. Тимчасове припинення негоди. *Хмари з безпросвітних жовтих марев Затулили сонця блиск, Тож просвітку ждати марно...* (Шер., Щастя.., 1951, 49); *Вітер трохи вгамувався, але сніг сипав густий, не даючи ніякої надії на просвіток* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 284); *Надвечір третього дня, не витримавши дощової сльоти і вже не сподіваючись на просвіток, виїхали з «Березової дачі» Чирва-Воздвиженський та Дем'ян Опанасович* (Коз., Сальвія, 1959, 104).

3. *перен.* Тимчасова відрада, радість, короткочасне або часткове полегшення, душевний спокій в одноманітному, безрадісному житті. *Краю не буде неволі; Душу знесилили болі; Годі шукати просвітку...* (Граб., I, 1959, 353); *Нарешті Микита діждав просвітку: він став господарем коли не своєї, то хоч онуччиної долі* (Л. Янов., I, 1959, 315); *Єдиним просвітком, єдиною розрадою стали тепер вільні від праці вечори, коли вона могла зачинитися в своїй кімнаті, забитися в куточок на ліжку і читати* (Коз., Сальвія, 1959, 191); *— Коли б не здичавіти в цих закутках. Тільки й просвітку, що з тобою* (Ле, Міжгір'я, 1953, 33).

◆ **Без прóсвíтку:** а) без ознаки на швидкий кінець. *Війна без просвітку йде* (Вовчок, Вибр., 1937, 131); б) без достатньої кількості світла. *Перед її очима все ніби розстелялась якась чорна ніч без просвітку, довгий шлях у степу* (Н.-Лев., III, 1956, 360); *Потечуть каламутні дні, без просвітку, сірі, одноманітні* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 97); в) без радості, душевного спокою. *Не без просвітку, оновлений, заглиблений Захар вертався додому* (Горд., Чужу ниву.., 1939, 127); **Не бáчити ні свíту, ні прóсвíтку; Не знáти (не мáти) прóсвíтку** *за чим* — те саме, що **Не бáчити свíту** (*див.* **бáчити**). *Жила* [наймичка].., *ніби з замазаними очима, не бачачи ні світу, ні просвітку* (Еллан, II, 1958, 8); *То він — Гнат — нероба, він, що так тяжко працював у своїм житті, що за роботою не знав просвітку!* (Коцюб., I, 1955, 25); *Варвара не мала просвітку за дітьми, сім'я зав'язала їй світ* (Горд., II, 1959, 212); **Прóсвíтку не давáти** *кому і без додатка:* а) переслідувати кого-небудь. *— Демко Сіроштан просвітку мені не дає; позавчора хвалився, що мого кота вб'є* (Кв.-Осн., II, 1956, 192); *— Я не хотіла за нього йти, а бачиш, пішла,.. просвітку не давав* (Томч., Жменяки, 1964, 39); б) створювати нестерпні умови життя, існування. *Стара економова мати, люта, як змія, стежить очима за кожним кроком наймички, клене, лає, не дає просвітку* (Коцюб., I, 1955, 64); **Прóсвíтку нéма (немáє, не булó, не бýде)** *кому*: а) хто-небудь постійно заклопотаний, не має вільної хвилини, душевного спокою. *Левантині просвітку не було за роботою, за лайкою та за штурханцями* (Гр., II, 1963, 263); б) хто-небудь створює для когось нестерпні умови життя, існування, хто-небудь когось переслідує. *Баба свою дочку жалує, а ту дівчину зненавиділа так, що й просвітку їй нема* (Ів., Укр.. казки, 1950, 79); *Жінка напада, так що бідному Тихонові і просвітку нема* (Кв.-Осн., II, 1956, 136); *Молодий господар будівництво гути й винокурні заходився на весну почати, то тепер і взимку не буде людям просвітку* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 336); в) хто-небудь потрапив у скрутне, безвихідне становище. [М о л о д ш и й л і к а р:] *Гнила, каламутна задуха підступає до горла. Просвітку нема...* (Лев., Драми.., 1967, 13); *Думка її билася, ніби спійманий птах, і годі було знайти вихід, і здавалося, що просвітку немає* (Собко, Стадіон, 1954, 208).

ПРОСВÍТЧАСТИЙ, а, е, *рідко.* Який пропускає крізь себе світло; прозорий. *Весна йде та йде. Ось вже і небо голубе і чисте, і вода голуба, просвітчаста* (Вовчок, I, 1955, 183).

ПРОСВІТЯ́НИН, а, *ч., іст.* Представник або послідовник просвіти (у 2 знач.). *Просвітяни вороже ставилися до всілякого новаторства, до всіляких спроб розширити ідейно-тематичний та художній діапазони літератури* (Від давнини.., I, 1960, 61).

ПРОСВІТЯ́НКА, и, *ж., іст.* Жін. до **просвітя́нин.** *— Вам неодмінно, неодмінно треба виступити,— розважливо додає котрийсь з іншого боку. — Свідома українка, просвітянка, в народних хорах співаєте* (Гончар, II, 1959, 179).

ПРОСВІТЯ́НСТВО, а, *с.* 1. *іст.* Діяльність просвітян.

2. *перен.* Неглибоке, поверхове ознайомлення кого-небудь з основами якихось знань. *У пропаганді права не можна обмежуватися просвітянством, її треба провадити в ході повсякденної суспільно-політичної практики, розв'язання конкретних завдань* (Ком. Укр., 1, 1966, 31).

ПРОСВІТЯ́НСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **просвітя́нин** і **просвітя́нство** 1. *Коло Народного дому.. музики грали, дівчата танцювали, а на сцені Народного дому весь просвітянський актив гарячково готувався* (Іщук, Вербівчани, 1961, 420); *Партія не просвітянське товариство, а бойова політична організація однодумців, які не тільки однаково мислять, а й спільно діють* (Ком. Укр., 8, 1968, 11); // Власт. просвітянинові, просвітянству. *Його м'якувата просвітянська душа хоч перед смертю потверділа* (Стельмах, II, 1962, 282).

ПРОСВÍЧЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **просвітúти** [1]. *Сонце ще тільки здіймалося над небокраєм, і Нова Каховка була вся наскрізь просвічена його червонуватим ранішнім промінням* (Жур., Вечір.., 1958, 148); * Образно. *Рентгеном самокритики я був просвічений не раз* (Тич., III, 1957, 20); // *у знач. прикм. Просвічене море іскриться, Піснями дзвенить далина* (Воронько, Поезії, 1950, 153).

ПРОСВÍЧЕНИЙ [2], а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **просвітúти** [2]. *Вона бувала в гостях у священиків дуже рідко,.. зналася з матушками трохи більше просвіченими* (Н.-Лев., IV, 1956, 44).

ПРОСВÍЧУВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **просвíчувати** [1]. *Яблуня, наскрізь просвічувана сонцем, струміла густим рожевим сяйвом* (Ю. Янов., II, 1954, 117).

ПРОСВÍЧУВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **просвíчувати** [1] 1—5. *Переломи, виразкова хвороба, туберкульоз — хіба сьогодні хтось наважиться поставити такий діагноз без знімка або просвічування?* (Наука.., 8, 1968, 28); // Властивість за знач. **просвíчувати** [1] 5. *При випалі фарфору розплавлений польовий шпат розчиняє велику частину кварцу. Таким чином, створюється тугоплавке скло, яке просочує глиняний скелет,*

надаючи йому характерного блиску і просвічування (Знання.., 1, 1965, 14).

ПРОСВІ́ЧУВАННЯ[2], я, *с., рідко.* Дія за знач. **просві́чувати**[2]. *На примірі* [прикладі] *цеї книжки* [В. Чайченка «Григорій Квітка..»] *ми побачимо, як деякі пани просвітителі беруться до просвічування народу і як би дійсно треба було робити таку роботу* (Драг., II, 1970, 393).

ПРОСВІ́ЧУВАТИ[1], ую, уєш *і рідко* **ПРОСВІЩА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОСВІТИ́ТИ**, і́чу́, і́тиш, *док.* 1. *перех.* Проймати, пронизувати світловими променями (про джерела світла). *Сонце, схиляючись до обрію, просвічувало золотими пасами вершки дерев* (Трубл., Мандр., 1938, 41); *Сонце просвітило воду і заграло в ній світлими тонами* (Тют., Вир, 1964, 520); // Пропускаючи світло крізь предмет, робити його прозорим або доступним для зору якусь його частину. *Скільки потім не просвічували зварене місце, ніякої вади начальник лабораторії не міг найти* (Собко, Біле полум'я, 1952, 287); // Робити рентген. *Просвічуючи рентгенівським промінням людей чи тварин, ми .. бачимо ясно скелет* (Знання.., 9, 1965, 26); *Лікарі так і не стали витягати осколків із Степуриних ніг. Просвітили рентгеном, порадились і зійшлися на тому, що краще цього добра не чіпати* (Гончар, Людина.., 1960, 210).

2. *перев. недок., неперех.* Світити, проникаючи крізь що-небудь (про джерела світла). *Сонце.. деколи просвічувало крізь берези* (П. Куліш, Вибр., 1969, 151); *Крізь віти груші де-не-де просвічує тоненький ретязьок місяця* (Вас., II, 1959, 162); *Він закліпав сонними очима. Де-не-де крізь туман ще просвічували вогники, але небо вже сіріло* (Панч, На калин. мості, 1965, 117).

3. *перев. недок., чим і без додатка, неперех.* Виднітися в проміжках, щілинах, просвітах і т. ін. між чим-небудь, проглядати крізь щось прозоре і т. ін. (про предмети). *Теодосій стояв перед Данилом у обшматаній шапці і подертому кафтані, крізь дірки просвічувала кольчуга* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 490); *Таня не терпить цього Штепи.. Тихий, чистенький, прилизаний, а на тім'ї вже лисина просвічує* (Гончар, Людина.., 1960, 35); // *чим.* Проглядаючи крізь що-небудь, приваблювати зір якоюсь зовнішньою яскравою ознакою. *Будівля не була ще вивершена: вона просвічувала червоною цеглою крізь золотисте мереживо риштувань* (Смолич, День.., 1950, 118); *Повела* [Надійка] *очима у бік степу, що просвічував золотистими стернями крізь зелене віття дерев* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 141); *Небо між верховіттям просвічувало клаптями потемнілої блакиті* (Перв., Дикий мед, 1963, 142); // Виділятися кольором на фоні чого-небудь. *Всередині зеленого каміння просвічували сріблясті ниточки* (Жур., Звич. турботи, 1960, 170); *С. Васильківський починав з живопису досить бідного за кольором, часто з коричнюватим підмальовком, що просвічував крізь основний шар фарби* (Мист., 1, 1966, 26); // Злегка проблискувати, час від часу показуватися з-під чого-небудь. *Оксамитна хвиля ледве просвічувала з-під сміття* (Л. Укр., III, 1952, 611); *З-під її опущених чорних вій просвічували сині рисочки довгастих очей* (Юхвід, Оля, 1959, 19).

4. *перех.* Робити світлим, освітлювати що-небудь. *Коли вони під'їздили до Грякового, вечірня зоря вже погасла, а дорогу їм просвічував місяць* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 165); *Світи, світи, місяцю, гей, Ще й ясна зоря, та гей, гей, гей, гей! Просвіщай доріженьку Аж на край села* (Нар. лірика, 1956, 230); *Світи, місяць, Ой, да світи, ясний.. Ой, та й просвіти ж ти Милому дорогу* (Укр.. лір. пісні, 1958, 359); // Пропускаючи світло через себе, наповнювати ним що-небудь. *Вікна були високі, але вузькі, не просвічували великих кімнат, там завжди панував півморок* (Загреб., Диво, 1968, 125).

5. *тільки 3 ос., тільки недок., неперех.* Мати властивість пропускати світлові промені. *Це скло добре просвічує; Море.. прозоро просвічувало аж до дна і зверху було веселим, синім* (Гончар, Тронка, 1963, 234).

6. *перев. недок., неперех., перен.* Проявлятися, відбиваючись на обличчі, в очах або знаходячи своє відображення в листах, творах і т. ін. (про риси характеру людини, її досвід, уподобання, почуття і т. ін.). *Доброта так і просвічує в його одкритому лиці* (Коцюб., I, 1955, 446); [Р у ф і н:] *Тут уже немає і того талану, що в листах Павла усе-таки просвічує* (Л. Укр., II, 1951, 348); *Він був уособленням лагідності, доброти.., а весела натура так і просвічувала з усього його обличчя* (Збан., Сеспель, 1961, 272); *В очах його ледве просвічувала цікавість* (Трубл., Шхуна.., 1940, 131); // *чим.* Виражати внутрішній стан, настрій, характер і т. ін. (про очі, посмішку тощо). *Розплющив* [поранений] *очі лише на мить. Але погляд, тінь посмішки вже просвічували життям* (Коз., Гарячі руки, 1960, 128); *Ясні голубі очі просвічують глибокою думою* (Кучер, Дорога.., 1958, 78).

◇ **Просві́чувати очи́ма** *кого* — пильно, гостро вдивлятися в кого-небудь. *«До чого це він гне?» — пронизливими, з холодним відливом очима просвічує Терентія, і тому на мить здається, що Омелян дивиться крізь нього, мов крізь скло* (Стельмах, I, 1962, 115).

7. *неперех., перен.* З'являтися в думках, у пам'яті, у сні і т. ін. *Мрії про сміле апостольство і мучеництво за віру наповняли його голову і просвічували в його снах* (Фр., II, 1950, 137).

Просвіти́ло в голові́ *кому, безос.* — кого-небудь вразила якась раптова думка або здогад. *Мені нараз, мов блискавкою, просвітило в голові й обняло холодом. Ось що, вона, очевидно, знаходилася під впливом.. моєї матері* (Коб., III, 1956, 40).

ПРОСВІ́ЧУВАТИ[2] *див.* **просвіща́ти**[2].

ПРОСВІ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОСВІТИ́ТИСЯ**, і́чу́ся, і́тишся, *док.* 1. Світитися, проникаючи крізь що-небудь (про джерела світла). *Не було ще, певно, й сьомої години вечора, а на все велике село тьмяно просвічувався.. лише одним один вогник* (Коз., Блискавка, 1962, 5); *Була, і в негоду просвітиться сонце* (Баш, На.. дорозі, 1967, 84); // Відсвічуватися чим-небудь, під дією світла набувати якогось відтінку і т. ін. *Високо над чолом бронзово просвічується попелясте волосся, чорні брови запитально скинуті вгору* (Дор., Не повтори.., 1968, 186); *Дмитро провів Мірошниченка аж до розстані, що тьмяно просвічувалася іскорками вогкого піску* (Стельмах, II, 1962, 378).

2. *перев. недок.* Виднітися в проміжках, щілинах, просвітах між чим-небудь, проглядати крізь щось прозоре і т. ін. *Ластовиння так багато було на обличчі, на шиї, на лобі, що шкіра лише невеликими острівками просвічувалася рожевими плямами* (Коп., Вибр., 1948, 86); *Біле пишне тіло так і просвічується крізь тонку шовкову сорочку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 517); *Неторкане молоко просвічується крізь товсте зелене скло* (Вол., Місячне срібло, 1961, 190); // Виділятися контуром, обрисом. *Неподалік від башти на відкритому місці просвічувалась фігура юнака* (Гончар, Таврія, 1952, 168); *Праворуч тьмяно просвічувався молодий березняк* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 896).

3. Робитися прозорим під дією світла. *Христя почала зливати холодну воду в його жмені, котрі аж просвічувались при сонячному світі* (Мирний, III, 1954, 154); *Над рікою захилиталось кустрате гніздо вогню, вихоплюючи з темряви нерівні шматки берега,*

а вода просвітилася до самого дна (Стельмах, I, 1962, 434); // Наповнюючись світлом, робитися прозорим або освітленим. *Смерчі снігової пороші,.. просвічуючись на сонці, яскраво блискотіли, як риб'яча луска* (Тют., Вир, 1964, 500); *Вдарила артилерія з обох боків. Ліс просвітився полум'ям наскрізь* (Гончар, III, 1959, 352).

4. *перен.* Те саме, що **просві́чувати**[1] 6. *Радість зустрічі просвічувалася з кожної рисочки обличчя обох цих людей* (Сенч., Опов.., 1959, 17); *Воно* [обличчя].. *наскрізь просвічувалося добротою і ласкою* (Минко, Ясні зорі, 1951, 100); *Обличчя молодиці просвітилося жалісним усміхом* (Стельмах, II, 1962, 275).

5. *тільки недок.* Пас. до **просві́чувати**[1] 1, 4.

ПРОСВІЩА́ТИ[1] *див.* **просві́чувати**[1].

ПРОСВІЩА́ТИ[2], а́ю, а́єш *і рідко* **ПРОСВІ́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСВІТИ́ТИ**, ічу́, і́тиш, *док., перех.* 1. *чим і без додатка.* Збагачуючи кого-небудь знаннями, культурою, досвідом і т. ін., робити його освіченим. *Миша передає мені всякі літературні новинки і просвіщає німецькими книжками по теорії музики* (Л. Укр., V, 1956, 86); *Справжнє мистецтво покликане звеличувати розум, просвіщати людину, збагачувати її емоціями і переживаннями* (Ком. Укр., 4, 1968, 80); — *І таких треба навчать, як ваша Макуха, і таких треба просвічувать сьогочасними європейськими ідеями* (Н.-Лев., I, 1956, 456); *Просвітились! та ще й хочем Других просвітити, Сонце правди показати Сліпим, бачиш, дітям!!* (Шевч., I, 1951, 328); *П'ятка вважав, що робітників треба спочатку просвітити,.. прищепити смак до робітничої солідарності* (Кол., Терен.., 1959, 57); // *ірон.* — *Або візьми ти вівцю,— просвіщав Данько сестру.* — *То брехня, що вівця з усіх тварин нібито найдурніша* (Гончар, Таврія, 1952, 233); // Навчати кого-небудь. *Пан міністр Грабовський звелів тепер просвіщати українських дітей тільки польською мовою* (Козл., Ю. Крук, 1957, 429).

2. *ірон.* Напучувати, наставляти на вірний шлях. [К р и м:] *За всі роки Радянської влади я тільки раз попробував* [займатись контрабандою] *і то дуже невдало. Посадили мене в чрезвичайку, там просвітили, і з того часу веду чесне життя* (Корн., II, 1955, 216).

ПРОСВІЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОСВІТИ́ТИСЯ**, ічу́ся, і́тишся, *док.* 1. Набуваючи знань, культури, досвіду і т. ін., ставати освіченим. — *Я не ворог ні вам, ні тому, щоб робочий люд просвіщався* (Бурл., Напередодні, 1956, 64); [О л е к с а:] *Молодіж* [молодь].. *хапається до книжки, до науки, хоче просвітитися* (Фр., IX, 1952, 40).

2. *тільки недок.* Пас. до **просвіща́ти**[2] 1.

ПРОСВІЩЕ́ННИЙ, а, е, *заст.* Який, набувши знань, культури, досвіду і т. ін., став освіченим. *Ви ще темні, Святим христом* [хрестом] *не просвіщенні, У нас навчіться!.. В нас дери, Дери та дай, І просто в рай, Хоч і рідню всю забери!* (Шевч., I, 1963, 326).

ПРОСЕМІНА́Р, у, *ч.* Практичні заняття у вищих навчальних закладах, що передують більш складним заняттям семінарського типу.

ПРОСЕМІНА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **просеміна́р**. *Просемінарські заняття.*

ПРО́СЕРЕН, у, **ПРО́СЕРЕНЬ**, ю, *ч., діал.* 1. Підсніжник.

2. Крокіс.

ПРО́СЕРЕНЬ *див.* **про́серен**.

ПРО́СИВЕНЬКИЙ, а, е, *діал.* 1. Пестл. до **про́сивий**.

2. Сивенький (про птахів). *Ой налетіло да три зозуленьки, всі три просивенькі* (Сл. Гр.).

ПРО́СИВИЙ, а, е, *діал.* Сивуватий, з сивиною. *З хати вийшов господар, кремезний, просивий чоловік з короткою підстриженою шпичакуватою бородою* (Гр., II, 1963, 259); *Тихо гомоніли сусідки, журилися, хитали просивими головами* (Юхвід, Оля, 1959, 144).

ПРОСИВИНА́, и́, *ж., діал.* Сивина. *На лікування її прийняв фельдшер — середніх літ чоловік.. з просивиною в пасмах чуба* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 272).

ПРО́СИВІНЬ, і, *ж., діал.* Сивина. *Він дуже постарів, виски й бороду вкрила густа просивінь* (Шиян, Вибр., 1947, 159).

ПРОСИГНА́ЛИТИ, лю, лиш, *док., перех. і неперех.* Те саме, що **просигналізува́ти** 1. *Автобус.. тричі просигналив і рушив з двору* (Збан., Мор. чайка, 1959, 179); *Просигналити тривогу.*

ПРОСИГНАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Подати сигнал, повідомити про що-небудь сигналом. *Матроси.. просигналізували, що в шлюпці лежить непритомний, ледве живий моряк* (Кучер, Голод, 1961, 342); *Машини зблизились, і шофер.. просигналізував рукою стрічним* (Добр., Тече річка.., 1961, 292).

2. *неперех., перен.* Попередити, повідомити про те, що сталося або може статися. *Просигналізувати про помилки, недоліки в роботі.*

ПРОСИ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Проведений у сидінні десь, над чимсь тощо (про відрізок часу). *Пані Грозицька, невважаючи на повних десять літ, просиджених уже на тім кріслі при бюрі рекомендованих листів, не була ще нічим більше, як тільки.. маніпулянткою* (Фр., II, 1950, 312).

2. Який протерся чи продавився від частого сидіння на ньому протягом тривалого часу. — *Сідайте, прошу вас, ось сюди,— показала старенька на просиджене крісло, мабуть, такого віку, як і метушлива бабуся* (Коп., Земля.., 1957, 60).

ПРОСИ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проси́джувати**.

ПРОСИ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСИ́ДІТИ**, джу, диш, *док.* 1. *неперех.* Сидіти десь якийсь час. *Сидять було* [Павло і Варка], *просиджують ніч темну рука з рукою* (Вовчок, I, 1955, 153); *Він міг цілими годинами просиджувати в бур'яні* (Іщук, Вербівчани, 1961, 7); *Дві ночі просиділа вона над ставком, під зеленими вербами* (Н.-Лев., I, 1956, 106); *Сіла* [Ганна] *на край вузенького дивана і кілька хвилин просиділа так* (Коз., Сальвія, 1959, 6); // Проводити якийсь час, сидячи за якою-небудь роботою, займаючись чимсь. *Часто ми просиджували цілі години мовчки над яким-небудь шиттям* (Л. Укр., III, 1952, 618); *Вони просиджували цілі години за малим букварикoм, навчаючись читати друковане* (Досв., Гюлле, 1961, 54); *Яків Сажнєв просидів над своєю доповідною запискою цілий вечір* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 263).

2. *неперех.* Залишатися, перебувати де-небудь якийсь час. *Ще від самого посту учащав до них якийсь-то охвицер* [офіцер], *що увесьденички* [весь день] *просиджував у них* (Кв.-Осн., II, 1956, 354); *Цілими вечорами просиджував Матвій біля ліжка недужого* (Ірчан, II, 1958, 292); *Я у Львові у Вашого тата сижу оце вже третій день. У Коломиї також тільки* [стільки] *просидів* (Стеф., III, 1954, 86); *Оксен поплескав його по блідих щоках, які свідчили про те, що дитина просиділа цілу зиму в хаті* (Тют., Вир, 1964, 175); // *тільки док.* Пробути якийсь час в ув'язненні, в ізоляції. *Вона довгенько просиділа в тюрмі, і замість заслання на північ дозволено їй виїхати за кордон* (Коцюб., III, 1956, 311); *Ми просиділи в таборі кілька місяців, чекаючи розстрілу* (Ю. Янов., II, 1954, 28); // *перев. док., розм.* Провчитися в навчальному закладі більше визначеного терміну, залишившись на повторний курс. *Василь, просидівши три роки в одному класі, переліз якось у другий і обіцяв там навіки застряти* (Мирний, IV, 1955, 114).

3. *перех., розм.* Протирати чи продавлювати що-небудь в результаті частого сидіння протягом тривалого часу. [Я р и н а:] *Ти мені лавки не просидиш. Хоч' сидіти — сиди* (Л. Укр., III, 1952, 717).

ПРОСИ́ДІТИ *див.* **проси́джувати.**

ПРОСИЛАБІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Док. до **силабізува́ти.** *Коли просилабізувати цей вірш,.. він прозвучить, як шестистопний хорей з цезурою після третьої стопи* (Пит. перекл., 1957, 135).

ПРОСИ́ЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **просили́ти; // проси́лено,** *безос. присудк. сл. Жінки і дівчата носять цемент у цебриках, у яких крізь вуха просилено дрючок* (Фр., I, 1955, 226); *Співає сніг під саньми, що везуть із міста сувої товарів і в'язки пахучої риби, крізь очі якої просилено цупкий шпагат* (Стельмах, II, 1962, 346).

ПРОСИЛИ́ТИ *див.* **просиля́ти.**

ПРОСИЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ПРОСИЛИ́ТИ,** силю́, си́лиш, *док., перех., розм.* Просовувати нитку у вушко голки або дратву в дірку, проколену шилом; // Протягати крізь що-небудь.

ПРОСИ́НА, и, *ж.* Насінина проса. *Якщо для посіву кожного року відбирати найкраще зерно, можна виростити просину завбільшки мало не з горошину* (Вол., Сади.., 1950, 190).

ПРОСИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просина́тися.** *Фелікс.. то засне, то прокинеться, аж поки йому стало все снитися: і сам сон, і просинання* (Ю. Янов., II, 1954, 36).

ПРОСИНА́ТИСЯ *див.* **просипа́тися**[1].

ПРО́СИНЕЦЬ, нця, *ч., заст.* Січень.

ПРО́СИНЬ, і, *ж.* 1. Частина синього простору неба, яку видно в розриві між хмарами, у тумані. *На горизонті затягують просинь Сірі, як рядна, завіси дощів* (Шер., Щастя.., 1951, 140); // Синій колір чистого неба. *Я люблю рум'яну осінь, Над садами чисту просинь* (Стельмах, Живі огні, 1954, 3); *З лиця Ніна більше схожа на батька.. В очах — глибока просинь* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 19).

2. Синюватий відтінок. *Він, як усі короткозорі, задумливо мружив проти сонця свої красиві сірі з легенькою просинню очі* (Збан., Сеспель, 1961, 10).

ПРО́СИП, у, *ч., розм.*: ◇ **Без про́сипу:** а) не прокидаючись. *Ноги опухали, руки німіли, хотілося спати — безконечно, без просипу* (Ю. Янов., II, 1958, 210); б) не протверезжуючись. [О л і м п і а д а:] *До самої смерті без просипу пив* [батько] (Кроп., III, 1959, 285); *Він виявився п'яницею, та таким, що п'є без просипу* (Гончар, Тронка, 1963, 119); **Нема́ про́сипу** *кому, розм.*— хто-небудь постійно п'яний. *П'є і п'є, нема йому просипу* (Номис, 1864, № 11703).

ПРОСИПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОСПА́ТИ,** плю́, пи́ш; *мн.* проспля́ть; *док.* 1. *неперех.* Спати якийсь час. *На другий день Раїса довідалась, що о. Василь спокійно проспав цілу ніч* (Коцюб., I, 1955, 329); *Радий і задоволений своїм щастям, він ліг у гарбу і проспав аж до Троянівки* (Тют., Вир, 1964, 247).

2. *неперех.* Прокидатися пізніше, ніж треба. [В а с и л и н а:] *Добре тобі, що ти можеш удосвіта прокинутись, а я завжди просипаю* (Кроп., III, 1959, 175); *— Завтра вранці приготуй коні. Тільки не проспи* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 36).

3. *перех.* Сплячи, пропускати що-небудь, зустріч з кимсь і т. ін. *Після обіду зараз лягав* [батько] *спочивати.., спав він досхочу й часто просипав вечірній чай* (Мирний, IV, 1955, 335); *Стара Денисівна, траплялось, будила Василя, щоб лекцій не просипав* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 154); *Тут щодня ходить комісіонер до Ялти, та він іде рано, а вертається увечері; сьогодні я його проспала* (Л. Укр., V, 1956, 191); *Це вперше проспала* [Ліда] *череду. Мабуть тому, що прокачалася всю ніч безсонням, задрімала аж на світанку* (Мушк., Серце.., 1962, 299); // *перев. док., розм.* Сплячи, втратити щонебудь, прогавити когось, щось. *Вночі сумуючи, віконце Благає бога день послать, Щоб засвітило ясне сонце, Щоб дітям щастя не проспать* (Гл., Вибр., 1951, 189); *— Лісокрадів спіймали? — Коні загнали, а не зловили.— Проспали, трясця вашій матері! — зразу стає неприступним обличчя управителя.— Еге, проспали! Та в них змії, а не коні* (Стельмах, I, 1962, 90).

◇ **Не проспа́ти гру́шку (гру́шки) в по́пелі** — не пропустити чого-небудь, мати користь з усього. *Не дуже приязно поглядаю на хитреньку й задерикувату тіточку, яка ніколи не проспить ні чужої, ні своєї грушки в попелі* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 101).

ПРОСИПА́ТИСЯ[1] *і* **ПРОСИНА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.,* **ПРОСНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* 1. Переставати спати; пробуджуватися від сну; прокидатися. *В тихому хуторі зчинилося диво: од сну просипалися люди, виходили з хат здивовані й слухали пісню, що живою силою вривалася з яру на хутір* (Вас., I, 1959, 132); *Просипаючись серед ночі, схоплювалася* [Олена], *накидала на плечі покривало, відчиняла вікно, прислухалася до шелесту ясенів* (Вільде, Сестри.., 1958, 12); *— Дядиночко, кажу,— я покохала... — да й не домовила,.. а послі* [після] *прищулилась до її, да так уже й не просиналася до світу* (Барв., Опов.., 1902, 78); *Другого дня Лукина проснулась раненько-раненько* (Н.-Лев., III, 1959, 339); *Господар теж проснувся, вийшов до Барклая.. заспаний і щиро ображений від'їздом* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 382); // *перен.* Оживати після спокою, затишшя, сповнюючись звуками, рухом і т. ін. *Горлиці туркотали в ліщині, зозулі неугавно перекликались.. Ліс просипався* (Мирний, IV, 1955, 157); *Проснулось місто. Пилу хмари,— Іде торгівля на базарі!* (Нех., Під.. зорею, 1950, 34); // *перен.* Відроджуватися, пробуджуватися з приходом весни (про природу). *Весна завжди чудова, бо природа просипається від зимового сну, земля вбирається квітами, а на полях зеленіють кучеряві сходи хлібів* (Донч., VI, 1957, 469).

2. *перен.* Виходячи із стану спокою, застою і т. ін., ставати активним, діяльним. *Дивилися мовчки на нас козаки, та ось несподівано й дзвінко один з них звернувсь до поникліх бійців: — Брати! ..Доволі! Наспів вже час нам проснутись!* (Сос., I, 1957, 455).

3. *тільки 3 ос., перен.* Проявлятися, виникати (про думки, почуття, стан і т. ін.). *Неясна заздрість просипається в серці* (Донч., V, 1957, 13); *Часом у душі проснеться давня радість та й та тихне, покрита холодним туманом розсудливості* (Мирний, V, 1955, 348); *Йому перепало чимало шматків та скибок, так що в ньому проснувся був навіть інстинкт господаря: частину тих шкуринок він приховав на чорний день* (Збан., Єдина, 1959, 159).

ПРОСИПА́ТИСЯ[2], а́юся, а́єшся, *рідко* **ПРОСИПЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.,* **ПРОСПА́ТИСЯ,** плю́ся, пи́шся; *мн.* проспля́ться; *док.* 1. Протверезжуватися ві сні (про п'яного). *Троянці з хмелю просипались, Скучали, що не похмелялись* (Котл., I, 1952, 168); *П'яниця проспиться, а дурень — ніколи* (Номис, 1864, № 11687); *Його понесли до того ж таки Самійла на конюшню. Навіщо? Прочуматися? Похмелитися? Ні, щоб проспався...* (Мирний, IV, 1955, 236); *— Іди проспися,— сказала Ольга.. — Ти п'яний, а п'яним тут не місце* (Шиян, Баланда, 1957, 93).

2. Те саме, що **висипля́тися.** *До ранця не спали діти. І не одна ніч проминула отак. Удень то одно, то друге*

просипляється (Коб., III, 1956, 522); [К н я з ь:] *Веди її до гридниці, Гарнишу, Кажи погодувать її й дітей І місце дай, щоб мали де проспатись* (Фр., IX, 1952, 213); — *Ось що, Тите Назаровичу,— сказав я, оглянувши житло,— лягайте негайно спати, а коли проспитесь, заходьте в школу. У мене до вас серйозна справа* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 202).

ПРОСИПЛЯ́ТИСЯ *див.* **просипа́тися**[2].

ПРОСИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОССА́ТИ,** ссу́, ссе́ш, *док., перех.* 1. Те саме, що **просмо́ктувати.** *Вода проссала греблю.*

2. *тільки док., також без додатка.* Ссати якийсь час.

ПРОСИСА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ПРОССА́ТИСЯ,** ссе́ться, *док.* Те саме, що **просмо́ктуватися.** *Вода.. вже затопила половину греблі, поняла зелену смугу дерну і просисалась в глиняну смугу* (Н.-Лев., IV, 1956, 101).

ПРОСИ́ТИ, про́шу́, про́сиш, *недок.* 1. *перех. і неперех., кого, у кого що, про що, з інфін., із спол.* щ о б, *заст. о чім, об чім, діал. о що.* 1. Звертатися з проханням до кого-небудь, домагатися чогось; спонукати кого-небудь зробити, виконати щось. *Губернатор.. став її випитувати, об якій нужді вона його просить* (Кв.-Осн., II, 1956, 286); *Як той явор* [явір] *над водою, Степан похилився.. А Ярина То клене, то просить, То замовкне, подивиться, І знов заголосить* (Шевч., II, 1963, 334); *Рішили зараз же послать Найбільших десять Жаб на другий бік болота Просить у Долі короля* (Гл., Вибр., 1951, 122); *Ослабла* [Маруся] *й хиталася на коні. Але о спочинок також не просила* (Хотк., II, 1966, 238); *Проси в мене все, що захочеш, Все тобі дам я* (Зеров, Вибр., 1966, 313); — *Я вас, товаришу командир, хочу про одне діло просити...* (Гончар, III, 1959, 38); *Начальник санслужби флоту повернув Заброді обидва рапорти, в яких Павло просив послати його на фронт* (Кучер, Голод, 1961, 430); — *Козаки просять, батьку, щоб ти глянув на них перед смертним часом,— сказав, підлетівши, охриплим голосом Писаренко* (Довж., I, 1958, 264); *Вечорами літні статечні солдати тепер часто просили Шевченка: — Заспівай, братику. Дуже гарні твої пісні* (Тулуб, В степу.., 1964, 237); *// з інфін.* Пропонувати кому-небудь робити щось. *Усі вже знали, що Семен просить Мотрю сидіти на віру* (Коцюб., I, 1955, 44); — *Прошу прийняти конкретне рішення по моїй пропозиції* (Тют., Вир, 1964, 121); *// у формі 1 ос. одн., з наказ. сп. іншого дієслова.* Виражає ввічливе, але настійне прохання до кого-небудь зробити щось або не робити чогось. — *Розходьтесь, панове козаченьки, прошу я вас просьбою, не засмутіть гірше мене, молодої!* (Вовчок, I, 1955, 25); — *Я знаю, що буде,— казав я,— збудеться мрія. Мачти засвистять, і гойднуться реї. Тільки прошу тебе — не забудь мене* (Ю. Янов., II, 1958, 160); *// перен., чого.* Потребувати чого-небудь, відчувати необхідність у чомусь. [В а с и л ь:] *Життя тихе та щасне, розпорядки громадські вільні,..— он чого тепер життя просе* [просить], *он куди тепер воно гне-верне...* (Мирний, V, 1955, 113); *Що се осінь, що се Рано так прийшла, Коли серце просе* [просить] *Світу та тепла?* (Граб., I, 1959, 320); *Робочих просять рук зелений простір степу, розмай травневих лук* (Гонч., Вибр., 1959, 337).

Пора́ди проси́ти *див.* **пора́да; Проси́ти проба́чення (проба́чити, ви́бачення, ви́бачити)** — пробачатися перед ким-небудь, перепрошувати когось. *Нетерпляче здіймав* [Богдан] *голос і зараз же збентежено усміхався, немов просив пробачення за свою нетерпеливість* (Л. Укр., III, 1952, 585); — *Прошу пробачити, пане генерале.. Але, якщо дозволено буде мені... Насамперед, відносно міністрів* (Головко, II, 1957, 482); *Прошу вибачити, що пишу коротко, бо щось нездужається* (Коцюб., III, 1956, 451); **Проси́ти сло́ва** — зголошуватися на публічний виступ. «*Прошу слова!*» *Дає Кристальова слово дівчині. Встала вона. Й полилася потоками мова, революції мова ясна* (Сос., I, 1957, 488); **Проси́ти сльоза́ми (сліз́но)** — благати кого-небудь про що-небудь, плачучи; **Проси́ти та перепро́шувати** *див.* **перепро́шувати**[1]; **Проси́ти** [у бо́га] **сме́рті** *див.* **смерть.**

◇ **Їсти не про́сить** *що* — не потребує уваги, турбот, нікому не заважає що-небудь. *Нехай лежить: воно їсти не просить* (Номис, 1864, № 9930); **Їсти про́сить** *див.* **їсти; Ка́ші про́сить** *див.* **ка́ша; Проси́ти руки́** *кого, чиєї* — звертатися до дівчини або до її батьків з проханням дати згоду на шлюб. — *Саню, моя дитино! Віктор Титович просить твоєї руки. Я кращого зятя для себе не бажаю* (Н.-Лев., V, 1966, 252); *Нахабний парвеню насмілився просити руки його, губернаторової, дочки!* (Смолич, II, 1958, 116).

2. *перех. і без додатка, також з інфін.* Запрошувати, кликати куди-небудь. *Не ходи, куди не просили; не бери, чого не положив* (Номис, 1864, № 9674); — *Просимо ж до нас на вечерю. Не погордуй уступити до нашої простацької господи* (П. Куліш, Вибр., 1969, 128); *З'являється майор Яцуба і.. гукає до Мамайчука: — Тебе просять! — Бач, мене просять,— враз осміхається Гриня до пастви.— Раніше викликали, вимагали з'явитись, а тепер просять* (Гончар, Тронка, 1963, 174); *Зайшла покоївка.— Пані вже в їдальні. Просять пожалувати до столу* (Головко, II, 1957, 483); *// у сполуч. із сл.* с т а р о с т а, б о я р и н, с в а т, к у м і *т. ін.* Запрошувати взяти участь у якомусь обряді, святі (перев. весіллі). — *Хочу оженитись, прошу вас за старосту, коли ваша ласка* (Вовчок, I, 1955, 167); — *Я тебе до себе в куми прошу...* (Мирний, IV, 1955, 225); — *Прийдеш на весілля? Бояриком прошу* (Стельмах, II, 1962, 263); *// у формі 1 ос., також у сполуч. із сл.* л а с к а в о, у к л і н н о, м и л о с т і, п о к і р н о. Уживається як ввічлива форма запрошення або дозволу зробити що-небудь. — *Прошу, частуйтесь! Сестро, кумо! Семене, Гнате! Сідайте, прошу вас, та пожийте,— припрошувала Мотря* (Коцюб., I, 1955, 44); [Х о т и н а:] *Милості просимо у господу!* (Кроп., II, 1958, 56); *Щорс спокійно розірвав конверт* [з наказом].. — *Дозвольте оголосити. — Прошу* (Довж., I, 1958, 143); — *Здорова була, Варваро Степанівно! Здрастуй, Олю! Пускайте переночувати.— Милості просимо,— сказала Безугла.— Не які горниці, ну, а місце знайдемо* (Головко, II, 1957, 597); — *То чого ж ви тільки дивитесь, а не накладаєте. Прошу покірно! — повернувся я до його* (Мирний, IV, 1955, 363).

3. *неперех., розм.* Призначати ціну за що-небудь. — *Він просить по тридцять карбованців за шкурку. Чи не взяти нам пару?* (Тулуб, В степу.., 1964, 459); — *Завжди на ярмарку знайдеш двох дурнів: один дорого просить, другий дешево дає* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 81).

4. *неперех., розм.* Збирати милостиню; жебракувати. — *То десь бог покарав мене: нащо було обдурювати всіх, просячи для слабої неньки?* (Коцюб., I, 1955, 136); *Се не жебрак. От він, як бачив, не просить ні у кого* (Хотк., II, 1966, 358).

◇ **Проси́ти Христа́ ра́ди; Проси́ти ми́лостині (ми́лостиню)** — жебракувати, старцювати. *Старці, по десять раз кланяючись прохожим, протягали руку, просили Христа ради* (Мирний, IV, 1955, 142); *На тім мості стоїть дід старий та сивий та просить милостині* (Фр., XIII, 1954, 427); — *Чого він тремтить і чого він хоче? — Він жебрак,— каже мама,— він просить милостиню* (Смолич, II, 1958, 12).

5. *перех., за кого — що.* Клопотатися про кого-, що-небудь, заступатися за когось. *Я просив його за твого Каленика, і він мені сказав от що: щоб ти йому не барившися написав, котрий Каленикові год?* (Шевч., VI, 1957, 228).

ПРОСИ́ТИСЯ, прошу́ся, про́сишся, *недок., розм.* 1. Просити дозволу робити, зробити що-небудь. *Проситься Хима в матері: — Нене, піду я до тітки в гостину* (Вовчок, I, 1955, 52); *Щоп'ятниці бував у нашому селі базар. Несуть мама продавати молоко, прошуся і я з ними* (Вас., II, 1959, 461); — *Може, мама з Васильком оце зараз десь іде. Проситься на ніч, а її не пускають* (Головко, I, 1957, 92); * Образно. *Дужий весняний вітер б'є у високе вікно,..— проситься до кімнати* (Дім., Ідол, 1961, 176); // Настійно просити, благати про помилування, співчуття, милосердя і т. ін. *Я кричу: «Хто в бога вірує, рятуйте!» — а вони з обох боків шмагають. Вже я й просився й молився, так тільки й чуєш: «перемініть деркачі» та «дужче бийте!»* (Стор., I, 1957, 113); — *Перед ким би я стала кланятися і проситися? Ваня загинув, та його шана за мною, і я ту шану не розгублю, не осоромлю* (Жур., Дорога.., 1948, 30).

2. *перен.* Бути дуже придатним, потрібним для чого-небудь. *Франко — лірик високої проби, і його ліричні вірші просяться часто в музику* (Коцюб., III, 1956, 42); *Все навколо просилося під олівець та на полотно, але працювати на ходу було неможливо* (Тулуб, В степу.., 1964, 252); // Відчувати потребу в чомусь.—*Ех, і грає ж, самі ноги в танець просяться* (Стельмах, I, 1962, 304); // Шукати собі виходу, виявлення (про почуття, силу, слова і т. ін.). *Проситься силонька наверх, смереки хочеться з коренем вивертати, скали на скали двигати* (Хотк., II, 1966, 159); *Він сьогодні випив, слова самі просяться на язик* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 393).

◇ **Аж про́ситься:** а) дуже хочеться чого-небудь. *Піднявся* [заєць] *на задніх лапах і стеріг вухами. Саме аж просилося гримнути в нього...* (Коб., II, 1956, 169); б) є велика потреба в чому-небудь. *Критика Словника 1948 р., широке його обговорення поможуть усунути недоліки і належно поповнити для нового видання. А це нове видання, як то кажуть, аж проситься* (Рильський, III, 1956, 95); **Душа́ про́ситься у п'я́ти (у п'я́тки)** — те саме, що **Душа́ у (під) п'я́ти хова́ється (загляда́є** і т. ін.) (*див.* **душа́**). *Озлобилась шляхта, бачить, що не мед, Офіцеру в п'ятки проситься душа* (Мал., Звенигора, 1959, 17); **Проси́тися на папі́р** *див.* **папі́р;** [**Так (сам, сама́, саме́)**] **в рот (на гу́бу) про́ситься** — про щось дуже смачне, привабливе, таке, що хочеться з'їсти. *— Яка сила-силенна малини.. Повна, соковита, сама в рот проситься!..* (Донч., II, 1956, 40); — *Уже як спечу* [коровай], *то так і сяє, як сонце. Як пух, як дух. Так і проситься на губу* (Тют., Вир, 1964, 133).

3. Просити, щоб прийняли куди-небудь. *З того часу усе просилася* [Катря] *у черниці* (Вовчок, I, 1955, 231); *Увійшли ми з мамою у покої хутірські. Зайшли в багату, простору хату проситися в найми* (Ковінька, Кутя.., 1960, 23).

ПРОСИХА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **просиха́ти.** *Просихання грунту.*

ПРОСИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОСО́ХНУТИ** *і* **ПРОСО́ХТИ,** хну, хнеш, *док.* 1. Ставати сухим, позбуватися вологи; просушуватися. *«Створивши світ, подумав бог Про створення людини, І от узяв та накопав Пудів з чотири глини,.. Зліпив Адама й під тинок Поставив просихати..»* (Сам., I, 1958, 249); *Сонце пробилося крізь туман, гріло землю, і вона парувала стиха, тужавіла: дороги просихали, ставало легше іти* (Тют., Вир, 1964, 356); *Упинились таки сльози в Горпини, щоки просохли, хоч і червоніли, одні вії були мокрі* (Мирний, I, 1954, 224); — *Таки встаньте! — ствердив і Матвій Боцюн, в руці якого вже набіло просохло весло* (Стельмах, I, 1962, 628); // *безос. Незабаром розтане сніг, вкриються багнюками дороги, не один тиждень чекай, поки просохне* (Шиян, Баланда, 1957, 49).

◇ **О́чі [не] просиха́ють (просо́хли)** *у кого* — [не] перестає плакати хто-небудь. — *На війні до всього звикнеш. Нашого брата стільки перемолотило, що якби за кожним плакав — очі б не просихали* (Тют., Вир, 1964, 381); *Просохли очі у вдови. Неначе в бога за дверима, У зятя та в сина Стара собі спочиває* (Шевч., II, 1963, 270).

2. Випаровуватися (про воду або іншу рідину); висихати. *Вода не просихала, мабуть, під тоненьким пластом чорнозему була така глина, що не пропускала воду* (Фр., II, 1950, 379); *Чоловік провів рукою, на якій щойно просох піт скотини, по щоках жінки* (Стельмах, I, 1962, 427).

ПРОСИЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. *неперех.* Видати сичання (про змію і т. ін.); // Видати звук, що нагадує сичання змії. *Знову було напружено тихо, тільки дзюрчала в рівчаку вода і десь зовсім близько просичав паровоз* (Рибак, Зброя.., 1943, 112).

2. *перех. і без додатка, перен.* Вимовити звук «с-с-с», «цсс» і т. ін. — *Цсс, Онохрію Онохрійовичу,— просичав схвильований Бочка* (Епік, Тв., 1958, 128); // Промовити сичавим (перев. від злості, роздратування) голосом. *— Мамо! мамо! — просичав* [Сава] *ненависно крізь зуби, затискаючи сильно п'ястуки* (Коб., II, 1956, 167); *— Тихо! — просичав Кирило і легко надавив шию вартового* (Ірчан, II, 1958, 87); *Вона стоїть у чорному вбранні, перебираючи чотки, і часом швидко, мов шулі́ка, кидається до якоїсь дівчинки, обсмикне на ній спідничку або просичить: — Носа витри, негіднице!* (Донч., III, 1956, 26).

3. *неперех.* Сичати якийсь час.

ПРОСИ́ЩЕ, а, *ч., розм.* Поле, на якому росте або росло просо. — *А де просище у вас? — Недалеко за селом.. Проса ще не косили, а пшеницю понад просом комбайном викошено* (Вишня, II, 1956, 262); *Ділянки, що оброблялися, також мали певні назви: баштанище або просище підлягали обробці ралом, цілина чи переліг — оранню* (Нар. тв. та етн., 3, 1969, 30).

ПРОСІ́В, у, *ч.* 1. Дія за знач. **просі́яти, просіва́ти.**

2. Пропущене під час сівби місце; огріх. *Пшениця яра стоїть густа, міцна.. Ні просіву, ні галявиночки* (Горд., II, 1959, 322).

ПРОСІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просіва́ти.** *Просівання зерна.*

ПРОСІВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ПРОСІ́ЮВАТИ,** юю, ює́ш, *недок.*, **ПРОСІ́ЯТИ,** і́ю, і́єш, *док., перех.* 1. Пропускаючи що-небудь через сито, решето і т. ін. або трясучи на вилах, очищати від домішок. — *В нашій економії ніколи муку не просівають: мужик не скотина — все поїсть* (Стельмах, I, 1962, 506); *Бере рибак трійчатавила, Траву на вилах просіва, Бо з черепашками ж трава. Просіявши її до краю, Сушить на сонці розстеляє* (Нех., Ми живемо.., 1960, 104); * Образно. *На плечі сідав дощ. Надокучливий, як мошкара. Небо розвішало дірявий цідилок, а він просіював і просіював літній сум...* (Гуц., Скупана.., 1965, 252); // *перен.* Відділяти основне, потрібне від зайвого. *Людський мозок безперервно просіює, доскіпливо фільтрує інформацію* (Наука.., 7, 1969, 38).

2. *тільки док., також без додатка.* Сіяти якийсь час. *Просіяти цілий день.*

ПРОСІВА́ТИСЯ, а́ється *і* **ПРОСІ́ЮВАТИСЯ,** юється, *недок.*, **ПРОСІ́ЯТИСЯ,** і́ється, *док.* 1. Проходячи через сито, решето і т. ін., очищатися від домішок. *Входжу в сіни,— в сінях млин.., борошно сиплеться*

з-під каміння в довгу шовкову торбу, і тут заразом мелеться і борошно просівається (Н.-Лев., II, 1956, 411).

2. Падати на землю (про опади). *Уже біля станції дощ нагло вщух. З неба просівалися ще тільки його залишки* (Панч, На калин. мості, 1965, 206); *Лапатий просіявся сніг* (Перв., Солд. пісні, 1946, 41).

3. Сипатися, проходити крізь щілини, отвори і т. ін. *При роботі комбайна ККР-2 роздрібнений грунт просіюється крізь просвіти в елеваторах* (Колг. Укр., 9, 1956, 39); // *перен.* Проникати крізь щось прозоре (про світло). *Над колонами має бути різнокольорове скло, крізь яке просіватиметься сонячне проміння* (Сміл., Сад, 1952, 34).

4. *розм., рідко.* З'являтися, пробиватися (про вуса). *Кволим виріс її хлопчик, полохливим: уже на верхній губі просіваються вуса, а й досі проступають сльози, коли машина переїде собаку* (Панч, Іду, 1946, 24).

5. *тільки недок.* Пас. до **просіва́ти, просію́вати.**

ПРОСІДА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія і стан за знач. **просіда́ти.** *Він* [І. Д. Седлецький] *вивчив склад і особливості колоїдно-дисперсних мінералів і встановив причини просідання лесових грунтів* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 280).

ПРОСІДА́ТИ, а́є, *недок.*, **ПРОСІ́СТИ,** ся́де, *док.*, *спец.* Осідаючи, опускатися або прогинатися. *Поламані листи ресори замінюються, а ресора, яка просіла, рихтується* (Підручник шофера.., 1960, 238); *Новий залізобетонний міст на їхніх очах просів, проломивсь, з гуркотом завалився: вода збила бики* (Гончар, Циклон, 1970, 188).

ПРО́СІДЬ, і, *ж., рідко.* Те саме, що **сивина́.** *Редько був хоч і з просіддю у вусах, але ще кремезний, з твердими м'язами і молодими очима* (Панч, II, 1956, 460).

ПРО́СІК, у, *ч.* 1. *гірн.* Допоміжна горизонтальна підземна виробка, признач. для провітрювання або з'єднання інших виробок у процесі їх проходження. *Вентиляційний просік.*

2. *рідко.* Те саме, що **проси́ка.**

ПРОСІ́КА, и, *ж.* Очищена від дерев смуга землі в лісі, яка є межею ділянки, дорогою і т. ін. *На просіках свіжа брость росла* (Фр., XI, 1952, 245); *Його разом з групою солдатів послали до Утицького лісу рубати просіку* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 373); * У порівн. *Село Моринці — це по суті.. сад, серед якого вулиці прорізуються, мов просіки* (Вол., Самоцвіти, 1952, 122).

ПРОСІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просіка́ти** *і* **просіка́тися.**

ПРОСІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОСІ́КТИ,** ічу́, іче́ш, *док., перех.* 1. Ударяючи, пробивати, розсікати що-небудь, робити отвір у чому-небудь (звичайно чимсь гострим або про щось гостре). *Пускав* [гуцул] *смеречину. І летіла вона, дзвенячи, як струна нап'ята, просікаючи корчі по дорозі, і, ударившися внизу, зупинялася* (Хотк., II, 1966, 315); *Лінія вогню щільно присунулася до окопів. Осколки співали над головами, просікали у кущах довгі тонкі лінії* (Собко, Шлях.., 1948, 49).

2. Вирубуючи в лісі дерева, кущі, нижні віти, звільняти смугу землі, робити прохід, шлях. * Образно. *Я для геніїв грядущих Поле дикеє орав, Шлях серед хащів найпущих Просікав і протирав* (Фр., XI, 1952, 423).

ПРОСІКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ПРОСІ́КТИСЯ,** іче́ться, *док.* 1. Розлазитися, розриватися (про стару тканину); // *безос.* — *Залатай в однім місці, то просічеться в другім* (Стеф., Вибр., 1945, 89).

2. *тільки недок.* Пас. до **просіка́ти.**

ПРОСІ́КТИ *див.* **просіка́ти.**

ПРОСІ́КТИСЯ *див.* **просіка́тися.**

ПРОСІ́Л, со́лу, *ч.* 1. Дія за знач. **просоли́ти, просо́лювати** *і* стан за знач. **просоли́тися, просо́люватися.** *Просіл риби.*

2. *розм.* Солона риба; страва з солоної риби. — *Може, він, або другий хто, їхатиме у місто,— попрошу* [попрошу] *просолу купити...* (Мирний, III, 1954, 24); *Коли не забредеш к Мірошнику бувало, У його є і хліб, і сіль, і сало..*; *У п'ятницю — просіл, з олією блинці* [млинці] (Греб., I, 1957, 69).

3. *спец.* Якість посолу; ступінь солоності.

ПРОСІ́ЛНЕ, ного, *с., діал.* Вид пісного борщу. *Готова страва вся стояла, Спішили всі за стіл сідать.. Просілне з ушками, з грінками І юшка з хляками, з кишками* (Котл., I, 1952, 205).

ПРОСІ́СТИ *див.* **просіда́ти.**

ПРОСІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проси́кти.** *Бренькнула додолу шибка, просічена наскрізь кулями* (Кач., II, 1958, 378).

ПРОСІ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проси́кти, просіка́ти** *і* стан за знач. **проси́ктися, просіка́тися.**

ПРОСІ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просію́вати.** *Просіювання борошна.*

ПРОСІ́ЮВАТИ *див.* **просіва́ти.**

ПРОСІ́ЮВАТИСЯ *див.* **просіва́тися.**

ПРОСІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **просія́ти.** *Дарунок мій високий і таємний — Просіяне і вимите зерно* (Щог., Поезії, 1958, 306); *У просіяне борошно кладуть яйця, розтерті з медом* (Укр. страви, 1957, 238); * Образно. *Щось наче свердлить там небо, наче струже метал, а вниз спадають тільки дрібні, просіяні згуки* (Коцюб., II, 1955, 230).

ПРОСІ́ЯТИ *див.* **просіва́ти.**

ПРОСІЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док.* Те саме, що **просія́ти.** [Т і р ц а:] *Близько день! В новій славі сонце просіяє, згине ніч!* (Л. Укр., II, 1957, 151); *Уже бачив* [боєць] *годину, коли просія небокрай* (Уп., Вірші.., 1957, 150); *Олдрідж просіяв. На радощах частував гостей ароматичним вином, привезеним із Франції* (Ільч., Серце жде, 1939, 239); — *Ідуть! Ідуть! — скрикнув Йосипенко, і лице його просіяло* (Мирний, IV, 1955, 194).

ПРОСІ́ЯТИСЯ *див.* **просіва́тися.**

ПРОСКАВУЧА́ТИ, чи́ть, *док., розм.* 1. Док. до **скавуча́ти.** *Проскавучав собака.*

2. Скавучати якийсь час.

ПРОСКАКА́ТИ *див.* **проска́кувати**[1].

ПРОСКА́КУВАННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **проска́кувати**[1] 1, 2.

ПРОСКА́КУВАННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **проска́кувати**[2]. *При проскакуванні іскри у першому циліндрі спалахує неонова лампа* (Автомоб., 1957, 129).

ПРОСКА́КУВАТИ[1], ую, уєш, *недок.*, **ПРОСКАКА́ТИ,** проскачу́, проска́чеш *і* проскаку́ю, проскаку́єш; *наказ. сп.* проскачи́ *і* проскаку́й; *док.* 1. *неперех.* Пробігати або проїжджати навскач куди-небудь. *Інколи над берегом Прута проскакував вершник і зникав за крутим поворотом річки* (Коцюб., I, 1955, 352); *Дикі коні-тарпани ще водились в тутешніх степах, табунами проскакували мимо Каховки на водопій...* (Гончар, Таврія, 1952, 36); *П'ятеро засідланих коней проскакало без вершників* (Довж., I, 1958, 56).

2. *тільки док., перех.* Подолати навскач певну відстань. *Сорок кілометрів проскакав того дня Василь Боженко на чолі свого ескадрону* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 65).

3. *тільки док., неперех.* Скакати якийсь час. *Проскакати цілу ніч.*

ПРОСКА́КУВАТИ[2], ую, уєш, *недок.*, **ПРОСКОЧИ́ТИ,** чу, чиш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Швидко проїжджати, проходити, пробігати і т. ін. повз кого-, що-небудь або по чому-небудь, по якійсь місцевості, не

зупиняючись. *В цьому пеклі життя, у цьому хаосі фарб, ліній, пахощів, звуків.. проскакував часом, занявши всю вулицю, новий фаетон під білим парасолем* (Коцюб., II, 1955, 125); *Іван.. звертає на хисткий місток, перекинутий через річку, проскакує його й з острахом схиляється над потерпілим* (Кол., Терен.., 1959, 300); *От проскочила вже перша дараба* (Хотк., II, 1966, 388); *Автобус проскочив через річку Жоеквара* (Трубл., II, 1950, 145); *Враз вулицею, тримаючись плоту, проскочила неясна чоловіча постать* (Стельмах, I, 1962, 461); // Скачучи, минати кого-, що-небудь. *Чути тріск хмизу — і перед його* [ведмедя] *носом проскакує переляканий лось* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 76); *Знайома їй кавалькада чвалом проскочила повз неї* (Коцюб., I, 1955, 291); *Григор, здалеку приглядаючись до неї* [дівчини], *проскочив трохи уперед, далі осадив коней* (Гуц., Скупана.., 1965, 19).

2. *неперех.* Проходити, пробиватися крізь щось, між чим-небудь (про іскри, світло і т. ін.). *Під час зближення деталей між ними весь час проскакує електрична іскра і метал оплавляється* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 183); // *перен.* Іноді, час від часу з'являтися на мить. *В висках стукало молотками, мозок вертів шалений вир обірваних слів, проскакував глупий мотив глупої польської пісеньки* (Хотк., II, 1966, 134); — *В її очах іноді проскакують такі бісики, що просто страшно стає за життя навколишніх хлопців* (Ю. Янов., II, 1954, 73); *В найглибших потайниках душі старого за останні дні нема, нема та й проскочить іскорка надії* (Стельмах, I, 1962, 382).

3. *неперех., розм.* Спритно, швидко пробиратися через яку-небудь перешкоду, між чимсь. *Пузанов упевнено проскакував поміж стовбурами, не зачіплюючись, пірнав крізь кущі, і жоден сук, жодна гілляка не хруснули під його чобітьми* (Гончар, IV, 1960, 60); *Яків поспішав проскочити з Явдохою між мисом Погобі і мисом Лазарєва, де протока найвужча* (Донч., III, 1956, 109); // Проїжджати або проходити куди-небудь, уникаючи небезпеки, минаючи перепони. *Вони вміли проскакувати через облави, то пірнаючи під землю, то ховаючись у німецькому складі, вони були господарями Києва* (Ю. Янов., II, 1954, 42); *Василь, проскочивши крізь москальський кордон, кинувся прямо у горниці, до панича* (Мирний, IV, 1955, 197); *Допомоги все немає. Стало ясно —не доїхали посланці до штабу, не проскочили крізь вороже оточення* (Донч., I, 1956, 53).

ПРОСКАНДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **скандува́ти.** — *На чому спинивсь, о поете? — величаво проскандував він* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 165).

ПРОСКА́ЧКА, и, *ж., спорт.* Певна кількість неправильних стрибків, що позбавляє рисистого коня права на приз.

ПРОСКИ́ГЛИТИ, лю, лиш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Док. до **ски́глити.** *Проскиглила сурма* (Бажан, Вибр., 1940, 168).

2. *неперех.* Скиглити якийсь час. *Собаки проскиглили всю ніч.*

ПРОСКІ́МЛИТИ, лю, лиш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Док. до **скі́млити.** — *Вельми добру річ ти нараяв,— сказав підбадьорливо Сивоок, але Лучук глибше западав у зневіру.— Де там! — проскімлив він.— Нічого не вийде!* (Загреб., Диво, 1968, 150); // *безос.* — *Дайте хоч закурити,— жалібно проскімлило з-за дверей* (Тют., Вир, 1964, 305).

2. *неперех.* Скімлити якийсь час.

ПРОСКОРО́ДИТИ, джу, дить, *док., перех.* 1. Док. до **скоро́дити** 1. * Образно. *Чобітьми, як ралом, проскородив Він кордони чотирьох держав* (Мас., Срібна дорога, 1946, 20).

2. *також без додатка.* Скородити якийсь час. *Проскородив цілий день.*

ПРОСКО́ЧИТИ *див.* **проска́кувати** [2].

ПРОСКРЕБТИ́ *див.* **проскріба́ти.**

ПРОСКРЕБТИ́СЯ *див.* **проскріба́тися.**

ПРОСКРЕГОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ПРОСКРЕГОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* 1. *неперех.* Док. до **скрегота́ти, скреготі́ти.** *Того дня тільки двічі проскреготіли двері в камеру* (Збан., Єдина, 1959, 59); *Розбігаються* [біляки] *до танків, зникають в броньованих їхніх нутрощах.., щоб, нестерпним скреготом проскреготівши через село,.. з'явитися на світанні в осіннім.. степу під Каховкою...* (Гончар, II, 1959, 374).

2. *перен., перех.* Сказати, вимовити що-небудь різким, неприємним голосом. «*Дурна!*» — *проскреготав* [Тадеуш] *і, тупнувши ногою, Пішов невірною, турботною ходою* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 248).

3. *неперех.* Скреготати, скреготіти якийсь час.

ПРОСКРЕГОТІ́ТИ *див.* **проскрегота́ти.**

ПРОСКРИПІ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* проскрипля́ть; *док.* 1. *неперех.* Док. до **скрипі́ти** 1, 4. *Проскрипіли ворота; Вулицею проскрипіли повз хату дві пари кроків* (Вирган, В розп. літа, 1959, 296); *Сич десь зовсім близько проскрипів на верхів'ї верби* (Гончар, Циклон, 1970, 100); *Встань, орачу! Вже Прогулі́ вітри, Проскрипів мороз, Вже пройшла зима!* (Фр., X, 1954, 10).

2. *перех., перен., розм.* Сказати, вимовити що-небудь різким, неприємним голосом. *Муедзин востаннє проскрипів з мінарета «ла алла», і правовірні спочивають* (Коцюб., I, 1955, 291); — *Барометр впав ще нижче,— проскрипів півголосом Джузеппе* (Ірчан, II, 1958, 326).

3. *неперех.* Скрипіти якийсь час. *Всю ніч проскрипіли віконниці.*

ПРОСКРИПЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **проскри́пція.** *Проскрипційний список.*

ПРОСКРИ́ПЦІЯ, ї, *ж.* У стародавньому Римі — список осіб, яких прилюдно оголошували поза законом; публічне засудження осіб, занесених у такий список; // У феодальних і буржуазних державах — список, в який занесено прізвища підозрілих осіб; публічне засудження і переслідування осіб, занесених у такий список. *З Києва сповістили, що їхати до Росії небезпечно, що російська охранка вже завела його в свої проскрипції і її агентура у Львові стежить за кожним його кроком* (Кол., Терен.., 1959, 347).

ПРОСКРІБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОСКРЕБТИ́,** бу́, бе́ш, *док.* 1. *перех.* Скребучи, робити в чому-небудь отвір.

2. *тільки док., перех. і неперех.* Скребти якийсь час.

ПРОСКРІБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ПРОСКРЕБТИ́СЯ,** бу́ся, бе́шся, *док.* 1. Скребучись, проникати куди-небудь.

2. *тільки док.* Скребтися якийсь час.

ПРО́СКУРА, и, *ж.* Білий хлібець особливої форми, що використовується в православному богослужінні. *У кого гроші є, тому піп і проскуру дає* (Укр.. присл.., 1963, 221); — *І вас просить моя матушка на чай після служби,— сказав о. Артемій до писарші, подаючи їй шматочок проскури* (Н.-Лев., IV, 1956, 54); *Горпина йшла поруч, роздавала жебракам — кому крашанку, кому — шматок проскури* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 16).

ПРО́СКУРКА, и, *ж.* Зменш. до **про́скура.** *Вона сиділа у своїй скромній світличці, застеляла стіл скатіркою й заживала проскурку* (Коцюб., I, 1955, 327); *Він повертався* [з церкви] *щоразу з проскуркою, яку ділив на три рівні частини — собі, дружині і синові Сеньці* (Бурл., Напередодні, 1956, 79).

ПРОСКУ́РНИЦЯ, і, *ж., заст.* Жінка, що випікає проскури. — *Наша подільська проскурниця дає мені сливе щодня кошик проскур* (Н.-Лев., IV, 1958, 283); *Мабуть, проскурниця невдало замісила тісто* (Мик., Повісті.., 1956, 46).

ПРОСКУ́РНИЦЬКИЙ, а, е, *заст.* Належний проскурниці. *Онися Степанівна випрохала собі місце проскурницьку частку поля* (Н.-Лев., III, 1956, 201).

ПРОСКУРНЯ́К, а́, *ч., бот.* Те саме, що **кала́чики** 1.

ПРОСКУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Скучати якийсь час. *Проскучав увесь вечір.*

ПРОСЛАБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., на що, чим.* Те саме, що **прохвори́ти.** *6 літ була* [мати] *паралізована і німа, прослабувавши цілий вік на істерію, і з того вмерла* (Л. Укр., V, 1956, 387).

ПРОСЛА́ВА, и, *ж.*: ◇ **Сла́ва і (й) просла́ва** — велика слава, широка популярність. *Про нього, про Козака Мамая, не одну вже сотню літ ішли слава й прослава* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 41).

ПРОСЛА́ВИТИ *див.* **прославля́ти.**

ПРОСЛА́ВИТИСЯ *див.* **прославля́тися.**

ПРОСЛА́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **просла́вити** 1, 2. *Я не заздрю мудрощам мудрих, і не надить мене спокій спокійних на прославленій ними землі...* (Коцюб., II, 1955, 365); *До самого 1835 р. в лісах Поділля діяв прославлений у піснях і легендах народний захисник, гроза польського панства Устим Кармелюк* (Від давнини.., I, 1960, 22).

2. *у знач. прикм.* Широко відомий, славнозвісний. *На мотопаруснику — майбутні мореплавці у робах, все молоді, веселі хлопці-практиканти, що самі цю яхту й збудували, самі й викликались доставити нею на завод прославленого капітана Дорошенка* (Гончар, Тронка, 1963, 340); *Кожен з нас, трудівників прославленого «Арсеналу», пишається тим, що працює на підприємстві, яке носить ім'я вождя революції* (Веч. Київ, 21.III 1968, 1).

ПРОСЛА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просла́вити, прославля́ти.** *Значну увагу Рильський, як і інші поети в час війни, віддав прославленню кращих національних традицій, особливо традицій спільної боротьби російського, українського, білоруського народів проти іноземних загарбників* (Криж., М. Рильський, 1960, 87).

ПРОСЛАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прославля́ти** 1, 2, 4. *Спільними рисами лялькового театру різних народів були антиурядові, антиклерикальні тенденції, демократична спрямованість, прославляння народної мудрості* (Укр. клас. опера, 1957, 22).

ПРОСЛАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОСЛА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* просла́влять; *док., перех.* 1. Робити кого-, що-небудь славнозвісним, популярним, відомим. — *Не журися, козаче, не прізвище прославляє чоловіка, а чоловік прізвище* (Стор., I, 1957, 339); *Хтось з його родини таки достойно сяде чи вскочить у гетьманське сідло і навіки прославить рід Варав!* (Стельмах, Хліб.., 1959, 84); // *чим.* Ставати славнозвісним, популярним, відомим завдяки чомусь. *Героїчною працею прославляють себе одеські портовики* (Кучер, Чорноморці, 1956, 112); *Сотні тисяч синів України прославили героїчними подвигами свою прекрасну Батьківщину* (Панч, В дорозі, 1959, 251).

2. Звеличувати, вихваляти кого-, що-небудь, створювати популярність, славу комусь, чомусь (перев. описуючи в художньому творі, оспівуючи у пісні і т. ін.). *Хвастав своїми досягненнями: Антон Шаблій і на ремонті, мовляв, такий, яким був у жнива на комбайні, про нього пишуть у газетах, його прославляють по радіо* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 39); *Не в стансах прославили* [поети] *милої вроду, А в тихих журливих піснях* (Л. Укр., I, 1951, 172); *Прославимо героїв, які своїми подвигами додали краси всьому чесному світові і возвеличили свій народ і, віддавши життя за нього, самі стали безсмертними* (Довж., III, 1960, 51).

3. *перев. док., заст.* Проспівати величальну пісню. [Г о р п и н а *(з чаркою у руці):*] *Куми мої, любі мої! Заспівайте мені, прославте мене, свою куму, Горпину Скавичиху. Нехай я трохи заплачу* (Н.-Лев., II, 1956, 507).

4. *рідко.* Поширювати недобру славу про кого-, що-небудь. *Якраз недавно одного мого друга мало-мало що ренегатом не прославили за те, що не всім «столпам» новорічні візити поробив* (Л. Укр., V, 1956, 139).

ПРОСЛАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ПРОСЛА́ВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* просла́вляться; *док.* 1. Ставати славнозвісним, популярним, відомим завдяки чому-небудь. — *Козакуйте ж, процвітайте Ти й нам слави уділяйте. Козакуйте ж, прославляйтесь, На нас любо оглядайтесь* (П. Куліш, Вибр., 1969, 347); *Сей твір.. прославився як дуже вдатний* (Л. Укр., IV, 1954, 134); [П о л і н а:] *В тебе з дитинства талант. Могла би прославитись своїми піснями* (Коч., II, 1956, 110).

2. *рідко.* Здобувати недобру славу. *Чи хто Вам пише такі листи, як я? Певне ні, бо я вже прославилась далеко своїми листами, що в них ніколи нема того, що треба* (Л. Укр., V, 1956, 296).

3. *тільки недок.* Пас. до **прославля́ти** 1, 2, 4. *Пристрасно поетизується, звеличується* [у народній творчості] *безсмертний Ілліч, прославляються його немеркнучі ідеї* (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 91).

ПРО́СЛАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **просла́ти.** *На просланім чапані, звівши покляклі руки до сходу сонця, молився Ісен-Джан* (Ле, Міжгір'я, 1953, 253); // **про́слано,** *безос. присудк. сл. В коридорах та кімнатах прослано вичищені, вибиті, старанно повитрушувані.. килимки* (Коз., Сальвія, 1959, 31).

2. *у знач. прикм.* Який прослався куди-небудь, у якомусь напрямку (про шлях, стежку і т. ін.). *Благословен навік-віків, У далі просланий безкраї, Той шлях, що Ленін заповів* (Рильський, I, 1956, 339).

ПРОСЛА́ТИ *див.* **простила́ти.**

ПРОСЛА́ТИСЯ *див.* **простила́тися.**

ПРОСЛИЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прослиза́ти.** *Із слизових слинних залоз на всяку їжу тече слина — мастильна слина для легшого прослизання їжі в шлунок* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 7).

ПРОСЛИЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОСЛИЗНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.* 1. Легко, не затримуючись, проходити крізь що-небудь або між чимсь, кудись. *Одну щучку ніяк не могла* [Орися] *спіймати.. Рибина.. прослизала, пружно вигинаючи рябе тіло* (Тют., Вир, 1964, 511); *І сьогодні цей лист прослизнув через Мотрині пальці і мав впасти на дно скрині, як багато разів перед тим* (Вільде, Винен.., 1959, 17).

2. Спритно, швидко проходити, проповзати в який-небудь отвір, якусь щілину і т. ін. *Бійці один по одному безшумно прослизали в чорну вирву тилових дверей* (Гончар, III, 1959, 258); *Найстрашніший для неї* [білки] *ворог — куниця. Хижа звірина, що й по деревах лазить і в вузеньке дупло прослизне* (Коп., Як вони.., 1961, 105); // Непомітно, ховаючись, швидко пробиратися куди-небудь, між чимсь. *Колони з західного боку, від Дунаю, підпирали важкий тисячотонний Парламент. Хавцький, прослизаючи попід стіною, підкрадався до однієї з тих колон* (Гончар, III, 1959, 287); *Він встигає швиденько прослизнути у свій клас саме тоді, коли.. Коротков підходить до дверей* (Собко, Скеля.., 1961, 26); *Юлина вийшла з хати так,*

що й не рипнули двері, прослизнула попід стіною, проповзла бур'янами, вискочила на леваду (Скл., Карпати, II, 1954, 324); *Курбала прослизнув між вагонетками та кріпленням і хутко подався двійчастою колією* (Досв., Вибр., 1959, 194); //Потай добиратися куди-небудь, долаючи певні перешкоди; прокрадатися. *В темні, безмісячні ночі, мов нечиста сила, пустирями і бездоріжжям прослизали заскорузлі, просалені до самої душі баришники в голодне місто* (Стельмах, II, 1962, 35); *Тут було легше прослизнути через фашистську позицію: в житі краще сховатись і фашисти тут не так пильно стежитимуть* (Збан., Між.. людьми, 1955, 40); // *тільки док., перен., розм.* Пройти, пробратися кудись, не додержуючи правил, поза чергою, незаконно. *У анонімності автора* [проекту] *Дементій Хомич.. побачив намагання прослизнути в архітектуру тихцем, побачив якісь хитрощі* (Загреб., День.., 1964, 72); *— Гей, куди, куди? — раптом закричав Соя до якогось молодика, що хотів прослизнути у виконком без черги* (Ткач, Плем'я.., 1961, 15).

3. Плавно і швидко пересуваючись по якій-небудь поверхні, проїжджати або пропливати кудись, повз кого-, що-небудь. *Байдарки прослизають по Дніпру;* // Швидко пробігати. *Ось прослизнула під ногами маленька в'юнка ящірка* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 113).

4. *перен.* З'являтися на мить (про посмішку, думку і т. ін.). *Насмішка прослизнула між губами її, наче голуба змійка* (Вол., Місячне срібло, 1961, 110).

ПРОСЛИЗНУ́ТИ *див.* **прослиза́ти.**

ПРО́СЛІД, у, *ч.* Те саме, що **слід**[1]. *Чи ти не бачив нічних смолоскипів у синяві неба, Як вони прослiди довгі вогню по собі залишають..?* (Зеров, Вибр., 1966, 164); *Дозори, послані далеко в степ, не виявили ніяких прослідів ворога* (Загреб., Диво, 1968, 416).

ПРОСЛІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко,* **ПРОСЛІДИ́ТИ,** джу́, ди́ш, *док., перех. і неперех.* 1. Дивитися на що-небудь, що переміщується, рухається. *Старець прослідив очима барку, поки за скалою не сховалась аж у пристань* (Фр., XI, 1952, 205).

2. Стежити за ким-небудь з метою його викрити, спіймати і т. ін. [Т о м к о:] *Одному тобі найкраще прослідити Микитюка, бо він не знає тебе* (Ірчан, I, 1958, 176).

3. Вивчаючи, досліджуючи тощо, встановлювати хід розвитку, зміни і т. ін. чого-небудь. *Батьків батько був у Лебедині шевцем. Материн батько був у Груні хліборобом. Глибшої генеалогії не довелося мені прослідити* (Вишня, I, 1956, 3).

4. Іти слідом за ким-небудь. *За нею ходив гречний молодець, слідив-прослідив аж до світлоньки* (Чуб., III, 1872, 315).

ПРОСЛІДИ́ТИ[1] *див.* **прослі́джувати.**

ПРОСЛІДИ́ТИ[2], джу́, ди́ш, *док., перех., розм.* Залишити, зробити слід. *Коло хати слідочок,— ой хто його прослідив? То хлопчина молоденький до дівчини приходив, черевички приносив* (Сл. Гр.).

ПРОСЛІДКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех. і неперех.* Док. до **слідкува́ти.** *Повільним рухом правої руки він одгорнув з лоба мокре волосся. Ольга прослідкувала за цим рухом красивого парубка* (Іщук, Вербівчани, 1961, 3); [Ж у р а к і в с ь к и й:] *Хлопець прослідкував, де Мошко ховав свої папери, викрав їх, поніс до людей* (Вас., III, 1960, 300); *Без порівняння, без паралелей і аналогій іноді важко зрозуміти.. суть тих чи інших явищ і подій. Вони необхідні для того, щоб прослідкувати, який крок вперед зробило суспільство* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 31).

ПРОСЛІ́ДОК, дку, *ч., розм.* Те саме, що **слід**[1]. *Прослідок по дорозі видко* (Сл. Гр.); *Зачхав, запирхав трактор з-під повітки.., Пустив димок і дрібно загурчав I, на шляху мережані прослідки Лишаючи, у степ селом помчав* (Вирган, В розп. літа, 1959, 124); *Пам'ятки (всі — церковнослов'янські), де в підставі припускати принаймні прослідки живого українського наголошення, не старіші за другу половину XVI ст.* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 149).

ПРОСЛУ́ЖИТИ, служу́, слу́жиш, *док.* Служити (у 1—7 знач.) якийсь час. *В 1895 році мене перенесено на південний берег Криму, де я прослужив до 1897 р.* (Коцюб., III, 1956, 281); *— Я ж із козаків. Батько ціле життя в Васюринському курені прослужив* (Добр., Очак. розмир, 1965, 65); *Чоботи прослужили два сезони.*

ПРО́СЛУХ, у, *ч., розм.* Звістка про кого-, що-небудь; // Розмови, чутки. *Візит Онєгіна чимало Збудив у Ларіних розмов, Сусідство теж до діла встряло, І прослух між людьми пішов* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 70).

◇ **Ні слу́ху, ні про́слуху** *див.* **слух.**

ПРОСЛУ́ХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прослу́хати** 1—3; // *у знач. ім.* **прослу́хане,** ного, *с.* Те, що хто-небудь прослухав. *З прослуханого розмова переходила на сучасну тему, молодиці згадували різні випадки свавільства окупантів* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 21).

ПРОСЛУ́ХАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прослу́хати** 1, 3. *Після прослухання лекцій слухачі школи в своїх господарствах проводять практичні заняття на полях* (Рад. Укр., 19.I 1964, 1).

ПРОСЛУ́ХАТИ *див.* **прослу́хувати.**

ПРОСЛУХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех. і неперех., розм.* Пильно прислухатися до того, що говориться навколо. *Іще слухає-прослухає, чи не судить його де козак альбо* [або] *мужик* (Сл. Гр.); *Начальство, прийнявши казну, зараз мотнулося прослухати, де хоч мало дешевий хліб, і порозсилало, щоб якомога його накупити* (Кв.-Осн., II, 1956, 139).

ПРОСЛУХО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прослухо́вувати** 1—3. *Прослуховування магнітофонних записів.*

ПРОСЛУХО́ВУВАТИ *див.* **прослу́хувати.**

ПРОСЛУ́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прослу́хувати** 1—3. *Прослухування і обговорення музичних новинок стало традицією в Спілці композиторів України* (Мист., 3, 1964, 15).

ПРОСЛУ́ХУВАТИ, ую, уєш *і* **ПРОСЛУХО́ВУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **ПРОСЛУ́ХАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Слухати що-небудь з початку до кінця; вислухувати кого-небудь з початку до кінця. *Прокинувшись ранком, Василь прослуховував зведення* (Щюпа, Назустріч.., 1958, 235); *Хведір поніс таке, що Хівря, прослухавши, аж перехрестилася* (Мирний, III, 1954, 57); *Увечері Михайло повертався зі школи, де прослухав лекцію на антирелігійну тему* (Томч., Жменяки, 1964, 302); // Проходити курс, розділ навчальної дисципліни, слухаючи лекції. *Прослухати курс фізіології рослин.*

2. Не слухати, не чути сказаного. — *А що ж то за Маруся? — спитавсь Василь,.. і дух притаїв, і боїться, щоб ні жодного словечка не прослухати, що йому буде Левко розказувати* (Кв.-Осн., II, 1956, 32); *Сказано, дитина: всі очі були на барвисті малюнки в тексті* [книги], *а слова — щось і почув вичитане батьком, а щось, може, й прослухав* (Головко, II, 1957, 392).

3. Вислуховуючи, визначати стан кого-, чого-небудь. *Прослухувати хворого; Прослухати серце;* // Перевіряти на слух стан або роботу чого-небудь. *Прослухувати мотор.*

4. *тільки док.* Слухати якийсь час. *Прослухати цілий день радіо.*

ПРОСЛУ́ХУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Бути чут-

ним, чутися. *Різкий металічний стук, який прослухується на всіх режимах роботи двигуна, свідчить про збільшення зазора між поршневим пальцем і втулками* (Підручник шофера.., 1960, 25).

2. Пас. до **прослу́хувати** 1, 3.

ПРОСЛЬОЗИ́ТИСЯ, ожу́ся, ози́шся, *док., рідко.* Заплакати від зворушення. *Капітан.., кажуть, навіть просльовився від того, що став батьком чудового сина* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 58).

ПРОСМА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **просма́жити.** *Нарешті пройшов довгожданий дощ. Усе враз зазеленіло, віджили просмажені посухою хліба, розправили зів'яле листя овочі* (Багмут, Подвиг.., 1961, 51).

ПРОСМА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просма́жити, просма́жувати** 1, 2 і стан за знач. **просма́житися, просма́жуватися.** *Про ступінь просмаження узнають з пружності м'яса і кольору соку, що витікає при проколі* (Технол. пригот. їжі, 1957, 159).

ПРОСМА́ЖИТИ *див.* **просма́жувати.**

ПРОСМА́ЖИТИСЯ *див.* **просма́жуватися.**

ПРОСМА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просма́жувати** 1, 2 і стан за знач. **просма́жуватися** 1, 2. *Просмажування м'яса.*

ПРОСМА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСМА́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* 1. Смажити довго, до повної готовності. *Зелені солоні помідори варять до розм'якання, пропускають через м'ясорубку, віджимають і добре просмажують* (Укр. страви, 1957, 39).

2. *перен., розм.* Сильно прогрівати, висушувати. *Сонце просмажило землю.*

3. *тільки док., також без додатка.* Смажити якийсь час. *Просмажити м'ясо півгодини.*

ПРОСМА́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОСМА́ЖИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Смажитися довго, до повної готовності. *М'ясо добре просмажилося.*

2. *перен., розм.* Сильно прогріватися, висушуватися.

3. *тільки док.* Смажитися якийсь час.

4. *тільки недок.* Пас. до **просма́жувати** 1, 2.

ПРОСМА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **просмали́ти.** *Хвала тобі, моя шинель, Просмалена в бою святому!* (Нех., Дорога.., 1945, 38); *Сіли край луки́ Похмурі друзі. Димом закурились Просмалені горіхові люльки* (Воронько, Тепло.., 1959, 145); *Хто незнайомий глянув би збоку на них, аж неймовірним йому здалося б, що цей щуплявий, до чорноти просмалений сонцем чоловічок та дав життя цьому білявому ставному юнакові* (Гончар, Тронка, 1963, 4).

ПРОСМАЛИ́ТИ *див.* **просма́лювати.**

ПРОСМА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОСМАЛИ́ТИ**, смалю́, сма́лиш, *док., перех.* 1. Пропалювати щонебудь наскрізь. *Я у грубі запалив, собі штани просмалив* (Чуб., III, 1872, 426).

2. Піддавати тривалій дії вогню, диму і т. ін. *Просмалити люльку;* // Обпікати, обвітрювати шкіру, роблячи її смуглою, темною (про сонце, вітер).

3. *тільки док.* Смалити якийсь час.

ПРОСМЕРДІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Який просмердівся. *Викублювалися* [вовчата] *в просмерділому ще з літа лігві* (Загреб., Шепіт, 1966, 10); *Їздові поганяли чимдуж і, випереджаючи один одного, з розгону вліталиа в пристанційне містечко, як у вогняну просіку, в задимлені, просмерділі хащі* (Гончар, III, 1959, 377) .

ПРОСМЕРДІ́ТИ, джу́, ди́ш, *док., перех., розм.* Просочити, наповнити що-небудь неприємним запахом. *— Лежать ваші сорочки цілісінькі й новісінькі в скрині.. Встигнете просмердіти їх потом та вошами обсипати* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 84); * Образно. *— Усюди, де прокопаєш трохи глибше, добувається та проклята ропа!.. Просмердів* [сморід ропи] *нам ціле наше життя* (Фр., VIII, 1952, 349).

ПРОСМЕРДІ́ТИСЯ, джу́ся, ди́шся, *док., розм.* Просочитися, наповнитися, пропахнути неприємним запахом. *— Та біля тебе ж стояти не можна! — обурився Максим.— Вже наскрізь просмердівся горілкою* (Ткач, Арена, 1960, 34); *— Курите там день і ніч. Ти ж уже просмердівся тютюновим димом* (Логв., Літа.., 1960, 51).

ПРОСМИКНУ́ТИ *див.* **просми́кувати.**

ПРОСМИКНУ́ТИСЯ *див.* **просми́куватися.**

ПРОСМИ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просми́кувати і просми́куватися.**

ПРОСМИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСМИКНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* Смикаючи, просовувати щонебудь у щось, крізь щось. *Просмикнути стрічку в кільце;* * Образно. *В світлих небесах Вже сонце виграє, виблискує рум'яно І смуги огняні просмикує з туману* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 208).

ПРОСМИ́КУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОСМИКНУ́ТИСЯ**, не́ться, *док.* 1. Просовуватися у що-небудь, крізь щось. * Образно. *З світлиці через нещільно причинені віконниці просмикувались довгі смуги світа й падали на тин* (Н.-Лев., III, 1956, 97).

2. *тільки недок.* Пас. до **просми́кувати.**

ПРОСМІХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОСМІХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док., діал.* Усміхатися.

ПРОСМІХНУ́ТИСЯ *див.* **просміха́тися.**

ПРОСМІ́ШКА, и, *ж., діал.* Насмішка.*—Які ж в тебе очі бистрі до чужого добра! — дивується Григорій.— Гляди, щоб їх не покосило.— Але Марія не зважає на просмішку* (Стельмах, I, 1962, 230).

ПРОСМІ́ШНИК, а, *ч., діал.* Насмішник. *— Аби ще капелинка олії, то був би я.. кум королю. Василина, хоч і знає, що воно й до чого, але посміхається своєму просмішнику, іде до мисника, приносить пляшечку* (Стельмах, I, 1962, 379).

ПРОСМІ́ШНИЦЯ, і, *ж., діал.* Жін. до **просмі́шник.** *Ще якихось два роки тому він батогом підстьобував Христину, щоб не була такою просмішницею, а тепер вона його петлею зашморгнула, будь ти неладна...* (Стельмах, I, 1962, 546).

ПРОСМІЯ́ТИ, ію́, ію́ш, *док., перех., розм.* 1. *також без додатка.* Те саме, що **ви́сміяти.** *Якби за годинку перед тим Мася побачила, що хто робить такі штуки, сама просміяла б; а тепер ось як!* (Свидн., Люборацькі, 1955, 12).

2. Втратити що-небудь через сміх, сміючись. *— А яка ж є доля тієї дівки, що ся сміяла? — Вона свою долю просміяла* (Сл. Гр.).

ПРОСМІЯ́ТИСЯ, ію́ся, ію́ся, *док.* Сміятися якийсь час.

ПРОСМОКТА́ТИ *див.* **просмо́ктувати.**

ПРОСМОКТА́ТИСЯ *див.* **просмо́ктуватися.**

ПРОСМО́КТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просмо́ктувати і просмо́ктуватися.**

ПРОСМО́КТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСМОКТА́ТИ**, мокчу́, мо́кчеш, *док., перех.* 1. Просочуючись, утворювати отвір у чому-небудь (про рідину). *Вода раз греблю просмоктала... Ну, що ж! узять би й загатить, Так ні! Мірошник спить та спить* (Гл., Вибр., 1951, 13).

2. Всмоктуючи що-небудь (перев. повітря), проводити через щось. *Вентилятор просмоктує повітря через радіатор і по повітропроводах нагнітає його до вітрових стекол* (Підручник шофера.., 1960, 281).

3. Смокчучи (у 1—3 знач.), робити в чому-небудь отвір.

4. *тільки док., також без додатка.* Смоктати якийсь час.

ПРОСМÓКТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОСМОКТА́ТИСЯ**, мóкчеться, *док.* 1. Просочуючись, проникати куди-небудь (про рідину). *Води морські пріснявіють* [стають прісними], *у лоно землі просмоктавшись* (Зеров, Вибр., 1966, 172); *В тривозі, щоб вода не просмокталася в ранець, в якому лежали коробки з гамма-глобуліном, закутав* [Федір] *його в піджака* (Мушк., Серце.., 1962, 86).

2. *тільки недок.* Пас. до **просмóктувати.**

ПРОСМÓЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **просмоли́ти.** *Був він* [човен].. *латаний-перелатаний, наскрізь просмолений, з розбитими кочетами, набубнявілими веслами* (Дмит., Наречена, 1959, 156); *Чумаки їдуть з Криму в темних, просмолених сорочках* (Довж., Зач. Десна, 1957, 517).

2. *у знач. прикм.* Який просякнув смолою, вкрився плямами смоли. *Ще з полудня між заробітчанами.. стали з'являтися дніпровські матроси, вантажники та якісь енергійні просмолені юнаки* (Гончар, Таврія, 1952, 86).

ПРОСМОЛИ́ТИ *див.* **просмóлювати.**

ПРОСМОЛИ́ТИСЯ *див.* **просмóлюватися.**

ПРОСМÓЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просмóлювати.** *Просмолювання човна.*

ПРОСМÓЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОСМОЛИ́ТИ**, смолю́, смóлиш, *док., перех.* Покривати або просочувати смолою. *Всі човни, які були там, лежали на березі перекинуті догори дном. Їх просмолювали, фарбували* (Сміл., Сашко, 1957, 38); *Знов захотілось мені Дуб просмолить, приготовить снасті На голубій Шексні* (Забашта, Нові береги, 1950, 102).

ПРОСМÓЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОСМОЛИ́ТИСЯ**, смóлиться, *док.* 1. Просякати смолою, вкриватися плямами смоли. *В ялиновому насінні багато смоли. Тіло пташки* [кривоноса] *так просмолюється, що не піддається розкладу* (Коп., Як вони.., 1948, 90).

2. *тільки недок.* Пас. до **просмóлювати.**

ПРОСНІ́ДАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *перех., розм.* Втратити через сніданок, снідаючи. *Ти свою долю у неділю проснідала, а в п'ятницю проспівала* (Номис, 1864, № 8878).

2. *неперех.* Снідати якийсь час.

ПРОСНУ́ТИСЯ *див.* **просипа́тися** [1].

ПРÓСО, а, *с.* 1. Злакова рослина, з зерен якої одержують пшоно. *Просо вітру боїться, а дощеві кланяється* (Укр.. присл.., 1963, 251); *Гарячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко стелеться килим ясно-зеленого вівса, а далі.. темніє просо* (Коцюб., I, 1955, 17); — *Моя батьківщина — на Данелевщині. Пшеничка там родила, житечко, просо* (Тют., Вир, 1964, 373).

△ **Волосови́дне про́со** (*Panicum capillara* L.) — бур'ян, що засмічує польові культури; **Ку́ряче про́со** (*Panicum crus galli* L.) — бур'ян, що засмічує рис, просапні культури і просо.

2. Зерно цієї рослини. *Отець Харитін одімкнув комору й видав парубкові вівса, а титар позносив в комору мішки з борошном, з крупами, з просом та квасолею* (Н.-Лев., III, 1956, 184); *Дівчинка кинула проса курям* (Донч., Вибр., 1948, 213); * У порівн. *Старий підходить до озера, на якому ворушаться надвечірні дукати сонця і перша в'язь молоденької, дрібної, мов просо, ряски* (Стельмах, I, 1962, 424).

◇ **Де́рти (дра́ти) про́со** *див.* **де́рти.**

3. *тільки мн.* **проса́.** Поле цієї рослини; самі ці рослини на полі. *Він* [горобець] *літав у сусіднє село на проса́, і такий прилетів повний, круглий та товстенький, як грудка масла* (Фр., IV, 1950, 103); *У чорних просах степу мріють заіржавлені рейки залізниці* (Кос., Новели, 1962, 62).

◆ **Не сунь (не ти́кай, не потика́й, не пхай** *і т. ін.*) **но́са до чужо́го про́са (у чуже́ про́со)** — не втручайся у чужі справи; не втручайся куди не слід. *Боялася* [Олениха] *стріч. Справді, Марусякові могли донести, що виділи, мовляв, Олениху — бігла до Криворівні. Взагалі всякі думки брали. З усіх боків можна було чекати, що скажуть: у чуже просо не сунь свого носа* (Хотк., II, 1966, 176); — *А про нехлюйство у вашій ланці мовчати? — гостро кричала Олеся.— Не тикай носа до чужого проса!.. — Це просо наше, колгоспне...* (Вол., Дні.., 1958, 146); *Обмови, осуджування неприсутніх батько не терпів і, коли кому заганявся язик у той бік, умів зручним зворотом.. збити його з дороги, а молодшого бувало й попросту покарта́є: «Не пхай носа до чужого проса!»* (Фр., IV, 1950, 193).

ПРОСО́ВАТИ, аю, аєш, *док., перех.* Совати якийсь час. *Цілий день просував меблі з місця на місце.*

ПРОСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просо́вувати** і **просо́вуватися.**

ПРОСО́ВУВАТИ, ую, уєш *і* **ПРОСУВА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОСУ́НУТИ**, ну, неш, *док., перех.* 1. Сунути, протягувати що-небудь кудись, крізь щось. *Міцно чіпляю до сучка ремінь. Ось так вам, так... Просовую голову в зашморг і сам не тямлю: се справжнє чи тільки гра...* (Коцюб., II, 1955, 268); *Максим сидить на припічку, просовує в піч то ліву, то праву ногу, щоб нагріти* (Гуц., З горіха.., 1967, 19); — *Кого ви там вихваляєте так?— спитав він, просуваючи голову у двері* (Мирний, III, 1954, 176); *Нарешті бовдур повалився. Поширивши трохи дірку, Василь просунув у продухвину руки й піднявся на мускулах* (Хотк., I, 1966, 118); *Притиснувшись до муру, Шмалько просунув ствол мушкета в нішу* (Добр., Очак. розмир, 1965, 169).

◇ **Па́льця просу́нути ні́куди (ні́де, ні́где)** *див.* **па́лець.**

2. Сунучи, переміщати що-небудь вперед. *Я бачу, що мій партнер розпочинає небезпечний рейд. Знімаю пішака і просуваю свого* (Кол., На фронті.., 1959, 122); // *перен., розм.* Влаштовувати кого-небудь кудись нечесним способом; протягати. *Навколо підіймається густий частокіл рук. Зітхаючи, підводить руку і Полікарп Сергієнко, хоча й не встиг він просунути когось із своєї, хай самої далекої, рідні* (Стельмах, II, 1962, 20); // *перен.* Сприяти розвиткові, поступальному рухові і т. ін. *Тисячі дрібних раціональних нововведень просувають нас уперед далі, ніж один великий стрибок, не підкріплений цеглинами дрібних відкриттів і вдосконалень* (Загреб., Спека, 1961, 51); *Хімік майбутнього повинен бути ще й математиком. І тільки тоді можна стверджувати, що хімія стане на порозі великих відкриттів, які просунуть людство вперед по шляху невпинного прогресу* (Знання.., 10, 1967, 13).

3. *перен.* Те саме, що **висува́ти** 2.

4. *перен.* Впроваджувати в що-небудь, поширювати десь. *Виняткова видатні гібриди можна зразу просувати безпосередньо у виробництво як нові сорти* (Юним мічур., 1955, 59); *Нові сорти абрикосів, персиків.. дають змогу просунути ці культури у північні райони республіки* (Колг. Укр., 10, 1957, 24).

ПРОСО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і* **ПРОСУВА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОСУ́НУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Сунутися, всовуватися кудись, крізь щось. *У двері просовується якась дивовижна фігура. Щось цибате, в довгій, аж до п'ят, свитині* (Хотк., II, 1966, 419); *Він підіймає ворота, просовується на подвір'я і, не кваплячись, суне до дровітні своє опасисте тіло* (Стельмах, II, 1962, 36); — *Знаю я вас, як захворіли!*

Удаєте тільки з себе хворого,— каже Пищимуха, ледве просовуючись у двері (Мирний, IV, 1955, 361); *Безшумно відхиляються двері, просувається голова Шпаченка* (Коч., II, 1956, 111); *Заєць вплигнув в темну печеру, а за ним ледве просунулись Улас та Юрко* (Н.-Лев., III, 1956, 292); *Шумаков почув, що у шпару, вирізану в дверях для пошти, просунувся лист* (Голов., Тополя.., 1965, 178); // *рідко.* Стирчати з якогось отвору, щілини. *З драної торби.. просовується свердел* (Вовчок, VI, 1956, 284).

2. Переміщатися, рухатися у певному напрямку. *Чорні хмари.. просовувалися поволі і збільшували темряву літнього вечора* (Ле, Вибр., 1939, 65); *Не раз, в хвилину спочинку, смерком, коли предмети ховалися в тінях, а ми просувалися плечем до плеча,.. твій голос теплішав на згадках про далекі вже роки дитинства* (Коцюб., II, 1955, 356); *Перейшли* [мандрівники] *вбрід напівпересохлу річку Іргиз і просувалися тепер її лівим берегом, залишивши праворуч гору з могилами батирів* (Тулуб, В степу.., 1964, 256); *Біля мечету просунулась якась жіноча постать* (Коцюб., I, 1955, 397); *Фелікс попхнув Волю з дівчинкою у риньву, наказав повзти й не оглядатися. Сам швидко заповз слідом, просунувся за Волею кілька метрів і завмер* (Ю. Янов., II, 1954, 44); // Рухаючись, переміщаючись, наступати, займати нові позиції (про військо). *Доводилося штурмувати кожну ферму, кожне містечко, просуваючись вперед кілометр за кілометром* (Гончар, III, 1959, 225); *Героїчні захисники Севастополя.. перейшли одразу в наступ і просунулись на три-чотири кілометри* (Кучер, Чорноморці, 1956, 410); // З трудом пробиратися крізь натовп; протовплюватися. *Народ.. все прибував. Якась розхристана, в одній сорочці жінка просовувалась крізь натовп ближче до хати* (Коцюб., II, 1955, 178); *Кожен знав, хто приїхав, і кожен просувався вперед своїми очима побачити* (Мирний, I, 1949, 190); *Хлопці прийшли до клубу й ледве.. проштовхалися крізь густий натовп молоді. Попереду просувався.. Павло* (Епік, Тв., 1958, 400); *Люди тісніше обступили парубка. Тарас, зрозумівши, що мова йде про загадкову залізницю, просунувся й собі ближче* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 71); // З трудом пробиратися між чимсь. *Вона між лавами просовується жваво, Як м'ячик котиться, вклоняючись усім, І грає усміхом веселим та легким* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 44); // *перен.* Розвиватися, прогресувати. *Життя показує, що всієї проблеми роззброєння не можна розв'язати відразу, і тому краще просунутися вперед на один крок, ніж тупцювати на місці або тягти назад* (Ком. Укр., 9, 1963, 16); // *перен.* З'являтися, змінюючи одне одного (про думки, образи і т. ін.). *В його голові мигтіли якісь шматки думок, просувалися якісь неясні образи, та він ніяк не міг впіймати їх* (Коцюб., I, 1955, 123).

3. *перен.* Досягати успіхів у чому-небудь. *За минуле п'ятиріччя Радянський Союз просунувся вперед в економічному змаганні з розвинутими капіталістичними країнами* (Матер. XXV з. КПРС, 1976, 130); //Потрапляти в певне товариство. — *Хазяйнуй, сину, як і батько твій хазяйнував.. — Ні вже, годі!..— То, про мене, й просовуйся в пани! Бог тобі на поміч* (Н.-Лев., I, 1956, 182).

4. *перен.* Поширюватися десь. *З легкої руки мічурінців садівництво просунулось у віддалені північні райони* (Гончар, М. Братусь, 1951, 74).

ПРОСОДИ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **просо́дія.**

ПРОСО́ДІЯ, ї, *ж., спец.* 1. Система вимови наголошених і ненаголошених, довгих і коротких складів у певній мові. *Старогрецькі поети й музики при укладі мелодії в музичні такти брали до уваги також просодію тексту, тобто природну довготу й короткість голосних* (Муз. праці, 1970, 26).

2. Вчення про співвідношення складів у вірші; сукупність правил віршування.

ПРОСОКОТА́ТИ, о́че і **ПРОСОКОТІ́ТИ,** ти́ть. Док. до **сокота́ти, сокоті́ти.** *Курка просокотала.*

ПРОСОКОТІ́ТИ *див.* **просокота́ти.**

ПРОСО́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **просоли́ти.** *Січкар.. впаковував у мішки з зерном кусні добре просоленого сала* (Стельмах, II, 1962, 36); * Образно. *Їхні тіла, пропечені до кісток сонцем, просолені морем, засмагли до темно-брунатного кольору* (Собко, Скеля.., 1961, 9); *Несподівана туга, боляча, дзвінка, просолена їдким розпачем, ухопила в кліщі серце Романа* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 202).

2. *у знач. прикм.* Пригот. солінням (про страву). *На столах страви-страви, так батечку мій! .. там і явшні,.. і холодцю з раками і з просоленою осятринкою* (Кв.-Осн., II, 1956, 241).

3. *у знач. прикм.* Який просолився. * Образно. *Збуджені просолені матроси На підбір — красиві, молоді* (Гірник, Стартують.., 1963, 95).

ПРОСО́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просоли́ти, просо́лювати** і стан за знач. **просоли́тися, просо́люватися.**

ПРОСОЛИ́ТИ *див.* **просо́лювати.**

ПРОСОЛИ́ТИСЯ *див.* **просо́люватися.**

ПРОСОЛІ́ТИ, ію, *док.* Просякнути сіллю, набратися солі, стати солоним. *Просоліла риба* (Сл. Гр.); *Плащ-палатка так просоліла, що дощова вода в ній зробилася солонішою, ніж морська* (Кучер, Голод, 1961, 261).

ПРОСО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просо́лювати** і стан за знач. **просо́люватися.**

ПРОСО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ПРОСОЛИ́ТИ,** солю́, со́лиш, *док., перех.* Просочувати, насичувати щонебудь сіллю. *Холодні хвилі так вимили й просолили його рани за чотири доби, що вони не кровоточать* (Довж., Зач. Десна. 1957, 395).

ПРОСО́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ПРОСОЛИ́ТИСЯ,** со́литься, *док.* 1. Просякати сіллю, набиратися солі, ставати солоним. *Стало сало просолюватися* (Сл. Гр.); * Образно. *Море било й гризло його, як прибережну скелю; він* [Джузеппе] *став шерсткий, як губка, просолився, наче канат* (Коцюб., II, 1955, 417).

2. *тільки недок.* Пас. до **просо́лювати.**

ПРОСО́ННЯ, я, *с., розм.* Неповне пробудження, стан напівсну. *Карпо Богун з ранкового просоння таки почув калатання дзвонів у селі* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 300); *Оксана заплакала. Павло вхопив її за плечі й почав злегенька трусити, наче хотів розбудити з якогось важкого й гіркого просоння* (Кучер, Голод, 1961, 58).

ПРОСОРУ́ШКА, и, *ж.* Машина для переробки проса на пшоно. *Другого* [двигуна] *доведеться ставити на господарському дворі — качати воду, крутити віялку, просорушку, соломорізку* (Ю. Янов., Мир, 1956, 102).

ПРОСОТА́ТИСЯ *див.* **просо́туватися.**

ПРОСОТИ́ТИСЯ *див.* **просо́туватися.**

ПРОСО́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ПРОСОТИ́ТИСЯ,** со́титься і **ПРОСОТА́ТИСЯ,** а́ється, *док., розм.* Те саме, що **просо́чуватися**[2]. *Ледь чутно долітало туркотіння тракторів, ніби звук просотувався крізь темряву* (Коп., Земля.., 1957, 84); *Ті різні чутки, що просотувались крізь невидимі шпарки тюрми, були розірвані, невиразні* (Сміл., Сад, 1952, 55); *В тишу задонської місячної ночі просоталося переливчасте гудіння* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 24); *Раптом ще кілька голосів разом вигукнули: — Німці!!!.. Де вони просоталися — було невідомо, хоча, зрештою, тут це не*

було незвичайним явищем: в горах нерідко ні в них, ні в нас не було суцільної оборони (Гончар, III, 1959, 116).

ПРОСО́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **просо́хнути**. *Довгим весняним ключем, як журавлі, пливли по небі хмари, недавно просохлий камінь білів на сонці* (Коцюб., II, 1955, 360); *Султан весело біг м'якою доріжкою, ще не всюди цілком просохлою на свіжих весняних вітрах* (Крот., Сини.., 1948, 56); [Свічкогас:] *Треба розвести* [чорнило] *І каламар просохлий цей наповнить* (Коч., П'єси, 1951, 15); *Дмитро повертався в село. На його обличчі з слідами просохлого поту.. лежала задума* (Стельмах, II, 1962, 338).

ПРОСО́ХНУТИ *див.* **просиха́ти.**

ПРОСО́ХТИ *див.* **просиха́ти.**

ПРОСО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **просочи́ти.** *Байдужісінько проходять повз нього чумаки з наймитами своїми — в чорних, навмисне, від нападу нужі, просочених дьогтем сорочках, з півнем, що куняв на передній мажі, котрий будив їх у дорозі щоранку* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 25); * Образно. *Навкруги панувала важка, просочена місячним промінням тиша* (Гжицький, Опришки, 1962, 35).

ПРОСО́ЧЕННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **просочи́ти, просо́чувати** і стан за знач. **просочи́тися, просо́чуватися** [1]. *Колектив* [заводу].. *створив рецептуру і технологію кількох нових канатних мастил. Одне для просочення органічних осердь, три — для покриття волокон* (Роб. газ., 6.III 1965, 2).

ПРОСО́ЧЕННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **просочи́тися, просо́чуватися**[2].

ПРОСОЧИ́ТИ *див.* **просо́чувати.**

ПРОСОЧИ́ТИСЯ [1] *див.* **просо́чуватися** [1].

ПРОСОЧИ́ТИСЯ [2] *див.* **просо́чуватися** [2].

ПРОСО́ЧУВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для просочування (*див.* **просо́чування** [1]). *Просочувальне масло.. можна зберігати у баках, цистернах або в металевих бочках* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 97).

ПРОСО́ЧУВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **просо́чувати** і стан за знач. **просо́чуватися** [1]. *Просочування деревини мономерами з наступною їх полімеризацією дає змогу одержувати матеріали, які не сприймають вологу, стійкі проти грибкових захворювань* (Веч. Київ, 20.IX 1967, 4).

ПРОСО́ЧУВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **просо́чуватися** [2]. — *Насип має скріпити разом із заложеними мішками стик шпунта з днищем, має забезпечити перегатку від просочування води через щілинки* (Коцюба, Нові береги, 1959, 142).

ПРОСО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСОЧИ́ТИ**, сочу́, со́чиш, *док., перех.* Наскрізь промочувати, насичувати якою-небудь рідиною. *Широкі домоткані сорочки і брижчаті штани, тверді й чорні, як кора: чумаки навмисно просочують їх дьогтем «від чуми та від гадини»* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 380); *На рівних місцях, що не мають нахилу, вода від дощів і снігу застоюється і просочує всі водопроникні шари, які лежать над водотривким шаром* (Фіз. геогр., 5, 1956, 53); // Насичувати якимсь запахом, сповнювати димом і т. ін. * Образно. *Як хворий не намагався забутись, викинути з голови спогади, вони просочували мозок, як нудний чад* (Добр., Очак. розмир, 1965, 391); // *перен.* Сповнювати чим-небудь, поширювати десь. *Буржуазне кіно чимало попрацювало над тим, щоб просочити все людське отрутою вульгарності й цинізму* (Ком. Укр., 4, 1968, 81).

ПРОСО́ЧУВАТИСЯ [1], ується, *недок.*, **ПРОСОЧИ́ТИСЯ**, со́читься, *док., чим.* 1. Наскрізь просякати, насичуватися якою-небудь рідиною. *Коли деталі* [з залізографіту] *до двох годин кип'ятити у машинному маслі, вони просочуються ним, а тому в процесі роботи мають власне «самомащення»* (Наука.., 7, 1964, 17); *Перев'язали туго рану, і просочився кров'ю бинт...* (Сос., I, 1957, 302); // Насичуватися якимсь запахом, сповнюватися димом і т. ін. *Під'їхав возом дядько Олекса.. Він весь просочився духом конюшини, лапаті квітки заплуталися в його старому, пропеченому жнив'яним сонцем одязі* (Гуц., Скупана.., 1965, 112).

2. *тільки недок.* Пас. до **просо́чувати.**

ПРОСО́ЧУВАТИСЯ [2], ується, *недок.*, **ПРОСОЧИ́ТИСЯ**, со́читься, *док.* 1. Поступово проникаючи крізь що-небудь, витікати, виділятися краплями або тонким струменем (про рідину). *Вода просочується з гір скрізь з грунту й стікає по камінцях по вулиці* (Н.-Лев., II, 1956, 401); *Перев'язку зробив* [поранений] *невміло. Кров швидко просочувалась крізь полотно* (Шиян, Гроза.., 1956, 82); *Ляля і тьотя Варя витерли його, оббили сукном та цератою, щоб не просочилась в ящик волога* (Гончар, IV, 1960, 45); * Образно. *Далі, крізь синю вечірню вуаль, просочуються контури могутньої греблі* (Баш, П'єси, 1958, 137); // Проникати, проходити через якісь отвори, щілини тощо (про повітря, запахи і т. ін.). *Встановивши, що повітря ніде не просочується, сигнальник став попускати канат* [з водолазом] (Трубл., Шхуна.., 1940, 312); *До самої хати підходить чималий сад, і навіть тепер, на морозі, тут пахне влежаними яблуками: певне, десь з невидимих душників просочується міцний дух* (Стельмах, I, 1962, 71); *Холодний жовтневий вітер просочується крізь подертий намет і задуває тьмяний вогник* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 543); // Пробиваючись крізь що-небудь, проникати, попадати кудись (про світло, звуки і т. ін.). *Крізь грубе.. зеленковате* [зеленкувате] *скло, з якого був зроблений дах шопи, просочувалися перші хвилі літнього досвітку* (Фр., III, 1950, 326); *Іноді приглушено просочувався крізь стіну тоненький голосок Ганнусі* (Коп., Лейтенанти, 1947, 78); *Засвітили лампу, її жовтаве світло заповнило кімнату, просочилося.. крізь щілини за ширму* (Грим., Кавалер.., 1955, 34); — *А хто там ходить? — Це я, Митрофане Вакуловичу,— просочився крізь отвір для саморобного ключа сумирний голос Кузьми Василенка* (Стельмах, II, 1962, 93); // *перен.* Доходити, поширюватися, ставати відомим (про чутки, відомості і т. ін.). *Починалися палкі бесіди про новини, які коли-не-коли та й просочувалися сюди з Оренбурга, а іноді й з берегів Вісли* (Тулуб, В степу.., 1964, 156); — *Від його свідчень не залежать терміни наступу фронту, товаришу Федір! Але ми хочемо знати, як просочилася таємниця явки до зрадника* (Ю. Янов., I, 1954, 234); // *перен.* Поступово охоплювати кого-небудь, заволодівати кимсь (про почуття). *Від передчуття гострих нападок, власне, й просочувався в душу Нестора неспокій* (Вол., Озеро.., 1959, 68); // *перен.* Проникати куди-небудь (про думки, ідеї і т. ін.). *Буржуазна ідеологія просочується до нашого середовища з капіталістичного світу* (Рад. Укр., 29.III 1963, 2).

2. *перен.* Непомітно або долаючи якісь перепони, пробиратися, проникати куди-небудь, углиб чогось. *Досить сумирне поводження натовпу, що оточував ганок сільради (а іноді дехто просочувався й до приміщення), тільки ствердило їхній намір* (Епік, Тв., 1958, 334); *Жодна жива душа не могла просочитися крізь щільне плетиво патрулів* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 73).

ПРО́СПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проспа́ти** 3. *Пливе місяць круглолиций. І мир первозданний Одпочив на лоні ночі. Тільки ми, Адаме,.. Не одпочиваєм До самої домовини у проспанім раї* (Шевч., II, 1963, 294).

ПРОСПА́ТИ *див.* **просипа́ти.**

ПРОСПА́ТИСЯ *див.* **просипа́тися** [2].

ПРОСПЕ́КТ, у, *ч.* 1. Широка і пряма міська вулиця. *Микола йшов навмання Невським проспектом, не питаючи в людей дороги* (Кучер, Зол. руки, 1948, 162).

2. Докладний план, короткий зміст наукової праці або певного видання, що готується до друку. *У 1938 р. Інститут української літератури взявся за створення синтетичного огляду. Був складений і надрукований проспект першого тому, присвяченого давній українській літературі* (Від давнини.., I, 1960, 70).

3. Рекламна листівка або буклет; довідник з описом того, що рекламується. *Проспект туристських мандрівок.*

ПРОСПЕРЕЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Сперечатися якийсь час. *Одного разу я цілий вечір просперечалася з Трушем і Ганкевичем — за Вас* (Л. Укр., V, 1956, 433).

ПРОСПИРТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проспиртува́ти.** *Проспиртовані препарати.*

ПРОСПИРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСПИРТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Просочувати, насичувати що-небудь спиртом. *Проспиртувати препарат.*

ПРОСПИРТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОСПИРТУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Просякати, насичуватися спиртом.

2. *тільки недок.* Пас. до **проспирто́вувати.**

ПРОСПИРТУВА́ТИ *див.* **проспирто́вувати.**

ПРОСПИРТУВА́ТИСЯ *див.* **проспирто́вуватися.**

ПРОСПІ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проспіва́ти.** *О, ще не всі умерли жалі, Не всі проспівані пісні, Не всі захмарилися далі,— Ще кров кипить, клекоче в шалі* (Олесь, Вибр., 1958, 193); *Шашубай грає на домбрі й співає пісню, присвячену Абаю.. Після кожної проспіваної строфи народний акин щоразу підводиться і низько вклоняється портретові Абая* (Мас., Роман.., 1970, 194); // **проспі́вано,** *безос. присудк. сл. Перша частина концерту близилась до кінця. Було проспівано сопранове solo* [соло]; *програно на фортепіані сонату* (Сам., II, 1958, 222); *Скільки пісень, що крають душу, проспівано дорогою, скільки сліз пролито, скільки поховано надій!* (Довж., III, 1960, 49).

◇ **Проспі́вана пі́сенька** *чия* — прийшов (приходить) кінець кому-, чому-небудь (про чиєсь життя, чиїсь успіхи і т. ін.). — *Ну, .. Корнію, проспівана твоя пісенька. Хоч би вже смерть, та не така паскудна* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 253).

ПРОСПІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Виконати голосом музичний твір або його частину, відтворити голосом музичний звук, музичну фразу. *Проспівав він та й змовк, і тоді ледве схаменулася стара мати і каже: «Кармелю! Де, в кого ти навчився такої пісні?»* (Вовчок, I, 1955, 349); *Тремтливим.. тенорком він проспівав уступ* (Смолич, II, 1958, 38); // Співуче вимовити. *Ущипливо дивлячись у вічі парубкові, вона майже проспівала: — Ні, хлопче, я зроблю, як сама схочу* (Хотк., I, 1966, 109); *— Їжте на здоров'я самі,— проспівала жінка.— Хлібець ще у нас є, попоїмо пізніше* (Голов., Тополя.., 1965, 16); // *перен.* Створити що-небудь з натхненням. *Картину* [«Звенигора»] *я не зробив, а проспівав* (Довж., I, 1958, 22); *Коли Едуард Межелайтіс проспівав свій натхненний гімн людині, поезія одержала якісь нові, додаткові ноти, мотиви і виміри* (Рад. літ-во, 7, 1967, 22).

2. *перех. і неперех.* Видати мелодійні звуки (про співочих та деяких інших птахів). *Давно проспівали півні, Небо вбирається в ранішні шати* (Олесь, Вибр., 1958, 198); *Синичка проспівала коротеньку пісню і полетіла оббирати галузки і листя від гусені* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 314); // *перен.* Прозвучати співуче. *Сьогодні вранці востаннє проспівав їм крейсерський дзвін* (Кучер, Прощай.., 1957, 7); // *перен.* Пролетіти із співучим звуком. *Пампушка рвонув тятиву, і спрягла й проспівала стріла, і люди зойкнули, охнули* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 35).

Пе́рші (дру́гі, тре́ті) пі́вні проспіва́ли *див.* **пі́вень.**

3. *перех., розм.* Втратити що-небудь, співаючи. *Ти свою долю у неділю проснідала, а в п'ятницю проспівала* (Номис, 1864, № 8878); // Надірвати голос, співаючи багато, надміру. *Проспівав уже весь голос.*

4. *перех. і неперех.* Співати якийсь час.—*Проспівав ти літо боже,— Вдача вже твоя така, — А тепер танцюй, небоже, На морозі гопака!* (Гл., Вибр., 1951, 82); *Хороше було знати, що сьогодні не доведеться нікуди йти, що можна буде в сухому приміщенні проспівати з друзями допізна* (Гончар, III, 1959, 132); // *перен.* Жити легко, безтурботно якийсь час. *Дивилася* [свекруха] *розумними очима на свою невістку і думала: — Що зробило тебе такою пташечкою й квіточкою? І чи зумієш отак проспівати, прощебетати цілий вік..?* (Хотк., II, 1966, 16).

ПРОСПІВА́ТИСЯ, а́ється, *док., рідко.* Бути виконаним, відтвореним співом. *Напишуться книги, проспіваються пісні, створяться картини, і слава Зої* [Космодем'янської] *переходитиме у віках з роду в рід* (Довж., III, 1960, 65).

ПРОСПІ́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех.* Співаючи, виконувати, відтворювати (музичний твір або його частину). *Часом, утомившись, він сідав поруч Насті і проспівував упівголоса деякі фрази* (Л. Укр., III, 1952, 585); *К. Стеценко вимагав, щоб учитель був зразком для учнів, щоб кожну нову фразу, ноту він спочатку майстерно проспівував* (Мист., 6, 1958, 22).

ПРОССА́ТИ *див.* **просиса́ти.**

ПРОССА́ТИСЯ *див.* **просиса́тися.**

ПРОСТА́ВИТИ *див.* **проставля́ти.**

ПРОСТА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проста́вити.** *На довгому синьому папірці красивим почерком було виведено: «Мандоліна, скрипка, гітара, балалайка..» А проти кожного інструмента — проставлена цифра* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 179); // **проста́влено,** *безос. присудк. сл. — Покажи, Охріме.. Дуже вже нам охота на них* [на годинник] *подивитися, а головне, поглянути, що на них написано.— Е,—каже Охрім,— не можна, бо на них номер військової частини проставлено, а це вже військова таємниця* (Тют., Вир, 1964, 141).

ПРОСТАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОСТА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* проста́влять; *док., перех.* Писати, вписувати (перев. у спеціально залишене або пропущене місце). *Наголосків* [наголосів] *у сьому зшитку єсть доволі, здається, а в першому будьте ласкаві самі проставте* (Л. Укр., V, 1956, 80); *На дошці для приїжджих швейцар проставив крейдою нове прізвище* (Донч., II, 1956, 84); *Проставити у табелі денний заробіток.*

ПРОСТАВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **проставля́ти.** *Основою для нарахування зарплати став табель, в якому щодня проставляються відомості, скільки годин працював член бригади* (Колг. Укр., 5, 1962, 10).

ПРОСТА́К, а́, *ч.* 1. *розм.* Простодушна, нелукава, трохи наївна людина. *Дивакуватий і веселий Юрко — далебі не простак. Його дума важка і гостра, ритми серця тугі й напружені* (Мушк., День.., 1967, 93); *Іван вирішив не бути простаком і хитрощам священика протиставити хитрощі свої, хлопські* (Д. Бедзик, Украдені гори, 1969, 151).

2. *театр.* Амплуа актора, який грає простодушну, нелукаву, трохи наївну людину; актор, який виконує такі ролі.

3. *заст.* Простолюдин. *Не дізнав* [Іван] *ані одної з тих прикростей, яких годі устерегтися кождому*

сільському простакові, котрий попаде на службу в панському дворі (Фр., III, 1950, 145).

ПРОСТАКУВА́ТИЙ, а, е. 1. Простодушний, нелукавий, трохи наївний. *Відрізнювався* [відрізнявся] *він* [К. Соленик] *від других тим, що в грі його особистість українця виявлялась не простакуватою, млявою і наївною аж до глупоти, а повною внутрішнього життя і значення, хоч іноді й ховаючою свій розум під маскою простоти* (Фр., XVI, 1955, 229); *Опинившись у Каховці, Сердюки раптом виявили неабияку спритність, показавши, що вони не такі вже простакуваті, якими здавалися криничанам раніше* (Гончар, I, 1959, 42); // Розумово обмежений; недалекий. *Я більше слухав, як говорив, бо боявся, аби з мене не виліз занадто вже дурний та простакуватий мужик* (Март., Тв., 1954, 214); *Білограй з тих, у яких девіз — бери од життя все. Вважає всіх простакуватими* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 145).

2. Який має нічим не примітну, ординарну зовнішність. *Щорс покликав пальцем одного полоненого, який не зводив з нього переляканих круглих очей. Блідий простакуватий петлюрівець вийшов з рядів* (Довж., I, 1958, 161).

ПРОСТАКУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **простакува́тий**. *Свою хитрість і лукавство він приховує під машкарою добродушності, щиросердості й простакуватості* (Збірник про Кроп., 1955, 269).

ПРОСТА́ТА, и, *ж.* Непарний орган чоловічого статевого апарата; передміхурова залоза.

ПРОСТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., діал.* Простувати (у 1 знач.). *Товариство На Січ прямувало І мене взяло з собою; І через Балкани Простали ми в Україну Вольними ногами* (Шевч., II, 1963, 343).

◇ **Проста́ти доро́гу** *кому* — прокладати шлях комунебудь. [Р у ф і н:] *Кожен Брут новому цезарю дорогу простав, та ще й не ліпшому* (Л. Укр., II, 1951, 364).

ПРОСТАТИ́Т, у, *ч., мед.* Запалення простати.

ПРОСТАТИ́ЧНИЙ, а, е, *мед.* Прикм. до **простати́т**.

ПРОСТА́ЦТВО, а, *с., розм.* 1. Властивість за знач. **проста́цький**. *Усі приняли* [сприйняли] *сю вихідку* [вихватку] *старого попа за знак простацтва, притупленого почуття делікатності* (Фр., VII, 1951, 112); *Не знявши капелюха з голови, міцно потиснув* [канадець] *Олені руку й з першого слова почав нарікати на сільські взаємини, на свою самотність, на простацтво тутешніх людей* (Вільде, Сестри.., 1958, 8).

2. *збірн.* Прості, непривілейованого стану люди. *Далі від шляху по різних місцях оселилось простацтво* (Зеров, Вибр., 1966, 304).

ПРОСТА́ЦЬКИЙ, а, е, *розм.* 1. Власт. побутові, смакам простолюду. — *Лукино, не колупай печі, бо до тебе прийшли такі старости, що знають інші звичаї, а не простацькі!* (Н.-Лев., III, 1956, 344); *Обід, пане добродію, як тобі сказати? Був ситий, але простацький. Бракувало йому шику* (Вільде, На порозі, 1955, 308).

2. Належний до непривілейованої верстви, непривілейованого класу; простий. *Батько непривітно скривився, довідавшись, що син відновлює згадку про колишній простацький рід Химченків* (Крим., Вибр., 1965, 350).

3. Власт. простій, невихованій людині. *Саня й Надя сміялись без церемонії. Їх смішив простацький грубий тон в розмові Бородавкіної* (Н.-Лев., V, 1966, 186).

ПРОСТА́ЦЬКО, *розм., рідко.* Присл. до **проста́цький** 1, 3. *От так-таки просто, простацько підслухала, «як покоївка»,— корила вона себе в думці* (Л. Укр., III, 1952, 657).

ПРОСТА́ЧКА, и, *ж., розм., заст.* Жін. до **проста́к** 1, 3. [Х у с а:] *Ні, се нечувано... Якась рабиня... Наложниця... непевного коліна... Простачка родом...* (Л. Укр., III, 1952, 157); — *Ніби родовитий пан, граф чи барон, не дасть їй.. почути, що вона йому нерівня, що він узяв її з ласки, що вона простачка і негідна його!* (Фр., VIII, 1952, 49).

ПРОСТАЧО́К, чка́, *ч., ірон.* Те саме, що **проста́к** 1. — *Він, цей Федір Петрович, не такий уже собі й простачок, як удає з себе,— шепнув мені Щасний* (Збан., Єдина, 1959, 168); *Ввели полоненого обера, який уже встиг трохи оговтатись і прикидався простачком* (Кучер, Голод, 1961, 137).

ПРОСТЕ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **простежи́ти**. *Професорові Отаві нікуди було податися, кожен його порух був простежений* (Загреб., Диво, 1968, 188); *В монографії простежений.. органічний зв'язок образної системи українських творів Квітки з українською народною творчістю* (Рад. літ-во, 6, 1963, 134).

ПРОСТЕ́ЖИТИ *див.* **простежувати**.

ПРОСТЕ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **простежувати**. *Починаючи працю над черговим своїм твором,* [Л. М.] *Толстой ніколи наперед не знав, чим закінчиться життєвий шлях героя. Він вимальовувався перед ним лише внаслідок простежування й аналізу всього життя людини* (Рад. літ-во, 4, 1963, 127).

ПРОСТЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСТЕ́ЖИТИ**, жу, жиш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Спостерігаючи за ким-, чим-небудь, виявляти, з'ясовувати щось. *Він побачив у маленьке віконечко у хаті бондаря чиюсь постать.. Толя вирішив простежити, в чім тут справа* (Ів., Таємниця, 1959, 118); — *Може, ви, голубчику, також простежите, хто в нього ночі просиджує? — заглядає в очі отець Миколай* (Стельмах, I, 1962, 487); // Спостерігаючи, перевіряти виконання чого-небудь. *О шостій годині почали прокидатися хворі. Кожному треба зміряти температуру, простежити, щоб були виконані призначення лікарів* (Шовк., Людина.., 1962, 250); // Іти назирці за ким-небудь з метою спостереження або запобігання чомусь. *Огрівши жеребця нагайкою, помчав* [Боженко] *по Левашовській вулиці.. — Простеж за батьком, — звернувся Щорс до політкома Тишлера. — Боюсь, щоб часом не розніжився* (Довж., I, 1958, 165).

2. *неперех., за ким—чим.* Стежити поглядом за рухом, переміщенням кого-, чого-небудь. *Сніг все падав, кружляли за вікнами сніжинки. Їх було так багато, що око не встигало простежити за кожною з них зокрема* (Шиян, Гроза.., 1956, 112); *Михайло Гуржій підвів голову і здивованим поглядом простежив за учителем* (Жур., До них іде.., 1952, 166).

3. *перех.* Досліджувати, вивчати що-небудь, стежачи за його розвитком, рухом, виявляючи характерні риси. *У своїй статті Франко.. простежує основні віхи творчого і життєвого шляху Толстого* (Рад. літ-во, 3, 1957, 48); *Повчально простежити, як протягом своєї літературної діяльності все більше й більше очищав поет* [І. Я. Франко] *свою мову від елементів «наріччя», від діалектизмів, наближаючи її до класичної мови Шевченка* (Рильський, III, 1955, 276).

ПРОСТЕ́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Бути помітним, виявлятися. *У багатьох поезіях, де простежується зв'язок з літературними пам'ятками давнини, поет* [І. Я. Франко] *з великим художнім тактом зберігає колорит образів, обстановки* (Рад. літ-во, 6, 1966, 58).

2. Пас. до **простежувати** 3.

ПРОСТЕ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **простели́ти**. *Мокрина знімала хліб з воза і клала на простелене на траві рядно* (Н.-Лев., II, 1956, 230); *Перед ни-*

ми уже простелена велика полотняна серветка і розкриті рюкзаки (Кол., Терен.., 1959, 40); // **простеле́но,** *безос. присудк. сл.* * Образно. *Весні злотокосій Простелено шлях...* (Ющ., Люди.., 1959, 47).

2. *у знач. прикм.* Який простелився де-небудь або у якомусь напрямку. *Всюди Перед тобою простір, простелений кругом безмежним* (Зеров, Вибр., 1966, 153); *У життя дорога нам простелена, Є у нас і сила і снага* (Бичко, Вогнище, 1959, 303).

ПРОСТЕЛИ́ТИ *див.* **простила́ти.**

ПРОСТЕЛИ́ТИСЯ *див.* **простила́тися.**

ПРОСТЕЛЯ́ТИ *див.* **простила́ти.**

ПРОСТЕЛЯ́ТИСЯ *див.* **простила́тися.**

ПРОСТЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **про́сти́й** 2—7. *Суддя був собі простенький старичок, усім доступний, добрий і славився як диво* (Мирний, I, 1954, 160); *Андрій поклав перед Миколою шмат ватмана, на якому було вимальовано вікно: в складеному вигляді, а також подетально.— Дуже простенька, звичайнісінька собі робота* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 206); *Щось журно мені,— і журлива казка сплітається в голові. Така простенька та щира* (Вас., II, 1959, 393); *В барвистій сій товпі* [натовпі].. *плямкою непотрібною здавалося простеньке платтячко Марусі, вузько нап'ялене на маленьку, вутлу фігурку* (Хотк., II, 1966, 146); *Він.. справив простеньке, негучне весілля і став найкращим чинбарем на всю волость* (Стельмах, II, 1962, 115); [Є ф р о с и н а:] *Ат... простенька собі дівчина... зовсім не нам рівня* (Н.-Лев., II, 1956, 485).

ПРОСТЕ́НЬКО. Присл. до **просте́нький.** *Тоньова кімнатка була убрана зовсім простенько* (Фр., III, 1950, 341); *Це був чоловік уже літній і зовсім непоказний з себе: невеличкого зросту, мішкуватий, одягнутий надто простенько* (Баш, Надія, 1960, 39).

ПРОСТЕРЕГТИ́, ежу́, еже́ш, *док., перех.* 1. Стерегти якийсь час. *Весь той час — двадцять і два роки — що простеріг чужі вівці, не знав Кифір чуття власності* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 34).

2. *розм.* Стережучи кого-, що-небудь, упустити, не додивитися.

ПРОСТЕРИЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **простерилізува́ти.** *Насіння пшениці, простерилізоване з поверхні розчином сулеми.. і старанно промите стерильною водою, розкладали.. для пророщування* (Мікр. ж., XXII, 3, 1960, 10).

ПРОСТЕРИЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **стерилізува́ти.** *Простерилізувати бинт.*

ПРОСТЕ́РТИ *див.* **простира́ти.**

ПРОСТЕ́РТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **простерти.** *Згорблена постать старої з простертими перед себе руками, суха й рішуча, здавалась страшною серед безлюддя* (Коцюб., II, 1955, 181); *Він стоїть з простертою рукою На майданах наших сіл і міст, Повен вогняного неспокою, Вождь, трибун, мислитель, комуніст* (Рильський, II, 1960, 256).

2. *у знач. прикм.* Який простерся, простягся де-небудь, на чомусь. *Молодий чоловік наблизився до простертого на лаві хлопа* (Фр., II, 1950, 108); *На бруку вивірка простерта. На хутрі кров, сліди коліс...* (Дмит., Осінь.., 1959, 13).

ПРОСТЕ́РТИСЯ *див.* **простира́тися.**

ПРОСТЕ́ЦЬ, тця́, *ч., розм., рідко.* Прямий шлях. *Бійці ходять, обираючи небезпечний простець* (Ле, Мої листи, 1945, 131).

ПРОСТЕ́ЦЬКИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **проста́цький.** *Адмірал Мак-Келлі вже з'явивсь у салоні штабного вагона,.. сяючи назустріч головнокомандувачеві своєю простецькою панібратською усмішкою* (Гончар, Таврія.., 1957, 583).

ПРОСТИ́БІ, ПРОСТИ́БІГ, *присл., заст.* 1. *у знач. вставн. сл.* Вибачай[те], вибач[те]. [К и л и н а *(дивиться на ниву, де стоїть Мавка):*] *А хто ж то женцем у вас?* [М а т и:] *Та там одна сирітка... (Нишком). Таке воно, простибіг, ні до чого...* (Л. Укр., III, 1952, 234); *— Не буде з нього людей...— говорив, бувало, старий Кухта. — І в кого воно отаке, простибіг.., неприкаяне вдалося* (Іщук, Вербівчани, 1961, 9).

◇ **За прости́бі (прости́біг)** — даром; **Спаси́бі і прости́бі (прости́біг)** — велике спасибі.— *Спасибі і простибі тобі за твою добрість! — промовила бідна Маруся ще й поклонилась Климові* (Н.- Лев., III, 1956, 333).

2. *у знач. ім., невідм., діал.* Милостиня.—*На простибіг завше є.., дитина забіжить чужа,— своїх дасть бог — то вже не вийде без яблучка* (Хотк., II, 1966, 183).

ПРОСТИ́БІГ *див.* **прости́бі.**

ПРОСТИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОСТИ́ГНУТИ** *і* **ПРОСТИ́ГТИ,** гну, гнеш, *док.* 1. Втрачаючи тепло, ставати холодним. *Вітер віє-повіває, Казаночок простигає* (Щог., Поезії, 1958, 63); *Розпалена за день земля швидко простигала* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 321); *Кличе мати вечеряти — галушки простигли* (Чуб., V, 1874, 10).

◇ **І (й) слід прости́г** *див.* **слід**[1].

2. *перен., розм.* Заспокоюватися. *Він швидко сердився, швидко й одходив й простигав, як звичайно буває з дуже нервовими людьми* (Н.-Лев., IV, 1956, 130); *— Я хочу думати, що ви не простигли ще від вбивства цих фашистських молодчиків і тому такий збуджений* (Довж., I, 1958, 304); // Втрачати колишню силу (про почуття). *Перший запал кохання простиг, прийшов тихіший час* (Гр., II, 1963, 41).

ПРОСТИ́ГЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **прости́гнути** 1. *— Я вже, певно, ні до чого не придатна,— сказала Мокрієвська, похапцем хлепчучи простиглий чай та запихаючи рот паляницею* (Н.-Лев., IV, 1956, 322); *Щербина сидів перед простиглим чаєм, охопивши руками чорняву свою голову* (Ільч., Серце жде, 1939. 323).

ПРОСТИ́ГНУТИ *див.* **простига́ти.**

ПРОСТИ́ГТИ *див.* **простига́ти.**

ПРО́СТИ́Й, про́ста́, про́сте́. 1. *тільки* **прости́й.** Елементарний за складом, однорідний; протилежне с к л а д н и й, с к л а д е н и й. *Вага складного атома дорівнює сумі заг простих атомів, що утворюють його* (Заг. хімія, 1955, 38); *Прийменники бувають прості, або первісні (в, на, при, під, над і т. д.), і складені (попід, поміж, поза, з-під)* (Сл. лінгв. терм., 1957, 137); // Нескладний за будовою, устроєм. *Радянський апарат повинен бути простим, кваліфікованим, дешевим і оперативним, без будь-яких проявів бюрократизму, формалізму і тяганини* (Програма КПРС, 1961, 91); // Первинний, основний, вихідний. *Прості форми монополії.*

△ **Просте́ відтво́рення** *див.* **відтво́рення; Просте́ ре́чення** *див.* **ре́чення; Просте́ това́рне виробни́цтво** — виробництво, яке грунтується на приватній власності на засоби виробництва і особистій праці дрібних ремісників і селян, що виробляють продукцію для обміну або продажу; **Просте́ число́** *див.* **число́; Прости́й проду́кт** — прибуток, який одержують від землеробства, не рахуючи витрат виробництва.

2. Неважкий, легкий для розуміння, здійснення, виконання; протилежне с к л а д н и й. *Мельників план був дуже простий: зв'язати невеличкий пліт..— і в темну ніч, ховаючись від козаків, переплисти у плавні* (Коцюб., I, 1955, 354); *Те, що Сагайді здавалося простим і зрозумілим, для нього було гарячим суцільним клубком почуттів, які важко було розплутати* (Гончар, III,

1959, 337); *Тарас Григорович досі не чув про новий звуковий метод навчання і захопився таким простим і зрозумілим поясненням* (Тулуб, В степу.., 1964, 141).

3. Позбавлений зовнішніх ефектів, вигадливості. *Його проста невеличка річ подобалася усім найбільше, всі закричали: ура-ура!* (Мирний, III, 1954, 288); *Мелодію я тобі проспіваю з дороги. Вона проста, як марш пропелера* (Ю. Янов., II, 1958, 63); // Буденний. *Молодий Пушкін починає свій знаменитий вірш «Деревня» з.. вихваляння простого й тихого життя на лоні природи* (Рильський, X, 1962, 39); // Не розкішний, скромний, позбавлений надмірностей, зайвих прикрас. *Славний обід у тітки. Простий: борщ з сметаною, вареники з сиром до сметани, чи галушки, але такий смачний, що як згадаєш, то й слину ковтнеш* (Коцюб., I, 1955, 464); *Ось його хата.., житло просте, як добре слово, й законне, немовби створили його не людські руки, а сама природа* (Довж., I, 1958, 324); // Позбавлений будь-якої манірності, пози; природний. *Все в неї щире, все просте: Шкідливо вічками не блуде* [блудить]; *.. Вдавати іншої не буде* (Граб., I, 1959, 233); *Чехов і Толстой захоплювалися проникливо простою грою геніальної Заньковецької* (Рильський, III, 1956, 23).

◇ **Говори́ти про́сти́ми слова́ми** — говорити без піднесення, урочистості. *Простими словами говорила* [бабця] *високі істини, ясним поглядом добиралася дна душі* (Хотк., II, 1966, 16); **Про́сти́м зви́ча́єм** — скромно, без урочистості, пишності. — *Королівно, ясна панно, тяжко буде вам дивитись, як мене ховати будуть простим звичаєм, непишно* (Л. Укр., I, 1951, 435).

4. Який нічим не виділяється серед інших, не має яких-небудь специфічних, визначних особливостей, якостей; звичайний. «*В лісу великому, густому, Непроходимому, пустому Якесь дерево росте; На нім кислиці не простії Ростуть — як жар, всі золотії*» (Котл., I, 1952, 122); *Єремія в.. чорному кунтуші з недорогого сукна стояв попліч з Дзеньковським і здавався простим жовніром врівні з шляхтичем* (Н.-Лев., VII, 1966, 212); *Татари жахнулись: ця проста й несподівана смерть* [Фатьми] *одкинула їх од Алі* (Коцюб., I, 1955, 401); *Данило чомусь відчув, що перед ним сидить не простий парубчак, а господар землі, майбутнє її* (Стельмах, II, 1962, 70); // Не рекомендований, не терміновий, без наперед оголошеної вартості (про лист, посилку, бандероль і т. ін.).

Про́ста́ ка́рта — не козирна карта; **Про́сти́й сме́ртний** — звичайна людина. *Виходячи в розвідку, Козаков.. підіймався одразу над простим смертним і вже «почував себе богом»* (Гончар, III, 1959, 432).

△ **Про́сти́й дріб** — не десятковий дріб.

5. Щирий, відвертий (про людину). *Не гнулася моя висока постать, і не тьмарився мій веселий погляд, я простий був і думкою і серцем* (Л. Укр., I, 1951, 430); *В розмовах* [о. Вікентій] *простий і довірливий більше, ніж треба в суєті мирській* (Стельмах, I, 1962, 266); *Як приїхала Докія Петрівна з чоловіком у школу, теж розмов було: дворянка, а за мужиком!.. Потім звикли— така собі проста Докія Петрівна, з людьми не горда і з дітьми лагідна* (Головко, II, 1957, 192); // Невимушений, безпосередній. *Він* [І. Франко] *був надзвичайно простий у поведінці з людьми* (Сам., II, 1958, 395); // Простодушний. *До кінофабрики я приїхав молодий і простий, як солдат з булавою маршала в ранці* (Ю. Янов., II, 1958, 15); // Позбавлений двоєдушності (про слова, думки і т. ін.). [Е д і т а:] *Не знаю, сину,— сі твої слова, здається, прості, а бринять лукаво* (Л. Укр., III, 1952, 10).

◇ **Про́сти́й се́рцем** *див.* **се́рце.**

6. Невисокої якості, грубої обробки. — *Якби була жива моя мати, в мене коровай був би біліший і рушники були б не такі прості* (Н.-Лев., II, 1956, 181); *За простим столом, нічим не покритим і залитим чорнилом,.. сидів.. лисий чоловік і щось писав* (Тют., Вир, 1964, 146); // Грубий (про роботу, обробку і т. ін.). *Просто вхідних дверей стоїть стіл простої роботи, застелений білою скатеркою* (Коцюб., III, 1956, 45); // *у знач. ім.* **про́ста́**, про́сто́ї, *ж., заст.* Нічим не заправлена горілка. *Пан писар уже давно випив і простої, випив і калганової, не забув смоктонути і перчикової* (Кв.-Осн., II, 1956, 264).

7. Який належить до непривілейованої верстви, непривілейованого класу. *Неначе в ірій, налетіло З Смілянщини, з Чигирина Просте козацтво, старшина, На певне діло налетіли. Козацьке панство походжає В киреях чорних* (Шевч., I, 1963, 94); *Без іменння ніхто між людей не буває — Хто б не родився на світ — родовита людина чи проста, Кожному з них, породивши, батьки надають вже іменння* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 151); // *у знач. ім.* **про́сти́й**, про́сто́го, *ч.;* **про́ста́**, про́сто́ї, *ж.* Той, хто належить до непривілейованої верстви, непривілейованого класу. *Кожне поривалося вихопитися з свити та вскочити в панське пальто. Думали не про те, щоб бути хазяїнами, а як би, щоб не бути простими* (Гр., II, 1963, 324); *В трюмі один признається, що він не з простих, і цим зізнанням ставить між собою і товаришами стіну* (Ю. Янов., II, 1958, 134).

◇ **Про́сто́го звання́** — який належить до непривілейованої верстви, непривілейованого класу. *Чапаєв був гордий і відважний, хоч і простого звання* (Укр.. казки, 1951, 397); [З] **про́сто́го ро́ду** — який походить з непривілейованої верстви, непривілейованого класу. [Н а т а л к а:] *Ви пан, а я сирота; ви багатий, а я бідна; ви возний, а я простого роду; та й по всьому я вам не під пару* (Котл., II, 1953, 7).

8. Належний до трудової частини суспільства, до трудящих. — *Простим людям потрібен мир між народами! Хто ж хоче війни?..* (Кол., На фронті.., 1959, 9); *Усе, що створено за роки мирної праці — справа рук, розуму і натхнення простих радянських людей, вихованих Комуністичною партією* (Ком. Укр., 6, 1969, 27).

9. *розм.* Рівно спрямований; прямий. *Вони йшли довгою, простою вулицею* (Фр., VII, 1951, 189); — *Що ніч — дарма: дорога проста, не зіб'юся й поночі* (Головко, II, 1957, 425); // Найкоротший (про шлях до чого-небудь). *З Бієвець до Семигор була простіша дорога, але Лаврін поїхав назад тим самим шляхом, кудою йшла Мелашка* (Н.-Лев., II, 1956, 311); *Дорога була вправді не близька, але Максим обіцяв випровадити товариство простішою лісовою стежкою* (Фр., VI, 1951, 21); // З рівним станом; стрункий. *Сам* [козак] *молодий, вус чорнявий, на личку хороший. А ще ж бо він, моя мати, простий, як билина* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 23).

◆ **Про́сти́м о́ком** — те саме, що **Неозбро́єним о́ком** (*див.* **неозбро́єний**). *Поважчала я на два кіло, поправилась так, що й простим оком видко* (Л. Укр., V, 1956, 375); *Бачу простим оком, як військо польське йде* (Ю. Янов., I, 1954, 36).

ПРОСТИЛА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ПРОСТЕЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОСТЕЛИ́ТИ**, стелю́, сте́лиш *і рідко* **ПРОСЛА́ТИ**, стелю́, сте́леш, *док., перех.* Стелити вздовж або по всій поверхні чого-небудь. *Максим і Галина кланяються батькові і матері по тричі в ноги. Перед цим Яциха.. бере рушник і простила долі* (Кроп., II, 1958, 103); *Катеринщики простилали долі потріпане ряденце, і... хлопчак стрибав на ньому через власну голову* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 5); *Баба Оришка виносила ряденце, простеляла під грушею* (Н.-Лев., IV, 1956, 202);

Йон нарвав на обніжку трави і простелив долі (Коцюб., I, 1955, 244); [Л і д і я С е м е н і в н а:] *Доріжку від порога до ліжка хай простелять* (Мороз, П'єси, 1959, 76); *Юрась прослав на траві шматок газети і сів* (Чорн., Визволення, 1949, 97); * Образно. *Я бачив, як сходив місяць, як море простелило йому під ноги золотий килим* (Коцюб., II, 1955, 301); *Орися знову їздила в Ірпінь, стомилася й над озером заснула, де по траві верба прослала тінь* (Сос., Близька далина, 1960, 155).

ПРОСТИЛА́ТИСЯ, а́ється і **ПРОСТЕЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ПРОСТЕЛИ́ТИСЯ**, сте́литься і *рідко* **ПРОСЛА́ТИСЯ**, сте́литься, *док.* 1. Розстилаючись, укривати яку-небудь поверхню. *Драгомирецький побачив: парашут Королевича раптом зів'яв, завис у повітрі, неначе викручена ганчірка, а потім простелився по землі, як шмаття* (Смолич, Мир.., 1958, 425); [Н е р і с а:] *Якби ти в Рим дістався з Меценатом і там здобув заслужений тріумф,.. то рідні лаври, наче ряст весною, прослалися б тобі попід ногами* (Л. Укр., III, 1952, 442); *Стіни розписані виноградом, на вікнах квіти в глечиках, від порога до самого стола прославсь барвистий домотканий килимок* (Гончар, III, 1959, 319); *Зів'яле листя м'яко прослалося під ногами* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 155); * Образно. *Здавалось, що тихий присмерк вишив злинялим шовком острів на сталевому морі, що острів простелився на морі, як старий гобелен* (Коцюб., II, 1955, 296).

2. Займати який-небудь широкий простір. *Стояла незвичайна тиша, кудись в нічну далину простилалося й губилося в темряві безмежне засніжене поле* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 31); *Ось уже близько попереду село, праворуч простеляються до низини городи, за городами — лісок* (Ю. Янов., I, 1954, 61); *Велика Багачка. Навколо неї простелилися безкраї чорноземні поля* (Минко, Повна чаша, 1950, 9); *Вони підійшли під Остапійчишин садок, що прослався по всьому підгір'ю* (Мирний, I, 1954, 219); *По той бік річки прослався луг з копицями сіна* (Шиян, Переможці, 1950, 71); * Образно. *Внизу простелилася сиза прохолода ночі* (Гончар, III, 1959, 49); *Тиха весняна ніч прослалася над Галичем* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 84).

3. Стелячись, поширюватися в просторі (про дим, туман і т. ін.). *Дим-димочок сизий Вгору хмаркою поплив, Простелився низом* (Бичко, Простота, 1963, 121); *На траві роси немає, Дим прослався над селом* (Рильський, III, 1961, 181).

4. *у сполуч. із сл.* ш л я х, д о р о г а, с т е ж к а *і т. ін.* Пролягати, тягнутися куди-небудь. *Над царством льодів через полюс Північний Мій шлях простелявся — далекий, незвичний* (С. Ол., Наші знайомі, 1948, 89); *Оживуть степи, озе́ра, І не верстовії, А вольнії, широкії Скрізь шляхи святії Простеляться* (Шевч., II, 1963, 325); *Довго не могла заснути* [мати]. *Усе про сина думала: у мислі в зоряну ніч простелилась сіра дорога, а по ній бовваніла постать* (Головко, II, 1957, 425); *Ой прослалась довга стежка, Стежка не пробита І колючими тернами Аж до краю вкрита* (Гр., I, 1963, 8); *Обраний ним шлях простелеться через круті перевали і урвища* (Гур., Друзі.., 1959, 28); // *перен.* Робити що-небудь приступним, можливим, досяжним для когось.

◇ **Простели́вся (просла́вся) шлях; Простели́лася (просла́лася) доро́га (сте́жка** *і т. ін.*) — відкрився шлях кудись, перед ким-небудь (про те, що стає приступним, можливим, досяжним). *Навстіж відчинилися радянській молоді двері у всі храми науки. Світла і широка дорога простелилася у красиве і кипуче трудове життя* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 41); *Перед хлопцем прослався широкий шлях до слави* (Донч., VI, 1957, 8).

5. *тільки док., розм.* Лягаючи, простягтися де-небудь, на чомусь. *Сьомка поспішно хитнувся і простелився долічерева, за ним мали зробити це й усі* (Смолич, II, 1958, 61); // *заст.* Упасти долілиць, ниць. *А як діткнулися* [Девкаліон та Пірра] *сходів,— руками вперед простелились На храмовому порозі і з острахом камінь цілують* (Зеров, Вибр., 1966, 310); — *Хотів Горешкові прослатись я до ніг, Щоб доню дав мені — чи власною рукою Убив нещасного...* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 304).

ПРОСТИ́МИЙ, а, е. Те саме, що **проще́нний.** [Є п и с к о п:] *Може, гріх простимий — я розгрішу тебе іменням божим, очистишся і приймеш чесний хрест* (Л. Укр., II, 1951, 501).

ПРОСТИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Властивість за знач. **прости́мий.**

ПРОСТИ́МО. Присл. до **прости́мий**; // *у знач. присудк. сл. Тобі, дитині, ще простимо було думати так* (Хотк., I, 1966, 160).

ПРО́СТИНЯ, про́стині, *ж.* Те саме, що **простира́ло.** *Зосталася сама мати і почала перестилати маленьку постілоньку: перебила подушку, заслала простинею, покрила коцем* (Мирний, I, 1954, 323); *Укрита простинею, горілиць лежить в постелі Людмила* (Головко, I, 1957, 474).

ПРОСТИРА́ДЛО *див.* **простира́ло.**

ПРОСТИРА́ЛО, ПРОСТИРА́ДЛО, а, *с.* Довге і широке полотнище, найчастіше з білої тканини, яке стелиться на постіль, підкладається під ковдру або використовується для обтирання. *В куті під стіною стояло друге таке саме ліжко. Ні простирала, ні вереми.. не було* (Фр., I, 1955, 273); *Ольга Петрівна сама постелила свіжі простирадла, наділа на подушки чисті наволочки* (М. Ол., Леся, 1960, 185); * Образно. *На ранок все місто вкрилося білим простиралом, а з неба все сіялось і сіялось* (Збан., Переджнив'я, 1955, 3); // *перен., розм.* Великий лист паперу. *Війна! Зловісне слово кричить із сторінок газет, з простирал плакатів, з невеличких афішок у трамваях і автобусах* (Донч., II, 1956, 206).

Полу́торне простира́ло (простира́дло) *див.* **полу́торний.**

ПРОСТИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОСТЕ́РТИ**, тру́, тре́ш, *док., перех.* 1. Простягати, витягати в якому-небудь напрямку (перев. руку). *Горленко, блідий і розгублений, скочив на лаву і закричав, простираючи до шляхти руки: — Панове! ..Це не реєстрове військо, не справжнє козацтво!* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 33); *Десятка лежала в тому місці, як її лишили. Вона вже простерла руку, щоби її взяти та сховати до скрині* (Кобр., Вибр., 1954, 60); *Коли несли ворожі сили Лукаву ханщину нову,— Він* [Б. Хмельницький] *знав, куди простерти сміло Свою зірчасту булаву* (Рильський, II, 1960, 209); * Образно. — *Чоловік.. простер свою неситу руку й на нас: коли йому подобається, виганяє нас із наших осідків* (Фр., IV, 1950, 128).

2. Розпускати, розводити, розпрямляти (крила). *Почав зараз жучок крильці* [крильця] *простирати: «Полечу, піднесуся»* (Сл. Гр.); *Крук важко простер широкі, як в орла, крила.. і повагом перелетів на сусіднє дерево* (Дмит., Наречена, 1959, 242); * Образно. *Тут, на дні міжгір'я, ще ніч. Простерла сині крила і тихо вкрила одвічні бори* (Коцюб., II, 1955, 109); // Широко розставляти (руки). — *Пустіть нас, пани-чумаченьки! — проситься Мотря,— будьте ласкаві! — Еге ж! — гукнув чумак,.. а руки простер, щоб перейняти* (Вовчок, I, 1955, 59); *Кладка гнеться, де купави, А дівча — уліво, вправо... — Чи обід не втопиш, внуко? — Дід іде, простерши руки* (Стельмах, Колосок.., 1959, 29).

3. *рідко.* Те саме, що **простила́ти.** *Він зараз простер їм на лаву простирало біле* (Сл. Гр.).

ПРОСТИРА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ПРОСТЕ́РТИСЯ**, тре́ться, *док.* 1. Займа́ти який-небудь широкий простір. *Перед очима простиралося неоглядне море* (Жур., Звич. турботи, 1960, 39); *Попід лісок простерлася широкотрависта сіножать, повна квітів* (Кобр., Вибр., 1954, 156); *Дивно йому — зникло зелене море лісів, перед ним простерлась гола, дика пустиня* (Кол., Терен.., 1959, 308).

2. Простягатися, витягатися в якому-небудь напрямку (перев. про руку). *Сотні рук простерлися до блідих уста-башів* [цехмістрів], *перед якими стоять ремісники, понуривши очі у землю* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 448).

3. Лягаючи, простягатися де-небудь, на чомусь. *Багаття розводять* [троянці], *Стравою потім підживлюють сили; простершися в травах, Ласують давнім вином* (Зеров, Вибр., 1966, 227).

4. *рідко.* Те саме, що **поши́рюватися** 3. — *На тихе вінчання жалоба не простирається* (Вільде, Сестри.., 1958, 422).

ПРОСТИРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док., розм.* Пробути деякий час безцільно, нічим не займаючись. — *Та Дмитро ж, чуйте, проходу не давав дівчині. Якось було посперечалися між собою, то він, чуйте, до самого сходу сонця простирчав під її вікном* (Вільде, Сестри.., 1958, 163).

ПРОСТИ́ТИ *див.* **проща́ти.**

ПРОСТИ́ТИСЯ *див.* **проща́тися.**

ПРОСТИТУЙО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проституюва́ти.**

ПРОСТИТУ́ТКА, и, *ж.* 1. Жінка, яка займається проституцією. *Чистота тут* [на о. Капрі] *ідеальна, народ скромний, трохи суворий у звичаях (на цілому острові нема ні одної проститутки), чесний* (Коцюб., III, 1956, 333); *Застави прорвуть, коней позаганяють* [махновці], *щоб тільки примчати на вечір під віття рідних садків — ті до дівчат, ті до жінок, ті до гуляйпільських проституток...* (Гончар, II, 1959, 337).

2. *перен., розм.* Продажна, безпринципна, безчесна людина.

ПРОСТИТУ́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. В експлуататорському суспільстві — продаж свого тіла для статевих зносин з метою добути засоби існування. *В Англії, кажуть, проституцію заборонено законом, але як тут багато.. старих, молодих, зовсім юних і вродливих міс, що стоять групами, парами, поодинці...* (Мист., 6, 1958, 40).

2. *перен.* Продажність, безпринципність, безчесність.

ПРОСТИТУЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проституюва́ти.** *.. найвизначніший авторитет II Інтернаціоналу, Каутський, проявив себе першокласним лицеміром і віртуозом у справі проституювання марксизму* (Ленін, 26, 1972, 247).

ПРОСТИТУЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок. і док.* 1. *перех.* Примушувати займатися проституцією.

2. *перех., перен.* Робити продажним, безпринципним, безчесним. *..есерівські і меншовицькі вожді проституювали Ради, зводили їх до ролі говорилень..* (Ленін, 34, 1973, 290); // Те саме, що **вульгаризува́ти.**

3. *неперех.* Займатися проституцією.

ПРОСТИТУЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок.* Пас. до **проституюва́ти.**

ПРОСТІ́Й, то́ю, *ч.* Непередбачена затримка, вимушена перерва в роботі. — *Чіпляй троса,— закричав тракторист,— п'ятий рік без простоїв роблю, а ви мене через якийсь пень, як коня, отут прив'язали!* (Мур., Бук. повість, 1959, 305); *Чим вища продуктивність автомата, тим дорожча кожна хвилина його простою* (Наука.., 8, 1963, 17).

ПРОСТІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до простою. *Простійний час.*

ПРОСТІ́НКОВИЙ, а, е. Прикм. до **простінок.** *З відходів, одержуваних при виробництві ропного окису магнію, можна виробляти.. замінники деревини — фіброліт для виготовлення облицьовувальних плит та простінкових блоків* (Наука.., 6, 1968, 5).

ПРОСТІ́НОК, нка, *ч.* Частина стіни між прорізами вікон, дверей. *До світлиці притикає скілька* [кілька] *бічних кімнат, відділених від неї не дверима, а важкими запонами з дорогих тканок; простінки межи завісами прикрашені малюванням та погруддями філософів* (Л.Укр., II, 1951, 341); *Товариші стали в простінках між чотирьох вікон і щільно повлипали до стін* (Епік, Тв., 1958, 295); // Частина стіни між чим-небудь. *Яринка одірвала стомлені очі від книжки, глянула в простінок поміж дверима та мисником* (Коз., Блискавка, 1962, 233); *Між порожньою книжковою шафою і канапою у простінку висів телефон* (Мур., Бук. повість, 1959, 210); // *рідко.* Те саме, що **перегоро́дка** 1. *Навшпиньках зайшов* [Боровий] *до свого закутка. За диктовим простінком давно вже спала господарка його кімнати* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 93).

ПРО́СТІР, про́сто́ру, *ч.* 1. *тільки одн., філос.* Одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю і обсягом. *Однією з головних рис спеціальної теорії відносності, що характеризують її зміст, є встановлення тісного, нерозривного зв'язку простору і часу* (Вісник АН, 4, 1957, 8).

2. Необмежена протяжність (в усіх вимірах, напрямах); тривимірна протяжність над землею. *В безмірній вишині парить орел, і зрідка долітає звідтам, з небесних просторів, спокійний клекіт* (Хотк., II, 1966, 145); *З космічного простору далекі світила посилали мерехтливі пучки холодного світла* (Чорн., Красиві люди, 1961, 35); *Іскрометний морський простір сліпив очі* (Донч., II, 1956, 82).

Дивіти́ся у (в) про́стір — дивитися просто перед собою, без певної мети. *Пальці хруснули од внутрішнього болю, а затуманені сльозами очі дивились кудись у простір* (Коцюб., I, 1955, 333).

△ **Ме́ртвий про́стір** *див.* **ме́ртвий.**

3. Вільний, великий обшир; просторінь. *Яка широкість, який простір навкруги, куди глянеш!* (Н.-Лев., II, 1956, 398); *Дорошенко вбирає поглядом простір лиману. Цей блиск води, її чар, її свіже дихання... Справді, гарно тут* (Гончар, Тронка, 1963, 335); // Площа чого-небудь на земній поверхні; територія. *Хоча ліс великий і займає мало не квадратову милю простору, то проте малий Мирон не боїться в нім* (Фр., IV, 1950, 328); *Держава* [Канада] *була зацікавлена в тому, щоби заселити якнайбільші простори, а особливо поширити врожайну площу землі* (Ірчан, II, 1958, 341).

4. *перен.* Відсутність яких-небудь обмежень, перешкод у чомусь; воля. *Нема простору, нема свіжості, щоб дихнути на всі груди, — хоч пропадай!* (Мирний, V, 1955, 347); *У фахові прагнув* [Храпков] *вийти за межі операційного стола. Хотілося простору в роботі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 24).

◇ **Відкрива́ти (відкри́ти) про́стір** *для чого, чому* — давати можливість вільно розвиватися. *Комунізм відкриває безмежний простір для соціального прогресу людства* (Ком. Укр., 12, 1961, 16); **Знахо́дити (знайти́) про́стір** — мати можливість виявитися якомога повніше. *Буйна фантазія молодого письменника, розпалена фантастичними оповіданнями німецького белетриста Гофмана, знаходить широкий простір у тій першій Франковій повісті* (Коцюб., III, 1956, 31).

ПРОСТІ́СІНЬКИЙ, а, е, *розм.* Дуже простий. — *Простісінька річ по-простому й написана* (Коцюб., I, 1955, 461); — *Та простісінька, бач! Не вашого, панського роду, а проста собі стара баба* (Кв.-Осн., II, 1956, 196); *Розмова з Чіпаріу якось заспокоїла Сахно. Приємно було відчути, що близько є звичайна, простісінька собі, без усяких таємниць, людина* (Смолич, I, 1958, 85).

ПРОСТІ́СІНЬКО, *розм.* Присл. до **простíсінький.** *Ні, не так простісінько це було, як йому уявлялося* (Жур., Дорога.., 1948, 29); *Яким не втерпів і простісінько промовив: «Чи не вас то я бачив колись влітку на скелі над водою..?»* (Н.-Лев., I, 1956, 186); [К у л і ш:] *До могили дійдете, — праворуч звертайте і простісінько ідіть* (Голов., Поезії, 1955, 331).

ПРО́СТО. 1. Присл. до **про́сти́й** 2—6, 9. *Все здавалося мені так ясно і просто, що аж дивно було — як люди того не розуміють* (Хотк., II, 1966, 360); *Сім'я наша заможна була, і на селі нас багатирями вславлено. Але ми жили просто, в пани не пнулися* (Гр., I, 1963, 291); *Не було там опускання вій — Очі ясно дивляться і просто* (Рильський, I, 1960, 304); *Вони були зодягнені чистенько і просто* (Тют., Вир, 1964, 57); *Вона тримається завжди просто і ходить на високих корках* (Л. Укр., III, 1952, 499); *Я сказала: «Ідіть просто й просто, повернете праворуч через село...»* (Ю. Янов., I, 1954, 46); *// у знач. присудк. сл. Стало так просто й хороше з цією людиною* (Донч., V, 1957, 356).

2. *у знач. прийм., з род. в., розм.* На протилежному боці чого-небудь, перед кимсь, чимсь. *Просто вхідних дверей стоїть стіл простої роботи* (Коцюб., III, 1956, 45); *Просто нього світився номер на будинку* (Панч, На калин. мості, 1965, 129).

◇ **Про́сто не́ба:** а) повернувшись обличчям до неба. *Він лежав лицем просто неба і дивився на темне небо, засіяне зорями, ніби чорне поле пшеницею* (Н.-Лев., II, 1956, 172); б) надворі, не в приміщенні. *Я спав просто неба на високому дерев'яному помості біля комори* (Мур., Бук. повість, 1959, 69).

3. *у знач. підсил. част.* Уживається для підкреслення значення якого-небудь слова або всього речення. *Вони на раді й присудили, Щоб просто кесаря назвать Самим Юпітером, та й годі* (Шевч., II, 1963, 286); *Дома там у нього просто чудеса: цієї весни він сконструював у себе якусь особливу телевізійну антену, таку, що ловила що йому заманеться* (Гончар, Тронка, 1963, 28).

4. *у знач. обмеж. част.* Тільки, лише. *Він умів не просто слухати, а викликати у свого співрозмовника бажання висловити все, що важким тягарем лежало на серці* (Тулуб, В степу.., 1964, 214); *Ні, треба змінить олівець на перо, так буде міцніше.. Це просто прийом, щоб згадати Дінець і брата, коханого брата* (Сос., I, 1957, 452); // Уживається при скороченому або неповному імені. *Маруся одразу стала загальною улюбленицею. Гуцулки її пестили, як малу дитину.. Навіть називали просто «Муха»* (Хотк., II, 1966, 13).

ПРОСТОВБИ́ЧИТИ, чу, чиш, *док., розм.* Пробути де-небудь якийсь час безцільно, нічим не займаючись. *Юрась Хомаха.. простовбичив, як пень, і пішов на гулянку прямо через свої луки* (Чорн., Визволення, 1949, 96).

ПРОСТОВИ́СНИЙ, а, е, *діал.* Прямовисний. *Демидів нарисував на таблиці дві лінії поземі і три простовисні, поназначував їх буквами і почав пояснять* (Мак., Вибр., 1954, 51); *Вони* [сарни] *переплигували широкі провалля, сковзали по простовисних схилах і чіплялися до ледве помітних вибоїн* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 332).

ПРОСТОВИ́СНО, *діал.* Присл. до **простови́сний.**

ПРОСТОВОЛО́СИЙ, а, е, *розм.* З непокритою головою. — *Як її матушкою величати, коли вона ходить простоволоса? голови не покриє!* (Барв., Опов.., 1902, 132); *Познімали* [товариші] *шапки. Стояли впритул один до одного, простоволосі, у жалобі по вбитому товаришеві* (Головко, II, 1957, 618).

◇ **[Го́лий], бо́сий і простоволо́сий** — який нічого не має. *Подумала Пріська, погадала: за нею її сирітська доля,— гола, боса й простоволоса, а попереду... нужда та недостачі* (Мирний, III, 1954, 21).

ПРОСТОГНА́ТИ, стогну́, сто́гнеш, *док.* 1. *неперех.* Док. до **стогна́ти** 1. *Вона глянула ще раз на Мотрю, поступилася назад, простогнала, сіла мовчки на піл* (Мирний, I, 1949, 136); *Раптом простогнав Василь Максимович — тим довгим здавленим стогоном, коли сниться щось жахливе* (Шовк., Людина.., 1962, 166).

2. *перех. і без додатка.* Сказати, вимовити із стогоном. — *Галю, так в чім же діло? — простогнав я* (Л. Укр., III, 1952, 683); *Відповідь була незрозумілою. Невідомий щось прохарчав чи простогнав* (Ткач, Жди.., 1959, 21).

3. *неперех.* Стогнати якийсь час. — *Он учора, як сова та, як сич, цілу ніч простогнала* [Загнибідиха] *та проголосила* (Мирний, III, 1954, 98); *Три дні старий ще в ранах простогнав, На хвилю не проснувшись із нетями* (Фр., XIII, 1954, 283); *Цілу ніч простогнав* [Онисько] *від побоїв* (Цюпа, Три явори, 1958, 27).

ПРОСТОДУ́ШНИЙ, а, е. Довірливий, наївний. *Ярослав, простодушний, міцний, як березовий окоренок, трохи загайний у рухах, сміявся на повен свій жовтозубий і губатий рот* (Вол., Місячне срібло, 1961, 175); // Який виражає довірливість, наївність. — *Зараз вони прокладають крізь гори газопровід. Я чую їхні простодушні вигуки, якими вони вітають наш ешелон* (Гончар, III, 1959, 340); *Швейк у цю віщу хвилину свого натхнення був прегарний. Його простодушне усміхнене обличчя сяяло* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 18); // *у знач. ім.* **простоду́шний,** ного, *ч.;* **простоду́шна,** ної, *ж.* Довірлива, наївна людина. *Баби тут* [у пеклі] *більш не ворожили І простодушних не дурили* (Котл., I, 1952, 144).

ПРОСТОДУ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **простоду́шний.** *Казахи захопили його, і їх стрункі постаті, і невимушено вільні рухи, і наївна простодушність* (Тулуб, В степу.., 1964, 173); *Грубуватість Кутузова Клим сприймав як простодушність людини малокультурної* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 157).

ПРОСТОДУ́ШНО. Присл. до **простоду́шний.** *Хлопчик всміхнувся простодушно* (Вовчок, I, 1955, 385); *Була* [Марія] *добра і простодушно вірила в усе добре, хоч у житті не раз доводилося зазнавати прикрих розчарувань* (Жур., Дорога.., 1948, 166).

ПРОСТОЛІНІ́ЙНИЙ, а, е. Те саме, що **прямолíнійний** 2. *Його товариш був молодий, може 16-літній хлопець, шатен, дуже красивий з лиця, того типу з широкими простолінійними рисами, що у дітей віщує високий ріст* (Фр., III, 1950, 215); — *Я завжди думала, що вуйко Зенко такий богоугодник... єдина простолінійна людина в нашій родині* (Вільде, III, 1968, 52); *Наміри Бальзака були їй відомі. Були вони простолінійні і надто гострі* (Рибак, Помилка.., 1956, 43).

ПРОСТОЛІНІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **простолíнійний.**

ПРОСТОЛІНІ́ЙНО. Присл. до **простолíнійний.** — *Ти, Семене, сказав те, що думав. А думав... по-моєму — надто простолінійно і, коли хочеш,*

безсердечно (Ле, Міжгір'я, 1953, 164); *Не треба надто простолінійно розуміти.. знамениту формулу Чернишевського: «Прекрасне — це життя», бо тоді можна скотитись до грубого натуралізму* (Рильський, IX, 1962, 165).

ПРОСТО́ЛЮД, у, *ч., збірн., дорев.* Люди, що належать до непривілейованого класу, непривілейованої верстви населення. [С л у ж е б к а:] *Ти все щось говорив там* [у палатах] *за простолюд, обстоював, щоб дати волю всім* (Л. Укр., II, 1951, 197); *Чемність серед простолюду в усі віки була свята й висока* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 26).

ПРОСТОЛЮ́ДДЯ, я́, *с., збірн., дорев.* Те саме, що **простóлюд.** *По селах та містечках простолюддя з уподобанням глядíло на вертеп та слухало жартів вертепної драми* (Фр., XVI, 1955, 219); *Ще з дитинства він* [В. Стефаник] *душею тягнувся до простолюддя, до наймитів, до покривджених* (Знання.., 5, 1971, 18).

ПРОСТО́ЛЮДЕЦЬ, дця, *ч., дорев., розм.* Те саме, що **простóлю́дин.** *Пани б'ються, а в простолюдців чуби болять* (Номис, 1864, № 1304).

ПРОСТО́ЛЮДИН, а, *ч., дорев.* Людина, яка належить до непривілейованого класу, непривілейованої верстви населення. *Послухайте, як говорить простолюдин середньоукраїнського діалекту.. Він фонетизує слова так, що кожне дальше слово залежить своїми початковими звуками від попереднього* (Сам., II, 1958, 367); *Сенсаційна новина* [про здобуття Очакова] *миттю облетіла російську столицю, викликавши вибух радості й ентузіазму і в палацах знатних вельмож, і в халупах простолюдинів* (Добр., Очак. розмир, 1965, 176).

ПРОСТО́ЛЮДИНКА, и, *ж., дорев.* Жін. до **простóлю́дин.**

ПРОСТО́ЛЮДКА, и, *ж., дорев., розм.* Жін. до **простóлю́дець.**

ПРОСТОЛЮ́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **простóлю́дин.** *Вони* [попівські родини] *жили зовсім сільським, простолюдним життям* (Фр., XVI, 1955, 36).

ПРОСТОНАРО́ДДЯ, я, *с., збірн., дорев.* Люди, що належать до непривілейованого класу, непривілейованої верстви населення. *По Пітеру, навіть серед простонароддя, вже розповідали про приїжджого негра всякі чудеса* (Ільч., Серце жде, 1939, 264).

ПРОСТОНАРО́ДНИЙ, а, е, *дорев.* Прикм. до **простонаро́ддя.** *Наші нові поети й письменники черпали теми для своїх творів із традицій козацьких, із життя* [життя] *простонародного* (Стеф., II, 1953, 81); *Простонародна мова.*

ПРОСТОНАРО́ДНІСТЬ, ності, *ж., дорев.* Властивість за знач. **простонаро́дний.**

ПРОСТОПА́ДНИЙ, а, е, *заст.* Вертикальний. *Несучися в безоднях і вниз опадаючи, тільця.. Від простопадної лінії осторонь трохи відходять, Так непомітно, що ледве те можна й відхиленням звати* (Зеров, Вибр., 1966, 164); *У силі владній Воздвиг звитяжний каменяр Між твердю моря й твердю хмар Стовпи проміння простопадні* (Бажан, Роки, 1957, 289).

ПРОСТОПА́ДНО, *заст.* Присл. до **простопа́дний.** *То були виступи гезенку, що в дальшім своїм повищенні підносився не простопадно, а трохи відступав правіше чи лівіше* (Досв., Вибр., 1959, 343).

ПРОСТО́РА, и, *ж., діал.* Простір (у 2, 3 знач.). *Андрій підняв очі. І вони на мить зупинились і кинули далекий погляд кудись у простору, поза стіни, поза хату* (Коцюб., II, 1955, 22).

ПРОСТОРЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **просто́рий** 1. *Халабуда була просторенька, на підлозі, мала два віконця* (Досв., Вибр., 1959, 102).

ПРОСТО́РИЙ, а, е. 1. Здатний вміщувати велику кількість кого-, чого-небудь, не тісний; місткий. *Простора хатина, чепурно вибілена, тепла та ясна, тиха та щасна, війнула на його якимсь теплим духом...* (Мирний, I, 1949, 272); *Школа була простора, нова, недавно поставлена* (Коцюб., I, 1955, 310); *Юля.. ввійшла в простору кімнату з фікусами в кутках* (Донч., V, 1957, 368); *Поволі склала* [Галина] *все в просторий чемодан, не поспішаючи, поїхала на вокзал* (Крот., Сини.., 1948, 9); // Який займає велику площу, розташований на великій площі. *На просторому подвір'ї перед ганком був невеликий газон, а далі господарські будинки* (Кобр., Вибр., 1954, 84); *Вони прийшли до тихої, поросłої очеретом заводі, що вся блищала під сонцем, широкої і просторої* (Тют., Вир, 1964, 238); // Широкий (про вулицю, шлях і т. ін.). *О, вона бачила досить! — Весільний шум і блиск просторих чистих вулиць у центрі міста і юрби неробів по панелях усякої години* (Головко, II, 1957, 367); * Образно. *Ми йдемо, прорвавши коло тьми, Ходою вільною, шляхом просторим Назустріч далям дивним, неозорим* (Рильський, II, 1960, 158); // Який не має видимих меж, тягнеться з краю в край; безмежний. *Прощай, синє море, Безкрає, просторе* (Л. Укр., I, 1951, 21); — *Іди собі далі, мандрівче, тебе я не знаю, Я в пестощах сонця, для нього живу й процвітаю; І віття своє підіймаю у небо просторе* (Зеров, Вибр., 1966, 411); *Десь біля моря, в рідній стороні, В степу просторім бачиться мені: Одна-однісінька тополя виросла У самоті, печальна і проста* (Нагн., Вибр., 1957, 10); * Образно. *Тепер пісня вже ладилася. Була вона тужлива, простора, як степ, повільна і лагідна* (Собко, Біле полум'я, 1952, 131); // Який нещільно облягає (про одяг). *Стояв той чоловік спиною до дверей, вдягнений був у простору, непідперезану блузу* (Шовк., Інженери, 1956, 114).

2. *перен.* Нічим не обмежений; вільний. *Змалку він звик до просторів, до просторого життя, серед численних друзів його є прості чабани і вчені-океанологи, степові комбайнери і моряки по всьому світу* (Гончар, Тронка, 1963, 216); // Здатний виявляти сильні почуття, співчувати багатьом і т. ін.; широкий. *То-то просторі серця! Там кожному знайдеться місце!* (Сам., I, 1958, 72); //*рідко.* Дуже об'ємний, широкий (про тему, галузь діяльності і т. ін.). *Ви просите написати.. про нас усіх. Се тема простора* (Л. Укр., V, 1956, 85).

ПРОСТО́РИЩЕ, а, *с., розм.* Широкий простір. *Безліч речей розмістилося скрізь у просторищах світу, Краю ж йому не знайти, хоч куди б ти думками полинув* (Зеров, Вибр., 1966, 154); *Мого несхибного ножа Не з'їсть, не вищербить іржа, Товаришів знайду я вірних — І на просторищах незмірних У краї рідному моїм Ударить грізно судний грім!* (Рильський, II, 1956, 128).

ПРОСТОРІ́КА, и, *ч. і ж., розм.* 1. Той, хто говорить багато, часто беззмістовно.

2. Дурна, некмітлива людина. — *Сова має нам* [птахам] *царювати? .. Ота.. просторіка, що й слова по-людськи не вміє сказати! Вона мовчить не для того, що все знає, а для того, що дурна, як пень* (Фр., IV, 1950, 99).

ПРОСТОРІ́КАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **просторі́кати.**

ПРОСТОРІ́КАТИ *див.* **просторі́кувати.**

ПРОСТОРІ́КУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **просторі́кувати;** // Багатослівне, часто беззмістовне мовлення. *Ернест заповнив ці кімнати своїм просторікуванням, занечистив попелом із цигарок* (Фр., VI, 1951, 291); *Слухаючи Лобатого, його не зовсім тверезе просторікування, Дьяконов мовби поринав у важку, чад-*

ливу [чадну] *атмосферу денікінських часів* (Гончар, II, 1959, 291).

ПРОСТОРІ́КУВАТИ, ую, уєш *і* **ПРОСТОРІ́КАТИ,** аю, аєш, *недок., розм.* Багато, часто беззмістовно говорити. *«Нема часу, нема часу», а сама просторікую безконечно, дарма, що.. на цілковите написання статті маю тільки три тижні перед собою!* (Л. Укр., V, 1956, 313); *І ґішов, і пішов наш Гарик просторікувати! Вже він сипав та сипав ті слова, мов горох з мішка* (Чаб., Тече вода.., 1961, 107); *Де взявсь Будяк, на пригорку розцвівся, Пишається, неначе пан, І просторікать заходився* (Гл., Вибр., 1957, 169); *Габовда гнівно з натовпу гукав: — Гоніть його, щоб більш не просторікав!* (Забашта, Вибр., 1958, 211).

ПРОСТОРІ́КУВАТИЙ, а, е, *розм.* Який багато, часто беззмістовно говорить; // В якому багато зайвого (про розповідь, оповідання і т. ін.); багатослівний. *Сусіда тягне та й тягне своє буденне оповідання.. Та про мене в її просторікуватому оповіданні наче відгомін ішов із далеких.. часів...* (Барв., Опов.., 1902, 425).

ПРОСТОРІ́КУВАТІСТЬ, тості, *ж., розм.* Властивість за знач. **просторі́куватий.** *Хитрість, удаване дивацтво, просторікуватість Семка — це своєрідний засіб боротьби з ворогом* (Рад. літ-во, 5, 1958, 130).

ПРОСТОРІ́КУВАТО, *розм.* Присл. до **просторі́куватий.** *Просторікувато оповідати.*

ПРО́СТОРІНЬ, роні, *ж.* Те саме, що **про́стір** 1—3. *Він* [М. Горький] *жив між нас, найкращий серед нас. Серед людей, у кого зброя — слово, Глибоким зором просторінь і час Він прозирав, немов стрілець діброву* (Рильський, II, 1960, 109); *Де-не-де покажеться невеликий дубовий лісок, а дальше* [далі] *тягнеться незміряна оком рівна просторінь одного поля* (Кобр., Вибр., 1954, 83); *Від ліска ділила їх* [Петріїв] *іще просторінь коло 200 кроків* (Фр., VIII, 1952, 153); *Хотілось упасти на землю, очима втупитись у небесну просторінь, лежати, не ворухнувши пальцем, і прислухатися до шепоту трав* (Чорн., Красиві люди, 1961, 80).

Диви́тися у (в) про́сторінь — те саме, що **Диви́тися у (в) про́стір** (*див.* **про́стір**). *Зигмунд мовчить, думає важко й повільно і дивиться кудись у просторінь* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 474).

ПРОСТО́РІСТЬ, рості, *ж.* Абстр. ім. до **просто́рий.** *Вітер пхається у вікна, просторість кімнати обдає Ясеня холодком* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 284); *Ось ви минули царину, минули й млини; вихопились знову на безкраї поля, на безмірну просторість степу* (Мирний, IV, 1955, 321).

ПРОСТОРІ́ЧНИЙ, а, е. Власт. просторіччю (у 1 знач.). *Характер наукового стилю С. Подолинського порушується вживанням просторічних чи діалектних слів* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 305); // Який містить елементи просторіччя. *Постійної уваги з боку українських лінгвістів заслуговує вивчення стосунків між процесами розвитку літературної мови і розмовної мови, зокрема діалектної і просторічної* (Мовозн., XVII, 1962, 9).

ПРОСТОРІ́ЧЧЯ, я, *с.* 1. Побутове мовлення (на відміну від книжної, літературної мови). *Дослідження в галузі морфології і синтаксису українського просторіччя.*

2. *лінгв.* Слово, граматична форма, зворот, що не є нормою літературної мови, але вживається в побутовому мовленні, а в художніх творах використовується як стилістичний засіб для надання мові зневажливого, іронічного, жартівливого, грубуватого та ін. відтінку.

ПРОСТОРІ́ШАТИ, ає, *недок.* Ставати просторішим. *Поїзд ходу набирає, просторішає перон* (Забіла, У.. світ, 1960, 15); // *безос. Меншало на березі куренів, просторішало біля води* (Гончар, Таврія, 1952, 118).

ПРО́СТО́РО. Присл. до **просто́рий.** [Арсен *(озираючи кімнату):*] *О, добре живемо! Просторо...* (Мороз, П'єси, 1959, 241); *Степ, як дим той, розіслався Просторо, широко* (Манж., Тв., 1955, 43); *Параска Власенко завжди була близькою до зеленого царства навколишності, в ньому почувала себе вільно, просторо* (Нар. тв. та етн., 3, 1967, 22); *Про жіночу газету мама напише свою думку простріше* (Л. Укр., V, 1956, 69); // *у знач. присудк. сл. Голосно і просторо стало округи, у свіжім гаю пахучім...* (Вовчок, I, 1955, 203); *Там* [у кав'ярні] *лиш раз на рік.. трудно було здобути місце, а тепер вільно й просторо* (Коцюб., I, 1955, 393); *В Бериславі тримали* [Кабашні] *для чумаків власні пороми... Просторо було тоді тут Кабашним* (Гончар, Таврія, 1952, 36); *Навіки западе в пам'ять вечірня польова дорога! Серед зеленого привілля думкам так просторо!* (Горд., II, 1959, 119).

ПРОСТОРО́ВИЙ, а, е. Стос. до простору (у 1, 2 знач.). *З вимогами широкого просторового і часового охоплення дійсності в кіномистецтві О. Довженко виступав у своїх статтях, на лекціях та різних диспутах* (Вітч., 9, 1969, 163); *У стереометрії вивчають геометричні тіла і просторові фігури, не всі точки яких лежать в одній площині* (Геом., II, 1954, 3); *У жовтні 1959 року радянська автоматична міжпланетна станція вперше облетіла Місяць по складній просторовій траєкторії, передавши на Землю фотографії його зворотного боку* (Наука.., 9, 1965, 21).

△**Просторо́ва ізоля́ція,** *с. г.*— додержання відстані, на якій можна вирощувати певні сільськогосподарські культури на насіння. *В природних умовах спостерігалися випадки перехресного запилення перців. Тому при вирощуванні на насіння потрібна просторова ізоляція гірких і солодких сортів перцю* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 184); **Просторо́ві мисте́цтва** — умовна назва образотворчого мистецтва й архітектури.

ПРОСТОРО́ВІСТЬ, вості , *ж.* Абстр. ім. до **просторо́вий.**

ПРОСТОРО́ВО. Присл. до **просторо́вий.** *Багаті залізні руди КМА* [Курської магнітної аномалії] *просторово і генетично зв'язані з залізистими кварцитами* (Наука.., 4, 1960, 57).

ПРОСТОСЕРДЕ́ЧНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **простосе́рдий.** *Схилились до молитви вівчарі й люди, що пригнали маржину.. Ласкаво слухало небо простосердечну молитву* (Коцюб., II, 1955, 320).

ПРОСТОСЕРДЕ́ЧНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Властивість за знач. **простосерде́чний.**

ПРОСТОСЕРДЕ́ЧНО, *рідко.* Присл. до **простосерде́чний.**

ПРОСТОСЕ́РДИЙ, а, е. Простодушний, довірливий, щирий. — *Благородний і простосердий слов'янин, він* [Святослав] *завжди попереджував про свій похід: «Хочу йти на ви»* (Довж., I, 1958, 293); *Вирушала в невідомий край Смілива людина простосерда І не знала, де подівся Кай, Андерсенівська наївна Герда* (Рильський, II, 1960, 34).

ПРОСТОСЕ́РДІСТЬ, дості, *ж.* Властивість за знач. **простосе́рдий.**

ПРОСТОСЕ́РДНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **простосе́рдий.** *Нічого не підозрюючи, простосердна Уляна Григорівна точно інформувала гостя про свої достатки, а обачливий ротмістр все мотав на вуса* (Добр., Очак. розмир, 1965, 94).

ПРОСТОСЕ́РДНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Властивість за знач. **простосе́рдний.**

ПРОСТОСЕ́РДНО, *рідко.* Присл. до **простосе́рдний.**

ПРОСТОСЕ́РДО. Присл. до **простосе́рдий.**

ПРОСТОСЕ́РДЯ, я, *с.* Те саме, що **простосе́рдість.** — *Я тільки про те й мрію, щоб ремонтувати. — Це було сказано з таким дитячим простосердям, що директор машинно-тракторної станції широко посміхнувся* (Донч., VI, 1957, 443).

ПРОСТО́ТА, и, *ж., заст.* 1. Простий народ. — *Як мені піти проти закону і порядку, від бога даного, і у ваш рід благородний віддати свою дитину, рожденую* [народжену] *од простоти і мужичества* [мужицтва]*?* (Кв.-Осн., II, 1956, 344); *Щонеділі, щосвята, а часом і серед будня, щоб не одстати од вельможного сусіди, бенкетує тут* [у шинку] *п'яне море темної простоти...* (Мирний, I, 1949, 415).

2. Наївна, простодушна людина. — *Ха, ха, ха!— зареготався Ясь. — Управитель з макітрами! Ха, ха, ха! Ой, простото, простото! Ой, господине моя дорога!* (Н.-Лев., I, 1956, 159); *Прискорюючи ходу, Бараболя оминув криницю зі свіжим журавлем, не в силі збагнути, чому не зміг одурити оцю простоту. Хоча не така вона* [Мар'яна] *вже й проста, як здавалось йому* (Стельмах, II, 1962, 294).

ПРОСТОТА́, и́, *ж.* 1. Якість і властивість за знач. **про́сти́й** 2—4. *В голові у нього, мов блискавка, промайнула нова думка. Думка та вразила його незвичайною простотою* (Коцюб., I, 1955, 35); — *Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності* (Фр., IV, 1950, 134); *В залі, що чарувала простотою свого.. убранства, були вже деякі гості* (Ільч., Серце жде, 1939, 181); *Я був зачарований культурністю, тонкими дотепами і.. особливою простотою майора* (Багмут, Записки.., 1961, 77); *Щира сімейна простота і лагідність, щось гранично мирне, цивільне, затишне поєднувалось в характері Гречкуна з холодною військовою рішучістю* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 96).

◇ **З [серде́чної] простоти́** — через зайву довірливість, наївність. — *Хоч і ми* [мужики] *знаємо, що у царя грошей багато, та так собі з простоти розсуждаємо* [міркуємо], *що і багато є, де йому й дівати* (Кв.-Осн., II, 1956, 146); **Свята́ простота́** — про надто довірливу, наївну людину. — *О, свята простота! — Ігор звів очі до стелі. — Ти й досі, мов дитина, наївний* (Шовк., Людина.., 1962, 241).

2. Прості, невимушені стосунки між людьми. [Д і в ч и н а:] *Я думаю, тільки між дітьми можлива така простота* (Л. Укр., II, 1951, 105); *Вони трималися з ним невимушено, з грубуватою простотою* (Тют., Вир, 1964, 57).

ПРОСТО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОСТО́ЯТИ,** о́ю, о́їш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Стояти (у 1 знач.) на одному місці якийсь час. *Доводилося б у лісі мерзнути* [коневі] *під тонкою рогіжкою.. і голодному над гнилою соломою місяцями простоювати* (Хотк., I, 1966, 128); *Підійдуть хлопці до валки, постають та й годинами мовчки простоюють* (Головко, II, 1957, 213); *У вільний від роботи час Володя годинами простоював на носі шхуни, напружено вдивляючися в обрій* (Донч., III, 1956, 348); *Як став дощ допікати, збилися* [вівці] *докупи, посхиляли голови між ноги, та так цілий день і простояли* (Мирний, I, 1949, 157); *На автозупинці довелося йому простояти мало не до ночі* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 99); // Стоячи, бути присутнім десь до кінця чого-небудь. *Баба Палажка простояла службу, запричастилась і повела бабів з церкви* (Н.-Лев., II, 1956, 335); *Громада не розходилась цілий день: вигукувала та викрикувала аж до самого вечора... Так і простояли на ногах* (Мирний, I, 1949, 303); // Проводити якийсь час у роботі, що вимагає довгого стояння біля чого-небудь. *Недовго Христі прийшлося простояти коло печі* (Мирний, III, 1954, 149); // *тільки док., рідко.* Довго стоячи, простигнути (про їжу). — *Де це дочка так забарилась, вечеря простоїть* (Вас., II, 1959, 451).

2. *тільки док., неперех.* Пробути де-небудь якийсь час. *Простояли ми в Мессіні до 5 години, бо знялась буря і треба було одплисти* (Коцюб., III, 1956, 354); *Добре знаючи територію казарми,— адже без малого півроку батальйон простояв у ній,— Кузнецов і Артем точно визначили, звідки треба буде пробратися до складу* (Головко, II, 1957, 468).

3. *тільки док., неперех.* Стояти, існувати якийсь час, не руйнуючись, зберігаючись. *Він* [дуб] *простояв двадцять віків і мав в обхваті 13 метрів* (Вітч., 4, 1967, 205).

4. *перех. і неперех.* Не працювати, не функціонувати якийсь час. *Підприємство простоювало, ба навіть були випадки, коли поліція не могла вмішуватись активно, бо все відбувалося тихо і мирно, без жодних сутичок* (Вільде, Сестри.., 1958, 491); — *По машинах, — сказав бригадир,— механізми простоюють!* (Ю. Янов., II, 1954, 133); — *Сам знаєш, Петре, нам треба надолужити те, що ми простояли.. І погектарних темпів ми не маємо права знижувати* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 103).

5. *перев. док., перех., розм., рідко.* Дуже втомити через довге стояння (ноги, коліна). — *Їдьте собі до багачок. — Ні, хоч постій трохи. — Боюсь ноги простояти* (Стельмах, I, 1962, 402).

6. *тільки док., перех., розм., рідко.* Пошкодити щонебудь, стоячи на ньому, в ньому. *Мій тобі коничок стайні не простоїть, моя тобі зброя кілочка не вломить* (Сл. Гр.).

ПРОСТО́ЯТИ *див.* **простóювати.**

ПРОСТРА́ЦІЯ, ї, *ж., книжн.* Стан надзвичайної фізичної та нервово-психічної кволості, занепаду сил, байдужості до всього навколишнього, який виникає у людини при тяжких захворюваннях, виснаженні, нервових зворушеннях і т. ін. *Мій мозок неохоче притомнів, переборюючи сон. Поволі виринав я з прострації, поволі відроджувалася і відмолоджувалася моя свідомість* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 287); *Здається, вперше в житті здали нерви, і жінка впала в якусь прострацію, так ніби її оглушило або контузило* (Коз., Листи.., 1967, 255).

ПРОСТРЕ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **простре́лити** 1. [В а с и л ь *(один):*] *Було в тебе щастя — сам другим віддав, щоб з світа звели, потім пішов його шукати бо-зна де і, не знайшовши, вернувся з простреленою грудиною* (Мирний, V, 1955, 104); *Олександр якось розповідав, що товариш Клименко, навіть простре́лений двома кулями, не покинув поля бою* (Стельмах, II, 1962, 157); *Майор лежав з простреленим боком і ніяк не вірив, що його поранено* (Ю. Янов., I, 1958, 336); // **простре́лено,** *безос. присудк. сл.* — *Чоловіка мого прострелено, він ледве живий, мало не загинули ми в плавнях...* (Коцюб., I, 1955, 369); *Казарка була бита на крило, а так більше нічого в неї прострелено не було* (Вишня, II, 1956, 181).

ПРОСТРЕ́ЛИТИ *див.* **прострíлювати**[1].

ПРОСТРИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОСТРИ́ГТИ,** ижу́, ижé́ш, *док., перех.* 1. Стрижучи, утворювати вільну смужку, плішинку і т. ін. на чому-небудь.

2. *тільки док., також без додатка.* Стригти якийсь час.

ПРОСТРИ́ГТИ *див.* **простриґа́ти.**

ПРО́СТРІЛ, у, *ч.* 1. *тільки* **прострíл.** Дія за знач. **простре́лити, прострíлити;** // Прострелене місце. *Крізь*

борт струменить вода, Моряк на передній лаві кидається затикати пролам чи простріл (Мушк., Серце.., 1962, 234).

2. *розм.* Сильний біль, що раптово виникає в попереку при захворюванні м'язів і нервів; люмбаго.

ПРОСТРІ́ЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **простріли́ти** 1. *Звідси можна було розглядіти весь той неосяжний.. простір, на якому земля була прострілена, пропалена, поорана снарядами і бомбами, всіяна осколками* (Жур., Опов., 1956, 235); *Я ледве виліз на здоровенного коня. Прострілена ліва нога заважала* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 84); // **простріле́но,** *безос. присудк. сл. У передній машині було прострілено вітрове скло, поранено в ногу шофера і прострілено обидва правих скати* (Коз., Блискавка, 1962, 193).

ПРОСТРІ́ЛИТИ *див.* **простріле́вати** [1].

ПРОСТРІ́ЛЮВАТИ [1], юю, юєш, *недок.*, **ПРОСТРЕ́ЛИТИ** *і рідко* **ПРОСТРІ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* 1. Стріляючи, пробивати наскрізь. *Есесівець прострелив Старикову бік* (Сміл., Сашко, 1957, 109); *Можна прострелити мозок, що думку народить, думки ж не вбить!* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 34); *Простріли би я вас з лука, Та з лука не палко; Положив би вічно спати — Та все чогось жалко!* (Рудан., Тв., 1956, 55); *Не минуло й десяти хвилин, як було визначено: .. чия куштрата голова висувалась з вікна саме в той час, коли таємничий камінець простріли запилені шибки вікон інститутської лабораторії* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 9).

2. *тільки недок.* Тримати під обстрілом який-небудь простір, ділянку і т. ін.; обстрі́лювати. *Готель становив собою вигідну позицію. З неї противник мав змогу прострілювати не лише дві вулиці, до яких підійшли стрілецькі роти, а тримав під вогнем і весь квартал* (Гончар, III, 1959, 248); *—Ворог так густо прострілює підходи до лінії своєї оборони,— сказав майор,— що розвідників з цього боку аж ніяк не чекає* (Багмут, Опов., 1959, 56).

ПРОСТРІ́ЛЮВАТИ [2], юю, юєш, *недок.*, **ПРОСТРІ́ЛЯТИ,** я́ю, я́єш, *док.* 1. *перех.* Перевіряти нову вогнепальну зброю в стрільбі, пострілами. *Прострілять рушницю.*

2. *тільки док., неперех.* Стріляти якийсь час. *Цілий день прострілял у тирі.*

ПРОСТРІ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Бути під обстрілом (про який-небудь простір, ділянку і т. ін.). *Шорс дав наказ атакувати цю останню ворожу групу. Для цього треба було захопити єдиний міст через Десну, що прострілювався з лівого берега* (Скл., Легенд. начдів, 1957, 56).

ПРОСТРІ́ЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **простріля́ти.** *Снаряди летіли один за одним, ритмічно і методично,.. з квадрата на квадрат, і тоді знову повертались на квадрат, вже простріляний* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 62).

ПРОСТРІЛЯ́ТИ *див.* **простріле́вати** [2].

ПРОСТРОМИ́ТИ *див.* **простро́млювати.**

ПРОСТРОМИ́ТИСЯ *див.* **простро́млюватися.**

ПРОСТРО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **простроми́ти.** *Троє мертвих турків.. В одному так і стриміла в животі піка, натужно простромлена наскрізь* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 196).

ПРОСТРО́МЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **простро́млювати і простро́млюватися.**

ПРОСТРО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОСТРОМИ́ТИ,** стромлю́, стро́миш; *мн.* простро́млять; *док., перех.* 1. Проколювати наскрізь чим-небудь когось, щось. *Я вже.. простромлював серединку* [іграшки], *як зненацька біля мого вуха озвався голос: — Та й гарний же в тебе ніж!* (Гр., Без хліба, 1958, 58); *От-от бугай настигне; от-от простромить рогом наскрізь Максимову спину...* (Мирний, II, 1954, 112); *Гайдамацька шабля простромила Борухові горло* (Кач., II, 1958, 379); * Образно. *Серед піщаних кучугур простромили небо стріли кранів* (Рад. Укр., 11.VI 1961, 2).

◇ **Простроми́ти по́глядом (очи́ма)** *кого* — подивитися на кого-небудь дуже неприязно, вороже. *— Потрібна осадна артилерія, яку доводиться завозити з Тули, а на це також потрібен час, як ви гадаєте, потрібен? — простромив колючим поглядом свого співбесідника Потьомкін* (Добр., Очак. розмир, 1965, 158); *Гаврило не скоро спитав: — Це ти, блазню, промовив? Кажи! Га? От саме тоді один одного простромили вони ненависними очима* (Мик., II, 1957, 21).

2. *розм.* Просовувати щось куди-небудь. *До кабінету, як щур, у відхилені двері простромив голову прилизаний чоловік* (Головко, II, 1957, 552); *— Он у Гордія Кошари, ото сім'я. Як сядуть навколо столу обідати — курці немає де голови простромити* (Тют., Вир, 1964, 216).

ПРОСТРО́МЛЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.*, **ПРОСТРОМИ́ТИСЯ,** стромлю́ся, стро́мишся; *мн.* простро́мляться; *док., рідко.* 1. *розм.* Просовуватися куди-небудь. *Відчинилися двері, і, перегнувшись, простромилася половина Ахмет-бая, Саїдового постійного кур'єра-швейцара* (Ле, Міжгір'я, 1953, 216).

2. *тільки недок.* Пас. до **простро́млювати** 1.

ПРОСТРО́ЧЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прострочи́ти** 1, 2. *Іван.. стояв унизу і перед собою бачив лише широку підошву, прострочену в два ряди міцними цвяхами* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 29); *Школа була дерев'яна, кулеметними чергами стіни її були прострочені, як решето* (Шер., Молоді месники, 1949, 38).

ПРОСТРО́ЧЕНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **простроч и́ти.** [Волосний писар:] *А котрий вже місяць у вас пашпорт прострочений?* (Кроп., II, 1958, 227); // **простро́чено,** *безос. присудк. сл. Прапорщики та корнети, у яких фронтові відпустки давно вже прострочено,.. вп'ялися поглядом в невеличку естраду* (Смолич, Мир.., 1958, 71).

ПРОСТРО́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **простро́чити, простро́чувати** [2]. *Прострочення виконання постанови.*

ПРОСТРО́ЧИТИ *див.* **простро́чувати** [2].

ПРОСТРОЧИ́ТИ *див.* **простро́чувати** [1].

ПРОСТРО́ЧУВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **простро́чувати** [1].

ПРОСТРО́ЧУВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **простро́чувати** [2].

ПРОСТРО́ЧУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ПРОСТРОЧИ́ТИ,** строчу́, стро́чиш, *док.* 1. *перех.* Прошивати строчкою що-небудь, робити строчку на чомусь. *Прострочити шви.*

2. *перех. і без додатка.* Пробивати наскрізь кого-, що-небудь, стріляючи з кулемета, автомата (або про кулемет, автомат). *Солом'яну крівлю кузні прострочує крупнокаліберний кулемет* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 118); [Чорнобривець:] *Товаришу командире, дозвольте зняти* [кулеметника]. [Чумак:] *Звідси не можна. Прострочить* (Мик., I, 1957, 280); * Образно. *Чули херсонці, як далеко за містом прострочують обрій чиїсь кулемети* (Гончар, II, 1959, 105).

3. *тільки док., перех. і неперех.* Дати чергу з кулемета, автомата. *Насідають гайдамаки, Німці тиснуть з лугу. Прострочили першу чергу, Витратили другу* (Перв., II, 1958, 173); * Образно. *Прострочили* [дощові краплі] *раз, вдруге, згортаючи в груддя пилок — і линув дощ* (Тют., Вир, 1964, 84); // *перен., розм.* Швидко промовити. *— Гауптшарфюрер, пан Йоганн Рудольф Пашке,— за хвилину прострочив товмач,—*

востаннє попереджує тебе: ти мусиш розпочати роботу вранці! (Коз., Гарячі руки, 1960, 94).

4. *тільки док., неперех.* Строчити якийсь час.

ПРОСТРО́ЧУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ПРОСТРО́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех. і неперех.* Пропускати встановлений термін чого-небудь. [П о ш т а р:] *Я вже третій день з города. Поспішаю оце, щоб хоч сьогодня* [сьогодні] *на ніч вернуться,— прострочив трохи* (К.-Карий, I, 1960, 70); *Визнається, що боржник прострочив, коли він не виконав зобов'язання в установлений строк* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 25).

ПРОСТРУ́ГАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **простру́гати**. *Добре простру́ганий паз.*

ПРОСТРУГА́ТИ *див.* **простру́гувати.**

ПРОСТРУ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСТРУГА́ТИ**, простружу́, простру́жеш *і* простругаю, простругаєш, *док., перех.* 1. Вистругувати всю поверхню чого-небудь. *Простругати дошку.*

2. Вистругувати в чому-небудь смугу, заглиблення.

3. *тільки док.* Прочистити (шлях, дорогу і т. ін.). *Невольники простругали доріжку, посипали її піском* (Н.-Лев., IV, 1956, 27).

ПРОСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *неперех.* Пересуватися пішки у просторі; іти. *Пройшовши кілька гонів, перебрались вони через глибоку балку і з милю простували рідким лісом* (Стор., I, 1957, 389); *Саша поглядала на батька, а той простував поруч задумливий і мовчазний* (Донч., Карб. камінь, 1946, 41); // Рухатися в певному напрямку; переміщатися, прямуючи куди-небудь. *«Для нас у рідній краю навіть дим солодкий та коханий...» Без упину я думала собі оті слова, простуючи в країну італьянську* (Л. Укр., I, 1951, 234); *Загегали дикі гуси, простуючи кудись високо під необмеженим небом* (Коцюб., I, 1955, 112); *Повертався він часом на світанні і не йшов до хати, а простував до клуні, де було свіже сіно* (Шиян, Баланда, 1957, 179); *Броненосець «Потьомкін» із Одеси простував до східних берегів Чорного моря, щоб підтримати повстання, яке охопило вже всі народи Кавказу* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 15); // Іти куди-небудь навпростець, скорочуючи шлях. *Хто простує, той дома не ночує* (Номис, 1864, № 11406); *Він, простуючи через яр до своєї хати, тільки й знав, що плескав* (Мирний, IV, 1955, 228); *Простував* [Кола] *через горби й низів'я на Поточчя, понуро думав, мимохідь одчахував гілки* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 31).

◇• **Простува́ти путь** *див.* **путь.**

2. *перех., діал.* Розпростовувати. *Заповнять* [прочани] *обору, падуть, як снопи, на мураву, на приспу, на тік, де хто може, простягаються, простують натомлені кости* [кості]! (Фр., IV, 1950, 259); * Образно. *Тільки тоді, як сонце втомлялось і од вершечка слави спускалось униз, тіні помалу і обережно простували скорочені члени, росли і лізли все далі та далі* (Коцюб., II, 1955, 213).

ПРОСТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок., діал.* Розпростовуватися. *Постава Мирослави незамітно* [непомітно], *мимоволі простувалася, лице її прояснювалось при тих словах* (Фр., VI, 1951, 61); *Дідусі бадьорно* [бадьоро] *простуються, а молодь ніг під собою не чує* (Стеф., III, 1954, 62).

ПРОСТУГОНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *док.* 1. Док. до **стугоні́ти** 1. *Як п'яний гультіпака, простугонів грім, а далі швидко побіг — і втік...* (Гуц., З горіха.., 1957, 104).

2. Проїхати або пройти з шумом, з гуркотом. *І крамарський віз простугонить, і пан четвернею пробіжить* [по шляху] *— тільки тебе курявою обнесе* (Вовчок, I, 1955, 13); *Різно повбирані, на добрих куркульських конях, вони простугоніли вулицею і помчали левадою навпростець* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 377); // Видати шум, гуркіт. *Понад вагоном простугоніли чоботи і брязнули шпори біля самих дверей* (Кир., Вибр., 1960, 133).

ПРОСТУ́ДА, и, *ж.* Охолодження організму людини, що спричинює різні хвороби; застуда. *Він уважає, що ті приливи були не з простуди і не від погоди.., а скоріше з нервових причин* (Л. Укр., V, 1956, 392); *Хлюпотіла вода під ногами слободян, ніхто вже не думав про хворобу й простуду — всі йшли за Рубаном, щоб допомогти йому врятувати від псування машини* (Шиян, Баланда, 1957, 67); // Хворобливий стан, зумовлений охолодженням організму. *Тепер кашляю і горло болить. Але то так собі, невеличка простуда* (Л. Укр., V, 1956, 415); *Павло порадив, як лічитися від простуди* (Тют., Вир, 1964, 123).

ПРОСТУ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **простуди́ти.** * Образно. *Клен простягнув могутні віти назустріч сонцю, ніби вигрівав теплі старі кості, простуджені зимовими завірюхами, холодними вітрами* (Кочура, Родина.., 1962, 95).

2. *у знач. прикм.* Який простудився; // Який змінився внаслідок простуди. *Вусате червоне обличчя посміхнулося, і хрипкий, простуджений голос насмішкувато спитав: — Що снилось?* (Донч., III, 1956, 58); // *у знач. ім.* **просту́джений**, ного, *ч.*; **просту́джена**, ної, *ж.* Людина, що простудилася. *Їх багато було в ярах простуджених і хворих круг огнищ...* (Головко, II, 1957, 37).

ПРОСТУ́ДЖЕНО. Присл. до **просту́джений** 2. *Долаючи ревіння вітру, хрипко і простуджено кричав* [міліціонер], *щоб колона підтягнулася* (Тют., Вир, 1964, 461); * Образно. *Невеличкий пароплав-буксир пахкав густим чорним димом, задихано чмихав і хрипло, простуджено сюрчав* (Донч., II, 1956, 88).

ПРОСТУ́ДЖУВАТИ, джую, джуєш, *недок.*, **ПРОСТУДИ́ТИ**, студжу́, сту́диш, *док., перех.* 1. Спричиняти простудою яку-небудь хворобу; застуджувати. *Подоріж* [подорож] *мене втомить, а ще може й простудить, та й в самому Каїрі буде трудно врядитись так, як тепер тут* (Л. Укр., V, 1956, 389); *Дівчина в дорозі зіпріла, потім промокла під дрібним, але густим дощем, простудила ноги* (Дмит., Наречена, 1959, 163).

2. *рідко.* Робити холодним, студеним. *Пасуть* [хлопці] *і купаються, поки осінь не простудить річку* (Сміл., Сад, 1952, 51).

ПРОСТУ́ДЖУВАТИСЯ, джуюся, джуєшся, *недок.*, **ПРОСТУДИ́ТИСЯ**, студжу́ся, сту́дишся, *док.* Захворювати від простуди, охолодження; застуджуватися. *Од малого одібрав листа. Пише, що простудився та й лежав, а тепереньки полегшало* (Мирний, V, 1955, 340); *Вже другий день Улянка не була в школі. Дівчинка простудилась, у неї боліло горло, вона кашляла* (Донч., IV, 1957, 88).

ПРОСТУДИ́ТИ *див.* **просту́джувати.**

ПРОСТУДИ́ТИСЯ *див.* **просту́джуватися.**

ПРОСТУДІЙО́ВАНИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **простудіюва́ти; // простудійо́вано**, *безос. присудк. сл. У першому томі реставровано.. тексти 25 пісень і простудійовано їх науково* (Фр., I, 1955, 42).

ПРОСТУДІЮВА́ТИ [1], ію́, ію́єш, *док., книжн., перех.* Док. до **студіюва́ти** 1. *Арістотелева поетика була не догматична, а індуктивна: до сформульовання* [сформулювання] *правил критик доходив, простудіювавши багато творів даної категорії* (Фр., XVI, 1955, 256); *Лютченко уважно перечитав усі рецепти Волкенштейна про те, як писати п'єси, простудіював Шекспіра* (Мокр., Сто.., 1961, 17); *Простудіювавши варіанти рукописів і копій, виправлених рукою Шевченка, Франко відзначив невтомну і довголітню працю, яку докладав*

Шевченко до шліфування своїх віршів (Мовозн., XVII, 1962, 94).

ПРОСТУ́ДЛИВИЙ, а, е, *розм.* Який легко простуджується. *Простудлива дитина.*

ПРОСТУ́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **простуда́**. *Весною людина швидше втомлюється. У цей же період збільшується кількість простудних захворювань* (Веч. Київ, 23.II 1970, 4); // Який спричиняє простуду. — *Ні, хазяїне, у воду я не полізу. Що мені, здоров'я свого не шкода? Крижана вода простудна* (Шиян, Баланда, 1957, 64).

△ **Простуда́ дна гаря́чка** *див.* **гаря́чка.**

ПРОСТУ́КАТИ *див.* **простука́ти.**

ПРОСТУКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ПРОСТУКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док., розм.* 1. Док. до **стукота́ти, стукоті́ти.** *Нічний* [сторож], *мабуть, махнув рукою: дзвінке дерев'яне калатайло.. безладно простукотіло* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 88); *Не шелесне ліс. Лиш зрідка трісне дерево або десь у дзвінких верхах простукотить дятел* (Гончар, II, 1959, 137).

2. Пройти, пробігти, проїхати із стукотом. *Простукотівши вниз по сходах, вибіг* [Анатолій] *на вулицю* (Мушк., Серце.., 1962, 277); *Простукотала моторка.*

ПРОСТУКОТІ́ТИ *див.* **простукота́ти.**

ПРОСТУ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **простуку́вати.** *Якщо дерево здорове і процес загнивання ще не почався, то при простукуванні чути чистий звук* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 51).

ПРОСТУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСТУ́КАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Постукуючи, перевіряти, досліджувати що-небудь. *Все йде* [колійний обхідник] *і йде, час від часу зупиняючись, щоб простукати молотком рейку* (Веч. Київ, 6.VIII 1957, 2); *Геолог простукає кожний цікавий для нього камінець, обмацає і огляне його* (Роб. газ., 9.IX 1965, 2); * Образно. *В напівтемному коридорі, мов тіні, сновигають висушені ранами і хворобами люди, бездушно простукують підлогу саморобні костури* (Стельмах, II, 1962, 252); // *розм.* Досліджувати стан внутрішніх органів за звуками, утвореними легким постукуванням медичного молоточка або пальців по тілу; вистукувати. *Простукати хворому груди.*

2. *перех. і без додатка, розм.* Передавати кому-небудь щось умовним стуком (звичайно про ув'язнених).

3. *тільки док., неперех.* Видати стук. *Пройдуть жінки, пригаслі, сумнолиці,.. Простука поштаря підковане взуття* (Бажан, Роки, 1957, 211).

4. *тільки док., неперех.* Пройти, пробігти, проїхати, стукаючи чим-небудь. *З'явились в столову* [їдальню] *німці. Простукали каблуками подовж столів* (Коцюб., II, 1955, 292); *Повз рубку гучно простукав підборами розсильний* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 241).

5. *тільки док., неперех.* Стукати якийсь час.

ПРОСТУПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проступа́ти.** *Більш-менш надійні приклади проступання..* [у староруському письменстві XI—XIV ст.] *південноруської фонетики іноді представлені одним—трьома випадками на ціле століття* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 46).

ПРОСТУПА́ТИ, а́є, *недок.*, **ПРОСТУПИ́ТИ**, сту́пить; *мн.* просту́плять; *док.* 1. З'являтися на поверхні чого-небудь, просочуючись ізсередини. *Над болотом стояла мертва тиша; з потривожених купин із сердитим сичанням проступала вода* (Тют., Вир, 1964, 322); — *Пил набивався мені до рота й до носа, піт проступав і крізь сорочку* (Ю. Янов., II, 1958, 101); *На лобі владики білів полотняний завій, на якому вже проступила кров рани* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 120); // Виднітися на поверхні або виступати над поверхнею чого-небудь. *Сопух б'є, на дні ями проступають бульки, чути якийсь клекіт* (Фр., IV, 1950, 7); *Карборунд витримує надтвердий сплав. Коли стирається на цьому камені перший його шар, за ним уже проступає інший* (Донч., II, 1956, 177); *Шийка в неї була тоненька, так що через платтячко проступали хребці* (Тют., Вир, 1964, 473); // Поступово вкривати поверхню чого-небудь (про плями, рум'янець і т. ін.). *Настуся часто закліпала очима, на блідих щоках почав проступати рум'янець* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 347); *На блідому обличчі імператора Іоанна проступили червоні плями, що завжди бувало з ним у хвилини найбільшого збудження* (Скл., Святослав, 1959, 644).

2. Ставати видимим крізь що-небудь (перев. злегка, частково). *Я роздивлявся, як пуп'янки ніжні троянд набрякали.. Ця ще зелена замкнулася вся в укритті листвяному, В тої крізь листя тонке вже проступає багрець* (Зеров, Вибр., 1966, 361); *Крізь пелену туману проступали якісь невиразні силуети* (Панч, Синів.., 1959, 4); *Коли попереду проступили з темряви будинки селища, вона пішла зовсім повільно* (Шовк., Інженери, 1956, 104); // Виднітися, вирізнятися на фоні чого-небудь. *Чим більше вдивлялася дівчина* [в малюнок], *тим яскравіше проступала на картоні яскраво-червона грядочка схожих на китайські ліхтарики квітів* (Коз., Сальвія, 1959, 80); *Коли він* [трактор] *весело загурчав, а зелені рядочки ясно проступили на чорній землі,.. тривожні думи й холодний смуток відлетіли геть* (Кучер, Трудна любов, 1960, 591); // Пробиватися крізь щось (про світло, темряву і т. ін.). *Світання уже проступало між грат* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 275); *Крізь сріблясті розводи на мерзлих шибках проступала ніч* (Панч, В дорозі, 1959, 69); // *перен.* Поставати в уяві, спогадах. *В її уяві проступає.. обличчя Галинки* (Епік, Тв., 1958, 576).

3. *перен.* Виявлятися у рисах, виразі обличчя (про настрій, почуття і т. ін.). *У великих, чистих, як лісове джерело, очах проступав раптовий страх* (Ткач, Жди.., 1959, 63); *Він скинув окуляри,.. разом з окулярами зникла з обличчя суворість, і воно зробилося якимось задушевнішим, м'якшим, навіть приємним, в ньому проступало навіть щось дитяче* (Тют., Вир, 1964, 101); *На видовженому красивому обличчі Панкаура проступив вираз болю* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 106); *У кутиках засмаглих його вуст проступила легенька посмішка...* (Панч, Іду, 1946, 37); // Виявлятися, бути помітним, відчутним. *Драматизм, внутрішні діалоги, боротьба антагоністичних думок, що ними насичені суто драматургічні речі Лесі Українки, дедалі виразніше проступають і в її ліриці* (Рильський, III, 1956, 280); *У творчості Лятошинського.. виразно проступають народні джерела* (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 53).

ПРОСТУПИ́ТИ [1] *див.* **проступа́ти.**

ПРОСТУПИ́ТИ [2], ступлю́, сту́пиш; *мн.* просту́плять; *док., розм.* Пройти з трудом; проштовхатися. * Образно. [Д е ї ф о б:] *Се чисте горе: брат — пророк, сестра — пророчиця, нема де проступити у власнім домі за віщунством рідних* (Л. Укр., II, 1951, 279).

ПРОСТУПИ́ТИСЯ [1], ступлю́ся, сту́пишся; *мн.* просту́пляться; *док., розм.* Те саме, що **проступи́ти** [2]. *По вулицях проступитись було неможливо* (Панч, Вибр., 1947, 343); *Обидва поверхи санаторію виповнились меблею так, що вже й проступитися було в палатах ніде* (Збан., Сеспель, 1961, 22).

ПРОСТУПИ́ТИСЯ [2], ступлю́ся, сту́пишся; *мн.* просту́пляться; *док., заст.* Провинитися. [Т е т я н а:] *Не гріши, чоловіче! Хто проступиться, то той виля, як собака в човні* (Котл., II, 1953, 73); — *Може, твій панотець вчинив щось недобре? Може, проступився?* (Н.-Лев., III, 1956, 198).

ПРОСТУПИ́ТИСЯ [3], ступлю́ся, сту́пишся; *мн.* прости́пляться; *док., діал.* Розступитися. *Грубим голосом гукає* [Іван], *наче віл: — Проступіться! Розтручує людей та й пхається поперед усіх* (Март., Тв., 1954, 48); * Образно. *Хмари проступилися, і звільна, мов боязко, викотилося сонце на небо* (Фр., VI, 1951, 118).

ПРОСТУ́ПОК, пку, *ч.* Вчинок, що порушує які-небудь норми, правила поведінки, загальноприйнятий порядок; провина. *Всі стали віщувати йому лиху долю за його злобні проступки, а найпаче же за те, що підстрелив паламаревого бузька* (Ков., Світ.., 1960, 124); *За невиконання статутних обов'язків та інші проступки член або кандидат у члени партії притягається до відповідальності і на нього можуть бути накладені стягнення* (Статут КПРС, 1971, 9).

ПРОСТУ́ПСТВО, а, *с., заст.* Проступок. — *Вставай, серце, та вітай гостей! — тихо сказав Балабуха, неначе обвинувачений в якомусь проступстві* (Н.-Лев., III, 1956, 122).

ПРОСТУ́ШКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **проста́чка.** — *Ларіна стара Пресимпатична, хоч простушка* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 361); [П е ч а р и ц я:] *Ти он знайшов собі простушку та й лижеш їй руки...* (Мирний, V, 1955, 154).

ПРОСТЯГА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **простяга́ти** та дія і стан за знач. **простяга́тися.** *Швендяння змалку по дворах, простягання Христа ради руки попідвіконню привчали дівчину не до праці, а до біганини* (Мирний, I, 1949, 234).

2. *геол.* Напрямок розташування верств гірських порід. *Для південної окраїни Донецького кряжа характерне простягання розломів, близьке до широтного, але часто виявлені скиди і поперечного, південно-західного простягання* (Геол. Укр., 1959, 568).

ПРОСТЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ПРОСТЯГТИ́** *і* **ПРОСТЯГНУ́ТИ,** тягну́, тя́гнеш, *док., перех.* 1. Випрямляючи, витягати в якому-небудь напрямку (руку, ногу і т. ін.), тягтися чимсь до кого-небудь. *Дивились, молились Старі мої. А сердешне* [дитя] *Неначе благає: Випручало рученята Й до їх простягає Манюсінькі...* (Шевч., I, 1963, 311); *Учитель було не навтішається ним, усе було по щічках його, по щічках, а воно вже таке раде ото, так осміхається, та ту голівку так простягає до його...* (Тесл., З книги життя, 1949, 36); *Трохи на боці стоїть руда корова, а коло неї — маленьке телятко. Воно простягає шию й ніжиться коло матері* (Хотк., I, 1966, 136); *У діда все ще позапирано. Тільки Лиско* [собака] *лежить коло дверей, простягши передні лапи, положивши на них голову...* (Мирний, I, 1949, 149); *Вона сіла картинно, простягши попереду себе ноги в жовтих, м'яких, блискучих і зовсім нових черевичках* (Тют., Вир, 1964, 245); *Гість.. сів на стілець, спустив очі вниз і поклав обидві руки на коліна, простягнувши довгі пальці* (Н.-Лев., III, 1956, 31); *Вона простягнула до нього руки* (Стельмах, II, 1962, 352); // *у сполуч. із сл.* р у к у. Подавати при зустрічі, прощанні і т. ін. — *Здрастуйте! — відказує він, простягаючи.. мені свою.. руку* (Мирний, IV, 1955, 361); *Через силу мій друг на прощання Свою руку до мене простяг* (Граб., I, 1959, 517); *Коли він зустрів Катю сьогодні, вона привіталася до нього першою, навіть сама простягнула руку* (Гур., Наша молодість, 1949, 65); // Тримаючи в руці що-небудь, підносити його до когось, подавати комусь. — *Чи не продали б ви мені розсади трошечки?..— і простягає* [сусіда] *мені глечичка* (Вовчок, I, 1955, 5); *Сказав щось смотритель, підійшов піп, простяг до неї хрест. Ні, їй не треба — і одвела рукою* (Коцюб., II, 1955, 197); *Василь Васильович простягнув свій келишок і посміхнувся Кардашеві* (Жур., Звич. турботи, 1960, 30); * Образно. *Виноград на зігнутих гілках Гостинно простягав свої солодкі грона* (Рильський, III, 1961, 158); // Тягтися вітами, верхівкою і т. ін. у якомусь напрямку (про дерева та інші рослини). *Деякі дерева, заспавшися за довгу зиму, ще чорніли проти неба голим гіллям, але верба вже розбуркалася і скрізь простягала до сонця блідо-зелене листячко* (Гр., II, 1963, 488); *У вікна віти клени привітно простягли...* (Сос., II, 1958, 471); *Клен простягнув могутні віти назустріч сонцю* (Кочура, Родина.., 1962, 95).

◇ **Простяга́ти (простягти́, простягну́ти) па́зури** *див.* **па́зур; Простяга́ти (простягти́, простягну́ти) ру́ку** [**бра́тню (дру́жню, допомо́ги** *і т. ін.*)] *див.* **рука́; Простяга́ти (простягти́, простягну́ти) ру́ку** [**за ми́лостинею (Христа́ ра́ди** *і т. ін.*)] *див.* **рука́; Простяга́ти (простягти́, простягну́ти) ру́ку (ру́ки)** *на кого—що, до кого—чого див.* **рука́; Простягти́ (простягну́ти) но́ги** — те саме, що **Ви́тягти (ви́тягнути) но́ги** (*див.* **витяга́ти**). *Занедужала небога та й вмерла. За нею вслід і батько наш ноги простяг* (Стор., I, 1957, 57).

2. Розпускати, розводити в різні боки (крила); розпростирати. * Образно. *Великі творяться діла В радянському нашім краї,— Нехай же пісня два крила Над нами простягає* (Рильський, I, 1956, 361); *Ніч темна та пахуча простягла чорні крила* (Стор., I, 1957, 341); // Широко розставляти (руки). *Софта* [духовна особа] *зняв руки й простяг над землею, немов прикликав на неї гнів грізного аллаха* (Коцюб., I, 1955, 293); *Ця щілина між Шевченковою та сусідньою крутою горою така узька, що ми по шию були неначе закопані в землю. Простягнувши руки, можна достати до боків обох гір* (Н.-Лев., II, 1956, 386); // Широко розкидати над ким-, чим-небудь віти (про дерева). *Чорні смереки добродушно простягали над ними свої мохнаті лаби, наче благословляли* (Коцюб., II, 1955, 346); *Чекісти мчать у дзвоні віт, що голий гай простяг над ними* (Сос., I, 1957, 417); *Гілля простягнула Ільма тінява, гігантська* (Зеров, Вибр., 1966, 246); // Розтягуючи щонебудь над кимсь, чимсь, покривати, прикривати його зверху. [Л и с е н к о:] *Злива страшна.. Чую тільки: «та це ж Леся!». Та як не кинуться* [залізничники] *до нас. Один.. ухопив Лесю на руки, а двоє свої піджаки над її головою простягли* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 45).

3. *перев. док., розм.* Примусити кого-небудь лягти пластом (щоб його побити). — *Йй-богу,— кажу до Левадихи,— нарву кропиви, та простягнімо Палажку коло криниці* (Н.-Лев., II, 1956, 13); *Один* [учитель], *не можучи витерпіти з його* [учня] *збитками,.. велів ученикам простягти його на лавці і сам власноручно вліпив йому кілька тростинок* (Фр., VIII, 1952, 395).

4. *рідко.* Прокладати в якомусь напрямку (дорогу, стежку і т. ін.). *Отут би простягти залізну колію! Потекла б по ній золота річка живущої і зцілющої води* (Стор., I, 1957, 77); * Образно. *Лугами Блакитно простягають* [ріки] *путь* (Стельмах, I, 1963, 253); *Він здавався їй ясним місяцем, що одбився в морі її серця та простяг блискучий шлях до щастя* (Коцюб., I, 1955, 287).

ПРОСТЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ПРОСТЯГТИ́СЯ** *і* **ПРОСТЯГНУ́ТИСЯ,** тягну́ся, тя́гнешся, *док.* 1. Випрямляючись, витягатися в якому-небудь напрямку (про руку, ногу і т. ін.). *Мамині очі дивились на неї й руки простягалися — брала її мати до себе й пригортала* (Вовчок, I, 1955, 365); *До ночов, куди Віста поклала варене м'ясо, простягалось разом багато рук* (Скл., Святослав, 1959, 23); *Простяглися з-за спини* [Марусі] *холодні сталеві пальці, і от-от схоплять, і вирвуть крик безумний з горла...* (Хотк., II, 1966, 272); *Біла рука її мимоволі простягнулася вперед, а очі*

благально й лячно дивилися на чоловіка (Шиян, Баланда, 1957, 165); // *рідко.* Бути поданим комусь, наближеним до кого-небудь у витягнутій руці. [Є п и с к о п:] *Хто має воду? Дай її сюди. (Простягається кілька посудин з водою)* (Л. Укр., II, 1951, 500); — *Дайте мі* [мені] *флоєру* [флояру].. *Десятки флоєр простягнулися з товпи* (Хотк., II, 1966, 294); // Тягтися в якомусь напрямку (про дерева, їх віти та інші рослини). *Над дорогою.. чорніє понівечена блискавицею верба. Одна мертва рука її простягається над пагорбом, а друга над долиною* (Стельмах, II, 1962, 307); *То там, то сям простяглись до сонця котячі лапки, сухі, бездушні, м'якенькі, немов оксамит* (Коцюб., II, 1955, 125).

2. Розпускатися, розводитися в різні боки (про крила). *Широко простяглися крила орла;* // Широко розкидатися над ким-, чим-небудь (про дерева, їх віти). *Кострубате галуззя, мов чорні ведмежі лаби, простягалось над ними* (Коцюб., II, 1955, 113); *Над його головою простягалися зелені віти, мов руки в оксамитових рукавах* (Панч, Ерік.., 1950, 100).

3. Займати який-небудь (перев. великий) простір, розташовуватися на якомусь (перев. великому) просторі. *Азія простягається у всіх теплових поясах північної півкулі* (Фіз. геогр.., 6, 1957, 76); *За річечкою простягався гайок, порослий кущами лозини* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 25); *І верби, і тополі, І вітряки на полі, І долом геть собі село Понад водою простяглось* (Шевч., II, 1963, 25); *Море міліє і сохне. Де хвилі буйні вигравали, Нині піски простяглися* (Зеров, Вибр., 1966, 319); *На півночі України широкою смугою простяглося Полісся* (Нар. тв. та етн., 1, 1969, 8); *Не бував ти у наших краях, Бо відтіль не таким би вернувся! Чув про степ, що ген-ген простягнувся?* (Тич., I, 1957, 8); // Тягтися в якомусь напрямку довгою лінією (про дорогу, стежку, річку і т. ін.); пролягати. *Через лісок слалися стежечки,.. збігалися, розходилися, перетинали одна одну навхрест, простягаючись через лісок до людських полів* (Н.-Лев., VI, 1966, 384); *Кімнати в цьому корпусі були тільки з одного боку, бо вподовж простягався довгий коридор — галерея з вікнами* (Смолич, I, 1958, 63); *Серцю важко, сльози на очах. І пустий простягсь далеко перед нею шлях* (Греб., I, 1957, 88); *Простяглися вулиці знайомі, річка* (Сос., I, 1957, 340); *Ми садили з ланковою Огірочки над водою. Простягнулися рядки Від села і до ріки* (Стельмах, V, 1963, 318); // Розташовуватися в просторі або рухатися довгою низкою. *По них* [узгір'ях], *у довжину, рівною.. смугою простяглися липи* (Коцюб., I, 1955, 459); *З-під гори в тумані розіслалась балка, Простяглась по балці з чумаками валка* (Щог., Поезії, 1958, 102); *Качки летять на синім небосхилі, Неначе ниткою в повітрі простяглись* (Рильський, I, 1960, 158); * Образно. [М о л о д ш и й л і к а р:] *Караваном кошмарів.. простяглися криваві, спустошені дні аж за обрій...* (Лев., Драми.., 1967, 13); // Пролягати по землі слідом за ким-, чим-небудь. *Глиняник покотився на середину двору, а за ним простяглася біла стежка* (Н.-Лев., II, 1956, 273); // Бути натягненим на якійсь відстані, у якомусь напрямку. *Простяглися дроти на всі гони* (Сос., I, 1957, 80); * Образно. *Осінь, осінь... Між небом і землею простяглися невидимі струни, і хтось тужливий грав на них* (Хотк., II, 1966, 266); // Тягтися в полі зору довгою смугою (про світло, тіні і т. ін.). *Смеркає. Довгі тіні простягаються через майдан* (Л. Укр., II, 1951, 265); *Удалині простягся над рікою темний сувій диму* (Донч., VI, 1957, 76); *Пасмо сонячного проміння простяглось од вікна на протилежну білу стіну і своїм блиском засліпило очі* (Досв., Вибр., 1959, 184).

4. *розм.* Лягати або лежати, розпроставшись, витягнувшись або витягнувши руки, ноги тощо. *Втікав* [доктор] *у ліжко і під теплим покривалом простягався та вигинався так само радо, як се робив його трилітній син Владко* (Мак., Вибр., 1954, 338); *Глянув* [Гриць] *вниз, та і злякався, Перед ним страшенний змій По дорозі простягався* (Щог., Поезії, 1958, 248); *Він зморено простягається на землі на всю довжінь* [довжину] *і насолоджується холодком* (Козл., Пов. і опов., 1949, 57); *Єремія підмостив під голови жупан і простягся на землі* (Н.-Лев., VII, 1966, 8); *На палях, на воді стоїть курінь, Де пахне зіллям, де приємна тінь І затишок. В йому ми простяглися* (Рильський, I, 1960, 170); *Аж коли вже села не було видно, Вовк побачив копицю сіна, вискочив на неї, простягнувся і ляг* [ліг] *спочивати* (Фр., IV, 1950, 71); *Лави тут не було. Він вибрав місце під стінкою і простягнувся на нефарбованих смолистих дошках* (Тулуб, В степу.., 1964, 25); // *перев. док.* Упасти на весь зріст. *На сходах так простягся* [Миша], *що не одразу встав* (Л. Укр., V, 1956, 301); *Данило.. підскочив до двірника і так стукнув його по голові зверху, що той простягся горілиць* (Смолич, Мир.., 1958, 210); *От як улетів* [сотник] *у двір та.. у хатні двері, що зачинені і ізсередини защепнуті були, геп! мов довбнею, та тут і простягнувсь* (Кв.-Осн., II, 1956, 202); *Отець Януарій копнув Ілька так, що той аж простягнувся* (Мельн., До раю.., 1961, 19); // *тільки док., заст.* Померти, загинути. *Простяглися* [русичі] *за землю Руську. Хилилась І слалась, плачучи, трава* (Шевч., II, 1963, 391); *Ніхто Не двигнувсь, скутий страхом... Хто ж, чи не Ангус часом, хто Простягся долі прахом?* (Граб., I, 1959, 421).

5. *діал.* Прямувати. [П р і с ь к а:] *А ми оце, побазарувавши, простяглися до родичів, та й у ваш хутір заскочили* (Сам., II, 1958, 138); // *з інфін.* Намірятися щось робити. [О д а р к а:] *Торік, уосени, аж тричі простягався* [Микита] *свататись, і тепер тієї ж...* (Кроп., I, 1958, 63); *Він простягся наздоганяти Левка Тритуза, але раптом одкинув цю думку* (Епік, Тв., 1958, 310).

ПРОСТЯ́ГНЕНИЙ, ПРОСТЯ́ГНУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **простягти́, простягну́ти.**—*Позвольте, пані, я вам візьму білет.. І говорячи це, я держав усе ще простягнену руку до неї* (Коб., III, 1956, 122); *Впершись простягнутими ногами в підлогу і розгойдуючись на стільці, Анатолій якусь хвилину в замішанні мовчав* (Гур., Життя.., 1954, 361); *Марійка зворушено потиснула простягнену руку* (Донч., V, 1957, 418); *Коваль не взяв простягнутої руки панотця* (Фр., VII, 1951, 58); *Цокнувши чаркою простягнені нетерплячими рухами чарки Вакула й Карпа, поставив* [Орест] *її край своєї тарілки* (Досв., Вибр., 1959, 275); *Мічурін злякано відсахнувся від простягнутого йому документа* (Довж., I, 1953, 457).

◇ **З простя́гнутою руко́ю** *див.* **рука́.**

2. *у знач. прикм.* Який простягся, простягнувся (у 1—4 знач.). *Простягнена на столі рука його.. ворушилась, і пальці теж ворушились, згиналась і розгиналась* (Донч., V, 1957, 221); *Музикою сповнена вся ніч. Вона струменить від.. місячного сяєва, що, немов золоті і срібні струни, простягнуте від місяця до.. землі!* (Мас., Роман.., 1970, 60); *Чую під собою твердий тюремний матрац, бачу своє тіло, простягнене на ліжку* (Коцюб., II, 1955, 183).

ПРОСТЯГНУ́ТИ *див.* **простяга́ти.**

ПРОСТЯ́ГНУТИЙ *див.* **простя́гнений.**

ПРОСТЯГНУ́ТИСЯ *див.* **простяга́тися.**

ПРОСТЯГТИ́ *див.* **простяга́ти.**

ПРОСТЯГТИ́СЯ *див.* **простяга́тися.**

ПРОСТЬО́БАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **простьоба́ти.** *Простьобана куртка.*

ПРОСТЬОБА́ТИ *див.* **простьо́бувати.**

ПРОСТЬО́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **простьо́бувати.** *Простьобування ковдри.*

ПРОСТЬО́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСТЬОБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Прошивати що-небудь, стьобаючи (*див.* **стьо́бати** [1]). *Простьобати підкладку.*

ПРОСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просува́ти** і **просува́тися.** *Костеві доповіли, що під корпусом затонулого судна вже продуто відповідні колодязі для просування сталевих рушників* (Ю. Янов., II, 1954, 93); *Щоб охопити найближчим часом бібліотечним обслуговуванням кожний населений пункт, кожну сім'ю, багато бібліотек республіки застосовують різноманітні форми просування книги до читачів* (Ком. Укр., 3, 1960, 46); *Своєю багаторічною роботою Мічурін блискуче виконав історичне завдання величезного значення — виведення морозостійких сортів плодових і ягідних культур та просування плодівництва на північ* (Юним мічур.., 1955, 83); *Глибокий сніг і швидке просування знесилювали людей* (Ле, Наливайко, 1957, 93); *Трипільські племена, які дуже інтенсивно заселяли насамперед Подністров'я, зупинили дунайські племена в їх просуванні на схід* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 50); [Сергєєв:] *Я дам радіограму партизанським загонам: на шляхах відступу Манштейна чинити диверсії, гальмувати просування* (Дмит., Драм. тв., 1958, 173); *За умов дальшого просування по шляху до комунізму в Радянській країні вперше в історії людства розв'язуються небачені своїм значенням і масштабами проблеми глибоких змін структури суспільних відносин* (Нар. тв. та етн., 4, 1974, 6).

ПРОСУВА́ТИ *див.* **просо́вувати.**

ПРОСУВА́ТИСЯ *див.* **просо́вуватися.**

ПРОСУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСУДИ́ТИ**, суджу́, су́диш, *док., розм.* 1. *перех., заст.* Витрачати (певні кошти) на судовий процес.

2. *тільки док., перех. і неперех.* Судити якийсь час.

ПРОСУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОСУДИ́ТИСЯ**, суджу́ся, су́дишся, *док.* 1. *розм., заст.* Розорятися через судовий процес.

2. *тільки док.* Судитися якийсь час. *Аж тринадцять років просудився з ними Казанок за свою стару хатинку* (Крот., Сини.., 1948, 43).

3. *тільки недок., заст.* Пас. до **просу́джувати** 1.

ПРОСУДИ́ТИ *див.* **просу́джувати.**

ПРОСУДИ́ТИСЯ *див.* **просу́джуватися.**

ПРОСУМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Сумувати якийсь час. *Вернулась* [Наталка] *мовчки до хати і просумувала до смерку* (Цюпа, Грози.., 1961, 52).

ПРОСУ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просу́нути, просо́вувати, просува́ти** і **просу́нутися, просо́вуватися, просува́тися.** — *Перед лісовою промисловістю всієї країни стоїть невідкладне завдання, яке має нарешті вирішити лісову проблему в принципі. Я маю на увазі просунення ліспромгоспів на Північ* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 205).

ПРОСУ́НУТИ *див.* **просо́вувати.**

ПРОСУ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **просу́нути.** *У кожній палі угорі дірка продовбана і туди вірьовка просунута...* (Кв.-Осн., II, 1956, 174); *Держачи сніп поперед себе, як щит (на зігнутій лівій руці, просунутій під перевесло), підступати* [до рову] *можна було, не боячись груддя* (Головко, II, 1957, 245); // **просу́нуто,** *безос. присудк. сл. Виноград та абрикос просунуто на 700 кілометрів на північ від попередньої межі їх поширення* (Наука.., 9, 1956, 29).

ПРОСУ́НУТИСЯ *див.* **просо́вуватися.**

ПРОСУРМИ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* просурмля́ть; *док., перех. і неперех.* Док. до **сурми́ти** [1]. [Поклик ач *(просурмивши багато раз):*] *Вирок суду!* [Голоси:] *Та цитьте! Дайте слухать!* (Л. Укр., II, 1951, 536); *Перелетіли вальдшнепи. Просурмили останні журавлі* (Рудь, Гомін.., 1959, 108); *Сурмач просурмив відбій* (Добр., Очак. розмир, 1965, 147); — *Ти, бач, зазіхнув на честь Ярини Подолянки! — тоненько просурмив пан Хівря* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 145).

ПРОСУ́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **просуши́ти.** *Надія з подругою вийшли з болота, повикручували одежу, одягли її знову на себе не просушену* (Шиян, Партиз. край, 1946, 70).

2. *у знач. прикм.* Який просушився. *Він прикурив.., затягнувся, і кашель глухо обізвався в його просушених і прокурених грудях* (Стельмах, II, 1962, 43).

ПРОСУ́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просуши́ти, просу́шувати** і стан за знач. **просуши́тися, просу́шуватися.** *В зв'язку з тим, що насіння бобових культур гігроскопічне, після очищення і просушення його треба зберігати в сухих, добре провітрюваних приміщеннях* (Колг. Укр., 6, 1962, 27).

ПРОСУШИ́ТИ *див.* **просу́шувати.**

ПРОСУШИ́ТИСЯ *див.* **просу́шуватися.**

ПРОСУ́ШКА, и, *ж.* Дія за знач. **просуши́ти, просу́шувати.** *Розшукавши в своєму фотогосподарстві довгу шворку, він протягнув її з кутка в куток і дерев'яними прищепками для білизни почав чіпляти до неї промиту плівку для просушки* (Перв., Дикий мед, 1963, 82); *На білих висипах розстелено рибальську снасть для просушки...* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 172).

ПРОСУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **просу́шувати** і стан за знач. **просу́шуватися.** *На торфових болотах добувають торф. Після просушування він стає добрим паливом* (Фіз. геогр.., 6, 1956, 54); *Довгий процес обробітку* [тютюну] *завершується відокремленням середньої жилки в кожному листку, новим вимочуванням і просушуванням* (Знання.., 8, 1973, 27).

ПРОСУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОСУШИ́ТИ**, сушу́, су́шиш, *док., перех.* Робити що-небудь сухим, позбавляти вологи; висушувати. *Горіхи просушують, видаляють лушпиння, товчуть в мармуровій ступці разом з цукром* (Укр. страви, 1957, 287); *Хома запевняв майора, що канат лежить у нього чин чином у передку. — Допіру оце просушував усе і його просушив...* (Гончар, III, 1959, 203); *Кілька* [робітників] *пішло до кухні, де варилося, щоб біля теплої печі ліпше просушити онучі* (Кобр., Вибр., 1954, 126); *Збирати цибулю треба, коли листя зовсім засохне, просушити в полі, а в дощову погоду — під навісом* (Хлібороб Укр., 5, 1969, 21); // Провітрюванням позбавляти плісняви. *На дворі, якось опівдні, Заможний чоловік насипав на рядні Чимало Перлів просушити, Бо в скрині почали жовтіти* (Гл., Вибр., 1951, 151); *Щоб позбутися плісені у погребі, його слід просушити, а потім обмазати розчином вапна* (Роб. газ., 11.X 1974, 4); // Випаровувати (воду, вологу). *Зранку було ще холодно, але, скоро сонце обігріло трохи повітря і просушило росу, ми, діти, зібралися до забави* (Фр., I, 1955, 266).

ПРОСУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОСУШИ́ТИСЯ**, сушу́ся, су́шишся, *док.* 1. Ставати сухим, позбавлятися вологи; висушуватися. *Знімали* [рибалки] *сухий невід, навішували мокрий, щоб просушувався* (Мирний, I, 1954, 349); *При збиранні льону самохідним комбайном соломка просушуватиметься в полі* (Ол. та ефір. культ., 1956, 100); // *розм.* Просушувати на собі мокрий одяг. *Тривога застала Оленчука босим, біля печі. Забовтаний, виморений далекою ходьбою, він саме сидів, просушуючись біля вогню* (Гончар, II, 1959,

429); — *Коли вже ми спочинемо? Хоч би пристать де, просушитись* (Мирний, І, 1954, 357); // *розм.* Ставати дуже худим, виснаженим.

2. Пас. до **просу́шувати.**

ПРОСЦЕ́, *рідко* **ПРІСЦЕ́,** я́, *с.* Пестл. до **про́со.** — *Сестра у полі, поїхали там трошки просця посіяти, так вона догляда* (Кв.-Осн., II, 1956, 154); [Б а б у с я:] *А вам, Півнику, просця, Трошки гречки та хлібця?* (Олесь, Вибр., 1958, 493).

ПРОСЦЕ́НІУМ, у, *ч.* 1. Передня частина сцени, трохи висунута в зал. *На просценіумі перед завісою Андрій Козачук біля рації і польових телефонів* (Мокр., П'єси, 1959, 7); *Театр готовий.. Сцена — п'ять на п'ять метрів, чималий просценіум* (Вітч., 12, 1967, 171); *Чотирьохметровий портрет поета* [Т. Г. Шевченка], *любовно виконаний викладачами та учнями художньої школи і прикрашений живими квітами, був установлений на просценіумі біля порталу* (Збірник про Кроп., 1955, 333).

2. У давньогрецькому театрі — майданчик для гри акторів.

ПРОСЮРКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* 1. Док. до **сюркоті́ти.** *Просюркотіла крилом качка над головою* (Коп., Як вони.., 1961, 78).

2. Сюркотіти якийсь час.

ПРОСЮРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. Док. до **сюрча́ти.** *Від спеки замовкли пернаті співаки. Тільки в траві ліниво просюрчить коник* (Веч. Київ, 23.V 1957, 4).

2. Сюрчати якийсь час.

ПРОСЯКА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **просяка́ти.** *Просякання клітин ендосперму спиртом не викликає в них таких змін, які б робили неможливим дальше утворення ростового гормону* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 139).

ПРОСЯКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОСЯ́КНУТИ** *і* **ПРОСЯ́КТИ,** кну, кнеш, *док.* 1. *неперех.* Поступово проникаючи крізь що-небудь, витікати, виділятися краплями або тонким струменем (про рідину). *Здавалось, дерев'яна гребля вигнулась під великим тиском води. А вода просякала крізь невеличкі щілини, рвалась на волю, на простори річкові* (Томч., Готель.., 1960, 12); — *Возьми, Іванку, пужално або ліпше істик та збий мене так, аж аби кров просякла крізь сорочку!* (Март., Тв., 1954, 140); * Образно. *Самовпевненість і задоволеність просякали крізь обтесане в Європі, голене обличчя* (Кач., II, 1958, 384); // Проникаючи крізь якісь отвори, щілини і т. ін., попадати куди-небудь. *Вітер просякав у невидимі щілини* (Грим., Син.., 1950, 123); *Яскраві промені прожектора ледве просякали крізь густі гіллячки кущів* (Смолич, І, 1958, 92); *Просяк-нув* [туман] *крізь мережу віття на землю, а звідти вже лавиною покотився в доли і дебри* (Гжицький, Опришки, 1962, 110).

2. *перех., чим, також у сполуч. із сл.* с о б о ю. Наскрізь насичувати, просочувати чим-небудь. *Магма просякає гірські породи; — О, вода моя так сильна, Що усякого просякне.. — Вп'ється нею він наскрізь!* (Фр., XIII, 1954, 14); * Образно. *Гафурі почав писати з 1902—1903 рр. Страшні були ці роки в царській Росії! Як зазначав Валерій Брюсов, дихати тоді доводилось отрутою, яка просякала собою «все наскрізь»* (Тич., III, 1957, 220).

3. *неперех., чим.* Наскрізь насичуватися, сповнюватися, просочуватися чим-небудь. *Їжачка роздавило.. Він лежить при дорозі.. Кров'ю й пилом просякнув скрізь розкиданий брук...* (Сос., II, 1958, 286); *Застарілий сморід тютюнового диму застоявся так міцно, що не вивітрювався, певне, ніколи. Ним уже назавжди просякли, здається, зелені гардини над дверима та вікном, зелене сукно на столі* (Коз., Листи.., 1967, 206); * Образно. *День просякав спекою, блакить також набрякла спекою* (Гуц., Скупана.., 1965, 14); *Не знає* [Никанор] *навіть міри своєму темному, глухому болеві,— просяк ним, як гірким потом* (Мик., II, 1957, 80).

ПРОСЯ́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **прося́кнути, прося́кти** 1, 3. *Накривав* [Матвій] *голову брилем, випускав сіру, просяклу потом і сіллю сорочку поверх штанів* (Юхвід, Оля, 1959, 72); *У селі проживає багато стариків, один в один, кремезних, широкогрудих, наскрізь просяклих морським духом дідуганів* (Вол., Самоцвіти, 1951, 15); * Образно. *В брудній, занедбаній і слізьми просяклій хаті.. знайшов Яць несподівано те, чого там, певно, не шукав* (Фр., III, 1950, 212).

ПРОСЯ́КНЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **прося́кнути, прося́кти, просяка́ти.** *Просякнення води у грунт.*

ПРОСЯ́КНУТИ *див.* **просяка́ти.**

ПРОСЯ́КНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прося́кти, прося́кнути** 2. *Другу ніч уже не спить Оленчук, другу ніч не висихає на ньому важкий, просякнутий сиваською ропою одяг* (Гончар, II, 1959, 428); *Повітря було просякнуте смородом пожежі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 201); * Образно. *Сама природа, суть народного мистецтва епохи соціалізму полягає в тому, що воно просякнуте духом інтернаціоналізму* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 20).

ПРОСЯ́КТИ *див.* **просяка́ти.**

ПРОСЯ́НИЙ, я́на́, я́не́. Прикм. до **про́со.** *Мати тільки й бачила, як він овечатам підкладав просяної соломи* (Мирний, І, 1949, 346); *Просяний лан;* // Вигот. із зерен проса. *У просяній хлібині, привезеній до табору, знайшлася записка* (Ю. Янов., II, 1954, 29);—*Пива дай отрокам! — гукнув він комусь коло бочок, і той миттю всунув обом до рук по доброму кухлю просяного пива* (Загреб., Диво, 1968, 110); // Вигот. із стебел проса. *Ще й досі топче землю Інокентій Гамалія, на старість бороду викохав, як просяний віник* (Тют., Вир, 1964, 21); // Уживається в назвах деяких комах, червів тощо. *Просяний комарик; Просяний черв'як.*

ПРОСЯ́НИЦЯ, і, *ж., діал.* Просяна солома. *Овсяниця, просяниця — все то товару корм* (Номис, 1864, № 10186).

ПРОСЯ́НКА, и, *ж.* 1. Невеликий співочий птах роду вівсянок. *Дрібно фуркнувши, з-під ноги вилетіла просянка, злякано цитькнула на когось: «цик-цить, цикцить»* (Стельмах, II, 1962, 359).

2. *розм.* Те саме, що **Ку́ряче про́со** (*див.* **про́со**). *Найбільшу шкоду посівам рису завдають специфічні бур'яни, особливо просянка* (Хлібороб Укр., 8, 1966, 5).

3. *діал.* Просяна солома.

ПРОСЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док.* 1. Засяяти, пройшовши крізь туман, морок і т. ін. (про світло, промені). *Сонце просяяло крізь хмари;* // Освітитися променями світла. *Пройшла гроза, і небо знову просяяло;* * Образно. *Вогнем, жагою, пориванням Вона* [М. Заньковецька] *серця палила всім.. Минулося... Невже минулось, Просяяло і відцвіло? Ні! У безсмертя обернулось Те, що безсмертям і було* (Рильський, III, 1961, 54).

2. *перен.* Набрати радісного, веселого, привітного виразу (про людину, її обличчя, очі). *Андрій просяяв, і губи в його почали розсуватися в широченну осмішку* (Вас., II, 1959, 94); *Прочитавши складене Бармашем зведення, Славко просяяв усім обличчям, і очі його радісно заблищали* (Коз., Гарячі руки, 1960, 194); // Виявитися у виразі обличчя, очей (про почуття, настрій). *В очах просяяла радість.*

3. Сяяти якийсь час. *Сонце просяяло весь день.*

ПРО́СЬБА, и, *ж.* 1. Ввічливе звертання до кого-небудь з метою домогтися чогось, спонукати кого-небудь зробити, виконати щось; прохання. *Як не даси з просьби, то даси з принуки: а чого просьба не докаже, то докажуть буки* (Укр.. присл.., 1963, 308); *— Коли жалуєш дитину, то навчай грозьбою, коли не можна просьбою* (Вовчок, I, 1955, 16); *Змушений був* [Артем] *на просьбу обох, і Тесленка, і Супрун, коротко розповісти про свій «візит» разом з артилеристами до отамана* (Головко, II, 1957, 538); *Урядовий республіканський комітет по преміях ім. Т. Г. Шевченка звертається до громадськості з просьбою взяти активну участь у висуванні творів на здобуття премій* (Літ. Укр., 2.IX 1966, 1).

2. *заст.* Письмове клопотання, заява. *— То тобі Порох просьбу писав? — .. спитав знову секретар* (Мирний, II, 1954, 151); *Микола .. просив, аби ту картку поправити, або щоби написати просьбу до старости, що то лиш через помилку так картка списана* (Март., Тв., 1954, 172).

ПРОТАВА́ТИ, тає́, *недок.*, **ПРОТА́НУТИ,** не, *док.* 1. Танути на певну глибину, утворюючи заглибини, отвори (про сніг, лід). *Під чобітьми протане сніг — знов шуміть голубій весні* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 10); // З'являтися з-під снігу або льоду, що тане. *Дороги в полі вже протають; // безос. То там, то тут протає* (Сл. Гр.).

2. Відтавати на певну глибину, звільняючись від мерзлоти (про землю, грунт). *Земля протала на метр.*

ПРОТАГОНІ́СТ, а, *ч.* 1. У давньогрецькому театрі — актор, який виконував головні ролі.

2. *книжн.* Головна дійова особа в художньому (перев. драматичному) творі.

ПРОТА́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **прота́нути.** *Весна, весна! Приходить!.. Маруся літала по проталих стежечках, весело поплюскуючи гарними своїми чобітками* (Хотк., II, 1966, 23); *Захар звернув увагу, що в Березняках весна.. себе показала: вже руділи латки проталої землі, подекуди з'явилися й калюжки води* (Ле, Право.., 1957, 302).

ПРОТА́ЛИНА, и, *ж.* Місце, де протанув сніг і видно землю. *Зимові присмерки поволі спускалися на засніжену землю, де вже з'явилися перші проталини, принесені передвесняною відлигою* (Добр., Очак. розмир, 1965, 202); *На сніжних вибоях трясеться авто, Хлюпоче по ямках зчорнілих проталин* (Бажан, Роки, 1957, 247); // Місце на річці, озері і т. ін., де протанув лід. *— Я по хмиз зібралася на світанні... у ліс через Рось... Шугонула по шию в проталину,— ледве жива видряпалась...* (Вол., Дні.., 1958, 122); // *розм.* Протале місце на замерзлому склі. *Калитка не вийшов за Євгеном, прохукав у шибці проталину й дивився, що буде далі* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 406).

ПРОТА́НУТИ *див.* **протава́ти.**

ПРОТАНЦЮВА́ТИ *див.* **протанцьо́вувати.**

ПРОТАНЦЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **протанцюва́ти** 1, 3. *Баяністи разом з духовим оркестром вдарили нарешті старовинного, протанцьованого багатьма поколіннями гопака* (Збан., Таємниця.., 1971, 467).

ПРОТАНЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОТАНЦЮВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Виконувати який-небудь танець. [Н е р і с а:] *Либонь жива Неріса переважить камінну Терпсіхору в Мецената, як протанцює перед ним сьогодні танець Танагри!* (Л. Укр., III, 1952, 444); *Ніхто не протанцює, як Дорка, не змалює, як вона* (Ю. Янов., Мир, 1956, 70); // Проходити в танці певну відстань або повз когось, щось. *Василь творив свій танець на сонних вуличках не вперше. Коли він протанцьовував коло чиєїсь клуні чи кошари, старі люди не раз прокидались* (Довж., I, 1958, 88); * Образно. *Попереду витанцьовував круторогий баранець, за ним вівці, далі йшов Ясь і грав на скрипці.. А то поверталася отара, і протанцювала вона до кошари* (Ів., Вел. очі, 1956, 41).

2. *перех. і без додатка.* Танцювати якийсь час. *Він, прогулявши цілу ніч між старшими, протанцювавши та пророгоставши з панянками, на другий день перед молодими насміхався над тими співами, над тими танцями* (Мирний, III, 1954, 187).

3. *перех., розм.* Втратити або прогавити щось через танці. [П а л а ж к а:] *Чому не потанцювати? Танцюй, та тільки розуму не протанцюй!* (Мирний, V, 1955, 223); *— Гей, до танцю! Всіх обсиплю Грішми, душу протанцюю!* (Граб., I, 1959, 529).

ПРОТАРА́НИТИ *див.* **протара́нювати.**

ПРОТАРА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОТАРА́НИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* Таранячи, пробивати що-небудь. *Проти австрійського літака вилетів російський і протаранив його* (Гжицький, У світ.., 1960, 57); *Есмінець мчав з тією швидкістю, з якою він.. мчить на підводний човен, який на хвилину визирнув з-під води, щоб протаранити й потопити його* (Трубл., Шхуна.., 1940, 85); * Образно. *Ураган гув, вив, свистів.. Не прохоплювався виск сирен із суден, навіть постріл з гармати неспроможний був протаранити громохкий голос урагану* (Смолич, V, 1959, 675).

ПРОТАРГО́Л, у, *ч.* Лікарський препарат, що використовується як в'яжучий, антисептичний і протизапальний засіб.

ПРОТАСКА́ТИ [1] *див.* **прота́скувати.**

ПРОТАСКА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *док., розм.* Таскати якийсь час.

ПРОТАСКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Таскатися якийсь час.

ПРОТА́СКУВАННЯ, я, *с., розм., рідко.* Дія за знач. **прота́скувати.** *Ленін вів рішучу боротьбу за чистоту марксистської теорії, проти всяких спроб її перекручень, проти протаскування буржуазної ідеології* (Біогр. Леніна, 1955, 255).

ПРОТА́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОТАСКА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., розм., рідко.* Непомітно або оманою впроваджувати що-небудь кудись. *Істотне те, що спроба **мислити** рух без матерії протаскує **думку**, відірвану від матерії, а це і є філософський ідеалізм* (Ленін, 18, 1971, 262); [К і р а:] *Ти протаскуєш свої трухляві ідеалістичні концепції* (Мик., I, 1957, 163); // Незаконним шляхом влаштовувати кого-небудь кудись, незаконно підтримувати чиюсь діяльність. *«Пане Марфін, ви звільнені з посади інспектора». — «За що?» — «За втручання не в свої справи. Ви стільки років протаскуєте цього суб'єкта»* (Довж., I, 1958, 426).

ПРОТАТА́КАТИ, ає, *розм.* Док. до **тата́кати.** *Протатакає кулемет, коротко і рвучко, і замовкне, немов захлинеться власною кулею* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 134).

ПРОТВЕРЕ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **протверези́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який протверезився; тверезий. *Дмитро протвереженими очима подивився навкруг, хмурячись і ніяковіючи* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 683).

ПРОТВЕРЕ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протверези́ти, протвере́жувати** і стан за знач. **протверези́тися, протвере́жуватися.**

ПРОТВЕРЕ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протвере́жувати** і стан за знач. **протвере́жуватися.**

ПРОТВЕРЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОТВЕРЕЗИ́ТИ**, ежу́, езиш, *док.*, *перех.* Те саме, що **витверéжувати**. *Олена розпорядилася, щоб Мариня зварила свіжої натуральної кави. Пам'ятала, що колись цим способом тітка Ладикова протверезжувала свого чоловіка* (Вільде, Сестри.., 1958, 93); *Іван спокійнісінько приніс із поблизького потоку.. води, віділляв князя і дав йому напитися, протверезив також лакеїв* (Фр., III, 1950, 152); — *Повертайся, жінко, додому та протверези свого танцюриста огірковим розсолом* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 142); — *Ну й терпуг ти, Наталко! Пилявеш і пилявеш. Замовчи! — з усіх сил гукнув він.. Цей вигук протверезив її. Вона замовкла* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 258).

ПРОТВЕРЕ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОТВЕРЕЗИ́ТИСЯ**, ежу́ся, езиш, *док.* Те саме, що **витверéжуватися**. *Звичайно або пив* [Яць], *або протвережувався* (Фр., II, 1950, 205); *Бобалька не знімав погляду з Терезки, він то протвережувався, то ще більше п'янів* (Томч., Готель.., 1960, 243); *Раз П'яний Хрім схотів Переплигнути рів! Упав і хоть не вбився, А все — калікою протверезився* (Бор., Тв., 1957, 138); [Петерсон:] *Ви вже протверезились, Макаров?* [Андрій:] *Я не був п'яний!* (Галан, I, 1960, 407); *Ні, ви не думайте, не закоханість зробила мене сліпим! Відколи ми розлучились, я міг десять разів протверезитись і прозріти, проте я до сьогоднішнього дня залишаюся при своєму. Це була дівчина, якій рівної я не зустрічав досі* (Вільде, Троянди.., 1961, 282).

ПРОТВЕРЕЗИ́ТИ *див.* **протверéжувати.**

ПРОТВЕРЕЗИ́ТИСЯ *див.* **протверéжуватися.**

ПРОТВЕРЕЗІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **протверезі́ти.** *Протверезілий Іваницький ходив довкола своєї дружини, що стояла посеред хати накупі лахміття* (Кол., Терен.., 1959, 123); *Гервасій рішуче шарпнув за повстину І враз одсахнувся — тремтіння і жах Його охопили у тую ж хвилину, Одбившись у протверезілих очах* (Перв., II, 1958, 372); *Холодним морозяним вітром спомину війнуло на Петра від постаті лейтенанта Заярного, і він уже протверезілою свідомістю збагнув, хто сидів поряд з ним* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 36).

ПРОТВЕРЕЗІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **протверезі́ти.** *Охмеління було занадто сильним, і тим болючішим було протверезіння в прямому і переносному розумінні цього слова* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 145).

ПРОТВЕРЕЗІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати тверезим; витверезитися, отверезіти. *Безбородько протверезів, лише вийшовши на веранду* (Вільде, Сестри.., 1958, 200); *Довбуш з усієї сили вдарив барткою по столу і гукнув: — Я — Довбуш!.. Усі голови* [гостей] *враз протверезіли* (Гжицький, Опришки, 1962, 157).

2. *перен.* Стати здатним свідомо діяти, міркувати, сприймати що-небудь. — *Ох, якби ж і послухав оце панич, що його прикажчик замишляє!.. — Ти, Насте, гляди,— якось одразу протверезів Савка. — Що чула, те забула! Ясно?* (Гончар, I, 1959, 36).

ПРОТВЕРЕЗНИ́Й, а́, е́. Який протвережує. * Образно. *Військовий потенціал соціалістичних держав, передусім Радянського Союзу,— сильний протверезний засіб для любителів воєнних авантюр* (Наука.., 8, 1970, 36).

ПРОТЕ́. 1. *спол., також у сполуч. із спол.* а, т а. Виражає протиставний зв'язок між сурядними реченнями або однорідними членами речення; але, та, однак. *Не радий хрін тертущі, а проте на кожній танцює* (Укр., присл.., 1963, 48); *Про сварку забулася Настя, яка вона й була: ніколи не чула вона від Гната згірдного, зневажливого слова. А проте у Настиному серці, мов павутиння, снувався смуток* (Коцюб., I, 1955, 71); *Руки і ноги тремтіли у неї од слабості, проте вона уперто намагалася злізти з ліжка* (Вас., II, 1959, 17); *Він все більше і більше заплутувався у своїх почуваннях і своїх гадках. Та проте серйозного питання він ще не задавав собі* (Хотк., I, 1966, 42); — *Хто там? —Свої. Відкривай,—почувся знадвору чийсь тихий, проте знайомий голос* (Тют., Вир, 1964, 268); // При наявності допустового сполучника в підрядному реченні або при іншому однорідному члені речення — все ж. *Хоч був тато грізний, а проте дуже нас жалував* (Вовчок, I, 1955, 57); *Хоч до вокзалу було й недалеко, проте я поспішив сісти до авто й поїхати* (Ю. Янов., II, 1958, 97); *Як не гуляла війна по висоті, проте не все ще спалила* (Гончар, III, 1959, 62).

2. *присл., у знач. вставн. сл.* Незважаючи на це, все ж, все-таки. *Молоді запорожці витягли на берег волок, повен величезної риби. Риба билася й підстрибувала, як скажена, не справляючи, проте, на двох старих запорожців, що тут-таки сиділи, належного враження* (Довж., I, 1958, 227); *Немає сонця — І десь воно, проте, живе і світить: За хмарами пливучими, за снігом, За млою переливною* (Рильський, II, 1960, 94).

ПРОТЕГО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **протегува́ти.** *Стипендії загарбують протеговані сини дуків, місцевих багатирів, що промотують їх скорше, поки ще відберуть* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 130); // *у знач. ім.* **протегóваний**, ного, *ч.*; **протегóвана**, ної, *ж.* Людина, якій (яку) хто-небудь протегує. *Щоб не відпустити з нічим протеговану, куратор порадив їй стати полькою* (Козл., Сонце.., 1957, 78).

ПРОТЕГУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протегува́ти.** *Хрипуни, Крикуни,.. Тихі* [персонажі п'єси О. Є. Корнійчука «Фронт»] — *всі ці неуки, нахаби, відсталі люди могли знайти місце в армії лише при потуранні і протегуванні Івана Горлова* (Іст. укр. літ., II, 1956, 255).

ПРОТЕГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., неперех. і рідко перех.* Сприяти кому-, чому-небудь, підтримувати когось, бути його покровителем. *На початок XX ст. прихильники так званої «нової ери» в Галичині оформились у клерикально-консервативну партію.. Їй особливо протегував австрійський уряд* (Іст. УРСР, I, 1953, 705); *Він посварився з учителем математики, обвинувативши його в тому, що він протегує самих паничиків* (Вільде, Троянди.., 1961, 163); *З гнівом і обуренням писав він* [О. С. Пушкін] *про Катерину II, що на словах знищила назву рабство, а насправді.. протегувала дикому поміщицькому свавіллю* (Рильський, X, 1962, 34); * Образно. — *Мабуть, сама доля протегує відчайдушним,— жартував.. Брянський* (Гончар, III, 1959, 188).

ПРОТЕЖЕ́, *невідм., ч. і ж., книжн.* Особа, що користується чиєю-небудь прихильністю або рекомендацією для влаштування своїх справ, для службової кар'єри; взагалі чийсь улюбленець або ставленик. *Він протеже пані суддихи Могульської* (Фр., VII, 1951, 267); *Особа та зіставалась у надії, що Макар Іванович дасть протеже її місце в своїй канцелярії* (Коцюб., I, 1955, 164); *Юнак Хмельницький, бувши найкращим учнем колегії і протеже самого шефа Станіслава Жолкевського,.. пишався своїм походженням з простого роду* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 113).

ПРОТЕ́З, а, *ч.* Механічний пристрій чи апарат, який застосовують для заміщення втрачених органів або частин тіла і часткового поновлення їх діяльності, а також для усунення косметичних вад. *Ліву руку вона намагалася заховати за спину, щоб я не бачив жовтого шкіряного протеза* (Ткач, Жди.., 1959, 63); *Твердохліб ступив на землю. Під вагою його тіла важко простогнав протез* (Цюпа, Краяни, 1971, 22); *Полімерні*

протези кровоносних судин уже досить давно стали надбанням хірургічної практики (Наука.., 7, 1969, 5).

ПРОТЕЗЙСТ, а, *ч.* Фахівець, який виготовляє протези. *Спеціалістові відновної хірургії, протезистові знання інженерної справи вкрай необхідне* (Літ. Укр., 4.I 1974, 3).

ПРОТЕ́ЗНИЙ, а, е. Прикм. до **протéз.** *Дарина — на загальне здивування — вибігла чоловікові назустріч і, мов ніде нічого, схопила його під ліву, не протезну руку* (Ю. Янов., Мир, 1956, 49); // Який виготовляє протези. *15-річна Інна дістала тяжку травму, довелося ампутувати ногу... Порадили звернутися за допомогою у Київ, на протезний завод* (Роб. газ., 20.VII 1965, 2).

ПРОТЕЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протезува́ти.** *Важливою проблемою хімії є синтез білка, а також створення таких полімерних матеріалів, які могли б використовуватися для протезування* (Знання.., 10, 1967, 13).

ПРОТЕЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Виготовляти протез якого-небудь органа або частини тіла. *Печінка являє собою цілу хімічну фабрику, і протезувати її дуже непросто* (Наука.., 6, 1968, 16); *Протезувати зуби;* // Забезпечувати протезом когось. *Протезувати хворого.*

ПРОТЕЇД *див.* **протеїди.**

ПРОТЕЇДИ, дів, *мн.* (*одн.* **протеїд,** у, *ч.*). Складні білки, утворені з простих білків і речовин небілкової природи. *Хімічним способом було встановлено, що ферменти — це білки. Іноді до їх складу входять протеїди, тобто сполуки білків з небілковою групою* (Знання.., 7, 1971, 11).

ПРОТЕЇН *див.* **протеїни.**

ПРОТЕЇНИ, нів, *мн.* (*одн.* **протеїн,** у, *ч.*). Прості білки — основна складова частина всіх живих організмів. *Білок яйця складається в основному з протеїнів* (Технол. пригот. їжі, 1957, 174); *Помітно зростає вміст протеїну і клейковини в зерні пшениці, якщо вносити мінеральні азотні добрива* (Хлібороб Укр., 6, 1970, 6).

ПРОТЕЇНОВИЙ, а, е. Прикм. до **протеїни.** *Виробляє* [бактерія] *протеїнову речовину, яка гальмує розвиток туберкульозних мікробів, а в організмі морської свинки зовсім їх знищує* (Наука.., 3, 1969, 60).

ПРОТЕКТИ́ *див.* **протіка́ти.**

ПРОТЕ́КТОР[1], а, *ч., заст.* Покровитель, захисник. *Зробився* [Годієра] *нараз опікуном і протектором поміщиків* (Фр., VIII, 1952, 82); *Манині протектори й колишні хлібодавці панство Маріяни перебувають тут уже більше тижня* (Коб., III, 1956, 157).

ПРОТЕ́КТОР[2], а, *ч., спец.* 1. Потовщена зовнішня частина автомобільної покришки, що захищає пневматичну шину від пошкоджень. *На шині найшвидше стирається протектор — зовнішній шар, що торкається землі* (Роб. газ., 20.X 1962, 2); *З-під твердих гумових шин полетіли іскри, чорний димок звився над рубчастими протекторами, заскреготали гальма, і літак.. непорушно став на землі* (Собко, Срібний корабель, 1961, 209).

2. Захисне покриття у різних технічних пристроях.

ПРОТЕКТОРА́Т, у, *ч.* 1. Форма залежності, за якої одна держава визначає і здійснює зовнішні відносини іншої держави, бере на себе захист її території і фактично ставить під свій контроль її внутрішні справи через свого резидента. *Ще після першої світової війни англійський уряд.. був змушений відмовитись від свого протекторату і проголосити Єгипет державою незалежною та суверенною* (Смолич, Після війни, 1947, 77); *Лише в результаті запеклої колоніальної війни, що тривала чверть століття, французам вдалось у 1884 році встановити свій протекторат над В'єтнамом* (Ком. Укр., 8, 1965, 42).

2. Держава, що перебуває в такій залежності від іншої держави.

3. Форма одноособової диктатури, що здійснюється особою, яка управляє державою до повноліття наслідника престолу або за інших обставин.

ПРОТЕ́КТОРНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **протéктор**[2]. *Як відомо, досі шини, протекторний малюнок яких стерся, списують у відходи. Новий вулканізатор дозволить продовжити їх життя вдвоє* (Веч. Київ, 14.VIII 1961, 1); *Випуск зйомних протекторних кілець тимчасово організується в новому корпусі, будівництво якого закінчується* (Роб. газ., 20. X 1962, 2).

ПРОТЕКЦІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **протéкція.** *Граф Альфонс, що перед тим не зволив і поглянути на них* [селян], *наблизивсь до них з протекційним усміхом* (Фр., VI, 1951, 281).

2. Прикм. до **протекціоні́зм** 1. *В успішному зростанні зовнішньої торгівлі Росії* [в другій половині XVII ст.] *позитивну роль відіграла протекційна політика російського уряду, яка значною мірою обмежувала привілеї іноземних купців* (Іст. УРСР, I, 1953, 269).

ПРОТЕКЦІОНІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Економічна політика буржуазних держав, спрямована на захист національної промисловості й сільського господарства від іноземної конкуренції, а також на завоювання зовнішніх ринків, знаряддям якої є митна політика. *Факти показують, що відмінності між окремими капіталістичними країнами, наприклад, щодо протекціонізму або вільної торгівлі, зумовлюють лише неістотні відмінності в формі монополій або в часі появи їх* (Ленін, 27, 1972, 296).

2. *розм.* Система підбору людей на службу, влаштування службових справ за протекцією, за знайомством.

ПРОТЕКЦІОНІ́СТ, а, *ч.* Прихильник протекціонізму (у 1 знач.).

ПРОТЕКЦІОНІ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **протекціоні́зм** і **протекціоні́ст.** *Протекціоністська політика.*

ПРОТЕ́КЦІЯ, ї, *ж.* Заступництво, впливова підтримка, прихильність з боку кого-небудь, що сприяє влаштуванню чиїх-небудь справ, чиїйсь кар'єрі. *Старий дідусь.. через якихось знайомих виробив* [дістав] *їй місце на пошті (без протекції навіть такого мізерного місця дістати годі!)* (Фр., II, 1950, 291); *Відкликавши майстра, розпитував* [батько] *його про Ліну, як дочка працює,.. перед виконробом та кухарками замовив за неї словечко, Ліні аж незручно було за цю його непотрібну протекцію* (Гончар, Тронка, 1963, 264).

За протéкцією — завдяки заступництву, підтримці впливової особи. *Не дочекавшись нічого, затривожена Дарка добилася аж до шкільного куратора з просьбою. За протекцією отця Євлампія* (Козл., Сонце.., 1957, 78).

ПРОТЕЛЕГРАФУВА́ТИ, у́ю, у́єш. Док. до **телеграфува́ти.** — *Я наказав йому вернутися.. Я протелеграфував йому* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 31).

ПРОТЕЛЕ́НЬКАТИ, аю, аєш, *перех. і неперех., розм.* Док. до **теле́нькати.** *Дзвоник протеленькав.*

ПРОТЕЛЕФОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш. Док. до **телефонува́ти.** — *Коли ти.. не підеш зразу звідси геть, я негайно протелефоную докторові Гальванеску!* (Смолич, I, 1958, 84); — *Протелефонуй до управління* (Ле, Міжгір'я, 1953, 260).

ПРОТЕРЕБ, у, *ч., діал.* 1. Дія за знач. **протереби́ти, протере́блювати.**

2. Місце, розчищене від лісу (дерев, кущів). *Одійшла собі* [Зоня] *на протереб і лягла там у холодку під кущиком* (Л. Укр., III, 1952, 651).

ПРОТЕРЕБИ́ТИ *див.* **протере́блювати.**

ПРОТЕРЕ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОТЕРЕБИ́ТИ,** блю́, би́ш; *мн.* протеребля́ть; *док., перех., діал.* Проріджувати рослинність на якому-небудь місці або розчищати якесь місце від лісу (дерев, кущів). [К и л и н а:] *Та я б і цілий ліс продати рада або протеребити,— був би грунт як у людей, не ся чортівська пуща* (Л. Укр., III, 1952, 258).

ПРОТЕРОЗО́Й, ю, *ч.* Друга найдавніша ера в геологічній історії Землі, наступна після архейської.

ПРОТЕРОЗО́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **протерозо́й.**

△ **Протерозо́йська е́ра** — те саме, що **протерозо́й.**

ПРОТЕ́РПІТИ, плю, пиш; *мн.* протерплять; *док.* 1. *перех. і неперех.* Терпіти якийсь час.

2. *перех., рідко.* Те саме, що **ви́терпіти** 1. [П р е д с л а в а:] *О княже! Пане! Як много я за тебе протерпіла Сю ніч!* (Фр., IX, 1952, 303).

ПРОТЕ́РТИ *див.* **протира́ти.**

ПРОТЕ́РТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **протере́ти.** *Внесли лампу, велику, з чисто протертим склом* (Гончар, II, 1959, 395); *Фруктові солодкі страви готують також у вигляді пінників, тобто страв, приготовлених з протертих фруктів, перетворених у піноподібну масу* (Укр. страви, 1957, 278); *Не довго блукала Тодозя по діброві.. Вона верталась додому узькою, ледве протертою стежкою* (Н.-Лев., VII, 1966, 121); *Йшли поруч двома свіжо протертими колійками доріжки* (Тудор, Вибр.., 1949, 288); // **протерто,** *безос. присудк. сл. Закінчується зміна. Протерто станини, акуратно складено в шафу інструмент* (Роб. газ., 13.VI 1966, 3).

◇ **Ходи́ти (іти́) протерто́ю сте́жкою** *див.* **сте́жка.**

2. *у знач. прикм.* Який протерся від тривалого носіння, користування. *Надійшов маленький панцьо* [панок] *в протертій мисливській бурці* (Ков., Тв., 1958, 45); *Вода вже хлюпала в протертих Мариниих туфлях* (Дмит., Наречена, 1959, 155); *Дужими руками підіймає* [Дмитро] *над головою дряпака, несе його до воза, де ще з учорашнього дня лежить старенький протертий шестеричок* (Стельмах, II, 1962, 273); // *розм.* З плішинами, витертий. *Поруч із ним стояла його покірна, з протертими боками шкапина* (Стельмах, II, 1962, 51).

ПРОТЕ́РТИСЯ *див.* **протира́тися.**

ПРОТЕСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протеса́ти.**

ПРОТЕСА́ТИ *див.* **протісувати.**

ПРОТЕ́СТ, у, *ч.* 1. Рішуче заперечення чого-небудь, категорична заява про незгоду з кимсь, чимсь, про небажаність чого-небудь. — *Ти, Марусю, оце сердишся на мене? — спитала підлесливо мати.. — Гм...— тихо сказала Маруся.. Мати знала, що те її «гм» було протестом проти неї, найбільшим виявом гніву її доброї душі* (Н.-Лев., VI, 1966, 69); *Звістка про те, що доведеться летіти вантажним літаком, у декого з пасажирів викликала протест* (Томч., Готель.., 1960, 24); *Коли в Петербурзі було заарештовано Горького, Франко написав статтю-протест, даючи високу оцінку творчості великого пролетарського письменника* (Іст. укр. літ., I, 1954, 507); *Протест героїв, створених Коцюбинським у перший період творчості, все більше соціально увиразнюється, внутрішньо збагачується* (Ком. Укр., 9, 1965, 61); // *також у сполуч. із сл.* в н у т р і ш н і й, м о в ч а з н и й і *т. ін.* Почуття рішучої незгоди з ким-, чим-небудь, незадоволення кимсь, чимсь. *Що більше він замислювався над тим, що сталося, то різкіше виростав протест проти брехливої цнотливості* (Рибак, Помилка.., 1956, 161); *В серце назавжди ввійшли герої з творів великих художників — одні з героїв стали улюбленими, інші викликали протест* (Донч., V, 1957, 220); // Масове, колективне заперечення чого-небудь, яке виявляється в активних діях (мітингах, страйках, заявах і т. ін.). *Настрій мас на користь миру часто виявляє початок протесту, обурення й усвідомлення реакційності війни* (Ленін, 26, 1972, 309); *Останнім часом поставки із закордону військового спорядження помітно скоротились.. Головна з причин — дружний, дедалі зростаючий міжнародний рух протесту робітників та докерів проти воєнних перевозок* (Гончар, II, 1959, 362); *Більшовики, викриваючи справжню мету натхненників наступу, організували масове братання солдатів на фронті, мітинги протесту* (Ком. Укр., 12, 1966, 54).

Заявля́ти (заяви́ти, подава́ти, пода́ти) проте́ст — виступати з заявою (усною або письмовою) про незгоду з ким-, чим-небудь. — *За дорученням фракції соціал-демократів більшовиків я заявляю рішучий протест проти.. зухвалого порушення самих основ свободи і демократії* (Головко, II, 1957, 521); *Козаки подали на сойм протест* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 94); **На (у) знак проте́сту** — виявляючи незгоду з ким-, чим-небудь. *Жінка знеможено присіла біля столу, безсила дати раду двом малятам, які на знак протесту проти незрозумілого для них примусу — не лізти до батька — дружно вдарилися в плач* (Досв., Вибр., 1959, 236).

2. Офіційна заява держави, установи або окремої особи про незгоду з певним рішенням, певною дією і т. ін. іншої держави, установи або особи.

3. *юр.* Письмова вимога офіційних осіб (перев. прокурора) про скасування або заміну незаконних актів, вироку, ухвали чи постанови суду. *Касаційний протест.*

4. *мор.* Офіційна заява капітана судна про аварію чи пошкодження вантажу внаслідок зіткнення кораблів; акт, складений за цією заявою. *Морський протест.*

5. *фін.* Офіційне засвідчення факту несплати за векселем у встановлений термін. *Протест векселя.*

ПРОТЕСТА́НТ, а, *ч.* 1. Особа, що сповідує протестантизм; прихильник протестантизму. *Протестанти — християни, що не тримаються ні греко-, ні римсько-католицької віри* (Л. Укр., VIII, 1965, 183); *Януш Радзівілл, як протестант, міг би на цій відправі арцибіскупа* [архієпископа[*не бути* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 412); *На українсько-білоруському грунті склався досить міцний блок православної громадськості з протестантами різних течій у боротьбі проти Ватікану та його породження — церковної унії* (Рад. літ-во, 10, 1971, 31).

2. *розм.* Той, хто протестує проти кого-, чого-небудь. [О л і з а р:] *Скрізь, де я не чув, люди малюють його* [Кармелюка] *як борця за волю і правду, як протестанта проти панщини* (Вас., III, 1960, 390); *Довго-довго згадували люди Самуся — палкого бунтаря, Віщуна і протестанта* (Криж., Калин. міст, 1940, 84); *Серед типів епохи 60—80 рр., створених І. Нечуєм-Левицьким, перше місце посідає Микола Джеря. Це протестант — гордий і сміливий представник нового молодого покоління селян, що вже не мириться з кривдою* (Вітч., 9, 1968, 180).

ПРОТЕСТАНТИ́ЗМ, у, *ч.* Один з трьох (поряд з католицизмом і православ'ям) головних напрямів у християнстві, що оформився у XVI ст. на основі ідеологічної опозиції до католицизму в ході Реформації. *Кортіло* [Ватікану], *Україну загарбавши, надолужити здирствами на нових землях величезні втрати й збитки, заподіяні Ватіканові протестантизмом* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 481).

ПРОТЕСТА́НТКА, и, *ж.* Жін. до **протеста́нт.** *Коли.. ми заявляємо, що найголовнішим мотивом поезій, драм Лесі Українки був мотив боротьби, а найпершим*

образом був образ Прометея, то часто забуваємо, що поряд з ним вона поставила образ жінки-протестантки, жінки-одержимої, жінки-борця (Рад. літ-во, 4, 1964, 61).

ПРОТЕСТА́НТСТВО, а, *с.* 1. Те саме, що **протестанти́зм**. *Дід був католик, і кажуть, що ніби він одібрав спадок од свого сина, Мільтонового батька, і вигнав його з дому за протестантство* (Л. Укр., VIII, 1965, 183).

2. *розм.* Виявлення ким-небудь протесту проти когось, чогось. *Кінчав* [школу] — *кращим учнем, живим, ініціативним, з нахилом до протестантства.., що трохи турбувало моїх учителів* (Вас., Незібр. тв., 1941, 160).

ПРОТЕСТА́НТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **протестанти́зм, протеста́нтство** і **протеста́нт**. *Нова віра, протестантська, також хотіла панувати над іншими, як і стара, католицька, бо себе тільки вважала святою* (Драг., II, 1970, 74); *Бачачи, що багата гугенотська буржуазія і ремісники, об'єднані протестантською церквою, являють собою сили, яка може боротися проти короля, Людовік XIV почав їх всіляко переслідувати* (Нова іст., 1956, 45).

ПРОТЕСТА́ЦІЯ, ї, *ж., заст.* Протест (у 1, 2 знач.). *Заніс* [Балабан] *до актових книг міста Володимира свою протестацію, якою заперечував будь-яку свою причетність до унії* (Рад. літ-во, 3, 1958, 50).

ПРОТЕСТУВА́ТИ, ую́, у́єш, *недок. і док.* 1. *тільки недок., неперех.* Виражати протест проти кого-, чого-небудь, виступати з протестом. *Марія Ковалевська.. отруїлася на каторзі з іншими каторжанками, протестуючи проти нелюдського поводіння* [поводження] *начальства з арештованими* (Л. Укр., VIII, 1965, 205); *— Ви не маєте права писати на мене жодних протоколів. Я протестую!* (Тют., Вир, 1964, 152); *Будучи надзвичайно скромним, В. І. Ленін ніколи не нав'язував нікому своєї думки, чуйно прислухався до порад товаришів і категорично протестував проти будь-яких спроб підкреслити його особисті заслуги* (Ком. Укр., 4, 1960, 62); * Образно. *Природа довго боролась, шуміла, протестувала і не хотіла скоритись* (Коцюб., II, 1955, 249); // *перен.* Бути сповненим рішучої незгоди з ким-, чим-небудь, незадоволення кимсь, чимсь (про свідомість, думки і т. ін.). *Як же можна отак піти, щезнути, попросту сказавши — утекти без сліду? Ні. Вся легінська* [парубоча] *вдача протестувала би проти того* (Хотк., II, 1966, 181); *Шевченко швидко втомився. Все його єство протестувало проти цього насильства, безглуздого фізичного виснажування* (Тулуб, В степу.., 1964, 108); *Від колишньої дружби з Галиною в ньому залишилося щось таке, що протестувало проти можливості її зради* (Петльов., Хотинці, 1949, 85).

2. *перех., фін.* Офіційно засвідчувати факт несплати за векселем у встановлений термін. *Протестувати вексель.*

ПРОТЕСТУ́ЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **протестува́ти** 1. *Австрійська влада, пани та духівництво.. арештовували Франка, вони кидали його у в'язницю, але ніщо не могло зламати протестуючого духу* (Тич., III, 1957, 167).

2. *у знач. прикм.* Який виражає протест. *Нерчин зробив протестуючий рух* (Рибак, Час.., 1960, 653); *Соціальний, протестуючий пафос його* [Ф. М. Достоєвського] *творів, зокрема «Бідних людей», був співзвучний спрямуванню передової російської інтелігенції* (Рад. літ-во, 6, 1971, 44).

ПРО́ТИ [1], *прийм.* Уживається з род. і рідко знах. відмінками. Сполучення з прийм. **про́ти** виражають:

Просторові відношення

1. Уживається при позначенні місця, предмета, особи, що знаходиться, міститься, перебуває прямо перед ким-, чим-небудь, на протилежному боці чогось. *Саме проти Черкас, нижче Домонтова, сидів хутором над Дніпром Максим Гримач* (Вовчок, I, 1955, 89); *Бурлаки сіли в човни й перепливли через лиман. Вони пристали проти села Кривди* (Н.-Лев., II, 1956, 220); *Вони стоять один проти одного на протилежних кінцях коридора* (Коч., II, 1956, 35); *Спав він на лаві проти вікна* (Головко, II, 1957, 42); // Біля кого-, чого-небудь. *Вона ні пари з уст. Всі обомліли. Злякались, давай терти хрін, класти проти серця* (Барв., Опов.., 1902, 206); *На новенькій гімназичній шинелі проти коліна зеленіла трав'яна пляма* (Коцюб., II, 1955, 381); *На зеленій траві вони, тримаючись за руки, сиділи, як малі діти, одне проти одного, закохані й сором'язливі* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 62); // Поруч із чимсь надрукованим, написаним (у списку, переліку і т. ін.). *Проставити риски проти прізвищ відсутніх;* // *у сполуч. із сл.* сонце, місяць, світло *і т. ін.* Під променями сонця, місяця, світла і т. ін. *Білою змією в'ється дорога, Черемош сліпить очі проти сонця* (Хотк., II, 1966, 316); *Проти місяця її очі блищать сльозами* (Стельмах, I, 1962, 649); *Вони пішли в бік вокзалу, над яким проти світла ворушився рожевий стовп пари* (Панч, Вибр., 1947, 273); // На фоні чогось. *Чорні стовбури тополь чорніли проти вогню, ніби викувані з заліза* (Н.-Лев., II, 1956, 196); *Олександра сміялась, показуючи рівні зуби, що біліли проти чорного обличчя* (Коцюб., I, 1955, 60).

Про́ти очей́; Про́ти о́чі — прямо перед очима. *Тільки що встигло мигонути проти очей їм усе те, як на їх кинулася орда людей* (Вовчок, I, 1955, 325).

2. Уживається при позначенні кого-, чого-небудь, що йому назустріч спрямована якась дія. *Проти вітру піском не посиплеш* (Укр.. присл.., 1963, 46); *— Чи не бігла проти вас яка собака?* (Кв.-Осн., II, 1956, 42); [Іван:] *Куди се ти ходила?* [Молодиця:] *Оце проти череди ходила за коровою* (Вас., III, 1960, 25); // У напрямку до когось, чогось. *Дістає* [Іфігенія] *з-за олтаря жертовний ніж, одкидає плащ і заміряється мечем проти серця* (Л. Укр., I, 1951, 162).

Гла́дити про́ти ше́рсті *див.* **гла́дити; Плисти́ (пливти́) про́ти течії́** *див.* **течія́; Про́ти води́ плисти́ (пливти́)** *див.* **вода́; Про́ти гори́** — на гору. *Гнідко проти гори не заскаче, тягне тихою ходою* (Мирний, IV, 1955, 312).

Об'єктні відношення

3. Уживається при позначенні кого-небудь, всупереч чиїм інтересам, думці і т. ін. щось робиться, здійснюється, на бій, поєдинок з ким хтось стає. *Ніхто не зважиться накриво слова сказати Олексію Івановичу, а не то, щоб ослухатися його наказу або піти проти нього* (Мирний, IV, 1955, 221); *Вона завсіди стояла за Славком проти панотця, хоч би часом навіть була панотцева правда* (Март., Тв., 1954, 355); *Ти перестань уникати мого научання,.. Зваж його в думці своїй і руку мені простягни ти; А не погодишся з ним, виступай проти мене оружно* (Зеров, Вибр., 1966, 189); *Ференц пояснив бійцям, що брат Марічки — югославський партизан — воює нині проти німців десь у горах* (Гончар, III, 1959, 255); // Уживається при вказівці на щонебудь, всупереч чому щось робиться, здійснюється, виявляється. *Після того, як Оксен одружився проти волі старого і батько вигнав його з хати, Оксен не заглядав до нього у двір* (Тют., Вир, 1964, 74).

Бу́ти не про́ти *чого* — схвалювати, підтримувати щонебудь, не заперечувати чогось. *Катерина, як і Антон,*

була не проти того, щоб син дружив з дочкою Гординської (Чорн., Визвол. земля, 1959, 11); **Бу́ти про́ти** *кого, чого* — не схвалювати, не підтримувати кого-, чого-небудь, заперечувати щось. *Ти в принципі проти довгих листів — правда ж? То я вже скінчу* (Л. Укр., V, 1956, 343); *Кричали всі. Хто за Невкипілого, хто проти нього — не второпати* (Головко, II, 1957, 220); *Майор Яцуба, як голова батьківського комітету, до останнього моменту був категорично проти хмільних напоїв на шкільному вечорі* (Гончар, Тронка, 1963, 136); **Витрива́лий про́ти** *чого див.* **витрива́лий; Покрови́ти про́ти пра́вди** *див.* **покрови́ти; Про́ти зви́чки** *див.* **зви́чка.**

4. Уживається при позначенні предмета, явища, особи, для захисту від яких, знищення яких і т. ін. щось робиться, застосовується. *Старий палац був заразом і твердинею проти татарських нападів* (Н.-Лев., VII, 1966, 188); [Л і к а р:] *Спокійне, впорядковане життя — найкращий лік проти всяких справжніх і можливих хвороб* (Л. Укр., II, 1951, 49); *В дитячій душі Франка зродилась вічна вражда проти усякої неволі та тиранства, проти насильства людини над людиною* (Коцюб., III, 1956, 27); *Передова інтеліґенція всіх країн бореться за мир, демократію, проти імперіалізму і фашизму, проти загрози термоядерної війни* (Ком. Укр., 3, 1968, 79); *Окуляри проти сонця.*

5. Уживається при порівнянні, зіставленні кого-, чого-небудь. *Дметься, як жаба проти вола* (Укр.. присл.., 1963, 126); *— Дак ти ж спершу оженись!.. — Коли ж ні одна не приходиться до мене! Одна проти мене дуже висока, а проти другої я дуже довгий* (Гр., II, 1963, 348); *Стіл був багатший проти звичайного* (Сміл., Сад, 1952, 122).

6. *розм.* Уживається при вказівці на особу, предмет, явище, яких стосується певна дія, стан або на які щось указує. *Кішка вмивається — проти гостя* (Номис, 1864, № 11797); *— Бувайте здорові! — Підняв* [батько] *проти нас шапку та й пішов дорогою* (Вовчок, I, 1955, 215); *На жіночім краї заговорили..: — І таке присниться. Наче проти війни, чи що?* (Головко, II, 1957, 51).

Часові відношення

7. Уживається при позначенні часу, періоду, безпосередньо перед яким здійснюється певна дія, виявляється певний стан тощо. *Проти дня брехня, проти ночі правда* (Номис, 1864, № 14309); *Прийде оранка, то вже наймит і знає, чи буде мокре, чи сухе літо. Коли мокре, він оре самі горби, а проти сухого — самі долини та низину* (Барв., Опов.., 1902, 195); *Проти весни вона покращала й повеселішала, якось чудно й хороше змінилось її обличчя* (Стельмах, II, 1962, 399); *— Спитай ти, дочко, в батька, чого це він збирається невістку проти ночі на хутір до Козлівни посилати* (Кос., Новели, 1962, 143); *Рішення про видання «Пролетария» було прийнято на перших легальних зборах більшовиків Харкова в ніч проти 4 березня* (Наука.., 5, 1967, 2).

ПРО́ТИ [2], *присл.* Не на підтримку, не на користь кого-, чого-небудь. [Л ю б о в:] *Оресте, ви зостанетесь! Ви ж нічого не маєте проти, Маріє Захарівно?* (Л. Укр., II, 1951, 9); *// у знач. присудк. сл. — Е, буде тяганина!.. — мовив Півненко понуро.— Що ти хотів, Тихоне, як сила отака проти!* (Головко, II, 1957, 114); *// у знач. ім., розм.* Те, що становить негативний фактор по відношенню до чогось, заперечення чогось. *Поговорив я ще раз з Лідою, виклав перед нею всі свої сумніви, перебрали ми удвох всі за й проти і вирішили, що не можемо вже жити одне без одного* (Вільде, Винен.., 1959, 8); *— Думаю, що ясно. Проти немає? Чудово. Передайте квіти Марійці!* (Донч., V, 1957, 532).

Зва́жити всі за і [всі] про́ти *див.* **зва́жувати.**

ПРОТИА́ТОМНИЙ, а, е. Признач. для захисту від дії атомної зброї. *Протиатомний захист.*

ПРОТИБОЛЬОВИ́Й, а́, е́. Який послаблює або припиняє біль, больові відчуття. *Протибольові засоби.*

ПРОТИБО́РСТВО, а, *с., книжн.* Дія за знач. **протибо́рствувати.** *З першого ж дня війни всі наші флоти вступили у протиборство з сильним морським противником, який користувався підтримкою трьох повітряних флотів і мав до того ж важливі стратегічні переваги* (Ком. Укр., 5, 1970, 60); *Тепер історичний процес визначається не тільки внутрішніми закономірностями розвитку капіталізму, а головним чином протиборством двох систем, успіхами соціалістичної системи* (Наука.., 12, 1972, 47).

ПРОТИБО́РСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок., книжн.* Боротися проти кого-, чого-небудь, протидіяти комусь, чомусь; боротися одне проти одного. *Два протилежні бажання протиборствували в ній з такою силою, що Варвара махнула на себе рукою* (Перв., Дикий мед, 1963, 305).

ПРО́ТИВ, *прийм., заст.* Проти (*див.* **про́ти** [1]). *І в будень було дукачі носить* [Маруся]; *стане против сонця — королівна, та й годі!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 264); *Кричали* [латинці] *вголос на ввесь рот: «Війна! Війна против Троянців»* (Котл., I, 1952, 184); *Хоче* [Маруся] *зажмуритись, так очі, против її волі, так і зазирають у Василеві очі* (Кв.-Осн., II, 1956, 46); *Тепер уже нічого було думати про Лесю Петрові. Хоть він був і значний козак, да не против гетьмана; хоть він був юнак уродливий, да не против Сомка* (П. Куліш, Вибр., 1969, 83); [М и л е в с ь к и й:] *Дівчина в 25 літ найнебезпечніше створіння в світі..* [О р е с т:] *А се уже против чого? Чи не собі самому ви читаєте мораль, вам воно якраз такі афоризми тепер потрібні!* (Л. Укр., II, 1951, 29); *— Дав бог мені близнята, Якраз против спаса* (Шевч., II, 1963, 310).

ПРОТИВА́ГА, и, *ж.* 1. Важкий предмет, тягар, що застосовується у механізмах, спорудах тощо для врівноваження сили інерції, ваги. *Валерій зліз на стіл, доп'явся до висячої лампи й висипав нишком усі дробинки з противаги* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 14); *Провадяться роботи по виготовленню колінчастого вала з 8 противагами з високоміцного чавуну* (Роб. газ., 31.III 1965, 2); // *перен.* Те, що протидіє чому-небудь, урівноважує щось. *Могутність Радянського Союзу, соціалістичних країн створює реальну противагу агресивним силам імперіалізму* (Рад. Укр., 11.VII 1967, 1).

На (у, в) противáгу *кому, чому*: а) на відміну від кого-, чого-небудь. *На противагу своєму братові вона була спокійної вдачі* (Кол., Терен.., 1959, 246); *У противагу куркульській молоді — розбещеній, підлій, боягузливій, жорстокій — Головко малює постаті дітей бідноти в привабливих і теплих тонах* (Іст. укр. літ., II, 1956, 435); *В противагу дуже важкому чорному дереву.. біле дерево навдивовижу легке* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 45); б) для протидії комусь, чомусь. *Наше основне завдання полягає в тому, між іншим, щоб на противагу буржуазній «правді» протипоставити свою правду і примусити її визнати* (Ленін, 41, 1974, 380).

2. *радіо.* Пристрій з проводів, яким заземлюють зовнішні антени. *Коли земля має великий опір (пісок, скеля),.. заземлення замінюється противагою з кількох проводів, протягнутих під антеною* (Осн. радіотехн., 1957, 175).

ПРОТИВЕ́НСТВО, а, *с.* 1. *заст.* Протидія; // Суперечність. *— Кожен знає, що прийде і його черга сіяти на кращій землі; це нівелює антагонізм, згладжує*

противенства, зближує членів общини (Бурл., Напередодні, 1956, 28).

2. *діал.* Протилежність. *Бачила* [молода жінка] *в нім противенство до свого чоловіка. Цей би лиш наївся, спав та й сварився зі службою. А той на всім розумівся, на все розумну мав раду* (Март., Тв., 1954, 234).

В (у) противе́нстві *до кого—чого* — на протилежність кому -, чому-небудь. *В противенстві до тяжкої.. та риторичної мови духовних драм, інтермедії кипіли життям* (Фр., XVI, 1955, 218).

ПРОТИ́ВИТИСЯ, влюся, вишся; *мн.* проти́вляться; *недок.* Чинити опір, протидіяти кому-, чому-небудь. *Її рука лежала в його руках, і він тихо гладив її.. Вона не противилася* (Мирний, III, 1954, 159); *Оксана згадує в листі до мене, що ти противишся.. її подорожі до Києва* (Л. Укр., V, 1956, 425); *Він тримав її в руках міцно, безцеремонно, вона й не противилася тому, але їй якось робилося жарко* (Тют., Вир, 1964, 128).

ПРОТИ́ВНИЙ [1], а, е. Дуже неприємний, огидний. *Погода тут, як на зліть, бридка,— іде сніг і зараз розтає, вітер противний, мокрий* (Л. Укр., V, 1956, 323); *Балакає пан, і голос в нього страх противний Павлові* (Тесл., З книги життя, 1949, 158); *Відчув* [Левко] *такий противний холод в грудях, начеб до них приклали жабу* (Стельмах, I, 1962, 532); // *лайл.* Який дратує, сердить кого-небудь. [Т а н я:] *Бач, яке тобі противне хлоп'я! Сам налякав та ще й сміється!* (Вас., III, 1960, 128).

ПРОТИ́ВНИЙ [2], а, е. 1. *перев. книжн.* Який не погоджується з чим-небудь, виступає проти чогось, не сприймає чогось. *Ухвалили* [звірі] *вислати до царя Соломона посланців* [посланців].., *щоб домагатися по царському закону привернення для них первісної свободи та незалежності від чоловіка. Тільки один Пес був противний тому* (Фр., IV, 1950, 118); *Коби хоча зараз міг* [хлопець] *женитися, а то аж за два роки — пані Шумінська з засади була противна такому очікуванню* (Кобр., Вибр., 1954, 8); // Який суперечить чому-небудь, спрямований проти когось, чогось. *Здається, я ж її не неволив, я ж не согрішив, я ж їй слова противного не промовив* (Барв., Опов.., 1902, 207); *Дух руйнування був противний його істоті, і з ним він не міг примиритися ні на одну хвилину* (Тют., Вир, 1964, 391).

2. *розм.* Розташований проти кого-, чого-небудь. *Подивився* [Михалчевський] *на Рось, на скелистий противний берег* (Н.-Лев., II, 1956, 129); *Сухе ломаччя весело палало в печі і тріщало. Червоне полум'я.. осявало противну стіну* (Коцюб., I, 1955, 69); // Протилежний (про бік, край, кінець і т. ін.). *Досі тільки на один бік бігли люди і худоба, а тепер тією самою вулицею з противного боку надбігла інша череда худоби* (Мак., Вибр., 1956, 416); *Подивився* [Івась] *вподовж рову й повернув назад. Та й добре зробив, бо з противного краю Грицько махав на його рукою* (Мирний, IV, 1955, 17); *Із противного кінця ярка.. лився той голос — чистий, дзвінкий та мелодійний* (Фр., III, 1950, 86); // Який рухається назустріч кому-, чому-небудь; зустрічний. *Противна течія;* // *перен.* Який захищає інтереси, протилежні чиїм-небудь, ворожий комусь, чомусь. *Життя з його скаженим шалом, З погонею за ідеалом, З його стражданням і болінням І невгамованим сумлінням, Життя — се дві противні сили, Що між собою в бій вступили* (Вороний, Вибр., 1959, 54); — *Ідуть січовики, маєте нагоду, Онисиме, до них пристати. — А то навіщо? Яка честь воякові з одного стану в противний перебігати..?* (Ле, Наливайко, 1957, 61).

Проти́вна ха́та — хата по другий бік сіней. *Смутний і невеселий сидів собі на лавці у новій світлиці, що відгородив від противної хати, конотопський пан сотник Микита Уласович Забрьоха* (Кв.-Осн., II, 1956, 152).

△ **Проти́вна сторона́** — у судовому процесі — особи, що захищають інтереси, протилежні інтересам другої сторони.

◇ **У (в) проти́вному ра́зі** — якщо буде навпаки, не так, як очікується, треба, необхідно і т. ін. *Ні в якому напрямі всесвіт границі не має. Таж у противному разі він мусив би десь завершитись* (Зеров, Вибр., 1966, 152); *Гнат визнає себе винним і дасть слово покращити роботу і поведінку, в противному разі його знімуть із цієї посади* (Тют., Вир, 1964, 149).

ПРОТИ́ВНИК, а, *ч.* 1. Той, хто вороже, негативно ставиться до кого-, чого-небудь, протидіє комусь, чомусь. *Противники моїх думок не вгавають і рвуть їх і мене особисто з усіх боків* (Драг., II, 1970, 315); *Філіпчук глянув на Бронка поглядом, сповненим такої ненависті, що Бронкові мимохіть спало на думку: цього противника можна тільки недооцінити, але ніколи не переоцінити* (Вільде, Сестри.., 1958, 493); *Байрон і Гюго, Гейне і Петефі — запеклі противники сучасного їм політичного і соціального укладу, антинародного за своєю суттю* (Рильський, IX, 1962, 170); *Марксистсько-ленінське вчення, яке довело свою правоту і життєву силу, розвивається, мужніє і міцніє в рішучій боротьбі з своїми ідеологічними противниками* (Ком. Укр., 5, 1968, 26).

2. *збірн.* Вороже військо, ворожі збройні сили; ворог. *Червоноармійська частина в двадцяти верстах з боями тримала місто, а Левченко дістав завдання ліквідувати рештки противника біля села Гілківці* (Мик., II, 1957, 274); *Вся галявина.. прострілювалася противником з кулеметів* (Гончар, III, 1959, 49); *Висока активність нашого Військово-Морського флоту постійно тримала противника в напрузі* (Ком. Укр., 5, 1970, 63).

3. Той, хто виступає проти іншого у бійці, поєдинку і т. ін. *Звиваючися змією, намацав опришок ніж у ремені. Витяг його тепер і повхнув* [штрикнув] *ним противникові у живіт* (Хотк., II, 1966, 200); // Суперник у спортивному змаганні, грі. — *Грав я у футбола. Голкіпером був. Противник у нас був серйозний — команда Тимка Квасолі* (Донч., VI, 1957, 269).

ПРОТИ́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **проти́вник** 1, 3. *Рахіра вп'ялила свої блискучі очі.. в лице противниці* (Коб., II, 1956, 159); *Жукова нахилилась, захопила снігу і кинула у Віктора. Засліплений, він протер хустиною очі й метнувся до противниці* (Донч., V, 1957, 475).

ПРОТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж., заст.* 1. Протилежність.

2. Перешкода. *Всякі противності не то що не знеохочували його, а ще й підбивали до боротьби та до праці* (Фр., VII, 1951, 51).

ПРОТИ́ВНО [1]. Присл. до **проти́вний** [1]. *Роман захихикав так противно й смішно, що аж малі діти зареготалисъ* (Н.-Лев., VI, 1966, 406); *Відчуває* [Стадницький], *як по шкірі починає противно розтікатися колючий холод* (Стельмах, I, 1962, 46); // *у знач. присудк. сл. Я тепер зовсім здорова, а то була вже так розкисла в Києві, що аж противно було самій на себе дивитись* (Л. Укр., V, 1956, 144).

ПРОТИ́ВНО [2], *присл., діал.* 1. На протилежність. *Противно до Максима був Іван характером не практик, а ідеаліст* (Смолич, Мир.., 1958, 40).

2. *у знач. вставн. сл.* Навпаки. *Не прийшов* [Олекса] *зовсім до давніх сил. Противно, труди далекої дороги, відбутої пішки, гризота і безсонність грозили поновленєм* [поновленням] *його недуги* (Фр., VIII, 1952, 277).

ПРОТИ́ВНО [3], *прийм. з дав. в., книжн.* Проти, всупереч. — *Якщо були б ви письменні й знали закони,*

ніякі лавники й радці не могли б вас покарати без права і противно праву (Тулуб, Людолови, І, 1957, 176).

ПРОТИГА́З, а, *ч.* Спеціальний прилад для захисту органів дихання, обличчя та очей від шкідливої дії отруйних речовин. *Входять троє — в протигазах і в похідній формі* (Мик., І, 1957, 482); *Перший протигаз був сконструйований у 1915 р. на основі праць відомого російського хіміка-органіка М. Д. Зелінського* (Цікава хімія, 1954, 107).

ПРОТИГА́ЗНИЙ, а, е. Те саме, що **протига́зовий.** *Раптом коло наших ніг упала людина в військовому плащі, з протигазною сумкою через плече* (Десняк, ІІ, 1955, 452).

ПРОТИГА́ЗОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **протига́з.**

2. Признач. для захисту від шкідливої дії отруйних речовин. *Він.. вішав на шию банку з протигазовою маскою* (Ю. Янов., І, 1958, 121).

ПРОТИГЛИ́СНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з глистами, для знищення їх. *Протиглисні засоби.*

ПРОТИГНИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який запобігає процесові гниття, використовується як засіб проти гнильних бактерій. *Чай з листків шавлії має протигнильні властивості і лікує запальні процеси у ниркових мисках* (Лікар. рослини.., 1958, 100).

ПРОТИГРИПО́ЗНИЙ, а, е. Признач. для лікування грипу, для його профілактики. *Ведуться роботи по створенню протигрипозної вакцини, яка давала б стійкий імунітет проти найбільш поширених різновидів вірусу грипу* (Хлібороб Укр., 1, 1970, 38).

ПРОТИДЕРЖА́ВНИЙ, а, е. Спрямований проти інтересів держави. *У вагоні.. знову провадилися дивні розмови, більш-менш протидержавного змісту* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 468).

ПРОТИДЕСА́НТНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з десантами противника, для захисту від них. *Протидесантна оборона.*

ПРОТИДИФТЕРІ́ЙНИЙ, а, е. Признач. для лікування дифтерії, для її профілактики. *Одним із найбільших досягнень медицини є застосування антитоксичної протидифтерійної сироватки* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 190); *Протидифтерійне щеплення.*

ПРОТИДІ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **протидія́ти.** *Сили, з якими два тіла діють одне на друге, рівні за величиною і протилежні за напрямом. Якщо одну з цих сил назвати діючою силою, то друга буде протидіючою* (Курс фізики, І, 1957, 127).

ПРОТИДІ́Я, ї, *ж.* Дія, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй. *Карні експедиції по селах, цинічне нехтування елементарних прав громадянина..— все це, річ ясна, не могло не викликати протидії серед молодого покоління* (Вільде, Сестри.., 1958, 171); *Незважаючи на протидію російського царизму, зростала і зміцнювалася братерська дружба між діячами російської та української культури* (Ком. Укр., 9, 1967, 6); *Сік алое став визнаним засобом мобілізації організму для протидії хворобі* (Наука.., 7, 1967, 43).

ПРОТИДІ́ЯННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протидія́ти.** *Яким шляхом буржуазія переборює кризи? ..Тим, що вона підготовляє більш всебічні і більш руйнівні кризи і зменшує засоби протидіяння їм* (Комун. маніф., 1963, 36); *Куди б його не закинула доля, .. завжди прислухався він* [Т. Г. Шевченко] *до мови пригнічених народів, вивчав їх поезію, фольклор і піднімав людей на протест, на протидіяння* (Тич., ІІІ, 1957, 126); *Непримиренне, послідовне протидіяння розтлінній буржуазній ідеології, суворе дотримання ленінського принципу партійності літератури є необхідною передумовою глибокого проникнення письменників у народне життя та створення ними високохудожніх творів* (Рад. літ-во, 5, 1963, 46).

ПРОТИДІ́ЯТИ, ію, ієш, *недок.* Спрямовувати дію проти кого-, чого-небудь, діяти всупереч комусь, чомусь. *— Я не згоден,— уперто заявив Сиволап. — І взагалі вважаю, що не варто витрачати час на марні розмови. І він таки намагався протидіяти* (Ткач, Плем'я.., 1961, 130); *Необхідно скрізь протидіяти відомчому і місницькому підходові при розробленні планів і зобов'язань* (Літ. Укр., 11.X 1974, 2); *Щоб протидіяти грипу, треба знати шляхи проникнення збудника, і тоді можна встановити йому перепону* (Хлібороб Укр., 1, 1970, 38); // Спрямовуватися проти іншої дії (про дію). *Індукційний струм завжди має такий напрям, при якому його магнітне поле протидіє зміні магнітного потоку, що викликає цей струм* (Курс фізики, ІІІ, 1956, 179).

ПРОТИЕПІДЕМІ́ЧНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з епідемією, для запобігання їй. *Протиепідемічні заходи; Протиепідемічний загін.*

ПРОТИЕРОЗІ́ЙНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з ерозією, для запобігання їй. *Для збереження і підвищення родючості змитих ґрунтів важливо запровадити ґрунтозахисні сівозміни із застосуванням протиерозійних засобів* (Хлібороб Укр., 4, 1973, 28); *Протиерозійна споруда; Протиерозійний культиватор.*

ПРОТИЗАКО́ННИЙ, а, е. Який не відповідає закону, суперечить йому. *Податковий уряд мстився на ній* [громаді] *при всякій нагоді і старався кождого громадянина знищити протизаконними податками* (Март., Тв., 1954, 176).

ПРОТИЗАКО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **протизако́нний.** *Дарку починає лякати ця сітка протизаконності, а водночас вона почуває, що вже факт таємних і небезпечних сходин сам по собі вабить її* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 137).

ПРОТИЗАКО́ННО. Присл. до **протизако́нний.** *Його справою було неухильно виконувати свою службу, і він її виконував, і навряд чи хто скаже, що він.. діяв протизаконно* (Гончар, Тронка, 1963, 138).

ПРОТИЗАПА́ЛЬНИЙ, а́, е́. Признач. для лікування запалень і для профілактики їх. *Народна медицина використовує горобину як протицинготний, а також сечогінний, кровоспинний та протизапальний засоби* (Знання.., 2, 1974, 28); // Спрямований проти запалення. *Протизапальні властивості; Протизапальна дія.*

ПРОТИЗАЧА́ТОЧНИЙ, а, е. Признач. для запобігання зачаттю. *Протизачаткові засоби.*

ПРОТИЗЕНІ́ТНИЙ, а, е. Признач. для захисту від зенітної артилерії противника. *Протизенітний маневр.*

ПРОТИІПРИ́ТНИЙ, а, е. Признач. для захисту від отруйної дії іприту. *Повз нього пробігло кілька чоловік у зелених протиіпритних костюмах з ношами* (Донч., ІІІ, 1956, 420).

ПРОТИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОТКНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* Робити отвір, дірку в чому-небудь, тикаючи чим-небудь. *Взяв* [гість] *у попільничці тліючу свою цигарку й притис, гасячи, неначе хотів і стола проткнути нею* (Ле, Міжгір'я, 1953, 32); — *Твого жиру, Іване, не тільки бджола, а й шершень не проткне* (Стельмах, ІІ, 1962, 260); * Образно. *Тільки перші зорі, проткнувши присмеркову каламуть, примусили їх повернутися до свого табору* (Тулуб, Людолови, ІІ, 1957, 530); // *перев. док.* Поранити або вбити (перев. колючою зброєю). [О п а р а:] *А отаман молодець, довго не здавався, чоловіка з десяток положив, доки й самого не проткнули* (Кроп., V, 1959, 24); *Гітлерівця проткнув* [Савка] *ножем* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 103).

◇ **Па́льцем проткну́ти не мо́жна; Ки́єм не проткне́ш** — те саме, що **Па́льця проси́нути ні́куди (ні́де, ні́где)** (*див.* **па́лець**). *Кругом народу — проткнути пальцем не можна* (Мирний, III, 1954, 262); *Тут* [на грядках] *і жито, і картопля, і квасоля — така тіснота, що й києм не проткнеш* (Мур., Бук. повість, 1959, 9).

ПРОТИКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ПРОТКНУ́ТИСЯ**, не́ться, *док.* 1. *рідко.* Те саме, що **витика́тися**[1] 1. *Довкола болота стояли густі чагарники, .. де-не-де протикався погорблений, оброслий мохом колючий глід* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 252); * Образно. *Вони обережно минули напівтемні сіни, прямуючи на вузьку шабельку електричного світла, що проткнулася у двері навпроти* (Гуц., Скупана.., 1965, 48).

2. Пас. до **протика́ти.**

ПРОТИЛЕ́ЖНИЙ, а, е. 1. Розташований напроти кого-, чого-небудь. *Орест сідає біля Люби на тому стільці, де стояло пуделко.. Лікар з Олімпіадою Іванівною за столом на протилежному кінці* (Л. Укр., II, 1951, 37); *Він спочатку читав листи, сидячи на канапі, далі перейшов на стілець у протилежний кут кімнати* (Мушк., День.., 1967, 171); *У вікна з причілка сонце червоне з заходу кинуло золотаво-червоні снопи проміння просто через кімнату аж на протилежну стіну* (Головко, II, 1957, 104); *Всемогутні сили тяжіння повернули Місяць одним «боком» до Землі, навіки сховавши від нас його протилежний бік* (Наука.., 9, 1965, 4); // Який розташовується, міститься в іншому кінці чого-небудь. *На півночі, в Скіфії дикій, Має домівку Борей. В протилежному краї, на півдні, В хмарах і буйних дощах царює нестриманий Австер* (Зеров, Вибр., 1966, 300); *Бій перекинувся в центр міста, загорівся на його протилежних околицях* (Кучер, Чорноморці, 1956, 561); // Спрямований назустріч чому-небудь; зустрічний. *Протилежний вітер; Протилежна течія.*

2. *часто у сполуч. із сл.* ц і л к о м, д і а м е т р а л ь н о, п р о с т о, п р я м о *і т. ін.* Зовсім не схожий на кого-, що-небудь, несумісний з чимсь. *Селянські погляди на справу панщини просто протилежні поглядам правлячих класів* (Фр., VI, 1951, 274); *Цей чоловічок у всьому цілком протилежний Іванові Васильовичу* (Збан., Єдина, 1959, 250); *Поділ на протилежні класи вів до експлуатації людини людиною, класової боротьби й антагонізму між націями і державами* (Програма КПРС, 1961, 55); *У сучасному природознавстві існують дві протилежні, зв'язані між собою тенденції: диференціація та інтеграція наукових знань* (Знання.., 4, 1970, 6); // *у знач. ім.* **протиле́жне**, ного, *с.* Те, що зовсім не схоже на що-небудь, несумісне з чимсь. *Мало чого добрала Женя з почутого. Через те, певне, що Друзь сам заплутався: то одне стверджував, то зовсім протилежне* (Шовк., Людина.., 1962, 100).

ПРОТИЛЕ́ЖНІСТЬ, ності, *ж., часто у сполуч. із сл.* ц і л к о в и т а, д і а м е т р а л ь н а, п о в н а, п р я м а *і т. ін.* 1. *тільки одн.* Властивість за знач. **протиле́жний** 2. *Йому вдалось так просто й яскраво змалювати протилежність інтересів тих, хто дає роботу, і тих, що мусять її брати, що навіть самому ця річ стала яснішою* (Коцюб., II, 1955, 165); *В перекладній літературі відомі випадки, коли ідейну суть оригінального твору чи окремих його місць викривлялося аж до невпізнанності, аж до протилежності* (Рильський, IX, 1962, 89); *Діалектична протилежність цих двох корінних властивостей усякого організму — мінливості й спадковості — є однією з основ органічної еволюції* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 426).

На протиле́жність *кому, чому* — на відміну від кого-, чого-небудь, всупереч комусь, чомусь. *Соціалістична демократія на протилежність буржуазній не тільки проголошує права народу, але й гарантує їх реальне здійснення* (Програма КПРС, 1961, 14).

2. Хто- або що-небудь, протилежні іншому за якостями, властивостями, ознаками. *Недбай, кремезний, опецькуватий хлопець,.. був прямою протилежністю гостеві* (Вас., I, 1959, 80); *Петро Славчук був повною протилежністю Олегові Харкевичу.. Олег був мало не на цілу голову вищий за свого друга* (Голов., Тополя.., 1965, 80); *Коротко діалектику можна визначити, як учення про єдність протилежностей* (Ленін, 29, 1972, 188); *Соціалістична демократія — демократія нового, вищого типу. Вона докорінно відмінна від демократії буржуазної і в прямому розумінні є її протилежністю* (Ком. Укр., 5, 1970, 72).

ПРОТИМАЛЯРІ́ЙНИЙ, а, е. Признач. для лікування малярії, для профілактики її. *Я сказала: «..У нас є машинно-тракторна станція, потім є меліоративна станція, потім — дослідна станція, потім — протималярійна станція,— якої вам треба?»* (Ю. Янов., I, 1954, 45); *Протималярійні засоби.*

ПРОТИМІКРО́БНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з мікробами, для знищення мікробів. *Препарати з трави золототисячника діють як знеболюючий, протимікробний та кровоочисний засіб* (Знання.., 4, 1974, 29); // Спрямований проти мікробів. *Народна медицина здавна знає протимікробні властивості прополісу і використовує його для лікування ран* (Рад. Укр., 25.IV 1971, 4); *Протимікробна дія рослин.*

ПРОТИМІ́ННИЙ, а, е. Признач. для знешкодження мін противника, для захисту від них. *Протимінна артилерія; Протимінні сіті.*

ПРОТИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОТНУ́ТИ** *і* **ПРОТЯ́ТИ**, тну́, тне́ш, *док., перех.* Розтинаючи, робити в чому-небудь отвір, крізну рану (гострим предметом, кулею і т. ін.). *Я сам йому горло зубами протну* (Стар., Поет. тв., 1958, 229); *Він ще ліпить — на паличку трохи глею, придасть йому, яку вподобає, форму, протне розщілину.., зробить бокові отвори і зніме готового свистунця* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 65); * Образно. *Коротке слово «прощайте» На клаптику папірця.— А ви знаєте, Як отим протинають серця?* (Еллан, I, 1958, 62); *Хіба ж забуду я той телефон, дзвінок, що душу всю протяв* (Сос., II, 1958, 471); //*перен.* Швидким рухом розрізати, розсікати (повітря, воду, простір і т. ін.). *Птаство дзвінкокриле небо протина* (Рильський, Мости, 1948, 72); *Десь співала електричка, протинаючи тьму полів* (Кучер, Голод, 1961, 452); // *перен.* Перетинати яку-небудь місцевість, перехрещуватися з чимсь, проходити крізь що-небудь (про дорогу, річку і т. ін.). *З лівого і з правого боку протинали ту вуличку дві дороги* (Март., Тв., 1954, 163); *Ми були зачаровані заллятим сонцем краєвидом, який протинала широка сріблясta смуга річки* (Досв., Вибр., 1959, 48); *Тіло греблі протинали два суцільні внутрішні тунелі* (Голов., Тополя.., 1965, 37); // *перен.* Проникати, проходити крізь щось (про світлові промені). *Темряву раз по раз протинали далекі вогняні спалахи* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 128); *Перед ним постала Михайлівка в перших променях сонця, що рожевими вістрями протинали сизі хмарки з димарів і верховіття тополь* (Жур., Дорога.., 1948, 85); // *перен.* Різко, голосно звучати, порушуючи тишу. *Ніч протинають залпи, крики...* (Сос., I, 1957, 422); *Тиху ніч протнув довгий і голосний свист* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 15); // *перен.* Пильно, прискіпливо, допитливо вдивлятися в кого-, що-небудь. *Стояв* [Челканов] *і протинав по черзі кожного з них своїми гострими маленькими очима, ніби хотів вивернути з них душу* (Мик., II, 1957, 439); *Вона дивилась*

на нас своїми блискучими очима, ніби намагалася протяти ними наші погляди, щоб розгадати, хто ми були (Досв., Вибр., 1959, 86).

ПРОТИНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док., розм.* Тинятися якийсь час. *Роман.. в школу не пішов. До обіду він протинявся десь по бур'янах* (Вас., І, 1959, 64); *В Західній Україні протинявся* [Тадик] *до початку війни* (Тют., Вир, 1964, 418).

ПРОТИОТРУ́ТА, и, *ж.* Речовина, яка припиняє або послаблює дію отрути. *З канн виробляють протиотруту від рослинних отрут, стимулюючі й потогінні ліки* (Знання.., 11, 1974, 30); // *перен.* Засіб або дія, спрямовані проти чого-небудь шкідливого, негативного, небажаного. *Моду як таку не можна зовсім заперечувати в містобудуванні.. Протиотрутою проти легковажностей моди повинні бути здоровий розум, добрий смак, вдумливе наслідування традицій* (Рад. Укр., 7.І 1971, 2).

ПРОТИПІХО́ТНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з піхотою противника, для захисту від неї. *Підривники тягнули за лінію окопів, на нейтральну землю, фугасні заряди, протитанкові і протипіхотні міни* (Кучер, Чорноморці, 1956, 427).

ПРОТИПОВІ́ТРЯ́НИЙ, а, е. Признач. для боротьби з авіацією противника, для захисту від неї. *Робітники займали пости протиповітряної оборони* (Донч., III, 1956, 398).

ПРОТИПОЖА́РНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **протипоже́жний**. *Протипожарна смуга.*

ПРОТИПОЖЕ́ЖНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з пожежами, для захисту від них, для запобігання їм. *Верхові пожежі хвойних лісів гасять, використовуючи природні і заздалегідь створені штучні протипожежні бар'єри (смуги з листяних порід)* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 125); *На протипожежній вишці сиділо два сільські партизани* (Збан., Незабутнє, 1953, 18); *Ізотопна протипожежна установка живиться від мережі змінного струму* (Веч. Київ, 18.ІІ 1967, 2).

ПРОТИПОКА́ЗАНИЙ, а, е. Для якого є протипоказання (у 1 знач.). *Тяжкохворим душ і ванна протипоказані* (Заг. до́гляд за хворими, 1957, 38); *Після обіду в будинку відпочинку наступає тиха година. Та вам у ваші п'ятдесят років спати не рекомендується. Вам протипоказані зайві кілограми* (Мокр., Сто.., 1961, 30); *Діти, звісно, є діти, але й їм рішуче протипоказаний літературний примітив* (Літ. Укр., 8.І 1965, 1); // **протипока́зано**, *безос. присудк. сл. Спати на свіжому холодному повітрі при наявності будь-яких гострих захворювань, особливо органів носоглотки,.. протипоказано* (Наука.., 8, 1959, 24).

ПРОТИПОКАЗА́ННЯ, я, *с.* 1. Стан організму або певна ознака, що свідчить про шкідливість або неможливість застосування яких-небудь ліків, способу лікування і т. ін. *Деякі хвороби (активний туберкульоз, малярія) є протипоказанням для переливання крові, оскільки вони викликають алергічні стани організму* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 283); *Основними протипоказаннями щодо купання в відкритих водоймах є різке ослаблення харчування, хвороби серця, значне недокрів'я, запалення нирок* (Шк. гігієна, 1959, 114); // Ознака чи обставина, наявність якої робить неможливим застосування або виконання чого-небудь. *Природних протипоказань для посадки пілотованого корабля на Марс практично нема* (Веч. Київ, 22.XI 1967, 4).

2. *юр.* Показання, що суперечить показанню іншої особи або виключає його. *Протипоказання свідків.*

ПРОТИПОСТА́ВИТИ *див.* **протиста́вити.**

ПРОТИПОСТА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **протипоста́вити.** *Пролетаріат був при капіталізмі класом пригнобленим, класом, позбавленим всякої власності на засоби виробництва, класом, який один тільки був безпосередньо і цілком протипоставлений буржуазії і тому один тільки здатний був бути революційним до кінця* (Ленін, 39, 1973, 263).

ПРОТИПОСТА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протипоста́вити.**

ПРОТИПРАВЦЕ́ВИЙ, а, е. Признач. для лікування правцю, для профілактики його. *Протиправцеве щеплення.*

ПРОТИПРИРО́ДНИЙ, а, е. Протилежний природному, нормальному, звичайному. *Його мозок легко й радісно розбирався в складних комбінаціях наукових позицій, в складних варіантах людської конституції, в протиприродних викривленнях людського організму* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 293); *Боротьба за безсмертя здається протиприродною, оскільки порушується біологічний цикл життя — смерть* (Наука.., 2, 1972, 44); *Відсутність перспективи, вузькість погляду, те, що називається безкрилістю, чужі соціалістичному реалізму, бо протиприродні в самому житті радянських людей* (Талант.., 1958, 38).

ПРОТИПРИРО́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Якість і властивість за знач. **протиприро́дний.**

ПРОТИПРИРО́ДНО. Присл. до **протиприро́дний.** *Стомлена, приголомшена невдачами, які, здавалося, несподівано й протиприродно виникали з її найкращих прагнень та намірів, вона везла в собі.. бурю звихрених думок* (Коз., Листи.., 1967, 276); // *у знач. присудк. сл. Це ж протиприродно: жити ненавистю, день за днем горіти нею, носити її в собі* (Гончар, Циклон, 1970, 30); *За наших часів не цікавитися науково-технічними питаннями протиприродно* (Рад. літ-во, 8, 1966, 25).

ПРОТИРА́КОВИЙ, а, е. Признач. для лікування раку, для профілактики його. *Протиракові препарати.*

ПРОТИРА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для протирання чого-небудь. *При виготовленні пюре.. плоди пропускають через протиральну машину* (Укр. страви, 1957, 297).

ПРОТИРА́ЛЬНИК, а, *ч., спец.* Робітник, який протирає що-небудь.

ПРОТИРА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **протира́льник.**

ПРОТИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протира́ти.** *Благотворно діє* [на обличчя] *протирання шкіри соком лимона* (Наука.., 7, 1965, 37); *Друшляк.. — миска з дірками в дні для протирання овочів та проціджування страви* (Полт.-київський діалект.., 1954, 125); *В 60-х роках* [XIX ст.] *закутнє провінціальне чиновництво в часи, вільні від протирання казенних крісел у судах, протирало з не меншим поспіхом хатні — за «зеленим полем»* (Минуле укр. театру, 1953, 21).

ПРОТИРА́ТИ, а́ю, є́єш, *недок.*, **ПРОТЕ́РТИ**, тру́, тре́ш, *док., перех.* 1. Тручи, робити отвір, дірку в чомунебудь, рану на чомусь. — *Вони тобі її* [фотокартку] *до дірок пучками протруть* (Головко, І, 1957, 278); — *Не дам* [полотна]! *Я пучки до м'яса протерла, поки випряла його* (Стельмах, ІІ, 1962, 185); // Продірявлювати, псувати що-небудь, довго користуючись, носячи на собі. *Протерти взуття до дірок.*

◇ **Протира́ти (проте́рти) штани́** — довго перебувати десь (перев. про навчання або сидячу роботу). [Б а к л а ж а н е н к о:] *Вони встигли прославити себе на фрезерних станках, поки ми протирали штани на шкільній парті* (Мик., І, 1957, 450); *Малюпусінький* [прізвище] *буде їх тут редагувати. Життєлюб, ерудит, сто штанів протер на студійних стільцях, сто директорів пережив* (Гончар, Циклон, 1970, 147).

2. Витираючи, робити чистим, сухим. *Молоде лице його почервоніло, очі потускніли, він часто скидав своє пенсне, протирав і знову чіпляв на ніс* (Мирний, III, 1954, 270); *Він взяв з кутка біля порога свій відпотілий з морозу карабін і ..став його протирати* (Головко, II, 1957, 578); *Протерла* [Верона] *скло на лампі, засвітила* (Томч., Жменяки, 1964, 176); *Михайло Товстодум поважно протер сиві вуса* (Епік, Тв., 1958, 42); // Натирати, змащувати чим-небудь. *Для пом'якшення шкіри рук протирайте їх сумішшю з 50 грамів гліцерину, 5 грамів нашатирного спирту і 50 грамів води* (Хлібороб Укр., 10, 1971, 39); *Христина.. протерла чоловікові горілкою розвернену, вже набухлу спину й почала вибирати саморобні шротини* (Стельмах, I, 1962, 607); [Б у х т а:] *Слухай команду. Палубу.. протерти піском* (Корн., I, 1955, 44); // *рідко.* Те саме, що **потира́ти** 1. *Вона з натугою протирала собі чоло і зітхала глибоко, мов з утоми* (Коб., I, 1956, 366).

◇ **Протира́ти (проте́рти) з пісо́чком** — суворо критикувати, лаяти кого-небудь. *Я розповідав йому про поведінку викладача математики Батожчука. — На конференції треба буде протерти з пісочком,— зігнувся над столом Будяк* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 258); **Протира́ти (проте́рти) о́чі (очи́ці)**: а) витирати заспані, запорошені, стомлені тощо очі рукою, хусткою і т. ін. *— Вставай, сину, підемо. Протираю од сна очі* (Вас., I, 1959, 309); *Йому шпурнули межи очі піском. Він заревів, почав протирати очі* (Тют., Вир, 1964, 413); *Сидить* [Олена], *позіха, очиці протира і сама себе не розбере, де вона, що вона, що з нею робилось, що їй таке снилось* (Кв.-Осн., II, 1956, 205); *Я одітхнув вільніше, протер очі від куряви і оглянувся навкруги* (Коцюб., III, 1956, 136); *Вона підвела голову від шитва і протерла стомлені сірі очі* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 138); б) прокидатися, вставати після сну. *— А доки ми оце будемо протирати очі? — промовив о. Хведор. — Рання пташка дзьобик набиває, а пізня очиці протирає* (Н.-Лев., I, 1956, 129); *— Даю тобі слово, Тимоше, озвався він по якійсь хвилині, — що завтра ви ще й очей не протрете, як я вже упораюсь з своїм* [трактором] (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 150).

3. Розтираючи, пропускати крізь що-небудь. *Віджатий сир протирають крізь сито, додають сметану, яйця, масло, цукор, сіль і борошно* (Укр. страви, 1957, 269); *Збирають вершки стебел і гілок* [материнки], *сушать і (часто) протирають крізь решето* (Лікар. рослини.., 1958, 86).

4. *діал.* Торувати (шлях, стежку і т. ін.). *Мало що терном не вросла колись битая доріженька до о. Герасія. Один.. о. Антоній їх не цурався і доріженьку протирав* (Свидн., Люборацькі, 1955, 88); *Зима була, замерз зелений Сян, І по блискучім ледовім* [льодовім] *помості Гладкий протерли шлях мужицькі сани* (Фр. XI, 1952, 21); * Образно. *Він стежки протира для нащадків,— Його діло ніколи не мре!* (Граб., I, 1959, 395).

ПРОТИРА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ПРОТЕ́РТИСЯ**, тре́ться, *док.* 1. Ставати дірявим, псуватися від довгого користування, носіння. *Хіба ж я винен, що підошви чогось аж горять під моїми ногами, каблуки.. подаються врозтіч, а підківки на них протираються, неначе папір?* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 129); *Мала* [одежа] *цілком порядний вигляд, тільки на ліктях трохи протерлась* (Коцюб., I, 1955, 244); *— Сорочки річ тендітна: там подереться, там протреться — і нема її* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 85); // З'являтися на чому-небудь внаслідок тертя, довгого користування, носіння (про дірку). *На черевику протерлася дірка.*

2. *тільки недок.* Пас. до **протира́ти**. *То колективний гарячий лист від невідомих учителів і учительок з подякою за останнє оповідання, яке.. так зачитувалось, що не можна було вчитати,— протиралося вогкою хустиною і знову читалося* (Вас., Незібр. тв., 1941, 201).

ПРОТИРІ́ЧЧЯ, я, *с.* Те саме, що **супере́чність**. *— Ще мчать десь дипкур'єри з важливими паперами, і дипломати намагаються якось розв'язати, відсунути хоч на деякий час протиріччя, але вся країна вже відчуває початок жахливої бійні* (Донч., II, 1956, 206); *Головним соціальним протиріччям сучасної епохи залишається антагонізм між робітничим класом і буржуазією* (Наука.., 2, 1973, 34); *Вова Порада вештався з кутка в куток, зачіпав усіх. Дух протиріччя засів у ньому після зборів* (Коп., Тв., 1955, 356).

ПРО́ТИРКА, и, *ж.* 1. *спец.* Пристосування для протирання каналу ствола вогнепальної зброї. *Роман довго порпається в кишені, намацує там металеву маслянисту протирку і, обернувшись до стіни, неквапом щось шкребе на ній протиркою, наче цвяхом* (Гончар, III, 1959, 154).

2. *розм.* Ганчірка для протирання чого-небудь.

ПРО́ТИЙРКА, и, *ж.* Дія за знач. **протира́ти, проте́рти**. *Дагаров обірвав розмову.., а решта* [солдат] *жваво запрацювала над протиркою рушниць* (Панч, I, 1956, 83).

ПРОТИСІЯ́ННЯ, я, *с., спец.* Те саме, що **протися́ння**.

ПРОТИ́СКАТИ *див.* **проти́скувати**.

ПРОТИСКА́ТИ *див.* **проти́скувати**.

ПРОТИ́СКАТИСЯ *див.* **проти́скуватися**.

ПРОТИСКА́ТИСЯ *див.* **проти́скуватися**.

ПРОТИ́СКУВАТИ, ую, уєш *і розм.* **ПРОТИСКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОТИ́СНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* проти́снув, нула, ло *і* проти́с, ти́сла, ло; *і розм.* **ПРОТИ́СКАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Тиснучи, з зусиллям проштовхувати, просовувати куди-небудь. *Голова німця вдавлена в сніг. Старшина протискує попід снігом руку* (Багмут, Записки.., 1961, 87); *— Ви ж цей торф, пане, знайшли біля Морозенка, а не коло нас,— протиснув голову з-за людських плечей Пилип Таранюк* (Стельмах, I, 1962, 356); *Образно. *Намагається* [Родивон] *протиснути й собі слово — бо ще можуть подумати: необізнаний голова на чистопородній скотині* (Горд., Дівчина.., 1954, 160).

ПРОТИ́СКУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і розм.* **ПРОТИСКА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОТИ́СНУТИСЯ**, нуся, нешся; *мин. ч.* проти́снувся, нулася, лося *і* проти́сся, ти́слася, лося; *і розм.* **ПРОТИ́СКАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Проштовхуватися, пробиратися куди-небудь із зусиллями, крізь натовп, долаючи перешкоди. *— Пропустіть! пропустіть! — шамотів беззубим ротом дяк, протискуючись поміж народом* (Мирний, III, 1954, 89); *Протискуючись, Гаврило вилаявся: дірка* [в мурі].. *розраховувалась не на зимовий час і в кожусі крізь неї пролізти було важко* (Скл., Карпати, II, 1954, 175); *Протискаючися поміж натовпом, купка людей витягла Романа аж до самого вогню* (Гр., II, 1963, 303); *Людина, перехилившись корпусом уперед, протискалась крізь дужий вітер з дощем* (Досв., Вибр., 1959, 164); *Князь Костянтин та Єремія насилу протислись в одхилену браму* (Н.-Лев., VII, 1966, 11); *У вулицю як увійшли* [селяни], *протиснувся якось непомітно поміж народом Невкипілий до них* (Головко, II, 1957, 340); *Народ гучно валив улицями;.. ледве можна було пробитися, протискатися поміж рябенькою купою людською* (Вовчок, I, 1955, 303); *Надзиратель протискався між рядами й штовхнув Калошу в бік* (Вас., I, 1959, 203); * Образно. *Клекотіла* [річка] *гнівно в своїх тісних берегах і протискалася вниз свої-*

ми жовтаво-брудними розбурханими водами (Фр., III, 1950, 250); *Здвигає* [природа] *кичери вузько-вузько, так, що ледве-не-ледве може протиснутися гуцульська дорога* (Хотк., II, 1966, 299).

2. *тільки недок.* Пас. до **протискувати, протискати.**

ПРОТИ́СНЕНИЙ *див.* **проти́снутий.**

ПРОТИ́СНУТИ *див.* **проти́скувати.**

ПРОТИ́СНУТИЙ, ПРОТИ́СНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проти́снути.**

ПРОТИ́СНУТИСЯ *див.* **проти́скуватися.**

ПРОТИСТА́ВИТИ, влю, виш; *мн.* протиста́влять; *і* **ПРОТИСТАВЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОТИПОСТА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* протипоста́влять; *док., перех.* 1. Порівнювати, зіставляти кого-, що-небудь, вказуючи на їх несхожість, різницю, протилежність. *Картаючи панів за їх паразитичне життя, Вишенський протиставить їм пригноблених ними людей* (Іст. укр. літ., I, 1954, 73); *Як відомо, В. І. Ленін протиставляв інтернаціоналізм і націоналізм не тільки в політичному відношенні, а й як два непримиренних світогляди* (Нар. тв. та етн., 4, 1974, 38).

2. *кому, чому.* Спрямовувати проти кого-, чого-небудь, протидіючи йому.— *Я шукаю.. любові в вас,.. а ви протиставите мені своє майже божевільне недовір'я* (Коб., III, 1956, 230); *Реакційній буржуазній ідеології партія протиставить наукову ідеологію комунізму* (Програма КПРС, 1961, 107); *Агресивній політиці імперіалізму Радянський Союз протиставляє політику активного захисту миру і зміцнення міжнародної безпеки* (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 32); *Лицемірству і брехні ми можемо протипоставити повну і відкриту правду* (Ленін, 37, 1973, 74); *Батькові слова були несподівані, страшні, вони обурювали до глибини душі, а як їх заперечити, що протипоставити, Ніна не знала* (Собко, Стадіон, 1957, 255); // *у сполуч. із сл.* с е б е. Вважати себе значнішим, розумнішим, ніж хто-, що-небудь, не погоджуватися з чиїмись думками, поглядами і т. ін. — *Протиставив* [Федір] *себе партійній організації... Зверхність і погордливе критиканство...* (Мушк., Серце.., 1962, 152); *Наш творець пісні чи вірша не протиставляє себе громадськості, а живе з цією громадськістю єдиним повнокровним, радісно-напруженим життям* (Рильський, III, 1956, 157).

ПРОТИСТА́ВИТИСЯ, иться; *мн.* протиста́вляться; *і* **ПРОТИСТАВЛЯ́ТИСЯ,** яється, *недок.* Пас. до **протиста́вити, протиставля́ти.** *Саві Чалому в трагедії* [«Сава Чалий» І. Карпенка-Карого] *протиставляється Гнат Голий — образ, оспіваний у піснях як втілення героїзму, мужності, хоробрості і відданості народові* (Життя К.-Карого, 1957, 153).

ПРОТИСТА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **протиста́вити.** *Весь вірш* [П. Грабовського «Справжні герої»] *побудований на антитезі:.. активна дія народних борців протиставлена пустій і безплідній романтиці буржуазно-дворянських поетів* (Укр. літ., 9, 1957, 174).

ПРОТИСТА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протиста́вити** і **протиста́витися.** *Свої докази автор будує на паралелях, які самим уже зіставленням і протиставленням фактів підтверджують незаперечну правдивість його поглядів* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 398); *Інтереси суспільства є тією спільною основою, яка забезпечує єдність матеріальних і моральних стимулів до праці і об'єктивно виключає їх протиставлення одного одному* (Ком. Укр., 6, 1970, 25).

ПРОТИСТАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протиставля́ти** і **протиставля́тися.**

ПРОТИСТАВЛЯ́ТИ *див.* **протиста́вити.**

ПРОТИСТАВЛЯ́ТИСЯ *див.* **протиста́витися.**

ПРОТИСТА́ВНИЙ, а, е: △ **Протиста́вний сполу́чник,** *грам.*— сполучник, який поєднує речення або члени речення, що протиставляться одне одному (напр., а, т а, п р о т е).

ПРОТИСТАРИ́ТЕЛЬ, я, *ч., хім.* Речовина, що сповільнює процес старіння каучуку та гуми при їх зберіганні й експлуатації.

ПРОТИ́СТИ, ів, *мн.* Об'єднана назва всіх одноклітинних організмів.

ПРОТИСТОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Розділ зоології, що вивчає тварин типу найпростіших.

ПРОТИСТОЯ́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **протистоя́ти.** *Сильний не той, хто заплющує на них* [життєві суперечності] *очі, а той, хто тверезо їх осягає — для розуміння їх, для переконаного їм протистояння* (Не ілюстрація.., 1967, 325).

2. *астр.* Положення планети, в якому вона спостерігається з Землі у напрямі, протилежному щодо Сонця. *Протистояння Юпітера.*

△ **Вели́ке протистоя́ння** — положення, при якому планета Марс перебуває на найкоротшій відстані від Землі. *Під час великих протистоянь, що повторюються кожні 15—17 років, відстань між Марсом і Землею скорочується приблизно до 56 мільйонів кілометрів* (Вісник АН УРСР, 2, 1973, 22).

ПРОТИСТОЯ́ТИ, ою́, оїш, *недок., кому, чому.* 1. Бути протилежним до кого-, чого-небудь, суперечити комусь, чомусь. *Золото лише тому протистоїть іншим товарам як гроші, що воно раніше вже протистояло їм як товар* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 75); *Українська демократична література різко протистояла літературі буржуазно-ліберального напряму, її буржуазному націоналізмові та космополітизмові* (Укр. літ., 9, 1957, 9); *Принцип історизму протистоїть суб'єктивістському підходові до подій і до діяльності історичних осіб* (Ком. Укр., 9, 1965, 15).

2. Чинити опір дії, напору кого-, чого-небудь, витримувати напір з боку когось, чогось. *Ніжні пісенні дерева, де беруть вони* [тополі] *силу, оту пружинисту міць протистояти вічним вітрам та буранам?* (Гончар, II, 1959, 6); *Коли говорять про греблі або дамби, в уяві постає складна гідротехнічна споруда з залізобетону, здатна протистояти напору води* (Рад. Укр., 27.II 1965, 3); *Образно. *Мені важко протистояти велетенській повені думок і почуттів, які затоплюють мене, коли йдеться про нове мистецтво* (Довж., III, 1960, 175); // *перен.* Опираючись, протидіючи кому-, чому-небудь, не давати йому можливості перемогти, поширитися, мати вплив на когось, щось і т. ін. *Ямпольський довго не піддавався, пробував протистояти Горбенкові, але нічого з цього не вийшло* (Грим., Подробиці.., 1956, 22); *Висока гордість дух підносить нам На згадку про новітній Севастополь, Що білими грудьми протистояв Фашистській ненажерливій навалі...* (Рильський, III, 1961, 112); *Імперіалізмові і реакції протистоять могутні сили: світова соціалістична система, міжнародний робітничий клас і національно-визвольний рух* (Ком. Укр., 12, 1969, 60).

ПРОТИСЯ́ННЯ, я, *с., спец.* Світла пляма овальної форми, що з'являється на нічному небі діаметрально протилежно до Сонця.

ПРОТИТА́НКОВИЙ, а, е. Признач. для боротьби з танками противника, для захисту від них. *Варвара перетягла через окоп довгу важку протитанкову рушницю* (Перв., Дикий мед, 1963, 245); *Виявивши протитанкову батарею, відважний розвідник закидав її гранатами, знищив обслугу і вивів з ладу дві гармати* (Іст. УРСР, II, 1957, 533); *На війні не завжди стріляють.. А що таке лопата,— хто не знав. Копали траншеї й окопи,*

бліндажі й землянки, ескарпи й протитанкові рови (Веч. Київ, 21.VIII 1974, 3).

ПРОТИТЕЧІЯ́, ї́, *ж., спец.* Течія, протилежна напряму основної течії води, рідини. *У тропічній зоні з обох боків екватора із сходу на захід проходять дві екваторіальні течії, між якими у зворотному напрямі, на схід іде екваторіальна протитечія* (Курс заг. геол., 1947, 49); *Підводні протитечії були виявлені і в Тихому, і в Індійському океанах* (Веч. Київ, 8.V 1971, 3).

ПРОТИТИ́СК, у, *ч., техн.* Тиск, який протидіє іншому тискові. *В нашій країні розроблено кілька типів.. установок, з допомогою яких вичавлюють метал у середовище із значним протитиском* (Знання.., 6, 1973, 7).

ПРОТИТИ́СНЕННЯ, я, *с., техн.* Те саме, що **протитиск**.

ПРОТИТІЛА́, тіл, *мн.* (*одн.* **протити́ло**, а, *с.*), *біох.* Те саме, що **антитіла́**. *Продукування протитіл є переважно функцією клітин плазми в лімфатичних вузлах* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 66).

ПРОТИТІ́ЛО *див.* **протитіла́**.

ПРОТИТОРПЕ́ДНИЙ, а, е. Признач. для знешкодження торпед противника, для захисту від них. *Протиторпедна оборона; Протиторпедні сіті.*

ПРОТИТУБЕРКУЛЬО́ЗНИЙ, а, е. Признач. для лікування туберкульозу, для його профілактики. *Важливим розділом роботи родопомічних закладів є проведення протитуберкульозної вакцинації новонароджених* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 326); *В Алупці та Сімеїзі зосереджені великі протитуберкульозні здравниці, в яких застосовуються всі найновіші методи лікування* (Наука.., 9, 1962, 37); *Протитуберкульозні препарати.*

ПРОТИУДА́РНИЙ, а, е. Який протидіє ударам, захищає від них. *Протиударний пристрій; Протиударний годинник.*

ПРОТИУРЯДО́ВИЙ, а, е. Спрямований проти уряду. *6 листопада* [1904 р.] *на вулицях Харкова відбулася протиурядова маніфестація, яка супроводилася співом революційних пісень і вигуками «Геть самодержавство!», «Геть царя!»* (Іст. УРСР, I, 1953, 593); *Наростання протесту народних мас проти сваволі кріпосників і нестерпного гніту самодержавства зумовило посилення протиурядових настроїв серед передової, демократичної інтелігенції* (Іст. укр. літ., I, 1954, 134).

ПРОТИХІМІ́ЧНИЙ, а, е. Признач. для боротьби з бойовими хімічними отруйними речовинами, для захисту від них. *Протихімічна оборона.*

ПРОТИХОЛЕ́РНИЙ, а, е. Признач. для лікування холери, для її профілактики. *Протихолерна вакцина; Протихолерна комісія.*

ПРОТИЦИНГО́ТНИЙ, а, е. Признач. для лікування цинги, для її профілактики. *Цибуля має велику вітамінну активність, і вже з давніх часів її вживають як знезаражувальний і протицинготний засіб* (Роб. газ., 20.VIII 1974, 4).

ПРО́ТИЧКА, и, *ж., розм.* Металевий прутик для чищення люльки. *Налапавши й витягши люльку, довго він довбався в ній протичкою* (Мирний, I, 1949, 278); *Він набиває свою люльку з мідяною протичкою, оздоблену бляшками, з довгим цибухом* (Сміл., Сад, 1952, 251).

ПРОТИЧУ́МНИЙ, а, е. Признач. для лікування чуми, для її профілактики. *Протичумна вакцина; Протичумна станція.*

ПРО́ТІЙ, ю, *ч., хім.* Легкий ізотоп водню. *Водень має три ізотопи: протій (легкий ізотоп), дейтерій (важкий) і тритій (надважкий)* (Наука.., 11, 1961, 32).

ПРОТІ́К, то́ку, *ч.* Те саме, що **прото́ка** 1. *Вздовж лівого берега розбрелися по пояс у воді дерева,— Дніпро затопив усі протоки й старі русла, вздовж яких вони росли* (Ю. Янов., II, 1954, 91).

ПРОТІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протіка́ти**. *При високій в'язкості* [рідкого] *палива утруднюється протікання його в паливоподавальній системі* (Сіль. тепл. електростанції, 1957, 32); *Протікання масла буває внаслідок пошкодження прокладок і спрацювання сальників* (Підручник шофера.., 1960, 25); *У теплицях та парниках на водяному або паровому обігріванні треба.. ліквідувати протікання труб та огрівних приладів* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 34); *Закони природи — це об'єктивні співвідношення, що виражають сутність просторово-часового буття тіл, явищ та процесів і вказують на те, які саме явища природи можливі і в якому напрямі відбувається їх протікання* (Знання.., 3, 1973, 8).

ПРОТІКА́ТИ, а́є, *недок.*, **ПРОТЕКТИ́**, ечé; *мин. ч.* протік, текла́, ло́; *док.* 1. *перев. недок.* Проходити денебудь, по якійсь місцевості своєю течією. *Ой у полі та криниченька, З неї вода рине... Рине вода, протікає По тихій долині* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 290); *Коло самого Канева Дніпро протікає двома рукавами, якраз так, як коло Києва* (Н.-Лев., II, 1956, 384); *Настали теплі весняні дні. Потік, що протікає вздовж нашого села, зашумів* (Томч., Готель.., 1960, 56); *На Поділлі і ближче до Карпат ріки протікають звичайно в глибоких долинах з обривистими берегами* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 7); * Образно. *Протікають асфальти з міста — сизі стрічки в широкім полі* (Мал., Листи.., 1961, 12); // Переміщаючись, текти в чомусь (про воду або іншу рідину). *Кров протікає в судинах.*

2. Просочуватися, проникати крізь що-небудь, кудись (про воду або іншу рідину). *Мов крізь сито, крізь стелю вода протікала* (Л. Укр., IV, 1954, 264); *Треба було хатчину наново пошити; через перестарілу солому, що майже зовсім загнила, протікає добре дощ* (Коб., III, 1956, 534); * Образно. *Говорила* [Варя] *йому, що коли тільки в їхні стосунки почне протікати холодна вода, кожний вільний робити, що йому завгодно* (Епік, Тв., 1958, 54).

3. Пропускати крізь себе воду, рідину, вологу. *— На осінь, мамо, треба неодмінно перекрити верх — буде протікать* (Вас., I, 1959, 275); *Дощ лив без відпочинку дві доби. Сумні, похнюплені сиділи комсомольці в наметі, що вже почав протікати* (Донч., II, 1956, 51); *Замазка, покладена на скло в теплу суху погоду, добре засихає,.. теплиці і парникові рами не протікають* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 33); // *безос. Коли пригнав* [пастух] *худобу на толоку, перша його річ була оглянути буду та позатикати соломою діри, щоби не протікало* (Март., Тв., 1954, 177).

4. Проходити, минати (про час, відрізок часу, період життя). *Так протікали дні.. серед безлюддя, тиші і чистоти* (Коцюб., II, 1955, 232); *За годами Три года сумно протекли. Багато дечого взяли З моєї темної комори І в море нишком однесли* (Шевч., II, 1963, 238); *Не жаль мені життя, ні світа, Не жаль, що марно кращі літа У горю* [горі] *й праці протекли* (Фр., XI, 1952, 40); *Шумлять дуби в степу широкім, Моя тут юність протекла* (Забашта, Квіт.., 1960, 142); // Відбуватися, здійснюватися в часі. *Всюди погляди, повні любові, Зустрічали в народі поета.. Та невже ж все безхмарним, ясним Протікало у нього в житті?* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 142); *Розмова увірвалась нагло, і протекла велика пауза* (Ю. Янов., IV, 1959, 69).

ПРОТІ́С, те́су, *ч., спец.* 1. Дія за знач. **протеса́ти, протісувати.**

2. Протесане місце на чому-небудь.

ПРОТІ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протíсувати.**

ПРОТІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОТЕСА́ТИ**, тешу́, те́шеш, *док., перех.* 1. Тешучи, виготовляти, вирівнювати що-небудь. *Протісувати колоду; Протесати пази.*

2. *тільки док., також без додатка.* Тесати якийсь час.

ПРОТІ́ЧНИЙ *див.* **прото́чний.**

ПРОТІ́ЧОК, чка, *ч., рідко.* Зменш.-пестл. до **протік.** *— А це тобі й перехід! — скрикнув Кирило, спускаючись з гори в балку, посеред котрої пробігав невеличкий протічок* (Мирний, III, 1954, 70); *Вода в протічку справді порадувала хлопців своїм чудовим смаком і прозорістю* (Ле, Клен. лист, 1960, 90).

ПРО́ТКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проткáти.** *Простирався жовтий і синій лубин* [люпин], *неначе синя скатерть, золотом проткана* (Март., Тв., 1954, 246); *Ніби все гаразд. І проткана блискучими нитками сукня, і волосся, яке довго зачісувала* [Світозара] *перед дзеркалом* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 9).

ПРОТКА́ТИ, тчу́, тчеш, *док., перех.* 1. Виткати візерунок, малюнок на чому-небудь. *Проткати полотно шовком.*

2. *тільки док., також без додатка.* Ткати якийсь час.

ПРОТКНУ́ТИ *див.* **протикáти.**

ПРОТКНУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проткнýти.** *Казах тримав вірьовку, прив'язану до.. палички, проткнутої крізь ніздрі тварини* [верблюда] (Донч., IV, 1957, 8); *На нього ринули партизани. Кат встиг розрядити в них револьвер.. і, скривившись, без жодного звуку, впав сам, проткнутий штиками* (Воскр., Весна.., 1939, 64).

ПРОТКНУ́ТИСЯ *див.* **протикáтися.**

ПРОТЛІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати дірявим, зіпсуватися від дії тління. *Човен протлів.*

2. Тліючи, прогоріти. *Дрова в грубі протліли.*

3. Тліти якийсь час.

ПРОТНУ́ТИ *див.* **протинáти.**

ПРОТО... Перша частина складних слів, що означає: а) первинність, давність чого-небудь, напр.: п р о т о́ г р а ф, п р о т о і н д і́ й с ь к и й, п р о т о і с т о́ р і я і т. ін.; б) найвищий ступінь, напр.: п р о т о б е́ с т і я і т. ін.

ПРОТО́ВПИТИСЯ *див.* **прото́вплюватися.**

ПРОТО́ВПЛЮВАТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *недок.*, **ПРОТО́ВПИТИСЯ**, плюся, пишся; *мн.* прото́впляться; *док., розм.* Штовхаючись, проходити, пробиратися крізь натовп куди-небудь. *Гаряче дихаючи й поблискуючи очима, протовплювались до веранди три якісь зловісні силуети* (Вас., II, 1959, 125); *У двох місцях у натовпі рухнулися люди, і, протовплюючись між ними, тихо наближались до переднього краю — од огорожі один, а ззаду.. другий* (Головко, II, 1957, 344); *За народом так насилу протовпилися* [попи] *до хати* (Кв.-Осн., II, 1956, 93); *Людей стояло на площі сила-силенна, не можна було протовпитись* (Чаб., Катюша, 1960, 175).

ПРО́ТОВПОМ, *присл., діал.* Проштовхуючись, проштовхавшись. *Як стояла* [Мелашка] *в одній сорочці, так протовпом і кинулась між люди просто до Лавріна* (Н.-Лев., II, 1956, 344).

ПРОТОДИЯ́КОН, а, *ч., церк.* Старший диякон. [П у з и р:] *Знаєте, я б на вашім місці з таким чудовим голосом у протодиякони пішов* (К.-Карий, II, 1960, 339); *Громовий бас протодиякона гуркотів, відлунюючись у всіх кутках.. храму* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 329); * У порівн. *Високий, широкоплечий, він говорив густим басом, як протодиякон* (Горький, II перекл. Ковганюка, 1952, 303).

ПРОТОДИЯ́КОНСЬКИЙ, а, е, *церк.* Прикм. **до протодия́кон.** *Протодияконський сан; // розм.* Такий, як у протодиякона. *У світлиці дробилися два голоси. Один тоненький, хриплявий, другий рокітливий, протодияконський* (Тют., Вир, 1964, 511).

ПРОТОЄРЕ́Й *див.* **протоієре́й.**

ПРОТОІЄРЕ́Й, *розм.* **ПРОТОЄРЕ́Й**, я, *ч., церк.* Священик, ієрей найвищого чину. *Їхав через Вербівку в школу второкласну, що єсть біля Вербівки в селі одному,.. протоієрей Полієвкт Сохановський* (Тесл., З книги життя, 1949, 103); *— Балабуха чоловік вчений, займе добру парафію, буде благочинним, а може і протоєреєм* (Н.-Лев., III, 1956, 13).

ПРОТО́КА, и, *ж.* 1. Рукав річки; річка або струмок, що з'єднує дві водойми. *Внизу котив Дніпро свої хвилі, розпадаючись на кілька проток* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 122); *Всі озерця і ставки сполучалися між собою протоками* (Смолич, I, 1958, 78); * Образно. *В протоках вулиць клекіт сурми чути, В протоках вулиць чути дзвін підків* (Перв., I, 1958, 75).

2. Вузька смуга води між двома ділянками суходолу, яка сполучає два моря, два океани або море з океаном. *Хвилі.. оббризкують камінь, Де у протоці тісній прориває́ться море шалене* (Зеров, Вибр., 1966, 145); *Ми пустилися з попутним штормом у вузьку протоку, залишаючи за собою оскаженілий океан* (Ю. Янов., II, 1958, 86); *Чорне море зв'язане протоками з Середземним морем* (Фіз. геогр.., 6, 1957, 10).

3. Вузька порожнина, канал у живому організмі. *Хоч печінка та підшлункова залоза мають вивідні протоки, вони є залозами з внутрішньою секрецією* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 248); *Жовчні протоки.*

ПРОТОКО́Л, у, *ч.* 1. Документ, який містить запис усього, про що йшла мова на зборах, засіданні, допиті і т. ін. *— Ану, дай сюди протокол сьогоднішніх зборів. І, вихопивши з рук секретаря кілька списаних олівцем листочків, Матюша швидко розірвав їх на дрібні шматочки* (Шиян, Баланда, 1957, 98); *Слідчий натужно скрипів пером, закінчуючи складати протокол дізнання* (Кол., Терен.., 1959, 258).

2. Документ, який засвідчує певний факт, подію і т. ін. *Почтмейстер роздер конверт і конфіскував ті нещасні і невинні вирізки* [з газет].. *Звісно, я зажадав протоколу і буду скаржитися* (Коцюб., III, 1956, 250); *Жандармський офіцер.. перевтомленим поглядом оглянув наші папери, протокол трусу* (Досв., Вибр., 1959, 110); *Кілька разів Саня сама відносила протоколи аналізів до цеху* (Шовк., Інженери, 1956, 103).

3. Писемна угода між державами; одна з назв міжнародного договору. *Україна є членом 49 міжнародних організацій та їх органів, а також учасником 67 міжнародних договорів, угод, конвенцій і протоколів* (Ком. Укр., 3, 1966, 73).

ПРОТОКОЛІ́ЗМ, у, *ч., книжн.* Стиль викладу, властивий протоколу. *Письменники ліберально-народницької групи, епігони українського народництва змальовували селянство в ідеалізованому освітленні.. Для їхніх творів характерна «стара» манера письма — побутовизм, етнографізм, протоколізм* (Рад. літ-во, 1, 1964, 77).

ПРОТОКОЛІ́СТ, а, *ч., заст.* Дрібний чиновник, що веде протоколи (в суді, канцелярії і т. ін).

ПРОТОКОЛЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протоколюва́ти.** *Ніхто так ретельно не присилав протоколів, довідок, резолюцій, як Загоруйко, хоч для партгруп і не прийнято вести широкого протоколювання* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 155).

ПРОТОКОЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок. і док., перех.* Вести, складати протокол (у 1, 2 знач.); заносити що-

небудь у протокол. *Образно. *Письменник не протоколює плин життя героя, а добирає епізоди, які освітлюють, розкривають смисл його життя* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 97).

ПРОТОКО́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **протоко́л.** *Протокольний запис.*

2. Власт. протоколу, такий, як у протоколі. *Протокольний стиль викладу.*

ПРОТОКО́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **протоко́льний** 2. *Реалізм описів у думах іноді доходить до дивовижної точності, майже протокольності* (Рильський, IX, 1962, 231).

ПРОТОКО́ЛЬНО. Присл. до **протоко́льний** 2. *Я буду підстерігати саме життя, одрізувати од його живі тремтячі скибки, записувати тев протокольно у свій альбом* (Григ., Вибр., 1959, 378).

ПРОТОКОЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **протоколюва́ти**; // **протокольо́вано**, *безос. присудк. сл.* *Образно. *Я перечитую книгу, Названу дуже неточно — Історією хвороби. Я знаю, що це серйозніше. Я знаю, що це — Історія, Яку не протокольовано* (Кор., Поезії, 1967, 151).

ПРОТОМИ́ТИ, томлю́, то́миш; *мн.* прото́млять; *док., перех.* Томити якийсь час.

ПРОТОМИ́ТИСЯ, томлю́ся, то́мишся; *мн.* прото́мляться; *док.* Томитися якийсь час.

ПРОТО́Н, а, *ч.* Стабільна позитивно заряджена елементарна частинка атомного ядра будь-якого хімічного елемента. *До складу ядра атома входять протони. Кількість протонів всередині ядра атома дорівнює кількості електронів, що обертаються навколо ядра* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 24); *Електрон і протон — то спершу виявлені елементарні частинки. Згодом було знайдено нейтрон і позитрон* (Знання.., 10, 1972, 4); — *Протон — це ядро водню, і відповідно до цього він має в електронній оболонці лише один електрон* (Рибак, Час.., 1960, 218).

ПРОТОНЕ́МА, и, *ж., бот.* Мохи на початковій стадії розвитку, коли вони розвиваються із спори і мають вигляд ниток.

ПРОТО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **прото́н.** *Протонна радіоактивність.*

△ **Прото́нний мікроско́п** — мікроскоп, у якому використовується потік протонів.

ПРОТОПА́ТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. *перех.* Пройти певну відстань. *Ізнову за шляхом суворим, Як вірна любов,— далина. Я ще її всю не протопав І всю не об'їздив її* (Мал., Запов. джерело, 1959, 198).

2. *неперех.* Пройти, топаючи. *Хтось протопав коридором.*

ПРОТОПИ́ТИ *див.* **прото́плювати.**

ПРОТОПІ́П, по́па, *ч., церк.* Те саме, що **протоієре́й.** *Убраний в чорний жупан та в вишневий кунтуш, з чорним волоссям,.. Адам Казановський був схожий на київського архімандрита або на протопопа* (Н.-Лев., VII, 1966, 81); *Він біжить до папи* [тата] *розповісти.. про те, що він бачив справжнього протопопа* (Смолич, II, 1958, 24).

ПРОТОПЛА́ЗМА, и, *ж.* Вміст клітини живого організму, жива речовина, в якій здійснюються всі життєві процеси. *Протоплазма — напіврідка, в'язка маса, яка має дуже складну будову* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 10); *За нормальних умов протоплазма клітини являє собою колоїдний розчин білка* (Вісник АН УРСР, 12, 1970, 41).

ПРОТОПЛАЗМАТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **протопла́зма.** *Тіла амеб тут* [на рисунку] *з'єднані лише тонкою протоплазматичною ниточкою з невеликими вузликами* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 262).

ПРОТОПЛА́СТ, а, *ч.* Вміст рослинної клітини. *Протопласт у них* [синьо-зелених водоростей] *забарвлений у характерний синьо-зелений колір* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 7).

ПРОТО́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **протопи́ти.** *Піч добре протоплена.*

ПРОТО́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прото́плювати.**

ПРОТО́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОТОПИ́ТИ**, топлю́, то́пиш; *мн.* прото́плять; *док., перех. і неперех.* 1. Розпалювати і підтримувати вогонь у печі, грубці і т. ін., обігріваючи приміщення; топити. *Він жив по-холостяцькому,.. коли протоплював плиту і грів чай, а частіше в нетопленій кімнаті лягав у холодну постіль* (Чорн., Потік.., 1956, 364); *Каже* [баба]: — *Ти б, старий, пішов у ліс та вирубав липку, щоб було чим протопити* (Укр.. казки, 1951, 290); — *Ідіть, вдово, нам з дочкою поможіть, Дамо взимку вам чим хату протопить* (Манж., Тв., 1955, 241); — *Батько залагодять дірку... холодно — нехай протопимо грубу...* (Кос., Новели, 1962, 24); *Роздобувала* [Марія Степанівна] *паливо, щоб протопити в хаті* (Ткач, Плем'я.., 1961, 10).

2. Топити (*див.* **топи́ти** [1]) якийсь час.

ПРОТОПРЕСВІ́ТЕР, а, *ч., церк.* Головний священик у великих соборах; // У дореволюційній Росії — головний священик у військовому та придворному відомствах.

ПРОТО́ПТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **протопта́ти.** *Де ж ти дівся, в Яр глибокий Протоптаний шляху?* (Шевч., I, 1963, 336); *Остап ішов навпростець, минаючи вузькі, криві стежки, протоптані товаром і пастухами* (Коцюб., I, 1955, 338); *Він непевно ступав ногами, наче не просто собі йшов, а намагаючись обов'язково попадати ногами в протоптані сліди Сахновського* (Головко, II, 1957, 185); *В кращих, коронних своїх творах Павло Тичина вмів піднятись на ті верховини, куди не було протоптаних його попередниками стежок* (Літ. Укр., 2.II 1971, 3); *Ворог рубатиме втікачів, наздоганяючи їх по протоптаному снігу* (Ле, Наливайко, 1957, 95); // **прото́птано**, *безос. присудк. сл. Данило луками якраз і не радив іти. Тудою після недавнього снігопаду ще й сліду, мабуть, не протоптано* (Головко, А. Гармаш, 1971, 253).

◇ **Іти́ (піти́) прото́птаною сте́жкою** *див.* **сте́жка.**

2. *у знач. прикм., розм.* Який протоптався, став дірявим від довгого ходіння. *Протоптані черевики; Протоптаний килим.*

ПРОТОПТА́ТИ *див.* **прото́птувати.**

ПРОТОПТА́ТИСЯ *див.* **прото́птуватися.**

ПРОТО́ПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОТОПТА́ТИ**, топчу́, то́пчеш, *док., перех.* 1. Топчучи, ходячи, прокладати, утворювати (стежку, дорогу, слід і т. ін.). *Протоптуючи в снігу свіжий слід, секретар райкому говорив, що в село приїхав де в чому допомогти Іванові* (Чорн., Потік.., 1956, 117); *Побіч скали.. брати протоптали маленьку стежку, куди після купелі вилазили з води* (Фр., III, 1950, 11); *Ворона протоптала вздовж води справжню мережану стежечку* (Донч., V, 1957, 30); // Топчучи, наступаючи ногами, приминати (перев. сніг).

◇ **Прото́птувати (протопта́ти) сте́жку (сте́жечку, доро́ïжку** *і т. ін.*): а) *(куди, до кого — чого)* часто ходити куди-небудь, навідувати когось, щось. *Усі, мабуть, і забули б про той млин, та ось приїхали влітку пани в село на дачі, почали протоптувати до його стежечки ясними зоряними ночами* (Вас., I, 1959, 190); — *Я в пекло стежку протоптала, Я там не раз, не два бувала* (Котл., I, 1952, 126); б) *(до чого)* намагатися досягти чого-небудь, домогтися чогось. — *Князь, певно, при-*

став до нашої святої віри не з щирим серцем,— промовив сумно патер Вінцентій. — Він став католиком, щоб протоптати стежку до двору (Н.-Лев., VII, 1966, 75); **Протóптувати (протоптáти) стéжку (стéжечку, дорíжку** *і т. ін.*) до **сéрця** *чийого* — завойовувати чию-небудь любов, довіру. *Сестер вона не любила.., один лише тато зумів колись протоптати доріжку до її маленького серця* (Дім., Ідол, 1961, 223).

2. *розм.* Довго ходячи, протирати (перев. взуття). *Протоптати чоботи; Протоптати килим.*

ПРОТÓПТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОТОПТÁТИСЯ**, топчу́ся, то́пчешся, *док.* 1. Утворюватися від ходіння, топтання (про стежку, дорогу, слід і т. ін.).

2. *розм.* Протиратися від довгого носіння (перев. про взуття). *Чобіт мі ся протоптав, пальчики мі видно* (Коломийки, 1969, 128).

3. *тільки док., розм.* Топтатися (у 1—3 знач.) якийсь час.

4. *тільки недок.* Пас. до **протóптувати.**

ПРОТОРГÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОТОРГУВÁТИ**, у́ю, у́єш, *док.* 1. *перех., розм.* Торгуючи, втрачати (гроші, капітал). *Проторгувати сто карбованців.*

2. *тільки док., неперех.* Торгувати якийсь час.

ПРОТОРГÓВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОТОРГУВÁТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. *розм.* Торгуючи, зазнавати грошових втрат, розорятися. *Старий Гнат щось помітив за сином і, коли той зовсім по-дурному проторгувався на ярмарку, напав на нього* (Стельмах, I, 1962, 544).

2. *тільки док.* Торгуватися якийсь час.

ПРОТОРГУВÁТИ *див.* **проторгóвувати.**

ПРОТОРГУВÁТИСЯ *див.* **проторгóвуватися.**

ПРОТОРÓВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проторувáти.** *Проторована стежка.*

ПРОТОРОХКОТÍТИ, очу́, оти́ш, *розм.* Док. до **торохкотíти.** *Тачанки проторохкотіли Херсонським спуском вниз* (Смолич, Світанок.., 1953, 229).

ПРОТОРОХТÍТИ, хчу́, хти́ш, *док., розм.* 1. *неперех.* Проїхати з торохтінням. *В'їхали в місто. Хутко проторохтіли улицями* (Вовчок, I, 1955, 137); *За цілі кілометри чути, як десь проторохтить гарба із ферми в степ* (Гончар, Тронка, 1963, 254).

2. *перех.* Вимовити швидко, голосно. *— Я не хочу їсти,— ледве чутно промовила Марія..— Хочеш, хочеш! ..— швидко й бездумно проторохтіла Інна* (Ткач, Жди.., 1959, 66).

3. *неперех.* Торохтіти якийсь час.

ПРОТОРУВÁТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **торувáти.** * Образно. *— Поки я жив — живе надія: Я проторую шлях в Берлін!* (Криж., Гори.., 1946, 80).

ПРОТОТИ́П, у, *ч.* 1. Конкретна особа, факти життя або риси характеру якої покладені в основу образу літературного персонажа. *Майже всі вони* [герої п'єс І. Карпенка-Карого] *мають прототипів серед тих людей, яких знав драматург особисто або з розповідей близьких йому людей* (Життя К.-Карого, 1957, 70); *Зворушливою була зустріч автора книжки «Важка вода» В. Логвиненка з прототипами роману — чорноморськими моряками-підводниками* (Літ. Укр., 12.VII 1974, 3).

2. *спец.* Первісний вигляд, первісна форма якогось органа чи організму, з якого історично розвинулись дальші органи або організми. *Прототип кінцівок хребетних тварин.*

3. Той (те), хто (що) є попередником, взірцем когось або чогось іншого. *Наша газета — дуже мала фабрика, щоб її брати за прототип* (Коцюб., III, 1956, 166); *Наш співвітчизник російський майстер Гаузен придумав водолазне спорядження, яке є прототипом сучасного вентильованого водолазного костюма* (Знання.., 1, 1966, 24).

ПРОТО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проточи́ти.** *Широкий рот, обрамований короткою борідкою, та ніздрі широкого носа зачорніли, неначе нори, проточені кротами та мишами серед глухої кропиви* (Н.-Лев., IV, 1956, 42); *Блиснув* [Карпо] *сірими очима, і різкі півкола вій пурхнули вгору, аж торкнувшись широких, з прогалинками, наче проточених чимсь, брів* (Стельмах, II, 1962, 365).

ПРОТО́ЧИНА, и, *ж.* 1. Отвір, проточений, проїдений (червами, комахами, гризунами і т. ін.). *Килим з проточинами.*

2. Отвір, проточений, промитий водою; місце, в якому вода протікає звідкись. *В великі дощі в моєму номері через проточини текла вода* (Н.-Лев., II, 1956, 394); *Вони не тільки дісталися до підніжжя муру, але без перешкод підкотили туди діжку пороху. Але в проточину вона не пролізала* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 109).

ПРОТОЧИ́ТИ[1] *див.* **протóчувати.**

ПРОТОЧИ́ТИ[2], точу́, то́чиш, *док.* Точити (*див.* **точи́ти**[2]) якийсь час.

ПРОТОЧИ́ТИ[3], точу́, то́чиш, *док.* Точити (*див.* **точи́ти**[3]) якийсь час.

ПРОТО́ЧКА, и, *ж., техн.* 1. Дія за знач. **проточи́ти, протóчувати** 1.

2. Заглиблення, отвір, проточені у деталі, механізмі. *Тяга руля* [комбайна] *являє собою трубу, на кінцях якої зроблено проточки* (Зерн. комбайни, 1957, 264); *Під час обробки деталей з уступами, фасками, проточками, канавками складної форми тощо на токарних верстатах доводиться робити багато технологічних переходів* (Веч. Київ, 18.XI 1968, 2).

ПРОТО́ЧНИЙ, *рідко* **ПРОТÍЧНИЙ**, а, е. 1. Який тече, не стоячий (про воду). *Втомиться* [Галя]..— *все округи мішатись починає ув очах; що дослуха* [дослухається] — *наче крізь воду проточну* (Вовчок, I, 1955, 154); *Форелева ікра дуже чутлива до світла і до того ж потребує чистої проточної води* (Знання.., 12, 1969, 8); *— Він* [рис] *теплої води, скажімо, не любить, йому тільки свіжу, протічну.. давай...* (Гончар, Тронка, 1963, 313); // З текучою, не стоячою водою (про водойму). *Водойми бувають різні. Поділяються вони на стоячі й проточні* (Рад. Укр., 2.III 1962, 3); *Озеро невелике, з півтора кілометри. Воно протічне, на середині — до вісімнадцяти метрів глибини* (Мас., Роман.., 1970, 202).

2. *техн.* Який діє завдяки рухові рідини або пари. *Проточна система змащування;* // Признач. для протікання рідини, проходження пари. *Проточна частина турбіни.*

ПРОТО́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **прото́чний** 1. *Треба побудувати захисні споруди.., щоб від Києва до Херсона повернути Дніпрові його проточність* (Літ. Укр., 8.III 1968, 2).

ПРОТО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прото́чувати** і стан за знач. **прото́чуватися.** *Проточування деталей.*

ПРОТО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОТОЧИ́ТИ**, точу́, то́чиш, *док., перех.* 1. Виготовляти, обробляти на токарному верстаті. *Є комбіновані різці, за допомогою яких можна без заміни інструмента.. розточувати отвори, знімати фаски, проточувати канавки* (Різальні інстр.., 1959, 32); *Для досягнення високої точності виробів, оброблюваних в цангових патронах, необхідно попередньо проточити їх по зовнішній поверхні* (Технол. різального інстр., 1959, 51).

2. Гризучи, проїдаючи, риючи, робити дірки, отвори в чому-небудь (звичайно про червів, комах, гризунів і т. ін.). *Гусінь проточує ходи спочатку в черешках листя*

і в тонких гілках, потім в грубших гілках і стовбурі (Озелен. колг. села, 1955, 254); * Образно. *Уже як у кого встряне* [Карпо], *як уїсться: точить-точить, поки таки наскрізь не проточить!* (Мирний, І, 1949, 205); // Поступово руйнувати щось, порушувати цілісність чогось постійним діянням (про воду, вітер і т. ін.). *Під березою, проточуючи сніг, ожив і подав свій голос невидимий струмок* (Стельмах, І, 1962, 264); * Образно. *Злість, наче іржа та в залізі, проточує його серце, ссе, п'є кров з нього* (Мирний, IV, 1955, 173).

◇ **Го́лову прото́чувати (проточи́ти)** — те саме, що **Го́лову гри́зти (прогри́зти)** (*див.* **голова́**). — *Оце до̀бре, що ти сама про його замовила, а то вже він проточив мені голову: єднайте та й єднайте Оленку* (Барв., Опов.., 1902, 397).

3. *тільки док., також без додатка.* Точити (*див.* **точи́ти**[1]) якийсь час.

ПРОТО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **прото́чувати.** *Породи, що легко розчиняються у воді, як вапняк, гіпс, сіль, доломіт тощо, проточуються водою і дають природні шахти* (Курс заг. геол., 1947, 128).

ПРОТРА́ВА, и, *ж., спец.* 1. Дія за знач. **протрави́ти, протравля́ти, протра́влювати.**

2. Хімічна речовина, що використовується у промисловості для різних потреб. *Кислотні протрави;* // Хімічний препарат, признач. для кращого закріплення фарби на прядильному волокні, тканинах; // Їдка речовина, що використовується у граверній справі.

ПРОТРАВИ́ТИ *див.* **протравля́ти.**

ПРОТРА́ВЛЕНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **протрави́ти.** *Якщо під мікроскопом розглядати поверхню відполірованого і протравленого у спеціальному кислотному розчині металевого зразка, то можна бачити, що він складається з окремих зерен* (Наука.., 1, 1955, 10).

ПРОТРА́ВЛЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **протрави́ти, протравля́ти, протра́влювати.** *Протравлення металу.*

ПРОТРА́ВЛЮВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для протравлювання. *Протравлювальна речовина.*

ПРОТРА́ВЛЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **протра́влювати.** *Протравлювання тканин.*

ПРОТРА́ВЛЮВАТИ *див.* **протравля́ти.**

ПРОТРА́ВЛЮВАЧ, а, *ч., спец.* Робітник, фахівець, що займається протравленням.

ПРОТРАВЛЯ́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **протравля́ти.** *Протравляння узору на металі.*

ПРОТРАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш і **ПРОТРА́ВЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ПРОТРАВИ́ТИ**, травлю́, тра́виш, *док., перех., спец.* Обробляти протравою (у 2 знач.). *Протравляти шкіри;* // Обробляти хімічним способом для одержання заглиблень або зображення. *Протравлювати металеву пластинку;* // Робити малюнок, візерунок, напис їдкою речовиною на тканині, металі і т. ін.; витравлювати. *Протравити контури рисунка.*

ПРОТРАВНИ́Й, а́, е́, *спец.* Прикм. до **протра́ва** 2. *Протравні барвники.*

ПРОТРА́ЛИТИ *див.* **протра́лювати.**

ПРОТРА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОТРА́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Очищати, звільняти водний простір від мін за допомогою тралу. *Протралити бухту;* * Образно. — *Нарешті, я вас знайшов,— загримів Піддубний,— осьдечки ви. Півміста протралив, мало в міліцію сигналу не дав* (Собко, Справа.., 1959, 81).

ПРОТРА́ТИТИ *див.* **протра́чувати.**

ПРОТРА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОТРА́ТИТИ**, а́чу, а́тиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **витрача́ти.** *Гроші, зароблені фірманкою або в Молдавії, протрачував* [Петро] *і вертав до неї* [сестри] *з порожніми руками* (Коб., II, 1956, 10); *Екзамен зближався. Страху-страху!.. Не один* [учень] *останню копійку протратив на свічки та молився по цілих ночах* (Свидн., Люборацькі, 1955, 115).

ПРОТРЕМТІ́ТИ, мчу́, мти́ш, *док.* Тремтіти якийсь час. *Усю ніч протремтіла: собаки чогось так уїдали, а я сама в хаті, так і страшно* (Сл. Гр.).

ПРОТРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Тривати якийсь час. *На який час я зовсім покинув писати.. Тільки се довго не протривало* (Л. Укр., III, 1952, 690); *Всесвіт величний, що стільки Літ і віків протривав, на порох колись розпадеться* (Зеров, Вибр., 1966, 197); *Якщо хочеш протривати, то будь або ж могутнім, щоб дати відсіч, або ж хитрим* (Загреб., Диво, 1968, 305).

ПРОТРИ́МА́ТИ, и́ма́ю, и́ма́єш, *док., перех.* Тримати якийсь час. *Прийшли есесівці, вишикували нас вздовж огорожі корівника і протримали отак близько години* (Коз., Гарячі руки, 1960, 79); *Хвороба протримала Івана Корнійовича дома три місяці* (Сенч., Опов., 1959, 109); *В поліщука так: .. нічого в полі не виросте, то щавель у лузі, рибинка в озері, гриб у лісі — диви, й протримають людину до нового урожаю* (Збан., Сеспель, 1961, 379).

ПРОТРИ́МА́ТИСЯ, и́ма́юся, и́ма́єшся, *док.* Триматися якийсь час. *Ми тримались на воді до вечора, протримались й ніч* (Ю. Янов., II, 1958, 74); — *Ще з годину треба протриматись,— сказав спокійно Прохор після того, як вороги на хвилину припинили скажену стрілянину* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 26); — *Поки що хворому ніщо не загрожує. Але на чужій крові він довго не протримається* (Шовк., Людина.., 1962, 197).

ПРОТРИ́НЬКАТИ *див.* **протри́нькувати.**

ПРОТРИ́НЬКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОТРИ́НЬКАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Витрачати, тратити марно, нерозумно (гроші, майно); марнотратити. *Батько може увесь вік не доїдав, не досипляв та копієчку до копієчки складав, а син швиденько усе протринькав* (Сл. Гр.); * Образно. — *Протринькали ви її* [Річ Посполиту] *у карти, пани-шляхтичі!* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 531).

ПРОТРІЄРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех., с. г.* Док. до **трієрува́ти.** *Протрієрувати зерно.*

ПРОТРІЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док.* 1. Док. до **тріща́ти.** *Протріщали кулемети.*

2. Тріщати якийсь час.

ПРОТРОМБІ́Н, у, *ч.* Білкова речовина, яка міститься в плазмі крові людини й тварин і з якої утворюється тромбін, що спричиняє зсідання крові.

ПРОТРУБИ́ТИ, трублю́, тру́биш; *мн.* протру́блять; *док., перех. і неперех.* 1. Док. до **труби́ти** 1—3. *Десь нагорі протрубила сурма* (Речм., Весн. грози, 1961, 369); *Поїзд, гучно протрубивши в степові ранкові простори, круто звернув праворуч* (Коз., Листи.., 1967, 279); *Протрубив сердито джміль* (Кочура, Родина.., 1962, 72); *Голосом чистим і поважним, мов у золоту трубу, протрубив* [Сомко]: — *Не положу* [булави]*!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 167); *Високо підняли* [музики] *свої труби.. й урочисто протрубили, як на параді* (Кучер, Трудна любов, 1960, 163).

2. Трубити (у 1—4 знач.) якийсь час.

◇ **Протруби́ти ву́ха** *кому* — те саме, що **Прокрича́ти (прогуді́ти, протю́ркати** *і т. ін.*) **ву́ха** (*див.* **ву́хо**).

ПРОТРУ́ЄНИЙ, а, е, *с. г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **протруї́ти.** *Протруєне звичайним порядком насіння помідорів висівають у ящики* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 54); *Протруєне зерно категорично забороняється переробляти чи згодовувати худобі* (Хлібороб Укр., 6, 1964, 42); // **протру́єно**, *безос. присудк. сл. Насіння*

[кукурудзи] *доведено до вищих кондицій, відкалібровано, протруєно і розфасовано* (Рад. Укр., 14.III 1974, 2).

ПРОТРУ́ЄННЯ, я, *с., с. г.* Дія за знач. **протруї́ти, протру́ювати.** *Протруєння сирого насіння* [льону] *призводить до різкого зниження схожості* (Ол. та ефір. культ., 1956, 93).

ПРОТРУЇ́ТИ *див.* **протру́ювати.**

ПРОТРУ́ЙНИК, а, *ч., с. г.* Хімічна речовина, якою протруюють зерно, насіння. *Насіння обробляють протруйниками,— своєрідними дезинфікуючими речовинами* (Наука.., 5, 1967, 38).

ПРОТРУСИ́ТИ *див.* **протру́шувати.**

ПРОТРУСИ́ТИСЯ, ушу́ся, у́сишся, *док.* 1. *розм.* Проїхати, трусячись, на коні, на возі, у поїзді і т. ін. яку-небудь відстань.— *Протрусишся у візку аж до Бахчисарая, хворобу твою як рукою зніме,— мовив із сміхом Алмаз Іванов* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 268).

2. Труситися якийсь час.

ПРОТРУ́ХЛИЙ, а, е, *розм.* Який протрухнув; трухлявий. *Він з тріском розчинив протрухлі двері* (Стельмах, I, 1962, 86).

ПРОТРУХЛЯ́ВІТИ, ію, *док., розм.* Те саме, що **протру́хнути.**

ПРОТРУ́ХНУТИ, не, *док., розм.* Стати наскрізь трухлявим. — *Зійшла, спала вода.. Риби — хоч возами нагрібай. Та ніхто їй не радий. Протрухла, загнилася, засмерділа нам всю Слобідку* (Гончар, I, 1954, 475); *Широкий ганок, складений із нетесаних колод, протрух* (Воронько, Казка.., 1957, 3); * Образно. *Життя в Глухові пожвавішало. Зате в самому інституті стало ще нудніше. Почувалося, що все тут протрухло, поцвіло* (Вас., IV, 1960, 41).

ПРОТРУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОТРУСИ́ТИ**, ушу́, у́сиш, *док., перех.* 1. *розм.* Струшуючи, очищати від пилу, сміття і т. ін. *Протрушувати килим.*

2. *тільки док., також без додатка.* Трусити якийсь час.

ПРОТРУ́ЮВАЛЬНИЙ, а, е, *с. г.* Признач. для протруювання. *Протруювальна машина.*

ПРОТРУ́ЮВАННЯ, я, *с., с. г.* Дія за знач. **протру́ювати.** *Протруювання насіння перед сівбою повинно бути обов'язковим заходом* (Хлібороб Укр., 8, 1965, 6).

ПРОТРУ́ЮВАТИ, ю, юєш, *недок.*, **ПРОТРУЇ́ТИ**, руї́, ру́їш, *док., перех., с. г.* Обробляти (зерно, насіння, призначене для сівби) хімічними речовинами для профілактики грибкових, бактеріальних захворювань. *Скільки клопоту коло тої зернини! Галя.. одбирала для посіву дорідне* [зерно], .. *протруювала препаратом, що знешкоджує спори головні* (Горд., Цвіти.., 1951, 14); *Перед сівбою насіння протруїли гранозаном* (Колг. Укр., 12, 1958, 17).

ПРОТРУ́ЮВАЧ, а, *ч., с. г.* 1. Робітник, фахівець, який протруює зерно, насіння.

2. Те саме, що **протру́йник.**

ПРОТРЮ́ХАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Док. до **трю́хати.** *По.. дорозі протрюхала конячка, запряжена в маленькі санки* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 60); *Кинувся* [хлопець] *підтюпцем, приклавши до грудей руки. Протрюхавши чимало, пішов повільно, відсапуючись* (Гуц., Скупана.., 1965, 125).

2. Трюхати якийсь час.

ПРОТРЯСТИ́, су́, се́ш, *док.* 1. *перех.* Просіяти щонебудь (крізь сито, решето і т. ін.). *Ой сусідко, сусідко, сусідко! Позич мені решітко, решітко: Я си муки протрясу, протрясу, Завтра тобі принесу, принесу!* (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 445).

2. *перех., розм.* Провезти кого-небудь нерівною, тряською дорогою або в тряському екіпажі. *Забаг* [Іван] *іще протрясти панотця до міста* (Март., Тв., 1954, 222).

3. *перех., розм.* Витратити марно (гроші); протринькати. *У Чернігові аж п'ять кіп протряс* [Халявський], *щоб його не держали та відпустили оженитись* (Кв.-Осн., II, 1956, 208).

4. *перех. і неперех.* Трясти якийсь час.

ПРОТРЯСТИ́СЯ, су́ся, се́шся, *док.* 1. *розм.* Проїхати нерівною, тряською дорогою або в тряському екіпажі; // Проїхавшись або пройшовшись, зголодніти. — *От прийду, вечеря буде вже готова та й смакувати буде мені, бо я трохи протрясся* (Март., Тв., 1954, 41).

2. Трястися якийсь час.

ПРОТРЯХА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **протряха́ти.** *Протряхання грунту.*

ПРОТРЯХА́ТИ, а́є, *недок.*, **ПРОТРЯ́ХНУТИ**, не, *док.* Підсихати (про вологу землю, мокру білизну і т. ін.). *Під хатою в Сухобруса.. можна було кожного дня бачити великі мисники, заставлені образами, на котрих протряхали свіжі фарби* (Н.-Лев., I, 1956, 350); *Вдарило сонце, протряхали шляхи й стежки* (Загреб., Диво, 1968, 393); *Минув полудень, коли Жменяки повернулися з річки. Варка турбувалася, чи протряхне білизна до вечора* (Томч., Жменяки, 1964, 32); *Високо піднялося сонце. Протряхла земля, сівачі за першу половину дня упорали двадцятигектарну площу* (Хлібороб Укр., 1, 1973, 36); // *безос. Трактористи подавали знак, що вже протряхло і можна сіяти* (Кучер, Прощай.., 1957, 363).

ПРОТРЯ́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **протря́хнути.**— *Зерна багато вже осипається з протряхлих снопів* (Ле, Право.., 1957, 20); *Василь думав про те, що добре б оце було сісти на гнідого і проїхати по протряхлих полях* (Гуц., З горіха.., 1967, 49).

ПРОТРЯ́ХНУТИ *див.* **протряха́ти.**

ПРОТУБЕРА́НЕЦЬ *див.* **протубера́нці.**

ПРОТУБЕРА́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **протубера́нець**, нця, *ч.*), *спец.* Світні утворення з розжарених газів, що спостерігаються у вигляді яскравих виступів різноманітної форми на краю сонячного диска. *Проявом активності внутрішніх процесів Сонця є протуберанці — викиди палаючого газошлаку як побічного продукту* (Знання.., 8, 1968, 20); *Весь небокрай у бік Сорочинців і Миргорода горів дивним палахкотінням протуберанців* (Цюпа, Краяни, 1971, 251); * У порівн. *В передвічнім вирі атоми, форми й задуми Вихрились, вибухали, прагнули мір і тіл, Пінились над безоднями, бились перед завадами, Кидались протуберанцями* (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 10).

ПРОТУ́ЖИТИ, тужу́, ту́жиш, *док.* Тужити якийсь час.

ПРОТУ́ПАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Док. до **ту́пати** 2. *Під вікном протупали швидко ноги чиїсь по мерзлій землі* (Головко, II, 1957, 116).

2. Тупати якийсь час. *Корнецвіт підтоптався, ледве не півстоліття протупавши біля операційних столів* (Вол., Місячне срібло, 1961, 52).

ПРОТУПОТА́ТИ *див.* **протупоті́ти.**

ПРОТУПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш *і* **ПРОТУПОТА́ТИ**, очу́, о́чеш, *док.* 1. Док. до **тупоті́ти, тупота́ти** 1. *Щось протупотіло повз вікно* (Л. Янов., I, 1959, 254); *Протупотить роз'їзд по вулиці й стихне* (Головко, II, 1957, 360); *Важкі кроки протупотіли за стіною* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 22); // *безос. Двоє верхівців промчали шляхом. Протупотіло, завмерло* (Гончар, II, 1959, 91).

2. Тупотіти, тупотати якийсь час.

ПРОТУ́РИТИ, рю, риш, *док., перех., розм.* Те саме,

що **прогнáти** 2. [Я ц и х а:] *Спросоння ти чи, може, з перепою? Чи довго будеш мене дратувати? Я тебе протурю з хати!* (Кроп., II, 1958, 100); *Михайлик досі ніколи не бачив* [вистав], *і вже ніяка сила, навіть рідна матінка — не могла його протурити звідти* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 190); * Образно. *Бажаю Вам якнайшвидше протурити від себе цю непрохану гостю — хворість* (Мирний, V, 1955, 412).

ПРОТУ́РКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Док. до **ту́ркати** 1. *Протуркав голуб.*

2. Туркати якийсь час.

◇ **Протýркати вýха** *див.* **вýхо.**

ПРОТУРКОТА́ТИ *див.* **протуркотíти.**

ПРОТУРКОТÍТИ, очý, отúш *і* **ПРОТУРКОТА́ТИ**, очý, óчеш, *док.* 1. Док. до **туркотíти, туркотáти.** *Протуркотіло старе колоддя під колесами* (Загреб., Диво, 1968, 159); *В лугах озвався деркач, у полях протуркотіла підвода* (Стельмах, Правда.., 1961, 147).

2. Туркотіти, туркотати якийсь час.

◇ **Протуркотíти (протуркотáти) вýха** *кому про кого—що* — те саме, що **Протýркати вýха** (*див.* **вýхо**). — *Іван вже вуха мені про вас протуркотів* (Собко, Звич. життя, 1957, 279).

ПРОТУРЧА́ТИ, чý, чúш, *док., рідко.* Те саме, що **протýркати.** *Протурчала горлиця.*

◇ **Протурчáти вýха** *кому* — те саме, що **Протýркати вýха** (*див.* **вýхо**). — *Не треба його дратувати. І так протурчали йому вуха всякими вигадками* (Головко, I, 1957, 411).

ПРОТУХА́ТИ, áє, *недок.*, **ПРОТÝХНУТИ**, не, *док., розм.* Псуватися, набувати неприємного запаху (про харчові продукти, воду і т. ін.). *Сало протухло.*

ПРОТÝХЛИЙ, а, е, *розм.* Який протух; тухлий. *Запах протухлої баранини.. декому із комісії ставав надто нудним, і вони без протесту посунули до виходу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 202); *Увечері наспіх вливали* [дівчата] *в себе кандьор з протухлого, пропахлого мишами пшона* (Стельмах, II, 1962, 414).

ПРОТÝХЛІСТЬ, лості, *ж., розм.* Властивість і стан за знач. **протýхлий.**

ПРОТÝХНУТИ *див.* **протухáти.**

ПРОТУШКУВА́ТИ, ýю, ýєш, *док., перех.* 1. Тушкуючи, довести до готовності (м'ясо, овочі і т. ін.). *Протушкувати свинину.*

2. Тушкувати якийсь час.

ПРОТУШКУВА́ТИСЯ, ýється, *док.* Тушкуючись, дійти до готовності (про м'ясо, овочі і т. ін.). *Капуста протушкувалася.*

ПРОТЮ́ПАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Док. до **тю́пати.** *Заскрипіла гарба, і круторогі воли, помахуючи мугими головами, протюпали мимо корівника* (Тют., Вир, 1964, 113); *Коли останній вершник на чалому коні протюпав слідом за обозом, Остап раптом сів біля рушниці* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 374); *Дорога перед очима тягнеться, немов у безконечність, від одного стовпа до другого поки протюпаєш, то, здається, вічність минула* (Фр., IV, 1950, 259).

2. Тюпати якийсь час.

ПРÓТЯГ[1], у, *ч.* Різкий струмінь повітря, що продуває приміщення крізь щілини або відчинені двері, вікна і т. ін., розташовані одне проти одного. *Вибігши, Річард кинув двері одчиненими; від протягу світло на постаменті блимає* (Л. Укр., III, 1952, 111); — *Кватирка у вас прочинена. А коли протяг у хаті, коровай неодмінно зісподу буде глевкий!* (Смолич, Мир.., 1958, 42); *Два входи, розташовані один навпроти одного, створюють протяг у сінях* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 68); * У порівн. *Журні моменти життя пронизують його, як протяг* (Ю. Янов., I, 1958, 134); // *розм.* Сильний, різкий вітер. *Потоком.. можна було до скал дійти. Саме там.. був протяг найсильніший* (Коб., III, 1956, 252); *Спустошеність площі, де протяг по полю асфальтному вивів узори похмурі і чорні, як траурні ленти вінків,— це звихрений попіл паперів, попалених наспіх архівів* (Бажан, Політ.., 1964, 19).

ПРÓТЯГ[2], у, *ч.* 1. Простір (в одному з трьох вимірів: довжині, ширині, висоті), на якому що-небудь розташовується, міститься. *Боярин.. поглянув горами, куди на далекий протяг понад потоком вилася між скалами протерта гірська дорога* (Фр., VI, 1951, 23); *Вже захід шарів над протягом гаю* (Стар., Поет. тв., 1958, 145); *У Криворівні.. на протязі яких півтора кілометри щось із вісім хат* (Хотк., II, 1966, 355); — *Для нас.. Стрілка закрита: на всьому своєму протязі — а довжина її більше ста верст — вона прострілюється з моря кораблями противника* (Гончар, II, 1959, 396); // *рідко.* Плин часу. *Тисячні естетичні правила поставали і щезали в протягу століть* (Фр., XVI, 1955, 11); *З протягом часу в нього виростало й зміцнювалось почуття, що не тільки ним, а всіма робітниками мартенівського цеху володіє це високе, натхненне піднесення* (Собко, Біле полум'я, 1952, 296).

На прóтязі *чого* — протягом (*див.* **прóтягом** 1) чогопебудь. *Це вже вдруге на протязі своєї тринадцятилітньої служби вона мусить через непорозуміння з попом міняти школу* (Коцюб., I, 1955, 308); *Здавалось, він на протязі всього життя не зазнавав такого напрочуд ясного спокою, як зараз* (Гончар, III, 1959, 117); *На протязі віків пригноблені трударі вели невпинну, сповнену глибокого драматизму боротьбу проти гнобителів* (Ком. Укр., 10, 1967, 3).

2. *розм.* Протяжний звук. *Дедалі голоси ті росли-росли, розросталися і зливалися в один тяжкий і сумний протяг* (Мирний, I, 1954, 65).

З прóтягом — протяжно або протягаючи звук. *Він: — Так. Тепер скажи мені, дівчинко, хочеш ще й далі вчитися? Вона: — Хо-о-чу,— так з протягом* (Тесл., З книги життя, 1949, 104); *Десь із протягом заскрипіли ліниві ворота* (Хотк., I, 1966, 131); *Заклав* [хлопчик] *два пальчики в рот і гучно, з протягом свиснув по-вівчарському* (Тют., Вир, 1964, 176).

3. *заст.* Продовження. *Ця сумна пісня.. проти волі й свідомості молодої молодиці була неначе протягом її глибоко захованих в серці потайних дум* (Н.-Лев., VI, 1966, 388); *Я не читав ще дальшого протягу статті* (Драг., II, 1970, 523).

ПРОТЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протягáти**[1] 1—6, 10 і **протягáтися**[1]. *Машина тонкого протягання.*

ПРОТЯГА́ТИ[1], áю, áєш *і* **ПРОТЯ́ГУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ПРОТЯГТИ́** *і* **ПРОТЯГНÝТИ**, тягнý, тя́гнеш; *мин. ч.* протя́г, ла́, ло́ *і* протягнýв, нýла, ло; *док.* 1. *перех.* Розтягати на певну відстань, тягти в якому-небудь напрямку або вздовж чогось. *Дівчата самотужки протягли провід, дістали і відремонтували репродуктор* (Ткач, Плем'я.., 1961, 53); *Імператор Костянтин велів.. від берега до берега Золотого Рогу протягти важкий залізний ланцюг* (Скл., Святослав, 1959, 133); * Образно. *В недосяжній вишині протягували струни перших пісень жайворонки* (Речм., Весн. грози, 1961, 82); // Проводити, прокладати на яку-небудь відстань (лінію зв'язку, дорогу і т. ін.). — *КП мені обладнали? ..— Уже закінчують, Степане Івановичу. Зв'язок протягнули. Рація на місці* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 8).

2. *перех.* Випрямляючи, витягати в якому-небудь напрямку (руку, ногу і т. ін.), тягтися чимсь до кого-, чого-небудь; простягати. *Подивився він на дитя.— А ке лиш, я його подержу,— каже мені, протягаючи руки*

(Мирний, I, 1954, 94); *Раїса протягувала руку до книжки й несміливо питала: — Може, почитаємо?* (Коцюб., I, 1955, 329); *Аж стрепенувся* [Хома], *як побачив чарку, і аж обидві руки протяг до неї* (Кв.-Осн., II, 1956, 233); * Образно. *Тільки єдиний притулок має Люба — родину Морозенків.. Оце й усе добре, що є в бідної дівчини, до якої ніхто не наважується протягнути безсоромні руки* (Стельмах, I, 1962, 344); // *у сполуч. із сл.* р у к у. Подавати при зустрічі, прощанні, знайомстві і т. ін. [Х в е н ь к а:] *Я до вас прийшла. Здрастуйте.. (Протягує* [Хведір] *їй руку)* (Мирний, V, 1955, 225); // Тримаючи в руці що-небудь, підносити його до когось, подавати комусь. *Поміж народом пробилася до ката якась старенька горбатенька бабуся й протягла йому шажка у руку* (Мирний, I, 1954, 69); *Перехилившись через стіл, протягнув* [Іван] *філіжанку з спиртом до жовніра* (Досв., Вибр., 1959, 181).

◇ **Протягти́ (протягну́ти) но́ги** — те саме, що **Ви́тягти (ви́тягнути) но́ги** (*див.* **витяга́ти**). — *От що, небоже, їдь ти, мабуть, у Новосельці.. Візьмеш моїх пару коней, бо і їм тут не солодко. Того й дивись, що ноги протягнуть* (Добр., Очак. розмир, 1965, 181).

3. *перех.* Тягнучи, просувати крізь що-небудь, попід чимсь. *Бере* [Гільзе] *помаленьку нитку з основи і прикладає до вічка в переборі, а син з другого боку чіпляє за нитку дротяним гачком і протягає її крізь вічко* (Л. Укр., IV, 1954, 247); *Роззувши Кобзу, протягли йому попід руками вірьовку: пан Підпальський, зібравши кінці у ліву руку, подряпався на дуба* (Стор., I, 1957, 388); *Кольнувши голкою, так і застигла* [Скибиха], *навіть не протягнувши нитки* (Головко, I, 1957, 331); // *спец.* Виготовляти, пропускаючи метал крізь сталеву дошку з отворами певних розмірів; волочити. *Протягати дріт.*

4. *перех.* Тягнучи чимсь, переміщати в якому-небудь напрямку, на якусь відстань. *Вже знову* [Кошова] *біля сівалки.— .. Та протягай далі, я тобі кажу, а то ж двічі краї треба буде обсівати!* (Вишня, I, 1956, 343); *Одним конем, та ще без дишля, їхати майже ніяк було. З великими труднощами протягли сани на кілька десятків кроків* (Головко, II, 1957, 569).

5. *перех., розм.* Продовжувати (час тривання чого-небудь), затримувати (перебіг чогось). [С і н о н:] *Смерть неминуча... Нащо ж протягати остатні сі хвилини під мечем?!* (Л. Укр., II, 1951, 311); *Командир і комісар розраховували були протягти період формування полку ще з тиждень, щоб довести склад до тисячі* (Смолич, V, 1959, 653); *Тюрки не приспішали справи з чужинцем; вони ніби намагались якнайдовше протягнути цей приємний випадок побалакати про всякі новини* (Досв., Гюлле, 1961, 43); // *рідко.* Робити довшим (відстань, предмет і т. ін.). — *Подобаєть* [подобає] *або стіну протягти, або стелю підняти, бо не влізу до вашої вельможності! — сказав Пістряк* (Кв.-Осн., II, 1956, 158).

Протягти́ (протягну́ти) час — зволікаючи з чим-небудь, затримувати щось, гаяти час. *Богдан ждав татар і хотів протягти час як можна довше* (Н.-Лев., VII, 1966, 226).

6. *перех. і без додатка.* Надавати довгого звучання. *Співала* [Маруся], *протягуючи довгі ноти.. Все вище й вище підіймала руки і спів* (Хотк., II, 1966, 149); *Протягли своє «ку-ку-рі-ку!» горлаті півні...* (Мирний, I, 1954, 318); *Читав* [поет] *— як писав: то протягне баском, То раптом тоненьким бере голоском* (С. Ол., Вибр., 1959, 179); // Розтягати (слова), говорячи. — *Ой, роби-те! — протягаючи слова, передразнила* [передражнила] *Лесиха. — Так робите, як той, у кого глиняні руки і капустяна голова* (Фр., I, 1955, 60); — *Мамо,— обізвалась дівчинка.— Чого, прокляте зілля? — Їсти-и,—протягла тая* (Григ., Вибр., 1959, 30); — *Добрий тютюн.. — Еге,— протяг тоненьким тенорком кошовий* (Довж., I, 1958, 230); — *Да-а, — задумливо протягнув Чистогоров, ніби ставлячи якесь питання* (Баш, Надія, 1960, 142).

7. *перех. і неперех., безос.* Відчуватися в повітрі (про вітер, холод). *В повітрі протягає холодом;* // *тільки док.* Простудити протягом (*див.* **про́тяг**[1]). — *Причиніть двері щільніше, щоб пацієнта не протягло...* (Смолич, Світанок.., 1953, 177); — *Сів* [інженер] *біля одчиненого вікна й запалив цигарку.— Ще протягне! Ти відторік став часто простуджуватися* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 100).

8. *тільки док., неперех., розм.* Прожити, проіснувати якийсь час (перев. про хвору, стару або бідну людину). — *Ох, коли б Тетяна ще хоч цей тиждень протягла! — тяжко зітхнув Макар.— У городі на тім тижні ярмарок, продав би кожушанку.. та й поховав би її без клопоту...* (Л. Янов., I, 1959, 54); *П'ять рублів — гроші: на них би місяців зо два протягти можна, а там потепліє* (Мирний, IV, 1955, 297); *Видно по всьому — недовго протягне сіромаха. Щось там у голові в хлопця, якщо лікарі не допоможуть,— помре* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 112); — *Коли б я так уміла грати, здається, ніколи б і нічого не їла і жила б тільки музикою.— О, це ризикована річ, панно Марусю,.. на самій музиці ви б довго не протягнули* (Добр., Очак. розмир, 1965, 38).

9. *тільки док., перех., розм.* Піддати критиці, висміяти (у газеті, публічному виступі тощо). — *Вирішив* [Величко] *Силіна протягти в газеті* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 565).

10. *перех., спец.* Обробляти заготовку протяжкою.

ПРОТЯГА́ТИ[2], а́ю, а́єш, *док., перех.* Тягати якийсь час.

ПРОТЯГА́ТИСЯ[1], а́юся, а́єшся *і* **ПРОТЯ́ГУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОТЯГТИ́СЯ** *і* **ПРОТЯГНУ́ТИСЯ**, тягну́ся, тя́гнешся; *мин. ч.* протя́гся, тягла́ся, ло́ся *і* протягну́вся, ну́лася, лося; *док.* 1. Тягтися в певному напрямку, розташовуватися рівною лінією, смугою. *Довга тінь від очерету протяглася вподовж озера* (Мирний, IV, 1955, 24); *Огнів пунктирна смуга у небі протяглась...* (Сос., II, 1958, 466); *По діагоналі протяглися одинадцять косарів Тетяниної бригади* (Ле, Історія радості, 1947, 188); *Образно. *Життя.. твоє, мов нитка, довга, рівна, протягнеться кудись удалину* (Л. Укр., I, 1951, 225); *Він відчував, що між ним і цими хлопцями і дівчатами.. протягнулися ті чарівні струни, на яких серця навіть далеких і чужих людей починають грати.. пісню взаємного розуміння й довір'я* (Речм., Весн. грози, 1961, 126).

2. Випрямляючись, витягатися в якому-небудь напрямку (про руку, ногу і т. ін.), тягтися до кого-, чого-небудь; простягатися. *Руки протяглися до хліба.*

3. *розм.* Лягати або лежати, розпроставшись, витягнувшись або витягнувши руки, ноги. *Їх високоблагородіє, пан справник, протягсь у повозці та й став своє думати* (Кв.-Осн., II, 1956, 270); *Дід протягся і скоро захріп* (Мирний, I, 1954, 174); *Змія вже і почула, Що тут її буде смерть; Лягла тілько, протягнулась Та хвостиськом: шерсть та хверть!* (Рудан., Вибр., 1937, 199); // *перев. док.* Видовжитися, схуднувши (про обличчя). *Її в'яле, поморщене лице ще дужче прив'яло і протяглося* (Фр., V, 1951, 176).

4. Тягнучись, просуватися крізь що-небудь. *Нитка крутиться, протягається* (Кобр., Вибр., 1954, 170); *Щоб шерстяна нитка краще протягувалась у голку, кінчик її треба потерти милом або воском* (В'язання...

1957, 57); *Ой червона калинонька крізь пліт протяглася* (Коломийки, 1969, 80).

5. Тривати якийсь час, затримуватися, продовжуватися. *Наше діло довго буде протягатися* (Сл. Гр.); *Після важкої ночі, після страшних снів Єремії здалося, що і тепер ще протягується якийсь сон, але вже інший, пишний, радісний* (Н.-Лев., VII, 1966, 151); *При веселій розмові снідання протяглося до першої години* (Фр., IV, 1950, 40); *Моя думка.. така: що б не було, а діло довести до краю. Хай протягнеться ще місяць, два — все одно* (Вас., II, 1959, 235); // *тільки док.* Пройти, минути (про відрізок часу). *Так протяглося літо і наблизилася осінь* (Л. Янов., I, 1959, 370); *Минуло небагато хвилин, але для всіх вони протягнулися надто довго* (Рибак, Зброя.., 1943, 107).

6. *спец.* Піддаватися обробці протяжкою. *Найбільш поширені кольорові метали мають добрі ливарні властивості, легко протягуються, штампуються і обробляються на верстатах* (Токарна справа.., 1957, 59).

7. *тільки недок.* Пас. до **протяга́ти, протя́гувати** 1—6, 10.

ПРОТЯГА́ТИСЯ [2], а́юся, а́єшся, *док., розм.* Тягатися якийсь час.

ПРОТЯ́ГЛИЙ, а, е. Те саме, що **протя́жний.** *Струни інструмента видали протяглий, жалісний голос, немов тихий зойк* (Фр., VI, 1951, 179); *Від світанку до темної ночі бриніли пісні — протяглі пісні безмежного степу* (Тулуб, В степу.., 1964, 358); *Протяглий гул моторів зачувся в почорнілому небі* (Перв., Дикий мед, 1963, 366).

ПРОТЯ́ГЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **протя́глий.**

ПРОТЯ́ГЛО. Присл. до **протя́глий.** *Як над бурхливим морем, простяг шейх руки і крикнув глухо, протягло* (Коцюб., II, 1955, 134); *Десь у затоні голосно й протягло загув пароплавний гудок* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 61); *Шумить протягло і сердито похмурий вітер за вікном* (Сос., II, 1958, 170).

ПРОТЯ́ГНЕНИЙ *див.* **протя́гнутий.**

ПРОТЯГНУ́ТИ *див.* **протяга́ти** [1].

ПРОТЯ́ГНУТИЙ, ПРОТЯ́ГНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **протягти́, протягну́ти** 1—7, 9, 10. *Відносив* [Микольцьо] *її одіж до шафи, держачи в протягнених руках, обережно, буцім якусь скляну посуду* (Март., Тв., 1954, 439); *Образно. *Душа, як і раніше, Відважна і палка, І до надії вище Протягнута рука* (Ю. Янов., V, 1959, 98).

2. *у знач. прикм.* Який протягся, протягнувся (у 1—6 знач.). — *Як ти смієш таке говорити про царя? — темніє зеленкувата полива на протягнутих щоках* (Стельмах, I, 1962, 383).

ПРОТЯГНУ́ТИСЯ *див.* **протяга́тися** [1].

ПРО́ТЯГОМ. 1. *прийм. з род. в.* Уживається при позначенні часу існування кого-, чого-небудь, тривання якої-небудь дії, якогось процесу і т. ін. *Протягом зими снігу майже не було* (Гончар, Бригантина, 1973, 135); *Чекаючи.. вироку, Явдоха протягом двох днів спокійно й терпляче сиділа на лавці* (Донч., III, 1956, 13); *Дядько Семен протягом десяти років сторожував біля тракторів* (С. Ол., З книги життя, 1968, 126); *Вода! Протягом століть мріяли і боролись за неї жителі пустинь* (Наука.., 4, 1966, 24); // Уживається при позначенні певної події, чиєїсь діяльності, чийогось існування тощо, одночасно з якими що-небудь відбувається, здійснюється і т. ін. *Протягом усієї війни Федір Іполитович ні на одного підлеглого не підвищив голосу* (Шовк., Людина.., 1962, 63); *Обом було наче тісно. Протягом усього життя вони ніколи не почували себе так* (Гончар, IV, 1960, 52).

2. *присл., розм.* Розтягаючи звуки, плавно, протяжно. *Оцю пісню у нас протягом співають* (Сл. Гр.); — *Голова,— протягом хвалили* [Проценка] *старі батьки,— послухай його — не наслухаєшся* (Мирний, III, 1954, 190); [В а с я:] *Ти не так, дядю Мусію, не так. Не о-си-а, а о-с-а, оса... Протягом треба — ооссаа...* (М. Куліш, П'єси, 1960, 5).

ПРОТЯГТИ́ *див.* **протяга́ти** [1].

ПРОТЯГТИ́СЯ *див.* **протяга́тися** [1].

ПРОТЯ́ГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **протя́гувати** і **протя́гуватися.** *Кожен накид створює додаткову петлю на крючку. Протягування нитки через накиди подовжує стовпчик* (В'язання.., 1957, 11); *Протягуванням називається такий вид обробления тиском, при якому оброблюваний метал протягується через ряд дедалі менших отворів у металевих пластинах* (Курс фізики, II, 1956, 193); *Первісний спів різнився хіба лише більшою експресією та протягуванням тонів від звичайного співаного говору* (Муз. праці, 1970, 55).

ПРОТЯ́ГУВАТИ *див.* **протяга́ти** [1].

ПРОТЯ́ГУВАТИСЯ *див.* **протяга́тися** [1].

ПРОТЯ́ЖКА, и, *ж.* Багаторізцевий інструмент, яким обробляють наскрізні отвори або зовнішні поверхні заготовок, зрізуючи широкі й тонкі шари металу. *Інструменти високої точності, такі, як протяжки,.. мають центрові отвори з запобіжним конусом або запобіжною виточкою* (Технол. різального інстр., 1959, 96).

ПРОТЯ́ЖЛИВИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **протя́жний.** *Він лежав навзнак, і важке протяжливе хрипіння вирівалося з його грудей* (Хотк., I, 1966, 130); *Хто ж це так гарно виводить? Пісня старовинна і по-дідівському протяжлива, а голос молодий* (Вол., Дні.., 1958, 81).

ПРОТЯ́ЖЛИВО, *розм.* Присл. до **протя́жливий.** *Дрібний бакалійний крамар.. протяжливо й лагідно гукав: — Горілка, горілка, добрая горілка-а-а!* (Довж., I, 1958, 227); *В село влітає* [автомобіль] *— і за мить сигнал протяжливо сурмить* (Гонч., Вибр., 1959, 319).

ПРОТЯ́ЖНИЙ, а, е. Який звучить довго, плавно (про звук, мелодію і т. ін.). *Маруся грала ноктюрн Шопена. Співучі протяжні тони проймали гаряче, душне повітря* (Н.-Лев., VI, 1966, 90); *Корови поспішали побачитись з телятами й заздалегідь подавали про себе звістку протяжним ревом* (Мирний, I, 1949, 243); *На стінах* [шахти] *наче блиск слюди, з вуглем вагончиків ряди, що простяглись у тьму безсонну, і свист протяжний коногона* (Сос., II, 1958, 380).

ПРОТЯЖНИ́Й, а́, е́. 1. Який має протяжність (у 3 знач.). *Крім зірок і розсіяних хмар розрідженого газу, в Галактиці виявлено і протяжні хмари, що складаються з пилу і заступають світло далеких зірок* (Наука.., 1, 1960, 41).

2. *спец.* Признач. для обробки протягуванням, волочінням. *Протяжний прес.*

△ **Протяжни́й верста́т** — металорізальний верстат, на якому внутрішні й зовнішні поверхні заготовок обробляють протяжкою.

3. *діал.* Тривалий. — *Бесіда залилася протяжним сміхом* (Мирний, I, 1949, 358); *Черв'як сильно завертівся десь під самим серцем і викликав протяжний довгий біль* (Кобр., Вибр., 1954, 63).

ПРОТЯ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість за знач. **протя́жний.**

2. Відстань, зайнята чим-небудь (перев. у довжину); певний простір; протяг. *Треба було нанести на карту невідомі береги Північної Землі, з'ясувати протяжність її на північ і захід* (Видатні геогр. відкр.., 1955, 7); *Мільйон чотириста тисяч кілометрів — така протяжність залізничних магістралей світу* (Хлібороб Укр., 9, 1969, 47).

3. *філос.* Одна з основних характеристик простору, що виражає його розміри. *Якщо простір характеризує протяжність матеріальних об'єктів, їх становище по відношенню до інших об'єктів, то час характеризує послідовність матеріальних процесів, їх тривалість* (Наука.., 8, 1956, 36).

ПРОТЯ́ЖНО. 1. Присл. до **протя́жний.** *Протяжно загули сурми та фаготи* (Мирний, III, 1954, 263); *Паліїха почала читать нескоро, протяжно, як ото у церкві.. попи читають* (Морд., I, 1958, 202); *Якийсь болотяний птах скрикнув удалині протяжно і жалібно* (Донч., V, 1957, 55).

2. *діал.* Присл. до **протяжни́й** 3. *Дозя вийшла, протяжно і солодко поглянувши на барона* (Фр., VIII, 1952, 295).

ПРОТЯ́ТИ *див.* **протина́ти.**

ПРОТЯ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **протя́ти.** — *Може, проржавіла* [линва]*? — несміло мовив Мендель. — Та на се воно мусить вийти, бо, якби навмисно була протята, то було би видно* (Фр., I, 1955, 109).

ПРОУЧА́ТИ *див.* **проу́чувати.**

ПРОУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **проучи́ти.**

ПРОУЧИ́ТИ *див.* **проу́чувати.**

ПРОУЧИ́ТИСЯ *див.* **провчи́тися.**

ПРОУ́ЧУВАТИ, ую, уєш *і* **ПРОВЧА́ТИ** *і рідко* **ПРОУЧА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОВЧИ́ТИ,** чу́, чи́ш *і рідко* **ПРОУЧИ́ТИ,** учу́, у́чиш, *док., перех.* 1. *розм.* Карати когось, щоб не допустити повторення його проступків, небажаних учинків, дій. *Не штука провчити, штука навчити* (Укр.. присл.., 1955, 393); — *Ну й уїдається в тебе цей Васюта! — казав один парубок. — І чом ти його не провчиш? — Рук поганить не хочу* (Гр., II, 1963, 343); *Чоловік уже не тільки відкинув думку провчити сина арапником, а й сам почав никати подвір'ям, щоб скоріше дочекатися улюбленця* (Стельмах, I, 1962, 545); [О л е к с а:] *Знаєм, що ти за цяцька! Тобі давно місце на шибениці, давно пора б киями проучить!..* (Вас., III, 1960, 17); * Образно. — *За останні роки життя добре провчило і мене, і тебе. Наші ілюзії частково розвіялись* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 76).

2. *тільки док.* Учити якийсь час.

ПРОФ... Перша частина складних слів, що відповідає: 1) слову **професі́йний,** напр.: п р о ф в і д б і́ р, п р о ф в і д п у́ с т к а, п р о ф г і г і є́ н а і т. ін.; 2) слову **профспілко́вий,** напр.: п р о ф а к т и в і́ с т, п р о ф з б о́ р и, п р о ф о б' є́ д н а н н я і т. ін.

ПРО́ФАКТИВ, у, *ч.* Скорочення: профспілковий актив. *Найближчим завданням профспілок в роботі на селі IX з'їзд КП(б)У вважає створення міцних кадрів членів профспілок на селі.. і утворення відповідних профактивів, особливо профактиву батрацтва* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 285).

ПРОФА́Н, а, *ч.* 1. Особа, не обізнана в якій-небудь галузі, некомпетентна особа. *Він знав Воздвиженського як профана, як людину, зовсім не поважаючу науки* (Н.-Лев., I, 1956, 404); — *Відбудовуючи вам парусника, я не можу бути профаном у цій справі* (Ю. Янов., II, 1958, 122); *Він був абсолютний профан у складній теорії більярдного грання* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 64).

2. У стародавньому Римі — той, хто не мав права входити до храму. *Марила... Аж надійшла під браму — не храму, ні, а тільки огорожі, що там стоїть, неначе на сторожі, і заступа́ профанам вхід до храму* (Л. Укр., I, 1951, 287).

ПРОФАНА́ЦІЯ, ї, *ж., книжн.* Зневажливе, нешанобливе ставлення до чого-небудь загальновизнаного, загальношанованого, неуцьке перекручування, опоганення, опошлення чогось. *Мені хочеться, щоб з Росії дійшов хоч один протест проти такої профанації поезії і хисту, якої допустилися французи сей рік у Версалі...* (Л. Укр., V, 1956, 184); *Треба було щиро уболівати за долю рідної культури, щоб з таким завзяттям боротись з профанацією мистецтва.. Своїми запальними виступами і гостро полемічними статтями Курбас штовхав у домовину той театр, який уже не мав права жити* (Мист., 3, 1967, 8).

ПРОФАНО́ВАНИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **профанува́ти.**

ПРОФАНУВА́ННЯ, я, *с., книжн.* Дія за знач. **профанува́ти.** *Кому дорогий ідеал, той мусить тим більше дбати про його чистоту і боронити його від профанування* (Л. Укр., VIII, 1965, 171).

ПРОФАНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., книжн.* Піддавати профанації. — *Пішовши звідси, ви тим самим складете зброю, визнаєте свою неспроможність довести, що Каргат профанує техніку* (Шовк., Інженери, 1956, 225); *Несмак у поезії є шкідливим і небезпечним насамперед тим, що профанує ідеї, принижує або й викривляє їх незалежно від найкращих задумів автора* (Рад. літ-во, 2, 1965, 18).

ПРОФАРБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОФАРБУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Повністю покривати фарбою поверхню чого-небудь, просочувати щось фарбою наскрізь. *Профарбувати пряжу.*

2. *тільки док., також без додатка.* Фарбувати якийсь час.

ПРОФАРБО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОФАРБУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* 1. Ставати повністю пофарбованим, просочуватися фарбою наскрізь. *Тканина добре профарбувалась.*

2. *тільки недок.* Пас. до **профарбо́вувати.**

ПРОФАРБУВА́ТИ *див.* **профарбо́вувати.**

ПРОФАРБУВА́ТИСЯ *див.* **профарбо́вуватися.**

ПРОФАШИ́СТ, а, *ч.* Прибічник фашизму, фашистів, той, хто діє в інтересах фашизму.

ПРОФАШИ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **профаши́ст.** *Профашистські елементи на обох континентах теревенили про непідсудність, згідно з існуючими законами, держав за агресивні війни,.. пропонували не судити головних злочинців* (Смолич, Після війни, 1947, 25); *Необхідно посилити боротьбу проти фашистської загрози, давати нищівну відсіч профашистським вилазкам* (Ком. Укр., 7, 1969, 32).

ПРОФБІЛЕ́Т, а, *ч., розм.* Те саме, що **профквито́к.**

ПРОФБЮРО́, *невідм., с.* Бюро профспілкової організації. *До кімнати профбюро вона зайшла годині о четвертій* (Собко, Матв. затока, 1962, 45).

ПРОФГРУПО́РГ, а, *ч.* Виборний керівник профспілкової групи.

ПРОФЕСІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **профе́сія.** *Однією з проблем, до якої сьогодні прикута увага багатьох спеціалістів, є проблема професійної орієнтації учнів* (Знання.., 10, 1974, 18); *Голосне рахування.. на естраді й навіть на репетиціях недопустиме. Воно свідчить тільки про цілковиту безпорадність диригента, про його професійну непідготованість* (Осн.. дириг ув., 1960, 21); // Пов'язаний з певною професією. *Професійна лексика — специфічна лексика, вживана в колективі людей однієї професії* (Сл. лінгв. терм., 1957, 142); *У нього були свої професійні розмови про живопис* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 270); *Для всіх людей в неї холодний погляд і професійна усмішка балерини — одним ротом, білими зубами* (Ю. Янов., II, 1958, 42); *Професійна хвороба; Професійна травма;* // Який об'єднує людей однієї професії або близьких професій. *В 1917 році Савченко з передовими робітниками розбив охорону князя Кохана і взяв завод під опіку професійної організації* (Стельмах, II, 1962, 194).

△ **Профе́сійна спі́лка** — масова організація, що на добровільних засадах об'єднує працівників однієї галузі господарства, однієї професії або близьких професій. *В період розгорнутого будівництва комунізму підвищується роль громадських організацій. Особливо зростає значення професійних спілок як школи управління, школи господарювання, школи комунізму* (Програма КПРС, 1961, 93).

2. Прикм. до **професіона́л**. *Навіщо протиставляти народну творчість, тобто творчість могутніх індивідуальностей, безіменних складачів пісень, билин, дум, казок,— професійній творчості, тобто творчості відомих нам на ім'я авторів?* (Рильський, IX, 1962, 168); // Який є професіоналом. *Необхідно професійним літераторам не забувати про сьогоднішній день нашої армії* (Мал., Думки.., 1959, 66); *Професійних акторів старовинний український театр не знав зовсім* (Від давнини.., I, 1960, 187); // У якому працюють професіонали. *Експериментальні театри поволі, але невпинно вливаються резервом у роботу академічного професійного театру* (Еллан, II, 1958, 177).

ПРОФЕСІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **профе́сійний** 2.

ПРОФЕСІ́ЙНО. Присл. до **профе́сійний** 2. *Оскільки критика відповідає перед суспільством за знак якості художньої літератури, вона мусить бути професійно грамотною* (Рад. літ-во, 2, 1974, 19); *— Ми не спізнимось? Шофер глянув на неї здивовано. — А на котру годину й куди нам треба? — професійно спокійно запитав він* (Собко, Срібний корабель, 1961, 251).

ПРОФЕСІОНА́Л, а, *ч.* Той, хто зробив яке-небудь заняття предметом своєї постійної діяльності, своєю професією. *Дуже талановиті і обдаровані* [італійські] *актори працювали нероздільно з неакторами, і часом не розбереш, хто кращий — професіонал чи непрофесіонал* (Довж., III, 1960, 142); *Виготовленням залізних виробів займались у стародавній Русі професіоналиковалі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 414); *Розмах діяльності російської частини ЦК вимагав великої кількості працівників. А їх якраз не вистачало. Це й викликало потребу направити до Києва сім'ю видатних революціонерів-професіоналів Ульянових* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 93); // *чого.* Добрий фахівець, знавець своєї справи. *Вони бігли, як старі фронтовики, пригнувшись, петляючи, відстрелюючись, повзучи, це були професіонали військової справи* (Ю. Янов., II, 1958, 220).

ПРОФЕСІОНАЛІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Оволодіння якою-небудь професією як своїм постійним заняттям; перехід у ряди професіоналів. *Все більше зростає професіоналізація колгоспного селянства, робітників радгоспів та сільськогосподарських підприємств* (Наука.., 9, 1974, 5); *Сфера безпосередньої дії фольклору за нашої доби звужується, а творчий і виконавчий процес відзначається тенденцією до професіоналізації* (Нар. тв. та етн., 2, 1965, 46).

ПРОФЕСІОНАЛІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Оволодіння основами й глибинами якої-небудь професії. *Професіоналізм потрібен в будь-якій професії* (Мист., 5, 1965, 5); *У творчості Л. М. Ревуцького народна пісня відіграла особливо велику роль. Завдяки їй композитор виробив свій самобутній стиль, що поєднує глибоку народність і високий композиторський професіоналізм* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 25).

2. *лінгв.* Слово або зворот, властиві мовленню людей певної професії.

ПРОФЕСІОНАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* Ставати професіоналом. *Як правило, завжди виходить на добре, коли письменник не професіоналізується завчасно, коли він має й іншу якусь хорошу роботу в житті. Це збагачує його духовно* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 186).

ПРОФЕСІОНАЛІ́СТ, а, *ч., заст.* 1. Професіонал.

2. Профспілковий працівник. *Господарники і професіоналісти повинні з повною об'єктивністю добирати спільно ретельно перевірений фактичний матеріал для.. законодавчих змін або адміністративних заходів* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 213).

ПРОФЕСІОНА́ЛКА, и, *ж.* Жін. до **професіона́л**.

ПРОФЕСІОНА́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **профе́сійний**. *Вироблялись* [у Раїси] *однобічні, професіональні інтереси, поза якими вона почувала себе мухою восени* (Коцюб., I, 1955, 312); *Силу робітника примножує постійне піклування про нього нашої рідної Комуністичної партії, завдяки якій створено всі умови для продуктивної праці, розквіту культури, зростання професіональних знань* (Ком. Укр., 7, 1968, 52); *Не треба думати, що партійні організації повинні бути тільки з професіональних революціонерів* (Ленін, 7, 1970, 274); *Захар дістав вищу освіту, дістав звання інженера, став кваліфікованим професіональним лісоводом* (Ле, Право.., 1957, 232); *За довгі роки, проведені на сцені професіонального театру, я ніколи в своїй практиці не покладався на інтуїцію і випадкове натхнення* (З глибин душі, 1959, 39).

ПРОФЕСІОНА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **професіона́льний**.

ПРОФЕСІОНА́ЛЬНО. Присл. до **професіона́льний**. *Молодий композитор успішно оволодіває складними прийомами сучасної композиторської техніки і професіонально зростає* (Мист., 4, 1964, 24).

ПРОФЕ́СІЯ, ї, *ж.* Рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок і є для кого-небудь джерелом існування. *Я можу тільки похвалити тебе, що ти вірно тримаєшся своєї медицини. Кому ж би з того була потіха, якби ти зосталась жінкою без професії?..* (Л. Укр., V, 1956, 380); *Мої мрії у виборі майбутньої професії літали у сфері архітектури, живопису, мореплавства далекого плавання, розведення риб і учителювання* (Довж., I, 1958, 13); *З професії Гаврило — швець. Чоботи шиє* (Коп., Як вони.., 1961, 87); *Професія будівельника — одна з найпоширеніших у Києві* (Веч. Київ, 15.III 1969, 4).

Ві́льна профе́сія *див.* **ві́льний**.

ПРОФЕ́СОР, а, *ч.* 1. Найвище вчене звання, що надається найбільш кваліфікованим викладачам вузів та працівникам наукових установ і лікувальних закладів, що керують науково-дослідною і лікувальною роботою; посада, яку займає людина з цим званням; // Особа, яка має це звання, займає цю посаду. *Політичні обставини викинули з Росії професора Київського університету Михайла Драгоманова, і він емігрував* (Коцюб., III, 1956, 31); *Він оце тільки повернувся з університету після урочистого річного акту. Як ректорові й професору російської словесності, йому довелося виступити з великою промовою* (Тулуб, В степу.., 1964, 227); *Особливо він пильнував за лікарями, і коли старенький професор йшов обходом по госпіталю із притихлим почтом медицини в білих халатах, він не зводив із нього очей* (Тют., Вир, 1964, 199); // *жарт.* Великий знавець якої-небудь справи. *— Косити тебе не треба вчити, бо ти в цьому професор* (Томч., Жменяки, 1964, 211).

2. *зах.* Учитель. *— Грицю! — сказав батько.. — Видиш оту хату?.. Пам'ятай собі, се школа.. Сюди будеш ходити вчитися.. Справуйся добре, не пустуй, пана професора слухай* (Фр., II, 1950, 56).

ПРОФЕ́СОРІВ, рова, рове. Прикм. до **профе́сор**; належний професорові. *Петросов найняв кімнату поряд з професоровою дачею* (Донч., II, 1956, 77); *Ваде-*

нін з побільшеною увагою слухав професорову мову (Коцюба, Нові береги, 1959, 189).

ПРОФЕ́СОРКА, и, *ж., розм.* 1. Жінка-професор.

2. *заст.* Дружина професора. *Пані професорка (чоловік її вже став справжнім професором) надумала уряди́ти в себе журфікси для молоді...* (Л. Укр., III, 1952, 592).

ПРОФЕ́СОРСТВО, а, *с.* 1. Звання професора; перебування на посаді професора. *Заведіть строго опозиці́йну* [опозиційну] *радикальну газету, тоді я кину київське професорство — і до вас у робітники* (Драг., II, 1970, 460); *У 1940 році, в зв'язку з п'ятдесятиріччям літературної діяльності та 40-літтям професорства Указом Президії Верховної Ради СРСР Агатангелу Юхимовичу Кримському було присвоєно звання Заслуженого діяча науки* (Вітч., 1, 1961, 168).

2. *збірн., заст.* Професори.

ПРОФЕ́СОРСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **профе́сор.** *Року 1895 він блискуче прочитав у Львівському університеті вступну лекцію на тему «Наймичка» Тараса Шевченка — і професорська колегія обрала його доцентом, але адміністрація не затвердила Франка* (Коцюб., III, 1956, 35); *Костомаров мав незабаром дістати професорське звання* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 313); //Належний професорові. *Його я бачив тільки раз в житті — у Києві, в професорській квартирі* (Рильський, II, 1960, 164); // Такий, як у професора; власт. професорові. *Панкратов став у позу оратора, набрав поважного професорського вигляду* (Донч., II, 1956, 34).

2. *у знач. ім.* **профе́сорська,** кої, *ж.* Кімната у вищому навчальному закладі, призначена для перебування викладачів між лекціями.

ПРОФЕСОРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* Бути професором (у 1 знач.), займати посаду професора. *Ще будете професорувати, ще й, може, я коли почую Ваші лекції* (Л. Укр., V, 1956, 61); *На тих двох кафедрах* [арабської філософії та східної історії] *А. Ю. Кримський постійно професорував вісімнадцять літ, аж до кінця свого побуту в Москві* (Вітч., 9, 1968, 189).

ПРОФЕ́СОРША, і, *ж., розм.* Дружина професора.

ПРОФЕСУ́РА, и, *ж.* 1. Посада професора (у 1 знач.). *Ще кінчаючи свою науку в Віденському університеті у відомого вченого професора Ягича, Франко почав готуватися до професури* (Коцюб., III, 1956, 35); *Незважаючи на свої тридцять років, він мав уже кандидатське звання, і товариші пророкували йому професуру* (Добр., Тече річка.., 1961, 79).

2. *збірн.* Професори. *В обговоренні доповіді Долгіна взяли участь і наукові співробітники, і професура* (Рибак, Час.., 1960, 724); *Царський уряд з допомогою реакційної професури жорстоко переслідував передову студентську молодь* (Наука.., 8, 1959, 39).

ПРОФІЛА́КТИКА, и, *ж.* 1. Заходи, що запобігають виникненню й поширенню хвороб, сприяють охороні здоров'я населення. *Лікар.. каже, що конче треба б поїхати* [в Сан-Ремо], *але тут же пояснює, що се, власне, ще не для курації* [лікування], *а для профілактики* (Л. Укр., V, 1956, 382); *Лікареві Нен-Сагорові було вісімдесят три роки. З них шістдесят віддав лікар Нен-Сагор своєму улюбленому фахові — експериментальній профілактиці* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 268); *Для профілактики раку треба усунути всі впливи, які можуть викликати стійке місцеве чи загальне ослаблення фізіологічної системи сполучної тканини* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 308); *Одним із засобів профілактики інфаркту міокарда може бути підсилене постачання міокарда киснем* (Наука.., 12, 1968, 31).

2. *техн.* Сукупність заходів, які запобігають передчасним поломкам та спрацюванню машин, механізмів і т. ін., відвертають аварії на виробництві, транспорті тощо. *Трактор пройшов власною ходою шлях відступу за Волгу, коли ніяк було слідкувати за режимом роботи й профілактикою* (Ю. Янов., II, 1954, 134); *Кожний трактор і комбайн закріпимо за окремими працівниками, які проводитимуть профілактику і поточний ремонт машин* (Колг. Укр., 4, 1958, 9); *Профілактика дорожньо-транспортних пригод — справа багатьох організацій і установ міста* (Веч. Київ, 12.XI 1973, 3).

ПРОФІЛАКТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **профіла́ктика.** *Розробляються нові профілактичні засоби, проводиться велика робота щодо запобігання заразним хворобам, щодо санітарної освіти населення* (Заг. догляд за хворими, 1957, 5); *Профілактичні медичні огляди систематично провадяться не тільки в поліклініках і жіночих консультаціях, а й безпосередньо на підприємствах, в установах* (Веч. Київ, 2. XI 1966, 2); *Профілактичний огляд і ремонт гірничої техніки в лаві робиться один раз на добу* (Роб. газ., 26.I 1965, 1).

ПРОФІЛАКТИ́ЧНО, *присл.* З метою профілактики.

ПРОФІЛАКТО́РІЙ, ю, *ч.* 1. Лікувально-профілактичний заклад санаторного типу. *Великих успіхів за роки Радянської влади досягла система охорони здоров'я. В країні створено широку мережу лікарень і профілакторіїв* (Наука.., 11, 1973, 8); *На території ферми є кімната відпочинку,.. закінчується будівництво профілакторію, обладнаного солюксом, кварцовою лампою, парафіновими ваннами тощо* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 20).

2. *с. г.* Приміщення для новонароджених тварин (телят, ягнят і т. ін.). *За тиждень до отелення корів переводять у родильне відділення. А як тільки народиться теля, його негайно переносять до профілакторію* (Хлібороб Укр., 9, 1963, 8).

3. *техн.* Майстерня, де провадиться профілактичний огляд і ремонт машин, механізмів і т. ін. *Для правильної організації технічного обслуговування автомобілів і рівномірного завантаження профілакторію в кожному автомобільному господарстві заздалегідь складається графік технічного обслуговування всіх експлуатованих автомобілів* (Підручник шофера.., 1960, 296).

ПРОФІЛЮВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для профілювання. *Профілювальний стан.*

ПРОФІЛЮВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **профілюва́ти.** *Одним із заходів, спрямованих в Академії наук УРСР на підвищення ефективності роботи науково-дослідних установ, було профілювання Інституту хімії високомолекулярних сполук у галузі поліуретанів і споріднених з ними сполук* (Вісник АН, 1, 1971, 3); *Профілювання каналів; Профілювання металу.*

ПРОФІЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок. і док., перех.* 1. *спец.* Надавати правильного, потрібного профілю чому-небудь (дорозі, площадці, деталі, заготовці і т. ін.). *Дорогу профілюють так само, як і доріжки, і засипають шаром гравію або щебеню* (Озелен. колг. села, 1955, 59); *Профілювати шини;* // Надавати певної форми деталі з листового або штабового металу поздовжнім згинанням між валками (роликами). *Профілювати метал.*

2. Надавати чому-небудь певного профілю (у 3 знач.). *Профілювати підприємство.*

ПРОФІЛЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок.* Пас. до **профілюва́ти.**

ПРОФІЛЮ́ЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **профілюва́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який визначає профіль (у 3 знач.) якого-небудь підприємства, інституту і т. ін. *Профілюючі предмети.*

ПРО**ФІЛЬ**, ю, *ч.* 1. Обриси обличчя збоку. *Стояв* [титар] *до мене боком, виставляючи свій гострий профіль* (Н.-Лев., II, 1956, 404); *Коні, чорні, блискучі, мчали карету, і в ясному склі, немов у рамах, відбився гарний восковий профіль* (Коцюб., II, 1955, 186); *Хтось неначе малював суворий профіль воєнкома на фоні жовтому заграв* (Сос., I, 1957, 446); // Взагалі обриси чого-небудь збоку. *Міста профіль строгий поволі виплива на небосхил* (Рильський, I, 1960, 264); *Висока заграва палахкотіла над Севастополем, і її полиски освітлювали горбатий профіль висоти* (Кучер, Чорноморці, 1956, 499).

Про́**філем** [**стоя́ти (ста́ти, поверта́тися, поверну́тися** *і т. ін.*)] *до кого — чого* — боком до кого-небудь. *Вона обернена була до Бориса профілем* (Фр., III, 1950, 88); *— Він уважно розглядав стіну і стояв до мене профілем* (Ю. Янов., II, 1958, 89); **У (в) пр**о́**філь** — збоку. *Його безцеремонно будив кощавий, схожий у профіль на птицю крамар Герус* (Стельмах, II, 1962, 226); *Йому було видно тільки її обличчя в профіль* (Гур., Наша молодість, 1949, 87).

◇ **Поверта́тися (поверну́тися) в пр**о́**філь** *див.* **поверта́тися**[1].

2. *спец.* Вертикальний (поздовжній або поперечний) переріз чого-небудь (дороги, площадки, деталі, заготовки і т. ін.). *В грунтовому профілі прошарки піску чергуються з прошарками черепашки, а в окремих місцях ці шари перемішані* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 9); *Для підвищення прохідності автомобіля на його колеса надівають шини збільшеного профілю* (Автомоб., 1957, 299); *Були* [в проекті] *і малюнки поперечного геологічного профілю Дніпра з обома берегами по осі майбутньої греблі* (Рудь, Гомін.., 1959, 32); // Форма поперечного перерізу прокатного виробу; виріб такої форми. *Процес утворення профілю складається з чотирьох послідовних переходів поступового обтискання круглої заготовки за допомогою секторів, установлених на валах прокатного стана* (Технол. різального інстр., 1959, 235); *З конвейєра цеху сходить двадцять профілів сортового прокату* (Рад. Укр., 24.V 1967, 1).

△ **Непо́вний пр**о́**філь** — глибина, менша зросту людини (про окоп, траншею і т. ін.); **По́вний пр**о́**філь** — глибина у повний зріст людини (про окоп, траншею і т. ін.). *Добре бачив* [дзоти] *флотський старшина з своєї засідки в окопі повного профілю* (Кучер, Чорноморці, 1956, 349); **У (в) по́вний пр**о́**філь** — глибиною у повний зріст людини (про окоп, траншею і т. ін.). *Траншея, вирита в повний профіль, спускається все нижче* (Гончар, III, 1959, 46).

3. Сукупність основних типових рис, які характеризують господарство, фах і т. ін.— *Ви ж не забувайте, що перед вами людина найширшого трудового профілю — льотчик-універсал* (Гончар, Тронка, 1963, 71); *У робітника, зв'язаного з сучасними засобами виробництва, розширяється професійний профіль* (Ком. Укр., 1, 1971, 44).

ПРО**ФІЛЬНИЙ**, а, е. Прикм. до **пр**о́**філь** 1, 2. *Профільний портрет; Профільний переріз; Профільний інструмент.*

ПРО**ФІЛЬО́ВАНИЙ**, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **профілюва́ти**. *Надмірно зволожені й частково заболочені ділянки заплави і русла річки Тимгул будуть профільовані і осушені відкритими каналами* (Колг. Укр., 2, 1961, 40).

2. *у знач. прикм.* Який має певний профіль (у 2 знач.), форму. *Праворуч профільований шлях уходив між садиб в степовий простір* (Смолич, День.., 1950, 27); *Профільований алюміній.*

ПРО**ФІЛЬТР**О́**ВАНИЙ**, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **профільтрува́ти**. *В дифузійній батареї з бурякової стружки утворюється сік. Тричі профільтрований, він з допомогою насоса подається на випарювальну установку* (Веч. Київ, 12.III 1957, 1); * Образно. *..якщо сам предмет праці уже був, так би мовити, профільтрований попередньою працею, то ми називаємо його сировим матеріалом..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 180).

2. *у знач. прикм.* Який профільтрувався крізь що-небудь. * Образно. *Десь згори, крізь ілюмінатор, проходило жовто-зелене світло. То було сонячне проміння, профільтроване крізь не дуже товстий шар води* (Трубл., Шхуна.., 1940, 129).

ПРО**ФІЛЬТР**О́**ВУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ПРОФІЛЬТРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Проціджуючи, пропускаючи крізь фільтр, очищати (рідину, газ). *Профільтрувати воду.*

2. *перен., розм.* Піддавати перевірці, відбору, обговоренню. — *Ми в робіткомі і в деяких бригадах проробляли це питання.. А ось днями на виробничій нараді ще профільтруємо його* (Коцюба, Нові береги, 1959, 260).

3. *тільки док., також без додатка.* Фільтрувати якийсь час.

ПРО**ФІЛЬТР**О́**ВУВАТИСЯ**, ується, *недок.*, **ПРОФІЛЬТРУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Проціджуючись, проходячи крізь фільтр, очищатися (про рідину, газ). *Бензин профільтрувався.*

2. *тільки док.* Фільтруватися якийсь час.

3. *тільки недок.* Пас. до **профільтро́вувати** 1, 2.

ПРОФІЛЬТРУВА́ТИ *див.* **профільтро́вувати.**

ПРОФІЛЬТРУВА́ТИСЯ *див.* **профільтро́вуватися.**

ПРОФІ́Т, у, *ч., заст.* Користь, зиск, вигода.

ПРОФКВИТО́К, тка́, *ч.* Скорочення: профспілковий квиток (квиток члена профспілкової організації).

ПРОФКО́М, у, *ч.* Скорочення: профспілковий комітет (виборний керівний орган місцевої профспілкової організації). — *Мені допомогти треба.. Ти член профкому, попрацюй для суспільства* (Собко, Матв. затока, 1962, 45).

ПРО**ФО́РГ**, а, *ч.* Скорочення: профспілковий організатор (виборний керівник профспілкової групи).

ПРОФОРГАНІЗА́ТОР, а, *ч.* Те саме, що **проф**о́**рг.**

ПРОФОРГАНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Скорочення: профспілкова організація (місцева організація профспілки). *Профорганізації повинні.. аналізувати всебічно роботу підприємств, накреслювати заходи до усунення виявлених хиб* (Ком. Укр., 6, 1960, 3).

ПРОФОРІЄНТА́ЦІЯ, ї, *ж.* Скорочення: професійна орієнтація. *Під профорієнтацією.. ми розуміємо наукову систему підготовки особи до праці і свідомий вибір професії* (Рад. Укр., 4.I 1969, 3).

ПРО**ФО́РМА**, и, *ж.* Зовнішня формальність, видимість.

◇ **Для проф**о́**рми** — те саме, що **Для ви́димості** (*див.* **ви́димість**). *Хоча б для проформи, треба було нагримати на Гаркушу* (Гончар, Таврія, 1952, 150); *Сержантові не хотілося тягатися з ними* [волоцюгами] *по морозу аж до Піска, і він в полях біля Ражиць відпустив їх, а для проформи пальнув з карабіна у повітря* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 231).

ПРОФРУ́Х, у, *ч.* Скорочення: профспілковий рух. *Керівництво і планомірний вплив Компартії на профрух повинні бути здійснені.. перекиненням в органи профруху комуністів, які раніше працювали в ньому і були мобілізовані на інші роботи* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 155).

ПРОФСПІ́ЛКА, и, *ж.* Скорочення: професійна спілка. *Будучи школою комунізму взагалі, профспілки по-*

винні бути, зокрема, школою управління соціалістичною промисловістю (а потім поступово і землеробством) для всієї маси робітників, а потім і для всіх трудящих (Ленін, 44, 1974, 331); — *Роботу ми знайдемо тобі на залізниці. Я вже навіть і домовився в нашій профспілці* (Козл., Ю. Крук, 1957, 451); *В урочистій обстановці відкрилася 25 сесія Генеральної ради Всесвітньої федерації профспілок* (Роб. газ., 17.X 1974, 3).

ПРОФСПІЛКО́ВИЙ, а, е. Стос. до профспілки. *Насамперед треба.. добитися повного охоплення профспілковим членством всіх робітників* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 284); *Марина ще з самого ранку повідомила мене, що сьогодні ввечері на профспілкових зборах розглядатимуть і мою заяву* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 114); *Профспілковий працівник; Профспілкові внески.*

ПРОФСПІЛЧА́НСЬКИЙ, а, е, *рідко*. Те саме, що **профспілко́вий.**

ПРОФТЕХУЧИ́ЛИЩЕ, а, *с*. Скорочення: професійно-технічне училище.

ПРОФТЕХШКО́ЛА, и, *ж*. Скорочення: професійно-технічна школа.

ПРОХА́ЛЬНИЙ, а, е. Який містить у собі прохання або виражає прохання.

ПРОХА́ЛЬНО. Присл. до **прохáльний.** — *Мені потрібно з вами зустрітися. Дуже, дуже.* — *Її бровенята тремтіли прохально і трошки злякано* (Мушк., День.., 1967, 97).

ПРО́ХАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **прохáти.** *Проханим конем не наробишся* (Укр.. присл.., 1963, 264); *Зайві люди розійшлися; прохані на обід увійшли в млин* (Н.-Лев., IV, 1956, 101); // **про́хано,** *безос. присудк. сл. Її не прохано на сватання.* «*Мабуть, тим, що я живу на віру*»,— *подумала вона* (Коцюб., I, 1955, 58).

Про́ханий гість — те саме, що **Про́шений гість** (*див.* **про́шений**). *Убогих з усяких країн Зараз до себе покликує він.. От назбиралися прохані гості* (Граб., I, 1959, 240); **Про́ханий обі́д** — те саме, що **Зва́ний обі́д** (*див.* **зва́ний**); **Про́ханий хліб (шмато́к); Про́хані гро́ші,** *заст.*— милости́ня. — *Гірко мені проханий хліб їсти* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 38); *Проханий шматок горло дере* (Укр.. присл.., 1963, 308); [К и р и л о:] *Прийшлося* [Харкові] *старцем умерти... на прохані гроші поховали...* (Мирний, V, 1955, 142).

2. *у знач. прикм., розм.* Якого доводиться довго просити зробити що-небудь, запрошувати кудись; прошений. *Вона дуже церемонилась і була прохана* (Н.-Лев., II, 1956, 279); — *Прочитав би щось,— приставав Микола.— Не ламайся, я не люблю проханих. Ну, давай свою лірику* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 277).

ПРОХА́ННЯ, я, *с*. 1. Ввічливе звертання до кого-небудь з метою домогтися чогось, спонукати кого-небудь зробити, виконати щось; просьба. *Вона докоряла йому в тому листі, що він не прийшов до неї з візитом в Кишиневі, не вважив на її щире прохання* (Н.-Лев., VI, 1966, 71); *Він звернувся до парубків з проханням доглянути його коні* (Коцюб., I, 1955, 240); — *Джантемир попросив мене передати.. прохання від нього і від усього аулу, щоб допомогли їм винищити вовків* (Тулуб, В степу.., 1964, 206); *На його настійливе прохання, відрядили Захара на літню практику на Україну, до Уманського лісництва* (Ле, Право.., 1957, 93).

2. Письмове клопотання, заява, складена за офіційно встановленою формою. *Дарка Діброва успішно склала в місті іспит на вчительку і зразу ж написала десятки прохань в різні округи на посаду* (Козл., Опов. І. Клена, 1950, 37); *В 1781 р. Соколов подає прохання в Державну медичну колегію про допущення його до екзамену на вчений ступінь доктора* (Видатні вітч. географи.., 1954, 43).

ПРОХА́ННЯЧКО, а, *с*. Пестл. до **прохáння** 1. *Ще до вас проханнячко, Шановний Добродію!* (Коцюб., III, 1956, 123).

ПРОХАРАМА́РКАТИ, аю, аєш, *перех. і неперех., зневажл.* Док. до **харама́ркати.** — *Що буде, то буде! Коли оживе* [Марко], *буду йому товаришем, а ні — поховаю; усе ж таки хоч яку-небудь молитву прохарамаркаю над грішним* (Стор., I, 1957, 344); *Думаючи про пироги й товсту Лукію, піп нашвидку прохарамаркав: «Хрещається* [хреститься] *раба божа Лукі-ія»* (Донч., III, 1956, 20).

ПРОХАРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *перех. і неперех., розм.* Док. до **харчáти.** *З острахом зиркає* [Брезяну] *на мідні кульки телефону., що висить у кутку. Ось-ось.. в трубку прохарчить голос жандармського офіцера* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 78); *Невідомий щось прохарчав чи простогнав* (Ткач, Жди.., 1959, 21); — *Іррод! Стерво!* — *прохарчав Григорій і знов люто ударив Левка* (Стельмах, I, 1962, 558).

ПРОХАРЧИ́ТИ *див.* **прохарчо́вувати.**

ПРОХАРЧИ́ТИСЯ *див.* **прохарчо́вуватися.**

ПРОХАРЧО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОХАРЧУВА́ТИ**, у́ю, у́єш *і розм.* **ПРОХАРЧИ́ТИ**, чу́, чи́ш, *док., перех.* 1. Те саме, що **прогодо́вувати** 1. — *Один.. може і двадцять десятин підняти. А другий — хоч би спромігся стільки десятин обробити, щоб сім'ю прохарчувати* (Головко, II, 1957, 498); *Не знати чого, хазяї стояли на тому, що свині мають самі себе прохарчувати* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 12); — *Як померла мати, я побачив, що канцелярія не прохарчує мене* (Н.-Лев., IV, 1956, 312); — *До праці я вже не годен — слабі руки — і себе не маю чим прохарчувати* (Чорн., Визволення, 1949, 72).

2. *тільки док.* Харчувати якийсь час. [Б о н д а р:] *Треба б нам завтра заколоть і третього ще кабана, бо як харчів нестане на весілля, то на всю Січ ти осоромиш старого Бондаря.* [М а р і я:] *Повірте вже мені: сто душ ввесь тиждень прохарчуєм!* (К.-Карий, I, 1960, 159); — *Брат Василів, Андрій, трьох дівок візьме до себе, усіх цілий год прохарчить, усіх одягне, та й не збіднів* (Григ., Вибр., 1959, 38).

ПРОХАРЧО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОХАРЧУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся *і розм.* **ПРОХАРЧИ́ТИСЯ**, чу́ся, чи́шся, *док.* 1. Те саме, що **прогодо́вуватися.**— *Треба ж і прожити, й прохарчуваться, треба ж і зодягтись* (Н.-Лев., I, 1956, 56); *Зі школи хлопці біжать додому,.. а йому треба заробити, щоб хоч прохарчуватися як-небудь* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 40); *У мене така вдача, що я й страви не їм, а взявши окрайчик хліба, так собі й прохарчусь ходячи* (Барв., Опов.., 1902, 192); [Є ф р е м:] *Доки діждався суда — всю одежу і все збіжжя мусив спродать, щоб прохарчитись; а тепер бачиш який?..* (Кроп., IV, 1959, 319).

2. *тільки док.* Харчуватися якийсь час. [Г о т л і б:] *Гей, гей! така дорога річ. (Загортає ложку, а в самого сльози на очах).* [Л у ї з а:] *Ми б за неї місяць прохарчувались* (Л. Укр., IV, 1954, 249); *Прохарчується* [Данько] *літо по людях, ще й на домашні злидні щось принесе...* (Гончар, I, 1959, 5).

ПРОХАРЧУВА́ННЯ, я, *с*. 1. Дія за знач. **прохарчува́ти, прохарчо́вувати** і **прохарчува́тися, прохарчо́вуватися.** *Щодня кухарі різали воли та вівці на прохарчування цієї дикої, але гордовитої шляхетської орди* (Н.-Лев., VII, 1966, 21); *Старий уже був Грицько Вересай і виходив на люди тільки теплої пори, та й то в базарний день, щоб заробити дещицю на прохарчування* (Бурл., О. Вересай, 1959, 3).

2. Те, чим харчуються; їжа. *Ця частина городян* [плебейство] *невпинно поповнювалась за рахунок обезземелених селян, що тікали від поміщицького гніту і шукали в містах роботу і прохарчування* (Іст. УРСР, І, 1953, 159).

ПРОХАРЧУВА́ТИ *див.* **прохарчо́вувати.**

ПРОХАРЧУВА́ТИСЯ *див.* **прохарчо́вуватися.**

ПРОХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех. і неперех.* Те саме, що **проси́ти** 1, 2, 4, 5. *Як тому не дати, хто вміє прохати!* (Укр.. присл.., 1963, 309); *На все, що її прохала мати,.. вона одмовляла: — Я хочу Якова бачити!* (Вовчок, І, 1955, 215); *Старий поважний Фірлей сам поїхав прохати Єремію прилучити своє військо докупи* (Н.-Лев., VII, 1966, 257); *Чи ти послала, Вірунечко, книжки Горькому, про які я прохав тебе?* (Коцюб., III, 1956, 334); *Дітвора.. прямує до річки.—Мамо, і я побіжу з ними,— прохає Ксеня* (Стельмах, І, 1962, 517); *— Білі голуби літають.. Був би, думаю, і я голубом, полетів би матері прохати, щоб забрала мене звідси...* (Тют., Вир, 1964, 31); *Матінко кохана!.. Прохаю вас, серце, не застуджуйтеся і не турбуйтеся нічим дуже* (Коцюб., III, 1956, 148); *Душа його прохала волі; молоді сили — простору* (Мирний, І, 1949, 212); *У кожду хату вона вступає, На дівич-вечір дружок збирає; І до Оксені заходить в хату,— Теж на весілля її прохати* (Л. Укр., І, 1951, 322); *Раз увечері татка прийшли прохати до вмираючого* (Хотк., І, 1966, 68); *— Грицьку, братику! Чого це я прийшов до тебе? — Кажи. — Прийшов прохати в старости* (Мирний, І, 1949, 354); *Венера зачала благати І за Енеєчка прохати, Вулкан йому щоб допоміг* (Котл., І, 1952, 208).

Пора́ди (ра́ди) проха́ти — те саме, що **Пора́ди проси́ти** (*див.* **пора́да**). *Зібрав Тарас козаченьків — Поради прохати* (Шевч., І, 1963, 44); *Коли піп з гостем посідали на лавках у хаті,.. Тихович оповів свою пригоду та прохав ради* (Коцюб., І, 1955, 225); **Проха́ти порятýнку** *див.* **порятýнок; Проха́ти проба́чення (проба́чити, ви́бачення, ви́бачити)** — те саме, що **Проси́ти проба́чення (проба́чити, ви́бачення, ви́бачити)** (*див.* **проси́ти**). *Прохаю вибачити за клопоти, що чиню Вам так часто* (Коцюб., III, 1956, 227); **Проха́ти** [**у бо́га**] **сме́рті** *див.* **смерть.**

◇ **Проха́ти Христа́ ра́ди; Проха́ти ми́лостині (ми́лостиню)** — те саме, що **Проси́ти Христа́ ра́ди; Проси́ти ми́лостині (ми́лостиню)** (*див.* **проси́ти**). *Стала* [Явдошка] *по дворах ходити, прохати Христа ради...* (Мирний, І, 1949, 234); *Той дідусь був собі зовсім каліка, та ще й німий, і йшов по селам прохати милостині* (Кв.-Осн., II, 1956, 230); **Проха́ти слі́зьми́ (сльоза́ми)** *див.* **сльоза́.**

ПРОХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* Те саме, що **проси́тися.** *Всі діти почали прохатися: «Мамо, ходім-бо додому!»* (Вовчок, І, 1955, 306); *Уставала перед нею чорною хмарою синова зневага, давила, як обценьками, материне серце, прохалася вилитись хоч у гірких докорах* (Мирний, І, 1949, 321); *Із очей на волю сльози не прохались* (Щог., Поезії, 1958, 116); *Тяжко, тату, Із своєї хати До турчина поганого В сусіди прохатись* (Шевч., II, 1963, 344); *Тихович, вмиваючись, умовлявся з низеньким, бородатим циганом, котрий.. прохався на роботу* (Коцюб., І, 1955, 205).

◇ **Проха́тися на папі́р** *див.* **папі́р.**

ПРОХА́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **проха́ч.** *Кміта почвалав ніби старечою ходою, спираючись на прохацький костур* (Н.-Лев., IV, 1956, 307).

ПРОХА́Ч, а́, *ч.* 1. Той, хто звертається до кого-небудь, кудись із проханням. *Суддя тільки що скінчив свою роботу і хтів іти обідати. Побачивши нового прохача, він дуже здивувався* (Коцюб., III, 1956, 9); *Прохання приймав секретар Ученого Комітету. Роздивившись документи, він похмуро глянув на прохача* (Бурл., Напередодні, 1956, 42); *У порівн. *Шаблій переступив з ноги на ногу, зсутулив плечі, мов звичайний прохач* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 61).

2. *розм.* Те саме, що **жебра́к** 1. *Ярмарок ніби загув, як роздратований рій. А серед того гудіння чую, як десь вискакує різкий голос прохача* (Н.-Лев., VII, 1966, 356); *Вона виймає з портмоне монетку і подає її прохачеві* (Смолич, II, 1958, 12); *У порівн. [Д у д а р:] *Ви ходили з торбою попід вікнами, як прохачі?* (Мик., І, 1957, 69).

ПРОХА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **проха́ч.** *Вона прибула сюди* [до дитячого будинку] *— не прохачка, а.. мати, приїхала забрати свою дитину* (Донч., VI, 1957, 319); *— Якби не панотець, то я, мабуть, й досі б поневірялась в прохачках та тинялась з торбами по монастирях* (Н.-Лев., IV, 1956, 279).

ПРОХВИ́СЬКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розтри́нькати.** [Г е р в а с і й:] *Поки ту правду знайдеш, то все хазяйство прохвиськаєш і все-таки нічого не доб'єшся* (К.-Карий, І, 1960, 331).

ПРОХВОРІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Хворіти якийсь час. *Пам'ятає Зінька свою рідну матір, коли та, застудившись біля річки, тяжко занедужала і, прикута до ліжка, прохворіла аж до весни* (Шиян, Баланда, 1957, 59).

ПРОХВОРОСТИ́ТИ, ощу́, ости́ш, *перех., розм.* Док. до **хворости́ти.** *Треба простить або прохворостить* (Укр.. присл.., 1963, 140); *— Ти йому* [панові] *остив.. І.. він тебе за те й прохворостив* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 53); *— Як прохворощу, то будеш знати! — урядник люто підняв нагайку, махнув нею в повітрі* (Стельмах, Хліб.., 1959, 471).

ПРОХІ́Д, хо́ду, *ч.* 1. Дія за знач. **прохо́дити** 1, 3, 6.

2. Місце, де можна проходити, просуватися, проникати крізь що-небудь, між кимсь, чимсь. *Молоді хлопці й дівчата бігають в проходах межи лавками, розносячи воду, напої, наїдки, квітки* (Л. Укр., II, 1951, 510); *Дим почав клуботатись над припічком, шукав проходу* (Мирний, III, 1954, 11); *Наші сапери робили проходи в мінному полі* (Ю. Янов., II, 1954, 13); *Нарешті впала остання перепона. Вода з страшною силою ринула у вільний прохід* (Десняк, Десну.., 1949, 270); // Канал, частина порожнистого органа (в живому організмі). *Носоглотковий прохід; Слуховий прохід.*

Дава́ти (да́ти) прохі́д — відсторонятися, звільняти дорогу, щоб дати кому-небудь можливість пройти; **Загоро́джувати (загороди́ти) собо́ю прохі́д** *див.* **загоро́джувати.**

△ **За́дній прохі́д** *див.* **за́дній.**

◇ **Не дава́ти (не да́ти) прохо́ду:** а) загороджувати дорогу комусь; б) надокучати чим-небудь комусь. *Покойові їй проходу не дають: пройде вона — очима так і проводять, за спиною регочуть* (Мирний, IV, 1955, 233); *З кожним кроком до лісу у хлопця дужче й дужче калатає серце. Але зупинитись не можна — пізно! Засміють, проходу не дадуть!* (Донч., VI, 1957, 22); **Нема́ прохо́ду:** а) неможливо пройти десь. *Коні спинилися. Проходу берегом далі не було* (Ільч., Серце жде, 1939, 434); б) хто-небудь надокучає комусь. *Ну й зашуміло село, коли розбовкав скрізь Косован, як я його від Смолюка врятував. Вийшов я вранці — проходу нема* (Мур., Бук. повість, 1959, 171).

3. *спец.* Процес знімання одного шару металу. *Глибина різання — це товщина шару металу, що зрізується за один прохід різальним інструментом* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 21).

4. *діал.* Прогулянка. *Поговоривши з гістьми, пан директор.. вийшов на прохід у село* (Мак., Вибр., 1954,

20); *Робили ми чимало проходів, раз заїхали високо на гору Німчич* (Л. Укр., V, 1956, 361).

ПРОХІ́ДКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **прогу́лянка.** *Добра частина людей з міста зіходилася вечорами на прохідку в той садок* (Гр., II, 1963, 28).

ПРОХІ́ДНИЙ, а́, е́. 1. Який має крізний прохід; крізь який (яким) можна проходити кудись. *Кімната хлопчиків була прохідною між кімнатою Куріпки і сіньми у двір* (Трубл., Мандр., 1938, 131); *Зал був прохідний, і Бронкові кожного разу, щоб дістатись до читальні, треба було перейти через нього* (Вільде, Сестри.., 1958, 378); // Признач. для перевірки перепусток, документів тощо тих, хто проходить на підприємство, в установу і т. ін. і виходить звідти. *Черговий у прохідній будці аж очима кліпнув з подиву, коли пенсіонер показав йому перепустку на сімнадцять осіб* (Жур., Звич. турботи, 1960, 89); *Знов конторка прохідна, заводські ворота* (Сос., Солов. далі, 1957, 109); *// у знач. ім.* **прохідна́**, но́ї, *ж.* Приміщення, признач. для перевірки перепусток, документів тощо тих, хто проходить на підприємство, в установу і т. ін. і виходить звідти. *Приходжу я на роботу, на прохідній дають мені листа* (Ю. Янов., I, 1954, 58); *З яким душевним трепетом юнак уперше проходив заводську прохідну..!* (Ле, Право.., 1957, 26).

◇ **Прохідни́й двір:** а) двір, яким можна пройти з однієї вулиці на іншу. *Роман швидко йшов тротуаром.. Де можна було, скорочував дорогу собі, пробігаючи прохідними дворами* (Головко, II, 1957, 608); б) місце, установа і т. ін., куди можна вільно потрапити і так само вільно піти.

2. Який пересувається з одного місця на інше (про звірів, риб, птахів). *Таких риб, які частину життя проводять у морі, а частину в ріці, називають прохідними* (Зоол., 1957, 79); *Прохідні риби.. за запахом впізнають рідну річку — ту саму, де вони вивелися з ікри* (Наука.., 7, 1966, 14).

3. Приступний для проходу, проїзду, переправи. *— Нема непрохідних водних рубежів,— доводить він товаришеві,— всі вони прохідні* (Гончар, III, 1959, 349); *Весною при бездоріжжі треба рухатись переважно вночі, коли завдяки заморозкам дороги стають краще прохідними* (Автомоб., 1957, 299).

4. *перен.* Який не має суттєвого значення. *У збірнику «Літо»* [М. Т. Рильського] *поруч з хорошими віршами є й прохідні, з яких видно «полегшене» ставлення поета до теми, до зображення дійсності, занадто рожеві фарби* (Криж., М. Рильський, 1960, 75).

5. *спец.* Який застосовують для поздовжнього обточування деталей (про різець).

◆ **Прохідне́ свідо́цтво,** *дорев.*— документ, який видавала поліція на час дороги особам, що їх засилали куди-небудь; **Прохідни́й бал** — мінімальна сума балів на вступних екзаменах, що дає право вступу до вищого навчального закладу; **Прохідни́й піша́к,** *шах.*— пішак, який має можливість досягти останньої лінії противника на шаховій дошці.

ПРОХІ́ДНИК, а́, *ч., гірн.* Робітник, який здійснює проходку (у 1 знач.). *В Горлівці Іван Реут.. гірничий технікум закінчив, став прохідником* (Рудь, Гомін.., 1959, 144).

ПРОХІ́ДНИЦЯ, і, *ж., гірн.* Жін. до **прохідни́к.**

ПРОХІ́ДНИЦЬКИЙ, а, е, *гірн.* Стос. до проходки (у 1 знач.). *Прохідницькі роботи;* // Який здійснює проходку. *Довгань став.. бригадиром прохідницької бригади* (Ле, В снопі.., 1960, 74); // Признач. для проходки. *Прохідницький комбайн.*

ПРОХІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість за знач. **прохідни́й** 3. *Прохідність шляхів.*

2. *мед.* Здатність пропускати що-небудь (про органи людини або тварини). *Кишкова прохідність.*

3. *спец.* Здатність транспортних засобів долати перешкоди на шляху і проходити поганими дорогами, бездоріжжям. *На базі стандартних вантажних автомобілів випускають автомобілі високої прохідності, самоскиди, тягачі та різноманітні спеціальні автомобілі* (Автомоб., 1957, 10).

ПРОХМЕЛИ́ТИСЯ *див.* **прохмеля́тися.**

ПРОХМЕЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.,* **ПРОХМЕЛИ́ТИСЯ,** лю́ся, ли́шся, *док.* Те саме, що **витвере́жуватися.** *Піду до коршомки* [корчми], *та й нап'юся; Піду в вишневий сад — прохмелюся* (Чуб., V, 1874, 51); *Образно. *Сагайда, поступово прохмеляючись після міцних.. вражень, нещадно хрущав своїми новими чобітьми по дрібному камінню* (Гончар, III, 1959, 335).

ПРОХОДЖА́ЛИЙ, *рідко* **ПРОХОЖА́ЛИЙ,** а, е, *розм.* 1. Те саме, що **прохо́жий** 1. [В а с и л и н а:] *О, а це ж що за почвара сидить під хатою?* [Т и м і ш:] *Я собі прохожала людина: сів трохи спочити* (Вас., III, 1960, 67).

2. *у знач. ім.* **проходжа́лий, прохожа́лий,** лого, *ч.*; **проходжа́ла, прохожа́ла,** лої, *ж.* Те саме, що **прохо́жий** 2. *Кватирочку відчиняють* [діти], *проходжалого питають: «Чи не бачили ви нашої матері?»* (Барв., Опов.., 1902, 483); [З а ц в і л і х о в с ь к и й:] *Що ти за чоловік?* [Ч у ж е с т р а н е ц ь:] *Я прохожалий* (Кост., I, 1967, 220).

ПРОХОДЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., розм.* 1. *рідко.* Іти, пересуватися кроками; проходити. *Ось народ поуз нас проходжає юрбою* (Щог., Поезії, 1958, 308); *Тебе я, земле, всю сходив до краю... І ось тепер серед твоїх степів, Немов по кладовищу, проходжаю* (Вороний, Вибр., 1959, 97).

2. Повільно ходити туди й назад. *Коли душа її уся порушалася, серденько колотилося..,— вона починала ходити та проходжати по луці* (Вовчок, I, 1955, 320); *По покоях проходжають пани, панянки й паненята, всі в шовках та в золоті* (Вас., I, 1959, 107); *Того вечора в клубі Іван не підійшов до Марії. Ми з нею танцювали, а він навмисне проходжав з якоюсь білявкою і ніби не помічав нас* (Хор., Ковила, 1960, 55).

ПРОХОДЖА́ТИСЯ *див.* **прохо́джуватися.**

ПРОХО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прохо́дити.** *Коли, нарешті, експедиція вирушила, дід поїхав попереду, вибираючи зручні для проходження місця* (Донч., II, 1956, 59); *Тамара заздалегідь повідомила про проходження баржі з зброєю* (Хижняк, Тамара, 1959, 91); *Під час проходження Меркурія перед диском Сонця не помічається ніякого світлового ореолу навколо нього* (Знання.., 4, 1966, 3); *Характер проходження в породах сейсмічних хвиль, викликаних вибухом, дасть уявлення про стан вогнища землетрусу* (Наука.., 11, 1967, 22); *Проходження горизонтальних виробок; Практичні заняття учнів слід погоджувати з проходженням теоретичного матеріалу* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 4); *При гострому проходженні грипу з високою температурою збудники швидше виводяться з організму, і людина швидше одужує* (Роб. газ., 9. I 1975, 3),

ПРОХО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко,* **ПРОХОДИ́ТИ,** ходжу́, хо́диш, *док.* 1. *перех.* Долати певну відстань, ходячи.

2. *тільки док., неперех.* Ходити якийсь час. *Поки ті гроші заробив, Я годів зо два проходив По Чорноморії, по Дону...* (Шевч., II, 1963, 20); *Мені вже було дев'ять років. Цілу зиму проходив до школи* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 86); *Попросився* [Оксен] *до Бовдюга за помічника і проходив за сівалкою до самого обіду* (Тют., Вир, 1964,

79); *Образно. [У л я н а:] *Все життя ви проходили навшпиньки* (Довж., I, 1958, 364).

3. *перех., розм.* Ходячи з певною метою, витрачати (гроші). — *Хай карбованця проходжу, хай два, або й усі п'ять... а земля все-таки моя!* (Мирний, II, 1954, 145).

ПРОХО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся і **ПРОХО́ДИТИСЯ**, джуся, дишся і *розм.* **ПРОХОДЖА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОЙТИ́СЯ**, пройду́ся, про́йдешся і *розм.* **ПРОХОДИ́ТИСЯ**, ходжу́ся, хо́дишся, *док.* 1. Ходити туди й назад. *Вона була тиха, поважно проходжувалася то вперед, то назад, мов справді велика пані* (Мирний, III, 1954, 277); *Василь проходжувався по тротуару то сюди, то туди, час від часу поглядаючи на вікна невеличкого особнячка, що розмістився в глибині двору* (Томч., Готель.., 1960, 313); — *Піду я, Ганю,— Михей взуває чоботи і проходжається по хаті,— зносу їм нема, солдатські...* (Зар., На.. світі, 1967, 363); *Макар Іванович пройшовся по хаті, затираючи руки* (Коцюб., I, 1955, 167); *Поклав* [Петро] *ручку, випроставсь. Потім звівся, пройшовсь по палаті* (Головко, I, 1957, 490); *Суха та замліла після недуги, вона аж світилася і, обпершись на руку покойової Хвеньки, пішла проходитись по господі* (Мирний, IV, 1955, 234); // Прогулюватися де-небудь. *Проходжувався* [Дорко] *з годину, розмовляв із кількома селянами та любувався весняною красою і погодою* (Мак., Вибр., 1954, 20); — *Як Славко ожениться, підуть* [з Бронею] *до міста та й будуть проходжатись* (Март., Тв., 1954, 452); — *Пройдімось трохи, і я скажу вам, чого я йшов до вас* (Гр., II, 1963, 35); *Чи не краще, замість вдихати на танцях пилюку і обливатись потом, пройтися з кимсь, хто мав би охоту, по свіжому повітрі..?* (Вільде, Сестри.., 1958, 394); — *Чи не підете проходитись трохи по садку? — спитала Навроцька.— Вечір такий чудовий, а мої панни засиділись* (Н.-Лев., V, 1966, 207); * Образно. *Вітрець теплий проходжувався по стернях* (Фр., IV, 1950, 63); // *перев. док.* Піти кудись, побувати де-небудь із певною метою. *Чуманенкові замполіт наказав.. самому пройтись по стрілецьких ротах, уважно обстежити здоров'я своїх юних лейтенантиків* (Гончар, III, 1959, 197); // *перев. док., у сполуч. із сл.* о к о, п о г л я д і *т. ін., перен.* Обдивитися, оглянути кого-, що-небудь або проглянути щось. *Він пройшовся по балкону очима, і на його блідому лиці з'явилася усмішка* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 225); *Костюченко.. повернув обличчя, текучим поглядом пройшовся по лівому флангу, де стояла його команда* (Тют., Вир, 1964, 360); *Можна стверджувати, що Я. Купала уважним оком пройшовся по рядках перекладу.., виправляючи і поліпшуючи окремі місця* (Рад. літ-во, 5, 1958, 62); // *тільки док.* Прокотитися по кому-, чому-небудь. *Льодова вода голками пройшлась по Соломіїному тілу* (Коцюб., I, 1955, 386); * Образно. *Судорога.. пройшлася по устах цариці, спотворила її тонкогубе обличчя* (Стельмах, I, 1962, 621); // *тільки док., перен.* Пронизати когось, щось. *Спогад про мирне життя пройшовся по душі тихим болем* (Тют., Вир, 1964, 320).

2. *тільки док.* По черзі доторкнутися до яких-небудь предметів легкими рухами. *Саїд Алі задумливо пройшовся по клавішах.., неначе розминаючи пальці* (Ле, Міжгір'я, 1953, 60); *Бранець узяв карти, пройшовся по них пальцями* (Загреб., Шепіт, 1966, 72).

3. *перев. док., розм.* Піддати що-небудь якійсь дії. *Прибравши на столі, підмела* [Ганна], *переслала постіль, пройшлася мокрою ганчіркою на підлозі* (Коз., Сальвія, 1959, 54); *Теку з матеріалами, про які говорив Куцевич, того ж дня йому* [Нерчину] *передав Долгін.. — Пройдись олівцем по цій премудрості* (Рибак, Час.., 1960, 656); *Михайло узяв віжки, батогом пройшовся по кінських спинах, і сани вітром понеслись у село* (Томч., Жменяки, 1964, 292); — *Що ви робите?! Чи ви люди чи нелюди?!— заголосила дівчина, коли побачила, як проходжався по парубочому тілі Октав Пігловський* (Стельмах. I, 1962, 466).

ПРОХО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **ПРОЙТИ́**, пройду́, про́йдеш, *док.* 1. *неперех.* Іти, пересуватися кроками; крокувати. *Він вийшов на найбільшу вулицю, тихо проходив біля магазинів та роздивлявся по вітринах* (Л. Укр., III, 1952, 484); *Коридором санаторію проходить лікарка з старенькою вже медсестрою* (Головко, I, 1957. 478); *Єремія.. пройшов через світлицю й навіть не обернувся, не глянув у двері на Тодозю* (Н.-Лев., VII, 1966, 126); *Вулицею в шапках і бриля́х пройшли косарі* (Стельмах, I, 1962, 520); * Образно. [Ж у р а:] *Занадто вже легко ви по життю проходите, Льоню,— мало переживали, мало думали* (Коч., II, 1956, 112); // Пропливати в морі, річці і т. ін. (про риб). *Над гребнями валів чайки кружляють із квиліннням. Це значить — рибні косяки проходять в морі синім* (Забіла, Малим.., 1958, 46); *Зграя* [риби] *пройшла. Вода знову стала тихою, дзеркальною* (Собко, Біле полум'я, 1952, 82); // Їхати, скакати верхи де-небудь. *Війська йшли і йшли в безконечнім кінним строю, на галопі проходили через вишневі українські села* (Гончар, II, 1959, 233); // Переміщатися де-небудь (про поїзд, літак, пароплав і т. ін. і про людей, які на них перебувають під час руху). *Семюнко споглядав, як проходили вози Данилового війська* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 289); — *Мореплавці, які вперше проходили тут* [Магеллановою протокою], *не один раз молили бога про щасливе повернення* (Ю. Янов., II, 1958. 86); *Пройшов пароплав, і хвилі шуміли, набігаючи на берег* (Донч., VI, 1957, 11); // Пересуватися по чому-небудь (про небесні світила, хмари, промені світла і т. ін.). *Так би й лежала я завжди над сею живою водою, Дивилась би,.. Як тіні барвисті від хмарок злотистих Проходять по площині срібно-блакитній І раптом зникають* (Л. Укр., I, 1951, 150); *Поле чорніє. Проходять хмари, Гаптують небо химерною грою* (Рильський, I, 1960, 127); *Сонце пройшло над ним в багряних хмарах* (Мик., II, 1957, 181); * Образно. *Життя, видно, глибоко чіпало її серце, проходило смугами по блідому виду, по чорних очах* (Мирний, I, 1954, 166); // Поширюватися в якомусь середовищі (про вітер, тепло, холод, хвилі і т. ін.). *Нівідкіль прохолоди ніякої, тільки що зверху палить, і малесенький вітрець не проходить* (Кв.-Осн., II, 1956, 412); *З гір проходив легкий свіжий вітер* (Собко, Серце, 1952, 89); *Здалеку закружляв вихор,.. вигнутий стовп пилу пройшов шляхом* (Ю. Янов., II, 1958, 174); // Розноситися, чутися (про звуки). *По хаті пройшов шелест. Пани здвигували плечима, хитали журливо головами, шепталися між собою* (Мирний, I, 1949, 383); *По натовпу пройшов схвальний гомін* (Багмут, Опов., 1959, 23); // *перен.* Поширюватися серед когось, набувати розголосу (про чутку, відомості і т. ін.). *Ніяка недобра слава не проходила про неї, бо.. добре знали Галочку* (Кв.-Осн., II, 1956, 354); *Між козаками пройшла чутка, що пани отруїли короля за те, що він був прихильний до козаків* (Н.-Лев., VII, 1966, 215); *Пройде по ринку яка поголоска, аж жах розбирає* (Зеров, Вибр., 1966, 260); // *перен.* Охоплювати людину, пронизувати її тіло; проймати (про відчуття холоду, тепла, болю і т. ін.). *Поступово члени мої втрачають напругу, зникає біль, дивна солодка теплінь проходить моїм тілом* (Кол., На фронті.., 1959, 108); *Мороз.. пройшов вподовж Христиної спини* (Мирний, III, 1954, 159); *Шевченко мовчав. Гострий біль пройшов вогняною голкою крізь*

серце (Тулуб, В степу.., 1964, 370); // На якийсь час з'являтися, відбиватися на обличчі (про почуття, переживання і т. ін.). *На її зосередженому обличчі заколивався світ і виразно пройшли тіні страждання* (Стельмах, Правда.., 1961, 36); // Послідовно відкриватися зору людини, що йде, їде, пливе де-небудь. *Прокурор.. пішов навмання, не розбираючи шляху. Якісь маленькі, густо заплетені диким виноградом будинки проходили повз нього* (Собко, Справа.., 1959, 297); // *перен.* З'являючись, пропливати в думках, спогадах, уяві тощо. *Довгим ланцюгом проходять у моїй пам'яті роки* (Кол., На фронті.., 1959, 6); *Йому пригадалися давні літа.. Потім перед очима пройшло власне життя — в огні, в тривогах і.. в нестатках* (Мик., II, 1957, 90); // Мати можливість іти, переміщатися де-небудь. *Купи людей усе рідшали..— усе було вільніш проходити по улицях* (Вовчок, I, 1955, 306); *Де проходив широкоплечий Мокеїч, там уже легко міг протиснутись і сухорлявий, жилавий Цимбал* (Гончар, I, 1959, 39); *Той яр так заріс кущами, що не тільки не пройде чоловік, але й собака не пролізе* (Н.-Лев., III, 1956, 278).

◇ **Ні проїхати, ні пройти́; Ні проїдеш, ні про́йдеш** *див.* **проїжджа́ти** [1]; **Пройти́ вого́нь і во́ду** *див.* **вого́нь; Пройти́ Крим і Рим і мі́дні тру́би**—те саме, що **Пройти́ вого́нь і во́ду** (*див.* **вого́нь**); **Пройти́ крізь си́то й ре́шето** *див.* **си́то.**

2. *перев. недок., неперех.* Простягатися, тягтися в якомусь напрямку (про дорогу, канал і т. ін.). *В небі високім проходить, безхмарними зримий ночами, Шлях, що за білість свою споконвіку зветься Молочним* (Зеров, Вибр., 1966, 304); *Янгі-арик проходив через усе місто, огинав бавовняний завод* (Ле, Міжгір'я, 1953, 41); *Тин пройшов на аршин поза грушею* (Н.-Лев., II, 1956, 377); // *перен.* Бути наявним, простежуватися в чому-небудь, протягом певного часу. *Через увесь її вік молодий проходила брехня, ведучи за собою сльози та горе...* (Мирний, III, 1954, 235); *.. громадянські війни проходять через усю історію існування класового суспільства* (Ленін, 39, 1973, 71); *Образ кобзаря.. проходить майже через усю поезію Т. Шевченка* (Рад. літ-во, 5, 1969, 55).

◇ **Прохо́дити черво́ною ни́ткою** *див.* **ни́тка.**

3. *перех. і неперех.* Ідучи, минати кого-, що-небудь; ідучи, їдучи тощо, залишати позаду, за собою. *Я щодня проходжу повз самотній, закинутий сад* (Коцюб., II, 1955, 413); *Семен побачив, що надходить Панько й буде попри нього проходити* (Март., Тв., 1954, 113); *Пройшов* [Василь] *уже і те місце, з якого вона гукала удень на його* (Мирний, IV, 1955, 169); *Андрій пройшов мимо чепця, змірявши його поглядом, повним зневаги й ненависті* (Довж., I, 1958, 244); * Образно. *З гомоном.. Чужа веселість мимо нас пройшла* (Зеров, Вибр., 1966, 154); // Пересуваючись, перетинати певну місцевість з кінця в кінець. *Вкраїну з краю в край проходили з боями...* (Сос., I, 1957, 260); * Образно. *Брехнею світ пройдеш, та назад не вернешся* (Укр.. присл.., 1955, 191); // *перен.* Залишатися непоміченим ким-небудь, поза чиєюсь увагою. *Все, що робилось, писалось, говорилось у світі,— все, здавалось, проходило непоміченим повз Мічуріна* (Довж., I, 1958, 430); *Жарт Василів пройшов непоміченим, як самітний промінь у густій мряці* (Хотк., I, 1966, 107); *Хвилинна розгубленість і замішання, що промайнули на обличчі Стефані, не пройшли повз увагу Владо* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 330).

◇ **Прохо́дити (пройти́) повз** *див.* **повз.**

4. *неперех.* Іти в якому-небудь напрямку, до когось, чогось; прямувати. *Громада розступається, старий християнин проходить до диякона* (Л. Укр., II, 1951, 482); *Городами проходжу я до ставу, що ліг в яру, як велетенське скло* (Рильський, III, 1960, 119); *Відсторонивши екскурсантів, вони з Степашком пройшли по трапу на судно* (Гончар, Бригантина, 1973, 95); // Заходити або потрапляти, прокрадатися і т. ін. куди-небудь. *Проходячи у свою хату, він зупинився біля Христі* (Мирний, III, 1954, 199); *Переступивши поріг, Оленчук відчув, що всі погляди разом звернулись на нього .. — Проходьте сюди,— почувся густий, спокійний голос* (Гончар, II, 1959, 395); *— Це певно Кривоніс нишпорить у садку та.. оглядає, кудою б можна крадькома найбезпечніше пройти в замок* (Н.-Лев., VII, 1966, 197); *Крадучись поза розваленими коморами, пройшла* [Зінька] *в сад* (Головко, II, 1957, 173); // Проникати, просочуватися крізь що-небудь кудись. *Звуки проходять крізь стіни, і засуви хатні не можуть їх зупинить* (Зеров, Вибр., 1966, 134); *Вода пройшла крізь шар піску;* // Просовуватися крізь який-небудь отвір, прохід, підходячи за розміром. *Ключ проходить у замок;* // *також перех.* Пробивати, пронизувати що-небудь (перев. про зброю, кулю). *Пень. Великий такий і дужий, здається. А вдариш у нього палицею — і вона проходить його наскрізь* (Хотк., II, 1966, 318); *Твої слова мені, як ніж, що тупо так проходить в горло...* (Сос., I, 1957, 233); *Куля пройшла йому правий бік і застряла в лівім* (Фр., VI, 1951, 159); *Брянському розстебнули гімнастьорку, оглянули рану. Осколок пройшов у серце* (Гончар, III, 1959, 121); * Образно. *Вдарив із дзвіниці дзвін, хитнув повітря і ножем пройшов в серце* (Коцюб., II, 1955, 178).

◇ **Пройти́ крізь ву́шко го́лки** *див.* **ву́шко.**

5. *неперех.* Виявлятися прийнятим, обраним тощо куди-небудь, затвердженим кимсь (перев. внаслідок відбору, голосування, екзаменів і т. ін.). *Невже то правда: що б не голосував Матюха, завжди «одноголосно» проходить?* (Головко, II, 1957, 40); *На екзамені до театрального Геннадій не пройшов* (Вол., Місячне срібло, 1961, 17); [Берест:] *Що ж, Лідо, сьогодні твій проект пройшов добре* (Корн., I, 1955, 92).

6. *перех.* Ідучи, переміщаючись, долати певну відстань. *Дивізія рухалась вельми повільно і проходила за день не більше десяти — дванадцяти кілометрів* (Тют., Вир, 1964, 485); *Пішки хіба ж легко сорок верстов до Сироватки пройти, та ще й з дитиною* (Гр., I, 1963, 253); *Пароплав пройшов тридцять кілометрів за годину;* //, *у сполуч. із сл.* шлях, путь *і т. ін., перен.* Мати на своєму рахунку певні досягнення, звершення і т. ін. *Комуністична партія пройшла великий і славний шлях боротьби і перемог* (Ком. Укр., 4, 1968, 9).

7. *перех.* Виконувати певні роботи у товщі, глибині чого-небудь, просуваючись у певному напрямку. *Щоб не знижувати темпів, треба проходити швидко нові експлуатаційні свердловини* (Роб. газ., 16.IX 1966, 1); *Іван проходив товсті поклади пісковиків* (Рудь, Гомін.., 1959, 144); *— Це друга виробка* [шахти]. *Так. Ви вже пройшли розвилку* (Досв., Вибр., 1959, 190).

8. *перех. і неперех.* Піддавати що-небудь якійсь дії (перев. з поверхні). *Дочка.. мерщій за роботу береться. Чи пройшла ряд мережки, чи не пройшла, гляне: мати й собі захиталася на гребені...* (Мирний, I, 1949, 327); *Проходити палубу шваброю; Пройти заготовку різцем;* // Обробляти на певній ділянці грунт (про сільськогосподарські знаряддя, машини). *Давно, давно тут не проходив плуг, Не сіялися зернові ніякі!* (Нех., Чудесний сад, 1962, 61); *Рало по лону землі борозною глибокою пройде* (Зеров, Вибр., 1966, 212).

9. *перех.* Знайомитися з чим-небудь, вивчати щось. *Хлопці проходять нові шкільні науки, читають більш серйозні книжки* (Вас., I, 1959, 150); *Товариші приносили*

йому шкільні завдання, пояснювали, що проходили на уроках (Коз., Блискавка, 1962, 70); *Небагато науки пройшов* [Дмитро] — *церковноприходську* [школу] *закінчив* (Стельмах, II, 1962, 326); // Закріплювати набуті під час навчання знання на практиці. *На базі заповідників* [Академії наук УРСР] *проходять виробничу практику студенти.. педагогічних інститутів* (Вісник АН, 3, 1971, 32); // *розм.* Прослухувати курс навчання, набувати певних знань, навичок (в школі, інституті і т. ін.). *Разом з кількома дівчатами вона пройшла курси техмінімуму мотористів* (Собко, Нам спокій.., 1959, 114); * Образно. *Навряд чи знайдеться на наших підприємствах людина, яка б свого часу не проходила курсу робітничої науки під наглядом того чи іншого кадровика* (Літ. газ., 16.XII 1960, 2).

◇ **Прохо́дити (пройти́) шко́лу життя́** *див.* **життя́.**

10. *перех.* Пізнавати на власному досвіді, переживати що-небудь, виконувати певну роботу, завдання і т. ін. *Вступаючі в партію проходять кандидатський стаж* (Статут КПРС, 1971, 10); *Від червоноармійців пахло милом..: підрозділи наспіх проходили санобробку* (Тют., Вир, 1964, 489); *Вертався співець, підіймаючись вгору, до сонця, Муки пекельні пройшовши, здобувши свою Евридіку* (Зеров, Вибр., 1966, 219); [М о л о д ш и й л і к а р:] *Здається, нема навіть в пеклі таких катувань і тортур, крізь які б не пройшов цей знедолений Камо...* (Лев., Драми.., 1967, 13); *Проходити військову службу;* // Зазнавати на собі дії або впливу чого-небудь (про неживі предмети). *Навіть з Алжіру присилають їй сюди чубуки* [винограду], *і вони тут у неї проходять гарт* (Гончар, Бригантина, 1973, 18); *Проходити цензуру.*

◇ **Прохо́дити (пройти́) че́рез ру́ки** *чиї* — опинятися у кого-небудь, піддаватися чиємусь втручанню, дії чогось. *Він покличе його листом на поєдинок, тільки лист той мусить пройти перше через Антонінині руки* (Коцюб., I, 1955, 409); *Через руки Марка Вовчка пройшла не одна кореспонденція, надіслана за кордон Герцену для опублікування в «Колоколе»* (Рад. літ-во, 5, 1963, 140).

11. *неперех.* Іти, минати, певним чином протікати (про час, період, пору року). *Сумно минали для неї ті дні короткі осінні, важко проходили ночі довгі — зимні* (Мирний, IV, 1955, 77); *Проходили тижні, складались у місяці* (Ю. Янов., I, 1958, 60); *Дитинство Сашкове проходило на березі — біля рибальської снасті* (Смолич, V, 1959, 25); *Кілька хвилин пройшло в незвичайній якійсь мовчанці* (Хотк., I, 1966, 52); *Пройшло кілька важких днів і ночей* (Стельмах, I, 1962, 531); // *безос., із запереч. Не проходило й дня, щоб або Христя не завернула до Галі, або Галя не побігла до Христі* (Мирний, I, 1949, 366); — *Чому ж мені не дано звістки? — Ще не пройшло й дня, як прийшла вона у Переяслав* (П. Куліш, Вибр., 1969, 112); // Наближатися до кінця, закінчуватися. *У коханій розмовоньці швидко ніч проходить, Блідне місяць, гаснуть зорі, І сонечко сходить...* (Л. Укр., I, 1951, 322); *Проходила зима, така важка й кривава, І про весну шумів водою березоль* (Сос., I, 1957, 290); *Пройшло літо — не ходи в луг по калину* (Укр.. присл.., 1963, 237); *Достатку і багатств пройшли злоті літа* (Зеров, Вибр., 1966, 119).

12. *неперех.* Відбуватися, здійснюватися, мати місце (про які-небудь події, явища і т. ін.). *Одного разу Данькові довелося бути на великих червоноармійських зборах, що проходили якраз на тому місці, де колись відбувалися.. ярмарки* (Гончар, II, 1959, 342); *Сизе небо дихало грозою, що проходила десь* (Тют., Вир, 1964, 201); *Процес перетворення неживої енергії в живу.. проходить без втрати енергії* (Знання.., 1, 1969, 21); *Напишіть, як у вас пройшли свята* (Л. Укр., V, 1956, 7); *З великою урочистістю й теплотою пройшло.. у 1951 р. святкування 80-річчя з дня народження Лесі Українки* (Рильський, IX, 1962, 115); *Цього року з грішми і сівба пройшла легше* (Головко, II, 1957, 390); // Завершуватися, припинятися. *Пройшли жнива; скінчилася і возовиця* (Мирний, III, 1954, 255); — *Цей день пересидіти треба в хаті, поки оця вся гульня пройде* (Хотк., I, 1966, 103); // Переставати мучити, тривожити когонебудь; припинятися (про хворобу). *У Оксани екзема пройшла, у Дори проходить* (Л. Укр., V, 1956, 17); *Була ця Наталка хвора на золотуху, у неї не проходили чиряки на скронях і попід вухами* (Чаб., Катюша, 1960, 89); — *Подряпалася? — Да. — Замаж трав'яним соком, воно пройде* (Тют., Вир, 1964, 231); // *розм.* Минати без поганих, небажаних наслідків; минатися. *Гулянка на босу ногу не проходила марно. В нашу хатину частенько зазирав ангел смерті* (Ков., Кутя.., 1960, 6); *Думка: умиюся холодною водою, розітруся, розімнуся, то воно, може, й пройде... може, таки й поїду* (Мирний, IV, 1955, 354).

◇ **Да́ром не про́йде** *див.* **да́ром.**

13. *тільки док., неперех.* Спливти по воді під час льодоходу (про кригу). *Скресла крига, пройшла. Шумить Дніпро* (Вовчок, I, 1955, 91).

14. *неперех., розм.* Просякати чим-небудь. *Вигляд у мене дійсно страшний: заросли бородою, перев'язка на руці пройшла кров'ю* (Ю. Янов., I, 1954, 71); * Образно. *Уклала* [Чайчиха] *на гарячу житню постіль малечу, щоб їхні тільця пройшли розімлілим духом пашні* (Стельмах, I, 1962, 210).

ПРОХОДИ́ТИ *див.* **прохо́джувати.**

ПРОХО́ДИТИСЯ [1], **иться,** *недок.* Пас. до **прохо́дити** 3, 6—8. *Будівництво шахти звичайно починається так. Спочатку встановлюється тимчасовий копер, проходиться ствол* (Роб. газ., 3. VII 1965, 2).

ПРОХО́ДИТИСЯ [2] *див.* **прохо́джуватися.**

ПРОХОДИ́ТИСЯ *див.* **прохо́джуватися.**

ПРОХО́ДКА, и, *ж.* 1. *спец.* Дія за знач. **прохо́дити** 7. *Потужні потоки гарячого повітря кришать мінерал і скидають його в рудоспуск по свердловині, що утворилася під час проходки* (Знання.., 9, 1971, 7); *Пройдено вже ствол і почато проходку головного штрека* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 30).

2. *розм.* Те саме, що **прогу́лянка.** *Михайла Андрійовича не було, ходив у проходку* (Вовчок, VI, 1956, 352); *В проходку ходять, як пави, по центральній вулиці містечка дівчата в рясних стрічках* (Гончар, III, 1959, 331).

ПРОХО́ДОМ, *присл., розм.* По дорозі, мимохідь. *Тут би вони й стали його розпитувати, чи тут проходом, чи постоєм?* (Кв.-Осн., II, 1956, 17); — *Може, вони* [козаки] *в інше місце, та тільки проходом пройшли через Князівку?* (Головко, II, 1957, 295).

ПРОХОЖА́ЛИЙ *див.* **проходжа́лий.**

ПРОХО́ЖИЙ, а, е. 1. Який іде куди-небудь повз когось, щось. [С т е х а:] *Тут, тут його дожидатиму!.. Він скоро повинен бути: чула я сама, як розказував якийсь прохожий чоловік, що обминув Андрія по цей бік Миргорода...* (Кроп., I, 1958, 482); *Зчинилася в Семеновій хаті така сварня, що прохожі люди приставали й слухали* (Март., Тв., 1954, 106); *Питає Павло в прохожого чоловіка: — Це Троянівка?* (Тют., Вир, 1964, 285).

2. *у знач. ім.* **прохо́жий, жого,** *ч.;* **прохо́жа,** жої, *ж.* Людина, яка йде куди-небудь повз когось, щось. *Яблуні, груші, черешні.. схилялись над тротуаром, зачіпаючи прохожих за голови* (Н.-Лев., I, 1956, 348); *Прохожі під парасолями йшли спішно кожний у свій*

бік (Фр., VI, 1951, 169); *Він одразу помітив вдалині середнього на зріст чоловіка.. Прохожий ішов повільно, часом навіть зупинявся* (Тулуб, В степу.., 1964, 42).

ПРОХОЛО́ДА, и, *ж.* Свіжість у повітрі, легкий холодок, що освіжає, бадьорить. *Стало темно по садочках. Тихо пил сідає, І село у прохолоді Ніби оживає* (П. Куліш, Вибр., 1969, 399); *Сходило сонце. По застиглих від нічної прохолоди горбах переливалися білим морем гірські тумани* (Хотк., II, 1966, 148); *Низько покотився долиною туман, з лісу повіяло прохолодою* (Стельмах, II, 1962, 359); * Образно. *Як це приємно — спітнілу Скинуть сорочку — і з ходу Лить на розпарене тіло Відер дзвінку прохолоду!* (Гірник, Сонце.., 1958, 43); // Прохолодне місце, затінок (у 1 знач.). *Сонце повернуло геть з полудня і страшенно пекло.. У садку, в прохолоді — і то було душно-млосно* (Мирний, III, 1954, 157); *Ой, тополі край дороги Кличуть в прохолоду!* (Шпак, Вибр., 1952, 80).

Для прохоло́ди — щоб прохолодитися (у 1 знач.), освіжитися. *Найнявши нам кілька фір та захопивши для прохолоди компанії відер два пива, рушив* [отець Кантемир] *із нами* (Сам., II, 1958, 398).

ПРОХОЛОДЖА́ТИ *див.* **прохоло́джувати.**

ПРОХОЛОДЖА́ТИСЯ *див.* **прохоло́джуватися.**

ПРОХОЛО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прохолоди́ти, прохоло́джувати, прохолоджа́ти** та дія і стан за знач. **прохолоди́тися, прохоло́джуватися, прохолоджа́тися.**

ПРОХОЛО́ДЖУВАТИ, ую, уєш *і рідше* **ПРОХОЛОДЖА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОХОЛОДИ́ТИ**, джу́, ди́ш, *док.*, *перех.* 1. Освіжати прохолодою або холодом. *Прохолоджує* [дячиха] *пику лопушиною, неначе і справді яка пані* (Н.-Лев., II, 1956, 15); *Вітер прохолоджував розпалене обличчя на якусь мить* (Кучер, Чорноморці, 1956, 127); *Голова наче у вогні горіла, і вечірній мороз не прохолоджав її* (Мирний, III, 1954, 56);— *Дощ прохолодив нас усіх,— обізвався доктор Роттер* (Коб., III, 1956, 253); *Свіжий подув повітря прохолодив його трохи* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 93); // Робити холодним, холоднішим. * Образно. *Небо, як звичайно,— серпень його трохи прохолодив, але синій блиск іще сліпить очі* (Ю. Янов., II, 1954, 180); // *перен.* Зменшувати, послаблювати силу вияву чиїх-небудь почуттів, поривань (перев. про холод, прохолодне повітря); вгамовувати. *—Помщусь; і вас загублю, і сам пропаду!.. Однаково!—думав я.. І вже холодна ніч не прохолодила мене, а додала тільки зваги...* (Коцюб., I, 1955, 145); // *безос.* [В а р в а р а:] *Вийдіть! Там вас трохи прохолодить, тоді повернетесь у хату. Але тепер — вийдіть!* (Галан, I, 1960, 484).

2. *с. г.* Піддавати охолодженню, щоб підняти схожість. *Прохолодити насіння.*

ПРОХОЛО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і рідше* **ПРОХОЛОДЖА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОХОЛОДИ́ТИСЯ**, джу́ся, ди́шся, *док.* 1. Освіжатися прохолодою, холодом. *По обіді сиділи в садочку. Прохолоджувалися* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 328); *Забрівши далеко від берега, непорушно стоїть* [корова] *серед чистої морської синяви. Спека, мабуть, загнала її туди, і вона стоїть собі, прохолоджується у воді по черево* (Гончар, Тронка, 1963, 229); *Заявив* [чоловік], *що його щось заболіла голова, отже, він піде на свіже повітря, трохи прохолодиться* (Хотк., Довбуш, 1965, 26); *Проблукавши з півгодини по своїй кімнаті.., Сахно вирішила вийти в сад прохолодитися* (Смолич, I, 1958, 77); // Випивати прохолодного напою. [А н н а *(до д. Жуана, подаючи лимонаду):*] *Бажаєте прохолодитись, може?* (Л. Укр., III, 1952, 351).

2. *тільки недок., розм.* Проводити час у розвагах, уникати серйозних занять. *Любий Миша!.. Що ж ти тепер робиш, чи в математику затопився, чи по Києві прохолоджуєшся..?* (Л. Укр., V, 1956, 17).

3. *тільки док., розм.* Те саме, що **простуди́тися.** *Гуляючи весілля, прохолодилася* [Одарка] *та все бухи та й бухи! до самої пилипівки, а там і преставилася* (Мирний, I, 1954, 61).

4. *тільки недок.* Пас. до **прохоло́джувати, прохолоджа́ти.**

ПРОХОЛО́ДЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **прохоло́джувати.** *Прохолоджуючий вітерець.*

ПРОХОЛОДИ́ТИ *див.* **прохоло́джувати.**

ПРОХОЛОДИ́ТИСЯ *див.* **прохоло́джуватися.**

ПРОХОЛО́ДНИЙ, а, е. 1. Помірно холодний, свіжий (про вітер, повітря, воду). *Дерева.. тихо шепотіли на прохолодному вітрі* (Збан., Сеспель, 1961, 393); *Він дивився на Аркадія Павловича, що стояв в натільній сорочці з засуканими рукавами і хлюпав чисту прохолодну воду собі в обличчя* (Шиян, Баланда, 1957, 212); // Не жаркий і не холодний (про пору року, день і т. ін.). *Осінь стояла ясна, прохолодна* (Вас., II, 1959, 310); — *День сьогодні прохолодний. В таку погоду риба добре клює* (Тулуб, В степу.., 1964, 132); // В якому відчувається свіжість, прохолода (про приміщення, місцевість і т. ін.). *Моя товаришка.. Заходить в школу кам'яну, І прохолодну, й затишну* (Бичко, Вогнище, 1959, 172); *Озиралася* [Марія], *спускаючись у широку прохолодну долину* (Ле, Клен. лист, 1960, 35).

2. *перен., розм.* Байдужий (про ставлення, погляд і т. ін.). *На противагу прохолодному ставленню до нас* [кіногрупи] *місцевого ліспромгоспу, саперна військова частина виявила нам величезну увагу і дружбу* (Довж., III, 1960, 121).

ПРОХОЛО́ДНИЙ, а́, е́. Який прохолоджує, освіжає (перев. про напої); // *у знач. ім.* **прохолодне́**, но́го, *с.* Напій, що прохолоджує, освіжає.

ПРОХОЛО́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **прохоло́дний.**

ПРОХОЛО́ДНО. Присл. до **прохоло́дний;** // *у знач. присудк. сл. Хата як квітник. Чисто, ясно, прохолодно* (Барв., Опов.., 1902, 122); *Вершники поїхали лісом. Тут було прохолодно* (Тют., Вир, 1964, 336).

ПРО́ХОЛОДЬ, і, *ж., поет.* Те саме, що **прохоло́да.** *Війне, повіє світло-ніжна й свіжа.. прохолодь з мостів* (Ус., Дорогами.., 1951, 72).

ПРОХОЛО́ЛИЙ, а, е. Який прохолонув. *Він допив прохололий чай і відставив склянку* (Головко, II, 1957, 449); *Батько, заклавши руки за спину, стояв коло прохололої печі* (Перв., Невигадане життя, 1958, 121); *Димком припахує прохололе Вечірнє повітря* (Дор., Літа.., 1957, 22); * Образно. *На обрії димка, закурена хмара Запоною пада на синь прохололу* (Бажан, II, 1947, 176).

ПРОХОЛО́НУТИ *і рідко* **ПРОХОЛО́ТИ**, о́ну, о́неш; *мин. ч.* прохоло́нув, нула, ло *і* прохоло́в, ло́ла, ло; *док.* Те саме, що **охоло́нути** 1,2. — *Жане, твій борщ прохолоне...* (Коцюб., II, 1955, 385); *Бідкалася* [Аксинья], *що перестоїть печеня й прохолонуть пухкі недільні пиріжки* (Тулуб, В степу.., 1964, 415); *Бій тривав з самого ранку, вже кілька годин. Гармати не встигали прохолонути* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 269); *В хаті, певно, вранці топилося, та од печі віє зимою, вона давно прохолола* (Мас., Під небом.., 1961, 30); *Пробігавшись по садку, трохи прохолола* [Прокоповичка] *й заспокоїлась* (Н.-Лев., III, 1956, 65).

◇ **І (й) слід прохоло́нув (прохоло́в)** *див.* **слід**[1]; **Прі́страсті прохоло́нули** *див.* **прі́страсть; Прохоло́ло (прохоло́не) се́рце** *див.* **се́рце.**

ПРОХОЛО́ТИ *див.* **прохоло́нути.**

ПРОХОПИ́ТИ *див.* **прохо́плювати.**

ПРОХОПИ́ТИСЯ *див.* **прохо́плюватися.**

ПРОХО́ПЛЮВАТИ, юю, *недок.*, **ПРОХОПИ́ТИ,** хо́плю, хо́пиш; *мн.* прохо́плять; *док., перех., розм.* Пронизувати, проймати (про холод, сирість і т. ін.). *Холод прохоплює до кісток* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 158); *Холодний протяг наскрізь прохоплює одежу* (Ю. Янов., II, 1954, 39); // Охоплювати кого-небудь, викликаючи біль, страждання тощо (про відчуття, почуття і т. ін.). *Всі почуття її на мить завмерли, отупіли, щоб по хвилинній закляклості прохопити всю її істоту непереносно гострим болем* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 452).

ПРОХО́ПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ПРОХОПИ́ТИСЯ,** хоплю́ся, хо́пишся; *мн.* прохо́пляться; *док., розм.* 1. Те саме, що **проговорюватися.** *Тато весь час повертався думками до нас,.. інколи кількома словами прохоплювався про тугу за рідним двором* (Д. Бедзик, Украдені гори, 1969, 36); — *Ну та й гарна ж оця Тодозя! — не втерпів і якось несамохіть прохопився Єремія* (Н.-Лев., VII, 1966, 105); *Наталя не прохопилася жодним словом докору, але чоловік знав — вона дуже образилась* (Вол., Озеро.., 1959, 143); // Вставляти своє слово, фразу серед загальної розмови, вигуків і т. ін. *Іванов.. заговорив зовсім спокійно, коли, нарешті, стала змога прохопитись крізь загальні вигуки* (Смолич, Мир.., 1958, 221).

2. Пробиратися куди-небудь (перев. швидко або непомітно для когось). *Для того, щоб попасти в бойові порядки, треба було прохоплюватись по голому схилові, обернутому до противника* (Гончар, III, 1959, 401); *В Сашка була тепер тільки одна мета — прохопитись! Прохопитись мимо батька по вузькій стежці* (Смолич, Світанок.., 1953, 17); *Загнані в річку недобитки шляхти прохопилися до свого берега й скоріше заховались за валами* (Кач., Вибр., 1953, 56).

3. *перен.* З'являтися де-небудь, на фоні чогось. *Де-не-де по лісах уже прохоплювалось перше полум'я осіннього багрянцю* (Гончар, III, 1959, 91); // Часом чутися серед інших звуків. *На тому боці* [річки] *лунала пісня і коли-не-коли прохоплювалися звуки гармонії* (Ткач, Плем'я.., 1961, 216); *У її голосі вперше прохопились нотки роздратування* (Гур., Життя.., 1954, 330); // Раптово, несподівано вириватися у кого-небудь (про фразу, вигук, запитання). — *Жабі! — жалібно прохопилось у мене, і я жагуче припав устами до її рук* (Досв., Вибр., 1959, 37); *Останнє запитання в неї прохопилось, можливо, ненароком* (Гур., Друзі.., 1959, 101).

4. *рідко.* Те саме, що **прокида́тися.** *П'ятилітній хлопчина прохопився з твердого сну* (Ков., Тв., 1958, 79).

ПРОХОРІ́ТИ, і́ю, і́єш і **ПРОХОРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., діал.* Прохворіти.

ПРОХРИПІ́ТИ, плю́, пи́ш, *док.* 1. *неперех.* Док. до **хрипі́ти.** *Дзвоник прохрипів.. То був знак, що надходить чужий мужчина* (Коцюб., I, 1955, 287); *Великий годинник у дерев'яній оправі прохрипів, потім, немов вагаючись, пробив дванадцяту* (Зар., Світло, 1961, 95); *Десь прохрипів гірський ведмедик, потягаючись після сну* (Досв., Гюлле, 1961, 147).

2. *перех.* Промовити що-небудь хрипким голосом. *Василь.. прохрипів ледве чутно: — Водиці, водиці!* (Фр., I, 1955, 175); — *Не будемо ворогами,— прохрипів глухо Антонас* (Ірчан, II, 1958, 303).

3. *неперех.* Хрипіти якийсь час. *Застудився і прохрипів цілий тиждень.*

ПРОХРОМИ́ТИ *див.* **прохро́млювати.**

ПРОХРО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОХРОМИ́ТИ,** хромлю́, хро́миш; *мн.* прохро́млять; *док., перех., діал.* Проколювати. *Це ж як гарно, коли є зброя..— одне тобі рубає, друге стріляє, третє, як на плакаті, по семеро всяких ворогів так наскрізь прохромлює, що вони тільки ногами дригають* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 20); *Мина* [бичок] *хоче діда прохромить рогами* (Довж., Зач. Десна, 1957, 482); * Образно. *Сонце било в мокру землю, і там, де почепилися краплі дощу,— вони блискали іскрами, немов промені сонця прохромили землю* (Ю. Янов., Мир, 1956, 6).

ПРОХРОНОМЕТРО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прохронометрува́ти.**

ПРОХРОНОМЕТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех., спец.* Док. до **хронометрува́ти.** *Радянські бджолознавці старанно прохронометрували у скляному вулику робочий день матки* (Бджоли, 1955, 38).

ПРОХРОПІ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* прохропля́ть; *і* **ПРОХРОПТИ́,** пу́, пе́ш, *док.* 1. Док. до **хропі́ти, хропти́.** *Хворий прохропів і замовк.*

2. Хропіти, хропти якийсь час.

ПРОХРОПТИ́ *див.* **прохропі́ти.**

ПРОХРУСТІ́ТИ, ти́ть, *док.* 1. Док. до **хрусті́ти.** *Прохрустіла суха гілочка.*

2. Хрустіти якийсь час.

ПРОХРУЩА́ТИ, щи́ть, *док.* 1. Док. до **хрущ а́ти.** *Прохрущав хворост під ногами.*

2. Хрущати якийсь час.

ПРОХУ́КАТИ *див.* **проху́кувати.**

ПРОХУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОХУ́КАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Хукаючи, утворювати проталинку на замерзлій шибці. *В такі* [зимові] *дні я нікуди не виходив, прохукував на шибці маленьку щілинку й дивився на високі кучугури снігу* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 85); *Їхав* [Артем] *до військкомату трамваєм. Вікна замуровані морозом, намагався прохукати хоч би щілинку — не вийшло* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 148).

ПРОХУРКОТІ́ТИ, ти́ть, *док., розм.* 1. Док. до **хуркоті́ти.** *Звилась з окопів ракета, прохуркотіла над ними, потріскуючи й розсипаючи сліпучі бризки* (Кучер, Чорноморці, 1948, 146).

2. Хуркотіти якийсь час.

ПРОХУРЧА́ТИ, чи́ть, *док., розм.* 1. Док. до **хурча́ти.** *Звук рушничного пострілу прохурчав над водою...* (Досв., Гюлле, 1961, 145); *Вгорі прохурчала холодними крильми пташка* (Гуц., Скупана.., 1965, 261); *Щастя, що дівчина пригнула голову і осколки від гранати тільки прохурчали над нею* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 187).

2. Хурчати якийсь час.

ПРОЦВИ́НДРИТИ *див.* **процви́ндрювати.**

ПРОЦВИ́НДРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОЦВИ́НДРИТИ,** рю, риш, *док., перех., фам.* Те саме, що **проци́ндрювати.** *Так він-то.., чуючи про все, як той* [Тимоха] *п'є, гуляє, гроші процвиндрює,.. старому Макусі й розказав* (Кв.-Осн., II, 1956, 257); [П а в л е н к о:] *Краще нехай вірші пише* [хлопець], *ніж батьківські гроші процвиндрює* (Крот., Вибр., 1959, 472); [С е к л и т а:] *Я знала небіжчика. О, в нього водилася копійчина, якщо не процвиндрили!* (Стар., Вибр., 1959, 621); *Демидів дід мав землю, мав кріпаків. Усе те він процвиндрив, прогуляв у божевільних оргіях* (Гр., II, 1963, 18).

ПРОЦВІСТИ́ *див.* **процвіта́ти.**

ПРОЦВІ́ТАНИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **розцві́чений.** *Ой, із города із Трапезонта виступала галера, Трьома цвітами процвітана, мальована* (Укр.. думи.., 1955, 39); *Три місяці пробігло, мов кораблі веселі в морі — всіма цвітами процвітані, добрим скарбом переповнені* (Тич., II, 1957, 59); *Блискуче коло дам,.. Всіма веселими процвітане цвітами, Стояло на горбі* (Рильський, II, 1956, 15).

ПРОЦВІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **процвіта́ти** 1, 2. *Пізніх троянд процвітання яскравеє осінь віщув*

(Л. Укр., I, 1951, 200); *Ясно й сліпому, що коли підприємство набирає нових робітників, то це говорить не про занепад, а навпаки — про його процвітання* (Вільде, Сестри.., 1958, 149); *Комуністичний достаток матеріальних і духовних благ буде досягнутий тільки на основі економічного процвітання, дальшого підвищення продуктивності праці* (Ком. Укр., 8, 1964, 8).

ПРОЦВІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОЦВІСТИ́**, іту́, іте́ш, *док.* 1. *розм.* Розквітати або вкриватися квітами; цвісти. — *Скажи ж мені правду, Зелена діброво, Що найранше* [найраніше] *в світі процвітає: А чи василечки, А чи барвіночок, А чи тая повненькая рожа?* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 32); *Не сон-трава Вночі процвітає, То дівчина з калиною Плаче, розмовляє* (Шевч., II, 1963, 12); *Серед кущів на вогкій землі процвітає шафран* (Коцюб., III, 1956, 137); *Між камінних мурів за штахетом Округлих яблунь темний кущ процвів* (Зеров. Вибр., 1966, 33); *Щедрі, родючі землі, над якими раз у раз висіла загроза посухи, звеселяться і процвітуть* (Рильський, III, 1956, 27); * Образно. *В серці розкішно цвіте-процвітає Злотистая квітка-надія* (Л. Укр., I, 1951, 51); *У шибках процвіте цілий рій цікавих очей — синіх, сірих, карих...* (Вас., II, 1959, 85); // Виділятися яскравою барвою на фоні чого-небудь. *Подаль од ліжка Павлютиха процвітав, червоновида,.. поважна* (Вовчок, VI, 1956, 221).

2. *перев. недок.* Успішно розвиватися, маючи сприятливі умови для розвитку, розквіту. *Ремесло Хаїма процвітало під справною рукою Невеличкого* (Фр., VIII, 1952, 289); *Трудящі України не пошкодують сил, щоб процвітала й міцніла наша Батьківщина* (Ком. Укр., 5, 1967, 11); *Пристосовуючись до умов існування, шляхом природного добору дрібних мутацій, окремі види тварин чи рослин процвітали й швидко розмножувались* (Знання.., 4, 1968, 6); *Жить. Боротись. Знемагати. Підійматись. Далі йти. Щоб могло життя багате Процвісти* (Шер., Дорога.., 1957, 11); // *розм.* Жити щасливо, в достатку, в славі тощо.— *Козакуйте ж, процвітайте, Та й нам слави уділяйте* (П. Куліш, Вибр., 1969, 347).

3. *тільки док.* Цвістп якийсь час.

ПРОЦВІТА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **процвіта́ти** 1, 2. *Створення, поряд з могутньою промисловістю, процвітаючого, всебічно розвинутого і високопродуктивного сільського господарства — обов'язкова умова побудови комунізму* (Програма КПРС, 1961, 66); *Порт-Рояль — один з молодих і найбільш ділових портів Америки з безліччю торгових складів і крамниць, з процвітаючими купцями* (Знання.., 3, 1967, 10).

ПРОЦЕДУ́РА, и, *ж.* 1. Офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь. *При вислухуванні підсудних і свідків держався він дуже стримано, питань майже зовсім не задавав, а лише пильнував формального боку процедури* (Фр., VI, 1951, 268); *Процедура формального опитування закінчилася* (Сміл., Сад, 1952, 226); *Ми не встигли побачити процедури спускання брига на воду* (Ю. Янов., II, 1958, 149); *Дипломатична процедура;* // *розм.* Ряд яких-небудь дій, хід виконання чого-небудь. *За годину нова партія проробила процедуру з лазнею та з переодяганням, і тоді всіх комунарів повели до їдальні* (Мик., II, 1957, 440); *По-різному минатиме цей день у людей.., а у Тоні він мине за не зовсім звичайною процедурою: купає з чабанами овець* (Гончар, Тронка, 1963, 318).

2. Лікувальний захід, перев. призначений лікарем. *Роблять вприскування йодоформу. Се процедура довга* (Л. Укр., V, 1956, 195); *Остогидло мені вже оце госпітальне ліжко, оці процедури та режими* (Гончар, III, 1959, 296); *Морські купання — дуже сильна кліматична процедура, тому використовувати її потрібно обережно* (Наука.., 1, 1973, 10).

ПРОЦЕДУ́РНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **процеду́ра** 1. — *Президію зборів треба обрати! — гукнув хтось із натовпу.. Процедурні справи вирішили порівняно швидко* (Головко, А. Гармаш, 1971, 480).

2. Прикм. до **процеду́ра** 2. *Процедурний листок;* // Признач. для виконання процедур. *Його тільки-но привели з процедурної кімнати після повторного промивання шлунка* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 64); *Процедурний кабінет;* // *у знач. ім.* **процеду́рна**, ної, *ж.* Кабінет, в якому приймають процедури.

ПРОЦЕ́НТ, а, *ч.* 1. Сота частка числа, яке приймається за ціле, за одиницю (позначається знаком %); // Кількість кого-, чого-небудь, що вимірюється у сотих частках чогось, прийнятого за одиницю. *Вступні внески беруться при вступі в кандидати в члени партії у розмірі двох процентів місячного заробітку* (Статут КПРС, 1971, 30); [Б а к л а ж а н е н к о:] *Про себе можу сказати, що я догнав Полю Орленко по всіх показниках і виконую план на 247 процентів* (Мик., I, 1957, 484); *Вода у Нашому була погана. У північній частині міста вона мала надто великий процент кальцію і через це була майже непридатна для кухні* (Вільде, Сестри.., 1958, 516); — *Багато обморожених? — Процент невеликий, одначе є...* (Гончар, II, 1959, 424).

◇ **На [всі] сто проце́нтів** — цілком, повністю.

2. *перев. мн.* Доход, який одержують на кожні сто грошових одиниць капіталу або грошової суми, покладеної у банк або ощадну касу. — *Ця баба мала п'ять ощадних книжок і якраз, коли я прийшов.. відвідати її, одержала проценти* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 322); // Плата, яку кредитор одержує від позичальника за користування наданими йому коштами. [Х р а п к о:] *Коли хоч, дам ті гроші. Звісно, вже процент мені заплатите* (Мирний, V, 1955, 169); — *Ти мій процент знаєш? — Ні, ще не доводилось позичати у вас* (Стельмах, I, 1962, 311).

Позича́ти (пози́чити) під (за, на) проце́нти (проце́нт) — брати або давати гроші в борг, домовляючись про певну суму як плату за користування наданими коштами. *Вона позичила десять тисяч одному.. панові за чималі проценти* (Н.-Лев., VI, 1966, 11).

3. Винагорода, що нараховується залежно від обороту, доходу. *Працювати на процентах.*

ПРОЦЕ́НТНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **проце́нт** 1; // Виражений у процентах. *Процентне обчислення; Процентне відношення.*

2. Прикм. до **проце́нт** 2, 3. *Процентні нарахування;* // Який приносить процент, проценти. *Процентні папери.*

ПРОЦЕНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Обчислювати, нараховувати проценти.

ПРОЦЕ́С, у, *ч.* 1. Послідовна зміна станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком; хід розвитку чого-небудь. *Процеси соціалістичної революції і соціалістичного будівництва грунтуються на ряді головних закономірностей, властивих усім країнам, що стають на шлях соціалізму* (Програма КПРС, 1961, 18); *Виноград уже достигав. Цілий день, під палючим серпневим сонцем, поволі ішов таємний процес наливання ягід* (Коцюб., I, 1955, 278); *Ми з Наталкою пішли додому, і всю дорогу вона мовчала. Якийсь процес відбувався в її маленькій душі* (Ю. Янов., I, 1954, 24); // Сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку. *Кіно вимагає величезної працелюбності і працелюбності не тільки на зйомці,*

а в усьому.. процесі створення картини (Довж., І, 1958, 21); *Вся сукупність дій і заходів, які провадяться над металом з моменту його надходження до складу і до одержання з нього готового виробу, називається виробничим процесом* (Технол. різального інстр., 1959, 8); *Комуністичне виховання молоді — це всебічний процес і, звичайно, не короткочасна кампанія, а генеральна лінія в роботі комсомолу* (Ком. Укр., 11, 1965, 25).

У (в) проце́сі *чого* — під час чого-небудь, у ході чогось. *В процесі роботи рамки поеми* [«Пан Тадеуш» А. Міцкевича] *незмірно розсунулись, чільне місце посіла трагіко-героїчна історія ксьондза Робака* (Рильський, ІІІ, 1956, 310); *Звичайно норми ГПО здають у процесі учбових занять або під час спортивних змагань* (Фіз. виховання.., 1954, 7).

2. Активний розвиток хвороби. *Мені в Швейцарії лікарі казали, що мені дуже мало бракує до цілковитого видужання, що вже той процес катаральний, який був, минув* (Л. Укр., V, 1956, 415); *Хірургічна допомога подавалася тільки при гнійних запальних процесах підшкірної клітковини* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 362).

3. Розгляд судової справи; сама судова справа. *Розповідав* [Потурайчин] *Славкові докладно цілий свій процес, говорив навіть про сумні наслідки свого засуду* (Март., Тв., 1954, 367); — *На сутяжницьких ділах я мало розуміюся, але знаю, що час обміну землі давно минув. Тому пан і не виграв процесу, коли вперше судився* (Стельмах, І, 1962, 351); *Гласність, усність і безпосередність судового процесу роблять самий розгляд справ у суді засобом виховання, громадського впливу на порушників закону* (Рад. суд.., 1951, 52); // Визначений законом порядок діяльності слідчих і судових органів при розгляді судових справ певного роду. *Кримінальний процес.*

ПРОЦЕ́СІЯ, ї, *ж.* Урочистий багатолюдний похід, часто пов'язаний із весіллям, святом, похороном і т. ін. *Рушила процесія, висипав народ із храму* (Л. Янов., І, 1959, 275); *Погостившись у молодої, весільна процесія рушила до хати молодого, батьки якого жили майже по сусідству* (Томч., Жменяки, 1964, 98); *Набальзамоване тіло царя возили на спеціальній колісниці по всіх підвладних йому племенах. Кожне плем'я приєднувалося до траурної процесії, проявляючи при цьому всі вияви скорботи* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 160); *Образно. *Перед очима в нього проходили цілі процесії років і видив* (Загреб., Шепіт, 1966, 229); * У порівн. *Усі йшли, нахиливши голови, безмовно, наче похоронна процесія* (Тют., Вир, 1964, 462).

ПРОЦЕСУА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до процесу (у 3 знач.). *У судову камеру не заходили, бо Петро Петрович не думав показувати* [губернаторові] *суду процесуального, а тільки скорий* (Сам., ІІ, 1958, 235); *Всякий судовий процес за своїми процесуальними нормами вимагає, щоб підсудний мав оборону* (Смолич, Після війни, 1947, 34); *Разом з Цивільним кодексом друга сесія Верховної Ради Української РСР шостого скликання прийняла Цивільний процесуальний кодекс республіки* (Наука.., 1, 1964, 35).

ПРОЦЕСУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок., діал.* Судитися. *Як процесувався Іван з паном, то пан задумав утопити Івана у Пруті* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 441); — *Решту* [маєтку] *опікун в Трускавці загарбав, маючи якісь претензії. Процесуйся з ним, як хочеш* (Фр., VI, 1951, 257).

ПРОЦИ́НДРИТИ *див.* **проци́ндрювати.**

ПРОЦИ́НДРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОЦИ́НДРИТИ**, рю, риш, *док., перех., фам.* Витрачати на щонебудь марно (звичайно гроші, майно). — *Хіба йому потрібна така дружина, як я? Йому потрібна доярка, .. а не оранжерейна дівиця, яка стежить за модами і проциндрює свою платню на театральні білети* (Добр., Тече річка.., 1961, 148); *Я думав: «Що тут робить на світі?» Взяв та й проциндрив гарненько ті гроші, що треба було заплатить за аркуш надрукованого паперу* (Шевч., І, 1963, 143); *Спочатку її доглядала баба, яка записалася сироті в далекі родички й геть проциндрила все її добро* (Ю. Янов., Мир, 1956, 68).

ПРОЦИТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **процитува́ти.** *Процитоване місце з листа.. становить подвійний інтерес* (Укр. літ. критика.., 1959, 356).

ПРОЦИТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Навести цитату з якого-небудь твору, чийсь вислів. *Серед «Тюремних сонетів» Франка.. є один, який особливо хочеться процитувати* (Рильський, ІХ, 1962, 35); *Дозволь уривки навести, дозволь мені процитувати сердечні милого слова...* (Гонч., Вибр., 1959, 355); *Зовні єпископ — втілення благочестя. Він ні кроку не зробить, щоб не процитувати щось з євангельського тексту* (Укр. літ., 9, 1957, 269).

ПРОЦІ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **процідити.** *Приношу раз молочко в хатину, а Гриць.. забрав з рук просто і не проціджене.. п'є* (Ле, Мої листи, 1945, 71); *Обійшовши машину, відчинив* [юнак] *дверцята праворуч. Почулося іронічне, проціджене крізь зуби: — Прошу-с!* (Речм., Твій побратим, 1962, 20).

2. *у знач. прикм.* Який процідився (у 1 знач.) крізь що-небудь. *Маркушевський став посеред кімнати, червонаве світло, проціджене крізь портьєри, забарвило в кривавий колір його точене, смагляве обличчя* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 34).

ПРОЦІ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проці́джувати** 1 та дія за знач. **проці́джуватися.** *Воду можна очистити від каламуті проціджуванням або фільтруванням* (Уроки.. хіміка, 1956, 77).

ПРОЦІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОЦІДИ́ТИ**, ціджу́, ці́диш, *док., перех.* 1. Пропускати, цідити крізь що-небудь для очищення (перев. рідину). — *Беруть йоржів, відварюють. Потім починають їх проціджувати й вичавлювати* (Довж., І, 1958, 423); *Готовий бульйон проціджують* (Укр. страви, 1957, 88); *Треба зарані все наготувати, та й доглянути, щоб до ладу було. Звечора цід процідити, до світу учинити, щоб на ранок усе готове було...* (Мирний, ІІІ, 1954, 250); *Як завжди, процідила* [Марія] *частину молока в глечики, а частину в горщик, щоб спарити на снідання* (Вільде, Троянди.., 1961, 292); *Перед фарбуванням розчин слід процідити через чисту полотняну ганчірочку або складену в два — три рази марлю* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 68); * Образно. *Я йду до музею історії юнацького руху. Уважно, відділ за відділом проціджую очима, перевертаю в голові сторінки славної історії* (Епік, Тв., 1958, 370); *Цензура дозволила Шевченкові видати тільки ті твори, що вже друкувалися, та й то добре їх процідивши* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 558); // Пропускати через вузький отвір, щілину і т. ін. *Поривний вітер задирав сніг проти шерсті, куйовдив, вихрив,.. проціджував через віконні щілини в холодні квартири* (Збан., Сеспель, 1961, 284); *Молода розгубилась, похнюпилась, жалісно віями закліпала, от-от мало крізь них сльози не процідить* (Стельмах, І, 1962, 60).

2. *часто із сл.* к р і з ь з у б и, *перен.* Вимовляти повільно, невиразно або знехотя.— *Припізнились, припізнились, пора, хлопці, в ліс,— занепокоєно проціджує* [Гнат] *крізь загущені вуса і бороду неквапні слова* (Стельмах, І, 1962, 70); *Вчителька подивилась на мене так прикро. — А нам тепер жалування прибавили,—*

процідила крізь зуби (Тесл., З книги життя, 1949, 86); *— Проходь, проходь,— злобно процідив Гопченко, ніби боявся підпустити Коропова до себе* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 151).

ПРОЦІ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ПРОЦІДИ́ТИСЯ,** ці́диться, *док.* 1. Проходити, цідитися крізь щонебудь (перев. про рідину). *Бадьоро потекли ручайки балками, процiджувалися струмочки під торішнє соняшникове коріння* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 288); *Молоко вже процідилося;* // Проникати, проходити куди-небудь (часто через вузький отвір, щілину і т. ін.). *Обоє* [чоловіків] *курили. Дим сотався кільцями, процiджуючись у відчинене вікно* (Гуц., Скупана.., 1965, 77); *Жовте проміння процідилося в хату і освітило бліде обличчя Андрія* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 813).

2. *тільки недок.* Пас. до **проці́джувати** 1.

ПРОЦІДИ́ТИ *див.* **проці́джувати.**

ПРОЦІДИ́ТИСЯ *див.* **проці́джуватися.**

ПРОЦІЛО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОЦІЛУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* 1. Цілуючи, порушувати цілісність чого-небудь. [Я в д о х а:] *Та годі-бо, ще й щоку процілуєте, буде дірка* (Кроп., II, 1958, 362); * Образно. *На шибці ясніє цятка. Щось гаряче, щось золоте продирає, прогризає в замурованій шибці дірочки, процiловує* (Вас., II, 1959, 213).

2. *тільки док.* Цілувати якийсь час.

ПРОЦІЛУВА́ТИ *див.* **процілóвувати.**

ПРОЦО́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Док. до **цо́кати.** *Вже й ноги останнього коня процокали через місток* (Ю. Янов., I, 1958, 141); *По коридору процокали підковами чиїсь чоботи; потім цокання стихло біля дверей кімнати* (Загреб., Європа 45, 1959, 42).

2. Цокати якийсь час.

ПРОЦОКОТА́ТИ *див.* **процокоті́ти.**

ПРОЦОКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш і **ПРОЦОКОТА́ТИ,** очу́, о́чеш. *док., розм.* 1. *неперех.* Док. до **цокоті́ти, цокота́ти.** *Шура процокотіла каблучками по східцях* (М. Ол., Леся, 1960, 132); *В тихім шумі трав процокотіли десь бандитів коні* (Сос., Солов. далі, 1957, 34); *Процокотіли підкови по дністерському мосту* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 244).

2. *перех.* Промовити, цокочучи зубами. *— І чого б я ото бігав так довго, простудитися захотів? — Та нічого не буде, я звиклий,— процокотів зубами із-за коміна Василько* (Цюпа, Грози.., 1961, 84); // Промовити швидко і дзвінко.

3. *неперех.* Цокотіти якийсь час.

ПРОЧА́НИН, а, *ч., заст.* Богомолець, паломник. *Я бачила квітку — з святої землі Побожні прочани до нас занесли* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 328); *Почаївський шлях... Скільки хресних походів пройшло цим шляхом, скільки прочан з близьких і далеких сторін кривавили собі ноги об.. каміння!* (Мельн., Коли кров.., 1960, 71).

ПРОЧА́НКА, и, *ж., заст.* Жін. до **проча́нин.** *Кругом його стовпились сільські бабки, прочанки* (Н.-Лев., III, 1956, 366).

ПРОЧАХА́ТИ, а́є, *недок.*, **ПРОЧА́ХТИ** і **ПРОЧА́ХНУТИ,** хне, *док.* 1. Втрачаючи тепло, ставати холодним. *— А ви галушок наварили? — Вже й прочахли десь-то.— Нічого, голодні поїдять і холодне* (Стельмах, I, 1962, 96); * Образно. *Безшабашний виріс* [Антось], *севастопольська гауптвахта від нього не прочахала* (Гончар, II, 1959, 118); // *перен.* Заспокоюватися, вгамовуватися (про сильні почуття). *Гнів у Марка вже почав прочахати, і в цій історії він зараз уже бачив і смішне* (Стельмах, Правда.., 1961, 263); *Як мало змінили її ці три роки! Хіба що змужніла, хіба що в очах Віддавна відомий дитячий неспокій, Прихований глибоко, ще не прочах* (Перв., II, 1958, 328).

◇ **Слід прочáх** *див.* **слід**[1].

2. Втрачати навесні вологу, просихати (про землю). *Почекавши, поки земля прочахне, подалась* [Настя] *з дитиною в город одвідати Гната* (Коцюб., I, 1955, 75); *Теплий грунт вже глибоко прочах* (Мисик, Біля криниці, 1967, 7).

ПРОЧА́ХЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **прочáхти, прочáхнути.** * Образно. *Рот уже можна було нарахувати не менше десятка на широкому, ще не прочахлому з бою плацдармі* (Гончар, III, 1959, 358).

2. *у знач. прикм., перен.* Який заспокоївся, вгамувався. *Не помисли, моя ти порадо, Що до тебе я став не таким, Що вже серце прочахле не радо Й милуванням коханим твоїм* (Стар., Вибр., 1959, 15).

ПРОЧА́ХНУТИ *див.* **прочахáти.**

ПРОЧА́ХТИ *див.* **прочахáти.**

ПРОЧВАЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* 1. Повільно пройти, проїхати. *Спустілим скотним двором мовчазно прочвалало двоє літніх людей — жінка і сутулий чолов'яга* (Вол., Місячне срібло, 1961, 276).

2. Повільно йти, їхати якийсь час; повільно пройти, проїхати якусь відстань. *Прочвалавши двадцять тисяч кілометрів по різних географічних довготах, спинились кінь з Султаном на тому ж місці, звідки три з половиною роки тому рушили в похід до Тихого океану* (Довж., I, 1958, 77).

ПРОЧВА́РА, и, *ч. і ж., заст.* Потвора. *— Я Тібр старий! — ось придивись. Я тут водою управляю, Тобі я вірно помагаю, Я не прочвара, не упир* (Котл., I, 1952, 200); *— Вибачай, чоловіче,— одрізав січовик,— хоч мені тебе й жаль, а прочварі, Каїнові, руки не подам і побратимом не буду* (Стор., I, 1957, 338).

ПРОЧЕКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех. і неперех., кого, що, на кого — що.* Чекати якийсь час.

ПРОЧЕРГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Чергувати якийсь час. *Вдома Артьомов пробув цілий тиждень, увесь час прочергував у лікарні біля хворого сина* (Чорн., Потік.., 1956, 52).

ПРО́ЧЕРК, у, *ч.* 1. Риска, проведена на чомунебудь. *Сивий господар довго вчитувався у ці позначки на землі. Потім його увагу привернули якісь прочерки на зябі край ділянки* (Вол., Самоцвіти, 1952, 44).

2. Риска в якому-небудь документі, записі, що означає пропуск, відсутність даних.

ПРОЧЕ́РКНУТИ, ну́, не́ш, *док., перех.* Однокр. до **прочéркувати.**

ПРОЧЕ́РКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прочéркувати.**

ПРОЧЕ́РКУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех.* 1. Проводити риску на чому-небудь.

2. Робити прочерк (у 2 знач.) в якому-небудь документі, записі.

ПРОЧЕ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прочеса́ти.** *За два кроки від Надійки підводився з сідла Тиміш, без кепки, з цілою копицею прочесаного вітром, вицвілого на сонці, майже білого волосся* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 139).

ПРОЧЕСА́ТИ *див.* **прочі́сувати.**

ПРО́ЧИЙ, а, е, *заст.* Інший. *Він і не жив дома, він не дуже до мужицької роботи, як усі прочі* (Кв.-Осн., II, 1956, 398); *Серед прочих людей він видавався велетом* (Фр., IV, 1950, 466); *Сівши з нею в малу повозку, ми поїхали вдвійці вперед, за нами мати і проче товариство* (Коб., III, 1956, 60).

ПРОЧИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОЧНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., розм., рідко.* Те саме, що **прокида́тися.** *Івась Удовиченко од сна прочинає, По світлиці поглядає* (Укр.. думи.., 1955, 25).

ПРОЧИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОЧНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док., розм.* 1. Те саме, що **прокида́тися**. *На другий день, ще він не прочинавсь, а тут йому уже й несуть чаю* (П. Куліш, Вибр., 1969, 200); *Собаки брешуть; я прочнувся: Знадвору шемріт доліта...* (Граб., I, 1959, 338); *Образно. *Прочнулись мідяні гармати І заревли, загуркотіли* (Укр. поети-романтики.., 1968, 346).

2. Приходити до пам'яті; опам'ятовуватися, притомніти. *Упала додолу, непритомна. Прочнулася Маруся в Горпининій хаті на полу* (Гр., I, 1963, 386); *Світ пішов кругом... Як прочнулась я — так само: постріли!.. село в огні!..* (Тич., II, 1947, 216).

ПРОЧИ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прочини́ти**. *Вікна великі, загратовані; за ними видні кущі; одно — прочинене* (Вас., III, 1960, 439); *Крізь злегка прочинені двері чути, як хтось помішує ложечкою в склянці чай* (Збан., Єдина, 1959, 103).

ПРОЧИНИ́ТИ *див.* **прочиня́ти.**

ПРОЧИНИ́ТИСЯ *див.* **прочиня́тися.**

ПРОЧИНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОЧИНИ́ТИ**, чиню́, чи́ниш, *док., перех.* 1. Відчиняти трохи, не зовсім. *Стара ймость [попадя] входила пару разів, тихо, тихесенько прочиняючи двері* (Хотк., II, 1966, 132); *Круть несміливо прочиняє двері, заглядає. Не зразу наважується ввійти* (Підс., Жарти.., 1968, 44); *Тихо, щоб нікого не збудити, увійшла Соня в свою хату.. Тихенько прочинила в городчик маленьке віконце* (Вас., II, 1959, 197); *Василько потихеньку відсунув засувець на бокових дверцятах, трошки прочинив їх* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 156).

2. *розм.* Те саме, що **розчиня́ти**[1] 1.— *Двері ширшенько прочиняє* [лакей], *щоб не зачепився, буває, пан* (Гр., I. 1963, 468); *Есесівський офіцер.. відсуває вартового і поштовхом ноги прочиняє двері* (Ю. Янов., I, 1954, 211); *Жінки прочинили в кухні двері навстіж, бо там від печі з коровяєм дихала страшенна задуха* (Смолич, Мир.., 1958, 41).

ПРОЧИНЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ПРОЧИНИ́ТИСЯ**, чи́ниться, *док.* 1. Відчинятися трохи, не зовсім. *Із часу до часу прочиняються двері ошатненько, вигляне ласкаве, невпокійне обличчя з білою бородою* (Вовчок, VI, 1956, 221); *Двері трохи прочиняються* (Собко, П'єси, 1958, 187); *Скреготнув ключ у замку, і двері трошки, на вузеньку щілинку, прочинилися* (Коз., Блискавка, 1962, 283).

2. *розм.* Те саме, що **розчиня́тися**[1] 1. *Прочиняються двері, і миттю вскакують до теплушки Панько й Микита* (Ю. Янов., I, 1954, 184); *Двері в школі прочинилися, і звідтіля, товплячись і на ходу одягаючись, висипали на двір школярі* (Вас., I, 1959, 100); *Перед ними прочинилася тяжка хвіртка з маленьким загратованим віконцем* (Мик., II, 1957, 259).

3. *тільки недок.* Пас. до **прочиня́ти.**

ПРОЧИ́СТИТИ *див.* **прочища́ти.**

ПРОЧИ́СТИТИСЯ *див.* **прочища́тися.**

ПРОЧИ́СТКА, и, *ж.* Дія за знач. **прочи́стити, прочища́ти.** *Як тільки жильці отелю полягають спати, починається поправка і прочистка водопроводів* (Л. Укр., V, 1956, 253); *По-хазяйському ці люди радилися між собою, як би швидше в лісі зробити прочистку і забезпечити бідноту дровами* (Шиян, Гроза.., 1956, 340); *На посівах насінників цибулі слід провадити 2—3 прочистки з видаленням уражених рослин* (Хлібороб Укр., 5, 1969, 21).

ПРОЧИ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прочита́ти.** *Ватажки.. гуртка іноді прибирали собі назви найулюбленіших школярами героїв з прочитаних романів і повістей* (Вас., I, 1959, 150); *Якось на уроці рідної мови він викликав мене розповісти прочитаний дома твір* (Сміл., Сашко, 1954, 31); — *Можу вам прочитати виписку з наказу по армії, який був прочитаний по всіх частинах* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1959, 483); *Фотографії, зроблені радянськими космонавтами за межами земної атмосфери, вперше прочитані вченими-метеорологами* (Рад. Укр., 8.I 1965, 1); // *у знач. ім.* **прочи́тане**, ного, *с.* Те, що хтось прочитав. *Любить він читати про якісь пригоди й героїчні вчинки відважних людей, а тоді довго передумує прочитане* (Донч., I, 1956, 53); *Був* [дід] *письменний по-церковному і в неділю любив урочисто читати псалтир. Ні дід, ні ми не розуміли прочитаного, і це завжди хвилювало нас, як дивна таємниця* (Довж., Зач. Десна, 1957, 462); // **прочи́тано**, *безос. присудк. сл. Для учасників семінару було прочитано лекції кваліфікованими лекторами з Москви і Києва* (Наука.., 7, 1960, 33).

ПРОЧИТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прочита́ти.** *Солдат шарпнув документ, обдивився з усіх боків, як щось брудне й таке, що зовсім не вимагає прочитання* (Ю. Янов., II, 1954, 59); [Петро:] *Один хлопець приніс мені на прочитання свої вірші й просив сказати, чи буде з його писака, чи ні* (Сам., II, 1958, 146); *Після прочитання* [повісті] *серед слухачів виникла цікава бесіда* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 21); *Деякі, навіть кращі режисери все ще продовжують працювати по-старому, уникаючи свіжого прочитання п'єси* (З глибин душі, 1959, 70).

ПРОЧИТА́ТИ *див.* **прочи́тувати.**

ПРОЧИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОЧИТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Сприймати що-небудь написане, надруковане, читаючи вголос або про себе. *Демид склав одно, друге коротке слово. Андрій прочитував* (Гр., II. 1963, 77); *Пив* [Лукаш] *чарку за чаркою і, прочитуючи останні рядки, майже після кожного речення ронив сльози* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 305); *Хо наблизився, глянув на табличку й прочитав: «Школа»* (Коцюб., I, 1955, 173); *Дістав* [Чубенко] *з кишені маленьку книжечку,.. трохи погортав і, складаючи слово до слова, прочитав записане його рукою* (Ю. Янов., II, 1958, 227); * Образно. *Він ніколи не казав прямо, але всі присутні легко прочитували прозорі письмена його прихованих натяків* (Загреб., День.., 1964, 338); // *що, про що.* Знайомитися з чимсь шляхом читання. *Він прочитував щодня всі газети, видавані в Галичині, щоб проінформуватися про настрій у краю* (Фр., IV, 1950, 164); *Так дід колись розказував, Нехай здоров буде! А я за ним. Не знав старий, Що письменні люде Тії речі прочитають* (Шевч., I, 1963, 139); *Прочитавши в газетах про остаточне приборкання.. повстанців,.. батько вийняв четвертий том енциклопедії* (Смолич, II, 1958, 9); *Пишу я, брате, вірші на дозвіллі; А ти їх часом тихо прочитай І пригадай — що знаєш, пригадай* (Рильський, I, 1960, 171); // *що, про що.* Знайомити когось із змістом чого-небудь написаного, надрукованого, читаючи вголос. *Він прочитував цілу газету від заголовка аж до оповісток. Та й читальники слухали терпеливо від початку до кінця* (Март., Тв., 1954, 418); *Ось прочитали про вину Жукову... Ось оддали йому щось у руки..— і Жук вийшов з гімназії* (Мирний, I, 1954, 342); *Палійчук прочитав приговор* (Стельмах, I, 1962, 628).

2. *перев. док., перех.* Усно передати, викласти зміст чого-небудь слухачам. *Року 1895 він* [І. Франко] *блискуче прочитав у Львівському університеті вступну лекцію на тему «Наймичка» Тараса Шевченка* (Коцюб., III, 1956, 35); *Прочитати доповідь;* // Виголосити напам'ять, уголос (вірші, молитву і т. ін.). *Вона прочитувала довгі літанії та антифони* [молитви] *(так їй*

порадила Зоня) (Л. Укр., III, 1952, 648); *Еней, молитву прочитавши І шапку цупко підв'язавши, В лісную гущу і пішов* (Котл., І, 1952, 123); — *Ну, годі шматувати вам нерви! Прочитаю вам один вірш веселіший, хоч і написаний він теж в казематі* (Тулуб, В степу.., 1964, 46).

3. *перех.* Виголошувати повчання, догану і т. ін.; вичитувати. *Ображена вихователька негайно поскаржилася директорові. Директор.. прочитав йому сувору нотацію* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 61).

4. *перех.* Сприймати значення, зміст яких-небудь умовних позначок, шифрів і т. ін. *Світла ще досить, щоб можна прочитати ту азбуку з крапок-тире, і Петро її читає вільно, як звичайнісінький текст* (Гончар, Тронка, 1963, 19); // Розкривати, сприймати внутрішній смисл чого-небудь. *Саме в таких виставах — творіннях вітчизняної і світової класики і кращих п'єсах радянської драматургії — має проявитися обдарування режисера, здатного свіжо, по-новому прочитати п'єсу* (Рад. Укр., 21.VIII 1956, 1); // *перен.* Дізнаватися про чиїсь переживання, почуття (перев. з виразу очей, обличчя і т. ін.).—*Я одразу прочитав і втямив той символ, що загадочно* [загадково] *блиснув тоді в твоїх оченятах* (Н.-Лев., IV, 1956, 232); — *О, коли б твої очі сягнули В серце моє,— вони б там прочитали тривогу за сина!* (Зеров, Вибр., 1966, 314); *Наполеон обвів поглядом присутніх, намагаючись прочитати, яке враження справили на них його слова* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 349).

5. *тільки док., перех. і без додатка.* Читати якийсь час. *Прочитати до ранку.*

ПРОЧИ́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **прочи́тувати** 1—4. *Творчість Івана Франка має таку могутню потенціальну силу, що з кожним роком відкриваються її нові грані, прочитуються її нерозгадані сторінки* (Рад. літ-во, 2, 1967, 93).

ПРОЧИЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прочища́ти.** *Під час прочищань хворі кущі підкопують, вибирають всі бульби і виносять їх з поля разом з картоплинням* (Хлібороб Укр., 3, 1966, 23).

ПРОЧИЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОЧИ́СТИТИ,** и́щу, и́стиш, *док., перех.* 1. Звільняти який-небудь отвір, якесь заглиблення тощо від бруду, сміття і т. ін. *Один з розбійників прочищає пістолет* (Вас., III, 1960, 408); *Смугляві тюрчата з червоними галстуками, по коліна у фіалковій воді, прочищали канаву* (Донч., II, 1956, 304); *Приніс* [Іван] *води, запалив у печі, прочистивши перед тим димар* (Гжицький, Опришки, 1962, 192); * Образно. *Фантастична література добре прочищає старечий мозок — як мандрівка в молодість* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 51); *Хотілось вибалакатись перед тим холодним далеким чоловіком.. Ми чужі собі, але ж у моєму серці накипіло і бажалось прочистити його від гіркої жовчі* (Ірчан, II, 1958, 107).

◇ **Прочища́ти (прочи́стити) го́рло**— відкашлюватися, прокашлюватися. *У Терезки за спиною хтось кахикнув, наче прочищаючи горло перед тим, як щось сказати* (Томч., Готель.., 1960, 236); *Лажечников прочистив коротким покашлюванням несподівано захрипле горло* (Перв., Дикий мед, 1963, 146); **Прочища́ти (прочи́стити) о́чі:** а) те саме, що **Протира́ти (проте́рти) о́чі** *(див.* **протира́ти**). *Прокидався Крикун* [перепел] *дуже рано.. Лапками прочистить собі очі — швидко-швидко так махає лапкою і прочищає* (Коп., Як вони.., 1961, 192); б) допомагати комусь помітити або зрозуміти що-небудь. — *Куди мене завів? — Так ми ж із городів зайшли. Бур'яни — хат не видно. — То, може, тобі очі прочистить? — сердито хекав Кир у спину Йоньці* (Тют., Вир, 1964, 443).

2. Звільняючи, розчищаючи від чого-небудь, робити прохідним (шлях, стежку і т. ін.). *Ничипір взявся за лопату і став прочищати стежку, відкидаючи набік сніг* (Рибак, Помилка.., 1956, 171); *Онися скопала цілину довгою смужкою, засіяла квітками й звеліла Моссаковському прочистити туди доріжку* (Н.-Лев., III, 1956, 107); *Товариш Швед.. наказав прочистити путь батальйонові через плац, щоб не було під ногами реп'яхів, .. будяків, кураю й іншої кольки, щоб не було під ногами битого скла* (Ю. Янов., II, 1958, 194); // Прополюючи або вирубуючи, звільняти від зайвих рослин; проріджувати. *Для систематичного поліпшення районованих сортів насінницькі посіви двічі прочищають від хворих кущів* (Хлібороб Укр., 3, 1966, 23); *Приходили з дорослими діти, оглядали, прочищали свої посадки* (Ів., Дубок, 1950, 13); // Звільняти від людей, тварин, засобів транспорту прохід, дорогу кудись. *Загони Вишневецького одчайдушно пробивалися до лісу, ціною сотнів* [сотень] *трупів прочищали відступ усьому війську* (Ле, Наливайко, 1957, 98); *Ідуть наші прочани по тих закоулках, аж дивляться,— посеред улиці збились вози у купу. Шрам послав сина прочистити дорогу* (П. Куліш, Вибр., 1969, 69).

3. *тільки док.* Чистити якийсь час.

ПРОЧИЩА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ПРОЧИ́СТИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Ставати чистим, вільним від чого-небудь. *Випийте кубочок меду, то горло й прочиститься* (Сл. Гр.); *Сльота припинилася, небо прочистилося, лиш час до часу налітали ще хмари невеличкі* (Март., Тв., 1954, 434).

2. *тільки недок.* Пас. до **прочища́ти.** *До збирання насінні ділянки* [арахісу] *обов'язково прочищаються від сторонніх, нетипових для даного сорту рослин* (Ол. та ефір. культ., 1956, 212).

ПРОЧИ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прочи́стити.**— *Як це могло статись? — роздумував Черниш, неквапом збираючи прочищений пістолет* (Гончар, III, 1959, 130); *Попід уликами вилися прочищені стежки* (Н.-Лев., II, 1956, 262); *Від веранди в глиб саду вела старанно прочищена і витоптана стежка* (Збан., Переджнив'я, 1955, 62); *Перед полуднем широкий, чотирикутний майдан, на якому крутилося дві сотні козаків, був уже прочищений* (Мак., Вибр., 1956, 441).

ПРОЧИ́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прочи́стити, прочища́ти** і **прочи́ститися, прочища́тися.** *Прочищення провадять у зімкнутих лісових смугах, коли вони досягли 8—20 років* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 250); * Образно. *У морозні дні перед обіднею або й вечернею о. Федір підходив інколи до шафи і вихиляв келишок — для прочищення голосу і кращого настрою* (Скл., Карпати, II, 1954, 180).

ПРОЧІ́С, чо́су, *ч., спец.* Дія за знач. **прочеса́ти, прочі́сувати.**

ПРОЧІ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прочі́сувати.** — *Значить, починаємо діяти, товариші партизани! Моє рішення таке: розгортаймося на прочісування лісу* (Ле, Клен. лист, 1960, 149).

ПРОЧІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОЧЕСА́ТИ,** ешу́, е́шеш, *док., перех.* 1. Розчісувати в певному напрямі. *Сів* [Кадук], *спершись на лікті, час від часу нагинаючи лобасту голову, прочісуючи її всіма пальцями обох рук* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 123); *Після укладання соломи покрівлю вирівнювали і прочісували граблями, щоб надати соломі бажаного напряму для стікання води* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 64); *Хлопець схопився з лави, чуприну прочесав п'ятірнею* (Ле, В снопі.., 1960, 39); *Він зупинився перед великим стінним дзеркалом, оглянув себе, поправив чуприну пальцями — ніби солом'яний віхоть граблями прочесав* (Тарн., День.., 1963, 223);

// Чесанням очищати, вирівнювати, готувати до прядіння (волокно). *Прочісувати вовну; Прочесати льон.*

2. *перен., розм.* Детально оглядати, обстежувати якунебудь місцевість, щоб знайти, спіймати когось. *Полковник Пшелуський, аби вислужитись, прочісував села і містечка, вишукував прихильників Довбушевих* (Гжицький, Опришки, 1962, 163); *Втрачаючи останню надію спіймати шакала, ми прочісували зарості очерету* (Веч. Київ, 19.II 1958, 4); *Наш начальник сказав, що втекти далеко.. шпигун не міг. Він десь у гаю. І ми маємо прочесати гай* (Мушк., Серце.., 1962, 222); // *також без додатка.* Обстрілювати певну місцевість. *Його* [Берлін] *безугавно штурмували, бомбили та прочісували на бриючому польоті наші штурмовики, бомбардувальники й винищувачі* (Дмит., Наречена, 1959, 120); *На бриючім бувало пролетиш,— прочешеш раз, прочешеш знов удруге* (Гонч., Вибр., 1959, 155).

3. *тільки недок.* Чесати якийсь час.

ПРОЧНУ́ТИ *див.* **прочина́ти.**

ПРОЧНУ́ТИСЯ *див.* **прочина́тися.**

ПРОЧО́ВГАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прочо́вгати** 1, 2. *І вицвілий кептар, і прочовгані постоли неначе зросли́ся з бабусею* (Воронько, Казка.., 1957, 3); *З острахом і радістю я підіймаюся прочовганими металевими східцями на другий поверх* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 226).

ПРОЧО́ВГАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. *перех.* Протерти підошву, взуття і т. ін.; протоптати.

2. *перех.* Зіпсувати тривалим ходінням, танцями. *Прочовгати підлогу.*

3. *неперех.* Пройти, човгаючи. *Старий Лейба прочовгав пантофлями з чайником у руці* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 129).

ПРОЧУВА́ННЯ, я, *с., діал.* Передчуття. *Стискав у мене серце жах, Грозило щось, мов прочування смерті* (Фр., XIII, 1954, 290).

ПРОЧУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОЧУ́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.* 1. *перех. і неперех., розм.* Дізнаватися з чуток. *До неї — прочували ми глухо — залицявсь.. сотник, старий Байдак* (П. Куліш, Вибр., 1969, 265); *Почув служка, що князь прибув, миттю кинувся ворота відчиняти, придивлявся підсліпуватими очима до князя, про якого прочував багато* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 532); *Прочули одрадяни, що панич вернувся з далеких країв і буде в Одраді* (Мирний, IV, 1955, 251); *— В повіті вже, видно, щось прочули, раз дозори оце порозсилали в усі кінці* (Гончар, II, 1959, 240); // *перех., заст.* Чути (у 1 знач.). *Катря, прочувши ласкавий голос материн, опам'яталася* (Л. Янов., I, 1959, 392).

2. *перех., діал.* Передчувати. *Ішли* [Євгеній і Регіна] *ще хвилину, розмовляючи свобідно, навіть не прочуваючи, що се їх остатня розмова* (Фр., VII, 1951, 250); *Даремно маршалок заспокоював гостей. Тепер уже всі, не тільки молода, прочували лихо* (Гжицький, Опришки, 1962, 47); *Дзвони стихли, всі завмерли — тільки дишуть козаки: вже ж прочули — буде радість, буде дружба на віки* (Тич., II, 1957, 292).

ПРОЧУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПРОЧУ́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. *розм.* Те саме, що **чу́тися** 1. *Безнадійний, покірний сум, примирення з усім на світі прочувалися в його рівному голосі* (Тулуб, В степу.., 1964, 106); *Коли ж прочувся Остапів голос, й усі козацькії голови піднеслися, усі козаки насторожилися* (Вовчок, I, 1955, 333).

2. *заст.* Прокидатися. *Уночі прочувається Оксана, усі добре сплять...* (Кв.-Осн., II, 1956, 452); // Опам'ятовуватися, притомніти. [Я к и м:] *Золотницький шаблею мене по голові вдарив... Я впав і більше не пам'ятав нічого.. Прочувся я вже вночі з холоду...* (Гр., II, 1963, 542).

ПРОЧУ́МАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм., рідко.* Привести до пам'яті. * Образно. *Генерал прочумав пішан перший.— Тепер уже ви не козаки,— сказав він, зібравши громаду* (Мирний, II, 1954, 90).

ПРОЧУ́МАТИСЯ *див.* **прочу́муватися.**

ПРОЧУ́МУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОЧУ́МАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* Приходити до пам'яті. *— Чого це вони говорять, неначе три дні не їли або три дні пили та це тільки що прочумуються на похмілля* (Н.-Лев., IV, 1956, 133); *Зненацька прочумується* [Купріян] *від гамору і довго не може зрозуміти, що то за гомін* (Тют., Вир, 1964, 415); *Повилазили сіроми з земляночки, неначе ті бабаки, і довго протирали очі, поки не прочумались* (Стор., I, 1957, 393); *— Та прочумайся трохи! — грубувато каже-благає наївний Гнаток.— Своїх не впізнаєш...* (Вол., Дні.., 1958, 129); * Образно. *Матеріали етнографічні пришлю (їх небагато) — дайте тільки хоч трохи прочуматись по хоробі* (Коцюб., III, 1956, 125).

ПРОЧУ́НЯТИ, яю, яєш, *док., розм.* Прийти до пам'яті. *Марія прочуняла з півсну-споминів, заломила руки та й кричала.— Діти мої, сини мої, де ваші кістки білі?* (Стеф., I, 1949, 194); *Те, що справді зі мною було, здалось мені марення́м, і я подумав: ось прочуняю і побачу себе в своїй хаті* (Мур., Бук. повість, 1959, 227); // Видужати. *— Та я б руки під нього підложила, щоб видужав, та вік би весь не спала, за ним би дивилась, аби прочуняв* (Збан., Єдина, 1959, 41).

ПРОЧУ́НЯТИСЯ, яюся, яєшся, *док., розм.* Прийти до пам'яті. *Тільки прочунявшися зовсім і вдивившися добре перед себе, він пізнав, що лежить під оборогом, заритий усім тілом у сіні* (Фр., IV, 1950, 399); *— Дядьку, ви стогнете. Прочуняйтесь!* (Стельмах, Правда.., 1961, 24).

ПРОЧУ́ТИ *див.* **прочува́ти.**

ПРОЧУ́ТИСЯ *див.* **прочува́тися.**

ПРОЧУТИ́ТИСЯ, учу́ся, у́тишся, *док., розм., рідко.* Прийти до пам'яті. *Устань, устань, милая, прочутися, На своїй колясочці прокатися* (Чуб., V, 1874, 52).

ПРОЧУТТЯ́, я́, *с., діал.* Передчуття. *Івоніка зітхнув глибоко й тяжко. В тій хвилині тьохнуло в його болем розритім серці якесь прочуття, мов лихе віщування* (Коб., II, 1956, 39); *Якесь лихе прочуття здавило їй серце в грудях* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 79).

ПРОЧУХА́Н, а, *ч., розм.* 1. Покарання побоями. *— Ух! — каже* [Тур], *здригнувшись. — Братику, мені не знать що показалось... Проклятий прочухан починав кидати мене в трясцю* (П. Куліш, Вибр., 1969, 150); *— Що ж ти мовчиш, як питають? Чи, може, схотів прочухана?..* (Зеров, Вибр., 1966, 355); *Мати — це мати, а батько — не тільки доброта, любов і тяжкий труд, а й невблаганна совість, і суворість, і добрий прочухан* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 442); // Бій, пов'язаний з великими втратами. *Табір був укріплений хіба ж так! Мабуть, тут набиралися сил есесівські головорізи, оклигуючи після прочуханів на Східному фронті* (Загреб., Європа 45, 1959, 40).

2. *перен.* Сувора догана, дорікання. [А н н а:] *Спізнилась знов! Ну, буде прочухан...* (Коч., III, 1956, 23); *Ніби випадково передав* [Кузьмін] *їй того віршика в книзі.. і мовчки пішов з бібліотеки. Кілька днів не заходив — боявся прочухана* (Збан., Сеспель, 1961, 174).

◇ **Дава́ти (да́ти, задава́ти, зада́ти, надава́ти** і *т. ін.*) **прочуха́на:** а) бити, лупцювати кого-небудь. *Івась, спершу боячись, щоб батько прочухана не дав за те, що такої шкоди наробив, тепер почав хвастати та*

вихвалятись (Мирний, IV, 1955, 245); *Мати за ковіньку да й прочухана надає, а батько байдуже* (Барв., Опов.., 1902, 486); б) завдавати удару (на війні). *Ой, зібрались партизани, Та ще й комнезами, Та й задали польській шляхті Добрих прочуханів* (Пісні про ЧА, 1938, 41); в) лаяти кого-небудь, виголошувати сувору догану комусь. *Перед начальником стояв не хто інший, як посильний з канцелярії, отой похмурий червоноармієць, якому щодня доводилось давати прочухана* (Збан., Сеспель, 1961, 280); — *Слід би було вже й сход зібрати, поговорити.. із селянством та заодно дати прочухана глитайні* (Речм., Весн. грози, 1961, 51); **Дістава́ти (діста́ти) прочуха́на:** а) бути побитим. *Дістає він* [школяр] *такого прочухана, що весь у смугах додому іде, а то й на кукурудзі простоїть до вечора* (Мур., Бук. повість, 1959, 10); *Дістави доброго прочухана, гімназисти ніколи більше не наважувались нападати на олов'яних солдатиків* [учнів військової школи] (Добр., Ол. солдатики, 1961, 119); б) вислуховувати лайку, догану.

ПРОЧУХА́НКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **прочуха́н.** *Смутна і невесела ходила по своїй хаті.. конотопська відьма Явдоха Зубиха після прочуханки* (Кв.-Осн., II, 1956, 188); *Мабуть, до лісника він сьогодні не піде.. Мати може прийти раніш, як учора, і тоді буде Петрикові добра прочуханка* (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 16); *Сиволап вирішив, що Лобанов дізнався про його пиятики. Він втягнув голову в плечі і приготувався до прочуханки* (Ткач, Плем'я.., 1961, 47).

◇ **Дава́ти (да́ти, задава́ти, зада́ти, надава́ти** *і т. ін.*) **прочуха́нки (прочуха́нку)** — те саме, що **Дава́ти (да́ти, задава́ти, зада́ти, надава́ти** *і т. ін.*) **прочуха́на** (*див.* **прочуха́н**). — *Не любить мене твоя дочка.. — А так, не любить,— згодився Кравчина. — Ще й досі, мабуть, пам'ятає, як ви давали їй прочуханку, коли худобу пасла* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 399); *Став* [купець] *кричать: — Е, треба ж їм гаразд всім прочуханки дать!* (Гл., Вибр., 1951, 51).

ПРОЧУ́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Прийти до пам'яті. — *Треба їх* [старшин] *захопити зненацька, піднести на раді готовеньке, щоб не прочухалися* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 429).

2. Чухатися (в 1, 2 знач.) якийсь час.

ПРОЧХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Чхаючи, позбавитися неприємного відчуття в носоглотці. *Понюхав* [маляр] *кабаки, прочхавсь, протер очі полою* (Кв.-Осн., II, 1956, 7); *Найгірше було низькорослому бійцеві .. Йому особливо часто випадало сьорбати набігаючу хвилю і, прочхавшись, він голосно чортихався* (Гончар, Новели, 1954, 60).

ПРОША́К, а́, *ч., діал.* Жебрак. *Приходить до неї прошак, просить подати йому, що ласка її, вона йому і дала цибулю* (Сл. Гр.); *Глумиться* [Яким] *старому й молодому, пакостить прошакові* (Ков., Світ.., 1960, 122).

ПРОША́МКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Сказати, шамкаючи. — *Візьміть з наших напасників добру ціну,— прошамкав по-старечому сивий кобзар* (Стар., Облога.., 1961, 10); — *За зябра, треба було його* [сома] *за зябра,— прошамкав дід Оверко* (Донч., VI, 1957, 89).

ПРОШАМКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., перех., розм.* Те саме, що **проша́мкати.** — *Чи ти не знайдеш відра, чоловіче? — здивовано прошамкотіла в мене за плечима старенька* (Збан., Любов, 1957, 70).

ПРОША́МОТІТИ, очу́, оти́ш, *док.* 1. *неперех.* Видати шамотіння. *Зарябіла на воді широка стежка,.. прошамотів прибережний верболіз* (Коз., Вісімсот.., 1953, 59).

2. *неперех.* Пройти, пролетіти з шамотінням. *Сова прошамотіла на своїх м'яких крилах* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 88).

3. *перех., розм.* Сказати тихо, прошепотіти.— *Чого тобі треба, хлопче? — прошамотіла стара* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 16).

ПРОШАРО́ВАНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прошарува́ти** [1]; // **прошаро́вано,** *безос. присудк. сл. В полі над дорогою складено* [гній] *в бурти, прикидано і прошаровано землею, як вчить Мусій Завірюха, щоб гній не вивітрювався* (Горд., Дівчина.., 1954, 224).

ПРОШАРО́ВАНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прошарува́ти** [2]. *Просо й кукурудза вже були прошаровані* (Минко, Вибр., 1952, 93); // **прошаро́вано,** *безос. присудк. сл. Трактористи проводять шарування цукрових буряків. Прошаровано їх понад 483 тисячі гектарів* (Рад. Укр., 14.V 1959, 1).

ПРОШАРО́ВУВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **прошаро́вувати** [1].

ПРОШАРО́ВУВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **прошаро́вувати** [2].

ПРОШАРО́ВУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ПРОШАРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Перекладати що-небудь шаром, шарами чогось іншого.

ПРОШАРО́ВУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ПРОШАРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Розпушувати міжряддя просапних культур. *Сама ж город скопала* [баба], *і засадила, й прошарувала та підгорнула* (Гуц., Скупана.., 1965, 146).

ПРОШАРО́ВУВАТИСЯ [1], ується, *недок.* Пас. до **прошаро́вувати** [1].

ПРОШАРО́ВУВАТИСЯ [2], ується, *недок.* Пас. до **прошаро́вувати** [2].

ПРО́ШАРОК, рку, *ч.* 1. Шар чого-небудь у чомусь іншому, між шарами чогось іншого. *На основі вивчення прозорості атмосфери Марса можна зробити висновок, що в ній повинен бути прошарок, який добре поглинає фіолетові та ультрафіолетові промені* (Наука.., 6, 1961, 9); *Повітря давно застосовується в будівельних конструкціях як теплоізоляційний прошарок* (Знання.., 9, 1965, 8).

2. *перен.* Частина суспільного класу, соціальна група, яка чимось вирізняється в межах класу; верства. *Привілейований прошарок пролетаріату імперіалістських держав живе почасти за рахунок сотень мільйонів нецивілізованих народів* (Ленін, 30, 1972, 156); *Говорить* [Г. Сковорода]: «*А мій жребій з голяками*». *Тобто: найбідніші верстви селян має тут на оці Сковорода, найбідніші прошарки трудящих* (Тич., III, 1957, 103); *В умовах соціалістичного суспільства інтелігенція так само є прошарком (а не класом), але незрівнянно зростає її роль у розвитку науки, культури, в духовному й естетичному житті самого народу* (Рад. літ-во, 2, 1968, 7); // Група людей, що виділяється з загального середовища за якими-небудь спільними ознаками. *Перебудова партійної роботи на селі сприяла значному зростанню партійного прошарку серед голів, бригадирів та інших керівних працівників колгоспів* (Укр. іст. ж., 1, 1960, 6).

3. *геол.* Тонкий шар якої-небудь гірської породи, грунту між шарами іншої породи, грунту. *Коли в будові складок беруть участь товщі глинистих насичених газами порід, а піскуваті прошарки серед них водоносні, то це найсприятливіші умови для утворення грязьових вулканів* (Про вулкани.., 1955, 20); *Мис був високий, увесь білий, місцями білувато-сірий від вапняку і крейдяних мезозойських прошарків* (Тулуб, В степу.., 1964, 275).

ПРОШАРУВА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **прошарува́ти, прошаро́вувати** [1].

ПРОШАРУВА́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **прошарува́ти, прошаро́вувати** [2].

ПРОШАРУВА́ТИ [1] *див.* **прошаро́вувати** [1].

ПРОШАРУВА́ТИ [2] *див.* **прошаро́вувати** [2].

ПРОШАРУДІ́ТИ, джу́, ди́ш, *док.* 1. Видати або викликати шарудіння. *Прошарудів очерет.*

2. Пройти, просунутися з шарудінням. *Босі ноги ледве чутно прошаруділи по долівці* (Донч., VI, 1957, 80).

3. Шарудіти якийсь час.

ПРОША́СТАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *неперех., розм.* Шастати якийсь час.

2. *перех., діал.* Протринькати. *Прошаставши замолоду немалий маєток, графиня на старість зробилася скупою* (Фр., VI, 1951, 348).

ПРО́ШВА, и, *ж.* 1. Смужка мережива або вишитої тканини, вшита чи призначена для вшивання у виріб з тканини. *Усміхнулась я, глянувши на шовкову блузку з шотландської картатої, синє з червоним, матерії, з дорогими прошвами і стрічками* (Л. Укр., III, 1952, 602); *На чистій скатерці з широкою прошвою стояла велика полив'яна миска з м'ясним борщем* (Кучер, Прощай.., 1957, 359); * Образно. *На побілілій траві ще темніє прошва заячих слідів* (Стельмах, II, 1962, 245); * У порівн. *В гаях, як прошва золота, Блищав зів'ялий лист* (Рильський, Поеми, 1957, 234).

2. Вузька смужка тканини чи шкіри, вшита в шви одягу (перев. форменого) або взуття. *Він стояв недалеко, за кілька кроків, у костюмі кольору хакі з темно-синіми прошвами* (Гур., Осок. друзі, 1946, 31).

ПРОШВЕ́НДЯТИ, яю, яєш, *док., розм.* Швендяти якийсь час. *Прошвендяли заробітчани цілий тиждень* (Мирний, II, 1954, 129); *Він цілісінький день прошвендяв по вулицях* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 23).

ПРОШЕЛЕ́СТІТИ, ещу́, ести́ш, *док.* 1. *неперех.* Видати або викликати шелест, шурхіт. — *Ви не сердитесь? — Ні,— тихо, мов травиця прошелестіла, промовила Галя* (Мирний, IV, 1955, 150); *Вже не чути було нічого, тільки очерет прошелестів тихо-тихо* (Перв., Дикий мед, 1963, 236).

2. *неперех.* Пробігти, проїхати, пролетіти і т. ін. з шелестом. *Шофер м'яко загальмував машину, і вона, прошелестівши по піску, спинилась біля воріт застави* (Збан., Між.. людьми, 1955, 9); *Налякані качки зграйкою прошелестіли над річкою і зникли за молодим лісом* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 97).

3. *перех. і неперех., перен.* Стиха промовити; прошепотіти. — *Мамо...— прошелестіли тихо уста* (Довж., I, 1958, 124); *Одного разу підійшла* [Ніна] *до нього і не мовила, а прошелестіла одними губами, тихо, тихіше, ніж шелестить листя на осокорі* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 172); // Стиха прозвучати, ледь почутися (про звуки); // *безос.— Хлопський гонор,— прошелестіло по лавах* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 30).

4. *неперех.* Шелестіти якийсь час.

ПРО́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **проси́ти**. *Чурек і сакля — все твоє; Воно не прошене, не дане* (Шевч., I, 1963, 326); // **про́шено**, *безос. присудк. сл.— Я ж прийшла в гості, і мене прошено «зостатись, посидіти»* (Л. Укр., III, 1952, 706).

Іти́ за про́шеним хлі́бом (на про́шеному хлі́бі) — іти куди-небудь, харчуючись милостинею. — *Та й лишився такий бідний, що за прошеним хлібом іду додому* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 109); **Про́шений гість** — особа, яку куди-небудь запросили. — *На прошеного гостя важко вгодити* (Стельмах, Правда.., 1961, 251); **Про́шений обі́д** — те саме, що **Зва́ний обі́д** (*див.* **зва́ний**); **Про́шений хліб**, *заст.*— милостиня.

2. *у знач. прикм., розм.* Якого доводиться довго просити зробити що-небудь, запрошувати кудись. — *Сніг затримаєм щитами... Їдь, Михайлику, із нами! — Я ж не прошений-таки, Спритно виліз на санки* (Стельмах, Живі огні, 1954, 8).

ПРОШЕ́ННЯ, я, *с., заст.* Письмове прохання, клопотання. *Написав він прошення, послав мене з ним до предводителя. Пішла я, подала* (Мирний, III, 1954, 168).

ПРОШЕПОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ПРОШЕПОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док., перех.* Те саме, що **прошепта́ти**. — *Усе Дніпро шумить! Усе дерева шелестять! — мовить удова і зітхне й прошепоче: — Боже мій..!* (Вовчок, I, 1955, 313); — *Женю,— ледве чутно прошепотіла вона* (Гончар, III, 1959, 402); * Образно. *Свіжий, але лагідний вітерець доторкнувся до щік, прошепотів щось зрозуміле одному серцю про весну* (Речм., Весн. грози, 1961, 105); // *безос.* — *Стій,— прошепотіло, і перед ним з'явилась постать з рушницею напоготові* (Трубл., I, 1955, 44).

ПРОШЕПОТІ́ТИ *див.* **прошепота́ти**.

ПРОШЕПТА́ТИ, епчу́, е́пчеш, *док., перех.* Промовити пошепки. — *Ах, перша година, а я такий змучений, ледви* [ледве] *живий! — прошептав він* (Фр., I, 1955, 296); * Образно. *Може серце яке лихо Тихо прошептало?* (Шевч., II, 1963, 32).

ПРОШИБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОШИБИ́ТИ**, бу́, бе́ш; *мин. ч.* прошиб, ла, ло; *док., перех., діал.* Пронизувати. *Вогкість прошибала всякого, аж до самих костей* (Март., Тв., 1954, 424); — *То ви вже попрощалися? — спитала дівчина і аж прошибала мене очима з цікавості* (Коб., III, 1956, 77).

ПРОШИБИ́ТИ *див.* **прошиба́ти**.

ПРОШИ́БЛЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прошиби́ти**. *Одно його око прошиблене було стрілою* (Фр., VI, 1951, 14).

ПРОШИВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Те саме, що **прошивни́й** 2.

ПРОШИВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто займається прошиванням.

ПРОШИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **прошива́льник**.

ПРОШИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прошива́ти** 1, 4.

ПРОШИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПРОШИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Шити, зшивати, вишивати що-небудь, протягуючи нитку, дратву і т. ін. наскрізь. *Вони шили чоботи.. з високими халявами й закаблуками, прошивали їх золотом і підбивали срібними цвяхами* (Скл., Святослав, 1959, 311); *Своєю неперевершеною грою М. Заньковецька доповнювала п'єсу такими барвами й відтінками, які надавали їй стрункості й логічності, вона немовби наскрізь прошивала п'єсу міцною ниткою* (Рад. літ-во, 6, 1957, 80).

2. *перен.* Пробивати або простріловати кого-, що-небудь наскрізь. *Губи і щоки його пересмикуються, ніби хтось прошиває їх голкою* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 382); *Зліва, десь уже зовсім близько, зайшов бронетранспортер і прошивав тепер короткими чергами з кулеметів самий ганок* (Гончар, III, 1959, 141); *Ультразвук може прошивати метал, як масло* (Рад. Укр., 4.VII 1962, 2); *Побачивши.. димлячий пістоль у руках полковника, кинувся* [Довбуш] *на того, не давши йому опам'ятатись, і прошив шаблею наскрізь* (Гжицький, Опришки, 1962, 186); *З грудей її вирвався зойк, немов серце дівоче нежданo прошила куля* (Шиян, Гроза.., 1956, 665); * Образно. *Розгойдує її* [шаланду] *море,.. прошиває нею хвилі* (Ю. Янов., II, 1958, 189); // *безос. Огонькова прошило кулею навиліт* (Тют., Вир, 1964, 327); // Швидко, різко розтинати, розсікати (повітря, воду і т. ін.). *Ластівки прошивали блакить, в якій вигравала чорними клубками мошка* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 23); *Прозвучала команда на подвір'ї, повітря в кімнаті, де були підпільники, з свистом прошили кулі* (Скл., Карпати, II, 1954, 227); // Сильно, різко звучати, чутися, виділяючись на фоні чого-не-

будь (про звуки). *У наступні вечори хору Лукина стежила до грані напруженим слухом тільки за цим голосом; він прошивав усі мелодії* (Вол., Місячне срібло, 1961, 335); *Тишу прошив, мов блискавка хмару, рев оленя* (Гжицький, Опришки, 1962, 182); // *у сполуч. із сл.* о ч і, п о г л я д. Пильно, гостро дивитися на кого-, що-небудь. *Очі свердлом так тебе і прошивають* (Вовчок, VI, 1956, 278); *Одчиняючи ворота, прошиває* [Катря] *мене наскрізь пильним, допитливим поглядом* (Кач., II, 1958, 118); *Злобний погляд* [Анатоля] *ще раз прошив водяві, безличні очі* (Кач., II, 1958, 330).

3. *перен.* Проходити, проникати вглиб, всередину крізь товщу чогось. *Студений вітер все прошиває, й хати ніяк не обтопити* [обігріти] (Черемш., Тв., 1960, 349); *Вода була чиста, прозора, і сонце дробилося в ній, прошивало воду до самого дна тонкими й ніжними срібними струнами* (Кучер, Голод, 1961, 231); *Допомогло сонце: промінцями прошило, струсонуло кипучу темінь* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 284); // Проймати кого-небудь, викликаючи гостре фізичне відчуття (про холод, біль і т. ін.). *Мороз і вітер прошивали тіло* (Рильський, II, 1956, 184); *Він шарпнувся всім тілом, біль прошив його велетенською голкою* (Загреб., Спека, 1961, 226); // *безос. Хрестик в нього теліпавсь на шиї — Давніх днів ганебний пережиток, Як згадаєш — холодом прошиє* (Павл., Бистрина, 1959, 78).

◇ **Прошива́ти (прошити́) се́рце (ду́шу, мо́зок)** — викликáти, спричиняти у когось глибоке, гостре почуття. *Електричною іскрою прошивають мій мозок слова поета, що родяться з забуття* (Ірчан, II, 1958, 154); *Одна блискавиця страшного невиясненого болю, що прошила його душу і потрясла його мозок,— і всі ці світлі примарні замки розвіялись парою* (Фр., VI, 1951, 316); *Шісня та йому прошила серце Райдужно-солодкою стрілою, І поніс її хлопчина в люди* (Рильський, Зим. записи, 1964, 12).

4. *спец.* Пробивати отвори в заготовках. *Раніше отвори в пластинах ланцюгів* [для збиральних комбайнів] *прошивали в дві операції на двох верстатах* (Веч. Київ, 24.VII 1957, 1); // У теслярській справі — скріплювати що-небудь гвіздками.

5. *тільки док., також без додатка.* Шити якийсь час.

ПРОШИВА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ПРОШИ́ТИСЯ**, и́юся, и́єшся, *док.* 1. *діал.* Проникати, пролізати. [М а т и:] *Я вночі Сюди прошилась, ніби муха* (Греб., I, 1957, 108).

2. *тільки недок.* Пас. до **прошива́ти** 1—4.

ПРО́ШИВЕНЬ, вня, *ч., техн.* Інструмент для продавлювання отворів або заглиблень при куванні та штампуванні металу.

ПРО́ШИВКА, и, *ж., діал.* Вишитий комір. *Бувало в неділю як одягне* [Лукин] *білу з широкою прошивкою сорочку,.. то всі дівчата на нього ззираються* (Кобр., Вибр., 1954, 190).

ПРОШИ́ВКА, и, *ж., рідко.* 1. Те саме, що **прошива́ння**. *Оригінальності надав* [меблевим] *виробам.. декоративна прошивка сидіння та спинки* (Веч. Київ, 27.IV 1966, 2).

2. *техн.* Спосіб обробки металів, що полягає у вдавлюванні в заготовку інструмента у вигляді зрізаного конуса, іноді циліндра, для утворення отворів чи заглиблень.

3. *спец.* Інструмент, яким роблять отвори у заготовках.

ПРОШИВНИ́Й, á, é. 1. Прошитий наскрізним швом. *Прошивне взуття.*

2. *спец.* Признач. для прошивання. *Прошивний стан.*

ПРОШИПІ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* прошипля́ть; *док.* 1. *неперех.* Видати шиплячий звук, шипіння. *Підліз він* [Вуж] *ближче до того птаха і прошипів він йому у вічі* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 55).

2. *перех.* Промовити шиплячим голосом, виражаючи роздратування, гнів і т. ін. — *На палю* [Богуна]*! — прошипів Ярема, задихаючись від гніву* (Кач., II, 1958, 413).

3. *неперех.* Пролетіти, проїхати і т. ін. з шипінням. *За бором постріл. Міна прошипіла гадюкою* (Гонч., Вибр., 1959, 198); *Бруком тихо прошипіло, м'яко вгинаючись, блискуче авто* (Досв., Вибр., 1959, 383).

4. *неперех.* Шипіти якийсь час.

ПРОШИ́ТИ *див.* **прошива́ти.**

ПРОШИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прошити́** 1—4. *В нього також «скиртування» іде: Папки прошиті складає в копиці!* (С. Ол., Вибр., 1957, 299); *Дехто, падаючи на землю, вже не підводився, прошитий ворожою кулею* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 317); *Образно. *Осінь сіра, вся прошита Наскрізь нитями дощів* (Бичко, Сійся.., 1959, 369).

ПРОШИ́ТИСЯ *див.* **прошива́тися.**

ПРОШИТТЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **прошити́** 1. *Гортаємо далі. Сторінки, вирвані з того ж блокнота. Навіть сліди пунктирного прошиття аркушів* (Вітч., 12, 1967, 110).

ПРОШКАНДИБА́ТИ, áю, áєш, *док., розм.* 1. Пройти, шкандибаючи. *Якась маленька постать, важко спираючись на паличку, прошкандибала до хвіртки* (Собко, Скеля.., 1961, 150); *Журба прошкандибав до стільця і миттю взув і другий чобіт* (Епік, Тв., 1958, 555).

2. Шкандибати якийсь час.

ПРОШКО́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., розм.* Те саме, що **провини́тися.** — *Сьогодні уранці нахвалялася* [мати]*: тільки ще в чому прошкодишся — розірву* (Мирний, IV, 1955, 98).

ПРОШКРЯ́БАТИ *див.* **прошкря́бувати.**

ПРОШКРЯ́БАТИСЯ *див.* **прошкря́буватися.**

ПРОШКРЯ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШКРЯБА́ТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Шкрябаючи, робити дірку в чому-небудь. *Прошкрябати папір.*

2. *тільки док., також без додатка.* Шкрябати якийсь час.

ПРОШКРЯ́БУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОШКРЯ́БАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Шкрябаючи, проникати куди-небудь. *Миша прошкрябалась у кімнату.*

2. *тільки док.* Шкрябатися якийсь час.

ПРОШКУВА́ТИ, ую́, у́єш, *недок., розм.* Іти навпростець, напрямки. *Вранці пішов* [Коропов] *блукати. Прошкував м'яким житнім вруном* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 139); // Прямувати куди-небудь. — *Куди це ви прошкуєте? — спитав Ліпешко дзвінким голосом* (Гуц., Скупана.., 1965, 127).

ПРОШКУТИЛЬГА́ТИ, áю, áєш, *док., розм.* 1. Пройти, шкутильгаючи. *Сахно встигла дуже детально роздивитися на чудного сторожа, поки він, нарешті, прошкутильгав через коридор* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 139).

2. Шкутильгати якийсь час.

ПРОШЛЯ́ПИТИ, плю, пиш; *мн.* прошля́плять; *док., перех. і без додатка, розм., рідко.* Не додивитися, не врахувати чого-небудь; прогавити. — *Технічне керівництво не виявило доброї оперативності, але.. і ми дещо прошляпили* (Коцюба, Нові береги, 1959, 421);— *Прошляпили,— майже прошепотів Розенберг. — І ще як прошляпили! Така проста річ — і не подумати про неї...* (Шовк., Інженери, 1956, 87).

ПРОШМИГНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., розм.* Однокр. до **прошми́гувати.** *В той час, як Дарка хотіла прошмигнути повз неї до хати, вона вхопила дівча за руку* (Л. Укр., III, 1952, 634); *Через деякий час машина*

прошмигнула під дерев'яною аркою (Шиян, Гроза.., 1956, 742); *Почулись два глухі постріли, а повз вікна прошмигнули й впали на хату дві криляті жар-птиці* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 26); * Образно. *Часом Богдан Петрович кине обережний дотеп — шелесливий смішок прошмигне в класі...* (Коп., Тв., 1955, 308); // Спритно, швидко пробратися куди-небудь, повз когось, щось. *Коли б же можна було дістати якусь рятівну шапку-невидимку і прошмигнути у свій ванькирчик так, щоб і не помітили* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 63); *Ромку не пустили, а я прошмигнув під руками в продавщиці* (Сміл., Сашко, 1957, 43); // *перен., розм.* З'явитися на одну мить перед очима у кого-небудь; промайнути. *І поштар махнув пугою, Натягнув свій кобеняк; Прошмигнули стороною Ліс, долина і байрак* (Щог., Поезії, 1958, 335).

ПРОШМИ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм.* Швидко проходити, проїжджати і т. ін. куди-небудь, повз кого-, що-небудь; прослизати. *Найчастіше Марта прошмигує там, де стоїть наймолодший із нас, стрункий, підтягнутий, як стеблина, ординарець командира* (Гончар, Маша.., 1959, 4); *Зрідка сигналили й прошмигували мимо машини* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 174).

ПРОШМОРГНУ́ТИ *див.* **прошмо́ргувати.**

ПРОШМО́РГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШМОРГНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех., розм.* Протягати що-небудь крізь отвір, смикаючи.

ПРОШНУРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прошнурува́ти.** *Причепливо сам у себе приймав* [Яким Іванович] *продукти, вписував до спеціально прошнурованої книги* (Збан., Сеспель, 1961, 23); // **прошнуро́вано**, *безос. присудк. сл. Сценарій уже затверджено і, як ведеться, вже «пронумеровано, прошнуровано і скріплено сургучною печаткою»* (Довж., III, 1960, 167).

ПРОШНУРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШНУРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Прошивати що-небудь шнуром для скріплення, з'єднання. *Прошнурувати зошит.*

ПРОШНУРУВА́ТИ *див.* **прошнуро́вувати.**

ПРОШПАКЛЮВА́ТИ *див.* **прошпакльо́вувати.**

ПРОШПАКЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прошпаклюва́ти.** *Прошпакльовані столярні вироби;* // **прошпакльо́вано**, *безос. присудк. сл. Сонце припікало. На палубі шхуни розтоплювалась смола, що нею було прошпакльовано настил* (Трубл., Шхуна.., 1940, 54).

ПРОШПАКЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШПАКЛЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш, *док., перех.* Промащувати шпаклівкою, смолою тощо, загладжуючи щілини, нерівності на поверхні чого-небудь. *Прошпаклювати човен.*

ПРОШПА́РЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **прошпа́рити.** *Вагонів уже було не впізнати: сміття повимітано, підлоги вимиті, прошпарені окропом* (Гончар, II, 1959, 309).

ПРОШПА́РИТИ *див.* **прошпа́рювати.**

ПРОШПА́РИТИСЯ *див.* **прошпа́рюватися.**

ПРОШПА́РЮВАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **прошпа́рювати.** *Для прошпарювання бочку встановлюють на.. лежнях шпунтовим отвором вниз* (Сад. і ягідн., 1957, 297).

ПРОШПА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ПРОШПА́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., рідко.* Обдавати що-небудь парою або окропом для очищення або зм'якшення. *Прошпарювати діжку.*

ПРОШПА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ПРОШПА́РИТИСЯ**, иться, *док., рідко.* 1. Піддаватися дії пари або окропу.

2. *тільки недок.* Пас. до **прошпа́рювати.**

ПРОШПЕ́ТИТИСЯ, е́чуся, е́тишся, *док., розм.* Провинитися в чому-небудь, завинити перед кимось. — *А вчитель наш розумний пан був, не гордий, та щось прошпетився й загнали його кудись од нас далеко...* (Коцюб., I, 1955, 297); *Він почав гендлювати кіньми, завів торги і дружбу навіть з перекопськими татарами і тяжко прошпетився перед низовими братчиками-товаришами* (Стельмах, I, 1962, 14).

ПРОШПИГНУ́ТИ *див.* **прошпи́гувати.**

ПРОШПИГО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прошпигува́ти.** *Замовляв Кошарний.. шашлик по-карські: гранчасті шматки баранячого м'яса, засмажені до червоності, прошпиговані пряношами й збризнуті помідорним соком* (Загреб., День.., 1964, 155).

ПРОШПИГО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШПИГУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Те саме, що **нашпигó́вувати** 1.

ПРОШПИ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШПИГНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех., розм.* 1. Протикати чим-небудь гострим наскрізь. *Йому відразу зробилося так, немовби хто ледовою* [льодовою] *шпилькою прошпигнув його серце* (Фр., VII, 1951, 239).

2. *перен.* Те саме, що **прони́зувати** 3. *Холодок прошпигує все тіло панотця* (Стельмах, Хліб.., 1959, 507).

ПРОШПИГУВА́ТИ *див.* **прошпигó́вувати.**

ПРОШТОВХА́ТИ *див.* **прошто́вхувати.**

ПРОШТОВХА́ТИСЯ *див.* **прошто́вхуватися.**

ПРОШТОВХНУ́ТИ *див.* **прошто́вхувати.**

ПРОШТОВХНУ́ТИСЯ *див.* **прошто́вхуватися.**

ПРОШТО́ВХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прошто́вхувати.** *Хитається ритмічно кількоро робітників — процес проштовхування льотки* (Кач., II, 1958, 93).

ПРОШТО́ВХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШТОВХНУ́ТИ**, ну́, не́ш *і рідко* **ПРОШТОВХА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Штовхаючи, просувати, переміщати куди-небудь, через що-небудь. *Похмурий* [солдат] *гримить замком, тягне двері на себе і проштовхує Тамару в камеру* (Хижняк, Тамара, 1959, 127); *Пришиваючи гудзики, треба було проштовхувати голку крізь товстий шар вати* (Перв., Дикий мед, 1963, 177).

2. *перен., розм.* Давати хід чому-небудь, прискорювати щось. *Він їхав до Москви проштовхувати якийсь свій винахід, боротися проти бюрократів* (Собко, Срібний корабель, 1961, 154).

ПРОШТО́ВХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ПРОШТОВХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся *і рідко* **ПРОШТОВХА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Просуватися, пробиратися крізь натовп, штовхаючись. *Вона ледве проштовхувалась крізь густий базарний натовп* (Донч., Дочка, 1950, 175); *Задні проштовхувались наперед, щоб хоч глянути на незвичайного.. щасливця* (Гончар, Таврія, 1952, 69); *Насилу проштовхнулася вона до чоловіка і зашепотіла* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 21); *Дядька притиснули з усіх боків. Він, розставивши лікті, проштовхнувся вперед* (Мик., II, 1957, 337); *Він проштовхався між людей, вийшов з натовпу і раптом побачив за кілька кроків Франка* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 144).

Не проштовхну́тися — не пройти (про велике скупчення людей, про тісноту). *На вулицях людно надзвичайно, в крамницях просто не проштовхнутися* (Собко, Стадіон, 1954, 235).

2. *тільки недок.* Пас. до **прошто́вхувати.**

ПРОШТО́ПАТИ *див.* **прошто́пувати.**

ПРОШТО́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШТО́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Лагодити що-небудь штопкою, штопати у багатьох місцях. *Проштопати панчохи.*

2. *тільки док., також без додатка.* Штопати якийсь час.

ПРОШТРА́ФИТИСЯ, флюся, фишся; *мн.* проштра́фляться; *док., розм.* Провинитися в чому-небудь, перед кимсь. *Проштрафився — й носа не показує* (Укр.. присл.., 1955, 215); *Бригадир когось образить, шофер на чомусь проштрафиться — Кузьма горою стане на захист* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 30).

ПРОШТРИКНУ́ТИ *див.* **проштри́кувати.**

ПРОШТРИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОШТРИКНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех., розм.* Проколювати наскрізь кого-, що-небудь. — *Я заколю себе, проштрикну своє серце..! — крикнув з ефектом Павлусь* (Н.-Лев., IV, 1956, 240); *Дорогувато обійшлося, так зате кинджал! Бика наскрізь проштрикне* (Тют., Вир, 1964, 300); // Завдаючи удари чим-небудь гострим, ранити, вбивати. *Гостряком списа проштрикував* [Мамай] *другого* [ворога] (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 389); // *також у сполуч. із сл.* о ч і, п о г л я д і *т. ін., перен.* Пильно дивитися на кого-, що-небудь; пронизувати. *Теодосієві вже давно хотілося спитати, чи довго вони так стоятимуть, та грізні погляди Куремси, немов голкою, проштрикували Теодосіїв язик* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 541); *Зиркнув* [глитай] *на непроханого гостя проникливо, проштрикнув наскрізь гострими голками зіниць* (Збан., Сеспель, 1961, 311).

ПРОШТУКАТУ́РИТИ, рю, риш, *док., перех.* 1. Док. до **штукатури́ти.** *Проштукатурити стіни.*

2. *також без додатка.* Штукатурити якийсь час.

ПРОШУКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Шукати якийсь час. *Коли твою душу нудьга наполяже І ти прошукаєш утіхи дарма, Нехай вона з серця ніколи не каже — Що ніби утіхи ніде вже нема* (Манж., Тв., 1955, 92).

ПРОШУМІ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* прошумля́ть; *док.* 1. Видати або викликати шум.— *Розібрала? — допитується старшина.— Тобі не казав чоловік? — Який? — наче вітер прошумів поміж сохлою травою, поспитала Пріська* (Мирний, III, 1954, 62); *Луна його крику покотилась над плесом, полинула в поле, відгомоном прошуміла там* (Скл., Святослав, 1959, 465).

2. Пройти, проїхати, пролетіти і т. ін. з шумом. *Здоровенна грудка землі прошуміла над його головою* (Мирний, IV, 1955, 18); *— Гей, хто там! — почувся голос позаду приятелів,— побережись! Муляр і Вова розступилися. Мимо їх прошуміли сани* (Вас., I, 1959, 93); *— Що сталося? — кинувся Черниш навперейми якомусь піхотинцеві. — В чому річ? Стій! Солдат прошумів, не відповівши* (Гончар, III, 1959, 139); // Пройти з дощем, снігом, вітром (про грозу, бурю і т. ін.). *За вікном у мене Хуга прошуміла* (Граб., II, 1959, 360); *Перші весняні грози прошуміли рясними дощами й зливами* (Літ. Укр., 30.IV 1965, 1); * Образно. *Будь легка, як вогонь, і весела, і вільна, й щаслива, Прошуми над душею мовою, мов радісна злива* (Перв., I, 1958, 548); // *перен.* Пройти, закінчитися, минути (про певний відрізок часу або якусь подію). *Прошумів з'їзд і свята — і ми лишилися при прозі* (Коцюб., III, 1956, 313); *Прошуміли літа, промчали, мов коні баскі, воронії...* (Шиян, Гроза.., 1956, 455); // *безос. — Було колись, було... — кивав головою Райко,— всього було... Прошуміло, прогриміло, та й сліду нема...* (Вас., I, 1959, 146).

3. Шуміти якийсь час. *Дерева прошуміли всю ніч.*

ПРО́ЩА, і, *ж., заст.* 1. Богомілля, паломництво. *Пішла баба у Київ на прощу богу помолитися* (Україна.., I, 1960, 14); *Іде шляхом молодиця, Мусить бути, з прощі* (Шевч., I, 1963, 31); *Сюди в дні прощі на богослужби мало не з усього Поділля стікалися люди* (Стельмах, I, 1962, 255).

2. Відпущення гріхів. *За бідного прощу будеш мати* (Сл. Гр.); [Є п и с к о п:] *Нема сьому рабу ні порятунку, ні прощі. Він занапастив себе* (Л. Укр., II, 1951, 241).

ПРОЩАВА́ТИ: *у формі наказ. сп.* **прощава́й, прощава́йте,** *розм.* Те саме, що **проща́ти** 3.— *Прощавайте! — промовив козак.— Прощавайте! — промовила Галя. І пішов козак шляхом у місто* (Вовчок, I, 1955, 317); *Братіє, ста́рці і всі пожильці землі,— прощавайте... Земле — .. мати моя,— прощавай!* (Зеров, Вибр., 1966, 378); *— Прощавайте, люди добрі, прощавайте, діду,— вклонився і скинув шапку Чайченко.— Прощавай, Іване* (Стельмах, I, 1962, 31).

ПРОЩА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до прощання. *Покрі-пившися, засів* [капітан] *писати прощальні листи до жінки і до дітей* (Фр., VI, 1951, 431); *Михайлина прощальним поглядом окинула своє житло* (Збан., Між.. людьми, 1955, 107); *Хлопець запам'ятав школу свого першого учителя на все життя. Увібрав його любов до машин, .. його прощальні слова, коли за комсомольською путівкою їхав збирати хліб на цілину* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 2); *Підняли якір. Загув третій, прощальний гудок* (Трубл., Лахтак, 1953, 195); // Викликаний прощанням. *Прощальна туга стоїть у голубих очах Ягідки* (Гончар, III, 1959, 344); *Машина мчить... Коханий зір в тумані прощальних сліз десь тоне у вітрах* (Сос., II, 1958, 462); // Який буває, відбувається тощо під час прощання з покійником. *Чуприна почав виголошувати над прахом Василя прощальну промову* (Довж., I, 1958, 95); *Над могилою постріляних луганців Три рази прогримів прощальний.. салют* (Бажан, Вибр., 1940, 167); // Який влаштовується з нагоди від'їзду. *Пана директора народної школи перенесли на іншу посаду, до іншого міста; отож його товариші й приятелі змовилися справити йому прощальний вечір* (Март., Тв., 1954, 192); *На початку прощального обіду ще відчувалася деяка ніяковість і замішання* (Жур., До них іде.., 1952, 149).

2. *перен.* Останній. *Велике, блискуче сонце сходило з небосхилу й кидало довгі, ясні прощальні промені своїй вірній любці й щирій товаришці — землі* (Кобр., Вибр., 1954, 207); *Дуби всихають. Та й тоді ще Прощальні пагінки все вище Пускають* (Мур., Осінні сурми, 1964, 16).

ПРОЩА́ЛЬНИК, а, *ч., заст.* Козак, що влаштовував прощальну гулянку перед тим, як іти в ченці. *Прощається з світом Покута. Хутко зачиниться за ним брама Межигірського Спаса й навіки козака сховає чернецька ряса. Пийте до дна, щоб і за ваші окаянні душі помолився в монастирі прощальник!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 97).

ПРОЩА́ЛЬНО. Присл. до **проща́льний.** *Прощально киваю головою товаришам по камері* (Збан., Єдина, 1959, 229); * Образно. *Десь прощально гелготіли гуси, відлітаючи в вирій* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 107).

ПРОЩА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **проща́тися** 1. *Хазяїн розщитав.. Трохима і.. при прощанні дав йому аж сто рублів* (Кв.-Осн., II, 1956, 407); *Почалося прощання, обнімання, почувся плач, голосіння...* (Мирний, I, 1949, 414); *Ти ліг спати, тату.. Я бачу спокійне чоло, білу твою голову і покладені поверх ковдри руки. Мені хочеться поцілувати їх, але це нагадує мені смерть і прощання* (Ю. Янов., II, 1958, 145); // Слова, які вимовляються перед розлукою, розставанням. *В осінню ніч сорок першого року прощання лунали над Дніпром* (Довж., I, 1958, 280); *Образно. *З-над хмар часом прилине Прощання з літом журавлине* (Тич., I, 1957, 27).

На проща́ння — прощаючись; перед розставанням. *Старець попрощався з Галецькою, подав їй руку на прощання* (Н.-Лев., IV, 1956, 296); *Марко Лукич на прощання подарував мені «Кобзаря» Т. Шевченка*

(Минуле укр. театру, 1953, 96); *Одні простягають комусь руки, інші щось кажуть на прощання* (Стельмах, Хліб.., 1959, 176); **Слова́ прощáння** — слова, які вимовляються перед розлукою, розставанням. *Біля вагонів заметушилися. Останні стискання рук, останні слова прощання* (Кир., Вибр., 1960, 282); **Час (хвили́на) прощáння** — час перед розлукою, розставанням. *Знатиму — хоч би сто літ жила, такої пісні вже б не заспівала, життя такого більше не зазнала б, як в час прощання на горі високій* (Л. Укр., I, 1951, 244); *Навіть зараз, у хвилину прощання з товаришами, він роздумував про те, як доведеться поводитись за нових умов* (Собко, Запорука.., 1952, 4).

2. *перен.* Розставання з чим-небудь. *Останній день іспитів на закінчення семирічки був і прощанням Захара з школою* (Ле, Право.., 1957, 16); *І от прийшов їх день останній з життям прощання молодим* (Сос., II, 1958, 497).

ПРОЩА́ННЯЧКО, а, *с.* Пестл. до **прощáння.** [С а в к а:] *Почнеться оте вечірнє стояннячко.., а світовеє прощаннячко, то й зовсім задурить воно* [дівча] *собі голову* (Вас., III, 1960, 62).

ПРОЩА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ПРОСТИ́ТИ,** прощу́, прости́ш, *док.* 1. *перех. і неперех., кому, кого і без додатка.* Пробачати чию-небудь провину; виявляти поблажливість до когось. *Він не вмів прощати і нікому не прощав* (Н.-Лев., IV, 1956, 149); *Багірову прощали багато чого, бо знали його безкорисливість* (Гончар, III, 1959, 188); *Лютував старий за те, що ляховку* [ляхівку] *взяв* [син]; *да вже як бог дав їм дітей, старий їх простив* (Вовчок, I, 1955, 44); *Ганні здалося, ніби в голосі його вже звучить прохання помилувати, простити.., але ні прощати, ні забувати щось вона не збирається і не має права* (Собко, Справа.., 1959, 206); *Чугая засудили на десять років. На суді він плакав: — Люди, простіть мені* (Зар., На.. світі, 1967, 88).

◇ **Прости́ го́споди** *див.* **госпо́дь; Прости́ (простíть, прощáйте) на [цьо́му (цім)] сло́ві,** *у знач. вставн. сл.*— те саме, що **Вибачáй[те] (ви́бач[те]) на [цьо́му (цім)] сло́ві** (*див.* **вибачáти**). *Твій жаль.. нагадує дурного — Прости на слові — Павлуся істор'ю* (Фр., XIII, 1954, 127); **[Хай (нехáй)] бог (госпо́дь, мáти бо́жа, не́бо** *і т. ін.*) **прощáє (прости́ть),** *заст.:* а) відповідь тому, хто просить прощення за провину. *— Нехай тебе бог прощає Та добрії люде* (Шевч., I, 1963, 27); *Почали прощатися отамани, вклоняючись один одному.— Прости мені, брате.— Бог простить* (Довж., I, 1958, 256); б) те саме, що **Прости́ го́споди** (*див.* **госпо́дь**). [С е м е н:] *Ні одного буденного дня не прогуляв, а іноді то й у празник робив, хай господь милосердний простить...* (Кроп., I, 1958, 62); *Нехай же мати божа прощає мене, грішну, що я свойому* [своєму] *рідному братику лихо наплакала!* (Вовчок, I, 1955, 18); *Хай простить тому небо, хто підозрює мене в повсякчасному ухилянні вбік із широкої дороги* (Ю. Янов., II, 1958, 30).

2. *у формі наказ. сп.* **прости́, простíть,** *неперех., у знач. вставн. сл.* Уживається при звертанні до кого-небудь як ввічливе попередження про що-небудь, як вибачення за щось сказане або зроблене. *Тепер уже, простіть, яйця старіші, як кури* (Номис, 1864, № 697); [М и л е в с ь к и й:] *Простіть, Любов Олександрівно, я не люблю мішатись до чужих справ, але на правах приятеля скажу: мені здається, ви занадто раптово увірвали нитку* (Л. Укр., II, 1951, 74).

3. *у формі наказ. сп.* **прощáй, прощáйте,** *неперех.* Прощальний вигук, формула прощання при розлуці, розставанні, а також наприкінці листа. *— Василю! На кладовищі мене покидаєш, на кладовищі мене й знайдеш! Поминай мене, не удавайся у тугу... прощай на віки вічні!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 78); *— Прощайте ж. — Ідіть здорові...* (Мирний, I, 1954, 88); *Прощай же, наш друже! Тебе не забуде Велика радянська сім'я* (Рильський, III, 1961, 78); *«Прощай. Хай звеселить зір твій Аллах. Твоя Мір'єм»* (Коцюб., II, 1955, 128); *Образно. *Прощай, мій любий, коханий краю..!* (Граб., I, 1959, 341); // *тільки одн.* Уживається для вираження неминучості втрати, необхідності розлуки з ким-, чим-небудь (з відтінком наслідковості). *Декого з учителів позабирали, позасилали. Гриць ні живий ні мертвий сидів і ждав, що ось прийдуть і до його і тоді... прощай все навіки!* (Мирний, III, 1954, 188).

4. *у знач. ім.* **прощáй,** *невідм., розм.* Те саме, що **прощáння** 1. *Одриваю шматочок старої газети, що завалялась у кишені, й пишу на коліні: «По дорозі у вічність останнє прощай»* (Коцюб., II, 1955, 267); *Я на прощай кивнув йому і подумав заспокоєно: «Дійде»* (Мур., Бук. повість, 1959, 255).

5. *перех., діал.* Прощатися з ким-, чим-небудь. *Сумно прощали тухольці свої хати й подвір'я* (Фр., VI, 1951, 93); *Ціле село Сходилось до попа до хати Старого пастиря прощати, Останній раз поцілувати Холодні руки* (Фр., X, 1954, 327).

ПРОЩА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок., рідко* **ПРОСТИ́ТИСЯ,** прощу́ся, прости́шся, *док.* 1. *з ким і без додатка, також у сполуч. із сл.* п о ц і л у н о к, п о г л я д *і т. ін.* При розлуці тиснути один одному руки, говорити слова прощання і т. ін. *— Діти мої! — прощається Іван,— прощайте, соколи мої ясні! Шануйте матір, любітесь із собою, нікого не кривдіть... прощайте* (Вовчок, I, 1955, 29); *Полковник і дівчина в чорній хустинці Прощалися біля воріт* (Дмит., Вітчизна, 1948, 159); [С т ь о п а:] *Дванадцять годин!.. Тисячі закоханих прощаються останнім поцілунком і зустрічаються першим* (Корн., I, 1955, 87); *Венера низько поклонилась І з панотцем своїм простилась* (Котл., I, 1952, 70); *Схвильовано простилися герої-більшовики з товаришами, які залишилися в камері* (Рад. Укр., 19.IX 1958, 2); *Образно. *Сонце прощається із високого шпиля; зараз зайде і завтра вернеться* (Черемш., Тв., 1960, 64); // Останній раз дивитися на покійника, віддавати йому останню шану перед похованням. *Як вибрались на чисте поле, Еней з покійником прощавсь* (Котл., I, 1952, 269); *Задзвонили вранці-рано По генераловій душі; Заговорили щось погане, До генерала ідучи Прощатись, люде* (Шевч., II, 1963, 248); *Щось було сьогодні принадне, особливе в його землі, мов на обличчі небіжки, з якою жив ціле життя, а тепер мусить прощатись навіки* (Коцюб., II, 1955, 393); * Образно. *Черниш народився в ту зиму, коли країна прощалася з Іллічем* (Гончар, III, 1959, 131).

2. *перен.* Залишати надовго або назавжди що-небудь, розставатися з чимсь. *І знов лечу понад землею, І знов прощаюся я з нею* (Шевч., I, 1963, 240); *Пухлогубі юнаки оберталися в сідлах, прощаючись з рідним селом* (Довж., I, 1958, 132); [К у н и ц я:] *Ходім... (Озирається, прощаючись поглядом з кімнатою). Прощай, моя тиха келія...* (Коч., II, 1956, 363); *Повіяв вітр з руки Енею, Простився сердешненький з землею* (Котл., I, 1952, 111); // Позбавлятися чого-небудь, відмовлятися від чогось надовго або назавжди. *Заморив мене трошки сей Київ, то я трохи й рада б його покинути, але не зовсім, бо тоді, значить, знов прощайся з наукою більш як на півроку* (Л. Укр., V, 1956, 136); [М а р' я н а:] *Один бог знає, як мені гірко кидати вас, прощатись із своїм дівуваннячком!..* (Вас., III, 1960, 44); *З м'яким і доброзичливим посміхом пишуть поети-гумористи про*

хороших радянських людей, які, сміючись, «прощаються з своїм минулим» (Про багатство л-ри, 1959, 149).

◇ **Душа́ прощає́ться з ті́лом** — хтось готується до смерті або вмирає. *Чи посилає* [сторож] *прокльони?.. Ні, то душа прощається з тілом* (Мирний, II, 1954, 201); **Проща́тися з життя́м (з [бі́лим] сві́том, з ті́лом і душе́ю)** — готуватися до смерті. *Свєнціцький непомітно хрестився, прощаючись із життям* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 21). *Колись було в шахту спускаєшся — з світом прощаєшся* (Укр.. присл.., 1955, 343); *Он — третій* [чоловік].. *щось шепче.. Чи то поклони б'є? а чи прокльони шле?.. чи прощається з білим світом?..* (Мирний, I, 1954, 358); — *Пропали всі ми з головами, Прощаймось з тілом і душами, Останній наш народ пропав* (Котл., I, 1952, 159).

3. *кому і без додатка.* Вважатися пробаченим, дарованим (про чиюсь провину, помилку, негідний вчинок). *Коли чоловік пише для себе, виливає своє горе й радощі, то йому легше стає. Чому ж тоді не писати? Тоді і всякі помилки прощаються* (Коцюб., III, 1956, 276); *Усе прощається, та не все забувається* (Тют., Вир, 1964, 508); *Се ж і є та вина, що не проститься вовіки...* (Л. Укр., III, 1952, 743).

4. *тільки недок.* Пас. до **проща́ти** 1.

ПРОЩЕБЕТА́ТИ, ечу́, е́чеш, *док.* 1. *неперех.* Видати щебет. *В галуззі дерев.., перепурхуючи з крони на крону або в кружлянні підіймаючись до неба, засвистіли, прощебетали, затьохкали птахи* (Воронько, Казка.., 1957, 35).

2. *перех., перен.* Промовити дзвінко і швидко. — *Що ви там одсебеньки правите? — весело прощебетала Жабі до Михайла, що, стоячи на стежці, розмовляв сам із собою* (Досв., Вибр., 1959, 56).

3. *неперех.* Щебетати якийсь час. — *Що зробило тебе такою пташечкою й квіточкою? І чи зумієш отак проспівати, прощебетати цілий вік — чи зломить тебе життя..?* (Хотк., II, 1966, 16); *Мотя почала.. розраджувати й заспокоювати подругу. Прощебетала тоді біля неї чи не увесь вечір* (Коз., Сальвія, 1959, 189).

ПРОЩЕДРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., етн.* 1. Проспівати щедрівку.

2. Щедрувати якийсь час.

ПРО́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прости́ти** 1. [М і р і а м:] *Він їм простив. Він їм усім простив.. А тільки я не прощена зосталась, бо я не можу їм простить за нього* (Л. Укр., II, 1951, 120); // **про́щено**, *безос. присудк. сл. Кожен з нас несе гріх за собою... Чого ж одному прощено,.. а мені нема ні забуття, ні спокути?* (Мирний, I, 1949, 391); *Бандити знищені, бо таким виродкам і злочинцям не може бути пощади. А ось інших, які щиро визнали свою провину перед народом і державою, прощено* (Мельн., Коли кров.., 1960, 29).

ПРОЩЕ́ННИЙ, а, е. Якого можна простити.

ПРОЩЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **прощенний**.

ПРОЩЕ́ННО. Присл. до **прощенний**.

ПРОЩЕ́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **проща́ти, прости́ти** 1. *У мене на очі навернулися сльози. Відчуваю — це загальне прощення коло ліжка хворого. Так, певно, прощають тих, хто зібрався в далеку, безповоротну дорогу* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 333).

2. Поблажливість до кого-небудь, скасування кари; помилування. [П а н і:] *В Морошні все село громадою стоїть другий день на колінах, прощення дожидає* (Вас., III, 1960, 214); *Тоді уряд оголосив амністію всім засудженим, а тим, хто перебував під судом або слідством, пообіцяв прощення, якщо вони стануть до лав королівського війська* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 503); — *Од вини не втечеш.. — Од вини й не треба тікати. Мусиш спокутувати її, заслужити прощення* (Петльов., Хотинці, 1949, 157).

Проси́ти (блага́ти, моли́ти *і т. ін.*) **проще́ння** — просити пробачити провину; просити поблажливості до кого-небудь; просити помилування. — *Кілька разів навіть приходила* [жінка] *під мої двері, плакала, просила прощення* (Фр., VII, 1951, 222); [Л ю б о в и ц ь к а:] *Верніть його зараз, я кинусь перед ним на коліна, я вимолю в нього прощення!* (Коч., II, 1956, 396).

ПРОЩІ́ЛИНА, и, *ж.* 1. Вузьке міжгір'я в горах; ущелина. *Тут* [у горах Казахстану] *не побачиш води цілими тижнями, а коли нападеш на неї, вона.. протитими нею вузенькими рівчачками зникає в прощілинах гір...* (Досв., Гюлле, 1961, 150).

2. Вузька щілина, тріщина в чому-небудь. *Невдоволено чвиркнув* [парубок] *крізь прощілину в зубах* (Логв., Давні рани, 1961, 140); *Чужинець миттю підвівся, навшпиньках підійшов до дверей, уважно зазираючи в їхні прощілини* (Досв., Гюлле, 1961, 22).

ПРОЩУ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прощу́пати.** *Воно* [зерно] *любить лягти в пухку вологу ріллю,.. у землю, прочесану боронами, прощупану твоїми руками* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 171).

ПРОЩУ́ПАТИ *див.* **прощу́пувати.**

ПРОЩУ́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прощу́пувати.**

ПРОЩУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ПРОЩУ́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех., чим і без додатка.* 1. Перевіряти, досліджувати, шукати що-небудь, щупаючи, обмацуючи. *Вісімнадцятилітній юнак прийшов в університет з паличкою в руці, нею він щоденно прощупував собі шлях до аудиторії* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 66); *Заганяючи курчат на ночівлю, прощупуємо в них вола* (Колг. Укр., 9, 1958, 27); *Матвій Матвійович прощупав пульс сонного — крізь теплу живу тканину чітко бився струмок* (Вол., Місячне срібло, 1961, 64); *Довго никає* [Хома] *по подвір'ю зі щупом в руках, заглядає в усі закутки, пробує землю.. Прощупавши подвір'я і нічого не знайшовши, він нарешті вгамовується* (Гончар, I, 1954, 115).

2. *перен.* Спостерігаючи, перевіряючи, розпитуючи і т. ін., збирати відомості, складати думку про кого-, що-небудь. *Таємні агенти гестапо розбрелися по селах, одні — прощупувати бодай який-небудь слід до таємничого Тараса, інші — вербувати шпіонів* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 161); [Р о м а н ю к:] *Я їх* [письменника і художника] *вчора довго прощупував...* (Корн., II, 1955, 198).

◇ **Прощу́пати грунт** — вияснити, перевірити що-небудь; дізнатися про щось. *Бронко зразу зміркував, що через цю.. дівчину можна було б прощупати грунт на фабриці Гольдштрома* (Вільде, Сестри.., 1958, 380).

3. *тільки док.* Щупати якийсь час.

ПРОЩУ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Відчуватися, виявлятися при прощупуванні. *Хлопчику стало гірше. Підвищилась температура, пульс ледве прощупувався* (Коп., Земля.., 1957, 96); — *Тоню, а що це може бути? Малярія? — знепокоєно спитала Марина. — Напевно. Хоч селезінка не прощупується. Покладемо в постіль, дослідимо* (Головко, I, 1957, 467).

2. Пас. до **прощу́пувати.**

ПРО́ЯВ, у, *ч.* Дія, процес, що робить явним, помітним чий-небудь стан, чиїсь почуття, наміри і т. ін.; вияв. *Яскравим проявом полум'яного патріотизму радянських людей була самовіддана боротьба сотень тисяч партизанів у тилу ворога* (Ком. Укр., 9, 1965, 59); [П а н Д у ш е ч к а:] *Не можна одмовити тому гультяєві, що в його дикій, розбійницькій, хлопській душі бувають і прояви якихось вищих поривань до правди і краси...* (Вас., III, 1960, 206); *Захоплений успіхами*

свого вихованця, старший лейтенант не помічав або просто не надавав значення проявам зазнайства і чванькуватості, що останнім часом стали розвиватися в характері Маслюка (Багмут, Щасл. день.., 1951, 66); // Форма, в яку втілюється, в якій спостерігається щонебудь. *Чуючи той солодкий жах, який завжди переживає людина на самоті з величними проявами природи, я стояв і тріпотів нервами* (Хотк., II, 1966, 314); *Перед мистецтвом як перед одним із проявів людської творчості прояснюються нові шляхи* (Еллан, II, 1958, 74).

ПРОЯ́ВА, и, *ч. і ж., розм.* 1. *тільки ж.* Те, що викликає подив; незвичайна подія; диво, оказія. *Повиповзали* [люди] *з хат дивитись на таку прояву, і усі ж то позадирали голови і дивляться, як пан Забрьоха, мов птах який заморський, летить попід небесами* (Кв.-Осн., II, 1956, 201); — *Там і торік хвостата зоря світила, а це знов проява якась вирискалась... — І я кажу: не перед добром таке на світі коїться* (Мирний, I, 1949, 138); *Що за проява — на дорозі ні душі? Наче хто шлях перетяв повз обсерваторію* (Ю. Янов., I, 1954, 36).

2. *тільки ж.* Незвичайна на вигляд, страхітлива, фантастична істота; потвора. *Раз пішов я на отаву І наткнувся на прояву: Довга-довга і страшенна, Мов гадюка здоровенна, Голова десь за горами, Ноги вперлись між лісами* (Гл., Вибр., 1951, 205); *Аж гульк! іздалеку летить проява: Велике, довге щось та й чорне-чорне! Дві бці* [два ока] *— два кривавих джерела, Із пащі дим ляга на світ імлою* (Крим., Вибр., 1965, 149).

3. Той, хто своєю поведінкою, вчинками, зовнішністю викликає подив, занепокоєння; дивна, химерна людина. *А меж вами Найшовсь-таки якийсь проява, Якийсь дурний оригінал, Що в морду затопив капрала, Та ще й у церкві* (Шевч., II, 1963, 297); [1-а жінка:] *Оце проява! Що воно таке?* [2-а жінка:] *Хіба не бач? У гайдамаки зібрався.* [1-а жінка:] *Такий обірваний? Та він і до Дніпра одежі не донесе* (Мирний, V, 1955, 76); *Ще не жив, не мріяв, не любив, А вже черево нажив. Що за чудо, за проява..!* (Ус., Листя.., 1956, 196); * У порівн. *Ходить мій Охрім, неначе та проява, Та й думає: «Ось я-то молодець..» Дурний, дурний: а на йому Свитина, Неначе той німецький каптанець!* (Гл., Вибр., 1951, 32); // Щось незрозуміле, непевне; невідомо хто, невідомо що. — *Що воно за проява стоїть під вікном? Певно, хтось на селі нагло заслаб, та це мене кличуть сповідати* (Н.-Лев., IV, 1956, 111); [2-й козак:] *Поглянь, Кіндрате, що се за проява.* [1-й козак:] *Це щось непевне; може, шпиг, абощо* (Сам., II, 1958, 42).

4. *зневажл., лайл.* Пронозлива, шахраювата людина; пройда. — *Це, справді, якась проява, а не штукар! Я почуваю, що вже чогось не люблю цієї нахабної людини,— сказала Галя* (Н.-Лев., I, 1956, 610);— *Всі зібрались? .. Чи і той же тут проява, Котрий бджоли мої вкрав?* (Манж., Тв., 1955, 246); — *Самі ви знаєте — проява той Самрось, Що лучче* [краще] *б і повік не зустрічать такої...* (Рильський, Поеми, 1957, 265); [Стеха:] *Ах ти ж анцихрист, проява, ланець, пройдисвіт, чортове ледащо!* (Сам., II, 1958, 172).

5. *тільки ж., заст.* Прояв. [Руфимович:] *Нащадки злочинств.. встають і з домовини і часто з'являються в несподіваній прояві...* (Кроп., IV, 1959, 96); // Явище. *Кожда проява має свої причини й наслідки* (Коб., I, 1956, 123).

ПРОЯВИ́ТИ *див.* **проявля́ти.**

ПРОЯВИ́ТИСЯ *див.* **проявля́тися.**

ПРОЯ́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **прояви́ти.** *Фотографії були швидко проявлені і надруковані* (Рад. Укр., 15.III 1961, 2); *В той же день дослід був проведений вдруге. Платівка була проявлена та закріплена у міцнішому розчині гіпосульфіту* (Рибак, Час.., 1960, 721); *Сербин по телефону викликав машину. Його супутник у цивільному напихав у Сашин чемодан фотопапір, проявлені й непроявлені плівки, надруковані фотографії* (Перв., Дикий мед, 1963, 94).

ПРОЯ́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прояви́ти, проявля́ти** і **прояви́тися, проявля́тися.** *Після проявлення проаналізуйте помилки. Зіпсувавши кілька плівок, ви навчитесь правильно визначати експозицію* (Знання.., 1, 1966, 13); *Страшну силу приніс зі собою Юрішко,— і люди відчули то одразу, ще без її проявлення* (Хотк., II, 1966, 95).

ПРОЯВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ПРОЯВИ́ТИ**, явлю́, я́виш; *мн.* проя́влять; *док., перех.* 1. Виявляти, робити помітними свої якості, властивості, почуття і т. ін. *Ще дитиною проявляв він надзвичайну цікавість, проворність і хитрість* (Фр., III, 1950, 49); *Всіляко заохочували* [сторожі], *щоб він читав усе нові і нові їм книжки, і проявляли при цьому значний до них інтерес* (Тют., Вир, 1964, 49); *Він стільки раз за се літо проявив делікатність до мене самої, що я б не хотіла навіть нароком чимсь вразити його* (Л. Укр., V, 1956, 311); *Данько все — «піду та й піду на фронт, хочу геройство своє проявить..»* (Смолич, Мир.., 1958, 41).

Проявля́ти (прояви́ти) ініціати́ву *в чому* — бути ініціатором чого-небудь. *Спілка комуністичної молоді повинна бути ударною групою, яка в усякій роботі подає свою допомогу, проявляє свою ініціативу, свій почин* (Ленін, 41, 1974, 301); **Проявля́ти (прояви́ти) себе́** — виявляти свої здібності, можливості, здатність до чогонебудь. *Олексія Максимовича* [Горького] *радувало, що радянські письменники проявляють себе дедалі більш активно* (Ком. Укр., 3, 1968, 89); *Якщо за час проходження кандидатського стажу кандидат не проявив себе і за своїми особистими якостями не може бути прийнятий у члени КПРС, то партійна організація ухвалює рішення про відмовлення йому в прийомі в члени партії* (Статут КПРС, 1971, 11); *Дівчата, особливо Маруся, проявили себе досить тямущими в господарстві* (Вільде, Сестри.., 1958, 460).

2. *фот.* Обробляючи проявником, робити видимим зображення сфотографованого предмета на плівці, пластинці, папері і т. ін. *Вечорами затемнювалась мала комірчинка в їхній двокімнатній квартирі, запалювався червоний лабораторний ліхтар, і вони вдвох проявляли плівки* (Перв., Дикий мед, 1963, 91); *Йому пощастило сфотографувати майстра Савчука.. Пластинку негайно проявили* (Донч., I, 1956, 78).

ПРОЯВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ПРОЯВИ́ТИСЯ**, я́виться; *мн.* проя́вляться; *док.* 1. Виявлятися, ставати помітним (про якості, властивості, почуття і т. ін.). *Риси нової людини, людини комуністичного суспільства, проявляються в славних ділах мільйонів трудящих* (Рад. Укр., 22.II 1954, 2); *Дорожчими ставали Чернишеві його бойові товариші.. Це почуття побратимства, мабуть, сповнювало й інших бійців, проявляючись все виразніше і нестримніше, чим менше їх ставало* (Гончар, III, 1959, 125); *Давно вже тліло в душах незадоволення Марусяком, лиш не було моменту тому проявитися* (Хотк., II, 1966, 213); *Після виходу з в'язниці він покаявся і пішов служкою в Лавру, де й проявився в нього видатний малярський талант* (Смолич, Мир.., 1958, 12); *У високих декоративних якостях кептарів проявився тонкий художній смак українського народу* (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 64).

2. *фот.* Ставати видимим під дією проявника (про зображення на плівці, пластинці, папері і т. ін.). *Знімок проявився дуже виразно.*

3. *заст.* З'являтися. *Давно-давно тому назад в брянських лісах проявився лев* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 42); *Марина безслідно зникла, пропала.., чи не подалась, бува, на вільні степи, бо де-небудь би проявилася* (Мирний, IV, 1955, 237).

4. *тільки недок.* Пас. до **проявля́ти** 2.

ПРОЯВНИ́Й, á, é. *фот.* Стос. до проявлення. *Проявні розчини загального призначення мають середні фотографічні властивості* (Довідник фот., 1959, 116); *Проявні машини; Проявний прилад.*

ПРОЯ́ВНИК, а, *ч., фот.* Водяний розчин хімічних речовин, що їх застосовують у фотографії і кіновиробництві для перетворення прихованого зображення на плівці, пластинці, папері і т. ін. на видиме. *Для проявлення користуються проявними розчинами, або проявниками* (Довідник фот., 1959, 111);— *Я залишив пластинку в проявнику. Ой, горе, мабуть, перепроявив більше, ніж треба...* (Донч., II, 1956, 324).

ПРОЯЗИ́ЧИТИ, чу, чиш, *док., перех., розм., заст.* Розголосити. *Проязичили, що в його єсть така книжка* (Сл. Гр.).

ПРОЯЗИ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., розм., заст.* Проговоритися.

ПРОЯРОВИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., с. г.* Піддати яровизації. *При недостачі насінної картоплі можна допустити для садіння бульби й меншого розміру, але перед садінням їх обов'язково треба прояровизувати* (Картопля, 1957, 70).

ПРОЯ́СНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **проясни́ти.** *Фруктово-ягідними екстрактами називаються концентровані натуральні прояснені соки з підвищеним вмістом цукрів або кислот* (Укр. страви, 1957, 298).

2. *у знач. прикм.* Радісний, світлий. *Нехай же мій малий товариш Волянський стає перед вами в тій проясненій подобі, в якій він живе в моїй душі!* (Фр., IV, 1950, 228); *Вона поспішає назустріч чоловікові, водночас бачачи і його незвично прояснене обличчя, і Свирида Яковлевича* (Стельмах, II, 1962, 172); *Хоча втома валила з ніг воїнів, проте кожен проясненим зором оглядав переліски і ліси, поля і галявини, пригадуючи все, усе своє життя* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 756).

ПРОЯ́СНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проясни́ти, проясня́ти, проя́снювати** та дія і стан за знач. **проясни́тися, проясня́тися, проя́снюватися.** *Я виходив на всяку арену, коли боротьба була потрібна для прояснення справи* (Фр., I, 1955, 30); *Справді, говорив Франко, Гоголь багато зробив для прояснення думок української інтелігенції* (Рад. літ-во, 3, 1957, 46); *Юренко ширше розвів повіки, і відблиск прояснення майнув у його круглих.. очах* (Стельмах, I, 1962, 225).

ПРОЯСНИ́ТИ *див.* **проясня́ти.**

ПРОЯСНИ́ТИСЯ *див.* **проясня́тися.**

ПРОЯСНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **проясни́ти.** *На прояснілому небі із-за Собачих Ярів підійметься.. здоровенний, як макуха, місяць...* (Вас., I, 1959, 376); *В очах у Стьопіна, синіх, уже прояснілих, проступали зрадливі сльози* (Збан., Єдина, 1959, 287); *Він* [поранений] *уже.. впізнавав своїх господинь: бабусю Ганну та Оксанку. Часом по кілька хвилин стежив за ними прояснілим поглядом* (Коз., Гарячі руки, 1960 131); *Комісарові, видно, одразу полегшало на душі. Рушив ходити по підвалу, схвильований, прояснілий* (Гончар, Людина.., 1960, 134).

ПРОЯСНІ́ТИ, ію, *док.* 1. Стати світлим, не похмурим при появі сонця, місяця, зірок або звільняючись від хмар, туману і т. ін. *Дощ шумить без перерви. Небо десь далеко прояснило, небо синє заграло* (Ю. Янов., I, 1958, 191); *Од білих стін і од дахів аж день, здалося, прояснів* (Гонч., Вибр., 1959, 317); // *безос. Вчора зверчора насунув з моря туман,.. та й сьогодні, хоч трохи прояснило, але гір нігде не видко* (Л. Укр., V, 1956, 226); // Стати прозорим (при світлі, сонці). *Виглянуло сонце — озеро вмить прояснило, радісно посміхнулось до неба* (Мас., Життя.., 1960, 69); *Надворі швидко світало, вікно прояснило і світило великими шибками, розвіваючи морок в кімнаті* (Дім., Ідол, 1961, 42).

2. *перен.* Стати чітким, виразним, логічним (про мислення, думки, плани і т. ін.). *Прояснів його ум, серце збулось химер, А в опівніч саму Олександер умер* (Фр., XI, 1952, 111); *Для неї самої план її розвинувся і прояснів від того, що вона розповіла його* (Черн., Що робити?, перекл. Дукина, 1936, 176); // *безос. В степу за селом все думав* [Давид] *про Тихона, і скніло серце за нього. Потім поволі.. прояснило і в думках. Веселіш уже думав про Тихона* (Головко, II, 1957, 138).

3. *чим і без додатка, перен.* Вийти із стану байдужості, стати радісним, веселим; пожвавитися. *Усі підняли голови, прояснили, забули одразу про інспектора й про його мову* (Вас., I, 1959, 316); *Сергій ступив крок до Гафії, а вона, вся раптом прояснівши теплою материнською посмішкою, потягнулась йому назустріч* (Коз., Нові Потоки, 1948, 170); // Стати радісним, незатьмареним, веселим (про очі, обличчя, погляд і т. ін.). *Наче випростався* [батько], *і невеселі його очі якось йому прояснили* (Вовчок, VI, 1956, 341); *Похмуре обличчя Святеника трохи прояснило* (Собко, Шлях.., 1948, 333).

ПРОЯСНІ́ШАТИ, аю, *док., розм.* Стати яснішим; прояснiти. *Лице Каргата прояснішало, наче зустріч з головним інженером була для нього давно очікуваною радістю* (Шовк., Інженери, 1956, 176); *Небо прояснішало.*

ПРОЯ́СНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **проя́снювати.** *Здебільшого вона* [джерельна вода] *придатна для споживання та господарських потреб і без попереднього очищення, тобто прояснювання, знебарвлювання* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 334).

ПРОЯ́СНЮВАТИ *див.* **проясня́ти.**

ПРОЯ́СНЮВАТИСЯ *див.* **проясня́тися.**

ПРОЯСНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ПРОЯ́СНЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ПРОЯСНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док., перех.* 1. Робити легким для розуміння що-небудь; з'ясовувати. *Пояснення вчителя повинні органічно сплітатися з текстом,— немов випливати з тексту, прояснюючи його* (Рад. літ-во, 2, 1965, 61).

2. *перен.* Робити чітким, виразним, логічним (мислення, думки, свідомість і т. ін.). *Тільки боротьба виховує експлуатований клас,.. відкриває йому міру його сил, розширяє його кругозір, підносить його здібності, прояснює його розум, виковує його волю* (Ленін, 30, 1972, 296); *Мова — гостра ідейна зброя.. Мовою можна отруїти свідомість — і піднести її, прояснити, оздоровити* (Рильський, III, 1956, 84).

3. Робити радісним, незатьмареним, веселим (обличчя, погляд і т. ін.). — *Тебе ж прошу я, пане Турне! Покинь к Лавинії любов І проясни чоло нахмурне* [нахмурене] (Котл., I, 1952, 277); *Лагідна ухмилка прояснила його подобу* (Досв., Вибр., 1959, 387).

4. *спец.* Робити виразним, видимим що-небудь. *Прояснити контури на малюнку.*

5. *спец.* Робити прозорим, чистим (вино, сік і т. ін.). *Перед реалізацією або зберіганням вино прояснюють, щоб воно було цілком прозорим і чистим* (Колг. Укр., 8, 1957, 35).

6. *рідко.* Робити що-небудь світлим, не похмурим. * Образно. *Не забудь, не забудь Юних днів, днів весни, — Путь життя, темну путь Проясняють вони* (Фр., X, 1954, 13); *Джордано Бруно, Коперник,.. Фур'є — їх ідеї, їхнє прекрасне, сповнене героїзму життя*

прояснювало довколишній туман (Кол., Терен.., 1959, 156).

ПРОЯСНЯ́ТИСЯ, я́ється і **ПРОЯ́СНЮВАТИСЯ,** юється, *недок.*, **ПРОЯСНИ́ТИСЯ,** и́ться, *док.* 1. *чим і без додатка.* Ставати світлим, не похмурим при появі сонця, місяця, зірок або звільняючись від хмар, туману і т. ін. (про небо, обрій і т. ін.). *Темніло небо, а потім звільна прояснювалося зорями* (Фр., VIII, 1952, 100); *Небо щодалі більш прояснювалось* (Юхвід, Оля, 1959, 52); *Було ще трохи зарано; ледве що зоріло, а темні сумраки* [сумерки] *ще не зовсім прояснилися* (Кобр., Вибр., 1954, 67); *Далекі далі — від хмари хмурніли і враз прояснились. Бо їм же сонце з-за хмари звістку давало* (Тич., I, 1957, 263); * Образно. *Хмарка на чолі Семенця прояснюється* (Вас., II, 1959, 51); *// безос. Надворі виднішало та прояснювалось* (Н.-Лев., III, 1956, 160); *Після кількох сльотливих днів прояснилося* (Галан, Гори.., 1956, 201).

2. Ставати легким для розуміння; з'ясовуватися. *Починає прояснятися картина руху глибинних вод* (Наука.., 4, 1963, 39); *— Дещо прояснюється в твоїй філософії, починаю розуміти* (Донч., V, 1957, 246); *Праця ввела мене в таїники темні,.. Нею дива прояснилися земні, Загадка нужди людської стара* (Фр., X, 1954, 58); *Тепер усе прояснилося, а тоді ж ще ніхто не знав, чому німці так швидкувалися* [поспішали] *взяти Севастополь саме в ті грудневі дні* (Кучер, Голод, 1961, 140).

3. Ставати чітким, виразним, логічним (про мислення, думки, свідомість і т. ін.). *Остаточно прояснюється свідомість, і незаможник розуміє, що «настав гарний час»* (Еллан, II, 1958, 94); *Єремія зирнув на червінці, і його думки прояснились* (Н.-Лев., III, 1956, 394); *Випита рідина полум'ям обпекла горло, потім те полум'я шугонуло в голову, мозок прояснився* (Вол., Місячне срібло, 1961, 107); *// безос., перев. у сполуч. із сл.* в г о л о в і. *Гаряча хвиля б'є до серця, в голові прояснюється. Він не хоче вмирати. Він хоче жити* (Коцюб., I, 1955, 367); *Холодний.. душ значно освіжив хворого. В голові трохи прояснилося, нестерпний біль у скронях ущух* (Добр., Очак. розмир, 1965, 391).

4. *чим і без додатка, перен.* Виходити із стану байдужості, ставати радісним, веселим; пожвавлюватися. *І блідолиці паничі, стрінувшися з нею, оживають, проясняються й геть-геть проводять її своїми очима* (Мирний, IV, 1955, 296); *Люди серцем прояснялись, в долоні плескали мені* (Тич., II, 1957, 34); *Захар проясніється, виголене ради врочистого дня лице веселіє* (Горд., Чужу ниву.., 1939, 104); *Світолюб води напився, ясним зором прояснився* (Забіла, У.. світ, 1960, 149); *// у сполуч. із сл.* д у м к и, д у м и *і т. ін.* Ставати приємнішими, веселішими. *Коли не раз сиділа* [пані] *над своєю роботою й укладала.. нитку за ниткою, а з-під її пальців виходили гладенькі червоні листочки й квіти, то й думки її хорошіли й прояснювалися* (Кобр., Вибр., 1954, 6); *Гарне було місце, дуже мені подобався цей затишок, і тепер, згадуючи його під хмурим північним небом, прояснились мої думи і заграло українське серце* (Стор., I, 1957, 228); // Ставати радісним, незатьмареним, веселим (про очі, обличчя, погляд і т. ін.). *Устина задумалась. Суворо насуплені її оченята почали прояснятися знову* (Вас., I, 1959, 200); *Антон довго сидів з листом, глибоко замислений. Лице то прояснювалось, то знову ставало похмурим і зосередженим* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 341); *Зелепуга ще хвилю посидів на колоді зі звішеною головою, але звільна погляд його прояснився* (Фр., II, 1950, 215); *// безос., у сполуч. із сл.* н а д у ш і, в д у ш і. Ставати веселим, радісним (про людину). *Данило і Григорій посміхаються, а в Левка прояснюється на душі: виходить, ще бог милував його від слідчої кімнати* (Стельмах, I, 1962, 81); *В душі Мусія.. враз прояснилося. Догадався: хтось із хлопців кинувся навтьоки* (Речм., Весн. грози, 1961, 55).

◇ **Світ прояснився** *кому, чий* — поліпшився моральний стан у кого-небудь, стало легше комусь. *Перше почуття, якого дізнав Іван,.. було почуття якоїсь дивної полегші. Здавалося йому, що якісь тяжкі кайдани спали з нього, що світ нараз йому прояснився* (Фр., III, 1950, 168); [Я р и н а:] *Ти мій суджений, ти вернувся до мене, і світ мій прояснився!* (Кроп., V, 1959, 50).

5. *тільки недок.* Пас. до **прояснити, прояснювати** 1, 2, 4, 5.

ПРОЯЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. *неперех.* Видати ячання (перев. про лебедів).

2. *неперех.* Ячати якийсь час (перев. про лебедів).

3. *перех., перен.* Крикнути жалібно, стогнучи (про людей). *Хтось крикнув між дівчатами істерично. Хтось проячав смертельно: — Сестро!* (Тудор. Народження, 1941, 109).

ПРУГ, а, *ч., розм.* 1. Край чого-небудь. *Кашкети з червоними околишами і гострими пругами носили на початку війни переважно кадровики* (Коз., Гарячі руки, 1960, 118); *Віталій поліз через високий кам'яний мур з битим склом на прузі, що оточував губернаторову резиденцію* (Смолич, Дитинство, 1937, 175); *Стояли обоє вони Над спадом стіни стрімголовим, Над пругом стрімким крутизни* (Бажан, Роки, 1957, 264); //Поздовжній вузький край, бік якогось предмета; ребро. *Тупим пругом шаблі ударив він по руці, і булава, як зрубана галузка, зірвалася на землю* (Ле, Україна, 1940, 382); *Пруг дошки;* // Ребро гранчастого предмета. *Сивий,.. крихкий на пругах Граніт кострубатий до пальців липне* (Драч, Поезії, 1967, 35); // Верхній край (обріз) якої-небудь посудини (перев. круглої форми); вінця. *В карафі вино червоніє.. І щедра душа в господині — По пруг наливає мені* (Перв., II, 1958, 149); *Пруг відра.*

2. Вузька поздовжня смужка по краю тканини, ременів і т. ін. *Масивні коні, п'яні коні Мотуззя рвали, пруги шлей* (Бажан, Вибр., 1940, 50); *При склеюванні.. аркушів паперу однакової якості.. рекомендується змащувати клеєм відразу обидва склеювані пруги* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 25); // Лінія горизонту, обрій. *Мовчати, дрімати, і знов прокидатись, І, поки світання проб'ється на пруг, У себе, неначе в криницю, вглядатись* (Перв., II, 1958, 293); *Сонце котилось навіки за пруг* (Бажан, Вибр., 1940, 50).

3. Лінія на поверхні шкіри; зморшка, складка. *Обличчя худе, мов у кістяка, зморшки і пруги на безкровній шкурі, очі позападали* (Л. Укр., IV, 1954, 212); *В тузі стоїть виконроб, Пругами напруги поорано лоб* (Перв., I, 1958, 88); // Слід на шкірі від удару, рани і т. ін.; рубець, шрам. *Плечі хлопця вкриті були синцями та пругами засохлої крові* (Фр., II, 1950, 349); *Біла його сорочка була розірвана, на шиї червонів пруг від волосяного татарського аркана, на якому приведено парубка до штабу* (Ле, Наливайко, 1957, 179); * У порівн. *Рибалка почав чорніти. На чолі, як пруг, набрякла жила* (Дмит., Наречена, 1959, 5).

4. Крива лінія, дуга, півколо, смуга на чому-небудь. *Над темними силуетами стогів вияснився.. сталевий пруг молодика* (Рудь, Гомін.., 1959, 27); * У порівн. *В саду поміж деревами світять боками рівні покоси сухого сіна, над ними посхилялися пругами віти* (Вас., II, 1959, 65).

5. *перев. у сполуч. із сл.* о с т а н н і й, *перен.* Межа

чого-небудь. — *От як в майстерні щось виточуєш або стружеш — усім тілом розумієш, що це останній пруг.. Зміряєш потім..— так воно і є* (Стельмах, II, 1962, 178); *Катеринині сльози, Катеринине горе — все ставало на тім останнім прузі, за котрим уже немає розради, немає прощення* (Мушк., Серце.., 1962, 252).

6. Те саме, що **упру́г** 2. *Вже сонце повернуло на вечірній пруг* (Н.-Лев., III, 1956, 335); *Сонце вже сковзнуло з вечірнього пруга, минуло криваво-багряний горизонт, послало вам останній золотий привіт і пішло спать...* (Вишня, II, 1956, 119).

На вечі́рньому пру́зі — на заході. *Сонце вже стояло на вечірньому прузі, як підходив Чіпка до Гетьманського* (Мирний, I, 1949, 243); [Ш е р в у д:] *Тут, у тропіках, не буває присмерку: день, а потім відразу ніч. І в останню годину дня небо на вечірньому прузі відсвічує якимсь особливим сяйвом...* (Лев., Драми.., 1967, 490).

ПРУГКИ́Й, а́, е́. 1. Те саме, що **пру́жни́й** 1, 3—5. *— Чому не орете до тридцяти, товаришу Нетреба? — запитав Замковий, показуючи пальцем на своїй пругкій рулетці глибину борозни* (Ле, Право.., 1957, 319); *Вона підтикає фартух і складає в нього зірвані горіхи. Тільки листя шелестить, коли її смагляві руки нагинають пругку ліщину* (Шиян, Баланда, 1957, 127); *Зеленіли пругкі ніжинські огірки, щойно вийняті з розсолу* (Мик.. II, 1957, 290); *Чорний волос на голові став сивіти, і широкі плечі опали, пругкі ноги викривились* (Панч, Синів.., 1959, 35); *Він низенький, лисенький — у його мало зубів, але він міцний, пругкий, як із чорної гуми опука* (Вишня, I, 1956, 183); *Вона мовчки подивилась на Ремо, ніби вперше бачила його, потім пругким рухом відштовхнула Ремо і рвонулась знову до Ахмета...* (Досв., Гюлле, 1961, 132); *Над землею в густому, пругкому повітрі пірнали ластівки і стрижі* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 58).

ПРУ́ГКІСТЬ, кості, *ж.* Якість і властивість за знач. **пругки́й**. *Була тут.. навхрест перев'язана білою ниткою пачка... Ольга в руці вже відчула її пругкість і вагу* (Дор., Не повтори.., 1968, 34); *Наближалися правовірні, крутили, м'яли їх* [невільниць], *зважуючи на долоні їх коси, мацали пальцями пругкість перс* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 215).

ПРУ́ГКО. Присл. до **пругки́й**. *Під ногами пругко угинається килим трави, а поряд ласкаво і лагідно хлюпає море* (Ткач, Жди.., 1959, 6); *Насипала в коробку жита Марія й стояла з нею в руках, потім вигнулась пругко, в кіш заглянула* (Головко, II, 1957, 40).

ПРУД, у, *ч., діал.* Швидка течія води, ріки. *Там, де вода прудко йде — ото й пруд* (Сл. Гр.); *Бистрий пруд води в миг ока поніс дарабу під скалу Сокільської гори і вдарив нею о скалу* (Н.-Лев., VI, 1966, 419).

ПРУДИ́ВУС, ПРУДИ́УС, а, *ч., розм.* Той, хто має довгі, пишні вуса; вусань, крутивус. [Г о р п и н а:] *Загляну хоч у вікно, може, на мене задивиться який кожум'яцький прудивус* (Н.-Лев., II, 1956, 480); *Увечері хтось уже виспівував і частівки про те, що «наш Мишуня — прудивус, в нього виріс білий вус..!»* (Ю. Янов., II, 1954, 131); *Як я того прудиуса любила, не одні я черевички зносила* (Сл. Гр.); *— Що за баляндрасник отсей прудиус! — каже, сміючись, Сомко* (П. Куліш, Вибр., 1969, 92); * У порівн. *Він насупив брови, мов казковий прудивус* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 195).

ПРУДИ́ТИ, пруджу́, пру́диш, *недок., перех., розм., рідко.* Те саме, що **гати́ти** 1. *— Куди, хазяїн? — А туди,— він намотував на ноги ще вогкі онучі. — Чуєте: море прудити* (Гончар, II, 1959, 429).

ПРУДИ́УС *див.* **прудивус.**

ПРУДКЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **прудки́й**. *Маленька вона була й прудкенька, немов пташка* (Вовчок, I, 1955, 352).

ПРУДКИ́Й, а́, е́. 1. Який має велику швидкість, прискорений темп (про рух, дію і т. ін.); стрімкий. *— Ой, ступай, ступай, гнідий коню, Прудкою ступою* (Укр.. думи.., 1955, 152); *Від прудкої ходи Остапові зробилося душно* (Коцюб., I, 1955, 340); *Його повів геройства клич принадний, Берло і меч, і біг прудкий коліс* (Зеров, Вибр., 1966, 77); *Прудкий танок;* // Який здійснюється швидко, раптово. *Зашморг ухопив його за шию, і вояк другим прудким рухом затягнув вузол* (Фр., II, 1950, 263); *Вже над лугами* [каченята]. *Але і там, у прудкім віражі, йшли у парі, рядком* (Гончар, Циклон, 1970, 55); // Який дуже швидко рухається, переміщується, летить, тече і т. ін. у просторі. *Прудка ріка береги розмиває* (Укр.. присл.., 1955, 260); *Я дивилась на ті бездимні села італьянські* [італійські].., *— і слово «чужина» бриніло в думці за кожним стуком поїзда прудкого* (Л. Укр., I, 1951, 234); *Візьмеш і коней дванадцять баских, Чистих арабських, як стріли, прудких* (Крим., Вибр., 1965, 134); *Вже сріблясться зграйки стругів у прудкій студеній воді* (Ільч., Вибр., 1948, 40); *Око Рубана приковує прудкий вогник і димок, що швидко пересувається до млина* (Шиян, Баланда, 1957, 110); // Належний тому, хто швидко бігає, літає. *— Добре вам бігати, коли в вас ноги проворні та прудкі* (Н.-Лев., III, 1956, 88); *Перелітала* [пташина] *найвищії гори,— Мала крильцята прудкі* (Л. Укр., I, 1951, 61); *Виручили його на цей раз прудкі ноги. Втік* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 348); * Образно. *— Погані вісті мають прудкі ноги* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 35); // *перен.* Який виникає раптово, відразу. *Прудкі несподівані радощі такеньки усіх обхопили, що у голові закрутилося* (Вовчок, I, 1955, 298); // *перен.* Який швидко поширюється, розповсюджується, далеко сягає. *Мого прудкого слова Не затримає темниця, Полетить воно по світі, Наче тая віща птиця* (Л. Укр., I, 1951, 385).

2. *розм.* Який відзначається швидкими, зграбними рухами (про людей і тварин); меткий, проворний. *А що то за дівка була! Білявенька, моторненька, швидка, прудка* (Кв.-Осн., II, 1956, 423); *Нехай тільки нападе* [гадюка]! *А коли не одіб'ємось, то невже не втечемо? Невже вона така прудка?..* (Мирний, IV, 1955, 12); *Килигея вже ждали кілька місцевих жителів: похмурі рибалки в зюйдвестках та гарячковитий фронтовик на дерев'янці, жвавий, прудкий,— хвилини не міг встояти на місці* (Гончар, II, 1959, 46); *Почала* [чайка] *літати вище, падала до води далі від катера, а над матросами кружляла вгорі, прудка і недосяжна* (Кучер, Прощай.., 1957, 3); // *також до чого, на що.* Спритний, здібний до чогось. *Любив* [пан Мигуцький], *коли був хлоп здоровий, Прудкий до праці і розмови, До танців, сміхів і пісень* (Фр., X, 1954, 273); *Я завсіди був прудкий на всяку постанову та й не гавався ніколи виконати її* (Март., Тв., 1954, 205); *Меткий, прудкий і на пригоди ласий, Ще юнаком він кинув батьків двір* (Зеров, Вибр., 1966, 37); *Командує цим полком прудкий та грізний таджик-академік Самієв* (Гончар, III, 1959, 404); // Належний кому-небудь меткому, проворному, спритному. *Отаман.. скоса глянув на дрібненького Корчаку з прудкими злодійськими очима* (Н.-Лев., II, 1956, 222); *У телеграфістів швидкі руки. Такі самі.. прудкі руки на телефонній станції* (Довж., I, 1958, 53); *Образно. *— До чого ж народ тепер до знання велику потугу має! До всього прудка думка доходить* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 5); // *перев. несхвально.* Схильний до поспіху, нетерплячий. *— Не дуже!.. не скачи так! Ач, який прудкий! давай лиш гро-*

ші! (Мирний, II, 1954, 197); [Голос єфрейтора:] *Відчиняй!..* [Паша:] *Стривай, який прудкий. Дай одягнутись!* (Дмит., Драм. тв., 1958, 18).

ПРУ́ДКІСТЬ, кості, *ж.* Якість і властивість за знач. **прудки́й.** [Іфігенія:] *Завжди Ахіллес Вінці за прудкість брав* (Л. Укр., I, 1951, 161); *Кур'єр з несподіваною для нього прудкістю вилетів з кабінету* (Головко, II, 1957, 552); *Усе менша їй плата була, затим, що вона усе старіла, слабіла, все більш тратила міць і прудкість* (Вовчок, I, 1955, 314); *Одного разу.. мені довелося випробувати прудкість своїх ніг* (Кир., Вибр., 1960, 99).

ПРУ́ДКО, *присл.* 1. Присл. до **прудки́й.** *Робота йшла прудко* (Фр., VI, 1951, 117); *Дівчина.. висмикнула свою руку і стрибнула від нього так прудко, що її накрохмалена спідниця аж залопотіла* (Коцюб., I, 1955, 233); *Шарпнули двері — і Саранчук прудко, як білка, мотнувсь по гвинтових сходах на дзвіницю* (Головко, II, 1957, 354); *Пішов Кирик до панотця, Побіг швидко, прудко* (Україна.., I, 1960, 194); *Еней наш плив хоть дуже прудко, Та вже ж він плавав не деньок* (Котл., I, 1952, 113); *Прудко біжить та річка.. до самої луки зеленої,— по луці вже тихо і широко розливається* (Вовчок, I, 1955, 180); [Звіздейко:] *Стріляв і я колись.. Дика качка летить прудко, але поціляв* (Мик., I, 1957, 246); *Чутка про все це прудко поширилася по депо* (Сенч., Опов., 1959, 153); [Гострохвостий:] *Та повертайся, Педоре, так прудко, як я! Насилу волоче ноги!* (Н.-Лев., II, 1956, 502).

2. *діал.* Скоро. *День такий.. коротенький, прудко вечір наступає, й у хатці темно робиться* (Вовчок, I, 1955, 289); *Прудко на безвість ідуть наші дні і короткі години* (Зеров, Вибр., 1966, 113).

ПРУДКОБІ́ЖНИЙ, а, е, *поет.* Стрімкий, бистрий. *Кіньми правує* [діва], *Випереджаючи в гоні шаленім вітри прудкобіжні* (Зеров, Вибр., 1966, 280); *Прудкобіжний кліпер вийшов з бою* (Ю. Янов., II, 1958, 200).

ПРУДКОВО́ДИЙ, а, е. Який має прудку течію. *Гей, Удай-річко прудковода!* (Манж., Тв., 1955, 139).

ПРУДКОКРИ́ЛИЙ, а, е. Який має прудкі крила. *Сміх літав, мов прудкокрила ластівка по селу, від танка до танка* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 228); * Образно. *Як сарна, ти стрункa і мила,.. До тебе думка прудкокрила Летить* (Олесь, Вибр., 1958, 383); — *Вітри мої! Брати мої любі, милі, Вольні, прудкокрилі!* (Тич., I, 1957, 48).

ПРУДКОНО́ГИЙ, а, е. Який має прудкі ноги. *В бору плодились кабани, Ведмідь і сарна прудконога* (Щог., Поезії, 1958, 359); *Прудконога Женя вихором влетіла в кімнату* (Хижняк, Тамара, 1959, 12); *Телемах тим часом з своїх уже вийшов покоїв.. Услід йому бігли два пси прудконогі* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 290); * Образно. *Через гори, ліси і лощини, у жару, сніговій і мороз по сталевих шляхах Батьківщини прудконогий біжить паровоз* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 125).

ПРУДКООКИЙ, а, е, *розм.* Який має жвавий погляд. *У великій кімнаті сиділи за столом тітка і прудкоока дівчина з голубим бантом* (Мушк., Серце.., 1962, 88).

ПРУДНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., діал.* Кинутися. *Червоний із завзятку, прудnувся* [війт] *за ящіркою* (Март., Тв., 1954, 294); *Рифка мимоволі скрикнула і прудnулася взад* (Фр., V, 1951, 289).

ПРУДОНІ́ЗМ, у, *ч., політ.* Одна з поширених у 2-й половині XIX ст. реакційних течій дрібнобуржуазного соціалізму та анархізму, в основу якої покладено філософські й соціологічні погляди П.-Ж. Прудона. *Він* [І Інтернаціонал] *невпинно боровся з усіма чужими пролетаріатові політичними течіями, особливо з прудонізмом* (Нова іст., 1957, 22).

ПРУДОНІ́СТ, а, *ч., політ.* Прибічник прудонізму. *Прудоністи виступали за проведення деяких часткових реформ у рамках капіталістичного ладу, вони були проти створення професійних спілок, організації страйків, залучення жінок до виробництва і громадського життя* (Ком. Укр., 9, 1964, 32).

ПРУДОНІ́СТСЬКИЙ, а, е, *політ.* Прикм. до **прудоні́зм** і **прудоні́ст.**

ПРУЖЕ́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **пружо́к.** *Біля прилісу Яків наздоганяє двох дівчат. Вони.. в простих хустинках і нешироких бідняцьких спідничках, з-під яких виглядають білі пружечки вишитих підтичок* (Стельмах, I, 1962, 325); *На підборах його черевиків жовтіли пружечки глини з старого Київського городища* (Загреб., День.., 1964, 196).

ПРУЖИ́НА, и, *ж.* 1. Гнучка, пругка металева (перев. із сталі) смужка або спіраль, яка протидіє тискові і часто використовується як деталь механізму. [Петро:] *Хіба взяти рушницю, надушити пружину і — прощай навіки думки, лихі надії!..* (Мирний, V, 1955, 180); *Надя.. хотіла випробувати пругкість пружин,— сиділа на канапці і гойдалася* (Л. Укр., III, 1952, 500); *Павло вийняв годинника, послухав його хід, приклавши до вуха. Підкрутив пружину* (Кучер, Голод, 1961, 267); *Для кращого пристосування робочих органів до рельєфу поля на штангах культиватора послаблюють пружини* (Колг. Укр., 4, 1959, 12); * Образно. *Годинник ішов навдивовижу справно, а ось пружина їхнього життя почала давати перебої* (Дмит., Розлука, 1957, 44); * У порівн. *Ноги, немов металеві пружини, безупинно і рівно стукають в землю* (Коцюб., II, 1955, 241); *Вона.. раптом розігнулася пружиною і жбурнула гранату у бік ворога* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 187).

◇ **Як (мов, на́че** *і т. ін.*) **на пружи́нах (на пружи́ні)** — пружно, швидко, енергійно. *Самієв, підскочивши, як на пружинах, енергійно махнув кулачком офіцерам-артилеристам: давай* (Гончар, III, 1959, 450); *Ще раз крутнувшись перед дзеркалом, він, мов на пружинах, вийшов з хати* (Стельмах, Хліб.., 1959, 324); *Голос пані Бровко підскочив угору, як на пружині* (Вільде, Сестри.., 1958, 417).

2. *перен.* Рушійна сила, причина чого-небудь. *Боротьба* [з природою] *вироблювала силу, сміліcть.. народу, була підставою й пружиною його сильного, свобідного громадського ладу* (Фр., VI, 1951, 23); *Можливо, Шульга мітить на його місце посадити Нерчина?.. В усьому Куцевич готовий був вбачати потайні пружини* (Рибак, Час.., 1960, 798); *У цілому в перших трьох розділах поеми* [«Гайдамаки» Т. Г. Шевченка].. *розкриті основні соціальні пружини повстання — жахливе пригнічення трудящих пануючими класами* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 93).

ПРУЖИ́НИСТИЙ, а, е. 1. Який має здатність пружинити; пругкий, як пружина. *У потрібному положенні заточуваний зуб фрези фіксується за допомогою пружинистого упора* (Фрез. справа, 1957, 102); [Аркадій:] *Дістав сім тонн пружинистого дроту. Вантажать* (Підс., Жарти.., 1968, 31); *Я був за нього радий, що він їде на бричці, й самому хотілося присісти поруч, бо ще ніколи не сидів на пружинистому сидінні* (Томч., Готель.., 1960, 103); * Образно. *Орися повернула до себе обличчя Тимка .. і довго мовчки гладила його пружинисті кучері* (Тют., Вир, 1964, 220).

2. Позбавлений різкості, але сильний (про рухи); пружний. *Пружинистою ходою спускається з каменя на камінь, підходить до мосту стрункий чорновусий косар* (Вол., Озеро.., 1959, 25); *В її пружинистих ру-*

хах відчувалося щось нервове і пристрасне (Тют., Вир, 1964, 12).

3. *перен.* Тугий, міцний (про тіло, м'язи). *Його пружинисті ноги, здавалося, скрипіли, як протези* (Дмит., Обпалені.., 1962, 153); // З тугим, гнучким тілом. *Коли ж гармоніст зненацька ударив «козачка», з натовпу на середину кола.. вихором вилетів пружинистий, дивовижно легкий юнак* (Гончар, II, 1959, 309).

ПРУЖИ́НИСТО. Присл. до **пружи́нистий.** *Зорина, пружинисто пригнувшись, майнула вниз...* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 116).

ПРУЖИ́НИТИ, ню, ниш, *недок.* 1. Прогинатися під дією якої-небудь сили та розпрямлятися, коли ця дія припиняється; чинити опір тискові. *Сам він робив цей важкий номер дуже рідко.. Але робив він його на тирсі. Тирса пружинить, як трамплін* (Ткач, Арена, 1960, 72); *Вітряно було за вікном, видно було, як гнуться, пружинять під поривами вітру високі тополі* (Гончар, II, 1959, 167); *До паропроводу вмикають зігнуті труби — компенсатори, які приймають на себе видовження труб паропроводу, пружинять і тим зберігають цілість паропроводу* (Фізика, II, 1957, 12); *Вони* [шишки хмелю] *золотисто-зеленого кольору з характерним хмельовим запахом, при здушуванні пружинять* (Лікар. рослини.., 1958, 165); * Образно. *Зажурено обвисли вістрями вниз, уже не пружинять могутні Мелешківські вуса* (Гончар, М. Братусь, 1951, 102); // Напружуватися й розслаблятися (часто ритмічно). *Вибирався* [Микола] *на пагорб, ставало легше йти, ноги пружинили в звичному солдатському кроці* (Загреб., Шепіт, 1966, 42); *Карпенко ще сидить на місці, але видно, як пружинять його м'язи на шиї* (Собко, Любов, 1935, 43); // Рухаючись, погойдуватися, як на пружинах. *Ще коли поїзд, м'яко пружинячи, наближався до станції, вона побачила своїх дівчат* (Коз., Листи.., 1967, 316).

2. *чим.* Напружуючи, робити міцним, тугим (про м'язи, тіло і т. ін.). *В Дмитра, коли він стрічається з Січкарем, звідкись під коліньми береться холодок, і тоді хлопець пружинить ногами, щоб збоку не видно було хвилювання, й натягується увесь* (Стельмах, II, 1962, 260); *На елеваторі могла вона виносити по трапу аж на саму гору шестипудовий чувал, без відпочинку, не збавляючи кроку, пружинячи сильними литками, що бугрилися і кам'яно тверділи* (Тют., Вир, 1964, 155).

ПРУЖИ́НИТИСЯ, иться, *недок., розм.* Те саме, що **пружи́нити** 1. *Дві довгі дошки перекинуто з борта на берег.. Дошки гнуться, пружиняться під.. ногами* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 3); *Обліпило* [плаття] *її стан, руки були мокрі і сильні, а ноги біліли і пружинились* (Тют., Вир, 1964, 475).

ПРУЖИ́НКА, и, *ж.* 1. Зменш.-пестл. до **пружи́на.** *На предметному столику* [штатива мікроскопа] *закріплено дві металеві пружинки-затискачі, якими закріплюють предметне скло* (Практ. з анат. рослин, 1955, 5); *Вгорі зі стіни виглядала витяжна труба, закрита кришкою.. Фелікс виліз нагору, відхилив кришку (вона була на пружинці)* (Ю. Янов., II, 1954, 40); * Образно. *З-під важкого сіро-зеленого каменю, що поріс оксамитним мохом, вилізла тонка пружинка-ящірка* (Ів., Вел. очі, 1956, 7).

2. *перен.* Фігура у танці. *Схожі* [в українській і молдавській хореографії] *і принципи пружинки — коливання корпусу вгору — вниз* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 47).

ПРУЖИ́ННИЙ, а, е. 1. Стос. до пружини. *Витягає* [Петерсон] *з третьої шухляди пружинний прилад для гімнастики* (Галан, I, 1960, 387); *Пружним елементом підвіски* [у автомобіля] *найчастіше бувають листова чи пружинна ресора* (Автомоб., 1957, 177); *Годинник з пружинним заводом*; // Зроблений на пружинах (перев. про меблі). *В спальні стояла пружинна койка* (Трубл., Шхуна.., 1950, 131); // Який діє за допомогою пружини, пружин. *Динамометри, які застосовуються для вимірювання ваги тіл, називаються пружинними терезами* (Курс фізики, I, 1957, 74); *Після лущення поле обробляють пружинними культиваторами і боронами, щоб витягти з грунту кореневища* (Ол. та ефір. культ., 1956, 34); *Сухорлявий, немов пружинний, він, як кібчик на скелі, застиг на сидінні і, напівобернувшись, чорними очима.. любовно поглядав то на капітана, то на Галю* (Збан., Між.. людьми, 1955, 8); // Призначений для виготовлення пружин. *Пружинна сталь.*

ПРУЖИ́НЯСТИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **пружи́нистий.** *Крізь костюм, здавалось, можна помітити, які в нього пружинясті м'язи, який він міцний* (Коп., Лейтенанти, 1947, 210).

ПРУЖИ́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **пружи́нистий.** *Ти* [Україна] *вся була — пружиста тетива, Натягнена до краю, до відмови* (Рильський, Поеми, 1957, 289); *Масно вилискували пружисті м'язи линвоходи* [канатохідця], *мовби він був череп'яний, полив'яний* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 172).

ПРУ́ЖИТИ, жу, жиш, *недок., перех.* Напружуючи, робити міцним, тугим. *Дитина пробуджується. Пружить сповиті ніжки і повертає голівку в боки* (Тудор, Вибр., 1949, 324).

ПРУ́ЖИТИСЯ, иться, *недок.* Чинити опір тискові; бути пружним. *— Ану, дівко, лови! — і кудлатий жонглер.. жбурив глядачам кілька барвистих опук, які так дивно пружилися в руках* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 190); * Образно. *Була* [Марія] *тривожна ще, а десь на самім дні в грудях уже пружилась радість* (Головко, II, 1957, 118).

ПРУЖКИ́Й, а́, е́, *розм., рідко.* Те саме, що **пру́жний.** *Турок починає куняти.., похитуючись на пружкому сидінні* (Ю. Янов., IV, 1959, 73).

ПРУ́ЖКО, *розм., рідко.* Присл. до **пружки́й.** *Рибалки ..вміло вивалили рибу з сітки на дно судна. Пружко заплигали в баркасі рибки, аж замиготіло в очах* (Збан., Мор. чайка, 1959, 104).

ПРУЖНА́СТИЙ, ПРУЖНЯ́СТИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **пружи́нистий.** *Пружнастий ремінь щільно стиснув стан* (Бажан, Вибр., 1940, 172); *Микола бачив, як вода рожевила пружнясте дівоче тіло* (Десняк, Опов., 1951, 22).

ПРУ́ЖНИЙ, пру́жна, пру́жне. 1. Який після стискання, згинання, натягання швидко відновлює первісну форму. *Під ногами, як пружна гума, вгинається намитий земснарядами пісок* (Жур., Вечір.., 1958, 138); *На полі вже грали у футбол, і тому увага всіх зосередилась на круглому, пружному м'ячі* (Собко, Біле полум'я, 1952, 191); *Ляк на хазяїна наганяла.. пружна тятива, змайстрована кмітливим Васею* (Ковінька, Кутя.., 1960, 29); *У дельфінів усе тіло вкрите пружними гребінцями і поздовжніми складками* (Знання.., 1, 1966, 6); // Який пружинить, чинить опір тискові. *Пружний грунт, встелений давньою глицею, майже не держить сліду після верхівця* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 143); *Будьте щасливі, світлі оселі, І Алазанська долина люба, І віти пружні гірського дуба* (Ющ., Люди.., 1959, 135); *Деревина тису має приємний червоно-бурий колір, дуже пружна, міцна та стійка проти гниття* (Наука.., 4, 1961, 36); * Образно. *Струнками пружними клинцями пішла авіація* (Гончар, III, 1959, 42).

2. *перев.* **пру́жний,** *спец.* Який має здатність відновлювати первісну форму та об'єм після припинення дії якої-небудь сили на нього. *Тверде пружне тіло стає пластичним під впливом збільшення тиску* (Наука..,

1, 1957, 23); *Вогонь полову палить. Пружна сталь З вогню виходить сивим блиском вбрана* (Перв., І, 1958, 328); // Пов'язаний з такою здатністю. *Якщо тіло після зняття навантаження повністю відновлює свою початкову форму, то така деформація називається пружною* (Токарна справа.., 1957, 44); *Передостанню стадію визрівання землетрусу — граничне нагромадження пружної енергії у вогнищевій зоні — можна «намацати» і з допомогою слабких штучних струсів грунту* (Наука.., 11, 1967, 22).

3. *перен.* Тугий, міцний (про тіло, м'язи і т. ін.). *Морський вітер перебирав складки ситцевого плаття, і воно облягало красиві форми молодого пружного тіла* (Шиян, Вибр., 1947, 314); *Рукою пружною Марині він ніжно голову підвів* (Сос., І, 1957, 356); *Край поля — холодні, горді Бронзово-темні дуби, Роса на собачій морді, Останні пахучі гриби, Дроздів соковите квоктання, Вальдшнепа пружне крило* (Рильський, ІІ, 1960, 53); // З тугим, гнучким тілом, міцними м'язами. *Гуртовий — легкий і пружний, як молодий дубок,— ні зігнути його, ні переламати* (Ткач, Плем'я.., 1961, 149); *Груня стояла під сзітлом лампи неначе виточена. Гнучка і пружна, як сарна* (Баш, На.. дорозі, 1967, 11); * Образно. *Глянула* [Марія] *на себе в невеличке люстерко на стіні.. Сміялись очі, і вся була пружна — торкни струни в душі — відразу ж заграє* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 140).

4. Позбавлений різкості, але сильний (про рухи). *Що то значить—людина полин п'є: в неї й колір обличчя здоровий, і хода пружна* (Гончар, Бригантина, 1973, 47); *Він перевернувся на спину і якусь мить спочивав на хвилі. Потім кількома пружними помахами догнав друзів* (Ле, Клен. лист, 1960, 84); *Вовкодав мчав вулицею вздовж огорожі.. легкими і пружними стрибками* (Коз., Гарячі руки, 1960, 105).

5. Який має велику силу тиску, напору, опору; тугий. *Виїхали на гору, за село, і Платонові у груди вдарив пружний весняний вітер* (Зар., На.. світі, 1967, 4); *Зловісно свистіла картеч, повітря було таке пружне, що, здавалося, його ледве пробивало смертоносне залізо* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 294).

ПРУ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Якість і властивість за знач. **пру́жний.** *Пружність скрученої ужви мала кидати те каміння з ложки* [пращі] *далеко на монголів* (Фр., VI, 1951, 108); *При зниженні пружності пружин зчеплення потрібно розібрати і зіпсовані пружини замінити новими* (Автомоб., 1957, 142); *Тверді тіла.. характеризуються пластичністю і пружністю* (Наука.., 1, 1957, 23); *Жоден м'яз не ворухнувся на обличчі в Борового, тільки тіло налилося сталевою пружністю* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 149); *Він ступає з якоюсь особливою щасливою пружністю* (Гончар, ІІІ, 1959, 46).

ПРУЖНІ́ТИ, і́є, *недок.* Ставати пружним. — *За літо гілля міцнішає і пружніє* (Смолич, Ми разом.., 1950, 256).

ПРУ́ЖНО. Присл. до **пру́жний** 1, 3—5. *Гнулися молоді деревця, чіпляючись за збрую і фаетон. Деякі з них потім пружно розпрямляли свої гілочки* (Шиян, Гроза.., 1956, 24); *Бачим: по тихому морю два змії пливуть велетенські.. І, вигинаючись пружно, до берега поряд простують* (Зеров, Вибр., 1966, 243); *Евакуація. Весь день Щорс ходить пружно по перону* (Шер., Дорога.., 1957, 145); *Вітер пружно напинав прапори* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 4).

ПРУЖНЯ́СТИЙ *див.* **пружна́стий.**

ПРУЖО́К, жка́, *ч.* 1. Зменш.-пестл. до **пруг** 1—4. *Щось привабливе й красиве було в напівзігнутій дужій постаті косаря, в широких помахах його коси, біля пружка якої збиралась роса* (Стельмах, І, 1962, 520); *І так якось обома руками за обидва вуха взяв* [батюшка] *Кириченка першого та лобом об пружок парти* (Мик., Кадильниця, 1959, 12); *Киплячій воді стало тісно в казані, вона витісняла геть піну, полилась через пружок просто в жар* (Збан., Над Десною, 1951, 31); *Вибігла Жучиха в.. сукні з золотими пружками* (Козл., Мандрівники, 1946, 54); *Шумаков підхопив карту і почав її складати, намагаючись згинати по старих пожовклих пружках, щоб не попсувати її новими* (Голов., Тополя.., 1965, 60); *З-під коротких оксамитних губ його вибивається веселий пружок зубів, і тому здається, що собаченя одноразово гавкає і сміється* (Стельмах, ІІ, 1962, 288); *Вона через силу доплелась на Поділ до Майбородихи, бліда, аж синя, з синіми пружками попід очима* (Н.-Лев., IV, 1956, 300); *Заграв перший промінь на вершечку старої липи. За Соболянкою показався золотий пружок сонця* (Збан., Переджнив'я, 1960, 124).

2. *перев. мн.* Риси обличчя. *В покої вбігла друга молодиця.. з тонкими панськими пружками лиця, з червоними, як корали, губами* (Н.-Лев., ІІ, 1956, 42).

3. *діал.* Черешок. *Сей год не буде капусти: черви поїли,— від листя тирчать самі пружки* (Сл. Гл.).

ПРУНЕ́ЛЕВИЙ *див.* **прюне́левий.**

ПРУС[1], а, *ч.* Комаха родини саранових, темно-рудого забарвлення, що живе в степовій смузі та є шкідником сільськогосподарських рослин. *Прус, або італійська сарана, завбільшки приблизно такий самий, як і марокканська кобилка. Нижня половина прозорих крил пруса рожева* (Шкідники поля.., 1949, 24); *В степових районах півдня України прус.. нерідко розмножується в масовій кількості і завдає великої шкоди культурним рослинам* (Колг. Укр., 3, 1957, 38).

ПРУС[2], а, *ч., заст.* Пруссак. *Стоїте ви* [гуцули], *безрадні, і дивитеся, як одна за одною переходять ваші полонини в панські руки, як прус рубає ваші одвічні ліси й гонить світами* (Хотк., ІІ, 1966, 375).

ПРУСА́К, а́, *ч.* Комаха ряду тарганоподібних, бурувато-рудого забарвлення, що живе в житлових приміщеннях і пошкоджує харчові продукти, книжки тощо, іноді переносить збудників різних захворювань людини; рудий тарган. *Прусаки, стоноги снували скрізь по стінах* (Мирний, ІІ, 1954, 119); *Ще гірше — життя в казармі. Цей жахливий бруд, цей непереносний сморід, і воші, і мільйони блощиць та мух, тарганів і прусаків, що не дають ані на мить відпочити* (Тулуб, В степу.., 1964, 136).

ПРУ́СИК, а, *ч.* Те саме, що **прус**[1].

ПРУСС *див.* **пру́сси.**

ПРУССА́К *див.* **пруссаки́.**

ПРУССАКИ́, і́в, *мн.* (*одн.* **пруссáк,** а́, *ч.*; **пруссáчка,** и, *ж.*). 1. Німці — жителі або уродженці Пруссії; північно-східні німці.— *Бідоласі так перепало,.. а ми, прибувши на готовеньке, заберемо його фрау собі? Як хочеш, а це не за правилами!.. — За якими там правилами! — з виразним сумнівом сплюнув рудий, щирий пруссак* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 469).

2. Представники прусської (іноді ширше — німецької) вояччини (часто з несхвальним відтінком). *Уряд* [Франції] *почав таємні переговори з пруссаками про капітуляцію* (Нова іст., 1957, 9); *На дверях стоїть конвоїр — злий пруссак* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 202).

ПРУССА́ЦТВО, а, *с., політ., іст.* 1. Реакційний, мілітаристський, поліцейсько-бюрократичний режим, що панував у колишній Прусській державі і в Німецькій імперії.

2. *збірн.* Те саме, що **пруссаки́** 2.

ПРУССА́ЧКА *див.* **пруссаки́.**

ПРУССА́ЧЧИНА, и, *ж., політ., іст.* Те саме, що **пруссáцтво** 1. *Служив* [О. Маковей] *у австрійській ар-*

мії і добре пізнав долю жовніра, якого виховували в дусі ненависної пруссаччини (Жовт., 2, 1956, 79).

ПРУ́ССИ, ів, *мн.* (*одн.* **прусс,** а, *ч.*), *іст.* Група споріднених з литовцями балтійських племен, що здавна населяли узбережжя Балтійського моря між нижньою течією річок Німану та Вісли і на початку XIII ст. були підкорені німецьким Тевтонським орденом. *В 1237 році рештки ордену Мечоносців об'єдналися з Тевтонським (або Німецьким) орденом, який.. почав просуватися до Німану через землі литовського племені пруссів* (Іст. СРСР, I, 1957, 76).

ПРУ́ССЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **пруссаки́** і Пруссія.— *Чи ви читали, куди вже долітали прусські аеростати?* (Н.-Лев., IV, 1956, 53); *За прусським.. краєм Балтійськеє море шумить!* (Ю. Янов., V, 1959, 83); *Безперервні грабіжницькі, завойовні війни вели прусські кріпосники* (Нова іст., 1956, 42); — *Ми їх переможемо. Бо наша тактика гнучкіша, сміливіша, ніж прусська* (Гончар, III, 1959, 97); // Власт. пруссакам (у 2 знач.). — *Єфрейторе, принесіть з машини вечерю. — Угу! — мугикнув щось нерозбірливе єфрейтор.. і, клацнувши з прусською заповзятливістю каблуками, вийшов з кімнати* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 178); *Замучить він бідолаху прусською муштрою* (Тулуб, В степу.., 1964, 82).

2. *іст.* Прикм. до **пру́сси.**

ПРУСТИ́Т, у, *ч.* Мінерал у вигляді кристалів або зерен яскраво-червоного кольору з алмазним блиском; один з головних мінералів срібних руд.

ПРУТ, пру́та́, *ч.* 1. Тонка гнучка гілка без листя. *Вирізав прут, а самого ним б'ють* (Укр.. присл.., 1955, 291); *Дівки на прутах роз'їжджали, Ціпками хлопців муштровали* [муштрували] (Котл., I, 1952, 190); *Незнайомець не відповів, продовжуючи цьвохкати прутом* (Донч., V, 1957, 21); — *Що це таке?..— питає бувало Чапей школяра, тикаючи черешневим прутом у малюнок* (Мур., Бук. повість, 1959, 10); * Образно. *Крізь шпарку кухонних дверей, коли б не прокинулась* [Павлина] *серед ночі, пробивався прут світла* (Вільде, Сестри.., 1958, 338); * У порівн. [З а п а в а:] *Се сон був, та такий страшний, Що серце похололо, вся душа, Мов прут сухий, розломана* [розламана] *надвоє* (Фр., IX, 1952, 258); // Довга тонка гілка, якою женуть худобу; хворостина. *Николаїха передала Дзельманові прут, яким пригнала воли* (Черемш., Тв., 1960, 149); *Олянка веде корову з телям, а Серьожка допомагає їй — теля прутом підгонить* (Головко, Літа.., 1956, 14); // Тонка лозина, призначена для тілесного покарання; різка. *Ой, не бий мене, моя матінко, Та березовим прутом* (Укр.. лір. пісні, 1958, 367); *Далі кинувся* [Шакула],.. *виніс за ковнір Андрійка на подвір'я, поклав його і, взявши кілька прутів, що лежали коло нього, почав бити* (Коцюб., I, 1955, 444); — *Я матері скажу, вона з тебе панські іграшки прутом виб'є!* (Л. Укр., III, 1952, 644); // Стебло, тонка гілка дуже гнучкої рослини. *Прут тритичинкової лози за рік сягає 2,5 метра* (Рад. Укр., 29.III 1968, 4).

2. Тонкий, довгий металевий стрижень. *З ляку бігає миша по мишоловці,— ганяє своїми тонкими ніжками по дерев'яній долівці; учепиться зубами в залізний прут, — гризь!* (Мирний, I, 1954, 355); *Неподалік селяни присиваських сіл вже розбирали укріплення валу на паливо.. — На совість потрудились інженери Антанти,— промовив Килигей, з силою відгинаючи вбік оголений сталевий прут, що заважав їм пройти* (Гончар, II, 1959, 442); // Такий стрижень, що є деталлю, складовою частиною якого-небудь механізму, пристрою. *До передньої частини внутрішнього башмака* [косарки] *прикріплено прут, який відхиляє зрізану траву і запобігає забиванню башмака* (Механ. і електриф.., 1953, 136); *Основу конструкцій минулого.. становили прути* (Наука.., 5, 1960, 45); *Щоб регулювати підійманння мотовила* [жатки] *із збільшеним діаметром, в механізмі регулювання встановлюють укорочений стяжний прут* (Колг. Укр., 7, 1957, 19).

3. *діал.* Міра земельної площі, що дорівнює приблизно гектару; вузький шматок поля. *Покинула* [батька], *бо мусила, бо дома тісно, у батька ще дві дівки.. Всего* [всього] *маєтку — два прути поля та й тота хатчина* (Фр., I, 1955, 85).

ПРУ́ТИК, а, *ч.* 1. Зменш.-пестл. до **прут.** *Той, що потопає, хапається за прутик, за стеблину* (Фр., I, 1955, 80); *Посередині росте біла лелія. Видко, що господиня за лелію дбає,— обполола чистенько, ще й прутиками обтикала для захисту* (Л. Укр., III, 1952, 493); *Гнат, насвистуючи, постьобуючи себе прутиком по халявах, пішов до корівника* (Тют., Вир, 1964, 117); *Завтра квітна неділя. Жменячиха послала Юрка в ліс нарізати прутиків розквітлої верби* (Томч., Жменяки, 1964, 44); *Стукали під її довгими пальцями, метаючись по сталевих прутиках, блискучі кісточки рахівниці* (Шиян, Гроза.., 1956, 192); *Кожну деталь виготовляють із заготовок того чи іншого виду: прутика, виливка, поковки* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 23); *Прут, прутик поля — вузька нивка* (Фр., I, 1955, 431).

2. Вид мережки, що застосовується при підрублюванні рушників, скатертей і т. ін. *Роздільним прутиком прикрашають рубці в жіночих сорочках, серветках, рушниках, скатертях тощо* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 31); *Ніхто краще за неї не гаптував у п'яльцях, ніхто рівніше не виводив прутика* (Мирний, IV, 1955, 337).

3. *розм.* Спиця для в'язання; дротик. *У Христі аж в очах миготіло, голова кругом ходила, дивлячись, як швидко пані мідяним прутиком хапала нитку, в'язала петелечку* (Мирний, III, 1954, 157).

ПРУТИ́НА, и, *ж., розм.* Те саме, що **прут** 1. *Ой пішов дід на подвір'я та взяв за прутину* (Чуб., V, 1874, 1131).

ПРУТИ́НКА, и, *ж.* 1. Зменш.-пестл. до **прути́на.** *Андрій міряє прутинкою товщину стіни* (Ю. Янов., IV, 1959, 14).

2. *розм.* Елемент прутика (у 2 знач.). *На голку набирають по три, чотири або п'ять ниток і вкручують їх в окремі снопики — прутинки* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 10).

ПРУТКО́ВИЙ, а, е, *спец.* 1. Який має форму прута (у 2 знач.). *Погойдуючись на стропах, величезний сніп пруткової сталі почав повільно опускатися* (Роб. газ., 12.IX 1962, 2); *Багатошпиндельні автомати застосовують для обробки пруткового матеріалу діаметром від 20 до 100 мм* (Технол. різальн. інстр., 1959, 127).

2. Признач. для виготовлення металевих прутів. *Прутковий автомат.*

3. Вигот. з металевих прутів; який має основу з металевих прутів. *Після пруткового елеватора бульби разом з бадиллям та невідсіяним грунтом проходять між двома пневматичними балонами* (Хліборо6 Укр., 8, 1963, 24).

ПРУТО́К, тка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **прут.** *От пан-отець читати вчить: З прутків вербових укладають Здорові букви на піску* (Фр., X, 1954, 279); *Решітки — це похилі рами з поздовжніми металевими прутками, установленими на віддалі 15—20 мм один від одного* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 356); *Швидко-шпарко перебирали її пальчики якісь прутки, з-під котрих випливала дірчава стежечка, далі — кружало, далі знову стежечка* (Мирний, III, 1954, 156).

ПРУ́ТТЯ, я, *с.* Збірн. до **прут.** *Пішло щастя в ліс по пруття* (Укр.. присл.., 1963, 181); *Микола парить березове пруття, крутить ужівки* (Фр., IX, 1952, 109); *— А мій.. не схотів учитися,— з жалем зітхнув Гордій. — Скільки я на йому того пруття побив — до неба тин можна було б загородити!* (Тют., Вир, 1964, 234); *Стелила* [ожина] *крадьки.. землею своє довге пруття й показувала ягоди, ще недостиглі* (Март., Тв., 1954, 303); *Чорти за ними приглядали, залізним прутям підганяли, Коли який з них приставав* (Котл., I, 1952, 135); *З води виднілися мотки іржавого дроту і залізне пруття, яке вживають для арматури під час виготовлення бетонних конструкцій* (Голов., Тополя.., 1965, 63); *Стрибають у клітці впіймані перепели, на волю хочуть вирватись і до крові розбивають собі голівку об тверде пруття* (Вишня, II, 1956, 168); * У порівн. *Свист і шум.. То буря поривається, вікові дуби валя, мов пруття!* (Кв.-Осн., II, 1956, 413).

ПРУ́ТЯНИЙ, пру́тяна́, пру́тяне́. Вигот. з пруття. *Бориславські толоки.. покрилися закопами, що робилися зовсім примітивно, руками, з боків замість цямрини обгороджувалися прутяними кошами* (Фр., VIII, 1952, 393); *Два партизани внесли на прутяних носилках раненого* (Тют., Вир, 1964, 441).

ПРУЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пруча́тися.** *— Те, що Русевич мовчить, те, що він одійшов від заводських справ, не подобається мені ще більше, ніж його крик і пручання* (Шовк., Інженери, 1956, 302).

ПРУЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* 1. Чинити опір кому-небудь, відбивати чийсь напад, роблячи різкі рухи ногами, руками, всім тілом. [К а с с а н д р а:] *Пустіть мене! (Несамовито пручається, далі одкидається назад, знесилена боротьбою і розбита жахом)* (Л. Укр., II, 1951, 277); *Вона пручається, плаче, але поліцаї так цупко тримають за руки, що опиратися більше немає сил* (Хижняк, Тамара, 1959, 148); *Двері розчинилися навстіж, і Микола Максимович втягнув за комір Мечика, який щосили пручався* (Донч., V, 1957, 372); *Корови пручалися, нізащо не хотіли йти на волю з тепла* (Мур., Бук. повість, 1959, 222); // Лежачи, робити безладні рухи, звиватися в судорогах; корчитися, борса́тися. *Почав* [пан] *її словами картати, а дитиночка на руках так і пручається — кричить* (Вовчок, I, 1955, 67); *Звернулося* [дитя] *і впало.. Б'є ніжками, дуже пручається і поволеньки синіє* (Стеф., I, 1949, 95); // *перен.* Чинити опір силі кого-, чого-небудь (про неживі предмети). *Брав* [вітер] *невидимими руками високого журавля і гнув його аж до землі. Журавель пручався, сердито й болісно рипів дерев'яними зубами й не хотів коритися зухвалому вітрові* (Епік, Тв., 1958, 396); *В глибині парку зараз тиша, в повітрі там чується волога, а тут все горить, шумить, пручається гіллям* (Гончар, Таврія, 1952, 245).

2. *перен.* Протидіяти чиїй-небудь волі, чиїмсь бажанням і т. ін.; не підкорятися. *Як її одягали, як постригали по хлоп'ячій* [по-хлоп'ячому], *вона не пручалася, нічого не казала, тільки що плакала* (Кв.-Осн., II, 1956, 454); *— Це твоя кімната. Перевозь і родину,— мовила Груня. — І не пручайся. Так ми з бабусею вирішили* (Баш, На.. дорозі, 1967, 14); *Духовна консисторія поклала на всю родину специфічне й незмиване тавро єпархіальної моралі. Дочка підсвідомо пручалася, але тавра не уникла* (Ле, Міжгір'я, 1953, 23); // Борючись з якимнебудь почуттям, станом і т. ін., не давати йому оволодіти собою. *Не пручався* [Гнат] *від того нового чуття, він залюбки, охоче віддавався йому* (Коцюб., I, 1955, 231); *Як Василь не пручався, не огинався, як не хмурився— а й він розреготався божевільній веселості товариша* (Мирний, IV 1955, 130).

ПРУЧНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* 1. *розм.* Однокр. до **пруча́тися.** *Мельник пручнувся, звільнив одну руку, хотів підвестися* (Епік, Тв., 1958, 288); *Шолоха опекло від ніг до голови палаючим вогнем. Він пручнувся усім своїм дужим тілом* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 10); * Образно. *Підвівсь* [партизан] *на стременах.. — Вставa-ай! — пручнувся крик його, залунав по лісі* (Головко, I, 1957, 102).

2. *діал.* Кинутися, метнутися. *Пручнувся тікать, він за мною* (Сл. Гр.).

ПРЮНЕ́ЛЕВИЙ, *заст.* **ПРУНЕ́ЛЕВИЙ,** а, е. Вигот. з прюнелі. *— Прюнелеві черевики з магазину Корольова.. прекрасні* (Черн., Що робити?, перекл. Дукина, 1936, 477); *Панночка підняла вгору зараз одну, потім другу ніжку, обуту в делікатні прунелеві черевики* (Фр., III, 1950, 90).

ПРЮНЕ́ЛЬ, і, *ж.* Тонка цупка бавовняна або шовкова тканина, яку використовують для верху жіночого взуття, оббивки меблів тощо.

ПРЯ, і, *ж., заст., книжн.* 1. Спір, змагання. *Став Гус перед ними! І окинув нечестивих Орліми очима.. «Чого мене — Чи на прю позвали? Чи дивиться на кайдани?..»* (Шевч., I, 1963, 267); *Мислителів найбільших і поетів На прю відважно викликала ти* [Леся Українка] (Рильський, Зим. записи, 1964, 56).

2. Боротьба, бій, борня. *Мільйони в бій, в останню прю Хто поведе?* (Л. Укр., I, 1951, 468).

Става́ти (ста́ти) на прю—вступати в боротьбу з ким-, чим-небудь. *Кров кипить... Ставай на прю! Хто відважний? Згинь же, вороже прокляттий!* (Вороний, Вибр., 1959, 143); *На прю ми стали проти царства тьми* (Рильський, II, 1960, 183).

ПРЯГТИ́, пряжу́, пряже́ш *і* **ПРЯ́ЖИТИ,** жу, жиш, *недок.* 1. *перех.* Готувати їжу з жиром на вогні, на жару без використання води; смажити, жарити. *Бідна Мотузиха не знала, на чому прягти вечерю для старих вередунів: чи на салі, чи на маслі* (Н.-Лев., IV, 1956, 206); *— Дьоготь, як олія, хоч млинці на ньому пряж* (Іщук, Вербівчани, 1961, 414); *Заходився* [Матвій] *пояснювати, як треба пряжити куріпку в сметані* (Стельмах, I, 1962, 87); // Прожарювати що-небудь на жаровні, сковороді. *Пряжити борошно; Пряжити насіння;* // *перен.* Піддавати катуванню вогнем (людину). *Вона запевнилася, що її не топитимуть і не пряжитимуть на вогні* (Коцюб., I, 1955, 282); *— Як тільки що.. не так... закатую. Живим на вогні пряжитиму* (Коз., Гарячі руки, 1960, 88).

2. *перех.* Довго кип'ятити, витримувати на малому жару в печі (молоко, вершки). *Стала на сковороді прягти молоко* (Сл. Гр.).

3. *перех. і неперех.* Дуже палити, обпалювати променями (про сонце). *Сонце пряжило немилосердно.*

4. *неперех., діал.* Роздивлятися, придивлятися. *Неначебто прийшла до їх масла купувати, а тут на дівку пряжу* (Сл. Гр.).

6. *тільки* **прягти́,** *перех., діал.* Запрягати коней.

ПРЯГТИ́СЯ, пряжу́ся, пряже́шся *і* **ПРЯ́ЖИТИСЯ,** жуся, жишся, *недок.* 1. Готуватися з жиром на вогні, на жару без використання води; смажитися, жаритися. *Не треба кращої од бігоса потрави! Капусту січену до казана кладуть І ставлять на огонь.. М'ясива.. туди домішують. На доброму вогні усе це пряжиться...* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 146).

2. Перебувати в якому-небудь жаркому місці; грітися на сонці. *Було всі дні На черені Пряжусь та позіхаю* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 158); *Михайло Михайлович міг пряжитись на всякому сонці, що давало йому тим більшу насолоду, чим дужче смалило* (Сміл., Сад, 1952, 129).

3. Пас. до **прясти́, пря́жити** 1, 2, 6.

ПРЯ́ДЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **пря́сти**. * Образно. *Не дігнати літ, як пташиних зграй; Не вернуть надій, хоч кладись—вмирай... Нитка прядена увірвалася* (Граб., І, 1959, 343).

2. *у знач. прикм.* Зробл. з прядива. *Ну, вморивсь я в очеретах, Так поїду у гаї. І на чистому закину Сіті прядені мої* (Щог., Поезії, 1958, 143).

ПРЯ́ДЕННЯ *див.* **пряді́ння**.

ПРЯДИ́ВНИЙ, а, е. Те саме, що **прядильний** 2. *На Україні вирощуються такі прядивні та олійні культури: бавовник, коноплі, льон-довгунець, льон-кудряш, рі-пак, соняшник та ін.* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 193).

ПРЯ́ДИВО, а, *с.* 1. Волокно конопель, льону, бавовни, вовни і т. ін., приготовлене для прядіння. *Як заробить* [Мотря] *конопель,— то й добре. Помочить їх, висушить, витіпа: костриця на топливо, волокно на прядиво* (Мирний, І, 1949, 140); *Як повіє завірюха,.. Я сховаю веретенце, Гребінь, прядиво і днище* (Щог., Поезії, 1958, 254); *Взимку разом з іншими* [дівчатами] *пря-ла* [Наталка], *тіпала прядиво, чесала вовну* (Добр., Очак. розмир, 1965, 24).

2. Те саме, що **пря́жа** 1. [М и к о л а:] *Не маєш де мотузка?* [А н н а:] *Не маю. От на тобі прядива та виплети собі* (Фр., IX, 1952, 131); [П р и н ц е с а:] *У мене там, у замковій світлиці, мережанок багато срібно-злотих і прядива й серпанків—.. мальованку май-стерну вам вишию на цеховий значок* (Л. Укр., II, 1951, 213); * Образно. *Довкола повно сонця, і на луках біліє прядиво бабиного літа* (Кучер, Чорноморці, 1956, 151); * У порівн. «*Бабине літо*» *висіло по віттях, як прядиво* (Л. Укр., III, 1952, 638); *В чорній руці хана м'яка, мов прядиво, коса, а шабля занесена над головою* (Тют., Вир, 1964, 473).

3. Те саме, що **пряді́ння** 1. *Настала осінь.. Зінька з Настею та Соломією взялися за прядиво* (Н.-Лев., VI, 1966, 348); — *Ночі самотні.. мушу висиджувать я. Прядивом я намагалась дрімоту важку розігнати* (Зе-ров, Вибр., 1966, 293); *Вона кинула прядиво, засвітила від печі каганець у полив'яній мисці і знову взялася за прядиво* (Риба́к, Переясл. Рада, 1948, 486).

ПРЯДИВ'Я́НИЙ, а, е. Прикм. до **пря́диво** 1. *Свирид ще молодий чоловік, довгобразий, білявий, білі його уси гостро опадали наниз, мов прядив'яні пасма* (Мирний, І, 1954, 194); *Вона підійшла до нього збоку і намиленим прядив'яним віхтем стала натирати спину* (Тют., Вир, 1964, 476); // Вигот. з прядива. — *Ой канате, канате, рідний наш брате! Ніде ми тебе не кинемо, скрізь понесемо з собою! Прядив'яний, жалив'яний* [кропив'яний], *ти нам дорожчий, аніж був би кутий із щирого золота* (Гончар, III, 1959, 102); *На вулиці лунко ляснув прядив'яний батіг пастуха, замукала різно-маста череда* (Стельмах, І, 1962, 514).

ПРЯДИ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до прядіння (у 1 знач.). *Прядильний цех. Вишикувались у шеренги величезні машини, а між ними, вузьким проходом, неквапливо по-ходжають дівчата* (Роб. газ., 14.XI 1964, 2); *Був я вже й на фабриках прядильних, робітниць вітав* (Тич., Зро-стай.., 1960, 54); // Признач. для вироблення пряжі. *На підприємствах текстильної промисловості підвищилась продуктивність прядильного і ткацького устаткування* (Роб. газ., 25.IV 1973, 1); *Прядильний апарат; Пря-дильне веретено.*

2. Який використовується для прядіння. *Прядильні рослини.*

ПРЯДИ́ЛЬНИК, а, ч. Робітник, який виготовляє пряжу. *Прядильник бачить у веретені тільки засіб, яким він пряде, в льоні — тільки предмет, який він пряде* (Маркс, Капітал, т. І, кн. І, 1952, 184).

ПРЯДИ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **прядильник**. *В кож-ній професії є своя поезія, своє мистецтво. Можна годи-нами милуватись роботою прядильниць так само, як майстерністю гімнасток* (Роб. газ., 14.XI 1962, 2).

ПРЯДИ́ЛЬНЯ, і, *ж.*, *заст.* Фабрика або майстерня, де виготовляють пряжу.

ПРЯДІ́ННЯ, *рідко* **ПРЯ́ДЕННЯ**, я, *с.* 1. Дія за знач. **пря́сти** 1. *На звичайних підприємствах, де виробляється волокно з натуральної сировини (льону, бавовнику і т. д.), обов'язково відбувається процес прядіння, що вимагає наявності прядильного устаткування* (Наука.., 8, 1960, 22); *На прядіння кокона личинка матки ви-трачає день, личинка робочої бджоли — два, трутне-ва — три дні* (Бджоли, 1955, 120); *Марта.. заробляла по-давньому то шиттям, то прядінням* (Фр., V, 1951, 348).

2. *рідко.* Те саме, що **пря́жа** 1. *Дев'ять тисяч веретен суконного прядіння здано в експлуатацію на камвольно-суконному комбінаті* (Рад. Укр., 1.I 1965, 1).

ПРЯ́ДКА, и, *ж.* 1. Домашній верстат, призначений для ручного прядіння, який приводиться в рух ножним або ручним приводом. *Яка прядка, така й ниткa* (Укр.. присл.., 1955, 104); *В кімнаті.. скрізь розстав-лені і розкидані прилади до жіночих робіт: кросна, п'яльця, прядки, кужілки* (Л. Укр., II, 1951, 190); *Олена пряла. Боса нога ганяла колесо прядки* (Тют., Вир, 1964, 539); *Гуркотіли в тиші прядки* (Головко, II, 1957, 85); *У західноукраїнських областях.. різьбою оздоблювалися вироби з дерева, вживані в хатньому по-буті: миски, прядки, гребені для пряжі* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 67).

2. Те саме, що **па́смо** 1. *А що ті зачіси на голові, то й не списати пером які:.. і заплетена одна прядка, і знов друга прядка розплетена* (Вовчок, І, 1955, 374); — *А я ото посивіла отак,— додала Ольга Семенівна, перебираючи пальцями прядку сивого, як сніг, волосся* (Хотк., І, 1966, 70); *Якщо стиснути в руці прядку еластичного волокна льону, то на ньому залишаються сліди пальців* (Техн. культ., 1956, 104).

ПРЯ́ДОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **пря́дка**. *Мені й дочку таку бог послав з великої ласки своєї, що до всього здатна, прядочка у її* [неї] *грає, веретенце шумить і дзижчить* (Барв., Опов.., 1902, 540); — *Си-дять мати край віконця, прядочка у їх грає, веретенце шумить* (Ю. Янов., І, 1954, 19).

ПРЯ́ЖА, і, *ж.* 1. Довга тонка нитка із зсуканих, порівняно коротких волокон (конопель, льону, бавов-ни, вовни і т. ін.), яку одержують при прядінні. *Веліла мені мати Тонку пряжу прясти* (Чуб., V, 1874, 175); *Ось там приперта до лавиці куделя, веретено пряде, крутиться, клубок з пряжею звивається* (Кобр., Вибр., 1954, 170); *До сусідів збиралися молодиці на посиденьки, пряли пряжу,.. співали сумних, як зимовий вітер, пі-сень* (Тют., Вир, 1964, 23); * Образно. *Спомин — се нитка, добута з пряжі думок золотої* (У. Кравч., Вибр., 1958, 280); * У порівн. *Мариня знову розсілася на тапчані, розпустила коси, і вже не чесала — тріпала ними, як пряжею* (Вільде, Сестри.., 1958, 341); // Скру-чені, зсукані нитки, що використовуються для вироб-ництва тканин. *Чим вільніше зсукана пряжа, тим вона м'якша, а річ, виготовлена з неї, тепліша* (В'язання.., 1957, 32); *До 60-х років* [XIX ст.] *грунт рушників та скатертин ткався виняткова з місцевої лляної пряжі* (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 45); *Новий на фабриці цех синтетичних виробів з синтетичної чесальної стрічки налагоджував виробництво синтетичної пряжі — об'єм-ної пухнастої капронової нитки. В'язальний цех гото-вав з тієї нитки синтетичне шерстяне полотно* (Коз., Листи.., 1967, 246).

2. Те саме, що **прядіння** 1. — *Прочитай, сину, щонебудь вголос, — відірветься мати од пряжі* (Стельмах, II, 1962, 327).

ПРЯ́ЖАНКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **ря́жанка**.

ПРЯ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **прягти́, пря́жити** 1, 2. *Підвечіркуючи, панич убрав аж п'ять мандрик та горщечок масляків, у масличку та у сметані пряжених* (Кв.-Осн., II, 1956, 195); *Геть галушки, з стола печене, Знімайте божий хліб і сіль, І сало, з яйцями пряжене* (Греб., I, 1957, 85).

2. *у знач. прикм.* Пригот. пряженням (про страву). [Т е т я н а:] *У мене єсть пряжена ковбаса, печена курка і пляшечка запіканої* (Котл., II, 1953, 55); *От якби оце зараз хтось здогадався завітати в гості. У нас і горох пряжений є* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 131); *Уже вночі ми добираємося до хати на березі озера, де нас чекають і світло, і тепло, і гаряче пряжене, рожеве, аж червоне молоко* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 65); *// у знач. ім.* **пря́жене**, ного, *с.* Страви, пригот. пряженням. *Пекли коржі й смалили качки, збирали в дорогу смажене й пряжене* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 103).

ПРЯ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **прягти́, пря́жити** 1, 2.

ПРЯЖЕ́НЯ, і, *ж., діал.* Яєшня з борошном і молоком. *Нєдєлін зажадав пряжені, і буфетниця пообіцяла скоренько приготувати* (Логв., Давні рани, 1961, 136).

ПРЯ́ЖЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **пря́жка**.

ПРЯ́ЖИТИ *див.* **прягти́**.

ПРЯ́ЖИТИСЯ *див.* **прягти́ся**.

ПРЯ́ЖКА, и, *ж.* Застібка, яка скріплює кінці ременя, пояса і т. ін. *Грицуня допав-таки кухтик і тріснув його паском по шиї. Пряжка вдарила Грицуня по вусі, а там зараз набіг червоний гудзь* (Март., Тв., 1954, 148); *Варвара зняла ремінець, не розстібаючи пряжки, через голову* (Перв., Дикий мед, 1963, 221); *Наплічні лямки* [рюкзака] *завширшки.. мають 6—7 см і підшиті, щоб не зминались.. Унизу кожної лямки є пряжки* (В дорогу, 1953, 25); // Прикраса, оздоба у вигляді такої застібки. — *Я накажу пришити малиновий верх до своєї бобрової шапки і пряжку з рубінами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 120); *Він ходив, широко розставляючи дебелі, розкарякуваті ноги, узуті в шкіряні штиблети з масивними золотими пряжками* (Добр., Очак. розмир, 1965, 5); *Плащ принесли Антіною великий, барвисто-узорний, Дуже гарний, дванадцять уздовж його пряжок ясніло* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 314).

ПРЯ́ЖКОВИЙ, а, е. Прикм. до **пря́жка**.

ПРЯ́ЛЯ, і, *ж.* Жінка, яка пряде ручним способом на прядці. *Пастушка відійшла від любих їй отар, І пряля відійшла від вовни й веретена* (Зеров, Вибр., 1966, 486); *Слухає онука пряля, в'ється з пальця довга нитка* (Ю. Янов., V, 1959, 22).

ПРЯМЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **прями́й** 1, 2. — *Високенький та пряменький* [капітан], *як стрілочка* (Кв.-Осн., II, 1956, 431).

ПРЯМЕ́НЬКО. Присл. до **пряме́нький.** *Голову.. задравши, Пряменько витягнувсь* [хлопець] *та й скочив через тин* (Греб., I, 1957, 80); *Почала* [Параска] *їх* [подушки] *складати: спідню — пряменько положила, верхню — навскосяк угору підвела* (Мирний, IV, 1955, 355).

ПРЯМЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **прями́й** 1, 2. *Виносяться хвоїнки, як стрілочки прямесенькі* (Вовчок, I, 1955, 100); *Якщо хочуть похвалити дівчину, то тут кажуть: прямесенька, як очеретиночка!* (Гончар, Бригантина, 1973, 12).

ПРЯМЕ́СЕНЬКО. Присл. до **пряме́сенький.** — *Ви, мамо, прямесенько сидіть* (Барв., Опов.., 1902, 298).

ПРЯМИЗНА́, и́, *ж.* 1. Абстр. ім. до **прями́й** 1. *Лінійку порівнюють з променем світла, який вважається еталоном прямизни* (Наука.., 4, 1962, 15).

2. Властивість за знач. **прями́й** 1. *Столяр, щоб перевірити прямизну виструганої планки, розглядає її «на світло»* (Наука.., 4, 1962, 15).

ПРЯМИ́Й, а́, е́. 1. Рівно витягнутий у якому-небудь напрямку, без вигинів; протилежне к р и в и й. *Савка зробив середнім пальцем розчепіреної руки щось на зразок вісімки або великого скрипичного ключа і, швидко пронизавши накреслену фігуру прямою лінією, блискавично вдарив по карті кулаком* (Довж., I, 1958, 199); *Широкі, прямі вулиці вилискують асфальтом* (Вишня, I, 1956, 327); // Який іде, пролягає навпростець, з'єднуючи якісь пункти (про шлях, стежку і т. ін.). *За селом чоловік подався не прямою дорогою, а звивистою, росою обнизаною стежинкою, щоб менш попадатися людям на очі* (Стельмах, I, 1962, 573); // Не кучерявий (про волосся); рівний. *Він привітно, швидкими веселими очима глянув на неї. Довге пряме волосся його розділилося-розсипалось по обидва боки голови* (Дор., Не повтори.., 1968, 87); // Без виступів, горбів, западин і т. ін.; не викривлений; рівний. *Високий стан осів, пряма спина зігнулася в дугу* (Мирний, III, 1954, 14); *Хвилястий, чорний чуб спадає на прямий лоб* (Стельмах, II, 1962, 388); *Бліде обличчя, ніс прямий, і губи розтулені, знекровлені, тонкі* (Гонч., Вибр., 1959, 377); // З рівним станом; стрункий. *Се був дід дуже старий, білий, а проте.. високий і прямий, як явор* (Вовчок, I, 1955, 25); *Сам Хавцький був прямий, як струна* (Гончар, III, 1959, 200); // Спрямований точно вперед, без відхилень від основного напряму. *Ми хотіли було йти прямим курсом на Гаваї. Але від новозеландських вчених надійшло запрошення відвідати острів Раротонга* (Знання.., 2, 1966, 18); *Прямий рух; // у знач. ім.* **пряма́**, мо́ї, *ж., мат.* Те саме, що **Пряма́ лі́нія.** *Найкращий зв'язок з космічним кораблем здійснюється тоді, коли Сонце, Земля і корабель знаходяться на одній прямій* (Наука.., 6, 1964, 52).

△ **Пряма́ ки́шка**, *анат.*— кінцева частина кишечника людини та вищих ссавців, що має вигляд короткої трубки; **Пряма́ лі́нія**, *мат.*— одне з основних геометричних понять, яке при систематичному викладі геометрії береться за вихідне й не підлягає означенню.

◇ **По прями́й:** а) навпростець. *Фрунзе, висипавши на стіл кілька сірників, схилився над картою, взявся міряти. — Не вгадали. По прямій вісім верст* (Гончар, II, 1959, 396); б) без відхилень, затримок, ускладнень і т. ін. *Життя йде не по прямій. Життя рухають суперечності* (Ком. Укр., 8, 1966, 60); **Пряма́ сте́жка (доро́га, магістра́ль** *і т. ін.)* — правильний шлях у житті, діяльності і т. ін. — *Той правий, хто йде прямою стежкою, а не збоку, як потайна собака, забігає...* (Мирний, IV, 1955, 362); *Він і в останню передсмертну хвилину дякуватиме долі за те, що вона не водила його манівцями, а поставила.. на пряму магістраль* (Гончар, III, 1959, 292); **Прями́й, як дуга́ (як свиня́чий хвіст),** *жарт., ірон.*— кривий.

2. Розташований по вертикалі, під кутом у 90° до чого-небудь; протилежне к о с и й; *Прямий стовп;* // У якому використано, застосовано кут у 90°. *Рахівські кептарі мають прямий крій з невеликими бічними прорізами. Обшиваються чорними смужками, темночервоним сукном* (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 63); *Прямий комір;* // Який не має нахилу. *Прямий почерк.*

△ **Пряма́ хода́** — хода істоти, тулуб якої має вертикальне положення; **Прями́й кут**, *мат.*— кут, який дорівнює своєму суміжному; кут у 90°. *Кут у 90° (який становить, отже, половину розгорнутого кута або чверть повного кута) називається прямим кутом* (Геом., I, 1956,

13); *Стежечка вривається коло самих моїх ніг, майже прямим кутом спадає вниз і біжить ген-ген долиною, аж до лісів, що на обрії* (Кол., На фронті.., 1959, 11).

3. Який безпосередньо поєднує, зв'язує кого-, що-небудь з кимсь, чимсь (про засоби зв'язку, сполучення і т. ін.). *На кораблях-супутниках «Восток-3» і «Восток-4» було встановлено.. спеціальну додаткову апаратуру автоматики, яка забезпечувала двосторонні прямі переговори між кораблями* (Рад. Укр., 22.VIII 1962, 1); *Прямий літак; // розм.* Признач. або розрахований на проїзд пасажира на транспорті без пересадки. *Більше як на тиждень я не маю права переривати подорожі при білеті прямому* (Л. Укр., V, 1956, 410); *Останнім, в самому хвості поїзда, причепили так званий прямий вагон* (Гончар, Новели, 1954, 129).

Прями́й по́їзд *див.* **по́їзд; Прями́й про́від** — безпосередній телеграфний або телефонний зв'язок. — *Чому відступаю? — Так. — Я вже по прямому проводу відповів командуючому* (Довж., І, 1958, 211).

4. Який безпосередньо стосується кого-, чого-небудь або випливає з чого-небудь, зумовлює щось. *Боюсь, що і я, може, причиною твоєму настроєві, прямою чи не прямою, се вже однаково* (Л. Укр., V, 1956, 242); *Був час, коли Сташка витрачала чималі кошти на різні мастила проти ластовиння, але коли зрозуміла, що це не має прямого відношення до її шаленого успіху в чоловіків, занехаяла цю процедуру* (Вільде, Сестри.., 1958, 378); *Прямий обов'язок громади — захищати своїх членів* (Головко, II, 1957, 58); *Повинні бути ліквідовані такі явища, коли, посилаючись на завантаженість прямою (відомчою) роботою, той чи інший працівник систематично відходить від партроботи* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 186); *Прямі відомості про кількість населення України за часів феодалізму, зокрема в XVII ст., відсутні, тому дослідники змушені використовувати посередні дані* (Укр. іст. ж., 1, 1960, 65); *Ленінізм — пряме продовження вчення Маркса і Енгельса в нових історичних умовах, новий, вищий етап в розвитку революційної теорії* (Ком. Укр., 4, 1968, 13); // Який здійснюється без проміжних стадій, етапів. *Пряме переливання крові з кровоносної судини донора у вену реципієнта довгий час було єдиним способом, поки не були знайдені засоби для стабілізації крові* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 284); *В 1912 р. починають добувати бензин з нафти способом прямого відгону* (Нафта.., 1951, 15); *Правлінню нашого колгоспу були подані розрахунки про прямі грошові і натуральні витрати на молоко, м'ясо і яйця* (Колг. Укр., 7, 1956, 11).

Пряма́ наво́дка; Прямо́ю наво́дкою; З прямо́ї наво́дки *див.* **наво́дка; Пряме́ влуча́ння (попада́ння)** — влучання точно в ціль. *Три накати товстих осикових колод перекривали його* [бліндаж] *зверху, таку покрівлю навіть при прямому влучанні проб'є не всякий снаряд* (Голов., Тополя.., 1965, 344); **Пряме́ зна́чення** — буквальне, не переносне значення (перев. про слово); **У прямо́му розумі́нні** *див.* **розумі́ння.**

△ **Пряма́ мо́ва,** *грам.*— точно, дослівно відтворене мовлення особи, про яку розповідають; **Пряме́ ви́борче пра́во** — виборче право, що встановлює вибори, при яких обрання депутатів у всі представницькі органи здійснюється безпосередньо виборцями; **Прями́й відмі́нок,** *грам.* — називний відмінок. *Називний відмінок виділяється з загального ряду відмінкових форм під назвою прямого відмінка* (Курс сучасної укр. літ. мови, І, 1951, 306); **Прями́й дода́ток,** *грам.*— додаток, який стоїть при перехідному дієслові і виражений знахідним відмінком іменника або його еквівалента без прийменника; **Прями́й пода́ток,** *фін.*— податок з прибутку, майна; **Прямі́ барвники́** — група синтетичних органічних барвників, якими фарбують рослинне волокно та віскозу у водних розчинах без протравлювання; **Прямі́ ви́бори** — вибори, при яких обрання депутатів у всі представницькі органи здійснюється безпосередньо виборцями. *Конституція затвердила соціалістичні основи суспільної і державної організації СРСР,.. запровадила систему прямих, рівних і загальних при таємному голосуванні виборів до органів влади* (50 років Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 17).

5. Який не викликає сумнівів, заперечень; очевидний, безспірний. *Пряма необхідність; Пряма користь;* // Який проявляється цілком відкрито, звучить недвозначно; явний, неприхований. *Експлуатацію, прикриту релігійними і політичними ілюзіями, вона* [буржуазія] *замінила експлуатацією відкритою, безсоромною, прямою, черствою* (Комун. маніф., 1947, 16); *— Це пряме непідкорення розпорядженню уряду і партії! — інспектор дивився на Щорса вже з неприхованою ненавистю* (Довж., І, 1958, 211); *Не побоялася вона написати Орлову, добиваючись помилування або принаймні дозволу йому* [Т. Г. Шевченкові] *малювати, за що одержала сувору відповідь з прямою загрозою судом та арештом* (Тулуб, В степу.., 1964, 482); // Який не замасковує, не приховує своїх поглядів, почуттів і т. ін. *Опортуністи і соціал-шовіністи, будучи слугами буржуазії, є прямими класовими ворогами пролетаріату* (Ленін, 38, 1973, 86).

Пряма́ протиле́жність — повна, цілковита протилежність; **Прями́й ви́клик** — неприхований, незамаскований виклик.

6. Якому не властиві хитрість, лицемірство; відвертий, щирий. [Я в д о х а:] *Ми люди прямі: що не до вподоби — у вічі прямо кажемо* (Мирний, V, 1955, 156); *Людина щира й пряма, Матвєєв ненавидів безпідставні обіцянки й удавані розради* (Тулуб, В степу.., 1964, 36); *Іван був солдатом, мав душу пряму* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 64); // Який виражає правдивість, чесність. *Жовтий блиск від лампи впав на .. фотографію поруч... Прямий, одвертий погляд, мов за душею людини — жодної тіні* (Вол., Самоцвіти, 1952, 9); // Сповнений правдивості, чесності (про думки, почуття і т. ін.). *В нього кожна думка чиста, пряма* (Коб., III, 1956, 120); *Є почуття такі прозорі, Що коли б з них відлити зорі, Вони б світились, як небесні,— Такі прямі і дуже чесні Ті почуття* (Воронько, Тепло.., 1959, 110); // В якому неприховано виражаються думки, почуття. *Діду наш, кремезний запорожче! Що було у тебе найдорожче — Зір орлиний, вуса до лиця,.. Чуле серце і прямі слова* (Мас., Як пахне земля, 1958, 16).

7. *розм.* Дуже схожий на кого-, що-небудь, надто подібний до когось, чогось. *До неї доноситься їх несамовитий регіт... Ні жалю, ні серця немає!.. Прямі собаки, прости господи!* (Мирний, III, 1954, 26); // Справжній, достеменний. *З ним мати справу — пряма біда.*

8. При якому збільшення (зменшення) одного викликає збільшення (зменшення) другого, який перебуває у співвідносній залежності з іншим. *Соціалістичний лад поставив вперше в історії життєвий рівень народу в пряму залежність від ступеня розвитку матеріального виробництва і продуктивності праці* (Ком. Укр., 6, 1966, 5); *Пряма пропорційність.*

ПРЯМИ́ЛО, а, *с., техн.* Механізм для перетворення обертального руху в прямолінійний.

ПРЯМІ́СІНЬКИЙ, а, е, *розм.* Дуже прямий. *До самих скирт прямісінька доріжка. У кленах вся* (Підс., Поеми, 1954, 66).

ПРЯМІ́СІНЬКО, *присл., розм.* 1. Дуже прямо (у 1—5 знач.).— *А оце вже шлях прямісінько до твого дідуся,— знову вказав синові Василь Іванович* (Грим., Кавалер.., 1955, 12); *Глядить* [Ягня]: *Аж суне Вовк — такий страшенний та здоровенний. Та так прямісінько й біжить До бідного Ягняти* (Гл., Вибр., 1951, 39); *Вони.. розважатимуться цілий день, а надвечір Віталиків мотоцикл доставить Тоню прямісінько в табір, до самого її намету* (Гончар, Тронка, 1963, 226); *Обставини врятували Івана від нерівного шлюбу: його покликали на військову службу прямісінько в гренадери* (Ю. Янов., II, 1954, 119); *Несподівано для всіх з її руки полетів качан з яблука прямісінько в лоб Макарові* (Вас., I, 1959, 152); [Химка:] *Вона плеще, що я його обманом переманювала.. Оце каже мені, його жінці?.. прямісінько, не соромившись, у вічі каже!..* (Мирний, V, 1955, 240).

2. *у знач. підсил. част.* Те саме, що **пря́мо** 6. *Аж ось — не знать звідкіль узялася на селі чутка, що він ні Хрущ, ні Притика, а прямісінько-таки Іван Вареник — кріпак пана Польського* (Мирний, I, 1949, 138); *Кіно показували в хаті-читальні тільки зимою, а літом крутили прямо надворі, в садку. Глядачі розлягалися прямісінько на траві* (Тют., Вир, 1964, 40); *Дядько, дивлюся, геть чисто наш. З вусами і навіть у вишитій сорочці. Ну прямісінько тобі, як у нас у селі* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 10).

ПРЯ́МО, *присл.* 1. Рівно витягнувшись у якому-небудь напрямку, без вигинів. *Дорога пролягла прямо на захід;* // У прямому напрямку від якогось пункту, якоїсь точки. *Скорботна жінка в чорній хустці, зав'язаній по-старомодному, склавши руки на колінах, дивиться прямо перед собою* (Гончар, III, 1959, 121); // Не звертаючи з прямого шляху, прямої стежки і т. ін., не відхиляючись від основного напрямку. *Ворона прямо літає, та ніколи дома не ночує* (Номис, 1864, № 11405); *Панночка затопила у печі, сама сходила по воду, а йшла по воду, як бабуся її навчила: не прямо до криниці, а вулицями обходила* (Кв.-Осн., II, 1956, 198); *Наступаючі шарахнули убік, а Тимко побіг прямо, стріляючи на ходу* (Тют., Вир, 1964, 198); // Не згинаючись, рівно. *Дядько був станом високий, .. ходить прямо і говорить гучно* (Вовчок, I, 1955, 138); *Гей, не гнись, не журись!.. Гей, працюй! Не гуляй! Подавай! Піднімай! Стій-бо прямо, моложаво!* (Тич., I, 1957, 176); // Вперед (у команді, наказі). *Пересилюючи вітер, розкотисто, безшабашно пролунала серед ночі команда: — Прямо на море — ма-арш!* (Гончар, II, 1959, 433).

2. Під кутом у 90° до чого-небудь; вертикально. *Дим з комині́в піднімався прямо.*

3. Безпосередньо, без проміжних ланок. *Дорохтей, пирхаючи і обливаючись, напився прямо з бадді* (Стельмах, I, 1962, 319); — *Надсилай оці свої міркування прямо в наркомат,— радить Черниш Брянському* (Гончар, III, 1959, 84); *В процесі виробництва кожний трудівник вступає у відносини з суспільством не прямо, а через державне підприємство* (Ком. Укр., 12, 1965, 21); // Відразу, негайно. *Прийшли, взяли сіромаху Та й повезли з дому Пройдисвіта, волоцюгу... Прямо до прийому* (Шевч., II, 1953, 107); // Якраз, точно, саме. *Метке Грицькове слово влучило прямо її у серце* (Мирний, I, 1949, 277); *Прямо проти неї, в двох кроках, хоч і на другім боці потоку, стояв легінь* (Хотк., II, 1966, 50); — *Ось погляньте! — і Мічурін тицьнув прямо під ніс Христофорові малюнок* (Довж., I, 1958, 414); *Капітан сміливо глянув прямо в очі старому* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 12).

4. Не хитруючи, не лицемірячи; відверто, щиро, чесно. — *Додому не хочете? — приплющивши одно око, питав Геллерфорт.* — *Хочу,— прямо говорить Тамара* (Хижняк, Тамара, 1959, 146); — *От не люблю, мамо, коли ви ото почнете говорити загадками.— Не любиш? Ну, тоді слухай, скажу прямо. Не прогнівайся!.. Де твоя совість, Остапе!* (Головко, II, 1957, 577); *Він ніколи не казав прямо, але всі присутні легко прочитували прозорі письмена його прихованих натяків* (Загреб., День.., 1964, 388); // Твердо, впевнено. *Клим помітив, як вмить суворішими стали обличчя піонерів, очі глянули допитливо, прямо* (Грим., Кавалер.., 1955, 227); *Яке це щастя — дім побудувати! Щоб мирні люди в щасті вік жили. І щоб чужі, непрохані солдати У дім оцей ніколи не прийшли. І не прийдуть — говоримо всім прямо* (Гірник, Друзі.., 1953, 47).

Пря́мо протиле́жний — зовсім, цілковито протилежний.

5. Так, що при збільшенні (зменшенні) одного відбувається збільшення (зменшення) другого, у співвідносній залежності. *Відносна додаткова вартість прямо пропорціональна продуктивній силі праці. Вона підвищується з підвищенням і падає із зниженням продуктивної сили праці* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 320); *Суспільна споживна вартість соціалістичних виробничих фондів, або їх реальна величина, прямо пропорційна їх суспільно необхідній ефективності* (Ком. Укр., 10, 1968, 69); *Радянський народ, як і народи інших соціалістичних країн, на практиці переконується, що підвищення матеріального добробуту прямо пов'язане із зростанням його трудової активності* (Ком. Укр., 6, 1966, 5).

6. *у знач. підсил. част., розм.* Уживається для підкреслення значення якого-небудь слова або всього речення; просто. [Максим:] *Звідкіль ви тут узялися, Прісю? Прямо собі не вірю. Може, це сниться?* (Вас., III, 1960, 160); *А сам усе на в'язи* [ченців] *поглядаю: от наградив господь милосердний! Прямо хоч обіддя гни* (Хотк., I, 1966, 92); *Ставлять* [жінки] *сметану, сир, вареники й товченики і мед прямо мисками* (Довж., I, 1958, 191); [Катрич:] *Магазинчик у нас акуратний, продавці — .. до людей уважні, обслуговують їх прямо-таки на ходу...* (Мороз, П'єси, 1959, 305); // Зовсім, цілком, чисто (як хто-, що-небудь, як у кого-, чого-небудь). — *Я вже такий старий став, що он, бач, зав'язати* [вузол] *зав'язав, а розв'язати вже й руки не туди. Прямо як мій старий Бровко, що вже й не гавка, а тільки гарчить* (Хотк., I, 1966, 100); *Салоган.. киває головою на молодицю: — І покращала, і погладшала вона, Демиде, в тебе. Прямо мов писанка* (Стельмах, I, 1962, 302).

ПРЯМО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **прями́й** у 1 знач., напр.: прямозу́бий і т. ін.; у 2 знач., напр.: прямоході́ння і т. ін.; у 6 знач., напр.: прямоду́шний і т. ін.

ПРЯМОВИ́СНИЙ, а, е. Спрямований по вертикалі; вертикальний. *Підвісимо на нитці яке-небудь важке тіло, нитка натягнеться вздовж певного напрямку. Цей напрям.. називається вертикальним, або прямовисним, а нитка з тілом — виском* (Курс фізики, I, 1957, 56); *Вечірнє село оживає. Ще стримлять угору прямовисні стовпи диму. Але потроху вони тануть і тануть* (Ю. Янов., I, 1958, 616); // Дуже стрімкий, крутий. *На дуже крутих і прямовисних схилах сніг, звичайно, триматися не може. Зате всякі заглибини і площадки завалені ним* (Фіз. геогр., 5, 1956, 114); *Схили гір кучерявилися густою гривою лісу, але подекуди між-гір'я так звужувалося, що перетворювалося на темну й вогку кам'яну щілину проміж двох прямовисних скель* (Тулуб, В степу.., 1964, 120).

Прямови́сна лі́нія — вертикаль. *Прямовисна лінія,*

що проходить через око спостерігача, перетинає небесну сферу в точці зеніту (Астр., 1956, 17).

ПРЯМОВИ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **прямови́сний.**

ПРЯМОВИ́СНО. Присл. до **прямови́сний.** *Коли проміння падає прямовисно або близько до такого напряму, воно найбільше нагріває: так буває в тропічних країнах* (Нар. прикмети.. погоди, 1956, 124); *Сніжинки падали прямовисно з безмежної висоти* (Хор., Місто.., 1962, 168); *Дерева підводяться, стали в ряди прямовисно* (Дмит., Присяга.., 1937, 24); *Вона подалася з Максимом у ліс, Де сходила стежка у яр прямовисно* (Перв., II, 1958, 377).

ПРЯМОДУ́ШНИЙ, а, е. Якому властиві прямота, відсутність лицемірства, хитрості; щирий, відвертий. *— Шкода мені тебе, брате,— заговорив він співчутливо.— Прямодушний та довірливий ти* (Гончар, II, 1959, 118); *З нами разом благородний Богун, прямодушний Кривоніс, безстрашний Нечай* (Рильський, III, 1956, 8); // Сповнений відвертості, прямоти. *Обидві пані, мати й молодша сестра, з прямодушною щирістю брали участь в долі Кисилевського* (Фр., VI, 1951, 236); *Він був смутний, бо бачив, як замість щирих прямодушних відносин панує між людьми система.. недовіри* (Сам., II, 1958, 227).

ПРЯМОДУ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **прямоду́шний.** *І вчителям, і товаришам — всю правду різала в очі. Борис хвалив сестру за прямодушність* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 11); *Незламна мужність, непідробна щирість і прямодушність Тараса Григоровича імпонували натурі письменниці* [Лесі Українки] (Літ. Укр., 19.III 1963, 3).

ПРЯМОДУ́ШНО. Присл. до **прямоду́шний.**— *Може, тобі й марципани доводилось пекти? — Ні,— призналася прямодушно дівчина,— не доводилось* (Добр., Очак. розмир, 1965, 24).

ПРЯМОЇ́ЖДЖИЙ, а, е, *нар.-поет.* Прямий (про шлях, дорогу). *Ілля Муромець узяв прямоїжджою дорогою, мимо того лісу, де Соловей-розбойник* [розбійник] *сидів* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 127).

ПРЯМОКРИ́ЛИЙ, а, е. 1. Який має прямі крила (про комах). *Крім саранових, сільськогосподарським рослинам іноді шкодять коники, що, як і саранові, належать до ряду прямокрилих комах* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 108).

2. *у знач. ім.* **прямокри́лі,** лих, *мн.* Ряд комах, які мають гризучі ротові органи, дві пари прямих, добре розвинених крил і є небезпечними шкідниками сільськогосподарських культур та лісових рослин. *До ряду прямокрилих залічують таких комах: сарану, коників, цвіркунів* (Шкідн. поля.., 1949, 20).

ПРЯМОКУ́ТНИЙ, а, е. Який має прямий кут або прямі кути. *Відносно величини кутів трикутники бувають гострокутні, коли всі кути гострі, прямокутні, коли серед кутів є прямий* (Геом., I, 1956, 20); *Серед вимірювальних інструментів прямокутний косинець займає, так би мовити, найпочесніше місце* (Знання.., 8, 1966, 6); *Підступи до міста являли собою чисте поле.., перетнуте цілим рядом прямокутних лісових смуг* (Кучер, Чорноморці, 1956, 180).

ПРЯМОКУ́ТНИК, а, *ч.* Чотирикутник, у якого всі кути прямі. *Паралелограм, в якого всі кути прямі, називається прямокутником* (Геом., I, 1956, 55); // Який має форму такого чотирикутника. *Відзначені прямокутниками освітлених вікон, за станцією чорніли низькі корпуси* (Шовк., Інженери, 1956, 372); *Падали на зелене сукно барвисті прямокутники карт, даруючи одним багатство, а в інших відбираючи останнє* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 275); *Сіра колона довгим прямокутником спускається в долину й поринає в молочному тумані* (Кол., На фронті.., 1959, 6).

ПРЯМОЛІНІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Розташований по прямій лінії. *Посіви* [пшениці] *повинні бути прямолінійними* (Хлібороб Укр., 6, 1973, 9).

△ **Прямолінійний рух** — рух, який відбувається по прямій лінії.

2. Який не приховує своїх думок, поглядів; прямий, щирий, відвертий. *Прямолінійний і наївний, мов та дитина, Петро був різким антиподом Іванці* (Чаб., Тече вода.., 1961, 179); // Який відзначається прямотою, щирістю, відвертістю (про характер, вдачу). *Він добре знав Аню — її палку, не завжди врівноважену вдачу, її прямолінійне і жагуче серце, що не схильне прощати і забувати* (Голов., Тополя.., 1965, 110); // Надто категоричний, спрощений. *У літературі про І. Карпенка-Карого нерідко можна зустрінути надто прямолінійні або й просто помилкові твердження, що є наслідком нерозуміння індивідуальних особливостей його як письменника* (Життя К.-Карого, 1957, 69).

ПРЯМОЛІНІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **прямолінійний.** *Прямолінійність і площинність перевіряють лекальними лінійками* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 30); *Щоб досягти потрібної прямолінійності при садінні м'яти, перший прохід роблять по тичках, розставлених по прямій лінії* (Ол. та ефір. культ., 1956, 295).

2. Властивість за знач. **прямолінійний.** *Якість міжрядного обробітку залежить від прямолінійності рядків* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 173); *Орлюк, якому притаманна була.. прямолінійність і запальність навіть у нормальному стані, раптом знавіснів* (Довж., I, 1958, 303).

ПРЯМОЛІНІ́ЙНО. Присл. до **прямолінійний.** *Теплота, яка передається променями, поширюється прямолінійно* (Фізика, II, 1957, 28); *Михай завжди говорив прямолінійно, грубо, голосом, що гудів, наче порожня бочка* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 228).

ПРЯМОРО́СЛИЙ, а, е. З прямим стовбуром, стеблом (про рослини). *Дерева лісової груші здебільшого пряморослі, досягають 20—25 м заввишки* (Сад. і ягідн., 1957, 14).

ПРЯМОТА́, и́, *ж.* 1. Абстр. ім. до **прями́й.** *Лазерний промінь поширюється тільки прямолінійно і тому є найточнішим стандартом прямоти* (Веч. Київ, 6.X 1957, 4); *Тільки цілковита ясність і прямота можуть дати всім свідомим робітникам і всім членам партії матеріал для розумного і твердого розв'язання спірних партійних питань* (Ленін, 9, 1970, 5); *— Ви ж самі присогласили мене до прямоти та до щирості* (Крим., Вибр., 1965, 520); *Своєрідність немалого поетичного хисту Плужника розкрилась.. не в прямоті, а в супереречливості* (Не ілюстрація.., 1967, 261).

2. Властивість за знач. **прями́й.** *Прямота Босого сподобалась Кіндрату Дорофійовичу* (Логв., Літа.., 1960, 100); *В щедрій поводі кольорів, фарб, речей Горує над усім високотонний голос Та ясна прямота допитливих очей* (Зеров, Вибр., 1966, 24).

ПРЯМОТЕ́ЧІЯ, ї, *ж., спец.* Однаковий напрям потоків рідини, газу (в процесі теплообміну або під час хімічних реакцій).

ПРЯМОТО́ЧНИЙ, а, е, *спец.* В основу якого покладено принцип прямотечії. *При малому напорі води з успіхом застосовують швидкохідні осьові турбіни реактивного типу. До них належить і прямоточна турбіна, дуже зручна для водозливних гідростанцій* (Наука.., 7, 1956, 11).

ПРЯМОШАРУВА́ТИЙ, а, е, *спец.* З шарами, розташованими по прямій лінії (про деревину). *Добрі*

резонуючі якості має деревина тонкошаруватої і прямошаруватої ялини. З неї роблять деки для гітар, балалайок тощо (Стол.-буд. справа, 1957, 29).

ПРЯМУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **прямува́ти** 1. *Його* [О. П. Довженка] *прямування довело його до правдивих шляхів* (Ю. Янов., V, 1959, 122); *Портрет В. Жуковського.. вийшов дуже вдалим. Це був один з.. кращих портретів роботи К. Брюллова, в якому виразно виявилось прямування до реалізму* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 27).

2. *заст.* Напрям (у 2, 3 знач.). — *Гегель був останній філософ ідеального прямування,— знов почав.. Воздвиженський* (Н.-Лев., I, 1956, 365).

ПРЯМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. Пересуватися у просторі, крокуючи; іти, простувати. *Причепурені дівчата купками прямували вулицею* (Коцюб., I, 1955, 269); *Вони відходять один від одного і прямують берегом, додивляючись до різних слідів* (Стельмах, II, 1962, 215); // Переміщатися в певному напрямку. *Товариство На Січ прямувало І мене взяло з собою* (Шевч., II, 1963, 342); *Милевський прямує до лікаря* (Л. Укр., II, 1951, 50); *Лежить.. хлопець на гарбі горілиць і співає-співає, а коні самі знають дорогу, прямують до села* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 88); *Десь підвода далека в полях гуркотить. Хто, куди та для чого прямує?* (Рильський, I, 1956, 41); *Образно. *За п'ять літ комісар при старостві, а за десять літ староста — оце перші кроки, котрі він назначив собі. А там, далі,— обставини покажуть, куди прямувати* (Фр., III, 1950, 73); // Рухатися до кого-, чого-небудь прямо, скорочуючи шлях. *Перед світом вертало дві повозки, прямували навпростець до Гудзевого хутора* (Мирний, I, 1949, 330); *Лишався єдиний вихід: прямувати навпростець, надибати перше-ліпше село і там розпитати про дорогу на станцію* (Гур., Друзі.., 1959, 20); *Охляп на гнідому коníку просто стернею до нас прямував Косован* (Мур., Бук. повість, 1959, 14); // Просуватися слідом за кимнебудь. *Гляну в вікно, аж через двір простує до хати Хаброня, а за Хабронею прямує кума Мотря* (Н.-Лев., III, 1956, 254); // Іти, бігти, їхати, орієнтуючись на щонебудь. *Ось біжать з поля сполохані люди, прямуючи на чорну хмару диму* (Коцюб., I, 1955, 141); — *Не знаю куди* [йти] — *кругом болото.— Прямуйте на голос* (Вас., Талант, 1955, 45); *Вийшов за село, глянув — у млині світиться. Я на те світло й прямую* (Тют., Вир, 1964, 17); // *перен.* Прагнучи досягти чого-небудь, наблизитися до чогось, робити певні зусилля, кроки в цьому напрямі. *Воно* [зображення сучасника] *має неодмінно бути забарвлене ставленням письменника до.. життя, має показувати наш світогляд — світогляд членів суспільства, що прямує до комунізму* (Рильський, IX, 1962, 175); // *перен.* Поширюватися у певному напрямку, наближатися кудись. *Колосальні маси повітря, нагріваючись до високої температури у районі тропіків Землі, піднімаються вгору і прямують до полярних областей* (Рад. Укр., 22.V 1962, 3); *З моря суцільною стіною насувалася дощова пелена. Ця стіна прямувала сюди* (Хижняк, Килимок, 1961, 5); *Голоси прямували по коридору й у передпокій. Ага, значить, Бржонковські вже йдуть!* (Смолич, II, 1958, 78); *Кроки прямують до хати, в двері якої грюкав вартовий* (Багмут, Опов., 1959, 64); // *перен.* Спрямовуватися, звертатися до кого-, чого-небудь (про думки). *Думки тітки Оксани прямують до того ж самого. Не може вона змиритись з неправдою в чоловіковій душі* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 148).

2. Пролягати, простягатися в певному напрямку. *Шофер загальмував на розі. Вгору прямувала вулиця Леніна* (Рибак, Час.., 1960, 675); *Від озера до парку прямував уже наполовину готовий вузенький канал* (Смолич, I, 1958, 75).

ПРЯМУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок., рідко.* Те саме, що **прямува́ти** 1. — *За дорогу не турбуйся. До пекла навпростець прямуйся Пішком* (Котл., I, 1952, 109).

ПРЯМЦЕ́М, *присл., розм.* 1. Навпростець, напрямки. *За руки взялися* [Еней і Сивилла], *Прямцем до пекла поплелися* (Котл., I, 1952, 126); *У шапці білій та пухнастій іде з усміхненим лицем сам Дід Мороз, немов у казці, по нашій вулиці прямцем* (Забіла, У.. світ, 1960, 27).

2. Рівно, прямо, випроставшись. *Не втерпів* [Антосьо], *щоб не порадуватись: став прямцем і почав підскакувать* (Свидн., Люборацькі, 1955, 142).

◇ **Поста́вило прямце́м** *кого, безос.*— хтось остовпів. *Пищимуху так прямцем і поставило, наче хто шпигонув гострим ножем у серце* (Мирний, IV, 1955, 366).

ПРЯМЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., розм., рідко.* Те саме, що **прямува́ти** 1. *Зимою раз, підпивши, Ніччю з коршми* [корчми] *прямцював* [п'яниця] (Фр., X, 1954, 394); *Їхали, куди кому довелось: хто прямцював у город, хто на Польських Фільварках оставався* (Свидн., Люборацькі, 1955, 148).

ПРЯ́НИЙ, а, е. 1. У коренях, листках чи плодах якого містяться ароматичні або пекучого смаку речовини, що використовуються як пряноші (про рослини). *Кріп вирощується і використовується населенням України як ароматична пряна трава* (Укр. страви, 1957, 98); *Кофе, як виявилося, було тільки загальною назвою вечері й її першим словом. Його змінила легка закуска з гостро приправлених, пряних овочів* (Смолич, I, 1958, 64).

2. Пригот. або зробл. з використанням прянощів. *Морських риб, які мають специфічний запах (тріску, пікшу,.. палтуса та ін.. варять у пряному відварі* (Технол. пригот. їжі, 1957, 147); *Оселедець пряного засолу.*

3. Різкий, але приємний (про запах, смак і т. ін.). *Смак коренів* [любистку] *пряний* (Лікар. рослини.., 1958, 167); *Коноплі аж сюди кидають пряний запах свій...* (Хотк., I, 1966, 79); *Розтираючи чоботом недокурка, я раптом відчув пряні пахощі дубової кори* (Кол., На фронті.., 1959, 83); // Просякнутий різкими, але приємними запахами. *Повітря було пряне від невідомих пахощів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 286).

ПРЯ́НИК, а, *ч.* Солодке печиво у вигляді товстого коржика, приготовлене на меду, патоці або цукровому сиропі з доданням прянощів. [Я в д о х а:] *Це той самий Грицько, що колись нас малих такими смашними* [смачними] *пряниками годував* (Мирний, V, 1955, 149); — *Мама мені бубликів привезла і дала солодкий пряник, смачний-смачний пряник* (Шиян, Гроза.., 1956, 253).

ПРЯ́НИКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **пря́ник.** *Пряникове тісто;* // Який виготовляє пряники. *Пряниковий цех.*

2. Випечений з тіста для пряників. *Пряниковий коник.*

ПРЯ́НИСТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **пря́ний** 3. *Пароплав ішов по Дніпру вниз. Пружний вітерець дихав йому назустріч прісною свіжістю великих вод, тонким прянистим духом далеких степів* (Гончар, I, 1954, 470).

ПРЯ́НИЧНИЙ, а, е. Те саме, що **пря́никовий.** *Вийнявши з кишені пряничного цапа, два цукрові ріжки, яблуко та гілку синього ізюму, він поклав усе це на подушку* (Горький, Дитинство, 1947, 25).

ПРЯ́НИЧНИК, а, *ч., спец.* Той, хто пече або продає пряники.

ПРЯ́НИЧНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **пря́ничник.**

ПРЯ́НИЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **пря́ник.** *Уляна промочила смажні його уста водою.— Мій голубоньку! Ось же твій пряничок. На!* (Мирний, I, 1954, 310); [М а р т а:] *Вдачу твою мати знають, то й на ласощі розживуться: і пряники, й калачі будуть* (Вас., III, 1960, 101).

ПРЯ́НІСТЬ, ності, *ж.* 1. Якість і властивість за знач. **пря́ний.**

2. Те саме, що **пря́нощі.** *Вирощується він* [кмин] *переважно на Україні. Як пряність використовується його насіння* (Укр. страви, 1957, 270).

ПРЯ́НО. Присл. до **пря́ний.** *Гостро й пряно пахтіли чорнобривці* (Забіла, Катруся.., 1955, 133); *Вона дуже любила ці прогулянки, виходила далеко в степ,.. де пряно пахне чебрець і ще якась невідома степова трава* (Собко, Зор. крила, 1950, 250).

ПРЯ́НОЩІ, ів, *мн.* Рослини, в коренях, листках чи плодах яких містяться ароматичні або пекучі на смак речовини, що використовуються як приправа до їжі. *У південних районах півострова Індостан важливе значення мають плантації тютюну, кофе, какао, каучуконосів і прянощів, що йдуть на експорт: кориці, гвоздики, перцю* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 186); // Продукти рослинного походження, які додають у невеликих кількостях до харчових продуктів для надання їм приємного запаху і смаку. *Смак страви визначається доброякісністю сировини, з якої її готують, способом готування і наявністю в ній приправ — смакових речовин і прянощів* (Укр. страви, 1957, 24); *При солінні застосовують пряноші (ароматичні трави і приправи), які надають огіркам доброго смаку та запаху* (Колг. енц., II, 1956, 253); *З Туреччини, крім тютюну та шовків, ішли* [на Січ].. *кава, пахощі й пряноші* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 400); *Образно. *Тут панночок на виданні багато,— Ті з титулом, і з посагом тамті, Є й старші панії, які в житті Зросли шумливім, пряношами повнім* (Рильський, II, 1956, 24).

ПРЯ́СЕЛЬЦЕ, ПРЯ́СЛИЦЕ, я, *с.* Те саме, що **пря́сло**[1]. *Знахідки глиняних пряселець цілком підтверджують, що прядіння «трипільців».. відбувалося за допомогою веретен* (Археол., II, 1948, 55); *До раннього етапу трипільської культури належать знахідки примітивних пряслиць до веретен, зроблених з черепків глиняного посуду* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 62); *Славився Вручий своїми пряслицями, бо ніде в іншому місці їх не виробляли* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 185).

ПРЯ́СЛИЦЕ *див.* **пря́сельце.**

ПРЯ́СЛО[1], а, *с.* Металеве, глиняне, шиферне, скляне і т. ін. кільце, що надягається на веретено для надання йому ваги. *У насипу кургану знаходилися фрагменти кераміки — кремінні відщепки та глиняні прясла* (Археол., II, 1948, 63); *Наречений, чорнявий Мірчо, Веретенце скував Бояні, Дарував золоте їй прясло* (Перв., З глибини, 1956, 175).

ПРЯ́СЛО[2], а, *с., діал.* Частина огорожі.

ПРЯ́СТИ[1], прядý, прядéш, *недок., перех. і без додатка.* Скручуючи волокна коноплі, льону і т. ін., робити безперервну тонку нитку, пряжу. — *Там пряжу прядуть та тчуть, там — одежу всяку шиють* (Мирний, IV, 1955, 330); *Гелена сидить на низькому різьбленому стільці і пряде пурпурну вовну на золотій кужілці* (Л. Укр., II, 1951, 248); *Прядуть на прядках молодиці й дівчата, баби на веретенах* (Головко, II, 1957, 89); *Образно. *Присутність Жадана не давала влягтися розбурканим думкам, і вони продовжували прясти свою потаємну, ще в цеху розпочату, пряжу* (Баш.. На.. дорозі, 1967, 140); // *на що.* Виготовляти пряжу для певної тканини. — *Чи довго твоя небога ростиме та на хустки прястиме?* (Барв., Опов.., 1902, 88); *Тут жінка забажа льону, щоб на сорочки прясти* (Кв.-Осн., II, 1956, 9).

◇ **На оста́нню пря́сти** — бути близьким до смерті. *Дивиться* [Губрій], *аж його дочка поблідла, мов рутонька в'яла: зомліла, мов на останню пряде* (Барв., Опов.., 1902, 465); **То́нко (на тонку́) пря́сти** — хитрувати. — *Тонко ж ти прядеш, голубе, коли на позичені гроші такі коні купуєш* (Коцюб., I, 1955, 303); *До прикладу я хочу так сказати: — Де треба настрашить, там нічого в кутку, Як кажуть, прясти на тонку І теревені розпускати* (Гл., Вибр., 1957, 127).

ПРЯ́СТИ[2], прядý, прядéш, *недок., чим, розм.* Ворушити, перебирати (ногами, лапами і т. ін.). *Кінь його баский вже гривою пряде* (Бажан, Вибр., 1940, 41); *Погляньте, муха вже гріється на сонечку, ще млява, неповоротка, але вже пряде лапками, гладить ними себе по черевцю* (Коп., Як вони.., 1961, 6); *Он глянь — перекинувсь* [жук], *ногами пряде. Але якось виплив і став на тверде* (Тич., III, 1947, 78); *Злякані коні нервово пряли вухами, прислухаючись до вовчих голосів* (Тулуб, В степу.., 1964, 9).

◇ **Пря́сти очи́ма** *див.* **о́ко**[1].

ПРЯ́СТИСЯ, прядéться, *недок.* 1. Скручуватися на прядці, на веретені (про нитку, пряжу). *Стара Маруся сідала прясти, Лукина брала веретено в руки, а мичка не прялась, нитка не вилася...* (Н.-Лев., III, 1956, 360); *Образно. *І знічев'я Роберт задивився На роботу того павука, Він дивився, як там прялась помалу Тая нитка тендітна, тонка* (Л. Укр., I, 1951, 356); *Дощ у смузі світла перед машинами прявся густою скісною стіною* (Гончар, III, 1959, 182).

2. *безос., розм.* Удаватися кому-небудь (про прядіння). *Чогось мені не прядеться, чогось мені нитка рветься* (Укр.. присл.., 1963, 195); *Як кому на добро кладеться, то й на скіпку прядеться* (Барв., Опов.., 1902, 119); *Образно. *Пробув в пущі одні сутки; Ба, щось не прядеться... Пробув другі піп удовий — Ба, вже й нитка рветься...* (Рудан., Співомовки.., 1957, 4).

ПРЯ́ТАННЯ, я, *с., діал.* Дія за знач. **пря́тати.** *Коли ж раз панотець наробив крику, що тим прятанням загирили* [загубили] *йому одно важне письмо з старостава* (Март., Тв., 1954, 233); *Вечеря скінчилася. Які старші пастухи закурили люльки, сидять.. Молодші беруться до прятання* (Хотк., Довбуш, 1965, 92).

ПРЯ́ТАТИ, пря́чу, пря́чеш, *недок., діал.* Прибирати (у 1 знач.). *Осипова стелила постіль і прятала в світлиці* (Фр., II, 1950, 290); *У хаті підбілювали та прятали, чекалося на гостя* (Стеф., II, 1953, 28).

ПРЯ́ХА, и, *ж.* Те саме, що **пря́ля.** *Добра пряха й на скіпку напряде* (Укр.. присл.., 1963, 95); *Кобзар ушкварив: «А мій батько орандар, Чоботар; Моя мати пряха Та сваха..»* (Шевч., I, 1951, 140).

ПСАЛО́М, лма́, *ч.* 1. Релігійна пісня, молитва, що як складова частина входить у псалтир. *Арена звірем заревла. А син твій гордо на арену, Псалом співаючи, ступив* (Шевч., II, 1963, 292); *Старий дяк став у головах коло ставника і охриплим голосом вичитував псалми* (Мирний, III, 1954, 119); *Остапе, ув одній газеті Псалми містили з псалтиря* (Еллан, I, 1958, 129); *Омелько, ставши на криласі, заспівав разом із іншими співаками псалом сто сороковий: «Визволи мене, господи, від лихих людей!..»* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 284); * Образно. *Як вітер ночі крижаної Псалом над мертвими читав,— Коваль, що виріс над Невою, Невтомно день і ніч кував* (Рильський, II, 1960, 236); // Музичний твір для солістів, хору, органа, оркестру на такий текст.

2. *перен.* Захоплена хвала кому-, чому-небудь; гімн. *Новий псалом живого слова: В ньому не неприязнь стара,*

А світло лагоди, любові, Братерства, волі і добра (Стар., Поет. тв., 1958, 37); *З криком в небо устає новий псалом залізу* (Тич., І, 1957, 67).

ПСАЛО́МЩИК, а, *ч.* Служитель православної церкви, що допомагає священикові під час богослужіння; дяк, причетник. [Г р и ц ь к о:] *Вони у нас за псаломщика у церкві та й учителюють* (Мирний, V, 1955, 150); *Священик править молебень. Замість півчих, співає псаломщик* (Шиян, Гроза.., 1956, 27); *У порівн. *Як тільки Вутанька.. з'явилась у дверях, син.. затяг, як псаломщик, на всю хату: — Наші мама делегатка, делега-а-атка!* (Гончар, II, 1959, 165).

ПСАЛТИ́Р, я́, *ч.* 1. Одна з біблійних книг Старого завіту, що складається із 150 псалмів; книга псалмів. *В неділю, Або в яке свято, Бере* [Максим] *святий псалтир в руки Та й іде читати У садочок* (Шевч., II, 1963, 275); *Простими польовими квітками убрали діти домовину свого вчителя, білий рушник положили на ноги й по черзі читали псалтир молодими голосами* (Хотк., І, 1966, 135); *Дід інколи, розкривши товстого пожовклого від часу псалтиря,.. перечитував уголос незрозуміле Грицеві писання* (Збан., Сеспель, 1961, 301); // Така книга, що використовувалась як підручник для навчання грамоти. *Два роди вчив* [Пістряк] *часловець, півчварта года сидів над псалтирем* (Кв.-Осн., II, 1956, 158); — *Нам досить і тієї науки, яка була при Ярославі Мудрому: церковна азбука, часослов і псалтир* (Стельмах, І, 1962, 335).

Як (мов, на́че *і т. ін.*) **по псалтирю́ чита́є** *хто* — хтось говорить, відповідає дуже чітко, без запинки. *Усе мені одказує* [Катря], *як наче по псалтирю читає. — Чи ти коли згадувала нас? Згадувала людей? — Я молюся за вас і за всіх людей. — Спасибі. А ти вже мене тепер і трохи не любиш? — Господь повелів усіх любити* (Вовчок, І, 1955, 254).

2. Старогрецький і давньоєврейський багатострунний музичний інструмент. *Во псалтирі і тимпані Воспоєм благая, Яко бог кара неправих, Правим помагає* (Шевч., II, 1963, 289).

ПСА́ЛЬМА, и, *ж.* Покладений на музику псалом; вокальний твір перев. духовного змісту. [С п і в е ц ь:] *Чи знаєш ти, чия се в мене арфа? .. Либонь ще сам Давид грав на сій арфі, співаючи на божу славу псальми!* (Л. Укр., II, 1951, 153); *У напівтемній церкві ..люди співали псальми, молячи бога, щоб допоміг здолати ворога, щоб врятував їхніх синів від кулі на полі ратному* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 219).

ПСАР, я́, *ч., заст.* Людина, що доглядала за мисливськими собаками і брала участь у полюванні. *Троянці, в роги затрубивши, Пустили гончих в чагарі, Кругом болото обступивши, Бичами ляскали псарі* (Котл., І, 1952, 131); *Від челяді біжить молодий псар, Микита Грек, але його випереджує лакей Никанор* (Стельмах, І, 1962, 394); *Образно. *Царі—псарі: жалю не знають, людей за псів вважають* (Укр.. присл.., 1955. 3).

ПСА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **псá рня.** *Гості пішли на псарний двір, де більше п'яти сотень гончаків і хортів жили в гаразді й теплі* (Пушкін, Дубр., перекл. Терещенка, 1937, 160).

ПСА́РНЯ, і, *ж.* Приміщення для мисливських собак. *Уласові дали невелику хатинку на задвірку, де були збудовані стайні, та псарні, та свинюшники* (Н.-Лев., III, 1956, 296); *Коли у копальника, який вертався з поля, прикажчики витрушували кілька бараболь,.. того вели на псарню і віддавали псові й пану управителю на забаву* (Вол., Дні.., 1958, 176).

ПСЕ, *невідм., розм.:* **Зво́дити (звести́) усе́ на псе́— те саме, що Зво́дити (звести́) [на] нія́що** (*див.* **нія́що**).

ПСЕВДО... Перша частина складних слів, що означає: несправжній, мнимий, удаваний, напр.: п с е в д о г е р о ї ч н и й, п с е в д о к и с л о т а́, п с е в д о м а р к с и́ с т с ь к и й, п с е в д о м и с т е́ ц т в о і т. ін.

ПСЕВДОАРТРО́З, у, *ч., спец.* Рухоме з'єднання частин трубчастої кістки, патологічно зміненої внаслідок перелому або з інших причин.

ПСЕВДОВЧЕ́НИЙ, а, е. Який має лише зовнішні ознаки вченості. *Яка бездарна псевдовчена каста!* (Тер., Серце.., 1962, 11); *Відтворюючи голос Шпаківського і пародіюючи його псевдовчену фразеологію, молодий чоловік спитав: — Які явища ми називаємо смішними?* (Вол., Місячне сяйво, 1961, 86); // *у знач. ім.* **псевдовче́ний,** ного, *ч.;* **псевдовче́на,** ної, *ж.* Людина, яка не є справжнім вченим. *Особливо їдко, нещадно картав він* [Т. Г. Шевченко] *калік-псевдовчених, що плазували перед іноземною, зокрема німецькою, наукою* (Наука.., 3, 1961, 11).

ПСЕВДОГО́ТИКА, и, *ж.* Умовна назва течії в західноєвропейській архітектурі XVIII — початку XIX ст., що наслідувала готичні зразки.

ПСЕВДОГОТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **псевдогóтика.**

ПСЕВДОІСТОРИ́ЗМ, у, *ч.* Несправжній, мнимий історизм (у 1 знач.).

ПСЕВДОІСТОРИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **псевдоісторизм.**

ПСЕВДОКЛА́СИК, а, *ч.* Прихильник, послідовник псевдокласицизму; автор псевдокласичних творів.

ПСЕВДОКЛАСИЦИ́ЗМ, у, *ч.* Те саме, що **класици́зм.** *Особливо неприйнятною була..* [для журналу «Основа»] *література класицизму, або псевдокласицизму, бурлескно-травестійних форм і естетського штукарства* (Укр. літ. критика.., 1959, 69).

ПСЕВДОКЛАСИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **псевдокласици́зм.** *В Академії Брюллова вважали людиною передовою, яка рішуче виступала проти псевдокласичного напрямку в живописі* (Тулуб, В степу.., 1964, 298); // Створений у стилі псевдокласицизму. *Під тим* [французьким] *впливом постає в Польщі й псевдокласична в французькім смаку драма* (Фр., XVI, 1955, 220); *Активно виступає* [В. Г. Бєлінський] *проти псевдоромантичних п'єс Кукольника та Полевого, проти класицизму і псевдокласичних п'єс* (Про мист. театру, 1954, 36).

ПСЕВДОМОРФО́ЗА, и, *ж., спец.* Кристал, зовнішня форма якого не відповідає його внутрішній структурі.

ПСЕВДОНАРО́ДНИЙ, а, е. Який не є справді народним; який має лише зовнішні ознаки народного. *На противагу пустому і розважальному псевдонародному придворному балету дореволюційного періоду, радянське балетне мистецтво звернулося до повноцінних і хвилюючих сюжетів і тем* (Мист., 1, 1959, 30).

ПСЕВДОНАРО́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **псевдонаро́дний.** *Революційні демократи викривали всіляких «теоретиків» псевдонародності з табору слов'янофілів, які, прикриваючись базіканням про свою любов до народу, змальовували його як безлику, покірливу масу, ідеалізували консервативні риси народного життя* (Іст. укр. літ., І, 1954, 296).

ПСЕ́ВДОНАУ́КА, и, *ж.* Те, що видається за науку, але не є такою насправді. *Хіромантія, або визначення долі за лініями на долоні,— псевдонаука й забобон* (Веч. Київ, 21.XII 1967, 4).

ПСЕВДОНАУКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **псевдонау́ка.** *Українські радянські історики будуть і далі боротись проти різної псевдонаукової писанини* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 55); *Нам не потрібні псевдонаукові праці, в яких самостійний аналіз підміняється виснов-*

ками з висновків або хисткими містками від однієї цитати до іншої (Рад. літ-во, 4, 1971, 5).

ПСЕВДОНІ́М, а, *ч.* 1. Прибране ім'я, прізвище або авторський знак, яким користується письменник, журналіст, актор і т. ін. замість власного прізвища. *В стародавній Греції.. вже була відома форма маскування письменників при допомозі прибраних вигаданих імен (псевдонімів) або імен своїх сучасників* (Рад. літ-во, 7, 1967, 50); *В 1874 році надруковано перші вірші Франка, підписані псевдонімом Джеджалик* (Коцюб., III, 1956, 28); *Я їх знав особисто — і майора, і капітана. Вони працювали кореспондентами Н-ської армійської газети і підписували свої спільні твори псевдонімом Чайка* (Ю. Янов., I, 1958, 331); *Г. П. Затиркевич виступила у водевілі М. Старицького «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка» під псевдонімом Прилуцької* (Минуле укр. театру, 1953, 62).

2. *заст.* Людина, що виступає під прибраним іменем, прізвищем.

Відкрива́ти (відкри́ти) псевдоні́м *див.* **відкрива́ти.**

ПСЕВДОНІ́МНИЙ, а, е. Прикм. до **псевдоні́м.** *Псевдонімна форма прикриття авторства стає досить популярною в епоху Відродження* (Рад. літ-во, 7, 1967, 50).

ПСЕВДОПО́ДІЇ, ій, *мн.* Тимчасові випини цитоплазми у деяких одноклітинних організмів та в окремих клітин багатоклітинних організмів; виконують функції пересування і захоплювання їжі.

ПСЕ́ВДОРОМАНТИ́ЗМ, у, *ч.* У теорії та історії літератури — назва романтизму XIX ст. на відміну від романтизму середньовічної літератури та мистецтва.

ПСЕВДОРОМА́НТИК, а, *ч.* Прихильник, послідовник псевдоромантизму; автор псевдоромантичних творів.

ПСЕВДОРОМА́НТИКА, и, *ж.* Мнима романтика, яка має лише зовнішні ознаки справжньої романтики.

ПСЕВДОРОМАНТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **псевдоромантизм** і **псевдоромантика;** // Створений у стилі псевдоромантизму. *Активно виступає* [В. Г. Бєлінський] *проти псевдоромантичних п'єс Кукольника та Полевого* (Про мист. театру, 1954, 36).

ПСЕВДОТУБЕРКУЛЬО́З, у, *ч.* Інфекційна хвороба свійських тварин, ознаки якої нагадують туберкульоз.

ПСИЛОМЕЛА́Н, у, *ч.* Мінерал чорного кольору, що належить до класу окисів і гідроокисів і є складовою частиною марганцевої руди.

ПСИ́НА, и, *ж., розм.* 1. Те саме, що **пес.** *Ну цить же, собако, цить! .. Ну, стій же спокійно, не шамочись, поки скинуть з тебе ланцюг... а тепер гайда. Куди ж ти, куди? Ха-ха! От дурна псина* (Коцюб., II, 1955, 226); *Худюча, довга, як драбина, псина заливалась дрібно та дзвінко* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 3).

2. Запах собаки, собачої шерсті. *З-під лави йде важкий дух псини* (Панч, В дорозі, 1959, 125); *Настя поривчасто пригорнула її* [вівчарку] *і, беззвучно ридаючи, припала до вогкої кудлатої шерсті, що пахла псиною і полином* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 187).

3. Собаче м'ясо.

ПСИ́НИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **соба́чий.**

ПСИХ, а, *ч., фам.* Психічно неврівноважена людина. — *Якщо вона не шизофренічка, то просто — псих!* (Донч., V, 1957, 229); *Куля одразу ж прошила пілотку. — Якийсь псих! — буркнув Микола.— Хіба одразу не видно, що показую* [опудало]? (Ю. Янов., I, 1954, 98).

ПСИХАСТЕ́НІК, а, *ч.* Людина, хвора на психастенію.

ПСИХАСТЕНІ́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **психасте́нік.**

ПСИХАСТЕНІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **психастенія** і **психасте́нік.**

ПСИХАСТЕНІ́Я, ї, *ж., мед.* Психічна хвороба, що характеризується нерішучістю людини, невпевненістю її в своїх силах; одна з форм неврозів.

ПСИХІА́ТР, а, *ч.* Лікар-фахівець у галузі психіатрії. *Виходить молодий доктор, психіатр, двері за ним зачиняються* (Л. Укр., II, 1951, 64); *Герстмайєр.. зайшов до Румлера, обличчя якого вже встигло набрати виразу тієї бездумної байдужості, яка збивала з пантелику кращих терапевтів і психіатрів, котрі бралися вилікувати Румлера* (Рибак, Час.., 1960, 41); * У порівн. *Гріпич підняс брову, уважно, як психіатр, подивився на інструктора* (Мик., II, 1957, 531).

ПСИХІАТРИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **психіатрія.** *Відомо, що яскраві і строкаті тони викликають збудження. Цю властивість кольору здавна з успіхом використовують у психіатричній практиці* (Знання.., 9, 1965, 10); // Признач. для лікування психічних хвороб. *Психіатрична лікарня.*

ПСИХІАТРІ́Я, ї, *ж.* Розділ медицини, що вивчає психічні хвороби, причини їх виникнення, методи запобігання й лікування. *Гіппократа можна вважати засновником не тільки наукової медицини, а й наукової психіатрії* (Знання.., 8, 1966, 4); [О р е с т:] *Що ж то за книжки такі..?* [Л ю б о в:] *А наукові, по філософії, психології і... психіатрії!* (Л. Укр., II, 1951, 22); *Геннадій не схотів бути хірургом, та ще й онкологом: він обрав психіатрію. Його вабили темні тайники хворого мозку, нерозвідані висоти вищої нервової системи* (Вол., Місячне срібло, 1961, 17); // Навчальна дисципліна (також книжка, підручник), що викладає зміст цього розділу медицини.

ПСИ́ХІКА, и, *ж.* Функція головного мозку, його здатність відображати об'єктивну дійсність. *Психіка є одна із властивостей матерії, що виникла в процесі її розвитку* (Психол., 1956, 3); // Прояв цієї здатності конкретно у кого-небудь; душевна організація людини. *Я знаю, що твій нервовий стан залежить на більшу половину від моральних причин, але ж психіка психікою, а фізика фізикою* (Л. Укр., V, 1956, 223); *Лікар, як ніхто інший, має змогу бачити людину розкритою перед ним і в усіх точкощах плутаної людської психіки* (Смолич, День.., 1950, 169); *Залишки і пережитки минулого, прищеплені культурою панівних класів, ще на кожному кроці виявлялись в психіці, в емоціях, в художніх смаках людей* (Поезія.., 1956, 211).

ПСИХІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **пси́хіка.** *Об'єктом дослідження визначного фізіолога* [І. П. Павлова] *та його школи була психічна діяльність* (Наука.., 1, 1958, 37); *Мислення виникло і розвивається в процесі суспільно-трудової діяльності людей. Справді, психічні процеси властиві і тваринам, але мислення властиве тільки людині* (Логіка, 1953, 6); *Наші розумові засоби підлягають.. психічним законам.. асоціації образів і ідей* (Фр., XVI, 1955, 252); // Пов'язаний з внутрішнім світом людини, її настроєм, почуттями тощо; душевний. *Людина є член суспільства, і тому її психічні властивості формуються під вирішальним впливом суспільних умов життя* (Психол., 1956, 3); *Чи відомий вам такий психічний стан, коли за один рідний згук, один образ рідний ладен бувавш заплатити роками життя?..* (Коцюб., I, 1955, 177); *Ніколи до цієї хвилини Бронко не припускав, щв психічні переживання можуть відтворятись* [відтворюватись] *з такою тотожністю* (Вільде, Сестри.., 1958, 396); // Пов'язаний із порушенням психіки. *Біохіміки нещодавно з'ясували, що психічні розлади, як і всякі інші захворювання, супроводяться порушенням обміну речовин* (Наука.., 6, 1962, 36); *Обидві*

тітки.. примічали в неї деякі прикмети психічного неладу (Н.-Лев., IV, 1956, 252); *Радість творчого успіху була жорстоко подавлена страховинним двопідвальним фейлетоном.. Це була справжня психічна травма* (Довж., I, 1958, 23).

Психі́чна ата́ка — атака, що розрахована на пригнічення психіки і волі противника і вносить паніку в його ряди. *Ні на мить не спиняючи своєї психічної атаки, вони йшли на повний зріст вишикуваними лавами, чітко карбуючи крок* (Ле, Право.., 1957, 187); *Тут* [на Рейні] *ще тривала своєрідна війна. Ще були атаки й контратаки, місцеві прориви, флангові удари, .. психічні атаки* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 98); **Психі́чний склад; Психі́чна організа́ція:** а) особливості психіки певної людини. *Особливо з матір'ю, од якої я дістав її психічну організацію, чутку і вражливу, ми були у великій приязні* (Коцюб., III, 1956, 233); б) особливості психіки людей певної нації, які склалися в ході історичного розвитку. *Своєрідність умов матеріального життя народу, особливості його суспільно-історичного буття накладають певний відбиток на характер, психічний склад людей даної національної спільності* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 134); **Психі́чні хворо́би** — розлади психіки людини, що виявляються у втраті здатності правильно відображати навколишній світ і реагувати на нього.

2. *у знач. ім.* **психі́чне**, ного, *с.* Те саме, що **пси́хіка**. *Суть ідеалізму в тому, що першовихідним пунктом береться психічне; з нього виводиться природа і потім уже з природи звичайна людська свідомість* (Ленін, 18, 1971, 220); *І. П. Павлову вдалося подолати укоріненний дуалістами розрив між психічним і фізіологічним, відрив мислення від нервових процесів* (Наука.., 2, 1960, 51).

3. *у знач. ім.* **психі́чний**, ного, *ч.*; **психі́чна**, ної, *ж.*, *розм.* Людина з хворою психікою.

ПСИХІ́ЧНО. Присл. до **психі́чний** 1. — *Неля в нас істеричка. Вона не зовсім психічно здорова. Ми приховуємо це, але воно так...* (Вільде, Сестри.., 1958, 403).

◇ **Зви́хнутий психі́чно** *див.* **зви́хнений**; **Звихну́тися психі́чно** *див.* **звихну́тися**.

ПСИХІ́ЧНОХВО́РИЙ, а, е. 1. Який має хвору психіку. *Тільки психічнохвора людина може в приступі шаленого гніву або лютості справді нічого не усвідомлювати і згодом не пам'ятати того, що вона в цей час зробила* (Психол., 1956. 153).

2. *у знач. ім.* **психічнохво́рий**, рого, *ч.*; **психічнохво́ра**, рої, *ж.* Людина з хворою психікою. *Хоч він був медиком, психічнохворі завжди справляли на нього гнітюче враження* (Дмит., Наречена, 1959, 21); *Перший серед відомих нам закладів для психічнохворих було відкрито в 854 році в Каїрі* (Знання.., 8, 1966, 4); *Будинки для божевільних, як тоді називалися лікарні для психічнохворих, перебували в катастрофічному стані* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 72).

ПСИ́ХО... Перша частина складних слів, що відповідає словам **пси́хіка** та **психі́чний** у 1 знач., напр.: психогене́з, психогігіє́на і т. ін.

ПСИХОАНА́ЛІЗ, у, *ч.*, *спец.* 1. У психіатрії — метод лікування неврозів, полягає у виявленні підсвідомих афективних переживань, що лежать в основі неврозів.

2. У сучасній буржуазній психіатрії, психології, соціології і мистецтві — суб'єктивно-ідеалістичний напрямок, який намагається пояснити психічні прояви людини, а також усього суспільства підсвідомими біологічними потягами та інстинктами; фрейдизм. *Виправдовуючи такі течії буржуазного мистецтва, як абстракціонізм, сюрреалізм, психоаналіз та інші, теоретики сучасного модернізму твердять, що вони є новим словом у художній творчості* (Знання.., 1, 1965, 4).

ПСИХОАНАЛІТИ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **психоана́ліз**. *Психоаналітичні дослідження.*

ПСИХО́З, у, *ч.* 1. Хворобливий стан психіки, пов'язаний з розладом діяльності головного мозку. *Психози — одне з найтяжчих захворювань. Дуже часто повільно й непомітно підкрадається підступна недуга, глибоко вражаючи найвище і найдорожче в людині — її розум* (Знання.., 1, 1967, 10); *Особливо плодотворними виявились праці В. П. Протопопова з найбільш складних галузей психіатрії — вивчення шизофренії і маніакально-депресивного психозу* (Фізіол. ж., II, 4, 1956, 5); // Відхилення від норми у психіці певної людини. *Намагаються* [адвокати].. *посиланням на психоз підсудного* [підзахисного] *рятувати всіх убивць під сонцем* (Кулик, Записки консула, 1958, 96).

2. Великий вплив на психіку людей яких-небудь подій, явищ, які викликають страх, нервозність і т. ін. *Охоплені психозом оточення, вони кидались на всі боки й, кленучи долю, брели, ледве тягнучи ноги* (Довж., I, 1958, 358); *Психоз жорстокої розправи передався і старості,— він теж, навіть мимо своєї волі, затис кулаки, готовий кинутися на поклик* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 221); *Імперіалісти настирливо намагаються ускладнити міжнародну обстановку, посилюють гонку озброєнь, роздувають воєнний психоз* (Колг. Укр., 11, 1961, 2); // перен., розм. Надмірне захоплення ким-, чим-небудь. *Ах, що се за проклята яма сей город, і чого нас туди тягне? Се просто якийсь психоз і більш нічого* (Л. Укр., V, 1956, 180); *Футбол став одним з масових психозів двадцятого століття. Футбольні ворота — для багатьох найбільша святиня* (Загреб., День.., 1964, 350).

ПСИХО́ЛОГ, а, *ч.* 1. Фахівець з психології. *Важливе значення для боротьби за матеріалістичну психологію мали праці великого російського вченого фізіолога й психолога І. М. Сєченова* (Психол., 1956, 5); — *Щоб бути психологом, треба знати анатомію й фізіологію нервової системи* (Донч., II, 1956, 202).

2. Той, хто тонко розуміється на характерах, поведінці і т. ін. людей. *Панас Мирний — письменник-психолог — майстерно показав душевну еволюцію головного героя* (Рад. літ-во, 1, 1957, 54); — *Я.. вловлюю фальш у вашому тоні.— О, то ви неабиякий психолог! Напевно ви «чудово» визнаєтесь* [знаєтесь] *на жіночих душах...* (Вільде, Сестри.., 1958, 515).

ПСИХОЛОГІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Те саме, що **психологізува́ння**. *Підсилення ліричного начала, глибока психологізація зображення..— все це було новою сторінкою в історії української прози, яка з появою Коцюбинського знову продемонструвала можливості українського письменства* (Рад. літ-во, 4, 1964, 90).

ПСИХОЛОГІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Поглиблене зображення психічних явищ, душевних переживань; глибокий психологічний аналіз. *Одна з головних вимог до художньої літератури — вимога психологізму, правдивого відтворення духовного світу героя — особливо поширюється на літературу біографічну* (Рад. літ-во, 3, 1966, 52).

2. Суб'єктивно-ідеалістичний напрям у філософії, який вважає психологію основною філософською наукою.

ПСИХОЛОГІЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **психологізува́ти**. *Жека не зводила з Боки закоханих очей і своїм поглядом заохочувала його до дальшого психологізування* (Збан., Любов, 1957, 135).

ПСИХОЛОГІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Провадити поглиблений аналіз психічних явищ, душевних переживань.

ПСИХОЛОГІ́СТ, а, *ч.* Послідовник психологізму (у 2 знач.).

ПСИХОЛОГІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **психологі́зм** 2 і **психологі́ст.**

ПСИХОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до психології (у 1 знач.). *Відмінності в емоціональній стороні психіки мають дуже важливе значення для психологічної характеристики людини* (Психол., 1956, 157); *Ранкові часи космонавтів були присвячені науковим спостереженням, фізіологічним і вестибулярним пробам та психологічним тестам* (Рад. Укр., 14.VIII 1962, 1); *Психологічна наука.*

2. Пов'язаний з психічною діяльністю людини. *Досі я згадую про сього хлопчину як про невиясненій для мене психологічний феномен* (Фр., IV, 1950, 277); *Очевидний психологічний злам, новий поворот у свідомості Семена Голубаря.. дав свої помітні наслідки* (Ле, С. Голубар, 1950, 47); *Мати прекрасно враховувала тонкі психологічні особливості складної натури сина* (Донч., VI, 1957, 13); // Який бере в основу знання психології людини, її внутрішнього світу. *Переходячи на свій філософський тон, Іван Антонович запитав уже цілком серйозно:— Скажи, ти замислювався над своїм вчинком? Робив ти йому тактичний і психологічний розбір?* (Гончар, III, 1959, 280); *Незрівнянний психолог, Толстой вміє показати найпотаємніші, глибоко приховані помисли, не висловлені вголос думки, розкрити, користуючись своєрідним психологічним коментарем, справжню суть характерів* (Рад. літ-во, 1, 1961, 46).

Психологі́чна па́уза — пауза в розмові, голосному читанні, доповіді тощо, зроблена з метою підкреслити певне висловлювання, звернути на нього особливу увагу. *Пауза, затягаючись, не може залишатися пасивною, механічною, а якнайшвидше має перетворюватись на активну, внутрішньо дійову психологічну паузу* (Худ. чит.., 1955, 101); *Аркадій Валеріанович, витримуючи психологічну паузу, гостро, обдаючи холодом братів, запитав:— То доки ви будете злодійством промишляти?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 101); **Психологі́чний ана́ліз** — аналіз душевних переживань, поведінки, вчинків людини. *Проходять* [у «Бориславських оповіданнях» І. Франка] *живі люди, ярко змальовані, в світлі тонкого психологічного аналізу* (Коцюб., III, 1956, 38); «*Жайворонок*» [новела] *засвідчив зрослу майстерність Гончара в галузі психологічного аналізу* (Про багатство л-ри, 1959, 190).

3. Побудований на глибокому змалюванні психології персонажів (про літературний твір). *Заспокоївся* [Балевич] *тільки на тому, що се драма не побутова, а психологічна* (Л. Укр., V, 1956, 239); *Стефаник — видатний художник слова, майстер психологічної новели* (Укр. літ.. 9, 1957, 299).

ПСИХОЛОГІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **психологі́чний** 3.

ПСИХОЛОГІ́ЧНО. Присл. до **психологі́чний** 1, 2. *Щоб творити натхненно і справді вільно, художник психологічно мусить почувати себе вільною особою, усвідомлювати свою власну професіональну гідність, корисність особистої діяльності для суспільства* (Рад. літ-во, 8, 1965, 3); *Глибокий підтекст і філософська багатомість діалогів та монологів* [у поемі Т. Г. Шевченка «Гайдамаки»] *дають акторам широкі можливості для створення психологічно складних образів* (Вітч., 5, 1968, 173).

ПСИХОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* 1. Наука про закономірності, розвиток і форми психічної діяльності живих істот. *Ідучи за Сєченовим і Павловим, радянська психологія розкриває рефлекторну природу відчуттів і сприймань, їх рефлекторний характер* (Рад. психол. наука.., 1958, 7); *Добрий чоловічисько той доктор, жаль тільки, що психології ані крихіточки не знає* (Фр., I, 1955, 351); *— Є щось загадкове і незрозуміле в цій людині. Як він може бути водночас іноді занадто принциповим, а іноді просто безпорадним, як дитина.. Але це вже із світу психології* (Тют., Вир, 1964, 138); // Навчальна дисципліна (також книжка, підручник), що викладає зміст цієї науки. *Шкільна гігієна особливо тісно пов'язана з педагогічними науками: педагогікою, методиками викладання окремих навчальних предметів.. і психологією* (Шк. гігієна, 1954, 11); *Вечір.. збіг неспокійно, бо хоч і читав свою психологію, а проте частенько одривався* (Коцюб., III, 1956, 157); *Після такої заяви батько витяг із шафи підручник психології і прочитав розділ «Психологія юнацтва»* (Тют., Вир, 1964, 450).

2. Душевний склад, психіка, особливості характеру кого-небудь. *О, якби-то баронеса могла читати Софії в серці — вона б жахнулася. Але баронеса не знає нічого, та їй і не цікава психологія її компаньйонки* (Л. Укр., III, 1952, 545); *Наші прозаїки прагнуть розкрити психологію сучасника* (Літ. газ., 12.I 1963, 2); // Сукупність психічних особливостей, властивостей соціальної, національної і т. ін. групи людей (класу, прошарку тощо). *Пролетарська культура — це культура передусім класова, як видно з самої назви, культура, просякнута ідеологією і психологією пролетаріату* (Еллан, II, 1958, 83); // *розм.* Сукупність питань, роздумів, які стосуються моралі, поведінки, людських переживань тощо. [Г о р л о в:] *Ти мою вдачу знаєш. Я в психологіях не розуміюсь* (Корн., II, 1955, 64).

3. Сукупність психічних процесів, обумовлених певною діяльністю, станом і т. ін. — *Зрозумійте психологію старості, юначе* (Ю. Янов., II, 1958, 22); *Питання психології відкриття, що посідають дедалі більше місця в розвої сучасної науки, природно ще гостріше поставали перед мистецтвом* (Рад. літ-во, 12, 1969, 39); *Дедалі значніше місце в системі мистецтвознавчих наук посідає психологія творчості* (Літ. Укр., 20.VI 1967, 3).

ПСИХОМЕТРИ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до психометрії.

ПСИХОМЕТРІ́Я, ї, *ж., спец.* Розділ психології, що вивчає застосування математичних методів, тестів у психологічних дослідженнях.

ПСИХОМОТО́РНИЙ, а, е, *спец.* Пов'язаний з нервово-руховим апаратом, з руховим збудженням. *Письмо — психомоторний акт, що самоpeвеструється* (Наука.., 12, 1960, 33).

△ **Психомото́рні це́нтри** — відділи кори півкуль головного мозку, подразнення яких викликає скорочення відповідних м'язів.

ПСИХОНЕВРО́З, у, *ч., спец.* Захворювання центральної нервової системи без органічних уражень. *Травматичний психоневроз.*

ПСИХОНЕВРО́ЛОГ, а, *ч., спец.* Фахівець з психоневрології.

ПСИХОНЕВРОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до психоневрології та психоневрозів. *До амбулаторно-поліклінічних закладів належать і диспансери. Існує широка сітка туберкульозних, шкірно-венерологічних, психоневрологічних і онкологічних диспансерів* (Заг. догляд за хворими, 1957, 16).

ПСИХОНЕВРОЛО́ГІЯ, ї, *ж., спец.* Галузь медичної науки, що вивчає психоневрози.

ПСИХОНЕВРОПАТО́ЛОГ, а, *ч., спец.* Фахівець з психоневропатології.

ПСИХОНЕВРОПАТОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до психоневропатології.

ПСИХОНЕВРОПАТОЛО́ГІЯ, ї, *ж., спец.* Галузь

медичної науки, яка вивчає питання психоневрології і психопатології.

ПСИХОНЕВРО́ТИК, а, *ч., спец.* Людина, хвора на психоневроз.

ПСИХОПА́Т, а, *ч.* Людина з психічним розладом, ненормальністю психіки. *Геннадій не схотів бути хірургом.. Його вабили темні тайники хворого мозку,.. подразнювала його цікавість і чудодійна сила гіпнозу; він шукав також розваг у дивацтвах психопатів* (Вол., Місячне срібло, 1961, 17); // *розм., лайл.* Неврівноважена людина, слова, думки, вчинки якої оцінюються як ненормальні. [С л і д ч и й:] *Я не чую! Оглух! Знять наручники з Камо? Ви при розумі? Слухайте! Ви! Психопат!* (Лев., Драми.., 1967, 49).

ПСИХОПАТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до психопата і психопатії; // Власт. психопату.

ПСИХОПА́ТІЯ, ї, *ж.* Психічний розлад, ненормальність психіки. *Голос серця.. вам за психопатію здається... Не стану ж думать, як ви назвете Мої пісні, що випливли із серця!* (Крим., Вибр., 1965, 30).

ПСИХОПА́ТКА, и, *ж.* Жін. до **психопа́т.** *Настуся була зроду істерична й трохи психопатка* (Н.-Лев., IV, 1956, 230); *Коли вона щовечора лежатиме отак, уткнувшись носом у подушку, то і справжньою психопаткою стати недовго* (Собко, Нам спокій.., 1959, 24).

ПСИХОПАТО́ЛОГ, а, *ч., спец.* Фахівець з психопатології.

ПСИХОПАТОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до психопатології. *Психопатологічні досліди почалися з того часу, коли вперше фізіологи вилучали ті чи інші ділянки центральної нервової системи і спостерігали тварин, що залишилися живими після цих операцій* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 18); *Об'єднання досліджених хворих за спільністю психопатологічних рис привело нас до встановлення чотирьох основних варіантів* (Фізіол. ж., VI, 5, 1960, 579).

ПСИХОПАТОЛО́ГІЯ, ї, *ж., спец.* Розділ психіатрії, який вивчає психічні розлади або захворювання.

ПСИХОПРОФІЛА́КТИКА, и, *ж., спец.* Профілактика психічних розладів або захворювань. *Зміни вищої нервової діяльності на великих висотах при гірській хворобі свідчать про те, що є рація випробувати спосіб уникнення їх за допомогою психопрофілактики* (Мед. ж., XXIII, 2, 1953, 5).

ПСИХОПРОФІЛАКТИ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до психопрофілактики. *Важливим розділом роботи жіночих консультацій є підготовка жінок до проведення родів без болі на основі психопрофілактичного методу* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 326).

ПСИХОТЕРАПЕ́ВТ, а, *ч., спец.* Фахівець з психотерапії.

ПСИХОТЕРАПЕВТИ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до психотерапії. *Існують спеціальні психотерапевтичні способи самонавіювання, самогіпнозу, які дозволяють тим, кого мучить безсоння, опанувати мистецтво засинання* (Наука.., 12, 1969, 45).

ПСИХОТЕРАПІ́Я, ї, *ж., спец.* Лікування людини від неврозів, психастенії і т. ін. методом психічного впливу. *Психотерапія — лише частина цілого комплексу методів лікування хвороб мозку* (Знання.., 8, 1966, 6).

ПСИХРО́МЕТР, а, *ч., спец.* Прилад для вимірювання температури і відносної вологості повітря. *Психрометр — прилад, що складається з двох технічних термометрів, закріплених на дошці. У одного з них кінець з ртуттю обмотано марлею, опущеною в скляночку з водою* (Стол.-буд. справа, 1957, 24); *Дуже цікаві електричні напівпровідникові психрометри для вимірювання температур і вологості повітря* (Наука.., 12, 1960, 33).

ПСИХРОМЕТРИ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до психрометрії. *Щоб дізнатись про вологість деревини, яка довгий час перебувала на повітрі, треба знати температуру повітря та його вологість (з допомогою психрометра і психрометричної таблиці)* (Стол.-буд. справа, 1957, 24).

ПСИХРОМЕТРІ́Я, ї, *ж., спец.* Способи вимірювання температури та вологості повітря.

ПСИХУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., фам.* Втрачати психічну рівновагу; нервувати.

ПСОРІА́З, у, *ч., мед.* Хронічне незаразне захворювання шкіри людини, що проявляється у висипанні плям, вкритих тонкими сріблясто-білими лусочками, і пов'язане з порушенням функцій нервової та ендокринної систем.

ПСТРУГ, а, *ч., діал.* Форель. *Прудкі, мов стріла, пструги блискали поміж камінням своїми перловожовтими, червоно цятковаными боками* (Фр., VI, 1951, 25); *Пстругів викохують не в струмовинні, А в чистій охолодженій воді, Що живиться джерелами зі скелі... (Пстругами називають тут форелі)* (Рильський, Зграя.., 1960, 27); *Пструги — так називають на Прикарпатті чудову, чи не найкращу з риб — форель* (Рад. Укр., 7.IV 1959, 3).

ПСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **псува́ти** 1 та дія і стан за знач. **псува́тися** 1—3.—*Якась невдача?—тихо запитала мама, коли бурхлива Санина діяльність по перекиданню і псуванню речей трохи стишилася* (Собко, Звич. життя, 1957, 109); *Шофери німецьких автомашин проклинають «варварський» винахід, який гальмує роботу їхнього транспорту через масове псування гумових камер* (Ю. Янов., I, 1954, 69); *Хлюпотіла вода під ногами слободян, ніхто вже не думав про хворобу й простуду — всі йшли слідом за Рубаном, щоб допомогти йому врятувати від псування машини* (Шиян, Баланда, 1957, 67); *Щоб зберегти яйця від псування, необхідно припинити доступ в них повітря* (Укр. страви, 1957, 434); *Захист грунтів від псування — виключно важливе завдання для нас і для наступних поколінь* (Хлібороб Укр., 5, 1968, 21).

ПСУВА́ТИ, псую́, псуєш, *недок., перех.* 1. Робити непридатним для користування, вживання, споживання і т. ін. (іноді навмисне); пошкоджувати. — *Відчинибо, Меласю,— скрикнув знов Михайло,— нехай я дверей не псую! І знов потрушує дверима* (Вовчок, I, 1955, 342); — *Ні двигуна, ні паровика чи молотарки собі ж ніхто не візьме, а псувати ж для чого, краще ж громадою користуватися будемо* (Головко, II, 1957, 286); *Ненавиділи* [раби] *працю, недбало поводились із знаряддями праці і часто навмисне їх псували* (Іст. середніх віків, 1955, 10); // Витрачати даремно, марно; переводити. *Пронюхала Мишва, що вже нема Котів, Та швидше до мішків — І почала хазяйнувати,— Не стільки їсти, як псувати* (Гл., Вибр., 1951, 51); // Різко порушувати нормальний стан, порядок, нормальну форму чого-небудь. *Старий віл борозни не псує* (Номис, 1864, № 8919); — *Спитай ввесь світ, Яка Зозуленька? Всі скажуть: птиця славна, Живе собі, як панна, Гуляє у садку, нічого не псує* (Греб., I, 1957, 46); [В о д я н и к:] *Навесні він* [Той, що греблі рве] *нуртує, грає, рве, зриває з озера вінок розкішний,.. псує мої рівненькі береги* (Л. Укр., III, 1952, 190); — *Громадянко! Навіщо ви дозволяєте дитині псувати зелень?* (Вишня, I, 1956, 398); // Своєю дією чи впливом пошкоджувати або порушувати що-небудь (про неживі предмети, явища природи). *На пісках же сльота не псує так доріг. Хіба що місцями змиває пісок та лишає водяні калабані* (Март., Тв., 1954, 436); *Хлор вбиває не лише людей та тварин, а також нищить рослинність, псує мета-*

леві речі (Трубл., I, 1955, 59); // Завдавати шкоди здоров'ю, нервовій системі, пошкоджувати зір, зуби і т. ін. *Хоч літературна робота.. і псує нерви, та не настільки, як шарваркове життя в великому місті* (Л. Укр., V, 1956, 228); *Не зважайте тільки на всякі свинства.., не псуйте собі здоров'я* (Коцюб., III, 1956, 444); — *Ванда! Тобі видно? — підводить від столу голову Тамара. —Видно. Але очі псувати не будемо* (Хижняк, Тамара, 1959, 115).

◇ **Кров псува́ти** *див.* **кров.**

2. Робити неприємним, поганим (настрій, характер, людські взаємини і т. ін.). [К р у с т а:] *Страх як псує хвороба вдачу людську!* (Л. Укр., II, 1951, 398); *Пристав поздоровкався зі всіма Плачиндами й звернувся до Якова: — Як би мені не хотілося псувати вам настрій, але, виконуючи службовий обов'язок, я мушу зробити у вас обшук* (Стельмах, I, 1962, 596); — *Про завтрашнє поговоримо завтра. А зараз нема причин псувати наші добросусідські взаємини...* (Шовк., Інженери, 1956, 121); // Заважати, перешкоджати кому-небудь або самому собі у чомусь. *Захотілось* [Трьомсину] *в чеснім полі Пошукати щастя-долі, Злому Змієві не дати Діла правого псувати* (Манж., Тв., 1955, 174); *Почала* [Палажка] *вмовляти чоловіка, щоб він плюнув на п'яні голови та й не псував собі марне життя щасливого* (Барв., Опов.., 1902, 154); — *Ви направду не розумієте, що сестра ваша забирає вас усіх тільки тому, щоб разом з вами забрати все, що є в хаті? А по-друге, вона не хоче псувати собі репутацію* (Вільде, Сестри.., 1958, 525); // Порушувати нормальний хід якого-небудь процесу, розвиток якоїсь дії. *Батя почала сердитись на Антосю і трохи не скрикнула: та перестань-бо, не перебаранчай мені співати! Ти мені псуєш пісню* (Н.-Лев., IV, 1956, 91); — *У процесі роботи довірена людина установи мусить увесь час бачити, як режисер провадить ідею сценарію. Коли він псує — відібрати від нього.. і передати іншому режисерові* (Ю. Янов., II, 1958, 25); // Робити непривабливим, негарним, неприємним (чийсь зовнішній вигляд). *Роман обернувся до Семена, поглядуючи* [поглядаючи] *на нього хитрими очима. Ці очі та погордлива рисочка коло уст якось прикро вражали, псували доволі гарне, чепурне Романове обличчя* (Коцюб., I, 1955, 105); *Смертельна блідість пробивалася крізь рівну засмагу, але це не псувало її* [Насті] (Тулуб, Людолови, I, 1957, 141); *З світлиці, якось боком, видибує лелека, його гордовиту осанку псує вниз опущене крило* (Стельмах, I, 1962, 238); // Своєю присутністю, наявністю порушувати загальний вигляд, форму чого-небудь, робити непривабливим для ока. *Літню форму* [Мартинюка] *псував суконний кашкет, але він подорожував переважно не на голові, а в руці свого хазяїна* (Дмит., Наречена, 1959, 59); *Псувала* [халупка] *своїм видом панський в'їзд* (Крот., Сини.., 1948, 43).

3. *перен., розм.* Негативно впливати на кого-, що-небудь, прищеплювати погані звички, нахили; розбещувати. *Лихий доброго псує* (Укр.. присл.., 1955, 140); *—Хазяйнуй, доглядай усього, а найперва* [найперша] *річ — не псуй мені людей* (Вовчок, I, 1955, 132); [М и х а й л о:] *Матюшу рано пускать на сцену: це псує дітей* (К.-Карий, I, 1960, 40); *Ох, ці економії і міста! Як вони псують селянську тиху душу, як рано вони опускають темну завісу над дівочим життям* (Стельмах, I, 1962, 326).

ПСУВА́ТИСЯ, псу́юся, псу́єшся, *недок.* 1. *тільки 3 ос.* Робитися непридатним для користування, вживання, споживання і т. ін.; пошкоджуватися. *Як снасть псується, то чоловік ума* [за розум] *береться* (Номис, 1864, № 10198); *Хороший будівельний матеріал, а лежить під двором у дядька, псується* (Кол., На фронті.., 1959, 83); *Авто псувалося неймовірно часто. Кожні п'ять-шість кілометрів Валя зупиняла машину, виходила і починала щось лагодити в моторі* (Собко, Зор. крила, 1950, 27); *Помідори та огірки транспортують навалом, через що значна їх частина псується* (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 1); // Втрачати нормальний вигляд, стан, нормальну форму. *Щоб стіни не псувались од дощу, їх мажуть зверху олією, од чого ялинові стіни мають колір червонуватий* (Н.-Лев., II, 1956, 401); *Вода в Сиваші поступово прибувала, броди псувалися, але переправа ще була можлива* (Ю. Янов., II, 1958, 238); // Ставати поганим, слабким, пошкоджуватися (про здоров'я, нерви, зір, зуби і т. ін.). *Щось мені здоров'я трохи псується, дуже груди болять і кашляю багато* (Коцюб., III, 1956, 432); *Потрібно, як тільки зуб почав псуватися, лікуватись у стоматолога, виконувати всі його поради* (Хлібороб Укр., 3, 1969, 38); // Погіршуватися, ставати холодною, дощовою (про погоду). *Погода у нас починає псуватися* (Коцюб., III, 1956, 158); // Відходити від норми (про мову). *..газетна мова у нас.. починає псуватись* (Ленін, 40, 1974, 47); *У першу чергу я хочу поговорити про фонетичну красу нашої мови, про те, чим вона псується, та нагадати ті засоби, які має жива народна мова, щоб додержувати тієї краси* (Сам., II, 1958, 365).

2. тільки *3 ос.* Робитися неприємним, поганим (про настрій, характер, людські взаємини і т. ін.); погіршуватися. *Взагалі я з Гриневецьким.. часто спорюся, мало що не сварюся, але наші товариські відносини від того не псуються* (Л. Укр., V, 1956, 47); *В мене почав псуватися характер. Я зробився нервовим і надміру вразливим* (Довж., I, 1958, 24); *Не раз накидалася Ольга Власівна на Артема Петровича з образливою лайкою.. На багато днів псувався настрій після таких спалахів* (Хижняк, Килимок, 1961, 23).

3. *перен., розм.* Підлягаючи негативному впливу, набувати поганих рис, звичок, нахилів; розбещуватися. [К о р ж:] *Бач, до чого дожились славні козацькі діти! Псується, псується козачество* [козацтво] (Вас., III, 1960, 53).

4. Пас. до **псува́ти.**

ПСЮ́ГА, и, *ч. і ж.* Збільш.-зневажл. до **пес.** *Кіт наїжився, кіт навскач, Псюга — доганяти* (С. Ол., Вибр., 1959, 258); *Альоша рвонувся в захопленні до цього хороброго псюги* (Мик., II, 1957, 177).

ПСЮ́КА, и, *ч. і ж.* Збільш.-зневажл. до **пес.** *Хто схоче.. вдарити псюку, знайде дрюка* (Номис, 1864, № 9771).

ПСЮ́РА, и, *ч. і ж.* Збільш.-зневажл. до **пес.** *Зирнув на таке безталання святий І пів свого хліба дав псюрі слабій* (Крим., Вибр., 1965, 243); *Марко загримав котелком об бильця, сполохано озираючись навколо, чи не стрибне псюра з будки* (Тют., Вир, 1964, 468).

ПСЯВІ́РА, и, *ч. і ж., діал.* Уживається як лайка. *А конфедерати, Знай, гукають: .. «Де цимбали? грай, псявіро!» Аж корчма трясеться* (Шевч., I, 1963, 84); *Раненько дівчини не стало, І знов я на лаві лежав, І міцно слабими руками Пустую калитку держав. Узяла, псявіра, узяла* [карбованця] (Рудан., Тв., 1956, 57); *— Вогню, хлопці! Покажемо йому, псявірі, на цім світі пекло! —гукнув страшний в своїй люті Вернигора* (Кач., Вибр., 1953, 46).

ПСЯ́КА, и, *ч. і ж.* Збільш.-зневажл. до **пес.** *Не жди дяки від приблудної псяки!* (Укр.. присл.., 1955, 167).

ПСЯКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех. і без додатка, діал.* Лаяти, ганьбити. *Всяка шельма псякує* (Сл. Гр.).

ПСЯ́РА, и, *ч. і ж.* Збільш.-зневажл. до **пес.**

ПСЯ́ТИНА, и, *ж.* Те саме, що **пси́на** 2,3. *Запах псятини.*

ПСЯ́ЧИЙ, а, е. Прикм. до **пес** 1. *З псячого хвоста сита не буде* (Сл. Гр.).

ПСЯ́ЧИТИ, чу, чиш, *недок., перех., діал.* Те саме, що **псякува́ти**. *Як приїде чоловік, то вона так псячить чоловіка* (Сл. Гр.); *О. Антоній.. став Гриця, як то кажуть, псячити.— Ти сякий-такий, маєш мені присягнути від горівки, розумієш!* (Март., Тв., 1954, 63).

ПСЯЮ́ХА, и, *ч. і ж., діал.* Уживається як лайка. *— Цу-цу, Рябко! — ще раз сказав один псяюха, Та й хап Рябка за уха!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 51); [М у с і й:] *Постривай же ти, псяюхо, Наклепаю тобі вуха!* (Кроп., II, 1958, 90); *— Ви чого? — А ось ми покажемо чого! Зараз, псяюхо, дізнаєшся! Зараз! — аж шкварчить чийсь злобою перегрітий голос* (Стельмах, I, 1962, 499).

ПТА́СТВО, а, *с.* Збірн. до **птах** 1. *Потечуть Веселі ріки, а озера Кругом гаями 'поростуть, Веселим пташтвом оживуть* (Шевч., II, 1963, 325); *Гули бджоли, щебетало пташтво* (Тесл., Вибр., 1950, 56); *В небі летіли гуси з далекого краю, а ще вище довгими ключами пливли журавлі з журавлицями, а нижче летіли і крутились чорногузи, качки і багато різного дрібного пташтва* (Довж., I, 1958, 173); *Зелений берег і сріблясте дзеркало води усіяно молодим пташтвом* (Хлібороб Укр., 8, 1963, 12); *Образно. *Розлетілось по Вкраїні Безхатнєє пташтво,— Затрусилось по будинках Великожнеє панство* (П. Куліш, Вибр., 1969, 308); * У порівн. *Бій наростав. Як лісове пташтво, стрекотіли автоматники* (Гончар, III, 1959, 285).

ПТАХ, пта́ха́, *ч.* 1. Хребетна тварина, яка має тіло, вкрите пір'ям, дзьоб і замість передніх кінцівок крила. *Мовчки вирвав він перо Птахові з хвоста й, за шапку Гостроверху застромивши, Далі він собі подався* (Л. Укр., IV, 1954, 166); *Йде весна, весна співуча, в світ іде нова весна; З нею згоди серце прагне, з нею гнізда в'ють птахи* (Зеров, Вибр., 1966, 368); *Якийсь великий птах низько пролітає над човном* (Донч., V, 1957, 9); *Образно. *О серце, знаєш ночі страх, коли свідомість спить, коли незгоди чорний птах літає і квилить!* (Ю. Янов., V, 1959, 49); * У порівн. *Усі ж то позадирали голови і дивляться, як пан Забрьоха, мов птах який заморський, летить попід небесами* (Кв.-Осн., II, 1956, 201); // *перен.* Те, що нагадує цю істоту зовнішнім виглядом або якимись якостями (про літак, хмару і т. ін.). *Моряк — хазяїн трамбака й шхуни, він же й капітан цих парусних птахів* (Ю. Янов., II, 1958, 77); *Срібний птах приземлився і, пробігши трохи рівним полем, зупинився* (Донч., VI, 1957, 93).

△ **Ви́водкові пта́хи́** *див.* **ви́водковий; Ра́йські пта́хи́** *див.* **ра́йський.**

◇ **Ві́льний птах** — людина, незалежна у своїх вчинках, поведінці від кого-, чого-небудь; **Перелі́тний птах** *див.* **перелі́тний; Ра́нній птах** — людина, що рано встає, рано починає працювати. *— Не думала я, що ви такий ранній птах,— сказала Густя* (Фр., III, 1950, 407); *Ще чоловік.. деколи в свято, поки дружина порається біля хати і печі, розкошує до снідання. А жінка — ранній птах: ще сонце у колисці, а вона на ногах* (Стельмах, I, 1962, 222); **Си́ній птах** — казковий символ щастя, ідеалу тощо (за назвою п'єси М. Метерлінка). *— Вам не здається,— обізвалась сусідка,— що тепер море як синій птах щастя* (Коцюб., II, 1955, 289); **Стрі́ляний птах** — людина досвідчена, яка багато чого бачила, зазнала.

2. *перен., розм., ірон.* Людина, яка відзначається чимсь незвичайним, особливим (перев. щодо суспільного стану, значення і т. ін.). *— Еге! Так он вона який птах! — скрикнув Цупченко* (Гр., Без хліба, 1958, 22); *— Бачив? — сказав Степан до Василя. — Наш губрій підчепив дочку самого Дорошенка, самого головного інженера металургійного заводу. От птах!* (Загреб., Спека, 1961, 72); *— Коли такий птах,— міркував я про себе,— покинув дома печене й варене та подався в чужі землі по щастя, то чого ж мені мати сумнів!* (Мур., Бук. повість, 1959, 50).

◇ **Важли́вий (ва́жний) птах** — людина, що займає високе становище в суспільстві. *— Якщо вам трапляється десь на шосе «хорх», знищуйте його, не цікавлячись тим, хто в ньому їде. В ста випадках зі ста ви знищите якого-небудь надзвичайно важливого фашистського птаха* (Загреб., Європа 45, 1959, 106); *Люди знають, який то важний птах був землемір* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 151); **Птах висо́кого польо́ту** — те саме, що **Пти́ця висо́кого польо́ту** (*див.* **пти́ця**); **Птах не на́шого польо́ту** — те саме, що **Пти́ця не на́шого польо́ту** (*див.* **пти́ця**); **Птах низько́го польо́ту** — те саме, що **Пти́ця низько́го польо́ту** (*див.* **пти́ця**).

ПТА́ХА, и, *ж., розм.* Те саме, що **птах.** *Нікому сама птаха в руки не вскочить* (Номис, 1864, № 7185); *— Піймаємо ту птаху в садку та й ...— промовила цариця і чикнула себе пальцем по шиї* (Н.-Лев., IV, 1956, 27); *Налякалась хижа птаха — підлетіла вище даху!* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 72); *Ентелл там сильно храбрувався.., Совав Даресу в ніс кулак. Дарес ізвомпив сіромаха, Бо був Ентелл непевна птаха* (Котл., I 1952, 96); *Образно. *Конглав* [конклав] *схаменувся, Зібрав раду. Положили Одностайне стати Против Гуса. І в Констанці Всіх ворон скликати! Та стерегти якомога І зверху і здолу, Щоб не втекла сіра птаха На слав'янське поле* (Шевч., I, 1963, 266); * У порівн. *Я летів би, як птаха, так сили злетіти нема* (Мал., Звенигора, 1959, 105).

◇ **Ві́льна пта́ха** — те саме, що **Ві́льний птах** (*див.* **птах**). *— Нема в мене чоловіка... І не було!.. Я — дівчина.. Вільна птаха. Де схочу — там і сяду* (Ряб., Жайворонки, 1957, 159); **Перелі́тна пта́ха** *див.* **перелі́тний.**

ПТАХА́РНЯ, і, *ж., розм.* Те саме, що **пташа́рня.** *За ставом, на птахарні, заспівав півень* (Минко, Ясні зорі, 1951, 238); *Будуються широкогабаритні птахарні за новими проектами* (Ком. Укр., 7, 1964, 32).

ПТАХІВНИ́К, а́, *ч.* Фахівець з птахівництва. *Останнім часом увагу птахівників привертає питання вирощування птиці протягом цілого року* (Соц. твар., 1, 1956, 17).

ПТАХІВНИ́ЦТВО, а, *с.* 1. Розведення свійської птиці як галузь тваринництва. *Найбільш скоростиглою і вигідною галуззю тваринництва є птахівництво* (Колг. Укр., 2, 1958, 2); *У Пампі та інших районах Аргентини випасаються череди корів, отари овець, табуни коней, в населених пунктах.. широко розвинене птахівництво* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 57); // Галузь сільськогосподарської науки, яка займається питаннями розведення й удосконалення порід свійської птиці. *Український науково-дослідний інститут птахівництва розробив систему качківництва на основі використання кормової бази водоймищ* (Наука.., 3, 1961, 38); *— В табун завжди треба збирати птиць з однаковим пір'ям. Це кажу вам я, спеціаліст курівництва й птахівництва взагалі* (Загреб., Європа 45, 1959, 433).

2. Підприємство, господарство, яке займається розведенням свійської птиці.

ПТАХІВНИ́ЦЯ, і, *ж.* Робітниця птахівницького господарства. *Професія тваринників — телятниць, доярок, сеінарів, птахівниць — у колгоспах і радгоспах.. видозмінюється, чимраз більше вимагає знань, розумової праці* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 39); *Стара Деркачиха — знатна птахівниця колгоспної ферми —*

сиділа тут-таки в залі (Жур., До них іде.., 1952, 176).

ПТАХІВНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **птахівни́цтво** і **птахівни́к**. *Великі, озброєні сучасною промисловою технологією, спеціалізовані птахівницькі підприємства покликані відіграти вирішальну роль у швидкому збільшенні виробництва яєць і пташиного м'яса* (Ком. Укр., 5, 1968, 38).

ПТАХІВНИ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **птахівни́цький**. *Стару дуже турбували птахівничі справи, і вона з нетерплячкою стежила за будівництвом нового приміщення* (Добр., Тече річка.., 1961, 213); *Птахівнича ферма.*

ПТАХО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **птах**, напр.: п т а х о з н а́ в е ц ь, п т а х о ї́ д, п т а х о л і́ т, п т а х о п р о д у́ к т і т. ін.

ПТАХОКОМБІНА́Т, у, *ч.* Промислове підприємство, на якому обробляють і переробляють яйця й м'ясо свійської птиці. *Кілька тисяч качок здано на птахокомбінат* (Рад. Укр., 28.VIII 1959, 2).

ПТАХОЛО́В, а, *ч.* Той, хто ловить птахів (перев. на продаж). *Ось він спокійно і впевнено йде мені назустріч, веселий птахолов Іван Калина* (Коп., Як вони.., 1961, 21).

ПТАХОЛО́ВСТВО, а, *с.* Ловля птахів (перев. співочих) як промисел.

ПТАХОПЕРЕРО́БНИЙ, а, е. Який займається переробкою свійської птиці, яєць, пера, пуху і т. ін. *Птахопереробна промисловість.*

ПТАХОРАДГО́СП, у, *ч.* Державне господарство, основним спрямуванням якого є птахівництво. *Головну роль у розвитку племінного птахівництва України відіграли племінні птахорадгоспи* (Птахівн., 1955, 53).

ПТАХОФА́БРИКА, и, *ж.* Велике державне підприємство, продукцією якого є яйця і м'ясо свійської птиці. *Прискорився процес спеціалізації сільського господарства. Нині на промисловій основі будуються птахофабрики* (Ком. Укр., 1, 1971, 47).

ПТАХОФЕ́РМА, и, *ж.* Господарство, яке займається розведенням свійської птиці. *За рішенням Міністерства сільського господарства УРСР, .. організовуються зразкові великі птахоферми по вирощуванню бройлерів у радгоспах* (Колг. Укр., 9, 1959, 27); — *Після закінчення семирічки я спочатку працював на птахофермі* (Собко, Нам спокій.., 1959, 52); *Угомонились гуси білі на птахофермі край села* (Гонч., Вибр., 1959, 359); // Приміщення для птахів у такому господарстві. *Птахоферма складається з двох будівель-цехів на 20 тисяч курей-несучок* (Соц. твар., 1, 1956, 7).

ПТАША́, а́ти, *с.* Те саме, що **пташеня́**. *По дібровах трави цвітуть, Співають пташата* (Укр.. думи.., 1955, 539); *Він обкрутився на одній ніжці, ляснув себе по стегнах з радісним писком пташати* (Коцюб., II, 1955, 374); *Ідеш, а на землі ніде ногою ступити: гнізда, яйця, голенькі пташата плутаються в траві, одні вже вбираються в пух, а ті лише вилуплюються, пробиваються дзьобиками з шкаралупки до цього світу* (Гончар, Тронка. 1963, 31); * Образно. *Дорога тут веде стрункa .. Допитливого юнака І дівчинку — пташа цікаве* (Рильський, III. 1961, 227); *У порівн. *Діти, мов пташата, дивилися на нас крізь відхилені двері* (Цюпа, На крилах.., 1961, 92).

◇ **Жовторо́те пташа́** — те саме, що **Жовторо́те пташеня́** (*див.* **пташеня́**). — *Призначають у середню школу пташа жовтороте, а потім беруться за голови,— бурмотів він сам до себе* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 150).

ПТАША́РНЯ, і, *ж.* Приміщення, будівля для розведення й утримання свійської птиці; територія з такими приміщеннями, будівлями; пташиний двір. *На фермі колгоспу розводять пекінських і сірих українських качок, тримають їх у двох нових стандартних пташарнях* (Соц. твар., 7, 1956, 3); *Решту молодиць старий Коваль послав на поміч дояркам — мазати білою глиною корівники, свинарню, пташарню й обидві комори* (Кучер, Трудна любов, 1960, 563); *Образно. — *Нас там* [у монастирі] *таких-от* [молоденьких] *багато, ціла пташарня* (Григ., Вибр., 1959, 372).

ПТАША́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **пташа́**. *Птах пташаткам в тихім кутку Гніздечко звиває, Пухом стелить, зерном кормить, До сну їм співає* (У. Кравч., Вибр., 1958, 204); *Я спіймав мале пташатко і до гнізда його поклав* (Сос., Вибр., 1941,289); *У порівн. *У відчинене вікно раптом залетіла маленька біляста хмарка тополиного пуху.. Узяв він її на долоню, як ніжне пташатко, і посміхнувся* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 26).

ПТАША́ЧИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **пташи́ний**. *Пташача пісня глухо бубонить у шибки зачинених вікон* (Мирний, III, 1954, 341); *Він взяв звіряче і пташаче м'ясо, Щоб готувать Зогакові на їжу* (Крим., Вибр., 1965, 156); *Часом зупинявся* [пташок], *схиляв головку і знов підносив її наглим, пташачим рухом або перехилював її набік* (Фр., III, 1950, 252); *Голосить-радіє пташача громада! Лиш круки дзюбаті.. не радіють* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 189); — *Я не знав, що ви граєте,— защебетав пташачим голосом Кость* (Л. Янов., I, 1959, 449).

◇ **[Тільки (хіба́)] пташа́чого молока́ не вистача́є (бракує́, нема́є, нема́)** — те саме, що **[Тільки (хіба́)] пташи́ного молока́ не вистача́є (бракує́, нема́є, нема́)** (*див.* **пташи́ний**).

ПТАШЕНЯ́, я́ти, *с.* Маля птаха. *Пташки саме щебечуть в гаю Та годують свої пташенята* (Граб., I, 1959, 236); *Носять їжу своїм дітям лише співочі птахи та сороки, ворони, галки, горлиці. Бо їхні пташенята родяться зовсім безпомічні, голі, часом і сліпі* (Коп., Подарунок, 1956, 85); *Образно. *Тіні від коней, од воза на землю одкинулись тьмяно .. Пугою ляснув Степан у повітрі: агей, пташенята, ангели!* (Тич., I, 1957, 233); *Доглядала* [мати] *Співоче пташеня, малу дочку* (Перв., II, 1958, 89); *У порівн. *Молода полохлива, як пташеня з гаю: заговорить він — вона й очей не зведе* (Вовчок, I, 1955, 99); *За возом наполоханими пташенятами злітав сухий лист* (Стельмах, II, 1962, 176).

◇ **Жовторо́те пташеня́** — молода, недосвідчена людина. *Вона обурювалась за Коваля,.. не могла зрозуміти, як отакі жовторотi пташенята наважуються суперечити самому Ковалеві, не рахуючись з його славою й авторитетом* (Собко, Срібний корабель, 1961, 233).

ПТАШЕНЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **пташеня́**. *Пташенятко мале у гніздечку пищить,— На квиління його — зараз мати летить* (Крим., Вибр., 1965, 107); *Давно повилітали пташенятка з гнізд. Вилиняли і знову вкрилися новим пір'ям їхні батьки й матері* (Коп., Як вони.., 1961, 13); * Образно. *Маленька доня спить у ліжку і посміхається ві сні. І ти не знаєш, пташенятко, що біля тебе я стою* (Уп., Вірші.., 1957, 35).

ПТА́ШЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **пта́шка** 1. *Мала пташечка, невеличка По доріженьці скаче* (Чуб., V, 1874, 277); *Написала* [Оришка] *вишневих пташечок, що цілуються, а кругом усього яйця та й підписала слова* (Кв.-Осн., II, 1956, 228); *Як обтинають крильця пташечкам, щоб вони не позалітали, так і її, небогу, приборкали* (Стор., I, 1957, 368); *Це було гніздечко польового щеврика, світло-бурої пташечки з коротким хвостиком і коротесеньким дзьобиком, що живиться*

малесенькими жучками і комашнею (Тют., Вир, 1964, 202); *Сонце заходить, гори чорніють. Пташечка тихне, поле німіє* (Шевч., II, 1963, 37); *Образно. *Дивилася* [бабця] *розумними очима на свою невістку і думала:— Що зробило тебе такою пташечкою й квіточкою?* (Хотк., II, 1966, 16); * У порівн. *Із казарми нечистої Чистою, святою Пташечкою вилетіла* [муза] (Шевч., II, 1963, 300); [О л е к с а:] *Чого ж се ти, сестро, така засмучена? .. Ти ж була веселенька, як пташечка, щебетлива, як соловейко* (Вас., III, 1960, 46); // У пестливому звертанні до дитини, дівчини, жінки.— *А що, пташечко,—питає в мене бабуся,— при молодій панії давненько служиш?* (Вовчок, I, 1955, 125).

ПТАШИ́НА, и, *ж.* 1. *пестл.* Невеликий птах; птах взагалі.— *Мамо, чи кожна пташина В вирій на зиму літає? — В мами спитала дитина* (Л. Укр., I, 1951, 60); *Якась нічна пташина проквилила десь далеко* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 441); *У порівн. *Співала* [Маруся] *цілими днями, як пташина* (Хотк., II, 1966, 44); *Біля окоренка пташиною писнула суха гілка* (Стельмах, I, 1962, 263).

2. *збірн.* Птахи. *Все на світі мовчить, звірина і пташина* (Зеров, Вибр., 1966, 339); — *Живемо колгоспом — дай боже всякому!.. Маємо і свиняток, і коров'яток, і пташини всякої* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 18).

ПТАШИ́НИЙ, а, е. Прикм. до **птах** 1 і **пта́ха**. *Бідний чоловік зрадів, що дають йому стільки грошей за пташине яйце* (Калин, Закарп. казки, 1955, 67); *А тиша яка: ні пташиного співу, ні людського голосу, ні єдиного шелесту* (Гр., Без хліба, 1958, 85); *В інших породах пташиних, то навіть забарвлення пір'я Без найменших одмін од батьків до дітей переходить* (Зеров, Вибр., 1966, 141); *Іноді в повітрі шуміли пташині крила: то пролітав ворон* (Тют., Вир, 1964, 187); *Тут — повне безлюддя. Тут — царство пташине!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 49); *У птахів головним органом орієнтування є очі. Поле зору пташиного ока втроє ширше, ніж людського* (Наука.., 9, 1965, 41); *Розведення гусей, качок та індиків у колгоспах.. необхідне для збільшення м'ясних ресурсів і одержання високоякісного різноманітного пташиного м'яса* (Птахівн., 1955, 13); // Який складається з птахів. *Не дігнати* [догнати] *літ, як пташиних зграй* (Граб., I, 1959, 343); — *Коли бусел-коханець прилетів на луг, його великим колом оточило пташине товариство* (Стельмах, I, 1962, 476); *Люблю блискучий день, коли земля цвіте, Пташиний хор співає* (Рильський, I, 1960, 95); // Признач., обладнаний для птахів. *Ген за штахетами на пташиному дворі — райдужна карусель з індиків, цесарок та павичів* (Головко, II, 1957, 480); *При розміщенні пташиних будиночків треба враховувати щільність посадки дерев. Синичники доцільно розвішувати по десять на гектар насаджень* (Веч. Київ, 24.III 1966, 4); // Такий, як у птаха; який нагадує чим-небудь птаха. — *Ще не знаєш, де саме Зейнаб, а вже кричиш,— сказала Сальтане́ так само спокійно, чудним, якимсь пташиним голосом* (Л. Укр., IIІ, 1952, 712); *В її пташиних фанатичних очах палає злість* (Довж., I, 1958, 107); *Легкими пташиними стрибками, переплигуючи з борозни на борозну,.. полем бігла Наталка* (Жур., Дорога.., 1948, 196).

З [висоти́] пташи́ного польо́ту *див.* **політ**; **Пташи́ний база́р** *див.* **база́р**; **Пташи́ний я́рмарок** — те саме, що **Пташи́ний база́р** (*див.* **база́р**). *Колись там* [на острові] *баклани жили, влаштовували свої пташині ярмарки* (Гончар, Тронка, 1963, 30).

△ **Пташи́не о́ко** — деревина з гарним малюнком, з якої роблять дорогі меблі.

◇ **На пташи́них права́х** [**бу́ти (жи́ти** *і т. ін.*)]— без законних підстав, права, надійного становища, забезпечення; [**Тільки (хіба́)**] **пташи́ного молока́ не вистача́є (бракує́, нема́є, нема́**) — про повний достаток, заможне життя. — *Дехто в цей час на порядний костюм не може стягтися, а тобі тільки пташиного молока не вистачає* (Ткач, Плем'я.., 1961, 26); [М и к о л а:] *В достатках, у багатстві купаєшся. Що тобі тут бракує? Тільки пташиного молока* (Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 74); — *Навозив* [Панько] *жита й пшениці, і кабанів наколов колгоспних, і телят нарізав.. Пташиного молока тільки й немає* (Збан., Єдина, 1959, 33).

ПТАШИ́НКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **пташи́на**. — *Що то за приємність мордувати таку бідну та нешкідливу пташинку,— говорив тим часом молодший напів до брата, а напів сам до себе* (Фр., III, 1950, 9); *У порівн. *Вони* [дівчата] *були мов пташинки в клітці* (Хижняк. Тамара, 1959, 266).

ПТАШИ́НОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **пташи́на**. *Саме лиш сонце, та в блакиті ота пташиночка* (Тич., I, 1946, 257).

ПТА́ШКА, и, *ж.* 1. Зменш.-пестл. до **птах** 1 і **пта́ха**. *Всяка пташка своє гніздо знає* (Номис, 1864, № 9480); *Пташки співають голосно, І річечка блищить* (Гл., Вибр., 1951, 175); — *А доки ми оце будемо протирати очі? .. Рання пташка дзьобик набиває, а пізня очиці протирає* (Н.-Лев., I, 1956, 129); — *Сьогодні ж ранком пташка билася у вікно, так і думала* [Катерина], *що від Івася звістка буде* (Чорн., Визволення, 1949, 120); *Коли Іван доспівав пісню, Хлипало, не давши в'язням опам'ятатися, озвався з-за дверей украдливо: — Рано пташка заспівала, коли б кішечка не вкрала...* (Збан., Єдина, 1959, 154); *Образно. *Відчинивши хвіртку до свого двору, Георге розводить руки і ловить свою чорняву пташку, що летить до нього, не відчуваючи землі* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 274); * У порівн. *А Настуся по садочку Пташкою літає* (Шевч., II, 1963, 188); *Поспішаючи до школи, щебечуть діти, як пташки* (Сос., II, 1958, 495); // *збірн.* Птахи. [К о б з а р:] *І звірина спить у лісі, пташка — в діброві, рослина — у полі...* (Мирний, V, 1955, 110); *Артем Сидорович навчив Данила любити землю і травинку, воду і пташку* (Коп., Лейтенанти, 1947, 115); // У пестливому звертанні до дитини, дівчини, жінки. — *Бабусенько! Скажи мені, де я? — В Лебедині, моя пташко, Не вставай: ти хвора* (Шевч., I, 1963, 127); [Х в е д о с к а:] *Як ти сказав мені біля воріт?* [Р о м а н:] *Пташко моя!* (Кроп., II, 1958, 53).

◇ **Би́тися як пта́шка** *див.* **би́тися**.

2. *перен., розм., ірон.* Те саме, що **птах** 2. — *Та оце, мабуть, чи не сама Наталія Андріївна! «Побачу, що то за пташку Марко впіймав»,— думаю* (Вас., II, 1959, 310).

◇ **Не на́шого пера́ пта́шка** *див.* **перо́**; **Пта́шка бо́жа** — безтурботна людина. *Такою зросла ця, так би мовити, божа пташка під.. батьківськими крилами* (Ле, Міжгір'я, 1953, 23).

3. *розм.* Позначка на папері у вигляді двох рисок, що утворюють гострий кут, звернений донизу. *Схвильований і червоний з напруги.. Кривенко твердим, як цвях, олівцем карбував пташки над прізвищами тих, що вже явилися* (Мик., II, 1957, 513).

ПТА́ШНИК [1], а, *ч.* Той, хто доглядає свійську птицю. *В сільськогосподарській артілі ім. Димитрова організовано семінар для підготовки кадрів пташників* (Наука.., 3, 1961, 39); *В кооперативах і народних маєтках* [Куби] *ще не вистачає бригадирів, нормувальників, садівників, рільників, пташників* (Рад. Укр., 20.V 1963, 3).

ПТА́ШНИК [2], а, **ПТАШНИ́К**, а́, *ч.* Приміщення, бу-

дівля для утримання свійської птиці (курей, гусей, індиків, качок і т. ін.). *Велике артільне дворище .. вимальовувалося одразу ж за річкою на околиці села, на протилежному пагорбі,— конюшні, корівники, пташники, кузня* (Вол., Місячне срібло, 1961, 173); *Для вирощування і відгодівлі птиці в колгоспі споруджено механізовані широкогабаритні пташники* (Ком. Укр., 2, 1965, 53); *У заражені черепашкою місця курей вивозять в пересувних пташниках* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 27); *Жили вони* [кури та півні] *у затишному пташнику під полом* (Збан., Сеспель, 1961, 302).

ПТА́ШНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **пта́шник**[1]. *Коли окремі групи птиці виділяють для відгодівлі, пташницям, які за ними доглядають, нараховують трудодні за кожний кілограм приросту ваги птиці* (Колг. енц., II, 1956, 194); *На засіданні* [правління] *були.. і пташниці, і конюхи, і бригадири, і просто рядові члени колгоспу* (Тют., Вир, 1964, 118).

ПТА́ШНЯ, і, *ж., рідко.* Те саме, що **пта́шни́к**[2].

ПТАШНЯ́, і́, *ж., розм.* Збірн. до **птах** 1. *Там, у гущавині молодого гілля, ціла орда усякої пташні завелася: чижі, кропив'янки розсипають своє цьомкання, горлиці туркочуть журливу пісню* (Мирний, III, 1954, 293); *Дика пташня висвистувала, цвірінчала, щебетала* (Добр., Очак. розмир, 1965, 279); *У порівн. *На вулиці стояв гомін.., молодь шуміла, як пташня в ранішньому лісі* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 112).

ПТАШО́К, шка́, *ч., розм.* Те саме, що **пта́шка** 1, 2. *Летів пташок понад воду, Летів і над гаєм* (Укр.. думи.., 1955, 548); — *Се, правдоподібно, той самий пташок. котрого вони* [злодії] *всаджують першого крізь видушену шибу до покоїв і котрий відчиняє їм вікна,— мовив комісар* (Фр., IV, 1950, 43); *Образно. *Стара.. не пізнавала Марусі — так розвеселився та розщебетався її пташок. Та й сама Маруся не могла зрозуміти — чого це їй так весело* (Хотк., II, 1966, 76).

ПТЕРАНОДО́Н, а, *ч.* Здатний літати викопний плазун ряду птерозаврів, що мав беззубі щелепи, витягнуті у дзьоб. *Найбільшою твариною, що піднялась у повітря, .. був плазун — ящір птеранодон* (Наука.., 10. 1965, 43).

ПТЕРОДА́КТИЛЬ, я, *ч.* Здатний літати викопний плазун ряду птерозаврів, що мав витягнуті в довгий дзьоб щелепи з дрібними зубами.

ПТЕРОЗА́ВР, а, *ч.* Здатний літати викопний плазун; літаючий ящір.

ПТИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. Те саме, що **птах.** *Добра птиця свого гнізда не каляє* (Номис, 1864, № 9426); — *Де то вже, бабусю, мені його побачити та ще і сього вечора. Він не птиця, щоб йому до мене прилетіти!* (Кв.-Осн., II, 1956, 197); *Денис мовчки підняв у руці забиту птицю* (Тют., Вир, 1964, 139); *Сталевих птиць у грізній високості я чую рев...* (Сос., II, 1958, 177); — *Біжи мерщій та спитайся, що воно за птиця така їде через моє село* (Україна.., I, 1960, 19); *З усіх боків дівчата так і пострілювали поглядами на цю знатну, в картатому костюмі, птицю, що не вміла навіть сидіти до ладу на траві* (Гончар, Таврія, 1952, 307); *Образно. *Сизокрила птиця перемоги зустрічає піснею бійців* (Тер., Ужинок, 1946, 81); *У порівн. *Якби на варту куди,.. не воликами б я почвалав, а бистрим конем, птицею летів би* (Барв., Опов.., 1902, 141); [М а р у с я:] *У Васі очі сині-сині... От такі. Брови як птиці. Перший наводчик на всю гвардію* (Корн., II, 1955, 59).

△ **Ра́йські пти́ці** *див.* **ра́йський.**

◇ **Важли́ва (ва́жна, вели́ка, не про́ста** *і т. ін.)* **пти́ця** — те саме, що **Важли́вий (ва́жний) птах** (*див.* **птах**). *Язик, що привів він разом з товаришами, виявився важливою птицею* (Рибак, Час.., 1960, 361); [Я ц и х а:] *Соцький, бач, велика птиця!* (Кроп., II, 1958, 98); *Йонька зрозумів, що бородань не проста птиця і що від нього тепер залежить, відпустять Йоньку чи ні* (Тют., Вир, 1964, 438); **Невели́ка пти́ця** — людина нічим не особлива, не поважна особа. — *Як ви насмілились вийти з табору?! ..— Не галасуйте, пане майстре, невелика птиця!* (Ю. Янов., I, 1954, 200); **Одного́ гніздо́чка пти́ці** — люди, схожі, однакові своїми якостями, становищем і т. ін. *Поміщик та піп були одного гніздечка птиці* (Укр.. присл.., 1955, 385); **Перелета́ти (перелете́ти) пти́цею** *див.* **перелета́ти**[1]; **Перелі́тна пти́ця** *див.* **перелі́тний; Пти́ця висо́кого поло́ту** — впливова людина, що займає визначне місце в суспільстві; **Пти́ця не на́шого поло́ту** — людина з іншого кола, іншої суспільної ваги; **Пти́ця низько́го поло́ту** — людина, що не займає визначного місця в суспільстві; **Ра́ння пти́ця** — те саме, що **Ра́нній птах** (*див.* **птах**). — *Ну, та й рання ж птиця оця молода матушка,— говорили наймички..,— будить нас ще до півночі,— не дала вволю виспатись* (Н.-Лев., III, 1956, 86); **Си́ня пти́ця** — те саме, що **Си́ній птах** (*див.* **птах**). *На літературних ловах, в полюванні за синьою птицею істини, добра й краси, перед судом історії і читача Остап Вишня лишився невмирущим* (Літ. Укр., 13.VI 1967, 2); **Стрі́ляна пти́ця** — те саме, що **Стрі́ляний птах** (*див.* **птах**). *Герус був стріляною птицею, його вже раз судив революційний трибунал, але все якось при допомозі друзів обійшлося* (Стельмах, II, 1962, 226).

2. *збірн.* Птахи. *Рано вставай на зорі: Скоро із вирію птиця зав'ється,— Диво побачиш вгорі* (Щог., Поезії, 1958, 87); — *Риба, щоб жити, має воду, птиця — має небо, а людина повинна мати землю* (Стельмах, I, 1962, 625); *Бажаючи зменшити затрати концентрованих кормів, передові господарства заготовляють для свиней і птиці комбіновані силоси* (Колг. Укр., 9, 1959, 23); // Биті птахи як продукт харчування. *У хаті і у кімнаті жінки порались, то діжу наставляли, .. то локшину кришили, то птицю патрали* (Кв.-Осн., II, 1956, 90); *Слободяни та козаки кинулися за Урал з відрами молока, вареними яєчками, смаженою рибою, курами та іншою птицею* (Тулуб, В степу.., 1964, 243); *Птицю морожену і охолоджену зберігають у ящиках* (Технол. приґот. їжі, 1957, 15).

ПТИ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **пташи́ний.** *Кулик на місті соколинім не буде птичим господином* (Номис, 1864, № 997); *В його ногах неначе була якась сила, що давала їм легкість птичих крил* (Н.-Лев., I, 1956, 513); *Кругом виднілося пір'я і птичий послід* (Вас., I, 1959, 176); *Садки не оголошувались птичим щебетанням* (Мирний, IV, 1955, 87); *На радощах він притулив до грудей досить-таки противне птиче обличчя Геруса* (Стельмах, II, 1962, 231).

△ **Пти́че о́ко** — те саме, що **Пташи́не о́ко** (*див.* **пташи́ний**). [М о р ж:] *Квартира — п'ять кімнат, дітей нема. Мебля — птиче око, червоне дерево...* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 10).

◇ **[Тільки (хіба́)] пти́чого молока́ не вистача́є (бракує́, нема́є, нема́)** — те саме, що **[Тільки (хіба́)] пташи́ного молока́ не вистача́є (бракує́, нема́є, нема́)** (*див.* **пташи́ний**). *Господарі були такі щедрі й гостинні, що гостям хіба птичого молока бракувало* (Козл., Мандрівники, 1946, 52); [М и х а й л о:] *У неї* [жінки] *всього доволі, хіба птичого молока нема* (Котл., II, 1953, 58).

ПТИ́ЧКА, и, *ж.* 1. Зменш.-пестл. до **пти́ця** 1. *Кожна птичка своїм носиком живе* (Укр.. присл.., 1955, 82); *Образно. *Гандзя рибка, Гандзя птичка, Гандзя цяця-молодичка* (Пісні та романси.., II, 1956, 47);

Увесь дім розвеселює [розвеселяє] *тут птичка: братової се сестричка, панна Оля, люба всім* (Мак., Вибр., 1954, 430); *У порівн. *Еней в біді, як птичка в клітці; Запутався* [заплутався], *мов рибка в сітці* (Котл., I, 1952, 198).

2. *розм.* Те саме, що **пта́шка** 3. *Френк Коллінз поставив птичку біля прізвища професора* (Рибак, Час.., 1960, 61).

ПТИ́ЧНИК, а, *ч., заст.* Пташник (*див.* **пта́шни́к** [2]). *На подвір'ї стояли рядами.. стайня, льодовня, птичники і якісь невеличкі не то хатки, не то повітки, обмазані білою глиною* (Н.-Лев., II, 1956, 38).

ПТИ́ЧНИЦЯ, і, *ж., заст.* Пташниця. *І чому він не вмер малим? Нащо та добра подруга матерня, птичниця, після смерті її взяла його до себе, вигодувала, виростила?* (Мирний, IV, 1955, 173); *Василина оддала батькові гроші і розказала, що посесор хоче найняти її за птичницю або й горничну* (Н.-Лев., II, 1956, 47).

ПТІАЛІ́Н, у, *ч., спец.* Фермент слини людини і деяких тварин, який має здатність розщеплювати крохмаль. *У слині новонароджених вже є фермент птіалін, але сила його ще невелика* (Шк. гігієна, 1954, 96); *Травлення починається в порожнині рота. Тут відбувається подрібнення їжі і змочування її слиною, яка містить ферменти птіалін і мальтазу, що розщеплюють вуглеводи* (Заг. догляд за хворими, 1957, 106).

ПТОМАЇ́НИ, ів, *мн.* Органічні (перев. отруйні) речовини, що утворюються в результаті життєдіяльності гнильних мікроорганізмів з продуктів розпаду тваринних білків.

ПУАНСО́Н, а, *ч.* 1. *техн.* Робоча частина (звичайно металевий стрижень) деяких штампів та ін. інструментів, що безпосередньо тисне на матеріал, який обробляють або досліджують. *Ковані вироби часто оздоблювали* [у Київській Русі] *карбуванням, що його наносили на поверхню предмета з допомогою ударів молотка по стальному пуансону, який на робочому кінці мав візерунок* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 419).

2. *друк.* Сталевий штамп з рельєфним дзеркальним зображенням літери, цифри, знака. *Для створення друкарського шрифта.. виготовляють спочатку сталевий брусок (пуансон), на одному з торців якого гравіруют рельєфне дзеркальне зображення літери* (Наука.., 2, 1968, 35).

3. Умовна позначка на географічних картах.

ПУАНСУВА́ННЯ, я, *с., техн.* Обробка матеріалів пуансоном.

ПУА́НТ *див.* **пуа́нти.**

ПУА́НТИ, ів, *мн.* (*одн.* **пуа́нт**, а, *ч.*). Тверді носки балетних туфель. *Стояти на пуантах; Танець на пуантах.*

ПУАНТИЛІ́ЗМ, у, *ч., спец.* Напрям у західноєвропейському живопису кінця XIX — початку XX ст., що відзначався особливою технікою — накладанням фарб мазками у вигляді крапок або вузьких смужок.

ПУ́БЛІКА, и, *ж., збірн.* 1. Люди, що перебувають де-небудь як глядачі, слухачі, відвідувачі. *Просто суддів трохи далі посіла публіка: кілька панночок і паній, двоє-троє паничів, якийсь пан з газети, кілька міщан...* (Гр., II, 1963, 307); *Закінчився перший відділ концерту. Минув антракт. Публіка.. спішила зайняти місця* (С. Ол., З книги життя, 1968, 29); [Ф л ю г е л ь:] *Ми запрошуємо шановну публіку відвідати наш ресторан завтра* (Собко, Життя.., 1950, 41); // Певні кола глядачів, читачів і т. ін. — *Де є та публіка, що могла б читати і відчути мої поезії?* (Фр., IV, 1950, 34); *Шевченко вважав, що театр повинен бути громадською кафедрою, учителем публіки* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 165).

2. *розм.* Люди, народ, товариство. *От перед нею неначе майнули якісь вулиці з розкішними палацами. На їх снує багато публіки, убраної, веселої* (Н.-Лев., IV, 1956, 109); *Приїжджих мало, багата публіка боїться війни* (Коцюб., III, 1956, 414); *По-святковому вбрана публіка поволі заповнювала бульвар* (Донч., II, 1956, 85); // *жарт., зневажл.* Непевні, підозрілі люди.—*З ними* [босячнею] *треба бути насторожі... То така публіка, що на ходу підметки рве...* (Гончар, Таврія, 1952, 79).

ПУБЛІ́КА, и, *діал.* 1. *ж.* Ганьба, сором. [Д р е й с і г е р:] *У мене тут гості, а сі пройдисвіти сміють... лають мою жінку.. Коли б се так мусило бути у впорядкованій громаді, щоб такі бездоганні люди, як я і моя родина, мали терпіти таку публіку... то я... то я тоді мусив би пожалувати, що досі був іншої думки про звичайність і право* (Л. Укр., IV, 1954, 236);— *Жінка до мене: «Ти сякий, ти такий,.. ти лайдаку, ти пияку», ну—паплюжить. Публіка на все село* (Март., Тв., 1954, 67); — *Не ганьби, — каже* [чоловік],— *мою сиву голову, жінко... Що люди скажуть, подумай! Та ж то публіка на всю околицю...* (Козл., Ю. Крук, 1950, 306).

Виставля́ти на публі́ку *кого*; **Робити публі́ку** *з кого* — ганьбити кого-небудь. — *Чим я провинився, кого забив або запалив, щоби мене перед цілою громадою виставляли на публіку?* (Фр., I, 1955, 148); *На дорозі мене перейшла та й публіку з мене робить* (Фр., I, 1955, 83).

◇ **На публі́ку сі́сти** — стати до ганебного стовпа. *Я піду серед села на публіку сісти* (Сл. Гр.).

2. *ч. і ж.* Особа поганої поведінки.— *Я казала, що Семен чоловік, А Семен публіка, ще й негіда* [негідник] *на весь світ!* (Чуб., V, 1874, 338).

ПУБЛІКА́ТОР, а, *ч.* Той, хто публікує що-небудь. *Невтомний збирач і публікатор народної творчості,.. дослідник української літератури, мовознавець і перекладач — таким постає перед нами В. Гнатюк* (Нар. тв. та етн., 1, 1964, 34).

ПУБЛІКАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до публікації. *Публікаційні витрати.*

ПУБЛІКА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Друкування, видання якого-небудь твору, тексту. *З першого ж номера редакція «Основи» почала публікацію творів Шевченка* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 626); *Подальше вивчення і висвітлення історії українського радянського образотворчого мистецтва.. неможливе без широкої публікації архівних матеріалів, мемуарів безпосередніх учасників історичного процесу, забутих творів* (Мист., 4, 1966, 6).

2. Те, що надруковано, видано. — *Я не раз думав про вашу долю, читаючи ваші публікації. — Таки читали їх? — Треба ж стежити за пресою* (Стельмах, I, 1962, 42); *Вперше твори Тичини були надруковані в 1912 р. .. Лише деякі з цих ранніх публікацій ввійшли згодом до першої збірки поета* (Поезія.., 1956, 15); // Оголошення про що-небудь, надруковане десь. *У Петербурзі вийшла публікація про видання з нового року місячника «Вільна Україна»* (Коцюб., III, 1956, 284); — *Ви хочете дати публікацію про втрату документів? — сухо запитав директор* (Мокр., Сто.., 1961, 40).

ПУБЛІКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **публікува́ти.** *Радянська елада забезпечила публікування творів В. І. Леніна для широких мас їх рідною мовою* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 74).

ПУБЛІКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Друкувати, видавати який-небудь твір, текст. *Займаючись питаннями російської літератури, М. К. Гудзій.. продовжував відгукуватися на українські теми — то публікуючи листи Т. Г. Шевченка до С. Аксакова, то го-*

туючи до видання листування П. Куліша з Аксаковим (Рад. літ-во, 3, 1957, 33).

ПУБЛІКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* 1. *тільки 3 ос.* Виходити друком, видаватися. *Закони, ухвалені Верховною Радою СРСР, публікуються мовами союзних республік за підписами Голови і Секретаря Президії Верховної Ради СРСР* (Конст. СРСР, 1963, 10); *Про роботи Юрія Крайнєва, які мали величезне оборонне значення, в спеціальних журналах публікувалося дуже мало матеріалів* (Собко, Зор. крила, 1950, 147).

2. *розм.* Вміщувати в друкованому органі свій твір, оголошення і т. ін.

3. Пас. до **публікува́ти.**

ПУБЛІЦИ́СТ, а, *ч.* Письменник, журналіст, який створює публіцистичні твори. *Я думаю, нема тяжчої та марудніщої роботи, як робота українського галицького публіциста, і приступатись до неї треба з міцною головою та твердою вдачею* (Л. Укр., V, 1956, 87); *Кожний суспільний клас має своїх політиків і публіцистів, а кожний політик і публіцист орієнтується в ситуації й визначає майбутні перспективи своєму класові* (Козл., Щури.., 1956, 135); *Творцем, керівником і провідним публіцистом «Правды» був Володимир Ілліч Ленін* (Рад. Укр., 5.V 1962, 2).

ПУБЛІЦИ́СТИКА, и, *ж.* Рід літератури, що висвітлює актуальні проблеми сучасності; сукупність літературних творів цього роду. *Наша література ще в такому стані, що не кожний одділ* [відділ] *її заповнено однаково. Найбільш розвинена поезія і белетристика та публіцистика* (Сам., II, 1958, 372); *Він закопався в книжки, читав усе, що потрапляло до рук: художню літературу, критику, публіцистику* (Кол., Терен.., 1959, 155); *Публіцистика як вид літературної діяльності складалась і утверджувалась протягом досить тривалого історичного періоду і завжди займала значне місце в творчості багатьох майстрів художнього мислення* (Ком. Укр., 6, 1967, 60); // Відбиття актуальних проблем сучасності у творах інших родів літератури. *Ю. Смолич відомий як талановитий і плідний публіцист, то ж елементи публіцистики, памфлету явно відчуваються і в романі* [«Світанок над морем»] (Рад. літ-во. 3, 1957, 11).

ПУБЛІЦИСТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **публіци́ст** і **публіци́стика.** *«Украинский вестник» дав перші зразки таких публіцистичних жанрів, як нарис, фейлетон, памфлет* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 48); *Велику пошану сучасників і нащадків Грабовський здобув не лише своєю поетичною та публіцистичною творчістю, а й мужньою революційною боротьбою проти царського самодержавства* (Ком. Укр., 8, 1964, 70); // Власт. публіцисту і публіцистиці. *Тепер більш ніж коли жалію, що нема в мене публіцистичного талану* (Л. Укр., V, 1956, 272); *Статті Я. Галана, спрямовані проти реакційної націоналістичної «літератури», мають публіцистичний характер* (Іст. укр. літ., II, 1956, 609); *У віршах В. Сосюри закладено сильне публіцистичне начало — з вогнистим словом, карбованим рядком* (Рад. Укр., 30.X 1962, 3); // Який торкається актуальних проблем сучасності (про літературний твір). *У роки війни проти фашизму П. Г. Тичина випускає, крім збірок поезій, ще й книгу публіцистичних та літературно-критичних статей, продовжує і далі велику перекладацьку роботу* (Вітч., 1, 1961, 161).

ПУБЛІЦИСТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **публіцисти́чний.** *Коли публіцистика — це певний вид творчості, то існує ще й поняття публіцистичності, яке означає певну манеру письма, стильові особливості* (Літ. Укр., 24.XII 1968, 2).

ПУБЛІЦИСТИ́ЧНО. Присл. до **публіцисти́чний.** *Горьківська традиція пристрасної, публіцистично загостреної, насиченої значними ідейними проблемами драматургії справила благотворний вплив на розвиток українського драматичного мистецтва* (Іст. укр. літ., II, 1956, 219); *Онук мій, ідучи в дитячий сад, говорить гордо: — Йду я на роботу. Новий — скажу публіцистично — лад Отак нову оформлює істоту* (Рильський, III, 1961, 308).

ПУБЛІЦИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **публіци́ст.** *1887 року Олена Пчілка бере участь у виданні жіночого альманаху «Перший вінок». Це видання.. згуртувало навколо себе жінок-письменниць та публіцисток* (Вітч., 1, 1964, 152).

ПУБЛІЦИ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **публіци́ст;** // Власт. публіцисту.

ПУБЛІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний. *День публічної кари опришків у Станіславі був наче святом для шляхти. Поз'їздилося їх з усієї околиці* (Хотк., Довбуш, 1965, 330); *— Мене було призначено офіціальним опонентом дисертанта. Як опонент я не заперечував проти того, щоб дисертацію було винесено на публічний захист* (Загреб., Спека, 1961, 47); *9-го січня 1848 року в Брюсселі Карл Маркс говорив на публічних зборах «промову про свободу торгівлі»* (Ленін, 2, 1969, 243); *Свої погляди на мистецтво Карпенко-Карий пропагував не тільки в статтях, рецензіях, публічних виступах,.. але й у деяких драматичних творах* (Життя К.-Карого, 1957, 250).

Публі́чний торг (про́даж) — продаж майна з аукціону. *Через скільки годів обидва материні доми ляснули: приказ їх продав з публічного торгу* (Збірник про Кроп., 1955, 49).

2. Признач. для широкого відвідування, користування; громадський. *Я запитував у декого з членів комітету, що відає нашою публічною книгарнею, чи не взявся б склад при книгарні розповсюджувати Ваше* [оповідання] *«Дорогою ціною»?..* (Мирний, V, 1955, 409); *Вчора покликали мене до публічного шпиталю.. На білому ліжку найшов я свого найближчого приятеля в безвихідній недузі* (Ірчан, II, 1958, 139).

Публі́чна бібліоте́ка — загальнодоступна бібліотека, призначена для обслуговування широких кіл читачів. *У 1830 році в Одесі була відкрита Міська публічна бібліотека з великим книжковим фондом* (Визначні місця Укр., 1958, 430); **Публі́чне мі́сце** — місце, де збирається багато публіки (про театр, стадіон і т. ін.).

◇ **Публі́чний дім** *див.* **дім.**

3. *рідко.* Стос. до публіки (у 2 знач.). [С е р ж а н т:] *Я попереджаю. Це заколочує публічний спокій.* [Д ж о н:] *«Публічний спокій». Чи й учора ваші солдати били нас ради публічного спокою?* (Ірчан, I, 1958, 269); *Мистецька думка — публічна думка, а художник — трибун* (Рад. літ-во, 8, 1965, 4).

ПУБЛІ́ЧНО. Присл. до **публі́чний** 1. *Тільки серйозна праця над собою може дати право виступати публічно* (Коцюб., III, 1956, 25); *Щедрий на обіцянки, Мажара мав необережність публічно пообіцяти найближчим часом відкрити в радгоспі перукарню* (Гончар, Тронка, 1963, 117).

ПУ́ГА, и, *ж.* Прикріплений до держака мотузок або ремінець, яким поганяють тварин; батіг. *Милого друга мила й пуга* (Номис, 1864, № 9158); *Ти змалку так любив мене, як пугу пес* (Греб., I, 1957, 63); *Грицько нову мазницю почепив, пугу сплів з новим ремінцем, пужално з береста вирізав* (Барв., Опов.., 1902, 137); *Чути було, як гукали і ляскали пугою пастухи* (Донч., Пісня.., 1947, 13); *— Одне пора тобі, Дмитре, зрозу-*

міти, що пугою обуха не пересічеш! (Автом., Щастя.., 1959, 44); *У порівн. *Те «бий» опекло тіло, як пуга, підняло ноги і погнало без тями вперед* (Коцюб., II, 1955, 87).

◇ **Як пу́гою по воді́** — те саме, що **Як об сті́нку горо́хом** (*див.* **горо́х**).

ПУГА́, **и́**, *ж., діал.* Пугач. *Пуга десь у лісі сумно голосить* (Федьк., I, 1960, 112).

ПУ́ГАЛО, а, *с., розм.* Те саме, що **опу́дало**. *Вона не схожа була на людину, а на пугало, що ставлять добрі хазяйки на своїх городах од горобців* (Мирний, I, 1954, 61); * У порівн. [Д р а н к о:] *А ви чого там маячите, як пугало?* [К у к с а:] *Та сказали діти, що десь пожежа!* (Кроп., I, 1958, 210); // *перен.* Той (те), хто (що) лякає кого-небудь, викликає страх. — *Хотять* [аре́штанти] *моєї одставки. Я б пішов, я б охоче пішов, бо, сказати правду, надоїло мені бути пугалом якимсь для людей* (Хотк., I, 1966, 173); *Все опошлюється і перекручується в нечистих руках імперіалістів. Навіть атомна енергія, яка могла б принести справжню славу двадцятому століттю,.. перетворюється вами* [імперіалістами] *на пугало, на знаряддя злочинства* (Довж., III, 1960, 67).

ПУГА́Р, **я́**, *ч., діал.* Келих, кубок. *Всі встали. Генерал пугар подвійний У руки взяв* (Фр., XII, 1953, 358); *Щоб трохи заспокоїтись, Кость Іванович навстоячки вихилив пугар бессарабського мерло* [сорт вина] (Стельмах, I, 1962, 447).

ПУГА́РИЧОК, а, *ч., діал.* Зменш.-пестл. до **пуга́р**. — *Ех, винця би пугаричок..,— звіряється перед кимнебудь Янко* (Козл., Ю. Крук, 1950, 114).

ПУГА́РЧИК, а, *ч., діал.* Зменш.-пестл. до **пуга́р**.

ПУ́ГАТИ, ає, *недок., рідко.* Кричати (про пугача або сича). *Коли над хатою пугає пугач або сич — біду віщує, й найпаче пожежу* (Номис, 1864, № 13405); *І пугач пуга, і сова З-під стріхи в поле вилітає* (Шевч., II, 1963, 32); *На даху Хомашиної хати по ночах пугав сич* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 234).

ПУ́ГАЧ, а, *ч.* Хижий нічний птах ряду совоподібних, який живиться дрібними гризунами. *Не показуй пугачеві дзеркала, бо він і сам знає, що гарний* (Укр.. присл.., 1955, 173); *Тихо! Сумно! Тільки часом В пущі пугач закричить* (Бор., Тв., 1957, 105); *В кущах, що темними купинками підступали до стежки, застогнав пугач...* (М. Ол., Леся, 1960, 80); — *Ще не одросла* [чуприна],— *смикав за кінчик свого куцого оселедця Бреус. — Я ж недавно в війську.— Недавно... З пугача не буде павича* (Добр., Очак. розмир, 1965, 229); * У порівн. [Б а б а:] *От вив та стогне... аж сумно сидіти...* [Л и к е р а:] *Мов пугач у комині* (Стар., Вибр., 1959, 653); *Сеїд схопив ключі, вийшов .. і крикнув пугачем* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 80).

ПУГА́Ч, **а́**, *ч.* Іграшковий пістолет, що стріляє пробками або пістонами. *Хлопці поквапливо роздягалися. Хто зовсім голий, хто в трусах, хто в сорочці й штанях, але всі з гвинтівками і пугачами кинулись за Віктором* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 9).

ПУГАЧЕ́НЬКО, а, *с., нар.-поет.* Пестл. до **пу́гач**. [Д о м а х а:] *Ой, не пугай, пугаченьку, В зеленому байраченьку* (Кроп., II, 1958, 172).

ПУГА́ЧИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **пу́гач**. *Квилить пугачик жалібно над дахом* (Рильський, Поеми, 1957, 9).

ПУГАЧО́ВЕЦЬ, вця, *ч., іст.* Прибічник, однодумець Пугачова; учасник селянської війни під проводом Пугачова. *Влітку 1774 р. на Слобідській Україні — Харківщині — з'явилися загони пугачовців* (Іст. УРСР, I, 1953, 353); *В його діда-коваля є старезна рушниця.. Колись ще ніби дід дідів, пугачовець, зробив її* (Гончар, Тронка, 1963, 307).

ПУГНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., однокр., перех., розм., рідко.* Те саме, що **пужну́ти**. *Прийнявся Півень жито розгрібать.. Недовго довелось клювати, Бо вийшов Господар із хати, Гостей непроханих пугнув* (Гл., Вибр., 1957, 210); — *Ох, і пугнув же я їх! «Геть!», кажу, а бомба без капсуля* (Довж., I, 1958, 146).

ПУ́ГОЛОВОК, вка, *ч.* Личинка безхвостих земноводних, що живе у воді, має зябра та хвіст і не має кінцівок. — *Це вже не риба ловиться, а якісь жаби та пуголовки* (Н.-Лев., III, 1956, 391); *Якби побачить хвилі ті, що зеленаво блискотіли, де пуголовки у воді, нагрітій сонечком, чорніли...* (Сос., Щастя.., 1962, 138).

ПУ́ГУ́, ПУ́ГУ́-ПУ́ГУ, *виг.* 1. Звуконаслідування, що означає крик пугача або сича. *Ой злетів пугач да й на могилоньку, Да як пугу, дак пугу* (Чуб., V, 1874, 1046); *У долині ворон кряче, сич в гаю — пугу!* (Сос., II, 1958, 251).

2. Умовне привітання у запорізьких козаків. *Дотанцював* [козак] *аж до брами, Крикнув: — Пугу! пугу! Привітайте, святі ченці, Товариша з Лугу!* (Шевч., II, 1963, 54); *За звичкою Кривоніс гукнув:— Пугу, пугу! Але на козацьке привітання ніхто не відповів* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 283).

ПУГУ́КНУТИ, ну, неш, *док., однокр., розм.* Крикнути «пугу». — *Щось як замаха крилами над головою та пугукне, так у мене і затрусились жижки,.. роздивився, аж то пугач схопився з верби* (Стор., I, 1957, 211); *Раптом зовсім близько хтось пугукнув по-козацькому* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 87).

ПУ́ГУ́-ПУ́ГУ *див.* **пу́гу́**.

ПУД[1], а; *род. мн.* пудів *і заст.* пуд; *ч.* У Росії, Білорусії та на Україні до запровадження метричної системи мір — міра ваги, що дорівнює 40 фунтам (близько 16,4 кг). *Круто повернувся* [Турн] *І камінь пудів в п'ять підняв* (Котл., I, 1952, 293); — *Шабля в Палія у п'ять пуд — така важка* (Мрд., I, 1958, 98); *Нескінченними поїздами вивозили* [фашисти] *на захід руду, чавун, вугілля. Вивозили мільйони пудів награбованого цукру, пшениці, ячменю* (Довж., I, 1958, 134); // Велика кількість чого-небудь; щось дуже важке. — *Що за диво! Відразу немов десь пудами пригнало ту кип'ячку, так і чути, що з усіх боків преться і тиснеться до ями* (Фр., IV, 1950, 15); *Коні.. борсалися в тванюці по самі груди. Колеса ледве обертались, вивертаючи пуди в'язкого чорнозему* (Гончар, III, 1959, 222).

◇ **Зна́ти (узна́ти, пізна́ти** *і т. ін.*) **почо́му (почі́м) пуд ли́ха** *див.* **ли́хо** [1]; **[Не оди́н] пуд со́лі з'їсти** *див.* **з'їда́ти**.

ПУД[2], у, *ч., діал.* Страх.

Дава́ти (да́ти) пу́ду; Наганя́ти (нагна́ти) пу́ду — лякати, страшити кого-небудь. *Вломився* [Марусяк] *у ліс, перебрів Красноїльський потік та.. такими лісами, що аж пуду давало* (Хотк., II, 1966, 105); *Такого на їх пуду нагнав* (Сл. Гр.); **Набра́тися (зазна́ти) пу́ду** — перелякатися.

ПУДЕ́ЛКО, а, *с., діал.* Зменш.-пестл. до **пу́дло**. — *А що зробиш з твоїми метеликами? — Буду їх у пуделку держати* (Коб., III, 1956, 37); *Сопліца повагом підходить до ридвану, Пуделко дістає, де сховано пляшки* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 145).

ПУ́ДЕЛЬ, я, *ч.* Порода кімнатних собак з довгою кучерявою шерстю; собака цієї породи. *Засідатель.. у одній руці держав пенькову люльку, здоровенну, як кварта, а у другій дубельтівку; у ногах вертівся пудель і гавкав на сільських собак* (Стор., I, 1957, 154); *Біля ніг його вовтузився пудель, що, треба думати, під час вистав служив мартишці за баского коня* (Ільч., Серце жде, 1939, 91).

ПУ́ДИК, а, ч. Пестл. до **пуд**[1]. — *А що, не заробили за вік і ми, і батьки наші цих п'ять пудів? — Та воно так, а може, й не так... — Чого не так?! Візьмеш свої пудики на плечі, як миленький* (Стельмах, I, 1962, 388); — *Горішки-то добре родять у п'ять років один раз. Що мішок, то й три пудики...* (Донч., III, 1956, 55).

ПУ́ДИНГ, у, *ч., кул.* Запіканка з сиру, м'яса, крупи і т. ін. з доданням яєць, молока, прянощів. *Замість куті був якийсь особливий пудинг.., обложений букетами фіалок* (Л. Укр., V, 1956, 385).

ПУ́ДИТИ, джу, диш, *недок., перех., діал.* 1. Гнати. *Молоде гудь, та в двір пудь, а старе хвали, та з двора веди* (Сл. Гр.).

2. Лякати.

ПУ́ДЛІНГОВИЙ, а, е, *спец.* Стос. до пудлінгування. *Пудлінгове залізо;* // Признач. для пудлінгування. *Пудлінгова піч.*

ПУДЛІНГУВА́ННЯ, я, *с.* Застарілий спосіб одержання зварювального заліза з чавуну в спеціальних печах.

ПУДЛІНГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., спец.* Піддавати пудлінгуванню.

ПУДЛІНГУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **пудлінгува́ти.**

ПУ́ДЛО, а, *с., діал.* Коробка або футляр. *Антося нема, тільки скрипка його на кілочку висить. Не мав, неборак, пудла, то возив її в хустині* (Свидн., Люборацькі, 1955, 157); *Дівчина залишає квартиру, несучи пудло з фанери в руці. У пудлі.. капелюшок з золотим бантом* (Вільде, Троянди.., 1961, 325).

ПУДО́ВИЙ, а, е, *заст.* Який важить один пуд. *Рушив* [Яшко] *помалу, мов на ноги гирі хто пудові почіпляв* (Головко, I, 1957, 172); — *Кулаки в нього — наче корчі, Німчик однією рукою перекидає через хату пудову гирю* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 158); // Дуже важкий. *Переверніть пудові журнали та пошукайте, чи нема там чого-небудь такого, як С[вяченая] в[ода]* [назва твору] — *і не турбуйтесь, бо, їй-богу, не найдете* (Шевч., I, 1951, 376); *Щука справді була пудова* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 459); *Мовчки розмахнувся Василь своїм пудовим кулаком. Морика навіть не зойкнув* (Кулик, Записки консула, 1958, 237).

ПУДОВИ́К, а́, *ч., заст.* 1. Гиря вагою один пуд. — *Знаєш, колись, у шекспірівські часи, злочинцям до ноги на короткому ланцюгу пудовика приковували і на базари пускали милостиню збирати* (Собко, Справа.., 1959, 127).

2. Мішок, який вміщує один пуд чого-небудь сипкого.

ПУ́ДРА, и, *ж.* Дрібний і м'який, перев. пахучий, порошок, що наноситься на шкіру як гігієнічний та косметичний засіб (раніше наносився також на волосся, перуки). *Присів* [Карпо Петрович] *біля жінки, мало не задихнувшись од солодкого запаху пудри з її лиця* (Коцюб., II, 1955, 371); *На лице поклала* [Любов Прохорівна] *зайвий шар пухкої пудри, щоб блідість свою на неї звернути* (Ле, Міжгір'я, 1953, 114); *Злякано вбігає* [Ліза] *в широких шовках,.. пишне волосся її поблискує брильянтовою пудрою* (Стельмах, I, 1962, 298).

△ **Цукро́ва (са́харна) пу́дра**, *кул.*— дрібно потовчений цукор. *Для виготовлення вітамінів у вигляді драже.. потрібно багато цукрової пудри* (Веч. Київ, 19.VII 1957, 4); *Кожна гілочка на деревах була біла, наче.. обсипано кожну цукровою пудрою* (Ю. Янов., II, 1954, 38).

ПУ́ДРЕНИЦЯ, і, *ж.* Коробочка для пудри. *Майстри* [різьбярі] *виробляли такі предмети-дрібнички, як пудрениці, портсигари, шкатулки, мундштуки та ін.* (Матеріали з етногр.., 1956, 4); — *Виявилося, що.. до ланцюжка жіноча пудрениця причеплена, котру баришні в сумочках носять, щоб, посеред вулиці зупинившись, красу наводити* (Тют., Вир, 1964, 142).

ПУДРЕ́Т, у, *ч., спец.* Органічне добриво з висушених і подрібнених у порошок фекальних мас. *У приміських зонах як додаткове джерело органічних добрив в овочевій сівозміні можна застосувати сухий відстій каналізаційних вод — пудрет* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 123).

ПУ́ДРИТИ, рю, риш, *недок., перех.* Вкривати пудрою. *Гример* [на кіностудії] *пудрить підряд носи всім присутнім* (Ю. Янов., V, 1959, 119).

ПУ́ДРИТИСЯ, рюся, ришся, *недок.* Наносити на свою шкіру (рідше волосся, перуку) шар пудри. *Пані в покоях — пудриться коло дзеркала, фарбується...* (Вас., III, 1960, 347); *Ні, каже Дарка, вона не буде пудритися, бо вона провалилася б крізь землю, якби, боронь боже, дізналися, що вона набілена* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 15).

ПУЖА́К, а́, *ч., діал.* Пужало. *Левко люто вишарпнув батога, об коліно поломив пужак на дрібні цурпалки* (Стельмах, I, 1962, 545).

ПУ́ЖАЛНО, а, *с.* Рукоятка батога, пуги. *Пропав батіг — пропадай і пужално!* (Укр.. присл.., 1955, 107); *Кайдаш.. побіг за волами, спиняв їх, бив пужалном по мордах, але важкі воли не могли здержати воза* (Н.-Лев., II, 1956, 317); *Марко тпрукнув на воли, показав вишневим пужалном на дорогу* (Тют., Вир, 1964, 11).

ПУЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех., розм., рідко.* Те саме, що **ляка́ти.** *Вулкан* [бог] *потіє і трудиться, Всіх лає, б'є, пужа, яриться* (Котл., I, 1952, 209); // Те саме, що **поло́хати.** *В очереті — дичина. Плодиться, нема кому пужати* (Мик., II, 1957, 18).

ПУ́ЖКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **пу́га.** *Від чого більш жаль візьме? Чи від батькових скубок, або хоч і пужки, чи від материного голублення?* (Кв.-Осн., II, 1956, 421); *Сяде* [солдат] *на порозі або на дзиглику та чоботи шиє. А біля нього пужка ремінна* (Морд., I, 1958, 56).

ПУЖЛИ́ВИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **ляклі́вий.**

ПУ́ЖНИК, а, *ч.* (*Turritis* L.). Трав'яниста рослина родини хрестоцвітих з білими квітками.

ПУЖНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех., розм., рідко.* Однокр. до **пужа́ти.** *Він не вірив ніяким шепотам та наговорам; ..ніколи не покличе ніякої баби, а яка й сама прийде, то так пужне, що та мерщій навтікача* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 30); *На курінь сіла сорока.. Дядько Семен пужнув її* (Коп., Як вони.., 1948, 69).

ПУЗА́Н *див.* **пуза́нь.**

ПУЗАНЕ́ЦЬ, нця́, *ч.* Зменш.-пестл. до **пуза́нь, пуза́н.** — *Головбух пузанець? Пузанець. Теж на вітамінах черевце відпустив* (Гончар, Тронка, 1963, 88); *Коли мужицькі діти, підштовхуючи одне одного, наближались, лейтенант.. хапав найменшенького забрудненого вчорашньою і сьогоднішньою кашею пузанця, волік за собою* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 168).

ПУЗАНО́К, нка́, *ч.* Промислова риба родини оселедцевих з коротким тілом і відвислим черевцем; поширена в Каспійському, Азовському та Чорному морях.

ПУЗА́НЧИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **пуза́нь, пуза́н.** — *Ходи здоров, пузанчику! — Бувай, Тимоше! — відмовив Покиван* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 464); *Старий батько Сидить коло хати Та вчить внука-пузанчика Чолом оддавати* (Шевч., II, 1963, 344).

ПУЗА́НЬ, я́, **ПУЗА́Н**, а́, *ч., розм.* Чоловік з великим животом; товстий чоловік. — *Виходить до мене пузань у шлафроці з люлькою в зубах* (Н.-Лев., I, 1956, 126);

З клубів пари зненацька виник, з довжелезним куховарським ножем у руках, якийсь міднопикий пузань (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 270); *Образно. *Мала, каже* [Гуща], *плата, багато роботи, не хочемо, каже, своїми мозолями пузанів збагачати* [збагачувати] (Коцюб., II, 1955, 10); // Вгодована дитина. [Д у д а р:] *Прокидаюсь, що таке? Гудок.. Виходжу надвір, а то Малоштанів хлопчисько, отакий пузань, на дудку свистить* (Мик., I, 1957, 49); *Семерко дітей.. заводили на всі голоси, навіть малий пузан-хлопчик верещав бог зна од чого* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 70).

ПУЗА́ТЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **пуза́тий.** — *Ти б, Кирюша, зостався обідати,— каже йому його столоначальник, пузатенький, лисенький старичок* (Мирний, I, 1954, 156); *Спочатку з'явилась пузатенька з вибагливим візерунком пляшечка з буртиновою рідиною. Потім велика чарка* (Кол., Терен.., 1959, 40).

ПУЗА́ТИЙ, а, е, *розм.* 1. З великим животом, товстий. *За богами — панства, панства В серебрі та златі! Мов кабани годовані — Пикаті, пузаті!..* (Шевч., I, 1963, 244); *Шибонув його з пістоля в лице пузатий курінний... Упав козак...* (Сос., I, 1957, 360); *Молодий хлопець сидів охляп на низенькій пузатій конячині* (Коп., Лейтенанти, 1947, 178).

2. *перен.* Низький і широкий, з опуклими, випнутими боками (про неживі предмети). *Червоне зарево* [заграва] *полум'я гоготить у пузатій порепаній грубі* (Мирний, I, 1954, 339); *На столі вже пузатий чайник пирхає, що аж покришка бряжчить* (Донч., VI, 1957, 188); *Взяв* [Карпо] *під пахву пузатий портфель, пішов з установи додому* (Шиян, Баланда, 1957, 200).

ПУЗИ́Р, я́, *ч.* 1. Кулька, наповнена повітрям або газом, що виникає в рідині або рідкій масі чого-небудь. *Мама не слухала — пускала крізь зуби пузирі й щось неіснуюче загрібала рукою* (Ю. Янов., I, 1958, 61); * Образно. *На очах хлопчака лопнув пузир з авторитетом Філіпчука, і всередині цього пузиря не виявилося нічого* (Вільде, Сестри.., 1958, 494); * У порівн. *Дметься, як пузир на воді* (Номис, 1864, № 2501); *Какура отетеріло витріщив очі, щоки його надулися, ніби пузирі* (Чаб., Катюша, 1960, 10); // *перен., жарт.* Мала дитина. *Там, біля потоку, діти юрмилися різнокольоровими комахами. Були вони різні на зріст, від тритніх пузирів до довгоногих.. десятиліток* (Собко, Звич. життя, 1957, 75).

◇ **Ми́льний пузи́р** — те саме, що **Ми́льна бу́льбашка** (*див.* **бу́льбашка**).

2. *рідко.* Те саме, що **міху́р** 1. *Манесенькі підсліпуваті вікна, затягнені пузирем, такі брудні, що майже зовсім не пропускали світла* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 315).

3. Гумовий або прогумований мішок, який наповнюється водою або льодом і застосовується при лікувальних процедурах. *Полегшують стан хворого, зменшують відчуття жару і головний біль холодні примочки на голову, пузир з льодом* (Заг. догляд за хворими, 1957, 74).

ПУЗИ́РЙСТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **пузи́рча́стий.**

ПУЗИ́РЙТИСЯ, и́рйться, *недок.* Вкриватися пузирями; здиматися від пузирів. *Так лаяти Болото почала* [Верша]: — *Оце поганая багнюка! Глянь, пузириться як, знечев'я клекотить* (Греб., I, 1957, 53); *У горняткові пузирився куліш* (Кир., Вибр., 1960, 367).

ПУЗИ́РЧА́СТИЙ, а, е. Вкритий пузирями; з пузирями всередині. *Пузирчасте скло.*

ПУ́ЗО, а, *с., розм.* Великий, товстий живіт. *Хівря.. не терпіла того Ігнася з великим пузом і маленьким, сіреньким личком* (Григ., Вибр., 1959, 110); // *фам.* Живіт взагалі. *Ансула в ад послав* [Еней] *по раки, А Луку пузо розплатав* (Котл., I, 1952, 260); — *Дозвольте запитати, ви з-за Волги на Україну поїздом їхали? — То що?.. Поїздом. — А я... на пузі повз,— сказав сержант* (Гончар, III, 1959, 9); — *В нашого брата мозолів густо, а в пузі пусто!* (Панч, Синів.., 1959, 70).

◇ **Від пу́за їсти (годува́ти** *і т. ін.*), *фам.*— досхочу їсти (годувати і т. ін.). — *Заробив — їж од пуза, а не заробив — тоді що ж? Тоді, хлопчику, раз хліба, два рази борщику...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 405); — *На фронт би швидше. Там хоч годуватимуть від пуза,— висловлював він заповітну думку* (Тют., Вир, 1964, 340).

ПУЗЦЕ́, я́, *с.* Зменш.-пестл. до **пу́зо.** — *Уявляєш собі, який з мене був солдат? Вже тоді в мене було добре пузце, і фельдфебель упирався в нього коліном, показуючи, як треба затягувати ремінь...* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 91); *Бекас — невеличкий болотяний птах, сіренький, з біленьким на пузці пір'ячком* (Вишня, II, 1956, 133).

ПУК, а, *ч.* Те саме, що **пучо́к** 1, 2. *Пук різок лежав серед хати* (Мирний, IV, 1955, 114); *Пук сонячних стріл випорснув з-за крайнеба* (Ю. Янов., Мир, 1956, 96); * У порівн. *В балці хутір визирав зеленим дахом із червоного, як величезний пук калини, вишневого садка* (Головко, II, 1957, 12).

ПУ́КАВКА, ПУ́КАЛКА, и, *ж.* 1. Вид дитячої забавки, з якої стріляють. *Золотий ранок, ясне сонце, буйні бур'яни, де ми майструємо будку,.. пукавки, луки...* (Вас., IV, 1960, 13); *Дві худенькі ручки притискають до грудей пукалку з бузини* (Коцюб., II, 1955, 258); *Стріляв* [Олекса]! *Та ще й як стріляв. Починалося, як і у всіх майбутніх мисливців, з бузинової пукалки* (Вишня, II, 1956, 258); // *перен., ірон., жарт.* Вогнепальна зброя (перев. поганої якості). — *Оце бачиш пукавку? — труснув Панас заржавілою рушницею* (Тют., Вир, 1964, 336); — *Може, візьмеш.. оцю пукалку? — і він поплескав по кишені, в якій вимальовувались обриси нагана* (Речм., Весн. грози, 1961, 120).

2. *заст.* Хлопавка. *Округ ялинки танцювали, гацали та гралися діти..; вони рвали золоті пукавки й виймали звідти ціле убрання з різнобарвного тонкого паперу* (Григ., Вибр., 1959, 417).

ПУ́КАЛКА *див.* **пу́кавка.**

ПУКА́СТИЙ *див.* **пука́тий.**

ПУ́КАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ПУ́КНУТИ** *і* **ПУ́КТИ,** кну, кнеш, *док., діал.* 1. Лопатися, тріскатися. *Озимина зеленіла пишно, і пупчики на деревах пукали* (Коб., II, 1956, 142); *Пукла шибка* (Сл. Гр.); *І чого ти, серце моє, тремтиш як листок на вітрі? І чому ти, серце моє, не пукнеш?* (Стеф., II, 1953, 40).

◇ **Пу́кати від сміху** — дуже сміятися. *Співаночок таких вимудрує* [Яків], *що пукати від сміху* (Хотк., Довбуш, 1965, 114).

2. Стукати. *Кричить баба, репетує, Пукає в вікно* (Рудан., Тв., 1959, 174); *Ой піду я під віконце, пукну* (Сл. Гр.).

3. Стріляти. *Чи там пукне з пістоля, а ми вже думаємо: з пушок палять, і вже вбито кого-небудь* (Кв.-Осн., II, 1956, 389); // Ляскати. *Гукали на Івана од хати, але він того не слухав, збирав малини, пукав з листочків* (Коцюб., II, 1955, 307).

ПУКА́ТИЙ, ПУКА́СТИЙ, а, е, *розм.* 1. Те саме, що **опу́клий** 1. *Вузький міст пролягав через Рейн. Пукаті понтони насилу втримували на собі тонкий настил* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 58).

2. Те саме, що **вирячкува́тий.** *Козаки з прихованим недовір'ям дивилися на огрядного пана з сталевими пукатими очима* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 17); *Дивилася одним оком пукаста камбала* (Трубл., Вовки.., 1936, 12).

ПУ́КНУТИ *див.* **пу́кати.**

ПУ́КТИ *див.* **пу́кати.**

ПУЛ, у, *ч., спец.* 1. Одна з форм капіталістичних монополій, яка характеризується тим, що прибуток усіх учасників надходить у загальний фонд і розподіляється між ними пропорційно до розмірів їхніх капіталів.

2. У Канаді, США та Австралії — кооперативна організація для збуту сільськогосподарської продукції. *Канадський хлібний пул.*

ПУ́ЛЕЧКА, и, *ж.* Пестл. до **пу́лька.** — *Може, хто пулечку зіб'є або.. пуншу вип'є? — спитався Колесник* (Мирний, III, 1954, 289); *Варвара Дормидонтівна «пулечку» полюбляла, іноді навіть казала, що та гра в її родині була фамільною* (Коз., Листи.., 1967, 109).

ПУЛО́ВЕР, а, *ч.* Трикотажний светр без коміра. *Перекладачка, дівчина у жовтому пуловері,.. переклала, що сказав Румлер* (Рибак, Час.., 1960, 290); *Чоловік був у білій сорочці, поверх якої темнів пуловер* (Загреб., Європа 45, 1959, 22).

ПУЛЯ́РДА, и, *ж., заст.* Пулярка.

ПУЛЯ́РДКА, и, *ж., заст.* Пулярка.

ПУЛЯ́РЕС, а, *ч., діал.* Гаманець. *Роман.. поліз у кишеню і витяг звідти шкіряний пулярес* (Коцюб., I, 1955, 107); *Кажеш солоно собі платити за кавалок лави з ліжником, що переспався у тебе подорожній. А цей подорожній — сліпець, він душі твоєї не розгляне, він розгляне лише свій пулярес* (Хотк., II, 1966, 376).

ПУЛЯ́РКА, и, *ж.* Молода вихолощена відгодована курка.

ПУЛЬВЕРИЗА́ТОР, а, *ч.* Прилад для розпилювання рідини або порошку струменем повітря. *Обережно вийняв* [художник] *пробку, вставив у флакон пульверизатор і почав оббризкувати ліжко, канапу* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 356); *Як фарбування, так і лакування в масовому виробництві іноді виконуються за допомогою спеціальних розпилювачів-пульверизаторів* (Стол.-буд. справа, 1957, 239).

ПУЛЬВЕРИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Розпилення рідини або порошку пульверизатором. *Найкращий і найпростіший спосіб утворення горючої суміші — розпилення (пульверизація) бензину за допомогою струменя повітря* (Автомоб., 1957, 73).

ПУЛЬВЕРИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Робити пульверизацію чого-небудь.

ПУ́ЛЬКА, и, *ж.* 1. Партія гри в карти (у преферанс та деякі інші ігри). *Увечері грали втрьох пульку* (Вас., Незібр. тв., 1941, 206); // Графа на аркуші паперу для запису результатів цієї гри.

2. *спорт.* Партія гри у футбол, ватерполо і т. ін. з вибуванням команди, що програла, з розиграшу.

ПУЛЬКА́ТИЙ, а, е, *діал.* 1. Опуклий.

2. Вирячкуватий. *Виринає з-поміж звалищ чорний кіт і, вп'явши свої пулькаті очі в коні, плаксиво занявкав* (Черемш., Тв., 1960, 161).

ПУ́ЛЬМАН, а, *ч.* Те саме, що **Пу́льманівський вагон; Пу́льманівська платфо́рма** (*див.* **пу́льманівський**). *Коли потяг рушив, я зауважив, що в порожнім товарнім пульмані, крім нас чотирьох.., нікого не було* (Досв., Вибр., 1959, 104); *Хто хоче, нехай розпитає, Як міст у повітря злітає І четверо пульманів з ним* (Перв., II, 1958, 395).

ПУ́ЛЬМАНІВСЬКИЙ, а, е: **Пу́льманівський вагон; Пу́льманівська платфо́рма** — великий пасажирський або товарний залізничний вагон (платформа). *Вже не в холодній теплушці, а в справжньому пульманівському вагоні, теплому, затишному, їхав він* (Збан., Сеспель, 1961, 251); *Літак АН-22 може перевезти пульманівський залізничний вагон чи пасажирів залізничного поїзда з 15 спальними вагонами* (Знання.., 3, 1966, 4).

ПУ́ЛЬПА, и, *ж.* 1. *анат.* М'яка сполучна тканина, пронизана нервовими закінченнями, лімфатичними й кровоносними судинами, що заповнює порожнину зуба; // М'якуш селезінки.

2. *техн.* Суміш твердих частинок з рідиною (вода й грунт, вода й корисні копалини). *Видобути «чорне золото» у вигляді пульпи — суміші вугілля з водою — лише половина справи. Необхідно його ще підняти на поверхню* (Наука.., 12, 1962, 54); *В трубах з шумом неслася невидима пульпа; інколи, гуркочучи, котився камінь, інколи щось усередині злобно дряпалось об залізо* (Жур., Опов., 1956, 106).

ПУЛЬПІ́Т, у, *ч., мед.* Запалення зубної пульпи.

ПУЛЬПОВІ́Д, во́ду, *ч., техн.* Трубопровід для перекачування пульпи (у 2 знач.) при провадженні земляних, гірничих та ін. робіт способом гідромеханізації. *Горизонтальні пульповоди* [на шахті].. *сконструйовані так, що на дні їх постійно є шар замулювання* (Наука.., 9, 1959, 15).

ПУЛЬПОПРОВІ́Д, во́ду, *ч., техн.* Те саме, що **пульповід.** *Системою пульпопроводів порода видається на поверхню* (Рад. Укр., 5.II 1971, 1).

ПУЛЬС, у, *ч.* 1. Поштовхоподібні коливання стінок кровоносних судин, спричинені викиданням крові з серця при кожному його скороченні. *Поправляюсь потрохи, серце і печінка стали меншими, пульс добрий, краще їм* (Коцюб., III, 1956, 445); *Коли його перевезли в тиловий госпіталь, він був уже без пульсу. Він був безнадійним. Життя покидало Орлюка* (Довж., I, 1958, 319); *Серце у дитини скорочується частіше, ніж у дорослого, і тому пульс у дітей частіший, ніж у дорослих* (Шк. гігієна, 1954, 79); * Образно. *Могутній пульс ритмічно бився в серці країни, надимаючи артерії міста новими й новими хвилями* (Мик., Повісті.., 1956, 131); // Місце (у людини звичайно над зап'ястком), де особливо помітні ці коливання. *Лікарка вхопила свого хворого за руку, мацала пульс...* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 188); *Лікар мудру руку Покладе на пульс дитині І в бурханні хорих жил Бачить нам усім незримий Поєдинок невловимий Поміж смертю та життям* (Рильський, I, 1960, 216).

2. *чого, який, перен.* Ритм, темп чого-небудь (перев. стосовно життя, епохи і т. ін.). *Ритм нового життя, пульс радісного нового дня б'ється в поемі* [В. Сосюри «Червона зима»] *гаряче і напружено* (Мал., Думки.., 1959, 29); *У бурхливому зростанні творчої активності мас, у їх комуністичному ставленні до праці відчувається пульс нашого часу* (Ком. Укр., 3, 1962, 40).

ПУЛЬСА́Р *див.* **пульса́ри.**

ПУЛЬСА́РИ, ів, *мн.* (*одн.* **пульса́р**, а, *ч.*), *астр.* Космічні об'єкти, радіовипромінювання яких має характер коротких періодичних імпульсів. *У 1968 році були відкриті особливі пульсуючі зірки, або пульсари, які можна назвати небесними годинниками: вони спалахують через певний інтервал часу* (Ком. Укр., 3, 1970, 28); *Чутливі антени ловлять таємничу, нерозшифровану мову пульсарів* (Гончар, Циклон, 1970, 65).

ПУЛЬСА́ТОР, а, *ч., спец.* 1. Прилад, який виробляє рівномірні імпульси електричного струму.

2. Прилад, машина, що працює поштовхами, з рівномірними перервами. *Заправляю я апарат враз на чотири дійки, пульсатор б'є рівно сорок разів на хвилину* (Горд., Цвіти.., 1951, 39).

ПУЛЬСА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Ритмічні розширення кровоносних судин, спричинювані хвилеподібним рухом крові внаслідок скорочень серця. *При прискореному*

пульсі, коли кількість пульсацій більша, нам здається, що час минає швидше (Наука.., 5, 1965, 38).

2. *спец.* Безперервна, ритмічна зміна розміру, форми, тиску і т. ін. *Причина зміни блиску* [зорі] — *періодична пульсація, тобто розширення й стискання зорі, що супроводяться змінами температури* (Астр., 1956, 110); *Спеціальні станції для спостережень пульсації електричного земного струму збудував Інститут геології корисних копалин АН УРСР* (Наука.., 2, 1959, 22).

ПУЛЬСОВИ́Й, á, é. Прикм. до **пульс** 1. *Обмацуючи пульс, передусім звертають увагу на його частоту і підраховують число пульсових ударів за хвилину* (Заг. догляд за хворими, 1957, 78); *Кожна пульсова хвиля спричинюється виштовхуванням із серця чергової порції крові* (Метод. викл. анат.., 1955, 105).

ПУ́ЛЬСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пульсува́ти.** *Лише слабкий віддих, краплина внутрішнього тепла і ледь вгадуване пульсування серця були єдиними ознаками того, що життя ще тримається у цій нерухомій.. подобі людини* (Коз., Гарячі руки, 1960, 127).

ПУЛЬСУВА́ТИ, у́є, *недок.* 1. Ритмічно розширюватися і скорочуватися (про серце, кровоносні судини). *Руки його були гарячі, жили пульсували, як у тифозного* (Л. Янов., І, 1959, 440); *На худій його шиї пульсувала синя вена, така помітна й набрякла, наче її оголив хірург* (Кучер, Чорноморці, 1956, 83); // Ритмічно рухатися по кровоносних судинах (про кров). *Кров, що у жилах пульсує, є не що інше, як сума малих найдрібніших кровинок* (Зеров, Вибр., 1966, 149); *Чув* [Кость], *як стукотить в його грудях серце. Кров гаряче пульсувала в мозку* (Донч., І, 1956, 58); * Образно. *У справжньому творі мистецтва повинна пульсувати жива творча думка митця* (Мист., 2, 1956, 17); // Створювати враження биття, сіпання з болем (про нарив, пухлину і т. ін.).

2. Рівномірними поштовхами коливатися, переміщуватися (про воду в морі, річці і т. ін.). *На спуску, як через ворота, несподівано засиніло широке темне море.. Вкрите маленькими хвильками, воно ніби дрижало, ворушилось, пульсувало* (Н.-Лев., V, 1966, 152); — *Пульсують* [арики], *дзюркочуть день і ніч, розносячи в різних напрямках справді життєдайну вологу* (Гончар, Таврія, 1952, 175).

3. *спец.* Безперервно, ритмічно змінювати розмір, форму, тиск і т. ін. *Пульсують усі небесні тіла* (Наука.., 7, 1969, 19).

ПУЛЬСУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **пульсува́ти.** *Намацав* [старшина] *гарячу пульсуючу ранку і міцно затиснув її, щоб не сходити кров'ю* (Гончар, І, 1954, 440); *Іноді в різних кінцях неба виникають пульсуючі пурпурно-червоні плями* (Наука.., 7, 1958, 45); * Образно. *Перед очима нашими — неозора просторінь степу, пульсуючі артерії відомих і невідомих доріг* (Рад. Укр., 26.IV 1963, 6).

△ **Пульсу́ючий повітря́но-реакти́вний двигу́н** — реактивний двигун, в якому згоряння палива відбувається короткочасними послідовними спалахами; **Пульсу́ючий струм** — електричний струм постійного напряму, але періодично змінної величини; **Пульсу́ючі зо́рі** — те саме, що **пульса́ри.**

ПУЛЬТ, а, *ч.* 1. Підставка для нот, книжок у вигляді похилої рамки, дошки (часто на високій ніжці або на столику). — *Слухайте, пане професоре! — сказала* [Аглая - Феліцітас]. *І, спираючи голову на руки коло пульта з нотами, почала* [оповідати] (Коб., III, 1956, 357); *Прокурор підвівся з свого сидіння і сперся кулаками об дощечку пульта* (Фр., VI, 1951, 271); *В кутку стояв рояль з нотами на пульті* (Панч, В дорозі, 1959, 73).

2. Пристрій, на якому зосереджено устаткування для контролю над різними об'єктами і керування ними. *Особливе пожвавлення в залі пульта. Пульт — це пульс гідростанції: по його роботі визначається життєвість всього велетенського організму* (Баш, На землі.., 1957, 29); *Вище машинного залу — пульт головного управління* (Гончар, Людина.., 1960, 243); *Безпосередньо перед пілотом встановлено пульт керування космічним кораблем* (Веч. Київ, 18.XI 1968, 3).

ПУ́МА, и, *ж.* Великий хижий ссавець родини котячих, що живе в лісах Америки; кугуар. *Було помічено, що леви, тигри, пуми і леопарди незабаром після прибуття в зоопарк перестають їсти, втрачають апетит* (Наука.., 9, 1956, 31); * У порівн. *Ганкаур, серед сум'яття й темряви, пумою стрибнув у хащі* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 93).

ПУ́НДИК, а, *ч.* 1. Рід печива або пиріжків. *Латин по царському звичаю Енею дари одрядив: .. Горіхів київських смажених, Полтавських пундиків пряжених І гусячих п'ять кіп яєць* (Котл., І, 1952, 174); *Бабуся поставила на стіл пахучі рожеві пундики, що аж кипіли в маслі* (Збан., Мор. чайка, 1959, 91).

2. *перев. мн., розм.* Смачна їжа, ласощі. — *Ото великі пани понаїздили в Вільшаницю! Як забагатієте, тоді будете їсти пундики* (Н.-Лев., III, 1956, 199); — *Іди, іди та постав нам мерщій на стіл усе, що є! — гукав Бульба услід жінці.— Нам не треба пампушок, медяників.. та всяких там пундиків!* (Довж., І, 1958, 219).

ПУНІ́ЄЦЬ *див.* **пуні́йці.**

ПУНІ́ЙЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **пуні́єць**, йця, *ч.*), *іст.* Римська назва населення Фінікії та міст Північної Африки, заснованих у IX ст. до н. е. фінікійцями. *У краї Лібійському Дів* [вісник] *по слову володаря, і залишають пунійці Давню свою неподатливість* (Зеров, Вибр., 1966, 230).

ПУНІ́ЧНИЙ, а, е, *іст.* Стос. до пунійців. *Пунічні війни.*

△ **Пуні́чне письмо́** — різновид фінікійського буквеного письма, що функціонував у Карфагені в IX—II ст. до н. е.

ПУНКТ, у, *ч.* 1. Певне місце у просторі, на земній поверхні. *Кавалькада виїхала на найвищий пункт дороги* (Коцюб., І, 1955, 287); *Повне сонячне затемнення спостерігається в будь-якому пункті в середньому один раз приблизно в 300 років* (Астр., 1956, 75); // Місце, що має певне призначення, використовується для яких-небудь цілей, є метою чогось. — *Сиджу оце, телеграму складаю.. Прямо в штаб військового округу, в Москву. Пояснюю, в чім справа, і прошу вказати пункт для дислокації батальйону* (Головко, II, 1957, 459); *Кінцевий пункт його мандрів — Лолин, куди запрошено його на літо* (Кол., Терен.., 1959, 91); *Квартири, де проживали Ульянови в Києві, були опорними пунктами київського більшовицького підпілля в 1903—1904 роках* (Наука.., 12, 1968, 5); // Місце, заселене людьми (місто, село і т. ін.). *Я волів особисто відвідати кілька пунктів, де найдовше гадала перебувати делегація* (Кулик, Записки консула, 1958, 145); // Місце, приміщення, спеціально пристосоване, обладнане для якої-небудь роботи, заняття і т. ін. [Магістер:] *Мушу я зібрать громаду нашу, щоб зараз про гандльові* [торгові] *пункти врадить* (Л. Укр., III, 1952, 112); *На командному пункті, що розмістився в довгій низькій казармі, стояв нестихаючий гомін* (Гончар, III, 1959, 248); *Механізація розвантаження зерна на хлібоприймальних пунктах вивільнила тисячі вантажників* (Рад. Укр., 4.VIII 1959, 2); *Медичний пункт; Виборчий пункт; Спостережний пункт; Диспетчерський пункт.*

Насе́лений пункт *див.* **насе́лений.**

2. Окремий розділ офіційного документа або частина тексту, що звичайно позначається цифрою або буквою. — *Хтось дуже безсердечний писав оцей контракт.. — Ти про шостий пункт говориш? То чого тобі журитися, Мар'яне? Коли помреш, ніхто за тебе не буде відробляти* (Стельмах, І, 1962, 193); *Навчаючись, Захар не раз мав нагоду подумати про пункт у своїй анкеті — «Був у фашистському полоні, втік з табору «Терезин»...* (Ле, Право.., 1957, 212); *В нижчеподаній статті я, звичайно, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови, обмежуюсь лише кількома вузькими, як мені здається, пунктами* (Рильський, III, 1956, 63); // Певне місце в доповіді, виступі, розмові і т. ін. *Пишу похапцем, в Чернігові, закиданий всякими справами, тому не маю змоги зупинитися на тих пунктах, на яких не можу згодитися з Вами* (Коцюб., III, 1956, 200); *Питання про тимчасовий революційний уряд є центральним пунктом тактичних питань соціал-демократії в теперішній момент* (Ленін, 11, 1970, 71).

По (на) всіх пу́нктах — цілком, повністю. *Я півночі проплакала після тієї сперечки. Не тому однак, щоб я почувалась ображеною або «побитою по всіх пунктах»* (Л. Укр., V, 1956, 434); — *Все, що підлеглим належить,— дайте. Все, що належить з них,— візьміть. Бо я в свою чергу вимагатиму з вас немилосердно по всіх пунктах* (Гончар, III, 1959, 311); *Поволі-поволі, але на всіх пунктах станіславівська дячиха одержала верх* (Хотк., II, 1966, 368); **По пу́нктах (пункт за пу́нктом) розповіда́ти (поя́снювати** *і т. ін.*) — докладно, послідовно розповідати (пояснювати і т. ін.). *Так багато повинен оповідати Вам, що не знаю, з чого почати. Ось Вам по пунктах* (Коцюб., III, 1956, 384); *Пункт за пунктом обговорили весь договір* (Ткач, Плем'я.., 1961, 53).

3. *який.* Певний окремий момент у розвитку чого-небудь. *Північ. Ще нема його, а тим часом біль, мука дійшли до найвищого пункту* (Хотк., І, 1966, 48); *Гроші, кінцевий пункт першого перетворення товару, являють собою в той же час вихідний пункт другого перетворення* (Маркс, Капітал, т. І, кн. І, 1952, 114); *Великий Жовтень став поворотним пунктом в історії людства, в долі всіх народів нашої країни* (Ком. Укр., 7, 1968, 5); *Кульмінаційний пункт; Вузловий пункт.*

4. Питання, подія, предмет і т. ін., на яких зосереджені чиї-небудь думки, чиясь увага.—*Яківи щасливі!— обізвалась Тетяна Степанівна: — маєте таку славну наймичку. Пані Наталя зраділа, що знайшла хоч один ясний пункт серед тих страшних подій, на якому можна спочити* (Коцюб., II, 1955, 168).

5. *друк.* Одиниця виміру, за допомогою якої визначають розмір шрифтів, пробільних матеріалів тощо (дорівнює приблизно 0,4 мм). *Літера в п'ять пунктів.*

Пу́нктик, а, *ч.* 1. Зменш.-пестл. до **пункт** 1, 2.

2. *жарт.* Те саме, що **пункт** 4. [Марина Петрівна:] *Ти й досі не віриш, що я можу цікавитися твоїми справами.* [Безкоровайний:] *Це моя манія недовір'я. Мій пунктик* (Мур., Радісний берег, 1961, 19).

Пу́нктир, у, *ч.* Переривчаста лінія, утворена крапками або короткими рисками. *Виблискує, крутячись, мідь коліщаток І стрічка в хвилястій пливе течії, Нотуючи чітко пунктири свої, Нової депеші тривожний початок* (Бажан, Роки, 1957, 248); *По радіо заговорила Москва. Спершу прозвучали позивні сигнали, наче хто пунктиром накреслив початок знайомої пісні — «Широка страна моя родная»* (Гур., Наша молодість, 1949, 336); *Вздовж полярної кромки землі від Мурмана до Чукотки синім пунктиром позначено трасу Великого північного морського шляху* (Наука.., 10, 1962, 57); // Що-небудь розташоване переривчастою лінією; те, що створює враження переривчастої лінії. *Молочний пас обняв небесну шир, І Чаші видко золотий пунктир* (Зеров, Вибр., 1966, 43); *Різнобарвні траси зенітних снарядів і куль проткнули вогневим пунктиром усе небо* (Кучер, Чорноморці, 1956, 400).

ПУНКТИ́РНИЙ, а, е. 1. Накреслений пунктиром. *Границю постійного льодового покриву морів показують білою пунктирною лінією* (Фіз. геогр., 5, 1956, 119); // Схожий на пунктир; який створює враження пунктиру. *Довгими пунктирними лініями світляні точки окреслили вулиці Нової Каховки* (Жур., Вечір.., 1958, 117); *Гортаємо далі. Сторінки, вирвані з того ж блокнота. Навіть сліди пунктирного прошиття аркушів* (Вітч., 12, 1967, 110).

2. *спец.* Який відбувається або діє по переривчастій лінії. *Пунктирна сівба; Пунктирна сівалка.*

ПУНКТИ́РНО. Присл. до **пункти́рний.** *То ракети. І вогників смуга Полетіла у небо і безмовна й пунктирно ясна* (Сос., Вибр., 1944, 225); *Пунктирно висівали однороскове насіння з одночасним внесенням у рядки мінеральних добрив* (Хлібороб Укр., 2, 1965, 19).

ПУНКТИРУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для пунктирування. *Пунктирувальна лінійка.*

ПУНКТИРУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **пунктирува́ти.**

ПУНКТИРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., спец.* Креслити, малювати пунктиром.

ПУНКТУА́ЛЬНИЙ, а, е. Дуже точний, акуратний. *Поспішним кроком подалася* [Целя] *до пошти, боячись, щоб і так уже не зустріли її понурі погляди і закиди пунктуальної, як машина, пані Грозицької* (Фр., II, 1950, 312); — *Пішли, люди,— сказав завжди пунктуальний Михайло,— до станції ще далеко* (Собко, Звич. життя, 1957, 9); *В роботі він — пунктуальний до педантизму* (Літ. газ., 14.I 1958, 3).

ПУНКТУА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **пунктуа́льний.** *Служба поштова більше, може, ніж яка-будь інша.., вимагає строгої пунктуальності і уваги* (Фр., II, 1950, 313); *Вона з особливою пунктуальністю, підкреслено і прискіпливо дотримувалася своїх родинних традицій* (Коз., Листи.., 1967, 105).

ПУНКТУА́ЛЬНО. Присл. до **пунктуа́льний.** *Двадцять найкращих літ життя провів* [Калинович] *в одній темній канцелярії, на однім дерев'янім кріслі, над рахунковими книгами, живучи з дня на день правильно і пунктуально* (Фр., VI, 1951, 153); *Начальник поліції .. конфіденціально натякнув йому, що.. панові Проценку треба бути обачним і пунктуально виконати цей наказ* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 59).

ПУНКТУАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **пунктуа́ція.** *Пунктуаційні правила.*

ПУНКТУА́ЦІЯ, ї, *ж.* Система правил уживання на письмі розділових знаків.

ПУ́НКЦІЯ, ї, *ж.* Прокол стінки порожнини, судини, тканини тіла людини або тварини з діагностичною або лікувальною метою. *Пункція мозку.*

ПУ́НОЧКА, и, *ж.* Невеликий птах ряду горобцеподібних, що живе у північній тундрі. *Зимуючі у нас птахи — пуночки, снігурі, омелюхи — відлітають у тундру, тайгу* (Наука.., 3, 1962, 47).

ПУНСО́Н, а, *ч.* Те саме, що **пуансо́н.**

ПУНШ, у, *ч.* Міцний спиртний напій з рому, коньяку, вина тощо з цукром, водою, лимонним соком і т. ін., який подають до столу підігрітим. *У карти грають* [офіцери], *люльки смокчуть, пунш п'ють* (Кв.-Осн., II, 1956, 455); *Пунші за пуншами цезали, неначе ченці виливали їх у безодню* (Н.-Лев., III, 1956,

376); [Л е н а:] *Ми зваримо пунш* (Коч., II, 1956, 164).

ПУ́НШЕВИЙ, а, е. Прикм. до **пунш**. *Пуншевий напій;* // Пригот. з пуншем. *Пуншева карамель.*

ПУП, а, ч. Круглий рубець посередині живота, який залишається на місці відпадіння пуповини.— *Яка ж я баба? Хіба я вам пупа рівала?— сказала зобижена Ярина* (Н.-Лев., II, 1956, 58); *Малий Никола, з роздертою пазухою аж геть понижче пупа, бігав поміж люди* (Март., Тв., 1954, 87); *Ми уміємо й гуртом працювати. Недарма у нас кажуть: — Де людей купа, не болить біля пупа!* (Головко, II, 1957, 501); *Дивляться вечірком люди — трясця тобі в пуп! — Лупатий в німецькому мундирі на шкапині чвалає* (Ковінька, Кутя.., 1960, 66); * У порівн. *Посинів, як той пуп* (Номис, 1864, № 654); *Вскочив* [Пилипко] *у хату, як пуп, синій, зубами цокоче* (Мирний, IV, 1955, 288).

◇ **Ви́ще пу́па не ско́чиш (не підско́чиш)** *див.* **ви́ще**; **Пуп землі́**, *ірон., жарт.* — про людину, яка вважає себе центром усього, найважливішою серед усіх. [С а м о п а л:] *Ти як вийшов у передовики, так тобі.. і замакітрилась голова... Здалось тобі, що ти — пуп землі* (Зар., Антеї, 1962, 215); **Крича́ти (голоси́ти, репету́вати** *і т. ін.*), **як (мов, немо́в** *і т. ін.*) **на пуп**—кричати з усіх сил, дуже голосно. *Хлопець ріс крикливий і запальний. Як приходив час годування — кричав, як на пуп* (Тют., Вир, 1964, 524); *Аж ось поромщик їх, проноза, На землю впав, як міх із воза, І, мов на пуп, репетував* [репетував] (Котл., I, 1952, 159).

ПУПЕ́ЦЬ, пця́, ч. 1. Зменш.-пестл. до **пуп**.

2. Нижня м'язова частина шлунка у птахів; пташиний шлунок взагалі.

ПУ́ПІНОК, нка, *ч., діал.* Пуп'янок. *Настала весна.. По садах попристроювалися.. деревинки в дрібні тверді пупінки* (Коб., III, 1956, 281); * Образно. *Що з нього* [Мирона] *буде? Який цвіт розів'ється з того пупінка?* (Фр., I, 1955, 236).

ПУПКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **пупо́к** 1. *Зв'язок між зародком і дитячим місцем підтримується двома артеріями і одною веною, що називаються пупковими* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 185); *Пупкова грижа.*

2. *біол.* Прикм. до **пупо́к** 3.

ПУПКУВА́ННЯ, я, *с., біол.* Спосіб нестатевого розмноження деяких безхребетних тварин шляхом розвитку нового організму з пупка (у 3 знач). *Губки* [морські] *розмножуються переважно пупкуванням і створюють цілі колонії* (Наука.., 9, 1973, 26).

ПУПОВИ́НА, и, *ж.* У плацентних тварин і людини — шнуроподібний утвір, через який з організму матері в зародок надходять поживні речовини. *На лузі під стогом і сина породила* [Олеся]; *підпливаючи кров'ю, перегризла пуповину* (Стельмах, II, 1962, 115); *Пуповина може бути вхідними воротьми для інфекції, і тому обробляти її треба дуже старанно* (Хвор. дит. віку, 1955, 33); * Образно. *Довго і важко відбувався в нашій Ковалівці цей процес, коли перерізали криваву пуповину дрібного власника* (Кучер, Трудна любов, 1960, 122); * У порівн. *Від будки пуповиною тягнеться кабель,— він єднає трактор з течією води в Росі* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 204).

◇ **Обрива́ти з пупови́ною** *що* — рішуче, безповоротно відмовлятися від чого-небудь, покидати щось. *Невже він такий боягуз, невже його душа із лопуцька? Ні, як обривати, то сьогодні ж треба обривати все з пуповиною* (Стельмах, II, 1962, 55); **Пупови́ною приросте́ти (прирости́, зрости́ся, зрости́ся, бу́ти зв'я́заним)** — бути міцно зв'язаним з ким-, чим-небудь. *Я змушений був сидіти з Саньком на одній парті, бо зв'язаний з ним був міцною пуповиною* (Збан., Єдина, 1959, 64).

ПУПОВИ́ННЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **пуповина**. *Сама й ородиниться* [жінка]: *серпом перетне пуповиння, а соломиною пупа зав'яже, та й — будь здорова, дитино* (Головко, Мати, 1940, 221); * У порівн. — *Дурні ми, дурні! Прив'язалися до своєї латки, мов до пуповиння* (Цюпп Назустріч.., 1958, 448).

ПУПО́К, пка́, ч. 1. Зменш.-пестл. до **пуп**.

2. Те саме що **пупе́ць** 2. — *Голодно й холодно. Мати й давай красти всячину: сальця було вкраде, мені дасть, пупок або печінку з печеної вутки...* (Мирний, I, 1949, 401).

3. *біол.* Зародок нового організму, що утворюється при нестатевому розмноженні на поверхні тіла деяких безхребетних тварин. *При доброму живленні влітку на тілі гідри утворюються випини — пупки* (Зоол., 1957, 15).

ПУПОРІ́ЗКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **повитуха**. *Пішла* [Мотря] *до сусіди, старої баби-пупорізки, що жила недалеко від їх дворища* (Мирний, I, 1949, 265); [І в а н Т а р а с о в и ч:] *От якби в тебе було яке-небудь ремество: чи вчителька, чи акушерка...* [Л і н а:] *Тьотю, ви чуєте? Татко хотів би, щоб я була пупорізкою!* (Мам., Тв., 1962, 210).

ПУ́ПЧИК, а, ч. 1. Зменш.-пестл. до **пуп**. *Алебастрова, з очима кольору небесної блакиті лялька, коли їй легенько потиснути пупчика, соромливо пищала* (Кач., II, 1958, 384).

2. *діал.* Пуп'янок.— *Поберіться навесні.., будуть уже лілеї виганяти білі стрункі пупчики вгору* (Коб., III, 1956, 268).

ПУ́П'ЯНОК, нка, ч. 1. Зародок квітки, листка або пагона рослини; брунька. *Маленька фіалка мала два пуп'янки й молодий зав'язок насіння* (Кобр., Вибр., 1954, 85); *На ранній весні, коли вже дерево зеленими горобчаками* [горобчиками] *обсіли пуп'янки, Маріку вивели на двір* (Вас., II, 1959, 217); *Він любив розгортати пуп'янки всіляких квіток, наче не міг дочекатися, поки рослина сама розкриє свої пелюстки і жовті серединки* (Вол., Дні.., 1958, 143); * Образно. *Ось вона тільки народилась і вже стала тут найстаршою, всіх прихилила до себе ця маленька істота, пуп'янок, крихітний росточок життя* (Гончар, Тронка, 1963, 300); * У порівн. *На смаглявому обличчі біліє кілька ямок— сліди вітряної віспи, припухлі рожеві уста напіврозкриті, мов пуп'янок* (Стельмах, II, 1962, 105).

◇ **З пу́п'янка** — з раннього дитинства, з колиски. *Він з пуп'янка такий був: ще років п'ять йому було, то все по сусідських городах крав* (Сл. Гр.); — *Я завжди голодний, як вовк. Залишиться де в кого хліб, я і його вимінюю на сигарети, але мені й того мало. Такий я вже з пуп'янка* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 336).

2. *діал.* Молодий огірок. *Погулявши коло бджіл і наївшись огіркових пуп'янків, натрапив я на моркву* (Довж., Зач. Десна, 1957, 465); *Огірки-пуп'янки за одну теплу ніч ставали завбільшки з шкалик* (Рудь, Гомін.., 1959, 99).

ПУ́П'ЯНОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до **пу́п'янок**. *Усякі квітки розкручували свої пуп'яночки, розгортували листочки* (Н.-Лев., I, 1956, 68); *На вікні в горщику розцвітала нова квітка. Тільки зараз Кіра помітила пуп'яночок* (Коп., Дуже добре, 1937, 231); *Якось вирвала* [Федорка] *жовтий, старий огірок, а з ним і пуп'яночок малюсінький та зелений-зелений* (Головко, I, 1957, 231).

◇ **З пу́п'яночка** — те саме, що **З пу́п'янка** (*див.* **пу́п'янок**). *З пуп'яночка сирота Захарко поневірявся по наймах, так що й ніколи не бачачи неньки* (Крим., Вибр., 1965, 413).

ПУРГА́, и́, *ж.* Сильний вітер із снігом; завірюха, хуртовина. *Надворі вже третю добу реве пурга, замітає наш будинок* (Донч., V, 1957, 453); *І пішли* [альпіністи]. *В пургу. На скелі, Де буремний чувся стогін, Де вітри валили в ноги, Забивали білий шлях* (Шер., Дорога.., 1957, 20); *Не жаль вам тих, що сміло гинуть по дорозі Від пург і бур скажених і сліпих* (Олесь, Вибр., 1958, 66).

ПУРГЕ́Н, у, *ч.* Лікарський препарат, що застосовується як проносний засіб.

ПУРИ́ЗМ, у, *ч.* 1. Прагнення, іноді показне, до чистоти й суворості звичаїв.

2. Надмірне прагнення очистити свою мову від слів іншомовного походження, неологізмів і т. ін. *Пуризм д*[*обродія*] *Чайченка являється тут дуже близьким сусідом.. незнання своєї рідної мови* (Фр., XVI, 1955, 175); *Наші літературні редактори.. з перебільшеним пуризмом виганяють слова, які виходять за межі їх — часом не дуже багатих — лексичних реєстрів* (Рильський, III, 1956, 73).

ПУРИ́Н, у, *ч., спец.* Складна органічна сполука у вигляді безбарвних кристалів, молекули якої, крім атомів вуглецю, містять атоми азоту й водню; похідні її зустрічаються в живих організмах як продукт обміну речовин. *Пурини — цеглинки, з яких організм будує свої нуклеїнові кислоти* (Наука.., 6, 1967, 27).

ПУРИ́НОВИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **пури́н**. *Пуринові речовини; Пуриновий обмін.*

△ **Пури́нові осно́ви** — похідні пурину — органічні речовини, які містяться в білках, нуклеїнових кислотах і нуклеотидах живих організмів.

ПУРИ́СТ, а, *ч.* Послідовник, прихильник пуризму.

ПУРИСТИ́ЧНИЙ, а, е. Власт. пуристу, пуристам. *Пуристичні настанови.*

ПУРИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **пури́ст**.

ПУРИ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **пури́зм** і **пури́ст**.

ПУРИТА́НИН, а, *ч.* 1. Послідовник пуританізму (у 1 знач.). *Часто я думала.. про ту полеміку. Думала і тоді, коли писала свою драму про скульптора серед пуритан в диких пущах перших американських колоній* (Л. Укр., V, 1956, 433); *Якщо прихильники короля переважно належали до англіканської церкви, тобто церкви, яку очолював король, то в армії парламенту об'єдналися пуритани, рішучі противники англіканської і католицької церкви* (Нова іст., 1956, 11).

2. *перен.* Суворий ревнитель чистоти звичаїв, високої моральності і т. ін.

ПУРИТАНІ́ЗМ, у, *ч.* 1. В Англії та Шотландії в XVI—XVII ст.— релігійно-політичний рух буржуазії, спрямований проти абсолютизму й англіканської церкви. — *Тільки в Англії, батьківщині пуританізму та інших єресей, і можлива поява такого шахрая і єретика* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 575); // Переконання, погляди, поведінка пуританина (у 1 знач.).

2. *перен.* Суворе (часто надмірно) дотримання чистоти звичаїв. високої моральності і т. ін.

ПУРИТА́НКА, и, *ж.* Жін. до **пурита́нин**.

ПУРИТА́НСТВО, а, *с.* Те саме, що **пуритані́зм**. *Під впливом просвітительських ідей поет* [Р. Бернс] *переглядає основні догмати пуританства з точки зору здорового глузду і висловлює протест проти сліпої жорстокості та нелюдськості кальвінізму* (Рад. літво, 5, 1958, 72).

ПУРИТА́НСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **пурита́нин**. [Р і ч а р д:] *Пуританська шия не вміла гнутися по-католицьки* (Л. Укр., III, 1952, 42); *Пуританські погляди.*

2. Прикм. до **пуритан і́зм** і **пурита́нство**. *Бернс виявив себе як геніальний майстер сатири, викриваючи косність антинародної пуританської релігії, соціальну несправедливість, святенницьку буржуазну мораль* (Рад. літ-во, 5, 1958, 85).

ПУ́РКА, и, *ж., с. г.* Спеціальні терези для визначення ваги певного об'єму зерна.

ПУРНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., розм.* Те саме, що **пірна́ти**. *Поплавець, не встигши добре й стати, Пурнає в воду...* (Рильський, I, 1946, 275).

ПУРНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., розм.* Однокр. до **пурна́ти**. *Христя кинулась.. у воду, пурнула з головою у синю хвилю, виринає...* (Мирний, III, 1954, 242); *Щастя небогу навіки покинуло: В прірву, чи що, їй пурнуть?* (Граб., I, 1959, 607); * Образно. *Ми простяглися* [в затишку].. *І, випивши по чарці по малій, Пурнули стиха в свіжий сон ясний* (Рильський, I, 1960, 170).

ПУ́РПУР, у, *ч.* 1. Фарбувальна речовина червоно-фіолетового кольору, яку добували в давні часи з залоз морського молюска. *В термах оргія. Горять Чертоги пурпуром і златом, Куряться амфори* (Шевч., II, 1963, 283); *Мишенята Розташувались в заможному домі, де килими пишні Пурпуром ясним горіли по ложах слонової кості* (Зеров, Вибр., 1966, 262); *Червону фарбу пурпур в давнину добували з молюска* (Наука.., 3, 1957, 24); * У порівн. *Пурпуром сонце на сході горить* (Фр., X, 1954, 181); *Поля, де колос клониться тяжкий, Сади в плодах, мов пурпур огняний,..— Це наше все, і це відстоїм ми* (Рильський, II, 1960, 158).

2. Стародавня дорога тканина, пофарбована цією речовиною, а також одяг та інші речі з цієї тканини. [Е г і с т:] *Вона не важиться ступать на пурпур, бо тямить, що не личить се рабині* (Л. Укр., II, 1951, 332); *Писав він і про царів, здирав з них лаври, пурпур.., показував їх у всій їх потворній та огидній наготі* (Тулуб, В степу.., 1964, 267).

3. Темно-червоний або яскраво-червоний колір з фіолетовим відтінком; багрянець. *Завтра цвіт рясний троянди скине вповиття своє, Пурпуру пелюсток ніжних.. Вже не буде крить надалі під замкнутим пуп'янком!* (Зеров, Вибр., 1966, 370); *Зашемрав* [вітер] *стрічками знамен бойових, Їх золотом, пурпуром, синню й блакиттю* (Бажан, Роки, 1957, 256).

ПУ́РПУРА, и, *ж., мед.* Висип у вигляді численних дрібних крововиливів на шкірі та слизових оболонках. *Стареча пурпура.*

ПУРПУРИ́Н, у, *ч., спец.* Органічна сполука у вигляді жовтих кристалів, якою фарбують тканину в червоний колір.

ПУРПУ́РНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **пу́рпур** 1. *Пурпурний колір;* // Пофарбований пурпуром (про тканину, одяг та інші речі). *Гелена сидить на низькому різьбленому стільці і пряде пурпурну вовну на золотій кужілці* (Л. Укр., II, 1951, 248); *Входить батько Еней, за ним товариство троянське, І на простелених тканях пурпурних місця обіймають* (Зеров, Вибр., 1966, 241).

2. Який має колір пурпуру; темно-червоний або яскраво-червоний з фіолетовим відтінком; багряний. *Ой, чи можна в світі жити Без пурпурного питва!* (Крим., Вибр., 1965, 227); *Непомітно надійшов ранок, залив пурпурним сяйвом ліс* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 159).

ПУРПУ́РНО. Присл. до **пурпу́рний** 2. * Образно. *Будень зафарбим пурпурно* (Еллан, I, 1958, 84).

ПУРПУРО́ВИЙ, а, е. Те саме, що **пурпу́рний**. *Дім аргоського царя Агамемнона в Мікенах пишно заквітчаний знадвору, стежка від дверей до брами вистелена пурпуровою тканиною* (Л. Укр., II, 1951, 328); *На імператриці була пурпурова мантія із золотою каймою*

(Скл., Святослав, 1959, 152); *Серед пурпурової пожежі заходило сонце за снігову шапку Хребти-гори* (Фр., III, 1950, 252); *За вікном багряніла осінь. Земля красувалася в рум'яних яблуках, янтарних динях, пурпурових помідорах* (Дмит., Обпалені.., 1962, 187).

ПУРПУРО́ВО. Присл. до **пурпуро́вий.** *Наш прапор угорі Сіяє пурпурово* (Рильський, I, 1960, 298).

ПУРХ, *виг.* 1. Звуконаслідування, яке означає шум від крил птаха, що злітає. *Чоловік зрадів, біжить у хату та до Марусі: — Голубко моя! А вона — пурх — і вилетіла голубкою в вікно* (Укр.. казки, 1951, 158); *Раптом — пурх! — щось важке, як куля, з писком вискочило з-під ніг Остапових* (Коцюб., I, 1955, 340); *Пурх! Горобець, швидко перебираючи крилами, стрімголов полетів, рятуючись від несподіваного нападу* (Полт., Повість.., 1960, 472).

2. Уживається як присудок за знач. **пу́рхати, пу́рхнути.** *Якась пташка прилетіла і сіла передо мною на шляху.. Я до неї ловити,— вона пурх!* (Барв., Опов.., 1902, 352); *Поставила* [Галя] *пташку на долоню, а вона тільки пурх і полетіла в яр* (Коп., Подарунок, 1956, 63); *— Коли ти постукав, вона знову — пурх до твоєї кімнати... А тобі назустріч вийшла припудрена, причепурена...* (Шовк., Людина.., 1962, 433).

ПУ́РХАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пу́рхати.** *Голуби неначе раділи і на радощах грали в небі веселим пурханням* (Н.-Лев., VI, 1966, 10); *Єлизавета поводилась, як дівчинка, і не помічала, що її надмірне пурхання в кімнатах замку викликало сміх навіть у наймичок* (Ле, Наливайко, 1957, 37).

ПУ́РХАТИ, аю, аєш, *недок.* Легко перелітати з місця на місце (про пташок, метеликів). *Черкаючи крильцями, пурхали в гілках пташенята...* (Вовчок, I, 1955, 153); *Веселий метелик.. пурхав у пахощах пишних квіток* (Щог., Поезії, 1958, 337); * Образно. *З гори на гору, з поточка в поточок — пурха коломийка, така легенька, прозора, що чуєш, як од неї за плечима тріпають крильця...* (Коцюб., II, 1955, 314); *Радість у грудях пурхає, як горобець* (Донч., II, 1956, 294); // *перен.* Легко, швидко, граціозно пересуватися, перебігати з місця на місце. *Усміхалася* [мати], *коли бачила Марусю, як вона, вернувшися із садка, пурхала по хаті, щебетала, а кожний рух, кожне слово, кожна інтонація були насичені щастям* (Хотк., I, 1966, 102); *Коли танцювала* [Стаха], *очам було любо глянути на неї. Не совалась по підлозі, а пурхала над нею з легкістю метелика* (Вільде, Сестри.., 1958, 378); // *перен., ірон.* З легкістю міняти своє місцеперебування, місце роботи і т. ін. *Він пурхав з посади на посаду, як зозуля з гнізда в гніздо* (Мокр., Сто.., 1961, 90).

ПУ́РХНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **пу́рхати.** *Затріпоче крильцем метелик, присяде, подумає та й пурхне у широкий простір* (Кобр., Вибр., 1954, 173); *Раптом плиска зметнула крильцями, з пискотом пурхнула в кущі* (Мушк., День.., 1967, 28); *Спалахнула* [Мотря], *закрилась руками і пурхнула од мене, як птах* (Вас., Вибр., 1954, 29); *Червона від сорому та збентеження, пурхнула* [Парася] *в другу кімнату, міцно причинила двері* (Збан., Переджнив'я, 1955, 202); * Образно. *Діденкова шабля легко, немов ластівка, пурхнула вгору* (Кач., II, 1958, 475).

ПУСК, у, *ч.* Дія за знач. **пусти́ти, пу́ска́ти** 4,5. *На свято пуску електростанції прибув із райцентру на двох автомашинах духовий оркестр* (Збан., Таємниця.., 1971, 465); *Пуск холодного непрогрітого двигуна викликає сильне спрацьовування циліндрів та поршневих кілець* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 24).

ПУСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пуска́ти.**

ПУСКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ПУСТИ́ТИ,** пущу́, пу́стиш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Переставати тримати в руках, затримувати руками кого-, що-небудь, не вдержувати в руках. *Мани собаку, а з рук не пускай киякy* (Номис, 1864, № 5900); *Давали, та з рук не пускали* (Укр.. присл.., 1955, 163); *Мотря держала в руці курку й не хотіла її пускати* (Н.-Лев., II, 1956, 360); *Чубенко хилив голову й пускав з руки повід, кінь спотикався на корчах лісової дороги* (Ю. Янов., II, 1958, 209); *— Хіба й справді не сестра я? — Ні, моє кохання, Моє серце! — Боже ж ти мій! Чому я не знала? Була б тебе не любила І не цілувала... Ой, ой! сором! Геть од мене! Пусти мене!* (Шевч., II, 1963, 334); *Взяв Іван обидві щуки, Обережно взяв у руки, І до моря поспішив, І у море їх пустив* (Перв., Райдуга.., 1960, 116); // Розслаблюючи, розтуляючи руки, пальці, переставати стискати їх або щось у них. *— Перснів скільки! — скрикнув* [парубок]. *Я стулила руку в кулак — не пускаю, а він усилковується відняти* (Мирний, I, 1954, 78); [Л и ц а р:] *Ой, лихо! дубнуть, мліють руки!.. (Пускає руки й скочується з гори в діл)* (Л. Укр., II, 1951, 205); // Робити менш натягненим, ослаблювати; відпускати. *Під розпогодженим небом, Віжки пускаючи, мчить панотець на колесах покірних* (Зеров, Вибр., 1966, 225); *Вершники з'їхались, поговорили про віщось, і один з них, вийнявши лука, натяг і пустив тетиву* (Стар., Облога.., 1961, 84); *Пустивши поводи, їдуть* [карателі] *повільною ступою* (Гончар, II, 1959, 22); // *часто із запереч.* Давати можливість, дозволяти кому-небудь іти, їхати кудись, звідкись. *Оврамиха, стара мати, А три сини мала, Гей, в доріженьку та великую На ніч не пускала* (Укр.. думи.., 1955, 18); *Він береться за шапку. Схопила* [Варка] *його за рукав,— не пускає з хати* (Вовчок, I, 1955, 174); *На ранок Давид підвівся ледве розвиднілось і зразу ж зібрався йти. Не пускали* (Головко, II, 1957, 181); *Не пустив Шрама Сомко у печери, завернув до себе з усіма на козацьке подвір'я* (П. Куліш, Вибр., 1969, 84); *Він хотів сказати, що теж не пустить її нікуди від себе, але промовчав* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 272); // *куди, з інфін.* Дозволяти робити що-небудь, іти кудись з певною метою. *— От вже як піду заміж,.. і діточок буду обшивати, і тебе, мамочко, що ти в мене була така добра, жалувала мене, пускала.. гуляти* (Кв.-Осн., II, 1956, 424); *Дід заборонив їй виходити з двору.. і не пускав на посиденьки до сусідів* (Тют., Вир, 1964, 74); *— Хіба ти знов поїдеш на буряки? — спитала її мати. — Поїду, аби тільки батько пустили* (Н.-Лев., II, 1956, 34); *А я кажу: «Як не пустите малювати, на зло вам умру»* (Ю. Янов., I, 1954, 43); * Образно. *Матюха смикнувся, але щось мов за поли його схватило й не пустило вдарити в першу ж мить* (Головко, II, 1957, 134); // *також у сполуч. із сл.* н а в о л ю. Переставати затримувати когось, звільняти з ув'язнення, з-під арешту і т. ін. *Коли.. її ніхто не чіпав, не бив,.. а так пускав на волю, тоді вона любила блукати по бур'янах* (Мирний, I, 1954, 55); *Гафійка почула про Марка від Підпари. Він сердито жалівся: і так од голоти життя не стало, а тут ще Гущу пустили* (Коцюб., II, 1955, 65); [С л у ж е б к а:] *Ну, де ти тут? Виходь! Принесла страву!* [Л и ц а р - в ' я з е н ь:] *Ох, не до страви вже! Пусти на волю!* (Л. Укр., II, 1951, 194); // *із запереч.* Перешкоджати кому-небудь у здійсненні чогось, затримувати десь (про предмети, явища і т. ін.). *Рада б душа в рай, та гріхи не пускають* (Номис, 1864, № 5385); *Пишу до Вас, лежачи в ліжку: застуда вже третій місяць не пускає мене звідти* (Коцюб., III, 1956, 159); *Тимофій гребе, що аж мускули тріщать, стараючися випрямити дарабу в просту лінію, але вода не пускає і рве дарабу на дві часті* (Хотк., II, 1966, 398).

Пуска́ти (пусти́ти) за́між *див.* **за́між.**

◇ **Пуска́ти (пусти́ти) грунт з-під ніг** — бути, опинятися в непевному становищі; втрачати впевненість у собі; **Пуска́ти (пусти́ти) жи́ти** *кого*; **Пуска́ти (пусти́ти) ду́шу на поку́ту** — залишати кого-небудь у живих. [І г н а т:] *Ой пустіть душу на покуту!..* [П а в л о:] *Нема покути для диявола! Здихай..!* (Кост., І, 1967, 202); **Пуска́ти (пусти́ти) з душе́ю** *кого* — відпускати когось, обібравши перед цим. — *В рік волі, коли одним землю ланцюгами наділяли, а інших з душею на волю пускали, попував у нас один старий благочестивий батюшка* (Стельмах, І, 1962, 357); [П а н Д у ш е ч к а:] *Так і так, розказує* [економ], *здибав мене в лісі Кармелюк, пограбував до ниточки, тільки що пустив із душею* (Вас., III, 1960, 207); **Пуска́ти (пусти́ти) на во́лю** *див.* **во́ля**; **Пуска́ти (пусти́ти) на во́лю бо́жу (під чоти́ри вітри́, на всі чоти́ри** *і т. ін.*) *кого* — відпускати, не затримувати кого-небудь. *Вася Багіров ніколи не вдавався до ганебної для гвардійця втечі, а бився хоч один проти десятьох, поки його не скидали з коня і пускали на волю божу пішки* (Гончар, III, 1959, 187); *Стріляли курсанти Третьої школи прапорщиків — довелося їх роззброїти, накласти в потилицю й пустити під чотири вітри* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 434); [С т е п а н и д а:] *Он які інші пани, то бувало додержуть бурлаків, доки скінчать жнива; а після жнив пов'яжуть їх та доженуть до межі, вліплять їм по стільки нагаїв та й пустять на всі чотири* (Кроп., І, 1958, 125); **Пуска́ти (пусти́ти) по во́лі** *кого* — дозволяти кому-небудь поводитися надто вільно, не додержуючись певних правил. *Пусти дітей по волі, а сам будеш в неволі* (Номис, 1864, № 9218).

2. *перех. і без додатка, до кого — чого, у що, куди, з інфін.* Давати можливість, дозволяти кому-небудь увійти, в'їхати, проникнути кудись; впускати. *Ворота в баштах запирали* [троянці], *Своїх ховатись не пускали, Бо напустили б і чужих* (Котл., І, 1952, 279); *— Скажи, серце, Гаврилові, щоб більше не одмикав дверей і нікого не пускав сюди* (Н.-Лев., IV, 1956, 238); *— Цілий день лежав я в землянці, складав план, і до мене нікого не пускали* (Тют., Вир, 1964, 262); *Прибувай до мене, щоб вороги спали, То я тебе пущу, щоби мати не знала* (Чуб., V, 1874, 45); * Образно. *Дзвенить розмова і парує чай; Віддайся їм і в серце не пускай Щемливих забобонів* (Зеров, Вибр., 1966, 52); // Поселяти, поміщати у себе кого-небудь, давати комусь притулок. *Калашник погрожував йому, лаяв сусіду за те, що той пускав Терешка до себе ночувати* (Епік, Тв., 1958, 399); *— Ходім, сину,.. Коли пустять в хату; А не пустять, то й надворі Будем ночувати* (Шевч., І, 1963, 34); *— Зібралася нас купка жінок, допомагали пораненим носити. Отут по хатах і госпіталь був.. А Палажка твоя до своєї хати не пустила* (Жур., Дорога.., 1948, 26); *— А, так ти й квартиранта пустив!* (Головко, І, 1957, 138); // Давати кому-небудь дорогу, прохід кудись; давати комусь, чомусь можливість обганяти, обходити себе; пропускати. *У першій кімнаті сидів старий у темній рясі.. — Ось до вас прийшли,— каже йому молодиця, пускаючи мене у двері* (Вовчок, VI, 1956, 237); *— А ми вирішили тікати на батьківщину — сюди, у Великий степ. Росіяни тоді нікого не пускали через Урал. Треба було переправитись темної ночі* (Тулуб, В степу.., 1964, 14); *Пороздвигалися* [порозсувалися] *дяки, пустили Харка на покуть* (Кв.-Осн., II, 1956, 485); *Щоб не зароситися, Борис пустив паню Міхоньку передом, а сам ішов позад неї* (Фр., III, 1950, 454); // *перев. док.* Дати можливість, дозвіл бути десь надрукованим, обнародуваним, поставленим на сцені (перев. про цензуру). *Щось багато в сім році лаштується збірників, та чи багато пустить цензура* (Сам., II, 1958, 424); // *перев. із запереч.* Давати можливість чому-небудь проникати кудись, крізь щось (про предмети, явища природи і т. ін.). *Людей не чуть, вітру нема (він тут рідко буває, гори не пускають)* (Л. Укр., V,1956, 360); *Сволоки.. озвуться до соснових дощок на палубі: «Дошки-сестрички, тісніше ляжте! Хай хвиля по вас слизне і в море полетить. Не пускайте води до нас!»* (Ю. Янов., II, 1958, 159); *— Остапе-е!.. Оста-апе-е!.. Голос її прозгучав глухо, стіна ворожого очерету не пустила його далеко, забрала в себе, ковтнула* (Коцюб., І, 1955, 362); *Вимиті вікна заблищали шибками і пустили в хату цілі снопи сонячного світла* (Тют., Вир, 1964, 264); // Давати можливість, дозволяти кому-небудь підходити до кого-, чого-небудь, брати участь у чомусь, займати певне місце; допускати. *Копають день, копають два, На третій насилу Докопалися до муру Та трохи спочили. Поставили караули. Ісправник* [справник] *аж просить, Щоб нікого не пускали* (Шевч., І, 1963, 304); *— А щоб була доладна рада, — Старий Пацюк кричить, — ..Пускать на раду всіх хвостатих, А куцих не пускать* (Гл., Вибр., 1951, 54); *— А що будемо робити? — спитав титар, обертаючись до дідів. — А то будемо робити, що не пустимо того Балабухи на парафію, от що! — сказали діди* (Н.-Лев., III, 1956, 51).

◇ **Не пуска́ти (не пусти́ти) на о́чі (на поріг)** *кого* — не допускати до себе, забороняти приходити до себе. *Господи, як вже сварилась пані на Горпину! І на очі її не пускала тижнів ізо* [зо] *два* (Вовчок, І, 1955, 262); *На ранок таки зібрались вітробалчани до князя. Пішли — коваль, Цигуля, Невкипілий і ще душ кілька. Але князь і на очі до себе не пустив* (Головко, II, 1957, 238); *— Я б і на поріг її не пустив, а тебе і в лобок варто поцілувати, — і він приложився своїми гарячими устами до її білого чола* (Мирний, III, 1954, 251); **Пуска́ти (пусти́ти) до причу́стя** *див.* **причу́стя; Пуска́ти (пусти́ти) з ву́ха у ву́хо (ми́мо вух)** *див.* **ву́хо.**

3. *перех. і без додатка.* Спрямовувати, посилати, відправляти куди-небудь з певною метою; примушувати іти, їхати, бігти, летіти кудись. *Колись Боян, співець потужний, Дзвонив у струни золоті, Мов соколів десяток дружний Пускав з-під хмар на лебеді* (П. Куліш, Вибр., 1969, 358); *— Пускай їх, Чумаченко, пускай орлів. Штурмуйте, товариші, на славу! Всім видам... «Славу»* [орден]. *Бійці запевнили хором, що постараються* (Гончар, III, 1959, 252); *Троянці, в роги затрубивши, Пустили гончих в чагарі, Кругом болото обступивши, Бичами ляскали псарі* (Котл., І, 1952, 181); *— Пустити б мене навколо світу просто по меридіану, скільки б то вже разів я додому повертався,— жартував сам із себе Федір Кузьмич, розносячи по людях вістки про життя-буття, про померлих на чужині батраків, про вбитих воїнів* (Довж., І, 1958, 418); // Наказувати мучити, вбивати кого-небудь; посилати когось на муки, на смерть; спричиняти чиюсь смерть. *Не багато Коновченко по долині Черкень погуляв,— Самих найстарших п'ятсот чоловік рицарів під меч пускав* (Укр.. думи.., 1955, 27); *Оксана була красива і принадна, і вони* [гестапівці] *в першу мить не знали, що з нею робити. Пускати одразу на тортури чи натішитись.. її тілом* (Кучер, Голод, 1961, 425); * Образно. *Пустили* [багаті] *бідних на поталу.. капіталу* (Тич., І, 1957, 63); // *перен.* Спрямовувати на якесь заняття, роботу і т. ін. *Звісно, соромно такому багатиреві сина-єдинця* [одинака] *у найми пускати* (Мирний, III, 1954, 103); *— Он у мене синок Василь... Вирощу його... мою милу дитину, моє паненятко... вигодую, вивчу... у пани пущу... Паном зроблю...* (Мирний, IV, 1955, 57); *— Пустимо*

[хлопця] *в науку,— сказав* [ланковий], — *нехай буде поміч нашому колгоспові* (Ю. Янов., II, 1954, 116); // *ким.* Змушувати кого-небудь стати кимсь, вести певний спосіб життя. — *А я вже думав одружитись, І веселитися, і жить, Людей і господа хвалить... А довелося... Накупили І краму й пива наварили, Не довелося тільки пить. Старої пані бахур сивий Окрав той крам. Розлив те пиво, Пустив* [наречену] *покриткою...* (Шевч., II, 1963, 82); // Випускати, виганяти на пасовище (коней, худобу), звільняти від упряжі. *Яків зіскакує з коня, пускає його пастися в рів під липи* (Стельмах, I, 1962, 485); — *Ми пустили коні на леваду, А самі ввійшли в тісне подвір'я* (Фр., XIII, 1954, 332); *Опівдні аул зупинився перепочити. Подоїли овець і кобил, пустили отару й табун пастися* (Тулуб, В степу.., 1964, 41).

◇ **Пуска́ти (пусти́ти) з то́рбою (в старці́, по ми́ру, попідвіко́нню** *і т. ін.*) — робити жебраком, жебраками. [Ш к е р е б е р т ь:] *Я пускав з торбою вдів і сиріт, я видавлював усі соки з робітників, робив їх рабами своїми* (Крот., Вибр., 1959, 519); — *Гей, люди! Що цей* [позивач] *загадав, що цей загадав? Хоче мене з дітьми з торбами на старість пустити* (Март., Тв., 1954, 69); *Звівсь наш Масляк нінавіщо* [нінащо] *і жінку мов у старці пустив* (Кв.-Осн., II, 1956, 230); [М о л о д и ц я:] *Сам безвісти забіг* [чоловік], *а мене з малими діточками по миру пускає* (Мирний, V, 1955, 129); — *Що ж мав робити? Замучити.. дітей і старцями попідвіконню пустити?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 8); **Пуска́ти (пусти́ти) на світ** — народжувати. [К а т е р и н а П е т р і в н а :] *От люди народжують, а мені здається, що всі вони* [діти] *мої, що то я їх на світ пускаю* (Мороз, П'єси, 1959, 87).

4. *перех. і неперех.* Примушувати або давати можливість рухатися певним чином, з певною швидкістю. *Козаки.. пускають із копита коні, кидаються у Дунай, перепливають його* (Коцюб., I, 1955, 340); — *Старенький гуцул.. пускає свою дарабу побіч нашої* (Хотк., II, 1966, 398); — *Хіба ви не знаєте, товариші, що поїзд на ширшій колії тримається стійкіше? Пускай, гони на повну швидкість...* (Гончар, III, 1959, 207); *Добираємось до ямки. Грицько коней дужче пустив, щоб разом вихопитись з ямки* (Мирний, IV, 1955, 247); *Він увімкнув мотор і пустив циклонетку* [автомобіль] *..додому,* (Смолич, I, 1958, 76); // Давати можливість вільно рухатися за течією, вітром і т. ін. *Один човен на бистрих хвилях перекидається, і для того зв'язують докупи два або три човни, перекладають дощечки впоперек їх для сидіння і без весел пускають їх по воді* (Н.-Лев., II, 1956, 416); *Хотілося.. вхопитися за волосся руками і дерти, по вітру пускати* (Хотк., II, 1966, 91); *Дівчата почали заплітати вінки й пускати їх у Почайну, щоб запитати в долі, чи судилося їм мати пару* (Скл., Святослав, 1959, 178); *Старі зілля зв'язали в снопок, щоб пустити за водою напровесні* (Барв., Опов.., 1902, 165); * Образно. *Я ж пущу свою пригоду Геть на тую бистру воду* (Л. Укр., I, 1951, 48); // Давати можливість занурюватись у воду під дією власної ваги або насильно топити у воді. *Ми брали горщик, повний каміння й принади, і пускали на мотузці на дно. Лиш поплавок лишався зверху* (Коцюб., II, 1955, 417); *Там берег, мати і жона... Забудь про них, матросе! Пускай співучий лот до дна, Минай мілини й коси* (Рильський, I, 1960, 298); *Пудів двадцять нав'язали їй на шию, на руки і на ноги, та, відчепивши від вірьовок, так її й пустили у воду ...* (Кв.-Осн., II, 1956, 184); — *Ксьондзів у криниці пустимо з каменем на шиї* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 433); // Спрямовувати дію якого-небудь предмета у якомусь напрямку. *Молот пускаймо повище, Биймо, поки гаряче!* (Граб., I, 1959, 555); *Гей, товариство веселе, женім корабель на простори, Весла легкі раз у раз в темну пускаймо глибінь* (Зеров, Вибр., 1966, 295); *Пускає* [Данило] *пальці в краєчок шибки* (Стельмах, II, 1962, 149); // Спрямовувати на виконання певної роботи (машину, механізм). — *Якось і сама економія впрається: завтра пускають всі свої жатки, а ще чотири на станції вивантажують* (Головко, II, 1957, 238); *Слідом за культиватором пускають борони* (Ол. та ефір. культ., 1956, 90); *Краще б, ніж тут стояти, піти гуртом на панське поле, пустить по ньому плуг* (Коцюб., II, 1955, 77); — *В посушливе літо пустили по вигорілому пасовищу трактори* (Рудь, Гомін.., 1959, 25); // Давати можливість поширюватися в певному напрямку, випускати кудись (воду, вогонь і т. ін.). *Чорний пожар по землі пускає* [Гза] (Мирний, V, 1955, 268); *Чоловік у самій сорочці і в білих спідніх штанях..— з пожежної, видати, команди, пускає на клуню цівку води* (Головко, I, 1957, 348); *Він збив манометр і ударив залізом по боці* [паровика]. *Потому пустив пару в свисток* (Коцюб., II, 1955, 91); *Учора знову була газова атака.. певно, пустили новий газ* (Кол., На фронті.., 1959, 7); *Десять днів рили канал, щоб пустити воду новим річищем* (Донч., VI, 1957, 276); * Образно. *Якийсь скривджений наймит пустив веселим вогнем свою помсту в чорні, як могили, клуні багатія* (Тют., Вир, 1964, 173); // *що, чим.* З силою кидати, жбурляти щось. *Тут Пандар камінь піднімає І в Турна зо всіх жил пускає* (Котл., I, 1952, 240); *Подивлюсь хоч на її віконце, коли спить. І груддям пускав у город, чи не почує...* (Барв., Опов.., 1902, 80); *Княгинина рука не хибила — пускала рогатину влучно* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 41); *Шибонула* [дівчинка] *в його опукою, хлопець похопив та пустив до неї* (Вовчок, I, 1955, 385); *Маркові хотілось схопити камінь і пустити ним у лису голову* (Мик., II, 1957, 343); // *у сполуч. із сл.* к у л я, с т р і л а *і т. ін., що, чим.* Стріляти з вогнепальної зброї або іншого пристрою.— *Треба лаштувать гармату й пускати останню бомбу* (Н.-Лев., III, 1956, 387); *Протягом довгої осінньої ночі кожні десять хвилин ми пускали із шхуни ракети* (Трубл., Лахтак, 1953, 12); *Тугар Вовк, стоячи в щілині, пустив у нього* [ведмедя] *другою стрілою* (Фр., VI, 1951, 14); *Ледве встигли сховатися* [хлопці] *від автоматної черги, яку пустили гітлерівці, почувши голоси серед руїн* (Ю. Янов., II, 1954, 41); * Образно. *Веселка розмаїта Пустила стріли з-поза хмар* (Мал., Звенигора, 1959, 281); // *у сполуч. із сл.* с л о в о, ф р а з а *і т. ін., перен.* Промовляти, писати і т. ін. *Сахновський, застібаючи френч, холодно пускав слова: — Сю ніч ти й спробуєш першу порцію* [катувань] (Головко, II, 1957, 165); *Вночі моя уява ожива,.. Приходять ордами незлічені слова. Стискаю їх, мов скарби, у долоні, Пускаю рівними рядами на папір* (Криж., Срібне весілля, 1957, 25); *Щоб дітям веселіш було, Пущу я загадку прехитру* (Гл., Вибр., 1951, 187); *Семениха стояла, наче засоромлена, й слова не пустила* (Март., Тв., 1954, 104); *Зненацька звалилось на бійців грізне попередження: — Танки праворуч! Першим пустив його Козаков* (Гончар, III, 1959, 446); // *перен.* Публікувати, робити надбанням громадськості, читачів. *Раю вам не пускати їх* [байки] *тепер до друку, а повагом передивиться їх* (Мирний, V, 1955, 381); *Він довго думав: пускати кореспонденцію в номер чи не пускати* (Перв., Дикий мед, 1963, 472); *Видавайте сей каталог, де хочете, під якою хочете фірмою, ми в те не мішаємось, бо на Україні і так пустимо* [книжки] *якось* (Л. Укр., V, 1956, 374); *Райніс любив простих трудівників і тому вів їх з життя в літературу, щоб*

з літератури їх живі і діючі образи пустити в народ (Рад. літ-во, 11, 1965, 53).

Пуска́ти (пусти́ти) на дно (під шум, під лід *і т. ін.) кого* — топити кого-небудь. *Перехапали* [гайдамаки] *робіткомівців.. і, відправивши їх під посиленим конвоєм у Геніческ, вчинили там над ними звірячу розправу: вивезли на старій баржі на море й живими пустили на дно* (Гончар, II, 1959, 32); — *Не йди, доню, за його заміж! Лучче* [краще] *б я тебе під шум пустила, ніж мала отак видавати!* (Н.-Лев., I, 1956, 147); *Не боїмось ми банд злотопогонних, — уже не мало їх пустили ми під лід...* (Сос., I, 1957, 260); **Пуска́ти (пусти́ти) під уки́с по́їзд (ешело́н** *і т. ін.*) — викликати залізничну катастрофу. *Організація діяла під самим носом ворога, час від часу руйнуючи шлях на Бахмач,.. пускаючи під укіс поїзди...* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 75); *У травні підпільники пустили під укіс ешелони з літаками та машинами* (Коз., Листи.., 1967, 305); **Пуска́ти (пусти́ти) по́гляд (о́ко, о́чі)** *куди* — дивитися кудись. *Не крадькома Поміж дівчат пускають* [попи] *око ласе* (Павл., Пальм. віть, 1962, 68); *Яшко на мить одну розпутав погляд свій і пустив по столу, по обличчях* (Головко, I, 1957, 144); **Пуска́ти (пусти́ти) у пові́тря** — те саме, що **Виса́джувати (ви́садити) в пові́тря** (*див.* **виса́джувати**). — *З кожної роти нашого батальйону зголоситься декілька простих солдатів під командою десятника пустити у повітря панцирний поїзд ворога* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 504); **Пуска́ти (пусти́ти) у́смішку (у́сміх, по́смішку)** — усміхатися. *Пускав* [посадник] *попід пишним усом усміх задоволення* (Загреб., Диво, 1968, 233); *Терентій.. пустив у клешні вус лукаву посмішку: іч, як хитромудро викручується пан* (Стельмах, I, 1962, 566); **Пуска́ти (пусти́ти) ша́пку по кру́гу** — збирати гроші з усіх присутніх, підставляючи шапку. *За вантажницьким звичаєм, пустили портовики шапку по кругу і на зібрані гроші підкупили капітана англійського судна* (Гончар, II, 1959, 45); **Пусти́ти [собі́] ку́лю в лоб (в ло́ба, у го́лову)**—застрелитися. *В бурхливому каятті він ладен був пустити собі кулю в лоб* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 25); — *Да, коли б от немов сталося — всі діти вимерли за одну ніч на всій землі,.. я б, мабуть, на ранок пустив би собі кулю в голову* (Головко, II, 1957, 109).

◇ **Дим пуска́ти в о́чі** *див.* **дим**; **Пуска́ти бі́сики (ге́дзики) [о́ком (очи́ма)]** *див.* **бі́сик, ге́дзик**; **Пуска́ти (пусти́ти) віц** *див.* **віц**; **Пуска́ти гадю́чку** *див.* **гадю́чка**; **Пуска́ти (пусти́ти) ману́ [в ві́чі]** *див.* **мана́**; **Пуска́ти на ві́тер гро́ші (заробі́ток** *і т. ін.*) *див.* **ві́тер**; **Пуска́ти на ві́тер слова́** — те саме, що **На ві́тер говори́ти (ки́дати слова́** *і т. ін.*) (*див.* **ві́тер**); **Пуска́ти (пусти́ти) о́чі під лоб (ло́ба)** *див.* **о́ко** [1]; **Пуска́ти (пусти́ти) сла́ву** *на (про) кого* — поширювати чутки, звістки, які знеславлюють, порочать кого-небудь. *Хто пустив погану славу на багатирку Шрамченкову дочку? У кого ж язик довший, як не в Максима!* (Мирний, II, 1954, 113); *Її взяла пані на легшу роботу, та на більші муки, бо якої слави не пускають по селу про тих дівчат, що роблять на панському дворі* (Стельмах, I, 1962, 344); **Пуска́ти (пусти́ти) [черво́ного] пі́вня** *див.* **пі́вень**; **Пуска́ти (пусти́ти) чу́тку (поголо́ску, ясу́, пліт́ку** *і т. ін.*) — поширювати якісь відомості про кого-, що-небудь. [П р я х а:] *Вмерла наша королева, король не встиг жалоби доносити, а вже посватався до неї* [принцеси]... [Ш в а ч к а:] *Ну, се, може, так вона пускає чутку!* (Л. Укр., II, 1951, 191); — *А я.. поміж миром пустив таку поголоску, що Сомко вже на волі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 188); *Хтось пустив ясу, що десь тут серед есесівських недобитків гасають, маскуючись під рядових, відомі воєнні злочинці* (Гончар, III, 1959, 451); **Пуска́ти—(пусти́ти) шпи́льку** — робити ущипливе, єхидне зауваження кому-небудь. *Інколи.. його просто гедз нападав — і тоді він ставав нестерпучим пускав Раїсі шпильки, глузував з її екзальтації* (Коцюб., I, 1955, 330); *Найбільш агресивною цього вечора була Крихточка. Їй так і кортіло пустити якусь чергову шпильку на адресу Лебедя* (Баш, Надія, 1960, 73); **Пусти́ти в непа́м'ять** *див.* **непа́м'ять**; **Пусти́ти жука́** *див.* **жук**; **Пусти́ти [з (за)] ди́мом (з вогне́м** *і т. ін.*) — знищити, спаливши. [С т а с ь:] *Нахвалявся* [Кармелюк] *перепороть різками всю комісію і димом пустить всі їх папери* (Вас., III, 1960, 389); — *Та йому* [панові] *й ногою на нашу землю не дати ступити. Кубло димом за вітром пустити!* (Головко, II, 1957, 221); — *Проклятий фашист все село під небо з вогнем пустив* (Коп., Хата хлопчика.., 1957, 6); **Пусти́ти під ніж** — винищити, порізавши. *Вдерлися у село поганці-фашисти. Розграбували артіль, корів під ніж пустили* (Літ. Укр., 4.V 1962, 4).

5. *перех.* Приводити в дію, рух; змушувати працювати (машину, механізм, промислове підприємство). *Механік за стіною пускає апарата. Апарат деренчить і шумить* (Ю. Янов., II, 1958, 36); *Осіннього вечора зібралась комуна пускати млин* (М. Куліш, П'єси, 1960, 107); — *Пустили паровики на роботу* (Кв.-Осн., II, 1956, 244); *Андрій не покидав надії, що ось-ось.. наїдуть пани, усе полагодять і пустять фабрику* (Коцюб., II, 1955, 8); *Підприємці Дехтярьови в 40-х роках* [XIX ст.] *пустили в Києві завод металевих виробів* (Іст. УРСР, I, 1953, 396); // Вмикати електричний струм, певні пристрої для надання руху машині, механізму і т. ін. *В клуб електрику пускали, І зійшлося півсела* (Воскр., Поезії, 1951, 102); *Шофер Серьога пустив швидкість, і ми шарпнули вперед* (Ю. Янов., I, 1954, 65).

Пуска́ти кіно́ — демонструвати кінофільм. *Я живу недалеко від їдальні і червоного кутка, де вже і кіно пускають* (Хор., Ковила, 1960, 37).

6. *перех., у сполуч. з ім., що означають дію або стан.* Піддавати якій-небудь дії. використовувати певним чином. *Капітали, які він пускав у оборот, робилися чимраз більші* (Фр., VIII, 1952, 394); *Хіба ж уявити було прадідам, що він порухом руки пускатиме в дію сили фантастичні, ламатиме небо пекельним гуркотом двигунів..!* (Гончар, Тронка, 1963, 55); *Дарма, що на трьох ногах* [коза], *а припустила, аж курява встала; тут вона, похоже, і четверту ногу пустила в ход* [хід] (Укр.. казки, легенди.., 1957, 38); *Марина того ж таки вечора, наливаючи чай німцеві, казала: — Бач, якби не я, то ви б і не догадалися горіле* [борошно] *в діло пустити!* (Мирний, IV, 1955, 256); *Зусилля народів повинні бути зосереджені на тому, щоб своєчасно приборкати імперіалістів, позбавити їх змоги пустити в хід смертоносну зброю* (Програма КПРС, 1961, 50); // *на (під) що.* Використовувати для чого-небудь. *Справді, був він невдачливий: .. пустив поле під сіно, сіно подешевшало* (Григ., Вибр., 1959, 109); — *Так, Чернеччину ми пустимо під соняшники,— перевів свої думки Оксен на господарські клопоти* (Тют., Вир, 1964, 32).

7. *перех., розм.* Продавати або збувати іншим способом. *Дочнього* [діда] *регулярно щороку зіходилася гуцулія* [гуцули] *довідуватися: чи сіно дешево пускати, чи худобу* (Хотк., II, 1966, 22); *Рідного куреня мого давно нема. І городець материн дядько мій якось пустив у чужі руки* (Барв., Опов.., 1902, 175); *Якби не Джозеф, то двоє дівчаток у штаті Алабама давно були б сиріткаміі хто знає — чи не пустили б вже з молотка кредитори його ферму* (Рибак, Час.., 1960, 368);

// Витрачати (гроші). — *Отак заробляючи кождого дня, того ж дня пускаю все зароблене, не дбаючи про завтра* (Фр., IV, 1950, 160); — *Я вже знаю, що ви не пустите* [гроші] *марно...* (Фр., IV, 1950, 185).

8. *перех.* Давати росток, корінь і т. ін. (про рослину). *Дерево не пускає коріння вглиб, бо камінь, а розкидає коріння навкруги, обхоплює ним, мов гадюками, камінь* (Коцюб., III, 1956, 137); *Дуби всихають. Та й тоді ще Прощальні пагінки все вище Пускають* (Мур., Осінні сурми, 1964, 16); *Вербовий частокіл до самого берега прийнявся й пустив од себе широке гілля* (Н.-Лев., II, 1956, 168); *Через три дні буряк зазеленів, розправив кущ, виложив по землі широкий лист, пустив молоді паростки* (Горд., Дівчина.., 1954, 146); * Образно. *З радістю прислухається Ївга, як уже пускає в її серце паросток почуття помсти* (Л. Янов., I, 1959, 401); *Роздумував* [Тимко] *над долею людей, що перебираються ось на його очах із одного місця на друге. «Де корінець пустив, там і серце залишив..»* (Тют., Вир, 1964, 184).

9. *перех.* Видавати які-небудь звуки; говорити, співати і т. ін. певним чином. *Пана Адама збудили, і він пускав у столовій басові нотки* (Коцюб., II, 1955, 257); *Ой, піду я в лужочок, Гей, пущу стиха голосок. Пущу стиха голосок, Чи не почує мій дружок* (Укр.. лір. пісні, 1958, 160); *В тиші загалакали голоси.. Чоловічий голос щось буркотить та буркотить, і жіночий озветься словом та й пустить срібний сміх на дорогу* (Стельмах, I, 1962, 261).

◇ **Пуска́ти (пусти́ти) пі́вня (пі́вника)** *див.* **пі́вень, пі́вник**[1].

10. *перех.* Виділяти, випускати, випромінювати з себе що-небудь. *Фалькенбавм, бесідуючи з ним, пускав «із нервозності» просто йому в лице дрібненькі, як мак, крапельки слини* (Март., Тв., 1954, 309); *Самовар пускає вгору кучеряву стьожку пари* (Рибак, Що сталося.., 1947, 72); *Пан усміхнувся лукаво і показав попові торбу грошей. Піп аж слину пустив, угледівши стільки грошей* (Україна.., I, 1960, 133); *Сказавши, аромат пустила* [Венера]: *Васильки, м'яту і амбре* [амбру], *На хмарі в Пафос покотила* (Котл., I, 1952, 212).

Пуска́ти (пусти́ти) дим (димо́к *і т. ін.*) — випускати з рота дим, палячи; взагалі палити. [Г о р н о в:] *А бісові комарі аж печуть.* [М а к с и м:] *А ви обкурюйте себе, отак навкруги пускайте дим, то та погань і не наблизиться* (Кроп., I, 1958, 390); *Він устав з-за столу, скрутив цигарку і, пускаючи димок у розчинену грубку, де дотлівала перепалена солома, довго смоктав її* (Коцюба, Нові береги, 1959, 359); *Василь Іванович.. потягнув цигарки й пустив хмару диму* (Вас., I, 1959, 65).

◇ **Па́ри з уст (вуст, ро́та** *і т. ін.*) **не пусти́ти** — не промовити ні слова. *Оце піду до сина, хочу душу одвести: «Івасю, Івасю!» — а воно й пику одверне. І пари з уст не пустить* (Барв., Опов.., 1902, 268); *Дивна річ — як тільки скаже він, Анкулія, слово, відразу западав тиша, ніхто й пари з вуст не пустить* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 295); **Пуска́ти (пусти́ти) сльозу́ (сльо́зку, сльо́зки** *і т. ін.)* **з очей** *див.* **о́ко**[1]; **Тума́н (тума́ну́) [у ві́чі] пуска́ти (пусти́ти)** — навмисне робити щонебудь неясним, заплутаним. [Б а б у с я:] *Та вони* [ворожбити] *вже слово такеє знають. Туману пустили і здиміли.* [Х л о п' я:] *А як туман пускають?* (Л. Укр., II, 1951, 523); — *Не доберу я толку в твоїх речах,— каже Петро.— Що за охота тобі мене морочити? То заговориш буцім щиро, то знов туман у вічі пустиш* (П. Куліш, Вибр., 1969, 149); — *Тут щось таки добре наплутано. Видно, він пустив туману не тільки мені, а й вам* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 74).

11. *перех., розм.* Давати можливість чому-небудь лягати, стелитися на чомусь певним чином, падати вільно; розовуватися—*Ой не стій, вербо, над водою, Не пускай гілля по Дунаю* (Барв., Опов.., 1902, 221); *Ось сидить за сніданком, зап'яв широкі груди і пуска по серветці м'яку білу бороду* (Коцюб., II, 1955, 186); *Який ставний юнак.., О Пірро, обійма тебе на самоті? Для кого ти, ясна і в світлому убранні, По плечах кучері пустила золоті?* (Зеров, Вибр., 1966, 367); // Опускати, похиляти що-небудь донизу; звішувати. *Він стоїть біля мене, узявся однією рукою за бік, а другу пустив поволі* (Мирний, I, 1954, 77); *Уймився* [Іван] *обома руками за колик, пустив голову межи руки* (Март., Тв., 1954, 37); *Мар'яна безпорадно пустила руки вздовж тіла* (Мам., Тв., 1962, 403); // Шиючи одяг, лишати запас у швах, додавати тканини на виріст. *Щовесни, як шиє мати штани старшому* [синові], *то на цілу долоню довші пускає холоші* (Головко, II, 1957, 208); // Надавати якогось кольору, відтінку чому-небудь, наносити візерунок на щось. — *Пустимо по стінах і склепіннях фресковий розпис, щоб замінити дорогі заморські мармури* (Загреб., Диво, 1968, 592).

12. *перех.* Втрачати, ронити (листя, пір'я і т. ін.). *Явір пускає листя на воду* (Перв., II, 1948, 129); *Ой летіла зозулечка понад море в гай Та й пустила синє пірце у тихий Дунай* (Федьк., Буковина, 1950, 87).

13. *неперех., рідко.* Розпускатися, розставати. *Надбіг* [Лис Микита] *до калюжі, скочив у воду, щоб обмитися з фарби,— де тобі! Фарба олійна, через ніч у теплі засохла добре, не пускає* (Фр., IV, 1950, 93); *Напровесні от-от річка Горинь пустить!* (Барв., Опов.., 1902, 27).

14. *перех., діал.* Надсилати поштою (листи, гроші і т. ін.). — *Та давай уже, молодице, я твій лист по почті* [пошті] *пущу* (Вовчок, I, 1955, 32); *Моя мати та пустила письмо до мене та й прислала грошей на великдень* (Стеф., III, 1954, 61).

◆ **Пуска́ти булькú (бу́льби, бу́льбашкú** *і т. ін.*): а) випускати пухирці слини (перев. про дитину). *Збилися куми з ліку, коли несли найменшого хрестити, нарекли наздогад Степаном, і лише потім виявилось, що інший Степан уже лежить у колисці,.. пускаючи бульбашки* (Гончар, I, 1959, 10); б) тонучи, захлинатися. *Видимо, тоне хтось! .. Вже й очі вирячив бідаха наш Максим, Уже й бульки пуска* (Рильський, Поеми, 1957, 265); **Пуска́ти (пусти́ти) дур** [**у го́лову**] — затьмарювати чию-небудь свідомість, запаморочувати когось. *Амату з Турном я з'єднаю І сим Енея укараю, Латину ж в тім'я дур пущу* (Котл., I, 1952, 177); *Ось бач, який я гольтіпака, Який пустив на себе дур! Блуджу по світу, мов бурлака* (Укр. поети-романтики.., 1968, 483); **Пуска́ти (пусти́ти) кров** *див.* **кров; Пуска́ти (пусти́ти) по сві́ту (в лю́ди, по́між лю́ди** *і т. ін.*): а) змушувати блукати в пошуках прожитку, житла, праці і т. ін. — *Отих гітлерів, антонесок, отих міністрів.. я закував би їх в ланцюги і водив би... Ні, хай би оті дрібні сироти водили, що вони їх, як макового зерна, пустили по світу* (Гончар, III, 1959, 65); — *Виоремо тебе, ниво, обсіємо. Не зерно, а серце своє вкладемо в тебе, щоб зародила ти нам щастя, щоб не пускала ти поміж люди старців і старчат* (Стельмах, II, 1962, 199); — *Можна б, — кажуть,— і дівку, й хлопця по людях пустити, або на Дін, або на заробітки* (Барв., Опов.., 1902, 433); б) публікувати, робити надбанням громадськості, читачів (літературні твори). *Якби я не друкував своїх «Гайдамаків», то воно б не треба і передмови. А коли вже пускаю в люди, то треба і з чим, щоб не сміялись на обірванців* (Шевч., I, 1963, 142); *Франко ж казав, що се* [повість «Жаль»] *найкраща моя*

річ і що гріх було б не пустити її в світ (Л. Укр., V, 1956, 100).

ПУСКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ПУСТИ́ТИСЯ**, пущу́ся, пу́стишся, *док.* 1. *часто у сполуч. із сл.* у д о р о г у, у м а н д р и *і т. ін.* Вирушати куди-небудь. *Прощай, мій покою, пускаюсь у море!* (Греб., I, 1957, 84); *Кузьма волоче в конюшню недолатаний хомут, розшукує вуздечку і поволеньки пускається в дорогу* (Тют., Вир, 1964, 65); *Попрощався Стефан з мамунею, пустився сам до школи* (Ков., Світ.., 1960, 137); *Змушені були* [люди] *кинути свої рідні Карпати і пуститися в мандри світ за очі, далеко за океан, шукаючи кращої долі* (Цюпа, Україна.., 1960, 271); // Починати швидко йти, бігти, пливти в певному напрямку або певним чином. *Немов на вид гадюки, На вид його* [Пілата] *урозтіч все пускалось — Раби, прислуга...* (Фр., X, 1954, 163); — *І-го-гоо-го-гіі!.. — дико, не своїм голосом, мов орда, заревли всі парубки, пускаючись з гори бігцем навперейми дівчатам* (Коцюб., I, 1955, 236); *З'єднавши* [кінці кабеля], *пускається* [Маковейчик] *назад. Згори бігти набагато легше* (Гончар, III, 1959, 57); *Один дід пустився за хлопцем, обійшов його, йде йому назустріч і питає: — Куди ти, хлопче, йдеш?* (Калин, Закарп. казки, 1955, 50); *Виляв* [Турн], *хитрив і увивався, І тільки к Тибру що добрався, То в воду стриб,— пустився вплав* (Котл., I, 1952, 241); *Розгорнувши, мов крила, маленькі голі рученята,.. плутаючись ногами й перехиляючись з одного боку на другий, пустилася* [дівчинка] *до матері* (Коцюба, Нові береги, 1959, 211).

◇ **Пуска́тися на дно** *див.* **дно.**

2. *у сполуч. з інфін., у що, розм.* Починати робити що-небудь. *Він любив сни. Лягаючи спати, наче пускаєшся плисти по морю ночі, невідомому, чорному* (Коцюб., II, 1955, 285); *То пускалася* [баба] *у плач, То світила свічку, То стрибала, як циркач, Зі стола на пічку* (С. Ол., Вибр., 1959, 233); *І забив він три поклони, І перехрестився, І в далекую дорогу Знов іти пустився* (Рудан., Тв., 1956, 74); *Як пуститься вона у тую думку, як дасть їй волю, так їй хороше, так весело, що вона і не тямить себе, чи вона на землі, чи у раю...* (Кв.-Осн., II, 1956, 330); — *Ходімо танцювати,— сказав він.. Вона поклала йому руку на плече і пустилася в танець* (Тют., Вир, 1964, 128); // *у що, на що, у сполуч. з ім., що означають дію.* Здійснювати щось; удаватися, звертатися до чого-небудь. *Брав* [Жлукто] *підряди, пускався на різні авантюри, одне слово — робив те, на що неспроможний звичайний мужик-гречкосій* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 51); *Савка миттю випив і тут же, з нагоди славної перемоги над ворогами трудящих, пустився в приємні спогади* (Довж., I, 1958, 170).

Пуска́тися (пусти́тися) на хи́трощі *див.* **хи́трощі.**

3. *розм.* Починати падати, литися (перев. про опади). *Дощ, пускаючись усе рясніше, лопотів об шинель* (Гончар, III, 1959, 11); *На свіжий пагорбок поклали вінок із хвої, і він небавом почав зацвітати дрібним білим квітом — пустився навскісний тихий сніг* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 792); // Текти, сочитися (про сльози, кров і т. ін.).— *Моя душа розсипана по отих преріях, що вкриті снігами. Отам, де двадцять літ корчував я пеньки, аж кров з-під кігтів пускалась* (Ірчан, II, 1958, 134); *Я чую, що дідові пустилася по зморщенім лиці слеза* [сльоза] (Стеф., III, 1954, 94).

4. *розм.* Починати рости, проростати (про рослини). *З липового зруба молоді паросточки пустились, вигналась високо береза* (Вовчок, I, 1955, 100); * Образно. *Живуть* [Марина та Іван], *як мед п'ють... А тут уже й дітки пустилися* (Мирний, I, 1949, 185).

5. *кого, чого, розм.* Залишати, кидати кого-, що-небудь. *Для приятеля нового не пускайся старого* (Укр.. присл.., 1955, 140); *Привітно замахав* [возій] *молодому Яреськові батіжком: — Давай, давай, герою! Пускайся матері — своїми ходити вчись!* (Гончар, II, 1959, 136); *Чимало по світу брести Мені, пустившись свого ганку* (Граб., I, 1959, 234); *На хвилинку шквал наче притих,— Ласточкін навіть пустився підлоги, якої тримався* (Смолич, Світанок.., 1953, 567).

Пуска́тися (пусти́тися) руко́ю (рука́ми) — переставати триматися за кого-, що-небудь. *З останніх сил натужиться хлопець, уже пальці аж розмикаються — ось-ось випустить чересло.. Артем пустився рукою* (Головко, II, 1957, 391); *Як тільки вихилив Панько голову понад браму, в ту ж мить пустився руками й зіскочив на землю, як кіт* (Март., Тв., 1954, 164).

◇ **Пусти́тися бе́рега** *див.* **бе́рег; Пусти́тися ду́ху** *див.* **дух.**

6. *на що, у що і без додатка, розм.* Забувати правила поведінки, моральні засади тощо. *Батьки, які синів не вчили, А гладили по головах І тільки знай що їх хвалили, Кипіли в нефті* [нафті] *в казанах; Що через їх синки в ледащо Пустилися, пішли в нінащо* (Котл., I, 1952, 137); *Мотря задумана ходе,.. то була нечупарна, а то і зовсім пустилася* (Мирний, I, 1954, 234).

◇ **На пси пуска́тися (пусти́тися)** — те саме, що **На пси схо́дити (зійти́, іти́, піти́** *і т. ін.*) (*див.* **пес**). — *По моїй смерті пустить* [Броніслав] *усе мов добро за один рік та й піде в світ блукаючи або пуститься на пси* (Фр., IV, 1950, 258).

7. *тільки недок.* Пас. до **пуска́ти.** — *Тату, я зловив татарина! — То веди го* [його] *сюди.— Не ведеться-бо!.. — То пусти го. — Не пускається-бо!* (Номис, 1864, № 4361).

ПУСКА́Ч, а́, *ч.* Пристрій для пуску машини, механізму. *Найбільш зручним пускачем для електродвигунів з короткозамкнутим ротором є магнітний пускач* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 239).

ПУСКОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **пуск.** *Пусковий період;* // Який готують до пуску. *Пусковий об'єкт; Пускова будова;* // Признач. для пуску машини, механізму. *Ніна кинула пускову ручку. Рукавом комбінезона витерла чоло і нервово глянула на годинник* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 58); *Пусковий пристрій; Пусковий майданчик; Пускова установка.*

ПУСТЕ́ЛЯ, і, *ж.* 1. Великий (звич. посушливий) простір з бідною рослинністю або позбавлений рослинності. *Велика.. площа в околиці Мемфіса; на заході вона переходить у справжню пустелю, піскувату, повиту сухим маревом, тремтячим від спеки* (Л. Укр., II, 1951, 242); *То був страшний вітер-суховій.. Він мчав з пекучих піщаних пустель* (Ів., Вел. очі, 1956, 111); *Ми разом будемо змагатися і йти,.. Серед пустелі сад насаджувать зелений* (Рильський, I, 1960, 274); * У порівн. [М о р ж:] *А в моїй душі, немов у пустелі,— і росинки немає...* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 57); // *перен.* Великий, безмежний простір чого-небудь, позбавлений ознак життя. *Тепер ми знову над морем і знову наші очі бродять по синій пустелі* (Коцюб., II, 1955, 419); *Стелилася на всі боки одноманітна біла пустеля* (Гур., Друзі.., 1959, 19); *Через хижацький промисел у північних морях майже повністю зникли гренландські кити, а деякі багаті раніше на рибу райони перетворилися на мертву водну пустелю* (Наука.., 7, 1970, 22).

△ **Зо́ни пусте́ль** — природні зони помірного, субтропічного й тропічного поясів, що утворюються в умовах дуже посушливого клімату.

2. Відлюдне місце, ненаселена або малонаселена місцевість. *Як живо у мою ти вкарбував уяву Смутного*

вигнання пустелю неласкаву, Похмурий неба схил, нетанучі сніги І коротко теплом розцвічені луги (Зеров, Вибр., 1966, 391); — *Мешканці кинулися в газосховища, в підвали, в льохи. Але було вже пізно. За добу місто стало пустелею* (Донч., II, 1956, 209).

◇ **Глас вопію́щого в пусте́лі** — те саме, що **Глас вопію́щого в пусти́ні** (*див.* **глас**).

ПУСТЕ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **пусте́ля** 1. *Після мінералогічної колекції взялися* [Вернер та Шевченко] *за ботанічну і якомога краще пильнували рослини, висаджені в горщики, як зразки рідкісних представників пустельної зони* (Тулуб, В степу.., 1964, 403); *Подолати пустельні рівнини під силу тільки таким гігантам, як Аму-Дар'я і Сир-Дар'я* (Веч. Київ, 10.XI 1968, 2); // Власт. пустелі. *В умовах пустельного континентального клімату колись рівнинний рельєф невпізнанно змінився* (Наука.., 11, 1967, 50); *За новим замком, за шанцями-фортецями, шуміли пустельні вітри* (Ле, Україна, 1940, 8); *Хлопцеві одразу зробилося сумно від цієї пустельної тиші* (Кучер, Чорноморці, 1956, 390); // Який живе або росте у пустелі. *Кущі колючі та земля, порепана від спеки. І тільки линув віддаля орлів пустельних клекіт* (Забіла, У.. світ, 1960, 109).

2. Безлюдний або малолюдний; порожній. *Дике і пустельне місце! І нащо цей рів здався коло такої високої кам'яної стіни? Від татарви лихої? від злодіїв, розбишак лютих?* (Мирний, IV, 1955, 14); *Київ 6 листопада 1943 року був пустельний,— всіх киян німці* [окупанти] *вигнали геть* (Ю. Янов., II, 1954, 245).

ПУСТЕ́ЛЬНИК, а, *ч.* Людина, що з релігійних міркувань оселилася у відлюдному місці й відмовилася від спілкування з людьми; самітник. — *Недалеко відсіля спасається пустельник; велику силу має він у господа — усякий гріх одмолить, хоч якого грішника на путь істинний наведе* (Стор., I, 1957, 86); *Недалеко від яру, де була колись свята криничка, стоїть лісова сторожка.. В сиву давнину, оповідали старі люди, тут оселився пустельник, який проводив час у молитві й пості* (Стельмах, I, 1962, 255); *В індійській притчі розповідається, як молодий пустельник провів роки в самотності і роздумах* (Знання.., 3, 1967, 20); // *перен.* Людина, що живе самотньо, віддалено від людей, від їхніх турбот. *Може, він тільки уявив себе пустельником, може, насправді він і далі продовжує лишатись нікчемним гвинтиком.. в отому потворному механізмі війни* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 168).

ПУСТЕ́ЛЬНИЦТВО, а, *с.* Життя пустельника. *В іншім часі з нього був би, може, славний вояка.., але в ту пору була мода на пустельництво, то й він пішов до Тебаїди спасати душу* (Фр., IV, 1950, 157).

ПУСТЕ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **пусте́льник.**

ПУСТЕ́ЛЬНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **пусте́льник.** — *Прийшовши до себе, я поволікся до пристані і постановив собі покинути зовсім пустельницьке життя* (Фр., IV, 1950, 162).

ПУСТЕ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **пусте́льний** 2. *Степ вражав своєю неосяжною, скорботною пустельністю й бідною рослинністю* (Тулуб, В степу.., 1964, 92); *Він чекав побачити море крові, гори трупів, а замість того зустрів цілковиту тишу і пустельність* (Собко, Нам спокій.., 1959, 82).

ПУСТЕ́ЛЬНО. Присл. до **пусте́льний.** *Освітлене заходом, воно* [небо] *було й зараз від краю до краю пустельно чистим* (Гончар, Таврія, 1952, 84); // *у знач. присудк. сл. Тихо було в квартирі, сумно, пустельно* (Ряб., Жайворонки, 1957, 220).

ПУСТЕ́НЬКИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **пусти́й** 1—4. *Часто його самотню постать можна побачити на пустенькій і темній вулиці селища* (Шовк., Інженери, 1935, 267); *Перший раз він прочитав той лист і навіть осміхнувся, неначе він прочитав якусь пустеньку бумагу* (Н.-Лев., IV, 1956, 148); *В неї була поетична вдача, хоч вона була пустенька собі й кокетка* (Н.-Лев., V, 1966, 245).

ПУСТИ́ЗНА, и, *ж., рідко.* Безлюдна, ненаселена місцевість. *Полігонна пустеля, піщані бархани, що тягнуться аж до крайнеба.., пустизна, царство ящірок* (Гончар, Тронка, 1963, 293).

ПУСТИ́Й, á, é. 1. Нічим не заповнений (про вміститище); порожній. *Пустого міха не надуть, коли пораз* [раз по раз] *дірки йдуть* (Номис, 1864, № 10829); // Без меблів, речей і т. ін. (про приміщення). *Чого тоті* [ті] *козаки хочуть, чого шукають? Її стодоли пусті, комора без дверей, порожня, хата — гола* (Стеф., I, 1949, 192); *Пуста квартира... Все пограбовано... Сумна лише чорнильниця одна.. стоїть в кутку...* (Сос., II, 1958, 480); // Безлюдний, ненаселений або малолюдний. *Піду в край пустий, де й плуг не оре* (Чуб., V, 1874, 358); *Смутний і невеселий сидів пан судденко, Дем'ян Омелянович Халявський, у своїм хуторі, у пустій хаті, відколь повиганяв усіх з серця* (Кв.-Осн., II, 1956, 207); *Вийшла* [Катря] *на головну, Миколаївську, вулицю. І зразу ж наче провалилася з тиші й сутінів пустого майдану в інший, одмінний світ гулящої метушні* (Головко, II, 1957, 385); // Ніким, нічим не зайнятий; вільний.— *Міністри... Гей, ви, міністри!* — *гукає боєць на пусті місця палати, ніби там уже справді стояли перед ним міністри* (Гончар, III, 1959, 291); *Крім стола, в кабінеті було кілька стільців, шафа з паперами, пуста етажерка, на якій стояв глиняний глечик з водою* (Тют., Вир, 1964, 64); // *розм.* Пригот. без м'яса, жирів і т. ін.; пісний. *Дим густий, борщ пустий, м'ясо вгору, пір'я вниз* (Номис, 1864, № 12586); // *перен.* Позбавлений виразу (про очі, погляд). — *Коли королеві скучно, що він має робити?* — *запитує Михай і стромляє в обличчя маршала свої пусті водянисті очі* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 227).

△ **Пуста́ поро́да** *див.* **поро́да.**

◇ **З пусти́ми рука́ми:** а) те саме, що **З поро́жніми рука́ми** (*див.* **поро́жній**). — *Ви вже не гнівайтесь, Горпино Карпівно, не знав же я, не знав... Та от і з'явився з пустими руками, навіть подарунка не встиг купити* (Ткач, Плем'я.., 1961, 58); б) без знань, досвіду і т. ін. *Подібно до свого вчителя Кириченський прийшов у криміналістику не з пустими руками* (Наука.., 7, 1967, 17); **На пусто́му мі́сці [роби́ти (почина́ти** *і т. ін.*)] — те саме, що **На поро́жньому мі́сці [роби́ти (почина́ти** *і т. ін.*)] (*див.* **поро́жній**). *Пролетарська культура, говорив Ленін, виростає не на пустому місці* (Біогр. Леніна, 1955, 252); **Переливáти з пусто́го [та] в поро́жнє** *див.* **переливáти; Пуста́ голова́; Пусти́й лоб** — те саме, що **Поро́жня голова́** (*див.* **поро́жній**). — *Тепер майбутнє не в церковному дзвоні і хресті, а в банківському сейфі і в карбованому імперіалі.. Та як це вдовбати в пусті голови?* (Стельмах, I, 1962, 282); *Живіт товстий, а лоб пустий* (Номис, 1864, № 6358); **Пуста́ кише́ня** — те саме, що **Пусти́й гаманéць** (*див.* **гаманéць**). *Золото, золото, вславлене по світу! .. Добре тому, хто гребе тебе жменею; Важко без тебе — з пустою кишенею* (Граб., I, 1959, 609); **Пусти́й гаманéць** *див.* **гаманéць.**

2. Який має всередині порожнину; порожній, порожнистий. *Верба товста, та пуста* (Номис, 1864, № 13764); *Ти наче яблуко рум'яне, але всередині пусте* (Сос., II, 1958, 118).

3. *перен.* Позбавлений змісту, убогий змістом; беззмістовний, порожній. *Не марної слави, не сміху пустого, Я сліз буду в світі шукати* (Л. Укр., I, 1951,

347); — *Оце тобі, Антоне, книжка,— казав Василь Іванович, оддаючи йому задачника. — Не пуста яканебудь — пользовита* [корисна] *книжка!* (Вас., I, 1959, 66); *Так він розстався з Оленкою. Пустим, спустошеним після цього стало його життя* (Гончар, Тронка, 1963, 306); // Який не має значення, несуттєвий. — *Не раджу вам, пане професоре, задавати їм* [Мічуріну] *пусті запитання. Вони сьогодні дуже не в настрої* (Довж., I, 1958, 447); *Ментор ізник уже десь, пустих нахвалянь намоловши* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 373).

◇ **Пусти́й звук** *див.* **звук; Пусті́ слова́ (фра́зи, розмо́ви** *і т. ін.*) — позбавлені змісту, сенсу слова, фрази, розмови і т. ін. *Пусті слова про «право бідних»!.. Держава дбає не про нас. Нас мали за рабів негідних... Доволі кривди і образ!* (Вороний, Вибр., 1959, 199); *Драгоманов у своїх статтях, а ще більше в листах до галичан старався привчити їх читати, студіювати, відучував їх од пустої фразеології і трати часу* (Коцюб., III, 1956, 31); *Остап метушливо підводиться. Досадою взялося лице. Засиділися за пустими розмовами* (Горд., II, 1959, 208).

4. *перен.* Несерйозний, духовно обмежений, легковажний (про людину). *Знав він, що вдова не пуста, не гуляча* [гуляща] *людина, але дуже любить начіплювати на себе.. намиста, дукачі та шовкові хустки* (Н.-Лев., IV, 1956, 172); *Тільки пуста, бездушна людина змогла б діяти так, не даючи ради своїм вчинкам* (Ле, Міжгір'я, 1953, 54).

5. *у знач. ім.* **пусте́,** *рідко* **пусте́є,** то́го, *с.* Те, що не має істотного значення, не заслуговує уваги; щось поверхове, беззмістовне. *Тогді-то* [тоді-то] *в пеклі вечорниці Лучились, бачиш, як на те, Були дівки та молодиці І там робили не пусте: У ворона собі іграли, Весільних пісеньок співали* (Котл., I, 1952, 153); — *А як мене люди засміють..? — Таж ви не повія яка, вибачайте на слові, адже вам не пусте в голові, не розпуста* (Коцюб., I, 1955, 45); — *Пусте говорите, мамо,— наче маленьку, взяв* [Іван] *стару за руку* (Стельмах, Хліб.., 1959, 9).

6. *у знач. присудк. сл.* **пусте́,** *рідко* **пусте́є.** Не варто уваги або зусиль; дрібниця. — *Се не пусте,— Сказав Явтух Рябку: — оце тебе за те По жижках, бра Рябко, так гарно пошмагали, Що Пан із Панею сю цілу ніч не спали* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 52); [П а р а с к а:] *Гірким життям научилось моє серце почувати недолю.* [І в а н:] *Пустеє, Параско..; мало чого матері не присниться за сина, коли в неї тільки й думок, що він* (Вас., III, 1960, 37); *Михайло володів польською мовою, як уроджений поляк, тож йому пусте було базікати з шляхтичем* (Досв., Вибр., 1959, 59); // Уживається як вигук у знач. «дрібниця!», «дарма!», «дурниця!». — *Навіщо вони* [книжки] *вам здалися? — спитав становий.— Іноді справитись треба,— кажу я. — Пусте! — рішуче одказав становий* (Мирний, IV, 1955, 382);— *Це ж ти піхтурою від самої станції? Мабуть, ноги набив? — промовила* [мати] *співчутливо.. — Пусте!— мовив Панас весело* (Коцюба, Нові береги, 1959, 231).

◆ **Пусти́й ві́тер:** а) легковажна, ненадійна людина; б) що-небудь не варте уваги, незначне, позбавлене сенсу. *Шука пустого вітру в полю* (Номис, 1864, № 10928); *На пустий вітер і собака не забреше!* (Стеф., II, 1953, 59).

ПУСТИ́ННИЙ, а, е. 1. Прикм. до **пусти́ня** 1. *Синява морська зникла за сипучими барханами, за молочаями та будяками, що тільки й ростуть в цих пустинних місцях* (Гончар, Тронка, 1963, 228); *За післяжовтневі роки ліквідовано вдвоє більше пустинних земель Середньої Азії і Закавказзя, ніж за кілька попередніх тисячоліть* (Наука.., 5, 1960, 6); // Власт. пустині. *У поясах високого тиску і пасатів в Африці опадів дуже мало; тут розташовані дві області сухого пустинного клімату* (Фіз. геогр., 6, 1957, 119); *Враз чується хода у тишині пустинній* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 65).

2. Безлюдний або малолюдний; порожній. *Коли сонце заходить, ватаг виносить з стаї трембіту і трубить побідно на всі пустинні гори, що день скінчився миром* (Коцюб., II, 1955, 326); *Виглядала* [Марія] *їх і вранці з Малахова кургана, та море було пустинне* (Кучер, Чорноморці, 1956, 24).

3. *заст.* Пустельницький. *Вже сам його* [І. Вишенського] *вихід на пустинне життя і потім його недовгий побут на Русі були вчинки, що доказували його життєву незалежність* (Фр., XVI, 1955, 422).

ПУСТИ́ННИК, а, *ч., заст.* Пустельник. — *Бачив я раз, як Кирило Тур, молячись серед ночі богу, обливавсь гарячими сльозами, і нехай би пустинник зніс таку молитву до бога, як сей гульвіса!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 93); *Полилася протягла дивовижна мелодія, сповнена тоскною одноманітністю пустинь і містичним екстазом пустинників* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 70).

ПУСТИ́ННИЦТВО, а, *с., заст.* Пустельництво.

ПУСТИ́ННИЦЯ, і, *ж., заст.* Жін. до **пусти́нник.**

ПУСТИ́ННИЦЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **пусти́нник.**

ПУСТИ́ННО. Присл. до **пусти́нний** 2. *З ранку до вечора і з вечора до світанку висіли на щоглах козаки і вдивлялися в далечінь.. Але море синіло пустинно* (Тулуб. Людолови, II, 1957, 176); // *у знач. присудк. сл. Як люблю я по лісі блукати.. Самота́ вкруг, а все ж не пустинно* (Фр., X, 1954, 182); *На широких і низьких пагорбах, покраяних звивистими і глибокими тріщинами.. і поросліх чахлими кущиками глоду та сухим полином, було пустинно і зовсім тихо* (Смолич, V, 1959, 33).

ПУСТИ́ЊЯ, і, *ж.* 1. Те саме, що **пусте́ля.** *Бархани займають величезні простори пустинь Середньої Азії* (Фіз. геогр., 5, 1956, 111); *Завив голодний Звір в пустині, і повів Ураган холодний* (Шевч., II, 1963, 184); *Дівчинка розгляділа, що то повільно проходить пустинею караван верблюдів* (Ів., Вел. очі, 1956, 11); *Я ще живу в моїй омані Під бурями жаги та сумнівів-борінь, Як свіжий острівець між водяних пустинь У неозорім океані* (Зеров, Вибр., 1966, 409); *Пересувалась* [війна] *з місця на місце, лишаючи за собою повно гробів і зриту гранатами пустиню* (Кобр., Вибр., 1954, 184); — *Тоді — чи правда ж? — у пустині, Вам, вихованцеві Москви, Була нелюба я...* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 219); *У порівн. *Небо — глухе, як пустиня, німе та холодне, як камінь* (Мирний, III, 1954, 22).

◇ **Глас вопію́щого в пусти́ні** *див.* **глас.**

2. *заст.* Запустіння. *На усю садибу їх.. пала пустиня* (Вовчок, I, 1955, 170); *Не стало хазяїна в оселі, і почала панувать за його слідом пустиня* (Н.-Лев., I, 1956, 398).

3. *діал.* Пустир. *Було воно* [віконце] *над землею і виходило на пустиню, засмічену, колючим бур'яном зарослу* (Вас., Незібр. тв., 1941, 35).

ПУ́СТИНЬ, і, *ж., заст.* 1. Відлюдне місце, де жив пустельник. *Начитався піп удовий, Як святії жили, Як то вони по пустинях Господа молили...* (Рудан., Тв., 1959, 184).

2. Невеликий монастир у відлюдній місцевості.

ПУСТИ́Р, я́, ч. Незабудоване, запущене місце. *На краю села був пустир, якого ніхто ніколи не займав. Вирішив Тимофій збудувати там хатчину* (Казки Буковини.., 1968, 95); *На пустирі будинок уродився І всіх причарував* (Гл., Вибр., 1951, 143); *Будинки дивної*

краси Ростуть на пустирях окраїн... (Рильський, III, 1961, 102).

ПУСТИРИ́ЩЕ, а, *с., розм.* Те саме, що **пусти́р.** *За роки війни стійбище.. перетворилося в пустирище: кошари порозтягувано, землянки порозвалювались* (Гончар, II, 1959, 420); *Неслись* [танки] *піщаним пустирищем до невеличкого ліска* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 230).

ПУСТИ́ТИ *див.* **пуска́ти.**

ПУСТИ́ТИСЯ *див.* **пуска́тися.**

ПУ́СТИЩЕ, а, *с.* Незаселена, необроблена ділянка землі, що заросла травою, кущами. *Хлопець зібрався і йде великими пустищами* (Калин, Закарп. казки, 1955, 12); *Розсотується потроху ярмарок, оголяються каховські майдани та прикаховські пустища-піски...* (Гончар, Таврія, 1952, 120).

ПУСТІСІНЬКИЙ, а, е, *розм.* Зовсім пустий (у 1—4 знач.). *Оті прямії колоски Зовсім пустісінькі, ростуть на ниві даром* (Греб., I, 1957, 45); *Іван увійшов до покоїв Ніни. Покої були пустісінькі, всі коштовні оздоби були позабирані* (Фр., III, 1950, 168); *..якщо ви скажете, що кожний даний страйк — безпосередній крок до соціалістичної революції, то ви скажете пустісіньку фразу* (Ленін, 36, 1973, 11).

ПУСТІСІНЬКО, *розм.* Присл. до **пустісінький**; // *у знач. присудк. сл. У самих шинках пустісінько; шинкар дріма собі на лаві, бо нікогісінько* (Кв.-Осн., II, 1956, 173).

ПУСТІ́ТИ, і́є, *недок.* Те саме, що **порожні́ти.** *Поле їх рік в рік гіршіє* [гіршає], *пустіє, Хоч орють і полють не гірше від всіх* (Фр., X, 1954, 178); *Двір помалу пустів. Лишились тільки обрані — Прокіп, Гуща й Мажуга* (Коцюб., II, 1955, 83); *Пустіє, безлюдніє вулиця — вулиця Вільної Академії* (Гончар, Людина.., 1960, 52); *Місця пустіють за столом: Не всі з шляхів приходять гості* (Стельмах, V, 1963, 142); *Образно. *Життя моє з дня на день пустіло і глухо і не було мені нічого одрадного для душі* (Мирний, V, 1955, 346); // *безос. Спорожнилась Ганнина скриня. Пустіє і в коморі, і на дворі* (Н.-Лев., I, 1956, 101); *Гомін, а за ним і музики стихають, на майдані пустіє* (Вас., I, 1959, 210).

ПУСТІ́ШАТИ, аю, *недок.* Те саме, що **пусті́ти.**

ПУ́СТКА, и, *ж.* 1. Спустілий будинок; житло, залишене мешканцями. *Минули літа, а село Не переминилось. Тільки пустка на край села Набік похилилась* (Шевч., II, 1963, 15); *Середина пустки. Лави. Стіл на трьох ногах. Піч наполовину розвалена* (К.-Карий, II, 1960, 233); *— Збудуємо з цієї хати-пустки клуб, а потім розкладемо тут наші експонати, гербарії, колекції* (Мокр., Острів.., 1961, 23); *Образно. *Хату — чорною марою, Серце — пусткою страшною, Трупом — брата із сестрою Залишили вороги* (Рильський, II, 1960, 247); *У порівн. [Г а п к а:] *Та невже ж Домаха і справді нас покинула? Як же чудно стало в хаті, неначе у пустці!* (Кроп., II, 1958, 176).

Стоя́ти пу́сткою — бути пустим, безлюдним (про приміщення). *В новій хаті жив Мороз із сім'єю, стара — стояла пусткою* (Вас., II, 1959, 325); *В сьомому класі не було нікого — клас стояв пусткою, потрощені парти, брудні голі стіни* (Довж., I, 1958, 362).

2. Незаселена, необроблена ділянка землі; пустище. *Ні квітів, ні дерев, ні огорожі... І серед пустки, наче на сторожі, Стоїть гробниця* (Л. Укр., I, 1951, 71); *Віднесли ми Владека на пустку, де вже чимало було нашого брата-емігранта закопано, і виріс між тих горбків ще один у голому полі* (Мур., Бук. повість, 1959, 86); *У порівн. *Листочки з вітриком, жартуючи, шептались: — ..Що б тут було без нас? Краса якая? — Бур'ян та осока; Була б долинонька, неначе пустка тая, А подивись, тепер вона яка!* (Гл., Вибр., 1951, 83).

Лежа́ти пу́сткою — бути незаселеним, необробленим (про ділянку землі). *Могла б* [земля] *ще сотні літ лежати пусткою, а так — засяє скоро вогнями, забуяє трудом* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 8).

3. Нічим не заповнений простір; безлюдне місце, безлюдна місцевість. *Пустка така, що вітер по хаті гонить* (Укр.. присл.., 1963, 22); *Оглянувся* [Калинович] *довкола і, завваживши цілковиту пустку в кімнаті, перелякався ще дужче* (Фр., VI, 1951, 326); *За дверима лежала чорним-чорна ніч, там нічого не було видно — порожнеча, пустка* (Скл., Святослав, 1959, 19); *Образно. *Тут пустка, навкруги пустка. Є люди, але ані однісінької живої душі* (Март., Тв., 1954, 460); // Стан запустіння, занепаду. *Хоч не зруйнована — руїна ся будова, З усіх кутків тут пустка вигляда* (Л. Укр., I, 1951, 71); *Я завернув в наш дім... Яка у ньому пустка панувала!* (Перв., Солд. пісні, 1946, 20); // *перен.* Стан душевної спустошеності; почуття самотності. *Нудьга гнітить... Недуже серце скніє — Німа, холодна пустка у душі...* (Вороний, Вибр., 1959, 98); *Якась холодна пустка в серці. Наче гадина зла обвилась навколо нього* (Шиян, Баланда, 1957, 250).

◇ **Пу́сткою па́хне (ві́є, тя́гне, віддає** *і т. ін.*), *безос.* — віє запустінням. *Пахне пусткою в хаті* (Укр.. присл.., 1963, 25); *Простора хата у відьми, а якось пусткою оддає; і вікна чималі, а сумно* (Стор., I, 1957, 90); *В хаті віяло пусткою. Нетоплена кілька днів піч дихала холодом* (Збан., Незабутнє, 1953, 75).

ПУ́СТО. 1. *присудк. сл.* Нікого, нічого немає де-небудь. *Не замісиш густо, як у коморі пусто* (Укр.. присл.., 1963, 61); *— Згадай, який прийшов до мене, Що ні сорочки не було; І постолів чорт мав у тебе, В кишені ж пусто, аж гуло* (Котл., I, 1952, 82); *Тихий вечір, сонце низенько, на селі пусто — ще люди з роботи не повернулися* (Вовчок, I, 1955, 353); *— В нашого брата мозолів густо, а в пузі пусто!* (Панч, Синів.., 1959, 70); // Є незайняті місця. *Гей, поки в наших рядах ще не пусто, Бий в барабан до борні!* (Граб., I, 1959, 450); // Про відчуття внутрішньої пустоти, самотності. *В голові й у серці в нього було зовсім пусто* (Фр., VI, 1951, 316); *Холодно в дружини на душі, пусто. Сльози підступають до горла* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 147).

◇ **Щоб (бода́й, хай) тобі́ (йому́, вам** *і т. ін.*) **пу́сто [було́]!** — уживається при вираженні невдоволення ким-небудь, злості, досади на когось і т. ін.— *Матерія гарна, а пошита — мішок мішком. Проклята швачка, щоб їй пусто!* (Л. Укр., III, 1952, 602); *А бодай їм, божевільним, Сім раз на день пусто!* (Манж., Тв., 1955, 76).

2. *присл., розм.* Марно, безглуздо, без толку. *На панщині робить* [Хведір], *а свої дні дома й так,— ідуть пусто* (Барв., Опов.., 1902, 98); *Нерозмовний був старий, але пусто ніколи не говорив* (Хотк., Довбуш, 1965, 362).

ПУСТО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **пусти́й** у 1 знач., напр.: **пустозе́рний** і т. ін.; у 2 знач., напр.: **пустоті́лість** і т. ін.; у 3 знач., напр.: **пустодзво́нити** і т. ін.

ПУСТОБРЕ́Х, а, *ч., розм.* Брехун, базіка. *Є ж таки пустобрехи на світі: не зна нічогісінько, темний, як ніч на Купалу, а почне плескати язиком — академік та й годі* (Мур., Бук. повість, 1959, 49); *— Вам, пустобрехам, нам'яти б хвоста!* (Чаб., Катюша, 1960, 199).

ПУСТОВЩИ́НА, и, *ж., розм.* Те саме, що **пу́стище.** *Мали притулок* [партизани] *серед суворих сосен і тополь Фрісландії. Пустизни й пустовщини були їхньою тим-*

часовою домівкою (Загреб., Європа 45, 1959, 401); *На пустовщині Батиєвої гори і познайомилась Оля з Олексієм* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 59).

ПУСТОГОЛО́ВИЙ, а, е, *розм.* Дурний, нетямущий. — *Полаяти б їх треба,— порадив Бовдюг,— от вони й повискакують. Не люблять пустоголові пани доброї лайки* (Довж., І, 1958, 248); *На його очах нікчемна людина, жадібний привласнювач чужих думок, дрібний кар'єристик, пустоголовий себелюбець викрадав з його оселі.. дорогу людину* (Вол., Місячне срібло, 1961, 83).

ПУСТОГОЛО́ВІСТЬ, вості, *ж., розм.* Властивість за знач. **пустоголо́вий.**

ПУСТОДЗВІ́Н, во́на, *ч., розм.* Те саме, що **пустомоло́т.** *Якщо Леон не пустодзвін, не хвалько і підприємство його справді так розвивається, як він тут наплескав, то йому, мабуть, скоро доведеться поширити виробництво* (Вільде, Сестри.., 1958, 124).

ПУСТОДЗВО́ННИЙ, а, е, *розм.* Позбавлений змісту, убогий змістом; пустий. *У доробку Виргана даремно шукати.. пустодзвонних фраз чи риторики* (Вітч., 7, 1965, 204).

ПУСТОДЗВО́ННІСТЬ, ності, *ж., розм.* Властивість за знач. **пустодзво́нний.** *В. І. Ленін завжди різко засуджував прожектерство і пустодзвонність, суб'єктивізм у політиці і «вольові» рішення в практичній діяльності* (Ком. Укр., 10, 1965, 14).

ПУСТОДО́МОК, мка, *ч., розм.* Людина, що не має свого господарства.

ПУСТОЗЕ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Відсутність зерна у зернових рослин. *Запилення соняшника відбувається неповно* [через несприятливі погодні умови], *внаслідок чого спостерігається пустозерність* (Ол. та ефір. культ., 1956, 23); *Пустозерність пшениці.*

ПУСТОМЕ́ЛЯ, і, *ч. і ж., розм.* Те саме, що **пустомоло́т.** *Сказав* [Турн]: — *О, стара пустомеля! ..І ти тхором мене зовеш! І небилиці вимишляєш, Народ лукаво ввесь лякаєш, На мене ж чорт зна що плетеш* (Котл., І, 1952, 277); [Ф р о с я:] *Пустомеля ти, Костю! Пустомеля і фантазер...* (Мокр., П'єси, 1959, 204).

ПУСТОМО́ЛКА, и, *ж., розм., рідко.* Жінка, яка говорить багато і беззмістовно. *Були там* [у пеклі] *чесні пустомолки, Що знали весь святий закон* (Котл., І, 1952, 149).

ПУСТОМОЛО́Т, а, *ч., розм.* Людина, яка говорить багато і беззмістовно; базіка. *Розвелася ціла порода пустомолотів, закутих в панцир інструкцій,.. з якими треба вміти воювати, і Лукія — воює!* (Гончар, Тронка, 1963, 81); *Крутенька вдача у професора. І не любить він пустомолотів і ледарів* (Шовк., Людина.., 1962, 43).

ПУСТОМОЛО́ТСТВО, а, *с., розм.* Беззмістовні розмови, пусті слова, фрази.

ПУСТО́ПАШ [1], і, *ж., рідко.* Незасіяна, необроблена земля. — *Пустопаш там була, коли я прибув сюди.. Так і звалась «Неужиток»* (Фр., ІІ, 1950, 191).

ПУСТО́ПАШ [2], *присл., розм.* Без пастуха; самопас. *Отоді ж вони коней пустопаш попускали* (Думи.., 1941, 94); *В полі вже тільки стерні жовтіли та рябіли гуси, а де-де й худобина ходила пустопаш* (Свидн., Любораць-кі, 1955, 44); *Похолодніли ранки й вечори, Пустопаш скот ходив уже лугами* (Вирган, В розп. літа, 1959, 148).

ПУСТОПЛЯ́С, а, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **неро́ба.** *Хай.. білоручки та пустопляси риються в своїм нутрі і всяку думку гірш онучки розскубують* (Фр., XI, 1952, 151).

ПУСТОПОРО́ЖНІЙ, я, є, *розм.* 1. Безлюдний або малолюдний. — *Щоб козакам позбутися таких доброзичливих сусідів, хай нас кудись переселять в одне місце, щоб окремо від панів. Хай дадуть пустопорожні землі від Дніпра до Перекопу* (Добр., Очак. розмир, 1965, 219).

2. *перен.* Позбавлений змісту, убогий змістом. *І от довгоочікуваний бал у повному розпалі! Господи, скільки манірності і пустопорожньої пишноти..!* (Кол., Терен.., 1959, 178); *Я. Галан відзначався дивовижною працьовитістю, творчою плодотворністю. Нетерпимість до пустопорожнього слова — органічна риса його характеру* (Мист., 4, 1962, 27).

3. *перен.* Несерйозний, духовно обмежений, легковажний (про людину). *Ся панночка сама родом з Орла, знає добре Івана Петровича і його сім'ю, каже, що.. сини обидва абсолютно безпринципні і пустопорожні* (Л. Укр., V, 1956, 198); *Іванохрестительський заговорив про матеріальну сторону їхнього життя, Кузьмін збагнув, що має справу не з таким собі пустопорожнім балакуном, а з людиною практичною* (Збан., Сеспель, 1961, 163).

ПУСТОПОРО́ЖНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Властивість за знач. **пустопоро́жній** 2, 3.

ПУСТОСЛІ́В'Я, я, *с.* Пусті розмови, беззмістовне розумування. *Ліберальна буржуазія демагогічним пустослів'ям намагалася затемнити свідомість народних мас* (Іст. укр. літ., І, 1954, 649); *Література стає глибшою, змістовнішою, звільняє себе від схематизму, очищається від казенності, пустослів'я, одописання* (Літ. Укр., 8.І 1965, 1).

ПУСТО́ТА, и, *ж., заст.* Пустощі. — *А на вулиці що я забула? Іграшки та пустота, та, гляди, станеться, хоч і не зо мною, хоч і аби з ким, яка причина* (Кв.-Осн., ІІ, 1956, 27).

ПУСТОТА́, и́, *ж.* 1. Якість і властивість за знач. **пусти́й** 1—4. *Під шумними фразами ми відчули цілковиту пустоту серця та брак усяких переконань* (Фр., XVI, 1955, 355); — *Пікнік, бал, маскарад.. Невже ви не почуваєте всеї* [всієї] *пустоти, всеї нікчемності такого низького, недостойного розумної людини існування?* (Хотк., І, 1966, 55); *Він твердо переконаний, що Устина рано чи пізно зрозуміє душевну пустоту і нікчемність Марка* (Мист., 1, 1959, 15); // Відсутність людей де-небудь. *Кругом бори та болота, Туман, туман і пустота. Людей не чуть, не знать і сліду Людської страшної ноги* (Шевч., І, 1963, 241).

2. Нічим не заповнений простір. *Твій розум не збагне того світового простору, твої очі не проглянуть його пустоти, твоя думка не досягне його краю* (Мирний, IV, 1955, 323); *Жодна* [атомна] *частинка не може досягти швидкості більшої, ніж швидкість світла у пустоті* (Наука.., 5, 1960, 11).

3. *спец.* Порожнина всередині чого-небудь суцільного. *Про Борщівські печери пишуться дисертації, їх згадують серед найбільших карстових пустот на земній кулі* (Рад. Укр., 5.І 1966, 4); *В разі виявлення пустот в металі заготовка бракується* (Роб. газ., 24.XI 1964, 1).

ПУСТОТІ́ЛИЙ, а, е. Який має всередині пустоту, порожнину; порожнистий. *На другий день до фундаменту прийшли нові люди, почали виводити на ньому стіни з готових пустотілих шлакоблоків* (Минко, Вибр., 1952, 401); *Пустотілий гвинт; Пустотіле стебло.*

ПУСТОТІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **пустоті́лий.**

ПУСТОТЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Який любить пустувати, схильний до пустощів; грайливий. *Дим клубками повивсь.. А вона все ніби пустувала, підкидала того сухого труску, ніби гралась, наче маленька пустотлива школярка* (Н.-Лев., IV, 1956, 242); *Вмить передо мною промайнули щасливі дні нашого з моєю маленькою дружиною раювання: ліс, річка, моріжок і нас двоє, пустотливих, звабливих* (Досв., Вибр., 1959, 56); *Іще дитя,— а вже*

зрадлива, Уже кокетка пустотлива! (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 138); *Образно. *Пустотливий промінь сонця зупинивсь у зеленій гущині* (Коцюб., I, 1955, 176); *З далеких невідомих полів, з лілових лісів залітає на подвір'я притулку легкий пустотливий вітерець* (Донч., III, 1956, 33); // Який свідчить про бажання пустувати, виражає схильність до пустощів. *Вузенькі, підкручені догори вусики надавали його обличчю пустотливого виразу, хоч сам він був переконаний, що вони підкреслюють його суворість і рішучість* (Рибак, Помилка.., 1956, 259); *Петрусь грає. А перед очима вічно рум'яне, свіже обличчя Неллі і пустотливі гарні очі* (Ірчан, II, 1958, 116); *Очі примружилися, розширилися, десь там, у глибині, пустотливі іскорки* (Вітч., 8, 1958, 91); // Пов'язаний із пустощами. *О, скільки пустотливих там було жартів, Яких хотілося й тобі і їй разом!* (Зеров, Вибр., 1966, 203); *Ген-ген на тім боці ставу ледь майорять серед ночі купальниці.. Плескіт, дівочі пустотливі скрики, сміх* (Головко, I, 1957, 450).

2. Легковажно-жартівливий, невимушений. *Батьківська бібліотека, здебільшого французька, де Пушкін.. зачитувався творами легковажної, пустотливої, не завжди пристойної анакреонтичної поезії..* (Рильський, X, 1962, 37); *Вона з'явилася раптово, весела й жвава, в одну мить наповнила ту кімнату і пахощами білої акації, і сміхом, і пустотливими розмовами* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 18).

ПУСТОТЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **пустотли́вий;** // Пустотливий настрій. *Після мого від'їзду від Вас.. я був у такому стані напруження, неприродного суму, який інколи вибухав у свавільну радість, в майже дитячу пустотливість* (Кол., Терен.., 1959, 140); *Жінка Морозенка обережно висовує голову у хвіртку; на кругловидому обличчі її змішалися переляк, настороженість і рештки пустотливості* (Стельмах, I, 1962, 261).

ПУСТОТЛИ́ВО. Присл. до **пустотли́вий.** *Коли вони ближче зійшлися з Брянським, Черниш нагадав йому про цей епізод, про те, як вони пустотливо ковзались по траві...* (Гончар, III, 1959, 67); *Нестримно й пустотливо сміялася* [Доротті], *немов аж кокетуючи* (Ле, В снопі.., 1960, 207); *Образно. *Річечка дзюркотіла на крем'янистих перекатах, пустотливо вигиналася то в один, то в другий бік* (Загреб., Європа 45, 1959, 98).

ПУСТО́ТНИЙ, а, е, *спец.* Який має пустоту́ (у 2,3 знач.). *Пустотна лампа.*

ПУСТОЦВІ́Т, у, *ч.* Цвіт, який не дає плодів. *З двох тисяч вирощених щеп я відібрав лише сорок благородних. Повикидав дармоїдів, таких, що дають пустоцвіт, бояться морозу, хвороб* (Горд., Цвіти.., 1951, 11); *Кожен садівник зацікавлений, щоб не було пустоцвіту, щоб черва не поїла пелюстків, щоб люди відчули насолоду від плодів його праці* (Літ. Укр., 15.VI 1962, 3); *Образно. *Мистецтво.., відірване від народного грунту,— може давати лише пустоцвіт, хоч часом і красивий* (Рильський, IX, 1962, 173); // *перен.* Людина, яка не приносить користі суспільству, не виправдовує покладених на неї надій. *Без роботи над собою дуже легко стати пустоцвітом і одцвісти безповоротно* (Тич., III, 1957, 452); *Бездарний, але пронозливий, не дуже розумний, але хитрий, як лис,— цей учений пустоцвіт настійно мостив підмурок для вченої кар'єри своєї* (Вол., Місячне срібло, 1961, 37).

ПУСТО́ШЕННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **пусто́шити** і стан за знач. **пусто́шитися.**

ПУСТО́ШИТИ, шу, шиш, *недок., перех., рідко.* Те саме, що **спусто́шувати** 1, 2. *Зоня і Юзя цілими ранками то ходили по луках.., то пустошили рожеві й жасминові кущики в садку* (Л. Укр., III, 1952, 648); — *Ми не пустошити землю лібійську сюди заблукали І не збираємось чорним грабунком човни навантажить* (Зеров, Вибр., 1966, 236); — *Шість літ томила мене ненависть, хоч той чоловік нічого не зробив мені... Але інших кривдив... інших нищив, пустошив...* (Ірчан, II, 1958, 302).

ПУСТО́ШИТИСЯ, шуся, шишся, *недок., рідко.* Те саме, що **спусто́шуватися** 1, 3. *Панські маєтки пустошилися, економії занепадали, переходили в руки купців* (Мирний, IV, 1955, 205).

ПУ́СТОЩІ, ів, *мн.* Вчинок заради розваги, веселощів; витівка. *Цілий вечір вони реготались з тих пустощів, які встругнули гусари на місті* (Н.-Лев., III, 1956, 155); *Хлопець.. стрибнув десь згори просто в золоту кучугуру* [соломи], *з радісними вилясками став товктися в ній та перекидатися, тішачи дорослих своїми телячими пустощами* (Гончар, II, 1959, 161); *Люди літні, навіть діди, а пустощі в них як у хлоп'ят* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 131); // Легковажний вчинок, вартий осуду. *Коли не вкраде* [бурсак] *ножичка, чорнильниці, то піддрочує товариство на пустощі, на сваволю* (Мирний, I, 1949, 371); [Т и м і ш:] *У нас, тітко, немає того, як буває в інших, щоб пустощі заводили або плескали непотрібне* (Вас., III, 1960, 68); *Ветерани праці, члени жіночих рад уміють відвернути підлітків від небезпечних пустощів, захопити цікавими і корисними справами* (Веч. Київ, 18.IV 1966, 3); // *розм.* Несерйозний, короткочасний любовний зв'язок або залицяння. *Ті любощі-пустощі. Втішная молодь. Вино, що рубінами грає* (Крим., Вибр., 1965, 268); *Всі ці п'ять років, як не вважати на швидкоплинні пустощі-залицяння, Карнавченко був вірний Прісі* (Сенч., Опов., 1959, 88).

ПУСТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пустува́ти**[1]. *Сей Корраді знаменитий на всю гімназію своїм пустуванням* (Л. Укр., V, 1956, 403); *Зачарований гнучкою жінкою й здивований з її підкресленого пустування з якимсь незграбно-важкуватим мужчиною, Саїд Алі стояв, немов уріс у землю* (Ле, Міжгір'я, 1953, 16).

ПУСТУВА́ТИ[1], у́ю, у́єш, *недок.* Розважаючись, бавитися, гратися (перев. про дітей). — *Росли ми вкупі, як брат з сестрою, вкупі бігали, пустували, гуляли...* (Стар., Облога.., 1961, 18); *Сидить Іван на припічку Та й попелом грає; Його сестра.. промовляє: «Івасику-брате! Годі з тебе пустувати, Пора розум мати!»* (Рудан., Тв., 1959, 97); *Жабі пустувала, бризкалась водою, плавала по мілкому і, мов мале дитя, лопотіла по воді ногами* (Досв., Вибр., 1959, 48); *Образно. *Здавалося, грайлива природа, пустуючи, спорудила велетенський мол* (Смолич, I, 1958, 45); // Поводитися легковажно, нерозважливо. [Н а т а л к а:] *Мої подруги пустують І зо всякими жартують, А я без Петра скучаю І веселості не знаю* (Котл.. II, 1953, 42); *Хазяїни старшого брата дивилися на його за тим тільки, щоб бачити, чи справний він, чи не пустує* (Вовчок, I, 1955, 295); — *Я пустувала й робила дурниці, але тільки через те, що мені було тяжко* (Ю. Янов., II, 1958, 75).

ПУСТУВА́ТИ[2], у́є, *недок.* Бути пустим, ніким, нічим не зайнятим. *Було* [в будинку] *тільки чотири світлички: у двох жив сам пан, а дві пустували, про всякий случай, для гостей* (Стор., I, 1957, 184); *Осінь всім багата, Досить є на дворі, Не пустує хата, Надбано в коморі* (Граб., I, 1959, 374); *Уляна стояла посеред класу. Перед нею в тиші сиділи діти. Половина класу пустувала* (Довж., I, 1958, 362); // Бути, залишатися необробленим (про поле, грунт і т. ін.). *Вдома жилося нудно — господарство занепало, поле пустувало* (Збан., Сеспель, 1961, 240); *Не можна допускати, щоб у літній період грунт на поливних землях пустував* (Хлібороб Укр., 10, 1964, 15).

ПУ́СТУЛА, и, *ж., мед.* Пухирець з гноєм на шкірі; гноячок.

ПУСТУ́Н, á, *ч.* Той, хто любить пустувати, схильний до пустощів. — *Прийде на тебе школа! — було кричить наймичка, розсердившись на пустуна-хлопця* (Н.-Лев., I, 1956, 174); *В класі нависла важка тиша. В цій тишині дзизнуло перо якогось пустуна, застромлене в парту* (Донч., Вибр., 1948, 44); *Образно. *Так і дивляться вони* [хатки] *переляканими очима-віконцями на кручу, так і присіли до землі, щоб часом пустун-вітер не звіяв їх униз...* (Коцюб., III, 1956, 43); // Легковажна, нерозважлива людина. *Дружба снилась нам коротким сном своїм! Коротким: бо була аж надто романтична В химерних розумах байдужних пустунів* (П. Куліш, Вибр., 1969, 390).

ПУСТУ́НКА, и, *ж.* Жін. до **пусту́н**. *Аж не віриться Ілонці, що така видатна людина сидить зараз у її хаті,.. не звертаючи ніякої уваги на чорняву бистроoку пустунку, що раз у раз шастає попідвіконню* (Гончар, I, 1954, 461); *Образно. *Хлопці довго спостерігали лісових пустунок* [білочок], *тільки переглядалися та захоплено головами крутили, от, мовляв, штукарки, от спортсменки* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 232).

ПУСТУ́НЧИК, а, *ч.* Пестл. до **пусту́н**. — *Нема чого йти додому,— думав пустунчик,— отець, напевно, уб'є на смерть* (Ков., Світ.., 1960, 10); [П р і с ь к а:] *Змалечку він у мене пустунчик був* (Вас., III, 1960, 81).

ПУСТУ́ХА, и, *ж.* Те саме, що **пусту́нка**. *Воєвода говорив, дивлячись тільки собі під ноги. Здавалося, що мислі ці прийшли йому давно, та розгубив він їх і зараз старанно визбирує, як скарана пустуха намисто* (Ле, Україна, 1940, 106); *Образно. *Інколи вгорі пробігала білочка.. Герман* [собака] *спинявся і до хрипоти гавкав на малу лісову пустуху* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 38).

ПУ́ТА *див.* **пу́то**.

ПУ́ТАТИ, аю, аєш, *недок., перех.* 1. Стягувати путами (у 1 знач.) передні ноги коня або іншої тварини. *Не путаючи, пускає* [Дмитро] *коні в гущавінь, а сам лягає під дубом* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 623); — *Одних* [тварин] *він путає за ноги, іншим накладає ярма на шию, ще іншим нав'язує тяжкі тягарі на хребет* (Фр., IV, 1950, 119).

2. *розм.* Те саме, що **плу́тати** 1—7. *Металися* [Марусяк з Бідочуковим] *зі сторони в сторону, лізли в непроходимі зарослі, путали сліди, шукали якої ями...* (Хотк., II, 1966, 290); — *Коли раз освободжуся* [звільнюся] *від усього того, що пригнітало і путало мене тут, тоді стане для мене кождий день — днем празничним* (Коб., I, 1956, 236); *Побіг* [Карпо Петрович] *підтюпцем до дитини, а шашка йому заважала, била та путала ноги* (Коцюб., II, 1955, 380).

ПУ́ТАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., розм.* Те саме, що **плу́татися**. *Жне Харитя, але якось недобре йде робота. Довге стебло путається, великий серп не слухається в маленькій руці* (Коцюб., I, 1955, 17); [К і н д р а т А н т о н о в и ч:] *Ні, я не хочу путатись у це діло* (Кроп., II, 1958, 314); *Мислі його.. зразу рвалися і путались* (Фр., I, 1955, 292).

ПУ́ТЕРА, и, *ж., діал.* Дерев'яна посудина для виготовлення овечого сиру.

ПУТЕ́РЯ, і, *ж., діал.* Сила, міць. *Про силу Юрчика ходили цілі легенди поміж гуцулами.., і кожний мав яку-таку путерю у ручках, але з Юрчиком ніхто би ся не відважив* (Хотк., II, 1966, 151).

ПУТИ́ВКА, и, *ж.* 1. Осінній сорт яблуні. *Росли там дві яблуні, одна антонівка, а друга путивка...* (Вишня, II, 1956, 320).

2. Плід цього дерева.

ПУТИ́ВОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **пути́вка**. *Парис, Пріамове дитятко, Путивочку Венері дав* (Котл., I, 1952, 66).

ПУТИ́НА [1], и, *ж.* Період, сезон промислового лову риби; лов риби у цей період. — *Цей острівець досі був зовсім безлюдний. Рибалки приїжджали сюди на цілий риболовецький сезон чи на якусь путину просто з континенту* (Ле, Клен. лист, 1960, 89); *О, час путини весняної, коли вертаються човни, пропахлі теплою ікрою і кріпким духом свіжини* (Мур., О. Горбань, 1938, 12); *В рибалок путина, як жнива у хліборобів,— один день рік годує* (Літ. Укр., 13.VII 1965, 2).

ПУТИ́НА [2], и, *ж., діал.* Посудина для молока або для виготовлення овечого сиру. *Молоко в путині жовкне і гусне* (Коцюб., II, 1955, 325); *Молоко несуть до стаї у спеціальних дерев'яних відрах і там зливають у велику путину: в ній міститься весь одноразовий удій* (Хотк., Довбуш, 1965, 89).

ПУТІ́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Польова дорога. *Іду, аж подивлюсь перед себе: сидять на дорозі аж дванадцять вовків... Сидять рядком по путівцю, наче ждуть мене* (Барв., Опов.., 1902, 443); *Фашистські льотчики нещадно обстрілювали дороги. Тому біженці йшли не по шосе, а здебільшого путівцями* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 393); *У кількох кілометрах до райцентру Хачмас від шосе круто забирає до моря вибоїстий путівець* (Наука.., 8, 1967, 28).

ПУТІ́ВКА, и, *ж.* 1. Офіційне посвідчення, що видається особі, яку направляють куди-небудь (на роботу, відпочинок, навчання і т. ін.). *У його боковій кишені лежала путівка на першу лекцію* (Кучер, Чорноморці, 1956, 85); *Щорічно робітники одержують безкоштовні або пільгові путівки в санаторії та будинки відпочинку* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 88).

◇ **Путі́вка в життя́** — те, що відкриває кому-, чому-небудь дорогу до чогось, свідчить про придатність до чогось. *Ви мені дали путівку в шахтарське життя...* (Ю. Янов., II, 1954, 150); *Буковинський ансамбль дає путівку в життя пісням сучасних композиторів* (Мист., 6, 1965, 33).

2. *спец.* Листок, на якому записується маршрут і завдання для водіїв транспорту. *В парку автобус потрапляє насамперед у контрольно-технічний пункт, де автомат-годинник компостуватиме путівку* (Веч. Київ, 19.I 1967, 2).

ПУТІВНИ́К, á, *ч.* Довідник, що містить дані, які допомагають орієнтуватися в певному місці, під час подорожі і т. ін. *Підійшов* [Петру] *до служниці, яка стояла з музейним путівником у руках* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 460); *При написанні своєї географічної праці Пліній користувався картою Агріппи.., поповнивши її рядом відомостей, взятих із списків населених місць, практичних путівників та ін.* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 217); *Фотоальбоми, путівники та різні довідники допомагають туристам краще уявити собі минуле й теперішнє Закарпаття* (Літ. Укр., 8.VII 1969, 3); // *перен.* Те, що допомагає орієнтуватися в чому-небудь, полегшує щось. *Роман Чернишевського* [«Що робити?»] *для молодого Франка був свого роду путівником у житті, який керував його суспільною поведінкою* (Рад. літ-во, 3, 1957, 41).

ПУТІ́ЄЦЬ, йця, *ч.* Те саме, що **шляхови́к**. *Путієць збирається у дорогу...* (Гер., Поезії, 1950, 86).

ПУ́ТНІЙ, я, є, *розм.* Який має певні позитивні якості. — *Мені здається, що панна, коли вона хоч трохи путня, таки зугарна й погадати, подумати головою, і пожити серцем* (Н.-Лев., I, 1956, 199); — *Коли сказати правду, то я навмисне й прийшов до вас зарані попередити: якомога дальше од його* [попа]; *тільки путня людина прибуде в село — з'їсть* (Вас., II, 1959, 76);

[Панас Захарович:] *Путній командир у бою завжди з бійцями* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 70); // *часто у сполуч. із сл.* що сь, що-не будь. Вартий уваги, доречний, розумний. — *Ти ніколи путнього слова не скажеш! До тебе з ласкою, а ти — з серцем!* (Мирний, III, 1954, 229); *Дим розвіявся, і люди знову насунули ближче, галасуючи, клопочучись і нічого путнього не роблячи* (Гр., II, 1963, 303); *Кость Іванович.. заглянув у свою працю про українські народні суди в давнину, але годі було сьогодні виловити в голові хоч одну путню думку* (Стельмах, I, 1962, 447); *До нього повертається гарний настрій, народжується певність, що.. він таки зможе вигадати щось путнє і вдвоє або утроє прискорити процес розточки втулок* (Донч., III, 1956, 387); // *у знач. ім.* пу́тнє, нього, *с.* Те, що варте уваги, доречне, розумне. — *Хіба ж ти не помітив по ній, що вона й здавну навіжена була? І очі якісь страшні, і заговорить, то все не путнє* (Вовчок, I, 1955, 130); — *Знаєш, що я тобі скажу? — І вже!.. Путнього не скажеш, прилипнувши до баби* (П. Куліш, Вибр., 1969, 81); // Придатний для чого-небудь, доброї якості. *Приведено її малою до дядька Максима та дядини Софії, і з того часу працює вона, не спочиваючи.., а проте до цього часу і скрині немає у неї напоготові, не було й путньої одежі й досі* (Л. Янов., I, 1959, 32); *Збори.. проходили без заздалегідь розроблених порядків денних, без президій, бо й стола не було путнього, за яким би всілася президія* (Збан., Сеспель, 1961, 376).

Не ва́ртий (варт) пу́тнього сло́ва — дуже поганий, непривабливий. — *Не варт він* [панич] *слова путнього; не варт того, що ради його ми сьогодні, як дурні, цілий день бігали, нишпорили!* (Мирний, IV, 1955, 63); *Полонені* [фашисти] *являли картину, не варту путнього слова. Якби могли тільки бачити діти, до якого падіння дійшли їхні батьки, отруєні отрутою расизму!* (Довж., I, 1958, 37).

ПУ́ТНЯ, і, *ж., діал.* Діжка, цебро або відро. *Іван.. приніс із поблизького потока путню води, віділляв князя і дав йому напитися* (Фр., III, 1950, 152); — *Піду я по воду, витягну путню з криниці, зирк — а на дні щось блищить...* (Мур., Бук. повість, 1959, 46).

ПУ́ТНЬО. Присл. до **пу́тній.**

ПУ́ТО, а, *с.* (*мн.* **пу́та**, пут). 1. Ремінь, мотузка, ланцюг, якими стягують ноги якої-небудь тварини, щоб обмежити свободу її пересування (перев. під час випасу). *Ой коні мої червонії, зеленії пута* (Чуб., V, 1874, 275); *Коні пішли ступою, форкаючи іноді від куряви, залізне путо стиха побрязкувало* (Коцюб., I, 1955, 240); *Пошле* [пані] *було індиків пасти. Я попутаю їх, наче коні. Лежать вони любенько цілий день на полі: не вміють у путі по-кінськи плигати* (Барв., Опов.., 1902, 314); *Спритно підбирає* [Іван] *повіддя і замахується мотузяним путом, мов нагаєм* (Кол., Терен.., 1959, 76); *Як він* [бугай] *опинився на волі, не знаю, бо його без пут і на крок не пускали* (Мур., Бук. повість, 1959, 11); *Образно. *Чекай, злобна ріко! ..Прийдуть до тебе інші люди.. і скують тебе, Черемоше, каменем, і залізом, і новим, ще не відомим тобі путом, міцнішим від заліз* (Хотк., II, 1966, 321).

2. Кайдани, ремені, мотуззя, якими зв'язують руки та ноги людини, щоб позбавити її свободи рухів. *Невольники Побрязкали путом Понад шляхом* (Шевч., II, 1963, 211); *Пута до крові роздирають руки й ноги* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 162); *Недовго йому від милої серцю вітчизни Бути далеко,— й залізні його вже не втримають пута* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 34); *Образно. *Весна!.. А тобі все немає весни, Країно, забита в невільницьке путо* (Гр., I, 1963, 94); *У порівн. *Чувашки! Чи ж давно одежею рабині, Неначе пута, ви спутані були?* (Рильський, III, 1961, 127); // *чого, які, перен.* Те, що зв'язує, сковує, позбавляє свободи людину, суспільство і т. ін. *Уклін народові, що скинув рабства пута* (Рильський, III, 1961, 151); *Нова людина повністю буде вільна від пут приватновласницької моралі, психології, ідеології* (Ком. Укр., 4, 1963, 6).

◇ **Пу́та Гімене́я,** *заст., жарт.*— подружні відносини. *Зазирав* [Йон] *у чорні очі присадкуватій Домніці та носив на пальці мідяну каблучку від неї — це перше з пут чигаючого на парубків Гіменея...* (Коцюб., I, 1955, 246); **Рва́ти (розрива́ти, розірва́ти, лама́ти, злама́ти** *і т. ін.*) **пу́та** — звільнятися від того, що зв'язує, сковує, позбавляє свободи (про людину, суспільство і т. ін.). [Неофіт-раб:] *Утомлені своїм довічним рабством, вони гадають розірвати пута і скинути ярмо з своєї шиї* (Л. Укр., II, 1951, 238); *Земле, моя всеплодющая мати,.. Силу рукам дай, щоб пута ламати* (Фр., X, 1954, 12).

3. Нижня частина ноги коня між щіткою та копитом. *Путо передньої ноги звичайно має нахил до горизонту в 45—50°* (Конярство, 1957, 16).

ПУТОВИ́Й, а́, е́, *спец.* 1. Прикм. до **пу́то** 1, 2. *Путові ремені.*

2. Прикм. до **пу́то** 3.

△ **Путова́ кі́стка** — кістка суглоба над копитом кінської ноги; **Путови́й суглоб** — суглоб над копитом кінської ноги. *Пораненням у ділянці вінчика та путового суглоба сприяють неправильна постава ніг і надмірна втома коня* (Профіл. захвор.., 1955, 214).

ПУ́ТРЯ, і, *ж.* Страва з ячної крупи й солодкого квасу. *Тут їли.. На закуску куліш і кашу, Лемішку, зубці, путрю, квашу* (Котл., I, 1952, 72); *Їдять* [в раю] *галушки, вареники, сало, ковбаси, капусту, локшину та путрю* (Вишня, I, 1956, 286).

ПУТТЯ́, я́, *с.* 1. *розм.* Добрі наслідки чого-небудь; щасливі, сприятливі обставини для кого-, чого-небудь; користь від когось, чогось. *Та й сину мій, одинчику, Та гарне твоє життя! Та не слухав отця, неньки, Та таке в тобі пуття* (Чуб., V, 1874, 1032); [Роман:] *Ви, пане писарю, згорда дивитеся на мужика..; а коли б ви балакали з ним, як з рівнею, було б пуття* (Кроп., II, 1958, 16); *Боюсь людей, що проживуть як гості все життя.. Живе метелик теж, однак яке у тім пуття, Яка любов-краса, коли веселими руками Не твориш світу доброго навкруг* (Стельмах, V, 1963, 209).

Без пуття́, *у знач. присл.*— даремно, марно; не так, як слід. [Гнат:] *Пропав зрадник! Так пропаде і Сава без пуття, без слави, так пропадуть всі зрадники свого народу!..* (К.-Карий, II, 1960, 289); *Навіщо мучусь я і скнію без пуття?* (Рильський, Поеми, 1957, 28); *Під кашкетом сторч, скуйовджено і без пуття вихрилося препаскудне руде волосся* (Смолич, II, 1958, 70); **До пуття́ (пуття́м),** *у знач. присл.*— як слід; розумно, доречно. *А я вам дам порадоньку — Як жити до пуття: Кохайте щиро правдоньку — І дасть вам бог одрадоньку Щасливого життя* (Гл., Вибр., 1951, 71); — *Убогість вас, Мелашко, засліпила. Ви вік прожили у своїй злидоті,— шматка хліба до пуття не з'їли* (Кос., Новели, 1962, 149); *Ні про що він путтям думати вже не міг* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 209); [Хламушка:] *Та що таке,— кажіть путтям* (Коч., II, 1956, 57).

◇ **Дово́дити (довести́) до пуття́** *див.* **дово́дити;** **Дохо́дити (іти́, дійти́) до пуття́** — відбуватися, розвиватися так, як слід, як треба; бути доречним у даних обставинах. *Подружжя здружилось. Добре жилось йому, добре любилось. Все, що не зроблять,— ішло до пуття, Значить, правдиво звело їх життя* (Шер., Дорога.., 1957, 104); *З надходженням холодів мало не цілком при-*

пинилися й.. геолого-свердлильні роботи.. Це давало привід місцевим людям робити свої висновки, натяки, застереження.— ..Чи воно ж і до пуття коли дійде, чи так, пововтузились на воді, наробили скрізь у скелях дір — та на тому й кінець? (Коцюба, Нові береги, 1959, 11); **Збива́ти (зби́ти) з пу́тя** *див.* **збива́ти; Зби́тися з пу́тя** *див.* **збива́тися; Зво́дити (звести́) з пу́тя** *див.* **зво́дити; Наво́дити (навести́) на [до́бре] пу́тя**—те саме, що **Наставля́ти (наста́вити) на пу́тя** (*див.* **наставля́ти²**). *Усім він давав тоді пораду, і бідним, і удовам, і сиротам, навчав на добро, наводив на добре пуття* (Н.-Лев., IV, 1956, 168); **Наставля́ти (наста́вити) на пу́тя** *див.* **наставля́ти²; Щоб тобі́ пу́тя не було́!** — уживається як лайка.

2. *заст.* Путь, путі. *Пливуть* [троянці] — *аж вітри забурчали І закрутили не шутя, Завили різно, засвистали, Нема Енеєві пуття!* (Котл., І, 1952, 158); *В утомі з довгого пуття.. Сюди, вандрівче, ти пристань!* (Фр., X, 1954, 33).

ПУТЧ, у, *ч.* Збройний виступ групи змовників з метою вчинити державний переворот. *18 липня* [1936 р.] *Німеччина разом з Італією організували фашистський путч в Іспанії* (Рибак, Зброя.., 1943, 60); *На нестійкості і суперечностях національних революцій спекулює міжнародний імперіалізм. Він організує контрреволюційні путчі, підтримує антинародні військові диктатури* (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 40).

ПУТЧИ́ЗМ, у, *ч.* Політика, що спирається на путчі, путчистів.

ПУТЧИ́СТ, а, *ч.* Учасник, прихильник путчу.

ПУТЧИ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **путч, путчи́ст, путчи́зм.**

ПУТЯ́ЩЕ, *розм.* Присл. до **путя́щий.**

ПУТЯ́ЩИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **пу́тній.** *Всі радили Мотрі йти до Семена. Він чоловік добрий, путящий, має своє поле, свою хату* (Коцюб., І, 1955, 44); *Жив чоловік і — нема. А який гармоніст путящий! Чи хрестини, чи весілля, чи так яке гуляння, то вже без Петруся не обійдеться* (Тют., Вир, 1964, 337); — *Я думав, що тобі й справді яка путяща думка прийшла в голову!* (Н.-Лев., І, 1956, 128); *Батько навіть її пісень не любив, бо ж вони відривають чоловіка від путящого діла* (Стельмах, Хліб.., 1959, 497); — *Може, таки з тебе щось путяще вийде* (Рудь, Гомін.., 1959, 82); — *Ну й дивак же ти! Я думав, щось путяще скажеш* (Шиян, Баланда, 1957, 48); [Л о г в и н:] *Осінь вже надворі, скоро й зима, а в мене ні кожушини, ні свитини путящої...* (Кроп., III, 1959, 149); *Наскладали дещицю за літо, ідемо на ярмарок. Нема на наші гроші путящого коня* (Гончар, І, 1954, 490).

ПУТЬ, і́, *ж., заст. ч.* 1. Смуга землі, призначена для ходіння, їзди; шлях, дорога.— *Про земські, бач, Діла зібрались* [пани] *рахувати: Мости де ставить, путь вести* (Мирний, V, 1955, 284); *Чорний ворон сидить на могилі, де до міста наїжджена путь* (Сос., І, 1957, 205); *Образно. *Ще хвилина, і місяць урочисто випливе з моря і простеле до самого берега широку, прозору путь* (Л. Укр., III, 1952, 608); // Місце, лінія у просторі, де що-небудь пересувається. *Оповідає* [пісня] *про путь місяцеву.. І через що зимове поспішає до хвиль Океану Сонце* (Зеров, Вибр., 1966, 243); *Повітряні пути; // перев. мн.* Залізнична або трамвайна колія, рейки. *Є такі машиністи.. Скільки їх загинуло на своєму високому посту, скільки врятували вони чужого.. життя на важких путях-коліях своєї залізничної держави!* (Довж., І, 1958, 38).

Би́та путь *див.* **би́тий.**

2. Місце, яким можна пройти, проїхати, по якому хто-небудь іде, їде, щось пересувається; дорога, шлях. — *Гори, проклята зірко! на сто миль Марії й синові освічуй путь собою* (Л. Укр., І, 1951, 421); *Я зарубками на деревах Безстрашну путь свою значив* (Рильський, III, 1961, 292); *Міліціонер спиняє Рух машин — дає їм* [дітям] *путь* (Нех., Хочу буть.., 1949, 15); *Образно. *Із школи Путем терновим розійшлись Обидва. Божії глаголи, Святую правду на землі І прорекли, і розп'ялись За воленьку, святую волю!* (Шевч., II, 1963, 370); // Відстань, яку хто-небудь пройшов, проїхав або яку треба пройти, проїхати комусь. *Я йду без жалю — так було треба. Яка прекрасна моя дорога... остання коротка путь...* (Коцюб., II, 1955, 190); *Всю уже путь ми на полі пройшли скаковому,— Коням з гарячої шиї пора хомути поздіймати* (Зеров, Вибр., 1966, 218); *До радгоспу звідси далеко, лежить туди курявна степова дорога, але Тоня, щоб скоротити свою путь, вирішує брести через лиман навпростець* (Гончар, Тронка, 1963, 224); // *перен.* Доступ до кого-, чого-небудь, можливість досягти чогось. [Г о р л е н к о:] *Читали постанову уряду про будівництво сіл? Це ж таку нам путь відкрито...* (Корн., II, 1955, 91).

◇ **Прокла́дати (тору́вати** *і т. ін.*) **путь:** а) просуваючись у певному напрямку, розчищати собі прохід. *З півдня й півночі армії путь прокладають в снігах по коліна* (Сос., II, 1958, 267); *По річці вплав пливуть* [скіфи] *І по льоду дзвінкім торують хижу путь...* (Зеров, Вибр., 1966, 391); б) *(кому)* допомагати кому-небудь досягти чогось; **Путь закрива́ти (заступа́ти** *і т. ін.*) *кому;* **На пу́ті стоя́ти (става́ти):** а) не давати кому-небудь проходу кудись. *У половодді геть-геть луги заливає* [річка], *Молодому князеві Ростиславенку путь заступає* (Мирний, V, 1955, 277); б) перешкоджати кому-небудь робити, здійснювати щось. [М и к и т а:] *Прощай, моя зоря... ніколи на путі Тобі я не ставав ні тінню, ні докором* (Коч., П'єси, 1951, 71); **Розчища́ти (розчи́стити) путь** *кому:* а) допомагати кому-небудь просуватися у певному напрямку; б) допомагати комусь досягти, домогтися чого-небудь.

3. Напрямок руху куди-небудь, до певного місця, звідкілясь. *Ввесь флот неначе поспішивсь; Мавки бо стали човни пхати, Путем найлуччим* [найкращим] *направляти* (Котл., І, 1952, 254); [Р о м а н:] *Були б виїхали назустріч, та не знали, звідки твоя путь, з якої сторони* (М. Куліш, П'єси, 1960, 117); *У глибину лісів пахучу лежить бійців печальна путь* (Сос., II, 1958, 411); // Заздалегідь накреслений, визначений напрямок руху; маршрут, курс. — *Це авто спеціально для чужинців, що оглядають околиці. Путь його — невеличке місто Павіа, де є старовинна церква* (Ю. Янов., II, 1958, 88); *На піску Калуги Для мандрівок зоряних путі Креслив, повний мудрої напруги, Ціолковський в вічній глухоті!..* (Рильський, III, 1961, 313); // *перен.* Спосіб здійснення чого-небудь. *Яким мечем махає, такою путтю й погибає* (Номис, 1864, № 7085); // *перен.* Напрямок діяльності, розвитку кого-, чого-небудь. *Я знаю, яка тяжка й терниста путь українського літератора* (Л. Укр., V, 1956, 141); *Сашко Птаха сидів зовсім замріяний. От і почалася його путь революціонера* (Смолич, Світанок.., 1953, 230); *Шановні земляки! За зле ви не візьмете, Коли в дискусіях, що їх ми почали І путь належну їм промовами дали, Свої я висловлю окремі міркування* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 217).

У путь [вируша́ти (ви́рушити, рушáти, ру́шити *і т. ін.*)] — виходити, виїздити звідкись, кудись. [С у х о в і й:] *Козак як сорока на тину: сегодня* [сьогодні] *тут, а завтра — в путь* (Кроп., V, 1959, 313); — *Наскидали* [купці] *старому харчів, лишив хтось рушник, щоб бідний дервіш у пустині міг до намазу умити руки,*

й подались у свою путь (Коцюб., II, 1955, 152); *Вирушили в путь на світанку* (Тулуб, В степу.., 1964, 250).

◇ **Верста́ти (простува́ти) путь** *куди* — рухатися в певному напрямі. — *Буду в руки златоглави, Китайки хапати, ..В золоті твої чертоги Путь гіркий верстати* (П. Куліш, Вибр., 1969, 418); *От уже путь до Тірійського замку простує Купідін І подарунки несе* (Зеров, Вибр., 1966, 241); **Держа́ти путь** *див.* **держа́ти; Збива́ти (збі́ти) з путі́ і́стини (і́стинної, госпо́дньої** *і т. ін.) кого, книжн.*— те саме, що **Збива́ти (збі́ти) з пу́ття** (*див.* **збива́ти**). — *Дух гордині, отче Вікентію, збиває вас з путі істини!* (Стельмах, І, 1962, 410); — *Я думаю, що грішать тепера.. оті кляті нелюди, котрі хочуть чесних і праведних людей з істинного пуні збити* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 230); **Збива́тися (збі́тися) з путі́** — те саме, що **Збива́тися (збі́тися) з доро́ги (шля́ху, ку́рсу** *і т. ін.*) (*див.* **збива́тися**). *Самій не довго збитися з путі, Та трудно з неї збитись у гурті* (Л. Укр., І, 1951, 43); **Наставля́ти (наста́вити, направля́ти, напра́вити, наво́дити, навести́** *і т. ін.*) **на путь і́стини (до́бру, свяу́** *і т. ін.*) *кого* — даючи кому-небудь корисні поради, вказівки, спрямовувати, скеровувати його на правильний шлях у житті. *Мої сусіди.. дуже гречно прийняли мене у себе, пан господар навіть все на путь істини наставляв, до мене ж все «ніяк не могли зібратись»* (Л. Укр., V, 1956, 213); — *Ти, Матвію, бачу, і в бога не віруєш!— намагається* [панотець] *хоч такими словами приголомшити чоловіка і наставити на путь істини* (Стельмах, І, 1962, 86); *Тітки та дядини силкувались направляти її на добру путь, чіплялись до неї* (Н.-Лев., IV, 1956, 230); **Оста́ння (бо́жа, сме́ртна** *і т. ін.*) **путь** — про смерть, похорон. *На лаві, вже зодягнена в останню путь, лежить Фросина* (Стельмах, Хліб.., 1959, 177); *Вони обойко одійшли на божу путь* (Барв., Опов.., 1902, 434); **Проводжа́ти в оста́нню путь** *див.* **оста́нній; Стоя́ти на путі́ (ста́ти на путь) зло́го (гріши́ків),** *заст.*— опуститися морально. *Блаженний муж на лукаву Не вступає раду, І не стане на путь злого, І з лютим не сяде* (Шевч., І, 1963, 339); — *Хотілось би чоловікові не стояти на путі грішників, не ходити на совіт нечестивих* (П. Куліш,. Вибр., 1969, 150).

4. Процес пересування пішки, верхи або за допомогою транспортних засобів; подорож. *Із хмари місяць показався, І од землі туман піднявся, Все віщовало* [віщувало] *добрий путь* (Котл., І, 1952, 227); *В подорож я до Афін, до учених Афін вирушаю, Хай від любові та путь визволить душу мою* (Зеров, Вибр., 1966, 295); *Поклавши підборіддя на рушницю, Успенський лежав ницьма на зеленому горбі, згадував тридцятиденну путь від Одеси до Житомира* (Панч, В дорозі, 1959, 59); *Зимова путь її страшить* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 179).

Збира́ти (зібра́ти, виряджа́ти, ви́рядити *і т. ін.*) **в путь** *кого* — допомагати комусь готуватися до подорожі. *Перед тим, як вирядити їх у путь, Килигей оглядав конвоїрів* (Гончар, II, 1959, 64); **Збира́тися (зібра́тися, виряджа́тися, споряди́тися** *і т. ін.*) **в путь** — готуватися до подорожі. *В путь Марія нашвидку збиралась Та тяжко плакала, ридала* (Шевч., II, 1963, 360); *З'являється* [Тоня] *на подвір'ї з палицею в руці, з рюкзаком за плечима.. Рюкзак, палиця, дорожні сині шаровари... Спорядилася в путь, чи що?* (Гончар, Тронка, 1963, 166).

5. *заст.* Пуття. *Далі, як і Ївга підросла, та побачила* [Горпина], *що з неї великий і добрий путь буде, то й її стала порядку вчити* (Кв.-Осн., II, 1956, 256).

◆ **Путь-доро́га; Путь-доріжка; Путь-доріженька,** *нар.-поет.*— те саме, що **путь** 1, 2, 4. *Вирядивши Комара в далеку путь-дорогу, аж у місто, священик клав у тарантас божі молитви й розвозив їх хутірським парафіянам* (Ковінька, Кутя.., 1960, 32); [М о т р я:] *Повертайтеся, поспішайтеся! Стелися ж вам путь-доріженька, м'якенько стелися* (Мороз, П'єси, 1959, 15).

ПУФ, а, *ч.* 1. М'який низький табурет. — *Ну, от тепер сідайте тут,— і вона показала йому місце біля своїх ніг. Він притягнув низенький пуф і сів* (Хотк., І, 1966, 59).

2. *тільки мн., заст.* Буфи. — *Була мода на кріноліни, потім на пуфи, потім на капелюшики з пташками* (Фр., II, 1950, 302).

ПУ́ФИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **пуф** 1. *Він швидкими кроками мережить кімнату з кутка в куток, обминаючи пуфики, недоладно розставлені по кімнаті* (Рибак, Помилка.., 1956, 183); *На пуфиках,.. випростовуючи спини, сиділо кілька військових і один цивільний* (Загреб., Європа 45, 1959, 295).

ПУХ, у, *ч.* 1. Дрібне, ніжне пір'я на тілі птаха. *Скрізь порозламувані скрині; одежа лежить розкидана, кривава, пороздирана; пух із перин, наче сніг, летить по вітру* (П. Куліш, Вибр., 1969, 175); *Снігу, ой снігу якого!.. Наче тут паслися гуси уранці, Скублись, кричали І пух свій розкидали білий* (Олесь, Вибр., 1958, 221); *Ідеш, а на землі ніде ногою ступити: гнізда, яйця, голенькі пташата плутаються в траві, одні вже вибираються в пух, а ті лише вилуплюються* (Гончар, Тронка, 1963, 31); *У порівн. *Я як пійшла* [пішла], *як стала, як стала, дак і сапою, і граблями, і руками,.. да так зробила як пух ту землю!..* (Барв., Опов.., 1902, 428); *Розлилась Рось.., то вигинаючи воду, наче шию лебедину, то розбиваючи її білими краплями в білій легкій, як пух, піні* (Н.-Лев., І, 1956, 51); *Осінь на землю тихенько спускається.. Пухом тумани із крил її падають, Стеляться в вільних степах* (Рильський, І, 1960, 102); // Перина, подушка, ковдра, набита таким пір'ям.— *Його там смачненько годували й напували і спати.. клали під одягала золототкані, на м'якенькому пуху* (Вовчок, І, 1955, 307); // *перен.* Те, що легкістю, м'якістю схоже на таке пір'я (перев. про сніг, хмари). *З черемх убрання лебедине Часами ронить срібний пух* (Стар., Вибр., 1959, 5); *Хай прилине зима і розвісить свій пух на холодних і голих деревах,— я любов'ю тебе обігрію, мій друг, моє горе і радість вишнева!* (Сос., II, 1958, 129).

◇ **Земля́ пу́хом** *див.* **земля́; Ні пу́ху, ні пера́** *див.* **перо́; У (в) пух [і прах]** — зовсім, остаточно. *Така-то збірниця* [зборище] *валилась, Енея щоб побити в пух* (Котл., І, 1952, 197); **У (в) пух і прах розбива́ти (розби́ти)** *див.* **прах; У (в) пух і прах розно́сити (рознести́)** *див.* **прах.**

2. Тонкі, короткі, м'які волоски на тілі тварин; підшерстя під довшою, товщою шерстю; ніжна, м'яка шерсть у деяких тварин. *Розігнались* [дами] *на рулетку, але туди їх — не пустили!.. (дами були в хустках та ще й з «козиного пуху»)* (Л. Укр., V, 1956, 384); *Марія Еммануїлівна поправила на плечах стареньку сіру хустку з козячого пуху* (Хор., Місто.., 1962, 110); — *Постій, постій,— повільно звівся за столом Гнат.. — Ти куди звертаєш? Та ти знаєш?..— Ну, от що. Ти мене не лякай. Я не з заячого пуху* (Тют., Вир, 1964, 98); // Тонке, коротке волосся на обличчі, шиї людини. *Молоде лице його, оторочене русявим пухом, то хмуриться, то проясняється* (Мирний, III, 1954, 150); — *На верхній губі у нього був ніжний пух* (Ю. Янов., II, 1958, 89); *Дід Кияшко, маленький, круглолиций, весь обтиканий білим колючим пухом чоловічок, привітно глянув на мене* (Збан., Єдина, 1959, 118).

3. Тонкі, ніжні волоски на насінні рослин, на поверхні стебла або листя. *Часом очеретяний початок, зачеплений Соломією, лопався й обсипав її білим пухом, мов снігом* (Коцюб., І, 1955, 361); [В г у р т і:] — *Сніг,*

сніг! — Який сніг, то, либонь, пух із дерева! (Вас., III, 1960, 487); *Над Києвом літав тополиний пух. Він означав кінець райдужної пори цвітіння* (Дмит., Розлука, 1957, 78); *У порівн. *Я не дух собі, коханко, Я собі не дух, Щоб з землі тебе здмухнути, Мов із квітки пух!* (Граб., I, 1959, 544); *Торкнувся* [Василенко] *рукою до голови, посередині якої пухом кульбаби аж до маківки підкучерявлювалася смужка ранньої лисини* (Стельмах, II, 1962, 94).

△ **Бавовня́ний пух** — короткі, грубіші волокна, що залишаються на насінні бавовника після відділення основного волокна. *Природний газ у поєднанні з такою сировиною, як бавовняний пух, дозволить випускати високоякісну целюлозу і продукти дальшої її переробки* (Ком. Укр., 10, 1965, 49).

4. *діал.* Пухівка. *Гірко й ніжно пахне пух зелений* (Рильський, II, 1960, 214); *У порівн. *За селом, на широкому полі, ледве піднімалась зелена, як пух, кукурудза* (Н.-Лев., II, 1956, 223).

ПУХА́: ◇ **Доби́ти пухи́** *кому* (**до пухи́** *кого*), *діал.*— довести до краю кого-небудь, покінчити з кимсь. *Добили чоловіка до пухи* (Сл. Гр.).

ПУХИ́Р, я́, *ч.* 1. Наповнений рідиною кулястий виступ на поверхні шкіри або слизових оболонок, що виникає при опіках, потертості та при деяких захворюваннях. *Парубок показав долоні. Вони були такі порепані та в пухирях* (Тесл., З книги життя, 1949, 4); *Одежа на них пообгоріла, взуття попеклося, на руках знялися пухирі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 401); *Клята кропива немилосердно жалила руки, і вони взялися пекучими пухирями* (Донч., II, 1956, 521); *На тілі дитини.. з'являються окремі червоні округлі плями; на них внаслідок відшаровування епідермісу дуже швидко утворюється характерний пухир* (Хвор. дит. віку, 1955, 39); *Образно. *Розмашистим кроком хлопець виходить на околицю Дрогобича. Капелюх на потилиці,.. вузькі, з пухирями на колінах, штани, босий* (Кол., Терен.., 1959, 35); *У порівн.— *А ти розкажи. Полегшає. Горе, як пухир: розріж — і минеться,— тепло відгукнувся Омелько* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 87).

2. Те саме, що **пузи́р** 1. *Казан запарував, на воді бульбилась темно-іржава піна. З одного боку заплигали прозорі гарячі пухирі* (Збан., Над Десною, 1951, 31); *Серед озера — плеса, де скидаються щуки, «як ночви», де пускають пухирі золотаві карасі* (Вишня, Весна.., 1949, 137); *У порівн. *Дирижабль сплив угору, як великий білий пухир* (Трубл., Хатина.., 1934, 16).

3. Те саме, що **міху́р** 1. *Одно-однісіньке зеренце шроту попало.. в нутро, але не прошибло пухиря; риба дуріла з болю, але не швидко мусила подохнути* (Фр., III, 1950, 12); *Він мовчки розшморгнув жовту, з свинячого пухиря калитку* (Стельмах, I, 1962, 321); *Він саме лікувався від каменів у жовчному пухирі на невеличкому курорті* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 594); *У порівн. *Його вражений гонор роздувався, наче пухир глибоководної риби, яку витягли на поверхню* (Жур., Вечір.., 1958, 110).

ПУХИРЕ́ЦЬ, рця́, *ч.* Зменш.-пестл. до **пухи́р.** *Віспа — тяжка гострозаразна хвороба. У людини, яка захворіла на неї, з'являються характерні ознаки: пухирці на шкірі і слизових оболонках, лихоманка* (Веч. Київ, 29.VII 1957, 3); *Тішиться дитина — Забавка чудна: Надимає з мила Пухирці вона* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 305); *Чоловік, одвернувшись од берега, став дивитися на зелений, прошитий білими смугами пухирців, пінистий слід від гвинта* (Собко, Скеля.., 1961, 7); *Пляшки були поприщені від шийки до дна білими пухирцями, мов насінням з дині* (Панч, II, 1956, 70); *Найдрібніші бронхи закінчуються легеневими пухирцями, на тонких стінках яких є.. комірки* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 72).

ПУХИ́РИК, а, *ч., рідко.* Зменш.-пестл. до **пухи́р** 1, 2. *Він нараз побачив себе посеред безлічі дрібнесеньких водяних пухириків, що якось живо, мов тривожно, тремтіли в повітрі* (Фр., III, 1950, 400).

ПУХИРИ́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **пухи́рчастий.**

ПУХИ́РИТИСЯ, иться, *недок.* Вкриватися пухирями (у 2 знач.); надиматися пухирями. *Дощ.. припускав так дружно, що піняві калюжі серед дороги аж танцювали, аж підплигували та пухирились бульками* (Збан., Переджнив'я, 1960, 258); *Очі були заплющені, він важко дихав, і кров'яниста піна з кожним видихом пухирилась йому в куточках губів* (Гончар, Людина.., 1960, 158).

ПУХИ́РНИК, а, *ч.* (*Utricularia* L.). Комахоїдна трав'яниста водяна рослина родини пухирникових, що має на листі пухирці, якими вловлює і перетравлює дрібних комах та планктон. *Літньої пори в стоячих водах, канавах і болотах можна побачити мало помітну, тендітну «квітку» — пухирник* (Знання.., 10, 1966, 10).

ПУХИРНИКО́ВІ, вих, *мн.* Родина комахоїдних рослин, що мають пристосування у вигляді пухирців для вловлювання дрібних комах.

ПУХИРОНО́ГІ, гих, *мн.* Ряд комах з довгим вузьким тілом, на лапках у яких між двома кігтиками міститься присосок у вигляді пухирця.

ПУХИ́РЧАСТИЙ, а, е. Вкритий пухирями (у 1, 2 знач.), пухирцями; який містить у собі пухирці повітря. *На ніч взявся морозець. Під ногами.. дзвінко зойкали кружечки пухирчастого березневого льодку* (Стельмах, Правда.., 1961, 47); *В убогій, вогкій хатині, ледве освітленій пухирчастими скельцями кривих віконечок, пролунав дитячий зойк* (Рад. Укр., 9.III 1964, 3); *Пухирчаста осока;* // Який супроводжується появою пухирів, пухирців на шкірі та слизових оболонках, на поверхні рослини (про хвороби). *Під час косовиці деяких лучних та берегових рослин у окремих осіб.. можуть виникати ураження шкіри у вигляді пухирчастого дерматиту* (Хлібороб Укр., 2, 1969, 39); *Під час вегетації рослини кукурудзи уражаються пухирчастою сажкою, яку викликає паразитний гриб* (Наука.., 3, 1959, 39).

ПУХИ́РЧАТИЙ, а, е. Те саме, що **пухи́рчастий.** *Пухирчата поверхня снігу неначе злегка парувала гінкими пасмами поземки* (Ле, Право.., 1957, 248).

ПУХИРЧА́ТКА, и, *ж.* Шкірна хвороба, яка супроводжується появою пухирів, пухирців. — *Діагноз уже відомий. Тітка моєї подруги хвора на пухирчатку* (Донч., V, 1957, 430); *Пухирчатка новонароджених.*

ПУХИ́РЧИК, а, *ч., рідко.* Зменш.-пестл. до **пухи́р** 1, 2. * У порівн. *Окремі росинки тьмяно поблискують срібними пухирчиками* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 191).

ПУХІ́ВКА, и, *ж.* (*Eriophorum* L.). Багаторічна водяно-болотяна трав'яниста рослина родини осокових, плоди якої вкриті довгим шовковистим пухом.

ПУ́ХКАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **пу́хкати** і звуки, утворювані цією дією. *Трясовина випростувалась слідом за ним з тихим пухканням* (Багмут, Опов., 1959, 42).

ПУ́ХКАТИ, аю, аєш, *недок., рідко.* Те саме, що **пи́хкати.** *Ходе* [ходить] *піп після обіду по кімнаті та тільки пухкає* (Сл. Гр.).

ПУХКЕ́НИК, а, *ч.* Вид солодкого печива з дріжджового тіста. *Після охолодження тісто стає досить густим, і з нього роблять пухеники з варенням всередині* (Укр. страви, 1957, 362).

ПУХКЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **пухки́й.** *Земля пухкенька, під ногами хрустить м'якеньке бадилля* (Вас., Вибр., 1954, 232); — *Майте. Оце й усе, що є,— винесла вона ще раз окрайок пухкенького хліба* (Досв., Вибр.,

1959, 30); *Чіпка — сам не свій... так йому любо, що вона доторкнулася до його виду своєю біленькою, пухненькою рукою...* (Мирний, II, 1954, 69); *Маленький, пухненький, схожий на пампушку (тільки без часнику), Бідняна ступав за одним Ярославовим кроком два* (Мушк., День.., 1967, 61); *Ніжний, ніжний, з м'якенькою блискучою шерсткою, жеребчик чорненький... Такий тендітний, з кучерявеньким хвостом, з пухненькою гривкою...* (Вишня, I, 1956, 122).

ПУХКЕ́НЬКО. Присл. до **пухке́нький.** *Подушку перебила* [Марія] *пухненько — поклала в голову, застелила рядном* (Головко, II, 1957, 112).

ПУХКИ́Й, á, é. 1. Такий, часточки якого не прилягають щільно одна до одної; розсипчастий. *На вулиці було страшенно гаряче; тонкий, пухкий білий порох вставав над дорогою, мов дим, навіть від найменшого доторкання* (Л. Укр., III, 1952, 604); *На стрімких берегах Уралу, завалених пухким глибоким снігом, дітлахи й молодь спускалися з гірок на санчатах* (Тулуб, В степу.., 1964, 464); *Він нахиляється. Бере грудочку землі. Розтирає між пальців. Чорнозем. Масний, пухкий чорнозем...* (Жур., Дорога.., 1948, 194); // Добре розораний, м'який (про грунт). *Йдемо повз чорний пар. Тепло дихнула в лице пухка чорна рілля, повна спокою й надії* (Коцюб., II, 1955, 230); *Невтомні трактори снували впоперек масного й пухкого поля, як човники на ткацькому верстаті* (Ю. Янов., II, 1954, 128); *Весною посіви боронуємо. Грунт стає пухким, краще загортаються мінеральні добрива, внесені для підживлення* (Хліборо б Укр., 12, 1969, 13); // М'який, легкий для споживання (перев. про вироби з тіста). *І ласощі все тільки їли* [праведники], *Сластьони, коржики, стовпці, Варенички пшеничні, білі, Пухкі з кав'яром буханці* (Котл., I, 1952, 149); — *Ввечері я вечерю зварю... Уже таких м'яких та пухких галушок зварю, що губами можна буде їсти...* (Мирний, II, 1954, 242); *Діти нічого не хочуть брати з моїх рук. Я простягаю їм шматки білої пухкої паляниці, а вони.. навіть руки поховали за спину* (Кол., На фронті.., 1959, 76).

△ **Пухкі́ поро́ди** — гірські породи, часточки в яких не зв'язані або слабко зв'язані одна з одною. *При вивітрюванні тверді породи перетворюються в пухкі: пісок і глину* (Фіз. геогр., 5, 1956, 108).

2. Досить повний, з округлими формами, рисами (про людину, її обличчя, тіло). *Її чималі брови чорніли, як шовк, а чорні очі горіли на білім, пухкім лиці* (Н.-Лев., II, 1956, 41); *Пухка* [Пазя] *так, що пізнати було крізь спідничку, як дрижало її тіло за кожним рухом* (Март., Тв., 1954, 231); *Золотаве ластовиння сяяло на хлопчачому виді. Спокійна посмішка розсувала пухкі губи* (Ю. Янов., I, 1958, 271); *Поплескав* [лікар] *Дороша по спині пухкою, як подушечка, рукою* (Тют., Вир, 1964, 195); // М'який на дотик. *Сонце.. обливало червоним світлом очерети, що цвіли, повикидавши свої пухкі кучеряві волотки, легенькі, як пух* (Н.-Лев., III, 1956, 342); *Подушки на його ліжкові перебивала* [Христя],— *мов надуті, лежали вони..,— пухкі та високі* (Мирний, III, 1954, 223); *Галина лежала на ліжку, вкрившись пухкою ковдрою* (Зар., Світло, 1961, 22); *Вони поспішають мимо кладовища пухкою від куряви сірою дорогою* (Донч., II, 1956, 80); *Образно. *Я бачив хмарину таку, як багато буває, Пливла вона тихо над море ясне і безкрає. Пухка, кучерява, срібляста, легка* (Фомін, Вибр., 1958, 94).

ПУ́ХКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість і стан за знач. **пухки́й.** *Коткуванням ми усуваємо зайву пухкість грунту і створюємо хороші умови для рівномірного загортання насіння в грунт* (Хліборо б Укр., 7, 1970, 15).

ПУХКІ́ШАТИ, аю, *недок.* Ставати пухкішим, пухким. *Крига де-не-де вже починала помітно пухкішати* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 73).

ПУ́ХКО. Присл. до **пухки́й.**

ПУХЛЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **пу́хлий** 2. *Випадково здибалася йому на очі пухленька студенточка ташкентського вишу, Любочка Марковська* (Ле, Міжгір'я, 1953, 15); *Мар'янка.. тягла до яблуньки свої маленькі, пухленькі ручки* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 440).

ПУ́ХЛИЙ, а, е. 1. Який опух, набряк (від хвороби, побоїв і т. ін.). *Дід вийняв жало і приложив свій корявий палець до пухлого тіла* (Мирний, I, 1954, 178); *Начальник пошти в золотому пенсне на пухлому, як варений буряк, носі охоче згоджувався з інспектором, підливаючи йому в чарку* (Вас., I, 1959, 316); *Хату спалено, а старого Демида нещадно побито. Не жити вже Демидові на білому світі, бо ж такий він синій та пухлий, і так нестерпно болять руки-ноги, й болить голова* (Довж., I, 1958, 307).

2. Досить повний, з округлими формами, рисами (про людину, її обличчя, тіло); пухкий. *Пані вкотила, як на колесах; пухла така, ніби на дріжджах зійшла* (Вовчок, I, 1955, 75); *Її гладке, аж пухле, лице лисниль проти вікна* (Н.-Лев., II, 1956, 20); *Ліна Леонардівна.. забігала по кімнаті, вимахуючи коротенькими пухлими ручками* (Коз., Сальвія, 1959, 223); *У Михася на пухлих губах усмішка* (Чорн., Визволення, 1949, 106); // Товстий, роздутий (про книжку, гаманець і т. ін.). *Ніколи Чумак не барився з відповіддю. Уже за кілька днів Павло одержував від нього пухлого листа* (Головко, II, 1957, 411); // М'який, легкий для споживання (перев. про вироби з тіста). *Дід згадав про горілку, а чорт зараз і частує і на закуску тягне із сумки печену качку і пшеничний пухлий буханець* (Стор., I, 1957, 87).

◇ **Ні за пу́хлу ду́шу** *див.* **душа́; Чо́рта пу́хлого** *див.* **чорт.**

ПУХЛИ́НА, и, *ж.* 1. Болюче припухле місце, здуття на шкірі людини або тварини. *Біль улягся, І пухлина з руки зійшла помалу* (Фр., XI, 1952, 341); *Ревматичні пухлини робили ступні майже такими ж широкими, якими вони були завдовжки* (Сміл., Сад, 1952, 118); *Кілька днів процедур дали сподівані наслідки. Пухлина спала, хоч біль ніяк не проходив* (М. Ол., Леся, 1960, 101); *Образно. *Де-не-де палуба повидималась якимись пухлинами, видно на ній якісь пробоїни, рвані дірки* (Гончар, Тронка, 1963, 238); // Припухле місце біля очей. *Він Насуплено димить сигарою своєю, Сховавши між поморщених пухлин Очиці, заяложені блуднею* (Бажан, Рокп, 1957, 184).

2. Розрощення тканин, новоутворення в організмі людини або тварини. *Багато пухлин, досягнувши значної величини, потім розсмоктується* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 272); *До недавнього часу рентген при виявленні пухлин був єдиним і незамінним засобом* (Рад. Укр., 15.I 1964, 3).

△ **Доброя́кісна пухли́на** *див.* **доброя́кісний; Злоя́кісна пухли́на** — новоутворення в організмі людини або тварини, що має здатність метастазувати, розносити ракові клітини з плином крові або лімфи. *Найбільше промені лазера впливають на тканини злоякісних пухлин, тоді як на здорові тканини вони майже не діють* (Наука.., 12, 1965, 39).

ПУХЛИ́ННИЙ, а, е. Стос. до пухлини (у 2 знач.). *Крім хірургічних, терапевтичних методів, пухлинні захворювання лікують опроміненням* (Знання.., 2, 1966, 10); *Пухлинні клітини; Пухлинний вірус.*

ПУ́ХЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість і стан за знач. **пу́хлий.**

ПУХЛЯ́ВИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **пу́хлий** 2.

ПУХЛЯ́ВІСТЬ, вості, *ж.*, розм. Властивість за знач. **пухля́вий.**

ПУХНА́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **пухна́стий.** *Туркочуть над головою голуби, пливе хмарин пухнаве клоччя* (Сос., II, 1958, 359).

ПУХНА́ВІСТЬ, вості, *ж., рідко.* Властивість за знач. **пухна́вий.**

ПУХНА́СТЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **пухна́стий.** *Валентина Миколаївна.. нагадувала пухнастеньку, теплу, золотаву заклопотану бджілку* (Коп., Лейтенанти, 1947, 169).

ПУХНА́СТИЙ, а, е. 1. Вкритий м'яким, густим пухом (у 1, 2 знач.), м'якою, густою шерстю (про тварин). *— Помилуйтеся, які красунчики! — захоплено казав Бутаков, зупинившись над жовтенькими пухнастими пташенятами з блискучими чорними дзьобами. — Це лебедятка* (Тулуб, В степу.., 1964, 392); *Кіра засміялася і притиснула пухнасту, м'яку голову кота до щоки* (Коп., Десятикласники, 1938, 7); *Михайло з дитинства любив тварин, особливо маленьких пухнастих ягнят* (Хлібороб Укр., 1, 1966, 29); // Який має м'який густий ворс (про тканини, хутра, килими і т. ін.). *Чи то від принадних думок, чи від пухнастої ведмежої кошми жарко стає Магомет-Гіреєві* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 347); *Охрім ішов тихими коридорами, по чистих пухнастих килимах, що заглушували кроки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 42); *Дівчина була в чорній шерстяній сукні, простоволоса, з білою пухнастою хусткою на плечах* (Грим., Кавалер.., 1955, 176); // Вкритий пухом, пушком або пишний (про квіти, листя, плоди і т. ін.). *На вербі, що над річкою, на всіх гілочках пухнасті котики побігли* (Ів., Таємниця, 1959, 66); *На березі ворушилися пухнасті руді мітелки очерету* (Донч., IV, 1957, 56); *Наталія Дмитрівна стоїть під кришатою яблунею,.. і тягнуться до її обличчя пухнасті віти* (Хлібороб Укр., 9, 1969, 8); // *бот.* Уживається в назвах деяких рослин. *Дуб пухнастий; Пухнастий клевер;* // Схожий на пух легкістю або білим кольором. *На блакитному небі нерухомо біліють пухнасті хмарки* (Хижняк, Тамара, 1959, 5); *Густіше сніг, легкий, пухнастий, волохатий, лягає, стелеться до ніг* (Гонч., Вибр., 1959, 348); *Викидаючи в небо пухнасті фонтанчики спрацьованої пари, до депо повільно підійшов потужний паровоз* (Веч. Київ, 25.I 1963, 2).

2. М'який, густий, пишний (про шерсть, волосся). *Маленька білочка за деякий час вкрилася м'якою пухнастою шерсткою* (Ів., Опов.., 1949, 190); *— Здрастуй! — сказала вона,.. усміхаючись, поправляючи розкидане по плечах пухнасте каштанове волосся* (Тют., Вир, 1964, 245); *Людмила од несподіванки навіть здригнулась.. А очі — темно-сині, трохи завжди примружені від короткозорості, майже прикрили довгі, пухнасті вії* (Головко, II, 1957, 485); // *розм.* З довгими, густими віями (про очі). *Я їй постійно заздрила—цій крихітній дівчині з пухнастими заспаними очима й припухлими губами* (Ю. Янов., I, 1954, 57).

3. *рідко.* Те саме, що **пухки́й** 1. *— Ну, прощай, козачко,— тихо сказав він і поволі, тягнучи ноги, загрібаючи густу, пухнасту пилюгу, пішов вздовж шляху* (Собко, Кавказ, 1946, 4); *Вона роззявляє рота.. Пухнасте й тепле борошно сиплеться на язик, забиває горло* (Донч., III, 1956, 10); *Василина сіла поруч сина і розв'язала вузлик з пухнастими й засмаглими пиріжками* (Вол., Озеро.., 1959, 61).

4. *рідко.* Те саме, що **пу́хлий** 2. *Вони сміялися, пухнасті рученята І ще невпевнено простягши* (Бажан, Вибр., 1940, 60).

ПУХНА́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **пухна́стий.**

ПУХНА́ТЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **пухна́тий.** *Ластьоночки плачуть, Пухнатенькі, рум'яненькі, Самі у рот скачуть* (Гл., Вибр., 1957, 243).

ПУХНА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **пухна́стий.** *Несподівано натикаємось.. на баб, з головою завинених у білі рядна, що рядками сидять, наче пухнаті гаги на скелях північних* (Коцюб., II, 1955, 239); *Овечки жують сінце, Поруч і малята Тісно збилися в кільце Біле та пухнате* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 139); *Щасливий він, коли пухнатий Боа накине на плече* [Татьяні], *Руки діткнеться гаряче* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 210); *Вже квітень місяць був надворі, а.. ні пухнатого лінивого «сону», ні пахущої милої фіалки ще не видко було* (Григ., Впбр., 1959, 407); *В ліричній своїй задумі хлопець торкає рукою пухнате віття туйки* (Гончар, Тронка, 1968, 43); *Верхами сосон шум іде розлогий І хмарою пухнатою темнить Високий день і осяйну блакить* (Зеров, Вибр., 1966, 55); *Сніг пухнатий, Наче вата, Жаль по ньому і ступати — Білий, чистий сніг* (Бойко, Ростіть.., 1959, 27); *Шевченко бадьоро йшов вперед, милуючись то вершниками, то верблюдами з їх довгою і надзвичайно пухнатою вовною на колінах і грудях* (Тулуб, В степу.., 1964, 252); *Гарні пироги вдалися, пухнаті* (Сл. Гр.); *Його округле, пухнате обличчя було подібне до розцвілої в усій повноті півонії* (Фр., VI, 1951, 189).

ПУХНА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **пухна́тий.**

ПУ́ХНУТИ *і рідко* **ПУ́ХТИ,** хну, хнеш; *мин. ч.* пу́хнув, нула, ло *і* пух, пу́хла, ло; *недок.* 1. Ставати ненормально, хворобливо пухлим; опухати. *— А як ся має ненько? — спитав* [пан] *хлопця. — Лежить на печі.. Сказали, що вже будуть умирати, бо пухнуть від голоду* (Казки Буковини.., 1968, 45); *Троянці, як чорти, озлились, Рутульців били наповал. Тріщали кості, ребра, боки, Летіли зуби, пухли щоки* (Котл., I, 1952, 236); *Дивлюсь, почервонів середній пальчик у дитини, став пухти* (Барв., Опов.., 1902, 530); [П' я т и о к и й:] *Вогнем опекло... Пухне... язик пухне... Я... я... я...* [А р х и п:] *Бджола за язика вкусила* (Дмит., Драм. тв., 1958, 472); *— Запара вже з годину тебе чекає. Будити не хотів, а тепер каже: досить йому зо сну пухнути* (Трубл., Лахтак, 1953, 128); *Образно. — На всю Полтавщину б тобі отаманувати, а ти все комусь хліб качаєш.— А що б же ви хотіли? По ямах гноїти, а революція хай з голоду пухне?* (Гончар, II, 1959, 270); // Надуватися, набрякати від напруження (про жили, кровоносні судини). *Латочка намагається заглушити всіх, кричить тоненьким тенором, на шиї страшними п'явками пухнуть жили* (Тют., Вир, 1964, 207).

◇ **Голова́ пу́хне [від дум о́к]** *у кого, кому*—хто-небудь багато думає, тривожиться про щось. *— Не пухла мені голова від думок. А війна змусила самого про все подумати й передумати* (Жур., Дорога.., 1948, 198); *— Та якщо в нас під боком буде лісок, то чи ж пухнутиме тоді голова від того, що телятник тісний?* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 13).

2. *розм.* Ставати повним, товстим. [К і н д р а т:] *Походив би* [Павло] *щодня під землю, схуд би, і серце було б здорове. Телефон губить начальників, пухнуть вони від нього* (Корн., II, 1955, 139).

3. *перен.* Збільшуватися в об'ємі. *Багато разів приходив сюди Маруся́к ізсипати свою здобич і з немалим задоволенням помічав, що бордюг* [мішок] *пухне* (Хотк., II, 1966, 283); *Сонце зайшло в хмару з оранжевими смугами, і довго оранжеве чудисько пухло на заході, то темніючи, то раптом світячись наскрізь* (Ю. Янов., II, 1954, 106).

ПУХО́ВИЙ, о́ва́, о́ве́. 1. Прикм. до **пух.** *Тіло грака.. вкрите пір'ям. Воно не однакове. Зовні розміщене контурне пір'я, а під ним пухове* (Зоол., 1957, 104); *Пухові*

волосини; // Вкритий пухом. *Коли звернуло під осінь і в усіх головках подостигали купки вовнистого насіння, тоді кождий подув вітру розганяв мільйони тих пухових зерняток на всі боки* (Фр., IV, 1950, 325); // Зробл. з пуху (у 2 знач.). *Віра часом лягала на своїй канапі, .. накидала на себе пухову білу хустку* (Грим., Кавалер.., 1955, 144); *Не зігріть нашу Зою. Нелюдських не полегшити мук. У пухові панчішки її ноги уже не обути І не стерти ту кров, що стікає струмками із рук* (Забашта, Вибр., 1958, 135); // Набитий пухом (у 1 знач.). *Слала, слала красна дівка білу постіль пухову* (Чуб., V, 1874, 623); *В головах у любки подушки пухові* (Граб., I, 1959, 625); *Дитині йшов третій тиждень. А Шаукен усе ще не підводилася з ліжка, все залишалася в своїй кімнаті на цілій кучугурі пухових подушок* (Тулуб, В степу.., 1964, 338).

2. Схожий на пух легкістю або пухнастістю; який нагадує пух. *Літак пронизав пухову хмаринку і полинув над голубими неоглядними просторами землі* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 39); *М'яко падав сніг пуховий* (Іванович, Перебендя.., 1960, 167).

3. Який має м'яку, густу, довгу шерсть з великою кількістю пуху (про породи кіз, кролів і т. ін.). *Пухових кіз відбирають за кількістю і якістю пуху* (Колг. енц., I, 1956, 573).

ПУХОВИ́К, á, *ч.* Перина, набита пухом (у 1 знач.). *Хто в світі не знавав Напасти* [напасті]*? Якби знаття, де впасти — То б пуховик послав* (Бор., Тв., 1957, 170); *Недарма кажуть: чесному та бідному й колючка терпиться, а багатому та злодіяці й пуховики боки мнуть* (Тют., Вир, 1964, 430); *Кіндрат з обмороженими вухами, з розпухлими пальцями на обох ногах лежав на м'якому пуховику в батьківській хаті* (Ільчук, Вербівчани, 1961, 222).

ПУХОВИ́ЦЯ, і, *ж., заст.* Пуховик. *Хазяїн теплу пуховицю на ліжко стеле нетверде* (Тер., Ужинок, 1946, 183).

ПУХОВІДОКРЕ́МЛЮВАЧ, а, *ч., спец.* Машина для відокремлення бавовняного пуху від насіння.

ПУХОЇ́Д, а, *ч.* Дрібна комаха, що паразитує на птахах і ссавцях, живлячись пухом і волоссям.

ПУХООЧИ́СНИЙ, и́сна́, и́сне́. Признач. для очищення бавовняних тканин від пуху, волокон. *Пухоочисні машини.*

ПУХОЦВІ́Т, у, *ч.* (*Erianthus purpurascens*). Трав'яниста рослина родини злакових з високим стеблом і дрібними колосками, оточеними довгими волосинками.

ПУ́ХТИ *див.* **пу́хнути.**

ПУХТІ́Й, я́, *ч., розм.* Товстий, неповороткий чоловік.

ПУЦОЛА́НИ, ів, *мн., спец.* Крихкі відклади вулканічного походження (попіл, пемза, туфи), що використовуються для виготовлення в'яжучих матеріалів, зокрема цементу.

ПУЦОЛА́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **пуцола́ни.** *Пуцолановий цемент.*

ПУЦУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., діал.* Чистити. *— Ти, Іване, дурень,— сказав офіцер..— Із стайні не вийдеш! Дванадцять років маєш коней пуцувати!* (Казки Буковини.., 1968, 9); *Морщили* [опришки] *собі нові постоли, пуцували бартки..— словом, хотіли затьмити всіх і все* (Хотк., II, 1966, 185).

ПУЦЬ, *присудк. сл., розм.* Уживається як присудок за знач. **пу́цьнути.** *Пило біля ставка дурне Вороненя.. Дивлюсь — воно угору полетіло Да й пуць на шию барану* (Греб., I, 1957, 66); [М а р и н а:] *Вчора прийшов* [Лаврін], *я пуць йому в ноги: і сякий, і такий, і довічно за тебе бога молитиму, відкаснись від мене, бо загину!..* (Кроп., II, 1958, 206).

ПУ́ЦЬВІРІНОК, нка, *ч., діал.* 1. Безпере пташеня. *Вона драла по гніздах пуцьвірінків* (Стор., I, 1957, 348); *Схопивши черв'яка, зникала* [пташка] *з ним десь у хащі, де в затишному кубельці чекали жовтопухі пуцьвірінки* (Донч., IV, 1957, 104).

2. Маленька дитина.— *О, пуцьвірінку Купидоне! Любуйся, як Дидона стогне... Щоб ти маленьким був пропав!* (Котл., I, 1952, 85); — *Не встигла я на якусь часинку одвернутися до куми, а він почав з дітьми пиріжки з квасолею ліпити. Не вміє ж, ледачий макогон, а взявся, щоб потішити своїх пуцьвірінків* (Стельмах, I, 1962, 228).

ПУ́ЦЬНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Швидко впасти; бухнутися. *Старий сухорлявий турок.., ніби підкошений, пуцьнув на землю й про щось благав, киваючи головою на жінок та дітей* (Добр., Очак. розмир, 1965, 88).

ПУ́ЧЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **пу́чка.** — *Се ваша панночка,— промовляє до нас пані.— Цілуйте її в ручку. Панночка чи глянула на нас, чи ні, простягла дві пучечки поцілувати* (Вовчок, I, 1955, 105); *Чорнобривцю, цвіту папороті, терличу та усього по пучечці всипала* [бабуся] *в кашник та й пристановила до вогню* (Кв.-Осн., II, 1956, 198); *Щоб пиво було смачніше, батько вкидає в нього пучечку солі* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 119).

ПУЧЕ́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **пучо́к.** *Чи я в лузі не калина була? Чи я в лузі не червона була? Взяли ж мене поламали І в пучечки пов'язали — Така доля моя!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 370); *Мавка поволі вибирає напівзов'ялі квітки з пожатого жита і складає їх у пучечок* (Л. Укр., III, 1952, 240); *В кімнаті ледь помітно пахло сухим зіллям, пучечки якого були розвішані по стінах* (Тулуб, В степу.., 1964, 141); *На карафі з водою грав пучечок зеленого світла* (Мик., I, 1957, 148); *Ще потепліша, і будуть вкриватися Листом зеленим луги; З чистої річки почнуть підійматься Темні пучечки куги* (Щог., Поезії, 1958, 88); *Щось тверде й холодне, мов гадюка, залоскотало її по литках; то був хвіст, довгий, твердий, з волохатим пучечком на кінці* (Коцюб., I, 1955, 280).

ПУЧИ́НА, и, *ж.* 1. Водяна глибінь, морська безодня. *То потопав його баркас, то виринав на високому гребені хвилі, щоб знову провалитися потім у водяну пучину* (Шиян, Гроза.., 1956, 600); *В глибині океану панує повна темрява. Єдиним джерелом світла в пучинах моря є світні органи глибинних риб* (Веч. Київ, 30.XI 1968, 3); *Образно. *Слава тобі, любомудре, Чеху-слав'янине! Що не дав ти потонути В німецькій пучині Нашій правді* (Шевч., I, 1963, 261); *На протязі життя одного покоління імперіалізм ввергнув людство в пучину двох винищувальних світових воєн* (Програма КПРС, 1961, 25); // *перев. поет.* Безмежний, бездонний простір. *Несуть чужі люди динаміт.. Ідуть вони звіриними стежками, то з'являючись з темних нетрів тайги, то зникаючи в зеленій пучині* (Довж., I, 1958, 100); [Ч е р н е ц ь:] *В незвідану міжзоряну пучину вночі сьогодні ти не полетиш ..Хто діла земні розплутати для себе неспроможний, не може той тягнутись до небес* (Лев., Драми.., 1967, 440).

2. Глибока драговина на болоті.

3. *спец.* Нерівномірне підняття грунту на поверхні дороги внаслідок промерзання.

ПУЧИ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **пучи́на.**

ПУ́ЧКА, и, *ж.* 1. Кінчик пальця руки. *У дитини заболить пучка, а у матері серце* (Номис, 1864, № 9214); *Ганна показала синові обидві пучки, сині, покопирсані неначе ножем, з синіми нігтями* (Н.-Лев., I, 1956, 105); *Вілліс задумливо дивився в вікно і тер нервово пучку об пучку* (Досв., Вибр., 1959, 271); // *рідко.* Палець на

руці взагалі. *Ізняв* [парубок] *мою каблучку з пучки, а свою мені надів* (Барв., Опов.., 1902, 75); — *Так ото вона та сама ордівська Настя? — показують на неї пучками якісь чужі жінки* (Вас., І, 1959, 281); *Образно. *Вже й день минає, і вечір узявся червоною пучкою за верховіття лісу* (Ю. Янов., І, 1954, 36).

◇ **Зна́ти, як свої п'ять пу́чок** — те саме, що **Зна́ти, як свої (своїх) п'ять па́льців** (*див.* **зна́ти**). — *Низове товариство закликало мене до коша, бо я всі гирла, як свої п'ять пучок, знаю* (П. Куліш, Вибр., 1969, 56); **Обвести́ (оберну́ти, обкрути́ти** *і т. ін.*) **навко́ло (круг, круго́м) пу́чки** *кого* — те саме, що **Обвести́ (обкрути́ти,** *рідко* **обмота́ти** *і т. ін.*) **навко́ло (круг, круго́м) па́льця** (*див.* **па́лець**). — *Знай, який у тебе чоловік, що ти такого й не стоїш* [не варта]! *А я всіх кругом пучки оберну, ось що!* (Григ., Вибр., 1959, 154); **Оди́н як пу́чка** — те саме, що **Оди́н як па́лець** (*див.* **па́лець**). [І в а н:] *Був і ти, Іване,колись непоганий козак, еге!.. І де те товариство подівалось? Один собі як пучка...* (Вас., III, 1960, 30); **Ру́чками та пу́чками; З ру́чок та з пу́чок** — власною тяжкою працею. *Не турбується втратою, бо теж гроші не зароблені ручками та пучками, не кривавії, а ласкавії* (Вовчок, VI, 1956, 288); *Із пучок та з ручок живе* (Номис, 1864, № 9956); *Батько розгнівався: «Я господарство теє з ручок та з пучок збирав, а ти будеш його руйнувати..»* (Чорн., Визволення, 1949, 56).

2. Три пальці руки (великий, вказівний і середній), складені кінчиками разом. *Почала* [Катря] *хреститись. Міцно зцупивши пучку, вона ще міцніше почала накладати нею то на лоб, то на груди, то на плечі* (Мирний, IV, 1955, 298); *На партах повно дітвори.. Посхилялися всі над зошитами, у кожного в пучці, замазаній в чорнило, цупко ручка — виводить старанно кожну літеру* (Головко, II, 1957, 299); *У порівн. *Про Якова вона не змогла згадати без того, щоб пекуча туга не скрутила, мов у пучці, її серця* (Мирний, І, 1954, 276).

3. Така кількість чого-небудь (перев. сипкого), яку можна взяти трьома (рідше — двома) складеними пальцями руки; щіпка. *Подоставали з торбинок хто окрайок хліба й пучку солі, хто шматок сала або в'ялену тарань з цибулею і почали мовчки їсти* (Морд., І, 1958, 90); *Він одірвав шматочок газетного паперу, взяв пучку махорки* (Шиян, Гроза.., 1956, 77).

ПУЧКОВИ́Й, а́, е́. Який складається з пучків. *Пучковий товар;* // Який має вигляд пучка.

ПУЧКОЗЯ́БРОВІ, вих, *мн., спец.* Ряд костистих риб, що мають зябра у вигляді пучків (напр., голкариба, морський коник).

ПУЧКУВА́ТИЙ, а, е. Який росте пучками. *Анемона пучкувата;* // Який має вигляд пучка. *Сонце вже сховалося за житнім обрієм, тепер посилало догори пучкувате, туге проміння* (Гуц., Скупана.., 1965, 123).

ПУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж., фіз.* Ділянка стоячої хвилі, де амплітуда коливань найбільша. *Пучність струму.*

ПУЧНЯ́ВІТИ, ію, *недок., діал.* Набрякати. *Я так люблю рідну матінку-землю, як любить її пшеничне зерно, що пучнявіє в ній* (Козл., Сонце.., 1957, 53).

ПУЧО́К, чка́, *ч.* 1. В'язка однорідних предметів. — *Ой, цюро ж мій молодесенький! Подай мені лучок та тугесенький, Подай мені тугий лучок І стрілочок цілий пучок!* (Думи.., 1941, 170); *От і положили її* [відьму]; *по два парубка сіло на руки і на ноги, а два узяло здоровенні пучки різок та й почали чистити* (Кв.-Осн., II, 1956, 185); *Над ганком висіли важкі кетяги пов'язаної в пучки калини* (Стельмах, II, 1962, 371); *Чаплиних білих пер пучок на шапці квітне,— За кожне не один заплачено дукат* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 323); *У порівн. *Намисто червоніло на білій свиті, як пучки калини* (Н.-Лев., II, 1956, 122); // Однорідні предмети, скручені, зібрані в жмуток. *Я нариваю цілі пучки цвіту яблуні, повні руки, і несу в хату* (Коцюб., І, 1955, 420); *Край степовий! Ой та вітер дикий, рвучкий! Як ударить — телефонні струни рве, крутить в пучки!* (Тич., І, 1957, 139); *Технічне льняне волокно складається з волокнистих пучків, склеєних у стрічки, довжина яких залежить від довжини стебла льону* (Техн. культ., 1956, 14); *У порівн. *Під стелею скупо, ніби пучок червоних ниток, світилися лампочки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 124).

2. Сукупність чого-небудь, що розходиться з однієї точки, з одного джерела. *Сонце, наче діжа, котилося аж по землі, розстилаючи навкруги пучки щирозлотого проміння* (Мирний, III, 1954, 298); *Нишпорячи по судну, він знайшов якесь скельце, і виявилось, що воно має властивості лінзочки, якою можна зібрати промені пучком і навести їх на край холоші, і матерія починає тліти...* (Гончар, Тронка, 1963, 317); *Використовуючи пучки прискорених частинок, можна одержувати різного типу мезони* (Наука.., 8, 1962, 10); // Листя, трава, волосся і т. ін., що росте з одного місця, розходячись в різні боки. *Тиснулося бадилля високих гірських лопухів з білявим листям .. та ще якогось високостеблого зілля з пучками здорових жовтих квіток на вершку* (Фр., III, 1950, 10); *Приятель мій, сопучи, хапав руками пучки очерету, підтягаючи вперед човна* (Досв., Вибр., 1959, 409); *Січкар.. посміхається круглим видом, на якому ворушиться чорний пучок бороди* (Стельмах, II, 1962, 36).

3. Група м'язових, нервових та ін. тканин, волокон, розташованих у вигляді довгастих скупчень, шнурів. *Кожна живильна артерія супроводжується двома венами, закладеними, як і артерія, у товстих пучках сполучної тканини* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 39); *Обличчя* [у Корчагіна] *довге, ледь повісоване, зліплене з пучків м'язів та кісток* (Збан., Єдина, 1959, 250).

4. *розм.* Те саме, що **буке́т** 1. *Копронідос держав у руці здоровий пучок півонії, нарцисів та тюльпанів* (Н.-Лев., III, 1956, 366); *Входить Іван. У руках пакунки з кондитерської і пучок квітів* (Мик., І, 1957, 481).

ПУШБО́Л, у, *ч.* Командна спортивна гра з великим м'ячем, який треба проштовхнути у ворота суперників.

ПУ́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пуши́ти** і стан за знач. **пуши́тися**.

ПУШИ́НА, и, *ж.* Те саме, що **пуши́нка**. *Невеличка пушина на рукаві заставила скинути його* [сюртук], *повісити на гвіздкові* (Мирний, IV, 1955, 125); *Із неба Сніжина Додолу злетіла — Маленька пушина, Холодна і біла* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 109); *У розпалі літа розкриваються коробочки її* [тополі] *плодів, і споряджене пушинами насіння починає кружляти в повітрі* (Наука.., 9, 1969, 22).

ПУШИ́НКА, и, *ж.* Окрема волокнина пуху, дрібна часточка пуху (у 1—3 знач.). *По подвір'ї розтеклись гуси; гусенята коливають з ноги на ногу, наче вітер моріжком гонить жовті пушинки* (Коцюб., II, 1955, 58); *Він акуратно підгортав одіяло, здіймав з наволочки пушинки* (Шиян, Гроза.., 1956, 113); — *Ха-а-ха!.. Ну, хто кого налякав?..— Ха-ха-ха! — дзвінко вторив їй, увіходячи, Юрко з білими пушинками снігу на густих кучерях* (Хотк., І, 1966, 72); *Васильки! Вам далеко до пушинок Її лиця. Воно — свіженьке, ви — припали пилом* (Крим., Вибр., 1965, 286); *Біла пушинка.. несе на своїй парасольці маленьке стигле зернятко* (Донч., IV, 1957, 115); *У порівн. *Вона йшла під руку з гвардійцем,.. на голові мала білий капелюшик, легкий мов пушинка* (Л. Укр., III, 1952, 622); *То пушинкою летить* [Варя], *то, немовби на цимбалах, підківками цокотить* (Гонч., Вибр., 1959, 363).

ПУШИ́СТИЙ, а, е. Те саме, що **пухна́стий**. *Сплигнув*

з лежанки ситий кіт і пушистим хвостом став лащитись біля її ніг (Шиян, Вибр., 1947, 86); *Панчішка, знай собі, плететься, така пушиста та м'яка!* (Забіла, У.. світ, 1960, 44); *Небо зовсім весняне, хмарки білі, пушисті, а сніг видно тільки на верхів'ях Яйли* (Л. Укр., V, 1956, 219); *Молоде ще, рожеве обличчя* [Яківчукової] *під пушистим сивим волоссям виглядає, як у шапочці з ангорської вовни* (Вільде, На порозі, 1955, 209).

ПУШИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **пуши́стий.**

ПУШИ́ТИ, пушу́, пу́шиш, *недок., перех.* 1. Робити пухнастим, пухким; // Вкривати що-небудь (про сніг, іній). *Вкриває* [сніг] *діл, дерева пушить, дахи будівель устеля* (Гонч., Вибр., 1959, 348).

2. Легкими ударами розворушувати що-небудь, робити м'яким, пухким, пишним; збивати. *Він вибрав собі бажану постіль і почав пушити* (Досв., Вибр., 1959, 115); // Розпушувати (грунт). *Не можна було без кінця пушити суху землю, яка перетворювалась на гарячий порох* (Донч., VI, 1957, 378).

3. *заст., розм.* Робити пухким, повним (людину). *Покойові кажуть, що Марину панське око пушить, бо чогось на неї дуже пан задивляється* (Мирний, IV, 1955, 231).

ПУШИ́ТИСЯ, пу́шиться, *недок.* 1. Бути, ставати пухнастим, пухким, вкриватися пухом.

2. Пас. до **пуши́ти** 1, 2.

ПУ́ШКА, и, *ж.* 1. *рідко.* Те саме, що **гарма́та.** *Дванадцять пар пушок вперед себе одіслав* [Хмельницький], *А ще сам з города Чигрина рушав* (Укр.. думи.., 1955, 120); *Забув* [Василь] *увесь світ; хоч би йому тут з пушок палити, хоч би хто його не кликав, нічим би не вважив* (Кв.-Осн., II, 1956, 46); *Скорботні дні пішли в віки, Але лишилися навіки Людської витвори руки: Цар-пушка і Іван Великий* (Рильський, III, 1961, 227); // *ірон.* Про рушницю. *Зарядив* [Уралов], *прилаштував свою катеринівку* [рушницю] *до велосипеда і покотив на озера в степ. Зустрічні хлопці-казахи сміялися: всіх гусей твоя пушка переб'є!..* (Гончар, Тронка, 1963, 307).

◇ **Бра́ти (взя́ти) на пу́шку** — обманювати кого-небудь. *Шестопал.. примусив себе посміхнутися: — На пушку береш?* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 356); *— Чи не задаються дівчата? — Чи не хочуть вони просто узяти нас на пушку?* (Коцюба, Нові береги, 1959, 295); **Як з пу́шки** — неодмінно, точно. *— От побачиш, коли куплю тобі нові черевики, як городській пані. — А була в собаки хата? — не добріє жінка.— В собаки хати не було, а в тебе черевики, як з пушки, будуть* (Стельмах, II, 1962, 297).

2. *діал.* Рушниця. *Дванадцять пушкарських душ чекають на його ро́зказ, летять на його свист, з пушка́ми, при усякі* [різній] *зброї* (Хотк., II, 1966, 95); *Звеліли* [жандарми] *зганяти до сільської управи лісорубів, бокорашів* [плотарів], *чабанів. І люди йшли, а що поробиш, коли над головою стоїть жандарм із своєю пушкою...* (Скл., Карпати, II, 1954, 9).

3. *діал.* Металева банка, коробка. *Входить Хоростіль, з клунком на плечах, у полотнянім плащі і брилі, через плечі перевішена пушка ботанічна* (Фр., IX, 1952, 161).

4. *діал.* Дрібка. — *Нате вам це зілля, киньте пушку до окропу та й дайте* [хворому] *на ніч напитися* (Март., Тв., 1954, 46).

ПУШКА́Р, я́, ч. 1. *іст.* Майстер, який виготовляв і обслуговував гармати; гармаш. — *Ти не знаєш, де Сидір живе?.. — Не знаю!.. — одказав Лушня..— Тут є в вас на пивниці пушкарі, мабуть, вони знають...* (Мирний, II, 1954, 238).

2. *заст., розм.* Артилерист, гарматник. *Були тут страшнії гармати, Од вистрілу дрижали хати, А пушкарі то клались ниць* (Котл., I, 1952, 188); *Покликне Сокко на своїх козаків: — До шику! До лави! Пушкарі, ришту́йте гармати!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 170); *Черниш бачив, як заметушилися артилеристи.. Одна з мін вибухнула поблизу пушкарів* (Гончар, III, 1959, 263).

3. *діал.* Озброєний сільський поліцай. *Старий балакав ненастанно, від зубів давно вже перебіг на колишні порядки в горах, на опришків, на пушкарів, що мали гонити за ними* (Фр., IV, 1950, 499); *Кралевич не помічав, що бесіда набирає небезпечного характеру, що тут може бути поліція — оті пушкарі* (Хотк., Довбуш, 1965, 33).

ПУШКА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **пушка́р.** — *Кращих зброярів, ніж в Амстердамі, ніде немає. А діло пушкарське ніхто досконаліше, ніж рудознавці з Бірмінгама, не відає* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 124); *Нужда переміни́ть закони! Квачі, помела, макогони В пушкарське відомство пішли* (Котл., I, 1952, 189); *Запхалися Маруся́к із Бідочуковим у саміську середину пушкарського кільця і залягли в траві* (Хотк., II, 1966, 289).

ПУШКІНІА́НА, и, *ж., книжн.* Зібрання, сукупність творів літератури і мистецтва, пов'язаних з життям і творчістю О. С. Пушкіна, а також усі видання його творів.

ПУШКІНІ́СТ, а, *ч.* Літературознавець, що спеціалізується на вивченні життя і творчості О. С. Пушкіна. *За вказівками, кресленнями й малюнками фахівців-пушкіністів з надзвичайною точністю відтворено кабінет поета* (Вітч., 1, 1967, 215).

ПУШКІНОЗНА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Те саме, що **пушкіні́ст.**

ПУШКІНОЗНА́ВСТВО, а, *с.* Вивчення творчості О. С. Пушкіна як галузь літературознавства.

ПУШО́К, ч. 1. *род.* шку́. Зменш.-пестл. до **пух** 1—3. *Тепер він бачив усі її рухи,.. всю її постать, малу, м'якеньку, наче курчатко з жовтим пушком* (Коцюб., II, 1955, 198); *З-під воріт.. вилізла стара гуска, а за нею викотились маленькі гусенята в темно-жовтуватому пушку* (Шиян, Баланда, 1957, 80); *Кашлянув Петро в кулак, пушок погладив на верхній губі, береться за двері* (Тесл., З книги життя, 1949, 143); *Очима він зупинився на її маленькому вушкові з ледь помітним блискучим пушком* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 63); *Як молодим пушком зазеленіє липа, До тебе, лагідний нащадку Арістіппа, До тебе я з'явлюсь, у твій славетний дім* (Зеров, Вибр., 1966, 393); *Летів з осокорів білий пушок* (Дор., Літа.., 1957, 22); *У порівн. *Весельцем погрібався* [Харон], *По Стиксові, як стрілка, мчався, Був човен легкий, як пушок* (Котл., I, 1952, 130); *Сніг пушком по слободі* (Воронько, Тепло.., 1959, 35).

◇ **Ри́льце (ри́льця) в пушку́** *див.* **ри́льце.**

2. *род.* шка́. Жмуток м'яких, пухнастих волокон, яким пудрять, пудряться. *Найперше ухопила* [Екбаль] *пушок з пудрою і швидко-швидко забілила носа* (Л. Укр., III, 1952, 710).

ПУ́ШТА, и, *ж.* Безлісі простори на Середньодунайській низовині в Угорщині. *Угорська низовина, яка утворилася на місці стародавнього моря, багато віків була цілинним степом (місцева назва «пушта»)* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 25); *Хто це, хто за чередою Глибоко зітха? То дружина проводжає В пушту пастуха* (Гойда, Угор. мелодії, 1955, 47).

ПУ́ЩА, і, *ж.* Великий, густий, дрімучий ліс; хащі. *Сокири й Топори затіяли войну, Гай хочуть сплюндрувать і пущі всі пошкодить* (Греб., I, 1957, 62); *Пущі такі кругом села були, що не продерешся, пальця не просунеш* (Стор., I, 1957, 102); *Ліс був густий, справжня пуща* (Донч., III, 1956, 123); *На півночі України широкою сму-*

гою простяглося Полісся — низина, перерізана річками й озерами, між якими лежать численні болота та лісові пущі (Нар. тв. та етн., 1, 1969, 8); *У порівн. [Т е т я н а:] *Ми тут в слободі живемо, як у пущі...* (Кроп., IV, 1959, 279); // *перен.* Глушина, відлюдне місце. *Ясь підвівся і почав прощатись. Дами заворушились і просили навідуватись до їх в їх сільську пущу* (Н.-Лев., I, 1956, 171).

ПУ́ЩАННЯ, я, *с., заст.* Те саме, що **пу́щення.** *На саме пущання, що на піст, вона йому і каже: — Піди лишень, Нечипоре, до служби* (Кв.-Осн., II, 1956, 104); *Порадившись, на пущання посилаємо по горілку* (Свидн., Люборацькі, 1955, 152).

ПУ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **пусти́ти.** *Пущений на волю старець радісно закульгав* (Кач., II, 1958, 434); *З лісу — верстов за дві од них — вже вилітав на шлях чийсь пущений галопом загін з чорним прапором на передній тачанці* (Гончар, II, 1959, 223); *Здається, що ті робітники з інжекторами, з дрючками самі замінились у часті якоїсь здоровезної машини, що, добре пущена, рівно, невпинно та невблаганно посувається вперед* (Коцюб., I, 1955, 227); *Озлобленою рукою пущений камінь вдарив прямо у висок, князь повалився без стогону* (Хотк., I, 1966, 119); *Ракетами, пущеними з катапульти, Летіли серця наші в роки майбутні* (Мур., Осінні сурми, 1964, 50); *Зазначте, що помилково вона* [повість] *пущена тільки за одним моїм підписом* (Мирний, V, 1955, 433); *Містечко се було зруйноване дощенту, спалене й пущене на вітер* (Морд., I, 1958, 130); *В 1932 р., разом з іншими гідроелектростанціями країни, була пущена на Дніпрі Дніпровська гідроелектростанція* (Вітч., 5, 1956, 116); *Розігнута врешті спина, пущена вільно рука, ще злегка треmтяча од цілоденного напруження* (Коцюб., II, 1955, 27); *Забуто всі спірки та сварки,.. навіть прощено замахи на покалічення та пущену кров* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 391); // **пу́щено,** *безос. присудк. сл. Він навіть їздив у город, хотів одвідати Зінька в тюрмі, ходив до слідчого, прохав,— не пущено* (Гр., II, 1963, 422); *— Всі засоби переправи негайно було пущено вниз по воді* (Ю. Янов., II, 1954, 123); *Пущено комбайна на плантації.. почорнілих соняшників, які ще, здається, недавно так буяли* (Гончар, Тронка, 1963, 315); *У той лоток пущено гірський потік, що стікав колись невеличким водопадом у річку* (Кол., Терен.., 1959, 300); *Малинові дивани і крісла — наче їх не становлено, а з жмені пущено: одне до вікна одсахнуто* [відсунуто], *одне убік, друге знов у другий бік* (Вовчок, I, 1955, 374); *У Радянському Союзі було пущено першу в світі атомну електростанцію, чим було покладено початок використання атомної енергії у мирних цілях* (Ком. Укр., 3, 1970, 25); *Стоїш ти й досі в мене перед очима, добра душе Товкачу, у твоїй веселій поставі, з твоєю стриженою головою, що тільки ззаду пущено патли* (П. Куліш, Вибр., 1969, 287); *— Може доб'юся до панича, скажу йому: що це на нас таку напасть пущено?* (Мирний, IV, 1955, 196).

ПУ́ЩЕННЯ, я, *с., заст.* Останній день вживання скоромної їжі перед постом. *Заслабла Оксана перед пущенням, та так заслабла, що трохи богові й душу не віддала* (Л. Янов., I, 1959, 40); *Хіба ж не знаємо, що Параска почала бодню з салом на петрівчане пущення, а на Петра вже зосталось тільки півбодні!* (Н.-Лев., II, 1956, 18).

ПУ́ЩИК, а, *ч., діал.* Сич. *Стогнуть пугачі, регочуть сови, уїдливо хававкають пущики* (Л. Укр., III, 1952, 249); *У порівн. *Продає тут маківники якась огрядна молодиця.. Непривітна. Напустила брови, як пущик* (Вовчок, VI, 1956, 290).

ПФЕ́НІГ, а, *ч.* У НДР та ФРН (раніше також в Австрії) — розмінна монета, що становить одну соту частину марки. [К а с и р Н е й м а н *(одлічує гроші):*] *Зостається 16 грошей срібних, 2 пфеніги* (Л. Укр., IV, 1954, 211); *— Пробачте за гостре слово, шеф, це брудна скотина, яка й нас із вами продасть за пфеніг!* (Ю. Янов., I, 1954, 199).

ПХА́ТИ, пха́ю, пха́єш, *недок., перех.* 1. Штовхати кого-, що-небудь рукою, ногою або якимсь предметом. *Не пхайте його, він і сам упаде* (Номис, 1864, № 3935); *«Чого ти так мене, паскудо, в боки пхаєш?» На Коноплиночку в степу Будяк гукав* (Греб., I, 1957, 52); *Бійці йшли у валянках, теплих шапках і теплих рукавицях.. Деякі бійці жартували, пхаючи один одного в сніг* (Тют., Вир, 1964, 502); // Штовхаючи, примушувати пересуватися в певному напрямку; підштовхувати. *Троянці разом прийнялися І стали веслами гребти, Як стрілки, човники неслися, Мов ззаду пхали їх чорти* (Котл., I, 1952, 88); *Його ведуть на ганок, до офіцера. Поліцаї беруть його за лікті і пхають на східці* (Тют., Вир, 1964, 541); *Образно. *На сході почало видніти. Вставала звідтіль якась ясна сила й стіною пхала темряву і всі її страхіття на захід* (Вас., I, 1959, 310); // *перен., розм.* Примушувати робити що-небудь, іти кудись, підбивати на щось. *Напала на мене туга ревная,.. вона мене пхала кудись пріч, далі, далеко...* (Вовчок, VI, 1956, 252); *Малашка не вміла добре розказати, що її пхало помагати Христі* (Григ., Вибр., 1959, 204); *Обов'язок мисливця не доводити свою биту дичину, щоб завонялася, та триденна мандрівка пхали нас додому* (Досв., Вибр., 1959, 420); // *перен., розм.* Допомагати кому-небудь досягти чогось, призначати кудись. *Комендантом військового поїзда штаб призначив офіцера запасу доктора Мраза. На такі дурні пости завжди пхали офіцерів запасу* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 286).

◇ **Пха́ти вік (біду́, життя́)** — жити погано, бідувати. *Так свій вік пхає, як з моста та в воду* (Номис, 1864, № 8217); *Вдова-мати з дочкою зараз пхають біду заробітками в пральні солдатської білизни* (Козл., Ю. Крук, 1957, 547); *Він дійсно вернув назад до Галичини,.. пхав з дня на день нужденне життя, давнє щастя утекло* (Ков., Світ.., 1960, 19); **Пха́ти в я́му** (**в домови́ну** *і т. ін.*) *кого* — доводити кого-небудь до смерті. *—Не погубляй її і душі її, та й нас не пхай живих у яму, прошу тебе об сім... (сказав* [Наум] *і гірко заплакав), дай нам спокійно віку дожити* (Кв.-Осн., II, 1956, 63); *Трагедія Харитини виникла на соціальному грунті. Ми бачимо невидиму руку Цокуля, яка пхає наймичку в домовину* (Життя К.-Карого, 1957, 89).

2. *розм.* Швидко, недбало засовувати що-небудь кудись; запихати. *Хоч ти не раз, Грицько, кислиці в пельку пхав, Та твій Рябко од їх оскоми не чував* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 56); *Міські поети пхають у кишені Папірчик, олівець й лорнетку* (Л. Укр., IV, 1954, 113); *На голос команди повискакувало з дворів ще кілька уланів. Пришпорюючи коня, кожен з них пхав за пазуху добуті гостинці* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 22); *Образно. *Не добре було б, коли б 3-й т.*[ом] *був меншим од попередніх двох, я цього боюся і пхаю в нього цілих шість новел* (Коцюб., III, 1956, 226).

◇ **Го́рлом пха́є** *кому, безос.* — хтось дуже багатий, заможний. *Багач так має, аж йому горлом пхає, а бідняк лиш слинку ковтає* (Укр.. присл.., 1955, 6); **Пха́ти** [**свого́**] **но́са** *див.* **ніс.**

ПХА́ТИСЯ, пха́юся, пха́єшся, *недок.* 1. Штовхати кого-небудь, штовхати один одного. *— Дай сюди, бо як пхну, то й ноги задереш! — кричала Кайдашиха.. — Одчепіться, бо й я вмію пхатися,— кричала Мотря несамовито й тягла до себе мотовило* (Н.-Лев., II, 1956,

297); *Жінки, як гадюки, вилися кругом його, пхаючись та не даючи одна одній Колісника цілувати* (Мирний, III, 1954, 93); [С е р е д а:] *Тільки не пхатись. Ти знаєш, що я цього не терплю..* [Ж у р а в е л ь:] *Посунься і займи своє місце* (Мик., I, 1957, 485); // Штовхаючи інших, проходити, пробиратися кудись. — *Що маєш молоти? — завзято вигукував мельник.— Маємо кукурудзу...— пхались до нього дівки* (Коцюб., II, 1955, 355); *Лишень закінчив панотець боже слово, а церква заметушилася. Став мир до дверей пхатись, стали люди виходити* (Черемш., Тв., 1960, 270); *Біля високого будинку більш сотні робітників. Одні сваряться, інші стоять спокійні,.. ще інші пхаються вперед* (Ірчан, II, 1958, 152).

2. *розм.* Проникати всередину чого-небудь, залізати кудись. *Гілки волоських горіхів пхались в гущавину з кропиви та будяків* (Н.-Лев., III, 1956, 219); [В е д м і д ь:] *Кажи негайно, признавайся, А коли ні, то в торбу пхайся* (Олесь, Вибр., 1958, 479); *Образно. *Склепивши очі, він гадав, що хутко засне, але в голову знову пхалася відозва церковного управління* (Панч, В дорозі, 1959, 17); // *фам.* Заходити, залазити кудись (перев. нахабно). *Не пхайся, де тебе не треба* (Номис, 1864, № 9592); *Їхав якось бідний селянин із села в місто.. А тут по дорозі піп сільський іде. А вредний піп був, завжди на вози мужицькі пхався. Сів піп на віз і їде...* (Україна.., I, 1960, 148); // *перен.* Настирливо, всіма способами добиватися чого-небудь, намагатися стати кимсь. *І чому б, наприклад, тому Семенові не послужити ще який рік в економії, чого замолоду пхатися в хазяї?..* (Коцюб., I, 1955, 112); — *Я не пхаюся до тебе в друзі* (Чорн., Пісні.., 1958, 61); — *Ти сякий-такий, до моєї землі не пхайся, бо голову зотну!* (Томч., Закарп. опов., 1953, 70).

3. *фам.* Пересуватися, йти кудись (перев. повільно). *Цекул, Пренестський коваленко, В Латію з військом також* [також] *пхавсь* (Котл., I, 1952, 195);—*Уп'ять* [знову] *же і сукновальня... Чого вона стоїть?.. Прийшлося тобі сукно збити і пхайся — чорти батька зна куди* (Мирний, I, 1954, 198); *Телеграфіст Середа, упрілий і сердитий, пхався по вулиці* (Панч, I, 1956, 79).

ПХЕ, *виг.* Уживається при вираженні зневаги, презирства і т. ін.— *Гляньте — молодесенька, а вже впивається! Ледащиця та й годі!.. Пхе! А дитя своє зовсім занедбала* (Вовчок, I, 1955, 268); *Рубін мріяв, що дівчина в нього буде висока й стрункa, як тополя, .. прекрасна, як щастя. А ця — пхе!* (Сенч., Опов., 1959, 41); // *у знач. ім., невідм., зневажл.* Хтось (щось), не вартий (не варте) уваги, доброго слова. *Бач, яке пхе! і ні приступу до його* (Сл. Гр.).

ПХЕ́КАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Вигукувати, вимовляти «пхе», виражаючи зневагу, презирство і т. ін. [Я в д о х а:] *Не хочеш за Гупаленка, так Демид Семенович..* [В а с и л и н а:] *Пхе!.. Сільський учитель!* [Я в д о х а:] *А ти хто? Не пхекай краще!* (К.-Карий, III, 1961, 11); *Ладя.. зневажливо відказав: — Теж мені революціонер, а марсельєзи не знає! Троша й собі пхекнув, так само, як пхекав, коли дражнив нас «голопузими»* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 29).

ПХЕ́КНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Однокр. до **пхе́кати.** — *Мені дядя посвідку незаможницьку дасть, правда? — поспитала вона Мусія. — А дядя в тюрму піде, по-твоєму? — відповів не в тон Швачка. Студентка пхекнула* (Кос., Новели, 1962, 95).

ПХИ́КАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **пхи́кати** і звуки, утворювані цією дією. *Коли жінки де замішались.. Та пхикання ще додадуть; Прощайсь навік тоді з порядком* (Котл., I, 1952, 191); — *Як тільки не перестане, то.. його самого покину дома,— каже дід, котрому вже вид-ко обридло пхикання та реви Івасеві* (Мирний, I, 1954, 289).

ПХИ́КАТИ, аю, аєш, *недок.* ‘. Тихо плакати. *Дивились, молились Старі мої. А сердешне* [дитя] *Неначе благає: Випручало рученята.. і замовкло, Неначе не плаче, Тілько пхика* (Шевч., I, 1963, 311); *Прокинувшись вранці, Таня почала пхикати та вередувати, в неї посоловіли очі, почервонів носик* (Збан., Між.. людьми, 1955, 5); *Образно. *Гупає бубон, пхикає скрипка, і ноги молотять землю* (Коцюб., II, 1955, 242).

2. *розм.* Те саме, що **пхе́кати.** — *Я їв картоплю,— гордо каже Віктор..— Пх! — презирливо пхикає Поль.— Теж мені сніданок!* (Ів., Таємниця, 1959, 139).

ПХИ́КНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **пхи́кати.** *Дитина ще тільки пхикнути збирається, а мати вже на сторожі* (Сенч., Опов., 1959, 157); — *Пхе! пхе! — пхикнула.. цариця і налила в хусточку пахощів та й притулила хусточку до носа* (Н.-Лев., IV, 1956, 27).

ПХИ́НЬКАТИ, аю, аєш, *недок.* Те саме, що **пхи́кати** 1. — *Жінка його тоді саме тяжка була отим сміттям,— кивнула Уляна на колиску, де пхинькала маленька дитина* (Коцюб., I, 1955, 437); *Бейбі червоніє легко-легко, починає пхинькати і жаліється, що з неї сміються* (Ірчан, II, 1958, 141).

ПХИ́НЬКНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **пхи́нькати.** *Він став на порозі, з чорнилом на лобі й на пальцях, і кисло пхинькнув: — Задачі не можу рішити* (Коцюб., II, 1955, 369); *Пхинькнуло дитинча, та Варка не чула того* (М. Ол., Леся, 1960, 85).

ПХНУ́ТИ, пхну, пхнеш, *док., перех.* Однокр. до **пха́ти.** *Пхнув вікно я: гість північний, Крук днедавній, крук одвічний, З-за віконниці вліта* (Граб., I, 1959, 462); *Батько, побитий, скривавлений, підвівся, стогнучи, на ноги. Його пхнули в спину, то він поточивсь* (Головко, I, 1957, 98); *Мати мерщій пхнула її у кімнату і стала її убирати у нову плахту* (Кв.-Осн., II, 1956, 55); *Якусь хвилину вони, сопучи, водилися на руках, маючи намір один одного перехитрити і пхнути в Дунай* (Гончар, III, 1959, 287); *Недоля зла тебе в страшну безодню пхнула* (Сам., I, 1958, 57); *Демид сам був дома, як хлопець пхнув йому в руки конверт і одним скоком уже вибіг з сіней* (Гр., II, 1963, 34).

Межи́ плечі пхну́ти *див.* **плече́.**

ПХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* Однокр. до **пха́тися.** *Микоша пхнувся носиком у його теплі щоки* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 129).

ПХУ, *виг.* 1. Звуконаслідування, що означає звук при плюванні. — *Пху! — аж плюнув з серця запорожець* (П. Куліш, Вибр., 1969, 132); [П р о н а ш к а:] *Пху!.. Гіркота ж яка* (Мик., I, 1957, 224).

2. Уживається при вираженні зневаги, презирства, досади, обурення і т. ін.— *Такого батька син — і пішов дубка красти! Пху!..* (Хотк., I, 1966, 83); — *Терентій!!! — Пху, господи... Ну, що? Ну, Терентій! — Помовч...* (Довж., I, 1958, 410).

3. *розм.* Уживається як присудок за знач. **плюва́ти.** *Я спересердя — пху їй у вічі!* (Н.-Лев., II, 1956, 16).

ПХУ́КАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Те саме, що **ху́кати.**

ПХУ́КНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Однокр. до **пху́кати.** *Дівчата всі — так ніби ото бджоли, коли на них димом пхукнути...* (Вишня, I, 1956, 241).

ПЧИХ, *виг.* Звуконаслідування, що означає звук при чиханні.

ПЧИ́ХАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Те саме, що **чиха́ти.** *Магера почав усіх жінок частувати своєю табакою.. Як непривичні* [незвичні], *вони всі так гірко почали пчихати, що аж поплакалися* (Мак., Вибр., 1954, 216); *Почала й моя лампа пчихати* (Фр., IV, 1950, 15).

ПЧИ́ХНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Однокр. до **пчи́хати.** *Як межи двоїма* [двома] *такими голуб'ятами, як наш Ежен та й Таня, а вибухне нагло велика любов, то як одно пчихне, то друге собі ніс обтирає* (Фр., I, 1955, 322).

ПЧІ́ЛКА, и, *ж., діал.* Зменш.-пестл. до **пчола́.** [І у д е й с ь к и й п р о р о к:] *Так говорив господь: в Єрусалимі поставив я святиню серед люду, щоб, як до улика, до однієї матки, збираються пчілки, так ви б збирались до мене в храм єдиний* (Л. Укр., II, 1951, 133); *Я загляну у садочок; Там гудуть собі пчілки,.. Виробляють стільники* (Граб., I, 1959, 453).

ПЧОЛА́, и́, *ж., діал.* Бджола. *Запашні цвіти круг мене і трава висока, мотилі літають, пчоли жужжать* [дзижчать] *по цвітах* (Фр., I, 1955, 115); — *Ти на пчіл поглянь: Є робучії, Але й трутні є Неминучії* (Рудан., Тв., 1956, 67).

ПШЕНИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. Рослина родини злакових, з зерна якої виробляють біле борошно, крупу та інші продукти. *Надійшли жнива, достигла Василева пшениця — така гарна, колос у колос!* (Вовчок, I, 1955, 82); *Про сонце розповім, що награє ланам, Про золото пшениць, що села облягає* (Зеров, Вибр., 1966, 491); *Ніжність.. народжувалась у степу і лісах біля чужої роботи, де поруч жне пшеницю, чи в'яже золотий сніп, чи гребе сіно соромливе дівча* (Стельмах, II, 1962, 27); *Основна продовольча культура — пшениця. В ній міць держави і людей, в ній достаток робітника і селянина* (Хлібороб Укр., 3, 1970, 9); *Озима пшениця; Яра пшениця;* *У порівн. *Стигнуть горі, як пшениця* (Тич., I, 1957, 20).

△ **Гілля́ста пшени́ця** *див.* **гілля́стий; Двозе́рна пшени́ця** *див.* **двозе́рний.**

2. *тільки одн.* Зерна цієї рослини. *Сліпій курці усе пшениця* (Укр.. присл.., 1955, 280); *Я бачив, як пшеницю мили: То щонайкраще зерно У воду тільки плись, якраз пішло на дно, Полова ж, навісна, пливе собі по хвилі* (Греб., I, 1957, 49); *Упросився й Пилип Притика до Карпа Здора.. Скинув до нього на сани мішечків п'ять жита — один пшениці.., та на Варвари раненько й поїхали в город* (Ми́рний, III, 1954, 8); *Люди на току Пшеницю перегортують сипку* (Рильський, III, 1961, 294); // Борошно з зерна цієї рослини. *Яка пшениця, така й паляниця* (Номис, 1864, № 7124).

ПШЕНИ́ЧЕНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **пшени́ця.** *Ой у полі край дороги Пшениченька яра, Там молода дівчинонька Пшениченьку жала* (Нар. лірика, 1956, 78); — *Піду я в поле до роботи, Злоту пшениченьку полоти* (Фр., X, 1954, 74); *Зашумлять жита, пшениченьки, Довговусі ячмені* (Дор., Єдність, 1950, 43); — *Як тільки що почнеш співати, Не хочеться* [Півневі] *й пшениченьки клювати* (Гл., Вибр., 1951, 24); *Золотая пшениченька. Це з неї ми печемо білі, як сонце, паляниці* (Літ. Укр., 3.VIII 1962, 1).

ПШЕНИЧИ́НА, и, *ж.* Стеблина або зернина пшениці. *У людей пшениці — як гай, а в нас — самий вівсюг, і пшеничини не вздриш* (Сл. Гр.); — *Простежте, будь ласка, щоб жодна пшеничина не пропала* (Хлібороб Укр., 4, 1967, 22).

ПШЕНИ́ЧИЩЕ, а, *с.* Поле, з якого зібрано пшеницю. *Сіли* [дівчата] *під копами й почали уставки вишивати, а корови на пшеничищі паслись* (Головко,I, 1957, 111).

ПШЕНИ́ЧКА, и, *ж.* 1. Пестл. до **пшени́ця.** *Ниви.. аж ясніють золотавою пшеничкою і ячменем, срібним колоссям жита* (Кобр., Вибр., 1954, 83); — *Моя батьківщина — на Данелевщині. Пшеничка там родила, житечко, просо* (Тют., Вир, 1964, 373); *Заробив Яшко три пуди з фунтами: жита, ячменю, проса. Фунтів з десять і пшенички капнуло* (Головко, I, 1957, 178).

2. *розм.* Те саме, що **кукуру́дза** (перев. про качани кукурудзи). *За ті три дні її і не пізнати: запали очі,.. нечесане волосся у клоччя збилось і аж пожовкло, як гич у пшенички* (Мирний, III, 1954, 129); *На високих стеблах кукурудзи, поміж довгим листям, заховалася смачна пшеничка* (Жур., Опов., 1956, 168).

3. *діал.* Рід узору для вишивання. — *Чи ви ж роздивились по шитках? .. се ляхівка, а се пшеничка* (Барв., Опов.., 1902, 216); [Г а п к а:] *Лавро, я хмеликом знамено вишиваю... Чи, може, пшеничкою краще було б?* (Ю. Янов., III, 1959, 105).

ПШЕНИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **пшени́ця.** *Полючи на городі в багатого мужика, вона не хотіла брати грошей, а прохала одсипати пшеничним зерном, щоб мати гарний гатунок пшениці* (Коцюб., II, 1955, 25); *Сніп пшеничний, важкий і пахучий, пливе в повітрі* (Ю. Янов., I, 1958, 136); *Наливайся в повен голос, Мов пшеничний колос, Мрій моїх велика сила, Ніжність моя мила* (Мал., Звенигора, 1959, 29); *Образно. *І сонце, і його остистий пшеничний вінець мерехтіли м'яким золотом* (Стельмах, Хліб.., 1959, 432); // Засіяний пшеницею, вкритий рослинами пшениці. *Через буйні пшеничнії загони Йшли ми* (Фр., X, 1954, 62); *Пшеничні й бурякові плантації лишилися позаду* (Смолич, I, 1958, 72); *У битві, на пшеничному лану — Скрізь виростають велетні-герої* (Рильський, II, 1960, 331).

2. Вигот. з зерна пшениці. *Пшеничного борошна в нас обмаль,— треба змолоти* (Сл. Гр.); *І ласощі все тільки їли* [праведники], *Сластьони, коржики, стовпці, Варенички пшеничні, білі* (Котл., I, 1952, 149); *Рукава засукує* [молодиця] *до самих пліч, а руки такі повні, ніжні та білі, як пшеничне тісто* (Стор., I, 1957, 141); *Ах, хліб, справжній, пшеничний, м'який хліб...* (Елан, II, 1958, 18); *Худобі згодовуємо горохову дерть, пшеничні висівки, конюшинне сіно* (Колг. Укр., 4, 1958, 24).

3. Який кольором нагадує стиглий колос пшениці (перев.про волосся); золотистий. *Дві тугі пшеничні коси тріпнулись, як стрічки матроські на вітрі* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 139); *В.. руці вона тримала спущену вниз, туго заплетену пшеничну косу* (Дмит., Наречена, 1959, 153).

ПШЕНИ́ЧНИЩЕ, а, *с., розм.* Те саме, що **пшени́чище.**

ПШИК, *виг.* 1. Звуконаслідування, що означає шипіння води, пари на чомусь розжареному, гарячому.

2. *розм.* Уживається як присудок за знач. **пши́кати.** *Ледачий з їх москаль та й миршавий козак! Чи трапиться стрілять...— пшик порох на пановці* [панівці]!.. *Уже й злякалися!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 185).

3. *у знач. ім.* **пшик**, у, *ч., зневажл.* Ніщо, дурниця. *Зробив з лемеша пшик!* (Номис, 1864, № 7609); [С т а р ш и н а:] *Купили хріну, треба з'їсти.. А то думають, думають, ні вголос, ні мовчки; а ляхи догадаються — от тобі й пшик!* (Шевч., I, 1963, 96); «*Іти на Косів*» — *в тім був і початок, і середина, і кінець. А як, щó,.. чи не зійде все на пшик або ще на що гірше — до того мисль не доходила* (Хотк., II, 1966, 226); *Сідав* [Іван] *писати — горів, серце його радісно стискалося.. А тут з великого замаху вийшов пшик* (Кол., Терен.., 1959, 185).

ПШИ́КАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Те саме, що **пи́хкати.** [П а в л о:] *А що, згадали рогатого, от він і вскочив у люльку та й почав пшикать!..* (Кроп., II, 1958, 387); *Купка якась будинків манісіньких, якісь поміж тими будиночками стежечки, на будиночках на тих якісь пуцьвіріночки димком пшикають...* (Вишня, I, 1956, 209).

ПШІ́НКА, и, *ж.* 1. *розм.* Те саме, що **кукуру́дза.** *Вона вийшла на борозну і неначе попливла між пшінкою, між картоплею та маком* (Н.-Лев., IV, 1956, 212); *Дівчата почали розповідати, як вони садили свою пшінку* (Вол., Дні.., 1958, 105).

2. (*Ficaria* L.). Багаторічна трав'яниста рослина родини жовтцевих з жовтими блискучими квітками. *По городах, садках та всяких вогких місцях поквапно тягнуться листочки гусячої цибульки і пшінки* (Рад. Укр., 12.III 1967, 4).

ПШІНЦЕ́, ПШОНЦЕ́, я́, *с.* Пестл. до **пшоно́.** *Молодиці було стоять, слухають, а інша собі плесне, дивлячись на мене: — Мати божа! Яке мале, а вже нужду знає... і винесе шматок хліба або пшінця жменю* (Морд., I, 1958, 45); *— А пшінце розкипіло та й добреньке. Коли б ще дав бог курятинку,.. то вже б справжнісінький чумацький був кулешик* (Тют., Вир, 1964, 81); *На чуже пшонце окропцю не приставляй!* (Укр.. присл.., 1955, 170); *Юшку варити не важко. Трохи пшонця, трохи лаврового листу, трохи перцю та ось цю рибу — юшка готова* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 56).

ПШОНИ́НА, и, *ж.* Одна зернина пшона.

ПШОНИ́НКА, и, *ж.* Пестл. до **пшони́на.** *Мишка в кухлику щербатім Варить кашку мишенятам.. Всі по ложечці вхопили — Ні пшониики не лишили!* (Перв., Райдуга.., 1960, 57); *Образно. *Хазяйські гроші гнітили її. Дора Устимівна, видаючи їй на базар, примружувала очі так, що пшонинки зіниць вистромлювались, мов жала* (Хор., Місто.., 1962, 159).

ПШОНО́, á, *с.* Крупа, виготовлена з проса. *І дурень каші наварить, аби пшоно було* (Номис, 1864, № 5383); *Сало, люлька, кремінь, криця, Казанок, мішок пшона, В балці став, в ярку криниця — Ось худоба чабана!* (Щог., Поезії, 1958, 276); *Валя в клуні товче пшоно в ступі* (Вас., III, 1960, 320); *Усе до очманіння в голові гуде, лящить, сердиться, вие, вихриться пилом, тече жовтою січкою, золотими струмками пшона* (Стельмах, I, 1962, 111); *Образно. *Вогкий вітер ударив мене в лице, побіг по спині, засіяв пшоном мої відкриті груди* (Мик., II, 1957, 55).

◇ **Потовкти́ на пшоно́** *див.* **потовкти́.**

ПШОНЦЕ́ *див.* **пшінце́.**

ПШОНЯ́НИЙ, а, е. Прикм. до **пшоно́.** *Пшоняна крупа;* // Приготовлений, зварений з пшона, з пшоном. *Каша тобі пшоняна так і плава у масличку* (Кв.-Осн., II, 1956, 478); *Довкола великої миски з пшоняним кулешем сиділо четверо дітей* (Бойч., Молодість, 1949, 269).

ПЮПІ́ТР, а, *ч.* Підставка для нот або книг у вигляді похилої рамки або дошки. *Близько стола висіла на стіні запилена скрипка і смичок над пюпітром з розгорнутими нотами* (Л. Укр., III, 1952, 582); *З протилежного боку.. стояв у самім куті, в тіні, високий пюпітр прокурора* (Фр., VI, 1951, 267); *Уже мигочуть жовто над пюпітром Товсті свічки, розгойдувані вітром, І аж під стелю, до лунких склепінь, Зметнулась гостра диригентська тінь* (Бажан, Роки, 1957, 282).

ПЮРЕ́, *невідм., с.* Страва або приправа до страв, приготовлена з розім'ятих чи протертих овочів або фруктів. *Юрко поволі обідав. Їв ріденький суп,.. потім копирсався виделкою у шматку кролячого м'яса з картопляним пюре та смачною підливою* (Дор., Не повтори.., 1968, 186); *Хороше червоного кольору і смачне пюре одержують лише з цілком достиглих і неуражених помідорів* (Укр. страви, 1957, 417); *Яблучне пюре.*

П'Я́ВИЦЯ, і, *ж.* Жук зеленувато-синього кольору, шкідник сільськогосподарських рослин.

П'Я́ВКА, и, *ж.* Прісноводна тварина типу кільчастих червів, більшість видів якої живиться кров'ю тварин, до тіла яких вона присмоктується. *Там он п'явка плазає* [плазує], *а он риба гра* (Мирний, III, 1954, 242); *Вона могла голими руками ловити в ковбаняхчорних п'явок або витрішкуватих жаб* (Донч., Секрет, 1947, 76); *Образно. *Видно, був* [Ігнатовський] *беззубий, то тонкі п'явки губ потягло йому зовсім у рота* (Збан., Єдина, 1959, 105); *У порівн. *Її чорні звивисті брови, що так різнились від білявих кіс, вп'ялися вже п'явками в душу* [козака] (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 133); // *мн.* Вид таких червів, що використовується в медицині для відсмоктування крові. *Кинувся цилюрик* [цирульник] *і якомога поспіша, та й кинув їй руду з руки, далі розв'язав пляшку, аж там усе п'явки* (Кв.-Осн., II, 1956, 83); *Лікар, якого привіз Нестор, захопив з собою і баночку з п'явками* (Вільде, На порозі, 1955, 307); *П'явки застосовують в тих випадках, коли хворий потребує повторних кровопускань невеликими дозами* (Заг. догляд за хворими.., 1957, 145); // *перен., розм.* Слід від удару палкою, батогом і т. ін. *По білому тілу від стегна до литки стікають сині п'явки.. ударів* (Тют., Вир, 1964, 124); // *перен.* Жорстокий експлуататор; кровопивця. *Заклинав* [батько], *щоб Петро ніколи не перевівся на ту громадську п'явку, як бувають здебільшого писарі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 124); *— Чого ти тікаєш з села, коли мужик починає скаржитись, говорити про страшні злидні, про здирство, чинене різними п'явками людськими?* (Кол., Терен.., 1959, 42); *Проти корчмарів — п'явок сільських — виступали у своїх творах Панас Мирний і М. Кропивницький, І. Карпенко-Карий, І. Франко, Н. Кобринська та багато інших письменників* (Рад. літ-во, 5, 1965, 78).

◇ **Впива́тися (впи́тися) п'я́вкою (як п'я́вка) в се́рце** *див.* **се́рце; Мов (немо́в, на́че** *і т. ін.*) **п'явки́ за се́рце ссуть** *див.* **се́рце; [Тоді́,] як п'я́вка кри́кне** — ніколи.

П'Я́ВКОВИЙ, а, е. Прикм. до **п'я́вка.**

П'Я́ВОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **п'я́вка.** — *Сорочка на спині лопнула, кров бризкає, молоде тіло чорними п'явочками взялося* (Тют., Вир, 1964, 373); *У порівн. *Паненята, як ті п'явочки, вчепляться: «А ти дурна! а твій рід увесь дурний!..»* (Вовчок, I, 1955, 45); *Відростив* [Тиміш] *вусики і обкарнав їх так, що вони тільки ..п'явочкою красуються під носом* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 141).

П'ЯВУ́ШНИК, а, *ч.* Молюск, який живе у стоячих прісних водоймах. *П'явушник має спіральну.. черепашку — вапняний будиночок, який він завжди носить з собою* (Веч. Київ, 2.VII 1957, 4).

П'ЯДА́К, а́, *ч.* Те саме, що **п'яду́н.**

П'Я́ДИЧ, а, *ч.* (*Lycopodium* L.). Трав'яниста рослина із сланким довгим стеблом, густо вкритим дрібними листками; розмножується спорами, які застосовуються в медицині.

П'ЯДИЧЕ́ВІ, вих, *мн.* Родина вищих спорових трав'янистих рослин з дрібними, тісно посадженими листками.

П'ЯДУ́Н, а́, *ч.* Невеликий метелик — шкідник дерев, гусінь якого пересувається, вигинаючи середню частину тіла вгору, начебто міряє простір п'ядями. *П'ядун зимовий; П'ядун сосновий.*

П'ЯДЬ, і, *ж.* Давня східнослов'янська міра довжини, що дорівнювала відстані між кінцями розтягнутих великого і вказівного пальців; чверть аршина. *На йому була одежа балканська.., кафтан був підперезаний широким на п'ядь парчевим поясом* (Н.-Лев., V, 1966, 116); *Долі скрізь було води на п'ядь; з вікна дзюрчала вода і стікала на лаву* (Гр., I, 1963, 419); *Кілька хвилин.. вони дивилися один на одного, стоячи на відстані двох п'ядей* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 380); // Невелика, незначна частина простору. *Оточені з усіх боків ворогами, ми захищаємось, відвойовуючи*

кожну п'ядь Радянської Росії.. (Ленін, 38, 1973, 5); *І п'ядь за п'ядею* [п'яддю] *ми місця здобували: Хоч не одного там калічили ті скали, Ми далі йшли* (Фр., X, 1954, 48); *Знаю я всю сувору дорогу твою, Ані п'яді на ній не минаю* (Перв., II, 1958, 280).

Ні на п'ядь [**не відступáти, не відхóдити** *і т. ін.*]— ні на крок. *Нікуди від матері ні на п'ядь і ні з ким вже нігде не водилась* [Оксана] *і не зналась* (Кв.-Осн., II, 1956, 466); *Тут кожен п'ять разів загине, А не відступить ні на п'ядь* (Павл., Пальм. віть, 1962, 6).

П'ЯЛЬЦІ, ів, **П'ЯЛЬЦЯ,** лець, *мн.* Пристрій для рукоділля у вигляді рамки, на якій закріплюється розтягнута тканина. *Як навіжена, кидалася Настя по тісному гарему, натикалася на подушки і п'яльці, розкидані по килимах* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 19); *На шовкову тканину, натягнену на дерев'яні п'яльці, лягають різноколірні фарби. Художниця робить своє діло впевнено, вправно* (Веч. Київ, 11.III 1957, 3); *Купи мені, моя мати,.. мальовані п'яльця, Щоб вишити козаченьку червоні рукавця* (Чуб., V, 1874, 17); *Ніхто краще за неї не гаптував у п'яльцях, ніхто рівніше не виводив прутика* (Мирний, IV, 1955, 337).

П'ЯЛЬЦЯ *див.* **п'ялькі.**

П'ЯНЕ́НЬКИЙ, а, е, *розм.* Трохи п'яний. *Іде додому уночі П'яненький сотник, а йдучи Собі веселий розмовляє* (Шевч., II, 1963, 199); *Батько були трошки п'яненькі (не зовсім п'яні) й спіткнулись* (Григ., Вибр., 1959, 92); *// у знач. ім.* **п'яне́нький,** кого, *ч.;* **п'яне́нька,** кої, *ж.* Трохи п'яна людина. — *Я теж з задоволенням читаю рубрику про п'яненьких та їхні бешкети* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 43).

П'ЯНИ́Й, а, е. 1. Який перебуває у стані сп'яніння; нетверезий. *Скільки води не пий, а п'яним не будеш* (Номис, 1864, № 11541); *Раз П'яний Хрім схотів Переплигнути рів! Упав, і хоть не вбився, А все — калікою протверезився* (Бор., Тв., 1957, 138); *Мемет був п'яний. Він хитався на кривих ногах і вимахував руками, його рухи були безглуздими й зайвими* (Коцюб., I, 1955, 401); *Він поналивав чарки. Дістав іще з шухляди третю — для Ївги Семенівни. Але вона відмовилась.— Я вже дві чарочки наливки випила. Я вже й так п'яна* (Головко, II, 1957, 558); *Образно. *Кати знущаються над нами, А правда наша п'яна спить* (Шевч., I, 1963, 323); *Ліс очерету хилиться п'яний, Дивиться мрійно у воду* (Рильський, I, 1960, 113); *// у знач. ім.* **п'яни́й,** ного, *ч.;* **п'я́на,** ної, *ж.* Той, хто перебуває у стані сп'яніння. *П'яний — як дурний* (Укр.. присл.., 1955, 209); — *Що за диво в тім, Що в Василя все погоріло, А в тебе ногу ізломило! Погано п'яному і поночі, й з вогнем!* (Гл., Вибр., 1951, 34); — *Що п'яному дивуватись,— втомлено одказав Остап.— Ого, п'яному! Що в тверезого на умі, те у п'яного на язиці, — не вгавав Гулька* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 138); *// перен.* Який перебуває у стані, схожому на сп'яніння. *Я від туги зробивсь п'яний, хитаюсь* (Барв., Опов.., 1902, 207); *Жрецький озброєний відділ.. забаву справляє: Кров'ю пролитою п'яні, танцюють вони* (Зеров, Вибр., 1966, 177); *Дівчина, від щастя й туги п'яна, Виглядає хлопця край села* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 68).

Як (мов, на́че *і т. ін.*) **п'я́ний:** а) *(хто)* хтось перебуває у стані, схожому на сп'яніння. [М а р у с я:] *Чи ти знаєш, Марто, що я сеї ночі й очей не закривала? З самого досвітку ходжу та плутаюсь, як п'яна* (Вас., III, 1960, 82); *Мчить Андрій, мов п'яний, у посвисті куль, у шабельному блиску* (Довж., I, 1958, 241); б) *(що)* щось хитається, хилиться набік, падає. *Писав* [Йосип]— *куди краще від самого дяка, у того літери мов п'яні, то сюди, то туди порозхилялися* (Мирний, IV, 1955, 35); *Весна, весна. Сади мов п'яні, хитає вітер дерева* (Сос., II, 1958, 319).

◇ **П'я́ний у (в) дим (як земля́, як ніч** *і т. ін.*) — зовсім сп'янілий. *Горобець хромовими чобітьми вибивав польку — п'яний в дим* (Зар., На.. світі, 1967, 18); [Ф е с ь к а:] *Питаюся їх, де мій чоловік, а вони сміються. Виджу я, п'яні.., як ніч* (Фр., IX, 1952, 391).

2. Який буває у сп'янілої, нетверезої людини або людини, що перебуває у стані, схожому на сп'яніння. *Вона була вже п'яненька, і п'яні сльози текли по жалібно скривленому зморщеному обличчі* (Коцюб., I, 1955, 46); *Підходжу до вікна... Обгортає зелена, п'яна лінь* (Вас., II, 1959, 87); *З-за рогу несподівано залунав чийсь хрипкий п'яний бас* (Кол., На фронті.., 1959, 59); *П'яними від щастя очима Микола глянув у Надине обличчя* (Ткач, Плем'я.., 1961, 77); // Який свідчить про стан сп'яніння (перев. багатьох людей). *Урочистий спів дивно лунав серед п'яних викриків, гармидеру та брязкоту* (Л. Укр., III, 1952, 561); *Після куті і вечері в незвично чистій і добре провітреній казармі не було ані п'яних пісень, ані лайки* (Тулуб, В степу.., 1964, 198); *П'яний гамір та зойкіт бурхав у парку цілісіньку ніч* (Гончар, Тронка, 1963, 48); // Пов'язаний з надмірним уживанням спиртних напоїв. *Сухенький та не дуже чепурно наряджений панок стояв проти халабуди і дивився на п'яне гульбище* (Мирний, III, 1954, 264); *Говорилось стисло в ньому* [дописі] *про життя в глухій Обухівці.. Про п'янство голови й про п'яний розгул* (Головко, II, 1957, 125).

◇ **З п'я́них оче́й** *див.* **о́ко; Під п'я́ну ру́ку (руч)** — у стані сп'яніння. *Дружину він бив.. під п'яну руку і без злості* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 303); *Або плаче* [мати] *мовчки, або докоря* [батькові]: *нащо п'єш.. Давав він їй доброго прочухана, як під п'яну руч* (Гр., I, 1963, 334).

3. Який викликає сп'яніння; хмільний, п'янкий. *Гультяї, свавольники, дармоїди, вони* [шляхта] *іноді зраджували пана, перебігали до другого, котрий більше викочував їм п'яного трунку* (Мирний, II, 1954, 89); *Зародивсь і п'яний плід В ароматному віночку: На лозі буяє цвіт* (Крим., Вибр., 1965, 59); *Він почував, як прокидається в ньому давній митець-музикант, і якась дитяча радість, як п'яне зілля,.. полоскала серце* (Ле, Міжгір'я, 1953, 296); // *перен.* Який викликає стан, схожий на сп'яніння. *По землі розливалось тепло і наливало Василинину душу молодими першими любощами, як п'яними пахощами васильків та м'яти* (Н.-Лев., II, 1956, 36); *Південь почувався в бадьорому й п'яному подиху вулиць* (Ю. Янов., II, 1958, 119); *П'яний запах відталої землі налився в кімнату* (Горький, Дитинство, 1947, 168).

◇ **П'я́ний хліб** — зерно, просочене отруйними речовинами — продуктами життєдіяльності особливих грибків; його споживання спричиняє отруєння, подібне до сп'яніння.

П'ЯНИ́ТИ, и́ть, *недок., перех. і без додатка.* Приводити у стан сп'яніння. *Найбільші.. мудреці із людської отари Втікають, щоб себе п'янити день у день* (Зеров, Вибр., 1966, 475); *Міцне вино швидко п'янило, і це сп'яніння було приємним* (Шиян, Гроза.., 1956, 373); // *перен.* Викликáти стан, схожий на сп'яніння. *Дух від сіна пішов такий, що п'янить, обпоює якимось чаром* (Хотк., II, 1966, 339); *З плеча цівкою текло щось тепле, неприємна млость п'янила, підкошувала ноги* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 41); // *перен.* Збуджувати, викликати захоплення. *Радість п'янила душу і хотілось кричать, плакать, обніматись, хотілось співати так, щоб лунав голос далеко, далеко...* (Вас., II, 1959, 35);

Слава нареченого п'янила її, запалювала кров, молоду, гарячу (Тулуб, Людолови, I, 1957, 59).

П'ЯНИ́ЦЯ, і, *ч. і ж.* Той, хто п'є багато спиртних напоїв, постійно напивається. *Хто п'яницю полюбить, той вік собі згубить* (Укр.. присл.., 1955, 111); *Батькові і матері слухняний* [Наум], *старшим себе покірний,.. горілки не впивавсь і п'яниць не терпів* (Кв.-Осн., II, 1956, 24); *Кричала* [Настя], *наче її гарячим залізом пекли:«.. Я п'яниця вічная... Помилуйте мене, пустіть! Уп'юся я, своє лихо засиплю...»* (Вовчок, I, 1955, 268); *Недавно вона вийшла заміж за приїжджого техніка.., а він виявився п'яницею, та таким, що п'є без просипу* (Гончар, Тронка, 1963, 119); *У порівн. — *Що ти мене ведеш, мов п'яницю з шинку? Я сьогодні хочу погратн конем по полю, а ти мене водиш, наче дитину* (П. Куліш, Вибр., 1969, 130).

◇ **Гірки́й п'яни́ця** *див.* **гірки́й; Прегірки́й п'яни́ця** *див.* **прегірки́й.**

П'ЯНИ́ЦЬКИЙ, а, е, *розм.* Пов'язаний з надмірним уживанням спиртних напоїв. *Попенко розказує про своїх знайомих бурсаків: про їх завзяття, про п'яницькі бенкети* (Мирний, I, 1954, 340); *П'яницькі пісні лунали над селом* (Донч., III, 1956, 98); // Який буває у п'яниці. *Крізь грюкання та вищання долітав до нас голос п'яницький* (Барв., Опов.., 1902, 26); *Звертаючи своє п'яницьке лице до начальника, він промовив: —..Тут сталося щось недобре!* (Фр., VII, 1951, 177).

П'ЯНИ́ЧЕНЬКА, и, *ч. і ж., зневажл.* Те саме, що **п'яни́ця.** *Мала мати одну дочку Та й купала у медочку.. Щастя-долі не вгадала, За п'яниченьку оддала* (Укр.. лір. пісні, 1958, 399).

◇ **Гірки́й п'яни́ченька** *див.* **гірки́й.**

П'ЯНИ́ЧКА, и, *ч. і ж., зневажл.* Те саме, що **п'яни́ця.** *Сусіда був не статечний чоловік, а так собі ледаченький, та ще й п'яничка трошки* (Сам., II, 1958, 266); *Поміщик Золотарьов був безжурний гультяй — п'яничка та лобур, завсідник усіх ресторанів та кафе* (Смолич, V, 1959, 40).

П'ЯНІ́ТИ, ію, ієш, *недок.* Приходити в стан сп'яніння. [К р у с т а *(п'яніючи):*] *Егеж, еге... Катон Молодший є... колишній Рим... республіка...* (Л. Укр., II, 1951, 395); *— Ось тепер, після самогону, можна й вина, можна й пива спробувати. Пробували і п'яніли ще дужче* (Шиян, Баланда, 1957, 44); // *перен.* Приходити у стан, схожий на сп'яніння. *Народ п'янів од запаху крові, хрипіння смерті, порохового диму* (Коцюб., II, 1955, 104); *Навесні свіжа рілля має свій чудодійний запах, від якого селянин п'яніє* (Томч., Жменяки, 1964, 6); // *перен.* Збуджуватися, відчувати захоплення. *Людина, як раніш, од власних сил п'яніє; Нестримна, як була у давню давнину* (Зеров, Вибр., 1966, 474); *П'яніли дівчата, на нього поглянувши, хоч він і не дивився на них* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 41).

П'ЯНІ́ШАТИ, аю, аєш, *недок.* Те саме, що **п'яні́ти.**

П'ЯНКА, и, *ж., розм.* Гулянка, вечеря, обід і т. ін. з надмірним уживанням спиртних напоїв; пиятика. *— Ми будемо суворо боротися проти всякого хуліганства, картярства, п'янок* (Мик., II, 1957, 464); *Світанком Варчук на своїй бричці віз Гуркала до Вінниці і немало дивувався: підтягнута постать і свіже обличчя начальства нічим не виказували цілоденної п'янки* (Стельмах, II, 1962, 219).

П'ЯНКИ́Й, а́, е́. Який п'янить, приводить у стан сп'яніння. *Під сонцем Криму, під сліпучим оком, П'янке вино біжить* (Зеров, Вибр., 1966, 22); // *перен.* Який викликає стан, схожий на сп'яніння. *П'янкі випари конвалії, дикої м'яти, васильків, полину та чебрецю змішувалися в якийсь дивний букет пахощів, що паморочив голову* (Добр., Очак. розмир, 1965, 279); *Бігав* [Павло] *з хлопцями од берези до берези і, просвердлюючи тонкі дірочки в них, пив п'янкий березовий сік* (Петльов., Хотинці, 1949, 186); *Пахне рослина чимсь духмяним, свіжим, річковим, паморочить трохи голову, сповняє її п'янкою втомою* (Шиян, Баланда, 1957, 182); // *перен.* Який збуджує, викликає захоплення. *Весна! Час п'янких сподівань і надій, Усе, про що мріємо,— здійсниться, буде!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 200).

◇ **П'янки́й хліб** — те саме, що **П'я́ний хліб** *(див.* **п'я́ний).**

П'ЯНКО. Присл. до **п'янки́й.** *Як п'янко пахне зів'яле листя вільшини, орішини, дуба* (Горд., II, 1959, 260); *Мій милий да цілує п'янко, Аж тріпоче серце!* (Бичко, Сійся.., 1959, 259).

П'ЯНЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **п'янки́й.** *Купець осушив ковша, крекнув, витер вуса, пожбурив медоварові великого шкіряного гамана.— Закупаю весь мед, бо добрий вельми і п'янливий* (Загреб., Диво, 1968, 115); *Акація.. під вечір густо, солодко запахла, і парка, п'янлива млость, як перед дощем, розливаючись, потяглася понад землею* (Гончар, II, 1959, 280).

П'ЯНЛИ́ВО. Присл. до **п'янли́вий.** *П'янливо пахнуть канупер, м'ята і лісова трава* (Кучер, Прощай.., 1957, 422).

П'Я́НО. Присл. до **п'я́ний.** *Марусяк думав чи робив вид, що думає, п'яно уставившися остеклівшими* [осклянілими] *очима у ватру* (Хотк., II, 1966, 208); *Пізно вночі притягсь він додому і п'яно реготався та верзякав* (Тич., II, 1957, 59); *Сонце сховається в морі, троянди запахнуть п'яніше* (Рильський, I, 1960, 178); // *у знач. присудк. сл. Ой, прийшли ж до міста отамани.. Було дико, весело і п'яно* (Сос., I, 1957, 330).

◇ **Со́лодко з'їсти, п'я́но спи́ти, хо́роше походи́ти** *див.* **з'їда́ти.**

П'Я́НСТВО, а, *с.* Постійне надмірне вживання спиртних напоїв; хвороблива пристрасть до них. *П'янство — в роботі не товариш* (Укр.. присл.., 1955, 207); *Були часи, коли він зовсім не пив, як же вхопився вже до п'янства, то пропадав з дому на два-три тижні* (Март., Тв., 1954, 245); *Мені майже фізично стало в тих умовах важко дихати: п'янство, темнота, доноси* (Вас., IV, 1960, 35); *— Боюсь, що посумує* [Левко], *понудьгув отак якийсь час, а потім зірветься чи в п'янство, чи в якийсь розбій* (Стельмах, I, 1962, 604).

П'Я́НСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм., рідко.* Те саме, що **пия́чити.** *— Чоловік він добрий, богобоящий, не гордий; часом вряди-годи вип'є з нами по чарці, але не п'янствує, не тиняється по корчмах* (Н.-Лев., III, 1956, 9); *— Живе* [Матюха] *— мабуть, поміщик так не жив: щодня гуляє, п'янствує, а стрінеш п'яного — обмини третьою вулицею, бо так наганом і розмахує* (Головко, II, 1957, 22).

П'ЯНУВА́ТИЙ, а, е. Трохи п'яний. *На його обличчі вираз безтурботного вдоволення. П'янувата посмішка ніби говорить: «Тепло на світі, мир на землі, а на столі горілка. Чого ж іще треба?»* (Жур., Дорога.., 1948, 6).

П'ЯНЧУ́ГА, и, *ч. і ж., зневажл., лайл., рідко.* Те саме, що **п'яни́ця.** *— Виріс* [Маслов] *серед бруду, лайки, бійок, бо батько п'янчуга, знущався на очах в дитини з матері* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 165).

П'ЯНЮ́ГА, и, *ч. і ж., зневажл., лайл.* Те саме, що **п'яни́ця.** *Картьожники* [картярі], *п'янюги,.. Побравшись за руки, ходили І все о плутнях говорили* (Котл., I, 1952, 144); [О д а р к а:] *А мій же п'янюга де, кажи, де?* [Г о р п и н а:] *Господь з тобою, Одарко! Я твого чоловіка ніколи.. в моїй хаті не бачила!* (Кроп., I, 1958, 159); [К о п и с т к а:] *Бувало всього. Бувало й нап'ється отак та прителіпавшися додому без розуму... Проки-*

нешся вранці.. То вона: «Що, п'янюго, голова болить?» (М. Куліш, П'єси, 1960, 13).

П'ЯНЮЧИЙ, а, е. Те саме, що **п'янки́й**. *І ллється аромат гарячий, наркотичний З п'янючих тубероз, розкішних орхідей* (Крим., Вибр., 1965, 55); *Які є слова, Які є у людства слова! Здається, почуєш — Піде обертом голова. Отакі є п'янючі слова* (Мур., Осінні сурми, 1964, 98).

П'ЯСНИЙ, а, е. Те саме, що **п'ясткóвий**.

П'ЯСТИ́ *і* **ПНУ́ТИ**, пну, пнеш; *мин. ч.* п'яв, п'я́ла́, п'я́ло́ *і* пнув, пну́ла, ло; *наказ. сп.* пни; *недок., перех.* Напружуючи, надимаючи, виставляти що-небудь наперед; випинати. *Образно. *Вітрила груди пнуть, до сонця весла грають* (Тич., І, 1957, 107); // Широко розкривати (очі); витріщати. *Еней з ягою розглядали Всі дива там, які були, Роти свої пороззявляли І очі на лоби п'яли* (Котл., І, 1952, 148); *Надворі темно — хоч око виколи, аж у мене сльози з очей ллються, а я одно їх пну та пну у шибку* (Мирний, І, 1954, 188); *В президії сидітиме* [Марта]!.. *Тисяча душ очі на неї пнутиме* (Ряб., Жайворонки, 1957, 40).

П'ЯСТИ́СЯ *і* **ПНУ́ТИСЯ**, пну́ся, пне́шся; *мин. ч.* п'я́вся, п'я́ла́ся, п'я́ло́ся *і* пну́вся, пну́лася, лося; *наказ. сп.* пни́ся; *недок.* 1. Забиратися, лізти, просуватися нагору, все вище й вище. *Пнеться, як жаба на купину* (Номис, 1864, № 9245); *Веселі, червоні, вітають* [діти] *мене; ..пнуться на вікно нетерплячі, коли той дощ ущухне* (Вовчок, І, 1955, 110); *Тимко весело підморгував хутірським дівчатам, що, розпалені цікавістю, п'ялися на тини* (Тют., Вир, 1964, 91); // Чіпляючись за що-небудь, обвиваючись навколо чогось, підніматися все вище й вище (про рослини). *На низу темним кущем стояли верби, а на гору п'явся густий терен* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 5); *Галузка винограду, що пнулася по стіні, спустилась на замкнене вікно* (Кобр., Вибр., 1954, 100); // В'ючись по схилах гори, горба і т. ін., підніматися нагору (про дорогу, стежку тощо). *Неподалік моря, на півгорі* [горбі], *куди гадючкою п'ялася.. стежка, мерехтіло.. зелене світло* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 43);. *Шосе.. розкидало свої смолисті петлі по перелісках, пнулося до сонця на круглих горбах* (Загреб., Європа 45, 1959, 103); // Тягтися вгору, підніматися над чим-небудь. *Бур'ян, як той пан: сам угору пнеться, а пшеничка до землі гнеться* (Укр.. присл.., 1955, 372); *Серед мозаїки зморщок і заломів* [скель] *сяло часом золото дроку.. або п'ялися мірти в своїм весільнім убранні* (Коцюб., II, 1955, 289); *З хвиль кипучих гранітóві сірі скали гордо, просто вгору пнуться* (Фр., XI, 1952, 185); *З димарів хат сизими кудлатими пасмами пнувся догори дим і вгорі безслідно танув* (Кир., Вибр., 1960, 301); *Образно. *І не стогін, а пісня з підвалу, Мов пагінчик, до сонця п'ялася* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 140); // Іти, просуватися, намагаючись проникнути, добратися куди-небудь, досягти чогось. *Спати він не міг. Увесь час йому здавалось, що хтось ходить за теремом,.. хтось вночі пнеться до його двору* (Скл., Святослав, 1959, 261); *Вільних місць у клубі скільки хочеш, а кожний пнеться в куток до дверей* (Мур., Бук. повість, 1959, 136); *Образно. *Так є ж такі дурні, Що іноді за те беруться, До того пнуться, Чого й не тямлять* (Гл., Вибр., 1951, 41).

П'я́сти́ся (пну́тися) навшпи́ньки — підніматися навшпиньки. *Маруся п'ялася навшпиньки скільки було сили, але нічого не могла побачити* (Хотк., І, 1966, 111); *Вона пнеться навшпиньки, розправляє плечі, розставляє руки* (Хижняк, Тамара, 1959, 9).

2. Напружуватися, намагаючись зробити щось. — *Учепився* [стражник], *наче рябко зубами. Я пнуся вперед, а він тягне назад...* (Мирний, IV, 1955, 378); *Прокопович кинувся до драбини й почав її піднімати. Драбина була важка.. Він пнувся, пнувся та й кинув її в траву* (Н.-Лев., III, 1956, 33); *Андрій пнувся з усієї сили, смикав за кути, за колеса, а вагончик.. не рухався з місця* (Чорн., Красиві люди, 1961, 24); *Образно. *За селом у вербах пнулася щосили гармонія* (Сміл., Зустрічі, 1936, 36); // Видаватися, виступати над поверхнею чогось; випинатися, напинатися. *Ех, Гамалія, Гамалія, гордий та вільний. Чого ж твої плечі згорбились, а голова похилилась? Чого між мотуззям пнуться козацькі жили?* (Тют., Вир, 1964, 542); *Він не впізнав тихої тайгової річечки. Темні зморшки пнулися на ній тугими смугами* (Донч., II, 1956, 36); *Образно. *Очі пнуться за поїздом услід червоно-чорному прапорові* (Епік, Тв., 1958, 416);// *також у сполуч. із сл.* із шкіри, з усіх сил *і т. ін., перен.* Усіма силами намагатися, прагнути зробити що-небудь, досягти чогось. *Молодиця п'ялася скільки могла,.. хитрувала так, щоб заразом два діла робити,.. а проте раніш десятої години вечора не могла скористуватися тією волею, якою Берчиха наділяла своїх наймичок* (Л. Янов., І, 1959, 266); *Буржуазні газети із шкіри пнуться, щоб розпалити незгоди всередині соціал-демократичної партії..* (Ленін, 19, 1971, 147); — *Король і взуїти із шкури пнуться, аби ми з ханом та з турками зчепилися. Їм вигода б з того велика була* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 382); *Рідні з усіх сил пнуться, щоб дістати щось хороше, і посилають у табір матерям, сестрам, бабусям одяг і харчі* (Хижняк, Тамара, 1959, 187).

3. *куди, до кого — чого, з інфін., із спол.* щоб *і без додатка, перен.* Домагатися, добиватися чого-небудь, намагатися стати кимсь, якимсь, увійти до якогось середовища, товариства, зрівнятися з ким-небудь. *Не пнись бути найвищим, а вчись бути корисним* (Укр.. присл.., 1955, 394); *Сім'я наша заможна була, і на селі нас багатирями вславлено. Але ми жили просто, в пани не пнулися* (Гр., І, 1963, 291); *Куди їм, якимсь українським сотникам, п'ястися до Яна Замойського.. Не всякий шляхтич навіть і визначного роду може рівнятися з ним* (Ле, Наливайко, 1957, 31).

П'ЯСТКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **п'я́сток**. *П'ясткові кістки.*

П'Я́СТОК, тка, *ч.* У людини і наземних хребетних тварин — середня частина скелета кисті або передньої кінцівки; // Кисть руки; долоня з пальцями.

П'ЯСТУ́К, а́, *ч., діал.* Кулак. *Вона з цілою своєю силою вдарила його п'ястуком в рам'я* (Коб., III, 1956, 404); *Чує* [Іван], *як п'ястуки скорчилися нервово — аж нігті впилися в тіло, чує, як зуби заскреготали* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 105).

П'ЯСТЬ, і, *ж.* 1. Те саме, що **п'я́сток**.

2. *діал.* Кулак. *Вдарила страшенная поява Його в грудь п'ястю. Від удару того Спинилось серце* (Фр., XIII, 1954, 224).

П'ЯТА́, и́, *ж.* 1. Задня частина ступні. *Більше в розумного розуму в п'яті, як у дурня в голові* (Укр.. присл.., 1955, 249); *Інший в ноги кланяється, а за п'яти кусає* (Номис, 1864, № 3047); *Турн злобно сильною п'ятою На труп Палланта настоптав* (Котл., І, 1952, 258); *Йшли* [паничі] *модною походою, ступаючи на п'яти, розхитуючись і здійнявши плечі вгору* (Л. Укр., III, 1952, 606); *Володя спочивать не хоче, все йде та йде.. Ноженята в густім пилу. Кругом пече, а особливо в босі п'яти...* (Сос., II, 1958, 358); — *Клятий черевик ногу натер на п'яті* (Томч., Готель.., 1960, 97); *Образно. *Свобода в імперіалістичному світі означає лише свободу експлуатації робітничого класу, трудового народу не тільки своїх країн, але й усіх інших країн, які попадають під залізну п'яту монополій*

(Програма КПРС, 1961, 29); // Частина панчохи, шкарпетки, взуття, яка закриває цю частину ступні. *Ледве встигла* [панна] *проколивати повз них на резинових п'ятах, а вже Мартині щоки залляв густий рум'янець* (Коцюб., II, 1955, 298).

◇ **[Аж] до [сáмих] п'ят; [Аж] по [сáмі] п'я́ти** — дуже довгий. *У двері просовується якась дивовижна фігура. Щось цибате, в довгій, аж до п'ят, свитині невиразного якогось кольору* (Хотк., II, 1966, 419); — *Дозволь мені, мати, Дівчину узяти, Що у неї русі коси Аж по самі п'яти* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 23); **Дух у п'я́тах** — те саме, що **Душá [аж] у п'я́тах** (*див.* **душá**); **Дух у п'я́ти ховáється (заглядáє** *і т. ін.*) — те саме, що **Душá у (під) п'я́ти ховáється (заглядáє** *і т. ін.*) (*див.* **душá**); **Душá [аж] у п'я́тах** *див.* **душá; Душá у (під) п'я́ти ховáється (заглядáє** *і т. ін.*) *див.* **душá; Заганя́ти (загнáти) дýшу в п'я́ти** *див.* **заганя́ти**[1]; **Закивáти п'я́тами** *див.* **закивáти; З (від) головú до п'ят** *див.* **головá; Кивáти п'я́тами** *див.* **кивáти; Лизáти п'я́ти** *див.* **лизáти; Мáзати (намáзувати, намáзати** *і т. ін.*) **п'я́ти сáлом** *див.* **сáло; Накивáти п'я́тами** *див.* **накивáти; Насідáти на п'я́ти** *див.* **насідáти; Наступáти (наступи́ти) на п'я́ти** *див.* **наступáти; Під п'я́ти печé** *див.* **пекти́; Під п'ятóю бýти (сидíти, залишáтися** *і т. ін.*) *у кого, чиєю:* а) підкорятися кому-небудь, діяти згідно з його бажаннями. *Був же* [Степан] *такий тихий та боязкий, вічно під п'ятою у своєї Соломії сидів, а це, бач, як вирвався наперед* (Кучер, Трудна любов, 1960, 293); б) бути поневоленим кимсь. *Не одразу зоря Радянської влади засяяла над усіма українськими землями. Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпатська Україна залишалися під п'ятою іноземних поневолювачів* (Ком. Укр., 9, 1969, 5); **Покáзувати (показáти) п'я́ти** *див.* **покáзувати; По п'я́тах гнáтися (ітú, ходúти** *і т. ін.*) — невідступно переслідувати кого-небудь, іти за кимсь. *Йому здавалося, що сама смерть женеться за ними по п'ятах* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 12); *За ним весь час ішли по п'ятах фашисти* (Збан., Переджнив'я, 1960, 211); *Коли в господі немає брата або тітки, тоді Терешко пристає, мов тінь, до діда Карпа, ходить за ним по п'ятах* (Мас., Роман.., 1970, 34); **П'я́ти свербля́ть** *див.* **свербúти.**

2. Опорна частина чого-небудь, іноді місце з'єднання з чимсь. *Край п'яти тієї скелі розсипались, мов курчата круг квочки, манесенькі селянські й міщанські хатки* (Стар., Облога.., 1961, 4); *Склепали гострими кінцями докупи дві звичайні коси, приладнали кілька грузил, а до п'ят коси прив'язали по вірьовці* (Донч., I, 1956, 51); *Головними елементами кам'яного моста є опори, склепіння і надсклеписта будова.. Склепіння спирається на опори за допомогою п'ят* (Інж. геод., 1959, 372).

П'ЯТА́К, á, *ч., розм.* 1. Монета або грошова сума у п'ять копійок. *Ще в школі, Таки в учителя-дяка, Гарненько вкраду п'ятака.. та й куплю Паперу аркуш* (Шевч., II, 1963, 63); *Ось пиріжечки якісь у корзині несе хлопець, вигукує. Чи хоч за п'ятака купить проковтнуть чого?* (Тесл., З книги життя, 1949, 146); *Васько похмуро притискає великий мідний п'ятак до правого ока — спухлого і почорнілого* (Смолич, II, 1958, 55); *Її нужда прогнала з дому, І у маєтку степовому Вдові поклали за труди П'ятак на тиждень і хлібину* (Нагн., Вибр., 1957, 138); *Образно. *Приберіть геть всі п'ятаки мідних правд. Залиште тільки чисте золото правди* (Довж., I, 1958, 186); *У порівн. *Уже світовая зірниця Була на небі, як п'ятак* (Котл., I, 1952, 267); *Нижче вух у Бараболі двома п'ятаками вибиваються рухливі м'язи* (Стельмах, II, 1962, 293).

◇ **Гля́нув (подиви́вся, зи́ркнув** *і т. ін.*) *хто,* **на́че (нена́че** *і т. ін.*) **п'ятака́ дав (подарува́в, ки́нув** *і т. ін.*) — хто-небудь подивився неприв'ітно, зле. *Харитонів брат, диякон, глянув сердито на матушок, неначе п'ятака їм кинув* (Н.-Лев., III, 1956, 10); — *Він так зиркнув на мене, мов п'ятака подарував* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 383); **За п'ятáк; За п'ятака́** — дуже дешево, майже задарма. *Вчинків його славних люди не зазнали.. Другів* [друзів] *мав, що раді б за п'ятак продати, Ворогів же лютих — не перещитати* [перелічити] (Граб., I, 1959, 594); *Кому тільки вони* [отамани] *не продавалися за п'ятака самі й не продавали многостраднúцьку Україну?!* (Вишня, I, 1956, 290); **Пáра п'ятáк** *див.* **пáра**[1]; **Пропáсти за п'ятáк** — те саме, що **Пропáсти ні за поню́шку табáки (тютюну́)** (*див.* **понюшка**).

2. *перен., рідко.* Те саме, що **п'ятачóк** 2. *Передчуття катастрофи швидко зникало, навкруги наче розвиднялось, тісний п'ятак плацдарму роздався вшир* (Гончар, III, 1959, 370); *Камери на п'ятаку прогулянки мінялися, і в третій черзі Юрко раптом угледів сутулого Свербивуса* (Козл., Ю. Крук, 1957, 498).

П'ЯТАКО́ВИЙ, а, е, *розм.* Який коштує п'ятак. *Старшій дружці дала* [Зубиха] *пару свічечок п'ятакових до вінця* (Кв.-Осн., II, 1956, 211).

П'ЯТАЧКО́ВИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **п'ятачóк.** — *Він і говорить: «А що, якби ми заграли у двадцять одно по п'ять крейцерів?» Ну, й почали дутися у це п'ятачкове двадцять одно* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 147).

П'ЯТАЧО́К, чка́, *ч., розм.* 1. Пестл. до **п'ятáк** 1. *Роззираючися довкола, він побачив на долівці маленьку монету, п'ятачок* (Фр., IV, 1950, 151); —*А я таки і на пошті питаю: «Може, ще хоч з п'ятачок треба доплатити..?»* (Барв., Опов.., 1902, 490); *Образно. *Майор підійшов до лампи, що досі горіла з ночі, вийняв цигарку і, схилившись над склом, запалив її. Червоний п'ятачок відблиску затріпотів у нього на лобі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 101); *У порівн. *Варавка вмів говорити так добре, що слова його лягали в пам'ять, як срібні п'ятачки в скарбничку* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 21).

2. *перен.* Невеликий майданчик, обмежений чимсь простір землі. *Зупиняється фургон біля чайної, на заасфальтованім п'ятачку.., де радгоспний люд збирається після роботи посидіти на лавках, погомоніти* (Гончар, Тронка, 1963, 124); *Монтувати конвертор доведеться в умовах діючого цеху на невеличкому п'ятачку, затиснутому з усіх боків, знизу і згори* (Рад. Укр., 5.I 1971, 1).

3. Те саме, що **ри́йка.**

П'ЯТДЕСЯ́Т, ти́ *і* тьо́х, *числ. кільк.* Назва числа 50 та його цифрового позначення; // *кого, чого.* Кількість із 50 одиниць. — *Коня вкрадено, чоловіка привезли п'яного, без пам'яті, ще й гроші у нього витягли, п'ятдесят рублів* (Коцюб., I, 1955, 303); — *П'ятдесят літ нашої дружби прошуміли в тайзі, як один день* (Довж., I, 1958, 105); *Казарма була на п'ятдесят чоловік, незатишна, брудна, велика й напівтемна* (Тулуб, В степу.., 1964, 103).

П'ЯТДЕСЯ́ТИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника **п'ятдеся́т.** *Від адмірала заслужив окремої подяки старшина сигнальників Разуєв.. Це у нього вже п'ятдесята подяка* (Логв., Давні рани, 1961, 11); *Народжена Великим Жовтнем, Радянська країна вступила в п'ятдесятий рік свого існування* (Ком. Укр., 11, 1966, 2).

П'ЯТДЕСЯТИЛІ́ТНІЙ, я, є. Те саме, що **п'ятдесятирі́чний.** *Для товариства «Просвіта» написав я в 1898 р., в році п'ятдесятилітнього ювілею скасування панщини в Галичині, популярну, але наскрізь наукову історію панщини* (Фр., I, 1955, 42).

П'ЯТДЕСЯТИЛІ́ТТЯ, я, *с.* Те саме, що **п'ятдесятирі́ччя.**

П'ЯТДЕСЯТИРІ́ЧНИЙ, а, е. Який має п'ятдесят років існування, віком у п'ятдесят років. *П'ятдесятирічна людина.*

П'ЯТДЕСЯТИРІ́ЧЧЯ, я, *с.* 1. Проміжок, період часу, що дорівнює п'ятдесяти рокам.

2. Річниця події, що сталася п'ятдесят років тому.

П'ЯТДЕСЯ́ТКА, и, *ж.* 1. Назва цифри і числа 50.

2. *розм.* П'ятдесят років. *Чоловік уже в літах був — Перебіг за п'ятдесятку* (Фр., XII, 1953, 110); *Був земляк огрядним чолов'ягою, вже, мабуть, за п'ятдесятку* (Загреб., Шепіт, 1966, 186).

3. *розм.* Монета або купюра вартістю в п'ятдесят грошових одиниць. *Коли на пропозицію одного з гостей пані Іванська стала збирати жертви на будову театру, вуйко Дорко кинув на тацю новісіньку п'ятдесятку* (Мак., Вибр., 1954, 46).

П'ЯТЕРИ́К, á, *ч.* 1. Старовинна російська міра, що містить п'ять яких-небудь одиниць. *Чумаки, що ходили в Крим по сіль, робили зарубки на мажі. Так, наприклад, у чернігівських чумаків одна зарубка дорівнювала 5 пудам солі — п'ятерику* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 58); *— Винні ми йому? — спитав Хома. — Аякже! За баржу не заплачено та дров узято п'ятериків з півсотні недавно...* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 411).

2. *розм.* П'ять якихось предметів або предмет, що складається з п'яти однакових частин; // П'ять коней в одній запряжці. *Тогді* [тоді] *чоловік весело співає, як п'ятериком поганяє* (Номис, 1864, № 1408).

П'ЯТЕРИКО́ВИЙ, а, е, *заст.* Який містить у собі п'ятерик (у 1 знач.) чого-небудь. *Це все прекрасні, справні експонати... Сінешній засув, решето, підситок,.. П'ятерикова лампа, серп, мазниця* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 135).

П'ЯТЕРНЯ́ *див.* **п'ятірня́.**

П'Я́ТЕРО, тьо́х, *числ. кільк.* Збірн. до **п'ять** (уживається з іменниками чоловічого і середнього роду, що означають назви істот і предметів, з іменниками, що вживаються у множині й можуть мати одиничне значення, а також з особовими займенниками у множині). *Возний сам, червоний, ніби квітка, Деньків по п'ятеро кружляє у тебе* (Греб., I, 1957, 55); *Зубожів мій брат: то хліб не вродив, то худоба вигинула, а п'ятеро діток бог дав: дві дівчини й три хлопці* (Вовчок, I, 1955, 4); *При в'їзді в село п'ятеро плотників* [теслярів] *майстрували, докінчуючи, дерев'яну арку* (Хотк., I, 1966, 104); *Подався* [Павлуша] *на Миколаївську вулицю в кондитерську, з'їв одразу аж п'ятеро тістечок* (Головко, II, 1957, 268); *На возі нас п'ятеро* (Збан., Незабутнє, 1953,13); *П'ятеро курчат.*

П'ЯТИ... Перша частина складних слів, що означають: який має п'ять одиниць, складається з п'яти одиниць, напр.: п' я т и а́ к т н и й, п' я т и ж и́ л ь н и й, п' я т и к і н ц е́ в и й, п' я т и п у д о́ в и й і т. ін.

П'ЯТИБА́ЛЬНИЙ, а, е. Який має, містить п'ять балів. *П'ятибальний вітер; П'ятибальна система оцінок.*

П'ЯТИБО́РЕЦЬ, рця, *ч.* Спортсмен, який займається п'ятиборством.

П'ЯТИБО́РСТВО, а, *с.* Спортивне змагання, що охоплює п'ять видів спорту; комплекс фізичних вправ з цих видів спорту. *Одним з найскладніших видів спорту є сучасне п'ятиборство. Воно включає змагання з стрільби, кінного спорту, фехтування, плавання та бігу* (Рад. Укр., 26.VIII 1961, 7); *Легкоатлетичне п'ятиборство.*

П'ЯТИВЕ́РСТКА, и, *ж., розм.* Географічна карта, що має масштаб п'ять верст у дюймі.

П'ЯТИВЕ́РСТНИЙ, а, е. 1. Довжиною в п'ять верст. *П'ятиверстна відстань.*

2. Який має масштаб п'ять верст у дюймі. *П'ятиверстна карта.*

П'ЯТИВЕРСТО́ВИЙ, а, е. Те саме, що **п'ятиве́рстний.**

П'ЯТИВЕ́РХИЙ, а, е. Який має п'ять верхів (у 3 знач.). *П'ятиверха церква.*

П'ЯТИГОЛО́ВИЙ, а, е. Який має п'ять голів. *П'ятиголова казкова потвора.*

П'ЯТИГРА́ННИЙ, а, е. Який має п'ять граней. *У п'ятигранний барабан бульдога Ніяк не влазив погнутий набій* (Бажан, Вибр., 1940, 109).

П'ЯТИГРА́ННИК, а, *ч.* Геометричне тіло, яке має п'ять граней.

П'ЯТИДЕ́НКА, и, *ж., розм.* Проміжок часу у п'ять днів; іноді — чотири робочих і один вихідний день. *Наступної п'ятиденки в область піде нове зведення* (Жур., Опов.., 1956, 6).

П'ЯТИДЕ́ННИЙ, а, е. Який триває п'ять днів або розрахований на такий термін. *П'ятиденний робочий тиждень; П'ятиденне відрядження.*

П'ЯТИДЕСЯ́ТНИК, а, *ч.* 1. *іст.* У стрілецькому або козачому війську — командир підрозділу, що складається з п'ятдесяти чоловік.

2. У Росії 50-х років XIX ст.— прогресивний громадський діяч.

3. Член релігійної секти, яка примикає до секти баптистів. *Вони ще співали, може, з півгодини, і на тому закінчилося моління. Мовчки, вже не розмовляючи, розійшлися п'ятидесятники* (Собко, Нам спокій.., 1959, 133); *За словами п'ятидесятників, причина хвороб завжди одна — людський гріх* (Знання.., 8, 1970, 24).

П'ЯТИДЕСЯ́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **п'ятидеся́тник** 2, 3.

П'ЯТИЗЛО́ТНИК, а, *ч., іст., розм.* Монета вартістю в 75 копійок. *Піп виймав гроші з карнавки. Побачивши межи мідяками срібний п'ятизлотник, він немало здивувався* (Коцюб., I, 1955, 95).

П'ЯТИЗНА́ЧНИЙ, а, е. Який складається з п'яти знаків десяткової системи числення. *Зняв* [Шульга] *телефонну трубку і набрав спокійно п'ятизначний номер* (Рибак, Час.., 1960, 734); *П'ятизначне число.*

П'Я́ТИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника **п'ять.** *Так дбає, як пес про п'яту ногу* (Укр.. присл.., 1955, 206); *Уже третій, і четвертий, І п'ятий минає Немалий рік, а Степана Немає, немає* (Шевч., II, 1963, 338); *Всі говорили, що він здібний і повинен учитися. Якщо четверо працюватимуть, то на п'ятого зароблять* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 21).

◇ **Потрі́бний, як соба́ці п'я́та нога́** *див.* **нога́; П'я́те ко́лесо до во́за (у во́зі)** *див.* **ко́лесо; П'я́те че́рез деся́те** *див.* **деся́тий.**

П'ЯТИКЛА́СНИК, а, *ч.* Учень п'ятого класу. *Острів Смалений.. вони відвідали ще пуцьвірінками-п'ятикласниками під час однієї з екскурсій, що їх любить організовувати незмінний їхній біолог Василь Карпович* (Гончар, Тронка, 1963, 30).

П'ЯТИКЛА́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **п'ятикла́сник.**

П'ЯТИКОПІЙЧА́НИЙ, а, е. Вартістю в п'ять копійок. *П'ятикопійчана монета;* // Який коштує п'ять копійок. *Над людиною тільки раз у житті, коли вона умирала, треміів вогник шагової чи п'ятикопійчаної свічечки* (Стельмах, I, 1962, 426).

П'ЯТИКО́РПУСНИЙ, а, е. Який має п'ять лемешів (про плуг). *По той бік дороги, на торішній кукурудзяній плантації, красунь степів трактор «С-80» тягне за собою два п'ятикорпусних плуги* (Автом., В. Кошик, 1954, 25).

П'ЯТИКРА́ТНИЙ, а, е. Який повторюється п'ять разів; збільшений у п'ять разів. *Едмунд хвильку прицілився й стрілив. Ревнули гори п'ятикратним відгомоном від вистрілу* (Фр., III, 1950, 11); *З тихої долини*

гримнув у небо п'ятикратний салют, побіг голосною луною в ущелинах (Кучер, Чорноморці, 1956, 281); *За насіння еліти соняшника.., яке здають насінницькі колгоспи, виплачується п'ятикратна заготівельна ціна* (Ол. та ефір. культ., 1956, 10).

П'ЯТИКУ́ТНИЙ, а, е. Який має п'ять кутів. *Розвивайся, Буковино,— Вже весна настала, Вже зіронька п'ятикутна Тебе осіяла* (Укр.. думи.., 1955, 512); *Скрізь на новобудовах розцвітали багряні полотнища, стрічки, п'ятикутні зорі* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 29).

П'ЯТИКУ́ТНИК, а, *ч.* Геометрична фігура, ламана гранична лінія якої утворює п'ять кутів.

П'ЯТИЛІ́ТКА, и, *ж.* Те саме, що **п'ятири́чка**. *Бокал підіймаю за цвіт комсомолу!.. За тих комсомольців, що в дні п'ятиліток Звели корпуси Дніпрогесів, Магніток!* (С. Ол., Вибр., 1959, 27).

П'ЯТИЛІ́ТНІЙ, я, є. Те саме, що **п'ятири́чний**. *Зосталась бабуся Настя з п'ятилітньою Галею, як на льоду. Ні тобі сили, ні хліба, ні грошей на прожиток* (Козл., Лелеки.., 1953, 10); *Миттю пригнали гладкого вола п'ятилітнього з поля, Шкуру всю геть облупили, а тушу почетвертували* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 331).

П'ЯТИЛІ́ТОК, тка, *ч., розм.* Людина, тварина, рослина віком у п'ять років. *Старе й мале, від п'ятилітка, пішло в тягло, свій оброк понесло* (Морд., I, 1958, 43); *Винуватці тої катастрофи — два хлопчики літ семивосьми та п'ятиліток-дівчинка — наче не чули сердитого материного поклику* (Коцюб., I, 1955, 186).

П'ЯТИЛІ́ТТЯ, я, *с.* Те саме, що **п'ятири́ччя**. *Ми йдемо уперед нездоланно по етапах нових п'ятиліть* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 61).

П'ЯТИ́НА, и, *ж.* 1. Один із п'яти адміністративних районів, на які була поділена Новгородська земля в кінці XV ст.

2. *заст.* П'ята частина чого-небудь.

П'ЯТИПА́ЛИЙ, а, е. Який має п'ять пальців.

П'ЯТИРІ́ЧКА, и, *ж.* 1. П'ятирічний план розвитку народного господарства СРСР; період, охоплюваний цим планом. *До невпізнання змінилася наша Вітчизна за роки радянських п'ятирічок* (Наука.., 9, 1957, 1); *Оживляєм гори, води, вибудовуєм заводи, ростемо ж ми, гей! — До пустель, каналу й річки наші славні п'ятирічки — мовби до дітей, до своїх дітей* (Тич., I, 1957, 167); *— Нині інженери Петров і Каргат розробляють низку заходів, які дозволять нам ліквідувати відставання заводу від темпів п'ятирічки* (Шовк., Інженери, 1956, 230).

2. *розм.* Те саме, що **п'ятири́ччя** 1.

П'ЯТИРІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який відбувається, триває п'ять років. *Для начальників політуправлінь округів і флотів, начальників політвідділів армій є обов'язковим п'ятирічний, а для начальників політвідділів з'єднань — трирічний партійний стаж* (Статут КПРС, 1971, 29); *П'ятирічний строк;* // Розрахований на п'ять років. *Втілюючи в життя п'ятирічні плани, радянський народ під керівництвом партії здобув видатні перемоги в розвитку науки і техніки, в електрифікації СРСР* (Наука.., 4, 1957, 2); *Я розгорнув свій путівник і вийняв з нього карту п'ятирічного будівництва* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 87).

2. Віком у п'ять років. *Антоніна бігла за своїм п'ятирічним онуком Василиком* (Довж., I, 1958, 391).

3. Пов'язаний з річницею події, що сталася п'ять років тому. *П'ятирічний ювілей.*

П'ЯТИРІ́ЧЧЯ, я, *с.* 1. Проміжок, період часу, що дорівнює п'яти рокам. *В передвоєнне п'ятиріччя сформувався талант самобутнього, оригінального поета Андрія Малишка* (Іст. укр. літ., II, 1956, 173).

2. Річниця події, що сталася п'ять років тому.

3. Те саме, що **п'ятири́чка** 1. *Успіхи 1974 року мають особливе значення.. Його досягнення закладуть надійний фундамент для успішної роботи в останньому, завершальному році нинішнього п'ятиріччя* (Роб. газ., 7.XI 1974, 1).

П'ЯТИСО́ТЕННИЙ, а, е. 1. Який складається з п'яти сотень кого-, чого-небудь. *У тридцяті роки працьовиті ланки Марії Демченко, Марини Гнатенко, Христини Байдич та багатьох інших вперше одержали п'ятисотенні врожаї* (Хлібороб Укр., 12, 1967, 22); *П'ятисотенне військо.*

2. Вартістю в п'ятсот карбованців. *П'ятисотенна асигнація.*

П'ЯТИСО́ТИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника **п'ятсо́т**.

П'ЯТИСО́ТКА, и, *ж., розм.* 1. Грошовий знак вартістю в п'ятсот карбованців. *Жабі пригадала, що у неї є ще прихованих за шкіркою рудикюля двадцять царських п'ятисоток* (Досв., Вибр., 1959, 89).

2. Дистанція в п'ятсот метрів на спортивних змаганнях. *Бігти п'ятисотку.*

П'ЯТИСОТЛІ́ТНІЙ, я, є. Те саме, що **п'ятисотрі́чний**.

П'ЯТИСОТЛІ́ТТЯ, я, *с.* Те саме, що **п'ятисотрі́ччя**.

П'ЯТИСОТРІ́ЧНИЙ, а, е. Який має п'ятсот років існування, віком у п'ятсот років.

П'ЯТИСОТРІ́ЧЧЯ, я, *с.* 1. Проміжок, період часу, що дорівнює п'ятистам рокам.

2. Річниця події, що сталася п'ятсот років тому.

П'ЯТИСТО́ПНИЙ, а, е. Який складається з п'яти стоп (про віршовий розмір, рядок). *Олександр Прокоф'єв.. дав хороший переклад писаної класичними п'ятистопними ямбами драми «Руфін і Прісцілла»* [Лесі Українки] (Рильський, IX, 1962, 45).

П'ЯТИ́СЯЧНИЙ, а, е. 1. Числівник, порядковий відповідний до кількісного числівника **п'ять ти́сяч**.

2. Який складається з п'яти тисяч кого-, чого-небудь. *П'ятитисячне військо; П'ятитисячний урожай.*

3. Вартістю в п'ять тисяч карбованців.

П'ЯТИТО́МНИЙ, а, е. Який складається з п'яти томів. *Вчора Тарас знову перегортав складену Маркевичем п'ятитомну «Історію України»* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 281).

П'ЯТИТО́НКА, и, *ж., розм.* Вантажна автомашина вантажопідйомністю в п'ять тонн. *В цей день кращі робітники відділків на двох п'ятитонках з прапорами вирушили в сусідній радгосп перевіряти договір на соцзмагання* (Гончар, Тронка, 1963, 226); *П'ятитонки й легкові Заїхали у двір* (Мал., Серце.., 1959, 135).

П'ЯТИТО́ННИЙ, а, е. 1. Який важить п'ять тонн.

2. Який має вантажопідйомність у п'ять тонн. *Ідуть машини п'ятитонні, Мов караван, серед пісків* (Шпорта, Вибр., 1958, 141).

П'ЯТИХВИЛИ́НКА, и, *ж., розм.* 1. Коротка виробнича нарада. *Він побачив її ще кілька місяців тому вперше на п'ятихвилинці, яку він проводив щоранку, точно о дев'ятій, у себе в кабінеті в лікарні* (Рибак, Час.., 1960, 152).

2. Фотокартка, виготовлена в дуже короткий строк; // Майстерня, де виготовляють такі фотокартки. *Вони зайшли в невеличку фотографію-п'ятихвилинку* (Донч., V, 1957, 222).

П'ЯТИХВИЛИ́ННИЙ, а, е. Який відбувається, триває п'ять хвилин. *Муштра тривала добрих дві години. Під час п'ятихвилинного перекуру плацом пройшов Долгов* (Тулуб, В степу.., 1964, 109); // *розм.* Дуже короткий.

П'Я́ТІНКА, и, *ж.* Пестл. до **п'я́тниця**. [С т е п а н и -

д а:] *Захотілось їй сукати ниток проти п'ятінки, от їй і посукало пальці!..* (Кроп., І, 1958, 124); [О р и н а:] *З п'ятінкою вас усіх святою...* (М. Куліш, П'єси, 1960, 14).

П'ЯТÍРКА, и, *ж.* 1. Назва цифри і числа 5; // *розм.* Назва предметів (перев. видів транспорту — трамвая, тролейбуса, автобуса), позначених цією цифрою. *Поїдемо на п'ятірці.*

2. Шкільна оцінка (у п'ятибальній системі ряду країн означає: відмінно). *За перший місяць уже й висунувся* [Павлуша] *в число перших по балах: п'ятірки, четвірки* (Головко, II, 1957, 265); *У нього й зошити такі: ні плямочки нема! І всі в п'ятірках сторінки,— я бачила сама* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 38).

3. *розм.* Грошовий знак або сума в п'ять карбованців (рідше інших грошових одиниць). *Середнім, туго налитим жиром пальцем, ніби граючись, ловко викидав* [Січкар] *з заяложеної калитки золоті п'ятірки чи срібні карбованці* (Стельмах, II, 1962, 366); — *Хочу просити вас, батюшко, щоб підождали трохи з грішми за похорон.. — Ти мені вже винен п'ятірку та три пуди борошна* (Донч., III, 1956, 108).

4. *розм.* Група з п'яти чоловік, тварин, предметів. *Тарас дав знак п'яній п'ятірці запорожців* (Довж., І, 1958, 232); *В. І. Ленін після поразки грудневого збройного повстання виступав на зборах петербурзьких робітників з промовою про необхідність партизанської війни проти уряду, організації бойових п'ятірок і десяток* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 148).

5. Гральна карта, що має п'ять очок. *Піти з п'ятірки.*

П'ЯТÍРКО, *невідм., числ. кільк., збірн., розм.* Те саме, що **п'я́теро.** [Х и м к а:] *Після батька ми зосталися невеличкими; а нас було п'ятірко* (Мирний, V, 1955, 220); *Через плече Свиридові почепили торбу, куди вліз кусень хліба, дві цибулини, сіль, п'ятірко варених картоплин* (Ю. Янов., Мир, 1956, 156).

П'ЯТІРНИЙ, á, é, *розм.* 1. Який складається з п'яти однакових або подібних частин, предметів; який складається з п'яти людей. *Таджики дають Павелкові кінець лопати. Він тримається за неї, ззаду його підштовхують, і п'ятірним ланцюжком вони видираються по зледенілій стежці вгору* (Перв.. Невигадане життя, 1958, 86).

2. Збільшений уп'ятеро; вп'ятеро більший. *П'ятірна сума грошей.*

П'ЯТІРНЯ́, *рідко* **П'ЯТЕРНЯ́**, і́, *ж., розм.* Долоня руки з пальцями; кисть руки. *Люди хрестились не трьома пальцями, а всією п'ятірнею* (Н.-Лев., II, 1956, 404); *Христя, мов сонна, поворухнулася, спустила руку з печі. Свирид так і уп'явсь своєю п'ятернею* (Мирний, III, 1954, 237); *П'ятірнею зачісував* [Євген Вікторович] *назад чорну чуприну* (Ле, Міжгір'я, 1953, 184); *Ззаду на плече Харкевича лягла важка п'ятірня* (Голов., Тополя.., 1965, 467).

П'Я́ТКА [1], и, *ж.* 1. Те саме, що **п'ятá** 1. *Махне* [Еней] *мечем — врагів десятки Лежать, повиставлявши п'ятки* (Котл., І, 1952, 259); *Босоніж ішла ж* [Світлана]... *Нили п'ятки опухлі... Терпіла* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 128).

◇ **Душá [аж] у п'я́тках** *див.* **душá; Мáзаги (намáзувати, намáзати** *і т. ін.*) **п'я́тки сáлом** *див.* **сáло; Покáзувати (показáти) п'я́тки** *див.* **покáзувати.**

2. Нижній кінець, задній бік, кінець, опорна частина чого-небудь, іноді місце з'єднання з чимсь. *Він пхнув одні двері, котрі з грюком розчинилися до п'ятки, далі другі і одним махом упхнув Проценка і Рубця у невеличку хатину* (Мирний, III, 1954, 291); [Д р а н к о:] *Щоб мені молотка не вдержати в руці, щоб мені не довелось ніколи приварити п'ятки до коси..!* (Кроп., І, 1958, 204); *Порівняно із звичайним мікрометром, важільний мікрометр завдяки рухомій п'ятці має вимірювальне зусилля... стабільніше* (Допуски.., 1958, 340).

П'Я́ТКА [2], и, *ж.* 1. *діал.* П'ятірка. *П'ятка подобала радше на Г, ніж на круглочереве, гребенясте 5* (Фр., І, 1955, 241); — *Маємо п'ятку. Якби видавати по гульденові щодня, стало би на п'ять днів* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 69); *Скажіть, скажіть, що мають діяти ті материнські дві п'ятки пальчиків роботящих, де мають подітися? В полі роботи ніякої* (Ков., Світ.., 1960, 140).

2. *розм.* Купка з п'яти снопів, складених на полі. *Снопи складали в п'ятки,.. полукіпки (30 шт.), копи (60 шт.)* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 59); — *Люблю дивиться, як поле вкриється довгими стайками полукіпків,.. п'ятками* (Н.-Лев., І, 1956, 587).

П'ЯТКОВИ́Й, á, é. Прикм. до **п'я́тка** [1]. *П'яткова кістка.*

П'ЯТНА́ДЦЯТЕРО, тьóх, *числ. кільк.* Збірн. до **п'ятна́дцять** (уживається з іменниками чоловічого і середнього роду, що означають назви істот і предметів, з іменниками, що вживаються у множині й можуть мати одиничне значення, а також з особовими займенниками у множині). «*Ну, цей наплодить з п'ятнадцятеро попівичів і попівен*»,— *неприязно думає вчитель і пильніше вивчає обличчя святого служителя* (Стельмах, І, 1962, 249).

П'ЯТНА́ДЦЯТИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника **п'ятна́дцять.** *Діло зладилось. Згодилися молотити за п'ятнадцяту коробку* (Барв., Опов.., 1902, 303); *Служив він з п'ятнадцятого року, після школи прапорщиків, офіцером на фронті* (Головко, II, 1957, 472).

П'ЯТНАДЦЯТИЛÍТНІЙ, я, є. Те саме, що **п'ятнадцягирíчний.** *Ні з ким не прощався тільки п'ятнадцятилітній доброволець Терень* (Шиян, Гроза.., 1956, 30).

П'ЯТНАДЦЯТИЛÍТТЯ, я, *с.* Те саме, що **п'ятнадцятирíччя.** *У перше п'ятнадцятиліття історії нашої країни відбувався інтенсивний процес формування ідейно-естетичної єдності радянської літератури* (Вітч., 10, 1967, 167).

П'ЯТНАДЦЯТИРÍЧНИЙ, а, е. Який має п'ятнадцять років існування, віком у п'ятнадцять років. *П'ятнадцятирічна дівчинка.*

П'ЯТНАДЦЯТИРÍЧЧЯ, я, *с.* 1. Строк, період у п'ятнадцять років. *Перший том охоплює творчість Коцюбинського першого п'ятнадцятиріччя* (Рад. літ-во, 4, 1963, 132).

2. Річниця події, що сталася п'ятнадцять років тому.

П'ЯТНА́ДЦЯТЬ, ти *і* тьóх, *числ. кільк.* Назва числа 15 та його цифрового позначення; // *чого.* Кількість із 15 одиниць. *От крісла місцевої продукції. Солідність роботи.., без сумніву, була понад всяку конкуренцію: вже висиділо на них п'ять поколінь і ще п'ятнадцять висидить* (Хотк., II, 1966, 59); *П'ятнадцять хвиль, п'ятнадцять днів, П'ятнадцять літ і зим, Як прапор огняний зацвів Трудівникам усім* (Рильський, І, 1960, 306); — *От і думаю собі — хто ж тепер краще живе: жебрак чи я? В свого пана я заробляв п'ятнадцять копійок, тут — двадцять п'ять* (Стельмах, І, 1962, 506).

П'ЯТНИ́К, á, *ч., рідко.* Дверний гак. *Що було хлопці роблять?!.. Уночі ворота з п'ятників іздіймуть та й занесуть* (Барв., Опов.., 1902, 41).

П'Я́ТНИЦЯ, і, *ж.* Назва п'ятого дня тижня (після неділі). *Воно як трапиться: коли середа, а коли й п'ятниця* (Укр.. присл.., 1963, 67); — *Отакої ще? В п'ятницю, та ще й вдосвіта співати! — докірливо обізвалась Настя. Гнат замовк. Він і забув, що нині п'ятниця*

(Коцюб., I, 1955, 70); *Тимко відкриває двері і каже голосно: — Здрастуйте! — З п'ятницею будьте здорові,— підпрягається й собі Марко* (Тют., Вир, 1964, 95); // *перев. мн.* Збори, вечори і т. ін., що регулярно відбуваються десь у цей день тижня. *На одну з п'ятниць* [у Гребінки] *завітали ще нові знайомі — офіцер Момбеллі з своїм приятелем* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 319).

◇ **Крив**и́**тися (скрив**и́**тися), як серед**а́ **на п'я́тницю** — виражати незадоволення, образу і т. ін. *Раз Олеся наготувала такого борщу, що Балабуха вхопив ложку в рот, скривився, як середа на п'ятницю, й більше й ложки не вмочив* (Н.-Лев., III, 1956, 133); *Він не вперше.. намагався приховати перед товаришами свою огиду до горілки.— Не кривись, як середа на п'ятницю! — гукали товариші* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 129); **Сім п'я́тниць на ти́ждень** *у кого* — хтось часто змінює свою думку, свої рішення. [М а р т а:] *У вас, тату, сім п'ятниць на тиждень: то хвалите Артема, то гудите* (Зар., Антеї, 1962, 68).

П'Я́ТНИЧНИЙ, а, е, *розм.* Стос. до п'ятниці; який відбувається в п'ятницю.— *Як четвер? Я ж учора читав п'ятничну молитву* (Еллан, II, 1958, 32).

П'ЯТНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., діал.* Пляму вати. — *Не хочу його п'ятнувати, аби потім моїх костей не проклинав* (Март., Тв., 1954, 218); *Щоб помститися бунтівникам, він записав у метричних книгах не «Марія», як просили куми, а.. ім'я «Йосафата», яким звичайно п'ятнував байстрюків* (Вільде, Сестри.., 1958, 36).

П'ЯТСО́Т, п'ятисо́т, *числ. кільк.* Назва числа 500 та його цифрового позначення; // *чого.* Кількість із 500 одиниць. *Вже буде літ п'ятсот тому: На край шотландський вільний Війною йшов король Едвард* (Л. Укр., I, 1951, 351); *На майдані викрики команд. Сіра обірвана різноманітна юрба, чоловік п'ятсот, вишикувалася квадратом* (Тют., Вир, 1964, 359).

П'ЯТЬ, ти́ *і* тьо́х, *числ. кільк.* 1. Назва числа 5 та його цифрового позначення. *Виявляється, що проста цифра п'ять тюремною мовою означала: сьогодні п'ятьох узяли на розстріл* (Збан., Єдина, 1959, 98); // *кого, чого.* Кількість із 5 одиниць. *На й моїх п'ять грошей до складки, щоб було десять* (Номис, 1864, № 6436); — *Не гавкав ти, Рябко! За те ж ми, бач, в науку, Із ласки, з милості панів, Вліпили сотеньок із п'ять тобі київ* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 54); *Гордій Раденко п'ятьох років зоставсь од батька* (Гр., II, 1963, 10); *В нову хату привів* [Данило] *молоду дружину, чорнооку Наталку, і викохали вони п'ять синів, як п'ять орлів* (Стельмах, I, 1962, 367).

◇ **Без п'яти́ хвили́н** — майже. — *Ти, Марі, не знаєш, у кого ми живемо. Та він же без п'яти хвилин більшовик* (Головко, II, 1957, 484); **Затверди́ти, як свої п'ять па́льців** *див.* **затверди́ти; Зна́ти, як свої (своїх) п'ять па́льців** *див.* **зна́ти; Ні в п'ять ні в де́в'ять (в де́сять)** — розгублено, в нерішучості. *Доктор стояв, як то кажуть, ні в п'ять ні в дев'ять* (Фр., II, 1950, 337); *Пани регочуться, мужики поставали, ні в п'ять ні в десять. Вони поспускали голови і не знають, що діяти* (Стеф., I, 1949, 168).

2. *у знач. ім.* Те саме, що **п'ятірка** 2. *Одержати на іспиті п'ять.*

3. *у знач. ім., фам.* Рука людини (при рукостисканні).— *Ну, давай п'ять,— Шумаков потиснув йому руку* (Голов., Тополя.., 1965, 406).

Р

Р, *невідм., с.* Двадцята літера українського алфавіту на позначення приголосного звука «р» (вимовляється «ер»).

РАБ, а́, *ч.* 1. У рабовласницькому суспільстві — представник експлуатованого класу, людина, яка була позбавлена будь-яких прав і засобів виробництва й перебувала у повній власності свого володаря — рабовласника. *Раби були першим в історії пригнобленим класом. Вони не мали власності, були позбавлені всіх прав і належали своїм панам-рабовласникам, на яких змушені були працювати* (Іст. стар. світу, 1957, 18); [Н е о ф і т - р а б:] *Я честь віддам титану Прометею, що не творив своїх людей рабами* (Л. Укр., II, 1951, 240); *Величезний старовинний вал, зведений в сиву давнину руками рабів,.. зараз весь був начинений бетоном та сталлю* (Гончар, II, 1959, 388); *У порівн. *Я працював, як раб* (Фр., XIII, 1954, 410); // Селянин-кріпак або слуга кріпосника. *Пригадались йому батько, мати, сумні розмови про панщину, про різки, про те, як на собак людей міняють, в карти програють... Раніш ці розмови не дуже вражали хлопця.. Тепер лягли вони на нього всією страшною своєю вагою. Раб... невільник, довічний попихач* (Вас., II, 1959, 387); // Людина, яка потрапила в економічну, політичну залежність від когонебудь, втратила свої права, свободу дій, зробившись підлеглою, підневільною. — *Ух, і вовк той Судислав. Закрутив мене своїми гривнями, і не бачити мені світу.. І вчора, і сьогодні у нього* [на полі], *і завтра, а дома коли? Каже мені жінка, став ти, Людомире, рабом* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 13); *Поступово з жартівливих розмов знову зійшли* [заробітчани] *на Таврію, на умови найму та життя строкових рабів* (Гончар, Таврія, 1952, 91); *Хотіли нас фріци рабами зробить — та нам їхні орди вдалось пощербить* (Тич., II, 1957, 139).

Раб ваш (твій, ва́шої ми́лості, твоє́ї ми́лості *і т. ін.*)— формула самопринижения при звертанні слуги, кріпака до свого господаря.

2. *перен.* Той, хто сліпо виконує волю вищестоящої особи, осіб, плазує перед ними. [М у з а:] *Не я тобі* [поетові] *служу, а ти мій раб, ще й вірний* (Л. Укр., I, 1951, 300); *Раби і підніжки всякої влади палять фіміам навіть земським начальникам* (Коцюб., III, 1956, 154); *У порівн. *Чи вартий — де вже там визнання, А бути згаданим хоча б,— Хто в дні всесвітнього змагання Слугує долару, як раб?* (Рильський, III, 1961, 217).

3. *перен.* Той, хто повністю підпорядковує чому-небудь свою волю, вчинки і т. ін. — *Ох, який ти злий! Ти пригноблюєш ближніх! — Я слугую дальнім. — Ти раб своїх пристрастей і помилок!* (Довж., I, 1958, 417); *Кожна жила в твоєму тілі розуміла ту пісню, і весь ти став рабом її* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 7).

◆ **Раб бо́жий:** а) *(рел.)* християнин.— *Візьміть, божі старці,— кажу я,— хоч пляшки та пом'яніть рабів божих: Петра, й Грегора, й Олену, й Наталію* (Н.-Лев., III, 1956, 259); б) (*жарт.*) чоловік взагалі. *Одного разу і мене — раба божого командир'у курінь свій закликав* (Баш, На землі.., 1957, 59).

РАБА́, и́, *ж.* 1. У рабовласницькому суспільстві — представниця експлуатованого класу, людина, яка була

позбавлена будь-яких прав і засобів виробництва й перебувала у повній власності свого володаря — рабовласника. // Людина, яка потрапила в економічну, політичну залежність від кого-небудь, втратила свої права, свободу дій, зробившись підлеглою, підневільною. *Не смійсь рабі,— буде й тобі* (Номис, 1874, № 12688); *— Слухайте мене, всі республіки, моїм голосом Україна гукає,— згину, а фашистові не покорюся, згину я, а рабою не буду, рятуйте, брати!* (Ю. Янов., I, 1954, 81).

Раба́ ва́ша (твоя́, ва́шої ми́лості, твоє́ї ми́лості *і т. ін.)* — формула самопринижения при звертанні служниці, кріпачки до свого господаря.

2. *перен.* Та, хто сліпо виконує волю вищестоящої особи, осіб, плазує перед ними.

3. *перен.* Та, хто повністю підпорядковує чому-небудь свою волю, свої вчинки і т. ін.

◆ **Раба́ бо́жа:** а) *(рел.)* християнка. *По-підземному гугнявив слизький голос: — Вихрещується раба божа Ольга... Во ім'я отця... амінь!* (Кач., II, 1958, 13); б) жінка взагалі. *У Мар'яна Поляруша отець Вікентій з співчуттям запитав, де він тепер живе, що думає робити, згадав добрим словом рабу божу Фросину та й відпустив чоловіка* (Стельмах, I, 1962, 190).

РАБАРБА́Р, у, *ч., бот., рідко.* Те саме, що **ре́вінь.**

РАБА́ТКА, и, *ж.* Вузька грядка квітів уздовж паркових доріжок, навколо клумб і т. ін. *Довгі рабатки з квітами відділяли тротуари від проїжджої смуги асфальту* (Перв., Дикий мед, 1963, 198); *І всюди* [в Одесі] *монументи й обеліски героїв, і скрізь грають усіма барвами райдуги клумби, рабатки, газони* (Рад. Укр., 10.II 1967, 4).

РА́БИН, а, *ч.* Служитель культу і духовний керівник єврейської релігійної громади. *Часто по алеях гуляє якийсь рабин, певно єврейський святий або якийсь пророк-чудотворець* (Н.-Лев., II, 1956, 395); *— Я піду в поліцію, я піду до рабина. Я буду кричати на весь світ, що Ісаак Гальперін украв у мене дочку* (Рибак, Помилка.., 1956, 170).

РАБИ́НИН, а, е. Прикм. до **рабин**я; належний рабині.

РАБИ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ра́бин.** *— Я пропоную зараз же виробити інструкцію по всій нашій попівській, ксьондзівській та рабинській агентурі* (Елан, II, 1958, 34).

РАБИ́НЯ, і, *ж.* Те саме, що **раба́** 1. *І цар сказав, щоб на вечерю Раби—рабиню привели, Таки Вірсавію* (Шевч., II, 1963, 92); *В усіх цивілізованих країнах, навіть найбільш передових, становище жінок таке, що недаром їх називають домашніми рабинями* (Ленін, 37, 1973, 177); *У порівн. [М е с с і я:] *Уперта річ твоя, ти мов рабиня, що знає волю пана і не слуха* (Л. Укр., II, 1951, 112).

РАБІВНИ́К, á, *ч., діал.* Грабіжник. *— А, вже йдете, рабівники! — Нічого, матусю, рабувати не будемо в вас, хочемо нагрітися в хаті, пустіть* (Стеф., I, 1949, 195).

РАБІВНИ́ЦЬКИЙ, а, е, *діал.* Прикм. до **рабівни́к.**

РАБО́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **рабува́ти** 1.

РАБОВЛА́СНИК, а, *ч.* У рабовласницькому суспільстві — власник, володар рабів та всіх засобів виробництва. *Рабовласники і раби — перший великий поділ на класи* (Ленін, 39, 1973, 65); *Рабовласник вважав раба такою ж своєю власністю, як і всяку іншу належну йому річ* (Іст. СРСР, I, 1956, 10); *Нелюдські вчинки білих рабовласників, їх могутність і жорстокість спричинялись до запустіння цілих океанських архіпелагів* (Довж., Зач. Десна, 1957, 440).

РАБОВЛА́СНИЦТВО, а, *с.* 1. Рабовласницький лад. *В першій половині і в середині І тисячоліття н. е. слов'яни відіграли важливу роль в історії Східної Європи, зокрема у поваленні рабовласництва у Східноримській імперії і у феодалізації Візантії* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 348).

2. Те саме, що **рабоволоді́ння.**

РАБОВЛА́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **рабовла́сник.**

РАБОВЛА́СНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **рабовла́сник.** *Політична влада в Ольвії належала пануючій рабовласницькій меншості — землевласникам, власникам великих ремісничих майстерень, великим купцям і лихварям, які тримали в залежності малоімуще вільне населення, а також рабів, що були власністю рабовласників* (Іст. УРСР, I, 1953, 28); *Тільки тепер по-справжньому стало видно, чим була Каховка.. для ненаситних владарів рабовласницького Півдня* (Гончар, Таврія, 1952, 120).

2. Заснований на рабстві, рабоволоділні. *Поділ суспільства на класи привів до утворення в IX ст. до н. е. рабовласницької держави Урарту* (Іст. СРСР, I, 1957, 12); *Християнство виникло в I столітті в римському рабовласницькому суспільстві* (Наука.., 3, 1958, 36).

△ **Рабовла́сницький лад** — перша класово-антагоністична суспільно-економічна формація, заснована на експлуатації примусової праці рабів, приватній власності на засоби виробництва і на головного виробника матеріальних благ — людину-раба. *Боротьба рабів проти рабовласників, яка тривала цілі століття, кінець кінцем привела до краху рабовласницького ладу і заміни його прогресивнішим — феодальним* (Ком. Укр., 2, 1967, 62).

РАБОВОЛОДІ́ННЯ, я, *с.* Володіння рабами (у 1 знач.).

РАБОЛІ́ПНИЙ, а, е. Сповнений раболіпства. *Палкий патріот М. Максимович захищав пріоритет російської науки, виступав проти раболіпного схиляння перед Заходом* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 116).

РАБОЛІ́ПНО. Присл. до **раболі́пний.**

РАБОЛІ́ПСТВО, а, *с.* Догідливе, улесливе схиляння, плазування перед ким-, чим-небудь. *Ленін викрив раболіпство і низькопоклонство російських махістів перед реакційною буржуазною філософією Заходу* (Біогр. Леніна, 1955, 105).

РАБОЛІ́ПСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Догідливо, улесливо схилятися, плазувати перед ким-, чим-небудь.

РАБОТОРГІ́ВЛЯ, і, *ж.* Торгівля рабами (у 1 знач.). *Колись на цьому клаптику Африки.. був центр работоргівлі* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 37); *У період колоніальних загарбань.. виступи Миклухо-Маклая проти капіталістичного розбою, работоргівлі були належним чином оцінені передовими людьми того часу* (Наука.., 3, 1958, 63).

РАБОТОРГО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Той, хто торгує рабами (у 1 знач.). *Прокинувся народ від покірливої сплячки і люто кинувся бити крамарів, мурз, работорговців і лихварів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 452); *Рабів купували на ринках, куди їх приставляли спеціальні купці. Ці работорговці йшли слідом за військом, купували військовополонених, скуповували людей у піратів* (Іст. стар. світу, 1957, 107).

РА́БСТВО, а, *с.* 1. Становище, положення раба (у 1 знач.). *Уклін народові, що скинув рабства пута, Що звівся в шелесті квітучих верховіть! У нього вірний шлях, душа його розкута* (Рильський, III, 1961, 151); *Ні, ніколи я не буду рабом. Краще смерть, аніж рабство* (Збан., Єдина, 1959, 274); *— Чи й справді це я? ..Яке щастя, що не гнию в ямі, не нидію в рабстві. Що я жива й отака-от! Ой! — дивувалась Уляна, торкаючи легенько свої брови, обличчя, груди* (Довж., I, 1958, 329); *Вихідним пунктом розвитку, який створив як найманого*

робітника, так і капіталіста, було рабство робітника (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 715).

Продава́ти (віддава́ти *і т. ін.)* **у (в) ра́бство** *кого* — робити кого-небудь рабом (у 1 знач.). *Захоплених* [у полон] *жителів продавали* [пірати] *в рабство* (Іст. стар. світу, 1957, 158).

2. Перший в історії людства суспільний лад, при якому виробники — раби були у повному, неподільному розпорядженні рабовласників. *Навіть при рабстві і при кріпосному праві ніколи не було такого страшного пригноблення робочого люду, до якого доходять капіталісти..* (Ленін, 4, 1969, 278); *Плантаційне рабство, яке гальмувало розвиток всієї країни* [Північної Америки], *було скасоване* (Нова іст., 1956, 189).

3. *перен.* Цілковите, абсолютне підкорення чужій волі, чужому впливові. — *Ти йдеш чи ні? Марко заблимав повіками і деякий час здивовано дивився на Тимка. Побачивши холодну каламуть у очах товариша, зрозумів, що трапилося щось надзвичайне, і якимось несмілим, мученицьким тоном, в якому почувалася вся гіркота відданого рабства, сказав: — Іду вже, чого кричиш?* (Тют., Вир, 1964, 95).

РА́БСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок., заст.* Перебувати в рабстві.

РА́БСЬКИ, *присл.* Як раб.

РА́БСЬКИЙ, а, е. 1. Стос. до раба (у 1 знач.). *При рабській праці навіть та частина робочого дня, протягом якої раб заміщає лише вартість своїх власних життєвих засобів, протягом якої він фактично працює тільки на самого себе, являє собою працю на хазяїна* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 537); *Сирітка кинула куркульську родину, в якій жила на рабському становищі й невільницькому праві, прийшла однієї осінньої темної ночі до комуни* (Ю. Янов., II, 1954, 158); // Власт. рабові. [Д е ї ф о б:] *Се рабська мова! Царівна так би не сказала зроду* (Л. Укр., II, 1951, 279); // Який виражає покору, догідливість. *З рабським ушануванням* [ушануванням] *розступилися монголи перед незнайомим приїжджим, що говорив їх мовою* (Фр., VI, 1951, 64); *Другий такий же* [чужинець] *похапцем, треммтливим рабським голосом перекладав ту промову* (Ле, Міжгір'я, 1953, 62).

2. *перен.* Заснований на сліпому, некритичному ставленні до кого-, чого-небудь. *Франко закликав українських письменників не до рабського копіювання і наслідування творчості російських письменників, а до творчого продовжування кращих традицій російської літератури* (Рад. літ-во, 18, 1955, 157).

РАБУВА́ННЯ, я, *с., діал.* Дія за знач. **рабува́ти.** *Рабуванням чужих осель живилися* (Сл. Гр.).

РАБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., діал.* 1. *перех.* Грабувати (у 1 знач.). [К н я з ь:] *Замість піти та рабувати других, Я швидко й сам розбійникам у руки Попасти можу!* (Фр., IX, 1952, 229).

2. *неперех., ким, рідко.* Тримати кого-небудь у рабстві, поневолювати когось. *Довго ним* [мужиком] *ми рабували; кров лилась, свистів батіг* (Граб., I, 1959, 145).

РАБУ́НОК, нку, *ч., діал.* 1. Грабунок. *Ідуть турки на рабунки* (Чуб., V, 1874, 1087).

2. Награбоване майно; здобич. — *Оце вам, матусю, наш рабунок, що всі ми без сорочок ходимо, хоч могли б багато, багато придбати* (Стеф., I, 1949, 196).

РАВВІ́Н, а, *ч., рідко.* Те саме, що **ра́бин.** *Аж глядь, Межи раввінами дитина, Її хлоп'яточко, сидить І научає, неповинне, Як в світі жить, люде*[й] (Шевч., II, 1963, 369).

РАВЕЛІ́Н, у, *ч.* Допоміжна фортифікаційна споруда трикутної форми, розташована поза огорожею старовинної фортеці між двома бастіонами.

РАВЕНДУ́К, у, *ч., текст.* Груба льняна тканина; парусина.

РА́ВЛИК, а, *ч.* 1. *зоол.* Молюск, який має черепашку, дуже повільно пересувається і живе перев. у болотах. *Лізе, лізе равлик по моріжку, виставляє равлик довгі ріжки* (Забіла, Промені, 1951, 102); *З намулу на дні визирала черепашка, мабуть, лісового равлика* (Донч., Вибр., 1948, 210); *У порівн. *З того дня Валя, як равлик, заховалася в себе* (Собко, Граніт, 1937, 93); — *Ой, які ж бо ви вперті, Мартине, — згортався Янко скривдженим равликом* (Козл., Ю. Крук, 1950, 114).

2. *заст.* Рід шкіряних постолів. — *Не журися, я тобі куплю новенькі равлики, а ти мені за них відробиш* (Казки Буковини.., 1968, 12).

РАГЕ́ЛЯ, і, *ж., діал.* Рідка сітка для ловіння раків. — *Ну от, стара, щоб не журились дома, Приніс чимало.. пліток, щук. В рагелю торбу кинувши на сома, Зігнувшись, в хату входить поліщук* (Стельмах, V, 1963, 15).

РАГУ́, *невідм., с.* Страва з дрібно нарізаного м'яса, тушкованого з овочами, або з тушкованих овочів з пряною, гострою приправою. *Великий успіх на Харківщині має смачна продукція Красноградського плодоконсервного заводу — овочеві рагу, фаршированний перець, овочеві асорті* (Рад. Укр., 20.I 1965, 1).

РАД [1] *див.* **ра́дий.**

РАД [2], а, *ч., спец.* Одиниця поглинутої дози іонізуючого проміння. *Великою проблемою є розширення діапазону вимірювання з допомогою термолюмінесцентних дозиметрів. Існуючі методи дають можливість вимірять дози радіації до 100 000 радів* (Наука.., 11, 1967, 40).

РА́ДА, и, *ж.* 1. Пропозиція, вказівка, як діяти в яких-небудь обставинах, допомога добрим словом у скруті; порада. — *А відтак вибираймо ми Петра Коваленка на начальника нашої громади. Отака моя рада! — скінчив Йван Хворостюк* (Март., Тв., 1954, 175); *Подякувала Синиця Крукові за добру раду і полетіла шукати Бузька* (Фр., IV, 1950, 136); — *Та коли вже мене вшанували, то моя рада: не гаяти, товариші, часу* (Довж., I, 1958, 254).

◇ **Дава́ти (да́ти) ра́ду** — те саме, що **Дава́ти (да́ти) пора́ду** (*див.* **пора́да**). *Порадься з своєю жінкою, а з моєю сестрою, то й мені раду дайте* (Шевч., VI, 1957, 198); *Він у мене і в кузні, і в токарні з усякою роботою справиться, та й з машинами дасть раду* (Стельмах, Хліб.., 1959, 121); *Підмінна доярка, упоравшись з усією групою Їжиних корів, не могла дати ради лише норовистій Рябусі* (Вол., Місячне срібло, 1961, 259); **Дава́ти (да́ти) собі́ ра́ду** *див.* **дава́ти; Знахо́дити (знайти́) [собі́] ра́ду** *див.* **знахо́дити; Нема́ (нема́є) ра́ди** *див.* **нема́; Ра́да в ра́ду** — порадившись.

2. Спільне обговорення яких-небудь питань, обмірковування чого-небудь з кимсь. — *Насте,— кличемо,— іди лишень до ради, порадимось. — Голова болить! — одказала* (Вовчок, I, 1955, 272); *На ранок радиться* [Максим] *з Явдохою: як би від Сидора відскіпатись? Коли й Сидір якраз настиг на ту раду* (Мирний, I, 1949, 350); // Нарада, засідання. — *Все... Починаємо! — сказав генерал армії Глазунов і, поглянувши на годинник, підвівся над картами. Підвелися й усі генерали, полковники, командири й політпрацівники. Військова рада закінчилась* (Довж., I, 1958, 316); *Ніч. Великий курінь, де відбувається рада старшин Запорозької Січі* (Корн., I, 1955, 223); *У порівн. *Отамани на бенкеті, Неначе на раді, Похожають* [походжають], *розмовляють* (Шевч., I, 1963, 76).

Держа́ти (ра́дити) ра́ду — радитися з ким-небудь. *Держали ми знов раду з Лукашем і з батюшкою, що*

мені робить і що починати (Вовчок, VI, 1956, 248).

3. Колегіальний орган якої-небудь організації, установи чи сама організація, установа, що розпоряджається, керує ким-, чим-небудь або радить у чомусь. *У 1859 р. рада Російського Географічного товариства запросила Федора Богдановича взяти участь в роботі Сибірської експедиції* (Видатні вітч. географи.., 1954, 90); *Технічна рада зібралася через три дні в просторому залі червоного кутка сталеливарного цеху* (Собко, Біле полум'я, 1952, 214); *При кожному творчому колективі були створені художні ради* (Мист., 1, 1959, 39); *Вчена рада; Педагогічна рада.*

Всесві́тня Ра́да Ми́ру *див.* **мир** [1]; **Ра́да Безпе́ки ООН** — основний постійно діючий орган ООН, на який покладено головну відповідальність за підтримання міжнародного миру й безпеки; **Ра́да Економі́чної Взаємодопомо́ги** — міжнародна організація економічного співробітництва соціалістичних країн. *В розвитку економіки соціалістичних країн все більшу роль відіграв Рада Економічної Взаємодопомоги* (Ком. Укр., 11, 1966, 53); **Ра́да Мініст**рів СРСР —найвищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади СРСР; уряд СРСР; **Ра́да Мініст**рів УРСР — найвищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади Української РСР; уряд республіки; **Ра́да Наро́дних Коміса́рів СРСР** — до 1946 р. найвищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади; уряд СРСР; **Ра́да Наро́дних Коміса́рів УРСР** — до 1946 р. найвищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади Української РСР; уряд республіки; **Ра́да Націона́льностей** — одна з двох рівноправних палат Верховної Ради СРСР; **Ра́да Сою́зу** — одна з двох рівноправних палат Верховної Ради СРСР.

4. Орган державної влади, який здійснює диктатуру пролетаріату і є формою політичної організації соціалістичного суспільства. *У Радах в нас люди трудящі, Народу і дочки й сини* (Мур., Наша вулиця, 1949, 5); *Ради депутатів трудящих беруть активну участь у розв'язанні завдань економічного і культурного розвитку країни, підвищення добробуту народу* (Ком. Укр., 12, 1966, 5).

Верхо́вна Ра́да СРСР — найвищий орган державної влади і єдиний законодавчий орган СРСР, який обирається шляхом загальних, рівних і прямих виборів при таємному голосуванні; **Верхо́вна Ра́да УРСР** *див.* **верхо́вний.**

5. У Запорізькій Січі та на Лівобережній Україні в XVII—XVIII ст. — загальні збори козаків. *І зібралася козацька рада Круг Богданової булави, І звернула очі вся громада Крізь імлу до світлої Москви* (Рильський, III, 1961, 20).

Ра́да генера́льної старши́ни́ — на Україні у XVII—XVIII ст.— вузький дорадчий орган при гетьмані, створюваний зі складу Ради старшини; **Ра́да старі́йшин** *див.* **старі́йшина**; **Ра́да старши́ни́** — на Україні у XVII—XVIII ст.— дорадчий орган при гетьмані, до складу якого входила вся старшинська верхівка, яка була виразником класових інтересів великих землевласників. *Ніч. Великий курінь, де відбувається Рада старшини Запорізької Січі* (Корн., І, 1955, 223).

РАДАПАРА́Т, у, *ч.* Скорочення: радянський апарат.

РАДА́Р, а, *ч., спец.* Те саме, що **радіолока́тор.** *Сторожовик патрулював у заданому квадраті.. І раптом, десь о другій годині ночі, ясний екран радара почав миготіти, піймавши на морі якийсь сторонній предмет, що тихо дрейфував по течії* (Кучер, Голод, 1961, 217); *Образно. *Неприязнь одна до одної Галка з Тамарою відчули з першої ж хвилини. Чутливі радари жіночої душі ловлять ледве зримі силуети* (Мушк., День.., 1967, 135).

РАДА́РНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **рада́р.** *У Фракії та на турецькому узбережжі Чорного моря англійські військові спеціалісти встановили радарні станції* (Смолич, Після війни, 1947, 84); *Використовуючи спеціальні радарні установки в супутниках, можна буде стежити за погодою й різними геофізичними процесами навіть в нічний час* (Наука.., 4, 1962, 26).

РАДБУДІВНИ́ЦТВО, а, *ч.* Скорочення: радянське будівництво.

РАДВЛА́ДА, и, *ж.* Скорочення: Радянська влада. *Звідси добре видно, з висоти, Наші села, повноводні ріки І без меж поорані лани — Землю, що колгоспникам навіки Віддала Радвлада* (Воронько, Три покоління, 1950, 7).

РАДГО́СП, у, *ч.* Соціалістичне державне сільськогосподарське підприємство. *Радгоспи покликані бути для колгоспів зразком передових, науково обґрунтованих, економічно вигідних методів ведення суспільного виробництва* (Програма КПРС, 1961, 67); *Я знав — на цих землях колись збирав урожай та вигодовував худобу приміський радгосп* (Збан., Єдина, 1959, 276).

РАДГО́СПІВЕЦЬ, вця, *ч.* Робітник, працівник радгоспу. *Колгоспники навколишніх артілей побачили дивовижну річ: радгоспівці ходять з ножівками по саду і обпилюють дерева* (Ткач, Жди.., 1959, 79).

РАДГО́СПІВСЬКИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **радго́спний.** *Радгоспівський сад; Радгоспівські будівлі.*

РАДГО́СПНИЙ, а, е. Прикм. до **радго́сп**; // Належний радгоспові. *Відтоді, як Сашко Литвиненко.. став працювати ось тут радистом на радгоспному радіовузлі, ця радіорубка стала для Віталія його другою домівкою* (Гончар, Тронка, 1963, 41); *Радгоспні поля пройшли ще тільки половину ротації, а як дають відчути себе правильне чергування культур, чорні пари, трави, добрива, чистосортне насіння, вчасний та високоякісний обробіток полів* (Оров., Зел. повінь, 1961, 16).

РАДЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **ра́дий.** *Стануть собі* [козак з дівчиною], *обіймуться — Співа соловейко; Послухають, розійдуться, Обоє раденькі...* (Шевч., І, 1951, 49); *Мій Омелько й собі раденький, що дурненький, та все до неї через тин: гі, гі, гі!* (Н.-Лев., II, 1956, 15).

РАДЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **раде́нький.** *Радесенька Ярина Додому верталась* (Шевч., І, 1951, 494).

РА́ДЖА, і, *ч.* У стародавній Індії — правитель держави; з часів середньовіччя і до 1950 р. — князівський титул і особа, що мала цей титул. *В середині XIX ст. англійці приєднали до своїх володінь величезні центральні і північні області Індії, що раніше підлягали раджам (феодальним царкам)* (Нова іст., 1956, 170).

РА́ДЖИН, а, е. Прикм. до **ра́джа**; // Належний раджі. *Гарун взяв під руку Саїба і повів його в раджині скарбниці* (Н.-Лев., IV, 1956, 36).

РАДЗНА́К, а, *ч., фін.* Скорочення: радянський знак (паперовий грошовий знак, який був в обігу в СРСР до грошової реформи 1924 р.).

РА́ДИ, *прийм., з род. в.* Те саме, що **зара́ди.** — *Як маєш ти кого карати, Карай мене,— карай! я мати, Я все стерплю ради дітей!* (Котл., І, 1952, 245); — *Воскресну я! — той пан вам скаже, — Воскресну нині! Ради їх, Людей закованих моїх, убогих, нищих...* (Шевч., II, 1953, 289); *Не раз, ради заздрості, вона крала, чого у неї не було, а на других бачила* (Мирний, IV, 1955, 32); *Ідучи на КП, Шура пообіцяла, що за якусь годину все там влаштує.., а потім прийде до мінометників полуднувати. Ради такого випадку Хома навіз на вогневу бюргерських качок, запевняючи, що всі вони дикі* (Гончар, III, 1959, 399).

◇ **Чого́ ра́ди** — навіщо. — *Чого це ради я віддаватиму вам мед?* (Ів., Про бджілку.., 1959, 22).

РА́ДИЙ, *рідше* **РАД,** а, е. 1. Сповнений радості, задоволення з якогось приводу. *Вертає він назад у Піски, радий та веселий, що хоч здалека побачив* [дівчину] (Мирний, І, 1949, 169); *Я такий радий, такий щасливий, що ви всі здорові* (Коцюб., III, 1956, 181); *Хлопчик іде зі школи, Радий — одержав п'ять!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 116); // Який виражає радість, задоволення.—*Початок добрий,— сказав я, ляскаючи матроса легенько по спині.. Матрос оглянув нас усіх такими радими очима, ніби ми давали йому гетьманські клейноди при світлі рампи* (Ю. Янов., II, 1958, 54); // *кому, чому.* Який з радістю зустрічає, приймає кого-небудь, радіє з приводу чогось і т. ін. *Свекруха рада Олесі, як рідній дитині, не знає, де її посадити, як пожалувати* (Вовчок, І, 1955, 27); — *А де ж твій картуз? Лап він за голову,— нема картуза. А йому батько тілько оце новий картуз купив, дак воно страх йому раде було* (Гр., І, 1963, 448); *Ранку рад, садовник кишку тягне* (Тич., І, 1957, 231); // *у сполуч. із запереч. част.* не. Який виражає незадоволення, досаду, каяття, жаль з приводу чого-небудь. *Якубович мені заважав. Я його познайомив з моїми хазяями — і сам не рад* (Коцюб., III, 1956, 430).

◇ **Ді́дько (чорт) йому́** (**їй** *і т. ін.*) **ра́дий (рад)** — хто-небудь неприємний, небажаний, щось неприємне, небажане. *А ж як почалася в Європі війна, Стефан дістав на фабриці пороху таку працю, що їй дідько радий* (Чорн., Пісні.., 1958, 14); *У народі мовиться: «Гість жаданий — перший день, бажаний — другий, терпимий — на третій, зайвий — на четвертий, а вже десь на п'ятий чи шостий — стає нестерпним, вже чорт йому рад»* (Збан., Сеспель, 1961, 316); **З ра́дою душе́ю** *див.* **душа́; Не ра́да коза́ на торг, та [її] веду́ть** *див.* **коза́; Ра́дий [чи] не ра́дий; Рад [чи] не рад** — мимоволі, хочеш не хочеш. — *Веди старий, зараз мою дівку на службу туди, куди свою водив. Дід рад не рад, бере та й веде бабину дівку в той ліс, що свою був відвів* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 369); **Чим бага́ті, тим і ра́ді** *див.* **бага́тий.**

2. *з інфін.* Який виражає готовність, бажання, згоду що-небудь зробити. *Ти.. все робить для неї рад* (Котл., І, 1952, 246); «*Кого ж би тут?*» *старий дума І просить поради У наймички. А наймичка До царівни б рада Слать старости* (Шевч., І, 1951, 317); *Кожний із нас пілоту Руку потиснуть рад* (Гірник, Друзі.., 1953, 60); *Тоня розклала свою сумку-аптечку. — Хлопці, води! Хлопці раді старатись: з баклагами до неї* (Головко, І, 1957, 466); — *І за того ж грамофона віддав* [Максим] *Кондрі найкращу рибу. А той і радий обдурити малого: заграє одну пісеньку та й бере собі рибину. — За більші й двічі грав,— уточнює Максим* (Стельмах, І, 1962, 304).

Ра́дий (рад, ра́да) [вас] ба́чити — форма привітання при зустрічі з ким-небудь. *Режисер одразу скочив з ліжка й простяг руку.— Дуже радий бачити.. Сідайте, будь ласка, знімайте вашу куртку й почувайте себе вільно* (Ю. Янов., II, 1958, 39).

РАДИКА́Л [1], а, *ч.* 1. У капіталістичних державах — представник деяких лівобуржуазних політичних партій, які вимагають проведення демократичних реформ у рамках і в інтересах буржуазної держави. *Погано, що на таку малу країну, як Галичина, зібралось аж чотири партії (тверді, народовці, угодовці і радикали)* (Л. Укр., V, 1956, 36); *Радикали підтримували свого оратора, а народовці всіляко намагалися збити його з пантелику* (М. Ол., Леся, 1960, 179).

2. Прихильник крайніх заходів, рішучих дій. — *Колись він був навіть радикалом. Але теперечки він прохолов, і той радикалізм випарував з його, хіба зістався тільки на кінчику його красномовного язика* (Н.-Лев., V, 1966, 277).

РАДИКА́Л [2], а, *ч.* 1. Математичний знак ($\sqrt{}$) на позначення дії добування кореня, а також результату цієї дії. *Величина радикала не зміниться, якщо показник кореня і показник підкореневого виразу помножити (або поділити) на однакове число* (Алг., II, 1957, 15).

2. Стійка група атомів у молекулі, яка при хімічних перетвореннях переходить без зміни з однієї сполуки в іншу. *Знання валентностей окремих елементів і радикалів дозволяє в простих випадках швидко складати формули дуже багатьох хімічних сполук* (Заг. хімія, 1955, 61).

△ **Ві́льні радика́ли** — електронейтральні, здебільшого нестійкі активні частинки, що утворюються при розпаді молекул речовини і мають одиничні електрони. *При опромінюванні організмів утворюються вільні радикали — хімічно активні продукти розпаду води* (Наука.., 3, 1961, 29).

РАДИКАЛІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Світогляд і політика радикалів (*див.* **радика́л** [1] 1).

2. Обстоювання і застосування радикальних, зокрема політичних, заходів у розв'язанні питань теорії і практики.

РАДИКА́Л-СОЦІАЛІ́СТ (~ а -~ а), *ч.* Представник партії радикалів, найстарішої буржуазної партії Франції, створеної в 1901 році.

РАДИКА́ЛЬНИЙ [1], а, е. 1. Прикм. до **радика́л** [1]. *З усіх трьох галицьких (русинських) партій радикальна мені здається найпрогресивніша* (Л. Укр., V, 1956, 35); // Який дотримується поглядів, переконань радикалів. *Радикальна інтелігенція розпадається* [в 1901 р.] *остаточно на ліберальну, революційно-буржуазну і соціал-демократичну* (Ленін, 9, 1970, 239); — *Спєшнєв надто палка людина і, мені здається, надто радикальна. Він навіть говорить про повстання, про селянську революцію!* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 329).

2. Найбільш дійовий. *Радикальний шлях забезпечення тривкого миру — загальне і повне роззброєння при суворому міжнародному контролі* (Програма КПРС, 1961, 51); *Інсулін є поки що єдиним радикальним засобом проти деяких психічних хвороб* (Наука.., 8, 1959, 32).

РАДИКА́ЛЬНИЙ [2], а, е. Прикм. до **радика́л** [2].

РАДИКА́ЛЬНИЧАТИ, аю, аєш, *недок.* Удавати з себе радикала (*див.* **радика́л** [1] 1). *Ліберали теж нерідко радикальничають на думській трибуні не гірше від різних коломарксистських або хитких елементів..* (Ленін, 23, 1972, 322).

РАДИКА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **радика́льний** [1].

РАДИКА́ЛЬНО, *присл.* Рішуче, докорінно. *Сими днями кінчаю друге оповідання і радикально міняю життя* (Коцюб., III, 1956, 418); *Наливайко зажадав широкого кола старшин. Чи це буде суд над убивцями Донця, а чи бойова нарада, яка має остаточно і радикально вирішити становище табору, ніхто не знав* (Ле, Наливайко, 1957, 412).

РАДИКУЛІ́Т, у, *ч.* Запалення корінців спинномозкових нервів у людини. *На грязьових курортах успішно лікують .. радикуліти* (Наука.., 7, 1956, 13); *Казали, що радикуліт аж згорбатив його* (Баш, Надія, 1960, 233).

РАДИ́МИЧ *див.* **ради́мичі.**

РАДИ́МИЧІ, ів, *мн. (одн.* **ради́мич, а,** *ч.).* Група східнослов'янських племен, які жили в межиріччі Дніпра і Десни. *Між верхів'ями Дніпра і р. Сожем розміщалися радимичі* (Іст. УРСР, І, 1953, 41); *У поході 907 р. брали участь словени, кривичі, древляни, радимичі,.. тобто всі ті слов'янські племена, які*

на той час були підвладні Олегові (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 538).

РАДИ́РУВАТИ, ую, уєш, *недок. і док.* Повідомляти по радіо. — *Хто цей відважний хлопець, що радирує з крижини? — запитають Майку її товариші. — Це мій найкращий друг і чоловік,— відповість Майка* (Ю. Янов., І, 1954, 164): *В Антарктиду прийшла зима. З обсерваторії Мирного радирують: почалися морози, які супроводяться пургою і хуртовинами* (Рад. Укр., 24.IV 1963, 1).

РАДИ́СТ, а, *ч.* Фахівець з передавання та приймання повідомлень по радіо. *Радист прийняв з флагманського корабля радіограму* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 160); *Дзвонили польові телефони, щось настирливо гукав біля своєї рації радист* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 209).

РАДИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **ради́ст.** *В кутку радіопередавач, біля нього юна радистка* (Ю. Янов., І, 1954, 153).

РА́ДИТИ, джу, диш, *недок.* 1. *неперех., з інфін.* Давати кому-небудь пропозицію, вказівку, як діяти в яких-небудь обставинах, допомагати добрим словом у скруті. *Дядько радить мені заїхати в Коломию* (Л. Укр., V, 1956, 147); *Михайло, помагаючи дідові, радив рушницю придбати добру на прийшлі часи і в думці вже націлював* [її] *у ведмедя* (Вовчок, І, 1955, 343); *Горький, Чехов, Франко, Коцюбинський завжди радили молодим авторам вчитися, наполегливо поліпшувати свою письменницьку техніку* (Літ. газ., 7.VI 1951, 2).

2. *неперех.* Те саме, що **ра́дитися** 2. *На селі Зобралася* [зібралася] *громада радить, Кого голить у москалі* (Шевч., II, 1963, 272); *Робочі зібрались і радять. Треба і нам скликать людей* (Коцюб., II, 1955, 70).

Ра́дити ра́ду *див.* **ра́да.**

3. *перех.* Шукати вихід з якого-небудь становища, робити щось для поліпшення його. *Роман гукнув на жінку, щоб виймала з бодні гроші.. Та всі, які єсть!.. Катеринка... десятка... друга... третя!..сто тридцять! Мало!.. А проте — треба щось радити! ..Так чи інак, а земля мусить бути його власністю* (Коцюб., І, 1955, 106).

4. *неперех., ким, рідко.* Розпоряджатися чиєю-небудь долею. *Не моя то воля; Родинонька мною радить, нещаслива доля* (Чуб., V, 1874, 141).

РА́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *недок.* 1. *з ким.* Питати, просити у кого-небудь ради (у 1 знач.). *Ось йому минуло дванадцять літ. Восени радиться Мотря з матір'ю: — Чи не наняти б нам Чіпку хоч за харч служити?* (Мирний, І, 1949, 147); *Дівча плаче, потім радиться з братом — що робити* (Л. Укр., III, 1952, 728); *Партія вважає своїм обов'язком завжди радитися з трудящими в найважливіших питаннях внутрішньої і зовнішньої політики, виносити ці питання на всенародне обговорення* (Програма КПРС, 1961, 122).

2. Спільно обговорювати які-небудь питання, обмірковувати що-небудь з кимсь. *От радиться громада стала — Кому б то пасічником буть?* (Гл., Вибр., 1951, 56); *Бурлаки почали змовлятись, щоб утікать од Бродовського, і радились, куди тікати* (Н.-Лев., II, 1956, 214). *Дівчатка співали пісню, а хлопці йшли попереду і радились, як краще організувати роботу* [по знищенню бур'янів] (Збан., Старший брат, 1952, 34).

РАДИЦИ́РУВАННЯ, я, *с., мат.* Добування кореня.

РАДІА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який розходиться радіусами, спрямований за радіусами. *Павук ніколи не заплутується у своїй павутині, бо завжди бігає по гладких радіальних нитках, а не по клейких концентричних* (Наука.., 12, 1965, 51); *30 червня 1908 року в Центральному Сибіру, в районі Вановари, впало велике космічне тіло.. і викликало радіальне повалення тайги на площі 600 квадратних кілометрів* (Знання.., 8, 1968, 20).

РАДІА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж., спец.* Абстр. ім. до **радіа́льний.**

РАДІА́ЛЬНО, *присл., спец.* У напрямі радіусів, за радіусами. *Надзвичайно цікавими утворами місячної поверхні є так звані світлі промені, що радіально розходяться від деяких кратерів* (Знання.., 4, 1966, 2); *На підступах до Одеси.. яруги тягнуться інколи на десятки і сотні кілометрів — радіально з півночі на південь* (Смолич, V, 1959, 559).

РАДІА́Н, а, *ч.* Центральний кут, довжина дуги якого дорівнює радіусові цієї дуги.

РАДІА́НТ, а, *ч.* Точка небозводу, з якої нібито виходять (внаслідок перспективи) видимі траєкторії метеорів одного метеорного потоку. *Практично точки перетину численних шляхів* [метеорів] *зосереджені на невеликій площі, яка називається площею радіації, а центр цієї площі — радіантом даного метеорного потоку* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 217).

РАДІА́ТОР, а, *ч.* 1. Теплообмінний апарат для охолодження води, мастила, повітря у двигунах внутрішнього згоряння (в автомобілі, тракторі, літаку і т. ін.). *Машина зупинилася пружно, наче увіткнулась радіатором у густу, непроходиму масу повітря* (Собко, Граніт, 1937, 14); *Водій витягнув відро і долив у радіатор води* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 65).

2. Нагрівальний прилад у системах водяного, парового, іноді електричного опалення. *Тримаючи руку над гарячим радіатором опалення, над плитою, над ввімкненою електричною лампочкою, ми помічаємо, що над ними піднімаються теплі струмені повітря* (Фізика, II, 1957, 19); *— Що ви, батьку, ми до печі не звикли. Не те життя,— жартував Зозуля.— Ну, а радіаторів у нас ще нема* (Кучер, Трудна любов, 1960, 403).

РАДІА́ТОРНИЙ, а, е. Прикм. до **радіа́тор;** // Який виготовляє радіатори. *З яким душевним трепетом юнак уперше проходив заводську прохідну, турботно озираючись, чи не відстав майстер радіаторного цеху товариш Моторний* (Ле, Право.., 1957, 26).

РАДІАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до радіації. *Готуючись до далеких космічних польотів, вчені вивчають різні способи радіаційного захисту екіпажу* (Знання.., 9, 1966, 22); // Який виникає внаслідок охолодження поверхні грунту і рослин через випромінювання тепла. *Радіаційні* [заморозки] *бувають в ясні.. ночі при низькій відносній вологості повітря* (Хлібороб Укр., 10, 1965,13).

△ **Радіаці́йний по́яс** *див.* **по́яс.**

РАДІА́ЦІЯ, ї, *ж.* Випромінювання, зокрема електромагнітної енергії, яким-небудь тілом. *Велику роль відіграє в нашому житті, в загартуванні організму сонячна радіація* (Наука.., 7, 1956, 17); // Електромагнітні хвилі, випромінювані яким-небудь джерелом. *Спеціальні прилади* [на супутниках], *які реєструють радіацію, що йде від Землі, дають змогу одержати дані про радіаційний баланс планети* (Рад. Укр., 7.VII 1967, 3).

△ **По́яс радіа́ції** *див.* **по́яс; Проника́юча радіа́ція** *див.* **проника́ючий.**

РА́ДІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **ра́дій.** *Радієве випромінювання.*

РА́ДІЙ, ю, *ч.* Радіоактивний хімічний елемент, який являє собою метал сріблясто-білого кольору, використовується для виготовлення світних фарб, а також у медицині — для радіотерапії та одержання радону. *Радій — рідкісний елемент: щоб добути 1 г чистого радію, треба переробити не менше 5 т уранової руди* (Курс фізики, III, 1956, 354); *Повідомлення про відкриття радію було опубліковане в грудні 1898 року* (Наука.., 4, 1956, 35).

РАДІ́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **радіти.** *Сашко Птаха поставився до радіння Галі й Шурки дещо скептично: — Що ж тут такого? — сказав він* (Смолич, Світанок.., 1953, 451).

2. Те саме, що **ра́дість** 1. *Кожен прояв життя — чи радіння, чи болю — Я сприймаю, як свій невідійманий скарб* (Забіла, Поезії, 1963, 68).

3. Обряд у деяких релігійних сектах, під час якого віруючі надто енергійними рухами тіла доводять себе до екстазу, фанатичної несамовитості.

РАДІНФОРМБЮРО́, *невідм., с., іст.* Скорочення: Радянське інформаційне бюро. *Надя і Марія Степанівна не мали змоги слухати останні вісті, але Клава не проминала жодного повідомлення Радінформбюро* (Ткач, Плем'я.., 1961, 53).

РА́ДІО, *невідм., с.* 1. Передавання на відстань без дротів інформації за допомогою радіохвиль. *В 1895 р. видатний російський фізик О. С. Попов зробив величезне науково-технічне відкриття: він винайшов бездротовий спосіб зв'язку — радіо* (Радіолокація.., 1958, 7); *Летять по радіо слова — з найдальших далей вісті. І все, що вимовить Москва, у кожнім чують місці* (Забіла, У.. світ, 1960, 104).

2. *розм.* Те саме, що **радіопередача** 2. *Офіцер все ще слухав радіо, а денщик готував уже вечерю* (Панч, В дорозі, 1959, 127); *Семен Омелянович розповів, що знав із радіо, про величезний розгром ворога під Москвою* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 32).

3. *розм.* Те саме, що **радіоприйма́ч.** *Ввімкнути радіо.*

4. *розм.* Центр, звідки ведеться радіопередача.

РАДІО[1] ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ра́діо** у 1 знач., напр.: радіоавто́граф, радіоаеронавігаці́йний, радіоаеронавіга́ція, радіоакумуля́тор, радіоакусти́чний, радіови́шка, радіовітромір, радіогідрометеороло́гія, радіодіапазо́н, радіоканал, радіолабораторія, радіолінія, радіо́бмін, радіообслуго́вування, радіооперато́р, радіопеленгува́ння, радіопозиви́ні, радіоприла́д, радіопровідка, радіорефле́ктор, радіоспра́ва, радіотелескопія, радіочастота́, радіочасто́тний і т. ін.; у 2 знач., напр.: радіови́ступ, радіожурна́л, радіоінформа́ція, радіолекто́рій, радіоле́кція, радіома́тч, радіомі́тинг, радіо́гляд, радіоповідо́млення, радіопрогно́з, радіоро́звідка, радіоспекта́кль, радіотеа́тр, радіошуми́ і т. ін.; у 3 знач., напр.: радіовиробни́цтво, радіодета́ль, радіозаво́д, радіоелеме́нт, радіомайсте́рня, радіопересу́вка, радіотова́ри, радіоустано́вник, радіоустаткува́ння і т. ін.

РАДІО[2] ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **радіоакти́вний**, напр.: радіоізото́п, радіойо́д, радіолікува́ння, радіоскопія, радіостро́нцій, радіофо́сфор і т. ін.

РАДІОАВТОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіоавтографії.

РАДІОАВТОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* Утворення фотографічних зображень внаслідок діяння на фотоплівку випромінювань радіоактивних елементів, що є в досліджуваних об'єктах.

РАДІОАКТИ́ВНИЙ, а, е. Який має радіоактивність. *До електромагнітних коливань належить і багато інших випромінювань...: рентгенівське проміння, радіоактивне гамма-проміння та частина космічного проміння* (Радіолокація.., 1958, 3); *Успіхи у використанні атомної та термоядерної енергії зумовлені насамперед досягненнями в дослідженні радіоактивних елементів* (Наука.., 11, 1956, 14); // Який має в своєму складі елементи з радіоактивністю. *Змочування насіння радіоактивними мінеральними водами — простий, дешевий і ефективний прийом* [підвищення врожайності] (Колг. Укр., 9, 1961, 16); // Зумовлений радіоактивністю, пов'язаний з нею. *Радіоактивна енергія.*

РАДІОАКТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Самочинний або штучно викликаний розпад атомних ядер деяких хімічних елементів, який супроводжується випромінюванням елементарних частинок: електронів, позитронів і т. ін. *Довільне випускання речовинами променів, що не сприймаються оком, було назване радіоактивністю, а речовини, що випускають ці промені,— радіоактивними речовинами (від латинського слова «радіус» — промінь)* (Хімія, 9, 1956, 21); *Відкриття радіоактивності дало людині могутній засіб для вивчення внутрішньої будови атома* (Наука.., 10, 1962, 36); *Деякі хімічні елементи мають природну радіоактивність — ядра їх атомів можуть довільно розпадатися з утворенням нового елемента і випромінювання* (Рад. Укр., 13.VII 1965, 4).

РАДІОАЛЬТИМЕ́ТР, а, *ч.* Те саме, що **радіовисото́мір.**

РАДІОАМА́ТОР, а, *ч.* Те саме, що **радіолюби́тель.** *Юра був визнаний серед школярів у себе в Тбілісі як найкращий радіоаматор — знавець законів будови приймачів* (Ле, Клен. лист, 1960, 19); — *Як відомо, Савченко — радіоаматор. Несподівано він упіймав якісь таємничі позивні* (Донч., V, 1957, 183).

РАДІОАМА́ТОРСТВО, а, *с.* Заняття радіоаматорів. *Радіоаматорство і радіоспорт — широке поле для виявлення здібностей і нахилів молоді* (Наука.., 7, 1966, 49).

РАДІОАМА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **радіоама́тор.**

РАДІОАНТЕ́НА, и, *ж.* Те саме, що **антена.** *Вона бачить* [з літака] *чорні куполоподібні намети, кубики збірних будиночків, тонку щоглу радіоантени* (Перв., Дикий мед, 1963, 5).

РАДІОАПАРА́Т, а, *ч.* Прилад, пристрій для передачі, перетворення та прийому радіохвиль. *Хата діда Явтуха.. На лаві два чемодани, радіоапарат з акумулятором* (Корн., II, 1955, 97).

РАДІОАПАРА́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **радіоапара́т**; // *у знач. ім.* **радіоапара́тна**, ної, *ж.* Приміщення для радіоапаратури.

РАДІОАПАРАТУ́РА, и, *ж., збірн.* Сукупність радіоапаратів. *Вакуленко перевіряв, як зберігається радіоапаратура, робив зауваження* (Ткач, Моряки, 1948, 59); *У приміщенні.. встановлено радіоапаратуру. Сюди надходять повідомлення, прийняті радіотелеметричними станціями, про стан організму .. космонавтів* (Рад. Укр., 14.VIII 1962, 4).

РАДІОАСТРОНО́М, а, *ч.* Фахівець з радіоастрономії. *Посилаючи з Землі радіосигнали, радіоастрономи зуміли визначити не тільки відстань до метеорів, а й їх швидкість, а також і відстань до Місяця* (Наука.., 1, 1958, 10).

РАДІОАСТРОНОМІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіоастрономії. *Радіоастрономічні дослідження.. дали змогу вперше визначити температуру твердої поверхні Венери (близько +400° С)* (Знання.., 4, 1966, 8).

РАДІОАСТРОНО́МІЯ, ї, *ж.* Розділ астрономії, який вивчає різні космічні об'єкти шляхом спостереження за їхнім радіовипромінюванням і за відбитими від них радіохвилями, що посилаються з Землі та її штучних супутників. *Радіоастрономія — порівняно нова галузь науки. На відміну від звичайної оптичної астрономії*

вона вивчає випромінювання небесних тіл, не видимих для ока людини (Наука.., 8, 1962, 48); *Радіоастрономія набагато розсунула кордони Всесвіту. Вона дала змогу спостерігати міжзоряний газ,.. показала спостерігачам зірки і туманності, заховані за хмарами міжзоряного пилу* (Знання.., 4, 1965, 16).

РАДІОБІОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіобіології. *Перші радіобіологічні дослідження з'явились слідом за відкриттям рентгенівських променів і явищ радіоактивності* (Наука.., 3, 1961, 29).

РАДІОБІОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука про вплив іонізуючої радіації на людей, тварин і рослини. *Радіобіологія — ще зовсім молода наука. Вона вивчає вплив променистої енергії на живу природу* (Наука.., 3, 1961, 29).

РАДІОВИМІ́РЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до радіовимірювання. *Для вимірювання параметрів орбіти корабля-супутника і контролю роботи його бортової апаратури на ньому встановлена радіовимірювальна і радіотелеметрична апаратура* (Наука.., 5, 1961, 17).

РАДІОВИМІ́РЮВАННЯ, я, *с.* Вимірювання змінних електричних і магнітних величин звукової, високої і надвисокої частот за допомогою електричних та радіотехнічних приладів.

РАДІОВИПРОМІ́НЮВАННЯ, я, *с.* Випромінювання електромагнітних хвиль. *В періоди значної активності Сонце є джерелом досить інтенсивного радіовипромінювання* (Допов. АН, 1, 1954, 6); *Дослідження радіовипромінювання космосу в повному обсязі можна здійснити тільки з обсерваторії, яка знаходиться за межами земної атмосфери* (Наука.., 1, 1960, 41).

РАДІОВИСОТОМІ́Р, а, *ч.* Радіолокаційний прилад для вимірювання висоти польоту літального апарата відносно поверхні Землі. *Для безперервного контролю за висотою польоту.. використовують радіовисотомір* (Наука.., 12, 1960, 24).

РАДІОВУ́ЗОЛ, зла́, *ч.* Комплекс апаратури для здійснення радіозв'язку та передавання радіомовних програм по радіотрансляційній мережі. *Про результати роботи за день, про тих, хто вів перед у змаганні, повідомляли через колгоспний радіовузол* (Колг. Укр., 7, 1958, 24).

РАДІОГАЗЕ́ТА, и, *ж.* Вид радіопередачі, яка формою подавання матеріалів нагадує газету. *Полюбилась членам артілі.. колгоспна радіогазета «Голос хлібороба». Багато цікавих новин можна дізнатися з неї* (Рад. Укр., 7.I 1965, 2).

РАДІОГРА́МА, и, *ж.* Повідомлення, що передається по радіотелеграфу. *Радист прийняв з флагманського корабля радіограму про те, щоб всі кораблі повернули на п'ять градусів праворуч* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 171); *Комбриг склав радіограму в штаб армії, повідомивши про те, що бригада зайняла оборону* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 12).

РАДІО́ГРАФ, а, *ч.* Фахівець з радіографії.

РАДІОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіографії.

РАДІОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* Те саме, що **радіоавтогра́фія**.

РАДІОДАЛЕКОМІ́Р, а, *ч.* Прилад для вимірювання відстаней за допомогою радіохвиль.

РАДІОДЗЕ́РКАЛО, а, *с.* Пристрій для збільшення спрямованої дії приймальної та передавальної антен, а також для зміни напряму випромінювання радіохвиль передавальною антеною.

РАДІОЕЛЕКТРО́НІКА, и, *ж.* Назва комплексу різних галузей науки і техніки, пов'язаних з радіотехнікою та електронікою. *Велика роль в успішному освоєнні космосу належить радіоелектроніці, що забезпечує надійний зв'язок з космічними кораблями, роботу складних систем автоматики на борту і на Землі* (Рад. Укр., 14.VIII 1962, 2).

РАДІОЕЛЕКТРО́ННИЙ, а, е. Стос. до радіоелектроніки. *Радіоелектронні методи починають дедалі ширше впроваджуватися на всіх ділянках науки, техніки, народного господарства і побуту наших людей* (Наука.., 8, 1956, 18).

РАДІОЗВ'ЯЗО́К, зку́, *ч.* Передавання та приймання повідомлень за допомогою електромагнітних хвиль; зв'язок по радіо. *Підтримуючи радіозв'язок з бригадами, Зоя мовби стає на деякий час тим осередком, де схрещуються розбурхані пристрасті багатьох розпалених працею людей — бригадирів, механіків, обліковців* (Гончар, Дорога.., 1953, 7); *При груповому космічному польоті вперше було здійснено двосторонній радіозв'язок між космічними кораблями* (Рад. Укр., 16.VIII 1962, 2).

РАДІОЗІ́РКА *див.* **радіозірки́**.

РАДІОЗІРКИ́, ро́к, *мн.* (*одн.* **радіозі́рка**, и, *ж.*). У радіоастрономії, починаючи з 50-х років XX ст,— назва джерел космічного радіовипромінювання з малими кутовими розмірами. *Українські вчені займають провідне місце в ряді досліджень з радіофізики та електроніки.. Створено перший в нашій країні каталог радіозірок на діапазоні частот 12—20 мегагерц* (Наука.., 1, 1965, 3); *Чутливі пристрої* [телескопи] *в комплексі із спеціальними приладами уловлюють радіовипромінювання космічних об'єктів — радіозірок.., що перебувають на відстані сотень мільйонів і мільярдів світлових років* (Рад. Укр., 26.II 1965, 3).

РАДІОЗО́НД, а, *ч.* Аерологічний прилад для вимірювання метеорологічних показників атмосфери й одночасного передавання наслідків вимірювання за допомогою радіохвиль. *Прилад радіозонд повідомляє радіосигналами про температуру і тиск повітря на висоті 25—30 км* (Фіз. геогр., 5, 1956, 79).

РАДІОЗОНДУВА́ННЯ, я, *с.* Дослідження атмосфери за допомогою радіозонда. *Щодня вони* [метеостанції] *по два рази проводять радіозондування (вимірювання температури, тиску і вологості)* [атмосфери] (Наука.., 3, 1958, 55).

РАДІОКОМБА́ЙН, а, *ч.* Прилад, в якому конструктивно поєднано радіоприймач, телевізор, магнітофон з програвачем.

РАДІОКОМЕНТА́Р, я́, *ч.* Роз'яснення або тлумачення якого-небудь тексту по радіо. *Памфлети і радіокоментарі Галана часів Вітчизняної війни відзначаються винятковою злободенністю, пристрасністю, політичною гостротою* (Рад. літ-во, 1, 1964, 147).

РАДІОКОМЕНТА́РІЙ, я, *ч.* Те саме, що **радіокомента́р**.

РАДІОКОМЕНТА́ТОР, а, *ч.* Той, хто виступає з радіокоментарями. *Велику мужність і самовідданість виявив Галан у боротьбі проти німецького фашизму і його прихвостнів під час війни, працюючи фронтовим радіокоментатором* (Рад. Укр., 27.VII 1962, 3).

РАДІОКОМІТЕ́Т, у, *ч.* Установа, яка здійснює організацію радіомовлення. *В Узбекистані створено оперний театр, філармонію, інститут мистецтвознавства, радіокомітет, палаци культури* (Мист., 6, 1957, 18).

РАДІОКОМПАРА́ТОР, а, *ч.* Прилад для вимірювання інтенсивності енергії електромагнітних хвиль.

РАДІОКО́МПАС, а, *ч.* Прилад, що автоматично і безперервно фіксує кут між поздовжньою віссю літака або корабля і напрямом на передавальну радіостанцію.

РАДІОКОНЦЕ́РТ, у, *ч.* Концерт, що передається по радіо. *Дні були хвилюючі і незвичайні. В жодній квартирі не вимикалося радіо. Навіть бабуся, що завжди стогнала від.. радіоконцертів, тепер казала: — Не вимикайте!* (Ів., Таємниця, 1959, 126).

РАДІО́ЛА, и, *ж.* Апарат, в якому конструктивно поєднано радіоприймач і електропрогравач. *Дочка ввім-*

кнула радіолу, поставила модерну пластинку (Мушк., День.., 1967, 132).

РАДІОЛА́МПА, и, *ж.* Електронна лампа для радіоапаратури. *Електронні обчислювальні машини являють собою складні радіоустановки, в яких працює кілька тисяч радіоламп, складених в окремі блоки* (Наука.., 2, 1958, 10).

РАДІО́ЛОГ, а, *ч.* 1. Фахівець з радіології. *Праці радянських вчених-радіологів показують, що сфера застосування радіоактивних ізотопів з лікувальною метою все більше розширюється* (Наука.., 10, 1960, 39).

2. Лікар, який застосовує радіотерапію для лікування хворих.

РАДІОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука, що вивчає радіоактивність. *Конференція, присвячена проблемам медичної радіології.*

РАДІОЛОКА́ТОР, а, *ч., спец.* Пристрій для виявлення об'єктів і визначення їх місцезнаходження методами радіолокації. *З допомогою спеціальних радіолокаторів, які посилають і приймають назад відбиті радіохвилі, можна в будь-яку погоду виявити далекі від спостерігача літаки* (Бесіди про всесвіт, 1953, 84); *Спостереження з Землі за переміщенням радіозонда тепер провадять з допомогою радіолокаторів* (Наука.., 2, 1958, 5).

РАДІОЛОКАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* 1. Стос. до радіолокації. *За допомогою сучасної радіолокаційної апаратури можна повністю забезпечити польоти літаків у важких метеорологічних умовах* (Веч. Київ, 10.V 1957, 4).

2. Заснований на радіолокації. *Останні радянські радіолокаційні спостереження виявили, що період обертання Венери 9—11 діб (земних)* (Наука.., 6, 1961, 7).

△ **Радіолокаці́йна астроно́мія** — розділ радіоастрономії, в якому вивчають різні космічні об'єкти за допомогою радіолокаторів.

РАДІОЛОКА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Метод виявлення об'єктів і визначення їх місцезнаходження за допомогою радіохвиль. *Надзвичайно важливе значення має радіолокація, тобто виявлення і визначення місцеположення різних об'єктів у повітрі, на воді і на землі за допомогою опромінювання цих об'єктів радіохвилями і приймання відбитих від них радіохвиль* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 391); *Радіолокація знаходить літак і корабель у нічній темряві, дозволяє літаку сісти на аеродром при суцільному тумані* (Осн. радіотехн., 1957, 4).

РАДІОЛЮБИ́ТЕЛЬ, я, *ч.* Той, хто займається радіотехнікою і радіозв'язком не як професіонал, а як любитель. *Віталіїв погляд перехоплюється — в який уже раз! — на грамоти та дипломи, порозвішувані на стінах. Ці дипломи в різний час присуджено Сашкові за перемоги на змаганнях радіолюбителів-короткохвильовиків* (Гончар, Тронка, 1963, 40); *Швейцарська ліга радіолюбителів кожного року організує традиційні змагання короткохвильовиків усього світу* (Рад. Укр., 7.I 1965, 3).

РАДІОЛЮБИ́ТЕЛЬСТВО, а, *с.* Заняття радіолюбителів. *Радіолюбительство в нашій країні набуло широкого розмаху.., воно стало могутньою силою, яка активно сприяє технічному прогресові в народному господарстві* (Наука.., 7, 1961, 46).

РАДІОЛЮБИ́ТЕЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **радіолюби́тель.**

РАДІОЛЯ́РІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **радіоля́рії.**

РАДІОЛЯ́РІЇ, ій, *мн.* Підклас морських одноклітинних тварин класу саркодових з кулястим тілом і псевдоподіями, що розходяться променями; променяки. *З найпростіших одноклітинних тварин світяться радіолярії, схожі на знайому всім з курсу зоології амебу* (Наука.., 8, 1965, 15); *Деякі морські тварини мають здатність накопичувати в своєму тілі різні хімічні елементи.. Так, молюски накопичують мідь,.. радіолярії — стронцій, медузи — цинк, олово і свинець* (Знання.., 2, 1966, 3).

РАДІОМАЯ́К, á, *ч.* Передавальна наземна радіостанція, яка посилає у простір радіосигнали з певною періодичністю, що дає можливість кораблям або літакам визначати своє місцезнаходження. *Туман. Проте посадочна смуга приймає маршрутний літак. Вмикаються два радіомаяки* (Веч. Київ, 18.I 1967, 4).

РАДІОМЕРЕ́ЖА, і, *ж.* Спосіб організації радіозв'язку з багатьма кореспондентами одночасно. *Вирішило депо радіофікувати свої цехи — в роботу включилися радіоклубівці. Вони обладнали радіомережу, яку використовують для передачі радіогазет, лекцій та бесід, для диспетчерської служби* (Рад. Укр., 20.II 1964, 3).

РАДІОМЕТЕОРОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіометеорології.

△ **Радіометеорологі́чна ста́нція** — комплекс автоматичних приладів для вимірювання температури, кількості опадів, напряму вітру, сонячної радіації та інших метеорологічних елементів і передавання по радіо даних вимірювання.

РАДІОМЕТЕОРОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Вчення про вплив метеорологічних умов на поширення радіохвиль у просторі та дослідження метеорологічних процесів за допомогою радіолокації.

РАДІО́МЕТР, а, *ч.* 1. Прилад для вимірювання енергії світла. *Радіовипромінювання Сонця спостерігають з допомогою радіотелескопа. Це складна антенна система і радіометр* (Знання.., 6, 1969, 14).

2. Прилад для вимірювання потужності випромінювання малої інтенсивності в діапазоні радіохвиль.

3. Прилад для розвідування радіоактивних корисних копалин.

4. Механічний пристрій для вимірювання звукового тиску.

РАДІОМЕТРИ́СТ, а, *ч.* Фахівець з радіометрії. *Не дрімає всевидюще око локатора. Радіометрист.. пильно веде пошук. Розсипом зірочок мерехтить екран* (Рад. Укр., 30.VII 1967, 2).

РАДІОМЕТРИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіометрії. *Впроваджено.. радіометричні методи .. дослідження пробурених свердловин з допомогою радіоактивних ізотопів* (Наука.., 6, 1958, 34).

РАДІОМЕ́ТРІЯ, ї, *ж.* 1. Сукупність методів вимірювання енергії або кількості частинок будь-якого променя при його поширенні, вбиранні чи розсіюванні.

2. Метод розвідування радіоактивних корисних копалин за допомогою радіохвиль. *Особливі розділи* [у музеї] *відведені найновішим методам геологічних досліджень будови надр, таким, як аерофотозйомка, і геофізичним методам розвідування, наприклад.. радіометрії* (Наука.., 10, 1960, 26).

РАДІОМО́ВЛЕННЯ, я, *с.* Передача по радіо текстових і музичних програм. *Наше радіомовлення служить народові, задовольняє його культурні потреби, є трибуною виховання молодого покоління* (Літ. Укр., 19.II 1965, 2).

РАДІОМО́ВНИЙ, а, е. Стос. до радіомовлення. *По одній радіорелейній лінії можна передавати одночасно сотні телефонних розмов, радіомовні і телевізійні програми* (Наука.., 7, 1957, 7); *Розгорявся дев'ятий сталінградський удар. Всю ніч з 28 на 29 грудня і ранком 29 грудня армійські потужні радіомовні станції з передової лінії фронту безперервно передавали оточеним повідомлення радянського командування* (Гончар, III, 1959, 235).

РАДІОМОНТА́Ж, у́, *ч.* 1. Монтаж радіоустаткування.

2. Інсценізація літературних творів або окремих їх частин для передавання по радіо.

РАДІОМОНТА́ЖНИК, а, *ч.* Фахівець з радіомонтажу (у 1 знач.). *Кожний новий радіотехнічний апарат є результат копіткої праці багатьох людей, серед яких неабияку роль виконує радіомонтажник* (Осн. радіотехн., 1957, 4).

РАДІОМОНТЕ́Р, а, *ч.* Робітник, що лагодить радіоустаткування.

РАДІОНАВІГА́ТОР, а, *ч.* Фахівець з радіонавігації.

РАДІОНАВІГАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до радіонавігації. *На судні встановлюється сучасне штурманське і радіонавігаційне обладнання* (Наука.., 2, 1957, 16).

РАДІОНАВІГА́ЦІЯ, ї, *ж.* Визначення в просторі координат кораблів, літаків та керованих снарядів за допомогою радіотехнічних засобів. *Ультракороткі хвилі застосовуються в телебаченні, радіолокації, радіонавігації.. тощо* (Наука.., 7, 1957, 7).

РАДІОНАВУ́ШНИК *див.* **радіонаву́шники.**

РАДІОНАВУ́ШНИКИ, ів, *мн.* (*одн.* **радіонаву́шник,** а, *ч.*). Пристрій для слухання радіопередач, що прикладається до вух або надівається на них. *Ціла зала сидить в радіонавушниках, судді, підсудні, обвинувачі й адвокати, преса, гості* (Ю. Янов., Мир, 1956, 239).

РАДІООБЛА́ДНАННЯ, я, *с.* Сукупність приладів, пристроїв і т. ін., необхідних для здійснення радіозв'язку. *Радіообладнання кораблів призначене для двобічного радіотелефонного і телеграфного зв'язку між космонавтами в короткохвильовому діапазоні* (Рад. Укр., 23.X 1962, 2).

РАДІОПЕ́ЛЕНГ, а, *ч., спец.* 1. Кут, утворюваний географічним меридіаном і напрямом від радіоприймача на випромінювач радіохвиль.

2. Сигнал передавальної радіостанції, за яким визначається кут між меридіаном і напрямом на цю станцію. *Кривцов.. наказав радистові взяти радіопеленг від радіостанції «Лахтак»* (Трубл., Лахтак, 1953, 162).

РАДІОПЕЛЕНГА́ТОР, а, *ч., спец.* Прилад для визначення напряму на передавальну радіостанцію за допомогою спрямованої антени. *Володя з допомогою радіопеленгатора почав ловити різні станції* (Трубл., Хатина.., 1934, 30).

РАДІОПЕЛЕНГА́ТОРНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **радіопеленга́тор.**

РАДІОПЕЛЕНГА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Визначення спеціальними приладами (радіопеленгаторами) напряму на передавальну радіостанцію.

РАДІОПЕРЕДАВА́Ч, а́, *ч.* Пристрій для передавання інформації на відстань за допомогою радіохвиль. *Радіопередавач призначається для створення електричних коливань високої частоти і випромінювання в простір їх енергії у вигляді електромагнітних хвиль* (Осн. радіотехн., 1957, 111); *В кутку радіопередавач, біля нього юна радистка* (Ю. Янов., I, 1954, 153).

РАДІОПЕРЕДА́ЧА, і, *ж.* 1. Передавання музики, мови на відстань за допомогою радіохвиль. *Щоб зрозуміти будову і принцип дії передавальної і приймальної радіостанцій, треба насамперед ознайомитися з фізичними процесами, які лежать в основі радіопередачі і приймання* (Курс фізики, III, 1956, 224).

2. Те, що передається по радіо. *Радіопередача, присвячена О. Петрусенко.*

РАДІОПЕРЕ́КЛИК, у, *ч.* Зв'язок по черзі з кількома радіостанціями з метою взаємної інформації, обміну думками і т. ін. *Радивон загрожував прикрутить бригадирові гайку. Хай зробить висновки. Увечері радіоперекли́к, що він скаже?* (Горд., Дівчина.., 1954, 130).

РАДІОПЕРЕКЛИ́ЧКА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **радіопере́клик.** *Вже вчїжджаючи з току, зустріли* [голова артілі та вантажники] *парторга, що повертався бідаркою з радіопереклички* (Гончар, Новели, 1954, 141).

РАДІОПЕРЕХО́ПЛЕННЯ, я, *с., спец.* 1. Приймання і записування радіопередач противника як вид розвідки.

2. Відомості, одержані шляхом приймання радіопередач противника.

РАДІОПЕРЕШКО́ДИ, ко́д, *мн.* Природні або штучно утворені електромагнітні коливання, що спотворюють або заглушують передавану по радіо інформацію. *Надійною ознакою можливої грози є виникнення зранку радіоперешкод* (Колг. Укр., 8, 1956, 43).

РАДІОПРИЙМА́ЛЬНИЙ, а, е. Який уловлює, перетворює і використовує енергію радіохвиль. *Радіоприймальна установка; Радіоприймальний пристрій.*

РАДІОПРИЙМА́Ч, а́, *ч.* Пристрій для уловлювання, перетворювання і використання енергії радіохвиль. *На метеорологічній станції радіоприймач приймає сигнали радіозонда* (Наука.., 2, 1958, 5); *Я включив радіоприймач, і знайомий голос диктора вітає з добрим ранком школярів* (Донч., VI, 1957, 591).

РАДІОПРИЙО́М, у, *ч.* Уловлювання, перетворення і використання енергії радіохвиль.

РАДІОПРОГРА́МА, и, *ж.* План, список передач по радіо. *Лише за останні чотири роки* [1956—1960] *подвоївся обсяг республіканських радіопередач, на 30 процентів зросла тривалість обласних радіопрограм* (Ком. Укр., 4, 1960, 68).

РАДІОПРОЖЕ́КТОР, а, *ч., спец.* Складна антена, яка має здатність випромінювати ультракороткі радіохвилі у вигляді вузького пучка радіопроменів.

РАДІОПРОМИСЛО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Промисловість, що виробляє радіотовари.

РАДІОРЕЛЕ́ЙНИЙ, а, е. 1. Признач. для напрямленого передавання радіосигналів надвисокої частоти через проміжні приймально-передавальні радіостанції на великі відстані. *Радіорелейні лінії є новим сучасним засобом зв'язку* (Наука.., 5, 1958, 6).

2. Який здійснюється за допомогою передавання сигналів через проміжні приймально-передавальні радіостанції. *Міста Донецьк і Луганськ сполучено найбільш технічно прогресивним радіорелейним зв'язком* (Рад. Укр., 6.I 1963, 3).

РАДІОРЕПРОДУ́КТОР, а, *ч.* Те саме, що **репроду́ктор.** *З радіорепродуктора лине пісня Перемоги* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 92).

РАДІОРУ́БКА, и, *ж.* Службове приміщення (на кораблі, літаку і т. ін.), в якому розміщено приймально-передавальну радіоапаратуру. [К о б з а:] *Двадцять годин сидять в радіорубці Гайдай і Оксана. Вони викликають Москву і викликати ніяк не можуть* (Корн., I, 1955, 46).

РАДІОРУ́ПОР, а, *ч.* Репродуктор у вигляді рупора. *Радіорупор розносив останні вісті з центральної радіостанції* (Десняк, Десну.., 1949, 293); *Через радіорупори вони чують знайомі голоси партійних керівників, письменників, артистів* (Сміл., Сад, 1952, 77).

РАДІОСЕКСТА́НТ, а, *ч., спец.* Радіонавігаційний прилад, яким визначають напрям на Сонце за його радіовипромінюванням.

РАДІОСІ́ТКА, и, *ж.* Те саме, що **радіомере́жа.**

РАДІОСЛУХА́Ч, а́, *ч.* Той, хто слухає програми радіомовлення, радіопередачі. *Радіослухачі і телеглядачі — люди різного віку і професій, смаків і вимог* (Рад. Укр., 7.V 1959, 1).

РАДІОСЛУХА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **радіослуха́ч.**

РАДІОСПЕКТРОСКОПІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіоспектроскопії. *Радіоспектроскопічні методи дозволяють провадити швидкий хімічний аналіз суміші газів і здійс-*

нювати безперервний контроль за виробничими хімічними процесами (Радіолокація.., 1958, 38).

РАДІОСПЕКТРОСКОПІ́Я, ї, *ж.* Наука про спектри випромінювання і поглинання найкоротших радіохвиль. *Радіоспектроскопія займається дослідженням речовин в різних фізико-хімічних станах шляхом вивчення поглинання або випромінювання ними радіохвиль* (Радіолокація.., 1958, 38).

РАДІОСТА́НЦІЯ, ї, *ж.* 1. Сукупність технічних пристроїв для передавання і приймання інформації за допомогою радіохвиль. *Охрім, що трусив на світанку ятері, бачив, як на Гусячому острові ні з сього ні з того заворушилася копиця і звідти виліз якийсь чоловік. Не роздивившись, хто воно й що воно, Охрім прибіг у сільраду і наробив гвалту, що бачив за Ташанню шпигуна, озброєного двома кулеметами і радіостанцією* (Тют., Вир, 1964, 258).

2. Установа, яка здійснює передавання та приймання радіоповідомлень, радіовистав, радіоконцертів і т. ін. *З дня на день усі чекали закінчення війни.. Здавалось, година розв'язки ось-ось настане і найпотужніші радіостанції світу нарешті привітають людство з великим тріумфом* (Гончар, III, 1959, 387); *Концерт, який починає передавати київська радіостанція, привертає його* [П. К. Саксаганського] *увагу* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 301).

РАДІОСТУ́ДІЯ, ї, *ж.* Відповідно обладнане приміщення, з якого ведуться радіопередачі.

РАДІОТА́НК, а, *ч.* Пересувна броньована машина з радіоапаратурою.

РАДІОТЕЛЕГРА́МА, и, *ж.* Те саме, що **радіогра́ма**. *По радіо була прийнята радіотелеграма Бєгічеву* (Видатні вітч. географи.., 1954, 124).

РАДІОТЕЛЕГРА́Ф, а, *ч.* 1. Сукупність передавальної та приймальної апаратури для телеграфного зв'язку по радіо. — *Це, бачите, невеличкий.. радіотелеграф. Сидячи тут, я переказую свої розпорядження в різні кінці мого маєтку* (Смолич, I, 1958, 64).

2. Установа, яка здійснює такий зв'язок.

РАДІОТЕЛЕГРАФІ́СТ, а, *ч.* Фахівець з радіотелеграфії. *Одне для нього було ясним — тепер він не зможе добре працювати радіотелеграфістом, бо рука його нечітко вибиватиме знаки на ключі* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 307).

РАДІОТЕЛЕГРАФІ́Я, ї, *ж.* Передавання та приймання повідомлень по радіо за допомогою телеграфного коду.

РАДІОТЕЛЕГРА́ФНИЙ, а, е. Прикм. до **радіотеле́граф** і **радіотелеграфі́я**. *Пальці не наважуються приторкнутися до головки радіотелеграфного ключа* (Ткач, Моряки, 1948, 131).

РАДІОТЕЛЕКЕРО́ВАНИЙ, а, е. Яким керують на відстані за допомогою радіо. *Із запуском нових штучних супутників Землі і радіотелекерованих ракет будуть значно розширені дослідження на тваринах* (Наука.., 2, 1958, 15).

РАДІОТЕЛЕМЕТРИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіотелеметрії. *З допомогою радіотелеметричної і телевізійної систем провадиться спостереження за станом космонавта в польоті* (Наука.., 5, 1961, 4); *Радіотелеметрична апаратура забезпечувала передачу на Землю даних усіх вимірів, здійснюваних на супутнику* (Рад. Укр., 14.X 1957, 3).

РАДІОТЕЛЕМЕТРІ́Я, ї, *ж.* Наука про засоби вивчення на відстані за допомогою радіосигналів стану людини, властивостей верхніх шарів атмосфери, космічного простору і т. ін. *В останні роки радіотелеметрія широко використовується під час льотних випробувань ракетних пристроїв, безпілотних літаків і керованих снарядів* (Наука.., 2, 1958, 6); *За станом космонавта* [Г. С. Титова] *і його діяльністю в польоті систематично провадилося спостереження з допомогою сучасних методів радіотелеметрії і телебачення* (Рад. Укр., 12.VIII 1961, 2); *На допомогу медикам прийшла радіотелеметрія. У шлунково-кишковий тракт людини вводять.. мініатюрний передавач.. Прилад і розповідає лікареві про фізіологічні, фізичні та хімічні процеси в організмі* (Веч. Київ, 13.XI 1967, 4).

РАДІОТЕЛЕМЕХА́НІКА, и, *ж.* Наука про вимірювання певних величин (швидкості, температури і т. ін.) і керування на відстані за допомогою радіо об'єктами, що рухаються, а також відповідна галузь техніки. *Високий розвиток ультракороткохвильової техніки, викликаний застосуванням радіолокації, сприяв швидкому удосконаленню телебачення, широкому застосуванню радіотелемеханіки* (Радіолокація.., 1958, 37).

РАДІОТЕЛЕМЕХАНІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіотелемеханіки. *Радіотехніка тепер розвинулася настільки, що зробила можливими польоти літаків і ракет, якими керує радіотелемеханічний пристрій* (Наука.., 4, 1964, 9).

РАДІОТЕЛЕСКО́П, а, *ч.* Пристрій для вивчення радіохвиль, що відходять від космічних об'єктів. *Радіотелескопи, які вловлюють електромагнітні хвилі, випромінювані Сонцем, Місяцем та іншими небесними тілами, збагатили наші уявлення про всесвіт* (Наука.., 3, 1959, 19).

РАДІОТЕЛЕУПРАВЛІ́ННЯ, я, *с.* Управління різними механізмами на відстані за допомогою радіозасобів. *На сучасних досягненнях електроніки засноване радіотелеуправління* (Рад. Укр., 23.VI 1959, 3).

РАДІОТЕЛЕФО́Н, у, *ч.* Сукупність приймальної та передавальної апаратури для телефонного зв'язку по радіо. *Зовні радіотелефон нічим не відрізняється від звичайного настільного телефонного апарата. Тільки в його корпус вмонтовано передавач і приймач* (Наука.., 8, 1961, 46).

РАДІОТЕЛЕФОНІ́Я, ї, *ж.* Зв'язок по радіо, здійснюваний за допомогою людського голосу, а не телеграфного коду.

РАДІОТЕЛЕФО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **радіотелефо́н** і **радіотелефоні́я**. *Радіообладнання кораблів призначене для двобічного радіотелефонного і телеграфного зв'язку між космонавтами в короткохвильовому діапазоні* (Рад. Укр., 23.X 1962, 2).

РАДІОТЕРАПЕВТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіотерапії.

РАДІОТЕРАПІ́Я, ї, *ж.* Лікувальний метод, в основі якого лежить діяння на організм людини і тварини певних доз природних або штучних радіоактивних препаратів.

РАДІОТЕ́ХНІК, а, *ч.* Фахівець з радіотехніки. *Поруч, в аудиторії агротехніки, що на сьогодні їй ім'я — танцзал, інститутський радіотехнік пристроює радіолу* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 20).

РАДІОТЕ́ХНІКА, и, *ж.* 1. Наука про електромагнітні коливання високої частоти і радіохвилі. *Велике теоретичне і практичне значення мають роботи українських вчених у галузі радіотехніки і електроніки. Вони, зокрема, є основою для розвитку радіолокації та радіотелеуправління* (Вісник АН, 11, 1957, 18).

2. Галузь техніки, що розробляє і застосовує радіоапаратуру в системах радіозв'язку, радіомовлення, телебачення, радіонавігації і т. ін. *Практичне використання електричної енергії привело до створення ряду спеціальних галузей техніки: електротехніки, електро-*

хімії, радіотехніки, телебачення, телемеханіки і автоматики (Курс фізики, III, 1956, 3).

РАДІОТЕХНІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіотехніки. *Рік у рік зростає радянська радіотехнічна промисловість, добивається все більших успіхів* (Наука.., 1, 1958, 49); *Штурман наведення, вміло використовуючи радіотехнічні засоби, впевнено веде винищувач на зближення з ціллю* (Рад. Укр., 15.IX 1961, 3).

РАДІОТО́РІЙ, ю, *ч.* Радіоактивний елемент, що утворюється внаслідок радіоактивного розпаду торію.

РАДІОТО́ЧКА, и, *ж.* Установка для приймання передач радіомовлення. *Щороку збільшується кількість радіовузлів і радіоточок* (Київ. пр., 31.X 1950, 3).

РАДІОТРАНСЛЯЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до радіотрансляції. *Радіотрансляційний вузол.*

РАДІОТРАНСЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж.* Трансляція передач радіомовлення. *З залів музею організується радіотрансляція* (Літ. газ., 15.I 1948, 1).

РАДІОУСТАНО́ВКА, и, *ж.* Комплект радіоустаткування, встановленого на місці його постійного використання. *Треба було негайно сповістити про ворожий напад вищому командуванню, але радіоустановка була знищена першими ворожими снарядами* (Збан., Між.. людьми, 1955, 29); *Швидко зростає кількість радіоустановок в СРСР і зокрема на Україні* (Рад. Укр., 7.V 1957, 1).

РАДІОФІ́ЗИКА, и, *ж.* Розділ фізики, який вивчає фізичні основи радіотехніки і суміжних з нею галузей техніки. *Українські вчені займають провідне місце в ряді досліджень з радіофізики та електроніки* (Наука.., 1, 1965, 3).

РАДІОФІЗИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіофізики.

РАДІОФІКА́ТОР, а, *ч.* Фахівець з радіофікації. *Повернувшись до ліжка, він приязно і вдячно подумав про дбайливих радіофікаторів* (Баш, На землі.., 1957, 81).

РАДІОФІКА́ЦІЯ, ї, *ж.* Планомірний розвиток приймальної радіомережі в міській і сільській місцевостях. *Електрична енергія відкриває можливість повної радіофікації і кінофікації сільської місцевості* (Ком. Укр., 12, 1959, 36).

РАДІОФІКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **радіофікува́ти**. *Всі села і міста* [Волині] *радіофіковані* (Цюпа, Україна.., 1960, 268); // **радіофіко́вано**, *безос. присудк. сл. Клуб було радіофіковано, голос лектора чітко звучав з гучномовця* (Дмит., Наречена, 1959, 136).

РАДІОФІКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **радіофікува́ти**.

РАДІОФІКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Здійснювати радіофікацію чого-небудь. *Вирішило депо радіофікувати свої цехи — в роботу включилися радіоклубівці* (Рад. Укр., 20.II 1964, 3).

РАДІОФІКУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* 1. Ставати радіофікованим. *Всі жилі кімнати* [гуртожитку] *радіофікуються* (Архіт. і буд., 2, 1955, 12).

2. *тільки недок.* Пас. до **радіофікува́ти**.

РАДІОФОНІ́Я, ї, *ж.* 1. Те саме, що **радіотелефоні́я**.

2. Галузь радіомовної техніки, що займається питаннями якості музичної передачі.

РАДІОХВИ́ЛІ, хви́ль, *мн.* (*одн.* **радіохви́ля**, і, *ж.*). Електромагнітні хвилі, що поширюються в просторі для передачі сигналів, музики, мови, зображень і т. ін. *Електроніка навчила радіохвилі передавати на сотні і тисячі кілометрів не лише звук, а й зображення* (Наука.., 8, 1962, 16); *В шістдесят п'ять різних міст світу линули короткі радіохвилі,.. скрізь мали вони знайти одного адресата — інститут переливання крові* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 109).

РАДІОХВИ́ЛЯ *див.* **радіохви́лі**.

РАДІОХІМІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до радіохімії. *Для дослідження походження природної радіоактивності рослин слід радіохімічним шляхом визначати вміст окремих радіоелементів* (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 4).

РАДІОХІ́МІЯ, ї, *ж.* Наука про фізико-хімічні процеси, що відбуваються при ядерних перетвореннях, про хімічні властивості радіоактивних речовин і методи виділення цих речовин. *Еволюція наших ідей викликала створення нових наук: фізики атома, радіології та її частини — радіохімії, геохімії, радіогеології* (Вибр. праці В. І. Вернадського, 1969, 251).

РАДІОЦЕ́НТР, у, *ч.* Пункт, обладнаний спеціальною апаратурою для радіозв'язку та радіомовлення. *Суфі покинув Карасу і в Ташкенті на радіоцентрі диктором працює* (Ле, Міжгір'я, 1953, 362).

РАДІОЧУТЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість живих організмів виявляти зміни під дією іонізуючого випромінювання. *Дослідження радіочутливості рослин провадяться у двох напрямках. Вивчається гостре короткочасне опромінювання насіння і вирощування рослин на гамма-полях* (Хлібороб Укр., 10, 1968, 30); *Встановлено, що радіочутливість* [рослин] *підвищується з підвищенням температури* (Укр., бот. ж., XVII, 3, 1960, 3).

РАДІОШИ́ФР, у, *ч.* Система умовних знаків для передач по радіо, телеграфу. *Десь через вітряний простір невідомими шляхами летять звуки радіошифру* (Ткач, Моряки, 1948, 132).

РАДІОЩО́ГЛА, и, *ж.* Конструкція, призначена для встановлення на певній висоті антен радіостанцій. *На кам'янистому схилі, в зеленій гущавині дерев ледь видніється лісникова хата з гнучкою радіощоглою на ній* (Гончар, I, 1954, 535).

РАДІ́СІНЬКИЙ, а, е, *розм.* 1. Дуже радий, сповнений великої радості з приводу чого-небудь. *І радісінька додому Ярина верталась* (Шевч., I, 1951, 284); *Мати радісінька, мов родині якій, аж зачервонілась стара* (Вас., Вибр., 1954, 46).

2. *з інфін.* Який виражає готовність, бажання, згоду що-небудь зробити. — *Ні, братику, не піду і тебе не пущу; бо й я радісінький твого вареника хоч покуштувати* (Кв.-Осн., II, 1956, 114).

РА́ДІСНИЙ, а, е. 1. Який відчуває радість з приводу чого-небудь. *Іван був радісний, веселий, дробцював* [дрібцював] *короткими ногами і все говорив та й говорив, мов горохом сипав* (Коцюб., I, 1955, 380); *Яресьчиха в супроводі шпитального персоналу вивела сина з барака. Не впізнати було її. Радісна, випростана, освітлена щастям, вела його через подвір'я до воріт!* (Гончар, II, 1959, 135); *Урок останній. Сонце над землею світило нам. Ми радісні були* (Сос., Солов. далі, 1957, 70); // Який виражає радість. *Личко її молоде та радісне як яблучко червоніло, очі горіли* (Мирний, IV, 1955, 139); *Зринули в уяві дитячі радісні оченята* (Донч., VI, 1957, 56); // Який має веселу вдачу; життєрадісний. *І став улюбленцем донбасівського полку Цей бистрий і меткий і радісний хлопчак* (Бажан, Вибр., 1940, 170).

2. Сповнений радості, веселощів, приємностей і т. ін. *Сердечно вітаю Вас з новим роком й бажаю всього найкращого, здорового, радісного життя* (Коцюб., III, 1956, 379); *Це був радісний день* (Донч., VI, 1957, 60); // Який приносить, дає радість, втіху; відрадний. *Невважаючи на радісну звістку про заснування* [заснування] *нового Вісника, мені все-таки жаль «Життя і слова»* (Л. Укр., V, 1956, 210); *З-за обрію — сонце.. Над хлібами стиглими прокотився ранковий привіт... А з села комунари повалили вервечками на ранкові роси... На радісну працю...* (Головко, I, 1957, 166); // Викликаний радістю.

Пристаркуватий ротний кравець довго вагався, доки, міцно надимаючись, зважився-таки запропонувати Ясногорській свої послуги.— Давайте, я вам шинельку... трошки підправлю, перероблю.— Шура глянула на свої довгі, підкочені рукава і ледве стримала готові бризнути радісні сльози. Про неї дбали, за неї піклувалися з такою зворушливою ніжною незграбністю! (Гончар, III, 1959, 199); *// у знач. ім.* **ра́дісне,** ного, *с.* Те, що сповнене радості. *За всесильним законом життя й моці народного духу говорилося й співалося про веселе й радісне* (Довж., I, 1958, 337).

3. *кому, розм., рідко.* Який викликає у кого-небудь радість, тішить (про особу, предмет, подію і т. ін.). *Як теперки спогадаю — яка була вона бліда і яка радісна мені!* (Вовчок, VI, 1956, 250); *Я мріяв про синів-соколів, едине, ради чого треба жити. Я їх маю, цих синів. І хто мені дужче радісний чи любий — не знаю* (Ю. Янов., II, 1958, 11).

РА́ДІСНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Стан за знач. **ра́дісний** 1, 2. *По-новому стоїть у пожовтневих творах письменника* [С. Васильченка] *і проблема світосприймання дітей. Тепер природні якості юних героїв — радісність, дотепність, кмітливість не вступають у суперечність з умовами їхнього життя* (Рад. літ-во, 5, 1965, 60).

РА́ДІСНО. Присл. до **ра́дісний** 1, 2.— *Є, є! — вигукує радісно Оленка, витягаючи гарну рибину* (Турч., Зорі.., 1950, 363); *Степан Васильович радісно зустрічає парубка.— А я вже думав, що ти зовсім відбився від рук* (Стельмах, I, 1962, 351); *Задумане завжди лице його на сей раз грало якоюсь усмішкою, очі радісно блищали* (Мирний, IV, 1955, 116); *Образно. *З-за обрію вставало червоне вранішнє сонце і радісно вітало молоду зелену землю* (Збан., Старший брат, 1952, 23); *// у знач. присудк. сл. Йому тут було радісно й добре...* (Коцюб., II, 1955, 123).

РА́ДІСТЬ, дості, *ж.* 1. Почуття задоволення, втіха, приємність. *Алмазом добрим, дорогим Сіяють очі молодії; Витає радість і надія В очах веселих* (Шевч., II, 1953, 238); *Від її юного образу, чистого й одухотвореного материнством, віє такою радістю, що вся кімната світиться і сяє, і все, що є в домі, виглядає якось святково* (Довж., I, 1958, 111); *Вустимко з радістю захоплює свою здобич* [картоплину] *і, обпікаючи пальці, чистить* (Багмут, Опов., 1959, 11); *Наталя говорила про велику радість служіння партії і народу* (Донч., Шахта.., 1949, 140).

◇ **З [вели́кою] ра́дістю** — з готовністю, задоволенням, дуже охоче. — *Коли вже певно намірилася йти за кого-небудь, так іди за Миколу.— Піду, таточку, з великою радістю* (Кв.-Осн., II, 1956, 349); **З яко́ї ра́дості** — чому, для чого. — *Хочете, щоб і мені піднесли печеного чи сирого гарбуза. Батько засміявся: — Дурний, тобі не піднесе.— І чого це та з якої радості? Може, я багатший за тих, що сватались до неї?* (Стельмах, I, 1962, 532); **Пи́ти ра́дість** *див.* **пи́ти; Ра́дість** [діли́ти] **попола́м** *див.* **попола́м; Така́ ра́дість, така́ ра́дість,** *ірон.*— уживається при вираженні нещирого задоволення з приводу чого-небудь. — *О, так рано, паночку, прокинулись!? — з перебільшеним здивуванням вигукує Никанор,.. така радість, така радість бачити пана, хоча заочі на цього пана Никанор махає рукою і зневажливо кривить одне слово: «Ет!»* (Стельмах, I, 1962, 10).

2. Особа, предмет, подія і т. ін., що викликають радісні почуття, тішать. — *Одна в мене на світі радість, моя Марусенька!* (Кв.-Осн., II, 1956, 59); *Оксані — радість: мати одрізала з полотна хустку, а порошком пофарбувала в червоний колір. Вийшла червона хустина* (Головко, I, 1957, 106); *Народження сина було для Джемира великою радістю* (Тулуб, В степу.., 1964, 338); // Приємна, втішна звістка. *Вернувся Іван з великою радістю: принесли старости обмінений хліб в батькову хату* (Мирний, I, 1949, 185); // Лагідне, ніжне звертання до кого-небудь. *Спасибі тобі, моя ти радосте, доленька моя хороша!* (Коцюб., III, 1956, 184).

РАДІ́ТИ, ію, ієш, *недок.* Відчувати радість з приводу чого-небудь. *Вставало сонце з-за могили, Раділи люде встаючи. А мати й спати не лягала* (Шевч., I, 1951, 387); *Радійте, співайте! Гучна перемога! Вже ворог тікає — відкрилась дорога!* (Тич., II, 1947, 228); *Давно не співали в хаті Гайворонів, і Дарина Михайлівна радіє, що разом із сином завітала до хати й пісня* (Зар., На.. світі, 1967, 3); * Образно. *Був ясний день, веселая година; Раділи і садок, і поле, і долина* (Гл., Вибр., 1951, 146); *// за кого — що, з чого.* Відчувати радість за кого-небудь, з приводу чиїхось успіхів, приємних, радісних подій і т. ін. *Твої праці всіх зацікавили, як в Галичині, так і тут, і я дуже радію за мою кохану авторку* (Коцюб., III, 1956, 151); *Як радію за ту я людину, що загублену радість знайшла* (Сос., II, 1958, 106); *Тільки одна Ніна Коробейник не раділа, здається, успіхам своєї подруги* (Донч., V, 1957, 335); *Ясногорську називали в розмовах не інакше, як Вірною. Вірна!.. Найбільше раділи з цього її нового імені міномётники* (Гончар, III, 1959, 197); *// кому, чому.* Відчувати радість з якоїсь нагоди, з певного приводу. *До мене на святках наїхало гостей: Дядьки, брати та дехто із людей... Як милим гостям не радіти?* (Гл., Вибр., 1957, 64); *Дітвора.. раділа весні, теплу і звільненню від хатнього ув'язнення* (Довж., I, 1958, 173); *Образно. *Радіють молодій обнові Берези, клени, явори* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 76); *// ким, розм., рідко.* Утішатися, тішитися ким-небудь. *Весело, як є ким радіти, та й те добре, коли є об кім поплакати* (Вовчок, I, 1955, 257).

◇ **Душе́ю (се́рцем) раді́ти** — відчувати велику радість, насолоду, втіху і т. ін. — *Наймись у нас дитини доглядати,— кажуть їй, а вона й душею радіє* (Вовчок, I, 1955, 35); — *Ді-ма-є... має...— лепече дитина. А тато чує це, дивиться на дитину крізь вії й серцем радіє...* (Мирний, I, 1949, 172).

РАДІ́ТИСЯ, ію́ться, *недок., безос., кому, розм., рідко.* Перебувати в радісному настрої. *Галі раділось, що не буде її обидчика дома, менша буде буча* (Мирний, IV, 1955, 77).

РА́ДІУС, а, *ч.* 1. Відрізок прямої, що сполучає будь-яку точку кола або сфери з центром; // Віддаль від певної точки кола або сфери до центра. *За формою Земля є куля, помітно сплющена біля полюсів. На екваторі вона трохи опукла, наче роздута. Завдяки сплющеності Земля має різну довжину радіусів* (Про вулкани.., 1955, 32).

2. Величина охоплення, сфера дії, поширення чого-небудь стосовно якогось центру. *Радіус дії атомного криголама, призначеного для плавання в полярних широтах, буде практично необмежений* (Наука.., 12, 1956, 21).

△ **Ра́діус польо́ту** — максимальна віддаль, яку може подолати літак від бази і повернутися назад, не поповнюючи запасів пального. *Невпинно зростає радіус польоту важких реактивних літаків* (Рад. Укр., 30.VI 1957, 1).

РА́ДІУСНИЙ, а, е. Розміщений уздовж радіуса (у 1 знач.). *Довгі низькі бараки обступили цей «колишній» пустир по обрію і розбіглися радіусними вулицями до горизонтів* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 226).

РАДІ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **раді́ти.**

РАДНАРГО́СП, у, *ч., іст.* Скорочення: рада народного господарства. — *Передали по радіо постанову про створення раднаргоспів* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 188); *Раднаргоспи наділяються всіма правами, необхідними для здійснення господарської і фінансової діяльності* (Рад. Укр., 10.V 1957, 1).

РАДНАРГО́СПІВСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **раднарго́сп**.

РАДНАРКО́М, у, *ч., іст.* Скорочення: Рада Народних Комісарів. *Відтоді, як великий Ленін у 1922 році поставив вимогу, щоб була заслухана в Раднаркомі доповідь про діяльність Мічуріна, карта розповсюдження мічурінських рослин зазнала великих змін* (Довж., І, 1958, 489).

РАДНАРКО́МІВСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **раднарко́м**. *Напевне інцидент з раднаркомівською комісією мусив би якоюсь мірою сплисти в обговореннях роботи адміністрації будівництва* (Ле, Міжгір'я, 1953, 178).

РА́ДНИЙ [1], а, е, *діал.* Радий.

◇ **З ра́дної душі́** — з великим бажанням, охоче. *Семен був би з радної душі пішов, не так із цікавості.., як для того, щоби десь утекти від хати* (Март., Тв., 1954, 113).

РА́ДНИЙ [2], ного, *ч., іст.* Те саме, що **ра́дник** 3. *Радні поволі стягалися до канцелярії* (Стеф., І, 1949, 73); *Громадський уряд — це збірне місце найстатечніших господарів.. Сходилися радні і ті, що колись були в раді* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 216).

РА́ДНИК, а, *ч.* 1. *розм.* Те саме, що **пора́дник** 1. *Сім книг написано* [М. Коцюбинським], *і тільки останню, сьому, не побачить Горький — радник і критик, друг і спільник* (Ю. Янов., І, 1954, 15); *Бондаренко сказав: — Далеко, хлопці, не заїдете цим паровозом. Один перегін дві години їхали.— А ти, дядю, проходь собі,— зміряв поглядом непроханого радника, сказав велетень* (Головко, II, 1957, 458).

2. Назва деяких службових посад, а також осіб, що займають ці посади. *У глибокому м'якому кріслі напівлежить сухорлявий радник посольства* (Коз., Вісімсот.., 1953, 29); *Радник міністерства відразу перейшов до справи* (Кулик, Записки консула, 1958, 54).

3. У дореволюційній Росії — складова частина в назві цивільних чинів різних класів за табелем рангів, а також назва осіб, які мали ці чини.

Надві́рний ра́дник *див.* **надві́рний**; **Ста́тський ра́дник** *див.* **ста́тський**; **Таємний ра́дник** *див.* **таємний**; **Титуля́рний ра́дник** *див.* **титуля́рний**.

РА́ДНИЦЯ, і, *ж.* 1. Жін. до **ра́дник** 1. *Вчителько моя, зоре світова, Раднице моя На Вкраїні милій!* (Мал., Полудень.., 1960, 137).

2. Дружина радника (у 2, 3 знач.).

РАДНІ́СІНЬКИЙ, а, е, *діал.* Радісінький. — *Я ж думала, що й ти так любиш свою Оксану! А ж, бачу, ти раднісінький згубити її* (Кв.-Осн., II, 1956, 439).

РА́ДО. Присл. до **ра́дий**. *Радо і привітно зустріли школярі свого вчителя* (Вас., І, 1959, 151); *Данилко радо, з підскоком, біг до сусідів* (Панч, Синів.., 1959, 35); *Студент встав і промовив: — Що ж! Я радо прислужуся вам, чим треба* (Хотк., І, 1966, 37).

РАДО́Н, у, *ч.* Радіоактивний інертний газ, що входить до складу лікувальних мінеральних вод; продукт розпаду радію. *Є в повітрі у дуже мізерній кількості також радіоактивний газ радон* (Наука.., 2, 1957, 19); *Дослідження показали, що тутешня* [звенигородська] *вода придатна і для лікування, і для пиття. Вона містить в собі у кілька разів більше газу радону, ніж знаменита на весь світ вода курорту Цхалтубо* (Літ. Укр., 10.VIII 1965, 3).

РАДО́НОВИЙ, а, е, *хім.* Прикм. до **радо́н**; // Який має у своєму складі радон або пов'язаний із застосуванням радону. *Лікування ревматиків провадиться головним чином на курортах із застосуванням вуглекислих (нарзанних), сульфідних, радонових ванн і грязелікування* (Наука.., 2, 1958, 27).

РА́ДОНЬКА, и, *ж., нар.-поет.* Пестл. до **ра́да** 1, 2. — *Ой умер старий батько І старенька мати, Та нема кому щирої Тії радоньки дати. Що мені на світі, Сироті, робити?* (Шевч., II, 1963, 176); *Закрякали ворононьки над Батурином, Їдуть козаки на радоньку з паном гетьманом* (Бор., Тв., 1957, 84).

РА́ДОЩІ, ів, *мн.* Те саме, що **ра́дість**. *Коли чоловік пише для себе, виливає своє горе й радощі, то йому легше стає* (Коцюб., III, 1956, 276); *Своєчасна допомога дітям під час виконання ними різних завдань сприяє появі в них радощів від праці, а це найголовніша умова формування працьовитості, любові до праці* (Хліборо́б Укр., 10, 1965, 34); — *Ой ти, дівчино, ясная зоре! Ти мої радощі, ти моє горе!* (Фр., XI, 1952, 24).

◇ **З ра́дощів; На ра́дощах** — з якої-небудь приємної, щасливої нагоди. *Не бісів нехрист* [циган]: *позбувся клопоту й виграв собі з радощів проти ночі* (Стельмах, І, 1962, 498); *А ж три пари на радощах Кумів назбирали* (Шевч., І, 1963, 312); **Теля́чі ра́дощі**, *ірон.* — бурхливий, несвідомий вияв радісних почуттів.

РАДПАРТШКО́ЛА, и, *ж.* Скорочення: радянська партійна школа. *На кінець відбудовного періоду в УРСР була 41 радпартшкола з 5 тис. слухачів* (Іст. УРСР, II, 1957, 285).

РАДПРАЦІВНИ́К, а́, *ч.* Скорочення: працівник радянського апарату.

РА́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех.* Викликáти почуття радості. *Погомоніти з високим начальством було для Хоми просто-таки втіхою. Особливо його радували зустрічі з Героєм Радянського Союзу гвардії майором Воронцовим* (Гончар, III, 1959, 203); *Щорс любив верхову їзду і добрих коней. Його радував морозний ранок і якийсь особливий бадьорий ритм, що відчувався в кожному рипінні сідла і в кожному подиху товаришів* (Довж., І, 1958, 151); *Наші успіхи радують весь радянський народ, як також і друзів наших за кордоном* (Тич., III, 1957, 486); // *чим.* Приносити кому-небудь радість своєю сумлінністю, готовністю щось робити і т. ін. *Скромна, тиха Галина.. радує батьків любов'ю до праці* (Колг. Укр., 4, 1956, 22).

◇ **Ра́дувати о́ко (о́чі)** *див.* **о́ко** [1].

РА́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* Те саме, що **раді́ти**. *Та й сама радувалась, дивлячись на життя їх, миле та любе* (Вовчок, І, 1955, 281); *Радувався потай прикажчик, стежачи за сінокосом* (Гончар, Таврія, 1952, 218); — *Леонід тут поповиглядав тебе з Васильком... І шкодував дуже, що так вийшло, і радувався за тебе* (Гончар, II, 1959, 197); *Ми ж, радянські письменники, з гордістю кажемо, що партія найбільше піклується про нас, уболіває, виправляє недоліки і, як великий друг, радується з наших успіхів* (Мал., Думки.., 1959, 4); *Не радуйся чужому лихові* (Укр.. присл.., 1955, 217); *Старі тішаться та радуються своєю дитиною* (Вовчок, І, 1955, 49).

◇ **Душа́ (се́рце) ра́дується** — про відчуття великої радості. *Ой як вона заспіває,— село розлягає,.. Ой як вона засміється, душа радується* (Нар. лірика, 1956, 166); — *Скільки того народу вчиться!.. Як глянеш — серце радується* (Гончар, Новели, 1949, 60); **Оце́ тобі́ на́ та ра́дуйся!** — уживається при вираженні здивування, за-

перечення і т. ін. — *А ти хвостом не крути і за чужі спини не ховайся,— засвітив на нього оком Латочка. — Як Оксена не було — до гурту підпрягався, а побачив — зараз тобі язик у петлю скрутило. — Оце тобі на та радуйся! — спалахнув лицем Хома і ще нижче опустив голову.— Буцімто я говорив більше за вас* (Тют., Вир, 1964, 82).

РА́ДУГА *див.* **ра́йдуга.**

РА́ДУЖКА, и, *ж.* Частина судинної оболонки ока, що розташована між рогівкою та кришталиком і має пігменти, від яких залежить колір очей. *Передня частина судинної оболонки, яка лежить позаду рогівки, називається радужною оболонкою, або радужкою* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 156).

РА́ДУЖНИЙ *див.* **ра́йдужний.**

РА́ДУЖНО *див.* **ра́йдужно.**

РА́ДЦЯ, і, *ч., заст.* Радник (у 2 знач.). *Міста, які одержували магдебурзьке право, звільнялись по ряду питань від управління і суду великокнязівських або королівських намісників — воєвод і старост. Їх компетенції переходили до магістрату — ради на чолі з війтом. Рада складалася з радців (обраних міщанами) і бурмистрів (обраних з-поміж радців)* (Іст. УРСР, І, 1953, 127); *Радця посольства.*

РА́ДШЕ, *присл.* 1. Краще, з більшою радістю. — *Що я за майстер до тостів,— відказав Ежен,— радше я заспіваю вам пісеньку* (Фр., І, 1955, 321); *Штукаренко ще був у Шумакова .. Шумаков запропонував поснідати удвох, хоч, кажучи одверто, радше лишився б зараз наодинці* (Голов., Тополя.., 1965, 259).

2. Точніше, правильніше. *І той день* [втечі] *прийшов нарешті. Радше сказати — тая ніч* (Хотк., II, 1966, 104); // У реченнях з порівняльними зворотами вживається в знач. «швидше», «скоріше». *Природа і виховання зробили його радше дрібним.. злодієм, ніж розбишакою широкої руки* (Фр., VII, 1951, 125).

РАДЯ́НЕЦЬ, нця, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **радяни́н.** *Усе прогресивне людство разом з нами, радянцями, щиро радіє з цього блискучого успіху людського розуму і волі* [польоту космічних кораблів «Восток-5» і «Восток-6»] (Рад. Укр., 18.V 1963, 1).

РАДЯНИ́Н, а, *ч., розм.* Громадянин Радянського Союзу.

РАДЯНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж., іст.* Дія за знач. **радянізува́ти** і стан за знач. **радянізува́тися.**

РАДЯНІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., іст.* Встановлювати радянську владу де-небудь, створювати органи радянської влади.

РАДЯНІЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док., іст.* 1. Ставати радянським.

2. *тільки недок.* Пас. до **радянізува́ти.**

РАДЯ́НСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ра́да** 4. *Першим декретом Радянської влади був декрет про землю!..* (Стельмах, II, 1962, 177); *Фермер хотів з уст рядового бійця, такого ж, як і він, хлібороба, почути правду про радянську державу* (Гончар, III, 1959, 220); // Який стосується роботи Рад як органів влади. *В. І. Ленін учив, що ознакою ділової роботи всякої радянської організації є правильний добір кадрів, уміла розстановка і виховання працівників* (Ком. Укр., 5, 1960, 47); *Радянський апарат.*

2. Який існує в Країні Рад, належний їй. — *Я хочу ще сказати, що тільки за Радянського уряду я дістав можливість здійснити свої багаторічні плани. Великий Ленін дав мені все* (Довж., І, 1958, 499); *Зародження української радянської поезії припадає на роки громадянської війни та іноземної інтервенції* (Про багатство л-ри, 1959, 113); *Гори, долини, поля і ріки — Все це радянське, наше навіки* (Бойко, Ростіть.., 1959, 9); // Зробл., вигот., одержаний і т. ін. у Країні Рад. *В Плоєшті нам довелося перебазуватись із мадьярських вагонів у наші, радянські* (Гончар, III, 1959, 341); // Власт. Країні Рад. *Радянська демократія;* // Власт. людям Країни Рад. *Радянський патріотизм; Радянська ідеологія;* // Який має права громадянства Країни Рад. — *Я, бачите... вчилась у Німеччині і залишилась при кафедрі для наукової роботи. Після того я маю повернутися додому... — Значить, ви... радянська громадянка?* (Смолич, І, 1958, 83); *Радянська людина — це звучить гордо!* (Рад. Укр., 5.V 1961, 3).

Радя́нська А́рмія *див.* **а́рмія; Радя́нський наро́д** *див.* **наро́д; Служу́ (слу́жим) Радя́нському Сою́зу** *див.* **служи́ти.**

РАЖ, у, *ч., розм.* Сильне збудження; несамовитість, шаленство.

◇ **Адміністрати́вний раж** — гіпертрофована ініціатива адміністрування. *Секретар обкому несподівано спитав: — Звідки у тебе з'явився такий адміністративний раж?* (Логв., Літа.., 1960, 158); **Вхо́дити (ввіхо́дити, ввійти́) в раж** — ставати збудженим, несамовитим; шаленіти. *Навіщо так ввіходить в раж, Поглянь ти* [агресоре] *в іншу призму,— Двадцятий вік не ваш, А наш, Вік щастя, комунізму!* (Воскр., І всерйоз.., 1960, 39).

РАЗ[1], *ч.* 1. *род.* у. У сполуч. із числівником «один» або без нього означає однократність дії. *Раз добром нагріте серце Вік не прохолоне!* (Шевч., І, 1963, 242); *Хоча вже минуло з двадцять п'ять років, як на Поділлі звелося чумацтво, але дід Ярош і досі звав чумаками усіх, хто хоч один раз міряв із ним старі запорозькі шляхи та густо-широкі степи, мандруючи в Крим чи на Дон* (Стельмах, І, 1962, 20); // У сполуч. з іншими кількісними числівниками вказує на повторення дії. *Село теж кипіло. Вже по два рази пробігали по всіх хатах дворові, приказуючи, щоб усі, старе й мале, виходили зустрічати князя* (Хотк., І, 1966, 105); *Кілька разів читав і перечитував Шевченко теплі рядки Лизогубового листа — перший привіт з рідного краю* (Тулуб, В степу.., 1964, 184).

◇ **В оди́н раз** — відразу, раптово. — *Хіба в земстві не ті люди, що й були?.. Хіба вони в один раз перемінилися... Чого ж їм можна служити? Чому мені ні?..* (Мирний, І, 1949, 391); **За оди́н раз** — в один прийом. *Довго крутив Йонька той шматочок сала з усіх боків та прицмокував і вирішив з'їсти за один раз* (Тют., Вир, 1964, 434); **За одни́м ра́зом** — зразу, без передишки. — *Ех! Коли б мені літ двадцять назад,.. оцей стакан за одним разом до дна осушив, а тепер то невеличкими ковтками треба випивати* (Мирний, III, 1954, 278); **Не раз, [і] не два** *див.* **два; Одного́ ра́зу** *див* **оди́н; Раз-дру́гий** — трохи, недовго. *Хома став на лежанку, потяг раз-другий Павла за ноги. Той розчунявся, вставився сонними очима на Хому* (Тют., Вир, 1964, 367); **Раз за ра́зом; Раз по (поз, по́при, у) раз** — регулярно, систематично, весь час повторюючись (повторюючи) ,один за одним. *В лощині раз за разом зривалось «ура», гучне, далеко тануче, але піхоти не видно було* (Гончар, III, 1959, 138); *Яків під'їхав до брами і тут побачив Тодоску: підпираючи плечима хвіртку, вона майстерно лузала насіння і раз по раз поглядала на ставок, звідки долітав сміх і веселий гомін* (Стельмах, І, 1962, 327); *Горпина раз поз раз важко зітхає* (Мирний, І, 1954, 286); *Взяла* [мама] *рискаль і копає* [бараболю], *раз попри раз корчі розриває* (Стеф., І, 1959, 95); *Настрій у нього був чудовий, рота йшла легко й весело, і Тарас Григорович крокував з нею в ногу і раз у раз перекидався жартом із пра-*

вофланговими (Тулуб, В степу.., 1964, 246); **Раз од ра́зу** — з кожним новим випадком. *Присушений паперами і чужою горілкою, писар.. щось вичитував з паперів і раз од разу питально поглядав на старшину, а той глибокодумно похитував головою і промовляв із диму єдине слово: — Мм- да!* (Стельмах, І, 1962, 211); **Сто раз** *див.* **сто**; **[Як] раз плю́нути** *див.* **плю́нути.**

2. *род.* у. У сполуч. з порядковими числівниками, вказівними та означальними займенниками, прикметниками характеризує дію кількісно, вказує на її багатократність. *Поромщик їх щонайглавніший З Енеєм їздив всякий раз, Йому слуга був найвірніший* (Котл., І, 1952, 111); *От уже третій раз приходить* [Маруся] *сюди, на камінь, а легіня немає* (Хотк., II, 1966, 58); *Коли Кирдягу привели в круг і поставили перед радою, старшина в останній раз запитала: — Ну, як, панове, чи всі згодні, щоб Кирдяга був кошовим?* (Довж., І, 1958, 234).

◇ **В і́ншому ра́зі** *див.* **і́нший; В (у) ко́жному (ко́жнім) ра́зі** — за будь-яких обставин. *Альманах мій ще не друкується.. В кожному разі за місяць, не пізніше подам у цензуру* (Коцюб., III, 1956, 248); **В са́мий раз:** а) вчасно; коли це потрібно. *Мати його.. обох чоловіків пережила, а ще здавалась наче молодою, ще б заміж в самий раз іти* (Григ., Вибр., 1959, 109); б) якраз впору (про одяг, взуття і т. ін.). *Коли б у нього була зайва сорочка або, скажімо, валянці — вони довго не втримались би в хаті, адже мав чимало друзів, яким би та сорочка чи взуття прийшлися в самий раз* (Збан., Сеспель, 1961, 187); **В (у) тако́му ра́зі** — за даних обставин, умов; тоді. *— Вам права старшини відомі?..— Відомі.— То чому ж ви в такому разі своїх підлеглих повкладали спати, а самі стоїте над ними в ролі няньки* (Гончар, III, 1959, 309); **В уся́кому ра́зі** — за будь-яких обставин, умов. *Він наче збоку дивився на самого себе, і той Лажечников, якого він бачив, видавався йому коли не зовсім смішним, так, в усякому разі, гідним жалю* (Перв., Дикий мед, 1963, 264); **Дру́гим ра́зом** — те саме, що **І́ншим ра́зом** (*див.* **і́нший**). *Хочеться мені.. спробувати свої сили на великій речі, на романі — та лячно. Ну, та про це другим разом, коли дозволите ще написати до Вас* (Коцюб., III, 1956, 196); **І́нший раз** *див.* **і́нший; І́ншим ра́зом** *див.* **і́нший; Ко́жен раз; Ко́жного ра́зу** — постійно, використовуючи будь-яку нагоду. *Заходячи до мінометників, замполіт кожного разу питав, чи зберігається ще в них той альпійський канат, з яким вони колись штурмували скелю* (Гончар, III, 1959, 203); **На пе́рший раз** — для початку. *— Всьому знає* [Галя] *лад дати. А що вона має лишнє там, то то ще краще. Буде об віщо на перший раз руки зачепити* (Мирний, І, 1949, 354); **Ні в я́кому ра́зі** — ні за яких обставин, умов; ні за що. *— Сосну* [для будівництва корабля] *треба.. рубати взимку, коли сосна дзвенить від удару, як орга́н. Ні в якому разі не брати дерева весняної рубки. Весною.. дерево повне соку* (Ю. Янов., II, 1958, 124); **Ні ра́зу** — ніколи. *Три роки дивився він на ту повітку, але ні разу не приходила до голови така думка* [звести нову] (Коцюб., І, 1955, 43); **Раз і наза́вжди** — на весь час, остаточно, безповоротно. *У нього було довге бліде обличчя, на якому раз і назавжди відбився вираз безмежного здивування* (Голов., Тополя... 1965, 9); **Раз та (да) гара́зд** — хоч рідко, та добре, як слід. *Не гнівайся, що так рідко пишу, але ж бачиш,— раз та гаразд* (Л. Укр., V, 1956, 41); **У кра́йньому ра́зі** *див.* **кра́йній; У (в) ра́зі потре́би** *див.* **потре́ба; Як раз та два** — дуже швидко, не гаючи часу, миттю. *— Так і держи все під запором, а то, як раз та два рознесуть* [кріпаки]! (Мирний, І, 1949, 306); **У проти́вному ра́зі** *див.* **проти́вний** [2].

3. *невідм.* Уживається при лічбі в знач. кільк. числ. один. *Моє життя стало зараз таке коротке, що я кроками можу зміряти його. Раз, два, три, чотири...* (Коцюб., II, 1955, 267); *А далі, далі комсомольці ідуть у ногу: раз, два, три!* (Сос., І, 1957, 177); // *розм., рідко.* Уживається при переліку на позначення першого пункту. *Взяти наймичку — тяжко: раз те, що нічим платити, а друге — що наймичка не догляне господарства як слід* (Коцюб., І, 1955, 67); *— Жалкую, що не став героєм. Не вийшов! — Боявся, чи що? — спитав Роман.— Раз, що боявся, а друге, й головним чином, якось не щастило* (Довж., І, 1958, 390).

◇ **Раз-два** [— і **кіне́ць**]; **Раз-раз** [—і **кіне́ць**]; **Раз-раз — і (вже й) гото́во** — уживається для підкреслення швидкості дії. *— Чуєш, зараз мені погодись з жінкою,— обернувсь старшина до Гната,— щоб мені не було межи вами незгоди! В мене нема довго! Раз-два — і кінець!* (Коцюб., І, 1955, 38); *Яшко невгамовний із розгону з кручі через голову у воду. І Стьопа схопився, щоб і собі. Але раптом згадав і зупинився. А потім почав одягатися. Петро з Омельком і собі до одежі. Раз-раз і побігли вздовж річки* (Головко, І, 1957, 189); *Василь розв'язав вузлика і, не розгортаючи хустки, подав дідові.— Он, бач, як воно означа,— молодість. Раз-раз — вже й готово* (Хотк., І, 1966, 100).

4. *у знач. присудка.* Уживається для вираження раптової, несподіваної для когось дії. *Вона пантерою заходить, Тарасу в спину поціля... Уже кинджал над головою... Але Зарема в двері: раз! І панна скрикнула од болю, і на підлозі простяглась...* (Сос., І, 1957, 389).

◇ **От тобі́ й раз!** — уживається при вираженні здивування, заперечення і т. ін. *— Сідлай жеребця. Мені їхати треба.— Як же я його засідлаю, як він пасеться аж за Радьківщиною? — ..А хто тобі давав розпорядження там пасти? — От тобі й раз!.. Хіба ж ви забули, як ми їхали степом і ви казали, що там сільрадівська толока і щоб я тамечки пас* (Тют., Вир, 1964, 65).

РАЗ [2], *присл.* Якось, одного дня, колись. *Раз увечері зимою, У одній свитині, Іде боса титарівна І несе дитину* (Шевч., II, 1953, 81); *Раз Нимидора сиділа коло вікна й дивилась в одчинену кватирку* (Н.-Лев., II, 1956, 248); *Раз понад самим урвищем тихо проїхало два вершники* (Тют., Вир, 1964, 532).

РАЗ [3], *спол., розм.* Уживається для приєднання умовних підрядних речень; якщо. *І сьогодні, в цей вечір іскристий, не забуть мені слів тих твоїх: «Значить, гарні вони, комуністи, раз пішов мій онучок до них»* (Сос., І, 1957, 240); *Я собі й думаю: «Мене ж дядина просила взяти ще шматочок. Раз просила, то чому не взяти?»* (Багмут, Опов., 1959, 7); *І коли вже його* [Махна] *піймають?..— А ми, думаєте, даром оце тут? — перейшов раптом на шепіт Маркіян.— В повіті вже, видно, щось прочули, раз дозори оце порозсилали в усі кінці* (Гончар, II, 1959, 240).

РАЗИ́ТИ, ражу́, рази́ш, *недок., перех.* 1. Робити рани зброєю, убивати, знищувати (ворога). *Їх* [оборонців].. *стріли смертельно разили монголів і стримували їх від наближення* (Фр., VI, 1951, 80); *Наливайко відчув надійну праву руку й, перехилившись у сідлі, без промаху разив ошелешених жовнірів* (Ле, Наливайко, 1957, 312); *Меч, вкладений у руки Котовського, разив поганців направо й наліво* (Довж., III, 1960, 179); // *перен.* Непримиренно ставлячись до кого-, чого-небудь, нещадно викривати, піддавати гострій критиці. *Письменник* [П. Мирний] *разить капіталізм майже в кожному своєму творі* (Вісник АН, 5, 1949, 13); *Юрій Мельничук своїм пером разив паліїв війни — заокеанських агресорів, вів вогонь проти підлих запроданців — буржуазних націоналістів, зривав машкару з католицьких мракобісів* (Літ. Укр., 7.V 1965, 4).

2. *діал.* Вражати. (*див.* **вража́ти** [1]). *Шелест шовків, мірний стук соток кроків, грім музики з галереї, блиск ламп.. і сотень молодих очей — усе це тепер разило його, непокоїло й мучило* (Фр., VI, 1951, 243); *Я доволі завчасу почула, що моя врода симпатична, та що я можу вважатись «доброю партією».. Пізніше ставало це мені прикро й важко, а часом просто разило й ображало* (Коб., II, 1956, 322).

3. *діал.* Уражати, осліплювати (про яскраве світло). *Лагідне зеленкувате* [зеленкувате] *світло вдарило Іванові в очі, але не разило їх зовсім* (Фр., III, 1950, 137).

РА́ЗІНЩИНА, и, *ж.* У Росії XVII ст.— селянська війна під керівництвом Степана Разіна.

РАЗКО́М, *присл., рідко.* 1. В один прийом, без передишки. *Примчали* [троянці] *з казанок сивухи, Ентелл її разком дмухнув* (Котл., I, 1952, 94).

2. Те саме, що **ра́зом** 1. — *Отут, ми, сину, розійдемося: ти підеш в один кінець* [гаю], *а я піду в другий. А як примеркне, ми знову зійдемося на цьому місці та й підемо додому разком* (Вас., II, 1959, 436).

РАЗЛИ́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **разю́чий** 1.

РА́ЗНО, *присл., діал.* Дружно. *Разно бігли мишасті коненята. Дорога була слизька, і сани йшли в затоки* (Коцюб., I, 1955, 80).

РА́ЗОВИЙ, а, е. Який виготовляється, випускається за один раз. *Разовий тираж газет становить у нас близько 140 мільйонів, а журналів — понад 150 мільйонів примірників* (Матеріали XXIV з. КПРС, 1971, 102); // Розрахований на один раз, дійсний один раз. *Разова перепустка;* // Який бере участь у чому-небудь не завжди, не постійно. *Невеликий, проте хороший оркестр поповнювали для опер разовими оркестрантами з інших театрів* (Минуле укр. театру, 1953, 165).

РАЗО́ВИЙ, о́ва́, о́ве́. Грубо змелений (про борошно грубого помолу). — *Вмієш хліб пекти? — Вмію, але... з питльованої муки; з разової не знаю, чи вдам* (Коб., III, 1956, 502); // Спечений з такого борошна (про хліб). *Якась милосердна душа ввіткнула йому в руку кусник чорного разового хліба* (Фр., II, 1950, 114).

РАЗО́ВКА, и, *ж.* Грубо змелене борошно. *Вони.. не відверталц носа від його свити й не промацували руками клунка, де лежали харчі і мамин гостинець Василеві — пиріжки з маком і медові коржики, спечені з разовки* (Стельмах, I, 1962, 404).

РАЗО́К [1], зка́, *ч.* Пестл. до **раз** [1] 1, 2. *Ганить Хапко турецьку люльку, а проте кортить його: а нехай би з такої потягнути разок* (Вовчок, VI, 1956, 278).

РАЗО́К [2], зка́, *ч.* 1. Нанизані на нитку, мотузку, дротину і т. ін. однорідні предмети; низка. *На ній був сірий плащик, біла блузка, на шиї — тоненький разок коралів* (Смолич, Ми разом.., 1950, 5); *В кутках стоять снопи пшениці, жита й ячменю з наших ланів, на мотузках висять разки яровизованої картоплі* (Донч., V, 1957, 179); *Образно. *Минуло літо: осінь гне ліщину, Густих зірок вивішує разки* (Мал., Книга.., 1954, 84); *У порівн. *Вгорі, над Карпатськими хребтами, ніби разки намиста, пливли на далеку північ гуси та журавлі* (Скл., Карпати, II, 1954, 245).

2. Сукупність предметів, розташованих послідовно один за одним, або осіб, що рухаються. *Чіткими разками потужних ламп світилися великі мости* (Собко, Матв. затока, 1962, 117); *Напівзігнувшись, рухливим квітчастим разком швидко просуваються молоді сапальниці* (Добр., Тече річка.., 1961, 92).

РА́ЗОМ, *присл.* 1. Спільно, вкупі з ким-, чим-небудь. *Довгі осінні вечори вони проводили разом за круглим столом попівської їдальні, при світлі тьмяної лампи* (Коцюб., I, 1955, 323); *Разом з цим листом засилаю до Вас і Ваші байки* (Мирний, V, 1955, 381); *Самієв разом з начальником штабу взявся розробляти детальний план операції* (Гончар, III, 1959, 96); // Спільними зусиллями, гуртом. *Троянці разом прийнялися і стали веслами гребти* (Котл., I, 1952, 88); *Дружно гупають довбні та ломи, цюкають сокири й лунають притишені трудові крики: «ра-зом! ра-зом!»* (Головко, II, 1957, 348); *Хуторяни, бачачи сумлінність троянчан, вже не глипали на них спідлоба, а працювали разом* (Тют., Вир, 1964, 181); // Щільно один біля одного. *На поріг з відрами і коромислом вискакує Уляна, грайливо, щоб заховати соромливу радість, викидає ноги в сторони, а коліна тримає разом. Отак, чеберяючи, і мчить до криниці* (Стельмах, I, 1962, 105).

2. В той самий час, в ту саму мить, одночасно. *Ти бо вже, коли говориш, то говори одно; а то разом хочеш бути й за попа, й за дяка* (Номис, 1874, № 12978); *Вона оджимала плаття й разом поралась коло печі* (Н.-Лев., II, 1956, 285); *Секунди йдуть. Командир глянув на годинника, інші глянули теж, і, обмінявшись поглядами, льотчики разом підвелись, стали дякувати хазяйці* (Гончар, Тронка, 1963, 75); // Заодно. *Почала мати заходити коло старого, та свого слова домовляти; почала усе про Чайчиху провадить та йому нагадувати, та хвалити, а разом вже й сина молодого* (Вовчок, I, 1955, 200); *В хаті так ясно, світло горить якось надзвичайно весело і разом урочисто* (Л. Укр., III, 1952, 472); *Глибока радість, а разом і глибока втома заволоділа ним* (Хотк., I, 1966, 166).

Ра́зом з тим — у той же час; водночас. *Почорніли заводі в озерах і ясніші стали разом з тим* (Рильський, III, 1961, 315).

3. Раптом, несподівано, зненацька. *Думки його повернулися назад і перенесли його разом на степ* (Мирний, I, 1949, 272); *Усе думав: «От як знайду скарб один і другий, тоді вже разом розбагатію і накуплю усього, чого треба»* (Кв.-Осн., II, 1956, 229); *Коли разом щось мигонуло проти віконця* (Вовчок, I, 1955, 316); *Лаврін не зводив з дівчини очей. Її краса так засліпила йому очі, так разом заманила серце, що вона йому здавалась не дівчиною, а русалкою* (Н.-Лев., II, 1956, 309); *Завірюха гуде в пущах, Завірюха снігом віє; Блисне місяць, стужа вдарить — Разом хата побіліє* (Граб., I, 1959, 547); // От-от, швидко. *От де лихо! от де серце Разом розірветься* (Шевч., I, 1951, 352).

4. За один раз, заразом. *Тільки я тепер згоджуюсь з Вами: краще «Повію» пустити усю разом* (Мирний, V, 1955, 393); *Спочатку Семен хотів випити маленькими ковточками,.. але не втерпів і вихилив цілу* [чарку] *разом і хрипко-голосно крекнув: «-а-а-а!»* (Л. Укр., III, 1952, 668).

5. *бухг.* У підсумку, всього (при підрахунку).

РАЗО́ЧОК [1], чка, *ч.* Пестл. до **разо́к** [1]. *Ой, огляньсяхоч разочок, Моя доле, на мене!* (Пісні та романси.., II, 1956, 14); — *Володя, подзвони Басовій ще разочок. Як же в такий день без неї за стіл сідати* (Собко, Справа.., 1959, 33).

РАЗО́ЧОК [2], чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **разо́к** [2]. *І внучатам із клуночка Гостинці виймала* [Ганна]: *І хрестики, й дукачики, Й намиста разочок Яриночці* (Шевч., I, 1951, 320); *Вона приязно всміхнулася, відкривши разочки білих зубів* (М. Ол., Леся, 1960, 130); *Образно. — Любо, це ти? — здивовано зупиняється проти неї парубок.— Ні, не я,— відриває руки від обличчя і разочки сміху розкочуються по дорозі* (Стельмах, I, 1962, 341).

РАЗУРА́ЗНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **постійний** 1. — *Практичний бік сільського господарства мені не до вподоби,— сказав Радюк,— разуразна тяганина, завсідний клопіт, завсідна купівля, продаж, усяка дрібна снасть* (Н.-Лев., I, 1956, 587).

РАЗЮ́ЧЕ. Присл. до **разю́чий.** *Особливо разюче діяв сатиричний бич народної творчості проти фашистських загарбників* (Рильський, III, 1956, 151); *Вони* [брати] *разюче схожі між собою,— обоє широколиці, обоє світлоброві* (Вол., Сади.., 1950, 73).

РАЗЮ́ЧИЙ, а, е. 1. Який має велику руйнівну силу. *З глухим виттям разючі міни Уперто шматували ліс* (Шер., Генерал Орленко, 1948, 23); *Віра не вибігла слідом за ним, а знітилась, наче від удару сильного й разючого* (Шиян, Баланда, 1957, 178); //*перен.* Який відзначається особливою гостротою; нещадний, непримиренний, нищівний. *Царизм, боячись гнівної і разючої сили Шевченкового слова, вже й після смерті поета прагнув всіляко приховати від народу її революційну суть, забороняв вшанування пам'яті поета* (Мист., 2, 1961, 2); *Не обминуло разюче вістря Козланюкової сатири і релігійного дурману, церковної реакції* (Літ. Укр., 15.II 1963, 3).

2. Який викликає подив або захоплення, вражає (*див.* **вража́ти** [1]1). *Давно вже відоме разюче багатство у Шевченка внутрішніх рим* (Рильський, Поезія Т. Шевченка, 1961, 36); *В'їхавши на поміщицькі землі, Сахно зразу ж відзначила їхню разючу відмінність од нужденних цараньких земель* (Смолич, I, 1958, 55); *Всупереч Штефановим сподіванням, лейтенанта, видно, нісколько не здивували такі разючі новини* (Гончар, Новели, 1954, 28).

РАЗЮ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Абстр. ім. до **разю́чий.** *Юля зрозуміла, що класний керівник цілком правильно визначив її майбутню розмову з Лукашевич. Не гніватись, а говорити точними словами, щоб вони влучали в саме серце. Щоб Варя відчула їх справедливу разючість* (Донч., V, 1957, 285).

РАЗЮ́ЧО, *присл., рідко.* Те саме, що **разю́че.** *Карпо Васильович, разючо помолоділий, уже стояв на ганку і, скинувши кашкета, дивився вгору, мовби чекаючи звідти когось дорогого, бажаного...* (Гончар, I, 1954, 533).

РАЇ́НА, и, *ж., діал.* Пірамідальна тополя. *В синьому шумі раїни серце моє розцвіта* (Сос., Щоб сади.., 1947, 82); *Я показав тобі ту Україну, Де під раїною мріє криниця* (Перв., I, 1958, 333).

РА́ЇТИ *див.* **ра́яти.**

РА́ЇТИСЯ *див.* **ра́ятися.**

РАЙ [1], ра́ю, *ч.* 1. За релігійними уявленнями — місце, де блаженствують праведники після смерті. *Господи, візьми мою душу до себе в рай!* (Н.-Лев., II, 1956, 21); *Ні на землі, ні в пеклі, ні в раю Він не забув своєї Беатріче* (Л. Укр., I, 1951, 174); *У порівн. *Сіяло сонце: в небесах Ані хмариночки; та тихо Та любо, як у раї* (Шевч., I, 1951, 312); // За біблійною легендою — сад, в якому жили перші люди Адам і Єва до так званого гріхопадіння. — *Хочеш,— питаю,— я прочитаю, як бог творив світ і перших людей, як вони жили в раю, як согрішили й що їм було за те?* (Мирний, IV, 1955, 338); — *Там* [у святому письмі] *сказано, що бог, виганяючи з раю наших прародичів, дав їм за одежу шкіри звірячі* (Фр., IV, 1950, 123).

2. *перен.* Красива, благодатна місцевість. *У нашім раї на землі Нічого кращого немає, Як тая мати молодая З своїм дитяточком малим* (Шевч., II, 1963, 217); [І в а н:] *Глянеш кругом себе — рай та й годі! Зорі — як свічі воскові, води — немов срібло, за садами хат не видко* (Вас., III, 1960, 26); [Н а т а ш а:] *А у вас тут гарно, природа прекрасна, прямо рай...* (Корн., I, 1955, 158); *В задумі вічній гори, земний чудесний рай. Спокійне синє море, вишневий небокрай* (Сос., II, 1958, 38); // Чудове, спокійне, щасливе життя. *Хто щиро поважа родину, Свій рідний край, Тому не всюди рай: Чужина в'ялить, як Билину* (Гл., Вибр., 1951, 48); *Добре мені стало жити на білому світі! І на роботі ладиться,.. і дома просто-таки рай* (Вільде, Винен.., 1959, 4); // Насолода, блаженство, щастя. *Він нагадав Настю.. Серце його знов забагло кохання, того тихого раю, про який він так довго марив* (Коцюб., I, 1955, 35); *Рай далекого дитинства розкривався перед ними червоними маками, рожевим цвітом і волошками* (Довж., I, 1958, 314).

3. *перен.* Лагідне, ніжне звертання до близької, дорогої людини. *Ти, любко моя, моє сонце, мій раю, Коли б я побачив тебе ще хоч раз!* (Л. Укр., IV, 1954, 111); [М а р у с я *(до Грицька):*] *Прощай, моя ти втіхонько вдина, Моє життя, мій раю дорогий* (Сам., II, 1958, 15).

РАЙ [2]... Перша частина складних слів, що відповідає слову **райо́нний,** напр.: р а й а г р о н о́ м, р а й в е т л і к а́ р н я, р а й в і д д і л, р а й в і й с ь к к о м а́ т, р а й г а з е́ т а, р а й к о н т о́ р а, р а й к о н ф е р е́ н ц і я, р а й м а́ г, р а й м і л і́ ц і я, р а й н а р о с в і́ т а, р а й п а р т ш к о́ л а, р а й п р о м к о м б і н а́ т, р а й с у́ д і т. ін.

РАЙБОРІ́НКА, и, *ж.* Легка борона для розпушування землі та скородження посівів. *У посушливу весну на пухких грунтах провадять передпосівне коткування кільчастими котками в агрегаті з райборінками* (Колг. енц., II, 1956, 251); *При боронуванні райборінками у фазі вилочки проріджуються сходи цукрових буряків, а також знищується багато бур'янів* (Колг. Укр., 4, 1961, 23).

РАЙВИКОНКО́М, у, *ч.* 1. Скорочення: районний виконавчий комітет (як установа). *Райвиконком та райком партії містилися в нових світлих будинках, обсаджених кущами бузку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 205).

2. Приміщення цієї установи. *Живе він недалеко від мене, відразу ж за райвиконкомом* (Донч., V, 1957, 171).

РАЙВИКОНКО́МІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **райвиконко́м;** // Належний райвиконкомові. *Тільки вийшла Оксана з будинку санчастини, як з-за рогу їй назустріч виткнулася підвода, запряжена райвиконкомівськими кіньми* (Чорн., Потік.., 1956, 308).

РАЙВНО́, *невідм., с.* 1. Скорочення: районний відділ народної освіти (як установа). *Всі важкі думки Ніни вже вивітрилися, навіть згадки не лишилося про розмову в райвно* (Коп., Земля.., 1957, 34).

2. Приміщення цієї установи.

РАЙГРА́С, у, *ч.* (*Arrhenatherum* Р. В.). Одно- і багаторічна кормова трава родини злакових. *На осушених болотах трави можна сіяти під покрив райграсу одноріччого* (Колг. енц., II, 1956, 340); *На берегах Горині він разом з михнівцями створив великі луки з райграсу й конюшини, з різних трав підсіву* (Рудь, Гомін.., 1959, 16).

РАЙ-ДЕ́РЕВО, а, *с.* 1. (*Cotinus* L.). Кущ або невелике дерево з зеленувато-жовтою деревиною та дрібними квіточками, зібраними у великі волоті.

2. *діал.* Бузок. *Рузя.. несла в руках розкішну гілку рай-дерева* (Н.-Лев., I, 1956, 197).

РА́ЙДУГА, *рідше* **РА́ДУГА,** и, *ж.* Те саме, що **весе́лка.** *Заломлення сонячного світла у водяних краплях, що утворюються в атмосфері, супроводиться розкладанням його на кольорові промені; цим пояснюється утворення райдуги* (Курс фізики, III, 1956, 322); *Спостерігаючи на небі радугу, ми наочно переконуємося, що швидкість поширення променів різної колірності у водяних краплях різна* (Око і сонце, 1953, 24); *Образно. *Уже світліше над гаєм, Дощем пахучим день промок. По воду райдуга спускає Кінці коромисла в ставок* (Стельмах, Жито.., 1954, 111); *У порівн. *Роса спалахнула, мов райдуга та...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 360).

◇ **Всіма́ кольора́ми ра́йдуги** — багатьма різними барвами. *Бризки фонтанів, що переливалися на сонці*

всіма кольорами райдуги, засліпили враз очі (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 69).

РА́ЙДУЖНИЙ, *рідше* **РА́ДУЖНИЙ**, а, е. 1. Який має кольори райдуги; багатокольоровий. *Райдужні кола і вінки навкруги небесних світил є ознакою збільшення хмар і посилення вітру* (Колг. Укр., 8, 1956, 42); *Бризки розсипались райдужними діамантами, і весь ставок спалахнув золотим вогнем* (Донч., Секрет, 1947, 80); *У порівн. *Пучок сонячного проміння, як райдужна куля, спалахнув раптом на шпилі радіощогли «Могутнього»* (Донч., II, 1956, 143).

△ **Ра́йдужна (ра́дужна) оболо́нка** — те саме, що **ра́дужка**. *Крізь прозору рогівку видно райдужну оболонку, від якої залежить колір очей, і розміщену в її центрі зіницю* (Наука.., 3, 1959, 27); *В передній частині* [ока] *судинна оболонка переходить у радужну оболонку, посередині якої є круглий отвір — зіниця* (Курс фізики, III, 1956, 301).

2. *перен.* Який несе в собі приємні, щасливі сподівання і т. ін.; радісний. *Стара мати була переповнена райдужними надіями про майбутнє сина* (Кач., Вибр., 1947, 134); // Який відзначається радістю; піднесений. *Останніми днями Черниш справді був у безпричинно райдужному настрої* (Гончар, III, 1959, 231); // Який виражає веселість, грайливість. *Вона зітхнула і, закинувши назад голі руки, поправила зачіску і весело, манірно заговорила: — Якби я була принцесою, я б тут побудувала замок. Тут дуже красиво! — Провела своїми райдужними прижмуреними очима по зелених околицях* (Тют., Вир, 1964, 231); *Образно. *Одеса стоїть над морем, ніби молода у вінку, завжди усміхнена, райдужна* (Цюпа, Україна.., 1960, 232).

РА́ЙДУЖНИЦЯ, і, *ж.* 1. *ент.* Жук родини листоїдових, які мають яскраве забарвлення з райдужним полиском.

2. *розм.* Різновид форелі, що має райдужне забарвлення. *Існує така порода форелі, яка в трирічному віці досягає 1500 грамів. М'ясо її дуже смачне.. В народі її назвали .. райдужниця* (Рад. Укр., 10.I 1962, 2).

РА́ЙДУЖНО, *рідше* РА́ДУЖНО. Присл. до **ра́йдужний, ра́дужний**. *Ліхтарі якісь незвичні, Бач, як райдужно цвітуть! Посміхаються зустрічні: «Це закохані ідуть»* (Мур., Лірика, 1954, 18); *Іду — і серце квітне, так райдужно кругом* (Сос., Солов. далі, 1957, 98).

РАЙЗЕМВІ́ДДІЛ, у, *ч., іст.* 1. Скорочення: районний земельний відділ (як установа).

2. Приміщення цієї установи. *Поки шофер забирав пальне на нафтобазі, Перехрест зайшов до райземвідділу* (Десняк, Десну.., 1949, 262).

РАЙКО́ВИЙ, а, е. *спец.* Прикм. до **райо́к**.

РАЙКО́М, у, *ч.* 1. Скорочення: районний комітет (як установа). *Особливо велика роль у забезпеченні успішного виконання завдань по піднесенню сільського господарства належить сільським райкомам партії* (Ком. Укр., 6, 1965, 9).

2. Приміщення цієї установи. *Він сів у скверику напроти райкому і довго дивився на скромний сірий будиночок* (Тют., Вир, 1964, 309).

РАЙКО́МІВЕЦЬ, вця, *ч., розм.* Працівник апарату райкому. *Ото, здається, пройшли робітники залізничних майстерень... А це, видно, приїжджі з периферії райкомівці та голови колгоспів...* (Гончар, IV, 1960, 32).

РАЙКО́МІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **райко́м**; // Який працює в райкомі. *Райкомівський шофер Павло зирнув на Бачуру і підморгнув бровою.— Щука була добра, хоч і невелика...— сказав він серйозно* (Чаб., Тече вода.., 1961, 44); // Належний райкомові. *Біля райкомівської конов'язі смикають з пихтірів сіно лише двоє коней* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 93).

РАЙНАСІНГО́СП, у, *ч.* Скорочення: районне насінницьке господарство. *Райнасінгоспи по олійних культурах.. здають на склади Заготзерно весь урожай сортового насіння олійних культур з насінницьких посівів* (Ол. та ефір. культ., 1956, 9).

РАЙНО́, а́, *с., діал.* Бруд. — *Та воно б уже годилося й поприбирати,— сказав хтось з гурту.— Ач, яке райно!* (Мирний, I, 1949, 335).

РАЙО́К, йка́, *ч.* 1. *заст.* Народна розвага — ящик із збільшуваними стеклами для розгляду картинок, показ яких супроводжується жартівливими поясненнями в римованій прозі.

2. *літ.* Римований монолог на злободенну тему, перев. сатиричний, насичений народними приказками, прислів'ями тощо.

3. *театр., заст.* Верхній ярус театрального залу. *Вона ледве змогла задерти голову, щоб подивиться на галерею й райок* (Н.-Лев., I, 1956, 437); *Кухар Спиридон, ховаючись від барина, водив його з собою за двадцять і п'ять копійок, які складались протягом довгого часу в райок* (Ільч., Серце жде, 1939, 161).

РАЙО́Н, у, *ч.* 1. Адміністративно-територіальна одиниця в СРСР, яка є складовою частиною республік, країв, областей та великих міст. *Обком партії, відряджуючи Семена Яремченка до Григорівки, поставив перед ним завдання — «створити підпільні групи по селах Переяславського та суміжних двох районів»* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 5); *Жовтневий район Києва;* // *розм.* Адміністративний центр такої одиниці та керівні установи в ньому. *Йонька.. гайнув полтавським шляхом прямо в Зіньків — скаржитися в райвиконком. На Бевзій горі його наздогнав Прокіп Тетеря, що їхав дрожками в район* (Тют., Вир, 1964, 92); *Невже цього* [несправедливості] *не бачили всі численні представники з району й області?.. Заруба став біля вікна, замислився* (Кучер, Трудна любов, 1960, 37).

2. Частина території, що становить єдине ціле як економічна, промислова, географічна і т. ін. одиниця. *Україна — один із найважливіших районів по виробництву сільськогосподарської продукції* (Знання.., 10, 1971, 4); // Частина території, що має характерні для неї ознаки. *Найдовше боровся за свою незалежність нагірний район Сасун* (Іст. СРСР, I, 1956, 71); *В Якутії відкрито ще один алмазний район* (Наука.., 8, 1958, 19); *Ворог шалено оборонявся в набережному районі* (Гончар, III, 1959, 284); // *чого.* Місце, простір, у межах якого щонебудь відбувається. *Коли людина сіє багато яких-небудь культур в районі польоту бджіл, то це не може не позначитись кінець кінцем на умовах її життя* (Бджоли, 1955, 262); *Район військових дій.*

3. *чого.* Місцевість, що прилягає до чого-небудь або розташована поблизу чи навколо чогось. *За маєтком, десь в районі залізниці, звивались чужі ракети* (Гончар, III, 1959, 151); *Черняк з новгород-сіверцями підступив до Житомира в районі Буди-Дубковецької* (Довж., I, 1958, 180); *Гуде бронепоїзд в районі Уссурі, проходить шляхом вогняним* (Перв., II, 1948, 12).

РАЙО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **райо́н** 1. — *Перед Чемалом буде Елікмонар,— сказав він по деякій мовчанці,— районне містечко* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 111); *Восени та навесні, доки діти у школі, в Комуні проводяться наради районного масштабу.., а потім на ціле літо.. влада тут переходить до рук піонерії* (Гончар, Тронка, 1963, 220); // Признач. для обслуговування району. *Працює мій друг у районній газеті, Він вашої слави невтомний співець!* (С. Ол., Вибр., 1957, 101); *Районна лікарня;* // Який організовується, відбувається в районі. *Міцно увійшли в наше життя такі явища, як районні, обласні, республіканські, всесоюзні олімпіа-*

ди самодіяльного мистецтва (Рильський, III, 1956, 143).

РАЙОНО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **районува́ти** 2. *Смаковими якостями новий сорт* [огірків] «*Ракета*» *значно перевищує раніше районовані для парників сорти* (Хлібороб Укр., 5, 1963, 15); // *у знач. прикм. Перед нами стояло завдання: навчитися одержувати нові сорти пшениці, які перевершували б за врожайністю всі районовані озимі сорти* (Наука.., 4, 1963, 22); // **районо́вано**, *безос. присудк. сл. На Україні районовано 12 найбільш урожайних сортів гороху* (Зерн. боб. культ., 1956, 19).

РАЙОНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **районува́ти.** *Місто Лубни за новим адміністративним районуванням стало центром округу* (Донч., VI, 1957, 609); *За фізико-географічним і геоботанічним районуванням УРСР Качанівка лежить в межах північної частини лівобережного Лісостепу* (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 83); *Районування сортів періодично переглядається та уточнюється відповідно до природно-економічних умов окремих районів і зон плодівництва* (Колг. енц., II, 1956, 321).

РАЙОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Робити поділ певної території на райони (адміністративні, промислові, економічні, фізико-географічні і т. ін.).

2. *спец.* Виводити або впроваджувати, розподіляти по районах нові сорти рослин, найбільш пристосовані до умов певних фізико-географічних районів.

РАЙОНУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **районува́ти.** *В зоні Криму мигдаль районується лише в південно-бережній підзоні* (Сад. і ягідн., 1957, 107); *На Україні для кожної області районується не менше 2—3 сортів озимої та 1—2 сортів ярої пшениці* (Колг. Укр., 1, 1959, 36).

РАЙПАРТКО́М, у, *ч.* 1. Скорочення: районний партійний комітет (як установа). — *Ясна річ, що самому не під силу було б усе підняти: допомагає територіальна парторганізація, допомагає райпартком* (Вишня, I, 1956, 368); — *Ми разом пішли на загальні збори села. Товариш з райпарткому про міжнародне становище говорив...* (Стельмах, II, 1962, 405).

2. Приміщення цієї установи.

РАЙПРОФРА́ДА, и, *ж.* 1. Скорочення: районна професійна рада (як установа).

2. Приміщення цієї установи.

РАЙРА́ДА, и, *ж.* 1. Скорочення: районна рада депутатів трудящих (як установа).

2. Приміщення цієї установи.

РАЙСПОЖИВСПІ́ЛКА, и, *ж.* 1. Скорочення: районна споживча спілка (як установа). *На всякий випадок він порадив подати до райвиконкому вимогу на будівельні матеріали, а він вже постарається дещо виділити через райспоживспілку* (Добр., Тече річка.., 1961, 238).

2. Приміщення цієї установи.

РА́ЙСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **рай**[1] 1. [Х в о р а:] *Моя лагідна мати не злочинка, Не вбила і не хтіла вбить нікого, Їй мусить райська брама відчинитись, А для таких, як я, в раю немає місця* (Л. Укр., I, 1951, 120).

2. *перен.* Який викликає почуття прекрасного, чарує; чудовий, чарівний. *Тихі вітри коливали дзвоники, і вони дзвеніли й розливали в небі райські мотиви* (Н.-Лев., IV, 1956, 40); *Бачу я сни із чудового Сходу, Навіч я бачу ту райську природу...* (Крим., Вибр., 1965, 82).

△ **Ра́йські птахи́ (пти́ці)** — родина птахів ряду горобцеподібних, які мають яскраве оперення. *В тому гаю — вода свіжа, артезіани б'ють, чорні лебеді по ставках плавають, райські птиці співають у віттях дерев!..* (Гончар, Таврія, 1952, 102); **Ра́йські я́блука** — яблучка жовто-червоного кольору. *Посеред саду старезна яблуня, всипана райськими яблуками, аж гілля кіллям підважені* (Вас., II, 1959, 183).

РАЙФІНВІ́ДДІЛ, у, *ч.* 1. Скорочення: районний фінансовий відділ (як установа). *В районі Карпо видурив дозвіл на купівлю хати, самотужки зробив поцінювку й придбав хату за дурницю, сплативши гроші до райфінвідділу* (Ю. Янов., Мир, 1956, 107).

2. Приміщення цієї установи.

РАЙЦЕ́НТР, у, *ч.* Скорочення: районний центр. *Сідало сонце. Ми поверталися з поля в райцентр* (С. Ол., З книги життя, 1968, 29).

РА́ЙЦЯ, і, *ч.* 1. *заст.* Радник.

2. *іст.* Ратман, член магістрату. *В сватах пішли неабиякі люди: бурмистрове та райці магістратські* (Сл. Гр.).

РАК[1], а, *ч.* 1. *зоол.* Покрита панцером безхребетна прісноводна тварина класу членистоногих з великими клішнями біля голови і черевцем, схожим на хвіст. *Не минуло й години, а Гава мав уже цілу копу здоровенних раків в торбі* (Фр., III, 1950, 51); *Діти печерували у Боровиці раки, лапаючи руками під камінням* (Н.-Лев., II, 1956, 137); *Василько впіймав у картуза чорного вусатого рака* (Донч., Пісня.., 1947, 61); *У порівн. *Івась, узявшись за землю руками, ліз задом як рак і страшно бризкав ногами* (Мирний, I, 1954, 249).

Рак-самі́тник — один з видів десятиногих раків, що ховає своє м'яке черевце в черепашку і виставляє з неї тільки клішні та передні пари ніжок.

◇ **Ви́шептавсь як рак у то́рбі** *див.* **ви́шептатися; Годува́ти ра́ків** *див.* **годува́ти; До́ки (коли́, по́ки, як) рак сви́сне** — у невизначеному майбутньому, невідомо коли; ніколи. [В а р к а:] *Доки рак свисне, аж тоді тобі Конаш віддасть останні* [гроші] (Кроп., II, 1958, 191); *Цар вернеться, коли рак свисне!* (Укр.. присл.., 1955, 338); — *Е, чого захотіла! Клуб юннатів! — роздратовано промовив Тарас, для якого клуб юннатів теж був мрією.— Як рак свисне* (Мокр., Острів, 1961, 6); **Зна́ти (чу́ти), де ра́ки зиму́ють** *див.* **зимува́ти; Пекти́ (напекти́, спекти́) ра́ків (ра́ка)** — червоніти від сорому, ніяковості і т. ін. *І директор, і вчителі запитально дивились на Курила. А він пік раків посеред кімнати* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 174); *Напік же пан Терешко раків, як і сам розглядів, що справді салдат* [солдат] *намальований, і що увесь базар з нього глузує!* (Кв.-Осн., II, 1956, 20); *Государ всія Русі спік рака, обличчя хутко спаленіло плямами, котрі дедалі гарячіше проступали крізь тоненьку шкіру вилиць та щік* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 557); **Піти́ ра́ків (ра́ки) лови́ти** *див.* **лови́ти; Показа́ти, де ра́ки зиму́ють** *див.* **зимува́ти; Почервоні́ти як рак** — дуже засоромитися, зніяковіти. — *Але ж парубок який! — весело відповів Каленик Романович. — З шибки вирізав круг, як під циркуль! — Від такої рекомендації Рубін почервонів як рак, і опустив голову* (Сенч., Опов., 1959, 18); **Сі́сти (лиши́тися) як (на́че** *і т. ін.*) **рак на мілині́ (на мілко́му)** *див.* **мілина́ і мілки́й; Черво́ний мов (як, на́че** *і т. ін.*) **рак** — про людину, в якої через надмірне збудження, хвилювання і т. ін. червоніє обличчя від великого припливу крові. *Від люті став Штрайбель червоний як рак...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 206); **Як ра́ки з мішка́** *див.* **мішо́к.**

2. *у знач. присл.* **ра́ка, ра́ком,** *розм.* Низько нахилившись, упершись руками в землю.

◇ **Догори́ ра́ком** — вверх основою, дном і т. ін. *Одинадцять твоїх самольотів — як корова язиком злизала! А вісім згорілих танків — це тобі жук на паличці? А шістдесят п'ять машин догори раком?* (Ю. Янов., I, 1954, 67); **Ла́зити ра́ка** *див.* **ла́зити; Лі́зти ра́ком** *див.* **лі́зти; Става́ти (ста́ти) ра́ка (ра́ком)** *див.* **става́ти.**

3. *перен.* Прикріплений до жердини гачок, яким ви-

тягають воду з криниці. *Учитель прийшов з довгою тичкою, на одному кінці якої був прикований залізний «рак», що ним витягають відра* (Кучер, Трудна любов, 1960, 491).

РАК [2], у, *ч.* 1. *мед.* Злоякісна пухлина на зовнішніх або внутрішніх органах людини чи тварини. *До всебічних наукових досліджень з проблеми раку залучаються найвидатніші радянські вчені* (Наука.., 8, 1956, 39); *Лікування раку провадиться комплексно — поряд з хірургічною операцією застосовується рентгенотерапія, а також хіміотерапія* (Веч. Київ, 3.XI 1958, 2).

2. Хвороба рослин, яка виявляється в утворенні наростів, напливів або ран на їх стеблах і корінні. *Рак сосни спричинюють іржасті гриби* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 145); *Чорний рак (антонів вогонь) належить до небезпечних хвороб яблуні й груші, зустрічається іноді і на інших плодових культурах* (Захист рослин.., 1952, 504).

РАК [3], а, *ч., астр.* Одне з дванадцяти сузір'їв зодіаку, розташоване в північній півкулі неба. *Пройшовши сузір'я Близнят, Сонце входило в сузір'я Рака* (Бесіди про всесвіт, 1953, 12).

РА́КА, и, *ж., заст.* Велика кам'яна гробниця для зберігання останків тих, кого християнська церква визнавала святими. *Монастирський підвал. Старі хрести, рака з «мощами», ікони та інший зужитий церковний інвентар* (Мик., I, 1957, 328); *Як відомо з літописних та літературних джерел, мощі Бориса і Гліба до нашестя Батия знаходились у Борисоглібській церкві у кам'яних гробницях, що називаються раками* (Знання.., 12, 1965, 10).

РА́КВА, и, *ж., діал.* Масельничка. *Невістка вложила в бесаги три книші, кусак солонини, вузлик бринзи і ракву масла* (Черемш., Тв., 1960, 235).

РА́КЕЛЬ, я, *ч., друк.* У машинах глибокого друку — тонка загострена на кінці сталева пластинка для знімання фарби з пробільного матеріалу друкарської форми.

РА́КЕЛЬНИЙ, а, е, *друк.* Прикм. до **ра́кель**.

РАКЕ́ТА, и, *ж.* 1. Наповнений піротехнічною сумішшю снаряд, який при спалахуванні злітає високо в повітря; використовується для світлової сигналізації, освітлення місцевості, фейєрверків і т. ін. *Ракети лускали високо під хмарами, розсипаючися градом кровавих іскор* (Фр., II, 1950, 62); *По серії зелених ракет мала початись нічна атака* (Гончар, III, 1959, 98); *Десь за лісом злітали ракети, і зелені тіні освічували чорні стовбури дерев* (Тют., Вир, 1964, 492); — *Так він ото дочку в Огиря й схватив собі. Там весілля таке було! З району начальство приїздило, ракети пускали* (Головко, II, 1957, 12); *У порівн. *Тріщить площа, стріляють гори, а зорі над нами такі великі, наче ракети* (Коцюб., III, 1956, 412).

2. Літальний апарат або пристрій з реактивним двигуном. *Вступ нашої країни в період розгорнутого будівництва комуністичного суспільства ознаменований великою перемогою — запуском радянської космічної ракети* (Ком. Укр., 1, 1959, 2); *В вишині, там, де зорі огнисті, мчить ракета в космічній імлі...* (Сос., Так ніхто.., 1960, 9); — *Багатоступінчата ракета у міжпланетному рейсі, то була його* [К. Е. Ціолковського] *мрія* (Рибак, Час.., 1960, 665); // *військ.* Бойовий снаряд, який приводиться в рух реактивною силою. *Наші конструктори створили також ракети, які, в разі нападу на нашу країну, можуть поразити будь-яку базу в Європі* (Рад. Укр., 20.XI 1957, 2).

△ **Балісти́чна раке́та** *див.* **балісти́чний; Раке́та-носі́й** — останній ступінь багатоступінчатої ракети, за допомогою якої виводять на орбіту штучний супутник, космічний корабель і т. ін. *Для запуску такого супутника* [Землі] *потрібна була ракета-носій дуже великої потужності* (Наука.., 8, 1958, 14).

3. Невелике судно на підводних крилах, яке рухається з великою швидкістю. *Швидко доїхали до річкового вокзалу, зайняли місця на ракеті, і байдак XX століття помчав нас по водах Дніпра-Славутича* (Нар. тв. та етн., 2, 1968, 46).

РАКЕ́ТКА [1], и, *ж.* Зменш. до **раке́та** 3.

РАКЕ́ТКА [2], и, *ж., спорт.* Затягнутий сіточкою дерев'яний обруч овальної форми з держаком або лопаточка з ручкою для тенісу, бадмінтону, пінг-понгу. *Нерчин сидів у своїй кімнаті, звуженими очима поринав він за вікно, але.. не чув тупих ударів тенісних ракеток в м'ячі* (Рибак, Час... 1960, 18); *Щоб гра у бадмінтон була приємною, треба правильно підібрати ракетку* (Наука.., 8, 1968, 57).

△ **Пе́рша (дру́га, тре́тя) раке́тка** — про тенісиста (тенісистку), який (яка) займає відповідне місце в турнірній таблиці. *У своїх прогнозах спеціалісти й болільники віддавали перевагу третій ракетці США, яка входить до десятки найсильніших тенісисток світу* (Веч. Київ, 21.III 1966, 3).

РАКЕ́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **раке́та** 1, 2. *І в канонаднім громі, В ракетнім сяйві, в бурі вогневій Бійцям вижались контури Держпрома* (Мур., Слово.., 1949, 3); *Створення ракетної техніки в СРСР — це результат розвитку радянської науки і техніки, нашої промисловості* (Рад. Укр., 20.XI 1957, 2); *З околиці села з-за Хоминої спини заливисто заграли довгу чергу гвардійські міномети.. Шугнули навскіс у небо вогнисті ракетні снаряди* (Гончар, I, 1954, 379); // Признач. для запуску ракет (у 2 знач.). *Ракетну установку спрямовано на градову хмару.— Старт! — Залп — і за кілька секунд протиградова ракета зникає у висі* (Знання.., 6, 1965, 16); // Який діє за принципом ракети (у 2 знач.). *Експериментальні ракетні літаки, що нині будуються, зможуть досягти великих швидкостей і висот* (Наука.., 1, 1959, 17); // Який здійснюється за допомогою ракети (у 2 знач.). *В результаті проведення в Арктиці і Антарктиці ракетного зондування атмосфери вперше одержано дані про розподіл температури і тиску повітря на середніх висотах в цих районах* (Рад. Укр., 28.III 1958, 6).

Раке́тні війська́ — один з основних сучасних видів збройних сил. *Ракетні війська стратегічного призначення — наймолодший вид наших Збройних сил* (Рад. Укр., 15.II 1968, 4).

РАКЕ́ТНИК, а, *ч.* 1. Той, хто подає сигнали ракетами (у 1 знач.).

2. Той, хто будує і обслуговує ракети (у 2 знач.). *Радянські ракетники, що знаходяться на передньому краї захисту світової соціалістичної системи, ясно усвідомлюють, яка відповідальність на них покладена* (Наука.., 2, 1966, 22).

РАКЕ́ТНИЦЯ, і, *ж.* Спеціальне пристосування для запуску ракет (у 1 знач.). *По фронту тихо. Раз по раз хрипко хававкають ракетниці* (Вас., II, 1959, 31); *Опівночі, коли гвардії підполковник Самієв випустив з ракетниці одну по одній шість зелених ракет, німці й угорці, які обороняли перевал, навіть не думали, що кінець їх так близько* (Гончар, III, 1959, 111).

РАКЕТОБУДУВА́ННЯ, я, *с.* Будівництво ракет (у 2 знач.). *Особлива заслуга в розвитку теорії ракетобудування належить К. Е. Ціолковському, якого по праву вважають батьком ракетної техніки* (Наука.., 2, 1966, 21); *Блискучих перемог досягли вітчизняна наука і техніка в розвитку ракетобудування* (Колг. Укр., 2, 1961, 1).

РАКЕТОДИНА́МІКА, и, *ж.* Наука, що вивчає закони руху ракет (у 2 знач.). *Теоретична астрофізика, зоряна статистика, ракетодинаміка і багато інших є спеціальними галузями математики* (Наука.., 6, 1964, 51); *Наш співвітчизник К. Е. Ціолковський розробив основи ракетодинаміки й ракетного руху* (Рад. Укр., 30.VI 1957, 1).

РАКЕТОДРО́М, у, *ч.* Спеціально обладнана ділянка для випробування та запуску ракет (у 2 знач.).

РАКЕТОНО́СЕЦЬ, но́сця, *ч.* Бойовий надводний корабель, підводний човен або літак, що мають на своєму борту ракети (у 2 знач.) з необхідним для їхнього запуску обладнанням. *Найновіше обладнання ракетоносців дає льотчикам можливість бачити цілі на величезній відстані* (Рад. Укр., 11.VII 1961, 2).

РАКЕТОНО́СНИЙ, а, е. Прикм. до **ракетоно́сець**. *Військово-повітряні сили СРСР мають у своєму розпорядженні зараз надзвукові ракетоносні літаки різного призначення* (Рад. Укр., 31.III 1968, 1).

РАКЕ́ТОПЛА́ВАННЯ, я, *с.* Теорія і практика літання на ракеті (у 2, 3 знач.).

РАКЕТОПЛА́Н, а, *ч.* Ракета з крилами, що надають їй стійкості в польоті. *Це був дев'ятий ракетоплан інженера Крайнєва — його тривога і його гордість* (Собко, Граніт, 1937, 26).

РА́КІЯ, ї, *ж.* Сливова або взагалі фруктова горілка. — *Що ж то за ракія? Вино таке, чи що? — спитав Тарасій* (Н.-Лев., III, 1956, 390).

РАКЛІ́СТ, а, *ч., спец.* Робітник текстильної фабрики, який обслуговує машину для набивання кольорових візерунків на тканині.

РАКЛО́, а́, *ч., вульг.* Злодій, бандит. [П а л а ж к а:] *Казала я Химці: не вір раклові* (Мирний, V, 1955, 251); — *Дурненька... Я що — лежебока? Чи якийсь ракло? Шофер! Першого класу!..* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 278).

РАК-НЕБОРА́К, (~а- ~а), *ч., фольк.* Бідна, нещасна людина; бідолаха.

РА́КОВИЙ [1], а, е. Прикм. до **рак** [1]. *Чутно лише.. мляскання язиком тітки Рузі, яка висисала рештки м'якуша з ракових ніжок* (Вільде, Сестри.., 1958, 187); // Приго т. з раків. *Почуваю себе добре, хоч вчорашній обід був для мене незвичайним: сардини, балик, мариновані карасі, раковий холодець* (Коцюб., III, 1956, 309).

△ **Ра́кові ши́йки** (*Polygonum bistorta* L.) — багаторічна трав'яниста рослина з дрібними білими квітками; використовується в медицині як лікувальний засіб. *З відвару ракових шийок роблять примочки.. на застарілі рани, на чиряк і зовнішні виразки* (Лікар. рослини.., 1958, 92).

РА́КОВИЙ [2], а, е. Прикм. до **рак** [2] 1. *Нині наукових досліджень і практичного досвіду біля ракових проблем нагромаджено стільки, що рятівна догадка може розкритися в кожну секунду...* (Вол., Місячне срібло, 1961, 51); *Радіоактивне випромінювання радію давно застосовувалося в медицині для лікування ракових захворювань* (Курс фізики, III, 1956, 383).

РА́КОВИНА, и, *ж.* 1. *розм., рідко.* Те саме, що **черепа́шка** 1, 2. *Молодіж сільська гуляє.. Одні навзаводи біжать, а другі Крутії танці водять, ті збирають Блискучі раковини над водою* (Фр., X, 1954, 388); *Традиційне заняття першого дня для моряків, які прибули в Дакар — відвідати пляж. Тут можна зібрати екзотичні великі раковини* (Знання.., 8, 1966, 17); *У порівн. «*Мирный» опинився у вузькому коридорі поміж двома величезними айсбергами з одвісними стінами.. Чи пройде «Мирный» поміж Сціллою і Харібдою, чи зімкнуться вони й розчавлять його, як маленьку раковину?* (Довж., Зач. Десна, 1957, 451).

2. Частина зовнішнього вуха у людини і ссавців. *Через несиметричну форму голови і вушних раковин диференціація горизонтальних напрямів точніша, ніж вертикальних* (Рад. психол. наука.., 1958, 35); *Вушні раковини* [у бобрів] *мають мускули, які при пірнанні сплющуються, не допускаючи проникнення води* (Наука.., 8, 1959, 34).

3. Керамічна або металева посудина під водопровідним краном. *Стукнула щітка вбиральниці об підлогу, гримнуло відро об раковину і в порожнє, лунке залізо дзвінко задзюрчав струмінь води* (Смолич, День.., 1950, 188).

4. *спец.* Порожнина в металі, гіпсі і т. ін., що утворюється при їх переході з рідкого стану у твердий. *Перед тим як приступити до розмітки, заготовку старанно оглядають, перевіряючи, чи немає на ній раковин, тріщин, перекосів та інших дефектів, що перешкоджають виготовленню з неї деталі встановлених розмірів і високої якості* (Практ. з машинозн., 1957, 34); *Раніше конструктори не довіряли литим виробам, гадаючи, що в них можуть виявитися тріщини, раковини та інші вади* (Роб. газ., 10.II 1965, 2).

РА́КОВИНКА, и, *ж.* Зменш. до **ра́ковина**. *Голубий спалах — це піднята з дна раковинка, пнуче гаддя — вербове коріння, і підводний світ уже не жахав, а радував її* (Тют., Вир, 1964, 520).

РА́КОВИСТИЙ, а, е, *спец.* Який має у своїй структурі відбитки раковин (у 1 знач.) або заглиблення, утворені раковинами; // Який має заглиблення, схоже на раковину. *Раковистий чавун.*

РАКОПОДІ́БНИЙ, а, е. Схожий на рака (*див.* **рак** [1] 1); // *у знач. ім.* **ракоподі́бні**, них, *мн.* Клас безхребетних тварин типу членистоногих, які живуть перев. у воді. *Кілька років тому працівники Інституту гідробіології АН УРСР поселили в Каховському морі понад 30 мільйонів ракоподібних* (Наука.., 7, 1967, 31); *В океанах і морях є великі багатства.. Численні види риб і ракоподібних дають їжу людині* (Фіз. геогр., 5, 1956, 59).

РАКОСКОРПІО́НИ, ів, *мн.* Клас безхребетних тварин типу членистоногих.

РАКОСТІЙКИЙ, а́, е́. Здатний протистояти раковій хворобі (*див.* **рак** [2]). *Для підвищення врожайності картоплі велике значення має поширення кращих ракостійких сортів* (Колг. Укр., 4, 1956, 25).

РА́КОТИЦЯ, і, *ж., діал.* Ратиця. *Приходжу я додому — дивлюсь, а мій підсвинок висить на тину, прив'язаний за задні ноги, та ракотицями дереться об хворост* (Н.-Лев., II, 1956, 10).

РАКУ́РС, у, *ч.* Перспективне зменшення різних частин віддалених предметів, фігур, архітектурних елементів і т. ін., що призводить до зміни їхніх звичних обрисів. *Примруживши очі, вдивлявся* [Роман Петрович] *в обличчя, потім знову всідався на пеньок і знову креслив дівочу голову, але вже в іншому ракурсі* (Коз., Сальвія, 1959, 67); // *фот., кін.* Незвична для ока перспектива зображення предмета, спричинена непаралельністю площини світлочутливого шару фотоматеріалу до площини, в якій розташований предмет. *Один і той же кадр знімається кілька разів, у різних ракурсах, інколи навіть з деякими змінами характеру виконання, з корективами мізансцени* (Мист. кіно, 1955, 56).

РАКУ́РСНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до ракурсу. *В академічному завданні ракурсна постановка дає студенту значно більше, ніж звичайна. В ракурсах завжди є рух, розкривається активна форма* (Мист., 4, 1966, 21).

РАКУ́ШКА, и, *ж., діал.* Черепашка (у 1, 2 знач.). *Та що я? Краб, ракушка чи медуза, Якою сивий грається прибій? Крізь книжні стоси видершися, муза Тут поламає розпорядок мій?* (Рильський, II, 1960, 81); *Зупи-*

нившись перед дзеркалом, солдат підкрутив вуса, підморгнув до витрішкуватого обличчя в дзеркалі і, схопивши ще шкатулочку із ракушок, побіг за іншими (Панч, В дорозі, 1959, 115).

РАКУШНЯ́К, á, *ч., діал.* Черепашник. *Курінь Птахи нічим не відрізнявся від усіх інших рибальських мазанок. Складений з ракушняка, критий толем і старою жерстю, мав він два віконечка* (Смолич, Світанок.., 1953, 12).

РА́КША, і, *ж.* Перелітний птах із блискучим строкатим оперенням; сиворакша. *Улітку стілько тут було птиці і якої тілько не було? Солов'ї сотнями щебетали, зозулі, іволги, ракші, горлиці, а горобців?* (Мирний, IV, 1955, 16); *Блакитна ракша верескне, задирчить і майне в кущі, як у воду* (Ю. Янов., Мир, 1956, 143); *З-за печі вилетів синій з коричневими запалинами птах, трохи менший за галку і на нижчих ногах.. Звичайно, я відразу впізнав ракшу* (Коп., Як вони.., 1961, 181).

РАЛЕ́ЦЬ, льця́, *ч., заст.* 1. Подарунок, приношення (у 2 знач.). *Жінота жвавенько готує ралець, Та щиро сповняє вином поставець* (Пісні та романси.., II, 1956, 253); *Переїжджі не скупилися і ще від себе додавали своїй охороні ситий ралець* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 400).

2. *перен.* Те саме, що **бенке́т**. — *Чого ви прагнете, грабіжники з пустелі? Чого ви лізете в радянський наш город? Чи не надієтесь, що славний наш народ Подасть вам хліб і сіль на золотім тарелі? О, по-належному ми зустрічаєм орди Гостей, не кликаних у край наш на ралець!* (Рильський, II, 1960, 184).

◇ **Крива́вий рале́ць** — те саме, що **Крива́вий бенке́т** (*див.* **крива́вий**). *Підкошує силу козачу біда Та зігнана ляхом голота... Немає рятунку: єдиний кінець — Ушкварить катюгам кривавий ралець!* (Стар., Поет. тв., 1958, 206); **Ходи́ти (іти́, пі́ти) на рале́ць** — іти з подарунком вітати кого-небудь. *Взяла* [Венера] *очіпок грезетовий І кунтуш з усами люстровий, Пішла к Зевесу на ралець* (Котл., I, 1952, 69).

РА́ЛИТИ, лю, лиш, *недок., перех. і неперех., діал.* Орати ралом упоперек ріллі. *Починається весна. Василь стає у багатирів орати, ралити, сіяти* (Н.-Лев., I, 1956, 83).

РА́ЛО, а, *с.* 1. *с. г., заст.* Примітивне знаряддя для оранки землі. *Поширення землеробства привело до виникнення рала — первісного знаряддя для оранки* (Іст. СРСР, I, 1957, 10); — *Я йому для того музею дерев'яне рало віддав. Ще від покійного діда зосталося* (Кучер, Прощай.., 1957, 91); *У порівн. *Чобітьми, як ралом, проскородив Він кордони чотирьох держав* (Мас., Срібна дорога, 1946, 20).

2. *іст.* У стародавній Русі — одиниця оподаткування.

РА́ЛЬЦЕ, я, *с., с. г., заст.* Зменш. до **ра́ло** 1. — *Оце виїде* [селянин],.. *розсіє на стерню, .. пошкрябає ральцем, в одну борону заволоче — роди, боже, як хоч!* (Головко, II, 1957, 50).

РА́МА, и, *ж.* 1. Віконне дерев'яне сплетіння перев. прямокутної форми з шибками або без них. *На одній половині хати не було в вікнах рам, і жовта стіна дивилась на задвірок двома чорними дірами* (Коцюб., I, 1955, 43); *Вставлено у вікна другі рами, Вата і калина поміж рам* (Рильський, III, 1961, 315); *Сильний порив вітру вдарив рамою, посипалось скло* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 27); *У порівн. *Одвірки затряслись, мов рами, І снасть од бою вся тріщить* (Котл., I, 1952, 235); // Дерев'яна дверна коробка, яку вставляють у прорізи стін будинків. *Тільки-но він вийшов, як у дверях появилася Лукерка.— Здрастуйте, ковалики,— проспівала вона, розіп'явшись у дверній рамі* (Тют., Вир, 1964, 37); // Довільної форми дерев'яна або металева оправа, яку вставляють у прорізи корпусу літака, автобуса і т. ін. *Круглі металеві рами ілюмінаторів склили товстим дзеркальним склом* (Тулуб, В степу.., 1964, 260); // Засклене сплетіння перев. великого розміру для захисту рослин у парниках і теплицях. *Буйно зеленіла під скляними рамами парникова розсада капусти й помідорів* (Шиян, Переможці, 1950, 237); — *Ми таки навчилися.. вирощувати під рамами ранню редиску, щавель для борщу та зелену цибулю* (Крот., Сини.., 1948, 54).

2. Довільної форми оправа з різного матеріалу, в яку вставляють дзеркала, портрети, картини тощо. *На стіні у золотих рамах висіло здоровенне дзеркало* (Мирний, III, 1954, 275); *Один куток був обчеплений і прикрашений образами в позолочених рамах* (Н.-Лев., III, 1956, 367); *Картина на стіні у рамі, під рушником: зимовий ландшафт і вовк на горбі, а внизу у долині засніжене село* (Головко, I, 1957, 302); *У порівн. *Невисокий полковник стояв, як у рамі, у дверях хати, узявшись обома руками за одвірки* (Перв., Дикий мед, 1963, 301); // *перен.* Те, що служить фоном чому-небудь, є його обрамленням, облямуванням. *На скелях стояла жінка з блідим обличчям в золотій рамі волосся* (Коцюб., II, 1955, 288); *Біля ставочка, отороченого подвійною рамою з очерету та кущів, стоїть.. нова охайна хата* (Стельмах, II, 1962, 42).

3. Прямокутник із скріплених між собою балок, планок і т. ін., що має різноманітне застосування в господарстві, промисловості тощо. *Забивання шпунтових рядів провадять за допомогою напрямних рам* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 162); // Пристрій для стільників у вулику. *Біля вулика стояв з янтарною рамою осміхнений Марко Григорович* (Стельмах, На.. землі, 1949, 472).

△ **Лісопи́льна ра́ма** *див.* **лісопи́льний**.

4. Несуча частина машини, конструкції, установки і т. ін.; станина. *Тріснула рама культиватора, її треба було приварити* (Рад. Укр., 9.VI 1961, 3); *Рама служить основою, до якої кріпляться механізми, агрегати і кузов автомобіля* (Підручник шофера.., 1960, 226); *Якось Шурі довелося побачити вперше легендарні «катюші».. Вкриті брезентами, піднявши рами, вони мчали і мчали на захід* (Гончар, III, 1959, 180).

РАМАЗА́Н, у, *ч.* Дев'ятий місяць за мусульманським календарем, протягом якого мусульманам, за догмами ісламу, не можна їсти й пити від сходу до заходу сонця.

РАМБУЛЬЄ́, *невідм., с.* Тонкорунна порода мериносових овець; вівця такої породи.— *Економія економією, але мені, Аркадію Валеріановичу, не зрозуміло, для чого ж ви тоді збудували цегляні, навіть з колонами, кошари? Коріння цього будівництва теж треба шукати в епосі Відродження? — Шукайте їх у звичайному глузді: в мене вівці не прості, а рамбульє.. В холодних кошарах не золота шерсть, а свиняча щетина виросте* (Стельмах, I, 1962, 40).

РАМЕ́НО, а, *с., заст.* Плече. *І враз, раптово Руче́ньки білі, запашні Лягли на рамена́ мені...* (Стар., Поет. тв., 1958, 26); *Ремінець муляв худе рамено молодого інженера* (Дмит., Наречена, 1959, 155); *Образно. *Уже тополі гордовиті, З рамен стрясаючи імлу, Радіють ранкові й теплу* (Рильський, II, 1956, 225); *У порівн. *Коріння дерев, грубе, немов рамена, виринало гадюкою з моху* (Коб., Вибр., 1949, 302).

РА́МЕНЬ, і, *ж., діал.* Густий ялинник.

РА́МІ, *невідм., с., бот.* (*Boehmeria*). Субтропічна рослина родини кропивових з довгим і міцним волокном, що використовується для виготовлення тканин, зокрема брезенту.

РА́МКА, и, *ж.* 1. Зменш. до **ра́ма** 2. *На стінах висіло*

багато образів, невеликих картинок у чорних узеньких рамках (Н.-Лев., I, 1956, 117); *Він хутко витяг з-під столу дубову рамку* (Панч, В дорозі, 1959, 53).

2. Те саме, що **ра́ма** 2. *Дорош.. розглядав фотографії на стіні, заведені в одну велику рамку* (Тют., Вир, 1964, 103); *Від ставу, що вправлений у рамці з кучерявих верб, розмальованому лататтям і лепехою — хлюпання весел* (Головко, I, 1957, 53); *Ведмідь визирав з малинового куща, голова його була в зеленій рамці листя* (Донч., II, 1956, 41); *У порівн. *Чоловік наполохано обертається і у віконному одвірку, мов у рамці, бачить голову й плечі Терентія Плачинди* (Стельмах, I, 1962, 178).

3. Те саме, що **ра́ма** 3. *Багаторазовий затиск виробів за допомогою гідропласта знаходить застосування при конструюванні пристроїв — рамок для плоскошліфувальних робіт* (Технол. різального інстр., 1959, 56); *Поки бджоли п'ють мед, пасічник швидко, але не поспішаючи, один за одним виймає з вулика і оглядає стільники в легких дерев'яних рамках* (Бджоли, 1955, 22); *У порівн. *Він відчув, як свіжі думки по-новому розкривали йому саме слово — земля. Ота його безталанна, защеплена куркульськими ланами десятинка, яка, наче воскова рамка, щороку танула болючими скибами і кривавими клинцями навіки відвалювалася на поля дукачів* (Стельмах, II, 1962, 187).

4. *військ.* Пристрій на стволі вогнепальної зброї для прицілу. — *З парабелума? — недовірливо перепитав Франц.— Ставлю мундштук. Але умова: з одного пострілу! — Гаразд! — погодився Мюльнер і, витягши пістолет, підняв прицільну рамку на відмітку «300»* (Багмут, Опов., 1959, 83).

5. *перев. мн., перен.* Певні межі, в яких що-небудь відбувається, розміщується і т. ін. *Кипуча, невгомонна натура Франкова не могла вміститися в рамки самої літературної роботи* (Коцюб., III, 1956, 35); *Через непередбачену перерву в навчанні, яка тривала понад два тижні, викладачі не можуть укластися в рамки встановленої програми* (Кол., Терен.., 1959, 80); *Перемога соціалістичної революції в ряді країн Європи і Азії забезпечила вихід соціалізму за рамки однієї країни* (Ком. Укр., 1, 1967, 33).

РА́МКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ра́мка** 1—4. *Рамкові вулики.*

△ **Ра́мкова анте́на** — довільної форми коток з одного або кількох витків проводу для приймання або випромінювання електромагнітної енергії.

РА́МНИЙ, а, е. Прикм. до **ра́ма**; // У якому виготовляють рами. *З комсомольським вогником працюють робітники рамного цеху* (Ком. Укр., 7, 1968, 54).

РА́МНИК, а, *ч.* Робітник, який виготовляє рами.

РАМОЛІ́, *невідм., ч.* Старечо розслаблена, немічна, близька до недоумства людина.

РАМО́ЛІК, а, *ч.* Те саме, що **рамолі́**.

РАМООБОРО́Т, у, *ч., с. г.* Чергування, зміна культур протягом року при вирощуванні їх у парниках. *Культурооборот у закритому грунті, який у парниках називають також рамооборотом,..— це певний обгрунтований з агротехнічного боку порядок чергування вирощуваних культур на одній площі під склом протягом року* (Овоч., 1956, 428); *Колгоспу вигідно і надалі розширювати парникове господарство, щоб вирощувати ранні овочі, особливо в першому рамообороті* (Колг. Укр., 11, 1958, 15).

РА́МОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ра́мка** 2. [М о р ж:] *Я вам рамочку зробив для вашої великої фотографії...* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 91).

РА́МОЧНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **ра́мковий**. *У 1814 р. видатний український бджоляр П. І. Прокопович вперше сконструював розбірний рамочний вулик* (Знання.., 6, 1965, 14).

РА́МПА, и, *ж.* 1. Невисокий бар'єр уздовж авансцени, який прикриває апаратуру для освітлення знизу передньої частини сцени. *Оленка підійшла до самої рампи й підхопила пісню* (Кучер, Трудна любов, 1960, 328); *Одкрита сцена прикрашена прапорами.. Вздовж рампи суцільною клумбою вишикувалися вазони айстр, палаючих канн, білих, жовтих, оранжевих хризантем* (Коз., Листи.., 1967, 169); // Апаратура для освітлення, розміщена за цим бар'єром. *В залі гасне світло. Завіса блищить пишним золотом розшивки, її освітлюють прожектори з бокових лож і рампа* (Ю. Янов., II, 1958, 19); *Передо мною, через залу, на кону, в світлі рампи стояла Наталка Полтавка в стрічках і кіснику...* (Смолич, Театр.., 1946, 144).

2. *перен., рідко.* Театральна сцена.

◇ **Поба́чити сві́тло ра́мпи** — бути поставленим на сцені (про виставу). *Після серйозної дружної роботи автора і колективу* [театру].. *«Загибель ескадри» вперше побачила світло рампи* (З глибин душі, 1959, 14).

3. Залізобетонна споруда для навантажування та розвантажування вагонів. *Біля високої рампи зупинилося кілька вагонів. Почалося їх розвантаження* (Веч. Київ, 28.III 1957, 2); // Залізобетонна споруда для переходу поїздів метрополітену з поверхні під землю.

РА́МТЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **ра́м'я**[1]. *Густе заплутане волосся на його круглій голові розвівав вітер і весело тріпав раптям, що висіло у нього на плечах замість сорочки* (Епік, Тв., 1958, 356); *У Кобзарів.. бодня розсохлась, і в неї скидали старе раптя* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 30).

РА́МЦІ, ів, **РА́МЦЯ**, мець, *мн., заст.* Рамки (*див.* **ра́мка** 1, 2). *Всі бачили те віконце— таке воно невеличке, всього з чотирьох шибок. Рамця трухлі, і в одній шибці папером заліплена дірка* (Вас., Незібр. тв., 1941, 35); *Близько будинку пролітають трамваї, виблискуючи райдугами скла в золотих рамцях* (Мик., II, 1957, 176); *Коли ми встали вранці і вибігли погрітись на сонці, Іван уже показував.. круглі рамці з карткою заможної пані* (Панч, На калин. мості, 1965, 33); *У порівн. *Над очима чорні бровенята дугами послалися, мов бархатні рамця* (Мирний, IV, 1955, 253).

◇ **Хоч у ра́мці вправ** *див.* **вправля́ти**[1].

РА́МЦЯ *див.* **ра́мці**.

РА́М'Я[1], я, *с.* Старий, поношений або подертий одяг; лахміття. *Не світило тепер дрантя та рам'я на старих плечах: воно пішло на ганчірки, а Мотря в усьому новому ходила* (Мирний, I, 1949, 359); // Клапті, обривки матерії, одягу. *Гошка постраждав найбільше, хоч бився, як леопард. Він стояв увесь подряпаний і хлюскав носом, галіфе порвані, від сорочки одне рам'я* (Тют., Вир, 1964, 413).

РА́М'Я[2], я, *с., діал.* Плече. *Вона мовчки зносила ті любощі, й лише голова її опадала чимраз, то глибше на його рам'я...* (Коб., I, 1956, 115); *Іван глянув на нього через рам'я і спинив на хвилину свій погляд на його лиці* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 208).

РА́НА, и, *ж.* 1. Пошкодження тканин тіла або внутрішніх органів людини, тварини чим-небудь. — *І на тілі, На княжім білім, помарнілім, Омию кров суху, отру Глибокії, тяжкії рани...* (Шевч., II, 1953, 336); *Соломія напоїла Остапа, оглянула й обмила його рану* (Коцюб., I, 1955, 359); *В руці в нього довга гирлига,.. ріжки з перепаленим синім каменем і дьогтем-первачком — мастити рани худобі та собі* (Стельмах, I, 1962, 43); *Образно. *Стояла важка липнева задуха.. Земля порепалась, і з її ран виглядає порване, пошматоване коріння вутлих стеблин* (Чаб., Балкан. весна,

1960, 193); *У порівн. *Ще й досі в серці, наче рана, солодке ім'я те — Оксана...* (Сос., II, 1958, 375).

△ **Відкри́та ра́на** *див.* **відкри́тий.**

◇ **Кипи́ть (кипі́ла) кров на ра́нах** *див.* **кипі́ти; Роз'я́трювати (роз'я́три́ти) ра́ну (ра́ни)** — спричинити біль, кровотечу. *Щоб не роз'ятрювати ран під час руху, Скиба попросив прибинтувати йому руки до грудей* (Загреб., Європа 45, 1959, 420); **Хоч до ра́ни кладі́** — те саме, що **Хоч до ра́ни прикладА́й (прикладі́)** (*див.* **прикладА́ти**). [Л и ц а р:] *Поки мене сюди не заманила, була ти добра, хоч клади до рани, а як замкнула от у сей свининець, то стала як перекупка лайлива* (Л. Укр., II, 1951, 195).

2. *перен.* Сильне переживання, душевний біль, страждання. *Любов єдиная моя, Що нею жив я ввесь,— Найтяжча рана се моя, Болить іще* (Фр., XIII, 1954, 145); *Маруся почала говорити.. Виливалося все, що зібрав гіркий досвід, чому навчили муки розчарування* [розчарування] *і відсутність надій. Розкривала всю свою душевну рану. плакала, скаржачися, голубкою воркуючи* (Хотк., II, 1966, 265); *Якщо досі, до приїзду Надії, доля чоловіка її не дуже тривожила, то зараз наче на душі рана відкрилась* (Баш, На.. дорозі, 1967, 52); // Те, що найбільше непокоїть, турбує кого-небудь. — *Не чіпайте самих болючих ран села, бо ви не лікар! — в сірих очах Мірошниченка недобре темніють голубі краплини моря...* (Стельмах, II, 1962, 141).

◇ **Незаго́єна (незаго́йна) ра́на** *див.* **незаго́єний і незаго́йний; Розвору́шувати (розворуши́ти, роз'я́трювати, роз'я́трити** *і т. ін.*) **ра́ну** [**в се́рці (душі́)**] — торкатися в розмові того, що завдає душевного болю, моральних страждань. *Соломія сиділа неподалік від Оксани, витирала краєчком хустки заплакані очі. Микола Іванович розворушив своїми словами давню удовину рану, згадавши Гордія* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 35); *Офіцер аж до порога провів дідуся. Йому було прикро, що необережною розмовою роз'ятрив незагойну рану в серці старенького* (Збан., Між.. людьми, 1955, 194); **Серде́чна ра́на** *див.* **серде́чний.**

3. *тільки мн., перен.* Матеріальна і моральна шкода, заподіяна кому-, чому-небудь. *Ще йшли запеклі бої з фашистами, а Комуністична партія вже закликала радянський народ заліковувати рани, заподіяні війною* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 25).

РАНГ, у, *ч.* 1. Спеціальне звання, чин. *Пан Темницький — то був пенсіонований урядник невисокого рангу* (Фр., II, 1950, 291); *В унтер-офіцера Шілінга завжди товариський тон в розмові з солдатами і зовсім немає тієї дурнуватої пихи, яка особливо властива офіцерам нижчого рангу* (Кол., На фронті.., 1959, 17); *Військ-юрист першого рангу.. коротко доповів Гречкунові про мету свого приходу* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 210).

△ **Та́бель про ра́нги** *див.* **та́бель.**

2. Категорія, розряд яких-небудь предметів, явищ, певних осіб і т. ін. *Шпигун найвищого рангу, інтриган від Мекки до Ватікана — Франц фон Папен* (Смолич, Після війни, 1947, 23); *Є різні ранги читачів, різні смаки, різні культурні рівні* (Літ. Укр., 2.VIII 1968, 4).

РА́НГОВИЙ, а, е. Стос. до рангу. *Поміж істинними поетами не існує різниць вікових і рангових, існує лише одвічна різниця між поетами хорошими й різними* (Літ. Укр., 20.V 1971, 4).

△ **Ра́нгові зе́млі (маєтності)** — на Україні у XVII—XVIII ст.— земельні володіння, що надавались гетьманом і царем козацькій старшині як винагорода за службу на тій чи іншій посаді. *У свою чергу Хмельницький, а потім і наступні гетьмани роздавали землі по рангу генеральній і полковій козацькій старшині. Оскільки в перші роки після визвольної війни користування ранговими землями мало тимчасовий характер (до кінця служби), то й існував термін «державці»* (Іст. УРСР, I, 1953, 272); — *Так то ж які землі? — перебив мене Пищимуха.— Рангові, а не ті, що кожен своїм горбом добував!* (Мирний, IV, 1955, 365).

РАНГО́УТ, у, *ч., мор.* Сукупність круглих дерев'яних балок і сталевих труб, що становлять частину оснащення судна і призначені для несення вітрил, встановлення сигнальних вогнів, антен, вантажопідйомних пристроїв і т. ін. *Вже в сніжний саван сповиті «Восток» і «Мирный». Вкрилися кригою ванти, паруси. Увесь рангоут в крижаному стеклярусі* (Довж., Зач. Десна, 1957, 411).

РАНГО́УТНИЙ, а, е, *мор.* Прикм. до **рангО́ут.**

РАНДЕВУ́, *невідм., с.* 1. Наперед умовлене побачення. *Та швидко я побачив, що.. нас оминають, як заповітрених, наші недавні знайомі, а ті, що хочуть мати якесь діло з нами, дають нам рандеву десь по кутках* (Фр., XVI, 1955, 368).

2. У морському флоті — обумовлене місце зустрічі кораблів.

РА́НЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ра́нити.** [К у з ь м а:] *На фронті був?* [Т а р а с:] *Три роки відрубав; два рази ранений, тричі контужений* (Корн., I, 1955, 159); // **ра́нено**, *безос. присудк. сл. Дорогою язикатий виконавець розказав їм, що «голову ранено, і хтозна, чи до ранку доживе. Там кровиці натекло — повна сільрада»!* (Тют., Вир, 1964, 188).

2. *у знач. прикм., розм.* Те саме, що **пора́нений** 2. *На перон помалу на милицях, з забинтованою головою вийшов ранений солдат* (Корн., I, 1955, 162); *Сидів* [Марусяк] *на камені. Ранена нога одноманітно щеміла* (Хотк., II, 1966, 108); // *у знач. ім.* **ра́нений**, ного, *ч.*; **ра́нена**, ної, *ж.* Людина, яка дістала поранення.— *Води! — попрохав ранений* (Коцюб., I, 1955, 357).

РАНЕ́НЬКИЙ, а, е. Досить ранній (у 2 знач.). *Оре наймит, оре бідний Із стареньким дідом... Нема його господині З раненьким обідом* (Укр.. лір. пісні, 1958, 549).

РАНЕ́НЬКО, *присл.* У досить ранній час. *На другий день раненько встали* [троянці], *Огонь надворі розвели І м'яса в казани наклали, Варили страву і пекли* (Котл., I, 1952, 90); *Не щебечи, соловейку, На зорі раненько* (Пісні та романси.., II, 1956, 24).

РАНЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Дуже ранній (у 2 знач.). *Чи хто з вас, діточки, доїздив рідненького містечка коли-небудь ранком ранесеньким до рідненької селитьби..?* (Вовчок, I, 1955, 331).

РАНЕ́СЕНЬКО, *присл.* У дуже ранній час. *У неділеньку та ранесенько, Ще сонечко не зіходило, А я, молоденька, На шлях, на дорогу Невеселая виходила* (Шевч., II, 1953, 142); *Почалася праця. Кілька сот робітників виходили ранесенько, до схід сонця, з своїх буд і йшли далеко в ліси, де різали дерево* (Ірчан, II, 1958, 254).

РАНЕ́Т, РЕНЕ́Т, у, *ч.* 1. Південний високоцінний сорт яблунь.

2. Плід цього дерева. *Зніми золоте павутиння з туманного скла, щоб в імлі розгледів я ніжне тремтіння ранетів на тонкім гіллі* (Мур., Багаття, 1940, 27); *У Прилуках за школою сад наш роняє ранети, Ми садили його в тридцять другому році важкому* (Забашта, Квіт.., 1960, 12); // Уживається як складова частина назв деяких сортів яблук. *Такі цінні сорти яблук, як Ренет, Симиренка, Ренет шампанський, Кальвіль сніжний, Кандиль-синап зберігаються до травня-червня, інші сорти реалізуються раніше* (Хлібороб Укр., 11, 1964, 23).

РАНЕ́ТОВИЙ, РЕНЕ́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **ранЕ́т, ренЕ́т.**

РА́НЕЦЬ, нця, *ч.* Похідна військова або шкільна

сумка зі шкіри чи іншого матеріалу, яку носять на спині за допомогою заплічних ремінців та лямок. *За плечима в його теліпався ранець та торбина з сухарями* (Н.-Лев., I, 1956, 71); *Гуляють школярі погожим днем, У кожного в них ранець за плечем* (Нех., Ми живемо.., 1960, 124).

РАНЖИ́Р, у, *ч.* 1. Шикування людей за зростом в одну шеренгу.

За ранжи́ром; Згі́дно з ранжи́ром: а) за зростом. *Новаків вишикували за ранжиром* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 36); — *Хоча, згідно з ранжиром, тобі завжди випадає стояти позаду, серед найдрібніших зростом, але на цей раз я ранжир ламаю* (Гончар, I, 1954, 446); б) за чином, старшинством, ступенем значимості, важливості і т. ін. *Гості за суворим ранжиром посідали до пишного іменинного столу* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 143).

2. Певний порядок у чому-небудь.

По ранжи́ру: а) за усталеним порядком. — *Десята година, спати час,— гукнула вона до дітей, які вишикувались по ранжиру, мов жива діаграма* (Собко, Справа.., 1959, 87); б) за встановленою формою.— *Одежа у всіх запорожців була по ранжиру однакова і одного кольору* (Стор., I, 1957, 264).

◇ **Під оди́н ранжи́р** — нехтуючи індивідуальними рисами. *Люди — різні, їх не можна рівняти під один ранжир* (Наука.., 10, 1967, 16).

РА́НИТИ, ню, ниш, *недок. і док., перех.* 1. Заподіювати, робити кому-небудь рану, рани (у 1 знач.). *Плачем великим ридали невільниці чорні, Шати свої роздираючи, ранячи тіло до крові, Густо червонії краплі падали в жовтую воду* (Л. Укр., I, 1951, 424); *Спритним ударом у праве плече Одіссей його ранив* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 332); // *безос. Раптом ранило їй руку... Пересилюючи муку, крикнула* [Люба Земська]: — *Не відступать!* (Тич., II, 1957, 100); *Образно. *А сірий дощ холодними голками Нам ранив лиця, по бурках стікав, І дихав холодом осіннім понад нами, І в очереті плакав і шептав* (Рильський, I, 1960, 151); // *перен.* Пошкоджувати (перев. рослини). *Ненажерний довгоносик поїда молодий буряк, гробак корінець ранить* (Горд., II, 1959, 14).

2. *перен.* Завдавати душевного болю, моральних страждань, примушувати переживати, хвилюватися. *Він любив її щиро, і кожда звістка про неї, зла чи добра, ранила його душу* (Фр., VII, 1951, 14); *Все своє життя був він* [І. В. Мічурін] *майже байдужий до визнання. Але невдачі, нерозуміння, невизнання й заперечення завжди жорстоко ранили й гнітили його* (Довж., I, 1958, 498).

РАНІ́СІНЬКО, *присл.* Дуже рано, на світанні. — *Гапка ще рано сказала мені, що він був тут ранісінько* (Фр., VII, 1951, 117).

РАНІ́Ш, *присл.* Те саме, що **рані́ше.** *Якесь він має чародійне слово, що допомагає вилітати раніш роям, щедро збирати жовтий віск і тлустий мед* (Стельмах, II, 1962, 259); — *Раніш селянина давили межі, панські володіння, вічні турботи про хліб насушний* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 31); *Уставала Мелася раніш од усіх і лягала од усіх пізніш* (Вовчок, I, 1955, 340); *У хаті півень був, здоровий та горлатий, Челядкам він спокою не давав, Раніш усіх заходиться співати* (Гл., Вибр., 1951, 117).

РАНІ́ШЕ, *присл.* 1. Вищ. ст. до **ра́но**[1]. *Раніше почало вставати сонце, щиріше доглядати землю* (Коцюб., I, 1955, 75); *Переміну в настрої дівчини помітили тільки мати і Зося. Мати нічого не сказала доньці, лише мало не щовечора просила, щоб та раніше приходила з гуляння* (Стельмах, I, 1962, 277).

2. Колись, давніше. [Р і ч а р д:] *Я ще раніше обіцяв сусідці поставити їй комина в хатині, як тільки вдома вправлюся* (Л. Укр., III, 1952, 24); // До цього часу, дотепер. *Він ще не бачив ні одного приїзду князевого, але чути чув багато: — і раніше про те згадувалося у селі, а оце тепер — тільки й розмови було про скорий князів приїзд* (Хотк., I, 1966, 95); *Раніше він* [дід] *лише зимою заглядав у божественні книги, а тепер, коли його руки вже не годні тримати ніякої роботи, сидить над ними і в будень* (Стельмах, II, 1962, 166).

3. До настання певного моменту, строку, якого-небудь часу. — *Народ треба раніше підготувати...* (Коцюб., II, 1955, 137); *Хоч як поспішав Бутаков з роботою, він бачив, що раніше, ніж до Нового року, матеріали його експедиції не потраплять до столиці* (Тулуб, В степу.., 1964, 431); — *Огонь! — скомандував Брянський. Ударили з усіх автоматів і карабінів. Маковейчик теж вистрелив, ще раніше прицілившись* (Гончар, III, 1959, 118).

4. Попереду кого-небудь; спочатку, перше. — *Помовчи, помовчи. Я старша за тебе, отже дай раніше мені сказати* (Хотк., I, 1966, 124).

5. *у знач. прийм., з род. в.* Уживається при означенні первинності чиєї-небудь дії. [Я в д о х а:] *Обоє.. приїхали, трохи не разом. Галя трохи раніше від брата* (Мирний, V, 1955, 144).

РА́НІШНІЙ, я, є. 1. Те саме, що **ранко́вий.** *Пора була весняна, ранішнє сонце так любо світило, не пекло, а гріло* (Мирний, I, 1954, 72); *Вже ранішні зорі згасають поволі, І пташка до праці нам знак подає* (Нагн., Вибр., 1957, 301); *Місто, здавалося, ще не прокинулося від ранішнього солодкого сну* (Десняк, Вибр., 1947, 275); *Ранішня прохолода була досить відчутна* (Трубл., Шхуна.., 1940, 14); *Защібуючи на ході білу ранішню блузу, вона тихо і наче з страхом поспитала: — Ви ще не одчиняли віконниць?* (Коцюб., II, 1955, 163); *В ранішнім нумері* [номері] *газети було коротко донесено про загадкову пожежу: горів військовий магазин з сіном* (Фр., IV, 1950, 45); *Вона хутко вбралася й поспішила на терасу, де доктор Гальванеску вже чекав на неї з ранішнім сніданком* (Смолич, I, 1958, 68); // Приготовлений, зварений ранком. — *Чи є що в нас дома перекусити? — А що ж би було,— говорить Аниця,— хіба ранішній борщ* (Март., Тв., 1954, 35).

2. Те саме, що **ра́нній** 2. — *Добридень, Професоре, бачите, яка я ранішня. Я вам не буду перешкоджати, коли сяду біля вас і подивлюсь море і послухаю гомін будови?* (Ю. Янов., II, 1958, 142).

РА́НКА, и, *ж.* Зменш. до **ра́на** 1. *Якщо отруйна змія вкусила людину, слід затиснути місце трохи вище від укусу, надрізати ранку і якнайшвидше виссати кров* (Наука.., 2, 1967, 42); *Й досі старий не може спокійно пройти повз худобу, а побачить десь ранку — очистить, залле і довго буде дивитися вслід отарі...* (Стельмах, Хліб.., 1959, 49); *У порівн. *Іваницька лежала на ліжку.. Тонкі брови судорожно зведені, і тільки куточки маленьких губ, червоних, як свіжа ранка, ледве помітно здригались* (Кол., Терен.., 1959, 118).

РАНКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **ра́нок** 1. *Тільки що почало на світ благословиться, тихий ранковий блиск освітив печеру* (Н.-Лев., III, 1956, 293); *Ранкова зоря застала Петрова далеко в степу* (Ряб., Золототисячник, 1948, 137); *З подру́жками до школи Іду в ранковий час,— Як весело навколо Сміється все до нас!* (Мур., Широка дорога, 1950, 65); // Який буває ранком, власт. ранкові. *Почало світати.. Дід прокинувсь, потягся і встав. Ранкова прохолода пробігла у його поза спиною морозом* (Мирний, I, 1954, 174); *На безлистих чорних гілочках де-не-де виблискували краплі ранкової роси* (Жур., Звич.

турботи, 1960, 81); // Признач. для використання ранком (про одяг). *Покоївка принесла цілу гору суконь та костюмів різного кольору, фасону та призначення — від розкішних ранкових пеньюарів.. до елегантної амазонки з темно-синього англійського сукна* (Тулуб, В степу.., 1964, 430); // Який відбувається, здійснюється ранком і т. ін. *Кінчався звичайний ранковий обхід голови колгоспу* (Жур., Звич. турботи, 1960, 102); *Ранком бадьорі, веселі, незважаючи ні на що, дівчата з галасом, сміхом, жартами стягали її невиспану, змарнілу з розкладушки і примушували разом з ними стати на ранкову фіззарядку* (Коз., Листи.., 1967, 231); // Який діє, курсує ранком. *Після теплої серпневої ночі, зігнувшись під важким рюкзаком, я поспішав на перший ранковий автобус Ужгород — Рахів* (Томч., Готель.., 1960, 5); // Який подають, уживають і т. ін. ранком. *До ранкового чаю мати ставить на стіл тарілку з уламком свіжого, налитого медом щільника* (Гончар, Тронка, 1963, 197).

РА́НКОМ, *присл.* Те саме, що **вра́нці.** *Ранком сизий туманець прикривав той шлях своєю запоною* (Мирний, I, 1954, 246); *Ранком у сірій млі вантажимось на корабель* (Ю. Янов., II, 1958, 68).

РАНКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., фольк.* Проводити де-небудь ранок. *На калині зозуля, А на калині сивая Там кує, ночує, ранкує. Ніхто зозулі не чує* (Чуб., V, 1874, 691).

РА́ННИК, а, *ч. (Scrophularia* L.*).* Рід багаторічних трав'яних та декоративних рослин з дрібними квітками, зібраними у волоть на верхівці стебла. *Дід пам'ятав, як його одного разу, ще замолоду, побито... Дак тоді гоїв його Гарасим Савчук — ото був превеликий знахар! Зараз до ран ранника поприкладав,.. ну й за тиждень він здоровий був,— от що!* (Гр., II, 1963, 486); *Ліки Марка Григоровича — синій ранник і якась пахуча липка мазь — робили своє діло* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 615).

РА́ННИКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ра́нник;** // *у знач. ім.* **ра́нникові,** вих, *мн.* Родина дводольних рослин, які використову́ються в медицині.

РА́ННІЙ, я, є. 1. Який являє собою початкову пору або стадію певного періоду, часу, моменту або певної епохи. *Поважно та тихо У раннюю пору На високу гору Сходилися полковники* (Шевч., II, 1963, 158); *Раннім присмерком дід Дунай добрався в прибузький присілок до старосвітської оселі Тадея Лісовського* (Стельмах, I, 1962, 384); *Ще в раннім дитинстві, співаче, на лоні донецьких степів я чув: твоє серце гаряче творило схвильований спів* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 10); *Найдавніші сліди життя людини на території СРСР відносяться до первісної епохи історії суспільства, яка відома в науці під назвою раннього давньокам'яного віку* (Іст. СРСР, I, 1957, 3); // Який перебуває на початковому етапі, на початковій стадії розвитку. *Рання творчість Франка — критика й теорія літератури — привертала й привертає увагу радянських літературознавців* (Літ. Укр., 25.VIII 1967, 2).

2. Який настає рано (про час). *В повітрі пахло сосною і ранньою осінню* (Досв., Вибр.,1959, 39);// Який починається або з'являється раніше, ніж належить, ніж звичайно буває, ніж можна чекати; передчасний. *Сумно й серед лісу: вітри-суховії обголили його рясні віти, а ранні заморозки пожовтили та почервонили лист зелений* (Мирний, III, 1954, 255); *Оті ранні залисинки* [у сина], *що з'явились на лобі, найбільше тривожать матір* (Гончар, Тронка, 1963, 12); *Торкнувся* [Василенко] *рукою голови, посередині якої пухом кульбаби аж до маківки підкучерявлювалася смужка ранньої лисини* (Стельмах, II, 1962, 94); *— Що скажеш?— запитала вона тоном графині, незадоволеної раннім візитом прикажчика* (Тют., Вир, 1964, 402);//Який зацвітає або дозріває раніше за всі інші (про рослини, плоди, овочі). *Показались ранні огірочки* (Н.-Лев., II, 1956, 370); *Ранні гречки біліють, як клапті снігу, пізні — тільки вилазять* (Коцюб., II, 1955, 236); *Буйна зелень і ранні квіти вкривали пологі схили* (Шиян, Переможці, 1950, 221); // Який приходить, починає діяти, працювати раніше за інших. *Минає зима. Ясне сонечко любо світить та гріє, ..ранні чумаки коло возів лаштуються* (Мирний, I, 1949, 367).

Молоди́й, та ра́нній *див.* **молоди́й.**

3. *рідко.* Те саме, що **ранко́вий.** *А земля вже налагодилась його* [сонце] *стріти: зелені трави порозправляли свої дрібненькі листочки, повмивалися вже свіжою ранньою росою...* (Мирний, I, 1949, 149); *Стомилася* [Маруся]... *Лягти б і лежати непорушно, щоб давав хтонебудь ранню каву до ліжка і смачний обід* (Хотк., II, 1966, 165).

РА́ННЯ, я, *с., розм., рідко.* Те саме, що **ра́нок** 1. *Їй хотілось скоріше дочекатися ранця* (Коцюб., I, 1955, 15); *Розбрівшись з самого рання по парках, по бібліотеках,.. сидять над конспектами студенти, готуються до останніх екзаменів* (Гончар, Людина.., 1960, 3).

◇ **В таке́ ра́ння** — так рано. *Щирі, добрі і веселі хрипківці.. дружно встрявали в любу розмову і ділилися між собою не тільки хлібом-сіллю, а навіть і тютюном. На цей раз мова між дядьками йшла про те, на яку хворобу їх сюди викликали в таке рання* (Тют., Вир, 1964, 170); **З (від) ра́ння до ве́чора (до смерка́ння)** — цілий день. *Білка сумочку свою Розстебнула у гаю І від рання до смеркання В сумку зносить харчування* (Стельмах, V, 1963, 352); *На степи падала мжичка. Вона почалася ще тиждень тому і сіяла щодня від рання до вечора, дні і ночі* (Епік, Тв., 1958, 425).

РАННЬО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ра́нній** у 1 знач., напр.: ранньогре́цький, ранньозалі́зний, ранньокла́совий, ранньонеолі́ти́чний, ранньосередньові́чний, ранньослов'я́нський, ранньотрипі́льський, ранньофеода́льний, ранньочетверти́нний і т. ін.; у 2 знач., напр.: ранньовесня́ни́й, ранньоквіту́чий, ранньоосі́нній, ранньоспі́лий, ранньости́глий і т. ін.

РА́НО[1], *присл.* 1. У ранішній час. *І квилить, плаче Ярославна В Путивлі рано на валу* (Шевч., II, 1963, 387); *— Я люблю вставати рано й сідать до роботи* (Коцюб., II, 1955, 252); *— Куди це так рано? — кволим і розніженим зі сну голосом запитала Юля* (Тют., Вир, 1964, 225); // *у знач. присудк. сл. Рано ще. Сонце тільки що схопилося, та таке пекуче, сердите, мов хто не дав йому виспатись* (Мирний, I, 1949, 190).

2. На початку якого-небудь періоду, відрізку часу і т. ін. *Чули ви, як напровесні рано Жайворонкова пісня бриніла?* (Л. Укр., I, 1951, 26).

3. Раніше, ніж належить, ніж звичайно буває, ніж можна чекати; передчасно. *В Настусі рано заворушилась фантазія* (Н.-Лев., IV, 1956, 228); *Осінніми вечорами вона рано світила світло, чепурилась, немов у свято, і, сидячи в своїй охайній хатинці, часто поглядала на двері* (Коцюб., II, 1955, 30); *Ще й жайворонки не затреміли над засніженими полями, а кінські голови і прикажчицькі морди вже сновигали попідвіконню і стукали в середохрестя рам окоренками нагайок: — Гей, люди! Економія вже пише контракти! — Чого ж так рано? — дивувалися дядьки* (Стельмах, I, 1962, 186); *Оті ранні залисинки, що з'явились на лобі, найбільше тривожать матір. Кажуть, що льотчики та підводники рано ли-*

сіють, не від легкого то, певне, життя (Гончар, Тронка, 1963, 12); *Співала ж дзвінко, дужо, незрівнянно! А голос був — із щирого срібла! Ой, рано, рано, дуже рано, Оксано, ти від нас пішла...* (Тич., II, 1957, 42).

4. *у знач. присудк. сл.* Не час, не пора. *Середній брат, що, здавалося, спав, разом підніс голову й промовив: — Чи не пора? — Усі оглянулися, і два голоси йому одказали: — Ще не пора! Ще рано!* (Вовчок, I, 1955, 321); *— Не хочу я австрійського наголовника, хоч і з гарного він сукна.— А в чому ж підеш до школи? В шапці рано, кашкет зносився, а бриль продірявився* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 86).

◆ **Ра́но чи пі́зно** — коли-небудь, у майбутньому (про те, що неодмінно має відбутися, статися). *Вася Багіров з досвіду знав, що коли почався такий наступ, то батальйон, рано чи пізно, піде вперед* (Гончар, III, 1959, 220).

РА́НО [2], а, *с., розм., рідко.* Те саме, що **ра́нок** 1. *Сьогодні від самого рана він був страшенно неспокійний* (Фр., VII, 1951, 404); *З раннього рана Туркочуть комбайни, Друзі колгоспних полів* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 59).

◇ **З ра́на до но́чі (ве́чора, смерку́, смерка́ння)** — те саме, що **З (од, від) ра́нку до но́чі (ве́чора, смерку́, смерка́ння)** (*див.* **ра́нок**).

РА́НО-ВРА́НЦІ, *присл.* Дуже рано, на світанку. *Рано-вранці біля сільської Ради юртувалося десятків два підвід* (Тют., Вир, 1964, 170); *Рано-вранці прокинулась Олеся в незнайомій кімнатці* (Донч., VI, 1957, 29).

РА́НОК, нку, ч. 1. Частина доби після ночі, початок, перші години дня. *Був ранок. Сонечко зійшло, Збудилось соннеє село* (Рудан., Тв., 1956, 77); *Пароплав виходить із гавані. Ранок застав його у вільному морі* (Ю. Янов., II, 1958, 134); *Здорова свіжість літнього ранку промивала безсонні очі бійців, обвівала спалені, запорошені обличчя* (Гончар, III, 1959, 60); *Образно. *Кічкас* [на Дніпрі] *був ранком електрифікації. Каховка і Кременчук — її великий день* (Рудь, Гомін.., 1959, 38); *У порівн: *Хороша вона була, молода і свіжа, як ранок* (Вовчок, VI, 1956, 239).

◇ **Бі́лий ра́нок** *див.* **бі́лий; Від (од, з) ра́нку [й (та)] до ра́нку** — протягом усієї доби, довго. *Від ранку й до ранку — стук, грюк, хлюпанина* (Мирний, III, 1954, 255); *А як з ранку та до ранку стали люди обридать, Ох зробив собі землянку, Оха більше не видать* (Л. Укр., I, 1951, 273); **До́брий ра́нок; До́брого ра́нку** *див.* **до́брий; З (од, від) ра́нку до но́чі (ве́чора, смерку́, смерка́ння)** — протягом усього дня, довгого часу. *Робить* [Павло] *з ранку до ночі, без одпочинку* (Вовчок, I, 1955, 178); *Вони не покладали рук од ранку до вечора* (Н.-Лев., III, 1956, 296); *Наче й мотаєшся по району з ранку до смерку, а все ж таки не косиш, не молотиш* (Цюпа, Краяни, 1971, 67); *Під вогнем бійці на переправі, і на тій — на правій — стороні теж вогонь від ранку до смеркання* (Гонч., Вибр., 1959, 213); **На ра́нок** — ранком. *Коли це на ранок — летить у Піски сам справник, летить стряпчий, летить становий* (Мирний, I, 1949, 304); **Одного́ ра́нку** *див.* **оди́н; Позначає́ться на ра́нок** *див.* **позначи́тися.**

2. Публічне ранкове зібрання, де виконуються літературні, музичні та інші твори. *Полтавське громадянство влаштовувало недільні літературні ранки для бідного населення і для учнів* (Збірник про Кроп., 1955, 312).

РА́НО-ПОРАНЕ́НЬКУ, *присл.* Те саме, що **ра́но-вра́нці.** *Рано-пораненьку Ясне Сонечко сходило* (Тич., I, 1946, 65).

РА́НО-РАНЕ́НЬКО, *присл.* Те саме, що **вдо́світа.** *Треба ж рано-раненько, до світу треба встати...* (Головко, I, 1957, 267).

РА́НО-РАНЕ́СЕНЬКО, *присл.* Дуже рано, на світанку. — *Цею* [цією] *дорогою любила я колись їздити.. верхом — рано-ранесенько...* (Коб., III, 1956, 136).

РА́НО-РАНІ́СІНЬКО, *присл.* Те саме, що **ра́но-ране́сенько.** *Рано-ранісінько схоплюся; біжу на поденщину* (Вовчок, I, 1955, 139).

РА́НО-РА́НО, *присл.* Вдосвіта, перед світанком. *Я рано-рано вийшов з дому, Ще сонце навіть не зійшло* (Нех., Ми живемо.., 1960, 94).

РА́НОЧОК, чка, ч. Пестл. до **ра́нок** 1.

РА́НОЧКОМ, *присл.* Вранці. *Попадя бере та й бере курочки; дійшло вже до того, що зостався один півник. На другий день вийшла бабуся раночком годувати півника, аж нема вже й півника* (Україна.., I, 1960, 147).

РАНТ, а, ч. Вузенька смужка шкіри, яка пришивається, з'єднуючи верх взуття з підошвою. *Ні до чобота закаблук, ні до черевика рант* (Укр.. присл.., 1955, 232); *Хлопці винесли чоботи. Нові, з дрібним рантом* (Кучер, Трудна любов, 1960, 264).

РАНТОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **рант;** // Який має рант. *Мати справила їй аж двоє платтів з ситцю, заказала рантові чобітки на колодку* (Мирний, IV, 1955, 137).

РАНТУ́Х, а́, ч., *діал.* 1. Головний убір заміжньої жінки в Галичині — біла, тонка хустка; покривало. *У порівн. *А буйні вітри білими снігами Закрили главу, ніби рантухами* (Федьк., I, 1960, 57).

2. Тонка бавовняна тканина. *Образно. *Вулиці поснули, Окриті пітьми чорним рантухом* (Фр., XIII, 1954, 432).

3. Різновид спідниці з суконно-лляної тканини. *Для.. рантухів.. виготовляється тканина на льняній основі, з орнаментом переважно в клітинку* (Матеріали з етногр.., 1956, 52).

4. Лантух.

РАНТУХО́ВИЙ, а, е, *діал.* Прикм. до **рантух;** // Вигот. з рантуха (у 2 знач.). — *Тепер батько буде в рантухових сорочках ходити та панкам води доношувати...* (Стеф., Вибр., 1945, 34).

РАНТЬЄ, *невідм., ч.* У капіталістичному суспільстві — особа, що живе за рахунок доходів від цінних паперів (акцій, облігацій), на проценти від капіталів, які передає в позичку. *Перевага фінансового капіталу над усіма іншими формами капіталу означає панівне становище рантьє і фінансової олігархії..* (Ленін, 27, 1972, 335).

РАНУВА́ТО, *присл., розм.* Надто рано (*див.* **ра́но** [1] 1, 3). *Вони здоровкалися з майстром і гукали йому на вухо, бо домна забивала всі звуки: — Ранувато привели зміну* [онука], *Григорію Сидоровичу!* (Ю. Янов., II, 1954, 111); *Та ні! Що це він чорну хмару собі наганяє? Ранувато ще, брат. Ранувато лаштувати вози в далеку дорогу* (Кучер, Трудна любов, 1960, 384).

РА́НЦЕВИЙ, а, е. Прикм. до **ра́нець;** // Який носять на спині, як ранець. *Промисловість виробляє обпилювачі різних типів: ручні, ранцеві, кінні, кінно-моторні, тракторні, авіаційні* (Колг. енц., II, 1956, 135).

РА́НЧО, *невідм., с.* 1. У країнах Латинської Америки — хутір, садиба. *Ми збиралися до ранчо «Ла вихія»— садиби, де жив видатний письменник Ернест Хемінгуей* (Знання.., 2, 1966, 16).

2. На заході США — тваринницька ферма.

РАНЬ, і, *ж., розм.* Дуже ранній, ранковий час. *Ляля ступила на ганок і мимоволі затрималась. Незважаючи на таку рань, було зовсім тепло* (Гончар, Земля.., 1947, 131); *Ще рань. Ще снами зборені, Лани дрімають зорані* (Нех., Під.. зорею, 1950, 141); *Образно. *Минав*

ніч, палає схід, Нових століть багрів рань, І України грізний хід Дзвенить в минулому з повстань (Мал., Звенигора, 1959, 314).

РА́ПАВИЙ, а, е, *діал.* Шорсткий, шершавий. *Тільки руки і ноги, мускулисті, рапаві та сильно розвиті, свідчили, що.. хлопчина не в добрі плекався, але ріс серед важкої праці, боровся довго і тяжко за своє життя* (Фр., І, 1955, 274); — *Як зовсім свіжий рушник, то ще твердий, рапавий, а як уже вживаний, то м'який, податливий* (Март., Тв., 1954, 311).

РАПА́ВКА, и, *ж., діал.* Ропуха.

РАПА́К, РАПА́Ч, а́, *ч., діал.* Деркач (*див.* **деркач**[1]).

РАПА́НА, и, *ж.* Рід черевоногих молюсків, з раковиною заввишки 22 см, які живляться устрицями та мідіями. *Рапана надзвичайно невибаглива і здатна розвиватися як в солоній океанічній воді, так і в дуже опрісненій* (Наука.., 11, 1964, 17); *Рапани, молюски-хижаки,.. оселились в Чорному морі зовсім недавно. Щедрі на вигадку люди стали використовувати звільнений від молюска твердий панцир як сувенір* (Знання.., 8, 1967, 14).

РАПА́ТИЙ, а, е, *діал.* Шорсткий, шершавий. *Рапаті долоні.*

РАПА́Ч *див.* **рапа́к.**

РАПІ́РА, и, *ж.* Ко́люча зброя з довгим і гнучким чотиригранним клинком та держаком; тепер використовується тільки в навчальному та спортивному фехтуванні. *На столі лежить старовинна зброя: іржаві шаблі, пістолети, стара рапіра* (Вас., III, 1960, 382); — *Стань тут, за цим стовпом. Він зараз прийде. Свою рапіру добру оголи* (Ільч., Серце жде, 1939, 243); — *Керім Байбеков —..найкращий фехтувальник на рапірах* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 7).

РАПІРИ́СТ, а, *ч.* Спортсмен, що займається фехтуванням на рапірах. *Вчора на бойових доріжках змагались рапіристи* (Рад. Укр., 26.III 1968, 4).

РАПІРИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **рапірист.** *Завтра бойові доріжки будуть віддані жінкам-рапіристкам* (Рад. Укр., 22.VI 1967, 4).

РА́ПОРТ, у, *ч.* 1. Усне або письмове офіційне повідомлення про що-небудь вищій інстанції, керівництву. *Всю ніч Кутузов приймав генералів, що один за одним з'являлися з рапортами* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 302); *Політрук вислухав короткий рапорт ординарця з батальйону про призначення старшого лейтенанта, товариша Билини, командиром роти* (Ле, Право.., 1957, 163); *Йшов* [дід] *простоволосий, повторюючи нишком черговий рапорт про рої, котрі вилетіли за день і котрі взяті без перешкод* (Донч., VI, 1957, 60); // Доповідна записка, в якій стисло, але докладно викладена суть якої-небудь справи. *Начальник санслужби флоту повернув Заброді обидва рапорти, в яких Павло просив послати його на фронт* (Кучер, Голод, 1961, 430); *Овцин відіслав до Адміралтейств-колегії рапорт, в якому докладно доповідав про зроблене за 1734 рік* (Видатні вітч. географи.., 1954, 30); *У порівн. — *А він удав з себе байдужого. Мучиться, кипить, переживає, а листи їй пише холодні, як Чумаченкові рапорти. От натура!* (Гончар, III, 1959, 336).

2. Звіт про виконання взятих соціалістичних зобов'язань, про досягнення у певній сфері діяльності. *Творчий рапорт українських митців — почесний і відповідальний іспит* (Літ. газ., 14.VI 1951, 1); *Образно. *Іду на клич гудків... Асфальтова дорога Десь повела дроти Від шахти у поля — То линуть рапорти Про наші перемоги* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 17); // У піонерській організації — коротке усне повідомлення перед строєм про стан справ у загоні, дружині.

◇ **Віддава́ти (відда́ти) ра́порт** *див.* **віддава́ти.**

РАПО́РТ, у, *ч.* Повторювана частина малюнка на тканині, шпалерах, килимах і т. ін. *У мережці-затязі, як і в інших мережках, можна вишивати який завгодно узор. У даному випадку рапорт його складається з фігур ромба й зірки* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 22); *Третій вид* [килимів] *складають композиції, побудовані на чергуванні окремих елементів за принципом безперервного рапорту. Вони складаються з одного мотиву ромба чи зірки, який ритмічно повторюється в строгому порядку прямими або скісними рядами* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 60).

РАПОРТИ́ЧКА, и, *ж., розм.* Коротка відомість про надходження певних матеріалів, невеликий письмовий звіт про виконання чого-небудь. — *Чого ви сердитесь, Шуро? — підвівся на лікоть Сперанський.— Знаєте, яка тут нудьга.. Рапорти та рапортички, слова живого не почуєш...* (Гончар, І, 1954, 177).

РАПОРТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.* 1. Офіційно, в усній або письмовій формі, повідомляти про що-небудь вищій інстанції, керівництву. — *Дозвольте рапортувати, товаришу командир дивізії: таємну огневу точку ворога виявлено і знищено!* (Смолич, Театр.., 1940, 59); [Л ю б а *(рапортує Тарасову):*] *Товаришу начальник льотної частини! Доручене мені завдання.. виконано* (Мик., І, 1957, 505); *Одне — сидіти в просторому, красиво мебльованому кабінеті і вислуховувати рапорти підлеглих, і зовсім інше — самому рапортувати* (Ткач, Плем'я.., 1961, 25).

2. Звітувати про виконання робіт або взятих соціалістичних зобов'язань, про досягнення у певній сфері діяльності. *Марія рапортувала про виконання завдання* (Кучер, Чорноморці, 1948, 145); *Наша республіка з великою радістю рапортувала Центральному Комітетові Комуністичної партії СРСР і Радянському урядові про те, що на полях України зібрано хороший урожай* (Цюпа, Україна.., 1960, 307); *У передсвяткові дні тисячі виробничих колективів рапортують Батьківщині про успішне виконання ювілейних зобов'язань* (Ком. Укр., 10, 1967, 11); // У піонерській організації — коротко повідомляти перед строєм про стан справ у загоні, дружині. *На широкому подвір'ї все вирувало. Школа шикувалась на урочисту лінійку.. Рапортували загони. Рапортувала дружина* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 113).

РАПС, у, *ч. (Brassica napus* L.*).* Олійна та кормова трав'яниста рослина родини хрестоцвітих з яскраво-жовтими квітками. *Упорались* [колгоспники] *з силосом, почалася оранка чорних парів.. А там жовтів, наливався рапс* (Кучер, Трудна любов, 1960, 596).

РА́ПСОВИЙ, а, е. Прикм. до **рапс**; // Який добувають з рапсу або його насіння. *Рапсова олія.*

РАПСО́Д, а, *ч.* В античній Греції — мандрівний народний співець і декламатор, виконавець епічних творів. *В нічному світлі, а не у сяйві дня Творив рапсод орлину епопею!* (Рильський, Поеми, 1957, 12); // Виконавець народних пісень. *З появою дум тісно також зв'язане існування народних співців-рапсодів: кобзарів-бандуристів та лірників* (Іст. укр. музики, 1922, 74); *До пізньої ночі слухали ми і стародавні саги народу в чудовому виконанні натхненного сивого рапсода* (Літ. Укр., 26.IX 1967, 2).

РАПСО́ДІЯ, ї, *ж.* 1. *літ.* В античній літературі — уривок з епічного твору, який виконувався рапсодом під акомпанемент ліри. *Шевченко дав високу оцінку українським народним думам і ставить їх навіть вище рапсодій хіоського сліпця, тобто Гомера* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 392).

2. *муз.* Інструментальний твір, перев. вільної форми, на основі народних мелодій. *З іменем Ф. Ліста зв'язана поява нової музичної форми — рапсодії — вільної імпро-*

візаційної композиції, у якій, на фольклорний лад, чергуються широкі епічні і моторні танцювальні епізоди (Мист., 5, 1961, 38); *Ганна заграла Ліста, і всі відразу пізнали знайому зворушливу рапсодію* (Рибак, Помилка.., 1956, 94).

РАПТÓВИЙ, а, е. Який відбувся, настав несподівано, непередбачено. *О. Василь.. дивувався цій раптовій зміні в настрої вчительки, хоч ця зміна була йому приємна* (Коцюб., I, 1955, 317); *Удар танкістів виявився таким раптовим і навальним, що ворог так і не спромігся на організований опір* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 354); *Раптовий і навальний розлив рік завдавав страшних мук* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 26); // Швидкий, блискавичний, миттєвий. *Оксен сів на лінійку, розібрав віжки і крикнув на конячину, що дрімала, опустивши голову. «А що, як поїхати в «Зорю»? — прийшла йому в голову раптова думка.— Так. Так. Тільки в «Зорю». Інакшого виходу немає»* (Тют., Вир, 1964, 99).

РАПТÓВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **раптóвий.** *Використовуючи раптовість і несподіваність свого нападу, гітлерівські орди рвалися до серця радянської країни — до Москви* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 75); *Гірські зливи страшні в своїй силі і раптовості* (Колг. Укр., 9, 1956, 32); *Художній ефект виразності грунтується на раптовості сприйняття. А раптове, блискавичне — завжди неповторне й нове* (Рад. літ-во, 1, 1964, 24).

РАПТÓВО. Присл. до **раптóвий.** *Дощ згас так само раптово, як і напустився* (Гончар, I, 1954, 8); *Бій, що так раптово почався, так само раптово й затих* (Цюпа, Три явори, 1958, 19); *Люба зірвалася з місця раптово, ніби з-під тахти хтось штрихнув її голкою* (Собко, Справа.., 1959, 284).

РÁПТОМ, *присл.* Враз, відразу; зненацька. *Тут раптом вихор налетів, і дерева здригнули* (Л. Укр., I, 1951, 460); *Настали весняні дні. Настали вони якось несподівано, раптом, одної ночі потягнуло теплим вітром з півдня, і на ранок снігу не стало* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 61); *І раптом, як грім серед ясного неба, звістка: вода прорвала центральний зрошувальний канал і пішла на поля* (Рад. Укр., 19.V 1961, 3); // Несподівано, непередбачено. *Розв'язка наступила раптом і навально* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 80); *Раптом Ромка хапнула мене за руку* (Сміл., Сашко, 1954, 99); // Нарешті, після всього. *До самого вечора вовтузились на подвір'ї його хлопці з конем. То годували його всяким зіллям, дивуючись, що кінь виявився куди перебірливішим за верблюда, то підсаджували один одного й пробували сісти верхи, потім, доп'явши раптом, що кінь коростявий, взялись його разом чистити та промивати* (Гончар, II, 1959, 279).

РАРИТÉТ, у, *ч., книжн.* 1. Цінна рідкісна річ. *А все-таки було б дуже добре, думаю, коли б Спілка видала хоч «Хіба ревуть воли» — цю найкращу й найбільшу роботу Мирного, що стала тепер раритетом* (Коцюб., III, 1956, 215).

2. Рідковживане слово. *Різні лексикологи.. призбирували і вводили в практику найрізноманітніші лексичні раритети, вишукані іноді в найвіддаленіших одна від одної говірках* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 151).

РАРИТÉТНИЙ, а, е, *книжн.* Прикм. до **раритéт.** *До видання Державного видавництва художньої літератури «Русалка Дністровая» — фотокопії з першого раритетного видання 1837 р.— О. І. Білецький пише передмову* (Рад. літ-во, 18, 1955, 18).

РАРИТÉТНІСТЬ, ності, *ж., книжн.* Абстр. ім. до **раритéтний.**

РÁСА[1], и, *ж.* 1. *антр.* Велика група людей, що мають спільне походження і ряд характерних спільних фізичних особливостей, набутих у процесі історичного розвитку під впливом природних і соціальних умов існування. *Вилицюватий, з плоским обличчям і вузькими, розкошеними очима, він здавався людиною іншої раси* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 186); *Населення земної кулі за зовнішніми ознаками поділяється на раси* (Фіз. геогр., 5, 1956, 152).

2. *біол.* Сукупність організмів одного виду чи підвиду, що набула деяких відмінностей внаслідок різних умов існування. *Михайло запріг препишні тірольської раси воли до плуга й поганяв їх* (Коб., II, 1956, 41); *Мікробіологи Інституту виділили нові активні раси бульбочкових бактерій люцерни і еспарцету, які тепер впроваджено у виробництво* (Хлібороб Укр., 4, 1967, 9).

РÁСА[2], и, *ж.* Ссавець роду вівер.

РАСИ́ЗМ, у, *ч.* Антинаукова реакційна ідеологія, що має на меті обгрунтувати і виправдати соціальну і національну нерівність в антагоністичному суспільстві приналежністю людей до так званих «вищих» і «нижчих» рас. *У ході Великої Вітчизняної війни радянського народу проти фашистських загарбників зіткнулися дві зовсім протилежні ідеології,.. злочинна фашистська ідеологія націоналізму й расизму і гуманна соціалістична ідеологія патріотизму й інтернаціоналізму* (Ком. Укр., 5, 1965, 18).

РАСИ́СТ, а, *ч.* Прибічник расизму. *«Вищі» та «нижчі» раси, взагалі, не існують, вони — вигадка расистів. Не існує і сталих психологічних відмінностей між расами* (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 36); *Радянські воїни, не вагаючись, приносили себе в жертву заради перемоги над озвірілими расистами, заради торжества більшовицької правди* (Панч, II, 1956, 509).

РАСИ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **расúст.** *Ось вони сидять на лаві підсудних — змовники,.. палії війни, агресори і расистські бузувіри* (Смолич, Після війни, 1947, 20); // Власт. расизму і расистам. *Капіталізм з його експлуатацією людини людиною, з його шовіністичною і расистською ідеологією, з властивим йому моральним занепадом, розгулом спекуляції, корупції, злочинності розкладає суспільство, сім'ю, людину* (Програма КПРС, 1961, 28).

РÁСОВИЙ, а, е. Прикм. до **рáса**[1]. *Ліквідовано і заборонено* [на Кубі] *расову дискримінацію* (Ком. Укр., 1, 1961, 70); *Кінь гарний, расовий, басує, що й не вдержиш* (Коцюб., I, 1955, 303).

РÁСОВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **рáсовий.**

РАСТР, а, *ч., спец.* Оптичний пристрій, що являє собою систему відповідно розміщених лінз, дзеркал, призм тощо або систему ліній (смужок, точок), нанесених у певному порядку на будь-яку поверхню якимнебудь способом. *Крупний растр.*

РÁСТРА, и, *ж., спец.* Прилад для графлення нотного паперу, за допомогою якого одночасно проводять п'ять паралельних ліній.

РÁСТРОВИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **растр.** *На сьогодні електронний растровий мікроскоп знайшов широке науково-технічне застосування скрізь, де необхідно відтворити зображення шорсткої поверхні* (Знання.., 7, 1970, 13).

РÁТА, и, *ж., заст.* Термін сплати боргу, а також частина боргу, сплачена в якийсь відрізок даного строку. *— На терміні він підписав мені злагоду, що має мені вернути до трьох років ратами двісті левів* (Март., Тв., 1954, 67).

РÁТÁЙ, рáтая, *ч., нар.-поет., заст.* Плугатар, орач. *Звільнялося місто за містом, село за селом, виходив на поля ратай, ставав до праці на заводі робітник* (Скл., Орл. крила, 1948, 72); *Восени, мабуть, весело проходив по цих роздолах ратай із ралом, потім сіяч із*

козубом, а після Петра і Павла дзвеніли дружно серпи та коси й бриніла пісня до ясного неба... (Смолич, Мир.., 1958, 155); *Зламати крила яструба — навік! Розсікти навпіл голову криваву! Устав з мечем ратай і робітник За нашу долю і за нашу славу!* (Рильський, II, 1960, 183); *Мов теплу зливу у маю, Степи зустріли ждану волю... Було нелегко ратаю Іти по спаленому полю* (Нагн., Вибр., 1957, 250).

РАТА́НІЯ, ї, *ж.* Низький чагарник або багаторічні трави родини бобових, коріння яких містить дубильні речовини.

РАТА́У, *невідм., с.* Скорочення: радіотелеграфне агентство України.

РАТИ́Н, у, *ч.* Вовняна тканина для верхнього одягу із смужками короткого густого ворсу на лицьовому боці. *Для модного пальта 1969 року, наприклад, пропонується зробити вибір між тканинами згладженої структури (драп, сукно) і рельєфними типу твиду, ратину, габардину з яскраво вираженим рубчиком* (Мист., 5, 1968, 40).

РАТИНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ратинува́ти.**

РАТИ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **ратин**; // Пошитий з ратину. *Ратинове пальто.*

РАТИНУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для ратинування.

РАТИНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ратинува́ти.**

РАТИНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Підвивати ворс на драпі, сукні та інших вовняних тканинах, обробляючи їх на ратинувальних дошках.

РАТИНУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **ратинува́ти.**

РАТИФІКА́ЦІЯ, ї, *ж., дипл.* Затвердження верховним органом державної влади міжнародного договору, підписаного уповноваженими на це особами. *До відання Союзу Радянських Соціалістичних Республік в особі його найвищих органів державної влади та органів державного управління належать:.. представництво СРСР у міжнародних зносинах, укладання, ратифікація і денонсація договорів СРСР з іншими державами* (Конст. СРСР, 1963, 6).

РАТИФІКО́ВАНИЙ, а, е, *дипл.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ратифікува́ти.**

РАТИФІКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., дипл.* Здійснювати ратифікацію. *IV Надзвичайний Всеросійський з'їзд Рад, який зібрався 14 березня 1918 року, ратифікував Брестський мирний договір* (Ком. Укр., 3, 1963, 42).

РАТИФІКУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., дипл.* Пас. до **ратифікува́ти.**

РА́ТИЦЯ, і, *ж.* Рогове утворення в кінці ніг деяких ссавців; копито. *Воли завзятіше захитали рогами.. і швидше пішли, глибоко занурюючи ратиці в піщане річище* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 387); *Морозне повітря наповнилось костяним шумом тисяч оленячих ратиць* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 93); // Уживається як лайливе слово по відношенню до людини. — *Тимочку, а ти не заявиш на мене? — Цить, ратиця коров'яча! Ні ти, ні я нічого не знаємо* (Тют., Вир, 1964, 346).

◇ **Повідкида́ти ра́тиці** *див.* **повідкида́ти.**

РА́ТИЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ра́гиця.** *Дурні телята.. мчать наосліп, розкидаючи ратичками теплу грязючку* (Тют., Вир, 1964, 35); *Пробігли вівці, ратичками дрібочучи по камінні* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 152).

◇ **Повідкида́ти ра́тички** *див.* **повідкида́ти.**

РА́ТИЩЕ, а, *с., заст.* 1. Древко (у 1 знач.). *Хмельницький взяв обома руками ратище, поцілував червоносиній прапор* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 59); *З-за лісу.. виїхали вершники. Передні тримали поскручувані на ратищах корогви* (Ле, Наливайко, 1957, 296).

2. Спис. *Вже третій день тривали лови. Багато оленів-рогачів і чорногривих турів лягло головами від стріл і ратищ боярських* (Фр., VI, 1951, 10); *Образно. *Мріють у треммтячому мареві далекі села, наставивши в небо чорні ратища колодязних журавлів* (Тют., Вир, 1964, 282); *У порівн. *Дзьоби в них, ніби гострі ратища* (Мал., Книга.., 1954, 8).

РА́ТМАН, а, *ч.* У дореформеній Росії — член органу міського самоврядування (магістрату, ратуші). *І кого тільки тут не було: ..ратмани, бургомістри, судді, прокуратори з пером за вухом, довгобороді талмудисти* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 167).

РА́ТНИЙ, а, е. 1. *заст.* Стос. до раті; // Признач. для раті. — *Ратного чиншу брати з вас не стану. А тільки все залізо давать на військову поправу* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 364).

Ра́тні лю́ди — ратники, воїни. *Спроби польських панів і Юрія Хмельницького захопити Київ не мали успіху: його захищав сильний гарнізон російських ратних людей і козаків* (Іст. УРСР, I, 1953, 280).

2. *уроч.* Бойовий, воєнний. *Людство ніколи не забуде великого ратного і трудового подвигу радянського народу і його Збройних Сил у Вітчизняній війні — війні проти фашизму* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 28); *Помножим славу ратних армій У мирних подвигах труда!* (Нех., Дивлюсь.., 1949, 5); *На ратний клич у грізний час взялись за зброю ми* (Гонч., Вибр., 1959, 327); // На якому відбувається бій, битва. *На полі ратному бив він ворогів* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 22); // Стос. до війни (про час). — *Час ратний, хто знає, чи пощастить вам ще тут побувати* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 125).

РА́ТНИК, а, *ч.* 1. *заст.* Боєць раті, воїн. *В окопах ратники з берданками. Народ сірий, непідготовлений* (Вас., Незібр. тв., 1941, 204); *Руські ратники бились на Куликовому полі в кольчугах, шоломах бойовими сокирами, мечами і списами власного виготовлення* (Укр. іст. ж., 6, 1960, 112).

2. У дореволюційній Росії — рядовий державного ополчення. *Ходкевич з усіма силами кинувся на ратників ополчення* (Іст. СРСР, I, 1956, 165); *За обідом Геннадій розповідав, що повітове дворянство вирішило споряДити сотню ратників* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 31).

РАТОБО́РЕЦЬ, рця, *ч.* 1. *заст.* Ратник (у 1 знач.). *Чути гомін, брязкіт сталі, Десь видзвонюють мечі, Одбиваючи навали, Рідний край стережучи. І скликає ратоборців — Дзвін його* [Києва] *в світи гуде!..* (Ус., Дорогами.., 1951, 114).

2. *чого, уроч.* Поборник, захисник чого-небудь. *Максимович — невтомний ратоборець, пристрасний пропагандист дружби всіх слов'янських народів* (Вітч., 3, 1968, 139).

РАТОБО́РСТВО, а, *с., заст., уроч.* Битва.

РАТОБО́РСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* 1. *заст.* Воювати, боротися. *Єдине, що хотілось зробити князю Святославу в цю хвилину — підтримати воїна Микулу, простими якимись словами подякувати за все, що він зробив, пообіцяти, що трудиться і ратоборствує він не марно* (Скл., Святослав, 1959, 634).

2. *уроч.* Діяти, говорити і т. ін. на захист або проти кого-,чого-небудь.

РА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок., заст., уроч., рідко.* Те саме, що **ратобо́рствувати** 2. *Д. І. Менделєєв не був кабінетним ученим, він завжди ратував за зміцнення зв'язку теорії з практикою* (Веч. Київ, 18.III 1969, 2).

РА́ТУША, і, *ж.* 1. Орган самоврядування в містах феодальної Західної Європи.

2. У Росії й на Україні у XVIII—XIX ст.— один з органів міського самоврядування. *У великих містах були магістрати (органи міського управління), а в містечках і дрібних містах — ратуші* (Іст. УРСР, I, 1953, 241); *Перш жадала* [Домаха] *поповичів, далі спустила на писарів з ратуші, забажала опісля вже й хлібороба, так ба! і личман не дивиться!* (Кв.-Осн., II, 1956, 177).

3. Будинок, в якому містилося або міститься міське самоврядування. *У ході боротьби робітники поставили собі основним завданням оволодіти ратушею, будинком міського самоврядування Парижа* (Нова іст., 1956, 144); *Там же* [на Подолі] *в середині XVIII століття збудовано ратушу, де знаходилося міське управління* (Визначні місця Укр., 1958, 57).

РА́ТУШНИЙ, а, е. Стос. до ратуші. *Міста України, за винятком приватновласницьких, поділялись на дві категорії: магістратські, які мали так зване магдебурзьке право, і ратушні, які не мали його* (Іст. УРСР, I, 1953, 275).

РАТЬ, і, *ж.* 1. У Київській Русі, а пізніше у Російській державі до XVIII ст.— назва війська, збройного загону. [Я р о с л а в:] *Що ж, бій, так бій! Скликати зараз рать! Не в перший раз нам ворога стрічать* (Коч., Я. Мудрий, 1946, 110); *Чи не слід нам розпочати, браття,— як співали в сиву давнину,— спів про те, як із своєю раттю вирушав князь Ігор на війну* (Забіла, У.. світ, 1960, 159); // Урочиста назва сучасного війська, збройного загону. *Радянські воїни, визвольна польська рать Нетлінну здобули в боях священних славу...* (Рильський, III, 1961, 151); *Зійшлась з околиць партизанська рать опівночі знайомими шляхами* (Тер., Ужинок, 1946, 35).

2. *кого, чого і яка, перен.* Величезна кількість кого-, чого-небудь однорідного. *О кодло підле і несите, Дурисвітів злостива рать! Чи правду нашу вам убити? Чи наше братство розбратать?* (Рильський, II, 1960, 318); *Він дивився на схід, на дер[illegible] зачаровану рать* (Голов., Близьке.., 1948, 159); — *Життя всього красу І навіть пісню солов'їв В забій в душі несу. Тому підземної пітьми Не зна шахтарська рать* (Нагн., Вибр., 1957, 116).

3. *уроч.* Битва. *Коли на Дніпрі чи в степу з'являвся ворог, водили* [старійшини] *людей на рать* (Скл., Святослав, 1959, 12); *Я тоді відповів: «Не хвались, їдучи на рать, а хвались, їдучи з раті»* (Ленін, 38, 1973, 154).

РА́УНД, у, *ч.* У боксі: проміжок часу (звичайно 3 хвилини), протягом якого відбувається бій. *Негритянський боксер здобув перемогу технічним нокаутом на останній хвилині останнього, 15-го раунду* (Веч. Київ, 9.XII 1970, 3).

РА́УТ, у, *ч., заст.* Урочистий званий вечір; прийом. — *Ми.. заведемо танці, раути, пікніки,— говорив другий молодий офіцер Погожаєв* (Н.-Лев., III, 1956, 137); *Дуже любив* [Філько] *всілякі товариські сходини, пікніки, раути, особливо коли вони були пов'язані з добірним буфетом чи вечерею* (Вільде, Сестри.., 1958, 409); *Образно. *Тепер веду я Музу вперше На світський раут гомінкий* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 198).

РАФІНА́Д, у, *ч.* Очищений і спресований у грудки цукор. *Полікарп смоктав грудку рафінаду і, тримаючи на долоні блюдечко, ковтав чай* (Рибак, Опов., 1949, 182); *Насипала* [Шаукен] *жменю цукру рафінаду, потім принесла чайник щойно завареного духмяного чаю* (Тулуб, В степу.., 1964, 165).

РАФІНА́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **рафіна́д**; // Признач. для виготовлення рафінаду. *Серйозною проблемою в застосування гранульованого активованого вугілля замість кісткововугільної крупки на рафінадних заводах* (Роб. газ., 12.II 1965, 1).

РАФІНА́ДНИК, а, *ч.* Фахівець із виробництва рафінаду.

РАФІНА́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **рафіна́дник.**

РАФІНЕ́Р, а, *ч.* Машина для подрібнення і очищення деревної маси в паперовому виробництві.

РАФІНЕ́РНИЙ, а, е, *спец.* 1. Те саме, що **рафінува́льний.**

2. Який підлягає рафінуванню.

РАФІНО́ВАНИЙ, а, е. 1. *спец.* Очищений, звільнений від домішок. *В кольоровій металургії передбачається величезне зростання виробництва алюмінію і рафінованої міді* (Наука.., 3, 1959, 2); *Рафінована олія.*

2. *перен., книжн.* Вишуканий, витончений формою, змістом і т. ін. *На Україні націоналізм виступав у багатьох обличчях. Поряд з відкритим, озвірілим культивувався націоналізм витончений, рафінований і тому особливо небезпечний і підступний* (Ком. Укр., 7, 1966, 40); *В буржуазних країнах панує ідеалістична філософія — ця витончена, рафінована форма релігії* (Наука.., 2, 1960, 47); // Довершений, закінчений у своєму вияві (про риси вдачі, поведінки). *Солідний молодий чоловік, солідно, хоч дещо й несподівано, повернувся в Узбеччину не для того, щоб раптом стати... екзотичним, рафінованим донжуаном* (Ле, Міжгір'я, 1953, 17).

РАФІНО́ВАНІСТЬ, ності, *ж., книжн.* Властивість за знач. **рафіно́ваний** 2.

РАФІНУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для рафінування.

РАФІНУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Фахівець із рафінування.

РАФІНУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **рафінува́льник.**

РАФІНУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **рафінува́ти.** *Вчені-хіміки знайшли спосіб електролітичного одержання та рафінування деяких рідких металів та їх сполук* (Вісник АН, 11, 1957, 18).

РАФІНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., спец.* 1. Очищати, звільняти від домішок. *Електронно-променеві джерела нагріву.. дозволяють водночас плавити і рафінувати метали, одержувати надчисті метали і монокристали* (Наука.., 9, 1963, 16); *Якщо завод випускає харчову олію, а кислотне число її перевищує передбачене стандартом, олію рафінують* (Екстр. метод доб. олії.., 1958, 86).

2. Обробляючи цукор, перетворювати його в рафінад.

РА́ФІЯ, ї, *ж.* 1. Тропічна рослина родини пальмових з коротким стовбуром і величезним перистим листям. *Пальма рафія відзначається велетенським листям — довжина його 30 метрів* (Хлібороб Укр., 5, 1965, 47).

2. Міцне волокно, яке виготовляють із зовнішнього шару листя деяких видів цієї пальми і використовують для плетіння різноманітних виробів, а також як підв'язувальний і обв'язувальний матеріал у садівництві.

РАХА́Т-ЛУКУ́М, у, *ч.* Східні ласощі з цукру, фруктових соків та крохмалю, з горіхами і мигдалем. *Він подлубався в кишені і добув звідти загорнуті в ганчірку кілька шматочків рахат-лукуму* (Добр., Очак. розмир, 1965, 375).

РА́ХВА, и, *ж.* Дерев'яна інкрустована шкатулка круглої форми. *На «Експо-67» з нашого краю відправлено понад 10 000 сувенірів.. Є серед них і прекрасної інкрустації рахви* (Літ. Укр., 22.VIII 1967, 1).

РАХІВНИ́К, á, *ч.* Фахівець із рахівництва. *Рахівник на рахівниці виклацує. На лиці задоволення* (Головко, I, 1957, 299); — *Бухгалтерія? — грізно запитав Хапунець.— Так! — одповіли рахівники* (Вишня, I, 1956, 438).

РАХІВНИ́ЦТВО, а, *с.* Ведення обліку фінансових операцій за рахунками (у 3, 4 знач.); бухгалтерський

облік. *Божко Устим.. в кооперації вів рахівництво* (Воскр., Весна.., 1939, 8).

РАХІВНИ́ЦЯ, і, *ж.* Простий лічильний прилад у вигляді чотирикутної рами з поперечними металевими прутиками і нанизаними на них кісточками для грошових та інших підрахунків. *Оксен.. клацав на рахівниці, підраховуючи, який приблизно урожай сіна буде в цьому році* (Тют., Вир, 1964, 193).

◇ **Скида́ти (ски́нути, знима́ти, зня́ти) з рахівни́ці** *кого, що* — переставати рахуватися з ким-, чим-небудь, не брати до уваги когось, щось.

РАХІВНИ́ЧИЙ, а, е. Стос. до рахівництва і рахівника. *Андрійко виклав з шафи на стіл рахівничі книги.., новенькі, в гарних оправах* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 317); *Рахівничий персонал.*

РАХІ́Т, у, *ч.* Хвороба дітей, а також молодняка деяких птахів та інших тварин, що характеризується ненормальним розвитком кісткової і нервової систем унаслідок порушень фосфорно-кальцієвого обміну в організмі. *У птиці при поганій годівлі, недостачі мінеральних речовин і вітаміну D_3 спостерігається захворювання на рахіт* (Колг. Укр., 11, 1961, 27); *Добрий засіб проти рахіту — вітамінізований риб'ячий жир, що містить вітамін D* (Колг. енц., II, 1956, 384); *Скарлатина і дифтерит, хронічна пневмонія і рахіт раніше значно гальмували ріст* [дітей] (Наука..,2,1974,26).

РАХІТИ́ЗМ, у, *ч.* Сукупність ознак рахіту.

РАХІ́ТИК, а, *ч., розм.* Людина, хвора на рахіт. *У неї великі, тупо здивовані очі рахітика* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 275); * У порівн. *Він повів гостя на веранду, коливаючись на зігнутих, як у рахітика, татарських ногах* (Коцюб., I, 1955, 287).

РАХІТИ́ЧКА, *ж., розм.* Жін. до **рахі́тик.**

РАХІТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до рахіту. *Чіпляючись за одвірок, зіп'ялося* [дитинча] *на тоненькі рахітичні ніжки* (М. Ол., Леся, 1960, 84); *Рахітична голова; //* Хворий на рахіт. *Листя волоського горіха.. застосовується для ванн рахітичним і золотушним дітям* (Лікар. рослини.., 1958, 69); *Якщо до порцій буряка й моркви у раціон свиноматки додати по три кілограми просяної полови на день та сінного борошна, тоді не з'являтимуться рахітичні поросята* (Рад. Укр., 1.I 1965, 1); *// перен.* Бездарний змістом і формою. *Скажіть мені: кому потрібні рахітичні оті сонети та пісні? Народу, скажете? голодним?* (Тич., I, 1957, 66).

РА́ХКАВКА, и, *ж., діал.* Скрекотуха.

РА́ХКАТИ, аю, аєш, *недок., діал.* Скрекотати. *Жаби рахкають у хорі* (У. Кравч., Вибр., 1958, 201).

РАХКОТА́ННЯ, я, *с., діал.* Скрекотання. *Рахкотання жаб.*

РАХМА́ННИЙ, а, е. Смирний, тихий; спокійної вдачі. *Сліпому видно, рахманний отрок. Наче і не син Хмеля* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 90); *Коню мій, рахманна тварино, З тобою в дитинстві я подружив!* (Доб., Тобі, народе.., 1959, 39); *Образно. *Ой ти, земле, люба земле,— всю ж тебе душа приємле* [приймає]. *Ти рахманна і пухка* (Тич. II, 1957, 8).

РАХМА́ННО. Присл. до **рахма́нний.**

РАХО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **рахува́ти.** *Дві баби, стоячи кожна на своїм подвір'ю, лаялося скільки було духу, і далеко розносилися їх міцні, на простори раховані голоси* (Хотк., II, 1966, 58).

РАХУ́БА, и, *ж., розм.* 1. *заст.* Лічба, рахування. [Кармелюк:] *Перебили тобі рахубу. Мошко, ну, та нічого — за спину не лле, починай знову* (Вас., III, 1960, 187); [Нартал *(до Руфіна):*] *Чималі тут проценти, як я бачу, та ще й якась заплутана рахуба!* (Л. Укр., II, 1951, 482).

◇ **Раху́би не да́ти** *кому, чому:* а) не змогти порахувати кого-, що-небудь; б) не змогти справитися, впоратися з ким-, чим-небудь. *На третьому році лишився* [батько] *круглим сиротою. Жив у тітки — не любила: своїм рахуби не дасть, а ще й він зайвим ротом* (Головко, II, 1957, 389).

2. *заст.* Розрахунок (у 4 знач.), міркування. *Думки його губилися в смілих рахубах* (Фр., VIII, 1952, 211).

◇ **Добра́ти раху́би** *в чому* — зрозуміти що-небудь, розібратися в чомусь. *Він був грамотій і міг добрати рахуби в тому, що відбувалось у церкві* (Мик., II, 1957, 538); **Не бра́тися (не вхо́дити, не йти) в раху́бу** — бути таким, якого не беруть до уваги. *Знайомі студенти на Полтавщині не бралися в рахубу* (Козл., Сонце.., 1957, 104); *Може, й вік дерева обчислювався тисячоліттями — роки тут не входили в рахубу* (Загреб., Шепіт, 1966, 40).

3. Неприємний клопіт з ким-, чим-небудь. *Вискочило* [щеня] *із-за кущів та так й вп'ялося інспекторові в литку.— Це ж буде рахуба, як порве!— вдарилась Настя об поли* (Вас., I, 1959, 222); *Рушили* [чоловіки] *і зразу ж в одного виявилась біда: з люшнею щось не в порядку,— треба справляти. — От рахуба! Із-за одного роззяви, а всі тепер стій!* (Головко, I, 1957, 306); — *Тобі добре — жінку на віз посадив, та й вся рахуба, а в мене діти* (Тют., Вир, 1964, 177).

РАХУ́БНИЙ, а, е, *розм., заст.* Стос. до рахуби (у 2 знач.). *Людина він був рахубна й хитра* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 47).

РАХУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рахува́ти** 1, 2, 7 і **рахува́тися** 1. — *Василю Васильовичу, — пролунав знайомий голос Ольги Павлівни, завуча школи. Береза здригнувся, ніби застали його за рахуванням крадених грошей* (Томч., Готель.., 1960, 265); *Після таких розглядин та рахування самої з собою вона перелякалась своїх думок...* (Мирний, I, 1949, 398).

РАХУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *неперех.* Вимовляти, називати числа в послідовному порядку (під час підрахунку). *Санітар.. почав думкою рахувати: один, два, три, чотири, п'ять, шість... Відраховував секунди* (Трубл., I, 1955, 47); — *Рахую до трьох,— сказав я, — забирайтесь моментально за борт* (Ю. Янов., II, 1958, 164); // Ритмічно повторюючи числа, відмірювати такт (у музиці, танці, під час ходьби і т. ін.); // Знати назви і послідовність чисел у певних межах.— *Василю,— говорить малий Мирон до малого Василя,— ти доки вмієш рахувати?* (Фр., I, 1955, 231); // Уміти виконувати арифметичні дії з числами. *Хлопчик Андрійко не вмів рахувать, Ні віднімать, ані додавать* (Перв., Райдуга.., 1960, 25).

2. *перех. і без додатка.* Визначати кількість, суму. *Вона повернулась до стіни і почала рахувати пальцем крапочки на перському килимі* (Л. Укр., III, 1952, 697); *Два сержанти зупинили колону, почали рахувати людей* (Тют., Вир, 1964, 346); *Рахувати гроші; //* Вести які-небудь підрахунки. *Він собі своє рахував, а я своє, та й таки на моїм стало* (Фр., II, 1950, 20); *Часом він діловито щось собі мимрив, загинав пальці й рахував. — Один — двадцять п'ять, за двох — півсотні, за десять буде триста без п'ятдесят... та ще одежа...* (Коцюб., II, 1955, 193).

3. *перех.* Вести початок чого-небудь від чогось. *Вона навіть рахувала день свій з тої хвилі, коли могла врешті бути з о. Василем* (Коцюб., I, 1955, 328).

4. *перех.* Враховувати, включати кого-, що-небудь. *Просив би звістити, які саме новели мої гадаєте помістити в другому томикові, рахуючи нове оповідання* (Коцюб., III, 1956, 209); // Брати до уваги когось, щось. *Шевченко взагалі нікого й нічого не перекладав, принаймні*

до нас не дійшли його переклади, якщо не рахувати уривків із «Слова о полку Ігоревім» (Рильський, III, 1956, 186).

5. *неперех., на кого — що, розм.* Надіятися, розраховувати на кого-, що-небудь у своїх діях, планах і т. ін. — *Ти, може, рахуєш на те, що вийдеш заміж?* (Март., Тв., 1954, 338); *Звістіть, коли ласка, на яке число примірників книжки можу рахувати?* (Коцюб., III, 1956, 209); *Я ревно притягатиму других до роботи над словником, і взагалі Ви можете на мене рахувати* (Крим., Вибр., 1965, 565).

6. *перех., за кого—що, ким, чим, розм.* Те саме, що **вважа́ти.** *Рахувати його* [хазяїна кав'ярні] *за постійного члена нашої сімки важко* (Ю. Янов., II, 1958, 99).

7. *неперех., розм.* Думати, розмірковувати над чимнебудь. [К н у р и х а:] *Все знаєш, рахує* [Василь] *про діла людські і мучиться, що не по правді народ живе* (Мирний, V, 1955, 91); [С в і ч к а:] *Погано ж ти рахуєш, воєводо, Коли життя за грамоту даєш* (Коч., П'єси, 1951, 220); // *із спол.* що. Грунтуючись на чомусь, робити певний висновок, певне припущення з приводу кого-, чого-небудь. *Роздумав собі* [Гринько] *так, що ожениться з Варварою, бо вона має хатчину й городець. Рахував, що на бульбу й капусту вистане* [вистачить] *їм грунту* (Март., Тв., 1954, 318); *Він рахував, що як письменний Зінько пристане до його, то вони вдвох таке заведуть, що ну!* (Гр., II, 1963, 347).

8. *у знач. вставн. сл., неперех., рідко.* Уживається для підтвердження певної думки. — *І піп, рахувати — свячена особа, а він, як якийсь казав, важить на моє добро* (Март., Тв., 1954, 286).

РАХУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* 1. Вести взаємні, перев. грошові розрахунки. *Легше з ведмедем борюкатися, ніж з паном рахуватися* (Укр.. присл.., 1955, 10); // Вести облік взаємних послуг або претензій, обра́з і т. ін. *Нам не подоба рахуватись листами, наче ті великі пани візитами* (Л. Укр., V, 1956, 71).

2. *з чим.* Брати до уваги, враховувати що-небудь, зважати на щось у своїх діях, планах і т. ін. *Кожен, хто видає книжку якогось автора, особливо відомого і заслуженого, мусить рахуватися з його способом писання* (Коцюб., III, 1956, 261); *Ніхто його не боявся, ніхто не рахувався з його думкою* (Хотк., II, 1966, 230); *Він ніколи не рахувався з вільним часом, коли треба було показати нові методи майстрам* (Ю. Янов., Мир, 1956, 168); // *з ким.* Цінити, поважати кого-небудь, уважно ставитися до когось. *З Сагайдачним рахувалися* [пани], *запрошували його до своїх палаців* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 281); *Вона абсолютно не хоче з ним рахуватися, не слухає жодного слова* (Хижняк, Килимок, 1961, 24); *Рубін зрозумів, що Каленик Романович тут був не Каленик Романовичем домашнім чи навіть училищним, це була людина, з якою рахувався весь цех* (Сенч., Опов., 1959, 19).

3. *тільки 3 ос.* Обчислюватися в якій-небудь кількості, певними одиницями виміру. *Весь добуток гуцула в маржині.. Заможність рахується на голови скота* (Хотк., II, 1966, 24).

4. Розцінюватися, сприйматися певним чином; вважатися. *Махання за биття не рахується* (Номис, 1864, № 3880); *Коли він прочитав у «Раді» листа, то все хапався за голову, хвилювався й повторяв: «Так мені й треба, так і треба, коли я рахуюсь видавцем»* (Коцюб., III, 1956. 330); // *із спол.* що, *безос. Рахувалося, що я підпадаю небезпеці платити за нього* (Март., Тв., 1954, 211).

5. Пас. до **рахува́ти** 3, 4, 6.

РАХУНКО́ВИЙ, а, е. Стос. до рахівництва. *Двадцять найкращих літ життя провів* [Калинович] *в одній темній канцелярії, на однім дерев'янім кріслі, над рахунковими книгами* (Фр., VI, 1951, 153); *Розказував* [конторник] *здебільшого те ж таки, що й Олійниченко, але займав діло більш з боку рахункового* (Гр., II, 1963, 94).

РАХУ́НОК, *ч.* 1. *род.* у. Виражений у числах результат яких-небудь підрахунків, обчислень; загальна кількість, підсумок. *Якщо рахунок звели по продажу моїх книжок, то прохав би заслати мені і його* (Мирний, V, 1955, 423); // Результат спортивних зустрічей, змагань, цифрове співвідношення очок. *Битви між їхніми командами точаться неймовірної запеклості, рахунок тут виявляється у таких цифрах, як 25 на 18* (Гончар, Тронка, 1963, 121); *Нічийний рахунок матчу.*

△ **Відкрива́ти (відкри́ти) раху́нок** — у спортивній грі одержувати перше очко на свою користь; **Повести́ раху́нок** *див.* **пово́дити** [1].

◇ **В (на) [кінце́вому (оста́нньому)] раху́нку** — кінець кінцем, зрештою. *На рахунку вийшло, що ще винен* [гуцул] *підприємцеві 12 левів...* (Хотк., II, 1966, 376).

2. *род.* а. Документ із вказаною сумою грошей, які треба заплатити за придбану річ, зроблену послугу, виконану роботу і т. ін. *Щодо «Знания», то я давно збирався написати Вам, щоб Ви брали собі все, що буде мені належати.. Я хотів би мати тільки рахунок* (Коцюб., III, 1956, 434); — *Я завтра їду звідси.. Так от: щоб на завтра.. всі речі були влагоджені і рахунки оплачені* (Л. Укр., III, 1952, 538); *Хазяїн харчевні поспішив випередити жандармів і швиденько тицьнув Сахно до рук рахунок* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 81);— *Добре,— потирав руки прокурор,— ясно. Відкіля брали? З лівого боку. А що це значить? Крадене. Ні рахунків, ні розписок* (Кучер, Трудна любов, 1960, 239).

3. *род.* у, *перев. мн.* Облік, підрахунок прибутків і витрат у господарстві, а також запис такого обліку, підрахунку. *Куна .. сидів у своїй світлиці над рахунками* (Фр., II, 1950, 80); *Дядько.. завжди коло діла: то по господарству, то біля своїх рахунків у кабінеті* (Гр., II, 1963, 10); *Пізно ввечері виходили Павло з Варварою після перевірки рахунків в управі колгоспу* (Кир., Вибр., 1960, 324).

4. *род.* у, *перев. мн., бухг.* Фінансові операції якогонебудь підприємства, якоїсь установи або окремої особи, а також облік таких операцій.

△ **Відкрива́ти (відкри́ти) раху́нок в ощáдній ка́сі (в ба́нку** *і т. ін.*): а) вносити перший грошовий вклад до ощадної каси, банку і т. ін.; б) надавати кому-небудь право провадити фінансові операції через банк, ощадну касу і т. ін.; **Закрива́ти (закри́ти) раху́нок** *див.* **закрива́ти; Контокоре́нтний раху́нок** *див.* **контокоре́нтний; Пото́чний раху́нок** *див.* **пото́чний.**

◇ **Бу́ти (ма́ти) на раху́нку** *в кого* — у когось є в наявності трудові, бойові і т. ін. здобутки. *На рахунку в Яшка був не один вправно змонтований шлюз* (Дмит., Наречена, 1959, 241); **Бу́ти на раху́нку** *якому* — вважатися, визнаватися яким-небудь.— *А посівну провалювати і залишати колгоспників без куска хліба із-за того, щоб ти був на хорошому рахунку, я не буду* (Тют., Вир, 1964, 98); **Відкрива́ти (відкри́ти) особи́стий раху́нок (особи́сті раху́нки)** — починати вести свій облік чого-небудь. *Сьогодні десятки тисяч робітників, колективи бригад і цехів відкрили особисті рахунки економії на честь 50-річчя Великого Жовтня* (Ком. Укр., 11, 1966, 42); **Відно́сити (кла́сти** *і т. ін.*) **за (на) раху́нок** *кого, чого* — вважати кого-, що-небудь причиною чогось. *Стара ємність і чоловік клали все то на рахунок вагітності, і Маруся не розчаровувала їх* (Хотк., II, 1966, 80); **За (на) раху́нок** *чий, який* — використовуючи чиїсь або

якісь кошти. *Людина, яка одержувала б від суспільства будь-які блага, не беручи участі в праці, була б дармоїдом і жила б за рахунок інших* (Програма КПРС, 1961, 104); *Початкову освіту Є. С. Федоров здобув у сім'ї, а після смерті батька навчався в військовій гімназії на казенний рахунок* (Видатні вітч. географи.., 1954, 105); **Запи́сувати (записа́ти, прийма́ти, прийня́ти, бра́ти, взя́ти** *і т. ін.*) **на свій раху́нок** *що* — вважати що-небудь таким, що стосується себе. — *Ось так, товаришу комісаре, можеш записати на свій бойовий рахунок перший похід,— обернувся до мене Олександр Васильович вдоволено* (Логв., Давні рани, 1961, 72); *Тільки один «грек» ішов спокійно.. і, здавалось, цілком не приймав на свій рахунок епітету* [епітета] *«фараон», який прип'яла йому свавольна* [свавільна] *дітвора* (Коцюб., I, 1955, 205); **За раху́нок** *кого, чого* — використовуючи кого-, що-небудь з певною метою. *Підвищується родючість ґрунтів за рахунок збільшення виробництва і внесення органічних добрив* (Хлібороб Укр., 1, 1969, 8); **Скида́ти (ски́нути) з раху́нку (з раху́нків)** *кого, що* — не брати кого-, що-небудь до уваги, не рахуватися з кимось, чимось.

5. *род.* у, *рідко.* Те саме, що **рахува́ння**. *До деяких предметів, головно до рахунків, його зовсім не тягло. Година рахунків бувала йому найтяжчою мукою* (Фр., VIII, 1952, 396); *Музики, рахунків та інших наук Юзя набувала.. спочатку дома* (Л. Укр., III, 1952, 662); *«Дядькові» доводилось ще раз вести рахунок і під сміх людей признаватися, що таки збився з лічби* (Стельмах, I, 1962, 380).

◇ **Без раху́нку** — не рахуючи, дуже багато. *Усю силу, усю любов, усю душу свою без рахунку клала молода мати* [на дитину] (Дн. Чайка, Тв., 1960, 64); **Бра́ти (взя́ти) в раху́нок** *кого, що* — рахуватися з ким-, чим-небудь, зважати на когось, щось. — *Візьміть у рахунок, яка зима була скажена. Горобці на льоту мерзли, падали, так куди вже телятам витримати?* (Тют., Вир, 1964, 112); **В раху́нок** *чого:* а) *(бухг.)* відносячи прибутки або витрати до якої-небудь статті бюджету; б) за планами, зобов'язаннями якого-небудь часу. *Машинобудівники випускають продукцію в рахунок грудня* (Рад. Укр., 5.XI 1952, 1); **Не йти в раху́нок** — не братися до уваги, не враховуватися. *Вже три місяці, як вийшов перший том, а російська періодична преса — анічичирк, ні словом не обізвалася.. Рецензія в «Речи» — кажучи межи нами — зовсім не мудра, не йде в рахунок* (Коцюб., III, 1956, 389).

6. *род.* у, *розм.* Те саме, що **розраху́нок** 5. *Недавно на другій женився* [Авлет], *Та, бач, в рахунку помилився, Із жару в полом'я попав* (Котл., I, 1952, 252); *Пиши мені, Вірунечко, з таким рахунком, щоб я дістав лист ще 27, бо вже 28 можу виїхати до Леонтовича* (Коцюб., III, 1956, 309); *План Марусяка був дійсно шалений, побудований скорше на психології, як на рахунку* (Хотк., II, 1966, 241).

7. *род.* у, *розм.* Користь, ви́года. *Про себе.. подумав* [Славко], *що нема ніякого рахунку лишатися* [на обід], *бо видів, що з його думок сьогодні вже жадна не сповниться* (Март., Тв., 1954, 326).

8. *род.* у, *перев. мн.* Взаємні грошові розрахунки. *Тут починалися рахунки за спаш або за якесь покрадене жито; о. Василь сердився, пирскав, червонів* (Коцюб., I, 1955, 322); *«Що то мені казав Турковський недавно? Якісь непорозуміння, якісь поплутані рахунки з комірниками моїх домів...»* (Л. Укр., III, 1952, 511); // Взаємні претензії, обра́зи і т. ін. [О л е н а:] *З писарем і війтом у нас є особні рахунки* (Фр., IX, 1952, 72); [В о р о н і н:] *Бий. Я захищатись не буду.* [А н т і н:] *Дешево хочеш розплатитись. Рахунки у нас складніші* (Лев., Драми.., 1967, 377); — *З Федотом побився.— За віщо? — Старі рахунки* (Тют., Вир, 1964, 219).

◇ **Зво́дити (звести́) раху́нки** *з ким:* а) вести взаємні грошові розрахунки. — *Що, і це доплатне? — вколола Галя подружку..— Нічого! — сказала кирпатенька весела дівчина: — Вона з ним потім рахунки зведе!* (Головко, I, 1957, 490); б) *див.* **зво́дити**; **Кінча́ти (кінчи́ти, покінчи́ти** *і т. ін.*) **раху́нки** *з ким* — обривати, припиняти які-небудь зв'язки, стосунки з кимось. *З Когеном я ще раз поважно перебалакаю, хоч чи вийде що з цього? З тим брехуном не дійдеш до ладу. Доведеться, мабуть, через суд кінчити з ним рахунки* (Коцюб., III, 1956, 182); **Кінча́ти (кінчи́ти, зако́нчити, покінчи́ти** *і т. ін.)* **раху́нки з життя́м** — умирати наглою смертю, наклавши на себе руки, заподіювати собі смерть. *Козак у баладі «Причинна» і Катерина з однойменної поеми не знаходять виходу в горі й кінчають рахунки з життям* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 619); *Він ще в сьогоднішню ніч закінчить свої рахунки з життям через нещасне кохання...* (Хотк., II, 1966, 57); **Пред'явля́ти (пред'яви́ти) раху́нок** *кому, чому* — ставити свої вимоги перед ким-, чим-небудь, заявляти про свої претензії і т. ін. *Серйозний рахунок було пред'явлено плануючим органам, які часто зволікають розв'язання питань капітального будівництва* (Рад. Укр., 15. I 1964, 2); *Народи світу пред'являють суворий рахунок імперіалізму, з вини якого лишаються нерозв'язаними корінні проблеми, які гостро стоять перед людством і які воно могло б розв'язати вже сьогодні* (Наука.., 11, 1969, 2).

РАХУ́НОЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **раху́нок** 2. [Г е н е р а л:] *Що це таке?* [М а к у х а:] *Та хіба ж ви не бачите? Рахуночок!* [Г е н е р а л:] *Який рахуночок?* [М а к у х а:] *А за ту провізію, що в мене з мішків повитягали! Пам'ятаєте — на бенкет?* (Мам., Тв., 1962, 368).

РАЦЕ́Я, ї, *ж., заст.* Довга й нудна промова з повчанням, напученням. *Став* [Забрьоха] *ту рацею казати, що йому дяк скомпонував вже давненько для такого случаю* (Кв.-Осн., II, 1956, 156); *Терлецький хотів спом'янути давнину й почав рацею до академіста зятя, але заплутався на перших словах і замовк* (Н.-Лев., III, 1956, 56).

РАЦІО́Н, у, *ч.* 1. Склад і норма їжі, харчовий пайок для людини на певний проміжок часу. *В повсякденний раціон робітників увійшли такі харчі, як м'ясо, масло, молоко, риба, сахар, яйця, фрукти, солодощі* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 87); *Вони* [переміщені особи] *жили у тісних бараках, тричі на день їх годували скороченим солдатським раціоном* (Рибак, Час.., 1960, 353).

2. Набір різних кормів у певній кількості для худоби і свійської птиці на добу. *Примірний раціон для дійних корів у стійловий період такий: сіно — 10 кілограмів, силос — 35 кілограмів, коренеплоди — 15 кілограмів* (Колг. Укр., 12, 1961, 37); *Учені-птаховоди розробили кормові раціони для курей різного віку, ваги та несучості* (Зоол., 1957, 129).

РАЦІОНАЛІЗА́ТОР, а, *ч.* Той, хто займається раціоналізацією виробництва, виробничих процесів. *Значний вклад у дальший технічний прогрес вносять раціоналізатори і передовики виробництва* (Наука.., 2, 1960, 19); *Запам'яталась відвідувачам парку зустріч з кращими раціоналізаторами і винахідниками міста* (Рад. Укр., 27. VIII 1959, 3).

РАЦІОНАЛІЗА́ТОРСТВО, а, *с.* Діяльність раціоналізатора, раціоналізаторів. *Розвиток раціоналізаторства і винахідництва.*

РАЦІОНАЛІЗА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Стос. до раціоналізаторства, раціоналізації і раціоналізаторів. *Перше-*

рядне значення мають матеріальне і моральне стимулювання масового винахідництва і раціоналізаторського руху (Програма КПРС, 1961, 64); *Новатори заводу лише за останній рік подали 2 тисячі раціоналізаторських пропозицій і 18 винаходів, економічний ефект яких перевищив півмільйона карбованців* (Веч. Київ, 12.IX 1969, 2).

РАЦІОНАЛІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Організація діяльності в якій-небудь галузі народного господарства найдоцільнішими, найраціональнішими способами; вдосконалення. *Держбанк повинен надавати фабрикам і заводам кредити на впровадження нової техніки і технології, на механізацію і раціоналізацію виробництва* (Вісник АН, 3, 1957, 9); *Раціоналізація праці.*

△ **Бюро́ раціоналіза́ції і винахі́дництва** — громадська організація на підприємстві, в установі, вузі і т. ін., яка займається розглядом поданих раціоналізаторських пропозицій і впровадженням їх у життя. *Робітник, який прагне провести в життя раціоналізаторську пропозицію, повинен подати свою пропозицію до бюро раціоналізації і винахідництва заводу* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 81).

РАЦІОНАЛІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Філософський напрям, що протиставляє містиці, теології, ірраціоналізму переконання у здатності людського розуму пізнати закони розвитку природи і суспільства. *Філософський раціоналізм Пушкіна спрямований проти релігійних забобонів і містицизму, на захист науки* (Наука.., 2, 1958, 49).

2. Напрям у теорії пізнання, який, на противагу емпіризмові, вважає розум єдиним джерелом і критерієм пізнання.

3. Розсудливе ставлення до життя; розсудливість у вчинках. *Боротьба на ниві естетичного виховання — це боротьба за нову людину, проти індивідуалізму і породжених ним споживацтва, практицизму як єдиного ставлення до життя, раціоналізму, проти всіх форм міщанства* (Мист., 2, 1965, 22).

РАЦІОНАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **раціоналізува́ти**; // *у знач. прикм. Раціоналізована система роботи підприємства.*

РАЦІОНАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Проводити, здійснювати раціоналізацію. *Всемірно раціоналізуючи технологію виробництва, працівники підприємства заощаджують матеріали і знижують собівартість взуття* (Рад. Укр., 8.XII 1953, 1); *Гості слухали розповідь Оксани про завод, його продукцію, про людей, які вдосконалюють і раціоналізують техніку* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 699).

РАЦІОНАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* Підлягати раціоналізації.

РАЦІОНАЛІ́СТ, а, *ч.* 1. Послідовник раціоналізму (у 2 знач.).

2. Той, хто розсудливо ставиться до життя. *До культурної спадщини підходить він із критицизмом революціонера-матеріаліста і раціоналіста* (Еллан, II, 1958, 83); *Раціоналіст і скептик, він дивився на життя очима будівничого* (Кол., Терен.., 1959, 205).

РАЦІОНАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до раціоналізму (у 2 знач). *В історичних поглядах Чернишевського надзвичайно важливу роль відігравала раціоналістична ідея «розвитку знань», від яких, як він думав, залежить в основному історичний прогрес* (Іст. УРСР, I, 1953, 467).

2. Який керується тільки вимогами розуму, логіки; розсудливий. *Навіть голова райкомгоспу — на диво раціоналістична людина.. — і той прийшов* [на вечір] (Кач., II, 1958, 17).

РАЦІОНАЛІСТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **раціоналісти́чний** 2. *Раціоналістичність поезії.*

РАЦІОНАЛІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **раціоналі́ст.**

РАЦІОНА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до раціоналізму (у 2 знач.).

2. Який грунтується на вимогах розуму, логіки; розумний. *Коріння сучасної наукової медицини і фармакології йдуть певною мірою від народних знань. Вони виросли на грунті емпіричних раціональних знань народу* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 70); *Раціональне мислення;* // Спрямований до кращого, розумнішого застосування чого-небудь; доцільний. *Нова система господарювання створює сприятливіші умови для раціонального використання велетенських продуктивних сил країни* (Резол. XXIII з.., 1966, 12); *Воно* [харчування] *повинно бути раціональним, тобто мати таке співвідношення основних продуктів, яке потребує організм* (Знання.., 10, 1969, 9); *Раціональна організація виробництва.*

◇ **Раціона́льне зе́рно́** — суть, ядро чого-небудь. [О в ч а р е н к о:] *Ми всі вас дуже поважаємо, Гордію Опанасовичу, але вам треба цей печальний факт глибоко проаналізувати, знайти в ньому раціональне зерно...* (Корн., II, 1955, 311).

3. *мат.* Сумірний з одиницею або частиною одиниці; протилежне і р р а ц і о н а л ь н и й. *Числа цілі і дробові мають спільну назву раціональних чисел* (Алг., II, 1957, 8); // Який не має знака добування кореня (радикала). *Функція кількох змінних називається раціональною, якщо її значення можна дістати із значень незалежних змінних за допомогою дій додавання, віднімання, множення, ділення* (Курс мат. анал., II, 1956, 11).

РАЦІОНА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **раціона́льний** 1, 2. *На цих саме водограях Сахно змогла пересвідчитися.. у раціональності радіоапарата Гальванеску* (Смолич, I, 1958, 65).

2. *мат.* Властивість за знач. **раціона́льний** 3.

РАЦІОНА́ЛЬНО. Присл. до **раціона́льний** 2. *Співробітництво соціалістичних держав дає можливість кожній з них найбільш раціонально і повно використовувати свої ресурси, розвивати продуктивні сили* (Програма КПРС, 1961, 20).

РА́ЦІЯ [1], ї, *ж.* Радіостанція, звичайно пересувна або переносна. — *Я Крейсер, я Крейсер, як мене чути? Як мене чути? — скандував біля рації Саша Сіверцев* (Гончар, III, 1959, 156); *Підтягаючи за собою автомат і рацію, він поповз по слизькій, вистеленій мохом землі* (Скл., Карпати, II, 1954, 20); *Рація була схована на возі під житньою соломою* (Коз., Вибр., 1947, 81).

РА́ЦІЯ [2], ї, *ж.* 1. Розумна підстава, обгрунтування чого-небудь. — *Ой ви, Химченку!* — *докірливо, але по-батьківському почав казати Корніцький,* — *ви шукаєте рації, аргументації й т. ін. на кожнісінький свій вчинок* (Крим., Вибр., 1965, 331); // Розрахунок, користь, вигода. *Дядько уважає, що Вам нема жадної рації давати гроші ворожим до Вас людям* (Л. Укр., V, 1956, 171); *Тікати не було рації. Хутір був оточений* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 141).

◇ **Ма́ти ра́цію** *див.* **ма́ти** [2]; **Признава́ти (призна́ти) ра́цію** *кому, рідко* — вважати кого-небудь правим у чомусь. — *Авжеж,* — *підхопила Октуся,* — *от нехай-но панєнка* [панянка] *вбере довгу сукню, то признає нам рацію* (Л. Укр., III, 1952, 658).

2. *заст.* Вітальна промова. *Посли к Латину приступились, Три рази низько поклонились, А старший рацію сказав* (Котл., I, 1952, 172).

РА́ЧАЧИЙ, а, е. Прикм. до **рак** [1]; // В якому живуть раки. *Почав* [Гава] *встромлювати руку в рачачі печери і мало що не з кождої витягав величезного рака* (Фр., III, 1950, 51).

Ра́чачі о́чі — витрішкуваті очі.

РАЧЕНЯ́, я́ти, *с., розм.* Маля рака (*див.* **рак** [1]). *У порівн. *Вибилось* [немовля] *трохи із пелюшок... червоненьке, як печене раченя...* (Морд., I, 1958, 114).

РАЧИ́НИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **ра́чачий.** *Рачині клешні.*

Рачи́ні о́чі — те саме, що **Ра́чачі о́чі** (*див.* **ра́чачий**). *Гудить, лає рибу рак: — Риба вся пливе не так, В риби й очі не рачині, Не стирчать, мов горошини* (Стельмах, Жито.., 1954, 206).

РА́ЧИТИ, чу, чиш, *недок., заст.* Бажати. *Як бачить, так і рачить* (Укр.. присл.., 1963, 360); — *Ми правду.. рачимо встановити на нашій землі* (Ле, Україна, 1940, 231).

РАЧИ́ХА, и, *ж.* Самиця рака (*див.* **рак** [1]).

РА́ЧКИ, *присл., розм.* Спираючись на обидві долоні і на обидва коліна. *Василина й Марія поспинались рачки і насилу встали на ноги* (Н.-Лев., II, 1956, 116); *Фельдшер викотився з лав перед Чубенкові очі і впав, потім став рачки, мов хотів завити на сонце* (Ю. Янов., II, 1958, 212); *Ізсунувся* [Микита] *тихенько в рів, рачки підліз ближче, висунув голову, дивиться, слухає...* (Вас., I, 1959, 269); *Литка став на коліна й далі поліз рачки* (Епік, Тв., 1958, 254).

РАЧКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* Пересуватися рачки. *Дівчинонька кропиву шаткує, А за нею дитина рачкує* (Чуб., V, 1874, 866); *Дмитро швидко поповз далі, в гущавину. Зупинявся, припадав до снігу обличчям, відсапувався і рачкував далі* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 13).

◇ **Наза́д рачкува́ти** — відступати, відмовлятися від чого-небудь (від прийнятого рішення, наміру, даного слова і т. ін.). — *Ну, а я тому, що вже вмерло, що повинно було умерти, уклонятися не буду. Треба уперед йти, а не назад рачкувати!* (Мирний, III, 1954, 259).

РАЧКУВА́ТО, *присл., розм., рідко.* Те саме, що **ра́чки.** *Штовхав* [сержант] *у спину тих, хто надто рачкувато пересувався плазом* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 93).

РАЧКУ́ЮЧИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. теп. ч. до **рачкува́ти.** *Гойдається земля під ногами, як палуба корабля, і, щоб не впасти, хапаюсь за стіни. Зігнутий вдвоє, надутий вітром, наче вітрило, бачу крізь прижмурені очі рачкуючих «пасажирів»* (Коцюб., II, 1955, 408).

РАЧО́К, чка́, *ч.* 1. Зменш. до **рак** [1]. *Самолов — це вудка з кількома гачками, на кожному з гачків насаджено рачка або дрібну рибу* (Ю. Янов., II, 1958, 46); *Є у рису.. вороги — рисовий рачок і рисовий комарик. Перший під'їдає коріння, другий висисає соки з стебел* (Хліборобукр., 12, 1963, 17).

2. *тільки мн.* Загальна назва групи дрібних безхребетних тварин класу ракоподібних. *Веслоногі рачки, відварені у морській воді і підсмажені в маслі, дуже смачні і можуть вважатись делікатесом* (Наука.., 10, 1967, 25); *Невеликі рачки-бокоплави (їх ще називають морськими блохами) добре орієнтуються по сонцю* (Знання.., 10, 1969, 15).

3. Пристрій у вигляді невеликої кітви для піднімання затонулих предметів. *Рачком відра витягають, як хто впустить.*

РА́ШКУЛЬ, я, *ч.* Вугільний олівець для малювання.

РА́ШПІЛЬ, я, *ч.* Напилок з насічкою у вигляді досить великих і порівняно рідко розміщених зубців. *Максим, заклавши в лещата, обточував саме рашпілем якусь залізну трубочку* (Коз., Блискавка, 1962, 59); *У порівн. *Надвечір Дорош підвів голову, язиком, як рашпілем, черконув по губах: — Води...* (Тют., Вир, 1964, 320).

РАЮВА́ННЯ, я, *с., міф., розм.* Дія за знач. **раюва́ти.** *Може, гадаєте: «..за страшне на землі бідування На небесах він* [бог] *нам дасть раювання»?* (Л. Укр., I, 1951, 464); — *Ой гарно! Це ж раювання для вуха й зору, для серця й душі* (Н.-Лев., IV, 1956, 268); *Чи міг передати юнак своє чуття, своє раювання в ці хвилини радості від перших зрозумілих слів своєї коханої?* (Досв., Гюлле, 1961, 52).

РАЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок.* 1. *міф.* Бути в раю (*див.* **рай** [1] 1). — *Ой, у раю раювати! — сказав Дмитро. — А може, то занесуть отам на цвинтар та й амінь: гний у ямі* (Март., Тв., 1954, 78).

2. *розм.* Відчувати насолоду, блаженство, щастя. *Вони дивились одне на одного й раювали* (Н.-Лев., IV, 1956, 235); *Відлежувався* [Сеспель] *тепер у теплі, просто таки раював опісля всіх тих неймовірних випробувань, яких зазнав на цій проклятій війні* (Збан., Сеспель, 1961, 251).

РА́ЯТИ, ра́ю, ра́єш *і рідко* **РА́ЇТИ**, ра́ю, ра́їш, *недок., перех. і неперех., кому, рідше кого, діал.* Радити (у 1 знач.). *Кайдашиха так зробила, як їй раяла Палажка* (Н.-Лев., II, 1956, 351); *І тебе я, куме, раю: Стане жінка турбувати, Щоб купив ти їй чоботи,— Не берися купувати!* (Щог., Поезії, 1958, 433); *Люди.. допитувалися, що доктор раяв слабому* (Черемш., Тв., 1960, 80).

РА́ЯТИСЯ, ра́юся, ра́єшся *і рідко* **РА́ЇТИСЯ**, ра́юся, ра́їшся, *недок., діал.* Радитися. *Восени у Якова родився син Грицько. Раялися, кого кумом брати* (Мирний, IV, 1955, 45).

РВА́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. ч. до **рва́ти.**

2. *у знач. прикм.* Розірваний на частини, обірваний. *Наплакався* [кобзар]. *Струни рвані Три перебирає* (Шевч., I, 1963, 155); *На одному з бетонних укріплень, що стовбурчиться врізнобіч залізним рваним пруттям, стоїть група дівчат полкової санроти* (Гончар, III, 1959, 419).

3. *у знач. прикм.* З дірками, дірявий; драний. *Сміялись з його хлопці, коли побачили у рваній козачковій одежі* (Мирний, IV, 1955, 169); *Пастушок Федько, вгледівши пана, зняв рваний картуз і так стояв босий, з торбинками через плече* (Коцюб., II, 1955, 393).

4. *у знач. прикм.* З нерівними, ніби розірваними краями; нерівний. *Невелика зверху, з рваними.. краями, вона* [яма] *нагадувала вибоїну на рівному асфальті дороги* (Собко, Біле полум'я, 1952, 11); *Все частіше дзижчать кулі невідомих ворогів, все частіше то тут, то там по колоні падає хтось, звиваючись у рваних гарячих ранах* (Гончар, II, 1959, 121).

5. *у знач. прикм.* Який насилу вимовляється; уривчастий. *Слухає* [Одарка] *рвану Прісьчину річ, і вразливі смуги бігають по її широкому збліглому виду* (Мирний, III, 1954, 64); *В словах заплутаних і рваних Наталя все розповіла* (Рильський, II, 1946, 100).

РВАННЯ́, я́, *с., розм., рідко.* 1. Дія за знач. **рва́ти** 1—3.

2. *збірн.* Що-небудь рване, з дірками (про одяг, взуття і т. ін.). *Одне, що в батька було некрасиве,— одяг.. Неначе нелюди зухвалі, аби зневажити образ людини, античну статую укрили брудом і рванням* (Довж., Зач. Десна, 1957, 478).

РВАНЬ, і, *ж., спец.* Розірвані нитки, рештки пряжі як відходи виробництва.

РВА́ТИ, рву, рвеш *і рідше* **ІРВА́ТИ**, ірву́, ірве́ш, *недок.* 1. *перех.* Порушуючи цілісність чого-небудь, різким рухом розділяти його на частини. *Оберталося* [дитя] *до стіни й, держачи ковбасу цупко в руках, рвало її зубами* (Март., Тв., 1954, 314); *Кілька разів посилали* [до Василя] *гінців із записками Оксена,.. щоб.. негайно повертався в село і роздував горно. Василь записки рвав* (Тют., Вир, 1964, 134); *Деякі коні полохалися*

води, комизились, рвали посторонки (Гончар, III, 1959, 82); *Образно. *Над містом дим, колони хмар, їх рвуть вітри, мов клоччя вати* (Сос., I, 1957, 419); *За вікнами уже не в жарт бешкетує метелиця: безтямно виє, стелить замети, рве ніч* (Логв., Літа.., 1960, 160); // Робити дірявим, драним. [Сестра Серафима:] *Ми за нею... аж земля гуде — біжимо, об сучки одежу рвемо та за нею поспішаємо* (Мирний, V, 1955, 116); // Роздираючи на частини, умертвляти (про тварин). *Собака собаки не рве* (Номис, 1864, № 7954); *Людей! Незлобних, праведних дітей Жрете, скажені!.. Мов шуліка Хватає в бур'яні курча, Клює і рве його* (Шевч., II, 1963, 375); *Ведмідь.. впіймав його зубами та давай смикать та рвати* (Н.-Лев., III, 1956, 81); // Розчленяти, розділяти ціле. *Інтервенти терзали і рвали на шматки територію республіки Рад* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 17).

◇ **Рва́ти бо́ки (животи́) [сміючи́сь (від (зо, з) сміху (з пото́хи)]** — те саме, що **Кишки́ рва́ти (порва́ти** *і т. ін.*) **[зі (зо, від) сміху (від ре́готу)]** (*див.* **ки́шка**). *Як скаже, як втне* [Дунай] — *боки рвеш, сміючись...* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 39); *Люди рвали животи з потіхи, насідали з усіх боків, щоб подивитись на Петра* (Хор., Місто.., 1962, 87); **Рва́ти го́рло** — те саме, що **Де́рти (дра́ти) го́рло** (*див.* **де́рти**). *Справник з фаетона захрипів.. до громади зірваним голосом: видко, тепер, кожного дня доводиться рвати горло* (Стельмах, I, 1962, 633); **Рва́ти ду́шу (се́рце)** — завдавати мук, страждань; мучити. *Спомини минулого коротенького щастя рвали душу* (Хотк., II, 1966, 94); [Анна:] *Так чого ж плачеш? Чого рвеш моє серце?* (Фр., IX, 1952, 131); **Рва́ти й мета́ти** — перебувати в стані великого роздратування. *Армія окупантів не виконувала наказу свого командування.. Генерал д'Ансельм—командуючий окупаційною армією — мав підстави рвати й метати, мав причини вергати громи* (Смолич, V, 1959, 617); **Рва́ти кайда́ни (ланцюги́, пу́та)** — визволятися з неволі, здобувати волю. *Рве Африка одвічнії кайдани* (Сос., Щастя.., 1962, 29); *Сини Міцкевича, Словацького, Шопена, Сини Коперника, заковані сини! Рвіть ланцюги тяжкі!* (Рильський, II, 1960, 181); **Рва́ти пові́тря (ти́шу)** — гучно лунати (про звуки). *Крики рвали повітря, люди підстрибували, махали руками* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 442); **Рва́ти слова́** — говорити уривчасто. — *Чого ж ти стоїш, Хведоре?— спитала Пріська.— Сідай! Що скажеш доброго? — Та я се до вас... — рвучи слова, несміло почав він* (Мирний, III, 1954, 53); **Рва́ти слух (ву́ха)** — роздратовувати (про неприємні звуки). *Вереск і гармидер, п'яні співи.. рвали слух* (Фр., VII, 1951, 306); *Плач і стогін рвали вуха* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 366).

2. *перех.* З силою, різкими рухами смикати, тягнути. *Отець Миколай.., не стукаючись, рве на себе двері в світлицю* (Стельмах, I, 1962, 409); // Тріпати, шарпати що-небудь. *Вітер віти рве вербові* (Рильський, III, 1961, 312); — *Люди! — закричав Оксен.. Вітер рвав його чуб, оголюючи залисини* (Тют., Вир, 1964, 330); // З силою, рвучко висмикувати, витягати; виривати. *Рве* [вода] *каміння з-під ніг, котить кам'яні брили з гори і дуже легко може перевернути віз* (Фр., III, 1950, 7); *Вона міцно стискала ручку зонтика, бо вітер надимав його і рвав з рук* (Трубл., Шхуна.., 1940, 4); // Ривками, різкими рухами стягувати, скидати, знімати що-небудь. *Її кидають на ослін, рвуть з неї пальто, жакет, вона лишається в платті* (Хижняк, Тамара, 1959, 148); *Образно. *Хуга вила І рвала стріхи з бідних хат* (Черн., Поезії, 1959, 93).

Рва́ти зуб (зу́би) — видаляти зуб (зуби) хірургічним способом. *Один зуб навіть випав у мене. Але я задоволений, бо однаково довелось би рвати* (Коцюб., III, 1956, 445).

◇ **На ходу́ (на бігу́) підме́тки рва́ти** *див.* **підме́тка; Рва́ти воло́сся (ко́си, па́тли, чуб) [на голові́ (на собі́)]** — бути в розпачі, впадати у відчай. *Дидона гірко заридала, І з серця аж волосся рвала* (Котл., I, 1952, 83); — *Чіпко! — гукнув Лушня.— Чи ти, бува, не збожеволів? Якого ти бісового батька качаєшся та рвеш на голові волосся?* (Мирний, I, 1949, 284); *Вона рве на собі коси і стогне, присягаючись, що ні в чому не винна* (Тют., Вир, 1964, 122); *Він рвав на голові чуб, що спекулянти так нагло, мов з душі, вирвали худобину* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 35).

3. *перех.* Відокремлювати, відділяючи від стебла, кореня; обламувати, ламати стебла; зривати.— *Піду я, мати, зіллячко рвати* (Рудан., Вибр., 1949, 40); *Одарочка, не знаходячи Івася, почала рвати квіточки* (Мирний, I, 1954, 252); *Рвала собі* [Ярина] *горіхи мовчки* (Л. Укр., III, 1952, 737); — *Хто такий? Чого тут лазиш? — Ожину рву,— промимрив Йонька* (Тют., Вир, 1964, 438).

4. *перех.* Підривати, висаджувати в повітря. *Здалеку було чути грімкі вибухи: то на Дніпрі рвали кригу* (Дмит., Розлука, 1957, 251); *Там рвали скелі: розчищали гирло Дніпра* (Баш, Вибр., 1948, 64); *Ти ішов тоді до бою, Ще й на Пруті рвать мости* (Павл., Бистрина, 1959, 185).

5. *перех., перен.* Припиняти, розривати (стосунки, зв'язки і т. ін.). *Княгиня Ольга встала з крісла.. Та хіба ж можна рвати ряд з хозарами, укладений ще Ігорем?* (Скл., Святослав, 1959, 40); *Семен Яремченко народився в Григорівці і з цим селом ніколи не рвав своїх зв'язків* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 5).

6. *перех. і без додатка, перен., фам.* Брати, одержувати, захоплювати, перев. нечесно, незаконно, але з вигодою для себе. — *У мене таке правило — рви для себе, скільки можеш, і іншим не давай. Василь слухав це базікання, і його аж острах брав* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 90).

7. *неперех., безос., розм.* Завдавати гострого болю, сіпати (при нагниванні). *Христі трохи полегшало: рве, сіпа, горить, та хоч не так болить несамовито* (Мирний, III, 1954, 77); *Очерет ріже ноги, п'яту ось пробив* [Гнат], *бруду набилося, горить, рве, п'ята розбухла, на землю ступить ніяк* (Горд., II, 1959, 205).

8. *перех., перен.* Спонукати до чого-небудь. *Вічний революціонер Дух, що тіло рве до бою, Рве за поступ, щастя й волю* (Фр., X, 1954, 7).

9. *неперех.* Поривчасто віяти (про вітер), нестримно котитися (про хвилі). *Вночі, як верталась* [дівчина] *від Бондаренків додому, насилу на ганочок вибралась, так рвав вітер* (Головко, II, 1957, 595); *Місце глибоке, хвилі рвуть* (Хотк., II, 1966, 382); *Буря рвала, кружляла, свистіла і швидко замітала стежку* (Баш, Вибр., 1948, 182).

10. *неперех., перен., розм.* Працювати на повну силу, потужність. *Мотори* [літака] *рвуть на повному газу. Бляшанки, паки, ящики.. переповзають з боку в інший бік* (Бажан, Політ.., 1964, 11); *Федот сидів у холодку, знявши сорочку, просихав тілом на легенькому вітерці.. — Що? Втомився? — співчутливо глянув на нього Йонька.— А ти дуже не рви, бо тоді й руками не рушиш* (Тют., Вир, 1964, 232).

◇ **Рва́ти жи́ли (ру́ки, си́лу) [на робо́ті (на пра́ці)]** — працювати важко, багато, з усіх сил, з надмірним напруженням. *Поважає вона Пахома Хрисантовича, як небагато кого. З тих він, що жили рвуть на роботі* (Гончар, Тронка, 1963, 84); *Блукати по наймах — це.. гірко! Рвати руки на чужій праці, ламати спину, губи-*

ти здоров'я... (Головко, I, 1957, 223); *Рве* [хлопець] *силу, аби догодить господареві* (Горд., II, 1959, 194).

11. *неперех., розм., рідко.* Те саме, що **рва́тися** 6. *Образно. *Вона* [доля] *тривожна і огниста, Своїми помислами чиста, Клекоче, рве до верховин* (Мал., Серце.., 1959, 13).

◇ **[Аж] рва́ти [нога́ми (копи́тами)] зе́млю**—дуже швидко йти, бігти. *Антін не йде, а рве ногами землю* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 151); — *Ждіть з перемогою! — крикнув він і оперіщив жеребця нагаєм. Той виніс його на шлях і полетів, рвучи копитами землю* (Тют., Вир, 1964, 330).

РВА́ТИСЯ, рву́ся, рве́шся, *недок.* 1. Розриватися, розділятися на частини (про предмети). *Струни почали рватись і дзижчали, як гедзи в спасівку* (Н.-Лев., III, 1956, 212); *Пряла Марія, задумана й стривожена. І все їй чомусь рвалась нитка* (Головко, II, 1957, 149); // *безос.* [Є ф р е м:] *Де тонко, там і рветься.* [П о л і к а р п І в а н о в и ч:] *А що таке урвалось?* [Є ф р е м:] *Знов вісь передня у бендюгу зламалась, якраз на шворневі* (Кроп., IV, 1959, 327); // Ставати дірявим, драним. *Люди, надіючись, що їх скоро обмундирують, брали найветхіший одяг, і тепер він розповзався на осінніх дощах, взуття рвалося* (Тют., Вир, 1964, 347); // Ставати уривчастим, перериватися (про розмову, думки, дихання, голос і т. ін.). *Мати скільки раз зачинала розмову, та розмова плуталася, рвалась: то Христя промовчить на матернє питання, то одкаже не те...* (Мирний, III, 1954, 113); *Думки не плили ясно та зв'язно, як давніше, але рвались і бились на місці, мов чорні птахи в часи бурі* (Фр., VI, 1951, 296); *Важко дише Олекса — а ще не рветься дихання, ще могутнє серце.. посилає рештки крові по всіх жилочках* (Хотк., Довбуш, 1965, 412); *Від хвилювання навіть у Садовського рвався і не слухався голос* (Минуле укр. театру, 1953, 159).

◇ **Душа́ (се́рце) рве́ться [на шматки́]** — дуже мучиться, страждає хто-небудь. — *Але нащо менї се? Навіщо менї ся гімнастика розуму, коли душа моя стогне і рветься від жалю?* (Л. Укр., III, 1952, 583); *До кого сісти побалакать, З ким поділить сумні думки? О, як би я бажав заплакать; Як серце рветься на шматки!* (Граб., I, 1959, 222); **Се́рце рве́ться на́впі́л** *див.* **на́впі́л.**

2. Робити різкі, поривчасті рухи, намагаючись звільнитися від кого-, чого-небудь, вирватися звідкілясь. *Пес гавкав і рвався з ланцюга* (Март., Тв., 1954, 173); *Опинившися в знайомому місці, мавпочка радісно запищала й стала рватися з рук* (Ільч., Серце жде, 1939, 116); *Образно. *Темно-карі очі.. стали неприродно випуклими, круглими і аж рвалися з орбіт* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 379); *У неї тіпалися губи. Якесь слово рвалося з них і не могло зірватися* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 82); *У порівн. *Прут шумить, об скелі б'ється і всьому наперекір, наче звір із клітки рветься, вирива́ється із гір* (Гонч., Вибр., 1959, 119); // Кидатися з боку на бік, метатися. — *Дівка, кажуть, як верба: де посади, там і прийметься. Не дуже вгамовалась* [вгамувалася] *Леся од такого розважання: рвалась, кричала, здіймала до неба руки* (П. Куліш, Вибр., 1969, 103); *Решта п'ять* [коней] *були такі дикі й злі, що до них ніхто не наважувався підступити.. Вони люто рвалися, ставали дибки* (Тулуб, В степу.., 1964, 320); *Рвався на цепу кудлатий пес, захлинаючись від злості* (Кучер, Прощай.., 1957, 386).

3. Відокремлюватися, відділятися від стебла, кореня; обламуватися; зриватися. *Шелест лісу. Вітру свист. Рветься з дуба чорний лист* (Перв., II, 1948, 106).

4. Розлітатися, розриватися на частини, осколки. *Снаряди зрізали верхів'я дерев, міни рвались біля землянок* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 55); [К о р н:] *Гарматні снаряди вже рвуться у місті* (Корн., I, 1955, 40); *Десь зовсім близько рвалися бомби* (Ів., Таємниця, 1959, 100); *Виявилось незабаром, що обстрілюють колону розривними кулями «дум-дум». Така, торкнувшись навіть волосини кінського хвоста, одразу рветься, вганяється в тіло безліччю металевих скалок* (Гончар, II, 1959, 121); // Знищуватися, руйнуватися, одержувати пошкодження від вибуху; вибухати. *Рвуться скрині з гарматними набоями* (Трубл., I, 1955, 61); *Біля чернігівських лісів.. рвались танки й тягачі* (Мал., Запов. джерело, 1959, 35); *То в одному, то в іншому місці рвалися начинені боєприпасами вагони* (Гончар, III, 1959, 376).

5. *перен.* Припинятися, розриватися, переставати існувати (про стосунки, зв'язки і т. ін.).

6. Прагнути до чого-небудь, кудись. *Колись-то Лебідь, Рак та Щука Приставить хуру узялись.. А й невелика, бачся, штука,— Так Лебідь рветься підлетіть, Рак упирається, а Щука тягне в воду* (Гл., Вибр., 1951, 10); *На самоті ніколи не хотів* [Павло] *зоставатися, а все туди рветься, де люди* (Вовчок, I, 1955, 178); *Під натовпом люду тріщали столи, дзвеніло скло. Одні намагались спинити бійку, а другі рвались до бою* (Коцюб., II, 1955, 154); *Він ходив у розвідку, виконував різні доручення і завжди рвався у найнебезпечніші місця* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 58); *Образно. *Для неї тісно стало в світлиці, в цілому домі; її думки кудись рвались, як птиці* (Н.-Лев., III, 1956, 96); *Звуки скрипки рвались крізь вікно на простір* (Дмит., Розлука, 1957, 92); // Бути сповненим пристрасного бажання чого-небудь, прагнення до чогось (про душу, серце). [Д ж о н а т а н:] *Сестра тебе просила запитати, чи хтів би ти до неї повернутись.* [Р і ч а р д:] *Душа моя до неї рветься завжди* (Л. Укр., III, 1952, 104); *Він дивився на бійців, які йшли далі і далі, і серце його рвалося за ними, як птах...* (Собко, Вогонь.., 1947, 156); // Рости, здійматися, підноситися стрімко, високо. *А за пару літ круг дуба, Мов діти, здорова Рвалась весело до сонця Молода діброва* (Фр., XIII, 1954, 328); *А срібних сокорів вершини У небо рвуться...* (Рильський, II, 1946, 97).

7. Поривчасто віяти (про вітер), нестримно котитися (про хвилі). *Чорне море грає, Чорне море злиться. З краю і до краю Рветься буруниця* [бурун] (Воронько, Коли я.., 1962, 143).

8. Працюючи на повну силу, потужність, знемагати, надриватися. *Плугач* [плугатар] *оре і в праці рветься, а панське черево отак аж дметься* (Номис, 1864, № 1144); *Всіх.. обхопила тепер немов гарячка яка: всі рвуться, вилазять з шкіри, аби скінчити роботу до 1-го* (Коцюб., I, 1955, 149).

◇ **Рва́тися з шкі́ри (шку́ри, си́ли** *і т. ін.*) те саме, що **Лі́зти з шкі́ри (шку́ри, си́ли** *і т. ін.*) (*див.* **лі́зти**).

9. Пас. до **рва́ти** 1—5.

РВА́ЦТВО, а, *с., розм.* Вчинки, поведінка рвача. *Серед деякої частини громадян ще мають місце факти дармоїдства, рвацтва* (Наука.., 9, 1957, 14); *Працьовитість* [радянських людей] *грунтується на глибокому розумінні значення своєї праці для комуністичного будівництва. Їм чужі рвацтво, халтурне ставлення до своєї праці* (Ком. Укр., 12, 1965, 56).

РВА́ЦЬКИЙ, а, е, *розм.* Стос. до рвацтва і рвача. *Кожний свідомий пролетар гостро засудить того господарника,.. який замовчуванням дефектів підприємства, ослабленням дисципліни, потуранням рвацьким настроям окремих відсталих верств робітників не зміцнює соціалістичної індустрії, а підриває її* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 477).

РВАЧ, а́, *ч., розм.* Той, хто намагається одержати за свою працю більше, ніж вона варта, або різними

нечесними способами здобути в тих чи інших обставинах якнайбільшу матеріальну вигоду для себе. *Злодій, рвач, хапуга, розтратник,— це потвори, які отруюють наше життя.. Самі нічого не роблячи, вони марнують і привласнюють те, що створено іншими* (Ком. Укр., 11, 1963, 6); *Всякого роду обивателі, ледарі, рвачі, дармоїди і ті окремі особи, які втрачають гідність радянського громадянина, обурюють трудящих нашої країни* (Наука.., 8, 1963, 3).

РВА́ЧКА, и, *ж., розм.* Жін. до **рвач.**

РВАЧКИ́Й, а́, е́, *розм., рідко.* Те саме, що **рвучки́й.** *Рвачкий вітер бив у лице, снігом заліплював очі* (Коцюб., I, 1955, 31); *Аврелія молоденька, вродлива дівчина, в голосі і рухах є щось нервове, рвачке* (Л. Укр., III, 1952, 274); *— Він, взагалі, не рвачкий до праці* (Ле, Міжгір'я, 1953, 464).

РВА́ЧКО, *розм., рідко.* Присл. до **рвачки́й.** *Раптом десь збоку.. ревнули рвачко й загрозливо гудки повітряної тривоги* (Крот., Сини.., 1948, 262); *Рільник рвачко повернувсь до голови і щось сказав* (Головко, I, 1957, 307).

РВІ́ЙНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Те саме, що **ре́вний.**

2. Рвучкий, неспокійний. *Він говорить — вся Гавана, Як рівнина океанна, Непорушна, супокійна, Та яка в ній сила рвійна, Титанічна, вулканічна, Нездоланна, яра, вічна!* (Павл., Пальм. віть, 1962, 36).

РВІ́ЙНО, *рідко.* Присл. до **рві́йний.** *Поглянь, уся земля тремтить В палких обіймах ночі, Лист квітці рвійно шелестить, Траві струмок воркоче* (Олесь, Вибр., 1958, 41); *Віктор рвійно схопився руками за стропи* [парашута], *натягнув...* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 335).

РВІ́Я, ї, *ж., рідко.* Те саме, що **ре́вність** 2. *Невиразна, пекуча рвія обурила серце її* (Л. Янов., I, 1959, 244); *Я не цілком твій — зве мене Життя нове і інші мрії; Від них мене не відітне Ні ласки пал, ні муки рвії* (Стар., Вибр., 1959, 17).

РВК, *невідм., ч.* Скорочення: районний виконавчий комітет.

РВОНУ́ТИ *і рідше* **ІРВОНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., однокр.* 1. *перех.* Порушуючи цілісність чого-небудь, одним рухом рвучко розділити, розірвати його на частини. *Раптом молодий кріпак,що лежав на лаві, мов ужалений, схопився.. і, хитаючись, рвонув на собі сорочку* (Баш, На землі.., 1957, 10); // Вкусити, гризонути. *Лежить* [Лев], *одкинув хвіст і смерті дожидає.. Кабан кликом під боки стусоне; Жаднюга-Вовк рвоне його зубами; Бугай товче рогами* (Гл., Вибр., 1957, 137); // Різко, гучно пролунати. *Гуд, веселий воркіт «Москвича» рвонув і стихнув враз* (Гонч., Вибр., 1959, 333); *І раптом вибухи рвонули, роздерли залпи ночі тьму* (Сос., II, 1958, 403).

2. *перех. і без додатка.* Рвучко, з силою смикнути, потягти. *— Я як рвонув двері, так защіпка і відскочила* (Кв.-Осн., II, 1956, 182); *— Ану, панове, сюди! Визволяй бідних невільників! — відгукнулися веселі мужні голоси, і чиїсь руки міцно рвонули грати* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 119); *Федоренко з серцем рвонув за шворку, якою була перев'язана посилка* (Кач., Вибр., 1947, 143); *Він знову наблизився до Вутаньки і, впіймавши її за руку, з силою рвонув до себе* (Гончар, II, 1959, 254); // *безос. Човен рвонуло вбік, він перевернувся* (Тют., Вир, 1964, 122); // Різким рухом, ривком висмикнути, витягти; вирвати. *Заколупне* [відьма] *нігтем волос та й лічить: «Раз два, три...» — та як відбере дев'ять волосів, та дев'ятий і рвоне зовсім...* (Кв.-Осн., II, 1956, 192); *Дід сіпнув і, почувши на кінці вудочки опір, рвонув її з води. На гачку тріпотів невеликий окунь* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 12); *Тамара хотіла вибрати Олечці по її зросту сорочку, але есесівка підбігла і, рвонувши сорочку з рук, наказала брати підряд* (Хижняк, Тамара, 1959, 171); // Ривком, різким рухом стягнути, скинути, зняти що-небудь з когось, чогось. *Ще Тихон і не договорив, а вже Стеха, його жінка, ірвонула ключ від пояса, і кинула йому під ноги* (Кв.-Осн., II, 1956, 128); *Мар'я.. рвонула платок з голови і швиргонула його на лаву* (Мирний, III, 1954, 148); *Бандит.. рвонув з плеча карабін* (Стельмах, II, 1962, 181).

3. *перех.* Різко відокремити, відділити від стебла, гілки квіти, листя і т. ін.; зірвати. *Біжучи, любисточку рвонула, унесла в хату* (Барв., Опов.., 1902, 80).

4. *перех. і без додатка.* Вибухом розірвати на частини, осколки, висадити в повітря; // *безос. Рвонуло за бугром, хитнуло землю, обдало теплом...* (Гонч., Вибр., 1959, 198).

5. *перех. і без додатка, перен., фам.* Узяти, одержати, захопити (перев. нечесно, незаконно, але з вигодою для себе). *Це ж треба добре рвонути з гаманця паризьких банкірів.., а не взяти якихся там тридцять срібних...* (Еллан, II, 1958, 260).

6. *неперех., розм.* Поривчасто, раптово рушити, різко почати рух. *Кінь, як опечений, рвонув й попер з двору* (Мирний, I, 1954, 292); *Варивода сів на заднє сидіння, і машина рвонула з місця* (Голов., Тополя.., 1965, 358); *Хлопчик міцно затиснув у жмені гроші і з місця рвонув так, що тільки курява встала* (Кол., Терен.., 1959, 373); // *безос. Рвонуло тачанку в рись* (Головко, I, 1957, 354); // Кинутися, помчати куди-небудь. *Одна група* [розвідників] *рвонула до найбільшої землянки і закидала її гранатами* (Кучер, Голод, 1961, 282); *Німці так рвонули від Ленінграда, що чи наздогнали б їх і баскі коні...* (Вишня, I, 1956, 303); *Образно. *Як рвонула вода з річки в канал, як зашуміла!* (Донч., VI, 1957, 277).

7. *неперех.* Рвучко, поривчасто повіяти. *Буря рвонула, аж затріщала оселя у хаті, загуркотіло у вікна, заголосило в димарі* (Мирний, III, 1954, 11); *Рвонув вітер під небесами* (Хотк., II, 1966, 219).

8. *перех. і неперех., розм.* Зробити що-небудь енергійно, поривчасто. *Я знову взявся за чемодана. Але в цю мить Антоша рвонув голову з подушки* (Мик., II, 1957, 59); *Жінка рвонула на лице .. покривало, хоч Саїд Алі з повагою відвернувся від неї* (Ле, Міжгір'я, 1953, 35); // Різко промовити що-небудь. *— Ставай навколішки, кланяйся народові.— Та як ти смієш?..— рвонув був барон* (Крот., Сини.., 1948, 23).

РВОНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., однокр.* 1. Різко, гучно пролунати (про звуки). *Рвонувся акорд і порвався* (Н.-Лев., III, 1956, 305); *Рвонулося розкотисте «ура-а!» І вщухло враз* (Бичко, Сійся.., 1959, 388).

2. Зробити різкий, поривчастий рух, намагаючись звільнитися від кого-, чого-небудь. *Корова рвонулася. Але міцно тримає за вірьовку продавець* (Хотк., I, 1966, 137); *Сахно рвонулася з свого ложа. Але пута міцно держали її руки й ноги* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 93).

3. Відокремитися, відділитися від чого-небудь; зірватися. *Двері в келію неначе рвонулись і одскочили, неначе в двері бурхнула буря...* (Н.-Лев., III, 1956, 371); *Її окуляри рвонулись із носа і полетіли вгору...* (Вишня, I, 1956, 407).

4. Розлетітися, розірватися на частини, осколки від вибуху; вибухнути. *Рвонулась міна. Хата — в повітря. І тільки піч із темним димарем осталась* (Довж., III, 1960, 390).

5. *розм.* Поривчасто, різко рушити, раптово почати рух. *Утік не втік, думаю, а побігти можна, а я дуже прудкий; — рвонувсь та навтікача, біжу, а тут рівчак* (Стор., I, 1957, 110); *Галопом рвонулись поміщицькі коні...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 204); *Над Матвіїв-*

ською затокою знову злетіла ракета, і дві вісімки рвонулися зі старту (Собко, Матв. затока, 1962, 35); *Михайло рвонувся з місця і, мало не спотикаючись, пройшов до столу приймальної комісії* (Кучер, Дорога.., 1958, 59); // Вирушити, кинутися, помчати куди-небудь. *Кінь закрутився дзигою, а потім враз рвонувся вперед і стрілою полетів до нас* (Збан., Крил. гонець, 1953, 11); *Вискнули собаки, підхопивши нарти, рвонулися навздогін за оленем* (Трубл., Вовки.., 1936, 41); *Танки з кількох сторін рвонулися в навальну нічну атаку* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 353); *Іванко хвилюється. Коли б міг, він сам би один рвонувся на кріпость і там би схопив Бенедикта* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 112); *Образно. *Чорний дим і іскри рвонулися з-під ковша* (Собко, Біле полум'я, 1952, 236).

РВУ́ЧИЙ, а, е, *діал.* Рвучкий. *В воді каміння велике, гостре,.. вода рвуча, розпінена, а зимна!* (Коб., I, 1956, 486); *Образно. *Де ж ті слова, що в форму красоти замкнуть чуття бурхливу річку рвучу?* (У. Кравч., Вибр., 1958, 195).

РВУЧКИ́Й, á, é. 1. З раптовими різкими поривами неоднакової сили; поривчастий, нерівномірний. *Край степовий! Ой та вітер дикий, рвучкий! Як ударить — телефонні струни рве, крутить в пучки!* (Тич., I, 1957, 139); *Дорогу до Коломиї замітала рвучка і колюча хуртовина* (Мас., Під небом.., 1961, 56); *Шлях заносять рвучкі сніговиці* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 142); *Шашло не почув пострілу, тільки рвучкий відкат гармати* (Збан., Т. Шашло, 1949, 34).

2. Який здійснюється раптово, з великою швидкістю; дуже швидкий. *Рвучким рухом Василь зупинив лебідку* (Вол., Озеро.., 1959, 7); *Гайдай схопився за маузер. Оксана рвучким жестом спинила його руку* (Корн., I, 1955, 50); *Берник швидко присів і рвучким стрибком перенісся на край урвища* (Мур., Бук. повість, 1959, 27); *Лікар забігав по кабінету рвучкими кроками* (Мик., Повісті.., 1956, 121); // Уривчастий, різкий. *Раптовий сміх* [Самка], *хрипкий і не по літах басистий, рвучкий, як і властивий йому тон балачки, були його характерними рисами* (Досв., Вибр., 1959, 222); *З глибини ночі почувся рвучкий, бадьорий гудок паровоза* (Трубл., I, 1955, 88); *Котрийсь із парубків зненацька починав голосно співати коломийку до танцю, кидаючи слова в такт рвучкої і лагідної музики* (Мас., Під небом.., 1961, 35).

3. Запальної вдачі, енергійний, швидкий (про людину). *Реджі змарнів і став хмурим, але по-давньому стрункий і рвучкий в рухах* (Коч., II, 1956, 145); *Кремезний та рвучкий юнак то сідав на табурет, то бігав з кутка в куток* (Ільч., Вибр., 1948, 126).

4. *до чого, розм.* Який відзначається великим потягом, прагненням до чого-небудь. *Бувалий* [Степан Облога], *сердешний, рвучкий до науки. У нього розумні, натруджені руки* (Воронько, Вел. світ, 1948, 96).

РВУ́ЧКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **рвучки́й.** *Любуша дуже змінилася. В ній вже немає колишньої рвучкості, її рухи спокійні, в них більше жіночності* (Коч., II, 1956, 43).

РВУ́ЧКО. Присл. до **рвучки́й** 1—2. *Зігрітий спогадами, Семен немов не помічає, як рвучко вітер метляє полами його розстібнутого кожушка* (Сміл., Зустрічі, 1936, 160); *Орися, бліда і злякана, побачивши Тимка, рвучко встала з-за столу* (Тют., Вир, 1964, 96); *Коні рвучко взяли з місця* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 197); *Килигей скомандував зробити перекличку.— Перший! Другий! Третій! — голосно, рвучко стали вигукувати з правого флангу фронтовики* (Гончар, II, 1959, 44); *Рвучко клацнув замок у дверях* (Кучер, Зол. руки, 1948, 225).

РВ'ЯНИЙ, а, е, *заст., рідко.* Ревний.

РВ'Я́НО, *заст., рідко.* Присл. до **рв'я́ний.** *Не дивуйте, що серце так рв'яно, Щиро прагне і волі і діла* (Л. Укр., I, 1951, 26).

РДЕ́СНИК, а, *ч.* (*Potamogeton* L.). Водяна рослина з довгим стеблом і невеликим плаваючим листям; цвіте білими квітками; // *у знач. ім.* **рдéсникові,** вих, *мн.* Родина болотяних рослин.

РДЕСТ, а, *ч.* Те саме, що **рдéсник.** *Водяні плеса* [Дунаю], *що розкинулися серед очеретів, багаті на різні рослини: рдест, ряску, стрілолист, водяний горіх* (Наука.., 8, 1967, 49).

РЕ, *невідм., с.* Друга нота музичної гами.

РЕАБІЛІТА́ЦІЯ, ї, *ж.* Поновлення доброго імені, репутації несправедливо заплямованої або безпідставно звинуваченої людини. *Першим виступив місцевий наш поет Вишневий. Тема його вірша — реабілітація нової жінки — звучала лірично* (Кач., II, 1958, 17); *Коли відбувався величезний процес перетворення робітничого класу з класу в собі в клас для себе, відчув* [М. Горький], *що найголовніше — це боротьба за людину, реабілітація людини* (Рад. літ-во, 10, 1968, 89).

2. *юр.* Відновлення в правах людини, стосовно якої скасовано судовий вирок. *Вийшовши з залу суду, де розбиралась справа Теміра і закінчилась цілковитою його реабілітацією, Манченко побіг до лікарні, щоб сповістити про це доктора* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 276).

РЕАБІЛІТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **реабілітува́ти.** [В і к т о р:] *Ви?! Той самий?..* [А н т і н:] *Той самий. Не бійтесь, я не втік з заслання. І навіть не амністований. Просто реабілітований* (Лев., Нові п'єси, 1956, 102); // **реабілітóвано,** *безос. присудк. сл. Якось гімназист Зося, бешкетуючи.., ненароком влучив квачем у царський портрет. Бешкетника після батьківської випарки за добрий подарунок директорові гімназії було повністю реабілітовано* (Речм., Весн. грози, 1961, 110).

РЕАБІЛІТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. *кого, що.* Поновлювати добре ім'я, репутацію несправедливо заплямованої або безпідставно звинуваченої людини. [Ю р к о в и ч:] *Але... але ви, друже мій, помиляєтесь! Я тільки хочу реабілітувати добре ім'я Марії Іванівни...* (Стар., Вибр., 1959, 412); — *Я вважаю за потрібне в ім'я справедливості встановити нарешті істину і реабілітувати честь партизана* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 206); // *що.* Знаходити виправдання чомунебудь. *Жду.. надрукування «Тартюфа», бажав би, щоб воно сталося якнайшвидше, і в цьому бажанні є немала частка егоїзму: хотілось би трохи реабілітувати свою працьовитість* (Сам., II, 1958, 466); *Титанові* [металу] *властиві чудові якості, які кінець кінцем реабілітують його дорожнечу* (Рад. Укр., 15.II 1969, 3).

2. *юр.* Поновлювати в правах людину, стосовно якої скасовано судовий вирок.

РЕАБІЛІТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* 1. Одержувати реабілітацію.

2. *тільки недок.* Пас. до **реабілітува́ти.**

РЕАГЕ́НТ, у, *ч., хім.* Те саме, що **реакти́в.** *Вода сама по собі у природних умовах сильний хімічний реагент, що має здатність розчиняти значну кількість мінералів* (Курс заг. геол., 1947, 128).

РЕАГУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **реагува́ти** 1. *Давно я не спостерігав такого тісного єднання артистів з публікою, такого гострого й щирого реагування глядачів на те, що діється на сцені і чується в музиці* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 13); *Явище алергії — ненормальне, хворобливе реагування організму на певні речовини* (Хлібороб Укр., 10, 1968, 37).

РЕАГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. Діяти, поводити себе певним чином під впливом чого-небудь або у від-

повідь на щось, виявляючи відповідне ставлення до кого-, чого-небудь. *Як би вона реагувала, коли б такий випадок трапився не з нею, а з сусідкою, товаришкою по роботі, подругою?* (Ю. Янов., II, 1954, 67); *Стефаник.. не говорив ніколи одноманітно, реагував на розмову жваво, гостро, усміхом і жартами* (Письмен. зблизька, 1958, 107); *Особливо гаряче реагують на перипетії футбольної гри аргентінці, для яких футбол є національною грою* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 138); // Виявляти певні рефлекси, відповідати якимись рухами на яке-небудь подразнення, вплив зовнішнього середовища (про організм, тіло людини чи тварини та його частини). *При непритомності зіниці очей реагують на світло, а в разі смерті залишаються розширеними незалежно від освітлення* (Наука.., 7, 1970, 37).

2. Вступати в хімічну реакцію. *Окис азоту не реагує ні з лугами, ні з кислотами* (Хімія, 9, 1956, 71).

РЕАГУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **реагува́ти.** *Свої наукові роботи він провадив.. з обліком кількості реагуючих речовин і продуктів реакції* (Хімія, 7, 1956, 22).

РЕАКЛІМАТИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **реакліматизува́ти** і стан за знач. **реакліматизува́тися.** *Головним завданням в справі реакліматизації бобра є створення відповідних природних умов для його поселення* (Вісник АН, 11, 1953, 45).

РЕАКЛІМАТИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Заново розводити в будь-якій місцевості ті чи інші цінні сорти рослин або породи тварин, які там колись жили, але потім вимерли.

РЕАКЛІМАТИЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* 1. Заново акліматизуватися, пристосовуватися до кліматичних чи інших життєвих умов будь-якої місцевості (про рослини, тварин). *Акліматизуються і реакліматизуються* [в СРСР] *цінні види мисливсько-промислових тварин* (Наука.., 8, 1958, 1).

2. *перен.* Заново призвичаюватися до певної обстановки, до того чи іншого середовища (про людей).

РЕА́КТИВ, у, *ч., хім.* Речовина, що вступає в характерну реакцію з іншою речовиною і тим самим дає можливість виявити наявність останньої в певній сполуці. *Найпростіше завчасно ввести ізотоп у ту речовину чи реактив, з допомогою якого вона аналізується* (Наука.., 5, 1959, 22); *Оксана тихо відійшла до своїх реактивів, знову поринула в роботу* (Кучер, Вогник, 1952, 47).

РЕАКТИ́ВНИЙ, а, е. 1. *хім.* Прикм. до **реакти́в.**

2. *фіз.* Який виникає під дією сили віддачі. *В ракеті Ціолковського паливо одночасно є і запасом маси, необхідної для реактивного відкидання, і джерелом енергії* (Наука.., 12, 1956, 9); *Реактивна сила; Реактивний опір.*

3. *техн.* Сконструйований на основі використання сили тяги, створюваної струменем газу, пари і т. ін. *Молібден і деякі його сплави використовують для виготовлення деталей реактивних двигунів і газових турбін* (Наука.., 3, 1958, 11); *Шугають в небі реактивні літаки з швидкістю блискавок* (Гончар, Тронка, 1963, 122).

4. *фізл., біол.* Здатний реагувати певним чином на вплив зовнішнього середовища, на будь-яке подразнення. *Центральною ідеєю* [О. Богомольця] *було положення про те, що шкідливі фактори навколишнього середовища можуть пошкодити організмові лише при порушенні його реактивних здатностей* (Рад. Укр., 24.V 1961, 3).

РЕАКТИ́ВНИК, а, *ч., розм.* 1. Реактивний літак. *І жайворон, і крилань-боривітер, і стріловидий реактивник — це небо моєї Радянської України* (Рад. Укр., 9.III 1964, 2).

2. Пілот реактивного літака. — *Уявляєте, реактивникові, швидкісникові на полотняному АН-2 опинитись! Повне з мого боку презирство. А проте потім, як роздивився... та він же трудяга! Та на ньому ж політати вранці над полем — одна насолода!* (Гончар, Тронка, 1963, 72).

РЕАКТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* 1. *хім.* Здатність бути реактивом, вступати в реакцію.

2. *фізл., біол.* Здатність реагувати певним чином на вплив зовнішнього середовища, на будь-яке подразнення. *Провідною проблемою всіх досліджень акад. Богомольця була проблема нормальної і патологічної реактивності організму* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 304); *З ростом і розвитком дитини її реактивність підвищується і досягає максимуму до періоду статевого визрівання* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 79).

РЕА́КТОР, а, *ч.* 1. *ел.* Потужна котушка індуктивності для обмеження струмів короткого замикання і підтримування напруги у високовольтних установках. *Образно. *Наш квапливий крок стає все ширшим, швидшим, і ми з вами щораз повинні бачити все далі й далі. Бо час міняється, бо в реакторі сучасної перенапруги інакшою стає й душа народу* (Літ. Укр., 27.XI 1970, 2).

2. *хім.* Апарат для проведення хімічних реакцій при певних температурах і тисках.

3. *фіз.* Установка, де відбувається керована ланцюгова ядерна реакція поділу атомних ядер. *Радіаційні зміни в речовині треба враховувати при проектуванні і експлуатації реакторів* (Наука.., 9, 1956, 6).

△ **А́томний (я́дерний) реа́ктор** — те саме, що **реа́ктор** 3. *На існуючих атомних реакторах регулюючі і запобіжні пристрої працюють з датчиками, встановленими нерухомо* (Наука.., 10, 1963, 39); *На практиці ланцюгову реакцію ділення урану використовують у так званих ядерних реакторах* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 253).

РЕАКЦІ́ЙНИЙ, а, е. Пов'язаний з реакцією (у 3 знач.); протилежне п р о г р е с и в н и й. *Нині, коли відбувається зміцнення позицій соціалізму в міжнародному масштабі, імперіалістичні кола покладають надії на реакційний націоналізм, шовінізм, сподіваються.. ослабити прогресивні рухи* (Ком. Укр., 7, 1965, 11); *— Ця делегація складається з безбожниць, які цілком усвідомили ворожу трудящим, реакційну роль релігії* (Мик., II, 1957, 384).

РЕАКЦІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **реакці́йний.** *Занепад і розклад буржуазного суспільства, реакційність його виробничих відносин виявляються також і в дедалі більшій тенденції до скорочення виробництва, в усе частіших економічних кризах* (Ком. Укр., 1, 1961, 15).

РЕАКЦІ́ЙНО. Присл. до **реакці́йний.**

РЕАКЦІОНЕ́Р, а, *ч.* Прибічник політичної реакції. *Десятки походів проти комунізму розпочинали реакціонери всіх мастей* (Рад. Укр., 29.I 1959, 1); // Запеклий ворог усього нового, прогресивного. *Реакціонери не тільки нарощують запаси атомних і водневих бомб, але й мобілізують усі засоби «психологічної війни»* (Ком. Укр., 2, 1966, 36); *Літературні модерністи та реакціонери нерідко виступали й як проповідники націоналістичних теорій* (Рад. літ-во, 4, 1965, 88).

РЕАКЦІОНЕ́РКА, и, *ж.* Жін. до **реакціоне́р.**

РЕА́КЦІЯ, ї, *ж.* 1. Дія, вчинок, жест, міміка і т. ін., що виникають у відповідь на яку-небудь дію, вчинок, вплив ззовні. *Знайомі звуки викликають .. реакцію на його лиці* (Хотк., II, 1966, 371); *Його звичка не скидати в учительській кашкета викликає в декого з педагогів реакцію іронічну* (Гончар, Бригантина, 1973, 48); *Нова позиція Франка щодо завдань критики була в деякій мірі здоровою*

реакцією на її байдужість до естетичної природи літератури (Рад. літ-во, 3, 1957, 42).

2. *фізл., біол.* Відповідь організму на зовнішнє чи внутрішнє подразнення. *Згідно з вченням І. П. Павлова, захисні реакції організму розвиваються як рефлекторні процеси, здійснювані через центральну нервову систему* (Мед. ж., XXIV, 6, 1954, 23); *Кожна реакція організму тварини відбувається за принципом рефлексу, тобто є відповіддю на зовнішні впливи* (Психол., 1956, 9); *Досліди.. показали, що людей за їх реакцією на невагомість можна розбити на три групи. Одним невагомість подобається, іншим байдужа, у третіх викликає деякі неприємні явища* (Рад. Укр., 5.IX 1962, 3); // *тільки одн.* Різкий спад, занепад фізичних і душевних сил після піднесення, напруження. *Мені хотілось цим грубим словом ударить читача, підчеркнути* [підкреслити] *всю гидоту психічної реакції обивателя після хвильового підйому* (Коцюб., III, 1956, 371).

3. *тільки одн.* Активний опір суспільному прогресові з боку відживаючих або переможених класів, їхніх партій чи політичних угруповань; політичний режим, установлений для збереження і зміцнення старих суспільних порядків, для придушення прогресивних сил. *Вибори відбуваються в обстановці найшаленішої реакції, при повному розгулі контрреволюційної несамовитості царської урядової зграї..* (Ленін, 19, 1971, 66); *Після поразки революції 1848—1849 рр. в Європі на ціле десятиріччя встановилась реакція — придушення передових суспільних рухів і ідей* (Нова іст., 1956, 163); *Розгром фашизму був історичним актом, здійснення якого домагалися також і кращі сини німецького народу, що брали участь у боротьбі з реакцією і віддали своє життя за світлі ідеали* (Ком. Укр., 5, 1970, 89); *Навіть за часів чорної реакції не можна було погасити полум'я правди, що палало в трудах Сєченова, Павлова, Менделєєва, Тімірязєва* (Рильський, III, 1956, 11); // *збірн.* Реакціонери, реакційні угруповання. *Основна політична й ідеологічна зброя, яку використовують міжнародна реакція і рештки внутрішніх реакційних сил проти єдності соціалістичних країн,— націоналізм* (Програма КПРС, 1961, 21); *Час працює не на чорні сили реакції, а на сили миру і прогресу!* (Рад. Укр., 2.IV 1961, 4); *Ганебний фарс клерикальної реакції з відлученням Толстого від церкви викликав обурення й протест у широких колах інтелігенції та робітників* (Рад. літ-во, 4, 1965, 21).

4. Хімічна взаємодія між двома або кількома речовинами, що призводить до створення нових речовин. *Перетворення одних речовин в інші називаються хімічними явищами, або хімічними реакціями* (Хімія, 7, 1956, 6).

△ **Ланцюго́ва реа́кція** *див.* **ланцюго́вий.**

РЕА́Л [1], а, *ч.* Старовинна іспанська срібна монета. *Максим Кривоніс уніс до хати торбу з грішми і сказав: — Тут тобі, пане Трохиме, і арабські цехіни, і гішпанські* [іспанські] *реали, биті таляри і червінці* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 157).

РЕА́Л [2], а, *ч., друк.* Стіл з похилою верхньою дошкою, на яку ставиться каса з шрифтом для складання. *Цей будинок під № 48 перетворено в музей-друкарню, де можна бачити реал з касами, заповненими російським шрифтом, і друкарську машину* (Рад. Укр., 4.I 1969, 5).

РЕАЛІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **реалізува́ти.** *Ускладнення міжнародної обстановки і неминуче в зв'язку з цим збільшення затрат на оборону може затримати реалізацію планів піднесення добробуту народу* (Програма КПРС, 1961, 87); *Овочівництво—така галузь, де потрібна негайна реалізація більшості достигаючих плодів* (Колг. Укр., 9, 1961, 29).

РЕАЛІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Основний метод художнього пізнання і правдивого відображення об'єктивної дійсності в її типових рисах, а також напрям у літературі і мистецтві, представники якого застосовують цей метод. *В образотворчому мистецтві боротьба за ідейне мистецтво нерозривно зв'язана з боротьбою за реалізм, проти якого виступали формалісти, буржуазні націоналісти та ін.* (Мист., 5, 1955, 4).

△ **Крити́чний реалі́зм** — художній метод прогресивного мистецтва і літератури буржуазного суспільства, який полягав у глибоко правдивому відображенні життя і розкритті протиріч суспільної дійсності. *Критичний реалізм і його видатні представники глибоко, чесно і правдиво зображали минуле життя* (Мал., Думки.., 1959, 6); **Соціалісти́чний реалі́зм** — художній метод радянської літератури і мистецтва, який ставить своєю метою правдиве історично-конкретне зображення дійсності в її революційному розвитку і комуністичне виховання трудящих. *Соціалістичний реалізм відбиває життя в його революційному розвитку. В цім його суть, і цим саме істотно різниться він од реалізму критичного* (Рильський, III, 1955, 158).

2. Уміння і здатність правильно враховувати і творчо оцінювати об'єктивні умови, можливості, співвідношення сил і т. ін. *Реалізм політики КПРС полягає в тому, що партія прагне всемірно використати в цілях комуністичного будівництва як моральні.., так і матеріальні стимули* (Ком. Укр., 12, 1965, 55).

△ **Наївний реалі́зм** — стихійно-матеріалістичний світогляд людини, який формується на основі безпосереднього життєвого досвіду.

3. Об'єктивно-ідеалістичний напрям у середньовічній схоластичній філософії, представники якого на противагу номіналістам вважали, що загальні поняття (універсалії) існують реально, незалежно від речей, передують речам.

РЕАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **реалізува́ти.** *Фантастична утопія може включати в себе елементи і алегоричного переосмислення, і злободенної соціально-політичної сатири, і лірико-філософські роздуми про майбутнє. Вперше багаті можливості утопічного жанру були реалізовані в творчості Уеллса* (Рад. літ-во, 3, 1964, 124); *Підприємства повинні дбати насамперед про те, щоб уся продукція була реалізована* (Наука.., 3, 1967, 3).

РЕАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Здійснювати, робити реальним, втілювати що-небудь у життя. *Після Чумака лишився невеликий літературний доробок.. Нагла смерть не дала йому розгорнути сили, реалізувати всі можливості* (Еллан, II, 1958, 105); *Валя кожну мою пораду ловила якось на льоту, вміла її реалізувати* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 362).

2. Переводити на гроші, продавати. *Щоб рентабельно вести господарство, треба не тільки мати дешеву продукцію, але й вчасно реалізувати її по відповідних цінах* (Ком. Укр., 5, 1960, 58).

РЕАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* 1. Здійснюватися, ставати реальним, втілюватись у життя. *Зв'язок мистецтва з матеріальними основами класового суспільства реалізується, головним чином, через класову боротьбу, політичні відносини і взаємодію різних форм ідеології* (Мист., 6, 1955, 8).

2. Переводитися на гроші, продаватися. *Значить, товари повинні реалізуватися як вартості, перш ніж вони дістануть можливість реалізуватись як споживні вартості* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 90).

3. *тільки недок.* Пас. до **реалізува́ти.**

РЕАЛІ́СТ, а, *ч.* 1. Послідовник реалізму (у 1 знач.). *Переконаний реаліст, Шевченко вимагав від письменника й митця глибокого знання народу та його життя* (Мист.,

2, 1955, 14); *М. Пришвін називав справжнім реалістом такого письменника, який добре бачить темні й світлі сторони життя, але справу свою веде у світлий бік і тільки пройдений в цей бік шлях вважає реальністю* (Рад. літ-во, 3, 1968, 27).

2. Людина, яка вміє і здатна правильно враховувати і тверезо оцінювати об'єктивні умови, можливості, співвідношення сил і т. ін. *Незаможник — селянин. Він практик, господар, реаліст* (Еллан, II, 1958, 97); *Реалістичний характер соціалістичного мистецтва обумовлюється, насамперед, тим, що воно виражає естетичні потреби будівників соціалізму — переконаних і послідовних реалістів у всьому своєму житті* (Талант.., 1958, 23).

3. У дореволюційній Росії — учень реального училища. *Менша сестра, гімназистка, бачила з вікна, що Юрій розмовляв з якимсь реалістом* (Бурл., Напередодні, 1956, 12); *В класах першої української гімназії співали гімназисти, реалісти, семінаристи* (Смолич, Мир.., 1958, 78).

4. Послідовник реалізму (у 3 знач.).

РЕАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до реалізму. *Стародавні міфи, народні пісні, фрагменти печерного живопису, які дійшли до нас, в основі своїй є реалістичними* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 19); *У поемі «Прометей» А. Малишко створив глибоко хвилюючий реалістичний образ захисника всього найдорожчого на землі — Вітчизни, народу, життя* (Іст. укр. літ., II, 1956, 639); *Його вдача була реалістична, любила ясність красок і простоту ліній* (Фр., IV, 1950, 249).

РЕАЛІСТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **реалісти́чний**. *Реалістичність трактування того чи іншого мотиву у східнослов'янському образотворчому мистецтві поєднується з примхливістю загальної композиції речі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 348); *Загальний напрямок розвитку нашої художньої ленініани можна визначити як посилення реалістичності в процесі цілісного відтворення епохи Жовтневої революції* (Рад. літ-во, 6, 1967, 25).

РЕАЛІСТИ́ЧНО. Присл. до **реалісти́чний**. *В радянських умовах народна творчість, як і професіональне мистецтво, реалістично відображає соціалістичну дійсність* (Нар. тв. та етн., 3, 1967, 22).

РЕАЛІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **реаліст** 1, 2. *Через окрему деталь О. Кобилянська вміє відтворити психологію класу; в цьому велика сила письменниці-реалістки* (Рад. літ-во, 3, 1967, 40).

РЕА́ЛІЯ, ї, *ж., наук.* Річ, що існує матеріально; будь-який предмет матеріальної цінності. *Нерідко траплялося, що сучасність виявляла себе отими поодинокими реаліями, а самий дух її поетові так і не вдавалося вловити* (Літ. Укр., 20.XII 1968, 3).

РЕА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який існує в об'єктивній дійсності; дійсний; протилежне у я в н и й. *Ваня ніби прокинувся від сну, вступає з книжкового в реальний світ — світ боротьби, політики, де йому належить почесне місце молодого бійця-революціонера* (Шер., Перші загони, 1939, 38); *Сила публіцистики — в реальних фактах і в живих людях* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 190); *О. М. Горький відзначив, що у витворах народної уяви завжди жило прагнення поліпшити реальне життя* (Рильський, III, 1956, 141); // *у знач. ім.* **реа́льне**, ного, *с.* Те, що існує в об'єктивній дійсності; протилежне у я в н е. *Солодкі випари романтики оповили його душу чарами, вивели за межі реального — в світ фантастичної героїки* (Кол., Терен.., 1959, 78).

△ **Реа́льна заробі́тна пла́та** — кількість предметів споживання й послуг, які може мати трудящий на свою номінальну заробітну плату. *Необхідно провадити рішучу боротьбу за збереження реальної заробітної плати робітникам шляхом забезпечення сталості цін продуктів* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 257).

2. Який можна здійснити, виконати. — *Ми довели на ділі, що наш план цілком реальний* (Крот., Сини.., 1948, 7); *Мрії багатьох поколінь людей про проникнення в космічні простори стають все більш реальними* (Наука.., 2, 1958, 28).

3. Який відзначається вмінням і здатністю правильно враховувати і тверезо оцінювати об'єктивні умови, можливості, співвідношення сил і т. ін. *Ворог усякого сентименталізму, він поглядав на світ холодним оком анатома.. Одним словом, був се чоловік наскрізь «позитивний» і реальний* (Фр., II, 1950, 292).

4. *заст.* Який має практичне значення, практично потрібний. — *В клас не ходять* [студенти], *до церкви не ходять, про богословію ніхто й не дбає. Кинулись на ті реальні науки й носяться з ними, як бог зна з чим!* (Н.-Лев., I, 1956, 564).

△ **Реа́льна шко́ла; Реа́льне учи́лище** — у дореволюційній Росії — середній навчальний заклад, в якому віддавалася перевага природничим і точним наукам. — *Коли був малий,— оповідав* [Йоганн] *своїм гарним голосом,— мусив пасти кози в свого родича на Моравії, де його посилали до реальної школи, не до гімназії* (Коб., III, 1956, 346); *Він — учень реального училища — сидить над хитрою алгебраїчною задачею* (Шовк., Інженери, 1956, 310).

5. *рідко.* Реалістичний. — *Правда, картина не зовсім естетична, але зате реальна,— тяг далі Леонід Семенович жарт* (Н.-Лев., IV, 1956, 75); *Вже в половині 1876 року він* [І. Франко] *виступає з першими не фантастичними, а реальними оповіданнями: «Лесишина челядь» і «Два приятелі»* (Коцюб., III, 1956, 32).

РЕА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість за знач. **реа́льний** 1—3, 5. *Все те, що Гловацький вважав за хліборобські мрії, в устах бригадира звучало, як цілком здійсненні речі, як реальність завтрашнього дня* (Жур., До них іде.., 1952, 144); *Надзвичайно важливим у плановому господарстві є реальність планів і своєчасність доведення їх до кожного колгоспу, бригади і ферми* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 24); *В оповіданнях «На дні» і др., в своїх «Тюремних сонетах» Франко дає нам страшну і захоплюючу по своїй реальності картину «дна» — тюрми* (Коцюб., III, 1956, 38).

2. Об'єктивно існуюча дійсність; явища, події, факти, предмети дійсності. *Природа, жива людина, людина-борець, реальність були основою творчості Шевченка, його світогляду* (Корн., Разом із життям, 1950, 15); *Дерзновенні її* [партії] *задуми будуть перетворені в реальність* (Ком. Укр., 1, 1959, 4); // *діал.* Нерухоме майно. — *Нема іншого виходу, лиш подаватися на перенесення* [переселення]. *Але ж бо матеріальна руїна. Тут продай хату й реальність, а там не купиш* (Март., Тв., 1954, 191).

Об'єкти́вна реа́льність *див.* **об'єкти́вний** [1].

РЕА́ЛЬНО. Присл. до **реа́льний** 1—3, 5. *В результаті самовідданої праці радянського народу, теоретичної і практичної діяльності Комуністичної партії Радянського Союзу людство здобуло реально існуюче соціалістичне суспільство* (Програма КПРС, 1961, 16); *Стоїть* [Мурашко] *біля столу, розіклавши свої численні записи, схеми та діаграми, і говорить про майбутній таврійський канал як про щось уже реально здійсниме* (Гончар, Таврія, 1952, 252); *Все життя він був оптимістом і мрійником, але завжди вмів реально оцінювати обстановку* (Дмит., Обпалені.., 1962, 14).

РЕАМПУТА́ЦІЯ, ї, *ж., мед.* Повторна або додаткова ампутація.

РЕАНІМАТÓЛОГ, а, *ч.* Фахівець з реаніматології. *Реаніматологи — лікарі незвичайної спеціальності. Щоб не упустити хистку грань життя, вони ведуть рахунок часу на секунди* (Веч. Київ, 9.VII 1968, 4).

РЕАНІМАТОЛÓГІЯ, ї, *ж.* Розділ медицини, який вивчає методи оживлення організму, що перебуває в стані клінічної смерті, а також способи запобігання клінічній смерті під час операцій. *Реаніматологія — наука про оживлення — за останні десятиріччя виділилась у самостійну медичну спеціальність* (Наука.., 7, 1970, 36).

РЕАНІМАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до реанімації. *Надання першої допомоги у випадку раптової смерті складається з двох реанімаційних прийомів. Крім штучного дихання, слід застосовувати ще й так званий непрямий масаж серця* (Наука.., 7, 1970, 35); *Робота в реанімаційному відділенні потребує від медичного персоналу — від лікаря до санітарки, особливого нервового і фізичного напруження* (Веч. Київ, 12.VIII 1968, 2).

РЕАНІМА́ЦІЯ, ї, *ж.* Штучне відновлення деяких життєво важливих функцій організму, який перебуває в стані клінічної смерті. *Юрій Федорович Геря — представник молодшого покоління нечисленного ще загону медиків, що вивчають питання оживлення — науку реанімації* (Знання.., 8, 1967, 8).

РЕ́БЕ, *невідм., ч., розм.* Те саме, що **ра́бин.** *Серед пригод.. були наїзди Рабиновичевого батька, старого ребе Шаї* (Еллан, II, 1958, 33).

РЕБЕ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **ребро́** 1. *Як правило, дефекти постави розвиваються в дитячому і юнацькому віці. В цей період виникає небезпека серйозних скривлень хребта, появи реберного горба, опущення одного плеча тощо* (Наука.., 7, 1970, 56).

РЕБЕ́РЦЕ, я, *с.* Зменш.-пестл. до **ребро́** 1. *Темна морська просторінь навкруг, і тільки сонце високе, зенітове смажить їх і тут, ллється на плечі дівчині, на голі Віталикові реберця, на густу темно-синю гладінь* (Гончар, Тронка, 1963, 235); *Стецюра послужливо простяг йому реберце тараньки* (Дмит., Наречена, 1959, 188); *Ой, дівчино, не в'яли, Мого серця не пали! Мого серця, Край реберця, Мого серця не пали!* (Пісні та романси.., II, 1956, 122); *Спинні лусочки на боках тулуба* [полоза чотирисмугого] *гладенькі, посередині спини з невеличкими, але помітними реберцями* (Визначник земноводних.., 1955, 126); // *ірон.* [Т а р а с:] *А чом же вам його* [пана] *не смикнути гачечком під реберце, як шворкою відерце?* (Голов., Поезії, 1955, 357).

◇ **Ада́мове ребе́рце** *див.* **ада́мів.**

РЕБЕ́РЧАСТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **ребри́стий.**

РЕБО́РДА, и, *ж., спец.* Круговий виступ по краю обода колеса або шківа, який не дає колесу під час руху зійти з рейки і запобігає сповзанню ременя із шківа. *Різниця в довжині маркерів дорівнює відстані між ребордами передніх коліс або внутрішніми краями гусениць трактора* (Механ. і електриф.., 1953, 83); // Спеціальне обладнання на дискових сошниках сівалок для обмеження глибини загортання насіння землею. *Сівалка має 12 дискових сошників, обладнаних ребордами — обмежувачами глибини та коточками* (Колг. енц., II, 1956, 49).

РЕБРА́СТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **ребри́стий.** *Через деякий час вона взяла стільчика і вмостилась доїти худу, ребрасту корову* (Добр., Тече річка.., 1961, 29).

РЕБРИ́СТИЙ, а, е. 1. У якого випинаються ребра (у 1 знач.). *Микола скинув сорочку, майку, підставив комарам та мошкам своє смагляве ребристе тіло* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 50).

2. Який має в своїй основі ребра (у 2 знач.). *Мов кит-риба з перебитим хребтом, лежав у воді ребристий міст* (Панч, На калин. мості, 1965, 106); *Гнідий кінь з темною гривою тяг довгу ребристу гарбу* (Дор., Не повтори.., 1968, 134).

3. Який має поверхню з виступами, гранями, нерівними краями. *Хвилями сріблились ребристі співучі горби* (Баш, На.. дорозі, 1967, 158); *Ребристі хмари вподовж обрію розжеврілися, стояли, мов золоті гори* (Гончар, III, 1959, 304); *То були тихі прекрасні висілки з маленькими будиночками, що їжачилися під сірим небом гострими червоними покрівлями, встеленими ребристою черепицею* (Загреб., Європа 45, 1959, 248); *У патисонів форма тарілково-сплюснута, плоди невеликі, ребристі, блідо-зеленого забарвлення* (Укр. страви, 1957, 197).

РЕБРИ́СТО. Присл. до **ребри́стий.** *Замість башти на ньому* [на танку] *ребристо здіймається щось схоже на кран* (Гончар, Тронка, 1963, 184).

РЕБРО́, á, *с.* 1. Дугоподібний скелетний утвір людини і хребетних тварин, який іде від хребта до грудної кістки. *Грудні хребці сполучаються з 12 парами ребер. Ребра мають вигляд вузьких зігнутих пластинок, які на своєму передньому кінці переходять у хрящі* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 33); *Горленкові стало погано. Шабля Потоцького розрубала йому плече, ключицю і перші ребра* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 37); *Пара клубилась над опуклими ребрами конячини* (Ільч., Серце жде, 1939, 172); *У порівн. *Вікна* [халупок] *були повидирані, комишові стріхи обсипались, і кінці лат стирчали з них, як ребра кістяка* (Коцюб., I, 1955, 368).

◇ **Ада́мове ребро́** *див.* **ада́мів; Аж ре́бра зна́ти** *на кому* — хто-небудь дуже худий. — *Чого ви колись були сухі, аж ребра на вас було знать, а тепер од ситі трохи не луснете? — питає кішечка в собак* (Н.-Лев., III, 1956, 298); **Гачко́м за ре́бра [зачіпа́ти]** *див.* **гачо́к; М'я́ти ре́бра** *див.* **м'я́ти; Обламáти ре́бра** *див.* **обла́мувати**[1]; **Поламáти ре́бра** *див.* **поламáти; Полатáти ре́бра** *див.* **полатáти; Полічи́ти ре́бра** *див.* **полічи́ти; Полоскотáти ре́бра** *кому* — сильно побити кого-небудь. — *Левко похваляється добре полоскотати ребра Юркові Дзвонарю. — На що добре, а на це в Левка вистачить розуму* (Стельмах, I, 1962, 521); **Порахувáти ре́бра** *див.* **порахувáти; Ре́бра світя́ться:** а) дуже виснажений. *Худий, аж ребра світяться* (Номис, 1864, № 8551); б) голий, без одягу. *Голе, аж ребра світяться* (Укр.. присл.., 1955, 41); **Ре́брами світи́ти** — бути дуже худим, виснаженим. [Загуба:] *Коні були — хоч на виставку, а тепер, мабуть, ребрами світять?* (Мам., Тв., 1962, 487); **Сивина́ в бо́роду, а чорт (біс) у ребро́** *див.* **борода́.**

2. Частина кістяка якої-небудь споруди або предмета, яка щось підтримує чи скріплює собою. *Коромисло* [жатки].. *складається з двох пластин.., зміцнених ребрами.. і з'єднаних одна з одною заклепками* (Зерн. комбайни, 1957, 106); *Панель* [перекриття] *складається з часто розміщених ребер, зв'язаних одне з одним тонкою плитою* (Наука.., 2, 1955, 9); *Працювали дружно й весело. Вже на другий день, наче кістяк велетенського ящура, стирчали над обмілиною шпангоути — ребра майбутнього корабля, міцно вправлені в килеву колоду* (Тулуб, В степу.., 1964, 260).

◇ **Світи́ти (світи́тися, зя́яти) ре́брами** — бути напівзруйнованою (про споруду). *Пригадувалося далеке село на Катеринославщині. Голод там. Розкриті хати, повітки світять ребрами* (Головко, I, 1957, 87); *Декілька років потім стояла вона* [хата] *на крутому горбі — мертво, як кістяк, зяяла чорними дірками своїх вікон та дверей, голими ребрами кроков* (Крот., Сини.., 1948, 23).

3. Місце, лінія перетину двох площин. *Грані кристала перетинаються в ребрах* (Рентгеногр. мет., 1959,

79); *Кристали обмежені плоскими, підпорядковано розміщеними гранями, які збігаються в ребрах та вершинах* (Знання.., 2, 1966, 1); // Виступ або кут, утворюваний у місці перетину двох площин. *Гора так і нависла кам'яними ребрами над рікою* (Фр., III, 1950, 7); *Хід сполучення.. викопаний на ребрі гори* (Ю. Янов., II, 1954, 242); // Вузький край або бік якого-небудь предмета (по його довжині). *Диченко сидів згорбившись і замислено водив пальцем по ребру стола* (Шовк., Інженери, 1956, 53); *Ящики з листовим склом ставлять на ребро вздовж кузова* [автомобіля] *на підстилку з соломи* (Підручник шофера.., 1960, 306).

4. *у знач. присл.* **ребро́м.** Вертикально.

◇ **Ста́вити (поста́вити) пита́ння ребро́м** — питати про що-небудь або заявляти щось відверто, принципово, категорично, з усією рішучістю. — *Я зла нікому не робив, Лише собі робив добро,— Один «добряк» так заявив, Питання ставлячи ребром. Ну, що йому я відповім? Якщо лише про себе дбав, Ти заподіяв шкоду всім* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 160).

РЕБРО́ВИЙ, о́ва́, о́ве́. Стос. до ребра (у 3 знач.).

РЕБРУВА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **ребри́стий.**

РЕ́БУС, а, *ч.* 1. Загадка, в якій слова або фрази, що розгадуються, зображено у вигляді комбінації малюнків з літерами та іншими знаками. *Він помітив синка, доньку і дружину — з немовлям на руках, занурених в складні новітні ієрогліфи ребусів* (Досв., Вибр., 1959, 387).

2. *перен.* Що-небудь загадкове, незрозуміле. — *Потрібна практика,— говорила Марійка.— Іноді дивишся — хитрюща задача, просто — ребус!* (Донч., V, 1957, 436); *Не дівчина, а справжнісінький ребус! Хто ж, нарешті, вона така?* (Минко, Ясні зорі, 1951, 55).

РЕВ, у, *ч.* 1. Гучний, протяжливий крик тварини, тварин; ревіння. *Чутно рев бидла і ржання коней, випущених на волю* (Л. Укр., II, 1951, 203); *Оголеними дорогами гонять маржину з полонини, і наповнюються шляхи ревом волів, дзвоном калатал, гейканням пастухів* (Хотк., II, 1966, 267); *У порівн. *Крики нелюдські, страшні до зір підіймає високих* [Лаокоон], *Мовби той рев, що жертвенний бик видає недобитий* (Зеров, Вибр., 1966, 244); // Несамовитий крик, гвалт, лемент людини, людей. *З боку міста залунали постріли, стало чути рев юрби* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 453); *Ніде не співали, хоч і був Новий рік. Тільки здаля, з-поза річки, долинав часом п'яний фашистський рев* (Довж., I, 1958, 307); // *перен.* Звуки, що нагадують гучний, протяжливий крик тварини, тварин; сильний шум, гуркіт. *Він не боявся ані реву бурі, ані гуркоту громів* (Фр., IV, 1950, 337); *З ревом оглушливим хвиля страшенна об берег високий Билася там і солоною піною все заливала* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 107); *Рев мотора віддалявся, поволі заглухаючи* (Ле, Клен. лист, 1960, 132); *Несамовитим ревом ревнули в порту сирени* (Гончар, II, 1959, 48); *Одного ранку Жменяк прокинувся від страшенного раптового реву канонади* (Томч., Жменяки, 1964, 287); *Мотор запрацював. Зі страшним ревом «яструбок» свічкою пішов у небо* (Ю. Янов., I, 1954, 49); *Величний рев органа наповнив усю церкву* (Довж., I, 1958, 244).

2. *розм.* Голосний плач. *Нестямний крик і рев Івася, мов батогом, стьобнув Горпині по ухові* (Мирний, I, 1954, 266); *Піднявся рев... Гірко ревуть діти...* (Коцюб., I, 1955, 442).

РЕ́ВА, и, *ч. і ж., розм.* Людина, яка часто, багато плаче; плакса. — *Що це у вас? Чого ти ревеш, рево? — пита, уступивши у хату, мати* (Мирний, IV, 1955, 29); *У порівн. *День почався суворою карою. Ладька, звичайно, ревів як рева, одбріхувався, просився і за кожною лінійкою вихоплював долоні* (Мик., Повісті.., 1956, 7).

РЕВАКЦИНА́ЦІЯ, ї, *ж., мед.* Повторна вакцинація. *Потреба ревакцинації може виникати десь років через два після вакцинації* [проти туляремії] *і за епідемічними вимогами* (Мікр. ж., XXV, 1, 1953, 31).

РЕВАКЦИНО́ВАНИЙ, а, е, *мед.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ревакцинува́ти.** *Внутрішкірна алергічна реакція.. була позитивною тільки у осіб, видужалих після туляремії, ревакцинованих і підданих нашкірній вакцинації* (Мікр. ж., XXV, 1, 1953, 31).

РЕВАКЦИНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., мед.* Повторювати вакцинацію. *Імунітет у прищеплених* [проти бешихи] *свиней зберігається протягом 6 місяців, після чого їх ревакцинують* (Профіл. захвор.., 1955, 150).

РЕВА́НШ, у, *ч.* Відплата за поразку, невдачу, програш і т. ін. у чому-небудь. *Фашистські недобитки у Франції, як бачимо, охоче складають зброю. Але вони складають її... в склади. Щоб готуватися до реваншу* (Смолич, Після війни, 1947, 41); *Він ніяк не міг примиритися з думкою, що чарівний сонячний Крим Туреччина втратила назавжди, і думки про реванш ні на хвилину не покидали голову султана* (Добр., Очак. розмир, 1965, 72); *У попередніх іграх друга збірна* [команда] *програла першій з рахунком 2 : 5 і тепер прагнула реваншу* (Веч. Київ, 14.I 1960, 3).

△ **Матч-рева́нш** *див.* **матч.**

◇ **Бра́ти (узя́ти, дава́ти) рева́нш** — відплачувати за поразки, невдачі, програш і т. ін. у чомусь. *Німці стягують величезні резерви і готують нечуваний за розмахом наступ, щоб узяти реванш за розгром на Волзі* (Перв., Дикий мед, 1963, 117); *На протязі 20 кілометрів підходили все нові частини до місця бою, де червоні давали реванш синім* (Трубл., I, 1955, 78).

РЕВА́НШЕВИЙ, а, е. Те саме, що **рева́ншний.**

РЕВАНШИ́ЗМ, у, *ч.* Політика реваншистів. *Сучасний реваншизм не є чимось якісно новим в історії німецького імперіалізму. Новими є лише деякі його форми прояву* (Ком. Укр., 3, 1968, 62).

РЕВАНШИ́СТ, а, *ч.* Той, хто прагне узяти реванш після своєї воєнної поразки. *Західнонімецькі реваншисти намагаються дістати в свої руки ядерну зброю і виношують плани перекроювання карти Європи* (Рад. Укр., 25.II 1968, 1).

РЕВАНШИ́СТСЬКИЙ, а, е. Стос. до реваншизму і реваншиста. *Американські монополії та їх англійські й французькі союзники відкрито допомагають західнонімецькому імперіалізмові, який цинічно проповідує реваншистські, загарбницькі цілі* (Програма КПРС, 1961, 28); *Реваншистські кола.*

РЕВА́НШНИЙ, а, е. Стос. до реваншу.

РЕВАНШУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.* Здійснювати реванш. — *До праці, Дем'яне Зотовичу, годі реваншувати, шукаючи «правди»!* (Ле, В спопі.., 1960, 135).

РЕВВІЙСЬКРА́ДА, и, *ж., іст.* Скорочення: Революційна військова рада. — *Товариші,— сказав комісар,— мене Реввійськрада призначила вашим комісаром* (Ю. Янов., I, 1958, 107).

РЕВЕНЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **ре́вінь.**

РЕВЕРА́НС, у, *ч.* Перев. у дореволюційному буржуазно-дворянському та міщанському побуті — прпсідання на праву ногу разом з шанобливим уклоном на знак привітання, подяки і т. ін. *Над'їхав князь, вийшов з авто.. Клавда глибоким реверансом відразу звернула його увагу на себе* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 185); *Образно. — *А з неподобствами боротись можна лише гостро, без реверансів* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 216).

РЕВЕРБЕРА́ЦІЯ, ї, *ж., фіз.* Наявність у замкненому просторі поступово згасаючого звучання, яке виникає внаслідок надходження в певну точку розсіяних і багатократно відбитих хвиль після вимкнення джерела звуку. *Оптимальний час реверберації.*

РЕВЕРЕ́НДА, и, *зах.* Ряса. *Панотець ходили широкими кроками по сінях, а поли їх довгої реверенди розвівалися за ними* (Фр., І, 1955, 172).

РЕ́ВЕРС, *ч.* 1. *род.* а, *техн.* Пристосування для зміни напряму руху машини або обертання окремих її робочих частин у зворотний бік.

2. *род.* у, *спец.* Зворотний бік монети або медалі.

3. *род.* у, *ек.* Письмове зобов'язання, гарантія чого-небудь.

РЕВЕ́РСЕР, а, *ч., техн., рідко.* Те саме, що **реве́рсор.**

РЕВЕРСИ́ВНИЙ, а, е, *техн.* Прикм. до **ре́верс** 1. *Верстат ТС-135 обладнаний реверсивним механізмом тренделя* (Практ. з машинозн., 1957, 135); // Такий, в якому можна змінювати напрям руху або обертання. *Валкові стани, у яких можна змінювати напрямок обертання валків, називаються реверсивними* (Слюс. справа, 1957, 45).

РЕВЕ́РСІЯ, ї, *ж.* 1. *біол.* Те саме, що **атавíзм.**

2. *техн.* Те саме, що **реверсува́ння.**

3. *юр.* Повернення майна колишньому власникові.

РЕВЕ́РСОР, а, *ч., техн.* Пристосування для пуску, зміни напряму і швидкості обертання електричних машин.

РЕВЕРСУВА́ННЯ, я, *с., техн.* Зміна напряму руху робочих частин машини на зворотний. *Автоматична подача* [на токарному верстаті] *повинна здійснюватися.. зліва направо і справа наліво, що прийнято називати реверсуванням подачі* (Практ. з машинозн., 1957, 135).

РЕ́ВИ, ів, *мн., розм.* Голосний плач.

◇ **Ре́ви насíли** *кого* — хтось голосно заплакав, заревів. [З і л я:] *Обидили її, покривдили, то її й реви насіли* (Вас., III, 1960, 131); **Ре́ви підня́ти** — голосно заплакати, заревіти. [П р о х о р:] *Скажена баба! Я її ще й пальцем не торкнув, а вона вже й реви підняла!..* (Кроп., III, 1959, 161).

РЕ́ВИЩЕ, а, *с., розм.* 1. Дуже гучний, протяжливий крик тварини, тварин. *Другого дня тваринне ревище сполохало все село* (Юхвід, Оля, 1959, 115); // Несамовитий крик, гвалт, лемент людини, людей. *Галас нагорі, на трибунах* [стадіону], *усе наростав і до початку змагань обернувся на справжнє ревище* (Собко, Стадіон, 1954, 135); *Білява Лорхен.. танцювала на столі поміж пляшок під п'яне ревище очманілої гестапівської компанії* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 62); // *перен.* Дуже сильний шум, гуркіт, схожий на протяжливий крик тварин. *Із ревищем вихор на ниву наскочив* (Манж., Тв., 1955, 56); *Постріли й вибухи зачастішали і злилися в несамовите ревище* (Добр., Очак. розмир, 1965, 168); *Тут листям дубовим встеляли Солдати постелі свої, Несли наше щастя, надію Крізь ревище битви і дим...* (Шпорта, Вибр., 1958, 330); *Говорив-говорив* [Валер'ян], *а потім як ухопив трубу, як підняв ревище серед ночі!* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 172).

2. Дуже голосний плач. [Г р и ц ь к о:] *От тобі й приїхали в гості! Умер хто, що ти, Химо, таке ревище підняла?* (Мирний, V, 1955, 250); — *Прийшов* [управитель] *і почав піддобрюватися цукерками до голодних дітей. Та я його швидко спровадила і цукерки ті за ним услід повикидала. Таке ревище з-за цього в хаті стояло, що не доведи господи,— і Василина сама заголосила, припавши головою до плеча Марії* (Стельмах, І, 1962, 518).

3. *рідко.* Місце забою рогатої худоби. [Ж і р о н д и с т:] *Огида, жах мене проймає, розпач, вся кров моя повстала проти смерті, як у вола на ревищі* (Л. Укр., II, 1951, 176).

РЕВІЗІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до ревізії (у 1 знач.).

△ **Ревізíйна комíсія** — постійний або тимчасовий орган для проведення ревізії (у 1 знач.). *Верховна Рада СРСР призначає, коли вона визнає за необхідне, слідчі та ревізійні комісії* (Конст. СРСР, 1963, 13).

РЕВІЗІОНІ́ЗМ, у, *ч.* Ворожа марксизмові-ленінізмові правоопортуністична течія в робітничому і комуністичному русі, прибічники якої намагаються шляхом перегляду, ревізії (у 2 знач.) перекрутити, спотворити основні положення революційного марксизму. *Ревізіонізм — або правий опортунізм — явище не нове в міжнародному робітничому русі, він виник у XIX столітті і був підданий нищівним ударам з боку Леніна, який розкрив його ворожу робітничому класові суть* (Ком. Укр., 5, 1960, 30); *Творчо розвиваючи марксизм-ленінізм, КПРС рішуче бореться проти будь-яких проявів ревізіонізму і догматизму, глибоко чужих революційній теорії* (Статут КПРС, 1971, 4); // Напрям, течія, прибічники яких піддають ревізії (у 2 знач.) основи теорії літератури, мистецтва і т. ін. *Ревізіонізм виявляється в спробах заперечити зв'язок світогляду і творчості митця, в твердженнях, ніби реалізм може виявитися незалежно від світогляду автора* (Рад. літ-во, 9, 1969, 12).

РЕВІЗІОНІ́СТ, а, *ч.* Прибічник ревізіонізму. *Особливо люто нападають ревізіоністи на ленінське вчення про революційну партію робітничого класу, виступають з вимогою «переглянути» ленінські принципи партійного будівництва* (Ком. Укр., 5, 1960, 31); *Трубадури імперіалізму та їх апологети — ревізіоністи різних мастей, буржуазні націоналісти ведуть шалені ідеологічні атаки проти марксизму-ленінізму* (Наука.., 6, 1959, 3).

РЕВІЗІОНІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **ревізіоні́ст.**

РЕВІЗІОНІ́СТСЬКИЙ, а, е. Стос. до ревізіонізму і ревізіоніста. *Первинна партійна організація.. виступав проти всяких спроб ревізіоністських перекручень марксизму-ленінізму і його догматичного тлумачення* (Статут КПРС, 1971, 24).

РЕВІ́ЗІЯ, ї, *ж.* 1. Перевірка правильності і законності діяльності підприємства, установи, організації або службової особи. *Мировий не довго й гаявся: через тиждень приїхав у Горобцівку, зайшов у волосну управу і почав ревізію* (Н.-Лев., IV, 1956, 165); [В і т р о в и й:] *Рахівник мені казав, що ти йому цілу ревізію вчинив. Всі книги переглянув.* [Б а т у р а:] *Мене цікавило, як у вас діла з трудоднями* (Корн., II, 1955, 220); // *розм.* Обстеження, огляд з метою перевірки стану або виявлення наявності кого-, чого-небудь. — *Від вас залежатиме, дорогий Іване Валер'яновичу, ревізія камер гестапо та рятування ув'язнених...* (Ю. Янов., І, 1954, 205); *Вранці, перед тим, як рушити на переправу, Хавцький зробив ревізію на возах і доповів командирові роти про наявну кількість мін* (Гончар, III, 1959, 312); *При першому значному потеплінні.. проводять головну весняну ревізію, тобто докладний огляд бджолиних сімей* (Колг. енц., І, 1956, 64); // *розм.* Особи, які здійснюють перевірку діяльності, проводять обстеження, огляд або виявлення наявності кого-, чого-небудь. — *Побачим, якої ще ревізія заспіває! — гукнув Шугалія, вилетівши з контори так швидко, що останні слова сказав у коридорі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 411).

2. Перегляд вчення, теорії з внесенням змін, поправок, що порушують їх основи, викривляють їх суть. *В 1899 році німецький соціал-демократ Бернштейн відкрито виступив з ревізією марксизму* (Біогр. Леніна, 1955, 39).

3. У кріпосницькій Росії — перепис населення, що повинно було платити подушну подать і відбувати ре-

крутську повинність. *На Україні загальнодержавні ревізії ввели з 1781 року, оскільки до того часу тут подушного оподаткування не було* (Хлібороб Укр., 11, 1968, 37); *Вже її Охрім вмер, а тут стала ревізія* (Кв.-Осн., II, 1956, 422); // *розм.* Списки осіб чоловічої статі, які складалися під час перепису. *Літ, може, п'ятнадцять, як пішов* [Остап Хрущ] *на Дін. Уже його й з ревізії викинули, не тільки з думки* (Мирний, I, 1949, 132).

РЕВІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ревізува́ти.**

РЕВІЗО́Р, а, *ч.* 1. Особа, яка здійснює ревізію (у 1 знач.).— *Розтрата...— І хто це виявив?..— Прибув ревізор* (Шиян, Баланда, 1957, 237).

2. Контролер в окремих ділянках служби руху. *Батько Попова був досить значний залізничний службовець — ревізор служби руху* (Бойч., Молодість, 1949, 63); *Лісоруби їхали без квитків, і оце тепер збиралися ублагати ревізора* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 374).

РЕВІЗО́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ревізо́р.**

РЕВІЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ревізува́ти.**

РЕВІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех. і без додатка.* 1. Здійснювати ревізію (у 1 знач.). — *А хто приїде ревізувати? — Члени ревкомісії* (Кучер, Прощай.., 1957, 233); *Центральна Ревізійна Комісія КПРС ревізує швидкість і правильність проходження справ у центральних органах партії, касу і підприємства Центрального Комітету КПРС* (Статут КПРС, 1971, 16).

2. Піддавати ревізії (у 2 знач.). *Праві* [опортуністи] *намагалися ревізувати насамперед марксистсько-ленінське вчення про диктатуру пролетаріату* (Ком. Укр., 8, 1969, 84).

РЕВІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **ревізува́ти.**

РЕВІ́ЗЬКИЙ, а, е. Стос. до ревізії (у 3 знач.). *Оподаткуванню* [за часів Шевченка] *підлягали всі «душі» чоловічої статі, занесені в ревізькі списки* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 162).

△ **Ревізька душа́** *див.* **душа́; Ревізькі казки́ (реєстри)** — списки податного населення Російської імперії у XVIII — першій половині XIX ст., які складалися під час проведення ревізії (у 3 знач.).

РЕВІ́ННЯ, я, *с.* 1. Гучний, протяжливий крик тварини, тварин. *Жевріють вікна по хатах та ревіння худоби боре густе повітря* (Коцюб., II, 1955, 61); *— Чув я ревіння корів, що лунало з обори* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 217); // Несамовитий крик, гвалт, лемент людини, людей. *З круглої пластмасової коробочки, з написом «Весна», вирвався голос радіокоментатора, виплеснулося ревіння трибун, свист, нерозбірливі голоси* (Загреб., День.., 1964, 318); *Різкий, деренчливий крик Маякіна викликав оглушливе, захоплене ревіння купецтва* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 539); // *перен.* Звуки, що нагадують гучний, протяжливий крик тварини, тварин; сильний шум, гуркіт. *Він весь час крутився на коні.. і, долаючи ревіння вітру, хрипко і простуджено кричав, щоб колона підтягнулася* (Тют., Вир, 1964, 461); *Йшли хвилі з ревінням на крихітний корабель, загрожуючи щохвилини розбити його* (Тулуб, В степу.., 1964, 393); *Тепер я почув і ревіння пропелерів* (Сміл., Сашко, 1954, 83); *Ревіння мін, снарядів гук,— Грай, пісне битви, грай!* (Бажан, I, 1946, 129); *З панського дому линули звуки оркестру — дзвін мідних тарілок і ревіння рогів* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 7).

2. *рідко.* Дуже голосний плач, ридання.

РЕ́ВІНЬ, веню, *ч.* (*Rheum* L.). Трав'яниста багаторічна рослина з великим листям і товстим корінням; використовується в кулінарії та народній медицині. *Для їжі використовують м'ясисті черешки листя ревеню; з них готують компоти, киселі, варення, мармелад* (Колг. енц., II, 1956, 157).

РЕ́ВІТ, у, *ч., діал.* Рев. *Ревіт його* [медведя] *не втихав* (Фр., VI, 1951, 14); *Нараз чують* [Танасій та Андрій], *як заревла маржина. Один довгий голос... За хвилю другий.. Коли вчули ревіт удруге, Танасій засвітив свічку, і обидва поставали коло дверей* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 263).

РЕВІ́ТИ *і* **РЕВТИ́,** ву́, ве́ш; *мин. ч.* ревів, ревіла, ло *і* рів, ревла́, ло́; *недок.* 1. Видавати рев, ревіння (про тварин). *По улицях воли Ревуть голодні* (Шевч., II, 1953, 150); *Ведмеді ревли басом, аж дуги тряслися* (Фр., IV, 1950, 95); *Десь ревіла худоба, лементували діти* (Гончар, IV, 1960, 31); *Чув* [Дмитро], *як ревла корова, йдучи з водопою* (Стельмах, II, 1962, 387); // Несамовито кричати, лементувати (про людину). *Лазар став як скажений, бив кулаками в стіл і ревів дико: подать самовара!* (Коцюб., II, 1955, 200); *Юрба хлопців ревла, свистіла з захоплення* (Мик., Повісті.., 1956, 114); *Кінноти ники мчать, вилискуючи шаблями, і вигукують, кричать, ревуть — лише гупотить земля* (Ю. Янов., I, 1958, 153); // Сповнюватися ревом, ревінням, нестямним криком, гвалтом, шумом, гуркотом і т. ін. *Місто ревло мені в обличчя стоголосим співом і грюком* (Чаб., За півгодини.., 1963, 9); *І тільки охало село в захопленні від його упертості — гулом ревло: — Молодця Казанок! От тобі й «сірячок-мужичок!»* (Крот., Сини.., 1948, 44); // *на кого.* Несамовито кричати, гукати на кого-небудь. *— А-а,— ревів на нього Інокентій* (Тют., Вир, 1964, 424); *Дебелі кучери колясок і карет ревли на пішоходів* (Ільч., Серце жде, 1939, 169); // Співати дуже голосно, із запалом. *Гусари розвеселились, позапалювали сигари, порозстібали мундири й почали ревти солдатських пісень* (Н.-Лев., III, 1956, 152); // Співати дуже низьким, грубим голосом. *— В церкві вже ревуть дяки, Ждуть світилки, ждуть дружки, Ждуть хустки весільні* (Бор., Тв., 1957, 63); *Тисячі ніг толочили землю, тисячі тіл колихали повітря, лопотіли на волі корогви і грубими, нелюдськими голосами ревли гладкі попи, як з бочки* (Коцюб., II, 1955, 182); // Сповнюватися голосним, несамовитим співом. *Одгуляли* [пани] *весілля. Піски зроду-віку не бачили, не чули такого весілля. Палац аж ревів, аж стогнав...* (Мирний, I, 1949, 198); // *перен.* Видавати звуки, що нагадують гучний, протяжливий крик тварин; створювати сильний шум, гуркіт. *— Вітер на десять голосів і реве, і виє, і скиглить, і голосить!* (Стор., I, 1957, 102); *За вікном дико ревла і вигиналась у скаженому танку сивоборода заметіль* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 405); *Ревіли дніпрові пороги, розкидаючи навкруги білясту піну* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 390); *Ревла і клекотіла між камінням річка* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 196); *На гору було чути, як десь у долині мотори ревіли, аж стугоніла земля* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 136); *Починає все сильніш і сильніш ревти.. гудок* (Крот., Вибр., 1959, 555);//*безос. Кругом дзижчало, брязкало, ревло — У бій вступили польові гармати* (Бичко, Сійся.., 1959, 389); // Сповнюватися звуками, що нагадують гучний, протяжливий крик тварин, шумом, гуркотом. *Лівий берег кипів, клекотав, ревів, скреготав тисячами моторів, гусениць, коліс* (Дмит., Розлука, 1957, 276); *Земля навколо ревла й горіла від пекельної стрілянини* (Ле, Клен. лист, 1960, 44).

2. *розм.* Дуже голосно плакати, ридати. *Хоч сядь та плач, хоч стань та реви!* (Укр.. присл.., 1963, 46); *Оце почнемо граться, я її торкну чи зачеплю, а вона розквасить губи та й починає ревти на всю хату* (Н.-Лев., VI, 1966, 92); [С п и ч а к о в с ь к и й:] *Та ви краще скажіть прямо — може, я вам не до вподоби. Та я...*

(схлипує) та тоді я... -(схлипує). [Мальванов:] *Та годі-бо, не реви — поїдеш* (Коч., II, 1956, 33).

◇ **Ре́вма ревіти (ревти́)** *див.* **ре́вма.**

РЕВКО́М, у, *ч.* 1. Військово-революційний комітет — бойовий орган, створений при більшовицьких Радах для підготовки і проведення збройного повстання у жовтні 1917 р. *На нараді* [29 жовтня 1917 р.] *було створено новий ревком, до складу якого ввійшли А. Іванов, В. Затонський, О. Горовіц, А. Карпенко та ін.* (Іст. УРСР, II, 1957, 63); *Незважаючи на арешт київського ревкому, на численні підступи ворогів, 11 листопада 1917 року починається повстання київського пролетаріату* (Літ. газ., 13.I 1955, 2); *Багато про що хотів розповісти Стоян у бойовому заводському ревкомі* (Довж., I, 1958, 42).

2. Революційний комітет — надзвичайний орган міської влади в роки громадянської війни та іноземної військової інтервенції. *Після мітингу хлопці здали греків* [полонених] *у ревком для відправки їх далі в Херсон* (Гончар, II, 1959, 69); *Командування загону, разом з ревкомом, поспішало до розвою дерев будь-що ліквідувати невловиму банду* (Цюпа, Три явори, 1958, 17); // Приміщення, в якому містився цей орган влади. *В Скадовську — прапори, музика, велелюдний мітинг вирує перед ревкомом на самому березі моря* (Гончар, II, 1959, 67).

РЕВКО́МІВЕЦЬ, вця, *ч.* Член ревкому. — *Здрастуйте, молоді люди. Я Мічурін.— Здрастуйте, товаришу професор,— відповіли ревкомівці хором* (Довж., Зач. Десна, 1957, 225); *З цього будиночка ревкомівці стріляли по махновцях, а потім билися в степу до останньої шаблі* (Тют., Вир, 1964, 310).

РЕВКО́МІВСЬКИЙ, а, е. Стос. до ревкому і ревкомівця. *Ревком ще вночі зробив евакуацію, але цього майже ніхто не знав. Вивезено було пароплавом ревкомівські справи, поранених бійців та найцінніші речі зі складів* (Дмит., Наречена, 1959, 75); *З ним* [політруком] *споряджався в раптовий похід і мій батько, активний учасник ревкомівської самоохорони* (Цюпа, Три явори, 1958, 18).

РЕВКОМІ́СІЯ, ї, *ж., розм.* Скорочення: ревізійна комісія. — *А хто приїде ревізувати? — Члени ревкомісії* (Кучер, Прощай.., 1957, 233).

РЕ́ВМА: ◇ **Ре́вма ревіти (ревти́, пла́кати, крича́ти** *і т. ін.*) — дуже, сильно ридати. *Пані Борлаківська вже плакала ревма...* (Ільч., Серце жде, 1939, 290).

РЕВМАТИ́ЗМ, у, *ч.* Інфекційно-алергічне захворювання серцево-судинної системи, суглобів і м'язів людини. *Ревматизм — одна з найбільш поширених хвороб, яка завдає багато страждань людям, часто призводить до їх передчасної непрацездатності* (Наука.., 2, 1960, 44); *Як звичайно проявляється ревматизм? Приблизно через 10—15 днів після ангіни виникає сильний біль у суглобі (найчастіше ноги), припухання, почервоніння шкіри у цьому місці* (Хлібороб Укр., 10, 1968, 37); *У Шевченка й раніше восени завжди крутило ноги від ревматизму, тепер хвороба загострилася* (Тулуб, В степу.., 1964, 159).

РЕВМА́ТИК, а, *ч., розм.* Хворий на ревматизм. *Ревматик .. реагує на повторну інфекцію, на подразник тяжче* (Хлібороб Укр., 10, 1968, 37).

РЕВМАТИ́ЧКА, и, *ж., розм.* Жін. до **ревма́тик.**

РЕВМАТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до ревматизму, викликаний ревматизмом. *Спираючись на лікоть і постогнуючи від ревматичного болю, звелася* [мати] *і сіла в ліжку* (Вільде, Сестри.., 1958, 88); *Серед різних уражень суглобів ревматичні ураження є найчастішими, називаються вони ревматичним поліартритом* (Наука.., 3, 1962, 54); // Уражений ревматизмом. *Очі* [у політкатор-жанина] *короткозорі від темряви казематів, кістки ревматичні від прекрасного каторжного життя* (Ю. Янов., II, 1958, 195); *Безладно плівся* [Остап] *нивою, тяжкі, мов колоди, ревматичні ноги плуталися в буркунові, горошкові* (Горд., II, 1959, 322).

2. Стос. до ревматика, властивий йому.

РЕВМАТО́ЛОГ, а, *ч. і ж.* Лікар, який лікує ревматизм. *Останнім часом на допомогу лікарям-ревматологам прийшов новий лікувальний препарат — гормони* (Наука.., 12, 1964, 32).

РЕВМАТОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Признач. для лікування ревматизму. *В новому санаторії* [у Євпаторії] *два відділи — нервово-соматичний і ревматологічний* (Рад. Укр., 9.I 1965, 3).

РЕВМОКАРДИ́Т, у, *ч.* Захворювання серця, спричинюване ревматизмом. *Серед захворювань серцево-судинної системи, які зумовлюють тимчасову непрацездатність, значну питому вагу має ревмокардит* (Лікар. експертиза.., 1958, 32).

РЕ́ВНЕ, *присл., розм.* Те саме, що **ре́вно.** *Микола йшов зразу ж за домовиною і ревне плакав* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 302).

РЕВНИ́ВЕЦЬ, вця, *ч., розм.* Людина, схильна до ревнощів (у 1 знач.). *Ліна всміхнулась, запитала тихо: — Як же він, такий ревнивець, тебе відпускає?* (Гончар, Тронка, 1963, 169).

РЕВНИ́ВИЙ, а, е. 1. Схильний до ревнощів (у 1 знач.), охоплений ними. — *То любиш? Говори, як на духу, бо я ревнивий.— Дуже! — з почуттям і посміхом говорить молодиця* (Стельмах, I, 1962, 482); *Вона не належить до тих ревнивих жінок, що на вечірках, як кліщ, біля чоловіка* (Баш, Надія, 1960, 73); // Який виражає ревнощі, сповнений або викликаний ними. *Він сидів за столом мовчки, схиливши голову над тарілкою, але пильним і ревнивим поглядом увесь час стежив за своєю дружиною й Карпом* (Шиян, Баланда, 1957, 42); *І відчуття провини перед нею, і цікавість ревнива гнали графа в кімнату дружини* (Ле, Наливайко, 1957, 159).

2. *розм., рідко.* Схильний до заздрощів; заздрісний у чому-небудь. *Як і більшість гітлерівських генералів, Веллер був ревнивим в питаннях особистої влади* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 70); // Який виражає заздрість до успіхів іншої людини. *В розмовах і суперечках минули останні тренування. Ревнивим поглядом стежили юнаки й дівчата одне за одним* (Собко, Стадіон, 1954, 377).

3. *книжн., рідко.* Дуже старанний, ретельний, завзятий; ревний. *Ганяють голубів аматори ревниві* (Рильський, Мости, 1948, 77); *Коли Катерина знову спитала його, про що він думає, відповів голосом ревнивого господаря:—Піду на греблю, довідаюсь, як там* (Коцюба, Нові береги, 1959, 448).

РЕВНИ́ВИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **ревни́вець.**

РЕВНИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **ревни́вий.**

РЕВНИ́ВО. Присл. до **ревни́вий.** *Віра ревниво стежила за ним очима, знаючи, хто приваблював його, до кого поспішав він на побачення* (Шиян, Баланда, 1957, 179); *У неї ревниво блиснули очі: — До своєї селючки рвешся? — А хоч би й так...* (Тют., Вир, 1964, 186); *Козаков, ревниво заздрячи танкістам, був однак щиро задоволений з того, що вони так прудко пішли вперед* (Гончар, III, 1959, 433); *Ніколи я не знав, що малюки, Вітаючи нас помахом руки, Коли наш поїзд між полями лине, Дарують неоцінні нам перлини, Які ревниво треба берегти* (Рильський, II, 1960, 278).

РЕ́ВНИЙ, а, е. 1. Дуже ретельний, старанний у чому-небудь. *В Москву тебе послав рідний колгосп, як доброго та ревного хлібороба* (Цюпа, Три явори, 1958, 104);

У ділі ж ми ревні, Лиш тіль грубувати (Ус., Листя.., 1956, 170); *Отож, мерщій відсіль — Барбос цей з ревних І відданих до смерті сторожів* (Перв., II, 1958, 89); // Який відзначається ретельністю, старанністю. *Красивий, спритний і хтивий лакуза за ревну службу був пожалуваний самою царицею патентом на чин сухопутного прапорщика* (Стельмах, I, 1962, 15); — *Материні піклування ревні теж іноді бувають не дуже розумними,— критично говорив дід Живиця* (Вол., Дні.., 1958, 122).

2. Дуже щирий, зворушливий. *Пісні були сумні, прості і ревні, аж краяли серце* (Коцюб., II, 1955, 315); *Вона, переборовши на схилі своїх літ численні земні спокуси, цілком віддалася нині ревній каятьбі і молитвам* (Гончар, Таврія, 1952, 131).

3. Пройнятий гіркотою, сумом, болем; гіркий, сумний, болісний. *Тоді напала на мене туга ревная, невсипуща, невгавуща, лихая і невмолимая* (Вовчок, VI, 1956, 252); *Софта зітхнув. У зітханні тому почувся ревний жаль за могутнім колись краєм* (Коцюб., I, 1955, 293); *З хати невиразно чути було ревне тужіння, наче по мертвому* (Головко, II, 1957, 319); *Впала* [Дзвінка] *йому на груди і забилась в ревному плачі* (Гжицький, Опришки, 1962, 239).

4. *розм.* Дуже рясний, густий. *Пан Білінський, скулившися і притуливши лице до лавки, плакав ревними сльозами* (Фр., IV, 1950, 237); *Стояла осінь. Що може бути кращого за цю пору в Карпатах, як ще тумани не позатягували гори, як ще не пустилися ревні дощі, як ще тепло, сухо, а в садах і на нивах вродило!..* (Турч., Зорі.., 1950, 61).

5. *рідко.* Те саме, що **ревни́вий** 1, 2. *І з-під вій зирнуть вони* [очі] *Мені лагідно — І на серці ревному Стане радісно* (Стар., Поет. тв., 1958, 133); *З лікарні з'являється Уляна,.. кидає ревний погляд на Макогона, який захоплений розмовою з Людою* (Голов., Драми, 1958, 200); *Юрій до найменших дрібниць оглянув машину. Він перевірив усе ревним хазяйським оком* (Собко, Зоряні крила, 1950, 18).

РЕВНИ́ТЕЛЬ, я, *ч., книжн.* Щирий, завзятий прихильник кого-, чого-небудь. *Ревнителі церкви несуть образи, гаптовані сріблом-злотом, бісером чудової оздоби* (Довж., I, 1958, 43); *Порівняно рідко поет* [Т. Шевченко] *вдається до згрубілих слів. Як правило, він їх використовує в описах свого нужденного солдатського життя та в згадках про ревнителів існуючого ладу* (Мовозн., XVII, 1962, 74); *Ревнителі класичних традицій у живопису з презирством поставились до картин Федотова, як написаних у народному дусі* (Іст. СРСР, II, 1957, 194).

РЕВНИ́ТЕЛЬКА, и, *ж., книжн.* Жін. до **ревни́тель.**

РЕ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість за знач. **ре́вний** 1—4. *Він похвалив Івана за ревність у краєзнавчій роботі* (Кол., Терен.., 1959. 239); *Не можна сказати, щоб після такого знайомства з історією католицької церкви Стаха перестала ходити у церкву.. Але її молитви втратили свою давню ревність, а сповіді — щирість* (Вільде, Сестри.., 1958, 386).

2. *розм., рідко.* Те саме, що **ре́внощі.** *Його жінка.. труїла йому найкращі і найлюбіші хвилини в житті. Її несита ревність не давала йому покою ні на одну хвилину* (Мирний, III, 1954, 373); *До пізнього вечора блукав Микола по лісу, терзаючись ревністю, роздумуючи над долею Оксани* (Гжицький, У світ.., 1960, 170).

РЕ́ВНО. Присл. до **ре́вний.** *Самієвський полк працював ревно, спокійно й діловито, як величезна майстерня* (Гончар, III, 1959, 342); *Досі їй не доводилось зустрічати, щоб хтось так ревно ставився до найдорожчого у людині — до вірності* (Баш, На.. дорозі, 1967, 104); *Параскіца ревно молилась, а навкруги її хвилювалась зацікавлена та наелектризована юрма* (Коцюб., I, 1955, 276); *Мама тремтіла, мов у лихоманці, і плакала ревно* (Смолич, II, 1958, 33).

РЕ́ВНОСНО, *присл., рідко.* Те саме, що **ре́вно.** *Пострижемося ж у лакеї Та ревносно в новій лівреї Заходимось царів любить* (Шевч., II, 1963, 96).

РЕ́ВНОЩІ, ів, *мн.* 1. Сумнів у вірності, коханні, підозра в зраді подружжя. *Кость довго ворочався, не спав, раз по раз підіймав голову, дивився, що робить Настя.. Ревнощі їли його, як іржа* (Вас., II, 1959, 180); *— Уб'ю! — простогнав, оскаженілий від ревнощів та алкоголю, хлопець.— Руки короткі,— гнівно відповіла дівчина* (Дмит., Наречена, 1959, 189).

2. Заздрість до успіхів іншої людини. *Нікого з чабанів так далеко не пускають з отарами на територію полігона, як Горпищенка.. Так принаймні Корнієві здається. І його трохи аж ревнощі беруть на свого бригадира та на його дружбу з військовими* (Гончар, Тронка, 1963, 57).

РЕВНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех. і без додатка.* Відчувати ревнощі (у 1 знач.). [Кіндрат Антонович:] *Ревнувала ти мене, а я тебе за те не гладив по головці* (Кроп., II, 1958, 248); — *Не хотілось би мені оддавать тебе в руки сивому дідові: зв'ялить тебе, ревнуючи, як вітер билину в полі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 247); *Перед цим знімком Тоня часто зупиняється, і Віталик аж трохи ревнував* (Гончар, Тронка, 1963, 325); // Вважати кого-небудь своїм суперником (своєю суперницею) у коханні. *Потай ревнував* [Маковей] *його до Ясногорської, але, навіть ревнуючи, не зичив лейтенантові ніякого лиха* (Гончар, III, 1959, 410); // Тяжко переживати, страждати через те, що хтось виявляє більшу прихильність до кого-, чого-небудь іншого. *Григорій Григорович молодший любив свого діда. Це почуття за дворічний онуків вік встигло так розвинутися, що бідна мати ревнувала сина до сліз* (Ю. Янов., II, 1954, 109).

РЕВНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., розм.* 1. Однокр. до **ревіти, ревти́.** 1. *Ревнули воли У новім ярмі. Поховали чумаченька В чужій стороні* (Укр. ..лір. пісні, 1958, 533); — *По домівках! По аулах! — ревнули сотні молодих голосів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 451); — *Хто ти така? — ревнув на все горло Забіяка на Горпину* (Мирний, I, 1954, 265); *Хор ревнув басами, мов у труби мідні: — Князю молодому слава!* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 26); *Музика* [у кафе] *знову ревнула «Валенсію», і її веселі звуки линули у наш куток* (Досв., Вибр., 1959, 401); *Босфор аж затрясся, бо зроду не чув Козацького плачу; застогнав широкий І шкурою, сірий бугай, стрепенув, І хвилю, ревучи, далеко-далеко У синєє море на ребрах послав. І море ревнуло Босфорову мову, У Лиман погнало* (Шевч., I, 1963, 197); *Дмитро енергійно розвернув літака. Здригнули стрілки приладів, потужно ревнули мотори* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 8); *Тяжко ревнули широкими горлами чавунні гармати. Димом затягло все поле* (Довж., I, 1958, 259); *Ревнув гудок.. І паровоз, обліплений солдатами, рушив* (Головко, II, 1957, 459); // *безос. Ще не встигли віддихатись* [бійці], *як просто перед ними, за смужкою води здригнувся туман, затріщали шелюги і безладно, люто ревнуло: — Слава!!!* (Гончар, II, 1959, 250).

2. Дуже голосно заплакати, заридати. *Несказанний жаль огорнув його в тій хвилі.. Був би ревнув уголос...* (Коб., II, 1956, 86).

РЕ́ВНЯВА, и, *ж., розм., рідко.* Дуже сильний, оглушливий рев.

РЕВОКА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* 1. Скасування певного розпорядження або наказу.

2. Відкликання дипломатичного представника чи уповноваженої особи державою або організацією, які призначали їх.

3. Пропозиція того, хто видав чек, анулювати цей чек.

РЕВОЛЮЦІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Стос. до революції (у 1 знач.). *Хвиля революційних заворушень котилась по Росії* (М. Ол., Леся, 1960, 193); — *Для революційної боротьби потрібні сильні люди* (Головко, II, 1957, 586); *Росте і зріє його* [народу] *сила в революційних боях* (Гончар, II, 1959, 116); *Образно. *Все далі даль, все ширше межі, все вище огненна блакить. Революційної пожежі вже ворогам не погасить* (Сос., I, 1957, 429); // Пов'язаний з проведенням революції (про місце, час і т. ін.). *Нарешті Ленін знову на Батьківщині — в революційній Росії* (Біогр. Леніна, 1955, 154); — *Моряки в нас були на перших революційних барикадах* (Ю. Янов., II, 1958, 96); *В серці понеси Революційних днів могутні голоси* (Мал., Щедре літо, 1949, 19); // Який здійснює революцію або стоїть на її боці, відстоюючи її ідеї, принципи. *З усіх класів, які протистоять тепер буржуазії, тільки пролетаріат являє собою дійсно революційний клас* (Комун. маніф., 1947, 24); *Всі праці В. І. Леніна пройняті глибокою вірою в невичерпні революційні сили й можливості трудящих мас* (Ком. Укр., 5, 1960, 37); [Г а й д а й:] *Струнко! Адміралу революційної ескадри на караул!* (Корн., I, 1955, 42); *Великий Каменяр був ідейним союзником революційного пролетаріату* (Про мистецтво театру, 1954, 151); // Пройнятий духом, ідеями, настроями революції. *Суспільно-політичні погляди Радіщева були більш революційними, ніж у західних «просвітителів»* (Іст. СРСР, II, 1957, 85); *Революційні пісні;* // Який є наслідком революції, викликаний, зумовлений нею. *Нова сила справ постала з революційного ладу з такою незаперечністю, як світ постав з світу. Жовтнева соціалістична революція несла селу прапор колективізації* (Довж., I, 1958, 70); *Мабуть, із часу незабутніх Жовтневих штурмів не знала країна вибуху такого бурхливого революційного піднесення, як у ці дні літа двадцятого року* (Гончар, II, 1959, 302); *Пролетаріат диктував мистецтву реалізм, запліднений соціалістичним ідеалом, революційною пристрастю, почуттям любові до людей, вірою в красу і розум трудящої людини* (Талант.., 1958, 23).

△ **Військо́ві революці́йні коміте́ти** — бойові органи збройного повстання робітників і селян, створені під керівництвом більшовиків у ході підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції. *Військовий революційний комітет послав його на південь на чолі продзагону, що складався виключно з балтійських матросів* (Стельмах, II, 1962, 189); **Революці́йні демокра́ти** — представники революційно-визвольного руху XIX ст. в Європі, ідеологи селянської демократії. *..Чернишевський був не тільки соціалістом-утопістом. Він був також революційним демократом..* (Ленін, 20, 1971, 165); **Революці́йні трибуна́ли** — спеціальні суди, створені Радянською владою в листопаді 1917 року для боротьби проти контрреволюційних сил, а також спекуляції, саботажу та інших небезпечних для республіки злочинців. *Постановою Українського Радянського уряду від 4 січня* [1918 р.] *утворювався Народний суд, а пізніше і революційний трибунал, через які пролетаріат здійснював революційне правосуддя* (Іст. УРСР, II, 1957, 90).

2. Який може викликати докорінні зміни, перетворення в якій-небудь галузі або веде до них. *КПРС — партія революціонерів-новаторів. Уся її діяльність пройнята духом революційної творчості, сміливого пошуку, непримиренної боротьби із старим* (Ком. Укр., 9, 1968, 47).

3. Який характеризується докорінними змінами, перетвореннями в якій-небудь галузі. *Соціалістичний реалізм відбиває життя в його революційному розвитку* (Рильський, III, 1956, 151); [М і ч у р і н:] *Справа не в розмові, а в революційному землеробстві, в тваринництві* (Довж., I, 1958, 469).

РЕВОЛЮЦІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **революці́йний.** *Робітничий клас Росії відзначався найвищою в світі революційністю, організованістю і мав великий досвід класової боротьби* (Програма КПРС, 1961, 9); *Народність, революційність творів Шевченка зробили його популярним у країнах Європи і в західноєвропейській критиці ще за його життя* (Вітч., 8, 1965, 154); *Вчинок Данила й Тосі Флегонт сприймав з романтичним піднесенням, вбачаючи в ньому ламання традицій та зрушення основ, як вияв пристрасної революційності* (Смолич, Мир.., 1958, 33).

РЕВОЛЮЦІ́ЙНО, *присл.* По-революційному. *Поліція насильно зганяла селян на сільські сходи і примушувала їх ухвалювати присуди про висилання революційно настроєних селян. З.. Київської губернії було вислано 355 чоловік.* (Іст. УРСР, I, 1953, 627).

РЕВОЛЮЦІ́ЙНО-ВИЗВО́ЛЬНИЙ, а, е. Пов'язаний з визволенням кого-небудь революційним шляхом від капіталістичного гніту, експлуатації. *Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції широко розгорнувся революційно-визвольний рух і на Закарпатті, що перебувало в складі Угорщини* (Іст. УРСР, II, 1957, 210).

РЕВОЛЮЦІ́ЙНО-ДЕМОКРАТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до революційних демократів (*див.* **революці́йний**). *Вони* [Бєлінський, Герцен, Чернишевський, Добролюбов] *ніби знаменують сходи, якими йшла вперед і вгору революційно-демократична мисль Росії* (Рильський, III, 1956, 10); // Який виражає ідеї, погляди революційних демократів. *Особливо уважно стежив П. Мирний за революційно-демократичною критикою* (Вісник АН, 5, 1949, 9).

△ **Революці́йно-демократи́чна диктату́ра пролетаріа́ту і селя́нства** — революційна влада робітників і селян при керівній ролі робітничого класу, яка виникає в результаті перемоги буржуазно-демократичної революції в епоху імперіалізму. *Ми повинні не забувати, що нема й бути не може тепер іншого засобу наблизити соціалізм, як повна політична свобода, як демократична республіка, як революційно-демократична диктатура пролетаріату і селянства* (Ленін, 11, 1970, 95).

РЕВОЛЮЦІОНЕ́Р, а, *ч.* 1. Переконаний діяч революції, учасник революційного руху. *Ленін втілив у собі найвидатніші риси пролетарського революціонера: могутній розум, усе долаючу волю, священну ненависть до рабства і гноблення, революційну пристрасть, послідовний інтернаціоналізм* (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 4); — *Він* [Ф. Дзержинський] *був революціонер... Півжиття провів у тюрмах... Зазнав багато горя* (Хижняк, Тамара, 1959, 206).

2. *перен.* Той, хто робить переворот, відкриває нові шляхи розвитку в якій-небудь галузі. *В. І. Ленін був великим вченим у революції й революціонером в науці* (Ком. Укр., 2, 1970, 3); *Шевченка не без підстави називають революціонером художньої форми, вказуючи на те, як сміливо відходив він од літературних канонів* (Літ. Укр., 7.III 1969, 3); *Багато що змінилось у саду революціонера природи Мічуріна. Змінився й сам Іван Володимирович* (Довж., I, 1958, 449).

РЕВОЛЮЦІОНЕ́РКА, и, *ж.* Жін. до **революціоне́р.** — *Вона не просто собі вчителька, Даньку... Бойова! Це, видно, справжня революціонерка, правдистка!*

(Гончар, Таврія, 1952, 97); *Марія Іллінічна* [Ульянова] *була професіональною революціонеркою* (Веч. Київ, 17.II 1968, 3).

РЕВОЛЮЦІОНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **революціонізува́ти** і стан за знач. **революціонізува́тися.** *Лютнева буржуазно-демократична революція здійснила найближче завдання нашої партії — повалила царизм, полегшила революціонізацію мас, відкрила шлях до повалення капіталізму* (Ком. Укр., 2, 1967, 34); *З революціонізацією технології виробництва пов'язане створення вітчизняних електронно-лічильних машин та застосування їх у народному господарстві* (Наука.., 11, 1966, 5).

РЕВОЛЮЦІОНІ́ЗМ, у, *ч., рідко.* Те саме, що **революці́йність.** *Активність, революціонізм ніби на деякий час покидає незаможника* (Еллан, II, 1958, 94).

РЕВОЛЮЦІОНІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **революціонізува́ти.**

РЕВОЛЮЦІОНІЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **революціонізува́ти** і стан за знач. **революціонізува́тися.** *Революціонізування трудящих мас і насамперед зміцнення Радянської влади в Росії зумовили корінну зміну у співвідношенні класових сил на Україні* (Ком. Укр., 1, 1966, 45); *Топографічне вивчення СРСР було неможливе без революціонізування знімальної техніки* (Наука.., 4, 1961, 10).

РЕВОЛЮЦІОНІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Робити кого-, що-небудь революційно настроєним, пройнятим ідеями революції. *Що дана імперіалістська війна* [1914—1917 рр.] *своєю реакційністю і своїм тягарем революціонізує маси і прискорює революцію, це правильно, це треба сказати* (Ленін, 34, 1973, 346); *Перемігший соціалізм своїм прикладом революціонізує уми трудящих капіталістичного світу, запалює їх на боротьбу проти імперіалізму і у величезній мірі полегшує умови цієї боротьби* (Програма КПРС, 1961, 30); *Місце Шевченка в загальноросійському визвольному русі визначалося переважно, хоч і не єдино, тим, що він своєю творчістю революціонізував свідомість українського народу* (Рад. літ-во, 5, 1964, 85).

2. Якісно змінювати що-небудь шляхом докорінних перетворень, нововведень. *Буржуазія не може існувати, не викликаючи постійно переворотів у знаряддях виробництва, отже, не революціонізуючи виробничих відносин* (Комун. маніф., 1947, 50); *Дарвінівська теорія історичного розвитку органічної природи революціонізувала не тільки біологію, а й усе природознавство* (Наука.., 1, 1959, 44); *— Ви, я так думаю, революціонізували методику праці в хімічній лабораторії* (Шовк., Інженери, 1956, 19).

РЕВОЛЮЦІОНІЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* 1. Ставати революційно настроєним, пройнятим ідеями революції. *Революція 1905—1907 рр. показала царському урядові, що селянство все більше революціонізується* (Іст. УРСР, І, 1953, 633).

2. *тільки недок.* Пас. до **революціонізува́ти.**

РЕВОЛЮЦІОНІЗУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **революціонізува́ти.** *Силам реакції не вдасться ослабити революціонізуючого впливу успіхів соціалізму на людство* (Ком. Укр., 1, 1961, 21); *Шевченко справив величезний революціонізуючий вплив на демократичну літературу українського та інших пригноблених народів Росії* (Іст. УРСР, І, 1953, 474); *Великий революціонізуючий вплив на селі мала нова техніка* (Хлібороб Укр., 4, 1970, 2).

РЕВОЛЮ́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Докорінний переворот у житті суспільства, який призводить до ліквідації віджилого суспільного ладу і утвердження нового, прогресивного. *Революційна боротьба робітників і селян свідчила про те, що в країні назрівала революція* (Іст. УРСР, І, 1953, 578); *Лютнева революція означала крутий перелом в історії нашої країни.. Вона була першою переможною народною революцією епохи імперіалізму* (Ком. Укр., 2, 1967, 34); *На майдані коло церкви революція іде.— Хай чабан! — усі гукнули,— за отамана буде* (Тич., І, 1957, 56); *Велика Жовтнева соціалістична революція звільнила від царських пут український народ, забезпечила йому повну можливість будувати свою державність, літературу і мистецтво* (Панч, В дорозі, 1959, 249); *Образно. *Щоб спинить революції кроки, щоб лишились рабами раби,— спорожняла Антанта глибокі порохові свої погреби* (Гонч., Вибр., 1959, 96); // Революційні ідеї. — *Ви боже і цареве око в селі, так обідайте і дивіться за ним* [учителем]*! Невже ви не розумієте, що школи сіють революцію?* (Стельмах, І, 1962, 269); // Складова частина назви ордена — високої урядової нагороди. *У дні урочистого святкування 50-річчя Радянської України наша республіка була нагороджена орденом Жовтневої Революції* (Ком. Укр., 1, 1968, 7).

△ **Буржуа́зна револю́ція** — докорінний переворот у житті суспільства, який призводить до знищення феодального ладу і заміни його капіталістичним ладом. *Буржуазна революція в Англії — це захоплення влади буржуазією, яка очолила разом з новим дворянством народне повстання проти феодального дворянства та короля, що правив самодержавно* (Нова іст., 1956, 9); **Соціалісти́чна (проле́тарська) револю́ція** — повалення влади буржуазії і встановлення диктатури пролетаріату. *Український народ глибоко пишається тим, що він перший слідом за російським народом став на шлях соціалістичної революції* (Наука.., 12, 1957, 1).

2. Переворот у якій-небудь галузі, що призводить до докорінного перетворення, удосконалення чого-небудь. *Пара й машина вчинили революцію в промисловості* (Комун. маніф., 1947, 47); *Зміни і перетворення в західних областях УРСР не обмежились лише галуззю економіки. Тут відбулась справжня культурна революція* (Наука.., 9, 1959, 2); *В умовах науково-технічної революції все більше зростає роль науки в розвитку продуктивних сил, в розв'язанні завдань комуністичного будівництва* (Матер. XXIV з. КП України, 1971, 44).

РЕВОЛЬВЕ́Р, а, *ч.* Багатозарядна барабанна нарізна вогнепальна зброя для ураження живих цілей. *Його револьвер має завжди вісім вільних куль* (Ю. Янов., І, 1958, 105); *Щойно він хотів застрелитись, але не встиг— револьвер було в нього вибито з рук* (Гончар, II, 1959, 100); *У порівн. *Миня зробив страшні очі, кинув уперед руку з вистромленим, як револьвер, вказівним пальцем і сказав: — Пу!* (Перв., Дикий мед, 1963, 139).

РЕВОЛЬВЕ́РНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **револьве́р.** *Юрба давала відсіч поліції і козакам; лунали револьверні постріли, і багато поліцейських було поранено* (Ленін, 11, 1970, 330).

2. *техн.* Який може рухатися. *Найбільше поширення одержали верстати.., в яких револьверна головка розташована на вертикальній осі* (Технол. різального інстр., 1959, 122).

△ **Револьве́рний верста́т** — металорізальний верстат з рухомою головкою, на якій можна встановлювати і закріпляти багато металорізальних інструментів. *При роботі на револьверних верстатах і верстатах-автоматах найчастіше застосовують дискові (круглі) гребінки* (Різальні інстр.., 1959, 75).

РЕВОЛЬВЕ́РНИК, а, *ч.* Токар, який працює на револьверному верстаті. *Матеріали і заготовки з матеріальної кладової на робочі місця доставляють самі токарі-револьверники* (Ком. Укр., 1, 1967, 43).

РЕВОЛЬВЕ́РНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **револьве́рник.** *Жіночій бригаді револьверниць.. було присвоєно високе*

звання колективу комуністичної праці (Роб. газ., 16.II 1962, 2).

РЕВОЛЬВЕ́РЧИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **револьве́р.**

РЕВОНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док, розм.* Підсил. до **ревну́ти.** — *Віддай альбом! — ревонув Фінк над самим її вухом і вхопив чіпкими пальцями за край м'якої шкіряної палітурки* (Загреб., Європа 45, 1959, 236); *Стукнули дверцята, ревонув мотор, плавно і легко машина покотилась вулицею* (Збан., Переджнив'я, 1960, 93); *Хор ревонув «Со святими», і процесія рушила до брами* (Вільде, Сестри.., 1958, 174).

РЕВТИ́ *див.* **ревіти.**

РЕВТРИБУНА́Л, у, *ч.* Скорочення: революційний трибунал. *Раніш мовби й не помічала* [Ганна], *скільки серед тих, хто її оточує, всякого наброду — то невдоволених розверсткою хутірських синків, то колишніх стражників та тюремних наглядачів, то навіть таких, що вже встигли побувати на службі в Радвлади, але, чимось проштрафившись, змушені були рятуватись від ревтрибуналів у лісі* (Гончар, II, 1959, 263).

РЕВУ́Н, а́, *ч.* 1. *розм.* Той, хто багато і часто реве, плаче. — *Так, ведмідь я* [Атта Троль]*! я ведмідь той, Що незграбою, кудлаєм, Ревуном і товстолапим І бог зна ще як взивають!* (Л. Укр., IV, 1954, 151).

2. *мор.* Звуковий сигнальний прилад; сирена. *Ого, як воно розгулялося, його море! Аж ревун гуде безперестанку на маяку, щоб кораблі не збилися з курсу* (Кучер, Прощай.., 1957, 294); *Тиша стояла над портом, тиша зависла над містом. І тільки ревуни — на Фонтані, за монастирем, біля виходу з бухти — невгавно ревли, неначе віщуючи шторм* (Смолич, Світанок.., 1953, 159).

3. Велика широконоса мавпа родини цебусових; живе в лісах Південної і Центральної Америки, має довгий чіпкий хвіст і дуже гучний голос. *Серед чіпкохвостих мавп Гвіано-Бразільської підобласті найбільш характерним родом слід вважати ревунів* (Посібник з зоогеогр.., 1956, 38).

РЕВУ́ХА, и, *ж., розм.* Жін. до **реву́н** 1. *Образиться* [Уляна] *на свекра або свекруху, приревнує на вечірці в гостях чоловіка — відразу ж і в сльози. Недарма її змалку дражнили ревухою* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 55).

РЕВУ́ЧИЙ, а, е. Який створює, видає рев, ревіння (у 1 знач.). *Тепер Сеспель опинився в перших рядах, йому здавалось, що хвилина — і він ось-ось залишиться віч-на-віч з отим розлюченим ревучим страховиськом* [бугаєм] (Збан., Сеспель, 1961, 394); *Реве та стогне широкий і ревучий Дніпро внизу* (Перв., I, 1947, 65); *День і ніч повз ваш будинок котиться залізна орда ревучих, виючих, чадних машин* (Загреб., День.., 1964, 121).

РЕВЮ, *невідм., с.* Естрадне або театральне видовище-огляд що складається з невеликих сцен, номерів, різних за жанром, але об'єднаних спільною, перев. злободенною темою.

РЕГА́ЛІЇ, ій, *мн.* (*одн.* **рега́лія,** ї, *ж.*). 1. Предмети, що символізують монархічну владу (корона, скіпетр і т. ін.). *Ірина.. являла повну протилежність кесареві. Одягнена в царське вбрання, обтяжена всілякими регаліями, .. з перснями й обручами на руках, вона здавалася склепищем коштовностей* (Скл., Святослав, 1959, 215).

2. Предмети відзнаки (ордени, медалі). *Він зняв парадного мундира, сховав регалії свої і попросив у бригадира звичайні давні три паї* (Уп., Вірші, 1957, 198); // Знаки розрізнення людей певних професій. *Мовби само прогорнулося гілля черемхи, і назустріч Живану вийшов древній чоловік в регаліях лісника, з ріжком* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 257).

3. За часів феодалізму в Західній Європі — особливі монопольні права та привілеї королів, великих феодалів на стягнення мита, судових штрафів і т. ін., а також на експлуатацію вод, земних надр і лісів.

РЕГА́ЛІЯ *див.* **рега́лії.**

РЕГА́ТА, и, *ж.* Великі змагання на гребних, парусних або моторних суднах, в яких бере участь багато спортсменів. *Традиційна весняна регата байдарочників і каноїстів серед збірних команд товариств республіки була нині генеральною репетицією перед фіналами V літньої спартакіади України* (Рад. Укр., 12.V 1971, 4).

РЕ́ГБІ, *невідм., с.* Спортивна гра з м'ячем овальної форми; різновид футболу.

РЕГБІ́СТ, а, *ч.* Гравець у регбі.

РЕГЕНЕРА́Т, у, *ч., техн.* Використаний матеріал, в якому відновлено ту чи іншу вихідну властивість.

РЕГЕНЕРАТИ́ВНИЙ, а, е, *техн.* Прикм. до **регенера́т;** // Признач. для регенерації.

РЕГЕНЕРА́ТНИЙ, а, е, *техн.* Прикм. до **регенера́т.**

РЕГЕНЕРА́ТОР, а, *ч., техн.* Теплообмінний апарат періодичної дії для регенерації тепла використаних продуктів горіння, що виходять з мартенівської, доменної і т. ін. печі. *З розмови командира можна було догадатися, що в торпедному відділі не працював регенератор, призначений для очищення повітря* (Трубл., Шхуна.., 1940, 224).

РЕГЕНЕРА́ТОРНИЙ, а, е, *техн.* Прикм. до **регенера́тор.** *Регенераторні решітки.*

РЕГЕНЕРА́ТОРНИК, а, *ч., техн.* Фахівець, який працює біля регенератора.

РЕГЕНЕРАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до регенерації. *Роботу поза станцією і перехід космонавти здійснювали в скафандрах, обладнаних автономною системою життєзабезпечення регенераційного типу* (Веч. Київ, 25.I 1969, 3); *Великий досвід по застосуванню регенераційних систем для кондиціонування повітря нагромаджено в підводному флоті* (Рад. Укр., 16.VIII 1962, 4); *З'ясовано регенераційні властивості кістяка і м'язів у ссавців, що має практичне значення для ортопедії і травматології* (Наука.., 10, 1958, 30); *Регенераційна здатність морських лілій.. настільки велика, що коли розрізати їх на дві частини, то кожна половина виростає до цілого екземпляра* (Знання.., 8, 1969, 8).

РЕГЕНЕРА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. *техн.* Відновлення цінних вихідних властивостей матеріалів, що використовувались у робочих процесах різних виробництв. *Відпрацьовані масла* [комбайна] *слід збирати, бо їх можна відновити до початкових якостей шляхом регенерації* (Зерн. комбайни, 1957, 288); *Розроблено спосіб регенерації рідкісного металу торію з відходів виробництва сіток для газових жарових ламп* (Наука.., 10, 1956, 5).

2. *техн.* Повернення частини тепла, що відходить, для постійного використання у теплосиловій установці. *Для регенерації повітря в кабіні* [другого штучного супутника Землі] *і підтримання необхідного газового складу були застосовані високоактивні хімічні сполуки, що виділяють необхідний для дихання тварини кисень і вбирають вуглекислоту і надлишок водяних парів* (Рад. Укр., 14.XI 1957, 4); *При короткочасних орбітальних польотах регенерація повітря в кабіні можлива при застосуванні фізико-хімічних засобів оновлення середовища* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 6).

3. *біол.* Відновлення яким-небудь організмом утрачених або пошкоджених органів і тканин. *Явище, відоме в науці під назвою регенерації, полягає у самовідновленні ураженої тканини людського організму і являє собою одну з форм активного опору тканини, коли їй загрожує змертвіння та наступна загибель* (Наука.., 11, 1961, 44); *Проблема регенерації (відновлення) елементів нервової тканини мозку здавна хвилює вчених-медиків* (Веч. Київ, 24.XII 1968, 2); *Захисною особливістю земновод-*

них с також і здатність їх до регенерації (Визначник земноводних.., 1955, 12).

РЕГЕНЕРО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **регенерува́ти;** // *у знач. прикм. Довжина хвоста вимірюється від переднього краю клоакальної щілини до його кінчика (звичайно, коли хвіст не був відломаний; у ящірок з регенерованим хвостом його довжина не вимірюється і ні в якому разі не може порівнюватись з довжиною тіла)* (Визначник земноводних.., 1955, 90).

РЕГЕНЕРУВА́ННЯ, я, *с.* 1. *техн.* Дія за знач. **регенерува́ти** 1.

2. *біол.* Дія і стан за знач. **регенерува́ти** 2, 3 і **регенерува́тися** 1.

РЕГЕНЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.* 1. *перех., техн.* Проводити регенерацію (у 1, 2 знач.) чого-небудь. *На одну тонну придатного литва необхідно 10—15 кубічних метрів технічної води та 0,6 тонни піску для стрижнів. Ці цифри наочно показують, що воду доцільно очищати, а пісок регенерувати — відновлювати і знову використовувати* (Наука.., 2, 1963, 11); *На місці споживання тверде паливо знову переводять у рідкий стан (регенерують) з допомогою преса* (Веч. Київ, 14.VI 1957, 3).

2. *перех., біол.* Відновлювати утрачені або пошкоджені органи і тканини якого-небудь організму.

3. *неперех., біол.* Відроджуватися, відновлюватися внаслідок регенерації (у 3 знач.). *Нервові клітини, на відміну від інших клітин організму, нездатні розмножуватися, регенерувати, і загальна кількість їх, яка є на час народження, лишається незмінною протягом усього життя* (Шк. гігієна, 1954, 50); *Волосся росте швидко: його клітини, що містяться біля коренів, цілком регенерують протягом доби* (Наука.., 3, 1967, 29); *Культури, що регенерують з фільтратів різних мікроорганізмів, часто не подібні до вихідних форм ні морфологічно, ні за біохімічними властивостями* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 30).

РЕГЕНЕРУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* 1. *біол.* Те саме, що **регенерува́ти** 3.

2. *тільки недок., техн.* Пас. до **регенерува́ти** 1.

РЕ́ГЕНТ, а, *ч.* 1. Тимчасовий правитель монархічної держави, який призначається в разі відсутності, хвороби, неповноліття і т. ін. монарха, а також коли престол лишається незайнятим протягом тривалого часу. *В Портсмуті ось уже кілька днів панує незвичайне пожвавлення. На позолоченій яхті прибув принц-регент, майбутній король Британії* (Довж., Зач. Десна, 1957, 388).

2. *муз.* Диригент хору, перев. церковного. *На виїзді отцю Харитонові довелось давати хабарі протодияконові, півчим, конторщикові й регентові* (Н.-Лев., III, 1956, 195); *А чи мало в нас випадків, коли прекрасна ланка чи ціла бригада одночасно й чудесний культурний хор, а ланкова чи бригадир — передові і водночас досвідчені регенти?..* (Вишня, II, 1956, 12).

РЕ́ГЕНТСТВО, а, *с.* 1. Тимчасове перебування влади в монархічній державі в руках одного або кількох правителів, які призначаються в разі відсутності, хвороби, неповноліття і т. ін. монарха, а також коли престол лишається назайнятим протягом тривалого часу. *Салаші.. ще за регентства Хорті Міклоша не раз попадав до в'язниці, а якось навіть до божевільні* (Гончар, III, 1959, 228); *В ніч на 24 лютого 1848 року король Франції Луї Філіпп зрікся престолу на користь свого старшого онука графа Паризького, що мав правити під регентством герцогині Орлеанської* (Рибак, Помилка.., 1956, 209).

2. Звання, посада регента.

РЕ́ГЕНТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ре́гент.** *А в цей час окружні уряди, а так само і хустський, за наказом регентського комісара Закарпаття, поспішно збирали відомості про те, хто ж саме із живих і померлих уже закарпатців воював на східному фронті в час першої світової війни* (Скл., Карпати, II, 1954, 6).

РЕГЕНТУВА́ННЯ, я, *с.* Перебування в званні або на посаді регента.

РЕГЕНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., муз.* Бути регентом (у 2 знач.).

РЕ́ГЕНТША, і, *ж.* 1. Жін. до **ре́гент.** *Палата депутатів зробила спробу посадити на вільний трон малолітнього внука Луї Філіппа, а матір його зробити регентшею, тобто тимчасовою правителькою, до його повноліття* (Нова іст., 1956, 138).

2. *розм.* Дружина регента.

РЕГІМЕ́НТ, у, *ч., заст., рідко.* Полк найманого війська. — *Я нічого не кажу. Що я знаю. Ми ж були кожний при іншім регіменті. Я при артилерії, він при піхоті* (Коб., III, 1956, 496); — *В Коломиї наші зненацька скочили гітлерівцям на голову, а в Делятині загорнули в сак цілий-цілісінький мадярський регімент з офіцерами і жандармами...* (Козл., Весн. шум, 1952, 49).

РЕГІМЕНТА́Р, я́, *ч., заст., рідко.* Командир регіменту. *Після огляду війська коронний гетьман повелів викотити жовнірам двадцять бочок вина, видати з його кошар баранів та биків, а сам покликав до себе в намет регіментарів на обід* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 369); *По довголітній службі в званні регіментаря численної збройної залоги князів Острозьких батько цього хлопця Стефан Хмелевський, названий... Олександром Македонським Речі Посполитої за звитяги ратні, тепер дістався чину регіментаря всіх коронних військ на Україні* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 113).

РЕГІМЕНТА́РІЙ, я, *ч., заст., рідко.* Регіментар. — *Можна було б ще додати, що він навмисно забарився, думаючи перекинутись до турків,— додав регіментарій, що супроводив Замойського* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 519).

РЕГІО́Н, у, *ч., наук.* Певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними і т. ін.). *Територія нашої республіки являє собою один з найбільших і найцікавіших геологічних регіонів нашої країни* (Ком. Укр., 6, 1969, 49); *Зараз майже в усіх республіках СРСР розпочата робота над* [історико-етнографічними] *атласами. Визначено регіони: Україна, Білорусія та Молдавія* (Нар. тв. та етн., 5, 1966, 110).

РЕГІОНА́ЛЬНИЙ, а, е, *наук.* Стос. до регіону. *Віденський басейн починає опускатися по лініях регіональних розривів, які проходили в основному вздовж його сучасного простягання з південного заходу на північний схід* (Геол. ж., XVI, 4, 1956, 40); *У Радянському Союзі створюється ряд регіональних історико-етнографічних атласів* (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 7); *Радянський регіональний центр по дослідженню грипу об'єднує понад сто лабораторій і опорних баз у різних районах країни* (Рад. Укр., 13.I 1965, 4); *Три дні в великому конференц-залі Академії наук УРСР у Києві тривала регіональна лексикографічна нарада з питань укладання тлумачних словників* (Літ. газ., 13.V 1958, 1); *В наш час найпоширенішою формою зв'язку між компартіями є зустрічі їх керівних діячів, взаємний обмін інформацією, обмін делегаціями, а також регіональні і міжнародні наради* (Ком. Укр., 5, 1960, 26).

△ **Регіона́льна уго́да; Регіона́льний пакт** — міжнародний договір з яких-небудь питань, укладений між державами, що розташовані в одному географічному районі.

РЕГІ́СТР, *ч.* 1. *род.* у, *спец.* Список, перелік чого-небудь; книга для записування, обліку чогось. *Став траулер самостійною поважною одиницею радянського морського флоту. Його номер, ім'я і тоннажність заносять в усі регістри світу* (Собко, Матв. затока, 1962, 15).

2. *род.* у, *муз.* Частина звукоряду, що займає певне положення по висоті звучання і має однаковий тембр. *Важку ходу Ведмедя композитор* [М. В. Лисенко] *передав за допомогою громіздких октав і тремоло у нижньому регістрі* (Укр. клас. опера, 1957, 225); *Біля кабінету начальника голос її став гучніший. А коли відчинилися двері, то він уже звучав на найвищих регістрах* (Ткач, Арена, 1960, 78).

3. *род.* у, *муз.* У язичкових і духових інструментах (клавесин, фісгармонія, акордеон, орган) — набір язичків або труб різної настройки одного тембру. *Орган має 33 регістри, стабільний музичний лад* (Веч. Київ, 20.XI 1967, 1).

4. *род.* а, *спец.* Розподільник, регулятор у деяких машинах і приладах. *Основи для балконів, сходові марші і площадки виготовляються в залізобетонних матрицях, що мають регістри для пропарювання і пневматичні вишитовхувачі* (Архіт. і буд., 2, 1955, 17); // Ряд клавіш у клавішних літерних або лічильно-аналітичних машинах.

5. *род.* у. Орган державного нагляду за якістю морських і річкових суден, що будуються, та за безпекою їх плавання.

РЕГІ́СТРОВИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **регі́стр.** *У класичній поліфонії незмінне звучання мотиву на одній і тій же ладовій, а часто і регістровій висоті, має назву остинато* (Мист., 1, 1956, 34).

РЕ́ГІТ, готу, *ч.* Нестримний, голосний сміх. *Галя і Явдоха зареготались. Печариці після того реготу стало не по собі* (Мирний, V, 1955, 149); *Сміх проривався з її грудей голосним реготом, і вона втікала в кут та аж товкла головою до стіни зо сміху* (Март., Тв., 1954, 455); *Свято розгорталося за старовинним, віками встановленим звичаєм. Танцювала і веселилася безтурботна юнь. Бриніли домбри. Веселі жарти та гострі дотепи викликали довгий і безжурний регіт* (Тулуб, В степу.., 1964, 358); // *перен.* Крик птахів, тварин, що нагадує гучний сміх. *Згори сипле та й сипле* [жайворонок]... *витрушує душу з дзвіночків, струже срібні дошки і свердлить крицю, плаче, голосить і сіє регіт на дрібне сито* (Коцюб., II, 1955, 231); // *перен.* Створювані предметами, стихійними силами природи і т. ін. гучні, розкотисті звуки, що нагадують людський нестримний сміх. *Підкрались* [хвилі] *і вдарили раптом в борти, потрясли корабель наш і з реготом геть відкотились...* (Л. Укр., I, 1951, 245); *Зареготала пекельним реготом буря над білою грудочкою, і покотився сей регіт далі й далі* (Хотк., II, 1966, 222).

◇ **Аж ре́готи беру́ть; [Бу́ти] на ре́готах** — реготати, сміятися. — *Ану глянь у дзеркало, козак китиця... — Ой, гарно, аж реготи беруть! — хихикнула Домка* (Кучер, Трудна любов, 1960, 343); *На що вже Маланка — весела дівка, завжди на реготах. А й та співчувала мені* (Мик., II, 1957, 158); **Від ре́готу бра́тися (взя́тися, схопи́тися) за бо́ки** — дуже сильно реготати. *Він хотів збудити Соломію, але лиш глянув на неї, як схопився за боки від шаленого реготу* (Коцюб., I, 1955, 343); **Від ре́готу бра́тися (взя́тися) за живі́т** *див.* **живі́т; Заво́дити сміхи́ та ре́готи** — те саме, що **Справля́ти ре́готи** (*див.* **справля́ти**). *На панщині вона не робила, як другі, а більше бавилась — заводила сміхи та реготи* (Мирний, IV, 1955, 33); **Заliва́тися (зали́тися) ре́готом** *див.* **залива́тися; Захлина́тися (захлину́тися) ре́готом** *див.* **захлина́тися; Захо́дитися (зайти́ся) ре́готом** *див.* **захо́дитися** [2]; **Кача́тися від ре́готу** *див.* **кача́тися; Кишки́ рва́ти (порва́ти** *і т. ін.*) **від ре́готу** *див.* **ки́шка; Ляга́ти від (од, з) ре́готу** *див.* **ляга́ти; [Ма́ло не] па́дати від ре́готу** *див.* **па́дати; [Так і (ма́ло не)] покоти́тися [по́котом] з (від) ре́готу** *див.* **покоти́тися** [1]; **Поляга́ти (полягти́) од ре́готу** *див.* **поляга́ти** [2].

РЕ́ГІТНО, *присл.* Нестримно регочучи; // *перен.* Створюючи звуки, схожі на регіт людини. *Регітно вітер кидав в обличчя вкупі з колосками сум неоглядного степу — стерні, розпач сірих сіл* (Головко, I, 1957, 76).

РЕГІТНЯ́, і́, *ж., розм.* Те саме, що **реготня́.**

РЕГЛА́МЕНТ, у, *ч.* 1. Прийнятий розпорядок ведення зборів, засідання і т. ін.— *Так що ж, товариші, розпочнемо. Розводитись з регламентом не будемо, щоб не гаяти часу* (Досв., Вибр., 1959, 278); *На роздільних засіданнях палат* [Ради Союзу і Ради Національностей] *одноголосно затверджено порядок денний і регламент роботи сьомої сесії Верховної Ради СРСР* (Літ. газ., 8.XII 1961, 1); // *розм.* Час, відведений згідно з цим розпорядком для доповіді або виступу. *Марі розповідала спокійним, тихим голосом, її не переривали й не нагадували про регламент* (Ю. Янов., Мир, 1956, 240); *Підвівсь голова, що згадав про кермо: — Регламент скінчився... Ще скільки дамо? — Доволі! — гукнули усі, як один, Хоч критик просив ще п'ятнадцять хвилин!* (С. Ол., Вибр., 1959, 180).

2. Заведений розпорядок дня, режим праці і т. ін. — *Щось професорові перешкодило додержати свого регламенту. Чи не трапилося чого? — подумала Сахно* (Смолич, I, 1958, 68); *Учасники точно дотримуються призначеного начальником групи регламенту відносно годин підйому, порядку пересування, розбивки бівуаку, робіт у таборі* (В дорогу, 1953, 18); *Моя тепер думка: для письменницької праці варт завести строгий регламент — гігієна праці письменникам потрібна більше ніж кому іншому* (Вас., IV, 1960, 59).

3. Інструкція, зведення правил для користування чим-небудь. *Видано* [науковцями] *регламент для проектування печі з киплячим шаром* (Вісник АН, 4, 1971, 4).

РЕГЛАМЕНТА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Дія за знач. **регламентува́ти.** *Для дальшого поліпшення технології виробництва будуть продовжені роботи по вдосконаленню сталеплавильних процесів у напрямі їх регламентації* (Наука.., 6, 1956, 12); *Наукова організація праці кожного керівника має починатися з чіткої регламентації розпорядку робочого дня* (Рад. Укр., 10.I 1969, 2).

2. Сукупність правил, що регламентують, регулюють, обмежують чию-небудь діяльність. *За останні роки мистецтво театру, звільнене від догматичних регламентацій, йде шляхом бурхливого розвитку різноманітних стильових пошуків* (Мист., 3, 1966, 31).

РЕГЛА́МЕНТНИЙ, а, е. Стос. до регламенту.

РЕГЛАМЕНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **регламентува́ти.** *Старовинне весілля являло собою суворо регламентоване, драматичне дійство, що дійшло до сьогодні з дохристиянського часу* (Вітч., 3, 1970, 172); *Він прийшов. Ради ночі, без свідків прийшов. Тільки виняткові причини спонукали його на такий, регламентований умовностями побуту, жест* (Ле, Міжгір'я, 1953, 430); // *у знач. прикм. Час перерви поділяється на регламентований відпочинок та особисті потреби* (Слюс. справа, 1957, 277); // **регламенто́вано,** *безос. присудк. сл. Питання про знешкодження цих* [стічних промислових] *вод перед спуском їх у водойми загального використання розв'язано нашими інженерами та вченими й регламентовано урядовими постановами* (Наука.., 8, 1958, 3).

РЕГЛАМЕНТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **регламентува́ти.** *VI Всеукраїнська конференція* [КП(б)У] *намічає як основну внутріпартійну лінію: ..збереження най-*

суворішої партдисципліни, як одна з головних умов успішності роботи партії в новій обстановці, а одночасно з цим регламентування й упорядкування партобов'язків з метою створення можливості для членів партії їх точного виконання (КП України в резол. і рішен.., 1958, 131).

РЕГЛАМЕНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Примушувати кого-небудь дотримуватися певних правил, обмежень. *Хіба ж це нормально, що Ліні раз у раз став соромно за батька, її дратує ота його впевненість у власній безгрішності, намаганні всіх на свій лад перевиховувати, регламентувати, кожному нав'язувати власні свої уявлення, звички, смаки* (Гончар, Тронка, 1963, 147); // Точно визначати, суворо встановлювати що-небудь. *Наше трудове законодавство регламентує працю жінок, підлітків щодо тривалості робочого дня, понаднормових робіт і праці в нічний час* (Стол.-буд. справа, 1957, 172); *Законодавчим шляхом посаду лікаря в навчальних закладах регламентував Петро І тільки в 1721 р.* (Шк. гігієна, 1954, 17).

РЕГЛАМЕНТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **регламентува́ти.** *В останні роки головні рубки лісу в Карпатах значно скорочено, вони регламентуються розрахунковою лісосікою* (Наука.., 8, 1970, 21); *Коли праця набирає характеру творчості, вона регламентується в часі самим процесом творчості, його суб'єктивними і об'єктивними факторами* (Ком. Укр., 4, 1969, 61).

РЕГЛА́Н, *ч., крав.* 1. *невідм.* Фасон верхнього одягу, в якому рукав з плечем становлять одне ціле. — *Оформіть протокол допиту, я скоро вернуся,— звелів йому прокурор і почав одягатися. Шкіряне пальто реглан, сива шапка, хромові чоботи* (Кучер, Трудна любов, 1960, 237).

2. *род.* а, *розм.* Пальто, куртка такого фасону. *На командирському містку стояв командир в шкіряному реглані і широкополій зюйд-вестці* (Ткач, Моряки, 1948, 110); *До столу підбіг ад'ютант Багрова, тримаючи в руках його реглан і картуз* (Кучер, Чорноморці, 1956,23).

РЕ́ГНУТИ, ну, неш, *недок., діал.* Дуже хотіти. *Аж регне заміж, та ніхто не свата* (Номис, 1864, № 8873); *Він аж регне купити у мене вола* (Сл. Гр.) .

РЕГОТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **реготáти.** *По вечері ж все замерло, тихо, глухо стало, Реготання, спів і крику мов і не бувало* (Укр. поети-романтики.., 1968, 567); *Андрій чув, як здалека долітав різнобій голосів, безтямне реготання, скигління гармоніки* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 28).

РЕГОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і рідко* **РЕГОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *недок.* Гучно, нестримно сміятися. [О д а р к а:] *Вона так страшно реготала, що й досі той регіт лящить і вчувається мені!..* (Кроп., І, 1958, 103); *Чіпка аж за живіт береться та регоче* (Мирний, І, 1949, 294); *Знесилена остаточно тим сміхом, впала* [Катя] *на траву й реготала* (Коз., Вибр., 1947, 72); // *з кого.* Насміхатися, глузувати з кого-небудь. *А в кухні тим часом стояв несамовитий регіт. Реготали з паламаря* (Мирний, ІІІ, 1954, 87); // *перен.* Видавати характерний звук, що нагадує гучний сміх (про птахів, тварин). *Стогнуть пугачі, регочуть сови, уїдливо хававкають пущики* (Л. Укр., ІІІ, 1952, 249); *Крик той сойка повторила: — А знайти мене вам зась! — І, регочучи, знялась, Лиш майнули сині крила...* (Біл., Пташ. голоси, 1956, 29); // *перен.* Створювати розкотистий звук, що нагадує гучний сміх (про предмети, явища природи тощо). *Коли б добігти, коли б сховатись, щоб уже не чути дзвонів, червоних дзвонів, що мчать навздогін, б'ють у саме серце, скачуть і регочуть, як божевільні* (Коцюб., ІІ, 1955, 181); — *Пу-гу... пу-гу... ж-ж-ж... кряк!..* — *регоче крига під гострими підковами...* (Мик., ІІ, 1957, 26).

◇ **Реготáти на пу́па** — те саме, що **Сміятися на ку́тні [зу́би]** (*див.* **ку́тній**). — *Таке мені слово сказала* [Домця], *що й повторяти не буду. Клятий Шугалія регоче, реготав би ти на пупа* (Кучер, Трудна любов, 1960, 315).

РЕГОТА́ТИСЯ, гочу́ся, го́чешся, *недок., розм.* Те саме, що **реготáти.** *Огні горять, музика грає, Музика плаче, завиває.. І всі регочуться, сміються, І всі танцюють* (Шевч., ІІ, 1953, 238); *Як підняли Терешка на сміх! Реготались з нього, реготались, та так же то, далебі, що.. аж за річкою чути було* (Кв.-Осн., ІІ, 1956, 21); *Ми в той час сміємось!.. Нас вітають гармати І регочуться з нами водно* (Олесь, Вибр., 1958, 155); *Підхопила завія шовки, Реготалась, жбурляла в пітьму, Наче пір'ячком гралась легким, Снігом сипала в очі йому* (Забашта, Вибр., 1958, 234).

◇ **Реготáтися на ку́тні [зу́би]** *див.* **ку́тній.**

РЕГОТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **реготíти.**

РЕГОТІ́ТИ *див.* **реготáти.**

РЕГОТЛИ́ВИЙ, а, е, *розм.* 1. Який любить реготати. *Оришка унялася, а на третій день реготалася з горничними так, що аж стіни гули,— вона таки і на норов була весела-реготлива придалася* (Мирний, IV, 1955, 31); *Він поспішав на побачення до своєї реготливої Сольки* (Кучер, Трудна любов, 1960, 137).

2. Який супроводжується реготом. *Хведір, понуро послухавши дівочого реготливого шепотання і нікому слова не сказавши, тихо похилив поза церквою* (Мирний, ІІІ, 1954, 32).

РЕГОТНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., розм.* Однокр. до **реготáти.** — *А то мислимо хіба: з тельбухами вилетів у трубу! — Андрущенко, не втримавшись, коротко реготнув під стіл, немов чимось вдавився* (Гончар, І, 1959, 34); — *Не до танців зараз,— під'юджувала Оксана. — Знайшов чим хвалитися... — А от і знайшов,— реготнув матрос* (Кучер, Голод, 1961, 25).

РЕГОТНЯ́, і́, *ж., розм.* Нестримний гучний сміх. *Скрізь гармидер та реготня, В хаті і надворі* (Шевч., І, 1963, 316); *А в світлиці тим часом обходила рядова* [чарка], *..неслися сміхи, реготня, гвалт окривав хату* (Мирний, І, 1949, 409).

РЕГОТУ́Н, а́, *ч., розм.* 1. Той, хто любить реготати. *О. Хведор був веселий, реготун* (Н.-Лев., І, 1956, 116); *Високого зросту, станкий, бравий, широкоплечий, як з заліза збитий* [Максим], *а до того ще й меткий, як заєць, співун, реготун...* (Мирний, І, 1949, 213).

2. Уживається як прикладка до назви птахів родини чайок або як назва цих птахів. *Раптом в одному боці почувся наче сміх, наче крик.. По довгій хвилині здогадався, що це кричать чайки-реготу́ни* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 268).

РЕГОТУ́ХА, и, *ж., розм.* 1. Жін. до **реготу́н** 1. — *Він таки тебе щиро любить, хоч батько його за це й лає,— сказала Горпина Педьківна, ..перша реготу́ха на селі* (Мирний, ІІІ, 1954, 32); *З його козирка капала вода, чомусь темна, Оксаночка реготала, бо була зроду реготу́ха* (Ю. Янов., ІІ, 1954, 65).

2. Те саме, що **реготу́н** 2. *Добре видно гнізда галагаза, біля кожного з яких лежить білий пух. Саме він і «викаже» гнізда таким хижакам, як чайка-реготу́ха, яка частенько розкльовує яйця галагаза* (Наука.., 11, 1965, 16); *Острів Бабин. Колись на ньому гніздились баби — так називали тоді пеліканів. Нині тут хазяйнують реготу́хи, галагази, сірі качки, довгоносі крохалі* (Знання.., 8, 1969, 10).

РЕГОТУ́ШКА, и, *ж.* Пестл. до **реготу́ха** 1. *Навіть божественний та богомільний Савка — і той підсипає якійсь чепурушці та реготушці зовсім не божественні речі десь у куточку* (Вас., І, 1959, 242); *Вона стояла одна*

за колоною і ні на що не дивилась. Ось підбігли до неї дві реготушки — білявенька і чорнявенька Галі (Ів., Вел. очі, 1956, 76).

РЕГРАДА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Повернення до попередньої стадії грунтоутворення. *Грунти з початковими стадіями реградації.*

РЕГРАДО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Який підлягає реградації. *На реградованому чорноземі чіткого впливу різних способів обробітку грунту на вміст рухомих форм поживних речовин не виявлено* (Хлібороб Укр., 6, 1970, 7).

РЕГРЕ́С, у, *ч.* 1. Рух назад, повернення до старих, віджилих форм, занепад, деградація; протилежне прогрес. *На лихо, тенденції свої вироблять прийшлось д. Чайченку в такий час, котрий.. будучий історик російсько-українського громадського життя відзначить як добу застою і навіть регресу* (Драг., II, 1970, 416); *Сучасна буржуазна філософія є регресом у порівнянні.. навіть з ідеалістичною філософією XIX століття* (Ком. Укр., 1, 1965, 52); // Зміни у гірший бік. — *Слухай, Кайцю, — промовив Тадзьо, — .. бачу певний регрес у твоїх манерах* (Фр., VII, 1951, 100).

2. *юр.* Право особи, яка виконувала зобов'язання іншої особи, пред'являти до неї зворотну вимогу про повернення витрат. *Коли шкода завдана злочинною дією чи бездіяльністю підприємця, орган соціального страхування, що задовольнив потерпілого, має право вимоги до підприємця в розмірі виданої потерпілому допомоги (регрес)* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 67).

РЕГРЕСИ́ВНИЙ, а, е. 1. Який веде до регресу (у 1 знач.); протилежне прогресивний. *Творчість українського радянського народу.. славить усе прогресивне, що йде проти всього регресивного, консервативного* (Рильський, III, 1956, 151); *Регресивне явище.*

2. *лінгв.* Який впливає на попередній звук. *Якщо попередній звук впливає на наступний, то така асиміляція називається прогресивною, а якщо наступний впливає на попередній — регресивною* (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 209); *Дисиміляція може бути регресивною й прогресивною. При регресивній дисиміляції впливаючим звуком є наступний, при прогресивній — попередній* (Сл. лінгв. терм., 1957, 47).

РЕГРЕСИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **регреси́вний** 1.

РЕГРЕСИ́ВНО. Присл. до **регреси́вний.**

РЕГРЕ́СІЯ, ї, *ж., спец.* Відступання моря з суходолу. *В тих місцях, де суходіл підноситься, рівень моря знижується, море відступає, і частини морського дна стають суходолом. Цей процес називається регресією моря* (Курс заг. геол., 1947, 181).

РЕГРЕСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Переходити від вищих форм розвитку до нижчих, рухатися назад; протилежне прогресувати.

РЕ́ГУЛА, и, *ж., заст.* Правило. — *Вибачай, козаче, не то для тебе, і задля рідного батька не зміню своєї регули* (Стор., I, 1957, 402); *Це був молодий самовпевнений нахаба, який не знав про існування на світі якоїсь там гречності, якихось загальноприйнятих регул доброго поводження* (Загреб., Шепіт, 1966, 247); // *військ.* Статут. — *Мій побратим, кажу, першим викликався. Треба ж і мені озиватись, така вже козацька регула* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 19); — *Ось тобі молодик. Бери його під свою руку і вчи козацької регули та звичаїв* (Добр., Очак. розмир, 1965, 65).

РЕ́ГУЛИ, гул, *мн., фізл.* Те саме, що **менструа́ція.**

РЕГУЛЮВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для регулювання. *На двигуні ГАЗ-51 корпус розподільника повертають за допомогою гвинта з двома регулювальними гайками. Це дає змогу дуже точно регулювати положення розподільника* (Автомоб., 1957, 127); *Регулювальний гвинт* [рульового механізму автомобіля] *зверху закривається ковпачковою гайкою із стопорною шайбою* (Підручник шофера.., 1960, 251).

РЕГУЛЮВА́ЛЬНИК, а, *ч.* 1. Той, хто регулює рух транспорту на поворотах, перехрестях доріг, вулиць. *На перехрестях порожніх вулиць стояли поодинокі регулювальники та зрідка проходила автомашина* (Багмут, Записки.., 1961, 60); *Ось продуктовий кіоск. Ось газетний... Скляна будка регулювальника вуличним рухом...* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 133).

2. Той, хто регулює роботу машини, механізму, установки і т. ін. *Кадрами поливальників, регулювальників та машиністів дощувальних машин господарство забезпечене повністю* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 25).

РЕГУЛЮВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **регулюва́льник** 1. *Дівчина, регулювальниця, що декілька днів тому, вимахуючи жовтим прапорцем, пропускала нас на Ірша Альберті, ..сьогодні пропускає машину аж під Будапешт* (Перв., Атака.., 1946, 170); *Шлагбаум був закритий.. Почувши хрипкий сигнал, регулювальниця поваго́м наблизилась до машини* (Голов., Тополя.., 1965, 268).

РЕГУЛЮВА́ЛЬНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **регулюва́льник** 1. *Над Володею тяжіють затверджені й перезатверджені правила руху, і він уважно вчитується в німу мову вуличних знаків, слухняно підкоряється підтьохкуванню регулювальницьких свистків* (Загреб., День.., 1964, 39).

РЕГУЛЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **регулюва́ти.** *Велику роль у регулюванні процесів обміну речовин, підвищенні працездатності, зниженні втоми, підвищенні опірності організму до різних захворювань відіграють вітаміни, особливо вітамін С* (Укр. страви, 1957, 14); *В місцях найбільш інтенсивного руху транспорту застосовується активне регулювання, яке здійснюється міліціонерами-регулювальниками, а також за допомогою світлофора* (Автомоб., 1957, 258); *У процесі переходу до комунізму дедалі зменшуватиметься значення адміністративного регулювання взаємовідносин між людьми і відповідно зростатиме роль моральних начал у житті радянського суспільства* (Ком. Укр., 2, 1962, 38); *Ця установка має зворотньо-поступальний рух за допомогою електродвигуна, в якому є автоматичний перемикач та редуктор регулювання швидкості* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 40).

РЕГУЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., перех.* 1. Впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі. *Вуйко держав мене в вічнім страсі, в вічній погрозі. Строгі його приписи регулювали моє життя так, як накручений годинник* (Фр., I, 1955, 345); *Було щось дуже знайоме в цій дівочій постаті. Може, я бачив її біля розбомблених сталінградських переправ, коли вона регулювала рух машин сигналами своїх прапорців?* (Жур., Вечір.., 1958, 288); *Значення нервової системи полягає в тому, що вона регулює і погоджує роботу всіх органів, пристосовує її до умов середовища, які постійно змінюються* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 140).

2. *також чим.* Домагатись нормальної роботи машини, установки, механізму і т. ін., забезпечуючи злагоджену взаємодію складових частин, деталей. *Сам Сакій став на штурвал хедера, а комбайнерові порадив регулювати мотором* (Ле, Історія радості, 1947, 206); *При сівбі кукурудзи ми регулюємо сівалки так, щоб покласти по два зерна в гніздо* (Рад. Укр., 2.II 1962, 2); // Зменшуючи або збільшуючи швидкість, величину і т. ін., досягати потрібної сили, належного ступеня вияву чого-небудь. *Температуру плавлення кристалічних речовин можна регулювати. В результаті дослідів*

установлено, що вона безпосередньо залежить від тиску (Наука.., 10, 1956, 13); *Напівпровідники.. регулюють величину струму і напруги* (Знання.., 1, 1965, 2).

РЕГУЛЮВА́ТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **регулюва́ти.** *Життя міста регулювалося численними гарнізонами в окремих районах* (Ле, Клен. лист, 1960, 210); *Певне розміщення різних речовин на нашій планеті регулюється завдяки їх постійному кругообігу у природі* (Наука.., 12, 1963, 1); *Інтереси держави і народу вимагають, щоб використання природних багатств регулювалось вдумливо, в інтересах сучасного і майбутніх поколінь* (Рад. Укр., 2.III 1962, 3).

РЕГУЛЮ́ЮЧЕ. Присл. до **регулю́ючий.** *Сполучна тканина в організмі служить депо поживних речовин і водночас регулююче впливає на процеси обміну* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 191).

РЕГУЛЮ́ЮЧИЙ, а, е. Який регулює чим-небудь або щось. *Роз'яснюючи на конкретних прикладах регулюючу і координуючу роль нервової системи і особливо кори головного мозку в процесах травлення, можна розширити і поглибити поняття про нервізм* (Метод. викл. анат.., 1955, 124); *Увага виконує регулюючу функцію у поведінці* (Рад. психол. наука.., 1958, 67); *Особливо важливе значення має ритм як регулюючий елемент у праці людини* (Муз. праці, 1970, 42).

РЕГУЛЯ́РНИЙ, а, е. 1. Який відбувається, здійснюється, проводиться систематично, рівномірно, через певні проміжки часу. *Налагодився регулярний поштовий зв'язок, але листів від Ярослави не було* (Дмит., Розлука, 1957, 192); *Годівля худоби провадилася за графіком, молодняк випоювався молоком, чергування на корівнику було регулярне* (Тют., Вир, 1964, 131); *Тільки в Петербурзі у зв'язку із заснуванням Академії наук регулярні інструментальні спостереження за явищами погоди було почато в 1725 році* (Наука.., 12, 1956, 20).

2. Який має встановлену постійну організацію і систематичний курс військового навчання (про армію, військо). *За походом з села вийшла група партизанів — чоловіка з півсотні, партизани намагалися йти в ногу і похизуватися. перед регулярним військом* (Ю. Янов., II, 1958, 219); *Один за одним промовляють до них* [повстанців] *з насипу комісари. Терпляче роз'яснюють, що відступати необхідно, що такий наказ штабарму — пробитися будь-що до своїх, з'єднатися з регулярними частинами Червоної Армії* (Гончар, II, 1959, 110); // Який проводиться військовими частинами. — *Є постанова комісії «припинити козацьке свавілля», так чого ж він* [великий гетьман] *панькається з ними? Кварцяного війська досить. І ця шушваль не встоїть проти нього в регулярному бою* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 94).

3. Геометрично правильний (про планування саду, парку і т. ін.).

РЕГУЛЯ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **регуля́рний.** *Якщо діти в одні й ті самі години починають учитися в школі, готувати уроки дома, якщо вони в одні й ті самі години їдять, лягають спати, встають, якщо їхньому добовому режиму властива регулярність,— всі процеси в організмі відбуваються нормально і ритмічно* (Шк. гігієна, 1954, 55).

РЕГУЛЯ́РНО. Присл. до **регуля́рний** 1. *Газети переглядаю щодня регулярно* (Коцюб., III, 1956, 426); *ЦК КПРС регулярно інформує партійні організації про свою роботу* (Статут КПРС, 1971, 16).

РЕГУЛЯТИ́ВНИЙ, а, е. Який регулює, спрямовує що-небудь. *Як загальна теорія суспільного процесу історичний матеріалізм виконує пізнавальну, регулятивну і виховну функції* (Ком. Укр., 7, 1970, 23).

РЕГУЛЯ́ТОР, а, ч. 1. Пристрій для автоматичного регулювання чого-небудь. *В кожному купе були регулятори, якими пасажири могли змінювати температуру повітря* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 263); *Огей здіймає з гачка дужку приймача, накладає її на вуха, пересуває регулятор, ловить музику* (Досв., Вибр., 1959, 206); *Сахно перевела регулятор на найбільшу швидкість* (Смолич, I, 1958, 96).

2. *перен.* Те, що регулює, спрямовує що-небудь. *Кора головного мозку — це вищий відділ нервової системи, основа психічної діяльності і вищий регулятор всіх функцій організму* (Наука.., 11, 1958, 29); *Хімічні засоби застосовуються не тільки для живлення і захисту рослин, але й як регулятори життєвих процесів* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 5); *Зелені рослини є регуляторами чистоти повітря. Ось чому в лісах і полях так легко дихати* (Уроки.. хіміка, 1956, 67).

РЕГУЛЯ́ТОРНИЙ, а, е. Стос. до регулятора. *Регуляторний апарат клітини схожий на складну електротехнічну схему з безліччю реле, елементів опору і вимикачів* (Знання.., 7, 1967, 11); *У молодому віці нервові регуляторні центри ще незрілі, отже, й звикання до спиртного проходить інтенсивніше* (Наука.., 7, 1971, 45).

РЕГУЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **регулюва́ти.** *Основна роль гормонів в організмі полягає в регуляції обміну речовин* (Наука.., 8, 1958, 24); *Складна фізіологічна регуляція процесів здійснюється спеціальними механізмами, до яких входять гормони залоз внутрішньої секреції і різні хімічні продукти життєдіяльності органів* (Курс патології, 1956, 31); *Виняткове важливе значення має розвиток мовлення в регуляції дій дитини* (Рад. психол. наука.., 1958, 245).

ГРЕУЛЬО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **регулюва́ти.** *Тісний союз радянських республік забезпечив створення єдиного регульованого за загальним планом соціалістичного господарства* (Наука і культура.., 1972, 50).

2. *у знач. прикм.* Який регулюється. *Перевірку діаметрів зовнішніх поверхонь квадратів у крупносерійному виробництві доцільно провадити за допомогою регульованих і жорстких скоб* (Технол. різального інстр., 1959, 201); *Полісся перестає бути болотним, воно стає краєм родючих плантацій з регульованим водним режимом, з каналами, шлюзами, гідровузлами* (Веч. Київ, 12.VII 1971, 3).

РЕДАГО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **редагува́ти.** *У 1878-79 рр. видавав я разом з М. Павликом редагований в соціалістичному дусі місячник «Громадський друг»* (Фр., I, 1955, 36).

РЕДАГУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **редагува́ти.** *Хочеться сказати кілька слів про редагування класиків* (Рильський, III, 1956, 79); *Яскравим прикладом громадської діяльності вченого* [М. Ф. Гамалії] *було редагування ним журналу «Гигиена и санитария»* (Наука.., 2, 1959, 51).

РЕДАГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех. і без додатка.* 1. Перевіряти і виправляти або відповідно оформляти певний текст. *Найперше про біографію: привезу Вам її сама в січні, і будемо разом редагувати* (Л. Укр., V, 1956, 247); *З ранку до вечора він працював у себе за столом, читаючи, пишучи, правлячи коректи, редагуючи* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 273).

2. Бути керівником якого-небудь видання. *Новина: Лукич з нового року одмовляється редагувати «Зорю»* (Коцюб., III, 1956, 138); *Перед війною редагував* [Юрій Збанацький] *районну газету* (Ю. Янов., V, 1959, 181).

РЕДАГУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **редагува́ти 1.** *Всі органи преси, що перебувають в руках партії, повинні редагуватися надійними комуністами, які*

довели свою відданість справі пролетарської революції (Ленін, 41, 1974, 195).

РЕДА́КТОР, а, *ч.* 1. Той, хто редагує (у 1 знач.) текст. *Художня творчість для Бориса Грінченка,— сільського вчителя, видавця популярних книжок для народу, збирача народної творчості, упорядника і редактора першого за якістю українсько-російського словника,— ніколи не здавалась головним в житті* (Рад. літ-во, 1, 1963, 116); *Досягнуті успіхи, проте, не повинні закривати таких прогалин щодо збирання і популяризації фольклору, як недостатні публікації робітничого фольклору, випадки вільного поводження записувачів і редакторів з текстами, окремі випадки фальсифікацій* (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 25); *Художній редактор.*

2. Керівник якого-небудь видання. *Сими днями писав до мене з Львова д. В. Гнатюк, редактор «Вісника»* (Коцюб., III, 1956, 231); *Хто головний в газеті? Хто їй тон Дає й обличчя політичне? — Редактор* (Еллан, I, 1958, 182).

РЕДАКТОРА́Т, у, *ч.* Рада редакторів. *Ми* [режисери].. *несемо цей літературний сценарій в редакторат* (Довж., III, 1960, 325).

РЕДА́КТОРКА, и, *ж.* Жін. до **реда́ктор.** *Редакторка, все ще ласкаво усміхнена, схиляючи набік голову, з-під пенсне водить очима по Олиному чолі* (Вільде, Сестри.., 1958, 531).

РЕДА́КТОРСТВО, а, *с.* Діяльність редактора. *Революційно-демократичний напрям газети за редакторства Маркса ставав дедалі виразніший* .. (Ленін, 26, 1972, 41).

РЕДА́КТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **реда́ктор.** *Маковей живе тепер тут* [у Чернівцях]. *Сьогодні з нами ходив гулять, багато розказував з своєї редакторської практики і взагалі про галицько-буковинські справи* (Л. Укр., V, 1956, 338); *На руці редакторській, що лежить на паперах,— олив'яний перстень* (Вас., III, 1960, 329); *Пірнувши у книжки, письменник не забував своїх щоденних редакторських і громадських обов'язків* (Письмен. зблизька, 1958, 13); // Який складається з редакторів. *Вона разом з Старицьким одібрана в редакторський комітет задля упорядкування альманаху* (Мирний, V, 1955, 374); // Признач. для редактора, редакторів. — *Та що вам редакторський кабінет — клуб, чи що?!* (Вишня, I, 1956, 230).

РЕДАКЦІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **реда́кція** 1. *Ми іноді містили її коротенькі замітки, а наш редакційний художник обов'язково малював до замітки й заставку* (Ю. Янов., II, 1954, 9); *Редакційне зібрання закінчилося ввечері, люди потроху розходились* (М. Ол., Леся, 1960, 222); // Який складається з осіб, відповідальних за якенебудь видання. *Від імені редакційного комітету, який має на меті скласти і видати.. альманах для інтелігенції.., звертаюся оце до Вас* (Коцюб., III, 1956, 200); *Перед редакційною колегією було поставлено ряд вимог* (Рильський, III, 1956, 66); // Належний редакції. *Разом з бійцями ішов капітан Зарубін. Підштовхував, як і всі, редакційну стареньку півторатонку* (Літ. Укр., 3.VI 1969, 1).

Редакці́йна статті́я — стаття, яка не має підпису автора і виходить від імені редакції (у 1 знач.). [З а б о л о т н и й:] *Хіба не краще, щоб стаття була без підпису, редакційна?* (Лев., Нові п'єси, 1956, 39).

2. Стос. до редакції (у 4 знач.). — *Піду, мабуть, у Вищу партійну — та на редакційну роботу* (Дор., Не повтори.., 1968, 124); *Любов і ненависть замінювались схваленням і осудом, хвалою чи легеньким картанням якихось номенклатурних героїв, створених внаслідок проходження всіх редакційних інстанцій* (Довж., III, 1960, 246).

Редакці́йний портфе́ль *див.* **портфе́ль.**

РЕДА́КЦІЯ, ї, *ж.* 1. Організація (колектив), що здійснює підготовку видання до друку. *Редакція журналу взяла у мене те оповідання, що друкується тепер у «Віснику»* (Коцюб., III, 1956, 425); *А редакція (вільних багато очей і рук)! Мусить оте все читать..* . (Еллан, I, 1958, 234); *Словник українсько-російський («Словарь украинского языка»), зібраний редакцією «Киевской старины» і упорядкований Б. Грінченком, свого часу заслужив чималу славу* (Рильський, IX, 1962, 138).

2. Приміщення, в якому здійснюється редагування чого-небудь. *Доходила 10 година ранку, і я вже був біля редакції* (Коцюб., II, 1955, 425); *Ви летите... Ви за кілька хвилин перестрибуєте через Харків,.. щоб за півгодини, спотикаючись і на себе подібних натикаючись, перебігти з Гончарівки до редакції...* (Вишня, I, 1956, 208); *Вона охоче розповіла Саранчукові, де саме зараз Діденка можна знайти. По цій же вулиці пройти два квартали і — редакція газети* (Головко, II, 1957, 453).

3. Варіант якого-небудь літературного або музичного твору чи окремої його частини. *Письменник грунтовно переробив твір, використавши критичні зауваження, дав нову редакцію книги* (Іст. укр. літ., II, 1956, 437); *Дуже цінними є рукописи великого російського письменника М. В. Гоголя. В бібліотеці зберігається одна з останніх редакцій його «Мертвых душ»* (Наука.., 8, 1958, 30); — *Оперу «Від щирого серця» не можна назвати новою редакцією раніше написаного мною однойменного твору* (Мист., 1, 1959, 6); // Формулювання, форма викладу думки, положення. *Дорогий Михайле Михайловичу, дуже Вам дякую за Ваш лист.. Разом з сим посилаю заяву до контори «Знания» в поданій Вами редакції* (Коцюб., III, 1956, 391).

4. Те саме, що **редагува́ння.** *У Львові 19-літній студент вступає до студентської громади і бере живу участь в редакції студентського журналу «Друг»* (Коцюб., III, 1956, 28); // Керівництво яким-небудь виданням. *Одповідаю на Ваші питання. «Вісник» виходить з IV кн. справді під іншою редакцією...* (Коцюб., III, 1956, 434); *Не можу не відзначити.. прекрасної роботи грузинського поета Симона Чіковані, за редакцією якого виходять чудові переклади творів Шевченка* (Тич., III, 1957, 64); *У книзі «Пушкін. Твори», виданій Держлітвидавом України 1949 року (загальна редакція Павла Тичини), не тільки дано переважну більшість найвизначніших творів Пушкіна, але й показано пристрасну працю нашої поетичної громадськості над творами основоположника нової російської літератури* (Рильський, IX, 1962, 32).

РЕДА́Н, а, *ч.* Уступ на днищі швидкохідного катера, літаючого човна або поплавка гідролітака, що зменшує опір під час руху по воді і значно полегшує злітання літаючих човнів і гідролітаків.

РЕДЕМАРКАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до редемаркації.

РЕДЕМАРКА́ЦІЯ, ї, *ж.* Перевірка раніше визначеної лінії державного кордону з відновленням або заміною прикордонних знаків.

РЕ́ДЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ре́дька.**

РЕДИНГО́Т, а, *ч., заст.* Довгий сюртук широкого крою, який одягався для верхової їзди. *На вішалці в передпокої висів незнайомий редингот і поряд з ним біла плюшева мантилья* (Полт., Повість.., 1960, 463).

РЕДИ́СКА, и, *ж.* 1. *тільки одн.* Однорічна овочева рослина родини хрестоцвітих з їстівним невеликим червоним, іноді білим коренеплодом круглої або довгастої форми. *Коренеплоди редиски, як і редьки, використовують в їжу сирими* (Овоч., 1956, 352); *До посівних культур належать салат, кріп, шпинат, редиска* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 64); *Максим раптом ухопив*

грудку з-під ніг і з криком «а киш-киш-киш» пошпурив її на горобців, що начебто обсіли грядку з щойно засіяною редискою (Смолич, Мир.., 1958, 42).

2. Їстівний коренеплід цієї рослини. *У порівн. *Орися складає на санки обмерзле ряднини, руки з кожушка як дві редиски* (Тют., Вир, 1964, 521); *// у знач. збірн. — Що ж, Надіє Григорівно, вгостите сьогодні нашого депутата молодою редискою?* (Крот., Сини.., 1948, 54); *Була неділя. Вранці Іван Кіндратович Степ сходив з дружиною на базар. Накупили редиски, цибулі, огірків* (Ткач, Арена, 1960, 204).

РЕДКОЛЕ́ГІЯ, ї, *ж.* Скорочення: редакційна колегія. — *От добре, що ти приїхав, Гришо. А в мене, розумієш, вакантне місце є. Членом редколегії* (Ткач, Моряки, 1948, 52); *Одного разу зібралася редколегія. Василь Гиря прочитав свою передовицю. Іванка похвалила її* (Чаб., Тече вода.., 1961, 122).

РЕДУКО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Який змінився в бік зменшення, послаблення. *Мікроспори, проростаючи, дають початок дуже редукованим чоловічим заросткам* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 72); *Редукований звук.*

РЕДУ́КТОР, а, *ч., спец.* 1. Механізм зубчастої передачі, що зменшує швидкість обертання при передаванні руху від одного вала до іншого. *Редуктор передає рух до робочих органів комбайна, забезпечує зниження числа обертів, яких надає йому двигун, змінює напрямок обертання і дає можливість включати і виключати передачу до робочих органів* (Зерн. комбайни, 1957, 251); *Використовуючи спеціальний стенд, працівники лабораторії під максимальним навантаженням «обкатують» важільні затискачі різців, планетарні редуктори переміщення задніх бабок* (Роб. газ., 10.VI 1965, 1).

2. Пристрій для зниження тиску рідини або газу, що протікають трубопроводом.

РЕДУ́КТОРНИЙ, а, е, *спец.* Який виготовляє редуктори. *На редукторному заводі* [в Києві].. *створено і випробувано редуктор з двостороннім зачепленням* (Рад. Укр., 8.I 1965, 1).

РЕДУКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., спец.* 1 *перех.* Змінювати в бік зменшення, послаблення.

2. *неперех.* Те саме, що **редукува́тися** 2.

РЕДУКУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., спец.* 1. Зменшуватися, послаблюватися. *У деяких клітинах плазма настільки редукується, що від неї залишаються тільки тонкі обідки навколо вакуоль* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 51).

2. Змінювати свою будову, склад, зменшуючись, послаблюючись або скорочуючись, спрощуючись. *Центром складу, його складотворним звуком є у нас складові голосні звуки, навколо яких і групуються належні до складу інші звуки. Але ослаблюючись, редукуючись, голосний може втратити свою складовість (складотворність) і наблизитися з цього погляду до приголосного* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 144).

РЕДУКЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до редукції.

РЕДУ́КЦІЯ, ї, *ж.* 1. *спец.* Процес або дія, що призводить до зменшення, послаблення або спрощення чогонебудь, іноді до повної втрати якихось об'єктів, ознак. *Редукція печінкового кровотворення починається з першого дня життя новонародженої тварини і закінчується до сьомого дня* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 83).

2. *біол.* Зменшення органів або тканин, відмирання чи зміна їх будови внаслідок втрати функцій. *Тому що на значних глибинах світла немає, у тварин спостерігається або редукція органів зору, або вони розростаються до значних розмірів* (Курс заг. геол., 1947, 165).

3. *хім.* Звільнення елемента від окислення, відновлення його з окису в чистому вигляді. *Процес відновлення, або редукції, виявляється там, де вода має відновні органічні сполуки. Такими відновлювачами є бітуми і водень-сульфід* (Курс заг. геол., 1947, 76).

4. *лінгв.* Значне ослаблення або втрата ненаголошених звуків при їх вимовлянні. *Редукція — один з видів звукових змін, який полягає в ослабленні артикуляції звуків. Наслідком редукції нерідко є випадання певного звука в слові* (Сл. лінгв. терм., 1957, 144).

5. *ек.* Зведення складного виробничого процесу до простішого в умовах товарного виробництва. *Криза безробіття, банкрутства, обнижки, редукції, застій — ніхто нічого не купує, а той, хто й бере — не платить!* (Козл., Сонце.., 1957, 123).

РЕДУПЛІКА́ЦІЯ, ї, *ж., лінгв.* Засіб словотвору, який полягає у подвоєнні основи слова або цілого слова. *У словотворенні редуплікація є одним із засобів словоскладання, при якому нове слово утворюється за допомогою подвоєння, повторення основи (напр., укр. ледве-ледве, рос. чуть-чуть і т. п.)* (Сл. лінгв. терм., 1957, 144).

РЕДУПЛІКО́ВАНИЙ, а, е, *лінгв.* Утворений засобом редуплікації. *Значення надмірного ступеня може бути передане також редуплікованими прислівниками або прислівниками з редуплікованими основами типу бага́то-бага́то, ви́соко-ви́соко* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 438).

РЕДУ́Т, у, *ч., військ., заст.* Зімкнуте квадратне або багатокутне польове укріплення, здатне до самостійної оборони. *Окопи польського табору з брамами, з висуненими наперед і на ліве крило редутами, припирали до берегів Дністра* (Мак., Вибр., 1956, 468); *24 серпня Наполеон підійшов до російського редуту біля села Шевардіна. Шевардінський редут з величезним героїзмом обороняли його нечисленні захисники* (Іст. СРСР, II, 1957, 113); *У порівн. *Три шаблі не погнуться і не впадуть, У серце враже буде шпаги замір, Коли постане раптом, як редут, Ворожий бриг із моря перед нами* (Ю. Янов., V, 1959, 58).

РЕ́ДЬКА, и, *ж.* 1. *тільки одн.* Дворічна овочева рослина родини хрестоцвітих з їстівним чорним або білим коренеплодом круглої чи довгастої форми. *Коренеплоди редиски, як і редьки, використовують в їжу сирими* (Овоч., 1956, 352); *Редька посівна відрізняється від дикої рядом морфологічних ознак і залежно від форми коренеплоду та його забарвлення ділиться на кілька сортів, серед яких виділяють, наприклад, редьку чорну́ та білу* (Мікр. ж., XXII, 5, 1960, 65).

2. Їстівний коренеплід цієї рослини. *В воскові пальці бере* [невідомий] *делікатно, за білий хвостик редьку* (Коцюб., II, 1955, 186); *// у знач. збірн. Редьку, хрін і редис* [редиску] *використовують найчастіше через вміст у них глюкозидів — речовин, які мають гострий смак, викликають апетит і які дезинфікують травний тракт* (Технол. пригот. їжі, 1957, 23); *Хлопчаками ходили ми вбрід Окунів половить на обід, Бо у хаті вдовиній і хліб Був не часто — Все редька та біб* (Воронько, Драгі.., 1959, 114).

◇ **Гі́рше пече́ної ре́дьки; Гірш за гірку́ ре́дьку; Як гірка́ ре́дька:** а) дуже сильно, надзвичайно. *Вона обридла йому гірше печеної редьки* (Н.-Лев., IV, 1956, 229); *Та й дачниці, мовляв, як видко з листа, обридли вже тобі гірш за гірку редьку* (Головко, II, 1957, 412); б) нестерпний. *Максим, як там кажуть, і горенько покотив! ..Одно здавалося гірше печеної редьки, становилося руба в горлі. Це життя в казармі вонючій* (Мирний, I, 1949, 224); **Надоку́чити, як па́рена ре́дька** *див.* **па́рений.**

3. Те саме, що **реди́ска.** *Хотіла там* [на грядці] *їмость посадити місячну редьку, але в крамниці обмахнулися й дали насіння ріпи. Вона гарно зійшла й буяла*

собі поміж морквою (Март., Тв., 1954, 383); *Вирощувала Килина ранню редьку — червонобоку й веселобоку, а також і пізню — чорну, схожу на чималий буряк* (Гуц., З горіха.., 1967, 139); *Рябів базар синювато-зеленим кропом, червоною редькою, першими черешнями, шпарагою й кучерявою салатою* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 366).

РЕ́ДЬКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ре́дька;** // Вигот. з редьки (у 2, 3 знач.). *Редьковий сік.*

РЕЕВАКУАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до реевакуації.

РЕЕВАКУА́ЦІЯ, ї, *ж.* Повернення до місць, звідки відбувалась евакуація. *В міру визволення території Радянської України почалась реевакуація заводського устаткування і кадрів із сходу на захід* (Іст. УРСР, II, 1957, 603).

РЕЕВАКУЙО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **реевакуюва́ти.**

РЕЕВАКУЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок. і док., перех.* Повертати з евакуації.

РЕЕВАКУЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *недок. і док.* 1. Повертатися з евакуації.

2. *тільки недок.* Пас. до **реевакуюва́ти.**

РЕЕ́КСПОРТ, у, *ч.* Експорт з країни товарів, привезених з-за кордону.

РЕЕКСПОРТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Проводити реекспорт для перепродажу іншим державам.

РЕЕКСПОРТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **реекспортува́ти.**

РЕЕМІГРА́НТ, а, *ч.* Той, хто повернувся на батьківщину після еміграції.

РЕЕМІГРА́НТКА, и, *ж.* Жін. до **реемігра́нт.**

РЕЕМІГРАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до реемігpації.

РЕЕМІГРА́ЦІЯ, ї, *ж.* Повернення емігрантів на батьківщину.

РЕЕМІГРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.* Повертатися на батьківщину після еміграції. *Після багатьох років поневіряння на чужині тисячі волинян, галичан, закарпатців та буковинців реемігрувало на рідну Україну* (Вітч., 12, 1964, 203).

РЕЄ́СТР, у, *ч.* 1. Список, письмовий перелік кого-, чого- небудь. *Почислити, чого там* [у Дрогобичі] *не було — вийде дуже довгий реєстр* (Фр., IV, 1950, 240); *Підлий гад доповів нам про морально-політичний стан села і передав до наших рук повний реєстр активістів, комуністів і інших радянських людей* (Ю. Янов., І, 1954, 64); *Вперше було взято на державну* [польську] *службу за розпорядженням короля Сігізмунда-Августа в 1572 р. 300 козаків. Вони були вписані у список-реєстр, звідки і дістали назву реєстрових козаків* (Іст. УРСР, І, 1953, 163); // *лінгв.* Список, перелік у словнику слів, що тлумачаться або перекладаються іншою мовою. *Цей словник* [українських говорів Закарпаття] *загального типу, тобто до його реєстру входить не тільки суто діалектна, але і вся загальнонародна лексика, яка вживається мовлянами на досліджуваній території* (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 54).

△ **Ревізькі реє́стри** *див.* **ревізький.**

2. Книга для запису справ, документів, майна, земельних володінь і т. ін. *В реєстрі Ветельської волості з 1512 р. ми бачимо і спеціальний податок — похлебне. Він залежав від кількості самостійних господарств на дворищі* (Нар. тв. та етн., 3, 1966, 37).

РЕЄСТРА́ТОР, а, *ч.* 1. Особа, яка здійснює реєстрацію кого-, чого-небудь. *Шлюбна пара переступила, нарешті, поріг загсу. Два паспорти лягли поруч на стіл перед реєстратором* (Ю. Янов., І, 1958, 624); *Вона реєстратор на виборчій дільниці* (Веч. Київ, 4.III 1957, 1).

2. *перен.* Той, хто констатує, фіксує події, явища, які відбуваються. *Працівники радянської науки.. повинні бути не тільки реєстраторами фактів, а й активними борцями за прогресивний, комуністичний світогляд* (Рильський, III, 1956, 163); *Рослина, то не лише мовчазний свідок нашого повсякденного життя чи реєстратор пори року* (Ле, Право.., 1957, 59).

3. Механічний прилад для фіксування чого-небудь. *Електрохімічні індикатори — чудові альтиметри і варіометри для літаків, найчутливіші в світі барометри і реєстратори найрізноманітніших вібрацій* (Знання.., 1, 1966, 17); *Останнім часом ми озброїлись такими унікальними приладами, як реєстратори швидкості руху води і розчинів по стеблу та інших органах рослини* (Хлібороб Укр., 8, 1966, 37).

РЕЄСТРА́ТОРКА, и, *ж., розм.* Жін. до **реєстра́тор** 1. — *Кого ви до нас прислали? — напосівся на реєстраторку тонкошиїй бородань. — Оцього невдаху! У нас артіль. Розумієте! — кричав другий* (Хижняк, Тамара, 1959, 64).

РЕЄСТРА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **реєстра́тор** 1.

РЕЄСТРАТУ́РА, и, *ж.* Відділ в установі, в якому реєструють кого-, що-небудь. *Реєстратура розміщена в залі, з якого є прямий вхід у лікувальні кабінети лікарів* (Заг. догляд за хворими, 1957, 16); *Взагалі, реєструвати все підряд, без наукового відсівання, може й не науковий заклад — для цього досить бути реєстратурою* (Кундзич, Діези.., 1956, 120).

РЕЄСТРАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до реєстрації.

РЕЄСТРА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **реєструва́ти.** — *Чи це вже ми, Вутанько, такі благородні з тобою стали? — пожартував Цимбал, вступаючи у велику з колонами залу, де йшла реєстрація прибулих* (Гончар, II, 1959, 176); *В останнє десятиріччя створена широка сітка станцій реєстрації космічних променів, що охоплює всю земну кулю* (Наука.., 12, 1964, 23).

Реєстра́ція шлю́бу — юридичне оформлення вступу до шлюбу. *Реєстрація шлюбу.. встановлена як в інтересах державних і громадських, так і з метою охорони особистих і майнових прав та інтересів подружжя* (Рад. суд на охороні прав.., 1954, 15).

РЕЄСТРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **реєструва́ти.** *Мотоцикл.. без номера, не реєстрований* (Кучер, Трудна любов, 1960, 604).

РЕЄСТРО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Той, хто служив у реєстровому війську. *Знову серед козаків пішли чутки, що буде складатися реєстр. Хто оповідав, що число реєстровців обійматиме шістдесят тисяч, як було постановлено по Переяславських актах, а хто твердив, що всього двадцять тисяч* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 606); *Реєстровцям була встановлена плата грішми і сукном* (Іст. УРСР, І, 1953, 163).

РЕЄСТРО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **реє́стр.** *В цей час її ім'я з'являлось лише в реєстрових картках поліклініки* (В ім'я Вітч., 1954, 35); *Словник цей* [«Українсько-російський»] *має дуже великий реєстровий список слів* (Рильський, III, 1956, 67).

Реєстро́ве коза́цтво (ві́йсько) — наймане військо, сформоване польським урядом у XVI — першій половині XVII ст. з українських козаків для охорони південних кордонів з занесенням козаків до особливого списку — реєстру. [Б о г у н:] *Великий гетьман всієї України, старшина війська запорозького та реєстрового козацтва обох берегів верхнього та нижнього Дніпра, хорунжий київський і полковник переяславський Зиновій-Богдан Хмельницький!* (Корн., І, 1955, 272); *Горленко, блідий і розгублений, скочив на лаву і закричав, простираючи до шляхти руки: — Панове! Тепер усякий набрід удає з себе козака. Це не реєстрове військо, не справжнє козацтво* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 33); **Реєстро́ве сло́во** — заголовне слово кожної статті в словнику, яке

виділяється окремим шрифтом. *Кожне реєстрове слово ілюстроване прикладами-реченнями* (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 54); **Реєстро́ві козаки́** *див.* **коза́к.**

2. *у знач. ім.* **реєстро́вий,** вого, *ч.* Те саме, що **реєстро́вець.** — *У панів теж голови на плечах, а не кавуни. Адже вони реєстрових не чіпають. А що набилося на Січ різних.. розбишак, так це теж вірно* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 58).

РЕЄСТРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **реєструва́ти.** *Фотопапір спеціального призначення застосовують у різних галузях науки, техніки і промисловості для фотографічного реєстрування процесів, запису коливань і копіювання документів* (Довідник фот., 1959, 40).

РЕЄСТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* 1. Вносити кого-, що-небудь у список, книгу для запису справ, документів, майна, земельних володінь і т. ін. з метою обліку або надання йому законної чинності. *Князь Януш неохоче прибув з Волині і почав реєструвати посполитих, покликаних князівською міліцією* (Ле, Наливайко, 1957, 48); *Іов Борецький сів за стіл і розгорнув нову книжку в сап'яновій оправі — реєструвати учнів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 313); *Дорош знову вийшов у ту саму кімнату, де його реєстрували, і молоденький командир-піхотинець провів його через коридор до кабінету військкома* (Тют., Вир, 1964, 195).

Реєструва́ти шлюб — юридично оформляти вступ до шлюбу. — *А в Чехословаччині не реєструють шлюбу, якщо молоді не посадили принаймні по п'ять деревин* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 86).

2. Фіксувати, перев. за допомогою приладів, яке-небудь явище, спостереження, якийсь факт. *Залунало чітке клацання механічних лічильників, що стали реєструвати атомну катастрофу — руйнування атомного ядра* (Рибак, Час.., 1960, 200); *Сучасні радіолокатори реєструють метеорний слід у перші ж секунди його утворення, незалежно від погоди або часу доби* (Наука.., 11, 1963, 32); *Електронні машини стежать за небесними світилами, реєструють усі параметри руху небесних тіл* (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 451); // Автоматично записувати значення вимірюваної величини, що змінюється в часі. *На борту автоматичної міжпланетної станції встановлено наукову апаратуру. Вона реєструє різні дані для вивчення космічного випромінювання* (Наука.., 3, 1961, 21).

РЕЄСТРУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* 1. Ставати на облік, відмічатися в якому-небудь списку. *Ми з Ривкою поспішаємо реєструватися до оргкомітету профспілок на площу Смольки* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 83); [Н а т а ш а:] *Ви реєструватись? Ваш мандат* (Корн., I, 1955, 199); *Поки хлопці реєструвались, серед писарської братії їм несподівано трапився знайомий,— Лимар з геофаку* (Гончар, Людина.., 1960, 213).

2. *розм.* Юридично оформляти шлюб.

3. Пас. до **реєструва́ти.** *Наукова інформація з ракети реєструвалась на фотоплівках і магнітних стрічках з допомогою приладів, встановлених на наземних телеметричних станціях* (Наука.., 2, 1959, 9).

РЕ́ЖИМ, у, *ч.* 1. Державний лад, спосіб правління. *Все полетіло шкереберть, все, що було таке звичне раніше, ще за старого режиму. Хоча старого, царського, режиму доктор Драгомирецький теж не похваляв...* (Смолич, Мир.., 1958, 23); *Семінарія.. готувала з своїх вихованців вірних слуг самодержавного режиму* (Іст. укр. літ., II, 1956, 350); *Імперіалізм породив фашизм — режим політичного терору і таборів смерті* (Ком. Укр., 7, 1969, 20).

2. Точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку і т. ін. — *Одна я знаю, як він багато працює! — сказала Ірма.— Коли б не його вміння дотримувати залізного режиму,— давно б звалився* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 15); — *То первісна людина мусила з ранку й до ночі полювати, щоб чим-небудь набити свій неандертальський живіт, а для сучасної людини потрібен інший режим, працю її — це тільки підвалина для мислі* (Гончар, Тронка, 1963, 113); *Юрій говорив, що вже давно мріяв потрапити в санаторій з таким чудовим режимом* (Собко, Граніт, 1937, 111).

Постíльний режи́м *див.* **постíльний.**

3. Система заходів, правил, запроваджуваних для досягнення певної мети. *Режим вихування гібридів в селекційному саду академії і старанний добір кращих дерев допомогли виділити найбільш високоврожайні, які до того ж мають красивий зовнішній вигляд* (Хлібороб Укр., 6, 1969, 26).

△ **Режи́м еконо́мії** — принцип господарювання, який передбачає досягнення найкращих наслідків при найменших витратах шляхом збереження трудових, матеріальних та фінансових ресурсів. *Використання всіх резервів, посилення режиму економії, боротьба з безгосподарністю, марнотратством і надмірностями — це не короткочасна кампанія* (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 73).

4. Певні умови, необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чого-небудь. *Під впливом органічних добрив грунт збагачується на всі необхідні для живлення рослин елементи, поліпшується повітряний і водний режим, посилюються біологічні процеси* (Добрива.., 1956, 8); *Коли відцентровий і вакуумний регулятори добре відрегульовані, вони забезпечують правильне випередження запалювання на всіх режимах роботи двигуна* (Автомоб., 1957, 127).

△ **Режи́м рікú** — закономірні зміни стану річкового потоку в просторі і часі. *Навіть незначні зміни нормального режиму річок примушують спеціалістів замислюватись над їх впливом на якість води, розробляти відповідні заходи та рекомендації для водопостачальників, рибоводів тощо* (Веч. Київ, 24. II 1970, 4).

РЕЖИ́МНИЙ, а, е. Стос. до режиму. *На багатьох машинобудівних заводах Харкова режимний час дії верстатів, пресів, молотів та іншого устаткування планується тільки в розмірі половини календарного часу* (Рад. Укр., 28.VI 1962, 2).

РЕЖИСЕ́Р, а, *ч.* Постановник спектаклю, кінофільму, естрадно-концертної програми, циркової вистави і т. ін. *Сьогоднішня кінокартина «Біла Пустеля» й її режисер спали мені на думку* (Ю. Янов., II, 1958, 11); *Тараса Григоровича не можна було пізнати: він метушився з ранку до пізньої ночі і, здається, більше за всіх турбувався, щоб усе вийшло, «як у справжньому театрі». Його одностайно обрали головним режисером та організатором вистави* (Тулуб, В степу.., 1964, 310); *Режисер несе відповідальність не лише за рівень виконавської майстерності колективу, а й за ідейну значущість його роботи* (Мист., 4, 1961, 13).

РЕЖИСЕ́РСТВО, а, *с.* Діяльність режисера. *Улаштував* [І. Карпенко-Карий] *у «Громадському зібранні» кін, і тут під його орудою та режисерством почались вистави* (Думки про театр, 1955, 31).

РЕЖИСЕ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **режисе́р.** *Позавчора я після чотирьох літературних варіантів закінчив другу режисерську розробку сценарію «Життя в цвіту», про Мічуріна* (Довж., III, 1960, 221); *Він був невтомним творцем театру для народу, підносив на ще вищу ідейну і художню ступінь його репертуар, прокладав нові шляхи в акторському і режисерському мистецтві* (Збірник про Кроп., 1955, 80); *Керівники театрів доручають молодим акторам відповідальні ролі, нерідко залучаючи їх навіть до режисерської роботи* (Мист.,

3, 1959, 10); // Признач. для режисера. *Відсутність високого професіоналізму в сценарній справі часто-густо породжує небезпечну форму дилетантизму — режисерську літературу* (Літ. Укр., 21.II 1969, 4); // Який складається з режисерів. *До участі в картині* [«Під червоною зіркою»] *були залучені кращі місцеві режисерські і акторські сили* (Укр.. кіномист., I, 1959, 29).

РЕЖИСЕРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **режисерува́ти.**

РЕЖИСЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Бути на посаді режисера, працювати режисером.

РЕЖИСИ́РУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **режисирувати.**

РЕЖИСИ́РУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех. і без додатка.* Здійснювати постановку спектаклю, кінофільму, естрадно-концертної програми, циркової вистави і т. ін. *Режисируючи п'єси, він вимагав від усіх виконавців не лише точності дії, а, головне, змістовної мови, ясного розуміння того, що він говорить* (Збірник про Кроп., 1955, 342).

РЕЖИСУ́РА, и, *ж.* 1. Режисерська діяльність, керівництво постановкою спектаклю, кінофільму, естрадно-концертної програми, циркової вистави і т. ін. *Вона готувалася на режисера-постановника, навіть, здається, підробляла трохи режисурою по робітничих клубах* (Вільде, Ти мене не любив, 1958, 11); *Мені запропонували зайнятися режисурою, і я вирішив спробувати себе на короткометражці. Написав сценарій за вечір — комедійний* (Довж., III, 1960, 239); *Олексія Баталова кіноглядачі знають не лише як талановитого кіноактора, але й як постановника фільму «Шинель» за однойменною повістю М. Гоголя. Актор вирішив знову повернутися до режисури* (Літ. Укр., 3.IV 1964, 4).

2. Режисерське оформлення якого-небудь спектаклю, кінофільму, естрадно-концертної програми, циркової вистави і т. ін. *Кожен глядач* [німого кіно], *..по-своєму читаючи напис, ніби здійснював режисуру фільму* (Довж., III, 1960, 149); *Майстерність футболістів досягла нині такого рівня, що деякі матчі порівнюють із спектаклем,— говорять про їх режисуру, мізансцени, імпровізацію футболістів* (Наука.., 6, 1968, 57).

3. *збірн.* Люди, які займаються режисерською діяльністю; режисери. *І не подолати б нам їх* [труднощі] *без допомоги кваліфікованої режисури* (Минуле укр. театру, 1959, 163); *Успіх Дніпропетровського пересувного театру є результатом спільної роботи досвідченої режисури з творчим колективом* (Мист., 4, 1956, 32).

РЕЗЕДА́, и́, *ж.* Трав'яниста декоративна рослина з пахучими дрібними квітками, зібраними у колосоподібне суцвіття. *Між грядками резеди і матіоли Сахно перейшла квітники вздовж палацу* (Смолич, I, 1958, 89); *Живиться* [гірчичний білан] *також на резеді* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 286); // Квітка цієї рослини. *Настя поклала букети на фортеп'яні. По залі пішли тонкі пахощі од резеди та левкоїв* (Н.-Лев., III, 1956, 237).

РЕЗЕДО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **резеда́.** *За лісом дрімали луки, наче стоячі води під матом ряски. По них блукали тіні летючих хмар, наче хорти припадали, нюшили й щезали у резедових просторах* (Коцюб., II, 1955, 211); // Вигот. з вмістом резеди або з резеди. *Легесенький, ледви* [ледве] *чутний, освіжаючий запах резедової помади ішов від її шовкового, золотистого волосся* (Фр., III, 1950, 364); // *у знач. ім.* **резедо́ві,** вих, *мн.* Родина трав'янистих декоративних рослин з пахучими дрібними квітками, зібраними в колосоподібне суцвіття.

РЕЗЕКТО́ВАНИЙ, а, е, *мед.* Дієпр. пас. мин. ч. до **резектува́ти.**

РЕЗЕКТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., мед.* Піддавати якийсь орган чи його частину резекції.

РЕЗЕ́КЦІЯ, ї, *ж., мед.* Оперативне видалення ушкоджених хворобою органа, кістки або частини їх. *Результати резекцій легені тепер дуже хороші. Смертність становить лише кілька процентів* (Наука.., 3, 1957, 15); *Його* [лікаря] *затримано тут, а там чекали відповідальні операції. Треба вирізати нирку, зробити резекцію шлунка* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 131).

РЕЗЕ́РВ, у, *ч.* 1. Запас чого-небудь, який спеціально зберігається для використання в разі потреби. *Партія ставить завдання найближчими роками не тільки цілком забезпечити потребу країни в продуктах харчування, але й створити необхідні резерви зерна* (Ком. Укр., 12, 1963, 11); *Страуси, як і верблюди, можуть протягом десяти днів обходитись без води, жити за рахунок внутрішніх резервів* (Веч. Київ, 25.III 1968, 4); // *перев. мн.* Ще не використані можливості, засоби для здійснення чого-небудь. *Соціалістичний світ вступив тепер у таку смугу розвитку, коли з'являється можливість значно повніше використати могутні резерви, закладені в новому ладі* (Ком. Укр., 7, 1969, 21); *Приклад передових колективів доводить, що на металургійних заводах є величезні резерви* (Рад. Укр., 1.XII 1953, 1).

2. Джерело, звідки беруться нові сили для кого-, чого-небудь. *Всесоюзна Ленінська Комуністична Спілка Молоді — самодіяльна громадська організація молоді, активний помічник і резерв партії* (Статут КПРС, 1971, 27); *Робкорів та сількорів слід розглядати як резерви, звідки будуть виходити робітничі й селянські письменники* (Еллан, II, 1958, 170); *Торгово-промислова буржуазія* [після реформи 1861 р.] *одержала невичерпні резерви робочої сили* (Минуле укр. театру, 1953, 23).

Трудові́ резе́рви — кадри кваліфікованих молодих робітників, які навчаються за фахом у професійно-технічних училищах. *Архітектурний ансамбль міста* [Львова] *збагатився на висотні споруди. Стали до ладу машинолічильна станція, держцирк, чудові спортивні палаци політехнічного інституту, трудових резервів, стадіон «Юність»* (Рад. Укр., 13.I 1971, 1).

3. Частина військ, залишена в розпорядженні командира і призначена для використання в разі гострої потреби в бою. *Резерви й тилові частини не встигали підтягатися до діючих лав* (Еллан, II, 1958, 246); *Командування резерву містилося просто в лісі, біля Тернополя, і прибулих в резерв бійців.. кидали на поповнення діючих, здебільшого кадрових прикордонних частин* (Ле, Право.., 1957, 111).

Бу́ти (лиша́тися) в резе́рві — не використовуватися в даний момент, бути в запасі. [Р я ж е н к о:] *Стоп. Тут лягайте. Будете в резерві на всякий випадок, а я з хлопцями зайду з того боку, вдаримо в потилицю* (Мик., I, 1957, 309); — *Полковник Ничипір на цей раз лишається з січовиками в резерві* (Ле, Наливайко, 1957, 90).

4. Категорія громадян, які перебувають на військовому обліку і призиваються в армію в разі необхідності.

РЕЗЕРВА́Т, у, *ч.* Територія, природні багатства якої зберігаються і перебувають під особливою державною охороною. *Президія Академії наук УРСР відмітила велике сучасне й перспективне значення заповідників Академії наук УРСР як еталонів природи, резерватів корисної фауни і флори, первісних грунтів, грунтових вод та інших природних компонентів* (Вісник АН, 3, 1971, 32).

РЕЗЕРВА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Збереження чого-небудь у резерві (у 3 знач.). *Він виступає проти всіх заходів, спрямованих на ліквідацію фашистських резервацій* (Смолич, Після війни, 1947, 72).

2. У деяких капіталістичних країнах — місце примусового оселення корінних жителів з метою загар-

бання у них кращих земель. — *Нас, червоношкірих,— хто залишився живий,— загнали на ці невеличкі клаптики землі, що білі називають резерваціями* (Кулик, Записки консула, 1958, 14); *Довідавшись, що недалеко знаходяться резервації, в яких зібрані залишки вимираючого індійського племені чорноногих на чолі із вождем Імасізом, він виявив бажання їх відвідати* (Рад. літ-во, 5, 1958, 18).

РЕЗЕРВІ́СТ, а, *ч.* Військовослужбовець нижчого чину, який перебуває в запасі. *Прусський король Фрідріх-Вільгельм IV наказав покликати в армію резервістів* (Рибак, Помилка.., 1956, 214); *Лежали тут* [біля мосту] *впритул один біля одного, студбатівці й незнайомі, видно, кадровики та резервісти, обличчя під касками в них були сірі від світання* (Гончар, Людина.., 1960, 150).

РЕЗЕ́РВНИЙ, а, е. 1. Який заготовляється для резерву (у 1 знач.) і використовується в разі потреби. *Товстий шланг, захлинаючись, уже смоктав з одного водозбірника воду, а хлопці закінчували другий, резервний* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 115); — *Просто я взяв у Дениса рушницю і під виглядом сторожа спровадив підводи на глухий двір, до жомових ям. Резервних. Тепер головне — прорватися крізь ворота* (Тют., Вир, 1964, 148).

△ **Резе́рвний капіта́л** — частина грошових прибутків, що виділяється для відшкодування можливих збитків; **Резе́рвний фонд:** а) те саме, що **Резе́рвний капіта́л;** б) те саме, що **Золоти́й фонд** (*див.* **золоти́й**). *Як для внутрішнього обігу, так і для обігу на світовому ринку кожна країна потребує певного резервного фонду* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 147).

2. Який перебуває у резерві (у 3, 4 знач.). *Резервні полки 51 дивізії готувалися до останнього штурму* (Ю. Янов., II, 1958, 237); — *Яких же ви людей підкинете? Четвертий резервний батальйон введено в дію ще годину тому* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 19).

РЕЗЕРВО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **резервува́ти.**

РЕЗЕРВУА́Р, а, *ч.* 1. Посудина, вмістилище для зберігання рідини або газу. *Основною частиною термометра є скляний резервуар, від якого відходить тонкий капіляр. Резервуар наповнений ртуттю* (Заг. догляд за хворими, 1957, 67); *Двоє французьких винахідників.. сконструювали водолазний костюм із невеликим резервуаром стиснутого повітря* (Знання.., 1, 1966, 24); // Водосховище, басейн. *На Дніпровській водопровідній станції став до ладу ще один резервуар місткістю кілька тисяч кубометрів* (Веч. Київ, 6.X 1958, 1).

2. *перен.* Велике, багате джерело чого-небудь. *Профспілки — резервуар державної влади, школа комунізму, школа господарювання* (Ленін, 42, 1974, 284); *Резервуаром вітаміну B_1 в організмі є печінка* (Шк. гігієна, 1954, 277).

РЕЗЕРВУА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **резервуа́р** 1. *Вже кілька років тому в Москві, Ленінграді та інших містах країни перейшли на прогресивний резервуарний спосіб виробництва кефіру* (Веч. Київ, 17.VI 1971, 2).

РЕЗЕРВУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Залишати що-небудь у резерві. * Образно. *Гололобі кінозубри солідно хмурились та поки що резервували за собою свої дорогоцінні, невідомо які думки, соломонові рішення* (Гончар, Циклон, 1970, 116).

РЕЗЕРВУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **резервува́ти.**

РЕЗЕРПІ́Н, у, *ч.* Лікарський алкалоїдний препарат, що застосовується при гіпертонічній хворобі та психічних захворюваннях. *Резерпін — найбільш ефективний препарат для лікування гіпертонічної хвороби— до останнього часу в СРСР не вироблявся й імпортувався з-за кордону. Недавно в нашому інституті розроблено оригінальну методику виділення резерпіну* (Рад. Укр., 4.IV 1958, 3); *Крім зниження кров'яного тиску, резерпін поліпшує загальний стан хворого, зменшує нервову збудливість, пов'язану з* [гіпертонічною] *хворобою* (Веч. Київ, 2.III 1957, 3).

РЕЗИГНА́ЦІЯ, ї, *ж., книжн., заст.* Цілковита покірливість долі. *Виснажені болем, наші нерви отупіли; ми не говорили з собою нічого і з тупою резигнацією ждали ранку* (Фр., IV, 1950, 497); *Сидів* [Сидорчук] *на лаві з покірно складеними на колінах руками, зігнаними плечима, із страдницькою резигнацією в усій своїй позі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 100).

РЕЗИДЕ́НТ, а, *ч.* 1. За часів середньовіччя — дипломатичний представник, що постійно перебував у даній країні.

2. Представник імперіалістичної держави, що здійснює фактичне правління в країні, яка перебуває під протекторатом цієї держави.

3. Таємний уповноважений іноземної розвідки, що на території даної держави спрямовує діяльність своїх агентів.

РЕЗИДЕ́НТСЬКИЙ, а, е. Стос. до резидента. *З Амстердама до Роттердама дорога пролягає через резидентське місто уряду Гаагу* (Знання.., 8, 1971, 18).

РЕЗИДЕ́НЦІЯ, ї, *ж.* Місце перебування уряду, керівників держав і високопоставлених осіб. *Під резиденцію консула Франції з особливими повноваженнями був визначений Воронцовський палац* (Смолич, V, 1959, 132); *Чигирин — резиденція гетьмана Хмельницького, в якій він приймав послів з багатьох країн!* (Цюпа, Україна.., 1960, 157); // *жарт.* Місце постійного проживання або перебування кого-небудь. *Ми застали Панаса Федоровича в його літній резиденції — маленькій хижці, куди заглядають вишні, яблуні, рожі...* (Літ. Укр., 27.VI 1965, 4); *Юхименко дрімає в ванні — це його постійна резиденція* (Кач., II, 1958, 347).

РЕЗИ́НА, и, *ж., розм.* 1. Еластична речовина, яка не пропускає води, повітря і виготовляється шляхом вулканізації каучуку; гума. — *В цей час, як на гріх, в колгосп привезли резину, на купівлю якої треба було тисячу триста карбованців* (Кучер, Трудна любов, 1960, 241).

2. Виріб, предмет з цієї речовини. [Цілюрик Шміт:] *Не хотів би я тепер бути фабрикантом, хоч би мав зараз на резинах поїхати* (Л. Укр., IV, 1954, 250).

Жува́льна рези́на — присмачений чим-небудь шматочок гуми для жування. *В комфорті та сервісі ти перейшов Найвищу межу ідеальну, Це ти ж бо рецепта робити знайшов Найкращу резину жувальну!* (Рильський, Мости, 1948, 112).

РЕЗИ́НКА, и, *ж., розм.* 1. Шматочок гуми для стирання написаного. *В руках у барона з'явилась Тарасова резинка для стирання олівця* (Ільч., Серце жде, 1939, 121); *В перерву стає* [учень Митя] *у куток біля груби І чистить резинкою губи і зуби, Свій довгий язик витира* [від чорнила] *об кашкет* (С. Ол., Вибр., 1959, 153).

2. Тасьма або шнур з гумових та простих ниток, що розтягуються в довжину. *Чорні коленкорові штани на резинці перехоплювали його ноги на щиколотках, здувалися пухирями і голосно стріляли на кожному кроці* (Перв., Опов.., 1970, 84); *Не йшов* [Сягайло], *а сягав своїми довгими короткоштанними ножищами в старовинного фасону ботах, які не защіпувались, а стягалися резинкою* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 35); // Пристосування з гумової тасьми для підтримування панчіх, шкарпеток на нозі. — *Іїх, іїх! — пищала вона, потра-*

пивши у воду, і так високо підіймала халат, що Тимко бачив надавлені і натерті резинками червоні смужки на ногах вище колін (Тют., Вир, 1964, 228).

3. *тільки одн.* Особливий вид в'язки, який надає виробові властивості розтягуватися. *Більшість трикотажних виробів по краях обробляють резинкою — рубцюватою, пружною тканиною, яка йде на виготовлення манжетів, комірців, поясів, низу виробів* (В'язання.., 1957, 13).

РЕЗИ́НОВИЙ, а, е, *розм.* Вигот., зробл. з резини (у 1 знач.). *Добриловський підвівся з крісла і навшпиньки, ніби на резинових підошвах, нечуйно підступив до Сусани Уласівни* (Н.-Лев., IV, 1956, 128); *Він уже давно їх* [чоботи] *пропив «з горя» і тепер ходив так, що одна нога була в резиновій калоші, а друга обгорнена онучкою та ув'язана мотузкою* (Гр., II, 1963, 276); *Кречет стоїть біля колони, помалу знімає резинові рукавички, дивиться на Ліду, похитнувся і опустився на сходи непритомний* (Корн., I, 1955, 135).

РЕЗИСТЕ́НТНИЙ, а, е, *спец.* Стійкий, здатний чинити опір чому-небудь. *Відомо, що бактерії легко звикають до нього* [стрептоміцину], *стають до нього резистентними* (Мікр. ж., XXII, 4, 1960, 65).

РЕЗИСТЕ́НТНІСТЬ, ності, *ж., спец.* Властивість за знач. **резисте́нтний.** *Восени, коли резистентність (опірність) організму тварин буває в значній мірі підвищена, дозволяється протисибіркові щеплення великій рогатій худобі провадити тільки другою вакциною Ценковського* (Профіл. захвор.., 1955, 148); *Гуцульські коні характеризуються.. високою резистентністю до захворювань* (Конярство, 1957, 64); *Приховані форми авітамінозів А, В і особливо С значно знижують резистентність організму до інфекції* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 389).

РЕЗОЛЮТИ́ВНИЙ, а, е. Який містить у собі висновки, резолюцію.

РЕЗОЛЮ́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Рішення, постанова, прийняті, ухвалені з'їздом, зборами і т. ін. внаслідок обговорення будь-яких питань. *Тактичні резолюції приймаються партійним з'їздом для того, щоб точно визначити політичну по́ведінку партії* (Ленін, 11, 1970, 8); *Резолюція була коротка: «За три дні обсіятись»* (Кач., Вибр., 1953, 208); *Партійні збори тим часом закінчувались. Головуючий .. вже накидав проект резолюції* (Смолич, Мир.., 1958, 237).

2. Напис службової особи на заяві, доповідній записці, ділових паперах, в якому міститься коротке рішення з приводу викладених у цих документах питань.

Накла́дати (накла́сти) резолю́цію (резолю́ції) *див.* **накла́дати.**

3. *розм.* Розпорядження, висновки з приводу чого-небудь. *Тільки, прошу, напишіть, яка їй* [«Шотландській легенді»] *від Вас* [М. Драгоманова] *резолюція вийде, бо все-таки «за своєю дитиною серце болить»...* (Л. Укр., V, 1956, 103); — *Звий собі гніздо он там у терню на могилі..— Одержавши таку резолюцію, Синиця зараз успокоїлася* (Фр., IV, 1950, 136).

РЕЗО́Н, у, *ч., розм.* 1. Достатня підстава, причина, розумний привід до чого-небудь. *Я тільки старалась.. виставити резони, чого я куди їду і чому я так, а не інакше поступаю* (Л. Укр., V, 1956, 411).

2. Переконливий доказ, розумне пояснення, міркування. *«Ні, не стоїть вона, щоб моє дурне серце щеміло та побивалось за нею». Але серце не слухало резонів, не переставало щеміти і боліти* (Фр., III, 1950, 429); *Хоч і не зовсім приємно було вислухувати резони хитрого лиса,.. пан Никодим умів, де треба, бути гордим, а де треба — прослатися на рядниночку* (Кол., Терен.., 1959, 329).

Не резо́н — нема рації, сенсу. *Ваші* [Б. Грінченка] *вірші, надруковані у «Нових піснях і думах», не буду брати* [для збірника], *бо не резон передруковувати, коли й так недавно вони надруковані* (Сам., II, 1958, 424).

РЕЗОНА́НС, у, *ч.* 1. *спец.* Явище різкого зростання амплітуди коливань у коливальній системі, що настає при певній частоті зовнішнього впливу на цю систему. *При певній умові коливання можуть досягати найбільшої амплітуди, виникає так зване явище резонансу* (Радіолокація.., 1958, 5); *Явище резонансу широко застосовується в радіотехніці. З цим явищем, наприклад, ми зустрічаємося при настроюванні радіоприймача на якунебудь передавальну радіостанцію* (Курс фізики, III, 1956, 234); *Резонанс виникає внаслідок збігу власної частоти коливального контура і частоти генератора. Інакше кажучи, при резонансі генератор «розкачує» контур в такт з його власними коливаннями* (Осн. радіотехн., 1957, 94).

2. Здатність деяких приміщень, предметів, простору збільшувати силу і довжину звуку. *Піаніно було гарненьке, а висока зала мала чудовий резонанс, аж луна лящала по світлиці* (Н.-Лев., III, 1956, 232); — *За Батьківщину! — ще раз дивним голосом гукнув Брянський, і Черниш не впізнав його сильного голосу, наче зміненого резонансом чужих гір* (Гончар, I, 1954, 107); *Вибухи стократ посилювалися великим резонансом серед кам'яних скель, що обступали акваторію порту з трьох боків* (Кучер, Голод, 1961, 34).

3. *перен.* Відгомін, відгук, дія як відповідь на щонебудь. *Ви знаєте, який резонанс викликала подія, коли товариш Береговенко звільнив з тресту багатьох інженерів* (Гур., Життя.., 1954, 144); *Грандіозним і щодо резонансу, і щодо масштабності заходів, і щодо кількості видань було святкування 100-річчя з дня народження І. Франка* (Рад. літ-во, 4, 1958, 120); *Викликало* [повстання] *широкий резонанс в усій країні. Імператор Маврікій був повалений і престол захопив вождь повсталих Фока* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 353).

РЕЗОНА́НСНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до резонансу (у 1, 2 знач.). *В ряді дослідів радянським вченим вдалося підтвердити резонансну теорію диференціації звуків за висотою* (Рад. психол. наука.., 1958, 15); *Контур, що має гострий резонанс, дуже чутливий до коливань резонансної частоти* (Курс фізики, III, 1956, 234); *Досі закарпатський явір краснодеревники використовували тільки для виготовлення художніх меблів. Однак спеціалісти виявили різновидність цієї деревної породи, що має резонансні якості* (Літ. Укр., 10.IX 1965, 1).

РЕЗОНА́НСОВИЙ, а, е, *спец.* Який використовується для створення резонансу (у 2 знач.). *Про цінність карпатських резонансових деревних порід вже здавна знали зарубіжні фірми і присилали для заготівель своїх спеціалістів* (Рад. Укр., 14.IX 1958, 2); *Головна деталь інструмента* [бандури] — *резонансова дека* (Веч. Київ, 23.VIII 1957, 2).

РЕЗОНА́ТОР, а, *ч.* 1. *спец.* Пристрій або прилад для відтворення і підсилення акустичних, електричних та ін. коливань. *Найпростіший спосіб зробити зал придатним для роботи в режимі природного звучання — надати сцені форми резонатора* (Наука.., 8, 1970, 32); *За твердженням реставраторів, резонатор має незвичайну форму. Посудина, заглиблена в товщу стіни на півметра, нагадує амфору* (Веч. Київ, 8.VI 1968, 3); *В її* [кімнати] *підлозі і стелі були резонатори, що виходили до однієї з стін, за якою в закритій ніші сидів писець* (Бурл., Напередодні, 1956, 253); *У порівн. *Щез ненастанний гуркіт вагона, що, як величезний резонатор, вбирав у себе всю складну мішанину звуків, викликаних рухом поїзда* (Кол., Терен.., 1959, 148).

2. Порожнина рота, носа, грудної клітки, при зміні величини яких змінюється тембр голосу і звуків мовлення. *Як і при читанні, при співах велике значення мають вправи для розвитку голосу, виголошення окремих звуків на середній висоті і використання голосових резонаторів (верхнього і нижнього), а також правильне посилання звуків у простір* (Шк. гігієна, 1954, 149); *Резонаторами мовного апарату служать порожнини, розташовані над голосовими зв'язками і під ними* (Худ. чит.., 1955, 25).

РЕЗОНА́ТОРНИЙ, а, е. Прикм. до **резона́тор.** *Бандура в тому вигляді, як вона відома з XIX ст., є інструментом багатострунним, з великим резонаторним корпусом, овальним, круглим або грушовидної форми* (Знання.., 12, 1968, 21).

РЕЗОНА́ТОРНИК, а, *ч.* Фахівець з резонування (у 1 знач.).

РЕЗОНЕ́Р, а, *ч.* 1. Літературний персонаж, що дає моральну оцінку вчинкам інших дійових осіб. *Позитивний герой у сатирі нерідко виступає ще як резонер, а не активний борець із злом. Але це пояснюється лише творчою невправністю авторів* (Рад. літ-во, 4, 1965, 36); // Актор, який виконує таку роль. *З величезною силою виявлявся його акторський талант в найрізноманітніших ролях — комедійних, характерних, драматичних та в ролях резонерів* (Збірник про Кроп., 1955, 246); *Герой, зіграний Охлопковим, не був ні резонером, ні оперетковим любовником. Комізм викликали не епізодичні персонажі, а він сам* (Мист., 3, 1963, 14).

2. Людина, яка має схильність до довгих повчальних промов і просторікувань. [М и л е в с ь к и й:] *Я не маю претензії на роль резонера, се роль нудна і в житті, і на сцені* (Л. Укр., II, 1951, 30); *В'язень треттів під вовняною ковдрою. Що міг зробити силоміць напоєний, фізично виснажений резонер?* (Кач., II, 1958, 328).

РЕЗОНЕ́РКА, и, *ж., розм.* Жін. до **резоне́р** 2.

РЕЗОНЕ́РСТВО, а, *с.* 1. Схильність до довгих повчальних промов і просторікувань.

2. *збірн.* Довгі повчальні промови і просторікування. — *Ви тільки й зугарні, що резонерство та казуїстику розводити!* (Крим., Вибр., 1965, 320); *Ми говорили про те, що не в резонерстві ідейна сила роману, а — в розкритті ідей* (Смолич, Перша книга, 1951, 55); *Комедія не терпить резонерства. Сміх умирає там, де з'являється неприховане моралізаторство і тенденція, що випирає назовні* (Мист., 3, 1964, 34).

РЕЗОНЕ́РСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Довго й нудно просторікувати про що-небудь повчальним тоном. *Він і резонерствує, поважний і навіть солідний, і навіть не без запалу скаже іноді слово* (Про мист. театру, 1954, 28).

РЕЗОНЕ́РСТВУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **резоне́рствувати.** *Загальновідомо, що сірий, безбарвний драматичний образ не можна яскраво втілити на сцені. При всьому найщирішому бажанні оживити, отеплити ходячу резонерствуючу схему актор позитивних наслідків не досягне* (Літ. газ., 25.XI 1953, 2).

РЕЗОНЕ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **резоне́р.** *Заньковецька, як артистка, ролі не зіпсувала, хоч роль Мар'яни* [з п'єси «Розумний і дурень»] *не для неї. Тут треба вміти вичитувать резонерські монологи, чого Марія Костівна не вміла* (Думки про театр, 1955, 70); *Роль позитивних персонажів, виведених автором, ..обмежується лише проголошенням справедливих думок. Образи ці лишились не індивідуалізованими, так би мовити резонерськими* (Укр. рад. драм., 1957, 100).

РЕЗО́ННИЙ, а, е. Цілком обгрунтований, розумний. *Щоб перевести розмову на інше і разом задовольнити цілком резонну для попаді і матері цікавість, матушка запитала: — А куди ж, пане Франко, гадаєте.. податися? На теологію чи...* (Кол., Терен.., 1959, 136); *Резонна відповідь.*

РЕЗО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **резо́нний.**

РЕЗО́ННО. Присл. до **резо́нний.** *Дочки й зяті в Пахома Хрисантовича цілком сучасні, модерні, читають молодих поетів, знаються на музиці й малярстві і цілком резонно вимагають поваги й чуйності до себе та своїх смаків* (Гончар, Тронка, 1963, 84); *Хлопець цілком резонно міркував, що раз уже сестра намалювала це обличчя, то воно, безперечно, заслуговує на увагу* (Собко, Біле полум'я, 1952, 248).

РЕЗОНУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **резонува́ти.** *Резонування звуків у нижньому грудному резонаторі забезпечується вже набутою дихальними вправами опорою звуку* (Худ. чит.., 1955, 53).

2. Здатність резонувати. *Резонуванням деревини називають її здатність підсилювати звук без зміни його тону. Ці якості деревини враховують при виготовленні музичних інструментів* (Стол.-буд. справа, 1957, 29).

РЕЗОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *неперех.* Створювати резонанс (у 1 знач.). *Ми зневажливо штовхаємо ногами іржаве кермо, воно рипить, ми ворушимо вісь гвинта, вона злегка гуде, резонуючи в порожній середині* (Ю. Янов., II, 1958, 46); *Звук був різкий, настирливий, здавалось, череп від нього дрібно треммтів резонуючи* (Кол., Терен.., 1959, 210).

2. *перех.* Робити сильнішим, підсилювати звук. *Вони* [співці] *тримали напоготові перед обличчям бляшані стябла в яскравих квітах, щоб тими стяблами резонувати голос* (Ле, Міжгір'я, 1953, 16); *Будинок стоїть на розі людної вулиці й прекрасно резонує звуки* (Ю. Янов., II, 1958, 15).

РЕЗОНУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Ставати сильнішим, підсилюватися (про акустичні, електричні та ін. коливання). *Найменший шерхіт, луск гіллячки, шум пташиного крила, цокання копит — все резонувалось тут* [у лісі] *надзвичайно лунко, чисто, повноголосо* (Гончар, III, 1959, 91).

РЕЗОНУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **резонува́ти.** *При вимкненому електрообладнанні* [гітара] *не звучатиме, бо у неї немає резонуючої камери* (Знання.., 10, 1967, 32).

РЕЗОРЦИ́Н, у, *ч., спец.* Безбарвна кристалічна речовина, що застосовується в медицині як знезаражуючий засіб при лікуванні шкірних хвороб і в хімічному виробництві — при виготовленні лаків та барвників.

РЕЗУЛЬТА́Т, у, *ч.* Остаточний, кінцевий підсумок якого-небудь заняття, діяльності, розвитку і т. ін. — *Ось і траншея, по якій ми вели вогонь,— сказав Брянський, і всіх потягло глянути на результати своєї роботи* (Гончар, I, 1954, 54); — *Я схрещую їх* [рослини] *поступово, підбираючи близькі до кожної і по можливості такі, що виросли в різних за відстанню місцевостях, створюю гібридів-посередників, а тоді вже, щоб одержати результат, схрещую...* (Довж., I, 1958, 459); [С п а р т а к:] *Генерал чекає На результати розвідки* (Дмит., Драм. тв., 1958, 10); // Наслідок якої-небудь дії, якогось явища і т. ін. *Я здоров, все менше і менше кашляю, серце часом болить і почуває втому, але це результат дороги і ненормального життя по приїзді на Капрі* (Коцюб., III, 1956, 408); *Прямим результатом другої світової війни і перемоги в ній Радянського Союзу було піднесення політичної активності широких народних мас, зростання демократичних, антиімперіалістичних сил* (Ком. Укр., 9, 1965, 60); *Погіршення харчування пролетарських мас в капіталістичному суспільстві — це результат дії закону абсолютного і відносного зубожіння* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 87); // Сума, яку одержують після певних математичних дій. *Щоб помно-*

жити будь-яке число на суму кількох чисел, можна помножити це число на кожний доданок окремо і одержані результати додати (Алг., І, 1956, 11); *Потім друзі множать 21 на 12 і складають обидва результати* (Донч., VI, 1957, 492); // Показник чого-небудь. *Щоб вивести середню добову температуру, складають результати чотирьох спостережень і суму ділять на 4* (Фіз. геогр., 5, 1956, 82).

В результа́ті: а) внаслідок. *В результаті довголітньої війни та дій інтервентів країна була розорена* (Іст. СРСР, І, 1956, 166); *Радянська демократія, яка народилася в результаті перемоги Великого Жовтня, служить інтересам народу* (Ком. Укр., 10, 1966, 8); б) після всього, як наслідок. *Коли так багато зразу збереться всяких вражінь* [вражень], *то в результаті — хаос* (Коцюб., III, 1956, 323).

РЕЗУЛЬТАТИ́ВНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **результа́т.** *Треба рішуче відмовитись від дріб'язкової опіки регулюючих і контролюючих органів над трестами і держпідприємствами, залишивши за державою загальнопланове регулювання їх роботи, враховуючи її в результативних висловленнях (балансова звітність)* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 210).

2. Який дає або приносить позитивний результат. *Боротьба радянського народу за нові успіхи в комуністичному будівництві породжує масовий героїзм людей на трудовому фронті, викликає до життя нові, більш результативні форми соціалістичного змагання* (Наука.., 2, 1958, 2); *Історичний матеріалізм озброює дослідників розумінням специфіки суспільства, що має виняткове важливе значення для результативного пізнання суспільних явищ* (Ком. Укр., 7, 1970, 26).

РЕ́ЗУЛЬТАТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **результати́вний** 2. *Організовуючи навчання комуністів, партійні комітети передусім дбають про його ідейний зміст, дієвість і результативність* (Ком. Укр., 7, 1968, 67); *Результативність наукової творчості обумовлена багатьма факторами* (Рад. Укр., 17.XII 1971, 1).

РЕЗУЛЬТАТИ́ВНО. Присл. до **результати́вний.** *Коли для зображення минулого відбирались гострі зіткнення, драматичні колізії, то радянське життя показувалось результативно, поверхово: герої лише танцювали, співали і дякували* (Рад. літ-во, 3, 1957, 22).

РЕЗУЛЬТА́ТНИЙ, а, е. Те саме, що **результати́вний.**

РЕ́ЗУС, а, *ч.* Вузьконоса мавпа породи макак, у крові якої в 1940 р. був виявлений резус-фактор.

РЕ́ЗУС-ФА́КТОР, а, *ч., мед.* Особлива речовина, що міститься в еритроцитах крові людини і мавпи резус. *Поширеною причиною мимовільного переривання вагітності є імунологічний конфлікт між подружжям за факторами крові, зокрема за так званим резус-фактором* (Наука.., 12, 1971, 10).

РЕЗЮМЕ́, *невідм., с.* Короткий виклад суті доповіді, статті і т. ін. *Судове слідство по трьох днях скінчено,— сьогодні мали наступити промови прокурора й оборонців, резюме президента* (Фр., VI, 1951, 266); *Головна мета резюме Навроцького полягала в популяризації в Галичині думок Драгоманова про українсько-галицькі справи* (Укр. літ. критика.., 1959, 331); // Короткий висновок із сказаного, написаного або прочитаного. — *Спочатку давайте зробимо коротеньке резюме... Виходить, вас учора просто піддурили* (Шовк., Інженери, 1956, 396); *Військовий міністр генерал Верховський склав з себе повноваження, Керенський утік... Матроське резюме з цього приводу було традиційно коротке: — Пацюки першими залишають потопаючий корабель...* (Вітч., 11, 1967, 196).

РЕЗЮМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **резюмува́ти.**

РЕЗЮМУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **резюмува́ти.** *Не вдаватимемося до філософських резюмувань чи афоризмів на кшталт — «не хлібом єдиним живе людина» тощо. Ніжна повага, глибока шаноба до хліба й хліборобa нероздільно й цільно віддавен увійшли в українську поезію й прозу* (Літ. Укр., 18.VI 1971, 1).

РЕЗЮМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех. і без додатка.* Робити резюме. *Начдив, як представник головного командування, резюмує завдання* (Ю. Янов., IV, 1959, 69); — *Не варто руйнувати лабораторій, бо все одно відновлять,— резюмував події Волох* (Собко, Граніт, 1937, 109); — *Отже,— резюмувала учителька,— найголовніше в оповіданні те, по-перше, що Ломоносов більше за все любив труд* (Бурл., Напередодні, 1956, 62); *Резюмуючи всі наведені дані, ми можемо відзначити, що мікродози різнорідних препаратів (1—3 мг) приводять до посилення діяльності кори великих півкуль* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 30).

РЕЗЮМУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* 1. Викладатися, подаватися у вигляді резюме. *Я почав писати брошури, котрі переводились* [перекладались] *і резюмувались не тільки в Кракові й Новім Саді, а й у Парижі й Лондоні* (Драг., II, 1970, 532).

2. *тільки недок.* Пас. до **резюмува́ти.**

РЕІНФЕ́КЦІЯ, ї, *ж., мед.* Повторне зараження організму тим самим мікробом.

РЕ́ЙВАХ, у, *ч., розм.* 1. Безладна біганина, метушня. — *А в тій Німеччині рейвах: метушаться людоїди, в дзвони дзвонять, бога просять свого фашистського* (Ю. Янов., І, 1954, 81); *Хрещениця лежала коло матері. Байдужими очима споглядала весь той рейвах, що творився тут заради неї* (Кач., II, 1958, 11); // Галас, крик з приводу чого-небудь. [С и д і р:] *Грицьку! Пильнуй ти, братику, своєї справи, держи якийсь порядок з людьми. А то наробили жінки такий рейвах, що десь і в Москві уже чути* (Козл., Щури.., 1956, 255); — *Чого ж ви такий рейвах підняли? Ощаджуйте свої сили, а то видихнетесь на дрібне,— а коли дійде, слухайте, до істотного, то чим будете горлати?* (Вільде, Сестри.., 1958, 475).

2. Безладно розкидані предмети, речі. *Захар помітив серед того рейваху ступу, рало, різьбленого кужеля.. і ще багато інших предметів, про які вже й забули* (Кучер, Трудна любов, 1960, 110); *Прибравши рейвах, що вчинив був жандарм, вона поставила на стіл вечерю, але ніхто, навіть найменша Марійка, не взявся за ложку* (Іщук, Вербівчани, 1961, 64).

РЕЙД [1], у, *ч., мор.* Прибережний водний простір, придатний для стоянки суден на якорі. *І знову тихо на рейді* (Ткач, Моряки, 1948, 38); *Салон командира флагмана.. Через одкриті ілюмінатори видно далеко на рейді кораблі ескадри* (Корн., І, 1955, 52); *У порт прибували пароплави. Вони ставали на рейді* (Собко, Скеля.., 1961, 3).

РЕЙД [2], у, *ч.* 1. *військ.* Проникнення військових частин у тил ворога з певною метою. *Підпільний обком і райком разом з командуванням загону розробили план рейду в західні області України* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 757); *Пригадувалися інші розмерзлі шляхи — наш танковий рейд на Одесу з Нижнього Дніпра* (Рудь, Гомін.., 1959, 163); *Ліс — найнадійніший друг партизанів. Звідси вони щодня робили рейди, підстерігаючи на шляхах обози, нападали на французів* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 368).

2. *перен.* Несподівана перевірка, обстеження чого-небудь, здійснювані групою активістів за завданням громадських організацій або преси. *Ще більшого поширення на підприємствах повинні набрати комсомольські контрольні пости і рейди бригад легкої кавалерії, які добиваються усунення хиб* (Рад. Укр., 23.X 1956, 1).

РЕ́ЙДЕР, а, *ч.* Озброєне судно, що виконує самостійні бойові дії на морських шляхах з метою знищення суден противника. *Що ж відомо про «Летючого голландця», якому присвячено багато сторінок світової літератури?.. Найстрахітливіша історія пов'язана з німецьким рейдером — піратським допоміжним крейсером* (Наука.., 10, 1971, 46).

РЕ́ЙДОВИЙ [1], а, е. Прикм. до **рейд** [1].

РЕ́ЙДОВИЙ [2], а, е. Стос. до рейду (*див.* **рейд** [2]). *Він уже лагодився розпочати рейдову операцію, як на нього налетіла червона кінна група* (Ю. Янов., II, 1958, 234); *Для перевірки виконання соціалістичних зобов'язань в село Яхни прибула Миронівська рейдова бригада* (Колг. Укр., 8, 1956, 33).

РЕЙДОВИ́К, á, *ч., розм.* Учасник рейду (*див.* **рейд** [2]).

РЕЙДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., військ.* Здійснювати рейд (*див.* **рейд** [2] 1). *Танки, обігнавши піхоту, вже рейдують за десятки кілометрів попереду* (Гончар, I, 1954, 385); *Табір партизанського з'єднання товариша К., яке рейдує по тилах ворога,— на днюванні* (Ю. Янов., IV, 1959, 258); *Ілля Дубинський протягом двох десятків років був найближчим другом Примакова, разом рейдував по ворожих тилах* (Літ. Укр., 17.VI 1969, 2).

РЕЙДУ́ЮЧИЙ, а, е, *військ.* Дієпр. акт. теп. ч. до **рейдува́ти.** *Так загін «За Батьківщину» став рейдуючим, не даючи спокою ворогам своїми несподіваними наскоками і диверсіями* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 757).

РЕ́ЙКА, и, *ж.* 1. Сталевий вузький брусок, що прикріплюється двома рядами на шпалах для руху залізничних, трамвайних та ін. поїздів, вагонеток, підйомних кранів і т. ін. *Задній вагон товарного поїзда зійшов з рейок і якихось сто з гаком метрів проскакав по костилях і шпалах* (Козл., Ю. Крук, 1957, 457); *По підвісній рейці пролетіла вагонетка, по кругу завернула до гновсховища, перекинулася, і гній висипався в яму* (Чорн., Потік.., 1956, 202); *Викопано котлован, прибули машини, стали на рейках баштові крани* (Кучер, Дорога .., 1958, 42); // Кусок такого бруска, що використовується для подання певних сигналів. *Сирени крик. У рейку б'ють тривогу. Із штабу дзвонять. Вилетіть велять* (Гонч., Вибр., 1959, 155); *Світає. Щебечуть солов'і. Нічний сторож десь гучно вдарив п'ять разів у рейку* (Зар., Антеї, 1961, 24).

2. *перев. мн., перен.* Напрям діяльності, способи дії і т. ін. *Спираючись на свою зрослу могутність, при підтримці миролюбних сил в усьому світі, соціалістичні країни не дозволили імперіалістам зштовхнути світ з рейок мирного економічного змагання двох систем на шлях загальної світової катастрофи* (Резол. XXII з.., 1961, 4).

Става́ти (ста́ти, перехо́дити *і т. ін.*)**на ре́йки** *чого, які*— обирати певний спосіб життя, дії, напрям діяльності і т. ін. — *Значить, ви заявляєте, що хочете стати на рейки трудового життя? Хочете працювати на користь державі? Прекрасно* (Мик., II, 1957, 385); *— Як там у вас діла на фермі? — На нові рейки переходимо, діду* (Добр., Тече річка.., 1961, 156); **Перево́дити (перевести́, ста́вити, поста́вити** *і т. ін.*) *що* **на ре́йки** *які* — надавати чому-небудь певного спрямування. *Ми з Адаменком дві ночі сиділи в соляній шахті, радилися, сперечалися й вираховували,.. план того бою цілком постав у його голові, я лише корегував і переводив на практичні рейки* (Ю. Янов., II, 1958, 253); *Соціалістичний лад, планове господарство, організаторська діяльність партії дали змогу без потрясінь перевести економіку країни з воєнних на мирні рейки* (Наука.., 4, 1970, 47); *— Це кустарщина, а не сад,— сказав Рябов.— Що?! — Ви не іритуйте. Це ж може бути смішно. Це кустарщина. Це треба ставити на державні рейки. Зрозуміло?* (Довж., I, 1958, 457); **Перехі́д на ре́йки** *чого* — обрання певного способу життя, дії, напряму діяльності і т. ін. *Перехід Рильського, як і інших кращих представників художньої інтелігенції, на рейки соціалістичного світогляду був великою перемогою Комуністичної партії на культурному фронті* (Криж., М. Рильський, 1960, 52); *Перехід селянства на рейки соціалістичного господарювання В. І. Ленін нерозривно зв'язував з механізацією і електрифікацією сільського господарства* (Ком. Укр., 4, 1970, 28).

3. Вузька і тонка дерев'яна планка або брусок. *Черниш лежав з широко розплющеними очима і дивився в перекриту рейками стелю, згадуючи матір* (Гончар, III, 1959, 26); *Відходи: рейки — рештки від обрізування дощок на обрізних верстатах та обаполи — бокові зрізи колоди в комлі* (Стол.-буд. справа, 1957, 55); *У стелажних теплицях шпалери роблять уздовж стелажа. Для цього посередині та по краях стелажа встановлюють рейки завтовшки 3 см на відстані 2,5 м одну від одної* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 49).

4. Дерев'яний брусок або планка з поділками для вимірювання лінійних величин. *Футшток вправно працював у його бронзових, жилавих руках. Раз у раз поринала у воду рівна рейка* (Донч., II, 1956, 115); *Товщу снігового покриву вимірюють снігомірною рейкою* (Фіз. геогр., 5, 1956, 94); *Геодезична рейка.*

РЕЙКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ре́йка** у 1 знач., напр.: рейкоблóчний, рейкозвáрювальний, рейкорíзальний і т. ін.

РЕЙКОБА́ЛОЧНИЙ, а, е. Пов'язаний з виготовленням рейок, балок та інших виробів важкого прокату. *Валки з чавуну з кулястим графітом мають стійкість в 1,5—2,5 рази більшу за стійкість валків з чавуну з пластичним графітом при роботі на.. рейкобалочних станах* (Вісник АН, 2, 1971, 5); *Прокатники рейкобалочного цеху виконали свої річні зобов'язання на 150 процентів* (Рад. Укр., 4.VII 1958, 1).

РЕЙКОБА́ЛОЧНИК, а, *ч.* Робітник, який виготовляє рейки, балки та інші вироби важкого прокату. *Дружно почали рейкобалочники і друге півріччя* (Рад. Укр., 4.VII 1958, 1).

РЕ́ЙКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ре́йка** 1. *На ряді дільниць Південно-Західної залізниці вже можна зустріти рейкові пліті довжиною 800 метрів. Завдяки їм на сотні кілометрів простягається «бархатна колія». На ній не чути постійного стуку коліс* (Рад. Укр., 6.VI 1962, 3); // Признач. для рейок. *Рейки з міцної корозостійкої сталі можуть служити в кілька раз довше, ніж із звичайної рейкової* (Наука.., 5, 1962, 33); // Зробл. з рейок. *В центрі буде встановлена сорокаметрова башта з котлом, що обертається. Її оточуватимуть 23 кільця рейкових шляхів* (Колг. Укр., 11, 1957, 28); *Рейкова колія;* // Здійснюваний за допомогою рейки. *Різновидністю зубчастої передачі є рейкова. Вона служить для перетворення обертального руху в прямолінійний і навпаки* (Фрез. справа.., 1957, 15)

2. Який рухається, пересувається по рейках (у 1 знач.). *Конвейєризація горизонтальних виробок, порівняно з рейковим транспортом, дає можливість зменшити чисельність робітників в 2—2,5 рази* (Ком. Укр., 9, 1964, 49); *Рейковий підйомник має дві цівкові рейки. Підіймаються рейки шестернями-зірочками, укріпленими на одному валу* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 131).

РЕЙКОПРОКА́ТНИЙ, а, е, *мет.* Стос. до виготовлення, прокату рейок (у 1 знач.). *Рейкопрокатний стан.*

РЕЙКОПРОКА́ТНИК, а, *ч.* Фахівець з прокату рейок (у 1 знач.). *Рейкопрокатники Дніпродзержинська*

розробили нові, інтенсивніші режими виготовлення зливків (Ком. Укр., 6, 1962, 5).

РЕЙНВЕ́ЙН, у, *ч.* Сорт виноградного вина; вино цього сорту. — *Мій батько при гостях, жартуючи, напував шампанським і рейнвейном своїх рисаків, а я такими трунками частую не кожного гостя* (Стельмах, I, 1962, 40); *Щоб пригасити тугу за рідним краєм, щодня пив* [француз Мішо] *улюблений рейнвейн, а потім солодко спав у своїй кімнаті* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 32).

РЕЙС, у, *ч.* Закінчена операція щодо переміщення вантажів або пасажирів транспортними засобами, а також рух цих засобів за визначеним маршрутом. *Розказували мені, що ніби на якомусь пароході кругового рейсу умерло двоє людей від морської хвороби* (Л. Укр., V, 1956, 219); — *А як ви подивитесь на те, що наше село зростило народові аж двох радянських генералів? Одного кандидата в академіки? Жінку-льотчицю, яка виконала коло тисячі бомбардувальних рейсів у тил ворога?* (Ю. Янов., II, 1954, 125); — *Можна бачити машиніста товариша Гайдая? — спитала Жукова.— Повернувся з рейсу, спить,— відказала жінка* (Донч., V, 1957, 367); *—Багатоступінчаста ракета у міжпланетному рейсі, то була його мрія* (Рибак, Час.., 1960, 665); // *розм.* Шлях, пройдений ким-небудь за певним маршрутом, у визначеному напрямі. *Засідання підпільного обласкому закінчилось аж увечері, коли сонце сіло, а брати Столярови докінчували вже чи не сороковий рейс з кінця в кінець Третього Малого провулка* (Смолич, V, 1959, 114).

РЕ́ЙСМУС, а, *ч., спец.* Інструмент для прокреслювання ліній, рисок. *За допомогою рейсмуса ми проводимо лінії, паралельні обструганій поверхні бруска або дошки* (Стол.-буд. справа, 1957, 95); *Для підвищення продуктивності праці і збільшення точності розмічання слюсарі застосовують спеціальні кернери і рейсмуси* (Слюс. інстр.., 1959, 71).

РЕ́ЙСМУСОВИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **ре́йсмус.** *До цієї групи верстатів* [стругальних] *належать фугувальні, рейсмусові і чотирибічні верстати. За їх допомогою деталям надають гладкої поверхні і точних розмірів* (Стол.-буд. справа, 1957, 103).

РЕ́ЙСОВИЙ, а, е. Стос. до рейсу. *До дня виборів китобійне судно.. першим в Антарктиці виконало рейсове завдання* (Рад. Укр., 5.III 1963, 1); // Який здійснює певні рейси (про транспортні засоби). *Рейсовий літак пішов сідати на центральний аеродром* (Собко, Срібний корабель, 1961, 36).

РЕЙСФЕ́ДЕР, а, *ч.* Креслярський інструмент для проведення ліній тушшю або чорнилом. *Прямі лінії рисунка, виконаного олівцем, наводять тушшю за допомогою спеціального пера — рейсфедера* (Кресл., 1956, 14); *Лара схилилась над письмовим столом, в одній руці вона тримала рейсфедер, другою притисла лінійку до рисунка, напнутого на стіл* (Шовк., Інженери, 1956, 270).

РЕЙСШИ́НА, и, *ж.* Креслярський інструмент у вигляді великої лінійки з нерухомою і рухомою поперечками для проведення паралельних ліній. *При роботі на креслярській дошці зручно користуватись спеціальною лінійкою — рейсшиною. Рейсшина складається з лінійки і головки* (Кресл., 1956, 13); *Микола виходить у свою кімнату, сідає до столу, розгортає креслення, бере від стіни креслярську дошку, кнопками приколює до неї аркуш ватману, витягає рейсшину, готовальню* (Собко, Матв. затока, 1962, 245).

РЕ́ЙТАР, а, *ч.* Перев. найманий солдат важкої кавалерії у Західній Європі XVI—XVII ст. та Росії XVII ст. *Наймані рейтари перед пішим військом, зведені в один міцний кулак, готувалися напасти на козацький центр* (Кач., II, 1958, 442); *Читав я книжку по історії, все в ній сказано, як ще наші предки, запорозькі козаки, били німецьких рейтарів* (Панч, Іду, 1946, 5).

РЕ́ЙТАРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ре́йтар.** *Як тільки путо впало, цибатий німчин випростався, випнув груди і став такий пихатий, аж засяяв на ньому пишний рейтарський одяг* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 433); // Який складається з рейтарів. *Крім дворянської кінноти і стрільців, були створені полки нового військового строю — солдатські (піхотні), рейтарські (кінні) і драгунські (мішаної служби)* (Іст. СРСР, I, 1957, 155); *Урядову пошту з Києва до Петербурга, Москви, Глухова і Константинополя возили окремі кур'єри — рейтари, які складали особливу рейтарську команду* (Веч. Київ, 4.XII 1966, 4).

РЕЙТУ́ЗИ, рейту́з *і* рейту́зів, *мн.* 1. Вузькі штани, які щільно облягають ноги (перев. для верхової їзди). *Як було іде* [Юрко] *селом у неділю, то випростується сміливо та хвацько, ноги витягує, мов струни, шпорами брязкає, солдатська шапочка на голові, рейтузи обшиті шкурою, а сам увесь наче промовля: «Я знаю, що всіх дівчат ваблю до себе!»* (П. Куліш, Вибр., 1969, 289); *А тут — про вовка помовка — іде від школи Максим. Шапка смушева, ще партизанська, рейтузи натягнуті, як струна* (Вільде, На порозі, 1955, 191).

2. Дитячі або жіночі в'язані довгі штани. *Павлик тепло одягся: і світер, і теплі рейтузи надів, і валянки, і шапку-ушанку...* (Вишня, II, 1956, 314); *Може, ви думаєте, що дівчина носила рейтузи або з одрізаною косою віялася по місті, наче темний одірвиголова — не чоловік і не жінка, бо нащо жінці лізти в мужчини?* (Ю. Янов., I, 1958, 171).

РЕЙХСВЕ́Р, у, *ч., іст.* Збройні сили Німеччини, які були створені за Версальським мирним договором у 1919 р. й існували до створення фашистського вермахту.

РЕЙХСКА́НЦЛЕР, а, *ч., іст.* Назва глави уряду Німеччини в 1871 — 1945 рр.

РЕЙХСРА́Т, у, *ч., іст.* 1. Двопалатний парламент в Австро-Угорщині. *Великий резонанс у петербурзькій пресі 90-х років мала фальсифікація виборів у Галичині до рейхсрату — австрійського парламенту* (Рад. літ-во, 4, 1965, 56).

2. У Німеччині з 1919 по 1934 р.— орган представництва земель (областей) держави.

РЕЙХСТА́Г, у, *ч., іст.* 1. Парламент у Німеччині до 1945 року. *У результаті цих народних виступів робітники (чоловіки) дістали виборчі права, верхня палата була скасована і було оголошено, що рейхстаг (парламент) сам встановить політичну форму правління* (Нова іст., 1956, 158).

2. Приміщення, де засідав цей парламент. *З дня на день усі чекали закінчення війни. В Берліні над рейхстагом уже майорів радянський червоний стяг* (Гончар, III, 1959, 387); *Минуло вже багато років з того дощистого сіренького дня, коли біля рейхстагу пролунав останній постріл* (Собко, Матв. затока, 1962, 290).

РЕКАПІТУЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж., біол.* Повторення організмами в процесі їх індивідуального розвитку ознак, що були властиві їхнім предкам, але поступово зникли у дорослих форм.

РЕ́КВІЄМ, у, *ч.* 1. Католицьке богослужіння над померлим. *Над мертвими відправив реквієм ксьондз, що їхав верхи позаду війська і весь час, поки копали могилу, дуже нетерпеливився* (Гжицький, Опришки, 1962, 191); *У порівн. *В тиху даль В червоних зорях огняних Мільйонодужий ревний жаль Пливе, як реквієм, по них* [бійцях], — *З сердець батьків і матерів, З душі дітей рида* (Мал., Звенигора, 1959, 317); *Весь вірш* [І. Франка з

циклу «На старі теми»] *звучить скорбним реквіємом тисячам тисяч руських жінок, що гинули під копитами половецьких коней, в татарському полоні* (Перв., З щоденника.., 1956, 13); // *перен.* Те, що віщує кінець існуванню кого-, чого-небудь. *Броньові кораблі там на морі — реквієм для піратів морів, тих, що вміють топити та бити лиш беззбройних, та й то не завжди* (Сос., I, 1957, 494).

2. Багатоголосий циклічний вокальний чи вокально-інструментальний твір скорботно-патетичного характеру. *Своєрідну пісню-реквієм невідомий автор присвятив пам'яті М. Пашкевича — партизана з'єднання Героя Радянського Союзу генерал-майора О. Сабурова* (Мист., 4, 1965, 6); *Пісня сосон схожа на квиління, на реквієм — вона завжди сумна. Сосни ніби скаржились, ніби просили чогось* (Мушк., День.., 1967, 25).

РЕ́КВІЄМНИЙ, а, е. Стос. до реквієму. *Так, мати — чи не головний образ поезій першої збірки Василя Борового. Вона у невеличкому реквіємному вірші — «Мати»* (Вітч., 10, 1964, 215).

РЕКВІЗИ́Т, у, *ч., спец.* 1. Сукупність справжніх чи бутафорських речей, необхідних для вистави або кінозйомки. *В реквізиті нашої кіногрупи був великий червоний прапор* (Сміл., Сашко, 1954, 71); *Увесь реквізит уже зібрано: Коромисла, глеки, тини... Скидальник Іван — буде Виборним (Цю роль він ще грав до війни)* (С. Ол., Вибр., 1957, 107); *Микоша й кілька хлопців поралися в купі театрального реквізиту. На підлозі, під їх ногами, валялося старе дрантя, що свого часу жертвували вихованці на гардероб для вистав* (Полт., Повість.., 1960, 324); // Окремий предмет, потрібний акторові під час вистави або кінознімання. — *Але навіщо ця чорна магія професору медицини? — запитав Шпаківський, втупившись у дикунський реквізит* (Вол., Місячне срібло, 1961, 78); // Сукупність предметів, речей, які є у розпорядженні кого-, чого-небудь. *До комфорту* [курильні] *..належить також ціла низка зелених столиків з потрібним для них реквізитом* (Фр., VI, 1951, 220).

2. Обов'язковий елемент оформлення офіційних документів: да́та, місце складання, підписи, печатка і т. ін. *Зерно сильних пшениць, яке продає колгосп чи радгосп, повинно мати товарно-транспортну накладну, де, крім інших реквізитів, треба вказати назву сорту* (Хлібороб Укр., 7, 1967, 13).

3. Вихідні дані книжки.

РЕКВІЗИ́ТНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **реквізи́т** 1. *Потроху помреж, складаючи реквізитні списки до чергової вистави, покинув звертатися до Агітпросвіту і передавав їх простісінько Князю Ковському* (Смолич, Театр.., 1940, 47).

РЕКВІЗИ́ТОР, а, *ч., спец.* Той, хто розпоряджається в театрі чи на кіностудії реквізитом (у 1 знач.). *Перукар вже клеїв бороду, реквізитор крутив мені цигарку, суфлер начитував скоренько забутий текст* (Смолич, Театр.., 1940, 20); *Реальний світ розкрився перед митцями в такій розмаїтості, ..що іноді здається, їм не потрібні вже більше ні гримери, ні костюмери, ні реквізитори* (Довж., III, 1960, 141); *Коли зйомки закінчилися, я забрав прапор з собою, сказавши, що сам нестиму його до реквізитора* (Сміл., Сашко, 1954, 71).

РЕКВІЗИЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до реквізиції.

РЕКВІЗИ́ЦІЯ, ї, *ж.* Примусове вилучення державою майна у власника в державних або громадських інтересах. *Лукія знала, що в монастирі багато пшениці було закопано в ямах. Ігуменя боялась реквізиції* (Донч., III, 1956, 168); *В революцію вже не треба було платити за ліс, і він валив його зі всією нещадністю і пожадливістю лісового хижака, а обіддя уміло ховав у нетрях од реквізицій* (Стельмах, II, 1962, 35); // Насильне відбирання чого-небудь без відшкодування. *До революції, коли дід був молодий, він частенько виуджував своєю поганенькою тканкою у пана Безбородського карасів. Іноді за це йому перепадало від панських гавкунів у вигляді реквізиції рибальських снастей* (Добр., Тече річка.., 1961, 277).

РЕКВІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **реквізува́ти.** *Стіл, за яким сидів Гнат, був реквізований у попа* (Тют., Вир, 1964, 64); // *у знач. прикм. Як у далекі татарські часи, гасають по селу верхівці* [вранголівці] *з оберемками реквізованих кожухів та сирових полотен у сідлах* (Гончар, II, 1959, 276).

РЕКВІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Здійснювати реквізицію. *Реквізувати майно у власника, тобто вживати для державної потреби примусового платного відчуження або тимчасового вилучення державою майна від приватних осіб.., можна тільки в порядку, встановленому Адміністративним кодексом УРСР і спеціальними законами* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 15); *Цей* [військовий] *кіноцентр реквізував у приватних власників для Червоної Армії в центральному районі Києва два кінотеатри, а також три кінотеатри у розташуванні казарм* (Укр. кіномист., I, 1959, 29); // Насильно відбирати що-небудь без відшкодування. — *Прошу. Сідайте. А цю штучку,— Гальванеску сердито потрусив біноклем,— я змушений реквізувати* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 41); — *Злазь* [з коня]*! Юнак-сержант чорними, як вуглини, очима благально глянув на Черниша: — Доміне офіцер!.. Хто зна: може, це й справді були під капітулянтами ті самі коні, які ще недавно топтали поля за Дністром? Такого не гріх і реквізувати!* (Гончар, III, 1959, 71).

РЕКВІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **реквізува́ти.**

РЕКЛА́МА, и, *ж.* 1. *тільки одн.* Популяризація товарів, видовищ, послуг і т. ін. з метою привернути увагу покупців, споживачів, глядачів, замовників і т. ін. *Торговельна реклама допомагає покупцеві швидко відібрати і придбати необхідний товар* (Хлібороб Укр., 11, 1966, 41); *Микола Вітр*[*алійович*] *має номерів з 12 Гейне в музиці і все дуже гарні речі. Коли б їх можна було тут надрукувати, то була б нам реклама!..* (Л. Укр., V, 1956, 112); // Поширення відомостей про кого-, що-небудь для створення популярності. *Тільки не думайте, щоб так вже легко було пролазити в європейську пресу та ще й заробляти тим гроші. Перш усього й тут треба протекцію, рекламу, а од мене тепер вернуть рило деякі навіть із моїх попередніх приятелів з європ*[*ейських*] *писателів* (Драг., II, 1970, 534); *Не для реклами, а для серйозної роботи потрібні нам нові члени партії* (Ленін, 39, 1973, 210).

2. Плакат, об'ява і т. ін., що використовуються як засіб привертання уваги покупців, споживачів, глядачів, замовників і т. ін. *Правої башти вже не було. На її місці висилися три величезні.. кольористі реклами: «Біоскоп Люкс», «Ілюзіон Маяк» і «Синематограф бр. Пате»* (Смолич, II, 1958, 112); *Федір Архипович глянув на Нерчина, який уважним зором стежив з вікна машини за гамірливою юрбою і обплетеними неоновими рекламами будинками* (Рибак, Час.., 1960, 860); *Біля вітрини крамниці взуттєвого короля — Баті товпився гурт селян, придивляючись до реклами. Манекен за вітриною показував пальцем на черевики і хитав головою* (Томч., Готель.., 1960, 112).

РЕКЛАМАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до рекламації. *Комісія контролю за якістю продукції стала ініціатором запровадження паспортів для реєстрації рекламаційних дефектів, а також особистих клейм, що видають*

кваліфікованим робітникам, які виготовляють найважливіші види продукції (Ком. Укр., 4, 1963, 54).

РЕКЛАМА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* 1. Скарга, претензії, незадоволення чимось.

2. Заява про виявлені недоліки у придбаній продукції і вимога відшкодувати збитки. *—Це зовсім не означає, що вона* [продукція] *недоброякісна. В усякому разі споживачі її не гудять. Жодної рекламації за весь час роботи Валентина Модестовича тут не надійшло* (Шовк., Інженери, 1956, 187); *Спитайте, що може бути неприємнішим для будь-якого промислового підприємства? Почуєте — рекламація, тобто повідомлення про наявність дефектів* (Знання.., 2, 1966, 2); *Не можна ж погані речі відправляти, тому що замовник надішле рекламацію, доведеться посилати йому нові деталі, нести додаткові витрати* (Рад. Укр., 12.VI 1959, 1).

РЕКЛАМІ́СТ, а, *ч.* 1. Той, хто складає і оформляє реклами.

2. *розм.* Той, хто розхвалює, рекламує себе, свою роботу. *Боротися з рекламістами треба всіма силами, але боротися гідно, добиваючись* ***цілковитого поінформування*** *публіки і з'ясування справи..* (Ленін, 11, 1970, 201).

РЕКЛАМІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **рекламіст.**

РЕКЛА́МНИЙ, а, е. 1. Стос. до реклами (у 1 знач.). *Вона залишила роботу в рекламній фірмі і заняття в студії* (Рибак, Час.., 1960, 639); *На заводі створено спеціальну групу, яка займається художнім конструюванням верстатів, розробленням каталогів, проектів та іншої рекламної документації* (Ком. Укр., 6, 1966, 49); // Який містить у собі рекламу, є рекламою. *Сталося так, що Гольдштромові треба було надрукувати якусь рекламну летючку* (Вільде, Сестри.., 1958, 566); *Над машиною, розфарбованою в червоне і жовте, висів великий рекламний плакат* (Хор., Місто.., 1962, 86); *Українські рекламні фільми за короткий час здобули міжнародне визнання, одержали багато призів та дипломів* (Вітч., 2, 1967, 183).

2. Признач. для реклами (у 2 знач.). *Вона вже на вокзалі відшукує рекламний щит* (В ім'я Вітч., 1954, 38).

РЕКЛАМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **рекламува́ти.** *Якщо одні реклами* [в Лондоні] *вражають своєю дотепністю, то інші — живі реклами, викликають не цікавість до рекламованого товару, а співчуття до людини* (Мист., 6, 1958, 40).

РЕКЛАМОДА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Особа чи установа, за замовленням якої робиться реклама.

РЕКЛАМУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рекламува́ти.**

РЕКЛАМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Популяризувати що-небудь, повідомляти про щось засобами реклами. *Сидить циган в яскравому оточенні мідяного посуду. Циган як циган: смаглявий, аж чорний верткий і меткий, він рекламує свій товар, аж вухам боляче* (Ю. Янов., І, 1958, 581); *Треба з любов'ю рекламувати перші книжки початкуючих літераторів, пам'ятаючи, що кожен з нині відомих теж видавав свої перші книжки* (Літ. газ., 25.III 1959, 1); // Поширювати відомості про кого-, що-небудь, надмірно розхвалювати когось, щось для створення популярності. — *Я дуже прошу вас мене більше не рекламувати. Зрозуміли? — А я-то думала,— розвела руками Карташ,— що ти подякуєш мені...* (Собко, Стадіон, 1954, 311); *Гурій Харлан, претендент на голову* [колгоспу], *і далі рекламує себе при першій-ліпшій нагоді, не гребуючи і найменшою аудиторією* (Вол., Місячне сріблo, 1961, 265); *Буржуазія широко рекламує нібито демократичний характер своєї виборчої системи, особливо вихваляючи багатопартійність і можливість висувати багатьох кандидатів* (Програма КПРС, 1961, 29).

РЕКЛАМУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **рекламува́ти.** *І камбала кожна Так рекламується тут продавцями, Наче спокуса сама перед вами* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 90).

РЕКОГНОСЦИРО́ВАНИЙ, а, е, *військ., геод.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **рекогносцирува́ти.**

РЕКОГНОСЦИРО́ВКА, и, *ж.* 1. *військ.* Розвідка, що провадиться перед початком бою з метою уточнення розташування сил ворога, характеру місцевості і т. ін. *Текля, послана на рекогносцировку, повернулася і схвильовано сповістила, що то з полковим оркестром на чолі прогарцював ескадрон драгунів, присланий у Стародуб на втихомирення* (Смолич, II, 1958, 38); *Комбриг з'явився до себе в штаб уже після проведення рекогносцировки* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 6).

2. *геод.* Огляд та обслідування місцевості з метою вибору положення астрономічних та геофізичних опорних пунктів для топографічних зйомок. *Результатом її* [експедиції] *була загальна рекогносцировка всього моря, з'ясування глибин і широт* (Видатні вітч. географи.., 1954, 80); *Спочатку перед безпосереднім укладанням траси провадять попередню рекогносцировку місцевості, а в процесі трасування поточну (місцеву) рекогносцировку* (Інж. геод., 1959, 264).

РЕКОГНОСЦИРУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *військ., геод.* Стос. до рекогносцирування. *Через місяць після відплиття криголама «Г. Сєдов».. дослідники на двох санних собачих запряжках вийшли в рекогносцирувальний маршрут на Північну Землю* (Видатні геогр. відкр.., 1955, 8); *Наймальовничішими місцями Криму пройде нова траса. Вже зроблено рекогносцирувальне розвідування ділянки нижче Байдарських воріт* (Веч. Київ, 4.II 1964, 4).

РЕКОГНОСЦИРУВА́ННЯ, я, *с., військ., геод.* Дія за знач. **рекогносцирува́ти.** *Їм* [командирам] *треба було з рекогносцирування повернутися до дивізії й з нею знов рушати на вихідні* [позиції] (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 303).

РЕКОГНОСЦИРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., військ., геод.* Здійснювати рекогносцировку.

РЕКОГНОСЦИРУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., військ., геод.* Пас. до **рекогносцирува́ти.**

РЕКОМБІНА́ЦІЯ, ї, *ж., фіз.* Взаємодія протилежно заряджених частинок, внаслідок якої утворюються електрично нейтральні частинки (молекули, атоми). *В результаті.. досліджень були розроблені нові методи вимірювання величин, що характеризують процеси рекомбінації* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 135); *Ще одна причина випромінювання — рекомбінація, тобто відродження атома в плазмі, коли іонові вдається захопити електрон, що пролітав поблизу* (Наука.., 8, 1968, 26).

РЕКОМЕНДАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Який містить у собі рекомендацію (у 1, 2 знач.). *Другого дня написав* [Чириков] *рекомендаційного листа до редакції «Жизни» про мене* (Л. Укр., V, 1956, 298); *Наступного ранку Каргат пішов до хімоб'єднання з рекомендаційною запискою свого вчителя* (Шовк., Інженери, 1956, 291); *В республіці є кваліфіковані кадри бібліографів, які нагромадили певний досвід складання різноманітних бібліографічних посібників, рекомендаційних списків і покажчиків літератури* (Ком. Укр., 3, 1960, 48).

РЕКОМЕНДА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Позитивний усний або письмовий відзив про кого-небудь, як правило, з порукою за нього. *З Брянським він пройшов шлях від самої Волги. Брянському він давав рекомендацію в партію* (Гончар, III, 1959, 123); *Особи, що вступають у партію, подають автобіографії та рекомендації, і їх кандидатури обговорюються на відкритих зборах осередку* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 142); — *Коли вас,*

пане старосто, виженуть з роботи,— а вас виженуть-таки колись! — то приходьте до мене і я вам дам рекомендацію до Львівського цирку (Кол., Терен.., 1959, 379); // Характеристика кого-, чого-небудь. *Він показав власноручно посаджені яблуні, дав їм добру рекомендацію* (Коцюб., I, 1955, 320).

2. Порада, вказівка кому-небудь; пропозиція. *Рекомендації та розробки українських економістів дістали всесоюзне визнання* (Наука.., 3, 1971, 6).

3. Дія за знач. **рекомендува́ти.**

РЕКОМЕНДО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **рекомендува́ти.** *Незабаром з'явилася й славнозвісна, особливо рекомендована шофером, риба з яєчнею* (Смолич, I, 1958, 47); *У рішеннях конференції метод електросну, запропонований Гіляровським, дістав схвалення і був рекомендований для найширшого застосування* (Наука.., 11, 1956, 18); // *у знач. ім.* **рекомендо́ваний,** ного, *ч.;* **рекомендо́вана,** ної, *ж.* Людина, яку рекомендують кудись. *Рекомендуючі несуть перед партійними організаціями відповідальність за об'єктивність характеристики політичних, ділових і моральних якостей рекомендованих* [у члени КПРС] (Статут КПРС, 1971, 8); // **рекомендо́вано,** *безос. присудк. сл. Експериментальний зразок інтегратора.. в 1962 році прийнято Міжвідомчою комісією, створеною Державним комітетом Ради Міністрів СРСР по радіоелектроніці, і рекомендовано для серійного виробництва* (Вісник АН, 3, 1971, 76).

2. *у знач. прикм.* Відправлений поштою з додатковою оплатою і підвищеною відповідальністю за доставку. *Посилаю Вам рекомендованою бандероллю своє оповідання «Пе-коптьор»* (Коцюб., III, 1956, 159); *Квитанція на зданого рекомендованого листа лежала у нього в кишені* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 128).

3. *у знач. прикм.* Пропонований ким-небудь для чогось. *Повсюдно є списки рекомендованої літератури для тих, що самостійно вивчають марксистсько-ленінську теорію* (Рад. Укр., 14.XI 1948, 2).

РЕКОМЕНДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рекомендува́ти.**

РЕКОМЕНДУ́ВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Давати позитивний усний або письмовий відзив про кого-небудь, як правило, з порукою за нього. *— Всі ті, кого ви рекомендуєте, Андрію Максимовичу, не підходять з різних міркувань,— рішуче заявив міністр* (Гур., Життя.., 1954, 5); *— Ми вас рекомендуємо в консерваторію* (Донч., V, 1957, 403); [Б а р а б а ш:] *Ви для мене дуже близька людина. Ви мене в партію рекомендували... Багато допомогли своїми порадами...* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 12); // Характеризувати кого-, що-небудь. *Всі вікна закриті віконницями, і я надаремне чекаю, чи не покажеться невесела фігура хитрого і злого (так його тут рекомендують) султана* (Коцюб., III, 1956, 350).

2. *також з інфін.* Давати поради, вказівки або настанови кому-небудь зробити щось; пропонувати. *Федорову рекомендували організувати, крім районних загонів, обласний партизанський загін з підрозділами вершників* (Шер., Молоді месники, 1949, 9); *Він рекомендував мені написати про цю людину* (Донч., VI, 1957, 628); *— А зараз рекомендую прополоскати зуби наваром дубової кори* (Збан., Єдина, 1959, 200).

3. *також без додатка.* Знайомити з кимось, представляти кому-небудь когось, називаючи його. *Коли вона не має поняття, що я за одна, то не відмовте рекомендувати їй* (Л. Укр., V, 1956, 264); *— Марта Кирилівна Каралаєва! — рекомендувала йому Христина* (Н.-Лев., VI, 1966, 35); *— Приймайте разом з хлопцями в дивізію нас,— сказав Лобода, рекомендуючи Щорсу своє товариство.— Ось Максим Сірко,.. Платон Шерстюк* (Довж., I, 1958, 193).

РЕКОМЕНДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* 1. Знайомлячись з ким-небудь, представляючись комусь, називати себе. *— Тоді дозвольте рекомендуватися,— сказав гість з деяким розчаруванням у голосі,— Юрій Баб'як, редактор повітової газети* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 65); *— Як вас звуть? — Степан Матюшенко,— рекомендується юнак, трохи згинаючись,— зварник, студент четвертого вечірнього курсу КПІ* (Собко, Матв. затока, 1962, 279).

2. *безос.* Пропонується кому-небудь діяти певним чином, дається порада, вказівка або настанова. *Він* [доктор] *мені не радить їхати у Флоренцію й Рим, бо трудно сподіватись, щоб я могла там не втомитись.. В Швейцарії теж рекомендується мені в зайві екскурсії не пускатись* (Л. Укр., V, 1956, 409); *Приймати сонячні ванни рекомендується через півтори години після легкого сніданку* (Наука.., 7, 1956, 17); *Мене командировано в Н-ський полк, затримуватись в дорозі не рекомендувалось* (Ю. Янов., II, 1954, 7); *Не рекомендується сіяти кормові боби поруч з іншими бобовими культурами, бо шкідники бобових культур легко переходять з посівів на посіви* (Колг. Укр., 1, 1962, 16).

3. *тільки недок.* Пас. до **рекомендува́ти.**

РЕКОМЕНДУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **рекомендува́ти;** // *у знач. ім.* **рекомендую́чі,** чих, *мн.* Ті, хто рекомендують кого-небудь. *Рекомендуючі* [в члени КПРС] *несуть перед партійними організаціями відповідальність за об'єктивність характеристики політичних, ділових і моральних якостей рекомендованих* (Статут КПРС, 1971, 15).

РЕКОНВАЛЕСЦЕ́НТ, а, *ч., мед.* Людина, яка ще не одужала остаточно, але вже не має яскраво виявлених клінічних ознак хвороби. *В практиці школи серед учнів іноді трапляються діти фізично ослаблі, ..що перенесли протягом поточного навчального року тяжкі захворювання, так звані реконвалесценти* (Шк. гігієна, 1952, 152); *Зима й білість. Я реконвалесцент, і ще не виходжу з хати* (Коб., III, 1956, 80).

РЕКОНВАЛЕСЦЕ́НТКА, и, *ж., мед.* Жін. до **реконвалесце́нт.** *Минаючи попри горбд Обринських, я бачив, як Маня сходила в тій хвилі з сходів веранди в сад. У неї була шия підв'язана білою хустиною.. Була, очевидно, реконвалесцентка* (Коб., III, 1956, 60).

РЕКОНВАЛЕСЦЕ́НЦІЯ, ї, *ж., мед.* Період одужання від будь-якої хвороби після зникнення яскраво виявлених клінічних ознак її. *Останній етап періоду перебігу хвороби — її завершення — може уриватися з швидким переходом у період видужання (реконвалесценції)* (Курс патології, 1956, 42).

РЕКОНСТРУЙО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **реконструюва́ти.** *Після Великої Жовтневої соціалістичної революції Пулковська й інші старі обсерваторії корінним чином реконструйовані* (Наука.., 12, 1957, 17); *На селі будинки старого типу будуть повністю замінені сучасними або реконструйовані* (Ком. Укр., 1, 1962, 31); // *у знач. прикм.— І заводи старі пускають і нові будують. А вже тоді на базі реконструйованої промисловості можна буде й саме хліборобство піднести* (Головко, II, 1957, 55); *Працюють реконструйовані заводи — паровозоремонтний у Полтаві і вагонобудівний у Крюкові* (Цюпа, Україна.., 1960, 169); // **реконструйо́вано,** *безос. присудк. сл. На заводах чорної металургії України введено в дію нові металургійні агрегати, оснащені сучасними засобами механізації і автоматизації, реконструйовано діючі агрегати* (Ком. Укр., 6, 1960, 11).

РЕКОНСТРУКТИ́ВНИЙ, а, е. Стос. до реконструк-

ції. *При відбудові чорної металургії УРСР на ряді заводів провадились деякі реконструктивні роботи, а потім здійснювалось і нове будівництво агрегатів* (Чорна метал. Укр., 1957, 59).

Реконструкти́вний пері́од — період розвитку народного господарства СРСР, що охоплює роки перших двох п'ятирічок.

РЕКОНСТРУ́КЦІЯ, ї, *ж.* 1. Перебудова, переобладнання чого-небудь з метою удосконалення. *Новий цех — лише початок реконструкції заводу* (Шовк., Інженери, 1956, 58); *В галузі легкої промисловості, поряд з реконструкцією багатьох підприємств, буде споруджено нові* (Цюпа, Україна.., 1960, 262); *Питання проектування і реконструкції будинків дитячих закладів можуть бути повноцінно розв'язані тільки при спільній участі архітекторів, шкільних гігієністів, педагогів і будівників* (Шк. гігієна, 1954, 12).

2. Відтворення, відновлення первісного вигляду чого-небудь за рештками або описами. *Методика графічної та портретної реконструкції людського обличчя по черепу належить до тієї галузі антропології, яка допомагає не тільки в дослідженні етногенезу, але має також велике значення і для судової медицини* (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 44); *Наша мовна сучасність, і притому розмовно-народна, діалектна,.. здатна подати чимало для реконструкції мовної старовини* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 6).

РЕКОНСТРУЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок. і док., перех.* 1. Здійснювати реконструкцію (у 1 знач.). *Реконструювати існуючі і збудувати нові судноремонтні підприємства* (Директ. XX з.., 1956, 44); — *Цей стадіон доведеться.. реконструювати. Який він буде тоді гарний!* (Собко, Стадіон, 1954, 229).

2. Відтворювати, відновлювати первісний вигляд чого-небудь за рештками або описами. *В Брянській області було виявлено залишки великого дерев'яного будинку, в підвалі якого знайдені жорна та інші частини млинарського устаткування в такому стані, що дозволяє досить повно реконструювати древньоруський ручний млин* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 408).

РЕКОНСТРУЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок. і док.* 1. Підлягати реконструкції (у 1 знач.). *Період відбудови для заводу був закінчений. Завод почав розширюватися, реконструюватися, рости* (Смолич, Сорок вісім..,1937, 141).

2. *тільки недок.* Пас. до **реконструюва́ти.** *Платівки скляні поволі зійшли на нескляні. Апарат знімальний відповідно реконструювався, винайдено було плівку, і з'явилися перші метри величезного мистецтва, що його звемо тепер — Мас-Кіно-Мистецтво* (Ю. Янов., II, 1958, 10).

РЕКО́РД, у, *ч.* 1. Найвище досягнення, здобуте в чому-небудь. *Диск блиснув проти сонця і вдарився об землю недалеко від прапорця. Кілька сантиметрів залишалось до рекорду* (Собко, Стадіон, 1954, 10); *Рекорд дальності польоту належить морським ластівкам, маршрут яких лежить з Північного полюса до Південного. 60 000 кілометрів!* (Наука.., 9, 1965, 41).

◇ **Встано́влювати (встанови́ти) дава́ти, да́ти, ста́вити, поста́вити** *і т. ін.*) **реко́рд** — досягати найвищих показників у чому-небудь. *Шелемеха встановив новий рекорд швидкості, пролетівши за п'ятнадцять годин з Москви до Владивостока* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 35); [К і н д р а т:] *Думаю виконати свій п'ятирічний план* [видобутку вугілля] *за півтора року..* [П а в л о:] *Хочеш рекорд дати?* (Корн., II, 1955, 154); *Їжин батько поставив рекорд по сівбі, це був зразок високої трудової доблесті* (Донч., IV, 1957, 176); **Побива́ти [попере́дні (старі́** *і т. ін.*)] **реко́рди** *див.* **побива́ти; Поби́ти реко́рд** *див.* **поби́ти.**

2. *перен., розм.* Найвищий ступінь вияву чого-небудь. *Гадаємо, що по суті цього рекорду продажності, хамства.. і цинізму які б то не були пояснення — зайві* (Еллан, II, 1958, 261).

РЕКОРДИ́ЗМ, у, *ч.* Надмірне прагнення встановлювати рекорди (у 1 знач.), викликане нездоровою конкуренцією.

РЕКОРДИ́СТ, а, *ч.* 1. Той, хто досягає найвищих показників у чому-небудь. *Коли зустрічав було пенсіонера Івана Федоровича Вернигору, потомственного й почесного вибійника,.. так Юрко Лоза (між іншим — рекордист!) підкидав кашкета й гукав весело: — Старикам почот!* (Вишня, I, 1956, 257); [Т р о я н:] *Гріш ціна руднику, який хвастає одним рекордистом, а всі інші не виконують навіть своїх норм* (Мокр., П'єси. 1959, 238).

2. Домашня тварина, що дає найкращі показники тих своїх якостей, які використовуються в господарстві. *Рекордистами є барани північнокавказької породи— з них настригають майже 11 кілограмів відмінної вовни довжиною 15 сантиметрів* (Хлібороб Укр., 2, 1965, 47).

РЕКОРДИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **рекорди́ст.** — *Якби ви, Корнію Івановичу, купили для ферми корівку... про яку я вам по секрету скажу... Та передали б її у мою групу. Я з неї роздою таку рекордистку — на всю область гриміти будемо з вами* (Вол., Місячне срібло, 1961, 250); *Те зерно жадібно клюють несучки-рекордистки на птахофермах* (Рудь, Гомін.., 1959, 53).

РЕКОРДИ́СТСЬКИЙ, а, е. Стос. до рекордиста і рекордизму.

РЕКО́РДНИЙ, а, е. Який є рекордом (у 1 знач.). *Рекордні надої молока, приплоди поросят, ягнят — наслідки опанування мічурінської науки* (Вишня, День.., 1950, 9); *За якихось дві хвилини він встиг розповісти, як працює його бригада, хто досягнув рекордного виробітку на тракторі* (Жур., До них іде.., 1952, 41); *Ескадрилья літаків знижалась рекордними темпами і «бреющим» летом над самою землею.. мчала в контратаку назустріч кінноті* (Трубл., I, 1955, 77).

РЕКО́РДНО. Присл. до **реко́рдний.** *Зовсім недавно стала до ладу потужна домна, збудована за рекордно короткий строк — за шість місяців* (Цюпа, Україна.., 1960, 200).

РЕКОРДСМЕ́Н, а, *ч.* Спортсмен, який установив рекорд (у 1 знач.), досяг найвищих результатів у змаганнях з того чи іншого виду спорту. *Всі визнають, що для досягнення рекордів треба дуже багато працювати, але масштаби цієї неймовірної роботи знають тільки самі рекордсмени та їхні тренери* (Собко, Стадіон, 1954, 113); *А. Бондарчук у сезоні 1969 року став чемпіоном Європи та рекордсменом світу з метання молота, значно випередивши багатьох видатних спортсменів інших країн* (Наука і культура.., 1970, 207); *Образно. *Жодна транспортна машина не може зрівнятися з ракетою — рекордсменом швидкості і висоти* (Наука.., 8, 1958, 17).

РЕКОРДСМЕ́НКА, и, *ж.* Жін. до **рекордсме́н.** — *Моя дружина спортсменка,— пояснив задоволено Долгін,— рекордсменка.. Ніхто далі її* [неї] *не кинув цього року диск* (Рибак, Час.., 1960, 793).

РЕКОРДСМЕ́НСТВО, а, *с.* Прагнення до встановлення рекордів. *Експедиція папанінців до полюса вигідно відрізняється від подібних експедицій, що були споряджені капіталістичними державами. Там — спорт, рекордсменство, у нас — служіння науці* (Видатні вітч. географи.., 1954, 150).

РЕКОРДСМЕ́НСЬКИЙ, а, е. Стос. до рекордсмена і рекордсменства. [П а н а х и д а:] *Щоправда, останнім часом у нього стали з'являтися неприємні рекордсменські зальоти* (Мик., I, 1957, 203).

РЕКРЕАТИ́ВНИЙ, а, е, *заст.* Який містить у собі елементи розважання, цікавості.

РЕКРЕАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *заст.* Стос. до рекреації; // Признач. для користування під час рекреації. *Рекреаційні приміщення і коридори призначені для того, щоб дати дітям можливість відпочити між заняттями* (Шк. гігієна, 1954, 179); *Всі боязко позирали на двері, що вели до рекреаційного залу, де мали відбутися вступні екзамени* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 20).

РЕКРЕА́ЦІЯ, ї, *ж., заст.* Канікули; // Перерва між уроками, лекціями. *Усі подружилися і з Шапалінським, і з Белоусовим, ходять до них на квартири, Вольтера беруть читати з бібліотек Зінгера й Ландражіна, під час рекреації ходять з ними по коридорах, обійнявшись, а тільки побачать кого іншого з професорів, то зразу розходяться* (Полт., Повість.., 1960, 346).

РЕКРЕДИТИ́В, у, *ч., спец.* 1. Відклична грамота уряду своєму дипломатичному представникові в іншій державі.

2. Документ про припинення акредитиву.

РЕКРИСТАЛІЗАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до рекристалізації.

РЕКРИСТАЛІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Процес зміни кристалічного стану тіла під впливом різних фізичних факторів, але без розплавлення чи розчинення тіла. *Рекристалізація є результатом прагнення внутрішніх сил у речовині досягти стійкої конфігурації електронів. І якщо цьому перешкодити, то температура, за якою починається рекристалізація, буде вища, підвищиться зносостійкість матеріалу* (Роб. газ., 3.VII 1965, 2).

РЕ́КРУТ, а, *ч., іст.* Солдат-новобранець. *Біло ходила, гей рано будила, Вставай, рекрут, гей барабани б'ють* (Чуб., V, 1874, 972); *Закликав капітан усіх рекрутів, питається: «Б'є вас капрал Неважук?» А вони всі в один голос: «Ні!»* (Март., Тв., 1954, 421); *Віддавали в рекрути і Ярему разом з іншими парубками. Це був позачерговий набір, бо почалася війна* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 23); * У порівн. *Частенько по полях самотньо він ходив Без зброї, без хортів, або блукав по гаї, Як рекрут, що з війни наосліп утікає* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 65).

РЕКРУ́ТКА, и, *ж., іст.* Дружина рекрута.

РЕКРУТО́ВАНИЙ, а, е, *іст.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **рекрутува́ти.**

РЕКРУ́ТОЧКА, и, *ж., іст.* Пестл. до **рекру́тка.** *Зостаюся я сама.. Ні дівчина, ні вдова.. Рекруточка молода* (Укр.. лір. пісні, 1958, 518).

РЕКРУ́ТСТВО, а, *с., іст.* Те саме, що **рекру́тчина.**

РЕКРУ́ТСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **ре́крут.** *Хто міг замкнути уста Шевченкові навіть під рекрутським ранцем і капральським буком?* (Фр., XVI, 1955, 377); *Новобранці гуртом посідали, скинулись по п'ятаку, п'ють собі громадкою та пісень рекрутських співають* (Л. Укр., III, 1952, 561); *Мало хіба об'явилося на битому шляху розбійників з часу, як оголосили рекрутський набір?* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 104); *На відміну від рекрутського оплакування, як колись було в Росії, у нас тепер проводи молодих призовників до Радянської Армії перетворюються в масове свято* (Ком. Укр., 11, 1963, 37).

△ **Рекру́тська пови́нність** *див.* **пови́нність.**

РЕКРУТУВА́ННЯ, я, *с., іст.* Дія за знач. **рекрутува́ти.** *І. Франко бажав перешкодити рекрутуванню з студентської молоді попів і чиновників всякими способами* (Вісник АН, 4, 1949, 41); *Рекрутування армії найманих рабів на Україні відбувалося не тільки за рахунок місцевого, українського населення, але й за рахунок десятків тисяч селян і робітників Великоросії* (Ком. Укр., 12, 1967, 34).

РЕКРУТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. *іст.* Брати в рекрути.

2. *заст.* Залучати людей до якоїсь справи, набирати їх для чого-небудь; вербувати. *Буваючи часто в Ясені, Олекса нав'язав тепер більше зносин із ясенівцями, отже, рекрутував хлопців звідти* (Хотк., Довбуш, 1965, 342).

РЕКРУТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док., заст.* Залучатися до якої-небудь справи; вербуватися. *Звісно, що галицько-польське чиновництво рекрутується з раси, котра і без того рада показати свою важність над підлеглим чоловіком* (Драг., II, 1970, 249); *От із тих дезертирів і рекрутувалися опришки. Відірваному від усього рідного, загнаному, затравленому легіникові була одна дорога — в опришки* (Хотк., II, 1966, 88).

РЕКРУ́ТЧИНА, и, *ж., іст.* Рекрутський набір. *Кожен з них думав у цю мить, що і його може незабаром спіткати рекрутчина* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 137); *Введення рекрутчини з кінця XVIII ст. дало поштовх до витворення цілого ряду рекрутських пісень* (Муз. праці, 1970, 238); *Характерним явищем суспільного життя країни як дореформеного, так і пореформеного періоду була рекрутчина та служба в царській армії* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 37); // Перебування в рекрутах, рекрутська служба. *Він зарані пильнував про те, щоб та рекрутчина не стала синові дуже важкою та гіркою* (Мирний, IV, 1955, 35); *Важке слово не йшло з вуст, а уява вже вимальовала жахливу рекрутчину, муштру, різки* (Рибак, Помилка.., 1956, 120).

РЕКТИ́, речу́, рече́ш; *мин. ч.* рік, рекла́, ло́; *наказ. сп.* речи́, рече́ть; *недок., перех. і без додатка, заст., поет.* Промовляти. *І плаче, плаче Ярославна В Путивлі городі. Й рече: — Вітрило-вітре, господине! Нащо ти вієш..?* (Шевч., II, 1963, 388); *А пані, мов бездушна, у куточку Стояла німо, й слова не рекла* (Фр., XI, 1952, 262); *Для нього* [В. І. Леніна] *істин вічних не буває, він не пророк, щоб істини ректи, він клас на клас до бою піднімав, він вивчив шлях раніше, ніж іти* (Голов., Поезії, 1955, 218).

РЕКТИФІКА́Т, у, *ч., спец.* Ректифікований спирт. *Над велику силу, та й то лише завдяки своїй винахідливості, Лебідь через якусь медсестру добував для нього дорогоцінні грами ректифікату* (Баш, На.. дорозі,. 1967, 29).

РЕКТИФІКА́ТОР, а, *ч., спец.* Апарат для ректифікації чого-небудь.

РЕКТИФІКАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для ректифікації. *Саня впізнала того, кому належав голос. То був Гриць Частій, технік ректифікаційного цеху* (Шовк., Інженери, 1956, 104); *Мов вартові, височать сорокаметрові ректифікаційні колони установки атмосферно-вакуумної трубчатки* (Роб. газ., 25.II 1966, 2).

РЕКТИФІКАЦІ́ЙНИК, а, *ч., спец.* Фахівець з ректифікації. — *За консультанта у молодих ректифікаційників твій, Іване Степановичу, начальник — Розенберг* (Шовк., Інженери, 1956, 232).

РЕКТИФІКА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Розділення рідких сумішей на складові частини шляхом перегонки. *Продукти крекінга із реактора ідуть на ректифікацію* (Хімія, 10, 1956, 107); *Одним із старих методів переробки смоли є метод періодичної розгонки (дистиляція і ректифікація)* (Шляхи розв.. пал. пром.., 1958, 58); // Очищення спирту та інших легкокиплячих рідин від домішок у спеціальних перегонних апаратах. *На Баглійському коксохімічному заводі розширюється і реконструюється цех ректифікації сирого бензолу з тим, щоб виготосляти тут бензол високої чистоти, придатний для виробництва синтетичного фенолу* (Наука.., 12, 1958, 22).

РЕКТИФІКО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **ректифікува́ти.**

РЕКТИФІКУВА́ТИ, ую́, у́єш, *недок. і док., перех., спец.* Піддавати ректифікації. — *Феноли, а згодом і піридини так ректифікувати будемо, що вони привемніше за найкращий одеколон пахтітимуть* (Шовк., Інженери, 1956, 414).

РЕКТИФІКУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., спец.* Пас. до **ректифікува́ти.**

РЕ́КТОР, а, *ч.* 1. Особа, яка очолює вищий навчальний заклад. [Т е р е н ь:] *Товариша Гармаша призначили на ректора* [інституту] (Мик., І, 1957, 136); *В приймальні сиділи молоді й старі ректори багатьох університетів та інститутів республіки* (Кучер, Трудна любов, 1960, 194).

2. *іст.* Особа, яка очолює духовний навчальний заклад. *Ректор колегіуму — переяславський єпископ, незадоволений нововведеннями Сковороди, вимагав повернення до старих норм* (Іст. укр. літ., І, 1954, 113).

РЕКТОРА́Т, у, *ч.* 1. Адміністративно-учбове управління вищого навчального закладу, підпорядковане ректорові. *Перетворюючи в життя постанови партії і уряду, ректорати, парткомітети організації і кафедри суспільних наук розробили і здійснюють конкретні заходи по дальшому поліпшенню викладання суспільних наук, підвищенню їх ролі в ідейному вихованні студентів* (Ком. Укр., 3, 1968, 38).

2. Приміщення цього управління. — *Провалився. Додому їду. — Ти що, здурів? Ще не все втрачено. Ану, ходім.— І він потяг Уласа до головного корпусу університету, на ходу розказуючи, що його викликають на розмову до ректорату, і докоряв йому* (Тют., Вир, 1964, 58).

РЕ́КТОРСТВО, а, *с.* Діяльність, посада ректора. *Аж коли настав на ректорство Яхимович, в семінарії повіяло свобіднішим духом* (Фр., XVI, 1955, 234).

РЕ́КТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ре́ктор.** *Всі поглядали на ректорські вікна* (Н.-Лев., І, 1956, 344).

РЕКТОРУВА́ТИ, ую́, у́єш, *недок., розм.* Бути ректором, виконувати обов'язки ректора.

РЕКУЛЬТИВА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Обробка під ріллю земельних площ, використовуваних раніше в інших галузях народного господарства. *Заслуговує уваги рекультивація використаних колишніх торфовищ і перетворення їх у ріллю* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 8); *Важливе значення у збереженні і розширенні угідь має рекультивація земель* (Ком. Укр., 1, 1969, 55).

РЕКУЛЬТИВУВА́ТИ, ую́, у́єш, *недок. і док., спец.* Проводити рекультивацію. *Рекультивувати площі, де видобування* [торфу] *провадиться підземним способом, легко: деформація земної поверхні і провали тут незначні, верхній родючий шар грунту лишається незайманим* (Рад. Укр., 26.III 1966, 2).

РЕКУПЕРАТИ́ВНИЙ, а, е, *техн.* Стос. до рекуперації. *Рекуперативне гальмування.*

РЕКУПЕРА́ТОР, а, *ч., техн.* Апарат для рекуперації.

РЕКУПЕРА́ТОРНИК, а, *ч., техн.* Фахівець з рекуперації.

РЕКУПЕРА́ТОРНИЦЯ, і, *ж., техн.* Жін. до **рекуперато́рник.**

РЕКУПЕРА́ЦІЯ, ї, *ж., техн.* Уловлювання та повернення енергії, газу і т. ін., що були використані під час робочого процесу, для повторного використання їх у цьому процесі. *На них* [хіміків] *чекають багато нових складних проблем виробництва. І чи не найголовніша з них — рекуперація сірковуглецю* (Роб. газ., 26.V (1965, 1).

РЕЛАКСА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Поступовий перехід фізичної системи з нерівноважного стану, спричиненого зовнішніми впливами, в рівноважний. *Існує ще методика прогресивної м'язової релаксації — також метод самонавіювання. Він пов'язаний з викликанням тепла, важкості і розслаблення у м'язах тулуба, але з попереднім напруженням м'язів* (Наука.., 11, 1969, 42).

РЕЛЕ́, *невідм., с., спец.* Автоматичний пристрій, що замикає і розмикає електричне коло за певних умов, на які він повинен реагувати. *Фотоелементи широко застосовуються при виготовленні реле, призначених автоматично приводити в дію найрізноманітніші механізми. Такі реле мають назву фотореле* (Курс фізики, III, 1956, 340); *Теплове реле діє у магнітних пускачах при тривалих перевантаженнях електродвигуна* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 239); *На* [пральній] *машині встановлено реле часу з автоматичним вимиканням і насос для відкачування води* (Рад. Укр., 21.VI 1961, 3).

РЕЛЕ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **реле́.** *Проводи від світлофорів, стрілочних переводів і колійних контактів у вигляді кабельних ліній прокладені в приміщення диспетчера, де вони заходять в релейну шафу, в якій розміщуються електромагнітні реле. Релейна шафа в свою чергу з'єднується з диспетчерським апаратом керування* (Сигналізація.., 1955, 13); *Автоматизований швейний конвейєр пущено в цеху № 1 Київської взуттєвої фабрики № 6. Вперше у взуттєвій промисловості тут застосовано релейні схеми керування* (Роб. газ., 7.II 1963, 1).

РЕЛІГІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Стос. до релігії. *Племена середнього етапу трипільської культури продовжують старі релігійні традиції, зв'язані з культом родючості* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 62); *Мічурінська біологія цілком спростувала релігійні уявлення про створення живих істот богом* (Наука.., 9, 1956, 29); *Всякий релігійний гніт у поєднанні з національним викликав відсіч широких народних мас* (Наука.., 7, 1967, 21); *Релігійний фанатизм;* // Який грунтується на релігії, пройнятий нею. *Поезія виключно релігійна, Як всяка річ, занадто тенденційна, Чогось мене не радує зовсім* (Л. Укр., І, 1951, 99); *Розвиток науки давно довів необгрунтованість релігійного світогляду* (Наука.., 3, 1959, 54).

2. Який вірить у бога; віруючий, богомільний. — *Та й узагалі ви не дуже релігійні. Я вже скількись разів мусив вам докоряти, що ви в церкві спираєтеся спиною об стінку!* (Крим., Вибр., 1965, 318); *Читання настільки перевернуло мій світогляд, що з незвичайно релігійного хлопця, яким я був до 12 років, я став на 13 році життя атеїстом, а на 14 — соціалістом* (Коцюб., III, 1956, 281).

РЕЛІГІ́ЙНИК, а, *ч., розм.* Поборник релігії. *Реакційна та ліберальна критика прагнула зробити з Т. Шевченка релігійника* (Рад. літ-во, 4, 1966, 79).

РЕЛІГІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Віра в бога. *Матеріали вивчення релігійності свідчать, що серед віруючих переважну більшість становлять жінки* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 6); *Соціальна безправність, забитість і, зокрема, релігійність значної частини трудящих України була чималою перешкодою на шляху їх ідейно-політичного, революційного зростання* (Рад. літ-во, 4, 1966, 79).

РЕЛІГІ́ЙНО. Присл. до **релігійний.**

РЕЛІ́ГІЯ, ї, *ж.* 1. Несумісні з науковим світосприйманням погляди та уявлення, в основі яких лежить віра в існування надприродних сил — богів, духів, душ, в їхнє панування над світом. *Релігія є опіум народу* (Ленін, 12, 1970, 133); — *Я вільнодумний,— сказав літератор,— але релігія потрібна для моральності мужиків і жінок* (Коцюб., III, 1956, 29); *В історії людства релігія, будучи однією з форм суспільної свідомості, відігравала і продовжує відігравати реакційну роль, дявляє собою антинаукову ідеологію, що затемнює свідо-*

мість мас (Наука.., 4, 1957, 36); // Та чи інша віра; віросповідання. *Католицтво і уніатство були оголошені єдино допустимими в Польщі релігіями* (Іст. укр. літ., II, 1956, 585); *В XIV ст. татарські феодали прийняли мусульманство і поширили цю релігію серед широких мас татарського населення* (Іст. СРСР, I, 1956, 80).

2. *чого, перен.* Те, що сліпо наслідують, чому поклоняються. [Р і ч а р д:] *Ні, ви помиляєтесь. Не залицявся. Релігії краси при ній я вчився. Якісь зальоти я вважав би просто за профанацію* (Л. Укр., III, 1952, 119).

РЕЛІ́КВІЯ, ї, *ж.* 1. *перев. мн.* Предмети, яким служителі культу приписують чудодійну силу, роблячи їх об'єктом релігійного поклоніння. *Скільки тут* [в монастирі] *було в запасі Талісманів і реліквій: Тут була вода з Йордану В череп'яній добрій тикві* (Сам., I, 1958, 253).

2. Річ, яку особливо шанують і зберігають як пам'ять про минуле. *Київ є багатющою скарбницею наших національних реліквій* (Цюпа, Україна.., 1960, 138); *Одну-єдину реліквію привезла Ольга з Лебедина. Коштовну.. Коштовна та реліквія — портрет діда* (Дор., Не повтори.., 1968, 74); *У порівн. *Тужив* [моряк] *за морем і, як найдорогоціннішу реліквію, показував стрічки з безкозирки, на якій золотом було витиснуто: «Звонкий»* (Тют., Вир, 1964, 310).

РЕЛІ́КТ, а, *ч.* Організм, предмет або явище, що збереглись як залишок давніх епох. *Крейдяний бір — третинний пліоценовий релікт* (Бот. ж., X, 2, 1953, 52); *Багато вчених вважає кримського гекона реліктом (залишком) давньої фауни Криму* (Наука.., 7, 1964, 42); *Практикування братствами низки чисто народних звичаїв та обрядів сприяло популярності серед трудового населення України братських організацій ще в період їх найбільшої активності (кінець XVI — та XVII ст.).. Вивчення реліктів таких звичаїв відкриває перед нами цікаву сторінку історії народної культури* (Нар. тв. та етн., 1, 1970, 68).

РЕЛІ́КТОВИЙ, а, е. Прикм. до **релі́кт.** *Лагуни утворюються при наступі та відступі моря. Сюди належать басейни з ненормальною солоністю води — лимани, естуарії, реліктові моря та озера* (Курс заг. геол., 1947, 173); *У найпівденнішій республіці нашої країни.. збереглося чимало рідкісних — реліктових тварин і птахів, які тисячі років тому мешкали на просторах нинішньої України* (Знання.., 8, 1967, 16); *В непрохідних хащах* [Медоборів] *квітне рідкісний реліктовий ефіронос — ясенець білий* (Наука.., 2, 1972, 37).

РЕЛІ́Н, у, *ч.* Гумовий листовий або рулонний двошаровий матеріал для покриття підлоги. *Завод випускає шини різних типів і розмірів..; крім того, виготовляються найрізноманітніші гумо-технічні вироби, а з відходів виробництва — гумошифер і релін (замінник лінолеуму)* (Ком. Укр., 7, 1966, 52); *Волзький релін винятково міцний, еластичний, у нього мала звукопровідність. Це прекрасний і дешевий матеріал для настилання підлог у квартирах* (Рад. Укр., 4.VI 1965, 1).

РЕЛІ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **релі́н.** *Підлога вкрита реліновими кольоровими плитками* (Веч. Київ, 6.I 1966, 3).

РЕ́ЛЯ, і, *ж., рідко.* 1. *заст.* Ліра. *Дедалі моя популярність зростала. Купив собі у старця релю і вечорами на шкільних ганках виспівував під її звуки: «Катерино, вража мати», збираючи коло школи ярмарок* (Вас., IV, 1960, 25); *Просто перед нашою яткою сиділи кружком у поросі сліпі лірники, крутили свої релі й співали Лазаря* (Панч, На калин. мості, 1965, 21).

2. *перев. мн., діал.* Гойдалка. *Злетіли вгору бистрі релі, Обперлись ніжки об поміст* (Рильський, I, 1946, 225); *Посеред майдану аж дві релі — крутяться в брязкоті, в музиці* (Головко, II, 1957, 255).

РЕЛЯТИВІ́ЗМ, у, *ч., філос.* Суб'єктивно-ідеалістичне вчення, яке на підставі відносності людських знань заперечує можливість об'єктивного пізнання світу. *В. І. Ленін, викриваючи «фізичних» ідеалістів, показав, що суть їх поглядів зводиться до математичного фетишизму і релятивізму* (Вісник АН, 4, 1957, 4); *Буржуазні історики, ігноруючи об'єктивні закономірності історичного процесу, по суті заперечують історію як науку, намагаються підмінити її волюнтаризмом і релятивізмом* (Ком. Укр., 10, 1966, 22).

РЕЛЯТИВІ́СТ, а, *ч., філос.* Прихильник релятивізму.

РЕЛЯТИВІСТИ́ЧНИЙ, а, е, *філос.* Стос. до релятивізму.

РЕЛЯТИВІ́СТСЬКИЙ, а, е, *філос.* Стос. до релятивізму і релятивіста.

РЕЛЯТИ́ВНИЙ, а, е. Який визначається, встановлюється у порівнянні, зіставленні з чим-небудь іншим; відносний. *Бачите, є два роди.. людей: такі, що щось знають добре, і такі, що знають усе ліпше. У других є знання компаративне, не релятивне, а власне компаративне* (Фр., III, 1950, 256); *Прийнято розрізняти два плани висловлення: план комунікації (розмова) і план однобічної інформації (розповідь.., не розрахована на безпосереднє двобічне мовне спілкування). У плані комунікації момент мовлення є прямим, індикативним, у плані однобічної інформації — відносним, релятивним* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 367).

РЕЛЯТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **релятивний.** *Твердження про абсолютну релятивність комічного перебуває у прямій суперечності з марксистською методологією мистецтва, яка заперечує релятивізм* (Рад. літ-во, 3, 1958, 44).

РЕЛЯТИ́ВНО, *рідко.* Присл. до **релятивний.** *Я ж не то що абсолютно, а тільки релятивно не мала часу,— винен був «6-годинний робочий день»* (Л. Укр., V, 1956, 424).

РЕЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж., заст.* 1. Письмове повідомлення про хід бойових дій війська. *Семен дістав шкільний зошит і сів за стіл, щоб написати текст першої листівки, якою думав відповісти ворогові на його зухвалі реляції про свою перемогу* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 17); // Взагалі повідомлення про які-небудь події, факти. *— Пане, не жартуйте! Справа поважна. Я маю доклад-ну реляцію про все, що ви робили і говорили* (Фр., III, 1950, 234); *Намісник з верховини дуже акуратно посилав реляції до єпископської канцелярії* (Скл., Карпати, II, 1954, 286).

2. Описання бойового подвигу однієї особи або всієї військової частини для представлення їх до нагороди. *Повх поклав велику руку на купу паперів, що лежала перед ним.— От сиджу, підписую... Повідомлення родинам, посмертні реляції — кому медаль, кому орден...* (Перв., Дикий мед, 1963, 487); *— У реляції написано, що ви на Дніпрі самі чотири танки підбили...— Та було, товаришу майор, хто їх тоді лічив? Усі хлопці нищили...* (Зар., На.. світі, 1967, 26).

РЕЛЬЄ́Ф, у, *ч.* 1. Скульптурне зображення на площині. *Скульптура поділяється на два основні види: круглу скульптуру, твори якої можна оглядати з усіх боків, і рельєф, в якому об'ємне зображення розміщене на площині*) Наука.., 6, 1963, 55); *Користуючись комбінованою технікою високого рельєфу і кольорової мозаїки, художники відтворили символи життя — сонце, землю й воду* (Мист., 1, 1969, 17); *Особливо захоплювався Равич карбувальним рельєфом, який створює чудову гру світлотіні і надає виробам пишної декоративності, властивої стилю барокко* (Нар. тв. та етн., 6, 1965, 68); // *спец.*

Скульптурний витвір з випуклим або заглибленим зображенням на площині. *Композиції і рельєфи з фаянсу.. відзначаються багатством фантазії і вигадки, творчим переосмисленням традицій народного мистецтва* (Мист., 4, 1968, 40).

2. Сукупність нерівностей на земній поверхні. *Великі землетруси істотно змінюють рельєф земної кулі* (Наука.., 7, 1961, 52); *Бездоріжжя та різко пересічений рельєф, що обмежує огляд і обстріл, змусили стрілецькі підрозділи користуватися найбільш легкими і рухливими артилерійськими системами* (Гончар, III, 1959, 113); *Завдяки супутникам вдається простежити вплив рельєфу місцевості на розподіл хмарності* (Рад. Укр., 27.VII 1967, 3).

3. *перен.* Те, що помітно вирізняється з однорідних предметів, явищ. *На скалі.. різким рельєфом малюється камінь із висіченим хрестом на нім* (Хотк., II, 1966, 283).

РЕЛЬЄ́ФНИЙ, а, е. 1. Який виступає над поверхнею; опуклий. *На стінах шлюзу, якщо не Каховського, то, можливо, Кременчуцького, слід було б написати рельєфними літерами імена і прізвища всіх будівників станції* (Довж., III, 1960, 99); *Широкі плечі й могутні груди, руки з міцними рельєфними м'язами були не по-дитячому сильні* (Собко, Скеля.., 1961, 13); *В центрі* [плити] *зображена людська фігура з рогатою головою.., а також олень. Навколо них — чотири рельєфні зображення коней* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 69); // З випуклим узором на поверхні. *Значну роль в оздобленні деяких жилих приміщень відігравали в минулому розписний або рельєфний кахель для облицювання печей* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 125); *Вони* [вази] *відзначаються стрункою красивою формою, а їх рельєфний орнамент, майстерно пов'язаний з формою, є яскравим прикладом творчого використання стародавніх зразків народного мистецтва* (Матеріали з етногр.., 1956, 18).

△ **Рельє́фна ка́рта** — макет (карта) із скульптурним зображенням нерівностей земної поверхні. *Худий, сутулуватий, він стояв посеред кімнати над рельєфною картою пересіченої місцевості* (Гончар, Людина.., 1960, 9).

2. *перен.* Чітко окреслений, яскраво виражений; виразний. *Напрочуд рельєфні* [у творах Гончара] *портрети Глухенького, Гаркуші, Зої, Веснянки і багатьох інших людей, зображених із справжньою живописною зримістю...* (Про багатство л-ри, 1959, 234); *Цікавим зразком застосування народної танцювальної музики для створення рельєфної зображальної балетної сценки є «Метелиця» в дитячій опері Лисенка «Зима і весна»* (Нар. тв. та етн., 2, 1965, 18).

РЕЛЬЄ́ФНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **рельє́фний.** *Утворений червоною ниткою зигзаг надає зубцям рельєфності й декоративності* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 37); *Обличчя Жанни знов з надзвичайною рельєфністю стало йому перед очима* (Собко, Граніт, 1937, 194); *Воно* [документальне кіно] *й само починає впливати на літераторів, орієнтуючи їх на лаконізм думки, рельєфність характерів* (Мист., 2, 1966, 27).

РЕЛЬЄ́ФНО. Присл. до **рельє́фний.** *На постаменті цієї групи рельєфно вирізьблений напис «35 років Жовтня»* (Матеріали з етногр.., 1956, 11); *Її образ рельєфно стояв у його гарячій уяві: мила русява голівка, чорні задумливі очі* (Десняк, Опов.., 1951, 81).

РЕМАНЄ́НТ, у, *ч.* 1. *перев. с. г.* Сукупність предметів, необхідних для якої-небудь галузі діяльності; інвентар. *В саду стояла присадкувата комора, схожа на печерицю, де переховувались заступи, граблі, пилки, апарати для розбризкування отрути — увесь необхідний садовий ремонент* (Донч., IV, 1957, 204); *З-поміж дерев де-не-де виглядали біленькі хатки, в яких живуть сторожі, зберігаються обприскувачі, преси та інший реманент* (Томч., Готель.., 1960, 160); *Був у нього реманент: два плуги, три борони, малесенька віялочка* (Тют., Вир, 1964, 429).

△ **Живи́й реманє́нт** — робоча, молочна та м'ясна худоба; **Ме́ртвий реманє́нт** *див.* **ме́ртвий.**

2. *рідко.* Список якого-небудь майна. — *Оцей пан,— показав він на Свєнціцького,— буде тут за управителя. Завтра він запише вас до реманенту разом із худобою і всім, що тут виявиться* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 19).

РЕМАНЄ́НТНИЙ, а, е. Прикм. до **реманє́нт.**

РЕМА́РКА, и, *ж.* 1. Авторська примітка в тексті п'єси, що містить стислу характеристику обставин дії, зовнішності та поведінки дійових осіб. — *Та в мене ж у ролі ця ремарка не записана,— виправдувавсь Павло* (Кучер, Трудна любов, 1960, 327); *Перші мої кроки на сцені цього театру виявились у відтворенні ремарки «вносять самовар» з мелодрами І. Тобілевича «Батькова казка»* (З глибин душі, 1959, 8); *Карпенко-Карий у ремарках комедії* [«Хазяїн»] *навіть не розповідає про зовнішній вигляд дійових осіб — тільки в дії постають їх портрети* (Укр. літ., 9, 1959, 90).

2. Взагалі примітка чи зауваження кого-небудь; // Зауваження режисера або сценариста на робочому примірнику п'єси для акторів та помічників. *Сценарист повинен писати справді зримі сценарії і в деяких місцях навіть робити більш чи менш докладні ремарки для того, щоб точно вказати майбутньому режисерові, що саме це місце треба зробити отак, а не інакше* (Довж., III, 1960, 249); *Всі її ролі були чітко переписані власною рукою з довгими репліками партнерів та зо всіма авторськими і режисерськими ремарками* (Мист., 1, 1956, 43).

3. *лінгв.* Спеціальна позначка у словнику, що містить у собі граматичну, стилістичну і т. ін. характеристику слова. *Не можна заперечувати того, що є в словнику і певні недогляди, і невдалі розв'язання, і невірні чи неточні ремарки.. до слів і т. д.* (Рильський, III, 1956, 66).

РЕМЕ́ДІУМ, у, *ч., спец.* Межа допустимого відхилення ваги та проби монети від законної норми, встановлюваної державою.

РЕ́МЕЗ, а, *ч.* Маленька пташка ряду горобцеподібних. *Ремез — один з небагатьох видів синичок, який будує гнізда, взагалі ж ці непосидющі пташки віддають перевагу дуплам дерев* (Наука.., 9, 1969, 1); *Дівчина задумано погладила пухнасті котики.. Щось грудочкою снігу забіліло внизу на лозині. Люба пригнулась і відірвала від прутика пругке гніздо ремеза* (Стельмах, I, 1962, 343).

РЕ́МЕЗІВ, зова, зове. Прикм. до **ре́мез.** *В садку дрімають насторожені тіні, червонобокі яблука, мов снігурі, вгніздилися в густому листі, ремезовими гніздами перевисали жовто-зелені груші* (Стельмах, II, 1962, 407).

РЕМЕНЯ́КА, РЕМІНЯ́КА, и, *ж.* Збільш. до **ре́мінь 1.** *Позад возів на підтоках одв'язували мішки з оброком для коней та усякі чемодани, поприкручувані налигачами та ременяками з сириці* (Н.-Лев., I, 1956, 574); *Наперед протиснувся парубок у синіх галіфе, підперезаний широкою ременякою* (Панч, I, 1956, 254); *Він натягав на себе сорочку, підперізувався ремінякою, та все шамкотів беззубим ротом* (Чаб., Тече вода.., 1961, 20); *Два автоматні диски, що теліпалися на реміняці, били його по стегнах* (Тют., Вир, 1964, 488).

РЕМЕСЛО́, á, *с.* 1. Дрібне виробництво готових виробів, що базується на ручній техніці при відсутності

виробничого поділу праці. *В результаті розвитку різних ремесел і успіху землеробства стався другий великий поділ праці: ремесло відокремилося від землеробства* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 110); *Ремесло, що досягло в стародавній Русі великого розвитку, було майже знищене, багато ремісників татари угнали в полон* (Іст. СРСР, I, 1956, 80).

2. *розм.* Певна професія, фах. *Ремесло за плечима не носить* (Укр.. присл.., 1963, 92); *В 1939 році Йосиф Петрович Станько стає викладачем різьби по дереву в Яворівській школі художніх ремесел* (Нар. тв. та етн., 1, 1964, 67); *Сяк-так батько призвичаївся до слюсарського та ковальського ремесла, з якого потім і жив до кінця своїх днів* (Минуле укр. театру, 1953, 9); // Взагалі яке-небудь заняття, справа. — *Добре, що прийшов, сину... Тепер помру спокійно. Вірю, що буде з тебе порядна людина. Розбійництво — недобре ремесло* (Три золоті сл., 1968, 141); *На хитрості дівчата здатні, Коли їх серце защемить; І в ремеслі сім так понятні, Сам біс їх не перемудрить* (Котл., I, 1952, 286); *Він, опріч муштри, штабних карт і вбивства, не знав і знати не хотів іншого ремесла* (Стельмах, II, 1962, 54).

3. *перен., розм.* Робота, праця без натхнення, творчості. — *Плювати мені й на ваших благородних, і на ваших попів, що .. Христову науку повернули у ремесло!..* (Мирний, III, 1954, 248).

РЕМЕСТВО́, á, *с., розм.* Те саме, що **ремесло́.** *Поганеньке ремество краще доброго злодійства* (Укр.. присл.., 1963, 93); *На цехових короговках, гаптованих шовком та золотом, сяяли ознаки ремества: чобіт, ножиці, меч, молот, риба, кухоль* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 379).

РЕМЕ́СТВУВА́ТИ, ýю, ýєш, *недок., рідко.* Те саме, що **ремісникува́ти.** *Бульба пробирався далі тісною вулицею, що була захаращена майстрами, які тут-таки ремествували* (Довж., I, 1958, 227).

РЕМИГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ремига́ти.** *Під впливом гормона поновлюється ремигання* [корів] (Наука.., 8, 1959, 33); *Коли немає вітру, тоді в підгірному селі так тихо, що скрізь з кожного подвір'я й на кожній вулиці виразно́ чути ремигання волів* (Епік, Тв., 1958, 394).

РЕМИГА́ТИ, áю, áєш, *недок.* 1. Відригувати та повторно пережовувати проковтнуту їжу (про деяких жуйних тварин). *Гей, із-за гори, із-за кручі, Скриплять вози, йдучи, Вози скриплять, ярма риплять, Воли ремигають* (Укр.. лір. пісні, 1958, 537); *Чорні важкі буйволи, лініво ремигаючи, лежали в загородах у теплій багнюці* (Гончар, I, 1954, 82); *Соковита трава розпирає їм* [коровам] *боки, і вони ремигають, перемелюють те, що набрали за день у великі шлунки* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 200).

2. *вульг.* Їсти що-небудь (про людину). *Балоун ремигав партику солдатського хліба* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 376).

РЕМИГНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **ремига́ти.**

РЕМІ́ЗА, и, *ж., текст.* Те саме, що **ремі́зка.**

РЕМІ́ЗКА, и, *ж., текст.* Робочий орган ткацького верстата, який здійснює підняття та опускання ниток основи. *Він різав, а дружина ткала. Два верстати були завжди заправлені, а ремізки поскрипували інколи й за північ* (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 45).

РЕМІ́ЗНИЙ, а, е, *текст.* Прикм. до **ремі́за.** *На ткацьких фабриках України.. застосовуються різні заправки ремізних і жаккардових верстатів для випуску різних за виглядом і структурою тканин* (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 135); // В якому застосовується ремізка. *Обмежені можливості ремізного ткацтва визначають простий узор плахтової тканини — ромбики, квадратики, зірочки та інші дрібні фігури* (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 137).

РЕМІ́ЗНИК, а, *ч., текст.* Робітник, який працює на ремізному верстаті.

РЕМІ́ЗНИЦЯ, і, *ж., текст.* Жін. до **ремі́зник.**

РЕМІЛІТАРИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Відновлення воєнного потенціалу, озброєння держав або частини їхніх територій, які перед цим були роззброєні. *Ненаситні у своїй зажерливості мільярдери та мільйонери, діючи через реакційні уряди, провадять прискореними темпами мілітаризацію Західної Німеччини* (Рад. Укр., 4.III 1951, 1).

РЕМІЛІТАРИЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **ремілітаризува́ти.**

РЕМІЛІТАРИЗУВА́ТИ, ýю, ýєш, *недок. і док., перех.* Проводити ремілітаризацію.

РЕМІЛІТАРИЗУВА́ТИСЯ, ýється, *недок.* Пас. до **ремілітаризува́ти.**

РЕМІНГТО́Н, а, *ч.* Друкарська машинка особливої системи. *З-за дверей кімнат ледве чутно перегук телефонів, напружений гарячковий стук ремінгтонів* (Кир., Вибр., 1960, 276).

РЕМІНГТОНІ́СТ, а, *ч., рідко.* Друкар, який працює на ремінгтоні.

РЕМІНГТОНІ́СТКА, и, *ж., рідко.* Жін. до **ремінгтоні́ст.**

РЕМІНЕ́ЦЬ, нця́, *ч.* 1. Невеликий або вузький ремінь (у 1 знач.). — *Знаєш, де твої нашильники, що вліті пропали? То я їх украв та порізав на ремінці та й зробив шори на нашого пса* (Март., Тв., 1954, 142); *Придбати складаний ножик — це була моя мрія. Ним можна ремінців нарізати для батога* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 87); *Зодягнений він був як до військового походу: в шкірянці, перехрещеній ременцями двох польових сумок* (Тют., Вир, 1964, 171).

2. *тільки мн.* Дві з'єднані між собою смужки з шкірп або цупкої тканини для зв'язування і перенесення ручного багажу.

РЕМІНІСЦЕ́НЦІЯ, ї, *ж., книжн.* 1. Невиразний спогад, відгомін якоїсь події або враження. *В народних піснях запах грає дуже малу роль, а такі звороти, як «коло мене, молодого, мандрівочка пахне», занадто ще слабі, щоб викликати у слухачів хоч бліду ремінісценцію конкретного враження* (Фр., XVI, 1955, 262).

2. Відгомін у художньому творі якихось мотивів, образів, деталей тощо з широко відомого твору іншого автора. *Іван Франко перекликався зі своїм великим попередником. У збірнику «З вершин і низин» ми знайдемо їх чимало. В окремих випадках це прямі ремінісценції, навіть цитати* (Від давнини.., I, 1960, 443); *Радянська дійсність, до якої поет* [М. Рильський] *повернувся обличчям, вивела його з камерного світу літературних традицій і ремінісценцій* (Рад. літ-во, 6, 1964, 26); // Мелодії якогось іншого музичного твору. *Тут* [в українському музичному фольклорі] *і своєрідні інтонації, і скоромовка жартівливої побутової пісні, і соковита кантилена привільної степової козацької або задумливої дівочої пісні. Ремінісценцій, цитат народної пісні майже зовсім нема* (Укр. клас. опера, 1957, 146).

3. *псих.* Поліпшення відтворення запам'ятовуваного матеріалу, яке спостерігається через деякий час після його заучування. *Факти ремінісценції зумовлені тимчасовим індукційним гальмуванням, яке виникає в процесі заучування, а потім зникає* (Рад. психол. наука.., 1958, 116).

РЕМІ́ННИЙ, а, е. Зробл. з ременя, ременів. *Сидів* [пасажир] *на шкіряному чемодані, перев'язаному ремінними пасами* (Ле, Міжгір'я, 1953, 8); *У великій руці* [Карпа] *гадюкою звивався і відскакував назад ремінний*

нагай (Стельмах, II, 1962, 365); // Вигот., зробл. з шкіри; шкіряний. *Люди жнуть або косять, а її Андрій іде стежкою, ремінна торба через плече, бриль на потилиці і ціпком вимахує...* (Коцюб., II, 1955, 13); *Немов привітав* [кінь] *зарослого густою бородою високого й дужого чоловіка в посмаленому ковальському одягові під ремінним фартухом на шиї* (Ле, Наливайко, 1957, 111); // Який здійснюється за допомогою ременів. — *Не можна, скажемо, в сучасний автомобіль поставити ремінну передачу на задні колеса, як це було в перших автомобілях Форда* (Собко, Срібний корабель, 1961, 163).

РЕМІ́ННИК [1], а, ч. Той, хто виготовляє ремені.

РЕМІ́ННИК [2], а, ч., *заст.* Подвійний широкий шкіряний ремінь для зберігання в ньому грошей.

РЕМІ́ННЯ[1], я, *с., розм.* Збірн. до **ре́мінь** 1. *Не боявся Микула й діла: коли зупинялись на ніч, котив вози, зв'язував їх мотузами й ремінням, копав разом з усіма рів навкруг стану* (Скл., Святослав, 1959, 339); *Незабаром зайшов начальник варти, щелепастий здоровило, увесь у ремінні, в блискучих крагах* (Гончар, II, 1959, 292).

РЕМІ́ННЯ[2], я, *с., розм.* Збірн. до **ремі́нь.** *Навіть не оглядаючись, я узнаю, що це їде хтось із небагатих людей, бо упряж на конях не рипить ремінням* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 114).

◇ **Дра́ти реміння** — те саме, що **Дра́ти (спуска́ти) ремі́нь** і **Наспуска́ти ременів** *з кого* (*див.* **ремі́нь**). *За невміння деруть реміння* (Номис, 1864, № 6035).

РЕМІНЦЕ́ВИЙ, а, е. Зробл. з ремінця, ремінців. *Ремінцеві босоніжки.*

РЕМІ́НЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до **ре́мінь** 1. *Галка оглядалася по кімнаті, розгойдуючи на пальчику червоненьку, на тонкім ремінчику сумочку* (Мушк., День.., 1967, 11); *Зараз на ній було розстібнуте коричневе пальто з широким поясом, в руках невеличкий чемодан з жовтої шкіри, перетягнутий ремінчиком* (Томч., Готель.., 1960, 24).

РЕМІНЯ́КА *див.* **ременя́ка.**

РЕМІНЯ́ЧКА, и, *ж.* Зменш. до **реміня́ка.** *Кожен своє робить: я чобота лагоджу або якусь там ремінячку від збруї* (Мур., Бук. повість, 1959, 263).

РЕМІНЯ́ЧЧЯ [1], я, *с., розм.* Збірн. до **ре́мінь** 1. *Тепер уже можна б зайнятися і самим собою. Розсупонитись від солдатського ремінячча, поголитись, покупатись, поспівати на дозвіллі...* (Гончар, III, 1959, 446).

РЕМІНЯ́ЧЧЯ[2], я, *с., розм.* Збірн. до **ремі́нь.** *Начепив на ніс окуляри, присунув до себе лампу-лобогрійку і заходився обшивати старим реміняччям здоровенні розтоптані валянки* (Тют., Вир, 1964, 468).

◇ **Дра́ти ремінячча** *з кого* — те саме, що **Дра́ти (спуска́ти) ремі́нь** і **Наспуска́ти ременів** *з кого* (*див.* **ремі́нь**). — *А сам ти ремінячча не дереш із кріпаків та хлопів?* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 124).

РЕ́МІНЬ, меня, ч. 1. Довга смужка обробленої шкіри. *Безшумно скочив з каменя, безшумно ступив за ним кінь — лиш стремено дзенькнуло. Не зупиняючися, схопив Марусяк ремінь і перекинув через сідло...* (Хотк., II, 1966, 245); *Жовнір мовчки, похмуро вислухав панну, ні єдиним словом не обізвався, а тільки зручніше поправив собі на плечі ремінь рушниці* (Кос., Нов., 1962, 130); *Він* [управитель] *уже й на ниву дивився такими очима, як на забастовщиків, і зо зла вперіщив по ній нагаєм. Одна житня стеблина зачепилася за плетений ремінь, з коренем вискочила з землі* (Стельмах, I, 1962, 560); // Шкіряний пояс. *Примруживши очі, дивлячись крізь райдужну щілину, побачив* [ад'ютант] *обтягнуту вузенькою спідничкою фігурку з широким ременем на тоненькій талії* (Тют., Вир, 1964, 504); *Вони одягли нову форму, туго підперезалися широкими ременями* (Собко, Шлях.., 1948, 18).

2. *заст.* Широкий шкіряний пояс з сумочкою при ньому. *Ой листочок яворовий, широкий та довгий: Люблять мене молодиці, поки ремінь повний* (Коломийки, 1969, 116); *Ремінь був замкнений, він ніколи не здіймався, ні вдень ні вночі. І тим же самим закривавленим ножем полоснув Марусяк ремінь. Заблищали в дірі золоті монети, посипалися...* (Хотк., II, 1966, 291).

3. Довга смужка шкіри або цупкої тканини, що використовується для передачі руху від одного шківа до іншого. — *Сьогодні мій верстат закапризував зранку,— скаржилась вона майстрові,— двічі ремінь скидав зі шківа* (Донч., VI, 1957, 160); — *Ремінь од двигуна, шкіряний, купили на торгах, як розкуркулювали Очкура* (Тют., Вир, 1964, 391).

РЕМІ́НЬ, меню́, ч. Оброблена шкіра, шевський товар. — *Я знаю — віжки всі цупкі. Чи з шовку, чи з ременю* (Сам., I, 1958, 235); [С в и р и д:] *Кожному своє на думці. Мовляв: бондареві — обручі, шевцеві — ремінь, хліборобові — земля!..* (Кроп., II, 1958, 16); *Він вийняв з кишені шмат ременю, пар на дві підметок* (Головко, II, 1957, 573).

◇ **Дра́ти (спуска́ти) ремі́нь; Наспуска́ти ременів** *з кого:* а) жорстоко бити, сікти кого-небудь. *Перший тост виголосив представник військової влади Гошка: — Я з їх, крокодилів, наспускаю ременів* (Тют., Вир, 1964, 413); б) визискувати кого-небудь, знущатися з когось. *Не чваньтесь, з нас деруть ремінь, А з їх, бувало, й лій топили* (Шевч., I, 1963, 333).

РЕМІ́НЬ-РИ́БА, и, *ж.* Риба з дуже довгим стрічкоподібним тілом; водиться в океанах на великій глибині.

РЕМІ́СІЯ, ї, *ж.* 1. *мед.* Тимчасове ослаблення проявів хвороби. *Картина крові новонароджених щуренят багато в чому схожа з картиною крові при злоякісному недокрів'ї людини в початковій стадії ремісії* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 80).

2. *ек.* Знижка, яку постачальник робить платникові для округлення суми платежу.

РЕМІ́СНИЙ, а́, е́, *рідко.* Те саме, що **ремісни́чий.** *Ольвія була великим ремісним та культурним центром, вела широку торгівлю з грецькими містами та племенами Східної Європи* (Наука.., 12, 1965, 8).

РЕМІ́СНИК, а́, ч. 1. Особа, яка володіє певним ремеслом і виготовляє на продаж та на замовлення вироби ручним кустарним способом, користуючись власними засобами виробництва. *Ремісники й кузнеці* [ковалі] *запалювали й роздували горна, скрізь над димарями вставали й вились до неба димки* (Скл., Святослав, 1959, 29); *Середні стани: дрібний промисловець, дрібний торговець, ремісник і селянин — всі вони борються з буржуазією для того, щоб врятувати від загибелі своє існування, як середніх станів* (Комун. маніф., 1963, 40); *У Москві рано виникла спеціалізація ремісників. Так, у Кузнечній слободі виготовляли переважно ковальські вироби, у Котельниках — котли, в Бронних слободах — броню* (Іст. СРСР, I, 1957, 81).

2. *перен.* Той, хто працює шаблонно, без творчої ініціативи, натхнення. — *В любимій праці ти будеш творити, а у вимушеній, випадковій, зостанешся ремісником!* (Донч., V, 1957, 235); *Бажано, навіть потрібно, щоб між автором оригіналу і перекладачем була внутрішня спорідненість, щоб перекладач не був ремісником, який перекладає все, що йому замовлять перекласти, щоб тут доконче був момент творчого вибору* (Рильський, IX, 1962, 21); *Якщо актор в процесі практичної роботи наб'є собі руку, нагромадить деякий досвід і запас штампів..,— такий актор, по-моєму, заслуговує звання ремісника, але не майстра, не художника* (З гли-

бин душі, 1959, 31); *У порівн. *Лазар скорився. Затих і вже не сперечався, коли будили по ночах. Ішов на роботу байдужий, як ремісник* (Коцюб., II, 1955, 206).

3. *розм.* Учень ремісничого училища. *Букви РУ горять, як жар. То повз вулицю-бульвар Поспішає склити школу Ремісник Ванюша скляр* (Воронько, Три покоління, 1950, 74); *Він озирнувся й гукнув до своїх ремісників: — Грицю, Лаврін, сюди! Слухайте, щоб у школу ні ногою. Будемо бастувати, а ввечері заходьте до мене і весла захопіть. Тільки обов'язково* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 18).

РЕМІСНИКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* Займатися ремеслом (у 1 знач.). — *Раніш король забороняв нам ремісникувати, і ми мусили жити з самого лихварства* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 118).

РЕМІСНИ́ЦТВО, а, *с.* 1. Заняття ремеслом (у 1 знач.). *Ремісництво й торг, які пішли вгору після того, як знайдено морську дорогу в Індію й Китай та Америку, зробили життя людське далеко лагіднішим, ніж перше* (Драг., II, 1970, 74).

2. *перен.* Робота за шаблоном, без творчої ініціативи, натхнення. *Ремісництво в театрі — дуже серйозне зло. Його треба якнайшвидше.. викорінювати, збуватися на кожному кроці і щодня* (З глибин душі, 1959, 33); *Досвід багатьох титанів пера вчить, що в літературі неприпустиме як холодне ремісництво, так і епігонство* (Літ. Укр., 25.V 1971, 3); *Механічне копіювання дійсності, холодне ремісництво, за яким втрачається обличчя художника,.. не має нічого спільного з методом соціалістичного реалізму* (Мист., 1, 1957, 22).

3. *збірн.* Ремісники (у 1 знач.). *Чути пісню було.. і в хатах заможніших міщан та ремісництва, і на околицях міста, де біліли охайні халупи злидарів* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 115).

РЕМІСНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **ремісни́к** 1, 3. — *Мені б якраз бути модисткою, ремісницею,— заговорила вона, зашпилюючи мені блузу на плечах,— ось дивіться, як я вам до ладу поправила* (Л. Укр., III, 1952, 601); *Ось фанерними листами Обшиває кают борти Загрубілими руками Ремісниця із Воркути* (Забашта, Нові береги, 1950, 23).

РЕМІСНИ́ЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ремісни́к** 1. [С а в и ч:] *Народ уярмлений воістину! А уряд та імператор нинішній — хіба не варваризм, не темінь, не дикунство насаджують серед людських низів, між черні ремісницької, між хлопів, між кріпаків?* (Голов., Поезії, 1955, 259); // Зробл. кустарним, не фабричним чи заводським способом. *Ремісницькі вироби;* // Належний ремісникові, власт. йому. *Прикладом ремісницької пісні, лексикон якої поширений за рахунок назв професій, може служити так звана «Цехова пісня»* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 114); // В якому навчаються ремісники (у 3 знач.). *В саду і вітер, і тополі, і грає в «цурки» дітвора. А в нас, у ремісницькій школі, станків і рук весела гра* (Сос., II, 1958, 371).

2. *перен.* Позбавлений творчої ініціативи. *Не треба надто простолінійно розуміти і знамениту формулу Чернишевського: «Прекрасне — це життя», бо тоді можна скотитись до грубого натуралізму, до байдужого, ремісницького копіювання життя без усякого відбору фактів та ідейного їх осмислення* (Рильський, IX, 1962, 165); *Ніякі ремісницькі підробки або малохудожні напівфабрикати вже не витримують суду громадськості* (Мист., 1, 1961, 1).

РЕМІСНИ́ЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ремісни́к** 1. *Гвардійці в своїх мальовничих мундирах, ремісничa челядь у полотняних куртках і фартухах, з засуканими рукавами стояли в рядах, із зброєю в руці* (Фр., VI, 1951, 156); *В XI—XIII ст. ст. кількість ремісничих і торгових центрів Київської Русі набагато збільшилася, але і в цей час не всі поселення, які називаються в джерелах «городами», були насправді містами* (Археол., VIII, 1953, 15); // Який носять ремісники (у 3 знач.) (про одяг). *У нього й досі на обличчі Смага сільських, гарячих літ, Юнак у формі ремісничій Зустрів новий, широкий світ* (Мас., Поезії, 1950, 153); *З палким рум'янцем на обличчях, з вогнем у поглядах ясних, в нових шинелях ремісничих,— я тут немало бачу їх* [юнаків] (Уп., Вірші.., 1957, 88); // *у знач. ім.* **ремісни́че,** чого, *с., розм.* Те саме, що **Ремісни́че учи́лище.** — *Біографія коротка,— нарешті промовив Петро.— В сорок третьому взяли мене на фронт, поранило, вилікувався, пішов на металургійний завод у ремісниче* (Загреб., Спека, 1961, 35); *Та й подумав, що я ж не марно Ремісниче скінчив у місті, Діло знав, і робив ударно, І виконував план на двісті* (Забашта, Нові береги, 1950, 48).

△ **Ремісни́че учи́лище** — професійно-технічний навчальний заклад, який готує кваліфікованих робітників для різних галузей народного господарства. *Люба була в інтернаті. А потім закінчила ремісниче училище і стала муляром* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 21).

2. Пов'язаний з ремеслом (у 1 знач.). *Монополії розоряють і дрібних власників міста. Ремісниче виробництво руйнується. Дрібні промислові і торговельні підприємства цілком залежать від монополій* (Програма КПРС, 1961, 26); *Поява машин, фабрик та заводів вела до витіснення ремісничого виробництва* (Нова іст., 1956, 27); // Заснований на ремеслі. *Прядіння і ткацтво в мануфактурний період відособились як нові види, відповідні знаряддя були удосконалені і видозмінені, але самий процес праці, анітрохи не поділений, лишався ремісничим* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 379); // Яким відзначається ремесло. *До останнього часу кулінарія мала чисто ремісничий характер, її наукові основи не були розроблені, вона не мала серйозної технічної бази* (Технол. пригот. їжі, 1957, 3).

3. *перен.* Шаблонний, позбавлений творчої ініціативи, натхнення. *З ремісничого сценарію не поставити хорошого фільму, як би його не дотягувати, скільки б співавторів до безталанного сценариста не «підпрягати»* (Літ. Укр., 24.V 1966, 1).

РЕМІТЕ́НТ, а, *ч., фін.* Особа, на яку виписано вексель і якій має бути сплачена певна сума грошей за цим векселем.

РЕМНЕ́ЦЬ, я́, *ч.* Стрічковий черв'як, що паразитує у тілі риб та водяних птахів.

РЕМО́НТ, у, *ч.* 1. Виправлення пошкоджень, усунення дефектів, поломок, лагодження чого-небудь. *Скрізь робили на вулицях ремонт: чистили каналізаційні труби, лагодили трамвайні лінії, штукатурили й фарбували будинки* (Вас., Вибр., 1954, 226); — *Можна зайти? — запитує зв'язковий.— Мені сказали, що ви зможете мені зробити невеличкий ремонт костюма...* (Ю. Янов., I, 1954, 207); *В коридорах і на сходах консерваторії йшов ремонт, пахло свіжим вапном і олійною фарбою* (Кучер, Дорога.., 1958, 58).

△ **Капіта́льний ремо́нт** *див.* **капіта́льний.**

2. Підсаджування молодих рослин замість загиблих. *Ремонт саду полягає в підсаджуванні дерев на місця тих, що загинули* (Колг. енц., II, 1956, 386); *При закладанні нових садів та під час ремонту насаджень у садильні ями вносять хлорофос у суміші з мінеральними добривами* (Хлібороб Укр., 4, 1968, 27).

3. Систематична заміна молодняком тварин, які вибувають з господарства, як необхідна умова відтворення стада. *Ремонт стада всіх ферм гусей повинен провадитися за рахунок молодняка* (Птахівн., 1955, 8); *Для*

ремонту не можна відбирати поросят, що відстали в розвитку, хворих або з вадами будови тіла (Свинар., 1956, 80); *Не останню роль у поліпшенні якості поголів'я відіграє вчасне вибракування і ремонт основного стада* (Хлібороб Укр., 9, 1968, 23).

4. Поповнення поголів'я коней (у війську дореволюційної армії).

5. *розм.* Відновлення лікуванням здоров'я, фізичних сил людини. *У тебе фах — ремонт людських сердець* (Гонч., Вибр., 1959, 299).

РЕМОНТА́НТНИЙ, а, е, *сад.* Здатний до кількаразового цвітіння і плодоносіння протягом одного вегетаційного періоду. — *Поліантові, чайно-гібридні і ремонтантні троянди, що потребують доброго захисту взимку, загортають шаром грунту 20—25 сантиметрів, видаляючи при цьому всі невизрілі пагони, листя і бутони* (Колг. Укр., 10, 1960, 33); *Ремонтантними називають такі* [сорти малини], *що дають в кінці літа другий врожай на верхівках молодих однорічних стебел* (Сад. і ягідн., 1957, 28).

РЕМОНТА́НТНІСТЬ, ності, *ж., сад.* Властивість за знач. **ремонта́нтний.** *Ремонтантність — здатність рослин протягом вегетаційного періоду цвісти і плодоносити кілька раз* (Укр. с.-г. енц., III, 1972, 85).

РЕМОНТЕ́Р, а, *ч.* Офіцер дореволюційної армії, який займався закуповуванням коней для ремонту (у 4 знач.). — *Чому припустила, щоб він.. заводив знайомства з картярами, ремонтерами, водив дружбу з людьми, які ганьблять ім'я дворянина?* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 20); *Тишком, спроквола він розпочав розмову про труднощі роботи ремонтера, якому, мовляв, з одного боку, доводиться пильнувати інтереси держави, а з другого,— не хочеться також скривдити й продавців коней* (Добр., Очак. розмир, 1965, 101).

РЕМО́НТИК, а, *ч.* Зменш. до **ремо́нт** 1. [М о р ж *(підходить до картини, провів долонею по рамі):*] *Поліровка стара, добра, але ремонтик потрібен...* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 44); *Вже скільки місяців вони* [німці] *розбирають завали, хочуть налагодити силове господарство, щоб хоч сякий-такий ремонтик можна було провадити* (Ю. Янов., I, 1954, 172); — *Товаришу багермейстер, трубопровід наш дуже латаний. Ремонтик невеличкий не завадив би* (Донч., II, 1956, 182).

РЕМО́НТНИЙ, а, е. 1. Стос. до ремонту (у 1 знач.). *Ремонтні роботи на кораблі закінчились, і «Швидкий» легко погойдувався в бухті, поблискуючи свіжою фарбою* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 120); *Магнітогорський і Кузнецький комбінати можуть бути зразком раціональної системи організації ремонтної справи* (Рад. Укр., 10.V 1962, 3); // Признач. для ремонту. — *Ремонтний цех виходить на перше місце* (Трубл., I, 1955, 134); *Починав він навчання у ремонтній майстерні* (Донч., V, 1957, 346); *Слід подбати, щоб ремонтною базою залишились всі майстерні реорганізованих МТС* (Колг. Укр., 4, 1958, 5); // Який здійснює, проводить ремонт. *Він працював старшим ремонтним робітником на залізниці* (Смолич, Сорок.., 1937, 109); *Батько служив у громадянську війну на бронепоїзді «Червоний месник» в ремонтній бригаді* (Ю. Янов., II, 1954, 16).

2. Стос. до ремонту (у 2—4 знач.) *Для проведення масової селекції на фермі треба створити добрі умови годівлі і утримання дорослої птиці і ремонтного молодняка* (Птахівн., 1955, 66).

РЕМО́НТНИК, а, *ч.* Робітник, який займається ремонтом (у 1 знач.). *Ремонтники попереду лагодили порушену бандами колію* (Гончар, II, 1959, 110); *Артьомов з ремонтників перейшов у підручні сталевари* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 162).

РЕМО́НТНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ремо́нтний** у 1 знач., напр.: р е м о́ н т н о - б у д і в е́ л ь н и й, р е м о́ н т н о - і н с т р у м е н т а́ л ь н и й, р е м о́ н т н о - м е х а н і́ ч н и й, р е м о́ н т н о - т е х н і́ ч н и й і т. ін.

РЕМОНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ремонтува́ти** 1. *Комбайни стирлувалися за тракторами — ремонтовані, нові* (Ю. Янов., I, 1958, 606); // **ремонто́вано,** *безос. присудк. сл.— Та й гарно ж у вас в покоях! Чисто, недавно ремонтовано, побілено й помальовано* (Н.-Лев., I, 1956, 613).

РЕМОНТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ремонтува́ти.** *Тієї ж хвилини з-за рогу показався Кость Мовчан, а за ним сержант з клунком учнівських чобіт для ремонтування* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 34); *Кращим методом* [боротьби з безсистемним схрещуванням] *є ремонтування маточного поголів'я* (Соц. твар., 1, 1956, 38).

РЕМОНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* 1. Виправляти пошкодження, усувати дефекти, поломки, лагодити що-небудь. *Ленінградки ремонтують своє рідне місто* (Вишня, I, 1956, 305); *Мовчав тільки дід Іван, що завзято ремонтував упряж і не брав участі в розмові* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 89); *За останній рік він і вулиці мостив, і трамвайні колії ремонтував, і склив крамниці* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 23).

2. Здійснювати ремонт (у 2 знач.). *Сади зерняткових порід в усіх областях республіки найдоцільніше ремонтувати тими самими породами і в тих місцях, де раніше росли плодові дерева* (Колг. Укр., 2, 1957, 31).

3. Систематично замінювати молодняком тварин, які вибувають з господарства, для відтворення стада.

4. Поповнювати поголів'я коней (у війську дореволюційної армії).

5. *розм.* Відновлювати лікуванням здоров'я, фізичні сили людини.

РЕМОНТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* 1. *розм.* Відновлювати лікуванням здоров'я, фізичні сили (про людину).

2. *тільки недок.* Пас. до **ремонтува́ти** 1—4.— *Броньовики ремонтуються,— стримано відповів американцеві Врангель* (Гончар, II, 1959, 365); *Треба, щоб плуги, сівалки, культиватори, комбайни ремонтувались зразу ж після звільнення від сільськогосподарських робіт* (Рад. Укр., 3.II 1962, 3).

РЕ́МСТВО, а, *с.* Невдоволення ким-, чим-небудь, нарікання на когось, щось. — *Та як розійдетесь, передайте там всюди по кутках, щоб знали всі, щоб ремства не було потім* (Головко, II, 1957, 325); *Але міщани були надто обурені. З загрозливим ремством обступили вони Плетенецького* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 139); *В ній закипіло довго стримуване ремство. Чому нею попихають? Хто сміє не шанувати її нині?* (Бабляк, Літопис.., 1961, 50).

РЕ́МСТВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ре́мствувати.** *Христя, як муха, літала, радніша усюди поспіти, усе зробити, щоб не було задержки, не було ремствування на Мар'ю* (Мирний, III, 1954, 174); *Люди низько кланялися й цілували Ядзю в руку, але в натовпі було чутно приглушене ремствування* (Кобр., Вибр., 1954, 145).

РЕ́МСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Виявляти невдоволення ким-, чим-небудь, нарікати на когось, щось. *Змучені спрагою дівчата все частіше ремствували на свого ватажка* (Гончар, Таврія, 1952, 32); *Нелегко було розчісувати й заплітати таку косу, доводилося раніше вставати, йдучи на роботу, але дівчина ніколи не ремствувала на те* (Собко, Біле полум'я, 1952, 61); *Жильці ремствували, колективно й поодинці писали скарги до газети, в область* (Жур., Опов., 1956, 149); — *Що ж, Петру, я не наполягаю, щоб ти відмовився од своїх намірів. Ішов ти далеко, мріяв про це, настроївся... Щоб*

потім на мене не ремствував, мовляв послухав, а тепер жалкую... (Чаб., Балкан. весна, 1960, 60); *Образно. *Море глухо ремствувало, хвилі билися об берег шалено й гнівно* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 37).

РЕНА́ТА, и, *ж., друк.* Гарнітура шрифтів, яка своїм малюнком наближається до латинської гарнітури.

РЕНГЛО́ТА, и, *ж.* Те саме, що **ренкло́д.**

РЕНЕГА́Т, а, *ч.* 1. Той, хто поступився своїми переконаннями і перейшов у табір противників; зрадник. *Ренегати бувають у всіх революційних партіях, у всіх країнах, і завжди знаходяться серед них майстри на ефекти* (Ленін, 20, 1971, 92); *Були, нарешті, і такі критики, що маскувалися під марксизм (журнал «Дзвін»), а насправді стояли на позиціях соціал-шовінізму. Вони швидко виявили себе ренегатами революції і марксизму* (Від давнини.., І, 1960, 62); *Для здійснення своїх підступних намірів імперіалістичні кола вдаються до послуг різного роду ренегатів, відщепенців, зрадників своїх народів* (Ком. Укр., 7, 1968, 80).

2. Людина, яка зреклася своїх релігійних уявлень, свого віросповідання; відступник. *До Римської церкви належала чимала частина суспільства, і ніякі заходи братства не могли тоді ані знищити ренегата, ані навіть витиснути з цеху, чи то з купецьких лав* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 203).

РЕНЕГА́ТКА, и, *ж.* Жін. до **ренега́т.**

РЕНЕГА́ТСТВО, а, *с.* 1. Відмовлення від своїх переконань і перехід у табір противників; зрадництво. *Ліквідатори таку розбещеність, такий зрадницький дух, таке ренегатство вносять, що й уявити собі важко* (Ленін, 48, 1974, 137); — *Завершив* [Чекайленко] *свою підлу статтю здравицею на честь доблесної добрармії і спасителя Росії Денікіна. Як вам подобається це найомерзенніше ренегатство?* (Бурл., М. Гонта, 1959, 189).

2. Зречення своїх релігійних уявлень, свого віросповідання.

РЕНЕГА́ТСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* 1. Поступатися своїми переконаннями, переходити у табір противників.

2. Зрікатися своїх релігійних уявлень, свого віросповідання.

РЕНЕГА́ТСТВУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **ренега́тствувати** 1. *У статті «Руйнування особи» (1908 р.) Горький піддав гострій критиці ренегатствуючих письменників, які виступили проти революції* (Іст. УРСР, І, 1953, 631).

РЕНЕГА́ТСЬКИЙ, а, е. Стос. до ренегата і ренегатства. *Ренегатські ідеї.*

РЕНЕСА́НС, у, *ч.* 1. Період ідеологічного й культурного розквіту в ряді країн Європи, що внаслідок зародження капіталізму змінив середньовіччя у XIV—XVI ст.; Відродження. — *Се* [розлучення з чоловіком] *ціла історія, чисто як із італійської новели з часів Ренесансу* (Фр., VIII, 1952, 106); // *перен.* Взагалі розквіт, піднесення чого-небудь, що було в стані занепаду. *Своєрідний ренесанс переживає на Україні пришелець з минулих століть — орган.— «Срібна» музика, що звучала на повний голос у XVI—XVIII століттях, знову повертається до слухачів у своїй чудовій красі* (Наука і культура, 1971, 300); *Ренесанс всієї радянської і, зокрема, нашої української літератури розпочався в жовтні сімнадцятого року й продовжується ось уже більше п'ятдесяти років* (Літ. Укр., 25.V 1971, 4).

2. Архітектурний стиль епохи Відродження, який змінив готичний і сприйняв елементи греко-римської архітектури з великою кількістю рельєфних прикрас. *Має цей палац усередині 58 кімнат, а всіх приміщень (балконів, переходів) — 116. Домінує стиль ренесанс* (Вишня, І, 1956, 165).

РЕНЕСА́НСНИЙ, а, е. Стос. до Ренесансу. *Про наявність елементів і явищ гуманістичного, ренесансного характеру в літературах східнослов'янських народів, зокрема російській та українській, говориться в ряді праць сучасних дослідників* (Рад. літ-во, 3, 1971, 23); *Мають рацію мистецтвознавці, вони вказують на явні ознаки ренесансної культури в мистецтві України XVI—XVII ст.* (Літ. Укр., 17.X 1967, 4); // У стилі ренесанс. *Він будував давно колись у місті Луцьку чи в подільському Кам'янці — відомі фортеці, а чи ренесансні будинки ві Львові* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 158).

РЕНЕ́Т *див.* **ранет.**

РЕНЕ́ТА, и, *ж., розм.* Те саме, що **ренет.** *Вона підійшла до столу, де стояла тарілка з яблуками, вибрала собі запашну ренету* (Донч., Дочка, 1950, 210).

РЕНЕ́ТОВИЙ *див.* **ранетовий.**

РЕ́НІЙ, ю, *ч.* Хімічний елемент — твердий, але пластичний, сріблястого кольору метал. *Реній, відкритий в 1925 р., є дуже рідкісним елементом* (Заг. хімія, 1955, 595); *Реній усуває ламкість вольфраму і молібдену* (Наука.., 4, 1964, 24).

РЕНКЛО́Д, у, *ч.* Група сортів сливи з круглими, звичайно жовтими або зеленими плодами. *Значно поширені в нас і ренклоди з плодами округлої форми, зеленого.. забарвлення* (Укр. страви, 1957, 304); *Ренклоди — це особлива група слив. На Україні вони не поширюються на північ далі лісостепової смуги* (Юним мічур.., 1955, 76); // *род.* а. Плід цього сорту. — *Я — осінній вітровій, Йду по стежці садовій, Дам я спілого ренклода, Дам я грушу бергамота* (Воронько, Три покоління, 1950, 185).

РЕНОМЕ́, *невідм., с.* Громадська думка, що закріпилася за ким-небудь; репутація. *Реноме нігіліста незабаром закріпилося за Петрусем непохитно* (Крим., Вибр., 1965, 338); *Бланко зажалів, що встряв у таку небезпечну для його художницького реноме розмову* (Ле, Вибр., 1939, 298).

РЕНО́НС, у, *ч.* У картярській грі — відсутність карти якої-небудь масті у гравця. — *Я дивуюся, як ви можете так по-дурному грати. Ви ж бачите, що він грає на ренонсах, що в мене немає жодної бубни, а ви не відповідаєте вісімкою* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 380).

РЕ́НТА, и, *ж., спец.* Доход з капіталу, землі або майна, який власники одержують регулярно, не займаючись підприємницькою діяльністю. — *Я не буду заробляти, буду жить з ренти* (Фр., IV, 1950, 457); *Ніякої ренти цей маєток не приносив* (Собко, Граніт. 1937, 99); *Комерсант дрібний, чиновник, інвалід, старий портьє,— Всі, в кого немає ренти, а біда та злидні є...* (Шер., Дружбою.., 1954, 29); *Образно. *Зачарування Мухтарова помітила* [Люба] *й сприйняла як належне, як ренту молодості* (Ле, Міжгір'я, 1953, 16).

△ **Абсолю́тна ре́нта** *див.* **абсолю́тний; Держа́вна ре́нта** — те саме, що **Ре́нтна по́зика** (*див.* **ре́нтний**); **Диференціа́льна ре́нта** — різниця між індивідуальною ціною виробництва і загальною, яка визначається умовами виробництва не на кращих і середніх, а на гірших землях. *Маркс показав, що для утворення диференціальної ренти необхідний і достатній є факт різної продуктивності різних застосувань капіталу до землі* (Ленін, 5, 1969, 104); *Основоположники марксизму-ленінізму вказували, що і при зникненні диференціальної ренти значення відмінностей між різними категоріями земель аж ніяк не зменшується* (Ком. Укр., 12, 1968, 26); **Земе́льна ре́нта** *див.* **земе́льний; Монопо́льна ре́нта** *див.* **монопо́льний.**

РЕНТА́БЕЛЬНИЙ, а, е, *ек.* Який виправдовує затрати, дає прибутки; прибутковий, доцільний. *Використання робочих коней в господарстві тільки в тому,*

разі є рентабельним, якщо ці коні добре оплачують роботою корм (Конярство, 1957, 94); *Запровадження обліку затрат праці на одиницю продукції вимагає від керівників колгоспів більш рентабельного ведення господарства* (Колг. Укр., 4, 1957, 11); — *Він за жінчині гроші зможе стати пайщиком в якому-небудь рентабельному підприємстві* (Вільде, Сестри.., 1958, 526).

РЕНТА́БЕЛЬНІСТЬ, ності, *ж., ек.* Абстр. ім. до **рента́бельний.** *Рентабельність — це відношення суми чистого доходу господарства до виробничих затрат, до собівартості продукції* (Колг. Укр., 12, 1956, 8); *Необхідно всемірно посилювати господарський розрахунок, добиватися найсуворішої економії й ощадливості, скорочення втрат, зниження собівартості і підвищення рентабельності виробництва* (Програма КПРС, 1961, 79); *Чим нижча собівартість деталі, тим вища рентабельність її виготування* (Фрез. справа, 1957, 245).

РЕНТА́БЕЛЬНО, *ек.* Присл. до **рента́бельний.** *Наша соціалістична промисловість має всі можливості, щоб кожне підприємство працювало ритмічно, рентабельно, справлялося з плановими завданнями* (Ком. Укр., 1, 1967, 11).

РЕНТГЕ́Н, *ч.* 1. *род.* у. Те саме, що **Рентге́нівське промі́ння** (*див.* **рентге́нівський**). — *В підвалі, коло лікарні, наша рація. Я там дав німцям стільки перешкод — самий рентген чого вартий — дуже важко їм нас пеленгувати...* (Ю. Янов., І, 1954, 195); *Образно. *Рентгеном самокритики я був просвічений не раз* (Тич., III, 1957, 20); // Просвічування цим промінням. *Панна Нонна зустріла мене, як завжди, радісно, оглянула мої зуби і на цей раз авторитетно визнала, що ніякого вже рентгену, ніякої пломби мені не потрібно* (Збан., Єдина, 1959, 208); // Знімок, зроблений у результаті просвічування цим промінням. *Мені видно, як на балконі лазить кленове листя, як перегортаються зелені ясенові пальці, мов малюнки з тінями рентгену* (Вас., Незібр. тв., 1941, 43).

2. *род.* а. Апарат для просвічування цим промінням. — *Хіба вони* [лікарі] *щось розуміють?!.. У районі рентген єсть, там би просвітили і побачили* (Вишня, І, 1956, 427); *Потухав багряний колір. Водяно-зелена світилась хмара. Мутно світ стояв — немов він був просвічений з рентгена...* (Тич., II, 1957, 145).

3. *род.* у. Одиниця дози (кількості) рентгенівського проміння або гама-проміння. *Ступінь променевої хвороби залежить від дози радіації (вимірюваної в рентгенах), одержаної організмом* (Наука.., 7, 1955, 15).

РЕНТГЕ́Н... Перша частина складних слів, що відповідає слову **рентге́нівський,** напр.: рентге́наапара́т, рентге́нкабіне́т і т. ін.

РЕНТГЕ́НІВ: △ **Рентге́нове промі́ння; Рентге́нові про́мені** — те саме, що **Рентге́нівське промі́ння** (*див.* **рентге́нівський**). *Оловоорганічне скло прозоре для звичайного видимого світла, але не пропускає рентгенових променів* (Рад. Укр., 10.II 1965, 1).

РЕНТГЕ́НІВСЬКИЙ, а, е. Пов'язаний із застосуванням рентгену (у 1 знач.). *Іонізацію викликає багато причин, з яких головними є радіоактивність повітря і грунту, космічне проміння,.. високовольтні установки (рентгенівські і фізіотерапевтичні апарати)* (Наука.., 4, 1961, 48); *Явтух смикає одні двері, другі — замкнено... Треті двері — операційна. Четверті — рентгенівський кабінет. П'яті — перев'язочна* (Ю. Янов., І, 1958, 618); *Він вже в сотий раз роздивлявся рентгенівську плівку, намагаючись відзначити сліди впливу гама-випромінювання на структуру* (Рибак, Час.., 1960, 426).

△ **Рентге́нівське промі́ння; Рентге́нівські про́мені** — невидиме короткохвильове електромагнітне проміння, здатне проникати крізь більшість непрозорих тіл. *Рентгенівське проміння виникає внаслідок процесів, що відбуваються у внутрішніх електронних шарах атомів* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 370); *Вперше рентгенівські промені були виявлені в розрядних скляних трубках, стінки яких світились під впливом бомбардування їх електронами* (Наука.., 3, 1956, 35); **Рентге́нівський ана́ліз** — метод дослідження складу, структури й властивостей речовин за допомогою рентгену (у 1 знач.). *Склад глинистих мінералів почали вивчати в 30-х роках за допомогою рентгенівського і термічного аналізів* (Знання.., 12, 1966, 21).

РЕНТГЕНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Просвічування з метою виявлення змін і дефектів у чому-небудь або опромінювання кого-небудь рентгенівським промінням з лікувальною метою.

РЕНТГЕНІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **рентгенізува́ти.**

РЕНТГЕНІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Піддавати рентгенізації.

РЕНТГЕНІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **рентгенізува́ти.**

РЕНТГЕНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **рентге́нівський,** напр.: рентгеноана́ліз, рентгенокінематогра́фія, рентгенокінока́др, рентгеноконтро́ль, рентгеноспектра́льний, рентгеноструктýрний і т. ін.

РЕНТГЕНОГРА́МА, и, *ж.* Зображення на рентгенівській плівці, утворене внаслідок діяння на неї рентгенівського проміння, що пройшло крізь досліджуваний об'єкт. *З одягу вбитого вирізали клапоть матерії з наявним у ньому кульовим отвором. У Київському науково-дослідному інституті судової експертизи зробили рентгенограму цього клаптя* (Наука.., 9, 1957, 15); *Йому зробили укол і вправили руку на місці. Зняли рентгенограму* (Дмит., Розлука, 1957, 243).

РЕНТГЕНО́ГРАФ, а, *ч.* Фахівець з рентгенографії. *Зараз роль радянських дослідників — рентгенографів і металознавців — є провідною у світовій науці* (Рентгеногр. мет., 1959, 213).

РЕНТГЕНОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до рентгенографії. *Дослідження В. І. Данилова з рентгенографічного вивчення структури рідин є фундаментальним вкладом в проблему побудови теорії рідкого стану* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 438); *При експериментально-фонетичному вивченні українського вокалізму треба продовжити передусім, де це необхідно, палатографічні і рентгенографічні дослідження* (Мовозн., XVI, 1961, 67).

РЕНТГЕНОГРАФІ́ЧНО, *присл., спец.* Застосовуючи рентгенографію. *Академік А. Ф. Йоффе ще в 1921 році рентгенографічно дослідив структурні зміни в монокристалі звичайної солі при його деформуванні* (Рентгеногр. мет., 1959, 10).

РЕНТГЕНОГРА́ФІЯ, ї, *ж., спец.* Метод дослідження речовини або організму за допомогою рентгенівського проміння.

РЕНТГЕНОДІАГНО́СТИКА, и, *ж.* Розпізнавання захворювань тканин або органів людини чи тварини за допомогою рентгенівського проміння. *В медицині для визначення багатьох хвороб широко застосовується просвічування людського тіла рентгенівськими променями. Ця галузь медицини дістала назву рентгенодіагностики* (Курс фіз., III, 1956, 332).

РЕНТГЕНОДІАГНОСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до рентгенодіагностики. *Рекомендується обмежувати застосування рентгенодіагностичних процедур у дітей і прово-*

дити їх лише тоді, коли це необхідно для діагностики (Наука.., 3, 1961, 45).

РЕНТГЕНОКІМО́ГРАФ, а, *ч., мед.* Фахівець з рентгенокімографії.

РЕНТГЕНОКІМОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е, *мед.* Стос. до рентгенокімографії. *Перевагою рентгенокімографічного методу є можливість об'єктивно реєструвати форму, розміри серця та його скорочення у живої людини* (Фізіол. ж., II, 6, 1956, 45).

РЕНТГЕНОКІМОГРА́ФІЯ, ї, *ж., мед.* Метод функціонального рентгенологічного дослідження людини чи тварини. *Для визначення працездатності серцево-судинної системи тепер поряд з іншими методами користуються і рентгенокімографією* (Фізіол. ж., II, 6, 1956, 45).

РЕНТГЕНО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець з рентгенології та рентгенотерапії. *І знову досліди. Тепер поряд із доменниками експериментують фізики, петрографи, рентгенологи, радіоспеціалісти* (Знання.., 6, 1971, 21); *Рентген, рентген! Хвалу тобі Відколи людство шле законно: Найглибший розгадає біль Твоє проміння електронне. І рентгенолог — чародій* (Шер., У день.., 1962, 113).

РЕНТГЕНОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до рентгенології. *Рентгенологічний метод діагностики здобув авторитет у медицині і застосовується в усіх її галузях* (Рад. Укр., 15.I 1964, 3); *Той, хто здає чергування, повинен також передати відомості про тих хворих, яким призначено.. рентгенологічні дослідження* (Заг. догляд за хворими, 1957, 194).

РЕНТГЕНОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука про рентгенівське проміння та його застосування з діагностичною і лікувальною метою. *У Радянському Союзі вперше на допомогу палеопатології — науці про хвороби стародавніх людей — прийшла рентгенологія* (Наука.., 9, 1973, 29).

РЕНТГЕНОСКОПІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до рентгеноскопії.

РЕНТГЕНОСКОПІ́Я, ї, *ж.* 1. Просвічування органа або частини тіла людини чи тварини рентгенівським промінням з метою виявлення їх захворювання. [Л і к а р:] *Рентгеноскопія виявила у вас виразку шлунка в дуже тяжкій формі* (Дмит., Драм. тв., 1958, 124).

2. Просвічування рентгенівським промінням металевих виробів для виявлення їх внутрішніх дефектів.

РЕНТГЕНОСТРУКТУ́РНИЙ: △ **Рентгеноструктурний аналіз** — метод визначення кристалічної структури речовини за допомогою рентгенівського проміння. *Рентгеноструктурний аналіз займає одне з головних місць серед багатьох методів фізичного дослідження* (Рентгеногр. мет., 1959, 11); *З'ясуванню будови молекул сприяє і рентгеноструктурний аналіз органічних сполук* (Наука.., 8, 1963, 38).

РЕНТГЕНОТЕРАПІ́Я, ї, *ж., мед.* Лікування рентгенівським промінням. *Тулій після опромінення в атомних реакторах сам стає джерелом рентгенівського проміння, яке застосовують у рентгенотерапії та діагностиці* (Наука.., 2, 1959, 26); *Лікування рака провадиться комплексно — поряд з хірургічною операцією застосовується рентгенотерапія, а також хіміотерапія* (Веч. Київ, 3.XI 1958, 2).

РЕ́НТНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до ренти. *Рентний фонд.*

△ **Ре́нтна по́зика** — один з видів капіталістичної державної позики, умовами якої є зобов'язання держави сплачувати позикодавцям певний доход (ренту) без встановлення строку повернення самого капіталу.

РЕОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е, *фіз.* Стос. до реології. *Встановлено закономірності реологічних процесів у гірських породах* (Вісник АН, 3, 1971, 25).

РЕОЛО́ГІЯ, ї, *ж., фіз.* Наука про текучість і деформацію суцільних середовищ, які відзначаються пластичністю.

РЕОРГАНІЗА́ТОР, а, *ч.* Той, хто займається реорганізацією.

РЕОРГАНІЗАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до реорганізації. *Реорганізаційний період.*

РЕОРГАНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Перебудова, перетворення, зміна структури, форми організації, управління і т. ін. [Г а р м а ш:] *Прошу, товариші, порядок денний. Перше. Перегляд навчальних програм.. Друге. Реорганізація методу навчання* (Мик., I, 1957, 164); — *У нас незабаром має бути генеральна реорганізація наших їдалень. Ми добудуємо нові приміщення* (Донч., II, 1956, 298); *Реорганізація машинно-тракторних станцій в ремонтно-технічні станції буде здійснюватись поступово* (Колг. Укр., 4, 1958, 3).

РЕОРГАНІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **реорганізува́ти.** *На початку 1920 року Народний комісаріат державного контролю був реорганізований у робітничо-селянську інспекцію* (Рад. Укр., 23.I 1963, 2); *// у знач. прикм. Слід подбати, щоб ремонтною базою залишились всі майстерні реорганізованих МТС, бо якщо їх укрупнити, то для віддалених колгоспів це буде незручно* (Колг. Укр., 4, 1958, 5); // **реорганізо́вано,** *безос. присудк. сл. Київські стаціонарні театри у ті роки* [1919 р.] *було реорганізовано* (Мист., 1, 1959, 39).

РЕОРГАНІЗО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РЕОРГАНІЗУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Перебудовувати, перетворювати, змінювати структуру, форму організації, управління і т. ін. *Рішуче знищуючи феодальні відносини і розправляючися з тими, хто намагався їх зберегти, якобінці реорганізували і армію* (Нова іст., 1956, 76); *// у що.* Перетворювати що-небудь у щось з метою поліпшення. *Комплексні бригади подекуди стали реорганізовувати у виробничі дільниці, які нагадують собою відділення радгоспів* (Хлібороб Укр., 2, 1967, 20).

РЕОРГАНІЗО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РЕОРГАНІЗУВА́ТИСЯ,** у́ється, *недок. і док.* 1. Перебудовуватися, перетворюватися, змінювати свою структуру, форму своєї організації, свого управління і т. ін.; // Перетворюватись у що-небудь з метою поліпшення. *У 1943 році він* [загін] *реорганізувався у велике партизанське з'єднання* (Шер., Молоді месники, 1949, 11).

2. *тільки недок.* Пас. до **реорганізо́вувати, реорганізува́ти.**

РЕОРГАНІЗУВА́ТИ *див.* **реорганізо́вувати.**

РЕОРГАНІЗУВА́ТИСЯ *див.* **реорганізо́вуватися.**

РЕОСТА́Т, а, *ч., ел.* Електричний прилад, яким регулюють струм або напругу в електричному колі. *Він* [Б. С. Якобі] *сконструював прилад для регулювання сили струму в ланцюгу — реостат* (Наука.., 2, 1959, 63); *Почав* [партгрупорг] *з ним міркувати про зовсім наче дріб'язкові речі: про форму різця для швидкісної обробки, про несправний реостат біля мотора* (Ю. Янов., II, 1954, 101).

РЕОСТА́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **реоста́т.** *З різних схем підсилювачів напруги найбільш поширеною є схема реостатного підсилювача, або підсилювача на опорах* (Основи радіотехн., 1957, 61); *Покажчик рівня палива складається з датчика реостатного типу, розміщеного в паливному баку, і електромагнітного покажчика, розміщеного на щитку приладів у кабіні водія* (Автомобіль, 1957, 244).

РЕОХО́РД, а, *ч., ел.* Прилад, за допомогою якого вимірюють електричні опори провідників струму.

РЕ́ПАНЕЦЬ, нця, *ч., діал.* Плід або хліб, що тріснув.

РЕ́ПАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Який потріскався, лопнув від чогось, покрився тріщинами, дав тріщини. *Коли*

взяв[голова] *на репану губу товсту незграбну цигарку, тихо заговорив: — Ну так: підеш, Саню, льон брати на пробу врожаю* (Ле, Мої листи, 1945, 21); *Мар'ян репаними руками делікатно брав шматок хліба й апетитно їв, облизуючись, як лисиця* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 119); *Мені іноді здається, що я теж схожий на вітряка, який основою.. тримається чорної, репаної землі, а криламн жадає неба...* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 103).

2. *перен., зневажл.* Неграмотний, неосвічений (про людину). — *Але де ж нам, доню, такого жениха взяти? Підеш, серце, за такого сірого та репаного мужика, як і твій батько* (Н.-Лев., IV, 1956, 18); *Леонтій швидко міняє на своєму гостроносому обличчі вирази такого собі не дуже розумного простака-роботяги, репаного пастуха, зашкарублого скотаря, пропахченого силосом, возія-фуражира* (Вол., Місячне срібло, 1961, 257).

РЕ́ПАНИК, а, *ч., діал.* Те саме, що **ре́панець**.

РЕ́ПАННЯ, я, *с., розм., рідко.* Дія за знач. **ре́пати**.

РЕПАРАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *політ.* Стос. до репарації. *Посланці* [від переміщених осіб] *доходили аж до Мюнхена в пошуках репараційної комісії, там їх затримували, одягали наручники і назад не повертали* (Ю. Янов., I, 1954, 139).

△**Репараці́йні платежі́** — платежі за рахунок репарації.

РЕПАРА́ЦІЯ, ї, *ж., політ.* Повне або часткове відшкодування збитків, завданих державі, що перемогла у війні, за рахунок переможеної держави, яка розв'язала війну.

РЕ́ПАТИ, аю, *недок., розм., рідко.* Те саме, що **ре́патися**. *Під чобітьми важкими патруля Гуде і репає земля* (Бажан, I, 1946, 186).

РЕ́ПАТИСЯ, ається, *недок., розм.* Тріскатися, лопатися від чогось, покриватися тріщинами, давати тріщини. *Рундуки й ятки були повні. На возах репались круглі волоські гарбузи, стояли діжки з білим розсипчастим сиром, на рушниках лежали вальки свіжого масла* (Мик., II, 1957, 336); *Дощів обмаль, земля репається, колос в'яне, зерно схне...* (Вишня, I, 1956, 111).

◇ **Голова́ ре́пається** — уживається для позначення стану великого напруження. — *Наговорив стільки, що аж голова репається від думок* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 403).

РЕПАТРІА́НТ, а, *ч., політ.* Той, хто повертається на батьківщину згідно з репатріацією. *На околицях Єревана піднялись нові селища репатріантів — Зейтун, Кілікія, Нор-Ареш, Малатія, Кірза* (Ком. Укр., 3, 1967, 27).

РЕПАТРІА́НТКА, и, *ж., політ.* Жін. до **репатріа́нт**.

РЕПАТРІАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *політ.* Стос. до репатріації. *У Варшаві я проробив майже рік,— спочатку при російсько-українсько-польській репатріаційній комісії по обміну військовополоненими, а потім керуючим справами посольства* (Довж., I, 1958, 18); *Він розгорнув аркуш паперу.— Що це? — запитав Шульга схрипло. — Повідомлення репатріаційних органів* (Рибак, Час.., 1960, 858).

РЕПАТРІА́ЦІЯ, ї, *ж., політ.* 1. Повернення емігрантів на батьківщину з поновленням їх у правах громадянства. *Багато років прожив у Бельгії та Англії. Лише завдяки найгуманнішому актові Радянського уряду мені вдалося порядком репатріації повернутись на Батьківщину* (Мист., 6, 1957, 23).

2. Повернення на батьківщину військовополонених і цивільних осіб, що опинилися за межами своєї країни внаслідок війни. *За останні роки в Аргентіні, як і в інших країнах американського континенту, виник рух за репатріацію радянських громадян на батьківщину* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 134); *Радянська делегація пропонувала, щоб у статуті організації в справах біженців були передбачені як головне завдання — репатріація і повернення біженців на батьківщину* (Рад. Укр., 8.XII 1946, 4).

РЕПАТРІЙО́ВАНИЙ, а, е, *політ.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **репатріюва́ти**. *Після возз'єднання Північної Буковини частина румунського населення була репатрійована до Румунії і одночасно з Румунії повернулося багато уродженців України* (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 27); // *у знач. ім.* **репатрійо́ваний**, ного, *ч.*; **репатрійо́вана**, ної, *ж.* Особа, що репатріювалась.

РЕПАТРІЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок. і док., перех., політ.* Проводити репатріацію кого-небудь.

РЕПАТРІЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *недок. і док., політ.* 1. Повертатися на батьківщину з еміграції, полону і т. ін. — *Списки тих, хто бажає репатріюватися, передайте адміністрації* (Ю. Янов., I, 1954, 139).

2. *тільки недок.* Пас. до **репатріюва́ти**.

РЕПЕ́Р, а, *ч., геод.* 1. Закріплений на місцевості знак у вигляді стовпчика, рейки і т. ін., що позначає висоту над рівнем моря, визначену нівелюванням. *Зліз* [Синявін] *на невеличкий припічок на скелі, де стояв репер* (Ле, Міжгір'я, 1953, 171); *На старому кукурудзищі навколо репера — пакільця, що визначає центр стовбура майбутньої шахти,— стояли слюсарі-монтажники* (Рудь, Гомін.., 1959, 145).

2. *військ.* Допоміжна точка, за допомогою якої здійснюється пристрілювання гармат з подальшим перенесенням вогню на ціль.

РЕПЕ́РНИЙ, а, е, *геод., військ.* Прикм. до **репе́р**. *Стерня під ногами чи трава тонконіг, виноградник чи полиневі та кураєві зарості, а ти крок за кроком, починаючи від реперного стовпчика, відміряєш цю землю* (Гончар, Тронка, 1963, 262).

РЕПЕРТУА́Р, у, *ч.* Сукупність творів, що виконуються в театрі, на концертній естраді і т. ін. *Репертуар трупи* [М. П. Старицького у 1883 році] *складався з десяти п'єс і чотирьох водевілів* (Думки про театр, 1955, 63); *Репертуар визначає не тільки ідейно-політичне обличчя театрального колективу, зміст його діяльності, його роль в процесі впливу на глядача,— від нього залежить і творчий напрям роботи режисера та актора* (Мист., 4, 1959, 6); *Репертуар цього театру* [дореволюційного українського] *був, з цілого ряду причин, досить обмежений* (Рильський, III, 1956, 275); // Коло ролей, номерів, музичних, літературних творів, які виконуються ким-небудь. *Вона була б довго ще просиділа тут, виконуючи репертуар свого народу, коли б не довелося їй зовсім несподівано здивуватися..: з-за її спини залунала її рідна мова* (Смолич, I, 1958, 81); *Добре, що в нас все більше.. з'являється повноцінних пісень, які міцно входять в масовий репертуар* (Рад. літ-во, 5, 1958, 27); // *перен., розм.* Запас, наявність чого-небудь. *У 1902 р. репертуар російських революційних пісень збагатився найвизначнішою і найвеличнішою піснею — «Інтернаціоналом»* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 35).

◇ **[Бу́ти] в своє́му репертуа́рі** — поводитися згідно з своїм характером і своїми звичками.

РЕПЕРТУА́РНИЙ, а, е. Стос. до репертуару. *Репертуарна різношерстість обумовлювалась необхідністю частої зміни п'єс під час переїздів по невеличких містах і містечках, а також прагненням колективу прилучити корінне населення краю до кращих зразків театральної культури* (З глибин душі, 1959, 24); *Художній театр* [МХАТ] *напередодні революції переживав велику творчу і репертуарну кризу* (Мист., 6, 1965, 39); // Який відає, займається репертуаром. *Він* [О. І. Білецький] *працює в театральному відділі політосвіти Наркомосу*

на посаді завідуючого репертуарною, історико-театральною та іншими ділянками відділу (Рад. літ-во, 18, 1955, 6).

РЕ́ПЕТ, у, *ч., розм.* Крик, зойк від болю, переляку і т. ін. *Коли, нарешті, я здолав пересилити спазм і розтулив рота для перших слів,— з горла мого видерся якийсь страшний, надприродний репет* (Смолич, Театр.., 1946, 9); // Сильний гамір, шум. *З несамовитим галасом наїхали* [цигани] *в своїх халабудах у село, закололи на галяві панського підсвинка, а потім з не меншим репетом, аніж приїхали, знялися в дорогу* (Стельмах, I, 1962, 565).

◇ **Наробúти ре́петy** *див.* **наробúти.**

РЕПЕТИ́Р, а, *ч., техн.* Механізм у старовинному годиннику, що відбиває час, а також сам годинник з таким механізмом. *Репетири можуть бути розташовані у будь-якому місці судна* (Роб. газ., 22.IX 1965, 1).

РЕПЕТИ́РУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **репети́рувати.**

РЕПЕТИ́РУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **репети́рувати.** *Люба мамочко! Я Льоні помогла догнати товаришів у пропущеному за час слабості, а тепер він іде настільки добре, що може і без репетирування учитись* (Л. Укр., V, 1956, 227).

РЕПЕТИ́РУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех. і без додатка.* 1. Розучувати що-небудь, готуючись до публічного виступу; проводити репетицію. (у 1 знач.). *Перед самими святами роботи стало ще більше... Прикрашали школу, шкільний оркестр репетирував нові марші* (Коп., Подарунок, 1956, 10); *Коли артист при мені репетирував роль, я підказував йому текст, бо його часом зраджувала пам'ять* (Сміл., Сашко, 1957, 32); // *розм.* Перевіряти, випробувати щось перед остаточним виконанням. [О г н є в:] *Зараз, мабуть, репетирують* [фашисти], *як до нас завтра вранці голосніше крикнути: «Рус, здавайся! Ви оточені!»* (Корн., II, 1955, 44).

2. Проводячи додаткові заняття з ким-небудь, допомагати йому засвоїти необхідні знання.

РЕПЕТИ́РУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **репети́рувати** 1.

РЕПЕТИ́ТОР, а, *ч.* 1. Той, хто проводить додаткові заняття з ким-небудь, допомагаючи йому засвоїти необхідні знання. *Він* [І. Франко] *був навіть платним репетитором, чи «інструктором» у двох своїх багатих однокласників* (Кол., Терен.., 1959, 29); *Було вирішено, що Михайлик і Леся навчатимуться вдома, з репетитором* (М. Ол., Леся, 1960, 32).

2. У закритих навчальних закладах дореволюційної Росії — учитель, який стежив, як учні виконують домашнє завдання. *В келію тут репетитор вбіг, і всі принишкли* (Тич., II, 1947, 61).

3. Той, хто проводить репетицію, перев. у театрі.

РЕПЕТИ́ТОРКА, и, *ж.* Жін. до **репети́тор** 1. [К о с т ь:] *Завтра вона од'їздить у Крим репетиторкою, приносила мені книжки...* (Вас., III, 1960, 151); *Вітровій пощастило влаштуватися репетиторкою на літні вакації* (Бурл., Напередодні, 1956, 190).

РЕПЕТИ́ТОРСТВО, а, *с.* Робота репетитора (у 1,2 знач.). *Щоб продовжувати навчання у Львівській педагогічній семінарії, Софія займається репетиторством* (Вітч., 9, 1970, 180).

РЕПЕТИ́ТОРСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Працювати репетитором (у 1, 2 знач.).

РЕПЕТИ́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **репети́тор** 1, 2. — *Ми* [студенти в дореволюційній Росії] *не знали, що таке стипендія. Коли не було репетиторських уроків,.. ходили вантажниками на пристань* (Рибак, Час.., 1960, 165).

РЕПЕТИЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до репети́ції (у 1 знач.). *Після репетиційної роботи диригент під час концерту є вже артистом, що грає на струнко налагодженому «інструменті»* (Мист., 2, 1966, 24); // Признач. для репетиції. *Він* [радіобудинок] *являє собою складний комплекс студійних, апаратних, редакційних, репетиційних та інших приміщень* (Літ. Укр., 8.V 1962, 4); // *у знач. ім.* **репетиці́йна,** ної, *ж.* Кімната для проведення репетицій. *Рано починається робочий день на радіо і кипить він допізна. З репетиційних доносяться голоси, музика* (Мист., 1, 1961, 26).

РЕПЕТИ́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Розучування або пробне виконання спектаклю, п'єси і т. ін. як основна форма підготовки театрального колективу чи окремого актора до виступів. [Я к о в ч у к:] *Сьогодні репетиція танцювальної групи самодіяльності* (Собко, П'єси, 1958, 271); *Артист на прем'єрі грає не так, як на репетиції,— до нього приходять справжнє натхнення і впевненість. Він може перевтілитися до кінця, навіть забути на час, де він* (Мушк., День.., 1967, 109); // Попереднє пробне виконання чого-небудь. *По Хрещатику, пустельному, безлюдному, на повній швидкості повертаються з репетиції параду танки* (Собко, Матв. затока, 1962, 316).

△ **Генера́льна репети́ція** *див.* **генера́льний.**

2. *перен.* Яка-небудь подія, що є провозвісником майбутнього, ніби підготовкою до нього. *Але ми бачимо, що російська революція була, по суті, .. однією з репетицій всесвітньої пролетарської революції* (Ленін, 38, 1973, 136).

3. *заст.* Репетиторство. *Рожанський знайшов собі репетицію з квартирою і харчами, то оце на тім тижні вибирається* (Л. Укр., V, 1956, 30).

РЕПЕТУВА́ННЯ, я, *с., розм.* Крик, зойк від болю, переляку і т. ін. *На одчайдушне репетування Химченчихи прибігла ще й Мася з Надею* (Крим., Вибр., 1965, 358); *В кімнатах чути нагальне гупання важкого бігу Храпкова й його несамовите репетування* (Ле, Міжгір'я, 1953, 311).

РЕПЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* 1. Сильно кричати, видавати зойки від болю, переляку і т. ін. *Пан не рухне, лежить, як галушка, а пані як почала репетувати, як почала...* (Вовчок, VI, 1956, 333); *Він брикав ногами й репетував на ввесь голос* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 106); *Лишилися ми з мамою за селом удвох. Я в колисці репетую, а вона надо мною плаче* (Збан., Єдина, 1959, 14); // Здіймати галас, шум, голосно вигукуючи щось. [К и р и л о:] *Пріська репетує на увесь садок: діду! діду!.. Думав — я не чую...* (Мирний, V, 1955, 131); — *Ну, я прошу тебе, підійди. Не можу ж я репетувати з Отради на Ланжерон! Поговорити мені треба* (Смолич, Світанок.., 1953, 17).

◇ **На гвалт репетува́ти** *див.* **гвалт; Репетува́ти [як] на живі́т** *див.* **живі́т.**

2. Дуже голосно говорити, розмовляти. — *Ой боже мій! Їй-богу, не перескочу! Ще впаду у воду,— репетувала Марія, підобравши обома руками спідницю* (Н.-Лев., II, 1956, 139); [Б и ч о к *(до Мартина):*] *Та вгамуйся, не репетуй, ходім у господу, там і гроші дам* (Кроп., I, 1958, 453); [М и р о н:] *І як невігласи не репетували, їх ніхто не підтримав. Народ любить і вимагає тільки досвідчених і розумних керівників* (Корн., II, 1955, 29); // Говорити з ким-небудь підвищеним тоном, роздратовано; кричати, галасувати. — *Одчини, бо вікна поб'ю! — репетував Кайдаш і лупив у двері ногою так, що поганенькі двері аж торохтіли* (Н.-Лев., II, 1956, 270); *З ранку до вечора чують сусіди — репетує мачуха, лає всіх — і дітей і навіть чоловіка* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 32).

РЕПІ́ЖИТИ, жу, жиш, *розм.* 1. *перех.* Дуже, сильно бити, шмагати, хльостати кого-небудь. *Якась звіряча лють. Ніби не вороного він репіжить, що аж клоччя спітнілої шерсті летить з нього і ще більше казить господаря* (Ле, Вибр., 1939, 30); *Он кума Тетяна репіжить Миколку за те, що шапку.. загубив* (Вишня, І, 1956, 26); *Пальоха вигинався, ховав голову, нахилявся вперед. А Ауер товк його ногами, чимдуж репіжив, поки припер до стіни* (Хижняк, Тамара, 1959, 98).

2. *неперех.* Лити, періщити (про дощ). *Добувся я до Козлова — вже добре похолодало, надворі саме дощ репіжив* (Гончар, М. Братусь, 1951, 23); — *Дощ репіжить, новий віз і вся упряж мокнуть коло самого навісу* (Кучер, Трудна любов, 1960, 486).

3. *неперех.* Сильно, надривно плакати. *Дитина репіжила з півгодини* (Сл. Гр.).

РЕПЛАНТА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Зворотна пересадка органа або тканини в організм; // Метод відновлення зубів, які раніше не піддавались лікуванню і видалялись.

2. Повторна посадка рослин.

РЕПЛАНТО́ВАНИЙ, а, е. Відновлений унаслідок реплантації (у 1 знач.). *Розроблена форма укріплення (фіксації) реплантованих зубів у кожному окремому випадку має важливе значення для їх приростання* (Наука.., 8, 1958, 29).

РЕ́ПЛІКА, и, *ж.* 1. Коротке висловлювання, зауваження одного співбесідника іншому з нагоди чого-небудь. *Франчуків ще стояв кілька секунд у вичікуючій позі. Потім злісно рвонув з лавиці всі свої причандали і вийшов пріч, хрьопнувши дверима. — І корчмареві не заплатив — почулися окремі репліки* (Хотк., II, 1966, 421); *Генерали сіли поруч за столом, обмінювалися скупими репліками* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 319); *Поспіхом, затинаючись, схлипуючи, Дем'ян розповідав. Дзевалтовський слухає й зрідка кидає короткі репліки· сволота... мерзотники...* (Смолич, Мир.., 1958, 165); // Коротке заперечення, закид, зауваження, висловлені з місця ораторові. [Романюк:] *Ми, як думаємо, так і говоримо.* [Вітровий:] *Не завжди.* [Романюк:] *Н'а репліки не відповідаю* (Корн., II, 1955, 238); — *Попав пальцем у небо! — озвавсь від порога Бондаренко. Промовець від несподіванки трохи розгубивсь... Не відповівши нічого на репліку, говорив далі, хоч уже і без тої самовпевненості* (Головко, II, 1957, 463).

2. Відповідь або заперечення, зауваження однієї дійової особи іншій у сценічному діалозі. *Там, де актор позбавлений підтексту, він лише виголошує репліки, а глядач позбавляється співрежисури — в нього немає почуття радості та вдячності за співучасть у творчості під час сприйняття фільму* (Довж., III, 1960, 248); *Всі її ролі були чітко переписані власною рукою з довгими репліками партнерів та зо всіма авторськими і режисерськими ремарками* (Мист., 1, 1956, 43).

3. *юр.* Заперечення сторони на судовому процесі. *Заруба говорив тихо, не поспішаючи, але викладав суть справи стисло, передаючи точно всі прокуророві репліки* (Кучер, Трудна любов, 1960, 243).

4. *муз.* Повторення музичної фрази іншим голосом чи інструментом або в іншій тональності. *Раптом з'являються сухі короткі репліки флейт і скрипок на високому регістрі* (Мист., 1, 1959, 28).

РЕ́ПНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Тріснути, лопнути від чогось, покритися тріщинами. *Від удару на близькій дистанції німецький танк підлетів угору і репнув, як шкаралупа* (Довж., III, 1960, 347); *Пика* [у Матюхи] *червона: ось-ось, здавалося, репне на ній шкура* (Головко, II, 1957, 133).

РЕПОРТА́Ж, у, *ч.* Інформація, повідомлення, розповідь про поточні події, що публікуються в періодичній пресі або транслюються по радіо і телебаченню. *Того дня він вибігав мало не все місто й околиці, готуючи репортаж про таких, як Варвара Гнатівна, що прали матросам сорочки* (Кучер, Голод, 1961, 154); *Іноді редактор схвалював до друку Ярославів віршований репортаж* (Мушк., День.., 1967, 30); // Жанр газетно-журнальної публіцистики. *Найперша заповідь репортажу — абсолютна правдивість і документальна точність — до найменших деталей* (Літ. Укр., 18.VIII 1967, 1).

РЕПОРТА́ЖНИЙ, а, е. Власт. репортажеві. *В картині* [режисера Я. Авдєєнка] *використано репортажний метод зйомок, який в значній мірі допомагає режисерові передати молодечий запал і високу романтику будівників* (Мист., 1, 1962, 15); *Репортажний характер значної частини фотографій вигідно відрізняє альбом про Київ від деяких інших видань, присвячених містам* (Рад. Укр., 6.V 1961, 4).

РЕПОРТА́ЖНО, *присл.* Як у репортажі. *В повісті* [«Перше побачення» В. Безорудька] *репортажно.. характеризуються персонажі, стосунки між ними* (Вітч., 10, 1963, 107); *Взагалі у всьому творі події зображуються місцями широко, епічно, місцями — сухо, репортажно* (Літ. газ., 14.I 1958, 2).

РЕПОРТЕ́Р, а, *ч.* Співробітник газети, радіо, телебачення і т. ін., який пише репортажі про факти повсякденного життя. *В готель до нього сипнули репортери, фотографи* (Ле, Міжгір'я, 1953, 130); *Репортери домагалися записати з його власних уст висловлення з приводу мистецьких явищ сьогоднішнього дня* (Донч., VI, 1957, 529).

РЕПОРТЕ́РКА, и, *ж.* Жін. до **репорте́р.**

РЕПОРТЕ́РСТВО, а, *с.* Заняття, робота репортера.

РЕПОРТЕ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **репорте́р.** *Репортера не було, а в редакції було таке правило, що в разі потреби кождий співробітник має обняти репортерську службу, щоб обслужити газету* (Фр., IV, 1950, 46); // Власт. репортерові. *Капітан згадував Анелині листи, писані, особливо в останніх роках, з найбільшим супокоєм, холодно,.. репортерським тоном, розумно і ясно* (Фр., VI, 1951, 405); // Яким користуються репортери. *Один з них* [операторів] *мав великий апарат,.. а другий тримав у руках маленький репортерський апарат.. і знімав кожної хвилини, коли щось вважав вартим своєї уваги* (Трубл., II, 1950, 259).

РЕПОРТЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* Бути репортером.

РЕПРЕЗЕНТА́НТ, а, *ч., книжн.* Представник кого-, чого-небудь. *Бути в мистецтві репрезентантом радянського юнацтва сьогодні — завдання велике* (Довж., III, 1960, 213); *Лисенко є в нас репрезентантом музичного романтизму в повному того слова значенні* (Муз. праці, 1970, 467).

РЕПРЕЗЕНТА́НТКА, и, *ж., книжн.* Жін. до **репрезента́нт.** *Лемішковський зустрічав на балу у начальника суду одну з трьох доньок станового пристава Пшепшинського, типічних репрезентанток польської шляхти* (Драг., І, 1970, 282); *Літературна мова, мова школи, церкви, уряду і письменства робиться справді репрезентанткою національної єдності* (Фр., XVI, 1955, 338).

РЕПРЕЗЕНТАТИ́ВНИЙ, а, е, *книжн.* 1. Стос. до репрезентації. *Майор посідав, так би мовити, функції чисто репрезентативні, а щоб гідно представляти свою армію, вже скинув польову форму й надягнув парадний офіцерський мундир* (Загреб., Європа.., 1961, 103).

2. Характерний, типовий для чого-небудь. *Щоб прискорити наукові дослідження з гідрології, створюються невеликі репрезентативні (характерні, типові) та екс-*

периментальні басейни в різних географічних зонах (Наука.., 3, 1968, 23).

РЕПРЕЗЕНТАТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж., книжн.* Абстр. ім. до **репрезентати́вний.**

РЕПРЕЗЕНТА́ЦІЯ, ї, *ж., книжн.* Представництво кого-, чого-небудь і від когось, чогось.

РЕПРЕЗЕНТО́ВАНИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **репрезентува́ти.** *На конференції широко репрезентована передова радянська інтелігенція* (Корн., Разом із життям, 1950, 175); *Чимало фільмів, репрезентованих сьогодні на екранах Києва,.. здобули світові премії, стали надбанням.. кіномистецтва* (Літ. Укр., 24.V 1966, 1).

РЕПРЕЗЕНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., книжн.* 1. *тільки недок.* Бути представником кого-, чого-небудь і від когось, чогось; представляти. *Він не був комуністом. Та.. він репрезентував країну, ім'я якої само по собі звучало як комунізм* (Ю. Янов., Київ. опов., 1948, 20); *Острів же наш, радянський, і ми тут репрезентуємо радянську владу* (Трубл., Лахтак, 1953, 183); [Я р ч у к:] *Будемо пам'ятати, що особисті гідності Сергія Михайловича Бережного в новим виявом гідності тієї культури, яку він так блискуче репрезентує* (Мик., І, 1957, 379); // Бути виразником якихось поглядів. *Ми тільки подамо кілька документів з отих самих шматків паперу, що звуть себе газетами й репрезентують громадську думку різних українсько-німецьких «угруповань»* (Вишня, І, 1956, 279); *Загальновідомо, що в радянській українській драматургії є чимало творів, які можна сміливо зарахувати до того художнього напрямку, який так блискуче репрезентував покійний письменник* [І. Кочерга] (Вітч., 12, 1962, 173); *У величезній масі робітників і селян-бідняків, охоплених інстинктивною ворожнечею до пихатих невігласів-хазяїв, Франко розпізнав групи, що репрезентували різні настрої* (Мист., 5, 1965, 29).

2. Рекомендувати кого-небудь, називаючи його, знайомлячи з ним. — *Білянка, моя дружина, ніколи не простила б, що я не репрезентував її такій особі!* (Полт., Повість.., 1960, 27).

РЕПРЕЗЕНТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док., книжн.* 1. *тільки недок.* Представлятися, бути представленим ким-небудь. *Журналістські кола репрезентувалися тільки Черняком та мною* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 175).

2. Називати себе при знайомстві. [В а р п е х о в с ь к и й:] *Дозвольте репрезентуватись: Ераст Варпеховський* (Коч., II, 1956, 491).

РЕПРЕСА́ЛІЇ, ій, *мн. (одн.* **репреса́лія,** ї, *ж.), заст.* Примусові заходи, що застосовуються однією державою у відповідь на неправомірні дії іншої держави з метою примусити припинити ці дії і прийняти запропоновані їй вимоги.

РЕПРЕСА́ЛІЯ, *див.* **репреса́лії.**

РЕПРЕСИ́ВНИЙ, а, е. Стос. до репресії. *Духовенство разом з урядом вживало всіляких репресивних заходів проти носіїв народної творчості* (Укр. клас. опера, 1957, 43); *Репресивна політика.*

РЕПРЕСИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **репреси́вний.**

РЕПРЕ́СІЯ, ї, *ж.* Захід державного примусу, покарання. *Жорстокі репресії, які спрямовував царський уряд на революційну демократію, поширювались все більше і на Україні* (Минуле укр. театру, 1953, 24); *В умовах жорстоких репресій царизму пролетаріат країни знаходив способи і шляхи для розповсюдження «Правды» в усі куточки країни* (Ком. Укр., 5, 1962, 44).

РЕПРЕСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **репресува́ти.** — *Чоловік тієї Оксани Остапівни.. був репресований* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 269); // *у знач. ім.* **репресо́ваний,** ного, *ч.;* **репресо́вана,** ної, *ж.* Людина, яка зазнала репресій. — *Ти вже його на роботу прийняв? А документи, а характеристика? А з біографією як? Може, він із репресованих?* (Тют., Вир, 1964, 116).

РЕПРЕСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Піддавати кого-небудь репресії. *Він дещо вже чув про цього зайду і анархіста, знав, що його батька репресували* (Тют., Вир, 1964, 163).

РЕПРЕСУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **репресува́ти.**

РЕПРИ́З, у, *ч., спец.* Те саме, що **репри́за.**

РЕПРИ́ЗА, и, *ж., спец.* 1. Короткий вставний номер-жарт, який виконують актори розмовного жанру в цирку і на естраді. *В своїх інтермедіях, клоунадах, репризах він часто використовує місцеві факти життя, до яких глядачі аж ніяк не можуть лишатись байдужими* (Ткач, Арена, 1960, 101); *Нервове напруження зникає з появою на манежі клоунів.. Їхні репризи викликають щирий сміх* (Веч. Київ, 25.XII 1968, 3).

2. Повторення одного з розділів музичного твору. *Розробка* [увертюри до опери Лисенка «Чорноморці»], *невелика розміром, будується виключно на темі головної партії. Ця ж тема займає більшу частину репризи* (Укр. клас. опера, 1957, 171); *Як у більшості своїх симфоній, другу частину П'ятої Лятошинський написав за улюбленою концентричною схемою з дзеркальним розташуванням структурних підрозділів у репризі* (Мист., 3, 1969, 29).

3. У фехтуванні — повторний удар.

РЕПРОДУКО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **репродукува́ти.** *Картини Анатолія Петрицького «Сліпці», «Відпочинок» були свого часу репродуковані і всім відомі* (Літ. Укр., 19.II 1965, 4).

РЕПРОДУКТИ́ВНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до репродукції (у 3, 4 знач.). *Міра активізації процесів мислення, їх особливості залежать від характеру репродуктивного завдання* (Рад. психол. наука, 1958, 110); *Бруньки в плодових рослин бувають вегетативні та репродуктивні (плодові)* (Сад. і ягідн., 1957, 37).

РЕПРОДУКТИ́ВНО, *присл., спец.* Відновлюючи, відтворюючи те, що збереглось у пам'яті. *Поет.. мусить сам не тільки в дійсності, але ще й другий раз репродуктивно, в своїй душі пережити все те, що хоче вилити в поетичнім творі* (Фр., XVI, 1955, 252).

РЕПРОДУ́КТОР, а, *ч.* Пристрій для перетворення електричних коливань у гучні звуки; гучномовець. *Може, і зараз оце вона сидить перед репродуктором, чекаючи батька з роботи, і слухає вісті з ефіру* (Гончар, III, 1959, 83).

РЕПРОДУКУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **репродукува́ти.** *Треба завжди пам'ятати, що поруч з.. мистецтвом* [живопису] *з'явилося кольорове фотографування, репродукування, яке дає репродукції, буквально адекватні оригіналові* (Довж., III, 1960, 111); *Щодо стилю, то це* [карикатури «Перця»] *типова журнальна.. графіка, розрахована не на музейну експозицію, а на репродукування в журналі* (Рад. літ-во, 2, 1971, 19); *Першочерговими заходами, спрямованими на підвищення родючості дерново-підзолистих ґрунтів Полісся, є: ..масове репродукування насіння люпину.., багаторічних трав* (Нариси про природу.., 1955, 252).

РЕПРОДУКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. *полігр., фот.* Робити репродукцію (у 1, 2 знач.). *На репродукційних фотопластинках або фототехнічних фотоплівках дістають (репродукують) негативи з фотовідбитків, картин, рисунків і т. д.* (Довідник фот., 1959, 22); *На жаль, часто репродукуючи роботу І. Тру-*

ша, видавці чомусь не називають імені автора (Літ. Укр., 24.X 1967, 3).

2. *псих.* Відновлювати, відтворювати те, що збереглось у пам'яті. *Художня майстерність мовної творчості Шевченка полягала, на думку Франка, в умінні.. створювати сильні музичні образи.. відповідним добором звичайних слів і словосполучень, що репродукують різноманітні відчуттєві враження* (Мовозн., XVII, 1962, 100).

3. *біол.* Відтворювати, розмножувати рослини і тварин. *Основний напрямок господарства — репродукувати для колгоспів елітне насіння зернових та технічних культур* (Оров., Зел. повінь, 1961, 25).

РЕПРОДУКУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., спец.* Пас. до **репродукува́ти.** *Ці портрети* [В. І. Касіяна] *неодноразово репродукувалися* (Нар. тв. та етн., 2, 1968, 45); *Його* [С. Гуєцького] *твори часто репродукуються і посідають чільне місце в експозиціях музеїв і виставок* (Вітч., 1, 1970, 224).

РЕПРОДУКЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до репродукції. *Керівник групи лабораторії репродукційних процесів.. знайомить із розробленим методом виготовлення копій оригінальних растрових кліше* (Літ. Укр., 8. XII 1972, 4); // Признач. для репродукції (у 1 знач.). *Наші друкарні оснащені найновішою технікою. Тут і двокімнатні репродукційні фотоапарати,.. і багатофарбові друкарські машини* (Знання.., 7, 1965, 26); *Репродукційні фотоплівки.*

РЕПРОДУ́КЦІЯ, ї, *ж.* 1. Фотографічне або поліграфічне відтворення зображень друкованого тексту, творів живопису, карт, фотознімків і т. ін. — *Тут видавець перебив мене, запитавши,.. чи вмію витинати з чужих журналів малюнки для репродукції* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 278).

2. Картина, малюнок, фотознімок, креслення і т. ін., відтворені поліграфічним способом. *На стінах висіло кілька репродукцій з «Огонька»* (Кучер, Прощай.., 1957, 106); [Б а р а б а н с ь к и й:] *Опріч того, мені треба запланувати видання репродукцій з вашої нової картини масовим тиражем* (Дмит., Драм. тв., 1958, 465); *У практиці пропагандистської роботи успішно використовують і репродукції з кращих творів образотворчого мистецтва* (Ком. Укр., 2, 1966, 57).

3. *псих.* Психологічний процес відтворення запам'ятованого.

4. *біол.* Відтворення, розмноження рослин і тварин. *Ферменти, введені в організм хворих мишей, порушили репродукцію вірусів, затримали розвиток інфекції* (Наука.., 5, 1968, 28); *Систематична репродукція і ретельне вивчення рослинних фондів дадуть змогу Ботанічному садові розгорнути у себе широку наукову інтродукційну і селекційну роботу* (Тр. бот. саду, 1, 1949, 4); *Валовий збір картоплі з одного гектара, засадженого насінням літньої репродукції, значно вищий, ніж з такого ж гектара, засадженого насінням весняної репродукції* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 33).

5. *ек.* Те саме, що **відтво́рення** 2.

РЕПС, у, *ч.* Цупка вовняна, бавовняна або шовкова тканина у дрібний рубчик. *Доношує* [Василь] *танкістське обмундирування — комбінезон з синього репсу та картуз із чорною околичкою* (Ю. Янов., II, 1954, 97); *Репс декоративний.*

РЕ́ПСОВИЙ, а, е. Прикм. до **репс.** *Чернівецька фабрика.. випускала жаккардові бавовняні настінні килимки, скатертини, покривала і репсову декоративну тканину* (Нариси з іст. укр. мист., 1959, 135); *Її голова, злегка похилена набік, спочивала на подушці софи, оббитої репсовою матерією* (Фр., VI, 1951, 482).

РЕ́ПТИЛІЯ, ї, *ж.* 1. *зоол.* Те саме, що **плазу́н** 1. *Чимало знищують мишей, шкідливих комах та їх личинок плазуни, або рептилії: вужі, полози, мідянки тощо* (Наука.., 8, 1958, 4); — *На Землі з'явилися й зникли динозаври й літаючі рептилії* (Загреб., День.., 1964, 72).

2. *перен., зневажл.* Особа, яка відзначається угодовством або плазуванням перед вищими за рангом людьми. *У Харківському професорському колі Потебня був взірцем особистої порядності, відкритого презирства до доносщиків-шептунів і численних на той час різного роду рептилій* (Мовозн., XVI, 1961, 102).

РЕПТИ́ЛЬНИЙ, а, е, *зневажл.* Стос. до рептилії.

РЕ́ПТУХ, а, *ч., розм.* 1. Широкий, але неглибокий мішок з кормом для коней, який прив'язують до оглобель. *Я безнадійно набиваю рептух пирію, підв'язую коневі до оглоблі* (Кос., Новели, 1962, 52); *Старий стих, встав з воза, підійшов до коней і, прибравши рептух з січкою, все тією ж одною рукою поправив упряжку та натягнув віжки, готовий рушати в дорогу* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 22).

2. Вид плетеного з вірьовок мішка для сіна. *Терешко важко скинув на плечі рептух сіна й мовчки поніс його до кошари* (Епік, Тв., 1958, 397).

РЕПТУШО́К, шка́, *ч.* Зменш. до **ре́птух.** — *Сіння он поклав рептушок, та чи вистачить?* (Тют., Вир, 1964, 171).

РЕПУТА́ЦІЯ, ї, *ж.* Громадська думка про кого, щонебудь. [Т а л ь:] *Ви забули про мою репутацію! Я зовсім не з тих дам, які так безсоромно нехтують цим* (Крот., Вибр., 1959, 497); *Станіслав Адамович Сохачевський.. мав репутацію доброго спеціаліста* (М. Ол., Лесся, 1960, 100); *Радянські пасажирські судна завоювали чудову репутацію у зарубіжних любителів морських мандрівок* (Веч. Київ, 18.I 1969, 2).

◇ **Підмо́чена репута́ція** *див.* **підмо́чений; Підмочи́ти репута́цію** *див.* **підмо́чувати.**

РЕП'ЯХ, á, *ч.* 1. Бур'ян родини складноцвітих з чіпким суцвіттям і з колючками. *Під полом лежали усякі трави і коріння: .. дурман, усякі реп'яхи, куряча сліпота та й багато дечого* (Кв.-Осн., II, 1956, 189); *Не годилося б, на мій погляд, в'язати оцей застарілий реп'ях в один букет з пахучими польовими квіточками* (Мирний, V, 1955, 391); *Стала б їсти* [пташка], *так глибокий Сніг сугорбками замів Й очерету ствіл високий І бадилля реп'яхів* (Щог., Поезії, 1958, 384).

2. Колюча чіпка головка, суцвіття цієї рослини. *Хлопці з веселим гуком розбіглись на дві ватаги. Пани зразу почали вмощувати собі з бур'яну великі животи, ліпили на лоб і на груди замість кокардів і гудзиків реп'яхи* (Вас., I, 1959, 213); *Брів* [Давид] *бур'яном у двір, де будівлі цегляні. Чіплялись реп'яхи до шинелі* (Головко, II, 1957, 17); *У порівн. *Пріська так реп'яхом за нього* [Нечипора] *і держиться* (Кв.-Осн., II, 1956, 104).

◇ **Приставáти (приста́ти) реп'яхо́м; Приставáти (приста́ти) мов (як, на́че** *і т. ін.*) **реп'я́х** *див.* **приставáти; Причі́плюватися (причіпля́тися, причепи́тися) як (мов, немо́в** *і т. ін.*) **реп'я́х** *див.* **причі́плюватися.**

3. *перен., розм.* Про причіпливу людину. *Аж ось наздоганяє його Петро Шраменко. — Чого ще оцей бабський реп'ях од мене хоче? — каже, зупинившись, Кирило Тур* (П. Куліш, Вибр., 1969, 192).

РЕП'ЯХО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **реп'я́х.** *Люблять щиглики реп'яхове насіння* (Коп., Як вони.., 1948, 92).

△ **Реп'яхо́ва оліа́** — настояне на коріннях реп'яха вазелінове масло, що використовується як косметичний засіб для волосся. *Під час розчісування сухого волосся гребінець корисно змочувати касторовою або реп'яховою олією* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 22).

РЕП'ЯХУВА́ТИЙ, а, е. 1. Який має реп'яхи; з реп'яхами. *Поглянув* [Храпков] *на Синявіна — той повільно*

зводився з канапи, оббитої шкірою, обтрушувався, неначе він сидів на дрібному реп'яхуватому сіні (Ле, Міжгір'я, 1953, 388).

2. *перен.* Причіпливий, колючий, як реп'ях.— *Дозвольте мені запросити вас до ресторації ... сьогодні, після роботи,— і парубок вп'явся в неї своїми реп'яхуватими очима* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 19).

РЕП'ЯШО́К, шка́, *ч., бот.* (*Ceratocephalus* L.). Рід трав'янистих рослин родини жовтцевих. *Тихесенько, щоб ніхто не бачив, дала* [Зубиха].. *дружці якусь кісточку та якийсь-то реп'яшок і навчила її, що і коли з ними робити* (Кв.-Осн., II, 1956, 211).

РЕСИВЕ́Р, а, *ч., техн.* 1. Резервуар для нагромадження пари або газів з метою подачі їх куди-небудь. *Компресор і двигун встановлюють у компресорному відділі насосної станції, а ресивер, устаткований запобіжним клапаном і манометром, ззовні* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 307).

2. Приймач телеграфного апарату або телемеханічного пристрою.

РЕСКО́НТРО, *невідм., с.* Бухгалтерська книга для допоміжного обліку розрахунків з різними організаціями та особами.

РЕСКРИ́ПТ, у, *ч.* 1. У дореволюційній Росії — доведений до загального відома лист царя на ім'я певної службової особи з покладенням на неї тих чи інших доручень, з висловленням подяки, оголошенням про нагороду і т. ін. *Кріпосницький характер реформи, яка підготовлялася, цілком виразно був відбитий в царському рескрипті віленському ґенерал-губернаторові Назімову* (Іст. УРСР, I, 1953, 463); *В емігрантській пресі з'явився бундючно написаний в стилі царських рескриптів лист Петлюри до Огієнка* (Еллан, II, 1958, 253); *Половину коштів III Відділу його* [Миколи I] *таємної канцелярії він височайшим рескриптом повелів віддати на боротьбу, як він з презирством казав, з словесною пошестю* (Рибак, Помилка.., 1956, 46); *Він* [Багратіон] *замість дійової допомоги одержує накази і рескрипти, які збивають з пантелику й заважають діяти в його умовах і становищі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 96).

2. У Стародавньому Римі — письмова відповідь імператора на подане йому для розв'язання питання, що мала силу закону.

3. У Західній Європі — акт монарха в деяких справах, що потребують його затвердження.

РЕСО́РА, и, *ж.* Пружна частина підвіски між віссю і кузовом вагона, машини, воза і т. ін., призначена для пом'якшення ударів під час їзди. *Зменшення поштовхів досягається завдяки введенню в підвіску пружних елементів. Таким пружним елементом підвіски найчастіше бувають листова чи пружинна ресора* (Автомоб., 1953, 177); *Ритмічно цокали колеса на стиках, погойдували ресори, скрипів вагон* (Дмит., Розлука, 1957, 81); *А тут ще й нога розболілася. Натрудив* [Микола] *її, ..натряс у проклятій бідарці, що торохтіла й гепала без ресор* (Кучер, Трудна любов, 1960, 3); *У порівн. *Матушка знов вхопилась руками за полудрабки й гойдалась на повітрі на своїх руках, як на ресорах* (Н.-Лев., III, 1956, 204).

РЕСО́РНИЙ, а, е. Прикм. до **ресо́ра.** *На авторемонтному заводі № 1 у той час виготовляли тільки ресорну втулку* (Веч. Київ, 9.IV 1958, 1); // Признач. для виготовлення ресор. *Ресорна сталь;* // З ресорами. — *От тепер ми.. накупимо добрих коней, будемо їздити в ресорних екіпажах* (Н.-Лев., III, 1956, 166); *Перевозять плоди ресорними підводами або автомашиною* (Сад. і ягідн., 1957, 236).

РЕСО́РНИК, а, *ч.* Робітник, який виготовляє ресори. *Є такий термін у ресорників — утрачена стріла. Означає він, що листи сталі деформувалися, що їх потрібно знову згинати і загартовувати* (Веч. Київ, 21. VIII 1962, 2).

РЕСПЕ́КТ, у, *ч., заст.* Повага, шана. — *О, я з занадто великим респектом відношуся до поезії, щоб і собі забиратися до віршування* (Коб., III, 1956, 165).

РЕСПЕКТА́БЕЛЬНИЙ, а, е, *заст.* Поважний, солідний. *Респектабельний військовий розвідник повинен мати надійне підгрунтя: родину, якийсь там капітал чи маєтність, дім у Штатах, добрих знайомих* (Загреб., Шепіт, 1966, 207).

РЕСПЕКТА́БЕЛЬНІСТЬ, ності, *ж., заст.* Абстр. ім. до **респекта́бельний.** [Г а н н а:] *Авжеж, вічно якась стриманість, коректність, респектабельність! І нащо тобі ся личина?* (Л. Укр., III, 1952, 720).

РЕСПІРА́ТОР, а, *ч., спец.* Прилад для індивідуального захисту органів дихання від пилу, отруйних випаровувань, газів і т. ін. *Працювати в отрутосховищі слід у халатах, респіраторах або марлевих пов'язках, рукавицях та пилонепроникних окулярах* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 51); *Десь дістав* [Павло] *нового синього комбінезона, захисні сині окуляри і від куряви на груди повісив респіратора* (Кучер, Прощай.., 1957, 477); *Вона відступилася на два кроки, сіла в фотель і зняла марлевий респіратор* (Смолич, I, 1958, 91).

РЕСПІРАТО́РНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до респіратора і респірації. *Заслуговують на увагу.. праці.., що стосуються зміни форменних елементів крові при метаморфозі амфібій та проблеми респіраторного епітелію у ссавців і птахів* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 368); *Лікування цих хворих* [з розладом дихання] *проводиться в так званих респіраторних центрах, що мають належну стаціонарну апаратуру для штучного дихання* (Наука.., 6, 1959, 27).

РЕСПІРАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до респірації. *З допомогою так званої респіраційної камери і точних хімічних аналізів визначено основний обмін речовин в організмі тварини* (Наука.., 12, 1956, 18).

РЕСПІРА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Процес газообміну у людини та тварини.

РЕСПУ́БЛІКА, и, *ж.* 1. Одна з форм державного правління, при якій верховні органи державної влади обираються на певний строк у тому чи іншому порядку. *Шинки й церкви... Оце так воля. І це республіка така?!* (Сос., I, 1957, 359).

△ **Буржуа́зна демократи́чна респу́бліка** — форма державного правління, при якій фактична влада належить буржуазії; **[Наро́дна] демократи́чна респу́бліка** — форма державного правління соціалістичного типу, політичну основу якої становлять народні збори і народні ради. *На місце монархій конституційних чи самодержавних треба заводити демократичні республіки з найвищою інстанцією — плебісцитом* (Хотк., II, 1966, 360); **Радя́нська [соціалісти́чна] респу́бліка; Респу́бліка Рад** — форма державного правління, при якій вся влада належить трудящим в особі Рад депутатів трудящих.— *Революція в Угорщині! — Невже? — Радянську республіку проголошено! — Бела Кун уже по радіо з Леніним розмовляв!* (Гончар, II, 1959, 68); *Працювать, працювать без утоми. Вище прапор Республіки Рад. Нас підтримує в рухові цьому світовий пролетаріат* (Сос., I, 1957, 487).

2. Країна з такою формою правління. *Хто міг ждати, що сталевий врангелівський ніж.. саме зараз з такою силою вріжеться у відкриту спину республіки?* (Гончар, II, 1959, 273); *Де «вільний наймит» лан орав Для ситого магната, Де визиску батіг сичав, Немов змія проклята, Живе, свідома власних прав, Республіка багата* (Рильський, III, 1961, 131); // *яка, чого, перен.,*

рідко. Уживається на означення якої-небудь галузі, сфери знань і т. ін.— *Рушай,— гукнув Чубенко,— рушай, донбасівська республіко!— і погойднувся в сідлі, мов жартома* (Ю. Янов., І, 1954, 285); *Крають даль Гудки республіки труда* (Сос., І, 1957, 461).

3. Національно-територіальна частина, що входить до складу Радянського Союзу і має органи самоуправління. — *Є республік в нас багато, Батьківщина в нас — одна* (Уп., Про Донбас, 1950, 4); *Радянська Україна — республіка високорозвинутої науки і соціалістичної культури* (Ком. Укр., 7, 1968, 15).

РЕСПУБЛІКА́НЕЦЬ, нця, *ч., політ.* 1. Прихильник республіки (у 1 знач). [Р у ф і н:] *Наступить той бог єдиний нам усім на шию, мов східний деспот. Ні, вже я волію державу навіть цезарів найгірших,— хоч я республіканець, як ти знаєш* (Л. Укр., II, 1951, 351); *Революціонер в політиці, полум'яний республіканець і непримиренний ворог пануючої аристократії, Петефі не міг не принести з собою нового погляду на мистецтво* (Перв., З щоденника.., 1956, 115).

2. У буржуазних країнах — член республіканської партії. *..більшовики допускають угоди з буржуазними республіканцями тільки як «виняток»* (Ленін, 14, 1971, 107).

РЕСПУБЛІКАНІ́ЗМ, у, *ч., політ.* Прихильність до республіки (у 1 знач.). *Кадети самі не вірять своєму республіканізмові, і не вірять йому тим паче октябристи й монархісти інших кольорів..* (Ленін, 32, 1973, 373).

РЕСПУБЛІКА́НКА, и, *ж., політ.* Жін. до **республіка́нець.**

РЕСПУБЛІКА́НСЬКИЙ а, е. 1. Стос. до республіки. *Вільгельм II пророкував, що Вітте — це майбутній президент республіканської Росії* (Стельмах, І, 1962, 620); // Який відбувається, діє в межах республіки (у 2, 3 знач.). *Розквіт самодіяльного мистецтва, районові* [районні], *обласні, республіканські огляди його яскраво демонструють побутування цієї творчості серед трудящих* (Рильський, IX, 1962, 195); *Республіканський комітет, більшість обласних редакцій радіомовлення регулярно передають бесіди і лекції, в яких роз'яснюються теоретичні проблеми і практичні завдання, накреслені партією* (Ком. Укр., 4, 1960, 69).

2. Прикм. до **республіка́нець.** *Соціал-демократ ніколи і ні на хвилину не повинен забувати про неминучу класову боротьбу пролетаріату за соціалізм з найбільш демократичною і республіканською буржуазією та дрібною буржуазією* (Ленін, 11, 1970, 69); [П а н с а:] *Забудь свої республіканські мрії* (Л. Укр., II, 1951, 459).

△ **Республіка́нський календа́р** — нове числення часу, запроваджене замість григоріанського календаря 5.X 1793 р. у Франції в період буржуазної революції кінця XVIII ст.

РЕСТАВРА́ТОР, а, *ч.* 1. Фахівець з реставрації (у 1 знач.). *Потьмянілі від часу монети ретельно очистив реставратор, і працівники музею приступили до їх вивчення* (Веч. Київ, 2.I 1961, 3); *Реставратори намагаються відновити авторський лак, а якщо це неможливо, покривають картину новим* (Наука.., 8, 1965, 56); *Один з ранніх малюнків Т. Г. Шевченка — «Жіноча голівка» (1830 р.) вийшов з рук реставраторів таким, що здається, ніби його намальовано зовсім недавно* (Мист., 2, 1956, 38).

2. Прихильник реставрації (у 2 знач.). *Комуністична партія України.. активно виступала проти троцькізму і правих реставраторів капіталізму* (Розв. науки.., 1957, 18); *Замовкнув Арсенал. У ворогів тріумф. Дорого далася їм перемога, і ще дорожче заплатять реставратори історії за своє короткочасне торжество* (Довж., I, 1958, 60).

РЕСТАВРА́ТОРСТВО, а, *с.* Робота реставратора (у 1 знач.).

РЕСТАВРА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **реставра́тор.** *Братній союз радянських народів при керівній ролі партії.. виявився тією непохитною скелею, об яку розбилися всі реставраторські потуги контрреволюції* (Рад. Укр., 17. IX 1949, 2).

РЕСТАВРАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до реставрації. *Реставраційні роботи;* // Признач. для реставрації. *Складність роботи спеціаліста-мікрохіміка реставраційної майстерні полягає в тому, що всі дані про матеріал треба одержувати на основі аналізу крихітних частинок речовини* (Наука.., 8, 1965, 57).

РЕСТАВРА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Відновлення в первісному вигляді творів мистецтва, будівель і т. ін., що були зруйновані, пошкоджені або спотворені при дальших переробках. *Відомо, що мистецтво реставрації виникло досить пізно. Першу спеціальну майстерню було створено тільки в 1778 році у Венеції* (Знання.., 10, 1965, 15); *Відновлення — не єдине завдання реставраторів. Одним з «обов'язків» наукової реставрації є з'ясування року народження картини, прізвища автора, школи* (Наука.., 8, 1965, 57); *Я знав, що держава асигнувала величезні кошти на реставрацію собора, але не хотів уже йому говорити* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 75); // Ремонт чого-небудь, повернення його до стану, придатного для користування. *Люди думали про створення власної держави, а не про реставрацію якогось там мізерного підприємства* (Вільде, Сестри.., 1958, 118); *Реставрація годинників.*

2. Відновлення політичного чи суспільного ладу, що історично віджив або був повалений революцією. *Тепер уже не тільки в СРСР, а й у всіх соціалістичних країнах ліквідовані соціально-економічні можливості реставрації капіталізму* (Ком. Укр., 4, 1961, 9); *Націоналізація ж утруднює реставрацію в економічному відношенні, бо вона знищує всякі перегородки, всю середньовічну власність на землю і пристосовує її до нових з'єднуваних воєдино капіталістичних умов виробництва* (Ленін, 17, 1971, 154); // *іст.* Відновлення правління династії Бурбонів у Франції. *В той час* [1815 р.] *в Америці було багато французів, колишніх бонапартистів, які емігрували після реставрації Бурбонів* (Наука.., 10, 1965, 17).

РЕСТАВРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **реставрува́ти.** * Образно. *Зусиллями багатьох літературознавців реставрована надзвичайно складна мережа історичних, психологічно-творчих зв'язків «Енеїди»* [І. Котляревського], *в яких розкривається її художньо-естетична своєрідність* (Рад. літ-во, 1, 1971, 36); // *у знач. прикм. Реставрована посудина становить широкогорлий горщик з відхиленими назовні вінцями і двома ручками* (Археол., II, 1948, 170); // **реставро́вано,** *безос. присудк. сл. Знамениті собори, що лишилися в Переяславі з давніх часів і являють не тільки історичну, але й архітектурну цінність, реставровано* (Чаб., Шляхами.., 1961, 12); *В Чугуєві на Харківщині реставровано будівлю, в якій жив великий художник І. Ю. Рєпін* (Вітч., 9, 1969, 221).

РЕСТАВРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **реставрува́ти.**

РЕСТАВРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Проводити реставрацію (у 1 знач.). *Найбільша частина моїх наукових праць основується на текстах давніших пам'яток південно-руського письменства, які я відкрив або критично реставрував* (Фр., І, 1955, 41); *— Куди він дивиться?— Сюди, на Пешт. Вірніше, на те зелене поле, де через багато років виростуть квартали Пешта. — Хочете реставрувати?* (Гончар, III, 1959, 267); *Напружена післявоєнна ситуація склалася у колгоспі..*

Треба і степи зорати, і клуби реставрувати, і школи відбудувати (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 43); *Щоб переробити підлоги, треба було мати технологічне устаткування. Робітники знайшли вихід — реставрували стару розчиномішалку, зробили шліфувальну машину* (Роб. газ., 9. IX 1966, 3).

2. Здійснювати реставрацію (у 2 знач.).

РЕСТАВРУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **реставрува́ти.**

РЕСТИТУ́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. *юр.* Повернення кожною з сторін усього, що вона одержала за договором, який згодом визнано недійсним.

2. *юр.* Повернення за мирним договором майна, що було неправомірно вилучене під час війни однією державою з території іншої держави.

3. *біол.* Здатність живого організму відновлювати втрачені частини.

РЕСТОРА́Н, у, *ч.* Приміщення (звичайно з музикою, танцями), де подаються страви та напої. *Банкет відбувався в ресторані, що містився на стадіоні біля парку* (Панч, В дорозі, 1959, 206);— *І ще б вам пасувало дуже сидіти в ресторані, піднімати маленькі скляночки золотого вина і слухати музику...* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 19).

РЕСТОРА́ННИЙ, а, е. Прикм. до **рестора́н.** *Тася неуважно слухала його, всім єством прислухаючись до звуків ресторанного оркестру* (Дмит., Розлука, 1957, 41); // Який проводить свій вільний час у ресторанах. *Коли в кого нероби та хапуги часом виростають, ресторанні лобуряки в сорочках розцяцькованих, то його син знає, для чого живе, він недаром їсть хліб народний...* (Гончар, Тронка, 1963, 68).

РЕСТОРА́НЧИК, а, *ч.* Зменш. до **рестора́н.** *Виїздили ми зранку на машині, оглядали всі цікаві місця.., обідали в маленькому сільському ресторанчику* (Ю. Янов., II, 1958, 88); *Подовгу оповідав* [Отто], *які страви, чудові, вишукані і тендітні, він готував у своєму ресторанчику* (Збан., Таємниця.., 1971, 68).

РЕСТОРА́ТОР, а, *ч., заст.* Власник ресторана. *В вільготних льохах виростають смачні печерички, що їх так охоче закуповують спритні ресторатори Кракова, Любліна, а то навіть і Варшави* (Загреб., Шепіт, 1966, 340); *Всі ресторатори надсилали йому запрошення на розкішні вечері й обіди* (Полт., Повість.., 1960, 545).

РЕСТОРА́ЦІЯ, ї, *ж., заст.* Ресторан. *Купці-шахраї повешталися трохи по ярмарку. Коли добре зголодніли, пішли до ресторації* (Казки Буковини.., 1968, 24); *— Дозвольте мені запросити вас до ресторації... сьогодні, після роботи* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 19).

РЕСУ́РС, у, *ч.* 1. *тільки мн., які, чого.* Запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби. *На базі місцевих ресурсів працює одна з найбільших на Україні паперова Понінківська фабрика* (Цюпа, Україна.., 1960, 245); *Наша країна багата на.. нафтові ресурси і має всі можливості для розвитку нафтохімічної промисловості* (Наука.., 5, 1959, 46); *Наявність значних ресурсів вугілля, залізної і марганцевої руди, вогнетривкої сировини сприяє ще більшому розвиткові в республіці чорної металургії* (Ком. Укр., 3, 1968, 54); // Грошові цінності, джерело фінансових доходів. *Платність фондів, необхідність ефективного використання державного кредиту змушують підприємства проявляти господарську ініціативу, вишукувати резерви, мобілізувати наявні ресурси* (Ком. Укр., 1, 1967, 52); *Щоб утримувати сина в Петербурзі, батькових ресурсів не вистачало* (Черн., Що робити?, перекл. Дукина, 1936, 81).

Приро́дні ресу́рси *див.* **приро́дний.**

2. Засіб, можливість, якими можна скористатися в разі необхідності. *Для розваги у татарської дівчини один лиш ресурс: строї* (Коцюб., I, 1955, 290); *Коли скресли раптово ріки і древній бог весняної грязюки пустив у діло свої ресурси, що ні кінному, ні пішому не стало ходу, куди не поткнись, загули моторизовані армії* (Довж., I, 1958, 355); *Найбільш колоритним, соковитим* [у ролі Кабиці] *був М. Л. Кропивницький, який досягав цього переважно завдяки своїм вокальним ресурсам* (Минуле укр. театру, 1953, 55).

РЕТАРДА́ЦІЯ, ї, *ж., літ.* Композиційний прийом, який полягає у штучному уповільненні розгортання сюжету, дії шляхом введення в художній твір вставних сцен та епізодів, описів природи і т. ін. *Однакові початки рядків (анафори) — один із звичайних засобів творців дум. Таким самим звичним засобом є і ретардація, навмисне уповільнення розповіді* (Рильський, IX, 1962, 227).

РЕТЕ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який виявляє старанність, сумлінність у чому-небудь. *Від сторонніх я чув про Нелю, що дівчина вона ретельна на роботі, безстрашна в бою, сердечна в поводженні з товаришами* (Збан., Незабутнє, 1953, 14); *Це* [молода людина], *певне, ретельний дослідник, новатор і сміливий експериментатор нашої соціалістичної науки* (Ле, Право.., 1957, 8); *Черниш стояв з офіцерами-мінометниками на горбі перед вогневою і.. робив у блокноті якісь помітки. В цей час він був схожий на ретельного студента, що нотує в лабораторії складні важливі процеси* (Гончар, III, 1959, 412); // Який виконує все точно; пунктуальний. *Ввечері другого дня Коцюбинський, ретельний, як завжди, з'явився на засідання точно о восьмій* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 57); *Щоправда, у платежах вони не завжди ретельні* (Рибак, Помилка.., 1940, 35).

2. Виконуваний, здійснюваний дуже старанно, уважно, сумлінно. *Через рік за ретельну роботу товариство набавило мені 5 карбованців на місяць* (Минуле укр. театру, 1953, 30); *У глибині душі Дорош не схвалював надто ретельного навчання Мусадзе, вважаючи, що час для школи вже давно минув* (Собко, Біле полум'я, 1952, 28); // Який здійснюється з урахуванням всіх дрібниць, деталей; грунтовний. *Визначення рівня закупочних цін на сільськогосподарські продукти вимагає ретельного й всебічного економічного обгрунтування* (Ком. Укр., 12, 1964, 33); *Як виявилося, бути втікачами не так-то й просто, потрібна чимала ретельна підготовка* (Юхвід, Оля, 1959, 83); // Надто уважний, пильний. *Есесівка робила ретельний обшук. Вона хижо заглядала в вуха, в ніс, тикала паличкою в волосся, зривала з голови і кидала на підлогу гребінці, куйовдила зачіски* (Хижняк, Тамара, 1959, 168); *За викладанням* [в Київському університеті до революції] *був установлений ретельний нагляд з боку попечителя і міністерства* (Наука.., 8, 1959, 38); // Точно виконаний; чіткий, акуратний. *Першими рівними, ретельними рядками лягли в оправлену в шкіру книжку нотатки про події, які відбулись у ті дні в Чигирині* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 56).

РЕТЕ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість. за знач. **ретéльний** 1. *Романа поставили на апарат, і він, з властивою йому ретельністю, взявся до нової роботи* [телефоніста] (Гончар, III, 1959, 138); *Про його поведінку генерал дуже добре знав, але тримав коло себе за ретельність* (Тют., Вир, 1964, 504).

2. Старанність, сумлінність у чому-небудь. *Тамара писала з такою ретельністю, з такою увагою, як ніколи* (Хижняк, Тамара, 1959, 34); *Зруб комори відзначався особливим добором дерева і ретельністю виконання* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 23); *З особливою увагою і рідкою ретельністю ставився до питань перекладу Фрідріх Енгельс* (Мовозн., VII, 1949, 14).

РЕТЕ́ЛЬНО. Присл. до **ретéльний.** *Різьбярі й малярі заходжуються ретельно коло покрас і статуй* (Л. Укр., II, 1951, 242); *Мироненко витягнув з кишені невеличкий пакуночок, ретельно загорнутий у газету* (Голов., Тополя.., 1965, 71); *Ми повинні ретельно вивчати Сонце — джерело життя на Землі* (Наука.., 6, 1962, 30).

РЕТИ́ВИЙ, а, е. 1. *розм.* Який виявляє надмірну старанність, запопадливість у чому-небудь.— *Покричати ми майстри,— вилаяв себе в думках Гурін.— Сидить у кожному ретивий адміністратор, дай тільки розійтися* (Жур., Вел. розмова, 1955, 12);— *Не хвилюйся. Вже погане минулося.. Є у вас ретиві діячі* (Хижняк, Невгамовна, 1960, 100); // Баский, бадьорий (про коня). *І здається: кінь ретивий Топче наших ворогів* (Метл. і Кост., Тв., 1906, 41).

2. *нар.-поет.* Палкий, гарячий (про серце). *Моє серце ретивеє Печалі не знає* (Чуб., V, 1874, 173).

РЕТИКУЛЯ́РНИЙ, а, е, *мед.* Який утворює кровотворні органи. *Деякі дослідники взагалі заперечують той факт, що ретикулярна формація фільтрує сигнали-імпульси, які надходять у мозок* (Наука.., 12, 1965, 19); *Ретикулярна тканина.*

РЕТИ́НА, и, *ж., мед.* Світлочутлива оболонка ока; сітківка. *Візьміть ретину, вона ізолює з природи коливання світлові* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 103).

РЕТИНІ́Т, у, *ч., мед.* Запалення сітчастої оболонки (ретини) ока.

РЕТИРА́Д, у, *ч., військ., заст.* Те саме, що **ретира́да.**

РЕТИРА́ДА, и, *ж., заст.* 1. *військ.* Відступ. *Гервазій, бачивши, що час почати знов Страшну баталію, що годі ретираду Чинити, розмахнув, щоб двигнуть на громаду Тарана грізного* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 180); *Опинившись на зовнішньому рейді і тільки тут нарешті опам'ятавшись після остовпіння, інтервенти, щоб хоч як-небудь помститись за ганебну свою ретираду, стали безладно обстрілювати Хорли з корабельної артилерії* (Гончар, II, 1959, 50).

2. *військ.* Укріплене місце в кріпосних спорудах і на польових позиціях для оборони на випадок відступу.

3. *ірон.* Ухилення від рішучих дій.

4. Вбиральня.

РЕТИРА́ДНИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **ретира́да.** *Лікарі, які працювали в лікарнях, писали* [у II половині XIX ст.]: «*Вентиляції лікарняних будинків не існує; обладнання ретирадних місць гірше, ніж якби їх зовсім не було*» (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 104).

РЕТИРУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* 1. *заст.* Відступати під час бойових дій. *Він* [російський корпус] *з такою рішучістю і силою натиснув на неприятеля, що французи змушені були ретируватись* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 193).

2. *розм., жарт.* Виходити звідкись, залишати попереднє місце. *Вкрай спантеличений Шерстеневич відкланявся і, розмахуючи порожньою пляшкою, ретирувався. Бальзак полегшено зітхнув* (Рибак, Помилка.., 1956, 143); [Живоглядов:] *Надало мені приїхати на цю вечірку... Краще буде, коли я звідсіль ретируюсь* (Мокр., П'єси, 1959, 266).

РЕТОРОМА́НЕЦЬ *див.* **ретороманці.**

РЕТОРОМА́НКА *див.* **ретороманці.**

РЕТОРОМА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ретороманці.** *У Швейцарії, яка має чотири державні мови — німецьку, французьку, італійську і ретороманську,— всі ці мови знають не те що журналісти Цюріха чи Женеви, а навіть матроси тих пароплавиків, що катають туристів по гірських озерах* (Загреб., Європа 45, 1959, 502).

РЕТОРОМА́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **ретороманець,** нця, *ч.;* **ретороманка,** и, *ж.*). Група народностей, що населяє північно-східну та північну Італію, а також високогірні альпійські райони південно-східної Швейцарії; представники цих народностей. *Той самий автобус, водій якого, круглоголовий ретороманець, за всю дорогу не вимовив жодного слова, повіз їх до перевалу* (Загреб., Європа 45, 1959, 505).

РЕТО́РСІЯ, ї, *ж., політ.* Обмежувальні заходи, застосовувані однією державою до іншої держави (або до її громадян) у відповідь на її несправедливі дії з метою домогтися припинення цих дій.

РЕТО́РТА, и, *ж.* 1. Скляна, фарфорова або металева лабораторна хімічна посудина грушовидної форми з довгим носком, повернутим убік; використовується для перегонки й розкладення речовини нагріванням. *Пили мовчки. Стежили за тим, що відбувалося на столі. Там стояв штатив, підтримуючи реторту з рудою рідиною* (Шовк., Інженери, 1956, 190); *На довгому дощатому столі з перехрещеними ніжками вишикувались у ряд пробірки, колби та реторти, виповнені зразками ґрунтів* (Збан., Переджнив'я, 1960, 8).

2. Вогнетривка посудина різних форм, в яку вміщують матеріали при їх нагріванні в промислових печах. *При сухій перегонці дерева у великих розмірах беруть не скіпочки, а поліна. Ними наповнюють великі залізні посудини — так звані реторти* (Уроки.. хіміка, 1956, 69).

РЕТО́РТНИЙ, а, е. Прикм. до **ретóрта.**

РЕТРАНСЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок. і док., перех., спец.* Здійснювати ретрансляцію. *Краків, Кельце і Закопане ретранслюють телепередачі* (Рад. Укр., 27. VIII 1959, 4); *На спині черепахи прикріплюють мініатюрний радіопередавач. Супутник ловить його сигнал і ретранслює на наземні станції. В такий спосіб можна прокласти шлях черепахи на карті* (Веч. Київ, 17. X 1967, 4).

РЕТРАНСЛЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок., спец.* Пас. до **ретранслюва́ти.**

РЕТРАНСЛЯ́ТОР, а, *ч., спец.* Станція, установка для здійснення ретрансляції. *Не за горами той час, коли до ладу стануть космічні ретранслятори телебачення. Серед них будуть і штучні планети, і наш природний супутник Місяць* (Наука.., 6, 1962, 29).

РЕТРАНСЛЯЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для ретрансляції. *У районах із середньою густотою населення доводиться будувати мережі телевізійних центрів і ретрансляційних станцій, з'єднаних між собою тисячами кілометрів радіорелейних ліній* (Знання.., 9, 1969, 8).

РЕТРАНСЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Проміжне приймання сигналів у системі радіомовного чи телевізійного зв'язку для підсилення їх і наступного передавання. *Антени спрямованої дії широко застосовують для приймання і ретрансляції телевізійних передач, для радіорелейних ліній зв'язку та ін.* (Радіолокація.., 1958, 38); *За допомогою штучних супутників здійсниться ретрансляція на великі відстані ультракоротких радіохвиль, а отже, і телебачення, істотно збільшиться ємність каналів далекого зв'язку* (Наука.., 5, 1962, 10).

РЕТРАНШЕМЕ́НТ, у, *ч., військ., заст.* Військове укріплення, розміщене за головною позицією для підсилення внутрішньої оборони. *Лаштували* [козаки] *старі, недавно одержані, запорозькі гармати, що після зруйнування Січі зберігалися на Новосіченському ретраншементі* (Добр., Очак. розмир, 1965, 83); *Залишки ретраншементів ще й досі є на Великій Хортиці* (Наука.., 9, 1967, 38).

РЕТРОГРА́Д, а, *ч., книжн.* Ворог прогресу, всього передового; реакціонер. *Не подумайте, що я ретроград. Але ж без поваги до того, що зроблено старшими, без добрих традицій наша молодь далеко не піде* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 54).

РЕТРОГРА́ДКА, и, *ж., книжн.* Жін. до **ретрогра́д.**

РЕТРОГРА́ДНИЙ, а, е, *книжн.* 1. Ворожий прогресові, всьому передовому; реакційний. *Д. Ганкевич.. впадає в патетичний тон, оскаржуючи негуманні способи боротьби всяких консервативних і ретроградних партій* (Л. Укр., VIII, 1965, 272); *Вже перші твори Франка йшли наперекір тодішнім читацьким смакам, але він вирішив служити загальнолюдським поступовим гуманним ідеям. Через те зустрів ненависть ретроградних людей* (У. Кравч., Вибр., 1958, 428).

2. Спрямований назад, у протилежному до основного напрямку; зворотний. *Тепер відомо, що тільки супутники Урана і Нептуна мають ретроградний рух. Вони обертаються навколо осі у протилежний бік обертання планети* (Курс заг. геол., 1947, 15); // Спрямований на розгляд того, що відбулося раніше. *Останнім часом проблемісти все більше уваги приділяють* [шаховим] *задачам на ретроградний аналіз, в яких з різною метою треба відшукати попередні ходи* (Наука.., 7, 1971, 62).

РЕТРОГРА́ДНІСТЬ, ності, *ж., книжн.* Абстр. ім. до **ретрогра́дний** 1. *М. Драгоманов, розповідаючи про свої стосунки з галицькими народовцями, показував їхню ретроградність, ідейну неміч, відірваність від народних інтересів та заскорузлість* (Рад. літ-во, 6, 1964, 47).

РЕТРОГРА́ДНО, *книжн.* Присл. до **ретрогра́дний.** *Тодішня галицька україно́фільська література, убога і ретроградно консервативна, не дуже, мабуть, могла задовольнити такого парубка, як Франко, що прагнув широкої освіти і поступу* (Крим., Вибр., 1965, 438).

РЕТРОГРА́ДСТВО, а, *с., книжн.* Ворожість до прогресу, до всього передового; реакційність. *В таких хвилях він важко сумує і нарікав на нерозвитість* [нерозвиненість] *і ретроградство суспільності* (Фр., III, 1950, 258).

РЕТРОСПЕКТИ́ВНИЙ, а, е, *книжн.* Який містить у собі розгляд минулих подій; звернений у минуле. *Як завжди, цікаво будується сюжет* [роману Н. Рибака «Час сподівань і звершень»], *як завжди — численні внутрішні монологи і ретроспективні описи* (Рад. літ-во, 1, 1964, 40); *Останнім часом став хорошою традицією ретроспективний показ кращих радянських фільмів, що становлять кінокласику* (Мист., 5, 1968, 36); *Створення ретроспективного відділу виставки дало наочну можливість відчути ті принципові засади, які не просто започаткували монументальне мистецтво України, а й визначили його напрямок* (Літ. Укр., 22.IV 1969, 2).

РЕТРОСПЕКТИ́ВНО, *книжн.* Присл. до **ретроспекти́вний.** *В основному зберігаються вони* [фольклорні народно-розмовні звороти] *лише при описах сцен сільського життя, відтворюваних ретроспективно і здебільшого через призму сприймання героїв* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 485); *Смерть автора «Енеїди» була великою втратою для української літератури. Вона спонукала глянути на Котляревського ретроспективно й оцінити його спадщину критеріями вічності* (Вітч., 9, 1969, 150).

РЕТРОСПЕ́КЦІЯ, ї, *ж., книжн.* Погляд у минуле, аналіз минулих подій, вражень і т. ін. *Дитинство і юність Сеспеля показано у формі записів у щоденнику, в мріях героя, в ретроспекціях через спогади і листи* (Вітч., 3, 1963, 185); *Обмеживши дію рамками двох днів, романіст* [Ю. Шовкопляс] *змушений майже на кожному кроці звертатися до прийому ретроспекції* (Літ. Укр., 5.II 1963, 3).

РЕ́ТУШ, і, *ж.* 1. *фот.* Виправлення, підмальовування картин, фотознімків і т. ін. олівцями, фарбами або зішкрібанням чи хімічною обробкою. *Чорна анілінова фарба дає ретуш, що не змивається при наступній обробці фотовідбитків* (Довідник фот., 1959, 187).

2. *архл.* Обробка каменя сколюванням.

РЕТУШЕ́Р, а, *ч.* Фахівець з ретушування. *Уже існує і працює багато типів кольороподільних і кольорокоректуючих машин, які майже повністю заступили ретушерів і дають можливість одержувати значно кращі репродукції* (Наука.., 3, 1967, 48); *Юнаки й дівчата працюють на всіх процесах виготовлення книжки: лінотипістами, верстальниками, ретушерами* (Літ. Укр., 27.VI 1969, 2).

РЕТУШО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ретушува́ти.** *У порівн. *А за тими горами знов виступають верхи, вже темні, а там далі сизі, вкриті туманом, неначе ретушовані карандашем* [олівцем] *в далекій перспективі* (Н.-Лев., II, 1956, 397).

РЕТУШУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Який використовується для ретушування. *Ретушувальною фарбою ретушують тоді, коли треба покрити значну площу на негативі* (Довідник фот., 1959, 186).

РЕТУШУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ретушува́ти.** *Для ретушування використовують олівці, тонко відточені за допомогою наждачної шкурки* (Довідник фот., 1959, 186).

РЕТУШУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех. і без додатка.* Піддавати що-небудь ретуші. *Ретушують олівцем у тих місцях негатива, які вимагають збільшення густини. Воно* [ретушування] *полягає в нанесенні дуже дрібних точок або хвилястої лінії, сітки і т. д.* (Довідник фот., 1959, 186); *Фотографію-велетень друкують по частинах, які потім склеюють і ретушують* (Веч. Київ, 4.III 1966, 2).

РЕТУШУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **ретушува́ти.**

РЕТЯЗО́К *див.* **ретязьо́к.**

РЕ́ТЯЗЬ, я, *ч., заст.* Ланцюг. [Г о р д і й:] *Прийшов, а хазяїн як почав мене ретязем катувать... Ось як списав спину. (Підніма сорочку і показує)* (Кроп., IV, 1959, 333); *Сивоок лише тепер зміг запримітити, що срібне перехрестя почеплене було в чужинця за шию на довгім тонкім, теж, певно, срібнім ретязі* (Загреб., Диво, 1968, 46); // *тільки мн.* Кайдани. *Скажи, пташино: ти літала Через моря, лани, ліси, — Чи то ж уваги не звертала На край чудовної краси: Де стільки років люд нещасний У тяжких ретязях кона* (Граб., I, 1959, 263); // *діал.* Залізний засув. *Як проїздили край двора, То бачили, як пан запер На ретязь браму* (Фр., X, 1954, 327).

◇ **Увірва́вся ре́тязь** — кінчилось терпіння. [А н н а:] *Я тому замкнулася в твердиню неприступну, щоб не посмів ніхто сказать: «ба, звісно, зраділа вдівонька,— ввірвався ретязь!»* (Л. Укр., III, 1952, 393).

РЕТЯЗЬО́К, зька́, *рідко* **РЕТЯЗО́К,** зка́, *ч., заст.* Зменш. до **ре́тязь.** *Чабан гнеться за шапкою, і від його почорнілого шитого пояса, погойдуючись на ретязькові, самотньо відділяється ріжок з добрим дьогтем* (Стельмах, I, 1962, 44); *За ним* [начальником гестапо] *увійшов, ведучи на ретязку здорового собаку, огрядний рижий Роберт, його перекладач* (Хижняк, Тамара, 1959, 118); *Образно. *Крізь віти груші де-не-де просвічує тоненький ретязьок місяця* (Вас., II, 1959, 162).

РЕФЕРА́Т, у, *ч.* 1. Короткий усний або письмовий виклад наукової праці, результатів наукового дослідження, змісту книги і т. ін. *В рефераті старанно наголошується саме на тих моментах праці Драгоманова, де мова йде про проблеми вільного розвитку народностей і націй* (Укр. літ. критика.., 1959, 332).

2. Доповідь на будь-яку тему, написана, зроблена на основі критичного огляду літературних та інших джерел. *Безпосередньо пов'язуючи геніальну творчість*

Шевченка з поезією українського народу, з його музикою, А. В. Луначарський дав надзвичайно високу оцінку цій поезії й музиці в рефераті «Великий народний поет» (Рильський, IX, 1962, 216); — *Його реферат про організацію сільського господарства зацікавив науковий світ* (Смолич, I, 1958, 50).

РЕФЕРАТИ́ВНИЙ, а, е. Який викладає зміст чого-небудь у вигляді реферату; який містить у собі реферат, реферати (у 1 знач.). *Велику бібліографічну допомогу читачам.. подають довідкові бібліографічні видання з технічної літератури: реферативні журнали, які видає Інститут наукової інформації Академії наук СРСР* (Наука.., 8, 1958, 31).

РЕФЕРА́ТНИЙ, а, е. Стос. до реферату.

РЕФЕРЕ́НДУМ, у, *ч., політ.* Всенародний опит з найважливіших питань державного життя. *Нарешті настав день референдуму. Полковник.. розпорядився створити в місті всі умови для максимальної участі жителів у референдумі* (Собко, Запорука.., 1952, 185).

РЕФЕРЕ́НТ, а, *ч.* 1. Особа, яка складає або читає де-небудь реферат. *В той вечір були прочитані два реферати, зложені молодими членами нашого товариства... Ніхто з нашого товариства, навіть сам референт, не знав, хто власне схований під псевдонімом Чудака* (Л. Укр., VIII, 1965, 207).

2. Службова особа, що є доповідачем, консультантом з певних питань. — *Та ви тільки не перебільшуйте труднощів. Для специфіки у нас у штаті є референт* (Ле, Міжгір'я, 1953, 418).

РЕФЕРЕ́НЦІЯ, ї, *ж.* 1. Довідка, відзив про колишню службу, роботу.

2. У капіталістичних країнах — довідка про платоспроможність певної фірми чи особи.

РЕ́ФЕРІ, *невідм., ч., спорт.* Суддя спортивних змагань. *Точно о четвертій двадцять розітнувся перший (довгий) свисток рефері* (Смолич, I, 1947, 36); *Бійці стоять у центрі рингу. Хвилюються. Рефері — між ними* (Веч. Київ, 5.V 1971, 3).

РЕФЕРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **реферува́ти** [1].

РЕФЕРУВА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **реферува́ти** [1]. *Вони* [електроннообчислювальні машини] *можуть, наприклад, широко використовуватися з метою інформаційно-бібліографічного пошуку, реферування книг і журналів* (Наука.., 7, 1964, 11).

РЕФЕРУВА́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **реферува́ти** [2].

РЕФЕРУВА́ТИ [1], у́ю, у́єш, *недок., перех.* Робити реферат, короткий виклад чого-небудь. [Г е р р і с о н:] *Ви читали сьогоднішню газету..?* [М е к д у г е л:] *Напевне, читав мій секретар, а він ще не реферував мені сьогоднішньої преси* (Ірчан, I, 1958, 217).

РЕФЕРУВА́ТИ [2], у́ю, у́єш, *недок., спорт.* Виконувати обов'язки рефері.

РЕФЕРУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **реферува́ти** [1].

РЕФЛЕ́КС, у, *ч.* 1. *фізл.* Реакція живого організму людини чи тварини на зовнішнє подразнення, яка відбувається за участю центральної нервової системи. *Кожна реакція організму тварини відбувається за принципом рефлексу, тобто є відповіддю на зовнішні впливи* (Психол., 1956, 9); *Вперше ідея рефлексу до вивчення психічної діяльності була застосована І. М. Сєченовим* (Наука.., 2, 1960, 50); *Змучений вкрай Смаковими рефлексами, Кинув* [виделку] *на стіл: — Щоб ти* [повар] *сказився З своїми біфштексами! Цупиш, гризеш, як постіл!* (С. Ол., Вибр., 1959, 203); // Несвідома мимовільна реакція, викликана зовнішнім подразником. *І знову (це вже було рефлексом) вона посміхнулася, але в той же час погасила усмішку, поправила волосся, що впало на обличчя* (Тют., Вир, 1964, 425).

△ **Безумо́вний рефле́кс** *див.* **безумо́вний; Ланцюго́вий рефле́кс** *див.* **ланцюго́вий; Умо́вний рефле́кс** *див.* **умо́вний.**

2. *мист.* Зміна забарвлення предмета, яка виникає, коли світло, відбившись від навколишніх об'єктів, падає на цей предмет. *Мряка поволі підносилася, а, пронизана червоним блиском, зависала над могилами рожевим рефлексом, як мрії, надії й бажання молодості* (Кобр., Вибр., 1954, 186); *Жовтаво-червоні відтінки на верхів'ї дерев, що були ніби рефлексами сонця над заходом, свідчили про прив'ядання в природі* (Вільде, Сестри..., 1958, 24).

3. Наслідок, результат чого-небудь; вторинне явище, викликане іншим явищем. *Такий був перший організаційний рефлекс нашого міста на визволення* (Тудор, Вибр., 1949, 345); *Встановленим фактом є зв'язок уражень глоткових мигдаликів з ураженням серця, так званий тонзило-кардіальний рефлекс* (Знання.., 12, 1966, 4); // Вплив чого-небудь на щось. *Ми мусимо бачити у «Народних оповіданнях»* [М. Вовчка] *більш мимовільний рефлекс російської літератури школи Тургенєва* (Драг., I, 1970, 157).

РЕФЛЕКСА́ЦІЯ, ї, *ж., лінгв.* Історично закономірна поява звука на місці давнього звука в певній позиції. *Рефлексація напружених зредукованих голосних перед йотом у відкритих складах.*

РЕФЛЕКСИ́ВНИЙ, а, е. Те саме, що **рефлекти́вний.** *Аж кривився* [Захар], *кородячись від якихось рефлексивних болів у зовсім заговєній рані в плечі* (Ле, Право.., 1957, 161).

РЕФЛЕ́КСІЯ, ї, *ж.* 1. Самоаналіз, роздуми людини над власним душевним станом. *Коли в Шевченка знов з'являються рефлексії, він перемагає їх, вважаючи, що краще плекати надію, підтримувати ілюзію, ніж іти на компроміс з ворогом* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 594); *Для героїв обох повістей* [А. Головка] *характерні душевна роздвоєність, непослідовність дій, постійні рефлексії* (Іст. укр. літ., II, 1956, 433).

2. В ідеалістичній філософії — відображення, а також дослідження процесу пізнання.

3. *мист., рідко.* Те саме, що **рефле́кс** 2.

РЕФЛЕ́КСНИЙ, а, е, *спец.* Пов'язаний з відбиттям якої-небудь енергії (світла, радіохвиль). *Рефлексний фотопапір використовують для одержання копій в обернених густинах, тобто на ньому утворюється негативне зображення* (Довідник фот., 1959, 166).

△ **Рефле́ксний радіоприйма́ч** — приймач, побудований за рефлексною схемою; **Рефле́ксна схе́ма** — схема радіотехнічного пристрою, в якому одна і та ж лампа служить для підсилення на високих та низьких частотах.

РЕФЛЕКСО́ЛОГ, а, *ч., псих.* Фахівець з рефлексології.

РЕФЛЕКСОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е, *псих.* Стос. до рефлексології.

РЕФЛЕКСОЛО́ГІЯ, ї, *ж., псих.* Механістичний напрям у психології початку XX ст., представники якого зводили психічну діяльність людини до сукупності рефлексів, викликаних зовнішнім впливом. [Р у ж н и й:] *Сьогодні — до Києва?* [Ж е к а:] *Неодмінно! Купа негайних справ: фізіологія, рефлексологія, профком, студком, домком...* (Мам., Тв., 1962, 401).

РЕФЛЕКТИ́ВНИЙ, а, е. 1. Який відбувається, проходить і т. ін. мимовільно, несвідомо. *Рефлективні рухи.*

2. *мист.* Стос. до рефлексу (у 2 знач.)

РЕФЛЕКТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **рефлекти́вний.**

РЕФЛЕКТИ́ВНО. Присл. до **рефлекти́вний** 1. — *Ну, що ж,— посміхнувшись, розвів руками слідчий. — Я,*

власне, так, між іншим, чисто рефлективно вирвалося. Прошу вибачення (Коз., Листи.., 1967, 219).

РЕФЛЕКТО́МЕТР, а, *ч., фіз.* Прилад для визначення коефіцієнта відображення світла.

РЕФЛЕ́КТОР, а, *ч.* 1. Пристрій, що змінює напрям та інтенсивність світлового проміння в освітлювальних приладах, радіохвиль у радіотехнічних пристроях і т. ін. *Рефлектор призначений для створення потужного світлового променя, а тому він має ввігнуту форму і дзеркальну поверхню* (Автом., 1957, 235); // Відбивач світла у формі ввігнутого дзеркала. *Прибіг лікар, дудочку в ухо, рефлектора на лоба* (Вишня, I, 1956, 420); *В 1956 році в Алжірі французи побудували сонячну батарею, яка складалася з параболічного рефлектора,.. обладнаного 114 алюмінієвими дзеркалами* (Знання.., 11, 1965, 28).

2. Обігрівальний прилад, що складається з електричної лампи з відбивачем.

3. *астр.* Телескоп, що дає зображення за допомогою відбивного ввігнутого дзеркала. *Телескопи поділяються на рефрактори, в яких збільшення кута зору досягається за допомогою системи лінз, і рефлектори, головну частину яких становить параболічне дзеркало* (Курс фізики, III, 1956, 308).

РЕФЛЕ́КТОРНИЙ, а, е. Стос. до рефлектора.

РЕФЛЕКТО́РНИЙ, а, е. Стос. до рефлексу (у 1 знач.). *Інстинктивна поведінка являє собою не що інше, як ланцюговий рефлекс, тобто ряд послідовних рефлекторних рухів* (Психол., 1956, 15); *У наш час класична рефлекторна теорія поповнилася дуже важливими новими фактами* (Знання.., 4, 1971, 13); // Який відбувається, проходить і т. ін. мимовільно, несвідомо.

△ **Рефлекто́рна дуга́** — шлях, яким іде нервовий імпульс. *Будь-яка реакція-відповідь на подразнення нервової системи називається рефлексом і здійснюється по певних нейронних шляхах, які складають рефлекторну дугу* (Наука.., 9, 1962, 33).

РЕФЛЕКТО́РНО. Присл. до **рефлекто́рний.** *Дослідами радянських авторів встановлено, що тироксин підвищує обмін речовин в організмі, діючи рефлекторно через центральну нервову систему* (Мед. ж., XXIII, 2, 1953, 21); *Кисень.. діє на рецептори слизової оболонки носа і рефлекторно збуджує дихальний центр* (Хвор. дит. віку, 1955, 33); — *Зараз ви рефлекторно сприймаєте всякі думки як ворожі вам* (Ле, Міжгір'я, 1953, 346).

РЕФЛЕКТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. Реагувати на зовнішні подразнення рефлексом (у 1 знач.).

2. Створювати кольоровий відтінок на предметі відбиттям світла, що падає від якихось об'єктів. *Дослідження показали, що червонувате забарвлення Марса зумовлене не ефектами, які виникають у навколоземній атмосфері,— його рефлектують світлі й темні плями на планеті* (Веч. Київ, 25.X 1968, 4).

РЕФЛЕКТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **рефлектува́ти.**

РЕФО́РМА, и, *ж.* 1. Перетворення, зміна, нововведення, яке не знищує основ існуючої структури. *Першим завданням, що постало перед болгарськими мовознавцями безпосередньо після визволення* [від фашистського ярма], *була реформа орфографії* (Мовозн., XIV, 1957, 131); *Педагогічні ідеї Остроградського про реформу народної освіти.. не втратили значення і в наші дні* (Знання.., 1, 1966, 13); *Економічна реформа і перехід на п'ятиденний робочий тиждень відкривають можливості для більш масового охоплення трудящих заняттями фізичною культурою і спортом* (Ком. Укр., 8, 1967, 67); *Петровська грошова реформа стала важливим кроком у впорядкуванні монетної справи в Росії* (Наука.., 12, 1960, 6).

2. Політичне перетворення, що здійснюється панівним класом без порушення основ існуючого ладу; // Скасування кріпосного права в Росії в 1861 р. *Реформа 1861 року лишилася тільки реформою через крайню слабість, несвідомість, розпорошеність тих суспільних елементів, інтереси яких вимагали перетворення* (Ленін, 20, 1971, 158).

РЕФОРМА́ТОР, а, *ч.* 1. Особа, що проводить реформу в якій-небудь галузі. *В літературі він* [Т. Шевченко] *був великий реформатор, творець нових напрямів, стилів, жанрів* (Вітч., 3, 1964, 120); *Ім'я К. С. Станіславського — великого реформатора сцени, видатного режисера, актора, творця системи — науки про закони сценічного мистецтва — широко відоме всьому світові* (Мист., 6, 1965, 38).

2. Діяч або прихильник реформації. *Левицький був православним і католиком, реформатором і протестантом, буддистом і магометанином разом* (Скл., Карпати, II, 1954, 307); *Особа чеського реформатора й проповідника* [Яна Гуса] *зацікавила Шевченка передусім своєю революційною діяльністю* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 189).

РЕФОРМА́ТОРКА, и, *ж.* Жін. до **реформа́тор.**

РЕФОРМА́ТОРСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **реформа́тор** 1. *Революційна, реформаторська роль Т. Г. Шевченка в історії української мови в тому й полягає, що він.. підніс самий рівень розвитку, значення української літературної мови .., незмірно її збагатив* (Нар. тв. та етн., 2, 1965, 36); *Праця Амвросія Максиміліановича* [Бучми] *у кіно в роки його становлення мала реформаторське значення для розвитку майстерності кіноактора і здобула визнання далеко за межами нашої Вітчизни* (Мист., 1, 1957, 30).

2. Стос. до реформи, пов'язаний з нею. *..реформаторський шлях є шлях затягувань, зволікань..* (Ленін, 11, 1970, 35); *І увесь той російський реформаторський лібералізм і демократичне народолюбіє стали на тверду основу після Гоголя* (Драг., I, 1970, 126).

РЕФОРМА́ТСТВО, а, *с., рел.* Один із різновидів протестантства, що виник у західному християнстві у зв'язку з реформацією як протест проти католицизму. *Пан Ван Дорн, один із тих небагатьох голландців, котрі зберегли вірність римському престолові й не перекинулись від католицької церкви до.. реформатства* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 481).

РЕФОРМА́ТСЬКИЙ, а, е, *рел.* Стос. до реформатства.

РЕФОРМАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до реформації. *У передових людей у Європі порвалась укінець віра християнська й виробилась думка про природний і безупинний поступ в історії. Та думка була плодом старих змін і революцій, найбільш революцій реформаційного часу* (Драг., II, 1970, 74); *Реформаційні настрої поволі замінювалися зовсім іншими настроями* (Ле, Наливайко, 1957, 26).

РЕФОРМА́ЦІЯ, ї, *ж.* Широкий соціально-політичний рух проти феодалізму в Західній і Центральній Європі в XVI ст., який набув форми релігійної боротьби проти католицької церкви, папської влади. *На початок реформації католицька церква була феодальною власницею значної частини англійської землі* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 720); *Широченні плани доби реформації диктувалися потребами внутрішнього стану країни* (Ле, Наливайко, 1957, 26).

РЕФО́РМЕНИЙ, а, е. Стос. до реформи.

РЕФОРМІ́ЗМ, у, *ч., політ.* Опортуністична, ворожа марксизмові течія у робітничому русі, що відкидає революційну класову боротьбу, соціалістичну революцію, обстоюючи дрібні реформи, які не зачіпають основ капіталістичного ладу. *Опортуністи давно підготовляли*

крах II Інтернаціоналу, заперечуючи соціалістичну революцію і підмінюючи її буржуазним реформізмом (Ленін, 26, 1972, 2); *Жовтнева революція завдала величезного удару ідеології опортунізму і реформізму в робітничому русі, соціал-шовінізму і буржуазному націоналізму* (Вісник АН, 10, 1957, 3).

РЕФОРМІ́СТ, а, *ч., політ.* Прихильник реформізму. *Програма нашої партії розкриває справжню суть імперіалізму, всю брехливість нових теорій про капіталізм, що їх пропагують буржуазні ідеологи, реформісти і опортуністи* (Ком. Укр., 9, 1961, 18).

РЕФОРМІ́СТКА, и, *ж., політ.* Жін. до **реформі́ст.**

РЕФОРМІ́СТСЬКИЙ, а, е, *політ.* Прикм. до **реформі́ст** і **реформі́зм.** *Буржуазні і дрібнобуржуазні, реформістські партії всіма способами відгороджують народ від політичної діяльності* (Ком. Укр., 10, 1967, 19); *Створенню партії передували величезна ідейно-теоретична робота Леніна, критика ним дрібнобуржуазного народницького соціалізму, безкомпромісна боротьба проти реформістських та інших опортуністичних течій* (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 34); *Всупереч спробам буржуазних і реформістських ідеологів погасити революційний дух робітничого класу соціальні конфлікти дедалі більше загострюються* (Наука.., 2, 1973, 35); // Власт. реформістові. *Юридична наука покликана вести боротьбу з сучасною буржуазною правовою ідеологією, реформістськими, ревізіоністськими і догматичними поглядами й концепціями в галузі держави і права* (Ком. Укр., 6, 1967, 83).

РЕФОРМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **реформува́ти.** *Він тільки що покинув недавно перед тим реформовану давню Київську академію, щоб піти на село на парафію* (Н.-Лев., III, 1956, 12).

РЕФОРМУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **реформува́ти.** *Під реформуванням Росії Столипін розумів таку зміну, щоб на селі лишилися тільки вдоволені поміщики, вдоволені куркулі і глитаї та роздроблені, забиті, безпорадні і безсилі наймити* (Ленін, 23, 1972, 253); *Зображаючи Володимира і його прибічників, Прокопович, звичайно, мав на увазі Петра І та його уряд, що став на шлях реформування російського життя* (Іст. укр. літ., I, 1954, 102).

РЕФОРМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Змінювати що-небудь шляхом реформи (реформ); перетворювати, перебудовувати. *Розклад кріпосного господарства, безперервне посилення масового селянського руху змусили царизм реформувати управління державними селянами* (Іст. УРСР, I, 1953, 390).

РЕФОРМУВА́ТИСЯ, у́ється, *тільки недок.* Пас. до **реформува́ти.**

РЕФРАКТО́МЕТР, а, *ч., фіз.* Прилад для вимірювання показника заломлення променів світла у прозорих рідинах і твердих тілах.

РЕФРАКТОМЕТРИ́ЧНИЙ, а, е, *фіз.* Прикм. до **рефракто́метр.** *Процес змочування* [твердих поверхонь] *вивчався різними методами на одних і тих же речовинах. Були застосовані термохімічний, рефрактометричний, інтерферометричний методи визначення зв'язаної води* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 255).

РЕФРА́КТОР, а, *ч., астр.* Телескоп, об'єктив якого складається з лінз. *Телескопи поділяються на рефрактори, в яких збільшення кута зору досягається за допомогою системи лінз, і рефлектори, головну частину яких становить параболічне дзеркало* (Курс фізики, III, 1956, 308).

РЕФРА́КТОРНИЙ, а, е, *астр.* Прикм. до **рефра́ктор.**

РЕФРАКЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до рефракції.

РЕФРА́КЦІЯ, ї, *ж.* 1. *фіз.* Заломлення променів світла, що проявляється в уявному зміщенні віддалених предметів, а іноді в уявному зміненні їх форми.

2. *астр.* Уявне зміщення небесного світила, що відбувається внаслідок заломлення променів світла в земній атмосфері.

3. *фіз.* Здатність оптичної системи ока заломлювати світлові промені, змінювати їх напрям. *При користуванні звичайними окулярами лікарі зустрічаються з чималими труднощами, коли їх треба призначити при значній різниці в рефракції між обома очима* (Знання.., 6, 1968, 12).

4. *фіз.* Поступова зміна напрямку звукових коливань у міру поширення хвилі в атмосфері або у воді. *Радіохвилі, переходячи з одного шару атмосфери в інший, який має іншу густість, вологість і температуру, заломлюються подібно до того, як заломлюється промінь світла, переходячи з одного прозорого середовища в інше. Це явище зветься рефракцією* (Наука.., 7, 1957, 7).

РЕФРЕ́Н, у, *ч.* 1. *літ.* Рядок або кілька рядків, які повторюються в кінці кожної строфи чи групи строф. *Рефрен у вірші П. Тичини — це немовби крила вірша, що дають розмах думці, причому рефрен цей міцно входить у композиційну структуру твору* (Рад. літ-во, 7, 1967, 46); // У прозових творах — фраза, яка повторюється, щоб наголосити певну думку, звернути на неї увагу. *Кожний розділ твору має свої рефрени так само, як їх мають багато народних пісень* (Мова і стиль «Вершників», 1955, 71); // Слова пісні, що повторюються після кожного куплету; приспів. *Рефрен у пісні «Чи я тобі, дочко, добра не бажаю» нагадує народні голосіння* (Укр. клас. опера, 1957, 197); *Не менш важливу роль, аніж заспів у пісні, відіграє рефрен, чи приспів, який нерідко має свою цілком самостійну словесну та музичну завершеність і щоразу мовби уточнює, підсумовує попередні емоції* (Рад. літ-во, 5, 1958, 26); // *перен., розм.* Те, що постійно повторюють, про що постійно говорять. *«Я не силую», «я маю», «мені вільно», — ось вічний рефрен усіх ліберальних бесід* (Фр., XVI, 1955, 28).

2. Музична форма рондо, для якої характерне кількаразове повторення основної теми.

РЕФРИЖЕРА́ТОР, а, *ч.* 1. Частина холодильної установки, в якій відбувається випаровування рідини і утворення внаслідок цього низької температури; // Камера для зберігання чого-небудь при низькій температурі. *Рефрижератори і кладові* [криголама] *розраховані на зберігання річного запасу продуктів* (Наука.., 12, 1956, 21); *Руйнування мікробних тіл проводилося розтиранням їх протягом години з соляним піском. Розтерту масу заливали фізіологічним розчином і залишали для екстракції в рефрижераторі на 24 год.* (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 42).

2. Транспортний засіб з холодильними машинами для перевезення продуктів, що швидко псуються. *Китобійна база складається з вантажного судна, танкера, рефрижератора і великого пасажирського пароплава* (Наука.., 8, 1959, 17); *Далеко в морі повільно сунувся рефрижератор* (Донч., III, 1956, 359).

РЕФРИЖЕРА́ТОРНИЙ, а, е. Прикм. до **рефрижера́тор** 1. *Освоєно виробництво нових верстатів-автоматів, автоматичних ліній для заводів сільськогосподарського машинобудування, траулерів з рефрижераторними установками* (Рад. Укр., 23.I 1957, 1); // Оснащений рефрижератором. *Бригада .. споруджує корпуси рефрижераторних траулерів-рибозаводів* (Наука.., 2, 1959, 36); *Свіжі банани та ананаси відправлено рефрижераторними поїздами в різні промислові центри країни* (Рад. Укр., 11.I 1961, 3).

РЕФУЛЁР, а, *ч., техн., заст.* Землесосний снаряд для виведення грунту через трубопровід під час днопоглиб-

лювальних робіт. *Внизу, в затоці, працює дужий пароплав-рефулер «Могутній»* (Донч., II, 1956, 80).

РЕ́ХКАННЯ, я, *с., діал.* Дія за знач. **ре́хкати.**

РЕ́ХКАТИ, аю, аєш, *недок., діал.* Кумкати.

РЕ́ХКІТ, коту, *ч., діал.* Те саме, що **ре́хкання.** *Рехкіт жаб ніссяз річки широко по росистій траві* (Фр., I, 1955, 221).

РЕЦЕНЗЕ́НТ, а, *ч.* Автор рецензії. *У видавництві велося так, що авторові книжки не називали рецензента* (Жур., Звич. турботи, 1960, 10); // Той, хто спеціально пише рецензії, відгуки для преси. *Після спектаклю мене не випустили з театру, прийшли рецензенти і в один голос сказали, що моє місце на кону* (Збірник про Кроп., 1955, 64); *Реп'яшок задовольнився скромною долею театрального рецензента і чекав своєї щасливої зірки* (Мокр., Сто.., 1961, 93).

РЕЦЕНЗЕ́НТКА, и, *ж.* Жін. до **рецензе́нт.** *Власне, тепер (як кажуть газети) втратив* [«Вестник Европы»] *свою рецензентку* (Л. Укр., V, 1956, 342).

РЕЦЕНЗЕ́НТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **рецензе́нт;** // Належний рецензентові. — *Ану лишень утни!.. Казали у дворі гиндики, Що ніби ти співать мастак великий,— пробурчав редактор місцевої газети, вмощуючись на рецензентському місці* (Вас., I, 1959, 371).

РЕЦЕ́НЗІЙКА, и, *ж.* Зневажл. до **рецензія.** *З'являються рецензійки, що переказують зміст і безугавно вихваляють саме недолугі творіння* (Літ. Укр., 29.XI 1968, 3).

РЕЦЕНЗІ́ЙНИЙ, а, е. Характерний для рецензії; схожий на рецензію. *Рецензійний характер критики.*

РЕЦЕ́НЗІЯ, ї, *ж.* Стаття, що аналізує і оцінює який-небудь твір, спектакль, концерт і т. ін. *А його рецензії на мою гру, хоч були завжди «хвалебні», але хай бог простить йому їх стиль* (Л. Укр., III, 1952, 698); *В театральних рецензіях письменник* [Карпенко-Карий] *відстоював принципи реалізму сценічного мистецтва і драматургії, проголошені і науково обгрунтовані великими російськими критиками* (Іст. укр. літ., I, 1954, 446); *На сторінки світової преси вже вийшли перші рецензії на конкурсні фільми, перші відгуки* (Літ. Укр., 9.VII 1965, 1); // Критичний розбір твору, праці з метою рекомендації їх до друку, захисту і т. ін.; відзив. *Потрібна ще одна, офіціальна рецензія, щоб пустити рукопис до друку* (Донч., VI, 1957, 614); *Я попросив видавництво, яке збиралось випустити чергове перевидання «Господарства доктора Гальванеску», попереду відправити книгу на рецензію* (Смолич, VI, 1959, 27).

РЕЦЕНЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **рецензува́ти.** *Тон задають у колективі, і зокрема в рецензованій нами виставі, ветерани театру* (Мист., 1, 1959, 16).

РЕЦЕНЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рецензува́ти.** *Треба покінчити з благодушним, безпринципним рецензуванням поганих фільмів* (Довж., III, 1960, 209); *Йому дали на рецензування популярний підручник фізики* (Рибак, Час.., 1960, 485).

РЕЦЕНЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Писати рецензію, відзив на що-небудь.

РЕЦЕНЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **рецензува́ти.**

РЕЦЕ́ПТ, а, *ч.* 1. Письмова вказівка лікаря аптеці про виготовлення і застосування ліків, оптиці — окулярів і т. ін. хворому. *Окуляри треба замовляти точно за рецептом лікаря* (Веч. Київ, 27.II 1967, 4); // Спеціальний бланк з такою вказівкою лікаря. — *Я вам припишу* [вітаміни].. *Жінка вийшла, стискаючи у руці рецепт* (Рибак, Час.., 1960, 416); *У порівн. *Лікар сидів коло відчиненого вікна, що виходило на вулицю, розглядав щось у мікроскоп і записував на довгих, як рецепти, папірцях* (Ів., Вел. очі, 1956, 31).

2. Вказівка про склад і спосіб виготовлення будь-якої суміші, розчину, страви і т. ін. *Мариня.. не тільки навчилася розпізнавати гатунки кави, але й мала «свій», запозичений від самої графині рецепт готування цього питва* (Вільде, Сестри.., 1958, 207); *Він, священнодіючи, готував за якимось особливим рецептом «справжню французьку» гірчицю, і на шинку з цією гірчицею запрошувалися найближчі друзі* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 25); *Паніматка приготувала для гостей виключно угорські страви за рецептами кулінарної книги* (Скл., Карпати, II, 1954, 344); *Виготовляємо їх* [комбікорми] *на власному комбікормовому заводі за рецептами, складеними головним зоотехніком і ветеринарним лікарем* (Хлібороб Укр., 11, 1964, 11).

3. *перен., розм.* Порада, вказівка щодо способу розв'язання, здійснення чого-небудь. *Встановити загальні принципи художнього перекладу можливо. Дати готові рецепти на всі випадки перекладацької практики — про це й думати годі* (Рильський, IX, 1962, 80); *Ніхто не може дати художникові готового рецепта, який би дозволив йому уникнути багатьох труднощів у створенні ідейно значного тематичного художнього твору* (Мист., 2, 1956, 18).

РЕЦЕПТА́Р, я́, *ч., заст.* Аптекар.

РЕЦЕ́ПТНИЙ, а, е. Стос. до рецепта (у 1 знач.). *Рецептний бланк.*

РЕЦЕ́ПТОР, а, *ч., фізл.* Кінцевий утвір чутливих нервових волокон, який сприймає подразнення; орган чуття. *Всякий аналізатор складається з трьох частин: органу чуття (рецептора), доцентрових нервів і відповідних ділянок мозку* (Психол., 1956, 29); *Язик — це орган, що складається з м'язів. На його поверхні, як і в слизовій оболонці всієї ротової порожнини, є багато смакових рецепторів* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 92).

РЕЦЕ́ПТОРНИЙ, а, е, *фізл.* Прикм. до **реце́птор.** *Потужною рецепторною системою, яка безпосередньо стикається із зовнішнім середовищем, є шкіра* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 134); *Наявність приймаючих (рецепторних) клітин, зв'язаних нервовим шляхом з центральною нервовою системою, є необхідною умовою існування органу чуття* (Наука.., 3, 1968, 17).

РЕЦЕПТУ́РА, и, *ж.* 1. Сукупність відомостей про виготовлення і призначення ліків.

2. *розм., рідко.* Те саме, що **реце́пт** 1.— *Що за горе, що за лихо?.. Чим я зможу, пособлю,— Зайця вашого люблю. Дайте вашу рецептуру,— Йде до ліків дятел бурий* (Стельмах, V, 1963, 367).

3. Сукупність відомостей про склад і спосіб виготовлення будь-якої суміші, розчину, страви і т. ін. *Науковці інституту* [хімії високомолекулярних сполук] *розробили рецептуру поліуретанових лаків та емалей* (Вісник АН, 1, 1971, 3); *З'явилися нові види харчової сировини, для яких потрібно було ввести нові види обробки, нові кулінарні рецептури* (Технол. пригот. їжі, 1957, 8).

РЕЦЕПТУ́РНИЙ, а, е. Стос. до рецептури. *Образно. *У противників ідеального героя є ще один аргумент, який вони вважають козирним, нищівним. Мовляв, ідеальний герой — це щось нудне, іконописне, заздалегідь відоме і рецептурне* (Рад. літ-во, 3, 1958, 31).

РЕЦЕ́ПЦІЯ, ї, *ж., спец.* Запозичення і застосування державою соціологічних та культурних форм, що виникли в іншій країні або в іншу епоху. *Рецепція права.*

РЕЦЕСИ́ВНИЙ, а, е, *біол.* Неяскраво виражений; прихований. *Оскільки мутації, спричинені випромінюваннями, здебільшого є рецесивними (прихованими), вони виявлятимуться впродовж 100—150 років, тобто*

у четвертому, п'ятому чи то дальшому поколінняx (Наука.., 3, 1967, 39).

△ **Рецеси́вні озна́ки** — спадкові риси батьківського або материнського організму, які у гібридних нащадків не виявилися.

РЕЦЕСИ́ВНІСТЬ, ності, *ж., біол.* Абстр. ім. до **рецеси́вний.** *Рецесивність — явище прихованого стану ознаки в першому поколінні* (Укр. с.-г. енц., III, 1972, 89).

РЕЦИДИ́В, у, *ч.* 1. *мед.* Повернення або повторення хвороби в типовій формі зразу після одужання або в період одужання. *Особливо небезпечні для здоров'я дитини наступні приступи (рецидиви) хвороби* [ревматизму], *оскільки з кожним новим приступом посилюються зміни в серці* (Наука.., 2, 1960, 44); [П с и х і а т р :] *Ви казали, що се* [захворювання] *у неї не довго було?* [О л і м п і а д а І в а н і в н а:] *Так, з місяць, і минуло одразу, як рукою зняло.* [П с и х і а т р:] *І більш не було рецидивів?* (Л. Укр., II, 1951, 65).

2. Повторний вияв чого-небудь. *Пізніше корила* [Любов Прохорівна] *себе за ці рецидиви старих залишків віри у сни, в загадування на щастя* (Ле, Міжгір'я, 1953, 399); *Цілком закономірною і зрозумілою стає та хвиля обурення, яка знялася серед нашої радянської громадськості проти рецидивів українського буржуазного націоналізму...* (Донч., VI, 1957, 588).

3. *юр.* Повторне (чи неодноразове) вчинення злочину. *Кримінальний рецидив не має в нашій країні скількинебудь великого поширення, бо переважна частина осіб, засуджених за свій перший злочин, після відбуття покарання не повертається до злочинної діяльності і веде чесне трудове життя* (Ком. Укр., 9, 1966, 23).

РЕЦИДИВІ́СТ, а, *ч., юр.* Особа, яка, відбувши покарання, вчинила повторний злочин. *Рецидивіст справляє надзвичайно негативний вплив на інших осіб, нерідко залучаючи їх до злочинної діяльності* (Ком. Укр., 9, 1966, 23).

РЕЦИДИВІ́СТКА, и, *ж., юр.* Жін. до **рецидиві́ст.**

РЕЦИДИ́ВНИЙ, а, е. Стос. до рецидиву. *Найскладнішим і найвідповідальнішим завданням адміністративних органів є попередження рецидивної злочинності і злочинності неповнолітніх* (Ком. Укр., 9, 1966, 22).

РЕЦИПІЄ́НТ, а, *ч.* Хворий, якому переливають кров або пересаджують тканину чи якийсь орган. *Людина, у якої беруть кров, називається донором, а якій переливають — реципієнтом* (Заг. догляд за хворими, 1957, 180); *Позитивний ефект* [при пересадці органів] *можна дістати лише в тому разі, коли орган донора і орган реципієнта імунологічно й генетично не відрізняються один від одного* (Рад. Укр., 5.II 1969, 4).

РЕЦИТА́ТОР, а, *ч., заст.* Декламатор (у 1 знач.). *Рецитовані вірші значно відрізняються від співаних. Вони наближаються до прози і відзначаються більшим багатством рим. Рецитатори стараються навіть, щоб піввірші лучити римою* (Муз. праці, 1970, 232).

РЕЦИТА́ЦІЯ, ї, *ж., заст.* Дія за знач. **рецитува́ти.** *Рецитації, оспівування верхніх звуків мелодії, раптовий спад мелодії в кінці фраз, своєрідна імпровізаційність, ритмічна невимушеність, гармонічна простота.. — усі ці моменти Лисенко міг спостерегти в народній практиці* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 52).

РЕЦИТО́ВАНИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **рецитува́ти;** // *у знач. прикм. Рецитовані вірші значно відрізняються від співаних. Вони наближаються до прози і відзначаються більшим багатством рим* (Муз. праці, 1970, 232).

РЕЦИТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., заст.* Декламувати. *А вже як зачне* [тато].. *рецитувати старовинні вірші, то боки зривати можна* (Фр., III, 1950, 430).

РЕЦИТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., заст.* Пас. до **рецитува́ти.**

РЕЧЕНЕ́ЦЬ, нця́, *ч., заст.* Строк. *Реченець умовленої сплати вже минув* (Фр., VII, 1951, 115); *Буває, наприклад, і так, що хтось позичить кому гроші, а той не має заплатити чим на реченець, от і продають землю...* (Коцюб., I, 1955, 112); *Надійшов реченець виїзду до війська* (Ков., Світ.., 1960, 68).

РЕ́ЧЕННЯ, я, *с.* Граматично та інтонаційно оформлена цілісна мовна одиниця, яка є основним засобом формування та вираження думки. *Речення є тими завершеними мовними величинами, що безпосередньо складаються у процесі мовлення* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 7).

△ **Безособо́ве ре́чення** — речення, в якому головний член виражає який-небудь процес або стан без віднесення його до суб'єкта дії; **Вставне́ ре́чення** *див.* **вставни́й; Головне́ ре́чення** *див.* **головни́й; Головні́ чле́ни ре́чення** — повнозначні лексичні компоненти речення, які утворюють його синтаксичний центр; **Двоскла́дне ре́чення** *див.* **двоскла́дний; Другоря́дні чле́ни ре́чення** *див.* **другоря́дний; Інфінити́вне ре́чення** — односкладне речення, в якому головний член виражений інфінітивом; **Називне́ ре́чення** *див.* **називни́й; Непо́вне ре́чення** *див.* **непо́вний; Непоши́рене ре́чення** — речення, в якому нема другорядних членів. *Непоширене речення — речення, яке складається тільки з головних членів* (Сл. лінгв. терм., 1957, 104); **Однорі́дні чле́ни ре́чення** *див.* **однорі́дний; Односкла́дне ре́чення** *див.* **односкла́дний; Означа́льне підря́дне ре́чення** *див.* **означа́льний; Окли́чне ре́чення** *див.* **окли́чний; Пита́льне ре́чення** — речення, в якому міститься питання, виражене за допомогою питальних слів, часток або питальної інтонації; **Підря́дне додаткове́ ре́чення** — речення, яке конкретизує додаток головного речення і само є додатком до одного із членів головного речення; **Підря́дне допусто́ве ре́чення** — речення, що вказує на таку умову, всупереч якій здійснюється дія головного речення; **Підря́дне (зале́жне) ре́чення** — частина складнопідрядного речення, що синтаксично підпорядковується головному реченню і з'єднується з ним за допомогою сполучника або сполучного слова; **Підря́дне обста́винне ре́чення** — речення, яке виконує функцію обставини дії головного речення; **Підря́дне підмето́ве ре́чення** — речення, яке конкретизує підмет головного речення, виражений займенником у називному відмінку, або компенсує його відсутність; **Підря́дне присудко́ве ре́чення** — речення, яке конкретизує іменну частину присудка головного речення, виражену займенником; **Підря́дне ре́чення мети́** — речення, що вказує на цілеспрямованість або призначення того, про що говориться в головному реченні; **Підря́дне ре́чення мі́сця** — речення, що уточнює або заступає обставину місця головного речення; **Підря́дне ре́чення наслідко́ве** — речення, яке вказує на наслідок дії головного речення; **Підря́дне ре́чення причи́ни** — речення, в якому вказується на причину дії чи стану, відображуваного в головному реченні; **Підря́дне ре́чення спо́собу дії** *див.* **спо́сіб; Підря́дне ре́чення ча́су** *див.* **час; Підря́дне умо́вне ре́чення** *див.* **умо́вний; Пошире́не ре́чення** — речення, в якому, крім головних членів, є ще й другорядні; **Просте́ ре́чення** — речення, що складається з одного або кількох граматично поєднаних слів, які виражають відносно закінчену думку; **Розповідне́ ре́чення** — речення, що передає позитивне або негативне висловлювання без надання йому особливого емоційно-експресивного відтінку; **Складне́ ре́чення** — речення, що складається з двох або кількох взаємозв'язаних простих речень, які за допомогою різних синтаксичних засобів

об'єднані в одне структурне й інтонаційне ціле; **Складнопідря́дне ре́чення** *див.* **складнопідря́дний; Складносуря́дне ре́чення** *див.* **складносуря́дний; Спонука́льне ре́чення** *див.* **спонука́льний; Супідря́дні ре́чення** *див.* **супідря́дний.**

РЕЧЕ́ННЯ, я, *с., рідко.* Сполучення слів, що становить короткий вираз. *Кождий такий документ будив у його пам'яті спомини подібних і неподібних скандальних історій, речень, анекдотів, і все те він.. записував.. так старанно, мов не знати які дорогі скарби* (Фр., III, 1950, 443).

РЕЧИ́СТИЙ, а, е, *розм.* Який уміє красиво висловлюватися; красномовний; // Який передається, виражається красномовно. *Ей, не люби мене, дівчино! Як хочеш любощів речистих, Як хочеш розкошів огнистих.. Бо я борець, моя рибчино!* (Фр., XIII, 1954, 149).

РЕЧИТАТИ́В, у, *ч., муз.* 1. Форма вокально-музичного твору, яка інтонаційно та ритмічно наближається до декламації; наспівне декламування. *В опері* [«Різдвяна ніч»] *занадто багато речитативу* (Укр. муз. спадщ., 1940, 90); *Речитатив супроводять здебільшого довгі або короткі акорди, а часом і виразні, відповідно ритмізовані фрази та мотиви в оркестрі* (Осн.. дириг ув., 1960, 129); // Промовляння співучим голосом, наспівним декламуванням. *В глибині* [майдану], *біля мечеті, сиділи сліпі турецькі старці і тягнули речитатив легенди про Едіге, великого героя* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 213); *Починається молебень. Урочисті речитативи молитв раз у раз порушуються сухим клацанням фотографічних затворів* (Гончар, II, 1959, 360).

2. *у знач. присл.* **речитати́вом.** Наспівно, протяжно. *— Чумаче, чумаче, чого зажурився, чи воли пристали, чи з дороги збився? — речитативом ревів пан Лятошенко* (Стельмах, Хліб.., 1959, 417); *Сивоусий поляк Згурський хрипло проказував речитативом: — Сердитий вітер завива...* (Рибак, Час.., 1960, 88); *В машині затишно, дуже весело од молодого, співучого голосу товариша Сави. Він декламує речитативом, наслідуючи манеру та вимову гуцулів-верховинців* (Мас., Під небом.., 1961, 73).

РЕЧИТАТИ́ВНИЙ, а, е, *муз.* Прикм. до **речитати́в** 1. *Високий ступінь розвитку речитативної поезії виявляють українські народні думи* (Муз. праці, 1970, 262); *З погляду інтонаційного складу, речитативного характеру мелодій до українських дуже близькі словацькі варіанти* (Нар. тв. та етн., 3, 1966, 27); // Власт. речитативу. *Уривки партії Марусі Богуславки написано цілком у вільній речитативній манері, з дуже скупим оркестровим супроводом* (Укр. клас. опера, 1957, 161); *Порожня сцена, темінь. Промені двох прожекторів. Речитативну мелодію починає оркестр. Гобої м'яко треморять, їх підтримують кларнети* (Ю. Янов., II, 1958, 19).

РЕЧИТАТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж., муз.* Абстр. ім. до **речитати́вний.** *Найважливішою рисою творчості Січинського є мелодика. Велику роль у його хорах та романсах відіграє речитативність* (Нар. тв. та етн., 6, 1965, 64).

РЕ́ЧНИК, а, *ч., книжн.* 1. Виразник чиїхось поглядів, бажань, інтересів і т. ін. *Ім'я Горького.. не тільки стало у всесвітньому пантеоні поряд із іменами Толстого, Тургенєва, Чехова, але й оточене особливою увагою й повагою, як ім'я речника Радянської країни,* (Рильський, IX, 1962, 12); *Речником нової епохи, нового класу — покріпаченого селянства, всіх трудящих, став Шевченко* (Літ. Укр., 17.X 1969, 2); * Образно. [Ж і р о н д и с т:] *Проречистії мури! Скільки душ їм завідало думки та мрії в реченнях мудрих та в огнистих строфах, і вірний камінь речником зостався людей, що поніміли під залізом* (Л. Укр., II, 1951, 178); // Завзятий, пристрасний захисник, прихильник кого-, чого-небудь; поборник. *Пролетарський митець не може не бути переконаним ворогом індивідуалізму в усіх його проявах і найпалкішим захисником і речником колективізму* (Криж., М. Рильський, 1960, 136); *Котляревський у своїх творах виступив речником передових ідей свого часу* (Рад. літ-во, 9, 1969, 65); // Той, хто в своїй особі представляє кого-, що-небудь; представник. *Велелюдно на переяславському майдані. Вся Україна послала сюди своїх речників. Значки всіх полків, всіх сотень, всіх цехів весело мають на вітрі* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 17); *Поглянь: у білі двері ці, Як ріки з заходу і сходу, Течуть народу посланці, Правдиві речники народу* (Рильський, III, 1961, 228).

2. *заст.* Оратор. *Дух йому перехопило й мову заціпило, наш речник та балаклій* [балакун], *ставши аж ніяк не лепетливим, міг тільки пробекати: — Е-е-е-е...* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 469).

3. *заст., рідко.* Адвокат (у 1 знач.). *Бідні злочинці божились, благали, Слухали журно своїх речників, Громом гриміли слова прокурора,— В'язні злякались і згодились вмерти* (Олесь, Вибр., 1958, 228).

РЕ́ЧНИЦЯ, і, *ж., книжн.* Жін. до **ре́чник** 1. *Була в гурті маленька Жанна д'Арк: тоненька, блідолиця.. В нас її вважали за речницю великої снаги* (Л. Укр., I, 1951, 187).

РЕЧОВИ́Й, á, é. 1. Прикм. до **річ**[1]. *Відділ речового постачання;* // В якому зберігаються і видаються речі. *В роті ніхто не знав, що коли рота збиралася на фронт, на речових складах не знайшлося валянок об його нозі і рукавичок об руці — все на нього було завелике* (Тют., Вир, 1964, 491); // Представлений річчю (речами), предметом (предметами); у вигляді речей. *Якісно або щодо своєї форми гроші не мають меж, тобто є загальним представником речового багатства, бо вони безпосередньо можуть бути перетворені в усякий товар* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 136); *Власник лотерейного білета, на який припав речовий виграш, може, за своїм бажанням, одержати вартість речового виграшу готівкою* (Рад. Укр., 10.IX 1958, 3); *За характером знахідок київські скарби поділяються на речові й монетні. Перші, як правило, складаються із староруських ювелірних речей і предметів іноземного походження* (Літ. Укр., 27.IV 1965, 4).

Речова́ кни́жка — книжка військовослужбовця, в якій ведеться облік постачання його обмундируванням, взуттям, білизною і т. ін. — *Прошу, одержуйте своє обмундирування і речову книжку* (Гончар, III, 1959, 330); **Речови́й мішо́к** *див.* **мішо́к.**

△ **Речове́ зна́чення сло́ва,** *лінгв.*— значення основної частини слова на відміну від значення його формальної, або граматичної частини; **Речове́ пра́во,** *юр.* — частина цивільного права, що регулює правовідносини, які мають своїм предметом речі; **Речові́ до́кази** *див.* **до́каз.**

2. *філос.* Пов'язаний з матерією; фізичний. *Пафос його* [П. Тичини] *образів — в розкритті краси реального речового світу, в передачі прекрасної гармонії його звуків і фарб* (Поезія.., 1956, 30).

РЕЧОВИ́НА, и́ни, *ж., фіз.* Якісне визначення матерії; те, з чого складається фізичне тіло. *Сучасна наука вважає, що матерія існує як єдність речовини та поля і відповідно до умов виступає то в формі речовини, то поля* (Знання.., 4, 1970, 7); *Всі речовини складаються з атомів, іонів або молекул, і їх властивості залежать від природи цих частинок* (Наука.., 9, 1956, 5); *Під*

впливом рослинності в грунті постійно виникає синтез мінеральних сполук і утворення органічних речовин (Нариси про природу.., 1955, 214).

△ **Краси́льна речови́на** *див.* **краси́льний; Крити́чний стан речови́ни** *див.* **крити́чний**[2]; **Обмін речови́н** *див.* **обмін; Отру́йні речови́ни** *див.* **отру́йний; Пожи́вна речови́на** — те, що необхідне для живлення організму.

РЕЧОВИ́ННИЙ, а, е, *фіз.* Стос. до речовини. *Речовинний склад глибших шарів Землі виявляють за допомогою різних порівняльних даних і, зокрема, за аналогією з складом метеоритів* (Наука.., 1, 1957, 24); // Представлений речовиною; фізичний. *Речовинні і антиречовинні частинки при взаємодії анігілюють* [перетворюються], *тобто, знищуючись, народжують інші частинки речовини та світла* (Знання.., 2, 1965, 8).

РЕЧОВИ́ННІСТЬ, ності, *ж., фіз.* Абстр. ім. до **речови́нний.**

△ **Катего́рія речови́нності,** *лінгв.*— група іменників, що означають однорідну за своїм складом речовину. *Серед іменників з конкретним значенням виділяється чимала група слів, що становить категорію речовинності* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 66).

РЕШЕТА́Р, я́, *ч., заст.* Той, хто виготовляв решета. *Зникли, назавжди зникли з гірських і підгірських доріг оті знайомі мені з юності вічні пролетарі-злидарі — коновкарі, дьогтярі, решетарі, трачі* (Козл., Сонце.., 1957, 7).

РЕШЕТИ́НА, и, *ж., розм.* Те саме, що **ре́шето.** *Малий коровай сплели .. в решетині, що не стане всій родині* (Сл. Гр.).

РЕШЕТИ́ТИ, ечу́, ети́ш, *недок., перех.* 1. *розм.* Пробивати дірки в багатьох місцях. *Він маленьким свердлом решетить чавунний круг для олійні* (Стельмах, I, 1962, 113); *Кулеметні черги решетили вікна «Людового дому»* (Гончар, III, 1959, 445).

2. *буд., заст.* Прикріплювати, прибивати лати поперек кроков перед покриттям покрівлі соломою; латувати.

РЕШЕТИ́ТИСЯ, ечу́ся, ети́шся, *недок., розм.* Дуже сердитися, гарячкувати. [Ж а н д а р м *(силою саджає його назад):*] *Ну, ну, не решетися!* (Фр., IX, 1952, 143); *Довго Яким решетився, кричав, аж охрип* (Ков., Тв., 1958, 77).

РЕШЕТИ́ЩЕ, а, *с.* Обід у решеті.

РЕ́ШЕТО, а, *с.* 1. Господарська річ у вигляді дерев'яного обода з натягнутою з одного боку сіткою для просіювання чого-небудь (перев. зерна, борошна). *Йон скоса поглядав уже на Гашіцу, на її сильні, жилаві руки, якими вона зручно трясла решето, віючи зерно та засипаючи половою, мов снігом, увесь гарман* (Коцюб., I, 1955, 251); *На другий день нікуди з дому не виходив* [Давид]. *Порався по господарству, з батьком у клуні зерно точили на решето на продаж: у неділю ярмарок у Щербанівці* (Головко, II, 1957, 83); *Образно. *Не було й крихти радості в Безбородька. Він звідусіль стягав різні думки, шеретував* [решетував] *їх на своєму решеті, але мало було толку з цієї роботи* (Стельмах, Правда.., 1961, 251); *У порівн. *Сорочка, зв'язана узлами, Держалась всилу на плечах, Попричепляна мотузками, Як решето, була в дірках* (Котл., I, 1952, 130); *Пика* [у катюги], *як решето, була поковиряна віспою* (Стор., I, 1957, 375).

◇ **Голова́ (па́м'ять), як** [**те**] **ре́шето** — дуже погана пам'ять. *Тепер то я тільки довідався, що в мене пам'ять стала, як те решето* (Мирний, V, 1955, 346); **Лови́ти ре́шетом (у ре́шето)** *див.* **лови́ти; Носи́ти во́ду ре́шетом,** *ірон.*— робити що-небудь даремно, марно витрачати час. *Богуна ловити, що воду решетом носити* (Кач., Вибр., 1953, 119); **Попа́ в ре́шеті вози́ти,** *заст.*— брехати під час сповіді. *Надокучило мені каляться з нечистою силою... та до того ще й така думка: чи не доведеться мені за цю пекельну кумпанію возить попа в решеті?* (Вовчок, VI, 1956, 270); **Пройти́ (перейти́) крізь си́то й ре́шето** *див.* **си́то**[1]; **Ре́шетом не накри́ти,** *жарт.*— дуже товсте (про обличчя). *Пика така, що й решетом не накрити, а на голові дрібушечки та кучері* (Вовчок, VI, 1956, 301); **У ре́шеті повози́ти** *кого* — обдурити кого-небудь. *Він самого розумного у решеті повозить та з нього ж нишком собі і поглузує* (Морд., I, 1958, 138); **Чудеса́ (ди́во) в ре́шеті** — уживається для вираження здивування з приводу чогось.— *Чудеса в решеті! Аж незручно якось, сплутав... Думав, що артистка, а насправді.. — Що насправді, тату?.. — Інженерка* (Минко, Ясні зорі, 1951, 55); **Як води́ у ре́шеті** — зовсім нема. *Стільки правди, як у решеті води* (Укр.. присл.., 1963, 165).

2. Пристрій у сільськогосподарських машинах та установках для просіювання і сортування зерна. *Підсівне решето* [комбайна] *очищує зерно від насіння бур'янів та інших дрібних засмічувачів* (Механ. і електриф.., 1953, 209); *При роботі на зерноочисних машинах треба для зменшення втрат насіння додержувати таких правил: 1. Залежно від засміченості вороха підбирати відповідні решета* (Техн. культ., 1956, 78); *Регулюючи зерноочисні машини і підбираючи решето (для пшениці розмір отворів 2,3 міліметра і більше), досягають відбору важкого за вагою і вирівняного за крупністю зерна* (Хлібороб Укр., 1, 1968, 16).

3. *рідко.* Народний музичний ударний інструмент, рід бубна; тамбурин. *Тільки решета гули та бряжчали серед галасу й гаму, та вискакували з шуму дуже тонкі жіночі голоси* (Н.-Лев., II, 1956, 182); *Заграла скрипка, тугий бас,.. решето, цимбали; І молоду в веселий час Дівки до шлюбу убирали...* (Рудан., Тв., 1959, 66).

РЕШЕТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **решетува́ти.**

РЕШЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Просіювати що-небудь (перев. зерно, борошно) через решето з метою очищення від непотрібних домішок. *Йому кинувся в вічі і великий ворох гречки, перемолоченої восени, та й досі не перевіяної. Він встановив у стодолі триноги і звелів негайно решетувати гречку* (Добр., Очак. розмир, 1965, 192); *Образно. *Сонце, зупинившись посеред неба, широко решетує на землю проміння і ніяк не хоче зрушити вниз* (Стельмах, Хліб.., 1959, 577).

РЕШІ́ТКА, и, *ж.* 1. Загорода, паркан з дерев'яних або металевих прутів, планок і т. ін., які перехрещуються. *Решітка, що нею відділюється сад від двору. Помацки знайшов* [Василь] *хвіртку, увійшов до саду* (Хотк., I, 1966, 118); // Предмет, річ, зроблені з дерев'яних або металевих прутів у вигляді перехрещених, переплетених ліній. *Вікна були, по старосвітському звичаю, забиті рідкою залізною решіткою од злодіїв* (Н.-Лев., V, 1966, 107); *Щоб полегшити догляд за радіатором* [трактора], *установлено швидкознімну решітку в кабіні* (Хлібороб Укр., 3, 1966, 9); *Кути і місця пересічення монолітних стін слід армувати решітками, збитими з рейок,.. або сітками з лози* (Колг. Укр., 4, 1958, 13); // Пристрій з отворами того чи іншого розміру для затримування або пропускання чого-небудь. *Решітки встановлюють перед випусками стічних вод у відстійники, на поля зрошення або фільтрації* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 356); *На дрібних і середніх підприємствах можна використати* [для сортування картоплі] *найпростіші пристрої з триярусних металевих або дерев'яних решіток* (Технол. пригот. їжі, 1957, 18).

2. Ажурне перехрещення ліній при в'язанні, плетенні, різьбі, художньому зображенні і т. ін. *Поверхня тарілок прикрашувалася рельєфним орнаментом, в якому ромашки або інші квіти переплiталися у своєрідну решітку* (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 92); *Розгортка писанки в цілому не має в своєму орнаменті другорядних елементів чи зображень, усе підкорене площині. Назви способів заповнення площини — крапкате, кратковане, макове, решітка* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 55).

3. Частина топки, признач. для спалювання на ній твердого палива. *Топка для спалювання майже всіх видів твердого палива повинна мати піддувало і колосникову решітку* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 391); *У топку з простою колосниковою решіткою паливо закидають швидко, невеликими порціями. Дрова розколюють, а вугілля розбивають на шматки не більш кулака* (Сіль. тепл. електростанції, 1957, 77).

4. *рідко.* Народний музичний ударний інструмент. *Він подався до корчми. Там грали музики, скрипка та решітка, було багато парубків та дівок* (Л. Укр., III, 1952, 564); *Вживаються в оркестрах* [китайських] *різні дзвоники та тріскачки (своєрідні кастаньєти), а також решітки, що звучать, коли по них проводити бамбуковою паличкою* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 112).

5. *діал.* Моховик. *Ні я, ні Богдан не знайшли хоч би поганенької сироїжки чи решітки,— а Денис тріумфально вийшов на узлісся із десятком чи й двома чудових «справжніх» білих грибів!* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 69); *Зародив тієї осені білий гриб і решітка* (Кучер, Повісті.., 1949, 119).

6. *рідко.* Гачок, на який чіпляється прикраса. *Решітки для підвішування дукачів виконувалися зі срібла або міді, позолочувалися і прикрашувалися кольоровим склом* (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 81).

△ **Кристалíчна решíтка** — закономірне, геометрично правильне розташування атомів, іонів, молекул, властиве речовині, яка перебуває у кристалічному стані. *Бомбардуючи кристал дуже повільними, «холодними», нейтронами, фізики вивчають коливання атомів у вузлах кристалічної решітки* (Наука.., 10, 1963, 2).

РЕШíТКОВИЙ, а, е. Схожий на решітку (у 1 знач.). *Крім решіткового орнаменту на німбах ікон XV ст. є ще зрідка проміжний орнамент у формі двох-трьох рядків трикутників, гравірованих однією або подвійною простою чи хвилястою лінією* (Укр. декор. різьба, 1970, 24).

РЕШíТНИЙ, а, е. Стос. до решета (у 2 знач.). *Ми радимо кожному колгоспові придбати апарат — решітний класифікатор ВІМу, який дасть змогу.. відібрати при сортуванні справді добре насіння* (Хлібороб Укр., 2, 1965, 27); *Через отвір, який регулюється заслонкою, зерно з засипного ковша рівномірно надходить на верхнє решето верхнього решітного стана* (Наука.., 3, 1956, 21).

РЕШíТНИК, а, *ч.* Той, хто виготовляє решета.

РЕШíТОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **решíтка** 1.

РЕШІТЦЕ́, я́, *с.* Зменш.-пестл. до **ре́шето** 1. *Не всім однако дано: одному ситце, другому решітце* (Номис, 1864, № 1690); *Прийшов — ні ситця, ні решітця* (Укр.. присл.., 1963, 22).

РЕШíТЧАСТИЙ, а, е. Який має вигляд решітки (у 1 знач.). *Транспортно-відвальний міст, призначення якого — транспортувати породу і відкидати її у відвали,— це величезна металева решітчаста ферма, яка спирається на багатоколісні візки і може пересуватися по рейках вздовж вибою* (Наука.., 7, 1956, 7); // **Який має в собі решітку.** *У дрібних підприємствах овочі миють у ваннах з решітчастим настилом на дні* (Технол. пригот. їжі, 1957, 18).

РЕ́ШКА, и, *ж., розм.* Протилежний гербовому зображенню бік монети, на якому позначається її вартість.

РЕШПЕ́КТ, у, *заст., рідко.* Те саме, що **респе́кт.** *— Звідки решпект до пана? З дальшої бесіди випливає правда* (Коцюб., II, 1955, 236); *Блиснув* [Білевич] *окулярами на Микошу; ладен був задушити хлопця, що стояв у позі, повній решпекту до високих зборів панів професорів* (Полт., Повість.., 1960, 330); *— Свейських послів приймати з належним їх чинові решпектом. Малюгу, коли прибуде з ними, лишити тут і відправити на Москву до князя Прозоровського, аби все оповів особисто* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 570).

РЕ́ШТА, и, *ж.* 1. Те, що залишилось невикористаним, невитраченим, незайнятим ким-небудь і т. ін. *Його жінка була шляхетського роду й дістала в придане той невеличкий куток в Хохітві. Всю решту села забрав її брат* (Н.-Лев., III, 1956, 38); *— На гроші, що залишилися, куплю квиток, на решту — подарунки* (Тют., Вир, 1964, 58); // Частина чого-небудь, яка ще є в наявності, крім названого, даного. *Хай в 3-й томик ідуть дрібні оповідання, переважно нові, як «На камені», «Лялечка», «На крилах пісні», «П'ятизлотник», «Хо». Решта ввійдуть у 4-й* (Коцюб., III, 1956, 225); *Синього і зеленого взагалі було багато. Решти кольорів Медунка навіть не помічала* (Ів., Про бджілку.., 1959, 14); // Остання, кінцева частина чого-небудь, яка залишилась ще не пройденою, не прожитою і т. ін. *Я пізнав життя осідле І всі радощі його І бажав би в нім скінчити Решту днів життя свого* (Фр., XIII, 1954, 359); *Решта дороги — з гори, і коней тут ледве тримаєш* (Зеров,Вибр., 1966, 313).

2. Те, що додається до чого-небудь, доповнює щось. *— Візьми там, будь-ласка, в крамницях трохи м'яса на котлети та не забудься вхопити з фунт зеленого горошку.. На тобі карбованця. Мої гроші усі вийшли; решту доклади своїми, коли маєш,— сказала мати* (Н.-Лев., VI, 1966, 16); *При людях, перед церквою, якось ніяково було виявлятись з своїм почуттям, тож Йон лише звичайно привітався, а решту домовив очима* (Коцюб., I, 1955, 236).

3. Усі інші предмети або істоти, крім згаданого (згаданих). *Прожогом вискочив* [Бичковський] *у кімнатку, натяг жилетку і решту убрання, причесав кудлату голову, трохи причепурився й вийшов* (Н.-Лев., VI, 1966, 79); *За вечерею парубок сидів ліворуч від Ася.. Він не був схожий на решту хлопців дівчат з їхнього села* (Ів., Вел. очі, 1956, 42); *Як і решта людей, він навіть буває беззахисним, вразливим, потребуючим пильної підтримки* (Гончар, III, 1959, 427); // Усе інше, що не стосується названого, того, про що йдеться. *Вона навіть рахувала день свій з тої хвилі, коли могла врешті бути з о. Василем. Решту ж вона охоче викреслювала з свого життя* (Коцюб., I, 1955, 328); *На мене було по приїзді напав нежить, і я від того часу знов кашляю, тільки не дуже. Ну, решту згодом* (Л. Укр., V, 1956, 378); *Завжди висували* [освітні органи] *відповідне гасло і під ним мобілізували свої сили, залишаючи на другому плані решту завдань* (Еллан, II, 1958, 80).

4. Те, що збереглося, уціліло від чого-небудь при руйнуванні і т. ін. *Його хатина — з решти корабля, На неї білий шум прибою бризка, І в ніч осінню піскова земля Його гойдає ніжно, мов колиска* (Рильський, I, 1956, 59).

5. *рідко.* Лишок грошей, що повертається при розрахункові; здача. *По чекальному залу* [аеропорту] *пробіг легкий гомін, ледве помітне хвилювання. Одні бралися за свої чемодани, інші допивали недопите, нашвидку*

розплачувалися, не чекаючи решти (Томч., Готель.., 1960, 23).

◇ **До ре́шти**— дощенту, дотла. *Танкісти точне завдання дістали: До решти знищити всі точки вогневі* (Дмит., Книга боротьби, 1939, 100); *Дорогою він чув, як до решти в його тілі вигорала сила, а замість неї ворушилися біль і мука* (Стельмах, I, 1962, 559); **Та й [бу́де] ре́шта!** — уживається на означення остаточного розв'язання якоїсь справи. *Як мати лежать у пов'язках та пектись гарячим залізом, то краще поїхать, куди там вже виберем, та зробить операцію та й буде решта!* (Л. Укр., V, 1956, 28).

РЕ́ШТКА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **ре́шта** 1, 4. *Останні кущі лягли під сокирою, вогонь нищив вже рештку* (Коцюб., I, 1955, 219).

РЕ́ШТКИ, ток, *мн.* 1. Сліди, залишки чого-небудь. *Хазяїн кав'ярні приніс нам кожному по крихітній чашечці запашної, гарячої кави. Ми почали сьорбати, запиваючи холодною водою. Швидко серце стало жвавішати. Погубивши рештки хмелю, ми сиділи бадьорі й схвильовані* (Ю. Янов., II, 1958, 79); *На кругловидому обличчі її змішалися переляк, настороженість і рештки пустотливості* (Стельмах, Хліб.., 1959, 270); *В .. стрілецьких ячейках ще, здавалось, не вивітрились рештки людського тепла* (Гончар, III, 1959, 215); // Пережитки чого-небудь, негативне, що залишилось від минулого. — *А може, ся досада — рештки «рабства»?* (Л. Укр., III, 1952, 687); — *Селянство — ми, а це (жест в бік глухого села) убогі рештки темноти з часів давноминулих — це ти прекрасно знав* (Довж., I, 1958, 125).

2. Те, що збереглося, уціліло від остаточного зруйнування. *До останнього часу в породах Криворізької серії, що містить в собі залізорудні поклади, не було знайдено палеонтологічних решток, за допомогою яких можна було б визначити геологічний вік порід* (Вісник АН, 1, 1957, 56); *При похованні в с. Черевковому на Сіверському Дінці знайдено рештки одягу з дуже тонкого, добре обробленого хутра* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 79).

3. Частини війська, що уціліли після бою. *Червоноармійська частина в двадцяти верстах з боями тримала місто, а Левченко дістав завдання ліквідувати рештки противника біля села Гілківці* (Мик., II, 1957, 274); *На олешківський берег повипливали з плавнів рештки команд розбитої ескадри* (Ю. Янов., II, 1958, 202); *Рештки військ під командуванням генерала Новикова мали або загинути, або пробиватися в гори, через Балаклаву, до партизанів* (Кучер, Голод, 1961, 182).

4. Те, що залишається після чого-небудь (перев. після виробничого процесу, обробки чогось). *Кукурудзяні рештки — стебла, листя тощо — являють собою вогнище хвороботворних організмів, а для деяких збудників — навіть поживу* (Наука.., 3, 1959, 40); *Рештки асенізації найкраще використовувати для удобрення після компостування їх з землею або торфом* (Овоч., 1956, 54); *Кожен керівник колгоспу і радгоспу, місцеві партійні і радянські органи, комсомол повинні.. по-господарському використати всі післяжнивні рештки* (Рад. Укр., 1. VIII 1958, 1).

РЕ́Я, ї, *ж., мор.* Круглий брус, який прикріплюють до щогли або стеньги судна, залишаючи його рухомим. *Тримаючись однією рукою за рею і притиснувшись до неї всім тілом, матрос уп'явся зубами у вкритий кригою парус і рве його майже до крові в роті* (Довж., Зач. Десна, 1957, 402); *З приводу тільняшки він пояснив, що вона була введена для того, щоб боцман міг бачити матросів, коли вони лазили по реях, біля паруса* (Кучер, Прощай.., 1957, 136).

РЖА *див.* **іржа́.**

РЖА́ВИЙ *див.* **іржа́вий.**

РЖАВИ́НКА *див.* **іржа́винка.**

РЖАВІ́ННЯ *див.* **іржа́віння.**

РЖА́ВІСТЬ *див.* **іржа́вість.**

РЖАВІ́ТИ *див.* **іржа́віти.**

РЖА́ВО *див.* **іржа́во.**

РЖА́ННЯ *див.* **іржа́ння.**

РЖА́ТИ *див.* **іржа́ти.**

РИ́БА, и, *ж.* 1. Водяна хребетна тварина з непостійною температурою тіла, яка дихає жабрами і має плавці та шкіру, звичайно вкриту лускою. *Сім ятерів — ні одної риби!* (Укр.. присл.., 1963, 191); *Риби в сітях тремтять, їх луска, наче срібний пожар* (Сос., Щоб сади.., 1947, 58); *До 80 різноманітних видів риб живе у Дніпрі та в інших річках і водоймах України* (Рад. Укр., 2.III 1962, 3); *Риби утворюють клас хребетних, які пристосовані до життя в воді* (Зоол., 1957, 79); * У порівн. *Кайдашиха.. розпустила на всю хату мед своїм язиком. — Будь же, дочко, здорова, як риба; гожа, як рожа; весела, як весна, робоча, як бджола, а багата, як свята земля!* (Н.-Лев., II, 1956, 321); *Доріг своїх дітей, виходить, не зумів вивчити. Ой, не зумів, проглядів, пропустив їхнє життя, мов рибу, крізь пальці* (Стельмах, I, 1962, 316); // *у знач. збірн. Всього було доволі: Вовків в лісах, зайців у полі І птиці повно у гаях, Такої і такої, І риби всякої, великої й малої* (Гл., Вибр., 1951, 112); [Ф е н о г е н:] *От чоловік* [Ліхтаренко]! *І риби наловить, і ніг не замоче!* (К.-Карий, II, 1960, 320); *Де й возів набрати бригадирам! Де й складати рибу із човнів!* (Мас., Поезії, 1950, 45); // *тільки одн.* Страва, приготовлена з м'яса цієї тварини. *І враз риба втратила свій смак, охота до їжі одлетіла геть, і йому раптом схотілось покинути хату...* (Коцюб., II, 1955, 22); *За чверть години на столі парував наваристий флотський борщ, стояла бляшанка маринованої риби* (Тулуб, В степу.., 1964, 328).

△ **Кра́сна ри́ба** *див.* **кра́сний; Летю́ча ри́ба** *див.* **летю́чий; Смітна́ ри́ба** *див.* **смітни́й.**

◇ **Би́тися як ри́ба об лід** *див.* **би́тися; Ву́дити ри́бу в каламу́тній воді́** *див.* **ву́дити** [1]; **Знов (ізно́в) за ри́бу гро́ші** — невідступно наполягати на чому-небудь, настирливо повторювати те саме.— *Що ж: знімати мене будете? — Знов ти за рибу гроші. Невже ми для того зібралися поговорити, щоб вирішувати оце: знімати — не знімати, знімати — не знімати* (Загреб., Спека, 1961, 284); **Лови́ти ри́бу в каламу́тній воді́** *див.* **лови́ти; Ма́тимеш на ри́бу** — те саме, що **Діста́неться (діста́лося, бу́де** *і т. ін.*) **на горі́хи (кисли́чки, бу́блики** *і т. ін.*) *кому* (*див.* **дістава́тися**). *Уявіть же собі, що я бачу, входячи до себе в хату. Мама стоять біля печі зажурені й зустрічають мене такими-о словами: — Довчився? Матимеш тепер від батька на рибу. Ой шибенику ти неслухняний, свиня ти нескребена* (Мик., Повісті.., 1956, 11); **Мовча́ти, як ри́ба** — не говорити й слова. [Ж у р а в е л ь:] *Та що ж тепер казати? Я мовчу, як риба* (Мик., I, 1957, 456); **На ри́бу** — на рибалку (у 2 знач.). *Доря підняв на батька очі. Поїдуть? Куди? На рибу, може?* (Коцюб., II, 1955, 374); **Ні ри́ба ні м'я́со** — про безвольну, безхарактерну людину. — *Цей Безкоровайний ні риба ні м'ясо, а нам він пригодиться. Один раз я його побачив і думаю, що подоїти його можна* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 224); **Но́сом ри́бу ву́дити** *див.* **ву́дити** [1]; **Як (мов** *і т. ін.*) **ри́ба з водо́ю** *з ким — чим* — нерозлучний з ким-, чим-небудь. — *Ви з книжками, як риба з водою,— сказав Фесенко* (Н.-Лев., V, 1966, 200); — *Чоловіку хочеться до кого-небудь прихилитись; нема рідного брата, так шукає названого. От і побратаються, да й живуть*

довіку вкупі, як риба з водою (П. Куліш, Вибр., 1969, 90); **Як (мов** *і т. ін.*) **ри́ба у (в) воді́ бу́ти (почува́ти себе́** *і т. ін.*) — поводитися невимушено, добре, вільно. *Саша відчував себе як риба в воді. Якось просто й легко, без вагань і труднощів, пристроювався він на ходу, наче солдат до роти, до столичного життя* (Полт., Повість.., 1960, 371); *Микулі допомагав Іванко. Тут він був, як риба в воді, знав кожну стежку, кожен кущик* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 240).

2. *перен.* В'яла, млява людина, яка зовні не виявляє своїх емоцій. *Алла Михайлівна насупилась. — Я бачу, що вас шокірують мої манери. Що ж, я не англічанка* [англійка] *і — не риба* (Л. Укр., III, 1952, 619); *Баджін була молодша за мене на два роки, проте почувала себе зовсім дорослою і кепкувала з мене, як уміла: «Ти.. риба»,— казала вона* (Ю. Янов., II, 1958, 154).

РИБА́К, á, *ч.* Людина, яка ловить рибу, займається рибальством; риболов. *Хороший рибак по кльову мусить знати, як рибку звати* (Укр.. присл.., 1955, 85); *Він був рибак і розказував, яку у їх в селі рибу ловлять* (Вовчок, VI, 1956, 233).

РИБА́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **риба́лити.** — *Та хіба ж ми не рибалимо в морі? І в Азовському, і в Чорному? Ми навіть маємо татарський ярлик на вільне рибалення* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 217).

РИБА́ЛИТИ, лю, лиш, **РИБА́ЛЧИТИ** *і рідко* **РИБА́ЧИТИ,** чу, чиш, *недок.* Ловити рибу, займатися рибальством. *Любив Кисачка рибалити і сіткою, і ятерями, і жмаки на хижу щуку розкидав по озеру кожного вечора* (Збан., Переджнив'я, 1960, 143); *— А тепер, хлопці, гайда на Дніпро. Дід мій заслаб, отже, човни його вільні. Їдьмо до Китаєва рибалчити* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 228); *— Рибачили? — Риба тут не живе, товаришу* (Гончар, II, 1959, 414).

РИБА́ЛКА, и. 1. *ч. і ж.* Людина, яка ловить рибу, займається рибальством. *На березі Рибалка молоденький На поплавець глядить і примовля: «Ловіться, рибочки, великі і маленькі!»* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 76); *Ще малим мене за руку До рибалок дід повів. — Покажіть,— сказав,— онуку, Як то ловлять окунів* (Нагн., Вибр., 1957, 46).

2. *тільки одн., ж., розм.* Те саме, що **риболо́вля.** *Ще за часів Гомера й Феокріта Була у цвіт поезії повита Забава наша. У Назона теж Ти про рибалку спогади знайдеш* (Рильський, I, 1960, 168);*— Колись, маленькою, мене брали на рибалку* (Собко, Срібний корабель, 1961, 59).

3. *тільки ж., діал.* Чайка. *Пливуть собі* [козаки] *та співають; Рибалка літає...* (Шевч., I, 1963, 66); *Літають над морем рибалки й баклан. — Рибалки — білясті, баклан — чорнявий. Ловлять рибу* (Вишня, I, 1956, 177).

РИБА́ЛОНЬКА, и, *ч. і ж.* Пестл. до **риба́лка** 1, 3. *А козаки, як хміль отой, В'ються круг Ганнусі. А надто той рибалонька, Жвавий, кучерявий, Мліє, в'яне, Як зостріне Ганнусю чорняву* (Шевч., I, 1963, 159); *Рибалонько гарненька! Жени свій човничок До берега, й сідаймо Ми поруч на пісок* (Крим., Вибр., 1965, 86).

РИБА́ЛОЧКА, и, *ч. і ж.* 1. Пестл. до **риба́лка** 1. *Рибалочка по бережку та рибоньку удить. А милая по милому білим світом нудить* (Коломийки, 1969, 225); *Ой, закиньте, рибалочки, шовковую сіть, Та зловите щуку-рибу панам на обід!* (Н.-Лев., II, 1956, 88).

2. Рід птахів, що мають красиве оперення, довгий прямий дзьоб і живуть біля води; птах цього роду. *До найбільш оригінальних птахів Австралії слід віднести також рибалочку-реготуна* (Посібник з зоогеогр., 1956, 22).

РИБА́ЛЧИН, а, е. Прикм. до **риба́лка** 1. *Сонце потрапило в шибки бідної рибалчиної хатини й зробило з тих тахлів щире золото, неначе хто повісив золоті щити серед темного бору* (Н.-Лев., I, 1956, 531).

РИБА́ЛЧИТИ *див.* **риба́лити.**

РИБА́ЛЧИХА, и, *ж., розм.* Те саме, що **риба́чи́ха.**

РИБА́ЛЬНЯ, і, *ж., розм.* Місце рибальського промислу. *Десятки робітників найдальших рибалень можуть залишитися зимувати на узбережжі* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 122).

РИБА́ЛЬСТВО, а, *с.* 1. Ловіння риби. *До самого кінця життя вона* [Десна] *залишиться в моїй пам'яті як найкрасивіше місце на всій землі. З нею в мене зв'язані і перше рибальство, і ягоди, і гриби, і перші мозолі на дитячих руках* (Довж., I, 1958, 12); *Рибальство — не тільки захоплюючий вид спорту, а й відпочинок* (Знання.., 9, 1970, 1).

2. Лов, добування риби як галузь народного господарства; рибальський промисел. *Майор Ліванов, який служив довгий час на Далекому Сході, розповідав про рибальство на Амурі* (Перв., Атака.., 1946, 70); *Основні райони рибальства: далекосхідні моря* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 81).

РИБА́ЛЬСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **риба́лка** 1. *В кручах то там, то там рівними струмками диміли рибальські вогнища* (Баш, Вибр., 1948, 3); *Гострі рибальські очі побачили далеко над берегом у напрямку з Одеси — людину* (Ю. Янов., II, 1958, 176); *Румунський берег і болгарський, Мов два брати, Щоночі чують спів рибальський Із темноти* (Воронько, Тепло.., 1959, 90); // Признач. для рибалок. *Море їй приносило покору, море їй прибивало до берега, певно, і тіло Мусія Половця. Буде над чим поплакати й потужити, і поховати на рибальському цвинтарі* (Ю. Янов., II, 1958, 192); *Для сніданку, отже, було дві перспективи: або сісти знову в авто і.. спинитися в невеликому селищі, де була рибальська корчма, або попоїсти тут під небом* (Смолич, I, 1958, 47); // В якому живуть рибалки. *Оселилась* [Христина] *в яру над самим морем в рибальській хатині* (Н.-Лев., VI, 1966, 51); *Родом він із Гур'ївки, приморського рибальського селища* (Гончар, Таврія, 1952, 74); // Характерний для рибалок, власт. їм. *Щуки не ловились, та від того рибальський запал у хлоп'ят не зникав* (Донч., V, 1957, 92).

2. Який займається або займався рибальством. *Зразу після звільнення від фашистів в колгоспі було організовано одну рибальську бригаду* (Кучер, Вогник, 1952, 21); *Башмачний був головою рибальської артілі в Слобідці* (Донч., Вибр., 1948, 18); *Вона була доброго рибальського роду, доброї степової крові* (Ю. Янов., II, 1958, 191); // Признач. для ловіння риби. *— Ну що ж, половим рибку в добрім щасті! Взяли з собою всі рибальські снасті, щоб риба нам ловилась в різній масті* (Мал., Звенигора, 1959, 295); *На завороті* [річки] *ми здибали рибальського великого човна, що тихо плив без ніякого руху його господаря* (Досв., Вибр., 1959, 421); *Прибули з моря рибалки з свіжим уловом, стали виходити на берег, у своїх зюйдвестках, у важких рибальських чоботях* (Гончар, Тронка, 1963, 335).

Риба́льський спорт —ловіння риби спортивними риболовними снастями (вудками, спінінгами і т. ін.). *Широкого розповсюдження набув рибальський спорт, яким захоплюються гірники різного віку* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 35).

3. В який або коли відбувається ловіння риби. *Я повертався з роботи (саме час був рибальський) натомлений і голодний* (Ю. Янов., II, 1958, 65); *А з берега, немов вінок купальський, Пливе водою пісня. День рибальський — Не перший день, але щораз новий!* (Рильський, II, 1960, 120); *О, ця прекрасна мить рибальська! Ти випростуєш вудлище, націлюєшся на найглибше*

місце, туди, де глибочезна яма, де за кущами латаття сидить вона, ота найбільша щука, і чекає своєї жертви (Чаб., Тече вода.., 1961, 45).

РИБА́Р, я́, *ч., рідко.* Те саме, що **риба́к.** [Д і д о к:] *Рибалки ми тут. Рибу ловимо.* [Г у с к а:] *А-а.. Рибалки! Рибалоньки! Рибарі!* (М. Куліш, П'єси, 1960, 222); *В дні погожі і в негоду, в дружнім колі рибарів борознив Онеги воду біля Кіжських островів* (Гонч., Вибр., 1959, 263).

РИБА́С, а, *ч., рідко.* Продавець риби. *Спочатку він найнявся до якогось рибаса вантажити бочки, але ця робота видалася нелегкою* (Панч, На калин. мості, 1965, 127).

РИБА́ХА, и, *ж.* Збільш. до **ри́ба** 1. *Вживають вони щуку-рибаху* (Сл. Гр.).

РИБА́ЦТВО, а, *с., діал.* Рибальство. *А ми оба дуже охочі були до рибацтва* (Фр., І, 1955, 67).

РИБА́ЦЬКИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **риба́льський.** *Враз поплавець затанцював зненацька — І вся душа напружилась рибацька, Угадуючи таємниці дна* (Рильський, II, 1960, 121); *Ото вночі Дениса рибацька страсть попхнула на річку* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 119); *В своїй убогій хаті сидів він за столом босий і плів рибацькі сіті, як бідний апостол* (Коцюб., III, 1956, 26).

РИБА́ЧИТИ *див.* **риба́лити.**

РИБА́ЧИ́ХА, и, *ж., розм.* Дружина рибака.— *Що за диво? Жінка на воді! Не селянка й не рибачиха — це було зрозуміло з особливої інтонації її поклику,— міркував я, посуваючись човном крізь хирлявий рідкий очерет слідом за Карпом* (Досв., Вибр., 1959, 409).

РИБА́ЧКА, и, *ж.* 1. Жін. до **риба́к.** *Гей, рибачко чорноока, Змилуйсь, змилуйсь надо мною! Я ж то рибка невеличка, — Ох, пусти мене на волю!* (Фр., XIII, 1954, 148); *Мені дуже захотілося, щоб моя мама була рибачкою. Тоді і я вже напевне був би рибалкою* (Збан., Мор. чайка, 1959, 92).

2. Дружина рибака.

3. *діал.* Чайка. *Рибачки кружляють в небі, В білім небі над рікою І тривожно будять спокій Перегуками, як діти* (Шпак, Вибр., 1952, 109).

РИБГО́СП, у, *ч.* Скорочення: рибне господарство. *Практика передових рибгоспів показує, що без згодовування рослинної пасти при ущільненому утриманні коропа не можна домогтися високої рибопродуктивності ставів навіть при великих затратах концентрованих кормів* (Колг. Укр., 5, 1961, 33).

РИБГО́СПНИЙ, а, е. Належний рибгоспові. — *У нас браконьєри перевелись. — Ти бач! — знову кепкує лисий. — Чого ж це вони перевелись? — Бо це рибгоспний став!* (Гуц., З горіха.., 1967, 128); // Який працює в рибгоспі. *Рибгоспний бухгалтер.*

РИБЕНЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **ри́ба** 1. *Затамувавши подих, я дивився,.. як все більше й більше рибенят ок заплутувалось в густих вічках сітки* (Збан., Мор. чайка, 1959, 104).

РИБЕ́ЦЬ, бця́, *ч.* Риба родини коропових. *Славна рибка рибець* (Чуб., V, 1874, 1121); *Ставив* [Бокуда] *сіті на велику рибу та стріляв із самостріла велетнів річкового риб'ячого царства — рибців* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 258).

РИ́БИ, Риб, *мн.* Назва одного із знаків зодіаку. *На зоряному небі розташувалося сузір'я Риб* (Бесіди про всесвіт, 1953, 8).

РИБИ́НА, и, *ж., розм.* Одна риба, перев. велика. *— Оце так рибина! — вирвалось у Костянтина. — Ще не було нам такої удачі!* (Стельмах, І, 1962, 435); *— Що ж це в нас і випити нема чого? — стурбувався старий. — А може, й є,— відповів Панас і витяг з клуночка пляшку горілки й кілька зав'ялених рибин* (Коцюба, Нові береги, 1959, 233); * У порівн. *Стара на мить завмерла, почала ловити ротом повітря, мов рибина, витягнена з води* (Ю. Янов., І, 1954, 111); *Зіс рвонув, шугнув рибиною,— бризнула земля з-під коліс,— і за кабіною миготять поля* (Гонч., Вибр., 1959, 219).

РИБИ́НКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **риби́на.** *Дрібні брижі дрижали, переливалися, і здавалось, що на воді бавляться табуни золотаво-червоних рибинок* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 90); // *у знач. збірн. А в поліщука так: мак не вродить, то, гляди, просо вивезе, картопля вимокне, то буряки вродять, нічого в полі не виросте, то щавель у лузі, рибинка в озері, гриб у лісі — диви, й протримають людину до нового урожаю* (Збан., Сеспель, 1961, 379).

РИБИ́СЬКО, а, *с.* Збільш. до **ри́ба.**

РИ́БКА, и, *ж.* 1. Зменш.-пестл. до **риба** 1. *Ми їх витягали на сонце, тих яскравих, розмальованих рибок, більше подібних до екзотичних квітів, аніж до риб* (Коцюб., II, 1955, 300); *І річечка недалечко петляє, і лісових ягід досхочу, і тетерюків сила-силенна. А в річечці, глянь, рибка виграє* (Донч., II, 1956, 8); * У порівн. *Діточок бог дав тільки дівчинку, Оксану. Цокотуха така! як рибка весела, а проте розумне й слухняне дитятко* (Вовчок, І, 1955, 85).

△ **Золота́ ри́бка** — одомашнений китайський золотий карась. *В фонтанах плавали золоті рибки* (Н.-Лев., III, 1956, 295); *Перші відомості про вирощування золотих рибок у штучних водоймах Китаю датуються 968 роком н. е.* (Знання.., 1, 1972, 18); **Летю́ча ри́бка** *див.* **летю́чий.**

◇ **Лови́ти ри́бку в каламу́тній воді́** *див.* **лови́ти.**

2. Пестливе звертання до дівчини, жінки. *Пішов старий, покликав меншу дочку: — Тетянко, йди, моя рибко, до сестриці: вона у великій печалі,— розважатимеш її* (Вовчок, І, 1955, 93); [Р я ж е н к о:] *Ну, рибко моя... Які новини?* (Мик., І, 1957, 287).

РИ́БНИЙ, а, е. Прикм. до **ри́ба** 1. *Велика частина кордонів Радянського Союзу омивається морями, де є невичерпні рибні багатства* (Зоол., 1957, 80); // Призначений для зберігання риби. *Стоїть біля свого рибного сховища Густавсон* (Шиян, Переможці, 1950, 12); *В тресті їздив* [Кока] *день при дні І на бази рибні. Та кругом казали: «Ні! Ви в селі потрібні!»* (С. Ол., Вибр., 1959, 257); // Вигот. з риби. *Рибний* [клей] *— виготовляється з відходів риби: плавників, голів, луски, кісток та пузирів* (Стол.-буд. справа, 1957, 223); *Рибне борошно дедалі ширше застосовується в тваринництві як дуже поживна добавка до корму* (Хлібороб Укр., 1, 1970, 47); // Пов'язаний з добуванням, обробкою, продажем риби. *В нижнім Стамбулі, на рибнім базарі, Галас такий, що оглухнути можна* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 90); *Рибна гавань;* // *у знач. ім.* **ри́бне,** ного, *с.* Страва з риби або з рибою. — *Прошу, святі отці, закушувати; от м'ясне, а от рибне* (Н.-Лев., III, 1956, 377).

РИБНИ́Й, а́, е́. Багатий рибою (у 1 знач.). — *Земля плодовита, небо лагідне, води рибні, люд тихий.. — от-се.. ресурси, природні жерела* [джерела] *багатства* (Фр., II, 1950, 369); *Попівщина, Плоске, Лякуче, Чорне.. І всі — рибні! І у всіх озерах вода не стояча, а рухлива, бо озера ці лежать по дну колишньої безіменної притоки Дніпра* (Чаб., Тече вода.., 1961, 45).

РИ́БНИК, а, *ч.* 1. Штучне водоймище або судно для живої риби. *Чудових результатів добилися співробітники Всесоюзного науково-дослідного інституту ставкового рибництва: вони вирощують коропа у.. рибниках* (Веч. Київ, 13.IX 1967, 4).

2. Робітник рибного підприємства. *У глибині бухти видно цехи.. заводу пенопласту, який постачає рибників чудовим замінником пробки* (Веч. Київ, 24.VII 1957, 3).

3. Пиріг із рибою. *Поклавши руку на плече, він сказав: — Заходьте, напече рибників із ряпушки дружина, а до них — не зайва і чарчина* (Гонч., Вибр., 1959, 271).

РИ́БНИЦТВО, а, *с.* Галузь господарства, що займається збільшенням і поліпшенням якості рибних запасів у природних водоймах та розведенням риби в штучних водоймах. *Рибництво — важливе джерело збільшення продовольчих ресурсів нашої країни* (Соц. твар., 3, 1956, 42); // Наука про біологічні основи рибоводних заходів, а також техніку розведення промислових видів риб. *Міжнародний семінар у питаннях рибництва у внутрішніх водоймах відкрився в Ленінграді в Зоологічному інституті Академії наук СРСР* (Рад. Укр., 23.VI 1965, 1).

РИ́БНИЦЯ, і, *ж.* 1. Промислове риболовецьке судно.

2. *розм.* Жін. до **ри́бник** 2.

РИ́БНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до рибництва. *Результати ведення ставкового господарства залежать від рівня рибницької техніки* (Наука.., 10, 1956, 22); // Який займається розведенням риби. *Рибницька бригада.*

РИ́БНО, *присудк. сл., розм., рідко.* Багато риби. *Як стояли водяні млини, на Пслі рибно було, набігала принадна згадка про дивну рибу вирезуба, сильну рибу марину, що в заброді ловив пастух* (Горд., Дівчина.., 1954, 190).

РИБО... Перша частина складних слів, що відповідає: а) слову **ри́ба** у 1 знач., напр.: рибодобува́ння, рибозасо́лювальний, рибозахисни́й, рибозна́вство, рибоїдний, рибоморози́льний, рибообро́бний, рибопереро́бка, риборозве́дення і т. ін.; б) слову **ри́бний,** напр.: рибокомбіна́т, рибоконсе́рвний, рибопродукти, рибопродукти́вність, рибопромисло́вість і т. ін.

РИБОВО́Д, а́, *ч.* Фахівець з рибництва. *Рибоводи і науковці опанували біотехніку вирощування близько 30 видів найцінніших порід: білуги, лосося, осетра, севрюги, сьомги, кети, горбуші тощо* (Наука.., 7, 1968, 36); *— Вже цієї весни завезіть рибного малька. Запросіть в колгосп рибовода, зоотехніка* (Чаб., Тече вода.., 1961, 126).

РИБОВО́ДНИЙ, а, е. Признач. для розведення риби. *Разом з кафедрою спорових рослин університету велику роботу провела станція по комплексному гідробіологічному вивченню в Харківській області колгоспних рибоводних ставків* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 351); // Який займається розведенням риби. *Обслуговує ставки рибоводна бригада з 7 колгоспників* (Колг. Укр., 2, 1957, 30); // Спрямований на розведення риби. *Успіхів колектив господарства домігся завдяки тому, що на ставках своєчасно застосовувався комплекс рибоводних заходів* (Соц. твар., 7, 1956, 37).

РИБОГОСПОДА́РНИК, а, *ч.* Працівник рибного господарства. *Серед іхтіологів і рибогосподарників було багато суперечок про те, чи можна збільшити улови риби в Чорному морі і яким шляхом цього досягти* (Наука.., 5, 1963, 44).

РИБОГОСПОДА́РСЬКИЙ, а, е. Пов'язаний з рибним господарством, признач. для нього. *Для кращого виконання завдань юннатам треба зв'язатися з місцевими рибогосподарськими організаціями (рибальськими колгоспами, рибгоспами та сільськогосподарськими артілями, в яких є ставки)* (Навч.-досл. робота.., 1956, 21); *Дніпро завжди мав і має велике рибогосподарське значення* (Наука.., 1, 1970, 36).

РИБО́ЗА, и, *ж.* Органічна речовина, що входить до складу нуклеотидів. *Нуклеотиди* [вірусу тютюнової мозаїки] *складаються з фосфорної кислоти, вуглеводу (рибози) і піримідинових основ.., що містять в собі в різних пропорціях вуглець, водень та азот* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 59).

РИБОЗАВО́Д, у, *ч.* Підприємство, що займається обробкою риби (консервуванням, засолюванням і т. ін.). *Створено підводний рибальський флот.. Електрика й ультразвук допомагають принаджувати риб, і вони самі потрапляють у трали, а потім — на плавучий рибозавод* (Наука.., 10, 1960, 20).

РИБОКОЛГО́СП, у, *ч.* Риболовецьке колективне господарство, що займається добуванням риби. *На голубій ниві Кременчуцького моря щороку багаті врожаї збирають трудівники рибоколгоспу імені Петровського* (Рад. Укр., 14.III 1971, 6).

РИБОЛО́В, а, *ч.* 1. Той, хто займається ловінням риби. *Юра, як і кождий гуцул, був завзятий риболов* (Фр., IV, 1950, 427); *Здається, саме з цього часу* [як Бицик побачив сома] *в його серці й народився непереможний запал риболова* (Донч., VI, 1957, 8).

2. Те саме, що **риба́лка** 3. *Сірі риболови кидаються раз по разу за поживою* (Мокр., Слід.., 1969, 107).

РИБОЛО́ВЕЦЬ, вця, *ч., розм.* Те саме, що **риболо́в** 1. *— А якого щупака риболовці підсакою витягли!* (Стельмах, I, 1962, 303).

РИБОЛОВЕ́ЦЬКИЙ, а, е. 1. Який займається рибною ловлею як промислом. *Риболовецька бригада; Риболовецький колгосп; Риболовецька артіль;* // Пов'язаний з ловінням риби. *Премудрості риболовецької справи дід Галактіон, напевне, позичив у свого діда* (Донч., VI, 1957, 58); *Риболовецький промисел.*

2. Признач. для ловіння риби. *Передбачувані кілька годин затримки, доки підійде буксир, дещо розхолодили екскурсантів, але незабаром — хто почав лагодити риболовецьку снасть, хто уп'явся в книжку* (Ю. Янов., II, 1954, 91).

РИБОЛО́ВЛЯ, і, *ж.* Ловіння риби. *Вони знають, що батько й Асуар ніколи не приходять з риболовлі голіруч* (Ірчан, II, 1958, 93); *На риболовлю ходить її син, Юрко* (Чорн., Красиві люди, 1961, 49).

РИБОЛО́ВНИЙ, а, е. 1. Признач. для ловіння риби. *Це саме його бригада збирає оті зграбні суденця, що звуться риболовними траулерами* (Собко, Матв. затока, 1962, 15); *Старі люди готували риболовне приладдя, сіті, гачки.., щоб рибалити в степових річках та озерах, яких чимало зустрінеться їм в дорозі* (Тулуб, В степу.., 1964, 38).

2. Багатий на рибу. *Оддам нив'я і сінокоси, І риболовні Тибрські коси, То буде нам Еней сусід* (Котл., I, 1952, 275).

3. *рідко.* Те саме, що **риболове́цький** 1. *Щоб уміти впевнено прогнозувати появу косяків, їх чисельність, темпи відтворення рибних запасів,.. потрібні спільні зусилля всіх риболовних держав* (Наука.., 10, 1967, 26).

РИБОЛО́ВСТВО, а, *с.* 1. Те саме, що **риба́льство** 2. *Основою господарського життя Запорожжя на початку XVIII ст. лишалось розведення худоби і риболовство* (Іст. УРСР, I, 1953, 340).

2. Ловіння риби. *Поки риболовство було компетенцією невеликої кількості рибалок, у ньому не виникало ніяких серйозних проблем. Та зростання населення земної кулі, вдосконалення методів і технічних засобів лову швидко змінили становище* (Наука.., 10, 1967, 25).

РИБОНАСО́С, а, *ч.* Насос для перекачування води разом з рибою з трала, сітей, неводів у трюми транспорт-

них суден, а на приймальних причалах рибозаводів для вивантаження риби з трюмів суден. *Два судна буксирують трал спеціальної конструкції, а третє судно, що йде ззаду, з допомогою рибонасоса викачує рибу з трала* (Рад. Укр., 17.II 1965, 1); — *Не той рибалка став: механізація. Драги тягнуть машинами, вилов вивантажують рибонасосами* (Роб. газ., 23.VI 1965, 2).

РИБОНУКЛЕЇНОВА КИСЛОТА́. Біологічно важлива сполука, яка входить до складу клітин усіх організмів і відіграє велику роль у процесах біосинтезу білків та збереженні спадкових ознак організму. *РНК — рибонуклеїнова кислота — переносить спадкову інформацію від хромосом ядра до плазми клітини й передає її білкам* (Наука.., 3, 1967, 36).

РИ́БОНЬКА, и, *ж.* 1. Пестл. до **ри́ба** 1. — *Чи проживе рибонька без водиці..? Так і я не проживу без твоєї любові* (Кв.-Осн., II, 1956, 336); *Ходять, виблискують рибоньки, швидко мигтять в глибині* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 21); * У порівн. *Зажурилась чорнобрива, Тяжко зажурилась, Плаче, плаче та ридає, Як рибонька б'ється...* (Шевч., II, 1963, 167).

2. Пестливе звертання до дівчини, жінки. *Ой вийди, вийди, серденько Галю! Серденько, рибонько, дорогий кришталю!* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 39); — *Скажи ж мені, рибонько, скажи, донечко моя, втіхо моя, скажи мені, чим тебе рятувати, чого тобі бракує?* (Хотк., II, 1966, 33).

РИБОПРОМИСЛО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Власник рибопромислового підприємства.

РИБОПРОМИСЛО́ВИЙ, а, е. Пов'язаний з промисловим ловінням риби. *Особливе рибопромислове значення має група Шацьких озер, розташованих на правому березі Західного Бугу на Волині* (Наука.., 10, 1960, 31); // Який займається рибним промислом. *Рибопромислова артіль.*

РИБОРОЗПЛІ́ДНИК, а, *ч.* Господарство, що займається розведенням мальків риби для її вирощування в ставках до товарної ваги. *За кілька днів Гордієва балка наповнилась водою. Тоді товариш Мирончук і завгосп поїхали у риборозплідник і привезли мальків* (Збан., Таємниця.., 1971, 408).

РИБОСО́МА, и, *ж.* Складовий елемент рослинних і тваринних клітин, що відзначається високим вмістом рибонуклеїнової кислоти. *Рибосома складається з двох частинок, на які вона легко розпадається при пониженні концентрації іонів магнію* (Знання.., 10, 1965, 6).

РИБОФЛАВІ́Н, у, *ч.* Вітамін групи В, що входить до складу ферментів, які беруть участь в окисних процесах в організмі. *У природі вітамін B_2, так само як і вітамін B_1, утворюється у рослинній клітині. Цей вітамін.. розчиняється у воді. Хімічна назва його — рибофлавін* (Курс патології, 1956, 325); *Відсутність або недостача в раціоні рибофлавіну призводить до припинення росту, захворювання шкіри і очей* (Свинар., 1956, 242).

РИБОХІ́Д, хо́ду, *ч.* Споруда, що забезпечує самостійний прохід риби через перешкоди. *Спеціальні державні заклади в нашій країні докладають немало зусиль для збереження і збільшення рибних багатств, з цією метою здійснюється будівництво риборозплідників, рибоходів для проходження риб через греблі на нерест вгору по річках і т. д.* (Наука.., 8, 1958, 4).

РИБОХІ́ДНИЙ, а, е. Стос. до рибоходу.

РИ́БОЧКА, и, *ж.* 1. Зменш.-пестл. до **ри́ба** 1. *На березі Рибалка молоденький На поплавець глядить і примовля: «Ловіться, рибочки, великі і маленькі!»* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 76); * У порівн. *Дівчина уродлива, Рум'яна та й жартівлива,.. Гарная, як квіточка, Весела, як рибочка* (Укр.. лір. пісні, 1958, 85).

2. Пестливе звертання до дівчини, жінки. — *Матусенько, ріднесенька, рибочко, голубочко, перепілочко! Не зопиняй* [зупиняй] *же мене* (Кв.-Осн., II, 1956, 423); *Розкушу я горішечок надвоє, надвоє, А ядерцем поділимся, рибочко, обоє* (Коломийки, 1969, 157).

РИБЧИ́НА, и, *ж.* 1. *розм.* Маленька риба. * У порівн. *На бережку у ставка, На дощечці у млинка Фартух прала дівчина, Плескалась, як рибчина* (Укр.. лір. пісні, 1958, 85); *Неначе злякані рибчини, тріпочуть у повітрі дрібненькі вербові листочки* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 81).

2. Пестливе звертання до дівчини, жінки. *Вийди з хати, дівчино, Потанцюєм, рибчино!* (Укр. поети-романтики.., 1968, 460).

РИБЧИ́НКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **риби́нка.**

РИБЧИ́НОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **рибчи́на.** *Дівчинонько, Рибчинонько! Ой рад би я тебе сватать, Та боюся твого брата* (Пісні та романси.., II, 1956, 19).

РИБ'Я́, я́ти, *с., розм., рідко.* Молода рибка. *Не зловили щуки-риби, зловили риб'я* (Н.-Лев., II, 1956, 98).

РИ́Б'ЯЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ри́ба** 1. *Холодний дотик слизького риб'ячого тіла вернув йому всю пам'ять* (Фр., IV, 1950, 439); *І з моря дивні випливають люди: Хвіст риб'ячий і чоловічі груди Та голова* (Рильський, I, 1960, 237); *Неможливо тхнуло риб'ячими потрохами* (Вільде, Сестри.., 1958, 361); // Притаманний рибам, характерний для них. *Запахло по березі баговинням, мулом та риб'ячою сирістю* (Н.-Лев., I, 1956, 69); // Пов'язаний з рибою. *Тепер він провадив риб'ячу комерцію і весь улов продавав німцям за марки* (Тют., Вир, 1964, 453); // Який добувають, одержують із риби. *Як її* [дівчинку] *не годували, як її не лікували від різних хвороб, ніщо не допомагало. Навіть риб'ячий жир не допомагав* (Ів., Вел. очі, 1956, 52); *Риб'яче борошно;* // Пригот. з риби або з рибою (про страву). *Під жовтою кучерявою грушею на городі Мелашка, Уласова онука, частувала гусарів риб'ячою щербою* (Ле, Наливайко, 1957, 10); — *Їдучи до вас, ми прихопили з собою добру мережу. Тепер будете їсти тетерю з риб'ячою юшкою* (Добр., Очак. розмир, 1965, 63).

◇ **На ри́б'ячому ху́трі** — який погано гріє (про верхній одяг). — *Хоч обстібайтеся, товаришу,— сказав щиро Цигуля Григорові,— бо надворі бере. А в вас, бачу, пальтечко на риб'ячому хутрі* (Головко, II, 1957, 304).

2. *перен.* Безпристрасний, холодний, байдужий до всього.— *А вся ця нерозпорядливість від чого? — лютує витріщається Барильченко. — Думаєте, від нестачі ума? Від риб'ячого серця — ось від чого!* (Гончар, Тронка, 1963, 275); // Який не має яскравого забарвлення, невиразний (про очі, обличчя). *До нього підійшов якийсь панок з риб'ячими, неспокійно блукаючими очима і попрохав вогню* (Коцюб., II, 1955, 428); *Трактористка вже з явною неприязню дивилась на цю обважнілу постать у парусиновім кітелі, з блідим,.. якимось риб'ячим обличчям* (Гончар, Маша.., 1959, 21).

РИВАНО́Л, у, *ч.* Профілактичний і лікувальний антимікробний засіб, який застосовують при лікуванні ран, шкіри та слизових оболонок. *Риванол.. — лікарський препарат. Жовтий дрібнокристалічний гіркий на смак без запаху порошок* (Укр. с.-г. енц., III, 1972, 94).

РИВКИ́Й, а́, е́. Який здійснюється, відбувається ривком, ривками. *Воловик зробив ривкий рух, ударив рукою по каганці. Жовтий язик сховався в темряві* (Епік, Тв., 1958, 544); *Похмурі козаки швидко крокували, спотикаючись на льодових торосах, що примхли-*

во погорбили крижану поверхню лиману. Ривкими холодними струменями турляв у спину «кримчак» (Добр., Очак. розмир, 1965, 167).

РИВО́К, вка́, *ч.* 1. Короткий, різкий, поривчастий рух кого-, чого-небудь. *Іван Залізняк міцно сіпнув за ручку балконних дверей, але вони не піддалися. Тоді він рвонув сильніше, відлетіла суха торішня замазка, ще ривок — і двері відкрилися* (Собко, Звич. життя, 1957, 72); *І радість невимовна, Коли почуєш ти зо дна міцний ривок: То окунь почепився чи й славний щупачок* (Рильський, Поеми, 1957, 256); // *розм.* Різке, грубе шарпання, смикання кого-небудь. *Аж різкий ривок за горло скинув його вниз, під ноги лютого натовпу* (Ле, Наливайко, 1957, 422); // *перен.* Стрибок у розвитку чого-небудь.

Зроби́ти ривóк — рвонутися вперед. *Борис зробив ривок, досяг найбільшої швидкості і потім знову перейшов на плавний розмашистий біг* (Собко, Біле полум'я, 1952, 41).

2. *спорт.* Підняття ваги різким рухом на себе. *Змагання з штанги проводяться за програмою класичного триборства: жим двома руками, ривок двома руками та поштовх двома руками* (Спорт.., 1958, 40).

3. Стрімке просування кого-небудь за один прийом. *Павло відчуває, що лишається тільки якийсь невеличкий запас для одного ривка, але лейтенант знає це і береже останній резерв* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 91); *Від люті бійців, від того шаленого ривка їх, здавалося, закипіла вода в річці, завирувала, сипнула кривавими бризками, розступилася* (Довж., III, 1960, 35); // Поспішність у роботі, нерівномірне різке прискорення її темпу.

4. *у знач. присл.* **ривкóм.** Одним різким коротким рухом; поривчасто. *Він став оглядати мотор, непомітно поставив на місце деталь (раніш зняту). Потім сів на мотоцикл, ривком натиснув ногою — мотор зразу ж завівся* (Головко, I, 1957, 417); *Допаливши цигарку, рвучким ривком викинув* [Мартин] *її за вікно на вулицю* (Епік, Тв., 1958, 59); *Запалившись, Оля з останніх сил, ривком, викручує ногу, і переслідувач.. летить сторч головою* (Юхвід, Оля, 1959, 211).

5. *у знач. присл.* **ривка́ми.** Порушуючи ритм чого-небудь; неритмічно, нерівномірно. *Кошубський ігнорував будь-які планові основи постачання експедиції, вся робота велась ривками, штурмівщиною* (Дмит., Розлука, 1957, 195); // Неплавно. *Щось крикнули з гурту, та Саїд не озирався. Відкрив допоміжний кран пального, і машина ривками понесла в гори* (Ле, Міжгір'я, 1953, 366).

РИГА́ННЯ, я, *с., вульг.* Дія за знач. **ригáти** та результат цієї дії. *Душна хата, заповнена випарами всяких напитків, риганням, бо й се відбувалося тут же, давила низькою стелею і ще більше розморювала п'яних людей* (Хотк., Довбуш, 1965, 244).

РИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., вульг.* Те саме, що **блюва́ти.** *Вони обидва повисли на тину і ригали з себе усе, чим снідали й не снідали* (Кучер, Трудна любов, 1960, 503).

РИГА́ЧКА, и, *ж., вульг.* Те саме, що **блювóта.** — *Хай п'ють! — оглянувся* [Ілько] *й тихше додав: — Може ж таки ригачка нападе!* (Головко, II, 1957, 27).

Напива́тися (напи́тися) до ригáчки — пити зайву кількість алкоголю; перепивати. *Напившись до ригачки, курінний скидав з себе френч і сорочку, крутився по землянці голий до пояса* (Загреб., Шепіт, 1966, 88).

РИ́ГЕЛЬ, я, *ч.* Горизонтальний елемент деяких будівельних несучих конструкцій. *Якщо грунт слабкий, до стояків опори болтами прикріплюють ригелі, і тільки після цього котлован засипають, добре утрамбовуючи землю* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 115); *У сегментних затворах, які перекривають великі прольоти, головні ригелі роблять у вигляді ферм, а допоміжні — з профільованої сталі* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 120).

РИ́ГЕЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **ри́гель.** *Металевий ригельний затвор складається з металевого каркаса, до якого з боку верхнього б'єфа прикріплюють обшивку при невеликих прольотах (до 5 м) дерев'яну з дощок або металеву з листової сталі* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 118).

РИГНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., вульг.* Однокр. до **ригáти.** — *Нема хліба, нема де й заробити.. — Нам що — нам хоч ригни, а дай* (Коцюб., I, 1955, 92); * Образно. *Сотні командирських пунктів готувались зараз ригнути із-за лісу тисячами бомб, гранат і шрапнелей* (Панч, I, 1956, 119).

РИГОРИ́ЗМ, у, *ч., книжн.* Суворе, надмірно дріб'язкове дотримання моральних принципів.

РИГОРИ́СТ, а, *ч., книжн.* Прибічник ригоризму. *Правда, церков* [церква] *православна, котрої держалися русини, була надто строга і недоступна для таких ігрищ* [містерій], *котрі в очах православних ригористів являлись трохи що не бісівською забавою* (Фр., XVI, 1955, 213).

РИГОРИСТИ́ЧНИЙ, а, е, *книжн.* Стос. до ригоризму. *Треба сказати, що моє життя змолоду розвило в мене трохи навіть ригористичний погляд на карти* (Драг., II, 1970, 193); *Була вона також не менше строгою і ригористичною супроти інших* (Фр., II, 1950, 312); *Ледве на цілу голову нижчий за свого занадто ригористичного друга, він став навшпиньки, щоб поглибше вдивитися в похололі Сергієві очі* (Шовк., Людина.., 1962, 243).

РИГОРИСТИ́ЧНО, *книжн.* Присл. до **ригористи́чний.** *Але цей другий брат.. розуміє чесність дуже ригористично* (Фр., XVI, 1955, 125).

РИГОРИ́СТКА, и, *ж., книжн.* Жін. до **ригори́ст.**

РИГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм., рідко.* 1. Метатися з ревом (про рогату худобу). *Скотина ригує, як побачить свіжу кров* (Сл. Гр.).

2. Погано писати. [Х р а п к о:] *Горе мені, що нема нівідки підмоги. Дунька — ще гірше від мене ригує — дряпа, як курка лапою* (Мирний, V, 1955, 121).

РИДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рида́ти** і звуки, утворювані цією дією. *В натовпі почулися глухі ридання й густі схлипування* (Епік, Тв., 1958, 421); *Віра наче скам'яніла. Ридання обірвалось. Біла рука її мимоволі простягнулася вперед* (Шиян, Баланда, 1957, 165); *В моїм серці і бурі, і грози, Й рокотання — ридання бандур* (Тич., I, 1957, 25); * У порівн. *Високо над сонним містом неслася дика музика, як передсмертні ридання грішних* (Коцюб., II, 1955, 141).

◇ **Захóдитися (зайти́ся) рида́нням** *див.* **захóдитися**[2].

РИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.* Голосно плакати, схлипуючи й захлинаючись сльозами. *Довго Семен Іванович, припавши на стіл, плакав, ридаючи гірко* (Кв.-Осн., II, 1956, 356); *Шура, зойкнувши, підняла руки.. Тепер вона могла ридати, битись, кричати, бо вона була одна, одна в цілому світі* (Гончар, III, 1959, 185); * Образно. *Чого мені тяжко, чого мені нудно, Чого серце плаче, ридає, кричить, Мов дитя голодне?* (Шевч., I, 1963, 255); *Мов загіпнотизований плівся* [Сеспель] *за саньми, а душа його ридала, рвалося на шматки серце* (Збан., Сеспель, 1961, 267); // *перен.* Видавати, утворювати звуки, подібні до ридання. *..Сумно ридали трембіти* (Коцюб., II, 1955, 355); *На просторах печаль золо-*

тая (тут співали в минулому кулі). Може, тому тужливо ридає в дні щасливі в тополях зозуля (Гонч., Вибр., 1959, 24); *І тільки вітер похмурнів, рида над трупами забитих* (Сос., І, 1957, 417).

◇ **Крива́вицею рида́ти** *див.* **крива́виця; Ри́дма рида́ти** *див.* **ри́дма.**

РИДА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **рида́ти.** *Ридаюча дівчина і її старий батько були вже далеко* (Фр., VII, 1951, 144); — *Траам-та, трам-та, тру-ру-ру-ра-рам!..— несподівано ударила в безлюдні далі, у синє небо могучими згуками походного маршу дзвінка, ридаюча мідь* (Вас., II, 1959, 45).

РИДВА́Н, а, ч. У XVIII — на початку XIX ст.— велика карета для далеких подорожей, запряжена 6—12 кіньми. *Поїхала* [Венера] *в своїм ридвані, Мов Сотника якого пані* (Котл., І, 1952, 109); *Курною, роз'їждженою дорогою, плавно похитуючись на високих ресорах, м'яко котився ридван* (Мушк., Серце.., 1962, 316).

РИДИКЮ́ЛЬ, я, ч., *заст.* Жіноча сумочка. *Софія витягла з ридикюля кілька срібних монет* (Шиян, Вибр., 1947, 281); *Входить Леся. Маленький чемоданчик кладе біля дверей, підходить до столу, дістає з ридикюля фотографію, дивиться* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 48).

РИДИКЮ́ЛЬЧИК, а, ч., *заст.* Зменш. до **ридикю́ль.** *Марків солом'яний бриль і навіть Мотин жовтий ридикюльчик були доверху повні грибів* (Коз., Сальвія, 1959, 39); *Ольга Петрівна нервово відкрила замшевий ридикюльчик* (М. Ол., Леся, 1960, 152).

РИ́ДМА: ◇ **Ри́дма рида́ти (пла́кати, зарида́ти** *і т. ін.*) — дуже голосно плакати, схлипуючи й захлинаючись сльозами. *На подвір'ї ридма ридала Ївга, обнімаючи своїх, врятованих Настею корів, припадала до них мокрими щоками* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 245); *Вона ридма заридала, голосно, ревно* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 160).

РИЖ, у, ч., *діал.* Рис. — *Я не перелітав над цілим островом — там далі, кажуть, колосальні поля, плантації какао, рижу* (Ю. Янов., II, 1958, 64);— *Поїдь лишень зараз на базар та купи сахару, чаю, рижу, манних крупів.., бо це все в нас повиходило* (Н.-Лев., VI, 1966, 16).

РИ́ЖЕВИЙ, а, е, *діал.* Прикм. до **риж.**

РИЖЕ́НЬКИЙ, а, е. 1. Пестл. до **ри́жий.** *Знайшлося в Семена Івановича Гуляя (розуміється, в його корови, а не в нього) теля... Риженьке, лисеньке, на правій нозі біленька пляма...* (Вишня, І, 1956, 137).

2. Не дуже рижий; рижуватий. *Волосся* [маляра] *чорне, під чуб підстрижене, а уси собі риженькі, та густі, та довгі* (Кв.-Осн., II, 1956, 6); — *Не раз мені, хоч і підсміювався син, хотілося, мов бога, побачити нашого імператора. І таки побачила.. і царя, і його риженьку борідку, і вельми горду царицю* (Стельмах, І, 1962, 405).

РИ́ЖИЙ, а, е, *розм.* Червоно-жовтий або жовто-червоний (про колір волосся, шерсті, оперення). *Почав* [шинкар] *чухати рижу, довгу, клочкувату бороду* (Мирний, І, 1949, 287); *Вправною козачою посадкою в сідлі він здалеку видавався єдиним цілим з конем, рижа масть якого на віддалі затьмарено зливалася з малиновим кунтушем молодого козака* (Ле, Хмельницький, І, 1957, 281); // Який має волосся, шерсть, оперення такого кольору. *З березника назустріч шкандиба рижа кобила, коростява та сапата* (Кв.-Осн., II, 1956, 229); *Ми її в класі лисицею прозвали. Не за те, що рижа, а за те, що хитра* (Головко, Мати, 1940, 67); // Червонувато-жовтий, світло-коричневий (про колір очей, різних предметів і т. ін.). *В рижих зіницях заліг важкий сум* (Коз., Вибр., 1947, 78); *Я знав цей край — морози і жароту, Вітри піщані, що з пустель метуть, А вгледів ще, як люди на роботу В грязюці рижій на цегельню йдуть* (Шпорта, Мужність, 1951, 86); // *у знач. ім.* **ри́жий,** жого, *ч.*; **ри́жа,** жої, *ж.* Людина з волоссям червоножовтого або жовто-червоного кольору. *Хватайся на рижого* (Номис, 1864, № 12796).

РИ́ЖИК, а, *ч.* Їстівний гриб з шляпкою і ніжкою червонувато-жовтого кольору. *Напала* [Маруся] *на рижики, та так же їх багацько було* (Кв.-Осн., II, 1956, 80); *Роман розстебнув свою торбину, рішучим рухом висипав на землю гриби. Тут були рижики, боровички, підберезники, грузди* (Збан., Між.. людьми, 1955, 118).

РИ́ЖИКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ри́жик.**

РИЖИ́НКА, и, *ж., розм.* Відтінок рижого кольору. *Трохи бліде, схудле обличчя, а чорний чуб, чорні з рижинкою східні очі й у ряді білих зубів два вставлені з платини — все це робило з нього замріяного,... молодого чоловіка* (Ле, Міжгір'я, 1953, 353).

РИЖІ́ЄВИЙ, а, е. Вигот. з рижію. *Череп'яний каганчик, що вилупила його Катря з розбитого кашника, з каплею рижієвої олії на дні, ледве блимав у темному кутку* (Мирний, IV, 1955, 286); *Рижієву макуху використовують як концентрований корм для худоби, але в невеликій кількості* (Ол. та ефір. культ., 1956, 175).

РИЖІ́Й, ю́, ч. Однорічна трав'яниста рослина родини хрестоцвітих з жовтими квіточками, з насіння якої виготовляють олію перев. для технічних потреб. *Дощик, лий, дощик, лий І на кользу, й на рижій* (Стельмах, Колосок.., 1959, 17); *Злісними бур'янами в посівах льону є.. рижій льоновий і пажитниця льонова* (Техн. культ., 1956, 63)

РИЖІ́ЙНИЙ, а, е. Те саме, що **рижі́євий.** — *Тільки заверну за ріг коло церкви,— думаю собі,— потягне рижійною олією — олійниця там стоїть...* (Вас., І, 1959, 378).

РИЖІ́ТИ, ію, ієш, *недок., розм.* Ставати рижим.

РИЖО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ри́жий,** напр.: р и ж о б о р о́ д и й, р и ж о в у́ с и й, р и ж о х в о́ с т и й і т. ін.

РИЖО́К, жка́, *ч., розм.* Те саме, що **ри́жик.** *Сидить рижок при соснині, Сироїжка при дубині* (Пісні та романси.., І, 1956, 106); * У порівн. *Кремезний, як рижок* (Номис, 1864, № 8586).

РИЖУВА́ТИЙ, а, е, *розм.* З рижим відтінком; трохи рижий. *Не вспіли генеральшу поховати, як приїхав з полку старший панич.. з рижуватим, шорстким, як на ведмеді, волоссям, з великим лобом* (Мирний, І, 1949, 203); *Кузь підшморгує носом, торкає пальцями акуратно підстрижену рижувату щіточку вусів* (Тют., Вир, 1964, 302).

РИ́ЗА, и, *ж.* 1. *церк.* Верхнє вбрання священика, яке вдягається під час богослужіння. *Благочинний надів ризи й почав читати молитви* (Н.-Лев., III, 1956, 110); *Січовий панотець Микита нашвидку, підтикавши ризи, з-під яких видно було добрячу козацьку шаблю, окропив святою водою козацькі лави* (Кач., Вибр., 1947, 214); *Молоденький священик, призначений в Раїм на парафію, одягнув ризу, і почалася похоронна відправа* (Тулуб, В степу.., 1964, 257); * У порівн. *Черкне хто сірник,— і на мить виткнеться з пітьми з десяток сірих облич, здригнеться молочний туман і заграє, як риза в церкві, жовта осіння галузка* (Коцюб., II, 1955, 71).

2. Парадний одяг царів. *А він собі* [цар Давид], *узявшись в боки, ..В червленій ризі похожає* [походжає] (Шевч., II, 1963, 91).

3. Металеве покриття, оздоблення на іконах, що залишає відкритими лише зображення обличчя та рук; оклад. *Ганна Федорівна послала його молодій образок в срібній позолоченій ризі* (Вовчок, Вибр., 1937, 117);

В церкві було темно й сумно; одна лише лампадка миготіла перед образом пречистої матері,.. граючи блищиками на срібній ризі (Стар., Облога.., 1961, 66).

4. *заст., поет.* Взагалі одяг. *Їхала* [Катерина] *селом серед святочно вбраних людей, їхала на велике посміховище, а людям хотілося на коліна падати, мовби мадонну на осляті побачили в ризах срібносніжних* (Хотк., II, 1966, 258); * Образно. *День уже гас. Гори міняли своє блакитне убрання на рожеві з золотом ризи* (Коцюб., II, 1955, 319); *Верби жовтіли і слали на блакить води золоті ризи* (Тют., Вир, 1964, 452).

◇ **Напи́тися (допи́тися) до [поло́ження] самі́сіньких риз** — дуже сильно, до непритомності сп'яніти. *Хіба ж він знав, що вчитель такий благородний чоловік? Сьогодні ж, сьогодні піде з ним на мирову і нап'ється до самісіньких риз* (Стельмах, Хліб.., 1959, 508); **Напої́ти до поло́ження [самі́сіньких] риз** — довести кого-небудь до дуже сильного сп'яніння. *Вважають* [заможні міщани] *гріхом не покласти певним способом куті на стіл і майже на кожний день року мають такі обов'язкові обряди двовірного походження, аж до обов'язку напоїти на поминках дяка до положення риз* (Драг., I, 1970, 293).

5. *розм.* Смуга землі. *Зашуміло на вдовиній ризі, задзвеніло. Весело й шумко почалася праця* (Вас., II, 1959, 170).

6. *діал.* Спеціальне пристосування у вигляді дерев'яного жолоба, яким гуцульські лісоруби спускають з гори вниз зрубані дерева. *Від того джерела директор казав вибудувати спуст (ригу) аж просто на фабричне подвір'я* (Фр., I, 1955, 367).

РИЗАЛІ́Т, у, *ч., архт.* Частина будинку, що виступає за основну лінію фасаду. *Передній фасад* [земського будинку в Полтаві] *виділений центральним з двома баштами і боковими ризалітами* (Нар. тв. та етн., 1, 1973, 74).

РИ́ЗЗЯ, я, *с., збірн., рідко.* Те саме, що **лахмі́ття.**

РИ́ЗИК, у, *ч.* Те саме, що **риск.** *З великим ризиком, на утлих човнах перевозять через Волгу брезентові мішки з листами* (Собко, Вогонь.., 1947, 24).

◇ **Йти (піти́) на ри́зик** — те саме, що **Йти (піти́) на риск** (*див.* **риск**). *Всі мусили йти на найодчайдушніший ризик* (Коз., Серце..,1947, 50);

РИЗИКНУ́ТИ *див.* **ризикува́ти.**

РИЗИКО́ВАНИЙ, а, е. Те саме, що **рискó́ваний.** *Задум Кирилюка здавався їй зухвалим, занадто вже сміливим і ризикованим* (Грим., Син.., 1950, 218); *Йому навіть здається, що й тоді, в океані, не тільки зустрічний тайфун загнав їх у ту небезпечну зону.., а ще й якесь підсвідоме бунтівливе бажання підказало йому той ризикований курс, бажання своєю присутністю захистити океан, його життя, його чистоту...* (Гончар, Тронка, 1963, 214).

РИЗИКО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ризико́ваний.** *Трофімов розумів ризикованість плану, запропонованого інженером* (Трубл., Шхуна.., 1940, 317).

РИЗИКО́ВАНО. Присл. до **ризико́ваний.** — *Ти так ризиковано стрибнула* [з машини],— *сказав я* (Хор., Ковила, 1960, 63); // *у знач. присудк. сл. Іти в темряві було дуже ризиковано* (Ткач, Моряки, 1948, 34).

РИЗИКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, **РИЗИКНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.* Те саме, що **рискува́ти.** *Що то в нього — дві голови на плечах, щоб отак ризикувати, або слава захистить його від «всевидячого ока»?* (Коцюб., I, 1955, 168); *Ми їхали лісом. Фурман зауважив, що сьогодні ми майнемо досить далеко, бо він ризикнув податись навпростець, минаючи села, безлюдним, хоч і небезпечним шляхом — через трясовицю* (Досв., Вибр., 1959, 62); *Івану Павловичу не хотілося ризикувати життям хлопця* (Збан., Таємниця.., 1971, 255).

РИ́ЗНИЦЯ, і, *ж.* Приміщення при церкві для зберігання риз та іншого церковного майна. *Балабуха оглядів церкву й ризницю й похвалив і.. нові образи, й ризницю* (Н.-Лев., III, 1956, 97); *Навіть під час богослужіння вмів* [піп] *викроїти невеличкий «антракт», вийти в ризницю і промочити горло* (Мельн., До раю.., 1961, 17).

РИ́ЗНИЧИЙ, чого, *ч.* Той, хто відає церковним майном, ризницею. — *На коліна! — пошепки тюкнув на Омелька старий та сивий.. ризничий, сам падаючи ниць перед царем* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 546).

РИЗО́ЇД *див.* **ризо́їди.**

РИЗО́ЇДИ, ів, *мн.* (*одн.* **ризо́їд,** а, *ч.*). Нитковидні утвори спорових рослин (мохів, лишайників, деяких грибів), які замінюють їм корінь. *Щоб таїландська папороть росла швидше, корисно в акваріум покласти уламок черепашнику, до якого вона прикріпиться своїми ризоїдами* (Веч. Київ, 28.I 1971, 4).

РИЗОКТОНІО́З, у, *ч., біол.* Дуже шкідливе захворювання висаджених бульб картоплі, коренів цукрових буряків і т. ін., спричинюване грибком ризоктонії. *Ризоктоніоз, або червона гниль.. На поверхні кореня* [цукрового буряка] *з'являються великі темно-сірі вдавлені плями* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 189).

РИЗОКТО́НІЯ, ї, *ж., біол.* Збудник ризоктоніозу. *Кореневу гниль сходів бавовнику спричинює гриб ризоктонія і ін.* (Техн. культ., 1956, 272).

РИЗОСФЕ́РА, и, *ж., спец.* Шар грунту, що безпосередньо прилягає до коріння рослин і має особливий склад мікрофлори. *Як радянськими, так і закордонними авторами показано, що в ризосфері рослин чисельність мікробів значно більша, ніж поза нею* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 6); *Кореневі волоски яблуні і груші беруть потрібну їм кількість заліза та інших поживних речовин з ризосфери більш активних коренів люцерни* (Колг. Укр., 11, 1956, 33).

РИЗОСФЕ́РНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **ризосфе́ра.** *Дослідження грунту в дослідах з житом показали, що торфокомпости позитивно впливали на розвиток ризосферних бактерій і цієї культури* (Мікр. ж., XVIII, 4, 1956, 13).

РИ́ЙКА, и, *ж.* 1. Жук, що живиться перев. гноєм.

2. *діал.* П'ятачок у свині. *Вони* [свині] *не хотіли* [їсти]. *Жмурили сонні маленькі очі, здіймали вгору чисті кругленькі рийки* (Коцюб., I, 1955, 51).

РИК, у, *ч.* Сильний рев тварин (перев. свійських), злісне ричання (хижаків). *Дикий рик раненого медведя розлягався чимраз дужче* (Фр., VI, 1951, 14); *Панський двір все голосніше реве. Корови не мукають вже, а хриплим, скрипучим риком, повним одчаю і муки, кличуть рятунку* (Коцюб., I, 1955, 61); *Він пригадав, як колись, почувши оленячий рик у лісах, збирались на цьому дворі, сідлали коней вої* [воїни] (Скл., Святослав, 1959, 11); // *перен.* Гучний, різкий крик, що нагадує ричання. *У клапті розлетілася чорна крамна сорочка. Гандзюк закрив обличчя руками і, страшно, з риком і хрипом, закричав від болю на всю канцелярію* (Кос., Нов., 1962, 213); // *перен.* Будь-який різкий, сильний звук. *Грек.. серед бризків і рику хвиль почав розпутувати ланцюг* (Коцюб., I, 1955, 391); *Іраклій смикнув за шнур. Гармата з риком аж підплигнула, і ту ж мить чорний дим стовпом повалив з головного танка, і він спинивсь* (Головко, I, 1957, 288).

РИ́КАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ри́кати** і звуки, утворювані цією дією. *Часами гарматним розкатом проноситься в тишині розпачливе рикання лева з розбомбленого зоосаду* (Бажан, Політ.., 1964, 19); *Купець після*

кожного ковша видавав з свого потужного тіла розмаїті звуки, схожі то на жереб'яче іржання, то на рикання дикого звіра (Загреб., Диво, 1968, 116).

РИ́КАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РИ́КНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. *неперех.* Видавати рик (про тварин). *У тому місці, де риба підскакувала, ведмідь гатив лапами по воді. Замість риби попадалося каміння. Він відкидав його злісно вбік і люто рикав* (Турч., Зорі.., 1950, 315); *— А що то за рик, діду? ..— Рикають олені,— тримав на голові в дівчини свою руку Ант* (Скл., Святослав, 1959, 9); *Велика чорна корова заплуталася рогами в тоненьке гілля і люто робила собі серед нього дорогу, а за нею рикало двоє величезних телят* (Кобр., Вибр., 1954, 121); *— В мене аж отут похололо, коли він* [леопард] *рикнув,— поклавши руку на живіт, зізналась мадам Шило* (Гончар, Таврія, 1952, 135); // *перен.* Створювати різкі, сильні звуки, що нагадують рик тварин. *Наче звір, рикає море; А плавці вже бачать горе* (Стар., Вибр., 1959, 127); *І рикнули роги, крик бою гуде... Оце ж то загибіль* [загибель] *хозарам іде!* (Фр., XI, 1952, 464).

2. *перех. і без додатка, перен., розм.* Говорити щонебудь грубо й уривчасто. *Іззаду Тягнирядно.. спинився, уперся, як віл, і мусили вести до підводи силою, а він бився в руках і хрипло рикав огидну лайку* (Головко, II, 1957, 185); *— Стій! Стріляю! — рикає вартовий* (Ів., Таємниця, 1959, 144); *— Мовчіть, стара потворо! — рикнув Андруша* (Коб., II, 1956, 299).

РИ́КАЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **ри́кати.** *— Як же не пишатися Вірменії своїми богатирями! Адже ж Мгер-старший* [один з героїв епосу «Давид Сасунський»] *на шматки рикаючого лева роздер* (Тич., III, 1957, 94).

РИКЕ́ТСІЇ, ій, *мн., біол.* Бактеріоподібні мікроорганізми, збудники рикетсіозу. *В останні роки почали провадити щеплення проти висипного тифу. Вакциною служать убиті збудники (рикетсії) висипного тифу* (Підручник дезинф., 1953, 91).

РИКЕТСІО́З, у, *ч., біол.* Інфекційне захворювання людини й тварини, збудником якого є рикетсії. *Щуряча блоха передає також захворювання, схоже на висипний тиф, — так званий щурячий рикетсіоз* (Підручник дезинф., 1953, 47).

РИ́КНУТИ *див.* **ри́кати.**

РИКОШЕ́Т, у, *ч.* 1. Відскакування, відлітання якого-небудь предмета під певним кутом від поверхні, об яку він ударяється; // *перен., розм.* Побічний результат дії чого-небудь. *Василь Іванович помирив Мотрону Іванівну з чоловіком, хоч і заробив на цьому ділі декілька рикошетів* (Ю. Янов., Мир, 1956, 23).

2. *у знач. присл.* **рикоше́том.** Відскочивши, відлетівши під певним кутом від якої-небудь поверхні. *Рикошетом куля ударила вище коліна молодого партизана Павленка* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 893); *Осколок, ударившись об дерево, пішов рикошетом і, пробивши хлопчикові груди, застряв у спині* (Збан., Таємниця.., 1971, 326).

РИКОШЕ́ТИТИ *див.* **рикошетува́ти.**

РИКОШЕ́ТНИЙ, а, е. Який відскакує, відлітає рикошетом. *Рикошетні кулі хльоскали й співали* (Ю. Янов., I, 1958, 126).

РИКОШЕТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рикошетува́ти.** *З появою артилерії виникла потреба боронити її від ворожих гармат. Тоді і був винайдений парапет із зрізом для рикошетування чавунних ядер* (Наука.., 12, 1971, 30).

РИКОШЕТУВА́ТИ, у́є, *недок. і док.*, **РИКОШЕ́ТИТИ,** ить, *недок.* Відскакувати, відлітати рикошетом. *Мисливець справді стріляв у дикого кабана, але куля рикошетувала і, змінивши траєкторію польоту, уразила іншого мисливця* (Наука.., 3, 1971, 50); *Підвищення грунту попереду.. перехвачувало ворожі кулі, міни або вони, сковзнувшись, рикошетили, й, перелітаючи, рвалися геть далі позаду оборонної лінії* (Ле, Право.., 1957, 188).

РИ́КША, і, *ж.* 1. У деяких країнах Східної і Південної Азії та Африки — легка двоколісна ресорна коляска, в яку впрягається людина.

2. Людина, яка везе таку коляску з вантажем або пасажиром. *Згадались йому чужі портові міста, де худі запалені рикші з лементом кидаються до пасажирів, до моряків, навперебій пропонуючи свої послуги...* (Гончар, Тронка, 1963, 332); *Рикш, що возять пасажирів, ми побачимо в Калькутті* (Минко, Намасте.., 1957, 19).

РИ́ЛО, а, *с.* 1. Видовжена вперед передня частина голови деяких тварин. *Він* [вовк] *до Огню то рило підведе, То лапу коло жару сушить* (Греб., I, 1957, 71); *До саней підбігає вусатий селянин і батогом відбиває в свиней своє добро. Ті ображено кривлять блідо-рожеві, обліплені зерном рила, верещать і неохоче задкують від пошивки* (Стельмах, I, 1962, 112); // *перен., розм.* Видовжена передня частина чого-небудь взагалі. *Танк голосно заскреготав, підкинув догори тупе рило і, ніби принюхуючись, поповз уперед* (Панч, В дорозі, 1959, 115).

2. *вульг.* Обличчя людини. *Видно ззаду (або: й з рила), що Пархім* (Номис, 1864, № 6315); *Крукке радісно усміхнувся, кілька разів нахилив своє пацюче рило і клацнув закаблуками* (Собко, Серце, 1952, 50); // Уживається як лайлива назва людини. *— Не за Гусака я, п'яне твоє рило, питаю! — ще дужче визвірився городничий* (Мирний, I, 1954, 284); *— Мене не обдуриш, я тебе бачу, шельма! .. Він дума, свиняче рило, як рештант, то вже не людина* (Коцюб., II, 1955, 200).

◇ **Верну́ти ри́ло** *від кого* — відвертатися, відмовлятися від кого-небудь. *Перш усього й тут* [у пресі] *треба протекцію, рекламу, а од мене тепер вернуть рило деякі навіть із моїх попередніх приятелів.. писателів* [письменників] (Драг., II, 1970, 534); **Ні ву́ха, ні ри́ла не тя́мити** — нічого не розуміти, абсолютно не розбиратися в чому-небудь.— *Я ні вуха, ні рила не тямлю в будівництві* (Ле, Міжгір'я, 1953, 262).

РИ́ЛЬЦЕ, я, *с.* Зменш.-пестл. до **ри́ло** 1. *Невеличке ягнятко, зігнувшись у каблучку, виставило своє гостреньке рильце з рідкими зубами* (Мирний, III, 1954, 82); *Дід обходить куницю з боку ганку, простягає руку і мацає пальцями скривавлене рильце* (Тудор, Народження, 1941, 226); *Івашко побачив крізь сухе бадилля бур'яну рильце кулемета і вогняний струмок* (Панч, Іду, 1946, 58).

◇ **Ри́льце (ри́льця) в пушку́** *у кого, чиє* — хто-небудь причетний до чогось осудливого. *Помітивши зразу деяку неясність профілю прекрасної трійки. а також згадавши, що в одного з її членів теж було в минулому .. рильце в пушку, Голик намагається пом'якшити оргвисновки* (Довж., Зач. Десна, 1957, 584); *Авантюрист, дурисвіт!.. Ого, чим тільки не називали його тоді люди, рильця яких були в пушку* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 164).

РИМ, а, *ч., мор.* Металеве кільце, прикріплене до болта (у 1 знач.) або проділе в його отвір; // Кільце, укріплене в стінці набережної для причалювання суден.

РИ́МА, и, *ж.* Співзвуччя кінців віршованих рядків. *Який з мене баснописець? Мені так трудно справлятися з римою* (Мирний, V, 1955, 384); *Цікавою особливістю дум є й граматичні неправильності, точніше — відхилення від загальновживаних мовних норм, які*

часто зустрічаються в думах і здебільшого продиктовані вимогами ритму і рими (Рильський, IX, 1962, 228); * У порівн. *Проспівав я пісню морю, Ліг на камінь і лежу... Ніби пісня, ллється море, Ніби рими, хвилі б'ють* (Олесь, Вибр., 1958, 100).

△ **Вну́трішня ри́ма** — співзвучність слів у середині віршованого рядка; **Дактили́чна ри́ма** — співзвучність слів з наголосом на третьому від кінця складі; **Дієсло́вна ри́ма** *див.* **дієсло́вний; Жіно́ча ри́ма** *див.* **жіно́чий; Чолові́ча ри́ма** *див.* **чолові́чий.**

РИ́МАР, я, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **ли́мар.** *У XVI—XVII ст. у місті буйно розквітали всілякі ремесла. На кожному кроці можна було здибати чинбаря, римаря, стельмаха, броваря, коваля, бублейника, кравця і т. ін.* (Нар. тв. та етн., 2, 1969, 96); *Римар вносить шмат сириці і сідає при вікні* (Стельмах, V, 1963, 18).

РИМАРЕ́НКО, а, *ч., розм., рідко.* Син римаря.

РИМАРИ́ХА, и, *ж., розм., рідко.* Дружина римаря.

РИМАРІ́ВНА, и, *ж., розм., рідко.* Дочка римаря.

РИ́МАРКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **римари́ха.**

РИМА́РНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Стос. до римарства.

РИМА́РНЯ, і, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **лима́рня.**

РИМА́РСТВО, а, *с., розм., рідко.* Те саме, що **лима́рство.**

РИМА́РСЬКИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **рима́рний.**

РИМАРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., розм., рідко.* Те саме, що **лимарюва́ти.** *Був той Гершко такий старий, як світ, римарював та тяжко бідував* (Вовчок, VI, 1956, 302).

РИМА́Ч, а́, *ч., розм., зневажл.* Поганий, бездарний поет.— *Легіон шотландських римачів сьогоднішнього дня... постійно підмінює простоту вульгарністю,— відзначав він* [Роберт Бернс],— *в той час як простота така ж далека від вульгарності, з одного боку, як від нещирості та пустого чванства, з другого* (Рад. літ-во, 5, 1958, 76).

РИ́МЛЯНИ, лян, *мн. (одн.* **ри́млянин,** а, *ч.;* **ри́млянка,** и, *ж.).* 1. Громадяни давньої Римської держави. *Римляни надавали великого значення грецьким містам у північно-західному Причорномор'ї* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 274).

2. Жителі міста Рима. [М е л х о л а:] *Та що ж воно за гості? звідки?* [Х у с а:] *З Рима. Високородний Публій і дружина..* [М е л х о л а:] *Він римлянин?* [Х у с а:] *Авжеж, матусю.* [М е л х о л а:] *І вона римлянка?* (Л. Укр., III, 1952, 150).

РИ́МЛЯНИН *див.* **ри́мляни.**

РИ́МЛЯНКА *див.* **ри́мляни.**

РИМО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **римува́ти** 1.

2. *у знач. прикм.* Який має риму, рими, складається з рядків або слів, що римуються. *Ще була вона, Наталочка, зовсім, зовсім маленькою, ну просто манюсінькою і придумувала казки і обов'язково римовані* (Коп., Вибр., 1948, 176); *Поема написана римованим п'ятистопним ямбом* (Іст. укр. літ., II, 1956, 258); *Байки Сковороди написані прозою, однак іноді автор звертається до засобів римованої мови* (Рад. літ-во, 11, 1971, 67).

РИ́МСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ри́мляни** і Рим. *Колись то ще, во время оно, Помпілій Нума, римський цар, Тихенький, кроткий государ, Втомившись пишучи закони, Пішов любенько погулять І одпочить* (Шевч., II, 1963, 385); *Далеко від міста на високій скалі стояв багатий жіночий монастир. Се був колишній римський замок* (Фр., IV, 1950, 152); *Ми знаємо про загибель аристократичних культур (грецької і римської) під ударами германо-галльських дикунів* (Еллан, II, 1958, 59); *По містах Провансу збереглися старовинні, ще з часів римського панування, цирки, де й досі, раз на два тижні, здається, відбуваються бої биків* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 70); // Власт. римлянам, такий, як у римлян. [П р і с ц і л л а:] *Яка ж то «вірність» буде, що пенатам не поклонюсь я вдома, а прилюдно з матронами піду богам служити, як вимагає давній римський звичай?* (Л. Укр., II, 1951, 382); *У нижнім поверсі — парадні покої. Вестибюль римського стилю І століття. Їдальня — ренесанс II століття, Флоренція* (Вишня, I, 1956, 165).

△ **Ри́мське пра́во** — сукупність правових норм, вироблених у Стародавньому Римі, що виражали волю панівного класу рабовласників і були засвоєні багатьма європейськими державами. [К а й Л е т і ц і й:] *І знаєш ти, що нам дає ту велич? То римське право, то закони наші, яким нема на цілім світі рівних!* (Л. Укр., II, 1951, 365); **Ри́мський ніс** — правильної форми великий ніс з горбинкою. *Це був високий і стрункий сухорлявий юнак з римським носом і довгим волоссям, у сірому пальті* (Донч., VI, 1957, 522); **Ри́мський па́па** — глава католицької церкви. *На місці тої вовчої ями, де брати повиростали, було пізніше збудовано так званий Ватікан, де оселилися і де й досі живуть так звані римські папи* (Вишня, I, 1956, 455); **Ри́мські ци́фри** — знаки чисел: I, II, III, IV, V, VI та ін., запозичені від стародавніх римлян.

РИМУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **римува́ти.** *Поезія — це склад думання, це духовний світ людини, а не голе римування* (Мал., Думки.., 1959, 15); *Його критичні уваги торкаються головним чином.. засобів римування* (Укр. літ. критика.., 1959, 367).

2. Порядок, система чергування рим у вірші, тип рим. *Дієслівному римуванню в історичних, як і в інших, піснях українського народу не надається такої явної переваги, як у думах* (Рильський, IX, 1962, 221); *Строфа вірша* [«Робітникові» П. Грабовського] *складається з чотирьох рядків з перехресним римуванням. Жіночі рими чергуються з чоловічими* (Укр. літ., 9, 1957, 171); *Щодо віршової будови «Подражанія сербського»* [Т. Шевченка], *то тут слід звернути увагу на наявне в цьому творі внутрішнє римування* (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 62).

РИМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *перех.* Поєднувати слова, склади для створення рими. *Не все ще той поет великий, чільний, Хто вірші пише і слова римує* (Фр., X, 1954, 72).

2. *неперех., розм.* Складати вірші. *Я не признався їй, що пишу вірші, мене завжди охоплював, наче полум'ям, гіркий сором, коли хтось дізнавався про мої безнадійні спроби римувати* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 9).

РИМУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* 1. Бути співзвучним, становити собою риму. *Я проходжу берегом, де хлюпоче Буг, Слово Буг римується з добрим словом — друг* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 67); *Тут* [у вірші] *римується третій рядок першої строфи з третім рядком другої строфи: протікає — знає* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 112).

2. Пас. до **римува́ти** 1.

РИМУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **римува́ти** 1. *Коли поруч стоять два римуючі інфінітиви, то краще один з їх брати в короткій формі. Замість бажати знати, краще сказати бажати знать* (Сам., II, 1958, 368).

РИ́НВА, и, *ж.* Труба або жолоб для стікання води. *Ринва була віддалена від муру майже на два сажні!* (Фр., II, 1950, 259); *В деяких селах влаштовують під ринвами спеціальні цементовані ями-басейни для збирання дощової води* (Гончар, Таврія, 1952, 29).

Як з ри́нви — суцільним потоком. *Дощ ллє як з ринви.*

РИ́НВОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ри́нва.** *Од зруба до цебра, що під осикою, теж ринвочка не дуже довга...* (Головко, I, 1957, 196); *Уляна повернулася з роботи, коли в домі всі спали. Знайшла на умовному місці, під плющем у ринвочці, зробленого з дротини ключа* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 208).

РИНГ, у, *ч., спорт.* Огороджений канатом квадратний майданчик на помості, де провадяться змагання з боксу. *Білий квадрат рингу був встановлений на стадіоні в центрі сектора, який охоплює півколом бігова доріжка* (Собко, Звич. життя, 1957, 156).

Поверта́тися (поверну́тися) на ринг — знову починати займатися боксом. *Йому знову хотілося повернутися на ринг* (Загреб., Європа.., 1961, 54).

РИ́НДА [1], и, *ж.* 1. Збroєносець та охоронець московських князів і царів XIV—XVII ст.

2. *діал.* Свиня. *Скунда* [сорока] *скаче, ринда риє* (Сл. Гр.); // *перен.* Про незугарну, недоладну людину. *Іди, ринде, деінде: там тебе не знатимуть і риндою не зватимуть* (Номис, 1864, № 10360).

РИ́НДА [2], и, *ж.* 1. *заст.* Особливий дзвін, що звучить опівдні на суднах парусного флоту.

2. Судновий дзвін для подавання певних сигналів. *Сьогодні вранці востаннє проспівав їм крейсерський дзвін, так звана «ринда», і командир корабля міцно потиснув обом матросам руки* (Кучер, Прощай.., 1957, 7); // Сигнальний підвісний інструмент на судні. *«Адмирал Нахимов» нерухомо дрімав на своєму місці, зворушливо поблискуючи на Павла мідною риндою* (Кучер, Прощай.., 1957, 259).

РИ́НДЗА, и, *ж., рідко.* Різновид сиру, виготовленого з шлуночка молодого ягняти або теляти; // Порошок з такого сиру, що використовується для скорішого зсідання молока. *Ватаг дістав з полиці мішечок з риндзою й посипав її до путини з молоком. Потім весь час обертав велику путину біля вогню, аби молоко було рівномірно літепле* (Хотк., Довбуш, 1965, 102).

РИНДЗІ́ВКА, и, *ж., етн.* Старовинна українська величальна пісня. *Невипадково колядки й щедрівки мають багато спільного з веснянками, особливо з риндзівками* (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 95).

РИНІ́Т, у, *ч.* Запалення слизової оболонки носа, що супроводжується слизово-гнійними виділеннями, іноді чиханням. *В.. коней спостерігаються риніти, які супроводяться слизово-фібринозним сірувато-брудного кольору витіканням з носових порожнин* (Профіл. захвор.., 1955, 119).

РИ́НКА, и, *ж., розм.* Невисока глиняна миска, яка розширюється вгору. *В печі в ринках та мисках покотом лежала посмажена цілісінька зграя курей, качок, індиків, гусей...* (Н.-Лев., I, 1956, 147); *Порається Марія коло печі, спритно орудує жбанами, ринками, баняками* (Мур., Бук. повість, 1959, 41); *Мати поставила на стіл ринку з товченою картоплею і миску сметани* (Тют., Вир, 1964, 8).

РИ́НКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ри́нок** 1. *Два.. покої просторі, але через гамір ринковий і склеповий мешкання для мене зовсім не відповідне* (У. Кравч., Вибр., 1958, 309); // Признач. для ринку. *Ратушна площа, як центр середньовічного Таллінa, спочатку правила за ринкову площу* (Наука.., 11, 1967, 54).

2. Стос. до ринку (у 2 знач.). *В умовах нової економічної політики господарське зростання країни супроводиться розвитком ринкових відносин* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 271); *Встановлення єдиного рублевого мита замість численних дрібних зборів, які існували в період феодальної роздробленості, зміцнювало внутрішні ринкові зв'язки і сприяло розширенню зовнішньої торгівлі* (Іст. УРСР, I, 1953, 270); // Який обумовлюється попитом і пропозицією. *Захряпали дверцята шаф, загуркали шухляди столів. Всюди нишпорили. Навіть і там, де не те, що людині, а миші не захопитися, але де могло бути цікаве щось з погляду його ринкової вартості* (Головко, II, 1957, 595).

РИ́НОК, нку, *ч.* 1. Місце роздрібного продажу продуктів харчування та інших товарів; базар. *Сірий ринок стояв похмурий, увесь у зморшках, як дід, що все вже бачив і розгубив надії* (Коцюб., II, 1955, 178); *В Таллінi я купував квіти на маленькому ринку за церквою* (Перв., Опов.., 1970, 85).

Рино́к збу́ту — місце, де збувають (у 1 знач.), продають що-небудь. *Місто ставало.. ринком збуту хліба та інших продуктів вотчинного і селянського сільського господарства* (Іст. СРСР, I, 1957, 80); **Чо́рний ри́нок:** а) у капіталістичних країнах — місце для нелегальних валютних операцій; б) місце, де таємно продають товари перев. за спекулятивними цінами.

2. Сфера товарного обміну; пропозиція і платоспроможний попит на товари у масштабі світового господарства, країни або окремих її районів. *Велике і складне завдання насичення ринку предметами народного споживання повинно розв'язуватись при стабільному рівні державних роздрібних цін* (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 60); *Проблема ринку була і залишається однією з найгостріших проблем капіталізму* (Ком. Укр., 6, 1966, 28).

Світови́й ри́нок — сукупність національних ринків країн, зв'язаних між собою зовнішньою торгівлею. *Шкіра зайців тоненька і неміцна, але густе ніжне хутро їх являє собою цінний продукт, що йде на виготовлення високоякісних фетрових виробів і успішно експортується на світовий ринок* (Наука.., 1, 1955, 21).

РИНОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Розділ медицини, що вивчає захворювання носа.

РИНОПЛА́СТИКА, и, *ж., мед.* Відновлення носа або виправлення його форми за допомогою пластичної хірургії. *Вінцем пластичного мистецтва слід вважати ринопластику, тобто відновлення носа людини* (Наука.., 5, 1958, 21).

РИНОПЛАСТИ́ЧНИЙ, а, е, *мед.* Стос. до ринопластики.

РИНОСКО́П, а, *ч., мед.* Дзеркало для огляду носової порожнини людини або тварини.

РИНОСКОПІ́Я, ї, *ж., мед.* Метод дослідження носової порожнини людини або тварини.

РИ́НОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ри́нка.** — *Та хоч би ж олією помастив* [хліб], *он у миснику в риночці* (Головко, II, 1957, 87); *Хлоп'я підіймає голову до вікна, тут, на підвіконні, в старих риночках стоять калачики* (Стельмах, II, 1962, 124).

РИ́НО́ЧОК, чку, *ч.* Зменш.-пестл. до **ри́нок** 1. *В Цариграді на риночку Та п'є Байда мед-горілочку* (Укр.. думи.., 1955, 16); *Дужі голоси вдарили чумацьку пісню: «Гуляв чумак на риночку»* (Н.-Лев., III, 1956, 314).

РИ́НУТИ, ну, неш, *недок. і док.* 1. Швидко, навально рухатися, сунути навалою в одному напрямку. *Через малу годину вийшов знов лікар той з управителем та й на село пішли. Люди за їми* [ними] *купами вироювалися,— дарма тоді гукав управитель, щоб на панщину йшли: ніхто не слухав,— усі таки за їми* [ними] *ринули* (Вовчок, I, 1955, 175); *Німці були приголомшені.. Назустріч ринула громова невгамовна хвиля морської піхоти, залунало оте страшне й безконечне слово «полундра»* (Кучер, Голод, 1961, 165); *Збори закінчились. Шумливий потік ринув із залу, наповнюючи коридори гамором збуджених балачок* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 93); // *на кого.* Швидко, разом кидатися, напада-

ти на кого-небудь. *Ще хвилина — і враз, як один чоловік, ринула* [купка чумаків] *на розбишак* (Коцюб., I, 1955, 185); *Говорилося й писалося, й читалося по армійських газетах, що в найгрізнішу хвилину ринули вони на ворога з гучними й високими словами на вустах* (Довж., I, 1958, 300); // Падати стрімко. *Один ворон уповільнив літ, ніби завмер на місці, потім пішов боком і, блиснувши чорною сталлю, ринув головою вниз в кількох десятках метрів від дороги* (Тют., Вир, 1964, 139); * Образно. *Сила смертей, ріжучи з виском і свистом сполохане жахом повітря, ринула на голови згвалтованих лав* (Стар., Облога.., 1961, 35); // Бурхливо текти, литися (про рідку масу). *З височенного перекату скатертю переливається широкий пласт кришталевої лави, рине, пада, розбивається і люто, скажено біжить через десятки кам'яних перекатів* (Стор., I, 1957, 240); *Вода незабаром ринула в новий арик, що був досі сухим* (Гончар, Таврія, 1952, 174); — *Підвищити дамбу, затримати хвилі, щоб вони не ринули через край, доки проб'ємо канал* (Коцюба, Нові береги, 1959, 374); * Образно. *З глибини народу, з почину Ферапонта Головатого, до партії ринув потік заяв про добровільне відрахування своїх заощаджень на літаки й танкові колони* (Тич., III, 1957, 278); // Рясно литися, текти струменем (про сльози, кров і т. ін.). — *Дитино моя кохана! Як же мені сльози впинити, коли самі з очей ринуть?* (Вовчок, I, 1955, 49); *Блискуча сокира, мов блискавка, впала їй на голову і глибоко розколола череп. Олександра хрьопнулась на землю. З глибокої рани ринула кров та закрасила білий сніг* (Коцюб., I, 1955, 73); // Випромінюючись або поширюючись, проникати, надходити у великій кількості (про проміння, повітря і т. ін.). *Аж ось ринуло від сходу ясне проміння, мов руки — простяглось до лісу, обняло його, засипало самоцвітами* (Коцюб., I, 1955, 148); *Як відчинили двері, свіже, морозне повітря і сонячне світло ринули в сіни* (Головко, А. Гармаш, 1954, 300); // Вириватися, лунати (про звуки). *Та що літа тобі, коли з серця пісні, А з душі голоси так і ринуть?!..* (Мирний, V, 1955, 282); *Разом з променистими бризками сонця з вишини ринула вже й пісня жайворонка* (Грим., Подробиці.., 1956, 159).

2. *поет.* Летіти в певному напрямку, куди-небудь. *І звеселився спогадом Хамсін, і вся пустиня мов знялася вгору і в небо ринула* (Л. Укр., I, 1951, 303); *Глупа ніч. У вікно видно було, як Чумацьким Шляхом у безвість ринуть зорі...* (Кос., Нов., 1962, 203).

3. *перен.* З запалом, завзяттям братися за що-небудь. *Збудження ж таке,— що ми й небо перекинем! В труд енергією ринем!* (Тич., II, 1957, 201).

4. *перен., рідко.* Розвіюватися, зменшуватися, ставати невідчутним. *Туга моя уся ринула, як її й не було, і говорив я до всіх так, наче з празником поздоровляв* (Вовчок, VI, 1956, 235); // Зникати, ставати невидимим. *Над скелями порога Ненаситця завмер у думній думі вершник... Все там ревло, внизу, стогнало, ринуло поміж громаддям* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 7).

Ри́нутися, нуся, нешся, *недок. і док.* Те саме, що **ри́нути** 1—3. *Махновці помітили червону тачанку, пізнали. Група верхівців відокремилася від загону і, не зменшуючи галопу, ринулась до тачанки* (Ю. Янов., II, 1958, 240); *Він мав наказ висадити в повітря міст, але ворожа куля перебила бікфордів шнур. На міст ринувся противник* (Панч, В дорозі, 1959, 254); *Цимбал з небаченою силою ринувся на Павла* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 65); *Після повернення з заслання Шевченко з новою силою ринувся в бій проти самодержавства і до кінця життя залишився вірним своїм ідеалам, вірним своєму народові* (Ком. Укр., 2, 1961, 53).

РИНЬ *див.* **рінь.**

РИП [1], у, *ч.* Різкий звук, що виникає від тертя предмета або його частин чи деталей об щось інше. *Почувся брязкіт шпор, рип чобіт* (Мирний, I, 1954, 353); *Сьогодні, перед світанком, Андрія розбудив рип сінешніх дверей* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 146); // Звук, який видають деркачі, снігурі та деякі інші птахи; // Різкий, неприємний звук у голосі людини.

◇ **За одни́м ри́пом** — водночас, заразом. — *Посидів би ще, Михею.* — *Ганна чекає..* — *То й ми за одним ripom.* — *Мирон теж встає* (Зар., На.. світі, 1967, 100); **З ри́пом** — з труднощами, через силу. *Інші дівчата входили в життя майстерні з скрипом, ripom, часто з сльозами й наріканнями* (Сенч., Опов., 1959, 82); **На рипу́ (ри́пах)** — який при користуванні рипить. *Василь уже сам, не питаючись нікого, заказав шевцеві чоботи, щоб і на одну ногу, і на рипу, і на високих підборах* (Мирний, IV, 1955, 117); *А в Гната — сідло на рипах, кінь, як звір* (Тют., Вир, 1964, 331).

РИП [2], **РИП-РИ́П,** *виг.* 1. Звуконаслідування, що відтворює різкий звук від тертя чогось об що-небудь. *Аж ось... рип! .. хтось увійшов у хату...* (Кв.-Осн., II, 1956, 164); — *Зараз дійдемо до великого каменя, повернем до лісу,— говорить Марія і прислухається. «Рип-рип» — доганяє нас рипіння солдатських чобіт* (Мур., Бук. повість, 1959, 184).

2. *розм.* Уживається як присудок за знач. **ри́пнути.** *То було ніколи й не загляне в нашу хату..; а це колись одного дня, ні сіло ні впало, Параска рип нашими сінешніми дверима!* (Н.-Лев., II, 1956, 19); — *Коли це ворота рип: заїжджають до двору черкеси в шапках* (Тют., Вир, 1964, 372).

РИ́ПА, и, *ж., діал.* Вибій (*див.* **ви́бій** [1]). *Лан жита закінчився, і хлопці шмигнули в рипу, глибоко промиту дощами* (Козл., Ю. Крук, 1957, 548).

РИ́ПАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ри́пати** і звуки, утворювані цією дією. *Всі відразу відчули, що нарешті буде порядок і вся ота біганина та рипання дверима наберуть якоїсь цілеспрямованості* (Вільде, Сестри.., 1958, 106); *Скрип і рипання збільшувалися, змішувалися з короткими людськими репліками, віддавалися глухим гулом початку робочого дня* (Епік, Тв., 1958, 60).

РИ́ПАТИ, аю, аєш, *недок.* Час від часу або дуже часто видавати рип (*див.* **рип** [1]). *За ними* [колодниками], *мов довгії тіні, Дві цікапи та рипає віз* (Пісні та романси.., II, 1956, 270); *Говірка на вулиці, тупання; ворота рипали, віконця стукали; усе чула Галя...* (Вовчок, I, 1955, 155); *Всередині* [готелю] *стояв гук неугавний, деренчали дзвінки несамовито, рипали та стукали двері безперестанно* (Мирний, III, 1954, 257); // *чим.* Створювати рип. *Більшенькі* [діти] *новими чобітьми рипають і весело кожному в вічі поглядають* (Вовчок, I, 1955, 30); — *Дмитре, пожежа!* — *Ну й що ж,* — *рипає клямкою.* — *Сафронів хутір горить вогнем ясним* (Стельмах, II, 1962, 394).

РИ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., розм.* 1. Багато ходити туди-сюди, відчиняючи раз у раз двері. *Часом тра* [треба] *перейти через пекарню. Кричить баба, мов у своїй хаті: «чого рипаєтесь, чого розходилися»* (Коцюб., I, 1955, 457); *Діти не відступали від Сенька, рипалися постійно то на двір, то з двору* (Ков., Світ.., 1960, 94).

2. *перев. з запереч. част.* не. Пориватися, намагатися кудись піти або зробити що-небудь. [Опара *(танцюючи):*] *Ану, піддай хто охоти! А то вже ноги ледве човгають!* [Недобитий:] *З такими танцями краще б ти й не рипався!* (Кроп., V, 1959, 30); *Я мав зайти до Тамари, але відкладав це з дня на день. Навіть впала мені думка прикинутись, що занедужав, і нікуди не рипатись* (Грим., Подробиці.., 1956, 89).

Сиді́ти [й (і, та)] не ри́патися *див.* **сиді́ти.**

РИПІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рипі́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Двері відхиляються з рипінням* (Коч., II, 1956, 298); *Його радував морозний ранок і якийсь особливий бадьорий ритм, що відчувався в кожному рипінні сідла і в кожному подиху товаришів* (Довж., Зач. Десна, 1957, 111); *Гнат рипнув сідлом, і всі зашикали на нього, ніби те рипіння було чути за тридев'ять земель* (Тют., Вир, 1964, 338).

РИПІ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* рипля́ть; *недок.* 1. Видавати рип (*див.* **рип** [1]). *Надворі тихо, холодно; мороз скаженів..; під ногами рипів сніг...* (Мирний, I, 1949, 311); *Рипіла десь неприбита дошка, гримотіла зірвана бляха на покрівлі* (Ле, Мої листи, 1945, 221); *Рипіли полози в санях, іржали коні на господарстві, у кузні видзвонювали молотками ковалі* (Кучер, Прощай.., 1957, 271); *Уляна іде. Її черевики риплять, вона скидає їх і йде босоніж* (Голов., Драми.., 1958, 153); // *чим.* Створювати рип. *Черниш устав із-за столу і, риплячи чобітьми, замислений, пройшовся по хаті* (Гончар, III, 1959, 15); *Після цього сновидіння Тадик робиться кволим. Тюремні дружки не пізнають свого капітана. Він не втручається в життя камери і вночі не рипить зубами, а тихо стогне* (Тют., Вир, 1964, 417).

2. *розм.* Говорити різким, неприємним голосом. [К а з и д о р о г а:] *Сказилася війтиха, чи що? Чого вона рипить?* (Фр., IX, 1952, 406); // Різко звучати. *Троїста музика гра, що є духу: риплять скрипки, бряжчать цимбали* (Кв.-Осн., II, 1956, 30); *Хтось горлав пісню і безперестану рипіла гармонь* (Панч, Вибр., 1947, 324).

3. *розм.* Хрипіти (про легені).— *Ми всі сміялись, сміху був повен луг, я устав з трави, щоб посміятися, і відчув, що мене коле колька, легені ніби риплять під ребрами, і сміху в мене не вийшло* (Ю. Янов., II, 1958, 246); // *безос. Я зовсім і виду не маю дуже слабкої людини.. і кашляю в тій же мірі (тільки що часом рипить у грудях та дуже рідко показується кров)* (Л. Укр., V, 1956, 356).

РИПЛИ́ВИЙ, а, е. Який має властивість рипіти. *По твердому, рипливому снігу стелились довгі тіні від дерев, хат, тинів* (Коцюб., I, 1955, 70); *В цю мить за високим тином садиби майнули круторогі воли, розчинилися рипливі ворота і перша мажа бажаної валки в'їхала на двір* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 14).

РИ́ПНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **ри́пати.** *Чується, як рипнули чоботи Шестірного* (Мирний, I, 1954, 335); *Микола перейшов двір, рипнув сінешніми дверима і ввійшов у хату* (Н.-Лев., II, 1956, 256).

РИПОТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рипоті́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Він виразно чує кінський тупіт, тривожне іржання і рипотіння снігу під людськими кроками* (Тют., Вир, 1964, 415).

РИПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *недок.* Підсил. до **рипі́ти** 1. *Рипотять швидкі ступні по усланій білим снігом землі* (Мирний, III, 1954, 37); *Порипуючи снігом, збіг* [Тимко] *з ганку. Слідом за ним рипотіли Марко і Коростильов* (Тют., Вир, 1964, 485).

РИП-РИ́П *див.* **рип** [2].

РИ́ПУС, а, *ч.* Риба родини лососевих. *Слід вирощувати разом з коропом такі види риби, які живляться нижчими ракоподібними (сиг, рипус, карась і ін.)* (Соц. твар., 7, 1956, 40); *Заселена вона* [Рось] *й північними рибами — сигом, рипусом, пеляддю* (Наука.., 10, 1960, 32).

РИПУ́ЧЕ, *присл.* Видаючи або створюючи рип (*див.* **рип** [1]). — *Скільки ж пану треба? — спитав він по хвилі. І голос його бринів сухо й рипуче* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 281).

РИПУ́ЧИЙ, а, е. 1. Який рипить, видає рип (*див.* **рип** [1]). *Це чує* [Христя] — *скрипнули двері, щось рипучими чобітьми пройшлося сіньми і назад вертає* (Мирний, III, 1954, 227); *Майстер, схилившись на рипучий стіл, підписував наряди* (Донч., VI, 1957, 161).

2. *розм.* Різкий, неприємний (про голос, звук). *Голос, бачите, в неї був рипучий, захриплий, густий,— тільки для комедійних, але ні в якому разі не для драматичних старух* (Смолич, Театр.., 1940, 179); *Зарепетувала жаба в кущирі, їй друга викотила з горлянки гамір рипучий і дратівливий* (Гуц., Скупана.., 1965, 244).

РИПУ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Властивість за знач. **рипу́чий.** *Ідучи невтоптаними стежками, Марко відчув, що сніг поволі втрачає свою суху рипучість і вже тільки м'яко вгинається під чобітьми й провалюється з тихим шелестом* (Кир., Вибр., 1960, 375).

РИПУ́ЧО, *присл.* Те саме, що **рипу́че.** *Одноманітно, безугавно, рипучо кричав десь в улоговині деркач* (Тют., Вир, 1964, 289).

РИС, у, *ч.* 1. Трав'яниста рослина родини злакових, зерна якої є цінним харчовим продуктом, а солома використовується як сировина у легкій промисловості. *В Китаї сою вважали однією із священних культур поряд з рисом, пшеницею, просом і чумизою* (Зерн. боб. культ., 1956, 75); *Рис дуже чутливий до мінеральних добрив, звичайно при високій агротехніці* (Хлібороб Укр., 1, 1967, 12).

2. *збірн.* Білі продовгуваті зерна цієї рослини, що використовуються в їжі. *Хрумтить у кожного на зубах.. перекопський рис* (Гончар, II, 1959, 422); // Страва, виготовлена з цих зерен. *З тріском кусав він і гриз* [шашлик]. *І заїдав Пригорілою кашею, Тою, що звалася рис* (С. Ол., Вибр., 1959, 203).

РИ́СА, и, *ж.* 1. Лінія, проведена на чому-небудь. *Вся сторінка* [зошита] *була покреслена товстими рисами червоного олівця* (Донч., II, 1956, 383); *Він різко провів довгу рису під своїми розрахунками, твердий графіт олівця аж розрізав папір* (Собко, Срібний корабель, 1961, 120); // Лінія, що окреслює предмет і дає уявлення про його форму; контур. *Хоч не гріло, та світило осіннє сонечко, безлисті дерева вирізувались гострими рисами на синьому небі* (Л. Укр., III, 1952, 567); *Здавалося, місячне проміння просвічувало крізь неї* [шкіру], *виразно вирізьблюючи.. риси черепа* (Смолич, I, 1958, 79).

2. *перев. мн., звичайно у сполуч. із сл.* о б л и ч ч я, з о в н і ш н і с т ь і т. ін. Сукупність частин, ліній, що утворюють зовнішній вигляд, обриси лиця. *Маленьке гарне личко без єдиної виразної риси — наче розведеним чорнилом хто помалював недбало брови, очі, смужечку рота* (Хотк., II, 1966, 394); *Мати милувалася ставною постаттю сина, знаходила в ньому і свої риси* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 10); *Майстер психологізованого портрета, Гончар уміє в рисах зовнішності відтворити різницю характерів, різницю соціальних ліній поведінки* (Про багатство літ-ри, 1959, 212); // Зовнішній вираз якогось почуття, настрою і т. ін. *Над переніссям і біля уст гіркі риси страждання* (Коз., Вибр., 1947, 72); *Він дивився на Орлюченка і не пізнавав його. Риси суворої мужності наклала Вітчизняна війна на його молоде добре обличчя* (Довж., I, 1958, 345); *Він дорогою уточнює свій план, і на його обличчя лягають то сумні, то хижуваті риси* (Стельмах, II, 1962, 280).

3. Особливість, ознака, властивість кого-, чого-небудь. *Вони* [завоювання] *особливо помітні,.. коли на власні очі бачиш сліди недавнього минулого, і яскраві, зримі риси нашого величного сучасного* (Цюпа, Украї-

на.., 1960, 249); *Великий поет, великий письменник неодмінно втілюють у собі, в своїй творчості основні, найглибші риси народного світогляду* (Рильський, IX, 1962, 169); — *Неосяжна мрія, величезна працездатність і надмірна скромність — риси великих людей* (Чорн., Красиві люди, 1962, 58); // Подробиця, деталь. *Двома, трьома раптовими рисами він* [В. Стефаник] *малює нам надзвичайно яскраво цілу драму* (Л. Укр., VIII, 1965, 261).

◇ **В головни́х (зага́льних) ри́сах** — в основному, без подробиць, деталей. *Зараз же можна тільки систематизувати назбираний досвід, в головних рисах перевірити правильність будови* (Еллан, II, 1958, 81).

РИСА́К, а́, *ч.* Легкий рисистий кінь. *Андрій Степанович сажня не дав, а спокійно відказав їй: — А чи не поїхали б ви, Софіє Іванівно, на рисаках кататися?* (Шиян, Вибр., 1947, 145); *В надвечірні години, зимою і літом, вони* [одеські аристократи] *вихором пролітали в блискучих кабріолетах, запряжених орловськими рисаками, по м'яких торцях Дерібасівської* (Смолич, V, 1959, 9).

РИСА́ЧКА, и, *ж.* Самиця рисака. *Біля ганку басувала копитами запряжена в сани чистокровна рисачка Метелиця* (Шиян, Баланда, 1957, 3).

РИСБЕ́РМА, и, *ж.* Частина гідротехнічної споруди, признач. для кріплення річища потоку. *Щоб запобігти розмиванню русла річки за греблею із плоским флютбетом, укріплюють рисберму* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 65).

РИСЕНЯ́, я́ти, *с.* Маля рисі (*див.* **рись** [1]).

РИСЕНЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **рисеня́.**

РИСИ́СТИЙ, а, е. Який має швидку рись (*див.* **рись** [2]) (про коней). *У верхових і рисистих коней найчастіше голова буває середньої величини* (Конярство, 1957, 10); // На якому займаються виведенням рисаків. *Вперше штучне запліднення тварин здійснив видатний російський біолог Іванов ще 1899 року тут же, на Полтавщині, у Дубровському рисистому кінному заводі* (Знання.., 9, 1971, 21).

РИСИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **рисистий.**

РИСИ́ТИ, сю́, си́ш, *недок.* 1. Бігти риссю (про коней). 2. Їхати риссю на коні.

РИСИ́ХА, и, *ж.* Самиця рисі (*див.* **рись** [1]).

РИСІВНИ́К, а́, *ч.* Фахівець з рисівництва. *Дбаючи про майбутній урожай, рисівники Криму зайнялись аналізом строкатості врожайності* (Рад. Укр., 9. II 1969, 1).

РИСІВНИ́ЦТВО, а, *с.* Вирощування рису як галузь сільського господарства.

РИСІВНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Стос. до рисівництва. *Рисівницьке господарство; Рисівницькі бригади.*

РИСК, у, *ч.* 1. Усвідомлена можливість небезпеки. *Це вже риск,— переводити вітрило при вітрі в чистім морі, не спускаючи його* (Вишня, I, 1956, 192); *Люди жили партизанським колективом у глушині лісу два роки, ходили з риском для життя до власної землі — орати її й сіяти, збирати пашню* (Ю. Янов., Мир, 1956, 148); — *Серед тих півтисячі солдатів запасного полку хіба що сотня набереться таких, котрим можна без риску довірити зброю* (Головко, II, 1957, 548); // Сміливий, ініціативний вчинок, дія із сподіванням щастя, успіху, позитивного результату. [Л ю б о в:] *В лотереї, як і в усякій азартній грі, головне — риск і осягнення мети* (Л. Укр., II, 1951, 27); — *Сміливо, хоча й ризиковано,— промовив він,— але риск для гвардійця... — Генерал запитливо глянув на Самієва. — ...благородна справа,— закінчив скоромовкою виструнчений Самієв* (Гончар, III, 1959, 250); *Роботу, яка перед бачалася, можна було доручити тільки висококваліфікованим майстрам гірничорудної справи, людям, які б не боялися виробничого риску, сміливо, але розумно і завбачливо експериментували* (Ткач, Плем'я.., 1961, 88).

◇ **Йти (піти́) на риск** — рискувати, наражаючись на можливу небезпеку і сподіваючись успіху. *Він сказав рішуче: — Вас я все одно не пущу, ви — керівник підпілля, ви не маєте права йти на риск...* (Смолич, Світанок.., 1953, 373); *Йдучи з подвір'я, він накреслював план — кинути в бій усі полки, піти на риск і добитися перемоги* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 362); **На свій страх і риск; На свій** [вла́сний] **риск** — на свою відповідальність. *В бою Козакову здебільшого доводилось діяти цілком самостійно, і в таких випадках він, не вагаючись, приймав потрібні рішення на свій страх і риск* (Гончар, III, 1959, 431); *Сташка на свій риск, замість Вайнштока, віднесла роботу до Філіпчука* (Вільде, Сестри.., 1958, 566); *Михайла офіцер на власний риск зачислив у солдати та ще й помічником писаря призначив* (Збан., Сеспель, 1961, 241).

2. Можливість збитків або невдачі в якійсь справі. *Там, де людство ще відстало, На допомогу треба йти мерщій, Вмістивши мудро частку капіталу,— Є риск, та й зиск у справі цій святій* (Рильський, III, 1961, 295).

РИ́СКА [1], и, *ж.* 1. Зменш. до **ри́са.** *Силантьєв як старший намітчик орудував футштоком. Рівна, гладенька рейка з білими рисками поділу тихо, без плюскоту пішла вглиб* (Донч., II, 1956, 115); *Він бачить мами кожну риску І сволока низеньку вись, І все пригадує колиску, Що мати гойдала колись* (Мал., Звенигора, 1959, 268); *Перед очима стоїть суха чорна фігурка з похилим станом, і довгий ніс, і якісь риски коло холодних уст* (Коцюб., II, 1955, 245); *Я думаю, що ми можемо пробачити Джекові оті риски певного шотландського патріотизму* (Кулик, Записки консула, 1958, 117).

Підбива́ти (підби́ти) ри́ску *див.* **підбива́ти.**

△ **Ри́ски би́ти** — прополювати буряки борознами між рядками. — *Чом це тебе так довго не видко було в березі? — спитав дід в Сиклети. — Бо я цілий тиждень ходила на буряки бити риски* (Н.-Лев., IV, 1956, 217).

2. Те саме, що **дефіс.**

РИ́СКА [2], и, *ж.* 1. Крихта (у 1 знач.).

◇ **Й ри́ски в ро́ті не було́ (не мав, не ма́ла** і *т. ін.*) — те саме, що **Кри́хти в ро́ті не було́** (*див.* **кри́хта**). — *У мене в роті,— одмовля,— Ще й риски не було!* (Граб., I, 1959, 480); *Голодне смоктання під грудьми нагадало Неділіну, що він досі й риски не мав у роті* (Логв., Давні рани, 1961, 135).

2. *перен.* Незначна частинка, трошки, дуже мало чого-небудь. *У майстрів, що грають блиском Іскор вибитих з каміння, Я візьму собі хоч риску Чародійного уміння* (Ус., I сьогодні.., 1957, 223).

РИСКА́ЛЬ, я́, *ч., діал.* Заступ. *Взяла* [мама] *рискаль і копає* [бараболю], *раз попри раз корчі розриває* (Стеф., I, 1949, 95); — *Обійдемось! — озвалася Христя Кавунова. — Он машина в нас! До неї ні рискаля, ні лопати не треба* (Кучер, Трудна любов, 1960, 89).

РИ́СКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ри́скати.**

РИ́СКАТИ, аю, аєш, *недок.* Бігати, їздити і т. ін. в пошуках кого-, чого-небудь. *Три брати і ще кілька любечан з ними засідлали коней, поїхали слідом Анта, довго рискали в лісі, нічого там не знайшовши, виїхали в поле* (Скл., Святослав, 1959, 16); *Селами рискають посіпаки, б'ють стариню за втікача-сина, знущаються, рвуть* (Хотк., II, 1966, 88); // *розм.* Ходити, блукати довго або по багатьох місцях з певною метою.— *Глухий*

степ домівкою став їй [Ганні] *тепер, вовчицею рискає навкруги, колишніх подруг своїх погубити б готова...* (Гончар, II, 1959, 172).

РИСКНУ́ТИ *див.* **рискува́ти.**

РИСКО́ВАНИЙ, а, е. Пов'язаний з риском (у 1 знач.). *Три танки було призначено на те, щоб знаскоку захопити міст через одну румунську річку. Справа рискована, міст охороняли протитанкові гармати й зеніткі, було його заміновано* (Ю. Янов., II, 1954, 99); *Молодий лікар ішов на смілий і рискований експеримент* (Дмит., Наречена, 1959, 139).

РИСКО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **рискова́ний.**

РИСКО́ВАНО. Присл. до **рискова́ний;** // *у знач. присудк. сл.* [С е р е д а *(сам):*] *Хоч це й рисковано, але заради дружби, заради твоєї перемоги, Ваню, я готовий на все* (Мик., I, 1957, 447); *Лишатися в степу перечікувати буран, не знаючи, коли він пересядеться, було б рисковано* (Ле, Право.., 1957, 250).

РИСКОВИ́Й, а́, е́. Який допускає риск, йде на риск.

РИСКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.,* **РИСКНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.* 1. Здійснювати рискований вчинок, рисковану дію, справу і т. ін. *Я ніколи не боявся рискувати. Сумління підказувало мені інше: для загального добра треба робити все* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 186); [Т е р л е ц ь к и й:] *Хто не рискує, той не переможе. Проект затвердять, а тоді...* [П а н а щ е н к о:] *Чудово!* (Дмит., Драм. тв., 1958, 331); *Це було дуже небезпечно — повзти, але він вирішив рискнути.. Парубок доповз і приниш к у кукурудзі* (Донч., IV, 1957, 146); // *з інфін.* Відважуватися на що-небудь рисковане. *Грім вибухів, тріскотнеча розривних куль наростала. А коли двоє піхотинців упало, корчачись, на самих східцях, то більш ніхто не рискував вириватися з будинку* (Гончар, III, 1959, 141); *Книжка так заінтересувала мене, що я рискнула зайти в крамницю* (Л. Укр., III, 1952, 741).

2. *з інфін.* Підлягати можливому риску (у 1 знач.), небезпеці, піддавати рискові. *Роз'їзд поскакав назад, на кожному кроці рискуючи поламати коням ноги на байбакових норах, якими густо був поритий степ* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 193); *Він рискував залишитись десь на перегоні без пари* (Донч., VI, 1957, 176); *— Пауль, ти рискуєш зараз потрапити до рук Лешникових бандитів, — аргументує Анна і додає: — Не роби, Пауль, дурниць* (Кол., На фронті.., 1959, 132).

3. *чим.* Піддавати кого-, що-небудь рискові (у 1 знач.), небезпеці; жертвувати кимсь, чимсь. *«Ви,— казав друг,— повинні боронити честь старої корогви, а не зрікатися її!» Ми ж думаєм, що краще зробити нову корогву, ніж латати стару і ради того латання рискувати власною честю* (Л. Укр., V, 1956, 133); *Пригадалась позаминула ніч, коли Гай, рискуючи власним життям, поліз замість нього, Черниша, відшукувати між трупів Бузька і Вакуленка...* (Гончар, I, 1954, 57); *Сахно не хотіла ні порушувати свого слова, ані рискувати своєю персоною* (Смолич, I, 1958, 87); *Боярин замисливсь. Викупити їх* [невільників] *на цареві гроші він не міг. Вони були призначені тільки на московських підданців. Хіба що рискнути своїми?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 216).

РИ́СЛІНГ, у, *ч.* 1. Сорт білого винограду. *На все місто тільки у нього можна було дістати вино з чистого рислінгу* (Томч., Готель.., 1960, 128).

2. Біле натуральне сухе вино, яке виготовляють з цього сорту винограду. *Він вивів спеціальний сорт винограду, з якого добувають чудове вино типу рислінг* (Кучер, Зол. руки, 1948, 112); *— Рислінг, братку,— примовляв Петричко,— чистий рислінг* (Томч., Жменяки, 1964, 35).

РИСО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. і мин. ч. до **рисува́ти.** *Пушкін багато їздив по Україні, багато бачив, багато чув. До нас.. дійшла карта України, рисована самим поетом* (Рильський, X, 1962, 34).

2. *у знач. прикм.* Створений рисуванням, який складається з рисунків. *Кияни познайомилися з малюнками відомого французького художника Жана Ефеля, веселі, дотепні карикатури якого лягли в основу рисованого кінофільму «Створення світу»* (Мист., 5, 1961, 40).

РИ́СОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **рис.** *Голова посадив Меланію по праву руку від себе, під прапорами, під вінками з рисового сухого колосся* (Гончар, Новели, 1954, 90); // Відведений під посіви рису. *Рис — найбільш поширена землеробська культура Індії. Під рисовими полями більш як 1/4 посівної площі* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 186); *З весни в плавнях «Червоного лану» розгорнулись роботи по створенню першої рисової плантації* (Гончар, Новели, 1954, 105); // Який сприяє вирощуванню рису. *Треба також забезпечити своєчасне введення в дію передбачених планом інженерних рисових систем* (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 56); *Багаторічні бобові трави відіграють велику роль у рисових сівозмінах на зрошуваних землях* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 17); //Пригот., зроблений із зерен рису. *Гусенята росли швидко.. Я ходив з ними до їдальні, і кухар завжди давав їм рисової каші з компотом* (Багмут, Опов., 1959, 49); *Рисовий крохмаль;* //Зроблений із стебел рису. *Хлопець, радий обновці, натяг на голову капелюшок з рисової соломки* (Чорн., Красиві люди, 1961, 71).

Ри́сова кукуру́дза — сорт кукурудзи, зерна якої своєю формою схожі на рис. *Як вихідний матеріал у селекційній роботі для створення високоврожайних гібридів з якісною зеленою масою слід широко використати.. багатопасинкові зразки кременистої, цукрової та рисової кукурудзи* (Колг. Укр., 4, 1958, 32); **Ри́совий папі́р** — тонкий міцний папір, який виготовляють з соломи рису.

2. Уживається як складова частина назв деяких рослин, схожих чимсь на рис, комах — шкідників рису. *Рисовий довгоносик більш теплолюбний, тому переважно поширений у південних областях* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 432); *В окремих місцях значної шкоди завдають личинки рисового комарика. Вони небезпечні для посівів рису в початкових фазах розвитку* (Хлібороб Укр., 5, 1971, 21).

РИСО́ВКА, и, *ж.* Дія за знач. **рисува́тися** 2. *Не дивлячись на аристократичну рисовку, цей Конопельський все-таки був чимось приємний Миколі* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 97).

РИСОВО́Д, а, *ч.* Той, хто вирощує рис; рисівник. *З селянами Провансу — виноградарями, садоводами, рисоводами, рибалками — мені, на жаль, не доводилося близько зустрічатись* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 70); *Рисовод повинен стежити, щоб третина рослини* [рису] *обов'язково перебувала під водою* (Хлібороб Укр., 12, 1965, 26).

РИСО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **рис,** напр.: р и с о з б и р а́ л ь н и й, р и с о з н а́ в е ц ь, р и с о о ч и́ с н и́ й, р и с о с і́ й н и й, р и с о с і́ я н н я і т. ін.

РИ́СОЧКА [1], и, *ж.* Зменш. до **ри́са.** *Велика стрілка здригнулася і перескочила на одну рисочку уперед.. Хлопець підвівся. — Мені час додому,— просто сказав він* (Собко, Звич. життя, 1957, 41); *Як живі, стали перед очима всі рисочки її обличчя* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 403); *Незважаючи на сліди віспи, обличчя* [Шабанова] *красиве, але нема вже в обличчі ані рисочки добра* (Довж., I, 1958, 107); *Живі ще люди, котрі особисто знали Шевченка, й з пам'яті їх виринає не одна цікава*

рисочка чутливої вдачі батька Тараса (Коцюб., III, 1956, 46).

Підбива́ти (підби́ти) ри́сочку *див.* **підбива́ти.**

РИ́СОЧКА [2], и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ри́ска**[2].

◇ **Й ри́сочки в ро́ті не було́ (не мав, не ма́ла** *і т. ін.*) — те саме, що **Й ри́ски в ро́ті не було́ (не мав, не ма́ла** *і т. ін.*) (*див.* **ри́ска** [2]).

РИ́ССЮ, *присл.* 1. Швидким алюром, середнім між галопом і ступо́ю (про коней). *Коні.. рвонулись риссю, зашелестів під колесами пісок* (Збан., Незабутнє, 1953, 35); // Верхи на конях цим алюром (про людей). *Козаки знову сіли на коней і риссю спустились у долину* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 9).

2. *розм.* Бігом, швидко (про людей). *Наказав* [голова] *шоферові риссю мчати до колгоспу по воли* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 137).

РИ́СТЮ, *присл., заст.* Риссю (у 1 знач.). *Відокремився чималий загін кінноти і ристю почав іти до ліска* (Собко, Любов, 1935, 59).

РИСТЬ, і, *ж., заст.* Рись (*див.* **рись** [2]). *Ось чує Петро — тупотять коні... Усе ближче, ближче. Розпізнає нешвидку ристь двох ступаків* (П. Куліш, Вибр., 1969, 100); *Пристаркуватий, з обвислими щоками офіцер, що їде попереду, раптом сердито набундючившись, дав шпори коню. Всі перейшли на ристь* (Гончар, Таврія.., 1957, 314).

На ристя́х — на рисях, риссю (у 1 знач.). *Соса привіз свою батарею на ристях. Одна за одною чотири гармати стали вряд на бугрі* (Ю. Янов., I, 1958, 150).

РИСУВА́ЛКА, и, *ж., розм.* Інструмент для нанесення рисок на металі при розмічанні деталей. *Рисувалка.. являє собою тонкий гостро заточений стержень* (Практикум з машинозн., 1957, 30); *Для проведення рисок при розмічанні користуються рисувалкою.. Вона виготовляється з стального дроту діаметром 5—6 мм. Кінці її загартовані і гостро заточені* (Слюс. справа, 1957, 139).

РИСУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до рисування; // Призначений для рисування. *Фарб у нього не було, але Лідія Андріївна подарувала йому кілька рисувальних олівців* (Тулуб, В степу.., 1964, 173); // В якому вчать рисувати. *Як і в усіх інших мистецьких вузах, в художніх інститутах створено відділи для навчання без відриву від виробництва, організовано підготовчі курси, рисувальні класи* (Мист., 3, 1962, 12); *Навчаючись у Київській рисувальній школі свого родича — художника Миколи Івановича Мурашка, він* [О. Мурашко] *виявив там неабиякі творчі здібності* (Вітч., 2, 1964, 188).

РИСУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* 1. Те саме, що **малюва́льник.** *Талановитий декоратор і здібний рисувальник, він добре компонував рослинні мотиви і дуже вдало поєднував прикраси з формою предмета* (Нар. мист.., 1966, 60); *Значення Шевченка як живописця, рисувальника, гравера само вже могло б забезпечити йому почесне місце в історії мистецтва* (Рильський, III, 1956, 244).

2. *заст.* Кресляр. — *Інженерів маєте? — Крім себе, нікого. Чотири техніки та ще рисувальники сидять на проекті...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 47).

РИСУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **рисува́льник.** *Ще в школі вона справедливо заслужила славу чи не найвправнішої рисувальниці* (Шовк., Інженери, 1956, 274).

РИСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рисува́ти** і **рисува́тися** 2. *Підготовчий процес у творчій роботі кожного художника тісно зв'язаний з рисуванням* (Мист., 4, 1966, 20).

РИСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *перех. і без додатка.* Те саме, що **малюва́ти** 1, 3, 4. *Хотів би я змалювати тобі краєвид на мечеть — та далебі не маю часу.. Та й по заході сонця годі рисувати* (Коцюб., III, 1956, 148); *Сидить раз Тарас над Невою та і рисує щось* (Україна.., I, 1960, 12); *Він справді заплакав. Сльози якось раптом полилися в нього з очей, і весь він став такий манюній-манюній. О, якби він був таким, яким рисував його жандар,— сильним, впливовим, непохитним,— вона б тоді говорила йому про святість правди на землі, про красу подвигу* (Хотк., I, 1966, 175); *Вся гордість його була в тім, що от він уміє так добре бити. А Маруся й тепер не рисувала собі дійсних картин із тих слів, не бачила в тім биттю нічого, крім красної казки* (Хотк., II, 1966, 79).

2. *перех.* Креслити чимось по чому-небудь. * Образно. *Ще хтось там — на молу — сміється оком карим, Сльозу ховаючи,— а вже хисткі сліди Між хвилями стерно рисує шумовите...* (Рильський, II, 1960, 18).

РИСУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* 1. Те саме, що **малюва́тися** 2—4. *Його велична постать дивно рисувалася на червонім тлі пожару* (Фр., V, 1951, 20); *Смеркалось. Антін в'яло минав квартал за кварталом. Дивився, як поволі дерева пірнали в сизий туман та рисувались на небі, як темні жилки на перламутрі* (Коцюб., II, 1955, 284); *В перспективі перед нею рисується по кількох або кільканадцятьох літах служби самостійний поштовий уряд десь на провінції* (Фр., II, 1950, 291); *В пам'яті Соні рисується стать доброго учителя і уся його доля зла* (У. Кравч., Вибр., 1958, 418).

2. Виставляти себе напоказ, хизуватися, поводитися манірно. *Оксана одразу зрозуміла, що їй немає потреби рисуватися, напускати на себе те, чого в ній і близько немає* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 181); — *Ти рисуєшся,— враз вигукнула Ніна,— бо... бо це нікому не потрібна жертва!* (Донч., V, 1957, 469).

РИСУНКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **рису́нок** 1. *Панич, побачивши старого в такій незвичайній позі, швидко видобув оловець* [олівець] *і невеличку рисункову мапку і почав відрисовувати* (Фр., III, 1950, 222).

РИСУ́НОК, *ч.* 1. *род.* нка. Те саме, що **малю́нок** 1, 2. *Передові видатні російські художники зустріли революційні дні 1905—1907 рр. з величезним піднесенням. Велику кількість етюдів, ескізів, рисунків пишуть І. Рєпін, В. Маковський, В. Полєнов* (Мист., 5, 1955, 4); *Казкові рисунки килимів, вікові смереки чорні в тінях, невичерпане багатство всяких ягід, овочів, стручків, і все те червоніє, синіє, зеленіє, жовтіє* (Хотк., II, 1966, 143); *Деревина секвойї легка, м'яка і має красивий рожевий рисунок, що згодом темнішає* (Наука.., 2, 1958, 36).

2. *род.* нку. Мистецтво зображення, відтворення чого-небудь рисуванням. *В Чернігові юнак пройшов добру школу в майстерні ченця-різьбяра Григорія Дубенського. Талановитий майстер навчив його рисунку, різьбленню по дереву і позолоті* (Мист., 6, 1963, 11).

3. *род.* нка. Те саме, що **кре́слення** 2. *Зображення на площині, які точно передають форму і розміри предмета, називаються рисунками* (Кресл., 1956, 8); *На дошці рисунок Піфагорової теореми та вся майже дошка обписана доказами* (Вас., III, 1960, 307).

4. *род.* нка, *перен.* Обрис, контур чого-небудь. *Це був дуже молодий боєць, з надзвичайно ніжним, як у дітей, рисунком рота і білим пушком над верхньою губою* (Тют., Вир, 1964, 381); *Мертві риси, проте, не втратили ще своєї колишньої гармонійності, і з них можна було впізнати фізіономійний рисунок і вираз, притаманний цій людині за життя* (Смолич, I, 1958, 91).

5. *род.* нка. Характерні особливості виконання, художнього втілення якого-небудь твору мистецтва. *Як кроки, так і рисунок* [танцю] *випливають одне з другого, внутрішньо між собою пов'язані* (Мист., 6, 1958, 19).

РИСУ́НОЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **рису́нок 1.** *Бачив рисунок я десь — і забув уже, де його бачив, Чий то рисуночок був, Бекліна чи Мейсоньє* (Фр., XIII, 1954, 305).

РИСУ́НЧАСТИЙ, а, е, *рідко.* З рисунком, узором. *Рисунчасті шкарпетки.*

РИ́СЯЧИЙ, а, е. Прикм. до **рись** [1]; // Такий, як у рисі, який нагадує чим-небудь рись. *Баржі вів пароплав «Старанний», яким командував старий знайомий Хоми, колишній матрос Єфим — тепер Єфим Ілліч, тридцятилітній, квадратний чоловік з рисячими очима, розважливий, статечний і дуже суворий капітан* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 346); // Зробл. із шкіри рисі. *Взимку козацька старшина носила соболеві, рисячі, лисячі та інші шуби* (Нариси з іст. укр.. мист., 1969, 20).

РИСЬ [1], і, *ж.* Великий хижий ссавець родини кошачих з дуже гострим зором. *Володя глянув угору і побачив круглі кошачі очі. Придивившись, він розглядів і саму кішку — величезну, з китичками на вухах. Це була рись* (Донч., III, 1956, 360); *Крім дикої нубійської кішки, єгиптяни одомашнили також болотну рись — чаус* (Знання.., 9, 1971, 28); *У порівн. *Нічого зараз для нього не існувало, крім завдання.. Ось він причаївся, як рись, стоїть під скелею сторожко наслухаючи* (Гончар, III, 1959, 107).

РИСЬ [2], і, *ж.* 1. Швидкий алюр, середній між галопом і ступо́ю. *Одкинувшись тулубом назад на коні, щоб не так трусило без сідла на рисі, він увесь час сторожко прислухався* (Головко, II, 1957, 140); *На передній* [підводі] *сидів нетерплячий Карпо, пускаючи коні у рись* (Стельмах, II, 1962, 402); *При тренуванні та випробуваннях коней застосовується різноманітна по швидкості рись* (Конярство, 1957, 23).

Бра́ти (узя́ти) рись — починати бігти, мчати риссю. *— Руш! — ледь струснув він віжками — і кінь зразу ж узяв добру рись* (Крот., Сини.., 1948, 56); **На ри́сях** — риссю. *Кіннота йшла на рисях, а танк бризкав на ліс з кулеметів* (Трубл., I, 1955, 70); *Полк вступив до Праги надвечір. На рисях проходив людними робітничими околицями, маючи вже нове бойове завдання, прямуючи далі на захід* (Гончар, III, 1959, 460).

2. *перен., розм.* Про швидкий біг людини.

РИ́ТВИНА, и, *ж., рідко.* Глибока вибоїна, перев. з водою, болотом; ковбаня. [Л і к а р:] *Біг* [Пузир], *себе не тямлячи, та через ритвину схибнувся, упав з розмаху навзнак* (К.-Карий, II, 1960, 369).

РИ́ТИ, ри́ю, ри́єш, *недок.* 1. *перех.* Розкопувати, розривати, розпушувати що-небудь рихле, сипке. *Кабани лежали по сажах, а кнурці, льохи і поросята рили подвір'я* (Коцюб., II, 1955, 51); *Сенько припав до землі з залізним копачем і став рити землю* (Фр., VIII, 1952, 293); *Образно. *Бігучі річечки спускалися з гір, рили талий сніг, розтоплювали* (Мирний, III, 1954, 60); *Долом шуміло, наче бурчак у повінь котив по річці каміння і рив береги* (Коцюб., II, 1955, 72).

◇ **Очи́ма зе́млю ри́ти** *див.* **о́ко** [1].

2. *перех.* Вибираючи, викидаючи землю, робити, копати заглиблення, яму і т. ін. *Мені не потрібне оце озеро, і я вирішив перенести його в парк.. Зараз риємо канал* (Смолич, I, 1958, 74); *Вечори в роті, якщо вона не йшла рити траншеї або тягати шпали для перекрить, проходили в довгих задушевних розмовах* (Гончар, I, 1954, 26); *Мурашки риють дуже глибокі — на 50 і більше метрів (аж до рівня грунтових вод) — ходи до «комор», в які зносять зібране ними насіння* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 47); *Образно. *Чума з лопатою ходила, Та гробовища рила, рила, Та трупом, трупом начиняла* (Шевч., II, 1963, 171).

◇ **Ри́ти моги́лу (моги́ли)** *див.* **моги́ла.**

3. *перех.* Викопувати, видобувати що-небудь із землі. *— А паню видно по носі, що рилась в горосі,— відказав Антосьо і показав їй на ніс, що як навмисне був чимось замазаний, і додав,— рила моркву з петрушкою і вдавилась галушкою* (Свидн., Люборацькі, 1955, 75); *Ззаду його товкла піхотинська лопатка, але він забув про неї і рив* [пісок] *руками, обкидав мокру спину піском, що тріщав на зубах, роз'їдав очі* (Тют., Вир, 1964, 316).

4. *перех., розм.* Перебирати, перекладати, ворушити що-небудь, шукаючи щось.

5. *неперех., на кого, проти кого, рідко під ким, перен.* Підступно, таємно діяти на шкоду кому-небудь. *А як він, образившись, почне рити на неї?.. Де вона дінеться проти зими?* (Мирний, III, 1954, 233); [Цимбальський *(таємничо)*:] *Підозріваю, що він підкуплений англічанином і буде в своїй газеті рити против нас* (Фр., IX, 1952, 377).

6. *неперех., рідко.* Те саме, що **ри́тися** 2. *Чорні, покривлені, мозолисті пальці рили в волоссі, і від часу до часу чувся стукіт.. голови об стіну* (Коб., II, 1956, 91).

РИ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ри́ти** 1—4.

2. *у знач. прикм., заст.* Тиснений. *На особливу увагу заслуговує димлений — чорний посуд з ритим або згладженим геометричним орнаментом* (Нар. тв. та етн., 1, 1973, 53).

РИ́ТИСЯ, ри́юся, ри́єшся, *недок.* 1. Розривати, розпушувати що-небудь рихле або сипке, копатися в ньому. *Раз півень, риючись даремно у садку, Побачив во́рох жита на току І зараз кинувся туди хазяйнувати, Ще й Курочку покликав помагати* (Гл., Вибр., 1951, 154); *І житла, і люди, що вічно риються в землі, прийняли, ввижалось Раїсі, колір землі* (Коцюб., I, 1955, 309); *Біля хлівчиків то тут, то там рилися поросята, греблися кури* (Хор., Ковила, 1960, 14).

2. *розм.* Перебирати, перекладати, ворушити щонебудь, шукаючи щось. *Мотря, стогнучи, встала, відхилила скриню, довгенько рилася, поки знайшла гроші* (Мирний, I, 1949, 242); *Дома, в своїй робочій кімнаті, Карл застав чотирьох штурмовиків. Вони рилися в його майстерні* (Ле, Опов.., 1950, 61); *— От зараз я розшукаю їхній список, вони всі в мене переписані,— заметушився хлопець і почав ритися в своєму портфелі* (Ів., Вел. очі, 1956, 92).

3. *розм.* Переглядати твори, книжки, вивчати їх, діставши потрібну інформацію. *І тепер вони тут сидять, у книжках риються, всю велику.. невпорядковану бібліотеку отця Попеля до коріння перевертають та шукають, що кому потрібно* (Л. Укр., V, 1956, 369); *Улас гарячково рився в підручнику, шукаючи ті місця, де описується значення.. терміна* (Тют., Вир, 1964, 52).

4. *перен.* Докладно аналізувати що-небудь. *Оце рився* [Артем] *в спогадах про своє з батьком життя і як живий весь час перед ним був отодішній батько* (Головко, II, 1957, 391); *Як він не рився в них* [сказаних словах], *як не чіплявся, він не знаходив там чогось особливого, що б могло смертельно образити людину* (Тют., Вир, 1964, 142).

РИТМ, у, *ч.* Рівномірне чергування впорядкованих елементів (звукових, мовних, зображальних і т. ін.), циклів, фаз, тих чи інших процесів і явищ. *Натиснув* [Мстислав] *на білу кнопку* [магнітофона], *і зразу ритми штраусівського вальса пролунали в кімнаті* (Собко, Матв. затока, 1962, 59); *У «Лісовій пісні», написаній і римованим і білим віршем, Леся Українка досягла вершин поетичної майстерності. Вона використовує найрізноманітніші ритми — від плавного, розлогого, що відповідає характеру розповіді, до прискореного, що відповідає ритмові танцю* (Іст. укр. літ., I, 1954, 670);

Ритм спостерігається в русі планет, у зміні дня і ночі, в організованому трудовому процесі, у правильному чергуванні візерунків орнаменту тощо (Знання.., 10, 1967, 24); *Дубов'яз окинув двір, мовби хотів ще раз пересвідчитись, що робочий ритм нічим уже не порушиться* (Ряб., Жайворонки, 1957, 71); *Для конституції організму надзвичайно характерним є ритм його життєвих процесів* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 152).

◇ **Вхóдити (увійти́) в ритм** *див.* **вхóдити; Потрапля́ти (потра́пити) в ритм** *див.* **потрапля́ти.**

РИТМІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Введення ритму у що-небудь. *Глибокий ліризм, ритмізація мови, широке використання поетики народних голосінь, колядок, дум наближають новели Черемшини до поезії* (Іст. укр. літ., І, 1954, 693).

РИТМІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **ритмізува́ти.** *Поряд з яскравим народним гумором звучить* [у п'єсі Корнійчука] *на повний голос урочиста, майже музично ритмізована, близька до народних дум і історичних пісень мова Хмельницького* (Іст. укр. літ., ІІ, 1956, 565); *Речитатив супроводять здебільшого довгі або короткі акорди, а часом і виразні, відповідно ритмізовані фрази та мотиви в оркестрі* (Осн.. диригув., 1960, 129); // *у знач. прикм. Бездоганність ритмізованої мови, складні і прозорі водночас речення, дзвінка рима в урочистій оді — все це так полюбляв літній ритор* (Ле, Хмельницький, І, 1957, 116); «*Поемі про петлю*» *автор* [О. Гаврилюк] *надав форми ритмізованої прози, не розбиваючи її на віршовані рядки* (Іст. укр. літ., ІІ, 1956, 622).

РИТМІЗУВА́ТИ, ýю, ýєш, *недок. і док., перех.* Робити що-небудь ритмічним (у 1 знач.). *Ритмізувати можна не лише художню, але й прозаїчну, нехудожню мову* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 125); *Будь-який словесний, фразовий чи звуковий повтор у художньому тексті ритмізує його* (Рад. літ-во, 6, 1966, 46).

РИ́ТМІКА, и, *ж.* 1. Сукупність усіх конкретних виявів ритму. *Пісня допомагала людям дружно працювати і справляти обряди і в свою чергу успадкувала від них ритміку трудових процесів* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 95); *У лíричних епізодах* [опери «Запорожець за Дунаєм»] *зустрічається вальсоподібна ритміка, властива українському побутовому романсові* (Укр. клас. опера, 1957, 141); *Ритміка поезії Лесі Українки дуже різноманітна. Найбільш уживаними в ній є трискладові розміри, особливо анапест* (Укр. літ., 9, 1957, 258); *В цілому вишивка Львівської області відзначається легкістю і декоративністю композиції, виразністю ритміки,.. різноманітністю способів виконання* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 137); *Організм людини — найскладніша з існуючих на Землі систем, яка внаслідок довгої еволюції пристосувалась до ритміки нашої планети* (Рад. Укр., 8. VII 1965, 4).

2. Наука про ритм. *Закони ритміки;* // Розділ віршування, що вивчає природу віршового ритму, принципи й методику його аналізу. *Пильна увага до ритміки, строфіки, евфонії вірша була властивою Тичині, починаючи з перших його творів* (Поезія.., 1956, 137).

3. Система фізичних вправ з музичним супроводом, призначених для виховання відчуття ритму.

РИТМІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до ритміки 1. *Думаю, я не помилюсь, коли скажу, що такого метричного, ритмічного і строфічного багатства, як у Лермонтова, не було ні у кого з російських поетів XIX століття* (Рильський, ІІІ, 1956, 207).

Ритмíчна гру́па, *лінгв.*— група слів у реченні, які об'єднані логічним наголосом і виражають єдине смислове ціле. *Слово з належними до нього проклітиками та енклітиками в живому потоці мови входить, як відомо, до складу ритмічної групи як частина ще більшої ритмомелодичної одиниці (що становить певну семантично закінчену цілість) — так званої фрази* (Сучасна укр. літ. м., І, 1969, 361).

2. Який підпорядкований ритму, відбувається у ритмі; безперебійний. *Бездумні роси на траві поблідлій Живуть життям ритмічним і легким* (Рильський, І, 1960, 315); *Спинилася* [Флора Германівна] *коло Майки в головах і кілька хвилин стояла нерухомо, прислухаючись до її ритмічного дихання* (Коцюба, Нові береги, 1959, 347); *Там, де дбають про поліпшення організації праці, про ритмічну, злагоджену роботу, де забезпечують безперебійне матеріально-технічне постачання, там при зменшеному робочому дні виробіток значно зростає* (Ком. Укр., 11, 1960, 86); // Який повторюється через рівні проміжки часу; рівномірний. *Чи то ві сні, чи наяві* [наяву] *він чув якийсь незвичайний шелест, щось немов легкий, ритмічний, хрипливий посвист* (Фр., ІІ, 1950, 253); *Монотонний, ритмічний гомін хвиль перейшов у бухання* (Коцюб., І, 1955, 391); *Сиділа* [Катря] *поникло і стиха хиталась постаттю із сторони в сторону, неначе в такт ритмічному стукотові вагонних коліс на стиках рейок* (Головко, ІІ, 1957, 504).

Ритмíчний тано́к (та́нець) — танець з перевагою ритму над іншими особливостями танцю. *Вся осяяна дитячим щастям, жива, рухлива, Ялу щебетала про садок, музику і ритмічні танки* (Досв., Вибр., 1959, 268).

РИТМІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ритмíчний.** *Виявляється, що в сонячній діяльності існує ритмічність* (Бесіди про всесвіт, 1953, 93); *Ритми життєвих процесів ще не досить вивчені, однак вже зараз не викликає сумніву той факт, що ритмічність є вродженою особливістю всього живого* (Знання.., 10, 1967, 24).

Ритмíчність виробни́цтва — систематичне виконання плану випуску продукції за встановленим графіком, асортиментом і відповідної якості при максимальному використанні виробничих ресурсів підприємства. *Серед глибинних резервів значне місце належить дальшому поліпшенню матеріально-технічного постачання — важливому фактору ритмічності виробництва* (Ком. Укр., 9, 1968, 33).

РИТМІ́ЧНО. Присл. до **ритмíчний.** *Якщо їхньому* [дітей] *добовому режиму властива регулярність, — всі процеси в організмі відбуваються нормально і ритмічно* (Шк. гігієна, 1954, 55); *Ми сиділи біля току — молотарка ритмічно постукувала* (Смолич, День.., 1950, 9).

РИТМОМЕЛО́ДИКА, и, *ж., лінгв.* Членування мови відповідно до певних інтонаційних та ритмічних моделей. *Прагнення народу до афористичності вислову, його невимушеної краси, жива ритмомелодика мови, багатоманітні її інтонації поєдналися в творчості Шевченка з високим мистецтвом генія* (Мовозн., XVII, 1962, 21).

РИТМОМЕЛОДИ́ЧНИЙ, а, е, *лінгв., рідко.* Те саме, що **ритмомелоді́йний.** *У всьому романі* [«Вершники»] *налічується до двох десятків вставних слів і речень, але й вони не затримують, не загальмовують розгортання ритмомелодичної лінії речення: вони ніби служать тільки своєрідною ритмічною паузою* (Мовозн., XIII, 1955, 49).

РИТМОМЕЛОДИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж., лінгв., рідко.* Властивість за знач. **ритмомелоди́чний.**

РИТМОМЕЛОДІ́ЙНИЙ, а, е, *лінгв.* Стос. до ритмомелодики. *Характерною особливістю вірша Тичини є його ритмомелодійне і інтонаційне багатство* (Іст. укр. літ., ІІ, 1956, 361).

РИТМОМЕЛОДІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж., лінгв.* Властивість за знач. **ритмомелоді́йний.** *Притаманна україн-*

ській літературі ритмомелодійність йде, загалом, від народної творчості (Літ. Укр., 26.IV 1963, 2).

РИТМОМЕЛО́ДІЯ, ї, *ж., лінгв., рідко.* Те саме, що **ритмомело́дика.**

РИТМОПЛА́СТИКА, и, *ж.* Система фізичних вправ для всебічного гармонійного розвитку тіла.

РИТМОПЛАСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до ритмопластики.

РИ́ТОР, а, *ч.* 1. У стародавній Греції та стародавньому Римі — оратор і вчитель красномовства. *«Отці церкви» вчились у славнозвісних риторів IV століття Лібанія і Гімерія* (Наука.., 1, 1969, 41); // Оратор, який має хист красномовця. *У віршах про партію і Батьківщину Рильський виявляє себе як досвідчений ритор у кращому розумінні цього слова* (Криж., М. Рильський, 1960, 160); *Корнель, Расін, Мольєр, Вольтер, Гюго, Дюма — це інша річ: про них ми не замислюючись скажемо, що вони, можливо, прекрасні, чудові літератори, віршувальники, митці, ритори, декламатори* (Про мист. театру, 1954, 41).

2. Оратор, який, володіючи мистецтвом красномовця, говорить красиво, але беззмістовно. *У нас всякого було народу, не тільки поповичів, тих риторів.., та й панів високовчених* (Стор., I, 1957, 259).

3. У братських школах і в академії України та в духовних семінаріях дореволюційної Росії — учитель або учень по класу риторики. *Колишній ритор Київської академії, вихований на промовах і політичних трактатах Ціцерона та мемуарах Юлія Цезаря..,— стояв на цілу голову вище не тільки за своїх однолітків, а найосвіченіших людей цілого війська* (Добр., Очак. розмир, 1965, 21).

РИТОРИ́ЗМ, у, *ч., перен.* Те саме, що **рито́рика** 2.

РИТО́РИКА, и, *ж.* 1. Наука красномовства, ораторське мистецтво. *Богослов'я, філософія, риторика, граматика становили основу комплексу знань, що їх здобували освічені люди на Русі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 504); *Правильне застосування мовних засобів цікавило мислителів ще стародавньої Греції та Риму. Виникла спеціальна наука — риторика, або ораторське мистецтво* (Знання.., 11, 1969, 30); // Навчальний предмет, в якому викладена теорія красномовства, ораторського мистецтва. *Вчителі піітики і риторики були не тільки авторами п'єси, а і педагогами сценічного мистецтва, і режисерами шкільного театру* [XVII—XVIII ст.] (Від давнини.., I, 1960, 188); // *рідко.* Підручник з цього предмета. *Головною категорією ораторського мистецтва є особа оратора. Старовинні риторики перелічували багато наук, конче потрібних ораторові* (Наука.., 4, 1969, 53).

2. *перен.* Зовнішньо красиве, але позбавлене змісту красномовство. *Лист був написаний просто, щиро, без сліду фальшивої риторики* (Фр., VIII, 1952, 84); *Скромність завжди була окрасою справжнього таланту, а байдужість, риторика і самовдоволення — ознакою творчого безсилля* (Мал., Думки.., 1959, 40).

3. *заст.* Назва молодшого класу духовної семінарії. *Йому заманулось женитись, і він, скінчивши риторику й філософію, ..поїхав шукати собі жінки* (Н.-Лев., III, 1956, 15).

РИТОРИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до риторики. *Часом у спокійну епічну мову літопису вриваються елементи риторичного стилю — окличні або питальні речення* (Курс. іст. укр. літ. мови, I, 1958, 32); *Пригадуючи, як часто слово «риторика» ми вживаємо у негативному значенні, доведеться визнати свою провину, бо без мистецтва риторичного немає і мистецтва поетичного; в цьому плані риторика — неодмінна частина поетики* (Криж., М. Рильський, 1960, 181); *Воронцов не вдається до гучної, риторичної фрази* (Мовозн., VI, 1948, 20); // Написаний за правилами риторики (у 1 знач.). *Автори риторичних церковних і шкільних проповідей прагнули наблизити свої твори до того літературного стилю, що оформився в Європі, зокрема в Польщі, в XVI—XVII ст., в епоху феодально-католицької реакції* (Іст. укр. літ., I, 1954, 88).

Риторичне заперечення — одна з фігур поетичної мови, що полягає у використанні заперечення як засобу наголошення уваги на чому-небудь. *Поет* [П. Грабовський] *допомагає читачеві — своєму сучаснику — глибше розглядіти життя. Для цього він користується властивим народній пісні засобом паралелізмів, повторів і риторичних заперечень* (Укр. літ., 9, 1957, 175); **Риторичне питання (запитання)** — одна із стилістичних фігур поетичної мови, яка полягає у використанні запитання, що містить у собі ствердну відповідь. *Вживаючи прийом риторичних запитань, поет* [М. Рильський] *звертається до читача: «Хіба до Разіна Степана Не йшли вкраїнські бідарі?..»* (Іст. укр. літ., II, 1956 389); **Риторичні фігури** — засіб підсилення емоційної впливовості художньої та ораторської мови, побудований на застосуванні синтаксичних конструкцій, відмінних від порядку слів, узвичаєного даною мовою. *Щоб надати більшої пишномовності своїм творам, панегіристи вживали вишукані риторичні фігури і нерідко зловживали античною міфологією та ремінісценціями з греко-римської історії і літератури* (Рад. літ-во, 5, 1962, 87).

РИТОРИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **риторичний.** *Друга дія нового варіанту «Дворянских выборов»* [Квітки-Основ'яненка] *вийшла громіздкою, несценічною, переобтяженою нудними монологами, написаними довгими і важкими періодами, позбавленими живої, індивідуалізованої мови. Статичність, риторичність цієї дії призвела до порушення драматургічних законів* (Вітч., 4, 1964, 174).

РИТОРИ́ЧНО. Присл. до **риторичний.**

РИ́ТОРСТВО, а, *с., заст.* Риторика (у 2 знач.).

РИ́ТОРСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок., заст.* Орторствувати.

РИ́ТОРСЬКИЙ, а, е, *заст.* Стос. до риторства і ритора.

РИТТЯ, я́, *с.* Дія за знач. **ри́ти.** *Сьогодні дренажні роботи на одному об'єкті, завтра — риття канав на другому* (Дмит., Наречена, 1959, 154); *Низькі ноги* [барсука] *на пальцях мають міцні кігті, добре пристосовані до риття* (Веч. Київ, 18.X 1958, 4).

РИТУА́Л, у, *ч., книжн.* 1. Сукупність обрядів, що супроводжують релігійну відправу і становлять її зовнішнє оформлення. *У хвіртку входить старий диякон з речами, належними до ритуалу* (Л. Укр., II, 1951, 403); *Складовою частиною всякої релігії є виконання різних обрядів і ритуалів* (Наука.., 5, 1958, 61).

2. Вироблений звичаєм або запроваджений порядок здійснення чого-небудь; церемонія, церемоніал. *Батько грав марш — родинний, інтимний марш. Його не виконувалося при сторонніх, його гралося тільки в тісному колі родини — увечері напередодні родинних свят.. Це був сімейний ритуал* (Смолич, II, 1958, 36); *На Україні ще й нині побутує традиційне селянське весілля, в якому збереглися залишки вірувань наших далеких предків (переїзд весільного поїзду через вогнище тощо). В ході весільного ритуалу виконується велика кількість спеціальних пісень* (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 4).

РИТУА́ЛЬНИЙ, а, е, *книжн.* Пов'язаний з ритуалом. *Хитровато-скорботне обличчя Самсонова, швидке бубоніння, ритуальні жести — все це так розсмішило Олеся, що він не втримався й голосно зареготав* (Ю. Бе-

дзик, Вогонь.., 1960, 24); *Опинившися коло стола, Федір Іполитович.. всім присутнім побажав доброго ранку й недбало кинув черговому лікареві: — Ми вас слухаємо. Ритуальним такий початок робочого дня в цій клініці став давно* (Шовк., Людина.., 1962, 294); *До наших днів у деяких народів Африки збереглися ритуальні танці, при виконанні яких на голову одягається гарбуз, видовбаний зсередини* (Знання.., 6, 1965, 5); // Признач. для ритуалу. [Семпроній:] *Там знайдено в вас ритуальні речі: велику чашу, ніж і ще там дещо* (Л. Укр., II, 1951, 471); *Розкопками навколо стоячої статуї відкрито залишки святилища у вигляді ритуальних ям і невеликого спорудження* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 347).

РИТУА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ритуа́льний.**

РИТУРНЕ́ЛЬ, ю, *ч., муз.* Частина акомпанементу, що повторюється на початку та в кінці кожної строфи пісні, романсу, оперної арії і т. ін. *Між куплетами композитор вставляє кілька тактів ритурнелю — переходу до початку куплета* (Укр. клас. опера, 1957, 101).

РИФ [1], у, *ч., геол.* Пасмо підводних або невисоких надводних скель на мілководді. *Щосекунди виростала небезпека наскочити на підводний риф, і каравели могли піти на дно* (Рибак, Що сталося.., 1947, 135); *Коли кораловий вапняк поширений коло берега, то він утворює береговий риф* (Курс заг. геол., 1947, 171); * Образно. *Усі підводні рифи перекладацької справи стають особливо грізними й небезпечними, коли перекладається прозовий твір автора — нашого сучасника* (Літ. Укр., 23.XII 1969, 2).

Кора́лові ри́фи *див.* **кора́ловий.**

РИФ [2], а, *ч., мор.* Поперечний ряд отворів або петельок на вітрилі, через які просувають вірьовку, щоб зменшити площу вітрила під час сильного вітру.

△ **Бра́ти (взя́ти) риф (ри́фи)** — зменшувати площу вітрила. *Розповзаються* [матроси] *по реях робити свою важку, вже забуту всіма моряками світу, небезпечну справу: брати рифи у марселів* (Довж., Зач. Десна, 1957, 402).

РИ́ФИТИ, флю, фиш; *мн.* ри́флять; *недок., перех., мор.* Зменшувати площу вітрила за допомогою рифів (*див.* **риф** [2]).

РИ́ФЛЕНИЙ [1], а, е, *мор.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ри́фити.**

РИ́ФЛЕНИЙ [2], а, е, *техн.* Який має рифлі. *Металеві площадки і сходи для обслуговування локомобіля виготовляють з рифленої або гладенької сталі з привареним до неї у вигляді сітки металом* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 205); *Утворення рифлень в пазах фрез, розверток і зенкерів, розташованих паралельно осі або під кутом, провадять за допомогою рифлених протяжок на протяжних верстатах* (Технол. різального інстр., 1959, 151).

РИ́ФЛЕННЯ, я, *с., техн.* 1. Нанесення рифлів на поверхню чого-небудь. *Рифлення склери допомагає лише за незначного відшарування* [сітківки] (Наука.., 1, 1971, 29); *Верстати для рифлення дроту.*

2. Те саме, що **ри́флі.** *Рифлення на пластинку наносять за допомогою спеціального пристрою.. на плоскошліфувальному верстаті* (Різальні інстр.., 1959, 87).

РИ́ФЛІ, ів, *мн., техн.* Борозенки, заглиблення та виступи на якій-небудь поверхні. *Вальці м'ялок мають рифлі, причому рифлі одного вальця заходять в проміжок між рифлями другого вальця в кожній парі, утворюючи, таким чином, поле м'яття* (Техн. культ., 1956, 116); *До підбичників* [молотильного апарата комбайна] *спеціальними болтами прикріплено рифлені бичі. Напрямок рифлів кожних двох сусідніх бичів різний — в «ялинку»* (Зерн. комбайни, 1957, 116).

РИ́ФОВИЙ [1], а, е, *геол.* Стос. до рифу (*див.* **риф** [1]). *Сама вершина Ай-Петрі складена з масивних рифових вапняків* (Геол. Укр., 1959, 605); *Наявність фтору в мінеральних водах вуглекислих джерел пояснюється концентрацією його в морських відкладах, особливо в рифових утвореннях* (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 26).

РИ́ФОВИЙ [2], а, е, *мор.* Стос. до рифа (*див.* **риф** [2]).

Ри́фовий ву́зол — особливий вид вузла, який легко і швидко можна зав'язати. *Рифовий вузол. Вживається для зв'язування вірьовок лише однакового діаметра, тому що тонка вірьовка, зв'язана з товстою, легко витягається з вузла* (В дорогу, 1953, 111).

РИ́ХВА, и, *ж., розм.* Металеве кільце для скріплення чого-небудь.

РИ́ХЛЕННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **рихли́ти.** *В умовах півдня республіки кукурудза не може добре родити, якщо не проводити її глибоке рихлення* (Рад. Укр., 13.III 1963, 2); *Перший випуск* [атласу «Русские»] *містить карти поширення різних типів знарядь оранки і рихлення, способів і знарядь збирання хліба, молотьби і віяння, сільськогосподарських споруд (сушилень, клунь, млинів)* (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 7).

РИ́ХЛИЙ, а, е, *рідко.* 1. Крихкий або розсипчастий. *Пливла по Волзі рихла, жовта крига* (Бажан, I, 1946, 154); *Бульдозер за бульдозером так і шугають стрімголов у глибокі пази траншей, а залишені між ними вали рихлої необваленої землі дедалі вищають, ростуть* (Гончар, Тронка, 1963, 78); *З рихлих плодів сік виходить мутний і майже не піддається очистці* (Хлібороб Укр., 12, 1968, 33); // *перен.* В якому недостатньо пов'язані окремі частини, сюжетні лінії і т. ін. (про твір мистецтва). *Фільм вийшов все ж сируватим, рихлим* (Довж., I, 1958, 25).

2. Позбавлений свіжості, пружності. *Рихла шкіра;* // Який відзначається в'ялістю, слабкістю. *Для свиней ніжної, рихлої конституції характерний тонкий і слабкий кістяк, в результаті чого часто провисає спина, викривляються ноги* (Свинар., 1956, 11).

РИХЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *недок., перех., рідко.* Те саме, що **розпу́шувати.** *А вже, як протряхла рілля, Галя і подруги поперек рядків водили коней, волочили пшеницю.. Рихлили грунт, щоб корінь вільно дихав* (Горд., Цвіти.., 1951, 18).

РИ́ХЛІСТЬ, лості, *ж., рідко.* Стан і властивість за знач. **ри́хлий.** *Можна було б навести чимало прикладів сюжетної рихлості, в'ялості дії.., але доцільніше ще раз наголосити на потребі більш чуйно прислухатися до пульсу епохи, до голосу сучасності* (Літ. газ., 11.III 1959, 3).

РИХЛІ́ТИ, ію, ієш, *недок., рідко.* Ставати рихлим (у 2 знач.). * Образно. *Тіло важчає, дух рихліє. На кого б спертися йому? Такі роки...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 193).

РИ́ХЛО, *рідко.* Присл. до **ри́хлий.**

РИХЛОКУЩОВИ́Й, а́, е́, *с. г.* Такий, в якому пагони утворюють розлогий кущ, а тонке коріння з великим розгалуженням — досить рихлу дернину (про кормові злаки). *Для влаштування газонів використовуються більше низові, кореневищні або рихлокущові злакові трави* (Озелен. колг. села, 1955, 158).

РИХТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **рихтува́ти.**

РИХТУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до рихтування.

РИХТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рихтува́ти.** *Монтажні зв'язки і фіксатори-упори на стрічці служать для точного встановлення низу поперечних несучих стін. З їх допомогою стінові панелі, які потребують особливо старанного рихтування, монтуються примусово* (Роб. газ., 22.VII 1965, 2).

РИХТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* 1. *розм.* Готувати, підготовляти що-небудь. — *Рихтуй, Артемівно,*

обід, бо знаю, в хлопців апетит! (Дор., Три богатирі, 1959, 31); *Увечері майор Яцуба, натягнувши на себе комбінезон, порався в гаражі, рихтував «Москвича» в дорогу* (Гончар, Тронка, 1963, 175); // Збирати, споряджати куди-небудь. *Віра рихтує мені валізку — потрібні в дорозі речі* (Кач., II, 1958, 86).

2. *спец.* Направляти, робити придатним для чого-небудь. *Мишуні раптом скортіло, щоб струг перестав діяти, і його треба було б наново рихтувати й встановлювати* (Ю. Янов., II, 1954, 149); *Мар'ян, мов осіння година, прийшов до оселі Волошинів, здійняв у сінях над комірними дверями* [дверима] *свою косу, уважно глянув, збив з кісся й почав по-новому рихтувати її* (Стельмах, I, 1962, 635); *Село оживало. З окремих дворів долинав і відлунювався десь аж за ставом, у панському саду, стукіт молотка. То клепали коси або рихтували грабки* (Ішук, Вербівчани, 1961, 10).

РИХТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* 1. *розм.* Готуватися, підготовлятися до чого-небудь. *Вона швидко збирається йти на поле, готує насіння жита, бере лопату, рихтується сіяти* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 173); *Молоді гуцули тим часом так ідуть верховиною, ніби до танцю рихтуються* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 85); — *А в зяті, бач, рихтується,— їдко вколов Когут* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 400); // Збиратися, споряджатися куди-небудь. — *Тихше, донечко, не збуди. Він спить. А я саме на рибку рихтуюся* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 222); — *Зараз ні машин, ні підвід. Завтра вже зранку рихтуйся* (Дор., Не повтори.., 1968, 78).

2. *спец.* Пас. до **рихтува́ти** 2. *Різкі поштовхи, які виникають внаслідок ослаблення ресор, можуть викликати їх поломку. Поламані листи ресори замінюються, а ресора, яка просіла, рихтується* (Підручник шофера.., 1960, 237).

РИ́ЦАР, я, *ч.* Те саме, що **ли́цар.** *Кінних воїнів-феодалів називали рицарями* (Іст. середніх віків, 1955, 32); *Матросе, відважний матросе, Нової Іспанії рицар, Збудив ти захоплення й подив У людства всієї землі* (Перв., З глибини, 1956, 36); *Безстрашний рицар революції Фелікс Дзержинський довгий час був живою ланкою, яка поєднувала російський і польський робітничий рух* (Рильський, III, 1955, 57); * У порівн. *Вася Багіров.. турботливо накидає дівчині на плечі палатку, як справжній рицар!* (Гончар, III, 1959, 201).

РИ́ЦАРСТВО, а, *с.* 1. Збірн. до **ри́цар.** *Одягнені в довгі сорочки, сиділи верхи на гарматі, на потіху всьому козацькому рицарству, горді польські воєводи* (Кач., II, 1958, 426).

2. *перен.* Вихованість, підкреслена чемність, благородство рицаря. *Радянське рицарство — це не показна, про людське око шаноба до наших подруг... Ні, це значно глибше і вагоміше почуття* (Рад. Укр., 19.V 1968, 4).

РИ́ЦАРСЬКИЙ, а, е. 1. Стос. до рицаря. *Тугар і його гості були в повній рицарській зброї* (Фр., VI, 1951, 9); *Не знайшли ні друзі, ані кревні.. Рицарського тіла молодого, Щоб землі його предати чесно* (Рильський, III, 1961, 241).

2. *перен.* Вихований, підкреслено чемний, благородний (у 1 знач.). *Хто зна, де цей тесляр з Крайньої Півночі міг навчитися рицарських тонкощів* (Гончар, III, 1959, 201); *У норму нашої поведінки, звичаїв дедалі більше входить прекрасне почуття рицарського.. ставлення до жінки* (Рад. Укр., 19.V 1968, 4).

РИЦИ́НА, и, *ж.* 1. Олійна рослина родини молочайних, з насіння якої одержують касторову олію. *Рицина. Орнаментальна рослина до 1,5 м заввишки. Має красиве складне багатолопатеве велике листя на довгих черешках та поверх них рожеві й червоні китиці квіток, а пізніше плодів* (Озелен. колг. села, 1955, 238); *Соняшник і рицину рекомендується розміщувати після культур, які забезпечують збереження вологи у глибоких шарах грунту (озимі після пару)* (Хліборо́б Укр., 9, 1965, 12).

2. *рідко.* Те саме, що **Рици́нова оли́я** (*див.* **рици́новий**). *Іван Іванович затулив собі двома пальцями ніс, щоб не чути запаху, і почав їсти так, наче приймав рицину* (Донч., III, 1956, 239).

РИЦИ́НОВИЙ, а, е. Вигот. з рицини (у 1 знач.); // Який залишається внаслідок обробки рицини. *Згодовування рицинової макухи без спеціального знешкодження на заводах категорично забороняється, бо кустарне знешкодження недостатнє* (Свинар., 1956, 150).

△ **Рици́нова оли́я** — в'язка, добре розчинна в спирті рідина, яка використовується у техніці, лакофарбовій і хімічній промисловості, медицині. *На прокатних станах освоєно холодну прокатку з застосуванням сумішки пальмової, а останнім часом — рицинової олії з водою, що значно поліпшує якість жерсті, зокрема чистоту її поверхні* (Наука.., 5, 1956, 22); *З кожним роком у нашій країні зростають потреби в маслах технічного призначення. Одним з видів сировини для виготовлення цих масел є рицинова олія* (Хліборо́б Укр., 4, 1965, 19).

РИЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рича́ти.** *Звір усе наближався,.. чулось вже далеке ричання* (Коцюб., I, 1955, 315); *Лише інколи під подертою одежиною в болях корчилось його тіло і чулося божевільне ричання* (Баш, На землі.., 1957, 11).

РИЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *недок.* 1. Видавати протяжні загрозливі звуки низького тону, що нагадують звук «р-р-р» (про тварин). *Серед ночі лев страшно ричав* (Граб., I, 1959, 474); — *Сказано ж: як на ведмедя мала галузка спаде, то ричить, а як велика, то мовчить* (Гур., Наша молодість, 1949, 276); *Зотич, повернувши коня мордою до колони, скривився, почувши, як ричить Хлястик* (Тют., Вир, 1964, 463); // Видавати протяжні звуки від болю, злості і т. ін. (про людей). *Вони* [Раду і Маріца] *налітали одно на одного, бились грудьми, як роз'юшені півні, кусались і дряпались, як коти, ричали зі злості й теребили одно одного* (Коцюб., I, 1955, 374); // *рідко.* Ревіти, мукати (про рогату худобу). *Дим із стріх клубками в'ється, І ричить товар* (Фр., XIII, 1954, 181); *В стайні ричала прикро і тривожно одна забута корова* (Коб., II, 1956, 193).

2. *розм.* Кричати, говорити грубим, злим, дратівливим голосом. — *Ой, не пущу, не пущу ж я тебе, голубчику мій милий, соколе мій ясний!.. Нехай і мене беруть із тобою.. — А тайды* [відійди]! — *ричав* [солдат] (Хотк., I, 1966, 142).

РИШТА́К, а́, *ч.* 1. Жолоб, канава для стікання води. *З розгону перестрибнув* [Васько] *риштак з водою, а далі через леваду, навпрошки, в поле* (Зар., На.. світі, 1967, 257); *Гвардійці залягли — в приколійний риштак, просто по обочині рівного поля* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 381); *Тепер колеса не стугоніли, залишаючи на грузькому шляху риштаки, які подекуди пірнали в калюжі* (Гуц., Скупана.., 1965, 21).

2. *гірн.* Похилий дощаний настил для спускання вугілля, видобутого в забої. *Навaловідбійники відбивали вугілля й лопатами кидали його на риштаки* (Донч., Шахта.., 1949, 57); *Валентин Георгійович показує нам деякі зразки: шахтарські каски, труби низького тиску, риштаки для транспортування вугілля, верхні кріплення для шахт...* (Роб. газ., 31.I 1964, 2); // Металевий жолоб конвейєра, що застосовується в гірничій справі. *А ось, поглянь,— комбайн такий, що швидко, без зусилля рубає й сипле в риштаки потрощене вугілля* (Забіла, У.. світ, 1960, 114).

3. *буд.* Те саме, що **риштóвання** 1. *Товаришів гуртом і поодинці На риштаках я знову пізнаю* (Перв., 1, 1958, 483); *Бригадир і парторг Федір Федосійович, перед тим як забратися на риштаки свої, неодмінно якийсь час затримається у «низинному цеху»* (Вол., Озеро.., 1959, 4).

РИШТÓВАННЯ, РИШТУВÁННЯ, я, *с.* 1. *буд.* Тимчасове дерев'яне або трубчасте обладнання, що встановлюється біля стін споруди під час її відбудови, ремонту, реставрації і т. ін. *Люди приставляли до стін риштування* (Н.-Лев., IV, 1956, 36); *Високий, ніби багатоповерховий будинок у риштуваннях, стояв корпус майбутнього лінкора* (Собко, Шлях.., 1948, 95); *Дерев'яне риштування, яке щільно обліплювало стіни, здавалось кліткою, одягненою на будинок* (Донч., VI, 1957, 311); *Він бував у Панорамі ще тоді, як її відбудовували, і потім, коли вже натягували полотна і ціла бригада художників малювала, повзаючи на стальних риштуваннях під високим склепінням* (Кучер, Прощай.., 1957, 286); *Цілий день вона носила цеглу і так налазилася по риштуваннях, що не могла триматися на ногах і спотикалася, як п'яна* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 73); * Образно. *Роман* [О. Копиленка] «*Народжується місто*».. — *правдива книга про сміливих, самовідданих людей, які на риштуваннях першої п'ятирічки показували зразки трудового героїзму* (Іст. укр. літ., II, 1956, 136).

2. Тимчасовий дощаний настил на підвищенні; поміст. *На майдані перед замком вкопували риштування задля огневих штук* (Стор., I, 1957, 370).

3. Тимчасове пристосування для підтримування чого-небудь у певному положенні. — *Як же там на війні? — Погано, Тимку... Людей убивають... А мене ось...* — *і Федот показав очима на біле риштування, на якому лежала загіпсована рука* (Тют., Вир, 1964, 348).

РИШТÓВКА, и, *ж., буд., рідко.* Те саме, що **риштóвання** 1. *Приїхав* [матрос] *недавно в Каховку, З лінкора прибув — не з дому, По звичці збіга на риштовку, Неначе по трапу морському* (Нагн., Вибр., 1957, 129); *Кирик заклопотано почухав неголену бороду, почепив на стовпа риштовки висок і, обминаючи двох хлопців, що несли на ношах глину, пішов до нового замісу* (Добр., Тече річка.., 1961, 213).

РИШТУВÁННЯ *див.* **риштóвання.**

РИШТУВÁТИ, ýю, ýєш, *недок.* 1. *неперех., буд.* Ставити, зводити риштування для чого-небудь. *Скрізь робота кипить. Неспокійні, уперті в нас люди. Там риштують, а там Вже новий устає терикон* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 26).

2. *перех., розм.* Готувати, збирати, споряджати куди-небудь. *А ну лишень риштуй воза, бо завтра треба вже по снопи їхати* (Сл. Гр.); [О н и с я:] *Іване, біда. Гайдамаків не вдалося замкнути в казармі. Їх риштують у дорогу* (Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 99); // Забезпечувати, оснащувати і т. ін. що-небудь чимось. *Чайки і байдаки спускали, Гарматами риштували* [риштували], *З широкого гирла Дніпрового випливали* (Шевч., I, 1951, 284).

РИШТУВÁТИСЯ, ýюся, ýєшся, *недок., розм.* 1. Готуватися, збиратися, споряджатися куди-небудь.

2. Пас. до **риштувáти** 2.

РИШТУ́НОК, нку, *ч.* 1. *збірн., заст.* Спорядження (у 2, 3 знач.). *Тарас їде вулицею Умані. Спис і шабля, дорожня баклага при сідлі, похідний горщик з саламахою, порохові набої, пута на коні та інший риштунок і сам його вигляд свідчили про довгу і важку путь* (Довж., I, 1958, 266); *Проценко легко сів у сідло, прибрав поводки, поправив риштунок, а потім лівою рукою заламав іще більше високу шапку* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 61).

2. *буд., рідко.* Те саме, що **риштóвання** 1. *Зіскочивши з площинки крана на перегатку, він подався в котлован, звідки по риштункові подряпався на блок, до якого подавав бетон* (Коцюба, Нові береги, 1959, 224).

РІВ, рóву, *ч.* Довга глибока канава, розмита водою або викопана в землі. *Між двома горами послався той шлях, порізаний ровами, що повикручувала весняна вода, стікаючи з гір* (Мирний, I, 1954, 245); [С т а с ь:] *Кругом двору викопав* [пан Яницький] *глибоченний рів* (Вас., III, 1960, 198); *Усі, хто тільки міг працювати, поїхали десь на земляні роботи, щоб ровами загородити шлях вопожим танкам* (Панч, В дорозі, 1959, 109).

РÍВЕНЬ, вня, *ч.* 1. Умовна горизонтальна лінія або площина, що служить межею висоти, яку має або на якій міститься хто-, що-небудь. *Шинок стояв на розі двох вулиць, у дуже добрім місці,.. майже* [на] *локоть нижче від рівня вулиці* (Фр., II, 1950, 9); *Під час диригування лівою рукою.. вирішальну роль відіграє відповідне положення долоні та відповідні зміни висотного рівня руки* (Осн.. диригув., 1960, 182); // Висота стояння води. *Водомірний стовп надвечір показував невеличке збільшення рівня води в Ангарі* (Трубл., I, 1955, 83); *Велику шкоду сільському господарству В'єтнаму завдають повені, під час яких рівень води в річках підвищується на 10—12 метрів* (Наука.., 3, 1958, 53).

На рíвні; На рíвень *чого, з чим* — на однаковій висоті з чим-небудь. *Я падаю на схилі насипу і вмощуюсь якнайзручніше. Голова моя на рівні шпал* (Кол., На фронті.., 1959, 98); *Раптом я побачив, як Женя, піднявши руки на рівень грудей, як загіпнотизована, пішла до нього* [чоловіка] (Сміл., Сашко, 1954, 229).

△ **Рíвень мóря** — умовна вихідна точка для визначення висот на земній поверхні. *Отож ліземо вгору. Ми вже на півверсти над рівнем моря* (Коцюб., III, 1956, 138).

2. *чого, який, перен.* Ступінь якості, величина і т. ін., досягнуті у чому-небудь. *Підполковник Мороз, командири взводів щодня перевіряли рівень підготовки, підтягали відстаючих, заохочували кращих* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 66); *Рецензент зауважував, що пафос, яким пройнято книжку, є недоречний і знижує науковий рівень* (Жур., Звич. турботи, 1960, 11); *Рівень розвитку науки і техніки, механізації і автоматизації виробничих процесів буде постійно зростати* (Програма КПРС, 1961, 58); *Штучне розпорошення виробництва окремих видів продукції.. негативно позначається і на рівні їх собівартості* (Ком. Укр., 5, 1960, 57); // *кого.* Ступінь чиєїсь освіти, культури, підготовки і т. ін. — *Ать-два! Ать-два! — вигукував капітан Глоба, священнодійствуючи* [священнодіючи]. *А Шевченко в думці вторив йому, підроблюючись під убогий його рівень* (Тулуб, В степу.., 1964, 124).

Життéвий (життьовúй) рíвень — ступінь добробуту. *Намічене Програмою КПРС завдання забезпечити в Радянському Союзі найвищий життєвий рівень порівняно з будь-якою країною капіталізму буде здійснено* (Ком. Укр., 1, 1962, 31); **На найвúщому рíвні** — між керівниками урядів, партій, держав. *Стокгольмська сесія Всесвітньої Ради Миру звернулась до всіх народів із закликом розгорнути широку кампанію за переговори на найвищому рівні* (Рад. Укр., 19. VIII 1959, 1).

◇ **На рíвні:** а) як слід, як треба, як належить. [Р о д і о н *(подивився на його годинник):*] *Точно! Ідіть, Антоне Лукичу. Щоб все було на рівні...* (Корн., Над Дніпром, 1960, 15); б) *(чого)* у повній відповідності з чим-небудь. *Вміти творити — це означає бути також мислителем своєї епохи,.. бути на рівні передових ідей свого часу* (Довж., III, 1960, 14); *Головне — організувати колгоспне виробництво на рівні вимог часу*

(Ю. Янов., II, 1954, 212); **Підня́тися (піднести́ся** *і т. ін.*) **на рі́вень; Дорости́ (опусти́тися** *і т. ін.*) **до рі́вня; Підня́ти (ви́важити** *і т. ін.*) **на рівень** *кого,чого* — стати самому чи зробити кого-, що-небудь таким, як хтось інший або щось інше у розумовому, культурному, виробничому і т. ін. відношенні. — *Наше панство не доросло до рівня стародавнього Риму, де кожен з гордістю поспішав на захист ойчизни* [вітчизни] (Тулуб, Людолови, II, 1957, 474); *Цей хам.. знаходив приємність у тому, щоб глумитись з неї, а вона.. не може дозволити собі знизитись до його рівня і відплатити* (Вільде, Сестри.., 1958, 376); *Місто — ось та архімедівська точка опори, що потрібна, щоб виважити країну на рівень інших* (Головко, II, 1957, 277).

3. Простий прилад для перевірки горизонтального положення лінії, площини; ватерпас. *Рівень являє собою металевий корпус, всередину якого вставлена скляна трубочка (ампула), наповнена будь-якою рідиною* (Слю́с. справа, 1957, 124); *Для перевірки горизонтальності використовують.. прилад — рівень* (Фізика, I, 1957, 19).

РІВЕ́ЦЬ, вця́, ч. Зменш. до **рів.** *Контрадмірал легко перестрибнув через рівець* (Кучер, Чорноморці, 1948, 171).

РІВНЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **рі́вний** (у 1—5 знач.). *Холодна гора височенна, а схилок у долину повільний і рівненький* (Вовчок, VI, 1956, 310); *Позад них визначались на чорній, як оксамит, землі рівненькі рядки буряків* (Н.-Лев., II, 1956, 32); *Він..— високий та рівненький собі, мов ясенок* (П. Куліш, Вибр., 1969, 272); *Співають* [дівчата]: «*Порадь мене, Мій батеньку, Кого в дружечки брати.— Бери, доненько, Собі рівненьку, Щоб не було гнівненько*» (Кв.-Осн., II, 1956, 74).

РІВНЕ́НЬКО. Присл. до **рівне́нький.** *Зокола хата обмазана, хоч рудою глиною, та все ж рівненько* (Мирний, I, 1949, 154); *Веретенце завертиться; Нитка чиста і тоненька Побіжить з пучок рівненько* (Пісні та романси.., II, 1956, 113); *Вона на його не дивиться, а він для неї ж то й стоїть отут рівненько, як стріла* (П. Куліш, Вибр., 1969, 300); — *Зимонько-снігурочко, Наша білогрудочко, Не верти хвостом, А труси тихесенько, Рівненько, гладесенько Срібненьким сніжком* (Гл., Вибр., 1951, 237).

РІВНЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Дуже, зовсім рівний (у 1—5 знач.). *От і полонинка ся. Аж сміється, зелена. Рівнесенька така, веселенька. Безклопітна* (Хотк., II, 1966, 138); *Усе приглядалася* [Галочка], *як він гарно говорить та губоньками, що червоні, як та калина, поворочує* [повертає], *і з-за них та зубоньки мелькають, білесенькі та рівнесенькі, як є один* (Кв.-Осн., II, 1956, 327).

РІВНЕ́СЕНЬКО. Присл. до **рівне́сенький.** *З житніх сніпочків пошита покрівля Рівнесенько вкриє* [будівлю] (Коцюб., I, 1955, 426).

РІ́ВНИЙ, а, е. 1. Який не має западин і підвищень (про поверхню); гладкий. *Крута гора ясно виступає на синьому небі і виразно видається серед рівної задніпрянської береговини* (Н.-Лев., II, 1956, 384); *Зокола стіни не рівні та білі, а брудні — аж чорні* (Мирний, IV, 1955, 249); *Приємно послухати казку про гори, коли мчиш отак степом, рівним, наче долоня, і нічого більше перед собою не бачиш...* (Коцюб., II, 1955, 235); // *у знач. ім.* **рі́вне,** ного, *с.* Місцевість, місце без западин і підвищень. *Поспішали* [коні] *вперед добровільно, самі намагаючись швидше здолати крутизну і вибратись на рівне* (Гончар, III, 1959, 428).

2. Який не має викривлень, закрутів; прямий. *Карпо взяв довгу та рівну ліщину і почав з Лавріном міряти город вздовж та впоперек* (Н.-Лев., II, 1956, 354); *В кінці рівної, як промінь, алеї.. горів вікнами проти сонця високий, з стрункими баштами палац* (Смолич, I, 1958, 57); *Тоді вони* [верби] *були тоненькі, рівні, а тепер товсті, погнуті, в рижих дуплах* (Тют., Вир, 1964, 421); // Який не має нахилу; стрімкий. *Висока гора спускалась покатом і обірвалась над самою Россю високими, рівними, як стіни, кам'яними скелями та проваллям* (Н.-Лев., I, 1956, 49); // Який не має різких потовщень, розширень. *Де б він не був, що б не робив — усе йому ввижалися палкі, чорні з синьою поволокою очі дівчинині, її рівні брови, пишний стан* (Коцюб., I, 1955, 235); *Рівна нитка;* // Стрункий, не сутулий (про людину, її поставу і т. ін.). *З хати вибігла отаманова жінка, українська молодиця, вже немолода, але проворна, рівна й висока* (Н.-Лев., II, 1956, 224); *Їх* [дівчат] *постави, рівні та гнучкі, Мені чомусь берези нагадали* (Рильський, III, 1961, 173); // Який не має випуклостей (про лоб). *Мелашка впізнала Лаврінову русяву кучеряву голову, рівний лоб* (Н.-Лев., II, 1956, 343); // Який має правильну, без викривлень форму. *В бережках нежданно прокинувся вітрець, зашарудів у торішній осоці, вивіяв на лід кілька округлих вільхових листків, і вони закружляли у рівному колі, потім це коло розірвалося і листки блискавично, мов горобці, пурхнули кудись угору* (Стельмах, I, 1962, 128).

◇ **Зійти́ з рі́вної доро́ги** *див.* **доро́га; Зрива́тися (зірва́тися, зметну́тися, схо́плюватися, схопи́тися** *і т. ін.*) **на рі́вні но́ги** *див.* **нога́; Поста́вити на рі́вні но́ги** *кого* — допомогти кому-небудь знайти впевненість у собі, віру в свої сили. *На флоті Павло був веселий, кмітливий і швидкий, як чайка в польоті. Це з ним тут щось сталося. Треба його поставити на рівні ноги, розбудить, щоб прокинувся назавжди* (Кучер, Трудна любов, 1960, 202); **Рі́вний як сві́чка** *див.* **сві́чка.**

3. Який нічим не відрізняється від кого-, чого-небудь; однаковий. — *Рівна, сестро милая, нам доля з тобою* (Гл., Вибр., 1951, 233); *Черниш і Сагайда мали рівні звання, і спочатку було невідомо, хто з них буде призначений командиром роти* (Гончар, III, 1959, 374); *У мрії все рівне: й сьогодні, й минуле, і щастя, і вічність, і мить* (Сос., I, 1957, 128); // Однаковий за розміром, величиною, формою, вагою, зростом і т. ін. — *Тільки знай, у нас така установа: все, що не добув, на рівні часті паювати* (Мирний, I, 1949, 329); *Завзято оборонявсь старий вояка один проти восьми, та не рівні були сили* (Коцюб., III, 1956, 49); // Який здійснюється, проводиться однаковими щодо сили, вправності сторонами, противниками (про бій, змагання і т. ін.). *Рівний двобій;* // Такий самий, однаковий особистими якостями, властивостями. *Одного батька* [діти], *та не рівні* (Номис, 1864, № 9222); *Другі дівчата розбирали: то красивий, то ковтьоба.., а для неї вони* [парубки] *всі рівні* (Мирний, IV, 1955, 119); // *кому, чому, з ким—чим.* Рівноцінний з ким-, чим-небудь. *А що є рівне із Москвою в цілому світі, з молодою, завжди квітучою, мов сад?!* (Нагн., Вибр., 1950, 98); *Обіцяне — рівнеє боргу* (Сос., I, 1957, 453); *Це Марися, це Зміївна, Йде, найкращій квітці рівна, По нічній рясній росі,— Стрічка в'ється у косі* (Перв., Казка.., 1958, 56).

Нема́ (не було́, не бу́де) рі́вного (рі́вної) *кому, чому* — хтось або щось є найкращим (найкращою) своїми якостями, властивостями. *Кожен козак обертався в.. думах на лицаря, визволителя бідних невільників, ставав героєм, якому нема рівного в світі* (Тулуб, Людоловви, I, 1957, 63); *Серед однолітків не було йому рівного в силі, спритності і відвазі, а найперше — в розумі* Гжицький, Опришки, 1962, 133); *Улиці, півні, собаки, люди,— Все веселим видалось мені, І здалося, що весни*

не буде, Рівної веселій тій весні (Рильський, I, 1956, 144); **Не ма́ти собі рі́вного** *див.* **ма́ти**[2].

4. Рівномірний, постійний у своєму виявленні. *Зима в нас того року стала зразу, рівна, сніжна* (Коцюб., I, 1955, 303); *Маруся не спала. Серце нило одностайним, рівним болем* (Хотк., II, 1966, 131); *На палубі порипують снасті. Дме рівний, спокійний бриз* (Ю. Янов., II, 1958, 81); — *А далі, бачу, блимнула свічечка, блимнула друга і третя — і затеплились вони рівним вогнем перед образом* (Стельмах, II, 1962, 312); // Одного, однакового ритму; розмірений. *Удосвіта його* [хворого] *дихання зробилося таке рівне й тихе, що Гаїнці здалося, мов уже він перестає дихати...* (Гр., II, 1963, 482); *Рівний пульс;* // Який не має підвищень чи знижень тону (про голос і т. ін.). *Її спокійні, рівні слова не обманювали його* (Фр., VII, 1951, 66); *Парубок підходить до неї* [хатини] *і чує з її середини рівний, одноманітний голос* (Стельмах, I, 1962, 139); // Однаковий за кольором, забарвленням, інтенсивністю і т. ін. *Степ, струснувши з себе росу та зігнавши непримітні тіні, горить рівним жовто-зеленим кольором* (Мирний, IV, 1955, 312); *У темряві, густій, тяжкій і рівній, Прокинувсь я* (Рильський, III, 1961, 293); // Позбавлений труднощів, ускладнень, без відступів, збочень (про життя, життєвий шлях). *В твоїх руках тепер, народе, Твоя судьба, твій рівний шлях* (Рильський, II, 1960, 297); *Турбота про подругу.. відволікала Ганну від важких думок і робила її життя яснішим, рівнішим* (Коз., Сальвія, 1959, 125).

5. Який може рівнятися з ким-небудь своєю гідністю, заслугами, знаннями, досвідом, походженням і т. ін. *Їдуть вони в тачанці понад осіннім Сивашем і, не думаючи про.. різницю у званнях та чинах, про умовну ту далеч, що ніби б то мусила відділяти селянина від полководця, почувають себе рівними, як людина з людиною, і серйозна, вдумлива тече між ними розмова* (Гончар, II, 1959, 407); // Який має однакові з ким-, чим-небудь права; рівноправний. — *А кажіть: хто над вами тут є отаман, чи який старший? — Нема нікого старшого, ми тут усі рівні* (Кв.-Осн., II, 1956, 116); *Стали рівними гуцули Поміж народами всіма* (Криж., Під зорями.., 1950, 59); // Заснований на рівноправності, зумовлений рівноправністю. *Конституція.. запровадила систему прямих, рівних і загальних при таємному голосуванні виборів до органів влади* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 17); *При комунізмі всі люди матимуть рівне становище в суспільстві* (Програма КПРС, 1961, 55).

◇ **На рі́вній нозі́** *див.* **нога́**.

6. *перен.* Урівноважений, спокійний (про людину, її вдачу, поведінку). *Всі вони мали велику шанобу до пана Адама за його рівний характер, солідність і гуманізм* (Коцюб., II, 1955, 253); *В поводженні з товаришами він був рівний, надійний* (Гончар, Людина.., 1960, 31).

7. *чому і без додатка.* Який дорівнює, відповідає величині чого-небудь або складає якусь величину. *Жінка його Марина Карповна принесла до його худоби не тільки частину своєї, рівну його частині, а ще й добрий жіночий розпорядок* (Мирний, I, 1954, 150); *Два двогранні кути вважаються рівними, якщо вони при вкладанні можуть суміститись* (Геом., II, 1954, 17).

8. Виражений круглими цифрами (про число, рахунок і т. ін.). — *То подай в комбід заяву. Так і напиши: для рівного щоту* [рахунку] *не вистачає тобі півдесятинки* (Стельмах, II, 1962, 174).

РІВНИ́НА, и, *ж.* 1. Досить велика ділянка земної поверхні без істотних западин та підвищень. *На нагірній рівнині навкруги могили зеленіє молодий садок* (Коцюб., III, 1956, 45); *Роль кожного бійця в гірських умовах виростала набагато більше, ніж це було в умовах рівнин* (Гончар, III, 1959, 96); *Проходив гори я, рівнини розпростерті, В траншеях без кінця я неутомно брів* (Рильський, Мости, 1948, 46).

2. *чого, яка.* Водяна поверхня чималих розмірів. *Пішла широка водяна рівнина, гайки по берегах, затоплені повінню дерева, човни рибалок* (Ю. Янов., II, 1954, 90); *Спокійна рівнина річки сколихнулась, і з неї вистромилось щось огидне, темно-зелене, з нерухомими очима гада* (Донч., I, 1956, 49); *Перед очима розстилалася темна рівнина ставка* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 191).

РІВНИ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **рівни́на** 1. *Милував і заспокоював око бійців цей шмат рівнинного простору в горах* (Гончар, I, 1954, 114); *Просторі степи захоплювали своєю невиміряною силою безмежжя, .. одноманітністю рівнинного пейзажу* (Ле, Право.., 1957, 5); // Власт. рівнині. *Рівнинний характер місцевості, широкі степові простори і численні ріки становили найхарактернішу фізико-географічну особливість країни скіфів* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 126); // Розташований на рівнині. *На сільських площах, особливо в рівнинних селах, повинні підноситись будівлі-орієнтири.. Це природна потреба ока* (Довж., III, 1960, 91).

РІВНИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **рівни́нний**. *Рівнинність степу.*

РІВНИ́ЦЯ, і, *ж., текст.* Напівфабрикат прядильного виробництва у вигляді слабо зсученої нитки, що йде на виготовлення пряжі. *Обірвалась рівниця при прядінні чи залишилась її частка на скалці — все йде в угар* (Рад. Укр., 26.IX 1958, 2).

РІВНИ́ЧНИЙ, а, е, *текст.* Прикм. до **рівни́ця**; // Признач. для вироблення рівниці. *В цехах встановлено близько 150 чесальних, стрічкових, рівничних та інших агрегатів* (Роб. газ., 6.IX 1963, 1).

РІВНИ́ЧНИЦЯ, і, *ж.* Робітниця, яка виробляє рівницю. *Дочка в 17 років вступила на шинний завод, а через рік перейшла на фабрику до матері — робітницею, рівничницею* (Рад. Укр., 8.III 1964, 3).

РІВНІ́СІНЬКИЙ, а, е. Те саме, що **рівне́сенький**. *Він* [поїзд] *повз якось так мляво по безмірних рівнісіньких рівнинах, на маленьких стаціях* [станціях] *стояв не раз.. довго* (Фр., III, 1950, 224).

РІВНІ́СІНЬКО. Присл. до **рівні́сінький**.

РІ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **рі́вний** 1—6. *Рівність стовбура і вузькість крони та швидкість росту пірамідальної тополі є гарантією того, що закладені з неї лісонасадження будуть високопродуктивними* (Колг. Укр., 10, 1958, 38); *В її* [теорії тяжіння] *основу він* [А. Ейнштейн] *поклав широко відомий факт рівності інертної і гравітаційної мас* (Наука.., 3, 1960, 10); — *Звичайно,— рівним голосом відповів Малахов, і саме ця рівність і безбарвність голосу насторожила старого Зуба* (Собко, Справа.., 1959, 28); *Її каліцтво і сидяче життя придали її характерові якусь надзвичайну рівність, м'якість* (Фр., III, 1950, 62); *Всі питання у виборчих комісіях розв'язуються простою більшістю голосів; при рівності голосів — голос голови дає перевагу* (Полож. про вибори.., 1946, 10).

2. Рівне становище людей у суспільстві, що виражається в однаковому відношенні до засобів виробництва і в користуванні одними й тими ж політичними та громадянськими правами. *Для повного визволення жінки і для справжньої рівності її з чоловіком треба, щоб було суспільне господарство і щоб жінка брала участь у спільній продуктивній праці* (Ленін, 39, 1973, 188); *Рівність, братерство і воля усім — Наші були ідеали, Теплою кров'ю на стягу своїм Ми їх в борні написали* (Олесь, Вибр., 1958, 117); *Скільки краси в товаристві,*

в любові людини до людини! Скільки високого смислу в почутті рівності і дружби народів! (Довж., III, 1960, 70).

3. Алгебраїчний вираз з двох рівних між собою частин. *Два числа або два алгебраїчні вирази, сполучені між собою знаком=, становлять рівність* (Алг., I, 1956, 79).

△ **Знак рі́вності** — математичний знак у вигляді двох коротких паралельних ліній (=), які вказують на те, що частини алгебраїчного виразу, між якими він стоїть, рівні.

◇ **Ста́вити (поста́вити) знак рі́вності** *див.* **знак.**

РІ́ВНО, *присл.* 1. Присл. до **рі́вний** 1—4. *Човен плив рівно і скоро, ніс його так і розрізував воду* (Мирний, V, 1955, 349); *Батько наш був дуже добрий; жалував нас обох рівно, і брата й мене* (Вовчок, I, 1955, 3); *Сніг падав безшелесно й рівно* (Рильський, I, 1960, 125); *Все він робив.. спокійно, рівно, поблискуючи з-під кошлатих брів сірими очима* (Гончар, III, 1959, 97).

2. *у знач. присудк. сл.* Немає западин та підвищень. *Озираюсь. Де ж гори? Я хочу побачити обіцяні гори! Та їх немає, скрізь рівно* (Коцюб., II, 1955, 236).

3. *у знач. част.* Якраз, саме. *Рівно ж тільки тепер я довідалась, що Ви посилали мені «Громадський голос»* (Л. Укр., V, 1956, 354); // Точно. *Рівно о п'ятій Марійка проснулась від дзвінка будильника* (Донч., V, 1957, 416).

4. *у знач. част.* Так само, однаково, такою ж мірою. *Рівно ж і два ці органи повинні творити єдину організаційно зв'язану систему освітньо-культурної роботи* (Еллан, II, 1958, 84).

5. *з чим, розм.* На одному рівні, урівень з чим-небудь. *Рости, хмелю, над водою рівно з тичиною* (Чуб., V, 1874, 110); *Вал котився скоро, наче вихор, Здіймав воду рівно з берегами* (Фр., XIII, 1954, 347).

6. *у знач. спол., у сполуч. із сл.* як, *рідко.* Так само, як і. *Оповідали* [гуцули] *досить нескромні деталі приватного життя свого духовного наставника, як рівно й деталі події, що привела до зміни старого попа на нового* (Хотк., II, 1966, 9).

7. *у знач. част., розм.* Зовсім, абсолютно.— *В мене рівно дома нема нічого. Аби тут годували мене, то й спасибі!* (Вовчок, VI, 1956, 234).

◇ **Все рі́вно** *див.* **весь**[1].

РІВНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **рі́вний** у 3 знач., напр.: рівнова́гий, рівнова́ртний, рівнорамéнний і т. ін.

РІВНОБЕ́ДРЕНИЙ, а, е, *мат.* Який має рівні бокові сторони (про геометричну фігуру). *Відносно довжини сторін вони* [трикутники] *бувають: різносторонні.. і рівнобедрені, .. коли дві сторони однакові* (Геом., I, 1956, 20).

РІВНОБЕ́ДРЕНИК, а, *ч., мат.* Трикутник, який має рівні бокові сторони.

РІВНОБЕ́ДРЕНІСТЬ, ності, *ж., мат.* Властивість за знач. **рівнобе́дрений.**

РІВНОБІ́ЖНИЙ, а, е. Те саме, що **паралéльний.** *Досі наші очі спочивали на морі, чужі, далекі, як дві лінії рівнобіжні, що пішли в світ без надії зійтися* (Коцюб., II, 1955, 418).

РІВНОБІ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **рівнобі́жний.**

РІВНОБІ́ЖНО. Присл. до **рівнобі́жний.** *Деякий час обидві форми* [«Дніпр» і «Дніпро»] *вживаються рівнобіжно, з явною перевагою чимдалі форми «Дніпро»* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 48).

РІВНОВА́ГА, и, *ж.* 1. Стан нерухомості, спокою, в якому перебуває яке-небудь тіло під дією рівних, протилежно направлених сил. *Притягання земних тіл можна виявити в тих випадках, коли сила тертя не може бути перешкодою, тобто у випадках рівноваги тіл* (Цікава фізика.., 1950, 91); *Світ є рухома матерія. Але в процесі руху можлива тимчасова рівновага, відносний спокій того чи іншого матеріального тіла в однэму будь-якому стані* (Логіка, 1953, 79).

△ **Органи рівнова́ги** — органи людини, більшості тварин та деяких рослин, які реагують певним чином на зміни положення тіла в просторі. *Особливо слід спинитися на органах рівноваги, анатомічно зв'язаних з органами слуху* (Метод. викл. анат.., 1955, 194); **Рівнова́га сил,** *мех.*— зрівноваження дії кількох сил на тіло. *Якщо на тіло діє кілька сил, то може статися, що вони разом не змінять його швидкість, тобто не нададуть йому прискорення. Такий випадок називається рівновагою сил* (Курс фізики, I, 1957, 72).

2. Стійке положення кого-, чого-небудь у просторі. *Повідкидавши, ніби для рівноваги перевантажених черев, свої туші на спинки стільців, чоловіки, сонні й пересичені, ліниво смоктали пиво* (Вільде, Сестри.., 1958, 194); *Костецький, широко розставивши ноги для рівноваги, стояв у човні* (Перв., Дикий мед, 1963, 231); *На носі лежав, намагаючись дотримуватись рівноваги і не розхитувати човен, Вітя Огрінчук* (Собко, Скеля.., 1961, 128); // *перен.* Спокійний душевний стан людини. *Вона сиділа перед ним спокійна, врівноважена, сама дивуючись цій раптовій рівновазі* (Рибак, Зброя.., 1943, 179); *Зла рішучість, що охопила була його серце, потроху вляглася, прийшов бездумний спокій і рівновага* (Кол., Терен.., 1959, 294).

◇ **Вибива́ти (ви́бити) з рівнова́ги** *див.* **вибива́ти; Вивóдити (ви́вести) з рівнова́ги** *кого* — позбавляти когонебудь спокою, терпіння, витримки і т. ін. *Там* [в операційній] *при світлі корабельних акумуляторів ворожив над столом спокійний і якийсь наче кам'яний Заброда. Ніщо його, здається, не турбувало, ніщо не могло вивести з рівноваги* (Кучер, Голод, 1961, 115); **Вихóдити (ви́йти) з рівнова́ги** *див.* **вихóдити; Втрача́ти (втра́тити, губи́ти, загуби́ти** *і т. ін.*) **рівнова́гу:** а) не міцно, не твердо стояти, триматися і т. ін., падаючи, хитаючись. *Як уві сні, гойдалася вона в сідлі, і Настя не раз підхоплювала її, коли вона втрачала рівновагу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 183); *Симон втратив рівновагу, змахнув руками й, тягнучи за собою віжки, важко гепнувся на землю* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 120); *Старі здригнулися від несподіванки, баба схопилася за серце, дід уп'явся з усієї сили в спинку стільця, щоб не загубити рівноваги* (Ю. Янов., I, 1954, 115); б) перебувати в стані нервового збудження, хвилювання, роздратування і т. ін., втрачати спокій, самовладання, терпіння. *Дівчина втратила рівновагу, спокій. Видно, дійняв! З огидою і майже ненависно поглянула на безтурботного Тихона* (Горд., Дівчина.., 1954, 211); *З карих, трохи посоловілих очей визирали неспокій та задума, наче вона* [Мотря] *загубила моральну рівновагу* (Коцюб., I, 1955, 43); **Душéвна рівнова́га** — стан спокою, відсутність переживань, хвилювань і т. ін. *Пора цілковитої душевної рівноваги і спокою, яку переживав Андрій, тривала недовго* (Гур., Життя.., 1954, 338); **Зберіга́ти (зберегти́) рівнова́гу** — не втрачати спокою, самовладання, терпіння і т. ін. *Хмельницький зберігав рівновагу і спокій, які не давали змоги відгадати майбутні наміри гетьмана* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 189); **Утри́мувати (трима́ти, утри́мати** *і т. ін.*) **рівнова́гу** — певними зусиллями зберігати стійке положення. *Десяцькі з двох боків за ніжки придержали ослона, а Пігловський став обома ногами на дошку і, тримаючи рівновагу, дрібно пішов по ній* (Стельмах, I, 1962, 465); *Дівчина боялася, що я не втримаю рівноваги й звалюся вниз* (Сміл., Сашко, 1954, 205).

3. *перен.* Стійке співвідношення між чим-небудь, урівноваження одного іншим. *Порушення капіталізмом рівноваги між експлуатацією землі і удобрюванням землі не викликає сумніву..* (Ленін, 7, 1970, 112); *Де не було рівноваги між теорією і практикою, там не було для них моральної правди, сильного переконання про те, що зле, а що добре* (Кобр., Вибр., 1954, 32); *Підтримування рівноваги в утворенні і віддаванні тепла, яке завжди відбувається в організмі, називається теплорегуляцією* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 117).

РІВНОВА́ЖНИЙ, а, е. 1. Стос. до рівноваги.

2. Однаковий з чим-небудь за вагою, якістю, значенням і т. ін.

РІВНОВЕЛИ́КИЙ, а, е. 1. Який має однакову з чим-небудь величину, такий самий, як у чогось, розмір. *Через те, що величина вартості товару виражає лише кількість вміщеної в ньому праці, то взяті в певній пропорції товари завжди повинні бути рівновеликими вартостями* (Маркс, Капітал, т. I, ч. I, 1952, 51); // *мат.* Який має однаковий у порівнянні з чим-небудь іншим об'єм або таку саму площу. *Трикутники з рівними основами і рівними висотами рівновеликі* (Геом., I, 1956, 166).

2. *перен.* Однаковий з чим-небудь значенням; рівнозначний. *Епос народів світу.. зображає людину рідною й рівновеликою природі* (Знання.., 9, 1967, 2).

РІВНОВІДДА́ЛЕНИЙ, а, е. Який перебуває на однаковій відстані від чого-небудь. *Графічно однорідне магнітне поле зображається силовими лініями, які являють собою рівновіддалені одна від одної паралельні прямі* (Курс фізики, III, 1956, 159); *Сума двох членів арифметичної прогресії, рівновіддалених від кінців її, дорівнює сумі крайніх членів* (Алг., II, 1957, 88).

РІВНОДЕ́ННИЙ, а, е, *астр.* Стос. до рівнодення.

РІВНОДЕ́ННЯ, я, *с., астр.* Час, що буває двічі на рік, коли тривалість дня й ночі на всій Землі (крім полюсів) однакова. *В дні рівнодень Сонце знаходиться на небесному екваторі* (Астр., 1956, 29); *В день осіннього рівнодення положення Землі відносно сонячних променів нічим не відрізняється від її положення в день весняного рівнодення* (Наука.., 4, 1962, 55); *Такі* [дванадцятибальні] *шторми трапляються рік у рік, лише пізньої осені та навесні — в пору рівнодення* (Смолич, V, 1959, 675).

РІВНОДІ́ЙНИЙ, а, е, *фіз.* Те саме, що **рівнодіючий;** // *у знач. ім.* **рівнодійна,** ної, *ж.* Те саме, що **Рівнодіюча си́ла** (*див.* **рівнодіючий**). *Сила, яка діє на тіло так само, як кілька сил разом, називається рівнодійною цих сил* (Курс фізики, I, 1957, 85).

РІВНОДІ́ЮЧИЙ, а, е, *фіз.* Який діє однаково з силами, сумою сил; // *у знач. ім.* **рівнодіюча,** чої, *ж.* Те саме, що **Рівнодіюча си́ла.** *Спробуємо підрахувати перевантаження при невагомості. Рівнодіюча всіх прикладених до ракети сил, а саме сили ваги і сили інерції, дорівнює нулю. Значить, нулю дорівнює і перевантаження* (Рад. Укр., 5. IX 1962, 3).

△ **Рівнодіюча си́ла,** *фіз.*— сила, дія якої дорівнює дії кількох сил.

РІВНОЗНА́ЧНИЙ, а, е. Який дорівнює чому-небудь значенням, значимістю. *Кажуть, що уміння бачити рівнозначне умінню розуміти* (Наука.., 10, 1967, 37); *Відправка політв'язнів до концтабору Берези Картузької була майже рівнозначною страті* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 101).

РІВНОЗНА́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **рівнозна́чний.** *Рівність і рівнозначність всіх видів праці, оскільки вони є людською працею взагалі,— ця таємниця виразу вартості може бути розшифрована лише тоді, коли ідея людської рівності уже набула тривкості народного передсуду* (Маркс, Капітал, т. I, ч. I, 1952, 65).

РІВНОЗНА́ЧНО. Присл. до **рівнозна́чний;** // *у знач. присудк. сл. Залишитись у цей скрутний час без людини, яка, сказати правду, утримує весь дім, це рівнозначно тому, що загинути взагалі* (Вільде, Сестри.., 1958, 345).

РІВНОКРИ́ЛИЙ, а, е, *ент.* Який має однакові за розміром крила; // *у знач. ім.* **рівнокри́лі,** лих, *мн.* Ряд рослиноїдних комах, перев. шкідників сільськогосподарських культур і лісу.

РІВНОКУ́ТНИЙ, а, е, *мат.* Який має рівні кути.

РІВНОКУ́ТНИК, а, *ч., мат.* Фігура з рівними кутами.

РІВНОМІ́РНИЙ, а, е. 1. Однаковий, постійний у всіх своїх частинах, елементах або протягом усієї дії. *Надвечір хмари вкрили небо. Весь світ посірів, і почався обложний дощ, рівномірний і тихий* (Гончар, III, 1959, 132); *Ланкові звертали особливу увагу на якість поливів, домагалися рівномірного розподілу води по всіх борознах та однакової швидкості просування її, не допускаючи переливання через гребені* (Хлібороб Укр., 3, 1965, 28); *Ритмічність — це рівномірне виконання плану випуску продукції день у день, від першого дня місяця до останнього* (Рад. Укр., 24.III 1957, 1); *Добиваємось від наших механізаторів .. прямолінійності і рівномірної глибини оранки* (Колг. Укр., 4, 1959, 14); // Який звучить весь час ритмічно, з однаковою силою. *П'яненький Панас Гичка, що був аж задрімав під тихий, рівномірний скрип гарби, прокинувся, мотнув чубом, приладнав до грудей гармошку* (Тют., Вир, 1964, 281); // Який здійснюється весь час з однаковою швидкістю, ритмічністю. *Коперник був переконаний у тому, що всі рухи в небесах повинні бути рівномірними і відбуватись по колах* (Астр., 1956, 63); *Далеко край села чути рівномірні подихи парового млина* (Літ. газ., 12.II 1953, 1).

2. *заст.* Який має однакову з чим-небудь величину. *Що ж це будуть за рівномірні томи?* (Мирний, V, 1955, 400).

РІВНОМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **рівномі́рний.** *Рівномірність освітлення повинна забезпечити по змозі однакову або не різко відмінну освітленість в різних місцях класного приміщення* (Шк. гігієна, 1954, 203); *При сівбі зернових і особливо просапних культур необхідно забезпечити сувору рівномірність міжрядь* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 162).

РІВНОМІ́РНО. Присл. до **рівномі́рний.** *Воно* [серце] *билося рівномірно, так, як рівномірно й спокійно дихав Сергій* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 13); *З бляшаної покрівлі стікали каплі в дубовий дзбан, стукали рівномірно, набридливо і безконечно* (Тют., Вир, 1964, 104).

РІВНОПЛЕ́ЧИЙ, а, е. Який має рівні (у 2 знач.) плечі.

РІВНОПОДІ́ЛЬНИЙ, а, е. Який ділить що-небудь на рівні частини; // *у знач. ім.* **рівноподі́льна,** ної, *ж., мат.* Лінія, що ділить кут якої-небудь геометричної фігури на дві рівні частини. *Відрізок прямої.., що ділить який-небудь кут трикутника пополам, називається рівноподільною кута трикутника* (Геом., I, 1956, 21).

РІВНОПРА́ВНИЙ, а, е. 1. Який має однакові, рівні з ким-, чим-небудь права. *Радянський Союз — це велика сім'я вільних і рівноправних народів* (Рильський, III, 1956, 15); *В соціалістичному суспільстві всі трудящі є рівноправними власниками засобів виробництва* (Ком. Укр., 11, 1969, 46); [О л ь г а:] *Ми станемо рівноправними громадянами, ми, тату, станемо людьми, ти розумієш?.. Ми нарівні зо всіма працюватимемо*

(Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 58); // Заснований на рівноправності, зумовлений рівноправністю. — *Позаяк мова йде про союз із сусідами, ми не можемо не поставити перед собою питання: де гарантії, що союз наш буде справді рівноправним і справді вільним?* (Гончар, II, 1959, 188); *Однією з характерних рис сучасної робітничої сім'ї є рівноправне становище жінки* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 89).

2. *перен.* Який виконує таку саму роль або має таке саме значення; рівнозначний. [М а р т і а н:] *Слухай, сину.. Чи ж найпочесніше у світі — лавр? Шановний дуб, оливна гілка миру, свячена пальма — чи ж не рівноправні вони славутнім лаврам?* (Л. Укр., III, 1952, 290); *Сполучник — службова частина мови, що виступає для поєднання рівноправних членів речення і окремих речень* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 334).

РІВНОПРА́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Користування однаковими, рівними з ким-, чим-небудь правами. *Рівноправність громадян СРСР, незалежно від їх національності і раси, в усіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя є непорушним законом* (Конст. СРСР, 1963, 28); *Повна рівноправність, взаємне поважання незалежності й суверенітету, братерська взаємодопомога і співробітництво — характерні риси відносин між країнами соціалістичної співдружності* (Програма КПРС, 1961, 18); — *У нас міг би бути поділ праці домашньої і, значить, повна рівноправність* (Л. Укр., III, 1952, 684).

РІВНОПРА́ВНО. Присл. до **рівнопра́вний.**

РІВНОПРА́В'Я, я, *с., рідко.* Те саме, що **рівнопра́вність.** — *Ми такі ж.., як і католики, і ми благаємо рівноправ'я* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 498); *Основне положення декларації* [Центрального народного комітету польського повстання 1863 р.] — *визнання прав селян на землю, оброблювану ними, і рівноправ'я народів, що населяють Польщу* (Рильський, III, 1956, 54).

РІВНОПРИСКО́РЕНИЙ, а, е, *мех.* Швидкість якого рівномірно зростає. *Рух, при якому за будь-які рівні проміжки часу швидкість збільшується на одну і ту саму величину, називається рівноприскореним* (Курс фізики, I, 1957, 43).

РІВНОСИ́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **рівнозна́чний.** *Я робив усе, що тільки міг, аби відводити його від такої надсильної безумної праці, бо то ж рівносильне було смерті для такого організму* (Хотк., I, 1966, 158); *Анничка й Блоха, зачувши крик княгині Єви, побігли їй на допомогу. Бігли чимдуж, бо смерть її була б рівносильна їхній смерті,— це вони добре знали* (Гжицький, Опришки, 1962, 76).

РІВНОСКЛАДО́ВИЙ, а, е, *грам., літ.* Який має однакову кількість складів або полягає у чергуванні рівної кількості складів. *У віршах XVI—XVIII століть застосовувались дві системи віршування: нерівноскладова і рівноскладова, або силабічна* (Укр. літ., 8, 1957, 62).

РІВНОСКЛАДО́ВІСТЬ, вості, *ж., грам., літ.* Властивість за знач. **рівноскладо́вий.** *Зберігаючи рівноскладовість, Сковорода вносить у вірш* [«Всякому городу нрав і права»] *певні елементи новаторства* (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 82).

РІВНОСПОВІ́ЛЬНЕНИЙ, а, е, *мех.* Швидкість якого рівномірно зменшується. *У рівносповільненому русі швидкість за будь-які рівні проміжки часу зменшується на одну і ту саму величину* (Курс фізики, I, 1957, 61).

РІВНОСТОРО́ННІЙ, я, є, *мат.* Який має рівні сторони (про геометричні фігури). *Рівнобедрений трикутник називається рівностороннім.., коли всі три його сторони рівні між собою* (Геом., I, 1956, 20).

РІВНОЦІ́ННИЙ, а, е. 1. Який має однакові з чим-небудь ціну, вартість.

2. Однаковий з ким-, чим-небудь своїми якостями, властивостями, значенням, роллю і т. ін. — *Ви хочете зруйнувати його* [народу] *світогляд, його віру, хоч замість того нічого рівноцінного не даєте йому...* (Коцюб., II, 1955, 137); *Колгосп має багато випасів. Не всі вони рівноцінні. Значна площа їх потребує поліпшення* (Колг. Укр., 7, 1958, 24); *Вживати іншомовне слово, коли є рівноцінне йому російське слово,— означає ображати і здоровий розум і здоровий смак* (Бєлін., Вибр. статті, 1948, 342).

РІВНОЦІ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **рівноці́нний.**

РІВНОЦІ́ННО. Присл. до **рівноці́нний.**

РІВНОЧА́СНИЙ, а, е. Те саме, що **одночасний.**

РІВНОЧА́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **рівночасний.** *Ольга з неймовірною рівночасністю почула постріл і побачила, як Аврельця, скулившись, захиталась* (Вільде, Сестри.., 1958, 476).

РІВНОЧА́СНО. Присл. до **рівночасний.** *Дві стріли вилетіли рівночасно з двох луків* (Фр., VI, 1951, 15); *Рівночасно з листом цим посилаю Вам альманах «З потоку життя»* (Коцюб., III, 1956, 290); *Гостей рівночасно злякав і загіпнотизував цей зловісний промовець* (Гжицький, Опришки, 1962, 46).

РІ́ВНЯ, і, *ч. і ж., розм.* Людина, рівна іншій походженням, соціальним станом, віком, освітою і т. ін. — *Не займай мене ніколи, наймиту! — промовила* [дівчина]. — *Чи ж я тобі рівня?* (Вовчок, I, 1955, 311); *А парубки які були... Не теперішнім рівня! Які тепер парубки? Оскублені* [обскубані] *горобці перед тими!.. Казна на що попереводились...* (Стор., I, 1957, 101); — *Шевченко — це ж великий наш поет, він Пушкіну рівня* (Голов., Поезії, 1955, 280); // Те, що рівняється до чого-небудь своїми якостями, властивостями, значенням, роллю і т. ін. *Плавай морем-океаном З півночі до півдня, Та ніде нема країни, Щоб з нашою рівня* (Укр.. думи.., 1955, 392); — *Там ліс!.. І тепер на всю околицю, а ще років десятків через три й рівні йому не буде на увесь повіт* (Л. Янов., I, 1959, 362).

РІ́ВНЯВА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **рівни́на.** *Он щука з темної вистрибує безодні, І срібний дощ мальків, дрібненьких, як овес, Біжить по рівняві хвилястій та холодній* (Рильський, Поеми, 1957, 224); *Мить — і здибилося море, З рівняви зробились гори* (Павл., Пальм. віть, 1962, 36); *Степова рівнява.*

РІВНЯ́ЛЬНИК, а, *ч., техн.* Сітчастий циліндр паперороблої машини для пресування й вирівнювання паперової маси.

РІВНЯ́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **рівня́ти** і **рівня́тися.** *Дослідження проблеми художньої різноманітності мусить цікавити критика і літературознавця не як самоціль, а як один із засобів.. рівняння літератури по життю* (Про багатство л-ри, 1959, 56); *Ленін підкреслював, що літературна справа найменше піддається механічному рівнянню, нівелюванню, а також вирішенню літературних питань за принципом переваги більшості над меншістю* (Рад. літ-во, 4, 1965, 9); — *Рівняємось! — це всюди звучить тепер у колгоспі: рівняння на кращих* (Рад. Укр., 20. XII 1961, 2).

2. *мат.* Рівність між двома функціями від однієї або кількох невідомих величин. *Якщо обидві частини рівності з однією або кількома буквами мають однакову числову величину не при всяких числових значеннях цих букв, то дана рівність називається рівнянням* (Алг., I, 1956, 80); *Задачі механіки привели відразу до створення надзвичайно цікавої дисципліни — теорії диференціальних рівнянь* (Наука.., 6, 1964, 15).

△ **Зве́дене рівня́ння** *див.* **зве́дений; Неозна́чене рівня́ння** *див.* **неозна́чений.**

РІВНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок., перех.* 1. Робити що-небудь рівним (у 1, 2 знач.), без заглибин, виступів і т. ін.; вирівнювати. *Прийшов приказ з волості рівняти шляхи, лагодить мости та насипать на багнах греблі* (Н.-Лев., II, 1956, 367); *Чередник схилився на ясла, Вуса хусткою рівня: Треба знати, як їх* [корів] *пасти, Щоб було в артілі масло, Молоко і сир щодня!..* (Вирган, В розп. літа, 1959, 24); *Я знов спускала очі до роботи і, рівняючи рукава та припасовуючи комір, вкупі з тим розважала, що за тип моя бесідниця* (Л. Укр., III, 1952, 599).

2. *до кого—чого, з ким — чим і без додатка.* Зіставляти, порівнювати кого-, що-небудь із кимсь, чимсь. *Вона довго плакала і довго потім думала, рівняючи свої колишні мрії про дружинне* [сімейне] *життя до сьогочасної дійсності* (Гр., II, 1963, 51); *Мені ще трудно зробити вибір, мій мозок працює, розбирає усякі деталі, рівняє, я енергійно ношусь по хаті* (Коцюб., II, 1955, 263); *Чому їх* [берези] *так ми любимо? Чому З берізкою ми дівчину рівняєм Нам наймилішу?* (Рильський, I, 1956, 451).

3. Вважати, визнавати кого-, що-небудь рівнозначним, рівноцінним комусь, чомусь у певному відношенні; уподібнювати. [Н а т а л к а:] *Не рівняйте мене, пане виборний, з городянками: я не вередую і не перебираю женихами* (Котл., II, 1953, 20); *— Ну, Юзечко, не будь же дитиною! Хто ж рівняє приятельку до кавалера, а кавалера до приятельки?* (Л. Укр., III, 1952, 659).

4. Робити кого-небудь однаковим із кимсь у певному відношенні; зрівнювати. *— Хіба ми ріжемо? — ледве вимовив* [Чіпка], *перевівши дух: — ми тільки рівняємо багатих з бідними...* (Мирний, I, 1949, 334); *Народ наш — творець: і рівняє він славою щиро Митця й хлібороба, простого бійця й командира* (Мур., Ідуть.., 1951, 96).

5. Розташовувати, розміщувати кого-небудь в один ряд, по рівній, прямій лінії. *Два солдати, взявши в руки гумові палиці, стали по обидва боки ламаної черги, рівняли її в шнурочок* (Тют., Вир, 1964, 410).

◇ **Рівня́ти крок** *див.* **крок.**

РІВНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.* 1. *до кого, з ким, розм.* Бути або вважати, визнавати себе рівноцінним кому-небудь у певному відношенні. *— Коли правду сказати, то наша Єфросина не така гарна, як розумна.. Куди вже, стара, нам з тобою рівнятися до неї* (Н.-Лев., II, 1956, 475); *Маруня має палкі чорні очі, Софія росла, білява, у Ірини щічки, як яблучка.., та все-таки ні одна не може рівнятися з Маланкою, що служила у тітки Фросини* (Кобр., Вибр., 1954, 191); *До хлопців найкращих рівняюся сміло, І стан мій — тополя в саду молода!* (Нагн., Вибр., 1957, 300); *Жодна із них* [жінок] *не могла б з Пенелопою навіть рівнятись розумом* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 46).

2. *перен., на кого — що.* Намагатися наслідувати чийсь приклад або кого-небудь. *— Треба уміти, товариші, не тільки балакати, а й робити. Рівняйтеся в цьому на першу бригаду. Рівняйтеся на її бригадира* (Панч, II, 1956, 485); *На тебе в юності рівнялась Когорта перша молода* (Шер., Дорога.., 1957, 14); *Коли б архітектори.. самі приїхали до колгоспу і збудували ці садиби, аби люди на ділі побачили те краще, на що їм слід рівнятися,— .. яку величезну послугу зробили б такі архітектори* (Довж., III, 1960, 92).

3. *з чим.* Бути однаковим із чимсь, подібним до чого-небудь у певному відношенні. *— На які я гори сходила, Тільки бог єдиний зна, А із нашою «Могилою» Не рівнялась ні одна* (Олесь, Вибр., 1958, 168); *Збудований колись на кордонах Римської імперії Троянів вал.. навряд чи міг навіть в часи розбудови рівнятися могутністю з цим валом — насипом свіжовиверженого з траси каналу грунту* (Гончар, Тронка, 1963, 190).

4. Шикуватися в рівну, пряму лінію, вирівнювати свої шеренги, ряди, ставати струнко. *Молодий струнký прапорщик рівняється з Ванею. На ньому все нове, все блищить — хромові чоботи, форма, погони* (Шер., Перші загони, 1939, 8); *// на кого — що.* Шикуючись, стаючи струнко, повертати голову в бік того, кого або що вшановують. *Вони пройшли, рівняючись на мучеників, яких і після смерті поліцаї тримали під охороною* (Петльов., Хотинці, 1949, 14).

Рівня́йсь! — уживається як військова, спортивна і т. ін. команда для вирівнювання шеренги, рядів; *// на кого — що.* Уживається як команда вишикуватися, стати струнко і повернути голову в бік того, кого або що вшановують. [Ч а с н и к:] *Партизани, на прапор рівняйсь, струнко!* (Корн., П'єси, 1947, 311).

5. Наблизившись, опинятися поряд з ким-, чим-небудь. *Щоб роздивитись на них* [панів], *треба було спершу бігти їм навперейми, а вже як рівнялись, щодуху мчати поряд* (Головко, II, 1957, 213); *В ту мить, коли чоловік рівняється зі мною і робить дальший крок, я і Земляк раптом хапаємо його за ноги і з силою рвемо до себе* (Багмут, Записки.., 1961, 87); *Андрій з подорожніми рівняються з воротями свого двору* (Ю. Янов., IV, 1959, 11).

РІВЧА́К, á, ч. 1. Не дуже глибокий і широкий рів; канава. *Довгим рівчаком обкопав Харитоненко свої ниви* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 228); *Сини Жменякові пішли на сінокоси вичистити рівчак, якого щороку вода заносить намулом* (Томч., Жменяки, 1964, 28); *— Отак, — кажу,— діти. Хто про лихо забув, тому й рівчак за прірву вважається* (Мур., Бук. повість, 1959, 295); * У порівн. *Він провів Дороша в куток і показав на ясла, що чорніли в темряві, як рівчак* (Тют., Вир, 1964, 111).

2. *перен.* Маленьке заглиблення, складка, зморшка на чому-небудь. *Казанець брязнув закаблуками перед Онисею; його закаблуки прокопали добрий рівчак на глиняному долі* (Н.-Лев., II, 1956, 148); *Схилила вона сумно голову; потекли гіркі сльози з жовтих, мутних очей, потекли по щоках, по глибоких рівчаках* (Мирний, I, 1949, 319); *Старили Марцинюка довгі сірі вуса, що здавались зовсім сивими, велика лисина, яка сягала аж до рівчака на потилиці* (Збан., Між.. людьми, 1955, 18).

3. *мет.* Спеціальний пристрій у вигляді канави, жолоба, по якому тече розплавлений метал. *Майстер махнув рукою, удар, удар, бризнув чавун і полився рівчаками* (Ю. Янов., IV, 1959, 151); // Порожнина у стальній формі, яку заповнює розплавлений метал. *Штампи являють собою стальні форми, в яких є порожнини, що називаються рівчаками* (Слюс. справа, 1957, 42).

4. Невеликий водяний потік, що утворюється від снігових, дощових або підземних вод. *З джерел вода збирається в струмені, з них робляться рівчаки, з рівчаків річка* (Сл. Гр.); *Маленький рівчак під Соколиним під час зливи перетворювався в бурхливу річку* (Трубл., Шхуна.., 1940, 4).

РІВЧАЧО́К, чка́, ч. Зменш.-пестл. до **рівча́к.** *Поки Корній прокопав перший рівчачок упоперек греблі, то добре впрів* (Гр., I, 1963, 417); *— Ні, ти ось що пообіцяй... — несподівано запинаючись, почав Ходак таємниче, і над переніссям його занепокоєно збіглися два рівчачки* (Баш, Надія, 1960, 196).

РІГ, ч. 1. *род.* ро́га. На голові деяких ссавців —

твердий кістковий наріст, що звужується до кінця. — *Воли басували, мов коні, задерши голови, та тільки рогами крутили* (Н.-Лев., II, 1956, 317); *Тут були старі олені, що мали великі гіллясті роги* (Трубл., Вовки.., 1936, 37); *Марія мимоволі зиркнула на повітку, з дверей якої виглядала голова їхньої.. корови, що так гордовито тримала над собою роги, наче перед всіма пишалася ними. А якже — мужицька годувальниця* (Стельмах, I, 1962, 510); * У порівн. *Сохли вздовж стіни великі вила і наставляли засмалені кінці, немов волячі роги* (Коцюб., II, 1955, 125); // Відросток на голові у деяких комах та м'якотілих тварин, що нагадує такий наріст. *Роги жука;* // Що-небудь, що формою нагадує кістковий наріст на голові тварин. *Дожидаємо вечора, а ввечері — на могилу. Ледве нам сяють місяцеві роги* (Вовчок, I, 1955, 183); // Порожнистий, спеціально оброблений кістковий наріст, що вживається для зберігання в ньому чого-небудь або як посуд для пиття. *По.. боковиx покоях стояли столи, заставлені туровими рогами, келихами і чарками з чистого золота* (Стор., I, 1957, 371).

◇ **Бра́ти (взя́ти) бика́ за ро́ги** *див.* **бик**[1]; **Вкрути́ти (злама́ти, прикрути́ти, скрути́ти** *і т. ін.*) **ро́ги** *кому* — те саме, що **У бара́нячий ріг зігну́ти (скрути́ти)** (*див.* **бара́нячий**). — *А цьому Пилипу ми таки вкрутимо роги, зробимо з нього чоловіка* (Кучер, Трудна любов, 1960, 441); **Лі́зти (наска́кувати, наско́чити** *і т. ін.*) **чо́ртові на ро́ги** *див.* **чорт; Могти́ воло́ві ро́ги скрути́ти** — бути дуже сильним. *Наталка глянула на свої худі, тоненькі руки.. і зітхнула. Справді, їй не рівнятися з дужою і відчайдушною Параскою, що може волові роги скрутити* (Добр., Очак. розмир, 1965, 27); **Обла́мувати ро́ги** *див.* **обла́мувати**[1]; **О́чі ро́гом лі́зуть (лі́зли, вила́зять, ви́лізли, поліз ти** *і т. ін.*) *див.* **о́ко**[1]; **Пока́зувати (показа́ти) ро́ги** — чинити кому-небудь опір, виявляючи незадоволення чимсь, або бути готовим до захисту. *Тепер уже настала для них гірка година. Батько до нестями марнувався, мати їла себе, свого чоловіка й дітей. Тоді й батько показав роги* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 39); **Притерти ро́ги** *див.* **притира́ти; Ріг доста́тку** — символ невичерпного багатства. *Старовинний герб Харкова красномовно говорить про багатство і родючість краю: на зеленому полі щита навхрест лежать ріг достатку з квітами й плодами та меркуріїв жезл* (Наука.., 10, 1965, 39); **Ро́ги виставля́ти (ви́ставити)** — з неприязню, вороже зустрічати кого-небудь; **Ро́гом вила́зити (ви́лізти, вихо́дити, ви́йти)** *кому* — мати для кого-небудь негативні наслідки. — *Значить, так, одвезем їх* [бійців] *на Борзенків хутір до кума Никифора. А він уже зна як. Ну, я пішов. Глядіть же, бісові сини, під бабськими спідницями засядете — прокляну. І мій хліб-сіль рогом вилізе* (Тют., Вир, 1964, 325); **Туди́ (там), де ко́зам ро́ги пра́влять** *див.* **коза́; У бара́нячий ріг зігну́ти (скрути́ти)** *див.* **бара́нячий; Як з ро́га доста́тку (Амальте́ї)** — у дуже великій кількості. *Осінній холодок над спраглою землею Шатро гаптоване широко розіп'яв. І з рук його падуть, як з рога Амальтеї, Плоди, налиті вщерть, і довгі пасма трав* (Рильський, I, 1960, 259).

2. *род.* ро́гу, *тільки одн.* Роговий покрив. *Щоденне обмивання копит від грязі після роботи коня.. запобігає сухості рогу* (Профіл. захвор.., 1955, 213); // Кісткова речовина, що використовується для виготовлення чого-небудь. *Витягнула* [пані] *з кишені оправлені рогом окуляри, поклала їх на ніс* (Кобр., Вибр., 1954, 3); — *Найцікавіше те,— додала пані Агнеса,— що в цьому будинку всі меблі з оленячого рогу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 98); *Запорізькі різьбярі володіли також інкрустацією, використовуючи для цього кольорове дерево, ріг, червону мідь, срібло тощо* (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 49).

3. *род.* ро́га. Вигот. з кісткової речовини духовий музичний або сигнальний інструмент, який має форму вигнутої труби з розширеним кінцем і видає звуки одного тону. *З темної лісової гущавини на той* [трембіти] *звук відкликається інший, різкий голос — то ріг скотаря* (Фр., III, 1950, 8); *І почув, нарешті, ворог Шум непевний, тупіт, гук, І у ріг заграв тривожно, І схопивсь за меч і лук* (Олесь, Вибр., 1958, 354).

4. *род.* ро́гу. Місце, де перетинаються дві вулиці або де вулиця повертає вбік. *Шинок стояв на розі двох вулиць, у дуже добрім місці* (Фр., II, 1950, 9); *Коло госпіталю, на розі Дерибасівської, стояв гурт жінок із кошиками* (Кучер, Чорноморці, 1948, 108); *Я іду напівтемною вулицею й спиняюсь на розі* (Кол., На фронті.., 1959, 21).

5. *род.* ро́гу. Місце, де сходяться дві зовнішні сторони якогось предмета. *Наумиха, напнута чорною хусткою, з складеними на грудях руками, стояла, спершись на ріг безверхої хати, і гріла босі ноги на теплій ще землі* (Коцюб., I, 1955, 123); *Артилеристи в самих гімнастьорках котили на руках протитанкові гармати, встановлюючи їх за рогом готелю* (Гончар, III, 1959, 262); *Рука судорожно стискала ріг нічного столика, що стояв зараз обік ліжка* (Фр., VII, 1951, 7); [Степа:] *Точнісінько таку* [хусточку] *був купив мені другий мій чоловік Юхим, тільки в тієї були зелені квітки на рогах* (Сам., II, 1958, 171).

◇ **З-за ро́гу** — нишком, крадучись. [Клавдія:] *Чоловік.. стріляв з-за рогу, підло, по-злодійському, в керівника народних повстанців* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 80); **Мішко́м з-за ро́гу прибито (вда́рено); Як (мов, немо́в** *і т. ін.*) **мішко́м із-за ро́гу нама́ханий (прибитий)** *див.* **мішо́к.**

6. *род.* ро́гу. Те саме, що **мис.** *Всі озирнулися на нього, а він, не мовлячи ні слова, простяг руку вперед і показав на високий кам'яний ріг, що виступав у море* (Коцюб., I, 1955, 400).

7. *род.* ро́гу, *рідко.* Сторона, край чого-небудь. *Продав Павло свою вбогу хатину; купила молода жінка хату нову, хорошу, на другім розі села* (Вовчок, I, 1955, 169); *По службі божій чотири найславніші проповідники на всі чотири роги світа почали поучати зібраних про важність і красоту сього празника* (Фр., III, 1950, 119).

8. *тільки мн., заст.* Уживається як символічне позначення подружньої зради з боку жінки.

◇ **Наставля́ти (наста́вити) ро́ги** *кому*: а) зраджувати чоловіка. *Хто вона? Примхлива донька якогось солідного таточка? А може, з тих, що вискакують заміж за стареньких академіків, а потім наставляють їм роги?* (Зар., На.. світі, 1967, 9); б) обдурювати чоловіка, ставши коханцем його дружини. [Харько:] *Невже ви хочете, щоб я радий був до послуги чоловікові, котрий хоче мені роги наставить?* (Кроп., V, 1959, 577).

РІД, ро́ду, *ч.* 1. Форма спільності людей за первісно-общинного ладу, господарське і соціальне об'єднання кровних родичів. *Первісна дородова община змінилася більш високою формою організації суспільства — родовим ладом. Суспільною і економічною організацією людей став рід, який являв собою групу кровних родичів, що спільно вели своє господарство і боролися з силами природи* (Іст. УРСР, I, 1953, 13); *Група первісних людей, яка займалась спільною працею і була зв'язана спорідненням, називається родом* (Іст. стар. світу, 1957, 10); *В результаті зменшення ролі жінки в господарстві материнський рід змінився батьківським родом, на чолі якого стояв чоловік — старійшина роду* (Іст. СРСР, I, 1957, 11).

2. Ряд поколінь, що походять від одного предка. [Х р а п к о:] *От син — то вже друге діло; то вже — користь.., рід через його не переведеться* (Мирний, V, 1955, 122); *Як не є, його рід завжди славився служінням вітчизні й культурою* (Стельмах, I, 1962, 353); *Вони були десятим коліном генеалогічного роду Горонецького, але не втрачали надії одержати свої маєтки* (Тют., Вир, 1964, 406); // *збірн.* Усі родичі, рідні; родина, рідня. *Тяжко-важко в світі жити Сироті без роду* (Шевч., I, 1963, 12); *Наш дядько Микита виїздив на поселення кудись аж за Зелений Клин. Виряджати його зібрався увесь рід* (Вас., II, 1959, 468); *Від хатини підходили до нього син Опанас і онуки, Василь і Орися, з полумиском грушок. — Може б, з'їсти чогось? — вголос подумав дід, оглядаючи свій рід* (Довж., I, 1958, 66); // Уживається на позначення належності за народженням до якої-небудь соціальної групи, національності і т. ін. *Видна була і уся одежа, і таки не проста, а міщанська, бо вона узята була у Липці аж із самісінького Харкова, і не простого, а міщанського роду* (Кв.-Осн., II, 1956, 11); *— Ви чули від батьків і дідів, у якій пошані була наша земля — і грекам давалася взнаки і Царгороду. І міста були пишні, і храми, і князі руського роду, свої князі, а не католицькі недовірки* (Довж., I, 1958, 258); // *рідко.* Яка-небудь порода. *Такий уже в їх рід, що вони всі низенькі та натоптувані* (Сл. Гр.).

◇ **Вести́ рід** *див.* **вести́; З (від) ро́ду до ро́ду; З (від) ро́ду в рід**— у всіх поколіннях; з покоління в покоління, від батьків до дітей. *«Вічно з братами у праці й бою, Разом від роду до роду!» — Так провіщає нам правду свою Воля народу* (Рильський, III, 1961, 175); *— Слухайте і розкажіть про цю дружбу, хто живий зостанеться, дітям і онукам,— долітали слова Тараса. — Хай перейде її слава з роду в рід...* (Довж., I, 1958, 259); **З (від) [са́мого] ро́ду** — від народження. [Х и м к а:] *А щоб на других сердиться — ніколи!* [П а л а ж к а:] *То ж ти. Ти інше серце маєш. Добре воно в тебе з самого роду, а Хвенька — злюча* (Мирний, V, 1955, 219); *— Сліпий Андрійко співає... — Сліпий від роду? — Де там, осліпили* (Стельмах, II, 1962, 58); **[З] яко́го ро́ду** *хто*; **Ро́дом** *звідки, хто* — уживається для визначення місця народження, національності, фаху і т. ін. кого-небудь. *На селі теж розпитують — хто якого роду... Тільки те неоднаково, що в городі питають: чим той рід уславився — чи давністю, чи боями, чи послугами. А село знає одну славу — честь* (Мирний, I, 1949, 141); *Знаходять студента родом з того району, де працював я* (Сміл., Сад, 1952, 67); *Кульжан — сирітка. Мати її, родом туркменка, зовсім не була схожа на казашок Приуралля: тонка, струнка, з великими чорними очима, .. вона здавалася граціозною статуеткою з слонової кістки* (Тулуб, В степу.., 1964, 57); *— А родом я коваль і зброяр, на вск армію кулемети справляв* (Ю. Янов., II, 1958, 222); **На роду́ напи́сано** *див.* **напи́саний; [Нема́ (нема́є)] ні ро́ду, ні пле́мені (ні ро́ду, ні пло́ду, ні ро́ду, ні припло́ду** *і т. ін.) у кого;* **Без ро́ду [й пле́мені]** *хто* — хто-небудь одинокий, не має ні батьків, ні родичів. *— Я круглий сирота: ні роду, ні плоду, ви мене на ноги поставили, ви мене до розуму довели* (Кв.-Осн., II, 1956, 351); *Щось своє, щось рідне почула я в йому; може, і в його, як у мене, ні роду, ні приплоду, та ніхто ні пригорне, ні привітає...* (Мирний, I, 1954, 80); *Кинув він усе та й утік до Києва, ізгоєм став, неприкаяною людиною, без роду й племені* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 147); **Оди́н рід, оди́н плід; Одного́ ро́ду, одного́ пло́ду** — хтось дуже схожий на кого-небудь зовнішністю, звичками, манерами і т. ін. *І той* [Йосип], *і цей* [Яків] *— одного поля ягода; одного роду, одного плоду...* (Мирний, IV, 1955, 61); **Рід лю́дський** *див.* **лю́дський.**

3. Вид, тип чого-небудь. *Коли мати на увазі лише саму працю, то поділ суспільного виробництва на його великі роди, як-от землеробство, промисловість і т. д., можна назвати загальним поділом праці..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 353); // *заст.* Жанр творів, що виник унаслідок розвитку різних способів відображення дійсності в літературі. *Крім поезій ліричних і гумористичних, пробував себе й у драматичному роді* (Сам., II, 1958, 389); *Поема створюється і існує на грунті взаємозв'язку двох літературних родів: епосу і лірики* (Мал., Думки.., 1959, 55); *Більшість письменників не обмежувалась одним якимсь літературним родом. Леся Українка, наприклад, була поетом, прозаїком, драматургом, літературним критиком, публіцистом, істориком і перекладачем* (Рад. літ-во, 9, 1968, 88).

Рід військ (збро́ї) — категорія військ, що мають однакове основне озброєння й однакове бойове призначення. *Він бачив на фронті, що більшість людей гинуть тому, що не можуть використати місцевість для свого захисту і для наступу, не знають взаємодії родів військ* (Тют., Вир, 1964, 491); *Завтра Новий рік, четвертий Новий рік, який ми, солдати всіх родів зброї, зустрічаємо не дома* (Перв., Невигадане життя, 1958, 296); **Свого́ ро́ду** — своєрідний, певною мірою. *Машина* [для програмованого навчання] *є свого роду автоматизованою книгою, у якої не можна перегорнути сторінку доти, поки ця машина-книга не «переконається» в тому, що слухач добре засвоїв матеріал попередньої сторінки* (Наука.., 9, 1964, 20); **Тако́го ро́ду** — подібний до кого-, чого-небудь. *Коли придивишся краще, то ясно видно, що ця удача зароблена ціною величезної повсякденної напруженої роботи і приходить вона не випадково, а цілком закономірно. Удачею саме такого роду володів Сандро Мусадзе* (Собко, Біле полум'я, 1952, 26); **Уся́кого (рі́зного) ро́ду** — різноманітний, всілякий. *Щоб покінчити з усякого роду проханнями — пригадую обіцянку Вашу вислати мені ті книжечки, що я лишив у канцелярії Товариства* (Коцюб., III, 1956, 289); *В порядку умовного рефлексу можуть відбуватись і різного роду зміни в процесах відчуття* (Рад. психол. наука.., 1958, 9).

4. *біол.* Група тварин або рослин, що об'єднує близькоспоріднені види. — *Я взявся ліпити нову рослину, створювати нову породу. Беру для схрещування рослини різних видів і навіть думаю спробувати — різних родів... І, по можливості, з різних віддалених місцевостей* (Довж., I, 1958, 406); *В основу класифікації* [комах] *покладено одиницю — вид. Схожі види дають рід* (Підручник дезинф., 1953, 160).

5. *лог.* Поняття, що включає в себе ряд менш загальних, видових понять.

6. Граматична категорія, властива іменникові багатьох мов. *Рід — граматична категорія, що є однією з класифікаційних ознак іменника* (Сл. лінгв. терм., 1957, 148); *Граматичний рід становить категорію, яка значною мірою виражає морфологічну природу іменника і є однією з визначальних граматичних особливостей його як частини мови* (Мовозн., XVIII, 1963, 35).

△ **Жіно́чий рід** *див.* **жіно́чий; Сере́дній рід** *див.* **сере́дній; Чолові́чий рід** *див.* **чолові́чий.**

РІДЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **рідки́й** 2, 3, 5—7. *Недалеко шляху ріденький перелісок, поміж деревами стоїть у копицях сіно* (Вас., II, 1959, 157); *От те ж саме чоло, ті ж самі очі, ріденькі вуса, гостре підборіддя, — але дух смерті поклав уже свою незриму печать на це обличчя* (Хотк., I, 1966, 132); *Дощ нудно сіявся над землею і застилав усе навкруги ріденькою млою*

(Голов., Тополя.., 1965, 73); *Видавлюючи на нарум'яненому обличчі усмішку, вона* [акробатка] *кланялась у відповідь на ріденькі аплодисменти* (Донч., VI, 1957, 433); *Супроти міцного, голосистого хору голосок Зіньковича здавався ріденьким, схожим на комарине дзижчання* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 230).

РІДЕ́НЬКО. Присл. до **ріде́нький.** *От вона взяла, ріденько вчинила, ріденько підбила, ріденько й замісила* (Укр.. казки, 1951, 173); — *Така вже наша доля. От і цього року посіяла жита на городі, а воно ріденько зійшло* (Н.-Лев., III, 1956, 332).

РІДЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Дуже рідкий (у 2, 3, 5—7 знач.). *Обличчя в нього було довге й жовте; на ньому росли тоненькі вуса і така сама вузенька рідесенька борідка* (Мик., II, 1957, 321); *Ось і рідесенький туманець пав на річеньку, мов парубок приголубився до дівчиноньки* (Кв.-Осн., II, 1956, 41).

РІДЕ́СЕНЬКО. Присл. до **ріде́сенький.**

РІДИ́НА, и́, *ж.* Один із станів речовини, проміжний між твердим і газоподібним. *Високий режисер мочив хустку рідиною зі склянки і клав собі на очі, що були навдивовижу червоні й запалені* (Ю. Янов., II, 1958, 42); *Увійшов хазяїн, витяг руку з кишені і поставив на стіл пляшку з мутною рідиною* (Сенч., Опов., 1959, 311); // Текуча суміш із різних твердих і рідких речовин. *Соломія спробувала викопати рукою ямку і справді докопалась до води. Була це густа, гнила й тягуча рідина, з противним запахом* (Коцюб., I, 1955, 357).

РІДИ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **рідина́.** *Для змащування тертьових деталей мехлнізмів передач і стрічкопротяжних механізмів кінопроекторів використовуються рідинні (мінеральні) масла і консистентні мастила* (Пересувні кінопр., 1959, 152); *Змішують її* [картоплю] *в потрібній кількості з концентрованими чи рідинними домішками* (Соц. твар., 3, 1956, 12).

РІДІ́ТИ, і́є, *недок.* 1. Ставати рідким (у 3, 6 знач.).

2. Зменшуватися в кількості, ставати нечисленним. *Фашистський полк он відступає — й рідіє, тане на очах* (Тич., II, 1947, 171); *Нас в поході немало лягло, Та прогалин в рядах не було — Нових месників слала Вкраїна, Щоб не слабла сім'я соколина Й не ріділа звитяжна сім'я* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 133).

РІДІ́ШАТИ *див.* **рі́дшати.**

РІДІ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **рідіти.** — *Старієте, Антоне Андрійовичу,— зауважила Уляна Григорівна, зупиняючи невеселий погляд на його рідіючій чуприні і жилавій шиї, покарбованій глибокими зморшками* (Добр., Очак. розмир, 1965, 31).

РІДКИ́Й, а́, е́. 1. Який перебуває в стані рідини. *Багато речовин, які ми звичайно бачимо твердими, рідкими або газоподібними, при зміні температури переходять в інший стан* (Фізика, II, 1957, 40); *Рідким називається тіло, що не має певної форми, а набирає форми посудини, в якій воно знаходиться, зберігаючи при цьому свій об'єм* (Підручник дезинф., 1953, 7); *Іоніти застосовують.. для виділення рідких металів з гірських порід* (Наука.., 11, 1956, 33).

△ **Рідке́ до́бриво** — добриво, що випускається промисловістю і вноситься в грунт у вигляді рідини. *Понад план випущено багато гранульованих та рідких добрив* (Роб. газ., 4.III 1966, 2); **Рідке́ па́ливо** — горюча суміш таких органічних речовин, як бензин, гас, мазут і т. ін. *Додатковий приріст рідкого палива одержують зараз двома шляхами: розвідуванням і освоєнням нових родовищ та впровадженням різних геолого-технічних заходів на старих промислах* (Роб. газ., 20.I 1966, 2); **Рідке́ скло** — те саме, що **Розчи́нне скло** (*див.* **розчи́нний**).

2. Позбавлений достатнього вмісту чого-небудь в якійсь рідині; негустий.— *Борщ зварила добре, а каша вийшла трохи рідка,— сказала Кайдашиха й почала знов навчати Мотрю* (Н.-Лев., II, 1956, 284); *На командний пункт повертalася* [Шура] *стомлена, вся в глині, бо хоч у піхотинських траншеях і були настелені дошки.., проте рідке болото чвиркало крізь них до самих колін* (Гончар, III, 1959, 194); *Для млинчиків приготовляють рідке тісто, до складу якого входить борошно, молоко, яйця, сіль* (Укр. страви, 1957, 266); — *На доброму харчі по три відрі* [відра] *молока дають* [корови]! — *І не рідке? — Сметани чверть гладущика баба збирає, а кисляк такий, хоч ножем ріж, хоч пальцями колупай* (Стельмах, I, 1962, 117).

3. Розташований, розміщений неблизько або нещільно один до одного (про однорідні предмети). *П'яна сльоза зволожила рідкі вії* (Стельмах, II, 1962, 374); *Дівчина поволі спускалася крутим косогором поміж рідкими соснами та кленами* (Коз., Сальвія, 1959, 65); *Коли він розтуляв губи, видно було його рідкі й гострі зуби* (Тулуб, В степу.., 1964, 37); // Який складається з неблизько або нещільно розташованих, розміщених один до одного однорідних предметів чи деталей. *О. Порфирій хапком вмився, причесав на швидку руку свої коси рідким металічним гребінцем* (Н.-Лев., IV, 1956, 112); *І сниться їй сон.. Бачить вона гору високу, покриту рідким лісом* (Мирний, III, 1954, 241); *Назустріч Чернишеві скакав на баскому коні якийсь піхотинець у розстебнутій шинелі, без пілотки, з рідкою сірою борідкою віником* (Гончар, III, 1959, 72); // Негусто зітканий, сплетений. *Здалеки здавалось, ніби то стояли рідкі тини з тоненького хмизу, .. обтикані зверху якимись цяцьками* (Н.-Лев., II, 1956, 221); // Розташований на значній віддалі один від одного. *На вулиці тихо та глухо; рідкі ліхтарні жовтіють у темноті мутними кружалами, а кругом їх чорна безодня буяє* (Мирний, III, 1954, 218); *Замість біленьких чепурних полтавських сіл пішли інші, рідкі, степові селища* (Гончар, Таврія, 1952, 21); // Який є, буває в невеликій кількості. *Прибувши до нас в континентальний клімат, відразу, звичайно, зачахла* [яблуня] *на морозі і ледве плодоносила — плоди рідкі, дрібні* (Довж., I, 1958, 465).

4. Який буває, трапляється і т. ін. нечасто. — *От нежданий Гість рідкий і дорогий!* (Фр., XIII, 1954, 357); *То була розкішна рожева чайка,— рідкий і жаданий птах Півночі* (Трубл., Крила.., 1947, 6); *Вони йшли садовою доріжкою назустріч один одному,.. стримуючи найскладніше душевне хвилювання, що супроводить рідкі зустрічі людей виняткових* (Довж., I, 1958, 483); *Найбільш раділа біднота рідкій нагоді на три дні забути про голод* (Тулуб, В степу.., 1964, 359).

5. Який повторюється, відбувається, буває і т. ін. через певні проміжки часу. *Посипались рідкі краплі дощу, великі, як лісові горіхи, важкі, як розтоплене оливо, а потім одразу полив дощ як з відра* (Н.-Лев., II, 1956, 390); *По рідкій стрілянині він визначив, де розташовані німці* (Тют., Вир, 1964, 494); *Стомлений дорогою, Юрко уже засинав, як з другої кімнати почулося рідке схлипування* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 225).

6. Ненасичений, розріджений (про млу, туман і т. ін.). *На білий іній, на вбрання святкове Заноситься рідка холодна мла* (Зеров, Вибр., 1966, 54); *Рідкий туман піднявся над річкою врівень з нижнім гіллям дерев* (Сміл., Сашко, 1957, 73).

7. Який не відзначається звучністю (про голос, звуки). *Зачиняє* [Лукаш] *двері зсередини і рідким голосом наказує дядькам: — А тепер беріть що-небудь...* (Стельмах, I, 1962, 195).

8. Позбавлений інтенсивності, яскравості (про світло і т. ін.). *Прочинилися двері, смуга рідкого світла лягла на поріг, і командир ескадрону пірнув у хату* (Перв., Невигадане життя, 1958, 252); *В просвіті хмар засвітилося рідке сонячне проміння і торкнулося масної землі* (Логв., Літа.., 1960, 6).

РІ́ДКІСНИЙ, а, е. Який трапляється, буває і т. ін. рідко; незвичайний. — *Молодець! Ти знайшов трюфель! Це рідкісний гриб, дуже дорогий і поживний* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 145); *Найцікавішим експонатом музею був рідкісний любительський знімок, на якому можна було впізнати першого радянського космонавта* (Гончар, Тронка, 1963, 324); // Який виділяється серед інших своїми якостями, властивостями і т. ін.; чудовий. *Рідкісний, чарівний мінерал* [алмаз], *рівного якому за дивовижною красою і грою барв немає в світі, відомий людству кілька тисячоліть* (Веч. Київ, 16. XII 1966, 1); *Святковий пишний одяг підкреслював її рідкісну красу* (Тулуб, В степу.., 1964, 63).

РІ́ДКІСНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **рі́дкісний.**

РІ́ДКІСНО. Присл. до **рі́дкісний.**

РІ́ДКІСНОЗЕМЕ́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який міститься в земній корі у дуже малій кількості й якого надзвичайно важко виділити у чистому вигляді (про деякі елементи — метали). *Останнім часом важливого значення набули так звані рідкісноземельні елементи* (Наука.., 2, 1959, 26); *Сполуки рідкісноземельних металів.. з сіркою мають високі температури плавлення* (Допов. АН, 2, 1961, 209).

РІ́ДКІСТЬ, кості, *ж.* 1. Властивість за знач. **рідки́й** 3—6. *У мідному віці область застосування металу була дуже обмежена. Пояснюється це не тільки відносною рідкістю родовищ міді і трудністю доставки її, а й тим, що цей м'який метал був малопридатний для виготовлення гострих і міцних інструментів та зброї* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 85); *За оригінальність, рідкість і труднодоступність при збиранні едельвейс став емблемою альпінізму* (Веч. Київ, 25.I 1966, 4).

2. Предмет, жива істота, явище і т. ін., що бувають, трапляються рі́дко. *Відзначалася ця місцевість від інших подільських сіл перш за все тим, що була з трьох боків оперізана річкою, за якою тягнулись ліси, — велика рідкість у тих краях* (Вільде, Сестри.., 1958, 44); *Тут же росте цікавий поодинокий екземпляр тюльпанового дерева, очевидно, посаджений як ботанічна рідкість уже в нинішньому столітті* (Парк Олександрія.., 1949, 91); *Талант — рідкість. Треба його систематично і обережно підтримувати* (Ленін, 48, 1974, 178); [Ф р а у В у р с т:] *Дуже приємно, що хоч ви, пане Таубе, не розучилися говорити компліменти. В наші часи це така рідкість* (Собко, П'єси, 1958, 400).

◇ **Бібліографі́чна рі́дкість** *див.* **бібліографі́чний; Музе́йна рі́дкість** *див.* **музе́йний; На рі́дкість** — дуже, надзвичайно. *Вона* [природа] *його наділила на рідкість розкішним красномовством* (Стельмах, II, 1962, 161); **Не рі́дкість** — часто буває, трапляється.

РІ́ДКО. Присл. до **рідки́й** 3—5. *Розкажи, розкажи мені, поле: Чого рідко ростуть колосочки* (Тич., I, 1957, 5); *Рідко, може, єсть на Вкраїні добра людина, щоб ізжила вік, да не була ні разу в Києві* (П. Куліш, Вибр., 1969, 75); *Вона була тільки тоді щаслива, як одпрошувалась в гості до батька, та й те траплялось дуже рідко* (Н.-Лев., II, 1956, 329).

Рі́дко де — в небагатьох місцях; **Рі́дко коли́** *див.* **коли́** [1]; **Рі́дко хто** — майже ніхто. *Тепер цією стежкою, видно, рідко хто ходить, кущі порозростались, хапають з усіх боків за одежу, мов живі* (Гончар, II, 1959, 253); **Рі́дко.., щоб не...**— уживається для підкреслення чи наголошення повторюваності якої-небудь дії. *Рідко траплявся такий щасливий рік, щоб не було пожежі в місті* (Н.-Лев., I, 1956, 50).

РІДКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **рідки́й** у 1 знач., напр.: р і д к о п а́ л и в н и й, р і д к о с к л я н и́ й, р і д к о п л а́ в к и й і т. ін.; у 2 знач., напр.: р і д к о м о л о́ ч н и й і т. ін.; у 3 знач., напр.: р і д к о б о р о́ д и й, р і д к о б р о́ в и й, р і д к о ч у́ б и й і т. ін.

РІДКОВОЛО́СИЙ, а, е. Який має рідке, негусте волосся. *Левко надів шапку, підвернувши перед тим куценького й рідковолосого оселедця до вуха* (Ле, Наливайко, 1957, 337).

РІДКОЗУ́БИЙ, а, е. З рідкими зубами. *На самій передній парті сидить рідкозубий хлопець і апетитно їсть пиріжок з гарбузом* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 58).

РІДКОЛІ́ССЯ, я, *с.* Рідкий ліс. *Насадження, які мають менше 1/3 нормальної за даних умов кількості дерев, включають до категорії рідколісся* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 11); *У рідколіссі сонце і тепло І заколисує дрімотна тиша* (Дор., Літа.., 1957, 26).

РІДКОНАСЕ́ЛЕНИЙ, а, е. З малою кількістю населення.

РІДКОПЛЕ́ЧИЙ, а, е, *розм.* З вузькими плечима. *— Це ти, рідкоплечий, проти мене здумав!? — зупинився з гордого подиву і образи Левко.. — Можемо і проти тебе, не таке вже велике ти «цабе», щоб нас лупцювати* (Стельмах, I, 1962, 530).

РІДКОШЕ́РСТИЙ, а, е. Який має рідку, негусту шерсть.

РІДКУВА́ТИЙ, а, е. Трохи, не зовсім рідкий (у 2—8 знач.). *Терешко сидить непорушно, насупивши рідкуваті брови* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 26); *Всюди знали приємну білозубу усмішку, точний проділ білявого, вже рідкуватого, але дуже дбайливо причесаного волосся і м'язисту, міцну постать Ервіна Майєра* (Собко, Стадіон, 1954, 4).

РІДКУВА́ТО, *присл.* Не дуже часто. *Республіканські і обласні радіостудії рідкувато передають творчі літературні виступи* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 129).

РІДНЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **рі́дний.** — *Будьте мені батеньком рідненьким! не гнушайтесь бідним сиротою!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 57); [М а р ' я н а:] *Який щирий та вірний був би козак з мене! Як би я тоді боронила.. наш край рідненький...* (Вас., III, 1960, 29); *— Степане Васильовичу, рідненький, — плачучи, охопила* [Дарина] *його руками, притулилась до нього, не сміючи поцілувати* (Стельмах, I, 1962, 602).

РІДНЕ́НЬКО, *присл.* Пестл. до **рі́дно.**— *Я люблю тебе рідненько!..* (Вовчок, I, 1955, 156).

РІДНЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **рі́дний.**— *Діточки ж мої, чаєняточка! Підходьте під материнське благословеніє — хай вас ненька ріднесенька на все добре благословить! — заклопоталася бабуся* (Л. Янов., I, 1959, 60); *Засоромивсь осміяний Горобець Та й покинув ріднесенький табунець* (Гл., Вибр., 1951, 53); *Кожного я знаю, мене кожне знає; там мені і стежечки знакомісінькі, хати усі відомісінькі,— там земля ріднесенька!* (Вовчок, I, 1955, 146).

Ма́тінко моя́ ріднесенька! — уживається в знач. виг. при вираженні різних почуттів. — *Матінко моя ріднесенька, що тут сотворилося! Гуде, гуркоче, свистить, одним словом, такий шум зчинився, що нічого не чути* (Тют., Вир, 1964, 261).

РІДНЕ́СЕНЬКО, *присл.* Пестл. до **рі́дно.**

РІ́ДНИЙ, а, е. 1. Який має кровну спорідненість, кровний зв'язок із ким-небудь. [А н д р і й:] *Я знаю, що діти одної матері настільки рідні межи собою, що*

не треба й доказувати сього (Л. Укр., III, 1952, 719); *Перша відрада — то її рідна мати, така добра і кохаюча* (Коцюб., I, 1955, 268); *На сьомому році Люба залишилась сиротою. Громада призначила їй громадських опікунів, а землю й хату віддала рідному дядьку* (Стельмах, I, 1962, 343); *Образно. — *Сила і спритність, кажуть,— рідні сестри. Де одна не впорається, там друга прийде на підмогу* (Добр., Очак. розмир, 1965, 50); * У порівн. *По сніданку пішов до Горького. Там мене стріли як рідного, обнімали і цілували, взагалі дуже прихильні до мене* (Коцюб., III, 1956, 353); // Власт. людині, яка має кровну спорідненість, кровний зв'язок із ким-небудь. *Теплом обгортають милі слова, рідна ласка... хочеться спати... голова хилиться. А неня вже постіль постелила* (Хотк., II, 1966, 104); // Який належить тому, хто має таку спорідненість, такий зв'язок із ким-небудь. *Діду мій! Я твій онук. Я й досі чую рідних рук ласкавий дотик* (Сос., II, 1958, 357); // Який перебуває у шлюбі з ким-небудь (про чоловіка стосовно дружини і навпаки). [Г а н н а:] *Ну, мабуть, що не тільки я, а й Надія Терентіївна не одрізнить тебе од Андрія, дарма що рідна його дружина* (Мороз, П'єси, 1959, 242); // Який складається з кровно споріднених осіб. *Гірко жилося Тарасові в рідній сім'ї через злидні та недостачі* (Мирний, V, 1955, 309); *Мені вживається, як в тихім, рідні колі Старий дідусь навча своїх онуків* (Л. Укр., I, 1951, 52).

Ма́ти (ма́тінко) [моя́] рі́дна! — уживається в знач. виг. при вираженні різних почуттів.— *Весело мені, як то вже весело, мати моя рідна!..* (Вовчок, I, 1955, 267); *— Де ви її* [гранату] *взяли? — жахнувся боєць. — О, матінко рідна! Та ви ж могли, знепритомнівши... — Годі,— перебив його Черниш* (Гончар, III, 1959, 166).

2. *у знач. ім.* **рі́дні,** них, *мн.* Батьки. *— Е, пішли тепер діти, та тільки не такі, як раніше, що батька та матір слухали, а інші, розумні.., що рідних і вухом не ведуть* (Тют., Вир, 1964, 125); // Близькі й далекі родичі. *Гордилися нею і рідні, й сусіди...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 225); *Рідні з усіх сил пнуться, щоб дістати щось хороше, і посилають у табір матерям, сестрам, бабусям одяг і харчі* (Хижняк, Тамара, 1959, 187).

3. *перен.* Близький кому-небудь духом, звичками, поглядами і т. ін. *Бідний до бідних рідний, а багатий нікому не радий* (Укр.. присл.., 1955, 4); *Зустрівся* [Т. Шевченко] *знову тої зими 1844 року з рідним Михайлом Семеновичем Щепкіним* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 330); // Якому віддав себе, присвятив своє життя. *Дуже рад, що моя праця прийшлася до смаку, а ще більше буду радіти, коли нею послужу на користь нам рідного діла* (Мирний, V, 1955, 361); *Прощайте!.. А я рушаю в путь — нову стрічать весну, Скромнішу, а проте безумно-запашну, До друзів, до Дніпра, до рідної роботи* (Рильський, II, 1960, 135); // З яким зжився, до якого звик. *Ватаг сидить серед свого начиння, як батько серед дітей. Все воно — чорні лавки і стіни, ватра і дим...— все воно близьке і рідне, на всьому спочила його тепла рука* (Коцюб., II, 1955, 325); // В якому все знайоме до дрібниць.— *Ранком у сірій млі вантажимось на корабель.. Я, потрапивши до рідної стихії, літаю скрізь* (Ю. Янов., II, 1958, 68); // *у знач. ім.* **рі́дне,** ного, *с.* Те, що є дорогим, близьким серцю. *Послухатися Мар'ї — покинути?.. Серце не хотіло. Воно шептало, що вона тут рідне покине, дороге та любе позбуде* (Мирний, III, 1954, 234); *Від землі теж пахло рідним.. і знайомим з дитинства* (Тют., Вир, 1964, 184); // Де або в якому хтось працює, служить, учиться і т. ін. *Тиміш Стоян повернувся на рідний свій завод — київський Арсенал. Тут він працював змалку* (Довж., I, 1958, 42); *Чомусь ураз згадався їй рідний колгосп* (Крот., Сини.., 1948, 8); *Коли.. відлунають слова напучень та поздоровлень, коли відмінниця Алла Ратушна вже схлипне, від імені всіх однокласників прощаючись з рідною школою та вчителями,.. після цього всі учасники вечора висипають на подвір'я* (Гончар, Тронка, 1963, 135); // З якого вийшов, до якого належить хто-небудь. *«Донбас!.. Ми йдем на бій за тебе,— казав Олег,— казали всі,— .. за рідний люд, щоб Батьківщині весна всміхнулась золота»* (Сос., II, 1958, 493); *В найскрутніший момент він шукав підтримки насамперед звідси, із рідного народного середовища* (Гончар, II, 1959, 407); // Характерний для певного народу, притаманний йому. [Х р а п к о:] *Що це на тобі за такі убори?* [П е т р о:] *А що вам чудно, батьку? Хіба ви ніколи не бачили такого? Це ж наше рідне одіяння, котре кожен чоловік на селі носе* [носить] (Мирний, V, 1955, 136); *Вона навіть іноді ласкаво зазиває Кульжан у свою юрту і розповідає їй щось цікаве або навчає рідним звичаям* (Тулуб, В степу.., 1964, 60); *Рідний пісенний мотив було особливо приємно почути тут, далеко від батьківщини* (Смолич, Світанок.., 1953, 348).

4. В якому народився, виріс хто-небудь або який пов'язаний з чиїмсь місцем народження. [Р о м а н:] *Захотілося.. глянути на рідну оселю, спочити під стріхою!..* (Кроп., II, 1958, 33); *Старший лейтенант знаходить* [на карті] *села свого рідного району, розшукує знайомі шляхи, переліски, балки, горби* (Гончар, III, 1959, 275); *Теплом рідної землі війнуло від нього* [листа] *на поета, винним ароматом осінніх київських садів* (Тулуб, В степу.., 1964, 449).

Рі́дна країна *див.* **країна; Рі́дна мо́ва** — мова, якою володіє певна особа з раннього дитинства (звичайно мова тієї національності, до якої належить ця особа). *— Я прошу дарувати мені, що не вітаю вас вашою рідною мовою* (Смолич, I, 1958, 57); **Рі́дне сло́во** — те саме, що **Рі́дна мо́ва.** *Взагалі, коли зможете, пишіть до мене, бо я все ж на чужині і потребую рідного слова* (Коцюб., III, 1956, 407); **Рі́дний край** *див.* **край** [1].

5. Уживається при пестливому звертанні до кого-, чого-небудь. *— То ти сирітка, моя рідная? Ох! гірка сирітська доля!* (Мирний, III, 1954, 300); *Степе рідний, честь і славу Тобі маю піднести!* (Граб., I, 1959, 187); *Сашо! Не сердься, рідна. Я, здається, знову щось не так сказав...* (Довж., I, 1958, 432).

РІДНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *недок., перех.* 1. Створювати родинні стосунки, зв'язки між ким-небудь.

2. *перен.* Робити близькими духом, звичками, поглядами і т. ін., створювати дружні взаємини. *На полі зібралося кілька любечан, людей одного роду, що хоч і пішли з рідного гнізда, але мали те, що з'єднувало їх і ріднило, — землю* (Скл., Святослав, 1959, 98); *Кожна зустріч, хоч не часті й випадкові були ці зустрічі, рідніла нас все більше й більше* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 10); *Під впливом Криштофа та проповідей Петра Скарги Януш став католиком. Це їх найбільше рідніло* (Ле, Наливайко, 1957, 68); *Цих великих людей* [Т. Шевченка і М. Чернишевського] *рідніли властиві їм обом незламна твердість, непохитність революційних поглядів і матеріалістичних переконань, їх палка любов до батьківщини* (Іст. УРСР, I, 1953, 470).

3. *перен.* Робити що-небудь подібним до чогось, схожим на щось у певному відношенні. *Янка Купала.. часто вживає порівняння, які рідніють його твори з фольклорними* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 88); *Поетичність, задушевність у зображенні картин природи рідніють пейзажі митця з мелодійними українськими піснями* (Мист., 3, 1967, 40).

РІДНИ́ТИСЯ, ню́ся, ни́шся, *недок.* 1. Вступати у родинні стосунки, зв'язки з ким-небудь.

2. *перен.* Ставати рідним (у 3 знач.) кому-небудь, близьким духом, звичками, поглядами і т. ін.— *Наказую міщанам Слуцька прийняти наше військо, як рідних своїх.. Війську даю волю карати непослушних, а з друзями рідни́тися* (Ле, Наливайко, 1957, 284); [Ш е в ч е н к о:] *Так! Це Добролюбов і Некрасов! Герцен, і Огарьов, і Салтиков-Щедрін! А ти... щоб не дружив я? Так — не буде! Бо не на те рідни́мся ми — народ російський, славний,— як і український* (Тич., І, 1957, 327); // Звикати до кого-небудь, призвичаюватися до чогось, зживатися з кимсь, чимсь. *Отак і минали літа. І чимдалі все більше звикав, рідни́вся Гришко з родиною Гармашів: з Артемом, з тіткою Катрею* (Головко, II, 1957, 512).

3. Бути подібним до чого-небудь, схожим на щось у певному відношенні. *Порівняння зажуреної Ярославни з зигзицею — зозулею — часто зустрічається в українських піснях.. Аналогічні образи Максимович знаходив і у великоруському фольклорі. Але «південноруські» (українські) пісні, здавалося йому, ще ближче рідня́ться з «Словом»* (Від давнини.., І, 1960, 109).

РІДНІ́СІНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **рі́дний.** — *Мамочко, голубочко, моя рідні́сінька! Та я ж вся у тебе... у мене твоя натура...* (Кв.-Осн., II, 1956, 426).

РІ́ДНО, *присл.* 1. Те саме, що **по-рі́дному.** *А матуся... Ні, не видно — тільки чорнії стовпці... То ж було всміхнеться рідно* (Тич., II, 1957, 138); *Так ви рідно добою весінньою Шумите у нічній глибині Дальнім степом, дощем, Україною Та усім найдорожчим мені* (Мас., Як пахне земля, 1958, 9); *Пахне рідно хлібною скоринкою, добре впрілим у печі борщем, чебрецем і м'ятою* (Збан., Єдина, 1959, 12).

2. Щиро, від усієї душі, приязно. *Хлопець посміхається до неї довірливо й рідно* (Ткач, Жди.., 1959, 82).

РІДНЯ, і, *ж.* 1. *збірн.* Чиїсь родичі близькі або далекі. [Г о р п и н а:] *Розтривожили ви мене піснями. Плачу я, що мене моя рідня цурається* (Н.-Лев., II, 1956, 508); *Мало не всі з присутніх когось із рідні отоді втратили: Гармаші — батька, дядько Мусій — племінницю.., у Тимка на засланні батько* (Головко, II, 1957, 404); *У порівн. *Було так цікаво слухати, коли бабуся, наче з ріднею, розмовляє з деревами* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 100).

◇ **Вступа́ти (вступи́ти) в рідню́** *див.* **вступа́ти** [1].

2. *кому, розм.* Родич або родичка кому-, чому-небудь. *— Та я оце зроду не буду його годувати! Що він мені?! Рідня?* (Коцюб., І, 1955, 437); *Безстрашний і грізний Кибальчич доводиться далекою ріднею їхній сім'ї* (Стельмах, І, 1962, 250); *— Який він там у тебе не є, але він тобі таки батько: рідня найрідніша!* (Гончар, Тронка, 1963, 264); // *перен.* Який має у певному відношенні подібність до когось, чогось, схожість з ким-, чим-небудь. *Пуста голова —баранові рідня* (Укр. присл.., 1963, 398).

РІДО́ТА, и, *ж.* Що-небудь рідке (у 2 знач.). *На дні траншеї в земляній рідоті.. тріпались карасі.. Шість років тому тут вирили котлован. Його наповнювали дощові і грунтові води. В той час, очевидно, і оселились тут карасі* (Роб. газ., 14. X 1964, 4); *Зеленувата рідота швидко заповнювала тунель* (Веч. Київ, 15.II 1961, 3).

РІ́ДШАТИ, *розм.* **РІДІ́ШАТИ,** ає, *недок.* 1. Ставати рідким (у 2—6 знач.). *Знизу схили були вкриті густим лісом, а вище ліс рідшав і переходив у кущі* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 163); *Вона придивлялася до кожної зморшки під очима Миколи і до сплутаного чуба, що вже рідішав між двома глибокими затоками лоба* (Коп., Дуже добре, 1937, 39); *Тільки ледве чутно долинали постріли з моря, та й вони рідшали і нарешті зовсім ущухли* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 111); *Вітер зміцнів, і хмари й туман над Дніпром одразу почали рідшати й розходитись* (Перв., Атака.., 1946, 93); *Помалу-малу синя імла рідшає, яснішає, східний край неба обливається широким усміхом світання, світова зірка блідне й тремтить, догораючи...* (Коцюб., І, 1955, 179).

2. Ставати нечисленним, зменшуватися кількісно. *Опівдні ярмарок почав рідшать: почали люди розходиться, поярмаркувавши* (Н.-Лев., І, 1956, 59); *Натовп рідшав* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 27); // *безос. Розгорялося вогнище, рідшало комарів* (Гончар, Таврія, 1952, 93).

РІЖЕ́ЧОК, чка, *ч.* 1. Зменш.-пестл. до **ріжо́к** 1—9. *Сестра восени пішла додому на Полтавщину, а він, передавши нею поклони матері та злиденний свій заробіток, зав'язаний вузликом у ріжечку хустки, — зостався ще на одну весну в степах* (Гончар, II, 1959, 28).

2. Певний вид вишивки.

РІЖКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **ріжо́к.**

Ріжко́ве де́рево — вічнозелене дерево родини бобових з гронами дрібних квіток; має їстівні коричневі плоди у вигляді ріжка або стручка з солодким м'якушем. *І знов ішли* [Антін з сусідкою] *далі по камінцях, що розсипались з-під підошов, серед килимів дроку, золотого і запашного, над якими чорне ріжкове дерево пускало зелені сльози стручків* (Коцюб., II, 1955, 293).

РІЖНА́ТИЙ: Ріжна́ті са́ни — сани з рожнами для перевезення сіна, дров і т. ін. *Не маючи малих, в ріжнаті сани, Мов пан який, з Грицьком уліз Юхим. Летять униз веселою юрбою!..* (Гр., І, 1963, 106); // *у знач.* **ім. ріжна́ті,** тих, *мн.* Ріжнаті сани. *Зимою в ріжнатих, весною в тачанці По селах літає і чваниться Струк* (Перв., II, 1958, 350).

РІЖО́К, жка́, *ч.* 1. *мн.* **рі́жки.** Зменш.-пестл. до **ріг** 1. *Цікаво підняли* [кози] *ріжки і дивляться в мряку, наче крізь неї щось бачать, і так бадьоро трясуться у них тоненькі борідки...* (Коцюб., II, 1955, 324); *Теля розігналось і стукнуло міцним лобом, над яким виступали вже чималі ріжки, велику круглу макітру* (Донч., VI, 1957, 147).

2. *мн.* **ріжки́.** Зменш.-пестл. до **ріг** 4—6. *Перед ним унизу слалась панорама дахівок, ріжків вулиць і кравчків майданчиків міста* (Досв., Вибр., 1959, 235); *Від клуні поспішав палій. Не думаючи нічого, він подерся по ріжку комори під стріху і вмочив запаленого сірника в сухий околот покрівлі. Червоненькі лишаї слалися по околоті на горище, тріщали спечені павуки та пурхали з гнізд поперелякувані горобці* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 267); *Ярема засунув руку за пазуху, дістав вузлика, швидко розгорнув його, тримаючи хустку за ріжок, війнув нею над снігом* (Загреб., Шепіт, 1966, 31); *Хмари розсунулись, і ріжок місяця освітив ліс блідим молочним сяйвом* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 334).

3. *мн.* ріжки́. Духовий музичний або сигнальний інструмент у вигляді труби з розширеним кінцем. *За воротями заграв ріжок різким, голосним тоном, заграла скрипка* (Н.-Лев., II, 1956, 111).

△ **Англі́йський ріжо́к** — альтовий гобой. *Вельми контрастною* [у Четвертій симфонії Б. Лятошинського] *є поява ліричної, задумливої теми — соло англійського ріжка* (Мист., 5, 1965, 10).

4. *мн.* ріжки́. Назва різних, схожих формою на ріг (у 1 знач.) виробів для зберігання тютюну, пороху та інших, перев. сипких речовин. *Дід Онисько нюхав табаку з ріжка і хвилинку щось думав собі* (Козл., Ю. Крук,

1950, 96); *В руці в нього довга гирлига, на шитому чабанському поясі висить гаман з люлькою, тютюном та кременем, ріжки з перепаленим синім каменем і дьогтем-первачком — мастити рани худобі та собі* (Стельмах, I, 1962, 43); // *розм.* Магазин ручного кулемета або автомата у формі рога для патронів. — *Хто набиває мій диск? — гукає боєць пораненим, які, хто лише міг, набивали ріжки й диски* (Гончар, III, 1959, 159); *Автоматні ріжки, набиті патронами, буденно виглядали у Воронцова з-за обох халяв* (Гончар, III, 1959, 97).

5. *мн.* **ріжки́**. Наповнений фарбою волячий або який-небудь інший ріг із вставленим у тонкий кінець пером для розмальовування посуду. *В майстерні батька оволоділа Павлина мистецтвом формування на гончарському крузі та розпису ріжком* (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 63); *Поки посуд ще трохи сирий, майстри розмальовують його за допомогою простого ріжка, зробленого з рогу корови* (Мист., 6, 1964, 15).

6. *мн.* **ріжки́**. Частина предмета або весь предмет, схожий формою на ріг (у 1 знач.); використовується як пристосування для чого-небудь. *Далеко-далеко на ріжку в карантинній пристані тихо повертався ліхтар на маяку, кидаючи на море.. то ясно-червоний, то зелений, то синій, то жовтий світ* (Н.-Лев., V, 1966, 141); *Коваль передав Марті трубку, та поклала її на ріжки апарата* (Собко, Срібний корабель, 1961, 266).

7. *мн.* **ріжки́**. Солодка булочка або інші які-небудь ласощі, подібні формою до рога (у 1 знач.). *От до неї* [чоловік]: «*Чого тобі бажається? кажи*». *Тут вона* [жінка] *й почне вигадувати: і медяничків, і ріжків, і мочених кисличок* (Кв.-Осн., II, 1956, 102); *Вийнявши з кишені пряничного цапа, два цукрові ріжки, яблуко та гілку синього ізюму, він поклав усе це на подушку* (Горький, Дитинство, 1947, 25).

8. *мн.* **ріжки́**. Гострий кінець вил.

9. *мн.* **ріжки́**, *рідко*. Освітлювальний пристрій у вигляді ковпачка або короткої трубки з розширеним кінцем. *Внизу за парапетом бульвару, з садка.. заблищали газові ріжки* (Н.-Лев., V, 1966, 142).

10. *тільки мн.* **ріжки́**, *рідко*. Певним способом заплетені коси. *Отака й то дівчина була, що побігла через подвір'я шлею боронити: просто в спідниці, в сорочці з виложистим коміром з шляркою, і заплетена в ріжки* (Свидн., Люборацькі, 1955, 4).

11. *тільки мн.* **ріжки́**, *бот.* (*Claviceps purpurea* L.). Паразитичний грибок на злакових культурах (житі і рідше пшениці), що містить у собі отруйну речовину; використовується в медицині. *Ріжки дуже отруйний для тварин і людей грибок, який паразитує на злаках* (Профіл. захвор.., 1955, 193); *Ріжки відомі медицині здавна. Препарати, одержані з цього грибка, знижують кров'яний тиск, розширяють судини, уповільнюють скорочення серцевого м'яза та гладкої мускулатури* (Наука.., 9, 1967, 29); // Хвороба злакових рослин, спричинювана паразитичним грибком, що перетворює зерна в колосі на наріст чорно-фіолетового кольору. *Ріжки — усім відоме захворювання злаків, яке полягає в тому, що в колосках замість насіння утворюються щільні, досить великі фіолетові склероції гриба* (Хвор. с.-г. рослин, 1953, 277); *Ріжки на зернових культурах значно знижують урожай* (Захист рослин.., 1952, 300).

12. *тільки мн.* **ріжки́**. Плід ріжкового дерева. *Рудий.. Тур дав їй ще й кілька чудових царгородських ріжків, яких вона зроду не бачила* (Скл., Святослав, 1959, 69); *На смак ріжки нагадують ізюм з ароматом рому. З кожного дорослого дерева збирають до 40 кілограмів таких ріжків* (Веч. Київ, 2.I 1967, 4).

РІ́ЖУЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **різати** 1.

2. *у знач. прикм.* Признач. для різання. *Щоб різальний інструмент міг нормально працювати, його ріжуча частина повинна бути тверда і стійка проти спрацювання у більшій мірі, ніж оброблюваний матеріал* (Різальні інстр.., 1959, 5).

3. *у знач. прикм., перен.* Різкий, гострий (про біль).

4. *у знач. прикм., перен.* Який викликає неприємні відчуття, справляє неприємне враження. *Великі очі її звузились, і їх гострий, ріжучий блиск витверезив Гната* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 306).

РІ́ЗА, и, *ж., заст.* Досить мала, відрізана від великого масиву ділянка землі, яка в різних місцевостях України дорівнювала трьом, шести або десяти моргам. *Сього року, мабуть, зовсім здуріла* [Палажка]: *захопила мою різу та й вижала аж півкопи* (Н.-Лев., II, 1956, 7); *Широке, розлоге поле, та не людське воно, а панське. Люди не мають ланів, у них все різи* (Коцюб., I, 1955, 110).

РІЗА́К, а́, *ч.* 1. Інструмент для різання чого-небудь. *У дальньому кінці цеху — величезний стіл. По ньому пересуваються листи сталі, рухаються різаки* (Роб. газ., 6.II 1965, 1); *Працює Микита різаками — тонкими, як стальне павутиння...* (Мас., Під небом.., 1961, 128); // Ріжуча частина якого-небудь інструмента, знаряддя, машини і т. ін. *Корпус струга, на якому вміщено різаки, рухомий. Це забезпечує хорошу його маневреність і виймання вугілля в будь-якому місці лави* (Наука.., 1, 1963, 14); *Селяни обробляли землю примітивними знаряддями праці. Широко використовувались плуги (дерев'яні, з залізним лемехом та різаком)* (Наука.., 1, 1965, 35).

2. Великий широкий ніж; сікач. *Надибав* [Іван] *за дверима широкого різака, яким Горпина кришила свині гичку* (Гуц., Скупана.., 1965, 247).

3. Інструмент для кисневого різання металів. *Газовий різак відрізняється від звичайного газового пальника тим, що, крім пристрою для змішування горючого газу з киснем, він має допоміжний пристрій для підведення ріжучого струменя кисню* (Слюс. справа, 1957, 263); *Було розроблено апаратуру — кисневі різаки для розрізування сталі завтовшки до півтора метра* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 86).

4. *бот.* (*Falcaria* L.). Трав'яниста дворічна рослина — бур'ян з колючим дрібнозубчастим листям довгастої форми та з білим суцвіттям; використовується як пряність замість тмину. *Різак. Цей бур'ян походить з родини зонтичних, поширений по всій Україні* (Бур'яни.., 1957, 60); *На Михайлівській цілині зустрічається також чимало видів, що утворюють «перекотиполе», як.. різак звичайний* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 64).

5. *бот.* (*Stratiotes* L.). Те саме, що **тілорі́з**. *Якось, блукаючи над Унавою влітку, Необережного підбив я чернюка. На воду він упав, де в непроглядну сітку Сплелись кушир, різак, кропивка, осока* (Рильський, Поеми, 1957, 263); *У видолинку, де через густу осоку та терпкий серполистий різак зблискувала жовтава вода, лементували жаби* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 49).

6. *рідко.* Те саме, що **різни́к** 1. — *Не дам! — стрепенулася Яринка. — ..Зірочка видужає, я знаю.. Не давайте різати. Заберіть у нього ножа! Ох, рятуйте нас... П'ять тисяч літрів молока... — Миколо! — схопився Заруба. — Зупини того різака, а ми зараз надійдемо* (Кучер, Трудна любов, 1960, 533).

РІ́ЗАЛКА, и, *ж., розм.* Інструмент для різання чого-небудь. *Механізована, теж від електромотора, різалка січе яблука для сушіння* (Минко, Повна чаша, 1950, 61).

РІ́ЗАЛЬНИЙ, а, е. 1. Признач. для різання чого-небудь. *Процес різання на верстаті здійснюється при*

відносному переміщенні різального інструмента вздовж поверхні оброблюваної деталі (Верстати-гіганти, 1958, 6); *Під час роботи комбайна задню фару трактора встановлюють так, щоб комбайнер добре бачив різальний апарат та подавальні ланцюги комбайна* (Хлібороб Укр., 8, 1963, 15); // Який полягає у різанні чого-небудь. *При малих розмірах виробництва застосовують примітивний (ручний) різальний спосіб добування торфу* (Сіль. тепл. електростанції, 1957, 29); // Який виявляється у здатності різати що-небудь. *Щоб працювати високопродуктивно, правильно використовувати різальні властивості інструментів,— необхідно знати властивості інструментальних матеріалів* (Різальні інстр.., 1959, 3).

2. Який використовують для нарізування різьби (у 3 знач.) на чому-небудь. *Нарізні частини мітчика, обмежені канавками, називаються різальними парами* (Слюс. справа, 1957, 217).

РІЗАЛЬНИК, а, ч. Той, хто ріже що-небудь. *Готові труби перевіряє контролер, робить позначки, де і наскільки обрізати кінці.. Та й різальники подбали про хороший інструмент* (Роб. газ., 16.III 1966, 8); *Майже на вірну смерть ішли найвідважніші.. різальники дроту, гранатометники, які мусили прокласти дорогу іншим* (Гончар, II, 1959, 444).

РІЗАЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **різальник.** *Різальниця винограду.*

РІЗАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **різати** 1—7, 9; // *у знач. прикм. Посеред пасіки стояло корито з водою, прикритою різаною соломою* (Мирний, I, 1954, 281).

Мов (на́че *і т. ін.)* **різаний** — дуже голосно. — *Я не хочу їсти,— мов різаний, зарепетував хлопець. — Я вже поїв усе, що ти давала* (Збан., Мор. чайка, 1959, 15); *Раптом за спиною хтось страшно, наче різаний, застогнав. Тарас допитливо подивився в той бік* (Баш, На землі.., 1957, 6).

2. *у знач. прикм.* Який зроблено чим-небудь гострим, який утворюється від порізу (про рану).

3. *у знач. прикм.* Зробл., вигот. вирізуванням. *Мати справила дочці червоні чоботи, купила шість разків доброго різаного намиста з срібним дукачем* (Н.-Лев., II, 1956, 176); // Прикрашений вирізьбленим візерунком. *На ганку, на розкрашеній, різаній лавочці, сидить двоє їх,— молодий муж і молода жона* (Фр., VIII, 1952, 282).

4. *у знач. прикм., спорт., розм.* Здійснений по дотичній відносно м'яча, кулі; спрямований убік. *Різаний удар; Різана подача;* // Який є наслідком такого удару, подання. *Різаний м'яч.*

РІЗАНИ́НА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **різати** 2. — *Пробі, якої трясці йому тут треба. Щоб знову різанина пішла?* (Головко, II, 1957, 13); *Він полюбляв вечорами розповідати про колгоспи, про осяйне майбутнє цього руху і ледве не призвів до різанини в таборі, коли думки поділились, і його самого трохи не задушили* (Ю. Янов., II, 1954, 62).

2. Жорстоке кровопролиття, вбивство людей. *Англійська буржуазія* [в 90-х роках минулого століття] *підготувала ганебну вірменську різанину* (Тич., III, 1957, 86); *Царський уряд нацьковував народи Росії один на одного, влаштовував криваві єврейські погроми, вірмено-татарську різанину, всіляко розпалював ненависть між російським народом і народами інших націй* (Іст. СРСР, II, 1957, 276).

РІЗАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **різати** 1—7, 10—13. *Різання паперу, картону та палітурних тканин завжди проводиться тільки гостро відточеним ножем* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 22); *Сучасна техніка різання кристалів кварцу дозволяє нарізувати пластинки завтовшки в соті частки міліметра* (Наука.., 8, 1963, 49).

РІЗАТИ, ріжу, ріжеш, *недок.* 1. *перех.* Чим-небудь, перев. гострим, розділяти щось на частини, подрібнювати або відокремлювати частину від цілого. *Михайло з Василем різали на січкарні солому* (Козл., Ю. Крук, 1950, 131); *Кухарка поналивала в миски борщу, шафар став із шнурком до кулеші й почав ним різати по шматкові для кожного робітника* (Кобр., Вибр., 1954, 124); *Алмаз дуже твердий, ним ріжуть скло* (Наука.., 9, 1956, 5); *Жовті та білі черепашники мають значну пористість. Це обумовлює їх легкість та м'якість, що дає можливість різати їх пилкою* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 70); *Терпляче вчилися* [війська] *брати з ходу дротяні загорожі, різати та рвати колючий дріт* (Гончар, II, 1959, 402); // Ранити людину, частини її тіла (про щось гостре або чимсь гострим). *Дáве* [давить] *мені біле тілечко латаття, Аїр його ріже* (Щог., Поезії, 1958, 69); *Комиш шумів. Він їжився перед нею* [Соломією], *тіснив із боків, настигав ззаду, ловив корінням за ноги, колов і різав шорстким листом* (Коцюб., I, 1955, 362); *Маруся повзла, повзла на колінах до лісу, оглушена, роздавлена, без серця в грудях. І повзла, і падала, і різала руки, лице гострими травами, і повзла, і повзла...* (Хотк., II, 1966, 220); // *розм.* Зрізувати, відрізати що-небудь, відокремлюючи від основи. *Я сидів тут трохи не од півдня та все дивився на тебе, як ти під горою різала виноград* (Н.-Лев., III, 1956, 267); *Стануть* [люди] *розказувати, .. як по цілому тижню в колодках морила* [полковниця] *сердешних дівчат, як їм коси різала* (Мирний, I, 1949, 184); *Коли б у неї був серп або ніж, вона різала б його* [комиш] *дóти, поки б він не поліг увесь або вона сама не впала трупом* (Коцюб., I, 1955, 362); // *розм.* Розмежовувати земельний масив на окремі ділянки. — *Чули правильний закон? — загорлав Денисенко.— Ніхто не має права зачепити нашу подвірну, хутірську чи відрубну землю! А панську ріжте, як хочете!* (Стельмах, II, 1962, 134); // *перен.* Проходячи, пролягаючи через що-небудь, розділяти, пересікати його. *Поміж хвилястими пагорбами та глинищами зміївся протитанковий рів. Праворуч різала річку навскіс розмита кам'яна гребля давно зруйнованого млина* (Коз., Гарячі руки, 1960, 146).

◇ **Різати пуп (пу́па)** — приймати дитину під час пологів.— *Яка ж я баба? Хіба я вам пупа різала? — сказала зобижена Ярина* (Н.-Лев., II, 1956, 58); **Хоч ножéм ріж** — дуже густий. — *Сметани чверть гладущика баба збирає, а кисляк такий, хоч ножем ріж, хоч пальцями колупай* (Стельмах, I, 1962, 117).

2. *перех. і без додатка.* Ранити, убивати кого-небудь холодною зброєю. *Отаке-то на сім світі Роблять людям люде! Того в'яжуть, того ріжуть, Той сам себе губить...* (Шевч., I, 1963, 28); *Може, там бійка, може, там кров... Він нічого не знав. Може, там ріжуть, грабують... Він тільки тямив, що все круг нього заворушилось і якась сила раптом ухопила його* (Коцюб., II, 1955, 180); *Тим самим мисливським ножем, яким він домучував недобитих лосів, він ріже на смерть свого товариша і, забравши гроші, втікає в Крим* (Тют., Вир, 1964, 417); // Знищувати, винищувати кого-небудь різнею. *Мовчки різали* [панів] *селяни* (Сос., I, 1957, 388); *— Не встигли розташуватись на ночівлю, біжать з Калинівки... «Рятуйте, Петлюра ріже євреїв!» Я туди... Трупи, пір'я... Жах! Ну, прикінчив банду і пішов* (Довж., I, 1958, 177); // *розм.* Наїжджаючи на кого-небудь, убивати (про трамвай, поїзд). — *Бережи ж там гроші та на вулицях оглядайся. Там, кажуть, тих трамваїв, що кожного дня людей ріжуть...* (Тют., Вир,

1964, 49); // Забивати свійських тварин, птахів і т. ін. на м'ясо. *Почали муку сіяти, птицю різати* (Кв.-Осн., II, 1956, 484); *Мемет виніс з хати довгий ніж, яким різав овець, і, блиснувши їм* [ним] *на сонці, ..застромив за пояс* (Коцюб., I, 1955, 399); [Лихолат:] *Тітко Василино, ви ж недавно кабанця різали. Може б, дали товаришам до картоплі* (Мокр., П'єси, 1959, 33); // *розм., рідко.* Загризати (про дику, хижу тварину). — *Тяжкі мої гріхи, Лисичко-сестричко. Коли, бувало, ввірвуся до кошари, то не ріжу одну Вівцю або дві, щоб наїстися, але замордую десять, двадцять із самої лютости* [лютості] (Фр., IV, 1950, 78).

◇ **[Хоч] мене́ (його́) ріж (ріжте** *і т. ін.*): а) уживається для підкреслення категоричної незгоди з чим-небудь, відмови від чогось. — *А що, братця, чи не навідатись нам у Піски, що там діється? — Я не піду, хоч мене ріжте,— каже Матня* (Мирний, I, 1949, 311); б) уживається для підкреслення чиєїсь упертості чи стійкості. — *От мовчав би! — озвався Корній до Семена тремтячим здавленим голосом,— і чого ти заводиш, як тая баба? Хоч би мене різали, я б не плакав!..* (Л. Укр., III, 1952, 562); — *Не встає* [верблюд]? — *спитав* [чоловік]. — *Хоч ріж його, проклятого!..* (С. Ол., З книги життя, 1968, 122).

3. *перех., розм.* Робити операцію кому-небудь. *Він згоджується мене різати, так що тижнів через три я вже буду лежати на операційному столі* (Л. Укр., V, 1956, 250); [Коршун:] *Значить, тільки різати?* [Савкін:] *Так. Ампутувати* [ногу] (Собко, П'єси, 1958, 200); // Розріза́ти ножем, кинджалом тіло. *Ріже сам себе японський самурай* (Довж., I, 1958, 125); // Анатомувати труп. — *Позавчора вмер, як кажуть, скоропостижно. Сьогодні,— каже, і суд прибіжить, будуть різать* (Стор., I, 1957, 221).

4. *неперех.* Обробляти поверхню металу, дерева і т. ін. різальним інструментом, різцем. *Поринало в мінералі, різало, гуло із металу «Азовсталі» бойове свердло* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 69); *Різати по металу;* // *перех.* Виготовляти що-небудь вирізуванням, різьбою. — *От, Зосю, й будемо на пару працювати з твоїм милим чорнобривим: він ложки буде різати, а я молотком стукатиму* (Стельмах, I, 1962, 648).

5. *перех.* Врізаючись, проникаючи у що-небудь, залишати на ньому сліди, борозни. *Санчата з легким хрупанням різали полозками.. сніг* (Тют., Вир, 1964, 518); *Жовта пінява вода різала по живому тілу землі глибокі борозни* (Збан., Сеспель, 1961, 445); * Образно. *Блискавки різали сутінь, гроза вирувала* (М. Ол., Леся, 1960, 67).

◇ **Різати во́ду (хви́лі** *і т. ін.*) — уживається на позначення руху кого-, чого-небудь на (у) воді. *Сахно покинула ховатися. Дужими вимахами різала вона воду, щосили простуючи туди, до скель, до несподіваного спільника й оборонця* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 70); *Кораблі йшли повним ходом. Уже видно було, як вони ріжуть гострими кілями воду, збиваючи перед собою біле шумовиння* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 341); *Степ патрулювали кінні роз'їзди, а морський, прилеглий до нього простір різали прудкі.. бронекатери* (Гончар, II, 1959, 73); **Різати пові́тря (ти́шу)**: а) різко лунати (про звуки). — *Фю-і-ї! фю-ї! .. — знову різало повітря якесь гостре свистіння* (Гр., I, 1963, 363); б) порушувати тишу різкими звуками. *Ранішній кашель не давав йому спокою. Він бухикав, гавкав, вив, ричав, як цілий звіринець, і гострими звуками різав вранішню тишу* (Коцюб., III, 1955, 434).

6. *перех. і без додатка.* Врізáтися в тіло, терти його, спричиняючи різкий біль. — *Мене товста сорочка ріже в тіло, а ти, Мотре, ще молода: носи тим часом товсті сорочки,— сказала Кайдашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 295); *Твердий комір різав йому* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 158); // *безос. Мундир був тісний і короткий, від нього набрякала шия, різало під пахвами і спирало подих* (Тют., Вир, 1964, 419).

7. *перех.* Викликáти різкий біль, болючі відчуття. *Нас більше сонце не палило, Не різав ніг сухий пісок* (Олесь, Вибр., 1958, 408); *Вони, зігнувшись під низьким склепінням, стояли майже по коліна в воді, яка різала їм пекучим холодом ноги* (Стар., Облога.., 1961, 53); *Холодний колючий сніг різав їй обличчя* (Донч., VI, 1957, 539); // *безос.*— *Так на що ви скаржитесь? — Ріже мене і пече попід боками,— обізвався із хати жіночий старечий голос* (Тют., Вир, 1964, 66); // *перен.* Завдавати кому-небудь сильного душевного страждання, болю; мучити, терзати. *Суперечні думки різали Денисову душу* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 110); // *перех. і без додатка, перен.* Неприємно діяти на органи чуттів своєю незвичною яскравістю, різкістю, негармонійним звучанням і т. ін. *Найменший фальш різав мене, і я годинами мучилась* (Л. Укр., III, 1952, 703); *Крутий, моцний* [міцний] *запах кожуха.. різав їй ніздрі* (Хотк., II, 1966, 122); // *безос.* [Лизогуб:] *Снилось мені, що вийшов я з шатра, а надворі день і сонце сліпуче, якого я не бачив ніколи, аж в очах ріже* (Корн., I, 1955, 238).

◇ **Без ножа́ різати** *див.* **ніж**[1]; **Ву́хо (ву́ха) ріже** *див.* **ву́хо; Різати о́ко** *див.* **о́ко**[1]; **Різати паси́** *див.* **пас**[1].

8. *перех., розм.* Викликáти в кого-небудь труднощі, змушувати опинитися в скрутному становищі; підводити. [Горлов:] *Ти все автомобілями займаєшся?* [Мирон:] *Перестав давно. Авіацією. Директором цілого велетня.* [Горлов:] *Виходить, тебе лаяти слід. Літаки нас ріжуть. Мало даєте. Мало* (Корн., II, 1955, 15).

9. *перех., спорт., розм.* Бити по дотичній прямій, направляючи м'яч, кулю вбік, у косий політ.

10. *перех. і без додатка, перен., розм.* Ставити комунебудь незадовільну оцінку на іспитах.— *Там* [у школі механізації] *такий завал був нашого брата, що аж підлога гнулась. — Казали — по десять гавриків на одне місце. Різали — спасу нема!* (Збан., Переджнив'я, 1960, 369); *Мальований намірився вступити в інститут. Два роки підряд його «різали» на вступних екзаменах, бо знання були нікудишні* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 242).

11. *неперех.* Діяти добре при використанні (про інструменти, пристрої, машини і т. ін.). *Вона* [машина] *ту палицю як підхопила, як черконе! Так к лихій годині всі зуб'я й сплескалися! Тепер тільки смиче, а не ріже* (Мирний, IV, 1955, 245).

12. *перех. і без додатка, фам.* Азартно, темпераментно, швидко робити, виконувати що-небудь. — *Вогонь, а не дівка! — милувалися Санькою в танці. — От ріже!..* (Кучер, Трудна любов, 1960, 179); — *І так вони навчилися цю бариню різати, що виводять і під скрипку, і під бубон, а тепер уже й під заслінку та деркач приноровились!* (Стельмах, I, 1962, 615); // *неперех.* Говорити або читати швидко, не зупиняючись. *От і братія сипнула У сенат писати Та підписувать — та драти І з батька і брата. А меж ними і земляки Де-де проглядають. По-московській так і ріжуть* (Шевч., I, 1963, 250); *Що от Трохим і неграмотний, а з святого письма не гірше дяка читав, так і ріже на кожне слово, так і пересипав ним свою річ* (Мирний, I, 1954, 215); // *неперех.* Різко, інтенсивно дути (про вітер). *Наступний день випав холодний, як і раніше. Різав незмінний норд-ост, але мороз начебто попустив* (Коцюба, Нові береги, 1959, 450).

13. *перех. і без додатка, розм.* Говорити без натяків, з грубою відвертістю. *Маруся холоділа... «Замовчи!» — хотілося крикнути з усієї сили, але не кричала. А молодиця різала та й різала, по-своєму, по-простацькому, забираючися в саму душу зі своїм шорстким бажанням добра* (Хотк., II, 1966, 171).

◇ **Рі́зати пра́вду (пра́ву-ма́тінку) [в о́чі (у ві́чі)]** — говорити все відверто кому-небудь. *Різкий на язик, грубуватий, як усі сини півдня, Селаброс часом грубо різав правду в вічі* (Н.-Лев., V, 1966, 150); *Ярошенко взяв Христю за руку і палко зашепотів їй на вухо: — Не бійся, Христинко! Не бійся! Ріж правду* (Речм., Весн. грози, 1961, 426).

РІ́ЗАТИСЯ, рі́жуся, рі́жешся, *недок.* 1. Розділятися на частини під дією різального знаряддя, інструмента (про предмети). *По стернях батько плуг веде, Важка робота хутко йде, І рівно ріжеться земля, Бо син оранням заправля* (Щог., Поезії, 1958, 286).

2. Боротися, битися холодною зброєю. *За що ж боролись ми з ляхами? За що ж ми різались з ордами?* (Шевч., I, 1963, 223); *Вишневецький он як різався з полковником Ничипором. За добра князів Острозьких, як на татар, напав* (Ле, Наливайко, 1957, 79).

3. З'являтися, прорізуватися (про зуби). *В малого сина Ріжуться зубки* (Гірник, Сонце.., 1958, 160); — *Зубки вже ріжуться! — забачивши на рожевих яснах два білих камінці, скрикнула Марія* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 441).

4. *розм.* Азартно грати в що-небудь. *Гості, розбившись на невеличкі купки, розсілися різатись у карти* (Мирний, III, 1954, 290); [Терещенко:] *До світанку ріжуться* [картярі] *в преферанс. Просто епідемія!* (Корн., II, 1955, 299); *Біля маленького столика Михайло з Карпом у шашки різались* (Головко, I, 1957, 155); *У клубі різалися в доміно. Грали за двома столами* (Гуц., Скупана.., 1965, 243).

5. *перен., розм.* Темпераментно сперечатися один з одним. — *А ті про своє ріжуться,— засміявся Тимко і зіскочив з ліжка. — От і розбери. Одні плачуть, другі скачуть* (Тют., Вир, 1964, 480).

6. *тільки недок.* Пас. до **рі́зати** 1—5, 10. *Були в неї буряки кормові, які вона згодовувала свині, були буряки червоні, які різалися в борщ* (Гуц., З горіха.., 1967, 139); *Копитами кінноти витоптувалися гінкі стежки по тому шляху, різалися глибокі колії колісьми важких маж* (Ле, Наливайко, 1957, 5).

РІЗА́ЧКА, и, *ж., розм.* 1. Ріжучий біль у животі. *Щоб тебе різачка попорізала* (Номис, 1864, № 3725); *— Ти, сучий сину, глузувати взявся наді мною? — люто засичав гайдамака і зі всього розмаху ногою садонув Семена в живіт... Скорчився як од різачки. Падаючи на землю, руками за живіт тримався...* (Іщук, Вербівчани, 1961, 261).

2. Кривавий понос. *Пішла на людей пошесть та хвороба всяка: різачка та пропасниця, а найбільше — обкладки* (Мирний, IV, 1955, 251); *— А чим нам бути вдоволеними? Цілий рік байдикуємо під Очаковом. Доки так сидітимем? Поки різачка всіх не перекачає?* (Добр., Очак. розмир, 1965, 123).

РІЗАЧО́К, чка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **різа́к** 1. *Мій автомат ріже шрубки. Проте якби мені добрих різачків та гарних терпужків, то таку шрубку я б і руками нарізав* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 293).

РІЗДВО́, а́, *с.* Християнське свято народження Христа, що відзначається православною церквою 25 грудня за старим стилем. *Під різдво притрусить землю сніг, Річки морозець постинає* (Бор., Тв., 1957, 59); *Попи й дяки В різдво-святки З хрестом ідуть, з кропилом* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 136).

РІЗДВЯ́НИЙ, а, е. Який пов'язаний з різдвом, буває на різдво. *Холодна різдвяна ніч не препона* [перепона] *молодечі, тільки заставляє швидше бігати* (Мирний, III, 1954, 37); *Пам'ятаю, як одного разу на різдвяній ялинці учителька подарувала мені разом з позолоченими горіхами дві книжечки невеличкі* (Тич., III, 1957, 288); *Згадувалося дитинство, різдвяні колядки й щедрівки* (Тулуб, В степу.., 1964, 308); // Присвячений різдву. *Отримала теж і різдвяне «Жизнь и искусство», цікаві все-таки там речі* (Л. Укр., V, 1956, 221).

Різдвя́ний дід (дідо́к) — те саме, що **Дід Моро́з** (*див.* **дід**). *Маленький сухорлявий хазяїн увійшов до хати геть такий, як колишній різдвяний дідок на ялинках — з срібною борідкою, з рожевими щічками і пухнатими білими бровами, у сніговій шапці* (Мик., II, 1957, 287); **Різдвя́ні свя́та** — різдво. *Щороку на різдвяні свята в Кухтиній хаті було урочисто, радісно, затишно і повно всяких смачних страв* (Іщук, Вербівчани, 1961, 53).

РІЗДВЯ́НСЬКИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **різдвя́ний.** *Оттак прийшли різдвянські м'ясниці, прийшла й масниця* (Кв.-Осн., II, 1956, 104); *Що се? Чи тиша різдвянської ночі прокидається зі сну?* (Фр., VIII, 1952, 102).

РІЗЕ́ЦЬ, зця́, *ч.* 1. Однолезовий інструмент для обробки площин, а також циліндричних та фасонних поверхонь металевих, пластмасових та інших заготовок; ріжуча частина інструмента чи якого-небудь знаряддя. *Під час обробки металів різанням користуються найрізноманітнішими інструментами: різцями, фрезами, напилками, свердлами, розвертками тощо* (Різальні інстр.., 1959, 5); *Для одержання високих декоративних властивостей деталі корпусу годинника за останній час на ряді заводів обробляють алмазними різцями* (Наука.., 12, 1960, 19); // Інструмент для різьблення. *Став він* [камінь] *поволі, помалу на образ скидатися людський, Як розпочата у мармурі постать, іще невиразна, Ще не дороблена тоншим різцем* (Зеров, Вибр., 1966, 311); *Ось чорноморці. Бронзові їх лиця Різець натхненного митця різьбив* (Криж., Срібне весілля, 1957, 107); // Інструмент для підрізування стільників. *Дід пішов до пасіки, узявши покришку і різець. Скоро й вернувся, несучи на покришці стільник білого пахучого меду* (Мирний, I, 1954, 195).

2. Знаряддя кам'яного віку з кременю для обробки кістки, рогу та деяких порід каменю. *В людей пізнього давньокам'яного віку з'являються вже різні знаряддя з кременю, кістки і рогу — скребачки, проколки, голки, наконечники для списів та гарпунів, різці та ін.* (Іст. СРСР, I, 1957, 6).

3. *тільки одн., перен.* Про мистецтво скульптури. *Майстри різця передусім звертаються до образів сучасників,— робітників, селян, трудової інтелігенції,— прагнуть відобразити характер, знайти типові риси нової людини, народженої Жовтнем* (Мист., 5, 1957, 8); *Словесно-художній його* [Т. Шевченка] *живопис досяг високого узагальнення, поєднуючи виразність слова, пензля, різця, музичної симфонічності* (Вітч., 10, 1963, 132); // Майстерність, стиль, манера якого-небудь скульптора. *Чого ти, хлопче, вбравсь у стрій лицарський, Немов боїшся насміху і сварки? Чого важкий свій молот каменярський Міняєш на тонкий різець Петрарки?* (Фр., X, 1954, 139).

4. Передній зуб плоскої форми у людини або тварини. *Жовті різці вперто випираються назовні, від того й верхня Блюмова губа така неспокійна завжди* (Кол., На фронті.., 1959, 10); *Між різцями і кутніми міститься так званий беззубий край, на якому у жеребців і меринів виростають ікла* (Конярство, 1957, 26); *Різцями*

гризуни перегризають стебла, а іноді і землю риють; кутніми зубами перетирають їжу (Шкідн. поля.., 1949, 114).

РІ́ЗКА, и, *ж.* 1. Зрізаний з якого-небудь дерева або куща тонкий, гнучкий прутик. *Вона підійшла з кухонним ножем до розквітлої черешні і власноручно зрізала кілька гнучких, тонких різок* (Донч., III, 1956, 37); *Носять школярі сухі розсохлі різки, кладуть на купки* (Ков., Світ.., 1960, 120); // Один або кілька зв'язаних прутиків, якими карають кого-небудь. — *От не мовчи-но мені, от тільки не мовчи, я-а-а-а тобі! — скрикнула Мартоха й замахнула різкою* (Л. Укр., III, 1952, 632); *Та й вибили поповича Дрібними різками...* (Щог., Поезії, 1958, 479); // *перев. мн.* Покарання, удари такими прутиками або довгою гнучкою палицею.— *Ще в бурсі було сяк-так — вчителі добре приганяли, а я дуже боявся каторжної різки!* (Н.-Лев., I, 1956, 127); *Уява вже вималювала жахливу рекрутчину, муштру, різки* (Рибак, Помилка.., 1956, 120); *В усьому христолюбивому воїнстві панують німецькі різки-шпіцрутени, муштра, мордобій, тупа палочна дисципліна, але тут, в оцих лінійних батальйонах, вона доведена до абсурду* (Тулуб, В степу.., 1964, 28).

Дава́ти (да́ти, всипати) різо́к — бити, карати кого-небудь. *Він* [пан] *тільки тішив себе тією думкою, що дасть Миколі кілька сотень різок, помститься над ним і оддасть його в москалі* (Н.-Лев., II, 1956, 253).

2. Дрібно порізана, посічена солома для годівлі худоби; січка. *Різка грубих кормів у запареному вигляді в суміші з іншими кормами охоче поїдається тваринами* (Соц. твар., 1, 1956, 40).

3. Пристрій або інструмент для різання чого-небудь. — *Говори, говори! Я так люблю тебе... слухати! — Ярослав не відає, на який рахунок прийняти оце щире зізнання,— на свій особистий чи на всю злагоджену колону кормопереробних машин з бункерами, транспортерами, мийками, різками, дробарками, запарниками...* (Вол., Місячне срібло, 1961, 247); *Він уявив собі нову ферму. Ось з бункера транспортером подається в різку корм, потім іде в запарні котли* (Веч. Київ, 10.I 1961, 1).

4. *заст., розм.* Міра землі, що дорівнювала 2,5 морга.

РІ́ЗКИЙ, а́, е́. 1. Який діє, проявляється з великою силою; дуже сильний, пронизливий. *Надворі різкий передранішній холод* (Коцюб., II, 1955, 243); *Після заходу сонця раптом похолоднішало. Подув різкий північний вітер* (Тулуб, В степу.., 1964, 185).

2. Занадто сильний, міцний або яскравий, що неприємно діє на органи чуття. — *Ставай, — лунає різкий голос Панька* (Ю. Янов., IV, 1959, 236); *Різкий електричний дзвінок, що сповіщав кінець перерви, заглушив його останнє слово* (Кир., Вибр., 1960, 104); *Матроси знов узялися за лопати. Під першим шаром спочатку пішла солонцювата сіра глина, потім жирна глина з різким запахом нафти* (Тулуб, В степу.., 1964, 275); *Коні рушили, і різке сяйво снігів і голубі тіні від санок замерехтіли в його очах* (Стельмах, II, 1962, 397).

3. Чітко окреслений, виразно видимий. *Гострі гребені, вкриті лісом, вирізувались на синьому небі різкими пружками* (Н.-Лев., II, 1956, 386); *Властивість фотооб'єктива зображати різкими об'єкти, розташовані на різній віддалі від фотоапарата, називається глибиною різкості фотооб'єктива* (Довідник фот.., 1959, 15); // Не розпливчастий (про риси обличчя). *Профіль Купали різкий, мужній і вродливий...* (Мас., Життя.., 1960, 13); // *перен.* Сильно, яскраво виражений. *Прямолінійний і наївний, мов та дитина, Петро був різким антиподом Іванці* (Чаб., Тече вода.., 1961, 179).

4. Раптовий і досить значний. *Тут усі похрипли, відколи ввійшли в гори з їх студеними джерелами та різкими змінами температури* (Гончар, III, 1959, 76); *У дітей старшого віку при цинзі висувається на перший план різке ураження ясен: вкривання виразками, кровоточивість їх* (Хвор. дит. віку, 1955, 114); *Роки першої світової війни були періодом різкого піднесення революційного руху* (Ком. Укр., 1, 1967, 30); // Поривчастий, швидкий (про рух). *Різкий поворот Любові Прохорівни перервав його запальну мову* (Ле, Міжгір'я, 1953, 87); *Різким рухом вихопив він шаблю і кинувся на ворогів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 35); *Голос його тремтів і зривався на високі ноти. Жести ставали різкими, очі метали іскри* (Кир., Вибр., 1960, 316).

5. Позбавлений лагідності, чемності у поводженні з людьми; грубий. *Він втрачав здатність відрізняти головне від неістотного, був причіпливим, дріб'язковим і різким* (Довж., I, 1958, 498); // Власт. такій людині. *Вернувшись додому, Настуся одразу здивувала усіх усім: і своєю занадто вже вольною паризькою поведінкою, і своїми різкими манерами* (Н.-Лев., IV, 1956, 229);— *Годі, браток, відлітався, жде тебе віднині наземна служба... Уралов не міг змиритися з цим.., в багатьох начальницьких кабінетах бачили цього щупляво го аса з блідим, ніби весь час схвильованим обличчям і мовою різкою, нервовою, вимогливою* (Гончар, Тронка, 1963, 290); // Який не допускає компромісів; категоричний. *Мій погляд на теперішню Маргариту не такий різкий, як твій* (Л. Укр., V, 1956, 213); *Остра і різка була бесіда Максимова* (Фр., VI, 1951, 79); [Л і д а:] *Попереджаю вас, я людина різка, і це ви сьогодні відчуєте* (Корн.,I, 1955, 112); *Два роки без живого діла, два роки, по суті, почесного вигнання на посаді голови комітету міністрів зробили графа ще більш різким у своїх судженнях про вищий світ і ще більш упертим в прагненні до високої влади* (Стельмах, I, 1962, 617); // Пронизливий, гострий (про погляд). *Офіцер виставляє наперед перекладача, щоб задати Гамалієві кілька питань, але дід не бажає відповідати. Він наче поспішає кудись. Погляд різкий, рухи швидкі, нетерплячі* (Тют., Вир, 1964, 541).

Різке́ сло́во — що-небудь сказане категорично або грубо. *Святослав зненацька міг сказати різке слово, вихопитись із власною думкою поперед старших, зробити щось всупереч, на своє* (Скл., Святослав, 1959, 31).

◇ **Різки́й на язи́к** — здатний говорити грубо, з образливою прямотою. *Різкий на язик, грубуватий, як усі сини півдня, Селаброс часом грубо різав правду в вічі* (Н.-Лев., V, 1966, 150).

6. *рідко.* Те саме, що **го́стрий** 1. *Як різка коса, то десятину за день викосе* [викосить] (Сл. Гр.); *Очерет тільки мертвий свій шелест почне, обізвавшись на те голосіння,та й замовкне... і вітер замовкне сумний, об різку осоку розітнеться...* (Л. Укр., I, 1951, 224).

РІ́ЗКІСТЬ, кості, *ж.* 1. Властивість за знач. **різки́й** 1—5. *Це була не звичайна — мінеральна вода. Свіжа, студена, гостра на смак, вона забивала дух своєю міцною приємною різкістю* (Гончар, III, 1959, 90); *Контрастність і різкість зображення кадру на екрані значною мірою залежить від стану поверхонь лінз об'єктива* (Пересувні кінопр., 1959, 226); *Всі спортсмени відчували його* [Карцева] *прямоту, різкість і нетерпимість до будь-якої неуважності в роботі* (Собко, Стадіон, 1954, 74).

△ **Наво́дити на рі́зкість** — настроювати фотоапарат, бінокль і т. ін. так, щоб досягти найбільшого ступеня чіткості, видимості деталей об'єкта. *Лажечников підніс бінокль до очей і став наводити на різкість* (Перв., Дикий мед, 1963, 474).

2. Грубе слово, різкий вислів. *Вона не образилася тою різкістю, хоч, очевидно, почула її* (Фр., VI, 1951, 92); *На адресу Франки Юрко почав кидати непристойні дотепи, поки дівчина не відповіла різкістю* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 84).

РІ́ЗКО. Присл. до **різки́й** 1—5. *Ніч насувається швидко, темна, безмісячна, тільки зорі сяють різко, як буває в холодні вітряні ночі* (Л. Укр., II, 1951, 312); *Коли Кузьма Осадчий прорубував свіжу траншею, земля під його бульдозером скреготнула різко, металево* (Гончар, Тронка, 1963, 285); *Вологе від дощу волосся різко відтіняло бліде обличчя* (Тют., Вир, 1964, 446); *Його засмагле, з різко окресленими рисами обличчя пом'якшало* (Жур., Звич. турботи, 1960, 27); *Буран бив у лице, наче шмагав колючим дротом. Температура різко падала* (Дмит., Обпалені.., 1962, 52); *Чоловік, який зайшов тільки-но до кав'ярні, раптом різко повернувся і вийшов* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 148); *Ольга відповідала коротко, майже різко* (Собко, Стадіон, 1954, 15); *Ленін усіляко підтримував критику принципіальну, товариську і різко засуджував демагогічне критиканство* (Ком. Укр., 6, 1967, 47); // Не поступово, зразу. *Васьков різко загальмував, машину занесло* (Перв., Дикий мед, 1963, 342); *Різко замовкнути.*

РІЗКУВА́ТИЙ, а, е. Трохи різкий (у 1—5 знач.). *Придорожні клени серед настовбурченого віття намагалися зберегти денне тепло, яке поступово розмивалося свіжістю, різкуватою передпічною вологою...* (Гуц., Скупана.., 1965, 22); *Різкуватий далекий голос співає весільну пісню* (Ю. Янов., IV, 1959, 134); — *Бачите, Оппі, він різкуватий, і ви не повинні ображатися* (Рибак, Час.., 1960, 660).

Різкува́те сло́во — що-небудь сказане дещо категорично або грубувато. — *Я добре знаю твій характер, Маріє Іванівно,— відповів Ляшенко,— тому й дозволяю собі сказати ці, може, трохи різкуваті слова* (Собко, Справа.., 1959, 91).

РІЗКУВА́ТО. Присл. до **різкува́тий.** *Заруба помовчав, зітхнув глибоко і різкувато звернувся до Павла* (Кучер, Прощай.., 1957, 6).

РІЗНА́ЦІЯ, ї, *ж., рідко.* Те саме, що **різни́ця**[1] 1. *Вони були великі приятелі,.. хоч між ними й була різнація по вроді та вдачі* (Н.-Лев., I, 1956, 586); *Гордій витяг з шафи управителеві записи і прирівняв їх до цих. Різнація була чимала* (Гр., II, 1963, 93); *В'їдливо ж цікавляться пани за різнації: як в нас уживаються між собою нації?* (Тич., I, 1957, 196).

РІ́ЗНИЙ, а, е. 1. Позбавлений схожості, однаковості; несхожий, неоднаковий, відмінний у чому-небудь або в усьому. [О р е с т:] *Дивно мені, Любо, як такі по всьому різні люди, як ви з Олександрою Вікторівною, можуть товаришувати* (Л. Укр., II, 1951, 38); *Усі однакові сини єдиної Вітчизни, немов одна сім'я вони, хоч мови в них і різні* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 6); *Їдкий і приємний запах поєднується з великою кількістю різної сили звуків, мертві малюнки на плівці оживають, і їх фіксує око як знайомі подихи життя* (Ю. Янов., II, 1958, 98); *Атоми різних хімічних елементів мають різну вагу і розміри* (Наука.., 10, 1956, 9).

2. Не один і той самий (у кожному окремому випадку); інший. [Г а н н а:] *Все-таки, я і він, ми діти різних батьків* (Л. Укр., III, 1952, 719); — *Ану, давай звідси підемо до базару різними вулицями. Я піду оцим шляхом.., а ти.. оцією стежечкою поза мечеттю* (Ле, Міжгір'я, 1953, 72); // Протилежний за поглядами, місцезнаходженням і т. ін. *З кожним днем робота на винограднику все більше зближує їх, за роботою вони наче забувають про свою приналежність до різних воюючих таборів* (Гончар, II, 1959, 61); *Батькуватись жінкам дуже зручно: вийдуть одна насупроти другої, стануть на різних берегах і, гарненько поскладавши на грудях руки, починають* (Тют., Вир, 1964, 5); *Загалом у питаннях естетики Франко і Нечуй-Левицький не стояли по різні боки барикад* (Рад. літ-во, 2, 1967, 46).

◇ **Говори́ти рі́зними мо́вами (на рі́зних мо́вах)** *див.* **мо́ва; З рі́зних кінці́в** *див.* **кіне́ць**[1]; **На рі́зні лади́** *див.* **лад; На (у) рі́зні кінці́** *див.* **кіне́ць**[1]; **Рі́зних масте́й; Рі́зної ма́сті** *див.* **масть**[1].

3. Всіх видів, різноманітний, всілякий. *Спускаючись з шиї, густо послалися* [на корсетці] *золоті дукачі і різних кольорів намисто* (Мирний, III, 1954, 286); *На вбитих у долівку стовпчиках стоїть вузенький стіл, над образами замість рушників звисають пучки різних трав* (Стельмах, II, 1962, 275); *Тарас Григорович став збиратися в дальшу путь. Господиня напакувала йому в дорогу цілий клунок різного смачного* [їства] (Тулуб, В степу.., 1964, 90); // *зневажл.* Усякий, будь-який. *Типографія* [друкарня] *кричить без грошей, різні кредитори лазять, а в касі — копійки* (Коцюб., III, 1956, 161); — *Вчися, Михайлику, та так учися, щоб усі знали, які то мужицькі діти. Хай не кажуть ні пани, ні підпанки, ні різна погань, що ми тільки бидло* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 211); // *у знач. ім.* **рі́зне,** ного, *с.* Всілякі, будь-які речі, явища і т. ін. *Одним словом, говорили дядьки про різне* (Тют., Вир, 1964, 154).

Рі́зного ро́ду *див.* **рід.**

РІЗНИ́К, а́, *ч.* 1. Той, хто забиває худобу або птицю на м'ясо. *Лукія колись у селі бачила, як різник зарубав теля* (Донч., III, 1956, 24); * У порівн. *Злиняла гімнастерка.. на солдаті не була підперезана ременем, розстебнутий комір, безладно закочені рукава, як у різника* (Ле, В снопі.., 1960, 215).

2. Продавець м'яса; м'ясник. *Ще не мало йому приходилося у той день бігати. До хлібника, до різників, повара найняти* (Мирний, III, 1954, 286).

РІЗНИКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., рідко.* Бути різником. — *Я можу гукнути чоловіка, саме вдома... — То давайте гукніть, чого ж ви. Він що, різникує?* (Ле, В снопі... 1960, 46).

РІЗНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *недок., розм.* 1. *перех.* Робити різницю між ким-, чим-небудь; відрізняти одне від одного. *Різнити козлищ від овець — Нехитра богова наука...* (Рильський, Поеми, 1957, 186); *Хоч багато що різнить вас, багато між вами несхожого, але ж єднає вас найголовніше — жага праці, сила любові, поривання душі...* (Гончар, Тронка, 1963, 339).

2. *перех.* Викликаючи ворожнечу, чвари між ким-небудь, роз'єднувати. *Давнє лихо не різнило людей, не розводило їх у різні сторони, не примушувало забувати своїх, навчало держатися купи* (Мирний, IV, 1955, 258); *Берег звивистий дністровський Більше брата з братом не різнить. Рицар революції, Котовський, Як бажав ти дня цього дожить!* (Криж., Срібне весілля, 1957, 113).

3. *неперех., рідко.* Те саме, що **різни́тися** 1. *Та* [дівчина], *яку він знайшов, не різнила з тим образом, що змалювала йому фантазія* (Гр., II, 1963, 36).

4. *неперех., рідко.* Розходитися в різні боки, не бути разом; роз'єднуватися. *Почалася довга розмова про те, що та як треба робити. Держатися купи, ні в якому разі не різнити, а дружно йти тим самим шляхом, що й досі...* (Гр., I, 1963, 521); // Розкидати дріб в усі боки (про рушницю). *Рушниця різнить* (Сл. Гр.).

5. *неперех., рідко.* Фальшивити в хорі або оркестрі. *Люди, як видно, дуже добре позаучували мелодії пісень, бо співали гармонічно й не різнили* (Н.-Лев., II, 1956, 403).

РІЗНИ́ТИСЯ, ню́ся, ни́шся, *недок.* 1. Мати різницю у чомусь, несхожість з ким-, чим-небудь; відрізнятися від когось, чогось. *Напад лютості небагато різнився.. від нападу епілепсії* (Фр., V, 1951, 216); *Вони різнились лише тим, що Зоя була блондинка, Тамара — шатенка* (Трубл., Мандр., 1938, 3); *Байдина хата — край села. Невеличка, нічим не різниться від сусідських* (Мушк., Серце.., 1962, 211).

2. *рідко.* Розходитися в різні боки; розлучатися. *Отак на березі Каяли Брати різнились* (Шевч., II, 1963, 390).

РІЗНИЦЕ́ВИЙ, а, е. Стос. до різниці (*див.* **різни́ця**[1]). *Різницевий поріг здорових відчуттів залежить від ряду обставин* (Рад. психол. наука.., 1958, 12).

РІЗНИ́ЦЯ [1], і, *ж.* 1. Несхожість, відмінність у чомусь, між ким-, чим-небудь. *Різниця в поглядах та в смаках довела, врешті, до того, що вони обридли одно одному і мусили розійтись* (Коцюб., II, 1955, 135); *Вони обидва були такі вже старі, що важко було розпізнати, хто з них вчений, хто чорнороб. Час немов стер з них всі подробиці побутової різниці* (Довж., I, 1958, 494); *Ще чіткіше давала себе знати різниця між обома сестрами: неврівноважена, вертка Зоня завжди мала «когось», хто коло неї упадав, ..в той час коли їй, Катерині, майже не траплялось щось подібне* (Вільде, Сестри.., 1958, 507); // Невідповідність між чим-небудь. *Хитрий чумак вів подвійну торгівлю: і рибою, і грішми, граючи на різниці внутрішніх цін між золотом і паперовими знаками* (Стельмах, I, 1962, 234); *Все більші маси некваліфікованих робітників і службовців стануть кваліфікованими, а зменшення різниці в рівні кваліфікації і продуктивності праці супроводитиметься послідовним скороченням відмінностей в рівні оплати* (Програма КПРС, 1961, 80); // Розмежування, розрізнення чого-небудь. *Усі, без різниці національності, скуплюють свої сили, щоб звалити спільного ворога* (Коцюб., III, 1956, 283); *В нас нема різниці. Нація в нас кожна рівна* (Тич., I, 1957, 197).

△ **Різни́ця потенціа́лів** — енергетична характеристика силового поля. *Через те, що кремній.. має здатність пропускати електрони тільки в одному напрямі, між боками пластинки виникає різниця потенціалів* (Наука.., 8, 1958, 14).

◇ **Вели́ка різни́ця** — зовсім інша справа. — *Яка тобі, Іване, різниця: сьогодні чи завтра* [їхати]? *Тепер день дорожчий року. — Велика різниця. Завтра я іду в тюрму. Ніяка тінь не впаде на мене* (Стельмах, II, 1962, 137); **Тільки й різни́ці, що; З тіє́ю ті́льки (лише́) різни́цею, що** — про щось одне, що відрізняє кого-, що-небудь від когось, чогось. *Оксен Гамалія ні дать ні взять у свого батька вдався. Тільки й різниці, що батько рудий, а син темно-русий* (Тют., Вир, 1964, 21); *Його куля теж поцілила в коло з позначкою — 1, з тією тільки різницею, що у Павла ліворуч від центра, а в нього праворуч* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 35); **Яка́ різни́ця?** — хіба не все одно? хіба не однаково? — *Ну, хай я після певних видозмін стану якою-небудь іншою молекулою, хай уже не буду Григорієм Мамайчуком, а буду, скажімо, кавуном або динею... — Або будяком,— пирскає одна з дівчат. — Або й будяком, яка різниця?* (Гончар, Тронка, 1963, 118).

2. Результат арифметичної дії віднімання. *Число, яке дістаємо після віднімання, називається різницею* (Арифм., 1956, 18); // *чого, в чому.* Числова відмінність між двома якими-небудь порівнюваними величинами. *Різниця в видатках буде невелика, рублів на 10, а се дурниця* (Коцюб., III, 1956, 414); *Для* [виникнення] *вітру необхідно, щоб створилась різниця в атмосферному тиску* (Фіз. геогр., 1956, 86).

РІЗНИ́ЦЯ [2], і, *ж.* 1. Приміщення або підприємство, де забивають худобу і птицю на м'ясо; бойня. *Лемішка випасував на степах товар до різниць, а Леміщиха закуповувала садки* (Н.-Лев., I, 1956, 172); *Петру мотає головою, мов той бик, якого ведуть до різниці* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 74).

2. *заст.* М'ясна крамниця. *Мій батько мав свою різницю і продавав м'ясо* (Н.-Лев., IV, 1956, 311); — *А що ж, пане, та ж ви вчора Місто будували: Тут стояли дві різниці* (Рудан., Тв., 1956, 122).

РІЗНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **різни́к**; // Признач. для різання худоби, птиці. *Вона бачила його побаранілі очі, недобрі сині уста, коротку ногу й гострий різницький ніж, яким він різав овець* (Коцюб., I, 1955, 401); // В якому ріжуть, забивають худобу, птицю. *Цехи: різницький, коновальський, Кушнірський, ткацький, шаповальський Кипіли в пеклі всі в смолі* (Котл., I, 1952, 138).

◇ **Різни́цький (різни́цька) соба́ка** — уживається як лайливий, образливий вираз. *Тарас склав султанові таку відповідь на його грізне послання: «— Ти — шайтан турецький, .. свиняча морда, різницька собака»* (Довж., I, 1958, 231).

РІЗНИ́ЧКА, и, *ж., розм.* Дружина різника. *Ви собі що хочете кажіть, а різничка Катерина Савчиха.. — славна на ціле місто, та й мати дітям одна з найліпших* (Мак., Вибр., 1954, 78).

РІ́ЗНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Те саме, що **різни́ця** [1] 1. *Ви бачите, мені однаково приємно говорити про кіно, ..про справи інтимні і справи громадські. Немає на світі різності між усім цим, немає важливого й мізернішого. Все мені близьке* (Ю. Янов., II, 1958, 14).

РІ́ЗНО, *присл.* 1. Неоднаково, по-різному. [М а г і с т р:] *Ви, майстре Річарде, дивіться ширше. Ваш кругозір тісний.* [Р і ч а р д:] *Магістре, ні, ми просто різно дивимось: я — вгору, а ви — навколо себе* (Л. Укр., III, 1952, 96); *Умів* [Захар] *з кожним чоловіком балакати різно, .. то якось масляно, то гостро, коротко, довго, уперто* (Григ., Вибр., 1959, 154); *Коли приходив хто і питався: «Що це за молодичка?», газдиня відповідала різно: одним казала, що се з Білоберезки жінка, другим — що з Річки, як кому* (Хотк., II, 1966, 168).

2. Різноманітно, по-всякому. — *От, бігма, не зачіпав би,— думав він собі не раз,— хоч нехай би й різно називала* (Л. Укр., III, 1952, 637); *Входять озброєні, хто з гвинтівками, хто з берданками, різно одягнені чоловік п'ятнадцять* (Корн., I, 1955, 162).

3. У різні сторони, порізно. *Та ой, ви, тучі громовії, розійдіться різно,— Та прийди, прийди, мій миленький, хоч не рано — пізно* (Укр.. лір. пісні, 1958, 157); *Їдуть, їдуть, врешті бачать, — Три дороги розійшлися, Тут розстались три старшини, Кожний різно подалися...* (Л. Укр., I, 1951, 375); // Окремо, не разом. *Цілий день вони робили — зрідка укупі, в одній господі, сливе завсіди різно, по різних господах* (Вовчок, I, 1955, 314); — *Ми не довго будемо різно; там год — як часиночка... Бачите, я не жалкую за вами... бо скоро побачимось* (Кв.-Осн., II, 1956, 86).

РІЗНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **рі́зний** у 1 знач., напр.: р і з н о з і́ л л я, р і з н о к о п и́ т н і с т ь; у 2 знач., напр.: р і з н о к о р е н е́ в и й, р і з н о н а ц і о н а́ л ь н и й; у 3 знач., напр.: р і з н о г а л у з е́ в и й, р і з н о з в у́ ч н и й, р і з н о м а ї́ т и й.

РІЗНОБА́РВНИЙ, а, е. 1. Який має неоднаковий колір, різне забарвлення; різнокольоровий. *Понад ставом — панський парк, у ньому алеї, білим піском посипані, клумби з різнобарвними квітами* (Вас., Незібр. тв., 1941, 159); *Різнобарвні молюски своїм тілом цяцькува-*

ли підводні скелі (Коцюб., II, 1955, 300); *По дорозі їм зустрівся павич з пишним, різнобарвним хвостом* (Трубл., Мандр., 1938, 69).

2. *перен.* Який відрізняється один від одного змістом, формою, виявом; різноманітний. *Анюта Захарова жила в якійсь великій радості; дні проходили такі різнобарвні, повнокровні!* (Донч., II, 1956, 126); // Неоднаковий за своїм складом. *Як воркування горлички над щастям минулим, заспівали звуки і понеслися... над цею різнобарвною товпою, над суддями, ксьондзами, катом* (Хотк., II, 1966, 294); *Широкий світ народного життя, різнобарвна і повнозвучна стихія фольклору все більш владно входили* [наприкінці XVIII — на початку XIX ст.] *в літературу* (Рад. літ-во, 8, 1966, 38).

РІЗНОБА́РВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **різнобáрвний.** *Радянським читачам, глядачам не заважає різномовність, різнобарвність літератур і мистецтв соціалістичних націй* (Мист., 4, 1965, 1).

РІЗНОБА́РВНО. Присл. до **різнобáрвний.** *Лиш бігжать телеграфні стовпи, різнобарвно міняється даль...* (Сос., I, 1957, 492).

РІЗНОБА́РВ'Я, я, *с., рідко.* Те саме, що **різнобáрвність.** *А Христина біля нього* [Микити], *що тобі Наталка Полтавка. У ніжному віночку, у запасці картатій, жовтих чобітках, а за блискучим намистом та різнобарв'ям стрічок і плисової корсетки не видно* (Збан., Переджнив'я, 1960, 410).

РІЗНОБІ́Й, бóю, *ч.* Відсутність єдності, злагодженості, порядку і т. ін., неузгодженість у чому-небудь. *Здійснення заходів, спрямованих на впорядкування заробітної плати, сприяло подоланню багатьох недоліків. В значній мірі було ліквідовано різнобій у тарифних ставках* (Ком. Укр., 7, 1965, 44); * Образно. *Андрій чув, як здалека долітав різнобій голосів, безтямне реготання* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 28).

РІЗНОБІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який охоплює різні сторони життя, дійсності; багатогранний змістом, значенням; різносторонній. *Марксизм є надзвичайно глибоке й різнобічне вчення* (Ленін, 34, 1973, 394); *Організація навчання — дуже різнобічний і відповідальний процес* (Рад. Укр., 12. XI 1948, 1); *Різнобічним було обдарування Михайла Петровича Старицького — корифея української сцени, видатного поета, прозаїка, драматурга, перекладача* (Мист., 1, 1966, 39).

2. Який має різноманітні інтереси, здібності, знання; // Який свідчить про різноманітність чиїхось інтересів, здібностей, знань. *Ім'я і різнобічна творчість академіка Агатангела Юхимовича Кримського мало відомі сучасному читачеві* (Літ. Укр., 19.X 1965, 2).

РІЗНОБІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **різнобі́чний.** *Широко відомі бурхлива енергія, самовіддана любов до сценічного мистецтва і різнобічність обдарування митця* [В. С. Василька] (Мист., 3, 1963, 34).

РІЗНОБІ́ЧНО. Присл. до **різнобі́чний.** *М. Гулак був різнобічно освіченою людиною, педагогом великої ерудиції, знавцем стародавніх і нових мов, російської і світової літератур* (Літ. газ., 6. I 1955, 4).

РІЗНО́ВИД, у, *ч.* 1. Окремий вид якої -небудь загальної категорії, типу, явища і т. ін. *У творчості М. В. Лисенка ми знаходимо майже всі жанрові різновиди опери, причому більшість з них з'явилася в українській музиці завдяки йому* (Укр. клас. опера, 1957, 158); *Найпопулярніший вид спорту — футбол — породив чимало різновидів: гандбол, пушбол, регбі, водне поло, баскетбол і навіть мотобол* (Літ. Укр., 27.VIII 1965, 4).

2. У біології — група окремих представників у межах одного виду, що відрізняються певними особливостями від інших представників того самого виду; // Представник такої групи. *У Судані живе особливий різновид сома. Під час 10-місячного бездощового періоду, коли висихають ріки та озера, сом поселяється в земляних нірках* (Веч. Київ, 1.XI 1967, 4).

РІЗНОВИ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **різно́вид.** *Сосиски і сардельки — це різновидність варених ковбас* (Укр. страви, 1957, 80); *Несподівана радість чекала тут на експедицію. На острові, де, здавалося, ще ніколи не ступала людина, водилися сайгаки, різновидність антилоп* (Тулуб, В степу.., 1964, 288).

РІЗНОВИСО́КИЙ, а, е, *спорт.* Який має неоднакову висоту. *Для жінок виключені деякі вправи з програми спортивної гімнастики і спеціально введено вправи на різновисоких брусах, які полегшують тренування* (Фіз. вихов.., 1954, 17).

РІЗНОВІДМІ́НЮВАНИЙ, а, е, *грам.* Який становить виняток з нормального типу відмінювання і відмінюється за різними типами відмін чи дієвідмін.

РІЗНОВІКОВИ́Й, а́, е́. Неоднаковий за віком. *В обслідуваному заляганні виявлено решткн щонайменше шести різновікових тварин* (Наука.., 2, 1966, 19); // Який складається з неоднакових за віком осіб. *Повітря — сам світ, сам жар. Наче золотою сіткою оповито майдан, коло, музик, різнобарвну і різновікову юрму глядачів* (Коцюб., I, 1955, 232).

РІЗНОГЛИБИ́ННИЙ, а, е. Зробл., здійснений і т. ін. на різній глибині; неоднаковий за глибиною. *Встановлено, що найкращі результати дають пошарові (різноглибинні) міжрядні обробітки* (Колг. Укр., 1. 1957, 11); *При обробітку грунту.. протягом трьох років впроваджуємо різноглибинну систему оранки* (Хлібороб Укр., 4, 1968, 18); // Признач. для різних глибин.

РІЗНОГОЛО́СИЙ, а, е. 1. Який відрізняється від іншого (інших) своєрідним голосом, звучанням. *У телеграфних дротах борсався вітер, а стовпи гуділи десятками різноголосих гудочків* (Панч, I, 1956, 308); *Перекликались різноголосими сиренами автомашини* (Жур., Вечір.., 1958, 398).

2. Який звучить на різні голоси. *По майдану з краю в край покотилося різноголосе, гучне «ура»* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 355); *У залі стояв безладний різноголосий і різноязикий гомін* (Кол., Терен.., 1959, 179); // Негармонійний, незлагоджений (про спів, розмову і т. ін.).

РІЗНОГОЛО́СИТИ, о́шу, о́сиш, *недок., рідко.* Співати, звучати негармонійно, незлагоджено.

РІЗНОГОЛО́СИЦЯ, і, *ж.* 1. Незлагодженість голосів, звуків. *Старшокласники відповіли* [на привітання] *голосно й одностайно, лише в шеренгах новаків прозвучала різноголосиця* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 38); // Голоси, мова, що звучать по-різному, на різні лади; безладний шум. *Демонстрації втишиться різноголосиця* (Мал., Полудень.., 1960, 40).

2. *перен.* Відсутність єдності, одностайності в поглядах, думках, діях і т. ін. *Незважаючи на кустарництво в організаціях і різноголосицю керівників, соціал-демократичний рух у Росії зростав і ширився* (Ком. Укр., 1, 1965, 34).

РІЗНОГОЛО́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **різноголо́сий.**

РІЗНОГОЛО́СО. Присл. до **різноголо́сий.** *Різноголосо гавкали собаки, чувся протяжний жалібний крик* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 56); — *Я ще як малим був, то, бувало, пожену корову пасти, а сам сяду на землю, притулюсь вухом до телеграфного стовпа, слухаю, як він гуде різноголосо, і мрію* (Ткач, Плем'я.., 1961, 76); — *Хай живе свобода, друзі!* — *привітався він тремтячим голосом. Йому відповіли нескладно, різноголосо* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 92).

РІЗНОГОЛÓССЯ, я, *с.* Негармонійний, незлагоджений спів; // Голоси, звуки, мова, що звучать на різні лади. *Усівся* [Максим] *напроти Орини і завеслував до острівця, звідки розкочувалось над водою пташине різноголосся* (Стельмах, I, 1962, 433); *З вогневої, з-поміж радісного різноголосся солдатських басів несподівано виділився дівочий голос* (Гончар, III, 1959, 394).

РІЗНОЖÁНРОВИЙ, а, е. Який належить до різних жанрів. *В своїй художній реалістичній творчості, яка представлена різножанровими оригінальними творами, Федькович стояв на грунті живої народної мови* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 323).

РІЗНОЖÁНРОВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **різножáнровий.** *Коли ми говоримо про різножанровість кіно, то завжди відводимо одне з першорядних місць любимому народом жанрові — кінокомедії* (Мист., 5, 1963, 20).

РІЗНОЗНÁЧНИЙ, а, е. Який відрізняється один від одного значенням, має інше значення.

РІЗНОЙМÉННИЙ, а, е. 1. Який має іншу назву або інше ім'я, ніж хто-, що-небудь.

2. *спец.* Який несе або має протилежні заряди. *Заряджені різнойменними зарядами (каучукова й скляна палички) — притягуються* (Фізика, II, 1957, 83).

РІЗНОЙМÉННО. Присл. до **різноймéнний.** *Як вважають вчені, смерчі виникають при взаємодії різнойменно заряджених грозових хмар, що розташовані одна від одної на віддалі приблизно 1,5—2 км* (Знання.., 4, 1967, 28).

РІЗНОКАЛÍБЕРНИЙ, а, е. 1. Який відрізняється один від одного калібром. *Міни, різнокаліберні снаряди довбали землю* (Трип., Дорога.., 1945, 40).

2. *перен., розм.* Неоднаковий, різноманітний за розміром, формою, звучанням і т. ін. *Тося вже винесла на терасу цілу купу різнокаліберних книжок* (Смолич, I, 1947, 139); *Зібралася молодь на вечірку.. Воркоче на столі самовар. Різнокаліберні чашки, склянки* (Ю. Янов., I, 1954, 176); *Різнокаліберні численні голоси батарей незабаром з'єдналися в суцільний залізний гул* (Гончар, III, 1959, 415); // Який відрізняється один від одного внутрішніми якостями, властивостями (про людей). *Різнокаліберні люди; Різнокаліберне товариство.*

РІЗНОКАЛÍБЕРНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **різнокалíберний.**

РІЗНОКВÍТТЯ, я, *с., рідко.* Різноманітність квітів. *Там, далеко-далеко, звідки вона приїхала, о цій порі степ, осяяний першими променями сонця, струшує з себе росяні тендітні покривала, міниться яскравими барвами різноквіття, мерехтить голубою далиною* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 163).

РІЗНОКÓЛІРНИЙ, а, е. Який має неоднаковий з іншим колір; пофарбований у різні кольори. *Через усю кімнату, від дверей до вікон, простягся легенький ланцюжок, зроблений з різноколірного паперу* (Донч., II, 1956, 436); *Крейсери і лінкори з різноколірними прапорами терміново знімалися з якорів* (Собко, Скеля.., 1961, 62).

РІЗНОКÓЛІРНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **різнокóлірний.**

РІЗНОКОЛЬОРÓВИЙ, а, е. Те саме, що **різнобáрвний** 1. *Простягнуся де-небудь на траві, котра, що твій килим квітчастий,.. горить на сонці різнокольоровими квітами, задивлюся на чудову далину* (Коцюб., I, 1955, 466); *Ліс стояв різнокольоровий, барвистий. Жовте, червоне, руде листя заквітчувало дерева, і дерева красувались одне перед одним* (Ів., Ліс. казки, 1954, 27).

РІЗНОКОЛЬОРÓВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **різнокольорóвий.**

РІЗНОЛИ́ЦЬКИЙ, а, е, *книжн.* Різноманітний за національністю, родом занять і т. ін. *Ще більше вогнів спалахує праворуч — там, де живуть воєводи й бояри, а далі за ними до Перевесищанської стіни — купці, ремісники княжі й боярські, кузнеці* [ковалі] *різноликі* (Скл., Святослав, 1959, 304); *Люди повинні бути пильними, знати обличчя свого жорстокого ворога* [імперіалізму] *і його різноликих збройносців, уміти розпізнавати їх хитрі наміри* (Мельн., Обличчя.., 1960, 10).

РІЗНОЛИ́СТИЙ, а, е, *бот.* Який має листя різної форми. *Здрастуй, ліс, зелений ліс!.. Бачили верхів'я твоїх дерев, як плавав він* [дід] *у далекому морі, і кивали йому різнолисті ясені головами* (Ів., Вел. очі, 1956, 125); *Дика різнолиста тополя досягає тут* [в ущелині] *шестиметрової висоти* (Рад. Укр., 17.III 1968, 1).

РІЗНОМАНІ́ТИ, і́чу, і́тиш, *недок., перех.* Робити що-небудь різноманітним. *Гарніри до м'ясних і рибних других страв треба різноманітити протягом тижня* (Укр. страви, 1957, 31); *Білі плями будівель, розкиданих по цілій долині,— де окремими цяточками, де густими сузір'ями,— чарівно різноманітили пейзаж* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 333).

РІЗНОМАНІ́ТИТИСЯ, иться, *недок.* Ставати, бути різноманітним.

РІЗНОМАНІ́ТНИЙ, а, е. 1. Неоднаковий з іншим, несхожий на інше чим-небудь; різний. *Він обіцяв показати інтересні досліди над щепленням рослин і культивуванням різноманітних тварин* (Смолич, I, 1958, 77); *Різноманітні думки кружляли в моїй голові, не знаходячи відповіді* (Досв., Вибр., 1959, 410); // Який складається з неоднакових, несхожих один на одного предметів, осіб і т. ін. *Не була то вже перша вечірка, яку вони справляли, але перша, на яку запрошено таке численне й різноманітне товариство* (Фр., VI, 1951, 205); *Відтоді, як Соя став керувати шахтою, він нагадував їй диригента великого і різноманітного оркестру, бо всі слухалися кожного його слова, як найменшого помаху чарівної диригентської палички* (Ткач, Плем'я.., 1961, 131).

2. Сповнений багатства, неоднорідний за змістом, формою і т. ін.; багатогранний. *Творчість безмежна і різноманітна, як різноманітне й безмежне в своєму переможному розвитку життя нашого великого соціалістичного суспільства* (Довж., I, 1958, 20); *Його різноманітний талант з силою виявився на наших очах у галузі мистецтва* (Донч., VI, 1957, 45); *Всесвіт великий і різноманітний: одні тіла перебувають в стані плазми, другі в стані закам'янілості* (Гончар, Тронка, 1963, 114).

РІЗНОМАНІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **різноманíтний.** *Михайло Михайлович просто вражений різноманітністю й химерністю барв виловленої риби* (Сміл., Крила, 1954, 133); *Від різноманітності одягу аж рябіло в очах* (Смолич, V, 1959, 691); *Різноманітність тем, сюжетів, мотивів, настроїв у творчості Франка справді дивовижна* (Рильський, III, 1956, 267); *Серед пригод, які вносили різноманітність у наш побут, були наїзди Рабиновичевого батька* (Еллан, II, 1958, 33); *За лісовими запасами, а також за різноманітністю і цінністю видів дерев СРСР займає перше місце в світі* (Стол.-буд. справа, 1957, 7).

РІЗНОМАНІ́ТНО. Присл. до **різноманíтний.** *Озброєні були дворяни дуже різноманітно* (Іст. СРСР, I, 1956, 178); *Життєвий шлях людей у романі показується всебічно і різноманітно* (Укр. літ., 9, 1957, 62).

РІЗНОМАНІ́ТТЯ, я, *с.* Те саме, що **різноманíтність.** *Піщана поземка світлими мечами заклинювалась у ріллю,— це вносило певне різноманіття у надто широку масну смугу зораного поля* (Вол., Дні.., 1958, 55);

Вміння користуватися різноманіттям жанрів пропаганди і агітації, усної і друкованої, залежить від рівня майстерності літератора (Наука.., 2, 1966, 56).

РІЗНОМА́СТИЙ, а, е. 1. Який відрізняється від іншого (інших) мастю. *Біля віконець кількох хат юрмились різномасті голуби* (Ряб., Золототисячник, 1948, 144); // Який складається з тварин або птахів різної, неоднакової масті. *Микола, як ось і зараз, годував голубів. Ми не зводили очей з рухливої різномастої купки птахів* (Збан., Мор. чайка, 1959, 242); *На вулиці лунко ляснув прядив'яний батіг пастуха, замукала різномаста череда* (Стельмах, І, 1962, 514).

2. *перен., розм.* Який відрізняється від іншого (інших) формою, змістом, кольором, складом, виглядом і т. ін.; різної форми, різного змісту, кольору, вигляду і т. ін. *Комуністична партія, відбиваючи атаки різномастих ворогів ленінізму, впевнено вела країну вперед* (Поезія.., 1956, 147); *Разом з чубами мовби летять у небуття якісь знаки їхніх індивідуальностей, те, що робило їх* [студентів] *не схожими між собою.. Замість різномастих чубів тепер одні голі, зведені старшиною до стандарту лоби* (Гончар, Людина.., 1960, 62); *Сміються полісовщики,.. а на їхніх поясах гойдаються різномасті бомби і гранати* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 130); // Який складається з осіб або предметів, різних за виглядом, формою, кольором і т. ін. *Хоч і дуже різномастою та зеленою була Ярошенкова армія, але дисципліну шанувала* (Речм., Весн. грози, 1961, 306).

РІЗНОМА́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **різномáстий.**

РІЗНОМО́ВНИЙ, а, е. Який розмовляє відмінною від іншого (інших) мовою. *Мигтливо освітлюють свічі розталі Гостей різномовних розгуляний тлум* (Бажан, Роки, 1957, 276); *Всіма мовами радянських народів виходять у нас тепер як в оригіналі, так і в перекладах, тисячі книг: різномовних, але однодумних співців соціалістичної Батьківщини* (Тич., III, 1957, 444); // Який складається з людей, що розмовляють різними мовами. *Добросельський мовчки, з цікавістю прислухався до різномовного товариства* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 206); *Різномовна юрба заповняла порт, де пахтіло мускусом, виноградним вином, солоною рибою, ваніллю, смоленим канатом і фруктами* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 188); // Який належить людям, що розмовляють різними мовами. *На вулицях почувся різномовний говір представників кіномистецтва з усіх п'яти континентів* (Мист., 5, 1961, 30); // Написаний відмінною від іншого (інших) мовою.

РІЗНОМО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **різномо́вний.** *Науковців вражає дивовижна різномовність горців Паміру. Тут налічується кілька десятків мов, наріч і діалектів* (Знання.., 8, 1969, 28); *Радянським читачам, глядачам не заважає різномовність, різнобарвність літератур і мистецтв соціалістичних націй* (Мист., 4, 1965, 1).

РІЗНООКИЙ, а, е. Який має різні, неоднакові очі.

РІЗНОПЕ́РИЙ, а, е. Який має пір'я різного, неоднакового забарвлення або відрізняється один від одного опереннням. *Кури різнопері по всьому дворищу розбрелися* (Вовчок, І, 1955, 216); *Шумувала весна навкруги, але Ягор не помічав ні перших пухнастих листочків на дереві, не чув різноперих птахів* (Коп., Вибр., 1953, 434).

РІЗНОПЛА́НОВИЙ, а, е. Який розглядається, створюється і т. ін. в різних планах. *Поема Тичини* [«Псалом залізу»] *— твір філософського звучання, плід глибоких роздумів поета над подіями свого часу. Різнопланový, багатий смисловими відтінками і центральний його образ — образ «псалма» залізу* (Поезія.., 1956, 93).

РІЗНОПЛЕМІ́ННИЙ, а, е. Який належить не до одного племені, народу. *Недалеко звідси починаються землі полігона, де живуть своїм таємничим життям ті різноплемінні хлопці-солдати, з якими Гриня Мамайчук час від часу зустрічається на полі радгоспного стадіону* (Гончар, Тронка, 1963, 121); // Який складається з різних племен, народів або їхніх представників. *Різноплемінна і різноязична велика армія* [Наполеона] *з перших же днів кампанії втрачала дисципліну і загрожувала обернутися на велику банду* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 89); *Жваві торгові стосунки як з західноєвропейськими країнами, так і з Придніпров'ям сприяли зростанню міст з різноплемінним торговим і ремісничим населенням* (Іст. СРСР, І, 1956, 58).

РІЗНОПЛЕМІ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **різноплемі́нний.** *Різноплемінність етнічного складу в ті часи, складність синхронізації окремих культур і багато інших труднощів стоять ще на шляху вивчення епохи бронзи на Україні* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 117).

РІЗНОРІ́ДНИЙ, а, е. Який відрізняється від іншого (інших) ознаками, властивостями, змістом і т. ін.; різний. *Вони* [циганки] *їздили по селах, жебрали .. і виладновували увечері з гарби таку силу різнорідних речей, що трудно було вірити, аби всі вони дісталисъ з доброї волі милосердних людей* (Коцюб., І, 1955, 371); *Невдачі виїзду до Львова не могли обійтись без різнорідного сусідського поговору* (Кобр., Вибр., 1954, 92); *В голові проносились якісь думки, серце бентежили різнорідні почуття* (Гур., Життя.., 1954, 349); *Можна порівнювати між собою.. маси різнорідних тіл, наприклад, масу куска чавуну з масою склянки води* (Фізика, II, 1957, 30); // Неодноманітний за складом. *Цей альманах* [«Дністрянка»] *ще різнорідний; у ньому згуртувалися під одним дахом люди, які через десять років розійшлися* (Фр., XVI, 1955, 119).

РІЗНОРІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **різнорі́дний.** *Ми радувалися тій різнорідності тонів і форм, тому багатству мотивів і тій життєвій правді, що виявляються в наших новіших поезіях* (Фр., XVI, 1955, 333).

РІЗНОРІ́ДНО. Присл. до **різнорі́дний.**

РІЗНОРО́БОЧА, чої, *ж.* Жін. до **різнороб**о́чий. *Після стана дівчина переходить на будівництво слябінга.. Різноробоча, бетонниця,.. арматурниця. Всюди невтомна, завжди красива* (Роб. газ., 22.III 1962. 2).

РІЗНОРОБО́ЧИЙ, чого, *ч.* Те саме, що **різнорóб.** *Робота* [на Каховській гідростанції] *не дуже тяжка, скоріше вона легка. В основному це керування машинами. Так звані різноробочі теж працюють без надриву* (Довж., III, 1960, 510).

РІЗНОСКЛАДО́ВИЙ, а, е, *лінгв., літ.* Рядки якого мають неоднакову кількість складів. *«27-ме січня»* [М. Бажана] *написано.. розмовним, тонічним, різноскладовим віршем* (Рад. літ-во, 5, 1964, 53).

РІЗНОСТАТЕ́ВИЙ, а, е. Який відрізняється від іншого (інших) статтю. *Комахи, за небагатьма винятками, різностатеві: є самці і самиці* (Захист рослин.., 1952, 28); *Річкові раки різностатеві* (Зоол., 1957, 39).

РІЗНОСТИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який відрізняється від іншого (інших) стилем; різноманітний за стилем. *Театральний реквізит з різних спектаклів: різностильні*

стільці, канапи, столи, люстра (Лев., Нові п'єси, 1956, 66); *Ми стоїмо на невеличкому, оточеному різностильними будинками, майданчику Старого міста* (Літ. Укр., 18.VIII 1967, 4).

РІЗНОСТИ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **різности́льний.**

РІЗНОСТИЛЬОВИ́Й, а́, е́. Те саме, що **різности́льний.** *Якщо говорити про словниковий запас мови поезій Франка, то він у межах теми і жанру дуже багатий і різностильовий* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958. 510).

РІЗНОСТИЛЬО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **різностильови́й.** *Різностильовість можна розглядати як звичайну режисерську недоробку, недостатню вимогливість постановника у виборі прийомів* (Мист., 4, 1964, 11).

РІЗНОСТО́ПНИЙ, а, е, *літ.* Який характеризується неоднаковою кількістю змінюваних без певного правильного чергування стоп у рядках. *Своїми байками Гребінка ввів і закріпив в українській літературі криловський віршовий розмір — різностопний ямб, який згодом використовував у своїй творчості і Л. Глібов* (Іст. укр. літ., I, 1954, 183); *Різностопний вірш.*

РІЗНОСТОРО́ННІЙ, я, є. 1. Який охоплює різні сторони життя, діяльності, знання і т. ін.; багатогранний за змістом, значенням; різнобічний. *Чим ширший, різносторонніший буде круг його* [поета] *інтересів, чим багатший скарб його спостережень і почувань, тим більшим талантом будемо його вважати* (Фр., XVI, 1955, 250); *Борючись з бідою й не маючи часто-густо чого їсти, Франко з дивною енергією проявляє різносторонню діяльність на всіх шляхах літератури* (Коцюб., III, 1956, 34); *Як і Салтиков, Ів. Білик вважав, що складне завдання широкого і різностороннього зображення переформеної дійсності під силу романові нового типу, в якому перед читачем постане широка картина сучасності* (Рад. літ-во, 8, 1965, 54); // Різноманітний у своєму прояві. *Все своє життя, весь свій могутній різносторонній геній художника і поета, мислителя і борця Шевченко присвятив служінню народові, з надр якого він вийшов* (Ком. Укр., 2, 1961, 51).

2. Який має різноманітні інтереси, здібності, знання. *М. Максимович, феноменально різносторонній і глибокий вчений, літератор, стоїть в ряду найбільш універсальних мислителів не тільки України і Росії, а й всієї Європи* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 117).

3. *мат.* Сторони якого мають різну, неоднакову довжину. *Відносно довжини сторін вони* [трикутники] *бувають: різносторонні.., коли всі сторони різної довжини, і рівнобедрені* (Геом., I, 1956, 20).

РІЗНОСТОРО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **різносторо́нній.** *Різносторонність художнього зображення людського характеру небагато буде варта, коли митець не виявить разом з нею того соціального, ідейного, духовного стрижня, яким визначається суть даної особистості* (Про багатство л-ри, 1959, 33); *Різносторонність таланту Кропивницького особливо розкривається у виставі «Доки сонце зійде»* (Збірник про Кроп., 1955, 186).

РІЗНОСТОРО́ННЬО. Присл. до **різносторо́нній** 1, 2.

РІЗНОТИ́ПНИЙ, а, е. Який відрізняється від іншого (інших) типом. *Народності неслов'янські, звичайно, за загальними законами мовного контакту різнотипних мов, могли залишити в складі української мови на Київщині сліди свого впливу лише в дуже обмеженій сфері — в лексиці деяких побутових понять* (Мовозн., XIII, 1955, 43); *Ідею про об'єктивну закономірність і історичну неминучість співіснування різнотипних державних систем В. І. Ленін висунув і науково обґрунтував ще до перемоги Жовтневої революції* (Ком. Укр., 3, 1960, 23).

РІЗНОТИ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **різноти́пний.**

РІЗНОТО́ННИЙ, а, е. Який відрізняється від іншого (інших) тоном, звучанням. *Легенький, теплий вітерець доносив цілу гаму різнотонних звуків* (Кач., Вибр., 1947, 44); *Струмує вода, безліч ключів б'є, чистих, різнотонних, що зливаються в єдину, тиху й співучу музику води* (Гончар, Тронка, 1963, 171); // Створюваний звуками різних, неоднакових тонів. *Ховаючи голову в сніг, я чую, як повітря наповнюється різнотонним вигуком* (Багмут, Записки.., 1961, 113).

РІЗНОТО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **різното́нний.**

РІЗНОТРА́В'Я, я, *с., збірн.* 1. Різноманітні трави, що ростуть упереміжку. *Дикі маки цвітуть і за один день осипаються, ніби червоні вогники спалахують і зразу зникають то тут, то там у пишному різнотрав'ї* (Собко, Срібний корабель, 1951, 253); *Високе густе різнотрав'я бризкало дрібною росою* (М. Ол., Леся, 1960, 79).

2. *спец.* Група кормових трав'янистих рослин, крім злаків, осок, ситників та бобових. *Поряд з силосуванням кукурудзи, люпину, інших культур треба подбати про силосування гички цукрових буряків, картоплиння, різнотрав'я* (Колг. Укр., 9, 1962, 16); *Частину його* [силосу] *вже закладено з жита, озимої пшениці, різнотрав'я* (Рад. Укр., 1.VIII 1958, 1).

РІЗНОХАРА́КТЕРНИЙ, а, е. 1. Який відрізняється від іншого (інших) характером, рисами вдачі.

2. *театр.* Який відтворює різні характери, типи людей. *Різнохарактерна роль; Різнохарактерний актор.*

3. Який має неоднакові з іншим (іншими) ознаки, властивості; різний. *Часто танець перетворюють у немудру мозаїку різнохарактерних танцювальних рухів, запозичених у різних за змістом танців* (Укр. нар. танці, 1969, 29).

РІЗНОХАРА́КТЕРНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **різнохара́ктерний.** *Однією з найпоказовіших рис симфонічної творчості В. Борисова.. є.. цілісність тем при їх різнохарактерності* (Мист., 4, 1965, 10).

РІЗНОЦВІ́ТНИЙ, а, е, *рідко.* Стос. до різноцвіття. *В'ються по вітру стрічки дівочі різноцвітні, квітчасті* (Вовчок, I, 1955, 303).

РІЗНОЦВІ́ТТЯ, я, *с., рідко.* 1. Різноманітність кольорів, барв. *Вже розійшлися хмари і на небі з'явилося сонце, повеселішав садок, заіскрилися сніжинки коштовним різноцвіттям* (Хижняк, Тамара, 1959, 266); *Боровому здавалось — в'їжджає не в село, а в кипінь і різноцвіття весни, котра ось-ось вихлюпнеться білим цвітом* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 94).

2. *збірн.* Різноманітні рослини, що цвітуть. *Ну й різноцвіття було в мене під ногами! Самий пагорб, на якому я всівся, було вкрито жовтизною гірського в'язелю, а лядвенець, що вже одцвітав, зробився з жовтого червонастим, рожевим* (Вітч., 3, 1951, 84).

РІЗНОЧА́СНИЙ, а, е. Який здійснюється, відбувається і т. ін. в різний час, неодночасно з чим-небудь. *Перехід від капіталізму до соціалізму — не одночасний, а різночасний процес* (Ком. Укр., 9, 1961, 22).

РІЗНОЧА́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **різночасний.** *Різночасність соціалістичних революцій і неоднаковий рівень економічного й культурного розвитку в окремих країнах зумовлюють неодночасність завершення побудови соціалізму і вступу їх у період розгорнутого будівництва комунізму* (Програма КПРС, 1961, 115).

РІЗНОЧА́СНО. Присл. до **різночасний.**

РІЗНОЧИ́НЕЦЬ, нця, *ч.* У Росії кінця XVIII — початку XIX ст.— інтелігент, який був вихідцем з різних станів, перев. з дрібних урядовців недворянського походження. *Щодо нижчого шару громадянства, тобто середнього стану, воно поділилося в свою чергу на дуже багато родів і видів, між якими своєю більшістю посідають найвидніше місце так звані різночинці* (Бєлін., Вибр. статті, 1948, 24); // У XIX ст. в Росії — прогресивно настроєний інтелігент недворянського походження. *Падіння кріпосного права викликало появу різночинця, як головного, масового діяча і визвольного руху взагалі і демократичної, безцензурної преси зокрема* (Ленін, 25, 1972, 91); *В поемі «Белинский»* [М. О. Некрасова] *вперше в російській літературі показаний різночинець як справжній герой громадського життя, непримиренний викривач кріпосництва, сміливий провісник свободи* (Літ. газ., 27. I 1955, 4).

РІЗНОЧИ́ННИЙ, а, е. Стос. до різночинця. *Те, що не під силу було зробити російським дворянським інтелігентам — погодити слово з ділом,— виявилось під силу вихідцю з плебейського, різночинного середовища — Базарову* (Рад. літ-во, 3, 1957, 47); *Чорносотенній буржуазії Кропивницький продовжував протиставляти різночинну інтелігенцію з її загальнодемократичними ідеями* (Збірник про Кроп., 1955, 123); *В 40-х роках уже намічався процес переходу від першого, дворянсько-революційного, до другого, різночинного, періоду визвольного руху* (Ком. Укр., 2, 1961, 53).

РІЗНОЧИ́НСЬКИЙ, а. е. Те саме, що **різночи́нний.** *Суспільний розвиток Галичини висував тоді* [у 80-ті рр. XIX ст.] *на арену політичної боротьби нову силу — різночинську інтелігенцію* (Рад. літ-во, 3, 1957, 75); *В. І. Ленін вказував, що падіння кріпосного права викликало появу різночинця як головного, масового діяча визвольного руху. Почався, за визначенням В. І. Леніна, другий період визвольного руху в Росії, період різночинський, або буржуазно-демократичний* (Укр. літ., 9, 1957, 5).

РІЗНОЧИТА́ННЯ, я, *с., спец.* Варіант основного тексту писаного твору або його частини. *Я маю її* [пісню] *в двох відмінних варіантах. У першому: «Ой ти старий дідуга, ізогнувся, як дуга..». В другому, при тотожності мелодії, маємо певне текстове різночитання, а саме: «Ой ти старий дідуган, ізігнувся, як дуга...»* (Вол., Місячне срібло, 1961, 28); *Деякі копії* [«Сну» Т. Г. Шевченка] *.. не збереглися і відомі лише з описів, але, маючи основний текст і окремі різночитання з втраченого списку, можна реконструювати той чи інший список у повному обсязі* (Рад. літ-во, 3, 1964, 51).

РІЗНОШЕ́РСТИЙ, а, е. 1. Який відрізняється від іншого (інших) забарвленням шерсті; // Який складається з неоднакових за забарвленням шерсті тварин. *Після війни в цюрюпинських колгоспах і радгоспах були дрібні і в повному розумінні слова різношерсті отари овець* (Рад. Укр., 2.III 1961, 2).

2. Який складається з різних, неоднакових в якому-небудь відношенні людей. *Художня рада, звичайно, різношерста: представники.. Будинку моделей, баз і торговельних установ* (Вітч., 10, 1963, 95).

3. *перен., розм.* Несхожий один на одного якимись ознаками, рисами, властивостями; різноманітний. *Цілими днями рибалив* [Проць].. *або брів до містечка на базар і, не маючи що продати, прислухався до різношерстих базарних розмов* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 44); *Українські робітники й селяни в 1917—1918 роках розгромили тих, хто експортував на Україну різномасту й різношерсту контрреволюцію* (Рад. літ-во, 2, 1963, 40).

РІЗНОШЕ́РСТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **різноше́рстий.**

РІЗНОЯ́КІСНИЙ, а, е. Який відрізняється від іншого (інших) якістю. *Органи і клітини в межах однієї рослини можуть відрізнятися за своєю природою, тобто вони можуть бути генетично різноякісними* (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 20).

РІЗНОЯ́КІСНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **різноя́кісний.** *Щеплення додаткових коренів у плодових культур штучно створює різноякісність, підвищує життєвість і ріст рослин* (Наука.., 10, 1960, 35); *Ч. Дарвін перший звернув серйозну увагу на проблему різноякісності органів, тканин і клітин у рослин* (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 19).

РІЗНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех. і без додатка.* 1. Однокр. до **рі́зати** 1—3, 5—13. *Іван взяв хижака лівою рукою за довгу зубасту морду.. і легко різнув ножем по м'якій сріблястій шиї* (Кол., Терен.., 1959, 39); *Крізь голе галуззя вдалині різнув очі свіжою синню великий, під бляхою, дім Варчуків, неначе втиснутий у вигнуте півколо лісу* (Стельмах, II, 1962, 365); *В залі затихло. Музика різнула мазура. Серця всім підстрибнули живим сріблом* (Мик., II, 1957, 60); — *Та коли б! — гірко промовила та* [Христя].— *Що коли б? — спитався Кирило. — Утопитись? — Атож! — різнула Христя, утираючи сльозу* (Мирний, III, 1965, 68).

◇ **Різну́ти по се́рцю** *див.* **се́рце.**

2. *фам.* Сильно вдарити кого-небудь. *Погнавшись за Грицьком, він замахнувся лозиною, щоб влучити по плечах, а різнув по уху* (Вас., Вибр., 1954, 98).

РІЗНЯ́, і́, *ж.* 1. *розм., рідко.* Дія за знач. **рі́зати** 2 і **рі́затися** 2.

2. Масове знищення, вбивство людей. *Один тільки хлопчина майже чудом переховався за комином і розповів потім про різню* (Фр., I, 1955, 366); *Найспритнішого нунція Комулея папа заслав за Дунай, за Дністер, щоби благословити різню між людьми* (Ле, Наливайко, 1957, 163); // Рукопашний бій з застосуванням холодної зброї. [О л е к с і й:] *Навіщо людині у звіра обертатись?* [М и к и т а:] *Чуєш, Варко, яка тихоня? А глянула б ти на нього в різні... велетень, богатир!..* (Кроп., V, 1959, 508).

РІЗОНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех. і без додатка.* Підсил. до **різну́ти.** *Блискавично вихопив* [Андрійко] *з кишені ножа, різонув вірьовку, підхопив зів'ялу Тетяну Павлівну на руки* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 303); *Вода була холодна, вона так і різонула тіло* (Донч., V, 1957, 26); *Як тільки молоді підійшли до воріт, різонула троїста музика* (Бурл., О. Вересай, 1959, 172); *От раз в перепалці.. різонула Тимосі: — Ви бушуєте, поки нема мого Антося, а хай-но приїде, то дасть він вам гарту!* (Свидн., Люборацькі, 1955, 193); *Передній з розгону Павла нагайкою по спині різонув, хлопець аж вигнувся...* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 120).

◇ **Різону́ти по се́рцю** *див.* **се́рце.**

РІ́ЗОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **рі́зка** 1. *А хто на хуторі розсаджує садок, Дорідні вишеньки кохає, І ножиком кривим до яблуньок, грушок, Спиливши, різочки щепляє* [щепить] (Бор., Тв., 1957, 58); *Іноді таки й різочкою добре повчить* [вітчим Левка], *та й закаже, щоб не жалувався Горпині* (Кв.-Осн., II, 1956, 256).

РІЗУ́ХА, и, *ж.* (*Najas* L.). Трав'яниста водяна рослина з зубчастими листками. *То в одному, то в другому місці виступали голубі озерця, навколо яких уціліла лепеха та різуха* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 206).

РІЗУ́ЧИЙ, а, е, *розм.* 1. Яким можна різати або який може порізати. *Він побачив, що Бутень* [тур] *навпереміну пожовує то молоді гіллячки, то якусь різучу траву* (Загреб., Диво, 1968, 64); *Різучий кремінь.*

2. Який викликає неприємні відчуття, справляє неприємне враження. *За сим разом дудка заграла.. таким тонким та різучим голосом, що аж усі здивувались* (Мирний, IV, 1955, 23); *Густий і різучий на вітрі сніг погрожував заметами* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 94); *Майор знову вмочив ногу в різучу воду й знову висмикнув її назад* (Загреб., Європа 45, 1959, 99).

РІЗЦЕТРИМÁЧ, á, *ч., техн.* Спеціальне пристосування для закріплення різця в потрібному положенні. *Різцетримач* [токарного верстата] *являє собою поворотну чотиригранну головку з пазом по всьому периметру.. У різцетримачі можна одночасно закріпити чотири різці* (Практ. з машинозн., 1957, 132).

РІЗЬ, і, *ж.* 1. *у чому.* Гострий ріжучий біль. *Він сів у сквері на лавці і сидів так довго, згорбившись, поклавши на коліна руки, відчуваючи, як щось м'яко давить його за горло і викликає різь в очах* (Тют., Вир, 1964, 197).

2. *техн.* Те саме, що **різьбá** 3. *Гвинт являє собою циліндричне тіло з різзю. Різь роблять по гвинтовій лінії* (Курс фізики, І, 1957, 97); *Для свердління невеликих отворів користуються буравчиками. Це найпростіший інструмент для свердління. Він має форму гвинтоподібного стержня конічної форми з різзю* (Стол.-буд. справа, 1957, 98).

РІЗЬБÁ, и́, *ж.* 1. Мистецтво вирізування малюнка, візерунка на якому-небудь твердому матеріалі. [Єгиптянин:] *Либонь, що я б не мури малював, різьби, малярства, будівництва вчився б* (Л. Укр., II, 1951, 245); *У шкільні роки О. Гаврилюк виявив здібності до малювання, ліплення, різьби, музики і віршування* (Іст. укр. літ., II, 1956. 611).

2. Малюнок, візерунок, вирізаний на якому-небудь твердому матеріалі. *І кожна цегла, статуя, колона, мережечка, різьба і малювання незримими устами промовляє: «Мене створив єгипетський народ»* (Л. Укр., І, 1951, 253); *Як цяцька, красувався на цегляному підмурку будинок з ганком, оторочений навкруг дерев'яною різьбою* (Стельмах, II, 1962, 367); * У порівн. *Обриси дальнього лісу, хат були чіткими, наче свіжа різьба* (Стельмах, II, 1962, 333).

3. *техн.* Гвинтова канавка на циліндричній або конічній поверхні чого-небудь. *Досить часто на токарних верстатах доводиться нарізати різьбу* (Різальні інстр.., 1959, 63); *Іван Кіндратович Степ запропонував новий пристрій для розточки внутрішньої стрічкової різьби* (Ткач, Арена, 1960, 34).

РІЗЬБÁР *див.* **різьбя́р.**

РІЗЬБÁРСТВО *див.* **різьбя́рство.**

РІЗЬБÁРСЬКИЙ *див.* **різьбя́рський.**

РІЗЬБИ́ТИ, блю́, би́ш; *мн.* різьбля́ть; *недок., перех. і без додатка.* 1. Наносити малюнок, візерунок різцем на який-небудь твердий матеріал; прикрашати щось різьбленням. *Він щодня різьбив, мережачи преловкі візерунки на тих на трьох нових стовпах* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 161); *Ще юнаком Прокіп разом з батьком різьбив наличники вікон до сільських хат* (Нар. тв. та етн., 6, 1964, 67).

2. Вирізуючи, ріжучи, створювати скульптурне зображення з якого-небудь, перев. твердого матеріалу. *У галузі дерев'яної скульптури успішно працюють лемківські майстри.. Вони різьблять птахів, звірів, часто звертаються також до сюжетних композицій з життя верховинців* (Нар. тв. та етн., 1, 1968, 60); [Меценат:] *Боги мої! Ви подивіться, друзі! Се ж тая мармурова Терпсіхора, що я купив учора від Федона!.. (До Неріси). Він різьбив із тебе?* (Л. Укр., III, 1952, 459); — *Перед вами — дві корови, теля і постать доярки; це зображення взято із камінного саркофага єгипетської прицеси Кауіт. П'ять тисячоліть тому цю урочисту прикрасу різьбив, може, найкращий скульптор країни* (Вол., Місячне срібло, 1961, 290); * Образно. *Спогади з такою ясністю різьбили, карбували минуле, наче воно стояло перед ним, як цей глухий осінній вечір...* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 680); // Обробляти поверхню твердого матеріалу, створюючи яке-небудь зображення. — *Хіба ви знаєте, як різьбити дерево? — питаю я. — Звичайно, знаю. На острові Пао я часто тільки цим і займався. Коли моя мала поїде було до сусіднього острова, я сиджу і вирізую з .. кореня її обличчя і тіло* (Ю. Янов., II, 1958, 151).

РІЗЬБИ́ТИСЯ, и́ться; *мн.* різьбля́ться; *недок.* 1. Проступати, окреслюватися, вимальовуватися на чому-небудь. *Степові могили різьбляться на сірому передсвітанковому небі* (Ю. Янов., II, 1954, 234); *В стороні від дороги лежав несхожений сніг і дорога різьбилася чорною смугою на білому* (Перв., Невигадане життя, 1958, 257); *В нього на грудях виблискував страшно перев'яззю взятий Ремінь, весь в золоті, й тонко різьбились по ньому візерунки* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 207).

2. Пас. до **різьби́ти.** *Образно. *Перші композитори Радянської України складали міцний, ідейно монолітний колектив. Їх.. щиро захоплював образ нової людини, що дедалі чіткіше різьбився найдосконалішим скульптором — вільним творчим життям* (Мист., 4, 1967, 25).

РІ́ЗЬБЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **різьби́ти.** *Ну й гарні ж київські парки.. Розкішні, неповторні, мов різьблені рукою талановитого майстра* (Дмит., Розлука, 1957, 5); *Я, пісні сповнений, не надивлюсь на них, на їхні профілі, мов різьблені з металу* (Сос., Солов. далі, 1957, 13); * Образно. *З рядків, різьблених геніальними майстрами слова, поставала велич волелюбного народу, багатство притаманних йому творчих сил, героїзм* (Грим., Син.., 1950, 184); // *у знач. прикм. На головній алеї струнка вулиця з яблунь, огороджена різьбленими гратиками* (Кучер, Зол. руки, 1948, 117); *Барвні зображення богів гарно поєднувалися з різьбленими* (Загреб., Диво, 1968, 161); *Особливий інтерес мають художні вироби з бивня мамонта — скульптурні фігурки і браслети, прикрашені різьбленим орнаментом* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 26); *І як приємно зустріти цілу вулицю, поспіль забудовану новими хатами, і зайти у високі двері через різьблений ганок* (Ю. Янов., II, 1954, 269); *Вони увійшли до великої кімнати з старовинними литовськими меблями з різьбленого нефарбованого дерева* (Загреб., Європа 45, 1959, 81).

2. *у знач. прикм.* З різкими лініями, чітко, ясно окреслений, вимальований. *Мов піраміди, вигнались ялини, до хмар знялись їх різьблені вершини* (Гонч., Вибр., 1959, 266); *У Кардаша калатало серце, коли він дивився на два-три перших різьблених листочки, що треммтіли при землі* (Жур., Звич. турботи, 1960, 10).

РІ́ЗЬБЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **різьби́ти.** *Деяку частину предметів народні майстри виготовляли для власного користування або для своєї рідні. У різьбленні цих предметів вони застосовували народний орнамент, зберігаючи таким чином давні традиції народної різьби* (Матеріали з етногр.., 1956, 4); *Запорізька народна творчість втілювалася не лише в художньому слові і в музиці. Вона відбилася в різьбленні по дереву, настінному розписі, в оздобленні зброї та речей хатнього вжитку* (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 47).

2. Мистецтво вирізування малюнка, візерунка на якому-небудь твердому матеріалі; різьба (у 1 знач.).

3. Візерунок, малюнок, вирізаний на якому-небудь твердому матеріалі. *Напередодні шлюбу з'їхалися в аул сусіди допомагати готуватися до весілля, всі в святковому чепурному вбранні, верхи на конях із сідлами, оз-*

добленими різьбленням і полірованою інкрустацією з кістки (Тулуб, В степу.., 1964, 382); *На горищі Стефан знайшов сопілку з тонким різьбленням* (Чорн., Пісні.., 1958, 47); * У порівн. *Сахновський не зводив з дівчини очей. Боком до нього стояла, профілем тонким і строгим, як різьблення* (Головко, II, 1957, 62).

РІЗЬБО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **різьба́** у 3 знач., напр.: різьбонака́тувальник, різьбонарі́зування, різьбошліфува́ння і т. ін.

РІЗЬБОВИ́Й, а́, е́. 1. Який має різьбу (у 3 знач.). *Зусилля затиску виробів у пристроях, що створюється за допомогою різьбових, ексцентрикових та інших затискачів прикладенням фізичної сили робітника, нестале* (Технол. різального інстр., 1959, 18); *Контролер ВТК перевіряє різь в отворі, вкручуючи в кожну детальку різьбову пробку* (Роб. газ., 5.III 1966, 2); // Здійснюваний за допомогою різьби. *Різьбове з'єднання.*

2. Признач. для нарізування різьби (у 3 знач.). *Досить часто на токарних верстатах доводиться нарізати різьбу. Такі операції виконують за допомогою різьбового інструмента* (Різальні інстр.., 1959, 63); *На.. додатковому супорті можна поставити прохідний, підрізний, відрізувальний, різьбовий або центрувальний різець чи свердло* (Веч. Київ, 3.X 1968, 4); // Який використовується для вимірювання або перевірки різьби. *Найпростішим інструментом, призначеним для контролю шагу різьби, є різьбовий шаблон* (Допуски.., 1958, 362); *Різьбові мікрометри із змінними вставками застосовують при перевірці середнього діаметра різьби у мітчиків* (Технол. різального інстр., 1959, 201).

РІЗЬБЯ́Р, а́, **РІЗЬБА́Р,** я́, *ч.* Майстер різьблення (у 1 знач.). *В костьолі Марії різьблений вівтар, Його змайстрував геніальний різьбар* (Дмит., Добрі сусіди, 1951, 32); *А коли вже й покрівлю вершити зачали, прийшов до мене наш різьбяр, Гнат Крикливець,.. порізьбив мені і слупи, і сволок до одежі* (Мур., Бук. повість, 1959, 38); * Образно. *Непогано було б мати в нашій літературі більше таких різьбярів, як Марко Вовчок або Коцюбинський* (Письмен. зблизька, 1958, 24).

РІЗЬБЯ́РСТВО, РІЗЬБА́РСТВО, а, *с.* 1. Мистецтво створення малюнка, візерунка, зображення на твердому матеріалі. *Гуцульське мистецтво, його орнамент використовувалися* [прихильниками «чистого мистецтва»] *поверхово: точно копіювався рисунок вишивки, різьбярства.. і переносився на глину без розуміння того, що кожний матеріал по-іншому сприймає той же елемент орнаменту* (Гуцульська кераміка, 1956, 15); *До старовинних видів українського народного мистецтва належить різьбярство, яке широко застосовувалось в архітектурі і в побуті. Про це свідчать монументальні різьблені сволоки Чернігівщини, помережані виразним геометричним орнаментом деталі архітектурних споруд Київщини* (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 35).

2. Мистецтво створення скульптурного зображення з каменю, дерева, кості і т. ін. різанням, вирізуванням. *Невелике дерев'яне погруддя Шевченка... Нехитре, напрочуд просте й скромне, виконане в безпосередній творчій манері народного різьбярства* (Мист., 2, 1961, 5); *Саме сюди, у Чорнянку, і запросив на різдвяні канікули Д. Д. Бурлюк молодого Маяковського, з яким познайомився у вересні 1911 р. в Москві, в Училищі живопису, різьбярства й зодчества* (Рад. літ-во, 4, 1963, 29).

РІЗЬБЯ́РСЬКИЙ, РІЗЬБА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **різьбя́р, різьба́р.** *Ряд художньо-промислових артілей — килимарських, різьбярських та художньої вишивки — продовжують і розвивають благородні традиції гуцульського мистецтва* (Гуцульська кераміка, 1956, 28); // Стос. до різьбярства, різьбарства. *Гната Крикливця.. я поважав і любив не так за його різьбярську майстерність, як за те, що душевний він був до трудящих людей* (Мур., Бук. повість, 1959, 104); // Признач. для різьблення (у 1 знач.). *Біля ескіза лежала невеличка колода з грушини й багато різьбярських доліт. Було видно, що скульптор займається і різьбленням* (Томч., Готель.., 1960, 141); *Гетьман сидів біля важкого стола, недоробленою люлькою в задумі стукав об нього. Поряд лежало теслярське й різьбярське начиння* (Ле, Наливайко, 1957, 400); //Зробл., вигот. різьбленням. *Клієнти, що з'їжджаються до санаторію з цілої Польщі.., залишатимуть сотні, сотні злотих у місцевого населення за ягоди, гриби, молочні продукти, різьбарські та керамічні вироби, килими та вишивки* (Вільде, Сестри.., 1958, 41).

РІЗЬОВИ́Й, а́, е́. Те саме, що **різьбови́й.** *Різьові калібри треба показати учням в натурі і ознайомити з їх маркіровкою* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 97); *Розбирання і складання різьових з'єднань. Основними інструментами, якими користуються при розбиранні і складанні цих з'єднань, є ключі і викрутки* (Автомоб., 1957, 333).

РІЙ [1], *ч.* 1. *род.* ро́ю і роя́. Сім'я бджіл або інших подібних комах, які з маткою утворюють окрему групу. *— А пасіку на кого кинемо, Свириде? Роя дожидаю, повинен рій сьогодні бути* (Мирний, I, 1954, 280); *Радіосигналізатор повідомляє про сформування нового рою у вулику* (Хлібороб Укр., 5, 1966, 47); * У порівн. *Усіх* [рідних] *одірвали від Кармеля, укинули його у візок і повезли шляхом, а все-усе село знялося, наче рій, і гудучи дивилося услід* (Вовчок, I, 1955, 362); *Громада загуділа, як рій. Кожний мав щось казати, щось вигукувати* (Коцюб., I, 1955, 114).

◇ **Ро́єм роїтися** — у масі рухатися без упину. *Школа була ще зачинена, і дзвоник не дзвонив, а дітвора, проте, купчилася коло його, роєм роїлася і гула* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 98).

2. *род.* ро́ю. Безліч літаючих комах, зграя птахів. *Задушливий пекучий день наприкінці травня. Повітря дрижить над землею розтопленим склом, і в його переплетених струменях в'ються незчисленні рої мошки та комарів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 28); // Велика кількість сніжинок, іскор і т. ін., що кружляють у повітрі. *Гралися рої сніжин довкола електричного ліхтаря на подвір'ї* (Сміл., Сашко, 1954, 249); *І раптом — іскор налітає рій. То поїзд лине з гуркотом і свистом* (Рильський, I, 1960, 201).

3. *род.* ро́ю, *перен.* Велика кількість, дуже багато кого-, чого-небудь. *Ніхто не обізвався до неї* [баби]. *Тільки вітер стукав дверима по покинутих хатах, корови блукали по дворах та гризлись собаки поміж роями сухого листу* (Коцюб., II, 1955, 77); *Голову посів рій думок, нових, тривожних, вигадливих, що опановують людину в розпуці* (Досв., Вибр., 1959, 190); *Галичани турляли драбини дрючками, сипали цілий рій стріл* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 310); *Було підраховано кількість енергії, яка необхідна для викидання в космічний простір величезного рою комет.., метеорів і метеорного пилу* (Знання.., 4, 1966, 5).

РІЙ [2], ро́ю, *ч.* Найменший військовий підрозділ, частина взводу. *Юнак став командиром рою третьої роти протитанкових рушниць* (Скл., Орл. крила, 1948, 43); *Командири батальйонів знімали по черзі з переднього краю в тил окремі рої, формували штурмові групи* (Гончар, III, 1959, 208).

РІЙБА́, и́, *ж., рідко.* Те саме, що **роїння.** *Земський наїзд ще ні одного разу не був такий людний, як тепера.. Слово по слову — ціле море слів, гук і гам стоїть, мов у вулику перед рійбою* (Мирний, III, 1954, 386).

РІЙНИ́ЦЯ, і, *ж.* Те саме, що **роївня.** *Серед найпомітніших етнографічних матеріалів маємо знаряддя праці XVIII—XIX ст. (плуг, рало,.. рійниця)* (Нар. тв. та етн., 1, 1964, 70).

РІ́ЙНО, *присл., діал.* У великій кількості, роями. *Буяли рійно комахи, метелики, бджоли* (Коб., Вибр., 1949, 56).

РІЙО́К, йкá, *ч.* Зменш. до **рій**[1] 1.

РІК, рóку, *ч.* 1. Одиниця літочислення, проміжок часу, близький до періоду одного обертання Землі навколо Сонця; має 12 календарних місяців. *Весна — краса року* (Граб., І, 1959, 374); *Не трачу надії, що таки колись, може навіть на той рік, таки виберемося з жінкою в Галичину* (Коцюб., III, 1956, 216).

△ **Міжнаро́дний геофізи́чний рік** *див.* **геофізи́чний; Навча́льний рік** *див.* **навча́льний; Світлови́й рік** — відстань, яку проходить світло за один рік. *Для вимірювання зоряних відстаней астрономи запровадили одиницю — світловий рік* (Бесіди про всесвіт, 1953, 109); **Сільськогосподáрський рік** — час від початку землеробських робіт до збирання врожаю. *Хто знайомий з колгоспним життям, той уявляє собі, що таке сільськогосподарський рік. Це — не одна посівна кампанія. Її завжди наздоганяє просапна, просапну — заготівля кормів* (Логв., Літа.., 1960, 107).

◇ **В (у) рóка́х** — у похилому віці; **Залиша́тися (залиши́тися) на дру́гий рік** *див.* **залиша́тися; Зоставáтися (зоста́тися) на дру́гий рік** *див.* **зоставáтися; Зоставля́ти (зоста́вити) на дру́гий рік** *див.* **зоставля́ти; З рóка́ми** — з часом, після того, як мине якийсь час; **З рóку в рік; Рік у рік** — постійно, протягом тривалого часу. *Максим помахом шапки вітає птахів, що з року в рік зимують у цьому закутку* (Стельмах, І, 1962, 218); *Ті вусаті, кругло стрижені люди в полотняній.. сорочці, що рік у рік ходили крізь ці сліпучі степи з своїми круторогими, були для льотчика десь у глибинах минувшини* (Гончар, Тронка, 1963, 55); **З рóку до рóку; З рóку на рік** — з часом, поступово. *Не раз, Україно, в жорстокім бою Ти кров проливала священну свою, Та з року до року все вище росла, Бо Партії правду у серце взяла* (Рильський, III, 1961, 238); *З року на рік, підростаючи та розумнішаючи, робилася Явдошка все хижішою та хижішою* (Мирний, І, 1949, 234); **Не пе́рший рік** *див.* **пе́рший; Не по рóка́х** — не за віком; **Нови́й рік** *див.* **нови́й; По́ри рóку** *див.* **пора́; Ці́лий рік** — протягом дванадцяти місяців. *Навіть на бульварах нікому не боронять зривати рожі, скільки хто хоче, бо з тих рож тут живоплоти роблять, і вони цвітуть цілий рік* (Л. Укр., V, 1956, 385).

2. Період часу в дванадцять місяців, що рахується від будь-якого дня. *І четвертий рік минає Тихенько, поволі, І четверту начинаю Книжечку в неволі Мережати* (Шевч., II, 1963, 235); *Ще за рік до арешту долинули до Тараса Григоровича чутки, що Брюллов переживає якусь внутрішню кризу, якесь переоцінювання колишніх естетичних норм* (Тулуб, В степу.., 1964, 298); *Ось уже шістнадцять років держу я цю паличку* [режисерську], *а мені на початку кожної моєї картини все здається, що я нічого не вмію робити* (Довж., І, 1958, 20); * У порівн. [М а р і я:] *Син приїжджає?* [О д а р к а:] *Чекаю з хвилини на хвилину. А день сьогодні як рік для мене* (Зар., Антеї, 1962, 5); // У сполуч. з числівником уживається на позначення чийогось віку. *Як повернуло Івасеві на шістнадцятий рік, то він зовсім покинув іграшки в бої* (Мирний, І, 1949, 181); *Йому тільки ще йде дев'ятнадцятий рік. Як виріс Василь за останнє літо!* (Довж., І, 1958, 87).

◇ **Без рóку три дні (ти́ждень):** а) дуже мало часу. *Прожив Багіров із своєю веселою молодичкою без року три дні. Проте і в далеких краях не забував її* (Гончар, III, 1959, 189); б) зовсім недавно. — *А ми ще й досвіду не мали, Без року тиждень лікарі* (Мас., Сорок.., 1957, 392).

3. *тільки мн.* Тривалість чийогось життя; вік. *З осклянілих чоловічків невдоволення перекотилося на драглисту жовтизну білків, на яких теж роки наснували крихкого павутиння прожилок* (Стельмах, І, 1962, 330).

◇ **Моїх рóкíв** *див.* **мій.**

4. *тільки мн.* Період, пора в чиєму-небудь житті; літа. *У дитячі любі роки, Коли так душа бажала Надзвичайного, дивнóго, Я любила вік лицарський* (Л. Укр., І, 1951, 152); *Про нього знали, що він учився колись — за хлоп'ячих років — мистецтва вироблювати фарфор, потім потрапив на вулицю* (Мик., II, 1957, 441); *Оксен, позираючи на молодь, що їхала із сміхом та витівками, пригадував і свої парубоцькі роки, коли він також був отакий.. веселун, і йому робилося сумно на душі за тими роками* (Тют., Вир, 1964, 87); // Період, епоха в житті людства, народу, держави і т. ін., позначені чим-небудь. *Свій творчий шлях Рильський почав у глухі роки реакції* (Криж., М. Рильський, 1960, 14); *Вже пройшли революції роки. Я в минуле з любов'ю дивлюсь* (Сос., І, 1957, 152).

◇ **За моїх молоди́х рóкíв** *див.* **мій.**

5. *тільки мн.* У сполуч. з порядковим числівником уживається для позначення десятиліття. «*Комуна*» *зветься цей кут і цей парк, тому що тут ще в двадцяті роки справді була комуна демобілізованих червонофлотців* (Гончар, Тронка, 1963, 220).

6. *тільки мн.* Час. *А роки йдуть.. і все минає... Та не мина моя любов* (Сос., І, 1957, 222); *Він, здається, чує, як дівочі сльози ледь-ледь шелестять по її чорному від років кожушку* (Стельмах, І, 1962, 123); // Великий період, тривалий час. *Жив він так роки, поки його туга не звалила — зліг вмирати* (Вовчок, І, 1955, 179).

7. *у знач. присл.* **рока́ми.** Протягом тривалого періоду, часу; дуже довго. *Пливли перед ними* [очима] *і безслідно зникали маломістечкові доми і все ті ж самі люди, наче потерті меблі у хаті, між якими роками можна ходити, не помічаючи навіть* (Коцюб., II, 1955, 282); *Фермер хотів з уст рядового бійця.. перевірити правдивість того, що йому роками втовкмачували в голову* (Гончар, III, 1959, 220).

РІКА́, и́, *ж.* 1. Водний потік, що живиться із джерела або стоком атмосферних опадів і тече по видовжених зниженнях рельєфу від верхів'я до гирла. *Серед села тече ріка. Над берегом, коло горбка, Стоїть з цебринами керниця* (Рудан., Тв., 1959, 68); *Марічку несла ріка, а люди дивились, як крутять нею габи, чули крики й благання і не могли врятувати* (Коцюб., II, 1955, 331); *На четвертий день вітер змінив напрям. «Константин» вийшов у гирло ріки* (Тулуб, В степу.., 1964, 265); * У порівн. *Мільйони зір повільним бігом Течуть над нами, мов ріка* (Мас., Сорок.., 1957, 220); // *чого, у сполуч. з ім. у род. в.* Уживається для образного позначення процесу протікання, розвитку чого-небудь. *А ріка життя все шумить, і піниться, і стогне, і великим напором безконечним несе нові, нові, все нові жертви* (Хотк., II, 1966, 329); *Ріки історії багато піску нанесли в його біографію, і сам він, перехилившись, стояв наполовину замулений в легендах* (Тич., III, 1957, 43).

△ **Режи́м рікú** *див.* **режи́м.**

◇ **Медóві[ї] та молóчні[ї] рíки** *див.* **медóвий; Молóчні рíки й ма́сляні береги́** *див.* **молóчний; Поли́тися рікóю** *див.* **поливáтися.**

2. *чого, перен.* Велика кількість чого-небудь такого, що тече, сиплеться і т. ін. — *Я, моя матінко, ріки сліз вилила — благала: сину, оженися, коханий, оженися!*

(Вовчок, I, 1955, 220); *Знай: зерна золота ріка І вугілля потоки чорні — Це все рука більшовика, Це Жовтня мускули незборні* (Рильський, I, 1956, 187); // *кого, чого, яка.* Безперервний великий потік, маса кого-, чого-небудь, що рухається. *Що там за гомін? .. Ах, знаю, знаю, — Се вулицями стугонить Ріка народу* (Фр., XIII, 1954, 438); *Дорога підіймалася вище і вище. Попереду в темряві ворушилася, гаркотіла, звиваючись, безкрая людська ріка, що текла не вниз, а насупроти гір* (Гончар, III, 1959, 76).

3. *у знач. присл.* **рікóю, рíками.** У великій кількості. *Колись там* [у селі] *весело було. Бувало, літом і зимою Музика тне, вино рікою Гостей неситих налива...* (Шевч., II, 1963, 25).

РІЛЛЯ́, і, *ж.* Вироване поле. — *Чим нам жити? Зима недалеко. У мене нема ні поля, ні ріллі, нема збіжжя, ані бульби* (Фр., IV, 1950, 29); *На стежках уже підсихав грунт, і схили зарябіли масними латками ріллі* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 40); * У порівн. *Сорочка на ньому без застіжки .. та чорна, як рілля* (Н.-Лев., III, 1956, 268); // Зораний шар грунту. *Гора була така крута, що у великі дощі рілля скочувалась з водою униз, а воли ледве тягли плуга по косогору* (Н.-Лев., II, 1956, 260); *Дуже добра оранка. Рілля, як масло...* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 202); *Кремезний, волохатоголовий Кифір Авдюк зупинився на краю зораного поля, набрав у жменю ріллі і тулить її до усміхнених уст, чола, пломенистих вилиць* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 13).

РІЛЬНИ́Й, а́, е́, *рідко.* 1. Прикм. до **рілля́**; // Оброблений для рільництва (про землю). *У багатьох місцях ці ліси по схилах були вже вирубані чи випалені, й там всюди темніли рільні землі й людські оселі* (Скл., Святослав, 1959, 63).

2. Який займається рільництвом. — *За паровим плугом потяглися й бунти.. рільних робітників* (Фр., III, 1950, 217).

РІЛЬНИ́К, а́, *ч.* 1. Той, хто займається рільництвом; землероб. *Благословенна праця рільника, Що оре цілину в ясній надії. Пшеницю від полови він одвіє, Як жнив кінчиться радість нелегка* (Рильський, Зим. записи, 1964, 48); *Він виходить у степ з бороною, На ріллі розбиває грудки. Під залізним дощем, під війною Мусять сіяти хліб рільники* (Мас., Сорок.., 1957, 365); *На суботники по освоєнню заболоченої землі сходилися лісоводи і садоводи артілі, рільники і механізатори* (Вол., Місячне срібло, 1961, 307).

2. Керівник польових робіт у колгоспі. *Наближалось якесь побутове свято. Заступник голови, він же рільник артілі, приурочив до нього вихідний день* (Вол., Самоцвіти, 1952, 183); *Першим на зборах виступив рільник артілі* (Рад. Укр., 24.IX 1950, 1).

РІЛЬНИ́ЦТВО, а, *с.* Вирощування польових культур як галузь сільського господарства. *Тваринництво може рости і процвітати тільки в тісному зв'язку із іншими галузями господарства і насамперед з рільництвом, городництвом, колгоспним будівництвом, з технічною базою* (Добр., Тече річка.., 1961, 110); // Те саме, що **землеро́бство.** *Прогрес техніки в сільському господарстві виявляється по різному, залежно від системи сільського господарства, залежно від системи рільництва* (Ленін, 3, 1970, 64).

РІЛЬНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Те саме, що **рільни́чий.** *Рільницька бригада.*

РІЛЬНИ́ЧИЙ, а, е. Прикм. до **рільни́к** 1 і **рільни́цтво.** *В роботі хлопській, рільничій, переважно гуртовій — приклад.. займає дуже велике місце* (Фр., III, 1950, 126); *Мотря Карпівна Гнута, бригадир рільничої бригади з «Нового життя», така вже, що нічого од неї не заховаєш* (Вишня, I, 1956, 412); *Заруба побачив обох рільничих бригадирів і швидко пішов їм назустріч* (Кучер, Прощай.., 1957, 376); // *у знач. ім.* **рільни́чий,** чого, *ч.* Те саме, що **рільни́к** 1. *У великій кімнаті на довгих лавах сиділи бригадири і рільничі* (Панч, Іду, 1946, 3).

РІНЙСТИЙ, а, е. Який складається з крупного піску, гравію, гальки і т. ін.; // Покритий крупним піском, гравієм, галькою і т. ін. *Сумно і неприв'ітно тепер в нашій Тухольщині! Правда, і Стрий, і Опір однаково миють її рінисті, зелені узберіжжя* [узбережжя] (Фр., VI, 1951, 7).

РІ́ННЯ, я, *с., збірн., поет.* Рінь. [П е р ш е п о т е р ч а:] *Нас матуся положила і м'якенько постелила, бо на ріння, на каміння настелила баговиння* (Л. Укр., III, 1952, 186).

РІ́НЯВИЙ, а, е. Те саме, що **рінúстий;** // В якому багато крупного піску, гравію, гальки і т. ін. *Переступивши рінявий струмок, Я опинився в дикорослім полі* (Вирган, В розп. літа, 1959, 98).

РІ́НЬ, РИНЬ, і, *ж.* 1. Крупний пісок, гравій, галька і т. ін. *По всій рівнині розкидані намети бранців. Голі діти шукають скойок в ріні та сухого баговиння на паливо* (Л. Укр., II, 1951, 129); *З горішнього поверху вели двері на величезну веранду, чисто заасфальтовану й посипану рінню* (Коп., Вибр., 1948, 51); *Дем'ян не колупав баласт під шпалами — земля промерзла надто глибоко, він вигрібав тесаком сипку ринь з-під самої рейки* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 753).

2. Берег або дно річки з крупного піску, гравію, гальки і т. ін. *За нею* [річкою] *на широкій ріні розсілося гарне, велике і порядне село Гошів* (Фр., VIII, 1952, 135); *Я на руці тій бачив Жили блакитних рік: Волзькі високі хвилі, Дону злотисту ринь* (Мал., Звенигора, 1959, 227).

РІ́ПА, и, *ж.* 1. Овочева коренеплідна дворічна рослина родини хрестоцвітих. *В крамниці.. дали насіння ріпи. Вона гарно зійшла й буяла собі поміж морквою* (Март., Тв., 1954, 383); *Біля перелазу розрісся кущ ріпи* (Донч., Вибр., 1948, 212).

2. *збірн.* Їстівні солодкуваті на смак корені цієї рослини, що мають біле, жовте, часом червоне або фіолетове забарвлення. *Іноді йому хотілося й гарячої страви попоїсти. Тоді він полізе в розвалсний погріб, назбирає ще торішньої ріпи, що де-не-де по кутках завалялася, начистить, зварить юшки — та й тільки всього!* (Мирний, I, 1949, 299); — *Нам треба що? Посадовив навесні, а влітку споживай: картопля, ріпа чи буряк* (Довж., I, 1958, 460); * У порівн. *В неї щоки, мов яблука, зуби, як біла ріпа, коса, як праник, сама дівка здорова, як тур* (Н.-Лев., II, 1956, 265).

3. *діал.* Картопля. *При існуванні кількох слів визначалась* [в Атласі української мови] *різниця у вживанні кожного окремого слова. Наприклад: .. картопля — бараболя, бульба,.. ріпа* (Наука.., 10, 1967, 47).

РІПА́К, а́, *ч.* (*Brassica napus* L.). Трав'яниста однорічна олійна та кормова рослина родини хрестоцвітих з сизувато-зеленим листям і жовтими квітками. *На Україні вирощуються такі прядивні та олійні культури: бавовник, коноплі, льон-довгунець, льон-кудряш, ріпак, соняшник та ін.* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 193); *Густа пшениця, високе жито, зелений овес, ріпак, ячмінь мережать смужками усю долину й нагадують родючі ниви України* (Н.-Лев., II, 1956, 388); *Справа смолисто чорніють пари́ й ряботить жовта ріка зацвілого ріпака, по якій можна брести з ранку до вечора* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 60).

РІПАКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ріпа́к.** *Ріпакове насіння;* // Вигот. з ріпака або його насіння. *До харчової олії належать: соняшникова, льонова, ріпакова, арахісова, гірчична, кунжутова, соєва, рижієва* (Колг. енц.,

II, 1956, 190); — *Ти в олійні пів-ока ріпакової олії взяв? — Взяв. Гіркувата була вона* (Стельмах, I, 1962, 120).

2. Який пошкоджує ріпак (про шкідників). *Ріпаковий клоп.. розповсюджений більше в північній частині республіки* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 276).

РІПАЧО́К, чка́, *ч., розм.* Те саме, що **суріпиця.**

РІ́ПИЦЯ, і, *ж.* Покрита шерстю основа хвоста у хребетних тварин. *Ще раз подивилась* [Устина] *на хустку та й ув'язала її до кінського хвоста, під саму ріпицю умостила, щоб ніде в дорозі не загубилась* (Стельмах, Хліб.., 1959, 271); *Коли через двір майнуло дві вовчі тіні, він* [собака] *хоробро вистрибнув із своєї засідки і біля самого тину вчепився зубами одному вовкові в ріпицю хвоста. Це місце у вовків найдошкульніше* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 49); // *перен.* Основа, початок чого-небудь. *Кожна з них* [верб] *була зверху зрубана, і від ріпиці піднімалося.. молоде пагіння, припушене немічним листям* (Гуц., Скупана.., 1965, 45).

РІ́ПКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ріпа.** *А маленьким же таке було, що я встаю — і воно встає, топить стану — і воно коло мене: дивиться, як і ріпку чищу, як і вертунчик* [верчун] *верчу, дивиться та й собі тії* (Тесл., З книги життя, 1949, 19); * У порівн. *З кишені вийнявши півкіпки, Шпурнув* [Еней] *в народ дрібних, як ріпки, Щоб тямили його обід* (Котл., I, 1952, 91).

РІ́ПНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ріпа.**

2. Який пошкоджує ріпу (про шкідників). *Поширені з них* [шкідників] *хрестоцвіті клопи та капустяна пелиця, хрестоцвіті блохи, капустяний і ріпний білани* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 273).

РІПНИ́К, а́, *ч., заст.* Робітник у шахті, який видобував нафтову ропу (у 4 знач.). *Тут гнули свою спину і сивіли на роботі знедолені ріпники* (Кучер, Дорога.., 1958, 159); *У вересневі дні 1939 року збулася споконвічна мрія трудящих Західної України. На повні груди дихнули бориславські ріпники, як колись називали нафтовиків* (Роб. газ., 29.X 1965, 2).

РІПНИКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., заст.* Працювати ріпником. — *Мій батько споконвіку ріпникував у Бориславі* (Цюпа, На крилах.., 1961, 277).

РІПНИ́ЦЯ, і, *ж., заст.* Жін. до **ріпни́к.** *Бідні, покривджені ріпниці з нужденними лицями, в лахах, просяклих кип'ячкою, плакали перед ним* (Фр., VIII, 1952, 332).

РІПНИ́ЦЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **ріпни́к.** *Гуде ріпницьке коло, не спить гуцульська хата. Зіходяться сусіди, шепочуть віч-на-віч* (Мал., Битва, 1943, 76); // Належний ріпникові. *Ріпницькі хатини.*

РІ́ПОВИЙ, а, е. Те саме, що **рі́пний.**

РІПЧА́СТИЙ, а, е. Схожий зовні на ріпу (у 2 знач.). *За звичайних умов ріпчаста цибуля — дворічна рослина. В перший рік життя з насіння виростає цибулина, висадивши яку у наступному році, можна одержати знову насіння* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 212); *Оселедця обкладають кружальцями із свіжих огірків, помідорів і ріпчастої цибулі* (Укр. страви, 1957, 51).

РІ́СКА, и, *ж.* 1. Краплина роси; росинка; // Краплина якої-небудь іншої рідини. — *Отам у тому хлівці дрова,— у хату наносиш, а в тому дворі колодязь — води принеси, бо немає ні ріски у хаті* (Мирний, I, 1954, 65).

2. Те саме, що **кри́хта** 1.

◇ **[Й] рі́ски в ро́ті не було́ (не мав, не ма́ла** *і т. ін.*); **[Й] рі́ски в рот не брав (не бра́ла** *і т. ін.*) — те саме, що **Кри́хти в ро́ті не було́; І кри́хти в рот не брав (не бра́ла** *і т. ін.*) (*див.* **кри́хта**). [С т а р ш и н а *(дивиться у вікно):*] *Еге, вже сонечко височенько підбилося, а в мене ще й ріски в роті не було...* (Кроп., I, 1958, 500); *Роман тільки тепер згадав, що дід Тиміш наказував йому привести інженерку снідати. Старий бідкався, що вона зрання ріски в роті не мала* (Минко, Ясні зорі, 1951, 81).

РІ́СОНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **рі́ска.** — *Чи проживе рибонька без водиці, чи розцвіте який квіточок* [яка квіточка] *без рісоньки небесної? Так і я не проживу без твоєї любові* (Кв.-Осн., II, 1956, 336).

◇ **[Й] рі́соньки в ро́ті не було́ (не мав, не ма́ла** *і т. ін.*); **[Й] рі́соньки в рот не брав (не бра́ла** *і т. ін.*) — зовсім нічого не їв (не їла і т. ін.). [М а р т а:] *Скажіть хоч ви йому, Олексію Григоровичу! Рісоньки ж у роті не мав від самого ранку* (Мороз, П'єси, 1959, 232).

РІ́СОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **рі́ска.** [М и к и т а:] *Що це зо мною?.. У мене у грудях холоне!.. У очах світ темніє!.. Світи, світи, місяцю-зраднику! Я вмирати не хочу, не хочу!.. Води, хоч рісочку води!..* (Кроп., I, 1958, 119); — *Виручи. Сам же бачиш, який я тепер. Діти голодують... Хліба — ні рісочки. Картоплею живляться, і тієї не вдосталь...* (Шиян, Баланда, 1957, 105).

◇ **[Й] рі́сочки в ро́ті не було́ (не мав, не ма́ла** *і т. ін.*); **[Й] рі́сочки в рот не брав (не бра́ла** *і т. ін.*) — зовсім нічого не їв (не їла і т. ін.). — *Ні, я так не можу... сили не стає... Скільки ж то день морились голодом... а сьогодні й рісочки в роті не було* (Коцюб., I, 1955, 98); — *Люди скоро вечерятимуть, а я й рісочки в роті не мала...* (Кучер, Голод, 1961, 55).

РІСТ, ро́сту, ч. 1. Дія за знач. **рости́** 1—3. *Бачив* [Гаврило], *як жито пускає трубку, як воно колоситься, вигойдуючи тендітні сережки спор, слідкував за його ростом* (Тют., Вир, 1964, 397); *Збільшення масштабів і темпів розвитку народного господарства супроводжується лавиноподібним ростом об'єму інформації, необхідної для планування і управління виробництвом* (Знання.., 12, 1966, 2); *Десятиріччя перед революцією.. показує нам уже відкриті виступи і неухильний ріст пролетарської маси, ріст страйкової боротьби, ріст соціал-демократичної робітничої агітації, організації, партії* (Ленін, 20, 1971, 166); *Виховуючи акторську молодь у комуністичному дусі, комсомольські організації багатьох театрів України роблять чимало для її творчого росту* (Мист., 3, 1959, 10).

◇ **Піднима́тися (підійма́тися) в ріст** *див.* **піднима́тися; Пісти́ в ріст** *див.* **пісти́.**

2. Те саме, що **зріст** 2. *Для повноти враження йому трохи не вистачає росту,— ростом він чи не найменший на факультеті, зате солідності хоч одбавляй* (Гончар, Людина.., 1960, 16).

◇ **На весь (уве́сь) ріст** — на всю довжину тіла. *—Руку!— скрикнула вона* [Христя], *випрямляючись на увесь ріст* (Мирний, III, 1954, 286).

3. *рідко.* Висота тварин, дерев, рослин. *Як побільшають індичата, почнуть добиратися ростом до старих індиків, то вона почне на їх гукати, свистати,— і знову регоче, коли вони до неї.. всі разом забелькочуть* (Мирний, IV, 1955, 294); *Дико ростуть* [на Капрі].. *цілі ліси кактусів-опунцій, які бувають ростом у 2 чоловіки і більше* (Коцюб., III, 1956, 333).

4. *заст.* Процентний прибуток від грошей, які даються кому-небудь у борг. *Хто позичав у нього гроші, до усіх кинувся; в кого озьме* [візьме] *грішми,.. а росту і не пита, і не бере, хоч хто і дає* (Кв.-Осн., II, 1956, 132); *Від часу позики пройшло вже більше трьох місяців, і він, Загнибіда, яко крамовий чоловік, позбувся росту не менш як на два карбованці* (Мирний, III, 1954, 61).

РІЧ [1], ре́чі, *ж.* 1. Предмет, перев. домашнього вжитку, трудової діяльності і т. ін. *Щоб усе те, що вкладалося на вози, не загубилося по дорозі і не потовклося,..*

кожна господарська річ, така, як вила, граблі, лопата, сокира, ящичок із цвяхами..,— усе це ув'язувалося (Тют., Вир, 1964, 180); — *Поява каравану у нас велика і не щоденна подія. Крім того, тут можна іноді купити чудові речі* (Тулуб, В степу.., 1964, 54); *Ми сидимо в маленькій, переповненій речами кімнаті* (Перв., Атака.., 1946, 173); // Будь-який предмет взагалі. *Якусь хвилину Ігнатовський вивчаюче розглядає мене з-під примружених вій, розглядає так, ніби я не живе створіння, а річ, малюнок чи ще щось бездушне* (Збан., Єдина, 1959, 106); *Поволі згасав червневий день. Смеркло. На синьому небі спалахнули зорі. Настала тиха українська ніч.. Яблуні, верби, клуня, горшки на тину, старий в'яз — всі речі стали незнайомими, набравши зовсім іншого узагальненого нічного вигляду* (Довж., I, 1958, 85); // *мн.* Одяг, білизна, предмети особистого користування і спеціального призначення. [Л ю б о в:] *Приготуйте, будьте ласкаві, мої речі до купелю, то я, може, піду хутко — вже пора* (Л. Укр., II, 1951, 71); *Зимові речі;* // *мн.* Предмети особистого користування, зібрані і запаковані для перевезення їх в інше місце. *Вранці приїхав до Цюріха, кинув речі на вокзалі, а сам пішов до вечора блукати по місту* (Коцюб., III, 1956, 272); *Зауваживши рух Сахно до чемодана, він зробив заперечливий жест. — Не турбуйтеся. Ваші речі будуть на місці* (Смолич, I, 1958, 58); *Мовчазний Михайло, замкнувши багажник з речами, віддає ключ старому, знизує плечима. Старий сідає на водієве місце, заводить мотор* (Ю. Янов., I, 1958, 594); // *мн.* Предмети, що належать кому-небудь; майно. *Шкільна кімната в Род-Айленді.. Більша частина кімнати зайнята шкільними лавами, кафедрою, дошкою тощо; менша частина.. заставлена речами Річарда і знаряддям до скульптури* (Л. Укр., III, 1952, 86); *Фелікс спробував торгувати, але в нього нічого не вийшло: німці забрали в нього речі й гроші* (Ю. Янов., II, 1954, 38); // Що-небудь їстівне. — *Горох ласенька річ. І дітвора за ним полізе хоч у піч!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 59); // Який-небудь предмет, що викликає захоплення. *Безпалько по хаті пройшовся. Став перед грамофоном, що в кутку на столику.— Да, оце річ! П'ять червінців! — покрутив головою* (Головко, II, 1957, 45).

Ре́чі пе́ршої потре́би *див.* **потре́ба.**

2. Явище дійсності, вияв або результат якої-небудь дії, діяльності; випадок, факт, подія. [К н у р:] *Діду! а стій, я тебе що спитаю. Як тебе дочка покинула, що ти робив?* [К о б з а р:] *Що ж я робив? Забув уже, давня то річ...* (Мирний, V, 1955, 89); *Тіло моє відремонтовано. Рука поболює трохи в плечі, проте це, як казав наш лікар, на фронті річ нормальна* (Кол., На фронті.., 1959, 14); // Ситуація, становище, які склалися у кого-небудь з чимсь. *Просить* [Коген] *мене забрати свою платню з каси. Трудна річ доволі, правду мовити: каса порожня* (Коцюб., III, 1956, 165); *Як же, мамочко, в таких речах казати «вірю» чи «не вірю», коли тут можна просто бачити і знати і на основі того доказувати?* (Л. Укр., V, 1956, 405); // *у сполуч. з означ.* Те, що для кого-небудь є важливим, має неабияке значення, становить певну цінність. — *Агов,— кажу,— заки нам удосвіта на ниву йти,— виперімо солдатам онучки,— онучка в поході велика річ!..* (Ю. Янов., I, 1954, 33); — *Стипендію* [в Духовній академії] *обіцяють вищу, ніж була колись в київській бурсі, годуватимуть калорійно, а це для мого організму теж не остання річ...* (Гончар, Тронка, 1963, 173); // Те, що стосується якогось кола питань, пов'язане з ним. [М у з а:] *Співай же за мною Про те, як весною Усе оживається знов, Про квіти весняні, Про речі кохані, Про першу весняну любов!* (Л. Укр., I, 1951, 155); *Хима не розуміє гаразд, про що читають, але вона знає, що читають про святі речі* (Коцюб., I, 1955, 88); // Те, від чого залежить щось, потреба в чому-небудь. *Коли тільки річ у грошах,— вона заставить себе, а роздобуде їх* (Коцюб., I, 1955, 383).

◇ **Ви́ди́ма річ** *див.* **ви́ди́мий; Відо́ма річ** *див.* **відо́мий; Ди́вна (неми́слима, неприє́мна, звича́йна, даре́мна** *і т. ін.)* **річ**—дивно (немислимо, неприємно, звичайно, даремно і т. ін.). *І дивна річ — хмара скорилась, покірно повернула наліво і розв'язала мішки над рікою, засипаючи густим градом зарінок* (Коцюб., II, 1955, 342); *Пройти в двері — немислима річ.. Зостається тільки продухвина* (Хотк., I, 1966, 116); *Складати для себе закони — неприємна річ* (Ю. Янов., II, 1958, 31); **Зві́сна річ** *див.* **зві́сний; З яко́ї ре́чі?** — чому, на якій підставі? [М о л о д и ц я:] *З якої ж я речі своїм добром буду постачати?* [Х р а п к о *(сердито):*] *З такої речі, що ти його жінка! Муж та жона — одна сатана* (Мирний, V, 1955, 131); — *Вони* [селяни] *мене бояться,— спохмурнів Дорош. Сергій, що плів ятір посеред хати, на секунду припинив роботу, спідлоба глянув на Дороша веселим оком: — З якої речі? — У мене таке враження* (Тют., Вир, 1964, 160); **І́нша річ** *див.* **і́нший; Називáти (назвáти) ре́чі своїми (їх) імена́ми** *див.* **ім'я́; Пе́вна річ** *див.* **пе́вний; Приро́дна річ** *див.* **приро́дний; Річ неможли́ва** *див.* **неможли́вий; Річ нечу́вана (ди́вна, надзвича́йна)!** — уживається для вираження здивування, захоплення, обурення і т. ін. *Татари гули.. Зачеплено не тільки Меметову честь, але й честь усього роду.. Річ нечувана!* (Коцюб., I, 1955, 399); **Світова́ річ** *див.* **світови́й** [2]; **Стан (си́ла) речéй** — певна ситуація, що склалася на даному етапі, в даний момент. *Виходячи з фактичного стану речей, вважаю за потрібне довести до вашого відома, що моя робота як вихователя, з огляду на все це, мало продуктивна, хоч інтенсивність моєї праці доведена до максимуму* (Мик., II, 1957, 530); [О р л ю к:] *Ти не підеш туди* [на суд]. [У л я н а:] *Прошу тебе, Іване! Я потерпіла людина. Я маю право!* [О р л ю к:] *Я так само потерпілий. Але я повинен мислити й діяти залежно від сили речей* (Довж., I, 1958, 373); **Ясна́ річ** *див.* **ясни́й.**

3. Твір літератури, мистецтва, наукова книга. *По обіді звичайно заходить до мене Горький.. Читав мені нову драматичну річ, веселий водевіль, і все розказує своє життя, дуже цікаве* (Коцюб., III, 1956, 355); *Першим моїм фільмом була «Сумка дипкур'єра». Окрилений успіхом цієї незначної речі, я негайно розпочав роботу над другою постановкою. Це була «Звенигора»* (Довж., I, 1958, 21); *В кафе прекрасний майстер на поганенькій скрипці грав надзвичайні речі* (Собко, Скеля.., 1961, 104).

4. Робота, справа і т. ін., якою займається або повинен займатися хто-небудь; діло. — *Ходімо, бгате* [брате], *в світлицю; нехай вони тут собі пораються. Жіноча річ коло печі, а нам, козакам, чарка та шабля* (П. Куліш, Вибр., 1969, 61); *Пізніше спав обов'язок на нього Корову пасти. Це не проста річ!* (Рильський, II, 1960, 303); — *Маршірування — клята річ, але ще гірше — життя в казармі* (Тулуб, В степу.., 1964, 136); // Те, що безпосередньо стосується кого-небудь, входить у чиїсь обов'язки, є чиїмсь завданням. *От ще річ: Заставить треба богослова, Щоб дома байдиків не бив, Щоб він, гуляючи, навчив Настусю заповідь* (Шевч., II, 1963, 193); *Правда: нема в нас того звичаю, аби свідок був платний. Свідоцтво — сусідська річ* (Март., Тв., 1954, 210); // *мн.* Вчинки, поведінка кого-небудь. [К н у р:] *Ну, не бити тебе за такі речі? Убити б тебе треба! Хіба ти не зазнала радості.., носячи свою дитину на руках? Чого ж ти її хочеш, як ту квітку, засушити-зав'ялити?* (Мирний, V, 1955, 84); — *А красти?! Так чесні люди не роблять! Ти собі поміркуй: за такі речі тебе*

всюди вигнали б, і ти, скитаючись на чужині, пропав би (Коцюб., I, 1955, 446).

◇ **В тім-то й річ, що...** — уживається для наголошення, підкреслення того, що висловлюється. — *Я ж кажу, що хто не рискує, той шампанського не п'є,— збадьорився Корній, мовби заворожений Сіробабиними пляшками.— В тім-то й річ, що цей якраз і не рискує,— засміявся вузькоокий льотчик* (Гончар, Тронка, 1963, 70); **В чім (в чо́му) річ?** — що трапилось? — *Що сталося? — кинувся Черниш навперейми якомусь піхотинцеві.— В чому річ? Стій!* (Гончар, III, 1959, 139). **До ре́чі:** а) в потрібний момент, вчасно, до ладу. *Діденко збагнув, що прохопився з своєю новиною зовсім не до речі* (Головко, II, 1957, 476); *На море лягав туман, і це було дуже до речі: під покровом туману ялику легше буде непомітно пройти* (Смолич, Світанок.., 1953, 599); б) потрібний, своєчасний. *Нервова обстановка нашої сім'ї мені тепер, більш ніж коли, не до речі, у мене й так душа не на місці* (Л. Укр., V, 1956, 334); *Деякі радіодрібнички ще й він, Віталій, встиг добути з суднової радіорубки, і вони йому були дуже до речі, коли збирав свій любительський передавач* (Гончар, Тронка, 1963, 245); в) так, як треба, вдало, влучно. [1-й в а р т о в и й *(співає далі сам):*] *Бо немає сала-м'яса, ані ситого стегенця, тільки дим та кров.* [5-й в а р т о в и й:] *Щось не під лад.* [1-й в а р т о в и й:] *Дарма, аби до речі!* (Л. Укр., II, 1951, 319); *Він мало їв і на питання давав не до речі відповідь* (Коцюб., II, 1955, 286); г) *(у знач. вставн. сл.)* уживається для позначення побіжного зауваження, доповнення до щойно висловленого або у зв'язку з ним. *Хочу себе потішити, що літом буде нам краще і ще заспіваємо з Вами разом у Криворівні. До речі: коли Ви збираєтеся туди?* (Коцюб., III, 1956, 393); *Директор ходив, похитуючись і припадаючи то на одну, то на другу ногу, як моряк,— до речі, він і був колись моряком* (Ю. Янов., II, 1958, 33); **Ма́рна річ** *див.* **ма́рний; Найпе́рша (пе́рша, головна́) річ** — найголовніше, основне. *Найперша ж річ була в його — думати та гадати, як його тут визволитись* (Вовчок, I, 1955, 334); *А я, моя любочко, не знаю гаразд, чи почну що для «Життя і слова». Ніколи, а головна річ — не свіжі сили, що, певно, відіб'ється на роботі* (Коцюб., III, 1956, 151); **Річ дохо́дить (дійшла́, дійде)** *див.* **дохо́дити; Річ твоя́ (ва́ша, його́, її** *і т. ін.*) — як хочеш (хочете, хоче). і т. ін.). [П р о ч а н и н:] *А як же ти віддав його* [Мессію], *як саме?* [Ю д а:] *Та що ти мов суддя мене питаєш? Мені вже се обридло!* [П р о ч а н и н *(здвигає плечима):*] *Річ твоя! Не хочеш — не кажи* (Л. Укр., III, 1952, 141); **Річ у то́му (у тім), що...** — основне, суть у тому, що... *Річ у тому, що цю бідну людину, яка діставала 15 карбованців місячної плати, а решту виробляла від рядка за міські новини, раз у раз кривдив редактор* (Коцюб., I, 1955, 426); *Річ у тім, що Митро славився умінням відгадувати погоду* (Хотк., II, 1966, 22).

5. *тільки мн., філос.* Об'єктивний світ (предмети, явища), що існує поза свідомістю людини і діє на цю свідомість. *Отож на їх* [філософів] *думку Мала б всесвітня матерія спершу в ніщо обернутись І вже з нічого розбіжність численних речей породити* (Зеров, Вибр., 1966, 146).

△ **«Річ у собі»** — за ідеалістичним вченням Канта — те, що існує незалежно від свідомості людини і не може бути пізнаним. *Ніщо у природі не може залишатися «річчю у собі». Будь-яке явище тягне за собою довгий ланцюг наслідків* (Наука.., 11, 1964, 17).

РІЧ[2], ре́чі, *ж., розм.* 1. Те саме, що **мо́ва** 1—3. — *Хто ти, відкіля? — допитуються. А в мене річ одібрало, язика не поверну; біля серця печія пече, в голові огонь палає* (Мирний, III, 1954, 165); *Вона була підпорою в походах, Я чуть з дитинства звик її пісні. І хочеться сказать на весь російський подих, Чим українська річ була мені* (Рильський, Наша сила, 1952, 108); [П е ч а р и ц я:] *У мене і гортань добра, і річ плавка; одно тільки — законів я не знаю,— законів мене навчи, то я і тебе, старого, за пояс заткну!..* (Мирний, V, 1955, 170).

2. Те, що вимовляє, говорить хто-небудь; чиїсь слова, вислови. — *А іноді умій солодку річ зліпити. Хоч кажуть — хто мовчить, той ніби двох навчить,— Щербата вигадка: не можна мовчки жити* (Гл., Вибр., 1951, 127); [О р е с т *(докірливо):*] *Любо, сором, сором не мати одваги перед своєю власною душею. Де ж твої горді речі? Пам'ятаєш, як ти казала, що будеш завжди вільна й одважна?* (Л. Укр., II, 1951, 44); *Марін стояв блідий і все мовчав. І дармо я на нього напирав, То лагідно, а то й грозить почав, І стала річ моя гнівна, завзята* (Фр., XIII, 1954, 294); *Образно. *Йде агроном удалину, у ніч, Щоб заглушить думок болючу річ* (Воронько, Тепло.., 1959, 37); // Розмова, бесіда між кимсь, розповідь про кого-, що-небудь. — *От і добре, стара. Але це між нами річ, а Лукину сам Клим спитає* (Н.-Лев., III, 1956, 325); *Перегодя трохи, Христя питає чоловіка: — Чи не час уже обідати?.. — Собача брехня перервала їх річ* (Мирний, I, 1949, 271); *Оришка оповідала з запалом, горда з такої учености свого Пилипка, і забувши навіть, що це про саму її йде річ* (Хотк., II, 1966, 60).

◇ **Го́стрий на річ (ре́чі)** — те саме, що **Го́стрий на сло́во (язи́к** *і т. ін.*) (*див.* **го́стрий**). *Змалку росло воно хитре, пронозливе, гостре на речі, і ласки ніхто не забачив в іскрявих смішливих очах* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 154); **Кува́ти ре́чі недо́брії** *див.* **кува́ти**[1]; **Ма́зати ре́чі [по губа́х] ме́дом** *див.* **ма́зати; Медо́ві ре́чі; Медо́ва річ** *див.* **медо́вий; Не об тім річ** — уживається на позначення того, що чиєсь припущення не має жодного зв'язку з висловленим. — *Та й поснідав би, чим натще серце йти, а чи мо' боїться об'їсти? — А таке!— лише рукою махнув Давид, посміхаючись. — Не об тім річ: доки підмерзло оце, йти буде легше. Та й попрощався* (Головко, II, 1957, 181).

3. *рідко.* Публічний виступ, промова. *Коли поставили його* [торт] *на столі і піднесли шампанське, Лошаков перший устав і почав річ* (Мирний, III, 1954, 289); *То софта* [духовна особа] *з самого Стамбула, і його мудрих та святих речей зібралися послухати правовірні* (Коцюб., I, 1955, 291).

◇ **Річ держа́ти** — виступати, висловлюватися публічно. — *Дозвольте і мені, панове, річ держать! — Тут обізвалася Лисиця* (Гл., Вибр., 1951, 44); *Річ держав помічник мера, Перед ратушею ставши, Як проходив гурт поз нього* (Л. Укр., IV, 1954, 198).

РІ́ЧЕНЬКА, и, *ж., нар.-поет.* Пестл. до **рі́ка** 1 і **рі́чка.** *Під гаєм в'ється річенька... Як скло, вода блищить* (Пісні та романси.., II, 1956, 126); *Через річеньку, через болото, Подай рученьку, моє золото!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 138); *Все, що видно оку, Снігом замело; Річеньку широку Кригою скуло* (Граб., I, 1959, 319).

РІ́ЧЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **рі́ка** 1 і **рі́чка.** *На десять верстов од берега Дніпра йдуть такі гори і спускаються круто в долину, кудою тече річечка Расава* (Н.-Лев., VI, 1956, 387); *Першими скресають великі ріки, за ними — менші й аж потім — річечки* (Мушк., День.., 1967, 29); *Дорога простяглась поміж болотами, між ріками та річечками* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 67); — *І річечка недалечко петляє, і лісових ягід досхочу, і тетерюків сила-силенна. А в річечці, глянь, рибка виграє...* (Донч., II, 1956, 8).

РІ́ЧИЩЕ, а, *с.* 1. Найнижча ділянка дна річкової долини, по якій тече або текла вода. *Тільки пройшовши*

попід залізницею, вода ще з більшим клекотом вирувалася знов у бетонне річище і йшла геть з міста (Ле, Міжгір'я, 1953, 41); *Луг, на який вони прийшли, був давній і старий; колись тут було річище Ташані, потім воно пересохло, поросло травою, по веснах заливалося водою, а коли вода спадала — просихало* (Тют., Вир, 1964, 229); *Образно. *В'їжджали* [дівчина з Григорієм]*в Кураву, в тиху глиб між садки та хати, в річище вулиці з берегами сірих тинів* (Гуц., Скупана.., 1965, 21); *У порівн. *Тату, рука твоя вірна й тверда, зморшки на ній ніби річища темні й глибокі, сповнені потом в труді* (Голов., Поезії, 1955, 10); // Великий водяний потік. *Круг столів запанувала різноголоса строката бесіда, яка сторонній людині здається безладним шумом, але в якій є свій зміст і внутрішній зв'язок, як є він поміж десятками струмків, що зливаються в одне річище* (Жур., До них іде.., 1952, 149); // Заглиблення у грунті, де тече водяний потік. *Вже з гори Клумак бачив виповнене дощами водоймище, гать, річище потоку, дараби, що лежали на сухому* (Скл., Карпати, II, 1954, 302); *Воли завзятіше захитали рогами.. і швидше пішли, глибоко занурюючи ратиці в піщане річище весняного потоку* (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 387).

2. *перен., чого, який.* Шлях або напрямок розвитку, руху чого-небудь. *Наша література, наше мистецтво течуть вірним річищем і дадуть вицвіти нечуваної сили й краси* (Рильський, IX, 1962, 168); *Громовий залп «Аврори» провістив початок нової ери в історії людства — ери соціалізму. З того історичного часу новим річищем пішло життя* (Мист., 5, 1957, 31).

РІ́ЧКА, и, *ж.* Те саме що **рі́ка**. *Улітку, саме серед дня, Пустуючи, дурне Ягня Само забилося до річки — Напитися водички* (Гл., Вибр., 1951, 39); *По цім боці Дунаю, де розкинулось місто Рені, над самою річкою сиділо двоє людей* (Коцюб., I, 1955, 137); *А життя йде, сміється, плаче, розливається тисячами річок* (Еллан, II, 1958, 62); *Твоєї гордої принади Не змалювати й не забуть, До тебе в лоно, Ленінграде, Річки історії течуть* (Рильський, III, 1961, 225); [Р і ч а р д:] *Ні, мрія не завжди бавить. Часом то за мрію річки криваві люди проливають* (Л. Укр., III, 1952, 93); *Мало слів, а горя річка* (Укр.. присл.., 1955, 33); *Піт уже річками котився по червоних, міцних обличчях новаків* (Гончар, III, 1959, 327); *У порівн. *Старий пан сидів нерухомо, а сльози лилися з очей, мов дві річки* (Фр., III, 1950, 293).

◇ **Крапли́на в рі́чці** *див.* **крапли́на; Кра́пля в рі́чці** *див.* **кра́пля; Ли́тися рі́чкою (річка́ми)** *див.* **ли́тися; Поли́тися рі́чкою** *див.* **поливáтися.**

РІЧКОВИ́Й, á, é. 1. Прикм. до **рі́ка** 1 і **рі́чка**. *Дуже тихо було: чутно тільки.. леління води річкової коло млина, та десь недалечко хтось потихесечку дитину люляв* (Вовчок, I, 1955, 345); *На шляхи міграції вплинули і особливості геологічного розвитку морських і річкових басейнів* (Наука.., 7, 1958, 39); *Ми виїхали на попутній машині в село Усть-Говерлу, а звідти, повернувши праворуч, пішли проти течії річкової, надіючись, що якась автомашина наздожене нас і підвезе до греблі* (Томч., Готель.., 1960, 11); *Вперше золото видобувається в не зовсім звичайному місці. Його розсипи виявлено на річковій косі, довжина якої становить близько трьох кілометрів* (Веч. Київ, 2.X 1968, 4); *Він* [Новгород] *був зв'язаний річковими шляхами як з Балтійським морем, так і з найважливішими руськими містами* (Іст. СРСР, I, 1956, 63); // Який живе у ріці, річці. *Образно. *Якісь червоні жучки спалахували, як рубіни на діадемі річкової цариці* (Тют., Вир, 1964, 519).

2. Признач. для плавання по ріці, річці, пов'язаний з роботою на ній. *Спустився* [Микола] *до Дніпра, зайшов до річкового вокзалу* (Собко, Матв. затока, 1962, 160); — *Товаришу директор, через річку вже не можна їздити, заборонено річковою охороною* (Ле, Право.., 1957, 294); *На Дніпрі почалися регулярні рейси річкових трамваїв* (Рад. Укр., 14.V 1957, 4); — *Не треба побоюватися, що річкових транспортників мало. Вистачить для намічених робіт* (Хижняк, Тамара, 1959, 86); // Який здійснюється, відбувається по ріці, річці. *Річкові перевозки.*

РІЧКОВІ́Й, á, *ч.* Працівник річкового транспорту і всіх служб, пов'язаних з ним. *Річковики — це не тільки ті, що плавають на суднах. Це і працівники портів, пристаней, робітники, що працюють на земснарядах, зв'язківці і диспетчери, трудівники судноремонтних і суднобудівних заводів, будівельники* (Рад. Укр., 20.VI 1959, 3); *Багато роботи було.. гідрологам, монтажникам, річковикам та людям інших професій* (Дмит., Розлука, 1957, 273).

РІ́ЧНИЙ [1], á, é. 1. Стос. до року (у 1, 2 знач.). *Щодо посади в Чернігові, то я охоче взяв би її на умовах 800—900 карб. річної платні* (Коцюб., III, 1956, 130); *Річна оцінка;* // Який здійснюється, відбувається і т. ін. за рік. *Бачили люди і те, що своєю чергою у небі Все обертається, зміни річні постають невідхильно, Та неспроможні були пояснити ті явища дивні* (Зеров, Вибр., 1966, 199); *Річне виробництво електроенергії;* // Який виростає, з'являється протягом року. *Ожина сиза — це багаторічна напівкущова рослина з річними гілками дугоподібно вигнутими, вкритими дрібними колючками* (Лікар. рослини.., 1958, 104); // Який триває рік. *Шевченко з гарячковою швидкістю накидав після річної перерви свою першу невільницьку акварель* (Тулуб, В степу.., 1964, 251); // Розрахований на рік. *Люди, не гаючи цінного часу, Скошують море трави: Роблять річні і дворічні запаси Силосу, Сіна...* (С. Ол., Вибр., 1959, 283); *Багато підприємств достроково виконали річні плани* (Рад. Укр., 5.XI 1952, 1); *Річна аспірантура; Річна норма;* // Який охоплює, висвітлює роботу за рік. *Мазур склав річний звіт* (Жур., Звич. турботи, 1960, 223); // Надрукований за рік. *В унікальній споруді із скла і бетону один над одним здіймаються 19 ярусів. Близько 22 мільйонів книг, журналів та річних комплектів газет зберігається тут* (Рад. Укр., 1.VII 1962, 4).

△ **Річні́ кі́льця** *див.* **кільце́.**

2. Який бувас раз на рік, щороку. *Він оце тільки повернувся з університету після урочистого річного акту. Як ректорові й професору російської словесності, йому довелося виступити з великою промовою* (Тулуб, В степу.., 1964, 227).

РІЧНИ́Й [2], á, é, *рідко.* Те саме, що **річкови́й** 1. *В одному селі знайшов-таки* [Іван] *тіло.. Се не Марічка була, а якийсь мокрий лантух, синя кривава маса, стерта річним камінням, як у млині...* (Коцюб., II, 1955, 332); *Перша панночка гарненька, в косах у неї лелії річні* (Л. Укр., II, 1951, 45); *Сезон тих бійок припадав особливо на місяці червень і липень, час річної купелі* (Фр., IV, 1950, 241).

РІЧНИ́К [1], á, *ч., рідко.* Періодичне видання, що виходить раз на рік; щорічник. *Статті нема ні в «Русской мысли» за 80 рр., ні в «Киевской старине» за 80—90 рр. (15 річників переглянуто)* (Л. Укр., V, 1956, 249); *Я дістав був перші річники «Правди»* (Фр., I, 1955, 14).

РІЧНИ́К [2], á, *ч., рідко.* Те саме, що **річкови́к.** *Він щасливий від того, що я пливу по рідній річці, а я щасливий, що пливе по ній він, і гурток дівчат, і хлопці, і дві молоді пари з першими грудними дітьми, і річники красиві, і замислені колгоспники* (Довж., II, 1959, 64).

РІЧНИ́ЦЯ, і, *ж.* Календарна дата, коли закінчується рік від початку якої-небудь події. *7 листопада,*

в третю річницю Жовтневої революції, в усіх присиваських селах, запруджених військами,.. відбувались летючі червоноармійські мітинги (Гончар, II, 1959, 406); *Чиїй тільки дитині не стригла вона ножицями голівку на річницю з дня народження?* (Тют., Вир, 1964, 425).

РІ́ЧНО, *присл., рідко.* Кожного року, щороку. *Князь просив через Хоцінського, щоб Серединський прибув якнайшвидше, обіцяючи йому річно плату з скількох тисяч карбованців* (Н.-Лев., I, 1956, 159); — *А скільки дає тобі річно твоя торгівля, каравани? — Ще близько трьох тисяч...* (Досв., Гюлле, 1961, 85).

РІЧНЯ́К, á, *ч., розм.* Тварина, рослина у річному віці. *Щоб забезпечити цілковите зарибнення всієї площі нагульних ставів, які є в колгоспах республіки, потрібно .. 100 мільйонів річняків коропа стандартною вагою 25—30 грамів кожний* (Наука.., 10, 1956, 22).

РІЧНЯЧО́К, чкá, *ч.* Пестл. до **річня́к.** *Глянув пан-отець на паніматку і каже, хитаючи головою: — Пару бичків купив би, річнячків!* (Свидн., Люборацькі, 1955, 74).

РІША́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **РІШИ́ТИ,** шу́, ши́ш, *док., розм.* 1. *перех.* Вираховуючи, обчислюючи і т. ін., виконувати, розв'язувати що-небудь. *Завдання він рішав в одну хвилину, заплутаних місць у нього не було* (Хотк., I, 1966, 147); *Шаради рішали, чи що. Обступили всі Славу, а вона накреслила паличкою на землі коло, а в середині кола написала дві літери — «ля»* (Головко, II, 1957, 268); *Довбня плавко, без запинки рішив одну задачу, потім другу, третю* (Мирний, IV, 1955, 112); // Шукати яку-небудь відповідь на питання, намагатися пояснити щось і т. ін. *Він помітив, що уперто рішає настирне питання і не може рішити: що значить сон, який приснився сьогодні жінці?..* (Коцюб., II, 1955, 283); *Трудне питання помогла рішити таки пані Качковська* (Л. Укр., III, 1952, 645).

2. *неперех.* Роздумуючи, обмірковуючи, спостерігаючи і т. ін., робити певний висновок; вирішувати. — *Чого ж вона там була в кабінеті? А пан же де був? — допитувались жінки.— Та й пан же там — з нею! — Он воно що! — рішали молодиці, а дівчата, похнюпившись, лукаво всміхалися...* (Мирний, IV, 1955, 235); — *Три чисниці до смерті,— рішає Хо, дивлячись на нього* (Коцюб., I, 1955, 175); *Сам же* [Кузь] *взяв одступив од лави. «Сердиться, значить», мати рішила і вголос одрізала: — Що ж, я прохати ласки не буду* (Тич., I, 1957, 257).

3. *перех.* Доводити до кінця, завершувати що-небудь. — *Нехай мені дякують, що швидко діло рішив; а виноватий* [винуватий] *нехай жалкує на себе* (Кв.-Осн., II, 1956, 179); *Хай пани ідуть до Думи голову сушити, я вам справи господарські поможу рішити* (Л. Укр., I, 1951, 278); // Мати основне, вирішальне значення у закінченні, завершенні чого-небудь. *Кінець діло ріша* (Номис, 1864, № 10005).

4. *перех. і без додатка.* Обговорюючи що-небудь, ухвалювати певне рішення, приймати постанову, виносити вирок і т. ін. [К е м б л ь:] *Та все одно — був, чи не був на раді, а вже коли громада вся рішає, то всяк примушений рішинця* [рішенця] *слухать* (Л. Укр., III, 1952, 25); *Не вперше рішать нам державні діла У нашій шахтарській столиці!* (С. Ол., Вибр., 1959, 239).

◇ **Рішáти (рішúти) дóлю** *чию* — визначати, як хто-небудь далі житиме, що робитиме і т. ін. [В і р а:] *Що коли ці папери єдиний доказ його виновності* [вини]... *і я мушу сама рішати його долю... Жах...* (Коч., II, 1956, 223).

5. *неперех.* Поміркувавши, зваживши всі можливі варіанти, вибирати один, зупинятися на одному якомусь способі дії, намірі і т. ін. — *Затявся пан, держімось і ми. — Проти громади нічого не зробить. — Не присилує жати. — Авжеж.— Бастуймо і край, — рішає Півтора Лиха* (Коцюб., II, 1955, 54); *Петро товаришів спитав, протерши очі: — Ну, хлопці, хто куди рішив?* (Дор., Три богатирі, 1959, 19); // *перех., з інфін.* Після роздумів наважуватися щось виконати, зробити. *Рішила Хівря Василю грошей не давати* (Григ., Вибр., 1959, 113); *Рішив Василь найнятися у робітники* (Хотк., I, 1966, 102).

6. *перех.* Убивати кого-небудь, заподіювати смерть комусь. *Висмоктана з пальця й легенда про те, що гримуча змія, так само як скорпіон, у безвиході рішає себе смертельним «самоукусом»* (Наука.., 2, 1967, 42); — *Я його зараз пристрелю. Яка-небудь Пищи-Муха буде мене ганяти по тричі на день. Я його зараз рішу* (Панч, I, 1956, 202); // Розбивати, ламати, трощити що-небудь. [К о н о н:] *А я свою гармонію чисто рішив, як брязкнув* [брязнув] *нею об землю, так в цури й розлетілась* (Кроп., II, 1958, 449).

◇ **Рішúти життя́** — убити.

7. *чого, перех., рідко.* Позбавляти (у 1 знач.) чого-небудь. — *Господи милосердний! не осироти нас! Не віднімай від нас нашої радості! Ріши мене усієї* [усієї] *худоби..; а нехай вона* [Маруся] *поживе на світі...* (Кв.-Осн., II, 1956, 84).

8. *тільки док., перех., рідко.* Жадібно з'їсти, випити і т. ін. все до останку. *Пан писар уже давно випив і простої, випив і калганової,.. попав півкурятини, так її й рішив* (Кв.-Осн., II, 1956, 264); // Повністю витратити що-небудь. — *Скоро увесь* [хліб] *рішить* [Брус] (Кв.-Осн., II, 1956, 135); [Х и м к а:] *За два місяці сотню рублів, що панич на весіллі подарував, рішив* [Іван] *до копієчки...* (Мирний, V, 1955, 239).

РІША́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **РІШИ́ТИСЯ,** шу́ся, ши́шся, *док., розм.* 1. *на що, з інфін. і без додатка.* Відважуватися, насмілюватися на якийсь вчинок, на якусь дію; наважуватися. *Грицько стояв з грудкою, не рішаючись кинути* (Мирний, IV, 1955, 97); — *Це хтось двигонув собі* [хату], *так двигонув! Ніяк не вгадає Давид — хто ж саме. Хто-небудь із куркулів,— так не рішився б же в генеральшинім саду, хоч і нема її, хоч і насіння не зосталося* (Головко, II, 1957, 19); // *тільки док., перев. з інфін.* Вирішити що-небудь, прийняти якесь рішення. *Вийшовши з канцелярії, капітан рішився йти додому* (Фр., VI, 1951, 452); *По довгих нарадах з невісткою рішилась, врешті, на білий* [капелюшок] *з червоним маком* (Кобр., Вибр., 1954, 76).

2. Діставати розв'язання, завершення (перев. про справи і т. ін.). *Якщо справа твоя рішиться 9-го, то ти будеш тут, певне, не раніше 11—12* (Л. Укр., V, 1956, 334); // Остаточно визначатися, ставати ясним; // *безос. Гуща і Прокіп перемогли. Вони довели людям, що не треба палити та руйнувати народне добро.. Сьогодні мало рішитись, за ким перемога, за ними, чи за Хомою, який підбивав нищити все і все палити* (Коцюб., II, 1955, 80).

◇ **Дóля рішáється (рішúться)** *чия* — визначається (визначиться), як хто-небудь далі житиме, що робитиме і т. ін. — *Чи хто гадає про те, що тут доля людська рішається?* (Мирний, III, 1954, 49).

3. *кого, чого, рідко.* Позбавлятися (у 2 знач.) кого-, чого-небудь, втрачати когось, щось. — *Зчинилась була буча не мала: поспільство свого козацтва рішатись не хотіло* (П. Куліш, Вибр., 1969, 117); *Усяк бачив, що він рішився і грошей, і скотини, і усієї худоби, обібрав і жінку, і дітей, сам звівся нінащо* (Кв.-Осн., II, 1956, 147); *Голодний рік настав,— дощів, кажуть, не було до самого Петра; яка була скотина, пала за літо. Усього рішились* (Морд., I, 1958, 42).

◇ **Рішáтися (рішúтися) життя́** — заподіювати собі смерть. *Ні, не тому життя свого рішатись, Хто тіль-*

ки вічністю задовольниться (Сам., І, 1958, 83); **Рішáти-ся (рішúтися) рóзуму (умá, глýзду)** — втрачати здатність розумно діяти, міркувати. *Всі так ізвикли бачити його без подружжя, що надзвичайно здивувались, дочувшися, що він має одружитися..— От, на старість розуму рішився!* (Гр., І, 1963, 287); *— Цей Павло ума рішився: от сам на себе і зводить лихо — чуєте?* (Вовчок, І, 1955, 176); *— Уже ж або обпоїла, або підкурила чимсь. А тільки він з її волі ніяк не вийде: мов тая дитина, за спідницю держиться, зовсім свого глузду рішився!* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 78).

4. *тільки недок.* Пас. до **рішáти** 1, 3, 4, 6.

РІШЕНÉЦЬ, нця́, *ч., рідко.* 1. Вирок суду, постанова, рішення якої-небудь організації, зборів і т. ін. *Довгі хвилини-роки переживає Гнат, очікуючи, що скаже суд. Аж ось читають рішенець, і Гнат дізнається, що його засуджено на заслання в Сибір...* (Коцюб., І, 1955, 76); *Гронович — це соромляжий наймолодший хлопець із шостого класу.. Миттю витягли його на кін та й оголосили йому рішенець товариства* (Крим., Вибр., 1965, 311); *Прийняли ми рішенець — до посла таки звернутися, до радянського. Написали й ждемо, що то нам скажуть* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 14).

2. Те саме, що **рíшення** 3. *Нова доля снується Мишуні, не треба їй перешкоджати, нехай малий сам викує свій рішенець* (Ю. Янов., II, 1954, 141); *Не надійся, бо ніколи Не зміню я рішенця. Я діждусь мого Миколи* (Перв., II, 1958, 257).

Знахóдити (знайтú) рішенéць — вирішувати, як правильно діяти в певних обставинах. *Стріне* [Іван] *трудність — тільки гляне, Вже й знайшов їй рішенець* (Сам., І, 1958, 167).

3. *перен., рідко.* Те саме, що **кінéць**[1] 3. *Тут тобі й рішенець!*

РÍШЕННЯ, я, *с.* 1. *розм.* Дія за знач. **рішáти, рішúти** 1, 3. *Єдина розрада, яка могла сяк-так врівноважити батькові зіпсутий і нервовий настрій, то було рішення алгебраїчних задач* (Смолич, II, 1958, 34); *Засідають наркоми над рішенням справ* (Гер., Поезії, 1950, 54); // Результат цієї дії. *Здавалося, що рішення зовсім недалеко, так і миготить у голові, а от ніяк не спіймати його...* (Донч., V, 1957, 170); *Я списав рішення* [задачі] *в Юрчика й нудьгував, не знаючи, до чого докласти рук* (Сміл., Сашко, 1957, 7).

2. Вирок суду, постанова, розпорядження якої-небудь організації, зборів і т. ін. *Поки був молодий* [суддя], *то завжди бувало усі рішення сам пише, а встарівся* [постарів] *— звалив усе на секретаря, а сам підписує й не читає* (Мирний, І, 1954, 160); *Південна небезпека привертала до себе все більшу увагу країни. Політбюро Центрального Комітету партії винесло спеціальне рішення про виділення врангелівського фронту в самостійний фронт* (Гончар, II, 1959, 315); *Склав я іспити два тижні тому і два тижні чекав рішення комісії* (Мушк., Серце.., 1962, 264).

3. Продуманий намір зробити що-небудь, якось вчинити. [Л і д а:] *Не перебивайте, я поїду... Ось квиток... Так... Вирішила, і ніщо не змінить це рішення* (Корн., І, 1955, 142); *Нарешті Каргат заявив, що має більшменш точне уявлення про зміст своєї роботи на заводі, та попросив аж два тижні на обдумування свого остаточного рішення* (Шовк., Інженери, 1956, 7); *— Ти повинен усім показати, що в тебе є власні рішення й залізна воля!* (Стельмах, І, 1962, 622).

4. Спосіб вирішення, зображення, подання, розв'язання чого-небудь. *Кожна вистава в театрі повинна відзначатись талановитим рішенням, глибоким і яскравим розкриттям ідеї твору, продуманим і винахідливим використанням виражальних засобів* (Мист., 1, 1961, 18); *В цілому для сучасного орнаментального килима характерне багатство кольорових рішень, виразність орнаменту і бездоганність у технічному виконанні* (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 35); *Архітекторові вдалося знайти цікаве рішення інтер'єру* [магазину]. *На стелі і стінах нічого зайвого. Все тішить око* (Рад. Укр., 29.VII 1967, 4).

РІШИ́МІСТЬ, мості, *ж., рідко.* Те саме, що **рішýчість.** *— Краще одійдіть! — промовив син, збліднувши, як і його батько. Самі собою стислися важкі, сильні кулаки, а очі світились такою рішимістю, гнівом і шаленством, що батько, помітивши те все, відступився, наче від навіженого* (Шиян, Баланда, 1957, 164); *— Просиджу до ранку, а риби все одно наловлю,— сказав Вася, і Чорний побачив в його очах радість, захват, рішимість і пристрасть* (Чаб., Шляхами.., 1961, 84); // Мужність, хоробрість у вчинках, діях. *В критичний для Радянської республіки момент, коли імперіалісти чотирнадцяти держав ішли на нас війною, В. І. Ленін пов'язував упевненість в перемозі з рішимістю і непохитністю пролетаріату, готового до самопожертви* (Ком. Укр., 1, 1960, 61); *День захисту дітей посилює благородне прагнення народів, бо любов до підростаючого покоління.. надає людям сили й рішимості в боротьбі за безхмарне небо Землі* (Рад. Укр., 1.VI 1967, 1).

РІШИ́ТИ *див.* **рішáти.**

РІШИ́ТИСЯ *див.* **рішáтися.**

РІШÝЧЕ, *присл.* 1. Присл. до **рішýчий** 1, 2, 4. [А д м і р а л:] *У нього вчитись треба, як діяти рішуче і точно* (Корн., І, 1955, 54); *Дійсно, окрилений дядьковим листом, Павло твердо вирішив, нарешті, рішуче поговорити з Людмилою* (Головко, II, 1957, 474).

2. Зовсім, цілком. *Маріцца рішуче переминилася в відносинах до неї* (Коцюб., І, 1955, 271); *Рішуче помилково він потрапив до сутани; йому далеко більше до лиця була б якщо не кольчуга, то, в усякому разі, плащ народного трибуна* (Хотк., Довбуш, 1965, 23); *Два запорожці рішуче розійшлися в поглядах* (Довж., І, 1958, 233); // Без сумніву, безперечно. *Ні, він* [син хазяйки] *рішуче має до нас симпатію, що видко з його обличчя* (Коцюб., II, 1955, 242).

3. Категорично, твердо, не вагаючись. *— Ні, я звідси не піду, поки мені до копієчки не буде заплачено,— рішуче одказав Омелько...* (Мирний, IV, 1955, 374); *Була така думка, щоб Абдулаєва взагалі перевести в роту постачання. Але він від цього рішуче відмовився* (Тют., Вир, 1964, 490).

РІШÝЧИЙ, а, е. 1. Сміливий, непохитний у своїх рішеннях, діях, вчинках. *Хома ходив од хати до хати. — Як вдарять у дзвони — виходь. Хто не вийде, буду палити. Він був рішучий; видко було, що він не жартує* (Коцюб., II, 1955, 85); *Попереду летів він сам — рішучий, дужий, безжальний* (Скл., Святослав, 1959, 174); *— Насуваються грізні дні. Ми повинні бути пильними і рішучими. Хай не заховається від нашого ока ні явний, ні притаєний ворог* (Тют., Вир, 1964, 270); // Який виражає сміливість, непохитність людини, свідчить про її впевненість, твердість характеру і т. ін. *І уявляється перед моїми зажмуреними очима пан становий з його завжди червоним обличчям та рішучим поглядом його жартівливо-лукавих очей* (Мирний, IV, 1955, 360); *Все це сказано було поволі, хоча слабим, але рівним і рішучим голосом* (Фр., VI, 1951, 300); *Незабаром в передпокій увійшла рішучою ходою немолода лікарка* (Стельмах, II, 1962, 252).

2. Дуже наполегливий, сильний, енергійний, завзятий. *Січовики своїм рішучим нападом збили Гульського* (Ле, Наливайко, 1957, 59); *Роман, не гаючись, рішучим стрибком вискочив з окопу* (Гончар, III, 1959, 139);

— *А є такі, що держава для них — мельниця з калачами.. Отаких людей треба ненавидіти і вести з ними рішучу боротьбу* (Тют., Вир, 1964, 167); // Який виражає різке заперечення; категоричний. — *За дорученням фракції соціал-демократів більшовиків я заявляю рішучий протест проти цього зухвалого порушення самих основ свободи і демократії* (Головко, II, 1957, 521).

3. Найважливіший, найістотніший для дальшого ходу, розвитку чого-небудь, для перелому в чомусь; вирішальний. *Ватя кинулась прибиратись та причісуватись. Для неї здалося, що того дня настане для неї якась рішуча хвиля* (Н.-Лев., IV, 1956, 96); *Нарешті він раз зважився на рішучий крок* (Фр., VI, 1951, 249); *Ця хвилина стала рішучою в мойому* [моєму] *житті, це був момент мого революційного хрещення. Широко розкрилися мої очі на всю безконечну неправду, на державний гніт* (Хотк., I, 1966, 162).

4. Який становить собою певне рішення; остаточний. *Люба мамочко! Ото я тепер знов задумалась над своїми подорожами, та ще якось нічого рішучого не видумала* (Л. Укр., V, 1956, 408); *Настя, здається, любила його, але якось не важилась сказати йому рішуче слово* (Коцюб., I, 1955, 23).

5. *розм., рідко.* Який не викликає сумніву; очевидний, явний. *В його очах горіла рішуча лють* (Ле, Україна, 1940, 97); — *Корівчину б купити, щоб хоч один хвіст був у нашому господарстві.— Краще коня.. — Можна й коня,— погоджується він і знову міцніше пригортає Мар'яну. Але вона раптом вислизає з його рук, і все її обличчя береться рішучою радістю* (Стельмах, II, 1962, 292).

РІШУ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Властивість за знач. **рішу́чий** 1, 2. [Хоростіль:] *І ви, панно, будьте здорові! Чого вам більше бажати? Щоб ваша рішучість і енергія не покидали вас ніколи!* (Фр., IX, 1952, 169); *Командувач виявив за даних обставин всю силу характеру й рішучість полководця* (Ю. Янов, II, 1958, 237); *В її погляді була тепер спокійна рішучість* (Дмит., Розлука, 1957, 125); [Ленін:] *Повстання почалось... ідіть, товариші, дійте з найбільшою рішучістю і неодмінно переходьте в наступ* (Корн., I, 1955, 195); *Воронцов дружив з командиром полку, любив його за рішучість та чесність в бою, за гарячий темперамент* (Гончар, III, 1959, 349); *Як на крилах, мчав з фортеці Лазаревський, повний рішучості негайно клопотатися, щоб якось полегшити долю Шевченка* (Тулуб, В степу.., 1964, 35); — *Хочу я, Голдо, в цирк поступити, акробатом стати, а от рішучості ніяк не наберусь...* (Ткач, Арена, 1960, 8).

РІШУ́ЧО, *присл.* Те саме, що **рішу́че.** *Мати чоловіка, стара господиня,.. любовно, але рішучо відсунула молоду невістку від усякого господарювання й життєвих дрібниць* (Хотк., II, 1966, 10); *По обіді треба лежати, дозволяється не спати, як хто вже рішучо не хоче* (Л. Укр., V, 1956, 339); *Лейбуньо.. так любить* [пироги з черницями], *що віддав би за них усе, але то рішучо все на світі* (Фр., II, 1950, 78).

РІ́ЩЕ, а, *с., діал.* Хмиз. *Жителі Воронич ходили збирати сухе ріще до лісу* (Март., Тв., 1954, 284).

РКП(б), *невідм., ж., іст.* Скорочення: Російська Комуністична партія (більшовиків).

РНГ, *невідм., ж., іст.* Скорочення: Рада Народного Господарства.

РНК, *невідм., ж., іст.* Скорочення: Рада Народних Комісарів.

РОБ, а, *ч.* 1. В оруд. в. одн. у сполуч. з прикм. ужив. в знач.: спосіб. *А прокинувшись від сону, Здіймем зараз страмну бучу,.. Доки тим звичайним робом Не загубим в кінець краю* (Граб., I, 1959, 155); *А пити прихитрявся* [чолов'яга] *досить дивним робом, так, що чаша заступала йому обличчя* (Загреб., Диво, 1968, 115).

Своїм (його́ *і т. ін.*) **ро́бом роби́ти** — діяти, чинити, поводитися за власним (його і т. ін.) розсудом. *Мій батько був чоловік дуже відмінний од інших наших селян і любив робити все своїм робом* (Гр., I, 1963, 292); *Така ду́мка, що нехай люди його робом роблять, то усе добре буде* (Вовчок, I, 1955, 214); **Таки́м ро́бом:** а) отак, таким чином. *Кождий дбає тільки про себе, не розуміючи того, що таким робом роздроблюються їх* [громадські] *сили, ослаблюється громада* (Фр., VI, 1951, 7); б) *(у знач. вставн. сл.)* отже, отож. *Якийсь гурт молоді ходить між яток і співає.. Таким робом, окрім сидячих і стоячих, є ще й ходячі хори* (Коцюб., II, 1955, 241); **Ходи́ти лихи́м ро́бом** — діяти несправедливо, чинити погане, недобре; **Ходи́ти чи́стим (пра́вим) ро́бом** — діяти, чинити, поводитися як належить, по-справедливому. *Я хоч і не майстерна людина, дак учу своїх діток ходити чистим робом. Як хліба спекти, подоїти корівку... нема своєї, дак на хазяйчиній учись* (Барв., Опов.., 1902, 435); **Яки́м (ніяки́м, яки́мсь) ро́бом** — як (ніяк, якось). — *Переночуємо тут? — Ні, я додому,— підвівся з саней Мар'ян. — Додому?! То яким робом? — ще голосніше і недовірливо крикнув фурман* (Стельмах, I, 1962, 173); *Коли ж він грав веселої, ніяким робом не могли слухачі на місці вдержатись, бо гналися в тане́ць* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 70); *В житті й такі випадки є: Якимось робом диким Великий муж малим стає, Малий стає великим* (Воскр., Подивись.., 1962, 7).

2. *заст.* Робітник. — *Поглянь бо, серце, що тамечки роби мої роблять* (Сл. Гр.); — *Не роби твої, щоб помикав нами! — ошалілими очима блиснув хлопець на купця* (Загреб., Диво, 1968, 120).

РО́БА[1], и, *ж.* 1. *спец.* Робочий одяг. *На місток вискочив у засмальцьованій робі другий механік Торба* (Трубл., Лахтак, 1953, 3); *Входить Катерина. Вона в робі. Безперечно, її викликали з роботи* (Довж., Зач. Десна, 1957, 585).

2. *заст.* Одяг взагалі, перев. формений. *Іліон у полум'ї, — гугнявив монах у шовковій робі з обличчям римського аристократа, недбало граючись лорнеткою* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 115); [Полковник:] *Чого ви так дивитесь?* [Представник «Керчи»:] *Інтересуюсь робою. (Простяг руку і пробує сюртук полковника)* (Корн., I, 1955, 28); // *збірн.* Речі особистого користування. [Лука:] *Химо! Мій портфель і чемойдан* [чемодан]!.. [Хима *(убігла):*] *Ось ваша роба, дядю Лука* (М. Куліш, П'єси, 1960, 90).

РО́БА[2], и, *ж., заст.* Роботяща, працьовита людина (про жінку). *Наймiть цю жінку, вона і видоє* [видоїть], *і їсти зварить, і вимиє — така роба, що нема вже що й казати* (Сл. Гр.).

РОБА́К, а́, *ч.* Те саме, що **черв'я́к.** *Робаків же накопав цілісеньку* [цілісіньку] *торбинку* (Вовчок, VI, 1956, 317); *Хоч як би там пишно не розцвілась рожа — Зів'яне і зсохне, як робак підточить* (Коцюб., I, 1955, 423).

РОБАКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **роба́к.**

РОБАЧО́К, чка́, *ч.* Зменш. до **роба́к.** *Розкопує* [Василько] *щось — робачка вигребе або метелика вловить,— дивиться, думає...* (Вовчок, I, 1955, 273).

РО́БЕР, а, *ч.* У деяких картярських іграх — коло гри, що складається з трьох окремих партій. *Вже восьмий робер догравали Герої віста* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 135).

РОБИ́ТИ, роблю́, ро́биш; *мн.* ро́блять; *недок.* 1. *перех.* Займатися якою-небудь справою, діяльністю. «*А що ваші роблять?*» — «*Пообідали та хліб їдять*» (Укр.. присл.., 1963, 63); *Без нарікань вона робила найтяжчу*

роботу, спочатку жіночу, а після смерті Карпа й чоловічу (Стельмах, II, 1962, 209); // *у сполуч. з ім. у знах. в.* Уживається в знач.: виконувати, здійснювати те, що виражено іменником. *Василь знав, що старого Власова не буде дома,— він.. робив ревізію* (Мирний, IV, 1955, 144); *Роблю таку велику уступку через те, що я людина не комерційна* (Коцюб., III, 1956, 231); *Воронцов сидів на стільці, а вродлива, надміру серйозна фельдшерка з санітарної роти робила йому перев'язку* (Гончар, III, 1959, 130); *Оксен наказав: — Поранених і забитих на сани — і негайно відходити. Ваш взвод — на охорону. Відхід робіть якнайшвидше* (Тют., Вир, 1964, 528); // *у сполуч. із словами на позначення міри, кількості.* Уживається в знач.: виконувати роботу, дію у вказаному обсязі. *Хоча полк Самієва у цьому наступі робив по півсотні й більше кілометрів на добу,— жоден боєць не відставав* (Гончар, III, 1959, 423); // *рідко.* Обробляти (землю). *Це буде довга книга, і ніхто в ній не плакатиме, як не плакав Данило, батько його, дід та прадід, ївши гіркий хліб, роблячи землю на пана та на дуків* (Ю. Янов., II, 1958, 233).

◇ **Ді́ло роби́ти** *див.* ді́ло: **Ду́рня роби́ти з се́бе** *див.* ду́рень; **З (від) ні́чого роби́ти** — через неробство. *Перебирали* [актори] *від нічого робити в пам'яті днів минулих анекдоти, спочатку напівголосно, потім, забувшись, голосніше* (Полт., Повість.., 1960, 404); **На мі́сці роби́ти** *див.* мі́сце; **Не з то́го кінця́ роби́ти** *див.* кіне́ць[1]; **Ні́чого (нема́ що) роби́ти** — неможливо вчинити так, як хочеш, треба примиритися з тим, що є. *Прибіг знов прикажчик.— Ставайте на косовицю за плату! — Не хочемо за гроші. З копи давай!.. Нічого німцеві робити, прийшлося віддати з копи* (Мирний, IV, 1955, 247); *Прикро мені дуже, що прийдеться нидіти по тих клініках,— се варто пекла! — але вже нема що робити* (Л. Укр., V, 1956, 31); **Роби́ти бі́сики [о́ком (очи́ма)]** *див.* бі́сик; **Роби́ти вели́кі о́чі** *див.* о́ко[1]; **Роби́ти ви́гляд** *див.* ви́гляд; **Роби́ти візи́т (візи́ти)** *кому* — відвідувати кого-небудь. — *Я не якась там ліберальна молоденька панна, щоб робити самій візити паничам* (Н.-Лев., VI, 1966, 70); **Роби́ти вне́сок** *див.* вне́сок; **Роби́ти вплив** *див.* вплив; **Роби́ти вра́ження** *див.* вра́ження[1]; **Роби́ти до́бру (весе́лу) мі́ну при недо́брій (пога́ній) грі** *див.* мі́на[1]; **Роби́ти ду́рника** *див.* ду́рник; **Роби́ти коліно** — повертати під яким-небудь кутом. *Там, де Ташань робить круте коліно, напроти садиби,— вир* (Тют., Вир, 1964, 122); **Роби́ти ми́лість (ми́лость)** *див.* ми́лість; **Роби́ти па́кость (па́кість)** *див.* па́кость; **Роби́ти пого́ду** *див.* пого́да; **Роби́ти прие́мність** *див.* прие́мність; **Роби́ти своє́ [ді́ло]** — виконувати те, що належить, призначено. *Старости робили своє діло: вони умовляли.. Сикліту Британову віддавати дочку за Василя Мітлу* (Григ., Вибр., 1959, 36); **Роби́ти сце́ну** *кому* — сваритися з ким-небудь, виражаючи своє незадоволення. *Коли він не приносив одповіді або приносив коротку і бліду, вона робила йому сцену, називала його нездарою, міщанським убожеством* (Коцюб., I, 1955, 406); **Роби́ти честь** *див.* честь; **Ті́льки те й роби́ти, що...**— бути зайнятим чимнебудь одним. *Журби й турботи не знали* [Максим та Явдоха]... *Тільки те й робили, що пили та гуляли* (Мирний, I, 1949, 236); **Хоч на ли́сині роби́** *див.* ли́сина.

2. *перех.* Виготовляти, виробляти що-небудь. *Плахта на ній.. ще материнська — придана; тепер вже таких не роблять* (Кв.-Осн., II, 1956, 26); *Високі щогли кораблів теж роблять із сосни* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 81); *Дід ніколи не сидів без діла — плів рукавиці, робив веретена, в'язав батоги* (Ю. Янов., Мир, 1956, 190); // Створювати мистецькі вироби, твори. — *Колись бувало робив різьбу мистецьку до палат, до дому божого... Давно було...* (Л. Укр., I, 1951, 442); *Я робив його* [фільм «Щорс»] *з любов'ю і великим напруженням всіх своїх сил, як пам'ятник народу, як знак своєї любові і глибокої поваги до героя великого українського Жовтня* (Довж., I, 1958, 26); *Коли я робив сценарій, мені здавалося, що його можна з початку й до кінця записати в біблію або вирубати зубилом на мармурі* (Ю. Янов., II, 1958, 23).

◇ **Роби́ти хліб** — займатися хліборобством. — *На Січі добре козакувати, а на займанщині хліб робити! — сказав* [Мирон] *сам собі* (Мирний, I, 1949, 180).

3. *перех. і без додатка.* Діяти, поводитися яким-небудь способом, чином. *Бідна моя головонько! Що мені робити?* (Шевч., I, 1963, 34); — *Щоб більше жаху їй* [Щуці] *завдать І щоб усяк боявся так робити,— У річці вражу Щуку утопити!* (Гл., Вибр., 1951, 44); *Калинович скам'янів на місці, не знаючи, що робити* (Фр., VI, 1951, 156); — *Я надточу коло коміра, в нас так роблять, з-під каптана не видко!* (Л. Укр., III, 1952, 652); — *Слухайте свого отамана, а робіть те, що самі знаєте, що велить козацька честь* (Довж., I, 1958, 256); *Майже ніколи не чули, щоб він кричав і метушився. Все він робив, як і говорив, спокійно, рівно* (Гончар, III, 1959, 97); // Уживати якихось заходів. *Скінчивши своє діло, піп звернувся до Замфіра: — Що ж ви нічого не робите слабій? Замфір махнув рукою: — Де там нічого... Ворожок та шептух була повна хата...* (Коцюб., I, 1955, 229); *Вона без пам'яті летіла до Свирида Яковлевича і лаяла його, чому.. власть не робить чогось такого, щоб заспокоїти мужика* (Стельмах, II, 1962, 234); // *для кого.* Подавати допомогу кому-небудь. *Він* [М. Горький] *з родиною так дбають за мене, так багато роблять для мене, що я почуваю гарячу вдячність* (Коцюб., III, 1956, 358).

◇ **Роби́ти під се́бе** — мочитися, випорожнятися в постелі (про дітей, хворих); **Свої́м (йо́го** *і т. ін.*) **ро́бом роби́ти** *див.* роб; **Роби́ти ста́вку** *на що* — розраховувати, покладати великі надії на що-небудь. *Імперіалізм робить головну ставку на антикомунізм* (Матер. XXIV з. КП України, 1971, 55); *Ідеологічна реакція робить ставку на залишки міщанських, обивательських смаків у нашому суспільстві* (Талант.., 1958, 20); **Що [ж] роби́ти?; Що ма́ю (ма́є** *і т. ін.*) **роби́ти?; Що ти роби́тимеш (ви роби́тимете)?; Що тут роби́ти?** — іншого виходу з становища немає; доводиться миритися з тим, що є. — *Що мої гроші!.. Чи можна ж на них піднятись! — Та на перший час буде й сих. Що ж робити, коли нема більш?* (Кв.-Осн., II, 1956, 258); *Що тут робити? Мусили ми чекати 3 години другого поїзда* (Коцюб., III, 1956, 338); **Щось тре́ба роби́ти** — уживається для наголошення необхідності вживати якихось радикальних заходів. — *В чім же справа? А в тім, що дрібними повстанськими загонами ворога не знищити. Не виходить, товариші.— Щось треба робити! — голосно зітхнув Прокопенко* (Довж., I, 1958, 138); **Що (чого́) [вже] не роби́в (не роби́ла, не роби́ли)** — хоч як старався, яких тільки заходів не вживав. *Кирило Іванович що не робив — нічого не вдіє* (Мирний, I, 1954, 160); *Чого вже не робили тії старости і комісари з городовими козаками.. Як уже не вмудрялись, щоб погасити тес полом'я* [повстання]! (П. Куліш, Вибр., 1969, 52).

4. *перех., ким, чим.* Перетворювати кого-, що-небудь у когось, щось. *Чіпка чесав шляхом, заклопотаний одною думкою про землю.. — Земля тебе годує... земля хазяїном робить...* (Мирний, I, 1949, 242); — *Моя дружина — свята!.. — Війна і святих робить грішницями* (Стельмах, II, 1962, 62); //Надавати кому-, чому-небудь певних властивостей, якостей, ознак, якогось вигляду. *Зігнутий, наче під важким гнітом, стан робив цю двадцятип'ятилітню жінку старою* (Коцюб., I, 1955, 187); *Од постійної важкої роботи, від натуги*

м'язи на лиці виступали тепер іще виразніш, а брови завжди тісно докупи зведені. І це робило лице його не по літах мужнім і суворим (Головко, II, 1957, 401); *Дивні пахощі весняного цвітіння роблять повітря якимсь солодким і пахучим, наче ранній, першого взятку мед* (Кол., На фронті.., 1959, 59); // Примушувати кого-небудь бути кимсь. [С а б і н а:] *Нехай звелить мій пан мені крутити жорна, кіз доїти, носити воду,— все те буде легше, аніж прислужницею бути в пані..* [Х у с а:] *Я не на те учу рабинь по-римськи, щоб потім їх скотарками робити* (Л. Укр., III, 1952, 168); *А хіба ж на світі є такий закон, щоб відбирав хліб від їхніх дітей, робив їх жебраками!..* (Коцюб., I, 1955, 194); // Характеризувати кого-небудь певним чином.

◇ **З му́хи роби́ти слона́** *див.* **му́ха; Роби́ти зві́ра** *див.* **звір**[1]; **Роби́ти з губи́ халя́ву** *див.* **губа́**[1]; **Роби́ти з пи́ска халя́ву** *див.* **пи́сок.**

5. *перех. і без додатка.* Приводити до чого-небудь, спричиняти, викликати щось. *Ось слухай же, що то роблять Заздрощі на світі І ненатля голодная* (Шевч., II, 1953, 51); *Чіпка давно чув, буцім горілка робить полегкість* (Мирний, I, 1949. 246); *Не було листа нині від тебе. То, певно, капосна пошта робить* (Коцюб., III, 1956, 178); // *перех.* Заподіювати, чинити кому-небудь зло, завдавати болю і т. ін. *Брехун собі ворог і людям зло робить* (Кв.-Осн., II, 1956, 487); *Йй-богу, братія, прощаю І милосердому молюсь, Щоб ви лихим чим не згадали; Хоч я вам кривди не робив* (Шевч., II, 1953, 57); // *перех.* Створювати що-небудь. *Стали вони тяжкими ворогами. Кожен кожному робив перешкоди, кожен кожного судив між людьми* (Мирний, I, 1949, 218); *Баби своїми пискливими голосами робили справжній шарварок* (Коцюб., I, 1955, 192); [Л ю б о в:] *Ти все віриш в дива...* [О р е с т:] *Вір і ти! Любо, молодість робить дива* (Л. Укр., II, 1951, 91).

6. *неперех.* Займатися якою-небудь, перев. фізичною, працею; працювати. *На дерево дивись, як родить, а на чоловіка, як робить* (Укр.. присл.., 1955, 81); — *Роботи не боюсь: треба жити, то треба й робити* (Вовчок, I, 1955, 15); *Девіз немудрий свій тут написала праця — Нехай вибагливий не подивує гість: Хто робить, той і їсть* (Рильський, I, 1956, 95); // *ким, чим, на кому — чому.* Використовувати кого-, що-небудь як силу, засіб, знаряддя праці. *Мар'янівщани кохалися у волах, а не в конях: конем так — поїхати куди, прогулятися, а волом — робити* (Мирний, III, 1954, 8); — *Тут комбайном і робити ніяк* (Гончар, III, 1959, 31).

◇ **Роби́ти, як віл [у ярмі́]** *див.* **віл.**

7. *неперех.* Обслуговувати кого-небудь своєю працею. *Кріпаки раді такі, що діждали весни, першої вільної весни, що годі на панів робити...* (Мирний, I, 1949, 323); *Скільки робив Мар'ян у нього, скільки тягнулась його рука до господарського харчу, та ніколи він, Плачинда, не почастував поденщика з.. легкою душею* (Стельмах, I, 1962, 27); // Працювати де-небудь, перебувати на службі, роботі. — *А хто ж в управі робитиме?.. Хіба хто знає, яка там робота? — Та наймемо такого розумного, як ти, то й робитиме,— кольнули його* [писаря] *кріпаки* (Мирний, I, 1949, 378); *Одягнув я, смуглявий юнак, коли став на заводі робити, не свитину, а теплий піджак* (Сос., I, 1957, 243); // Перебувати на якійсь посаді. *Мама в мене робить за майстра, Краще всіх верстат вона знає!* (Мур., Хороші сусіди, 1948, 15); *Вдень свіжий номер газети виносився в сумці газетяра. Експедиторами робили три комсомольці* (Смолич, V, 1959, 384).

8. *неперех., розм.* Перебувати в дії, діяти, виконуючи своє призначення; функціонувати. *Онде співає дівчина.. Старанно і сумлінно витягує голос, важко, у поті чола працюють груди і робить горло* (Коцюб., II, 1955, 239); *Це ж була дійсно «нормальна», «здорова» людина: всі члени були пропорціонально розвинені; ні хвороби, ні всякі там бацили не мали на нього жодного впливу; шлунок робив як машина* (Хотк., I, 1966, 120).

РОБИ́ТИСЯ, роблю́ся, ро́бишся; *мн.* ро́бляться; *недок.* 1. Перетворюватися в кого-, що-небудь. *В кінці літа філоксері виростають крила, вона робиться мушкою, перелітає з садка в садок і кладе на кущах яйця* (Коцюб., I, 1955, 203); // Ставати яким-небудь, набуваючи певних властивостей, якостей, ознак, якогось вигляду. *З кожним днем життя в циганській халупці робилось тяжчим та тяжчим* (Коцюб., I, 1955, 374); *Кармелюк робився похмурий і мовчазний* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 55); *Під світлом прожекторів чорніша ночі робиться вода* (Трубл., Шхуна.., 1940, 214); *Тіні надворі робилися довгі, швидкі й скоминущі* (Смолич, II, 1958, 13); // Ставати ким-небудь, набуваючи певної кваліфікації, якихось навичок, уміння. — *Сказано ж: солдатом не родишся, а робишся...* (Гончар, III, 1959, 59).

◇ **Роби́тися па́ном стано́вища (життя́** *і т. ін.*) *див.* **пан.**

2. *безос., кому і без додатка.* У сполуч. з присл. уживається на позначення виникнення якогось стану людини або природного явища. *Йй робиться і душно, і млосно; щось давить за горло, пориває за серце* (Мирний, III, 1954, 181); *І журно так, важенько так робиться чумакові на серці — і дума він невеселую думу...* (Коцюб., I, 1955, 183); *Ніч спускала вечірню теплоту, робилося холодно* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 107).

3. Відбуватися (про яку-небудь дію, подію, природне явище і т. ін.). *Гурій спав. Йому, сердешному, й не снилось, Що дома нищечком робилось* (Шевч., II, 1963, 92); *Тільки перед різдвом були морози, а тепер таке щось робиться — не то зима, не то погана весна* (Л. Укр., V, 1956, 128); *Почав* [справник] *розмовляти з Окунем про все, що робиться на селі* (Стельмах, I, 1962, 633); // *з ким.* Творитися, діятися. *Горпина стала помічати, що з Петром робиться недобре щось. Все похмурий та смутний ходить* (Гр., I, 1963, 253); *Капітан зник. Він утік на човні. Бачили б ви, що робилося з хазяїном. Як тигр, літав він по палубі* (Ю. Янов., II, 1958, 153); // Здійснюватися, виконуватися. *Сяду за діло — нічого не робиться, Стану гадати — чомусь не гадається* (Граб., I, 1959, 379); *Чернишеві хотілося підбадьорити хлопця, але він не знав, як це робиться в таких випадках* (Гончар, III, 1959, 338); *Йонька бачив, що в господарстві нічого не робиться так, як він велить* (Тют., Вир, 1964, 88); *Недаремно в народі мовиться, що швидко казка кажеться, та не швидко діло робиться* (Збан., Єдина, 1959, 219).

◇ **Що [ті́льки] ро́биться!** — уживається для вираження здивування, захоплення і т. ін. чим-небудь. — *Господи! що тільки робиться на вигоні! — вскочивши в хату, замість привіту, прокричала сусіда* (Мирний, I, 1949, 318); — *Забрав, кажу, Жмеринку! Бар забрав! Забрав Комарівці! — Хлопці, що робиться! — гукнув, зрадівши, Щорс.— Василю Назаровичу, та ти не батько, а справжній червоний генерал* (Довж., I, 1958, 179).

4. *тільки 3 ос.* Створюватися. *У Христі аж в очах миготіло, голова кругом ходила, дивлячись, як швидко пані мідяним прутиком хапала нитку, в'язала петелечку, в ту петелечку знову втягала нитку і — не знать як — уже робилося дві петелечки* (Мирний, III, 1954, 157); *Як гарно марилось на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проектів!* (Коцюб., I, 1955, 222).

5. *безос.* Є, було бажання, прагнення працювати.

Раз край дороги Влас копиці волочив. Вродило сіно — весело й робилось... (Гл., Вибр., 1957, 81); *Вночі не спалося, а вдень не робилося. Безладна сітка думок ворушилася в голові* (Стельмах, II, 1962, 338).

6. Пас. до **робі́ти** 1, 2. *Дешеві кораблі робляться з американської сосни — від кіля до вершка брам-стеньги* [щогли] (Ю. Янов., II, 1958, 125).

РОБИ́ТОНЬКИ, *пестл.* Те саме, що **робі́ти** 3. — *І що тепер робитоньки, що початоньки, вже й сам не знаю* (Фр., III, 1950, 68).

РОБІНЗО́Н, а, *ч., перен.* Людина, яка силою обставин позбавлена людського середовища, відірвана від нього. *На літаку був запас патронів, дещо з одежі, консерви, шоколад та трохи бензину. Все це стало робінзонам у великій пригоді* (Трубл., Лахтак, 1953, 202); *Він відчув себе справжнім робінзоном, гангстером, ким завгодно, але тільки не людиною, у душі якої вирували сумніви і каяття* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 19); *У порівн. *Її охоплює лихоманкове збудження, проймає дріж, трепет, що це вони з Віталиком аж куди добулися, одні-однісінькі опинились на цьому острівку, як робінзони, де їх оточує химерне залізне бескеття...* (Гончар, Тронка, 1963, 237).

РОБІНЗОНА́ДА, и, *ж.* 1. Літературний твір про чию-небудь подорож з пригодами; // Сюжет такого твору.

2. Пригоди, подібні до тих, що трапилися з відомим літературним героєм Робінзоном.

РОБІ́ТКА, и, *ж., зневажл.* Те саме, що **робо́та** 1, 3, 7. *Стер* [німець] *напис, змив його з паркана — і сліду не зосталось.— Пропала твоя робітка, Сашко,— сказав Тимко Квасоля* (Донч., VI, 1957, 245); // Зменш.-пестл. до **робо́та** 1, 3, 7. *Мова інженерова дедалі Ставала все інтимніша й тихіша: — Ми тут Сулі, голубці вашій сивій, Малесеньку робітку загадаєм.. Нехай турбіни обертає нам* (Вирган, В розп. літа, 1959, 223); *— Є робітка. Підеш? — Що? — насторожився Юра. — Розвантажувати вагони на станції. Підзаробимо грошенят* (Дор., Не повтори.., 1968, 210).

РОБІТКО́М, у, *ч.* Скорочення: робітничий комітет. *З машини виходить не директор, а голова робіткому Лукія Назарівна Рясна* (Гончар, Тронка, 1963, 79).

РОБІ́ТНИЙ, а, е, *заст.* 1. Працьовитий. *Лукин сам був робітний і хвалив за це Маланку, що вона знала, як-то кажуть, за гаряче й за студене ухопити* (Кобр., Вибр., 1954, 192); *Дівка сама файна, здорова, робітна* (Хотк., II, 1966, 82).

2. Який працює; трудящий. — *Біда пре робітних* [мужиків] *до гурту, до громади* (Стеф., II, 1953, 54); *Нема добра для робітної людини, нема волі, вкрали її ненависні бояри* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 16).

Робі́тні лю́ди — у Росії XVI—XVIII та першій половині XIX ст.— робітники підприємств, промислів і т. ін. *Звідусіль прибували до Разіна козаки, селяни, холопи, «робітні люди», які працювали на пристанях та рибних промислах* (Іст. СРСР, I, 1957, 171).

3. Признач., відведений для роботи і робітників. *Першого робітного дня після свят, як батько пішов до кузні, Артем і собі за ним слідом* (Головко, II, 1957, 216); *Було ще рано, але він уже скинув шкіряний фартух і брудний робітний камзол* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 169); *Я знову вдома, у кімнаті: розбираю речі, обмітаю свій робітний стіл, що за мою відсутність припав пилом* (Кач., II, 1958, 102).

Робі́тний буди́нок, *іст.* — особливий притулок для бідних з дуже важкими умовами життя і праці. *За сприяння робітників буржуазія відплатила їм законом про робітні будинки для бажаючих одержати роботу. В цих будинках робітників тримали, ніби в тюрмах, в арештантських халатах, чоловіків і жінок окремо. Робітників примушували виконувати важку роботу* (Нова іст., 1956, 113).

РОБІТНИ́К, á, *ч.* 1. Той, хто створює матеріальні цінності, працюючи на промисловому підприємстві; // У капіталістичному суспільстві — представник експлуатованого класу, позбавлений засобів виробництва; пролетарій. *Повстаньте, гнані і голодні, Робітники усіх країн!* (Сто пісень.., 1946, 7); — *Повстали робітники в Новоросійську, в Севастополі і в багатьох інших містах. На Донеччині, де багато ваших земляків, із зброєю в руках повстали робітники вугільних шахт* (Головко, II, 1957, 311); // У соціалістичному суспільстві — людина, що працює за фахом і належить до робітничого класу, який володіє загальнонародною власністю на засоби виробництва і є керівною силою держави. *Союз Радянських Соціалістичних Республік є соціалістична держава робітників і селян* (Конст. СРСР, 1963, 3); *Робітники — не тільки головна виробнича, а й велика соціальна сила комуністичного будівництва, найбільш передовий і організований клас* (Ком. Укр., 4, 1970, 42); — *Найкращі воїни — це вчорашні робітники, шахтарі, слюсарі, колгоспники, взагалі люди чесних трудових професій* (Гончар, III, 1959, 25); // Той, хто здійснює нескладну, допоміжну фізичну роботу. *В Мічурінському саду закипіла робота. Біля молодих найдорогоцінніших дерев працювали Рябов, Мєшков, Дєдушкін, Терентій і чоловік з двадцять робітників; вони закидали дерева снігом* (Довж., I, 1958, 472); *Починається метушня. Обставляють реквізитом декорацію. Освітлювачі совають по долівці апаратуру.. Метушаться робітники, переставляючи меблі. Скоро почнеться знімання* (Ю. Янов., II, 1958, 29).

2. Той, хто працює, трудиться; трудівник. *Він бачив, що батько його — темний хлібороб, мати — мужичка, брат — слухняний робітник у сім'ї, а він?..* (Мирний, IV, 1955, 35); [Г е н р і к о в а:] *Та ви ж хоч маєте дочок. Маєте чоловіка робітника, а мого ж на тім тижні знов напала слабість* (Л. Укр., IV, 1954, 214); *В його* [М. Павлика] *особі всі ми втратили Талановитого робітника, живу, Чуткую силу, сівача зерен плодючих* (Фр., XIII, 1954, 385).

3. *чого і з означ.* Людина, зайнята в якій-небудь певній галузі діяльності. *Лошаков перший підняв чарку за земство, за земських робітників* (Мирний, III, 1954, 288); *Глибока тоска чулася тоді в його словах, віковічна тоска робітника землі, одірваного від своєї матері* (Хотк., II, 1966, 81); [Д о р о ш:] *Ти тільки послухай, що вона пише! (Читає). «Вадиме! Ти замислив щось погане, щось негідне чесного робітника науки ...»* (Мам., Тв., 1962, 452); *Змінився характер фольклору, змінився й тип фольклориста як наукового робітника* (Рильський, III, 1956, 145).

4. Той, хто найнявся до кого-небудь працювати на нього; наймит. *Робітники потіють, а пани з того жиріють* (Укр.. присл.., 1955, 62); — *Ти, Юрку, будеш за старшого над моїми слугами та робітниками, бо ти мені сподобався* (Н.-Лев., III, 1956, 295); *Робитимемо все, аби на час скінчити: наймемо робітників, не прогайнуємо і годинки* (Коцюб., III, 1956, 146).

РОБІТНИ́ЦТВО, а, *с., збірн.* Люди, які належать до робітничого класу; робітники. *Ще за царату він зв'язав свою долю з передовим робітництвом і провадив разом із ним боротьбу проти хазяїв заводу* (Крот., Сини.., 1948, 97); *Саме робітництво виступає ініціатором найважливіших патріотичних починань, нових форм масового соціалістичного змагання* (Ком. Укр., 4, 1970, 42).

РОБІТНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **робітни́к** 1, 2, 4. *Робітниці кинули роботу і пішли з фабрики* (Н.-Лев., II,

1956, 99); *Котра дівка робітниця — до тої берися, Але котра ледащиця — бігме, стережися* (Коломийки, 1969, 250); *А он біля дівчат походжає найстарша робітниця, вона настановлена, щоб глядіти, аби хто чого не зіпсував чи не вкрав* (Л. Укр., III, 1952, 491); — *Вдень я ходив до Вовчихи. Ми з її робітницею витрушували й вибивали килими й плахти та стирали пил з картин* (Сміл., Сашко, 1957, 116); *Образно. *Література, так як і наука сьогочасна, повинна бути робітницею на полі людського поступу* (Фр., XVI, 1955, 13).

Ха́тня (дома́шня) робітни́ця — жінка, яка виконує всю хатню (домашню) роботу в кого-небудь за наймом. — *Я тут* [у Києві] *із сорок восьмого, а сама кагарлицька... Спочатку Хрещатик відбудовувала, а потім у хатні робітниці дівчата підбили* (Зар., На.. світі, 1967, 67).

РОБІТНИ́ЦЬКИЙ, а, е, *заст.* Робітничий. *Поля мої рідні, найкращії в світі, Багаті на силу, на пишную вроду, Засіяні хлібом і потом политі, Робітницьким потом мойого народу!* (Гр., I, 1963, 112); *В курені люди вже давно спали міцним робітницьким сном* (Н.-Лев., II, 1956, 37); — *Дивлячися на наші робітницькі організації, слухаючи диспут в робітницьких товариствах, я радуюся, мов дитина. Радуюся не чим, а поступом, розвоєм* (Фр., III, 1950, 217).

РОБІТНИ́ЧИЙ, а, е. Прикм. до **робітни́к** 1. *Аліна була з робітничої родини, батько брав участь ще у Жовтневій революції* (Ю. Янов., II, 1954, 87); *Наган в робітничій руці. Постріл. Куля в пенсне. Все* (Довж., I, 1958, 59); *Ідуть суворовці.. Так стрункo йдуть і робітничі й селянські хлопчики малі* (Сос., Солов. далі, 1957, 94); // Власт., притаманний робітникові. *Ото й почне розповідати* [Хведь] — *про місто, про завод, про життя робітниче...* (Головко, II, 1957, 202); // Характерний для робітника. *Совість робітнича, совість хлібороба вимагає віддачі всіх своїх сил для примноження матеріальних багатств нашого народу* (Веч. Київ, 3.III 1966, 4); // Який складається з робітників. [Голос:] — *Здається, вчасно поспіли,— припав командир робітничого загону до вогкої від роси станини* (Стельмах, II, 1962, 194); // Який очолює маси робітників, виражає і захищає їх інтереси. — *Тут* [в газеті] *усе про третій з'їзд робітничої партії, що був у Лондоні* (Панч, В дорозі, 1959, 162); *Ми знов підем на бій за владу робітничу...* (Сос., I, 1957, 260); // Здійснюваний робітниками. *В самому місті почали вибухати робітничі повстання* (Гончар, II, 1959, 35); *Першим кроком у робітничій революції є перетворення пролетаріату в панyючий клас, завоювання демократії* (Комун. маніф., 1947, 33); // Признач. для робітників. *Павлусь вступив на бібліотечні курси і тепер був бібліотекарем у робітничому клубі* (Донч., II, 1956, 15); *Справою робітничої освіти (робітничі курси, ФЗУ, профшколи і вечірні робітничі технікуми) повинні керувати органи освіти при безпосередній участі ЛКСМУ* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 316); // Заселений робітниками, в якому живуть робітники. *Він швидко проминув останній робітничий квартал і вийшов у білий степ* (Епік, Тв., 1958, 421); *Поблизу тісно скупчились хатки старого робітничого селища* (Шовк., Інженери, 1956, 5); *Він мусив несподівано виїхати до робітничих казарм* (Смолич, I, 1958, 69).

△ **Робітни́чий клас** — основна сила у виробництві матеріальних благ, найпередовіший і найреволюційніший клас сучасного суспільства. *У боротьбі проти імперіалізму об'єднуються три великі сили сучасності: світова система соціалізму, міжнародний робітничий клас і національно-визвольний рух* (Ком. Укр., 7, 1969, 11); **Робітни́чий кореспонде́нт** — робітник, який систематично пише замітки, статті до газет і журналів. *Ленін з особливою увагою ставився до правки рукописів робітничих кореспондентів* (Рад. літ-во, 12, 1967, 47); **Робітни́чий факульте́т** — в СРСР з 1919 р. до кінця 30-х років — загальноосвітній навчальний заклад для прискореної підготовки робітників і селян до вступу у вузи.

РОБІТНИ́ЧО-СЕЛЯ́НСЬКИЙ, а, е. Який складається з робітників і селян. *Зміцнення і розширення класової партії пролетаріату на Україні в теперішній момент може відбуватись тільки в самому ході практичної роботи оволодіння стихійним повстанням робітничо-селянських мас* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 13); *Двері університету широко відкрилися для робітничо-селянської молоді* (Наука.., 8, 1959, 40); // Який виражає й захищає інтереси робітників і селян. *Буржуазної преси нема. Є робітничо-селянська* (Еллан, II, 1958, 45); — *Обіцяли нам пани волю, обіцяли нам робітничо-селянський уряд* (Козл., Ю. Крук, 1957, 453).

РОБІ́ТНЯ, і, *ж., діал.* Майстерня. *Вся хата має вигляд не то скульпторської студії, не то робітні гончара; багато недокінченої роботи* (Л. Укр., III, 1952, 44); *Образно. *Гете видав свою переписку з Шіллером, свої спомини.., де сучасники уперше могли заглянути в духовну робітню великих поетів* (Фр., XVI, 1955, 391); // Цех. *В канцелярії записали їх* [робітників] *прізвища і повели на фабрику. Проходили через широкі окремі робітні* (Ірчан, II, 1953, 271).

РОБІТФА́К, у, *ч., іст.* Скорочення: робітничий факультет. *Він повідомляв, що працює на шахті, а ввечері вчиться на робітфаку* (Козл., Ю. Крук, 1957, 445); *Степан теж поїхав у Катеринослав, пішов у губком комсомолу, одержав путівку до робітфаку і почав нове життя* (Голов., Тополя.., 1965, 55); *Робітфак... Буремні роки піввікової давнини доносить це динамічне слово* (Рад. Укр., 7.III 1971, 3).

РОБІТФА́КІВЕЦЬ, вця, *ч., іст.* Той, хто навчається на робітфаку. *Було це все в 1923 році. О тій порі степовими дорогами часто йшли отакі, як і Василь, майбутні робітфаківці* (С. Ол., З книги життя, 1968, 35); *Багато колишніх робітфаківців стали видатними інженерами, викладачами, науковцями* (Веч. Київ, 21.XII 1967, 2).

РОБІТФА́КІВКА, и, *ж., іст.* Жін. до **робітфа́ківець.** *І знов уже іншим, м'яким подувом повіяло від спогадів про дрібненькі, але сміливі кроки робітфаківки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 385).

РОБІТФА́КІВСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **робітфа́к** і **робітфа́ківець;** // Належний робітфаківцю. *Тепер вона отут перед ним — в пристойному одязі з робітфаківським квитком у кишені,— ця квола білява дівчина...* (Сміл., Зустрічі, 1936, 24).

РОБКООП, у, *ч., розм.* Скорочення: робітничий кооператив. *Роль робкоопів зводиться не до того, щоб культивувати тенденції відриву робітничої кооперації, а навпаки — до ще глибшого вростання всередину єдиного кооперативного апарату* (КП України в резол. і рішен.., 1958, 162); *Заявив* [Гриня], *що не голитиметься доти, доки перукарня не буде-таки відкрита, і справа зараз обертається так, що весь радгосп стежить за цим нерівним їхнім поєдинком, а завідувач робкоопу щоразу ховається, як побачить хоч здалеку молоду Мамайчукову бороду* (Гончар, Тронка, 1963, 117).

РОБКО́Р, а, *ч.* Скорочення: робітничий кореспондент. *Густішає мережа сількорів, робкорів, агентів, передплатників* (Еллан, II, 1958, 137); *Я залишив у Кам'янці добрих друзів: редактора окружної газети Саву Божка, молоденького робкора нашої газети* (Мас., Життя.., 1960, 94).

РОБКО́РІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **робко́р.** *Для початку йому дали опрацювати кілька коротких робкорівських кореспонденцій, що Сергій зробив вправно* (Гур., Друзі.., 1959, 128); *Робкорівський актив.*

РО́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роби́ти** 1—5. *Данило Харитонович божився, що чобітки роблені «на замовлення», і божився, аж доки розійшовся базар* (Панч, В дорозі, 1959, 13); *Вже в першому вірші книги* [Є. Плужника] *звучать мотиви, характерні для всього її змісту чи, точніше, для остаточних висновків, роблених поетом з його роздумів* (Не ілюстрація.., 1967, 265); // *безос. присудк. сл.* **ро́блено.** *Російська армія закопалась у землю. Старі — з чотирнадцятого року — окопи заглиблено до двох метрів,.. бліндажі пішли у підгруття на три, накати роблено тепер тільки в чотири шари* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 62).

2. *у знач. прикм.* Позбавлений природності; удаваний. *По його зітханню, робленому, нещирому, я вгадую, що він має казати щось гостре, цікаве* (Вас., II, 1959, 97); *Обличчя самурая розпливається в роблену посмішку* (Довж., I, 1958, 120); *Який же він неприємний, цей нахаба.. Все в ньому роблене — самовпевнена пихатість, зухвала настирливість, солодава улесливість* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 311); // Позбавлений щирості, відвертості; нещирий. *В неї на виду, на очах не щире клопотання, не щире жалкування, а якесь роблене...* (Н.-Лев., IV, 1956, 237); *— По правді сказавши, Доро,— .. мені твоя.. приязнь до тої дівчини видається потрохи робленою* (Коб., III, 1956, 57); // Штучний, ненатуральний. *Лиш зрідка думку стверджує він* [В. І. Ленін] *рухом, найбільший ворог робленій красі, нещирості й зітханням слабодухим* (Голов., Поезії, 1955, 219).

РО́БЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ро́блений** 2.

РО́БЛЕННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **роби́ти** 1—5. *Тепер уже ніяка забобонна тривога не спиняла його від робления обрахунку* (Фр., VII, 1951, 83); *Вчу дівчат ручних робіт: вишивання, роблення цвітів і т. п.* (У. Кравч., Вибр., 1958, 370).

РО́БЛЕНО. Присл. до **ро́блений** 2. *Тамара роблено посміхається: — Пан майор, певно, знає, де я працюю* (Хижняк, Тамара, 1959, 118); *— Ну, знаю вже, знаю,— роблено відмахувалась Оксана, а самій же так кортіло почути щось нове про Павла* (Кучер, Голод, 1961, 25); *Я вже раз описала се для вас, потім порвала, бо в мене на папері все виходить так роблено, фальшиво* (Л. Укр., III, 1952, 697).

РО́БОТ, а, *ч.* 1. Автомат, схожий зовнішнім виглядом і рухами на людину. *Роботи у п'єсі К. Чапека* [«Рур»]— *людиноподібні автомати. Вони виконують ту ж роботу, що й людина, навіть з більшим успіхом; вони мають добру пам'ять* (Рад. літ-во, 3, 1964, 128).

2. *перен.* Людина, яка діє несвідомо, автоматично.

РОБО́ТА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **роби́ти** 1—3, 7, 8. *Розвернулося весілля. Музикам робота і підковам* (Шевч., I, 1963, 317); *В саду кипіла робота — чистили алеї, пушили грядки* (Досв., Вибр., 1959, 368); *Зараз я монтую цей документальний фільм, після чого почну роботу над сценарієм за повістю Гоголя «Тарас Бульба»* (Довж., I, 1958, 27); *Аби танцювати умів, а роботи й лихо навчить* (Номис, 1864, № 12478); *Рустем хоч молодший, мав вплив на свого товариша, той його слухав та малопомалу втягався у роботу гуртка* (Коцюб., II, 1955, 136); *Напружена робота серця заповнила собою всю істоту болем* (Еллан, II, 1958, 10); *Робота ріки ніколи не припиняється. Заглиблюється і розширюється її долина* (Фіз. геогр., 5, 1956, 113).

◇ **Бра́ти в робо́ту** *див.* **бра́ти; Вхо́дити (увійти́) в робо́ту** — призвичаюватися, звикати до своїх обов'язків. — *Але мені так хочеться, щоб Докія ланковою зосталася. Вона сама, як то кажуть, у роботу увійшла, до справжнього діла дорвалася...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 287); **Лежа́ча робо́та** *див.* **лежа́чий; Мо́кра робо́та** *див.* **мо́крий; Па́нська робо́та** *див.* **па́нський.**

2. Чиєсь виконання чого-небудь, чийсь труд. *В другому кутку ліжко. Добре, дубове, панське. Столяр два карбованці взяв за одну роботу* (Мирний, IV, 1955, 125); *— Від Крикливої балки і до Вишневого — все його скибки* [від кавуна] *валяються.— А звідки ти знаєш, що то його, а не чиїсь інші? — У нього зуби рідкі, як на пилці,— прооре ними, відразу видно, чия робота* (Тют., Вир, 1964, 34).

◇ **Чиє́ї робо́ти** *що* — хтось виготував що-небудь. *— Мені приємно подарувати вам цю різьблену шафу моєї роботи* (Довж., I, 1958, 488); *Моряки подарували щасливим батькам гарненьку полірову колиску роботи корабельного тесляра* (Тулуб, В степу.., 1964, 343).

3. *тільки мн., з означ.* Та чи інша діяльність щодо виготовлення, створення, обробки чого-небудь. *Усі, хто тільки міг працювати, поїхали десь на земляні роботи, щоб ровами загородити шлях ворожим танкам* (Панч, В дорозі, 1959, 109); *В нашій країні з допомогою вибухових робіт прискорюється спорудження гідростанцій, прокладання судноплавних і зрошувальних каналів, тунелів на трасах нових залізниць тощо* (Наука.., 7, 1955, 12); // Місце, де відбувається така діяльність. *— Тільки що передали з району, щоб усі розходилися по роботах* (Тют., Вир, 1964, 259); // Примусова праця як метод покарання, впливу на засуджених. *— Але ж власна жінка посвідчила, що він хотів убити пана. А за це знаєте що? — Ні, не знаємо.— Каторжні роботи* (Стельмах, I, 1962, 448).

4. Коло занять, обов'язків, те, чим заїнятий хтонебудь; справа, діло. *Я не бачу користі з того, якби Вас навіть вибрали у Бродах,— що з того? Хіба Ваша робота там?* (Л. Укр., V, 1956, 146); *— Те, що ви солдата жалієте, це добре. Командир — батько своїм бійцям і мусить їх жаліти. Але те, що їхню роботу ви хочете перевалити на свої плечі,— це вже погано* (Гончар, III, 1959, 310); *Наукова робота вимагає від людини всіх її думок і почуттів* (Шовк., Інженери, 1948, 199).

◇ **Гори́ть робо́та в рука́х (під рука́ми)** *див.* **гори́ть; Єги́петська робо́та** *див.* **єги́петський.**

5. Праця, заняття, служба на якому-небудь підприємстві, в якійсь установі як засіб існування, джерело заробітку. *Взяв я в хазяїна.. шістдесят карбованців і подався... не додому, а в Миколаїв, де, як раяли люди, можна знайти роботу на осінь і на зиму* (Коцюб., I, 1955, 142); *Заради нього кинула* [Фросина] *роботу в економії, щоб не залицялось Чорне Сало* (Стельмах, I, 1962, 167); *Вишнівчани працювали нехотя, по неділях і по релігійних святах на роботу не виходили* (Тют., Вир, 1964, 173).

◇ **Става́ти (ста́ти) на робо́ту** — влаштовуватися працювати у кого-небудь, десь. *Через неї не можна мені ніде на роботу стати* (Н.-Лев., III, 1956, 254); *Шура стала на роботу в один з мінських госпіталів* (Гончар, III, 1959, 175).

6. Те, що підлягає виконанню, здійсненню. *Панської роботи не переробиш* (Укр.. присл.., 1963, 84); *— Так у мене ж нема зараз підходящої роботи,— крутить в руках якогось папірця Шкаварлига.— Клепку ми зараз не тешемо, ліс не чистимо, стоси не складаємо* (Стельмах, II, 1962, 278); *— В район мене викликають,— гасячи посмішку, відповів Дорош.— Чого це їм припекло? Зараз роботи по горло* (Тют., Вир, 1964, 193); // Заходи для виконання, здійснення чого-небудь.

Люди не хотіли одрізнятися од інших своїх сусідів, і багато треба було роботи, щоб спинить рух (Коцюб., II, 1955, 80); // Те, над чим працює хто-небудь; предмет праці. *Як горох, посипалися вони* [сльози] *в неї з очей та так і впали на роботу у п'яльцях* (Мирний, IV, 1955, 341); *В бункері він одразу побачив Ференца. Художник працював, сидячи в самій сорочці.. На оклик лейтенанта Ференц відклав роботу і шанобливо встав, вітаючись* (Гончар, III, 1959, 268).

△ **Викона́вець робі́т** *див.* **викона́вець.**

◇ **Задава́ти (зда́ти) робо́ти** *див.* **задава́ти; Ма́ти робо́ту** *з ким — чим* — морочитись, клопотатися з ким-, чим-небудь. *Дидона ж мала раз роботу, Як з ним побігла на охоту, Та грім загнав їх в темний льох...* (Котл., I, 1952, 78); **Робо́та лежи́ть** *див.* **лежа́ти; Робо́та не бере́ться** *див.* **бра́тися; Роздава́ти (розда́ти) робо́ту** *див.* **роздава́ти** [1].

7. *з означ.* Спосіб, манера, стиль виконання, виготовлення чого-небудь. *На покутті стояли образи в срібних шатах.. У тому ж таки кутку стіл столярної роботи* (Мирний, I, 1949, 339); *От крісла місцевої продукції. Солідність роботи їх, без сумніву, була понад всяку конкуренцію: вже висиділо на них п'ять поколінь і ще п'ятнадцять висидить* (Хотк., II, 1966, 59); *Аркадій Валеріанович від дзеркала прямує до столу, сердито націлює перо у важкий каламар флорентійської роботи* (Стельмах, Хліб.., 1959, 292).

8. Продукт чиєїсь праці; виріб, твір. *Хазяїн поніс роботу пошиту, хазяйка пішла до сусіди посидіти, попоговорити* (Вовчок, I, 1955, 296); *Розплющив очі заспані — над головою кульки блискучі ліжка, від стіни килим і черевичок голубий із жовтим, гарусний,— Лізина робота* (Головко, II, 1957, 42); *За два дні Василь Васильович повертав учням роботу по літературі* (Донч., Вибр., 1948, 137); *«Звенигора» в моїй свідомості відклалася як одна з найцікавіших робіт. Я зробив її якось одним духом — за сто днів* (Довж., I, 1958, 22).

9. *фіз.* Кількісна характеристика перетворення будь-якого виду енергії на інші види її.

△ **Робо́та. ви́ходу** — найменша енергія, необхідна для видалення електрона з твердого тіла або рідини у вакуум. *Для видалення електрона з металу треба виконати деяку роботу по перемаганню сил, що втягують електрон у метал. Величина цієї роботи має назву роботи виходу* (Курс фізики, III, 1956, 55).

РОБОТИ́ЗНА, и, *ж.* 1. *рідко.* Те саме, що **робо́та.** — *Нащо ж віддаєш так легко свою роботизну?* (Загреб., Диво, 1968, 680).

2. *заст.* Панщина. *Старшина козацтво внівець повернула... Усі землі посіла.. А тепер на них чужими руками роботизну справляють* (Мирний, I, 1949, 183).

РОБОТОДА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Той, хто дає, пропонує кому-небудь роботу, наймає робочу силу. *Десь вулицею іде п'яний гуцул.. Певне, вже посварився з кимось з роботодавців і от тепер викрикує свою досаду* (Хотк., II, 1966, 129); — *Ми живемо у безперервній війні з роботодавцями* (Кол., На фронті.., 1959, 9).

РОБО́ТОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **робо́та** 1—6. *А в пшениці то мак, то волошки закрасили б роботоньку трошки* (Л. Укр., I, 1951, 202); *Постарили, брате, Мене чужі хати, Чужа роботонька Та зла недоленька!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 559).

РОБОТУ́ХА, и, *ч. і ж., розм., рідко.* Те саме, що **робо́тяга.** *А й до діла роботуха, і до хлопців щебетуха* (Сл. Гр.).

РОБОТЯ́ГА, и, *ч. і ж., розм.* Роботяща, працьовита людина. *Це був смирний чоловік.. Роботяга, все своє життя він не вилазив з тяжкої праці, наче з каторги* (Мик., II, 1957, 368); [П л а т о н:] *Це наш терапевт. Найміцніший віл упав би за тиждень, коли б виходив стільки. Роботяга. Чудесна людина...* (Корн., I, 1955, 124); *Правда, раніш теж майже все робила сама Одарка Іванівна — непосидяча роботяга...* (Коп., Дуже добре, 1937, 229); *Образно. *Гули і гули в полі невтомні роботяги трактори* (Ряб., Жайворонки, 1957, 67); // Робітник, робітниця. *Як і личить роботязі, рукавиці взяв і скельця. Хліб, рюкзак, вода в баклазі... Тисне дужо на весельця...* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 80); — *Чи немає у пана хазяїна якоїсь роботи?..— Роботи? Он ба який! Звідки ж ти, роботяго, прибився?* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 331).

РОБОТЯ́ЖЕЧКА, и, *ч. і ж.* Пестл. до **роботя́га.** [Н е д о р о с т о к:] *Тільки й живете на вигадках та од роботи одриваєте.* [П р і с ь к а *(безсило регоче):*] *Ох ти ж, мій роботяжечка* (Вас., III, 1960, 87).

РОБОТЯ́ЩИЙ, а, е. Старанний, завзятий у праці; працьовитий. *Приязлива* [Галочка] *до усякого, як красна весна, звичайна проти усякого, як панянка, а роботяща, як бджілка* (Кв.-Осн., II, 1956, 314); *Народ у колгоспі був дружний, роботящий, прекрасно міг сполучати державні інтереси з особистими* (Вишня, I, 1956, 423); *Образно. *По хвилині тільки пилюка вже танула на тому місці, де стояв розмальований фургон кінопересувки — помчала роботяща кінотрудівниця на відділок* (Гончар, Тронка, 1963, 175); // Належний, власт. працьовитим людям.

◇ **Роботя́щі ру́ки; Роботя́щі уми́** — трудящі люди. *Роботящим умам, Роботящим рукам Перелоги орать, Думать, сіять, не ждать І посіяне жать Роботящим рукам* (Шевч., II, 1963, 386).

РОБОТЯ́ЩІСТЬ, щості, *ж.* Властивість за знач. **роботя́щий.** *За.. роботящість, за лагідну вдачу Решетняк пішов навіть на підвищення: старшим конюхом Віхола поставив його на стайню* (Гончар, Циклон, 1970, 59).

РОБО́ЧИЙ, а, е. 1. Який працює, живе своєю працею; трудовий. [К і н д р а т А н т о н о в и ч:] *Ми люде* [люди] *робочі,.. за день натомимось, що й кісток не чуємо* (Кроп., II, 1958, 303); *Я мав нагоду придивитися до цих людей — і дивувався. Це була типова робоча, здорова сім'я. Тут усі робили* (Хотк., I, 1966, 151); *Вулицями Нового Запоріжжя снує туди й сюди заклопотаний робочий народ...* (Вишня, I, 1956, 328); // *у знач. ім.* **робо́чий,** чого, *ч., рідко.* Робітник. — *На станції був. Бастують. Вже другий день машина не ходить. Робочі зібрались і радять. Треба і нам скликать людей* (Коцюб., II, 1955, 70); *Сповістила світ «Аврора», Що робочий вже не раб!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 123); *Став він* [хлопець] *рости-підростати і пішов батьковою і материною дорогою в робочі* (Цюпа, Три явори, 1958, 13).

◇ **Робо́ча си́ла:** а) робітник, працівник, робітниця, працівниця. *Умер старий Лушня,.. покинув дочку-дівку на світі. Одним одна робоча сила в сім'ї, бо мати вмерла, а сироти, як кукіль, зосталися...* (Мирний, I, 1949, 261); *Нову робочу силу давали війни: полонених не вбивали, як раніше, а обертали в рабів* (Іст. СРСР, I, 1956, 10); б) здатність до праці, сукупність фізичних і духовних здібностей людини, використовуваних у процесі виробництва матеріальних благ. *Робітники, шукаючи заробітку, змушені пропонувати свою.. робочу силу капіталістам* (Нова іст., 1956, 20); **Робо́чі ру́ки** — робітники. *А машин він* [Гальванеску] *має стільки, що йому, мабуть, зовсім не потрібні робочі руки* (Смолич, I, 1958, 49).

2. Який використовується для корисної роботи, на який лягає основне навантаження під час роботи (про тварин і бджіл). *Робочі коні сіпнули, і Зоня проїхала повз гурт цікавої челяді геть з двора і зникла в сірій*

куряві (Л. Укр., III, 1952, 662); *Туди ж, до дніпровських переправ, партизанські пастухи гнали з степових маєтків отари овець, череди волів та робочих верблюдів* (Гончар, II, 1959, 85); *Робоча бджілка;* // Який забезпечує дію, функціонування чогось, приводить у рух що-небудь (про механізм та його частини). *Виготовлення складеного інструмента, в якому робоча частина складається з матеріалу, що має високі різальні властивості, а неробоча частина — з конструкційної або інструментальної вуглецевої сталі, можна провадити різними способами* (Технол. різального інстр., 1959, 101); *На його плечі лягло найбільш складне і відповідальне завдання: відлити робочі колеса і статори для турбін* (Собко, Біле полум'я, 1958, 155); // Пов'язаний з корисною роботою, дією чого-небудь. *Робоча поверхня нарощеного шару жорна повинна бути гострошорсткою з зернистою структурою, однорідною в усіх частинах і досить твердою, щоб забезпечити тривалу роботу без наковування* (Колг. Укр., 9, 1958, 43); *Робоча частина ножа, якою він заглиблюється в грунт, має долотовидну форму* (Колг. Укр., 4, 1957, 20); *До вибору робочих швидкостей агрегатів передові механізатори підходять обгрунтовано, враховуючи вид роботи, стан рослин, грунту.., рельєф місцевості* (Рад. Укр., 3.II 1962, 3).

△ **Робо́чий захва́т** *див.* **захва́т** [1]; **Робо́чий хід** *див.* **хід.**

3. *рідко.* Який уміє добре працювати, трудитися; працьовитий, роботящий. *Кайдашиха.. розпустила на всю хату мед своїм язиком.— Будь же, дочко, здорова, як риба; гожа, як рожа; весела, як весна; робоча, як бджола, а багата, як свята земля!* (Н.-Лев., II, 1956, 321); *Господиня побачила, що вона хоч і дурненька, але робоча й слухняна дівка* (Мирний, I, 1954, 67); // Який свідчить про працьовитість кого-небудь. *А подивіться ви хоча б на Аню Макарову: дівчинка хороша, симпатична, дівчинка на вигляд не дуже богатир, а серце в неї, сумління, робоча хватка* (Вишня, I, 1956, 339).

4. Стос. до роботи (у 1, 4 знач.). *Робочий стаж;* // Признач. для роботи. *Він повільно пішов до свого робочого місця і взяв пневматичний молоток* (Донч., Дочка, 1950, 196); *Артамонов повернувся в свою робочу кімнату і зняв спецівку* (Дмит., Розлука, 1957, 317); *В конторі згрудились люди в.. робочім одязі* (Досв., Вибр., 1959, 340); // Сприятливий для роботи (у 1 знач.). *На якусь мить запала мовчанка. Видно, пообідавши, слідчі настроюють себе на робочий лад* (Збан., Єдина, 1959, 104); *Робочий настрій;* // Який використовується як безпосереднє керівництво для роботи. — *Вирішено — поквапитися з закінченням робочого проекту* (Ле, Міжгір'я, 1953, 10); *Робочий рисунок деталі має бути виконаний з вичерпною старанністю і чіткістю, які не допускають вільного тлумачення ні окремих форм предмета, ні його розмірів, позначень і т. д.* (Кресл., 1956, 65); // Встановлений, відведений для роботи (про час). *Було, як забіжиш до Марусі у робочу часину,— от, скучиш,— так слівце яке нашвидку перемовити, а тебе перестріне сама Пилипиха і стане перед тобою, немов стіна мідяна* (Вовчок, I, 1955, 186).

△ **Робо́чий день** *див.* **день; Робо́чий ти́ждень** — встановлена законом кількість днів на тиждень, протягом яких робітник або службовець має працювати на виробництві або в установі. *За роки Радянської влади в нашій країні відбулися корінні соціально-економічні перетворення, внаслідок яких СРСР став у число країн з найкоротшим робочим тижнем* (Ком. Укр., 4, 1967, 57).

5. Те саме, що **робітни́чий.** *На мить Андрієві ніздрі вхопили знайомий запах олії, пари, сухого жару вогняної печі — і перед ним встало його робоче життя, його каліцтво* (Коцюб., II, 1955, 90); *В залізі й полум'ї, В цеху привчались До дисципліни,— їй знають толк. На збірнім пункті Всі шикувались І сформували робочий полк* (Мас., Сорок.., 1957, 445); *Умер незмінний голова Робочих федерацій* (Еллан, I, 1958, 273); *Встає він* [В. І. Ленін], *гроза капіталу, іде крізь будинки й стовпи, іде він в робочі квартали,— і сніг під ногою рипить...* (Сос., I, 1957, 135).

РОБРО́Н, а, *ч.* Старовинна жіноча сукня з кринолі́ном. *Одна труна* [в склепі] *містила в собі роброни старого шовку, білий череп і волосся круг нього* (Ю. Янов., I, 1958, 88); *Видно було компаньйонок в модних робронах, шалях і капелюшках з вуалями, панів у циліндрах* (Полт., Повість.., 1960, 602).

РОБСЕЛІ́Н, у, *ч., іст.* Скорочення: робітничо-селянська інспекція.

РОБСИ́ЛА, и, *ж., рідко.* Скорочення: робітнича сила.

РОБСІЛЬКО́Р *див.* **робсілько́ри.**

РОБСІЛЬКО́РИ, ів, *мн.* (*одн.* **робсілько́р,** а, *ч., рідко*). Скорочення: робітничі і сільські кореспонденти. *Масовий рух робсількорів — це могутня лавина народної ініціативи, мудрості, ентузіазму* (Ком. Укр., 4, 1962, 66); *Багато друзів у газети — трибуни громадської думки, дзеркала суспільного життя. Наборщик, верстальник, друкар, уже не кажемо про робсількора, журналіста — всі вони присвятили себе творенню газети* (Рад. Укр., 1.III 1964, 1).

РОБСІЛЬКО́РІВСЬКИЙ, а, е. Стос. до робсількорів. *Керувати пресою, радіо і телебаченням — це насамперед повсякденно розширювати і спрямовувати робсількорівський рух* (Ком. Укр., 3, 1962, 17); *Слухачами перших курсів журналістики були люди різного віку: і зовсім літні, що пішли на роботу в радянську пресу з фронтів громадянської війни, а ще більше було робсількорівської молоді* (Мас., Життя.., 1960, 95).

РОБУ́ЧИЙ, а, е, *діал.* Робочий. — *А скажи нам, чого це від вас, з Туреччини, тіснится до нас така сила обдертого робучого люду..?* (Коцюб., I, 1955, 294); *Ти на пчіл* [бджіл] *поглянь: Є робучії, Але й трутні є Неминучії* (Рудан., Тв., 1956, 67); *Він був такий, які й вони були,— Таке ж засмагле і робуче тіло* (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 33); *Пора була робуча, торги йшли мляво, і оба вони з дуже невеличкою здобичею* [здобиччю] *вернули до Дрогобича* (Фр., III, 1950, 54).

РОБУ́ЧІСТЬ, чості, *ж., діал.* Властивість за знач. **робу́чий.** *Він оповідав йому про різні прикмети коней і іншої худоби, учив його,.. як пізнавати вік по зубах, хід, силу, швидкість, робучість* (Фр., VIII, 1952, 358).

РОБФА́К, у, *ч., іст., розм.* Те саме, що **робітфа́к.** *Яся вступила на робфак при нашому технікумі і мріє бути першою дівчиною-командиром підводного човна* (Трубл., Шхуна.., 1940, 326); *Батько почав наполягати, щоб Данило пішов учитися, і його командирували на робфак* (Кучер, Трудна любов, 1960, 229).

РОБФА́КІВЕЦЬ, вця, *ч., іст., розм.* Те саме, що **робітфа́ківець.** *Шумить майдан. В огні панелі. Фронти, мов сон, давно, давно... Кашкети, кепки і шинелі: ідуть робфаківці* (Сос., I, 1957, 308).

РОБФА́КІВКА, и, *ж., іст., розм.* Жін. до **робфа́ківець.** [Ю р к о:] *Ех, робфаківка була б з вас!* (Мам., Тв., 1962, 253); *А тепер ти, золотоволоса робфаківка, кожного ранку.. боїшся запізнитись на лекцію, де розказують про меридіани й про життя рослин* (Сос., I, 1958, 88).

РОБФА́КІВСЬКИЙ, а, е, *іст., розм.* Прикм. до **робфа́к** і **робфа́ківець.**

РОВЕ́СНИК, а, *ч.* Людина, яка має однаковий з ким-небудь вік. *Вони були одного року народження, ровесники* (Собко, Біле полум'я, 1952, 222); *Баба стара, а він, Дорошенко, ровесник її, досі вважає себе якщо не*

молодим, то таким, що життя його тільки на полудень стало... (Гончар, Тронка, 1963, 210); *Дувид був Жменяковим ровесником* (Томч., Жменяки, 1964, 9); *Образно. *Ось дуб.. Стояв собі невразливий сотні літ, усіх ровесників своїх пережив* (Збан., Єдина, 1959, 7); *Урал! Опорний край держави, Сталевих діл коваль-митець, Ровесник вікової слави І слави нашої боєць* (Мал., Серце.., 1959, 217).

РОВЕ́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **ровéсник.** *Але в чім не мала вона пари між своїми ровесницями, так се в природній свободі свого поводження, в незвичайній силі мускулів, у смілості й рішучості* (Фр., VI, 1951, 9); *Із-за вагончика вийшла дівчина в ситцевому платтячку, мабуть, ровесниця Ліні, тільки куди міцніша, здоровіша за неї* (Гончар, Тронка, 1963, 186); * Образно. *Ровесниця його дзвінких пісень — маленька яблунька переживе поета* (Мас., Срібна дорога, 1946, 91).

РОВЕ́ЦЬ, рівця́, ч. Зменш. до **рів.** *Вона перестрибнула придорожній ровець.. і пішла на бурякове поле* (Кучер, Трудна любов, 1960, 87).

РО́ВИК, а, ч. Зменш. до **рів.** *Галкін добрався до краю ровика, туди, де виразно було чути гуркіт моторів* (Петльов., Хотинці, 1949, 220); *Віктор примостився у глибокому ровику. За шию сипалася кора, падали мокрі грудки землі* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 515).

РО́ВТА, и, *ж., діал.* Загін війська. *Тоді товариство розділилося. Одну ровту провадив Тугар Вовк, а другу Максим* (Фр., VI, 1951, 17).

РОГА́ЛИК, а, ч. Невелика булочка, що має форму рога. *З дріжджового тіста випікають такі вироби, як баби, папушники, пухеники, плетеники, мандрики, рогалики* (Укр. страви, 1957, 300); *Колосків назбирає* [Даринка].., *повимолочує праником, помиє зерно, просушить на сонці, змеле двома камінцями борошна, напече млинців, рогаликів — і все йому, все братикові* (Вирган, В розп. літа, 1959, 255).

РОГА́ЛЬ, я́, ч. 1. Віл з великими рогами.

2. Те саме, що **рога́лик.** *З тіста роблять рогалі, кладуть їх на змащений лист, дають їм підійти, змащують яйцем, посипають січеним мигдалем і випікають в духовці* (Укр. страви, 1957, 315).

3. Те саме, що **рога́ч** 1.

РОГАТИ́ЗНА, и, *ж., розм.* Велика рогата худоба. *На селі валували собаки. Поміж їхнього валування іноді десь вибухали постріли, гуркотіли глухо гарби, ревла рогатизна, і зовсім близько десь іржали коні* (Епік, Тв., 1958, 304); *На подвір'ї побрязкують ланцюгами вовкодави, а всі надвірні будівлі озиваються диханням рогатизни і ситим, задоволеним рохканням свиней* (Стельмах, І, 1962, 307).

РОГА́ТИЙ, а, е. 1. Який має роги, з рогами (у 1 знач.). *З-за горба виходила.. маленька постать погонича біля великих рогатих сірих волів* (Кобр., Вибр., 1954, 46); *Дмитрик скубнув по дорозі за хвіст козу і весело засміявсь, побачивши, як коза кумедно закрутила рогатою та бородатою головою* (Коцюб., І, 1955, 130); // *у знач. ім.* **рога́тий,** того, ч. Те саме, що **чорт.** [П а в л о:] *А що, згадали рогатого, от він і вскочив у люльку та й почав пшикать!..* (Кроп., II, 1958, 387); — *Вип'єш зі мною, Панасе? — Краще б з тобою рогаті пили!* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 138); // Уживається у деяких назвах рослин і тварин. *В ту віточку, прошмигнувши повз Якова, вчепився рогатий жук* (Шиян, Вибр., 1947, 4); *Найефективнішими з багаторічних трав є тимофіївка і лядвенець рогатий, що мають сильну кореневу систему і дають урожай протягом 4-5 років* (Хлібороб Укр., 12, 1968, 11).

△ **Вели́ка рога́та худо́ба** *див.* **вели́кий.**

2. Який має форму рога (у 1 знач.). *Над Вужачим сходив рогатий місяць* (Юхвід, Оля, 1959, 240); *Сінешні двері були непричинені, а в передпокої на рогатій вішалці висів... кашкет* (Коз., Листи.., 1967, 189); // З гострими кінцями, схожими на роги. *Як тільки заплющую очі — кімната (вона тільки що стала моєю) раптом щезає: її витісняє фіолетова рогата пляма і пливе на зеленастих хвилях, як велетенська тінь корабля* (Коцюб., II, 1955, 406); *Від Каховського гідровузла в різних напрямках крокують за горизонт рогаті опори високовольтних ліній з важкими проводами на сталевих плечах* (Ком. Укр., 5, 1968, 62).

3. *перен., рідко.* Який вражає, дошкуляє; різкий, колючий. [З н а м е н с ь к и й:] *Або добийте мене одним словом, або звеліть жить і щастєм* [щастям] *наслаждаться!* [О л е с я:] *Навіщо ви такі рогаті слова промовляєте, аж страшно слухати?* (Кроп., II, 1958, 257); *Між іншим говорячи, ще ж і мова у сього українця шорстка та рогата!* (Л. Укр., V, 1956, 71).

4. *розм.* Якого зраджує жінка. — *Ти.. дуже радів,.. що життя твоє родинне — суцільний медовий місяць, аж поки тонкогнучкостанна жіночка не зробила тебе рогатим* (Кол., Терен.., 1959, 42).

РОГА́ТИНА, и, *ж.* 1. Холодна зброя у вигляді ножа, насадженого на довгий дерев'яний держак, якою користувалися піші війська у середні віки. *Стріляв* [Штефан], *поки міг. Коли його оточили волохи, він, ранений, кинувся на них із рогатиною, і його було розсічено шаблями на шматки* (Хотк., Довбуш, 1965, 361); *Княгинина рука не хибила — пускала рогатину влучно* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 41); // Мисливська зброя для полювання на ведмедя. *А він, розлючений, як стрибне до вас, а ви не розгубились, вхопили рогатину, добре вперлись у сніг і взяли лютого звіра на рогатину* (Вишня, II, 1956, 153); *Тарас Овсійович щось невиразно мурмотів і вайлувато ворушився на стільці, як ведмідь, що його штрикають рогатиною* (Добр., Тече річка.., 1961, 117).

2. *рідко.* Те саме, що **рога́тка** 1. *Сторожа тільки прибрала рогатини, розставлені на ніч впоперек вулиць, як критий візок проторохтів колесами по мощеній колодами Луб'янці* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 269).

3. *рідко.* Розвилина на дереві або на дорозі. *Юра вмощується в рогатині, немов у кріслі, і заплющує очі* (Смолич, II, 1958, 48).

4. Стародавнє примітивне землеробське знаряддя; соха. *У землю ввіткнута, рогатина тяжка Стояла...* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 138).

РОГА́ТКА, и, *ж.* 1. Переносна загорожа у вигляді довгастого бруса, що тримається на зроблених навхрест стояках. *Дорогу їм перегородили міцні сталеві рогатки, замасковані кущами* (Коз., Вибр., 1947, 119); *Міщани й чернь.. закрили колючими рогатками всі виїзди з містечка* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 291); *На заставах вартові прибирали нічні рогатки, борюкалися, щоб зігрітися* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 212); // *тільки мн., перен.* Взагалі якісь свідомо створені перешкоди. *Бронко.. мовчки пробивався вперед, до сцени. По рухах Бронкової голови та спини Ольга здогадувалась, що місцями йому ставили рогатки з колін, а місцями мало що не на руках перекидали його на ряд вперед* (Вільде, Сестри.., 1958, 474); *Щоб уникнути рогаток царської цензури, Леся Українка вдавалася до езопівської мови* (Рад. літ-во, 4, 1963, 60).

2. Дерев'яна розвилка з прив'язаною до обох кінців гумовою стьожкою для метання чого-небудь. *Самі глядачі покарали нахабу: картечини з декількох рогаток поділяли безвідмовно* (Ю. Янов., II, 1954, 27); — *Яка це зброя! От у мене торік рогатка була, з неї і в горобця можна влучити* (Донч., V, 1957, 396).

3. *заст.* Металевий обруч з довгими вістрями, який з метою покарання одягається в'язневі на лице і замикається на шиї.

РОГА́Ч, á, *ч.* 1. Довгий дерев'яний держак з двома металевими заокругленими ріжками на кінці, якими беруть і ставлять у піч або виймають з неї горщики, чавуни і т. ін. *Вона полізла з рогачем у піч, засунула горщик, обгорнула жаром, накрила покришкою* (Мирний, I, 1949, 318); *Пані Палійова вже поралась коло печі з чавунами та рогачами, щоб нагодувати свого голодного, дорогого гостя* (Морд., I, 1958, 217); *Я вже навчилася рогачем витягати з печі й ставити назад горщики і глечики,— похвалилася Ніна* (Коп., Земля.., 1957, 254); *У порівн. *Присадкувата постать Шкапонда тримається на кривих, мов рогачі, ногах* (Стельмах, I, 1962, 257).

2. Самець-олень або інший самець з рогами (у 1 знач.). *Цілими годинами підглядає* [Мирон], *як прибігають пити тонконогі серни з малими.. серненятами і цапи-рогачі* (Фр., IV, 1950, 329); *За сітчастою огорожею Оброшинського зоопарку — біля кущів просторого вольєра гордовито походжає цегляста-жовтий рогач* [плямистий олень] (Наука.., 3, 1969, 18).

3. Жук, верхня щелепа якого має форму рога. *А он кузьки лазять, стрибають коники, метелик в'ється понад стеблинами, повзуть мурахи, сонечка, рогачі, жучки різні — чорні, золоті, темно-зелені, руді...* (Крот., Сини.., 1948, 26); *Низько над землею метлялись між яблунями кажани, і десь угорі прогудів пізній жук-рогач* (Донч., III, 1956, 62).

4. Палиця з розвилкою на кінці. *При ручному підніманні і установленні дерев'яної опори застосовують рогачі.. Послідовним переміщенням рогачів від вершини до комля опору піднімають у вертикальне положення* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 111).

РОГА́ЧИК, а, *ч.* 1. Зменш. до **рога́ч.** *Загнавши в загорожу частину отари, чабани ловлять вівцю за вівцею і кидають у.. рів, вівця злякано пливе по ньому, а її зверху Тоня ще й рогачиком придавить, щоб з головою пірнула в ту наколочену теплу бурду, щоб вся короста з овечки зійшла* (Гончар, Тронка, 1963, 318); // Пристрій, що має форму розвилки, признач. для тримання чого-небудь. *Катруся швидко прощається в телефон, щось нескладне бурмотить і нарешті вішає гарячу трубку на блискучого рогачика* (Кучер, Прощай.., 1957, 160).

2. *тільки мн.* Спосіб вишивання. *От би добре уставки петрушечкою та зерновим виводом вишити, а чохла — вирізуванням або рогачиками* (Барв., Опов.., 1902, 216).

РОГАЧИ́ЛНО, а, *с.* Ручка, держак рогача (у 1 знач.). *Маланка увімкнула світло і, розмахуючи зламаним рогачилном, вишитовхала Дмитра на середину хати* (Зар., На.. світі, 1967, 310).

РОГА́ЧКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **рога́тка** 1. *І Хуан наш догадався, Як пройти через рогачки* (Сам., I, 1958, 260); *Йому приснився ліс Могильницький, приснилось любиме узлісся, рогачка, що закриває в'їзд до лісу* (Гжицький, У світ.., 1960, 312).

2. Дерев'яний, з виступаючими кінцями нашийник для свійських тварин, який не дає їм змоги пройти крізь вузький прохід.

3. *розм.* Рогата вівця.

4. *ент.* Те саме, що **щи́павка.**

РОГІ́ВКА, и, *ж.* Передня частина білкової оболонки ока; одне з його світлозаломлюючих середовищ. *Професор, тим часом, листовно консультувався з академіком Філатовим, винахідником і віртуозом в справі трансплантації рогівки з ока на око* (Смолич, День.., 1950, 258); *Зараз вона розплющить очі.. Так приємно закрити їх повіками,.. щоб не проник до вразливих рогівок очей жоден промінчик* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 79).

РОГІ́ВКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **рогі́вка.** *Крім шкіри, для пересадки з метою пластики почали користуватися й іншими тканинами — кістковою, слизовою, жировою, рогівковою, хрящовою та ін.* (Наука.., 5, 1958, 19).

РОГІ́ЖКА, и, *ж.* Те саме, що **рого́жка.** *Доводилося* [коневі].. *у лісі мерзнути під тонкою рогіжкою* (Хотк., I, 1966, 128); *Уже не вертався* [Стефан] *на селище до товаришів, сидів весь день у хижі, помагав плести рогіжки* (Ков., Світ.., 1960, 135); *Найбільш турбувала мене одежа. Шоколадна, в рогіжку, перероблена з старої панської, купленої на товчку* (Коцюб., II, 1955, 244).

РОГІ́З, го́зу, *ч.* Багаторічна трав'яниста рослина родини рогозових; листя використовується для виготовлення мотузків, плетених виробів, паперу і т. ін., а кореневище — як цінний корм для деяких тварин. *Заходимо в хату.. Простора кімната, долівка густо всипана зеленим рогозом — давній український звичай чепурити хату* (Чаб., Шляхами.., 1961, 14); *День не їли. Рогіз лиш жували. Йшли осоками — шлях той важкий* (Мас., Сорок.., 1957, 382); *Зрештою, нова хата з саману під очеретом та рогозом, з веселими вікнами.. може звеселити серце господині* (Рудь, Гомін.., 1959, 162).

РОГОВИ́Й, а́, е́. 1. Стос. до рогу (у 2 знач.). *Шкіра ящірки суха і вкрита роговим шаром з роговими лусочками* (Зоол., 1957, 97); *Зубів у нього* [фінвала] *немає зовсім. Замість них у верхній щелепі — від 262 до 433 рогових пластин (китові вуса)* (Знання.., 1, 1970, 19); *Наше волосся складається з кератину, або рогової тканини. Той самий кератин міститься у нігтях, у зовнішньому шарі шкіри, у зубній емалі* (Наука.., 3, 1967, 29); // Вигот. з рогу. *На молодих паничах були сіртуки* [сюртуки] *з темної парусини з чорними роговими гудзиками* (Н.-Лев., I, 1956, 335); *Великі, круглі окуляри в чорній роговій оправі приховали білі поросячі вії* (Ле, Міжгір'я, 1953, 36).

△ **Рогова́ обма́нка** — непрозорий мінерал темно-зеленого або чорно-бурого кольору з блискучим полиском, як у рога. *Головний породотворний мінерал — рогова обманка* (Курс заг. геол., 1947, 58); **Рогова́ оболо́нка** — рогівка. *Рогова оболонка.. здорового ока цілком прозора* (Наука.., 3, 1959, 27); **Рогові́ окуля́ри** — окуляри в оправі з рогу (у 2 знач.). *З'явився якийсь високий русявий чоловік у чорних рогових окулярах* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 3).

2. Стос. до рогу (у 3 знач.). *Залунав по горах і лісах роговий вереск і урвався* (Фр., VI, 1951, 80).

△ **Рогова́ му́зика** — оркестр російських мисливських рогів. *Своєрідне явище російської музикальної культури XVIII та початку XIX століття — рогова музика — досить широко висвітлене в літературі* (Укр. муз. спадщ., 1940, 9).

3. *рідко.* Те саме, що **рога́тий** 1. *Оті великі надії на хліб новий, на рій золотий, на щастя у дворі, на рогову й дрібну худобу в оборі сходяться і сходяться в нашій хатині, що й справді починаєш вірити* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 175).

РОГОВИ́К, а́, *ч.* 1. Щільна, зерниста гірська порода бурого або сірого кольору, що утворюється внаслідок дії магми на породи. *Роговик — кварц, схожий на ріг. Тонкозернистий або цілком щільний. Буває сірий, жовтий, бурий, червонуватий або зовсім чорний* (Курс заг. геол., 1947, 55); *В пробах магнетизованих роговиків установлена наявність природного відновлювача* (Геол. ж., XIII, 1, 1953, 10).

2. (*Cerastium* L.). Багаторічна трав'яниста декоративна рослина родини гвоздикових з вузькими листоч-

ками та білими квітками. *На міждернинних плямах* [типчаково-ковилових степів] *весною густо ростуть ефемери: вероніка весняна.., роговик український* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 11); *Тут* [в Кам'яних Могилах] *трапляється ряд рослин гірського характеру, як.. роговик болгарський* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 33).

РОГОВИ́НА, и, *ж.* Рогова речовина. *Чому крізь тонку роговину просвічує промінь, А рідина не проходить?* (Зеров, Вибр., 1966, 169); *Він кинув у шухляду вороний шматок сталі з різьбленою роговиною на короткій ручці і безсило схилився просто на одкриту шухляду* (Епік, Тв., 1958, 201).

РОГОВІ́ТИ, ію, *недок.* Перетворюватись у рогову речовину. *Клітини, які не стикаються з внутрішнім середовищем, мертві. Такими є, наприклад, клітини поверхневого шару шкіри. Вони роговіють і відмирають саме тому, що втрачають зв'язок з кров'ю і лімфою* (Метод. викл. анат.., 1955, 83).

РОГО́ЖА, і, *ж.* 1. Цупка плетена з личаних стрічок тканина для упаковування або накривання чого-небудь; // Шмат такої тканини. *Проїхали сани, накриті рогожею, з-під котрої червоніли коров'ячі туші. То везли до яток м'ясо на продаж* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 117); *Тиждень промайнув як один день. З ранку до ночі Шевченко пиляв і стругав, збивав ящики, щось пакував або зашивав у рогожу* (Тулуб, В степу.., 1964, 191); *З кори лип виготовляють рогожі, мотузки та малярні щітки* (Стол.-буд. справа, 1957, 9).

2. Груба, перев. полотняна матерія з шашковим переплетенням ниток. *На козаку і рогожа пригожа* (Укр.. присл.., 1955, 70); *А Юріштанові то любо; якесь щемливе задоволенє* [задоволення] *в тім знаходив. Знають, мовляв, попа і в рогожі. Не дивися, як я вбраний, а дивися, хто я такий є* (Хотк., II, 1966, 115).

РОГО́ЖАНИЙ, а, е. Стос. до рогожі; // Зроблений, пошитий з рогожі. *Рогожані мішки;* // Обгорнутий чи обшитий рогожею (у 1 знач.).

РОГО́ЖЕВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **рогóжаний.** *Дерева підв'язують до кілка мочалом з рогожевих мішків* (Колг. Укр., 10, 1958, 33).

РОГОЖИ́НА, и, *ж.* Шмат рогожі (у 1 знач.). *Мав я собі хорошую постіль, ой пуховую перину, а тепер я маю одним одну рогожину* (Сл. Гр.).

РОГО́ЖКА, и, *ж.* 1. Зменш. до **рогóжа** 1. *На постелі з різнобарвних аркушів афішного паперу, добре пом'ятих, накритий рогожкою з лика, в якій прийшла з фабрики якась машина, спав сторож друкарні* (Фр., VI, 1951, 251).

2. Те саме, що **рогóжа** 2. *Різноманітні рогожки, діагоналі, твіди, пухкий драп, габардин, тканини, що імітують трикотаж,— ось з чого добре пошити весняну обнову* (Веч. Київ, 9.III 1967, 4).

В рогóжку — з шаховим переплетенням ниток, як у рогожі (у 2 знач.).

РОГО́ЖНИЙ, а, е. Те саме, що **рогóжаний.** *На рогожних підстилках розсипатимуться піраміди яблук і груш* (Смолич, Дитинство, 1937, 164).

РОГОЗА́, и́, *ж.* Те саме, що **рогíз.** *Свіжість потягла з лиману. Запахло берегом, вогкістю, запахло мокрою рогозою, мокрим очеретом, лозами, водяним баговинням* (Н.-Лев., V, 1966, 172); *Сьогодні зранку на ставку скошуватимуть рогозу та комиш. Хіба можна пропустити такий випадок?* (Донч., I, 1956, 50).

РОГОЗИ́НА, и, *ж.* 1. Те саме, що **рогожúна.** [1-а ж і н к а:] *Справжній Личаковський. Дивіться, які у його личаки. По рогозині пов'язав біля ніг — та й узувся!* (Мирний, V, 1955, 76).

2. Одяг з грубої матерії. *Поруч із ними їхав охляп хтось одягнений у рогозину, а під рогозиною ні сорочки, ні штанів чортма, та й ноги босі* (Морд., I, 1958, 136).

РОГОЗО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **рогíз, рогоза́.** *Навкруги — рівний, як аркуш паперу, степ, рогозові зарості і неозорі плеса* (Веч. Київ, 19.II 1958, 4); // Зроблений з рогозу, рогози. *Того похмурого, дощового дня, десь в кінці жовтня, Максим, щойно повернувшись зі школи, поніс батькові на станцію обід в плетеній рогозовій корзинці* (Коз., Блискавка, 1962, 61); // *у знач. ім.* **рогозóві,** вих, *мн.* Родина водяних трав'янистих рослин з циліндричним суцвіттям у вигляді качана. *До рогозових.. належать багаторічні трав'янисті однодомні болотні або прибережні рослини з повзучим кореневищем* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 195).

РОГОЗУ́Б, а, *ч.* Велика австралійська прісноводна риба, що дихає зябрами і легенями.

РОГО́ЗЯНИЙ, а, е. Те саме, що **рогозóвий.** *Архип Логвинович виїхав на середину озера, перехилився через борт човна, схопив у руки мокрий рогозяний жмак* (Збан., Переджнив'я, 1960, 157); *За плечима* [Ліди] *клунок солі, в руках плетена рогозяна валізка, в якій кусень мила, трохи синьки та інші дрібні покупки* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 34).

РОГОЛИ́СТ, а, *ч.* (*Ceratophyllum* L.). Багаторічна трав'яниста рослина, що плаває у воді; кушир.

РОГОНО́СЕЦЬ, но́сця, *ч., заст.* Чоловік, якого зраджує жінка. *Один газда, переконавшися, що таки дійсно піп ходить до його жінки, ужив звичайного средства* [засобу] *прозріваючих рогоносців — сказав, що йде.., а сам заховався* (Хотк., II, 1966, 9); — *Гадаю, він мовчатиме. І коли ти сам підв'яжеш язика,— все залишиться шито-крито... А Гернові теж не так уже приємно буде уславитися як рогоносець* (Тулуб, В степу.., 1964, 491).

РОГОПОДІ́БНИЙ, а, е. Схожий на ріг або рогову речовину.

РОГУ́ЛЕНЬКИ, ньок, *мн., етн.* Хорові весняні пісні з іграми і танцями, в яких органічно поєднуються слово, рух і мелодія. *Побутування рогуленьок засвідчено в селах, розміщених на прилеглих берегах р. Західний Буг* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 114).

РОГУ́ЛЯ, і, *ж., розм.* Палиця з розвилкою, розгалуженням у вигляді рога на кінці.

РОГУ́ЛЬКА, и, *ж.* 1. Зменш. до **рогу́ля.** *Відразу видно було, що на цьому подвір'ї живе завзятий рибалка... На гвіздках висіли дерев'яні рогульки, кружальця-самолови і всяке інше приладдя* (Донч., IV, 1957, 202); *Де по дорозі, де полем, по пояс загрузаючи в снігу, котили вони* [червоноармійці] *поперед себе дерев'яне колесо, залишали за собою тонку нитку телефонного кабеля. Він одразу ж поринав у сніг, доводилось ловити його на рогульки, щоб не випустити з очей* (Збан., Сеспель, 1961, 247); // Гострий кінець чого-небудь. *Впадали у вічі недобудовані курені та землянки, сяк-так напнуті намети, безладно згруджені колоди дерева, бухти кодол і рогульки кітвиць та всякий інший човнярський такелаж* (Добр., Очак. розмир, 1965, 67).

2. (*Trapa natans* L.). Водяна трав'яниста рослина з ланцетним листям; водяний горіх. *Однією з найдревніших рослин нашої флори є водяний горіх. За химерні форми своїх великих ромбовидних або трикутних плодів-горіхів цю однорічну рослину подекуди звуть ще рогульками, чилімом, водяним каштаном, чортовим горіхом тощо* (Наука.., 4, 1961, 38).

РОДА́К, á, *діал.* Родич. [В а с и л ь:] *Оце я зараз несу роботу в містечко та забіжу до писаря, він мені родак і щось-то вже він мені порадить!* (Кроп., I, 1958, 171); — *Їжте, скільки душа ваша запрагне. Тут вистачить і на вашу жінку, і на ваших діток, і на*

всеньких родаків, хоч їх у вас — батальйон! (Гончар, III, 1959, 128); — *Змовилися проти нас Петричкові родаки, — сказала* [Олена] *Михайлові, який щойно взяв її до танцю* (Томч., Жменяки, 1964, 77).

РОДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., діал.* Родичатися. — *Убогість вас, Мелашко, засліпила. Ви вік прожили у своїй злидоті,— шматка хліба до пуття не з'їли, а ми ж вам у комору все своє добро звозимо!.. Родаємося з вами* (Кос., Нов., 1962, 149); *Хто з нами родається, той і родич нам* (Сл. Гр.).

РОДА́ЧКА, и, *ж., діал.* Жін. до **рода́к.**

РОДЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех. і без додатка, діал.* Народжувати.

РО́ДЖЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **роджа́ти.** *Я роджена на Буковині в малім містечку в Гура-Гуморі року 1863, 27 падолиста в глибині гір Карпатських* (Коб., III, 1956, 546); *Образно. *Всіляка мода* [в поезії], *де зріють скороспілі примітиви, минає, а щире слово, роджене життям і долею народу, залишається, перемагає* (Мас., Роман.., 1970, 89).

РОДЗИ́НКИ, нок, *мн.* Сушені ягоди винограду. *А гетьманша, було, вийде Та й кликне в будинок, Он де клуня. А там мені І фіг і родзинок — Всього мені понадає І на руках носить* (Шевч., I, 1963, 292); *Його сріблясто чистий плов ледь-ледь парував на стяблі, шматки баранини спритно приховані рисом, усіяним золотистими родзинками* (Ле, Міжгір'я, 1953, 346); *У порівн. *Темні очиці Амврозія Яківчука, втичені в пухке, біло-жовтаве обличчя, наче родзинки в тісто, прибирають вологого вигляду* (Вільде, На порозі, 1955, 211).

РОДЗИ́НОЧКИ, чок, *мн.* Зменш.-пестл. до **родзи́нки.** *Нехай лишень ніс поткнуть* [судді] *оттуди! Згадаються їм і бублички, і сахарець, і родзиночки, і усе, усе* (Кв.-Осн., II, 1956, 281).

РО́ДИ, ів, *мн., рідко.* Те саме, що **поло́ги**[1]. *Роди були тяжко трудні: потугувала ними Мотря два дні й дві ночі* (Мирний, II, 1954, 44); *Василина Величко, дебела, важкотіла жінка, яка, пропускаючи свою долю, мало не щороку приносить Миронові дітей, а сама після кожних родів губить зуби* (Стельмах, I, 1962, 221); *У мавпи за її життя в розпліднику народилося вісім малят, а дев'яті роди принесли навіть двох мавпочок* (Наука.., 6, 1960, 37); *Образно. *Агава з одчаєм стулює листя, немов почуває, що роди принесуть смерть* (Коцюб., II, 1955, 421).

РО́ДИВО, а, *с., діал.* Пологи (*див.* **поло́ги**[1]). *Поки вона слабувала після родива, Кайдашиха стала для неї в великій пригоді* (Н.-Лев., II, 1956, 294); — *Микито, йди мерщій до Степана! — погукала вона Микиту. — Маруся на тяжкому родиві* (Л. Янов., I, 1959, 311).

РОДИ́ЛКА, и, *ж., розм.* Пологовий будинок або пологова кімната. *Принесла, значить, мені Зіна синочка, загорнутого в стареньку простиньку, що в родилці видали* (Логв., Давні рани, 1961, 101).

РОДИ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Признач. для надання медичної допомоги під час пологів. *А тепер сестричка Орися — лікар, завідує в районі родильним домом* (Вишня, II, 1956, 284); *Родильне відділення;* // *у знач. ім.* **роди́льна,** ної, *ж., розм.* Пологовий будинок або пологова кімната.

2. Який буває при пологах (*див.* **поло́ги**[1]).

△ **Роди́льна горя́чка** *див.* **горя́чка.**

РОДИ́МЕЦЬ, мця, *ч., розм.* Приступ хвороби у маленьких дітей, вагітних та породіль, який супроводжується корчами і втратою свідомості. *Уходжу, коли дитина лежить на полу, та так в'ється, так б'ється та кричить, немов на йому, не доводь господи! родимець...* (Мирний, I, 1949, 282); *Пусти!.. Чи бач, як пан Рябка почастував? Коли б йому язик родимець одібрав, Щоб він замість Рябка довіку мав гарчати, А наш Рябко щоб сів за нього в карти грати!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 57); — *Бодай їх родимець змалечку побив був, як отак хліборобити! — Огир аж одкинувся на спинку стільця* (Головко, II, 1957, 50).

РОДИ́МИЙ, а, е, *розм.* 1. Який має від народження якісь здібності, нахил до чого-небудь; природжений. *На ярмарку ходило вже кілька версій вчорашньої події — Параскіца фігурувала як родима відьма* (Коцюб., I, 1955, 269); *Кругом загоготіло: — Це родимий літун! Вона й дівкою була угара!* (Вас., II, 1959, 250).

2. Який має пряму кровну спорідненість, безпосередній кровний зв'язок з ким-небудь; рідний (у 1 знач.). *Тепер мені щиро скажи і повідай одверто: Справді синоm родимим доводишся ти Одіссею?* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 34); *Розкидані по нетрях несходимих, На чужині в тяжкій самотині — Вони болять лиш за братів родимих, Вони скорблять по рідній стороні* (Стар., Вибр., 1959, 19).

3. Те саме, що **рі́дний** 4. *Скоро Ростоки. Маріка лагодиться вже злізати, бо то її родиме село* (Хотк., II, 1966, 402).

Роди́ма краї́на (сторона́); Роди́мий край — те саме, що **Рі́дна (моя́, своя́** *і т. ін.*) **краї́на** (*див.* **краї́на**). *Захвилювалися* [переселенці], *загомоніли: — Ось вона, родима сторона!..* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 12); *Їхав милий край Дунаю, Та до родимого краю* (Чуб., V, 1874, 378).

4. Який належить кому-небудь від народження; власний. *Дружно зійшли наші бурячки.. Спитайте кожен корінчик, він мав від мене ласку. Аж мені родима шкіра на колінах пооблазила, мусила пошити наколінники з полотна* (Гончар, I, 1954, 493); *Образно. *Хіба я не крапля мала, Що світ необмежний одбила, — Лиш грунту свого не знайшла, Лиш крила родимі згубила!* (Рильський, I, 1960, 145).

◇ **Роди́ма пля́ма (ця́точка):** а) те саме, що **ро́димка.** *Варвара придивилася, то була велика родима пляма, яку називають мушкою* (Перв., Дикий мед, 1963, 18); *Тільки тепер я помітив, що родима цяточка, яка була в цієї жінки вчора на лівій щоці, сьогодні опинилась на правій* (Сміл., Сашко, 1957, 49); б) *(чого)* недоліки, що є пережитком чого-небудь. [О в ч а р е н к о:] *При комунізмі людина не буде мати на собі родимих плям капіталізму, які так калічили індивід* (Корн., II, 1955, 321).

РО́ДИМКА, и, *ж.* Темна пляма на шкірі. *Аномалії шкіри зустрічаються у вигляді так званих природжених судинних родимок* (Хвор. дит. віку, 1955, 23); *Одна* [жінка] *якось забачила на лівім колінці* [хлопчика] *невеличку родимку* (Мирний, I, 1949, 139); *З правого боку на шиї у Варі Сірко побачив маленьку коричневу родимку* (Сенч., Опов., 1959, 168).

РО́ДИМОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ро́димка.** *Червоненька родимочка під вухом ледве вирізувалася з давно немитого бруду...* (Ле, Вибр., 1939, 206).

РОДИ́МЧИК, а, *ч., розм.* Те саме, що **роди́мець.** *Про такі* [нервові] *хвороби на селі не чули. Бешиха і родимчик були зрозумілішими* (Донч., III, 1956, 83).

РОДИ́НА, и, *ж.* 1. Група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; сім'я. *Невважаючи на тяжкі умови життя (особливо по смерті батька, коли велика родина лишилася на моїх руках) — я завжди був великим оптимістом* (Коцюб., III, 1956, 281); *Чумак народився в селянській родині, десь на Чернігівщині* (Еллан, II, 1958,

103); *Уранці й надвечір невелика родина сідала навкруг вогнища. Віста наливала в миски страви, клала дерев'яні ложки* (Скл., Святослав, 1959, 16); *У порівн. [Р і ч а р д:] *Я згадую, як часто вечорами збиралась на помості корабельнім громада наша, мов одна родина, і там.. співала гімни* (Л. Укр., III, 1952, 43); // Група тварин, птахів, яка складається з самця, самки та малят. *Взялися юннати Лелеку лікувати. Летить його родина У теплий край сама* (Біл., Пташ. голоси, 1956, 38); // Група рослин одного виду, які ростуть разом, мають спільний корінь або одну грибницю. *Розгорнув* [Марко глицю] *і одразу ж виявив цілу родину фіалково-коричневих маслюків* (Коз., Сальвія, 1959, 39).

2. *перен., кого або з означ.* Група людей, народів, націй, згуртованих дружбою, спільною діяльністю, спільними інтересами. [П р і с ц і л л а:] *Я, Руфіне, вірю без присяги й без слів, та інші браття...* [Р у ф і н:] *Яке мені до інших діло?* [П р і с ц і л л а:] *Правда, тобі вони чужі, але ж мені вони брати, вони родина близька душі моєї!* (Л. Укр., II, 1951, 444); *Народів сім'я в нас — єдина родина. В цім братнім сузір'ї — цвіте Україна* (С. Ол., Вибр., 1959, 24).

◇ **Чуття́ еди́ної роди́ни** — нерозривна єдність, дружба радянських людей, народів, націй. *Натхнені ідеями радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, благотворним чуттям єдиної родини, українські митці вписали немало сторінок у літопис дружби радянських народів-братів* (Матер. XXIV з. КП України, 1971, 47).

3. *розм.* Родич або родичка кого-небудь. *І син Алкід, твоя дитина, Єдиная твоя родина, Любов єдиная твоя, Гниє в неволі, в кайданах* (Шевч., II, 1963, 284); *А чи піде вона на сватання до Зіньки Василишиної, бо то ж її близька родина?* (Коцюб., I, 1955, 58).

4. *біол.* Група, що складається з декількох родів тварин або рослин, схожих будовою і близьких між собою за походженням. *Білки й ховрахи утворюють родину білячих* (Зоол., 1957, 151); *В основу класифікації* [комах] *покладено одиницю — вид. Схожі види дають рід, роди складають родину* (Підручник дезинф., 1953, 160); *Родина пальмових одна з найчисленніших — вона налічує понад 1700 видів* (Хлібороб Укр., 5, 1965, 47).

5. *поет.* Рідна сторона; батьківщина. *Сміялися озір* [озер] *круги, Степи, діброви і долини, Гаї, подоли і луги Моєї пишної родини* (Щог., Поезії, 1958, 198); *Коли засну навіки в домовині Й сира земля поляже на мені, Чи хто згада поета на родині,| Чи прийде хто на гроб сумний, чи ні?* (Стар., Поет. тв., 1958, 62).

6. Рід, покоління кого-небудь. *Люба вже сама найнялася до Октава Пігловського, підпанка з родини шляхтичів-однодворців* (Стельмах, I, 1962, 344); *Він з родини розкольників і хоч у бога не вірить, проте поганого зілля не вживає* (Тют., Вир, 1964, 490).

РОДИ́НИ, ди́н, *мн., розм.* 1. Те саме, що **поло́ги**[1]. *Через тиждень.. бариня вперше після родин зволоклася з постелі* (Мирний, IV, 1955, 234); *Мати молода твоя Не знесла родин; Так тепер і підеш ти По світу один* (Щог., Поезії, 1958, 175).

2. Святкування з нагоди народження дитини. *Чи де бенкет, чи де обід, Або весіллячко, родини,— Такої гарної години Ніколи не втеряю я: І їм, і ласую доволі* (Гл., Вибр., 1951, 65); [Р и н д и ч к а *(до старшини):*] *Еге, то ото ж, кажу, було в понеділок, а у вівторок я бабувала у Зіньки Тухленкової, старого Молочая невістки, і принесла вам попелясту курочку і прохала на родини* (Кроп., I, 1958, 502); *Артистку часто запрошували на родини, весілля, а то й просто в гості, і вона ніколи не відмовлялася від таких запрошень* (Мист., 1, 1956, 43).

День роди́н — день народження. *Досадно мені, що я не встиг поздоровити Юрка в день його родин* (Коцюб., III, 1956, 407).

РОДИ́ННИЙ, а, е. 1. Прикм. до **роди́на** 1. *Взагалі родинне життя надзвичайно якось скоро увійшло в свою колію* (Хотк., II, 1966, 11); *В центрі уваги сучасного етнографа повинні стояти перебудова виробничого, громадського і родинного побуту, зримі риси комунізму* (Рильський, III, 1956, 163); // Який належить родині, сім'ї. *Повернувшись з громадянської війни, заселив* [Шамрай] *усім виводком родинне дворище, на руїнах прадідівських палаців одбухав будиночок на вісім кімнат* (Тют., Вир, 1964, 414); *Воля витягла з шафи оберемок старої родинної одежі й пожбурила на ліжко* (Ю. Янов., II, 1954, 89); // Який переходить від покоління до покоління. *Якась розхристана, в одній сорочці жінка просовувалась крізь натовп ближче до хати і притискала до грудей кривий семисвічник з старого срібла, єдину, може, цінну родинну річ* (Коцюб., II, 1955, 178); — *Написала в листі, що це ковзани не прості, а майже родинна реліквія* (Головко, II, 1957, 589); —*Хтось.. загубив золотий перстень з фальшивим брильянтом, якусь там родинну пам'ятку* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 127); // Який здійснюється, відбувається за участю членів родини, сім'ї. *Тепер прийшла черга на всілякі неприємності. Одну вже й переніс* [Славко] *на собі, коли через неважливість Броні аж мусив тікати з родинної конференції* (Март., Тв., 1954, 453); *Щось там надумав мудрий академік. Він радить запросити на родинну розмову ще й меншого брата — Юрія Матвійовича, професора етнографії* (Вол., Місячне срібло, 1961, 18); *На родинній нараді було вирішено, що я мушу вчитися, дійти до інженера, а то й ще вище* (Ю. Янов., II, 1954, 17); // Який складається з членів родини, сім'ї. *Родинне коло діда оточило, Сини та дочки, й молоді онуки* (Л. Укр., I, 1951, 52).

2. Стос. до родини (у 1 знач.), пов'язаний з життям родини, в родині. *Вона не розуміла, як можна не дбати про здоров'я людини, що має обов'язки не тільки родинні, але й громадські* (Коцюб., I, 1955, 326); *Майор справді дбав про родинні справи своїх бійців, як про свої власні* (Гончар, III, 1959, 204); *Нездорові родинні обставини, розлад між батьками, міщанський побут, надмірне потурання дитячим примхам негативно впливають на виховання дітей* (Іст. укр. літ., II, 1956, 222).

Роди́нне пра́во — галузь права, що регулює шлюбні стосунки, спорідненість, усиновлення та взяття дітей у сім'ю на виховання. *Радянська влада перша і єдина в світі, як влада трудящих, скасувала всі, зв'язані з власністю, переваги, що збереглися в родинному праві за чоловіком в усіх, навіть найбільш демократичних, буржуазних республіках* (Ленін, 40, 1974, 172).

3. Притаманний, власт. рідним (про почуття, стосунки, ставлення). *Племінник не дуже любив свого дядю, але мусив підтримувати тісні родинні взаємини* (Ів., Тарас. шляхи. 1954, 190); // Сповнений сердечності, інтимності; душевний. *Батько грав марш — родинний, інтимний.. Його не виконувалося при сторонніх* (Смолич, II, 1958, 36); *І нині, як любий родинний привіт, Як милу і радісну ласку, Вітаю дитинства щасливого цвіт,— Твою піонерську пов'язку* (Мас., Поезії, 1950, 184); // Який існує між родичами. *Цей урядовець з.. впливовими родинними зв'язками.. опинився раптом на селі в ролі сільського крамаря!..* (Коцюб., I, 1955, 253); *Я мати, і розумію, як йому, сироті, потрібні родинні зв'язки* (Логв., Давні рани, 1961, 58).

◇ **Вступа́ти (вступи́ти) в роди́нні стосу́нки** *див.* **вступа́ти**[1].

4. *діал.* В якому народився і виріс хто-небудь; рідний (у 4 знач.). *Панщина вигнала мене з родинного гнізда і з порядного господаря зробила жебраком* (Фр., VI, 1951, 196); *Щасливо і безжурно проводив Микола вільний час у родиннім селі* (Мак., Вибр., 1954, 64); *Покінчила я учительську семінарію.. Та нема, на жаль, вільного місця на учительку в школі мого родинного містечка Миколаєва* (У. Кравч., Вибр., 1958, 307).

РОДИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **роди́нний** 1—3. *Я увійшов як гість до твого дому, Мені була родинність невідома* (Мур., Осінні сурми, 1964, 104).

РОДИ́ННО, *присл.* Те саме, що **по-рі́дному.** — *Зайдіть у посадку й чекайте, товариші. Федю, простеж,— родинно звернувся залізничник до Каздобіна.— Як тільки паровоз подасть на цей тупик теплушку, негайно ж сідайте* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 72).

РОДИ́НОНЬКА, и, *ж., фольк.* Пестл. до **роди́на** 1, 3, 5. *Гей! І визволила нас Армія Червоная З басурманської каторги тяжкої німецької І повернула в рідну сторононьку, До батька-матері в родиноньку* (Укр.. думи.., 1955, 481); *Ой, брязнемо кишенею, З грішми золотими, Де й візьметься родинонька, Сестри й побратими* (Щог., Поезії, 1958, 60); [О л е к с а:] *Будуть пташки прилітати калиноньку їсти, Будуть вони приносити з родиноньки звістки...* (Вас., III, 1960, 48).

РОДИ́ТЕЛІ, ів, *мн., рідко.* Те саме, що **батьки́** 1. *Коли я був у шостім класі, вмерла моя мати, і вітчим оженився другий раз, так що ми дістали вітчима й мачуху замість родителів* (Фр., I, 1955, 12).

РОДИ́ТЕЛЬ, я, *ч., рідко.* Те саме, що **ба́тько** 1. — *Та хай тільки заявиться — я шкуру з нього* [сина] *спущу! Ломакою вам його прижену! Щоб напоумили! Щоб родителя свого шанував!* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 79).

РОДИ́ТЕЛЬКА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **ма́ти**[1] 1. *Як закричить же Хведір, як зарепетує! — Ой, пробі, пробі! Ой, клоччя пече!.. Матінко ж моя, родителько, моя ж ти сотворителько!.. Ой, пробі!..* (Хотк., I, 1966, 78).

РОДИ́ТЕЛЬСЬКИЙ, а, е, *рідко.* Прикм. до **роди́телі.** [Х р а п к о:] *Гарно, гарно. Отак же то ви навчаєтесь змалку родительське добро переводити!* (Мирний, V, 1955, 135); *У Франції, Англії, Бельгії, Данії, Ірландії родительська влада належить тільки батькові* (Рад. суд на охороні прав.., 1954, 10).

РОДИ́ТИ, роджу́, ро́диш, *недок. і док., перех. і без додатка.* 1. Давати життя дитині (дітям) під час пологів (про жінку). *Умієш дітей родить — умій же їх і вчить* (Укр.. присл.., 1955, 129); *Якраз мачуха була вагітна, повесні мала родити* (Головко, II, 1957, 513); *А тебе покине* [дитина] *Калікою на розпутті, Щоб собак дражнила. Та ще й вилає. За те, бач, Що на світ родила* (Шевч., II, 1963, 219); *Образно. *Полтавщина, як відомо, абияких хлопців не родить, там хороша порода людей...* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 162); // *розм.* Ставати батьком. [Х р а п к о *(тремтячи, до сина):*] *А щоб я тебе не родив або, родивши, своїми руками задавив, ніж мені від тебе отаке чути!* (Мирний, V, 1955, 138).

◇ **І світ не роди́в тако́го (тако́ї)** — про дуже погану людину. [К а р м е л и х а:] *Бувають недобрі пани, скрізь на їх люди нарікають, а такого ката, як цей панич, мабуть, і світ не родив* (Вас., III, 1960, 238); **Як ма́ти роди́ла** *див.* **ма́ти**[1].

2. *тільки недок., перен.* Давати початок чому-небудь, бути причиною появи чогось, створювати що-небудь. *Біда біду, говорять, родить* (Котл., I, 1952, 198); *— Знають пан маршалок, гроші гроші родять, проценти ростуть* (Фр., VII, 1951, 339); *П'яний туман повивав йому голову, родив химери, дикі бажання і лють* (Коцюб., II, 1955, 199); // Пробуджувати, викликати що-небудь у когось. — *Таємниця хвилює, страшить, але вона родить і сміливість та зухвальство* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 166); *Такі звичайні, прості, земні обличчя космонавтів.. родили в ній відчуття неміряних, бездонних та холодних космічних просторів* (Коз., Листи.., 1967, 238); *Ходить пісня поміж працюючих людей, згуртовує їх, ріднить, веселить їм серце, родить надію на краще* (Кол., Терен.., 1959, 22).

3. *тільки недок.* Приносити плоди, давати урожай (про рослини, землю). *Де господар не ходить, там нивка не родить* (Номис, 1864, № 7162); *Земля стогне, пісна, безсила, подерта на латочки. І замість покорму дає свою кров. Не хліб, а кукіль родить, будяки, хопту* (Коцюб., II, 1955, 36); *Виросли, мабуть, за ці роки верби та тополі біля криниці. А вишні, мабуть, уже родять* (Головко, II, 1957, 517); // *тільки неперех.* Вирости, спіти (про зерно, ягоди, плоди, овочі). *Всьому світу відомо, який пісний грунт на Голій горі; на гологірському грунті родить лише овес, біб та картопля* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 7); — *Моя батьківщина — на Данелевщині. Пшеничка там родила, житечко, просо* (Тют., Вир, 1964, 373); *Над самою стежкою.. росла стара яблуня, на якій родили червоні смугасті яблука* (Панч, На калин. мості, 1965, 23); — *Так на цьому ж мочарі нічого не родить. З'їли ви за вік із нього хоч одну картоплину чи огірок?* (Стельмах, I, 1962, 138); // *безос.* — *Рука в мене.. така легка, ніде було так не родило, як там, де я* [сіяв] (Довж., I, 1958, 285).

РОДИ́ТИСЯ, роджу́ся, ро́дишся, *недок. і док.* 1. З'являтися на світ під час пологів (про дитину, дітей). *Будеш добрий, буде і тобі добре, а ні, то краще було тобі й не родитися на світ* (Фр., IV, 1950, 44); — *Чоловік на те й родився, щоб весь вік, скільки живе, розуму вчитися* (Тют., Вир, 1964, 214).

◇ **В соро́чці роди́тися** — бути щасливою людиною, яка в усьому, скрізь має удачу. — *Вас учора допитували? — Ні. Обличчя Чорнокнижного повеселіло: — Ви, певне, в сорочці родились* (Стельмах, I, 1962, 450); **Роди́тися під щасли́вою зі́ркою** *див.* **зі́рка; Роди́тися під щасли́вою зоре́ю** *див.* **зоря́.**

2. *ким, яким, з чим.* Бути наділеним певними властивостями, якостями від народження; уродитися ким-, яким-небудь. — *Сказано ж: солдатом не родишся, а робишся...* (Гончар, III, 1959, 59); — *О, князю, — крикнув,— пресловутий! Великим ти родився бути!* (Котл., I, 1952, 271); [Г а р а с и м:] *А давно ти, діду, осліп чи таким і родився?* [К о б з а р:] *Та родився я видючим... А осліп ...* (Мирний, V, 1955, 88); *Родився* [Сметана], *як Моцарт,— з музикою в серці І в пальцях, ще з дитинства послухняних* (Рильський, II, 1960, 289).

3. *перен.* З'являтися, виникати (про явища, події, почуття і т. ін.). *Неологізми, новотвори родяться щодня* (Рильський, III, 1956, 75); *Старшина виклав їздовим свій новий план. Ці плани, іноді майже фантастичні, родились у нього в голові один за одним* (Гончар, III, 1959, 223); *Дощ сипонув.. Залопотіло, задзижчало, забуркало доокола, родилася тисяча струмків* (Хотк., II, 1966, 220); *Довго дивилися вниз, не проронивши ні слова,— там пройшло їхнє дитинство, там жили їхні батьки і діди, там родилася їхня любов, там спіткала їх розлука* (Тют., Вир, 1964, 279); // Наставати (про час). *Якісь жовті і каламутні дні родились по неспокійних ночах* (Коцюб., II, 1955, 69).

4. *тільки недок.* Вирости, спіти, даючи урожай (про рослини та плоди). — *Хай буйно родиться пшениця, Щоб кожен був за неї рад* (Павл., Бистрина, 1959, 17); — *Нащо розводити? Гриби й самі родяться, був би*

дощ,— сказав старенький скуйовджений селянин (Довж., I, 1958, 458).

РО́ДИЧ, а, *ч.* 1. *кому, чий, рідко кого.* Той, хто перебуває у спорідненості з ким-небудь. — *Що воно за люди? — поспитала Христя в Кирила..— Вони якісь мені далекі родичі доводяться...* (Мирний, III, 1954, 74); *Парубок один, Микола Синяк, родич Луценків, був у боярах на весіллі одному* (Тесл., Вибр., 1950, 183); *Родич литовського канцлера Ян Сапєга привів загін чисельністю близько* $7\frac{1}{2}$ *тис. чоловік* (Іст. СРСР, I, 1956, 159); *Образно. *Хто біди боїться, тому вона родич* (Укр.. присл.., 1963, 44); *Етнографія має багато родичів. Вона межує і з загальною історією, і з фольклористикою* (Рильський, III, 1956, 161); // *ірон. Ми родичі: на однім сонці онучі сушили* (Укр.. присл.., 1955, 324).

◇ **Ро́дич че́рез ву́лицю (доро́гу) навпри́сядки** — зовсім чужа людина. — *А звати мене Микола Єгипта, хоч з єгиптянами я родич такий... через вулицю навприсядки!* (Гончар, Тронка, 1963, 185).

2. *перен.* Той, хто має однакові з ким-небудь думки, риси характеру і т. ін., схожий чимсь на когось. *Се був пройдисвіт і непевний, І всім відьмам був родич кревний — Упир і знахур ворожить. Умів і трясцю одшептати, І кров християнську* [християнську] *замовляти* (Котл., I, 1952, 106).

3. Рослина, тварина чи птах одного виду з іншими рослинами, тваринами або птахами. *Дикий мигдаль, або так званий бобчук, був єдиним родичем персика, який не боявся морозів* (Юним мічур.., 1955, 40); // Предмет одного роду, розряду з іншими предметами. *Всі гуртом.. несли або передавали Валентинові всякий брухт, що показувався недосвідченому окові якимсь родичем радіоприймача* (Гончар, IV, 1960, 81).

РОДИЧА́ННЯ, я, *с., розм.* 1. Дія за знач. **родича́тися**. — *Хіба шлюб і родичання з шановним гетьманом мене зневажить?* (Ле, Наливайко, 1957, 213); *Найбільше з усіх полюбила вона Зою, старшу за себе, але щиру, сердечну до неї... Тепер Степка зверталась до неї не інакше, як «сестричко», і Зоя гордилася цим родичанням* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 402).

2. Родинні стосунки, зв'язки. *Одного прекрасного вечора приходить у гості до Скоробагатьків якась далека їх родичка, того ступеня родичання, що називається десятою водою на киселі, або — нашому тинові двоюрідний пліт* (Хотк., I, 1966, 123).

РОДИЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., розм.* 1. *з ким.* Вступати у родинні стосунки, зв'язки з ким-небудь. *Дуже не хотілося Матвієві втручатися в сердечні справи сина, а родичатися з Гузирями — ще дужче* (Чорн., Пісні.., 1958, 65).

2. Підтримувати родинні стосунки, зв'язки, визнавати спорідненість з ким-небудь. — *Ну, вже тут, знаєш, не минеш і Дениса... Хоч ти його й не полюбляєш, та таки ж він тобі брат, то треба вам родичатися...* (Гр., II, 1963, 337); *Стала* [тітка Домаха] *його невінчаною дружиною. Пан Безобразов мав невеличкий маєток.. Ні з ким із рідних тьоті Домахи не родичався* (Панч, На калин. мості, 1965, 26).

3. *перен.* Ставати кому-небудь близьким, рідним звичками, поглядами і т. ін.; зближуватися з кимсь. *Свій комісар, своє село, як одна родина. Може, тому й призначають сторонню людину, щоб не родичався з нашим братом?* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 15).

РОДИЧІ́ВСТВО, а, *с., розм.* Родинні стосунки, зв'язки з ким-небудь. *У медичному штаті працювало двоє — Хлипалів двійник, від якого наш Хлипало відхрещувався руками й ногами — не визнавав родичівства, та лікар-стоматолог панна Нонна* (Збан., Єдина, 1959, 197); *Та кому-кому, а Надії вже добре відомо, що Лебідь нудиться тим родичівством, що він зараз навіть противник Шафороста* (Баш, Надія, 1960, 234).

РОДИЧІ́ВСЬКИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **роди́нний** 1—3. *Заради Надії він готовий стати на ножі з начальством і навіть не подивиться на родичівські зв'язки з Шафоростом* (Баш, Надія, 1960, 162).

РО́ДИЧКА, и, *ж., кому, чия, рідко кого.* Жін. до **ро́дич** 1.— *Чи варт вам устрявати у таке діло? Що вона вам — сестра, родичка?* (Мирний, III, 1954, 168); — *А я думаю, що слід би до тітки найперше* [поїхати]: *вона ж моя найближча родичка і може образитись, коли її обминемо* (Л. Укр., III, 1952, 507); *Почали своє сімейне життя Тимко та Орися в чужій хаті, в чужих людей. Пустила їх на пожиток далека Орисина родичка — тітка Параска* (Тют., Вир, 1964, 263).

РО́ДІЙ, ю, *ч.* Важкий тугоплавкий метал сріблясто-білого кольору з групи платинових металів. *Значну питому вагу має цінний платиновий метал родій* (Цікава хімія, 1954, 99); *З відходів, які утворюються внаслідок розщеплення урану або плутонію, в атомних реакторах можна одержувати значну кількість таких рідкісних металів, як рутеній, паладій і родій* (Наука.., 11, 1956, 16).

РОДІ́ЛЛЯ, і, *ж.* Жінка, яка народжує або щойно народила; породілля. *Вже синів його у артілі Звуть дідами, і раз у раз — Кожний рік — невістки-роділлі Носять правнуків на показ* (Вирган, В розп. літа, 1959, 61); *Допомога роділлям.*

РОДО́ВИЙ, о́ва́, о́ве́. 1. Який існував під час життя людей родами (у 1 знач.). *Первісна дородова община змінилася більш високою формою організації суспільства — родовим ладом* (Іст. УРСР, I, 1953, 13); *Приручення диких тварин мало велике значення для господарства родових общин* (Іст. СРСР, I, 1956, 7).

2. Прикм. до **рід** 2. *В каплиці, оздобленій гранітом і мармуром, в родовому могильному склепі Ганських моторошно і холодно* (Рибак, Помилка.., 1956, 102); *Характеристику Уласа він розпочинав від десятого родового коліна і не відступав навіть від дрібних фактів* (Тют., Вир, 1964, 150); // Який належить родові, переходить від покоління до покоління; потомственний. — *Прийде було полковник або військовий старшина до гетьмана: «Благослови, пане гетьмане, зайняти займанщину!» — та й займе, скільки оком закине, степу, гаїв, сіножатей, рибних озер, і вже це його родова земля* (П. Куліш, Вибр., 1969, 118); *Лукії здавалось, що кімнат у* [графському] *будинку — безмежна кількість.. Будинок був як родовий старовинний замок* (Донч., III, 1956, 60); // Який передається спадково; спадковий (про фізичні і духовні якості). *Очі в графині жовті, не такі, як у Лукії, але це родове, графи Скаржинські завжди мали такі очі, круглі, жовті й пронизливі* (Донч., III, 1956, 43); // Який засвідчує належність кого-небудь до певного роду. — *Хочу до вас поступити.— Добре, добре,— перебив* [його преосвященство], — *а якого ж ти роду? Де твої бумаги родові?* (Вовчок, VI, 1956, 253); *За Петра I значення родових і особистих гербів дуже зросло* (Наука.., 10, 1965, 39); // Пов'язаний із належністю до певного роду. *У скіфських племен у різних видах жіночої праці було своє родове розмежування: дерев'яними і залізними веретенами могли користуватися лише бідні люди, а срібні були власністю знаті* (Веч. Київ, 17.I 1969, 4).

3. Який служить для розрізнення роду (у 6 знач.). *Іменники, що походять з прикметників, зберігають прикметникову родову форму* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 305).

△ **Родо́ви́й відмі́нок**, *грам.*— відмінок, що відповідає на питання: кого? чого? *Родовий відмінок іменників при дієсловах може мати семантико-граматичне значення часу* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 79).

РОДОВИ́Й, á, é. Стос. до родів. *Хвороби, які спостерігаються у дитини у віці до 3 тижнів, називаються хворобами новонароджених.. Такі є, наприклад, захворювання пуповини, .. різні родові травми* (Хвор. дит. віку, 1955, 9); *В законні дев'ять місяців почалися у матері Октава родові потуги* (Стельмах, I, 1962, 88).

РОДОВИ́К, á, *ч.* (*Sanguisorba* L.). Багаторічна трав'яниста лікарська рослина родини розових. *По травнистих схилах ростуть зозулинець шишаковидний.., родовик лікарський* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 41).

РОДОВИ́ТИЙ, а, е. Який належить до старовинного роду (у 2 знач.). *Нема крамів, окрім бакалійних та з усяким мотлохом, куди ходять тільки слуги.., а жінці родовитого арабського бея сором і поріг переступити* (Л. Укр., III, 1952, 711); *Спостерігаючи нескінченні знущання родовитого офіцерства з солдат, мовчки стискав кулаки* (З глибин душі, 1959, 10); *Без іменя ніхто між людей не буває — Хто б не родився на світ — родовита людина чи проста* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 151); // Який свідчить про належність до такого роду. [Т а н я:] *Хто він такий — не знаю. Може, князь, може, граф. Помітно тільки родовиту пиху, аристократичне виховання* (Вас., III, 1960, 130); // Який є власністю такого роду. *Родовиті, оторочені садами і стависьками палаци ставали трухлявими пустками або ішли з торгів, а їхні господарі втікали в департаменти* (Стельмах, I, 1962, 282).

РОДОВИ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **родови́тий**. *Мажордом широко розчинив двері до їдальні. За суворим порядком, дотримуючись родовитості, можності й чинів, гості посунули до столу* (Полт., Повість.., 1960, 101).

РОДО́ВИЩЕ, а, *с., яке, чого.* Природне скупчення корисних копалин у будь-якій ділянці земної кори у величезній кількості. *Обрисувались лінії дивовижних озер, коронами спалахували діамантові родовища* (Стельмах, Хліб.., 1959, 156); — *Наше завдання не тільки відшукати родовища золота, але й описати ті глухі закутки сахалінської тайги* (Донч., III, 1956, 204); *Образно. *Величезну кількість пісень останнім часом записано фольклористами РРФСР, України, Білорусії. Все це свідчить про багатющі, справді невичерпні родовища слов'янської народної пісні* (Нар. тв. та етн., 1, 1968, 17).

РОДОВІ́Д, во́ду, *ч.* 1. Походження, послідовність, історія поколінь певного роду. *Рід Скшетуських не міг похвалитися старовинним родоводом* (Ле, Наливайко, 1957, 252); *Майор запасу Дума говорить про дідів і прадідів, про родовід Рязанова* (Логв., Давні рани, 1961, 66); // Походження кого-небудь. *Тут є люди різного віку, різного спортивного характеру, але одного родоводу — колгоспного!* (Колг. Укр., 11, 1957, 26).

2. Дані про походження якої-небудь рослини або тварини. *Приїхав Муров. Громський водив його по фермах, називав кличку кожної корови й викладав весь її родовід* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 361); *Займався* [Швейк] *тепер продажем псів, паскудних, нечистокровних потвор із родоводами, сфабрикованими його власною рукою* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 9); // Походження якої-небудь рослини або тварини. *Найбільшу цінність має виноград Лабруска, від якого ведуть свій родовід багато які сорти, в тому числі і такі відомі, як Ізабелла, Лідія, Конкорд* (Наука.., 2, 1969, 46).

3. *перен.* Історія створення, виникнення, появи чого-небудь. *В багатших будинках запалювали гасову лампу. Вона веде свій родовід від звичайного каганця* (Наука.., 7, 1963, 36); *Небагато міст земної кулі можуть позмагатися з Києвом довжиною свого родоводу* (Веч. Київ, 3.III 1966, 1).

РОДОВІ́ДНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **родові́д** 1, 2. *Крім племінних записів, що ведуться при сімейній селекції, ведуть також журнал спаровувань і родовідний запис* (Птахівн., 1955, 68).

Родові́дна кни́га — книга з відомостями про походження, родинні зв'язки, службу предків дворянських родів. *У родовідних книгах дворян Подільської губернії.. немає імен ні прадіда, ні діда, ні батька письменника* [М. Коцюбинського] (Рад. літ-во, 3, 1962, 46); **Родові́дне де́рево** *див.* **де́рево**.

2. *у знач. ім.* **родові́дна**, ної, *ж.* Те саме, що **родові́д**. *Походження коня оцінюють по родовідній, записаній до племінної книги або взятій з інших офіційних документів* (Конярство, 1957, 77); *Родовідна новели криється в глибинах народної творчості* (Рад. літ-во, 2, 1958, 18).

РОДОДЕ́НДРОН, а, *ч.* (*Rhododendron* L.) Рід вічнозелених, рідше листопадних, з великими квітками різного забарвлення чагарникових рослин родини вересових, які ростуть у гірській місцевості і розводяться як декоративні. *Кине дівча на воду снопик гірської ожини чи рододендрона: — Пливи!* (Гончар, Дорога.., 1953, 59); *Рододендрон жовтий (азалія понтійська).. зустрічається у вогких і мокрих дубово-соснових лісах у східній частині Західного Полісся* (Бот. ж., X, 2, 1953, 55).

РОДОДЕ́НДРОНОВИЙ, а, е. Прикм. до **рододе́ндрон**.

РОДОНАЧА́ЛЬНИЙ, а, е, *рідко.* Який дає початок чому-небудь. *Родоначальна форма породи.*

РОДОНАЧА́ЛЬНИК, а, *ч.* 1. Предок, від якого веде свій початок який-небудь рід. *Пішов* [Стецько] *із Слобожанщини аж на Львівські землі, там оселився й став за родоначальника всіх теперішніх Стецьків* (Вишня, I, 1956, 268).

2. Тварина або рослина, від якої походять певні роди тварин або рослин. *Дарвін довів, що родоначальником усіх порід свійських голубів є дикий скелястий голуб* (Наука.., 1, 1959, 43).

3. *перен.* Той, хто поклав початок розвитку чого-небудь; основоположник. *Суть традицій Горького для письменників нашого часу в тому, що він є родоначальником літератури соціалістичного реалізму* (Рад. літ-во, 6, 1968, 90); *Т. Шевченко був, є й залишається основоположником, родоначальником нової української літератури* (Вітч., 9, 1969, 154); // Те, що стало початком, основою чого-небудь.

РОДОНАЧА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **родонача́льник**. *Лісова яблуня вважається родоначальницею багатьох середньоросійських сортів яблуні* (Сад. і ягідн., 1957, 11); *Усна поезія трудового народу, як висловлювався Максим Горький, була родоначальницею книжної літератури* (Іст. УРСР, I, 1953, 78).

РОДОНІ́Т, у, *ч.* Мінерал рожевого кольору, що являє собою сполуку окису марганцю з кремнеземом; використовується як виробний камінь; орлець.

РОДОПЛЕМІ́ННИЙ, á, é, *іст.* Стос. до роду (у 1 знач.) і до племені (у 1 знач.). *Сім'ї родових старійшин, племінних вождів і жерців захоплювали найкращі ділянки землі і перетворювалися в багату родоплемінну знать* (Іст. СРСР, I, 1957, 12); *Радянські етнографи завжди приділяли велику вагу процесам національного розвитку та особливостям національної культури окремих народностей, націй, дрібних родоплемінних груп* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 8).

РОДОПО́МІЧ, мочі, *ж.* Організація медичної допомоги вагітним та породіллям. *В архівах знаходимо перші відомості про родопоміч в повітах* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 27).

РОДОПО́МІЧНИЙ, á, é. Стос. до родопомочі.

РОДОСЛО́ВНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Те саме, що **родові́дний** 1. *Він листувався з якимось складачем українських родословних списків* (Сміл., Сад, 1952, 189).

Родосло́вна кни́га — те саме, що **Родові́дна кни́га** (*див.* **родові́дний**). *На Поділлі новоспечений дворянин був урочисто вписаний у дворянську родословну книгу* (Стельмах, I, 1962, 15); **Родосло́вне де́рево** — те саме, що **Родові́дне де́рево** (*див.* **де́рево**).

2. *у знач. ім.* **родосло́вна,** ної, *ж.* Те саме, що **родові́д.** *Бовдюг і Латочка сперечалися про родословну цариці Катерини. Бовдюг говорив, що вона походить від австрійців, а Латочка доказував, що від французів* (Тют., Вир, 1960, 210); *Отака звичайна і неповна, Як в мільйонів трудових, проста, Вся моя селянська родословна Із століть суворих виросла* (Мас., Сорок.., 1957, 35).

РОДЮ́ЧИЙ, а, е. 1. Здатний давати великий урожай (про землю). *Густа пшениця, високе жито, зелений овес, ріпак, ячмінь мережать смужками усю долину й нагадують родючі ниви України* (Н.-Лев., II, 1956, 388); *Земля була не дуже родюча, і тому, щоб підтримати своє натуральне господарство, батько ще наймався в підводчики* (Довж., I, 1958, 11); *На родючому грунті більше виростає дрібних рослин, які їсть риба, більше розплоджується різних хробачків та комах, від яких жиріють коропи* (Донч., I, 1956, 59); // Багатий на зе́млі, здатні давати великий урожай (про місцевість). *Родючий край;* // Який дає великий урожай зерна, плодів, ягід (про рослини). *В садку як слід прибрано — стежки заметені, родюче дерево обмазане й попідрізуване* (Мирний, IV, 1955, 327); *Бабуся зібрала в себе на городі аж два снопи гіллястої пшениці. Вона була дуже рада. Тепер у її бригаді виростатиме новий сорт родючої пшениці* (Збан., Старший брат, 1952, 83); *Їхні губи й пальці скромно пофарбовані в темно-синє. Родюча шовковиця ставила помітку на своїх дорогих гостях* (Донч., VI, 1957, 8).

2. Багатий на врожай (про пору року). *Раз літо родюче на схід наближалось, Весела година була* (Щог., Поезії, 1958, 279).

РОДЮ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* 1. Властивість за знач. **родю́чий** 1. *Родючість — найважливіша ознака грунту, яка відрізняє його від тієї гірської породи, на якій він утворився* (Фіз. геогр., 7, 1957, 52); *Родючість грунту можна неухильно підвищувати запровадженням правильних сівозмін, застосуванням високої агротехніки і правильної системи удобрення* (Овоч., 1956, 53); *Солонці характеризуються дуже низькою родючістю, а в ряді випадків — зовсім безплідні* (Наука.., 11, 1956, 24).

2. Здатність рослини плодоносити, родити (у 3 знач.). *Перехресне запилення викликає у рослини великі життєві сили, примножує її родючість* (Вол., Озеро.., 1959, 52).

РОЄ́ЦЬ, рійця́, *ч.* Зменш. до **рій** 1, 2. * У порівн. *Пан начальник перекидається, зітхає й хотів би прогнати від себе болючі думки. Але вони мов отой роєць комашинок, що на хвилиночку відскакують і потім знов нахабно в'ються над головою...* (Козл., Сонце.., 1957, 137).

РОЄ́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **рій** 1, 2.

РО́ЖА, і, *ж.* 1. (*Malva* L.). Багаторічна декоративна рослина родини мальвових з високим стеблом та великими яскравими, різних кольорів квітками, зібраними в китицеподібне суцвіття. *Високими стеблинами рожа червона стоїть, а синенькі паничі кручені круг неї в'ються...* (Гр., II, 1963, 372); *Зразу ж за тином буйно цвіли рожі червоними квітками* (Головко, I, 1957, 106); — *Гладіолусів і в нас не густо, оце, мабуть, тільки в тебе. В нас коло хат більше рожі сіють, ти ж бачила, біля школи їх у нас повно: цупкі, високі женуть...* (Гончар, Тронка, 1963, 168).

Соба́ча (польова́, ди́ка) ро́жа (*Lavatera* L.) — багаторічна невелика рослина перев. з рожевими квітками родини мальвових, яка росте у лісостепових та степових районах. *Там, по луках,.. кивала сірими вітами собача рожа і на горохах сиділи, як метелі, біло-рожеві, червоно-сині і жовтогарячі квіти* (Коцюб., II, 1955, 215); *На високій могилі, у головах дівчини, вирінула червона галузка з дрібними зеленими листочками й розрослася у корч польової рожі* (Кобр., Вибр., 1954, 172); *Знов дика рожа цвіте, жовтіє запилюженими пелюстками — цупка, запорошена, живуча* (Гончар, Тронка, 1963, 183).

2. *розм.* Те саме, що **ро́за** 1, 2. *Серед саду купа пальм, під пальмами кіоск. По обидва боки кіоска, між кущами рож, олеандрів, кипарисів два фонтани* (Н.-Лев., II, 1956, 446); *Квіток тут* [в Сан-Ремо] *взагалі не жалують, бо на їх тут «не голодні». Навіть на бульварах нікому не боронять зривати рожі, скільки хто хоче, бо з тих рож тут живоплоти роблять, і вони цвітуть цілий рік* (Л. Укр., V, 1956, 385); — *Чим твої коси так пахнуть?.. — Квітами? Чи не рожею? Бо в її пелюстках я варила собі кісники* (Стельмах, I, 1962, 144); * У порівн. *Стріла Наталю стара хлібом-соллю* [хлібом-сіллю]: — *Господине моя молодая! Нехай же тебе господь щастить долею й здоров'ям! Щоб була здорова, як вода, а багата, як земля, а хороша, як рожа!* (Вовчок, I, 1955, 98).

Гайова́ ро́жа, *рідко* — **шипшина.** *Із-за темного дуба то калинова вітка витягнеться й червоний китяг ягід горить, як жар, то колюча гайова рожа покаже дрібні листочки й пахучу квіточку* (Вовчок, I, 1955, 100); **Па́нська (по́вна) ро́жа** — троянда. *Од причілка цвів кущ панської рожі* (Н.-Лев., I, 1956, 82); * У порівн. — *Ой у мене мила, як червона калина, А така хороша, як повна рожа* (Чуб., V, 1874, 134).

РОЖАЇСТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **родю́чий** 1. *Темнолисті вишні, гіллясті груші, рожаїсті яблуні не змогли прикрити землі від ясного сонячного проміння* (Мирний, III, 1954, 348); *Звідки на буковинських полях взялась отака рожаїста, повнозерна кукурудза? Адже колись тут ледь животіли низенькі, хирляві стебельця «верховинки»* (Рад. Укр., 1.III 1964, 2); //Який має велике розлоге гілля (про дерево). *Он над водою рожаїста верба стоїть, гіляки свої аж на саму воду поклала* (Мирний, III, 1954, 242).

РОЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех. і без додатка, діал.* 1. Народжувати. *Пані рожає панича, Товкачиха — парубка* (Морд., I, 1958, 62).

2. Родити (у 3 знач.). *А пани.. голоду раді та бога благають, Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав* (Шевч., II, 1963, 30).

РОЖЕ́ВЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **роже́вий** 1. *Оксана поправила рожевенькі стрічки на віконних завісах і підійшла до столика* (Баш, Вибр., 1948, 68); *Відчинилися двері, на порозі уявилася дівчинка — сама красочка: кучерявенька,.. на кругленьких локоточках ямочки, на рожевеньких щічках ямочки* (Вовчок, I, 1955, 375).

РОЖЕ́ВИЙ, а, е. 1. Світло-червоний. *Гори куряться парою. Сонце заходить. Сніги обливаються рожевим одлиском* (Н.-Лев., II, 1956, 399); *Він лоскотав їй морду, а вона розкривала рожеву пащу, брала злегка його палець у зуби і крутила обрубком хвоста* (Коцюб., II,

1955, 387); *Лотоса рожевий дивний цвіт над озером засяяв перед нами* (Гонч., Вибр., 1959, 256); *Рожевий цвіт сонця тепло пломеніє на засніженому полі* (Стельмах, I, 1962, 45); *Вона підійшла до дзеркала, оправленого в червоне дерево і схованого за рожевою атласною завісою* (Мик., II, 1957, 289); // *у знач. ім.* **рожéве,** вого, *с.* Одяг, фарба і т. ін. світло-червоного кольору. *Панна Броніслава танцювала з Ястшембським. Вона була вся в рожевому* (Н.-Лев., II, 1956, 86); *З правого боку* [у світлиці] *кахельна груба з зелених кахлів, рожевим попідводжуваних* (Гр., II, 1963, 532); // Який має рум'янці; рум'яний. *Тихо одчинив він двері, висунув свою русяву головоньку з рожевим личком і усміхнувся до матері білими зубенятами* (Мирний, I, 1954, 239); *В хаті вже поклалися спати. Прибігла з вулиці й Христя, рожева й весела* (Головко, II, 1957, 135); // Уживається як складова частина назв деяких рослин і тварин. *Багатьом господарствам півдня велику шкоду завдає злісний бур'ян — гірчак рожевий* (Колг. Укр., 9, 1959, 24); *З південних районів* [до Стрілецького степу] *залітають великі зграї рожевих шпаків* (Наука.., 5, 1967, 10).

2. *перен.* Нічим не затьмарений; радісний, світлий. *Веселий, рожевий був настрій його духа* [духу] (Фр., V, 1951, 324); *— Прямих доріг, пане сотнику, нема. Вони тільки в тумані молодості ввижаються рівними і рожевими,— переконано сказав Погиба* (Стельмах, II, 1962, 54); *Знову царство весни, і рожевії сни, І кохання; Знову зустрічі тихі! — й без краю сумні Розставання* (Рильський, I, 1960, 115); *Вони пішли. І вже за рогом звучить її рожевий сміх* (Сос., I, 1957, 327); // З радісними сподіваннями (про мрії, надії, плани). *Ні, Ви таки зовсім засмутили мене своїм листом: такі собі малював плани рожеві на літо, думав, як буду водити Вас по найкращих чернігівських закутках* (Коцюб., III, 1956, 306); *Помилилась. Не любить... Прости їй. Завели її мрії рожеві: Королевича малювали їй мрії* (Еллан, I, 1958, 63); *Сповнений рожевих надій і блискучих планів, повертався Чорбаряну додому* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 245).

Рожéвий день (рáнок, вéчір) — безхмарний, погожий день (ранок, вечір). *Змагаються між собою день і ніч. Як глянуть на захід сонця, там стояла місячна бліда ніч; а глянути на схід сонця, там починався ясний, рожевий день* (Н.-Лев., I, 1956, 66); *Сонце вже не котиться горою, як літом,.. а береться низом, понад горою, привітно світе* [світить] *та пригріває після довгої холодної ночі та ущипливого рожевого ранку* (Мирний, III, 1954, 255); *Раз теплого рожевого вечора зустрілись вони на вулиці* (Коцюб., I, 1955, 48).

◇ **Дивúтися крізь рожéві окуля́ри (скéльця); Дивúтися крізь рожéву прúзму** *на кого — що* — сприймати кого-, що-небудь, не помічаючи їх негативних сторін, рис; **Рожéвими фáрбами (у рожéвих фáрбах) малювáти** *що* — прикрашати, ідеалізувати що-небудь. *Вона не малювала собі будучини ані рожевими, ані темними фарбами* (Хотк., II, 1966, 132); *Підбадьорений обіцянками Потьомкіна, Головатий все малював у рожевих фарбах, передбачаючи, що і сам він матиме можливість дослужитися до високого чину* (Добр., Очак. розмир, 1965, 32): **Рожéві мрíї** *див.* **мрíя; У рожéвому свíтлі; У рожéвих фáрбах**— ідеалізовано; краще, ніж є насправді. *На думку критика* [Д. І. Писарєва], *Пушкін пройшов мимо найголовнішого лиха епохи — кріпосного права, а там, де він торкається кріпосних взаємовідносин, вони постають в занадто рожевих фарбах* (Талант.., 1958, 14).

3. Прикм. до **ро́жа** 2. *Вечір пізній, місяць ясний; рожеві квіти пахнуть* (Вовчок, I, 1955, 336); *Зоня і Юзя цілими ранками то ходили по луках.., то пустошили рожеві й жасминові кущики в садку* (Л. Укр., III, 1952, 648); // Вигот. з рожі. *Болгарський павільйон зустрічає нас великим сонячно веселим панно. Молоді болгари у народних костюмах на плантації троянд збирають квіткові пелюстки. Під картиною дзюрчить джерело, вода пропахчена рожевим маслом* (Вол., Дні.., 1958, 39).

РОЖÉВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **рожéвий** 1, 2. *Прокинувся серед ночі на холодному піску, прокинувся в захваті й нетерплячці, кінчивши у сні кувати троянду. Ще бачив я її густу рожевість, ще відчував у руці її вагу* (Ю. Янов., II, 1958, 224); *Уже при землі негуста рожевість проміння спліталася з голубим розливчастим одсвітом надвечірнього снігу.., коли Марія підходила до комірчини* (Стельмах, I, 1962, 227).

РОЖЕВІ́ТИ, ію, ієш, *недок.* 1. Ставати рожевим (у 1 знач.), рожевуватим, набувати рожевого кольору, відтінку (перев. про предмети). *Щоночі тепер пожежі.. Часом спалахне під самим селом, аж хати рожевіють і жевріють вікна...* (Головко, II, 1957, 279); *Починало розвиднятися. Ширшав, світлішав і рожевів ліс* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 555); *Марійка побачила, як бинт на лобі в хлопця почав повільно рожевіти* (Донч., V, 1957, 555); // *безос. Весняна ніч уже доходила кінця, місяць ще був на небі, але з степу вже вставали передранкові сутінки, а на сході ледь рожевіло* (Смолич, Світанок.., 1953, 605); // Ставати рожевим, рум'яним від припливу крові; червоніти. *Він тихий, чемний і чомусь ніяковіє, коли звертається до Наталки. Через це й вона рожевіє: який дивний хлопець!* (Жур., Нам тоді.., 1968, 30); *Орися сидить принишкло, нервово перебирає пальцями оборочку фартушка, блідість поволі зникає з її обличчя, щоки рожевіють, вушка її з золотими сережками горять, як пелюстки троянди* (Тют., Вир, 1964, 96).

2. Виділятися рожевим кольором. *Зеленіли темним листом кислаті яблуні, рожевіли делікатними сутінями грушки* (Коцюб., I, 1955, 57); *Хитаючись, мов п'яний, пішов* [Павло] *назад. Спина його трусилася, біля вуха рожевіли смужки крові. Сім раз стріляв у нього Карпо і тільки лице подряпав* (Тют., Вир, 1964, 370); *Любила* [Ольга] *землю, її пахощі, лани й луги, на яких стіною здіймалися жита й кормові трави, рожевіла конюшина і рясно зеленіла картопля...* (Дор., Не повтори.., 1968, 98); // Бути рожевим, мати рожевий колір, відтінок. *Ніжно рожевіла вода — десь за Козачою горою догорав захід* (Донч., Пісня.., 1947, 44); *Край неба на заході ще помітно рожевів* (Коз., Вісімсот.., 1953, 58).

РОЖЕВІ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **рожеві́ти.** *Голосно, міцно позіхнула* [жінка], *дивлячись на рожевіючий схід* (Гончар, Новели, 1954, 80).

РОЖЕ́ВО. Присл. до **рожéвий** 1, 2. *Сад білий — в цвіту — рожево забарвився: сходило сонце* (Головко, I, 1957, 182); *Щоки цвітуть рожево* (Ю. Янов., I, 1958, 195); // *у знач. присудк. сл. Так у цім саду привітно! А як яблуні цвітуть, Навіть листя не помітно — Скрізь тоді рожево тут* (Позн., Ми зростаєм.., 1960, 72).

РОЖЕВОБО́КИЙ, а, е. Який має бік (боки) рожевого кольору. *Липень налив рожевобокі яблука соком і сонцем* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 49); *Того ж дня під вечір друзі проводжали Остапа. На колгоспній підводі вилискував його рожевобокий чемодан* (Підс., Вічна-віч, 1962, 37).

РОЖЕВОКРИ́ЛИЙ, а, е. З рожевими крилами. *Граціозною групою застигли на острівку рожевокрилі*

фламінго (Гончар, Таврія, 1952, 124); * Образно. *Зоря рожевокрила пломеніє Над Києвом оновленим моїм* (Рильський, 300 літ, 1954, 75).

РОЖЕВОЩÓКИЙ, а, е. Який має рожеві, рум'яні щоки. *Трохи віддалік.. їхали конюх Петрович і рожевощокий гайдук Сашка* (Донч., III, 1956, 14); *Прийшла Інна, рожевощока, стрункa, красива* (Ткач, Жди.., 1959, 66); *Повне рожевощоке обличчя його в цю мить зосереджене* (Гончар, Людина.., 1960, 16); //*перен.* Який має рум'яний бік (боки) (про яблука та інші плоди). *Серед листя рожевощокі, ніжні яблука ніби дивляться на нас і кличуть: ну покуштуйте нас, ми такі смачні!* (Коп., Як вони.., 1961, 11).

РОЖЕВУВÁТИЙ, а, е. З рожевим відтінком, світло-рожевий. *Буйне, ледь рожевувате цвітіння урюку вінчало другий пагорб іскристою памороззю* (Смолич, Ми разом.., 1950, 173); *Довго дивився* [Микула] *на голубу долину, над якою висіли.. рожевуваті хмарини* (Скл., Святослав, 1959, 568).

РОЖЕ́Н, жна́, *ч.* 1. Довга палиця з загостреним кінцем. *Штрикали рожнами в ожеред соломи, в полову в клуні. Тихін ходив мовчки за людьми по подвір'ю. — Та що ж таке трапилось? — Кооператив обікрадено сю ніч* (Головко, II, 1957, 155); *— Пам'ятає пан ..Гната, що на великого звіра не боявся з рожном ходити?* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 153); *З рожнами, з вилами, з гвинтівками наперевіс вихоплювалися з шелюгів хуторяни* (Гончар, II, 1959, 250); // Гострий кілок у санях. *Артем накинув на рожен віжки, вийняв з кишені посвідку, подав гайдамаці* (Головко, II, 1957, 640); *Він вискакує з хати.., з ходу чіпляється за рожен економських санок, але одразу схоплює батога по плечах* (Стельмах, I, 1962, 215).

2. Металевий прут, на який настромлюють м'ясо, рибу для смаження на вогні. *При огнищі сидів старий-престарий дід з білою, як молоко, до пояса, бородою і сушив при огні нашпиляну на рожнах рибу* (Фр., IV, 1950, 175); *— Поїдеш зі мною сьогодні? — Куди? — вона не повернулася до нього, так само пильно дивилася на вогонь, ворушила рожни, на яких смажилася оленина* (Загреб., Диво, 1968, 247).

◇ **Лі́зти (полі́зти, іти́, пе́рти** *і т. ін.*) **на рожéн** — чинити, діяти ризиковано, наперед знаючи про можливу невдачу, поразку. *— Я не боюся, Дмитре Захаровичу. За праве діло і вмерти не страшно.— Воно-то так, але навіщо на рожен лізти?* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 198); *Тепер уже йому зовсім не давали ні малювати, ні взагалі спокою. Одірваний від того, чим жив, зацькований, він ішов просто на рожен. Одного разу ми ледве встигли оточити його в кар'єрі і вчасно вирвати з ослабілих рук залізну кирку, яку він збирався загнати в голову рудому Цункерові* (Коз., Гарячі руки, 1960, 78); *Полковник підійшов до убитих, зняв шапку, похиливши голову. — Великі втрати. А могло ж їх і не бути... Видно, на рожен полізли...* (Кучер, Голод, 1961, 136); **Лі́зти (пе́рти) про́ти рожна́** — домагатися свого всупереч волі, бажанню кого-небудь набагато сильнішого; іти наперекір. *Так, все життя він лізтиме проти рожна, буде обстоювати те, у що вірить* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 188); **[Хіба́] рожна́ захоті́в (хо́чеш** *і т. ін.*)?;**А рожна́ не хо́чеш (не хоч** *і т. ін.*)? — чого ще захотів (хочеш і т. ін.)? — *Чи я ж тобі та не годила? Хіба ріжна* [рожна] *ти захотів?* (Котл., I, 1952, 83); *— Ой, хочу ласощів!.. — А рожна не хоч? А трясці та болячки?* (Кв.-Осн., II, 1956, 474); **Хіба́ що рожна́ [тре́ба (не вистача́є)]** — уживається для підкреслення повного добробуту, достатку, благополуччя в житті людини. *Здавалося, чого ще треба старому, неграмотному сліпцеві, який був жебраком і всякого лиха зазнав, а тепер став заможним? Хіба що рожна!* (Бурл., О. Вересай, 1959, 204).

РО́ЖЕНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **ро́жа.** *Зблідли раптом рожі прехороші І найкраща роженька ясненька* (Л. Укр., I, 1951, 35); * У порівн. *Дівчина уродлива, Рум'яна та й жартівлива, Оченьки, як ясоньки, Губоньки, як роженьки* (Укр.. лір. пісні, 1958, 85); *Її чорні очі, її на шнурочку брови, стан стрункий, високий, личко молоде та красне, як роженька уранці під росою, — все так припало до його гарячого серця* (Мирний, IV, 1955, 35).

РОЖИ́НА, и, *ж.* Квітка рожі. *Мені цвіла розкішная рожина І світили зіроньки ясненькі* (Манж., Тв., 1955, 70); * У порівн. *Зацвів козак рожиною, дівка калиною...* (Чуб., V, 1874, 283).

РОЖНА́ТИЙ, а, е: △**Рожна́ті са́ни** — те саме, що **Ріжна́ті са́ни** (*див.* **ріжна́тий**). *Ладнають* [дядьки] *рожнаті сани То в поле возити гній, То в лісі, як партизани, З дубами вступати в бій* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 42); // *у знач. ім.* **рожна́ті,** тих, *мн.* Рожнаті сани.— *Ще б тільки сани мені одні. — Тобі козирки, бачу, потрібні. На підрізах! — озвавсь Невкипілий. — Мужичі рожнаті тобі не годяться* (Головко, II, 1957, 507).

РО́ЗА, и, *ж.* 1. Кущова рослина з великими запашними квітками різних кольорів та стеблами, вкритими колючками; троянда. *Рози (троянди) є найкращі декоративно-квіткові рослини* (Озелен. колг. села, 1955, 238); *Дівчина заходилася перев'язувати та підчищати рози* (Ільч., Серце.., 1939, 405).

2. Квітка цієї рослини. *Омелян перешугнув зненацька через ковані штахети й зірвав у государевім саду тую розу* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 536).

3. Архітектурна прикраса готичних вікон або саме вікно у вигляді кола з лініями, що радіально розходяться від центра.

△ **Ро́за вітрі́в** — графічне зображення повторюваності напрямів і величин сили вітру у певній точці земної поверхні за певний час.

РОЗАГІТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗАГІТУВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *док., перех., розм.* Посилено, настійно агітувати кого-небудь. *Ємость нараз піймала себе на тому, що вона обернулася в якогось агітатора й от розагітовує оцю просту жінку* (Хотк., Довбуш, 1965, 160); // Агітуючи кого-небудь, переконувати його в помилковості його попередніх поглядів, переконань. *Білих солдатів розагітовували робітники й селянська біднота* (Ле, Історія радості, 1947, 12).

РОЗАГІТУВА́ТИ *див.* **розагіто́вувати.**

РОЗА́РІЙ, ю, *ч., сад.* Розсадник або квітник, де вирощують рози (троянди). *— Тут ось, бачите, розарій .. Там он кактуси...* (Рильський, Мости, 1948, 109); *Війна потолочила наші сквери і клумби, наші розарії і унікальні рослини відомого на весь світ Ботанічного саду* [АН УРСР] (Чаб., Шляхами.., 1961, 122).

РОЗА́РІУМ, у, *ч., сад.* Те саме, що **розарій.** *У Харкові, біля пам'ятника Т. Г. Шевченка, є чудесний розаріум. Які ж там троянди викохали харків'яни!* (Вишня, II, 1956, 101); *Квітучі розаріуми буяли під гарячим сонцем* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 262).

РОЗА́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати багато ахати.

РОЗА́ХКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **розáхатися.**

РОЗБА́ВИТИ *див.* **розбавля́ти.**

РОЗБА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розба́вити.** *Дідок у глазетовому каптані поквапно допив третю свою чашку, дуже розбавлену ромом* (Пушкін, Капіт. дочка, перекл. за ред. Хуторяна, 1949, 111);

Крізь маленькі косі віконечка — голуба ніч у хату: синькою, ріденько розбавленою, стіни — раз-раз! І — голубі (Головко, I, 1957, 265).

РОЗБА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розба́вити, розбавля́ти.**

РОЗБАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розбавля́ти.**

РОЗБАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗБА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* розба́влять; *док., перех.* 1. Додаючи в який-небудь розчин воду або іншу рідину, зменшувати його насиченість. — *Не розбавляй, чоловіче, горілку водою, не той смак буде,— повчально говорить Гуркало* (Стельмах, II, 1962, 216); * Образно. *Стрінемось весело, друзями простими. Ми розминулися... Ат, все одно! Ми не розбавимо довгими тостами Нової зустрічі щире вино* (Мас., Срібна дорога, 1946, 68); // Змішувати яку-небудь рідину з іншою рідиною; // *перен.* Порушувати цілість, однорідність чого-небудь додаванням якихось елементів іншого плану. *Про що ж ще написати тобі? Я, правда, міг би до безмежності розтягти свого листа, розбавивши його сентиментальними фразами* (Кол., Терен.., 1959, 185).

2. Змішувати що-небудь із рідиною. *Натовче* [дід Маківка] *у макітрі маку, водою розбавить, чисте тобі молоко* (Чаб., Катюша, 1960, 167).

РОЗБАВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **розбавля́ти.**

РОЗБАГАТІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **розбагати́ти.** *Пана видно по халяві.. Якщо дім одноповерховий, але великий, з різьбленими воротьми, з садом,— значить, розбагатілий майстер, що має власну майстерню і найманих робітників* (Кол., Терен.., 1959, 35).

РОЗБАГАТІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Стати багатим.— *А може, й забудеш? Розбагатієш, у Київ Поїдеш з панами, Найдеш собі шляхтяночку, Забудеш Оксану!* (Шевч., I, 1963, 90); *Оврам Роздобудько колись розбагатів, знайшовши десь коло Черкас прадавній золотий скарб* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 258); // *на що, розм.* Придбати, одержати що-небудь. *Одним двигуном не обійдуться, другого доведеться ставити на господарському дворі — качати воду, крутити віялку.., соломорізку й іншу техніку, на яку розбагатіють* (Ю. Янов., Мир, 1956, 102); // *на чому.* Дістати щось як основу для створення багатства, достатку. — *Ніде тепер, паночку, нема легкого хліба. І ваш — тяжкий, мов камінь. Неслава, поговір іде про вас, що дуже ви бідні. То візьміть від мене свій подарунок, може, хоч на ньому розбагатієте* (Стельмах, I, 1962, 442).

РОЗБА́ГНЕНИЙ, а, е, *розм.* Який став багнистим, таким, по якому важко або неможливо йти, їхати. *Після його від'їзду якось неприв'ітно стало на розбагненому подвір'ї* (Збан., Переджнив'я, 1960, 397).

РОЗБАГНИ́ТИ, и́ть, *док., безос., розм.* Перетворити в багно, болото, зробити таким, по якому важко або неможливо йти, їхати. *Дороги розбагнило: ні проїхати, ні пройти* (Тют., Вир, 1964, 459).

РОЗБАГНИ́ТИСЯ, и́ться, *док., розм.* Стати багнистим, таким, по якому важко або неможливо йти, їхати. *Осінь не забарилась.. Шляхи розбагнилися, поля почорніли, дерева засмутилися* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 177); // *безос. Незабаром розтануть сніги,.. розбагниться, розкисне так, що хоч-не-хоч, а вже й з.хати не вийдеш* (Збан., Сеспель, 1961, 304).

РОЗБАЗА́РЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розбаза́рити.**

РОЗБАЗА́РИТИ *див.* **розбаза́рювати.**

РОЗБАЗА́РЮВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **розбаза́рювати.** *Найкращі успіхи будуть досягнуті там, в тому колгоспі і радгоспі, де завжди і в усьому дотримуватимуться суворої економії і бережливості, де нещадно боротимуться з розбазарюванням матеріалів, продуктів, коштів* (Хліборób Укр., 5, 1965, 2); *Розбазарювання часу.*

РОЗБАЗА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗБАЗА́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* Витрачати, роздавати і т. ін. що-небудь нерозсудливо, не по-хазяйському, не за призначенням.— *Господарство розбазарював? — Людей у старці пускав?* (Ю. Янов., II, 1954, 191); — *Так от що, пане Лешнер,— продовжував майор,— дійте і далі так, як ви діяли. Готуйтесь ділити землю і слідкуйте, щоб управителі не розбазарили усього майна* (Собко, Запорука.., 1952, 77); // *перен.* Безцільно, безглуздо витрачати (час, талант і т. ін.). [Т а р а с:] *А друга ультрацінна для нас річ, як ви кажете,— це той самий ентузіазм, що його ми принесли сюди з фронтів і не розгубили тут, не розбазарили його, а підкували наукою, теорією Маркса і Леніна* (Мик., I, 1957, 176).

РОЗБАЗІ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., зневажл.* Захопитися базіканням, забувши про все інше. — *Та що ж се я розбазікалася? Базікай, базікай, дурна, а діло хай само робиться* (Мирний, III, 1954, 306); *Ні, бувайте здорові, а то я розбазікалась без краю* (Л. Укр., V, 1956, 141); *Поручник Дуб розбазікався про надзвичайне враження, яке на нього справила ця зруйнована війною країна* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 495); // Почати базікати, говорити не те, що треба. *А хто годував їх* [воїнів], *як не ці жінки, хто від зорі до зорі працював для фронту..? Вони, звичайно, вони. А він розбазікався, такий невдячний!* (Гур., Новели, 1951, 41); *Як тільки хтось із бійців нарікав на погану їжу в запасному полку, лаяв причіпливих командирів.., йому говорили: — А чого це ти розбазікався? Хочеш до Махоткіна? — і боєць відразу ж затихав* (Тют., Вир, 1964, 342).

РОЗБАЗІ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок., зневажл.* Багато базікати. *Нарешті Василь вийшов у коридор і зітхнув, наче щойно випірнувши з води. З офіцерами і службовцями йому легше буде говорити. Та він і не стане довго розбазікувати* (Автом., Так народж. зорі, 1960, 253).

РОЗБАЛАГУ́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док., розм., рідко.* Захопитися розмовою, забувши про все інше. — *Но, но, ти, оповідачу мій, знов розбалагуришся,— задріботала його жінка* (Фр., II, 1950, 265).

РОЗБАЛА́КАТИСЯ *див.* **розбала́куватися.**

РОЗБАЛА́КУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **розбала́кувати.** — *А коли...— знов завів своєї один зі змовників, та Джурило, видно, не мав охоти на розбалакування* (Загреб., Диво, 1968, 149); // *мн.* Багатослівні, беззмістовні висловлювання. *Дядьки, слухаючи розбалакування Кулика, поглядають на Дьяконова все з більшою повагою* (Гончар, II, 1959, 38).

РОЗБАЛА́КУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм.* Беззмістовно або багато балакати про що-небудь. *На неї-то впало око Микольця. З нею найрадше гуляв він і розбалакував* (Коб., III, 1956, 478); — *Сказано — документи давай, а не розбалакуй! — Гнат підозріло глянув на Дорошеві окуляри.. — Хто тебе знає, що ти за людина* (Тют., Вир, 1964, 117); // Витрачати час на пусту балаканину. — *Геть, геть! Іди по-доброму, поки дрюком не прогнав.. Нічого мені з дурнями розбалакувати...* (Мик., II, 1957, 32); *Він не прийшов сюди розбалакувати і розводити спогади чи там охи та ахи, він прийшов з заздалегідь визначеною метою* (Загреб., Шепіт, 1966, 274).

РОЗБАЛА́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗБАЛА́КАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Поступово захоплюючись розмовою, ставати говірким. *Потроху вона розбалакувалась* (Смолич, День.., 1950, 16); *Дівчина замість односкладових: «так», «ні», «егеж» —*

розбалакується, відповідає на його запитання докладніше (Коз., Сальвія, 1959, 56); *Дома він і не гадав класти спати, тільки розбалакався довго та широко* (Мак., Вибр., 1954, 255).

2. Починати заводити з ким-небудь бесіду, вступати, заходити з кимсь у розмову. *Бронко не дуже розбалакувався, бо скоро спохватився, що той, хто питає, краще поінформований від того, кого випитує* (Вільде, Сестри.., 1958, 233); *— А ми тут, паніматко, розбалакались з Марком Павловичем про академію та так налякали Килину цими згадками, що вона впустила тарілку та й розбила,— сказав Терлецький до жінки* (Н.-Лев., III, 1956, 44); *Довго йшли* [жінки] *мовчки. Вже й шелюги пройшли. Аж у хуторах зайшли до колодязя напитись та вже там розбалакались із михайлівськими жінками* (Головко, II, 1957, 168); *Він нікому не довіряв, і, лише дякуючи пароплавному агентові-українцеві, що користувався в старого довір'ям, мав я змогу розбалакатися* (Ірчан, II, 1958, 184); // *тільки док., рідко.* Поговорити, наговоритися з ким-небудь досхочу. [Г а в р и л о:] *Звісно, що й говорить, насухо не та розмова. То ходімо ми оце до шиньку* [шинку], *бо у тебе, мабуть, дома усі пляшки порожні? Так ми з тобою якнайкраще розбалакаємось* (Кроп., III, 1959, 145).

РОЗБА́ЛУВАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розба́лувати.**

2. *у знач. прикм.* Який розбалувався, став неслухняним, вередливим.— *Болеслава не люблю. — Хакон мав голос розкапризованого, розбалуваного парубчака* (Загреб., Диво, 1968, 387).

РОЗБА́ЛУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., розм.* 1. Надмірно пестячи когось, потураючи чиїм-небудь бажанням, примхам, зробити його неслухняним, вередливим. *Старі дуже любили свою дитину, годили їй, як болячці печеній, та й розбалували так, що вона орудувала батьком та матір'ю, неначе наймитами* (Стор., I, 1957, 35); *Не надивиться* [ятрівка] *на свого Ігнася: ..так хлопця розбалувала, що пальцем його торкни — верещить* (Григ., Вибр., 1959, 110); // Морально розбестити кого-небудь, зробити свавільним, розпущеним, недисциплінованим. [М и р о н *(до Горлова):*] *Ох, ти, буйвол. Розбалували тебе, чорт, розбалували* (Корн., II, 1955, 31).

2. Виявивши увагу до кого-небудь, зробивши комунебудь щось приємне, привчити його до цього. *Загородні митарства мені обридли, не хочеться знов іти на циганське життя; розбалували мене Дерижанови* (Л. Укр., V, 1956, 241).

РОЗБА́ЛУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., розм.* 1. Почати балуватися (у 1 знач.).

2. Через надмірні пестощі, потурання стати неслухняним, вередливим. *Імочка така славна дитинка, що з нею не можна не возиться, і тільки дивно, що вона досі зовсім не розбалувалась* (Л. Укр., V, 1956, 302); *Пестив* [Григорій] *жінку, а зрідка й дітей — щоб не розбалувались та мали страх перед батьком* (Стельмах, I, 1962, 227); // Морально розбеститися, стати свавільним, розпущеним, недисциплінованим.— *Питання вичерпані, — сказав пілот пересохлими губами. — Розбалувались, гади,— за що їм тільки жалування платять?* (Ю. Янов., I, 1954, 48).

РОЗБАТО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розбатува́ти.** *— Ач,— роздивлявся він розбатовану в шмаття долоню,— хоч би ж відтяли та по-людськи, а то тільки понівечили...* (Стар., Облога.., 1961, 51).

РОЗБАТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗБАТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Розрізáти щонебудь на шматки. *Ідуть вони до телиці, Вогонь розкладають; Розбатовують телицю, Стегна запікають* (Рудан., Тв., 1959, 272); // *безос. — Що ж там у тебе, Федоре? — Ногу перебило осколком. Так і розбатувало,— кусаючи сполотнілі губи, тамуючи стогін, сказав матрос Горбач* (Кучер, Голод, 1961, 117); // Розривати, шматувати що-небудь. *Розбатував на собі одежу.*

РОЗБАТУВА́ТИ *див.* **розбато́вувати.**

РОЗБЕНТЕ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розбенте́жити.** *Спокійні роздуми його ніби трохи остудили Богдана. Але навіть коли й полягали, то ще довго не могли заснути, розбентежені, розбунтовані пережитим за день* (Гончар, Людина.., 1960, 24).

РОЗБЕНТЕ́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан розбентеженої чим-небудь людини. *Мов у невилазних хащах плутались, бились думки, нових шляхів шукало розтривожене серце, і все ж навіть у цьому стані повного сум'яття й розбентеженості Шелюженко почував себе незмірно,— як при першому вильоті в небо,— щасливим* (Гончар, Маша.., 1959, 101).

РОЗБЕНТЕ́ЖЕНО, *присл.* Стривожено, схвильовано. *Туча темнішає, росте. Степове птаство, передчуваючи бурю, розбентежено шугає в повітрі* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 6).

РОЗБЕНТЕ́ЖИТИ *див.* **розбенте́жувати.**

РОЗБЕНТЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗБЕНТЕ́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* Викликáти у когонебудь тривогу, бентежність з приводу чогось; // *перен.* Порушувати спокій де-небудь, хвилювати когось, щось. *Щасливий я, поки гублюся Без доріжки в гущаві рясній,— Та людей я спіткати боюся, Люди рай розбентежують мій* (Фр., X, 1954, 183); *Крейсер? Звідки він взявся? .. Прийшов ніби для того, щоб розбентежити їхню молоду уяву, привернути до себе спантеличені погляди.. цих підлітків-старшокласників* (Гончар, Тронка, 1963, 36).

РОЗБЕСІ́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., розм.* Захопитися бесідою. *Панна Марія розбесідувалася так живо з професором Лорденом, що було би нечемно перервати їм бесіду!* (Коб., I, 1956, 150).

РОЗБЕ́СТИТИ *див.* **розбе́щувати.**

РОЗБЕ́СТИТИСЯ *див.* **розбе́щуватися.**

РОЗБЕШКЕТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Почати бешкетувати.

РОЗБЕ́ЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розбе́стити.** *Була це в основі добра дитина, тільки вкрай розбещена батьками* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 9); *При кожній нагоді втовкмачувала* [Шаукен] *чоловікові, що дівчина розбещена, що вона ледащиця, любить тільки вбрання та пісні, не хоче і не вміє працювати* (Тулуб, В степу.., 1964, 68); *Сам князь був звичайний, розбещений розкошами пан, що шанував тільки царя та бога трошки* (Ірчан, II, 1958, 40).

2. *у знач. прикм.* Морально зіпсований, з поганими, аморальними звичками. *Порати заїджих доручив* [Кабашний] *розбещеній своїй коханці Насті* (Гончар, Таврія, 1952, 36); *Розбещений.. і облудний, він заслiпить дівчину своїми вишуканими словами* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 109); // Який виражає моральну зіпсованість. *Юрій побачив глибокі, ясно-зелені очі, вольові і покірні, суворі й розбещені* (Собко, Граніт, 1937, 36); // *у знач. ім.* **розбе́щений,** ного, *ч.;* **розбе́щена,** ної, *ж.* Морально зіпсована людина. *Не для розбещених римуєш ти, Аспазій, Та й не для хлопчиків, що тільки двічі два В них може здержати безсила голова* (Рильський, I, 1960, 253).

3. *у знач. прикм.* Недисциплінований, свавільний внаслідок чийогось потурання; розпущений. *Він .. намучився з будовою, бо мужики в нього були розбещені і ніяк не хотіли працювати для батюшки по-людськи* (Стельмах, I, 1962, 413); *— Розбещена чернь забула*

послух свій, і віра наша руська, православна від того підупадає, отче (Кач., II, 1958, 437); // Яким не можна управляти, якого не можна приборкати; нестримний. *Раптом до його розбещеної пристрасті доторкнулось і інше почуття: чи то жалість до нещасної сироти, чи, може, й справді те, що в книжках називається коханням* (Стельмах, II, 1962, 222); // Зіпсований надмірною увагою з чийогось боку; неслухняний, вередливий. *Не знали про його переконання і в домі Карташових, де він давав урок розбещеному синкові старого полковника* (Панч, В дорозі, 1959, 53); *Що Мунтяну? Його інтереси в місті, велика розбещена сім'я, три дочки, які щороку їздять за кордон, розтринькують гроші...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 106).

РОЗБЕ́ЩЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розбе́щений** 2, 3. *Партія.. суворо карає тих комуністів, які допускають розбещеність, пияцтво та інші негідні вчинки* (Ком. Укр., 2, 1970, 12); *Вся складність становища Тасі була в тому, що вона всією душею ненавиділа розбещеність і нечесність* (Дмит., Розлука, 1957, 144); *Обличчя* [у нього] *занадто молоде, але насуплене; вираз пихи й розбещеності* (Вас., III, 1960, 360).

РОЗБЕ́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розбе́стити.** *..реформізм, навіть тоді, коли він цілком щирий, перетворюється на ділі в знаряддя буржуазного розбещення і знесилення робітників* (Ленін, 24, 1972, 1).

РОЗБЕ́ЩЕНО. Присл. до **розбе́щений** 2, 3. *В стайні розбещено іржали два лошаки, на яких щось там уже гримав Кузьма* (Мик., Повісті.., 1956, 34).

РОЗБЕ́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розбе́щувати.**

РОЗБЕ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБЕ́СТИТИ,** е́щу, е́стиш, *док., перех.* 1. Привчати кого-небудь до поганих, аморальних звичок, робити аморальним; псувати. — *Ви проповідували крамолу! Ви розбещували нашу молодь! Хто вам дав на це право?* (Кол., Терен.., 1959, 276); // Робити нестійким у поглядах, збивати з правильного шляху. *Лівонародники повторюють* ***на ділі вчення буржуазії, розбещуючи*** *дрібних селян «хазяйськими» ілюзіями* (Ленін, 25, 1972, 61).

2. Потураючи кому-небудь, робити його недисциплінованим, свавільним; розпускати. — *Розбестив вас ваш хлопський пан! Розлінилися! Та я вас підтягну!* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 156); — *До речі, про твоїх дітей. Розбестив їх так, що вони тільки шкоду людям роблять* (Шиян, Баланда, 1957, 102); // Надмірною увагою псувати кого-небудь, робити неслухняним, вередливим. — *Ми страшенно розбестили нашу сучасну молодь. Вона зовсім не знає, що таке труднощі* (Коз., Листи.., 1967, 103).

РОЗБЕ́ЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗБЕ́СТИТИСЯ,** е́щуся, е́стишся, *док.* 1. Привчатися до поганих, аморальних звичок, ставати аморальним; псуватися. [Старик 1-й:] *Один прокрався, другий запанів, той розпився, той розбестився...* (Кроп., III, 1959, 237); — *Боремося за гідність Шаблієву, за його душу. Він же зовсім розбестився тут, друзів своїх, комбайнерів, не вважає за людей* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 125).

2. Послаблюючи вимогливість до себе, ставати недисциплінованим, свавільним; розпускатися. — *Так і знай — котра людина багато нарікає на все та ойкає та стогне — копійка їй ціна, не варта вона жалю, і ніякої користі їй не буде, коли й поможеш... Тільки більше киснуть та розбещуються такі від жалю до них...* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 325); — *Це що мені за манера — хворіти? Ти тут, бачу, розбестився без нас, певно, бігаєш роздягнутий? А може, десь холодну воду пив?* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 345); *На старостування Окунь пішов неохоче: це ж дома наймити розбестяться, ще й обкрадатимуть його* (Стельмах, I, 1962, 364); *Але, як кажуть, не ті ковалі Тараса кували, не так залізо гартували, щоб міг він розбеститися в панській двірні* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 15).

РОЗБЕ́ЩУВАЧ, а, *ч.* Той (те), хто (що) розбещує кого-, що-небудь. *В буржуазних країнах кіно часто виступає носієм неправди, зовсім не безневинних обдурювань, якоїсь міщанської втіхи, а то й зовсім активним розбещувачем моралі* (Ком. Укр., 10, 1965, 59).

РОЗБЕ́ЩУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розбе́щувач.**

РОЗБИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розбива́ти** 1—3, 5—7, 9—18. *Під впливом випасу рослинність пісків дуже змінюється, причому не стільки від поїдання рослин, скільки від розбивання піщаного грунту копитами* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 16); *Був застосований* [у парку Олександрії] *регулярний принцип планування як в організації насаджень, так і в розбиванні доріжок біля будинків* (Парк Олександрія.., 1949, 18).

РОЗБИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗБИ́ТИ,** зіб'ю́ зі́б'єш, *док., перех.* 1. Ударяючи чим-небудь об щось чи упускаючи на землю, підлогу, порушувати його цілісність. *Дружки беруть її* [Марусю] *попід руки. Тим часом татари розбивають вікна і вскакують у хату* (Н.-Лев., II, 1956, 434); *Не питаючись, чи Давид хоче вечеряти, тітка запалює на припічку трусок, ставить на нього пательню і розбиває крашанки* (Стельмах, I, 1962, 139); *Ми з братом жирували й розбили макітру з тістом* (Тют., Вир, 1964, 18); *Коло берега кригу розбив штормик* (Ю. Янов., II, 1958, 188); // Ударяючи по чому-небудь, ділити, дробити, роздавлювати його на частини, шматки. *Якийсь час працюють мовчки. Зет приносить нову брилу і знов розбиває її* (Л. Укр., I, 1951, 447); *Гірська земля тверда, мов камінь. Кожну грудку Катерина розбивала, розсікала на дрібні шматочки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 48); *Микула виніс із хижі й розбив на дерев'яному чурбані дві корчаги — на цій землі вони батьку Анту не були потрібні* (Скл., Святослав, 1959, 22); // *безос. Дерево превисоченне було; його так до половини у мілку щепу розбило* (Кв.-Осн., II, 1956, 414).

◇ **Глек розби́ти** *див.* **глек; Ло́бом горі́хи розбива́ти** — марно витрачати зусилля, час на що-небудь, займатись пустою справою.— *А кажуть, що комендант до вас кожну ніч ходить. — Ну, досить лобом горіхи розбивати* (Тют., Вир, 1964, 456); **Розбива́ти (розби́ти) лід** *див.* **лід; Розбива́ти (розби́ти) око́ви (кайда́ни** *і т. ін.*) — позбуватися того, що сковує чиюсь волю; звільнятися від чогось, подолавши чийсь опір. *Ми розбили вже окови, Ворогів ми спиним сказ, Прапор наш, залитий кров'ю, Не одбить нікому в нас* (Укр.. думи.., 1955, 372); *Не насмілюються* [люди] *звести очі на Хо, глянути страховіві в вічі... Хо знає, що тільки одиниці зважуються на це, а зважившись, знаходять силу розбити кайдани* (Коцюб., I, 1955, 150); **Розби́ти го́рщик (го́рщика)** [**з леміш**кою] —те саме, що **Глек розби́ти** (*див.* **глек**). [Старшина:] *Так кажи товком, за віщо там у вас взялося? З якого побиту горщика розбили?..* (Кроп., I, 1958, 504); **Розби́ти макі́тру** *див.* **макі́тра.**

2. Пошкоджувати, руйнувати, приводити до непридатного стану що-небудь поштовхами, ударами, струсом і т. ін. *Буря розбила корабель, усі загинули, і тільки Євгешка врятувався* (Донч., VI, 1957, 51); *Козаки розбили винницю й випустили в мерзлі рівчаки спирт і вино* (Ю. Янов., I, 1958, 88); *Ось танк чорніє між ланів, не здатний вже до бою. Артилерист його розбив наводкою прямою* (Сос., II, 1958, 262); // *безос. Машину їхню розбило, шоферову дворічну дитину тяжко поранило осколком на руках у матері* (Гончар, IV, 1960, 43).

3. Ушкоджувати, ранити, дуже забивати яку-небудь частину тіла. *Ішли* [заробітчани], *розбиваючи ноги до крові* (Гончар, Таврія, 1952, 5); *Якийсь з москалів перечепив її на бігу,— зо всього маху вона грякнулася на землю, розбила ніс* (Мирний, І, 1954, 66); // Уражати все або яку-небудь частину тіла, роблячи його нерухомим, безсилим (про параліч). *Параліч розбив мою ліву руку. Тепер я не можу ні зігнути її, ні підняти вгору, і зовсім атрофувались нерви* (Гур., Осок. друзі, 1946, 89).

◇ **Розбива́ти ло́ба (лоби́)** *див.* **лоб.**

4. Позбавляти кого-небудь сил, енергії; знесилювати, виснажувати. *Так мене житє* [життя] *розбиває, та так опоясує горем, що ледво, ледво* [ледве] *тримаюся* (Стеф., III, 1954, 102); *Прочитавши це все, я почув до русинів несказанний жаль, котрий разом із страшною жарою зовсім розбив мене* (Мак., Вибр., 1956, 224).

◇ **Розбива́ти (розби́ти) се́рце (ду́шу)** — завдаючи комусь-небудь болю, страждань, робити його нещасним. [Т е т е р я:] *Мамо, мамо!.. Хіба в мене не болить серце, як і в вас? Хіба ж нещастя не розбило мені серця? Ви втеряли* [втратили] *дочку, а я молоду жінку* (Н.-Лев., II, 1956, 441); *Чи то недоля та неволя, Чи то літа ті летячи Розбили душу?* (Шевч., II, 1963, 262).

5. Завдавати поразки кому-, чому-небудь, перемагати когось, щось у боротьбі, битві. [К р и в о н і с:] *Армаду кораблів султана, що розбивала великий флот венеціанців, ми скільки разів на попіл перетворювали...* (Корн., І, 1955, 226); — *Хтомочко, мій дорогий, якби бог дав хутчій розбити ворога і здоровому додому прийти...* (Гончар, III, 1959, 204); // Здобувати перемогу у грі або в змаганнях; // Убивати, знищувати у битві, бою. *Партизани напали на село. Фашистів розбили, а всіх коней забрали собі* (Збан., Крил. гонець, 1953, 8); *Савченко з передовими робітниками розбив охорону князя Кохана і взяв завод під опіку професійної організації* (Стельмах, II, 1962, 194).

◇ **На (у) прах розбива́ти (розби́ти)** *див.* **прах; У (в) пух і прах розбива́ти (розби́ти)** *див.* **прах.**

6. *перен.* Перешкоджати у здійсненні, виконанні чогонебудь, робити неможливим це здійснення, виконання. *Так стоять вони* [солдати] *насторожі, Розбиваючи плани ворожі, І гримить їх безсмертна слава* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 83); *До останньої хвилі я справді гадав їхати з Вами в гори, а тепер гидка проза розбила усі мої надії* (Коцюб., III, 1956, 293); *Щось треба конечне придумати, аби загодя розбити всякі сходини між ними* [Славком та Варварою] (Март., Тв., 1954, 320); // Припиняти вплив, дію чого-небудь. [Г а л я:] *Давно б призналась!.. Так от воно що: тебе причарували чорні очі!.. Я зараз приведу Зіньку-шептуху, то вона скропить тебе водицею й розіб'є ті чари* (Стор., І, 1957, 289); // Роз'єднувати, позбавляти можливості бути поряд, разом. *Зашумів сокіл Із-за крутих гір, Розбив, розлучив Пару голубів* (Чуб., V, 1874, 206); *Зустріч відбулася серед хвиль, і плавці довго не могли схопитися за руки, їх усе розбивала хвиля, та нарешті їм пощастило* (Ю. Янов., II, 1958, 190).

7. *перен.* Доводити неспроможність, помилковість певного твердження, переконання і т. ін. [А р к а д ій:] *Ти блискуче розбивала опонентів, з почуттям великої гідності* (Корн., І, 1955, 94); *Успіхи в науці розхитували і розбивали релігійні казки про створення світу богом* (Колг. Укр., 5, 1958, 43); *Похмурий член комісії з мішками під очима люто ненавидів благообразного дідка в окулярах за те, що той недавно виступив із статтею в одному науковому журналі і розбив його теорію про походження скіфів* (Тют., Вир, 1964, 61).

8. *перен.* Занапащати, марнувати що-небудь. [К а р м е л ю к *(твердо):*] *Ні, Марусе, того, що було, вже не вернути. Розбили наше щастя — вдруге його не стулиш* (Вас., III, 1960, 237); — *Коли б вам знищили п'ятнадцять років життя так, як розбили ви їх мені, то вам не захотілося б більше сміятись!* (Собко, Справа.., 1959, 64); *Безмірна терпеливість людини. Життя може забрати у неї найближчих, розбити кохання, украсти щастя, але людина лишається людиною* (Стельмах, II, 1962, 226); // Псувати (нерви), погіршувати (настрій). *Без виразного діла сидіти у Львові, то все одно, що в Києві,— тільки нерви томити та розбивати* (Л. Укр., V, 1956, 375); — *Я хотів би зробити ваш скульптурний портрет,— із захватом пропонує Хома й розбиває дівчині настрій* (Ю. Янов., II, 1954, 205).

9. *перен.* Порушувати що-небудь (гармонію, спокій, тишу і т. ін.). *Каміння і скелі над берегом здавались ще більше нерухомими проти вічно живого, вічно рухомого моря, що при кождій хмарці, при кождій зміні небесного світла переміняло свій вид, але ніколи не розбивало гармонії картини* (Л. Укр., III, 1952, 597); *Мовчанку розбиває Василь, який вертається од комори* (Мушк., Серце.., 1962, 112); *Розбив, пронизав.. тишу несамовитий, тонкий і гострий, на одній високій ноті, вереск* (Коз., Гарячі руки, 1960, 100).

10. *перен.* Розвіювати, робити непомітним що-небудь. [О л ь г а:] *Я сама себе питаю: чого мені так тяжко, коли я одна у неньки, як один місяць в небі, одна я у батька.. — і все те не розбива моєї туги* (Кроп., V, 1959, 116).

11. Ділити, розподіляти кого-, що-небудь на певні групи, частини. *Командири сиділи в школі і розбивали нове поповнення по сотнях* (Панч, І, 1956, 317); *Розбив Шевченко бригаду на кілька ланок і велів одночасно будувати не одну, а п'ять хат* (Ю. Янов., Мир, 1956, 100); *Старший лейтенант розбив взвод на дві частини, залишивши два відділення в резерві і одне вирушивши вперед* (Багмут, Записки.., 1961, 51); // Класифікувати кого-, що-небудь за якимсь принципом, за певними ознаками. *Досліди, проваджені вченими різних країн, показали, що людей за їх реакцією на невагомість можна розбити на три групи. Одним невагомість подобається, іншим байдужа, у третіх викликає деякі неприємні явища* (Рад. Укр., 5.IX 1962, 3); *Від уміння* [викладача].. *розбити курс на ступені інформації, від майстерності, проявленої при складанні формулювань і контрольних запитань, залежить ефективність такого* [програмованого] *методу навчання* (Наука.., 9, 1964, 20); // Розміщати, розташовувати що-небудь (перев. твори, друковану продукцію). *В своєму листі Ви раєте уладнувати її* [«Повію»] *так, щоб можна було друкування розбити не більше як на дві книжки* (Мирний, V, 1955, 360).

12. Розміряти, розпланувати ділянки землі. — *На нашу думку, можна було б зробити так: розбити оцю площу перед Раківкою ..за принципом шахівниці* (Трубл., І, 1955, 67); *Улянка добре скопала город, розбила на грядки* (Донч., IV, 1957, 99); *Усю землю розбила* [княгиня Ольга], *уставила волості, погости, кожному дала урок і устав* (Скл.. Святослав, 1959, 54); // Садити що-небудь на певній ділянці землі після розпланування. *На майданчику для відпочинку розбивають квітники з однорічних і багаторічних квітів та квітучих кущів — спіреї, жасміну тощо* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 24); — *Вирізуємо з поля шматок землі задля двору, громадським заходом збудуємо будиночок, розіб'ємо садок...* (Мирний, IV, 1955, 327).

13. *розм.* Замінювати одні грошові знаки на інші. *По обіді я попросив шойхета познайомити нас із фабрикантом... До речі, в мене й справа була — розбити крони на руські гроші* (Досв., Вибр., 1959, 54).

14. *також без додатка, розм.* Грабувати кого-небудь; безчинствувати, чинити розбої. *Вдень у яру сидять* [розбійники], *а вночі на здобитки йдуть, людей розбивають. Переймуть, хто їде, та й пограбують, а то так і вб'ють* (Гр., II, 1963, 253); *Довго розбивали вони* [розбійники] *по краю, а вкінці задумали зробити одне сміле діло* (Фр., IV, 1950, 152); [П а н і Л ю б а:] *А чи тобі ж, Кушнірук, за таке діло братися? На всю округу коваль був, гроші заробляв.. Пішов розбивати* (Вас., III, 1960, 209).

15. З силою, різкими рухами розсікати, розділяти що-небудь (воду, повітря і т. ін.). *Не плаває — літає Семен Дніпром, тільки човен синю хвилю розбиває* (Вовчок, I, 1955, 91); *Невеликими руками, мов ломаками, розбивав він чисту воду і подавався все вперед та вперед* (Мирний, I, 1954, 248); *Він курив папіроску за папіроскою і розбивав головою хмари синього диму* (Коцюб., II, 1955, 167).

16. Розташовувати, розміщувати, влаштовувати в певному місці що-небудь (намет, табір і т. ін.).— *Гей, розіб'є, Дніпро, Турчин скоро шатро На старім Запорізькому тирлі* (Манж., Тв., 1955, 77); *Дуб був тоді ще молодим, та вже кряжатим, і не випадково під його густою тінню розбив свій намет великий гетьман* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 6).

17. *розм., рідко.* Розганяти по судинах (кров). — *Кажуть, перець кров розбиває. А я його змалечку їм. Може, через те й рудий?* (Тют., Вир, 1964, 95).

18. *розм., рідко.* Розправляти, розстилати (постіль). *Славно розбила* [Груня] *постіль, покрила рядном, матір спати просить* (Горд., II, 1959, 221).

РОЗБИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗБИ́ТИСЯ,** зіб'ю́ся, зіб'є́шся, *док.* 1. Втрачати цілісність від ударів, поштовхів, струсів і т. ін. *Великою палицею своєю збиває* [Фільдінг] *статую з примосту, вона падає і розбивається* (Л. Укр., III, 1952, 84); *Бабуся роздували жаринки в прасці, а мати пришивали скляний гудзик до сорочки, бо вони дуже часто розбиваються під праником* (Томч., Готель.., 1960, 86); *Чарка дзенькнула об діл і розбилась* (Н.-Лев., III, 1956, 346); [П р о ф е с о р:] *Кажуть, нібито наш поїзд розбився* (Коч., II, 1956, 57); // Ділитися, дробитися на невеличкі частини, шматки, ударяючись об щось тверде. *Максим пошпурив грудку,.. грудка розбилась — і пил засипав бугаєві очі* (Мирний, I, 1949, 212); *Цеглина впала з колін і, торохкаючи об краї бочок, розбилася на дріб'язок* (Хотк., I, 1966, 117); // Падаючи на що-небудь, набігаючи на щось, розбризкуватися (про воду, хвилі). *Захвилювалась вода,.. наблизилась — і вдарилась з глухим стогоном у пісок, розбиваючись на тисячі білих крапельок...* (Коцюб., I, 1955, 143); *Лютує Дніпр. Ревучі Вали щораз встають, Розіб'ються об кручі І знову заревуть* (Граб., I, 1959, 588); *Кілька важких і лапатих дощових капель упали на круп коня, з ляскотом розбились на ньому і покотилися вниз по сухій шерсті* (Тют., Вир, 1964, 84); // *перен.* Розсіюватися, відбиваючись від чого-небудь (про проміння). *Об ясний конус флангового* [паровоза] *розбивався жмут косого проміння* (Панч, II, 1956, 458); *Він нахилився до дівчини, і сонячний промінь розбився об його діамант і розсипався на дрібні веселкові промінчики* (Собко, Стадіон, 1954, 8); // *перен.* Відлунюватися, роздрібнюючись на окремі звуки. *Звуки наростали, дисонували і, розбившись, дивно мішалися в повітрі* (Хотк., I, 1966, 141); *На передньому* [човні] *заспівали «Вниз по матушке, по Волге». Пісня полинула над водами, луною розбилася в берегах* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 24); *Небо над яругою було таке чисте і таке гучне, що коли кобильчина.. вишкірила зуби і заіржала, то іржання те розбилося зараз же на десять відгомонів* (Тют., Вир, 1964, 99).

◇ **Розіб'ю́сь, [а] зроблю́** — зроблю все, що можна, за будь-яких обставин. [П и л и п:] *Розіб'юсь,— все, що в моїх силах, зроблю* (Корн., II, 1955, 151).

2. Діставати ушкодження, дуже забиватися під час падіння, від удару, поштовху, струсу і т. ін. *Прокинувся — голови не можу зняти: болить, і ввесь я, наче з вишку* [висоти] *падаючи, розбився* (Вовчок, VI, 1956, 247); *Найвідважніші хлопці, боячись розбитися об дерево, самі вистрибували з сідла, бо Лебедем* [конем] *не вправиш. Куди захоче, туди й помчить* (Збан., Крил. гонець, 1953, 9); // Гинути, умирати від ушкоджень під час падіння, від ударів, струсів і т. ін. *Скільки-то вже разів йому снилося, що зніма його щось у воздухи* [повітря] *з птицями, що падає він і розбивається!* (Вовчок, I, 1955, 297); *Хлопець залишився круглим сиротою, бо батько ще раніше розбився, упавши п'яний з мосту* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 18); *В неї теж був син льотчик і позаторік розбився* (Гончар, Тронка, 1963, 63).

3. Втрачати сили, енергію; знесилюватися, виснажуватися.

◇ **Се́рце (се́рде́нько) розі́б'є́ться (розби́лося)** — з'явиться (з'явилося) тяжке душевне переживання, відчай, безнадія. *Розіб'ється темнеє серце, Кохання розіб'є його* (Л. Укр., IV, 1954, 107); *Щастя ж коли їй судилось, Хай їй в покір не стає, Що через неї розбилось — Серденько щире моє* (Манж., Тв., 1955, 91).

4. *перен.* Не здійснюватися, не відбуватися через кого-, що-небудь. — *Не знаю, чому прогулка* [прогулянка] *має через панну Обринську розбитись! — обізвалася тут моя мати* (Коб., III, 1956, 57); [Е н д е р с о н:] *А він страшенно кохає її.* [М е к д у г е л:] *То й ліпше. (Відводить його ліворуч). Інакше всі наші плани розіб'ються...* (Ірчан, I, 1958, 239); *Правда, він* [голова] *обіцяв поставити аж три вишки, але коли це буде? Невже розіб'ються всі мрії?* (Донч., VI, 1957, 42); // *об (о) що.* Наражатися на якусь перешкоду у намірі, намаганні здійснити, виконати що-небудь. *Всі спроби дітей викрити Павликів секрет незмінно розбивались об замкнені дверцята сарайчика* (Донч., VI, 1957, 13); *Всі його зусилля, образи, доводи, прохання і навіть хитрощі розбивались об незаперечне рішення: — Не пошлемо* (Стельмах, II, 1962, 190); *Кінні атаки генерала Барабовича розбилися об дроти та мужність захисників плацдарму* (Ю. Янов., II, 1958, 228); // Терпіти крах, розвіюватися, натрапляючи на якусь перешкоду. *Якісь думки про щастя, якісь даремні надії, котрі її завжди дурили, розбивались об гострі пороги остогидлого життя та утрат, нужди та недостачі...* (Мирний, III, 1954, 23); *Можна б згадати, скільки політичних пристрастей і чвар розбилося о стіни цього собору* (Загреб., Диво, 1968, 368).

5. *перен.* Занапащатися, марнуватися; // Псуватися (про нерви), погіршуватися (про настрій). *Учився* [Хаїм] *до стукотіння в висках, до болю спинного хребта. Нерви його розбилися вкрай, весь він був якийсь посмиканий* (Хотк., I, 1966, 158).

6. *перен.* Розвіюватися, стаючи непомітним. *Разом з чашкою розбилась і веселість Надина. Цілий день вона була якась, немов смутненька* (Л. Укр., III, 1952, 486); *І смерч розбився об купу коней і трупів, упав на землю зливою задушливого пилу* (Ю. Янов., II, 1958, 174);

7. Ділитися, розподілятися на певні групи, частини. *Дівчата розбиваються на два гуртки. Один утворює коло, ..а другий, в якому Вітер, Дяк і Тивуни, намагаються прорвати коло* (Коч., П'єси, 1951, 121); *Натовп стихійно розбивається на дві частини і, захоп-*

лений однією з них, я біжу, мов навіжений, вперед (Кол., На фронті.., 1959, 198); *І поснідавши, ізранку Ми розбилися на ланки І розсипалися скрізь — Хто у поле, хто у ліс* (Мур., Піонер. слово, 1951, 92); // *розм., рідко.* Ставати у певному порядку. — *Без балачок! — кричить отаман: — розбийтесь зараз, хто за ким!* (Сос., І, 1957, 359); // Розгалужуватися (про річку, дорогу). *З високої вежі цього будинку було видно.. в добру годину плесо Дунаю, що, розбиваючись на кілька рукавів, линув по долині* (Скл., Святослав, 1959, 576).

8. *розм., рідко.* Побиватися за ким-небудь, виявляти велику турботу про когось. *Як не розбивалася пані над своєю дитиною, але все-таки сама її не плекала* (Кобр., Вибр., 1954, 86); — *Вночі знов бушував у хаті Бадовський. Розбивається за тобою* (Козл., Ю. Крук, 1957, 393).

9. *рідко.* Розтріпуватися (про волосся, зачіску). *Настя серед двору вимішувала свині дерть у цебрі. Була аж червона од пари, розбилась од роботи коса* (Вас., II, 1959, 198).

10. *тільки недок.* Пас. до **розбива́ти** 1—3, 5—18. *Місто металургів* [Запоріжжя] *стає дедалі кращим. Розбиваються нові сквери, реконструюються старі вулиці, прокладаються нові тролейбусні маршрути* (Рад. Укр., 29. IV 1966, 4).

РОЗБИ́ВКА, и, *ж.* 1. *розм.* Дія за знач. **розби́ти, розбива́ти** 11—13. *При садінні садів на великих площах трудомістким процесом є внутріквартальна розбивка ділянок* (Хлібороб Укр., 12, 1966, 17).

2. *спец.* Планування на місцевості якої-небудь споруди. *Він без зайвих слів узявся робити розбивку майбутнього приміщення* (Чорн., Потік.., 1956, 389); *Нам, будівельникам, лише наказано зробити детальну розбивку основних і допоміжних розподільних ариків* (Ле, В снопі.., 1960, 343); *Я розподілив людей, дав усім завдання, зробив розбивку фундаменту під будинок і намети* (Хор., Ковила, 1960, 61).

3. *друк.* Рідше від звичайного розташування літер у слові для виділення його у тексті.

РОЗБИНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розбинтува́ти.** *Його нога була вже розбинтована, але лежала на дерев'яній милиці, щільно обтягнута гумовою панчохою* (Кучер, Голод, 1961, 224).

РОЗБИНТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розбинто́вувати.**

РОЗБИНТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБИНТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Знімати бинти, пов'язки з кого-, чого-небудь. *Вона спиртом із слоїка помила руки і зразу ж підступила до нього, відкотила розрізаний рукав гімнастьорки і стала розбинтовувати руку* (Головко, II, 1957, 638).

РОЗБИНТО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗБИНТУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* Знімати з себе бинти, пов'язки.

РОЗБИНТУВА́ТИ *див.* **розбинто́вувати.**

РОЗБИНТУВА́ТИСЯ *див.* **розбинто́вуватися.**

РОЗБИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розбира́ти** 1—4, 10, 11. *Вже йде та непевна справа — розбирання жеребків* (Л. Укр., III, 1952, 555); *Я тільки міцніше стиснув гвинтівку і вперше відчув, що це — зброя, а не річ для вивчення, розбирання, складання, чистки і носіння на плечі* (Багмут, Записки.., 1961, 7); *Віддав* [полковник] *наказ зібрати все населення міста для розбирання руїн* (Собко, Запорука.., 1952, 10); *Провів* [М. К. Гудзій] *справді колосальну роботу по розбиранню величезної кількості рукописів письменника* [Л. Толстого] (Рад. літ.-во, 3, 1957, 35).

РОЗБИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗІБРА́ТИ,** розберу́, розбере́ш, *док.* 1. *перех.* Брати, забирати все (всіх) по одному або частинами. *Од батька, од матері, що повмирали, зосталось сім сиріточок малюсеньких* [малюсіньких], *і як їх стали люди розбирати, то й вона хлопчика.. узяла у прийми* (Кв.-Осн., II, 1956, 255); *Коли на камбузі розбирали обід, то кок, знаючи апетит своїх товаришів, кожному поклав по три великі котлети* (Трубл., І, 1955, 173); *Прийшли доярки.. Розібравши дійниці, стали доїти корів* (Тют., Вир, 1964, 113); // *розм.* Те саме, що **розкупо́вувати.** — *Геть же від лавки, не мішай людям в мене товар розбирати* (Кв.-Осн., II, 1956, 476); [О к с а н а:] *Та й чого ж не купила* [кавун]? [Г а н я:] *Пізно до крамниці пішла, розібрали* (Корн., II, 1955, 175).

△ **Розбира́ти (розібра́ти) буке́ти** — проривати, пополювати яку-небудь кущисту сільськогосподарську культуру, залишаючи по одній чи дві стеблини. *Розбирати букет треба впоперек посівів — це забезпечує прямолінійність поперечних рядків, що дуже важливо для наступних, механізованих обробітків* (Хлібороб Укр., 3, 1964, 6); *Треба було швидко розібрати букети, щоб буряки не стекли* (Колг. Укр., 1, 1961, 24).

◇ **Ніч розібра́ти** *див.* **ніч.**

2. *перех.* Розкладати що-небудь на складові частини, деталі. *Вже я й об'єктив здіймав, і апарат розбирав, показував, що він не стріляє, як запевняли баби,— ніщо не помогло* (Коцюб., І, 1955, 257); *Мар'ян заходився швидко розбирати облюбованого сепаратора* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 187); *Треба було протерти ствол та розібрати й помастити замок* [рушниці] (Трубл., І, 1955, 96); *Людський організм не годинник, що його можна розібрати на найдрібніші часточки, вичистити, змастити, скласти, завести — і він піде* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 261); // Роз'єднувати, розділяти на частини. *Цвітну капусту варять, розбирають на окремі суцвіття, заливають олією, змішаною з оцтом* (Укр. страви, 1957, 45); // Обробляти тушу свійської тварини. *Він допоміг.. обсмалити й розібрати кабанчика, порубав м'ясо, наносив води, наколов дровець* (Ю. Янов., II, 1954, 211); //Порушувати цілісність якої-небудь споруди, руйнувати, розкладаючи її на окремі частини. *Цигане* [цигани] *вставали, Розбирали шатро своє, В дорогу рушали* (Шевч., II, 1963, 315); *Щоб не замерзнуть, Андрій нишком по ночах рубав по шляху верби або розбирав стріху у сусідніх порожніх будинках* (Коцюб., II, 1955, 37); *Тепер кривому Тихонові не дає* [учитель] *спокою: твій млин, каже, тільки батющі гроші мele,— розбери його, то хоч дров будеш мати, а то хтось спалить їх лихій годині* (Вас., І, 1959, 191); // Прибирати руїни, згарища, забираючи звідти все частинами. *Чулися дружні голоси жіночої рятівної команди, що десь зовсім близько вже розбирала завал* (Кучер, Голод, 1961, 160); [Д р у г и й с а м а р я н и н:] *А ми тим часом розберем руїни і занесем каміння в Самарію!* (Л. Укр., II, 1951, 159); // *розм.* Викручуючи голівку в снаряді, виймати з нього вибухівку. — *Ви носите страх біля серця?! — не повірила мама.— То як же ви снаряди розбираєте?* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 136).

3. *перех.* Перебираючи що-небудь, розкладати, розміщувати, сортувати і т. ін. за певним принципом. *От посідали* [дівчата], *стали квітки розбирати* (Григ., Вибр., 1959, 97); *Швидко хлопці та дівчата.. почали допомагати молодій завідувачці розбирати книги, складати каталоги, розставляти літературу на полицях* (Збан., Сеспель, 1961, 173); — *В кожну другу ямку посадимо троянду,— пояснив Ребрик, розбираючи в'язанку,— а між ними по шипшині* (Томч., Готель.., 1960, 41); *Вийшов Шевченко з казарми і наштовхнувся на Кузьмича, що розбирав цілу в'язку вудок із самороб-*

ними дротяними гачками (Тулуб, В степу.., 1964, 110); // Виймаючи з чого-небудь те, що міститься в ньому, розкладати, сортувати. *Арсен розбирав чемодан, вправно працюючи обома руками* (Дмит., Розлука, 1957, 246); *Луківна відвернулась і уткнулася в клунок. Похапливо розбирала речі, а сама за слізьми нічого не бачила* (Баш, Надія, 1960, 284); // Беручи віжки, правильно розподіляти їх в руках для управління. *Оксен сів на лінійку, розібрав віжки і крикнув на конячину, що дрімала, опустивши голову* (Тют., Вир, 1964, 99); // Перебирати щонебудь (чотки, волосся і т. ін.). *Катря стояла у стола, розбираючи чотки у руках* (Вовчок, I, 1955, 253); *Посаде* [посадить свекор] *іноді Івася собі на коліна, і коли дитина почне розбирати рученятами його білу бороду, він розказує йому різні приповістки* (Мирний, I, 1954, 234).

4. *перех., також із сполуч.* ч о м у, ч о м, щ о. Вникаючи в подробиці чого-небудь, розглядаючи щось детально, з'ясовувати істину, виносити певне рішення. *— Наш пан Адам — апостол!..— І «апостол» розбирав сварки та суперечки, мирив сусідів, давав усякі ради* (Коцюб., II, 1955, 253); *З столиці прислали .. комісію. Комісія розібрала діло вербівських селян і звеліла наділить їх кращою землею* (Н.-Лев., II, 1956, 261); *— А покличу я громаду, Щоб укупі розібрати, Чом у нас немає ладу* (Сам., I, 1958, 180); // Піддавати аналізові що-небудь. *Проценко почав розбирати, що йому наплів п'яний Довбня...* (Мирний, III, 1954, 219); *Ми розбираєм учинок Стася, ведем суперечки, сміємось разом — і се нас мирить — панну Анелю й мене* (Коцюб., II, 1955, 258); *У вільні години Хома розбирав із своїми їздовими становище на фронтах* (Гончар, I, 1954, 351); *Заспокоївшись, що ніхто йому не перешкодить, князь сів, щоб на дозвіллі розібрати численні рахунки своїх кредиторів* (Л. Укр., III, 1952, 511); // Вести слідство, розглядати судові справи. *Зійшлися судді, стали розбирать: Коли і як воно, і що їй присудити?* (Гл., Вибр., 1951, 43).

◇ **Розбира́ти (розібра́ти) по кісточка́х:** а) *див.* **кі́сточка;** б) детально, до дрібниць вивчати, аналізувати що-небудь. *— Перш ніж почати працювати із цим приладдям, мусимо оцю роботу,— показав Петро Михайлович малюнок на папері,— розібрати по кісточках і знову скласти* (Вас., II, 1959, 227).

5. *перех., також із спол.* щ о. Розпізнавати, вгадувати що-небудь зором, на слух, дотик і т. ін. *Вона не знала того, що Катерина, навчивши її кидати карти, не навчила розбирати по лиці, хто сумний, хто веселий, хто добрий, хто лихий* (Григ., Вибр., 1959, 194); *В темені ночі Василько розбирав, що біля стовпа стоїть вартовий і курить* (Турч., Зорі.., 1950, 12); *Напису не можна було розібрати. Лише одне викарбуване слово «Катерина» зберіг твердий камінь...* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 16); *Михайло пильно вслухався в розмову, аж нахилився вперед, але не зміг розібрати, що говорять французи* (Хижняк, Килимок, 1961, 49); // Уміти прочитати що-небудь (перев. нерозбірливо, дуже дрібно написане). *Майорові, видно, було вже нелегко розбирати дрібний почерк* (Гончар, III, 1959, 426); *Ігор ледве розбирає записку: «Я жду, що ви мене запросите на вальс. Маня»* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 110).

◇ **Не розбира́ючи доро́ги (сте́жки)** — де попало. *На чоло походу, як і годилося, вибились молоді газди і парубки. Розхристані, з кашкетами на потилиці, закосичені червоними биндами, вони ішли вперед, не розбираючи дороги* (Вільде, Сестри.., 1958, 268); *Він пошпурив весло в кущі і, не розбираючи стежки, знову побіг* (Донч., VI, 1957, 72).

6. *перех., також із спол.* щ о, д е. Розуміти, усвідомлювати що-небудь, з'ясовувати щось для себе. *Вона вже багато чого розбирала і не раз питала матері: — Нащо вам, мамо, заміж іти? — Ось ми підніземось на ноги, ми і вас, і себе прогодуємо!* (Григ., Вибр., 1959, 292); [Х у с а:] *Звичайне, мати, як стара людина, не розбирає, що в часи новітні не можна звичаїв старих держати* (Л. Укр., III, 1952, 181); *Що ж у неї на думці, того й сама не розбере* (Кв.-Осн., II, 1956, 32); *Заблудив* [зв'язковий] *і тепер ніяк не може розібрати, де права сторона, а де ліва* (Трубл., I, 1955, 43); // Розуміти чию-небудь поведінку, натуру. *Ніяк не розбереш теперішню молодь* (Стельмах, I, 1962, 538); *Таким його знав давно Опанас, та недавно розібрав, а люди й зовсім не розбирали* (Григ., Вибр., 1959, 157); // Мати певні знання в якій-небудь галузі, бути добре обізнаним у чомусь. [Г р и ц ь к о *(дивуючись):*] .. *От що воно значить — розумний чоловік, освічений чоловік! Все він знає, все він розбирає, до всього доскіпається* (Мирний, V, 1955, 182); *— А ти хіба по-фінськи розбираєш?* (Тют., Вир, 1964, 260); // Розучувати, засвоювати музичний твір, відтворюючи його на інструменті. *Сестри посідали за рояль і почали розбирать нову п'єсу* (Н.-Лев., I, 1956, 431); *Вона старанно розбирала нову пісеньку французького короля Людовика XIII в переробці для клавесина Генріха Гіза* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 393); *Марина Петрівна за роялем розбирає ноти* (Мур., Радісний берег, 1961, 18).

◇ **Госпо́дь (хто) його́ розбере́** — ніхто не знає. *Хто там правий, а хто винуватий — господь його розбере* (Мирний, V, 1955, 397); *А врешті, хто його розбере тепер, куди ми посуваємось, коли більшість наших людей і сама того не знає, а так якось бреде навмання* (Л. Укр., V, 1956, 63); **[І] сам чорт (нечи́стий, ді́дько ли́сий, біс, кат, стари́й ци́ган) не розбере́**—нічого не зрозуміло. [Г о р л о в:] *Ти, браток, поменше б говорив. Сиплеш, наче горохом, біс не розбере* (Корн., II, 1955, 17); **Не розбери́-бери́** — що-небудь дуже заплутане, незрозуміле. *З Андрієм щось коїться не розбери-бери. Він, як той флюгер. То в один бік повертається, то вітер відвертає в інший* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 665); [Д і д:] *Депутатиха про тебе згадувала, Марфа Семенівна. У них там така суперечка знялася, така веремія, що й не розбери-бери...* (Лев., Драми.., 1967, 270); **Розібра́ти смак** *чого* — відчути повною мірою що-небудь. *Він добре розібрав смак провідницького життя* (Коцюб., I, 1955, 287).

7. *перех. і без додатка.* Розрізняти кого-, що-небудь, враховувати відмінність, різницю між кимсь, чимсь. *Ні почот, ні слава, ні заможність — ніщо не захищало його від тієї напасниці — туги, що, не розбираючи, гризе людське серце і в багатого, і в убогого* (Мирний, IV, 1955, 221); *Побіг він* [Осел] *навпростець, нічого не минає, Чи нива, чи баштан — не розбирає, Толочить і ламає* (Гл., Вибр., 1951, 137); *Там* [в корчмі] *пили якісь — хто їх розбере — чи воно панки, чи цигани...* (Коцюб., I, 1955, 304).

8. *перех., перен., розм.* Охоплювати, оволодівати кимнебудь (про почуття, стан і т. ін.). *У хаті було тихо та сумно; мене почав сон розбирати* (Мирний, IV, 1955, 373); *Перед ним стояли Назіра-хон та Чинар-бібі, ледве стримуючись, щоб не засміятися, їх розбирав сміх* (Ле, Міжгір'я, 1953, 459); [К а з и б р і д:] *Жаль мене розібрав. Пішов я до війта, до радниці — він там з писарем податки відбирає* (Фр., IX, 1952, 44); *Як на зло розібрав його кашель такий давлючий, що аж сльози з очей покотилися* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 455).

Розбира́ла нетерпля́чка *див.* **нетерпля́чка.**

9. *перех., перен., розм.* Сильно діяти, впливати на кого-небудь, викликаючи хвилювання, збудження і т. ін.; проймати.— *А що, і тебе розбира краса руської баби?*

(Тют., Вир, 1964, 405); *Пісні розібрали студентів; вони почали співати хором* (Н.-Лев., III, 1956, 111); // *безос.* — *Не брешш! — обірвав його Остап.* — *А що — розібрало? — зареготав Мартин.— Значить, правда очі коле, так?* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 135); // Приводити кого-небудь до стану сп'яніння (про алкогольні напої). *Дедалі помітно вино починає їх розбирати* (Л. Укр., II, 1951, 321); *Василину розібрала горілка. На неї найшла охота до танців* (Н.-Лев., II, 1956, 55); *Друга склянка вже розібрала Іва. Він ледве ворочав язиком, похитувався на довгих волосатих ногах* (Збан., Мор. чайка, 1959, 81); // Розладнувати шлунок; // *безос. Розібрало, як вовка пиво на третій день* (Укр. присл.., 1955, 321).

10. *перех., розм.* Скидати одяг; роздягати. *Ввійшла* [Устина], *а панночка стоїть перед дзеркалом і вже усе зриває з себе. — Де се бігала? Швидше мене розбирай! Швидше: я спати хочу!* (Вовчок, I, 1955, 106).

11. *перех., грам.* Піддавати аналізові; аналізувати. *Розбирати речення.*

РОЗБИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗІБРА́ТИСЯ,** розберу́ся, розбере́шся, *док.* 1. Вникаючи в подробиці чого-небудь, розглядаючи щось детально, з'ясовувати істину, виносити певне рішення. — *Адміністрація нехай розбирається. Винна Леся Кумач? Розслідуйте* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 96); [Трохим:] *Чекай, Гавриле, треба розібратись...* [Галя:] *Нема чого розбирати. Нам остогидло слухати, як ви вихваляєтесь своїми заробітками* (Корн., II, 1955, 144); [Панна Мара:] *Я скажу вам всю правду: я дочка петлюрівського полковника.* [Зарудний:] *У штабі розберуться* (Мокр., П'єси, 1959, 121); // Вникаючи в суть, деталі чого-небудь, доходити до розуміння чогось. *Сміється* [Юхим], *плечима знизує: книжка, мовляв, як і справжня книжка, і сторінки й літери в їй, ..а почнеш розбиратись у їй, то немов хтось живий.. забрався туди та й патякає по-своєму* (Вас., I, 1959, 360); *Вона йшла додому з отуманеною головою. В думках усе переплуталось, і дівчина не в силі була сама розібратися в тій плутанині* (Жур., Вечір.., 1958, 217); — *Мені наказали, щоб допоміг вам розібратися в житейській суєті* (Стельмах, I, 1962, 411); // Орієнтуватися в обстановці, розуміти те, що відбувається. — *Міняють* [самостійники] *личини, братовбивчу ворожнечу між нами посіяти хочуть... Думають, темні, згарячу не розберемось — де згуба, а де порятунок* (Гончар, II, 1959, 190); *Природний гомін навколо раптово перервався страшним вибухом. Подумати, розібратися, де краще лягти, не вистачало ні часу, ані глузду* (Ле, Право.., 1957, 109); // Піддавати аналізові що-небудь. *Не мав часу розбиратися в плутанині спогадів* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 642); *Думки, одна від одної складніші, болісніші, мучили його, і він, щоб розібратися в них, став пригадувати своє дитинство* (Тют., Вир, 1964, 217).

2. *у (на) чому.* Розуміти, усвідомлювати, з'ясовувати що-небудь для себе. — *А тепер, бач: молоко на губах не обсохло, а туди ж... Та чи ж воно розбирається на тому, що то є меншовик, а що — більшовик і що таке справжня соціал-демократія?* (Смолич, Мир.., 1958, 41); *Жаннет, офіціантка в кафе, не розбиралась у тому, що говорять про міністрів* (Ів., Таємниця, 1959, 133); —*Зрозуміло, — зітхнув Анрі-Жак, хоча насправді розібрався в цьому значно пізніше* (Ю. Янов., II, 1954, 61); // Мати певні знання в якій-небудь галузі, бути добре обізнаним у чомусь. *Добре розбирався він в складних взаєминах різних політичних партій* (Головко, II, 1957, 585); *В техніці.. він не дуже розбирався* (Рибак, Час.., 1960, 489); *Василь Карпець, вусатий дядько,.. не згірше цигана розбирався на конях* (Стельмах, II, 1962, 136); // Критично сприймати, оцінювати щонебудь. *Скільки разів мені.. в житті доводилось спостерігати, як юнаки з очевидною ерудицією, що вміли розбиратись у всіх деталях кожної чужої сцени, першоголіпшого кадру, — виявлялися безпорадними і немічними, коли режисерська паличка переходила до їхніх рук* (Довж., I, 1958, 20).

◇ **Без півлі́тра (півлі́три) не розбере́шся** *див.* **півлі́тра.**

3. Розрізняти кого-, що-небудь, враховувати відмінність, різницю між кимсь, чимсь. *Степан Тимофійович бачив на своєму віку чимало людей і вмів у них розбиратися* (Собко, Скеля.., 1961, 53); // *у чому.* Розумітися на чомусь, мати досвід у чому-небудь. — *Так оце ти... лікуєш людей? ..А хто ж тебе навчив цьому? — Мама. Вони в усяких зіллях розбиралися* (Стельмах, II, 1962, 91); — *Та я не дуже й розбираюсь у мелодіях, я вмію тільки співати по-перепелиному* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 12).

4. *тільки док., розм.* Стати зарозумілим, розпущеним, почати свавільно поводити себе; розпуститися. — *Так тобі і треба. Ти вже було дуже розібрався, і вже й писаря не слухав* (Кв.-Осн., II, 1956, 220); — *Коли хочеш сердитись, то сердься, а не кидай на святий хліб ложкою,— обізвався вперше сердито на свою жінку Карпо.. — Щось ти справді вже дуже розібралась* (Н.-Лев., II, 1956, 302); *А Максим — як ногу вломив: з хати та на вулицю, а там у шинок... Так розледачів, розібрався, розпився, що сказано: ні до чого* (Мирний, I, 1949, 214).

5. *розм.* Знімати з себе одяг; роздягатися. *Людина розбирається, лягає і вкривається, але не одіялом, а грубою периною* (Л. Укр., V, 1956, 38); *Михайло ..перейнявся пустотливістю Жабі, вибриком подався в кут, де річка загинала за ліс, хутко розібрався й шубовснув у воду* (Досв., Вибр., 1959, 48).

6. *розм.* Ставати дужчим, сильнішим; посилюватися (про стихійні сили природи). *Розбирався гострий, морозний вітер* (Ле, Наливайко, 1957, 82); *Раптом зашуміло на ліщині листя. Вітрець розбирається, подумала Даринка й розплющила очі* (Вирган, В розп. літа, 1959, 265).

7. *розм., рідко.* Ставати на свої місця, розходитися по своїх місцях. *Не встигло ще й розібратись стихійно виросле військо, .. ще й командира над ними нема* (Гончар, Таврія.., 1957, 311).

8. *тільки недок.* Пас. до **розбира́ти** 1—4. *Щоразу колишня ханська резиденція втрачала споруду за спорудою, бо аварійні об'єкти не укріплювались, а розбирались* (Наука.., 12, 1966, 34); *Те ж саме можна сказати і про кінець рецензії, де розбирається побічна сторона видання* (Мирний, V, 1955, 364).

РОЗБИРА́Ч, а́, *ч., спец.* Робітник, який розбирає (у 2 знач.) що-небудь на частини. *Діють десятки вмілих розбирачів. Розбирають китові туші потоковим методом* (Наука.., 5, 1958, 55); *Екіпаж мисливця «Мирный» доставив на китобазу кашалота-велетня вагою понад 40 тонн. Розбирачі виявили в його шлунку живого кальмара* (Рад. Укр., 1.I 1965, 4).

РОЗБИРА́ЧКА, и, *ж., спец.* Жін. до **розбира́ч.**

РОЗБИ́ТИ *див.* **розбива́ти.**

РОЗБИ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розби́ти** 1—11, 15. *В моєму номері була розбита щибка в вікні, а через неї дув вітер* (Н.-Лев., II, 1956, 394); *Розгойдане море по всьому узбережжі викидало на пісок рештки розбитих під час шторму рибальських суденець* (Гончар, Таврія, 1952, 4); *У коваля жінка, розбита паралічем, лежить от уже більше року* (Головко, II, 1957, 191);

Поплентала́сь вона додому, пішла ходою тяжко розбитої горем людини (Гончар, Тронка, 1963, 196); [Д е ї ф о б:] *Хвалився він, що піде в бій сьогодні і всіх своїх лідійців поведе і що не зайде сонце, як вже буде розбите впень усе вороже військо* (Л. Укр., II, 1951, 281); *Серед усіх тих задоволених одна лиш мати зосталася ображеною. Всі її надії були розбиті* (Хотк., II, 1966, 196); — *Мої нерви зовсім розбиті, розторсані* (Н.-Лев., VI, 1966, 50); *Вона* [тухольська дорога] *була також проводом для всіляких вістей про життя громад по однім і по другім боці Бескида, була живою ниткою, що в'язала докупи дітей одного народу, розбитих між двома державами* (Фр., VI, 1951, 38); *Через деякий час Погиба з жахом побачив над своєю головою розбите на рівні квадрати плетиво колючого дроту* (Стельмах, II, 1962, 255); *Не доходячи до дімочка, стежка вигиналася знаком питання, бо треба було обминути вишню Гурія Андріяновича і розбитий навколо неї квітничок* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 51); // **розби́то,** *безос. присудк. сл. Ледве уникнули люди Гибелі, всі ж кораблі о скелі підводні розбито Хвилями вщент* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 65); *Скільки даром потрачено сили! Скільки марно розбито надій!* (Дмит., Осінь.., 1959, 9); *На тому місці зараз збудовано школу і розбито молодий пришкільний сад* (Коз., Гарячі руки, 1960, 108).

2. *у знач. прикм.* З побитими шибками. *Старосвітський будиночок обвалився, темніє розбитими вікнами* (Вас., I, 1959, 268); // Розколотий на шматки, потрісканий, побитий. *Давид підійшов до шафи і крізь розбите скло дивився на полиці, завалені пошарпаними книжками* (Головко, II, 1957, 94).

◇ **Сиді́ти (зоставáтися, зостáтися, опинáтися, опини́тися** *і т. ін.*) **ко́ло розби́того кори́та** — втрачати все нажите, придбане, залишатися ні з чим. — *Ну, тоді хай вона одбиває в тебе Павла, хай тішиться, а ти як була дурною, так нею й зостанешся, коло розбитого корита,— з серцем кинула Соломія* (Кучер, Трудна любов, 1960, 336).

3. *у знач. прикм.* Дуже поношений, рваний (про взуття). *Голова і груди* [партизана] *наспіх перев'язані бинтами, через які ще проступає кров. Із розбитих чобіт стікає вода* (Воронько, Казка.., 1957, 19); *Вона була в новій жовтій хустині, в старих розбитих черевиках* (Донч., II, 1956, 96); *Федь іде вулицею.. Він у поношеному кожушку, розбитих валянках* (Ю. Янов., I, 1954, 164).

4. *у знач. прикм.* Який розтріпався, скуйовдився (про зачіску, волосся); розтріпаний. *Вбігла* [Марина], *похапцем, соромливо розбиту косу на голові підбирає* (Вас., II, 1959, 124).

5. *у знач. прикм.* Знесилений, виснажений чим-небудь. *Увечері я такий розбитий, такий змучений буваю, що тільки читати можу та й то белетристику* (Коцюб., III, 1956, 183); // Морально пригнічений. *Артем вернувся до хати засмучений, розбитий. Погроза поліцая була не проста* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 47); *Тепер вона розуміє, чому така розбита і бліда повернулась мати з міста* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 16); // Кволий, безсилий (про тіло або його частини). *Піднявся* [Аркадій Петрович] *з кушетки на розбитих, старечих ногах і підійшов до вікна* (Коцюб., II, 1955, 398); *Прокинулася вона аж надвечір з розбитим тілом і важкою головою* (Коз., Сальвія, 1959, 212).

6. *у знач. прикм.* Позбавлений жвавості, ритмічності, твердості (про ходу). *Проклинаючи Палилюльку, розбитою ходою попрямував* [Бараболя] *на хутір* (Стельмах, II, 1962, 89).

7. *у знач. прикм.* Який втратив своє нормальне звучання (про голос); хриплий, дрижачий. *Вона цілими днями сиділа на однім місці, говорила мало і якимось в'ялим, розбитим голосом* (Фр., V, 1951, 421).

8. *у знач. прикм.* Який зіпсовано частою їздою, ходінням і т. ін. (про шлях, дорогу). *Згадала, як осіннім розбитим шляхом остання гармата з бійцями проїхала* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 5); *Всі одразу помітили, що літо вже минуло, що вже настала осінь з нескінченними мряками, розбитими дорогами, холодними вітрами* (Гончар, III, 1959, 132).

9. *у знач. прикм., перен.* Який занапащено, знівечено чим-небудь. *Несподівано починали* [Залеський і Шевченко] *довгу щиру розмову, в якій кожен знаходив відгук своїх власних переживань, і теплий сум спогадів, і біль за своє розбите життя та сміливі надії* (Тулуб, В степу.., 1964, 421); *І засохли мої сльози, Сльози молодії. І тепер я розбитеє Серце ядом гою, І не плачу, й не співаю, А вию совою* (Шевч., I, 1963, 352); // Який погіршено, зіпсовано чимось. *Тут у Відні пишу або дуже мало, або й нічого, бо все я тут якось у розбитому настрою* [настрої] (Л. Укр., V, 1956, 42).

РОЗБИ́ТИСЯ *див.* **розбива́тися.**

РОЗБИ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Стан за знач. **розби́тий** 5. *Втома є суб'єктивним виразом стомлення і супроводиться ослабленням організму, відчуттям деякої розбитості і небажанням працювати* (Шк. гігієна, 1954, 122); *В останні дні інкубаційного періоду з'являються передвісники хвороби, а саме: загальна розбитість, запаморочення, втрата апетиту, неспокійний сон* (Підручник дезинф., 1953, 65).

РОЗБИ́ТНИЙ, а́, е́, *розм.* Який уміє вдало, швидко, за будь-яких обставин усього добиватися, все діставати і т. ін.; спритний, моторний. — *Прийде сьогодні... з вантажем... Все зробила, все дістала розбитна Ольга* (Шиян, Баланда, 1957, 189); *Хазяїн із тих розбитних гуляй-пільських хурщиків, що розжилися до революції на торгівлі хлібом* (Гончар, II, 1959, 332); *Не балувана людською увагою і ласкою, з вигляду ніби сміливa і розбитна, а насправді дуже чутлива на кожну нещирість, Мотя особливо цінувала щирість і відвертість в людях* (Коз., Сальвія, 1959, 125).

РОЗБИ́ТО. Присл. до **розби́тий** 5. *Останнім бреде по мосту Стратіон, якось розбито, безвільно* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 86).

РОЗБИ́ТОК, тку, *ч., діал.* 1. Відбитий від чого-небудь шматок; залишок чогось зламаного.

2. Той, хто зазнав поразки, потерпів аварію і т. ін. *Поволі розбитки збиралися, і фронт приймав давній вигляд* (Ірчан, I, 1958, 280); *В Ярослава тільки й було людей, що троє воїнів та медовар з.. конем, та ще нещасні розбитки, втікачі* (Загреб., Диво, 1968, 515); * Образно. *Ох, борці, якби ви знали, що то є безсилі руки! Що то є лежати тихо, мов сумний розбиток долі* (Л. Укр., I, 1951, 314).

РОЗБИ́ТТЯ, я́, *с., рідко.* Дія за знач. **розби́ти, розбива́ти.** *Франків патріотизм був не хліб, не сало, не урядова посада, тільки невтомна праця над розбиттям тієї гранітної скали, що лежала на шляху визволення України* (Козл., Відродження.., 1950, 32); *Ярослав ще вагався. Кинувся б назад, у січу, але звідти не долинало нічого заохотливого.. Розгром і розби́ття!* (Загреб., Диво, 1968, 514).

РОЗБИША́КА, и, *розм.* 1. ч. Те саме, що **розбі́йник** 1. — *Ой, лишенько ... бабусю.. Я з хутора... розбишаки були... всіх побили... порізали...* (Мирний, I, 1949, 412); *Там скрізь порозламувані скрині; одежа лежить розкидана, кривава, пороздирана; пух із перин, наче сніг, летить по вітру: усюди розбишаки шукали грошей, усе пороли, розкидали* (П. Куліш, Вибр., 1969, 175); [Я к и м:] *Хоч думали розбишаки, що вбили мене, та*

шабля якось навскоси вдарила, тільки поранила... (Гр., II, 1963, 542); * У порівн. — *Поріже* [чоловік] *отут нас. Бач, який він страшний, як розбишака* (Мирний, I, 1954, 274); // Уживається як лайливе слово. — *Став бурмистер їх докоряти, злодіяками, розбишаками взивати* (П. Куліш, Вибр., 1969, 176); // *перен.* Той, хто чинить насильство над ким-небудь, пригноблює когось. *Була вона грозою для розбишак, німецьких* [фашистських] *загарбників, ота білявенька, чи, може, чорнява, а то й русява дівчинка* (Вишня, I, 1956, 326); *Треба знов було йти* [в ліс]. *Звісно, треба... Та як? Хлопець в хаті і жінка недужа, І не вкритись ніде від отих розбишак* [фашистів], *І женуть на роботу, і стужа...* (Перв., II, 1958, 279).

2. *ч. і ж.* Той, хто любить бешкетувати, пустувати. *Пригадався Артем — малим хлопцем. Отакий і ріс при батькові — завзятий, цікавий до всього, добрий та ласкавий, тільки розбишака великий. Скільки доводилось батькам вислухувати скарг на нього* (Головко, II, 1957, 507); *Поміж них* [хлопців] *розбишака Зінько — завжди жовторотими пташатами набито кишені в нього* (Горд., II, 1959, 13); *З сумовитим усміхом простягнула волошки Марисі:— Це вам... За те, що клопочетесь моїм розбишакою...* (Гончар, Бригантина, 1973, 157);— *Ну скажи мені, що з тебе вийде, з розбишаки такої? — запитувала Ірина Михайлівна* (В ім'я Вітч., 1954, 7); // *перен.* Той, що б'ється (про птахів). *Стріла* [ворона] *півня Розбишаку — Піснярa — І чкурнула, Дременула Із двора* (Бойко, Ростіть.., 1959, 67); *Горобці оглушливо цвірінчали, радіючи сонячному дню.. —Х-у-р-р-р! — І зграя сірих розбишак з цвірінчанням знялася в повітря* (Речм., Весн. грози, 1961, 74).

РОЗБИШАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм., рідко.* Бути розбишакою. — *Вас тільки чотири на все село й є, що день у день п'єте, гуляєте та розбишакуєте...* (Мирний, I, 1949, 290).

РОЗБИШАКУВА́ТИЙ, а, е. 1. Який може грабувати, вбивати людей.

2. Який любить бешкетувати, пустувати.— *Хай хоч що, а не віддам чайки цим розбишакуватим хлопчискам, які так безсердечно перебили крило бідній пташці* (Збан., Мор. чайка, 1959, 24); — *Господи праведний, і в кого воно таке вдалося розбишакувате? Учора горщик розбило, сьогодні дивлюся, а воно крізь друшляк попіл просіває* (Тют., Вир, 1964, 24); *Яка ж вона гарна, ота розбишакувата, вередлива і насмішкувата випускниця школи!* (Чаб., Тече вода.., 1961, 8); * Образно. *Вітер, по-літньому теплий і вже по-осінньому розбишакуватий, замів сліди біля школи* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 57).

РОЗБИШАКУВА́ТО. Присл. до **розбишакува́тий** 2.

РОЗБИША́ЦТВО, а, *с.* 1. Грабіж, що супроводжується погрозами, вбивством і т. ін.; розбій. [М а р к:] *Я з Габріелем ходив до коменданта міста жалітися на це нечуване розбишацтво, і комендант, як бачите, наказав закувати нас в ланцюги і покарати разом з вами лютою смертю* (Мам., Тв., 1962, 63); *Дався взнаки Ведмідеві брат Окуня. Ще довго пам'ятатиме він його розбишацтво* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 396).

2. *збірн.* Люди, які займаються грабежем, розбоєм; розбишаки. [Р у ф і н:] *То шлях непевний,— всякий люд бродячий, усяке розбишацтво там буває, а ти смерком ідеш, самотня жінка...* (Л. Укр., II, 1951, 343).

РОЗБИША́ЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **розбиша́ка.** *Живучи цілий вік таким життям, вона звикла до його сама, раділа всякій удачі, допомагала в розбишацьких затіях...* (Мирний, I, 1949, 404); *Пана.. убили* [розбійники], *а пані отаман розбишацький.. собі взяв* (Гр., II, 1963, 254); // Який складається з розбійників, розбишак; // Належний розбишаці. *Ці* [зухвальці] *тебе можуть зустріти і гострим ножем розбишацьким* (Зеров, Вибр., 1966, 355); // Власт. розбишаці, такий, як у розбишаки. *Йому все лиш снувалися поперед очі мертві, гидкі лиця злодіїв,.. бриніли в вухах їх заказані, незрозумілі слова та страшні, розбишацькі дотепи* (Фр., IV, 1950, 484); [Е к о н о м:] *Чоловіка зо три може, знайдеться, між ними* [охоронцями] *таких, що можна покладатися, а останні розлетяться, як пір'я, од одного розбишацького посвисту* (Вас., III, 1960, 197); — *Це не було перебільшення: очі розбишацькі, жовті.. мала дівчина* (Ю. Янов., II, 1958, 153); *На обличчі її не було розгубленості, воно мало той вираз збудженої розбишацької веселості, властивої для жінок* (Тют., Вир, 1960, 246).

2. Стос. до розбишацтва. [П е р ш и й с т а р и й т к а ч (*увіходить*):] *Нехай мене бог боронить, щоб я з вами в таку розбишацьку справу ліз* (Л. Укр., IV, 1954, 244).

РО́ЗБІГ, у, *ч.* 1. Біг з швидкістю, що поступово збільшується. *Олекса, надбігши до рову, як був, у повнім розбігу, стрибнув прямо перед собою* (Хотк., Довбуш, 1965, 74); *Футболіст почав розбіг;* // *перен.* Рух, дія, діяльність, що здійснюються із зростаючою інтенсивністю. *Разом з партією, в ногу з партією, на чолі з партією радянський робітничий клас, колгоспне селянство, інтеліґенція беруть новий могутній розбіг до комунізму* (Літ. газ., 7.XI 1961, 2).

З ро́збігу: а) поступово збільшуючи швидкість під час бігу; розбігшись. *Кидали* [елліни] *спис з місця в ціль і з розбігу на дальність. Робили це однаково вправно і лівицею, і правицею* (Наука.., 11, 1966, 31); б) не встигнувши зупинитися після бігу. *Раптом назустріч* [дівчинці] *з провулку вирину́ла маленька постать. Вони з розбігу просто стукнулись лобами* (Ів., Вел. очі, 1956, 25).

2. Рух (машин, механізмів і т. ін.) з поступовим збільшенням, наростанням швидкості.

3. Дія за знач. **розбі́гтися** і **розбіга́тися** 1, 5, 7. *Сержант Расцелуєва на перехресті Машин фронтових регулює розбіг* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 186); *Вони* [силові установки з турбогвинтовим двигуном] *мають ряд переваг, до яких належить їх економічність і збільшена тяга під час розбігу літака* (Наука.., 1, 1959, 24); *Змістилися звичні для уяви грані простору і часу в сучасній* [Сталінградській] *битві, і немислимо охопити їх розбігом думки однієї людини* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 296).

4. Те, що простягається далеко вперед. *Праворуч бовваніло село Довгий Кут — далеко теж за степовим розбігом — майже коло обрію* (Ю. Янов., I, 1958, 161); *Ти* [Київ] *летиш вдалину, мов на крилах... Я люблю твоїх вулиць розбіг* (Сос., Так ніхто.., 1960, 42).

5. Контури, обриси чого-небудь у вигляді ліній, що розходяться в різні боки. *Відгули сніговії. Перші весняні грози викресали у синяві ламаний розбіг громовиць* (Рибак, Помилка.., 1956, 238).

РОЗБІ́ГАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати багато бігати. — *Вже правда, що розбігалась, як курка з яйцем,— не дала гаразд і виспатись. Чого ти прибігла в пасіку гвалтувати?* (Н.-Лев., III, 1956, 67); *Дівчинка-восьмиліток забавляє свого трилітнього братика, котрий чогось розбігався* (Коцюб., I, 1955, 460).

РОЗБІГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **РОЗБІ́ГТИСЯ,** біжу́ся, біжи́шся, *док.* 1. Дуже швидко рушати, розходитися з одного місця в різні боки, місця (про всіх або багатьох). *Палажка кидалась до Кайдашихи й била кулаком об кулак. Вони то збігались, то розбігались, як ті півні, що кидаються один на одного* (Н.-Лев.,

II, 1956, 339;) *Вже третій день, не сходячи з машин, За ворогом ми мчали наздогін, А він, розбитий, в смертному тремтінні По селах розбігавсь, вповзав в ліси* (Перв., II, 1958, 197); *Новаки сипонули врозтіч. Однак Хомі здалося, що вони розбіглися не досить прудко. — Е-е, хіба так гвардійці розходяться? Гвардійці розскакуються, як пружини!* (Гончар, III, 1959, 327); // Бігти в різні боки, тікаючи від кого-, чого-небудь. *Од кого дівчата розбігаються, од кого шинкар ховається? Ні од кого більш, як од Тимохи Макушченка* (Кв.-Осн., II, 1956, 255); *Гримнули постріли з усіх боків. Розбігається черга* (Довж., I, 1958, 54); [О р ф е й:] *А де ж вони* [товариші] *тепер? Вони розбіглись, як вівці по шурхах* (Л. Укр., I, 1951, 449).

2. Вирушаючи куди-небудь, кидати місце своєї роботи, свого проживання і т. ін. (про всіх або багатьох). *— А чому народ розбігається по містах?* (Довж., II, 1959, 124); *— Тепер мені ясно,— потемнівши, підвівся Килигей,— чому від вас бригада розбіглась. Я сам перший послав би такого .. к стобісячій матері* (Гончар, II, 1959, 116); // *розм.* Не бути, не жити разом (про подружжя). *Шлюбу не реєстрували. Чого — важко пояснити. Найбільше, мабуть, мама впливала. То листами, то в привітах через людей передавала: «Хай хоч не записується! Показяться, показяться та й розбіжаться!..»* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 31).

3. Швидко розходитися звідкись, від чого-небудь у різні боки. *Легкі брижі.. розбігаються* [від човна] *віялом ледь помітних хвиль* (Смолич, II, 1958, 44); *Можна кинути камінець у воду, і тоді тремтячі круги розбіжаться навколо — маленькі й більші* (Донч., VI, 1957, 12); // Поширюватися, розповсюджуватися. *Мовби навмисне виткані вправною рукою, на всі боки розбігалися в найпримхливіших комбінаціях барв візерунки квітучого зілля* (Добр., Очак. розмир, 1965, 279); *Коли вечірньої пори на трави сідають роси і земля одходить від сонячної спеки, тоді задурливий дух конопель стелиться низиною, на весь обшир розбігаються дражливі пахощі землі* (Горд., II, 1959, 209); // Розсіюватися, ставати негустим, рідким (про туман, хмари і т. ін.). *Туман розбігається, вода синішає* (Л. Укр., III, 1952, 186); *Хмари від ляку розбіглися з неба, І сонце братів двох зустріч осяло* (Коцюб., I, 1955, 430); // Поширюватися (про чутку). *Не раз розбігалася чутка: «зловили отамана!», й цілі тичби людей збігалися на його дивитися* (Вовчок, I, 1955, 361).

4. Розгалужуватися в різних напрямах (про шлях, річку і т. ін.). *Від кожної хати стежки розбігалися,.. як нитки* (Вовчок, Вибр., 1946, 158); // Простягатися далеко вперед у різних напрямах. *Перед ними, розбігаючись на всі боки, розлягалися поля* (Мирний, III, 1954, 105); *Кошлатий ліс розбігся по узгір'ях* (Забіла, Поезії, 1963, 95); *Перед ними велично розбігся рудник, там і тут осяяний електричними ліхтарями* (Гур., Наша молодість, 1949, 73); // Бути рідко розміщеним на великій території. *Вдалині розбіглись присадкуваті будиночки* (Донч., III, 1956, 81).

5. Бігти, поступово набираючи швидкість; розганятися. *— Хе!.. Ще не біда. Води небагато — і перестрибнути можна! — гукнув Кирило, розбігаючися, щоб перескочити ту течію* (Мирний, III, 1954, 70); *Ладигін коротко розбігся, рвучко махнув рукою, і граната засвистіла в повітрі, упавши саме там, де треба було* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 327).

6. Бути неоднаковим з чим-небудь, відрізнятися від чогось змістом, формою і т. ін. *Автор замітки висловлював бажання, щоб вирішення начальника цеху не розбігалися* (Собко, Біле полум'я, 1952, 166); *— Коли ваш аналіз розбігатиметься з стандартом, ви повинні знати, чому так сталося* (Шовк., Інженери, 1956, 128).

7. Швидко переходити з одного об'єкта на інший, не зупиняючись, не зосереджуючись на жодному (про думку). *Думки розбігались. А треба згадати щось дуже-дуже важливе...* (Донч., III, 1956, 12).

◇ **Очі розбіга́ються** *див.* **о́ко**[1].

8. *тільки док., розм.* Почавши бігати, захопитися, ввійти в азарт. *— Не гадай, що і з кіньми так легко даси собі раду. Полум'я мають у грудях, крізь ніздрі його видихають, Ледве й самому мені покоряються, як розбіжаться* (Зеров, Вибр., 1966, 314); * Образно. *За мене не журіться,— що я скільки сумних слів написала, то то якось перо так розбіглося, по-давньому звичаю* (Л. Укр., V, 1956, 64).

РОЗБІ́ГТИСЯ *див.* **розбіга́тися.**

РОЗБІ́ЖКА, и, *ж., розм.* Дія за знач. **розбі́гтися, розбіга́тися** 5.

РОЗБІ́ЖНИЙ, а, е. 1. Який розбігається (у 3 знач.) звідкись, від чого-небудь у різні боки. *Будь-яке судно, пливучи, створює систему поперечних і розбіжних хвиль* (Веч. Київ, 4.XII 1968, 4).

2. Суперечливий, несумісний змістом. *Як важко розбіжні думки поєднати!* (Перв., II, 1958, 393); *За кілька днів комсомольці наткнулися ще на один документ, за яким приблизно можна було визначити нафтовий район. Але відомості були далеко не повні, розбіжні* (Донч., II, 1956, 20).

3. Неоднаковий, різний. *Будь же* [Діана] *велика, прославлена Під іменами розбіжними* (Зеров, Вибр., 1966, 206).

РОЗБІ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розбі́жний.** *Висока концентрація енергії у лазерному промені і його слабка розбіжність дають фантастично високі температури* (Знання.., 2, 1971, 7); *У юнаків.. розбігаються очі... Ще не прочитана й третина об'яв московських інститутів та технікумів, а вони вже губляться від розбіжності бажань...* (Панч, На калин. мості, 1965, 275); *Я не маю права відкидати дружбу Славка лише тому, що в нас неоднакові характери і що в нас розбіжності в поглядах* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 104); *Кожного разу, повертаючись на Землю, космонавти зустрічатимуться із своєрідною розбіжністю у часі. Часу на Землі мине набагато більше, ніж у космічному кораблі* (Наука.., 7, 1961, 17).

РОЗБІ́ЖНО. Присл. до **розбі́жний** 2, 3.

РОЗБІ́Й, бо́ю, *ч.* Напад з метою пограбування, який супроводжується погрозами, насильством, убивством і т. ін. *— Голодному, кажуть, і розбій не страшний* (Мирний, IV, 1955, 359); *Шибеник похнюпився й говорить: — Я вас і не думав убивати, але мене голод сюди погнав. Ми з мамою вмираємо без хліба. І я мусив іти на розбій* (Три золоті сл., 1968, 140); *Торгівля* [на ярмарку] *ішла не дуже, щоб дуже, але з-під поли можна було дістати не тільки саму дивовижну, розбоєм добуту одежину, а навіть пантові пілюлі й ручні кулемети* (Стельмах, II, 1962, 155); // *перен., розм.* Насильство, здирство, утиски і т. ін. щодо кого-небудь. *Щоб хоч трохи очуматись, він пішов походити по ярмарку.. — Це розбій! це здирство панське! — чує Чіпка, як гукають селяни під яткою* (Мирний, I, 1949, 393); *— Знахабнілі дідичі дійшли до того, що почали закріпачувати навіть заслужених значних козаків і старшин, по суті таких же дворян, як вони самі. Це розбій серед білого дня!..* (Добр., Очак. розмир, 1965, 18).

РОЗБІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до розбою. *Не піратські походи мені у розбійнім вижалились вогні. Лише щастя тим людям бажав — А не крові, знущань і заграв!* (Брат., Пісня.., 1953, 84); *На землі, між камінням,*

кров і розвіяне пір'я — покидьки від сніданку. Роман затиснув губи. Якусь мить він постояв на місці розбійного бенкету, потім тихо рушив далі (Донч., II, 1956, 276); // Який займається розбоєм. *Народи! Дружними рядами Проти розбійних ворогів, Бо правда — в нас, бо правда — з нами, Бо з нами сонце всіх віків!* (Рильський, II, 1960, 85).

РОЗБІЙНИК, а, *ч.* 1. Той, хто займається розбоєм, грабіжництвом. *Недалеко перейшов він лісом, Аж розбійники його напали* (Фр., XIII, 1954, 278); *Але що це? Дзвін заліза. Тихий крок, і враз, ого! — у вікно розбійник лізе, Вова — шаблею його!* (Сос., II, 1958, 45); * Образно. *Рудий яструб, степовий розбійник, знявся вгору і закружляв над полем* (Донч., III, 1956, 71); * У порівн. *Обвішаний зброєю, він стоїть попереду Дьяконова, мов який-небудь розбійник, у своєму строкатому вбранні* (Гончар, II, 1959, 353); // *перен., розм.* Той, хто чинить насильство, утиски, здирство і т. ін. щодо кого-небудь. — *Розбійник!.. Людожер!.. Він хоче моєї загуби!.. — хвилювався дорогою Семен.— Піду і задушу його, як гадину!.. Але душити було нікого... Семен не застав брата дома* (Коцюб., I, 1955, 127); *Ми вважаємо німецьких капіталістів такими ж розбійниками, як і капіталістів російських, англійських, французьких та ін.* (Ленін, 31, 1973, 388); // Уживається як лайливе слово. — *Геть, розбійнику! — захрипів Стадницький і вдарив кулаком по столу* (Стельмах, I, 1962, 421); — *Рятуйте, люди добрі! Вбивають! Вбивають! Ой, не стріляйте, розбійники!* (Довж., I, 1958, 192).

2. *розм.* Той, хто любить бешкетувати, пустувати (про дітей). *Здерши з голови свій лисячий малахай, він засунув руку в одно таке гніздо і набрав яєчок під пронизливий писк пограбованих пташок, які з розпачем кружляли над маленьким розбійником* (Тулуб, В степу.., 1964, 115).

РОЗБІЙНИЦТВО, а, *с.* Заняття розбоєм. — *Добре, що прийшов, сину... Тепер помру спокійно. Вірю, що буде з тебе порядна людина. Розбійництво — недобре ремесло* (Три золоті сл., 1968, 141); [О л е н к а:] *І хіба це страшно? Хіба арештують нас за злодійство або розбійництво?* (Ірчан, I, 1958, 175).

РОЗБІЙНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розбійник.** — *Дозвольте і мені, панове, річ держать! — Тут обізвалася Лисиця. — Розбійницю таку не так судить годиться* (Гл., Вибр., 1957, 75); *Засвідчимо, всі на суді засвідчимо, що розбійниця хотіла молодицю втопити* (Вільде, Сестри.., 1958, 333); *Образно. *Розбійниця сова безшумно вихопила з пташиної зграї одного щиглика собі на вечерю* (Коп., Як вони.., 1948, 84).

РОЗБІЙНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **розбійник** 1. *На початку XIII століття на берегах Балтійського моря з'явилися розбійницькі орди Тевтонського ордена* (Наука.., 6, 1963, 22); *Мельникова донька прийшла додому і жила тепер у великій славі. Дуже її хвалили за те, що допомогла зруйнувати розбійницьке гніздо* (Три золоті сл., 1968, 136); // Власт. розбійникові; такий, як у розбійника. *Він без радості приносив птицю до похмурого, з розбійницьким виразом обличчя лісника Шкаварлиги* (Стельмах, II, 1962, 277); *Вилицювате, розбійницьке, з нахабними очима, лице його було розімліле від спеки і ліниве* (Тют., Вир, 1964, 233).

2. Який характеризується розбоєм, загарбництвом. — *Ті війни* [між князями] — *се.. чисто розбійницькі війни* (Фр., VI, 1951, 53); *Важливе місце в роботі* [Празької] *конференції зайняли міжнародні питання. Делегати затаврували ганьбою розбійницьку політику англійського імперіалізму та російського самодержавства в Персії* (Ком. Укр., 1, 1962, 70).

РОЗБІЙНИЧАТИ, аю, аєш, *недок.* Займатися розбоєм, грабіжництвом. *Королівські васали будували міцні замки і розбійничали на великих шляхах* (Іст. середніх віків, 1955, 89); — *Ти де був? — По Волзі їздив... — Розбійничав? — тихо спитав Хома* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 315); * Образно. *Дівчина підбігла до того місця, де розбійничав хижак, і.. під сухою травицею побачила краєчок джмелиного гнізда* (Стельмах, I, 1962, 525); // *перен., розм.* Чинити насильство, утиски, здирство і т. ін. щодо кого-небудь. *Данько почував, як прокидається в ньому лють до прищельців* [військ Антанти], *що з'явились з-за моря розбійничати на його рідній землі* (Гончар, II, 1959, 46).

РОЗБІЙНИЧИЙ, а, е. Те саме, що **розбійницький.** *Щодня, щогодини розбійнича зграя в Чорному лісі прибільшалась* (Вовчок, I, 1955, 361); *Лють нараз напала. Гостра лють! Помсти! Помсти усім, хто вирвав його з рідного села, з рідної хати і кинув у вир розбійничого життя!* (Хотк., II, 1966, 111).

РОЗБІЙНИЧОК, чка, *ч.* 1. *розм.* Те саме, що **розбійник** 1. *Що найстарший та й розбійничок На воронім коні грає. Що він грає, грає-вигравае, До табору привертає...* (Коцюб., I, 1955, 184); *Маруся, притихнувши, слухала, як багата удова, злакомившися на червоні червінчики та на пишні убірчики, силою-неволею віддавала дочку свою, одиначку, за Янчика, великого розбійничка* (Хотк., II, 1966, 18).

2. Пестл. до **розбійник** 2.

РОЗБІЙСЬКИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **розбійницький.** — *Ой пали, мила, кам'яній груби, — Нехай я нагрію розбійськії груди* (Чуб., V, 1874, 737).

РОЗБІЛЕНИЙ, а, е, *спец.* Одержаний унаслідок додавання білої фарби до іншої фарби. *Тіні як в іконі, так і в мозаїках виконані в одній манері — у Великої Панагії з розбіленої, а в мозаїках — із камінців золотавої вохри* (Знання.., 8, 1970, 17).

РО́ЗБІР, бо́ру, *ч.* 1. Дія за знач. **розбира́ти** 1—4, 11. *Чекаю од Лілі описання маскараду, того розбору веселощів, на який ми з тобою «чуть-чуть» не попали* (Л. Укр., V, 1956, 222); — *Чого ти хочеш від мене? — гукнула Регіна, роздратована цим легкодушним розбором її найтаємніших почувань і думок* (Фр., VI, 1951, 278); — *Скажи, ти замислювався над своїм вчинком? Робив ти йому тактичний і психологічний розбір?* (Гончар, III, 1959, 280).

◇ **Без розбо́ру** — усе, всіх підряд; не вибираючи. *Тарас багато і часто без розбору читав про історичне минуле своєї України. І воно видавалося йому вільним, героїчним* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 30); **З розбо́ром** — не все, не всіх підряд; вибираючи. *В Константинополі, в палатах Великого палацу, подавали все й частували з розбором — кому.. горіхи, а кому шкаралупина...* (Скл., Святослав, 1959, 286); *До нас засилають таку силу* [віршів], *що доводиться з великим розбором відбирати до часописі* [часопису] (Мирний, V, 1955, 422); **Нікому́ нема́ (нема́є) розбо́ру** *див.* **нема́.**

2. Стаття, що містить аналіз, критичну оцінку чого-небудь. *Правду кажучи, я не знайшов нічого такого у тій рецензії, щоб заради неї збивати бучу. Правда — «чудаки» — бринить дисонансом, коли нижче перечитати розбір оповідань* (Мирний, V, 1955, 363).

3. *розм.* Те саме, що **гату́нок** 1, 3. *Тарас, щоб свій достаток справді показати, Кинувсь тюк, тканя цесарське швидче* [швидше] *одв'язати, Вийняв, мабуть, штук чотири всякого узору І платків квітчастих в'язку луччого* [кращого] *розбору* (Укр. поети-романтики.., 1968, 568); *Попойшов* [етапом] *щось місяців коло двох в тісноті, що ні лягти, ні сісти;.. між кузьками всякими, між хворобами всіх розборів* (Тесл., З книги життя,

1949, 78); // *рідко*. Рід, категорія людей з певними рисами, особливостями. [Р у ф і н:] *Невже ти не для жарту порівняв Кріспіна й Крусту з ними?* [К а й Л е т і ц і й *(усміхнувшись):*] *Як сказати? Звичайне, сі дрібнішого розбору* (Л. Укр., II, 1951, 361).

РОЗБІ́РЛИВИЙ, а, е. 1. Який виявляє вимогливість під час вибору або оцінки кого-, чого-небудь.

2. Якого можна легко сприйняти слухом або зором; чіткий, ясний.

РОЗБІ́РЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **розбі́рливий.** *Правильна артикуляція приголосних забезпечує розбірливість слів, а тому й має для сценічної мови першорядне значення* (Худ. чит.., 1955, 38).

РОЗБІ́РЛИВО. Присл. до **розбі́рливий.**

РОЗБІ́РНИЙ, а, е. Те саме, що **розбі́рливий.**

РОЗБІРНИ́Й, á, é. Який можна легко розібрати і знову зібрати. *Гуртківці вже зробили розбірну модель трактора* (Донч., V, 1957, 365); *Було б добре, якби організації, покликані забезпечувати колгоспи тарою під фрукти, розробили кілька зразків розбірних контейнерів* (Хлібороб Укр., 8, 1969, 22).

РОЗБІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розбі́рний.**

РОЗБІ́РНО. Присл. до **розбі́рний.** [В а с и л ь:] *Не роби злого, люби ближнього, поможи бідному, захисти неможного від напасті могучого... Все докладно, все розбірно* (Мирний, V, 1955, 106); *Все треба здобувати.. Чи це тільки зараз він до цього дорозумувався, чи й попереду знав? Авжеж знав, тільки що, може, не думав про це так... розбірно...* (Гр., II, 1963, 323).

РОЗБІ́ЯКА, и, *рідко*. 1. *ч.* Той, хто займається розбоєм, грабіжництвом; розбійник. *Заводив він у думках свого товариша в темні лісові нетрі, напускав на його розбійників, які замахнулися вже на його ножами; тоді сам вибігав із-за кущів з рушницею, розгонив розбіяк* (Вас., I, 1959, 164); *Без сльози гіркої Поспішає розбіяка До добичі свої* [своєї] (Рудан., Тв., 1959, 46).

2. *ч. і ж.* Те саме, що **задира́ка.** — *Та він у нас і не такий уже розбіяка, як його уславили: як до нього добре — він удвічі добрий* (Вас., II, 1959, 361).

РО́ЗБЛИСК, у, *ч., рідко*. Те саме, що **блиск** 1. *Розвеселися розблиском, весняне, ти, небо красне!* (У. Кравч., Вибр., 1958, 36); — *В кровавім розблиску огнів виднілися.. безконечно довгі ряди чотиригранних шатрів* (Фр., VI, 1951, 62).

РОЗБЛИ́СКАТИСЯ, ається, *док*. Почати інтенсивно блискати (у 1 знач.). *Розгримілися громи — і земля під пшеницями задрижала, розблискалися блискавиці і його долю над селом виписували* (Черемш., Тв., 1960, 292).

РОЗБЛИ́СКУВАТИ, ує, *недок., рідко*. Те саме, що **розбли́скуватися.** *Так швидко з-під малих рученят, з-під голки, ростуть-розцвітають, неначе справдешні, барвисті цвіти, розблискують звіздочки* (У. Кравч., Вибр., 1958, 409).

РОЗБЛИ́СКУВАТИСЯ, ується, *недок*. Блищати, сяяти, світитися. *На землі, на широкій надстрийській рівнині, почали розблискуватись якісь світила* (Фр., VI, 1951, 57); *Золоті куполи* [Києва].. *яскраво розблискувались в надвечірньому сонці* (Гончар, II, 1959, 145); *Сонце яріло на крутих снігах, розблискувалося прозорим золотом на дивних бурульках* (Загреб., Шепіт, 1966, 138).

РОЗБЛИЩА́ТИСЯ, щи́ться, *док*. Почати дуже блищати, сяяти. *Дзвінкоголоса Тоня Горпищенко від заливистого співу аж розблищалась своїми горіхово-карими* [очима] (Гончар, Тронка, 1963, 28).

РОЗБО́ВКАНИЙ, а, е, *розм*. Дієпр. пас. мин. ч. до **розбо́вкати.**

РОЗБО́ВКАТИ *див.* **розбо́вкувати.**

РОЗБО́ВКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБО́ВКАТИ,** аю, аєш, *док., розм*. Розголошувати якісь відомості, таємниці і т. ін. [Л у к е р к а:] *Так я й сподівалась, Що це ти розбовкав.* [Т и м і ш:] *Та єй же єй, що ні* (Кроп., V, 1959, 580); [Г и р я:] *Оддав хліб, тим і здобрій. Більше не дам!.. Бо ще понесеш якійсь симпатії, а вона й розбовкає на все село, що в мене є хліб...* (М. Куліш, П'єси, 1960, 23); *Посиділа* [Вінцусиха] *недовго, бо, мабуть, поспішала розбовкати всім, що я повернувся з Америки таким самим злидарем, як і був* (Мур., Бук. повість, 1959, 94).

РОЗБО́ВКУВАТИСЯ, ується, *недок., розм*. Пас. до **розбо́вкувати.**

РОЗБО́ВТАНИЙ, а, е, *розм*. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розбо́вта́ти.** *Примусила* [Нюся] *дівчину випити гарячого молока, розбовтаного з медом та маслом* (Коз., Сальвія, 1959, 225); // *у знач. прикм. Розкудланий Тюха, перелякано зиркаючи, сидів з другого боку столу і тьопав дерев'яною ложкою якусь розбовтану поливку* (Загреб., Диво, 1968, 56); *Довгі, як торби, вони* [кишені] *були тим зручні, що Сашко міг завжди тримати в них рогатку з бойовим припасом череп'яного дріб'язку до неї та ще знайдений десь на шляху розбовтаний складаний ножик* (Юхвід, Оля, 1959, 13).

2. *у знач. прикм.* Який розмісили, їздячи, ходячи по ньому під час негоди (про шлях, дорогу). *Заробітчани плентались за волами, возили буряк.. Дорога довга, розбовтана, колеса вгрузали по вісь* (Горд., II, 1959, 173).

3. *у знач. прикм., перен.* Недисциплінований, позбавлений витримки (про людину); неорганізований. [Ч у б а т и й:] *Два ящики патронів свиснули.. Та в тебе не бійці, а розбовтаний елемент!* (Баш, П'єси, 1958, 53).

РОЗБО́ВТАНІСТЬ, ності, *ж.* Якість і властивість за знач. **розбо́втаний** 2, 3.

РОЗБО́ВТАНО, *присл.* 1. Хитаючись, коливаючись. — *Мабуть, перепаде нам від Салогана,— говорить сам до себе Матвій Боцюн, прислухаючись, як розбовтано хлюпається селезінка в його дереша* (Стельмах, I, 1962, 85).

2. *перен.* Не виявляючи дисциплінованості, витримки; неорганізовано.

РОЗБО́ВТА́ТИ *див.* **розбо́втувати.**

РОЗБО́ВТА́ТИСЯ *див.* **розбо́втуватися.**

РОЗБО́ВТОК, тка, *ч., розм*. Насиджене яйце без зародка з неприємним запахом. *Гаркуша дав наказ: не зупинятись, рухатись далі до хуторів, бо в школі, мовляв, вода розбовтками тхне* (Гончар, Таврія, 1952, 123).

РОЗБО́ВТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБО́ВТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех*. 1. Розбавляти що-небудь водою або якоюсь іншою рідиною, роблячи менш насиченим, густим. *Як обід готов, то відкладають* [дозорці] *Найкраще м'ясо, хліб.. Тоді для нас* [арештантів] *розбовтують водою* (Фр., X, 1954, 153).

2. Розмішувати що-небудь, рівномірно розподіляючи в рідині. *Кухарі другий раз уже піділляли теплою водою гущу з недоварених горошин та лушпини, що була на дні, і розбовтали се при помочі великого мідяного черпака* (Фр., II, 1950, 265); *Мати насипала в миску пригорщу жовтуватого, як солома, кукурудзяного борошна, запарила його, висипала у відро з перегоном, розбовтала і понесла годувати* [корову] (Юхвід, Оля, 1959, 84).

3. Розчиняти що-небудь у воді чи якійсь іншій рідині. *Як болить живіт і приступає до серця, розбовтують.. сіль у воді і п'ють* (Номис, 1864, № 13928); *Агрономдавно вже привіз з міста отруту, і тепер удвох з Купріяном Олександровичем розбовтували її в цеберці води* (Донч., I, 1956, 95).

4. *розм.* Розхитувати, виводити з ладу що-небудь, ослаблюючи кріплення. *Сашко так розкрутив і розбовтав паровика, що на протязі місяця йому вже й справді ніхто не міг дати ради* (Коз., Вибр., 1947, 42).

РОЗБО́ВТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗБОВТА́ТИСЯ,** а́ється, *док.* 1. *розм.* Розхитуватися, виходити з ладу.

2. *тільки недок.* Пас. до **розбо́втувати.**

РОЗБОГАРА́ДИТИ, джу, дить, *док., розм., рідко.* Дістати, випросити що-небудь десь; роздобути. *Де б його розбогарадити грошей* (Сл. Гр.); *Не ходи, Гафізе, жебрати До нікчемних жебраків. Можна щось розбогарадити І без злих отих людців* (Крим., Вибр., 1965, 296).

РОЗБОЛІ́ТИСЯ *див.* **розбо́люватися.**

РОЗБОЛТИ́ТИ *див.* **розболто́вувати.**

РОЗБОЛТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБОЛТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш і **РОЗБОЛТИ́ТИ,** лчу́, лти́ш, *док., перех., техн.* Викручувати з чого-небудь болти. [К р а в е ц ь:] *А чи не можна, щоб просто цілу рейку витягти?* [В а й с м а н:] *Можна. Для цього треба насамперед розболтити путя...* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 74).

РОЗБОЛТУВА́ТИ *див.* **розболто́вувати.**

РОЗБО́ЛЮВАТИСЯ, юється, ються, *недок.*, **РОЗБОЛІ́ТИСЯ,** і́ється, і́ються, *док.* 1. Починати сильно боліти (про органи, частини тіла і т. ін.). *Так от у цього парубка Хведора заболів раз живіт. Бог його святий знає, з чого він розболівся* (Хотк., І, 1966, 76); — *Таких, як ми, не згадують,— пробубонів Корній, тримаючись рукою за зуби, що знову йому розболились* (Гончар, Тронка, 1963, 56); *Микола вернувся до хати голодний і злий. А тут ще й нога розболілася* (Кучер, Трудна любов, 1960, 3).

2. Захворювати, занедужувати (про людину). [П а с і ч н а:] *Таки восени розболівся* [старий], *а по різдві й богу душу віддав* (Фр., IX, 1952, 172); *Я розболівся ввесь від муки, від кручини, Від радості й не знаю од чого, Почувши вас, пісні святії!* (Укр. поети-романтики.., 1968, 424).

РОЗБОМБИ́ТИ, блю́, би́ш; *мн.* розбомбля́ть; *док., перех.* 1. Розбити, зруйнувати що-небудь, знищити когось бомбардуванням. *В тилу лівого флангу, де зайняв оборону перший батальйон, німці півгодини тому скинули авіадесант і страшенно розбомбили позиції батальйону* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 9); — *Я боялась... Думала, вас розбомбили...* (Дор., Не повтори.., 1968, 21); // *безос. Десь уже на світанні в широкій балці все одразу спинилося. Попереду розбомбило місток, утворився затор* (Баш, На.. дорозі, 1967, 234).

2. *перен., розм.* Дуже розкритикувати або вилаяти кого-небудь за щось. — *Сагайдак уплутався, дає чортів за молоко. Допіру розбомбив чорнявського голову* (Кучер, Трудна любов, 1960, 578).

РОЗБО́МБЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розбомби́ти** 1. *Ніколи ще не бачив письменник так сильно розбомбленого міста* (Собко, Стадіон, 1954, 47); *Нічого певного не знає він про їхній смертний час, про те, як тонуло розбомблене фашистськими літаками транспортне судно* (Гончар, Тронка, 1963, 218); // *у знач. прикм. Вони* [шляхи] *пролягали скрізь — не тільки через розбомблені мости і каламутні ріки, через палаючі села і міста, а й через потолочені хліба, через понівечені сади* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 187); — *Руїни, попіл, згарища, пустка, розбомблені міста і села, сироти, вдови.., але ми перемогли* (Рибак, Час.., 1960, 284); *Було це у Польщі, на якомусь розбомбленому вокзалі* (Коз., Листи.., 1967, 33); // **розбо́мблено,** *безос. присудк. сл.* — *Переправу розбомблено. Починають знову* [бомбити] (Гончар, III, 1959, 361).

РОЗБОРО́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розборони́ти.**

РОЗБОРОНИ́ТИ *див.* **розбороня́ти.**

РОЗБОРОНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБОРОНУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Розпушувати землю, поле бороною. *Після приорювання (не більше як через 2—3 дні) приорану картоплю розбороновуємо легкими борінками вздовж рядків* (Хліборобство Укр., 2, 1964, 30).

РОЗБОРОНУВА́ТИ *див.* **розборо́новувати.**

РОЗБОРОНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗБОРОНИ́ТИ,** роню́, ро́ниш, *док., перех.* Силою примушувати відійти один від одного учасників бійки. *Обоє вони качались по підлозі, дужі, п'яні, злі. Гості кинулись їх розборонять* (Шиян, Баланда, 1957, 47); — *Припиніть! — тихо, пошепки кричав їм Юрко. — Припиніть! — Спробував їх розборонити, але вони міцно трималися один за одного* (Добр., Не повтори.., 1968, 243); // Мирити кого-небудь, втручаючись у суперечку. *Янко і Гарик розборонняли своїх надто запальних бійців, що готові були перейти до справжньої бійки* (Трубл., Пригоди.., 1937, 9).

РОЗБОРОНЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **розборони́ти.**

РОЗБО́РСАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розбо́рсати.** * Образно. *Ще ніч у розборсанім по горбах і розлогах місті* (Крот., Сини.., 1948, 215); // **розбо́рсано,** *безос. присудк. сл. Все було вщент розбито, розборсано, знесено, перерито й змішано між собою — земля і глина, бетон і метал, каміння* (Крот., Сини.., 1948, 334).

РОЗБО́РСАТИ, аю, аєш, *док., перех., діал.* 1. Розкидати. *Головатий з двома куренями* [козаків] *заліг перед валами, по яких били обидва канонерських човни. Вогонь був настільки ущільнений, що геть розборсав високий крутий вал* (Добр., Очак. розмир, 1965, 142).

2. Розплутати. *Розборсати верівку* [вірьовку], *мотузок, коли їм* [ним] *що зав'язано* (Сл. Гр.).

РОЗБО́РСАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., діал.* Розкинутися. *Він лежав, розборсавшись на широкому м'якому ліжкові, знемагаючи від пекельного жару, що охопив усе його здоровенне, вгодоване тіло* (Добр., Очак. розмир, 1965, 387).

РОЗБРАКО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розбракува́ти.**

РОЗБРАКО́ВКА, и, *ж., спец., рідко.* Дія за знач. **розбракува́ти, розбрако́вувати.** *Його* [механічного цеху] *силами вперше в країні створені й високопродуктивні комбіновані верстати для одночасного проміру та розбраковки шерстяних.. тканин* (Роб. газ., 25.III 1961, 2).

РОЗБРАКО́ВУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розбрако́вувати.**

РОЗБРАКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБРАКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Відбирати браковані вироби з виготовленої продукції. *Робітники, майстри і керівники цеху вважають, що їх завдання — випускати продукцію, а завдання працівників ВТК — розбраковувати її, визначати, яка деталь придатна* (Ком. Укр., 11, 1964, 16); *Торговельним організаціям надано широкі права в боротьбі з проникненням недоброякісної продукції; їх обов'язок — створити надійний бар'єр між споживачем і браком. Для цього слід уважно розбраковувати товари* (Рад. Укр., 16.IX 1956, 1).

РОЗБРАКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **розбрако́вувати.**

РОЗБРАКУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до розбракування, признач. для нього. *Контроль екранів* [для кінескопів] *провадиться на спеціальному розбракувальному столі візуальним способом і за допомогою досконалого контрольно-вимірювального інструмента* (Наука.., 9, 1964, 24).

РОЗБРАКУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розбракува́ти.** *Верстат для розбракування тканин.*

РОЗБРАКУВА́ТИ *див.* **розбрако́вувати.**

РО́ЗБРАТ[1], у, *ч.* Ворожнеча, розлад між ким-небудь. *Настане — вірю я — година: Загине розбрат на землі* (Граб., I, 1959, 560); *Надії ворогів на розклад Країни Рад шляхом внесення до неї національного розбрату — були биті з перших же днів Вітчизняної війни* (Тич., III, 1957, 184); *На зміну державній єдності* [Київської Русі] *прийшло ворогування удільних князів. Від безперервних особистих чвар і розбрату князів-родичів, позбавлених державного розуму, слабшала Руська земля* (Довж., III, 1960, 75); // Розходження в чому-небудь між кимсь, відсутність взаєморозуміння; незгода. — *Бачать вони* [пани], *що між нами чвари та розбрат — от і нищать кожного поодинці, — напутливо заговорив Ходика* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 144); *Вона бачила, що розбрат між нею і тими, котрим дала життя, ставав щораз більший і щораз ширші захоплював круги* (Кобр., Вибр., 1954, 16); // Збентеження, розгубленість, паніка де-небудь. *Чиєсь лихо більш абстрактної натури і залежить не від фактів, а від думок, не зв'язане ні з якою людиною, а залежить від розбрату у власній душі* (Л. Укр., V, 1956, 371); *Всі вони розповідали, що розбрат панує в петлюрівців* (Скл., Шлях.., 1937, 286); // Недружні, неприємні стосунки між ким-небудь; чвари. *У ланці панував розбрат, нічого майже не робилося, добрива не заготовлялися* (Минко, Вибр., 1952, 48); — *А що з нею* [газетою] *робити? — спитав старик, здвигнувши плечима. — Тільки базікання та розбрат від неї...* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 508).

◇ **Сі́яти (посі́яти, вно́сити, внести́** *і т. ін.*) **ро́збрат** — викліка́ти ворожнечу, чвари, паніку. «*Єднайтесь, всіх країн трудящі!*» — *Хай прогримить, як кари грім, На тих, що роззявляють пащі,.. Що розбрат сіють поміж націй* (Рильський, II, 1960, 84); *Ці несамовиті приблуди вспіли заколотити наш дотеперішній спокій і внесли загрозливий розбрат у нашу громаду* (Козл., Мандрівники, 1946, 58); **Яблуко ро́збрату** — причина, предмет ворожнечі, чвар, розладу кого-небудь з кимсь. — *Який же ви талісман на щастя, Марто? — посміхнувся Коваль, кивнувши в бік обох Комаренків. — Ви справжнє яблуко розбрату, не встигли прийти, а вже викликали цілий бунт* (Собко, Срібний корабель, 1961, 60).

РО́ЗБРАТ[2], у, *ч., кул.* Смажений відбитий шматок м'яса. *Розбрат.. нарізають з тонкого і товстого краю, тонким куском (0,5—0,7 см) і відбивають* (Технол. пригот. їжі, 1957, 51); *На сковорідках смажили те, що тепер називають шашликами, биточками по-козацьки, розбратами з цибулею та іншим* (Довж., I, 1958, 227).

РОЗБРАТА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **розбрата́ти.** *З розбратанням братів Сміло до бою До кінця наших днів, За серця й совісті Ясним показом В збройній готовності Ходімо разом!* (Фр., X, 1954, 71).

РОЗБРАТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* Перервати, припинити дружбу, посварити кого-небудь з кимсь. *Але знай, що серцем ми єдині, Що навік не розбратать братів* (Рильський, III, 1961, 82).

РОЗБРАТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Перервати, припинити дружбу, посваритися з ким-небудь. — *Глядіть, Танасію, аби ми не розбраталися! Майтеся гаразд! — крикнув досадливо і приспішив звідси, ніби втікав від своїх слів і своїх думок* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 222).

РОЗБРЕСТИ́СЯ *див.* **розбріда́тися.**

РОЗБРЕХА́ТИ *див.* **розбрі́хувати.**

РОЗБРЕХА́ТИСЯ *див.* **розбрі́хуватися.**

РОЗБРИ́ЗКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розбри́зкати.** *Ярошенко побіг* [до санітарів], *зоставивши після себе кров, розбризкану на сухому грудді, на білій, повитій по стеблах, березці* (Гончар, Людина.., 1960, 94); // *у знач. прикм. Підіймаючи навколо себе сяйво розбризканих хвиль, машини вже впевнено видиралися на протилежний берег* (Гончар, III, 1959, 416); *Згадалось Дмитрові осіннє поле, над дорогами ранковим туманом колишуться червоні проса, розбризканими самоцвітами переливається озимина* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 614); // **розбри́зкано,** *безос. присудк. сл. Степ щодалі ставав чарівнішим. Уся поверхня здавалася зеленозолотим океаном, на якому розбризкано мільйони різних квіток* (Довж., I, 1958, 226).

РОЗБРИ́ЗКАТИ *див.* **розбри́зкувати.**

РОЗБРИ́ЗКАТИСЯ *див.* **розбри́зкуватися.**

РОЗБРИ́ЗКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розбри́зкувати.** *При ручному зварюванні багато електродного металу марно втрачається на угар, розбризкування і недогарки* (Нариси розв. прикл. електротехн.., 1957, 89); *Подавати масло до тертьових деталей* [двигуна] *можна різними способами: під тиском, розбризкуванням або самопливом* (Автомоб., 1957, 61).

РОЗБРИ́ЗКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБРИ́ЗКАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Розпліскувати рідину бризками, дрібними краплями. *Вона підійшла до великої білої миски з холодною водою, почала хлюпати на себе повними пригорщами, розбризкуючи воду по всій кімнаті* (Мик., II, 1957, 290); *Машина швидко їхала по мокрому асфальту, і шини з тихим шумом розбризкували краплі осіннього холодного дощу* (Собко, Зор. крила, 1950, 117); *Наш куций газик-всюдихід уклонявся кожній ямці, але слухняно брав гірки, розбризкував геть калюжі* (Жур., Звич. турботи, 1960, 38); * Образно. *Неквапливо брав* [Дзелензік] *до рук баяна, розвертав його красивим червоним віялом. Дзвінким роєм розбризкував у принишклому березняку веселі звуки, що брали за душу* (Збан., Доля, 1961, 21); // Розпиляти, розсіювати що-небудь. *Особливо подобався Андрієві плакат, де над буряковими плантаціями літак розбризкує отруту* (Донч., IV, 1957, 451); // Розсипа́ти, розкида́ти в різні боки (іскри, сніг і т. ін.). *Половина хат горіла. Охоплена полум'ям солома тріщала, розбризкуючи іскри і попіл* (Багмут, Записки.., 1961, 64); *Дівчина, не одриваючись від подруг, затупотіла ногами, розбризкуючи навколо сніг, і заляскотіла на все селище: Сніжок іде, метіль мете* (Коз., Сальвія, 1959, 148).

РОЗБРИ́ЗКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗБРИ́ЗКАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Розпліскуватися бризками, дрібними краплями (про рідину) — *Левку, що ти?.. Хто ж хліб кладе в ноги? — згинається Олена, бере буханку в руки, і на неї падають і розбризкуються важкі материні сльози* (Стельмах, I, 1962, 560); // Розпилятися, розсіюватися; // Розсипатися, розкидатися в різні боки (про іскри, сніг і т. ін.). *До неба! Хай зорі сідають На дому сталеве плече І спалахом іскор спадають, Розбризкуючись гаряче* (Бажан, Роки, 1957, 263); *Після навального дощу.. під ногами розбризкувалася розкваше-на земля* (Ле, Наливайко, 1957, 144); * Образно. *Виднілася розкішна лісова земля, по ній ніжно-голубою росою розбризкувались підсніжники* (Стельмах, I, 1962, 403).

2. *тільки недок.* Пас. до **розбри́зкувати.**

РОЗБРИ́ЗНУТИ, ну, неш, *док., перех.* Однокр. до **розбри́зкувати.**

РОЗБРИ́КАНИЙ, а, е, *розм., рідко.* 1. Який розбрикався. * У порівн. *Я став, мов розбрикане теля, що стукнеться лобом о стіну* (Фр., IV, 1950, 221).

2. *перен.* Який виявляє норовистість, капризує. *Нарешті трудящим терпець урвався, і вони закликали*

розбриканого кардинала до порядку (Мельн., Поріддя.., 1959, 92).

РОЗБРИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* 1. Почати брикатися (про копитних тварин).

2. *перен.* Почати виявляти норовистість, капризувати. [Д р е й с і г е р:] *Нехай вже тепер хто прийде та наверне його на розум. Він уже тепер розбрикався. Він тепер на вас нарікає. Йому тепер і се не в лад, і те не до мислі* (Л. Укр., IV, 1954, 240).

РОЗБРИНІ́ТИСЯ, ни́ться, *док., розм.* Почати сильно бриніти. *Чи це скляна підлога розбринілася так від сліз, що капають на неї?* (Фр., VI, 1951, 181).

РО́ЗБРІД, роду, *ч.* 1. Непогодженість у чому-небудь; розлад. — *Аби, свашко, була згода у сімействі та любов... Бо коли цього не буде та вкинуться чвари й розбрід, тоді ніяким сріблом уже не переважите* (Кучер, Трудна любов, 1960, 45).

2. Дія за знач. **розбрести́ся, розбріда́тися** 1. *Почався розбрід серед партій. Розбрід і розвал переживала партія есерів* [після революції 1905 р.] (Іст. УРСР, I, 1953, 630).

◇ [**Бу́ти**] **в розбро́ді** — перебувати в різних місцях. [П а р х і м:] *Взагалі ж наших товаришів зовсім мало зосталось дома, всі в розброді, а вони в селі потрібні* (Кроп., IV, 1959, 352).

РОЗБРІДА́ТИСЯ, а́ється, а́ємося, а́єтеся *і діал.* **РОЗБРО́ДИТИСЯ,** имося, итеся, *недок.*, **РОЗБРЕСТИ́СЯ,** едемо́ся, едете́ся *і діал.* **РОЗБРОДИ́ТИСЯ,** бро́димося, бро́дитеся, *док.* 1. Розходитися в різні боки, в різних напрямках (про всіх або багатьох). *Ішли здебільшого за Самару, в синельниківські степи, а там уже й розбрідалися хто куди, на все літо, до перших осінніх заморозків* (Гончар, I, 1959, 5); *Розбродилися по дворах — косарі, в'язальниці стомлені...* (Головко, I, 1957, 247); *Коли опришки розбрелися з нудів хто куди, а Маруся сиділа сама, щось латаючи, до неї підсів Юрчик* (Хотк., II, 1966, 264); *Південь. Спека не спада, Розбрелася череда* (Нех., Ростіть.., 1947, 23); // *по чому.* Розходитись у різні боки, у різних напрямках по певній території. *Кури різнопері по всьому дворищу розбрелися* (Вовчок, I, 1955, 216); *Вони* [ескімоси] *розбрелися по Америці, стали чесними робітниками* (Ірчан, II, 1958, 99); *Розбрелися хлопці по лісу* (Ів., Вел. очі, 1956, 125); // *розм.* Розходитись або роз'їжджатись у різні місця, пориваючи родинні, службові і т. ін. зв'язки. *Брати і сестри розбрелися на заробітки по економіях і заводах* (Стельмах, II, 1962, 194); *Він одружувався з таким запізненням, що батьки не дочекалися його весілля, а друзі та ровесники давно розбрелись по всій країні* (Дмит., Розлука, 1957, 251); *Скажи, Аркадію, тобі не страшно, що ми кінчаємо школу, розійдемося, розбредемося і станемо до самостійної роботи, підемо здобувати собі фах...* (Коп., Десятикласники, 1938, 159).

2. *перен.* Бути рідко розташованим (про предмети); // *по чому.* Рости на певній відстані одне від одного. *Тоненькі ялинки розбрелися по схилах гір* (Гончар, III, 1959, 104); *Лесь бачить, як від них* [брів] *окремі волосинки розбрелися аж по верхніх повіках* (Стельмах, I, 1962, 564); *Спочатку були купи й ватаги, і це було так зване передлісся, а далі пішли купки й кущі, і, нарешті, окремі дерева розбрелися по рівнині* (Ю. Янов., II, 1958, 214).

3. *перен., розм.* Розсіюватися (про туман, хмари і т. ін.). *Щухне дощ. Вже й тучі розбрелись* (Бичко, Простота, 1963, 47).

РОЗБРІ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБРЕХА́ТИ,** ешу́, е́шеш, *док., фам.* Розголошувати те, що слід тримати в таємниці. [Г о с т р о х в о с т и й *(тихо):*] *Чи не бісові п'яні міщанки! Певно, вже котрась забігала сюди і все дочиста розбрехала* (Н.-Лев., II, 1956, 518).

РОЗБРІ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗБРЕХА́ТИСЯ,** ешу́ся, е́шешся, *док.* 1. *розм.* Ставати дуже говірким, балакучим. *Троянці п'яні розбрехались І чванилися без пуття* (Котл., I, 1952, 206); *Чай пили купно. За чаєм Проценко розбрехався — все такі смішні побреченьки вигадував* (Мирний, III, 1954, 295).

2. *тільки док., розм.* Почати гучно гавкати (про собаку). *Ти винен, брат Рябко, що ніччю розбрехався* (Г.- Арт., Байки.., 1958, 52); *Їм було байдужісінько, чого, власне, сердиться німець, чого розбрехався його собачка-такс* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 462).

РОЗБРО́ДИТИСЯ *див.* **розбріда́тися.**

РОЗБРОДИ́ТИСЯ *див.* **розбріда́тися.**

РОЗБРОНЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розбронюва́ти.**

РОЗБРОНЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех.* Звільнити від броні (у 3 знач.). *Є серед них* [бійців] *немало таких, які ще вночі стояли біля мартенів, а зачувши про небезпеку, просто зі зміни з'являлися в парткоми: — Розбронюйте нас!* (Гончар, Людина.., 1960, 229).

РОЗБРУ́НЕНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **розбрунько́ваний.**

РОЗБРУ́НИТИСЯ *див.* **розбру́нюватися.**

РОЗБРУ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗБРУ́НИТИСЯ,** иться, *док., рідко.* Те саме, що **розбрунько́вуватися.** *Ясний, теплий день ранньої весни. Під щедрим промінням сонця парує земля, розбрунюються дерева* (Нар. тв. та етн., 1, 1969, 47); * Образно. — *Весна, .. народ розбрунюється, закипає* (Ле, Наливайко, 1957, 119).

РОЗБРУ́НЬКНУТИСЯ *див.* **розбрунько́вуватися.**

РОЗБРУНЬКО́ВАНИЙ, а, е. Який розтулився, розкрився (про бруньки, квіти, листя). *З дерев, з молодого, щойно розбрунькованого листя капала вода і від того весняна ніч була сповнена шурхоту та шелесту, хоч навколо — жодної живої душі* (Речм., Весн. грози, 1961, 160); * Образно. *Зоя має діло з телятами. Взимку порає їх, влітку пасе, радіє тим, що колгоспну череду виплекує та заразом ховає у лісі свою розбруньковану молодість* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 206); // Який покрився листям, квітами, сережками (про дерево). *Могутньо тягло звідусіль прісними запахами весни, свіжих вод, розбрунькованих верб...* (Гончар, Таврія, 1952, 18).

РОЗБРУНЬКО́ВУВАТИ, ує, *недок., рідко.* Те саме, що **розбрунько́вуватися.** *Уже парують чорні стріхи І розбруньковують сади* (Перв., I, 1958, 276).

РОЗБРУНЬКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗБРУ́НЬКНУТИСЯ,** неться *і* **РОЗБРУНЬКУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* Виростаючи, розтулятися, розкриватися (про бруньки, квіти, листя). * Образно. *Ще про віщось марила дівчина — про щось хороше, хвилююче, що дедалі дужче розбруньковувалось у теплих грудях* (Донч., II, 1956, 126); // Покриватися листям, квітами, сережками (про дерево). *Чудесний весняний день... Сонце... Ось-ось розбрунькнуться каштани...*(Вишня, I, 1956,398).

РОЗБРУНЬКУВА́ТИСЯ *див.* **розбрунько́вуватися.**

РОЗБРЯ́ЗКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати сильно брязкати чим-небудь.

РОЗБУБНЯ́ВІТИ, іє, *док.* Набухнути від води.

РОЗБУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗБУ́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Скидати з кого-небудь взуття. *Ходи, милий, роздіну, розбую* (Чуб., V, 1874, 615).

РОЗБУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗБУ́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док., розм.* Скидати з себе взуття. *— Ні, нема правди на світі,— казав, розбуваючись,.. Яків* (Вас., I, 1959, 169); *Корчма наповнялася керманичами. Мокрі,.. вони входили шумно,.. засідали за стола-*

ми, розбувалися і вішали мокрі онучі коло печі (Хотк., II, 1966, 415).

РОЗБУДЖА́ТИ *див.* **розбу́джувати.**

РОЗБУ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розбуди́ти.** *Розбуджений гуркотом літака, схопився на ноги Віталій і, ще не прочманівши зі сну, шарпнув Тоню: — Ховайсь!* (Гончар, Тронка, 1963, 252); *Питання за питанням, як хижа гайворінь на мертве тіло, налітають на душу, і розум, несподівано розбуджений, не може відповісти на жодне з них* (Л. Янов., I, 1959, 406); *Десь із самого дна душі, розбуджені баченим і спогадами, прорвалися назовні почуття дитячих літ* (Коз., Вісімсот.., 1953, 50); *Творча думка корабелів, розбуджена комуністами, була спрямована на пошуки найдоцільніших шляхів і методів підвищення ефективності виробництва* (Ком. Укр., 7, 1970, 58); * Образно. *А розбуджений громами, На розсаднику, рядами, Ворухнувся і проріс Степовий, майбутній ліс* (Нагн., Вибр., 1957, 156).

2. *у знач. прикм.* Який прокинувся від сну. *Розбуджені діти повисували з дрантя голівки й великими чорними очима дивилися на гостей* (Вас., I, 1959, 91); *Біля хати тихо, тільки далі вулицями лунає шум розбудженого табору, чутно галоп вершника, вигуки команди* (Багмут, Записки.., 1961, 112); * Образно. *Вгору тягнеться риштовка, Над розбудженим Дніпром Виросла Нова Каховка, Б'є життя тут джерелом* (Шер., Дружбою.., 1954, 14).

3. *у знач. прикм., перен.* Який оживився, став діяльним, активним. *З нетрів людського муравлиська вже піднявся велетень, що росте на очах. Це розбуджена людина праці, що повстала проти насильства, облуди і смерті* (Ірчан, II, 1958, 66); *Слово звучить Над розбудженим краєм: — Світла шукаєм! — Світла шукаєм!* Мал., Серце.., 1959, 204).

4. *у знач. прикм., перен.* Який виник, проявився або посилився (про свідомість, думки, уяву і т. ін.). *Промова, здається, удалась йому.. І коли йому плескали, він знав, що то б'є в долоні розбуджена свідомість...* (Коцюб., II, 1955, 165); *Ніякі грати не могли скути крил розбудженої допитливої думки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 98); *Не спалося Андрію тої ночі. В розбудженій уяві ожили І мов живі дивилися з імли Ганнусині сором'язливі очі* (Підс., Загули.., 1960, 26).

РОЗБУ́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розбуди́ти** і **розбуди́тися.**

РОЗБУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **РОЗБУДЖА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗБУДИ́ТИ,** буджу́, бу́диш, *док., перех.* 1. Переривати чийсь сон, примушувати кого-небудь прокинутися. *Веретено падає з рук* [матері] *і, вдарившись об землю, розбуджує* [її]... (Мирний, I, 1949, 327); *Розбуджає він Івана, Та його й питає* (Рудан., Тв., 1949, 93); *Задовго до світанку він розбудив кучера і наказав запрягати коні* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 382); *Його розбудив галас у вагоні* (Трубл., Мандрівники, 1938, 30); * Образно. *Музика розбудила сонний ліс; луна розляглася по горбах, по долинах, неначе заразом заграло десь кілька оркестрів,— ефект був великий!* (Н.-Лев., III, 1956, 143); // *перен.* Примушувати кого-небудь опам'ятатися, скинувши з себе заціпеніння, відірватися од нав'язливих думок і т. ін. — *Пробачте, ви не знаєте, хто ця... дівчина чи жінка? — раптом запитую в якомусь підсвідомому бажанні розбудити його* [слухача] *від такого дивного заціпеніння* (Ле, Право.., 1957, 11); *Раптом гучний брязкіт клямки в хаті, що праворуч нас, розбуджує мене від думок* (Багмут, Опов., 1959, 65).

2. *перен.* Спонукати до дії, примушувати бути діяльним, активним. *Не додавай знесиленим журби, Не добивай зневір'ям підупалих, А розбуди на діло боротьби, Знайди розвагу в світлих ідеалах!* (Граб., I, 1959, 387); *Хотілося хлопцеві знайти таке слово, яке б враз розбудило дужих месників — надто багато кривди було навколо, не вистачало вже терпіння у людей зносити її* (Слово про Кобзаря, 1961, 15); *Жовтнева революція, будівництво соціалізму розбудили і підняли до самостійної історичної творчості відсталі в минулому народи, а деякі з них були врятовані від фізичного вимирання* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 16).

3. *перен.* Сприяти виникненню, прояву або посиленню якихось почуттів, переживань, думок і т. ін. *В тумані зникали, Мов у морі потопали* [Олег та Святослав], *Велику відраду у хановім серці розбуджали* (Мирний, V, 1955, 269); *Але все ж вони* [літературні вечори] *живили, розбуджували, може, й туманні прояви інтересу до літературно-творчої дійсності* (Ле, В снопі.., 1960, 364); *Українські народні пісні подають .. взірці чистої народної мови й високого поетичного вислову, розбуджують любов і повагу до рідного слова* (Муз. праці, 1970, 245); *Москва, як і в попередні рази, розбудила в Андрія хороші спогади з років навчання в Промакадемії* (Гур., Життя.., 1954, 337).

◇ **Розбу́джувати (розбуди́ти) звіра** *див.* **звір**[1].

РОЗБУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗБУДИ́ТИСЯ,** буджу́ся, бу́дишся, *док., розм.* 1. Прокидатися від сну. *Розбудився ранком, поснідав і рішив добитися до найближчого містечка* (Ірчан, II, 1958, 161); * Образно. *І жайворон крикне, і качка закряче, Розбудиться поле, й гаї заколише Пустотливий вітер весняного лету* (Ус., Листя.., 1956, 135).

2. *перен.* Виходити із стану спокою, апатії, ставати діяльним, активним.

3. *перен.* Виникати, проявлятися або посилюватися (про почуття, переживання, думки і т. ін.). *Дійсно, тут може розбуджуватися фантазія, звідси може зачерпнути натхнення і.. поет, і артист* (Хотк., II, 1966, 408).

РОЗБУДИ́ТИ *див.* **розбу́джувати.**

РОЗБУДИ́ТИСЯ *див.* **розбу́джуватися.**

РОЗБУДО́ВА, и, *ж., розм.* Дія за знач. **розбудува́ти, розбудо́вувати** і **розбудува́тися, розбудо́вуватися.** *Сьогодні щастя Києва — в його невпинній розбудові* (Загреб., День.., 1964, 61); *Для Академії наук М. Рильський зробив цілу розбудову наук — мистецтвознавства, фольклору, етнографії, кінознавства, театрознавства* (Рад. літ-во, 9, 1968, 95).

РОЗБУДО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розбудува́ти.** *Розбудована цього року, вона* [школа] *відчинила свої двері для нового поповнення* (Літ. Укр., 3.IX 1971, 1).

РОЗБУДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБУДУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* 1. Прибудовуючи, збільшувати, розширювати будівлю, споруду. — *Тільки для самих шедеврів літератури не вистачить у хаті і чотирьох стін, тож доведеться згодом розбудовувати хати в ширину та у височінь,— єдино заради хатніх книжкових полиць і шаф* (Вол., Місячне срібло, 1961, 300).

2. Перебудовуючи, змінювати конструкцію чого-небудь. *Валька будував ракетоплани по Ціолковському, а Борис розбудовував їх по-своєму* (Гончар, IV, 1960, 80).

3. *перен., рідко.* Розвивати галузі науки, техніки, виробництва.

РОЗБУДО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗБУДУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док., розм.* 1. Збільшуватися, зростати, розширюючи свою площу за рахунок нових споруд (про міста, села, вулиці і т. ін.). *Катерина відшукала будинок на вулиці Джерельній. Чистенька*

вуличка, що досягала середини міста і починала розбудовуватись у напрямі вокзалу (Вільде, Сестри.., 1958, 504); *Стільки ж знаменного стало в країні за ці роки.. Народжувалися нові міста, розбудовувалися старі* (Шовк., Людина.., 1962, 320); *Як розбудувалися верховинські і закарпатські села! Не хати — а котеджі з електрикою, радіо, телевізорами* (Рад. Укр., 1.I 1969, 2).

2. Збільшувати у себе кількість будівель, обзаводитися новими спорудами. *Він попрямував у найглухіший закуток села, де в глибокій Розтоці обсаджувався садом, обгороджувався високим парканом, розбудовувався й швидко багатів Мар'ян Хомаха* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 31).

РОЗБУДУВА́ТИ *див.* **розбудо́вувати.**

РОЗБУДУВА́ТИСЯ *див.* **розбудо́вуватися.**

РОЗБУНДЮ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., розм.* 1. Стати пихатим, зарозумілим; загордитися.

2. Стати дуже збудженим, запальним; розпалитися. *Юрчик розбундючився.. Оп'янів і лаявся: — Хіба ви опришки?* (Хотк., II, 1966, 211).

РОЗБУНТО́ВАНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Який дуже схвилювався, розтривожився від чого-небудь; схвильований; // Який зняв бунт (*див.* **бунт** [1]). *Йому, Оленчукові, завдячує він тепер своїм життям. Мабуть, сама доля послала йому в розбунтованій Чаплинці колишнього його підлеглого з чабанською гирлигою із-за купи кураю!* (Гончар, II, 1959, 61).

РОЗБУНТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм., рідко.* Дуже схвилюватися, розтривожитися від чого-небудь; // Зняти бунт (*див.* **бунт** [1]). * Образно. [Л ю б ч и к:] *Ах, зачекайте! (Хапає хліб, розмотує свій рюкзак). Тут так розбунтувався, так розбунтувався...* [М и к о л а ш:] *Хто?* [Л ю б ч и к:] *Апетит* (Баш, П'єси, 1958, 174).

РОЗБУРА́ВИТИ *див.* **розбура́влювати.**

РОЗБУРА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗБУРА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* розбура́влять; *док., перех.* За допомогою свердла, бурава розширювати отвір у чому-небудь.

РОЗБУ́РКАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розбу́ркати.** *Прокидались люди, розбуркані тривожним криком Прохора* (Шиян, Баланда, 1957, 62); *У Строганівці ревком вдарив на сполох. Все село було розбуркане, підняте на ноги* (Гончар, II, 1959, 428); *Заклопотані й розбуркані гарячими розмовами, вони не забували попередити візників, щоб поспішати до Міської Ради* (Ле, Міжгір'я, 1953, 45); *Розбуркана в сільраді думка кликала* [Ольгу] *на ширший простір* (Кач., II, 1958, 52).

2. *у знач. прикм.* Який перебуває у стані нервового збудження, схвильованості; неспокійний, стривожений. *Перемога була блискуча, і бурса верталася, п'яна славою. І довго ще далеко за північ розбуркана молодь не вщухала і не увіходила в свої береги* (Вас., I, 1959, 239); *Кликали читати і в хати. Дуже-таки кликали і дуже-таки просили. Запрошували і слухали до півнів. Ото так упадали розбуркані люди біля вогневого «Заповіту» і чарівного «Сорочинського ярмарку»* (Ков., Кутя.., 1960, 92); *Грізна сила — розбуркані маси* (Сос., II, 1958, 26).

3. *у знач. прикм.* Якого стривожив, роздратував хтонебудь. *Її гордовитість заворушилась в душі, неначе розбуркана вовчиця в норі* (Н.-Лев., IV, 1956, 44); *Незабутні, славні тридцяті роки, коли кожне село нагадувало розбурканий вулик, в якому ніхто не спав* (Цюпа, Україна, 1960, 62).

РОЗБУ́РКАТИ *див.* **розбу́ркувати.**

РОЗБУ́РКАТИСЯ *див.* **розбу́ркуватися.**

РОЗБУРКОТІ́ТИСЯ, очу́ся, оти́шся, *док., розм.* Почати багато буркотіти.

РОЗБУ́РКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБУ́РКАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Те саме, що **розбу́джувати** 1. *Він спробував розбуркати Лаврентьєва, але той тільки бурмотів щось невиразне і знов починав хропти на всі голоси* (Тулуб, В степу.., 1964, 172); *Село вже спало. Але розбуркали його веселою піснею хлопці й дівчата* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 164).

2. *перен.* Виводити кого-небудь із стану замріяності, заціпеніння і т. ін. — *Орест! Що замріявся? — розбуркує його соковитий баритон, і Орест бачить на роздоріжжі Вілліса* (Досв., Вибр., 1959, 377); *Стоять вони, неначе скам'яніли,.. ні біганина прислужників,.. ніщо їх і трохи не чіпає, ніщо не розбурка від тієї глибокої задуми,— як кам'яні!..* (Мирний, III, 1954, 262); *У-гу.. — покотилася дзвінка луна. Вона ніби розбуркала хлопця від остовпіння* (Донч., II, 1956, 41).

3. *перен.* Пробуджувати, спонукати до дії, змушувати бути діяльним, активним. *Автор* [О. Вишня] *— за те, щоб розбуркати бідняцьке село, підняти його до нового життя* (Рад. літ-во, 5, 1967, 105); // Викли́кати у кого-небудь нервове збудження, хвилювання. *Згадка про цю давню подію* [хотинське повстання] *розбуркала не тільки білобрового* (Петльов., Хотинці, 1949, 32); *Розповідь Сахно цілком опанувала увагу слухачів.. Проте розхвилювалася і сама розповідачка. Розповідь відтворила їй недавно минулі події, розбуркала й розпалила* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 168); // Викли́кати, пробуджувати у кого-небудь почуття, спогади, думки і т. ін. *Він слухає... До свого горя приливає ще людське; троюдить своє гаряче серце; розбуркує старі думки...* (Мирний, I, 1949, 394); *Такі спогади розбуркав* [Саїд Алі] *сам у собі. Нехай тямиться це все* (Ле, Міжгір'я, 1953, 94); *Від'їзд Надії в Свердловськ, саме туди, де перебував Лебідь, розбуркав у ревнивої Лариси давню тривогу* (Баш, На.. дорозі, 1967, 226); // Збуджувати, пожвавлювати кого-, що-небудь. *Щоб розбуркать свої слабкі нерви, вона впускала собі морфій в ліве плече* (Н.-Лев., IV, 1956, 229); *Гульня розв'язала язики, розбуркала зомлілі, пригнічені душі* (Мирний, I, 1949, 300); [М е д з е р я:] *Та по чарці годиться, такий вже закон.* [К а н у п і р:] *Аякже! Опріч того, горілка зараз розбурка балачку, так вона й поллється, як мед* (Кроп., II, 1958, 137); // Порушувати що-небудь (тишу, застій і т. ін.). *Іноді по хаті пронесеться глибоке зітхання.. або випаде починок з рук Мотрі, глухо вдариться об піл і розбуркає тишу сумну* (Мирний, I, 1949, 407).

4. *рідко.* Тривожити, роздратовувати кого-небудь. *Розбуркали лева,— тремтіть, вороги!* (Стар., Поет. тв., 1958, 40).

РОЗБУ́РКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗБУ́РКАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Прокидатися від сну. *Поки одні ще дрімали.., інші прокидалися вже.. По дворах скрипіли двері, ворота, де-не-де зачорніли вже людські постаті. Село розбуркувалося* (Гр., II, 1963, 438); *Тихо співав жалібну східну пісню молодий жіночий голос. Чужинець миттю розбуркався* (Досв., Гюлле, 1961, 23); * Образно. *Деякі дерева, заспавшися за довгу зиму, ще чорніли проти неба голим гіллям, але верба вже розбуркалася і скрізь простягала до сонця блідо-зелене листячко* (Гр., II, 1963, 488).

2. *перен.* Виходити із стану спокою, задуми і т. ін. *— А твой небагато буде? — спитав німець, беручись за пляшку.— Кий там біс багато! Що ж ми тільки по чарці і випили! — розбуркуючись мовив Яків* (Мирний, I, 1954, 200).

3. *перен.* Пробуджуватися до дії, ставати діяльним, активним; // Пробуджуватися, виявлятися (про почуття, думки і т. ін.). *В йому* [писареві] *розбуркалась*

вдача селянина, простого, непросвіченого (Н.-Лев., IV, 1956, 161).

РОЗБУРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБУРТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., с. г.* Забирати що-небудь з буртів. *Наприкінці березня або на початку квітня коренеплоди в день їх садіння розбуртовують і провадять ще один добір за розміром та формою* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 298).

РОЗБУРТУВА́ТИ *див.* **розбуртóвувати.**

РОЗБУ́РХАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розбу́рхати.** *Розбурхані великою грозою на сході, люди брались за зброю, не хотіли коритись гнобителям* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 33); *Він неначе проковтнув усі розбурхані у нім почування й думки і сказав дрижачим голосом: — Се вже так буває, Михайле, буває так!* (Коб., II, 1956, 100); *Надворі зовсім звечоріло, та не заспокоювались стривожені думки, як не може одразу заспокоїтися море, розбурхане буремними вітрами* (Шиян, Баланда, 1957, 168).

2. *у знач. прикм.* Який втратив спокій; збуджений, розтривожений. *Дзеленчав дзвоник, але розбурханий натовп не вщухав. У повітрі підводились кулаки, злобно блискали очі* (Шиян, Баланда, 1957, 119); *Вона відчувала, що Віктор закляк на місці, не відриваючи від неї свого погляду, і в цю хвилину ненавиділа його всією силою своєї розбурханої душі* (Жур., Вечір.., 1958, 210); *В наскрізь прозорому весняному повітрі, під лунким оцим небом далеко чути голос розбурханого, мітингуючого Скадовська* (Гончар, II, 1959, 68); *Гнат сидів на березі під вербою. Нічний холод трохи прохолодив його та втихомирив розбурхані нерви* (Коцюб., I, 1955, 31).

3. *у знач. прикм.* Який розбурхався, став бурхливим, неспокійним (про річку, море і т. ін.). *З вимитої прибережної складки Павло Михайлович витягнув невеликий човен і, попрощавшись з усіма, спихнув його на розбурхану воду* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 708); *Вони вийшли на високий горб. Відсіля відкривався величний краєвид розбурханого моря* (Трубл., I, 1955, 153); *Розбурхані хвилі одна за одною накочувались на берег* (Донч., V, 1957, 23); // Який став діючим (про вулкан). *В ті хвилини, коли гуркіт канонади наростав, нам здавалось, що ми наближаємося до кратера розбурханого вулкана* (Жур., Вечір.., 1958, 286).

4. *у знач. прикм.* Який досяг великої інтенсивності, сили в своєму прояві. *Здавалось, якась темна сила, встаючи валом, накочується все ближче, наосліп шукаючи виходу своїй роз'ярілій, розбурханій ненависті* (Гончар, II, 1959, 250); *— Овва, що вас так рано вигнало?! — Ранок вигнав, Катре! — кричу голосно, щоб дати волю своїй розбурханій радості* (Кач., II, 1958, 81); *З голосіння жінок, з розбурханої, безладної розмови чоловіків Максим зрозумів: у таборі була бійка* (Ткач, Арена, 1960, 83); *Розбурханий вітер по полю гуляє, лозини та квіти додолу схиляє* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 90).

РОЗБУ́РХАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розбу́рханий** 2—4. *Глибокі думи і розбурханість душі можна було прочитати на його лиці, посіченому зморшками і осяяному надією* (Іщук, Вербівчани, 1961, 59).

РОЗБУ́РХАТИ *див.* **розбу́рхувати.**

РОЗБУ́РХАТИСЯ *див.* **розбу́рхуватися.**

РОЗБУ́РХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБУ́РХАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Пробуджувати, спонукати кого-небудь до дії; викликати неспокій, розтривожувати. *— Що я хочу довести своїми рекордами? — питає Олена Семенівна. — Я хочу розворушити, розбурхати людей* (Вол., Сади.., 1950, 107); *— Жінки зубаті: їх тільки розбурхай,— блиснула зубами пані бурмистрова* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 303); *Поява під мурами Ізмаїла одного з найпопулярніших генералів.. одразу розбурхала й поставила на ноги весь табір* (Добр., Очак. розмир, 1965, 327); // Приводити до стану збудження, схвильованості.— *А пригадуєш, Терентію,— розбурхував хлопцеву уяву Барабаш,— як ми з тобою хлопців з чужого кутка на річці били?..* (Сміл., Зустрічі, 1936, 28); *Вона, певно, і не помітила, що поява друзів розбурхала кожну клітинку в його грудях* (Жур., Звич. турботи, 1960, 160).

2. Викликáти посилений прояв, збудження якихнебудь почуттів, думок і т. ін. *Вона* [музика] *розворушує всі наші вищі духовні сили, розбурхує чуття* (Фр., XVI, 1955, 271); *Найбільше від усіх бушував Судислав, розбурхував пристрасті* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 51); *Демко заснув тільки перед світанком. Та й як міг хлопчина спати, коли батькові слова схвилювали всю його істоту, розбурхали рої думок* (Донч., IV, 1957, 65).

3. Робити бурхливим, неспокійним (річку, море і т. ін.). *Є сонце в народу велике, Що в путь йому світить ясну, Що гори здвигає, розбурхує ріки, Народжує в світі весну* (Бичко, Сійся.., 1959, 23); *Він* [Зевс] *хмари зігнав і, у руки тризубець Свій ухопивши, море розбурхав* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 105).

РОЗБУ́РХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗБУ́РХАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Втрачати спокій; розтривожуватися. *— І мені не хочеться спати, розбурхався спогадом...* (Козл., Весн. шум, 1952, 103).

2. Ставати бурхливим, неспокійним (про річку, море і т. ін.). *Розбурхались води, розлилися ріки І ниви, і села руйнують навіки* (Фр., XIII, 1954, 168); // Ставати діючим, вибухати (про вулкан).

3. Наростати, посилюватися, досягати великої інтенсивності, сили у своєму вияві (про явища природи). *Цього дня як навмисне зранку розбурхався вітер, а навечір розходилася буря* (Баш, Вибр., 1948, 86); *На третій день розбурхалась гроза: з громами, блискавками, але без дощу* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 577).

РОЗБУРЧА́ТИСЯ, чу́ся, чи́шся, *док., розм.* Почати багато бурчати.

РОЗБУ́ТИ *див.* **розбува́ти.**

РОЗБУ́ТИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розбу́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який не має взуття; босий. *Вони — обідрані, розбуті, Сліпі, голодні і німі,..— Сьогодні більше не раби: Лунають гасла боротьби!* (Олесь, Вибр., 1958, 63).

РОЗБУ́ТИСЯ *див.* **розбува́тися.**

РОЗБУХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розбуха́ти.** *Здатність деревини вбирати вологу з навколишнього середовища називається гігроскопічністю, а зміна лінійних розмірів, об'єму і форми деревини в бік збільшення називається розбуханням* (Стол.-буд. справа, 1957, 24); *Як писати сценарій?.. Чи бути стриманим, як у театральній п'єсі, чи прагнути, навпаки, дати такий запис, де ремарки хоч і не призвели б до розбухання сценарію і не виводили б його із специфічно зорового ряду, проте не тільки своїм змістом, але й формою якнайглибше розкривали б ідею?* (Довж., III, 1960, 158).

РОЗБУХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗБУ́ХНУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* розбу́х, ла, ло; *док.* 1. Збільшуватися в об'ємі від води, наповнюватися водою. *Восени річка розбухає від дощів, по весні — від талого снігу, і тоді каламутна течія стає швидкою, розмиваючи нетвердий грунт берегів* (Шиян, Магістраль, 1934, 14); *Несамовиті гривасті потоки.. розбухали з кожною годиною* (Гончар, III, 1959, 306); // Насичуватися, просякати вологою. *Сліпуче квітневе сонце вигрівало сходи, земля роз-*

бухала, розкисала (Горд., Дівчина.., 1954, 17); // Збільшуватися від наповнення соками (про бруньки, зерно). *Зерно розбухло, набралося соку. Зладили сівалки, щоб густіше сипалося зерно* (Горд., Дівчина.., 1954, 127); // Розширюватися, набухати від надмірного припливу крові, молока і т. ін. *Пальці рук судорожно повільно стиснулись, жили повільно стали розбухати, синіти* (Ірчан, II, 1958, 104); // *перен., розм.* Розтягуватися від збільшення вмісту чого-небудь. *Минали дні, портфель розбухав все дужче, а коли вже його не можна було застебнути, Карпо викладав усі папери до шухляди* (Шиян, Баланда, 1957, 147).

2. *розм.* Ставати повним, товстим, одутлим (про людину); // Розпухати, набрякати (про частини тіла, органи людини). — *Хоч лайте, хоч не лайте, а печінку бережіть, бо розбухне вона, мов калитка ваша* (Стельмах, I, 1962, 26); *Насилу Івасик одчепив од пальця рака.. А у Тарасика палець розбух, кров з його капає* (Коцюб., I, 1955, 469); *Очерет ріже ноги, п'яту ось пробив* [Гнат], *бруду набилося, горить, рве, п'ята розбухла, на землю ступить ніяк* (Горд., II, 1959, 205).

◇ **Голова́ розбуха́є** *від чого* — про відчуття розумової втоми від надмірної роботи, турбот, галасу і т. ін. *Завжди так: серце вогнем любові горить, а голова від романсів розбухає* (Ткач, Жди.., 1959, 9).

3. *перен., розм.* Надмірно збільшуватися, розростатися. *Американський монополістичний капітал, що розбух на дріжджах воєнних прибутків і гонки озброєнь, захопив найважливіші джерела сировини, ринки збуту* (Програма КПРС, 1961, 27).

РОЗБУХИ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати сильно, багато бухикати, кашляти. — *Це вже дід твій запалив люльку та розшвендявся та розбухикався так, що й мертвого розбудить* (Збан., Мор. чайка, 1959, 90).

РОЗБУ́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **розбу́хнути.** *Дністер навально мчав свої води, розбухлі від карпатських дощів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 504); *Безпорадний, лежав* [Духнович] *край дороги з своєю відкритою, гидко розбухлою ногою і не вірив уже співчуттю товаришів, що стовпились біля нього* (Гончар, Людина.., 1960, 90); *Папки різні: сірі, зелені, жовті, коричневі. Останньою потрапляє мені до рук синя, досить розбухла, перев'язана шпагатиком* (Логв., Давні рани, 1961, 11); // *у знач. прикм. У камені забивали дерев'яні бруси і поливали їх водою. Дерево вбирало вологу і розбухало. Розбухлі дерев'яні клини розривали вапняк, скеля тріскалася* (Таємн. вапна, 1957, 5); — *Скільки убожества духу і самозадоволення напхано в це розбухле тіло. З яким жаром навчає він його шпигувати і доносити* (Стельмах, I, 1962, 270); *Листоноша підвівся, кивнув головою на все добре і, за багаторічною звичкою, поправивши свою розбухлу торбу, швидко подався на вулицю* (Коп., Земля.., 1957, 132).

РОЗБУ́ХНУТИ *див.* **розбуха́ти.**

РОЗБУШО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розбушува́ти.** *Зараз копиця була геть розбушована, наче біля неї щойно походив бугай* (Гончар, Таврія, 1952, 284).

2. *у знач. прикм.* Який розбушувався, став бурхливим, неспокійним (про море, річку і т. ін.). *Вона вже бачила його десь на океанських просторах, серед апаратури в радіорубці, серед розбушованих хвиль, що б'ють аж на верхні палуби* (Гончар, Тронка, 1963, 327).

РОЗБУШО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗБУШУВА́ТИ,** у́ю у́єш, *док., перех., розм.* Розкидати, розривати що-небудь. *Неподалік працює Брага; йде попереду своєї бригади, риє, горне, розбушовує землю* (Гончар, Тронка, 1963, 265).

РОЗБУШО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., рідко,* **РОЗБУШУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Ставати бурхливим, неспокійним (про море, річку і т. ін.). *Море було так розбушувалось від часу виїзду тьоті Елі, що тільки сьогодні встановилось* (Л. Укр., V, 1956, 194); *Антон похвалився, що весною Стрий як розбушується, то люди нічому не раді. На Заріччі затопляє половину села* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 164).

2. *розм.* Посилюватися, наростати, досягати у своєму вияві великої сили, інтенсивності (про почуття, стихійні сили і т. ін.). *Важка неприязнь залягла між ними, яка Лагутіна більше дивувала, а в ньому* [Степурі] *раз у раз розбушовувалась жагучою ненавистю* (Гончар, Людина.., 1960, 51); *Буря дощова розбушувалася. Небо громом і вогнем розверзлося* (Баш, На землі.., 1957, 60); — *Війна, Зоєнько, взимку замерзла, як замерзає Азовське море, а потепліє — розбушується. Може, й з Лебединого нам доведеться драпати* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 61).

3. *перен., розм.* Почати бушувати, поводити себе нестримано, виявляючи гнів, роздратування. — *Я не можу порушувати порядку. Тоді й інші хворі розбушуються, і їх пускай по місту гуляти* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 281); *Як легко було стримувати себе ще кілька років тому! .. А вчора — ні сіло ні впало — перед Андрієм Петровичем розбушувався* (Шовк., Людина.., 1962, 63); — *Дарма що ото голова інеєм взялась,— додала Корніїха,— а на Центральній недавно так розбушувався, що дружинники й такого хотіли остригти, мені вже відбороняти довелось...* (Гончар, Тронка, 1963, 11).

РОЗБУШУВА́ТИ *див.* **розбушо́вувати.**

РОЗБУШУВА́ТИСЯ *див.* **розбушо́вуватися.**

РОЗБУЯ́ЛИЙ, а, е. 1. Який посилився, досяг у своєму вияві великої сили, інтенсивності (про почуття, стихійні сили і т. ін.). *Б'ють почуття в мені, нестримні, розбуялі, Тріпочуть і дзвенять: — Летім немов стріла! У море життьове рушаймо* (Зеров, Вибр., 1966, 438); *Нехай гроза, хай вітри розбуялі,— Живе в нас чеська музика в серцях, Ми за нею йдемо — уперед, все далі!* (Рильський, Наша сила, 1952, 101).

2. Який став бурхливим, неспокійним (про море, річку і т. ін.). *Розбуялі хвилі.*

3. Який пишно розрісся. *Перед нами одкривався простір вересневих полів, вкритих вигорілою стернею, сивими качанами розбуялої капусти по неглибоких видолинках* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 70).

РОЗБУЯ́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док., розм.* Почати буянити. — *Батькові треба було розповісти. Цей «друг» занадто вже розбуянився* (Донч., V, 1957, 499).

РОЗБУЯ́ТИСЯ, я́ється, *док.* 1. *розм., рідко.* Те саме, що **розбушува́тися** 2. *Розбуялась досадонька з вогнем на просторі, розсипала палкі іскри, мов ясній зорі* (Л. Укр., I, 1951, 203); *Поволі в ньому розбуялося почуття господаря землі, відчуття своєї влади над нею* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 125).

2. Стати бурхливим, неспокійним (про море, річку і т. ін.).

3. Пишно розростися. *Віталій аж насилу догадався, що його* [виноград] *треба підв'язувати, і вони мовчки, невміло-щасливо взялися знов працювати.., підв'язували той кущ чаушу-винограду, що, розбуявшись, ласкаво шелестів на них листям та вився пагінням* (Гончар, Тронка, 1963, 52); *Виганяла* [земля] *вгору паростки всякого зела, наповнювала життєвою силою бруньки, і вони росли, бубнявіли, готуючись розбуятися квітом і листом, зашуміти на весь світ радістю оновлення* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 23).

РОЗВА́ГА, и, *ж.* 1. Те, що розвеселяє, розважає людину. *Для середульшого сина Анта не було більшої розваги, як піти до корченицї* [кузні], *сісти там у куточку, дивитись, як кузнеці* [ковалі] *сиплють вугілля в горна, надувають міхи, розпікають крицю* (Скл., Святослав, 1959, 95); *Шлях стелився їм далекий. Раділи йому тільки діти й підлітки, що їхатимуть верблюдами разом з матерями або верхи. Все, що зустрічатиметься їм у путі, буде для них розвагою і радістю* (Тулуб, В степу.., 1964, 38); // *перев. мн.* Заходи з метою розвеселяти, розважати людей. *Ясно, що й на ялинці чи на іменинах у Кіри Бася вигадала чимало дотепних розваг* (Коп., Десятикласники, 1938, 222); // Місце, де людина може повеселитися, розважити себе. *Тут, біля Дніпра, безліч розваг* (Донч., VI, 1957, 12); *Культурних розваг в комуні було тоді небагато. Приміщення під клуб ще не було відремонтоване* (Мик., II, 1957, 476).

2. Те, що заспокоює, утішає кого-небудь у горі, нещасті і т. ін.; утіха. *Воно так боліло, бідне серденятко в молоденької дівчини, зоставшися саме, саме на всьому світі — без помочі, без розваги...* (Гр., I, 1963, 266).

3. Дія за знач. **розважа́ти.** *І не диво, що вона щиро прихилялася до Гордієвих слів. Адже він обрятував її від смерті, душу їй оживив своєю щирою розумною розвагою* (Гр., II, 1963, 120); *В кінці вулиці стояв високий будинок; то був театр,— панська примха, для розваги* Н.-Лев., II, 1956, 206); *Йон мусив порадитись найповажніших жінок, які по недовгій розвазі поклали допустити з мужчин тільки Йоча, маючи на увазі не останню роль, яку він грав у нинішньому важному випадкові* (Коцюб., I, 1955, 283).

РОЗВАЖА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розважання. *Моцарт створив багато побутової розважальної і танцювальної музики* (Мпст., 1, 1956, 45); *Грабовський критикував деяких українських письменників за надмірне захоплення історичною тематикою, за ідеалізацію історичного минулого України, за пустопорожні розважальні твори, позбавлені серйозного змісту і розраховані на зовнішній ефект* (Ком. Укр., 8, 1964, 76); *Розважальне фотографування використовує оптичні і механічні прийоми для утворення різних фотографічних ефектів* (Довідник фот.., 1959, 100); *Поїздка спеціаліста в господарство — не розважальна прогулянка. Це його основна організаторська робота* (Рад. Укр., 14.III 1964, 2).

РОЗВАЖА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто розважає, звеселяє кого-небудь; жартун, витівник. *Свіфта водночас вважали художником-просвітителем — і войовничим антиінтелектуалістом; борцем за поліпшення життя людства — і лютим людиноненависником; дидактиком — і розважальником* (Рад. літ-во, 5, 1968, 61).

РОЗВАЖА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розважа́льний.** *Сміх, веселий настрій — це ще не комедія. Адже нерідко сміх грунтується на зовнішніх проявах комічного і призводить до пустої розважальності, клоунади* (Мист., 5, 1966, 12); *З самої суті соціалістичного ладу випливають оптимізм і життєрадісність наших свят. Вони нічого спільного не мають з легкою розважальністю, «неореалістичним» забарвленням буржуазних свят і обрядів* (Ком. Укр., 11, 1963, 40).

РОЗВАЖА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розважа́льник.**

РОЗВАЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розважа́ти.** *— Дівка, кажуть, як верба: де посади, там і прийметься.— Не дуже вгамовалась* [вгамувалась] *Леся од такого розважання; рвалась, кричала, здіймала до неба руки* (П. Куліш, Вибр., 1969, 103); *По довгих розважаннях і тайних нарадах вийшло вкінці, щоби конче виїхати до більшого міста на м'ясниці* (Кобр., Вибр., 1954, 90).

РОЗВАЖА́ТИ, áю, áєш *і рідко* **РОЗВА́ЖУВА́ТИ** ую, уєш, *недок.*, **РОЗВА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док.* 1. *перех.* Займаючи кого-небудь розмовами, справами і т. ін., відволікати його від чогось гнітючого, важкого, неприємного. *Пішов старий, покликав меншу дочку: — Тетянко, йди, моя рибко, до сестриці; вона у великій печалі,— розважатимеш її* (Вовчок, I, 1955, 93); *Евтерпо! Ти одна ще не втікаєш Із наших тихих сіл і хуторів: З дівчатами в нас весну прославляєш, Розважуєш удів, жінок, бабів* (П. Куліш, Вибр., 1969, 377); *Я кілька днів тому посиротіла. На роботі мені ніколи думати про своє, у нас текстильна фабрика перевиконує план, товариші по роботі всі до мене добрі й розважають по змозі* (Ю. Янов., I, 1954, 57); *Хрестини сина, що породила Домна восени, не здолали розважити засмученого Семена, не розпорошили його гірких думок, його грізоти...* (Коцюб., I, 1955, 117); // Заспокоювати, втішати у горі, нещасті і т. ін. кого-небудь. *Хтось хоче, аби чиїсь листи, коли вже не вміють розважати, то хоч би не журили когось дорогого* (Л. Укр., V, 1956, 395); *— Та кинь ти, Федосію, цю думку! — став розважати його Василь Тимофійович.— Нічого тобі не буде до самої смерті; інспектор у нас людина молода, погарячився, а насправді він не зробить лиха* (Вас., I, 1959, 144); *То розважити жінку хотів Петро, а тепер чує, як у самого на серці все важче та важче стає* (Гр., I, 1963, 252); *Сахно силкувалася розважити себе, доводячи, що все це дурниці* (Смолич, I, 1958, 86).

Розважа́ти (розва́жувати, розва́жити) нудьгу́ (журбу́, ту́гу, сум, го́ре *і т. ін.*) — розвіювати, розганяти нудьгу (журбу, тугу, сум, горе і т. ін.). *Прощай, убогий Кос-Арале. Нудьгу заклятую мою Ти розважав-таки два літа. Спасибі, друже* (Шевч., II, 1963, 232); *До гаю йде полем вузесенька стежка,— Там любо журбу розважати* (Граб., I, 1959, 590); [М а р т а:] *Спасибі.. вам, добрі люди, що хоч на годину мою тугу розважили* (Вас., III, 1960, 105); *Малесенький колектив оркестру, на чолі з старим Полотаєм, намагався, як міг, розважити його горе* (Дмит., Розлука, 1957, 84).

2. *перех.* Веселити, забавляти, потішати кого-небудь чимсь. *Сидить він раз під дубом та й куняє, Ніхто його не розважає — Аж чує — на вербі, Між листям десь, Зозуля закувала* (Гл., Вибр., 1951, 59); *Ляля весь час сміялася, юнак, видно, розважав її якимись жартами* (Гончар, Земля.., 1947, 30); *Він посадовив Радченка біля Ольги Климівни і наказав їй розважити гостя* (Жур., До них іде.., 1952, 151); // Забавляти, тішити дитину. *Я сестричку розважаю, Сам їй віршика складаю* (Стельмах, V, 1963, 306); *— Ти молоденька, то й хату нашу розвеселиш, і унучечку мою розважиш* (Вовчок, Вибр., 1946, 30).

3. *перех., розм., рідко.* Всебічно зважувати, обмірковувати що-небудь. *Роман йшов і розважав щось; думки снувалися по його голові, як човник поміж основою* (Коцюб., I, 1955, 109); *Поза тим і сам* [Лясота] *придивлявся, прикидав у думці ті наслідки спостережень, розважав настрої козаків, старшин* (Ле, Наливайко, 1957, 196).

4. *неперех.* Роздумувати, розмірковувати над чимнебудь. *Клопіт зчинився такий, що господи! Усяко розважували, міркувалися, дивували,.. тягнулись до двору панського — що буде.* (Вовчок, I, 1955, 175); *Германові нема коли довго розважувати,— він тихими кроками, мов кіт, крадеться до першої-ліпшої хати* (Фр., VIII, 1952, 334); *Він тепер міркував, чи не дуже взяв через край, говорячи про земських начальників. Розваживши добре, він знайшов, що справді взяв через край* (Сам., II, 1958, 231); // *неперех.* Зважати на що-небудь, враховувати щось. *Фрейліратів мурин-*

князь Якось так в запалі трахнув, Не розваживши, в свій бубон, Що, загувши, він розскочивсь (Л. Укр., IV,1954,137).

РОЗВАЖА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **РОЗВА́ЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Займаючись розмовами, справами і т. ін., відволікатися від чогось гнітючого, важкого, неприємного. *Хоч.. не зовсім Маруся повеселішала, та усе-таки неначе стала потроху оживати.. Наум, дивлячись на неї, що вона стала розважатись, і собі повеселішав* (Кв.-Осн., II, 1956, 80); *Що се за журба така буває? ..Чи вже таки не розважусь я й тоді, як куплю собі коника строкатого?* (Вовчок, VI, 1956, 220); *Полоз ходив по кімнаті, ходив, аби тільки чимсь розважитися, забутися* (Собко, Зор. крила, 1950, 201).

2. Веселитися, проводити час в якихось забавах, розвагах, потішатися чим-небудь. *Вітер доносив звідти уривки жвавої коломийки, якою розважалися на чужині плотарі-галичани* (Коцюб., I, 1955, 188); *Добре, що була субота, пан поїхав кудись розважатися, і Тарас був увесь вечір вільний* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 56); *Починалися землі пана Гарбуза, до якого найчастіше навідувався Геннадій, щоб трохи розважитись* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 220); // Бавитися, гратися (про дітей). *Малюки розважались на каруселях і верещали на весь парк* (Панч, Ерік.., 1950, 126); *Біля віконця якось ввечері сиділи вдвох собі старі та милувалися малечею, що розважалась у дворі* (Забіла, Промені, 1951, 149).

3. *рідко.* Те саме, що **розважа́ти** 4. *Не розмовившись (не розваживши) з головою, до чогось інного* [іншого] *не важся* (Номис, 1864, № 5838).

РОЗВА́ЖЕНИЙ[1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розва́жити**[1]. *Сиділа* [Катря] *під грубою, трохи розважена братовим бадьорим словом, і прислухалась до розмови чоловіків за столом* (Головко, II, 1957, 497).

РОЗВА́ЖЕНИЙ[2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розва́жити**[2]. *Недурно Чіпка жалкував про хліб: він був у них, як розважений...* (Мирний, II, 1954, 51).

РОЗВА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розва́жити**[2].

РОЗВА́ЖИТИ[1] *див.* **розважа́ти.**

РОЗВА́ЖИТИ[2] *див.* **розва́жувати**[1].

РОЗВА́ЖИТИСЯ *див.* **розважа́тися.**

РОЗВА́ЖЛИВИЙ, а, е. Здатний всебічно зважувати, обмірковувати що-небудь. *Іван, як завжди розважливий, посилався на Карла Маркса і розсудливо доводив, що батьком революції є робітничий клас в цілому* (Смолич, Мир.., 1958, 38); *Керівник мусить бути розважливий і поміркований, чуйний до людського голосу, мудрий і сміливий* (Чаб., Тече вода.., 1961, 189); // Який свідчить про розсудливість, сповнений розсудливості. *Де й зникла та розважлива повільність, яка виробилася у нього, коли він сидів у сільраді та подзвонював телефоном у район* (Кучер, Прощай.., 1957, 462); *Розважливі, холодні припущення командира заставили Данька задуматись* (Гончар, II, 1959, 97); *Мова його була повільна, розважлива, але тверда. Він говорив про те, що добре знав, у що вірив* (Мас., Під небом.., 1961, 182).

РОЗВА́ЖЛИВІСТЬ, вості, *ж.* 1. Властивість за знач. **розва́жливий.** *Спокій і розважливість, заглибленість в думці були найбільш притаманні йому риси* (Мас., Життя.., 1960, 21); *Багато якостей треба мати голові* [колгоспу]. *В ньому твердість повинна поєднуватися із щиросердістю, сміливість з розважливістю, рішучість із вдумливістю* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 16).

2. Здатність всебічно зважувати, обмірковувати що-небудь. *Безторжя і селянські бунти по магістратських хуторах і часті підпали і грабунки в самому місті — все закликало до поступок і до розважливості* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 367); *Тася дивувалася своїй спокійній розважливості в таку хвилину* (Дмит., Розлука, 1957, 123).

РОЗВА́ЖЛИВО. Присл. до **розва́жливий.** *Читав він* [Донченко] *спокійно, розважливо, встигаючи кидати погляд на притихлу аудиторію* (Донч., VI, 1957, 635); *Троянівці, хрипківці, манилівці та залужани уже не зустрічали того опору хуторян, який був раніше, і робили своє діло спокійно, розважливо, по-господарському* (Тют., Вир, 1964, 180).

РОЗВА́ЖНИЙ, а, е. Те саме, що **розва́жливий.** *Завжди розважна і спокійна, вона, як тільки ввійшла, нервово запитала: — У в-вас х-х-тось є?* (Хижняк, Тамара, 1959, 59); *Гайчура, що взяв не одну фортецю, спалив не один маєток, став ще більш розважним, обережним у поводженні з ворогом — хитрим і непримиренним* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 401); *Брат і Денис дають поради збоку Розважні й мудрі: старших поколінь Одвічне право...* (Рильський, II, 1960, 121).

РОЗВА́ЖНИЙ[1], á,é. Який може розважати (у 2 знач.).

РОЗВА́ЖНИЙ[2], á,é. Якого можна ділити на частини, розважувати (*див.* **розва́жувати**[1]).

РОЗВА́ЖНИЦЯ, і, *ж.* Людина, яка вміє, може розважати (у 1 знач.).

РОЗВА́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **розва́жний.** *В її словах, поведінці, рухах відчувалась та особлива розважність і витримка, що неминуче виробляється в кожного педагога* (Гур., Новели, 1951, 241); *Омелян викликав Гриця Духоту. Байда поважав цього слюсаря з качиним носом за розважність і за гострий язик* (Панч, I, 1956, 440).

РОЗВА́ЖНО, *присл.* 1. Присл. до **розва́жний.** *Гляди, однак! розважно обмірковуй Діла свої!* (Крим., Вибр., 1965, 286); «*Умерли-таки батько!*» *з жахом згадав хлопець і скривився з болю та й, може б, був заплакав, але дядько Лаврін заговорив розважно:* «*Не плач, хлопче, плачем батька з могили не підведеш*» (Головко, II, 1957, 390).

2. *рідко.* Не поспішаючи, повільно. *Поволі, розважно почав одгортати* [Лазар] *рукава аж вище ліктя* (Коцюб., II, 1955, 197).

РОЗВА́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розважування.

РОЗВА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розва́жувати**[1].

РОЗВА́ЖУВАТИ[1], ую, уєш, *недок.*, **РОЗВА́ЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.* Зважуючи, ділити на частини.

РОЗВА́ЖУВАТИ[2] *див.* **розважа́ти.**

РОЗВА́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **розва́жувати**[1].

РОЗВА́ЖУВАЧ, а, *ч.* Той, хто здійснює розважування.

РОЗВА́ЖУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розва́жувач.**

РОЗВА́Л, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розвали́ти, розва́лювати** 2. *Жахливий національний гніт в австрійській монархії ставив основним завданням революції* [1848 р.] *відокремлення пригноблених націй від цієї імперії, розвал.. Австрійської імперії.. і утворення самостійних національних держав* (Нова іст., 1956, 156).

2. Стан за знач. **розвали́тися, розва́люватися, розвали́тися** 2. *Роки революції і громадянської війни були періодом ідейного краху й організаційного розвалу буржуазних і буржуазно-націоналістичних партій, їх політичної загибелі* (Ком. Укр., 6, 1968, 77).

3. *розм.* Порушення, розлад нормальної роботи, діяльності чого-небудь. [Щ у р:] *Начальника бурових «10» і «12».. за систематичне пияцтво, розвал роботи і допущену аварію — з посади увільнити* (Дмит., Драм. тв., 1958, 346).

РОЗВА́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розвали́ти.** *Хата, стара її батьківська хата, була розвалена до призьби* (Ю. Янов., Мир, 1956, 6); *Ще не в силі збагнути те непоправне, що зараз сталося, він тільки дивився круглими від жаху очима на розвалену пополам батькову голову* (Багмут, Опов., 1959, 27).

2. *у знач. прикм.* Який розвалився (у 1 знач.). *Одна хата не оббілена, не вкрита,.. скоса погляда на улицю своїми битими вікнами, позатиканими ганчірками, онучами, та своїм розваленим димарем позира на чужі хати і вкриті добре, і вибілені чисто* (Мирний, I, 1954, 48); *Фелікс і Воля посідали за мурованим прилавком, крізь розвалений куток стелі доходило вечірнє світло* (Ю. Янов., II, 1954, 45).

РОЗВА́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розвали́ти** 1 і **розвали́тися** 1.

РОЗВА́ЛИНА, и, *ж., рідко.* 1. *перев. мн.* Залишки чого-небудь розваленого, зруйнованого. *Воно* [село], *мов обідрана сирота, тулилося своїми вбогими хатками до розвалин стародавніх палат і храмів* (Фр., IV, 1950, 157).

2. *перен., розм.* Людина із зруйнованим хворобою здоров'ям.

РОЗВАЛИ́ТИ *див.* **розва́лювати.**

РОЗВАЛИ́ТИСЯ *див.* **розва́люватися.**

РОЗВА́ЛИЩЕ, а, *с., рідко.* Те саме, що **руї́на** 1. *З кожним вибухом снаряда десь поблизу розвалища, в якому містилася ця операційна, присутні щулилися, позираючи на стелю підвалу* (Ле, Право.., 1957, 173); *Поодинокі перехожі зрідка з'являлися то там, то там серед розвалищ і губилися в неймовірному хаосі руйнувань* (Загреб., Європа 45, 1959, 343).

РОЗВА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розва́лювати** і **розва́люватися** 1.

РОЗВА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗВАЛИ́ТИ**, валю́, ва́лиш *і діал.* **РОЗВАЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех.* 1. Руйнувати, ламати що-небудь. *Старий Мафтей.. ухопив сокиру і почав каглу розвалювати* (Хотк., II, 1966, 100); — *Розваляла їм комин, і черінь, і припічок: нехай собі вибираються, про мене, хоч на вигон* (Н.-Лев., II, 1956, 21); *Вишка височезна: коли розгулявся дужий вітер, її стало аж розхитувати, і була загроза, що впаде й хату бабі розвалить* (Гончар, Тронка, 1963, 91).

2. *перен.* Приводити до стану повного розпаду, розладу, занепаду. — *Розвалює він вашу бригаду.. Оточує себе «слабаками», щоб на цьому тлі сяяти, мов ясне сонечко* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 36); *Мета білогвардійців — розвалити, дезорганізувати тили Червоної Армії* (Еллан, II, 1958, 250); — *А ви що тут розвели? Один боїться колгоспним ледарям на горло наступити, трудову дисципліну в колгоспі розвалив, другий з циганами воює, вогонь у печах заливає. Теж мені вояки...* (Тют., Вир, 1964, 105).

3. *розм.* Розділяти на частини; роз'єднувати. *Сказали* [хлопи] *і юрмою посунули до виходу, розвалюючи, мов таран, панське стовпище в проході і в дверях* (Кол., Терен.., 1959, 170); // Розсікати, розрубувати що-небудь (перев. голову) чимсь гострим або важким. *Поганенька нивка дорожче важить, аніж людське життя: за плугом зачеплену межу брат братові голову розвалює* (Стельмах, II, 1962, 231); — *Тільки писнеш, тільки крикнеш, так тобі цією сокирою й розвалю голову* (Гр., II, 1963, 408).

РОЗВА́ЛЮВАТИСЯ, юю́ся, ю́єшся, *недок.*, **РОЗВАЛИ́ТИСЯ**, валю́ся, ва́лишся *і діал.* **РОЗВАЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *док.* 1. Руйнуватися, ламатися (про споруду, які-небудь предмети і т. ін.). — *Палац все далі і далі розвалювався. Залізна покрівля поржавіла, подірчавіла, буря задрала її один бік і видно було гнилі крокви* (Мирний, I, 1954, 191); *Ще один* [снаряд] *б'є під стріху,..і весь дах розвалюється, осідає, охоплений видовищем диму, полум'я* (Гончар, Людина.., 1960, 94); *Раптом лунає катастрофічний стук і шум — розвалюється айсберг. Цей крижаний велетень рушиться від близького пострілу «Мирного»* (Довж., Зач. Десна, 1957, 450); *Він почував себе незручно: боявся, що під ним розвалиться стілець* (Ю. Янов., II, 1958, 115); // *розм.* Рватися, зношуватися (про взуття).— *Тато й мама поїхали з дому, а сандалики мої зовсім розвалилися. В чому ж я на святі буду?* (Ів., Вел. очі, 1956, 4).

2. *тільки 3 ос., перен.* Приходити до стану повного розпаду, розладу, занепаду; розпадатися, переставати існувати. *Для того, щоб царська монархія могла розвалитись за кілька днів, потрібне було поєднання цілого ряду умов всесвітньо-історичної ваги* (Ленін, 31, 1973, 11); *Чи пробачить йому Зарічний, як дізнається про те, що він не звернувся до нього за допомогою навіть тепер, коли почала розвалюватися бригада* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 242); *На наших очах розвалюється ганебна система колоніалізму* (Наука.., 5, 1960, 8); — *Театр у вас молодий, він може розвалитися. Всі ці нові починання такі ненадійні... Що ти тоді будеш робити?* (Собко, Запорука.., 1952, 195); — *Тільки турнули тоді петроградці царя Миколку разом з трухлявим троном, то за кілька днів і вся імперія його розвалилась* (Головко, II, 1957, 616); // Не здійснюватися, не реалізовуватися. *Невже послана ним звістка не дійшла? І німці не зустрінуть їх* [радянських розвідників] *як слід? Тоді ввесь задум розвалюється* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 119).

3. *розм.* Розділятися на частини; роз'єднуватися. *Бонна одвела дітей у призначену їй кімнату; пан пішов до себе, і сім'я зразу розвалилася зовсім на три окремі, самостійні частини* (Л. Янов., I, 1959, 210); *Та як тільки петлюрівці зіткнулися з передовими частинами Червоної Армії, виявилося: не така вже й грізна армія у Петлюри. Вона швидко, мов глевка паляниця, розвалилася навпіл: одна частина тютюнників подалася на Овруч, інша — на Житомир...* (Збан., Сеспель, 1961, 232); *Тимко кинув кайло і, швидко ступаючи, майже бігцем подався до гурту. Але тільки він підбіг з гони, як натовп розвалився, люди розійшлися по роботах* (Тют., Вир, 1964, 482).

4. *розм.* Сидіти або лежати, недбало розкинувшись. *Я розвалююсь на лаві в звичайній ледачій позі, закладаю ногу на ногу* (Речм., Твій побратим, 1962, 39); *Не треба сідати дуже близько або дуже далеко від стола, а також не можна розвалюватись чи гойдатись на стільці* (Укр. страви, 1957, 401); *Досить-таки атлетичного складу хлопчина не тільки не злякався суворого голосу, а більше того — демонстративно розвалився на ліжку* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 95).

◇ **Голова́ розва́люється (як не розва́литься)** *у кого* — хтось відчуває сильний головний біль. *Василь киває, підтакує, а в самого голова розвалюється від думок* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 91); *Пройшовся* [Давид] *до стола і довго стояв біля нього пониклий. Потім сів на лаві й голову важку, що як не розвалиться од думок та од болю, обхватив руками, як обручами* (Головко, II, 1957, 116).

5. *розм., рідко.* Перевалюватися з боку на бік під час ходіння. *Ключем, розвалюючись то в ту, то в другу сторону, попідтинню потяглися качата на воду* (Мирний, I, 1954, 236).

РОЗВАЛЯ́ТИ *див.* **розва́лювати.**

РОЗВАЛЯ́ТИСЯ *див.* **розва́люватися.**

РОЗВА́ЛЬКУВАТИЙ, а, е. 1. Позбавлений спритності у рухах; вайлуватий. *Зовсім навпаки йому був Жук: такий же чорний, такий же розвалькуватий, такий неохайний біля себе, як і давно!* (Мирний, I, 1954, 339); // Позбавлений підтягнутості, недбалий (про позу). *Гість дивився на нього через стіл, сидячи все в тій же розвалькуватій позі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 84).

2. Здійснюваний з перевалюванням, хитанням з боку на бік (про ходу). *Від будки назустріч машині розваль-*

куватою ходою ішов високий, кремезний чоловік (Коз., Нові Потоки, 1948, 225).

РОЗВА́ЛЬКУВАТО, *присл.* 1. Недбало розкинувшись. *Сидячи розвалькувато в кріслі, Максим з робленою байдужістю розглядав розкладені перед ним покупки* (Добр., Тече річка.., 1961, 81).

2. Перевалюючись з боку на бік під час ходіння; перевальцем. *І, труснувши чубом, Кузьма розвалькувато рушив до місця роботи* (Гончар, Тронка, 1963, 189).

РО́ЗВАЛЬНІ, ней, *мн., розм.* 1. Низькі селянські сани з боками, що широко розходяться від передка. *— Школярів не стрівали? — Бачили-бачили — в хуторі, хтось на розвальнях підвіз. Ще нам дорогу розказали* (Вас., II, 1959, 316); *На сході небо зовсім уже збліло, і на город дядьки густо скрипіли грубими розвальнями* (Епік, Тв., 1958, 402).

2. Те саме, що **опліньь** 2. *Поштові сани дуже вигідні. На розвальнях у них стоїть прикріплений кошіль, плетений з лози.. В такому кошелі можна в дорозі спати* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 102).

РО́ЗВАЛЬЦЕМ, *присл.* Перевалюючись з боку на бік під час ходіння. *А вже позаду йду і я. Я теж хочу ступати твердо, розвальцем, як дідусь* (Збан., Мор. чайка, 1959, 52); *Антон План розвальцем походжав по шкільному дворі, довгим березовим віником змітав шерхле листя* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 196); *Ситник прив'язав коняку, пішов розвальцем назад по дорозі* (Загреб., Диво, 1968, 50).

РОЗВАЛЬЦЮВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розвальцюва́ти.**

РОЗВАЛЬЦЮВА́ТИ *див.* **розвальцьо́вувати.**

РОЗВАЛЬЦЬО́ВУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розвальцьо́вувати.** *Суднобудівники вирішили впровадити на своєму підприємстві ряд корисних новинок: пристрій для розвальцьовування латунних трубок, шліфувальну пневмомашину.. тощо* (Веч. Київ, 18. I 1971, 4).

РОЗВАЛЬЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗВАЛЬЦЮВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *док., перех., спец.* Обробляти отвори в металевих виробах вальцями. *Пристрій для розвальцьо́вування трубок. З його допомогою можна розвальцьовувати латунні й мідні трубки діаметром від чотирьох до дванадцяти міліметрів* (Веч. Київ, 2.VIII 1971, 2).

РОЗВАЛЬЦЬО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **розвальцьо́вувати.**

РОЗВАНТА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас мин. ч. до **розванта́жити.** *Розвантажені свої підводи Хома передав у розпорядження санітарам, які вже направили ними до річки поранених* (Гончар, III, 1959, 362); // **розванта́жено,** *безос. присудк. сл. За півгодини вислючків було розвантажено, і вони залюбки полягали на зеленій ковдрі* (Досв., Гюлле, 1961, 107).

РОЗВАНТА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розванта́жити.** [Г а н н а:] *Піду та розпитаю, де поставлять наші вагони для розвантаження* (Мороз, П'єси, 1959, 21); *Механізація розвантаження зерна на хлібоприймальних пунктах вивільнила тисячі вантажників* (Рад. Укр., 4.VIII 1959, 2); *Поки машина стоїть під навантаженням чи розвантаженням, Дарка куняє* (Баш, На.. дорозі, 1967, 133); *Завдання машин полягатиме в розвантаженні людини від.. величезної і трудомісткої роботи* (Вісник АН, 4, 1957, 38).

РОЗВАНТА́ЖИТИ *див.* **розванта́жувати.**

РОЗВАНТА́ЖИТИСЯ *див.* **розванта́жуватися.**

РОЗВАНТА́ЖНИЙ, а, е. Те саме, що **розванта́жувальний.**

РОЗВАНТА́ЖНИК, а, ч. Робітник, який розвантажує будь-що.

РОЗВАНТА́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розвантаження, пов'язаний з ним. *Поле кукурудзи треба обкосити, а на загінках зробити прокоси і розвантажувальні магістралі* (Колг. Укр., 8, 1956, 13); *Транспортні, навантажувальні і розвантажувальні роботи в сільському господарстві мають велику питому вагу* (Наука.., 6, 1959, 51); // Признач. для розвантаження. *Для прискорення розвантаження* [зеленої маси] *транспортні засоби обладнують розвантажувальними пристроями* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 267).

РОЗВАНТА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розванта́жувати.** *В Києві, Харкові та в інших містах будують сховища для коренеплодів і інших овочів місткістю 1000 т з механічним завантажуванням і розвантажуванням* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 313); *Розвантажування зерна.*

РОЗВАНТА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗВАНТА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. Звільняти кого-, що-небудь від вантажу; знімати, виносити вантаж із машини або якогось іншого виду транспорту. *Край дороги, біля вороху пшениці, Оксана з дівчатами розвантажують машину, що привезла зерно для сівалок* (Головко, Літа.., 1956, 91); *Поки хлопці розвантажували вози, дівчата кинулися по різну харч, і за годину всі знов сиділи за столом, частуючи гостей* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 65); *Перед бійцями височенним муром встала стрімка скеля. Черниш наказав розвантажити коней і відправити їх назад з двома бійцями* (Гончар, III, 1959, 99); * Образно. [У б и й б а т ь к о:] *Кожна людина може написати в житті одну річ, в якій вона розвантажить свою душу від того, що її гнітить або хвилює* (Мик., I, 1957, 414).

2. Звільняти що-небудь від чогось зайвого, непотрібного. *Розвантажити великі міста від промислового будівництва можна в тому разі, якщо подбати про економічний та культурний розвиток навколишніх малих і середніх міст* (Наука.., 10, 1970, 3); // Звільняти кого-, що-небудь від надмірного навантаження. *Партія ставить завдання в найближчий час розвантажити жінку від хатніх турбот* (Рад. Укр., 11.VI 1959, 3).

РОЗВАНТА́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗВАНТА́ЖИТИСЯ,** жуся, жишся, *док.* 1. Звільнятися від вантажу. [В а т у т і н:] *Тимко! Ану, розвантажуйся, давай по сотні* [цигарок] *на кожного* (Дмит., Драм. тв., 1958, 170); // Знімати, виносити свій вантаж, свої речі з машини або якогось іншого виду транспорту. *Тільки криничанські почали розвантажуватись, як підійшла валка з Хмариного, і на передній підводі Яресько, вжахнувшись, побачив замість гори лантухів щось інше, вкрите попонами* (Гончар, II, 1959, 270); *В середині січня вона* [дивізія] *досягла прифронтової смуги і стала розвантажуватися на станції Горовастиця* (Тют., Вир, 1964, 485).

2. Звільнятися від чого-небудь зайвого, непотрібного;// Звільнятися від надмірного навантаження.

3. *тільки недок.* Пас. до **розванта́жувати.**

РОЗВАНТА́ЖУВАЧ, а, *ч.* Пристрій для розвантажування чого-небудь. *Промисловість успішно освоює виробництво десятків типів сільськогосподарських навантажувачів і розвантажувачів* (Наука.., 6, 1959, 51); *Для вивезення і внесення добрив механізатори використовують виготовлені у колгоспній майстерні навантажувач і розвантажувач гною, а також механічний розкидач* (Колг. Укр., 3, 1961, 7).

РОЗВА́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розвари́ти.** *Над Вербівкою стояла вечірня тиша.. Пахло солом'яним димом, житнім свіжим хлібом, пшоняним кулішем та розвареною в юшці молодою петрушкою* (Іщук, Вербівчани, 1961, 15); *Стомлений і розварений*

спекою, містер Морчісон, обмахуючи обличчя зеленим капелюхом, виголошував прощальну промову (Коз., Вісімсот.., 1953, 27).

2. *у знач. прикм.* Який розварився, став розсипчастим, крихким. *Кармелюк жадібно їв розварену картоплю, густо посипаючи її дрібками солі* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 125); // Зовсім готовий до вживання або дуже м'який. *Генерал Лоу сидів у кріслі червоний, схожий на розвареного рака* (Рибак, Час.., 1960, 370).

3. *у знач. прикм., перен., розм.* Який перебуває у розслабленому стані; розморений. — *Так, Галиночко, так,— сказав увесь спітнілий, розварений Сидір* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 91).

На́че (мо́в, немо́в, як *і т. ін.)* **розва́рений (розва́рені** *і т. ін.)* *хто* — хто-небудь у розслабленому стані, розморений. *Біганина по різних районних установах та організаціях добре натомила Зарубу й Кавуна, і вони сиділи за столом наче розварені* (Кучер, Трудна любов, 1960, 261).

РОЗВАРИ́ТИ *див.* **розва́рювати.**

РОЗВАРИ́ТИСЯ *див.* **розва́рюватися.**

РОЗВАРНИ́Й, а́, е́. Пригот. варінням; варений. *Стіл увесь був заставлений тарілками і блюдами з їжею. На одному лежало янтарне масло,.. на другому біліла розварна риба* (Мик., II, 1957, 290).

РОЗВА́РЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність чого-небудь розварюватися (у 1 знач.). *Перед обчищанням картоплю необхідно розсортувати за розмірами. Це зменшує відходи при машинній її обробці, дає можливість правильно використати різні за розмірами бульби і забезпечити одночасну розварюваність при варінні* (Технол. пригот. їжі, 1957, 17); *Смакові якості гороху.. обумовлюються розварюваністю насіння* (Зерн. боб. культ., 1956, 12).

РОЗВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗВАРИ́ТИ,** варю́, ва́риш, *док., перех.* 1. Варячи, робити що-небудь розсипчастим, крихким; // Варінням доводити що-небудь до повної готовності або надмірної м'якості.

2. *перен., розм.* Викликáти у кого-небудь розслаблений стан; розморювати. *Літом спека так мене розварює, що до роботи я зовсім не гожуся* [годжуся] (Мирний, V, 1955, 361).

РОЗВА́РЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.*, **РОЗВАРИ́ТИСЯ,** варю́ся, ва́ришся, *док.* 1. Втрачати від варіння свою форму, ставати розсипчастим, крихким. *Картоплю треба варити на слабкому вогні, бо на сильному вона зверху розварюється, а всередині лишається сирою* (Хлібороб Укр., 1, 1969, 44); *Якщо тісто виготовляють для вареників з овочевим фаршем, то для того, щоб краще тримався фарш, а вареники не розварювались, слід збільшити норму яєць* (Укр. страви, 1957, 246); *Почала* [мати] *красити в цибулинні крашанки. А я, як тепер пам'ятаю, стою і заглядаю в казан. Коли бачу — одна крашанка розварилася* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 76); // Варячись, ставати зовсім готовим до вживання або дуже м'яким. *Щоб квасоля добре розварювалась, її перед варінням перебирають, заливають холодною перевареною водою на 8—10 год.* (Укр. страви, 1957, 49).

2. *перен., розм.* Набувати розслабленого стану (про живі істоти); розморюватися. — *Я слухаю вчора увечері, що це так бджола гуде. Аж воно он чого,— казав дід, розварюючись від немочі у курені* (Мирний, I, 1954, 193); *Випивши ще один корець п'янкого меду, Володислав зовсім розварився* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 73).

3. *розм., рідко.* Варити багато страв. *Тепер піст,— нічого побагато розварюваться* (Сл. Гр.).

РОЗВЕ́ДЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розвести́.** — *Ви незабаром скажете, що світ, цей прекрасний, чудовий світ...— тут справник простяг руки вгору і так патетично трусонув широко розведеними долонями, що всі його качки затряслись круг пояса* (Довж., I, 1958, 423); *Кавалькада повільно спустилася до переправи і потрапила в непрохідну гущавину людей та возів біля розведеного на ніч моста* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 5); *Продавала* [жінка] *молоко, розведене водою, і грошей наторгувала* (Мирний, V, 1955, 349); *У діжі.. було більше як до половини синьої, густо на олії розведеної фарби* (Фр., IV, 1950, 92); *Петро Лукич поклав мокрі весла біля розведеного кимсь багаття* (Літ. газ., 21.IX 1950, 1); // *у знач. прикм. Серед дуже скромних страв стала гранчаста пляшка з розведеним спиртом* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 12); *Марко потяг до себе горщик, відпив кілька ковтків, гидливо заплювався на всі боки.. — Крейда розведена* (Тют., Вир, 1964, 257); // **розве́дено,** *безос. присудк. сл. Я звалив його і почав дубасити, по чому влучав, кулаками. Ледве нас розведено* (Гр., I, 1963, 301).

2. *у знач. прикм.* Який розвівся, розлучився (про одне з подружжя). *Кожен раз, коли домашні клопоти потребували його уваги та забирали в нього час, Джіафер думав про свою розведену жінку, хоч не жалкував, що так сталося* (Коцюб., II, 1955, 135).

РОЗВЕ́ДЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розвести́, розво́дити.** *Випробування кронциркуля полягає в розведенні і зведенні його ніжок. При цьому хід в шарнірі має бути плавним, а кінці ніжок повинні щільно сходитись* (Слюс. інстр., 1959, 36); *Вивчаючи ліки, лікарі всіх часів відзначили їхню двоїсту дію на організм людини і тварини залежно від розведення* (Знання.., 10, 1965, 12); *Сучасне розведення кольорових норок невіддільне від розвитку генетики і є одним з найяскравіших прикладів використання у практичній діяльності людини генетичних принципів* (Наука.., 6, 1973, 44); *Резервом, який має набагато поповнити наші лісові скарби, є розведення швидкоростучих дерев* (Чаб., Стоїть явір..,1959, 204).

РОЗВЕ́ЗА, и, *ч. і ж., розм., рідко.* Те саме, що **роззя́ва.** *Ця дівка добра розвеза: ніколи дверей за собою не зачиняє* (Сл. Гр.).

РОЗВЕ́ЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розвезти́.** *Скаржитись хочеться. На все. На гуляш, на рушник, на отих розвезених по стіні рєпінських «Запорожців», що.. покликані прикрашати кожну степову чайну. Чому така убогість уяви? Чому така обмеженість вибору? Для всіх чайних, які тільки є в районі, постачає ці бездарні копії якийсь халтурник* (Гончар, Тронка, 1963, 126); // **розве́зено,** *безос. присудк. сл. У вересні.. було розвезено і розкидано гній механізованим способом під глибоку оранку на площі 302 гектари* (Колг. Укр., 2, 1959, 21).

РОЗВЕ́ЗЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розвезти́, розво́зити.** *На вивезення, розвезення по полю і на розкидання гною треба затрачувати багато тяглових зусиль і важкої фізичної праці* (Колг. Укр., 2, 1959, 21).

РОЗВЕЗТИ́ *див.* **розво́зити.**

РОЗВЕЛИЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати надмірно вели́чатися, пишатися, хвалитися чим-небудь.

РОЗВЕРЕ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗВЕРЕДИ́ТИ,** джу́, ди́ш, *док., перех., розм.* 1. Викликáти, заподіювати біль, торкаючись хворого місця, рани. *Обережно, щоб не розвередити свої чиряки, які йому мати намастила олією і пов'язала розірваною сорочкою, Іллюша злазить з печі і проходить з кухні в кімнату* (Перв., Невигадане життя, 1958, 139).

2. *перен.* Викликáти, посилювати які-небудь почуття, спогади, бажання. *Згадка розвередила неприємні спогади, які ще й досі викликали досаду* (Панч, I, 1956, 359).

РОЗВЕРЕДИ́ТИ *див.* **розвере́джувати.**

РОЗВЕРЕДИ́ТИСЯ, джу́ся, ди́шся, *док.* 1. *розм.* Знову заболіти від доторкання (про хворе місце, рану).

2. *діал.* Розвередуватися. [М а т р о н а *(до Рябини):*] *Овва! А ти чого розвередився та розприндився? Побоявся, що правда наверх вийде?* (Фр., IX, 1952, 392).

РОЗВЕРЕДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм., рідко.* Те саме, що **розвередува́тися.** *Настя невсипуча хазяйка, щира мати, тілько й знає, що клопочеться, коли б скоріше то з тим, то з другим управитися, жаліється і радиться, що се або з Грицем або з Івасем подіялося, коли часом те або друге чого розвередує* (Мирний, IV, 1955, 69).

РОЗВЕРЕДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Стати вередливим, примхливим. — *Ватя зовсім розвередувалась з нудьги. Місяць в думках побула черницею, місяць — курсисткою і, певно, місяць буде артисткою..,— сказав насмішкувато батько* (Н.-Лев., IV, 1956, 185); *Орищці треба на грядках полоти. Як на те Чіпка розвередувався: «їсти, та й їсти, бабо!»* (Мирний, I, 1949, 145); *Раз вночі розвередувавсь Павлусь, як на живіт кричить: «Меду та й меду!»* (Стор., I, 1957, 57).

РОЗВЕРЕЩА́ТИСЯ, щу́ся, щи́шся, *док., розм.* Почати сильно верещати. [С т е ц ь к о:] *Та й моя пащикувата, Як розверещиться, Як розпорошиться, То тісна буває і хата!* (Кроп., II, 1958, 80); *За нею всі інші, що там були, кури Як розверещаться, мов друть* [деруть] *їх зі шкури!* (Фр., XIII, 1954, 262).

РОЗВЕ́РЖЕНИЙ, а, е, *ритор.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розве́рзнути** і **розве́рзти.** *Образно. *Коли в її пам'яті мимохіть ворухнулося слово «блискавиця», вона справді побачила горобину ніч, розвержену синювато-білим сяйвом* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 884).

2. *у знач. прикм.* Який розверзся. *Несеться небо, сніг летить, спадають стрімголов в розвержену водяну безодню щогли з вітрилами* (Довж., Зач. Десна, 1957, 402).

3. *у знач. прикм.* Розкиданий або зруйнований. *Тяжко загуділа, здригнулася земля і підкинула вгору сіру завісу розверженых будинків* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 557).

РОЗВЕРЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗВЕ́РЗНУТИ,** ну, неш і **РОЗВЕ́РЗТИ,** зу, зеш, *док., перех., ритор.* Широко розкривати, розсовувати що-небудь. *Образно. *Провалювалася* [Гізела] *в невідомість — глибше й глибше. Темні прірви тривоги розверзали свої гудучі порожнечі, і вона летіла вниз і вниз* (Загреб., Шепіт, 1966, 320); *— Змію ко ти, змія! Вже скоро твій кінець!.. Уже із тьми гієна розверзла пащеку на тебе огняну...* (Сос., II, 1958, 465).

РОЗВЕРЗА́ТИСЯ, а́ється, *недок.,* **РОЗВЕ́РЗНУТИСЯ,** неться і **РОЗВЕ́РЗТИСЯ,** зеться, *док., ритор.* Широко розкриватися, розсовуватися. *А тут ще писали у газетах та оповідали різні люди, що і на батьківщині Софрона страшне коїться лихо, наче земля розверзається під ногами у людей* (Рибак, Час.., 1960, 90); *Будуть січі вперті, люті, Буде гинуть чужина. Будуть ріки, льодом скуті, Розверзатися до дна* (Стельмах, V, 1963, 79); *Нараз Ткачукові здалося, що підлога під ним розверзлась і він стрімголов шугонув у чорну безодню* (Збан., Переджнив'я, 1960, 351); // Утворюватися, виникати внаслідок розкривання, розсовування (про отвір, провалля); // Несподівано з'являтися, виникати перед кимсь (про безодню, провалля). *Хлопці зупинялися і з острахом відскакували. Прямо під ногами розверзалася якась бездонна пропасть* (Хотк., Довбуш, 1965, 387); *Перед очима* [княгині] *замигтіли великі жовті, сині, рожеві кола, а під ногами розверзлася чорна безодня* (Гжицький, Опришки, 1962, 76).

◇ **Не́бо розверза́ється (розверза́лося, розве́рзлося** *і т. ін.*) — починається злива або сильний снігопад. *Траплялись дні, коли розверзалось небо* (Рибак, На світанку, 1940, 207); **Хай розве́рзеться під ва́ми земля́!** — уживається як прокляття або погроза карою кому-небудь. *— Звірі! Шайтани! — заволала вона.— Хай розверзеться під вами земля! Хай проковтне вас саме пекло!* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 450).

РОЗВЕ́РЗЕНИЙ *див.* **розве́рзнутий.**

РОЗВЕ́РЗНУТИ *див.* **розверза́ти.**

РОЗВЕ́РЗНУТИСЯ *див.* **розверза́тися.**

РОЗВЕ́РЗНУТИЙ, РОЗВЕ́РЗЕНИЙ, а, е, *ритор.* Те саме, що **розве́ржений.** *Тут дім стояв вже майже двісті літ... Порушив вибух тишу Дюссельдорфа. В нім Гейне жив з малих дитячих літ, Земля розверзнута лежить чорніша торфу* (Забашта, Квіт.., 1960, 61); *За світло, за сонце!.. Не попіл Розверзені скелі вкрива — Стоїть, осява Севастополь, Одеса звелася жива* (Ус., На.. берегах, 1951, 32).

РОЗВЕ́РЗТИ *див.* **розверза́ти.**

РОЗВЕ́РЗТИСЯ *див.* **розверза́тися.**

РОЗВЕ́РНЕНИЙ *див.* **розве́рнутий.**

РОЗВЕРНУ́ТИ *див.* **розверта́ти.**

РОЗВЕ́РНУТИЙ, РОЗВЕ́РНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розверну́ти.** *Дах, розвернутий вітром, поріс мохом та бур'яном* (Мокр., Острів.., 1961, 21); *Танк зсунувся з горба й стояв серед поля, розвернутий навкіс до окопу бронебійників* (Перв., Дикий мед, 1963, 204); // *у знач. прикм. Ми в одну мить опинилися на конях і по розвернутій дорозі кинулись униз* (Панч, II, 1956, 63); *Як смикала* [Марія] *солому, на розвернений прикидок подивилась і думала з сумом про Тихона* (Головко, II, 1957, 118).

РОЗВЕРНУ́ТИСЯ *див.* **розверта́тися.**

РОЗВЕ́РСТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розверста́ти.** *Ось він повертається. В голові — готова стаття. Велика! Він уже бачить її, розверстану на чотири шпальти* (Жур., Нам тоді.., 1968, 149).

РОЗВЕРСТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розверста́ти.**

РОЗВЕРСТА́ТИ *див.* **розве́рстувати.**

РОЗВЕ́РСТИЙ, а, е, *ритор., рідко.* Широко розкритий, широкий. *Треба було мати залізну силу волі, щоб вистояти отут, перед розверстим отвором мартена, проти тисячоградусної температури* (Собко, Біле полум'я, 1952, 11).

РОЗВЕ́РСТКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **розверста́ти, розве́рстувати** 1. [Б р а т:] *Чупара даремно здіймав тривогу. Подумайте, що ж це — не ясно для всіх? Йому б у теплі берегти свою ногу, А він у буран, на розверстку — це сміх* (Перв., II, 1958, 354).

2. У період воєнного комунізму — спосіб державної заготівлі сільськогосподарських продуктів, який полягав у тому, що селяни повинні були здавати всі лишки продуктів від норм, установлених на особисті потреби. *Чому була необхідна заміна розверстки продподатком? Тому, що розверстка виявилась непомірно тяжкою і незручною для селян* (Ленін, 43, 1974, 225); // *розм.* Продукти, зібрані в такий спосіб. *Темний.., а коли довелось, то й землю панську сажнем переміряв* [Цимбал] *і вже ось при вагах з олівцем за вухом стоїть, розверстку з людей приймає* (Гончар, II, 1959, 153).

РОЗВЕ́РСТУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розверстки.

РОЗВЕ́РСТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розве́рстувати.**

РОЗВЕ́РСТУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗВЕ́РСТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Розподіляти щось між ким-, чим-небудь. *Розробляючи плани продажу державі таких культур, як просо, гречка, картопля та овочі, виробниче управління розверстувало їх між усіма 33 колгоспами району* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 22).

2. *друк.* Розподіляти друкарський набір тексту по сторінках; верстати.

3. *друк.* Роз'єднувати, розбирати сторінки чого-небудь зверстаного.

РОЗВЕ́РСТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **розве́рстувати.**

РОЗВЕРТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розверта́ти.** *На рубіж розвертання танки виходили лісовою дорогою, затиснутою обабіч величезними соснами* (Рад. Укр., 10.II 1966, 4).

РОЗВЕРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗВЕРНУ́ТИ**, верну́, ве́рнеш, *док., перех.* 1. Руйнувати, знищувати що-небудь. *Яри сповнилися водою, що клекотіла, розмивала городи, розвертала греблі, вивертала дерева, несла в Псьол* (Горд., Дівчина.., 1954, 151); — *Дванадцять кроків неповних було від того танка, коли Кузнецов з першого снаряда всю башню йому так і розвернув!* (Головко, I, 1957, 290); // *безос. Кожух увесь розвернуло осколками* (Кучер, Зол. руки, 1948, 45); // Розриваючи, вивертати в різні боки. *Коли він знову виглянув, то побачив лише танк, що, розвертаючи землю й розкидаючи її, як корабель хвилю, уже виходив з подвір'я в поле* (Гончар, III, 1959, 163); // *безос. Вибух вийшов вдалим. Скелю розвернуло до великої глибини, і ми швидко навантажили аж три платформи* (Баш, На берегах.., 1952, 10).

2. *розм.* Розправляти що-небудь згорнуте, скручене. *Не розвертай, султане, Хоругви Магмета* (Г.-Арт., Байки.., 1957, 166); *В хаті затихло, Шавкуна кругом обступили. Шавкун розвернув бумагу, одкашлявся, як дяк на криласі* (Мирний, I, 1949, 388); // Розкладати що-небудь складене. *Нам перед празниками прислали із Женеви: мені квітку з бумаги таку, що як розвернуть, то вийде вазон з квіткою розквітнувшою, Лілі — картинку* (Л. Укр., V, 1956, 6).

3. Повертаючи що-небудь, примушувати змінювати положення або напрям руху; робити розворот. *Поки шофер розвертав машину біля Комітету оборони та ставив її під захисну стіну в бункер, Мишків і слід прохолов* (Кучер, Голод, 1961, 138); *Глибина ходу дисків лущильника ЛУ-5 регулюється зміненням розвороту обох його батарей. Для переїздів їх розвертають повністю, так що диски тільки котяться і не орють поле* (Механ. і електриф.., 1953, 208); — *Приїхали,— сказав Васьков, спритно розвернув грузовик і щільно притулив його бортом до цегляної церковної огради* (Перв., Дикий мед, 1963, 484); *Вершник, не відповідаючи, зліз з коня, дужою рукою легко відсторонив Тимка від биків і розвернув підводу назад* (Тют., Вир, 1964, 91).

4. *розм.* Відводити вбік (руку), розмахуватися (рукою) для удару, поштовху, кидка і т. ін. *Він стиснув кулак і розвернув руку, приступаючи до Владка* (Фр., VI, 1951, 172); *Щоб спокутувати свій і чоловіків гріх, Горпина почала все більше давати милостиню бідним людям.. Раз вона не витримала і вночі розповіла про це Когуту, а той мовчки в темряві розвернув велику руку і зі всієї сили вдарив її в обличчя* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 64); // Робити прямим що-небудь зігнуте; випрямляти, розправляти. *Стрепенувся* [голубок], *розвернув Крилечка легенько* (Бор., Тв., 1957, 66); *Образно. *А на диких степах, у кривавих боях Розвертала вона* [пісня] *свої крила* (Мирний, V, 1955, 281).

Розверну́ти гру́ди — стати чи сісти рівно, прямо, випнувши груди, розправивши плечі. *Тимко стояв струнко, розвернувши груди і злегка нахиливши праворуч голову* (Тют., Вир, 1964, 343).

5. *перен., розм.* Давати можливість розвинутися, проявитися повною мірою. *Тут нема простору акторові, нема де розвернути йому свої сили, виховати свій талант* (Збірник про Кроп., 1955, 358); // *рідко.* Робити відчутнішим, яскравішим. *Ходить він по двору, нудно; увійде в хату, хатні померки ще дужче розвертають сумну думку* (Мирний, I, 1949, 390).

6. *перен., рідко.* Детально, вичерпно доводити, показувати що-небудь, даючи можливість глибше зрозуміти. *Образно. *Його уява працює невгамовно, розвертає перед ним усе нові образи* (Фр., IV, 1950, 28).

РОЗВЕРТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗВЕРНУ́ТИСЯ**, верну́ся, ве́рнешся, *док.* 1. *розм.* Перестати бути згорнутим, скрученим; розгортатися, розправлятися. *Семен Архипович.. засунув портрет у піч, але зробив це незграбно, бо він вислизнув, упав на підлогу і розвернувся* (Рибак, Час.., 1960, 257).

2. Повертаючись, змінювати своє положення або напрям свого руху; робити розворот. *Він* [теплохід] *зайшов у тиху бухту і став розвертатися, щоб причалити до пристані* (Собко, Скеля.., 1961, 7); *Табун* [качок і гусей] *сірувато-білим хмаровинням похитувався на воді одразу за сопкою, де ріка, розвертаючись, трохи притишувала бурхливий плин* (Літ. Укр., 4.XII 1962, 1); *Не глянувши на подругу, Марійка круто розвернулась і швидко подалась до лісу* (Донч., V, 1957, 474); *Пролунала команда, і ми спинились. Потім колона розвернулася й загородила шлях* (Кол., На фронті.., 1959, 88).

◇ **Є де розверну́тися** — дуже просторо. *Будинок вийшов красивий, добротний. Дві кімнати, веранда, кухня. Є де розвернутися!* (Колг. Укр., 4, 1958, 34); **Розверну́тися ні́як (не мо́жна)** — дуже тісно. *На крайній випадок є в нас і картеч, для самозахисту. Але це,— коли на позиції стоїмо, а не на залізничній платформі, де і розвернутися ніяк* (Головко, II, 1957, 543); *В завулку розвернутись не можна було. Довелося посунути назад усю колону і, виїхавши на вулицю, розвернути її* [машину] *там* (Голов., Тополя.., 1965, 374).

3. *розм.* Відводити вбік (руку), розмахуватися (рукою) для удару, кидка, і т. ін. *Волошина увійшла в коло і взяла в руки диск. Вона ніби зважила його на долоні, потім на якусь мить застигла, трохи нахилившись набік, раптом розвернулася і сильною рукою високо винесла вгору диск* (Собко, Стадіон, 1954, 10).

4. *перен.* Розвиватися, рости (про бруньки, листки). *Я роздивлявся, як пуп'янки ніжні троянд набрякали, Щоб розвернутися в цвіт хутко одна по одній* (Зеров, Вибр., 1966, 361); // Розпускати бруньки, листки (про рослину). *Раз навесні перед зеленими святками, коли вже всяка рослина розвертається пишно,.. спустилося на Солоху разом дві біди* (Мирний, I, 1954, 50).

5. *перен., розм.* Проявляти, показувати себе, свої здібності, можливості повною мірою. [К і н д р а т:] *Я за тиждень нарубаю місячний план. Коли б дали тільки розвернутись. Я, Олю, рубати можу вугіль, як грати на баяні* (Корн., II, 1955, 138); *Семена.. обрали на голову* [колгоспу]. *Він розвернувся, і знову, було, заговорила область: у Сосонці збудували найкращі, показові ферми* (Зар., На.. світі, 1967, 63); // *тільки 3 ос.* Досягати у своєму прояві великої сили, інтенсивності. *Чистим серцем Поблагословила* [Ганна] *Свого Марка... заплакала Й пішла за ворота. Розвернулося весілля. Музикам робота І підковам* (Шевч., I, 1963, 317); *В залі розвернулись танці на всі боки, аж поміст ходором ходить* (Мирний, I, 1949, 198).

6. *тільки док., розм.* Лягти або сісти, недбало розкинувшись. *Розвернувшись на стульці* [стільці], *сидів він і водив бистрим поглядом по хаті* (Мирний, III, 1954, 76); *Він напився молока, розвернувся на копиці сіна і, хоч у його животі те молоко, змішане з суницями, вуркотіло громами, лежав велично, дивлячись з-під картуза на високе.. небо* (Тют., Вир, 1964, 472).

7. *тільки док.* Широко розкинутися, простягтися на велику відстань. *Орися ж ти, моя ниво, Долом та горою!.. Орися ж ти, розвернися, Полем розстелися! Та посійся добрим житом, Долею полийся! Розвернися ж на всі боки, Ниво-десятино!* (Шевч., II, 1963, 402); *На горі за лісом розвернулось рівне, як скатерть, поле* (Н.-Лев., II, 1956, 32); *Розвернулась, засіялась колгоспівська нива* (Гонч., Вибр., 1959, 352); // Стати доступним, відкритим зорові. *Перед очима* [Проценка] *розвернувся рівний та чистий двір, а посеред нього — весілля...* (Мирний, III, 1954, 203).

8. *перен.* Поширюватися, розповсюджуватися далеко. *Спершу тихо, протяжно виливалася пісня.., далі голос усе дужчав, міцнішав, розвертався на всі боки* (Мирний, I, 1949, 345); *Ті дзеркала, поначіплювані, щоб стіни не були голі, те широчезне старинне ліжко..,— все те здавалось їй чудним, непотрібним; все те здавалось їй великопанським вередуванням, що розвернулось би на ввесь світ* (Н.-Лев., I, 1956, 162).

9. *розм.* Розташовуватися, розміщуватися де-небудь. *Зв'язавшись з корегувальниками щойно прибулого артдивізіону, що розвернувсь за його полком, сам* [Чистогоров] *корегував артвогнем* (Баш, Надія, 1960, 329).

10. *розм., рідко.* Те саме, що **розкрива́тися** 1. *Чим чорніша хмара гніву й невдоволення залягала на чолі її батька, тим виразніше почував Максим, що між ним і Мирославою розвертається глибока пропасть* (Фр., VI, 1951, 24); *Дивлюся, могила ніби розвернулась, А з неї виходить неначе козак, Уже й сивоусий собі неборак, Та і йде до мене...* (Шевч., II, 1963, 255).

РОЗВЕРТІ́ТИ *див.* **розві́рчувати.**

РОЗВЕРТІ́ТИСЯ *див.* **розві́рчуватися.**

РО́ЗВЕРТКА, и, *ж., техн.* Металорізальний багатолезовий інструмент для обробки отворів. *Ручна розвертка.. складається з робочої частини, шийки, хвостовика і квадратної головки* (Практ. з машинозн., 1957, 74); *Розвертки — дуже точний інструмент, тому треба стежити, щоб не було на них вибоїн, зазубрин, іржі* (Слюс. справа, 1957, 208).

РОЗВЕСЕ́ЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розвесели́ти.** — *Тільки тата нема,— згадала Семениха, і знову захмурилися всі обличчя, розвеселені трохи розповіддю Ілаша* (Мак., Вибр., 1956, 582).

РОЗВЕСЕЛИ́ТИ *див.* **розвеселя́ти.**

РОЗВЕСЕЛИ́ТИСЯ *див.* **розвеселя́тися.**

РОЗВЕСЕЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗВЕСЕЛИ́ТИ,** лю́, ли́ш, *док., перех.* Робити кого-небудь веселим, радісним; викликáти у когось веселий, радісний настрій. *Комунівський голова.. голосніш од усіх співав, високо тримав голову, картав недбалих, підтримував кволих, розвеселяв сумних* (Ю. Янов., II, 1954, 156); *Помітивши пригнічений настрій хлопця, батько намагався його розвеселити* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 5); // Викликáти у кого-небудь сміх; смішити когось. *Вміла* [Стаха] *орудувати сміхом не гірше, ніж яка-небудь красуня очима. Могла тим своїм сміхом розвеселити людину до сліз і довести до сказу* (Вільде, Сестри.., 1958, 378); // Створювати приємне враження для очей, зору. *Мотря стояла коло мисника й з місця не рушила та все дивилась у піч, де тлів жар у попелі, неначе хотіла розвеселить свої очі веселим вогнем* (Н.-Лев., II, 1956, 287); // Сповнювати веселощами, радістю. — *Ти молоденька, то й хату нашу розвеселиш і внучечку мою втішиш* (Вовчок, I, 1955, 10).

РОЗВЕСЕЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **РОЗВЕСЕЛИ́ТИСЯ,** лю́ся, ли́шся, *док.* Ставати веселим, радісним, мати веселий, радісний настрій. — *Наші тато, як розвеселяться, все люблять про того чумака розказувати, що вперше біля моря опинивсь та хотів воли напоїти* (Гончар, Тронка, 1963, 247); *Галя зовсім розвеселилася і аж ніяк не боялася чужого дяді* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 382); // *тільки док.* Провести час у розвагах, веселощах.— *Напрацюється цілий тиждень— в неділю хочеться відпочити, розвеселитися... Дома скучно сидіти* (Коцюб., I, 1955, 451); *Гості в гридниці розвеселилися, розбушувалися. Вже глуха ніч, а весілля тільки в розпалі* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 561); // Сповнюватися веселощами, радістю. *В робочих днях гомоном дітвори через кілька годин оживляється, розвеселяється моя пустиня* (У. Кравч., Вибр., 1958, 403).

РОЗВЕСНИ́ТИСЯ *див.* **розвеснятися.**

РОЗВЕСНЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **РОЗВЕСНИ́ТИСЯ,** и́ться, *док., безос.* Наставати (про весну). *Надворі зовсім розвеснилось, з тополиного і вербового галуззя обтрушувались пахощі набряклих бруньок* (Стельмах, Правда.., 1961, 251); *Як розвесниться, зітхне земля на радощах, вологою візьметься* (Рад. Укр., 27.III 1962, 3).

РОЗВЕСТИ́ *див.* **розво́дити.**

РОЗВЕСТИ́СЯ *див.* **розво́дитися.**

РОЗВЕ́ШТАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Початп часто вештатися.

РОЗВИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розвива́ти.** *Усе творче життя М. В. Ломоносова характеризувалось матеріалістичною спрямованістю, відстоюванням і розвиванням матеріалістичного погляду на явища природи* (Рад. Укр., 19.XI 1961, 3); *Коли настав чудовий май, Садочків розвивання, Тоді у серденьку моїм Прокинулось кохання* (Л. Укр., IV, 1954, 79).

РОЗВИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗВИ́ТИ,** розів'ю, розів'е́ш *і* **РОЗВИ́НУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* розви́в, вила́, ло́ *і* розви́нув, нула, ло; *док., перех.* 1. *розм.* Розвертати, розгортати що-небудь згорнуте, складене, скручене. — *Ой, на, мила, біле плаття, Не розвивай, не гляди, Піди в Дунай попери* (Чуб., V, 1874, 741); *Коли повставали з-за стола, він взяв пакет і вийшов до сусіднього покою. Рука його тремтіла, коли розв'язував шнурок і розвивав газету* (Фр., III, 1950, 445); // *рідко.* Робити прямим, випрямленим що-небудь зігнуте, складене, скручене; розправляти. *Присідали* [ластівки], *щебетали, немовби розповідали про свої пригоди в дорозі, і знов розвивали чорні крильця, линули далі до діла, до збудування гніздечок* (У. Кравч., Вибр., 1958, 411); // Звільняти що-небудь від того, чим воно було загорнуте. — *Ось вам усе, що склав, хай і мов до починку,— наче вгадав її думку Іван, розвиваючи з хустинки купку срібла* (Коцюб., I, 1955, 383); *Відтак розвинула* [Рахіра] *з листків сир, з'їла жадібно одну грудку, потім занесла з мукою в хату й вернула знов до нього* (Коб., II, 1956, 77); // Розв'язувати що-небудь замотане; розмотувати. *Коли розвинули ногу, то я зомлів — крови* [крові] *багато витекло* (Фр., IV, 1950, 27); *Я слідом за Жабі підійшов до канапи і розглядав немовля, що дружина трохи розвинула* (Досв., Вибр., 1959, 178); // Розпускати, розправляти полотнища чого-небудь (прапорів, корогов і т. ін.). *Пішли, розвивши короговку, І сльози молодіж лила; Хто жінку мав, сестру, ятровку, У інших милая була* (Котл., I, 1952, 211); // Розплітати, розв'язувати що-небудь сплетене, зв'язане. *Вона розвивала той пахучий вінок у своїй пам'яті квітка за квіткою* (Н.-Лев., III, 1956, 340).

2. *перен.* Сприяти виникненню або підсиленню чого-небудь. *Активна комсомольська робота розвивала самостійність, формувала ту внутрішню стриманість, за якою почувається воля людини, яка знає, що їй робити* (Донч., II, 1956, 116); *..мануфактурний період розвивав перші наукові і технічні елементи великої промисловості* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 378); *Різ-*

номанітними були засоби й методи виховання та навчання в народі. Серед них дуже важливу роль відігравала народна поетична творчість.. Загадка розвивала кмітливість і спостережливість. Скоромовка удосконалювала мову (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 85); // Надавати великого розмаху чому-небудь, сприяти збільшенню, розширенню чогось. *Комуністична партія Радянського Союзу буде і далі зміцнювати єдність міжнародного комуністичного руху, розвивати братерські зв'язки з усіма комуністичними і робітничими партіями* (Програма КПРС, 1961, 123); *Радянський Союз досяг такого високого науково-технічного і виробничого рівня, який дає змогу.. розвивати продуктивні сили небаченими досі високими темпами* (Наука.., 2, 1958, 2); // Доводити до значного ступеня вияву. — *А хіба не сказала? — здивувався Петро. Віктор нічого не відповів — отак заглиблений в собі.— Та, правда, ти ж такі темпи розвив! Де там було встигнути розповісти про все!* (Головко, I, 1957, 480); — *За Батьківщину! Вперед! — встигла прочитати Ясногорська на борту головного танка, коли їхній студебекер, розвинувши максимальну швидкість, уже обгонив колону* (Гончар, III, 1959, 174); // Широко розгортати що-небудь, здійснюючи його у великих масштабах, з усією повнотою. [К у з ь:] *Ви тоді* [в 1914 р.] *шалену агітацію розвивали серед фабрично-заводського пролетаріату* (Тич., I, 1957, 233); ..*російські робітники* ***вперше в світі*** *розвинули таку масову страйкову боротьбу, яку ми бачили в 1905—1907 роках* (Ленін, 21, 1971, 301); *Він* [Б. Грінченко] *розвинув широку видавничу діяльність, безперервно борючись з цензурою і всіляко викручуючись для того, щоб добути кошти для своїх видань* (Рад. літ-во, 1, 1963, 118).

3. *перен.* Давати можливість чому-небудь зростати, міцніти. *Щоденні розмови з Ганею розбуджували в його душі нові, незнані досі почування, розвивали навіть його розум* (Фр., VI, 1951, 165); — *Куплю Юрикові скрипку. У нього і здібності, і талант мої. Хай розвиває їх!* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 181); *Уміння помітити в людині найкраще, підтримати його, розвинути і сувора непримиренність до хиб, у чому б вони не виявились,— найхарактерніші риси Воронцова як вихователя* (Іст. укр. літ., II, 1956, 646); // Сприяти духовному зростанню кого-небудь, розширювати чийсь світогляд. — *Вона буде такою! Вона має доволі розуму! А я її розв'ю, наведу її на розум! — так марив молодий хлопець в своїй тихій хатині* (Н.-Лев., I, 1956, 519).

4. *перен.* Детально, послідовно викладати що-небудь, розширюючи його зміст, обгрунтовуючи новими доказами, підкріплюючи фактами. *Терлецька сердито кинула очима на чоловіка: він замовк і не розвивав далі тієї теми* (Н.-Лев., III, 1956, 46); *Він був веселий, розвивав далі свій план і з побільшеним апетитом накладав на тарілку цілу купу салати* (Коцюб., II, 1955, 388); ..*Чернишевський, який розвинув слідом за Герценом народницькі погляди, зробив величезний крок вперед проти Герцена* (Ленін, 25, 1972, 91).

5. *перен.* Робити що-небудь кращим, досконалішим, піднімати його на вищий щабель. *Розвиваючи свою економіку і культуру, кожна республіка повинна вносити максимальний вклад у розв'язання загальносоюзних завдань* (Ком. Укр., 6, 1966, 62); *Піввікове життя в самій, так би сказати, гущі природи, піввікове прислухування.. в дивній мірі розвинуло дідові почуття.. Найменший, ледве чутний звук вже будив його уночі* (Хотк., I, 1966, 82); // Поглиблювати що-небудь, розширюючи зміст або поліпшуючи, збагачуючи його. *Мова—втілення думки.. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її!* (Рильський, III, 1956, 80); *Узагальнивши досвід Паризької Комуни, трьох російських революцій, Ленін розвинув і конкретизував учення Маркса і Енгельса про диктатуру пролетаріату* (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 19).

6. *рідко.* Примушувати розпускатися, розквітати (рослини, бруньки). *Соловейко троянді вродливій Так любо співав, Голосом дивним співець чарівливий Садки розвивав* (Л. Укр., I, 1951, 27); *Розвий, вербо, сімсот квіток Рано-рано! Розвий, вербо, сімсот квіток Та ранесенько!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 93).

7. *перен.* Починати що-небудь, поступово інтенсифікуючи його. *Врангелівські корпуси з'єднуються в районі станції Апостолово і розвивають звідти удар на захід, в глибину Правобережної України* (Гончар, II, 1959, 372); *Враз лейтенант побачив, як ліворуч, там, де догоряв млин, бігли цепом фашисти. Звідти вони могли пробитися в глиб оборони, розвинути наступ* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 231).

РОЗВИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗВИ́ТИСЯ**, розв'ю́ся, розв'є́шся *і рідко* **РОЗВИ́НУТИСЯ**, нуся, нешся; *мин. ч.* розви́вся, вила́ся, ло́ся *і* розви́нувся, нулася, лося; *док.* 1. *розм.* Розгортатися, розвертатися (про що-небудь згорнуте); // Ставати прямим, рівним (про що-небудь зігнуте, складене); розправлятися; // Знімати, розмотувати з себе що-небудь одягнуте, намотане. *Закутана в біле, як привид, вскочила у двір Шерфе і почала розвиватись* (Коцюб., II, 1955, 144); // Розмотуватися з чого-небудь (про щось намотане). *Панчішка, знай собі, плететься, така пушиста та м'яка! Вовняна нитка в'ється, в'ється і розвивається з клубка...* (Забіла, У.. світ, 1960, 44); // Розходитися в різні боки. *Сизий димок вирива́ється з чорного димаря і кучеряво розвивається в прозорчатому* [прозорчастому] *повітрі...* (Мирний, III, 1954, 106); *Вузькі поли його фрака розвивались на обидва боки* (Фр., VI, 1951, 221); // Ставати розплетеним; розплітатися (про волосся). *Головка хитнулась, Коса розвинулась, До білої шиї Шовком пригорнулась...* (Рудан., Тв., 1959, 122); // Розпускаючись, розправляючись, маяти на повітрі (про полотнища прапорів, корогов і т. ін.). *Розвивайся, прапор Жовтня, Над землею грізно май, Виступають партизани За радянський рідний край* (Мик., I, 1957, 283).

2. *тільки 3 ос., перен.* Виникати або підсилюватися, зростати. *Кожна помилка, як хвороба, починає розвиватися, якщо її вчасно не виправити* (Гур., Життя.., 1954, 285); *В Настусі дуже зарані розвилась уява та мрійність* (Н.-Лев., IV, 1956, 229); *О. О. Богомолець не раз висловлював думку, що рак навряд чи може розвинутися в організмі, фізіологічна система сполучної тканини якого зберегла достатню активність* (Мед. ж., XIX, 1, 1949, 40); *Григорій Григорович молодший любив свого діда. Це почуття за дворічний онуків вік встигло так розвинутися, що бідна мати ревнувала сина до сліз* (Ю. Янов., II, 1954, 109); // Набувати великого розмаху, значення; розширюватися. *Садівництво в Донбасі швидко розвивається як у колгоспах і радгоспах, так і на садибах колгоспників, робітників і службовців* (Вісник АН, 6, 1957, 36); *Всебічно розвинулись головні функції соціалістичної держави — господарсько-організаторська і культурно-виховна* (Рад. Укр., 16.IX 1961, 1); // Досягати значного ступеня вияву. *Істотним недоліком атомних ракетних двигунів є дуже висока температура (близько мільйона градусів), яка розвивається в них* (Наука.., 2, 1959, 13).

3. *перен.* Досягати розумової, духовної зрілості, ставати розумово, духовно вищим. [Г а л я:] *Хіба не втішно додивлятись, як ваші речі доходять до дитячої голови, ..як з кожним днем воно* [дитя] *все більше та більше розумнішає — розвивається?* (Мирний, V, 1955,

146); *Часто сам здивовано помічав, як він розвинувся, як став міркувати над тими речами, повз які раніше проходив, не звертаючи на них уваги* (Донч., II, 1956, 116).

4. *перен.* Ставати кращим, досконалішим, підніматися на вищий щабель, досягати високого рівня у чому-небудь. *В тім-то й незламність українського народу, що він живе і розвивається в нерушимому єднанні і братерстві з народом російським* (Тич., III, 1957, 270); *Закони, за якими розвивається техніка промисловості чи сільського господарства, ніяк не можна механічно переносити на явища духовної культури, отже, й на літературу, і на народну словесність* (Рильський, IX, 1962, 196); *Наша культура, мистецтво, література і, зокрема, поезія,.. ввібрала в себе.. все краще, цінне, дороге людському серцю і сама розвинулась, увійшла корінням глибоко в людське буття* (Мал., Думки.., 1959, 3).

5. Розпускатися (у 1 знач.) (про бруньки, квіти). *Сьогодні — глянь, скрізь уже трава зеленіє, листя на деревах розвивається* (Донч., VI, 1957, 249); *Ганя сиділа коло молодого в повній дівочій красі, як маківка раннім ранком, що тієї ж ночі розвилася з пуп'янка* (Н.-Лев., I, 1956, 136); *Образно. *Глінка і Даргомижський, Лисенко і Хачатурян говорили з людьми чарівною музикою, заронили добрі наміри і бажання, що розів'ються рясним квітом* (Горд., Цвіти.., 1951, 8); // Вкриватися листям, квітами (про рослини). *На вербах листя порідшало, поблідло, і здавалось здалеку, що вони тепер лише розвиваються, як напровесні* (Коцюб., I, 1955, 57); *Дубові гаї Мірошниченкові здавались найкращими восени. Весною вони довго не розвивалися — були голі зверху* (Стельмах, II, 1962, 139); // Добре рости. *На землях Чорного мочара добре розвиваються багаторічні трави, як на сіно, так і на зелений корм* (Хлібороб Укр., 12, 1968, 11); // Виростаючи, укорінюватися. *— Два паростки я знайшла з такою кореневою системою, наче вона розвинулася з пікірованої розсади* (Донч., V, 1957, 239).

6. Досягати фізичної зрілості (про людину). *Її серце радіє, дивлячись, як дочка розвивається на волі* (Мирний, III, 1954, 21).

7. *перен.* Відбуватися у певній послідовності. *Події розвиваються з неймовірною швидкістю* (Довж., I, 1958, 47); *Вона повернулась до рогу Успенської, а тоді бічними вуличками пішла в обхід кварталу, на території якого розвивались воєнні дії* (Смолич, V, 1959, 118); *Осінніми полями йшли організатори партизанського руху, не маючи достатнього уявлення, як він розів'ється, але впевнені в перемозі* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 30).

РОЗВИ́ДНИТИСЯ *див.* **розвидня́тися.**

РОЗВИ́ДНІТИ, ію, *док., безос., рідко.* 1. Те саме, що **розви́днітися** 1. — *Скоро вже й розвиднію, а там і до корів молодиці підуть...* (Морд., I, 1958, 147); *Передбачення Кутузова збулися: тільки-но розвидніло, а вже біля села Бородіно розпочався бій* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 293).

2. *перен.* Стати краще, легше (про поліпшення життя, матеріальних умов і т. ін.). *Пишу сестрі Емілії в Канаду, що вже нам розвидніло. Вже мій чоловік їсть, що йому смакує, вже мої діти вчаться в семикласній школі, а сама я дістала медалю на груди за свої видатні буряки* (Гончар, I, 1954, 490).

РОЗВИ́ДНІТИСЯ *див.* **розвидня́тися.**

РОЗВИ́ДНЮВАТИСЯ *див.* **розвидня́тися.**

РОЗВИДНЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **РОЗВИ́ДНЮВАТИСЯ,** юється, *недок.*, **РОЗВИ́ДНІТИСЯ,** ію́ться *і діал.* **РОЗВИ́ДНИТИСЯ,** ится, *док.* 1. *безос.* Наставати, наближатися (про світанок); світати. *Уже розвиднялось, як він вернувся додому* (Мирний, I, 1949, 349); *Розвиднювалося дуже помалу і пізно* (Фр., VII, 1951, 425); *Скоро розвиднилось, Яким пішов до сусіда прохати коней* (Коцюб., I, 1955, 84); // Розсіюватися, зникати (про темряву). *Сліпучо спалахнули смолянисті скіпки. В хаті розвиднілось* (Збан., Єдина, 1959, 13); *Коропов погасив світло — у вікнах вже добре розвиднілось* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 114).

2. Ставати світлішим, яснішим, краще видним. *Наступної хвилини небо розвидняється, сонце блищить крізь прорвану хмару, і ніби й не було зовсім дощу* (Ю. Янов., II, 1958, 59); *Сонце вже зійшло, і околиця розвиднілася, заносилося на ясний, погожий день* (Мак., Вибр., 1956, 496); *— Почекай трохи! нехай гаразд розвидниться ніч* (Н.-Лев., IV, 1956, 239); *Образно. *Його насуплене жовтувате лице не розвиднювалось навіть тоді, як губи осміхались* (Н.-Лев., II, 1956, 273).

3. *перен.* Ставати ясним, зрозумілим. — *Я ще раз прошу вас, Катерино Карпівно, не зустрічаймося і не заговорюймо одне до одного, поки нам обом усе розвидниться* (Кучер, Прощай.., 1957, 322); // *безос.* *Настя продовжувала ходити до лікнепу. Все більше їй давалася та наука, все більше їй розвиднялося і все принаднішим ставав той чарівний світ, у який вона вступила* (Речм., Весн. грози, 1961, 82); // *безос.* Ставати краще, легше (про поліпшення самопочуття, настрою і т. ін.). *Невважаючи на всі розказані Іваном страхи, Соломії трохи розвиднілось* (Коцюб., I, 1955, 382); *Поділившись з Мотею своєю таємницею, вона ніби камінь з душі звалила, їй якось немов аж розвиднілося* (Коз., Сальвія, 1959, 124).

◇ **Розвидня́ється (розви́днюється, розви́днілося, розви́дниться** *і т. ін.*) **в голові́ (в оча́х)** *кому* — хтось починає (почав, почне) краще розуміти що-небудь. *Тепер і решта косарів зрозуміла, до чого вів слово суворий запорожець, і вони загомоніли всі разом. Розвиднілося трохи і Веризі в голові* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 29); *— Так от, щоб нам хоч трохи розвиднілося в очах, земство прислало дуже вченого чоловіка, пана Тугаєвича. Послухайте його і на вус намотайте, що воно, як, чому і до чого* (Стельмах, I, 1962, 368); **Світ** *(рідко* **у світі)** [**ні́би**] **розвидня́ється (розви́днюється, розви́дніло́ся, розви́дниться** *і т. ін.*) *кому* — стає (стало, стане) кому-небудь краще, легше, веселіше. *Здається, тепер би тільки жити та жити: світ бідноті розвидняється: права дають, землю ось нарізатимуть...* (Гончар, II, 1959, 217); *Коли ж у дім вертались діти, Їй розвиднялося у світі Й цвіли надіями думки* (Мас., Сорок.., 1957, 503); *Звівсь дідусь, узяв ціпок, поковиляв за Горпиною, а Горпині вже й світ розвиднився* (Л. Янов., I, 1959, 341).

РОЗВИ́ЛИНА, и, *ж.* Те саме, що **розви́лка.** *Цвіте омела в лютому, березні й квітні. Квіти ..сидять пучками по 5—6 в розвилинах стебел і на кінці гілок, жовтувато-зеленуваті* (Хлібороб Укр., 2, 1970, 39); *Семен поїхав ходою. Все одно він міг їхати тільки до розвилини, де зливалися в одно дві дороги від станції* (Сміл., Зустрічі, 1936, 234).

РОЗВИ́ЛИСТИЙ, а, е. Який має розвилину; розсохуватий, розгалужений. *Розвилисті роги.*

РОЗВИ́ЛКА, и, *ж.* 1. Відгалуження (у 2 знач.) гілок. *У дерев маловитривалих південних сортів, при різких коливаннях температури наприкінці зими, часто пошкоджуються морозами штамб і розвилка основних гілок крони* (Колг. Укр., 4, 1959, 41); // Місце, де утворюється таке відгалуження. *Дерево захиталося, зарипіло. Роман поліз вище, Яринка сіла на розвилці* (Збан., Між.. людьми, 1955, 122); *Зимові кубельця з гу-*

сінню міцно присновані [прикріплені] *до верхівок і розвилок гілок і не гойдаються* (Озелен. колг. села, 1955, 249).

2. Місце розгалуження дороги. *На розвилці доріг, тулячись ближче до березняка, стояв найближчий, одноповерховий будиночок* (Коз., Сальвія, 1959, 16); *Коли Катя прийшла до розвилки, де комсомольські рейки з'єднувалися з шахтною залізницею, всі вже були там* (Собко, Нам спокій.., 1959, 159).

РОЗВИ́НЕНИЙ, РОЗВИ́НУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розви́нути.** *Будь молодий, золотий, опромінений. Сяй, ніби прапор на сонці розвинений. Щастя свого не губи* (Вороний, Вибр., 1959, 151); *Натхнення — це той же талант, розвинутий трудом, розцвічений життям народу* (Мал., Думки.., 1959, 20); *Комсомол допомагає партії.. готувати покоління всебічно розвинених людей, які житимуть, працюватимуть і керуватимуть суспільними справами при комунізмі* (Статут КПРС, 1971, 27); *Марксизм сучасної епохи — це творчо розвинутий Леніним марксизм, перевірений і збагачений досвідом Жовтневої революції, будівництвом соціалізму в усіх країнах, де до влади прийшов робітничий клас* (Наука.., 5, 1958, 4); *Традиції Маяковського повинні бути підхоплені українськими кінематографістами та кінодраматургами і розвинуті в наш час і за наших умов* (Мист., 6, 1955, 33); *Євгеній, у котрого слух був надзвичайно сильно розвинений, чув серед тиші кожде слово* (Фр., VII, 1951, 266); *У нього, мов у звіра, був розвинутий витончений інстинкт, і примхам його вірив Бараболя не менше, аніж строгим фактам* (Стельмах, II, 1962, 277).

2. *у знач. прикм., перен.* Який досяг розумової, духовної зрілості, став розумово, духовно вищим. — *Вона була дівчина на свій вік розумово незвичайно розвинена, повна імпульсів і жадоби до науки й діла* (Коб., III, 1956, 129); *Родинні нещастя.. зробили мене ще більше скупленим і серйозним, так що на свій вік я видававсь усім занадто поважним і розвиненим* (Коцюб., III, 1956, 281).

3. *у знач. прикм., перен.* Який став кращим, досконалішим, піднявся на вищий щабель, досяг високого рівня у чому-небудь. *У країнах розвинутого капіталізму є клас найманих сільськогосподарських робітників, який склався протягом десятків років* (Ленін, 43, 1974, 50); *Самовідданими зусиллями партії і народу в нашій країні побудовано розвинуте соціалістичне суспільство* (Ком. Укр., 6, 1975, 61); *Теорія «неперекладності», давно відкинута у нас, ще де-не-де у вжитку. Особливо сильна вона тоді, коли йдеться про розвиненіші й не так розвинені мови* (Рильський, IX, 1962, 59); *Ядром значення слова в його розвиненому вигляді є поняття* (Рад. психол. наука.., 1958, 175).

4. *у знач. прикм.* Який виріс, укорінився, зміцнів. *Численні досліди, проведені академіком Кириченком, свідчать про те, що насіння, одержане від рослин з добре розвиненою кореневою системою, зберігає цю якість і в потомстві. Воно, як правило, дає вищий урожай* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 32).

5. *у знач. прикм.* Який досяг фізичної зрілості. *Це ж була дійсно «нормальна», «здорова» людина: всі члени були пропорціонально розвинені* (Хотк., I, 1966, 120); *У Романа було красиве тіло, розвинуте, біле, м'язисте, значно молодше за його порізане.. зморшками обличчя* (Гончар, III, 1959, 43).

РОЗВИ́НЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розви́нений** 2—5. *Відібрані за розвиненістю кореневої системи рослини в наступних поколіннях перевершують врожайністю рослини із звичайною кореневою системою* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 32).

РОЗВИ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розви́нути.** *Вважати ..необхідним розвинення партійної літератури, яка обслуговує низову партроботу, а також літератури, спеціально пристосованої до програм шкіл політграмоти* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 245); *Нових звершень у художній творчості можна досягти тільки шляхом глибокого вивчення життя народу, розвинення і збагачення кращих традицій передового реалістичного мистецтва* (Мист., 4, 1964, 1).

РОЗВИ́НУТИ *див.* **розвива́ти.**

РОЗВИ́НУТИЙ *див.* **розви́нений.**

РОЗВИ́НУТИСЯ *див.* **розвива́тися.**

РОЗВИ́ТИ *див.* **розвива́ти.**

РОЗВИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розви́ти;** // *у знач. прикм. Широкий битий гостинець тягнувся, як розвитий звій полотна серед зеленого лісу* (Кобр., Вибр., 1954, 75); *Іспанія, кров'ю народу полита, Сьогодні приснилась мені. Я бачив над нею знамено розвите І небо в диму та в огні* (Перв., I, 1958, 188).

РОЗВИ́ТИСЯ[1] *див.* **розвива́тися.**

РОЗВИ́ТИСЯ[2], и́юся, и́єшся, *док., розм.* Почати сильно і довго вити.

РО́ЗВИТОК, тку, *ч.* 1. Дія за знач. **розвива́ти** 2—7 і **розвива́тися** 2—7. *Якими семимильними кроками йде розвиток техніки в наші часи!* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 43); *Різні елементи характерні й цінні для різних періодів і стадій розвитку суспільства* (Еллан, II, 1958, 70); *Ленінський аналіз імперіалізму в книзі «Імперіалізм, як найвища стадія капіталізму» та інших працях є прямим продовженням і дальшим розвитком ідей «Капіталу» К. Маркса* (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 12); *Окремі етапи розвитку рослин, які потребують для свого проходження специфічного для кожного з них середовища, названо стадіями розвитку* (Овоч., 1956, 27); *Командувач підписав наказ про дальший розвиток операції й тоді лише дозволив собі відпочити* (Ю. Янов., II, 1958, 239).

2. Процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого. *Поетеса* [Леся Українка] *змальовує весняну природу в розвитку, в русі, добираючи для цього відповідні образи* (Рад. літ-во, 2, 1962, 110).

3. Ступінь освіченості, культурності, розумової, духовної зрілості. *Гімназія мало дала їм* [хлопцям] *розвитку — більше тільки формальні сухі відомості, що зараз же вони й зникали з голови* (Гр., II, 1963, 19); *Юрій Юрійович розумів, що.. огляд газет може дати учням і загальний розвиток* (Донч., V, 1957, 393).

РОЗВИ́ХРЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розви́хрити.** *Сніг, розвихрений копитом, птиць привіти угорі,— все в душі моїй відбито, наче небо у Дніпрі* (Сос., Щоб сади.., 1947, 88); *Дощу нема й тепер. Чорні стовпи кружляють у степу, високі гілки на вершині розвихрені, мов проклята квітка чортополоху* (Кучер, Прощай.., 1957, 19).

2. *у знач. прикм.* Який здійнявся вихором. *Під колесами тачанок сніг розвихрений летить* (Сос., II, 1958, 255); // Який розтріпався, розметався в різні боки. *Над повіткою вітер бавився розвихреною стріхою* (Рибак, Що сталося.., 1947, 54); *Він ішов далі, простоволосий, з розвихреною світлою чуприною, стрункий, з гордо піднесеною головою* (Хижняк, Тамара, 1959, 38); *Мчать автомобілі назустріч тучам пилюки, назустріч розвихреній соломі та листю, що вітер жене степом на них* (Гончар, II, 1959, 359).

РОЗВИ́ХРИТИ, рю, риш, *док., перех.* Здійняти вихором; // Розтріпати, розметати в різні боки. *Розвихрила буйне волосся Відкрита вітрам височінь* (Бажан, Роки, 1957, 260).

РОЗВИ́ХРИТИСЯ, иться, *док.* Здійнятися вихором; // Розтріпатися, розметатися в різні боки.

РОЗВИЩА́ТИСЯ, щу́ся, щи́шся, *док., розм.* Почати сильно і довго вищати.

РОЗВІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розвіва́ти.**

РОЗВІВА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідше* **РОЗВІ́ЮВАТИ**, юю, ює́ш, *недок.*, **РОЗВІ́ЯТИ**, і́ю, і́єш, *док., перех.* 1. Розносити, роздувати, розсіювати що-небудь у різні боки (про вітер). *Хай розвіває по долині осінній вітер листя знов* (Сос., Щастя.., 1962, 184); *Движок, ніби граючись, підкидав у повітря кільця сизого диму, вітер підхоплював їх, ніс якийсь час, а потім безслідно розвіював* (Хор., Ковила, 1960, 6); *Короткий день скінчився. Вітер розвіяв дим,.. розігнав хмари* (Коцюб., II, 1955, 104); *Весняні вітри розвіяли дощові хмари, і вияснилося сонце* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 40); // *безос. Вигляд у Лимаря був якийсь зосереджений, похмурий. Розложиста борода сплуталась, наче її розвіяло вітром* (Коп., Лейтенанти, 1947, 108); // Примушувати розноситися за вітром, поширюватися в повітрі. *Запалили у сусіда Нову добру хату Злі сусіди; нагрілися Й полягали спати І забули сірий попіл По вітру розвіять* (Шевч., I, 1963, 260); *Януш сидів біля вікна й збирав докупи розірваний, пошматований лист своєї дружини. При вході Радзівілла він рукою змів з вікна й розвіяв по кімнаті клапті листа* (Ле, Наливайко, 1957, 71); — *Ну, а я з весни вісімнадцятого року.. вдома не був. Всі свої хімічні парфуми по яких тільки степах не розвіяв* (Шовк., Інженери, 1956, 248); *Образно. *Коли вони брались — і ще в перші часи по шлюбі, у них були інші слова, але життя їх потроху стирало і розвівало* (Коцюб., II, 1955, 297).

◇ **Розвіва́ти (розві́яти) за ві́тром (по ві́тру)** *що:* а) те саме, що **Ки́дати (пуска́ти** *і т. ін.*) **на ві́тер гро́ші (заробі́ток** *і т. ін.*) (*див.* **ві́тер**). *Павлюк із Завірюхою, та ще до них приплівся комсомолець Марко, воліли б ті здобутки розвіяти за вітром! Роздати людське добро на позику!* (Горд., Дівчина.., 1954, 100); б) руйнуючи, знищувати рештки, сліди існування чого-небудь. *Десь узялась хижа птиця, зруйнувала гніздечко і розвіяла по вітру* (Н.-Лев:, VI, 1966, 57); **Як (мов, на́че** *і т. ін.*) **ві́тром розві́яло** *що, безос.*— щось зникло безслідно. *Восени були два добрих прикладки* [стіжки сіна], *а потім як вітром розвіяло. Зостались самі з'їдини* (Тют., Вир, 1964, 112).

2. *перен.* Розсіювати щось, сприяти зникненню чого-небудь. *Вітрець розвіював духоту* (Гр., II, 1963, 322); *Мужня пісня розвіває тугу* (Павл., Бистрина, 1959, 156); *Максим володів неперевершеним мистецтвом розвіювати сумніви* (Рибак, Час.., 1960, 692); *Сонце над землею Ізнов зійшло, розвіяло грозу* (Бичко, Вогнище, 1959, 30); — *Знайомтесь, товариші,— бадьористим тоном спробував розвіяти напружену атмосферу Гречкун.— Та будемо братись до діла* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 148); *Розвиток капіталізму остаточно розвіяв легенду про стійкість дрібного селянського господарства* (Програма КПРС, 1961, 26); *Катерина Іванівна Пасій була місцевою вчителькою і сюди, до гурту селянського, прийшла не з прядкою,— її пригнала сюди туга за людьми, бажання розвіяти своє горе...* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 20); // *тільки док.* Примусити розійтися, роз'їхатися в різні місця, далеко один від одного. *Всіх їх, як жовте непотрібне листя, розвіяла революція, розкидала по чужих краях* (Еллан, II, 1958, 249); *Товаришів веселе коло розвіяв час...* (Сос., II, 1958, 378); // *тільки док.* Розкидати, розігнати (ворожі війська), завдавши поразки, розгромивши. *Розбили, розвіяли супротивника, як грім пір'я* (Вас., I, 1959, 238); *Ми мужньо йшли по важкому шляху, ми буряним, розгніваним ударом фашистську напасть знищили лиху, розвіяли...* (Гонч., Вибр., 1959, 216); // *тільки док.* Розгубити, розтратити що-небудь, позбутися чогось із часом. [Трохим:] *Добрий, розумний, робочий парубок краще, як багатий та невдатний. Бідний працюватиме, а багатий та нікчемний готове розвіє* (Кроп., V, 1959, 125); — *Щастя ми обіруч узяли: Треба не розвіяти його, як полову за вітром* (Стельмах, II, 1962 178).

◇ **На (у) прах розві́ювати (розві́яти)** *див.* **прах; Нудьгу́ розві́ювати (розві́яти)** *див.* **нудьга́; Розві́яти на (в) по́піл** *див.* **по́піл.**

3. Примушувати що-небудь коливатися, тріпотіти на вітрі. *Сивий ус, стару чуприну Вітер розвіває* (Шевч., I, 1963, 53); *Похмуре поле під низько навислими тучами. Дме різкий вітер із Сиваша, розвіваючи білий прапор парламентера* (Гончар, II, 1959, 403); [Кассандра:] *Розвіяв вітер золотеє пасмо твого волосся* (Л. Укр., II, 1951, 253); // *чим.* Примушувати що-небудь розгортатися, розходитися в різні боки. *За гуртом радісних, збуджених бійців, розвіваючи полами свого макінтоша, поспішав і Ференц* (Гончар, III, 1959, 289); *Конем ніхто не правив, ремінне повіддя висіло порване і било по передніх ногах; він вирвався на шлях і, розвіваючи гривою, помчав далі* (Тют., Вир, 1964, 71).

4. *недок. тільки* **розві́ювати**, *перен.* Розважати когонебудь, відвертаючи його увагу від якихось думок, переживань і т. ін.

РОЗВІВА́ТИСЯ, а́ється *і рідше* **РОЗВІ́ЮВАТИСЯ**, ю́ється, *недок.*, **РОЗВІ́ЯТИСЯ**, і́юся, і́єшся, *док.* 1. Розноситися, розсіюватися в повітрі, за вітром (про запах, хмару, туман, дим, пил і т. ін.). *Пахощі з липи і квіток носилися в повітрі і розвівалися широкими хвилями далеко навкруги* (Мирний, I, 1954, 164); *Хмари потроху розвіювались* (Добр., Тече річка.., 1961, 96); *Біліє* [туман], *а підійдеш ближче — нічого нема, розвіявся* (Гр., II, 1963, 369); *Коли дим і пилюка розвіялись, я виразно побачив перекинутий набік ворожий танк без одної гусениці* (Збан., Незабутнє, 1953, 30).

2. *перен.* Розсіюватися, зникати (про стихійні явища, а також про думки, почуття і т. ін.). *Іван почув, що його надія пропадає і розвівається* (Фр., III, 1950, 166); *Виплекані сподівання потроху розвіювались і розвіювались, немов той легенький туманець, що підіймається влітку з роси* (Стельмах, I, 1962, 568); *Розвійся* [вітре] *край долини, Не вертайся з України!..* (Рудан., Тв., 1959, 110); *Передвечірній морок раптом розвіявся* (Досв., Вибр., 1959, 243); // *тільки док.* Розійтися, роз'їхатися в різні місця, далеко один від одного. *Народ нарешті утомивсь, Розтав, розвіявся, розпливсь* (Олесь, Вибр., 1958, 302); *Орда розвіялась сліпа, і, з побратимами єдина, під знаком молота й серпа, ти стала вільна, Україно!* (Сос., Щастя.., 1962, 110).

◇ **Розві́юватися (розві́ятися) пи́лом (в пил)** *див.* **пил; Розві́ятися по сві́ту (по сві́ті):** а) загубитися, зникнути. *Щоб не розвіялось по світу те, як кажуть, фантастичне оповідання дідугана, я списав його для моїх земляків* (Стор., I, 1957, 99); б) опинитися в різних місцях, далеко один від одного. *Засіяно поля жорстоких війн, Розвіялись по світі ветерани* (Ю. Янов., V, 1959, 61).

3. Коливатися, тріпотіти на вітрі. *Біля інших хат теж висіли портрети, і прапори так розвівались і лопотіли на всю вулицю, наче весь народ радісно плескав у долоні* (Донч., V, 1957, 157); *На дунайській хвилі Розвіявся вимпел багряний* (Нагн., Вибр., 1957, 164); // Розгортатися, розходитися в різні боки. *Отець Сидір викомарював на одній нозі закручені вензелі. Ряса його розвівалась по кімнаті, як крила* (Донч., III, 1956, 94).

4. *тільки* **розві́ятися**, *перен.* Розважитися, відвертаючи свою увагу від якихось сумних думок, переживань і т. ін. *В неділю я вирішила піти до Палацу праці. Хотілось побути в гурті людей, розвіятись, відпочити* (Гур., Осок. друзі, 1946, 26); — *Знаєте, отак працюєш, цілі дні проводиш на будівництві, приходиш додому, хочеться часом хоч трошки розвіятись.. А погомоніти й ні з ким* (Коцюба, Нові береги, 1959, 161); *Він тинявся мов неприкаяний. Рубав дрова, носив воду, копав з солдатами землю, замітав подвір'я і барак, але навіть у роботі не знаходив забуття. Тоді він почав ходити зранку, коли не було роботи, до міста, на базар, щоб хоч там якось розвіятись* (Кучер, Голод, 1961, 379).

5. *тільки недок.* Пас. до **розвіва́ти, розві́ювати** 1—3. *Тонкий димок від люльки розвіюється млявим вітром* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 236); *Образно. *Вся любов її до нього вмить розвіювалася вітром* (Загреб., День.., 1964, 56).

РО́ЗВІД, розво́ду, ч. 1. Дія за знач. **розво́дити** 1. *Розвідник Петро Костенко, стомлений цілоденним переходом, байдуже розглядав у бінокль вулицю, щоб скоротити завжди такі довгі десять-п'ятнадцять хвилин між зупинкою колони і розводом по квартирах* (Багмут, Опов., 1959, 68).

На ро́звід — з метою розвести, розмножити, одержати новий урожай, приплід. *Полючи на городі в багатого мужика, вона не хотіла брати грошей, а прохала одсипати пшеничним зерном, щоб мати гарний гатунок пшениці. Це на насіння, на розвід* (Коцюб., II, 1955, 25); *Два пуди восени одержав меду дід І на додаток — вулик на розвід* (Підс., Поеми, 1954, 59).

2. *тільки* **розві́д**, *військ.* Огляд і розподіл по постах військових підрозділів, признач. у караул. [З а р и ц ь к и й:] *Пане прокурор, ви знаєте самі — його величність в неділю буде на розводі військ* (Голов., Драми, 1958, 234); *Виставляв* [Сагайда] *пости біля вікон, біля кожної дірки, звідки можна було вести огонь і робити спостереження. Інструктував при цьому бійців детально, впевнено, як наряд на розводі* (Гончар, III, 1959, 143).

3. *тільки* **розві́д**. Відстань між розведеними, розсунутими кінцями або частинами чого-небудь. *Пружинні шайби повинні мати розвід не менш як на 1,5 товщини шайби* (Автомоб., 1957, 335); *При вході в каземат нам, людям середнім на зріст, ще можна стояти не горблячись. Два кроки вперед — і треба згинатися. Ширина каземату — в розвід рук* (Літ. Укр., 15.VII 1969, 3).

4. *розм.* Те саме, що **розлу́чення** 2. — *Що це ви, Суліман, так квапитесь мене оженити? — засміявся* [Безбородько] *вимушено.— А самі... чому, власне, ви не женитесь удруге? У вашій вірі допускаються розводи...* (Вільде, Сестри.., 1958, 422).

РОЗВІ́ДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розві́дати**. *Тільки-но Потопальський.. вийшов з кабінету, за ним рушив і Пакришень. Йому не сиділося в кімнаті в той час, коли навколо лежав зовсім не розвіданий отакий чудесний світ, коли за вікном притьмом билось у берег розлютоване море* (Збан., Сеспель, 1961, 27); *Україна, як відомо, має великі запаси мінеральної сировини. Корисні копалини тут досить добре розвідані й широко використовуються* (Ком. Укр., 8, 1964, 26); // *у знач. прикм. Розміри розвіданих запасів вугілля в республіці весь час зростають* (Наука.., 12, 1957, 3); // **розві́дано**, *безос. присудк. сл. Тепер треба вертатись. Швидше до своїх! Все розвідано, і удар, який завдадуть розвідники* [німцям], *буде нищівний* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 195); *Багатющі запаси природного газу розвідано на Кримському узбережжі Чорного моря* (Ком. Укр., 2, 1969, 12).

РОЗВІ́ДАТИ *див.* **розві́дувати.**

РОЗВІ́ДАТИСЯ *див.* **розві́дуватися.**

РОЗВІ́ДАЧ, а, *ч., заст.* Розвідник (у 1, 3, 4 *знач.*). *Налякана вартова сторожа, втікаючи, наткнулася біля валів на козацького розвідача* (Кач., II, 1958, 444); *— А таки я голодний, коли хочете знати! — вибухнув Савченко.— Від самого ранця нічого не їв, а тепер чекай на спеці, поки тебе пустять у хату! Нічого мовити — миле життя розвідача філоксерної комісії* (Коцюб., I, 1955, 199).

РОЗВІ́ДИНИ, дин, *мн.* 1. Те саме, що **ро́звідка**[3] 1. *Ухвалює* [Еней] *вийти І роздивитись кругом, до яких узбереж прибила їх непогода,.. Щоб по розвідинах друзям усе розповісти достоту* (Зеров, Вибр., 1966, 230); *Обвішані бомбами, в ремінні, в заломлених шапках, вони* [бандити] *повільно стали наближатись до неї.— Куди розігналась? Десь із грудей, ніби не її голосом вимовлене, видихнулось: — До сестри. — Ха-ха! До сестри! Знаєм вас! Від Шляхового, мабуть, підіслана? На розвідини прийшла?* (Гончар, II, 1959, 253).

2. *етн., заст.* Те саме, що **розгля́дини** 2. *Заручені Маруся Британова з Василем Мітлою. Вже Василь на ярмарок збирався молодій черевики купувати, вже Маруся сорочку для молодого одмірювала, аж надумалася баба Сикліта на розвідини їхати* (Григ., Вибр., 1959, 40).

РО́ЗВІДКА[1], и, *ж.* Наукове дослідження, наукова праця з будь-якого питання. *Тепер писатиму другу розвідку: про народовський напрям в німецькій літературі* (Л. Укр., V, 1956, 325); *Він заспокоївся трохи, віддавши цей лист на пошту, і, сповнений віри в себе, взявся до праці над новою розвідкою про крайові відносини* (Фр., VI, 1951, 249); *В журналах вона часто знаходила новий матеріал, читала наукові розвідки* (Донч., V, 1957, 332).

РО́ЗВІДКА[2], и, *ж., діал.* Жінка, яка розірвала шлюб з чоловіком. *Вона сватала всіх своїх молодих свояченок і свояків, віддавала замуж* [заміж] *молоді вдови та розвідки*(Фр., VI, 1951, 348).

РО́ЗВІ́ДКА[3], и, *ж.* 1. Дія за знач. **розві́дати, розві́дувати.** [Х а ц ь к о:] *Ну, міни наших хлопців не злякають.* [С п а р т а к:] *Боюсь за них. А генерал чекає На результати розвідки* (Дмит., Драм. тв., 1958, 10); *Це були дні, коли з розвідок мало хто повертався* (Гончар, Людина.., 1960, 123); *Вже понад сто п'ятдесят років у Криму провадяться археологічні розвідки і розкопки* (Літ. Укр., 27.VI 1965, 4).

В (на) ро́звідку — з метою здобути відомості про ворога. *Щоб устерегтись од цих набігів* [ногайців], *запорожці посилали в степи в розвідку козаків* (Стор., I, 1957, 262); **На ро́звідки** — з метою дізнатися шляхом розпитування або спостереження про кого-, що-небудь. *Яким пішов до сусіда прохати коней. Він мав їхати на розвідки про Василька* (Коцюб., I, 1955, 84); **Ро́звідка бо́єм** — з'ясування бойової спроможності противника шляхом несподіваного збройного нападу. *Батальйонні автоматники, форсувавши річку.., вели десь розвідку боєм* (Гончар, III, 1959, 308).

2. Військова група, що збирає відомості про ворога або про місцевість, яку він займає. *Згодом повернулась і наша розвідка, яка побувала в сусідньому селі, в самому розташуванні ворога, і теж підтвердила, що ворог наступати не збирається* (Збан., Незабутнє, 1953, 24); *Заходили зв'язківці, в сусідній кімнаті сперечалися над картою начальник розвідки й старший агітпропагандист* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 7); *Командир полку послав кінну розвідку далеко ліворуч і праворуч від дороги, щоб з'ясувати там характер ворожої оборони і вогневу систему* (Гончар, III, 1959, 95).

3. Організація, що збирає відомості про економічне й політичне становище інших держав та про стан їхніх збройних сил. [О р л ю к:] *В яких іноземних розвідках ви перебуваєте на службі?* [В е л и ч к о:] *Підсудний, подайте назву розвідок на записці* (Довж., І, 1958, 381).

4. Попереднє обстеження місцевих умов, яке здійснюється до початку будівництва промислових об'єктів, залізниць, розробки корисних копалин і т. ін. *Під час розвідки повинні бути вивчені кількість і рівень води в річці, характер льодоходів* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 175); *Він* [дирижабль «СРСР-12»] *літав над Північчю 57 разів — вів розвідку лісу* (Знання.., 1, 1968, 21); *Дівчина повернулася, щоб іти до.. свердловини. Назустріч веселе обличчя начальника розвідувальної групи, що провадить нові розвідки, поширюючи площу нафтового промислу* (Донч., II, 1956, 71).

РОЗВІ́ДНИЙ[1], відна́, відне́. 1. Стос. до розводу (у 4 знач.).

2. *у знач. ім.* **розвідни́й**, но́го, *ч.*; **розвідна́**, но́ї, *ж., розм.* Людина, яка розірвала шлюб. *Ідуть чутки, що Гриня таємно нібито вже обручився з Тамарою-зоотехнічкою, яка живе тепер на становищі розвідної* (Гончар, Тронка, 1963, 333).

3. *у знач. ім., тільки* **розвідна́**, *розм.* Свідоцтво про розлучення. *Тесть уже давав і розвідну, казав, сам добуде, бо дочка нездужа,— так я не схотів* (Сл. Гр.).

РОЗВІ́ДНИЙ[2], а́, е́. 1. Який використовується для розведення, розмноження чого-небудь. *Розвідні теплиці.*

2. Який служить для розподілу чого-небудь. *Треба.. почати спорудження розвідних водопроводів і фільтрувальної станції в м. Горлівці* (Наука.., 6, 1956, 5).

3. Який має рухомі частини, завдяки чому його можна розводити, розсувати. *Через Дніпро було перекинуто розвідний дерев'яний міст* (Дмит., Розлука, 1957, 185).

РОЗВІ́ДНИК, а, *ч.* 1. Той, хто займається розвідкою або перебуває у розвідці (*див.* **ро́звідка**[3] 1, 2). *Коли хто-небудь з розвідників відповідав нечітко або не уточнив в час розвідки якоїсь деталі, Степан Юхимович дуже сердився* (Збан., Над Десною, 1951, 10); *Треба спочатку послати в Яблуневію розвідників, які б вивідали, що за сили у ворога і де вони розташовані* (Донч., V, 1957, 184).

2. Літак для повітряної, катер для морської розвідки (*див.* **ро́звідка**[3] 1). — *Напередодні мотались по небу фашистські розвідники. Це значить — жди ранком нападу з повітря* (Ю. Янов., І, 1954, 48); *Над землею незнайома тиша. Людство стільки мріяло віків! Вище і вперед! Вперед і вище! Знов розвідник в небо полетів* (Тер., Серце.., 1962, 5).

3. Працівник, агент розвідки (*див.* **ро́звідка**[3] 3). — *Ви не тільки військовий лікар,— промовив, трохи дратуючись, Таубенфельд.— Ви виконуєте місію розвідника* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 128); *Нюхом старого розвідника Денис Бараболя відчув, що органи ДПУ напали на його слід* (Стельмах, II, 1962, 277).

4. Фахівець з розвідки (*див.* **ро́звідка**[3] 4). *На скіфській могилі — геологорозвідувальні знаки, а біля могили біліють намети розвідників* (Довж., Зач. Десна, 1957, 518); *Уперше розвідники надр мали пустити в дію надшвидкісні бурові верстати* (Жур., Звич. турботи, 1960, 161); *Образно. *Ударників комуністичної праці називають розвідниками майбутнього. І в праці, і в житті вони подають приклад комуністичної свідомості, трудового героїзму, державного підходу до справи* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 41); *Ми вмієм думам дати зліт І волю насталить. Йдемо крізь бурю, спеку, лід, Розвідники століть* (Дор., Літа.., 1957, 60).

РОЗВІ́ДНИК, а́, *ч.* Фахівець з розводки пилки.

РОЗВІ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розві́дник** 1, 3, 4. *Яринка після нашої втечі* [з концтабору] *була партизанською зв'язковою і розвідницею* (Коз., Гарячі руки, 1960, 109); *Незвичайними не лише своєю красою здавалися її темно-карі очі, в глибині яких то спалахували, то пригасали білі іскорки. Це були очі людини, якій треба і яка вміє все бачити й помічати, все карбувати в своїй пам'яті, очі розвідниці* (Жур., Вел. розмова, 1955, 92).

РОЗВІ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розві́дник**.

РОЗВІ́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **розві́дник** 1—3. *Замок висів на дверях — неприступний і загадковий, як розвідницький шифр* (Загреб., Спека, 1961, 9); *За весь час проклюнулось у нас у відділенні одне справжнє розвідницьке завдання, але його доручили іншим* (Мушк., Серце.., 1962, 221); // Власт. розвідникові. — *Це дитя має природний розвідницький талант* (Бурл., М. Гонта, 1959, 180); *Вмивались вони своїм давнім розвідницьким способом: з дерева. Трясли на себе густе, листате гілля, оббризкуючись рясною росою* (Гончар, III, 1959, 436).

△ **Розві́дницька шко́ла** — спеціальний заклад, що готує розвідників. *Учень розвідницької школи* [німецької].. *недавно прибув у розпорядження комендатури* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 126).

РОЗВІ́ДУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розвідування, пов'язаний з ним. *Майору Кравченкові Білогоров наказав розвідувальним боєм обійти зосереджених німців зліва* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 327); *Бійці, не стуляючи очей, всю ніч відбивали розвідувальні спроби гітлерівців* (Ле, Право.., 1957, 120); *Як почалася війна, аеропланів з'явилось уже чимало — вони виконували патрульну і розвідувальну службу на фронті* (Смолич, V, 1959, 28); *Цю копію* [карти] *зняв з оригіналу в 1673 р. капітан шведської артилерії Ерік Пальмквіст, прикомандирований до шведського посольства в Москві з розвідувальними цілями* (Видатні вітч. географи.., 1954, 16); *Великі розвідувальні й будівельні роботи ведуться і в західному Донбасі* (Наука.., 1, 1959, 22); // Признач. для розвідування. *Офіцер взяв до себе Петруся, і хлопчик був зачислений до розвідувальної роти Н-ської дивізії. Він ходив у розвідку, виконував різні доручення і завжди рвався в найнебезпечніші місця* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 58); *Над гаєм кожного ранку з'являвся ворожий розвідувальний літак, якого прозвали «рамою»* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 178); *Геологічними і геофізичними розшуками на заході і сході республіки* [УРСР] *виявлені десятки перспективних структур, де буде організовано розвідувальне буріння* (Гірн. пром.., 1957, 95); *Перспективу дальшого піднесення видобутку* [нафти] *створює буріння нових експлуатаційних і глибоких розвідувальних свердловин* (Наука.., 8, 1956, 12).

РОЗВІ́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розві́дувати**. *Шляхом тривалого й терплячого розвідування він* [ув'язнений] *з'ясував, що на території табору проходила схована каналізаційна труба.. і на певному місці мав бути під сміттям і землею відповідний люк* (Ю. Янов., II, 1954, 29); *Проблему розвідування нових антибіотиків слід вважати однією з центральних в науці* (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 81); *Розвідування руд і робота заводів, заснованих на початку XVIII ст. і керованих російськими майстрами, поклали початок вітчизняній металургії* (Іст. УРСР, І, 1953, 331).

РОЗВІ́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗВІ́ДАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *неперех.* Здобувати відомості про супротивника, ворога або про місцевість, яку він займає. *Село Шпитьки притулилося під горою: ми, значить, під'їжджаємо на німецькій штабній машині, зупиняємось із метою розвідати* (Ю. Янов., І, 1954, 65); — *Йому треба було розвідати, скільки у ворога танків і гармат*

(Донч., V, 1957, 447); // *розм.* Дізнаватися про кого-, що-небудь, розпитуючи когось або спостерігаючи за кимсь, чимсь. *Вона почала стороною розвідувати про синові наміри, почала через людей переказувати, хай прийде, повиниться* (Мирний, IV, 1955, 42); [А д а:] *Ви будьте спокійні, я розвідувала вже, Івась дійсно був у лікарні так, як писали вам* (Ірчан, I, 1958, 132); *Сиклета розвідала про діда Грицая й почала вчащати в його город, нібито на річку* (Н.-Лев., IV, 1956, 217).

2. *перех.* Обстежувати, досліджувати, вивчати щонебудь з певною метою. *Розв'язуючи сучасні проблеми геології, нам доводиться часто глибоко розвідувати віддалене геологічне минуле нашої планети* (Геол. ж., XVI, 4, 1956, 5); *Росіяни розвідували і заселяли величезні недосліджені простори Заволжя і Сибіру* (Іст. середніх віків, 1955, 203); *Розвідать берег вислав капітан двох моряків* (Гонч., Вибр., 1959, 388); // Шукати родовища корисних копалин. [П о л і н а П а в л і в н а *(зітхнувши):*] *Що поробиш... Я теж з Аркадієм зустрічаюсь тільки за обідом. Так і в Сибіру було, на приїсках, і в Голодному степу, де він розвідував марганець, і тут...* (Мокр., П'єси, 1959, 200); *Славна армія геологів розвідала великі запаси кам'яного вугілля, залізних і марганцевих руд, титану, ртуті, сірки і багато інших корисних копалин* (Наука.., 5, 1960, 30).

РОЗВІ́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗВІ́ДАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. *діал.* Дізнаватися. *За колотнечею тощо Антосьо не гаразд розвідувався, чого-то приїздили люди з Солодьків* (Свидн., Люборацькі, 1955, 204); *Сьогодні я мусив поглянути в її обличчя, мусив розвідатися, що з нею діялося* (Коб., III, 1956, 64).

2. *тільки недок.* Пас. до **розві́дувати** 2. *На південь від Горішньо-Плавнівського родовища тепер розвідуються нові поклади залізистих кварцитів* (Наука.., 7, 1957, 11); *На території Донецького краю розвідуються вогнетривкі і тугоплавкі глини* (Знання.., 12, 1965, 8).

РОЗВІ́ДУВАЧ, а, *ч.* Те саме, що **розві́дник**. — *Ну, а як у вас із шляхтою? — спитав він по хвилі, зважуючи кожне цехмістрове слово, як відомості розвідувача перед боєм* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 173); *Повітряні розвідувачі шукали ворога* (Трубл., I, 1955, 42); *В землі діють природні електромагнітні явища, і розвідувачеві легко помилитись* (Наука.., 8, 1958, 19); *Панкратов знав, що ідея комсомольської розвідувальної мандрівки в тайгу має реальний грунт, знав він, що не один з цих молодих робітників охоче б пристав на пропозицію записати його до складу розвідувачів* (Донч., II, 1956, 16).

РОЗВІ́ДУВАЧКА, и, *ж.* Те саме, що **розві́дниця**.

РОЗВІ́ДЧИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **розві́дувальний**.

РО́ЗВІЗ, розво́зу, *ч.* Дія за знач. **розвезти́**, **розво́зити**.

РОЗВІЗНИ́Й, а́, е́. 1. Який здійснюється способом розвозу. *Розвиваючи розвізну торгівлю в полі, не можна забувати і про стаціонарну торговельну сітку* (Рад. Укр., 7.IV 1961, 1).

2. На якому розвозять товари покупцям. *Розвізний візок.*

РОЗВІЗНИ́К, а́, *ч.* Робітник, який розвозить товари покупцям.

РОЗВІЗНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розвізни́к**.

РО́ЗВІЙ [1], ро́звою, *ч., заст.* 1. Розвиток. [О л е с я:] *Я хотіла б кожній своїй думці дати розвій і напрямок* (Кроп., II, 1958, 267); *Духовні цінності завше визначали рівень історичного розвою суспільства* (Літ. Укр., 2.VIII 1968, 2).

2. Розпускання (дерев). *Командування загону, разом з ревкомом, поспішало до розвою дерев будь-що ліквідувати невловиму банду* (Цюпа, Три явори, 1958, 17).

3. Розквіт (сил). *Ще пісня у серці мов зерно в ріллі, А ти вже, як вітер, увесь в непокої, І зморшка ляга недарма на чолі, І сила підводиться в повнім розвої* (Стельмах, V, 1963, 194).

РОЗВІЙ [2], во́ю, *ч., спец.* 1. Розмотування навитого на що-небудь матеріалу.

2. Що-небудь розмотане з чогось.

РОЗВІ́НЧАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розвінча́ти**. *Горе тобі, розвінчаний Правдою тиране! За державу тобі плата — Озеро огняне!* (Кост., I, 1967, 107); *Художня література, якщо вона хотіла зрозуміти, відобразити свого сучасника, повинна була відкинути ілюзії надкласовості, позакласовості, розвінчані життям ілюзії* (Талант.., 1958, 25); // *у знач. прикм.* [Р і ч а р д:] *І жаль було, і заздро, що музика над стінами і над людьми панує, а мій коханий хист, моя скульптура в погорді, мов розвінчана цариця...* (Л. Укр., III, 1952, 88); // **розві́нчано**, *безос. присудк. сл. На тому засіданні шкільної ради, коли було розвінчано Конопельського, Миколу обрали старостою спальні* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 177).

РОЗВІНЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розвінча́ти**. *Поема «Демон» не апофеоз «демонізму», а розвінчання його* (Рильський, III, 1956, 207); *Типове для Лесі Українки, Коцюбинського — це не тільки викриття й розвінчання буржуазних ідей і їх носіїв, а й ствердження того нового, що народжувалося й зростало в революційній боротьбі народу* (Іст. укр. літ., I, 1954, 597).

РОЗВІНЧА́ТИ *див.* **розві́нчувати**.

РОЗВІНЧА́ТИСЯ *див.* **розві́нчуватися**.

РОЗВІ́НЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розві́нчувати**. *Гротескні образи і порівняння служать поетові в його сатиричному розвінчуванні ненависної йому дійсності, «царів» і «царят»* (Рильський, Поезія Т. Шевченка, 1961, 28); *Вся творчість Коцюбинського останніх років життя — це нещадне викриття буржуазно-поміщицького лібералізму, розвінчування героїв реакції* (Ком. Укр., 9, 1964, 65).

РОЗВІ́НЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗВІНЧА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Робити недійсним чиє-небудь вінчання на царство, князівство і т. ін. — *Ми тебе на державу вінчали, Ми тебе й розвінчаєм самі. І коли проти нас ти повстанеш, Проти тебе повстанемо ми* (Л. Укр., I, 1951, 361).

2. *розм., заст.* Припиняти церковний шлюб з кимнебудь. [Х в е д і р:] *Хто ж тебе розвінча?* [І в а н:] *А на што мнѣ розвінчуваться? Я і женатий, как неженатий* (Мирний, V,1955, 242).

3. *перен.* Позбавляти слави, громадського визнання, показуючи, розкриваючи негативні риси чиєї-небудь поведінки, вдачі. *Треба ще раз зважити на самолюбство цього молодика — не розвінчувати його перед цілим цехом* (Шовк., Інженери, 1956, 178); *Як всякий ханжа, що побував у ролі фальшивого добродійника, він не міг навіть припустити, щоб його розвінчали* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 175); // Викривати, засуджувати кого-, що-небудь. *Сатира і гумор покликані розвінчувати і гострим словом випікати те зло і недоліки, які є в нашому житті* (Мал., Думки.., 1959, 86); *Мистецтво завжди щось стверджує, підтримує, підносить як взірець прекрасного, а щось відкидає, заперечує, розвінчує як потворне, віджиле, чуже поступові життя і людині* (Рад. літ-во, 2, 1968, 19); *Це звичайне запитання враз розвінчало нового знайомого* (Донч., V, 1957, 21); *Величезна заслуга Леніна полягає в тому, що він не тільки розвінчав колоніалізм, але й указав шляхи визволення поневолених ним народів* (Ком. Укр., 5, 1960, 29).

РОЗВІ́НЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗВІНЧА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. *розм., заст.* Припиняти

церковний шлюб з ким-небудь. [О л е н а:] *А цей перстень (зрива з пальця перстень) хай він пропаде,— це Андріїв перстень!.. (Кида його у вікно). Тепер я з Андрієм розвінчалась!* (Кроп., І, 1958, 474).

2. *тільки недок., перен.* Пас. до **розві́нчувати** 3. *У кінодрамі «Охоронець музею».., присвяченій темі переходу буржуазної інтеліґенції на бік революції, розвінчувався буржуазний націоналізм* (Укр.. кіномист., ІІ, 1959, 44).

РОЗВІ́РЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розві́рчувати.** *Не завжди можна зразу встановлювати деталь ремонтного розміру. Інколи доводиться другу сполучену з нею деталь обробити під ремонтний розмір розвірчуванням, шліфуванням або проточуванням* (Автомоб., 1957, 332); *Обробка різанням включає в себе такі основні операції:.. зенкерування і розвірчування, фрезерування* (Фрез. справа.., 1957, 5).

РОЗВІ́РЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗВЕРТІ́ТИ**, рчу́, рти́ш, *док., перех.* 1. Обертаючи, послаблюючи, розкручувати що-небудь.

2. За допомогою якого-небудь інструмента розширювати (отвір). *На ньому* [радіально-свердлильному верстаті] *можна свердлити, розсвердлювати, зенкувати, розвірчувати отвори, робити нарізку у великих корпусних деталях* (Веч. Київ, 13.XI 1969, 4).

3. Те саме, що **розгорта́ти** 2. [Є ф р о с и н а *(розвірчує папір і виймає очіпок з червоними стрічками):*] *Ось що я вам, мамо, купила* (Н.-Лев., ІІ, 1956, 479); *Я, молода, не втерпіла, Взяла платтячко розвертіла* (Чуб., V, 1874, 740).

4. Крутячи, надавати чому-небудь обертового руху.

РОЗВІ́РЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗВЕРТІ́ТИСЯ**, ти́ться, *док.* 1. Обертаючись, послаблюючись, розкручуватися.

2. Розширюватися під час обробки яким-небудь інструментом (про отвір).

3. Те саме, що **розгорта́тися** 2.

4. Те саме, що **розкру́чуватися** 2.

5. *тільки недок.* Пас. до **розві́рчувати.**

РОЗВІ́СИТИ *див.* **розві́шувати.**

РОЗВІ́ШАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розві́шати.** *В щілинах* [скелі] *зеленіли пучки трави, жовтих квіток, подекуди стриміли невеличкі зелені кущі глоду та шипшини, неначе канделябри, розвішані на стіні* (Н.-Лев., ІІІ, 1956, 37); *Фронт, якого вдень уже було не чути, вночі ще глухо стугонів невиразним, наче підземним гулом. Щовечора на обрії спалахували далекі, ледве помітні «лампади», розвішані літаками* (Гончар, IV, 1960, 47); // **розві́шано,** *безос. присудк. сл. На стінах розвішано одяг Андріїв і Валин* (Коп., Лейтенанти, 1947, 204).

РОЗВІ́ШАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розві́шати.**

РОЗВІ́ШАТИ *див.* **розві́шувати.**

РОЗВІ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розві́сити.**

РОЗВІ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розві́шувати.** *Хіба може сьогодні втручання художника в життя обмежуватись розвішуванням картин на стінах?* (Довж., ІІІ, 1960, 112); *Школярі поспішають із спорудженням і розвішуванням будиночків-шпаківень* (Наука.., 2, 1962, 47).

РОЗВІ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗВІ́ШАТИ**, аю, аєш *і* **РОЗВІ́СИТИ**, і́шу, і́сиш, *док., перех.* 1. Вішати що-небудь у декількох місцях. *Проти зайців ми розвішували в садку паперові прапорці, млинки, тріскачки...* (Донч., V, 1957, 204); *Часто дощі промочували наскрізь валки, але Катерина розвішувала на тички оберемки сіна, щоб не гнило* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 189); *Увечері я сидів уже в чужій господі як дома. Розклався з книжками, розвішав малюнки, розташувався* (Вас., І, 1959, 250); *Це ж березень місяць прийшов — перший місяць весни! А чи ж розвісили ви шпаківні?* (Коп., Як вони.., 1961, 5); *Образно. *Вечоре, вечоре, де ти барився?.. Ти ось заходиш мовчазний і непривітний, розвішуєш чорні полотнища на весняне небо* (Ю. Янов., І, 1958, 187); // Вішати що-небудь на свої місця. *Пріська переїхала на кватирю* [квартиру] *— велику та сумну хатину у підвалі. Степан пособив їй перевезтися, розікласти та розвішати збіжжя і зразу подався шукати собі місця* (Л. Янов., І, 1959, 277).

2. Вішати що-небудь, розправляючи кінці, розгладжуючи складки. *Вони роздяглися на березі. Тіна виполоскала сукню, Ярославову сорочку, розвісила на кущах, на осонні* (Мушк., День.., 1967, 28).

3. Звішувати, опускати що-небудь. *В кімнаті накритий зеленою клейонкою стіл, заслане квітчастою ковдрою ліжко, квіти, що з горшків у всі боки розвішували червоне суцвіття,— все вабило привітом і затишком* (Чорн., Красиві люди, 1961, 4); *Тільки що підійшов він до дуплинастої верби, що розвісила свої віти над темною кручею,.. як тонкий дівоцький голос прилинув до його вуха* (Мирний, IV, 1955, 170); *Ліси й ліси... Скільки ж їх! Ні поглядом осягнути, ні перейти. Стоять похмурі, розвісивши свої зелені шати, і гомонять* (М. Ол., Леся, 1960, 7); *— Сяде на воза, як опудало, руки розвісить,— гигикав бородань.— Гляньте на цього візника!* (Хижняк, Тамара, 1959, 65).

◇ **Розві́шувати (розві́шати, розві́сити) ву́ха (у́ші):** а) слухати що-небудь із захопленням, цікавістю. *Я знов розвішував вуха, слухаючи їх оповідань, жартів, вигадок та дотепів* (Фр., IV, 1950, 205); *— Діду, ви насправді були на війні? — зрадів я і вуха розвісив, сподіваючись почути щось цікаве* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 72); б) довірливо слухати що-небудь, забуваючи про все інше. *— І тобі отсе, запорожцеві,.. не сором признатись? — каже Шрам, бо й він, старий, розвішав уші, як поніс той свої баляндраси* (П. Куліш, Вибр., 1969, 96); *Набрехав їм Масло, а вони й вуха розвісили. Ще й хвалився сьогодні Безкоровайний, геройством чванився, знайшов порушника, заходи вжив!* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 300).

РОЗВІ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **розві́шувати.**

РОЗВІ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розві́ювати** і **розві́юватися.** *Висока температура повітря, значне прогрівання земної поверхні призводять до висушування пісків на значну глибину. Створюються сприятливі умови для розвіювання піщаних частинок* (Наука.., 11, 1967, 50); *Рік 1924 був для Бажана роком розвіювання лівацьких естетичних уподобань і в певному розумінні повороту до реалізму* (Рад. літ-во, 5, 1965, 57).

РОЗВІ́ЮВАТИ *див.* **розвіва́ти.**

РОЗВІ́ЮВАТИСЯ *див.* **розвіва́тися.**

РОЗВІ́ЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розві́яти.** *Про що Вам написать? Про дальній шум акацій, про білі пелюстки, розвіяні кругом?..* (Сос., ІІ, 1958, 161); *Ніби давній приємний спомин чи розвіяний часом сон: з Лозової Самійло Човен на Донбас ішов на сезон* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 22); *Багато страшного і вже забутого могли б розповісти вони про свою молодість, розвіяну по петербурзьких казармах, по Сибіру, по сопках Маньчжурії, по океанах* (Довж., І, 1958, 193); *Сніданичка, розвіяна в пурханні, та усмішка радісна, привітна — таке було перше враження, що залишила вона після себе* (Гончар, Людина.., 1960, 42); // **розві́яно,** *безос. присудк. сл. Млявість, повільність розвіяно вщент В нашім житті трудовому* (С. Ол., Вибр., 1959, 98).

2. *у знач. прикм.* Який розійшовся, роз'їхався в різні місця, далеко один від одного (про всіх або багатьох). — *Чотири роки з дозволу найяснішого я з своїми побратимами збираю розвіяних по Дикому Полі братчиків* (Добр., Очак. розмир, 1965, 17).

3. *у знач. прикм., перен.* Ні на чому не зосереджений. *На хвилину він спинився біля каміна і стежив розвіяним поглядом за посивілими жаринами* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 65).

РОЗВІ́ЯННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розві́яти.**

РОЗВІ́ЯТИ *див.* **розвіва́ти.**

РОЗВІ́ЯТИСЯ *див.* **розвіва́тися.**

РОЗВО́ДДЯ, я, *с.* Простір чистої води між крижинами. *Штовхнувши носом кілька крижин, користаючись з кожного розводдя та розколин, рушив* [пароплав] *уперед* (Трубл., Лахтак, 1953, 194); *Крижина, на якій стояв Гриць, враз розділилась надвоє. Здається, Гриць на якусь мить розгубився, але опанував себе і стрибнув через метрову ширину розводдя* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 165); *Згори видно всю крижину: малий острів в океані, відокремлений темними розводдями від інших таких же островів і скупчень битої криги* (Перв., Дикий мед, 1963, 5).

РОЗВО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розво́дити.**

РОЗВО́ДИ, ів, *мн.* Візерунчастий малюнок; візерунки. *Крізь сріблясті розводи на мерзлих шибках проступала ніч* (Панч, В дорозі, 1959, 69); *На столі під саморобним, з червоними розводами настільником лежить буханка хліба* (Стельмах, II, 1962, 289).

◇ **Розво́ди розво́дити (розвести́)** *з ким* — бути надто несміливим, делікатним, не виявляти належної рішучості, наполегливості в чомусь. — *Ну як так можна! — казала я товаришці, — і чого ти розводи розводиш з тим попом? Яке він має право видавати тобі твої заслужені гроші по п'ятаку, немов ти у нього «на водку» просиш?* (Л. Укр., III, 1952, 571).

РОЗВО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **РОЗВЕСТИ́**, веду́, веде́ш, *док., перех.* 1. Приводити кожного у певне місце. *Коли старшини уже розводили підрозділи по палатках, Світличному раптом здалось, що навколишні гори все ще продовжують співати* (Гончар, Новели, 1954, 68); [Матушка гумення:] *Сестро Мархво! Розведи ж мирянок по келіях, бо тепер ми з сестрами почнемо іншу річ, про інші діла, про котрі не всім варт слухати* (Мирний, V, 1955, 74).

2. Віддаляти одне від одного, примушуючи їх розійтися в різні боки. *Люди позвикали вже до такої братньої ворожнечі, хіба вже дуже зчепляться, тоді тільки розводили* (Мирний, I, 1949, 218); // *розм.* Примушувати припинити суперечку, помиритися. *Не одну пару розвів* [Денис], *що вже було зовсім хваталися битися* (Кв.-Осн., II, 1956, 400); *Опоненти стихли і, здається, були раді з того, що їх розвели: проблема надто плутана і делікатна* (Кач., II, 1958, 43).

3. Відводити, розсовувати що-небудь у різні боки (кінці, частини чогось, руки і т. ін.). *Папір і картон по криволінійних контурах ріжуть ножицями. Кінці ножиць при цьому розводять широко* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 24); *Любка брала його руки, що обнімали цупко її дівочий стан, розводила їх і чомусь сходила з каміння* (Ле, Міжгір'я, 1953, 79); *Бувало, як здою корів — не розведу пальців, змикає руки, стягує жили* (Горд., Цвіти.., 1951, 37); *Кир підійшов до Оксена, мовчки розвів поли кожанки: вони були в дірках від куль, груди облиті кров'ю* (Тют., Вир, 1964, 535); // Роз'єднувати рухомі частини (мосту). *Ми разом будемо змагатися і йти, Копати золото, розводити мости, Серед пустелі сад насаджувать зелений* (Рильський, I, 1960, 274); *Образно. *Після вчорашньої сварки Тимко не дивився на Федота, Федот на Тимка, і та сварка ще більше розвела й без того ветхий місточок між братами* (Тют., Вир, 1960, 227); // Розтягувати баян, гармонію і т. ін. *Баяніст міхи розводить — от так пальці, от так сила!* (Перв., II, 1958, 49); *Наталка перекинула ремінь через плече і широко розвела Максимову гармошку* (С. Ол., З книги життя, 1968, 113); // Збільшувати відстань між чим-небудь; розсовувати. *Під тиском рідини поршні колісних циліндрів розсуваються і розводять колодки, притискуючи їх до гальмового барабана* (Підручник шофера.., 1960, 261); *Вітрець війнув — розвів дерева, Потьмарив небо голубе* (Стельмах, V, 1963, 281); *Оксен здивовано розвів брови і припинив коня* (Тют., Вир, 1964, 72); // Примушувати розтулитися, розкритися (очі, губи, повіки). *Таємні шепти ледве розводили гарячі уста...* (Хотк., I, 1966, 47); *Сопе* [Нечипір] *та мовчить, і очей, що заплили йому горілкою, не розведе* (Кв.-Осн., II, 1956, 105); *Юренко ширше розвів повіки, і відблиск прояснення майнув у його круглих, як два дрібних каштани, очах* (Стельмах, I, 1962, 225); // Відхиляти, розгортати що-небудь. *Богдан треммтів, горнучись до колючого гілля сосни. Але й цікавість юнацька ще більше, аніж побоювання, каламутила йому голову. Спробував продерти, розвести гілля, заглянути в той бік, де табір своїх людей змагався за життя* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 194); // Розправляти (крила). *Раптом прокинувся орел,.. струснувся спросоння і різко крикнув, розвівши свої велетенські крила* (Тулуб, В степу.., 1964, 166).

△ **Розво́дити (розвести́) пи́лку** — відгинати один за одним зубці пилки вправо і вліво стосовно її площини.

◇ **Розво́дити (розвести́) очи́ма** — те саме, що **Пово́дити (повести́) очи́ма (о́ком, по́глядом** *і т. ін.*) (*див.* **пово́дити**[1]). *Проценко був як стіна білий і божевільно розводив по боках очима* (Мирний, III, 1954, 290); **Розво́дити (розвести́) пле́чі** — ставати рівно, прямо, випинаючи груди. *Він встає і, трошки відкинувши голову, розводить свої широкі плечі* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 77); **Розво́дити (розвести́) рука́ми** — рухом рук у сторони вказувати на важке або безвихідне становище, виражати здивування, розгубленість і т. ін. *Втікати? Але як? Тамара питала про це, Зара розводила руками. Вона не знає, як це зробити, але втеча — єдиний вихід* (Хижняк, Тамара, 1959, 186); *Нервово сіпаючи бровою, він* [урядник] *щось вичитував старості, а той винувато розводив руками* (Юхвід, Оля, 1959, 127); *Побачивши Марусю, один з бородатих розвів руками й голосно сказав: — Ай, да дівчина!* (Григ., Вибр., 1959, 33); **Розво́дити (розвести́) ру́ки** — піднімати руки, відводячи їх у сторони. *Вона ступнула до Ахмета, красиво розвівши дугами руки із стиснутими кулаками...* (Досв., Гюлле, 1961, 132); *Андрій Шугай теж широко розвів руки й пішов до Данила* (Коп., Лейтенанти, 1947, 168).

4. Змішуючи з чимсь рідким, перетворювати що-небудь у рідку масу; розчиняти щось у рідині. *Кутю у миски накладають* [жінки] *та ситою розводять* (Кв.-Осн., II, 1956, 93); *Аж тиждень так собі нудила* [генеральша], *А потім трути розвела І генерала напоїла Та й спать, упоравшись, лягла* (Шевч., II, 1963, 248); // Робити яку-небудь рідину не дуже насиченою, не густою, не міцною, додаючи в неї воду або іншу рідину. — *Погана* [горілка], *бо іродів шинкар розводить водою,— промовив Балаш* (Н.-Лев., II, 1956, 320); *Вона швидко поралася біля залізного столика, розводила спирт, нарізала суху ковбасу й хліб* (Голов., Тополя.., 1965, 124); *Кинулись до каламаря, а в каламарі чорнило висохло.. Принесли* [свати] *води, розвели чорнило* (Н.-Лев., III, 1956, 56).

5. Примушувати горіти; розпалювати. *У лісі курінь.. Бурлаки багаття розводять* (Бор., Тв., 1957, 71); *На обрії з'явився і.. заплигав яскравий вогник — може, то пастухи розвели ватру* (Голов., Тополя.., 1965, 86); // *розм.* Запалюючи вогонь у чому-небудь, приводити його в дію, змушувати діяти. *Одна* [товаришка] *розводила примус, друга штопала панчохи* (Коцюба, Нові береги, 1959, 450); [Х и м к а:] *Я, тіточко, зараз; тільки доллю та розведу самовар...* (Мирний, V, 1955, 223); *Сільський коваль Степан Васильович Загоруйко.. відчинив кузню й розвів горно — заспівало стареньке ковадло на в'язовій колодці* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 126); *Іванка розвела прас на кухні, і коли він уже шипів від дотику пальця, принесла його і розклала на столі нову кофтину* (Чаб., Тече вода.., 1961, 89); // Розпалюючи, розігріваючи, доводити до значного ступеня (вогонь). *Під ним* [очеретом] *вона огонь кресала І в клоччі гарно розмахала І розвела пожар чимал* [чималий] (Котл., І, 1952, 86).

◇ **Розво́дити (розвести́) пари́ (па́ру)** *див.* **па́ра** [2].

6. Розмножувати, вирощувати кого-, що-небудь у великій кількості. — *Гібриди розведемо різні! — повчав Терентій.— Нащо розводити? Гриби й самі розводяться, був би дощ,— сказав старенький скуйовджений селянин. Навкруги засміялись* (Довж., І, 1958, 458); — *Наша піонерська справа — охороняти врожай від жучків-шкідників, колоски збирати, кролів розводити* (Донч., VI, 1957, 17); — *Може, твоє щастя таке, що з одного* [рою] *розведеш цілу пасіку* (Мирний, І, 1954, 193); *Я дім збудував і навколо споруди Розвів ці плодові, рясні дерева* (Нагн., Вибр., 1957, 300); // Закладати (сад), створювати (квітник і т. ін.). *Придбали* [дід і баба] *хутір, став і млин, Садок у гаї розвели* (Шевч., І, 1951, 311); *Тепер біля кожної хати ростуть троянди, і на майдані, де раніше дітлашня купалася в поросі, я з дівчатами розвела квітник* (Ів., Вел. очі, 1956, 83); // Придбавати що-небудь, обзаводитися чимсь. — *Їй-богу, я вас колись прив'яжу до стільця, щоб ви одпочили хоч на годину. Якби вас доля кинула не в село, а в місто, ви б розвели мільйони, коли так падковито беретесь до роботи* (Н.-Лев., III, 1956, 108); *У хлівці загуркотів кабанчик, кидав рилом пусте корито. «Хазяйство розвів* [Йонька], *обживається, а кому воно потрібне? Навіщо? Е-хе-хе. Краще бути бідним, зате чесним»* (Тют., Вир, 1964, 454).

◇ **Кисли́ці розво́дити** *див.* **кисли́ця.**

7. Змушувати припинити приятелювання, дружбу, зв'язок, спілкування кого-небудь з кимсь. [Г о с т р о х в о с т и й *(до Єфросини):*] *Вам хтось набрехав, щоб нас посварити, щоб нас розвести* (Н.-Лев., II, 1956, 518); — *Більше я не бачила його. Ніч нас звела, ніч розвела* (Фр., IV, 1950, 377); *Спершись головою на широку долоню і закривши очі, застигає* [Худяков] *в роздумі над своєю долею. Як розвела вона його з другом!* (Довж., І, 1958, 106); // Викликати чвари, ворожнечу між кимнебудь. *Давнє лихо не різнило людей, не розводило їх у різні сторони, не примушувало забувати своїх, навчало держатися купи* (Мирний, IV, 1955, 258); *Отак-то, ляше, друже, брате! Неситії ксьондзи, магнати Нас порізнили, розвели, А ми б і досі так жили* (Шевч., II, 1963, 51); // Розривати шлюб, розлучати подружжя.

8. *також без додатка, розм.* Писати або говорити про що-небудь багато, довго, із зайвими подробицями. [М а л ь в а н о в:] *Навіть говорити став* [Спичаковський] *інакше. То, бувало, стрибає, як заєць, а тепер — як почне розводити, за годину не скінчить* (Коч., II, 1956, 69); — *Та тут нема чого довго й розводити,— сказав Юхим.— Значить, так: ми підемо... втрьох... Ну і як управимось уже з усім — знак подамо з двору* (Головко, II, 1957, 283); *Матушка розвела розмову про своє господарство, перелічила воли, корови, вівці, навіть свині* (Н.-Лев., III, 1956, 26); *Вона пояснила, що у неї, крім документа про службу в Наросвіті, більш нічого нема, і розвела довгу історію про свого батька, маєток, про полювання...* (Досв., Вибр., 1959, 69).

◇ **Балачки́ розво́дити** *див.* **бала́чка; Ба́ли розво́дити** *див.* **ба́ли; Розво́ди розво́дити (розвести́)** *див.* **розво́ди; Розво́дити антимо́нії (антимо́нію)** *див.* **антимо́нія; Розво́дити боби́ (на боба́х)** *з ким* — вести пусту розмову з ким-небудь. [Р я б и н а:] *Ех, буду я з тобою тут на бобах розводити... ваша читальня розв'язана та й годі!* (Фр., IX, 1952, 40); **Розво́дити (розвести́) тео́рію (філосо́фію** *і т. ін.*), *іронічно* — розмовляти багато, але занадто абстрактно. — *Хто ж буде дома їсти варити, наколи жінка стане до уряду ходити? Хто буде порядкувати, прати, шити? Невже ж мужчина? Ха-ха-ха! Чи же се не чиста дурниця розводити такі теорії?* (Коб., І, 1956, 70); **Розво́дити (розвести́) тереве́ні** *див.* **тереве́ні; Хи́мині ку́ри розво́дити** — говорити нісенітниці, дурниці.— *Ти мені, Бреус, не кажи,— вигукував тоненьким голоском Тягнирядно..— Йому правду кажуть, а він химині кури розводить* (Добр., Очак. розмир, 1965, 229).

9. *розм.* У сполуч. з абстр. ім. означає: починати робити те, що виражене цим іменником. — *Що ж про мене кажуть? — Казаному кінця нема,— одказала Христя, щоб не розводити сварки* (Мирний, III, 1954, 40); [Г а л у ш к а:] *У мене діло стоїть краще. От він мені й заздрить і всякі пакості робить, людей підбурює, агітацію розводить і пише на мене доноси...* (Корн., І, 1955, 295); — *Перше засідання вийшло дещо інформаційне. Але нам ніколи та й ні про що особливо розводити дискусії* (Ю. Янов., І, 1954, 176).

◇ **Дипло́матію розво́дити** *див.* **дипло́матія; Нудо́ту розво́дити** *див.* **нудо́та; Розво́дити (розвести́) сентиме́нти** *див.* **сентиме́нти.**

10. Запроваджувати, вводити, влаштовувати що-небудь. *Чую, Баско кип'ятиться: — Чого ти приплівся до нашої компанії? Хочеш свої.. порядки розводити?!* (Речм., Твій побратим, 1962, 87); *Такії, боже наш, діла Ми творимо у нашім раї На праведній твоїй землі! Ми в раї пекло розвели, А в тебе другого благаєм* (Шевч., II, 1963, 253); *Олеся запросила до себе своїх сестер та знайомих і розвела бал* (Н.-Лев., III, 1959, 154).

11. Змушувати розвіятися, зникнути (тугу, горе і т. ін.). *І каже* [Ярославна]: — *Сонце пресвятеє На землю радість принесло І людям і землі, моєї Туги-нудьги не розвело* (Шевч., II, 1963, 388); *Чіпка розсердиться ще дужче. Вийде з хати або до Грицька піде розвести свою тугу* (Мирний, І, 1949, 397).

12. Наносити на яку-небудь поверхню візерунки, мазки, робити плями. *Коли лікар нашвидку поров синю штанину, кров розводила по ній ще один лампас. Генерал задихався від болю* (Тют., Вир, 1964, 501); *Сестра зіткала б хустку і тобі розвела б по ній узори голубі* (Голов., Поезії, 1955, 32); // Розмазувати що-небудь по чомусь. *Тарас брудними рученятами витирав сльози і розвів чорні смуги по всьому обличчю* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 30).

РОЗВО́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *недок.*, **РОЗВЕСТИ́СЯ,** веду́ся, веде́шся, *док.* 1. Розривати свій шлюб з кимнебудь. [П а л а ж к а:] *Ти б мені хоч раз сказав, що ти все думаєш собі.* [Т и х о н:] *А що ж я думаю: думаю оце з тобою розвестись та посватать Груню* (Вас., III, 1960, 168); *Він розвівсь із жінкою* (Коцюб., II, 1955, 135).

2. Плодячись, розмножуватися. — *Влітку, як відстоїться* [вода], *то стає чиста, як сльоза... Правда,*

зігрівається дуже і пуголовки розводяться (Гончар, Таврія, 1952, 29); // *безос. Лаврін дістав із тайника гвинтівку і по пояс у снігу блукав пущею, полюючи на зайців, яких безліч розвелося за останні роки* (Донч., III, 1956, 123);// *розм.* Виникати, з'являтися у великій кількості. — *Ми з Галею натираємо носи піском, тоді ластовиння швидко-швидко розводиться на носах* (Коп., Хата хлопчика.., 1957, 10); — *Та вже ж,— сказав писар,— тепер розвелося на селі того злодійства стільки, що вже й не знаємо, що робить, що діяти* (Н.-Лев., III, 1956, 351); — *Сонцеві дано ходити на небі, а щастю по землі. Але на землі, де все добре родить, багато й паскудства розвелось* (Стельмах, I, 1962, 220).

3. *розм.* Писати або говорити про що-небудь багато, довго, із зайвими подробицями. *Не розводячись довго, я подам тільки в загальнім нарисі ті думки, які бажалось мені висказати про наш театр* (Фр., XVI, 1955, 184); *Хлопець бринькав на гітарі й не припиняв розводитись про авіацію* (Сміл., Зустрічі, 1936, 206); *Генерал-майор почав розводитися про те, що в останні роки, як він помітив, офіцери розмовляють із своїми підлеглими у фамільярному тоні* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 200): *Тут не доведеться довго розводитися. Справа досить вияснена вже в тому місці нашої статті, де говорилося про основний підхід «Гарту» до мистецтва* (Еллан, II, 1958, 154); *О. Артемій розвівся про прусську політику, говорив гаряче, з запалом* (Н.-Лев., IV, 1956, 73); // Займатися чим-небудь тривалий час. *Табір містився в Померанії. Анрі-Жак подумав, що нічого довго розводитися з господарюванням, треба поспішати додому, злочинно перебути в неволі хоч одну ніч, коли перед тобою розчинено двері в світ* (Ю. Янов., II, 1954, 48).

4. *тільки недок.* Пас. до **розво́дити** 3—6, 10—12. *Всі фарби розводилися водою з каруком* (Фр., IV, 1950, 211).

РОЗВО́ДКА, и, *ж.* 1. *рідко.* Дія за знач. **розвести́**, **розво́дити** 1, 3.

2. *спец.* Інструмент, яким розводять пилку.

3. *заст.* Жінка, яка розлучилася з чоловіком.

РОЗВОДЯ́ЩИЙ, щого, *ч.* Військовослужбовець, який розставляє вартових на пости і стежить за несенням ними служби. — *Він* [вартовий] *виконує накази тільки свого начальника караулу, його помічника та розводящого* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 22); *На тім боці моста на невеличкім плацу мінявся караул. Розводящий, а за ним вартовий, що змінився, повернулися наліво кругом і чітким кроком віддалилися в бік будиночка* (Мур., Бук. повість, 1959, 124).

РОЗВО́ЗИТИ, о́жу, о́зиш, *недок.*, **РОЗВЕЗТИ́**, зу́, зе́ш, *док., перех.* 1. Везучи, доставляти кожну особу або кожен предмет у певне місце. *Розвозив* [Ярема] *свіжі газети та спеціальні листівки* (Епік, Тв., 1958, 209); *Стовпи закопували все далі й далі, до самого лісу... Сашко Ковалів розвозив їх своїм грузовиком* (Кучер, Трудна любов, 1960, 425); *Подано автомобілі — розвезти акторів по домівках* (Ю. Янов., II, 1958, 60); — *А мого Василька не чути. Був у Рурі десь, а тепер і зовсім не чути. Розвезли ..наших дітей по всенькому світу* (Гончар, III, 1959, 33).

2. *безос., розм.* Доводити кого-небудь до стану повної знемоги, знесилення (про дію алкоголю, спеки, духоти і т. ін.). *Актрису мені хотілося напоїти п'яною, щоб її трохи розвезло й щоб вона сміливіше ходила по кімнаті* (Ю. Янов., II, 1958, 25).

3. *також без додатка, безос., розм.* Робити (шлях, дорогу) малопридатним для їзди, ходьби. *По такій чорноземлі хіба легковою машиною їздити? Тут після дощів як розвезе, то й танком не виїдеш* (Коп., Сусіди, 1955, 3); *Дороги розвезло так, що годі й думати, що хтось навинеться до Горнилівки* (Речм., Весн. грози, 1961, 82).

4. *розм.* Розмазувати що-небудь по поверхні чогось. *Щасливий Васька рукавом розвозив піт по лиці, згорда озираючи товариство* (Вас., II, 1959, 141); *Ото тільки й розваги* [в Гриця], *що покататися на підсвинкові. Спочатку то було нелегке заняття.. Не раз летів Гриць сторчака в пісок або багнюку, випльовував пісок, розвозив по обличчю червону юшку* (Збан., Сеспель, 1961, 422).

5. *розм., рідко.* Писати або говорити про що-небудь довго, із зайвими подробицями. — *Як не зберем* [податків] *до першого,— помалу розвозить старшина..,— то знову поштрафують, як було минулого року* (Вас., I, 1959, 128).

РОЗВО́ЗИТИСЯ, иться, *недок.* Пас. до **розво́зити** 1.

РОЗВОЗИ́ТИСЯ, вожу́ся, во́зишся, *док., розм., рідко.* Витратити багато часу, займаючись ким-, чим-небудь.

РОЗВО́ЗКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **розвезти́**, **розво́зити** 1. *Коли до ладу став кормоцех, виявилось — на приготування і розвозку кормів витрати скорочуються від 61 до 28 тисяч карбованців, тобто більш ніж у два рази* (Ком. Укр., 3, 1968, 18).

2. Машина, віз і т. ін., призначені для розвезення якихось товарів. *Під час весняних польових робіт автолавки і розвозки райспоживспілки зробили майже півтори тисячі виїздів за графіками і маршрутами, погодженими з керівниками колгоспів* (Хлібороб Укр., 8, 1964, 16).

РОЗВОЛІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗВОЛОКТИ́**, лочу́, ло́чеш, *док., перех., розм.* Розносити, розтягати що-небудь частинами. *Одарка сердилась, лаялась-лаялась: усе нажите добро рознесе* [Йосипенко] *та розволоче на старість!* (Мирний, IV, 1955, 208).

РОЗВОЛО́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розволо́жити**; // *у знач. прикм. Данько сіє, сестра волочить.. Добре йде робота, подобається вона Данькові. Мах — сюди, мах— туди, і півколами лягає в теплу розволожену землю насіння* (Гончар, II, 1959, 220); *Заасфальтована, скована сірим бруком земля парує смолистими пахощами молодого листу, ще липкого, ще з гіркуватим присмаком розволожених бруньок* (Кол., На фронті.., 1959, 50).

РОЗВОЛО́ЖИТИ, жу, жиш, *док., перех.* Зробити що-небудь вологим; зволожити.

РОЗВОЛОКТИ́ *див.* **розволіка́ти.**

РОЗВОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розволочи́ти.**

РОЗВОЛОЧИ́ТИ *див.* **розволо́чувати.**

РОЗВОЛОЧИ́ТИСЯ *див.* **розволо́чуватися.**

РОЗВОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко.*, **РОЗВОЛОЧИ́ТИ**, лочу́, ло́чиш, *док., перех.* 1. Розпушувати чим-небудь зорану землю. *На поле вона прийшла з граблями, розволочила ріллю й руками повибирала довге коріння пирію* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 53).

2. *тільки док., розм.* Зробити кого-небудь морально зіпсованим, привчити його до аморальних вчинків, звичок. — *Пощо скаламутили ви* [пани] *наше життя, оголили й запаскудили наші гори, позводили наших дівчат, розволочили наших молодиць?* (Хотк., II, 1966, 376).

РОЗВОЛО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., рідко*, **РОЗВОЛОЧИ́ТИСЯ**, лочу́ся, ло́чишся, *док.* 1. *тільки док., розм.* Стати морально зіпсованим, набувши аморальних звичок. *Жени, мати, свого сина, Бо розволочиться* (Чуб., V, 1874, 166); *Перескочила її гадка на.. чоловіка-москаля... Де він?.. що з ним сталося?.. Може, розпився, розволочився та так де-небудь під шинком богу й душу віддав* (Мирний, II, 1954, 157); // Звикнути ру-

ляти, нічого не робити; розбалуватися. *Хіба вже на велике свято, що до церкви однросимось, а в неділю й не думай. «Розволочитесь,— було каже пані, гніваючись,— не пущу!..»* (Вовчок, І, 1955, 102); — *Тебе добудишся! Менше б по вулиці тинявся. Ось ми пропишемо Федотові, як ти тут розпарубкувався та розволочився* (Тют., Вир, 1964, 8).

2. *тільки недок.* Пас. до **розволо́чувати.**

РОЗВО́РА, и, *ж.* Жердина, якою подовжують віз. *Звичні до роботи, воли ледь тягли воза, не одне колесо під розворою.. розсипалось* (Збан., Сеспель, 1961, 446).

РОЗВО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розво́рити**; // *у знач. прикм. Сергій приставив до куща велосипеда, підійшов до розворених возів* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 65).

РОЗВО́РИТИ *див.* **розво́рювати.**

РОЗВОРКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Почати багато і довго воркувати.

РОЗВОРО́Т, у, *ч.* 1. Поворот чого-небудь для зміни напрямку його руху. *У бій з довгоносиком вступає сільськогосподарська авіація... Літак злетів. Робить розворот, заходить на плантацію* (Минко, Повна чаша, 1950, 43); *Танк шарпнувся, зробив розворот і ринувся на нас знову* (Ю. Янов., І, 1954, 87); *Кумедної конструкції авто, яке перегнав хлопчик, раптом зробило розворот і зупинилось* (Ів., Вел. очі, 1956, 26); *Образно. *Яреська з наступаючими військами дійшов лише до Сімферополя.., а потім життя його й зовсім зробило крутий розворот: в числі кращих бійців-перекопців Яреська було відібрано в Харків, у школу Червоних старшин* (Гончар, II, 1959, 440).

2. Форма чого-небудь у розгорнутому вигляді. *Чоловічий одяг мав прямий широкий розворот плечей, щільно облягав талію* (Нариси з іст. укр.. мист., 1969, 163).

3. *спец.* Дві суміжні сторінки у розгорнутій газеті, книжці і т. ін.

4. *розм.* Широта, розмах у розвиткові, вияві чого-небудь. *Молода козача сила січова набирала вже державного розвороту* (Ле, Наливайко, 1957, 44); — *Ні, ні, не забігайте поперед батька... — перечив агроном. — Я за конвейєр, але не в такому наполеонівському розвороті* (Добр., Тече річка.., 1961, 166).

РОЗВОРСА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., діал.* Розколупати. *Як розворсали йому голкою, дак як розпухне рука, як колода* (Сл. Гр.).

РОЗВОРУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розворуши́ти.** *Коні самі стали, підбігши до великої купи розворушеного під снігом перегною* (Ряб., Золототисячник, 1948, 65); *Щоб менше штовхали розворушені чеканням глядачі, пан Купа виліз коло самого помосту на березовий пеньок* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 202); // *у знач. прикм. Розворушена грязюка пахтить так, що навіть воли пирскають, а дівчата, що стоять поміж людьми, затулюють носи кінчиками хусток* (Вас., І, 1959, 377); *Аж лігши на стіл, придавивши своїм огрядноватим тілом розворушені папери й старі синьки, він похапцем щось підраховував* (Шовк., Інженери, 1956, 171); *Він водив очима по кімнаті, і густі,.. крилаті брови то зводились, то спадали, виявляючи мінливість розворушених думок* (Досв., Вибр., 1959, 251).

РОЗВОРУ́ШЕННЯ, я, *с., рідко.* 1. Дія за знач. **розворуши́ти** 1, 2.

2. Те саме, що **збу́дження** 2. — *В повіті клекотіло, як у казані. Відбувалися збори, оба кандидати обкидали болотом один одного і противні партії, сипались кореспонденції, напасті, інтерпеляції і спростування, розворушення росло до нечуваних розмірів* (Фр., III, 1950, 246).

РОЗВОРУШИ́ТИ *див.* **розвору́шувати.**

РОЗВОРУШИ́ТИСЯ *див.* **розвору́шуватися.**

РОЗВОРУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗВОРУШИ́ТИ,** рушу́, ру́шиш, *док., перех.* 1. Ворушачи, перекидати, перевертати або розкидати що-небудь. *Працюючи, розворушиш родючу землю — і вона тобі у відповідь житами зросте, пшеницями підведеться...* (Тич., III, 1957, 71); *Образно. *Рішучий світла лет Розворушив, поруйнував туманів купи, Що нагромадились на морі в далині* (Пол., Вибр., 1968, 213); // Ворушачи, приводити в безпорядок що-небудь. *Вона гучно сміялась з кожного його жартівливого слова; ловила ту мить, коли він, стріпнувши головою, розворушував і знову приборкував свій розкішний чуб* (Жур., Вечір.., 1958, 74); // Руйнувати, знищувати що-небудь. *Він розворушив комашник і довго стежив, як метушиться перелякана комашня* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 137); — *Одне гніздо осине розворушили, а друге ще стоїть ось незаймане,— сказав Єгор* (Шиян, Баланда, 1957, 101); // *розм.* Примушувати кого-небудь рухатися. — *Давай,— кажу,— візьмемо його під руки та побігаємо трохи. Може, розворушимо чоловіка* (Хотк., І, 1966, 168); *Під час другого антракту, ледве на закритій завісі розправилися зморшки і світло в залі розворушило глядачів, мов комашню, Ганна Дмитрівна побачила внизу Максима Коваля...* (Коп., Дуже добре, 1937, 175).

2. *перен.* Спонукати кого-небудь до дії, робити активним, виводити із стану бездіяльності, апатії, байдужості. — *Пане Ястшембський! Розвороши як-небудь Василину, щоб вона потанцювала,— просив Хшановський* (Н.-Лев., II, 1956, 66); *Часто дописувач звідкілясь із провінції напише кілька дописів — і стоп: не розворушиш його ніяк* (Еллан, II, 1958, 47); *Тарас, розпалившись, маючи перед собою до того затурканих і пригнічених людей, що вже й боялися називати себе людьми,— намагався розворушити їх, збудити в них почуття людської гідності* (Баш, На землі.., 1957, 13); *Чому княгиня мовчить?.. Важко розворушити цю задуману жінку* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 10); // Викли́кати, пробуджувати у кого-небудь (почуття, думки, спогади і т. ін.). *Ця невеличка робота носитиме назву «День у дорозі».. і виявлятиме — який має вплив на душу людську краса світова, які почуття розворушує та або друга картина* (Мирний, V, 1955, 386); *Через кілька хвилин Меркурій знову вбіг до світлиці, на його блідих щоках горілка уже розворушувала рум'янці* (Стельмах, Хліб.., 1959, 88); *Блискуча мрія блискавкою мигнула в голові отця Палладія й розворушила його честолюбність і потяг до слави* (Н.-Лев., III, 1956, 382); [С е р г і й:] *Слова Франкової пісні розворушили в мені спогади...* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 36); *Обличчя у боцмана лагідне, голос проникливий.., мабуть, не одну думку розворушив Федя в його посивілій голові* (Ткач, Жди.., 1959, 45); // Глибоко хвилювати, тривожити, збуджувати кого-небудь. *Чутка про ораторів, які мали приїхати з міста, ще більше розворушила селян* (Панч, О. Пархом., 1939, 23); *Ця зовсім не ціцеронівська промова розворушила залу. Присутні зашепотіли, загомоніли поміж себе* (Шовк., Інженери, 1956, 330).

◇ **Розвору́шувати (розворуши́ти) ду́шу (се́рце)** — викли́кати в кого-небудь почуття схвильованості, розчуленості. *І враз почув я голос невимовний, Той голос, що його лиш серце зна, Для уха тихий, але сили повний, Що душу розворушує до дна* (Фр., XIII, 1954, 323); [Г р и ц ь к о:] *Яка ти добра, Яка ти вірна! мовою твоєю Ти серце все в мені розворушила* (Сам., II, 1958, 26); **Розвору́шувати (розворуши́ти) ра́ну [в се́рці (в душі́)]** *див.* **ра́на.**

3. *перен., рідко.* Активно, діяльно розпочинати щонебудь. *Коли ми цю справу хочемо як слід розворушити, то треба поспішати — березень вже не за горами* (Собко, Стадіон, 1954, 217).

РОЗВОРУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗВОРУШИ́ТИСЯ,** рушу́ся, ру́шишся, *док.* 1. Починати рухатися, перестаючи бути малорухомим.— *Татоньку, голубоньку! Ой, татоньку наш любий!— Да ну, ну! годі вже, годі! Чого се розворушились, як бджоли?* (Вовчок, I, 1955, 57); * Образно. *Її* [свободу] *ти бережи, юначе! На заході кубло звіряче розворушилося... Пильнуй! Всі плани ворогів руйнуй!* (Тич., До молоді.., 1959, 13).

2. *перен.* Ставати діяльним, активним, виходити із стану бездіяльності, апатії, байдужості. *Гості примітили, що хазяйка стала добріша, й собі якось розворушились* (Н.-Лев., III, 1956, 36); *Доволі зачепити їх* [ченців] *— і вони зараз розворушаться і почнуть викладати хатнє сміття. Сплітки тут, сварки, заздрість* (Коцюб., III, 1956, 141); // Виникати, з'являтися (про почуття, думки, спогади). *Старий Узенбаєв тихо схилив голову й нічого не відповів синові. Багато думок розворушилося в старого* (Донч., I, 1956, 138).

РОЗВО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗВО́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Подовжувати віз розворою для перевезення колод, дощок і т. ін.

РОЗВОЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., розм.* Почати бурхливо виявляти роздратування. — *Ти чого, Свириде, так сьогодні розвоювався? — мружачись, запитав Руденко* (Стельмах, II, 1962, 143).

РОЗВ'Ю́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розв'ю́чити.**

РОЗВ'Ю́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розв'ю́чити, розв'ю́чувати.**

РОЗВ'Ю́ЧИТИ *див.* **розв'ю́чувати.**

РОЗВ'Ю́ЧИТИСЯ *див.* **розв'ю́чуватися.**

РОЗВ'Ю́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розв'ю́чувати.**

РОЗВ'Ю́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗВ'Ю́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Звільняти (тварину) від в'юків, вантажу. *Білий чоловік із сачком і гвинтівкою.. не поспішає до намету. Він розв'ючує тварин і блискучими, аж ніби хворобливими очима оглядає горизонт* (Знання.., 6, 1970, 16).

РОЗВ'Ю́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗВ'Ю́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* 1. Звільнятися від в'юків, вантажу. *Брянський скомандував скласти на воза матеріальну частину. Бійці вмить розв'ючились, і за кілька хвилин міномети вже лежали в каруці, дбайливо обмощені сіном* (Гончар, III, 1959, 70).

2. *тільки недок.* Пас. до **розв'ю́чувати.**

РОЗВ'ЯЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розв'яза́ти.** *Тимоха, мабуть, злякався, шасть мерщій з хати, а мішок розв'язаний, гроші розсипані і скриню відчинену так і покинув* (Кв.-Осн., II, 1956, 295); *З-під стріхи враз горобчик каже: — Це меткий хлопчак! ..Знає множення й складання, сам я бачив у вікно: як дадуть йому завдання — вмить розв'язане воно!* (Забіла, У.. світ, 1960, 22); *Одного дня це болюче питання було розв'язане: з контори тюрми сповістили, що мені дозволено побачитися з дружиною* (Досв., Вибр., 1959, 138); *Суперечка про те — чи обертається Земля навколо Сонця, чи, навпаки, Сонце навколо Землі — точилася понад тисячу років і розв'язана була в XVI сторіччі відкриттями Коперника* (Знання.., 1, 1966, 4); // *у знач. прикм. Дужими руками він поперед себе підняв мішок, низом поклав його на груди, а розв'язаний гузир нахилив у кіш* (Стельмах, I, 1962, 147); *Гердлічка.. пам'ятав, що розв'язаного гуцула бити не вільно* (Хотк., II, 1966, 256); // **розв'я́зано,** *безос. присудк. сл. Радянський Союз являє собою запалюючий приклад країни, в якій уперше в історії людства розв'язано національне питання* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 27); *От немовби й розв'язано всі ті діла, які турбують руську землю, які не дають спати людям на Русі* (Скл., Святослав, 1959, 40).

◇ **Розв'я́зані ру́ки** *в кого:* а) у когось немає родинних обов'язків. *В Лапшевича руки розв'язані: ні свата, ні брата* (Панч, II, 1956, 378); б) хтось звільнився від будь-яких обмежень, має можливість жити, діяти вільно, за власним розсудом. *Як не є, Параска рада була — тепер вона вільніша, руки розв'язані, на хазяйстві невістка...* (Горд., II, 1959, 223).

РОЗВ'ЯЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розв'яза́ти, розв'я́зувати.** *Розв'язання ждав я марно; Крук мовчав, дивився хмарно, Грізним зором мене пік* (Граб., I, 1959, 464); *Варя приступала до розв'язання математичної задачі* (Донч., V, 1957, 363); *Уже не сумнівався* [М. Гоголь], *що знайшов вірне розв'язання всього того, що так мучило останнім часом* (Полт., Повість.., 1960, 207); *При розв'язанні як великих і складних питань, так і звичайних буденних справ люди завжди звертаються до досвіду минулого* (Ком. Укр., 10, 1966, 24).

РОЗВ'ЯЗА́ТИ *див.* **розв'я́зувати.**

РОЗВ'ЯЗА́ТИСЯ *див.* **розв'я́зуватися.**

РОЗВ'Я́ЗКА, и, *ж.* 1. Кінець, завершення чого-небудь. *Розв'язка наближається. Перемога народного повстання вже недалека* (Ленін, 12, 1970, 73); *З дня на день усі чекали закінчення війни.. Здавалось, година розв'язки ось-ось настане* (Гончар, I, 1954, 354); // Епізод, яким завершується розвиток сюжету в творі; протилежне з а в' я з к а. *Є се довгий ряд діалогів та сцен без драматичної зав'язки і розв'язки, без поділу на акти і яви* (Фр., XVI, 1955, 242); *Трагічна розв'язка характерна для значної частини новел Тесленка* (Іст. укр. літ., I, 1954, 702).

2. Розгадка чого-небудь (кросворда, ребуса, загадки і т. ін.). *Захар Онисимович збагнув, що він заінтригував присутніх, а тому не поспішав з розв'язкою загадки* (Дмит., Наречена, 1959, 199).

3. *спец.* Споруда на перехресті головних шляхів, призначена для забезпечення нормального руху перехожих і транспорту. *На перехрестях головних магістралей влаштовано чотириповерхову транспортну розв'язку* (Знання.., 11, 1965, 26).

РОЗВ'Я́ЗНИЙ, а, е. Який поводить себе надто вільно, фамільярно, зухвало. *— Це не люди! — категорично об'явила Люба.— Та то вже я не знаю, хто вони по-твоєму, тільки видно зразу — місце своє вони знають. Спритні люди... розв'язні...* (Горький, II, 1952, перекл. Ковганюка, 387); // Який характеризується, відзначається надмірною вільністю, фамільярністю, зухвалістю. *Усмішка у нього була підлабузницька, розв'язна, підлеслива* (Собко, Граніт, 1937, 72); *Цей зухвалий, розв'язний рух, слова́, тон були такі нестерпні, що кров ударила Юрієві Юрійовичу в голову* (Донч., V, 1957, 509); *Незвичним видався йому крикливий, розв'язний спосіб вислову у молодого Філіпчука* (Вільде, Сестри.., 1958, 137).

РОЗВ'ЯЗНИ́Й, á, é. Який можна розв'язати, вирішити, з'ясувати і т. ін.; який піддається розв'язанню, вирішенню. *Ми повинні твердо пам'ятати, що «нерозв'язних» суспільних завдань ми собі ніколи не ставили, а* ***цілком*** *розв'язні завдання негайних кроків до соціалізму, як єдиного виходу з дуже скрутного становища,* ***розв'яже тільки*** *диктатура пролетаріату і біднішого селянства* (Ленін, 34, 1973, 280).

РОЗВ'Я́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розв'я́зний.** *Вакуленко починав розуміти, звідки в цього юнака йшли*

всі оті порушення дисципліни, розв'язність (Ткач, Моряки, 1948, 68); *Хвалькуватість, пиха, розв'язність, що так часто псують людину, були Ауезову абсолютно протипоказані* (Літ. Укр., 26.IX 1967, 2).

РОЗВ'Я́ЗНО. Присл. до **розв'я́зний.** *Парубки стоять осібно гамірним гуртом, поводять себе розв'язно, похутірському* (Тют., Вир, 1964, 176); *До кабінету ввійшло двоє — у кожного в руках злинялий фетровий капелюх, і ці двоє розв'язно наблизились до столу* (Донч., VI, 1957, 521); *— Це вже зовсім інша розмова! — цинічно й розв'язно відповів Федір.— Я дуже радий, що ти, нарешті, заговорила зі мною...* (Ткач, Арена, 1960, 162).

РО́ЗВ'ЯЗОК, зку, *ч., рідко.* Відповідь на поставлену умову (в завданні з математики, фізики, хімії і т. ін.). *Щоб переконатися, чи не зробили ми якої-небудь помилки, розв'язуючи рівняння, треба перевірити розв'язок* (Алг., І, 1956, 88).

РОЗВ'Я́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розв'я́зувати.** *Після чаю Стьопа, машиніст Зорін і кочегар Шелемеха взялися до розв'язування алгебраїчних задач* (Трубл., Лахтак, 1953, 109); *Робітнича самостійність, вплив робітників на **свою** фракцію, розв'язування самими робітниками питань своєї партії — ось у чому великий історичний смисл того, що відбувається* (Ленін, 23, 1972, 50).

РОЗВ'Я́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗВ'ЯЗА́ТИ,** в'яжу́, в'я́жеш, *док., перех.* 1. Розпускати, роз'єднувати кінці чого-небудь зв'язаного. *Подає* [Поліксена] *гребінець Кассандрі, тая бере слухняно, починає розв'язувати стрічки* (Л. Укр., II, 1951, 257); *Січовик розв'язав мотузок, засунув руку в торбу* (Стор., І, 1957, 337); *Жінка нащось розв'язала косинку, спустила її на плечі і, струснувши чорним волоссям, рушила з місця* (Коцюб., II, 1955, 379); *Уляна так змерзла, що не могла розв'язати шалі, і Орися допомагала розмотувати* (Тют., Вир, 1964, 510); // Звільняти кого-, що-небудь від мотузки, шпагату, зав'язки і т. ін. *Стражники похапцем розв'язували браунцям руки й ноги* (Смолич, II, 1958, 59); *Порицький помалу розв'язав книжку, звинув у каблучку шнурочок* (Л. Укр., III, 1952, 749); *Янкель, зблідлий і тремтячий, розв'язав свій шкіряний гаман і висипав золото в руки гайдукові* (Довж., І, 1958, 270); *Давид розв'язав мішка Тихонового — пшениця* (Головко, II, 1957, 39).

◇ **Розв'я́зувати (розв'яза́ти) о́чі** *кому* — те саме, що **Розкрива́ти (розкри́ти) о́чі** (*див.* **о́ко**[1]); **Розв'я́зувати (розв'яза́ти) ру́ки** *кому, чиї:* а) звільняти від родинних обов'язків. *Порадила мені подруга моя.. віддати його до неї в дитячий будинок.. Не знала я, що інше замислено: аби розв'язати мої дівочі руки* (Логв., Давні рани, 1961, 59); б) звільняти кого-небудь від будь-яких обмежень, давати можливість діяти вільно, жити за власним розсудом.— *Виходь на оцю ось дамбу.— Чумаченко тикає пальцем у карту, розстелену перед ним на землі.— Тоді ти одразу відчуєш себе вільніше, розв'яжеш собі руки для маневру...* (Гончар, III, 1959, 350); **Розв'я́зувати (розв'яза́ти) світ (пу́та)** *кому:* а) звільняти від шлюбних обов'язків. [П а р а с к а:] *А коли я вже тебе здихаюсь, руда сатана! Коли вже ти мені світ розв'яжеш!* (М. Куліш, П'єси, 1960, 52); б) робити щасливим, позбавляти душевних мук. *— Он, кажуть, помилування уже оголосили для тих, хто добровільно вийде з лісів.— Ох, не для мене то, Вусте. Багато на душу взяла.— Не все ще пропало, Ганно. Ще не пізно світ собі розв'язати* (Гончар, II, 1959, 260); в) *(заст.)* звільняти від кріпацтва. [О л я:] *Перш ніж його* [Т. Г. Шевченка] *вчити, треба було розв'язати йому світ. Треба було викупити його од пана на волю* (Вас., III, 1960, 278); **Розв'я́зувати (розв'яза́ти) язи́к (языка́, языки́, рот, ро́та, уста́, гу́бу, мо́ву):** а) призводити до невимушеної розмови. *Якесь загальне задоволення пробивалося на всіх лицях та розв'язувало несміливі язики* (Коб., II, 1956, 18); *Нічна пізня доба, чарка горілки — розгортують душу, розв'язують мову* (Н.-Лев., І, 1956, 120); б) (*тільки* **язи́к, языка́, языки́** *кому*) силою змушувати кого-небудь заговорити, виказати таємницю. *— Не бреши,— роздільно проказав Богун,— попереджаю, говори правду, а не то накажу іншим способом язика тобі розв'язати* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 220); в) *(тільки док.)* почати говорити після мовчання. *— Ця дівка уперто мовчить. Нічого, вона розв'яже свій язик* (Хижняк, Тамара, 1959, 146); [Д о м а х а:] *Насилу розв'язав* [Василь] *рота! Не велика розмова, та велика втіха* (Кроп., II, 1958, 130); *— Ти вже й розв'язала губу,— заговорила мати.— Або ж не правду кажу?— озвалась Мася* (Свидн., Люборацькі, 1955, 143).

2. Знаходити відповідь на поставлену умову (в завданні з математики, фізики, хімії і т. ін.). [Б а к л а ж а н е н к о:] *Я в душі розв'язую інтеграли, хоч ми їх ще й не проходили* (Мик., І, 1957, 449); *Олена Пилипівна подивилася суворо і суворо сказала: — Сідай швидше, Татарська, переписуй приклади й розв'язуй* (Ів., Таємниця, 1959, 23); *Марійка розв'язала задачу талановито, не так, як усі* (Донч., V, 1957, 363); // Розгадувати що-небудь (кросворд, ребус, загадку і т. ін.). *Люба сиділа біля столу і розв'язувала кросворда* (Собко, Звич. життя, 1957, 75); * Образно. *Хто жизні* [життя] *темну загадку розв'яже? Хто людський дух розложить на частки і повість кождої частинки скаже?* (Фр., XIII, 1954, 75); // *рідко.* Певним чином інтерпретувати виставу (театральну, циркову); оригінально розкривати яку-небудь тему (в літературі, мистецтві і т. ін.). *І от, саме у вигляді старовинної ярмаркової вистави розв'язав її* [виставу «Доктор Фауст»] *Ян Малік* (Мист., 6, 1958, 45).

3. *перен.* Вирішувати щось (питання, проблему, справу і т. ін.). *Радянський Союз розв'язує завдання комуністичного будівництва в братерській сім'ї соціалістичних країн* (Матер. XXII з. КП України, 1961, 6); *Тільки диктатура одного класу — пролетаріату — може розв'язати питання в боротьбі з буржуазією за панування* (Ленін, 38, 1973, 184); *Ми почали міркувати про з'єднання обох наших загонів, тільки не знали, як розв'язати партійні справи, бо мій загін партійний, а Адаменків не зовсім* (Ю. Янов., II, 1958, 247); [Н а г а р:] *Ще кілька годин, і історія сама розв'яже долю Чорноморського флоту* (Корн., І, 1955, 26).

◇ **Розв'я́зувати (розв'яза́ти) війну́** — розпочинати воєнні дії. *Війна, яку розв'язав німецький фашизм, була для всього радянського народу суворим і грізним випробуванням* (Цюпа, Україна.., 1960, 69); **Розв'я́зувати (розв'яза́ти) ву́зол (ву́злик)** — вирішувати досить складне, заплутане питання. *Вона хотіла виїхати таємно від нього, порвати все одним махом, в одну мить розв'язати той тугий.. вузол* (Збан., Сеспель, 1961, 189); *— Не знаю... Може, ти й правильно робиш. — Напевне, правильно. — Не знаю, тобі видніше. Тільки щось надто швидко. Ніби в кіно, коли до кінця лишилося хвилини три і всі вузлики розв'язати треба* (Собко, Справа.., 1959, 289).

РОЗВ'Я́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗВ'ЯЗА́ТИСЯ,** в'яжу́ся, в'я́жешся, *док.* 1. Розпускатися, роз'єднуватися (про кінці чого-небудь зв'язаного). *Він пройшовся поміж селян, зірко спідлоба роздивляючись. І на кого падав погляд його, той в'янув, очі впускав і заклопотано чи за кисетом ліз у кишеню, чи щось біля мішка — от зав'язка немов саме розв'язалася* (Головко, II, 1957, 35); *— Чого ти біжиш, Галю? Ти можеш під*

автомобіль потрапити! Мама, якби побачила, була б дуже незадоволена! І берет у тебе набік зліз, і шарф розв'язався (Ів., Таємниця, 1959, 23); // Звільнятися від мотузки, шпагату, зав'язки і т. ін. (про когось зв'язаного чи обв'язаного, про щось перев'язане). *Хавцький почав розв'язуватись і, збираючи канат на руку, заговорив-заспівав по-подільському* (Гончар, III, 1959, 102); *Лікарям чи поможись, чи не поможись, а калиточка розв'яжись* (Номис, 1864, № 8339).

◇ **Пуп розв'я́жеться (мо́же розв'яза́тися)** *у кого* — хто-небудь підірветься від непосильної праці, ноші і т. ін. *Тут тобі й пуп розв'яжеться* (Номис, 1864, № 13608); — *Змахни піт, Іоне, а то очі виїсть..— Без звички не те що очі виїсть, а й пуп може розв'язатися* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 386); **Розв'я́зуються (розв'яза́лися) ру́ки** *чиї* — хто-небудь звільняється (звільнився) від залежності або обмеження в чому-небудь. *В сльозах росли* [сироти], *та й виросли; Замучені руки Розв'язались..!* (Шевч., I, 1963, 114); *Яків і Горпина довго не спали. Яків їй розказував, що з сьогоднішнього вечора він вільний, руки його розв'язалися* (Мирний, I, 1954, 227); **Розв'я́зується (розв'яза́вся) світ** *для кого, рідко* — хто-небудь став щасливим, позбувся душевних мук. *Марині стало і в хаті веселіше, і на серці легше, неначе світ задля неї вдруге розв'язався* (Н.-Лев., I, 1956, 89); **Розв'я́зується (розв'яза́вся) язи́к** *чий, у кого, кому* — хто-небудь починає (почав) говорити після мовчання. *Я більше слухав, як говорив.. Але це було так лишень зразу, потім розв'язався й мені язик, як напитку до голови прибуло* (Март., Тв., 1954, 214).

2. *перен.* Вирішуватися (про питання, проблему, справу і т. ін.). — *Хіба вам не здається, що великі справи можуть вірно розв'язуватися лише тоді, коли за ними стоїть майбутнє!* (Стельмах, I, 1962, 18); — *Учора діло пішло було на лад, да й розв'язалось* (П. Куліш, Вибр., 1969, 67); *Бліда й розгублена, чекала вона, як розв'яжеться справа* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 21).

3. *перен., розм.* Пориваючи будь-які стосунки, зв'язки з ким-небудь, звільнятися від нього. — *Нехай він розв'яжеться зо мною, він розумний, опісля дякуватиме мені* (Кв.-Осн., II, 1956, 348); *Віра в те, що тоді вона, Неля, розв'яжеться з Катериною, вливала в організм те, чого найбільш йому бракувало: охоту до життя* (Вільде, Сестри.., 1958, 425); // Управлятися з чим-небудь, закінчувати щось (перев. роботу). [М е л е ш к о:] *Та все ніяк не міг розв'язатись з роботою. То одне, розумієте, то інше* (Коч., II, 1956, 487).

4. *перен., розм.* Розпочинатися (про розмову). *Розмова не розв'язувалась* (Н.-Лев., IV, 1956, 122).

5. *тільки недок.* Пас. до **розв'я́зувати**. *Великі питання в житті народів розв'язуються тільки силою. Самі реакційні класи вдаються звичайно перші до насильства, до громадянської війни...* (Ленін, 11, 1970, 115); *Спори про цивільне право розв'язуються судовим порядком* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 5).

РО́ЗВ'ЯЗЬ, і, *ж., с. г., збірн.* 1. Розв'язані (звичайно для молотьби) снопи. *Легко летіли снопи до подавальниць, які гострими серпами різали перевесла, золоту розв'язь блискавично підхоплювали подружки і кидали барабанщикам* (Рад. Укр., 14.VIII 1949, 2).

2. *у знач. присл.* **ро́зв'яззю.** У незв'язаному вигляді, незв'язаним. *Зрізує* [жатка] *стебла, відокремлює від них бур'яни і плутанину, формує зрізані стебла в порції і скидає їх розв'яззю на стерню* (Колг. енц., I, 1956, 588).

РОЗГА́ВКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* 1. Почати часто й сильно гавкати (про собаку). *Ряба здоровенна собака на прив'язі біля комори почала гавкати. — От розгавкався!* (Мирний, III, 1954, 40).

2. *перен., вульг.* Почати несамовито лаятися (про людину).

РОЗГА́ДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розга́дати** 1, 2. *Вишневецький припинив свій розгаданий противником наступ* (Ле, Наливайко, 1957, 60); — *Прийде такий час, що таємниці всесвіту,— Улас показав рукою в небо,— будуть розгадані* (Тют., Вир, 1964, 41); *Помираючи, Федір Кузьмич залишив зашифровані папери, які мали, як говорив він, відкрити його таємницю. Наскільки відомо, шифр їх не розгаданий* (Наука.., 10, 1965, 16); // **розга́дано,** *безос. присудк. сл. Він догадувався, чого Рубан разом з Семеном навідувалися сюди. Певне, його намір розгадано, але Філька тепер уже не міг зупинитися на півдорозі* (Шиян, Баланда, 1957, 109); *Зам, звичайно, не підозрівав, що його маневр розгадано, і продовжував мовчати* (Тют., Вир, 1964, 147).

РОЗГАДА́ТИ *див.* **розга́дувати.**

РОЗГАДА́ТИСЯ *див.* **розга́дуватися.**

РОЗГА́ДКА, и, *ж.* 1. Пояснення яких-небудь таємних, загадкових явищ і т. ін. *«Венера-2» і «Венера-3» успішно завершили свій багатоденний політ до сусідньої, найближчої до Землі планети, наблизили розгадку її таємниць* (Наука.., 5, 1966, 15).

◇ **Шука́ти (знахо́дити** *і т. ін.*) **розга́дку** *яку, чого* — встановлювати причину, що породжує яке-небудь явище, зумовлює чиїсь вчинки, дії. *Він хитався і божевільним оком шукав страшної розгадки на сірих обличчях, що живим муром нахилились з обох боків* (Коцюб., II, 1955, 100); *Спершись одною рукою на поручні, він звузив очі й бігав ними по натовпу, шукаючи розгадки такого багатолюдного візиту* (Кир., Вибр., 1960, 259).

2. Відповідь на щось загадане (кросворд, ребус, загадку і т. ін.). *Така ваша загадка, що нема й розгадки* (Номис, 1864, № 13055).

РОЗГА́ДНИК, а, *ч.* Той, хто уміє розгадувати щонебудь.

РОЗГА́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розга́дник.** *У промінні Гарячому іде моя мала Розгадниця за гірку, до села, Іде та йде* (Мисик, Верховіття, 1963, 74).

РОЗГА́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розга́дувати** 1, 2. *Жадібними очима вивчав він в русі, в думці те обличчя, яке так знав по портретах. Ніколи ще в житті гра в розгадування людей не приносила йому стільки насолоди* (Полт., Повість.., 1960, 466); *Жолкевський розумів цей жест свого друга — Замойському лестило його розгадування сміливих думок про східну експансію* (Ле, Наливайко, 1957, 17); *Весь свій вільний час він витрачав на розгадування таємниць тих сортів скла, яких у нас до революції не вміли виробляти* (Шовк., Інженери, 1956, 283).

РОЗГА́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗГАДА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Орієнтуючись на окремі характерні ознаки або керуючись якими-небудь відомостями, усвідомлювати, осягати розумом що-небудь. *Дівчачу натуру трудно розгадати* (Кв.-Осн., II, 1956, 36); [К о л о с:] *Надто рисковано, якщо вони розгадають наш хід* (Корн., II, 1955, 45); *Коли Надя Волошко так несподівано й поспішно вийшла з кімнати, Андрій Осокін ще довго стояв біля стола і намагався розгадати, що могла означати така її поведінка* (Ткач, Плем'я.., 1961, 194); *Біля повваленого хліва горів вогонь.. Звідти доносився тихий, одноманітний речитатив, і тяжко було розгадати, чи то співає хтось, чи плаче* (Тют., Вир, 1964, 362); // Спостерігаючи за чиїмись діями, вчинками, вдивляючись в когось, прислухаючись до чиєїсь мови, намагатися зрозуміти, оцінити кого-небудь. *Досі він вважав, що володіє фаховим даром журналіста — з першого погляду розгадувати і визначати людей*

(Гончар, Земля.., 1947, 64); *Вона дивилась на нас своїми блискучими очима, ніби намагалася протяти ними наші погляди, щоб розгадати, хто ми були* (Досв., Вибр., 1959, 86); *Ніде, ні в яких інших обставинах не можна так легко й так швидко розгадати людину, як у вагоні* (Кол., На фронті.., 1959, 180); // *в кому кого.* Вбачати, вгадувати. *Далекозорі й розумні сучасники поета швидко розгадали в ньому* [М. Ю. Лермонтові] *Пушкінового наступника* (Рильський, III, 1956, 193); // Вгадувати чиї-небудь думки, наміри, виявляти чиюсь вдачу і т. ін. *Найтаємніші козачі прийоми розгадував* [Вишневецький] (Ле, Наливайко, 1957, 48); *Лорістон намагався розгадати думки Кутузова* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 356); *Максим.. пильно стежив за кожним словом Форста, намагаючись зрозуміти й наперед розгадати кожен його підступний намір* (Коз., Блискавка, 1962, 261); // Розкривати смисл, значення чого-небудь неясного, незрозумілого. *Не взявсь я до марудної роботи — Розгадувати значення тих літер* (Рильський, Мости, 1948, 12); *Ієрогліфи — дивнії знаки, Не мені розгадати їх суть* (Воронько, Тепло.., 1959, 106); *Хто може підслухати, хто розгадає таємну мову природи?* (Тют., Вир, 1964, 72).

2. *перех.* Знаходити відповідь на щось загадане (загадку, кросворд, ребус і т. ін.); відгадувати. *Як розгадаєте ви казку, Свою калиточку трусніть І бубликів велику в'язку Веселій бабі перешліть* (Гл., Вибр., 1951, 196); *Бабина смерть загадала йому загадку, котру він ніяк не міг розгадати...* (Мирний, I, 1949, 156).

3. *тільки недок., неперех.* Розмірковувати, думати над чим-небудь. *Тимчиха забула гроші рахувати, розгадуючи. Тримала їх у жмені і далеко гадками літала* (Стеф., I, 1949, 43); — *Сіла я, знаєте, на припічку та й розгадую, що би цей сон міг значити* (Март., Тв., 1954, 80); — *Чи не Левко зі своїми верховодами подарував панові червоного півня? — розгадували деякі дядьки* (Стельмах, I, 1962, 623).

4. *тільки док., неперех., з інфін.* Роздумати робити щонебудь. — *Іван мав трьох синів, а якби роздав помежи них свій грунт та й він би був зарібником та й єго* [його] *сини. Та й.тому розгадав іти до Америки* (Стеф., III, 1954, 141).

РОЗГА́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗГАДА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. *тільки док., розм.* Глибоко задуматися з приводу чого-небудь. *Роздумався я отакечки, розгадався, та, трохи позітхавши, почав всміхатись* (Вовчок, VI, 1956, 270).

2. *тільки недок.* Пас. до **розга́дувати** 1, 2.

РОЗГАЗДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., діал.* Розгосподарюватися. *Купив* [Йосиф Вернер] *собі за чесно запрацьований гріш невеличкий шматочок землі й розгаздувався на ній тут же, в Димці* (Коб., III, 1956, 553).

РОЗГАЛАСО́ВАНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Який розгаласувався, розлементувався. *Проходять сурмачі, помагаючи покликачеві втихомирити сурмленням розгаласований люд* (Л. Укр., II, 1951, 510).

РОЗГАЛАСУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Сильно розшумітися, розлементуватися. *І чого ти розгаласувався?* (Сл. Гр.); — *Ну чого ти розгаласувалася, дочко?* (Гончар, II, 1959, 149).

РОЗГАЛДИ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Голосно й швидко розговоритися.— *Тю на вас, навіжені! — тюкнула на добрих людей матінка Михайликова, бо тії ж розгалдикались аж надто рано, ще до божої служби* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 368).

РОЗГАЛУ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгалу́зити.** *Коренева система у дорослих плодових дерев найбільш розгалужена біля стовбурів, приблизно в радіусі 2—3 м* (Сад. і ягідн., 1957, 163); *Образно. *Ніхто в їх родині не вступав у монастир, і тому у широко розгалуженій родині Річинських на цю тему не було жодної легенди* (Вільде, Сестри.., 1958, 426).

2. *у знач. прикм.* Який має багато гілок; гіллястий. *Розгалужена та крислата, Розрослася* [сосна] *за три віки* (Дор., Серед степу.., 1952, 107).

3. *у знач. прикм.* Який розходиться в різні боки, напрями. *Огонь у паленищу вже весь білий, а в глибині його щось жевріє, яснієе, як золото, і пускає подовгасті, розгалужені іскри* (Фр., IV, 1950, 189); *Село лежало в довгій, покрученій, розгалуженій балці* (Ряб., Жайворонки, 1957, 63).

4. *у знач. прикм.* Який ділиться на частини, відділи (про організацію, установу і т. ін.). *Тільки там існує міцний фундамент для планомірного розвитку науки, де суспільство в особі держави є господарем розгалуженої системи науково-дослідних установ, вищих учбових закладів* (Ком. Укр., 5, 1969, 61).

РОЗГАЛУ́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розгалу́жений** 2—4. *Стебла конопель, які надходять на мочіння, повинні бути однорідними за морфологічними ознаками, тобто по довжині, товщині, кольору і розгалуженості* (Техн. культ., 1956, 185); *Бурхливий розвиток математики, її велика розгалуженість, величезна різноманітність.. роблять неможливим однаково глибоке знання всіх частин* (Наука.., 6, 1964, 8).

РОЗГАЛУ́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розгалу́зити** і **розгалу́зитися** 1—3. *Професор Трембовський мав чотири асистенти — відповідно до розгалуження науково-практичної роботи* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 187); *Сучасна наука характеризується широким розгалуженням і бурхливим розвитком* (Знання.., 1, 1965, 2).

2. Те саме, що **відгалу́ження** 2, 3. *Квітки і плоди у гречки утворюються на найдрібніших розгалуженнях, тому в широкорядних посівах їх на рослині буває більше* (Колг. Укр., 4, 1961, 24); *Зараз поки що пуп'яночки і весь майбутній кетяг—ніжна гілочка і на розгалуженнях від неї — зелені кульки, як схема формули складної молекули* (Гончар, Тронка, 1963, 50); *На столі, поруч, лежала книжка, на яку поклала Ольга Карлівна суху руку, жовтувату, в синіх розгалуженнях вен* (Коп., Тв., 1955, 356); *Своїми обрисами село Медвин було схоже на вивернутий з корінням високий пеньок, втиснутий стовбуром на схід. На заході переплетене розгалуження вулиць з двох боків ліпилося до панських лісів* (Стельмах, I, 1962, 224).

3. Напрям, галузь чого-небудь (науки, виробництва, мистецтва і т. ін.). *Постійна взаємодія усного мовлення з писемною формою літературної мови виявляється в збагаченні різних його стильових розгалужень і в першу чергу таких, як мова лекцій, промов, публічних виступів* (Літ. Укр., 26.II 1963, 2); *Нині всі мистецькі розгалуження (музика, живопис, скульптура, кіно) наближаються одне до одного* (Літ. Укр., 12.IV 1968, 2).

4. Залізнична розвилка.

РОЗГАЛУ́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розгалужування. *Спершу позначають місця, де будуть встановлені всі освітлювальні прилади і проходитимуть відгалуження, а також місця, де будуть поставлені розгалужувальні коробки* (Монтаж і ремонт.., 1956, 139).

РОЗГАЛУ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгалу́жувати.**

РОЗГАЛУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗГАЛУ́ЗИТИ,** у́жу, у́зиш, *док., перех.* 1. Випускати, утворювати пагони, галузки, бічні корінці і т. ін. (про рослини). *Ефективність дворічного використання трав'яних полів уже давно відома. За два роки трави встигають добре розгалузити коріння, нагромадити в землі*

багато поживних речовин (Оров., Зел. повінь, 1961, 30).

2. Відводити вбік від основної частини, від головного напряму.

3. Ділити на частини, відділи (організацію, установу і т. ін.); // Створювати напрям, галузь чого-небудь (науки, виробництва, мистецтва і т. ін.).

РОЗГАЛУ́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗГАЛУ́ЗИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Розростатися в різні боки, випускаючи, утворюючи пагони, галузки, бічні корінці і т. ін. (про рослини). *Навіть не дійшовши до того місця, де стовбур ялиці вужчав і розгалужувався, Берник швидко присів і рвучким стрибком перенісся на край урвища* (Мур., Бук. повість, 1959, 27); *У горіха, крім основного стержньового кореня, який може розгалужуватись на кілька спрямованих вниз коренів, розвивається також могутня поверхнева коренева система, яка підходить майже до самої поверхні грунту* (Хлібороб Укр., 10, 1966, 17); *Вони* [лісосмуги] *піднялися на три-чотири метри над межами полів, розпустилися, розгалузилися, зазеленіли* (Оров., Зел. повінь, 1961, 16).

2. Розходитися в різні боки, напрями. *Воскова жила.. тяглася вшир і в довжину невідомо як далеко, розгалужувалася* (Фр., VIII, 1952, 411); *Тут починаються окопи. Вузькі й глибокі, вони розгалужуються у всі боки* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 93); * Образно. «*Що трапилось?*»— *блискавкою розгалузилась думка, шукаючи корінь зради* (Стельмах, I, 1962, 430).

3. Ділитися на частини, відділи (про організацію, установу і т. ін.); // Створюватися, виникати (про напрям, галузь науки, виробництва, мистецтва і т. ін.).

4. *тільки недок.* Пас. до **розгалу́жувати.**

РОЗГАЛУ́ЗИТИ *див.* **розгалу́жувати.**

РОЗГАЛУ́ЗИТИСЯ *див.* **розгалу́жуватися.**

РОЗГАЛЬМО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розгальмува́ти.** *Для слідових гальмівних умовних рефлексів характерно те, що їх слід може бути розгальмований протягом кількох хвилин після припинення гальмівного подразника* (Наука.., 5, 1959, 25).

РОЗГАЛЬМО́ВУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розгальмо́вувати.** *В гальмах з гідравлічним приводом для повного розгальмовування необхідно, щоб між штоком і поршнем головного гальмового циліндра в неробочому положенні був зазор у межах 1,5—2,5 мм* (Підручник шофера.., 1960, 271); *Виявилось, що, крім збудження і гальмування збудження, існує так само часто і гальмування гальмування, інакше сказати, розгальмовування* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 44).

РОЗГАЛЬМО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗГАЛЬМУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех. і без додатка, спец.* 1. Перешкоджаючи гальмуванню, пришвидшувати хід чого-небудь.

2. Звільняти подразнення від гальмівного впливу.

РОЗГАЛЬМО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗГАЛЬМУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док., спец.* 1. Піддаватися розгальмовуванню. *Під дією алкоголю, хтивості, підлабузництва, кар'єризму, просто страху мозок розгальмовується — і ти втрачаєш людську подобу* (Загреб., День.., 1964, 366).

2. *тільки недок.* Пас. до **розгальмо́вувати.**

РОЗГАЛЬМО́ВУЮЧИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. акт. теп. ч. до **розгальмо́вувати.** *Є послідовний ряд інтенсивностей гальм: недійсна, розгальмовуюча і гальмуюча* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 57).

РОЗГАЛЬМУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розгальмува́ти.** *Що з вами? Чого ви розкисли? Повне розгальмування стримуючих центрів?* (Собко, Справа.., 1959, 44).

РОЗГАЛЬМУВА́ТИ *див.* **розгальмо́вувати.**

РОЗГАЛЬМУВА́ТИСЯ *див.* **розгальмо́вуватися.**

РОЗГАНЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгана́ти** 1.

РОЗГАНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **РОЗГО́НИТИ,** ню, ниш, *недок.*, **РОЗІГНА́ТИ,** розжену́, розженеш, *док., перех.* 1. Примушувати розійтися, розбігтися, розлетітися в різні боки. *Сам вибігав* [Піхтір] *із-за кущів з рушницею, розгонив розбіяк* (Вас., I, 1959, 164); — *Здається, ми розігнали веселу компанію,— тихо обізвався Казанцев до Олесі* (Н.-Лев., III, 1956, 148); *Комарі тучами висіли над людьми, димом би їх розігнати, проте на дим була в цю ніч заборона* (Гончар, II, 1959, 316); // *розм.* Звільняти з роботи, служби (всіх або багатьох). [Б е р е ж н и й:] *Ружевський — людина з європейською освітою, яка непогано керує науковою лінією. Коли в нього є помилки, їх треба виправляти, а не розганяти культурні кадри!* (Мик., I, 1957, 395); // *перен., розм.* Ліквідувати, розпускати яку-небудь організацію, установу, збори і т. ін. *Цар розігнав першу Думу, під час якої почала знову розвиватися боротьба народу, але не посмів відразу змінити виборчий закон* (Ленін, 19, 1971, 398); [К о м і с а р:] *Засідання делегатів закриваю. Розійдись!* [Н а г а р:] *Нас вибрали від кораблів, і ніхто нас не розжене* (Корн., I, 1955, 31).

2. Примушувати зникнути, розвіятися, розсіятися (туман, темряву, хмару і т. ін.). *Вітер повіває, хмару розганяє* (Чуб., V, 1874, 814); *У сінях було темно, лише через шпари дверей падало світло й розганяло темряву* (Кобр., Вибр., 1954, 126); *Свіжий весняний вітер розігнав гнітючу задуху* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 7); *Чорногорські вітри розігнали мряку й відкрили людським очам блакитне небо* (Гжицький, Опришки, 1962, 29); // *перен.* Розвіювати що-небудь (сум, тугу, сумніви, переживання і т. ін.); відганяти щось (мрії, видіння і т. ін.). *Все ж любов та свята — неземним огорта Мою душу і сум розганяє* (Манж., Тв., 1955, 143); *Схилилась* [жінка] *низько-низько, і я не знав — плаче вона чи розганяє жаль свій пекучий?* (Ірчан, II, 1958, 171); *Уляна — хоч зараз під вінець, рада батька-матір кинуть, аби з ним, з своїм милим, розгонити його тугу, веселити його очі ясні* (Мирний, I, 1954, 301); *Петро сидів тихо, щоби йому* [Грицеві] *тих мрій не розігнати* (Март., Тв., 1954, 86); *Надія здригнулась. Несподіваний чужий голос розігнав приємні видіння* (Баш, Надія, 1960, 13).

3. Поступово збільшувати швидкість руху чого-небудь. *Голуб голуба ганяє — Вітер крила повертає І не пані—шестірня Камінь крутить, розганя* (Гл., Вибр., 1951, 220); — *Ану, сідайте, я розжену санчата!— промовив він, підходячи до дівчат...* (Вас., I, 1959, 160).

Розгана́ти (розго́нити, розігна́ти) кров — прискорювати кровообіг. *Той притупцьовує на місці, той, розганяючи в собі кров, б'є-махає руками, неначе крильми* (Гончар, II, 1959, 423).

4. Примушувати що-небудь розтектися, розійтися по поверхні, на всі боки. *Спритно, розганяючи руками брудні нафтові плями біля берега, хлопчаки пливли в море, на чисті зелені хвилі* (Донч., II, 1956, 86).

5. *розм.* Збільшувати, розширювати що-небудь. *Карпо Цар розганяв власне господарство вшир, захопив добрий шмат городу до присадибної ділянки* (Ю. Янов., Мир, 1956, 108); // *безос.* — *Справді, розігнало тебе,— покосилась на неї Вутанька,— мов куркуленчиху якунебудь з хуторів* (Гончар, II, 1959, 258); *Розігнало щоку.*

РОЗГАНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і* **РОЗГО́НИТИСЯ,** нюся, нишся, *недок.*, **РОЗІГНА́ТИСЯ,** розжену́ся, розженеш, *док.* 1. Рухатися, поступово збільшуючи швидкість. — *Ото Ай-Петрі?! Високо, по-вашому? Та розженусь добре — і там!.. Можете не розгонитись: повірте краще, що не близько...* (Вишня, I, 1956, 167);

Розігнався мій кінь піді мною (Чуб., V, 1874, 259); *Добре було б, розігнавшись звідси, з головою шубовснути просто туди, в річку* (Гончар, II, 1959, 239); *Мати.. притулила Олю до себе і так тримала її, прислухаючись. Хтось наче тупцював над ними: то розженеться дрібним кроком, то зупиниться* (Юхвід, Оля, 1959, 92); // *тільки док., до кого, куди, розм.* Поспішити, кинутися до кого-небудь, кудись. *Пройшлась Оленка по хаті, пройшлась по садочку,.. розігналась до дядька Василя борозенькою* [борозенкою] *через грядки* (Тесл., З книги життя, 1949, 117); — *Ви куди оце розігналися?— спитала Женя* (Вас., I, 1959, 192); // *з інфін., розм.* Поспішати що-небудь зробити. *Чи можна розганятись говорити з такою жінкою і в такій справі, не розуміючи як слід її мови?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 64); *Бери, купуй, коли є за що! Одначе не дуже розгонився купувати заробітчанський люд* (Гончар, I, 1959, 38).

2. *тільки 3 ос., перен.* Поширюватися на велику площу або простягатися на велику відстань. *Старіла верба, а завод розганявся од неї по великому майдану, зростали домни, побігли заводські паровозики* (Ю. Янов., I, 1958, 328); *Степ! Неозорий, несходимий степ! Розігнався ти голубими просторами з півночі на південь, докотився пшеничним прибоєм до синього моря* (Донч., IV, 1957, 286).

3. *розм.* Починати що-небудь робити з надмірно великим розмахом. *При сівбі, коли збільшували площу, розігналися широко, з жнивами впоралися пізно* (Сміл., Зустрічі, 1936, 225); // Надто далеко заходити в якійсь справі або в оцінці чого-небудь. [Л и х в а р:] *Ті християни всі вороги добробуту й держави і не повинен би закон давати їм права оборони.* [1-й д і д и ч:] *Се ти вже щось занадто розігнався, добродію...* (Л. Укр., II, 1951, 513); — *Хомо Гнатовичу,— почув він докірливий голос Єфима.— Дуже ти розігнався широко... ну, нехай би пудів півсотні. А то — на тобі* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 349).

Не розжене́шся *на чому, на що* — неможливо що-небудь зробити, вдіяти за існуючих обставин. *На такому наділі не розженешся, хіба що в петлю до панів та глитаїв залізеш, і зашморгнуть вони тебе, що й землиці тій не рад* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 150).

4. *тільки недок.* Пас. до **розганя́ти, розго́нити.** *В ньому* [двигуні] *тяга створюється при витіканні спрямованого потоку заряджених частинок — іонів, що розганяються електромагнітними силами* (Наука.., 1, 1959, 18).

РОЗГАРДІЯ́Ш, у, *ч., розм.* 1. Відсутність або порушення належного, звичного порядку в чому-небудь; безладдя. *Біля припічка стоїть у розпачі жінка. Розгардіяш у хаті — вчора ж мазала, та не кінчила* (Головко, II, 1957, 356); // Безладна метушня, гамір, гармидер. *Аудиторія. Студенти чекають на лекцію. Професор не з'являється. Розгардіяш. Розмови. Пісня* (Мик., I, 1957, 125); *Саме в такий розгардіяш, коли весь дім ходив ходором, .. на подвір'я в'їхав старомодний фаетон з міткою Меланією, з її дочками і кучером Онуфрієм* (Вільде, Сестри.., 1958, 456); // Хаос, веремія, стовпотворіння, часто породжувані умовами воєнного часу. *Легко відстати від своєї частини, а спробуй в отакому розгардіяші знайти потім!* (Головко, II, 1957, 535); *Під кручею, де розмістилася його* [Брянського] *вогнева позиція, діялося щось незвичайне. Чахкання гарячих мінометів, гамір, метушня і лайка, лайка без кінця. Хто глянув би збоку на цей розгардіяш, міг би подумати, що тут люди втратили глузд* (Гончар, III, 1959, 53).

2. *рідко.* Соціальне заворушення, безпорядок. — *Не можна ж так народ оставити... Ось, мов, вам воля: робіть, що хочете, як хочете.. Адже б такий розгардіяш пішов, що й...— писар почухав потилицю* (Мирний, I, 1949, 377).

3. *рідко.* Можливість жити, діяти без будь-яких обмежень, на власний розсуд. *Розгардіяш настав Троянцям, Оп'ять* [знову] *забули горювать* (Котл., I, 1952, 113).

РОЗГАРДІЯ́ШИТИ, шу, шиш, *недок., розм., рідко.* Учиняти розгардіяш (у 1 знач.). *Живі картини з позадавнього-давна виступали в хлоп'ячій голові: Максимові хотілось самому битись, рубатись, розгардіяшити...* (Мирний, I, 1949, 211).

РОЗГАРИ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм., рідко.* Почати багато гарикати. *Та й розгарикалась сьогодня* [сьогодні] *стара баба* (Сл. Гр.).

РОЗГАРЧА́ТИСЯ, чу́ся, чи́шся, *док., розм.* 1. Почати сильно гарчати (про тварин).

2. *перен., зневажл.* Почати бурчати, висловлюючи незадоволення (про людину).

РОЗГАРЯЧА́ТИ, а́ю, а́єш і **РОЗГАРЯ́ЧУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **РОЗГАРЯЧИ́ТИ,** чу́, чи́ш, *док., перех.* 1. *рідко.* Робити що-небудь дуже гарячим, сильно нагрівати.

2. *перен.* Приводити кого-небудь у збуджений стан, змушувати гарячитися. *Один раз Орися заточилася.. — Що це ти, дівко, гривеники збираєш? — засміявся він, розгарячуючи її ще більше в танці* (Тют., Вир, 1964, 128); *Декотрі таки просто кепкували.. з о. Альойзія. Але це його тим більше розгарячило* (Март., Тв., 1954, 167).

РОЗГАРЯЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і **РОЗГАРЯ́ЧУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.,* **РОЗГАРЯЧИ́ТИСЯ,** чу́ся, чи́шся, *док.* 1. *рідко.* Робитися дуже гарячим, сильно нагріватися (про предмети); // Дуже зігріватися (про людину). *Розгарячилася* [Надія] *після чарки, розрум'янилась* (Баш, Надія, 1960, 75).

2. *перен.* Приходити в збуджений стан, гарячитися. *Пустили на голоси: вибрали Чіпку. Далі, розгарячившись, вибрали Саєнка в губернські гласні* (Мирний, I, 1949, 383); [В і т р о в и й:] *Я розгарячився на зборах і сказав,— не приймаєте мій план, тоді зніміть мене з заступника голови* (Корн., II, 1955, 221).

РОЗГАРЯ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч до **розгарячи́ти.** *Розгарячений боєм, Данило скакав прямо на ворогів* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 511); // *у знач. прикм. Вовк, що біг попереду, упивався пахощами живого м'яса. Він, мабуть, уже відчував у своїй розгарячений пащеці теплу оленячу кров* (Трубл., II, 1950, 25); *В його розгаряченій уяві стали супротив себе два спорщики: Жан і вуйко* (Фр., I, 1955, 338); // **розгаря́чено,** *безос. присудк. сл. Полями розгарячено линув «ЗІС» тепер, ніби жданий час побачення підганяв шофер* (Гонч., Вибр., 1959, 219).

2. *у знач. прикм., перен.* Який розгарячився, став збудженим. *Він на розгаряченому коні козацькому рубає, рубає ненависних панів* (Ле, Наливайко, 1957, 450); *Гуртом вийшли* [хлопці] *з хати. Свіже повітря охолодило розгарячені голови, і з новою силою залунала над селом пісня* (Качура, Зол. грамота, 1960, 43).

РОЗГАРЯЧИ́ТИ *див.* **розгарячи́ти.**

РОЗГАРЯЧИ́ТИСЯ *див.* **розгарячи́тися**

РОЗГАРЯЧІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **розгарячі́ти; //** *у знач. прикм. Петро Антонович гладив розгарячілу доньчину голівку* (М. Ол., Леся, 1960, 37); *Грубий брук примусив припинити розгарячілого коня* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 83); *Розгарячілий Максим зайшов до кімнати. Кинувши від порога слова привітання, не переводячи подиху, запитав: — Ну, як мої вірші?* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 217).

РОЗГАРЯЧІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати, зробитися гарячим.

2. *перен.* Стати збудженим.

РОЗГАРЯЧКО́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Розгарячений. *Стояла* [Мотря] *з палаючими очима, розгарячкована, небезпечна у своїй готовності засудити, не вислухавши виправдання* (Вільде, На порозі, 1955, 53).

РОЗГАРЯ́ЧУВАТИ *див.* **розгарячи́ти.**

РОЗГАРЯ́ЧУВАТИСЯ *див.* **розгарячи́тися.**

РОЗГАСА́ТИ, áє, *недок.*, **РОЗГА́СНУТИ** *і* **РОЗГА́СТИ,** сне; *мин. ч.* розга́с, ла, ло; *док., рідко.* Розмокати від дощів, талого снігу, покриваючись багном (про грунт, дорогу). *Понамокали од дощів і мов нижче понависали стріхи. Розгасли вулиці й дороги в степ. Осінь...* (Головко, II, 1957, 88); *Торішня зима видалась в дощах, грудень із січнем розгулювали не в санях, а місили полями липку багнюку. Шляхи розгасли* (Рад. Укр., 19.XII 1962, 2); // *безос. Саме спочатку весни розгасло так.., що ні йти, ні їхать* (Сл. Гр.).

РОЗГАСА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *док., розм.* Почати багато гасати.

РОЗГА́СЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **розга́снути, розга́сти.** *Нічого, по-вашому, ця латка асфальту не дає? Ніщо він, по-вашому, цей п'ятачковий острівець в порівнянні з морем чорноземів з маслянисточорними ріками розгаслих на цілу зиму та осінь шляхів?* (Гончар, Тронка, 1963, 124); // *у знач. прикм. По розгаслій дорозі йти було важко; версту по версті місив ногами Давид, на кожному кроці провалюючись у талому снігу* (Головко, II, 1957, 178).

РОЗГА́СНУТИ *див.* **розгаса́ти.**

РОЗГА́СТИ *див.* **розгаса́ти.**

РОЗГВАЛТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Почати багато гвалтувати (у 2, 3 знач.). *Перекупки чогось розгвалтувались на базарі* (Сл. Гр.).

РОЗГВИНТИ́ТИ *див.* **розгви́нчувати.**

РОЗГВИНТИ́ТИСЯ *див.* **розгви́нчуватися.**

РОЗГВИ́НЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгвинти́ти.**

2. *у знач. прикм., перен., розм.* Неврівноважений, нетвердий. *В пам'яті відбилась оця гостра спина, вузькі плечі, довгі ноги і розгвинчена хода* (Панч, О. Пархом., 1939, 40); *Нездарність прозирала в Кошарного в усьому: в довготелесій, якійсь розгвинченій постаті, в задовгому сумовитому, мов сталактит, носі, в довгих руках* (Загреб., День.., 1964, 333).

РОЗГВИ́НЧЕНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Властивість за знач. **розгви́нчений** 2.

РОЗГВИ́НЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгви́нчувати** 1. *Бурили ми її* [свердловину] *за допомогою електропривода, застосували тут гідроочистку глинистого розчину, пневматичні ключі для загвинчування і розгвинчування труб та іншу новітню техніку* (Рад. Укр., 3.VIII 1961, 2).

РОЗГВИ́НЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗГВИНТИ́ТИ,** гвинчу́, гвинти́ш, *док., перех.* 1. Роз'єднувати на частини що-небудь згвинчене. *Він заклопотано розгвинчує якусь апаратуру, складаючи її* (Ю. Янов., IV, 1959, 78); *Данко неохоче розгвинчує свої коньки* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 179).

2. *перен., розм.* Робити неврівноваженим, нетвердим.

РОЗГВИ́НЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗГВИНТИ́ТИСЯ,** гвинчу́ся, гвинти́шся, *док.* 1. Роз'єднуватися на частини (про що-небудь згвинчене).

2. *перен., розм.* Ставати неврівноваженим. — *Руки в тебе працьовиті, робочі. Отак би всім починати свою біографію, бо як розгвинтиться котрий замолоду, то вже не скоро схаменеться* (Гур., Друзі.., 1959, 139); // Виходити із стану нормального функціонування. — *Був* [Сиволап] *оце в мене. Зовсім нерви розгвинтилися в людини* (Ткач, Плем'я.., 1961, 36).

РОЗГЕ́ДЗКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати багато гедзкатися. [М а р к о:] *Як розгедзкається моя стара — вилітай з кватири* (Мороз, П'єси, 1959, 8).

РОЗГЕРМЕТИЗА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Порушення герметичності. *Пілот-космонавт був одягнутий в захисний скафандр, що забезпечує збереження його життя і працездатності навіть в разі розгерметизації кабіни в польоті* (Наука.., 5, 1961, 16).

РОЗГИ́Н, у, *ч.* Дія за знач. **розгина́ти.**

Без розги́ну — не розгинаючи спини. *Біль спітнілу спину рве, А треба ж із серпом без розгину згинаться* (Рильський, Поеми, 1957, 234).

РОЗГИНА́ЛЬНИЙ, а, е, *анат.* Який служить для розгинання суглобів.

РОЗГИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгина́ти.** *Прикладом суглобів, що допускають тільки згинання і розгинання, можуть бути міжфалангові зчленування пальців* (Метод. викл. анат.., 1955, 64).

РОЗГИНА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **РОЗІГНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* Випрямляти, розправляти що-небудь зігнуте. *Встав* [Микита], *скривився, розгинаючи натруджену спину* (Вас., I, 1959, 276); *Як дитина, калиною себе забавляє* [Ганнуся], *Гне стан гнучкий, розгинає* (Шевч., I, 1963, 161); *Розігнувши зомлілий поперек, Яцуба озирає своє володіння* (Гончар, Тронка, 1963, 166).

◇ **Не розгина́ти спи́ни** *над (за) чим;* **Не розгина́ючи спи́ни [працюва́ти]** — працювати багато, без відпочинку. *Тася не розгинала спини над чужою білизною* (Дмит., Розлука, 1957, 242); *Приведено її малою до дядька Максима та дядини Софії, і з того часу працює вона, не спочиваючи, не розгинаючи спини* (Л. Янов., I, 1959, 32).

РОЗГИНА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **РОЗІГНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* 1. Ставати прямим, розправлятися (про що-небудь зігнуте). *Ось тільки ноги не завжди діяли безвідмовно та спина не розгиналася до краю,— що не кажи, пішов дідові.. восьмий десяток* (Ю. Янов., II, 1954, 161); *Шабанов розгинається, обводить кімнату блукаючим поглядом, ніби дивуючись, що він вдома* (Довж., I, 1958, 110); *Візок залущав в його руках і розігнувся, як личана колиска* (Н.-Лев., III, 1956, 14).

◇ **Не розгина́тися** *на чому, за чим;* **Не розгина́ючись [працюва́ти]** — працювати багато, без відпочинку. *Ми з тестем з ранку до ночі на полі не розгинаємось, теща — їсти варить та внука бавить* (Мур., Бук. повість, 1959, 5); *Сама* [жінка] *працювала не розгинаючись і других підганяла, щоб гав не ловили, не байдикували* (Кучер, Голод, 1961, 62).

2. *тільки недок.* Пас. до **розгина́ти.**

РОЗГИНА́Ч, а́, *ч., анат.* М'яз, що розгинає який-небудь суглоб. *Слід відзначити, що в ділянці передпліччя є також згиначі і розгиначі пальців* (Метод. викл. анат.., 1955, 78).

РОЗГИНА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **розгина́ти.**

РОЗГІ́ЛЕННЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **розви́лка** 1. *Було так тепло і дитинно в той день під шум і крики гав, коли налякану пташину я на розгілення поклав* (Сос., Люблю.., 1939, 153).

РОЗГІ́ЛКА, и, *ж.* Те саме, що **розви́лка** 1. *На розгілці лозини сидить і тремтить польова миша* (Коп., Як вони.., 1961, 34).

РОЗГІ́ЛЛЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **розви́лка** 1. *Бджоли дзвонять на розгіллях срібних, В золотім купаються меду* (Вирган, В розп. літа, 1959, 69).

РОЗГІ́ЛЧАСТИЙ, а, е. Який має густе, розлоге гілля. *Іду я тепер під розгілчастим нависом вишень,*

Дивлюся на цвіт — і надивитись не можу (Вирган, В розп. літа, 1959, 191).

РОЗГІ́Н, го́ну, *ч.* 1. Дія за знач. **розігна́ти, розганя́ти** 1. *Після розгону Січі Яновський безвиїзно осів у своєму зимовнику, змінивши шаблю на рало* (Добр., Очак. розмир, 1965, 35).

2. Рух з постійно збільшуваною швидкістю. *Апарат цей здіймається стрімко вгору, йому не потрібно місця для розгону* (Донч., I, 1956, 73); *Верталися в вінках, в піснях, в ігрі, в розгоні, Павло попереду всіх стрибав* (Бажан, Політ.., 1964, 15); // Швидкість, набута ким-, чим-небудь внаслідок такого руху. *Чув* [Владко], *що сила, яка гнала його переможно наперед, нагло втишується, що розгін слабне* (Фр., VI, 1951, 317); // Відстань, потрібна для набуття відповідної швидкості. *Відвівши далеко назад косу, щоб, значить, був розгін, махнув* [Павло] *нею по траві* (Тют., Вир, 1964, 249); * Образно. *Душа бажає розгону, й дедалі зростає рух* (Коцюб., II, 1955, 132).

◇ **Бра́ти (взя́ти** *і т. ін.*) **розгі́н; Набира́ти розго́ну** — починати щораз швидше рухатися; розганятися. *Поїзд, беручи розгін, мчить та й мчить весняними степами* (Коз., Листи.., 1967, 314); *Нечипір натягнув віжки, застояні коні весело взяли розгін з місця* (Рибак, Помилка.., 1956, 165); **З розго́ну:** а) на повній швидкості. *Семен з розгону шубовснув у воду* (Гр., Без хліба, 1957, 46); *Човен з розгону ткнувся в золотаву обмілину* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 56); б) щосили. *Він з розгону вдарив Аніфата, і той, спотикаючись, заорав носом у пісок* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 84).

3. Відстань від одного пункту до іншого. *Всього розгону туди й назад буде мало не з версту* (Свидн., Люборацькі, 1955, 95).

4. *спец.* Розпліскування шматка металу в поперечному напрямку.

5. *спец.* Послідовна повторна перегонка рідини, суміші. *Розгін масел, дьогтю і т. ін.*

◆ **У (в) розгі́н** — від середини до країв. *Савка й Бортняк орють в розгін* (Бабляк, Літопис.., 1961, 7); **У (в) розго́ні (розго́нах)** *хто, що* — хто-, що-небудь посланий, відряджений кудись. *Жаль, що ви не застали «Волги», розмальованої акуратними шашечками: таксі — в розгоні!* (Зар., На.. світі, 1967, 13); *Батько зараз забіг на хвилинку додому і справді єсть, а не гасає в своїх вічних розгонах* (Гончар, Тронка, 1963, 82).

РОЗГІ́ННИЙ, а, е. Стос. до розгону (у 1, 2 знач.).

РОЗГЛАГО́ЛЬСТВУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **розглагóльствувати;** // *перев. мн.* Беззмістовні, багатослівні розмови; просторікування. *В суворі дні Вітчизняної війни литовський народ краще, ніж будь-коли раніше, переконався, наскільки лицемірними були всі розглагольствування буржуазних націоналістів про захист інтересів народу* (Ком. Укр., 7, 1965, 62).

РОЗГЛАГО́ЛЬСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм.* Беззмістовно, багатослівно говорити про що-небудь. *Мілітаристи і реваншисти в Західній Німеччині розглагольствують.. про «захист вільного світу» від так званої комуністичної небезпеки* (Рад. Укр., 1. I 1963, 1).

РОЗГЛА́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгла́дити.** *Ставши струнко, глянув* [хлопчик] *на блискучі носки своїх черевиків, що визирали з старанно розгладженого кльошу* (Кучер, Дорога.., 1958, 104).

РОЗГЛА́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгла́дити.**

РОЗГЛА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгла́джувати.**

РОЗГЛА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗГЛА́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* Розпрямляти що-небудь зібгане. *Илько сів на капелюх, потім підвівся і, ніяковіючи, почав його розгладжувати* (Томч., Готель.., 1960, 259); *Надя сіла до стола, з кишені куценького старого жакета витягла папірець і розгладила його долонями* (Ткач, Плем'я.., 1961, 85); // Вирівнювати що-небудь. *Серед забутого місця пролягала широка дорога аж на гору. Грабарі зрівняли її, розгладили, хоч котись* (Мирний, IV, 1955, 159); // Розправляючи (зморшки), робити шкіру гладенькою. *Довго розгладжувала..* [Марія] *зморшки.. За буденними турботами й не помітила, коли прожила свій вік* (Чорн., Пісні.., 1958, 29).

Розгла́джувати (розгла́дити) ву́са (бо́роду *і т. ін.*) — проводити руками по вусах (бороді і т. ін.), пригладжуючи їх. *Професор вдоволено розгладжував колючі вуса, посмикував білу борідку* (Збан., Переджнив'я, 1960, 297); *Гмиря, поважний, розгладив свою вогняну бороду, крекнув та й пішов до багаття* (Головко, II, 1957, 338); *Катерина підрівняла товсті вицвілі вуса* [Антона], *розгладила руді брови, що щітками стирчали на лобі* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 145); **Розгла́джувати (розгла́дити) чоло́ (обли́ччя, ши́ю, що́ки** *і т. ін.*) — розправляти зморшки на чолі (обличчі, шиї, щоках і т. ін.). *Мачехін зітхає, розгладжуючи виголені щоки сухорлявою рукою* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 35).

РОЗГЛА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **РОЗГЛА́ДИТИСЯ,** диться, *док.* 1. Розпрямлятися (про що-небудь зібгане); // Розправляючись, зникати (про зморшки, складки, нерівності і т. ін.). *Дивилась* [Антоніна] *на нього зеленкуватими очима в червоних повіках, а зморшки на обличчі розгладжувались* (Коцюб., I, 1955, 406); *Коли Скирда повернувся до хати, його дружина пильно подивилася йому в очі, і зморшки їй розгладилися на лобі* (Панч, II, 1956, 505).

Ву́са (бро́ви, борода́ *і т. ін.*) **розгла́джуються** — вуса (брови, борода і т. ін.) перестають бути настовбурченими, насупленими. *Настя дивилася на дитину, її брови розгладжувались помалу* (Тудор, Вибр., 1949, 292); **Чоло́ (обли́ччя, ши́я** *і т. ін.*) **розгла́джується** — розправляються (розправлялися, розправилися і т. ін.) зморшки на чолі (обличчі, шиї, щоках і т. ін.). *Обличчя підполковника розгладилося* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 37).

2. *тільки недок.* Пас. до **розгла́джувати.**

РОЗГЛА́ДИТИ *див.* **розгла́джувати.**

РОЗГЛА́ДИТИСЯ *див.* **розгла́джуватися.**

РОЗГЛА́ДНУТИ, ну, неш, *рідко і* **РОЗГЛА́ДШАТИ,** аю, аєш, *док.* 1. Стати товстим, повним; розтовстіти. *— Давай хліба, батьку! ..— Розгладшав у гетьманах, забув, як воно голодним та мокрим...* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 518).

2. *перен.* Стати багатим, заможним. — *Мало вони* [татари] *нам заподіяли лиха? Мало сіл та хуторів димом розвіяли? Скільки награбували? Розгладшали на наших сльозах* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 173).

РОЗГЛА́ДШАТИ *див.* **розгла́днути.**

РОЗГЛЯ́ДІТИ *див.* **розгляда́ти.**

РОЗГЛЯ́ДІТИСЯ *див.* **розгляда́тися.**

РО́ЗГЛЯД, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розгляда́ти.** *Катерина ждала, що, оглядівши Ольгу, потім покличуть і її на розгляд* (Н.-Лев., I, 1956, 425); *Всі ткачі по черзі дають роботу на розгляд* (Л. Укр., IV, 1954, 210).

2. Розбір, аналіз чого-небудь. *Безумовною вимогою марксистської теорії при розгляді будь-якого соціального питання є постановка його* ***в певні*** *історичні рамки* (Ленін, 25, 1972, 251); *Його книжка тим більше заслуговує на докладний розгляд, що.. він* [В. І. Масляк] *є найздібнішим українським поетом у Галичині* (Фр., XVI, 1955, 107); *Коли на розгляд комісії було запропоновано справу Хомутенка, ніхто не наважувався заговорити першим* (Тют., Вир, 1964, 61).

3. *юр.* Розбір судової справи. *А суд таки й затягся: лише опівночі закінчився розгляд справи, потім цілих п'ять годин тривала судова нарада* (Головко, II, 1957, 185).

РОЗГЛЯ́ДАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. теп. ч. до **розгляда́ти** 1, 3, 4.

РОЗГЛЯДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгляда́ти** 1—3. *Да поїдем, братці, на прогуляння, на розглядання* (Чуб., III, 1872, 283); *Захопившись розглядянням своєї колекції склянок, навіть голови не підвела* [дівчина] (Шовк., Інженери, 1956, 175); *Одним з видів самостійної роботи учнів є розглядання препаратів під мікроскопом* (Метод. викл. анат., 1955, 23).

РОЗГЛЯДА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **РОЗГЛЯ́ДУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗГЛЯ́ДІТИ,** *діал.* **РОЗГЛЕ́ДІТИ,** джу, диш *і* **РОЗГЛЯ́НУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* розгля́дів, *діал.* розгле́дів, діла, ло *і* розгля́нув, нула, ло; *док.* 1. *перех.* Уважно оглядати кого-, що-небудь. *Еней з ягою розглядали Всі дива там, які були* (Котл., I, 1952, 148); *Чоловік розглядав хату* (Шиян, Переможці, 1950, 35); *Узявшись у боки,.. розглядував* [сотник] *кожного* (Кв.-Осн., II, 1956, 162); *Лампа стояла на столі з газетним обгорілим абажуром, і Дорош не міг розгледіти обличчя прийшлого* (Тют., Вир, 1960, 163); *// тільки док., також з підрядним реченням.* Пильно вдивившись, побачити, розрізнити що-небудь. *Потемніло так, що не можна було добре розглядіти, як хто йшов через вулицю* (Григ., Вибр., 1959, 188); *Невдовзі на сході з'явилася хмара куряви, і за якісь півгодини я вже розглядів у ній плескуваті голови горбатих биків-зебу і над ними широченні брилі погоничів* (Мур., Бук. повість, 1959, 67); *В кутку стояв стіл, на ньому щось лежало, але що саме — Юрій не міг розглядіти* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 184); *Очі Святеника розгледіли у небі силуети трьох літаків* (Собко, Шлях.., 1948, 88); *Ледве міг* [Євгешка] *розглянути в темряві покручену стежку* (Донч., VI, 1958, 81); *// тільки з підрядним реченням.* Відшукувати кого-, що-небудь очима, поглядом. *Оттож то наш Хома Масляк, у великодню п'ятницю, ходить по Джигунівці та розгляда, чи не їде якийсь-то старший, що про нього циганка казала* (Кв.-Осн., II, 1956, 231); *З віадука вискочив заклопотаний начальник штабу з якимись паперами під пахвою й одразу ж задер голову, розглядаючи в небі, чи немає там румунських «музикантів»* (Гончар, III, 1959, 23); *Перейшовши через ясний двір і вступивши на тік у темну клуню, Дарка одразу не могла розгледіти, де сидів батько* (Л. Укр., III, 1952, 637); *// тільки док., перен., у кому, у кого.* Розпізнати когось за якими-небудь рисами характеру, поведінки і т. ін. *При самому виникненні «легального марксизму» Ленін розглядів в його представниках буржуазних лібералів* (Біогр. Леніна, 1955, 21); // Розгадувати що-небудь (підступність, оману, хитрощі і т. ін.). *Розглядівши оману, верталася вона в хату з жалем у серці, з сльозами на очах* (Мирний, I, 1949, 350).

2. *тільки недок., неперех., розм.* Роздивлятися навколо. *Парубки пильно розглядали по хаті. Того, що хотіли, вони не бачили* (Вас., I, 1959, 287); *Попенко, як горобець, ковтав-глитав, запихався, розглядаючи на всі боки, наче злодій* (Мирний, I, 1954, 334); *Яшко.. йшов за возом по подвір'ю й зацікавлено розглядав навколо* (Головко, I, 1957, 127).

3. *перех., перен.* Вивчати, оцінювати кого-небудь, досліджувати, аналізувати щось. *Народну творчість, як і всю культуру взагалі, слід розглядати в зв'язку з історією суспільства* (Рильський, III, 1956, 142); *Трудно було його* [Фірдоусі] *розгледіти в деталях! Ріки історії багато піску нанесли в його біографію* (Тич., III, 1957, 43).

◇ **В і́ншому сві́тлі розгляда́ти** *див.* **сві́тло; Розгляда́ти як** *кого, що* — оцінювати, вважати ким-, чим-небудь. *..в політичному відношенні Раду робітничих депутатів слід розглядати як зародок тимчасового революційного уряду* (Ленін, 12, 1970, 57); *Партія розглядає комуністичне будівництво в СРСР як велике інтернаціональне завдання радянського народу* (Програма КПРС, 1961, 5).

4. *перех., перен.* Розбирати, обговорювати що-небудь (перев. на зборах, засіданнях). *Марина ще з самого ранку повідомила мене, що сьогодні ввечері на профспілкових зборах розглядатимуть і мою заяву* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 114); [Р о м о д а н:] *Довго засідали?..* [Д р е м л ю г а:] *Тридцять п'ять питань розглянули* (Корн., II, 1955, 293).

РОЗГЛЯДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗГЛЯ́ДІТИСЯ,** *діал.* **РОЗГЛЕ́ДІТИСЯ,** джуся, дишся *і* **РОЗГЛЯ́НУТИСЯ,** нуся, нешся, *док.* 1. Роздивлятися навколо. *Саме розвиднювалось. Микула розглядався довкола і не зовсім пізнавав місце* (Мак., Вибр., 1956, 570); *Знов прислухався* [хлопець], *а тоді помалу рушив хлібами, сторожко поводячи головою та розглядаючись — де це він?* (Головко, I, 1957, 100); *Не встигла Савета як слід розглядітись, збоку, ніби в одній із стін, почувся шерхіт, потім — легкі кроки* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 280); *Опинившися відтак уже десь високо на горі і глибоко в лісі, станеш, розглянешся — і слухаєш* (Коб., III, 1956, 25); *Магда осталась при дверях, Марія біля неї. Розглянулись, насторожились* (Тудор, Вибр., 1949, 273); // Дивитись, поглядати на кого-, що-небудь, оглядати когось, щось. *З ласки знайомих здобула* [пані] *собі пропуск у тюрму і пішла, узявши з собою щось їстівного на гостинець.. На приноси* [Тодоська] *й не розглядалася* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 85); *Сидячи тут* [у Відні], *поки робиться моє діло, розглядаюсь я собі на тую «Європу» та європейців* (Л. Укр., V, 1956, 44); *Старшина безпорадно розглядався на людей* (Панч, О. Пархом., 1939, 28); // *рідко.* Розбиратися в чому-небудь. *Тепер, коли несподівана поміч дала їм спроможність хоч на кілька день позбутись гірких клопіт* [клопотів] *про шматок хліба, вони з цікавістю розглядались в свому лихові* (Коцюб., I, 1955, 93).

2. *тільки недок.* Пас. до **розгляда́ти** 3, 4. *Апеляції виключених з партії або тих, що дістали стягнення, .. розглядаються відповідними партійними органами в строк не більше місяця з дня їх надходження* (Статут КПРС, 1971, 10); *Він коротко попередив, що розглядатимуться питання дуже великої ваги* (Шовк., Інженери, 1948, 254).

РОЗГЛЯ́ДИНИ, дин, *мн.* 1. Дія за знач. **розгляда́ти** 1. *Така висока честь дуже не сподобалась Радюкові. Він бачив, що його вивели на розглядини перед якимись маркізами* (Н.-Лев., I, 1956, 559); *Ні! Він піде в світ на розглядини, він власними очима подивиться — що там робиться?* (Кол., Терен.., 1959, 147); *Чайка не мав часу на розглядини, штовхнув надвірні двері, вилетів з них* (Загреб., Шепіт, 1966, 398).

2. *етн.* Старовинний український обряд знайомства молодого і його рідні з молодою.— *Раніше, бувало, назнає парубок дівчину, то зараз же й скаже батькові та матері, а ті підуть на розглядини* (Тют., Вир, 1964, 125).

РОЗГЛЯ́ДІТИ *див.* **розгляда́ти.**

РОЗГЛЯ́ДІТИСЯ *див.* **розгляда́тися.**

РОЗГЛЯ́ДУВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. теп. ч. до **розгля́дувати.** *Вибір поезій, зроблений для розглядуваного видання, досить вдало показує особливості творчості поета* (Рильський, III, 1956, 119).

РОЗГЛЯ́ДУВАТИ *див.* **розгляда́ти.**

РОЗГЛЯ́НУТИ *див.* **розглядáти.**

РОЗГЛЯ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгля́нути** 3,4. *Ці плани були розглянуті правлінням і затверджені загальними зборами колгоспників* (Колг. Укр., 12, 1957, 25); // *у знач. прикм. В розглянутих судженнях Драгоманова поряд з прогресивними моментами було й чимало обмеженого, слабого як в узагальненнях, так і в аргументації* (Укр. літ. критика.., 1959, 194); // **розгля́нуто,** *безос. присудк. сл. Всі ткачі по черзі дають роботу на розгляд.. Як уже розглянуто, ткач кладе бархат на вагу, а конторський учеником* [учень] *важить* (Л. Укр., IV, 1954, 210); *На сесії Верховної Ради було розглянуто і затверджено план розвитку народного господарства СРСР.. і бюджет нашої країни* (Хлібороб Укр., 1, 1965, 1).

РОЗГЛЯ́НУТИСЯ *див.* **розглядáтися.**

РОЗГНИВА́ТИ, áє, *недок.*, **РОЗГНИ́ТИ,** ию́, *док., розм., рідко.* Поступово зогнивати; розтлівати.

РОЗГНИВА́ТИСЯ, áється, *недок.*, **РОЗГНИ́ТИСЯ,** ию́ться, *док., розм., рідко.* Робитися гнилим, згнивати. *— Вже волю́ в арешті згинути І розгнитися зовсім,— Власний дім волю́ покинути, Ніж арештом жити в нім!* (Фр., XIII, 1954, 97).

РОЗГНИ́ТИ *див.* **розгнива́ти.**

РОЗГНИ́ТИСЯ *див.* **розгнива́тися.**

РОЗГНІ́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгні́вати.**

2. *у знач. прикм.* Який розгнівався, розсердився. *Хвиля розгніваних людей попливла до терема* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 118); *Созоненко значуще підморгнув іншим гостям, і вони, окрім розгніваного Січкаря, заметушилися біля Фесюка* (Стельмах, II, 1962, 112); // Який виражає гнів, сповнений гніву. *Передо мною стояв літній чоловік, мабуть якийсь учитель, з розгніваним обличчям* (Сміл., Сашко, 1957, 6); *Остап кинув розгніваний погляд на сина* (Горд., II, 1959, 206); *— Тюльпане, де ти? — гукнув з темряви розгніваний хлоп'ячий голос.— Тюльпаном, очевидно, звали коня* (Дмит., Обпалені.., 1962, 53); *— Ми мужньо йшли по вашому шляху, ми буряним, розгніваним ударом фашистську напасть знищили лиху, розвіяли...* (Гонч., Вибр., 1959, 216).

РОЗГНІ́ВАНО, *присл.* З гнівом, сердито. *Батий з пагорка стежив за наступом, кусав губи, розгнівано шепотів прокляття* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 477); *Дядько Себастіян розгнівано ступив крок уперед, а Юхрим крутнувся на місці і, пригинаючись, вислизнув із комнезаму* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 176); *Образно. *Насувала гроза.. Знову розгнівано вдарив грім, схопився страшний вітер і грізними перекатами загудів у лісі* (Гур., Наша молодість, 1949, 25).

РОЗГНІ́ВАТИ, аю, аєш *і* **РОЗГНІВИ́ТИ,** влю́, ви́ш; *мн.* розгнівля́ть; *док., перех.* Викликати гнів, роздратування у кого-небудь; розсердити. *Наш народ — океан.. Тільки розгніви його — будеш ти на дні його, будеш знать, як займать і яка з ним війна* (Тич., II, 1957, 194).

РОЗГНІ́ВАТИСЯ, аюся, аєшся *і* **РОЗГНІВИ́ТИСЯ,** влю́ся, ви́шся; *мн.* розгнівля́ться; *док.* Прийти в стан гніву, роздратування; розсердитися. *Харкевич розгнівався, але не так на лукавого моряка, що незрозуміло чому втік, не розбудивши його, як на самого себе* (Голов., Тополя.., 1965, 17); *Як наш Латин тут розгнівився І на гінця сього озлився, Що губи з серця покусав* (Котл., I, 1952, 183); *Образно. *Дніпро і Волга розгнівились — І морем бурним покотились* (Рильський, II, 1960, 261).

РОЗГНІВИ́ТИ *див.* **розгні́вати.**

РОЗГНІВИ́ТИСЯ *див.* **розгні́ватися.**

РОЗГНІЗДИ́ТИСЯ, гніздúться, *док.* Розміститися купками, гніздами. *Все відомо агроному, Але радість ще й у тому: Тут, в пісках, за рядом ряд Розгніздиться виноград* (Стельмах, Живі огні, 1954, 73); *Скрипіли й порохняві вільхи в цім гаю, На вільсі чорна Гава розгніздилась* (Народ про Шевченка, 1961, 52); *Образно. *В усім тілі розгніздилася якась всемогутня втома* (Хотк., II, 1966, 108).

РОЗГНІТА́ТИ, áю, áєш *і* **РОЗГНІ́ЧУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗГНІТИ́ТИ,** ічу́, ітúш, *док., перех., рідко.* Потоком повітря роздмухувати жар, вогонь; розпалювати що-небудь. *Степка розгнічувала багаття і годинами просиджувала, дивлячись, як злітають у небо іскристі рої* (Зар., На.. світі, 1967, 328).

РОЗГНІТИ́ТИ *див.* **розгніта́ти.**

РОЗГНІ́ЧУВАТИ *див.* **розгніта́ти.**

РОЗГНОЇ́ТИ *див.* **розгно́ювати.**

РОЗГНОЇ́ТИСЯ *див.* **розгно́юватися.**

РОЗГНО́ЮВАТИ, ою, уєш, *недок.*, **РОЗГНОЇ́ТИ,** ою́, оїш, *док., перех., розм.* Робити гнійним.

РОЗГНО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗГНОЇ́ТИСЯ,** їться, *док., розм.* Робитися гнійним.

РОЗГНУ́ЗДАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгнузда́ти;** // *у знач. прикм. Розгнуздані коні, інколи форкаючи, тихо хрумали обрік* (Коцюб., I, 1955, 36); *Образно. *За вікном лютував сердитий вітер, стугоніла буря. Тепер Настя виразно чула її свавільну, розгнуздану ходу* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 242).

2. *у знач. прикм., перен.* Який дійшов до крайніх меж свавілля, розпусти, втратив почуття міри в чомусь. *— Товариші! Ви бачите, що робить цей розгнуздaний елемент. Раніше він облизував царському стражникові передки, .. а тепер проти влади робітників та селян чинить просто повстання* (Епік, Тв., 1958, 293); // Який ніким, нічим не стримується. *Прихильники миру рішуче засуджують злочинну діяльність найлютіших ворогів людства, які ведуть розгнуздану пропаганду за нову війну* (Рад. Укр., 7.IX 1960, 1); *Буржуазна пропаганда пускає в хід розгнуздану брехню і витончену демагогію, не гребує ніякими методами і засобами, щоб отруїти свідомість трудящих нашої країни* (Ком. Укр., 2, 1966, 49); *Безугавні хвилі заливали човни. Старі козаки зле кепкували з розгнузданої стихії, що марно намагалася їх залякати* (Добр., Очак. розмир, 1965, 85); // Який виражає безмежну сваволю, крайню розпусту; сповнений сваволі, розпусти. *Підспівують два голоси — чоловічий, хрипкий, прокурений, глухуватий, як із труни, і жіночий, вискливий, розгнузданий, похабний* (Тют., Вир, 1964, 383).

РОЗГНУ́ЗДАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розгну́зданий** 2.

РОЗГНУЗДА́ТИ *див.* **розгну́здувати.**

РОЗГНУЗДА́ТИСЯ *див.* **розгну́здуватися.**

РОЗГНУ́ЗДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗГНУЗДА́ТИ,** áю, áєш, *док., перех.* 1. Виймати з рота у коня вудила, звільняти його від них. *Жменяк поскидав з воза клунки з білизною, розгнуздав коней, випряг їх, вийняв з-під заднього сидіння лантух з сіном і кинув їм на поживу* (Томч., Жменяки, 1964, 31).

2. *перен.* Усуваючи всілякі перешкоди на шляху, давати повну волю кому-, чому-небудь. *Ріки, вернувшись додому, уста джерелам роздирають І, розгнуздавши потоки свої, поспішають до моря* (Зеров, Вибр., 1966, 307).

РОЗГНУ́ЗДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗГНУЗДА́ТИСЯ,** áюся, áєшся, *док.* 1. Випускати з рота вудила, звільнятися від них (про коня).

2. *перен.* Ставати свавільним, розбещеним.

РО́ЗГОВИНИ, вин, *мн., церк.* 1. Дія за знач. **розговля́тися.** *От, як перецілувались усі, та й не розходяться, ждуть розговин* (Кв.-Осн., II, 1956, 114).

2. Перший день споживання скоромної їжі після посту. *У його* [хазяїна] *..розговини, великдень, вшестя, клечальна неділя, зелені свята.. Це такі, що обов'язково,— хоч лусни, а випий* (Вишня, I, 1956, 102).

РОЗГОВІ́ННЯ, я, *с., церк.* Скоромна їжа, яку вживають під час розговин. *На столі бідне розговіння, суворо й урочисто подавала мати батькові свячений хліб* (Ю. Янов., I, 1954, 260).

РОЗГОВІ́Р, *див.* **розгово́р.**

РОЗГОВІ́ТИСЯ *див.* **розговля́тися.**

РОЗГОВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **РОЗГОВІ́ТИСЯ,** і́юся, і́єшся, *док., церк.* Споживати скоромну їжу в перший день після посту. *Мати покликала розговлятися* [на великдень]. *Сіли за стіл* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 117); [М у с і й:] *Невмовкно шумить* [Дунай], *день і ніч шумить!.. Тільки на перший день великодня та на різдво затиха, доки люде розговіються* (Кроп., III, 1959, 21); // *жарт.* Ласувати чим-небудь після довгої перерви; пити спиртне. [М а р у с я й Н а с т я:] *Розговійтесь, бідні невольники, після шести літ довгого посту!* (Н.-Лев., II, 1956, 461).

РОЗГОВО́Р, у, **РОЗГОВІ́Р,** во́ру, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **розмо́ва** 1.— *То ти завтра-таки думаєш міряти землю? — А як же інакше? — насмішкувато дивується Тимофій.— Про це у нас не було розговору* (Стельмах, II, 1962, 39); — *Ти дай мені, синок, закурити, бо розговор буде довгий* (Тют., Вир, 1964, 213); *Образно. — *Туманом покрилося небо важким, Туманом насупились гори, І річка під снігом замерла, і ліс Шумні позабув розговори* (Фр., XIII, 1954, 173); // Манера говорити, вести розмову.— *Двадцять чотири фунти,— і ні слова більше не сказав Гнида, лише подумав: «сурйозний чоловік* [Давид], *по розговору знати..»* (Головко, II, 1957, 30).

РОЗГОВОРИ́ТИ *див.* **розгово́рювати.**

РОЗГОВОРИ́ТИСЯ, ворю́ся, во́ришся, *док.* Поступово захопившись розмовою, стати говірким, балакучим. *Він був чоловік поважний.. Не многомовний, а коли вже розговориться, то паше* [пашить] *його кожне слово полум'ям* (Вовчок, I, 1955, 144); *Вже коли познайомились і розговорились, вона розповіла свої тривоги* (С. Ол., З книги життя, 1968, 147); // Завести розмову, вступити у бесіду. *Всі були якісь байдужі, бо ще не розговорилися й не перезнайомилися* (Кучер, Трудна любов, 1960, 196); *По обіді, в хвилину відпочинку, зібралися заробітчани до гурту, розговорилися про справи свої нужденні, про гіркі заробітки* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 102).

РОЗГОВО́РЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **РОЗГОВОРЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗГОВОРИ́ТИ,** ворю́, во́риш, *док., розм.* 1. *перех.* Розважати розмовою. *Зінька від неї не одходить, то услуговує, то розговорює* (Мирний, IV, 1955, 65); *Стала* [Катря] *заспокоювати сердешну, розговоряти, що слізьми горя не виплачеш* (Головко, II, 1957, 373); *Зітхнула Настя важко, обтерла сльози дрібні та й каже: — Сядьте ближченько, мамо! Погомоніть, тіточко, розговоріть мене* (Вовчок, I, 1955, 264); *Попала дівчина в задуму, і не годен був Дмитро її з того розговорити* (Хотк., II, 1966, 83).

2. *тільки недок., неперех., рідко.* Те саме, що **розмовля́ти.** *Сяде* [Олексій] *на колоді з ким з приятелів та й розговорюють* (Кв.-Осн., II, 1956, 316); *Не став з ним і розговорювать, і без його гірко на душі* (Стор., I, 1957, 121).

3. *перех., рідко.* Відговорювати, відмовляти від чогонебудь. *Вона знав вже цю неспокійну душу* [чоловіка]... *Говорити, розговорювати, впливати — даремна річ* (Хотк., Довбуш, 1965, 154).

РОЗГОВОРЯ́ТИ *див.* **розгово́рювати.**

РОЗГОДИ́НИТИ *див.* **розгоди́нювати.**

РОЗГОДИ́НЮВАТИ, юю, *недок.*, **РОЗГОДИ́НИТИ,** ить, *док., розм.* 1. *перех.* Робити ясним, погожим.

2. *неперех.* Те саме, що **розгоди́нюватися.**

РОЗГОДИ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗГОДИ́НИТИСЯ,** иться, *док., розм.* 1. Звільнятися від хмар, туману. *Хмарне небо розгодинилось, блиснуло сонечко ясне, повінув вітрець* (Мирний, I, 1949, 339); *Образно. *Його* [Черемшини] *обличчя розгодинювалось від одного ясного променя* (Письмен. зблизька, 1958, 168).

2. Робитися ясним, погожим; розпогоджуватися; // *безос. Розгодинилося, вияснилося, пшеничне зерно, як кришталь, переливалося на сонці* (Горд., Дівчина.., 1954, 127).

РОЗГОДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгодува́ти;** // *у знач. прикм. Уля чомусь дивилась, як смугастий Сидір, розгодований кіт, помахуючи пухнастим хвостом, одноманітно мурчав і терся об ноги хазяйки* (Логв., Літа.., 1960, 58); *На порозі з'явилась фельдшериця в білому халаті, розгодована, повновида* (Гончар, Тронка, 1963, 212).

РОЗГОДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗГОДУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Надміру вгодовувати.

РОЗГОДУВА́ТИ *див.* **розгодо́вувати.**

РОЗГО́ЙДАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгойда́ти.** *Скільки зглянеш — вилискують розгойдані вітром хліба, скільки чуєш — шумлять, переливаючись під примарним місячним сяйвом* (Гончар, II, 1959, 85); *Величезна важка дубова колода, обкована товстим залізом, розгойдана татарами, налетіла на ворота* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 471).

2. *у знач. прикм.* Який розгойдався, набув коливального руху. *Іван.. на хвилину закляк, дивлячись на розгойданий, стрибаючий на воді човен з переляканими людьми* (Коцюб., I, 1955, 386); *Коли набігає вітер, явори гнуться розгойданим верхів'ям* (Цюпа, Три явори, 1958, 3).

3. *у знач. прикм.* Який розхитався від ритмічних поштовхів. *Шпиталь і знов розгойдані теплушки, Де тепло ти було тієї, як в мерця* (Стельмах, V, 1963, 254); *Підвівшись на стременах, він сідає на задню луку свого розгойданого сідла й дає коневі волю* (Мик., II, 1957, 54).

4. *у знач. прикм., перен., розм.* Який вийшов із стану спокою, апатії, бездіяльності; розхвильований. *Розгойдане серце здійма нові хвилі, високі, сильні* (Коцюб., II, 1955, 133); *З розгойданої юрби виплеснуло Гізелу. Заточуючись, .. вона вхопила Ярему за лікоть* (Загреб., Шепіт, 1966, 196).

РОЗГО́ЙДАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **розгойда́ти.**

РОЗГО́ЙДАНО. Присл. до **розго́йданий** 2, 3. *Я подався в долинку до Штукового ставочка, де вода розгойдано гралась у піжмурки з сонцем, хмарами, тінями і вітерцем* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 66); *Високий ліс шелестить тепер розгойдано над неозорим плесом рукотворного Салтівського моря* (Хліборо Укр., 3, 1968, 22).

РОЗГОЙДА́ТИ *див.* **розго́йдувати.**

РОЗГОЙДА́ТИСЯ *див.* **розго́йдуватися.**

РОЗГО́ЙДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розго́йдувати.** *Два ряди ліхтарів, розгойдуваних вітром, утворювали два ряди немовби підвішених у повітрі мечів, які хвилеподібно рухалися* (Наука.., 5, 1958, 38).

РОЗГО́ЙДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розго́йдувати.** *Якщо нитку маятника, що розгойдується з боку в бік, вмить скоротити, то швидкість розгойдування різко збільшиться* (Наука.., 1, 1967, 31).

РОЗГО́ЙДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗГОЙДА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Штовхаючи вперед і назад, з боку на бік або вгору і вниз, розколихувати. *Північний*

вітер почав розгойдувати гілля (Дн. Чайка, 1960, 122); *Дружинники вхопили товсту дубову колоду і, розгойдуючи, почали бити в двері* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 79); *Розгойдай трошки гойдалку, а потім ми самі будем гойдатися* (Чуб., II, 1878, 15); *Жахливий вал підхопив баркас, розгойдав і кинув на скелі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 261).

2. Розхитувати що-небудь ритмічними поштовхами. *Василько боязко наблизився до першої гармати й.. почав розгойдувати затвор* (Панч, II, 1956, 164); *Маленькими поштовхами можна розгойдати і перекинути величезну брилу* (Собко, Граніт, 1937, 152).

3. *перен., розм.* Виводити із стану спокою, апатії, бездіяльності. *Думка.. про близьку зустріч з Олесею ще більше розгойдувала його настрій* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 292); *Хоч і не вперше Обушному доводилося працювати на селі, але Петрівку справді не так легко було розгойдати* (Кир., Вибр., 1960, 359); *Ще звечора цими вулицями ходили дружні ватаги щедрівників. Урочистими співами так розгойдали село, що воно й досі не вгамувалося* (Цюпа, Грози.., 1961, 18).

РОЗГО́ЙДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗГОЙДА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Починати гойдатися, колихаючись з боку на бік або вгору і вниз. *Дзвони розгойдуються на дзвіниці* (Ю. Янов., IV, 1959, 24); *Стиснувши голову долонями, сидів він спиною до дверей і повільно розгойдувався, як від сильної мігрені* (Тулуб, В степу.., 1964, 370); *Він розгойдався і, вигнувшись тілом, плигнув на хату* (Тют., Вир, 1964, 179).

2. *перен., розм., рідко.* Розійтися, розбрестися. *Розгойдався народ по всьому світу* (Козл., На переломі, 1947, 112).

3. *тільки недок.* Пас. до **розго́йдувати.**

РО́ЗГОЛОС, у, *ч.* 1. Розголошення, обнародування чого-небудь. *Про бойню на Тверській дозволено було, очевидно, писати в петербурзьких газетах. Але вже на другий день цензура злякалась розголосу* (Ленін, 11, 1970, 298); *— Вибачайте, що я так повівся, знаєте, що нелегко мені. Але то я так, то я покривив душею, боявся розголосу* (Чаб., Катюша, 1960, 302); // Поширеність, популярність чого-небудь.— *О, дитя моє,.. жадоба розголосу й скороминущої слави грішного світу цього керувала вами. Проповідницька діяльність! Подорожі у невідомі далекі краї! Ось що манило вас!* (Вільде, Сестри.., 1958, 432); *У хорошої пісні — широкий розголос, дужі крила* (Літ. Укр., 22.II 1963, 1).

◇ **Набира́ти (набува́ти) широ́кого ро́зголосу; Дістава́ти (ма́ти, оде́ржувати** *і т. ін.*) **[вели́кий] ро́зголос** — ставати широко відомим, популярним, привертати загальну увагу. *Ім'я Миколи Гаєвського набирало розголосу, про нього заговорили і в інституті, в якому він навчався* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 121); *Творчість Тургенєва, зокрема його роман «Батьки й діти», мала великий розголос в Росії і на Україні* (Веч. Київ, 14.XI 1968, 2); *В перші десятиліття нинішнього віку дискусія про соціальну роль науки і техніки одержала широкий розголос* (Знання.., 12, 1969, 4); **Не роби́ти ро́зголосу** — приховувати, тримати в таємниці що-небудь. *Мусимо вишукати таку форму, яка дозволить нам і Тозі-хон додому забрати і великого розголосу в обителі поки що не робити...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 129); **Піддава́ти ро́зголосу** — розголошувати що-небудь. *Редакції мають.. піддавати розголосу і різко критикувати факти бюрократизму і тяганини* (Рад. Укр., 6.IX 1958, 1).

2. Чутка, поговір. *Вона вже мусить сама викрити своє ймення і розголос про се доходить до властей* (Л. Укр., III, 1952, 744); *Далеко в районі уже пішов розголос, що в фільварку комуністи зачали гуртувати артіль* (Чорн., Потік.., 1956, 68).

3. *перен., рідко.* Шум, гамір. *Ярмарок аж кипів.., стук, гук, розголос...* (Вовчок, VI, 1956, 294).

РОЗГОЛОСИ́ТИ *див.* **розголо́шувати.**

РОЗГОЛОСИ́ТИСЯ [1] *див.* **розголо́шуватися.**

РОЗГОЛОСИ́ТИСЯ [2], ошу́ся, о́сишся, *док., розм.* Тужливо розплакатися, розревітися. *Ото баба розголосилась, хоч вуха затикай* (Сл. Гр.).

РОЗГОЛО́СНИК, а, *ч.* Те саме, що **розголо́шувач.**

РОЗГОЛО́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розголо́сник.**

РОЗГОЛО́ШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **розголоси́ти.**

РОЗГОЛО́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розголоси́ти.** *Якось люди самі, без розголошення, відчувши ритмічність усього циклу, прагнули дати надпланові тонни* [продукції] (Баш, На.. дорозі, 1967, 146).

РОЗГОЛО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розголо́шувати.**

РОЗГОЛО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗГОЛОСИ́ТИ**, ошу́, о́сиш, *док., перех. і без додатка.* 1. Піддавати розголосові, обнародувати що-небудь.— *Не розголошуйте якийсь час нікому, що ми тут знайшли* (Фр., VIII, 1952, 410); *Аркадій, не вважаючи за доцільне наперед розголошувати свій задум, спершу поділився проектом з своїм двоюрідним братом* (Вільде, Сестри.., 1958, 40); *Журнал широко розголосив скандальну історію з професором Іловайським* (Кол., Терен.., 1959, 290); // Робити широко відомим, популярним.

◇ **Розголо́шувати ха́тні спра́ви** — піддавати розголосові сварки, непорозуміння і т. ін. в хаті, сім'ї.

2. Пускати чутку, поговір. *Не турбуйся ж бо: негарного про тебе не розголошу нічого* (П. Куліш, Вибр., 1969, 287); *Був у неї син. То вона й розголосила скрізь, що дівчина, яка ніби приїхала погостити до неї,— це синова наречена* (Грим., Подробиці.., 1956, 12).

РОЗГОЛО́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗГОЛОСИ́ТИСЯ**, о́ситься, *док.* 1. Бути предметом розголосу, обнародування. — *Мій директор вигадав новий спосіб фабрикації воску, то не хотів би, щоби.. розголошувалося* (Фр., V, 1951, 387); // Ставати широко відомим, популярним. *Не одна дума та пісня народилися тут* [на Хортиці], *а потім розголосилися по Україні, розповідаючи народові про героїзм козацький* (Наука.., 9, 1967, 36).

2. *тільки недок.* Пас. до **розголо́шувати.**

РОЗГОЛО́ШУВАЧ, а, *ч.* Той, хто розголошує що-небудь.

РОЗГОЛО́ШУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розголо́шувач.**

РОЗГОЛУ́БИТИСЯ, блюся, бишся; *мн.* розголу́бляться; *док., розм.* Почати надміру голубитися; розніжитися.

РОЗГОМОНІ́ТИСЯ, нюся, ни́шся, *док.* 1. Почати багато і довго говорити, захопившись розмовою. *Розгомонівся Дувид, став щиру правду розказувати* (Вас., I, 1953, 254); *За вечерею постоялець, розгомонівшись, неквапом розповідав про себе* (Гончар, II, 1959, 159); *Сядуть* [діди] *бувало коло Кривенкового куреня, розгомоняться, або, мріючи про щось, засперечаються* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 14).

2. *розм., рідко.* Розшумітися, розкричатися. *Розгомонівся Савка один на ввесь коридор, як цвіркун у порожній хаті* (Вас., I, 1959, 228); *Образно. *Знов гори розгомонілись страшними голосами і відголосами громів* (Фр., VIII, 1952, 138).

3. *рідко.* Почати розмову про що-небудь. *Катерина розгомонілася з Артьомовим, як пани-багатії зводили усілякі наклепи на радянських людей* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 150).

РОЗГО́НИСТИЙ, а, е. 1. Який рухається з великим розгоном, надмірною швидкістю. *Розгонисті гірські во-*

ди за ніч прогризли хід у снігу і кризі, і тепер сніг лежить над водою, як міцний і важкий міст (Перв., Невигад. життя, 1958, 88); *Розгонистий поїзд шарпнувся востаннє, Дихнувши шипучої пари теплом* (Бажан, Роки, 1957, 246); // Якому властива стрімкість руху (про ходу, крок і т. ін.). *Попрощавшись, Хромов попустив віжки і кінь справді просто з місця взяв красивою розгонистою риссю* (Коп., Сусіди, 1955, 10); *Мерзлякувато потер руки* [Макуха] *і широким розгонистим кроком рушив через сад до вулиці* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 32).

2. Який простягається на велику відстань; просторий. *Краєвид у дивній гармонії показує вам чаруючу привабливість і різнорідність гірської околиці, і розгонисту ширину та одностайність околиць подільських* (Фр., VIII, 1952, 337); *На південь.. лежать поля чаньківського колгоспу ім. Котовського, поля розгонисті і звабні щедро обіцяючим буянням* (Рад. Укр., 25.VI 1961, 3); // Якому властиві видовженість, розмах. *Молодиця почула кроки, обернула голову, і парубок назавжди запам'ятав на вузькому обличчі розгонисті великі брови і сумні очі під ними* (Стельмах, II, 1962, 269); // Який має великі проміжки між літерами, словами, уміщує мало слів у рядку (про почерк або текст). *Сторінки, списані широким, розгонистим почерком, він відсовував набік, не дивлячись навіть на них* (Рибак, Помилка.., 1956, 20); *Став передивлятися* [Гоголь] *ще раз сторінку за сторінкою. Помітив: розгонисте письмо Пушкіна в кількох місцях покреслене було червоним олівцем* (Полт., Повість.., 1960, 454).

3. Який чути на далеку відстань; голосний, розкотистий. *Здавалось — ще слово-друге, і, наче прорвавши загату, зайдеться Юхим розгонистим реготом, від якого далеко покотиться голосиста луна* (Донч., IV, 1957, 182); *І чути на флангах розгонистий тупіт кінноти, І в сталі клинків одбиваються зорі німі* (Перв., I, 1958, 322); // *рідко.* Привільний, роздольний (про пісню). *З радгоспівського табору під звуки балалайки линула широка, розгониста пісня* (Кач., Вибр., 1953, 269).

РОЗГО́НИСТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **розго́нистий.** *Підходить* [Лукія Назарівна] *до робітників, здоровкається. В рухах, у мові є якась природна гідність, розгонистість* (Гончар, Тронка, 1963, 79).

РОЗГО́НИСТО. Присл. до **розго́нистий.** *Парубок розгонисто навстіж відкриває співучі ворота* (Стельмах, II, 1962, 406); *Коси Марії розгонисто лежать на мураві* (Ільч., Вибр., 1948, 49); *Курлов, не підводячи голови, написав у верхньому лівому кутку листівки «друкувати», поставив дату і розгонисто підписався* (Перв., Дикий мед, 1963, 152); *Сагайдак розгонисто розсміявся і, стріпнувши своїм цупким чубом, глянув на Кужеля* (Добр., Тече річка.., 1961, 231).

РОЗГО́НИТИ *див.* **розганя́ти.**

РОЗГО́НИТИСЯ *див.* **розганя́тися.**

РОЗГО́НКА, и, *ж., спец.* 1. Послідовна повторна перегонка рідини, суміші. *Розгонка нафти; Розгонка дьогтю.*

2. Розпліскування шматка металу в поперечному напрямку.

РОЗГОРА́ТИСЯ *див.* **розгоря́тися.**

РОЗГОРДИ́ТИСЯ, джу́ся, ди́шся, *док., розм., рідко.* Стати занадто гордим.

РОЗГО́РИТИ *див.* **розгорюва́ти.**

РОЗГОРІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Який розгорівся; розгарячений, розпашілий. *Несмілим, розгорілим, переляканим поглядом окинула я його гарне, тепер аж побіліле обличчя* (Коб., I, 1956, 235); *Коли свіже, трохи зимне повітря так приємно подихає на розгорілі лиця, можна гратися, можна бігати.. без кінця* (Вас., I, 1959, 155).

РОЗГОРІ́ТИСЯ *див.* **розгоря́тися.**

РОЗГОРЛА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати горлати, галасувати; розгаласуватися. *Старі вантажники гримнули на них* [юнаків]: — *Та цитьте! Розгорлалися, як гуси!* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 454).

РОЗГО́РНЕНИЙ *див.* **розго́рнутий.**

РОЗГО́РНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгорну́ти.** *Основний метод мелодичного розвитку дум — варіантне розгорнення спільної ладової інтонації* (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 26).

РОЗГОРНУ́ТИ *див.* **розгорта́ти.**

РОЗГО́РНУТИЙ, РОЗГО́РНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгорну́ти.** *Листи лежали розкидані й розгорнені, ніби закликали його приступити до них, довідатися одразу про все* (Епік, Тв., 1958, 101); *Стоїть пам'ятник командирові — велика статуя з командорською патерицею в правиці, а лівицею оперта на меч з розгорненим над держалном меча сувоєм* (Л. Укр., III, 1952, 390); *Мати якусь мить ще тримає руки розгорнутими* (Гончар, Людина.., 1960, 51); *Як східний вітер, він прилинув благовісно І, вітром цим розгорнутий, пала Маленький прапор наших серць* [сердець] (Бажан, Роки, 1957, 214); *Орест хутко бере книжку, що лежить на столі розгорнута* (Л. Укр., II, 1951, 30); *Дослідницька робота над пожовтневим фольклором, зокрема фольклором міським та робітничим, ще не розгорнута у нас на належну широчінь* (Рильський, IX, 1962, 213); // **розго́рнуто,** *безос. присудк. сл. Ближчими днями було розгорнуто на плацдармі роботу по ліквідації неписьменності серед червоноармійців* (Гончар, II, 1959, 342).

2. *у знач. прикм.* Випрямлений, розправлений. *В одному місці Рубін побачив на ній* [огорожі] *латку з старого валянка, в другому таку ж саму латку з розгорнутого циліндра великої консервної банки* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22); *Вона підходить до стіни з розгорнутим кожухом* (Стельмах, II, 1962, 393); // Розкритий, відкритий (про зошит, книжку, лист, газету і т. ін.). *Ломицький сидів, підперши голову, і смутно дивився на розгорнутий, тільки що прочитаний лист од давнього товариша* (Н.-Лев., VI, 1966, 89); *Близько стола висіла на стіні запилена скрипка і смичок над пюпітром з розгорнутими нотами* (Л. Укр., III, 1952, 582); *Над розгорнутою підшивкою газет схилилася Мирослава Супрун і щось виписувала собі в блокнот* (Головко, II, 1957, 538); *Пані, одпустивши прикажчика, ключницю та покоївок, сиділа над розгорненим зшитком, де заносила.. свої заміри* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 73).

3. *у знач. прикм.* Який розпустився, напнувся, майорить у повітрі (про прапор, вітрило і т. ін.). *Він стояв рівно, наче в строю на кораблі перед розгорнутим прапором* (Кучер, Трудна любов, 1960, 473).

4. *у знач. прикм., перен.* Який розкинувся на певну відстань; розташований у певних межах. *Ген-ген лише маячить уже тік край села. Ближче — розгорнутий широко степ* (Головко, I, 1957, 351).

5. *у знач. прикм., перен.* Який характеризується великими масштабами. *Сільрада обернулася на оперативний штаб розгорнутого наступу на віковічні традиції селянської обмеженості* (Епік, Тв., 1958, 208); *У здійсненні програми розгорнутого будівництва комуністичного суспільства все більше зростають роль і значення науки і техніки* (Ком. Укр., 8, 1962, 22); // Якому властива деталізація; розширений, розвинутий. *З цілком поважних причин Саїд Алі Мухтаров прибув на засідання уже в час обговорення розгорнутої ухвали обкому про організаційні заходи на допомогу будівництву* (Ле, Міжгір'я, 1953, 46); *Окремою формою розгорнутої метафори є повна персоніфікація — уособлення* (Рад. літ-во, 7, 1965, 37); *Велика роль народу в «Арсеналі»* [опері

Г. Майбороди], *а звідси — провідне значення розгорнених хорових сцен і епізодів* (Мист., 2, 1961, 29).

6. *у знач. прикм.* Розміщений уздовж ліній фронту. *Проти них колоною у розгорнутому строю йшли курсанти* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 73); *Іващенко наказав підсилити флангову охорону й розгорнутим загоном рушити на землянки* (Сміл., Зустрічі, 1936, 155).

РОЗГОРНУ́ТИСЯ *див.* **розгорта́тися.**

РОЗГОРО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгороди́ти.** *Хата його стояла розгороджена — ані тину, ні деревини поблизу* (Перв., Невигад. життя, 1958, 146); *Тини розгороджені, хата обдерта, вся господа нагадує пустку* (Собко, П'єси, 1958, 7); *Вся площа була розбита на малюсінькі дворики, розгороджені один від одного колючим дротом, натягненим на стовпчики* (Сенч., Опов., 1959, 71).

РОЗГОРО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгороди́ти.**

РОЗГОРО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгоро́джувати.**

РОЗГОРО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗГОРОДИ́ТИ,** роджу́, ро́диш, *док., перех.* 1. Звільняти що-небудь від загород, перегородок, перепон, барикад і т. ін. — *Татарове дорогу перегородили,— глянув Кирило на Данила.— Перегородили, та ми розгородимо* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 503); // Ламати, руйнувати те, чим загороджено що-небудь. *Окрилені революційними петроградськими вітрами, долинчани рушили розгороджувати хутірський тюремний тин* (Ковінька, Кутя.., 1960, 128).

2. Перегороджувати, розділяти що-небудь чимсь. *Оба противники не згодилися на одно: спільним коштом розгородити свої частки високим парканом* (Фр., IV, 1950, 12); *Після вечері простору залу їдальні розгородили столами надвоє* (Шовк., Інженери, 1948, 346); // *перен.* Розмежовувати, роз'єднувати кого-, що-небудь. [П е т р о:] *Порозгороджувалися люди не то що самі поміж собою, а й роботу розгородили: то — чорна, а то — біла,— благородна б то* (Мирний, V, 1955, 180); — *Безглузді язики силкуються розгородити нас тернами всяких поговорів* (Фр., VII, 1951, 335).

РОЗГОРО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗГОРОДИ́ТИСЯ,** роджу́ся, ро́дишся, *док.* 1. Відокремлюватися один від одного загородою, перегородкою, перепоною, барикадами і т. ін. *Рушниці у всіх дерев'яні, стрілянина відкладається до слушного часу, а люди, що жили, боролись і вмирали поруч, розгороджуються на ніч барикадами* (Ю. Янов., II, 1958, 68); // Відгороджуватися від кого-небудь. *Від кого люди розгородилися? Від якого ворога захищають своє добро отими тинами невисокими?* (Мирний, IV, 1955, 321).

2. *тільки недок.* Пас. до **розгоро́джувати.**

РОЗГОРОДИ́ТИ *див.* **розгоро́джувати.**

РОЗГОРОДИ́ТИСЯ *див.* **розгоро́джуватися.**

РОЗГОРТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгорта́ти і розгорта́тися.** *П'ятка кликав до розгортання пропагандистської роботи серед робітників* (Кол., Терен.., 1959, 64); *Нова система планування і матеріального стимулювання створює важливі передумови для ще могутнішого розгортання соціалістичного змагання* (Ком. Укр., 12, 1965, 29); *У процесі роботи часто змінювались мізансцени, переставлялись або навіть викидались цілі сцени, а іноді й ролі, якщо вони перешкоджали розгортанню дії* (Збірник про Кроп., 1955, 244).

РОЗГОРТА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **РОЗГО́РТУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗГОРНУ́ТИ,** горну́, го́рнеш, *док., перех.* 1. Розправляти що-небудь згорнуте, зібгане. *Розгортала* [Маланка] *вишивані рушники і переводила задумливий погляд на дочку* (Коцюб., II, 1955, 30); *Сяде* [Маруся] *там під сосонкою, розгорне платок, що Василь їй зоставив, дивиться на нього* (Кв.-Осн., II, 1956, 79); *Обушний витяг з кишені увосьмеро зібгану, притерту по краях газету і розгорнув її на столі* (Кир., Вибр., 1960, 366); // Розкочувати, розмотувати що-небудь (рулон, сувій і т. ін.). *Волько лепетав язиком незгірше своєї жінки, вихвалював матерії для літнього костюма, розгортував їх, розвішував на прилавку* (Н.-Лев., III, 1956, 212); *Маркові руки розгортають пов'язку* (Ю. Янов., IV, 1959, 25); *Образно. *Степ яснів, ширився, невтомно розгортав один за одним безбережні сувої і стелив під ноги вершникам то ясні плахти різнобарвного зілля, то зелені смужки жита та пшениці* (Добр., Очак. розмир, 1965, 22); // Розкривати пелюстки, листя (про рослини). *Після цього попрощався* [чоловік] *з дітьми, ще подивився на город, де саме маки розгортали свої віночки, й неохоче поплентався на вулицю* (Стельмах, I, 1962, 573); *Ніжні мімози і ті розгорнули листочки гарячі, мліють без мрії...* (Л. Укр., I, 1951, 304); // Надавати чому-небудь природної форми. *Подорожні щойно викупались. Рудий розгортав іще мокрі вуса, з яких стікала вода* (Коцюб., I, 1955, 138); // Розпрямляти що-небудь зігнуте, складене; витягувати. *Качки, уже без лапок, розгортали з натуги свої широкі стегна* (Коцюб., II, 1955, 360); *Барабаш широко, на ввесь розмах, розгорнув гармонь, спробував голосники, й улюблений інструмент батареї сипнув тихими незнайомими голосами* (Сміл., Зустрічі, 1936, 118); // Широко розставляти в сторони (руки, крила). *Розгорнувши, мов крила, маленькі голі рученята, у білому легенькому платтячку, вона, як гуска, плутаючись ногами й перехиляючись з одного боку на другий, пустилася до матері* (Коцюба, Нові береги, 1959, 211); — *Чи, може, вам більше до вподоби орел, що розгорнув би крила над головою і вів би вас до перемог..?* (Ю. Янов., II, 1958, 136); *Образно. *Обійми ранок розгортає, і туманіє, і цвіте над полем, над далеким гаєм* (Сос., I, 1957, 349); // Розпускати що-небудь, напинаючи (прапор, вітрило і т. ін.). *Розгорнув човен парус і не поплив, а полетів над синіми хвилями* (Ів., Вел. очі, 1956, 119); *Переможним маршем, стяги розгорнувши, Плине наш державний гордий корабель* (Бажан, Роки, 1957, 221); *Образно. *Синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно-високе, бездонно-глибоке шатро* (Мирний, IV, 1955, 307); // *перен.* Робити що-небудь доступним, відкритим зорові. *Уривки думок.. розгортали перед закритими очима пишний малюнок якогось іншого життя* (Мирний, IV, 1955, 326); *Сонце і море навперейми намагались розгорнуть перед ним всі свої дива* (Коцюб., II, 1955, 285); *Нам земля своє лоно розгорне, і запахне весною рілля* (Сос., I, 1957, 119).

2. Розв'язувати, розкривати, розмотувати що-небудь зав'язане, загорнуте, спаковане. *Він добув із шухляди стола кілька пожмаканих папіряних пакунків і почав їх розгортати, розправляючи неслухняний папір* (Досв., Вибр., 1959, 272); *Лежить якась ганчірка, а в ній щось важке. Розгортаю — аж то свічники* (Стельмах, I, 1962, 297); *Розгорнула я мішок, подивилась, аж у мішку кукурудза* (Н.-Лев., III, 1956, 280); *Двері тихо відчинилися, і в них показалася рука, поклала біля порога вузлик. Тимко розгорнув: білизна* (Тют., Вир, 1964, 477); // Розкривати для письма, читання (зошит, книжку і т. ін.). *Мені й не треба розгортать твоєї книги* (Н.-Лев., IV, 1956, 232); *Мій хлопчику! З тобою сам би я Охоче сів на лаву, розгорнув би Синенький зошит* (Рильський, II, 1960, 102); *Розгорніть твір Івана Франка «Сучасний літопис» і подивіться, як поет протестував проти понімечення не лише українських земель, але й земель польських* (Тич., III, 1957, 260); // *безос. Дужим поривом розгорнуло забуту в траві книжку* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 99).

3. Прокладаючи собі шлях, розштовхувати, розпихати і т. ін. кого-, що-небудь. *Вона ногами розгортала птахів і проводила гостя до воріт* (Чорн., Потік.., 1956, 207); *Олександр розгорнув ліктями робітників, підняв з мостової поламаний держак і вперіщив ним крамаря* (Панч, О. Пархом., 1939, 13); // Розсовувати, розхиляти на обидва боки (гілля, стебла, кущі і т. ін.). *Стає* [Маланка] *на коліна, розгортає стебло і збирає червоні зерна* (Коцюб., II, 1955, 62); *Розгортала* [Федорка] *шорстке листя огудини рукою, а огірків не бачила* (Головко, I, 1957, 232); *Присів* [Тимко] *навпочіпки і обережно, лагідно розгорнув пальцями густий кущик трави* (Тют., Вир, 1964, 252); // Відвертати, відкидати поли одягу. *Підносив* [вітер] *криси високих капелюхів та розгортав поли одягу парубків* (Кобр., Вибр., 1954, 164).

4. Розгрібати, розкидати що-небудь сипке. *Василько.. розгортав ногами білий пухкий сніг* (Коцюб., I, 1955, 79); *Могутні машини ріжуть його* [курган] *сталевими лемешами, розрівнюють, розгортають* (Гончар, Тронка, 1963, 284); *Розгорнув* [Антон] *жар та так і залишив* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 9); *Швидкими міцними рухами Жайсак розгорнув пісок* (Тулуб, В степу.., 1964, 76).

5. *перен.* Розвивати, здійснювати що-небудь (перев. у великому масштабі, широко). *Хочеш порядок мати — треба критику й самокритику розгортати* (Укр.. присл.., 1955, 358); *Артилерійська канонада.. тривала дві години. Після неї дивізія розгорнула наступ* (Тют., Вир, 1964, 486); *Трудящі міст і сіл розгорнули великі роботи по відбудові зруйнованого війною народного господарства* (Хлібороб Укр., 9, 1969, 10).

6. *перен.* Давати чому-небудь (здібностям, силам, таланту і т. ін.) вільно розвиватися, проявлятися. *..великі революції в ході своєї боротьби висувають великих людей і розгортають такі таланти, які раніше здавалися неможливими* (Ленін, 38, 1973, 75); — *У житті.. найважливіше — знайти самого себе. Своєчасно зрозуміти, на що ти здатний, де найширше розгорнеш свої сили* (Рудь, Гомін.., 1959, 126); // Збільшуючи об'єм, поглиблюючи зміст, розширювати твір (літературний, музичний). *Користуючись пісенними засобами, Шевченко широко розгорнув сюжет своєї балади «Тополя»* (Нар. тв. та етн., 1, 1961, 41).

7. *перен.* Готувати що-небудь до дії, до виконання яких-небудь функцій. *В цементовій трубі, прокладеній попід шосе, лікарі розгорнули медпункт* (Гончар, III, 1959, 447);— *Незабаром я повинен розгорнути рацію. Час нам іти...* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 340).

△ **Розгорта́ти (розго́ртувати, розгорну́ти) військо́ва (фронт, збро́йні си́ли):** а) здійснювати мобілізацію збройних сил, створювати фронт; б) розташовувати війська на бойових позиціях. [О к с а н а:] *Хто розгорне ескадру в морі так, щоб не загинути від власних мін або підводних човнів німецьких?* (Корн., I, 1955, 32); *Товариш Швед розгорнув батальйон точно за уставом і повів на Олешки* (Ю. Янов., II, 1958, 198).

8. *перен.* Описувати, зображувати, розкривати суть чогось, розповідати про що-небудь. *З вірою, з запалом неофіта розгортав передо мною Солонина план своєї діяльності на селі* (Коцюб., I, 1955, 261); *Дід, ласкавий бородань, Мереживо оповідань Почав повільно розгортати...* (Рильський, Сад, 1955, 92); *Я коротенько тобі розгорну мою думку* (Зеров, Вибр., 1966, 138).

РОЗГОРТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і рідко* **РОЗГО́РТУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗГОРНУ́ТИСЯ,** горну́ся, го́рнешся, *док.* 1. Розправлятися (про що-небудь згорнуте, зібгане). *Простирадло розгорнулось і жужмом впало на підлогу* (Н.-Лев., VI, 1966, 51); *Ось розгорнувся лист закритий, Дорогший лист поміж всіми* (Щог., Поезії, 1958, 423); *Перед Мухтаровим розгорнулися папери, і Лодиженко шепотів окремі прізвища, деталі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 47); // Розкочуватися, розмотуватися (про рулон, сувій чого-небудь). *Сувої найяскравіших матерій розгорталися перед очима обшарпаних заробітчан* (Гончар, I, 1959, 37); // Розкриватися, розвиватися, розпукуватися (про пелюстки, листя). *Добре йому впали у пам'яті.. і той вечір весни молодої, і навіть та квіточка бузкова, що, пахуча, розгорталася в темному вечорі...* (Вовчок, I, 1955, 148); *Живи, розгортайся, липкий зелений листе, Буяй, нове життя, серед могил і тлінь* (Рильський, I, 1960, 286); // Розпрямлятися, розтягуватися (про що-небудь зігнуте, складене і т. ін). *Хвіртка відкрилася ніби сама собою, і.. борода господаря розгорнулася віялом від широкогостинної посмішки* (Речм., Весн. грози, 1961, 112); // Широко розставлятися в сторони (про руки, крила). *Руки розгорталися на всю клавіатуру, швидко сходилися, стискали їй міцні груди і знову розходилися* (Епік, Тв., 1958, 133); *Образно.— *А ми й там* [в Альпах] *будемо? —Будемо! Будемо, гвардії молодший лейтенант,.. скрізь, скрізь! Наші крила тільки розгортаються!* (Гончар, III, 1959, 21); // Розпускатися, напинаючись (про прапор, вітрило і т. ін.). *За дощем з'явилося марево: розгорнувся здалеку червоний прапор кінного загону* (Ю. Янов., II, 1958, 177).

2. Розв'язуватися, розкриватися, розмотуватися (про що-небудь зав'язане, загорнуте, спаковане); // Звільнятися від обгортки; // Розкриватися (про зошит, книжку і т. ін.).

3. Розсовуватися, розхилятися на обидва боки (про гілля, стебла, кущі і т. ін.). *У сю величну хвилину тихо розгортаються кущі і на галяву виходить — Хо* (Коцюб., I, 1955, 149); *Полотняна запона розгорнулась, і в низький отвір намету, напівзігнувшись, просунулась росла постать фанагорійського гренадера* (Добр., Очак. розмир, 1965, 127); *Образно. *І кожен день, і кожну ясну годину розгортується й закривається земля. І перемелює вона в зубах людину, як випадковая із хаосу змія* (Тич., II, 1957, 148); // Відвертатися, відкидатися (про поли одягу).

4. Робити поворот, змінюючи напрям руху. *Комбайн, велично і спокійно розгортаючись у високій, густій пшениці, плив, немов бойовий корабель, на хвилях жовтогарячого моря* (Кач., Вибр., 1947, 78); *Танк бурею розгорнувся перед «Москвичем»* (Гончар, Тронка, 1963, 184).

5. *перен.* Розвиватися, здійснюватися (перев. у великому масштабі, широко). *Хай вона* [мова] *бринить і розгортається в нашій родині, у наших зносинах товариських, громадських, у літературі — скрізь* (Коцюб., I, 1955, 170); *Загальний бій почався рано й розгортався тепер, як пожежа* (Ю. Янов., I, 1958, 164); *Робота хиріла, не розгорнувшись, завмирала* (Кач., II, 1958, 361); *Зовсім несподівано розгорнулася, вірніше розгорілася гаряча дискусія* (Ле, Міжгір'я, 1953, 115); // Набирати сили, розносячись на далекі відстані (про пісню, різні звуки тощо). *І пісня розгортається, підноситься, пливе* (Ю. Янов., IV, 1959, 144); *Вже чувся там* [у залі] *настрій концертовий. Ноту ля давав кларнет альтам. І розгорнувся од проби інструментів гук! Здаля здавалось: звуків суперечка* (Тич., I, 1957, 219); // Розвиватися у певній послідовності, протікати в часі. *Життя розгорталося, як свіжі паростки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 124); *Можливо, коли б життя Нелі у той час було наповнено хоч трохи внутрішнім змістом, події її біографії розгорнулися б інакше* (Вільде, Сестри.., 1958, 441).

6. Готуватися до дії, до виконання яких-небудь функцій. *Полк зупинився,.. почав розгортатись до бою* (Панч,

Гомон. Україна, 1954, 240); *Під кручею.. діялося щось незвичайне. Тут розгорнулися санітарні взводи двох батальйонів* (Гончар, III, 1959, 53); // *спец.* Розміщуватися вподовж лінії фронту, займаючи бойові позиції. *Виходила в поле, розгортаючись на флангах, польська кінnота* (Кач., II, 1958, 442); *Полк розгорнувся в наступ і так дійшов до потрібного місця, не зустрівши нікого* (Ю. Янов., II, 1958, 218).

7. *перен.* Проявлятися на повну силу, вільно розвиватися (про вдачу, здібності, силу і т. ін.). *Любов Прохорівна наближалася туди, де розгорнеться буйна її жіноча вдача* (Ле, Міжгір'я, 1953, 68); *Поетичний талант Лермонтова розгорнувся за юних, навіть отрочних його літ* (Рильський, III, 1955, 193); *Сила людського колективу повинна була розгорнутися у всій своїй осяйній величі і красі* (Довж., III, 1960, 57); // Проявляти себе, цілком розкриваючи свої здібності, вдачу і т. ін. *Замполіт Воронцов.. благословив: — Добре. Вітаю вас, товаришу Хавецький... Тепер ви розгорнетесь.— І тепер ось Хома саме розгортався. Надбав уже роті господарства більше, ніж було раніш* (Гончар, III, 1959, 304); *Щось не дає йому розгорнутися, показати всю роботу в Шевелівці* (Кир., Вибр., 1960, 180).

◇ **Є де (ні́де) розгорну́тися** — є (відсутні) відповідні умови для чого-небудь. *Клуб абиякий, зате є де розгорнутися* (Логв., Літа.., 1960, 59); — *Тісно нам стало в ланках. Ніде розгорнутися на тій землі, що для ланки відміряно* (Кучер, Трудна любов, 1960, 286).

8. *перен.* Розстелятися на великій площині, простягатися на велику відстань. *Вранці, як безконечні сірі полотна, розгорталась в далечінь великі шляхи розхідній* (Гончар, Таврія, 1952, 24); *Вигін розгортався на три боки й холодно чорнів важким черевом старої, ще з козацьких часів, могили* (Епік, Тв., 1958, 326); *Без конця степ розгорнувся, Туманом узявся...* (П. Куліш, Вибр., 1969, 406); // Ставати доступним, відкритим зорові. *Коли ми виїхали за хутір Водопій,.. перед очима почав розгортатися степ* (Панч, На калин. мості, 1965, 26); *Вся долина Руського Потока розгорнулась передо мною, як пишно намальована картина* (Н.-Лев., II, 1956, 409); // Поступово збільшуватися, займаючи все ширшу площу. *Вечорова заграва над відрогами згасає і розгортається сиза пелена* (Воронько, Казка.., 1957, 72); // Відтворюватися, розкриватися у всіх деталях. *Перед очима розгорталася трагічна історія простої людини* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 225); *Її безталанне життя розгорнулось перед нею, як сувій полотна* (Н.-Лев., III, 1956, 325).

9. *тільки недок.* Пас. до **розгорта́ти.**

РОЗГО́РТКА, и, *ж., спец.* Розгорнута поверхня будь-якої геометричної фігури. *Розгортка призми.*

РОЗГО́РТУВАТИ *див.* **розгорта́ти.**

РОЗГО́РТУВАТИСЯ *див.* **розгорта́тися.**

РОЗГОРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш *і* **РОЗГО́РИТИ,** рю, риш, *док., перех., розм.* 1. Спромогтися на що-небудь з труднощами, зазнавши горя. *Дає йому Прокіп гроші: — Вибачайте, дядьку, що мало: кріпак не багацько розгорює* (Вовчок, I, 1955, 138); *Він собі й хату розгорював, і люди його не цурались* (Барв., Опов.., 1902, 5); [І в а н:] *Грошенят, спасибі богові, розгорив* (Укр. поети-романтики.., 1968, 451).

2. Розвіяти горе.— *З добрим подружжям і горе розгорюєш! — докинув поспіхом і Максим* (Смолич, Мир.., 1958, 55).

РОЗГОРЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., на що, розм.* Розжитися на що-небудь з великими труднощами, зазнавши горя. *Розгорювався* [Чіпка] *десь на десять рублів, купив у заїжджого цигана стару кобилу* (Мирний, I, 1949, 163).

РОЗГОРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і* **РОЗГОРА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗГОРІ́ТИСЯ,** рю́ся, ри́шся, *док.* 1. Починати горіти дедалі сильніше (про що-небудь займисте). *Я підкидаю до кани дров. Вони поволі розгоряються* (Ю. Янов., II, 1958, 18); *Сірники гасилися один за одним, навіть не розгорівшись* (Вас., I, 1959, 128); *Ось розгорілося вугілля, взялося жаром* (Сенч., Опов., 1959, 20); *Образно. *Червоних маків розгорівся ряд Після дощу, ласкавого й рясного* (Рильський, III, 1961, 183); // Палати дедалі яскравіше, поширюючись на велику площу (про вогонь, пожежу, багаття і т. ін.). *Пожежа все розгорялась та розгорялась* (Мирний, III, 1954, 339); *Іноді, коли вогонь розгорався ясніше, навколо багаття вимальовувалися постаті людей* (Тют., Вир, 1964, 253); *Поодинокими вогниками засвітилися ватри у французькому таборі, потім розгорілися у великі багаття* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 108); *Образно. *Побіля хат жовтіли клени й осокори, з кожним днем вони все жаркіше розгорялись дивовижним осіннім пожаром* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 195).

2. Світити, сяяти, блищати дедалі яскравіше (про небесні світила, джерела світла). *Місяць на небі розгоряється* (Стеф., Вибр., 1949, 260); *Вона* [зірочка] *летіла швидко-швидко, мов метеор, то розгоряючись, то затухаючи* (Збан., Мор. чайка, 1959, 59); *Спалахнув вогник сірника, затріщала, розгоряючись, свічка* (Кол., Терен.., 1959, 361); // Ставати яскраво освітленим (про обрій на сході й заході сонця, про предмети і т. ін.). *На світанні, коли на сході вже зоря розгорялась і пастухи виганяли худобу на царини, мчав степом у напрямі до Дніпра відкритий блискучий автомобіль* (Гончар, II, 1959, 101); *Захід погас не розгорівшись* (Донч., V, 1957, 120); *Ось перша чайка іскрою зліта І, мов згорівши, падає у воду, І розгоряється вже круча золота, Лісами простягнувшися до сходу* (Нагн., Слово.., 1954, 64); *Чим ближче під'їжджали троянівці до заводу,.. тим яскравіше розгоралися і освітлювалися величезні, запорошені вугільною пилюкою вікна заводу* (Тют., Вир, 1964, 144).

◇ **Очі розгоря́ються (розгора́ються, розгоря́лися, розгора́лися, розгорі́лися** *і т. ін.*): а) з'являється (з'явився і т. ін.) блиск в очах під впливом чого-небудь. *Треба бачити, як розгоряються у Костя очі, коли зайде мова про голубів!* (Донч., I, 1956, 53); *У Марії розгорілись маленькі темні очі. Вона бігала кругом Василини і не могла надивитись на ту хустку* (Н.-Лев., II, 1956, 104); б) *(на що)* з'являється (з'явилося і т. ін.) велике бажання мати, придбати собі що-небудь, заволодіти чимсь.— *Тільки що зупинились на ярмарку, у мене розгорілись очі на коней* (Збірник про Кроп., 1955, 7); в) *(чим)* з'являється (з'явилося і т. ін.) яке-небудь почуття. *Заплакані її очі сохли, розгоралися гнівом* (Мирний, IV, 1955, 83).

3. *рідко.* Ставати гарячим, задушливим від спеки. *День розгорявся. Повітря нагрівалось, ставало жарко* (Гончар, Новели, 1954, 86); // Розжарюватися, розпікатися. *Запалена піч розгоряється й тріщить* (Вовчок, I, 1955, 290).

4. Покриватися рум'янцем, червоніти. *Лиця в них розгорялися якимось дивним огнем* (Фр., VIII, 1952, 64); *Він тільки скоса поглядав на Соломію, на її рум'яні щоки, котрі розгорілися і розчервонілись, як маківки* (Н.-Лев., VI, 1966, 345); *Скрипаленко багатозначно зітхнув, потер долонею вухо, від чого воно враз розгорілося жаром* (Збан., Сеспель, 1961, 264).

5. *перен.* Приходити в стан сильного збудження, душевного піднесення. *Мотря стоїть коло печі, та в запічку колупає... Почервоніла, розгорілася, ще краща стала, ніж була* (Мирний, I, 1949, 185); *Становий розго-*

рівся, стрибонув через два камені, посковзнувся й шубовснув ногою в воду (Н.-Лев., III, 1956, 127); // Виражати стан сильного збудження, душевного піднесення (про кров, серце і т. ін.). *Молода кров, розгоряючись, гріє, б'є у лице* (Мирний, III, 1954, 37); *В неї саме тоді серце розгорілось до Уласа, розгорілось од кохання* (Н.-Лев., III, 1956, 335); // Перебувати у хворобливому стані, мати підвищену температуру. *Сухе тіло його ще дужче розгорялося; очі застилало заволокою; у висках — сіпало; у грудях — боліло-хрипіло* (Мирний, I, 1954, 325); *Занедужав я, розгорівся, якась трясця мене трясла* (Барв., Опов.., 1902, 345).

6. *перен.* Проявлятися повною мірою, ставати дуже сильним (про почуття, фізичні або душевні переживання і т. ін.). *Біль розгорявся з несподіваною силою* (Коз., Зол. грамота, 1939, 94); *Люди застогнали. Туга розгорялась, як вогнище* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 9); *Ненависть розгоралась більше й більше* (Л. Укр., I, 1951, 119); *Любов молода, наче зірка весни, розгорілася в серці мені* (Мал., Серце.., 1959, 111); // Досягати найвищої точки у своєму вияві. — *От і літо розгорілося, і абрикоси вже жовтіють...* (Н.-Лев., VI, 1966, 44); — *Ходімо вечеряти,— сказав лікар.— У кожного розгорівся апетит* (Трубл., Мандр., 1938, 55); // Розростатися, посилюватися. *Мелодії розгоряються, ніби займаються вогнем* (Н.-Лев., III, 1956, 313); *Бій на баржі розгорався* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 455); *Навколо його статті розгорілась гостра дискусія* (Шовк., Інженери, 1948, 74).

РОЗГОСПОДАРЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., розм., рідко.* Господарюючи, обзавестися господарством; розбагатіти. *Розташуємося, розгосподарюємося і зараз спровадимо до себе таточка* (Фр., IV, 1950, 366).

РОЗГОСТИ́ТИСЯ, гощу́ся, гости́шся, *док., діал.* Будучи гостем, розташуватися, відчути себе, як удома. — *Будьте ласкаві! Сідайте собі,— кажу,— пане! Прошу його розгоститися, як у своїй хаті* (Март., Тв., 1954, 203); [Ч и р н я к:] *Прошу, пане Цимбальський, розгостіться!* (Фр., IX, 1952, 370); *Нарешті, парубки розгостилися, позасідали коло дівок, сміються, жартують* (Кобр., Вибр., 1954, 167).

РОЗГРА́БАТИ *див.* **розгрі́бати.**

РОЗГРАБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розграбува́ти;** // *у знач. прикм. Біржа праці в приміщенні розграбованої школи* (Баш, П'єси, 1958, 34); *Ще станція не вичахла після бою, ще зяють пащеками розграбовані склади, а населенню вже об'явлено зібратися до вокзалу* (Гончар, II, 1959, 234); // **розграбо́вано,** *безос. присудк. сл. Маєток було розграбовано* (Фр., VI, 1951, 235); *Було знищено* [фашистами] *в огні, розграбовано більш як на 10 мільярдів карбованців цінностей* (Цюпа, Україна.., 1960, 133).

РОЗГРАБО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розграбо́вувати.**

РОЗГРАБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗГРАБУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Розкрадати або силою забирати що-небудь. *Куркульство.. створювало озброєні банди, які вбивали продпрацівників, розграбовували вже заготовлений хліб* (Іст. УРСР, II, 1957, 155); // Грабуючи, спустошувати що-небудь. *Вони* [фашисти] *розграбували музеї і книгосховища в Києві, Харкові, Одесі, Полтаві, Вінниці, Львові, Чернігові* (Довж., III, 1960, 50).

РОЗГРАБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розграбува́ти.** *З поваленням гетьманату було створено в Асканії новий робітком і кілька озброєних бойових дружин для охорони степу та віддалених таборів від куркульських розграбувань* (Гончар, II, 1959, 32); *Велика Жовтнева соціалістична революція врятувала нашу країну від національної катастрофи, від розграбування її імперіалістичними державами, вивела її на шлях прогресу й процвітання* (Ком. Укр., 7, 1962, 18).

РОЗГРА́БУВАТИ *див.* **розгрі́бати.**

РОЗГРАБУВА́ТИ *див.* **розграбо́вувати.**

РОЗГРАВА́ТИ *див.* **розі́грувати.**

РОЗГРАВА́ТИСЯ *див.* **розі́груватися.**

РОЗГРАФИ́ТИ *див.* **розгра́флювати.**

РОЗГРА́ФЛЕНИЙ, а, е. Розкреслений на графи. *Дівчатка зміряли його* [Івана] *здивованими поглядами, далі знову взялися до гри, ніби ніхто і не вривався в їхні розграфлені класи* (Гуц., Скупана.., 1965, 257).

РОЗГРА́ФЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розграфи́ти.**

РОЗГРА́ФЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгра́флювати.**

РОЗГРА́ФЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **РОЗГРАФЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **РОЗГРАФИ́ТИ,** флю́, фи́ш; *мн.* розграфля́ть; *док., перех.* Розкреслювати на графи.

РОЗГРАФЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розграфля́ти.**

РОЗГРАФЛЯ́ТИ *див.* **розгра́флювати.**

РОЗГРЕ́БЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгребти́.**

РОЗГРЕБТИ́ *див.* **розгрі́бати.**

РОЗГРИЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгриза́ти.**

РОЗГРИЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗГРИ́ЗТИ,** зу́, зе́ш, *док., перех.* Гризучи, розкушувати, розтирати зубами що-небудь тверде, міцне. *Під лавою шкряботить, розгризаючи погублені кимось насінини, миша* (Мушк., Серце.., 1962, 58); — *Галько, спали їх, ножами зріж! Зріж на мені пута,— вив Карпо, всмоктуючи тілом вірьовки, розгризаючи їх зубами* (Тют., Вир, 1964, 386); *Одна з мавп схопила горіх обома лапами й спритно розгризла, вибираючи зерно...* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 150).

◇ **Розгри́зти горі́х** — вирішити, розплутати яку-небудь важку, заплутану справу. *Нехай вже раз той горіх розгризу* (Номис, 1864, № 4937).

РОЗГРИЗА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **РОЗГРИ́ЗТИСЯ,** зу́ся, зе́шся, *док.* 1. *тільки док., розм.* Перелаятися з багатьма (про одного) або поміж собою (про двох або багатьох). *Вона ж як та собака розгризлась з усіма родичами* (Сл. Гр.).

2. *тільки недок.* Пас. до **розгриза́ти.**

РОЗГРИ́ЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгри́зти.**

РОЗГРИ́ЗУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **розгриза́ти.** *Дзвеніло срібло, тріщали розгризувані кістки, шелестів шовк, бриніли ножі, шаблі та остроги пишного панства* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 95).

РОЗГРИ́ЗТИ *див.* **розгриза́ти.**

РОЗГРИ́ЗТИСЯ *див.* **розгриза́тися.**

РОЗГРИ́МАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Почати сильно гримати. *А нуте, лиш, годі вам! От, справді, розгримались, як на дурного* (Вовчок, I, 1955, 20); *Оце як розгримався!* (Номис, 1864, № 3464).

РОЗГРИМІ́ТИСЯ, ми́ться; *мн.* розгримля́ться; *док., розм.* Почати гриміти сильно, безперестанку. *Розгрімілися громи — і земля під пшеницями задрижала* (Черемш., Тв., 1960, 292).

РОЗГРИМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгримува́ти.**

РОЗГРИМО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗГРИМУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Знімати грим з кого-небудь. *Розгримовувати артиста.*

РОЗГРИМО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **РОЗГРИМУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Знімати грим із свого обличчя. *На сцені артисти не знають, що їм робити — чи розгримовуватись. До режисера. Але він і сам плечима здвигнув* (Головко, I, 1957, 316).

2. *тільки недок.* Пас. до **розгримо́вувати.**

РОЗГРИМУВА́ТИ *див.* **розгримо́вувати.**

РОЗГРИМУВА́ТИСЯ *див.* **розгримо́вуватися.**

РОЗГРІБА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгріба́ти.** *На початку весни, щоб регулювати танення снігу, провадять розгрібання його* (Колг. Укр., 2, 1962, 39).

РОЗГРІБА́ТИ, а́ю, а́єш *і діал.* **РОЗГРА́БУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗГРЕБТИ́,** бу́, бе́ш *і діал.* **РОЗГРА́БАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Розгортати, розкида́ти що-небудь ногами, руками, лопатою, граблями і т. ін. *Під тином Півень, біля хати, Знічев'я смітник розгрібав* (Гл., Вибр., 1951, 102); *Райко взяв паличку й став розгрібати багаття* (Вас., I, 1959, 144); *Як дика кицька пазурами, почала* [Маріора] *розграбувати пальцями землю під кущем* (Коцюб., I, 1955, 217); *Чорні, сиві смушеві шапки, жіночі хустки так і ворушаться, як ота комашня, коли розгребеш її гніздо* (Н.-Лев., I, 1956, 58); *Курка не з'їсть, доки не розграбає* (Номис, 1864, № 12271); *Софія розгребла в лунці землю* (Донч., Дочка, 1950, 28).

2. *тільки недок.* Розгортати воду, пливучи. *Запрацював* [Сеспель] *руками, розгрібав і бурунив воду, а тіло однак безнадійно йшло на дно* (Збан., Сеспель, 1961, 411).

РОЗГРІВА́ТИ *див.* **розігрівáти.**

РОЗГРІВА́ТИСЯ *див.* **розігрівáтися.**

РОЗГРІВА́ЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **розігрівáти.**

2. *у знач. прикм.* Який розігріває, збуджує. *Вона попивала жадібно подаваний їй ним розгріваючий напиток, хукаючи раз у раз у закостенілі руки* (Коб., I, 1956, 553).

РОЗГРІША́ТИ, а́ю, а́єш *і* **РОЗГРІ́ШУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗГРІШИ́ТИ,** шу́, ши́ш, *док., перех., заст., рідко.* Відпускати кому-небудь його гріхи. *Великий Пан розуміє, розгрішає гріхи кохання, тривогу перед божевіллям, смертю, муки заздрості, тугу закоханих...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 297); *Патріарх завжди розгрішує її і дарує їй проскурки, пляшечки святої води, іконки і хрестики* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 469); *— Того, що він* [отець Телесницький] *робив з дітьми, я не прощу і не розгрішу ніколи* (Фр., IV, 1950, 235).

РОЗГРІ́ШЕННЯ, я, *с., заст., рідко.* Дія за знач. **розгріша́ти.** *Яка сповідь, таке й розгрішення* (Номис, 1864, № 7115); *— Візьми мене до себе у невільниці, але не залишай мерця без розгрішення* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 153).

РОЗГРІШИ́ТИ *див.* **розгріша́ти.**

РОЗГРІ́ШУВАТИ *див.* **розгріша́ти.**

РОЗГРО́М, у, *ч.* Дія за знач. **розгроми́ти.** *Цигуля розповідав про розгром маєтку, про вісті з Князівки, про настрої на селі* (Головко, II, 1957, 300); *Після розгрому свого механізованого авангарду гітлерівці, кидаючи в паніці техніку і важке озброєння, масами ринули в ліси* (Гончар, III, 1959, 450); *Велике значення мав ідейний і політичний розгром троцькізму, який сіяв невір'я в сили робітничого класу СРСР* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 12); // Цілковите безладдя; розгардіяш. *Коло ставка, плямистого від нафти, я знайшов розстріляну дружину, а в хаті розгром і нищення* (Ю. Янов., II, 1958, 249).

РОЗГРОМИ́ТИ *див.* **розгро́млювати.**

РОЗГРО́МЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгроми́ти.** *Містечко розгромлене, перетворене в пустку* (Гончар, III, 1959, 65); *«Правда» розгорнула широку нелегальну організаційну роботу. До відновлення діяльності Петербурзького комітету, розгромленого після Празької партійної конференції, редакція газети була практичним керівним колективом для місцевої організації РСДРП* (Ком. Укр., 5, 1962, 44); *Розгромлені в запеклих боях, котились за Дніпро величезні гітлерівські полчища* (Довж., I, 1958, 314); // **розгро́млено,** *безос. присудк. сл. Приміщення комітету розгромлено. Але сам комітет — живий! Діє!* (Головко, II, 1957, 620); *Бої під Києвом у липні—вересні 1941 року на 83 дні прикували великі сили німецької армії. Було розгромлено 10 добірних кадрових дивізій фашистів* (Рад. Укр., 6.XI 1961, 3).

2. *у знач. прикм.* Який зазнав поразки, потерпів від розгрому. *Розгромлені лицарі зійшлися.. в лісі коло Ведмедевої гаври і почали пригадувати, які-то страховища перетерпіли вони в тій війні* (Фр., IV, 1950, 90).

РОЗГРО́МЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгроми́ти.**

РОЗГРО́МЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгро́млювати.**

РОЗГРО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗГРОМИ́ТИ,** омлю́, о́миш; *мн.* розгро́млять; *док., перех.* 1. Розоряти, спустошувати що-небудь. *Виведені з терпіння, робітники 7 січня 1885 р. кинули роботу, і протягом кількох днів розгромили фабричну крамницю..* (Ленін, 2, 1969, 22); *Розгромивши* [панський] *дім, опришки взяли на топірці пораненого товариша і відійшли в ліс* (Гжицький, Опришки, 1962, 147); // Розганяти, знищувати (яку-небудь організацію). *У жовтні 1932 р. поліція розгромила редакцію «Вікон», знищила весь архів, заарештувала багатьох співробітників журналу* (Іст. укр. літ., II, 1956, 580); *Він* [цар Микола I] *одним розчерком пера наказав розгромити гурток петрашевців,.. посилити цензуру* (Тич., III, 1957, 154); // *рідко.* Ламати, руйнувати що-небудь. *Панцирник ішов далі по вулиці, розгромлюючи віконниці* (Ю. Янов., I, 1958, 190).

2. Завдавати поразки кому-небудь у бою. *Січовики своїм рішучим нападом збили Гульського. Здавалося, що полковник використає нагоду і розгромить деморалізовану ватагу* (Ле, Наливайко, 1957, 59); *— Не можна допустити, щоб петлюрівці й гетьманці з'єдналися в Києві в один кулак. Тому нам треба їх негайно догнати, обійти і розгромити частинами* (Довж., I, 1958, 158); // *перен.* Завдавати ідейної поразки кому-небудь, доводячи помилковість поглядів, переконань. *Викривши та ідейно розгромивши троцькізм, наша партія тим самим завдала нищівного удару міжнародному опортунізмові* (Ком. Укр., 6, 1969, 91).

РОЗГРО́МНИЙ, а, е. Стос. до розгрому. *У фінальних змаганнях* [з хокею] *прийняли старт шість команд.. У кількох поєдинках був, що називається, розгромний рахунок* (Роб. газ., 13. II 1975, 4); *— То ще півбіди, якщо п'єсу не надрукують в журналі, а що як критик виступить у пресі з розгромною статтею?* (Мокр., Сто.., 1961, 93).

РОЗГРУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗГРУЗИ́ТИ,** гружу́, гру́зиш, *док., перех., рідко.* 1. Те саме, що **розванта́жувати.** *Образно. *Никанор стояв мовчазний, не знаходячи слів, щоб розгрузити душу* (Мик., II, 1957, 104).

2. *тільки док.* Зіпсувати ходьбою, їздою і т. ін. розмоклу від дощу дорогу або стежку. *Розгрузили так, що й до криниці не можна доступити* (Сл. Гр.)

РОЗГРУЗИ́ТИ *див.* **розгру́жувати.**

РОЗГРУ́ЗЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **розгру́знути;** // *у знач. прикм. Маленьке, сіре, заплакане віконце. Крізь його видко обом — і Андрієві і Маланці, як брудною, розгрузлою дорогою йдуть заробітчани* (Коцюб., II, 1955, 32); *Біг* [вітер], *поспішав розгрузлими городами, наштрикнувся на гострого сучка. І тепер шаленіє, квилить, плаче між дерев* (Мушк., Серце.., 1962, 190).

РОЗГРУ́ЗНУТИ, не; *мин. ч.* розгру́з, ла, ло; *док., рідко.* Розм'якнути, розкиснути від дощу, вологи. *Земля*

розбухла, дороги розгрузли, а вулиці потекли річками густої каламутної твані (Коз., Гарячі руки, 1960, 115).

РОЗГРУПО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгрупо́вувати.**

РОЗГРУПО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗГРУПУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Ділити на групи.

РОЗГРУПО́ВУВАТИСЯ, ується, уємося, *недок.*, **РОЗГРУПУВА́ТИСЯ**, у́ється, у́ємося, *док.* 1. Розподілятися по групах; групуватися (про всіх або багатьох).

2. *тільки недок.* Пас. до **розгрупо́вувати.**

РОЗГРУПУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розгрупува́ти.**

РОЗГРУПУВА́ТИ *див.* **розгрупо́вувати.**

РОЗГРУПУВА́ТИСЯ *див.* **розгрупо́вуватися.**

РОЗГУ́БА, и, *ч. і ж.* 1. *фам.* Забудькувата людина. *Якщо ти звичками розгуба-роззява і, скупавшись, там і забуваєш біля моря щось із своєї одежі, щоб хтось за тебе підбирав, то не сподівайся, що Тоня-вожата це так тобі пропустить* (Гончар, Тронка, 1963, 221).

2. *рідко.* Те саме, що **розгу́бленість.** *До розгуби, до знемоги думаю, блукаю... Ой, ви огненні дороги, без кінця, без краю!..* (Сос., I, 1957, 195); *Рев мотора віддалявся, поволі заглухаючи. Чути було, як після першої розгуби від пострілу чи з іншої причини водій поміркованіше обирав шлях у гущавині* (Ле, Клен. лист, 1960, 132).

РОЗГУБИ́ТИ *див.* **розгу́блювати.**

РОЗГУБИ́ТИСЯ *див.* **розгу́блюватися.**

РОЗГУ́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгуби́ти.** *Черниш стояв нагорі у палаті сенаторів, повитий білими присмерками. Мовчки оглядав пишні окраси стін, ковзаючись по них неуважним, сумним поглядом і думаючи про тих далеких, розгублених по шляху, які йшли і не дійшли сюди* (Гончар, III, 1959, 292); // *у знач. прикм. Сьогодні, коли перечитую ті розгублені, пожовклі листочки, здається іноді, що не я те переживала* (У. Кравч., Вибр., 1958, 277); *Впала роса, мов розгублені ключі під місяцем заблищали в траві* (Вас., II, 1959, 100); *Корній Іванович згадує свою далеку молодість, розгублену по економіях, по чужих нивах, коло чужого добра* (Кир., Вибр., 1960, 285); // **розгу́блено,** *безос. присудк. сл. Розгублено по кримських дорогах, скинуто в море грізну артилерію, якою їх* [врангелівців] *так щедро постачали союзники* (Гончар, II, 1959, 438).

◇ **Розгу́блена мо́лодість** — занедбане молоде життя; **Розгу́блені слова́** — забуте те, що хотілося сказати. *Зараз її тривожили скоромину́щі образи, летючий спогад, розгублені, невимовлені слова* (Донч., VI, 1957, 304).

2. *у знач. прикм., перен.* Який розгубився, втратив спокій, холоднокровність, рівновагу, рішучість від хвилювання, страху, сорому і т. ін. *Першої миті розгублений, приголомшений Тихозоров не знав, що робити* (Донч., II, 1956, 54); *Посеред кімнати стояла розгублена Жаннет, здивований Віктор і якийсь чужий хлопчик років дванадцяти* (Ів., Таємниця, 1959, 137); // Який виражає розгубленість. *Йон дивився розгубленим поглядом, на Маріццину обличчі блукав якийсь загадковий усміх* (Коцюб., I, 1955, 264); — *Не лютися, зараз вийду,— озвався з-за дверей винуватий, розгублений голос* (Шиян, Баланда, 1957, 152).

РОЗГУ́БЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **розгу́блений** 2. *Хто боїться труднощів будівництва соціалізму, хто дає себе залякати ними, хто вдається в розпач або малодушну розгубленість, той не соціаліст* (Ленін, 40, 1974, 298); *Лара схилила голову, щоб приховати розгубленість...* (Шовк., Інженери, 1948, 346).

РОЗГУ́БЛЕННЯ, я, *с.* Те саме, що **розгу́бленість.** *У місті було тривожно, відчувалася дезорієнтація і розгублення властей* (Козл., Сонце.., 1957, 92); *Лікар, здавалося, забув хто сидів перед ним, забув про своє недавнє розгублення* (Збан., Сеспель, 1961, 37).

РОЗГУ́БЛЕНО, *присл.* Розгубившись (у 4 знач.). *Юрчик не знав ще Віктора й розгублено дивився на нього* (Сміл., Сашко, 1954, 227); *Діденко розгублено знизав плечима* (Головко, II, 1957, 479).

РОЗГУ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗГУБИ́ТИ**, гублю́, гу́биш; *мн.* розгу́блять; *док., перех.* 1. Втрачати все або багато чого-небудь, ненароком, через неуважність або від страху гублячи, розкидаючи, залишаючи і т. ін. в різних місцях. *Квітки ти свої розгубила по дорозі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 274); *Ми ходили по гриби, Зайчика злякались, Поховались за дуби, Розгубили всі гриби* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 23); — *Дівчино, де твоє намисто?.. Хто розгубив його між трав?..* (Сос., II, 1958, 300).

◇ **Жда́нки розгуби́ти** *див.* **жда́нки; Мо́вби (немо́в, ні́би** *і т. ін.*) **розгуби́в (розгуби́ла** *і т. ін.*) *хто що* — хтось має розпачливий, сумний вигляд. *Йшли вони до суду пізнього ранку. Василь — попереду, мати — позаду. Голову хилила низько, мовби щось розгубила й тепер вибирувала по дорозі* (Мушк., Серце.., 1962, 303).

2. *перен.* Частково або повністю втрачати які-небудь фізичні особливості, моральні якості і т. ін. *На нього цитькають за грубе слово, і він зразу ж розгублює свою сміливість, винувато кліпає круглими очима* (Стельмах, I, 1962, 391); *Сірий ринок стояв похмурий, увесь у зморшках, як дід, що все вже бачив і розгубив надії* (Коцюб., II, 1955, 178); *Пройшли літа, а ти не розгубила Ні серця жар, ні щирість почуття* (Дмит., Київські кручі, 1962, 67).

Розгу́блювати (розгуби́ти) ро́зум (тя́му *і т. ін.*) — втрачати здатність діяти обдумано, розважливо. *На те лихо неначе розум розгубив він на порозі при зустрічі з графинею* (Ле, Наливайко, 1957, 30); **Розгу́блювати (розгуби́ти) слова́** — забувати про те, що хотілося сказати.— *А чого ж ти тут, біля хвіртки? — до решти розгублює* [Роман] *ті слова, якими не раз думалось зустріти дівчину* (Стельмах, I, 1962, 611).

3. *перен.* Занедбувати молоде життя (літа, вік, молодість), передчасно старіти.— *То тобі, дитино моя, не розвиднялося й досі... Блукаєш по чужих людях, молоді літа, силу розгублюєш по чужих стернях...* (Головко, I, 1957, 256);—*Не в грошах щастя, Маріє, не в грошах... Та я не знав, і ми розгубили молодий вік... Тепер не доженемо, не позбираємо...* (Ірчан, II, 1958, 316); *І незчувся, як рік за роком змарнував, розгубив* [Андрій] *по чужих борознах свою молодість...* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 23).

4. Поступово втрачати кого-небудь. *Голубенко тепер мало з ким розмовляв, уникав бодай з ким зустрічатися, розгубив своїх товаришів і все частіше залишався в своєму кабінеті* (Епік, Тв., 1958, 200); *Арсен добре знав, що, вийшовши заміж, Тася розгубила шкільних подруг, а нових у неї не було* (Дмит., Розлука, 1957, 37).

РОЗГУ́БЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗГУБИ́ТИСЯ**, гублю́ся, гу́бишся; *мн.* розгу́бляться; *док.* 1. Пропадати, губитися ненароком через чиюсь неуважність або від страху (про все або багато чого-небудь). *Заржавіла січова рушниця, злігся порох, розгубилося кремі́ння* (Мирний, I, 1949, 180); *Як що буде з пошти, складай, щоб не розгубилося* (Коцюб., III, 1956, 319); *Образно. *Давно вже вийшли вони з лагідних юнацьких літ у сувору черству мужність. Багато прекрасних людяних поривань розгубилось і позабулось на життєвих дорогах* (Довж., I, 1958, 437).

2. *тільки док., розм.* Розминутися один з одним, згубити один одного. *Ускочив* [Щур] *у гурт, оддихаєть*

ся, піт витирає. — А я вже думав, що розгубився з своєю Оксаною (Вас., I, 1959, 233); *Матвій ласкаво пригорнув жінку.— Розгубилися ми, Маріє, але знайшлися...* (Ірчан, II, 1958, 313); *Ліда восени збиралась на курси зоотехніків у Київ, і, щоб не розгубитись їм у білому світі, молодята твердо вирішили оформити свій шлюб* (Дмит., Наречена, 1959, 197); // Зникнути, пропасти кудись (про всіх або багатьох). *Оглянулась я, а Хаброні десь вже нема; Марти нема, й Мотрі нема, й Хіврі нема; усі чисто десь розгубились* (Н.-Лев., III, 1956, 258); *А до діда притупали спогади-спогади... Дочка десь і в нього ж отака.. І син.. Так десь і розгубилися* (Головко, I, 1957, 210).

3. *розм., рідко.* Те саме, що **розгу́блювати** 1, 4. *А я на їх задивився та з волами розгубився* (Сл. Гр.); *Образно. *Тінь довшала, темнішала; високе дерево наче збігалося докупи, щоб не розгубитися за ніч* (Мирний, III, 1954, 260).

4. *перен.* Втрачати спокій, холоднокровність, рівновагу, рішучість від хвилювання, страху, сорому і т. ін. *Іванко завжди розгублювався, коли зустрічався з Роксаною* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 55); *Уживав* [Начко] *найбільших зусиль, щоб бути перед нею вільним, веселим і не розгубитись* (Фр., VI, 1951, 241); *Побачивши П'ятницю, я спочатку розгубився: показувати йому чайку чи не показувати?* (Збан., Мор. чайка, 1959, 70).

5. *тільки недок.* Пас. до **розгу́блювати.**

РОЗГУ́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм., заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розгу́дити.** *Суджене — не розгуджене* (Номис, 1864, № 8950).

РОЗГУ́ДИТИ, джу, диш, *док., перех., розм., заст.* Знеславивши кого-небудь, розлучити.

РОЗГУДІ́ТИСЯ *і* **РОЗГУ́СТИ́СЯ,** гудо́ся, гуде́шся, *док., розм.* Почати часто і сильно гудіти, густи, не перестаючи. *Розгулись заводи, розшумілись води, в'яне моє серце, в'яне з насолоди* (Сос., Близька далина, 1960, 221); // Почати монотонно дзижчати (про комах).

РОЗГУ́КАНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Який вийшов з нормального стану. *Нерви такі розгукані, що їх не можна опанувати* (Стеф., III, 1954, 227).

2. Який розбушувався, розігрався (про явища природи). *Мов розгукана буря, впали на них* [монголів] *тухольські молодці* (Фр., VI, 1951, 85); *Черемош гуде, грізний, дужий, розгуканий* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 392).

РОЗГУКА́ТИСЯ[1], а́ється, *док., рідко.* Розбушуватися, розігратися (про природу). *Тою порою, що спінений Понт розгукався і плеще, Вчув і стривожився вельми Нептун,— що негода зірвалась* (Зеров, Вибр., 1966, 224).

РОЗГУКА́ТИСЯ[2], а́юся, а́єшся, *док., рідко.* Те саме, що **розкрича́тися.** *Коняка злякалася крику й понесла, Ситник розгукався ще більше* (Загреб., Диво, 1968, 77).

РОЗГУ́Л, у, *ч.* 1. Сильний, нестримний вияв чого-небудь. *Першими на пожежі з'явились.. сусіди. Потривожені криками і загравою, вони, як спали, повискакували з хат і надворі деякий час, мов зачаровані, дивились на розгул стихії* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 308); *Стародавні індуси під час розгулу чуми випускали гадюк для боротьби з щурами, розуміючи, що саме вони розносять хворобу* (Наука.., 9, 1973, 29); // Свавілля, розгнузданість кого-, чого-небудь. *Триріччя 1908—1910 років було епохою розгулу чорносотенної контрреволюції, ліберально-буржуазного ренегатства і пролетарського зневір'я та розпаду* (Ленін, 21, 1971, 320); *За ними* [бандитами] *йдуть розгул і жах, розбиті вікна і надії...* (Сос., I, 1957, 416); *То були сміливці, що не хотіли скоритись, ще й самі наганяли жах на панів, стримували панський розгул в околиці* (Гжицький, Опришки, 1962, 6).

2. Буйні веселощі з пиятикою, гульбою. *Село затуркане, темне, в хаті-читальні досвітки. Ночами п'яний розгул із Матюхою на чолі* (Головко, II, 1957, 81).

РОЗГУ́ЛЛЯ, я, *с., розм.* Те саме, що **розгу́л.**

РОЗГУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **РОЗГУЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *док.* 1. *тільки недок., неперех.* Неквапливо походжати (перев. для відпочинку, розваги). *Весілля було пишне та бучне; молодий і молода були такі наряджені; старости у червоних шовкових рушниках розгулювали* (Мирний, IV, 1955, 40); *— А! Розгулюєте? — зустрів мене в фойє бадьорий, сивобородий з розкудланою по-біблійськи головою дідусь* (Тич., III, 1957, 14); // Спокійно ходити, літати, плавати, повзати (про тварин, птахів, комах). *Я випустив з рук свою чайку, вона задоволено стріпнула здоровим крилом, пішла розгулювати по горищу* (Збан., Мор. чайка, 1959, 31); *Натрапила* [Зоя] *на кошик — в нім полив'яна банька з водою, кілька окрайців хліба, на якому безпечно розгулювали мурашки* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 237); // Рухатися вільно, в будь-якому напрямку, не зустрічаючи на своєму шляху ніяких перешкод. *Захід ще не зовсім згас, було видно, як і там, на краю землі, по ще жевріючому небу розгулюють броньовики* (Гончар, II, 1959, 328); *Хотілося щось зробити! Таке, щоб не розгулювали стражники безкарно по Минківці, щоб знали, прокляті, що їм все одно прийде капут!* (Минко, Моя Минківка, 1962, 135); *Свіжий польовий вітер грайливо розгулював по безмежних просторах, несучи з собою живильні запахи степового зілля* (Добр., Очак. розмир, 1965, 396); // Розважати себе нестримними веселощами. *Олена на ті посиденьки не ходила, щоб, не дай боже, не прописав хто Оксенові в письмі, що вона тут без нього розгулює та гайнує свою жіночу честь* (Тют., Вир, 1964, 23).

2. *перех., розм.* Розважати кого-небудь прогулянкою, примушуючи забути щось прикре, неприємне; // Гуляючи, розважаючись, розвіювати, розганяти (тугу, сон і т. ін.). *Іван з Максимом перестріли його на розі Московської і, як старого товариша, покликали розгуляти солдатську тугу за чаркою* (Смолич, Мир.., 1958, 42).

Розгуля́ти дити́ну — не дати заснути дитині.

РОЗГУ́ЛЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.,* **РОЗГУЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *док., розм.* 1. Гуляючи, відпочивати, відволікатися від буденних справ, переживань і т. ін. *Кожен раз, тільки Галя розгуляється — доноситься до неї викрик братів і на який час переб'є гулянку, затривожить Галю* (Мирний, IV, 1955, 100); *Страх мені хочеться розвернутись, розім'ятись, розгулятись!* (Н.-Лев., I, 1956, 180).

2. Відганяти від себе сон.— *Розгулявся! — сердиться нещиро Мати, нахилившись до малого* (Рильський, III, 1961, 319); *Після вечері діти так розгулялися зі мною, що довго не хотіли лягати спати* (Сміл., Сашко, 1957, 148).

3. Починати діяти, повністю проявляючи себе у чомусь. *До Хіврі сікався* [Солопій], *за макогін хватався; І не на жарт-таки, сердега, розгулявся* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 61); *Новгородська вольниця розгулялася — на площах і вулицях городяни браталися з галичанами* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 196); *У клубі охочим до танців було де розгулятися* (Чорн., Потік.., 1956, 32); *Натурою ми степовики, нам треба, щоб було де конем розгулятись* (Гончар, II, 1959, 119); // *перен.* Виходити з нормального стану (про нерви).— *У мене починають розгулюватись нерви,— бурмоче він* (Собко, Любов, 1935, 79); // *перен.* Проявляти себе з новою силою (про хворобу).— *А тут ще й радикуліт розгулявся — давня халепа. Стояти несила* (Баш, Надія, 1960, 63); *Він не опромінений. Це показало обстеження,— гіпертонія роз-*

гулялася та й усе (Гончар, Тронка, 1963, 214); // Досягати у виявленні великої сили, інтенсивності (про явища природи). *Вітер розгулювався, збиралося на дощ* (Гончар, III, 1959, 377); *Одного дня розгулялася велика хуртовина, занесло снігом усі дороги* (Минко, Моя Минківка, 1962, 82); *Навколо розкинулась, розгулялась зелена весна* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 838); — *Красота! Розгулявся наш старий* [Дніпро]! (Коцюба, Нові береги, 1959, 376); *Землю дощ весняний хльоска, Розгулялися струмки* (Ющ., Люди.., 1959, 155); // *безос., рідко.* Вигодинюватися (про погоду). *Ось розгулялося, і Сонце в хмари блись* (Греб., I, 1957, 60).

◇ **Ні́де розгуля́тися о́ку** *де* — де-небудь дуже тісно. *На вулиці ніде було розгулятися оку. Погляд упирався в протилежні будинки, такі самі, як і той, що в ньому мешкав Кукулик* (Загреб., День.., 1964, 13).

4. *тільки док.* Поринути в нестримні веселощі. *Ой як хлопець розгулявся, то хлопцеві грайте* (Коломийки, 1969, 363); *Увечері, коли вони розгулялися до того градуса, що їм треба, я зайшов до кухні і став дивитися в розчинені двері в їдальню, де вони сиділи за круглим столом* (Мик., Кадильниця, 1959, 52).

5. Поширюватися на далеку відстань. *На тисячі верст розгулялася слава про ту Ліду Скворцову і подруг її* (Нагн., Пісня.., 1949, 10); *Косарки, мов клекіт лелеки, перегук розгулявся по степу* (Гонч., Вибр., 1959, 24).

6. *рідко.* Зникати під впливом чого-небудь (про сон). *Галин сон розгулювавсь, і мислоньки починали блукати і роїтися коло всього доброго* (Вовчок, I, 1955, 314).

РОЗГУ́ЛЯНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розгуля́ти** 2.

2. *у знач. прикм.* Збуджений веселощами, гулянкою і т. ін. *Костик стає перед Даркою — розгуляний, червоний* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 17); // Який досяг у дії, вияві великої інтенсивності, сили. *Розгуляна стихія здавалась всемогутньою, паралізувала останні сили Маргіт, душила й розчавлювала її* (Гончар, Новели, 1954, 58); *Гуде Черемош, несе на спінених хвилях, що лиш захопить,... що зарве розгуляна вода* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 396).

3. *у знач. прикм.* Який збільшив вагу на доброякісних кормах у природних умовах (про тварин). *Корови, розгуляні за літо й розманіжені, ще заздалегідь накидали оком на іншого тура і полишали свого давнього вожака* (Загреб., Диво, 1968, 61).

РОЗГУЛЯ́ТИ *див.* **розгу́лювати.**

РОЗГУЛЯ́ТИСЯ *див.* **розгу́люватися.**

РОЗГУ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Нічим не стримуваний у дії, вияві (про явища природи). *Розгульний вітер ворушив білі шовкові коси ковили, і вони то виринали, то зникали серед рудого травостою* (Добр., Очак. розмир, 1965, 19); *Над донецькими степами.. мела розгульна віхола* (Собко, Звич. життя, 1957, 66).

2. Сповнений розгулу (у 2 знач.). *Перед кінцем захочеш оглянути його* [життя] — *розгульне і солодке, зітхаючи оглянешся на свою молодість, і лежатиме вона перед тобою у всій красі* (Ю. Янов., I, 1958, 170); *Вранці поручник почував себе, як після розгульної ночі, немов його вчора нагодували ляпанцями* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 189); // Який супроводжує розгул. *Пропили її* [Дарину] *за дукача Плачинду, пропили зі сміхом, спочатку під сумні, а потім під розгульні сороміцькі пісні захмелілих.. куркулих* (Стельмах, I, 1962, 320).

3. На якому можна розгулятися. *Притихне, спустіє незабаром Каховка, все літо кунятиме над Дніпром, ждучи осені, ждучи нового розгульного ярмарку...* (Гончар, Таврія, 1952, 121).

РОЗГУ́ЛЬНО. Присл. до **розгу́льний** 1, 2. *Збурилась Уборть і разом з талими водами розгульно понесла в моря-океани польові соки* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 197).

РОЗГУЛЬТЯЇ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док., розм.* Стати ледарем.

РОЗГУ́РКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати часто і сильно гуркати, не перестаючи.

РОЗГУРКОТА́ТИСЯ, очу́ся, о́чешся і **РОЗГУРКОТІ́ТИСЯ,** очу́ся, оти́шся, *док., розм.* Підсил. до **розгу́ркатися.**

РОЗГУРКОТІ́ТИСЯ *див.* **розгуркота́тися.**

РОЗГУСТИ́СЯ *див.* **розгуді́тися.**

РОЗГУТО́РИТИ, рю, риш, *док., діал.* Те саме, що **розгуто́ритися.**

РОЗГУТО́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док., діал.* Розговоритися. *На другий рік, десь знов о такім часі, здибав я старого вугляра. Розгуторився з ним про його життя* (Фр., I, 1955, 56).

РОЗДАВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до роздавання; // Призначений для роздавання. *Корми, що надійшли на роздавальні транспортери, пересуваються по стрічках вздовж годівниць* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 19).

РОЗДАВА́ЛЬНИК, а, *ч.* 1. Робітник, який займається роздаванням чого-небудь.

2. Пристрій для роздавання чого-небудь. *Роздавальник кормів.*

РОЗДАВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **роздава́льник** 1.

РОЗДАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздава́ти**[1]. *Технологія виробництва розрахована на безприв'язне утримання худоби при механізації основних виробничих процесів, насамперед прибирання гною, роздавання кормів і напування* (Хлібороб Укр., 8, 1964, 15).

РОЗДАВА́ТИ[1], аю́, аєш, *недок.*, **РОЗДА́ТИ,** да́м, даси́, *док., перех.* Віддавати щось частинами різним особам, розподіляти між усіма або багатьма. *А поет усе то грає, Та щось пише на папері Й роздає писання людям* (Л. Укр., I, 1951, 385); *Часто бувало, що він розшнуровував свій кисет і роздавав бійцям махорку* (Тют., Вир, 1964, 491); *Угорці вишикувались у чергу, і Гриша відміряв кожному по півчерпака, стараючись нікого не обділити.., роздати однаково, щоб вистачило всім* (Гончар, III, 1959, 270); *Кайдашиха витягла з пазухи хусточку, розв'язала вузол і роздала* [дітям] *по шагу* (Н.-Лев., II, 1956, 319); *Надворі я роздав хлоп'ятам усіх горобенят, які в мене були у пазусі* (Сміл., Сашко, 1954, 6).

◇ **Роздава́ти (розда́ти) благослове́ння** *кому* — благословляти усіх або багатьох. *Недбало роздаючи благословення, гість застукотів по камінній доріжці до матушки ігумені* (Стельмах, I, 1962, 638); **Роздава́ти (розда́ти) гарбузи́** — відмовляти усім або багатьом, хто сватається. *Може, з десяток женихів залітало на обійстя Вариводи, щоб одержати Ярину та пару добрячих волів з млином на підпряжку, так скажена дівка всім женихам роздала гарбузи* (Речм., Весн. грози, 1961, 85); **Роздава́ти (розда́ти) пети́личники (стусани́, уда́ри** *і т. ін.*) *кому* — бити усіх або багатьох; **Роздава́ти (розда́ти) робо́ту** *кому* — доручати усім або багатьом виконати щось. *Бережно зняв з верстака я основу, Людям роботу розніс і роздав* (Щог., Поезії, 1958, 104).

РОЗДАВА́ТИ[2], аю́, аєш, *недок.*, **РОЗДА́ТИ,** да́м, даси́, *док., перех.* 1. Робити що-небудь ширшим; розширювати.

2. Змушувати кого-небудь розступитися, щось розсунутися в різні боки, стати просторішим. *Аж коли уранці зашуміли хвилі І громи заграли в сурми голосні, Вирвалося сонце, осліпило очі, Роздало навколо обрії ясні* (Олесь, Вибр., 1958, 284); *Вагою власного тіла Петько роздав натовп надвоє й звільнив через нього для нас*

стежечку просто до авто (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 331).

РОЗДАВА́ТИСЯ [1], ається, *недок.* Пас. до **роздава́ти** [1]. *Імператори приходили й відходили, і після кожного з них зменшувалось багатство Великого палацу, золото й срібло його роздавалось, розкрадалось* (Скл., Святослав, 1959, 145).

РОЗДАВА́ТИСЯ [2], ається, *недок.*, **РОЗДА́ТИСЯ**, áсться, *док.* 1. Ставати ширшим; розширюватися. *Знов усі мовчки вони йшли. Усе ширш розлягалась та роздавалась лука перед ними* (Вовчок, І, 1955, 306); *Постать Якова чорніла в кутку коло стіни..,— то гнівно насувалися його брови і грізно піднімалися вуси, то широко роздавався рот і усмішка покривала лице* (Мирний, І, 1954, 204); *Роздалася Стрина, запінилася, захвилювалася, приймаючи козацьке привітання* (Кач., Вибр., 1953, 83); // Ставати товщим, повнішим, збільшуватися в розмірі. *Ноги починають розбухати, пухнути, роздаватися* (Стельмах, II, 1962, 386); *Зло невдачі скривило личко малого: щоки почервоніли, ніс роздався* (Мирний, І, 1954, 329); // Збільшуватися в об'ємі. *Тільки що-небудь нагріється, то зразу робиться більшим, роздається* (Сл. Гр.); *Обернись* [хато] *на хороми, вкрийся залізом, підрости, підведись над садами, роздайся вшир і вгору* (Довж., І, 1958, 326).

Роздава́тися (розда́тися) в пле́ча́х — ставати широкоплечим. *За чотири роки, відколи Грицько Саранчук бачив його востаннє, дуже змінився Артем. Роздався в плечах, лицем змужнів* (Головко, II, 1957, 446).

2. Розступатися або розсуватися в різні боки, утворюючи посередині вільний простір. *Хвиля роздалася, Закипіла, застогнала— І обох покрила* (Шевч., І, 1951, 167); *Юрба роздалася в широке коло — навкруг танцюристів* (Смолич, Світанок.., 1953, 93).

РОЗДАВА́ТИСЯ [3], ається, *недок.*, **РОЗДА́ТИСЯ**, áсться, *док., рідше, розм., рідко.* Лунати, розлягатися, чутися (про звук). *Сумно у хаті роздавалася.. пісня* (Мирний, І, 1954, 323); *Голос духа чути скрізь:.. І де тільки він роздасться, Щезнуть сльози, сум, нещастя* (Фр., Х, 1954, 7); *Нараз вона здригнулася і повернула раптово зблідле обличчя в бік Жолтанського, який сидів у другому кінці стола. З його уст роздалося ім'я Семенюка* (Галан, Гори.., 1956, 142); *Одного разу в степу роздався короткий, різкий свист* (Тют., Вир, 1964, 290); // *безос.* — *Пу-у-у-вичка! — роздалось по кімнаті.— Пу-у-вичка!* (Мик., II, 1957, 218).

РОЗДАВА́Ч, á, *ч.* 1. Те саме, що **роздава́льник** 1. *Він може працювати.. роздавачем інструмента* (Роб. газ., 27.III 1966, 2).

2. Те саме, що **роздава́льник** 2. *Застосування тракторних роздавачів дозволяє поєднати в одному агрегаті роздачу кормів з їх підвозом* (Ком. Укр., 10, 1968, 76).

РОЗДАВА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **роздава́ч** 1.

РОЗДАВИ́ТИ *див.* **розда́влювати.**

РОЗДА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздави́ти.** *Навесні пароплав був роздавлений кригою* (Видатні вітч. геогр.., 1954, 100); *Кожен користався Дніпром по-своєму. Той гнав на ньому плоти, той купався, а Ганна Лавренко, ця мала його собі тепер люстром, замість люстерка, роздавленого в дорозі* (Гончар, Таврія, 1952, 60); [Ш е р в у д:] *Роздавлений, я не благаю про помилування. Але чому ж мені судилося помирати так повільно і в таких муках!..* (Лев., Драми.., 1967, 476); // *у знач. прикм. Руку розняли — там лежав роздавлений рак* (Мирний, І, 1954, 314); *Зареготав вітер. В страху останнім ревнули дерева, ріжущим* [ріжучим] *криком закричало роздавлене якесь звіря* (Хотк., II, 1966, 221).

РОЗДА́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розда́влювати.** *Дослідники встановили, що роздавлювання силосної маси при закладенні в споруду дає, кращі результати, ніж звичайне різання на силосорізках* (Соц. твар., 7, 1956, 63).

РОЗДА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗДАВИ́ТИ**, давлю́, да́виш; *мн.* розда́влять; *док., перех.* 1. Надавлюючи або натискуючи, розчавлювати, розпліскувати, роздушувати що-небудь. *Шофер натиснув на газ, і машина, роздавлюючи скатами воду в калюжах, зникла за деревами* (Перв., Дикий мед, 1963, 228).

◇ **По кра́шанках про́йде і ні о́дної (жо́дної) не розда́вить** *див.* **кра́шанка.**

2. Давлячи, тиснучи, тяжко ранити, умертвляти. *Терентій роздавлює на щоці комара* (Стельмах, І, 1962, 500); *— Я роздавлю тебе, як жабу, Зітру, зімну, мороз як бабу, Що тут і зуби ти зітнеш* (Котл., І, 1952, 95); *Височенна скеля.. вся поросла лісом. Ідеш — і здається, насувається вона на тебе, от-от роздавить* (Хотк., II, 1966, 249); // Збиваючи з ніг, калічити, вбивати. *— Василь попав під аварію, його ледве не роздавив грузовик* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 191); // Дуже гнітити, приголомшувати, завдаючи страждань. *Кривавить серце кволе мого брата лиха негода, роздавлює його до краю кляте ярмо народа...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 41); *Здається мені, що діється щось, що мене має роздавити і знівечити, і під обухом сеї манії хожу* [ходжу] (Стеф., III, 1954, 227); *Пізно ти, рідна, діждалась підмоги — Серце звільнилось розбите, слабе. Ти ж помирала й не знала, небога, Що роздавило і тата й тебе...* (Павл., Бистрина, 1959, 114).

3. Завдавати кому-небудь рішучої поразки. *Хай чують вороги, що ми — залізні. Роздушимо, роздавимо того, хто посягне на нас* (Тич., II, 1957, 35).

4. *фам.* Розпивати що-небудь спиртне. *Шпилька підвівсь і мовить: — Може, почекаємо? Скоро Палажка на обід прийде. Півлітру роздавимо...* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 181).

РОЗДА́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **розда́влювати.**

РО́ЗДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розда́ти** [1]. *На з'їзді партії, коли розв'язувалося питання про продподаток, була роздана брошура.. про хлібне виробництво Росії* (Ленін, 43, 1974, 138).

РОЗДАРИ́ТИ *див.* **роздаро́вувати.**

РОЗДАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗДАРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш *і рідко* **РОЗДАРИ́ТИ**, дарю́, да́риш, *док., перех.* Роздавати що-небудь різним особам як дарунки. *Рудий чех ходить з кутка в куток і роздаровує всім свої речі* (Кол., На фронті.., 1959, 114); *Ти, царице,.. край зелений Панам роздарила!* (Укр.. думи.., 1955, 192); *Тут усе справжнісіньке... речі все дорогі, міцні... Але—захочеш — усе спалю, розпродам, роздарую і—нове заведу!* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 305).

Роздаро́вувати у́смішки (по́смішки) — щиро і часто усміхатися. *Роздаровуючи.. посмішки, вибиралася на середину* [натовпу] *Олександра* (Логв., Літа.., 1960, 13).

РОЗДАРУВА́ТИ *див.* **роздаро́вувати.**

РОЗДАРУВА́ТИСЯ, у́ється, *док., рідко.* Захопитися дарунанням. *Штовхає* [Марійка] *ліктем Карпа під бік, вже сичить: «Ач, роздарувався...»* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 366).

РОЗДА́ТИ [1] *див.* **роздава́ти** [1].

РОЗДА́ТИ [2] *див.* **роздава́ти** [2].

РОЗДА́ТИСЯ [1] *див.* **роздава́тися** [2].

РОЗДА́ТИСЯ [2] *див.* **роздава́тися** [3].

РОЗДА́ЧА, і, *ж.* Дія за знач. **розда́ти** [1]. *В мене нема на роздачу: я й сам собі не настачу* (Номис, 1864, № 14331); *Після роздачі в кухні дещо лишилося, і Ференц оголосив бункерові, щоб ішли з посудом на подвір'я* (Гончар, III, 1959, 270).

РОЗДВО́ЄНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздво́їти.** *Біла косинка прикривала пишну зачіску, роздвоєну тонким пробором* (Десняк, II, 1955, 346).

2. *у знач. прикм., перен.* Який роздвоївся (у 2 знач.). *Страх і збентеження струснули всю його роздвоєну зав'язлу вдачу* (Довж., I, 1968, 439); *Анатоль знову на самоті, роздвоєний* (Кач., II, 1958, 362).

РОЗДВО́ЄНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **роздво́єний** 2. *Болісна роздвоєність роздирала й дратувала його* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 219); *Півсвідомо вимовлені слова про Говорушин хліб з одного маху розбили попередню психічну роздвоєність і захованість Плотника* (Кир., Вибр., 1960, 200).

РОЗДВО́ЄННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **роздво́їти** і стан за знач. **роздво́їтися.** *Процес обміну породжує роздвоєння товару на товар і гроші..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 108); *У неї з'явилось дивне почуття роздвоєння* (Донч., V, 1957, 321); *У цьому Варвариному подвоєнні було багато дивного, але це було саме подвоєнням, тобто збагаченням її життя, а не роздвоєнням, яке рівнозначне роздрібненню, тобто збідненню існування* (Перв., Дикий мед, 1963, 207).

2. Місце, де що-небудь роздвоїлося (у 1 знач.); роздвоєна частина чого-небудь. *Остаточно ми не вийшли на царинку, лиш противно вниз, себто мов у яругу в роздвоєння гори* (Коб., III, 1956, 153); *Дмитро, вплівши правицю в тугий сніп, знайшов ногою роздвоєння вілля і стрибнув на тік* (Стельмах, II, 1962, 403).

РОЗДВО́ЄНО, *присл.* У стані внутрішнього розладу. *Якийсь черв'як точить йому серце, і почуває він себе роздвоєно* (Цюпа, Три явори, 1958, 45).

РОЗДВО́ЇТИ *див.* **роздво́ювати.**

РОЗДВО́ЇТИСЯ *див.* **роздво́юватися.**

РОЗДВО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗДВО́ЇТИ,** о́ю, о́їш, *док., перех.* 1. Ділити на дві частини, роз'єднувати надвоє. *Уже щуку обскребла і роздвоїла* (Сл. Гр.); *Ружинський уже встиг прорватися всередину й роздвоїв табір* (Ле, Наливайко, 1956, 333).

2. *перен.* Позбавляти цілісності (почуття, ставлення, погляд); приводити до стану внутрішнього розладу. [О л ь г а:] *Мені добре у моєї нені, навіщо ж мені ще й друга? Я всім серцем кохаю мою неню, то чи зможу ж його роздвоїти?* (Кроп., V, 1959, 129); *Як клином, ця звістка роздвоїла страйкарів* (Головко, II, 1957, 238).

РОЗДВО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗДВО́ЇТИСЯ,** о́юся, о́їшся, *док.* 1. Ділитися на дві частини, роз'єднуватися надвоє. *Чисто виголене підборіддя трохи роздвоювалося* (Собко, Звич. життя, 1957, 18); *Через якусь хвилину Давидові здається, що місяць раптом роздвоюється, а зорі почали товктися, підстрибувати* (Стельмах, I, 1962, 479); — *Мені завжди хотілось ніби роздвоїтися, розмножитися, розірватися на сто шматків, і щоб кожна моя частина жила, й творила, й пізнавала різне гарне, і щоб все це був я* (Довж., I, 1958, 353); // Розгалужуватися на два боки або надвоє (про дорогу, колію і т. ін.). *Рівна дорога, роздвоюючись, вужчала* (Шиян, Вибр., 1947, 32); *Вагони вже гуркотіли на дальніх стрілках, колія роздвоювалася, троїлася, поїзд підходив до великої станції* (Кучер, Прощай.., 1957, 23); *Широкий Дунайський рукав роздвоївсь і круто загнув праворуч і ліворуч* (Добр., Очак. розмир, 1965, 309).

2. *перен.* Втрачати цілісність (почуття, ставлення, погляду); приходити до стану внутрішнього розладу. *Душа юнака роздвоювалась. Він шанував Байду, був одним з кращих його учнів, та коли б Шаблій лише моргнув йому з свого комбайна, він не задумався б і перебіг би до.. Шаблія* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 23); *Життя його роздвоїлося, розкололося надвоє* (Мирний, III, 1954, 186); *Олекса-чортоборець боявся стати богоборцем. Віковічна віра всіх предків не могла так скоро зникнути в одному індивідуумі — і Олекса роздвоївся* (Хотк., Довбуш, 1965, 132).

РОЗДЕБЕ́НДЮВАННЯ, я, *с., діал.* Розмова, балачки знічев'я. *Зліть мене взяла, не дослухав я його роздебендювання* (Фр., II, 1950, 135).

РОЗДЕБЕ́НДЮВАТИ, юю, юєш, *недок., перех. і без додатка, діал.* Знічев'я розмовляти. *Спокійненько роздебендювали молодчики, і роздебендювали б, якби хлопці не підняли гвалту* (Свидн., Люборацькі, 1955, 195); *Старші, батьки родин, пили й роздебендювали про політику* (Фр., VIII, 1952, 70); // Займатися балачками. — *Хоч ви не каркайте. Не тямите нічого, то й не роздебендюйте* (Стельмах, I, 1962, 388).

РОЗДЕ́РТИ *див.* **роздира́ти.**

РОЗДЕ́РТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розде́рти.** *Видко роздертий в боротьбі комір і туго скручені позаду руки* (Коцюб., II, 1955, 258); *Люто рвонулися вгору оскалені, роздерті вудилами кінські морди* (Гончар, II, 1959, 433); *Русь була роз'єднана і роздерта внутрішніми межиусобицями* (Фр., VI, 1951, 57).

РОЗДЕ́РТИСЯ *див.* **роздира́тися.**

РОЗДЗВЕНІ́ТИСЯ, ни́ться, *док., розм.* Почати гучно, не перестаючи дзвеніти.

РОЗДЗВОНИ́ТИ *див.* **роздзво́нювати.**

РОЗДЗВОНИ́ТИСЯ *див.* **роздзво́нюватися.**

РОЗДЗВО́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗДЗВОНИ́ТИ,** дзвоню́, дзво́ниш, *док., перех. і без додатка, розм.* Розголошувати, поширювати, розповсюджувати скрізь яку-небудь новину, чутку, плітку і т. ін. *Зоя роздзвонювала свою новину* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 219); [М и к и т а:] *І хто ж це роздзвонив про мою вигадку? Я ж і не показував нікому...* (Сам., II, 1958, 183); *Сашко роздзвонив по всьому селу про найкращого в світі майстра — шевця Данила* (Чаб., Катюша, 1960, 161).

РОЗДЗВО́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗДЗВОНИ́ТИСЯ,** дзвоню́ся, дзво́нишся, *док., розм.* 1. *тільки док.* Почати довго й настирливо дзвонити. *Дзвонить* [Романченко] *довго.* [Т е л е г р а ф і с т:] *Чого ти роздзвонився, доволі!* (Корн., I, 1955, 155).

2. *тільки недок.* Пас. до **роздзво́нювати.**

РОЗДЗИЖЧА́ТИСЯ, чи́ться, *док., розм.* Почати довго й настирливо дзижчати.

РОЗДЗЮ́БАТИ *див.* **роздзьо́бувати.**

РОЗДЗЮ́БУВАТИ *див.* **роздзьо́бувати.**

РОЗДЗЬО́БАТИ *див.* **роздзьо́бувати.**

РОЗДЗЬО́БУВАТИ *і* **РОЗДЗЮ́БУВАТИ,** ую, *недок.*, **РОЗДЗЬО́БАТИ** *і* **РОЗДЗЮ́БАТИ,** аю, *док.* Розкльовувати що-небудь дзьобом. *Вони* [дубоноси] *роздзьобували тверді кісточки ягід, і тоді лунало сухе клацання* (Наука.., 12, 1971, 18); *Козак доїжджає, смерті доглядає, Ворон тіло роздзюбав, кості розкидає* (Чуб., V, 1874, 375).

РОЗДИВИ́ТИ *див.* **роздивля́ти.**

РОЗДИВИ́ТИСЯ *див.* **роздивля́тися.**

РОЗДИВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздивля́ти, роздивля́тися** 1.

РОЗДИВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗДИВИ́ТИ,** дивлю́, ди́виш; *мн.* розди́влять; *док., перех., рідко.* Те саме, що **роздивля́тися** 1. *Повертаюсь спиною і роздивляю Monte Solaro* (Коцюб., II, 1955, 418); *Шеф редакції.. надів пальто і пішов до друкарні, щоб роздивити весь даний і наскладаний матеріал* (Фр., IV, 1950, 31).

РОЗДИВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **РОЗДИВИ́ТИСЯ,** дивлю́ся, ди́вишся; *мн.* розди́вляться; *док.* 1. *перех. і без додатка, також на кого—що.* Уважно оглядаючи, розглядаючи, ознайомлюватися з ким-, чим-не-

будь. *Через кілька хвилин хлопці вже сиділи в холодку під грушею та й роздивлялися на книжку з малюнками* (Гр., II, 1963, 15); *Якусь хвилину вона мовчки роздивлялася Надію з голови до п'ят і щось зважувала* (Баш, На.. дорозі, 1967, 9); *Вона тобі й цикаду, і ящірку сама зловить, щоб зблизька її з дітьми роздивитись* (Гончар, Тронка, 1963, 221); // Пильно вдивляючись, старанно розглядаючи, помічати, розрізняти, бачити кого-, що-небудь. *З-за світла замаячила перед ним лиса голова.. Яків аж на стіл зліг, роздивляючись та пізнаючи* (Мирний, I, 1954, 294); *Давид похмурився і пильно став роздивлятися на заголовок книжки. І дивно — не прочитає заголовка* (Головко, II, 1957, 100); *Я довго-довго придивлявся... Це, може, скарб мені явився? І вже був трошечки злякався, А потім годі — роздивився* (Гл., Вибр., 1951, 209); *Обличчя його я не могла роздивитись, бо він був ще досить далеко* (Л. Укр., III, 1952, 607); *Кульжан намагалася роздивитися, де батькова юрта, але пісок запорошив їй очі* (Тулуб, В степу.., 1964, 72).

2. *неперех.* Те саме, що **розгляда́тися** 1. *Ішов захожий тихо, нога за ногою, й роздивлявся на всі боки* (Мирний, I, 1949, 130); *Ольга з острахом водила очима по церкві — роздивлялася* (Кач., II, 1958, 13); *Поживеш, Роздивишся в хаті, Та й ми тебе побачимо* (Шевч., I, 1963, 313); *Ще не знали нічого одне про одного, ще не роздивилися навіть як слід, а вже існував між ними невидимий вогняний місточок* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 266).

3. *неперех., перен., рідко.* Пильно приглядаючись, старанно розбираючись, оцінювати кого-, що-небудь. *Ні, краще ніколи не роздивлятись, з чого зроблено те, що нам до вподоби* (Коцюб., II, 1955, 241); — *На тебе,— коли роздивитися з усіх боків, нічим не вгодиш, як на мою тещу* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 6); — *Скільки треба, щоб роздивитись, що дівчина непогана* (Головко, I, 1957, 458); *Підуть* [батьки] *на розглядини, роздивляться, що воно за людина, чи до пари, чи роботяща, чи на здоров'я гожа* (Тют., Вир, 1964, 125).

РОЗДИМА́ТИ *див.* **роздува́ти.**

РОЗДИМА́ТИСЯ *див.* **роздува́тися.**

РОЗДИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздира́ти.**

РОЗДИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗДЕ́РТИ** *і* **РОЗІДРА́ТИ,** роздеру́, роздере́ш; *мин. ч.* роздер, де́рла, ло, розідра́в, дра́ла, ло; *наказ. сп.* роздери́; *док., перех.* 1. Розривати на шматки. *Давид стенає та ридає, Багряну ризу роздирає І сипле попіл на главу* (Шевч., II, 1963, 93); *Вони тут же жадібно ковтали свою частку, роздирали м'ясо руками* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 97); *Козак Мамай, роздерши на клапті шаровари пана Купи, визволив йому ноги з золотих стремен* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 58); «*Дивіться, люде: осьде булла, Що я читав...*» — *і показав Перед народом. Всі здрогнули: Іван Гус Буллу розідрав!!!..* (Шевч., I, 1963, 265); // Робити порваним, дірявим. *Плачем великим ридали невільниці чорні, Шати свої роздираючи, ранячи тіло до крові* (Л. Укр., I, 1951, 424); *Одна карлючка зачепилась.. за Настину сукню й роздерла її внизу* (Н.-Лев., III, 1956, 249); *Тиміш випростався, роздер на грудях сорочку й став як залізний* (Довж., I, 1958, 61); — *А я про своє* [пальто] *байдуже,— додав Власов, лягаючи прямо на траву.— Тобі що? Сьогодні розідрав одне — завтра друге буде! — сказав Василь* (Мирний, IV, 1955, 142); // Роздрібнювати, розмелювати зерно. *Мати останнє зерно роздирає на жорнах* (Стельмах, I, 1962, 128); // Розриваючи, відкривати що-небудь. *Почтмейстер роздер конверт і конфіскував ті нещасні і невинні вирізки, немов щось страшне* (Коцюб., III, 1956, 250); *Колосовський, роздерши індивідуальний пакет, сяк-так перев'язав йому покремсану щелепу* (Гончар, Людина.., 1960, 94); // Завдавати рваних ран, робити глибокі подряпини (на тілі). *Роздираючи тіло об гострі тернові колючки, Лукія перехопилася через рів* (Донч., III, 1956, 70); *Кайдани знову вп'ялися в тіло гострими цвяхами, роздирають шкіру* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 127); [З і н ь к а:] *Підійди ближче! Підійди!.. Я тобі баньки видеру і пащеку роздеру!* (Кроп., II, 1958, 42); *Одна хворостина зачепила теля по голові й розідрала око аж до губ* (Хотк., I, 1966, 121); // Знищувати, загризаючи, розривати на шматки (про хижака). *Між пташками не всі ж праведні, а є й грішні. Он шуліка — кожну пташку роздирає* (Гр., II, 1963, 326); — *Якраз отут, де ми з тобою обідаємо, гепард* [дика кішка] *роздирав свою здобич* (Гончар, Тронка, 1963, 99); *Дуже їм вовки дошкуляють: щоночі то коня, то пару баранів роздеруть, а то й більше* (Тулуб, В степу.., 1964, 206); *Все ти* [заєць] *ховайся та вгору дивись; Тільки ж згадаєш, щоб як задрімати, А над тобою вже беркут повис: Так і тремтить, щоб тебе розідрати!* (Щог., Поезії, 1958, 120); // Прокладаючи собі дорогу, вклинюватися в що-небудь, розсікати щось. *Плив корабель, роздираючи хвилі* (Л. Укр., I, 1951, 425); *Загін.. канавокопачів,— з болотним екскаватором в далекому авангарді,— іде в наступ на трясовину, роздирає мочарну зарость...* (Вол., Дні.., 1958, 68); *Образно. *Грім гогоче, а блискавка Хмару роздирає* (Шевч., I, 1963, 108); // Розтуляти (очі). *Ішли* [женці] *в поле до схід сонця, спотикаючись, роздирали кулаками невиспані очі, згиналися од холоду* (Вас., II, 1959, 169); // Дуже широко розкривати (рот), розтягувати (губи). *Іннина мати, розідравши в позіхові рот, простягає мені для поцілунку руку* (Речм., Твій побратим, 1962, 45); // *перен.* Порушувати (тишу, спокій) чим-небудь. *Тільки Яресько ліг, тільки задрімав, як уже хтось мовби біля самого вуха роздер казармену тишу* (Гончар, II, 1959, 249).

2. *тільки недок., перен.* Спричиняти, викликати внутрішній розлад, суперечності. [П р і с ц і л л а:] *В нас тепера велика чвара церкву роздирає* (Л. Укр., II, 1951, 413); *Світову імперіалістичну систему роздирають глибокі і гострі суперечності* (Програма КПРС, 1961, 30); // Роз'єднувати, розчленовувати що-небудь. *Вдерлися.. люті рицарі-хрестоносці, рвали й роздирали на шматки Руську землю* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 431).

3. *тільки недок., перен.* Сильно, різко роздратовувати, болюче діяти на щось. *Бряжчало намисто у молодиць на грудях, жіночий вереск роздирав вуха* (Коцюб., II, 1955, 355); *Хворий не видужував, його легені роздирав кашель* (Донч., III, 1956, 107).

4. *перен.* Надто хвилювати, терзати, мучити морально. *Вже до міста нема вороття, там контрасти мене роздирають* (Сос., I, 1957, 226); *Хто не слухається розуму, того роздерть його ж таки власні вчинки* (Крим., Вибр., 1965, 143).

Роздира́ти се́рце (ду́шу) — завдавати моральних мук, душевного болю. *За думою дума роєм вилітає; Одна давить серце, друга роздирає* (Шевч., I, 1951, 259); *Думки по шматках роздирали сьогодні парубочу душу* (Стельмах, I, 1962, 531).

РОЗДИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗДЕ́РТИСЯ** *і* **РОЗІДРА́ТИСЯ,** роздеру́ся, роздере́шся; *мин. ч.* роздер́ся, де́рлася, лося *і* розідра́вся, дра́лася, лося; *док.* 1. Розриватися на шматки. *Образно. *Було вже пополудні, і раптом саме небо над містом і морем неначе аж тріснуло і роздерлося навпіл, а далі — ще на тисячі шматків* (Смолич, V, 1959, 793); // Робитися порваним, дірявим. *Холоша роздерлася з таким вражаючим звуком, що півень на перелазі злякано проковтнув своє «ку-ку-рі-ку»* (Донч., VI, 1957, 13); // Різко розходитися в різні боки. *Роздиралася паща землі, вогонь вилі-*

тав і лизав.. небо (Хотк., II, 1966, 206); *Завіса раптом роздерлась надвоє* (Головко, I, 1957, 195); // Розтулятися (про очі); // Широко розкриватися (про рот, губи). *Губи самі собою роздираються в широченну осмішку* (Вас., II, 1959, 297).

2. *перен., розм.* Трудитися понад силу, докладати великих зусиль у чому-небудь. *Не набув їм* [синам] *батько ні майна, ні грошей про запас, хоч як роздиравсь у роботі* (Мур., Бук. повість, 1959, 258).

3. *перен.* Дуже голосно кричати. *Ярино! Чи ти навідилась! Гукай на неї, роздерися — ні слуху, ні послуша́ння!* (Л. Укр., III, 1952, 738).

4. *тільки недок.* Пас. до **роздира́ти.**

РОЗДИЧА́ВІТИ, ію, ієш, *док., розм., рідко.* Відвикнути від людей. *І не здоровкається дитина — роздичавіла* (Сл. Гр.).

РОЗДІЙ, до́ю, *ч.* Те саме, що **роздо́ювання.** *Роздій являє собою систему зоотехнічних прийомів та організаційних заходів, спрямованих на одержання найбільших удоїв* (Колг. енц., II, 1956, 415); *Правильний роздій не тільки забезпечує додаткове молоко, а й сприяє збереженню цінних якостей у тварин в майбутньому* (Хлібороб Укр., 1, 1967, 23).

РОЗДІЙМА́ТИ *див.* **рознима́ти.**

РОЗДІЙНЯ́ТИ *див.* **рознима́ти.**

РО́ЗДІЛ, лу, *ч.* 1. Присвячена одній темі частина книжки, твору і т. ін.— *Ти можеш дати розділ про походження води і про вплив моря на психіку* (Ю. Янов., II, 1958, 144); *Прочитала перший розділ вашої нової повісті і мушу вам признатися — боюся. Я не знаю, як реагувати* (Кач., II, 1958, 15).

2. *рідко.* Дія за знач. **розділи́ти, розділи́тися** 1, 2. *Щастя є краса, краса є также* [також].. *щастя — Немає розділу, немає грані їм* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 317); *Здавалося, що цей розділ вплинув корисно на відносини між братами* (Фр., VI, 1951, 248).

РОЗДІ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розділи́ти.** *Волосся* [у Марії] *зачесане з мистецькою простотою, розділене проділем* (Л. Укр., III, 1952, 176); *Тоня.. зорила крізь кущ на Віталія так, ніби шкодувала, що вони розділені кущем* (Гончар, Тронка, 1963, 51); *А ти — люби! Та так, щоб бурі крила Любов дала на трудному путі. І не розділена — вливала в серце сили, Ніким не прийнята — підносила в житті!* (Забашта, Квіт.., 1960, 89); // **розді́лено,** *безос. присудк. сл. В останню мить їхню колону теж розділено, відокремлено тільки передніх* (Загреб., Диво, 1968, 324).

РОЗДІ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розділи́ти, розділя́ти.** *Копенгагенський конгрес прямо осудив розділення професійних спілок за національностями* (Ленін, 24, 1972, 284); *Мати безмірно рада листуванню з донькою, пише, що приїде, як тільки попродає дещо з того, що залишиться їй після розділення майна з чоловіком* (Автом., Щастя.., 1959, 71).

РОЗДІЛИ́ТИ *див.* **розділя́ти.**

РОЗДІЛИ́ТИСЯ *див.* **розділя́тися.**

РО́ЗДІЛКА, и, *ж., заст.* Риска.

РОЗДІЛО́ВИЙ, а, е. Який що-небудь розділяє, позначає розділення.

△ **Розділо́ві зна́ки** *див.* **знак.**

РОЗДІ́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **розділо́вий.** *Розділювальна пауза.*

РОЗДІ́ЛЮВАТИ *див.* **розділя́ти.**

РОЗДІ́ЛЮВАТИСЯ *див.* **розділя́тися.**

РОЗДІ́ЛЮВАЧ, а, *ч.* Те саме, що **розді́льник.**

РОЗДІЛЯ́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **розділя́ти.**

РОЗДІЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **РОЗДІ́ЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **РОЗДІЛИ́ТИ,** ділю́, ді́лиш, *док., перех.* 1. Ділити що-небудь на частини, шматки і т. ін. *Старий, обпатравши кабана, розділя його на шматки* (Кв.-Осн., II, 1956, 225); *Учитель навпомацки, нервуючи, знаходить пачку листівок, розділяє її надвоє і вкладає в чоботи* (Стельмах, I, 1962, 438); *Розділили її* [тараню] *не на двоє, а на троє* (Мирний, IV, 1955, 24); // Поділяти (колектив людей) на менші одиниці. *Розділивши хутко людей на дві групи, Рязанцев і Буря кинулись один до охопленого вогнем навісу, другий — навздогін паліям* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 338); // Класифікувати за певними ознаками. *Одні виносили дошки зсередини, другі відбирали та подавали їх дальше, треті складали їх.., значили, розділювали на вузькі й широкі* (Коб., I, 1956, 461); *Всю молодь, яка вирувала навколо Уласа, можна було, на його думку, розділити на три групи: перша група — юнаки і дівчата, що належали до робітничих сімей* (Тют., Вир, 1964, 57); // *перен.* Певним чином розпоряджатися своїми силами, часом і т. ін. *Свій час умів він розділити так, що на всяку роботу, на всяку науку знаходив час і пору* (Фр., III, 1950, 29).

2. Здійснювати арифметичну дію ділення.

3. Розподіляти між ким-небудь, даючи або призначаючи кожному відповідну частину. *Зібралися люди, лагодяться калач розділяти* (Кв.-Осн., II, 1956, 219); *Того літа риба ловилась дуже погано. Забродчики розділили восени доход і насилу заробили по двадцять карбованців* (Н.-Лев., II, 1956, 249); *За побратимство ми із світом цілим, Хліб-сіль, ковток води в путі розділим* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 85); // Давати кому-небудь частину чогось свого, ділитися чимсь.— *Прошу Енею поклонятись І хліба-солі не цуратись, Кусок останній розділю* (Котл., I, 1952, 174); *Спасибі, друже мій убогий! Ти, знаю, лепту розділив Свою єдину...* (Шевч., II, 1963, 251).

4. Створювати проміжок (проміжки) між ким-, чим-небудь, роз'єднувати когось, щось.— *Напирайте ззаду, Кукубенко й Паливодо! Мішайте їх* [ляхів], *мішайте, розділяйте* (Довж., I, 1958, 251); *Зрівнявши, Марина розділила його* [волосся] *на дві половини, ще почесала, а потім заплела в коси* (Мирний, III, 1954, 178); // Бути межею між ким-, чим-небудь, розмежовувати когось, щось. *Внизу за шосе шумить гірська річечка, Руський Потік, що плине долиною до Дунайця й розділяє двоє пасом карпатських гір* (Н.-Лев., II, 1956, 396); *Іван бере стільця й сідає проти неї. Їх розділяє стіл* (Кол., Терен.., 1959, 361); *Ні моря, ні пасма гір Нас не розділять вже тепер* (Мас., Київ. каштани, 1954, 43); // *перен.* Робити неможливими зв'язки, єднання, спілкування. *Нас розділяють з ліквідаторами ті самі незгоди, які розділяють реформістів і революціонерів скрізь* (Ленін, 24, 1972, 283); *Панівні реакційні кола та їх буржуазні уряди, вірні давньому принципові — розділяй і владарюй,— сіяли національну зорожнечу і розбрат, намагалися сварити народи між собою* (Рильський, IX, 1962, 113); *Тепер, виявилося, вже й земля їх* [любчан] *не ріднила, а, навпаки, розділяла* (Скл., Святослав, 1959, 98).

5. Переживати що-небудь спільно з кимсь; утішати когось у чому-небудь. *Зійдуться та тугу розділяють, біду свою тішать* (Вовчок, VI, 1956, 303); *Підійшли купці з каравану, розділили горе старого, потішили ласкавим словом* (Коцюб., II, 1955, 151); *Княгиня Волконська та княгиня Трубецька кинули виклик цареві.., щоб розділити з своїми чоловіками їх страдницьку долю* (Тулуб, В степу.., 1964, 182); // Брати участь у чому-небудь разом з іншим (іншими). *Хочеться звернутись до художників, операторів, асистентів, освітлювачів,— до всіх, хто повинен розділити зі мною складний труд створення картини* (Довж., I, 1958, 185); // Разом

з кимсь користуватися чим-небудь, споживати щось. *Гей, покличемо всю артіль Розділить з нами хліб і сіль* (Забашта, Квіт.., 1960, 105).

◇ **Розділя́ти ло́же** *див.* **ло́же**[1]; **Розділя́ти (розділи́ти) по́стіль** *з ким* — те саме, що **Розділя́ти ло́же** (*див.* **ло́же**[1]). *Параска-Роксолана, бач, саме й мріяла про те, щоб розділити свою постіль — не з осоружним Демидом, а з молоденьким сотником* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 456).

6. *рідко.* Приєднуватися до чиїх-небудь думок, почуттів, схвалювати, підтримувати їх. *Мій пієтизм до Вас* [П. Мирного] *розділяють і земляки, отож не диво, що ми так зраділи, прочитавши Вашу нову працю «Морозенко»* (Коцюб., III, 1956, 195); *Дорош не відповідав, але видно було, що він не розділяє захоплення Оксена* (Тют., Вир, 1964, 206).

РОЗДІЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і рідко* **РОЗДІ́ЛЮВАТИСЯ,** юю́ся, ює́шся, *недок.*, **РОЗДІЛИ́ТИСЯ,** ділю́ся, ді́лишся, *док.* 1. Ділитися на частини, шматки і т. ін.; // Поділятися на менші одиниці (про колектив людей). *Розділяйтеся на три купи і ставайте на три дороги перед трьома брамами* (Довж., I, 1958, 248); *Для того щоб прискорити ремонт, Власенкова бригада розділилась* (Ткач, Плем'я.., 1961, 351); // Утворювати розгалуження; розгалужуватися. *Ріка під містком розділялася надвоє* (Баш, Вибр., 1948, 79); *Далі розлилось Червоне море і розділилося по половині* (Л. Укр., I, 1951, 256).

2. Ділитися на якесь число без лишку.

3. Розподіляти між собою (спільне господарство, майно і т. ін.). *Брати у батьківській жили старій оселі, Не розділявшися* (Рильський, Поеми, 1957, 27).

4. Роз'єднуватися, утворюючи проміжок між ким-, чим-небудь. *Руденька рідка борідка розділялася на два довгі клиночки і вся світилась наскрізь* (Н.-Лев., II, 1956, 57); // Розходитися в різні боки. *Гребці розділилися. Іван вийшов на берег, а Пилип поплив за човном* (Мирний, I, 1954, 312); *Лена вправо, я ж уліво — і й розділилися умить* (Тич., II, 1957, 325); // Розмежовуватися, відділяючись чим-небудь, що є посередині. *Приміщення розділяється довгим коридором.*

5. *перен.* Бути різними; виявлятися суперечливими. *Гадки розділилися. Йон з Прохірою стояли на першому проекті та покладали надію на службу божу; Маріцца схилялася на Йочів бік* (Коцюб., I, 1955, 275); *Іти чи не йти Усманові увечері до Марти? Думки батарейців про це розділились* (Гончар, Маша.., 1959, 8).

6. *тільки недок.* Пас. до **розділя́ти, розді́лювати** 1—3.

РОЗДІ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який ділиться на послідовні етапи або частини. *Роздільне збирання зернових культур сприяє економії праці на сушінні і очистці зерна, зменшує втрати врожаю* (Наука.., 8, 1956, 29); // Який полягає у здійсненні таких етапів. *Збирання гречки провадиться роздільним способом* (Хлібороб Укр., 7, 1973, 22).

2. Який діє, відбувається і т. ін. окремо від чогось іншого; відокремлений. *У виробничих приміщеннях підприємств громадського харчування повинні бути холодильні шафи або ванни з льодом для роздільного зберігання сировини* (Технол. пригот. їжі, 1957, 14); *Системи і апаратура кораблів «Союз-4» і «Союз-5» працювали чітко й надійно як у роздільному, так і в зстикованому польоті* (Веч. Київ, 23.I 1969, 2).

3. В якому чітко виявляються складові елементи (про вимову, звуки і т. ін.); виразний. *Мідний роздільний дзвін розноситься вгорі, відраховуючи секунди, надаючи їм незвичайної ваги і значимості* (Ю. Янов., I, 1958, 135).

РОЗДІЛЬНИ́Й, á, é. Який розділяє, відокремлює щонебудь одне від одного.

△ **Роздільна́ здáтність** [**фотооб'єкти́ва**] — властивість (фотооб'єктива) роздільно передавати на оптичному зображенні дуже близько розміщені точки або лінії; **Роздільни́й пру́тик** — у художньому вишиванні — пружок, яким прикрашають рубці в жіночих сорочках, серветках, скатерках і т. ін.

РОЗДІ́ЛЬНИК, а, *ч.* Прилад, устаткування для розділення чого-небудь. *Наконечники для розпилювання мають переставні роздільники, які встановлюються залежно від висоти обпилюваних рослин* (Механ. і електриф.., 1953, 124); *На Долинському нафтовому промислі було освоєно метод спільно-роздільної експлуатації двох пластів однією свердловиною. Для цього застосували спеціальне устаткування — роздільник пластів* (Роб. газ., 27.XII 1962, 2).

РОЗДІ́ЛЬНІСТЬ[1], ності, *ж.* Властивість за знач. **розді́льний.**

РОЗДІ́ЛЬНІСТЬ[2], ності, *ж.* Властивість за знач. **роздільни́й.**

РОЗДІ́ЛЬНО. Присл. до **розді́льний.** *Збираємо пшеницю в основному роздільно. Косимо у фазі воскової стиглості* (Хлібороб Укр., 2, 1969, 13); — *Відпустки тобі чекати ще довго, дівчино,—по одному, роздільно вишитовхувала* [Ліна Леонардівна] *з себе слова* (Коз., Сальвія, 1959, 132).

РОЗДІЛЬНОПЕЛЮСТКО́ВИЙ, а, е, *бот.* Який має пелюстки, що не зрослися. *Роздільнопелюсткові каламчики.*

РОЗДІЛЬНОСТАТЄ́ВИЙ, а, е. Якому властива роздільностатевість. *Рослини* [волоського] *горіха однодомні, але з роздільностатевими квітками. Чоловічі квітки зібрані в сережки, а жіночі — поодинокі або групові* (Сад. і ягідн., 1957, 31).

РОЗДІЛЬНОСТАТЄ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Розділення статі — явище, при якому чоловічі статеві органи властиві одним особинам, а жіночі — іншим. *Чарлз Дарвін вважав роздільностатевість у ссавців явищем третинного порядку* (Знання.., 8, 1973, 14).

РОЗДІЛЬНОЧАСТКО́ВИЙ, а, е, *геол.* Бідний на глинисті частинки, сипкий, малозв'язний (про грунт).

РОЗДЛУ́БАТИ *див.* **роздлу́бувати.**

РОЗДЛУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗДЛУ́БАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Те саме, що **розколу́пувати** 1.

2. *рідко.* Розв'язувати, розправляти щось туго зав'язане, замотане і т. ін. *Довго возився він, поки роздлубав зав'язаний на ньому* [мішечку] *вузол, а коли побачив товстий жмуток доларів, задоволено цмокнув* (Галан, Гори.., 1956, 32).

РОЗДМУ́ХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздму́хати.** *Роздмуханий вітром вогонь перекинувся на.. розлитий бензин...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 338); // **роздму́хано,** *безос. присудк. сл. Битви далекої в серці роздмухано жар* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 75).

РОЗДМУ́ХАТИ *див.* **роздму́хувати.**

РОЗДМУХА́ТИ *див.* **роздму́хувати.**

РОЗДМУ́ХАТИСЯ *див.* **роздму́хуватися.**

РОЗДМУХНУ́ТИ *див.* **роздму́хувати.**

РОЗДМУ́ХУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **роздму́хувати.** *Розгульна стихія вогню, роздмухувана вітром, ще лютувала не одну годину* (Добр., Очак. розмир, 1965, 148).

РОЗДМУ́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздму́хувати.**

РОЗДМУ́ХУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **РОЗДМУХА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗДМУ́ХАТИ,** аю, аєш *і рідко* **РОЗДМУХНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Струменем повітря або віянням вітру підсилювати горіння чогонебудь. *На гарячому вугіллі, яке роздмухував вітрець,*

підігрівався клей (Донч., IV, 1957, 71); *За мить підпалили й роздмухали всі джури й челядники по доброму віхтю торішньої сухої ковили* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 31); // *безос. Його очі.. загорілися нині гострим синім вогнем, наче вітром здувало попіл і роздмухувало спиртово-синій жар, що жив під ним* (Гончар, I, 1954, 106); // Примушувати яскраво палати, світити (вогонь, полум'я). *Княгиня Ольга сідає в крісло. Обабіч неї горять два світильники. Вітер з Дніпра роздмухує вогні* (Скл., Святослав, 1959, 35); *Піднялась буря і роздмухала полум'я* (Н.-Лев., IV, 1956, 38); * Образно. *Казка — це свіжий вітер, який роздмухує вогник дитячої мрії і мови* (Цюпа, Добротворець, 1971, 121); // Розпалюючи паливо і роздуваючи вогонь у чому-небудь, нагрівати щось. *За хвилину порався* [Солонина] *вже в сінях, роздмухуючи самовар* (Коцюб., I, 1955, 254).

◇ **Роздму́хувати (роздму́хати) кади́ло** *див.* **кади́ло.**

2. *перен.* Робити більшим, великим за розмахом, поширенням і т. ін. *Ця газета стала б частинкою величезного ковальського міха, який роздмухує кожну іскру класової боротьби і народного обурення в загальний пожар* (Ленін, 6, 1969, 161); *Цієї весни вся війна була б закінчена, якби не роздмухувала пожежу Антанта* (Гончар, II, 1959, 86); // Пробуджувати, підсилювати які-небудь думки, почуття і т. ін. *Наближався буремний 1917 рік. Він ішов через солдатські окопи і траншеї,.. він роздмухував ненависть у грудях каменяра, хлібороба* (Цюпа, Україна.., 1960, 42); *Тут Шевченко над Невою Гнівний свій писав «Кобзар», Дум роздмухував пожар* (Нех., Ми живемо.., 1960, 121); *Чуття, той найважніший нерв родинного зв'язку, вигасло безповоротно і нічо* [ніщо] *не роздмухає його наново* (Фр., XVI, 1955, 72).

3. *перен., розм.* Навмисне перебільшувати що-небудь; уявляти щось більшим, ніж є насправді. [Воронін:] *Не переоцінюй своїх сил. Роздмухувати цей конфлікт не в твоїх інтересах* (Лев., Драми.., 1967, 347); *У період назрівання революційної ситуації III відділ також вирішив не роздмухувати справу Шевченка* (Життя і тв.. Т. Г. Шевченка, 1959, 542); *Маленьку хибу, дрібний якийсь випадок роздмухають, роздують до розмірів слона і пускають гуляти межи люди* (Вас., Незібр. тв., 1941, 199).

4. Рухом повітря розносити, розвіювати що-небудь. *Всі хмари роздмухав* [Марець] *по небу* (Коцюб., I, 1955, 427); // Подувом вітру розсувати що-небудь у різні боки, примушувати коливатися щось. *Полився крізь них* [двері] *нічний вітер, роздмухуючи на покутті рушники й фіранки на вікнах* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 206); * Образно. *Присадкуватий дядько роздмухав вуса сміхом* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 198).

РОЗДМУ́ХУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗДМУ́ХАТИСЯ,** ається, *док.* 1. Починати горіти сильніше внаслідок припливу повітря. *Загуло, роздмухуючись, горно* (Гончар, III, 1959, 93); // Починати яскраво світитися, палати (про іскри, вогонь, полум'я). *Образно. *Іскри роздмухуються. Полум'я охоплює всі країни* (Ірчан, II, 1958, 11).

2. Починати сильно віяти, дути (про вітер). *Роздмухався вітер,— Наспівую я* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 42).

3. *тільки недок.* Пас. до **роздму́хувати.**

РОЗДОБИ́ЧА, і, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **роздобу́ток.** *Як побіжить* [лев] *бувало на роздобичу, так усіх, хто б йому не попався по дорозі, розриває на шматки і кидає* (Укр.. казки, 1951, 55); *Поїхали вони на роздобичу* (Чуб., II, 1878, 251).

РОЗДОБРИ́ТИ *див.* **роздо́брювати.**

РОЗДОБРИ́ТИСЯ *див.* **роздо́брюватися.**

РОЗДОБРІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **роздобрі́ти.** *Захмелілий і роздобрілий, Іван Лук'янович приймав мене так, що, здавалось, ось-ось полізе цілуватися* (Грим., Подробиці.., 1956, 134).

2. Який став товстим, огрядним. *Під глузливий смішок роздобрілого Никанора старий увійшов до кабінету й зупинився на порозі* (Стельмах, I, 1962, 420).

РОЗДОБРІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм.* 1. Стати добрим, добродушним. *Христя дуже дивувалася, чого се так хазяйка роздобріла* (Мирний, IV, 1955, 69); *— Оце так батько! — задоволено говорять стрільці.— А ми даремно на нього накинулись.— Щось роздобрів він дуже,— з недовірою говорять треті* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 111).

2. Стати товстим, огрядним. *Чорні брови, мов п'явки, уп'ялися над чорними блискучими очима; шия, руки, стан, груди роздобріли, розпухли* (Мирний, IV, 1955, 31); *Несподівано на старість роздобрів Сафрон, погладшав, наче помолодшав* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 651).

РОЗДО́БРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗДОБРИ́ТИ,** добрю́, до́бриш, *док., перех., розм.* Всілякими способами примушувати кого-небудь стати добрим, лагідним, щедрим. *Зі смаком перчить* [Кузьма] *картопляну юшку і мимохідь намагається роздобрити свою сердиту пару* (Стельмах, II, 1962, 297).

РОЗДО́БРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗДОБРИ́ТИСЯ,** добрю́ся, до́бришся, *док., розм.* Ставати добрим, лагідним, щедрим. *Вона роздобрилась ради празника й хотіла ще подати йому милостиню грішми* (Н.-Лев., III, 1956, 206); *— Виберу пору, коли старий роздобриться, і скажу йому про нашу любов* (Стельмах, II, 1962, 371).

РОЗДОБУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗДОБУ́ТИ,** бу́ду, бу́деш, *док., перех.* Діставати що-небудь, перев. з труднощами, після довгих пошуків. *Турбується* [матуся], *грошенят роздобуває мені. Роздобула і аж цілих шість рубликів* (Тесл., З книги життя, 1949, 75); *З неймовірними труднощами доводилося роздобувати картоплю* (Хижняк, Тамара, 1959, 45); *Читав* [Микола] *усе без розбору, що попало під руки, що міг роздобути у товаришів* (Мак., Вибр., 1954, 49); *Дружно взялися за діло. Одні лагодили двері, другі десь роздобули дощок і забивали ними вікна* (Бойч., Молодість, 1949, 126); // Знаходити, підшукувати кого-небудь. *Не суворою докорою уразив він її душу, а злегенька підступив, почав умовляти, обіцяв другу наймичку роздобути* (Мирний, I, 1954, 233).

◇ **Роздобу́ти за три о́гляди** *див.* **о́гляд.**

РОЗДОБУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗДОБУ́ТИСЯ,** бу́дуся, бу́дешся, *док., розм.* 1. *на що, чого.* Те саме, що **роздобува́ти.** *Усі.. знай багатіють, а ти ось ніяк не роздобудешся ні на що, щоб почати господарювати, як і люди* (Кв.-Осн., II, 1956, 400); *Він аж за голову взявся: «Ой, де ж тих проклятих грошей роздобутись?»* (Григ., Вибр., 1959, 113).

2. *тільки недок.* Пас. до **роздобува́ти.**

РОЗДОБУ́ТИ *див.* **роздобува́ти.**

РОЗДОБУ́ТИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздобу́ти.** *Двері на балкон були завішені одинарною парчевою шторою, хто вже зна де роздобутою хазяйновитим завгоспом* (Збан., Сеспель, 1961, 26); *Тадик сидів за столом у чорному випрасуваному костюмі,.. білій сорочці з краваткою-метеликом і опереточнім циліндрі, роздобутому у костюмерному цеху зіньківського клубу* (Тют., Вир, 1964, 419).

2. *у знач. прикм.* Придбаний (перев. з труднощами). *Їй віддавали свій чай, роздобутим йодом змащували рани* (Хижняк, Тамара, 1959, 155); *Мати, коли я, забувши*

все на світі, припадав до роздобутої книги, не раз гримала на мене (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 38).

РОЗДОБУ́ТИСЯ *див.* **роздобува́тися.**

РОЗДОБУ́ТОК, тку, *ч., розм.* 1. Дія за знач. **роздобу́ти.** — *Нехай ідуть* [діти] *так само на роздобутки, як я!.. Я про них дбати не буду!* (Фр., VII, 1951, 34); *Витягши лобасту голову вперед, потрюхикав* [вовк] *на роздобутки* (Тют., Вир, 1964, 506).

2. Те саме, що **здо́бич** 1—2. *Замість вдячності, за твої ж роздобутки рідний твій батя готовий в зашийок гнати свою дитину з двору...* (Гончар, Тронка, 1963, 111).

РОЗДО́ВБАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздовба́ти.**

2. *у знач. прикм.* Розритий, розкопаний; весь у ямах, вирвах. *Черниш вів роту все вище й вище по перитому воронками схилу між густим плетивом роздовбаних траншей* (Гончар, III, 1959, 418).

РОЗДОВБА́ТИ *див.* **роздо́вбувати.**

РОЗДОВБТИ́ *див.* **роздо́вбувати.**

РОЗДО́ВБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗДОВБА́ТИ,** а́ю, а́єш *і діал.* **РОЗДОВБТИ́,** бу́, бе́ш, *док., перех.* 1. Довбаючи, робити заглиблення у чому-небудь, розкопувати щось. *Бурхливу, непокірну ріку.. заковували в перегати, роздовбували її дно* (Баш, На землі.., 1957, 21).

2. *розм.* Руйнувати, псувати (бомбами, снарядами і т. ін.).— *І добрий взяток* [меду] *берете? — Брали б добрий, коли б не війна. Немало нам вуликів бандити роздовбали* (Стельмах, II, 1962, 79); // *розм.* Ушкоджувати тіло, робити рани. *Розривною кулею гади заокеанські плече роздовбали, а воно й загноїлося* (Збан., Сеспель, 1961, 33); // Розколупуючи, змушувати кровоточити (рану, виразку і т. ін.). *Роздовбувати рану.*

3. *розм.* Довбаючи дзьобом, поїдати, знищувати. *По мені дзвонить не будуть І ховать з попами, Роздовбають носом птахи* (Пісні та романси.., II, 1956, 27).

РОЗДОЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздої́ти.** *Вирощені і роздоєні в радгоспі корови з провідних родин.. інтенсивно використовуються для одержання високоякісного молодняка* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 22).

РОЗДОЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздої́ти.**

РОЗДОЇ́ТИ *див.* **роздо́ювати.**

РОЗДОЇ́ТИСЯ *див.* **роздо́юватися.**

РОЗДО́Л, у, *ч.* 1. Те саме, що **роздо́лля** 1. *За Россю, на роздолі, попід горами й по долинах розсипались, як та череда, невеличкі біленькі міщанські хатки* (Н.-Лев., I, 1956, 52); *Чорні роздоли ріллі під майбутній врожай залягли безмежно до горизонтів* (Смолич, День.., 1950, 141).

2. *діал.* Долина. *Скоро виїдете за село, то так роздолом і їдьте* (Сл. Гр.).

РОЗДО́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **роздо́льний.** *Понесу тебе в поле колгоспне, роздоле ізрану, На посуху ти* [дубе] *встанеш у нас по народному плану* (Мал., Звенигора, 1959, 219).

РОЗДО́ЛИНА, и, *ж., рідко.* Низинне місце на рівнині, долина. *Ось поминути ще оце горбате згорище, і в широкій роздолині має бути великий став* (Стельмах, Правда.., 1961, 20).

РОЗДО́ЛЛЯ, я, *с.* 1. Вільний, широкий простір; широчінь. *Думка за думкою, мрія за мрією котяться в бідній голові ціпов'язовій, як хвилі на безкрайому роздоллі моря* (Коцюб., I, 1955, 117); *Давні могили-кургани, розкидані серед степового роздолля, ніби тануть, переливаються м'яко, мов тиха музика* (Гончар, Тронка, 1963, 121); *Напишу я в заповіті: Хай сховають мене в полі, Хай високий хрест поставлять, Щоб виднівсь на всім роздоллі* (Сам., I, 1958, 150); *Скільки око сягало, червоніло там усе роздолля, бо саме зацвітав воронець, тонколиста півонія степу* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 93); // Відкрите, незахищене місце; рівнина. *А по долині, по роздоллі Із степу перекотиполе Рудим ягняточком біжить* (Шевч., II, 1963, 233); — *Горами, горами б високими заслонитись від них, це правда,— сказав* [Оленчук] *роздумливо.— А то на роздоллі.. живемо* (Гончар, II, 1959, 22).

2. *розм.* Відсутність будь-яких обмежень у чому-небудь; повна свобода дії. *Коли кобильчина, теж, мабуть, зачувши красу і роздолля, підняла вгору голову, вишкірила зуби і заіржала, то іржання те розбилося зараз же на десять відгомонів* (Тют., Вир, 1964, 99).

РОЗДО́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який розкинувся, розмістився на великій площі; широкий, просторий. *Ходили чумаки по роздольних землях України з прегордим почуттям заслуженої до себе поваги* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 26); *Завершенням їхньої екскурсії була Нова Каховка, славетне молоде місто з могутньою греблею гідростанції, з роздольним гоголівським Дніпром* (Гончар, Тронка, 1963, 171).

2. Який звучить широко, розноситься на велику відстань. *Люблю тебе* [Росія], *як вірний син: твою ясну, багату мову, роздольний плин твоїх билин* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 59); * Образно. *Прийшла в рух строкова Таврія, піднята на ноги роздольним металевим хором* (Гончар, Таврія, 1952, 423).

РОЗДО́ЛЬНО. Присл. до **роздо́льний.**

РОЗДО́Р, у, *ч., рідко.* Те саме, що **ро́збрат** (*див.* **ро́збрат** [1]). *З роздорів княжих, з нападів татарських, ..Усе мені незмінно визирають.. Нестямні муки, стогін, наче буря, Що вие над твоїм степом безкраїм, Чудова, бідна мамо Україно!* (Фр., XIII, 1954, 414); *— Давай,— кажу я раз братові,— зрубаймо цю грушу до лиха, щоб не було цієї сварні та роздору між нами* (Козл., Опов. І. Клена, 1950, 15).

РОЗДОРІ́ЖЖЯ, я, *с.* Місце, звідки розходяться або куди сходяться дві чи кілька доріг; розпуття. *На одному з роздоріж у степу, на високій, наспіх спорудженій із снарядних ящиків трибуні стоїть випростаний майор Воронцов* (Гончар, III, 1959, 129); // Те саме, що **розви́лка** 2. *Товарний потяг ішов задумано, повагом, залишаючи позад себе зелені вогні. Роздоріжжя гриміли під колесами — відходили в безвість* (Мик., II, 1957, 263); *Там, на роздоріжжі жолобів, де більші груди вугілля йшли в окремий жолоб, а менші в окремий,— сиділи діти* (Ірчан, II, 1958, 257).

◇ **На роздоріжжі** — у стані нерішучості, важких роздумів, вагань. [І в а н:] *Стою на роздоріжжі, і яким шляхом іти — не знаю* (К.-Карий, III, 1961, 19); *То було не запитання людини, що опинилась на роздоріжжі. Каргат не просив поради й допомоги* (Шовк., Інженери, 1956, 195).

РОЗДОСА́ДУВАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздоса́дувати.**— *Здоров, Ренський! .. — Здоров,— недбало відповів на вітання двадцятилітній непосидючий юнак, видно, роздосадуваний тим, що йому перешкодили довести до кінця якусь справу* (Збан., Сеспель, 1961, 321).

2. *у знач. прикм.* Який відчув досаду (у 1 знач.). *Роздосадуваний, він позирає в спину солдатові* (Смолич, Мир.., 1958, 162).

РОЗДОСА́ДУВАНО, *розм.* Присл. до **роздоса́дуваний** 2. — *Слухай, ти нічого не ляпнув про мене Громському? — Не маю вашої звички,—роздосадувано відрубав Бурчак* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 404).

РОЗДОСА́ДУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., розм.* Ви́кликати у кого-небудь досаду.

РОЗДОСА́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., розм.* Відчути досаду.

РОЗДОЩИ́ТИСЯ, и́ться, *док., безос.* Почати безперестанку дощити. *Здається, краще буде, як я виберусь в Київ раніше, ніж було думала! .. До того ж роздощилось* (Л. Укр., V, 1956, 279); *По-справжньому не роздощилося, а сіялося потрошку щось мокре та сіре* (Мур., Бук. повість, 1959, 209).

РОЗДО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздо́ювати.** *Роздоюванню дуже сприяють масаж вимені і швидке доїння* (Колг. Укр., 6, 1958, 27); *Зоотехнік не раз бесідував про годівлю, напування, догляд, роздоювання, про чисті руки й халати* (Добр., Тече річка.., 1961, 62).

РОЗДО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗДОЇ́ТИ**, дою́, до́їш, *док., перех.* Досягати збільшення надою молока. *Добра доярка мусить не лише майстерно доїти корову, а точно знати, коли її треба спарувати, як підготувати отелення, як роздоїти первістку* (Чаб., Катюша, 1960, 236); *Дуже важливо правильно підготувати корову до отелення і потім роздоїти її* (Колг. Укр., 12, 1962, 12).

РОЗДО́ЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.*, **РОЗДОЇ́ТИСЯ**, до́їться, *док.* Починати давати більше молока. *З досвіду багатьох господарств і передовиків тваринництва видно, що краще роздоюються і підвищують молочну продуктивність ті корови, які краще підготовлені до отелення* (Хлібороб Укр., 3, 1966, 31).

РОЗДРА́ЖНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздражни́ти.** *Андрій бачив, що Чорнобривець був роздражнений і суворий* (Гур., Новели, 1961, 69).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **роздрато́ваний** 2. *Вона якась роздражнена, в очах неспокій* (Л. Укр., III, 1952, 609); *Замовкла* [Маруся], *бо примітила роздражнений тон в розмові матері* (Н.-Лев., VI, 1966, 21).

РОЗДРА́ЖНЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **роздражни́ти.** [П с и х і а т р:] *Найбільше стерегтися шкідливих впливів, нервових роздражнень, прикростей* (Л. Укр., II, 1951, 65); *От тобі й на! — крикнув він* [жандарм] *у роздражненню* [у роздражненні].— *Знов перешкода!* (Фр., II, 1950, 28).

РОЗДРА́ЖНЕНО. Присл. до **роздра́жнений** 2. [А н н а *(роздражнено):*] *Я не йду нікуди* (Л. Укр., III, 1952, 379).

РОЗДРАЖНИ́ТИ *див.* **роздра́жнювати.**

РОЗДРА́ЖНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗДРАЖНИ́ТИ**, ражню́, ра́жниш, *док., перех.* 1. Те саме, що **роздрато́вувати** 1. *Ніщо в світі не роздражнювало й не сердило його так, як людська нечесність та неправдивість* (Н.-Лев., V, 1966, 216); *Каргат сам винуватий: роздражнив собак* (Шовк., Інженери, 1956, 400).

2. *розм.* Пробуджувати або підсилювати у кому-небудь якесь бажання, почуття і т. ін. *Схопились, як вжалені, бородачі, Зиркнули в казан... А у тім казані Зостались од лебедя кості одні!.. Пішли, роздражнивши свої апетити...* (Нех., Казки.., 1958, 49); // Виводити з нормального стану. *А чудовий тихий вечір, а синє небо, палаюче вогнем на заході,..— все те роздражнювало нерви, ворушило серце* (Н.-Лев., I, 1956, 352).

РОЗДРА́ЖНЮЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **роздра́жнювати.**

2. *у знач. прикм.* Який роздражнює, викликає роздражнення. *Всі знов пробуркались і почали сміяться при роздражнюючім світі місяця* (Н.-Лев., I, 1956, 347).

РОЗДРА́ЗНЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздразни́ти.** *Анна, до крайності роздразнена і зворушена, трутила* [била] *її* (Коб., II, 1956, 160).

2. *у знач. прикм.* Роздратований (у 2 знач.).

РОЗДРА́ЗНЕННЯ, я, *с., розм.* Дія і стан за знач. **роздразни́ти.** *Сава був лінивий і впертий, твердий, мов камінь, у роті мав на кожду хвилю повно лихих слів, що доводили родичів до роздразнення* (Коб., II, 1956, 36).

РОЗДРА́ЗНЕНО, *розм.* Присл. до **роздра́знений** 2. — *Нехай собі мешкає коло мене, хто хоче,— відказала мати роздразнено* (Коб., III, 1956, 130).

РОЗДРАЗНИ́ТИ *див.* **роздра́знювати.**

РОЗДРА́ЗНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗДРАЗНИ́ТИ**, дразню́, дра́зниш, *док., перех., розм.* Те саме, що **роздра́жнювати.** *Коли роздразнювали його забороною ходити до Григорія, грозив, що втече з нею* [дівчиною] *в Молдаву* (Коб., II, 1956, 30); [М о т р я:] *Муха та й та гнівається, як роздразнити її* (Мороз, П'єси, 1959, 15).

РОЗДРА́ЗНЮЮЧИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **роздра́знювати.**

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **роздра́жнюючий** 2. *Вона сміялась роздразнюючим сміхом, а я чула, як мені підступала кров до лиця* (Коб., I, 1956, 136).

РОЗДРАКО́НИТИ *див.* **роздракó́нювати.**

РОЗДРАКО́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗДРАКО́НИТИ**, ню, ниш, *док., розм., перех. і без додатка.* Сильно лаяти, критикувати кого-небудь. — *Що тут гаятись, заходити здаля? — Гей, Цимбале,— гукнув я,— роздраконимо — і точка!* (Перв., I, 1958, 287).

РОЗДРАТО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздратува́ти.** *Майже навколішках ублагав* [Варчук] *роздратованого невдачею Круп'яка розділити банду: більшу частину пустити в село, а другу залишити в кущах* (Стельмах, II, 1962, 203); *Напившись, звірів* [грек], *очі його робилися червоними, як у роздратованого гарячим залізом барана* (Тют., Вир, 1964, 464).

2. *у знач. прикм.* Який утратив спокій, вийшов з нормального стану. *Хуса похмурий, роздратований проходжується по світлиці нерівним кроком* (Л. Укр., III, 1952, 148); *Як гніздо роздратованих шершнів, гуділи опришки!* (Хотк., II, 1966, 213); // Який виражає роздратування.— *Варваро! Варваро-о! — почувся з столової роздратований голос пана Чубинського* (Коцюб., II, 1955, 164); *Вона глянула на Залізняка, на чудесний букет троянд, і на обличчі з'явилася роздратована гримаса* (Собко, Звич. життя, 1957, 151).

РОЗДРАТО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **роздрато́ваний** 2. *Гайсин бачив настороженість Джойса, а потім і роздратованість* (Панч, На калин. мості, 1965, 128).

РОЗДРАТО́ВАННЯ *див.* **роздратува́ння.**

РОЗДРАТО́ВАНО. Присл. до **роздрато́ваний** 2. *Пан Валер'ян роздратовано тарабанив по столі пальцями* (Коцюб., II, 1955, 165); *Генерал стояв у машині, збуджений, побуряковілий, і майже роздратовано віддавав накази командирам полків* (Гончар, III, 1959, 421).

РОЗДРАТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздрато́вувати.**

РОЗДРАТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗДРАТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Дратуючи, доводити кого-небудь до збудженого стану, викликати гостре невдоволення, злість.— *Сюди час! Філоксера! — Тихович біжить туди, чіпляючись одежею за лози та тички, що ще більше роздратовує його* (Коцюб., I, 1955, 209); *Цур йому,.. отому Панасенкові! Тільки мене роздратував* (Н.-Лев., IV, 1956, 130); *Роздратувати Ониська Артемовича було дуже легко* (Гончар, I, 1954, 480).

2. *розм.* Те саме, що **роздра́жнювати** 2. *Молодиці коло його* [дяка], *щоб ще дужче роздратувати, так увиваються, так увиваються* (Мирний, I, 1949, 300); *Радів* [Лазар], *що помічав у собі злість, і намагався її роздути, збудити, роздратувать* (Коцюб., II, 1955, 193); *Марта Кирилівна почула те делікатне безпосереднє доторкання весни: воно роздратувало її нерви, розбуркало дрімаючі мрії* (Н.-Лев., VI, 1966, 17); *Вивернув* [Альоша] *кишеню, і кілька крихот упало на каміння. Чорний*

[собака] *одним рухом язика підхопив їх. Та що ж, тільки роздратував себе* (Мик., II, 1957, 177).

РОЗДРАТО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗДРАТУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Приходити до збудженого стану, починати відчувати гостре невдоволення, злість. *Через ту вічну суперечку з панами в місті.. роздратувався Петро Коваленко* (Март., Тв., 1954, 179); *Зачувши запах нафталіну, Ляля роздратувалась* (Гончар, IV, 1960, 46).

2. Пробуджувати або підсилювати в собі якесь бажання, почуття і т. ін.; // Виходити з нормального стану (про нерви).

3. *тільки недок.* Пас. до **роздрато́вувати.**

РОЗДРАТУВА́ННЯ, РОЗДРАТО́ВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **роздратува́ти, роздрато́вувати** і **роздратува́тися, роздрато́вуватися.** *Тихович бігає по хаті в нервовому роздратуванні* (Коцюб., I, 1955, 222); *Вкладає* [Аркадій Валеріанович] *своє роздратування в холодні ввічливі слова, під якими аж шипить презирство до шурина* (Стельмах, I, 1962, 283); *В голосі Савичева чулося нетерпіння і навіть стримане роздратування* (Перв., Дикий мед, 1963, 29); *З очей вичитувала* [Маруся] *кожне бажання, берегла від найменшого роздратування, від найменших турбот* (Хотк., II, 1966, 56).

РОЗДРАТУВА́ТИ *див.* **роздрато́вувати.**

РОЗДРАТУВА́ТИСЯ *див.* **роздрато́вуватися.**

РО́ЗДРІБ: На (в) ро́здріб, *у знач. присл.* Поштучно або невеликими кількостями (звичайно із словами т о р г у в а т и, п р о д а в а т и). *Як на роздріб продавать миски, то по шість копійок, а на гурт, то по п'ять* (Сл. Гр.); *Торгувати в роздріб.*

РОЗДРІ́БНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздрібни́ти.** *У шихту вводять роздрібнене на порошок паливо. При випалюванні воно згоряє, завдяки цьому зростає міцність готової продукції* [цегли] (Роб. газ., 16.VII 1966, 1).

2. *у знач. прикм., перен.* Який складається з окремих частин; розчленований. *Роздрібнене сільське господарство царської Росії грунтувалося на ручній виснажливій праці* (Колг. Укр., 10, 1957, 5); // Роз'єднаний, розпорошений.— *Перемоги не буде з нашими роздрібненими силами й такими занепадницькими розмовами* (Ле. Наливайко, 1957, 327).

РОЗДРІ́БНЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **роздрі́бнений** 2. *Феодальна роздрібненість Київської Русі у період XII—XIV ст., а також монгольська навала не змогли припинити, а тільки послабили культурні та політичні відносини між болгарськими та східнослов'янськими землями* (Укр. іст. ж., 4, 1960, 66).

РОЗДРІ́БНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздрі́бнювати.** *При вийманні вугілля комбайнами ознакою міцності є опір вугілля сколюванню і роздрібненню* (Техн. нормув.., 1958, 50).

РОЗДРІБНИ́Й, á, é. 1. Який можна роздрібнити.

2. *торг.* Пов'язаний з торгівлею в роздріб. *Зростання грошових доходів радянських людей відбувається в умовах стабілізації роздрібних цін* (Ком. Укр., 10, 1967, 30); *Важливим показником зростання матеріального добробуту народу є збільшення обсягу роздрібного товарообороту* (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 146); // Який здійснює торгівлю в роздріб. *В роздрібній крамничці була вибита шибка* (Ільч., Серце жде, 1939, 246).

РОЗДРІБНИ́ТИ *див.* **роздрі́бнювати.**

РОЗДРІБНИ́ТИСЯ *див.* **роздрі́бнюватися.**

РОЗДРІ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **роздрібни́й** 1.

РОЗДРІ́БНЮВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який дробить, роздрібнює що-небудь.

РОЗДРІ́БНЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **роздрі́бнювати.**

РОЗДРІ́БНЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість роздрібнюваного.

РОЗДРІ́БНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздрі́бнювати.** *Роздрібнювання руди.*

РОЗДРІ́БНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗДРІБНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док., перех.* 1. Розбивати, розкришувати на дрібні шматочки, частинки. *Цікавою властивістю ультразвуків є їх здатність роздрібнювати рідкі й тверді тіла на найдрібніші частинки* (Наука.., 1, 1955, 12).

2. *перен.* Ділити на частини, розчленовувати. *Попереджав* [Бальзак] *про небезпеку, яка чатує на художника там, де копії окремих предметів і явищ роздрібнюють картину цілого* (Рад. літ-во, 5, 1962, 41); // Роз'єднувати, розпорошувати що-небудь згуртоване, зміцнене. *Він ніяк не міг зрозуміти.., які можуть бути суперечки поміж студентами, коли їм треба об'єднувати, а не роздрібнювати свої сили* (Кол., Терен.., 1959, 154).

РОЗДРІ́БНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗДРІБНИ́ТИСЯ,** нюся, ни́шся, *док.* 1. Розбиватися, розкришуватися на дрібні шматочки, частинки. *Насамперед їжа повинна роздрібнитися у порожнині рота зубами і зазнати дії слини* (Шк. гігієна, 1954, 93).

2. *перен.* Розділятися на частини, розчленовуватися; // Роз'єднуватися, розпорошуватися (про що-небудь згуртоване, зміцнене).

3. *перен., рідко.* Приділяти увагу дрібницям.

4. *тільки недок.* Пас. до **роздрі́бнювати.**

РОЗДРІ́БНЮВАЧ, а, *ч.* Той, хто що-небудь роздрібнює (у 1 знач.).

РОЗДРІ́БНЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **роздрі́бнювач.**

РОЗДРІМА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати дрімати. [П а л а ж к а:] *Тільки роздрімаєшся, закричать* [парубки і дівчата], *загалдикають, то й схопишся, як опечений, аж серце заб'ється* (Вас., III, 1960, 149); * Образно. *Вгомонився вітер, мабуть, обезсилів, роздрімався та й посунув кудись у лісові хащі на відпочинок* (Збан., Сеспель, 1961, 299).

РОЗДРОБИ́ТИ *див.* **роздробля́ти.**

РОЗДРОБИ́ТИСЯ *див.* **роздробля́тися.**

РОЗДРО́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздроби́ти.** *Коли майор сяде, то знов підвестися на свої вічно ниючі ноги, роздроблені осколками ще в сорок першому, буде йому дуже тяжко* (Гончар, III, 1959, 103); *Важко було об'єднати військові сили роздробленої на окремі князівства Київської держави* (Іст. укр. літ., I, 1954, 42); *// у знач. прикм. Чотирилітня.. дівчинка, з очима, як два діаманти, годувала голубів роздробленим малаєм* (Вільде, Сестри.., 1958, 517); *Чумак сперся на гвинтівку і, підігнувши роздроблену ногу, поволі опустився на сани* (Мик., II, 1957, 311); *Шовкун не міг як слід володіти роздробленою щелепою* (Гончар, III, 1959, 115).

2. *у знач. прикм., перен.* Ідейно роз'єднаний, розпорошений. *Право панщини, на їх* [селян] *думку — право насильства озброєних і зорганізованих людей над безборонними й роздробленими* (Фр., VI, 1951, 274).

РОЗДРО́БЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість роздробленого (у 1 знач.). *Роздробленість хлорофілових зерняток настільки велика, що сумарна поверхня цієї речовини приблизно в 200 раз перевищує загальну площу листка* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 10).

2. *перен.* Стан за знач. **роздро́блений** 2. *Ослаблення Києва як політичного і культурного центра в період феодальної роздробленості, а потім тяжка й тривала*

боротьба проти татаро-монгольського іга серйозно загальмували літературне життя давньої Русі (Рад. літ-во, 7, 1968, 36).

РОЗДРО́БЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздроби́ти.** *Кряж складається, головним чином, з туфів, тобто таких гірських порід вулканічного походження, які утворились шляхом роздроблення лави під час виверження* (Наука.., 4, 1961, 60); *При Ярославі Русь ще являла собою велику і могутню державу, але час його князювання був і початком її роздроблення* (Іст. УРСР, I, 1953, 62); *Мануфактурний поділ праці передбачає концентрацію засобів виробництва в руках одного капіталіста, суспільний поділ праці — роздроблення засобів виробництва між багатьма незалежними один від одного товаровиробниками* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 358).

РОЗДРО́БЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для роздроблювання.

РОЗДРО́БЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздро́блювати.**

РОЗДРО́БЛЮВАТИ *див.* **роздробля́ти.**

РОЗДРО́БЛЮВАТИСЯ *див.* **роздробля́тися.**

РОЗДРОБЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздробля́ти.**

РОЗДРОБЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **РОЗДРО́БЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **РОЗДРОБИ́ТИ,** роблю́, ро́биш; *мн.* роздро́блять; *док., перех.* Те саме, що **роздрі́бнювати.** *Ультразвук роздробляє краплинки жиру, що є в молоці, і тоді воно легше засвоюється людським організмом* (Наука.., 1, 1955, 12); *І всі ми вірили, що своїми руками Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт* (Фр., X, 1954, 48); *Проповідь нездійсненної культурно-національної автономії є безглуздя, яке тільки роздробляє робітників ідейно..* (Ленін, 24, 1972, 212); // Сильним ударом розбивати (кістку). *Щогла, з корми корабельної впавши, По голові стерника зачепила і череп відразу Геть роздробила йому* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 221); // *безос. Не вистрілив: права повисла рука На бруствер — у лікті її роздробило...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 331).

РОЗДРОБЛЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **РОЗДРО́БЛЮВАТИСЯ,** юється, *недок.,* **РОЗДРОБИ́ТИСЯ,** ро́биться; *мн.* роздро́бляться; *док.* 1. Те саме, що **роздрі́бнюватися** 1, 2. *Здавалося, небо схилилося глибоко вниз і роздроблювалося невпинно в ті сріблисто-білі кусники* (Коб., I, 1956, 405); * Образно. *Світло електрики роздробилось у неї під повіками кольоровими зірками* (Коп., Вибр., 1948, 181).

2. *тільки недок.* Пас. до **роздробля́ти, роздро́блювати.**

РОЗДРОБНИ́Й, а́, е́. Який дробиться, членується.

РОЗДРО́БНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **роздробни́й.**

РОЗДРО́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздрочи́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який розсердився, розлютувався. *Зелені сади кучеряві збігали з червоної кручі над річку, що в диких крутих берегах вилася і билась, неначе роздрочений змій* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 136); *Червоний капітан і Гончарук тупцялися, як роздрочені півні, намагаючись переконати один одного* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 118).

РОЗДРО́ЧЕННЯ, я, *с., розм.* 1. Дія за знач. **роздрочи́ти.**

2. Стан за знач. **роздрочи́тися.**

РОЗДРОЧИ́ТИ *див.* **роздро́чувати.**

РОЗДРОЧИ́ТИСЯ *див.* **роздро́чуватися.**

РОЗДРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗДРОЧИ́ТИ,** рочу́, ро́чиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **роздрато́вувати** 1.— *Якби ви мені сказали, я б дала* [порошки]...— *промовила Софія собі на лихо, бо тим роздрочила баронесу вкрай* (Л. Укр., III, 1952, 529); // Дратуючи, роздражнювати кого-небудь (звичайно тварин). *Дуже розходився* [бугай]... *Певно, хтось його роздрочив* (Кучер, Прощай.., 1957, 241); *Все село обходив* [Іван Тимофійович), *усіх куркульських собак роздрочив, а худоби ніде не дістав* (Стельмах, II, 1962, 412).

РОЗДРО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **РОЗДРОЧИ́ТИСЯ,** рочу́ся, ро́чишся, *док., розм.* 1. Те саме, що **роздрато́вуватися** 1. *Роздрочилися всі троє до крайності, бо всі троє, спорячи, не добирали виразів* (Л. Укр., V, 1956, 61); — *К дияволу кармазинів! — загукала громада, роздрочившись, як бугаї* (П. Куліш, Вибр., 1969, 72); *Хоть нижчий він од січовика, а як роздрочився, так страшно й глянуть на його постать* (Стор., I, 1957, 338).

2. *тільки недок.* Пас. до **роздро́чувати.**

РОЗДРУЖИ́ТИ, ружу́, ру́жиш, *док., перех., розм.* Припинити, розірвати чию-небудь дружбу.

РОЗДРУЖИ́ТИСЯ, ружу́ся, ру́жишся, *док., з ким, розм.* Припинити, розірвати свою дружбу з ким-небудь.

РОЗДРЯ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздря́пати** 1. *Кругом підіймаються копички, а дівчата товчуться на них, мов лелеки, тугими, до крові роздряпаними ногами втоптують сіно* (Стельмах, I, 1962, 524).

РОЗДРЯ́ПАТИ *див.* **роздря́пувати.**

РОЗДРЯ́ПАТИСЯ *див.* **роздря́пуватися.**

РОЗДРЯ́ПИНКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **подря́пинка.** *Маленькі, смагляві, в якихось роздряпинках руки її так і шурхають між стеблами та суцвіттями* (Гончар, Тронка, 1963, 168).

РОЗДРЯ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗДРЯ́ПАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Сильно, до крові дряпати; вкривати шкіру подряпинами. *Ранений у гарячці роздряпує свої рани* (Фр., VI, 1951, 243); *Ну, не без того, що трохи роздряпаєш руки* (Стельмах, I, 1962, 218).

2. *тільки док., розм., рідко.* Неглибоко, сяк-так зорати землю. *Досить було як-будь роздряпати землю, як-будь уткнути в неї якесь насіння, все росло, розвивалося і приносило несподівані та нечувані давніше плоди* (Фр., VIII, 1952, 70).

РОЗДРЯ́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **РОЗДРЯ́ПАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Сильно, до крові дряпати себе; вкривати свою шкіру подряпинами.

2. *тільки недок.* Пас. до **роздря́пувати.**

РОЗДУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для роздування.

РОЗДУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто роздуває що-небудь.

РОЗДУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **роздува́льник.**

РОЗДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздува́ти.** *Його* [бронхіту] *симптоми — дуже сильна задишка, яка супроводиться роздуванням ніздрів і загальним різким неспокоєм* (Хвор. дит. віку, 1955, 163); *Партія не допускає ні ігнорування, ні роздування національних особливостей* (Програма КПРС, 1961, 99).

РОЗДУВА́ТИ *і рідше* **РОЗДИМА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗДУ́ТИ,** розду́ю, розду́єш *і рідше* розідму́, розідме́ш; *мин. ч.* розду́в, ла, ло; *док., перех.* 1. Струменями повітря підсилювати горіння чого-небудь. *Великий ковальський міх роздував розжарене вугілля* (Кобр., Вибр., 1954, 174); *Віхтик швиденько з соломи скрутила* [Секлета], *у піч на жар віхтик і роздуває* (Головко, II, 1957, 43); *Роздимає* [вітер] .. *попіл на згарищі — аж іскри жевріють!* (Гончар, III, 1959, 152); // Примушувати яскраво палати (вогонь, пожежу, полум'я і т. ін.). *Мати висмикала з кужеля жмуток клоччя і роздула під комином з вечірнього жару вогонь*

(Речм., Весн. грози, 1961, 10); * Образно. *Набіжим на хутір — пана заграбуєм, А коли затнеться — полум'я роздуєм* (Щог., Поезії, 1958, 476); [Г а й д а й:] *Прощай, море! Ми роздуємо на землі такий пожар, що закипиш і ти вогнем червоним* (Корн., I, 1955, 80); // Розпалювати паливо у чому-небудь, нагрівати щось. *Він сидів над самоваром і роздував його чоботом* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 114); * Образно. *Роздули ми горно, ще нерухоме вчора, й ковадла зорний спів до праці дзвінко зве* (Сос., I, 1957, 55).

◇ **Роздува́ти (розду́ти) кади́ло:** а) те саме, що **Роздму́хувати (роздму́хати) кади́ло** (*див.* **кади́ло**); б) розширювати яке-небудь починання, діло. *Богобоязливий Кіндрат.. господарське кадило почав роздувати з маленького* (Ковінька, Кутя.., 1960, 24).

2. *перен.* Робити більшим, великим за розмахом, поширенням і т. ін. *Вороги миру роздувають воєнну істерію* (Літ. газ., 8. VIII 1961, 1); *Ліберали стараються розпалити і роздути національну боротьбу, щоб* ***відвернути увагу від серйозних*** *питань демократії і соціалізму* (Ленін, 23, 1972, 107); // Пробуджувати, підсилювати яке-небудь почуття, настрій і т. ін. *Летить* [Еней] *Троянців ободрити, Роздуть в них храбрості огонь* (Котл., I, 1952, 286); *Не почував* [Лазар] *злості, яку старався роздути у собі перше, ще там, у тюрмі* (Коцюб., II, 1955, 199); *Розумів* [Петро], *що поводився не так, як годилося, переборщив, роздув образу свою* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 111).

3. Збільшувати в об'ємі, наповнюючи повітрям; надувати. *Промчав вулицею чорний вершник, вітер роздував його плащ-палатку* (Гончар, III, 1959, 133); // Тиском зсередини робити більшим, ширшим. *Матвій Чумак, зціпивши зуби й припадаючи на праву ногу, що роздувала його кривавий валянок, підійшов до хати* (Мик., II, 1957, 309); *У Федота щось перекочується в горлі і роздуває тоненьку шию* (Тют., Вир, 1964, 348); // *безос. Дивно було бачити, що хмарка без усякої видимої причини розростається, неначе її роздимає вітром* (Перв., Дикий мед, 1963, 167); // Реагуючи на певні психологічні або фізіологічні подразники, збільшувати в об'ємі (щоки, губи, ніздрі і т. ін.). *Він* [пан сотник] *іде собі, надувшись, і ні на кого не дивиться, тільки щоки роздува, щоб усі знали, що він тут-десь є старший* (Кв.-Осн., II, 1956, 177); *По тих словах молода, струнка Александра роздула доволі.. губенята й повернулася до своєї роботи* (Коб., III, 1956, 467); *Дика тварюка задрала голову, роздула ніздрі, тремтіла всією шкурою* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 56); // Діючи фізіологічно або психологічно, сприяти збільшенню об'єму (грудей, живота, ніздрів і т. ін.). *Відвага роздувала мої ніздрі* (Фр., III, 1950, 247); *Кашель тіпав Микитою довго, струшуючи тілом і роздимаючи груди* (Коз., Гарячі руки, 1960, 29); // *безос.— Та, не вам кажучи, прикинулась бешиха, та усю пику мені роздуло...* (Кв.-Осн., II, 1956, 194); // *спец.* Виготовляти що-небудь способом дуття. *Скло відливають, прокатують, пресують, витягують. З нього роздувають вироби, як мильні пузирі* (Наука.., 10, 1961, 26).

◇ **Щоб мені́ печі́нку розду́ло** — форма запевнення в чомусь. [О к с а н а:] *І ви мені не вірите! Та щоб у мене язик відсох! Щоб мені печінку роздуло!* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 91).

4. *перен., розм.* Навмисне перебільшувати що-небудь; уявляти щось більшим, ніж є насправді. *На нестійкості і суперечностях національних революцій спекулює міжнародний імперіалізм. Він.. роздуває націоналізм і сепаратизм* (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 40); // Навмисне завищувати, збільшувати. *Роздувати ціни; Роздувати штати.*

5. Рухом повітря розносити, розвіювати що-небудь. *Сильні вітри роздувають грунт, перетворюючись у чорні бурі* (Хлібороб Укр., 6, 1969, 30); *Та піднялись вітри з холодного краю, По полю подули; Захопили разом насіннячко наше Й по світу роздули* (Щог., Поезії, 1958, 68); // Подувом вітру розсувати що-небудь у різні боки, примушувати коливатися. *Іноді вітер раптом падав у логовину, роздував Семенові поли кожушка* (Сміл., Зустрічі, 1936, 158); *Шумить вітер, роздимаючи на гарбі снопи* (Гончар, II, 1959, 367); *Вітер переможно роздував гетьманські бунчуки* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 209).

РОЗДУВА́ТИСЯ *і рідше* **РОЗДИМА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗДУ́ТИСЯ,** розду́юся, розду́єшся *і рідше* розідму́ся, розідме́шся; *мин. ч.* розду́вся, лася, лося; *док.* 1. Починати горіти сильніше внаслідок припливу повітря; // Починати яскраво палати (про вогонь, пожежу, полум'я і т. ін.).

2. *перен.* Ставати більшим, великим за розмахом, поширенням і т. ін.; // Збільшуватися внаслідок розширення. *Коли .. увесь колективний маєток зібрати в одне місце та привести до ладу, то і збоку людям буде видно, що роздувається неабияке господарство* (Чорн., Потік.., 1956, 295).

3. Збільшуватися в об'ємі; надуватися. *Дуже в нього на грудях розпухло (ото все та аорта роздимається)* (Л. Укр., V, 1956, 157); // Реагуючи на певні психологічні або фізіологічні подразники, збільшуватися в об'ємі (про щоки, губи, ніздрі і т. ін.). *Розкидавшись і розкрившись, спить на своєму матраці Петруня... Уші у його в сонного горять, роздуваються ніздрі* (Вас., II, 1959, 67); *Щоки у хлопця роздулися від захованих під ними монет* (Собко, Скеля.., 1961, 12); // Збільшуватися в об'ємі, розходячись у різні боки; здуватися. *Хмара, вже зовсім чорна,.. здригалася від грому і, роздуваючись на всі боки, грізно сунула на Вужаче* (Юхвід, Оля, 1959, 51); *Як не вигріває Марія жаром.. кутки, а вони брудними коржами роздуваються від долівки до самої стелі* (Стельмах, I, 1962, 230).

4. *перен., розм.* Проявлятися з надмірною інтенсивністю.— *Все це веде до того, що штучно роздувається в дітей честолюбство* (Донч., V, 1957, 383); *Його вражений гонор роздувався, наче пухир глибоководної риби, яку витягли на поверхню* (Жур., Вечір.., 1958, 110).

5. Розсуватися, розходитися в різні боки від подуву вітру, коливатися. *Летить* [пан сотник] *попід небесами: руками бовта, мов крилами, черкеска йому роздувається, ногами дрига* (Кв.-Осн., II, 1956, 201); *Широкі пташині крила розкинулись, як вітрила, і пір'я туго роздувається* (Донч., II, 1956, 288); *Поли його ватянки роздималися* (Кучер, Прощай.., 1957, 100).

6. *розм., рідко.* Починати сильно віяти, дути (про вітри). *Прокляті вітри роздулися, А море з лиха аж реве* (Котл., I, 1952, 67).

7. *тільки недок.* Пас. до **роздува́ти, роздима́ти** 1—4.

РО́ЗДУМ, у, *ч.* 1. *перев. мн.* Думки, міркування з приводу чого-небудь. *Струнký, біло-рожевий юнак, якому й за вухом не свербіло від болісних роздумів батька, тим часом стояв з гребінцем у руці перед трюмо* (Вол., Місячне срібло, 1961, 11); *Він, викинувши з голови всі ті роздуми, які мучили його, швидко закрокував до своєї хати* (Тют., Вир, 1964, 254); *Ту сердечну, повну роздуму й глибокого людського почуття пісню слухали з однаковою увагою і росіяни,.. і білоруси* (Збан., Єдина, 1959, 153).

2. Те саме, що **розду́мування** 1. *Я роздумам вечірнім оддаюсь,— Перед Мічуріним, перед Бербанком З глибокою пошаною клонюсь* (Рильський, II, 1960, 70); *А тут, на березі Гудзона, Нема для роздуму хвилин*

(Дмит., Осінь.., 1959, 5); *Не мала* [Ганна] *стільки часу для роздумів, як зараз* (Гончар, II, 1959, 261); *Сергій любить самотність, а такі люди, очевидно, схильні до роздумів, вони все аналізують* (Гур., Друзі.., 1959, 88); *Головну силу Успенського Франко бачив у його глибоких роздумах над долею свого народу* (Рад. літ-во, 3, 1957, 45).

◇ **Без ро́здумів** — не думаючи, не вагаючись. *Вірив* [Шаптала]: *такий, як Федір Дмитрович, не стане марнувати його сил десь на другорядній дільниці. Тому й згодився без роздумів* (Загреб., Спека, 1961, 53); **Зану́рюватися (зану́ритися) в ро́здуми** *див.* **зану́рюватися.**

3. Стан заглиблення у власні думки. *Іноді він надовго поринав у такий глибокий роздум, що його будили, як сонного* (Довж., I, 1958, 430); *Вранці після мовчання і довгих роздумів батько похмуро став на поріг* (Стельмах, I, 1962, 600); *Після якоїсь хвилини роздуму раптом уся шеренга хитнулась і... твердо зробила три кроки вперед* (Гончар, II, 1959, 346).

В ро́здумі (ро́здумах) — в задумливому стані; задумливо. *Ганна хвилину постояла в роздумі* (Гончар, II, 1959, 256); *В роздумі зупинився* [Терентій] *на подвір'ї* (Стельмах, I, 1962, 498).

4. Твір або частина твору, в якій автор висловлює свої думки, переживання, почуття. *Ця* [народна] *тема постійно відчутна в його* [О. Гончара] *письменницьких роздумах, в найбільш об'ємних його образах — від Хоми Хаєцького до Данька Яреська* (Про багатство л-ри, 1959, 232); *Серед творів останнього періоду війни справляють велике враження кілька роздумів, у яких Рильський проявив кращі риси свого ліричного таланту* (Криж., М. Рильський, 1960, 96).

РОЗДУ́МА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **ро́здум.**

РОЗДУ́МАТИ *див.* **роздýмувати.**

РОЗДУ́МАТИСЯ *див.* **роздýмуватися.**

РОЗДУ́МЛИВИЙ, а, е. Схильний до роздумів (у 2,3 знач.). *Роздумливому Іванові Доміниковичу добре в його* [Василя Івановича] *товаристві* (Мас., Життя.., 1960, 30); // Якому властиві задушевність, роздум (у 1—3 знач.). *Часто звертається* [І. Муратов] *до форми монологу — то гнівного, то роздумливого, то одчайдушно щирого, то пристрасного, захопленого...* (Рад. літ-во, 8, 1968, 7).

РОЗДУ́МЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **роздýмливий.**

РОЗДУ́МЛИВО, *присл.* Роздумуючи над чимсь, міркуючи про щось. *Як пильно дивиться широка й тісна лава людей, як уважно й роздумливо слухає!* (Мас., Під небом.., 1961, 24); *— Весілля в мене сьогодні,— роздумливо сказав Семен Крутояр* (Собко, Біле полум'я, 1952, 87).

РОЗДУ́МУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **роздýмувати** 1—3. *Ті листи.. були новим предметом заняття і роздумування для Рифки* (Фр., V, 1951, 341); *Роздумування Лесі довелося перервати* (М. Ол., Леся, 1960, 197).

2. Те саме, що **ро́здум** 1. *Знаменський ішов додому, повний сентиментальних роздумувань про Надю* (Крим., Вибр., 1965, 337); *Свої філософсько-моралістичні роздумування Сковорода викладає в листі до Г. І. Ковалінського* (Рад. літ-во, 18, 1955, 66).

РОЗДУ́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗДУ́МАТИ,** аю, аєш, *док.* 1. *тільки недок., неперех.* Багато і напружено думати, міркувати. *Посиділи мовчки,— він, смакуючи своє лихо, а я — роздумуючи та розгадуючи...* (Вовчок, VI, 1956, 269); *Христя не кидала свого суму. Тоді сам Грицько став журитися, став роздумувати* (Мирний, I, 1949, 296); *Куди ж воно поділося теє дитинство? — роздумував Тимко, вглядаючись у непроглядні таїнанські тумани, що нічною мрякою висіли над лугами* (Тют., Вир, 1964, 275); // *також док., про кого — що; над ким — чим.* Спрямовувати свої думки на кого-, що-небудь. *Христя зосталася і, роздумуючи про подругу, почала вдесяте обдивлятися хату* (Мирний, III, 1954, 226); *Лишилася* [вдова] *сама з дитиною. Жила собі... Багато про життя не роздумувала* (Головко, II, 1957, 191); [А д а м:] *Роздумав я над цим і прийшов до переконання, що є між нами провокатор* (Ірчан, I, 1958, 182); // *також док., із спол.* щ о, я к і *т. ін.* Розмірковувати над чим-небудь. *Ідучи додому, він роздумував, як його до батька-матері підступити, як їх ублагати* (Мирний, IV, 1955, 36); *Вже перед самим сходом сонця чоловік вскочив у Синяву, завів коні в глибокий байрак, міцно прив'язав їх до дерева, а сам лихий, мов біс, пішки подався в село, важко роздумуючи, що ж буде з його добром?* (Стельмах, I, 1962, 500); *На порозі стояв старий високий циган, немов роздумував, чи увійти до хати* (Коцюб., I, 1955, 368); *До вечора та через ніч Антосьо роздумав, що доведеться пішки йти, коли не поїде волами* (Свидн., Люборацькі, 1955, 129); // Багато думати, вагатися, приймаючи яке-небудь рішення. *Справді війна. Багато людей затривожилось, але багато й не думало про це. Не було коли роздумувати* (Кобр., Вибр., 1954, 195); *Хлопець не роздумував, як я, він занурився у воду і зірвав лілею під самий корінь* (Ткач, Жди.., 1959, 87); *Повільно, ніби роздумуючи, злітали вгору ракети — червоні, зелені, білі* (Дмит., Наречена, 1959, 109).

Недо́вго роздýмуючи; Не роздýмуючи до́вго — одразу, швидко. *Недовго роздумуючи, він іде прямо до вітряка* (Стельмах, II, 1962, 69); *Не роздумуючи довго, Сахно вхопила важкого стільця і кинулася просто на ворога* (Смолич, I, 1958, 93).

2. *перех. і без додатка.* Всебічно обдумувати, продумувати що-небудь. *Батько щось роздумує, потім каже присмучено: — Діди й прадіди пішки ходили, хоч, мабуть, не один в душі сокола носив...* (Гончар, Тронка, 1963, 14); *Тут* [у лісі].. *мала вона час роздумати всесторонньо свій крок* (Фр., VIII, 1952, 304); [П а р а с к а:] *Воно, бачиш, роздумаєш, то і справді нема чого журитись* (Вас., III, 1960, 38).

3. *тільки недок., неперех., рідко.* Мислити, думати. *Він тільки вміє як слід робити, що його батько загадає, а сам не вміє роздумувати* (Григ., Вибр., 1959, 228).

4. *тільки док., неперех.* Відмовитися від задуманого, змінити свій попередній намір, своє попереднє рішення. *Поки Івась чистив тараню, Грицько носився з торбою, хотів заховати у бур'яні.. та роздумав* (Мирний, IV, 1955, 20); *Оксен довго дивився йому вслід; хотів завернути назад і сказати, щоб Кузь забрав солому, але потім роздумав* (Тют., Вир, 1964, 31).

РОЗДУ́МУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗДУ́МАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Те саме, що **роздýмувати** 1. *Знаходилися й товариші на втечу, і Маруся́к на початках був зрадів, але потім почав роздумуватися — і взяли його сумніви* (Хотк., II, 1966, 103); *Роздумався я отакечки, розгадався, та, трохи позітхавши, почав всміхатись* (Вовчок, VI, 1956, 270); *За минулим Валентин Модестович особливо не шкодував. Та коли отак роздумаєшся, якось сумно стає, що ті часи вже не повернуться* (Шовк., Інженери, 1956, 159); // *про кого — що; також із спол.* щ о, я к і *т. ін.* Розмірковувати з приводу кого-, чого-небудь. *Частенько-часто, сидячи поруч із дівчиною, роздумувався він про свою жінку* (Вовчок, I, 1955, 151); *За роботою та за турботою і часу не було роздуматися, як же воно зі мною далі буде* (Мур., Бук. повість, 1959, 5); // *бе-*

зос., рідко. Я любила самоту, мамо. В ній працювалося і роздумувалося так свобідно й легко (Коб., II, 1956, 322).

2. *тільки док., розм., рідко.* Те саме, що **роздýмувати** 4. *Горпина кинулася була, щоб завернути чоловіка, але зразу й роздумалася* (Л. Янов., I, 1959, 333).

РОЗДУ́М'Я, я, *с., рідко.* Те саме, що **ро́здум** 1—3. *Під час, коли тяжке роздум'я Силенно розум засмутить, Даремно геть жену свій сум я* (Манж., Тв., 1955, 142).

РОЗДУРІ́ТИСЯ, ію́ся, і́єшся, *док., розм.* Почати багато, надміру дуріти, пустувати.— *Чом ви, мамо, не хочете віддавати Насті за Дениса? — спитав Роман в матері з докором.— А тим, що він дуже вже роздурівся, та ще й до того гарячий, як присок* (Н.-Лев., VI, 1966, 365).

РОЗДУ́ТИ *див.* **роздува́ти.**

РОЗДУ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздýти.** *Закривавлений до погруддя старий широколобий вовцюган лежав у чагарнику, з-під його м'ясом роздутого живота стирчали кінчики прим'ятої трави* (Стельмах, I, 1962, 208); *Штат табірного начальства не був роздутий* (Збан., Єдина, 1959, 294); * Образно. *Роздуті вітрами* [жарини] *з Дніпра, з України Ураз спалахнули, помножились яро, І ген спалахнули по краю пожаром* (Нагн., Пісня.., 1949, 74).

2. *у знач. прикм.* Який палає внаслідок припливу повітря. * Образно. *Обличчя її біліше від сорочки, тільки очі, мов дві роздуті углини, горять-палають* (Мирний, III, 1954, 252).

3. *у знач. прикм.* Який збільшився в об'ємі, роздувся. *Вітя.. ганяє по двору. Вигляд у нього рішучий, ніздрі роздуті* (Вас., II, 1959, 198); *То був не міст* [через прірву], *а повалена бурею грубезна ялиця,.. сукувата і незграбно роздута посередині, з лапатими гілками* (Мур., Бук. повість, 1959, 26); *Максим.. навпомацки дістає з крихітного саморобного мисника черствий кукурудзяний малай, вламує шматок і кидає у роздуту од всякого школярського добра кишеню* (Стельмах, I, 1962, 214).

4. *у знач. прикм., перен., розм.* Навмисне перебільшений. *Цей молодик має славу талановитого науковця. Але слава та — скоростигла й роздута* (Шовк., Інженери, 1956, 157); // Навмисне завищений, збільшений. *Поміщики і куркулі наживались, продаючи по роздутих цінах хліб, м'ясо та інші продукти харчування* (Іст. УРСР, I, 1953, 765).

РОЗДУ́ТИСЯ *див.* **роздува́тися.**

РОЗДУ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Стан за знач. **роздýтий** 3, 4.

РОЗДУ́ТТЯ, я́, *с.* Дія за знач. **роздýти.**

РОЗДУ́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздуши́ти.**

2. *у знач. прикм.* Розплющений, зім'ятий під тиском чого-небудь. *Босі ноги Марії.., вимазані соком роздушених ягід, здавались пораненими й скривавленими...* (Ільч., Вибр., 1948, 33).

РОЗДУШИ́ТИ *див.* **роздýшувати.**

РОЗДУШИ́ТИСЯ *див.* **роздýшуватися.**

РОЗДУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздýшувати.**

РОЗДУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗДУШИ́ТИ,** душу́, ду́шиш, *док., перех.* 1. Придавлюючи, притискуючи до чого-небудь, розплющувати, м'яти щось. *Він кинув* [цигарку] *і ногою роздушив її* (Головко, II, 1957, 37); * Образно. *Від ударів грому, здавалося, ось-ось завалиться небо, поховає все живе під своїми руїнами, роздушить застиглу в безпорадності землю* (Збан., Сеспель, 1961, 445); *Атаки корпусів генералів Слащова та Вітковського не могли роздушити цей каховський горішок* (Ю. Янов., II, 1958, 228); // *безос. Баржу роздушило. Гнат з кумом, сидячи в трактирі на березі, пили горілку й дивились у вікно, як разом з льодом по ріці мчали уламки «Боярині»* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 300).

2. Давлячи, знищувати, вбивати кого-небудь. *Він плутав, кричав на Дорю, тицяв грубим пальцем в задачник, наче хтів роздушити всіх трьох купців* (Коцюб., II, 1955, 369); // Збиваючи з ніг, підминаючи під себе, калічити. *Брата Олексу роздушило дерево в лісі* (Коцюб., II, 1955, 310); * Образно. *Лише входячи в двір, згадав* [Давид] *про хутірець, про синьооку дівчину і хапно* [хапливо] *потер лоба, немов намагався й саму згадку про те роздушити...* (Головко, I, 1957, 85).

3. Те саме, що **роздáвлювати** 3. *Хай чують вороги, що ми — залізні. Роздушимо, роздавимо того, хто посягне на нас* (Тич., II, 1957, 35); *Ми зірвали спроби світової реакції роздушити нас шляхом війни* (Наука.., 8, 1963, 2).

4. Те саме, що **роздáвлювати** 4. *Він приніс дві пляшки любимого цинандалі.., чарки і солодке печиво.— Роздушимо? — спитав, розкорковуючи пляшку* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 243).

РОЗДУ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **РОЗДУШИ́ТИСЯ,** ду́шиться, *док.* 1. Ставати роздушеним; розплющуватися. *Я намагався стримати.. тремтіння й відчув, як склянка роздушилася в руці* (Ю. Янов., II, 1954, 75).

2. *тільки недок.* Пас. до **роздýшувати.**

РОЗДЯГА́ЛКА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **роздягáльня.** *Заводський лікар, на ходу скидаючи пальто, поспішив до роздягалки* (Шовк., Людина.., 1962, 346).

РОЗДЯГА́ЛЬНИЙ, а, е. Призначений для роздягання.

РОЗДЯГА́ЛЬНИК, а, *ч., розм.* Той, хто роздягає.

РОЗДЯГА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **роздягáльник.**

РОЗДЯГА́ЛЬНЯ, і, *ж.* Приміщення для роздягання. *Вона зайшла у двері, що крутилися та пропускали тільки по одному чоловіку, і опинилась біля роздягальні* (Зар., На.. світі, 1967, 77).

РОЗДЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роздягáти** 1 і **роздягáтися** 1. *В далекій прихожій почувсь шум та тяганина роздягання* (Н.-Лев., I 1956, 622); — *Арештована, ви пропустили свій час роздягання. Прошу зараз роздягнутися! — Наглядач невмолимий* (Кач., II, 1958, 69).

РОЗДЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗДЯГТИ́** *і* **РОЗДЯГНУ́ТИ,** дягну́, дя́гнеш; *мин. ч.* роздя́г, ла́, ло́ *і* роздягну́в, ну́ла, ло; *док., перех.* 1. Знімати, скидати з кого-небудь одяг.— *Куди ти? — хрестить і перейма* [Чіпку].. *Мотря. Почне його умовляти; роздягає його, роззуває...* (Мирний, I, 1959, 156); *Фросина Варфоломіївна й Тася вже роздягали й вкладали спати Петрика* (Дмит., Розлука, 1957, 215); *Роздягли братчики Кирила Тура, а в Петра аж мороз пішов поза шкурою, як побачив він білу його сорочку, що сестра-жалібниця шила й мережила, усю в крові* (П. Куліш, Вибр., 1969, 147); *Швейка роздягнули догола, потім дали якийсь халат і повели купатися* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 36); // *безос. Він катапультується, тобто вистрілює себе з літака разом із сидінням... Але довелось це робити при такій великій швидкості, що й шлемофон зірвало, роздягло й роззуло — саме шмаття лишилось на льотчикові від його бриджів та від чобіт...* (Гончар, Тронка, 1963, 22); // Знімати, скидати одяг із себе; роздягатися. * Образно. *Білу роздягла земля сорочку, З лиштвою зелену одягла* (Дор., Літа.., 1957, 18); // *перен.* Розкривати справжню суть кого-небудь. *Весело чути, коли людська насмішка безжалісно роздягає когось із знайомих, але не доведи господи, коли вона починає шмагати тебе* (Стельмах, Хліб.., 1959, 115); *Так гарно висміє* [Турган], *що спо-*

чатку й не зрозумієш, що то тебе роздягли прилюдно (Збан., Сеспель, 1961, 38).

◇ **Роздяга́ти (роздягти́, роздягну́ти) очи́ма** *кого* — уявляти кого-небудь без одежі, голим. *Юля розуміла брутальність їхніх натяків і бачила, як вони роздягають її очима* (Тют., Вир, 1964, 404).

2. *перен.* Позбавляти землю, дерева і т. ін. зеленого вбрання. *Щовесни вбираються* [тополі] *в зелень, а щоосені знову роздягають їх до білокор'я пронизливі норди та ости...* (Гончар, II, 1959, 8); *Домна Федорівна роздягла ще одну головку капусти і кинула її на шатківницю* (Логв., Літа.., 1960, 16).

3. *перен., розм.* Руйнуючи, розорюючи, спустошувати, призводити до бідності, злиднів. *Землю рідну до сучка роздяг* [Феттах], *Загарбавши долини хліборобні І женучи туркмен за Копет-Даг* (Турч., Земля моя.., 1961, 53).

4. *розм.* Грабувати, знімаючи верхній одяг. *Спиняють* [бандити] *пішого, спиняють і проїжджого. Допитують, б'ють нагаями, роздягають* (Ковінька, Кутя.., 1960, 66); *У Шульги першого забрали гроші і ту заяву, що її везли до Харкова. Роздягли потім і інших* (Шиян, Баланда, 1957, 51); *Його* [купця] *хоч догола роздягни, він однак багатий буде...* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 300).

РОЗДЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗДЯГТИ́СЯ** і **РОЗДЯГНУ́ТИСЯ,** дягну́ся, дя́гнешся; *мин. ч.* розді́гся, дяглася́, ло́ся і роздягну́вся, ну́лася, лося; *док.* 1. Знімати, скидати з себе одяг. *Не роздягаючись, не світячи світла, Раїса впала на канапку в своїй світлиці* (Коцюб., I, 1955, 330); *Доки гостя роздягалась, старий Рубан уважно розглядав дівчину* (Шиян, Баланда, 1957, 57); *На березі Ганна роздяглася, Роздяглася, розкинулась На білій сорочці* (Шевч., I, 1963, 161); *Влітку в спеку Ляля, роздягнувшись, читала цілими днями* (Гончар, IV, 1960, 40); *Тимко роздягся і приліг біля Марка* (Тют., Вир, 1964, 364).

2. *перен.* Скидати з себе зелене вбрання (про дерева, землю і т. ін.). *Покалічений снарядами ліс роздягався передчасно і не з власної волі* (Голов., Тополя.., 1965, 185); *Молоді липи вже роздяглись й стояли голі, мов діти у своїй безсоромності* (Коцюб., II, 1955, 248).

РОЗДЯ́ГНЕНИЙ, РОЗДЯ́ГНУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роздягти́, роздягну́ти.** *Марусі було якось не по собі в одній задній запасці: мовби зовсім роздягнена* (Хотк., II, 1966, 148); *Роздягнутий по пояс, він стояв у садку в медсанбаті перед сестрою й, піднявши руки на голову, поволі повертався, вмотуючись таким чином в бинт* (Довж., I, 1958, 300); // **розді́гнуто,** *безос. присудк. сл. За цілу зиму вперше свитки Всіма роздягнуто було* (Воскр., I всерйоз.., 1960, 92).

2. *у знач. прикм.* Без одягу; неодягнений, голий. *Села нема. Його татари змели залізом і огнем. Він бачить... хвилями пожару людей роздягнених жене...* (Сос., I, 1957, 353); *Роздягнутий Юра лягає на спину, і мати укриває його до плечей* (Смолич, II, 1958, 13); // *у знач. ім.* **розді́гнений,** нього, *ч.*; **розді́гнена,** ної, *ж.* Без одягу, неодягнена, гола людина. *Марія.. виймила* [вийняла] *зі скрині сорочку і подала роздягненому* (Стеф., I, 1949, 197).

3. *у знач. прикм., перен.* Без зеленого вбрання (про дерева, землю і т. ін.).

4. *у знач. прикм., перен., розм.* Який був підданий руйнуванню, розоренню; спустошений, бідний, убогий. *Давно вже радгоспні механізатори роздягли, обдерли те судно.., а тепер, під час перекуру, зібравшись коло майстерень, весело кивають в бік затоки, в бік роздягнутого сталевого велетня* (Гончар, Тронка, 1963, 180).

РОЗДЯ́ГНЕННЯ, я, *с.* Те саме, що **роздяга́ння.**

РОЗДЯГНУ́ТИ *див.* **роздяга́ти.**

РОЗДЯ́ГНУТИЙ *див.* **розді́гнений.**

РОЗДЯГНУ́ТИСЯ *див.* **роздяга́тися.**

РОЗДЯГТИ́ *див.* **роздяга́ти.**

РОЗДЯГТИ́СЯ *див.* **роздяга́тися.**

РОЗДЯ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., з ким, розм.* Висловити подяку кому-небудь або багатьом. *Скінчилося літо, віддав маржину, роздякувався з людьми* (Хотк., II, 1966, 152).

РОЗЕЇ́Н, у, *ч., хім.* Червона анілінова фарба, яка використовується для фарбування дешевих тканин і шкіри.

РОЗЕО́ЛА, и, *ж., мед.* Невелика яскраво-червона пляма на шкірі, яка з'являється при деяких інфекційних захворюваннях (віспі, тифу, кіру і т. ін.).

РОЗЕ́ТА, и, *ж., спец.* Орнаментальний малюнок у вигляді квітки з однаковими пелюстками або вписаного в коло листя. *Декоративне оздоблення титулу («Устава») складається лише з орнаментальної рамки, заповненої бордюром із розет в кружках і листків* (Матеріали з етногр.., 1956, 46).

РОЗЕ́ТКА, и, *ж.* 1. Пристрій для вмикання освітлювальних, нагрівальних та інших приладів в електромережу. *В звичайну штепсельну розетку можна ввімкнути лише один електроприлад* (Знання.., 10, 1967, 31); *Професор висмикнув телефонний шнур з розетки* (Вол., Місячне срібло, 1961, 62).

2. Маленьке блюдечко для варення, меду і т. ін. *Лимон нарізують тонкими кружальцями і подають на великій розетці або плоскій вазі* (Укр. страви, 1957, 285); *Столи багатьох киян прикрасив посуд, випущений заводом художнього скла,— кришталеві салатники, розетки, попільнички* (Веч. Київ, 19.I 1963, 1).

3. *бот.* Група листків, скупчено розташованих на вертикальному стеблі, ледве піднятому над землею. *Розмножуються суниці вкоріненими розетками, що утворюються на однорічних пагонах — вусах* (Сад. і ягідн., 1957, 26); *У квітні на лісовій галявині з невеличкого кореневища, де було накопичено вдосталь поживних речовин, з'являється розетка гофрованих листочків з китицею жовтеньких квітів* [первоцвіту] (Знання.., 4, 1974, 28).

4. *спец.* Те саме, що **розе́та.** *На цих плитах* [Софійського собору] *вирізьблені складні узори з плетива, розеток, хрестів* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 515); *У геометричному орнаменті килимів переважають такі елементи, як квадрат, ромб, прямокутник, розетка* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 62).

5. Стрічка, тасьма, шнур, зібрані в пучок у вигляді квітки, яка є прикрасою на одязі, розпізнавальним знаком і т. ін. *Сивий дідуган у зеленому мундирі з розеткою підтюпцем підбігає до пана з золотим шитвом і щось шепоче йому на вухо* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 45); *Вінки виготовляють і з кольорових стрічок — у вигляді бантів або розеток навколо голови* (Збірник укр. нар. танців, 1957, 93); // Оторочка на значку у формі квітки з однаковими пелюстками. *Він побачив на грудях у матері металевий значок із червоною розеткою, з маленьким портретом Леніна в овалі* (Донч., VI, 1957, 111).

6. Скляний, кришталевий, фарфоровий або металевий кружечок з отвором посередині, який охороняє свічник від крапель воску, стеарину і т. ін. *Блищали бронзові жирандолі з високими восковими свічками в кришталевих розетках* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 92).

РОЗЕ́ТКОВИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **розе́тка** 3, 4. *Про різноманітність елементів розеткових орнаментальних мотивів, які в творчості запорізьких різьбя-*

рів були дуже поширені, свідчать різьблені дерев'яні порохівниці круглої та овальної форми (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 48); *Розеткове листя.*

РОЗЕ́ТКОВІСТЬ, вості, *ж., бот.* Один із видів захворювання яблунь. *Через нестачу в грунті цинку яблуні хворіють на розетковість — дрібнолистість, що зменшує фотосинтез утворення органічних речовин, різко знижує урожай і якість плодів* (Хлібороб Укр., 2, 1968, 47).

РОЗ'Є́ДНАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роз'єдна́ти.** *Землі України віками були роз'єднані державними кордонами* (Ком. Укр., 3, 1969, 89); *Рівночасно треба.. сприяти.. наближенню роз'єднаних капіталізмом робітників фізичної й розумової праці* (Еллан, II, 1958, 56).

2. *у знач. прикм.* Відокремлений від інших; поодинокий. *На майдані залишились роз'єднані люди і купка дукачів, які щойно тиснулися до драгунів* (Стельмах, I, 1962, 644).

3. *у знач. прикм., перен.* Позбавлений згуртованості, єдності. *Князі та їх бояри силуються ослабити і розірвати громадські вільні порядки по селах, щоб опісля роз'єднаних і розрізнених людей тим легше повернути в невольників і слуг* (Фр., VI, 1951, 36).

РОЗ'Є́ДНАНІСТЬ, ності, *ж.* Відсутність зв'язку, спілкування між ким-, чим-небудь.— *Думаю так, що не ворог страшний, а наша роз'єднаність* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 432); *Однією з характерних особливостей сучасної науки є те, що вона переборює колишню роз'єднаність і відособленість між окремими галузями знань* (Ком. Укр., 9, 1962, 43).

РОЗ'Є́ДНАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роз'єдна́ти** і **роз'єдна́тися.** *Не роз'єднання робітників різних націй, а забезпечення їх найтіснішої єдності — такий був смисл більшовицької вимоги про надання кожній нації права на вільне самовизначення* (Ком. Укр., 9, 1966, 29).

РОЗ'Є́ДНАНО. Присл. до **роз'є́днаний** 2, 3.

РОЗ'ЄДНА́ТИ *див.* **роз'є́днувати.**

РОЗ'ЄДНА́ТИСЯ *див.* **роз'є́днуватися.**

РОЗ'Є́ДНУВАЛЬНИЙ, а, е. Який роз'єднує що-небудь. *Роз'єднувальний пристрій.*

РОЗ'Є́ДНУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роз'є́днувати** і **роз'є́днуватися.**

РОЗ'Є́ДНУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗ'ЄДНА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Відокремлювати, відділяти одне від одного те, що стикається, з'єднується. *Роз'єднувати віконну раму;* // Переривати зв'язок, порушувати контакт в електромережі. *Телефоністка сказала: «Ваш час закінчився, роз'єдную». І роз'єднала* (Лев., Драми.., 1967, 296); *З окопу ішли добровольці На греблю — шукати дроти. Знайти, роз'єднати, розрізать — Таким був героям наказ* (Нагн., Пісня, 1949, 120); // Знаходячись поміж чим-небудь, відокремлювати, відмежовувати одне від одного. *Протоки роз'єднують ділянки суші* (Фіз. геогр., 5, 1956, 55); *Скоро зима. Довга, сніжиста, гірська зима. Навіть у селі глибокі сніги роз'єднують гуцульські хати одну від одної на багато місяців* (Хотк., Довбуш, 1965, 363); * Образно. *Ніч роз'єднувала два ворожі табори — фільварок і село* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 89); // Віддаляти одне від одного, розділяти тих, хто перебуває разом. *Розмова урвалась. Людський потік знову роз'єднав їх* (Кол., Терен.., 1959, 51); *Братів роз'єднав підкучерявлений, схожий на молодого чорта, з навіки здивованими очима,.. помічник пристава* (Стельмах, I, 1962, 598); * Образно. *І океанів тих немає, Щоб вірні роз'єднать серця...* (Рильський, Мости, 1948, 53).

2. *також без додатка.* Відокремлювати одного від одного, позбавляти єдності. [Ш е в ч е н к о:] *Цар, неситий кат, жорстокий, лютий — роз'єднує народи, щоб душить* (Тич., II, 1947, 142); *Барикада роз'єднує не тому, що за нею гармати, а тому, що за нею інший — ворожий нам світ!* (Коч., II, 1956, 29).

3. *перен.* Позбавляти згуртованості, єдності. *Суспільна соціалістична власність не роз'єднує, а, навпаки, з'єднує людей, їх особисті й суспільні інтереси збігаються* (Ком. Укр., 4, 1961, 38); *Киньмо звади й свари, все, що роз'єднало нас* (Фр., XI, 1952, 221).

РОЗ'Є́ДНУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗ'ЄДНА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Розходячись у різні боки, відокремлюючись один від одного, віддалятися. *На небі відбувалося трагедійне видовище .. материки роз'єднувались і відпливали в океани* (Ю. Янов., II, 1958, 210); *Орест зажурено дивиться на друга, і йому терпне серце. Ось роз'єднаються їхні руки, і він посунеться в холодну самотність* (Досв., Вибр., 1959, 361); // *з ким.* Переставати бути разом. [Г а л я:] *Я рада лучче* [краще] *зараз умерти, ніж роз'єднатися з вами, та ще, може, й навіки!* (К.-Карий, I, 1960, 81).

2. *перен.* Розходитися, ставати далекими, чужими один одному. *А за віщо, За що люде гинуть? Того ж батька, такі ж діти,— Жити б та брататься. Ні, не вміли, не хотіли, Треба роз'єднаться!* (Шевч., I, 1963, 114).

3. *тільки недок.* Пас. до **роз'є́днувати.**

РОЗ'Є́ДНУВАЧ, а, *ч.* 1. Пристрій для швидкого розмикання електромережі високої напруги. *Високовольтний роз'єднувач; Автоматичний роз'єднувач.*

2. *перен.* Той, хто сприяє роз'єднуванню або роз'єднує (у 2 знач.) кого-небудь.

РОЗ'Є́МНИЙ, а, е, *техн.* Який можна розібрати на частини. *Роз'ємними з'єднаннями називають такі, які можуть бути повністю розібрані без пошкодження деталей* (Слюс. справа, 1957, 280); *Роз'ємна головка; Роз'ємний кожух.*

РОЗ'ЄРЕПЕ́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док., розм.* Почати єрепенитися.

РОЗЖА́ЛИТИ *див.* **розжаля́ти.**

РОЗЖА́ЛИТИСЯ, люся, лишся, *док., розм.* Те саме, що **розжа́лобитися.** *Ой прийдь, прийдь, мій милесенький, Приїдь же ти до мене, Розжалилося серденько моє* (Чуб., V, 1874, 290); *Вчитель розболівся так дуже, аж до смерті. Жона над ним розжалилася, каже йому: — Що тобі сталося? Іти за лікарем?* (Казки Буковини.., 1968, 163).

РОЗЖАЛІ́ТИСЯ, ію́ся, ієшся, *док., розм. рідко.* 1. Те саме, що **розжа́лобитися.** *Поглянув він на той шлях, та і в його серце розжалілося, як наче од свого власного смутку* (Вовчок, I, 1955, 150).

2. Почати жалітися (у 1 знач.). *Як прийшла* [смерть], *то й розжалілась, за що її бог голодом карає* (Україна.., I, 1960, 110); *Ото раз вони* [миші] *зустрілись Десь на огороді, Одна одній розжалілись Об своїй пригоді* (Манж., Тв., 1955, 257).

РОЗЖАЛКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Те саме, що **розжа́лобитися.** *Розжалкувався, як бог над раком* (Номис, 1864, № 4684); *Розжалкувався, як вовк над поросям* (Сл. Гр.).

РОЗЖА́ЛОБИТИ *див.* **розжало́блювати.**

РОЗЖА́ЛОБИТИСЯ, блюся, бишся; *мн.* розжа́лобляться; *док., розм.* Перейнятися жалощами; розчулитися. *Був* [Івоніка] *сильно зворушений. Докія, побачивши се, сама розжалобилася* (Коб., II, 1956, 21); *Коли вони, мов ярмаркові лірники, заведуть бувало на дозвіллі з братом Денисом тільки їм самим відому пісню про «пісочок, що загортає милого слідочок», то Блаженко-старший одразу розжалобиться до сліз* (Гончар, I, 1954, 48); // *над ким, рідко.* Почати жаліти кого-небудь.

Дід так розжалобився над собою й над Захарком, що трохи не заплакав (Григ., Вибр., 1959, 54).

РОЗЖА́ЛОБЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розжа́лобити.** *Він, розжалоблений тою любов'ю і майже засоромлений, цілував вдячно руку* (Коб., І, 1956, 257).

2. *у знач. прикм.* Який перейнявся жалощами; розчулений. *У словах його чути було докір розжалобленої дитини* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 146); // Сповнений жалощами. *Розжалоблена душа Білинського розпустила гіркі болі через край серця* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 82); // Який виражає жалощі. *Дарка дивиться на нього своїми чистими, промитими, розжалобленими очима* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 102).

РОЗЖАЛО́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЖА́ЛОБИТИ,** блю, биш; *мн.* розжа́лоблять; *док., перех.* 1. Викликати жалощі у кого-небудь до себе.— *Кого це так розжалоблює мій пустослов? — посмутніла тітка Христина* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 198); *Бурлаки розказали про все своє горе.. і розжалобили добру молодицю* (Н.-Лев., II, 1956, 206); *Вештались голодні, напівроздягнені люди, навмисно виставляючи свою худизну, свої болячки, намагаючись розжалобити ситих* (Збан., Сеспель, 1961, 259); // *чим.* Викликати жалощі, співчуття у кого-небудь до себе слізьми, просьбами і т. ін. *Часом вона розжалоблювала його розмовою про своє безталання* (Мирний, І, 1949, 235); [І в а н:] *Кого ж ти хочеш здивувати, розжалобить своїми слізьми?* (Кроп., І, 1958, 118); *З обличчя Вадима Успенського весь час не сходила бліда винувата усмішка. Ніби він хотів нею розжалобити конвоїрів* (Панч, II, 1956, 444); // *рідко.* Робити кого-небудь жалісливим. *Розжалобить тебе важкеє лихо, На зорі глянь, на їх нездержний рух* (У. Кравч., Вибр., 1958, 224).

2. Викликáти в кого-небудь тривогу, схвильованість. *Подорожанин бачить, що зацікавив хлопця, і ще більше розжалоблює: — Ну от ти, юначе, закінчив школу. Опоясшуть чресла твої мечем і пошлють кров людську проливати* (Мокр., Слід.., 1969, 134); [С е к л е т а:] *Ой, не співайте, не завдавайте жалю, бо я вже плачу! (Втирає сльози). Так ви розжалобили,так розтривожили!* (Стар., Вибр., 1959, 633); *Він* [піп] *намагався розжалобити віруючих і говорив так, як, бувало, на казанні, коли йому треба було довести до сліз бабів* (Речм., Весн. грози, 1961, 425); // *чим.* Хвилювати, тривожити кого-небудь чимсь. *Якимко і Штефан, ідучи побіч своїх возів, узялися розжалоблювати Івана співанками* (Фр., І, 1955, 53).

РОЗЖА́ЛУВАНИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розжа́лувати.** *В полку, в якому після помилування служили розжалувані в рядові Дьяконов та Лобатий, звістку про парад було зустрінуто як насмішку* (Гончар, II, 1959, 351); *Фрузя, розжалувана, того-таки вечора, вийшовши від Кирницького, покинула Борислав і пішла додому* (Фр., І, 1955, 94).

РОЗЖА́ЛУВАННЯ, я, *с., заст.* Дія за знач. **розжа́лувати.** *Суд засудив.. Боровика за умисне тілесне пошкодження до двох років ув'язнення з розжалуванням з офіцерського звання* (Собко, Справа.., 1959, 154).

РОЗЖА́ЛУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., заст.* Позбавити кого-небудь попереднього звання, чину.— *Три тижні ходив у єфрейторах. А потім мене розжалували* (Мушк., День.., 1967, 67); // Понизити на посаді; позбавити попередньої посади. *З козачків розжалували його в пастухи* (Мирний, IV, 1955, 169).

РОЗЖА́ЛУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **розжа́лобитися.** *Вівчар, як стриг Вівцю, розжалувавсь над тим, Що стілько трудиться над стадом він своїм* (Бор., Тв., 1957, 176).

РОЗЖАЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок., рідко,* **РОЗЖА́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех., розм.* 1. Те саме, що **розжало́блювати** 1. *А коли серед гвалту гидкого І дівоча сльоза забринить,— То вона не розжалить нікого* (Стар., Вибр., 1959, 56).

2. Розтривожувати, хвилювати серце, душу і т. ін. *Най я довше не думаю, най серця не розжаляю* (Сл. Гр.).

РОЗЖА́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розжа́рити.** *Береться тінями розжарене вогнем і працею обличчя парубка* (Стельмах, І, 1962, 120).

2. *у знач. прикм.* Надто гарячий. *Сонце неначе найнялось, так немилосердно пече, що на розжарений пісок не можна ступнути босою ногою* (Хижняк, Килимок, 1961, 46); // Який пече сильніше, ніж звичайно. *Розжарене призахідне сонце забарвило ввесь світ символічним кривавим кольором* (Довж., І, 1958, 431).

3. *у знач. прикм.* Розпашілий, розпалений від перенапруги, утоми і т. ін. *Розжареними очима шукала його в списках ранених і полеглих* (Кобр., Вибр., 1954, 209).

РОЗЖА́РЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розжа́рений** 2, 3.

РОЗЖА́РЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розжа́рити** і **розжа́ритися.** *Припинення подачі води приводить до розжарення, а далі і до розтоплення поверхні анода та руйнування* [рентгенівської] *трубки* (Рентгеногр. мет., 1953, 15).

2. *техн.* Світіння розжареного тіла. *Як матеріал для нитки розжарення здебільшого застосовується вольфрам* (Осн. радіотехн., 1957, 9).

РОЗЖА́РИТИ *див.* **розжа́рювати.**

РОЗЖА́РИТИСЯ *див.* **розжа́рюватися.**

РОЗЖАРІ́ЛИЙ, а, е. Який розжарився, розпікся, став надто гарячим під дією вогню. *Він тільки бачив іскри білі І металеві ручаї, Ковшів окрайці розжарілі, Своїх канав тугі краї* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 24).

РОЗЖАРІ́ТИСЯ, ію́ться, *док.* Під дією вогню розжаритися, розпектися, зробитися надто гарячим. *Господар кілька разів заходив і підкидав вугілля у чавунну грубку. Вона розжарілась, але в кімнаті не стало тепло* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 89).

РОЗЖАРТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Почати часто і багато жартувати. *Підбадьорена ласкавістю господині та Ваті, зовсім розговорилась* [писарша] *і розжартувалась* (Н.-Лев., IV, 1956, 61).

РОЗЖА́РЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність до розжарювання. *Розжарюваність печі.*

РОЗЖА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розжа́рювати** і **розжа́рюватися** 1. *Одна з хімічних властивостей міді полягає в тому, що вона при розжарюванні на повітрі перетворюється в окис міді* (Хімія, 7, 1956, 6).

△ **Ла́мпа розжа́рювання** *див.* **ла́мпа; Ни́тка розжа́рювання** — деталь електроламп, яка становить собою волосок, виготовлений з тугоплавкого металу (звичайно вольфраму).

РОЗЖА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЖА́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Сильно нагріваючи, робити надто гарячим; розпікати. *Гоготів золотий, огненний кущ, бігли в комин гнучкі, жовтогарячі стрічки, розжарюючи цеглу* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 112); *Гостряки до стріл, розжаривши на багаттях, щоб загартувати, вкидали* [козаки] *в коновки* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 458); // *перен.* Збуджувати, розпалювати когонебудь. *Вміла* [Алочка] *тонко дошкулити йому, незлобиво посміятися з його суворості, вміла розжарити його на холодному вогні своїх дотепів* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 74).

РОЗЖА́РЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.*, **РОЗЖА́РИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* 1. Сильно нагріваючись, ставати надто гарячим; розпікатися (про предмети).

Кожухи кулеметів розжарюються, аж пашать (Довж., I, 1958, 82); *Він* [утюг] *розжарився так, що, здавалося, шипів навіть від погляду* (Собко, Стадіон, 1954, 240); // Пекти сильніше, ніж звичайно (про сонце). *Сонце розжарювалося, і Зоя сідала на край поля між кукурудзою, віддихала...* (Коб., III, 1956, 469); // Світити, палати сильніше, ніж звичайно (про зорю, заграву і т. ін.). *За Преславою всю ніч буяла пожежа, багряна заграва то розжарювалась, то пригасала на небі* (Скл., Святослав, 1959, 505); // *тільки док.* Розпашітись від перенапруги, утоми і т. ін. *Розжарилась, працюючи на току; Розжарились щоки.*

◇ **Розжа́рилась атмосфе́ра** — створилась напружена обстановка. *За ніч атмосфера в домі Пугала ще більше розжарилась* (Панч, На калин. мості, 1965, 168).

2. *тільки недок.* Пас. до **розжа́рювати.**

РОЗЖА́РЮВАЧ, а, *ч.* Признач. для розжарювання.

РОЗЖА́ТИ *див.* **розжима́ти.**

РОЗЖА́ТИСЯ *див.* **розжима́тися.**

РОЗЖАХА́ТИ *див.* **розжа́хувати.**

РОЗЖА́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЖАХА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., рідко.* Лякаючи кого-небудь, наводячи жах, розганяти у різні боки. *На Форштадт Яресько повернувся з хлопцями в чудовому настрої. Дарма, що.. аж почорніли, тільки зуби біліють, але ж зате й бандитню розжахали по степу, порозганяли — від залізниці десь аж за виднокруг* (Гончар, II, 1959, 105).

РОЗЖВА́КАТИ *і рідко* **РОЗЖВЯ́КАТИ,** аю, аєш, *док., розм.* Те саме, що **розжува́ти.** *Перше розжвакай, що маєш робити або казати* (Номис, 1864, № 3484); *Таке жилаве тісто, що й не розжвякаєш* (Сл. Гр.).

РОЗЖВЯ́КАТИ *див.* **розжва́кати.**

РОЗЖЕ́ВРЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розже́врити.** [К а с с а н д р а:] *Якби оце посеред моря палка жарина плавала по хвилях, розжеврена вогнем — то був би знак воді від полум'я на мир* (Л. Укр., II, 1951, 305); *Розжеврена, мов троянда, вона рішуче підвела голову* (Гур., Наша молодість, 1949, 88); *І молодими впертими руками, Розжеврена від радості труда, Вона вклада в будову кожен камінь* (Бичко, Вогнище, 1959, 117).

2. *у знач. прикм.* Який розжеврівся, розгорівся від припливу повітря. *Біля розжевреного горна з молотами в руках улад б'ють по ковадлу.. Оленчук та його благородіє* (Гончар, II, 1959, 37).

3. *у знач. прикм.* Який блищить, сяє дедалі яскравіше (про сонце, зорі, заграву і т. ін.). *Розжеврене, червоне сонце низько Спустилося* (Л. Укр., IV, 1954, 117); // Який спалахує вогниками, блищить (про очі). *Розжеврені, як жарини, очі невідомого втупились у дівчинку* (Донч., IV, 1957, 45).

4. *у знач. прикм.* Який став рум'яним, червоним (про щоки, вуха і т. ін.). *Тільки Журавленко не посміхнулась. Обличчя в неї було розжеврене, губи — міцно стулені* (Гур., Новели, 1951, 177).

РОЗЖЕ́ВРИТИ *див.* **розже́врювати.**

РОЗЖЕ́ВРИТИСЯ *див.* **розже́врюватися.**

РОЗЖЕ́ВРІЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **розже́вріти;** // *у знач. прикм. Коли.. бухнуло з розжевріло ї огняної маси ціле море іскор під небо,— Максим скрикнув* (Фр., VI, 1951, 100); *На розжеврілому сході виринало з-за обрію сонце* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 628); *Семен розжевріли ми очима стежив за Мордком* (Коцюб., I, 1955, 116).

РОЗЖЕ́ВРІТИ, ію, *док., рідко.* Те саме, що **розже́врітися.** *Головешка розжевріла* (Сл. Гр.); *Злі хмари розійдуться, розжевріють зорі* (У. Кравч., Вибр., 1958, 109); *Не німе було козакові те небо, і місяць, і зорі: чи погляне на місяць, на його плями, чи погляне на зорі, то й серце, і думка його розжевріє, як од божого слова* (П. Куліш, Вибр., 1969, 99).

РОЗЖЕ́ВРІТИСЯ *див.* **розже́врюватися.**

РОЗЖЕ́ВРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЖЕ́ВРИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. *поет.* Примушувати спалахувати, горіти або яскраво світити. *Рож не оживиш зів'ялих, не розжевриш згаслих зір* (У. Кравч., Вибр., 1958, 65).

2. Викликати у кого-небудь рум'янець.

3. *перен.* Приводити кого-небудь до стану збудження, схвильованості.— *Я бачив, що якоїсь іскри треба, Щоб душі їх розжеврить, запалить* (Фр., XII, 1953, 362); // Пробуджувати, підсилювати яке-небудь почуття, настрій, бажання і т. ін. *Стріча розбуркала в йому спомини давнього щастя, розжеврила вгамоване кохання* (Коцюб., I, 1955, 26); * Образно. *Пісні, які Остап Вересай співав народу, робили свою корисну справу — збуджували свідомість мас, розжеврювали іскри протесту* (Тич., III, 1957, 156).

РОЗЖЕ́ВРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗЖЕ́ВРИТИСЯ,** иться *і* **РОЗЖЕ́ВРІТИСЯ,** ість ся, *док.* 1. Починати горіти, розгорятися від припливу повітря; // Починати яскраво палати (про вогонь, пожежу, полум'я і т. ін.). *Розжеврівся Огонь, аж іскри кидать став...* (Гл., Вибр., 1951, 164); [Д е р е в і ц ь к и й:] *Слід гасить пожежу зараз, як починається, а не дожидать, доки розжевріється в поломінь* (Кроп., IV, 1959, 69); * Образно. *Життя, що часом за останні дні здавалось іноді прибите пилом, знову розжеврілось і палахкотіло фарбистим полум'ям надій і упевненості в перемозі* (Досв., Вибр., 1959, 141); // Сильно нагріватися, розпікатися (про предмети). [С т а р и й Г і л ь з е:] *Хоч як розпалиться та розжевриться і для очищення нашого — не карай нас* [господи] *надміру* (Л. Укр., IV, 1954, 245).

2. Починати блищати, сяяти дедалі яскравіше (про сонце, зорі, заграву і т. ін.). *Зорі все більш розжеврюються на чорно-синьому небі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 88); *Сонце тим часом так розжеврілось, що вже ніхто в світі не міг би глянути на нього* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 19); // Поступово освітлюватися сонцем (про обрій, небо і т. ін.). [Л ю б ч е н к о:] *А схід розжеврюється... Може, й сонце побачимо?* (Мам., Тв., 1962, 190); *Сивіють тумани по балках, все вище розжеврюється небо на сході...* (Гончар, II, 1959, 314); *На сході, над монгольським табором, кровавою загравою розжеврілися хмари* (Фр., VI, 1951, 118); // Червоніти, освітлюючись променями сонця. *Та ось від вікон, що тільки що розжеврілися були до сходового сонця, забігали тіні* (Фр., IV, 1950, 498); *Сонце.. посилало до землі втомлене, зблякле проміння. Білі стіни хат почервоніли, розжеврілися* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 172); // Спалахувати вогниками, блищати (про очі). *Ті очі часом і примеркали від стоми, але за хвилину знову розжеврювалися* (Л. Янов., I, 1959, 302).

3. Ставати рум'яним, червоним (про щоки, вуха і т. ін.). *Лице в Гната розжеврілось* (Коцюб., I 1955, 36); *Щоки її уже розжеврілися, чи від вина, чи від задухи* (Коп., Земля.., 1957, 144); *А гребені у півників Рогжеврілись, мов жар* (Бичко, Сійся.., 1959, 233).

4. *перен.* Прийматися яким-небудь почуттям. *Ні дощ, ні холодна вода не загасила того полум'я, що пойняло серце його біля Степанового дворища й ще дужче розжеврювалося під млином* (Л. Янов., I, 1959, 321); [О л е н а:] *Цілуйте ж так, щоб у очах потемніло! щоб серце розжеврілось!..* (Кроп., I, 1958, 474).

5. *перен.* Проявлятися все сильніше; посилюватися. *А життя йшло, події кругом розжеврювалися* (Дн.

Чайка, Тв., 1960, 125); *Чи тільки справді то сніги біліють? А може то розжеврілася туга..?* (Л. Укр., I, 1951, 228).

РОЗЖЕНИ́ТИ, женю́, же́ниш, *док., перех., розм.* Розлучити з дружиною; розірвати чийсь шлюб.

РОЗЖЕНИ́ТИСЯ, женю́ся, же́нишся, *док., розм.* Розлучитися з дружиною; розірвати свій шлюб. — *Я вже не розженюсь, коли раз женат,— міркує отець Кобилянський* (Фр., XI, 1952, 387).

РОЗЖИ́ВА, и, *ж., розм., рідко.* Дія за знач. **розжива́тися** 1, 2.

На розжи́ву — для придбання чого-небудь, для обзаведення чимсь.— *Він і весілля відбуде, і скриню мою віддасть, і материні подушки; та грошей не дасть нам на розживу ні копійки* (Кв.-Осн., II, 1956, 258).

РОЗЖИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗЖИ́ТИСЯ,** живу́ся, живе́шся, *док.* 1. *неперех.* Обзаводитися господарством, наживати достатки; багатіти.— *Помаленьку, бог поможе, розживатимемось* (Кв.-Осн., II, 1956, 258); *Ми розжились, Дві світлиці мали* (Рудан., Тв., 1959, 157); *Ще за столипінщини поселився там перший хуторянин Силентій Кобза. Розжився, розбагатів* (Тют., Вир, 1964, 173); *Дядько божиться, що зараз у нього немає гречки, але він розживеться і продналог виконає...* (Чаб., Катюша, 1960, 13); *// на чому, з чого.* Багатіти за рахунок чого-небудь. *Аби їй Коцюбенко.. постеріг тайну, як можна розжитись на писарській службі* (Н.-Лев., IV, 1956, 56); *Хазяїн із тих розбитних гуляй-польських хурщиків, що розжилися до революції на торгівлі хлібом* (Гончар, II, 1959, 332).

2. *перех. і без додатка.* Роздобувати, придбавати шляхом купівлі, позички і т. ін. *Де гвинтом іржавим розживався* [Матвій],.. *де старе магнето здобував* (Перв., II, 1958, 194); *Я згодом змирився, що розживуся на галіфе, коли матиму в руках своє ремесло і копійку* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 155); — *У них* [куркулів] *шкуратка на латку не розживешся* (Тют., Вир, 1964, 100); *Марина Хомівна розжилася на бинти й вату, випросила у охоронців* (Хижняк, Тамара, 1959, 155).

3. *неперех.* Жити де-небудь довго, довше, ніж годиться. *Розжилися* [цигани] *тут, мов дома. Недалеко них горів огонь* (Коб., I, 1956, 471).

РОЗЖИМА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗЖА́ТИ,** розіжму́, розіжме́ш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **розтиска́ти.** *Права рука, з великим зусиллям розжимаючи пальці, тяглася за стаканом із водою* (Тют., Вир, 1964, 190); — *Отаким нам треба бути,— стисне й покаже тугий, як вилитий, ковальський кулак,— а ми поки що он які,— розіжме кулак зовсім* (Головко, II, 1957, 408).

РОЗЖИМА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗЖА́ТИСЯ,** розіжме́ться, *док., рідко.* Те саме, що **розтиска́тися.**

РОЗЖИРІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **розжирі́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який став надто жирним, повним, огрядним. *Проїхав саньми розжирілий Степан Барський* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 153); *Розжиріла дружина листоноші не спускала з Ольги маленьких ящірячих очей* (Галан, Гори.., 1956, 24); *// перен., фам.* Який розбагатів, став заможним за чужий рахунок. *Художня література повинна повернутися обличчям до життя і зробити своїм героєм, замість сентиментального розжирілого буржуа чи попа, робочу людину* (Кол., Терен.., 1959, 239).

РОЗЖИРІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **розжирі́лий** 2.

РОЗЖИРІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Стати надто жирним, повним, огрядним.— *Я з братією воюю он як! Розжирі́ли, розледачіли. Ніякого сорому не знають* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 124); *// перен., фам.* Розбагатіти, стати заможним за чужий рахунок. *Встигло велике галицьке боярство розжиріти, укоренилося багато боярських родів* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 71).

РОЗЖИРУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Почати надміру жирувати (у 1 знач.).

РОЗЖИ́ТИСЯ *див.* **розжива́тися.**

РОЗЖИ́ТОК, тку, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **розжи́ва.**

На розжи́ток — те саме, що **На розжи́ву** (*див.* **розжи́ва**). *Задалась* [Палажка], *виходячи з церкви, понести колись попові рунце на розжиток* (Барв., Опов.., 1902, 156).

РОЗЖО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розжува́ти.** *Груба їжа залишається в шлунку значно довше, ніж добре розжована* (Метод. викл. анат.., 1955, 136); *// у знач. прикм. Всередині нило щось, і як ковтати слину — гірко так, наче полин розжований* (Головко, I, 1957, 124); *Широко розставивши ноги, Стрибко бездумними очима дивився на розжовану, всю в довгастих дірочках Меланчину хустку* (Жур., Вечір.., 1958, 9).

РОЗЖО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розжо́вувати.** *Підсмажене зерно поросята охоче поїдають; розжовування його сприяє прорізуванню в них зубів* (Колг. енц., I, 1956, 189).

РОЗЖО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЖУВА́ТИ,** ую́, ує́ш, *док., перех.* 1. Роздрібнювати, розминати зубами. *Він старанно розжовував підсмажений мигдаль* (Рибак, Час.., 1960, 146); *Починаю їсти. Хліб не має ніякого смаку, а я його розжовую і ковтаю силоміць* (Збан., Єдина, 1959, 80).

2. *перен.* Дуже докладно пояснювати, розтлумачувати що-небудь.— *Поки-то другу* [машину] *дістануть, а хліб треба вбирати! — розжовують* [молодим] *діди* (Мирний, IV, 1955, 244); — *Обгородив* [Борейко] *себе такими ж, як сам, обивателями, вони його хвалять, а він їм усе прощає. Одним словом, тобі розжовувати не треба* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 356); *Макар Іванович і почитає для гурту і розжує* (Головко, II, 1957, 211); // Намагатися осягнути, зрозуміти що-небудь. [П и л и п:] *З путящої балачки, то й ми дещо розжуємо* (Кроп., II, 1958, 15); — *Я нічого письменного не розжую, хоч і у школі вчився* (Кв.-Осн., II, 1956, 200); *// тільки док.* Добре обміркувати, зважити що-небудь. *Що маєш казати, то попереду розжуй* (Номис, 1874, № 12873); *Тут одна сусідка радить мені в Ялті одну хатку в 15 р., та я ще не бачила хатки, а се діло треба добре розжувати* (Л. Укр., V, 1956, 197).

◇ **Розжо́вувати (розжува́ти) і в рот (до ро́та) кла́сти (покла́сти)** *див.* **рот.**

РОЗЖУВА́ТИ *див.* **розжо́вувати.**

РОЗЗБРО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **роззбро́їти.** *По пустині мчать танки.. Ці, у минулому бойові машини, роззброєні і почали своє нове, мирне життя* (Веч. Київ, 19.I 1961, 1); *Ключник, роззброєний цим супокоєм, а притім відчуваючи, що чіпляється діда безправно.., відходив* (Фр., VI, 1951, 182).

РОЗЗБРО́ЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роззбро́їти.** *Він іще в поїзді з розповідей подорожніх дізнався був про роззброєння саперного батальйону в Славгороді* (Головко, II, 1957, 439); *Найважливішим складовим елементом політики мирного співіснування є боротьба за загальне і повне роззброєння* (Ком. Укр., 9, 1963, 15).

РОЗЗБРО́ЇТИ *див.* **роззбро́ювати.**

РОЗЗБРО́ЇТИСЯ *див.* **роззбро́юватися.**

РОЗЗБРО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роззбро́ювати.**

РОЗЗБРО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЗБРО́ЇТИ,** о́ю, о́їш, *док., перех.* 1. Відбирати в кого-небудь зброю; позбавляти кого-, що-небудь засобів озброєн-

ня. *Під час, коли їх селяни роззброювали, розложено вогонь* (Фр., VIII, 1952, 311); — *Курінь трудящого люду треба зараз же роззброїти* (Кач., II, 1958, 364); *З повним спокоєм роззброїв* [Семенюк] *юнака і надів його шапку на свою голову* (Галан, Гори.., 1956, 82).

2. *перен.* Послаблювати волю людини. *Релігія розброює людей в їх боротьбі з силами природи, заважає активно впливати на природу, підкоряти її собі* (Рад. наука про походж. Землі, 1955, 3); // Позбавляти можливості здійснити який-небудь намір, висловити або відстояти якусь думку і т. ін. *Дуже не хотілося* [Дмитру] *так думати. Роззброювала ота щира посмішка, оті чисті очі* (Коз., Гарячі руки, 1960, 21); *П'єнтак не наважився заперечити, його роззброїла та непохитна впевненість, яка прозвучала в голосі бригадира* (Жур., До них іде.., 1952, 141).

РОЗЗБРО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗЗБРО́ЇТИСЯ,** о́юся, о́їшся, *док.* 1. Знімати з себе зброю; звільнятися від зброї.

2. *перен.* Втрачати силу волі, відмовлятися від здійснення своїх намірів, думок і т. ін. *Керуючись вказівками Леніна, Комуністична партія України терпляче виховувала вихідців із інших партій в дусі марксизму-ленінізму, ведучи одночасно рішучу боротьбу проти дворушників, які не роззброїлися* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 43); — *Добра від нього не було й не буде. Думаєш, він роззброївся? На словах! А потайки на кожного з нас діло веде* (Гончар, Тронка, 1963, 208).

3. *тільки недок.* Пас. до **роззбро́ювати.** *Центральна Рада, відчуваючи наближення кінця, прагнула ослабити народні маси, роз'єднати їх. З цією метою, зокрема, роззброювались і висилались з України революційно настроєні фронтові частини* (Рад. літ-во, 3, 1957, 6).

РОЗЗЕЛЕНІ́ТИСЯ, і́ється, *док.* Почати буйно зеленіти. *Розрослись тополі, роззеленілись* (Гончар, Тронка, 1963, 9).

РОЗЗИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., розм., рідко.* Поглядати навколо, роздивляючись, розглядаючи що-небудь. *Толока. Будяки проти сонця так червоніють. Роззирає Грищенко сюди-туди, всміхається* (Тесл., З книги життя, 1949, 124).

РОЗЗИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., рідко* **РОЗЗИРНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док., розм.* Те саме, що **розгляда́тися** 1. *Нараз Микола підніс голову догори й зачав уважно роззиратися по стелі* (Март., Тв., 1954, 170); *Коли до партизанського окопчика залишилось сто метрів, він зупинився, сторожко роззираючись, підбіг до чорного дуба* (Тют., Вир, 1964, 536); *Опинившись на роздоріжжі, дівча розгублено роззиралося навкруги* (Добр., Очак. розмир, 1965, 23); *Жандарм іще раз розирнувся по яскині* (Фр., II, 1950, 31).

РОЗЗИРНУ́ТИСЯ *див.* **роззира́тися.**

РОЗЗИЧА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **РОЗЗИ́ЧУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗЗИ́ЧИТИ,** чу, чиш *док., перех., рідко.* Роздавати в позику; розпозичати. *Хто лиш нічого не давав, не робив дарунків, нічого з хати не роззичував, а хотів і собі дещо оставити, той був зараз «скупий»* (Коб., II, 1956, 32).

РОЗЗИ́ЧИТИ *див.* **роззича́ти.**

РОЗЗИ́ЧУВАТИ *див.* **роззича́ти.**

РОЗЗІПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати багато і довго кричати. *Дитина роззіпалась* (Сл. Гр.).

РОЗЗЛОСТИ́ТИСЯ, злощу́ся, зло́стишся, *док., розм.* Стати злим; розізлитися. *Знов почув* [Стальський], *немов якась таємна сила відпихала його — і роззлостився* (Фр., VII, 1951, 420).

РОЗЗНАВА́ТИ, аю́, аєш, *недок.*, **РОЗІЗНА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Шляхом розпитування узнавати про кого-небудь, довідуватися про щось. *Роззнавай мене, розпитуй про мене, може-таки про мене що-небудь і добре почуєш* (Кв.-Осн., II, 1956, 45); *Марина зітхнула: — От саме через те ти й щаслива, Олено, Що правильно ти його полюбила. А не так, як я: шубовсть! Наче з кручі у воду. Не розпитала нічого! Не розізнала* (Головко, I, 1957, 487).

РОЗЗНАЙО́МИТИ *див.* **роззнайо́млювати.**

РОЗЗНАЙО́МИТИСЯ *див.* **роззнайо́млюватися.**

РОЗЗНАЙО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЗНАЙО́МИТИ,** млю, миш; *мн.* роззнайо́млять; *док., перех., розм.* Сприяти знайомству кого-небудь з кимсь.

РОЗЗНАЙО́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗЗНАЙО́МИТИСЯ,** млюся, мишся; *мн.* роззнайо́мляться; *док., розм.* Знайомитися ближче з ким-небудь. *— Спершу й для мене він був якимось не нашим, а тепер, коли роззнайомилась, легко, гарно стає мені біля нього* (Гончар, Таврія, 1952, 362); // *тільки док.* Добре познайомитися з ким-небудь. *Роззнайомився я з ними* [шахтарями]: — *Скільки ж вас у старика?* (Біл., Зигзаг, 1956, 40).

РОЗЗОЛОТИ́ТИ *див.* **роззоло́чувати.**

РОЗЗОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роззолоти́ти.** *Хмара виповзла з забузьких польських полів, захопила західний обрій і, зсупивши два кінці, роззолочені зсередини сонцем, як дрімучі брови, переповзла державний кордон на цей бік* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 72).

2. *у знач. прикм.* Розшитий або окантований золотом, позолотою. *Щоб приховати збудження від розмови, взявся* [Моторний] *приладнати на видному місці новий роззолочений прапор* (Ле, Право.., 1957, 37); *Олександра Григоровича посадовили в роззолоченому кріслі* (Полт., Повість.., 1960, 315); // Іскристий (про вино). *Добрі друзі ллють в бокали Роззолочене вино* (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 36).

РОЗЗОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЗОЛОТИ́ТИ,** очу́, о́тиш, *недок., перех.* Густо покривати шаром золота, позолоти.

РОЗЗУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗЗУ́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Скидати взуття з чиїх-небудь ніг. *Роздягає* [Мотря] *його, роззуває...* (Мирний, I, 1949, 156); *Малуша приготувала ложе для королівни, роззула її* (Скл., Святослав, 1959, 229); // *безос. Він катапультується, тобто вистрілює себе з літака разом із сидінням... Але довелось це робити при такій великій швидкості, що й шлемофон зірвало, роздягло й роззуло — саме шмаття лишилось* (Гончар, Тронка, 1963, 22).

Роззува́ти чо́боти (**череви́ки** *і т. ін.*) — скидати чоботи (черевики і т. ін.) з своїх ніг. *Ярошенко трохи вщух і, сердито сопучи, почав роззувати розхлябані, заболочені чоботи* (Речм., Весн. грози, 1961, 83); *Мабуть, я черевики роззую. Циліші будуть* (Коп., Подарунок, 1956, 23).

◇ **Роззу́ти о́чі** — подивившись уважніше, побачити, помітити що-небудь. *Роззуй очі* (Номис, 1864, № 6603).

РОЗЗУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗЗУ́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* Скидати взуття з своїх ніг. *Ліг він на піл, не роззуваючись, тільки свиту скинув* (Гр., I, 1963, 257); *Від прудкої ходи Остапові зробилося душно. Він сів на межі й роззувся* (Коцюб., I, 1955, 340).

РОЗЗУ́ТИ *див.* **роззува́ти.**

РОЗЗУ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роззу́ти.** * Образно. *Так, це роззута гітлерівцями Україна. Це наша Україна, розтерзана, пограбована мати* (Довж., III, 1960, 56).

2. *у знач. прикм.* Без взуття на ногах; босий. *Роззуте, голе та слабе Тиняється хлоп'я* (Граб., I, 1959, 479); *Із хат.. вибігала роззута..дітвора* (Стельмах, I, 1962, 31).

РОЗЗУ́ТИСЯ *див.* **роззува́тися.**

РОЗЗУХВА́ЛИТИСЯ *див.* **роззухва́люватися.**

РОЗЗУХВА́ЛЮВАТИСЯ, юю́ся, ю́єшся, *недок.*, **РОЗЗУХВА́ЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док., рідко.* Ставати зухвалим. *Одного разу роззухвалився навіть він до того ступеня, що вичитав йому в брутальний спосіб літанію* (Коб., І, 1956, 72).

РОЗЗЯ́ВА, и, *ч. і ж., розм.* 1. Неуважна людина. *Така вже доля ласкава у всіх тих тернових очей, що й роззява побачить їх, де б вони не були* (Вас., І, 1959, 184); *Сьогодні чергує молодий роззява.., завжди занурений у свої незграбні слов'янські вірші* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 349).

Не будь роззя́вою! — пильнуй! — *Не будь роззявою! — засміявся йому хтось у лице. — Дивись, розхристаний ходиш та ще хочеш, щоб не ограбували* (Мик., II, 1957, 337).

2. Забудькувата людина. — *Я добра роззява: забув переказати, що тобі кланялась жінка* (Гр., II, 1963, 82).

3. Людина, яка, гайнуючи час, задивляється на кого-, що-небудь. *Зачепить* [Синявін] *конем базарного роззяву — той смачно вилається* (Ле, Міжгір'я, 1953, 69); *Довкола.. стояв натовп: вуличні роззяви* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 532).

4. Вайлувата, неповоротка людина. *І попустила ж гемонська сила, щоб його Палазя та закохалася в роззяву! Себто, не в роззяву, звичайно, а в парубка* (Ю. Янов., II, 1954, 189).

5. Недбала у справах людина. *Де що роблю, там і покину. Про завтрашній день не дбаю. Така вже вдалась.. роззява* (Барв., Опов.., 1902, 365).

РОЗЗЯ́ВИТИ *див.* **роззявля́ти.**

РОЗЗЯ́ВИТИСЯ *див.* **роззявля́тися.**

РОЗЗЯВКУВА́ТИЙ, а, е, *розм.* Позбавлений спритності, незграбний, неуважний. *Розрізала* [Ганна] *собі пальця. Марта Гаврилівна за те виспівала їй кілька докірливих слів, мовляв, «ой же ж і виросла ти, дівко, отака роззявкувата!»* (Коз., Сальвія, 1959, 136).

РОЗЗЯ́ВЛЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роззя́вити.** *Микита Уласович як позіхав та побачив сеє диво* [відьму], *та так йому рот роззявлений і зоставсь* (Кв.-Осн., II, 1956, 183); *Пам'ятники імператорів та їх коней з бронзи, і їх орлів і левів з люто роззявленими пащами впадуть потрощені під ноги* (Довж., І, 1958, 322).

2. *у знач. прикм.* Відкритий, розтулений, перев. широко (про рот, пащу і т. ін.). *З-за причілкового угла* [рогу] *Ганна побачила.. барбосову морду з роззявленим ротом, з вишкіреними зубами* (Н.-Лев., І, 1956, 87); *Було з чого дивуватися. Інший, може б, так і стояв з роззявленим ротом. А я мусив опанувати себе* (Мик., Кадильниця. 1959, 37); * Образно. *Роззявлені роти чемоданів наганяли сум* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 27); // Відкритий, відчинений (звичайно широко — про ворота, двері і т. ін.). *В роззявлені завжди ворота видно було, як колись чистий двір заріс бур'яном, як самий палац опустився* (Мирний, IV, 1955, 16); *В роззявлені двері блищали маховики, зуби й колеса жаток...* (Головко, І, 1957, 67).

РОЗЗЯВЛЯ́КА, и, *ч. і ж., розм., рідко.* Те саме, що **роззя́ва.** *Роззявляка, чого ти тут стоїш! тут тебе вовки поснідають* (Номис, 1864, № 6584); *Ой у лісі на орісі Сухая ломака, — Один писар у хуторі, Да й той роззявляка* (Чуб., V, 1874, 1178); [О р л и к:] «*Мене там вперше куля охрестила»! Знайшов, чим хвалитися. Мовляв, їхала роззявляка та проворняці дишлом в рот...* (Лев., Драми.., 1967, 94).

РОЗЗЯВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗЗЯ́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* роззя́вляють; *док., перех., розм.* Відкривати, розтуляти, перев. широко (рот, пащу і т. ін.). *Іван хапав вареники ложкою, задирав голову, роззявляв рота й кидав вареники в рот* (Н.-Лев., III, 1956, 354); *Пташеня було страшенно втішне — в рідкому пуху, тепле й живе, і на кожний шерхіт роззявляло великого дзьоба* (Донч., V, 1957, 320); *До його підступила Яга ся і заговорила, Роззявивши свої уста* (Котл., І, 1952, 116); *Змійка підвела свою вутячу голівку, роззявивши пащу, де треммтів тонюсінькою стьожечкою її гострий язичок* (Досв., Вибр., 1959, 56); * Образно. *Золотавий вечір роззявив рота й позіхав, позіхав* (Ю. Янов., І, 1958, 129).

◇ **Роззя́вити пащу́ку** *див.* **пащу́ка; Роззя́вити пе́льку** *див.* **пе́лька; Роззявля́ти (роззя́вити) рот (ро́та)** *див.* **рот.**

РОЗЗЯВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **РОЗЗЯ́ВИТИСЯ,** иться; *мн.* роззя́вляться; *док., розм.* Відкриватися, розтулятися, перев. широко (про рот, пащу і т. ін.). *Докінця вона так і не договорює — очі їй вистрибують на лоб, і рот її широко роззявляється* (Смолич, II, 1958, 47); *Прийшлось роззявитись дурному горлу: «Кра! кра!» — а ковбаса додолу* (Гл., Вибр., 1951, 90); * Образно. *Роззявилася вона, ця повна тіні безодня довкола, і заревла тисячею голосів* (Хотк., II, 1966, 253).

РОЗЗЯ́ПИТИ *див.* **роззя́плювати.**

РОЗЗЯ́ПИТИСЯ *див.* **роззя́плюватися.**

РОЗЗЯ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЗЯ́ПИТИ,** плю, пиш; *мн.* роззя́плять; *док., перех., розм.* Те саме, що **роззявля́ти;** // Відчиняти, відкривати, перев. широко (ворота, двері і т. ін.). *Оце роззяпив двері, як теща рот* (Номис, 1864. № 3160).

РОЗЗЯ́ПЛЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.*, **РОЗЗЯ́ПИТИСЯ,** питься; *мн.* роззя́пляться; *док., розм.* Те саме, що **роззявля́тися;** // Розхристуватися (про сорочку). [Х р а п к о:] *Сорочка цяцькована, а грудина роззяпилася — світить!* (Мирний, V, 1955, 137).

РО́ЗИГРАШ, у, *ч.* Дія за знач. **розігра́ти** 3. *Восьмий розиграш почесного кубка* [з вільної боротьби] *зібрав рекордну кількість учасників — 146* (Веч. Київ, 7.I 1971, 3).

РО́ЗИГРИ, ів, *мн., заст.* Перший день петрівки. коли, за народними переказами, в лугах і лісах розгулює нечиста сила. *Зараз у петрівку, як заговіли, на самі розигри, тільки що повиньмали* [повиймали] *хліб з печі, Тихон і позабирав його увесь до себе* (Кв.-Осн., II, 1956, 130).

РОЗІБГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Розправити що-небудь згорнуте, зібгане. * Образно. *А ти, прелютий* [вітер]... *Горе! Горе! Моє веселіє украв, В степу на тирсі розібгав* (Шевч., II, 1963, 387).

РОЗІ́БРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розібра́ти.** *Стекла маржинка* [худоба] *назад в долини, розібрана хазяями* (Коцюб., II, 1955, 331); *Тепер стіна, що відділяла друкарню від цих квартир, була розібрана* (Вільде, Сестри.., 1958, 122); // *у знач. прикм. Часом зупинявся* [Гнат] *біля розібраних хат і довго дивився на чорні купи сухих парок, що валялися на подвір'ях* (Тют., Вир, 1964, 187); // **розі́брано,** *безос. присудк. сл. Правда, з іригації нічого не вийшло, машину як розібрано, так і не складано* (Фр., II, 1950, 385); *Відблакитніло море сонячною блакиттю, розібрано.. намети піонерських таборів* (Гончар, Тронка, 1963, 315).

РОЗІБРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розібра́ти.**

РОЗІБРА́ТИ *див.* **розбира́ти.**

РОЗІБРА́ТИСЯ *див.* **розбира́тися.**

РОЗІ́ГНАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розігна́ти.** *Перелолохані панянки тулились по кутках, як овечата розігнаної вовком отари* (Стор., І, 1957, 375); *Тепер, коли вартові бронетранспортери були розігнані артилерійським вогнем, ворог ішов хвиля за хвилею в контратаку*

(Гончар, III, 1959, 159); *8 липня* [1906 р.] *І дума, що проіснувала два з половиною місяця, була розігнана* (Іст. УРСР, І, 1953, 619).

РОЗІГНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розігна́ти.**

РОЗІГНА́ТИ *див.* **розганя́ти.**

РОЗІГНА́ТИСЯ *див.* **розганя́тися.**

РОЗІГНУ́ТИ *див.* **розгина́ти.**

РОЗІ́ГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розігну́ти.** *Розігнута врешті спина, пущена вільно рука, ще злегка тремтяча од цілоденного напруження, дотик мокрої сорочки, холодної од вечірньої вогкості, м'який пил під ногами замість стерні здаються тепер щастям* (Коцюб., II, 1955, 27).

РОЗІГНУ́ТИСЯ *див.* **розгина́тися.**

РОЗІ́ГРАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розігра́ти.** *Мені хочеться, щоб у глядача створилося враження, наче це зняті дійсні, а не розіграні акторами події* (Довж., III, 1960, 221); * Образно. *Коли йдеш на роботу, тобі шахівницею стелиться тротуар, і ти виграєш найважчу з партій, партію, розіграну з життям* (Брат., Грудка.., 1962, 21); // **розі́грано,** *безос. присудк. сл. Вчитель.. поспішно зникає у темені, сам дивуючись, як блискавично було розіграно цю невеличку, майже комедійну сцену* (Стельмах, І, 1962, 590).

2. *у знач. прикм., розм.* Який довго був у користуванні (звичайно про музичний інструмент). *Любов робила його артистом, виливалася в кождім тоні, в кождім акорді, який він умів видобути з сього старого, розіграного фортеп'яна* (Фр., VII, 1951, 244).

РОЗІГРА́ТИ *див.* **розі́грувати.**

РОЗІГРА́ТИСЯ *див.* **розі́груватися.**

РОЗІГРІ́В, у, *ч.* Дія за знач. **розігрі́ти, розігрі́вати** 1. *Будівельники здали в експлуатацію нову піч. Вже кілька днів агрегат стоїть на розігріві* (Роб. газ., 22.XII 1962, 1).

РОЗІГРІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розігрі́вати.** *Ідучи в похід, я клав за пазуху одну коробку консервів або ковбасу, щоб можна було поїсти зразу, як схочеться, не витрачаючи часу на розігрівання* (Багмут, Записки.., 1961, 58); *Розігріванню організму сприяють швидка ходьба, біг, біг підтюпцем* (Знання.., 8, 1967, 31).

РОЗІГРІВА́ТИ *і рідко* **РОЗГРІВА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗІГРІ́ТИ,** і́ю, і́єш, *док., перех.* 1. Нагріваючи, робити що-небудь теплим, гарячим. *В майстерні пахло сосновими стружками й столярним клеєм, якого розігрівав на примусі Карпо Леонтійович* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 188); *Чорну ниву лучем з неба розгрівай, кропи росою* [весно], *бо нам зерно вкласти треба* (У. Кравч., Вибр., 1958, 447); — *Як ото заліза шмат дочервона розігріти, а тоді водою холодною облити — гартується* (Головко, І, 1957, 173).

2. Підігрівати заново те, що охололо (перев. їжу). *Швидкими, звичними рухами розпалив* [Тарас Григорович] *вогонь і поставив розігрівати вечерю* (Тулуб, В степу.., 1964, 304); *Посидьте, тітко. Погомонимо ще. Я ковбасу розігрію, підкусимо* (Мирний, III, 1954, 35).

3. Підсилювати відчуття тепла в тілі. *Несла* [зима] *спокій у теплу хатину, одягала в тепле одіння, вогнем розігрівала.. руки* (Кобр., Вибр., 1954, 182); *Пізнім вечором я сидів біля печі і розігрівав заморожене тіло* (Ірчан, II, 1958, 20); *Смутно бабі Тимчисі було, хоть сонце, як рідна мама, розігрівало старі кості* (Стеф., І, 1949, 41); *Положили ми того чоловіка, роздягли усього як єсть і давай снігом терти.. — й самі розігрілися, й чоловіка розігріли* (Хотк., І, 1966, 169).

4. *перен.* Викликати у кого-небудь сильне нервове збудження. *Бились-бились — аж курить, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще лучче* [краще], *як коваль леміш у горні* (Укр.. казки, 1951, 80).

◇ **Розігрівати (розігріти) кров** — викликати збудженість. *Міцна, настояна на червоному перці горілка, розігрівала кров, збуджувала уяву* (Добр., Очак. розмир, 1965, 34).

РОЗІГРІВА́ТИСЯ *і рідко* **РОЗГРІВА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗІГРІ́ТИСЯ,** і́юся, і́єшся, *док.* 1. Нагріваючись, ставати теплим, гарячим. *У правильно набитих і наглухо закритих парниках гній за 2—3 дні розігрівається.. і осідає* (Ол. та ефір. культ., 1956, 321); *Потік тухольський перший раз відроду побачив такий блиск; перший раз розігрівся в своїм холоднім кам'янім ложі* (Фр., VI, 1951, 98); *Ось кулемет став захлинатись, розігрівшись до того, що закипіла вода в «кожусі»* (Ю. Янов., І, 1958, 126).

2. *безос.* Підігріватися заново (про те, що охололо, перев. про їжу). *Горщок сей черепком накрила* [шептуха], *Поставила його на жар, І тут Енея присадила, Щоб огоньок він роздував; Як розігрілось, зашипіло, Запарилось, заклекотіло* (Котл., І, 1952, 155).

3. Починати відчувати тепло в тілі; зігріватися. *Годин зо дві брели глеюватим, липким чорноземом, добре-таки притомились і розігрілись. Усі були мовчазні й злі* (Коз., Гарячі руки, 1960, 222); *Попоївши, витер* [Йонька] *рукавом рот, натоптав люльку.. Очі посоловіли, він розігрівся біля вогню, і його похилило на сон* (Тют., Вир, 1964, 434).

4. *перен.* Виявляти сильне нервове збудження. * Образно. *Іноді щока Підв'язана бувала у Гаврила: То доказ, що чиясь козацька сила, Весільним розігрівшися вином, Крушила все, що бачила кругом* (Рильський, II, 1956, 81).

◇ **Розігрівається (розігріється) кров** — з'являється збудженість. *Чує* [коваль], *як чортівський напиток ходить по жилах, кров розігрівається, б'є у висках* (Кобр., Вибр., 1954, 176).

РОЗІГРІВА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **розігрі́вати.** *Вона попивала жадібно подаваний їй розігріваючий напиток* (Коб., Вибр., 1949, 342).

РОЗІГРІ́ТИ *див.* **розігрі́вати.**

РОЗІГРІ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розігрі́ти.** *Дихнув* [хлопець] *пречистим повітрям, насиченим теплою парою, розігрітою в лісі живицею* (Фр., III, 1950, 8); *Ми снідали на полі принесеним із собою і розігрітим тут же кулішем* (Смолич, І, 1947, 123); *Одеколон, пудра, грим, розігріте від танку жіноче тіло — всі запахи змішалися докупи* (Ю. Янов., II, 1958, 159); *За святковим столом сиділо чимало уже розігрітих хмелем гостей* (Стельмах, І, 1962, 329); // *у знач. прикм. Пахне свіжої глиці розігріта смола* (Голов., Близьке.., 1948, 146); *Розігріта кров Мов молотами стукала у жилах* (Фр., XIII, 1954, 207).

2. *у знач. прикм.* Який розігрівся, став збудженим унаслідок чого-небудь. *Любов Прохорівна вечорами лишала паранджу у сусідових жінок, молодих дехканок, і поверталася додому веселою, розігрітою* (Ле, Міжгір'я, 1953. 83).

РОЗІГРІ́ТИСЯ *див.* **розігрі́ватися.**

РОЗІ́ГРУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розі́грувати.** *— Ха-ха! Тричі ха-ха! — Мамайчук голосно регоче. — Ви теж повірили? Та це ж було звичайнісіньке розігрування, розраховане на майора Яцубу* (Гончар, Тронка, 1963, 331).

РОЗІ́ГРУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **РОЗГРАВА́ТИ,** аю́, аєш, *недок.*, **РОЗІГРА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Виконувати, відтворювати що-небудь у формах сценічного мистецтва. *Дівчата розбиваються на два гуртки.., розігруючи все, про що співає пісня* (Коч., П'єси, 1951, 121); *Незадоволення князя.. розвеселило його* [Гоголя]. *Вони розігрували тепер з князем комічну сценку —*

«*Бундючний чиновник і смиренний прохач*» (Полт., Повість.., 1960, 411).

2. *перен.* Прикидатися ким-небудь, видавати себе за когось іншого.— *Розігрувати з себе грішника, який кається... Ні, я не з таких* (Донч., V, 1957, 556); *Намагався* [Преображенський] *інколи розіграти скромну людину* (Ле, Міжгір'я, 1953, 172); // Зображувати що-небудь удавано, нещиро. *Шаукен розіграла перед усім аулом палку радість, кинулася йому на шию* (Тулуб, В степу.., 1964, 153).

Розі́грувати (розігра́ти) роль: а) відтворювати образ кого-небудь. *Були такі сусіди, які чомусь ненавиділи мене за моє вміння розігрувати ролі й зображувати різних відомих усім людей* (Сміл., Сашко, 1957, 33); б) (*кого, яку*) удавати з себе кого-небудь. *Катерина II, розігруючи роль просвіченого монарха, умудрялась в один і той же час і вільнодумні листи писати до Вольтера і тут же в себе в Росії забороняти писати про свободу* (Тич., III, 1957, 214); *Йому подобалося розігрувати роль непокірного бунтаря, для якого не існує ні звичаїв, ні порядків* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 19).

3. Граючи в яку-небудь гру, доводити її до кінця, до якого-небудь результату. *В купе спального вагона четверо пасажирів.. грають в преферанс. Щойно розіграли чергову партію* (Головко, I, 1957, 437).

4. Розподіляти, присуджувати що-небудь через лотерею, шляхом жеребкування і т. ін. *Футболісти вибігли на поле. Стали в два ряди, привітались і, розігравши поле, розійшлись на місця* (Томч., Готель.., 1960, 208); *Тут* [у музеї Т. Г. Шевченка] *є відомий портрет В. А. Жуковського роботи великого російського художника К. П. Брюллова, який у 1838 році розіграли в лотерею і на виручені гроші викупили Шевченка з кріпацтва* (Наука.., 3, 1961, 19).

5. *розм.* Обманюючи, ставити в безглузде становище; піддурювати. [Ф р о с я:] *Коли б я вирішила на Курильські їхати, давно б уже курс взяла!* [К о с т я:] *Ти що — розігруєш мене? Сама ж умовляла... не їхати* (Мокр., П'єси. 1959, 237); [Б а т у р а:] *Вона не знає, що я тут* [на острові]. *Сховаюсь у комиш, розіграємо її* (Корн., II, 1955, 223); [О л ь г а:] *Заспокойтеся, вас просто одурили або розіграли* (Собко, П'єси, 1958, 360).

РОЗІ́ГРУВАТИСЯ, уюся, уєшся і *рідко* **РОЗГРАВА́ТИСЯ,** аю́ся, аєшся, *недок.*, **РОЗІГРА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. *перев. док.* Граючись, бавлячись, поступово захопитися грою, забавою. — *Куди ти підеш? — гукнули на неї дівчата. — Ще тільки розігралися, а ти вже і втікати* (Кв.-Осн., II, 1956, 322); * Образно. *А надворі — рай: сонце, наче панна у пишному одязі, розгулялося-розігралося* (Мирний, III, 1954, 137); // Почати дуже гарцювати (про коня). — *Ну, розігралась,— покрикував* [Йонька] *і вдарив її* [кобилу] *дугою під бік: вона цокнула копитами об голоблі і зайшла для запряжки* (Тют., Вир, 1964, 396).

2. *перев. док., розм.* Граючи на сцені або виконуючи що-небудь на музичному інструменті, поступово увійти в роль. *Будьте здорові, дядьки та братця! А дайте лишень за бандуру узяться, Та на бандурі розіграться* (Укр. поети-романтики.., 1968, 136); *Після полуденку та почастунку скрипники розігралися, а челядь з легінями розтанцювалася* (Черемш., Тв., 1960, 221).

3. *перев. док.* Граючи в яку-небудь спортивну гру, поступово набути спортивної форми. *Розігравшись і прагнучи тільки виграшу, класні команди інтенсивно набирають очки* (Літ. Укр., 13.IX 1966, 4).

4. Посилюватися, наростати з великою інтенсивністю (про стихійні явища природи). *Огонь розходився, розігрався... Уже він кругом охопив Чіпку* (Мирний, I, 1949, 309); *Вночі подув вітер, розігралася хурделиця* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 19); // Хвилюватися, ставати бурхливим, штормовим (про море, річку і т. ін.). *Балатон розігрувався. Тьмяно, сталево поблискували навкруги розгойдані водяні масиви* (Гончар, Новели, 1954, 55); *В неділоньку рано розігралося море* (Чуб., V, 1874, 450); *Розігрався Дунай Та гука на наш край* (Манж., Тв., 1955, 77); // Проявлятися з великою силою (про фізичний або моральний стан людини, про думки, почуття і т. ін.). *Що людству до Віталикових переживань, що йому до цієї маленької мікроскопічної драми, що розігрується десь у вівчарському степовому радгоспі?* (Гончар, Тронка, 1963, 47); *Дід ліг. Івась перевернувся. Тихо. Думки у Івася розігралися* (Мирний, I, 1954, 172).

5. Відбуватися, траплятися (про які-небудь події). *Вона бачила, що тепер настала рішуча хвиля, що на тій вузькій кам'яній плиті мусить розігратися боротьба на життя і смерть* (Фр., VI, 1951, 19); *Світова революція розігралась саме тепер, коли Радянська влада стала всенародним установленням* (Ленін, 37, 1973, 208).

6. *тільки недок.* Розподілятися, присуджуватися через лотерею, шляхом жеребкування і т. ін. *В заключний день змагань розігрувались звання чемпіонів країни з окремих видів багатоборства* (Рад. Укр., 15.V 1962, 4).

7. *тільки недок.* Пас. до **розі́грувати** 1, 3, 4. *Інколи Борисові здавалося, ніби.. все робиться само собою, немов по нотах розігрується чудесна симфонія* (Собко, Біле полум'я, 1952, 319); *Складні й хитромудрі розігруються на зеленому полі комбінації* (Вишня, I, 1956, 406).

РОЗІ́ДРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розідра́ти.** *Сорочка на йому розідрана од коміра аж до пояса* (Н.-Лев., III, 1956, 275); *У Прохора була розідрана щока* (Шиян, Баланда, 1957, 47); *Образно. *Навіть не хочеться думати про постріли, вибухи мін і бомб, розідране небо і понівечені дерева* (Загреб., Шепіт, 1966, 52); // **розі́драно,** *безос. присудк. сл. В невеликих кімнатах було тісно й душно од великого натовпу гостей* [на весіллі].. *Вже було розідрано кільки* [кілька] *суконь на паннах, вже не одна гірлянда на голові потерлась на потерть — як хтось покликав музик у велику надвірню хату* (Н.-Лев., I, 1956, 145).

РОЗІДРА́ТИ *див.* **роздира́ти.**

РОЗІДРА́ТИСЯ *див.* **роздира́тися.**

РОЗІ́ЗЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розізли́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який розізлився, перебуває у стані роздратування.— *Та плюнь-бо ти, кумо, на них* [жаб]*! — скрикнув розізлений Шлендріян. — Будеш ти з усяким хробаччям панькатись* (Фр., III, 1950, 118); *Набігло відразу кілька десятків розізлених, заслинених бороданів* (Загреб., Диво, 1968, 287).

РОЗІЗЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док., перех.* Пробудити, викликати злість, роздратування в кому-небудь. «*Певно, люди розізлили його в волості своїми позвами*»,— *подумала писарша і більше не питала ні про що свого чоловіка* (Н.-Лев., IV, 1956, 161); *Нерозумними, що тільки розізлили його, словами просила* [Рифка] *пробачення* (Вільде, Сестри.., 1958, 360).

РОЗІЗЛИ́ТИСЯ, лю́ся, ли́шся, *док.* Виявити почуття злості.— *Звичайне, я не схотіла і не поїхала: тоді він розізлився* (Л. Укр., III, 1952, 610); *Кріпко тоді розізлився Олекса Іванович на Семенівну* (Вишня, II, 1956, 257).

РОЗІЗНА́ТИ *див.* **роззнава́ти.**

РОЗІЙТИ́СЯ *див.* **розхо́дитися.**

РОЗІКЛА́СТИ *див.* **розкла́дати.**

РОЗІКЛА́СТИСЯ *див.* **розкла́датися.**

РОЗІКРА́СТИ *див.* **розкрада́ти.**

РОЗІЛЛЯ́ТИ *див.* **розлива́ти.**

РОЗІЛЛЯ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розілля́ти.** *На мить заплющивши очі,.. реально відчувала* [Любов Прохорівна] *смак мужніх Саїдових губ і чула буйний гомін крові, п'яно розіллятої в його артеріях* (Ле, Міжгір'я, 1953, 64); *Лісова темрява, розіллята навколо, була такою густою, що багато хто з вирослих у степу чабанчуків-тавричан ще ні разу й не бачив такої в житті* (Гончар, II, 1959, 145); // *у знач. прикм. Скрізь валялись клапті фільтрувального і газетного паперу, чорніли, сповнюючи повітря тугими й важкими запахами, плями розіллятих речовин* (Шовк., Інженери, 1956, 16).

РОЗІЛЛЯ́ТИСЯ *див.* **розлива́тися.**

РОЗІ́МКНЕНИЙ *див.* **розі́мкнутий.**

РОЗІ́МКНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розімкну́ти.**

РОЗІМКНУ́ТИ *див.* **розмика́ти.**

РОЗІ́МКНУТИЙ, РОЗІ́МКНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розімкну́ти;** // *у знач. прикм. Люте обурення лягло на повний обвід Никанорового обличчя, на товсті розімкнуті губи* (Стельмах, Хліб.., 1959, 16); *Картину, цілком аналогічну механічним коливанням, являють собою коливання електричного струму в розімкненому колі* (Курс мат. анал., II, 1956, 294).

РОЗІМКНУ́ТИСЯ *див.* **розмика́тися.**

РОЗІМЛІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗІМЛІ́ТИ,** ію, ієш, *док.* 1. Розм'якати, розпарюватися під дією тепла (про предмети). *Опівдні розпарилась, розімліла під сонцем земля* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 41); *Акація, розімлівши за день на сонці, під вечір густо, солодко запахла* (Гончар, II, 1959, 280); // Знемагати, знесилюватися від душевного або фізичного перенапруження, спеки, тепла і т. ін. (про людей). *Не можна встать. Так тобі наче ввесь розімлів, розтопився, не сказати б, як віск, чи од того великого жалю, чи од щастя й надії* (Н.-Лев., I, 1956, 65); *Як про тебе згадаю,— усе моє тіло, моя душа розімліє, розпалиться в солодощах...* (Барв., Опов.., 1902, 518); *У візку тепло, розімлів Данило* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 598); // Знемагати, знесилюватися від переїдання, надмірного споживання спиртного і т. ін. *Розімлівши від такого обіду — лягали* [Маякіни] *спати, і годин зо дві, зо три в домі Маякіна чути було тільки хропіння та сонні зітхання* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 312); [В о л о в и к:] *В Струка од горілки душа розімліла* (Перв., II, 1958, 383); // *розм.* Переставати бути напруженим; розслаблюватися. [Л у к і я:] *Полізу ж я швидш на піч, щоб кісточки хоч трохи розімліли, бо настоялася у волості вволю* (Кроп., III, 1959, 16).

2. Розварюватися, упрівати під дією тепла й вологи (про їжу). *Микола боявся, що буде* [юшка] *рідка, а вона вийшла густенька — не повернути ложкою. І риба геть розімліла — не розбереш, де хвіст, де голова* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 57).

РОЗІМЛІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **розімлі́ти.** *Побіля рож поріс любисток, до самої землі припала холодна м'ята, наповнюючи терпкими й солодкими пахощами все подвір'я, особливо в вечірній час, коли спаде жара і розімліле за день листя, здається, стікає дивним густим настоєм* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 55); *Обід був такий ситий, що солдати вже ледве доторкнулися до гречаної каші, добре помащеної маслом, сиділи осоловілі і розімлілі від тепла, масної та смачної їжі* (Тулуб, В степу.., 1964, 220).

2. *у знач. прикм.* Який розм'як, розпарився під дією тепла (про предмети). *Вони* [жайворонки] *ніби засівали з високості розімлілу землю своїми піснями, дрібними, як зерно, дзвінкими, як весняні струмочки* (Панч, Синів.., 1959, 85); *Застоялись у високім бур'яні густі пахощі прив'яленого сонцем полину, розімлілої лободи, лугових трав* (Гончар, II, 1959, 239); // Який знеміг, знесилився від душевного або фізичного перенапруження, спеки, тепла і т. ін. (про людей). *Миттю обертається* [Іванко] *— розімлілі хлопці коливаються в сідлах* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 131); // *розм.* Який перестав бути напруженим; розслабився. *В солодкій дрімоті люди шукали опори своїм розімлілим тілам* (Вол., Самоцвіти, 1952, 28); // Який виражає душевну або фізичну розслабленість. *Розімлілим оком він перелічує корів, що пасуться на стернях* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 103).

3. *у знач. прикм.* Який розварився, упрів під дією тепла й вологи (про їжу). *Не хлібом, як після спаса, пахли вони* [дими], *а розпареною картоплею, розімлілим буряком* (Стельмах, I, 1962, 33).

РОЗІМЛІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **розімлі́лий** 2, 3. *Це був час .. загальної післяобідньої розімлілості* (Гончар, Таврія, 1952, 116).

РОЗІМЛІ́ТИ *див.* **розімліва́ти.**

РОЗІМЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док., перех., рідко.* Швидко поширити, рознести у всі боки. *Все рознесуть буревійні* [вітри] *і геть розімчать у просторах* (Зеров, Вибр., 1966, 222); // *розм.* Розтягти по частинах.— *Як усі господарюватимуть, то й господарство моє рознесуть чисто! Такі й золоту гору розімчать!* (Вовчок, I, 1955, 5).

РОЗІМЧА́ТИСЯ, чи́ться, *док., рідко.* Швидко поширитися, рознестися у всі боки. *Такая розімчалась чутка* [про смерть Амати] *В народі, в городі, в полках* (Котл., I, 1952, 290).

РОЗІМ'Я́ТИ *див.* **розмина́ти.**

РОЗІ́М'ЯТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розім'я́ти.** *Розім'ятий колесами вогкуватий пісок виповзає з-під ніг, ніби йому боляче, що на нього наступають* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 56); *Йому доводилось місити пливку снігову потеруху, розім'яту людськими ногами* (Збан., Сеспель, 1961, 245); // *у знач. прикм. Як тільки поросята привчаються пити молоко, їм дають варену кашу з ячмінної або вівсяної дерті, поступово домішуючи до каші варену і розім'яту картоплю* (Колг. Укр., 1, 1957, 23).

РОЗІМ'Я́ТИСЯ *див.* **розмина́тися**[1].

РОЗІ́ПНЕНИЙ *див.* **розі́пнутий.**

РОЗІПНУ́ТИ *див.* **розпина́ти.**

РОЗІ́ПНУТИЙ, РОЗІ́ПНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розіпну́ти.** *На залізному ліжечку.. лежала дівчинка років п'ятнадцяти, розіпнута, як на хресті* (Тют., Вир, 1964, 428); * Образно. *Скиглить ніч, промерзла й кострубата, розіпнена давно на сонячних мечах...* (Сос., I, 1957, 54); // *у знач. прикм.— Фаетон вже поданий,— обізвався Петро, держачи напоготові розіпнуте панове пальто* (Н.-Лев., IV, 1956, 249); // **розі́пнуто,** *безос. присудк. сл. На стіні було розіпнуто великого білого папірця* (Епік, Тв., 1958, 411).

2. *у знач. прикм.* Який лежить, широко, вільно розкинувши руки, ноги; // Який широко розставив ноги, розвів у сторони руки. *Сержант стояв, розіпнутий в рамі дверей, мовби хотів дужими руками розіпхнути стіни вагона* (Загреб., Шепіт, 1966, 38).

3. *у знач. прикм.* Без хустки на голові.

РОЗІПНУ́ТИСЯ *див.* **розпина́тися.**

РОЗІПРІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗІПРІ́ТИ,** ію, ієш, *док.* 1. Розм'якати, розпарюватися під дією вологи й тепла (про предмети).

2. *розм.* Укриваючись потом від утоми, задухи, сильно розігріватися (про людей).

РОЗІПРІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **розіпрі́ти.** *Спросоння скиглила сполохана чайка, від ріки*

віяло теплом, від скошеного лугу — розіпрілою за день на сонці травою (Тют., Вир, 1964, 254).

2. *у знач. прикм.* Який розм'як, розіпрів під дією вологи й тепла (про предмети). *Пахло суницею, грибами, розіпрілим хмелем* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 60).

3. *у знач. прикм., розм.* Який покрився потом від утоми, задухи, сильно розігрівся (про людей). *Вода на глибині* [става] *і чиста, і холодна. Приємно було в гарячі дні зануритись розіпрілим тілом у її прохолодну прозорість* (Іщук, Вербівчани, 1961, 23).

РОЗІПРІ́ЛІСТЬ, лості, *ж., розм.* Стан за знач. **розіпрі́лий** 2, 3. *Скілька пам'ятає Гаркуша панича, завжди це личко пашіло на нього отакою моложавою розіпрілістю* (Гончар, Таврія, 1952, 297).

РОЗІПРІ́ТИ *див.* **розіпрівáти.**

РОЗІПХА́ТИ *див.* **розпихáти.**

РОЗІПХНУ́ТИ *див.* **розпихáти.**

РОЗІП'Я́СТИ́ *див.* **розпинáти.**

РОЗІП'Я́СТИ́СЯ *див.* **розпинáтися.**

РОЗІ́П'ЯТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розіп'я́сти́.** *Не вона у ранах, розіп'ята, Не вона здригнулася, а кат Прочитав в очах її — відплата, І душа його гадюча — в п'ятах...* (Нагн., Пісня.., 1949, 106); *Враз серце Орисі зайшлося тупим, ниючим болем: вона бачить розіп'яту на тину для сушки Тимкову сорочку, вишиту хрестиком* (Тют., Вир, 1964, 126); // *у знач. прикм. Опудало висунулось вище. Але снайпер вже не стріляв. Фігура з розіп'ятими руками підскакувала над рівчаком* (Ю. Янов., І, 1958, 336); *Вони* [зірки] *тривожно так горять на виднокрузі над чорним плетивом розіп'ятих гілок* (Тер., Ужинок, 1946, 25); // **розіп'я́то,** *безос. присудк. сл. Скільки убито і розіп'ято, — Знає земля, як стара вдова* (Мал., Звенигора, 1959, 125); *Під містом розіп'ято царський намет* (П. Куліш, Вибр., 1969, 163).

Як (мов, на́че *і т. ін.*) **розіп'я́тий** — з широко розставленими ногами і розведеними в сторони руками. *Хлопець, як розіп'ятий, стояв, тримаючись руками за виступи дюралюмінієвої обшивки* (Ле, Клен. лист, 1960, 57).

РОЗІ́РВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розірва́ти.** *Пригадую й суворі окуляри, Нитками перев'язані сяк-так.. І щось таке — не свитку й не піджак, А нібито сюртук великопанський, Розірваний з плеча і до плеча* (Рильський, II, 1960, 67); *І розхристані груди Андріяки, і заросле чорною густою щетиною обличчя з розірваною ще в хлоп'ячих бійках губою надавали йому сердитого, якогось навіть погрозливого вигляду* (Гончар, II, 1959, 154); *Багато з них* [бійців] *були розірвані на шматки снарядами* (Довж., І, 1958, 182); *Вона ще не прохолола після історії з попом, мов відламок розірваної вибухом бомби* (Коцюб., І, 1955, 307); *Шлюб вважається розірваним з моменту запису про розлучення в книзі загсу* (Рад. суд на охороні прав.., 1954, 29); * Образно. *Душа розірвана, як рана...* (Олесь, Вибр., 1958, 323); *Минуле, все в крові, розірване на клоччя* (Сос., І, 1957, 292); // **розі́рвано,** *безос. присудк. сл. Розірвано ворожий цеп, Розбито ворогів* (Мас., Сорок.., 1957, 452); *А вона ще ж і не знала, що товпа коло неї й Василя напівштучна, що це їх умисне розірвано* (Хотк., І, 1966, 113).

2. *у знач. прикм.* Різким рухом розділений на частини; розідраний. *Сідало сонечко в сизо-червоні хмари; мов шматки розірваної ганчірки, висіли вони над горою* (Мирний, І, 1954, 343); // Увесь у дірках; порваний. *Входить Наташа. На ній розірване плаття* (Корн., І, 1955, 167); // Розпечатаний (про пакет, конверт, телеграму і т. ін.). *Заброда.. почав бинтувати рану розірваним стерильним пакетом* (Кучер, Голод, 1961, 173); // Який має пропуски; обірваний, уривчастий. *У Шевченка такі монологи-пісні, що складаються з розірваних речень, повторів, фігур умовчання, з пісенних рядків, які перебиваються питально-окличними реченнями, створені за принципом контрасту* (Рад. літ-во, 5, 1963, 54); * Образно. *Голова болить, як не лусне, в ній мляво, як мокрі мухи, лазять розірвані й липучі думки* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 115).

3. *у знач. прикм.* Який має рвані рани. *Бронзовий вершник ще й досі на плаці Конає з розірваними грудьми* (Гончар, IV, 1960, 24).

4. *у знач. прикм.* Роз'єднаний внаслідок розриву. *— А-а-а... — неслося десь здалеку, як од розірваної греблі* (Коцюб., II, 1955, 173); *Залущали телеграфні стовпи і боляче залящав розірваний дріт* (Епік, Тв., 1958, 367); // Розділений на частини різким порухом повітря. *З-за розірваних хмар викотився місяць* (Донч., IV, 1957, 118); *І висне без кінця над Києвом тривожним розірваним рядком важкий зелений дим...* (Сос., І, 1957, 296).

Розі́рвані пу́та (ланцюги́) — знищене все, що сковує волю, самостійність. *А в нас тут «марсельєзу» чути, ..немов розірвані всі пути* [пута] *і вороги розбиті вщент* (Л. Укр., І, 1951, 266).

5. *у знач. прикм., перен.* Позбавлений органічної єдності (про суспільно-політичні явища). *Свобода і праця, навіть в її творчих виявах, за умов капіталізму внутрішньо розірвані, виступають як зовнішні антиподи* (Наука.., 5, 1971, 35).

РОЗІ́РВАНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Стан за знач. **розі́рваний** 2—5.

2. Стан душевного розладу, розпачу. *Коли для абстрактних гуманістів трагічна розірваність людини, наслідок непримиренних протиріч XX століття — прямо-таки всесвітній закон, то радянський письменник точно бачить класові причини, що ведуть до загибелі людини, вказує реальний вихід з трагічної спустошеності* (Літ. Укр., 22.V 1962, 3).

РОЗІРВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розірва́ти.** *Вихований в польських школах, згодований польською літературою нарівні з іншими, почуваю себе зв'язаним спільними вузлами з польською суспільністю так, що розірвання їх обійшлось би мені дорого* (Фр., Публіцистика, 1953, 106); *Особа, що зобов'язалася за попереднім договором дати другій позику, може вимагати розірвання попереднього договору, коли згодом майновий стан контрагента значно погіршиться* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 39).

РОЗІ́РВАНО, *присл.* З перервами, уривчасто. *Як стоголоса луна, десь за вокзалом над містом озвалися розірвано, не разом і в різних тонах багато гудків* (Головко, II, 1957, 367); *Говорила* [Анна] *розірвано і хлипаючи, піднімаючи на хвилю голову й дивлячись йому переконуюче й заразом з докором в обличчя* (Коб., II, 1956, 67).

РОЗІРВА́ТИ *див.* **розрива́ти**[1].

РОЗІРВА́ТИСЯ *див.* **розрива́тися**[1].

РОЗІРИТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., рідко.* Дуже рознервуватися. *У Львові я пробула не три, як думала, а чотири дні,.. від маси людей, розмов і вражень якось розіритувалась, вийшла з берегів, почала себе почувати якось дуже ненормально* (Л. Укр., V, 1956, 336).

РОЗІСКИ́МЛИТИСЯ, люся, лишся, *док., розм., рідко.* Почати скімлити безупинно. *А тут іще й Остапко розіскимливсь, за спідницю чіпляється* (Головко, II, 1957, 199).

РОЗІ́СКРЕНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розіскри́ти.** *Лагідне світло, відбиваючися від білого, морозом розіскреного снігу, мигає далеко з високого сугорба, мов зірниця на сході* (Фр., І, 1955, 184); *Всі ці роки я не бачив моря. Не бачив розіскрених на сонці*

жовто-білих скель над синьою водою (Загреб., Європа. Захід, 1961, 78).

2. *у знач. прикм.* Який випромінює іскри, сяє, виблискує. — *А якже, аякже!— притакнув він із розіскреними очима* (Коб., II, 1956, 22).

РОЗІСКРИ́ТИ *див.* **розі́скрювати.**

РОЗІСКРИ́ТИСЯ *див.* **розі́скрюватися.**

РОЗІ́СКРЮВАТИ, юю, *недок.*, **РОЗІСКРИ́ТИ,** и́ть, *док., перех., рідко.* Викликати яскраве сяяння, іскристе світіння. *Повний щит місяця хилився до заходу, а його біле світло розіскрювало замерзлий сніг* (Фр., VI, 1951, 245).

РОЗІ́СКРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗІСКРИ́ТИСЯ,** и́ться, *док., рідко.* Починати яскраво сяяти, світитися, виблискувати. *Пронизані електричним світлом і заграво́ю над заводом, сніжинки розіскрювались і скидались на падаючі вогні фейєрверку* (Гур., Друзі.., 1959, 141); // Розсипатися іскрами. *Промінці сковзалися по лиснючій чорній шкірі, витанцьовували на ній, розіскрювалися на всі боки* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 14).

РОЗІ́СЛАНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розісла́ти** [1]. *Центральний Комітет у листі, розісланому всім партійним організаціям країни, попереджував, що увага партії в найближчі дні мусить бути зосереджена на Півдні* (Гончар, II, 1959, 315); *Обіцяю вам, що мій допис в десятках примірників буде розісланий по всіх газетах, і будьте певні, що до нього прислухаються, зроблять вірні висновки* (Тют., Вир, 1964, 153); // **розі́слано,** *безос. присудк. сл. В міськкомі їй сказали, що інструкцію розіслано, і їй в тому числі* (Дор., Не повтори.., 1968, 105).

РОЗІ́СЛАНИЙ [2], а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розісла́ти** [2]. *Серед дворища на зеленій травиці розіслане було у три ряди біле полотно* (Л. Янов., I, 1959, 399); *Біля розісланої на столі карти стояв командуючий* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 108).

2. *у знач. прикм.* Який простелили, розправивши кінці. *Ген — аж у самому кутку, на розісланому сіряку, лежав чоловік* (Мирний, I, 1954, 348); *Денис вклався на розісланому кожусі обличчям до вогню* (Тют., Вир, 1964, 18).

РОЗІСЛА́ТИ [1] *див.* **розсила́ти.**

РОЗІСЛА́ТИ [2] *див.* **розстеля́ти.**

РОЗІСЛА́ТИСЯ *див.* **розстеля́тися.**

РОЗІ́СПАНИЙ, а, е, *розм.* Який розіспався; заспаний. *Нарешті.. гримнула* [Пейзлерка] *на розіспаного сержанта, примусивши його розбудити пана вахмістра, бо хіба ж це порядок так довго хропти?* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 232); *Один відчайдух, озброєний таким-сяким пістолетиком, міг схилити до капітуляції всю оцю купу розіспаних стражів порядку за якихось там три хвилини* (Загреб., Шепіт, 1966, 210).

РОЗІСПА́ТИСЯ, плю́ся, пи́шся; *мн.* розіспля́ться; *док., розм.* Заснути міцно, надовго. *Його й ломакою не зведеш, як розіспиться!..* (Гр., II, 1963, 299); [Г а л я:] *Люблю я село. Люблю в усяку пору. І навіть коли тітка Марія сердито покрикує: «Вставайте до машини, розіспались!», а ми лише дві години як очі заплющили* (Корн., II, 1955, 184).

РОЗІССА́ТИ *див.* **розсиса́ти.**

РОЗІССА́ТИСЯ *див.* **розсиса́тися.**

РОЗІТКА́ТИ, тчу́, тчеш, *док., перех., рідко.* Прикрасити що-небудь тканням.

РОЗІТЛІ́ТИСЯ, і́ється, *док., рідко.* Розгорітися, займаючись вогнем. *Вугілля дубове добре, та поки розітліється, то попожди* (Сл. Гр.); * Образно. *Вона закрила своє лице, на якім розітлівся весь сором її істоти...* (Коб., До світа, 1905, 61).

РОЗІТНУ́ТИ *див.* **розтина́ти.**

РОЗІ́ТНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розітну́ти.** *Бокове скло біля шофера спущено, і чути, як свистить розітнуте машиною польове повітря* (Гончар, Маша.., 1959, 15).

РОЗІТНУ́ТИСЯ *див.* **розтина́тися.**

РОЗІХО́ДИТИСЯ *див.* **розхо́дитися.**

РОЗІЧХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати часто чхати. *Йому було і незручно, і смішно, і соромно, особливо ж, коли він не міг стриматися і чхав на весь голос. — Ну що, одбомбив? — в'їдливо спитав його Арпад, коли шофер особливо розічхався* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 90).

РОЗ'ЇДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роз'їда́ти.** *Роз'їдання металу іржею відбувається інтенсивно також на дільницях ліній* [електропередачі], *що проходять поблизу морського узбережжя* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 53).

РОЗ'ЇДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗ'ЇСТИ,** їм, їси́; *док., перех.* 1. Знищувати що-небудь, поїдаючи (про міль, черв'яків і т. ін.). *Зійшла би, може, силочка в могилу, черв'як би роз'їв гороподібні м'язи,.. але от не попустив господь дару погибнути* (Хотк., II, 1966, 277); * Образно. [П а р в у с:] *Волію я мучителя Нерона над ворога такого, що вбиває не тіло, тільки дух, що роз'їдає нам віру нишком, наче міль одежу* (Л. Укр., II, 1951, 349); // Руйнувати, розчиняючи, окислюючи. — *Вода солона, роз'їдає ізоляцію...* (Гончар, II, 1959, 426); *Кислота роз'їдала метал, залишаючи видряпаний візерунок* (Укр. золотарство.., 1970, 40); * Образно. *І роки шукають, і роки блукають, А спогади ржею серця роз'їдають* (Олесь, Вибр., 1958, 207); // Руйнувати, вивітрюючи, вимиваючи і т. ін. *Як старіються речі від виснаги й років великих, Гублячи частку по частці (немовби ті скелі гранітні, Що роз'їдає їх море солоне), ми теж не побачим* (Зеров, Вибр., 1966, 133); // Руйнувати тканини тіла, викликаючи в них загноювання. *Їдка порохнява, що стояла в хаті, як мати тче, роз'їдала груди* (Горд., II, 1959, 25); *Важка хвороба роз'їдала Кузьміну ногу* (Збан., Сеспель, 1961, 58); *Каустик кріпкий, тіло живе за хвилину роз'їсть* (Трубл., I, 1955, 137); * Образно. *Віспа поробила лиця жовті, Доброти у серці не роз'їла* (Драч, Поезії, 1967, 23); // *перен.* Згубно діяти, впливати на кого-небудь (про досаду, жаль, тугу, бездушність, егоїзм і т. ін.). *— Ти чого не спиш? — запитав його Тимко. — Досада роз'їдає* (Тют., Вир, 1964, 344); *Очі його закриті, й тільки туга, туга велика роз'їдає груди* (Хотк., Довбуш, 1965, 406); *Егоїзм, раціоналізм, меркантилізм,— усе це дітища індивідуалізму, знаряддя, за допомогою яких він роз'їдає людину, робить її аморальною* (Мист., 2, 1965, 21); *На вчинки його, здається мені, впливає інша хвороба, що звила собі кубельце в самому серці, роз'їдає совість, туманить зір,— благодушність* (Грим., Подробиці.., 1956, 21).

◇ **Роз'їда́ти (роз'їсти) се́рце** *див.* **се́рце.**

2. *перен.* Вносити розлад, хаос у що-небудь. *Робив* [Давид] *цілу доповідь: якими вийшли капіталістичні держави з світової війни, які протиріччя роз'їдають увесь капіталістичний світ* (Головко, II, 1957, 72); *Реквізиції, безчинства, грабунки — було.. те, що роз'їло денікінську армію* (Гончар, II, 1959, 295).

3. *перев. док., розм.* Надмірно споживаючи їжу, зробити повним, огрядним (тіло, обличчя і т. ін.). *Хай подивляться, яку він морду тут у нас роз'їв... на Оленчукових харчах* (Гончар, II, 1959, 80).

4. *розм., рідко.* З'їдати що-небудь відразу, повністю. *І зараз всіх порозганяв* [Різак], *Щоб ласощів не роз'їдали; Хазяйнувати сам почав* (Гл., Вибр., 1951, 211).

РОЗ'ЇДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗ'ЇСТИСЯ,** їмся, їсте́ся, *док.* 1. *розм.* Надмірно споживаючи їжу, ставати повним, огрядним. *Ми голодом не моримось, хоть, звичайне, і не роз'їдаємось без пуття* (Л. Укр., V, 1956, 130); // *на чому, зневажл.* Від ситого, безтурботного життя ставати ледачим. — *Погано стережете моє добро. Роз'їлися на спокійних харчах* (Стельмах, I, 1962, 92).

2. *тільки док.* Захопитися споживанням їжі; // Почати кусати, ранячи жалом або хоботком (про комах і т. ін.). *Зворушені оси роз'їлися, стали жалити малого сироту* (Ков., Тв., 1958, 79).

3. *тільки недок.* Пас. до **роз'їда́ти** 1, 2, 4.

РОЗ'ЇДА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **роз'їда́ти** 1, 2. *Він.. наче тлів і чадів від концентрованої, роз'їдаючої ненависті* (Вол., Дні.., 1958, 54).

РОЗ'ЇДЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роз'їсти.** *Потрапивши до першого-ліпшого трубопроводу, блукаючі струми роблять свою «чорну справу» — залишають у місці виходу роз'їдений корозією метал* (Наука.., 11, 1963, 46); *Над головами, з правої руки, нависали брили вапняку, громадилися старі, роз'їдені морськими прибоями скелі* (Смолич, Світанок.., 1953, 28); *Під берегом, як вхід до печери, чорнів отвір каналізаційної труби. Вона сльозилася, мов роз'їдене трахомою око* (Панч, На калин. мості, 1965, 122); *Найдивовижніше, мабуть, те, що такого роз'їденого невірою в себе інтелігента, як Федь Шостенко, Оля все ж таки полюбила!* (Шовк., Людина.., 1962, 172); *Сеспель в глибині душі зневажав Скрипаленка, вважав його за людину ницу, не те що підточену, а навіть роз'їдену дрібновласницькою ідеологією* (Збан., Сеспель, 1961, 286).

2. *у знач. прикм.* Зруйнований, пошкоджений чимнебудь (про шкіру тіла, поверхню чого-небудь і т. ін.). *З її роз'їдених пальців вилетів жовтий переварений бинт* (Стельмах, II, 1962, 252); *Великі зміни відбуваються в крохмальному зерні картоплі під час її проростання. Крохмальні зерна з таких бульб мають роз'їдену поверхню, від якої в глиб зерна відходять канали* (Практ. з анат. рослин, 1955, 32).

РОЗ'ЇЖДЖА́ТИ, а́ю, а́єш *і діал.* **РОЗ'ЇЗДИ́ТИ,** їжджу́, їзди́ш, *недок.* Здійснювати поїздки по різних місцях. *День у день понад морем, в безкраїх просторах роз'їжджають кінні пікети, охороняють від дредноутів степ* (Гончар, II, 1959, 72); *В рік я місяців по п'ять Роз'їжджаю в гості* (С. Ол., Вибр., 1959, 127); *По довгих вулицях Багви роз'їздили.. вершники* (Епік, Тв., 1958, 209); // *чим, у (в) чому.* Здійснювати поїздки певним видом транспорту. *І руки голі, і шиї голі, точнісінько, як на панях, що у городі берлинами роз'їжджають* (Кв.-Осн., II, 1956, 240); *Добре тепер знає Лукія святих. Георгія-побідоносця, який перемагає змія, Іллю-пророка, який у вогняній колісниці роз'їздить небом* (Донч., III, 1956, 31).

РОЗ'ЇЖДЖА́ТИСЯ, а́ється, а́ємося, а́єтеся *і розм.* **РОЗ'ЇЗДИ́ТИСЯ,** и́ться, и́мося, и́теся, *недок.*, **РОЗ'ЇХАТИСЯ,** їдеться, їдемося, їдетеся, *док.* 1. Покидати місце свого перебування, збору і т. ін., від'їжджаючи куди-небудь (про всіх або багатьох). *Мало не ввесь наш гурток цієї осені роз'їжджається із містечкової школи вчитись далі* (Вас., II, 1959, 298); *Коли, нарешті, дідусь і дядько Трохим спохватились, що їм треба купувати коня, ярмарок почав потроху роз'їжджатися* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 79); *Не солодкою була вечірня трапеза в митрополичому палаці. Роз'їздилися гості мовчазні й зосереджені* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 168); *Надвечір один по другому роз'їхались усі сусіди й знайомі небіжчика Моссаковського* (Н.-Лев., III, 1956, 12); *Скоро розпрощаються* [дівчата] *з студентським життям, з Києвом, роз'їдуться у всі кінці* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 300); — *Посади.. не були розподілені. Минув місяць. Тоді, погрозивши зірвати сойм, ми роз'їхалися по домах* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 14); // Від'їжджати, віддалятися один від одного, прямуючи в різні боки, місця. *Бандити зривають з плечей карабіни і роз'їжджаються на дві сторони* (Стельмах, II, 1962, 197); *З тим і роз'їхались. Шрам повернув на Козелецький шлях; Червень із Василем невольником вернувсь до своякового хутора* (П. Куліш, Вибр., 1969, 178); *Двоє виїхало наперед.. Роз'їхались. Один поїхав праворуч, другий — ліворуч* (Трубл., I, 1955, 68); // Прямувати в різні кінці, сторони для виконання певного завдання. — *Хлопці, роз'їжджайтесь зараз по всьому хутору, і щоб до вечора всі хати були порозкидані. Людей із майном перевозьте до Троянівки* (Тют., Вир, 1964, 179); *Які ж шляхи широкі У нашому Союзі! Роз'їхались по світу Вчителювати друзі* (Нагн., Пісня.., 1949, 142).

2. Переставати жити разом, в одному приміщенні.

3. Прямуючи назустріч один одному, не зустрічатися. *Я, далебі, в тім не виною, Що так роз'їхався з тобою, Мені приказано втекти* (Котл., I, 1952, 145); // Не зачіпаючи, об'їжджати один одного при зустрічі. *Він дійшов до вузла, де роз'їздились трамваї* (Мик., II, 1957, 86); *При зустрічах на крутій дорозі, де важко роз'їхатись, а також при наближенні до такого місця водій автомобіля, який спускається, повинен давати дорогу транспорту, що рухається вгору* (Автомоб., 1957, 275).

4. Сковзаючи, розходитися, розповзатися в різні боки. *Лижі його не слухались, роз'їжджалися в різні боки* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 301).

5. *розм.* Розходитися в боки, роз'єднуватися, утворюючи проміжок, щілину і т. ін. *Вона пишається та величається, як собака в човні, розчепірила лікті, задерла пику вгору, закотила очі під лоб, а запаска так і роз'їхалась на обидва боки* (Н.-Лев., II, 1956, 11); *За дубовими воротьми застукотіло-загрюкотіло, вони посередині трохи роз'їхалися, утворилася шпарка* (Загреб., Диво, 1968, 53); // Розмотуватися від послаблення зав'язок. *Хотілося вийти із строю, сісти на обочині, перепочити хоч десяток хвилин. А тут ще відчував* [Сеспель] — *обмотки почали роз'їжджатися* (Збан., Сеспель, 1961, 246).

6. *розм.* Розповзатися, розвалюватися від неміцності, давності і т. ін. (про предмети). *Стара лежанка з каміння неначе присіла й роз'їхалась* (Н.-Лев., II, 1956, 319).

7. *розм., рідко.* Надміру товстіти. *Роз'їхалась, як верша в болоті* (Номис, 1864, № 8631).

РОЗ'ЇЖДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роз'їздити.**

2. *у знач. прикм.* Утоpований частою їздою (про дорогу, шлях і т. ін.). *За півгодини роз'їдженою лісовою дорогою мчав на грузовиках взвод Білогруда* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 316); *Курною, роз'їдженою дорогою, плавно похитуючись на високих ресорах, м'яко котився ридван* (Мушк., Серце.., 1962, 316).

3. *у знач. прикм.* Який зіпсувався, став непридатним для проїзду від надмірної вологи і частої їзди (про дорогу, шлях і т. ін.). *Йшли* [полонянки] *під дощем, по роз'їдженій, грузькій дорозі* (Хижняк, Тамара, 1959, 163); *Вулиця збігала вниз крутим, роз'їдженим і слизьким спуском, а потім вибігала на вузькій дерев'яний місток* (Коз., Гарячі руки, 1960, 120).

РОЗ'ЇЖДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗ'ЇЗДИТИ,** їжджу, їздиш, *док., перех., рідко.* 1. Частою їздою торувати, укочувати, робити придатним для проїзду (дорогу, шлях і т. ін.).

2. Псувати, робити непридатним для проїзду (дорогу, шлях і т. ін.). *Роз'їздили греблю* (Сл. Гр.).

РОЗ'ЇЖДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗ'ЇЗДИТИСЯ,** їздиться, *док.* Псуватися, ставати непридатним для проїзду від надмірної вологи і частої їзди (про дорогу, шлях і т. ін.).

РОЗ'ЇЗД, у, *ч.* 1. Дія за знач. **роз'їжджа́ти.** *Тепер тільки я зібралась «вирівняти залеглості» в своїй кореспонденції, а то за зборами та роз'їздами набралось їх чимало* (Л. Укр., V, 1956, 93); *Не приховаю, важко довелося мені, дівчині, з дитиною. Все у роз'їздах та роз'їздах. Нікому догледіти хлопця, своєчасно нагодувати, обіпрати* (Логв., Давні рани, 1961, 59); *На щастя Варчука, завідувач земвідділу ще не повернувся з роз'їздів* (Стельмах, II, 1962, 219).

2. Дія за знач. **роз'їжджа́тися** 3. *На протязі перехідних кривих автомобільних шляхів здійснюється поступовий перехід від нормальної ширини проїзної частини на прямій до розширення її на круговій кривій. Завдяки цьому створюються безпечні умови роз'їзду і обгону автомобілів на кривих* (Інж. геод., 1959, 203).

3. Невеликий кінний загін для розвідки, охорони або зв'язку між військовими частинами. *З розмов, з чуток, з усіх ознак Дізнався посланий козак, Що зирядив на цей окіл Свої роз'їзди Радзівіл* (Бажан, Роки, 1957, 236); *За рогом, по Київській вулиці, процокотів копитами роз'їзд* (Головко, II, 1957, 575); *Кілька разів кінні роз'їзди противника з'являлись на виднокрузі* (Гончар, II, 1959, 286).

4. Роздвоєння одноколійної залізниці, яке дає можливість розійтися зустрічним поїздам, вагонам і т. ін.; зупинка на місці такого роздвоєння. *Поїзд з евакуйованими ненадовго зупинявся на роз'їздах, щоб пропустити зустрічні ешелони з військами, з танками та іншим військовим озброєнням* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 108); *Зібравши силу парову З роз'їзду на роз'їзд, Іде наш поїзд у Москву На комсомольський з'їзд* (Воронько, Три покоління, 1950, 65); *На роз'їзді Неруса відбулася ця знаменита зустріч* (Шиян, Партиз. край, 1946, 38).

РОЗ'ЇЗДИТИ *див.* **роз'їжджувати.**

РОЗ'ЇЗДИ́ТИ *див.* **роз'їжджа́ти.**

РОЗ'ЇЗДИТИСЯ [1], *див.* **роз'їжджуватися.**

РОЗ'ЇЗДИТИСЯ [2], їжджуся, їздишся, *док., розм.* Почати багато їздити; захопитися поїздками. *Я думала, що ви тепер роз'їздитесь по балах та по забавах з молодою жінкою, а про старих друзів забудете...* (Л. Укр., III, 1952, 508).

РОЗ'ЇЗДИ́ТИСЯ *див.* **роз'їжджа́тися.**

РОЗ'ЇЗНИЙ, а́, е́. 1. Признач. для поїздки, роз'їзду (у 1 знач.). *Прокіп, гупаючи чобітьми, біжить у хату. За хвилю виносить звідти на плечах сідло і, засідлавши свою роз'їзну коняку, мчить у Троянівку* (Тют., Вир, 1964, 20); *//у знач. ім.* **роз'їзні́,** ни́х, *мн.* Гроші для службових роз'їздів. *Пили штовхачі й реготали всю ніч. Живуть вони так місяці, а не дні! Зарплата іде, Добові, Роз'їзні* (С. Ол., Вибр., 1959, 238).

2. Який постійно перебуває в поїздках, роз'їздах (у 1 знач.) за родом служби, занять. *Я був призначений на посаду роз'їзного кореспондента* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 34); *Десь далеко, мабуть, чи не біля переправи, перегукувались королівські роз'їзні дозорці* (Кач., II, 1958, 459); // Діяльність якого пов'язана з роз'їздом. *Біля гаража стоїть напоготові «Буревісник», роз'їзна ремонтна майстерня* (Гончар, I, 1954, 524); *Платон поставив машину у дворі комбінату побутового обслуговування і хотів уже йти додому, але його затримав старший ремонтної роз'їзної бригади Митрофан* (Зар., На.. світі, 1967, 68).

РОЗ'ЇСТИ *див.* **роз'їда́ти.**

РОЗ'ЇСТИСЯ *див.* **роз'їда́тися.**

РОЗ'ЇХАТИСЯ *див.* **роз'їжджа́тися.**

РОЗКАБАЛИ́ТИ *див.* **розкабаля́ти.**

РОЗКАБАЛИ́ТИСЯ *див.* **розкабаля́тися.**

РОЗКАБАЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗКАБАЛИ́ТИ,** лю́, ли́ш, *док., перех.* Звільняти, визволяти від кабали, залежності, гніту.

РОЗКАБАЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **РОЗКАБАЛИ́ТИСЯ,** лю́ся, ли́шся, *док.* Звільнятися, визволятися від кабали, залежності, гніту.

РОЗКАДРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкадрува́ти.** *Бездоганною виявилась робота операторів.. Здебільшого епізоди розкадровані з.. майстерністю* (Літ. Укр., 12.XI 1967, 3).

РОЗКАДРО́ВКА, и, *ж.* Дія за знач. **розкадрува́ти, розкадро́вувати.** *Автори* [монографії] *використали силу графічних розробок кіноепізодів, їм пощастило опублікувати цікаві чернетки режисерської розкадровки літературних сценаріїв — «Арсенал», «Щорс»* (Літ. Укр., 17.VI 1969, 4).

РОЗКАДРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКАДРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Розбивати, ділити кіносценарій на умовні кадри майбутнього фільму.

РОЗКАДРУВА́ТИ *див.* **розкадро́вувати.**

РО́ЗКАЗ, у, *ч., заст.* Наказ. *Пан не дозволяв і на годину кидати ліса, а підпанки пильнували, щоб лісник шанував панського розказу* (Вовчок, VI, 1956, 297); *— Живим узяти!.. Живим! — закрутився у сідлі тонкобровий. — Хто порушить мій розказ — куля в лоб...* (Мур., Бук. повість, 1959, 226); // Розпорядження. *Вони* [судді] *дали розказ, щоб мерця доконче ще сьогодні поховали* (Коб., II, 1956, 212); [З а л є с ь к и й:] *Ось розказ судовий, щоб хату твою мені за борг у повну власність передати* (Собко, П'єси, 1958, 21).

На ро́зказ *кого, чий* — за чиїм-небудь наказом. *Мов на розказ хлопчини, голова велетня зарухалася* (Фр., IV, 1950, 334); *То діти ратаїв і пастухів були,.. з гаю надвечір везли На розказ матері трісок і хмизу* (Зеров, Вибр., 1966, 278).

РО́ЗКАЗ, у, *ч., розм., рідко.* 1. Те саме, що **ро́зповідь.** *В розказах чванився* [Еней] *ділами, Як храбрував* [храбрував] *з людьми, з богами, Як без розбору всіх тузив* (Котл., I, 1952, 250); *Подруги її часом було приходять до неї або шити, або прясти, щоб розважити її то піснями, то усякими розказами* (Кв.-Осн., II, 1956, 444).

◇ **Точи́ти розка́зи** — розказувати, розповідати. *Евандр точив гостям розкази, Хвалив Іраклові прокази* (Котл., I, 1952, 206).

2. Невеликий літературний твір оповідного жанру. *Треба мені сперш усього з розказів почати — невеличкі їх писати, а потім і за більше взятись* (Мирний, V, 1955, 341); [Л о т о ц ь к а :] *О, покажіть* [газету]. *Це ваш портрет?* [Ш м е т е л ю к :] *І розказ про мене* (Мик., I, 1957, 210).

РОЗКА́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розказа́ти.** *Не вважаючи на всі розказані Іваном страхи, Соломії трохи розвиднілось* (Коцюб., I, 1955, 382); *Вже були переспівані всі пісні, розказані всі веселі історії* (Хор., Ковила, 1960, 53); *// у знач. ім.* **розка́зане,** ного, *с.* Те, про що йшла розмова. *Не засинає хлопець, думає про розказане батьком* (Головко, II, 1957, 214); // **розка́зано,** *безос. присудк. сл. Скільки дійсних випадків, і казок, і кривавих легенд було розказано цієї ночі попід тинами* (Головко, II, 1957, 237).

РОЗКАЗА́ТИ *див.* **розка́зувати.**

РОЗКАЗА́ТИСЯ *див.* **розка́зуватися.**

РО́ЗКАЗНІ, ів, *мн., розм., рідко.* 1. Пусті розмови, балачки про що-небудь. [О л е с я:] *Обрид вже мені*

Леонід Петрович з своїми розказнями про Петербург (Кроп., II, 1958, 277); *Змішалися люди по гуртках з усіх сіл, розказням нема краю* (Головко, II, 1957, 256).

2. *розм.* Те, що викликає сумнів у вірогідності; вигадки. *Так ми реготалися з її розказнів!* (Барв., Опов.., 1902, 47).

РОЗКА́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розка́зувати.**

РОЗКА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКАЗА́ТИ**, кажу́, ка́жеш, *док., перех. і без додатка, про кого — що, рідко за кого — що.* Розповідати, описувати, викладати що-небудь побачене, почуте і т. ін., повідувати, повідомляти про когось, щось. *Сидить* [Маруся] *смутна і невесела, і нічого про весілля не розказує* (Кв.-Осн., II, 1956, 37); *Тяжко, нудно розказувать, А мовчать не вмію. Виливайся ж, слово-сльози* (Шевч., I, 1951, 86); *Стара бабуся було розказує нам, дівчаткам, прядучи вовну, а ми, звісно, наче тобі душею всяке слово вбачаємо, як то колись було* (Вовчок, I, 1955, 49); *Їй стало чудно, що вона розказує за себе хлопцеві, котрого побачила вперше* (Н.-Лев., II, 1956, 175); [Л ю б о в:] *Мені снилось, що я була щаслива, дуже щаслива, я була з тобою і розказувала тобі своє життя* (Л. Укр., II, 1951, 92); *— Мій покійний дід розказував, що одного разу заїхали до нього цигани ночувати* (Тют., Вир, 1964, 15); *Розкаже* [Шура], *як марно шукала його по сибірських госпіталях* (Гончар, III, 1959, 180); *Розкажи, розкажи мені, поле: Чого рідко ростуть колосочки?* (Тич., I, 1957, 5); // Розповідати що-небудь по пам'яті (байку, казку і т. ін.). *Марина почала розказувати Гриця. У хаті стало так тихо, хоч мак сій, тільки голос Марини роздавався, передаючи слова пісні* (Мирний, III, 1954, 182); *Я хочу байку розказати* (Гл., Вибр., 1951, 39); *Розкажу дружині вірній, Приклонившись до рамена, Казку мовою простою...* (Рильський, II, 1960, 50); * Образно. *Шумлять мені пісню дерева, Розказує казку трава* (Олесь, Вибр., 1958, 388); // Переказувати, викладати зміст роману, оповідання, фільму і т. ін. *Завтра починаю нове оповідання, яке буде називатися «Подарунок на іменини». Зміст розкажу потому* (Коцюб., III, 1956, 415); // Пояснюючи, описувати прикмети, деталі чого-небудь. *Пішов собі чоловік тою тропою, що розказала жінка* (Мирний, I, 1949, 131); // *у знач. вставн. сл.* Уживається як посилання на чию-небудь розповідь або на якесь писемне джерело. *— Он, розказують, на Красногорку напали розбишаки...* (Мирний, I, 1949, 390); *Колись отак, розказує легенда,— Хустиною святая Вероніка Зібрать хотіла сльози й піт Христа* (Л. Укр., I, 1951, 210).

◇ **Не мо́жна сло́вом розказа́ти, ані́ перо́м описа́ти** *див.* **перо́**; **Ні в ка́зці розказа́ти, ні перо́м описа́ти** — незвичайний, чудовий. *— Там є така чудесна дитяча кімната, що ні в казці розказати, ні пером описати* (Бурл., Напередодні, 1956, 221); **По́вну то́рбу розказа́ти** — багато повідати. *Я ж кажу, що від усього зна: і від пристріту, і переполоху, і трясці, і любощів, і від перелогів. І не криється баба: тільки зачепи — вона тобі повну торбу розкаже, аби підхвалили* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 25); **Розка́зувати (розказа́ти) своїми слова́ми** — докладно переказувати зміст чого-небудь. [О р л ю к:] *Я не хочу, щоб ти була на суді.. Я все розкажу тобі своїми словами* (Довж., I, 1958, 373); **Розка́зувати (розказа́ти) сім мішкі́в гречано́ї во́вни,** *жарт.*— говорити дурниці, нісенітниці. *Вона й на хвилинку не вгавала, .. розказувала сім мішків гречаної вовни* (Коцюб., I, 1955, 63); **Розказа́ти [, що] на вербі́ гру́ші [расту́ть]** *див.* **гру́ша**; **Чо́ртові (ді́дьку, ба́тьку) ли́сому розкажи́** *див.* **ли́сий.**

РОЗКА́ЗУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗКАЗА́ТИСЯ**, ка́жеться, *док.* 1. Бути предметом розповіді; повідомлятися, описуватися. *Слухав мій дядюшка, та, видно, як глухий, чув тільки, що соромне розказувалось* (Мирний, V, 1955, 338); *Горе словами Не розкажеться нікому Ніколи* (Шевч., II, 1963, 235); // *безос. Про грецького філософа Сократа розказується, що коли його питали, де його батьківщина, то він відповідав: уся земля, даючи тим знати, що він себе вважав горожанином усякого міста, де тільке є люди* (Драг., II, 1970, 323).

2. *тільки недок.* Пас. до **розка́зувати.**

РО́ЗКАЛЬ, і, *ж., рідко.* Те саме, що **бездорі́жжя** 2. *— Я вмру восени, в саму хляпавку. Головонько бідна! Як ви мене ховатимете в таку розкаль?!* (Март., Тв., 1954, 153); *Ранок був.. холодний, на вулиці розкаль, зверху трясе мокрим снігом* (Ков., Світ.., 1960, 23).

РОЗКАПРИЗО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Який розкапризувався. *Хакон мав голос розкапризованого, розбалуваного парубчака* (Загреб., Диво, 1968, 387).

РОЗКАПРИЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Почати надто капризувати.

РОЗКАПУ́СТИТИСЯ, у́щуся, у́стишся, *док., розм.* Зайняти більше місця, ніж звичайно. *Ото розкапустилась, нікуди й пройти* (Сл. Гр.); // Невимушено розсістися. *Юхрим розкапустився на ослоні й полегшено зітхнув* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 174).

РОЗКАРБО́ВУВАННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **розкарбо́вувати.**

РОЗКАРБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКАРБУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., техн.* 1. Покривати карбівкою (у 1 знач.) поверхню металевих виробів.

2. Обробляти з'єднання, шви яких-небудь металевих виробів з метою ущільнення.

РОЗКАРБО́ВУВАЧ, а, *ч., техн.* Фахівець з розкарбовування.

РОЗКАРБО́ВУВАЧКА, и, *ж., техн.* Жін. до **розкарбо́вувач.**

РОЗКАРБУВА́ННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **розкарбува́ти.**

РОЗКАРБУВА́ТИ *див.* **розкарбо́вувати.**

РОЗКА́РКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Почати сильно і часто каркати (звичайно про воронів, ворон). *На панській груші в саду каркнув ворон, Євдоким Юренко люто жбурнув на нього дрючком. — Розкаркався, холеро!* (Стельмах, I, 1962, 389); *На тонких пагонах молодої акації вигойдуються гави. Забачили машину — витягують товсті незугарні дзьоби, здіймають крила, деруть горлянки — розкаркалися* (Логв., Давні рани, 1961, 131).

2. *перен., зневажл.* Почати говорити про настання чого-небудь неприємного.—*Помремо ми, Остапе, хто на могилу нашу прийде? — Ет, розкаркалася, наче ворона! — розсердився Остап* (Кочура, Родина.., 1962, 288).

РОЗКАРЯ́КА, и, *ж., розм.* 1. Що-небудь незграбно вигнуте, розчепірене. *Летіть, орли, нещадні і могучі, На рать їх риньте з голубої кручі І розкаряки свастики павучі Розтоптуйте, розчавлюйте упень!* (Бажан, I, 1946, 118); *Вербовий корч майже не тримався на воді. Але те не злякало Фреда. Він десь роздобув зручного кілка і тепер, навертівши штани й сорочку на голову, мов турок чалму, сміливо всівся в розкаряці* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 74).

2. Дерево з вигнутим розгалуженням у верхній частині короткого стовбура.

РОЗКАРЯ́КУВАТИЙ, а, е, *розм.* 1. Незграбно вигнутий, розчепірений (перев. про ноги). *Він ходив, широко розставляючи дебелі, розкарякуваті ноги* (Добр., Очак. розмир, 1965, 5); // З вигнутими, незграбно розчепіреними ногами (про людину). *Козаков у своїх трофейних чоботях з широкими, низькими халявами, в яких він здавався трохи розкарякуватим, ішов, ступаючи на*

п'яти (Гончар, I, 1954, 5); // З вигнутими, незграбно розчепіреними клешнями (про ракоподібних). — *Так, так,— улесливо киває головою Анкулія.— Мов рак той розкарякуватий... Ви бачили його десь?* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 324); // Який має незграбну форму, неоковирний (про предмети). *Торохтить шляхом з города через село якась машина,.. низька, розкарякувата* (Мирний, IV, 1955, 242); *Олег спускався в носову частину корабля.. Несподівано натрапив ногою внизу біля борту на якусь розкарякувату річ* (Ле, Клен. лист, 1960, 169).

2. З коротким стовбуром, який має вигнуте розгалуження гілок і коріння (про дерева). *Вище, над урвищем, теребиться плазом розкарякувата груша, розставивши в боки своє пазуристе гілля* (Кол., На фронті.., 1959, 41); *Одлетить* [синичка] *швиденько і, знов дзенькаючи, починає стрибать по товстелезній гілляці старої розкарякуватої яблуні* (Рильський, Бабине літо, 1967, 50).

РОЗКАРЯ́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Незграбно вигнутий, розчепірений. *Верби над шляхом були схожі на довгі руки, що вирвались із нетрів і закам'яніли — холодні, мертві, з розкаряченими пальцями* (Скл., М. Щорс, 1938, 70); *Важко переставляючи розкарячені ноги, сопів Теофан з мішком на плечах* (Цюпа, Грози.., 1961, 148).

2. Те саме, що **розкаря́куватий** 2. *Перед очима у нас були коструба́ті, розкарячені пні* (Мур., Бук. повість, 1959, 304).

РОЗКАРЯ́ЧЕНО, *присл., розм.* Незграбно вигинаючи ноги. *Щосили штовхнув* [Сивоок] *Ситника, аж той поточився і розкарячено сів на землю* (Загреб., Диво, 1968, 50).

РОЗКАРЯ́ЧИТИ *див.* **розкаря́чувати.**

РОЗКАРЯ́ЧИТИСЯ *див.* **розкаря́чуватися.**

РОЗКАРЯ́ЧКУВАТИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **розкаря́куватий.** *Ясень сів у крісельце, низеньке, розкарячкувате, легке й нестійке* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 15); *Розкарячкуваті дубки цупко хапають своїми лапами за одяг, ніби хочуть спинити* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 402).

РОЗКАРЯ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКАРЯ́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., розм.* Незграбно вигинаючи, розставляти в обидва боки (звичайно ноги). *Засюсюкав Антоша, розкарячивши ноги в офіцерських штанях* (Коцюб., II, 1955, 399); *Чоловік широко розкарячив ноги і зробив рукою жест, мовби запрошував людей ближче згромадитися біля нього* (Вільде, Сестри.., 1958, 247).

РОЗКАРЯ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКАРЯ́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док., розм.* Розкарячувати свої ноги; сидіти або стояти, розкарячивши ноги. *Він одсахнувся від Тюхи і різко обернувся, щоб утікати в другий бік, а там, розставивши руки, наче збирався ловити півня, розкарячувався веселий Ситник, спливаючи потом торжества і вдоволення* (Загреб., Диво, 1968, 72); *Містер вхопив фотоапарат, розкарячився і почав знімати* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 133); * Образно. *Нарешті дорогу нам перетяв невисокий перевал, на якому розкарячилось кілька кривобоких яличок* (Мур., Бук. повість, 1959, 281); // Незграбно вигинаючись, розчепірювати пальці (про руку). *Враз блиснула.. висока лампа на вартівні й на стелі задрижав гострий відбиток грат решітчастих, немов чорна рука розкарячилась* (Козл., Пов. і опов., 1949, 228).

РОЗКАСИРУВА́ТИ *див.* **розкасува́ти.**

РОЗКАСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкасува́ти.**

РОЗКАСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкасува́ти.**

РОЗКАСУВА́ТИ, у́ю, у́єш і *рідко* **РОЗКАСИРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Розформувати, призначивши в інші місця. *Цих бюрократів можна було б розкасирувати, але не можна їх відразу перевиховати* (Ленін, 38, 1973, 166).

2. *розм.* Витратити або зовсім ліквідувати що-небудь. *Фред поліз в кишеню, потрусив рукою. Там тонко задзвеніло.— Копилку свою розкасував* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 21); *— За п'ятнадцять хвилин бронь розкасирують,— кинув насмішкуватий хлопець* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 288).

РОЗКА́Т, у, *ч.* 1. Схил або укочене чим-небудь місце (перев. на зимовій дорозі).

2. *заст.* Плоский насип або дерев'яний поміст біля кріпосної стіни чи окопу для встановлення гармат. *Дорош розміряв окопи і розкати, бо знав і кріпості будувать* (Стор., I, 1957, 202); // *розм.* Весь кріпосний вал, усе земляне укріплення фортеці.

3. *спец.* Стальне полотно, яке рухається між прокатними валками на прокатному стані. *Конфігурація профілю прокату визначається калібром, тобто зазором між робочими прокатними валками, крізь який проходить розкат* (Наука.., 6, 1962, 18).

4. *перев. мн.* Тривалий, розкотистий гук, відзвук, який лунає, поширюється далеко навкруги. *В залі оплесків розкати, марсельєзи грізний спів* (Шер., Дружбою.., 1954, 31); *Часами гарматним розкатом проноситься в тишині розпачливе рикання лева* (Бажан, Політ.., 1964, 19); *Квітневі розкати грому — ознака сталої весни* (Хлібороб Укр., 3, 1968, 38).

РОЗКАТА́ТИ *див.* **розка́чувати [1].**

РОЗКАТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Захопитися катанням, забувши про все інше.

РОЗКА́ТКА, и, *ж.* Дія за знач. **розка́чувати [1].** *Значно подовжують роботоздатність машин сучасні методи зміцнення деталей термохімічною обробкою, наплавкою деталей твердими сплавами, накаткою їх поверхні і розкаткою отворів* (Ком. Укр., 11, 1964, 15); *Оператора руки вправні Вертають назад його* [злиток металу] *на розкатку* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 51).

РОЗКА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм.* Захоплюватися катанням, кататися тривалий час. — *Працюй, хлопче, а не розкатуй по степу. Ніяких від сьогодні мотоциклів!* (Гончар, Тронка, 1963, 100).

РОЗКА́ЧАНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкача́ти [1].** *Масу* [сирну] *викладають на розкачане на листі тісто, розрівнюють, змащують білком, а зверху накладають сітку з тонких шнурків, зроблених з цього ж тіста* (Укр. страви, 1957, 317); // *у знач. прикм. Розкачаний шар тіста повинен мати однакову товщину, бо при випіканні тонкі місця згоряють, а товсті не пропікаються* (Укр. страви, 1957, 321).

РОЗКА́ЧАНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкача́ти [2].**

РОЗКАЧА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **розкача́ти [1].**

РОЗКАЧА́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **розкача́ти [2].**

РОЗКАЧА́ТИ [1], *див.* **розка́чувати [1].**

РОЗКАЧА́ТИ [2], *див.* **розка́чувати [2].**

РОЗКАЧА́ТИСЯ [1], *див.* **розка́чуватися [1].**

РОЗКАЧА́ТИСЯ [2], *див.* **розка́чуватися [2].**

РОЗКА́ЧКА, и, *ж., розм.* Дія за знач. **розка́чуватися [2].** *Резонансом пояснюється добре відоме з досвіду явище, коли невеличка «розкачка» пружного тіла (скажімо моста) викликає його руйнування* (Курс мат. анал., II, 1956, 294); *Жодної хвилини не пішло на розкачку, на пошуки матеріалів чи інструментів* (Веч. Київ, 26.IV 1968, 1).

РОЗКА́ЧУВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **розка́чувати [1].**

РОЗКА́ЧУВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **розка́чувати** [2]. *Від розкачування під час їзди* [трактора] *деталь розламалась остаточно* (Хлібороб Укр., 7, 1969, 19); *День наради повинен стати днем крутого перелому в житті заводу. Отож, ніякого розкачування після неї* (Шовк., Інженери, 1956, 293).

РОЗКА́ЧУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **РОЗКАЧА́ТИ,** а́ю, а́єш *і розм.* **РОЗКАТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Розпліскуючи, розплющуючи, робити що-небудь плоским, тонким. *Білі й чорні руки бігали по тісті, виробляли шишки, викачували, розкачували довгі качалочки, розпліскували, вирізували зубчиками* (Н.-Лев., III, 1956, 73); *Борошно просіюють, додають воду, яйця, сіль, замішують прісне тісто, розкачують його до товщини 1 см* (Укр. страви, 1957, 107).

2. Розгортати, розпластувати що-небудь згорнуте, скатане. *— А чого ти шинелю не розкатаєш? Бач, промерз, аж зуби клацають. Розкатай, надінь* (Гончар, Людина.., 1960, 101).

3. *тільки док., розм.* Зробити швидко і легко якусь справу, виконати якесь завдання. *— Ти задачі зробив? — Не зробив. — ..Ну я їх тобі зараз розкатаю!* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1959, 337).

РОЗКА́ЧУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **РОЗКАЧА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Штовхаючи кого-, що-небудь уперед-назад або вгору-вниз, надавати йому коливального руху; розхитувати. *Двоє з лютими обличчями розкачували Шуру, тримаючи за плечі* (Ів., Таємниця, 1959, 101); *Розкачати човен;* // *тільки док., розм.* Розштовхуючи, вивести кого-небудь із дрімотного або задумливого стану. *Сього сердешного тімаху Будити стали, щоб устав. Всі голосно над ним кричали, Ногами всилу розкачали, Очима він на них лупнув* (Котл., I, 1952, 94).

РОЗКА́ЧУВАТИСЯ [1], ується, *недок.*, **РОЗКАЧА́ТИСЯ,** а́ється, *док.* 1. Внаслідок розкачування розпліскуватися, розплющуватися, ставати плоским, тонким (перев. про тісто).

2. *тільки недок.* Пас. до **розка́чувати** [1] 1, 2.

РОЗКА́ЧУВАТИСЯ [2], уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКАЧА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Набирати коливального руху; розхитуватися. *Він розкачується у гамаці.*

2. *перен., розм.* Виходити із стану бездіяльності. *— От ти, Лесю, кажеш, що ми слабо тут розкачуємось, що мало дерев висадили* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 121); *— Доведеться чекати, поки лабораторія проаналізує. Поки Сергію Павловичу пощастить упрохати чеха та поки той розкачається,— словом, увечері дізнаємось* (Шовк., Інженери, 1956, 79).

РОЗКА́ШЛЮВАТИСЯ, юються, ються, *недок.*, **РОЗКА́ШЛЯТИСЯ,** яються, яється, *док.* Починати сильно, часто і довго кашляти. *Пан Дерижанов з весною щось було дуже розкашлявся і змарнів* (Л. Укр., V, 1956, 226); *— Ти чого ж не спиш, Даниле? Це вже, мабуть, той бусурман збудив. Ото — розкашляється, розшвендяється, накадить своєю люлькою* (Збан., Мор. чайка, 1959, 31).

РОЗКА́ШЛЯТИСЯ *див.* **розка́шлюватися.**

РОЗКА́ЮВАТИСЯ, ються, ється, *недок.*, **РОЗКА́ЯТИСЯ,** а́ються, а́ється, *док., без додатка, у чому, рідко за що.* 1. Визнавати помилковість якого-небудь свого вчинку; шкодувати, усвідомлюючи необачність вчиненого. *Савелій* [персонаж поеми «Кому на Руси жить хорошо?» Некрасова] *розповідає, як живим закопали в землю ненависного управителя. І такими словами розповідає, що відчуваєш: гордиться він цим, а не розкається* (Талант.., 1958, 88); *Чи вистачить сили втримати дамбу проти панцированої навали «Шьонрайху?» Чи не розкаються згодом і Воронцов, і Самієв у своїй упертості?* (Гончар, III, 1959, 367).

2. *церк.* Признаватися в своїх гріхах; сповідатися. *— І навіщо таке казати, людина він* [отець Симон] *набожна і давно розкаявся за свої гріхи* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 158).

РОЗКА́ЯНИЙ, а, е. Який розкаявся у чому-небудь. ◇ **Розка́яний гріши́ник:** а) (*рел.*) людина, яка розкаялась у порушеннях релігійних догм; б) людина, яка публічно визнала помилковість своїх вчинків, що йдуть урозріз із пануючою в суспільстві мораллю. *Були намагання представити Пушкіна саме як розкаяного грішника. Одним із перших авторів цієї легенди, що поширював її задля добра родини Пушкіна, був.. Василь Андрійович Жуковський* (Рильський, X, 1962, 42).

РОЗКА́ЯННЯ, я, *с.* Почуття жалю з приводу якого-небудь свого помилкового, необачного вчинку. *В її очах не було ні сорому, ні розкаяння, а тільки затамована злість, що мала вилитися на його безвинну голову* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 361); *Як жаль того, кому вже принесла Ряд зморщок молодість для хмурого чола І, відібравши кращі всі бажання, Саме засмучене розкаяння дала* (Лерм., Вибр., перекл. за ред. Рильського, 1951, 29).

РОЗКА́ЯТИСЯ *див.* **розка́юватися.**

РОЗКВА́КАТИСЯ, аються, ається, *док., розм.* Почати довго і сильно квакати (звичайно про жабу). *Розквакались, плигають, скрекотять* [жаби] (Гл., Вибр., 1951, 122); // Почати видавати звуки, схожі на квакання жаби. *Дитина на припічку розквакалася* (Чуб., V, 1874, 635).

РОЗКВАРТИРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розквартиро́вувати.** *Він швидко роздягнувся, одягнув форму.. росіянина, що втік з колони військовополонених, розквартированих в селі за лісом* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 547); *Наказ про зарахування поета в п'ятий лінійний батальйон, розквартирований частково в Орську, частково в суміжних фортецях, вже підписаний* (Тулуб, В степу.., 1964, 36).

РОЗКВАРТИРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКВАРТИРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Оселяти де-небудь, розміщувати по квартирах. *— У нас, як вам відомо, Миколо Тихоновичу, сидять дві делегації.. А завтра прибудуть білоруси. Ми й так.. усюди розквартировуємо. Де ліпша хата — повно постояльців* (Логв., Давні рани, 1961, 126).

РОЗКВАРТИРО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКВАРТИРУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* Оселятися де-небудь, розміщуватися по квартирах (про військову частину, велику групу людей і т. ін.). *Внизу в селі, де мала розквартируватись рота, було темно хоч в око стрель* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 527); *Ще не встигли німці розквартируватися, як Тадик підшукав хату під старостат, наказав навести блиск* (Тют., Вир, 1964, 418); // *тільки док., рідко.* Зупинитись де-небудь на тривале проживання. *Він пообіцяв незабаром відвідати Київ, а то й зовсім розквартируватися в ньому* (Смолич, Мир.., 1958, 445).

РОЗКВАРТИРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розквартирува́ти** і **розквартирува́тися.** *Зупинились край села, недалеко від Дінця. Сопілка наказав зібратися після розквартирування біля обозу* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 135); *У зв'язку з просуванням сарматів до кордонів Римської імперії вздовж берегів Дунаю починається будівництво прикордонних укріплень й розквартирування в них римських гарнізонів* (Археол., VIII, 1953, 60).

РОЗКВАРТИРУВА́ТИ *див.* **розквартиро́вувати.**

РОЗКВАРТИРУВА́ТИСЯ *див.* **розквартиро́вуватися.**

РО́ЗКВАС, у, *ч., рідко.* Те саме, що **заква́ска 1.**

РОЗКВА́СИТИ *див.* **розква́шувати.**

РОЗКВА́СИТИСЯ *див.* **розква́шуватися.**

РОЗКВА́СЛИЙ, а, е. Мокрий від надмірної вологи; багнистий, грузький. *Григорко вночі зійшов з вагона й рушив просто в темряву од станції, загрузаючи поверх черевиків у весняну розкваслу ріллю* (Ю. Янов., Мир, 1956, 140).

РО́ЗКВАСЬ, і, *ж., рідко.* Те саме, що **бездоріжжя** 2.

РОЗКВАЦЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *док., діал.* Розкваситися (у 1 знач.). — *То я поїду. Тільки дорога.. розквацювалася — ні возом, ні саньми* (Хотк., I, 1966, 128).

РОЗКВА́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розква́сити;** // *у знач. прикм. Хлопчаки гралися у війну, рубалися.. шаблями.. Прилітали гінці з розквашеними губами і носами, у подертих сорочках, у штанях без помочів і гудзиків* (Тют., Вир, 1964, 471).

2. *у знач. прикм.* Який розквасився, став багнистим, грузьким (про землю, дорогу, шлях і т. ін.). *Вони* [струмки] *дзвенять за темним бором, За горизонтом неозорим, В старих, розквашених полях Собі торують дальній шлях* (Шпорта, Вибр., 1958, 333); *Хлопці й дівчата несамовито працювали, вгрузаючи по коліна у розквашене болотяне місиво* (Хижняк, Килимок, 1961, 6).

РОЗКВА́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКВА́СИТИ,** а́шу, а́сиш, *док., перех.* 1. Розмочуючи, робити багнистим, грузьким (землю, дорогу, шлях і т. ін.). *Дощі розквашували землю* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 138); *Шляхи фронтові дощ до краю розквасив...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 325); // *безос. Возили перегній з станції. Дорогу розквасило, і доводилося їздити рано, коли підмерзало* (Минко, Вибр., 1952, 57); // Розмочуючи, псувати що-небудь, робити непридатним для користування. *Хлюпа дощ на заводські одвірки, дахи розквасив* (Ус., І сьогодні.., 1957, 24); *Сталь зрозумів, що картонному глобусові прийшов край. Злива розквасить його, змиє з нього всі фарби* (Донч., VI, 1957, 105).

2. *розм.* Розбивати до крові (звичайно обличчя, ніс). *Старе й мале по всім світі вже заговорило, Що Гітлеру на Вкраїні розквасили рило* (Коломийки, 1969, 395); *Минув я п'яних — хай їм біс, А то іще розквасять ніс...* (Нех., Казки.., 1958, 18).

◇ **Розква́сити гу́би,** *фам.*: а) скривити губи, збираючись заплакати або плачучи. *Маруся ж розквасила губи, і з очей їй покотилися на червоні щоки великі, як дощові краплини, сльози* (Юхвід, Оля, 1959, 97); б) розплакатися. — *Ну, чого розквасила губи? — обзивається чернець* [до бабусі] *з прихожої* (Тесл., Вибр., 1950, 59); в) почати задаватися, чванитися. [М а р у с я:] *Розквасить губи* [Одарка] *та й дума, що ось-то яка я красуня!.. Хороша, як курка задрипана!* (Кроп., I, 1958, 95).

РОЗКВА́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКВА́СИТИСЯ,** а́шуся, а́сишся, *док.* 1. Розмокаючи, ставати багнистим, грузьким (про землю, дорогу, шлях і т. ін.). *Надворі відлигло, пішов мокрий сніг. Дорога розквасилась, і Муров мусив залишитись на ніч в Несолоні* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 362).

2. *тільки док., фам.* Скривити губи, збираючись заплакати. — *Я питаю — готовий? — підійшов Масло до Любчика і схопив його за підборіддя. — Чого розквасився? Нюня!* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 217).

3. *тільки недок.* Пас. до **розква́шувати.**

РОЗКВИЛИ́ТИСЯ, лю́ся, ли́шся, *док., фольк.* Почати видавати сильні, гучні звуки; розкричатися (про птахів); // *перен.* Почати плакати, ридати; розплакатися, розридатися. *Отак, згадуючи, розквилиться було старенька* (Вовчок, VI, 1956, 298).

РОЗКВИТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і рідко* **РОЗКВИТУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док., розм.* 1. Здійснити взаємні грошові розрахунки, розплатитися один з одним. — *Ходім, зараз гроші дам. Вернулись вони в пивницю, розквиталися* (Мирний, I, 1949, 349); *Генадій сидів, обтяжений думками: де взяти гроші, щоб розквитатися з купцем?* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 476); // *чим.* Заплатити за що-небудь натурою. — *Вигодуєш теличку, розквитаєшся молоком,— казала Зозулиха, аби їхня допомога не здавалася милостинею* (Юхвід, Оля, 1959, 84).

2. *перен.* Покінчити, упоратися з якою-небудь справою. — *Коли ви вже з цією каховською болячкою розквитаєтесь? — не раз з докором звертався* [Гаркуша] *до штабників, маючи на увазі плацдарм* (Гончар, II, 1959, 344); // Відмовитися, звільнитися від чого-небудь. *Може б, іще якийсь час перейшов, поки б я з тими приймами розквитався, коли б не трапився випадок: в Ілька.. у жнива хата згоріла* (Мур., Бук. повість, 1953, 5); // Позбутися чого-небудь. — *Ожили ми трохи, з боргами розквиталися* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 11).

◇ **Розквита́тися з життя́м** — загинути, померти. *Постріл.. остаточно примусив моржа розквитатися з життям* (Трубл., Лахтак, 1953, 124).

3. *перен.* Відплатити, помститися за вчинене зло, за кривду, образу і т. ін. *Ти нам даси спокій чи ні? — погрозливо прошепотіла вона, озираючись навколо себе, ніби шукаючи такої речі, що допомогла б їй розквитатись із своїм гнобителем...* (Досв., Гюлле, 1961, 132); *Він не дасть йому дістатися до того берега, мусить його наздогнати у воді і розквитатися з ним за образу* (Шиян, Баланда, 1957, 153); *Раптом Мотря схопилася за голову. — .. Як ти легко все ж таки розквитувався з нами!* (Вільде, На порозі, 1955, 49).

РОЗКВИТУВА́ТИСЯ *див.* **розквита́тися.**

РО́ЗКВІТ, у, *ч.* 1. Розпускання бутонів, поява квітів; цвітіння. *Весна!.. Автомати не в силі спинить Ні теплого вітру, ні розквіту бруньок* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 243); *Легенький свіжий подих пробудженої природи, в якому вже відчувалися пахощі раннього розквіту,.. торкався і його розпаленої душі* (Речм., Весн. грози, 1961, 137); *Все співало про весну, про те, як радісно прокидається від зимового сну вся природа, про кохання і про розквіт землі* (Тулуб, В степу.., 1964, 371) ; * Образно. *Стояв вересень, час пишного розквіту зірок* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 59).

2. *перен.* Найкраща пора в розвитку фізичних і духовних сил людини, її молодості, краси, таланту і т. ін. *У роки розквіту (1890—1900) С. Васильківський показує себе як талановитий колорист* (Мист., 1, 1966, 26); *Всі організми переживають розквіт, старіння і смерть* (Наука.., 8, 1968, 9).

Ро́зквіт ро́кі́в (літ, ві́ку, сил *і т. ін.*) — пора найвищого духовного і фізичного розвитку. *Іван Валер'янович — елегантний мужчина в розквіті років* (Ю. Янов., I, 1954, 194); *Професор Матвій Корнецвіт втрачав сина, найбільш дороге, що лишилося йому на старість від розквіту літ* (Вол., Місячне срібло, 1961, 5); *Славний ювілей Великого Жовтня Радянська Україна зустрічає в розквіті всіх своїх.. сил* (Ком. Укр., 9, 1967, 2).

3. *перен.* Найвищий ступінь піднесення, процвітання чого-небудь. *Більше як про все дбає Лимар про добробут, відбудову, розквіт свого колгоспу* (Коп., Лейтенанти, 1947, 120); *Розквіт української радянської науки нерозривно зв'язаний з Великою Жовтневою соціалістичною революцією, з соціалізмом, з мудрою ленінською національною політикою Комуністичної партії* (Ком. Укр., 2, 1969, 52); *Наша доба є добою розквіту культур,*

національних формою і соціалістичних змістом (Рильський, IX, 1962, 123).

РОЗКВІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розквіта́ти.** *Хай, мов снігурочці, судилось в той же день Мені прийняти смерть через кохання, Я йду тобі назустріч, Берендей, Благословенним будь, любові розквітання!* (Забашта, Вибр., 1958, 142); *Для неї* [культури нації] *я був сміливий і впертий, заради неї я хотів бути в першій лаві бійців — бійців за її розквітання* (Ю. Янов., II, 1958, 32); * У порівн. *Стежив* [Саїд Алі] *за кожним рухом брови, за найніжнішим, немов розквітання бутона, трепетом її принадних уст* (Ле, Міжгір'я, 1953, 16).

РОЗКВІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗКВІ́ТНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* розкві́т, розкві́тла, ло *і* розкві́тнув, розкві́тнула , ло; *док.* 1. Розкривши бутони, давати квітки; розпускатися. *За день брунька* [проліска] *на кінці стрілочки розквітає враз твердою білою пащицею* (Смолич, II, 1958, 10); *В саду там при місячнім світлі Чудовії рожі цвітуть; Там ло́тосу квіти розквітли* (Л. Укр., IV, 1955, 80); *Побіля садочка розквітли пахучі жоржини* (Гірник, Друзі.., 1953, 7); * Образно. *На щоках їй розквітли дві червоні плями, немов запізнілі маки смутної, жовтої осені* (Мик., II, 1957, 40); // Покриватися, встелятися квітами, буяти цвітінням. *Ще не втишились вітри студенії, А луки розквітають зеленії!* (Крим., Вибр., 1965, 76); *Ще дерева не розквітали, Не пробилась трава з землі* (Вирган, В розп. літа, 1959, 38); *Не раз вже проросло на цій землі зерно, не раз уже земля розквітнула садами* (Гонч., Вибр., 1959, 241); * Образно. *Місяць травень, коли наростає трава на сіно й на ліки, розквітав після Юрійового дня* (Ю. Янов., II, 1958, 186); *Розквітнув яскравими прапорцями бульвар над морем* (Кучер, Дорога.., 1958, 115).

2. *перен.* Досягати найкращої пори розквіту своїх фізичних і духовних сил, молодості, краси, таланту і т. ін. *Столичний актор може рости, розквітати і розвивати свій талант* (Смолич, Театр.., 1940, 194); *А над усе* [любили] *— свою країну, Де ми родились і жили, Де ми любили, розквітали, Ходили з щастям по землі* (Стельмах, V, 1963, 111); *Однолітка з дівчатами класу, вона, проте, раніше за них розквітла* (Гончар, Тронка, 1963, 39); // Ставати радісним, жвавим, набувати радісного, жвавого вигляду. *Мені не залишалось нічого іншого, як захоплюватись.. конем. Чуючи це, Яків Степанович розквітав, ніби не про коня йшла мова, а про когось із найближчих господаря* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 73); *Худорляве личко* [хлопчика] *ясніє, розквітає все, освітлене білопінною хвилею* (Гончар, Циклон, 1970, 10); *Дисертантка розквітнула, немов жоржина. Вона мовчки ручкалася з усіма, посміхалася до всіх* (Ле, Право.., 1957, 10); // Проявлятися з більшою силою, міцніти (про почуття, талант і т. ін.). *Любка повагом відходила боком до дверей, неначе кралася до свого щастя, до своєї воскреслої любові, що у весну її спізнілу буйно розквітала* (Ле, Міжгір'я, 1953, 85); *Після поневірянь в поневолених шляхетською Польщею західноукраїнських областях перебралися на Радянську Україну Амвросій Бучма і Мар'ян Крушельницький — тут на всю свою силу почав розквітати їх великий талант* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 268); *Від сліз тих надія ясная, Радісна, тиха надія, мов квітка лелії, розквітла* (Л. Укр., I, 1951, 23); *— Я собі уявляю, як розквітнуть кращі властивості нашого народу...* (Довж., I, 1958, 486); // Пройматися, сповнюватися радістю, щастям. *Бачура спостерігав, як Ковалів та Осадчий, всівшись у кутку, діловито розмовляли про річку, серце у нього розквітало* (Чаб., Тече вода.., 1961, 76); *Душа моя на мить, на мить одну розквітла* (Олесь, Вибр., 1958, 53).

Розквіта́ти (розкві́тнути) душе́ю (се́рцем) — пройматися радістю, щастям. *Як же він зрадів, як розквітнув душею, коли.. почувся схвильований голос: — Егей, земляче, та й ти тут?* (Збан., Сеспель, 1961, 332); **Розквіта́ти (розкві́тнути) у́смі́шкою** — радісно, щасливо усміхатися. *Оленка перестає плакати,.. заспокоюється, а поспавши — розквітає усмішкою* (Гончар, Тронка, 1963, 303).

3. *перен.* Успішно розвиваючись, досягати найвищого ступеня піднесення, процвітання. *Велике мистецтво може розквітати під впливом ідей сильних, життєздатних.. Соціалістичні ідеї більше, ніж всякі інші, довели свою силу і життєздатність* (Талант.., 1958, 7); *Історія Нового Риму — Східної Римської імперії знала часи, коли в цьому багатстві на людській крові розквітали науки й мистецтва, культура й письменність* (Скл., Святослав, 1959, 144); *Творчість Янки Купали на повну силу розквітла тільки після Великої Жовтневої соціалістичної революції* (Тич., III, 1957, 447); *За роки Радянської влади в Грузії докорінно змінилися робітничий клас і селянство, виросла своя інтелігенція, розквітла самобутня грузинська культура, що має давні і славні традиції* (Ком. Укр., 11, 1967, 17); // *поет.* Ставати кращим, прекраснішим. *Відчинивши в майбутнє брами, Розквітає красуня-Варшава* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 84); *Життя розквітало, країна міцніла* (Забіла, Малим.., 1958, 15); *Як пісня в садах солов'їна над дзеркалом срібним ріки, розквітне моя Україна* (Сос., II, 1958, 482).

◇ **Пи́шним цві́том (кві́том) розквіта́ти** *див.* **пи́шний.**

РОЗКВІТА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **розквіта́ти.** *Сходить сонце, у вікно видно розквітаючий бузок* (Рад. літ-во, 2, 1957, 50); «*Розкладання християн*» *набирає у нього* [у Ш. Руставелі] *характеру сміливої боротьби за нове життя, очищене від бруду й брехні, за красу вільної, всебічно розквітаючої людини* (Тич., III, 1957, 61); *Ціла Росія буде прислухатися, як ці випадкові слухачі, до кожного слова, що він* [М. Гоголь] *уже написав і що напише в повну силу своєї розквітаючої душі* (Полт., Повість.., 1960, 483).

РОЗКВІ́ТЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **розкві́тнути.** *За невисоким плотом навколо розляглися сади та городи з сіро-зеленою капустою, високою пшеничкою та милими серцю, але ще не розквітлими соняшниками і рожами* (Тулуб, В степу.., 1964, 88); * Образно. *Зоряно-сірі очі в темних пасмах вій, пелюстками маку розквітлі уста — ось що, певно, цупко принадило Остапа* (Крот., Сини.., 1948, 15).

2. *у знач. прикм.* Який розкрив свої бутони, розпустився. *Море купається в місячнім світлі, Дихають важко троянди розквітлі* (Олесь, Вибр., 1958, 100); *У руці тримав* [Казимир Юхимович] *бузковий букет, в середині якого червоніли два розквітлих тюльпани* (Логв., Давні рани, 1961, 120); // Який покрився, встелився квітами, буяє цвітінням. *Хатина ж у розквітлому городі, як у віночку ховається* (Вовчок, I, 1955, 11); *Над розквітлою землею, над усім світом мерехтливо яріли достиглі світанкові зорі* (Коз., Листи.., 1967, 278).

3. *у знач. прикм., перен.* Який досяг найкращої пори розквіту своїх фізичних і духовних сил, молодості, краси, таланту і т. ін. (про людину). *Сильні прозорі струмені впали на її тіло — велике, розквітле, пружне* (Собко, Стадіон, 1954, 114); *Розквітла господиня, що не могла одірвати очей від моря, підбігла до полковника* (Панч, II, 1956, 439); *Не так боялася Оксана Петрівна грабежів, голоду і окриків старости, як боялася розквітлої краси Наталки* (С. Ол., З книги життя, 1968, 79);

// Пройнятий, сповнений радістю, щастям. *І хай сердець розквітлих чисті звуки Мелодією щастя прозвучать* (Забашта, Квіт.., 1960, 83).

4. *у знач. прикм., перен.* Який, успішно розвиваючись, досяг найвищого ступеня піднесення, процвітання. *Нині Україна — суверенна радянська соціалістична держава з могутньою індустрією, передовим сільським господарством, розквітлою культурою* (Рад. Укр., 27.VI 1957, 1).

РОЗКВІ́ТНУТИ *див.* **розквіта́ти.**

РОЗКВІ́ТЧАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розквітча́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який покрився, встелився квітами, буяє цвітінням. *Усі хатки у розквітчаних садках, як у білих вінках* (Вовчок, VI, 1956, 275).

РОЗКВІТЧА́ТИ *див.* **розкві́тчувати.**

РОЗКВІТЧА́ТИСЯ *див.* **розкві́тчуватися.**

РОЗКВІ́ТЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКВІТЧА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Покривати, встеляти, прикрашати що-небудь квітами, роблячи яскравішим, барвистішим. *Трудівничі руки вміли все знаходять у вугіллі: і чудову речовину, що розквітчує тканину, і кристали сахарину..!* (Уп., Вірші.., 1957, 184).

РОЗКВІ́ТЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗКВІТЧА́ТИСЯ,** а́ється, *док., рідко.* Покриватися, встелятися квітами, стаючи яскравішим, барвистішим. *Раз на три тижні, а часами й на місяць або й ще рідше оживає царинка, розквітчується пишними уборами гуцульських жінок* (Хотк., II, 1966, 351).

РОЗКВОКТА́ТИСЯ, вокчу́ся, во́кчешся, *док., розм.* 1. Почати багато квоктати (у 1 знач.).

2. *перен., ірон.* Те саме, що **розбурча́тися.** — *А ти не лайся! — миролюбно усміхаючись, сказав Хома. — Чи варто сердитись через те, що баба розквокталась?* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 532); — *Чого розквокталася, квочко! — гримнув Хорбут на Яшку* (Мур., Бук. повість, 1959, 196).

РОЗКИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати часто кивати (у 1, 2 знач.). *Вона жваво вхопилась за сватання: «Що з того буде, що ви головами розкивалися? Добре діло — доводьте ж йому краю!»* (Вовчок, I, 1955, 200).

РО́ЗКИД, у, *ч.* 1. Дія і стан за знач. **розкида́ти** [1] 1, 2, 4 і **розкида́тися** [1] 1, 2.

2. *рідко.* Постава кінцівок (у тварин). *Вадами в поставі передніх кінцівок* [коня] *вважається також: розкид — вивернутість кінцівок назовні* (Конярство, 1957, 17).

РОЗКИ́ДАНИЙ [1], а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розки́дати** [1]. *Скрізь понад шляхом тин був розкиданий* (Н.-Лев., II, 1956, 62); *Всі листівки були розкидані* (Стельмах, I, 1962, 463); *Одежа лежить розкидана, кривава, пороздирана* (П. Куліш, Вибр., 1969, 175); *Це були матері забраних у фашистську неволю дочок і розкиданих долею по всіх фронтах синів* (Довж., I, 1958, 333); // **розки́дано,** *безос. присудк. сл. На подвір'ї розкидано папери* (Ю. Янов., II, 1958, 234); *У вересні минулого року було розведено і розкидано гній механізованим способом* (Колг. Укр., 2, 1959, 21); *Охрою по зеленому тлі розкидано кривулясті літери* (Шиян, Баланда, 1957, 83).

2. *у знач. прикм.* Покладений не на своєму місці, у безпорядку, безладно. *Скрізь якісь машини, колеса, розкидані молоточки, обценьки, якісь дивні знаряддя* (Вас., I, 1959, 362); *Нагнувся* [Давид] *над розкиданими книжками* (Головко, II, 1957, 99); // Який перебуває у безпорядку; неприбраний. *Розкидане, пом'яте ліжко, табурет, на табуреті коробка сірників* (Трубл., I, 1955, 84).

3. *у знач. прикм.* Який змушений жити, працювати у різних місцях, далеко один від одного (про всіх або багатьох). *Його найкращі люди зараз розкидані у цій десятитисячній масі* (Ле, Наливайко, 1957, 394).

4. *у знач. прикм., перен., розм.* Необачно, марно витрачений. *Чорти тільки скарби стережуть. А на розкидані гроші тих чортів і не настачиш* (Смолич, II, 1958, 51).

5. *у знач. прикм., розм.* Який ні на чому не зосереджується. *Ти пробач мені, любов, маленька дівчинко,— Я з тобою і нерівний і розкиданий* (Еллан, I, 1958, 105).

РОЗКИ́ДАНИЙ [2] а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розки́дати** [2]. *В орла були широко розкидані крила* (Ю. Бедзик, Полки.., 1969, 177); — *Здрастуй! — сказала вона, швидко дихаючи від їзди, усміхаючись, поправляючи розкидане по плечах пухнасте каштанове волосся* (Тют., Вир, 1964, 245); *Примхливо розкидані квадрати новобудов, і гори матеріалу, і ліс риштовань — усе це видавалося для стороннього ока безконечним лабіринтом* (Коцюба, Нові береги, 1959, 307); // **розки́дано,** *безос. присудк. сл. Між зелених хлібів розкидано чорні плями баштанів* (Головко, I, 1957, 212).

2. *у знач. прикм.* Який розташувався, розмістився де-небудь. *Незабаром показалось село, мальовничо розкидане над річкою по горі* (Коцюб., I, 1955, 198); // Розташований у різних місцях (про все або багато чого-небудь). *Розкидані.. в очеретах кучеряві вільхи та вербо-лоз* [верболіз] *неначе пливли в пуху,потопали до самого верху* (Н.-Лев., III, 1956, 342); *Недалеко від замка по косогору ліпилися безладно розкидані татарські саклі з плоскими дахами* (Добр., Очак. розмир, 1965, 146); *Як у легенькому тумані, виступають сівачі, боронувальники і тут-там розкидані по степу бригадні табори* (Головко, I, 1957, 332); // Розосереджений поодинці, купками, групами (безладно або у певному порядку). *Кінця не видно розкиданим по полю сірим шинелям* (Гончар, II, 1959, 443); *Сонце осіннє недовговічне, рідко показується з хмар, розкиданих, як віниччя, по небі* (Ю. Янов., II, 1958, 232); // Який має складові частини, віддалені одна від одної; роз'єднаний. *Аж не віриться, що одне село може бути таке розкидане і таке різновидне* (Мельн., Коли кров.., 1960, 20); *Батько відділив його і на розкиданих чотирьох десятинах Євдоким перебивався сяк-так* (Стельмах, I, 1962, 225).

3. *у знач. прикм., перен.* Логічно не зв'язаний, непослідовний (про думки). *Батюшки мовчали, втягуючи в себе дим, і буцім збирали розкидані думи, вибираючи ту, з котрої треба б почати розмову* (Н.-Лев., I, 1956, 120); *Лишились десь на відстані турботи, справи, неспокійні сни, думки й рядки, розкидані й розхристані, як це барвисте листя восени* (Забіла, Поезії, 1963, 59).

РОЗКИ́ДАНІСТЬ [1], ності, *ж.* Властивість за знач. **розки́даний** [1] 2—5. *Скільки говорено про «широку російську натуру», під якою частенько розумілося недбальство, розкиданість, слабовольність, розпущеність і т. ін., але ж Володимир Ілліч Ленін мав на увазі аж ніяк не ці прикмети, коли писав свою геніально-проникливу статтю «Про національну гордість великоросів»* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 80).

РОЗКИ́ДАНІСТЬ [2], ності, *ж.* Стан за знач. **розки́даний** [2] 2,3. *Малі розміри полів та їх розкиданість призводять до непродуктивних холостих переїздів* (Хліборо Укр., 11. 1967, 12).

РОЗКИ́ДАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розки́дати** [1].

РОЗКИДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкида́ти** [1]. *Для розкидання куп придбали роторний гноєрозкидач, який працює з трактором ДТ-54* (Хліборо Укр., 8, 1965, 18); *Необхідно вижити розкидання сил і розпоро-*

шення уваги спілкових організацій (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 194).

РОЗКИ́ДАНО, *присл.* 1. Вільно, невимушено розкинувшись (*див.* **розкида́тися** [2] 1, 2). *Лежить розкидано Марина, забула все...* (Сос., I, 1957, 356).

2. У різних місцях, окремо один від одного. *За кілька хвилин по всьому степу, де розкидано пасли вітробалчанські хлопці, поніссяся наказ* (Головко, II, 1957, 245); *Косарі в обідній час відпочивали під дикими грушами, що росли розкидано в полі, при дорогах* (Томч., Жменяки, 1964, 203).

РОЗКИ́ДАТИ [1] *див.* **розкида́ти** [1].

РОЗКИ́ДАТИ [2] *див.* **розкида́ти** [2].

РОЗКИДА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗКИ́ДАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Кидати в різні боки які-небудь предмети, порушуючи порядок їх первісного розташування. *Він розкидав усі речі, шпурляв чемодани, висував шухляди* (Смолич, II, 1958, 29); *До ранку Дмитро вже горів і метався в жару, розкидаючи подушки й постіль* (Стельмах, II, 1962, 394); * Образно. *Обличчя її було немов спокійне, але очі розкидали лихі іскри* (Смолич, День.., 1950, 227); // *на (по) чому.* Кидати, розсипати що-небудь по якійсь поверхні. *На шляху стояла машина, і з неї з гамором та сміхом виплигували дівчата, що приїхали розкидати гній на бурячищі* (Тют., Вир, 1964, 11); — *Дери, доню, .. Парчі й оксамити Та по Кучмані розкидай Неньці на приміти* (П. Куліш, Вибр., 1969, 418); *Білі чисті хати скрізь біліли в садках, ніби чиясь вередлива рука, граючись, розкидала їх в поетичному безладді по горбах та долинах* (Н.-Лев., III, 1956, 7); *Тимко розкидав на піску кількох дохлих рибок і раків* (Донч., V, 1957, 31); // *безос. Дощі осінні, завірюхи оббивали її* [хату], *і ніхто не мазав ран. Як болячки розкидало по ній — навколо вікон, біля ганку* (Головко, II, 1957, 92); // Розтоптувати, розминати (ногами, колесами і т. ін.) що-небудь, відкидаючи його в різні боки. *Хома ставив ноги рішуче, злісно, як говорив, а сніг розкидав, наче коняка* (Коцюб., II, 1955, 34); *Коли він знову виглянув, то побачив лише танк, що, розвертаючи землю й розкидаючи її, як корабель хвилю, уже виходив з подвір'я в поле* (Гончар, III, 1959, 163); *Я підбіг до вогню і вже хотів ногою розкидати жар, щоб він не набирав сили* (Ю. Янов., II, 1958, 155); // Розгрібати, розворушувати (солому, сіно і т. ін.). *Почали* [Денис і Манойло] *розкидати солому, топтатися по ній,— нікого не було* (Гр., II, 1963, 302); *Марко вже розкидав очерет і відкривав чорну яму, підіймаючи ляду* (Трубл., Шхуна.., 1940, 78); // Руйнувати, розвалювати яку-небудь будівлю або щось складене в купу. *Уже й хату розкидали І сволок з словами На угілля попалили!..* (Шевч., I, 1951, 296); *О. Артемій звелів розкидати стару дзвіницю і поставити нову, гарненьку, височеньку, притуливши її до самої церкви* (Н.-Лев., IV, 1956, 187); *Розкидавши першу, що трапилася йому, копицю, заліз* [старий] *туди по саму шию* (Тют., Вир, 1964, 258); // Прокладаючи собі дорогу в натовпі або відбиваючись від кого-небудь, енергійними рухами розштовхувати, розпихати людей у різні боки. *Мар'ян, розкидаючи людей, рвонувся вперед* (Стельмах, I, 1962, 169); *Кілька душ накинулося на Василя, збили з ніг, але він розкидав їх із себе* (Хотк., I, 1966, 114); // *перен.* Розповсюджувати, поширювати що-небудь серед багатьох. *Учора Йосип Васильович сказав, щоб зайшла* [Тамара] *за листівками. Він скаже, де треба їх розкидати* (Хижняк, Тамара, 1959, 36); *Він іде, неначе весь у сонці, розкидає вісті, наче спів* (Сос., II, 1958, 489); *Носили* [батьки] *до церкви хворих дітей, причащали з одної ложечки — розкидали заразу по всьому селу...* (Крот., Сини.., 1948, 26).

2. Кидати або класти не на своє місце, не дотримуючись певного порядку. — *Ти б не розкидала свої куделі по всіх кутках...* (Коцюб., II, 1955, 366).

3. *розм.* Змушувати (всіх або багатьох) жити, працювати в різних місцях, далеко один від одного. *Старий з журбою зітхнув. — От війна розкидала людей* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 16); *Та ніхто не втішався її* [яблуньки] *цвітінням, а тих, що посадили її три роки тому, .. розкидала по світах доля* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 215).

4. *розм.* Необачно, марно витрачати що-небудь. *Не розкидай харчі: зима велика, все переїсть* (Барв., Опов.., 1902, 246); *Говориш їм раз, говориш удруге, щоб берегли цеглу, не розкидали* (Кучер, Дорога.., 1958, 44); — *Ні, — думала Пріська, йдучи до Насті,— не город винен у моїй пригоді, а безталання моє. Не пропадала б я отак, не розкидала б здоров'я, не занапастила б свого віку, якби не Степан* (Л. Янов., I, 1959, 285).

◇ **Розкида́ти на ві́тер** — те саме, що **Ки́дати (пуска́ти** *і т. ін.*) **на ві́тер гро́ші (заробі́ток** *і т. ін.*) (*див.* **ві́тер**). — *Дорош за нашу артіль дбає, не хоче розкидати на вітер трудодні, піклується про людський добробут!* (Горд., Дівчина.., 1954, 133); **Розкида́ти слова́ми** — те саме, що **Розкида́тися слова́ми** (*див.* **розкида́тися** [1]). [Т е о ф і л:] *Сивизна ж та мені не дозволяє словами розкидати необачно, я тільки те скажу, чого я певен* (Л. Укр., II, 1951, 437).

РОЗКИДА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗКИ́НУТИ,** ну, неш *і діал.* **РОЗКИ́ДАТИ,** аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Розставляти, простягати, простирати вільно, невимушено (руки, ноги, крила). *А на ліжку... ох, аж душно!.. Білі рученята Розкидала, розкрилася...* (Шевч., I, 1963, 82); *Уповайченков упав на спину, розкинувши хрестом руки* (Перв., Дикий мед, 1963, 472); *І чайка на бронзі ясній завмира, Як в леті розкинувши крила* (Нагн., Вибр., 1950, 197); // *неперех.* Робити різкі рухи руками або ногами під час розмови, сміху і т. ін. *Халавка власне живо щось розповідав своїм сусідам, розкидав руками та здвигав плечима* (Фр., VIII, 1952, 19); *Васильок сильно розкидав .. ніжками і радісно прискав щирим молодим реготом* (Епік, Тв., 1958, 109); // Розпускати в різні боки далеко від стовбура (гілля, коріння, листя). *Дерево не пускає коріння вглиб, бо камінь, а розкидає коріння навкруги* (Коцюб., III, 1956, 137); *Край Чорного моря чинара розкидала віти* (Зеров, Вибр., 1966, 411); *Один соняшник розкинув розкішний лист над огорожею й схилив важку жовту голову через тин* (Н.-Лев., III, 1956, 21); *Спасибі тобі, каштанчику, що ти так широко розкинув свій зелений зонт* (Речм., Твій побратим, 1962, 59); // Відгортати на обидва боки (краї, поли одягу). *Бугров ішов, потопаючи в снігу. Вітер розкидав йому поли його сірої солдатської шинелі* (Мик., II, 1957, 276); *Сидів* [бай] *в маленькій тюбетейці на лисій голеній голові, широко розкинувши поли малинового шовкового халата* (Тулуб, В степу.., 1964, 37); // Безладно розсипати, куйовдити (волосся). *Замість корони — копиця волосся, Та й те у безладді вітер розкидав* (Коцюб., I, 1955, 430).

2. *перех.* Стелити, розстеляти що-небудь на чомусь, розпростирати, навішувати над чимсь. *На тих полах покотом спали бурлаки й бурлачки, розкидавши на барлозі драні свитки й кожухи* (Н.-Лев., II, 1956, 201); — *Острижеш барана, а на ньому руно!.. Таке руно, що розкинеш і — на весь сарай!* (Гончар, Тронка, 1963, 148); * Образно. *Сплять кипариси, дрімають гранати, Ніч над землею розкинула шати* (Олесь, Вибр., 1958, 100); // *тільки док.* Надати вільної, невимушеної пози власному тілові (в ліжку, кріслі і т. ін.). *Варавка сидів, недбало розкинувши тіло своє в плетеному кріслі,*

витягнувши короткі ноги (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, І, 1952, 241); // Напинати (вітрила). *Неповороткі шхуни розкинули в повітрі білі вітрила* (Донч., ІІ, 1956, 84).

◇ **Розкида́ти (розки́нути) ка́рти (ка́ртами, на ка́ртах)** — займатися ворожінням. *Сяде* [пані] *та все картами розкидає: се вже у неї перша була забавка* (Вовчок, І, 1955, 29).

3. *перех.* Розташовувати, розміщувати, будувати (стан, табір, намет і т. ін). *Та розвіялися тумани, сонце вийшло із пітьми, і свої могучі стани тут розкидали слов'яни, тобто ми* (Уп., Вірші.., 1957, 171); *Перед великоднем прибули цигани й розкинули шатра над Бичком* (Н.-Лев., ІІІ, 1956, 275); *Джантемирбай розкинув свій аул в неглибокій улоговині в кількох верстах від Орська* (Тулуб, В степу.., 1964, 7); // Плести (павутину). *В кутку, де тінь і вогкість синя,— Павук розкинув павутиння* (Нех., Ми живемо.., 1960, 33); * Образно. [1-й ч о л о в і к:] *Павук, одно слово — павук! Скрізь навкруги розкидав* [Бичок] *павутиння, і яка б мушка чи комашка не поткнулась, зараз і заплутається* (Кроп., І, 1958. 479); // Ставити (сіті, невід і т. ін.). *Сіті із човна розкине рибалка* (Щог., Поезії, 1958, 88); *Зустрінула* [мати] *рибалоньків Та й стала просити — Розкинути тонкий невід Сина уловити* (Рудан., Тв., 1959, 307).

Розкида́ти (розки́нути) сі́ті (тене́та) — підступністю, хитрощами ловити кого-, що-небудь. *Він розкинув свої сіті так широко, що щастя, коли не тут, то там мусило попастися в них* (Фр., VIII, 1952, 380); *Дрянпіжники, сутяжники, всякі військові товариші розкинули свої тенета* (Мирний І, 1949, 182).

4. *перех.* Робити видним кому-небудь, розкривати щось. *Образно. *Її очі раптом розкидають свою променисту безодню, готову мене поглинуть, і твердо говорять: — Твоя* (Коцюб., ІІ, 1955, 419).

5. *перех., розм.* Розподіляти кого-небудь по місцях роботи. *Розкидав Кузьма Харитонович буряководів, кого в транспортні бригади, інших — на тік* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 43); *// також без додатка.* Розподіляти на певний проміжок часу; розраховувати. [Л і х т а р е н к о:] *А розкиньте на десять літ, то й вийде по одній копійці на десятину* (К.-Карий, ІІ, 1960, 346).

◇ **Розкида́ти (розки́нути) на па́льцях** — рахувати що-небудь. *Почухав Тугокопилий поперек, перевернувся на правий бік і акуратненько розкинув на пальцях — копійок хватить!* (Ковінька, Кутя.., 1960, 114).

6. *перев. неперех., розм.* Думати, розмірковувати над чим-небудь, про щось.

◇ **Розкида́ти (розки́нути) думка́ми (ро́зумом, умо́м):** а) напружено думати, шукаючи виходу з якогось становища. *Простому чоловікові треба розумом розкинути, щоб дочці скриню придбати* (Мирний, І, 1949, 197); б) бути кмітливим, розумним. *Дружина лише вражено зітхала, в душі горда за чоловіка, що вільно розкидав умом, удався на складні міркування* (Горд., ІІ, 1959, 30); **Розкида́ти (розки́нути) свої́ здо́гади** — здогадуватися про щось. *Як не розкидав, як не тасував Мусій свої здогади, але нічого путнього в нього не вийшло. Аж у голові замакітрилося* (Речм., Весн. грози, 1961, 138).

РОЗКИ́ДАТИСЯ [1] *див.* **розкида́тися** [1].

РОЗКИ́ДАТИСЯ [2] *див.* **розкида́тися** [2].

РОЗКИДА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗКИ́ДАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Розлітатися, розсипатися навкруги. *Калюка з-під коліс розкидається на всі боки* (Мирний, IV, 1955, 251); *Вогонь то здіймався, то падав, неначе дихали груди, розкидався снопом* (Коцюб., ІІ, 1955, 68).

2. *тільки недок., розм.* Необачно, марно витрачати що-небудь своє. *Достатки його не які були, щоб можна було розкидатися, як другі* (Мирний, І, 1954, 150); *Паршецький не розкидався грішми, він платив їх за роботу* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 191); *Явтух Судар при згадці про срібні карбованці хитрувато мружиться у бік Дьяконова: — Багаті, мабуть, були, ваше благородіє, що так срібними карбованцями розкидались?* (Гончар, ІІ, 1959, 38); // Не дорожити ким-, чим-небудь, не прагнути зберегти, залишити його у себе, при собі. [К р е ч е т:] *Серед нас ще багато варварів, які пускають своє здоров'я на вітер, розкидаються найдорожчим* (Корн., І, 1955, 114); — *У нас не так багато дочок, щоб ми ними розкидалися* (Кач., ІІ, 1958, 54); *Такими, як я, робітниками розкидатись не варто* (Мур., Бук. повість, 1959, 20).

◇ **Розкида́тися насмі́шками** — насміхатися з кого-небудь. *Це від нього ж, Давида, навчилася* [Уляна] *усякими насмішками розкидатися* (Стельмах, І, 1962, 102); **Розкида́тися прокля́ттями** — проклинати кого-небудь. *Теперішній римський папа.. на всі боки розкидається прокляттями* (Мельн., Поріддя.., 1959, 90); **Розкида́тися слова́ми** — бути необачним у висловлюваннях. *Батька не на жарт стривожила ця мова дочки, бо він знав, що в неї не було звички розкидатися сильними словами* (Головко, ІІ, 1957, 586).

3. *тільки недок., розм.* Братися за кілька або багато справ одночасно, не зосереджуючись серйозно на жодній з них. *Одні з артистів роками читають лише кілька творів, інші вже надто розкидаються* (Літ. Укр., 8.IV 1969, 2).

4. *тільки недок.* Пас. до **розкида́ти** [1] 1, 2, 4.

РОЗКИДА́ТИСЯ [2], а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗКИ́НУТИСЯ**, нуся, нешся *і діал.* **РОЗКИ́ДАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Розставлятися, простягатися, простиратися вільно, невимушено (про руки, ноги, крила). *Широкі пташині крила розкинулися, як вітрила* (Донч., ІІ, 1956, 288); // Розпускатися в різні боки далеко від стовбура (про гілля, коріння, листя). *Там розкидається шатро дубове, Гостинне, ніби лицарський намет...* (Рильський, І, 1960, 202); // Розпускати в різні боки далеко від стовбура своє гілля, коріння, листя. *Вони* [верби] *широко розкидалися вгорі і над хатками, і над тими садочками, зеленіючи ясно на блакитному небі* (Гр., ІІ, 1963, 371); *Будяк гіллясто розкинувся на кучугурі* (Гончар, Тронка, 1963, 228); // Відгортатися, розходитися на обидва боки (про краї, поли одягу). *Розкинулись поли шинелі старої* (Перв., ІІ, 1948, 18).

2. *тільки док.* Прийняти вільну, невимушену позу (в ліжку, кріслі і т. ін.). *Роздяглася* [Ганна], *розкинулась На білій сорочці* (Шевч., І, 1963, 161); *Перепічка зморено розкинувся в кріслі* (Бойч., Молодість, 1949, 12); // Вільно розкинути руки й ноги у сні. *Розкидавшись і розкрившись, спить на своєму матраці Петруня...* (Вас., ІІ, 1959, 67); *На ліжку горілиць розкидався Сашко — спить наморений* (Головко, І, 1957, 346); *Вернувсь Дід Мороз у столичні квартали Тоді, як ви всі вже, розкинувшись, спали* (С. Ол., Вибр., 1959, 164); // Упасти, розпростершись на чому-небудь (про мертвого або тяжко пораненого). *Роман першим нахилився над Христиною. Вона незручно розкинулась на притолоченому снігу, що підтанув від її крові* (Стельмах, І, 1962, 644).

3. Розташовуватися, розміщуватися, рости де-небудь. *Містечко Щавниця Вижня розкинулось в долині невеличкого, але шумливого Руського Потока* (Н.-Лев., ІІ, 1956, 391); *Вище грядок розкидався квітник, повний яскравих квітів* (Кобр., Вибр., 1954, 148); *Над глухим*

і нічим не показним селом, що розкидалось на схилах степової балки, розливалась насторожена тьмянувата повінь молодого місяця (Баш, Надія, 1960, 427); *Румуни, звільнившись від них* [коней], *як від тягаря, розкинулись поблизу циганським табором* (Гончар, III, 1959, 73); // *чим.* Розташовуватися, розміщуватися, рости де-небудь, чітко виділяючись своїми складовими частинами. *По горі синіє рослина; то мов стіг сіна, горбом здіймається вгору, то гострою швайкою піднімається в небо, то невеличкими копицями розкидалася по.. горі* (Мирний, IV, 1955, 314); *Розкидалась* [Москва] *по пологих горбах будинками, палацами, бульварами й парками* (Крот., Сини.., 1948, 8); // *тільки док., по (на, в, у) чому.* Розосередитися поодинці, купками, групами (безладно або у певному порядку). *У видимому безладді при невидимій системі розкидалися хмари по небозводі* (Хотк., I, 1966, 79); *Внизу, обіч насипу, півколом розкинувшись по степу, по баштанах, з кіньми, з тачанками смажаться на сонці закіптюжені пилюкою, посірілі, мов степові птахи, повстанці* (Гончар, II, 1959, 110); // *розм.* Розсипатися, розбрідатися на певній площі. *Вони* [школярі] *весело розкинулися по майдану* (Мирний, IV, 1955, 112).

4. Простягатися, простелятися на далеку відстань, на великій площі. *Як степ розкинувся широко, Заснув у сивім тумані* (П. Куліш, Вибр., 1969, 406); *Навколо розкинулася зелена низовина* (Тулуб, В степу.., 1964, 260); // Лунати на далеку відстань. *Грім розкинувсь і струсонув усі підніжжя гір...* (Тич., II, 1957, 156); // Відкриватися погляду; простелятися перед очима. *Єрусалим Розкинувсь гордо перед ним* (Шевч., II, 1963, 370); *Просто перед ним розкинулися буйні хащі* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 170).

5. *рідко.* Ділитися на групи, частини. *Дівчата, вискочивши з двору Вовчихи, розкинулись на невеличкі купи* (Мирний, III, 1954, 40).

6. *тільки недок.* Пас. до **розкида́ти** [2] 1—3.

РОЗКИДА́Ч, á, *ч., спец.* Пристрій для внесення в грунт органічних і мінеральних добрив. *Для суцільного розподілу розкидним способом по полю всіх видів мінеральних добрив.. створено спеціальну машину-розкидач РУМ-3* (Хлібороб Укр., 12, 1966, 11).

РОЗКИ́ДИСТИЙ, а, е. 1. Який має широко розгалужене гілля, пагони. *При сильному калійному голодуванні молоде листя набирає бронзового відтінку. Кущі такої картоплі розкидисті, а бадилля передчасно засихає* (Хлібороб Укр., 4, 1968, 14); // Який широко розходиться у різні боки, розгалужується. *Розкидисте гілля.*

2. Широкий, просторий. *Тихесенько ступаючи, немов блискучий паркет був під ними безоднею, підходили й сідали в розкидисті зручні фотелі* (Скл., Шлях.., 1937, 76); * Образно. *Хто тебе, земле, доглянув, квітчав.. розкидисті груди? — Той, хто ночами бувало не спав,— Люди!* (Рад. Укр., 6.I 1961, 3).

РОЗКИ́ДКА, и, *ж.* 1. *розм.* Дія за знач. **розкида́ти** [1] 1. *Розкидка гною.*

2. *спец.* Компонент узору художньої вишивки.

РОЗКИ́ДЛИВИЙ, а, е, *розм.* Позбавлений внутрішньої зібраності, не здатний зосередитися на чому-небудь.

РОЗКИДНИЙ, á, é. 1. Який можна розсунути, розкласти. *Люди норовили спати не в душних кімнатах, а на балконах чи в палісадничках на розкидних ліжках, без ковдр* (Збан., Сеспель, 1961, 160).

2. *с. г.* Який служить для розкидання, розсіювання зерна. *За способом висіву сівалки поділяються на розкидні, рядкові, гніздові* (Колг. енц., II, 1956, 489); // Який здійснюється способом розкидання, розсіювання. *Мінеральні добрива (до 65 процентів) будуть вноситись переважно розкидним способом при основному обробітку грунту* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 15).

РОЗКИ́ДЧАСТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **розки́дистий.**

РОЗКИ́НЕНИЙ *див.* **розки́нутий.**

РОЗКИ́НУТИ *див.* **розкида́ти** [2].

РОЗКИ́НУТИЙ, *рідко* **РОЗКИ́НЕНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розки́нути.** *Руки його були широко розкинуті, ніби він збирався вітати Ясеня палкими обіймами* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 30); *Куди глянеш, усе поля широкі, чисті, і по полях дуби — зрідка дуб од дуба, як намети розкинуті проти сонця* (Вовчок, I, 1955, 340); // *у знач. прикм. У тонкій, білій сорочечці, трохи розхристаній, в одній спідниці, з розкинутими косами.. стояла вона перед ним, як русалка* (Мирний, II, 1954, 226); *Поснулі, розкинуті постаті сп'янілих погромників тулилися скрізь серед цього розгардіяшу і руїн* (Смолич, II, 1958, 41); *Під широко розложеними галузями сосни цвіли розкиненими громадами сині та білі фіалки* (Кобр., Вибр., 1954, 84).

РОЗКИ́НУТИСЯ *див.* **розкида́тися** [2].

РОЗКИПА́ТИ, áє, *недок.*, **РОЗКИПІ́ТИ**, и́ть, *док.* 1. Те саме, що **РОЗКИПА́ТИСЯ** 1. *Так розкипіла* [картоплина], *що з неї облізла майже вся шкірка* (Багмут, Опов., 1959, 11); — *А пшінце розкипіло та й добреньке. Коли б ще дав бог курятинку, а ще краще перепелятинку, то вже б справжнісінький чумацький був кулешик* (Тют., Вир, 1964, 81).

РОЗКИПА́ТИСЯ, áється, *недок.*, **РОЗКИПІ́ТИСЯ**, пи́ться, *док.* 1. Варячись, ставати м'яким; розварюватися. *Розкипається горох* (Рудан., Співомовки.., 1957, 37).

2. *тільки док.* Почати дуже, бурхливо кипіти. *Окріп розкипівся.*

3. *перен., розм.* Ставати збудженим, роздратованим. *Розкипілось моє серце — і вже я не змовчу, ні* (Жур., Вечір.., 1958, 357).

РОЗКИПІ́ЛИЙ, а, е. Який розкипівся, розварився. *Уповайченков крутнув ложкою юшку так, що шматки розкипілої риби закружляли в казанку, як у центрифузі* (Перв., Дикий мед, 1963, 251).

РОЗКИПІ́ТИ *див.* **розкипа́ти.**

РОЗКИПІ́ТИСЯ *див.* **розкипа́тися.**

РОЗКИП'ЯТИ́ТИСЯ, ячу́ся, яти́шся, *док., розм.* Те саме, що **розкипа́тися** 3.

РОЗКИСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкиса́ти.**

РОЗКИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗКИ́СНУТИ**, ну, неш, *док.* 1. Під дією води, вологи або тепла ставати м'яким, грузьким, перетворюватися на кисіль, місиво. *Сліпуче квітневе сонце вигрівало сходи, земля розбухала, розкисала* (Горд., Дівчина.., 1954, 17); *Після щедрих дощів дороги розкисли* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 378); // Насичуючись вологою, розбухати. *Коли нарешті Ігор добився до озера, він був уже босоніж, бо сандалики розкисли, і їх довелося покинути* (Донч., IV, 1957, 32).

2. *перен., розм.* Внаслідок чого-небудь набувати розслабленого стану, ставати млявим. [К о в а л ь:] *Не та вже моя сила, зовсім розкис... втомився...* (Кроп., V, 1959, 13); *Елеонора Степанівна кепкувала з нього: — Ех ти, стара шкапина! Випив — і вже розкис* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 23); *У кімнаті було душно, Ігор Пантелійович зовсім розкис* (Дмит., Наречена, 1959, 83); // Втрачати волю, витримку, бажання діяти. *Ольга Коршунова стояла в шерензі, бліда, зосереджена, сповнена єдиного бажання не дати собі розкиснути, а, навпаки, підтягнутися й працювати на повну силу* (Собко, Стадіон, 1954, 209); // Піддаватися сентиментальному

настрою; розчулюватися. *На очі наверталися сльози, але трималась* [Леся], *не плакала: адже соромно розкисати в години скрути* (М. Ол., Леся, 1960, 65); *Він комуніст і не має права розкисати, піддаватися чарам бодай найкращої жінки в світі* (Збан., Сеспель, 1961, 172); *Макар Іванович цілком розкис. Він дякував за честь, запевняв у своєму патріотизмі, розводився над браком інтелігенції української* (Коцюб., I, 1955, 167); *Стріляний, пропахлий смертями воїн потер рукою щемлячі очі над тихою пустельною рікою. «Ну, так я зовсім розкисну,— усміхнувся Дорош.— Мені потрібне тверде серце»* (Тют., Вир, 1964, 377).

РОЗКИСА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **розкиса́ти.** *Більшість* [селян] *не рухається з місця, терпляче пересиджуючи лиху годину по своїх розкисаючих ковчегах* (Гончар, Таврія, 1952, 16).

РОЗКИ́СЛЕНИЙ, а, е. 1. *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розкисли́ти.** *Сталь, розкислена алюмінієм, кремнієм, марганцем та іншими розкислювачами, є спокійною і має незначний порівняно з киплячою сталлю вміст газів* (Наука.., 1, 1957, 10); // *у знач. прикм. На розкисленій ділянці урожай був на 18% вищий, ніж на звичайній* (Хлібороб Укр., 3, 1968, 4); // **розки́слено,** *безос. присудк. сл. Значна робота провадиться по вапнуванню кислих грунтів. За останні три роки розкислено майже половину площ* (Хлібороб Укр., 3, 1969, 5).

2. *у знач. прикм., перен., розм.* Який унаслідок чого-небудь набув розслабленого стану, став млявим. *Наїхало в Сан-Ремо ще скілька землячок .. київських, та все люди розкислені, бо слабі* (Л. Укр., V, 1956, 427).

РОЗКИ́СЛЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розкисли́ти, розкисля́ти, розки́слювати.** *У нас в республіці для розкислення цих грунтів* [з підвищеною кислотністю] *є досить вапняних добрив* (Хлібороб Укр., 7, 1964, 16); *Розкислення сталі.*

РОЗКИ́СЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **розки́снути.** *Їхати справді було б і трудно, бо поки б хтось дістав у Буркуті фіру та поки б доїхав у Вижницю, то все одно міг би на вечір спізнитись або приїхати втомленим і розкислим до краю* (Л. Укр., V, 1956, 370).

2. *у знач. прикм.* Який під дією води, вологи або тепла став м'яким, грузьким, перетворився на кисіль, місиво. *Перемерзла скотина після тяжкої холодної ночі рвалася до паші, але загрузала в глиняному розкислому грунті* (Вол., Самоцвіти, 1952, 156); *Вмостившись під брезентом на снарядах, вони їли розкислий, набряклий дощовою водою хліб* (Гончар, Людина.., 1960, 102); *Однієї ночі потис морозець, і розкисле болото закостеніло* (Мак., Вибр., 1956, 588).

3. *у знач. прикм., перен., розм.* Який унаслідок чого-небудь набув розслабленого стану, став млявим; // Якому не властива зібраність, зосередженість. *Межи козаками нудився* [Анатоль], *чогось шукав, вистежував, то раптом брався до військової роботи й так само раптово покидав — не годен зосередити розкислої уваги* (Кач., II, 1958, 360); // Який виражає розслаблений стан, млявість. *Запах горілого хліба піднімав в комісара непереборне бажання — розрядити свій маузер в розкислу фізіономію Тіфенбаха, винного в кепській охороні барж* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 190).

РОЗКИСЛИ́ТИ *див.* **розкисля́ти.**

РОЗКИ́СЛЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розки́слювати.**

РОЗКИ́СЛЮВАТИ *див.* **розкисля́ти.**

РОЗКИ́СЛЮВАЧ, а, *ч., спец.* Хімічна речовина, призначена для розкислювання металу або грунту. *З підвезенням розкислювачів до мартенів на тачці покінчено. Цю операцію механізовано* (Роб. газ., 31.I 1962, 2).

РОЗКИСЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **РОЗКИ́СЛЮВАТИ,** юю, ює́ш, *недок.,* **РОЗКИСЛИ́ТИ,** ли́ю, ли́ш, *док., перех., спец.* Очищати метал, видаляючи з нього кисень. *Сталь розкисляють так, щоб вона і не «кипіла», і не була «спокійною»* (Наука.., 1, 1963, 30); // Понижувати кислотність у чому-небудь. *Марія Олексіївна дбайливо розкислює силос перед тим, як давати його худобі* (Рад. Укр., 17.IV 1963, 2); *За досвідом бершадців внесенням дефекату почали розкислювати грунти* (Хлібороб Укр., 3, 1968, 4).

РОЗКИ́СНУТИ *див.* **розкиса́ти.**

РОЗКІ́Л, ко́лу, *ч.* 1. *с. г.* Невелика трикутна загорожа для відбору овець, свиней і т. ін. *Щоб було зручно заганяти свиней на ваги, краще обладнати розкіл, тобто загороду у формі трикутника, вершина якого примикає до ваг* (Свинар., 1956, 21).

2. Місце, в якому що-небудь розколене або розкололося; розщіп.

РОЗКІЛЬЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех., спец.* Звільнити від кільця (звичайно птаха).

РОЗКІЛЬЦЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *док., спец.* Звільнитися від кільця (звичайно про птаха). *Кільце закріплюють глухим замком, щоб гуси не розкільцювалися своїми міцними дзьобами* (Птахівн., 1955, 273).

РОЗКІ́С, ко́су, *ч., техн.* Розпірка, похило розташована до горизонтальних або вертикальних частин конструкції. *Бокова дискова борона складається із сниці (гряділя), двох поперечних балок з розкосами, до яких кріпляться робочі органи, батареї дисків та ходових коліс* (Хлібороб Укр., 8, 1967, 30).

РО́ЗКІШ, коші, *ж.* (*мн.* **розко́ші,** ів). 1. *перев. одн.* Життєва вигода, пов'язана з комфортом, багатством, пишнотою. *Удень його зовсім не видно, хіба уночі почуєш, як старий немощною рукою глухо дзвонить у чавунну дошку, віщуючи про давню славу свого двору, про колишню розкіш - багатство* (Мирний, IV, 1955, 15); *Хмарочоси... Пляж на сотім поверсі... Вся ця розкіш для багатіїв* (Нех., Ми живемо.., 1960, 82); *Зала в квартирі Любовицької обладнана з великим смаком і розкішшю. Рояль, картини, килими* (Коч., II, 1956, 385); // Надмірність в обстановці, убранні, нарядах. *Тепла кавказька біла пелерина, дороге розкішне боа, що змією обвивало шию і спадало аж додолу, тепле плаття — все показувало не лише достаток, але і розкіш* (Хотк., I, 1966, 36).

2. Життя в достатках, з комфортом. — *А може, нужда вкоротила її віку. Не зазнала вона в мене розкоші* (Н.-Лев., I, 1956, 62); [Р о м а н:] *Радився з батьком про свій замір. Як тепло, як сердечно вони міркують: «Не шукай, кажуть, сину, розкошів, а шукай доброго серця..!»* (Кроп., II, 1958, 31); [В а с и л ь к о:] *Для міліонів* [мільйонів] *— пута, батоги, Надмірна, вічна праця, сльози, піт, Хвороби, голод, крик дітей і бруд, А сотням — розкіш, празник вічний, честь?* (Крот., Вибр., 1959, 540); — *Ви говорите про злидні, а самі думаєте і дбаєте тільки про добробут та розкіш* (Стельмах, I, 1962, 37).

◇ **Купа́тися в ро́зкоші (розко́шах)** *див.* **купа́тися.**

3. *перев. мн.* Надмірності в задоволенні життєвих потреб, пов'язані з марнотратством. *Хату можна, гадаю, знайти й потому яку-небудь, розкошів не потребую* (Коцюб., III, 1956, 293); — *Всі.. спішаться До розко́шів сього світу..!* (Л. Укр., IV, 1954, 153); *Так! Хто вони? Чи теж сини Озореної глибини..? .. Хто ваш благословенний піт, Живої праці вольний світ, І кров, і м'язи, і пісні На гроші розклада дрібні, Щоб обернути власні дні В кошмари розкоші брудні?* (Рильський, II, 1960, 152); // *перев. мн.* Коштовні речі, які не є першою необхідністю. *З Греції привозили: зброю, тканини,*

різноманітний посуд з глини і скла, дорогі оздоби і предмети розкоші, вино (Іст. СРСР, I, 1956, 17); *На заставі таких розкошів, як роялі, ще ніхто не догадався поставити, отож і доводиться вифранченому концертмейстеру тягатися з акордеоном* (Загреб., Шепіт, 1966, 230); // *перев. одн.* Що-небудь звичайно неможливе, недоступне, недозволене. *Понад десяток стволів стали поруч. Це вже була розкіш, яку полк міг дозволити собі* (Гончар, III, 1959, 388); *Тільки ті санаторії, що мали великі клуби, могли дозволити собі розкіш щовечора влаштовувати для своїх і приблудних курортників танці* (Загреб., Диво, 1968, 13); // *тільки одн., розм.* Про що-небудь дуже смачне. — *То, може, ти ще не кулешу, а навіть панських локшин або свинячої похребтини захочеш? ..— Хай уже ця розкіш вам, а на гурт дайте хоч людський куліш, а не помиї,— спокійно і уперто вів своєї Іван* (Стельмах, I, 1962, 235); *Тимко розгорнув ганчірку: в ній лежала грудка іскристого меду. Він лизнув її язиком і замружився від солодкої розкоші* (Тют., Вир, 1964, 186).

4. *перев. одн.* Солодка знемога, млість від чого-небудь пережитого. *Запаморочилась голова Уласова од втоми щастя, од розкоші серця* (Н.-Лев., III, 1956, 301); *Валерик, прищухнувши між дорослими, слухав Мурашка з якимось моторошним захопленням, з внутрішньою розкішшю і острахом* (Гончар, Таврія, 1952, 252); *Розкоші кохання;* // Найвищий ступінь прояву чого-небудь. *Євгеній тільки що прокинувся, простягнувся, позіхнув і смакував розкіш безжурного спокою* (Фр., VII, 1951, 196); *В багатьох випадках поет* [М. П. Бажан] *досягає справжньої мистецької розкоші* (Не ілюстрація.., 1967, 151); // Насолода, щастя від чого-небудь. *Олена, яка зроду не розуміла жартів, знову напалася на Євдокима: — І це ти, очі твої безсовісні, хочеш, щоб на мене, як на якусь, панська челядь баньки витріщала? — Не все ж мені красуватися тобою: то багато розкоші для одного чоловіка* (Стельмах, I, 1962, 569).

5. Багатство природи. *Веселий шлях: з одного боку дуби — як стіна, з другого — лавою буйні хліба. Здіймає чоловік шапку на возі, милується божими розкошами* (Вас., I, 1959, 124); *Ой ви, степи, ви, поля! Втіхо, розкоше моя! Ви широко розляглись, Аж до моря подались* (П. Куліш, Вибр., 1969, 404); *Ліна, його улюбленичка, й тут, в краю південної розкоші, в краю баштанів та виноградників, при нагоді ще бралася гризти зубенятами сиру картоплину, викликаючи регіт радгоспних дітей* (Гончар, Тронка, 1963, 138).

6. *тільки одн.* Краса, пишність, яскравість чого-небудь. *Гляну — просто рай в природі, Ясність, розкіш, красота* (Фр., XIII, 1954, 96); *Весняна могутня розкіш Волги в водопіллі, заволзькі чорні землі, моторошно пустельний степ — все змішалося в якийсь строкатий хаос* (Тулуб, В степу.., 1964, 24); *В Європі мармур — це багатство. Це розкіш і краса* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 78).

7. *тільки одн., у знач. присудк. сл., розм.* Про те, що викликає чиєсь захоплення, є дуже приємним для когось, повністю задовольняє кого-небудь. *Що за розкіш жити й могти вдихати отаке чисте повітря* (Вільде, Наші батьки.., 1946, 28); [О л ь г а:] *Я вже й на базарі побувала — дивись, які полуниці, мигдаль — розкіш!* (Коч., II, 1956, 315); // Роздолля (у 2 знач.). — *Там, у городі, розкіш їм* [городянкам], *воля, страху немає...* (Мирний, III, 1954, 72); *Тут, на узліссі, розкіш була вітрові* (Коцюб., I, 1955, 35); — *Розкіш тут і людині, і худобі,— вів далі Григорій, який найбільше з усіх близнят любив ліси* (Стельмах, I, 1962, 72).

РОЗКІШНИЙ, а, е. 1. Який відзначається розкішшю (у 1 знач.), багатством оздоблення, коштовністю і т. ін. *Із стелі звисає розкішна важка люстра* (Донч., Вибр., 1948, 127); *Широко представлені на стендах розкішні, прекрасно ілюстровані видання класиків української літератури* (Рад. Укр., 17.VI 1951, 1); *Пан лейтенант фон Бюлов одкидається на спинку розкішного крісла* (Кол., На фронті.., 1959, 27); *Ми зупинилися в недорогому, але чепурненькому готелі. Михайло із Ляським у дешевенькому номері нагорі, а ми з дружиною — в розкішній кімнаті внизу* (Досв., Вибр., 1959, 105); // Просторий, зручний для проживання. *Густий, давній ліс. Під скелею галявина, на якій нап'ято розкішний намет* (Вас., III, 1960, 407); — *Коли я скажу, що бажаю розкішну хату на місці оцих руїн,.. — хіба це цілком особисте?..* (Довж., I, 1958, 344); // Добре обладнаний, багато укомплектований. — *Здається, ще цього року ваша розкішна бібліотека збагатиться ще на один том* (Головко, II, 1957, 488); *В неділю Тарас Григорович прийшов до своїх польських друзів. Вони одразу оточили його і піднесли йому свої подарунки: розкішну скриньку фарб, тютюн, мольберт, набір пензлів* (Тулуб, В степу.., 1964, 477); // Дуже смачний. *Цілим морем лились найсолодші пиття, Поїдались розкішніші страви* (Граб., I, 1959, 172); *Чай був на диво запашний і розкішний* (Ю. Янов., II, 1958, 122).

2. Який супроводжується великими витратами грошей, марнотратством. *За собою життя веселе, розкішне, без праці, без клопоту; перед собою — вбоге доживання віку, може, тяжка праця на старість* (Мирний, I, 1949, 370); *М'ясо найкраще тим часом спекли і з рожен познімали. Кожному пайку дали, і розкішний бенкет розпочався* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 59); // Який проходить у достатках, безтурботності. *Яке-то моє дівування було розкішне й веселе, що й згадать любо!* (Вовчок, I, 1955, 3).

3. Щедрий на природні багатства. *Згадається нам вся краса і принада, Якою багатий розкішний наш край* (Вороний, Вибр., 1959, 45); *Без нас розкішний південь Задля мене мов тюрма* (Крим., Вибр., 1965, 38); *Крізь них виднілася розкішна лісова земля, по ній ніжно-голубою росою розбризкувались підсніжники* (Стельмах, I, 1962, 403); // Багатий, красивий. *Такого розкішного міста, як Відень, може, і в світі нема* (Л. Укр., V, 1956, 40); *Хто не знає нашого розкішного Покуття у стіп Карпатських гір..?* (Кобр., Вибр., 1954, 83); // Буйний у своєму рості, цвітінні. *Її довгі стрічки маяли на вітрі, неначе листя розкішного хмелю* (Н.-Лев., II, 1956, 277); *Довго ще самі для себе будуть пахнути розкішні садові квіти* (Хотк., I, 1966, 131); *Парк і справді був розкішний* (Смолич, I, 1958, 56).

4. Який відзначається красою, пишністю, яскравістю. *В мене волосся було густе, розкішне* (Фр., III, 1950, 99); *На нього дивився міцно збудований чоловік середнього росту, з розкішною бородою* (Сміл., Сад, 1952, 120); *Євдоким Юренко приліпив на розкішні роги волам дві свічечки* (Стельмах, I, 1962, 630); // Щедрий на тепло, яскраві фарби. *Раю й я тобі, дівчино пишна: Пам'ятай собі накріпко те, Що весна і весела й розкішна Двічі людям у нас не цвіте* (Щог., Поезії, 1958, 284); *Моторошно було відчути, як смертельна небезпека.. руйнує всю високу новобудову свята, зведену з розкішного щирого сонця, з багатоповерхової зелені, з прозорих щасливих мрій...* (Гончар, III, 1959, 447).

5. Який задовольняє найвищі естетичні вимоги, смаки. *Палають мушкети, курить дим, горять дахи, руйнуються хати, стогнуть люди — розкішної тиші як і не було* (Вовчок, I, 1955, 336); *Звідкілясь прилинув розкішний запах трав* (Хотк., II, 1966, 384); *В розкішних русявих косах вже блищали сиві волосинки, неначе срібні нитки* (Н.-Лев., VII, 1966, 208);

Там, у маєтку, мали вони розкішне полювання (Рильський, Бабине літо, 1967, 99); // Вишуканий, прекрасний. — *Я просто стужився за вами, за вашим розкішним ім'ям Феліцітас, тобто щаслива!* (Коб., III, 1956, 355); *Любим сонце, Небосхил і сонце, Світлу тінь, Сни розкішні, Все гаї затишні: Тінь! Тінь* (Тич., I, 1957, 46); // З красивою, привабливою зовнішністю (про людей). *Розмови: — Який юнак розкішний! — Виконроб гребле Голик* (Довж., II, 1959, 160); // В яскравому вбранні, пишний (про тварин і птахів). *На порозі стояв розкішний в своєму гарячому пір'ї півень* (Стельмах, II, 1962, 272); // *розм.* Огрядний. *Біля неї гніздилася розкішна, пудів на шість, матінка* (Тют., Вир, 1964, 59).

РОЗКІ́ШНИК, а, *ч., рідко.* Той, хто живе в розкоші; сибарит. *Самозгуба теж чарує і сп'яняє, Як от розкішника додержане вино...* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 248); *Російський народ став звати барином людину, в якій вбачав риси барина: неробу, розкішника, сибарита, пихатого, бундючного і т. ін.* (Кундзич, Діези.., 1956, 86).

РОЗКІ́ШНИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **розкі́шник.** *Як примчала шляхта зранку, Взяла в полон подолянку. Не розкішницю лукаву,— Бідну дівчину чорняву* (Шпорта, Вибр., 1958, 492).

РОЗКІ́ШНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Властивість за знач. **розкі́шний.** *За розкішність і за те, що була смирняшка, Ту корівку залюбки звали всі Ромашка* (С. Ол., Вибр., 1957, 236).

РО́ЗКІШНО, *присл.* 1. З великою розкішшю (у 1 знач.). *Велика шафа з розкішно оправленими книжками має навстіж відчинену одну половинку дверцят* (Вільде, Сестри.., 1958, 427); *Іван вступив до розкішно обставленого кабінету і трохи розгубився* (Кол., Терен.., 1959, 352).

2. Витрачаючи великі гроші, у достатках, безтурботно. *Весело, розкішно жила генеральша* (Мирний, I, 1949, 198); *Три молоденькі акації на причілку, піщані заметі попід самими вікнами... Не розкішно живе чоловік!* (Гончар, Таврія, 1952, 111).

3. Буйно, пишно. *Нехай лілія біла Розкішно процвіта* (Манж., Тв., 1955, 52); *Посадив* [Замфір] *на щастя якийсь особливий гатунок винограду — от як розрісся тепер розкішно!* (Коцюб., I, 1955, 190).

4. Дуже красиво, яскраво, барвисто. *На образах біліли довгі рушники, розкішно повишивані лапатими квітками* (Н.-Лев., III, 1956, 14); *Невеличкий садок, та скільки туди народу назбиралося? І все те нарядилося пишно, уквітчалося розкішно* (Мирний, III, 1954, 261).

5. Задовольняючи найвищі естетичні вимоги, смаки; вишукано, прекрасно. *Ще ніхто не чув, щоб так розкішно пахли фіалки* (Рильський, Бабине літо, 1967, 20); *Одягалась Оленка завжди гарно і навіть розкішно. Особливо до лиця їй було темно-зелене платтячко* (С. Ол., З книги життя, 1968, 189); *Виткі, чорні до блиску коси розкішно спадали їй на плечі* (Гончар, Новели, 1949, 115).

6. *у знач. присудк. сл., розм.* Захоплююче, дуже приємно. — *Як розкішно! — сказала* [Аглая-Феліцітас]. — *За кожним разом, коли виходжу на початку зими на воздух* [на повітря], .. *мені здається, що я вступаю в інший світ* (Коб., III, 1956, 374); *Тепло йому і затишно; весело і розкішно; не знає він ні в чому недостачі, — бо не знає і краю у своєму добрі...* (Мирний, I, 1954, 344).

РОЗКІ́ШОНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ро́зкіш.** *Лисенко сідає поруч з Созонтом, вони співають удвох: Не зазнала розкішоньки, Вже літа минають* (Мокр., П'єси, 1959, 313).

РО́ЗКЛАД, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розкла́сти, розкладáти.** *Щуплий лейтенант в розстебненім кітелі навіть і зараз, роздаючи карти, не може забути про свій програш. Крутнув головою: — От напоровсь! Ох, і розклад же!* (Головко, I, 1957, 437); *Він своє поземельне справив, розклад, що на церкву або на що друге розкладають, оддав* (Григ., Вибр., 1959, 260).

2. Дія і стан за знач. **розкладáтися** 3—5. *Дивлюся, як перебігає прекрасний вогник, символ вічного переходу енергії й розкладу матерії* (Ю. Янов., II, 1958, 9); *Щоб активізувати в можливо короткий строк біологічне життя грунту, треба, насамперед, створити умови для розкладу дернини* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 11); *Смердючі пси, недолюдки криваві, потвори тьми і розкладу, і зрад, вам не зламать Вітчизни, що у славі знялась до зір і розцвіла, як сад* (Сос., II, 1958, 177).

△ **Реáкція рóзкладу** — хімічна реакція, внаслідок якої одна речовина розпадається на дві або на кілька нових речовин.

3. **ГРАФІК** (занять, руху поїздів і т. ін.). *Зарічний щось промимрив, у відчаї побіг на автобусну зупинку, поглянув на розклад і опустив руки: дружина була вже у місті* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 217); //Розпорядок, режим (дня і т. ін.). *За госпітальним розкладом дня зараз — мертва година* (Сміл., Зустрічі, 1936, 180).

◇ **Вибивáтися (ви́битися) з рóзкладу** *див.* **вибивáтися.**

4. *рідко.* Структура, архітектура якої-небудь споруди. — *Треба вже тямучого чоловіка і уважного оглядача, щоб звернув увагу на розклад будинка, на весь його план* (Фр., III, 1950, 35).

РОЗКЛАДА́ЙКА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **розкладу́шка.** *Катер, навантажений важкими скринями з мавпами, провіантом,.. наметами й розкладайками, протягом семи годин перетинає південний кут озера* (Наука.., 6, 1967, 53).

РОЗКЛАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкладáти** 1—6 і **розкладáтися** 1—4. *Обидва боки мав до надівання пас: Ясний для празника, а темний — в будній час. Лиш Возний знав йому складання й розкладання...* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 55); *Розкладання сонячного світла можна спостерігати і в природі* (Наука.., 11, 1964, 10).

РОЗКЛАДÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **РОЗКЛА́СТИ** *і рідше* **РОЗІКЛА́СТИ,** аду́, адéш, *док., перех.* 1. Класти, розставляти, розміщати окремо одне від одного, у різних місцях (все або багато чого-небудь). *Баба принесла ложки, видельця й ножі й розкладала їх* [на столі] *з такою повагою, неначе готувалась приносити жертву богам* (Н.-Лев., III, 1956, 47); *Він помагав мені розкласти речі в призначеній для мене кімнаті* (Коцюб., II, 1955, 246); // Класти на якій-небудь поверхні знаряддя праці, їжу, білизну тощо, готуючись до роботи, обіду, відпочинку і т. ін. *Під возом в холодочку на розстеленій ряднині мати розкладала полудень* (Іщук, Вербівчани, 1961, 14); *Озирнувся* [Тимко], *вона вже стояла ззаду і посміхалась: — Давай тобі постельку постелю,— і швидко почала розкладати постіль* (Тют., Вир, 1964, 477); *Розіклавши папери, Таня почала їх уважно перечитувати й ставити на кожному з них свої помітки* (Епік, Тв., 1958, 464); *Дідок завжди сидів у своєму кутку за піччю, розіклавши біля себе своє немудре майно: ножиці, циганську голку, нитки і різне шкуратття* (Тют., Вир, 1964, 358); // Розміщувати, розставляти що-небудь у порядку, зручному для загального огляду. *Хлопці вже починали читати склади на.. табличках, які розкладав і складав професор* (Фр., II, 1950, 58); — *Збудуємо з цієї хати-пустки клуб, а потім розкладемо тут наші експонати, гербарії, колекції, зібра-*

не насіння, коробки з жуками та метеликами,— захоплено продовжував Льошка (Мокр., Острів.., 1961, 23); // Розподіляти що-небудь на порції. *Торти розкладають на десертні тарілочки лопаточками, а пиріжки і печиво — щипцями* (Укр. страви, 1957, 399); *— Прошу, — вклоняється господиня, — сідайте до столу.. — Марія Миронівна розкладає яєчню* (Собко, Матв. затока, 1962, 210); // Класти у певному порядку гральні карти, займаючись ворожінням або пасьянсом. *Коло лампи нахилившись сиділа молодиця й розкладала брудні, обірвані, м'які карти* (Григ., Вибр., 1959, 189); *Звеліла* [пані] *подати чаю, замовкла, задумалась й знов розклала пасьянс* (Коцюб., II, 1955, 247).

Розкладáти (розклáсти, розіклáсти) чемодáн (скри́ньку *і т. ін.*) — виймаючи речі з чемодана (скриньки і т. ін.), розбирати їх, розміщати, розставляти. *Звичайно, можна було сказати, що вона не вкладає, а, навпаки, розкладає свій чемодан, але дурити Дарину Павлівну Марта не могла* (Собко, Срібний корабель, 1961, 139); *Тоня розклала свою сумку-аптечку* (Головко, I, 1957, 466).

2. Класти що-небудь, розправляючи, розтягуючи по поверхні. *Здається, він ладен був скаржитись на складачів карти, та біда, що нікуди було подати скаргу. Тому Антонович сам робить і висновок, наче виставляє школярам оцінку. — Я їх навчу складати,— погрожує він, розкладаючи карти на вичовганих колінах* (Гончар, III, 1959, 275); *Межи зеленими килимами біліє гречка, наче хто розклав великі шматки полотна білити на сонці* (Коцюб., I, 1955, 17); // Класти, розкриваючи що-небудь (книгу, зошит і т. ін.). *Я сідаю біля нього* [директора] *й розкладаю на столі конституцію* (Ю. Янов., II, 1958, 35); *Не спить він* [Ілліч] *і, книгу розклавши якусь, Кінчає статтю, ще в купе розпочату* (Бажан, Роки, 1957, 249); // Простягати, простирати що-небудь (гілля, крила, ноги і т. ін.). *Стара дуплява грушка широко розкладала довге гілля* (Кобр., Вибр., 1954, 166); // Розставляти який-небудь складений предмет, розгинаючи, розпрямляючи в місцях згину, з'єднання. *Брезентова розкладайка жде свого господаря в садку. Віталик розклав її, випробував, приліг* (Гончар, Тронка, 1963, 105).

3. Укладаючи дрова, хмиз і т. ін., розпалювати, розводити вогонь. *Ніхто не знав, що робити: чи спати йти лягати, чи знову розкладати ватру та лагодити сніданок* (Хотк., II, 1966, 154); *Мов в купальну ніч на грищі Розіклали ось кострище Та й засіли околеса, Як рибалки коло плеса* (Манж., Тв., 1955, 169).

4. Ділити на складові частини, елементи. *Слухає, слухає* [Марусяк] .., *з хоробливою швидкістю розкладає звук на його складники, підшукує причини* (Хотк., II, 1966, 245); *З допомогою світла рослина розкладає вуглекислий газ, що є в атмосфері, на кисень і вуглець* (Фізика і с. г., 1948, 53); *Капличка така проста, що можна її розкласти на два-три елементи* (Коцюб., II, 1955, 240); *Якби кисень, що поглинається земними рослинами і тваринами у процесі дихання, не утворював воду, то протягом двох мільйонів років рослинність земної кулі розклала б всі моря і океани, всю воду на землі* (Наука.., 8, 1953, 19); // Подавати який-небудь математичний вираз у вигляді суми або добутку інших виразів. *Розкласти число на доданки;* // Аналізуючи що-небудь, ділити умовно на складники. *Людина розкладає розумом на найпростіші елементи все довкола, навіть саму себе* (Мушк., Серце.., 1962, 184); *Єсть різні елементи, на які можна розкласти всяку творчість аналізом* (Еллан, II, 1958, 69).

Розкладáти (розклáсти) на нóти — писати музику на який-небудь текст. *Та й купер'яни ніби вже давно Живуть лише у пісні, що розклав На ноти Лисенко* (Рильський, Зграя.., 1960, 50).

5. *розм.* Піддавати що-небудь детальному аналізові. *Говорив Суворий .. Він розкривав перед аудиторією минуле культурницьких і культурних процесів, по ниточці розкладав течії* (Досв., Вибр., 1959, 385).

Розкладáти (розклáсти) в умí (і сяк, і так *і т. ін.*) — все зважувати перед тим, як приймати яке-небудь рішення. [Г р и ц ь к о:] *Уже ж я і сяк розкладаю, і так; голова кругом від думок іде, і нічого не пригадаю* (Мирний, V, 1955, 152); **Розкладáти (розклáсти) по пу́нктах** — привести у певну систему, логічну послідовність.

6. Розподіляти що-небудь між кимсь, керуючись певними розрахунками. *Він своє поземельне справив, розклад, що на церкву або на що друге розкладають, оддав* (Григ., Вибр., 1959, 260); *Суд вирікала* [Дідона], *закони заводила і поміж людьми То постановою, То жеребком розкладала роботи* (Зеров, Вибр., 1966, 236).

7. *перен.* Доводити до повного морального занепаду, розладу; дезорганізовувати. *Капіталізм, з його експлуатацією людини людиною, з його шовіністичною і расистською ідеологією, з властивим йому моральним занепадом, розгулом спекуляції, корупції, злочинності розкладає суспільство, сім'ю, людину* (Програма КПРС, 1961, 28); *— Ти навіть не уявляєш собі, як цей сотник у твоєму ж воєводстві розкладає людей* (Ле, Наливайко, 1957, 69).

РОЗКЛАДÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **РОЗКЛÁСТИСЯ** *і рідко* **РОЗІКЛÁСТИСЯ,** адýся, адéшся, *док.* 1. *розм.* Зупинятися, розташовуватися, робити привал де-небудь, на якомусь місці. *Стали розкладатись* [троянці], *Копати, строїть, ташуватись* [ташуватись] (Котл., I, 1952, 164); *Тако* [так] *воркотав до себе подорожній, розкладаючись під грубезною смерекою близ каменя на довший, як здавалося, відпочинок* (Фр., VIII, 1952, 224); // *тільки док.* Розміститися, розкинутися де-небудь. *Як же красиво розіклалися книжки на прилавку! Сонце їх враз бере до своїх обіймів, пестить, запалює фарби на обкладинках, пригріває літери назв* (Ю. Янов., I, 1958, 584); *Зараз же коло річки розіклалися бакші* (Хотк., I, 1966, 94).

2. Розміщати, розставляти свої речі (звичайно після дороги, переїзду). *Сьогодні мусила із її пакунками носитись, і карету наймати, і в готелі розкладатись* (Л. Укр., III, 1952, 523); *Увечері я сидів уже в чужій господі, як дома. Розклався з книжками, розвісив малюнки, розташувався* (Вас., I, 1959, 250).

3. Ділитися на складові частини, елементи. *Сурмач дивиться на море, воно хлюпоче поволі дуже, ніби кожна секунда розкладається на безліч секунд* (Ю. Янов., IV, 1959, 42); *В процесі реакції* [морської води з карбідами заліза] *вода, проникаючи у вуглецеве залізо, розкладалася* (Нафта.., 1951, 25); *Сонце залляло овечу вовну, розклавшись веселкою в ній, запалило трави зеленим вогнем* (Коцюб., II, 1955, 321); // Мати властивість розпадатися на доданки або множники (про математичний вираз). *Тричлен* $x^2 + px + q$ *розкладається на два множники* (Алг., II, 1957, 54).

4. Піддаватися розпаду під дією бактерій; гнити. *Кістяк акули швидко розкладається в морській воді* (Наука.., 9, 1971, 29); *Люпин, заораний на зелене добриво під озимі культури наприкінці липня або на початку серпня на піщаних грунтах, швидко розкладається при доброму доступі повітря* (Хлібороб Укр., 8, 1966, 13); *Заготівлю дернини слід починати з весни, щоб до осені вона розклалася* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 30).

5. *перен.* Приходити до повного морального занепаду, розладу; дезорганізовуватися. *Революція ставала*

фактом. *Для визнання революції не треба було вже бути революціонером. Самодержавний уряд фактично розкладався і розкладається в усіх на очах* (Ленін, 11, 1970, 108); *— Денікінська армія уже зачеплена розкладом. Ми, комуністи, повинні своєю агітаційною роботою допомогти їй розкластися...* (Бурл., М. Гонта, 1959, 183).

6. *тільки недок.* Пас. до **розкладáти.** *Біле сонячне світло безліччю крапель дощу розкладається на свої кольори — «компоненти»* (Наука.., 11, 1964, 10); *Тімірязєв був першим ученим світу, який визначив і дослідив кількість вуглекислоти, що розкладається зеленим листом у різних частинах спектру сонячного проміння* (Вісник АН.., 8, 1949, 60).

РОЗКЛАДА́ЧКА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **розкладýшка.** *Проснулась в родички з Холодної гори, два місяці пролежавши в гарячці на кривоногій, ветхій розкладачці, метаючись з тривоги і жари* (Бажан, Політ.., 1964, 18); *Я мовчки підігрів вечерю, вніс розкладачку і поклав спати гостя* (Вітч., 2, 1966, 196).

РОЗКЛАДА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **розкладáти** 7. *Внаслідок руйнування продуктивних сил утворюються порівняно значні верстви деклясованих елементів,.. які не тільки справляють розкладаючий вплив на буржуазне суспільство, а ще більше розкладають пролетарську владу* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 17); *Розкладаюча духовна атмосфера, що панує в капіталістичному світі, спрямовує людину з перших же кроків її життя на шлях здичавіння* (Ком. Укр., 3, 1962, 58).

РОЗКЛА́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкла́сти.** *— Все?.. — обвів він рукою убогі Маріїні пожитки, розкладені в напівпорожній хаті, тепло подивився на вдову* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 27); *Дивлячись на розкладені на столі накази, розпорядження, донесення маршалів і листи з Франції, Наполеон замислився* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 88); *Серед двориша на зеленій травиці розіслане було у три ряди біле полотно, на полотні лежав покраяний хліб, розкладені були пироги та книші, стояли миски з ряжанкою* (Л. Янов., І, 1959, 399); *Іван Антонович підійшов до одного з вогнищ, розкладеного мінометниками* (Гончар, III, 1959, 294); *В мануфактурний період основою продовжував лишатися ремісничий спосіб виробництва, хоч і розкладений на окремі операції* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 430); *Автор роману* [«Вісімнадцятилітні»] *створює досить яскравий тип безпринципного пристосованця, циніка, морально розкладеного Броньки Кульчицького, який закономірно опинився у ворожому таборі* (Іст. укр. літ., II, 1956, 470); // *у знач. прикм. Я тільки й запримітив у холодку, на розкладених ліжках, якихось бабусь та жінок, дідусів та чоловіків* (Збан., Мор. чайка, 1959, 12); *Відомо, що розкладений сонячний спектр несе тепло* (Наука.., 8, 1963, 41); *Партія вже почала спеціальну роботу по перевірці і поліпшенню партійних осередків непролетарського складу. Завдання цієї перевірки полягає насамперед в очищенні партії від соціально чужих їй і розкладених елементів* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 247); // **розкла́дено,** *безос. присудк. сл. Просто посеред базару на дощатому помості висаджено кущі, квіти, розкладено фрукти* (Довж., І, 1958, 458); *Розкладено вогнища, пахне чабанською кашею, всюди людно, гомінливо* (Гончар, II, 1959, 13).

РОЗКЛА́ДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкла́сти, розкладáти** 1—6 і **розкла́стися, розкладáтися** 1—4.

РО́ЗКЛАДКА, и, *ж.* 1. *тільки* **розкла́дка.** Місце, де лежать товари для продажу. *Максим Рильський охоче купував книги на вуличних розкладках* (Вітч., 2, 1967, 161); // Місце на базарі, де продають приношені речі. *Біля розкладки, де продається ганчір'я, старі халяви, повсть, ..Федь каже продавцеві, який похапливо запихає все до лантуха, щоб іти геть: — Сиди на місці, друже. Ти ж торговельна одиниця!* (Ю. Янов., I, 1954, 166).

2. Пропорція, за якою що-небудь розподіляється. *Кількість продуктів, які входять у страви, і їх співвідношення називається розкладкою або рецептурою* (Технол. пригот. їжі, 1957, 11).

3. Те, що підлягає виконанню після розподілу, проведених розрахунків. *— Наша програма, брати, більшовицька каже, що розкладку повинні платить тільки багаті. Це — закон. Та й з чого бідний заплатить?* (Кос., Новели, 1962, 27); [В е л и ч к о:] *Треба робити так, щоб Чирва та його друзі не довідалися до сходки про розкладку на Горбачі* (Мик., I, 1957, 51).

РОЗКЛА́ДКА, и, *ж.* Те саме, що **розкла́дення** і **розкладáння.** *Розкладка елементів на фази допомогла вивчити критичні точки в найважчих елементах на різних* [гімнастичних] *снарядах* (Наука.., 5, 1968, 43).

РОЗКЛАДКО́ВИЙ, а, е. Стос. до розкладки (*див.* **розкла́дка**), признач. для неї.

РОЗКЛА́ДНИЙ, а́, е́. Який можна розкласти, розсунути, розгинаючи, розпрямляючи в місцях згину, з'єднання. *Підставив* [Мишко] *розкладну драбинку й подерся до верхнього порталу прибивати дріт* (Мик., II, 1957, 102); *Сидів на розкладному стільчику перед невисоким мольбертом дядя Костя* (Коз., Сальвія, 1959, 197); *На розкладних ліжках спали Савка і Павка* (Ткач, Плем'я.., 1961, 231).

РОЗКЛА́ДНИК, а, *ч.* 1. Те, що сприяє розкладанню чого-небудь на окремі частини, елементи. *Очевидно просто, що нервова система тварини є колекцією аналізаторів, розкладників природи на окремі елементи* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 103).

2. *перен.* Той, хто сприяє моральному занепадові, розладові, дезорганізації кого-небудь. *Проти недоумкуватих феодалів, проти церковних забобонів, противників прогресивних ідей і понять — ну, звичайно ж, він* [Ш. Руставелі] *розкладник* (Тич., III, 1957, 61).

РОЗКЛА́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Який сприяє моральному занепадові, розладові, дезорганізації кого-небудь. *Радянські осередки повинні знати .. склад свого апарату і вміти давати відсіч розкладницькому впливові чиновницького елементу* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 470); *Після лютневого перевороту з групою офіцерів, що вели серед війська розкладницьку роботу за завданням націоналістичної організації, Кіндрат Дарій опинився в Києві* (Ільчук, Вербівчани, 1961, 126).

РОЗКЛА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість чого-небудь розкладатися або бути розкладеним.

РОЗКЛАДО́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **розкла́дницький.** *Їхня робота буде розкладовою лише для тих колективів, у котрих революціонізм і радянство — гола фраза* (Еллан, II, 1958, 132).

РОЗКЛАДУ́ШКА, и, *ж., розм.* Легке розкладне ліжко. *Придбав* [Павло] *для Оксанки алюмінієву розкладушку, купив маленький стіл для книжок і зошитів* (Хижняк, Килимок, 1961, 19); *Тихо (дівчата вже спали), не вмикаючи світла, впала* [Надійка] *на свою розкладушку і, накривши подушкою голову, розридалася* (Коз., Листи.., 1967, 229).

РОЗКЛА́НЮВАТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *недок.*, **РОЗКЛА́НЯТИСЯ,** яю́ся, яє́шся, *док.* 1. Кланятися багато на знак поваги до кого-небудь. *Перехрестившися разів зо п'ять і вдаривши три земні поклони, Василь почав розкланюватися на всі сторони* (Фр., I, 1955, 148); *Семен безперестанку розкланювався, трохи підіймаючи циліндр* (Ільч., Серце.., 1939, 170); // Відповідати по-

клонами на оплески, вітання публіки. *Проти своєї волі Рибаков потрапив у становище бухгалтера, одруженого з співачкою. Співачка чудово проспівала, зал аплодує їй, а чоловік вийшов на сцену розкланюватися* (Довж., III, 1960, 238); *Нарешті музика вщухла. Танцюристи манірно розкланялись і зникли в сусідній кімнаті* (Добр., Очак. розмир, 1965, 321).

2. Кланятися кому-небудь при зустрічі або прощанні. *Зустрічаючись випадково на вулиці, вони обмінювалися кількома словами і розкланювались* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 97); *Айра Олдрідж розкланявся з усім товариством зразу* (Ільч., Серце.., 1939, 300).

РОЗКЛА́НЯТИСЯ *див.* **розкла́нюватися.**

РОЗКЛА́СТИ *див.* **розкладáти.**

РОЗКЛА́СТИСЯ *див.* **розкладáтися.**

РОЗКЛЕ́ЄНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкле́їти.** *Мій батько прийшов додому й радісно оголосив, що по місту розклеєні афіші, які сповіщають про прибуття української трупи на чолі з М. Л. Кропивницьким* (Збірник про Кроп., 1955, 343); // *у знач. прикм. В куточку конверта зяяла маленька розклеєна щілинка* (Баш, Вибр., 1948, 71); *На всіх чотирьох дверях, з обох кінців казарми, видніються розклеєні листки наказу* (Кол., На фронті.., 1959, 52); // **розкле́єно,** *безос. присудк. сл. В одну ніч в багатьох селах району було розклеєно і розкидано радянські листівки* (Коз., Гарячі руки, 1960, 8).

2. *у знач. прикм., перен., розм.* Який занепав духом; // Який погано себе почуває, нездужає. *Коли я була у Вас тільки раз, то не через те, щоб не інтересувалась Вами чи справами, а через те, що була розклеєна і втомлена* (Л. Укр., V, 1956, 353).

РОЗКЛЕ́ЄНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Стан за знач. **розкле́єний** 2. *У грудях поболює, і так якась розклеєність, надто в сиві дні, як от сьогодні* (Л. Укр., V, 1956, 382).

РОЗКЛЕ́ЇТИ *див.* **розкле́ювати.**

РОЗКЛЕ́ЇТИСЯ *див.* **розкле́юватися.**

РОЗКЛЕ́ЙКА, и, *ж.* Дія за знач. **розкле́їти, розкле́ювати** 1—2.

РОЗКЛЕКО́ТАНИЙ, а, е. 1. Який розклекотався (у 1 знач.). *Вся зала горить і кипить, мов розклекотана поверхня озера* (Фр., VI, 1951, 225).

2. *перен.* Який розклекотався (у 2 знач.); // Схожий на клекіт. *Розклекотаний, безладний гомін б'ється понад столом, кожен з тих, що п'ють, розповідає мовби сам до себе* (Загреб., Диво, 1968, 384).

РОЗКЛЕКОТА́ТИСЯ, очу́ся, о́чешся і **РОЗКЛЕКОТІ́ТИСЯ,** очу́ся, оти́шся, *док.* 1. Почати випускати бульки під час кипіння, видаючи клекіт.

2. *перен.* Розхвилюватися, вимовляючи або видаючи звуки, схожі на клекіт. *Дід розхвилювався, розклекотівся, наче казанок з окропом на жаркому вогні* (Вол., Дні.., 1958, 123).

РОЗКЛЕКОТІ́ТИСЯ *див.* **розклекота́тися.**

РОЗКЛЕ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розклепа́ти.**

РОЗКЛЕПА́ТИ *див.* **розкле́пувати.**

РОЗКЛЕПА́ТИСЯ *див.* **розкле́пуватися.**

РОЗКЛЕПИ́ТИ *див.* **розкли́плювати.**

РОЗКЛЕ́ПКА, и, *ж., техн.* Дія за знач. **розклепа́ти, розкле́пувати** 1.

РОЗКЛЕ́ПНИК, а, *ч., техн.* Той, хто розклепує щонебудь.

РОЗКЛЕ́ПНИЦЯ, і, *ж., техн.* Жін. до **розкле́пник.**

РОЗКЛЕ́ПУВАННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **розкле́пувати** 1. *Вона* [електрозварка] *довела свої можливості «омолоджувати» старі мости — зміцнювати зварними швами елементи конструкції без їх розклепування* (Знання.., 3, 1970, 14).

РОЗКЛЕ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗКЛЕПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. *техн.* Розплющувати щось ударами молота, чого-небудь важкого. *При заклепуванні холодну чи нагріту заклепку вводять у підготовлений отвір.., потім ударами молотка.. розклепують виступаючий кінець стержня і формують замикаючу головку* (Практ. з машинозн.., 1957, 166); *Якщо ножиці не ріжуть, а мнуть жерсть, то це показує, що між лезами утворився зазор. Щоб усунути його, треба щільніше затягти центральний гвинт або розклепати кінці осі ножиць* (Монтаж і ремонт.., 1956, 65).

2. *техн.* Роз'єднувати які-небудь деталі, виймаючи заклепки.

3. *перен., розм.* Розповідати, не тримаючи чого-небудь у таємниці. — *Геть! Не в'язни, осоружний! — скрикнула мати і сердито подивилась на сина. — Хіба ніхто не знає, який ти брехун? І не пізнав, а кажеш, а зараз розклепав усе* (Мирний, III, 1954, 355).

РОЗКЛЕ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **РОЗКЛЕПА́ТИСЯ,** а́ється, *док., техн.* 1. Розплющуватися під ударами молота, чого-небудь важкого.

2. *тільки недок.* Пас. до **розкле́пувати.**

РОЗКЛЕ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкле́ювати** 1, 2. *Першим загоном Червоного козацтва командував двадцятилітній юнак Віталій Примаков, який тільки рік тому повернувся із заслання, куди потрапив за розклеювання більшовицьких листівок у Чернігові в 1915 році* (Рад. Укр., 28.XII 1962, 3).

РОЗКЛЕ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **РОЗКЛЕ́ЇТИ,** е́ю, е́їш, *док., перех.* 1. Роз'єднувати що-небудь склеєне; // Розкривати, розтуляти (губи, очі, повіки).

2. Наклеювати скрізь, у різних місцях. — *Їх* [об'яви] *можна розклеювати скрізь? — спитала дівчинка* (Ів., Вел. очі, 1956, 19); *Сьогодні розклеїли наказ, а через чотири дні вже мав з'явитися* [Грицько] *на збірний пункт у Славгород* (Головко, II, 1957, 515).

3. *розм.* Розбивати до крові (звичайно ніс). *Не один і носа розклеїть собі, та проте щасливий!* (Свидн., Люборацькі, 1955, 28).

РОЗКЛЕ́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **РОЗКЛЕ́ЇТИСЯ,** е́юся, е́їшся, *док.* 1. Роз'єднуватися у місцях склеювання (про предмети). *Богдан невміло почав крутити з шматка газети цигарку; вона розклеювалась у нього* (Гончар, Людина.., 1960, 110); *Бик у глобуса м'яко ввігнувся, і глобус тут же розклеївся на дві половини* (Донч., VI, 1957, 105); *От Андрійко-неумійко Клеїть змія малюкам. Змій розклеївсь, Та зате ось До стільця приклеївсь сам* (Бойко, Ростіть.., 1959, 104); // Розкриватися, розтулятися (про губи, очі, повіки).

2. *перен., розм.* Розладнуватися, не відбуватися (про справи, починання і т. ін.). [Я р ч у к *(Дзвонить телефон. Бере трубку):*] *А! Доброго здоров'я! Ну? Буде сьогодні ваша делегація? Що?! Розклеюється!?* (Мик., I, 1957, 378); *У сільбуді тим часом гулянка розклеїлася. На всіх вплинув арешт Говорухи, якого всі досі боялися зачіпати* (Кир., Вибр., 1960, 187); // Припинятися, розриватися (про дружні, інтимні або сімейні стосунки). *Як виявилось згодом, він був на десяток років старіший за неї, мав перед тим дружину, але щось там ровклеїлося* (Загреб., Диво, 1968, 449).

3. *перен., розм.* Занепадати духом. *Я здогадався, чому в такий час зайшли Недокус і Сягайло. Поспівчувати, можливо, підтримати. А треба, бо справді ж розкис, розклеївся чоловік* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 120); // Погано себе почувати, нездужати; // Погіршуватися (звичайно про стан здоров'я). *Про моє здоров'я не турбуйся, я не дам йому розклеїтись серйозно* (Л. Укр., V, 1956, 381).

4. *тільки недок.* Пас. до **розклéювати** 1, 2.

РОЗКЛЕ́ЮВАЧ, а, *ч.* Той, хто розклеює що-небудь (у 1, 2 знач.). *Найактивнішим розклеювачем* [прокламацій] *виявився Максим Нестеренко* (Минко, Моя Минківка, 1962, 136).

РОЗКЛЕ́ЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розклéювач.**

РОЗКЛИ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розклини́ти.** *Молотки й ударні частини киянок повинні міцно закріплюватися на ручках і бути розклиненими в місці насадки* (Стол.-буд. справа, 1957, 173).

РОЗКЛИ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розклини́ти, розкли́нювати.** *Густі збірки спідниць та рясне розклинення (верхнього одягу, що прилягає до талії,— кабат, свитка) надають силуету округлості* (Нар. мист.., 1966, 12).

РОЗКЛИНИ́ТИ *див.* **розкли́нювати.**

РОЗКЛИНИ́ТИСЯ *див.* **розкли́нюватися.**

РОЗКЛИ́НЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розклинення чого-небудь. *Взаду пилки повинен бути розклинювальний ніж на віддалі не більше 10 мм від пилки (її зубців)* (Стол.-буд. справа, 1957, 117).

РОЗКЛИ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКЛИНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док., перех.* Вбиваючи або вставляючи клин, розщеплювати чи розшивати що-небудь.

РОЗКЛИ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗКЛИНИ́ТИСЯ,** ни́ться, *док.* 1. Розщеплюватися від забитого клину.

2. *тільки недок.* Пас. до **розкли́нювати.**

РОЗКЛІ́ПАТИСЯ *див.* **розкліпуватися.**

РОЗКЛІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКЛЕПИ́ТИ,** клеплю́, кле́пиш; *мн.* розкле́плять; *док., перех., розм.* Розплющувати (очі), розтуляти повіки. *Чую, очі мені розкліплюють* (Сл. Гр.); *Пересилюючи різь в очах, Надійка розклепила повіки і здивовано повернула голову на той голос* (Коз., Листи.., 1967, 232).

РОЗКЛІ́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКЛІ́ПАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* Часто кліпати очима після сну або від яскравого світла. *Опівдні Андрій Смоливус вийшов з кліті, зробив кілька кроків і зупинився: сонце засліпило очі. Стояв на шахтному дворі і розкліпувався* (Чорн., Красиві люди, 1961, 39).

РОЗКЛОПОТА́ТИСЯ, очу́ся, о́чешся, *док., розм.* Почати багато і часто клопотатися.

РОЗКЛО́ЧИТИСЯ, иться, *док., розм.* Розпастися на окремі частини, клоччя. * Образно. *Небо заволокло сірими розпатланими хмарами. Мов сива брудна вовна пливла вгорі.. низько над хатами. Ось-ось, здавалося, за високі тополі біля церкви зачепиться й розклочиться або ж повисне на них заплутаним пасмом* (Головко, II, 1957, 77).

РОЗКЛУБО́ЧЕНИЙ, а, е. Який має вигляд нагромаджених клубків. *Образно. *На брук летіли з неба косі струмні [струмені], Округлі краплі їхали на склі, І діти очі зводили розумні Назустріч розклубоченій імлі* (Рильський, II, 1960, 55).

РОЗКЛЮВА́ТИ *див.* **розкльо́вувати.**

РОЗКЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розклюва́ти.** *Тепер вони знали, що.. сконає* [хорват] *сам, змучений спрагою, розкльований птицями* (Гончар, III, 1959, 109).

РОЗКЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКЛЮВА́ТИ,** кльо́, кльо́ш, *док., перех.* 1. Клюючи, поїдати, розтягувати що-небудь. *Горобці розкльовували паруючу купу гною* (Тют., Вир, 1964, 134); * Образно. *Птиця тут чорна розкльовує місячне сяйво, вимиває ним свої крила* (Стельмах, II, 1962, 68).

2. Розбивати, пошкоджувати кого-, що-небудь дзьобом. *Півні, зачувши весняне привілля, в ревнивім осатанінні розкльовували один одному до червоної юшки шишкасті гребені* (Тют., Вир, 1964, 181); *Не вгадали* [ченці], *що вилетить Орел із-за хмари Замість гуся і розклює Високу тіару* (Шевч., I, 1963, 269).

РОЗКЛЬО́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкльоши́ти;** // *у знач. прикм. Для жіночого одягу характерними стали вузька пряма та розкльошена спідниця* (Нариси з іст. укр.. мист., 1969, 166).

РОЗКЛЬОШИ́ТИ *див.* **розкльо́шувати.**

РОЗКЛЬОШО́ВАНИЙ, а, е. Те саме, що **розкльо́шений.** *Пройшлася* [Уляна] *сюди й туди по доріжці, розвіваючи розкльошовану спідницю* (Логв., Літа.., 1960, 114).

РОЗКЛЬО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКЛЬОШИ́ТИ,** шу́, ши́ш, *док., перех.* Розширяти донизу (одяг), вшиваючи клин (клини).

РОЗКО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкува́ти.** *Впали турки. Розковані вже невільники. Галера заворушилась і попливла в лиман* (Н.-Лев., III, 1956, 307); *Заходять з ним* [негром] *лінчовані, під поглядами лютими, І ті, що вже розковані, і ті, що куті путами* (Мал., Листи.., 1961, 63); // *у знач. прикм. Коні рвалися на кручі, І вода із них стікала Голубими дзеркалами До розкованих копит* (Мал., II, 1948, 41).

2. *у знач. прикм.* Який звільнився від кайданів; // *перен.* Який звільнився від залежності, неволі, рабства. *Він поруч сонця стане — Амірані, Розкований, побідний Прометей* (Бажан, Вибр., 1940, 181); *Із башт озореного Кремля Гримить «Інтернаціонал» Сім'ї розкованих народів* (Рильський, II, 1960, 107).

3. *у знач. прикм., перен.* На якому розтанув сніг, лід (про землю, водну поверхню). *Скоро проліски з-під снігу глянуть синіми очима, і повіє теплий вітер над розкованим Дніпром* (Сос., Щоб сади.., 1947, 101).

РОЗКОВЕРЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Те саме, що **розкапризува́тися.** *Дитина розковерзувалася* (Сл. Гр.).

РОЗКО́ВЗАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Зробити слизьким. *Нещодавно випав сніг, люди притоптали його, розковзали* (Сміл., Сашко, 1957, 11).

РОЗКО́ВЗАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати довго і часто ковзатися (на ковзанах, санках і т. ін.).

РОЗКО́ВКА, и, *ж.* Дія за знач. **розкува́ти, розко́вувати** 2.

РОЗКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розко́вувати.**

РОЗКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКУВА́ТИ** і **РОЗКУ́ТИ,** ую́, уєш, *док., перех.* 1. Розбивати, роз'єднувати що-небудь, з'єднане куванням. *Мій боже милий, знову лихо!.. Було так любо, було тихо; Ми заходились розкувать Своїм невольникам кайдани* (Шевч., II, 1963, 266); *Козаков підвівся, підійшов до важкого «МГ» і взяв його обома руками за теплий ствол, як коваль за молот.— Зараз я тебе розкую* (Гончар, III, 1959, 110); // Знімати кайдани з кого-небудь. *Вже Ївга не дала нікому розковувати Левка, сама зняла залізо* (Кв.-Осн., II, 1956, 297); *Входить молодий, завжди усміхнений ключник, за ним озброєний до зубів поліцай. Він розковує Івана і дає йому десять хвилин на вечерю* (Галан, Гори.., 1956, 113); *Помер* [старий] *у кайданах. Розкували тільки мертвого* (Кучер, Трудна любов, 1960, 228); * Образно. *Дунаю мій, про тебе заспіваю.., як ми прийшли — сини Країни Рад, щоб вирвати з неволі, розкувати тебе* (Гонч., Вибр., 1959, 367); // *перен.* Звільняти від залежності, неволі, рабства. *Земля плаче у кайданах, Як за дітьми мати. Нема кому розкувати* (Шевч., I, 1951, 265); *Прийде час, дукачі! Розкує тих, що ви катували..!* (Граб., I, 1959, 469); *Неважко було йому зрозуміти жінку, немов кайданами закуту в забобони традицій батьків. За одну мить не розкуєш* (Ле, Міжгір'я, 1953, 119); // Звільняти від підків (коня). *Вже пора розкути й коні, І посіяти просце* (Воскр., Цілком.., 1947, 60).

Розкóвувати (розкувáти) си́ли — давати можливість силам проявитися з усією повнотою. *Говорив Євген Панасович про те, що революція покликала народ до нового, світлого життя, розкувала в ньому сили, які досі гнітилися та топталися гнобителями* (Речм., Весн. грози, 1961, 93); **Розкóвувати (розкувáти) слóво (мóву)** — створювати умови для вільного, безперешкодного звучання слова (мови). *Ще є портрет, що малював Брюллов Не для того, щоб однести в музеї,— А щоб Тараса-кріпака звільнить з оков, Щоб слово розкувать землі моєї* (Павл., Бистрина, 1959, 24).

2. Куванням сплющувати, робити тоншим що-небудь.

3. *перен.* Звільняти від снігу і льоду (землю, водну поверхню). *Пройшла полями весна, залишивши за собою голубі сліди — калюжі розталого снігу; розкувала річку Студенець* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1946, 11); *Березень розкував Уж, наповнив його сніговими водами, і товста крига швидко попливла* (Томч., Закарп. опов., 1953, 133).

4. *заст., уроч.* Перековуючи, робити з чого-небудь щось інше. [Т і р ц а:] *Не вам судилось розкувати ярмо залізне на коси та серпи* (Л. Укр., II, 1951, 160).

РОЗКÓВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКУВÁТИСЯ,** ую́ся, у́єшся, *док.* 1. Звільнятися від кайданів; // *перен.* Звільнятися від залежності, неволі, рабства. *Схаменіться! будьте люди, Бо лихо вам буде. Розкуються незабаром Заковані люде* (Шевч., І, 1963, 330); *Ждав ти* [Тарасе] *— устануть, ждав — розкуються народи І побратаються в вольній сім'ї стоязикій* (Забашта, Пісня.., 1961, 32); *Чи знайде* [Яцуба] *в собі силу порвати пута минулого, розкуватись, випростатись? І чи не відмерло в ньому саме це бажання випростатись, глянути на світ по-новому?* (Гончар, Тронка, 1963, 205).

◇ **Розкую́ться гу́би** *в кого, чиї, рідко кому* — хто-небудь заговорить після тривалого мовчання. *Отже,.. колись таки йому розкуються губи* (Номис, 1864, № 3151).

2. Звільнятися від підков, губити підкови (про коней). *А що коли коні розкувалися чи переп'ються води й пристануть у дорозі?* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 104); *Одну ваду мав коник, якого дістали Чернишеві: розкувавшись, він стер копито і шкутильгав тепер на праву передню* (Гончар, III, 1959, 89).

3. *перен.* Звільнятися від снігу і льоду (про землю, водну поверхню).

4. *тільки недок.* Пас. до **розкóвувати** 1, 2, 4.

РОЗКОДУВÁТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Розшифрувати повідомлення, передане кодом. *Підполковник Певнєв щоранку нетерпляче чекав, поки шифрувальники розкодують телеграму* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 426).

РОЗКОКÓШИТИСЯ, шуся, шишся, *док., розм.* Почати проявляти смішну зарозумілість, запальність; розгарячитися. *— Візьміть його* [козака]*! — крикнув посіпакам пан обозний і, зовсім розкокошившись, горлав: — Чого ж ви стоїте? В'яжіть його!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 41).

РОЗКÓЛ, у, *ч.* 1. *рел., заст.* У Росії середини XVII ст.— релігійний рух проти офіційної церкви, який закінчився утворенням ряду сект; // Відокремлення від офіційної церкви. *— Ти єретик! ти єретик! Ти сієш розколи! Усобища розвіваєш* [розвиваєш], *Святійшої волі — Не приймаєш!..* (Шевч., І, 1963, 267); *Реформи Никона спричинились до церковного розколу, тобто до відокремлення від церкви противників церковних реформ* (Іст. СРСР, І, 1956, 179).

2. *перен.* Дія і стан за знач. **розколо́ти, розкóлювати** 2 і **розколо́тися, розкóлюватися** 2. *Меншовики і есери лякали нас розколом, який ми внесемо в село організацією комітетів бідноти* (Ленін, 37, 1973, 170); *Найважливішою умовою успішної боротьби робітничого класу є подолання розколу в його рядах, об'єднання зусиль всіх робітничих загонів* (Ком. Укр., 11, 1966, 54); *Соціалізм назавжди покінчив з пануванням приватної власності на засоби виробництва, цим джерелом розколу суспільства на ворогуючі класи* (Програма КПРС, 1961, 12); *— Ворог наших душ не спить ніколи, Ричить, мов лев, шука, кого б пожер. Мов кігті, в душу запуска розколи І силу волі палить, мов костер* (Фр., XIII, 1954, 285).

3. *спец.* Довгий вузький коридор із дерев'яних щитів з розширеним входом, який споруджується для індивідуального огляду та підрахунку овець, коней. [О в е р к о:] *Вже пригнали овець з степу. Чабан питає, чи на розкол пускать, чи прямо в кошару заганять?* [Ф р і к:] *На розкол* (Кроп., V, 1959, 57); *В першу частину площадки* [для обприскування тварин] *коні надходять із загону через розкол* (Профіл. захвор.., 1955, 34).

РОЗКÓЛЕНИЙ *див.* **розкóлотий.**

РОЗКÓЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкóлювати.**

РОЗКОЛИВÁТИ, áю, áєш, *док., перех.* Надати чому-небудь коливального руху; розхитати.

РОЗКОЛИВÁТИСЯ, áється, *док.* Почати дуже коливатися, хитатися. * Образно. *Солодкозвучна мова, Скоривши розміру віршованих дворядь, Розколивалася, мов повна брость садова* (Бажан, Вибр., 1940, 188).

РОЗКÓЛИНА, и, *ж.* 1. Вузька ущелина в горах; міжгір'я. *На острові річка розлилася самовілками та поточками поміж купами каміння, між тісними розколинами скель* (Н.-Лев., І, 1956, 162); *— Батьку-у! Сюди-и! — гукнув із темряви Олекса, а сам розсуває ялинове гілля, і вже нам видно шматочок неба, а в небі — зірки... Лісу вже не було, тільки розколина гола* (Мур., Бук. повість, 1959, 185).

2. Велика, глибока щілина, тріщина в чому-небудь. *Соломія вискочила надвір. Ні, та сама хата, он і розколина на стіні, і ті ж верби, і коза* (Коцюб., І, 1955, 380); *Хлопці загородили вхід, і тільки скупий блакитний промінь пробивався з розколини вгорі печери* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 212); *Глибокі розколини кори вкриває сірий оленячий мох* (Шиян, Вибр., 1956, 22); * Образно. *Між ними двома запала глибока розколина непримиренного роздору* (Смолич, Мир.., 1958, 110).

РОЗКÓЛИНКА, и, *ж.* Зменш. до **розкóлина.** *Запалена піч розгоряється й тріщить, червоне полум'я грає на віконечку, з пічних розколинок виходять струмки диму* (Вовчок, І, 1955, 290).

РОЗКОЛИ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розколиса́ти;** // *у знач. прикм. І ніч полонять, дзвонять, гонять Танцю спритні вихорці, Сплески пісні й сміху тонуть В розколисаній ріці* (Бажан, Роки, 1957, 284); *З-за мережаних заслон В розколисаній уяві Мріють образи ласкаві* (Вороний, Вибр., 1959, 75).

РОЗКОЛИСА́ТИ *див.* **розколи́хувати.**

РОЗКОЛИСА́ТИСЯ *див.* **розколи́хуватися.**

РОЗКОЛИ́ХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розколиха́ти.** [Л е с я *(сама):*] *Не можна гудити чоловіка, не знаючи, які в його думки... Невже ж тільки тим і розколихана його душа, щоб шукати якихось... марципанів* (Коч., І, 1956, 87); *Дуб'яга гнав коня крізь ніч, розколихану дзвонами* (Цюпа, Грози.., 1961, 274).

РОЗКОЛИХА́ТИ *див.* **розколи́хувати.**

РОЗКОЛИХА́ТИСЯ *див.* **розколи́хуватися.**

РОЗКОЛИ́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розколи́хувати.**

РОЗКОЛИ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОЛИХА́ТИ,** розколишу́, розколи́шеш *і рідко* розколиха́ю,

розколиха́єш *і рідше* **РОЗКОЛИСА́ТИ,** розколишу́, розколи́ш; *і рідко* розколиса́ю, розколиса́єш, *док., перех.* 1. Примушувати сильно колихатися, хитатися і т. ін. *Батькова розцяцькована міддю гирлига висіла на гвіздку під хатою, і її розколихував вітер* (Гончар, Тронка, 1963, 324); *Вітер розколихував прапор* (Ю. Янов., I, 1958, 147); *Підвода зупинилась, і піп, розколихуючи темінь ряси й камилавки, почав обережно спускатися на землю* (Стельмах, II, 1962, 271).

2. *перен.* Вселяти тривогу, хвилювання. *Урочистий похід розколихував вулиці. З-за тинів і воріт виглядали сотні очей, вперше в житті дивились на трактори* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 328); *Де така журба і така глибінь взялася, що розколихує безмірну ніч і мале людське серце?* (Стельмах, II, 1962, 337); *Як дзвони в горах серед тиші, Густимуть наші імена... Їх хвиля місто розколише, Їх грім на селах залуна* (Олесь, Вибр., 1958, 210); // Виводити із стану замріяності, заціпеніння і т. ін., спонукати до дії. *Уговорювала* [мати] *її, а далі і сварилась на неї; так вже насилу та на превелику силу розколихала її* (Кв.-Осн., II, 1956, 38).

РОЗКОЛИ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКОЛИХА́ТИСЯ,** розколи́шу́ся, розколи́шся; *і рідко* розколиха́юся, розколиха́єшся; *і рідше* **РОЗКОЛИСА́ТИСЯ,** розколишу́ся, розколи́шся; *і рідко* розколиса́юся, розколиса́єшся, *док.* 1. Починати сильно колихатися. *Знічев'я Роберт задивився.., Як павук на тій нитці спускався, Розколихувавсь потім на ній, Щоб її до стіни причепити* (Л. Укр., I, 1951, 356); *Є потиск рук — на пісню схожий він, Яку би так хотілось розпочати... Здається, десь розколихався дзвін Й, не задзвонивши, мусить замовкати* (Брат., Грудка.., 1962, 112).

2. *перен.* Сповнюватися тривогою, хвилюванням. *Стогнала* [Катерина] *тихим стогоном, як горличка ранена, і безміром печалі розколихувалася, як бурею* (Хотк., II, 1966, 91); // Виходити із стану байдужості, замріяності, заціпеніння і т. ін.; приступати до дії. *От і розколихались наші дівчата: вийшла пара, а там друга, пішли у дрібушки* (Кв.-Осн., II, 1956, 30).

3. *тільки недок.* Пас. до **розколи́хувати** 1.

РОЗКОЛО́ТИ *див.* **розко́лювати.**

РОЗКО́ЛОТИЙ, РОЗКО́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розколо́ти.** *Десь-не-десь лежали на землі дерева-великани, підриті й поборені віком або й розколені громом* (Коб., I, 1956, 450); *Наталя, виявляється, самотужки підтягла ослаблі струни в піаніно з розколотою кимось кришкою* (Збан., Сеспель, 1961, 417); *В сучасному світі, розколотому на два ворожі табори, точиться запекла боротьба між силами прогресу і силами реакції* (Ком. Укр., 5, 1963, 70); * Образно. *Вітри падолиста й сніги падолиста! Розколота вибухом північ імлиста, Вогнем український процвів падолист!* (Перв., I, 1958, 350); // *у знач. прикм. Її голос, високий та дзвінкий на високих нотах, вже трохи хрипів на низьких, неначе розколота посуда* (Н.-Лев., I, 1956, 392); // **розко́лото,** *безос. присудк. сл. Дівчинку здибав колись маленьку Там, де землю Дніпром розколото* (Плужник, Вибр., 1966, 163).

2. *у знач. прикм., перен.* Який розколовся (у 2 знач.).

РОЗКОЛО́ТИСЯ *див.* **розко́люватися.**

РОЗКОЛОТИ́ТИ *див.* **розколо́чувати.**

РОЗКОЛОТИ́ТИСЯ *див.* **розколо́чуватися.**

РОЗКО́ЛОТІСТЬ, тості, *ж.* Стан за знач. **розко́лотий** 2. *Розколотість нинішнього світу на дві протилежні суспільні системи, між якими йде непримиренна ідеологічна боротьба,— головна риса часу, без врахування якої ніщо не можна зрозуміти* (Не ілюстрація.., 1967, 25).

РОЗКОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розколоти́ти.** * Образно. *Довкола на самісіньких чубках стрімких скель погойдуються, як в арканковому колі, довжелезні сигли. Погойдуються поволі, ніби змотують розколочений на білі пасма туман* (Літ. Укр., 24.XI 1970, 4); // *у знач. прикм. Підгорнула* [Горпина] *попіл до челюстей, клала на лопату змащений розколоченим жовтком хліб і саджала на черінь* (Гуц., Скупана.., 1965, 62).

2. *у знач. прикм., перен.* Який часто і сильно б'ється, колотиться від перенапруження, хвилювання, збудження (про серце). *Аж падала* [Марфа] *сміючись, а до грудей обидві руки прикладала, ніби затримуючи розколочене серце* (Ле, Вибр., 1939, 118).

РОЗКОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОЛОТИ́ТИ,** лочу́, ло́тиш, *док., перех.* Розмішувати що-небудь, рівномірно розподіляючи в рідині. [Недоросток:] *Що ж у вас болить?* [Пріська:] *Ох, під груди підпирає, мов колом... Розколоти, сину, попелу та солі, кажуть, помагає* (Вас., III, 1960, 86); // Розбовтувати що-небудь, роблячи рідким. *Розколотили сметану* (Сл. Гр.).

РОЗКОЛО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗКОЛОТИ́ТИСЯ,** ло́титься, *док.* 1. Розмішуватися, рівномірно розподіляючись у рідині; // Розбовтуватися, стаючи рідким.

2. *перен.* Часто і сильно битися, колотитися від перенапруження, хвилювання, збудження (про серце).

3. *тільки недок.* Пас. до **розколо́чувати.**

РОЗКОЛО́ШКАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розколо́шкати.**

2. *у знач. прикм.* Розпатланий, скуйовджений (про волосся). *На Раздорина дивляться* [з дзеркала] *смутні й блискучі очі, і не хочеться йому вірити, що оцей худий чоловік з розколошканим волоссям — це він, Раздорин* (Шиян, Магістраль, 1934, 143).

РОЗКОЛО́ШКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Спонукати кого-небудь до дії. *Маша оббігла намети і всіх, навіть найвайлуватіших, розколошкала: — Грати!* (Гончар, Маша.., 1959, 87); // Змусити прокинутися від сну; розбудити. *Заснув князь перед самим світанком і чи й спав, чи й не спав, а ще й не сіріло, розколошкав усіх челядинців* (Загреб., Диво, 1968, 230); // Налякавши, примусити кого-небудь розбігтися у різні боки. — *Годі, годі, не треба* [пищати]*! Чула вже! Ти мені всіх курей розколошкаєш* (Донч., VI, 1957, 486).

2. Розпатлати, скуйовдити (волосся).

3. *перен.* Розгромити в бою, бійці, сутичці; знищити. *Розколошкати ворожу колону.*

РОЗКОЛО́ШКАТИСЯ, ається, *док., розм.* Розпатлатися, скуйовдитися (про волосся).

РОЗКОЛОШМА́ТИТИ, а́чу, а́тиш, *док., перех., розм.* Розгромити в бою, бійці, сутичці; // Розбити (перев. голову). *Шпигун мовчав і тільки губи скривив у тонку посмішку.. Марко готовий був розколошматити йому голову* (Трубл., Шхуна.., 1940, 285).

РОЗКОЛУ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розколупа́ти.**

РОЗКОЛУПА́ТИ *див.* **розколу́пувати.**

РОЗКОЛУ́ПЛЮВАТИ *див.* **розколу́пувати.**

РОЗКОЛУ́ПУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **РОЗКОЛУ́ПЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **РОЗКОЛУПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Колупаючи, робити дірку, ямку, заглиблення і т. ін. у чому-небудь. *Лесик схопив велику гіллячку і теж почав з другого боку розколупувати снігову загату* (Забіла, Катруся.., 1955, 81); // Копаючи, роздовбувати землю. *Хоха, стоячи біля самої води, довгим заступом розколупував укіс, звільняючи шлях водяній стихії* (Десняк, II, 1955, 337).

2. Колупаючи, розбирати що-небудь. — *Коли наші прогнали гітлерівців, Семен розкопав чи знайшов на полі патрон.. Ну й почав розколупувати* (Коп., Земля.., 1957, 129); *Я не сказав їй* [матері] *тільки про те, що Юрчик сам розколупав капсуль патрона* (Сміл., Сашко, 1957, 43).

РОЗКО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкóлювати** 1. *Щоб прискорити сушіння* [махорки] *і зменшити втрати сухої речовини, застосовують розколювання бадилля* (Техн. культ., 1956, 342).

РОЗКО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКОЛО́ТИ**, колю́, ко́леш, *док., перех.* 1. Ударом, тиском і т. ін. розділяти що-небудь на частини, розбивати на осколки, шматки. *Двоє чоловіків з ломами плигнули на крижину й почали розколювати її на .. шматки* (Шиян, Вибр., 1947, 212); *Сидір Макарович розколював колуном стару пиляну кладку* (Десняк, II, 1955, 340); — *Який ти мусульманин, коли в чуда не віриш? А хіба ж не було так, що Магомет прилюдно розколов місяць на дві половини?* (Коцюб., II, 1955, 149); *Василь здригнувся, мов старий дуб, коли вдаряє в нього грім, але не можучи розколоти міцну столітню деревину, збігає по твердій корі на землю* (Гжицький, Опришки, 1962, 10); * Образно. *Гуменний гріб напереріз, беззвучно розколюючи веслом тонку блакить чистого неба, відображеного у воді* (Гончар, Новели, 1954, 14); *Випал гармати розколов степову тишу і пішов довгою луною над долиною Веприка* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 503); // *безос. Всі були бліді. Справді, ударся дараба передом — її би розкололо надвоє* (Хотк., II, 1966, 392); // Розбивати (голову). *Я чорну голову бандита, неначе ханьку, розколов* (Сос., II, 1958, 424); *Образно. *Виснага вичавлює очі, розколює череп* (Дмит., Обпалені.., 1962, 17).

2. *перен.* Розділяти суспільство, колектив, організацію і т. ін. та їх членів на групи, вносячи розбіжність у думки, погляди. *Треба відзначити, що в Англії тенденція імперіалізму розколювати робітників і посилювати опортунізм серед них, породжувати тимчасове загнивання робітничого руху виявилась значно раніше, ніж кінець XIX і початок XX століття* (Ленін, 27, 1972, 380); *Гострі суперечки розколювали громаду* (Ле, Наливайко, 1957, 109); [Р у ф і н:] *Чи се ж так важно, що для того варто на небезпеку наражатись?* [П р і с ц і л л а:] *Важно. Се може церкву розколоть надвоє* (Л. Укр., II, 1951, 413); // Вносити у що-небудь внутрішній розлад, роздвоєність. *Хто може нас, могутніх, підкорити? Хто в силі дружбу нашу розколоть?* (Тич., III, 1957, 315).

РОЗКО́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗКОЛО́ТИСЯ**, ко́леться, *док.* 1. Від удару, тиску і т. ін. розділятися на частини, осколки, шматки. *Аж іскри сипалися навколо, а камінь не хотів розколюватись* (Донч., V, 1957, 104); *Впав саркофаг, і земля застогнала. Десять рабів він скалічив і сам розколовся надвоє* (Л. Укр., I, 1951, 425); *Кавун хруснув і розколовся зигзагами на дві рівні половинки* (Мик., II, 1957, 191); * Образно. *Раптом небо понялось вогнем, розкололось посередині і з страшним тріском завалилось на землю* (Коцюб., I, 1955, 316); *Голова розколювалася від страшного болю* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 65).

2. *перен.* Розділятися на групи внаслідок розбіжності в думках, поглядах (про суспільство, колектив, організацію і т. ін. та їх членів). *Та хіба ж я можу бути з холодочком м'яти-рути? Ні тим більш сховатись десь: світ розколюється ж весь!* (Тич., II, 1957, 8); *З того часу, як людське суспільство розкололося на класи і з'явилася держава, навколо питання про неї точиться гостра ідеологічна боротьба* (Ком. Укр., 12, 1963, 65); // Набувати внутрішнього розладу, роздвоєності. *Життя його роздвоїлося, розкололося надвоє* (Мирний, III, 1954, 186); *І враз... ніби щось надвоє розкололося в ньому, і, ні з цього ні з того, захотілось йому сміятись...* (Вільде, На порозі, 1955, 84).

3. *тільки недок.* Пас. до **розкóлювати.**

РОЗКО́ЛЬНИК, а, *ч.* 1. *рел., заст.* Учасник розколу (у 1 знач.); // Член однієї із сект, які належать до розколу; старообрядець. *Він з родини розкольників і хоч у бога не вірить, проте поганого зілля не вживає* (Тют., Вир, 1964, 490).

2. *перен.* Той, хто вносить розкол (у 2 знач.). .. *коли Бунд виставляє себе об'єднувачем, то ми відкидаємо це і заявляємо, що розкольником є якраз Бунд, який не здійснює інтернаціональної єдності с.-д. робітників у місцевих організаціях* (Ленін, 24, 1972, 285); *Оксана викриває об'єктивну шкідливість поведінки Гайдая, коли той, як розкольник, залишає комітет* (Укр. літ., 10, 1957, 129).

РОЗКО́ЛЬНИЦТВО, а, *с.* Діяльність, поведінка розкольника. *Борючись проти бакуністів і викриваючи їх прийоми фракційної діяльності, вони* [К. Маркс і Ф. Енгельс] *разом з тим викрили деякі спільні риси тактики розкольництва* (Ком. Укр., 9, 1964, 27).

РОЗКО́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розкóльник.**

РОЗКО́ЛЬНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Характерний для розкольника.

2. *перен.* Який спричиняє розкол. *Розкольницьке невиконання рішення партії сепаратистами-бундівцями приводить до краху всієї цієї «федерації найгіршого типу».*. (Ленін, 23, 1972, 306); *У листі Н. К. Крупської до Київського комітету РСДРП від 2 жовтня 1903 року міститься інформація про II з'їзд РСДРП і про розкольницькі дії меншовиків після з'їзду* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 130).

РОЗКОМИЗИ́ТИСЯ, ижу́ся, изи́шся, *док., розм.* Почати дуже вередувати, капризувати.

РОЗКОНВОЙО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розконвоюва́ти.** *Сьогодні здибав у горах Павла. Він — розконвойований, підривник. Забачивши мене, пішов назустріч* (Мушк., Серце.., 1962, 241).

РОЗКОНВОЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех.* Звільнити від конвою.

РОЗКОНОПА́ТИТИ *див.* **розконопа́чувати.**

РОЗКОНОПА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОНОПА́ТИТИ**, а́чу, а́тиш, *док., перех.* Виймати із шпарин, дірок те, чим вони були законопачені.

РОЗКОНСЕРВО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розконсервува́ти.**

РОЗКОНСЕРВО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОНСЕРВУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Припиняти консервацію, відновлювати діяльність підприємства, закладу і т. ін. [К а р и н с ь к и й:] *Ми тут без вас часу не марнували. На всі педалі натиснули, щоб розконсервувати будівництво* (Шовк., Інженери, 1956, 163).

РОЗКОНСЕРВУВА́ТИ *див.* **розконсерво́вувати.**

РОЗКОНСПІРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Зняти конспірацію з кого-, чого-небудь. *Купив* [Жигало] *на базарі глечик сметани.. і сховав його під ліжком.. Ще й заклав для конспірації купами газет. Ну, ми його й розконспірували. Бо у нас таке правило: нічого не .. приховується від друзів* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 101).

РОЗКО́П, у, *ч., рідко.* Розкопане місце. *На глибині близько 2,5 метра культурні нашарування закінчувались, і в розкопі деінде почав проступати материк* (Наука.., 3, 1972, 31).

△ **Заклада́ти (закла́сти) розко́п** — починати вести розкопки (у 2 знач.). *З землі добуто уламки кісток, залишки вугілля, попіл... А коли заклали розкоп, уже перші шурфи підтвердили передбачення: тут під*

землею знаходиться ще одне палеолітичне житло (Знання.., 1, 1971, 12).

РОЗКО́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкопа́ти.** *Начетверо розкопана, Розрита могила. Чого вони там шукали? Що там схоронили Старі батьки?* (Шевч., I, 1963, 222); *В кишені він намацує м'яку шовкову хустку. Десь він її прихопив з-поміж розкопаних Хомою трофеїв, приховав, готуючи в дарунок доньці...* (Гончар, III, 1959, 154); *// у знач. прикм. Кілька хвилин вони сиділи мовчки, дивилися на розкопану землю, на риштування, машини, людей* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 200); *//* **розко́пано,** *безос. присудк. сл. Чи довго той Скилур.. сидів у Сімферополі, чи недовго — про це ще не розкопано* (Вишня, I, 1956, 159).

РОЗКОПА́ТИ *див.* **розко́пувати.**

РО́ЗКОПИ, ів, *мн.* Те саме, що **розко́пка** 2.

РОЗКО́ПИНИ, ин, *мн.* Те саме, що **розко́пка** 2. *— Я б радив усім лишитися* [на острові] *на якийсь день. Відпочили б, подивилися б на наші розкопини і на природу, рибки половили б* (Коцюба, Нові береги, 1959, 237).

РОЗКОПИ́РСАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розкопирса́ти.** *Лінія фронту була, наче широка ораниця, розкопирсана, порита смугами окопів, подовбана вирвами від снарядів* (Смолич, Мир.., 1958, 400); * Образно. *Стара виразка, розкопирсана нечистими руками, защеміла в Чіпчинім серці* (Мирний, II, 1954, 270); *// у знач. прикм. Місяць заливає химерним світлом розкопирсаний вигін комуни* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 258).

РОЗКОПИРСА́ТИ *див.* **розкопи́рсувати.**

РОЗКОПИ́РСУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОПИРСА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Те саме, що **розколу́пувати** 1. *— Біжімо! — командував Чіпаріу.— Все понад берегом. Може, наввипередки ми будемо спритніші. Яке щастя, що я розкопирсав одну шину в їхнього авто!* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 71).

2. Роздряпувати (болячку, рану, прищ і т. ін.). *Розкопирсати виразку; // перен.* Спричинювати моральні страждання, душевний біль. *Про самого Чіпку гріх слово сказати! Та його хата низенька й тісна, його мати згорблена, стара, висушена гіркою нуждою та лихом, розкопирсали хижу, падку на розкоші та на прибуток ласу натуру Явдошину* (Мирний, I, 1949, 357).

РОЗКО́ПКА, и, *ж.* 1. *чого.* Те саме, що **розко́пування.** [К у н и ц я:] *Легенду про золоту чашу повторюють досить часто. При розкопках кожного кургана, при розкритті кожної крипти незмінно фігурує своя «золота чаша»* (Коч., II, 1956, 321); *На капусті після збирання врожаю провадяться розкопки грунту для встановлення чисельності капустяної совки, капустяної мухи, капустянки та інших шкідників* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 87).

2. *тільки мн.* Роботи, спрямовані на пошуки і добування чого-небудь захованого під землею, снігом, руїнами і т. ін. *Під руїнами* [Мессіни] *і досі поховано 40 000 людей. Ідуть розкопки* (Коцюб., III, 1956, 354); *// арх.* Знімання шарів землі з метою добування, розкриття пам'яток старовини. *Він розпитував про нові археологічні розкопки, про стоянки первісної людини, про сліди скіфів і запорожців* (Баш, На землі.., 1957, 24); *— Я знаю, котрий з них шпигун — от побачиш, це сам професор або отой другий, що розкопки провадить...* (Збан., Мор. чайка, 1959, 42); // Місце, де ведуться або велися такі роботи. *Завідуючий заповідником зараз у від'їзді — на археологічних розкопках десь під Мелітополем* (Чаб., Катюша, 1960, 246); *Гайнули вони грузовиком аж до Севастополя, побували на розкопках Херсонеса* (Гончар, Тронка, 1963, 170).

РОЗКО́ПУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розкопок (у 2 знач.).

РОЗКО́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розко́пувати.** *Щоб не завдавати шкоди цим деревам, ми на глибоке розкопування не зважились* (Укр. бот. ж., XVII, 1, 1960, 86).

РОЗКО́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Риючи, розгрібати, розривати що-небудь. *А відціля видніше буде, Як той розкопуватимуть льох. Коли б вже швидче розкопали* (Шевч., I, 1963, 291); *Із ними ходив у грибні я набіги: Розкопував листя, обшукував пні* (Рильський, Урожай, 1950, 119); *Нарешті спинилась* [Палагна] *під буком. Але перше, ніж розкопать муравлисько, вона підняла вгору руки і потяглася смачно всім тілом* (Коцюб., II, 1955, 337); // Розриваючи землю, розкидаючи руїни і т. ін., знаходити, відшукувати кого-, що-небудь. *Мстивих Дерішкурів прибирали до рук. Розкопували хліб, знаходили за латами червінці* (Горд., Дівчина.., 1954, 105); *Мишко розкопав землю під буком і знайшов красну бузинову паличку* (Казки Буковини.., 1968, 204); *— Коли прорвалась до підвалу підмога (від будинку зостався самий підвал), вона довго не могла розкопати нас* (Ю. Янов., II, 1954, 138);*— Коли б мені дали з півсотні козаків чи навіть молодиць, я, може, десь і розкопав би в нашій Долині трохи селітри* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 408); // Копаючи, риючи, розширювати що-небудь. *Приходилось розкопувати яму ширше, щоб вийняти її* [плиту] (Фр., VI, 1951, 123); *— Ота мені каторжна гора потрощила не одного воза!..— То застав синів трохи розкопати шлях,— сказав кум* (Н.-Лев., II, 1956, 269).

2. *перен., розм.* Детально розбирати що-небудь, копатися в чомусь з метою з'ясувати щось. *— Треба розкопувати архіви свого краю* (Донч., II, 1956, 11); *— Хе-е! Ще й брехню завдає!— сказав Грицько, хитнувши головою.— От тобі й знай! Та пожди, не забивай баки. Ми все розкопаємо, все розвідаємо...* (Мирний, III, 1954, 125); *— Я на це не піду, пане Бастерт. Надто небезпечна справа. Тепер уже створено нову поліцію, і мушу вам сказати, там зібралися розумні хлопці. Вони зразу все розкопають, хоч би як обережно я не діяв* (Собко, Запорука.., 1952, 148); // Знаходити, виявляти що-небудь внаслідок пошуків, розбору. *В глибинах університетської бібліотеки студенти розкопують потрібну їм літературу* (Мик., I, 1957, 146); *Це була фотокопія заяви, яку колись, ще бувши шістнадцятилітнім хлопцем, писав Ріхард Баум.. А проте, заява залишилася, і Ервін Майєр зумів розкопати її* (Собко, Стадіон, 1954, 232).

РОЗКО́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **розко́пувати.**

РОЗКОРЕНИ́ТИСЯ *див.* **розкорíнюватися.**

РОЗКОРЕНЯ́ТИСЯ *див.* **розкорíнюватися.**

РОЗКОРІНИ́ТИСЯ *див.* **розкорíнюватися.**

РОЗКОРÍНЮВАТИСЯ, ю́ється *і* **РОЗКОРЕНЯ́ТИСЯ, РОЗКОРІНЯ́ТИСЯ,** я́ється, *недок.*, **РОЗКОРЕНИ́ТИСЯ** *і* **РОЗКОРІНИ́ТИСЯ,** и́ться, *док.* 1. Пускати коріння в різні боки. *Розкорінюється дуб та на всі боки* (Тич., I, 1957, 214); *Вонюча бузина розкорінялася-розплоджувалася на волі* (Мирний, IV, 1955, 205);*— Де вже розкорениться* [хрін], *то й посіяти за ним доброго нічого не можна* (Вовчок, I, 1955, 184); * Образно. *Лице її спалахнуло — мигнула блискавка, що розкоренилась над полями* (Гуц., Скупана.., 1965, 21); *// перен.* Кількісно розростатися (звичайно про рід). *А рід же то* [Польських] *розкоренився — великий та дужий!* (Мирний, I, 1949, 205).

2. *перен.* Поширюватися, закріплятися в чому-небудь. *Лірика такого медитативно-розповідного роду, часом з густою домішкою живописного «жанру», прохо-*

дить через.. поезію [М. Рильського], *починаючи від.. вірша «Перед весною» і особливо буйно розкорінюючись в 40—50—60-ті роки* (Не ілюстрація.., 1967, 115); // Зміцнювати своє становище. *Архієреїв розіслали по селах, бо штунда почала всюди розповсюджуватись і розкоренятись* (Н.-Лев., IV, 1956, 72).

РОЗКОРІНЯ́ТИСЯ *див.* **розкорі́нюватися.**

РОЗКОРКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкоркува́ти;** // *у знач. прикм. Повернувшись з ломбарду, Швейк застав фельдкурата перед розкоркованою пляшкою горіхівки* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 114).

РОЗКОРКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкорко́вувати.**

РОЗКОРКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОРКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Витягати корок і т. ін. із шийки пляшки. *У хаті метушились, ставили на розсунуті столи закуску, голова колгоспу розкорковував пляшки* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 31); *Їмості видобули дві фляшки вина й казали дідові їх у воді застудити, а відтак казали їх розкоркувати і одну фляшку подали дідові* (Черемш., Тв., 1960, 240).

РОЗКОРКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗКОРКУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* 1. Випадати із шийки пляшки (про корок).

2. *тільки недок.* Пас. до **розкорко́вувати.**

РОЗКОРКУВА́ТИ *див.* **розкорко́вувати.**

РОЗКОРКУВА́ТИСЯ *див.* **розкорко́вуватися.**

РОЗКОРМИ́ТИ *див.* **розко́рмлювати.**

РОЗКО́РМЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розко́рмлювати.**

РОЗКО́РМЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКОРМИ́ТИ,** кормлю́, ко́рмиш; *мн.* розко́рмлять; *док., перех.* Згодовуючи багато корму, робити жирним, угодованим (тварину).

РОЗКОРЧО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкорчува́ти.** *Вся площа розсадника розкорчована;* // *у знач. прикм. Гуркоче трактор на розкорчованій цілині* (Кучер, Зол. руки, 1948, 116); // **розкорчо́вано,** *безос. присудк. сл. Викопано канави, розкорчовано кущі, зрізано купини, площу зорано і засіяно вівсяницею, тимофіївкою та іншими травами* (Хлібороб Укр., 2, 1966, 24).

РОЗКОРЧО́ВКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **розкорчо́вування.** *За почином комсомольських бригад.. почалося змагання за якнайшвидшу розкорчовку тайги* (Знання.., 10, 1967, 5); // Місце, яке розкорчовують. *Падали в кущі осколки, і свіжі вирви на диво були схожі на дбайливу розкорчовку, над якою підіймається весінній димок* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 751).

РОЗКОРЧО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкорчо́вувати.** *Після розкорчовування луку.. зорали чагарниково-болотним плугом на глибину 15—18 сантиметрів* (Хлібороб Укр., 5, 1966, 24).

РОЗКОРЧО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОРЧУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Розчищати яку-небудь ділянку, викопуючи, вириваючи корчі дерев, чагарників. — *Розкорчовувати сіножаті, зрізати купини, своєчасно підсівати трави та файно удобрювати. Почнемо перші і людей піднімемо.— Катерину підтримали* (Хлібороб Укр., 11, 1966, 34); *Колгоспники розкорчували серед незайманих лісів до 500 гектарів землі* (Вол., Сади.., 1950, 119).

РОЗКОРЧО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **розкорчо́вувати.**

РОЗКОРЧУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкорчува́ти.** *Основними заходами збільшення виробництва продукції в гірських колгоспах повинно бути освоєння шляхом розкорчування чагарників і меліорації нових площ* (Хлібороб Укр., 7, 1964, 8).

РОЗКОРЧУВА́ТИ *див.* **розкорчо́вувати.**

РОЗКО́С, у, *ч., спец.* Бічний хід у шахті. *Тучинський усе простував далі, минаючи видобуткові закутки* [рудника].. *Звернувши у бічний розкос, він спинився* (Досв., Вибр., 1959, 348).

РОЗКО́СИЙ, а, е. 1. Який має косий розріз (про очі). *Ледь примруженими, по-східному трохи розкосими очима.. він дивився сторожко у штормову далину* (Збан., Сеспель, 1961, 4).

2. Який має розкосість (у 2 знач.). *Вискочив маленький розкосий хлопчик, голий до пояса, і притулився до дошки спиною* (Донч., VI, 1957, 412).

РОЗКО́СИНА, и, *ж.* 1. Косий розріз очей. *Малий* [Гаркуша], *але бравий: манишка на всі груди, сивий смушок на голові, очі з хижуватими розкосинами* (Гончар, Таврія, 1952, 34).

2. Те саме, що **косоо́кість.** *З саней зіскочив молодий червоноармієць у сірій шинелі, в будьонівці. Погляд його чорних, з ледь помітною розкосиною очей палав гнівом* (Збан., Сеспель, 1961, 305).

РОЗКОСИ́ТИСЯ, кошу́ся, ко́сишся, *док., розм.* Захопитися косінням. *Тільки що розкосилися добре, а тут дощ* (Сл. Гр.).

РОЗКОСИ́ЧЕНИЙ, а, е. Прикрашений, убраний квітами, стрічками і т. ін. (перев. про волосся). * Образно. *Вони йшли поміж чагарями, обминали заболочені вловини, на яких лепеха стояла з розкосиченими стеблами* (Гуц., З горіха.., 1967, 5).

РОЗКО́СІСТЬ, сості, *ж.* 1. Властивість за знач. **розко́сий** 1.

2. Те саме, що **косоо́кість.**

РОЗКО́Т, у, *ч.* 1. Розлога, широка, рівна поверхня. *Широка панорама перед вікнами чарувала зір. З лівої руки — за Олександрівським узвозом і хащами наддніпрянських схилів — синій плин Дніпра, білі розкоти Труханового острова* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 547).

2. *перев. мн.* Тривалий, розкотистий гук, який лунає, поширюється далеко навкруги. *Сухо тріснуло щось і розкололо важким розкотом ніч* (Коцюб., II, 1955, 87); *У порівн. *Але ось підняв голос Мойсей У розпа́лі гнівно́му, Покотились слова по степу, Наче розкоти грому* (Фр., XII, 1953, 501).

РОЗКО́ТИСТИЙ, а, е. 1. Гучний і переривчастий, з розкотами (у 2 знач.). *Налетів вітер, закрутило, завихоріло в горах. Гримнуло розкотистим громом* (Цюпа, Краяни, 1971, 161); *Розлігся тяжкий розкотистий вибух* (Голов., Тополя.., 1965, 295); *Чути ще в сінях його розкотистий бас* (Довж., I, 1958, 116); *Від Михасевого жарту хлопці та дівчата вибухнули розкотистим ха-ха-ха...* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 82).

2. З розлогою, широкою, рівною поверхнею. *Розкотисті площі.*

3. *заст.* Легкий на ходу (про бричку, віз і т. ін.). *Цей віз розкотистий* (Сл. Гр.).

РОЗКО́ТИСТО. Присл. до **розко́тистий** 1. *Біля залізниці гримнуло розкотисто, по-весняному, так, що задвигтіла земля* (Автом., Так народж. зорі, 1960, 279); *Засміялася Орися розкотисто, гінко, по-дівочому* (Тют., Вир, 1964, 509); *За лісом хтось розкотисто заспівав, ідучи луками* (Гончар, II, 1959, 222); *Розкотисто заіржав* [кінь], *звівши голову* (Ле, Наливайко, 1957, 111).

РОЗКОТИ́ТИ *див.* **розко́чувати.**

РОЗКОТИ́ТИСЯ *див.* **розко́чуватися.**

РОЗКО́ХАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкоха́ти.** *Дерева, розкохані попередніми дощами, поспускали своє рясне листя, мов попарені* (Дн. Чайка, Тв. 1960, 74); //*у знач. прикм. На сонці відполіровано блиснуло її сите, розкохане тіло* (Тют., Вир, 1964, 239).

2. *у знач. прикм.* Який, споживаючи багато їжі, став

огрядним, жирним; // Який, живучи в достатках, став випещеним. *Якась розкохана пані, тримаючи на шворці песика, здивовано зиркнула на залізничника* (Стельмах, I, 1962, 161); // Який буйно розрісся за сприятливих умов (про рослинність). *Одної ночі, вгніздившись між пружинистим гіллям густої розкоханої вшир на вільній волі вільхи, хлопці вже стали засинати, як зненацька обидва стрепенулися* (Загреб., Диво, 1968, 148).

РОЗКОХА́ТИ *див.* **розко́хувати.**

РОЗКОХА́ТИСЯ *див.* **розко́хуватися.**

РОЗКО́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОХА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Надмірною їжею розгодовувати, робити огрядним, жирним (тіло); // Ростити, пестити в достатках (людину); // Дбайливо вирощувати (рослинність), створюючи сприятливі умови.

РОЗКО́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКОХА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док., розм.* 1. Переставати кохати кого-небудь.— *Хлопчик ще ти,— говорить Микола Іванович. — Я прожив у два з половиною рази більше за тебе і бачив разів у десять більше. І закохувався, і розкохувався більше разів, ніж ти* (Собко, Любов, 1935, 57).

2. *заст.* Те саме, що **зако́хуватися.** *Бідахи* [паничі] *розкохались, аж зовсім подуріли, з лиця спали.. Чи так вона* [панночка] *всім до душі прийшла, чи не було їм тоді чого іншого розважитись* (Вовчок, I, 1955, 108).

3. Споживаючи багато їжі, ставати огрядним, жирним; // Буйно розростатися за сприятливих природних умов (про рослинність). *Луг був давній і старий.. На його величезному квадраті, обрамленому з чотирьох боків лозняками, розкохувалися зелені, густі та запашні трави* (Тют., Вир, 1964, 229); *В просвіті хмар засвітилося рідке сонячне проміння,.. запалило вкриту багрянцем пожовклого листя грушу-одиначку, що розкохалася за клунею комірника* (Логв., Літа.., 1960, 6).

РОЗКО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкоти́ти.**

РОЗКО́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розко́чувати.**

РОЗКО́ЧУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розкочування. *Найдосконалішим пристроєм для розкочування проводів вважається розкочувальний візок* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 117).

РОЗКО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розко́чувати.** *Розкочування проводів по трасі провадять способом змотування проводу при обертанні барабана навколо вала* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 227).

РОЗКО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКОТИ́ТИ,** кочу́, ко́тиш, *док., перех.* 1. Розгортати, розпластувати згорнуте (трубочкою, рулоном). *Гречкун розгонистим рухом розкотив на столі пожовклу, протерту на згинах карту* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 147); // *рідко.* Відгинати закочені догори краї рукавів, холош і т. ін. *Михайло розкочував холоші на ногах, кректав* (Ле, Вибр., 1939, 92).

2. Котячи, направляти з одного місця в різні боки одне за одним. *Корабель наш розрізує воду — І дорога блакитно перлиста Зостається широка за нами, Геть далеко розкочує хвилі* (Л. Укр., I, 1951, 17); *Сіра куріпка, зачувши небезпеку, розкочує з гнізда яйця на всі боки, щоб потім зібрати їх знову* (Знання.., 10, 1969, 14); * У порівн. *Вона зареготалася молодим та дзвінким сміхом, мов хто срібло розкотив по золотій тарілці* (Мирний, II, 1954, 71).

3. Котячи, розганяючи, поступово збільшувати швидкість руху чого-небудь. *Розкочувати колесо.*

4. *перен.* Примушувати звучати лунко, розкотисто. *Увечері, вранці не спиться йому* [солов'ю], *не дріма-ється, Росинками срібними сипле, розкочує спів* (Дор., Літа.., 1957, 20); *З озерця з глухим ревінням вирвався водяний стовп. Метнувшись метрів на три вгору, він ляснув шумним водопадом, розкотивши навколо луну* (Донч., II, 1956, 33).

РОЗКО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗКОТИ́ТИСЯ,** ко́титься, *док.* 1. Розгортатися, розпластуватися (про що-небудь згорнене трубочкою, рулоном). *Образно. *Килим сувоєм розкочується по узгір'ях, по долині, а на ньому в сонячному світлі вимальовуються далекі верховини* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 38).

2. Котитися з одного місця в різні боки, одне за одним. *Під копитами в коней, замість тріскучої стерні, вже репається червоне кавуняччя, розлітається, розкочується між збитим у клубки огудинням* (Гончар, II, 1959, 123); *Брязнуло до землі намисто й розкотилось по куточках* (Коцюб., I, 1955, 30); *Посеред сіней перекинутий кадібок з грушками; вони розкотилися по долівці* (Тют., Вир, 1964, 428); // Безладно розсипатися, розділяючись на пасма (про волосся). *Тимко кладе біля себе на лаві картуз, трусить кучерями, а вони,— блискучі, смоляні, шовкові,— так і розкочуються по голові пружними кільцями* (Тют., Вир, 1964, 96); *Чорне блискуче волосся.. розкотилося по її плечах, по виду* (Мирний, III, 1954, 148); // Розходитися, розбігатися в різні боки. *Зарядив дощ.. Спершу вівці наче зраділи — розкотилися по толоці* (Мирний, I, 1949, 157); *Жовті курчата розкотились по грядках, мов горох* (Коцюб., II, 1955, 14); * Образно. — *Мені є теперечки про що думати й гадать. Думки мої розкочуються, неначе розсипаний з решета горох* (Н.-Лев., I, 1956, 586); *Якби не Плачинда, вона кинулась би за ним, щось промовила б йому.. Тільки що б вона сказала? Навіть зараз розкочуються непромовлені слова* (Стельмах, I, 1962, 402); // Роз'їжджатися в різних напрямках (про засоби транспорту). *Далеко внизу, на заквітчаній вогнями станції, гриміли поїзди. Вони розкочувалися у всі кінці* (Загреб., Спека, 1961, 223); *Фургони рушили з місця і розкотились од куреня на всі боки* (Н.-Лев., II, 1956, 33); // *перен.* Пориваючи дружні або сімейні зв'язки, починати жити в різних місцях. *Не стало ватажка, товариство немов розкотилось по світу* (Мирний, I, 1949, 217); *Сини його розкотилися по всьому Подолі, але теж росли коло заліза й вогню* (Кучер, Трудна любов, 1960, 228); // *перен., розм.* Користуючись попитом, ставати власністю кількох, багатьох. *Від видавця я запрохав всього-на-всього 25 примірників. А коли то було?.. Розкотилися всі по добрих знайомих* (Мирний, V, 1955, 379).

3. Під час їзди хилитися з боку на бік на слизьких, нерівних місцях. *Скриплячи полозззями і широко розкочуючись на крутих поворотах, мчали сани з різьбленими спинками й строкатими килимами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 345).

4. *перен.* Лунко, розкотисто звучати. *Дзвінко та весело розкочується по всій луці дитячий гамір, сміх* (Гр., I, 1963, 435); *Дружне, дедалі наростаюче «ура!» вже розкочувалось за річкою, за шелюгами* (Гончар, II, 1959, 251); *Галя зареготалась болісно; божевільний сміх її розкотився на всю хату* (Мирний, I, 1949, 343); *Рвонув гудок паровоза, весело розкотився німими полями, віддався луною десь ген-ген удалечині* (Крот., Сини.., 1948, 40); // *безос.* — *Нема-а! Нема-а! — весело стоголосо розкотилось у відповідь* (Гончар, II, 1959, 44); // Передаватися на далеку відстань (про луну). *Вдарив в липу грім тріскучий — Липа розкришилась, І луна кругом по лісі Дико розкотилась...* (Рудан., Тв., 1959, 47).

5. *перен.* Поширюватися, ставати відомим багатьом. *Щороку почали розкочуватися чутки про небесні знаки, по яких вгадували, що скоро настане*

кінець світу (Стельмах, I, 1962, 256); *Про наші місця розкотилася слава, Спитай і почуєш у відповідь скрізь, Що кращого міста нема, як Полтава, Де я народився і змалечку ріс* (Перв., II, 1958, 335).

6. *перен., розм.* Витрачатися швидко, у великій кількості, марно (про гроші, майно і т. ін.). *Де їх* [гроші] *тільки брати, коли вони, кругленькі, так і розкочуються тобі, неначе в них живі душі* (Стельмах, I, 1962, 568);— *Якби люди по правді жили, чи терпіла б я, зоставшись сиротою, те горе та нужду, що прийшлось витерпіти? Чи розкотилось би добро сирітське?* (Мирний, I, 1949, 277).

7. *рідко.* Розливаючись, виходити з берегів (про річку). *Ріка розкочувалась щовесни* (Рильський, II, 1960, 86).

8. *тільки недок.* Пас. до **розкóчувати.**

РОЗКÓШЕСТВО, а, *с.* Розкіш, розкішне життя. *Предметом гордощів були вазони в нього, Де смирний кактусик, дві фуксії сумні Росли, розкошества ілюзія зелена* (Рильський, Поеми, 1957, 230).

РОЗКÓШІ *див.* **рóзкіш.**

РОЗКОШІ́ТИ, ію, *недок., рідко.* Ставати більш розкішним, пишним. *Коси у їх* [дівчат] *розкошіють* (Барв., Опов., 1902, 293).

РОЗКÓШЛАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкóшлати.** *Аврум раптово підскочив із місця.. Нашвидку, тремтячи, пригладив він розкошланий на голові чуб* (Вас., II, 1959, 16); *Його вуса, розкошлані чужою рукою, заворушилися, мов у роздратованого тигра* (Ю. Янов., II, 1954, 59); // *у знач. прикм. Робітник підвівся, в задумі заходив біля порога, якийсь незграбний, в розкошланій сивині* (Гончар, II, 1959, 161); * Образно. *Низько чіпляючись за дерева і дахи, повзли над селом розкошлані, непроглядно густі хмари* (Коз., Гарячі руки, 1960, 115).

2. *у знач. прикм.* З непричесаним, скуйовдженим волоссям. *Молодий Горпищенко, озираючись, все бачить біля колодязя в полудневій сліпучості матір, і Тоню коло неї, і розкошланого, без картуза батька* (Гончар, Тронка, 1963, 76).

РОЗКÓШЛАТИ, аю, аєш, *док., перех.* Розтріпати, зробити кошлатим; // Скуйовдити (волосся). *Увійшов чорнявий його товариш, скинувши з голови на стіл картуз свій, по-молодецькому розкошлавши рукою своє чорне густе волосся* (Гог., Вибр., перекл. Хуторяна і Шмиговського, 1948, 354); *Вітек знову розкошлав чуб і розправив борти студентської тужурки* (Смолич, Світанок.., 1953, 398).

РОЗКОШЛА́ТИТИ, а́чу, а́тиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розкóшлати.** *Брат розкошлатив рукою білявий Юрків чуб* (Коз., Вибр., 1947, 11).

РОЗКОШЛА́ТИТИСЯ, а́чуся, а́тишся, *док., розм.* Стати розкошланим, скуйовдженим (про волосся). *Ще більше почорнів* [Дмитро Килигей], *засмаг на вітрах, брови розкошлатились...* (Гончар, II, 1959, 441); *Навколо високого чола розкошлатився чорний чуб, запали й побілілі смагляві щоки* (Стельмах, II, 1962, 247).

РОЗКОШЛА́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розкошла́тити.** *Він покірно пішов за нею, опустивши чубату голову, що нагадувала розкошлачений вітром сніп* (Жур., Даша, 1961, 4); // *у знач. прикм. Наталя швидко підвелася, закинула за плечі розкошлачену косу* (Вас., II, 1959, 61); *Головатий кинув на стіл справу, підібрав розкошлачені вуса й грузно сів на лаву* (Добр., Очак. розмир, 1965, 401).

РОЗКОШОЛЮ́Б, а, *ч., заст.* Те саме, що **розкíшник.** *Чого се разом обудилися турки розкошолюби? Чого се біжать перелякавшись?* (Вовчок, I, 1955, 336).

РОЗКОШОЛЮ́БСТВО, а, *с., заст.* Пристрасть, любов до розкоші, розкішного життя; // Те саме, що **розкóшество.** — *То я тобі пораю: збери геть-чисто усі свої вчені книжечки, хрест-навхрест зв'яжи їх ремінчиком, заміни панські шовкові сорочки на полотняні, попрощайся з розкошолюбством і йди з мого достатку, з моєї кам'яниці в народ* (Стельмах, I, 1962, 108).

РОЗКОШУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкошува́ти.** *Все тут* [у кімнаті] *схиляло до спокою, розніженості, панського розкошування* (Кач., II, 1958, 449); *Мета* [християнського] *живопису — не давати розкошування очам, а закликати до молитви* (Загреб., Диво, 1968, 94).

РОЗКОШУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Жити в достатку, розкошах. *Віщує серце, що в палатах Ти розкошуєш, і не жаль Тобі покинутої хати...* (Шевч., II, 1963, 11); *Мали* [Охрім із жінкою] *всякого добра, що й не злічити. Та недовго розкошували* (Вовчок, I, 1955, 95); // Вести безтурботне, розгульне життя. *Тихо у турецькому місті. Вечір пізній, місяць ясний. Хто відпочив, а хто розкошує* (Вовчок, I, 1955, 336); *О, живіте, кохайтесь, первістки зривайте, Розкошуйте, танцюйте, вино наливайте!* (Л. Укр., IV, 1954, 265); — *Така, мовляв, воля божа, щоб я робив на них, дармоїдів, як проклятий, а вони щоб розкошували* (Головко, II, 1957, 403); // Відчувати задоволення, насолоду, втіху від чого-небудь. *Підшивав* [ковдру] *рівно дві години, аж втомився. Зате тепер розкошую під ковдрою* (Коцюб., III, 1956, 179); *Данило, заховавшись у хутряний мішок, розкошував у теплі* (Трубл., I, 1955, 155); *На них* [возах] *сиділи чорні чубаті запорожці з берегів Самари і Дніпра і лінькувато пихкали люльками, розкошуючи ярмарком* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 94); // *перен.* Виявляти себе у всій красі, силі (про природу). *І в небі й на землі все неначе мліло й розкошувало в пишноті гарного тихого петрівчаного вечора* (Н.-Лев., IV, 1956, 276); *Трава, папороть, арніка, незабудьки й т. ін. Все те розкошує коло берега потоку* (Коб., III, 1956, 153).

РОЗКОШУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок., рідко.* Зазнавати насолоди, втіхи від кого-, чого-небудь; утішатися кимсь, чимсь. *Герман обідав швидко, аби наситити живіт, не смакуючи та не розкошуючися* (Фр., VIII, 1952, 381); *Вона хоч яка була зайнята, завсігди візьме їх у руки, розкошується бодай хвилинку запахом квітів, приглядається до їх барв* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 61).

РОЗКРАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкрада́ти.** *Розкрадання народного добра капіталістами продовжується* (Ленін, 32, 1973, 262); — *Спіймаю ще раз — передам у суд. Там за розкрадання колгоспної власності тобі припечуть, що слідує* (Тют., Вир, 1964, 28).

РОЗКРАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗКРА́СТИ** і *рідко* **РОЗІКРА́СТИ,** кра́ду, кра́деш, *док., перех.* Красти частинами, час від часу. *І гетьманці і петлюрівці, як і їхні хазяїни — німецькі окупанти,— розтягали й розкрадали військове майно* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 61); *В нашу хату і комору Закрадаєсь* [закрадається] *лиходій, Щоб здобуток наш розкрасти, Ще й на нас кайдани вкласти* (Фр., X, 1954, 39); — *Ну, то поклади мене у віз із рибою. — Ай! Риба! По всій Польщі люди голодні, як собаки. Рибу розкрадуть, і пана...* (Довж., I, 1958, 268).

РОЗКРАДА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **розкрада́ти.** *Імператори приходили й відходили, і після кожного з них зменшувалось багатство Великого палацу, золото й срібло його роздавалось, розкрадалось* (Скл., Святослав, 1959, 145).

РОЗКРАДА́Ч, а́, *ч.* Той, хто розкрадає що-небудь. — *Будеш відповідати перед судом. Я під захист розкрадачів державного майна взяти не можу,— наче каменюкою жбурнув* [секретар райкому] (Мушк., Чорний

хліб, 1960, 62); *Всі знають, що Лигун браконьєр, розкрадач народного добра, злодюга, але йому від того мало горя* (Чаб., Тече вода.., 1961, 137); *Боротьба з порушенням трудової дисципліни, з прогульниками, бракоробами, розкрадачами суспільної власності.. є найпершим завданням* (Наука.., 1, 1973, 35).

РОЗКРАДА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **розкрада́ч.**

РОЗКРА́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкра́сти.** [Б о б:] *Маєте щастя, що той вагон шоколаду восени не був розкрадений у моєму районі* (Галан, І, 1960, 364); // **розкра́дено**, *безос. присудк. сл. Не було тільки кишенькових* [годинників], — *ті, певно, розкрадено, і заради них розграбовано, а потім підпалено крамницю* (Гжицький, У світ.., 1960, 44); — *Не вірте йому, товаришу,— напівблагально, схвильовано говорила вона Обушному.— Хліб поховано, розкрадено, а він обдурює вас* (Кир., Вибр., 1960, 315).

РОЗКРА́ДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкрада́ти.**

РОЗКРА́СИТИ *див.* **розкра́шувати.**

РОЗКРА́СИТИСЯ *див.* **розкра́шуватися.**

РОЗКРА́СКА, и, *ж.* Поєднання кольорів, фарб на чому-небудь; візерунок.

РОЗКРА́СТИ *див.* **розкрада́ти.**

РОЗКРА́ШЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розкра́сити.** *Видовище могутнього криголаму* [льодоходу] *заполонило його всього. Вже не криничанські, а чиїсь далекі.. поламані ополонки, порвані на шмаття стежки та снігові, розкрашені буряковим квасом баби пропливали перед очима* (Гончар, II, 1959, 202); // *у знач. прикм. На ганку, на розкрашеній, різаній лавочці, сидить двоє їх,— молодий муж і молода жона* (Фр., VIII, 1952, 282).

РОЗКРА́ШЕННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **розкра́сити.**

РОЗКРА́ШУВАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **розкра́шувати.** *Розкрашування масок.*

РОЗКРА́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКРА́СИТИ**, а́шу́, а́си́ш, *док., перех., рідко.* 1. Розмальовувати різними або однією фарбою.

2. Робити красивим, привабливим; прикрашати. *Сам ледащо, сам ледащо, Ледачого й батька, Тільки його розкрасила, Що сивая шапка* (Чуб., V, 1874, 206).

РОЗКРА́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКРА́СИТИСЯ**, а́шу́ся, а́си́шся, *док., рідко.* 1. Ставати різноколірним.

2. *тільки недок.* Пас. до **розкра́шувати.**

РОЗКРА́ШУВАЧ, а, *ч.* Той, хто розкрашує що-небудь.

РОЗКРА́ШУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розкра́шувач.**

РОЗКРА́ЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **розкра́ювати.** *Воно* [небо] *майже не відбивається у воді, розкраюваній ударами весел* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 13).

РОЗКРА́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкра́ювати.**

РОЗКРА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКРА́ЯТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Розділяти, різати на частини, шматки, порушуючи цілість чого-небудь. *Стало видно дорогу, що розкраювала навпіл прозорий осінній ліс* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 22); [Д а н и л о:] *Коли на твоїм порожнім лобі сяде муха, я поручусь, що муху надвоє розкраю* (К.-Карий, II, 1960, 64); *Щілинка, що раніше була лише скраю, тепер наскрізь розкраяла маленьке тільце сопілки* (Головко, І, 1957, 138); * Образно. *Не загримів ні грім у хмарах, ні зловісні блискавки не розкраяли неба врочистим спалахом* (Довж., І, 1958, 67); // Наносити глибокі рани, розрубувати до крові. *Осатанівши від скаженого скруту, з нелюдською силою стали локшити ці леви* [козаки] *все, що їх оточало:.. розбивали надвоє голови, розкраювали молоді, вродливі обличчя* (Стар., Облога.., 1961, 58); — *Чого ви в'язнете, чого вам треба? Одійдіть геть, бо ще комусь голову розкраю!— крикнув на хлопців Іван* (Л. Янов., І, 1959, 100).

◇ **Розкра́ювати (розкра́яти) [і] се́рце** *чиє* (**[і] ду́шу**) *чию, кому*—завдати болю, горя, страждань і т. ін. кому-небудь. — *А втім, може й справді се якась невідома сила розкраяла мені і серце і душу надвоє...* (Л. Укр., III, 1952, 703).

РОЗКРА́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗКРА́ЯТИСЯ**, а́ється, *док.* 1. *розм.* Намагатися всюди встигнути, виконувати або прагнути зробити багато справ одразу. *Я не раз чув від своєї мами, від бабусі, як вони говорили,— не виправдуючись, а з жалем,— мовляв, я не маю десять рук, не можу розкраятися на п'ять частин!* (Томч., Готель.., 1960, 61).

◇ **Розкра́юється (розкра́ється) се́рце** *чиє, у кого;* **Розкра́юється (розкра́ється) душа́** *чия, у кого* — хтонебудь відчуває біль, горе, страждання і т. ін.

2. *тільки недок.* Пас. до **розкра́ювати.**

РОЗКРА́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкра́яти.** *Земля, у ранах, чорнотіла,.. До хмар скривавлених летіла І темним сіялась дощем Понад обвугленим кущем, Що прихилився до щілини, Вгорнувши коренем стрічки, Лимонки репані, важкі, Свинцем розкраяну хлібину* (Стельмах, V, 1963, 51); *Оверко Половець сидів під колесом тачанки просто на землі, голова в нього була розкраяна* (Ю. Янов., II, 1958, 174); *Душа моя така розкраяна, що я вже нічого не розумію* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 242); * Образно. *О поїздів фронтових бистрота, Вечірня даль, розкраяна надвоє* (Мал., Звенигора, 1959, 320); // *у знач. прикм. Петрові виступили смуги на лиці, червоні, як розкраяний буряк* (Март., Тв., 1954, 120); *Ось уже затих, захлинувся в передсмертній конвульсії ручний кулемет, .. а сам кулеметник, спробувавши гострої шаблі, лежить собі поряд, ухопивши в долоні розкраяну голову* (Дім., І будуть люди, 1964, 289).

РОЗКРА́ЯТИ *див.* **розкра́ювати.**

РОЗКРА́ЯТИСЯ *див.* **розкра́юватися.**

РОЗКРЕКТА́ТИСЯ, крекчу́ся, кре́кчешся, *док., розм.* 1. Почати часто, не перестаючи кректати. — *Покликав* [Данило] *Семюнка, розкректався, мовить, що хворий, до походу не годен* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 289).

2. Те саме, що **розква́катися.**

РОЗКРЕМСА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Недбало розрізати на шматки, клапті.

РОЗКРЕ́СЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкре́слити.** *Розкресленим на квадрати виглядав цей чистий і акуратний закордон* (Полт., Повість.., 1960, 398); *Чітко розкреслена геометричним орнаментом біла стіна дзвіниці справді доповнює композицію, створює відчуття довершеності і повної гармонії* (Наука.., 10, 1967, 10); // *у знач. прикм. На аркушиках блокнота — розкреслені схеми, а під ними внизу — пояснення маршруту* (Гончар, III, 1959, 276); *Андрій то мовчки щось креслив теслярським олівцем на дошках, то вмикав пилу і сунув їй у гострі зуби вже готові, розкреслені дошки* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 210).

РОЗКРЕ́СЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість розкресленого. *В чіткій розкресленості центральних кварталів і в милій плутанині маленьких вуличок і провулків знову було щось від цвинтарного змішання порядку з безладдям* (Загреб., Диво, 1968, 89).

РОЗКРЕ́СЛИТИ *див.* **розкре́слювати.**

РОЗКРЕ́СЛИТИСЯ *див.* **розкре́слюватися.**

РОЗКРЕ́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКРЕ́СЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Проводити на чому не-

будь риски, прямі лінії. *Образно. — *Хай припливуть за куренем курінь Чайки, чуби, що розігнав Нечеса, І хай Сіркова тінь довготелеса Списом розкреслить надбережну рінь* (Зеров, Вибр., 1966, 89); // Позначати рисками, зображати у вигляді креслення. *Тимко обміряв очима суху постать старого, розкреслив вістрям лопати прямокутник приблизно для його росту* (Тют., Вир, 1964, 92).

РОЗКРЕ́СЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗКРЕ́СЛИТИСЯ**, иться, *док.* 1. *рідко.* Ділитися прямими лініями на частини. *Образно. *Сонце скрізь, у всі кінці, як Архімедова спіраль, розкреслиться і дзвонить, і гуде, і світлом землю наповняє щедро-щедро́тно!* (Тич., II, 1957, 65).

2. *тільки недок.* Пас. до **розкре́слювати**.

РОЗКРИВА́ВИТИ, влю, виш; *мн.* розкрива́влять; *док., перех.* Розбити, роздерти, поранити до крові. *Гострий камінь розкривавив щоку Кульжан* (Тулуб, В степу.., 1964, 72); *Чужа кицька через дроти клітки покалічила Пташка, видерла хвоста, розкривавила животика* (Дор., Не повтори.., 1968, 206).

РОЗКРИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкрива́ти** і **розкрива́тися**.

РОЗКРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗКРИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Піднімаючи або знімаючи, відсуваючи кришку, ляду тощо, робити вільним доступ усередину чого-небудь. [А н н а:] *Що се в тебе тута, в сім медальйоні? .. (Розкриває медальйон раніше, ніж Долорес устигла спинити її руку)* (Л. Укр., III, 1952, 330); *Скиба взяв мішок і розкрив куховку, що тут же біля полу стояла, накрита ряденцем* (Головко, I, 1957, 331); *Вона розкрила свою сумочку і дістала з неї згорнутий трубочкою папірець* (Гончар, IV, 1960, 67); // Розводити, розсувати стулки дверей, вікна, віконниці тощо. *Мила, день уже давно! Як для мене вірне серце, ти у сад розкрий вікно* (Сос., Солов. далі, 1957, 122).

2. Скидати, зривати покрівлю, верх з будівлі, споруди. *Вкупі з матір'ю він день у день порається коло хати. Розкрив її, оббив зокола й зсередини* (Мирний, I, 1949, 324); *В оту ніч буря розкрила покрівлю — в дірки місяць хлє голубе сяйво і од того в клуні видко* (Головко, II, 1957, 235); // Знімати покриття, верхній шар з чого-небудь. *Щоб почати безпосередньо розробляти вугільну верству, треба спочатку розкрити її, тобто.. прибрати породу, яка вкриває її* (Наука.., 7, 1956, 7); // Відгортати, зсувати яке-небудь накриття на кому-, чому-небудь, роблячи його видним, доступним зорові. [Р і ч а р д:] *Нема чого показувать багато. Хіба оце... (Іде й розкриває статую)* (Л. Укр., III, 1952, 116); [С а в к а:] *Ляжу, думаю, на возі. Задрімав. Аж чую, шамотить щось до воза; підійшло, давай кожуха розкривати* (Вас., III, 1960, 61); // Розкутувати або розстібати щонебудь з одягу. *Розкриває* [Лісовик] *свою кирею і дістає досі заховану під нею пишну.. багряницю* (Л. Укр., III, 1952, 244); *Побачивши Давида, дівчина оторопіла, трохи розкрила хустку, зачудовано поглянула* (Стельмах, I, 1962, 139); // Позбавляючи покриття, оголяти щонебудь. [Л у к а ш:] *Се ти?.. Ти упирицею прийшла, щоб з мене пити кров? Спивай! Спивай! (Розкриває груди)* (Л. Укр., III, 1952, 267).

3. *перен.* Робити що-небудь доступним, можливим, досяжним для кого-небудь. *Які блискучі відкриття принесе ще для землі звільнена людина!.. Які дари розкриє вона перед нами..!* (Довж., III, 1960, 69); *Земля розкриє свої скарби, почне давати те, що вона може дати при хорошому обробітку* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 168); // Віддавати щось у чиє-небудь розпорядження; надавати. *Наша «Літературна газета», наші журнали, зокрема «Дніпро», досить широко розкривають свої сторінки для творів молодих* (Рильський, III, 1955, 424).

4. Розправляти або розгинати що-небудь згорнуте, складене. *Олімпіада Іванівна несе альбом, Люба бере його в руки, але не розкриває* (Л. Укр., II, 1951, 71); *Близько тисячі метрів падав він, не розкриваючи парашута* (Рад. Укр., 11.I 1959, 3); *Петро розкрив телеграму здивовано: — З Ясинуватої,— здвигнув плечем* (Головко, I, 1957, 459); // Розмикати, розтуляти що-небудь стулене і т. ін. *Сіла* [Ніна] *проти люстра. Підводила бровенята, розкривала вуста — милувалась із себе* (Досв., Вибр., 1959, 233); *«Серце моє! доле моя! Розкрий карі очі! Подивися, усміхнися! Не хочеш? не хочеш!»* (Шевч., I, 1963, 161); // Розпускати (бруньки, листя, квітки). *Пелюстки свої блакитні під сонцем пролісок розкрив* (Сос., II, 1958, 84); // Розпрямляти, розслаблювати що-небудь стиснуте, зціплене; розтискати, розціплювати. *Івась розкрив жменю — і очі його стали. Коник лежав на долоні, зелений та неживий* (Мирний, I, 1954, 176).

◇ **Розкрива́ти (розкри́ти) обі́йми** *див.* **обі́йми; Розкрива́ти (розкри́ти) о́чі** *кому* — те саме, що **Відкрива́ти (відкри́ти) о́чі** (*див.* **відкрива́ти**). *Шевченко ніколи не мирився з панами, відстоював інтереси трудівників, розкривав їм очі на соціальну неправду* (Нар. тв. та етн., 3, 1961, 36); **Розкрива́ти (розкри́ти) рот (ро́та)** *див.* **рот**.

5. Розпечатувати або розпаковувати що-небудь (лист, посилку і т. ін.). *Тобі посилку принесуть в хату, нікуди не треба йти получать, ти .. кажи при собі розкрити ящик, чи не поломили чого* (Л. Укр., V, 1956, 209); *Навіть розкрити індивідуальний пакет Варвара не вміла* (Перв., Дикий мед, 1963, 244).

6. *перен.* Допомагати зрозуміти, усвідомити що-небудь, давати уявлення про щось. *То нічого, що ми ще малі,— Розкривають нам світ вчителі* (Нех., Ми живемо.., 1960, 76); *Завдання вчителя історії полягає в тому, щоб розкрити перед учнями вирішальне значення праці радянських людей* (Укр. іст. ж., 1, 1960, 91); // Робити ясним, доступним для розуміння, сприйняття. *І поезія, і звуки, і о́брази — все зрушувало, все розкривало схований гарячий смисл* (Хотк., II, 1966, 119); *Драматург повинен гостріше розкривати конфлікти і зіткнення.., сміливо і рішуче змальовувати людські почуття* (З глибин душі, 1959, 167); // Щиро й відверто розповідати, повідомляти про що-небудь особисте, інтимне. *Маруся почала говорити.. Розкривала всю свою душевну рану; плакала, скаржачися, голубкою воркуючи* (Хотк., II, 1966, 265); *Виходили промовці й розкривали творчі плани — і поляки й росіяни, українці і литовці* (Тич., II, 1957, 239).

◇ **Розкрива́ти (розкри́ти) ду́шу (се́рце, думки́** *і т. ін.*) *кому* — те саме, що **Відкрива́ти (відкри́ти) ду́шу (се́рце)** (*див.* **відкрива́ти**). *Ви скажіть, що думаєте.., бо я ж перед Вами всю свою душу розкриваю* (Мирний, V, 1955, 393); *От якби мати вірну дружину, тиху, сумирну, щоб перед нею можна було розкрити своє серце* (Коцюб., I, 1955, 22).

7. *перен.* Виявляти, помічати і показувати в кому-, чому-небудь те, що раніше не було відоме, помічене. *Щепкін, який до дрібниць знав провінціальне життя, зрозумів і розкрив Гоголя, як ніхто* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 330); // Повністю виявляти можливості, якості і т. ін. чого-небудь. *Талант визначається глибинами спадковості, потім його розкривають, вирощують, розвивають* (Літ. Укр., 11.V 1971, 1); *Вільна праця розкрила творчі сили хліборобів. Виросло багато передовиків виробництва* (Хлібороб Укр., 9, 1969, 10); // Робити відомим, відкривати (якусь таємницю і т. ін.). *Художник зустрічається з матір'ю дівчинки. Він розкриває*

їй таємницю (Донч., VI, 1957, 627); *Досі ніхто в класі не розкрив цього великого секрету* (Коп., Сон. ранок, 1951, 67).

◇ **Розкрива́ти (розкри́ти) себе́** — виявляти, показувати свої здібності, можливості в чому-небудь. *М. Рильський розкриває себе як майстер філологічного аналізу творів Т. Шевченка, О. Пушкіна, М. Гоголя, Л. Толстого, А. Чехова та ін.* (Літ. Укр., 14.XII 1962, 2); **Розкрива́ти (розкри́ти) [свої] ка́рти** — повідомляти про (свої) задуми, наміри і т. ін. — *Шілінг розкриває свої карти, знай — козиряючи бубновим тузом народної республіки. Він мріє про революцію в Німеччині* (Кол., На фронті.., 1959, 18).

8. Виявляти, викривати (таємну організацію, групу, змову і т. ін.). *Навесні Григорій розкриває контрреволюційну офіцерську організацію* (Знання.., 3, 1967, 5); — *Там у вас двох студентів заарештували за якусь підпільну роботу, кажуть, гурток таємний розкрили* (Мушк., Серце.., 1962, 320); // Розповідати, повідомляти про чий-небудь злочин, чиїсь зловживання і т. ін. — *І покрили ... Людську кров покрили... Та ні! .. Василь Порох живий?.. він вас розкриє...* (Мирний, II, 1954, 148).

9. Відкривати, встановлювати що-небудь шляхом досліджень, висновків, спостережень. *Маркс уперше розкрив зміст та історичний характер вартості як економічної категорії, що виражає виробничі відносини* (Ком. Укр., 6, 1966, 21).

РОЗКРИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗКРИ́ТИСЯ**, и́юся, и́єшся, *док.* 1. Відтуляючись, розсуваючись і т. ін., ставати доступним для проникнення ззовні або назовні. *Розкриваються люки на повітряних кораблях, і тисячі парашутистів розцвітають в небі над тайгою* (Довж., I, 1958, 126); *От мене бере* [козак] *Неначе на руки та несе в могилу, А чорна могила ще гірше розкрилась* (Шевч., II, 1963, 255); *Ось і дерево дубове зустрічає шумом віт. А під ним розкрився Вові в підземелля чорний хід* (Сос., II, 1958, 45); // Розводитися, розсуватися (про стулки дверей, вікна, віконниці і т. ін.). *Розкриваються останні ворота шлюзу: переді мною Хортиця і величава дуга греблі Дніпрогесу* (Довж., Зач. Десна, 1957, 513); *Через кілька хвилин важкі, упевнені кроки почулися в коридорі, і двері кімнати розкрилися* (Собко, Зор. крила, 1950, 42).

2. Звільняючись від накриття, ставати видним; висуватися з-під ковдри, покривала і т. ін. *Вовтузиться* [Устина], *розкривається, тоненькі рученята за голову закидає, водить розплющеними очима* (Вас., I, 1959, 197); *Катря.. прихилилася знову до Артемка: розкрилось хлоп'я, то вкрила ряденцем* (Головко, II, 1957, 229).

3. *перен.* Ставати доступним, можливим, досяжним для кого-небудь. — *Перед нами розкриваються можливості одержання рослин з небувалими властивостями* (Довж., I, 1958, 474); *Нові, широкі горизонти розкрилися перед Галичиною в ті дні, коли.. виступив на арену літературної, громадської і наукової роботи Іван Франко* (Рильський, III, 1955, 269).

4. *перен.* Ставати доступним для огляду, поставати перед очима. *Поля розкривалися чимраз більше перед ним і манили своїм тужливим смутком, мов у вічність* (Коб., II, 1956, 109); *Простір розкривався, скільки сягало око* (Коп., Лейтенанти, 1947, 177); *Город, як на папері, став, і все перед їх очима розкрилося: і білі хати, і гарні двори* (Мирний, I, 1954, 257); // Раптово опинятися, виявлятися в полі зору. *Праворуч, неначе в чародійному краю, розкрилось рівне коло плеса* (Стельмах, II, 1962, 68); // Виникати, поставати в уяві, свідомості. *Лютувала хуга. І рай далекого дитинства розкривався перед ними червоними маками, рожевим цвітом і волошками* (Довж., I, 1958, 314); *Широкий світ розкривається перед нами, коли ми читаємо книги Івана Франка* (Рильський, IX, 1962, 35); // Ставати ясним, доступним для розуміння, сприйняття. *Художній сценічний образ, творцем якого є актор, розкривається за допомогою відображення на сцені дій і вчинків, властивих тільки для даного образу* (Мист., 3, 1959, 12).

5. *перен.* Повністю виявляти свої якості, риси характеру, погляди, здібності, смаки і т. ін. — *Хіба не буває, що в одному-єдиному вчинку людина розкривається в усій своїй душевній красі?* (Головко, I, 1957, 458); *Чим більше розкривалася* [Вутанька] *з трибуни перед людьми, тим дальшою ставала для нього самого* (Гончар, II, 1959, 192); *Тепер його цікавила не стільки сама розповідь, як оповідач і його ставлення до того, що він говоритиме. Людина дуже добре розкривається під час розповіді* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 39); // Ставати явним, помітним, неприхованим (про якості, почуття, риси характеру і т. ін.); повністю виявлятися. *Старий гідротехнік мав вдачу, яка розкривалася не з першого слова* (Чаб., Тече вода.., 1961, 52); *Кращі людські якості розкриваються нині в колективній праці, в ставленні до спільної справи* (Талант.., 1958, 112); // Ділитися з ким-небудь своїми думками, почуттями; щиро й відверто розповідати, повідомляти щось про себе. *Варто було людині лише звернутися до неї з щирою душею, і вона одразу розкривалася їй назустріч* (Коз., Сальвія, 1959, 125); *Підіпригора.. знизав плечима і нічого не відповів. Що ж, Погиба розгадав, що він хитрує, але не розкриватися ж перед ним* (Стельмах, II, 1962, 54).

◇ **Розкрива́ється (розкри́лося, розкри́ється) се́рце чиє;** **Розкрива́ється (розкри́лася, розкри́ється) душа́ чия** — хто-небудь щиро й відверто розповідає про себе, про свої думки, почуття; чиїсь думки, почуття стають відомими для когось. *Була урочистість в поснулому домі. Серця розкривались, ясніли думки, Чуття прокидались, нові й невідомі...* (Перв., II, 1958, 343); — *Любиш землю? — А хіба її можна не любити? — .. враз нежданно розкрилася замкнута душа підлітка* (Стельмах, II, 1962, 69).

6. Розходитися, зміщуватися в різні боки, роблячи видимим що-небудь (про те, що затуляє, заслоняє, покриває собою щось). *Сиза хмара диму то густішала, закриваючи поле, то розкривалася, і тоді видко було розташування російських полків* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 153); // Розстібаючись, розходитися, відхилятися в різні боки (про поли одягу). *Пан з привітною усмішкою підвівся назустріч поетові. Його незастібнутий сюртук раптом розкрився на грудях* (Тулуб, В степу.., 1964, 437).

7. Переставати бути зімкнутим, стуленим; розмикатися, розтулятися. *Припухлі устоньки, мов рожева квітонька, розкриваються, блищать білі та рівні зубенята* (Мирний, III, 1954, 193); *Широке лице Абрамки також роз'яснилося, губи розкрилися* (Кобр., Вибр., 1954, 113).

8. Розпрямлятися, розправлятися (про що-небудь згорнуте, складене). *Шарпонув* [брат] *парашут, і душа замліла: парашут розкрився, але драний весь, самі клапті над головою!* (Гончар, Тронка, 1963, 22); // Розпускатися, розпукуватися (про бруньки, листя, квітки). *Народжувалося стебло з крихітних блідих ростків, розкручувався лист, розкривалася паросль* (Довж., Зач. Десна, 1957, 210); *Ох, розкрились троянди червоні, наче рани палкі, восени* (Л. Укр., I, 1951, 227).

◇ **Розкрива́ються (розкри́лися, розкри́ються) о́чі** — те саме, що **Відкрива́ються (відкри́лися) о́чі** (*див.* **відкрива́тися**). *Народові треба говорити правду. Тільки тоді*

у нього розкриються очі, і він ***навчиться*** *боротися проти неправди* (Ленін, 32, 1973, 15).

9. Ставати відомим кому-небудь, переставати бути таємницею (про щось раніше приховане, невідоме); викриватися, виявлятися. *Другий день крок за кроком розкривалися жахні злочини підсудних* (Коз., Листи.., 1967, 296); *В думці побоювавсь він, щоб старенька, вмиваючи ногу, Шраму на ній не впізнала,— усе тоді зразу б розкрилось* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 331).

10. Починати знову ятритися, гноїтися (про рану). *— Дівчино,— сказав я,— у нього дві рани на тілі, і кожна може розкритися* (Ю. Янов., II, 1958, 131); *На Поділлі довелося довго відлежуватися — розкрилися погано загоєні рубці, занили, заскрипіли пробуравлені кості* (Стельмах, II, 1962, 189).

11. *тільки недок.* Пас. до **розкрива́ти** 1, 2, 5—7.

РОЗКРИВНИ́Й, а́, е́, *гірн.* 1. Який підлягає зніманню для забезпечення видобутку корисних копалин відкритим способом. *На більшості вугільних розрізів СРСР розкривні породи розробляються екскаваторами середньої потужності* (Наука.., 7, 1956, 7).

2. Який здійснюється для забезпечення видобутку корисних копалин відкритим способом. *Десятки мільйонів кубометрів граніту виявлено поблизу міста Новий Буг.. Ведуться розкривні роботи* (Рад. Укр., 16.II 1972, 2).

РО́ЗКРИЛ, у, *ч.* Обриси чого-небудь у вигляді розгорнених крил. *В млиновій сутіні.. він бачив тільки наївний розкрил брів і великі очі* (Мушк., День.., 1967, 20).

РОЗКРИ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкри́лити.**

2. *у знач. прикм.* Який має вигляд розгорнених крил. *Очі — двоє лісових озерець, брови розкрилені, як ластівка в польоті, носик прямий, з тонкими рухливими ніздрями* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 43).

3. *у знач. прикм., перен.* Який розходиться, розкидається в різні боки ніби крила. *Превелебний нагинав голову, притримував рукою криси капелюха, а другою.. намагався стулити розкрилені поли ряси, як те роблять цнотливі дівчата* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 226).

4. *у знач. прикм., перен.* Сповнений душевного піднесення; натхненний. «*Ніщо так не красить людину, як натхнення,— подумала Ярослава, провівши Сергія поглядом. — Просто насолода дивитись на людину ось таку — розкрилену, одухотворену...*» (Гончар, Циклон, 1970, 213).

РОЗКРИ́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **розкри́лений** 4. *Чи в ясний день, а чи в трудну хвилину — він завжди з нами, любий наш Ілліч. Він будить в нас розкриленість орлину* (Тич., Зростай.., 1960, 16).

РОЗКРИ́ЛЕНО. Присл. до **розкри́лений** 4. *За всіх скажу, за всіх переболію, я кожен час на звіт іду, на суд. Глибинами не втану, не змілію, верхів'ями розкрилено росту* (Тич., I, 1957, 93).

РОЗКРИ́ЛИСТИЙ, а, е. Який має розгорнені крила, з розгорненими крилами. *Образно. *Он ворушаться біля розкрилистого підніжжя ракети темні постаті* [фашистів]. *То не люди, то злі отруйні муравки* (Загреб., Європа 45, 1959, 358).

РОЗКРИ́ЛИТИ *див.* **розкри́лювати.**

РОЗКРИ́ЛИТИСЯ *див.* **розкри́люватися.**

РОЗКРИ́ЛЛЯ, я, *с.* 1. Широко розгорнені крила; широкий розмах крил. *Образно. *Наша країна підноситься все стрімкіше вгору.. на чудесних розкриллях розуму, праці, таланту, зцементованих волею партії* (Рад. літ-во, 1, 1962, 3).

2. *перен.* Обриси чого-небудь у вигляді розгорнених крил. *Поспішали ешелони Туди — на південь золотий. Вона не раз з розкрилля мосту Одна вдивлялася услід* (Ус., Шість, 1940, 45).

РОЗКРИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **РОЗКРИЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗКРИ́ЛИТИ,** и́лю́, и́ли́ш, *док., перех.* 1. Широко розгортати (крила). *Образно. *Вітер розкрилює крила* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 62); *Хай за туманами тими Крила розкрилить гроза* (Ус., Листя.., 1956, 67).

2. *перен.* Широко розводити, розкидати в боки щонебудь ніби крила. *Стоїть там дуб, могутній, як земля. Яке величчя і незламна сила! Як впевнено він віти розкриля!* (Рильський, III, 1961, 282); *Веселі киянки, Співці юнаки — Розкрилимо весла На хвилях ріки* (Ус., Дорогами.., 1951, 90); *Ковальов мимохіть розкрилив руки: — .. Хочу всіх вас обняти, як братів рідних* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 205).

РОЗКРИ́ЛЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся *і рідко* **РОЗКРИЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **РОЗКРИ́ЛИТИСЯ,** и́лю́ся, и́ли́шся, *док.* 1. Широко розгортати свої крила. *Образно. *Новий ранок розкрилювався над прояснілою картою міста* (Стельмах, На .. землі, 1949, 196); *В кожнім серці розкрилився птах* (Воронько, Драгі.., 1959, 111).

2. *перен.* Широко розходитися, розкидатися в боки. *Ростуть за нашої доби В добу колишню саджені дуби, Розкрилюються вітами широко* (Рильський, III, 1961, 208); *Довгими прибудовами розкрилилась біла пристань на березі Дніпра* (Хижняк, Тамара, 1959, 69).

3. *перен.* Розвиватися на повну силу. *Талант композитора* [П. І. Майбороди] *розкрився після війни* (Мист., 6, 1966, 10).

РОЗКРИЛЯ́ТИ *див.* **розкри́лювати.**

РОЗКРИЛЯ́ТИСЯ *див.* **розкри́люватися.**

РОЗКРИ́ТИ *див.* **розкрива́ти.**

РОЗКРИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкри́ти.** *Як очунялася* [баба], *то побачила, що скриня розкрита* (Тют., Вир, 1964, 16); *Варвара пройшла до воріт, розкритих навстіж, подивилася на сіру смугу піщаної вулиці* (Перв., Дикий мед, 1963, 446); *Люблю, коли в вікно розкрите шумлять безжурно дерева* (Сос., II, 1958, 143); *Пригадувалося далеке село на Катеринославщині. Голод там. Розкриті хати, повітки світять ребрами* (Головко, I, 1957, 87); *Зелений стіл стояв серед хати розкритий, рясно обписаний крейдою* (Н.-Лев., VI, 1966, 79); *— Ти чув, Іване, як люди загомоніли? — запитав Гнат, з вікна на вулицю висунувши розкриту голову* (Чорн., Потік.., 1956, 35); *Дитяча опочивальня. Ліжка, на ліжках діти в білизні, розкриті, нудяться* (Вас., III, 1960, 312); *Василь сидів на лаві біля столу над розкритою книжкою* (Мирний, IV, 1955, 28); *Вона держала в руках великий товстий листок магнолії.., розкрита парасолька валялась тут же на землі* (Л. Укр., III, 1952, 609); *Він стояв блідий, з широко розкритими очима і важко дихав* (Коцюб., I, 1955, 30); *Знайшли сапера у долині. Поклавши голову на міну, Він спав. Уста були розкриті* (Стельмах, V, 1963, 43); // **розкри́то,** *безос. присудк. сл. Розкрито осяяні входи В лункі анфілади зал* (Бажан, I, 1946, 174); *Коли зникли з очей контури Кримських гір, було розкрито пакет* (Гончар, II, 1959, 273); *По багатьох із тих колишніх катів уже й слід і пам'ять розвіялися по землі.. А тут їх знайдено і розкрито аж через два десятки років* (Коз., Листи.., 1967, 292).

◇ **З розкри́тим ро́том** — дуже уважно, з цікавістю. *З розкритим ротом слухав він свого опального приятеля* (Гончар, Таврія, 1952, 77); **З розкри́тим се́рцем** — те саме, що **З відкри́тим се́рцем** (*див.* **се́рце**). — *Ну! — ви-*

гукнув бадьоро Брюллов.. — Розквітайте, Тарасе, для свого народу, зустрічайте нове життя з розкритим серцем (Сміл., Крила, 1954, 118); **З розкри́тою душе́ю** — те саме, що **З відкри́тою душе́ю** (*див.* **душа́**); **Прийма́ти (прийня́ти, зустріча́ти, зустрі́ти** *і т. ін.*) **з розкри́тими обі́ймами** *див.* **обі́йми.**

РОЗКРИТИКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкритикува́ти.** — *Мене вся область знає, як розкритикованого,— мовив Оберемок* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 683).

РОЗКРИТИКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКРИТИКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Дуже критикувати, піддавати критиці кого-, що-небудь. [Г а й д а й:] *Це ви спеціальний кореспондент?.. Заждіть. Це ви розкритикували .. статтю про зв'язок?..* (Корн., II, 1955, 69).

РОЗКРИТИКУВА́ТИ *див.* **розкритико́вувати.**

РОЗКРИ́ТИСЯ *див.* **розкрива́тися.**

РОЗКРИ́ТТЯ, я́, *с.* Дія за знач. **розкри́ти** і **розкри́тися.** *Розкриття породи і вирізування дрібних і великих блоків утворює значні і обтяжливі для виробництва відходи вапняку* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 3); *Особливий інтерес у присутніх викликали стрибки із затримкою розкриття парашутів* (Веч. Київ, 22.V 1957, 2); *М. Рильський в художніх засобах, у сприйманні і розкритті явищ іде від шевченківських традицій* (Мал., Думки.., 1959, 18); *Присвячуючи свій кінотвір зображенню радянського села, О. Довженко звернув основну увагу на розкриття характерів* (Укр.. кіномист., II, 1959, 19); *«За колючий дріт — жодного слова!» — от чого хочуть гітлерівці, хочуть, щоб людство не знало про їхні криваві справи. Вони бояться розкриття їхньої жахливої таємниці* (Хижняк, Тамара, 1959, 188); *Розкриття В. І. Леніним діалектики абсолютного і відносного в процесі пізнання має величезне значення для розуміння закономірностей розвитку наукового знання* (Ком. Укр., 4, 1960, 29).

РОЗКРИЧА́ТИСЯ, чу́ся, чи́шся, *док.* 1. Почати дуже кричати; підняти крик. *А тут, дивись, дитина розкричиться, візьмеш його погодувати...* (Мирний, I, 1954, 92); *У селі розкричалися півні, Сонце стало якраз на обід!* (Шпак, Вибр., 1952, 100); *Образно. *Нараз — з усіх боків містечка, як би на даний знак, затріскали рушниці. Заклекотіли, розкричалися кулемети* (Ірчан, I, 1958, 296).

2. Почати лаятися, сваритися, говорити з надмірною гарячковістю. *Денис розчервонівся, розкричався, совав кулаками.. та блищав злими очима* (Н.-Лев., VI, 1966, 352); *Всі вони були певні, що Каргат зараз вичитає їм довгу нотацію.. Або просто розкричиться* (Шовк., Інженери, 1956, 44).

РОЗКРИ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкриши́ти.** * Образно. *Між хмарами бавилось у жмурки сонце; коли воно вискакувало на чисте плесо, тоді по золотистій рівнині густо пливли тіні розкришених хмар* (Стельмах, II, 1962, 274).

РОЗКРИ́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкриши́ти.**

РОЗКРИШИ́ТИ *див.* **розкри́шувати.**

РОЗКРИШИ́ТИСЯ *див.* **розкри́шуватися.**

РОЗКРИ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКРИШИ́ТИ,** кришу́, кри́шиш, *док., перех.* Розбивати, розколювати щось на дрібні шматочки, крихти; кришити, подрібнювати. *Влучним попаданням на шматки розкришило другу гармату* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 649); // Сміти крихтами чого-небудь. *Мовчала тільки Василина, пильно позираючи на Сашка, чи так як слід він поводить себе за столом, чи не розкришує хліба* (Кучер, Прощай.., 1957, 113); *Занапастив* [Кіт] *кільце ковбаски: До половини, може, з'їв, А то порвав і розкришив* (Гл., Вибр., 1951, 93).

РОЗКРИ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗКРИШИ́ТИСЯ,** кри́шиться, *док.* 1. Розпадатися, розсипатися на дрібні шматочки, крихти; кришитися. *По обох боках борозни земля розкришувалася* (Коб., II, 1956, 41); *Вдарив в липу грім тріскучий — Липа розкришилась* (Рудан., Тв., 1956, 76); *Коли одного дня пішла* [Гінда] *знімати кошик із шафи, він в її руках розкришився* (Кобр., Вибр., 1954, 72); *Дівчина вийняла з кишені пакуночок. Печиво дуже розкришилося* (Дмит., Наречена, 1959, 157); *Образно. *Уже й світало. Уже десь, видно, й місяць розкришився на зірки* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 582).

2. *тільки недок.* Пас. до **розкри́шувати.**

РОЗКРІ́Й, кро́ю, *ч.* 1. Дія за знач. **розкро́їти, розкро́ювати.** *Розкрій пиломатеріалів на чорнові заготовки є відповідальною операцією, де треба економно витрачати деревину* (Стол.-буд. справа, 1957, 209); *На швейній фабриці.. впроваджено електронно-обчислювальну машину для розрахунку розкрою тканини* (Роб. газ., 15.II 1966, 1).

2. *крав.* Те, що розкроєне; розкроєний і підготовлений для пошиття матеріал. *Робітниці з голками посідали над розкроями ватних солдатських кацавейок* (Смолич, Мир.., 1958, 240).

РОЗКРІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до розкрою (у 1 знач.). *Розкрійні роботи;* // Признач. для розкрою. *Стали до ладу штампувальний, розкрійний, заготовчий і ремонтний цехи* (Веч. Київ, 24. XI 1967, 1).

РОЗКРІ́ЙНИК, а, *ч.* Робітник, який розкроює тканину, шкіру і т. ін.; фахівець з розкроювання. *Високої якості наші провідні розкрійники досягають завдяки досконалому знанню властивостей сировини* (Веч. Київ, 22.IX 1969, 1).

РОЗКРІ́ЙНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розкрі́йник.** *За півроку розкрійниця.. зекономила шкіри на 500 пар жіночих туфель* (Веч. Київ, 11.VII 1968, 1).

РОЗКРІПА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкріпа́чити.** *Розкріпачений народ, спробувавши смак волі, розгорнув свої крила, показав, на що здатний* (Чаб., Шляхами.., 1961, 34); *Людство крокує до соціальної справедливості, до розкріпаченої творчої праці* (Рад. Укр., 1. I 1969, 2); *Дорошенко бачить перед собою людину мовби відроджену, з оновленою, розкріпаченою душею...* (Гончар, Тронка, 1963, 338).

РОЗКРІПА́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкріпа́чити, розкріпа́чувати** і **розкріпа́читися, розкріпа́чуватися.** *Шевченко все своє життя віддав на боротьбу.. за щастя людей, за розкріпачення людей, за волю* (Тич., III, 1957, 75); *Розкріпачення сотень мільйонів людей від вікового гноблення чужоземцями, від іноземної експлуатації відбувається нестримно швидко* (Ком. Укр., 10, 1960, 21); *Найголовніший із дарів, які несе людству комунізм,— повне розкріпачення індивідуальності* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 75).

РОЗКРІПА́ЧИТИ *див.* **розкріпа́чувати.**

РОЗКРІПА́ЧИТИСЯ *див.* **розкріпа́чуватися.**

РОЗКРІПА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкріпа́чувати, розкріпа́чуватися.**

РОЗКРІПА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКРІПА́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* 1. *іст.* Звільняти від кріпацтва. *Одні твердили, що до знищення кріпацтва треба йти мирним шляхом, інші, навпаки, доводили, що цар і поміщики не згодяться добровільно розкріпачити селян і дати їм землю* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 37).

2. *перен.* Звільняти кого-небудь від будь-якої залежності, від утисків, гніту. *Жовтнева соціалістична революція розкріпачила жінку, забезпечила їй повну рівноправність у політичному і громадському житті* (Літ.

газ., 19.III 1957, 1); // Робити що-небудь вільним, непідвладним. *Соціалізм докорінно змінив мету суспільного виробництва, розкріпачив працю, перетворив її на вільну і творчу* (Ком. Укр., 9, 1967, 50); // Створювати умови, можливості для вільного, безперешкодного розвитку чого-небудь. *Дедалі зростаючий конфлікт між продуктивними силами і виробничими відносинами владно ставить перед людством завдання — розірвати прогнилу капіталістичну оболонку, розкріпачити могутні продуктивні сили, створені людиною* (Програма КПРС, 1961, 6).

РОЗКРІПА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКРІПА́ЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* 1. *іст.* Позбуватися, звільнятися від кріпацтва.

2. *перен.* Звільнятися від будь-якої залежності, від утисків, гніту.

РОЗКРІПИ́ТИ *див.* **розкрі́плювати.**

РОЗКРІПИ́ТИСЯ *див.* **розкрі́плюватися.**

РОЗКРІ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкріпи́ти.**

РОЗКРІ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкріпи́ти.**

РОЗКРІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **РОЗКРІПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗКРІПИ́ТИ**, кріплю́, кріпиш; *мн.* розкрі́плять; *док., перех.* 1. Звільняти щонебудь від кріплення, роз'єднувати щось скріплене.

2. *за ким і без додатка.* Розподіляти між кимсь, чимсь кого-, що-небудь. *Встановивши продуктивність корів, Сагайдак заново розкріпив їх за доярками, стежачи, щоб на кожну припадала однакова кількість високо- і малопродуктивних тварин* (Добр., Тече річка.., 1961, 62).

РОЗКРІ́ПЛЮВАТИСЯ, юється *і рідко* **РОЗКРІПЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **РОЗКРІПИ́ТИСЯ**, кріпиться; *мн.* розкрі́пляться, *док.* 1. Звільнятися від кріплення (про що-небудь скріплене).

2. *тільки недок.* Пас. до **розкрі́плювати** 2.

РОЗКРІПЛЯ́ТИ *див.* **розкрі́плювати.**

РОЗКРІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **розкрі́плюватися.**

РОЗКРО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкро́їти.**

РОЗКРО́ЇТИ *див.* **розкро́ювати.**

РОЗКРОПИ́ТИ, кроплю́, кро́пиш; *мн.* розкро́плять; *док., перех.* Розлити дрібними краплями, бризками; розбризкати. *Один бо ти* [Всеволод] *зможеш веслами Волгу розкропити, А шоломами великий Дін розлити* (Мирний, V, 1955, 271).

РОЗКРО́ЮВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **розкрійний.** *Розкроювальний газорізальний стіл-автомат.. підвищує продуктивність і поліпшує умови праці* (Наука.., 2, 1963, 15).

РОЗКРО́ЮВАЛЬНИК, а, *ч.* Те саме, що **розкрійник.** *Від роботи розкроювальника залежить якість швейних виробів — і не лише якість, а й економне витрачання матеріалу* (Веч. Київ, 13.XI 1957, 1).

РОЗКРО́ЮВАЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розкро́ювальник.**

РОЗКРО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкро́ювати** 1. *При розкроюванні треба правильно використовувати відходи, переробляючи їх на дрібні деталі, що також підвищує процент виходу деталей* (Стол.-буд. справа, 1957,210); *Силами заводу зроблено і оснащено лінію по розкроюванню рулонової трансформаторної сталі* (Рад. Укр., 18.VIII 1962, 3).

РОЗКРО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКРО́ЇТИ**, о́ю, о́їш, *док., перех.* 1. Розріза́ти, розтинати за певним зразком тканину, шкіру і т. ін. на частини відповідної форми та розміру для пошиття з них одягу, взуття і т. ін.; кроїти. *Перш ніж розкроювати тканину, її треба настелити на спеціальні столи* (Веч. Київ, 6.IV 1968, 1); // Розріза́ти на частини відповідної форми і розміру які-небудь матеріали для виготовлення або ремонту чогось, виконання певних робіт і т. ін. *Настав довгожданий день: алмаз розкроїв і вирізав 15 листів, і жоден з них не пішов у брак* (Роб. газ., 6.II 1965, 1); *Розкроїти листи заліза.*

2. *розм.* Розсікати, розрубувати до крові. [Молодий хлопець *(здіймаючи уламок кришталю)*:] *Бігме, не втерплю, голову розкрою!* (Л. Укр., II, 1951, 219); *І брову ж розкроїв* [Василько] *— то з коня впав...— отой шрам і досі знати* (Головко, I, 1957, 252).

РОЗКРО́ЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.* Пас. до **розкро́ювати.** *Починається майбутнє судно в цеху, де розкроюються листи металу* (Знання.., 11, 1973, 10).

РОЗКРУ́ПНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкрупни́ти.**

РОЗКРУПНИ́ТИ *див.* **розкру́пнювати.**

РОЗКРУ́ПНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкру́пнювати.**

РОЗКРУ́ПНЮВАТИ, ю, ю́єш, *недок.*, **РОЗКРУПНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех.* Ділячи, створювати з якої-небудь великої організації або адміністративно-територіальної одиниці кілька менших.

РОЗКРУ́ПНЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.* Пас. до **розкру́пнювати.**

РОЗКРУТИ́ТИ *див.* **розкру́чувати.**

РОЗКРУТИ́ТИСЯ *див.* **розкру́чуватися.**

РОЗКРУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкрути́ти.**

РОЗКРУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкрути́ти, розкру́чувати.**

РОЗКРУ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкру́чувати.**

РОЗКРУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКРУТИ́ТИ**, учу́, у́тиш, *док., перех.* 1. Розмотуючи, розправляти, розгортати що-небудь згорнуте, змотане, скручене. *Андрій Іванов розв'язав поворозки і почав розкручувати полотнище прапора* (Смолич, Мир.., 1958, 55); *Сидів* [Духнович] *під кущем. Мав при собі шинелю в скатці, але не догадавсь її розкрутити* (Гончар, Людина.., 1960, 98); *Випросили* [матроси] *у Бутакова кілька метрів світлого манільського тросу, розкрутили його й сплели сіті* (Тулуб, В степу.., 1964, 287); // Розмотуючи, розв'язуючи, відкривати що-небудь. *Він підійшов до лежанки, дістав.. свій чорний кисет, розкрутив його* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 16); // *перен., розм.* Розкривати, розпускати (бруньки, пелюстки і т. ін.). *Усякі квітки розкручували свої пуп'яночки, розгортували листочки, свіжі, гарні* (Н.-Лев., I, 1956, 68).

2. *розм.* Звільняти кого-небудь від мотузків, ланцюгів і т. ін.; розв'язувати. *От ніби кінь десь зупинивсь; от ніби його* [Остапа] *розкрутили й розв'язали* (Вовчок, I, 1955, 334); *Витягнув* [Матій] *мене з-під лави, розкрутив ланцюг* (Фр., II, 1950, 20).

3. Відгвинчувати, відкручувати. *Іванко узяв з рук царя палицю, розкрутив гвинт* (Калин, Закарп. казки, 1955, 14).

4. Поступово починати дедалі швидше крутити, обертати що-небудь. *На передку, розкручуючи над головою гарапник, міцно вчепившись у віжки, стояв Карпо Варчук* (Стельмах, II, 1962, 391); *Стирчить* [вітряк] *серед відкритого степу піднятим угору недоламаним крилом, марно ждучи вітрів, які б його розкрутили* (Гончар, II, 1959, 218).

5. *перен., розм.* Розпочинати якусь справу, розвивати якусь діяльність і т. ін. *За столом.. сидить Терентій. Певно, перебирає розписки людські. Він, Дорохтей, усі борги тримав у голові, а Терентій розкрутив таке колесо, що ніяка пам'ять усього не втримає* (Стельмах, I, 1962, 317).

6. *перен., розм.* Чинити, діяти інакше, ніж хтось, на свій лад у якійсь справі, перев. всупереч кому-небудь. *Я кручу по-своєму, а вона розкручує по-своєму* (Н.-Лев., III, 1956, 252); *Броня подумала: «Ага! Ти хочеш говорити зо Славком на самоті. Але що ти сьогодні закрутиш, те я завтра розкручу»* (Март., Тв., 1954, 452).

7. *тільки док., діал.* Заробити. *Я розкрутив троха грошей* (Фр., II, 1950, 39); *Пішов* [робітник] *на заробок у Борислав розкрутити який крейцар, тим часом біда допиталася* (Ков., Тв., 1958, 51).

РОЗКРУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКРУТИ́ТИСЯ**, учу́ся, у́тишся, *док.* 1. Розмотуючись, розправлятися, розгортатися (про що-небудь згорнуте, змотане, скручене). *Пружини старого годинника тріскали й відлітали, колісця й дрібні огнива ланцюжка розкручувались у різні сторони* (Кобр., Вибр., 1954, 9); *Він підняв поранену руку догори, і на ній почала розкручуватися, розпростуватися сорочка* (Стельмах, Правда.., 1961, 5); *Кодола свиснула й розкрутилась, мов чорна гадина* (Н.-Лев., II, 1956, 227); *Кинув* [Яків] *униз шмат ситцю. Довгою стьожкою розкрутився і впав він аж до дверей* (Головко, II, 1957, 156); *Образно. *Посеред річки плеснула риба, і кола, розкручуючись, уткнулись у самий берег* (Стельмах, На .. землі, 1949, 376); // *розм.* Розкриватися, розпускатися (про бруньки, пелюстки і т. ін.). *Народжувалося стебло з крихітних блідих ростків, розкручувався лист* (Довж., Зач. Десна, 1957, 210).

2. Поступово починати крутитися, обертатися з дедалі більшою швидкістю. *Цвіт облетілий, цвіт обкружавсь, осипавсь і враз, на льоту розкрутившись, падав униз вертуном* (Тич., I, 1957, 251); *Образно. *Крутогорське колесо, зрушивши з мертвої точки, розкручувалось дедалі дужче, підхоплювало у круговерть все нові й нові маси людей* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 72).

3. *перен., розм.* Відкриватися, поставати перед зором; ставати видимим. *Галявина розкручувалась перед очима, як згорнене в трубку полотно* (Мушк., День.., 1967, 75); *Шляхи розкручувались нові, Немов сувої паперові* (Вітч., 7, 1947, 21).

4. *тільки недок.* Пас. до **розкру́чувати** 1—4.

РОЗКРЯЖО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розкряжува́ти.**

РОЗКРЯЖО́ВУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розкряжо́вувати.**

РОЗКРЯЖО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКРЯЖУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Розпилювати впоперек стовбури дерев. *Із зрубаних дерев ще в лісі зрізують вершини і гілля.. Там на спеціальних площадках їх розкряжовують за допомогою електропилок* (Стол.-буд. справа, 1957, 53); *Дерево повалено, очищено від сучків. Лишилось розпиляти його на куски — розкряжувати, як говорять лісоруби* (Веч. Київ, 20.XII 1967, 4).

РОЗКРЯЖО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **розкряжо́вувати.**

РОЗКРЯЖУВА́ТИ *див.* **розкряжо́вувати.**

РОЗКРЯ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати дедалі дужче крякати.

РОЗКУ́БЛИТИСЯ, люся, лишся, *док., розм., рідко.* 1. Почати дуже кублитися.

2. *перен., фам.* Народити багато дітей. — *Моя Мотронка як розкублиться замужем, дак і в дворі дітвора не потовпиться* (Барв., Опов.., 1902, 179).

РОЗКУ́БРИТИ *див.* **розку́брювати.**

РОЗКУ́БРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКУ́БРИТИ**, рю, риш, *док., перех., діал.* Відкривати, відкупорювати. *Гнат, похнюпившись, мов не своїми руками, розкубрює шампанське* (Вирган, В розп. літа, 1959, 311).

РОЗКУВА́ТИ *див.* **розко́вувати.**

РОЗКУВА́ТИСЯ *див.* **розко́вуватися.**

РОЗКУДКУДА́КАТИСЯ, розкудкуда́чуся, розкудкуда́чешся *і* розкудкуда́каюся, розкудкуда́каєшся, *док.* 1. Почати дуже й довго кудкудакати. *Курка розкудкудакалася.*

2. *перен., розм.* Розкричатися, розбурчатися. [Ж а н:] *От мужчина, а розкудкудакався, мов стара баба* (Фр., IX, 1952, 13); — *Та не гарячись! Розкудкудакалась! Сказав, значить, зроблю* (Цюпа, Назустріч., 1958, 343).

РОЗКУ́ДЛАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розку́длати.**

2. *у знач. прикм.* Безладно розтріпаний, розкуйовджений (про волосся). *Писар, блідий, як смерть, з лютими очима, з розкудланим волоссям на голові, бігав по світлиці од кутка до кутка* (Н.-Лев., IV, 1956, 166); // З розтріпаним, розкуйовдженим волоссям. *В тій хвилі крізь.. хвіртку просунулася руда, розкудлана Цвяхова голова* (Фр., VII, 1951, 177); *Розкудланий, неголений Масло ходив у незастебнутій піжамі по кімнаті, навідався в кухню* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 87); // Розбитий, розсмиканий. *На покрівлі.. чорніли дірки, стриміли розкудлані кулики, підняті вітром* (Н.-Лев., III, 1956, 92).

3. *у знач. прикм.* З довгою кудлатою, кошлатою вовною, шерстю (про одяг, хутро). *На порозі став рослий, незнайомий мені чоловік в розкудланій баранячій шапці* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 159).

РОЗКУ́ДЛАНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Стан за знач. **розку́дланий** 2, 3. *Оператор, що часто перед тим ходив ніби сонний, .. тепер з виглядом Чапая на полі бою, в дикій своїй розкудланості випростається, зиркне сюди, гляне туди, миттю оцінить все* (Гончар, Циклон, 1970, 146).

РОЗКУ́ДЛАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Зробити кудлатим, патлатим, кошлатим (волосся, шерсть); розскубти, розкуйовдити. *Христина без церемонії махнула на Ломицького вишиваним рушником, зачепила його по голові, розкудлала волосся* (Н.-Лев., VI, 1966, 23).

РОЗКУ́ДЛАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Стати кудлатим, патлатим, кошлатим (про волосся, шерсть).

РОЗКУДЛА́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **розку́дланий** 2. *З хати напроти вийшов високий юнак з чорним, розкудлаченим, кучерявим чубом, що неслухняно падав йому на лоб* (Коп., Земля.., 1957, 127).

РОЗКУДО́ВЧЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкудо́вчити.** *Барикада стояла ще, але подібна до копиці сіна, розкудовченої сильним вітром* (Фр., VI, 1951, 344).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **розкуйо́вджений** 2, 3. *Сам Недбай, кремезний, опецькуватий хлопець з розкудовченим чубом.. був прямою протилежністю гостеві* (Вас., I, 1959, 80); *Лисі і розкудовчені голови апостолів похилені в чеканні довершення важливого обряду* (Ірчан, II, 1958, 123).

РОЗКУДО́ВЧИТИ, чу, чиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розкуйо́вдити.** *Надійка підійшла до сина, розкудовчила йому волосся* (Коп., Дуже добре, 1937, 280).

РОЗКУДО́ВЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., розм.* Те саме, що **розкуйо́вдитися.** *Січе* [кропиву] *дівчина, а коси розмотались..; поправила і знов січе, а волосся знов розкудовчилось* (Свидн., Люборацькі, 1955, 12).

РОЗКУ́ЙДАНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розку́йдати.**

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **розкуйо́вджений** 2. *Марина тільки що встала й не вмивалася; очі в неї заспані, волосся розкуйдане* (Мирний, IV, 1955, 252).

РОЗКУ́ЙДАТИ, аю, аєш *і* **РОЗКУ́ЙДИТИ**, джу, диш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **розкуйо́вдити.** *Змиють*

чумакові головоньку дрібні дощі, а розчешуть густі терни, а висушить ясне сонце, а розкуйдить буйний вітер... (Коцюб., I, 1955, 180).

РОЗКУ́ЙДАТИСЯ, аюся, аєшся і **РОЗКУ́ЙДИТИСЯ,** джуся, дишся, *док., рідко.* Те саме, що **розкуйо́вдитися.** *Волосся його розкуйдалося, одно плече він підняв, тоді як друге, мов перебите, обвисло* (Мирний, I, 1954, 210).

РОЗКУ́ЙДИТИ *див.* **розку́йдати.**

РОЗКУ́ЙДИТИСЯ *див.* **розку́йдатися.**

РОЗКУЙО́ВДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкуйо́вдити.** *Вона сміялась, розкуйовджене вітром біле волосся надавало їй схожості з кульбабою* (Цюпа, Краяни, 1971, 161); *Галстук у нього зав'язаний косо, волосся наче навмисне розкуйовджене, а ліва рука демонстративно засунута в кишеню штанів* (Вільде, Сестри.., 1958, 465).

2. *у знач. прикм.* Безладно розтріпаний, розпатланий (про волосся). *Повний місяць освічував бліде обличчя з тонким чорним вусом, широко розкриті, блискучі очі та розкуйовджене волосся* (Коцюб., I, 1955, 25); *Чорний, аж синюватий, розкуйовджений чуб упав кучерями на лоб...* (Коп., Тв., 1955, 168); *Він без угаву править теревені, поблискуючи з-під розкуйовджених вусів білими молодими зубами* (Гончар, III, 1959, 54); // З розтріпаним, розпатланим волоссям. *Невеликі віконця завішані фіранками, на яких вирізьблюються зсередини розкуйовджені голови* (Шиян, Баланда, 1957, 83); *Яків Сажнєв, розкуйовджений, з мокрим волоссям, яке падало на обличчя, часто нахилявся і випрямлявся, подаючи снаряди* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 161); *Голова бандита волохатилась чорною баранячою кучмою і розкуйовдженою бородою* (Речм., Весн. грози, 1961, 54); // *розм.* Розбитий, розсмиканий. *Розкуйовджений сніп;* *Образно. *Лише прив'ялений моріжок.. та розкуйовджені нитки з куделі бабиного літа нагадували про початок осені* (Дмит., Обпалені.., 1962, 160).

3. *у знач. прикм.* Який має вигляд окремих пасом або клаптів (про хмари, туман і т. ін.). *Десь опівночі на якусь годину стишився вітер, вляглася заметіль і крізь розкуйовджені хмари глянули на землю мерехтливі зорі* (Цюпа, Грози.., 1961, 11).

РОЗКУЙО́ВДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКУЙО́ВДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* Безладно розтріпувати, розпатлувати (волосся). *На якомусь повороті будівельник загубив свій кашкет. Вітер розкуйовдив його русяве волосся* (Жур., Вечір.., 1958, 238); // *розм.* Розбивати, розсмикувати, розкидати. *Матюша ще завзятіше почав розкуйовджувати солому, викидаючи оберемками з комори* (Шиян, Баланда, 1957, 34).

РОЗКУЙО́ВДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКУЙО́ВДИТИСЯ,** джуся, дишся, *док.* 1. Ставати безладно розтріпаним, розпатланим (про волосся). *Ніхто не впізнавав його — не було вже дисциплінованого, прилизаного й надушеного чиновника. Сам собою розкуйовдився чуб, розстебнувся мундир* (Вас., I, 1959, 317); *Чорний оселедець Мамая від щирої роботи розкуйовдився, став сливе сторч* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 330).

2. *тільки недок.* Пас. до **розкуйо́вджувати.**

РОЗКУЙО́ВДИТИ *див.* **розкуйо́вджувати.**

РОЗКУЙО́ВДИТИСЯ *див.* **розкуйо́вджуватися.**

РОЗКУКУРІ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Почати дуже кукурікати. *Розкукурікався співун, І стали інші дорікати, Щоб присмирив його тіпун...* (Гл., Вибр., 1951, 195).

РОЗКУМА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія і стан за знач. **розкума́тися.** *Згадали одрадяни те чудне покумання, а ще чудніше розкумання* (Мирний, IV, 1955, 238).

РОЗКУМА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Припинити кумівські стосунки; перестати куматися. *Я з тією кумою розкумаюся, З куминим дівчам повінчаюся* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 438); — *Гляди, Федоре, щоб не прийшлось розкуматися!.. — сердито скаже* [Олексій Іванович] *й піде* (Мирний, IV, 1955, 233).

РОЗКУМЕ́КАТИ *див.* **розкуме́кувати.**

РОЗКУМЕ́КУВАННЯ, я, *с., фам.* Дія за знач. **розкуме́кувати.** *Хлібороби-нуждарі* [з оповідання С. Васильченка «Мужицька арихметика»] *поглинуті читанням, розкумекуванням шкільного задачника з арифметики* (Рад. Укр., 8.I 1964, 3).

РОЗКУМЕ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКУМЕ́КАТИ,** аю, аєш, *док., перех. і неперех., фам.* Те саме, що **розбира́тися** 1, 2. *Кожний, хто обертався і розкумекував, у чім справа, негайно забував за Рідкодуба й прилучав свій сміх до гурту* (Кир., Вибр., 1960, 207); *Хтось заплескав в долоні, хтось розсміявся, а Пацьоренко, не розкумекавши, допитувався: — Що він сказав?* (Збан., Переджнив'я, 1960, 313).

РОЗКУПА́ТИ *див.* **розкупо́вувати.**

РОЗКУПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почавши купатися, захопитися купанням.

РОЗКУПИ́ТИ *див.* **розкупо́вувати.**

РОЗКУ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкупи́ти.** *Посилаю Вам твори Горького, лиш перший том можна було дістати, бо наклад розкуплений* (Стеф., III, 1954, 189); *Вже розкуплені карнавальні костюми і маски* (Веч. Київ, 25.V 1957, 1).

РОЗКУПО́ВУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **РОЗКУПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗКУПИ́ТИ,** куплю́, ку́пиш; *мн.* розку́плять; *док., перех.* Купувати що-небудь частинами, нічого не залишаючи для продажу надалі. — *Бабуня з пекарями випікають п'ять тонн хліба й булок, і люди чисто все розкуповують* (Кучер, Трудна любов, 1960, 587); *Попит на радянські марки останніми роками дуже зріс. Їх швидко розкуповують філателісти всіх країн* (Наука.., 9, 1966, 56); *Завідувачка книжковим кіоском Ліза доповідала підполковникові, що курсанти розкупили в неї всі книжки Леніна* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 24).

РОЗКУПО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **розкупо́вувати.** *Тепер у нас «Волынь» так розкуповується, що.. часом не стає №№ для продажі* (Коцюб., III, 1956, 189); *Популярність Вишні вже в 20-х роках ширилась зі швидкістю лісової пожежі, .. його книжки розкуповувались одразу, нарозхват* (Вітч., 5, 1967, 211).

РОЗКУ́ПО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розку́по́рити.**

РОЗКУ́ПО́РИТИ *див.* **розку́по́рювати.**

РОЗКУ́ПО́РИТИСЯ *див.* **розку́по́рюватися.**

РОЗКУ́ПО́РКА, и, *ж.* Дія за знач. **розку́по́рити, розку́по́рювати.**

РОЗКУ́ПО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розку́по́рювати.**

РОЗКУ́ПО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКУ́ПО́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Відкривати закупорену пляшку, банку і т. ін. *Представники місій цілою групою збилися біля полковника Уолша, глави англійської місії, що сам взявся розкупорювати пляшки* (Гончар, II, 1959, 390); *Після шампанського розкупорили угорське* (Гог., Вибр., перекл. Хуторяна і Шмиговського, 1948, 432).

РОЗКУ́ПО́РЮВАТИСЯ, ються, *недок.*, **РОЗКУ́ПО́РИТИСЯ,** ються, *док.* 1. Відкриватися (про закупорену пляшку, банку і т. ін.).

2. *тільки недок.* Пас. до **розку́по́рювати.**

РОЗКУ́Р, у, *ч., розм.* Дія за знач. **розкури́ти, розку́рювати.** *Скиба Іван.. вийняв кисета. Підійшли ті два*

од другої жатки. Подивилися, що тут трапилось. І собі пристали на розкур (Головко, I, 1957, 295).

РОЗКУРА́ЖИТИ *див.* **розкура́жувати.**

РОЗКУРА́ЖИТИСЯ *див.* **розкура́жуватися.**

РОЗКУРА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКУРА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Викликáти збудження, занепокоєння, тривогу і т. ін. у кого-небудь. *— Я пропоную переселяти по частинах,— обізвався Дорош. — Переселити кілька сімей, збудувати їм житло, потім — слідуючу групу. А то як усіх розкуражимо — промах може вийти* (Тют., Вир, 1964, 172).

РОЗКУРА́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКУРА́ЖИТИСЯ,** жуся, жишся, *док.*, *розм.* Виявляти збудження, занепокоєння, тривогу і т. ін. * Образно. *Зате ж як розкуражиться* [скрипочка], *Уся біда ляжеться: Такий гармидер заведе, Що й бас товстючий загуде* (Гл., Вибр., 1951, 207).

РОЗКУ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкури́ти** 1. *Пугач подав йому свою розкурену люльку. Данило попахкав нею, тоді почав розповідати* (Гжицький, Опришки, 1962, 213).

РОЗКУРИ́ТИ *див.* **розку́рювати.**

РОЗКУРИ́ТИСЯ *див.* **розку́рюватися.**

РО́ЗКУ́РКА, и, *ж.*, *розм.*, *рідко.* Дія за знач. **розкури́ти, розку́рювати.**

РОЗКУРКУ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкуркýлити.** *Разом з гітлерівцями в дні страшної навали прийшли в село, ніби з того світу повернулись, розкуркулені хазяї та їхні синочки* (Цюпа, Краяни, 1971, 44); // **розкуркýлено,** *безос. присудк. сл. Вгорі колись стояв хутір заможної родини Стоянів. У тридцятому Стояна розкуркулено й виселено, а пізніше знесено й хутір* (Коз., Блискавка, 1962, 97).

РОЗКУРКУ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкуркýлити.** *— Розкуркулення проходило вже у вашому районі? — В деяких селах уже, а близько комуни ще ні* (Ірчан, II, 1958, 369).

РОЗКУРКУ́ЛИТИ *див.* **розкуркýлювати.**

РОЗКУРКУ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розкуркýлювати.** *Литка, почувши про розкуркулювання, поспішав спродатися* (Епік, Тв., 1958, 61); *Бідняки й середняки складали й обговорювали на загальних зборах списки господарств, що підлягали розкуркулюванню* (Іст. УРСР, II, 1957, 358).

РОЗКУРКУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКУРКУ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.* Позбавляти куркулів засобів виробництва та землі (в період ліквідації куркульства як класу). *Прибутки від господарювання настільки зросли, що Купріян став схожим на доброго фермера, і в двадцять дев'ятому році його прийшли розкуркулювати* (Тют., Вир, 1964, 414); *Про Хому тоді йшла довга спірка: одні казали, що його слід розкуркулити, а інші доводили, що розкуркулювати його ні за що* (Збан., Любов, 1957, 13).

РОЗКУРКУ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **розкуркýлювати.**

РОЗКУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розку́рювати.**

РОЗКУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗКУРИ́ТИ,** курю́, ку́риш, *док.*, *перех.* 1. Затягуючись, викликáти або підтримувати горіння (цигарки, люльки і т. ін.). *Вольф замовкає й починає поволі розкурювати загаслу люльку* (Кол., На фронті.., 1959, 121); // Запалювати, припалювати (цигарку, люльку і т. ін.) для куріння; прикурювати. *Він витягає з кишені люльку, що дуже нагадує револьвер, набиває її пахучим тютюном, розкурює* (Собко, Любов, 1935,42); *Варвара взяла цигарку й невміло розкурила її од танкістової цигарки* (Перв., Дикий мед, 1963, 433).

2. *перев. недок.* Проводити час за курінням; курити, покурювати. *Коли генерал під'їхав ближче, він побачив шофера в засмальцьованому кожушку, що розкурював козячу ніжку, ліниво пересварюючись із двома бійцями* (Тют., Вир, 1964, 503).

РОЗКУ́РЮВАТИСЯ, ється, *недок.*, **РОЗКУРИ́ТИСЯ,** ку́риться, *док.* Починати дуже горіти, розгорятися від затяжок (про цигарку, люльку і т. ін.).

РОЗКУСИ́ТИ *див.* **розку́шувати.**

РОЗКУ́СТРАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розку́страти.** *Чорна парубоцька чуприна, завжди здалеку виднілася з кабіни, розкустрана вітром, непокірна* (Літ. Укр., 13. IX 1974, 4).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **розкуйо́вджений** 2. *— Любонько, але ж я говорив... ти мене неправильно зрозуміла,— Ясень проводить обережно рукою по її розкустраних куделиках* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 17); *Червоний очіпок на розкустраній голові схилився набік, і тим сердите тітчине лице здавалося ще сердитіше* (Мирний, IV, 1955, 91).

РОЗКУ́СТРАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **розкуйо́вдити.**

РОЗКУ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розку́тати.** *В легкому осінньому пальтечку, розкутана, з важким.. чемоданом у правій руці, зупинилася Ганна край високого залізничного насипу* (Коз., Сальвія, 1959, 14).

РОЗКУ́ТАТИ *див.* **розку́тувати.**

РОЗКУ́ТАТИСЯ *див.* **розку́туватися.**

РОЗКУ́ТИ *див.* **розко́вувати.**

РОЗКУ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розку́ти.** *Кінь утомлений, копита Розкуті, розбиті* (Шевч., II, 1963, 382); *Стоїть юрба бідняцькая, Радіюча, натруджена, Країною Радянською Розкута і пробуджена...* (Гойда, Сонце.., 1951, 57); *Немов ріка в весняному кипінні, Такий розкутий Леніним народ* (Дмит., Вірші.., 1949, 211); * Образно. *Він* [Ілліч] *кинув іскру для пожару — і в полум'ям розкутій млі уже постала не примара, а яв прийдешнього Землі* (Уп., Вірші.., 1957, 123).

2. *у знач. прикм.*, *перен.* Вільний, нічим не обмежений. *Зняли ми в Жовтні кайдани тверді І в нашому розкутому труді Втілились мрії людства невгомонні* (Криж., Срібне весілля, 1957, 59); *Комуністична партія і Радянська влада створили необмежені можливості для польоту розкутої думки, розквіту творчості нашого народу* (Наука.., 9, 1964, 5).

РОЗКУ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Стан за знач. **розку́тий** 2. *Він бачив у ці дні, як хмелила Ярославу розкутість власного темпераменту, творча її фантазія віднаходила саме те, що треба було знайти* (Гончар, Циклон, 1970, 175); *Масштабність і гострота художньої проблеми, піднесення цінності людської особи породжують розкутість думки* (Вітч., 3, 1968, 154).

РОЗКУ́ТТЯ, я́, *с.* Дія за знач. **розку́ти.**

РОЗКУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗКУ́ТАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* Розгортати кого-, що-небудь, вивільняючи від одягу, покриття і т. ін. *— Ні, це видно сам* [Василь] *від себе,— подумала Галя і не розкутуючи голови, прилягла на лаві* (Мирний, IV, 1955, 125); *Розкутала я Сашка, посадила на лаві коло бабусі* (Ів., Таємниця, 1959, 104); // Розмотувати одяг, покриття і т. ін., яким закутано кого-, що-небудь. *Вона одкинула вуаль і стала перед дзеркалом знімати з голови капелюш та розкутувати вуаль* (Н.-Лев., IV, 1956, 45); *Соломія заметушилася, давай розкутувати хустку* (Кучер, Прощай.., 1957, 435).

РОЗКУ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗКУ́ТАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Розгортаючи, розмотуючи, знімати з себе одяг, покриття і т. ін.

2. *тільки недок.* Пас. до **розку́тувати.**

РОЗКУЧЕРЯ́ВИТИСЯ, влюся, вишся; *мн.* розкучеря́вляться; *док.* Розростися, розвитися або розвіятися кучерями. *Розкучерявилось волосся;* // Стати дуже кучерявим; покритися кучерями. * Образно. *На обрії димами розкучерявивсь рідний Сталінград...* (Гонч., Вибр., 1959, 249); // *перен.* Густо розростися буйним, розкішним листям (про дерева, кущі). *Розкучерявилася зелень.*

РОЗКУЧЕРЯ́ВЛЕНИЙ, а, е. Який в'ється, розвівається кучерями. *Микита промовив задумливо, задивившись на розкучерявлене волосся Тані: — Я не знав, що ви така завзята фізкультурниця...* (Коп., Вибр., 1948, 113); *Особливо подобалося їй, як при роботі чорним розкучерявленим заслоном падає Тимкові наперед його чуб* (Тют., Вир, 1964, 264); // *перен.* Який густо розрісся буйним, розкішним листям (про дерева, кущі). *В розкучерявленій зелені.. бринять голоси птаства, усього живого, обійнятого диханням літа* (Рад. Укр., 13.VII 1971, 4).

РОЗКУ́ЧМАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розку́чмати.**

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **розкуйо́вджений** 2. *Хлопець стріпнув розкучманою «полькою», підвів голову* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 124); *Не повернувся* [Сивоок] *до князя. Наставляв і далі на нього свою розкучману.. голову* (Загреб., Диво, 1968, 672).

РОЗКУ́ЧМАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розкуйо́вдити.**

РОЗКУ́ЧМАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **розкуйо́вдитися** 1.

РОЗКУ́ШАТИ, аю, аєш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **розкуштува́ти.** — *Привіз* [Мендель] *свіже пиво, коли не бреше... — От купіть, тоді й розкушаємо, яке воно...* (Коцюб., II, 1955, 9).

РОЗКУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розкуси́ти** 1. *Марта викинула на долоню розкушену картоплину* (Н.-Лев., III, 1956, 113); *Ярина кинула розкушеного горіха додолу і взялася знов нагинати ліщину* (Л. Укр., III, 1952, 739).

РОЗКУ́ШКАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розку́шкати.**

РОЗКУ́ШКАТИ *див.* **розку́шкувати.**

РОЗКУ́ШКАТИСЯ *див.* **розку́шкуватися.**

РОЗКУ́ШКУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗКУ́ШКАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розку́тувати.** *Тільки рота розкрив* [Василько], *щоб розказувати, як бабуня.. притягнула його до себе, стала порати йому носа та розкушкувати, бо в самого руки поклякли* (Гончар, II, 1959, 156).

РОЗКУ́ШКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **РОЗКУ́ШКАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **розку́туватися.** *В хаті диким криком захлинається немовля. Воно розкушкалося, позадирало ручки й ніжки* (Гуц., З горіха.., 1967, 77).

РОЗКУШТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗКУШТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Куштуючи, визначати смак чого-небудь. *Випили. Василь Степанович довго плямкав губами, розкуштовуючи дорогоцінний трунок* (Добр., Очак. розмир, 1965, 17); *На фермі Рябуха через недовгий час вирівнялася, призвичаїлася до автопоїння, розкуштувала солодкі стебла молодої кукурудзи* (Вол., Місячне срібло, 1961, 251).

РОЗКУШТУВА́ТИ *див.* **розкушто́вувати.**

РОЗКУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗКУСИ́ТИ,** ушу́, у́сиш, *док., перех.* 1. Кусаючи, розділяти що-небудь на шматки, частини. *Бере* [Пушкін] *ложечкою ягідку агрусу. Розкушує і.. відчуває, як по піднебінню розповзається кисло-солодкий сік* (Полт., Повість.., 1960, 471); *Марта вкинула в рот картоплину, розкусила й виплюнула* (Н.-Лев., III, 1956, 113); // Кусаючи, руйнувати оболонку, покриття чого-небудь (горіха і т. ін.). *Янцьо сів коло тата під піч на лаву й почав вибирати з-за пазухи незрілі ще лісові горіхи, розкушувати їх зубами* (Коб., III, 1956, 483).

2. *перев. док., перен., розм.* Зрозуміти кого-, що-небудь, розібратися у комусь, чомусь. [Х р а п к о:] *Молода неповинна душа зразу помітила, зразу розкусила, що воно за ірод придався... А я, старий дурень, зовсім не те думав...* (Мирний, V, 1955, 203); *П'ять місяців спільної роботи — цього цілком досить для того, щоб розкусити всяку людину, навчитися впливати на неї* (Шовк., Інженери, 1956, 99).

◇ **Розкуси́ти твердо́й (міцно́й) горі́х (горі́шок)** — з великими труднощами впоратися з чим-небудь, розв'язати якесь складне завдання. *Вночі хлопець розкусив твердий «горішок»: винайшов простісінький пристрій і обробив з товаришами усі деталі...* (Рад. Укр., 1. V 1971, 3).

РОЗКУ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **розку́шувати** 1.

РОЗКУ́ЩЕНИЙ, а, е. Який розрісся кущем (кущами), розкущився (перев. про посіви зернових культур). *Посіви пшениці увійшли в зиму добре розкущені* (Хлібороб Укр., 3, 1970, 11); *Практика підтверджує, що добре розкущені й укорінені рослини менше терплять від несприятливих умов зимою* (Колг. Укр., 6, 1957, 24); * Образно. *На небі ріденькі, ще не розкущені сходи зірок, на вулиці незрозуміла метушня, лайка, голосіння* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 603).

РОЗКУ́ЩИТИСЯ *див.* **розку́щуватися.**

РОЗКУ́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **РОЗКУ́ЩИТИСЯ,** иться, *док.* Рости, розростатися кущем (кущами), пускаючи нові пагони від основного стебла (перев. про посіви зернових культур). *Жито було, правда, кволеньке, а пшениця розкущилась — пашниста, зелена* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 381); *Рослини добре розкущилися, є всі підстави гадати, що врожай буде багатий* (Роб. газ., 17.I 1964, 2).

РОЗЛА́ГОДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **РОЗЛА́ГОДИТИСЯ,** джуся, дишся, *док., розм.* Відмовлятися робити що-небудь раніше задумане, підготовлене. [Д о м к а:] *Він же лагодився зараз після різдва за рушниками до тебе.* [Х о т и н а:] *Лагодився ж, знаю...* [В у с т я:] *А тепер розлагодиться* (Кроп., III, 1959, 9).

РОЗЛА́ГОДИТИСЯ *див.* **розла́годжуватися.**

РО́ЗЛАД, у, *ч.* 1. Відсутність згоди в стосунках між ким-небудь; нелад. *Хто, коли, ставши в обороні бідних і слабих, не прийшов в розлад з можними й сильними?!* (Кобр., Вибр., 1954, 37); *Іван через розлад з батьком, якого так поважав Артьомов, почував себе недобре* (Чорн., Потік.., 1956, 117); *Розлад у Сніжковій сім'ї все глибше пускав своє коріння* (Горд., II, 1959, 211); // Чвари, ворожнеча, розбрат. — *Вброги знатнії Предовгий час Сіяли братнії Розлади в нас, .. Щоб молодечую Згоду зірвать* (Фр., XIII, 1954, 156).

2. Відсутність погодженості, єдності в чиїх-небудь діях, вчинках і т. ін. *Уночі 30 липня 1705 р. почалось повстання стрільців і нижчих верств міського населення Астрахані.. Серед повсталих почався розлад* (Іст. СРСР, II, 1957, 16); *Директорці* [петлюрівці] *прикладають всіх сил, щоб дезорганізувати революцію, внести в її сили розлад* (Еллан, II, 1958, 218); // Відсутність відповідності з чимсь у чиїх-небудь діях, вчинках. *Вони* [Лессінг і Бєлінський] *бачили, що розлад між інтелігенцією і життям дійшов крайніх границь і далі йти не може* (Фр., XVI, 1955, 44).

3. Порушення душевної рівноваги. *Ніколи не думав Дьяконов, що праця може впливати на людину так цілюще.., може допомогти йому* [Оленчуку] *звільнитись від зв'язаного з цим становищем внутрішнього розладу, сумнівів та гризот* (Гончар, II, 1959, 61); *Кілька днів приглядався* [батько] *до доньки, вишукуючи симптомів розладу і, не знайшовши таких, викликав до себе в кабінет* (Тют., Вир, 1964, 450).

4. Порушення нормальної діяльності, функціонування яких-небудь органів. *Вранці він прокинувся і відразу відчув розлад в усьому організмі* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 150); *Вуйко Ілакович з огляду на шлунковий розлад у тітки Наталі делегував на родинне свято.. сина* (Вільде, III, 1968, 393); *Розлади внутрішнього дихання виникають при порушенні дихальної здатності самих клітин організму* (Курс патології, 1956, 283).

5. Відсутність злагодженості у звучанні (музики, співів). *Спів чомусь розповзався і ущухав від розладу голосів* (Довж., Зач. Десна, 1957, 482).

РОЗЛА́ДДЯ, я, *с., розм.* Те саме, що **ро́злад** 1, 2. *Трохи та помалу хатнє розладдя вляглося, серце в Параски стихало* (Мирний, IV, 1955, 117); *До згоди ж, до гурту, до купи, слов'яни, Забудьмо старезнії чвари! Вгамуймо, братове, розладдя погане: Встають-бо на заході хмари!..* (Стар., Вибр., 1959, 10).

РОЗЛА́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розла́дити.**

2. *у знач. прикм., рідко.* Який перестав ладити з кимнебудь, перебуває в незгоді з кимсь. *Живе* [Огей] *тут, у своїй родині, як вовк у чужій норі, незрозумілий для самого себе, дружини і малих дітей, які виховуються серед розладжених двох істот — їхніх батьків* (Досв., Вибр., 1959, 250).

РО́ЗЛАДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **розла́джений** 2.

РОЗЛА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розла́джувати.**

РОЗЛА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛА́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* 1. Порушувати лад у звучанні (музичних інструментів і т. ін.).

2. Те саме, що **розла́днувати** 2. *Обстановка в семінарії пригнічувала Маковея і часто розладжувала його творчі плани* (Жовт., 2, 1956, 82).

РОЗЛА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗЛА́ДИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Втрачати лад у звучанні (про музичні інструменти і т. ін.). *Із-за рогу, мов чорна блискавка, вилетів велетенський розлючений бугай.. Заревів так, що враз замовк оркестр і розладився спів у колоні* (Збан., Сеспель, 1961, 394).

2. Те саме, що **розла́днуватися** 3.

РОЗЛА́ДИТИ *див.* **розла́джувати.**

РОЗЛА́ДИТИСЯ *див.* **розла́джуватися.**

РОЗЛА́ДНАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розладна́ти.** *Шостак не діждався критичного моменту.. і вискочив із своєю сотнею на розладнані війська Ружинського* (Ле, Наливайко, 1957, 314).

2. *у знач. прикм., перен.* Розміщений безладно, без належного порядку. *Катря звільнила руку, підвелася, як у сні, постояла біля пня, а потім.. пішла туди, де крізь розладнаний стрій дерев ще виднілося стемніле небо* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 226).

3. *у знач. прикм.* Який розладнався, став непридатним для використання внаслідок несправності окремих частин, деталей, вузлів і т. ін. (про машини, механізми, знаряддя, пристрої і т. ін.). *Розладнані транспортні засоби.*

4. *у знач. прикм.* З порушенням нормальної діяльності, функціонування яких-небудь органів; дуже ослаблений, підірваний (про здоров'я, нервову систему і т. ін.). *Однак розладнане здоров'я примусило його* [Д. І. Менделєєва] *виїхати на південь, до Сімферополя* (Наука.., 2, 1959, 48); // З порушенням нормального перебігу (про функції організму). *Є люди, які дуже терплять від того, що у них розладнаний сон* (Знання.., 3, 1968, 28).

5. *у знач. прикм.* З порушенням ладу у звучанні (про музичні інструменти і т. ін.). *Він увесь вечір тарабанив полечки, вальси, краков'яки й мазурки на розладнаному піаніно* (Перв., Дикий мед, 1963, 32).

РОЗЛА́ДНАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **розла́днаний** 2—5.

РОЗЛАДНА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розладна́ти, розла́днувати.**

2. Те саме, що **ро́злад** 4. *Трибунал, виправдавши мене, не вважав за можливе залишити на фронті,— з огляду на нервове розладнання* (Мушк., Серце.., 1962, 237); *Шкідливими для органів слуху дітей є також надмірно потужні звуки, бо вони можуть викликати розладнання слуху* (Шк. гігієна, 1954, 65).

РОЗЛАДНА́ТИ *див.* **розла́днувати.**

РОЗЛАДНА́ТИСЯ *див.* **розла́днуватися.**

РОЗЛА́ДНУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛАДНА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Порушувати лад, належний порядок у розташуванні, пересуванні і т. ін. кого-, чого-небудь. *Несподіваність нападу збила їх з пантелику, розладнала їхні ряди* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 137); * Образно. *Дати Марті кращу ділянку — це значить якоюсь мірою розладнати струнке ряди людей, розхолодити їх енергію* (Вол., Самоцвіти, 1952, 39).

2. Вносити незгоду, розлад у стосунки між ким-небудь. *Роки не зміцнили, а розладнали дружбу Петлюри з Пілсудським* (Стельмах, II, 1962, 356); // Перешкоджати здійсненню чого-небудь. *У 1925—1934 рр. Радянський Союз успішно розладнав спроби імперіалістів створити єдиний антирадянський фронт* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 47).

3. Втрачати згоду, взаєморозуміння у стосунках з ким-небудь. *Йому хотілося сказати міцненьке слово, але втримався, бо не хотів розладнувати відносин з обласним начальством водного господарства* (Чаб., Тече вода.., 1961, 172).

4. Порушувати нормальну діяльність, функціонування яких-небудь органів. *Розладнати нервову систему;* // Порушувати нормальне протікання яких-небудь процесів у живому організмі. *Під час багатьох захворювань, які розладнують діяльність всього організму,.. розладнуються вищі форми психічної діяльності* (Шк. гігієна, 1954, 33).

5. Порушувати лад у звучанні (музичних інструментів і т. ін.). *Розладнати піаніно.*

РОЗЛА́ДНУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗЛАДНА́ТИСЯ,** а́ється, *док.* 1. Втрачати лад, належний порядок у розташуванні, пересуванні і т. ін. *Один за одним почали охоплюватись полум'ям танки другої, третьої, п'ятої лави... Кривцевий стрій розладнався* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 385).

2. Ставати непридатним для використання внаслідок несправності окремих частин, деталей, вузлів і т. ін. (про машини, механізми, знаряддя, пристрої і т. ін.). *Чому трактор не в роботі? Виявляється, що не встиг він вийти в поле, як розладнався задній міст* (Рад. Укр., 7.IV 1961, 2).

3. Припинятися, перериватися у своєму ході, розвитку і т. ін. *Наша розмова невдовзі розладналася* (Жур., Вечір.., 1958, 138); // Не здійснюватися, не збуватися через якісь перешкоди. *Жека, схилившись на стіл, плакала. Хтозна чого? Може, від горя, що так*

нагло розладналося наступне весілля, а може, й від радості, що розладналося воно своєчасно (Збан., Любов, 1957, 144).

4. Переставати нормально діяти, функціонувати (про які-небудь органи). *Він прокинувся вранці мокрий, як миша, шлунок у нього розладнався* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 579); // Переставати нормально відбуватися, протікати (про які-небудь процеси в живому організмі). *Під час гіпертонічної хвороби у корі головного мозку розладнується співвідношення між процесами збудження і гальмування* (Наука.., 2, 1965, 19).

5. Переставати звучати в лад; ставати розладнаним (у 5 знач.). *Розладнався спів;* * Образно. *Розладнався був хлопець, щось там у нього не витанцювалось з Маячкою. Аж зажурився* (Коцюба, Нові береги, 1959, 349).

РОЗЛА́ЗИТИСЯ, иться *і рідко* **РОЗЛІЗА́ТИСЯ,** а́ється, *недок.,* **РОЗЛІ́ЗТИСЯ,** зеться, *док.* 1. Лізти, повзти в різні боки; розповзатися. *Віджили хрущі в хлоп'ячих руках, розлазяться, літають, бринять, немов рій бджіл снується коло дуба* (Ков., Світ.., 1960, 154); *Діти намагалися присунутися ближче до Ремо й Ахмета, але суворий вигляд останнього спинив їх напівдорозі, і вони сором'язливо розлазились по піску* (Досв., Гюлле, 1961, 40); // *розм.* Повільно розходитися в різні боки на певному просторі. *Попутали* [хлопці] *коней і юрбою посідали в холодну невеличку конюшину. Коні з жадобою хрупали і розлазилися на всі боки* (Ірчан, II, 1958, 74); // Розростаючись, стелитися, розстилатися по поверхні чого-небудь (про рослини). *По зеленій траві розлізлося довгими ужами та батогами на всі боки розкішне, сите гарбузове бадилля* (Н.-Лев., I, 1956, 85); *Зелений дикий виноград коло мого вікна розлізеться лабатим листям по стіні...* (Коб., III, 1956, 269).

2. *перен., розм.* Втрачати виразність форм, окреслення; розпливатися. *Зблизька все вона добре бачила, а здалеку — все мов розлазилося .. у сторони, рідшало й застилалося серпанком* (Мирний, I, 1954, 68); // Втрачаючи чіткість, ставати неясним, невиразним (про спогади, думки і т. ін.). *Холодний аналізатор підказував йому, що він зараз засне, що ці думки треба записати. Завтра вони розпливуться, розлізуться* (Мушк., День.., 1967, 152).

3. Руйнуватися, розвалюватися. *Випав дощ і загасив пожежу. Чого не знехтував пекельний вогонь, то те докінчила дощова вода: величезні стоги розлізлися, розпалися* (Мирний, IV, 1955, 248); // Розриватися від ветхості, довгого користування (про одяг, взуття і т. ін.). *— Мені треба новий комірчик до форми купити, цей вже зовсім розлазиться,— першою вихопилася Марина* (Собко, Звич. життя, 1957, 12); *Коли в бійця на марші розлізались чоботи, Багіров, не вагаючись, роззувався і віддавав йому свої власні* (Гончар, III, 1959, 188).

4. *перен., розм.* Розходитися в різні місця. *Ми бачимо або ловимо вухом, як люди цілими гуртами розлазяться по горах і по долинах, по всіх затишках і закамарках* (Коцюб., II, 1955, 238); *Дезертири знахабніли, не ховаються, озброєні, розлазяться по селах* (Кач., II, 1958, 220); // Переставати бути разом, розходячись або роз'їжджаючись в різні місця. *А ми Розлізлися межи людьми, Мов мишенята. Я до школи — Носити воду школярам. Брати на панщину ходили* (Шевч., II, 1963, 253); *В Глущуків голодна сім'я по всьому світі розлізлася* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 30).

РОЗЛА́М, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розлама́ти, розла́мувати.** *Скеля струснулася від вибуху. Покривши всякі чувані людиною шуми, скреготом розламу посунулася вниз* (Ле, Міжгір'я, 1953, 181).

2. Місце, по якому розламується або розламано щонебудь. * Образно. *Чи чуєте, вдивившись в тротуар, ви.. Благальний клич панельної краси? Вона кричить, кричить сплетінням ліній, Розламом рис, кривавим ротом плям, Розпачливою грою світлотіні* (Бажан, Роки, 1957, 190).

РОЗЛА́МАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розлама́ти.** *Та ось зостались, нарешті, позаду.. розламані снарядами цегляні будівлі колоній.. Ще вони димились, горіли, зникаючи за обрієм* (Гончар, II, 1959, 125); *Розламаний крюк із слідами зварювання лежав на довгій чорній залізній лаві* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 12).

2. *у знач. прикм., перен.* Який виснажився, знесилився від утоми, хвороби і т. ін. *Пан.. захопив пропасницю в дорозі, скупавшись десь у горах, приїхав розламаний і.. вклався спати в хаті* (Л. Укр., V, 1956, 364).

РОЗЛА́МАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **розла́маний** 2. *В усім тілі чулася якась розламаність* (Хотк., II, 1966, 165).

РОЗЛАМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розлама́ти і розлама́тися.**

РОЗЛАМА́ТИ *див.* **розла́мувати.**

РОЗЛАМА́ТИСЯ *див.* **розла́муватися.**

РОЗЛА́МУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розла́мувати і розла́муватися.** *Рослина* [дудник лісовий] *багаторічна, з коротким товстим кореневищем, з якого при розламуванні виділяється білий, як молоко, сік* (Лікар. рослини.., 1958, 28).

РОЗЛА́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗЛАМА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Ламаючи, ділити що-небудь; переламувати. *Бараболя виймає з кишені довгий саморобний цукерок, подає синові. Той.. розламує цукерок і одну половину простягає Бараболі* (Стельмах, II, 1962, 289); // Ламаючи в кількох або багатьох місцях, ділити, дробити на частини, шматки що-небудь. *Біля крижаного завалу з потоків збиралася велика вода, натискувала на крижини, розламувала їх на шматки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 97).

2. Руйнувати, розбивати що-небудь. *Вбили* [цигани] *економа, розламали скрині й позабирали гроші та усе дочиста добро* (Н.-Лев., III, 1956, 277); *Якось однієї ночі розламали* [хлопці] *широчезне вікно* (Трубл., I, 1955, 136); // *розм.* Псувати, робити непридатним для використання що-небудь. *Образно. *Клименко, навіть прострелений двома кулями, не покинув поля бою.. Він командував до того часу, поки не розламав кліщі оточення і не вивів з них своїх воїнів* (Стельмах, II, 1962, 157).

3. *перев. недок., тільки 3 ос., розм.* Виклика́ти ломоту, біль (у кістках, суглобах, м'язах). *З останніх сил тримався Яресько в сідлі. Нудотна гаряча втома розламувала тіло, зорі до болю різали очі* (Гончар, II, 1959, 130); // *безос. Привали були короткі, і після них ще тяжче було вставати, всі кістки розламувало* (Гончар, Людина.., 1960, 80).

4. *розм.* Розправляти, розминати (кінцівки, частини тіла), розвивати за допомогою рухів гнучкість (кінцівок, частин тіла). *Гнат мало з шкури не лізе, затягло йому дух, залляло потом очі — розламував молоде гаряче тіло, вимахував косою, брав широкий покіс* (Горд., II, 1959, 194).

РОЗЛА́МУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **РОЗЛАМА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Ламаючись, розпадатися на частини, шматки. *На одному з лінійних кораблів з багатоярусними вітрилами прогримів оглушливий вибух, і він, розламавшись навпіл, почав занурюватись у воду* (Добр., Очак. розмир, 1965, 110); * Образно. *Після денної спеки враз війнуло вітром, зашумів ліс,*

магнієво зблиснуло небо, розламуючись у бомбових ударах грому (Гончар, Людина.., 1960, 97).

2. *тільки 3 ос.* Ламаючись, руйнуватися, розбиватися. *Колісниця розламувалася на лету, з неї летіло залізо й дерево* (Загреб., Диво, 1968, 344); // Ламаючись, псуватися, ставати непридатним для використання. *Розламалося коритце, Де ллють коням воду* (Фр., XI, 1952, 271).

3. *тільки 3 ос., тільки недок., розм.* Дуже боліти від перевтоми, напруження, хвороби і т. ін. *В голові, ніби налитій оловом, стукотіли ковалики, руки і ноги розламувались від ниття, вся вона палахкотіла в гарячці* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 170).

4. *розм.* Розправляти, розминати кінцівки, частини тіла, розвивати за допомогою рухів їх гнучкість. *Лише прикурнули до соломи, як над головами бухкала рельса, сон розривався, пробуджені полільниці не могли ніяк одійти від сну, витягувалися, розламувалися* (Горд., II, 1959, 49); — *Я хочу вам рубати.. дрова,— запропонував свої послуги старий.. — Про мене — погрійся,— сказав Гриша.— Розламайся в порядку фізкультури* (Гончар, III, 1959, 226).

5. *тільки недок.* Пас. до **розла́мувати.**

РОЗЛА́ПИСТИЙ, а, е, *розм., рідко.* 1. Який має розложисте гілля, розкішну крону (про дерева); гіллястий, крислатий. *В земляних закапелках і на розлапистій хвої акуратно лежали гранати* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 777); *Швидко промайнули рівні, обсаджені розлапистими, ніби палаючими липами тихі вулички* (Собко, Нам спокій.., 1959, 8).

2. Незграбний, вайлуватий (про ходу, рухи). *Ця своєрідна, неповторна, легендарна постать* [моряка-більшовика] *навіки ввійшла своєю хитливою, трохи розлапистою й незугарною ходою «морського вовка» в історію Великого Жовтня і громадянської війни* (Вітч., 11, 1967, 174).

РОЗЛА́СИТИ *див.* **розла́сувати.**

РОЗЛА́СИТИСЯ *див.* **розла́суватися.**

РОЗЛА́СУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **РОЗЛА́СИТИ,** а́шу, а́сиш, *док., перех., розм.* Виглядом, смаком, запахом ви́кликати, підсилити бажання ласувати, їсти що-небудь смачне; // *перен.* Ви́кликати бажання, захотити до чогось.

РОЗЛА́СУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і рідко* **РОЗЛА́СИТИСЯ,** а́шуся, а́сишся, *док., розм.* Почати відчувати ще більше бажання ласувати чим-небудь; // *на що, перен.* Почати відчувати ще більше бажання, охоту до чого-небудь. *Тим часом хлопці, вчинивши одну штуку, розгулялись та розласувались на такі штуки* (Н.-Лев., VI, 1966, 359); — *Наталко! Стоїть між подругами, як і не чує. Теж, мабуть, на землю розласилась, витягнула за всіма шию туди, вперед* (Гончар, II, 1959, 214).

РОЗЛА́ЩИТИСЯ, щуся, щишся, *док., розм.* Почати дуже лащитися до кого-небудь. — *Ну ти вже й геть-то розлащився,— обізвався гетьман* [Конецпольський] (Н.-Лев., VII, 1966, 84).

РОЗЛА́ЯТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Почати дуже лаяти кого-небудь; дуже вилаяти. — *Я думала — розлає* [професор] *Тоню на всі сто* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 16).

РОЗЛА́ЯТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати дуже лаятися; // Те саме, що **пола́ятися.** *З тією поганою розлаялася* (Чуб., V, 1874, 616).

РОЗЛЕДА́ЧИТИСЯ *див.* **розледа́щитися.**

РОЗЛЕДАЧІ́ЛИЙ *див.* **розледащі́лий.**

РОЗЛЕДАЧІ́ТИ *див.* **розледащі́ти.**

РОЗЛЕДА́ЩИТИСЯ, щуся, щишся *і рідко* **РОЗЛЕДА́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* Те саме, що **розледащі́ти.** *Вона нічого не робить, а через неї і бабина дочка розледащиться* (Чуб., II, 1878, 65).

РОЗЛЕДАЩІ́ЛИЙ, *рідко* **РОЗЛЕДАЧІ́ЛИЙ,** а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **розледащі́ти, розледачі́ти.** *Щоранку на цім п'ятачку* [асфальту] *можна бачити.. Мамайчука, що мовчки годує крихтами розледачілих радгоспних голубів* (Гончар, Тронка, 1963, 124).

РОЗЛЕДАЩІ́ТИ *і рідко* **РОЗЛЕДАЧІ́ТИ,** ію, ієш, *док.* Стати ледачим, звикнути до лінощів; розлінуватися. *Ото, серце, од того часу він так розледащів, що й за роботу не візьметься* (Н.-Лев., III, 1956, 284); *Зв'язківці розледащіли, звиклися до спокійного, безтурботного життя* (Збан., Сеспель, 1961, 248); — *І до чого ж жінки розледачіли! Зокола хати не примазані, аж соромно!* (Рудь, Гомін.., 1959, 48); *Образно. *Ніч забарилась, як навмисне, розледачіло, як на зло, нестерпне сонце — висне й висне, до пругу ледве доповзло* (Швець, Неспок. літо, 1959, 173); // *розм.* Стати нестриманим у своїх діях, вчинках, у поведінці; розбеститися, розпуститися. *Недоук попович, що тинявсь по монастирях, був слимаком та розпився, розледащів і пошився в босяки* (Н.-Лев., IV, 1956, 294); *Максим — як ногу вломив: з хати та на вулицю, а там у шинок... Так розледачів, розібрався, розпився, що сказано: ні до чого* (Мирний, I, 1949, 214); — *Я з братією воюю он як! Розжиріли, розледачіли. Ніякого сорому не знають* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 124).

РОЗЛЕ́ЖАТИСЯ *див.* **розле́жуватися.**

РОЗЛЕ́ЖУВАТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.,* **РОЗЛЕ́ЖАТИСЯ,** жуся, жишся, *док., розм.* Лежати дуже довго, довше, ніж слід.

РОЗЛЕМЕНТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Почати дуже лементувати.

РОЗЛЕМІ́ШЕНИЙ, а, е, *розм.* Розгрузлий, розмоклий (про дорогу, грунт і т. ін.). *Розлемішена дорога заджвакала* [зачавкала] *йому вслід, ніби за ним хтось гнався* (Гончар, Новели, 1954, 72); *Після погожих сонячних днів підуть нудні, обложні дощі.. І розлемішена, нікудишня дорога, і чорна, як смола, земля зливаються в якусь суцільну твань* (Рад. Укр., 16.II 1962, 3).

РОЗЛЕТІ́ТИСЯ *див.* **розліта́тися**[1].

РО́ЗЛИВ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розли́ти, розлива́ти.** *Розлив металу; Цех розливу.*

◇ **Ро́зли́в кро́ві** — убивство, поранення кого-небудь. *Писали* [пани] *скарги, голосили, .. що готові Хлопі́ вже до розливу крові* (Фр., X, 1954, 287); *На високій бессарабській полонині.. пам'ятник, поставлений на згадку розливу людської крові* (Коцюб., I, 1955, 387).

2. Вихід річки, озера із берегів (навесні, після великих дощів і т. ін.); повідь. *Ті нещасні випадки, про які ти пишеш, були ще весною, коли розлив не ущух, а тепер, навряд щоб так було небезпечно* (Л. Укр., V, 1956, 193); *Раптовий і навальний розлив рік завдавав страшних мук* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 26); *У порівн. *Над Ай-Петрі летів, як розливи ріки, тихий вересень, сонячний, любий...* (Сос., I, 1957, 252).

3. Поверхня, простір, залиті водою; водяна гладінь. *За Ташанню діброви стоять у весняних розливах, а від чорного дуб'я і тінь у воді чорна* (Тют., Вир, 1964, 126); *Ген над рікою перед нами, над голубим розливом вод, підперши небо димарями, встає задимлений завод* (Гонч., Вибр., 1959, 52); // *перен.* Широкий простір, зайнятий чим-небудь однорідним (рослинністю і т. ін.). *Просто з маршу студбат попав під шквал вогню. Коли наближались сюди, попереду серед розливу хлібів бачили на пагорбі хутірець якийсь* (Гончар, Людина.., 1960, 92); *Незабаром я опинився в щедро залитій сонцем долині, серед густого розливу квітів* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 55); // *перен.* Простір, залитий, заповнений світлом, тума-

ном і т. ін. *На дні маревного розливу ген-ген пастух бреде з чередою* (Гончар, II, 1959, 61); *День видався чудовим. Поля купалися в сонячному розливі* (Томч., Готель.., 1960, 6).

4. *перен.* Про милозвучні, переливчасті звуки, переливи голосу. *На папері.. По п'ять рядів ідуть лінійки нотні, Німі і чорні знаки виступають, Що розцвітуть колись огнями сурем, Медовими розливами скрипок* (Рильський, II, 1960, 92); *Серед розливу музики чути жартівливу команду директора школи Павла Юхимовича: — Світло!* (Гончар, Тронка, 1963, 135).

5. *перен.* Великий, широкий рум'янець. *Тимко знав багатьох хутірських дівчат, які.. дивували своєю особливою степовою красою: всі були грудасті, тугі, сильні і дикоокі, з густим вишневим розливом на щоках* (Тют., Вир, 1964, 182).

РОЗЛИВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розливання чого-небудь. *Тут, біля печей, на розливальних площадках, на шихтовому дворі.., у відділі підготовки виливниць, трудяться умільці* (Роб. газ., 19.I 1961, 2); *Заводи Краматорська випускають.. розливальні крани та інше устаткування* (Ком. Укр., 1, 1961, 34); *Розливальна машина.*

РОЗЛИВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який спеціалізувався на розливанні чого-небудь; фахівець з розливання. *Розливальники натиснули на важелі, відкрилися отвори знизу ковшів, сталь потекла у форму* (Собко, Біле полум'я, 1952, 285); *У цеху організовано школу по вивченню і передачі досвіду.. В її роботі беруть участь не тільки сталевари, майстри, а й.. розливальники* (Рад. Укр., 29.V 1968, 1).

РОЗЛИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розлива́льник**.

РОЗЛИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розлива́ти**. *Всього в бараці тисяча двісті чоловік. Навіть при найшвидшому розливанні супу потрібно дві години* (Хижняк, Тамара, 1959, 179); *Розливання сталі.*

РОЗЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗЛИ́ТИ**, розіллю́, розілле́ш *і рідко* **РОЗІЛЛЯ́ТИ**, розіллю́, розілле́ш, *іноді* розілля́ю, розілля́єш, *док., перех.* 1. Проливати, лити яку-небудь рідину, хлюпати, бризкати якоюсь рідиною на що-небудь (перев. мимоволі, ненароком, через неуважність і т. ін.). *Якось зачепила* [княгиня] *.. срібну коновку, повну вишнівки, да й розлила по всій скатерті* (П. Куліш, Вибр., 1969, 129); *— Ой лишенько! через вас я розлила чай* (Н.-Лев., II, 1956,65).

◇ **Розлива́ти (розли́ти, розілля́ти) кров** — те саме, що **Проліва́ти (ли́ти, проли́ти** *і т. ін.*) **кров** (*див.* **кров**). *Щораз, як ми кров нашу розливаєм За рідний край,— яка користь кому? Мерзенного деспота уквітчаєм Та й молимось, як богові, йому* (Граб., I, 1959, 495); *— Ти знов благословиш розливати кров твого народу! Слухай, віддай мені моїх синів...* (Коцюб., II, 1955, 182); *Не помирилися царі за царства.. — і давай мірятись силою: хто більше згубить безневинних душ, хто розіллє більше людської неповинної крові...* (Мирний, I, 1954, 359); **Розлива́ти (розли́ти) мо́ре (рі́ки) сліз** *чиїх;* **Розлива́ти (розли́ти) сльо́зи** *чиї:* а) *(чужі)* завдавати кому-небудь багато горя, страждань. *Прийшли ксьондзи і запалили Наш тихий рай. І розлили Широке море сльоз* [сліз] *і крові* (Шевч., II, 1963, 51); *— Усі, кажуть, перед богом рівні, а бач: один у неволі скніє, а другий п'є, розливає сльози людські* (Мирний, IV, 1955, 177); б) *(свої)* гірко плакати. *Стогнали перед очима люди, розливаючи свої живі сльози...* (Мирний, I, 1954, 347).

2. Розподіляти яку-небудь рідину, переливаючи з однієї посудини в декілька або багато інших. *Пані, як і завжди, розливала чай, а панич з паном гуторили про вчорашній вечір* (Мирний, III, 1954, 161); *Бійці сіли.. вечерять. Багіров мовчки розливав норму спиртного і підносив кожному.. з особливою пошаною* (Гончар, III, 1959, 122); // *спец.* Заповнювати розплавленим металом ливарні форми. *— Тут треба сталь чи чавун розливать, а кран ще не має команди* (Кучер, Трудна любов, 1960, 474); *Сталевар чотири варки Розлив з гарячого ковша* (Воронько, Три покоління, 1950, 6).

3. *рідко.* Покривати водою, затоплювати який-небудь простір, поверхню чогось. *Після похмурої темної ночі, в котру не переставав хлюскати лапастий дощ, розливаючи великі річки-озера по землі, починало світати* (Мирний, I, 1954, 317); *Образно. *На сірому небі показалось блакитне озерце.. Озерце в небі виступа з берегів і вже широко розлило води* (Коцюб., II, 1955, 322); // *безос.* Викликати повінь, вихід річки і т. ін. з берегів. *Іншу призначено кару — у поводях ріки розлити І з неозорого неба наслати дощі ненастанні* (Зеров, Вибр., 1966, 307); *Як зійшов весною лід, Як розлило річку, То не раз і він убрід Гнав бідарку-бричку* (С. Ол., Вибр., 1959, 285).

4. *перен.* Поширювати, розносити що-небудь у різні напрямки в навколишньому просторі або в певних межах. *Реседа розливала тонкі пахощі й сповнила ними всю хату* (Н.-Лев., I, 1956, 352); *Високо в небі наче висів, тріпочучи крильцями, і радісно розливав свої трелі перший жайворонок* (Тулуб, В степу.., 1964, 39); *Місяць плив поміж хмар, розливаючи сріблясте сяйво* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 278); *Погасла свічка,— тільки кінчик гноту Червону іскру кидає в темноту, Страшенний чад розливши навкруги* (Граб., I, 1959, 312); *Жита квітучі дух розіллють милий, Зростуть будови з попелу руїн* (Рильський, II, 1960, 216).

5. *розм.* Розбороняти тих, що б'ються, обливаючи їх водою. *Онисько собі не дякує Василеві. Не раз і за чуби брались. Якби люди не розлили, то, може б, обидва без голови осталися на батьківському добрі* (Мирний, I, 1949, 218); *Мовчки слухала Орина сварки батька та дочки.. Зчиняли бучу, хоч водою їх розливай* (Чорн., Пісні.., 1958, 79).

◇ **Водо́ю не розли́ти (не розілле́ш)** *див.* **вода́**.

6. *діал.* Розбавляти, розводити. *Отець шинкував чесно, водою горівки не розливав, і.. народ ішов до нього* (Фр., V, 1951, 451).

РОЗЛИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗЛИ́ТИСЯ**, розілле́ться *і рідко* **РОЗІЛЛЯ́ТИСЯ**, розілле́ться, *іноді* розілля́ється, *док.* 1. Проливатися, литися на що-небудь; розхлюпуватися, розбризкуватися. *Десь в сінях щохвилини гримали двері, кричали кури і розливалась вода* (Коцюб., II, 1955, 357); *Глечик упав, розбився, і мед розлився по долівці* (Григ., Вибр., 1959, 151); *Іванко став, і коли мізинцем ударив у бочку, обручі порвалися й пиво розіллялося по землі* (Казки Буковини.., 1968, 171); *У порівн. *В повітрі дощ, і гречка пахне тепло, Немов розлився буртиновий мед* (Рильський, II, 1946, 5).

◇ **Розлива́ється (розлила́ся, розілля́лася) кров (кро́вця)** *чия* — те саме, що **Проліва́ється (пролила́ся, пролля́лася) кров** (*див.* **проліва́тися**). *— Легко Андрію миритися, бо не його кровця розлилася, не його брата загнав у землю Бодор...* (Томч., Жменяки, 1964, 159); **Розлило́сь мо́ре кро́ві** — загинуло багато людей. *Місяцю мій ясний!.. Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Русь, І Альту, І Сену, і там розлилось, Не знать за що, крові широкеє море* (Шевч., I, 1963, 107).

2. *спец.* Мати здатність литися, заповнювати ливарні форми. *Якщо метал недосить нагріти, він не розіллється і застигне в ковші* (Наука.., 1, 1957, 9).

3. Розтікаючись, покривати, затоплювати який-небудь простір, поверхню чогось. *Прудко біжить та річка.. до самої луки зеленої,— по луці вже тихо і широко*

розливається (Вовчок, I, 1955, 180); *Коли палаюча нафта розливається по морю, звичайні рятувальні шлюпки та катери стають здобиччю вогню* (Веч. Київ, 6.II 1970, 4); *Над лугом чайка в'ється, По лузі розлилась прозорая вода...* (Рильський, I, 1960, 158); // Виходити з берегів під час повені (про водоймище). *Урал вже от-от мав розлитися по заплавних луках і по зарічних гаях* (Тулуб, В степу.., 1964, 486); *Несподівано розіллявся Сан і зніс дерев'яний місток, що нашвидку змайстрували наші сапери* (Вас., Незібр. тв., 1941, 217); // Охоплювати великий простір (про водоймище). *Блискучий лиман розливавсь вшир на вісім верстов, мов розтоплене скло* (Н.-Лев., II, 1956, 219); *Вдалині засинів Лиман, за Лиманом розливалося Чорне море* (Рильський, III, 1956, 45).

4. *перен.* Поширюватися, розноситися в різних напрямках у навколишньому просторі, в певних межах. *Кругóм косарів розливаються трав'яні пахощі* (Барв., Опов.., 1902, 146); *В хаті, яка обернута була вікнами на південь, уже розливалися сині присмерки* (Коз., Нові Потоки, 1948, 55); *Мелашка заспівала пісні. Пішов гул по лісі і розлився по долині срібною луною* (Н.-Лев., II, 1956, 309); *Срібними струмками звуків розлилася дорога серцю фронтовиків мелодія* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 37); // Охоплювати дедалі ширший простір, захоплювати більшу кількість людей і т. ін. *Було тепло, весна розливалася навкруги, ліси туманіли понад Пслом, вбираючись у першу зелень* (Гончар, II, 1959, 226); *Великою хвилею піднялось і широко розлилось по всій країні всенародне соціалістичне змагання* (Ком. Укр., 4, 1960, 5).

5. *перен.* Широко розстилатися, розкидатися на якому-небудь просторі, займати собою якийсь простір. *Степ їхній навіть після чорної бурі яскраво зацвітає щовесни дикими тюльпанами, розливається аж за обрій океаном краси...* (Гончар, Тронка, 1963, 96); *Білими ставками купчилось роман-зілля і розливалось блакитне море дикої конюшини аж ген-ген до лісу* (Мур., Бук. повість, 1959, 289); // Розходитися, розпливатися по поверхні чого-небудь. *Рум'янець, ледве примітний, розливався по цоках* (Н.-Лев., II, 1956, 29); *На обличчі його розлився якийсь мерзлякуватий синій відтінок* (Вол., Озеро.., 1959, 94); *Усмішка щастя розіллялась по обличчю в старої* (Коцюб., I, 1955, 88); // Ставати відчутнішим (про якісь раптові відчуття, почуття). *Несподівано Андрій поглядом зустрівся з її здивованими очима, від чого у всьому тілі розлилося щось гаряче* (Чорн., Красиві люди, 1961, 42); *І щастя тихе і ясне по всій істоті Нежданo розлилось, як сяєво огнів* (Рильський, I, 1960, 151).

6. *перев. у сполуч. із сл.* с л ь о з и, *перен., розм.* Гірко, невтішно плакати. *Йому.. байдуже, що молода його розливається слізьми над іншим та взиває серденьком* (П. Куліш, Вибр., 1969, 108); *Перетиснувся* [Сава] *крізь товпу перед хатою і опинився коло мертвого брата. Кинувшися на нього, ридав і розливався* (Коб., II, 1946, 191); *Олеся любими словами, ласкою й угамує його, що було обійме її й діток, до себе пригорне та й розіллється сльозами* (Вовчок, Вибр., 1937, 15).

7. *чим і без додатка, перен., розм.* Утворювати гармонійні, переливчасті звуки. *Вона повела за руку Казанцева в гущавину з верб та вишень, де на заході сонця розливались піснями соловейки* (Н.-Лев., III, 1956, 157); *Ох же й ладно, ох же й дзвінко Розливається гармонь* (Бичко, Сійся.., 1959, 277); *Я морем співів розіллюся І в кожну пісню увіллю Весь жар, всю кров мою* (Олесь, Вибр., 1958, 193).

8. *перен., розм.* Говорити про що-небудь довго і з запалом. *Вона жбурнула геть від себе хустку, відкинула своє довге волосся, що падало їй на очі, і вся розлилася в жалібних словах* (Довж., I, 1958, 245).

Розлива́тися солове́йком (солов'є́м) — довго і пишномовно висловлюватися, говорити про що-небудь. *Факти — уперта річ, говорить англійське прислів'я. Це прислів'я особливо часто згадується, коли бачиш, як який-небудь письменник соловейком розливається в питанні про велич «принципу національності» в його різних значеннях і співвідношеннях..* (Ленін, 30, 1972, 329); *З полегшенням перейшов він* [промовець] *до козацьких справ. Тут можна розливатися соловейком, не накликаючи нічийного гніву* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 29).

9. *тільки недок.* Пас. до **розлива́ти** 2. *Сталь, зварена в сталеплавильному цеху, розливається в злитки вагою 4—8 тонн і після затвердіння подається в цех* (Наука.., 7, 1955, 9).

РОЗЛИВА́Ч, á, *ч., рідко.* Те саме, що **розлива́льник.**

РОЗЛИ́ВКА, и, *ж., спец., рідко.* Дія за знач. **розли́ти, розлива́ти** 2. *Розливка сталі.*

РОЗЛИВНИ́Й, á, é. 1. Признач. для розливу (у 1 знач.). *Ходили ми з кошовим по відбудованій домні № 3, бачили.. цехове господарство, електрообладнання, розливну машину...* (Вишня, I, 1956, 330); *Коли ківш з вилитим металом переміщують по розливному прольоту, піч повинна вже бути очищена від шлаку та лишків металу* (Роб. газ., 13.I 1966, 2).

2. Який продається на розлив (у 1 знач.), у тару покупця або для пиття на місці. *Розливне вино.*

3. Який широко розливається, заповнюючись водою (про водоймище). *Розлився Дніпро й далеко заточився у луку розливним затоком* (Вовчок, I, 1955, 316).

4. *перен.* Дуже дзвінкий, голосний, з переливами. *Ранкові промені гілля густу намітку Пронизували. Враз почувся з гущини Розливний тенорок* (Рильський, Поеми, 1957, 235).

РОЗЛИ́ВНИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **розлива́льник.** *У невеличкому ливарному цеху виконуються всі процеси.. Тут і бігуни, і вагранки, від яких розливники в черпаках розносять розплавлений метал, і формувальні площі* (Роб. газ., 23.XII 1962, 2).

РОЗЛИ́ВНО. Присл. до **розливни́й** 3, 4. *Розливно бренькає якась музика в палаці* (Козл., Ю. Крук, 1950, 67).

РОЗЛИ́ВОЧНИЙ, а, е. Те саме, що **розливни́й** 1. *Старий Матій цілий свій вік проробив у розливочному цеху «на оцті», як говорили у них* (Турч., Зорі.., 1950, 128); *Пливуть розливочні машини І сиплють зорі золоті, Які зливаються в єдиний Вогненно сяючий потік* (Забашта, Нові береги, 1950, 89).

РОЗЛИ́ВЧАСТИЙ, а, е, *рідко.* 1. Який часто розливається, має властивість дуже розливатися (про водоймище). *Розливчаста ріка* (Сл. Гр.).

2. *перен.* Нечіткий, невиразний. *Тіні од дерева були неясні, не різкі, а м'які, розливчасті, неначе потрушені пилом* (Н.-Лев., VII, 1966, 285).

3. *перен.* Дуже дзвінкий, голосний, з переливами. *Сидить та зубрить дівча на своїм чабанськім відлюдді, а він ще й досі чує на собі її гарячі руки,.. чує сміх її сріблястий, розливчастий* (Гончар, Тронка, 1963, 105).

РОЗЛИ́ГАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розлига́ти.** *В артільному дворі біля волярні Тимко побачив розлиганих биків* (Тют., Вир, 1964, 9); *Худобі ніяк ради не вміли дати* [вітробалчани], *хоч провалися з нею. Хто в половник сховав, хто.. просто спускав до стіжка розлигану* (Головко, II, 1957, 330).

РОЗЛИГА́ТИ *див.* **розли́гувати.**

РОЗЛИ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗЛИГА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Розв'язувати, знімати вірьовку,

налигач з рогів вола, ко́рови. *Митько зразу розлигує корів і пускає в загороду* (Головко, Літа.., 1956, 14).

РОЗЛИЗА́ТИ *див.* **розли́зувати.**

РОЗЛИ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛИЗА́ТИ,** ижу́, и́жеш, *док., перех.* Поступово, частинами повністю злизувати що-небудь. *Образно. — *Отак його й держи коло себе. Де ласкою, а де й гнівом. Та не будь дуже солодкою, бо розлиже* (Кучер, Трудна любов, 1960, 417).

РОЗЛИ́ЙВОДА, и, *ж., розм.* Те саме, що **по́вінь** 1. *Весна підкралася непомітно.. Розбудила гомінкі ручаї, сховала під розлийводою доли* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 148); *У порівн. *Марево ще й зараз по-весняному щедро затоплює степові простори, тече, струмує всюди, мов світла весняна розлийвода* (Гончар, Тронка, 1963, 217).

РОЗЛИПА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗЛИ́ПНУТИСЯ,** неться; *мин. ч.* **розли́пся** і **розли́пнувся, плася, плося;** *док.* 1. Переставати злипатися, липнути; відставати, відклеюватися один від одного.

2. *розм.* Розкриватися, розплющуватися (про повіки, очі).

РОЗЛИ́ПНУТИСЯ *див.* **розлипа́тися.**

РОЗЛИ́ТИ *див.* **розлива́ти.**

РОЗЛИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розли́ти** 1—4,6. *Він ще постояв трохи, задумавшись та поглядаючи на криницю, на розлиту та розхлюпану воду кругом криниці* (Н.-Лев., VI, 1966, 307); *Дніпро внизу розлитий Сяє, грає, котить води...* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 39); *Скрізь якась покора в тишині розлита, і берізка гола мерзне за вікном* (Сос., II, 1958, 67); *Але відчувалось, що в ньому* [світанку] *вже звуки розлиті, Лиш з'явиться сонце — вони задзвенять у блакиті* (Перв., II, 1958, 53); *Нараз підхоплював Марусю якийсь вир радості й гострого відчування розлитої доокола гірської краси* (Хотк., II, 1966, 44); // **розли́то,** *безос. присудк. сл. Верба наказував, щоб вона* [радистка] *виходила з своєї схованки тільки через отой телефонний люк, де розлито смердючий соляр і смолу* (Кучер, Голод, 1961, 423); *Скільки там пісень розлито — У степу, де стежка в жито* (Нех., Ми живемо.., 1960, 115).

РОЗЛИ́ТИСЯ *див.* **розлива́тися.**

РОЗЛИТТЯ́, я́, *с.* 1. Дія за знач. **розли́ти, розлива́ти** і **розли́тися, розлива́тися.**

2. Те саме, що **ро́зли́в** 2. *Хто спинить розлиття весняних світлих вод?* (Рильський, Мости, 1948, 75); *На багато століть залишаються в пам'яті народній бурхливі розлиття Дніпра* (Наука.., 5, 1971, 60).

РОЗЛІ́Г *див.* **розло́ги.**

РОЗЛІЗА́ТИСЯ *див.* **розла́зитися.**

РОЗЛІ́ЗЛИЙ, а, е, *рідко.* 1. Який розлізся, розповзся (від ветхості, тривалого користування і т. ін.).

2. *перен.* Нерівний, покручений; незграбний. *Писання.. букв було для мене твердим горіхом: усякі знаки з-під моїх рук виходили криві.., розлізлі* (Фр., I, 1955, 241).

РОЗЛІ́ЗЛО, *рідко.* Присл. до **розлі́злий** 2. [Товкач:] *Ну, говоріть, куме Семку!..* [Загоністий *(жестикулюючи, розлізло):*] *Я держав Вовкових дві пари волів* (Фр., IX, 1952, 156).

РОЗЛІ́ЗТИСЯ *див.* **розла́зитися.**

РОЗЛІНИ́ТИСЯ *див.* **розлі́нюватися.**

РОЗЛІНІЙО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розлініюва́ти.**

РОЗЛІНІ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розлініювати.** *Розлініювання зошита.*

РОЗЛІНІ́ЮВАТИ, ію, ієш і **РОЗЛІНО́ВУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛІНІЮВА́ТИ,** ію́, ію́єш, **РОЗЛІНІ́ЯТИ,** ію, ієш і **РОЗЛІНУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Проводити на чому-небудь лінії; розкреслювати щось рівними лініями. *Якось зимовим вечором, коли доглядач розліновував нову книгу.., тройка під'їхала, і проїжджий.. увійшов до кімнати, вимагаючи коней* (Пушкін, Капіт. дочка, перекл. за ред. Хуторяна, 1949, 662).

РОЗЛІНІЮВА́ТИ *див.* **розлініювати.**

РОЗЛІНІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розлінія́ти.** *Вона перегортала акуратно розліняні сторінки* (Донч., V, 1957, 326).

РОЗЛІНІ́ЯННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розлінія́ти.**

РОЗЛІНІ́ЯТИ *див.* **розлініювати.**

РОЗЛІНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розлінува́ти.** *Щось старанно писав* [чоловік] *на великому аркуші паперу, розлінованому олівцем* (Коп., Земля.., 1957, 19); // **розлінно́вано,** *безос. присудк. сл. У неї є зошит, і в ньому кожну сторінку розліновано на рядки — це зошит для письма* (Донч., VI, 1957, 424).

РОЗЛІНО́ВУВАТИ *див.* **розлініювати.**

РОЗЛІНУВА́ТИ *див.* **розлініювати.**

РОЗЛІНУВА́ТИСЯ *див.* **розлі́нюватися.**

РОЗЛІ́НЮВАТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *недок.*, **РОЗЛІНУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся і **РОЗЛІНИ́ТИСЯ,** лінюся, лі́нишся, *док.* Ставати ледачим; звикати до лінощів. [Павленко:] *Галя нехай вчить уроки. Тітка Маруся вже й так мені казала, що зовсім дівчина розлінувалася* (Крот., Вибр., 1959, 474); *Любий кротик — Чорна шубка, Чорний ротик — Розлінився В самий край: Не виходить Навіть в гай* (Стельмах, V, 1963, 370).

РОЗЛІПИ́ТИ *див.* **розлі́плювати.**

РОЗЛІПИ́ТИСЯ *див.* **розлі́плюватися.**

РОЗЛІ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розліпи́ти.** *На стіні естради і ще в двох-трьох місцях розліплені свіжі афіші* (Коч., II, 1956, 65); *Листівки, розліплені невідомими однодумцями, були.. віддруковані на машинках* (Гончар, IV, 1960, 81).

РОЗЛІ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розлі́плювати.** *Іноземна колегія видавала короткі заклики до населення — для розліплювання на парканах та стінах будинків* (Смолич, V, 1959, 385).

РОЗЛІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЛІПИ́ТИ,** ліплю́, лі́пиш; *мн.* розлі́плять; *док., перех.* 1. Роз'єднувати що-небудь зліплене, склеєне. *Зліпила баба нам вареник, Відкіль почать — не розбереш, І .. розліпить його не втнеш* (Гл., Вибр., 1957, 282); *Ходила по садочку дівчина з суховатим, довгобразим обличчям, що було низенько похилене над книжкою, .. листки в ній ледве можна було розліпити* (Григ., Вибр., 1959, 332).

2. *розм.* Те саме, що **розкле́ювати** 2. *Олекса залишив йому кілька плакатів. Іванко мав розліпити їх за день перед наступним сеансом* (Томч., Закарп. опов., 1953, 10).

РОЗЛІ́ПЛЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.*, **РОЗЛІПИ́ТИСЯ,** лі́питься; *мн.* розлі́пляться; *док.* Роз'єднуватися, розходитися, відділятися одне від одного (про зліплені, склеєні частини чого-небудь). [Оксана:] *Що ж ти йому готуєш?* [Ганя:] *Борщ, .. потім вареники. Тільки вареники у мене розліпились* (Корн., II, 1955, 174).

РО́ЗЛІ́Т, льо́ту, ч. 1. Дія за знач. **розлете́ітися, розліта́тися**[1]. *Розліт птахів.*

2. Контур, окреслення чого-небудь у вигляді ліній, що розходяться в протилежні боки і вгору. *У партизана — гранітної твердості погляд, крилатого розльоту густі брови, суворо пригнуті до перенісся* (Вол., Дні.., 1958, 47); *Після зміни на зупинці біля моста, що в легкому розльоті залізобетонних ферм сягнув протилежного берега, він залишив трамвай* (Рад. Укр., 2.VI 1962, 3).

3. Політ, рух з поступовим наростанням швидкості. *Лиш у найближчих до нас галактик червоне зміщення*

непомітне: швидкість їх розльоту ще невелика, її часто-густо «перекривають» швидкості хаотичного руху галактик (Наука.., 6, 1967, 9); // Сила польоту, швидкість, набута під час польоту. *Шуліка гепнувся об каміння поблизу качки. Хижак, певно, прогадав свій розліт — зопалу або з голоду не зауважив скелі* (Досв., Гюлле, 1961, 61).

РОЗЛІТА́ЙКА, и, *ж., розм.* Верхній одяг у вигляді накидки, плаща з незастебнутими полами.

РОЗЛІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розліта́тися**[1].

РОЗЛІТА́ТИСЯ[1], а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗЛЕТІ́ТИСЯ,** ечу́ся, ети́шся, *док.* 1. Відлітати з якого-небудь одного місця в різні боки (про птахів, комах). *Покричавши деякий час над щілиною, горобці розлітаються* (Коп., Як вони.., 1948, 78); — *А зозуля обдурює пташок. Пір'ям вона схожа на яструба. Летить над лісом, падає каменем, а пташки лякаються, думають, що яструб, розлітаються геть* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 265); // Розноситися у повітрі в різні боки (про дрібні речі, частинки чого-небудь). *Сильний порив бурі, розлітаються папери по підмур'ю* (Вас., III, 1960, 244); *Дівчина приймала душ. Бризки розліталися по кімнаті* (Ю. Янов., II, 1958, 159); *Зо зла ухопив він жмут соломи з сміттям, порохом і швиргонув угору. Пил розлетівся по кімнаті* (Мирний, I, 1954, 270); // Розвіватися в різні боки від швидкої ходи, вітру і т. ін. (про волосся, поли одягу тощо). *Я побачив жіночу постать перед собою, люту та страшну. Нечесане волосся на її голові.. геть розліталося на всі боки* (Мирний, IV, 1955, 332); *Побіг* [Марко] *так, ніби його гнав якийсь страшний протяг. Штани його розлітались вище колін, кашкет зсунувся* (Мик., II, 1957, 327); // *перен.* Поширюватися в навколишньому просторі (про звуки, голос і т. ін.). *Підбитий сокіл клекотав, І могутній клекіт розлітавсь луною І орлів на волю попід хмари звав* (Олесь, Вибр., 1958, 73); // *перен.* Швидко поширюватися, ставати відомим у багатьох місцях, усюди. *Наче бойові прокламації, розліталися в рукописних списках Шевченкові поеми між невільниками, які вставали до боротьби* (Слово про Кобзаря, 1961, 57); *По Багві .. розлетілася чутка про загальні збори* (Епік, Тв., 1958, 208); *Звістка про смерть князя розлетілася по городах і оселищах* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 19).

Розліта́тися (розлети́тися) пи́лом (в пил) *див.* **пил; Розліта́тися (розлети́тися) на (у) по́рох (по́рохом)** *див.* **по́рох; Розліта́тися (розлети́тися) пра́хом** *див.* **прах.**

2. *перен.* Розходитися, роз'їжджатися в різні місця; переставати бути разом. *У цей час, коли школярі, мов птахи, розлітались на канікули, учительку огортало неспокійне, томливе почуття* (Донч., IV, 1957, 512); — *Чому діти так часто залишають своїх матерів на старість у самотині і розлітаються хто куди? Ставши дорослими, вони дбають уже про своїх дітей* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 9); *Одна-однісінька сиджу, як та бідна сиротина. Діти були — виросли, розлетілися* (Ряб., Жайворонки, 1957, 47); // Тікати, розбігатися в різні боки. *Коні шарахають од вибухів і розлітаються по полю, наче віщі птахи* (Довж., III, 1960, 166); — *А, .. ви все біля печі третесь? Ану ж розлітайтесь по одній!* (Тют., Вир, 1964, 518).

3. *розм.* Розпадатися на частини від удару, вибуху і т. ін.; розбиватися. *Знов налізли вражі танки З лук, із поля, з-за Десни, Розлітались брами, ганки, З тріском падали тини* (Воронько, Три покоління, 1950, 14); *Хряп* [чоловік] *по вікну, а воно брязь! і до одної шибки так і розлетілось* (Кв.-Осн., II, 1956, 291); // Рватися, розлазитися від ветхості, тривалого користування (про одяг, взуття і т. ін.). — *Куплю кожушину, як не буде дорога, бо моя стара, вже не огріє мене взимі, розлітається* (Коб., III, 1956, 536); — *Купіть, мамо, хліба до хати, Оленці черевики, а собі вовняну хустку, бо стара вже геть розлітається* (Козл., Ю. Крук, 1957, 447); // *перен.* Припиняти існування, розділившись на частини. *Розлетівся .. мій гурток, як кажуть, з тріском, а його ватажок вилетів з того села назавжди* (Вас., IV, 1960, 25).

◇ **Голова́ розліта́ється** *у кого* — дуже болить голова у кого-небудь. *Дід обертався на другий бік. Його голова розліталася, усі старі кісточки тріщали ...* (Черемш., Тв., 1960, 43).

4. *перен.* Безслідно зникати; щезати. *Розлетяться, як дим, навіяні чари, пересниться страшний сон, життя потече тихим своїм руслом* (Хотк., II, 1966, 108).

5. Набирати розгону під час польоту; починати летіти з дедалі більшою швидкістю; // *розм.* Бігти, поступово набираючи швидкість; розганятися, розбігатися. *Каринський рушив був далі, але Васюта схопив його за рукав. — Стій! Куди розлетівся?* (Шовк., Інженери, 1956, 90).

РОЗЛІТА́ТИСЯ[2], а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати багато і довго літати; не переставати літати. *Голуби блискотіли у небі! Білі, ясні голуби розлітались* (Тич., I, 1957, 251); *Праворуч — два ставки. Над ними, понад самою водою, Веселі розлітались ластівки* (Підс., Поеми, 1954, 54).

РОЗЛІЧИ́ТИ *див.* **розлі́чувати.**

РОЗЛІЧИ́ТИСЯ *див.* **розлі́чуватися.**

РОЗЛІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛІЧИ́ТИ,** лічу́, лі́чиш, *док., перех. і неперех., заст.* Розраховувати. *Упросився й Пилип Притика до Карпа .. Місто від Мар'янівки верстов за двадцять. Коли вдосвіта виїхати, то на обід саме поспінеш. Так вони розлічували; так і в дорогу рушили* (Мирний, III, 1954, 8); *Я написала свій остатній лист, зовсім не запізнившись, але ми розлічили, що наші листи не застануть Вас в Парижі, отож ми і послали їх до Софії* (Л. Укр., V, 1956, 84).

РОЗЛІ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЛІЧИ́ТИСЯ,** лічу́ся, лі́чишся, *док., заст.* Рахувати, лічити. *Багатий тут на смерть гнівився, Що він з грішми не розлічився, Кому і кілько треба дать* (Котл., I, 1952, 143); — *Коли це йде щось чорне, чорне, .. у нього чотири ноги, а, як розлічитись добре, то й десять ...* (Григ., Вибр., 1959, 98).

РОЗЛО́Г *див.* **розло́ги.**

РОЗЛО́ГИ, ів, *мн. (одн.* **розлі́г, розло́г,** ло́гу, *ч.).* Широкий, відкритий простір; широчінь. *Треба землі, і то конче треба. А де ж її узяти?.. А ці розлоги, що розкинулись ген-ген горами та долинами, скільки оком захопиш! .. Адже то панське!..* (Коцюб., I, 1955, 111); *Скоро протряхне, чорноземля затужавіє, сівачі вийдуть в поле на ясний розлог, обшир ...* (Горд., Дівчина .., 1954, 96).

РОЗЛО́ГИЙ, а, е. 1. Який розкинувся на великій площі, обіймає великий простір. *Росте-зростає, як рута зелена, буйна пшениця й хвилюється на вітрі молодим колосом по розлогому полю ...* (Коцюб., I, 1955, 106); *За Дніпром, повиті сизою ранковою димкою, мріли розлогі українські степи* (Жур., До них іде.., 1952, 149); // Великий, просторий. *На розлогому возі в Оленчука лежать двоє: матрос з розтроченим плечем, другий — зовсім хлопчик* (Гончар, II, 1959, 121).

2. Який має широко розкинуте гілля (про дерева, кущі і т. ін.); крислатий, гіллястий. *Високі і розлогі старі дуби стояли нерухомо* (Мак., Вибр., 1956, 565); *Я покинув хату любки І ступаю тихо вниз Серед сутінку нічного У густий, розлогий ліс* (Крим., Вибр., 1965, 67); // Який буйно розрісся, широко розкинувся в боки

(про гілля, листя). *Яблуня пригадала їй любу розмову з милим і ті щасливі хвилі життя, що перейшли тут, під цим розлогим гіллям* (Коцюб., I, 1955, 52); *Полудневий вітер налітав з поля, розгойдував старе розлоге гілля* (Шиян, Вибр., 1947, 6); // Який широко розходиться в боки. *Посідали* [діти] *коло волів і милувались розлогими велетенськими рогами цієї розумної, з добрими і трошки сумними очима, худоби* (Іщук, Вербівчани, 1961, 130); // *перен.* Міцної будови тіла; кремезний. *Петро добирав собі підручних таких самих, як і він, високих, розлогих у плечах, крутогрудих* (Загреб., Спека, 1961, 66).

3. *перен.* Який звучить вільно, рівно, невимушено. *Ідучи мимо вікон, завів* [Кирило] *козацьку пісню повним да розлогим голосом* (П. Куліш, Вибр., 1969, 135); *Пісня розлога Сум навіва* (Граб., I, 1959, 73); // Який розноситься на далеку відстань. *Верхами сосон шум іде розлогий* (Зеров, Вибр., 1966, 55); *Вдарив грім. Він був такий дужий, що камінь затремтів і ящірка зникла з нього раніше, ніж затихла на урвищах розлога луна* (Донч., II, 1956, 288); // Плавний, повільний, без різких переходів і змін. *У «Лісовій пісні» .. Леся Українка досягла вершин поетичної майстерності. Вона використовує найрізноманітніші ритми — від плавного, розлогого, що відповідає характеру розповіді, до прискореного* (Іст. укр. літ., I, 1954, 670).

4. Який, поступово знижуючись, не має крутих схилів (про рельєф місцевості); пологий. — *От там на розлогій долині, нанизу, коло Либеді, й моя господа* (Н.-Лев., IV, 1956, 307); *Сніжинки, наче самоцвіти, Горять в розлогому яру, І пряжу тчуть пухнасті віти, І клен стріляє у бору* (Стельмах, V, 1963, 109).

РОЗЛО́ГІСТЬ, гості, *ж.* Властивість за знач. **розло́гий.** *Сталеве плетиво геометричних фігур вписалося в небо, в розлогість степу, стало новою ознакою полтавського пейзажу* (Цюпа, Краяни, 1971, 29); *У посушливих умовах розлогість куща корисна тим, що затінює грунт* (Картопля, 1957, 180).

РОЗЛО́ГО. Присл. до **розло́гий.** *Розлого послалась Барвінкова Стінка, Колись запорозьке село* (Щог., Поезії, 1958, 278); *Ой барвіночку хрещатий, Де ти зріс розлого* (Забашта, Квіт.., 1960, 99); *Скрипка свій веде смичок Розлого та поволеньки* (Мал., Звенигора, 1959, 239); *Тече ріка, шумить ріка Велично і розлого* (Рильський, III, 1961, 234).

РОЗЛО́ЖЕНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розложи́ти.** *Хатинка господаря Вільгельма Анзорге.. На лаві кілька горшків.., на папері сушиться розложене картопляне лушпиння* (Л. Укр., IV, 1954, 211).

РОЗЛО́ЖИСТИЙ, а, е. Те саме, що **розло́гий.** *У степовому селі був ярмарок, на чотири боки куріло, куріли степові розложисті шляхи* (Ю. Янов., II, 1958, 248); *Шумів у розложистих вітах каштанів теплий степовий вітер* (Рибак, Що сталося .., 1947, 23); *Роги в лося величезні та розложисті* (Вишня, II, 1956, 187); *Малюється в уяві купальська ніч: став, тихий плескіт води, .. співи дівочі — дзвінкі та голосні — і парубоцька розложиста пісня* (Рильський, Бабине літо, 1967, 29); *Більш традиційна щодо своїх формальних ознак, більш розложиста й повільна та манера, з якою .. Ірина Вільде викладає події в романі «Сестри Річинські»* (Літ. газ., 11.III 1959, 4); *— Ти, значить,— уралець? — питали солдати. — З Свердловська. З Уральських розложистих гір* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 291).

РОЗЛО́ЖИСТО. Присл. до **розло́жистий.** *Втоптана дорога стала вужчою. Із села йшла розложисто, багато скотинячих і людських ніг її топтало* (Хотк., Довбуш, 1965, 69); *Пісня летіла розложисто, бадьоро* (Коп., Вибр., 1948, 122); *Образно. *Старовинне таке було собі.. місто... І кооперація в тому місті квітла буйно та розложисто ...* (Вишня, I, 1956, 139).

РОЗЛОЖИ́ТИ, ложу́, ло́жиш, *док., перех., розм., рідко.* 1. Те саме, що **розкла́сти** 1—4, 6. *Понесла* [Маруся] *до церкви.. паску, ..ковбасу, крашанок з десяток, сало і грудку солі і, розіславши на цвинтарі у ряду з другими хустку, розложила усе гарненько* (Кв.-Осн., II, 1956, 66); *— Дурний! А ти вчись у мене. Розложив роботу — а сам і пішов* (Мирний, IV, 1955, 128); *Шатри в коло розложили* [половці], *Щоб не мокнуть під дощем* (Фр., XIII, 1954, 368); [П а р і с:] *А йдіть, та принесіте дров сюди, та розложіть вогонь* (Л. Укр., II, 1951, 314); *Він докази всі наукові По пунктах як слід розложив* (Сам., I, 1958, 171).

2. Те саме, що **розпра́вити** [1] 1. *Як прийшла на нього черга голосувати, то Коваленко вийняв картку, розложив її та і тицьнув самому старості під самий ніс* (Март., Тв., 1954, 179).

РОЗЛОЖИ́ТИСЯ, ложу́ся, ло́жишся, *док., розм., рідко.* 1. Те саме, що **розкла́стися.** *Вона з хвилини на хвилину все більше та більше червоніла, здається, вино, розложившись по жилах, пішло поза тонкою шкурочкою і звідти виглядало.. рум'янцем* (Мирний, III, 1954, 279).

2. Те саме, що **розташува́тися** 1. *Максим Беркут велів товариству на хвилю розложитися і спочити* (Фр., VI, 1951, 12); *Приїхала я в Сан-Ремо, та вже не могла зараз написати, бо не випав час: поки розложилась, повечеряла.., то вже й спати схотілося з дороги* (Л. Укр., V, 1956, 418); *Заліз* [Данило] *у траву і розложився до доброго сну* (Стеф., I, 1949, 123).

3. Те саме, що **розки́нутися** [2] 2. *Село розложилось у долині* (Мур., Бук. повість, 1959, 7); *Стала* [Маруся] *над якимось урвищем. Широкою безмежною панорамою розложився перед нею простір* (Хотк., II, 1966, 154).

РОЗЛО́М, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розломи́ти, розло́млювати** і **розломи́тися, розло́млюватися.** *Відважна четвірка вчених станції «Північний полюс-1» розпочала наполегливу кропітку.. роботу. Вони продовжували її .. при неодноразових розломах крижини* (Рад. Укр., 22.V 1962, 4).

2. Місце, по якому розломилося що-небудь. *Коли горн був уже готовий, чотири помічники і Рубін п'ятий взяли крюк і поклали розломом у жар* (Сенч., Опов., 1959, 21); *Аналіз умов залягання нафти в різних нафтогазоносних районах показав тісний зв'язок нафтоносності з розломами, які глибоко проникають вглиб земної кори* (Наука.., 10, 1964, 41).

3. *перен., рідко.* Внутрішній розлад, порушення єдності, цільності (у свідомості людини, в певному середовищі і т. ін.); // Розходження в поглядах, думках. *Образ Тані типовий для кращих вихідців із старої .. інтелігенції. Саме роки першої п'ятирічки були часом різкого розлому в цьому середовищі* (Іст. укр. літ., II, 1956, 136).

РОЗЛОМИ́ТИ *див.* **розло́млювати.**

РОЗЛОМИ́ТИСЯ *див.* **розло́млюватися.**

РОЗЛО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розломи́ти.** *Біля склянки лежав маленький розломлений брунатний шматочок хліба* (Панч, О. Пархом., 1939, 107).

РОЗЛО́МЛЮВАТИ, люю, люєш, *недок.*, **РОЗЛОМИ́ТИ,** ломлю́, ло́миш; *мн.* розло́млять; *док., перех.* Те саме, що **розла́мувати.** *Влаштувавшись на ночівлю, вони відкрили сундук, розломили навпіл смажену курку і стали їсти її з великим апетитом* (Тют., Вир, 1964, 54); [Х р а п к о:] *Очі темнота застилає ... не бачу, де й писати.. Зовсім мене розломило, розтрощило. Ох!* (Мирний, V, 1955, 202).

РОЗЛО́МЛЮВАТИСЯ, лююся, люєшся, *недок.*, **РОЗЛОМИ́ТИСЯ**, ломлю́ся, ло́мишся; *мн.* розло́мляться; *док.* Те саме, що **розла́муватися.** *Ліжко він зробив на славу, а коли Мар'яна внесла .. соломи, розстелила і запнула її .. рядном, він .. глянув на жінку: — Ану, спробуй, чи не розломиться?* (Стельмах, II, 1962, 400).

РОЗЛУ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розлуза́ти.** *Студентка вже розкрила була рота, де біліли гарні, мов розлузані горіхи, зуби, і так застигла* (Кос., Новели, 1962, 94).

РОЗЛУЗА́ТИ *див.* **розлу́зувати.**

РОЗЛУ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛУЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Лузаючи, очищати (насіння, горіхи і т. ін.) від лушпиння, шкаралупи.

РОЗЛУ́КА, и, *ж.* 1. Розставання, прощання з ким-, чим-небудь близьким, дорогим. — *Я виряджала перше свого чоловіка, а тепер із своєю дитиною розлука; та ще не знаю, чи дожду* [діжду], *чи побачу вже* (Вовчок, I, 1955, 63); *Тепер біль від розлуки з рідним краєм зливався з тихим смутком спогадів* (Тулуб, В степу.., 1964, 290).

2. Тимчасове перебування далеко від кого-, чого-небудь близького, дорогого. *По майже двомісячній розлуці я вчора був у Обрицьких* (Коб., III, 1956, 263); *Мати хотіла, щоб цей останній вечір перед довгою розлукою її син побув з нею вдома* (Донч., III, 1956, 197); *Він почував справді себе людиною, яка за кілька літ розлуки бачила Харків уперше* (Досв., Вибр., 1959, 371).

3. *рідко.* Те саме, що **розлу́чення** 2. [П у б л і й:] *В дорозі нам наклепано, що ніби твоя жона покинула госпо́бу і подалась на безвість, а що ти розлуку ніби маєш брати з нею* (Л. Укр., III, 1952, 172); *Перед самою війною закохався* [командир батальйону], *вже одружений чоловік, та так закохався, що дружина мусила дати йому розлуку* (Перв., Дикий мед, 1963, 419).

РОЗЛУ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.* 1. *тільки 3 ос., неперех.* Розноситися, поширюватися луною в навколишньому просторі; лунати. *Вийде, бувало, хтось із хати у літню чи в осінню ніч і чує, як далеко-далеко в полі пісня розлунює...* (С. Ол., З книги життя, 1968, 126).

2. *перех.* Розносити, підсилювати які-небудь звуки.

РОЗЛУ́ПА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм., рідко.* Прокинувшись, відкрити, розплющити очі.

РОЗЛУПИ́ТИ *див.* **розлу́плювати.**

РОЗЛУ́ПЛЕНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розлупи́ти.** *Раз у раз ритмічно хрускав між камінцями горішок і падав на газету розлуплений* (Ле, Міжгір'я, 1953, 410).

РОЗЛУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЛУПИ́ТИ**, луплю́, лу́пиш; *мн.* розлу́плять; *док., перех., розм., рідко.* 1. Те саме, що **розлу́щувати.**

2. *тільки док.* Розбити, розколоти на шматки. *Розлупила горщик, миску* (Сл. Гр.).

РОЗЛУ́СКАТИ *див.* **розлу́скувати.**

РОЗЛУ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛУ́СКАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розлу́щувати.**

РОЗЛУЧА́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **розлуча́ти** і **розлуча́тися.** *У хвилину звичну розлучання Руку стисне, тихо глянеш в очі* (Мас., Поезії, 1950, 187).

РОЗЛУЧА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **РОЗЛУ́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛУЧИ́ТИ**, лучу́, лу́чиш, *док., перех.* 1. Примушувати кого-небудь розійтися, відійти один від одного. *Довго я з ним просиділа.. Та вже господиня покликала, розлучила нас, а то б, здається, й цілу ніч просиділа* (Мирний, I, 1954, 80).

2. Роз'єднувати, відділяти одне від одного кого-небудь (близьких, рідних, друзів і т. ін.). — *Не розлучайте мене з моїм Василечком* (Кв.-Осн., II, 1956, 58); *— Ой Тимоньку, голубчику, ріднесенький мій, дорогесенький! Розлучають нас,— заплакала вона ще дужче* (Тют., Вир, 1964, 250); *— Прошу пана нас* [братів] *не розлучувати!* (Фр., VI, 1951, 174); *— Помремо разом, і спершу я помру перед тобою, і хіба тільки мертвого мене розлучать...* (Довж., I, 1958, 246).

3. Припиняти, розривати чий-небудь шлюб. [Р у ф і н:] *Чи се тобі громада наказала, чи ваш єпископ шлюб наш розірвав? Яка страшна сувора сяя віра, що розлучає жінку з чоловіком* (Л. Укр., II, 1951, 380).

4. *розм.* Відділяти по одному з гурту (свійських тварин); вилучати. *От череду уже женуть; Старі, малі к їй вибігають; Корови да бики ревуть, Телят дівчата розлучають* (Укр. поети-романтики.., 1968, 281); *Повагом ішли корови в пилу вуличному. Десь мекали вівці і ляскав батогом вівчар — розлучав по дворах* (Головко, I, 1957, 133).

РОЗЛУЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і рідко* **РОЗЛУ́ЧУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЛУЧИ́ТИСЯ**, лучу́ся, лу́чишся, *док., з ким — чим і без додатка.* 1. Попрощавшись, іти від кого-небудь або розходитися в різні боки. *Дівчата розлучилися. Пріська пішла вправоруч до села. Марта постояла трохи, а тоді звернула вліворуч* (Гр., I, 1963, 409); *Очі з-під кудлатої шапки глянули на нього пильно. А руку стиснув* [коваль] *дуже. Так і розлучилися* (Головко, II, 1957, 17).

2. Переставати бути, жити разом, бачитися, зустрічатися і т. ін. з ким-небудь. *Ніколи Івась не розлучався з матір'ю: все було крутиться коло неї* (Григ., Вибр., 1959, 123); *Кожен раз, коли я хоч на момент розлучався з Михайлом, я відчував якусь порожнечу й безнадійну самоту ...* (Досв., Вибр., 1959, 126); *На білому ліжку найшов я свого найближчого приятеля .. Ми разом виростали, разом жили, боролися. Ніколи ні на хвилинку не розлучувалися в житті* (Ірчан, II, 1958, 139); // Поривати ділові, дружні і т. ін. стосунки з ким-небудь; припиняти зв'язки, взаємини з кимсь. *Князь Куракін урятував цареві життя, і вже з тої пори цар із ним не розлучався* (Хотк., I, 1966, 97); *Панотець його* [наймита] *ненавидів, а він так само панотця. Один одному заважав. Але нікому з них не прийшло на думку розлучитися* (Март., Тв., 1954, 227).

3. Припиняти, розривати шлюб із ким-небудь. *Чи й, справді, не розлучиться мені з чоловіком?* (Крим., Вибр., 1965, 378); *Бригадир запропонував Людмилі вийти за нього заміж, а з жінкою він пообіцяв розлучитися* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 181).

4. Покидати, залишати що-небудь (перев. близьке, дороге, звичне і т. ін.). *Їхала, кажуть, одна скупа пані і везла з собою усі свої скарби великі — така вона скупа була, що ніколи зроду не розлучалася з тими скарбами* (Вовчок, I, 1955, 358); *Потрапив Артемко в щорсівську дивізію ротним фельдшером і після того вже майже сорок років не розлучається з медициною* (Хижняк, Килимок, 1961, 26); *Цей блискучий панич розлучився з безжурним порожнім життям, проміняв свою кар'єру на становище сільського крамаря!* (Коцюб., I, 1955, 254).

◇ **Душа́ з ті́лом розлуча́ється (розлучи́лася)** *чия, заст.* — хтось помирає. *Вони знали, що в цю хвилину, коли душа Анта тільки-но розлучилася з тілом, не можна і не треба плакати* (Скл., Святослав, 1959, 19); **Розлуча́тися (розлучи́тися) з життя́м** — умирати. *Його повісили сірим світанком під жахливі крики цілої тюрми .. Молодий мрійник розлучився з життям під гуркіт і шал нашого протесту* (Ю. Янов., II, 1958, 223).

5. *перен.* Переставати користуватися чим-небудь. *З того дня Яшко не розлучався з сопілкою. Навчився грати, і така вона люба йому* (Головко, I, 1957, 131); *Не знаю, чи хто з моїх товаришів перечитав Успенського, але я через два роки з ним не розлучувався* (Стеф., II, 1953, 14); *Командир полку, зустрічаючи Сагайду, не на*

жарт сварився на нього своїм кулаком. Сагайда давав слово скинути [кубанку] *і ... знову не міг розлучитися з нею* (Гончар, I, 1954, 67); // Відмовлятися від чого-небудь. *З мрією про своє письменство Юра розлучитися вже не міг* (Смолич, II, 1958, 98).

РОЗЛУ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розлучи́ти.** *Люди, що скоро два роки були розлучені з сім'ями, тепер одержували від них листи* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 95); // **розлу́чено,** *безос. присудк. сл. Олеся стоїть у старій свитині, стоїть сама одна, розлучено її з чоловіком* (Вовчок, I, 1955, 30).

2. *у знач. ім.* **розлу́чений,** ного, *ч.*; **розлу́чена,** ної, *ж.* Той (та), що розірвав (розірвала) шлюб. *Шлюбний склад населення. Що це означає? В демографії під цим розуміють кількість чоловіків і жінок, які перебувають у шлюбі, холостяків і дівчат, розлучених та овдовілих* (Наука.., 10, 1971, 26).

РОЗЛУ́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Те саме, що **розлу́ка** 1, 2. [О р и с я:] *Я швидш* [швидше] *переможу сором і глум, ніж розлучення з моїм сином!* (Кроп., III, 1959, 84); *— Що ж, йди, Іванку,— покірно обзивалась Марічка. — Така нам доля судилась ... І вона співанками косичила їх розлучення* (Коцюб., II, 1955, 315).

2. Припинення, розрив шлюбу. *Другого ранку Грицай поспішив до першої дільниці народного суду, щоб подати заяву про розлучення* (Жур., Звич. турботи, 1960, 168); *Ознайомлення з судовими справами про розлучення робітників свідчить, що воно стало досить рідким явищем* (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 62).

РОЗЛУЧИ́ТИ *див.* **розлуча́ти.**

РОЗЛУЧИ́ТИСЯ *див.* **розлуча́тися.**

РОЗЛУ́ЧНИЙ, а, е. 1. Пов'язаний з розлученням (у 2 знач.). [С а б і н а:] *А доки має бути невірній жінці вірним чоловік? Не знає наш закон розлучних ли́стів?* (Л. Укр., III, 1952, 156).

2. Пов'язаний з розлукою; прощальний. *Одшуміла, одгомоніла весна та й стала задумана,— одяглася — в дорогу виряджається. І палкіше обгортає, тихіше шепоче речі, як дівчина на розлучній розмові* (Вас., I, 1959, 259).

РОЗЛУ́ЧНИК, а, *ч., розм.* Той, хто розлучає або розлучив кого-небудь із кимсь.— *Промов слово, скажи, хто розлучник наш?* (Кв.-Осн., II, 1956, 419); [Д м и т р о:] *Знаю я, хто розлучник мій, хто наступив мені ногою на горло! Ти в панича закохалася ..!* (Стар., Вибр., 1959, 192).

РОЗЛУ́ЧНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **розлу́чник.** *Ой пішла я у яр зи водою, Аж там милий гуляє з другою. А другая тая, Розлучниця злая, Багатая сусідонька, Вдова молодая* (Шевч., II, 1963, 153); *— О прокляття! Кому сказати? Хто навчить, як позбутися злої розлучниці, як привернути Прохора* (Шиян, Баланда, 1957, 168).

РОЗЛУ́ЧУВАТИ *див.* **розлуча́ти.**

РОЗЛУ́ЧУВАТИСЯ *див.* **розлуча́тися.**

РОЗЛУ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розлу́щити.** *Весіннім струмочком від скверу, Рукою дитячою пущений, Відчалив кораблик з паперу, На ньому — горішок розлущений* (Мур., Лірика, 1954, 36).

РОЗЛУ́ЩИТИ *див.* **розлу́щувати.**

РОЗЛУ́ЩИТИСЯ *див.* **розлу́щуватися.**

РОЗЛУ́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розлу́щувати.**

РОЗЛУ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛУ́ЩИТИ,** щу, щиш, *док., перех.* Очищати, звільняти що-небудь від зовнішньої оболонки (шкаралупи, лушпиння і т. ін.), руйнуючи, розламуючи її. *Насипає* [хлопець] *з банки перед Тонею мідій, що він прихопив їх, видно, в Сухомлиновій хаті, сам їх розлущує і подає дівчині* (Гончар, Тронка, 1963, 231).

РОЗЛУ́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗЛУ́ЩИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Очищатися, звільнятися від зовнішньої оболонки (шкаралупи, лушпиння і т. ін.) внаслідок її руйнування.

2. *перев. док.* Почати багато і довго лущити що-небудь. [М а р и с я:] *А ти, парубче, не сміти по хаті, а то я тебе ось цим деркачем по губах!* [М и к и т а *(дає їй лушпиння):*] *На, викинь!* [М а р у с я:] *І сам викинеш, не великий пан. І-і, розлущився!* (Кроп., I, 1958, 71).

РОЗЛЮБИ́ТИ *див.* **розлюбля́ти.**

РОЗЛЮБИ́ТИСЯ *див.* **розлюбля́тися.**

РОЗЛЮ́БЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розлюби́ти.** *Земля, повита славою народу українського, .. Великою родиною в розлуці не розлюблена, Вітчизною єдиною, мов донька, приголублена* (Уп., Вірші.., 1957, 109).

РОЗЛЮ́БЛЮВАТИ *див.* **розлюбля́ти.**

РОЗЛЮ́БЛЮВАТИСЯ *див.* **розлюбля́тися.**

РОЗЛЮБЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **РОЗЛЮ́БЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **РОЗЛЮБИ́ТИ,** люблю́, лю́биш; *мн.* розлю́блять; *док., перех. і без додатка.* Переставати любити кого-, що-небудь. *Тоді він зрадів було, її забачивши,— тепереньки втікає ... «Чи ж розлюбив? І як це розлюбляють? І за що? І чому? І нащо?»* (Вовчок, I, 1955, 154); *— Я вже читав цю книжку, а от і не пам'ятаю того місця, в якому саме Анна вперше почала розлюблювати Кареніна* (Кучер, Прощай .., 1957, 246); [Є в ф р о з і н а:] *Аполлон один з усіх богів не розлюбив Еллади, і є ще їй надія на життя* (Л. Укр., III, 1952, 423); *Не питай, чому навік душею Я розлюбив веселість і любов* (Зеров, Вибр., 1966, 390).

РОЗЛЮБЛЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **РОЗЛЮ́БЛЮВАТИСЯ,** юється, *недок.*, **РОЗЛЮБИ́ТИСЯ,** лю́биться; *мн.* розлю́бляться; *док., розм.* 1. Те саме, що **розлюбля́ти.** *— Ох! дайте зілля мні* [мені] *напитись, Щоб серцю можна розлюбитись, Утихомиритись на час* (Котл., I, 1952, 85).

2. *тільки док.* Перестати любити один одного.

РОЗЛЮТИ́ТИ *див.* **розлютóвувати.**

РОЗЛЮТИ́ТИСЯ *див.* **розлютóвуватися.**

РОЗЛЮТІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **розлютíти.** *Розлютілі яничари тягли їх* [хлопчиків] *за вуха і очкури* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 394).

РОЗЛЮТІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Стати дуже лютим; розлютитися. *Коли старий Ничипір погнав татарку робити у полі, вона* [Палажка] *розлютіла* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 404).

РОЗЛЮТÓВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розлютува́ти.** *Дуже сумно дивитися на людину, яка вічно розлютована .., на всіх гримає і всіх готова покусати* (Сам., II, 1958, 304); *В перший раз почув, як то дзижчать над головою кулі: як якась оса, надзвичайно зла і розлютована до краю* (Вас., Незібр. тв., 1941, 210).

2. *у знач. прикм.* Дуже роздратований; лютий. *Побігла Горпина додому розлютована, роздосадувана* (Л. Янов., I, 1959, 340); *Хвиля дружного сміху жбурнула розлютованого багача на Романа* (Стельмах, Хліб.., 1959, 29); // Який виражає лють, гнів, злість. *Він .. упав на кушетку, закрився буркою.. Потім виглянув з-під бурки одним розлютованим оком, очевидно, щось вирішивши* (Довж., I, 1958, 196); *Стався постріл. У відповідь мені був дикий рев розлютованого звіра* (Трубл., I, 1955, 161); *На щастя, Андрій не розлучався з батогом і тепер усю свою спритність мусив показати перед розлютованим псом* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 33).

РОЗЛЮТÓВАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **розлютóваний** 2.

РОЗЛЮТÓВАНО. Присл. до **розлютóваний** 2. *Образно. *Дніпро не вгавав — виром хвиль із боків Розлю-*

товано бився об скелі (Грим., Дніпрострум, 1932, 32); *Б'є* [буря] *розлютовано в груди: Йди, не схиляй чола! Вперто — завжди і всюди — І втома тебе не здола* (Перв., І, 1958, 130).

РОЗЛЮТÓВУВАТИ *і* **РОЗЛЮ́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛЮТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш *і* **РОЗЛЮТИ́ТИ**, ючу́, ю́тиш, *док.* 1. *перех.* Викликáти в кого-небудь стан сильного роздратування, люті. *Найменший шум, найменша, хоч би й похвальна, увага старої матушки просто його розлючували* (Коцюб., І, 1955, 323); *Захоплений роботою, Тарас не помітив, як розчинилися двері і на порозі зупинився пан. Самовільне господарювання кріпака в покоях розлютувало пана* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 17); *Щоб примусити бджолу віддати отруту, треба її розлютити. Робить це електричний струм* (Наука.., 10, 1968, 36).

2. *перев. док., неперех., на кого — що.* Дуже розсердитися, розгніватися. — *Султан так розлютував на візира Насух-башу за те, що випустив він козаків у море, що наказав повісити його* (Тулуб, Людолови, І, 1957,61).

РОЗЛЮТÓВУВАТИСЯ *і* **РОЗЛЮ́ЧУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЛЮТУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся *і* **РОЗЛЮТИ́ТИСЯ**, ючу́ся, ю́тишся, *док., на кого — що, чим і без додатка.* Ставати дуже роздратованим, лютим, озлобленим; дуже сердитися, гніватися. *Онися розлютувалась і вже кричала на увесь зал* (Н.-Лев., III, 1956, 197); *Розлютувався Гнат і, перехилившись з сідла, зашмагав нагаєм по овечих спинах* (Тют., Вир, 1964, 332); *Він розлютився тим, що хтось посмів спинити його обоз* (Петльов., Хотинці, 1949, 222); *Образно. *Шторм розлютувався надвечір* (Ю. Янов., II, 1958, 50).

РОЗЛЮТУВА́ТИ[1] *див.* **розлютóвувати.**

РОЗЛЮТУВА́ТИ[2], у́ю, у́єш, *док., перех., заст.* Розпаяти.

РОЗЛЮТУВА́ТИСЯ [1] *див.* **розлютóвуватися.**

РОЗЛЮТУВА́ТИСЯ[2], у́ється, *док., заст.* Розпаятися.

РОЗЛЮ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розлюти́ти.** *Деякі з гостей підійшли привітатись до мене, але Степан, розлючений чимсь, .. відіпхнув усіх* (Хотк., І, 1966, 66); *Кирило Васильович змінив багато явок. Гелерфортівські агенти, розлючені листівками, нишпорили по всьому місту* (Хижняк, Тамара, 1959, 48); — *Та чи ви показились? — гримнув на людей Прохор, розлючений такими розмовами* (Шиян, Баланда, 1957, 63).

2. *у знач. прикм.* Дуже роздратований; лютий. *Коли розлючена Параскіца наскочила з розгону на тин і озирнулася, на щастя, не було вже жодного напасника* (Коцюб., І, 1955, 273); *Було виразно чути, як тяжко і гнівно дихає розлючена тварина своїми могутніми легенями-міхами* (Тют., Вир, 1964, 115); *Образно. *За вікном шумів Атлантичний океан. Розлючені хвилі заливали вікно* (Донч., VI, 1957, 105); *Серед штормів і розлючених вітрів в'ються вимпели червоних кораблів* (Ю. Янов., V, 1959, 19); *Розлючений Дніпро з новою силою тиснув на дамбу. Велетенські хвилі все дужче бились об каміння* (Коцюба, Нові береги, 1959, 375); // Який виражає лють, гнів, злість. *У Віриних руках тріснула лозина. Примруживши розлючені очі, вона погрозила:— Запам'ятай, Зінько..!* (Шиян, Баланда, 1957, 81); *Її розлючений погляд прикипів до спокійних Лариних очей* (Шовк., Інженери, 1948, 361); *Розлючені обличчя, перекошені криком роти, розпатлані голови — все це насувалося на Гната* (Тют., Вир, 1964, 178); *Скрегнув розлючений голос, як залізо об камінь, і раптом зірвався* (Коцюб., II, 1955, 58); *Ніхто розгадати не міг, Що таїв той розлючений сміх* (Воронько, Драгі.., 1959, 113).

РОЗЛЮ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **розлю́чений** 2.

РОЗЛЮ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **розлюти́ти** і **розлюти́тися.**

РОЗЛЮ́ЧЕНО. Присл. до **розлю́чений** 2. *Платон схопився і, почервонівши, раптом розлючено скипів* (Досв., Вибр., 1959, 255); *Глобу зараз не можна було впізнати. Очі горіли розлючено, обличчя почервоніло* (Собко, Скеля.., 1961, 120); *Образно. *Вітер розлючено гнав суцільну стіну снігу* (Коп., Вибр., 1948, 213).

РОЗЛЮ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **розлю́чувати** і **розлю́чуватися.**

РОЗЛЮ́ЧУВАТИ *див.* **розлютóвувати.**

РОЗЛЮ́ЧУВАТИСЯ *див.* **розлютóвуватися.**

РОЗЛЯГА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **РОЗЛЯГТИ́СЯ**, я́жуся, я́жешся; *мин. ч.* розлíгся, лягла́ся, ло́ся; *док.* 1. Лягати вільно, невимушено, розкинувшись; зручно вмощуватися, лежачи на чому-небудь. *Кіно показували .. прямо надворі, в садку. Глядачі розлягалися прямісінько на траві* (Тют., Вир, 1964, 40); *Фрідріх ні на кого не звертає уваги. Він розлігся горілиць на колодках* (Кол., На фронті.., 1959, 86); // *розм.* Вільно, зручно сідати на що-небудь; розсідатися. [Г о р п и н а:] *Добривечір вам у вашу хату! (Кидає до порога кошик і розлягається на стільці)* (Н.-Лев., II, 1956, 476); *Лазар спав досхочу, наїдався і грав у карти, напивався горілки і, розлігшись у м'якім кріслі, коверзував* (Коцюб., II, 1955, 196).

2. *перен., розм.* Розноситися в навколишньому просторі (про дрібні частинки чогось, запахи і т. ін.). *Важкий дух польових васильків.. розлягався в солонуватому повітрі* (Н.-Лев., V, 1966, 163); *Скрізь, де не гляну, сухі тумани́ розляглися* (Л. Укр., І, 1951, 251); *По вулиці залопотіло щось раптом і з гиком пронеслося. Лиш курява знялась, видко, як по подвір'ю розляглась* (Головко, І, 1957, 107).

3. *перен.* Голосно звучати, дзвінко лунати в навколишньому просторі. *По майдані розлягався розпачливий плач Варки* (Ірчан, II, 1958, 35); *Далеко десь раптом постріл розлігся й луна покотила його по байраках та горах* (Стар., Облога.., 1961, 8); *Ми в'їхали в село. Неначе у дрімоті Почулись голоси, розлігся сміх і спів* (Рильський, І, 1960, 151); // Ставати широко відомим; поширюватися, розповсюджуватися (про новини, чутки, поголоски і т. ін.). *Розляглася чутка, що пан свата чи вже висватав якусь генеральську дочку* (Вовчок, VI, 1956, 324).

Аж луна́ розлягáється (розлягáлася, розлягла́ся) — дуже голосно (про шум, крик, спів і т. ін.). *Кругом по гаю щебечуть солов'ї, аж луна розлягається* (П. Куліш, Вибр., 1969, 99).

4. *чим, від чого і без додатка, перен.* Наповнюватися голосними звуками (криком, співом, сміхом і т. ін.). *Прокинулось усе .. Луги, струшуючи срібну росу, розлягалися співами своїх соловейків* (Мирний, І, 1954, 318); *Вилазили* [діти] *батькові на рівні широкі плечі.., і тоді вже вся хата розлягалася від сміху, вереску і тупоту* (Стельмах, Хліб .., 1959, 91).

5. *перен.* Охоплювати великий простір, далеко простягатися; розкидатися. *Розлягалось поле, рівне, сіро-зелене, голе* (Коцюб., І, 1955, 309); *Підходили* [хлопці] *до села. В левади, в садки загорнуте, розлягалося воно по той бік річки* (Головко, І, 1957, 124); *Широко розляглись поля зелені з буйними хлібами* (Гр., II, 1963, 322); *Море розляглося на всі краї. У високому небі звиваються птахи* (Гончар, III, 1959, 182); // Широко відкриватися перед очима, зором; ставати видним на всьому просторі. *Пшениця чиста, пишна, добірна розляглася тепер перед очима, наче море* (Шиян, Переможці, 1950, 224).

6. *перен., рідко.* Дуже голосно, надривно плакати, кричати. — *Паць, паць, паааць ... — розлягалася Мару-*

ся, заганяючи двоє поросят (Григ., Вибр., 1959, 34); *Вдарив дзвін на пожежу.. Вона трохи не одуріла тоді з ляку. Бігала, кричала, дитина собі розлягалася на всю хату — та вона не чула* (Мирний, І, 1954, 229); // Дзвінко, переливчасто співати. *Тьохкає, аж розлягається в садку соловейко* (Коцюб., І, 1955, 31); // Нестримно сміятися, реготати. *Люди аж розляглися кругом; а стара дячиха на лиці мінилася та очима, як відьма, водила* (Мирний, III, 1954, 86).

7. *перев. недок., перен., рідко.* Натужно, з надмірним зусиллям працювати; надриватися. — *Він усе слабував, неборака, усе на печі, а я сама, бідна, розлягалась і в полі, і на городі, і в хаті — усе сама!* (Григ., Вибр., 1959, 29).

8. *рідко.* Хилитися, розходитися в різні боки від чого-небудь. *Як вихор, мчалася* [дівчина] *густим житом, воно тільки розлягалося за нею, як розлягаються хвилі під натиском дужої руки, що керує човном* (Мирний, І, 1949, 168); *Я чую: десь по межах торохтить грабарка. Ніжно під колісьми травичка розлягається* (Мик., II, 1957, 34); // Руйнуючись, валитися в різні боки; розвалюватися. *Захазяйнував* [Тимко], *як порядний господар: поправив тин, що вже зовсім був розлігся та позаростав бур'яном;.. перекрив.. хлів* (Тют., Вир, 1964, 263).

РОЗЛЯГТИ́СЯ *див.* **розляга́тися.**

РОЗЛЯКА́ТИ *див.* **розля́кувати.**

РОЗЛЯ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛЯКА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Лякаючи, розганяти, примушувати розходитися, розбігатися, розлітатися і т. ін. кого-, що-небудь. *Були перекази, нібито колись на цьому острові жило багато лебедів, поки їх не перебили та не розлякали* (Трубл., Шхуна.., 1940, 10); *Я вже збагнув — рибалки, хоч люди й веселі та гомінкі, в час рибальства небагатослівні. Може, то вони бояться рибу розлякати в морі?* (Збан., Мор. чайка, 1959, 105).

РОЗЛЯ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розля́пати** 1. *В шумі яворів на теплім небокраї неначе запеклась розляпаная кров...* (Сос., І, 1957, 290).

РОЗЛЯ́ПАТИ *див.* **розля́пувати.**

РОЗЛЯ́ПАТИСЯ *див.* **розля́пуватися.**

РОЗЛЯ́ПИСТИЙ, а, е, *розм.* Незграбний, з нерівними, розмазаними краями. *Розляпистий напис.*

РОЗЛЯ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЛЯ́ПАТИ,** аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Розпліскувати, розкидати щонебудь краплями, бризками; розбризкувати. [Катря:] *Та що ти ото робиш там, Панасе? Нащо то розляпуєш чорнило?* (Вас., III, 1960, 248); *Між небом і землею каламуть: то кінські копита розляпують багнюку* (Тют., Вир, 1964, 448).

2. *перех. і неперех., розм.* Розголошувати (секрети, таємниці). — *Який я базікало? — образився Микита Дудка.— Аби ви не розляпали, а з мене хоч жили тягни, не скажу* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 31); — *Я сказала Жені про твою таємницю,— пояснила Льошці Галя. — Вже розляпала? — суворо кинув Льошка вбік Галі* (Мокр., Острів.., 1961, 17).

РОЗЛЯ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗЛЯ́ПАТИСЯ,** ається, *док.* 1. Розпліскуватися, розпадатися краплями, бризками; розбризкуватися.

2. *перев. док., розм.* Почати надто багато говорити, базікати, сказати багато зайвого або недоречного.

3. *тільки недок.* Пас. до **розля́пувати** 1.

РОЗЛЯЩА́ТИСЯ, щи́ться, *док., розм.* Почати дуже лящати. *А солов'ї! Так розспівалися, розлящалися, що аж садок розлягається, аж луною з-під гори б'є* (Вирган, В розп. літа, 1959, 287).

РОЗЛЬО́ТИСТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **розкри́лений** 2. *Брови* [Максима] *широкі, розльотисті над глибокими задуманими очима, рівний з широкими ніздрями ніс, міцно стиснуті, трохи припухлі губи* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 24).

РОЗМАГА́ТИ, а́є, *недок., рідко:* **Сон розмага́є** — сон бере, знемагає. *Сон головку розмагає* (Чуб., V, 1874, 43).

РОЗМАГНІ́ТИ *див.* **розмагні́чувати.**

РОЗМАГНІ́ТИТИСЯ *див.* **розмагні́чуватися.**

РОЗМАГНІ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмагні́тити.**

2. *у знач. прикм.* Позбавлений магнітних властивостей (про яке-небудь фізичне тіло, прилад і т. ін.). *Розмагнічена сталь.*

3. *у знач. прикм., перен., розм.* Позбавлений активності, енергії; безвольний, бездіяльний, пасивний; // Позбавлений смислової насиченості, гостроти. *Один пише так, ніби на звалища зносить обережки розмагнічених слів — мертвих шаблонів, а в другого — всі слова намагнічені, між ними діє велика сила зчеплення* (Літ. Укр., 11.V 1971, 1).

РОЗМАГНІ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розмагні́чений** 2, 3. *В листі до одного з лідерів так званої «робітничої опозиції».. Володимир Ілліч* [Ленін] *з нещадною іронією висміяв дрібнобуржуазну розмагніченість, дешевенький скептицизм людей, які .. ладні чорнити дійсність і легко впадають у паніку та істерику перед труднощами* (Ком. Укр., 4, 1960, 58).

РОЗМАГНІ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмагні́чувати** і **розмагні́чуватися.** *Як тільки розпочалася війна, група Александрова виїхала на Балтику, де зайнялася розмагнічуванням кораблів, що забезпечувало надійний захист від неконтактних мін* (Знання.., 5, 1971, 9).

РОЗМАГНІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМАГНІ́ТИ,** ічу, ітиш, *док., перех.* 1. Позбавляти яке-небудь фізичне тіло, прилад і т. ін. магнітних властивостей. *Розмагнічувати металеву голку.*

2. *перен., розм.* Викликати в кого-небудь стан бездіяльності, безвольності, пасивності; позбавляти когось активності, енергії. — *Ти знаєш, що робиш злочин? Ти розмагнічуєш увесь клас!* (Донч., V, 1957, 366); *— Адже страх, який так розмагнітив тебе, це ж страх не за своє життя, а за життя товариша* (Головко, II, 1957, 587); *Що не кажи, а демобілізаційний папірець у кишені трохи розмагнітив усіх нас — ми відчули себе вільними птицями* (Перв., Опов.., 1970, 7).

РОЗМАГНІ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗМАГНІ́ТИТИСЯ,** ічуся, ітишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Втрачати магнітні властивості (про яке-небудь фізичне тіло, прилад і т. ін.). *Розмагнічується сталь.*

2. *перен., розм.* Ставати бездіяльним, безвольним, пасивним; втрачати активність, енергію. — *Ну й згадуй на здоров'ячко,— грубо кинув він.— Тоді був такий настрій... Розмагнітився* (Донч., V, 1957, 556).

3. *тільки недок.* Пас. до **розмагні́чувати.**

РОЗМА́ЄНИЙ, а, е, *поет.* З буйною, пишною рослинністю, квітами. *Кожного літа в цю пору на розмаєних царинах і полонинах видзвонювали радісно коси* (Козл., Весн. шум, 1952, 45); *В Катрусине розмріяне життя входила сімнадцята весна. Пливла вона розмаєна, .. соковита* (Мельн., Коли кров.., 1960, 99).

РОЗМА́ЗАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розма́зати.** *Отава глянув на підпис. Чорні, хапливо розмазані літери: Тая Зикова* (Загреб., Диво, 1968, 291).

2. *у знач. прикм.* Позбавлений чітких обрисів; розпливчастий. *Прозорі розмазані хмари стояли непорушно, неначе плавали в тихому мертвоводді* (Н.-Лев., VII, 1966, 285).

РОЗМА́ЗАТИ *див.* **розма́зувати.**

РОЗМА́ЗАТИСЯ *див.* **розма́зуватися.**

РОЗМАЗНЯ́, і́, *ж., розм.* 1. Несмачна рідка страва (перев. каша). *Варить* [Катерина] *борщ, а зварить*

якусь нісенітницю. І картоплю покладе, і капусти накришить, і буряків укине,.. а спробує — не борщ зварився, а якась пересолена розмазня-каша (Збан., Переджнив'я, 1960, 283); // *перен., зневажл.* Про що-небудь розпливчасте, позбавлене чіткості, виразності. *В їхньому* [деяких письменників] *уявленні ідеал людини — це якась іконописна розмазня, ходяча схема всіляких чеснот* (Вітч., 8, 1958, 122).

2. *перен., зневажл.* Нерішуча, слабохарактерна людина. [Х в е д і р *(несміло):*] *Ти не жалієш своєї жінки.* [І в а н:] *Розмазня!* (Мирний, V, 1955, 242); *Навіть і це подобається в ній Січкареві: краще жінка з вогнем, перцем і жадобою, аніж якась покірна розмазня* (Стельмах, II, 1962, 108).

РОЗМА́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розма́зувати.**

РОЗМА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМА́ЗАТИ**, а́жу, а́жеш, *док.* 1. *перех.* Водячи чим-небудь по якійсь поверхні, розтирати щось рідке.— *Заходь! — каже він, розмазуючи фарбу. Я заходжу* (Ю. Янов., I, 1958, 133); *Слинько й собі розмазав на долоні краплю речовини і, оглянувши її, зробив висновок: — І все ж таки кубових решток не помітно* (Шовк., Інженери, 1956, 79).

2. *перех.* Розтираючи що-небудь, забруднювати ним поверхню чогось. *Сама* [баба] *непомітними рухами розмазувала кров собі по лиці* (Хотк., II, 1966, 66); *Діти чіплялись за спідниці матерів і рученятами розмазували на обличчі сльози* (Донч., III, 1956, 113); *Тим часом Кайдашиха зумисне розмазала кров по всьому виду, замазала в кров пазуху* (Н.-Лев., II, 1956, 364); // *безос. Дощик невеличкий, так тільки грязюку розмазало по шосе* (Загреб., День.., 1964, 41); // *перен.* Грубо, невдало розмальовувати. *Критик, споглядаючи гектар полотна, надміру угноєний всілякими кольоровими добривами, не скаже: «..І чому цей зрадливий пензель, роблячи мазки на полотні, так невдало розтикав їх, розмазав, розмісив брудними розводдями?»* (Довж., III, 1960, 131).

3. *перех. і неперех., перен., розм.* Багатослівно, надто докладно розповідати про що-небудь. [М о к р и н а:] *До чого це ти все нахиляєш? Щоразу як почнеш розмазувать!..* (Кроп., II, 1958, 403); — *Шпак нісенітницю таку тобі розмаже, Що й груші на вербі ростуть!* (Гл., Вибр., 1951, 75).

РОЗМА́ЗУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗМА́ЗАТИСЯ**, а́жеться, *док.* 1. Розпливаючись, поширюватися по якій-небудь поверхні.

2. *перен., розм.* Ставати ширшим від усмішки, радощів, задоволення і т. ін.; розпливатися. *Данюша так смішно розповідав.. анекдоти. Аж і в Матюхи пика.. розмазалась у п'яну усмішку* (Головко, II, 1957, 67).

РОЗМАЇ́ТИЙ, а, е. 1. Неоднаковий, несхожий з іншим (іншими) в чому-небудь; різноманітний. *На прощання дав мені Берник розмаїті інструкції, що маю робити, коли вступлять до села окупанти* (Мур., Бук. повість, 1959, 149); // Який складається з несхожих, неоднакових між собою предметів, осіб і т. ін. *Великий розмаїтий гурт жінок і чоловіків валом котився до сільради* (Епік, Тв., 1958, 214).

2. Неоднорідний за змістом, формою, силою вияву і т. ін. *Наша доба така багата, така розмаїта, вона дає безліч матеріалу для творчості* (Донч., VI, 1957, 585); *Катерина Василівна змалку полюбила широкий розмаїтий світ рослинності, дерев, квітів* (Чаб., Шляхами.., 1961, 38); // Різний за кольором, тоном; різнобарвний. *Широкі спини огрядного та дужого люду покриті були розмаїтою, пістрявою одіжжю* (Стар., Облога.., 1961, 5); *Клумби горять розмаїтими барвами квітів* (Цюпа, Назустріч .., 1958, 371).

РОЗМАЇ́ТИТИ, їчу, їтиш, *недок., перех., рідко.* 1. Те саме, що **різноманіти́ти.**

2. Робити різнобарвним, різним за кольором, тоном і т. ін.

РОЗМАЇ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **розмаїтий.** [В е й н г о л ь д:] *В людських натурах існує все ж велика розмаїтість* (Л. Укр., IV, 1954, 234); *Друзі ніколи не сперечалися, чудово розуміючи, що в мистецтві розмаїтість творчих почерків — запорука духовного збагачення* (Дмит., Розлука, 1957, 230); [Г а в к у н:] *Іще не забудьте, щоб ваша драма була сценічна. Надайте більш руху, більше дії, розмаїтості в декораціях* (Сам., II, 1958, 106); *Ярмарки я полюбляв з дитинства За їх веселу людську метушню, Святковий гомін .. І розмаїтість буйних фарб мінливих* (Рильський, III, 1961, 171).

РОЗМАЇ́ТО. Присл. до **розмаїтий.** *Їсти дають 5 раз на день і досить розмаїто* (Л. Укр., V, 1956, 253); *Ой брехали вороженьки, як настало літо, Була правда і неправда, було розмаїто* (Коломийки, 1969, 181); *Друга група* [молоді] *— селюки, одягнені скромніше і розмаїто* (Тют., Вир, 1964, 57).

РОЗМАЇ́ТТЯ, я, *с.* Те саме, що **розмаї́тість.** *Радянська література винятково багата розмаїттям своєрідних талантів* (Рад. літ-во, 11, 1967, 7); *Тематичностильове розмаїття української сатири невпинно зростає, свідченням того є живі факти нашого літературного поступу* (Вітч., 5, 1971, 165).

РОЗМА́Й, ю, *ч., нар.-поет.* 1. Що-небудь буйно розквітле, зелене (ліс, гай і т. ін.). *Краще йди в темний гай, у зелений розмай, Або в поле, де вітер гуляє, На дозвіллі із лихом собі розмовляй* (Л. Укр., I, 1951, 81); *Навколо був ясний розмай і радісна теплінь* (Уп., Вітчизна.., 1951, 66); *Образно. *Хай жаль, що перейшли для мене Солодкі болі зросту і жадань, Що похилився мій розмай зелений І май черлений одійшов за грань* (Рильський, II, 1960, 195).

2. Приворотне, чарівне зілля. — *Ти знаєш, як цвіте розмай? Возьми* [візьми], *розмаю накопай І дай із'їсти або спити,— І він зачне тебе любити!..* (Рудан., Тв., 1959, 70); «*Іди, доню, до гаю, Копай зілля розмаю*». «*Я розмаю не знаю, Хіба людей спитаю*» (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 108).

РОЗМА́Й-КОСА́, розма́й-коси́, *ч., етн., заст.* Брат нареченої, який розплітає їй косу. *Ой глянь, дівчино, крізь калач карими очима та й заплач, бо іде твій розмай-коса* (Сл. Гр.).

РОЗМАЛЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмалюва́ти.** *У розпорядженні дітей понад десять залів: майстерні по виготовленню ляльок, розмалюванню картинок, рукоділлю* (Вітч., 3, 1969, 222).

РОЗМАЛЮВА́ТИ *див.* **розмальо́вувати.**

РОЗМАЛЮВА́ТИСЯ *див.* **розмальо́вуватися.**

РОЗМАЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмалюва́ти.** *Стіни всі од вишки до низу розмальовані зеленими сосенками та червоними пташками* (Вовчок, VI, 1956, 244); *Ставши на підмурок, Галина зазирнула в розмальовану морозом шибку* (Зар., Світло, 1961, 16); // **розмальо́вано,** *безос. присудк. сл. На стінах поміж вікнами золотом розмальовано і коло на стелі теж золотом підведено* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 526).

РОЗМАЛЬО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмальо́вувати** 1. *Особливо цікавився Данило розмальовуванням книг* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 415).

РОЗМАЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМАЛЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш, *док., перех.* 1. Розписувати що-небудь малюнками, візерунками і т. ін. *Учень розмальовує на парті заголовок для стінгазети* (Вас., III, 1960, 307); — *А скрині будемо сьогодні розмальовувати? —*

запитав Іван, оглядаючи глечики з фарбами (Кол., Терен.., 1959, 26); *Піч Галя розмалювала синіми квітками* (Мирний, І, 1949, 359); * Образно. *Почалася справжня зима. Мороз розмалював віконця в лісниковій хатині мережками* (Донч., IV, 1957, 85); // Надмірно гримувати, фарбувати (обличчя). *Потім почала* [жінка] *спокійніше розмальовувати все обличчя* (Л. Укр., III, 1952, 710); // Розмазуючи, розтираючи щось, покривати ним поверхню чого-небудь, змінюючи її вигляд. *Обмастившись по шию в болото і розмалювавши ним обличчя, марширують по березі, взявшись у боки, хлопчики...* (Вас., І, 1959, 376); // Зображувати, малювати кого-, що-небудь у карикатурному вигляді. — *Мамо, подивись, як в «Перці» сумських канцеляристів розмалювали!* (Автом., В. Кошик, 1954, 7).

2. *перен., розм.* Бити, залишаючи на обличчі, тілі сліди від ударів. — *Хто ж це тебе отак розмалював? — сплеснула* [Олена]*руками..— Та це я з саней упав* (Зар., На .. світі, 1967, 124); — *Небалакучий чернець попався... Трохи розмалювали йому пику мої хлопці...— Аби язика не втнули,— сказав Богун* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 218).

3. *перен., розм.* Довго, красномовно розповідаючи про кого-, що-небудь, перебільшувати його роль, значення, зображувати у вигідному для себе вигляді. — *Приходила тут одна,— така вже нещасна, що глянути та заплакати, й таку вже біду вона розмальовувала аж страх* (Вовчок, І, 1955, 384); *Налетіла* [Катерина] *на нього з лайкою,.. то всі аж отетеріли: оце він про цю злюку їм таке співав, оце її розмальовував такими словами?* (Гончар, Тронка, 1963, 277).

4. *перен.* Викликáти в уяві в певній послідовності які-небудь образи, картини. *Тут* [серед степу] *йому думка розмальовувала картину за картиною...* (Мирний, II, 1954, 74).

РОЗМАЛЬО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗМАЛЮВА́ТИСЯ,** ю́юся, ю́єшся, *док.* 1. Надмірно гримувати, фарбувати собі обличчя; фарбуватися. — *Моя сусідка Інна, що теж носить на голові копицю і розмальовується, каже, що я нібито старосвітська дівка* (Речм., Твій побратим, 1962, 6).

2. *тільки недок.* Пас. до **розмальо́вувати.**

РОЗМАНІ́ЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Який надто манірно поводиться. *Надто вже він був прилизаний та випрасуваний, а хлопцям, на мою думку, не личить підроблятись під розманіжених та розбещених панків* (Речм., Твій побратим, 1962, 20).

РОЗМАНІ́ЖИТИСЯ, жуся, жишся, *док., розм.* 1. Почати надто манірно поводитися, виявляючи неприродну ніжність, зайву сентиментальність. [К а т р я:] *Ходім вже, мій голубчику волохатенький, в хату. (Лащиться до нього).* [Я к и м:] *Ач, розманіжилась!* (Кроп., II, 1958, 352); // Стати надто чутливим, сентиментальним. — *Сину мій, дитино,— здригаючись, впала йому на груди.— Це ж не тебе катують?..— Ану, виходьте звідси. Розманіжились. Дома теж зможете рюмсати! — гримнув на матір і сина Палилюлька* (Стельмах, II, 1962, 87).

2. *перен., розм.* Розслабитися, стати млявим. *Він трохи сп'янів і сидів похнюпившись, спустивши вниз руки.— Чого розманіжився?* (Гр., II, 1963, 447).

РОЗМАНІ́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док., розм.* Почати маніритися, манірно поводитися.

РОЗМА́РЕНИЙ, а, е, *розм.* Дуже замріяний. *Сон мені склепить палкії очі, Розмарені, утомлені від мрії, ..Бринить струна тужливим, дивним співом* (Л. Укр., І, 1951, 466).

РОЗМА́РЕНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Стан за знач. **розма́рений.**

РОЗМАРИ́Н, у, *ч.* 1. *бот.* (*Rosmarinus* L.). Вічнозелена запашна кущова рослина родини губоцвітих, із листя і гілок якої добувають ефірну олію. *Згодом Зоня вийшла до салону, щоб ущипнути кілька гілочок мирту й розмарину на найменший зелений віночок* (Л. Укр., III, 1952, 653); — *В чому тебе мати купала? — тихо питав парубок дівчину.— Твоє волосся пахне васильками, м'ятою чи розмарином* (Томч., Жменяки, 1964, 24).

2. Зимовий сорт яблуні, поширений у південних районах України. *На дуже зріджених кварталах сади можна ремонтувати такими сортами, як Антонівка звичайна.., Розмарин білий і синапи* (Колг. Укр., 2, 1957, 31).

3. Плід цього дерева — невелике довгасте яблуко, соковите, кисло-солодке на смак.

РОЗМАРИ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **розмари́н** 1. *Як вернувсь Олексій додому, подала йому Мар'янка розмаринову квітку* (П. Куліш, Вибр., 1969, 296).

РОЗМА́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док., розм.* Надмірно замріятися, надто захопитися мріями про що-небудь; розмріятися.

РОЗМАРКІРО́ВАНИЙ, а, е, *с. г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розмаркірува́ти.** *Глибоко виорана ще з осені земля була розмаркірована* (Оров., Зел. повінь, 1961, 11); *У 27 кварталі* [лісу] *вже розмаркірована площа* (Рудь, Гомін.., 1959, 110); // **розмаркірóвано,** *безос. присудк. сл.— Подивіться, якими на першому лану правильними квадратами розмаркіровано поле і вздовж і впоперек* (Вишня, І, 1956, 433).

РОЗМАРКІРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., с. г.* Провести маркером спеціальні борозенки, смуги для визначення місця садіння дерев, кущів або висівання сільськогосподарських культур. *Вчасно вологу закрили, провели як слід культивацію, старанно на квадрати розмаркірували* [поле] (Вишня, II, 1956, 96).

РОЗМАРНІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм., рідко.* Стати рум'яним, червоним, перев. від спеки, хвороби, нервового збудження тощо. *Якби світ божий глянув на лице його — він побачив би рожу у ранній росі, так воно розмарніло-розчервонілося* (Мирний, І, 1954, 270).

РОЗМАСТИ́ТИ *див.* **розма́щувати.**

РО́ЗМАХ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розмахну́ти, розма́хувати** і **розмахну́тися, розма́хуватися.** *Внизу* [на конверті], *під виведеною одним розмахом дугою, було дописано: «Від Ладнова»* (Мик., II, 1957, 488); *Горбоносий Мішель подавав руку широким розмахом — по-дружньому* (Смолич, V, 1959, 622); *Високо плаває самітний орел, широкими розмахами крил здіймається вгору* (Фр., V, 1951, 8).

З (із) [усього́] ро́змаху; З ро́змахом: а) з силою, розмахнувшись, замахнувшись. *Він підскочив до саней і з розмаху вгатив сокиру в рожен* (Стельмах, Хліб.., 1959, 79); — *Ой, як же ви мене перелякали! — Ухопила його за ліву руку і з розмахом ударила межи плечі* (Март., Тв., 1954, 273); *Лукія вишарпнула передавач у нього з рук і з усього розмаху трахнула об підлогу* (Гончар, Тронка, 1963, 108); б) з розгону. *Вдоволений Сивенко зажмурює очі, сміється і з розмаху сідає на місце* (Вас., І, 1959, 151); *Гість з розмаху потонув у м'якому кріслі* (Хижняк, Килимок, 1961, 32).

2. Величина відхилення чого-небудь від положення рівноваги; амплітуда коливань. *Розмах маятника.*

3. Відстань між краями, крайніми точками чого-небудь розправленого, розгорнутого, розкинутого на боки і т. ін. *Здоровенний, із сажневим розмахом крил, степовий хижацюга* [орел] *другий рік уже нудився в цій клітці* (Гончар, II, 1959, 31).

4. *перен.* Широкий простір, на якому що-небудь розкинулося; широчінь. *Після карпатських пейзажів, де*

стиснуті шапки гір зменшують віддаль неба од землі, вражає і розмах засніженої рівнини, і голуба височінь (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 136); *Довго ще зовсім непорушно стоїть перед Москвою вкрай схвильована Галина Горленко, неспроможна відірватись від цієї величі, цього розмаху й широчіні* (Крот., Сини.., 1948, 8).

5. *перен.* Широта й різноманітність у виявленні чого-небудь. *Гарно задумані, написані з великим розмахом, з прекрасними деталями, вони* [повісті] *часто не задовольняють читача* (Коцюб., III, 1956, 40); [В а с и л ь:] *Шпиця людина непогана, але нема в нього розмаху...* (Зар., Антеї, 1962, 22); // Великий обсяг, масштабність у виявленні або протіканні чого-небудь; бурхливий розвиток чогось. *Все тріщить, руйнується, гоготить в нечуваній за розмахом катастрофі* (Гончар, III, 1959, 246); *Небувалого розмаху досягла в Радянському Союзі справа видання творів Шевченка* (Рильський, III, 1955, 261); *В суворі дні війни справді всенародного розмаху набрав партизанський рух* (Ком., Укр., 10, 1964, 14).

РОЗМАХА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Розхитати, розгойдати кого-, що-небудь з метою надання йому швидкості, сили руху і т. ін. (перед тим як кинути, розкрутити і т. ін. когось, щось). *Еней чимдуж спис розмахав І Турну, гадовому сину, На вічний поминок* [спомин] *послав* (Котл., І, 1952, 294); *Парубкам подобалась вигадка; от вони підняли того хорта на дрючок та й понесли. Підійшовши тихенько до Павлусевої хати, розмахали хорта та й шпурнули в вікно* (Стор., І, 1957, 60).

2. *перен.* Рознести, розвіяти в різні боки що-небудь. *Ой, я тую чорну хмару Крилом розмахаю... Перебуду сей поговір, Перебуду й славу* (Укр.. лір. пісні, 1958, 172); *Ось сіяльник вийшов ріллю обсівати, І вітер мав скрізь той посів розмахати* (Манж., Тв., 1955, 104); // *безос. Попіл вітром розмахало, І сліду не стало* (Шевч., II, 1963, 172); *Старий заховавсь В степу на могилі, щоб ніхто не бачив, Щоб вітер по полю слова розмахав* (Шевч., І, 1963, 53).

РОЗМАХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати швидко, посилено махати чим-небудь. *Гей ти, косо, розгуляйсь! Ти, рученько, розмахайсь!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 405); *Вітряк розмахався крильми, мов руками* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 111); // Почати збуджено сперечатися з ким-небудь, жестикулюючи, махаючи при цьому руками. «*Сама* [писарша] *недавно скинула очіпок, а вже й розмахалася руками і на молодиць і навіть на дячиху»,— подумала благочинна* (Н.-Лев., IV, 1956, 60); *— Чого це він розмахався? — насторожився Йонька і взявся за косу. Гордій із Денисом також відійшли на свою ділянку* (Тют., Вир, 1964, 235).

РОЗМАХНУ́ТИ *див.* **розма́хувати.**

РОЗМАХНУ́ТИСЯ *див.* **розма́хуватися.**

РОЗМА́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМАХНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.* 1. *неперех., чим і без додатка.* Робити поривчасті махові рухи чим-небудь. *У воротях свого двору догнала Горпина Якова, що ішов похнюпившись, і Свирида, що, розмахуючи, щось розказував йому* (Мирний, І, 1954, 266); *Михайло розмахував косою, гострив її, не даючи собі спочинку. Парубок хотів здивувати цю молоду жінку доброю роботою* (Томч., Жменяки, 1964, 114).

2. *перех. і неперех.* Широко розводити, розкидати в боки (руки, крила і т. ін.). *Він знов розмахнув дужими руками, немов збираючись розбивати ними скали* (Фр., II, 1950, 8); *Розмахнув* [Віталик] *руки, і вона просто в обійми падає йому* (Гончар, Тронка, 1963, 160).

3. *перех., розм.* Різким рухом відводити вбік, піднімати руку або якийсь предмет (перев. для удару, кидка). *Тато розмахнув бартку і вдарив плазом комусь по чолі* (Коцюб., II, 1955, 311).

РОЗМА́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗМАХНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* 1. *чим і без додатка.* Різким рухом відводити вбік, піднімати руку або якийсь предмет (перев. для удару, кидка). *Вони спершу повагом складали шаблюки, мов тільки приміряючись; а потім.. давали один одному маху. То приступали, то одступали, то розмахувались з усієї сили, що аж шабля свище* (П. Куліш, Вибр., 1969, 106); *— Гех,— хекнув Хома, розмахуючись з-за плеча. Сокира впилася в дерево* (Гончар, III, 1959, 226); *Здоровезна постать вискочила поперед Яроша, широко розмахнулася рукою і пошпурила важку каменюку* (Гр., II, 1963, 296); *Поліцаї не бачили, коли Василь вийняв руку з кишені, розмахнувся і навідліг ударив Хомашенка* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 96).

2. *перев. док., перен.* Розкинутися на великому просторі, далеко простягтися. *Розмахнулись до моря степи чорноземні, Сколихнулися буйним пшеничним крилом* (Стельмах, V, 1963, 189); *Скресли ріки, Гуляють ріки, Розмахнулись по обрій вони* (Нагн., Зустрічі.., 1955, 44); // Розправившись, здатись більшим, ширшим. *Коли він ступив на сходи, здалося, ніби сходинки під ним прогинаються: так широко розмахнулись його плечі, такою кремезною була його постать* (Шовк., Інженери, 1956, 91); // Широко, далеко рознестися, поширитися в навколишньому просторі (про звуки). *Розмахнись* [пісне] *та розгуляйся, Не старій та не стомляйся. Рознеси над світом віру В перемогу правди й миру* (Дор., Літа.., 1957, 4).

3. *перев. док., розм.* Зробити розгін, розбіг; розігнатися. *Зозуля — між лист і уринула. У Насті забилось серце: втече!.. Розмахнулась та так і шугнула в гущавину зелену* (Вас., І, 1959, 221); // *перен.* Наміритися, спробувати щось зробити (перев. непосильне). *Довгими ночами Іван пише вірші.. Розмахнеться на високу ноту, а «на горлицю зверне»* (Кол., Терен.., 1959, 85).

4. *перев. док., розм., перен.* Виявити широту, надзвичайну активність у якій-небудь діяльності, у своїх задумах тощо. *Землі 58 десятин. Є де розмахнутися. Дві пари волів. Трое коней* (Головко, І, 1957, 209); *— Головної проблеми передо мною вже нема. Я її не розв'язав. Не вистачило життя. Я розмахнувся не по літах* (Довж., І, 1958, 490).

РОЗМАЧУ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмачу́лити.**

РОЗМАЧУ́ЛИТИ *див.* **розмачу́лювати.**

РОЗМАЧУ́ЛИТИСЯ *див.* **розмачу́люватися.**

РОЗМАЧУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗМАЧУ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Тріпанням, ударами перетворювати на волокно, клоччя.

РОЗМАЧУ́ЛЮВАТИСЯ, ються, *недок.*, **РОЗМАЧУ́ЛИТИСЯ,** ться, *док.* Від тріпання, ударів перетворюватися на волокно, клоччя.

РОЗМА́ШИСТИЙ, а, е. 1. Який супроводжується широкими помахами, для якого характерні вільні, широкі рухи. *Се направду був Невеличкий, а його розмашистий хід походив.. на Бляйберга* (Фр., VIII, 1952, 241); *Від села йшов хтось бадьоро, розмашистим кроком, мугикаючи під носа пісню* (Збан., Переджнив'я, 1960, 123); // Великий за розміром, розгонистий (про напис, почерк і т. ін.). *Шумило розмашистими каракулями записав щось на клаптику паперу* (Дмит., Наречена, 1959, 64); *Леся спочатку пробігла очима розмашисте писання* (М. Ол., Леся, 1960, 141); // *перен.* Який виходить за межі стриманості, коректності, об'єктивності (про критичні судження, висновки і т. ін.). *Особливо нестерпні розмашисті й поспішні висновки з приводу тих чи інших особливостей твору письменника, зумовлених його художніми шуканнями* (Про багатство л-ри, 1959, 102).

2. *перен.* Широкий, розкидистий. *Ось, ось ми вже доїжджали до моєї хати. Вже бачила я здалека дерева нашого садка перед хатою, великі, розмашисті* (Коб., III, 1956, 137); *Вона лише тепер зашарілась, а її розмашисті, мов крила ластівки, брови затреміли* (Шовк., Інженери, 1956, 42).

3. *перен.* Який відзначається широкою натурою, характером; якому властива широта, розмах у вчинках, діях. *Нарід* [народ] *у тім Ясенові все розмашистий, буйний: з найдавніших часів ясенівські люди найбільше підтримували опришківство* (Хотк., II, 1966, 181).

РОЗМА́ШИСТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **розма́шистий.** *В питаннях культури поспішність і розмашистість найшкідливіші* (Ленін, 45, 1974, 368).

РОЗМА́ШИСТО. Присл. до **розма́шистий.** *Швидко, розмашисто пішов Морозенко* (Стельмах, I, 1962, 244); *Він розмашисто вимахує рукою поперед себе і раз у раз спиняється* (Кучер, Дорога.., 1958, 158); *Пливе* [ріка] *широко, розмашисто й журливо шепотить водами на бродах* (Козл., Ю. Крук, 1950, 5); *Вона взяла залікову картку, раз і вдруге провела по ній долонею.., посиділа одну-дві секунди в якійсь нерішучості. Потім поставила оцінку і розмашисто розписалася* (Тют., Вир, 1964, 56).

РОЗМАШНИ́Й, а́, е́, *рідко.* Те саме, що **розма́шистий** 1. *Розмашним кроком рушив він цілиною, підминаючи шпичасті будяки, сіруватий полин* (Тулуб, В степу.., 1964, 113); *Лист був.. від дружини — я вже знав її розмашну руку* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 26).

РО́ЗМАШНО, *рідко.* Присл. до **розмашни́й.** «*Доб'єм фашистського звіра!*» — *Доб'єм... Хтось уже доклав до гасла руку, закресливши перше слово і розмашно надписавши зверху:* «*Добили!*» (Гончар, III, 1959, 442); *Образно. *І з гімном космічним.. Розмашно-ритмічно Гордо прямує Вільна Зоря* (Еллан, I, 1958, 93).

РОЗМА́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМАСТИ́ТИ,** ащу́, а́стиш, *док., перех., розм., рідко.* Розтирати щонебудь рідке по поверхні чогось; розмазувати.

РОЗМА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗМА́ЯТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. *тільки 3 ос.* Подувом розвівати в різні боки (волосся, одяг). *Гнане несамовитим бігом вагонів, повітря розмаює одяг і волосся в людей* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 142); — *Розмай, вітре, мою чорну косу до пояса!* (Н.-Лев., I, 1956, 100).

2. *тільки 3 ос.* Розганяти, розсіювати (хмари, туман і т. ін.). *Бачить Лиска, відкіль блиска, хвостом має — хмари не розмає* (Укр.. присл.., 1963, 48); *Образно. *Кобзо-орлице! ..Чарами слова розмай, мов ту хмару, недолю* (П. Куліш, Вибр., 1969, 367); *Мене хвилює синій обрій і вітер весняний, рвачкий, що всі думки мої недобрі розмає, як пухкі хмарки* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 22).

3. *перен.* Легковажно, безцільно розтрачувати щонебудь (талант, здібності і т. ін.). *Але в житті і я свій, може, хист (Коли він є) по вітру не розмаю...* (Рильський, Поеми, 1957, 8).

4. *перев. док., перен.* Позбутися якого-небудь неприємного відчуття, поганого настрою і т. ін. *Дивиться Мар'яна, осміхається,— і рветься її серце, щоб розмаяти, розвіяти ті смутки* (Вас., I, 1959, 273).

РОЗМА́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розма́яти.** *Дівчина, задихана, з ровмаяним од довгого й швидкого бігу волоссям, вискочила перед пожежу...* (Гр., II, 1963, 306); *На трибуні, під розмаяними вітром.. прапорами, лунає заклик оратора* (Довж., I, 1958, 44); *Військовий кидає мішка на пісок, пригортає її* [жінку] *за плечі і тією ж рукою мовчки гладить її чорне, розмаяне волосся* (Коз., Сальвія, 1959, 47).

РОЗМА́ЯТИ *див.* **розма́ювати.**

РОЗМА́ЯТИСЯ, а́ється, *док.* Розвіятися, розпуститися (про волосся, одяг). *Срібний серпанок на Мавці звився угору, мов блискуча гадюка, чорні коси розмаялись і змішалися з вогнистими кучерями Перелесника* (Л. Укр., III, 1952, 246).

РОЗМЕЖО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмежува́ти.** *Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря — слав'янськая земля* (Шевч., I, 1963, 142); «*Гарт*» *і* «*Плуг*» *розмежують свою роботу приблизно по тій лінії, по якій розмежована робота профспілок і комнезамів* (Еллан, II, 1958, 130).

РОЗМЕЖО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмежо́вувати** і **розмежо́вуватися.**

РОЗМЕЖО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМЕЖУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Розділяти (землю, якунебудь ділянку і т. ін.), проводячи, визначаючи, встановлюючи межі. *Од його почули ми, що по тім боці Самари пани розмежовують землі* (Стор., I, 1957, 179); // Роз'єднувати що-небудь, бути межею між чимсь. *У сінях, що розмежовували контору колгоспу та сільраду, рівненьким стосом лежали дрова* (Зар., На.. світі, 1967, 128).

2. *перен.* Відділяти одне від одного кого-, що-небудь. *Не розмежовувати націй наше діло, а згуртовувати робітників усіх націй* (Ленін, 24, 1972, 226); *Гіркота, що її Голубенко старанно заховував навіть од Васси, розмежовувала його з нею, примушувала триматися на самоті* (Епік, Тв., 1958, 258); *Треба завжди розмежовувати поняття багатства художнього слова і багатослів'я* (Довж., III, 1960, 161); *Ми розмежували фольклористику і етнографію, як дві окремі науки* (Рильський, III, 1956, 146); // Відділяти, протиставляти одне одному кого-, що-небудь. *Соціалістична революція різко розмежувала діячів культури і поставила їх по різні сторони барикади* (Іст. укр. літ., II, 1956, 63); // Визначати межі чиїх-небудь обов'язків, повноважень і т. ін. *Розмежувати обов'язки.*

РОЗМЕЖО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗМЕЖУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Розділятися, проводячи, визначаючи, встановлюючи межі між землями, якими-небудь ділянками і т. ін.; роз'єднуватися; // Відділятися одне від одного чим-небудь. *Вінця* [тарілок] *прикрашує суцільна .. композиція. Дно і вінця при цьому розмежовуються каймою у вигляді низки мініатюрних підківок* (Нар. тв. та етн., 1, 1964, 68).

2. *перен.* Відділятися, відокремлюватися одне від одного внаслідок протилежності поглядів, інтересів і т. ін. *Перше, ніж об'єднуватися, і для того, щоб об'єднатися, ми повинні спочатку рішуче й виразно розмежуватися* (Ленін, 4, 1969, 341); // Розділяти між собою які-небудь обов'язки, повноваження і т. ін.

3. *тільки недок.* Пас. до **розмежо́вувати** 1.

РОЗМЕЖУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розмежування; // Який розмежовує що-небудь, є межею чогось.

РОЗМЕ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмежува́ти** і **розмежува́тися.** *В ряді сіл на Чернігівщині і Київщині селяни піднімались проти розмежування поміщицьких і селянських земель, яке завжди проводилося так, як це було вигідно поміщикам* (Іст. УРСР, I, 1953, 522); *Жовтень ніс з собою не тільки розмежування класово ворожих сил, а й великий потяг до згуртування усього здорового, здатного на небачену досі перебудову світу* (Рад. літ-во, 1, 1966, 59); *Партійне керівництво Радами, як вчив В. І. Ленін, передбачає чітке розмежування функцій партійних і державних організацій* (Ком. Укр., 7, 1970, 10).

РОЗМЕЖУВА́ТИ *див.* **розмежо́вувати.**

РОЗМЕЖУВА́ТИСЯ *див.* **розмежо́вуватися.**

РОЗМЕ́Л, у, *ч.* Дія за знач. **розмолóти, розмéлювати** 1. *Для розмелу зерна на борошно або для одержання крупи вживали* [східні слов'яни] *жорна* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 408); *Сировиною для порошкової металургії, або металокераміки, є металевий порошок. Існує кілька способів його одержання. Найпростіший — це розмел крихкого металу в кульових млинах* (Наука.., 2, 1963, 14).

РОЗМЕ́ЛЕНИЙ, РОЗМОЛО́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмолóти.** *Згодовувати жолуді свиням, великій рогатій худобі і вівцям найкраще розмеленими в суміші з іншими концентратами* (Хлібороб Укр., 8, 1964, 14); *Вбиваючи в розмелений.. сніг одерев'янілі ноги, чоловік тупо відчував, що вони раз по раз підгиналисъ у колінах* (Стельмах, І, 1962, 187); *Бризнуло сонце золотом, Щедрим золотом і теплом, Жовтим борошном, дрібно розмолотим, Сухозлітка лягла за селом* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 37).

РОЗМЕ́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розмелювання. *Цукор-пісок по елеватору подається у розмелювальний механізм. Звідси потрапляє в бункер, де готова пудра насипається в мішки* (Веч. Київ, 19. VII 1956, 4).

РОЗМЕ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмéлювати.** *Для бетонів можна застосовувати.. також піски, утворені розмелюванням твердих кам'яних порід* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 167); *Загальновідомо: чим тонший цемент при розмелюванні, чим більша його поверхня на грам води, тим швидше він твердіє* (Роб. газ., 13.XI 1964, 1).

РОЗМЕ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗМОЛО́ТИ**, мелю́, ме́леш, *док.* 1. *перех.* Мелючи, подрібнювати, розтирати зерно, перетворюючи його на борошно або крупи. *Суміш зерна і бобів розмелюють і печуть оладки та виготовляють локшину* (Зерн. боб. культ., 1956, 182); // Подрібнювати, розтирати що-небудь, перетворюючи його на порошок або дрібну масу. *Натуральне кофе приготовляють із зерен тропічного кофейного дерева, які сушать, підсмажують і розмелюють* (Укр. страви, 1957, 291); *Вібромлини, крім тонкого подрібнення негашеного вапна, можуть розмелювати.. мінеральні домішки для негашеного вапна* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 121); // *перен.* Ударами або натискуваннями дробити, розбивати що-небудь. *Коли б не дерево, за яким чатував мисливець, звір кинувся б на нього з усього розгону, розпоров би йому живіт своїми гострими іклами, в пащі розмолов би його кості* (Гжицький, Опришки, 1962, 205).

2. *перев. док., неперех., перен., фам.* Розголосити, розказати (всім або багатьом) якусь таємницю. *Письмоводитель запитливо подивився на Якова суворими очима. — Яків, це вже ти розмолов усім? — Хрест мене вбий — не я!* (Вас., Незібр. тв., 1941, 177).

РОЗМЕ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗМОЛО́ТИСЯ**, мелю́ся, ме́лешся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Від подрібнення, розтирання перетворюватися на борошно (про зерно); // Від подрібнення, розтирання перетворюватися на порошок. *Черепашник порівняно легко розмелюється* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 65).

2. *перев. док., перен., фам.* Почати говорити багато зайвого; розбазікатися. [П а н і *(сердито):*] *Що то розмололась.., стара! Годі базікать чорт знав що!* (Вас. III, 1960, 471).

3. *тільки недок.* Пас. до **розмéлювати** 1.

РОЗМЕ́ЛЮВАЧ, а, *ч.* Той, хто розмелює що небудь.

РОЗМЕ́ЛЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розмéлювач.**

РОЗМЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **розмéлювальний.** *Оснащений* [завод] *паровими сушарнями.., розмельними млинами* (Веч. Київ, 4.II 1969, 4); *На .. комбінаті модернізували дробильний відділ. І тоді виявилось, що пропускна спроможність розмельного відділу недостатня* (Роб. газ., 5.II 1963, 2).

РОЗМЕРЕ́ЖАНИЙ, РОЗМЕРЕ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмережáти, розмережúти.** *Мороз примурував шибки, і вони сяють, як розмережані ліхтарі* (Вас., Вибр., 1950, 124); *Образно. *Всю цю місцину.., розмережану протоками, озерами й озеречками, криничани здавна звуть — Холодні Криниці...* (Гончар, II, 1959, 265); *До самої землі хилилося густо-голубе небо, рясно розмережане зорями* (Збан., Любов, 1957, 24).

РОЗМЕРЕ́ЖАТИ, аю, аєш *і* **РОЗМЕРЕ́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* Покривати що-небудь мережками.

РОЗМЕРЕ́ЖЕНИЙ *див.* **розмережáний.**

РОЗМЕРЕ́ЖИТИ *див.* **розмережáти.**

РОЗМЕРЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмерзáтися, розмéрзнутися, розмéрзтися.** *На ділянці ланки Диптан на період розмерзання грунту запас вологи був більший, ніж на ділянках інших ланок* (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 100); *Добрива, внесені після розмерзання грунту, проникають у нижні шари тільки з дощовою водою* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 31).

РОЗМЕРЗА́ТИСЯ, áється, *недок.*, **РОЗМЕ́РЗНУТИСЯ** *і* **РОЗМЕ́РЗТИСЯ**, знеться, *док.* Під дією тепла відтавати, переставати бути замерзлим; розморожуватися. *Земля розмерзається, і талий винний дух полів.. уже виразно чується в повітрі* (Гончар, II, 1959, 39); *Коли розпалює* [тітка] *в печі, то комин дихає синім димом, а шибки розмерзаються аж перед обідом* (Гуц., Скупана.., 1965, 178); — *Тепер, внучку, геть-чисто все почне оживати: скресне крига на ріках та озерах, розмерзнеться сік у деревах* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 9).

РОЗМЕ́РЗЛИЙ, а, е. Який розмерзся; відталий. *Машина влетіла до села і почала братися на гору, буксуючи в розмерзлому багні, що було перемішалося з першим снігом* (Кучер, Голод, 1961, 394); *Там* [в степу] *небо сьогодні синіло по-весняному, свіже й високе, вище, ніж будь-коли. Там п'янко пахла розмерзла земля* (Гончар, І, 1954, 518).

РОЗМЕ́РЗНУТИСЯ *див.* **розмерзáтися.**

РОЗМЕ́РЗТИСЯ *див.* **розмерзáтися.**

РОЗМЕСТИ́ *див.* **розмітáти.**

РОЗМЕ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розметáти.** *Чабани розшукували в степах свої розметані бурею отари* (Гончар, І, 1959, 4); *Лободою позаростали майдани коло зруйнованих, розметаних дощенту церков* (Морд., І, 1958, 100); *Хмари були високі, прозорі, розметані вітром по всьому піднебессі* (Ю. Янов., II, 1958, 202); *Після короткого бою турецький загін, оточений майже з усіх боків, був розметаний дощенту* (Добр., Очак. розмир, 1965, 145); *Дівчина швиденько зіскакує на ноги, рукою поправляє розметану косу* (Стельмах, І, 1962, 519).

РОЗМЕТА́ТИ, розметáю, розметáєш *і* розмечу́, розме́чеш, *док., перех.* 1. Швидко або з силою розки́дати що-небудь у різні боки. *На узліссях заревли танки і, розметавши зелене гілля маскування, ринули з усіх кінців до річки* (Гончар, III, 1959, 416); *Денис схопив у руки галузину і розметав жевріючі головешки, затоптуючи їх ботинками* (Тют., Вир, 1964, 290); // Зруйнувати, розвалити що-небудь, кидаючи в різні боки його частини. *Бас із синами за три дні й три ночі розметали довгу, майже на півверсти греблю* (Мушк., Серце.., 1962, 103); // *безос. Вітри такі, що.. стріхи зривало. На Єкатерининській вулиці зірвало і розметало виставку фотографа* (Л. Укр., V, 1956, 218); // Рознести, розвіяти в різні боки (хмари, дим і т. ін.). *Коли ж подмуть могутні вітри-вітровії, щоб розвіяти, розметати олов'яні хмари?* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 33).

2. Розштовхуючи, примусити розбігтися, розійтися кого-небудь; розігнати. — *Розійдись ! — закричав Гаврило.— Розійдись! Він кинувся поміж братами, розметав їх в різні боки* (Тют., Вир, 1964, 217); // Розбити, знищити кого-, що-небудь, завдати поразки комусь, чомусь. *Одна в його думка — ударити на Іванців табір, розметати, як полову, тії гайдамацькі купи* (П. Куліш, Вибр., 1969, 170); *Що там було в ту ніч чорну, вітряну! Полк розметали, захопили зброю, три кулемети, коней* (Головко, II, 1957, 19); // *безос. Розметало колону вражу, спопелило вогнем ясним* (Гонч., Вибр., 1959, 168).

3. Широко розвести, розкинути в боки (руки, крила і т. ін.). *На возі лежить, розметавши руки, наш Альоша...* (Цюпа, Три явори, 1958, 20); *Застогнав тут змій безсило, розметав залізні крила, і забився, і затрусився, і крізь землю провалився* (Забіла, У.. світ, 1960, 145); // Розпустити, розсипати, розтріпати (волосся). *Ганна Борисівна лежала в ліжку, розметавши каштанове волосся по білій подушці* (Панч, Ерік.., 1950, 122); *Троянки ідуть, розметавши по плечах волосся, До вівтарів невблаганної серцем Паллади* (Зеров, Вибр., 1966, 235).

РОЗМЕТА́ТИСЯ, розмета́юся, розмета́єшся і розмечу́ся, розме́чешся, *док.* 1. Розбігтися, розсіятися в різні боки, місця. *При виїзді з села нарешті оглянувся... жменька! ..Розметались, мов тіні, хто куди* (Гончар, II, 1959, 88); *Образно. *Облетіли надії, розметались безслідно, і там тепер голо, як в лісі. Сніги тепер в серці* (Коцюб., II, 1955, 37).

2. Лягти, широко розкинувши руки, ноги; розкинутися. *Алла Михайлівна лежала, розметавшись, чорне волосся густою сіткою вкривало білу подушку* (Л. Укр., III, 1952, 615); *Образно. *Зморено спала Каховка, розметавшись під зорями, під Чумацьким небесним шляхом, що проходив просто над нею* (Гончар, I, 1959, 37); // Розпуститися, розсипатися (про волосся). *Руде волосся його розметалось і завихорилось від патетичних рухів* (Довж., I, 1958, 95); *На чорній шовковій сукні біліла пудра, розметались коси на плечах* (Рибак, Помилка.., 1956, 70).

РОЗМЕТИКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Розважливо поміркувати, подумати про що-небудь або над чимсь.

РОЗМЕТНУ́ТИСЯ, не́ться, *док., розм.* 1. Раптово широко, навстіж розчинитися. *Двері з грюкотом розметнулися, і з сарая з криком, вереском повалив стиснутий людський натовп* (Гончар, III, 1959, 379).

2. *рідко.* Розбігтися, розси́патися, розсіятися. *Як у п'ятницю зайнявся ранок, потоптали* [русичі] *половців у прах і помчали красних половчанок, розметнувшись стріламн в степах* (Забіла, У.. світ, 1960, 164).

3. Розкинутися, простягтися на великому просторі. *Чудово було тут, на Дніпрі! Широко, на кілька верстов, розметнувся він, спокійно плинучи під сонцем до моря* (Гончар, I, 1959, 40).

РОЗМИ́В, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розми́ти, розмива́ти.** *Поступове розорювання схилів сприяє зменшенню.. розмиву грунту перед сівбою* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 23); *Процеси розчинення та розмиву порід з формуванням різноманітних підземних порожнин одержали назву карстових* (Наука.., 4, 1963, 54).

2. Місце, розмите водою. *Потоки талих вод і зливи змивають на схилах верхній шар грунту, роблять розмиви* (Наука.., 8, 1959, 28); *У руслах, які складаються з дрібнопіщаних грунтів, розмиви нижче від греблі досягають іноді дуже значних розмірів* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 64).

РОЗМИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмива́ти.** — *Ще невідомо, чи забезпечує високий насип від розмивання валунів. Це тільки припущення* (Коцюба, Нові береги, 1959, 143); *Яр.. засівають травами, засаджують деревами. Коріння рослин припиняє дальше розмивання яру* (Фіз. геогр., 5, 1956, 112).

РОЗМИВА́ТИ, а́є, *недок.*, **РОЗМИ́ТИ,** и́є, *док., перех.* 1. Руйнувати поверхню грунту, поступово змиваючи, зносячи її частинки (про воду). *Річки розмивають глиняні гори і наносять глину в морські води* (Коцюб., III, 1956, 349); *Розмиваючи яри, весняні потоки часто виносили на піщаний берег ріки величезні білі кістки прадавніх тварин* (Донч., IV, 1957, 207); *А хвилі, Що берег не один розмили, Валами йдуть* (Перв., I, 1958, 147); // Робити грузьким, в'язким (шлях); псувати. *Дощі розмили шляхи* (Собко, Шлях.., 1948, 215); // *безос. Знову весна. Дорогу розмило* (Шер., Генерал Орленко, 1948, 49); // Руйнувати, знищувати (яку-небудь споруду) сильною течією, надмірною кількістю води. *В того повінь останній прикладок сіна потягла, іншому хату розмиває* (Гончар, Таврія, 1952, 16); *Велетенські хвилі все дужче бились об каміння, хлюпали на дамбу, розмивали залізничну колію* (Коцюба, Нові береги, 1959, 375); *Темної горобиної ночі вода розмила греблю, зірвала перемичку між старими й новими виробками* (Мушк., Серце.., 1962, 240).

2. Частково змиваючи, робити невиразним, нечітким (яке-небудь зображення, напис, малюнок і т. ін.). *Вода розмила сліди.*

3. *перен.* Підривати, ослаблювати що-небудь. *КПРС високо оцінює боротьбу, яку ведуть комуністи братніх країн проти будь-яких спроб розмити позиції нового ладу* (До 100-річчя .. В. І. Леніна, 1970, 32).

РОЗМИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗМИ́ТИСЯ,** и́ється, *док.* 1. Руйнуватися, псуватися від води, водяних хвиль, течії. *Під час дощів високі клумби дуже розмиваються* (Озелен. колг. села, 1955, 191).

2. Ставати невиразним, нечітким від струменів, потоків води. *Сліди розмилися дощем* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 96); // *перен.* Втрачати чіткість обрисів, поступово зникаючи з поля зору. *Неохоче відмахнулась* [Марта] *од парубка, тягнучись усім тілом до тієї постаті, що розмивалась в ще неясному вечірньому сяйві* (Стельмах, II, 1962, 342).

3. *тільки недок.* Пас. до **розмива́ти.** *Оскільки територія Вінниччини належить до Придніпровської височини, а основною грунтоутворювальною породою є леси, які легко розмиваються водою, на території області розвинуті ерозійні процеси* (Хлібороб Укр., 6, 1973, 25); *Андрій, жаліючи матір, тихо виходить на двір, і зразу ж його жалість розмивається іншим бурхливим почуттям: він шукатиме тата в партизанів у Городищі* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 659).

РОЗМИВА́Ч, а́, *ч.* Прилад, пристрій, признач. для розмивання чого-небудь.

РОЗМИ́ВИНА, и, *ж.* Місце, розмите водою.

РОЗМИ́ВЧАСТИЙ, а, е. 1. Який легко розмивається. *Розмивчастий берег.*

2. *перен.* Позбавлений виразності, чіткості; невиразний, неясний, нечіткий. *Уже при землі негуста рожевість проміння спліталася з голубим розмивчастим одсвітом надвечірнього снігу* (Стельмах, I, 1962, 227).

РОЗМИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмика́ти** і **розмика́тися.** *Обов'язковою умовою творення голосних є відкритість ротової порожнини. Розмикання і змикання її здійснює нижня щелепа* (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 51); *Вправи на місці. Розмикання групи від середини направо, наліво, на вказану кількість кроків* (Худ. гімнаст., 1958, 68); *Електрична дуга утворюється часто при розмиканні струму* (Курс фізики, III, 1956, 132).

РОЗМИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗІМКНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Роз'єднувати що-небудь зімкнуте,

стулене, з'єднане; розтуляти. *Не розмикаючи міцно стиснутих рук, може, хвилину цілу стояли* [хлопці], *розглядаючи один одного* (Головко, II, 1957, 446); *Лара, все ще не розмикаючи повіки, потягнулася, сплівши пальці над головою* Дім., Ідол, 1961, 256); *На олені був вовк. Він і мертвий не випускав шию оленя. Оротук ножем розімкнув йому зуби* (Трубл., II, 1950, 27); // Збільшувати інтервали, дистанцію між тими, хто стоїть в строю; // Порушувати контакт в електричному колі. *Принцип телеграфування за допомогою цього апарата* [Морзе] *полягає ось у чому. Спеціальним ключем замикають і розмикають електричне коло з різною тривалістю періодів замикання і розмикання* (Наука.., 8, 1963, 52).

◇ **Розмика́ти (розімкну́ти уста́)** — починати говорити. — *Де шукати* [скарб]? *Та Козак німував. — Чи, може, де в печері? Запорожець уст не розмикав* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 317); — *У себе в кімнаті своїй обидві співають — нема вгаву, а в бесіді.. уста не вміють розімкнути, німіють...* (Вовчок, I, 1955, 376); *Почувала* [Гаїнка], *що мусить щось сказати, відповісти на ці слова, та не могла розімкнути уста* (Гр., II, 1963, 400).

2. *розм., рідко.* Те саме, що **відмика́ти** 1. — *А, ти, злодіяко якийсь! — лютився капрал, поставив ліхтарню на підлогу і взявся розмикати колодку* (Фр., I, 1955, 316); *Розімкнув замок: все приміряв то той, то другий ключ, поти не знайшовся такий, що якраз прийшовся* (Мирний, III, 1954, 166).

РОЗМИКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗІМКНУ́ТИСЯ,** не́ться, *док.* Роз'єднуватися, переставати бути зімкнутим, стуленим, з'єднаним. *З останніх сил натужиться хлопець, уже пальці аж розмикаються — ось-ось випустить чересло* (Головко, II, 1957, 391); *Стиснуті кулачки поступово розмикалися* (Гончар, III, 1959, 368); *Вона звернулася до Орядина і попросила його защіпнути їй бранзолетку на правій руці, котра в тій хвилині розімкнулася* (Коб., I, 1956, 318); *Губи її здригнулись і розімкнулись* (Коз., Вибр., 1947, 26); // Відходячи одне від одного, збільшувати інтервал, відстань між собою. *Із-за рогу вийшла колона, як видно, робітники депо.. «Невже не розімкнуться, щоб пропустити!» майнула думка у Щупака* (Головко, II, 1957, 625); *Ще раз глянув офіцер на годинник і махнув рукою. Солдати розімкнулись* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 9).

◇ **Уста́ не розмика́ються** *чиї, у кого* — хто-небудь мовчить, не висловлює своїх думок.— *Оце! я щиру правду говорю. Може, ні? Ану забожись! Бач, і уста твої не розмикаються!* (Вовчок, I, 1955, 60).

РОЗМИКА́Ч, а́, *ч.* Прилад для розмикання електричного кола.

РОЗМИЛОСЕ́РДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., рідко.* Виявити милосердя, зглянутися на кого-небудь; змилосердитися. [Г р и б:] *Що се ви нараз так розмилосердилися над нами?* (Фр., IX, 1952, 51).

РОЗМИЛУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Милуючись, задивитися, захопитися ким-, чим-небудь; розхвилюватися від замилування. *А моє серце так розмилувалося, що зразу і слова не промовлю* (Вовчок, VI, 1956, 340).

РОЗМИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗІМ'Я́ТИ,** зімну́, зі́мне́ш, *док., перех.* 1. Мнучи, розтираючи що-небудь, робити його м'яким або перетворювати в м'яку масу; роздрібнювати, розтирати. *Крокуючи узбіччям дороги, скульптор раз у раз підбирав на схилах глину, розминав її в пальцях* (Гончар, I, 1954, 505); *Дід Федір розминає в руках блискучий буковий листочок* (Ільч., Вибр., 1948, 34); // Розтираючи (колосок), виминати зерно. *Швидко вистигне тут колос. Прийде сива борода на ниву, розімне його в шершавій своїй долоні, замислиться* (Вол., Сади.., 1950, 11); // Мнучи, розправляти що-небудь. *Спроквола дістав* [майстер] *сірники, розім'яв погаслу цигарку і припалив знову* (Мушк., Серце.., 1952, 277).

2. *розм.* За допомогою рухів відновлювати гнучкість, еластичність (кінцівок, частин тіла). *Хома зводиться врешті. Розминає залежане тіло і ліниво, поволі, весь кострубатий і чорний, відходить у пітьму* (Коцюб., II, 1955, 65); *Оксен.. мружився від сліпучого сонця і розминав затерплі від довгого сидіння ноги* (Тют., Вир, 1964, 86); *Від річки повернувся Карпо і одразу попрямував до турніка. Кожного ранку він любить розім'яти м'язи* (Шиян, Баланда, 1957, 145).

◇ **Розім'я́ти кісточки́** — за допомогою рухів позбутися відчуття втоми, скованості, оніміння суглобів і т. ін.; розім'ятися. *Після відбою козаки гомінким натовпом повертались на своє місце. — Ну.. трохи розім'яли кісточки? — допитувався генерал.— Не ремствуємо* (Добр., Очак. розмир, 1965, 332).

РОЗМИНА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗІМ'Я́ТИСЯ,** зімну́ся, зі́мне́шся, *док.* 1. Ставати м'яким, перетворюватися у м'яку масу при розтиранні; роздрібнюватися, розтиратися.

2. *розм.* За допомогою рухів позбуватися відчуття втоми, скованості, оніміння суглобів і т. ін. *Встав* [Сагайда] *з каруци, розминаючись м'язами, тремтячи всім тілом від лютого холоду* (Гончар, III, 1959, 78); *Пройшовся* [генерал] *по кімнаті, накульгуючи на поранену в боях ногу і розминаючись після довгого сидіння* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 81); *Умиюся холодною водою, розітруся, розімнуся, то воно, може, й пройде... може, таки й поїду* (Мирний, IV, 1955, 354);— *А де ж зараз менші діти? — Гуляють,— знічев'я кидає Стьопа.— Їм треба трошки розім'ятися після школи* (Кучер, Дорога.., 1958, 22); // Спеціальними вправами посилювати гнучкість, чутливість частин тіла перед початком змагань (про спортсменів). *Змагання привабили таку силу люду, що натовп стояв навіть біля входу на стадіон. Ольга вийшла на поле, розім'ялася* (Собко, Стадіон, 1954, 419).

3. *тільки недок.* Пас. до **розмина́ти** 1.

РОЗМИНА́ТИСЯ [2], а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗМИНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* 1. Рухаючись назустріч, обходити, об'їжджати і т. ін. одне одного. *По стернях накладають на вози снопи з кіп. Їдуть по дорозі, розминаються* (Головко, I, 1957, 351); *Гнат ішов з косовиці, Настя — з буряків. Вони розминулись, віддавши один одному на добривечір* (Коцюб., I, 1955, 48); *Якось підозріло подивилася на неї бабуся з кошиком, з якою тільки-но розминулася* (Хижняк, Тамара, 1959, 76); // Розходитися, роз'їжджатися при зустрічі (у вузькому або незручному місці), не зачепивши одне одного. *Просуватись* [військовій частині] *було важко. На шляху створювались «пробки». Розминатися було небезпечно* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 22); *За містком шосе дуже вузьке, так що не можна двом візкам розминутись* (Н.-Лев., II, 1956, 410); *Дорога звужується, з обох боків стрімкі кручі. Коли хтось їде назустріч, то тут не розминутися* (Донч., VI, 1957, 258); // *перев. док.* Ідучи назустріч одне одному, не зустрітися, не побачитися. [А н т і н:] *А Єва, де Єва? Вона не прийшла з тобою?* [І в а с ь:] *Ні, ми розминулись. Вона, мабуть, зараз прийде* (Ірчан, I, 1958, 139).

2. *розм.* Попрощавшись, розходитися, іти одне від одного в різні боки. *Одно стало, крутить на пальті гудзик, друге нащось витягувало з кишені хусточку. І говорить не говорили й розминатися не розминалися* (Вас., I, 1959, 191); — *Ти змерзла? — обернувся він до білявої панійки.. Пані та щось пропищала, вони розминулися* (Мирний, III, 1954, 296);— *Я на*

вас не викажу. Ні ви мене, ні я вас не знаємо. Треба нам сьогодні ж розминутися (Досв., Вибр., 1959, 62).

3. *перен.* Нехтувати чим-небудь, облишати щось або відмовлятися від чогось. *Людей, які.. в життєвій своїй поведінці раз у раз розминаються з тими прекрасними словами, які вони проголошують,.. бачимо ми, треба признатись, не так рідко* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 101); [В а с и л и н а:] *Годуйся ж, чим бог дав!* [Я к и м:] *Та вже з ложкою не розминуся, бо таки виголодався* (Гр., II, 1963, 538); *Книжок, портфеля, що дома наготовила мати, він не взяв, а з рогаткою розминутися не може* (Горд., Буян, 1938, 6).

◇ **Ні з чим не розмине́ться** — вчасно скористається чим-небудь, нічого не упустить. *У Нечипора була уся батькова натура. Злодіяка такий, що ні з чим не розминеться: і цигана обдурить, і старця обікраде* (Кв.-Осн., II, 1956, 101); **Розмину́тися з гріхо́м,** *заст.*— уникнути гріха, чогось неприємного, недоброго. *Ніякий чоловік з гріхом не розминеться,— І в селах так, і в городах* (Гл., Вибр., 1951, 100); **Розмину́тися з пра́вдою** — вчинити несправедливість, повестися нечесно з ким-небудь. *Громада сама почувала, що розминулася з правдою, продаючи Денисові землю* (Гр., II, 1963, 379).

РОЗМИ́НКА, и, *ж., розм.* Дія за знач. **розім'я́ти, розмина́ти** 2 і **розім'я́тися, розмина́тися**[1] 2. — *Нічого, розімнуся.— Е, синок, це така розминка, що тиждень і в здорового кості ломить. Облиш косу* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 354); *Розминка має складатися з такого комплексу вправ, який найбільше сприятиме підготовці організму гімнасток до здійснення мети даного уроку* (Худ. гімнаст., 1958, 15).

РОЗМИНО́ВКА, и, *ж., спец.* Роз'їзд на одноколійній рейковій лінії в шахті. — *Спускаюся в шахту з бригадою, нас уже знають, це, кажуть, Чудина бригада, треба їй «зелену вулицю» давати, значить — щоб на розминовках стояв запасний порожняк* (Ю. Янов., II, 1954, 149); *Недавно ми влаштували на штреку нову розминовку* (Рад. Укр., 29.IV 1959, 2).

РОЗМИ́НОЧКА, и, *ж.* Пестл. до **розми́нка.**— *Ну, давай зробимо бадьореньку зарядочку, або, як кажуть спортсмени, розминочку* (Коп., Земля.., 1957, 220).

РОЗМИНУ́ТИСЯ *див.* **розмина́тися**[2].

РО́ЗМИР, у, *ч., рідко.* 1. Розрив мирних відносин, порушення миру; війна. *1787 року, в переддень очаківського розмиру, тільки через Херсон.. було відправлено за кордон десятки тисяч пудів збіжжя* (Добр., Очак. розмир, 1965, 199).

2. Замирення, мир. *Кричить* [Еней]: «*Чи ви осатаніли! Адже ми розмир утвердили!* (Котл., I, 1952, 284).

РОЗМИРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок., перех. і неперех., рідко.* Відновлювати мир, згоду між ким-небудь; мирити, примиряти. *Діло от-от до бійки доходить. Спочатку я просто лякався й прожогом біг розмиряти* (Хотк., I, 1966, 151); *Йонька встав і накинувся з кулаками на жінку і таки побив би її, якби не Гаврило, якому тільки й судилося сьогодні, що розмиряти* (Тют., Вир, 1964, 93).

РО́ЗМИСЕЛ, слу, *ч.* 1. Те саме, що **ро́здум** 1—3. [М а р т і а н:] *Я вас прошу розважити спокійно, з холодним розмислом, сю просту справу* (Л. Укр., III, 1952, 327); *Після недовгого розмислу і вагань Петро так і зробив. Вернувся додому, закінчив семирічку* (Вол., Озеро.., 1959, 35); *Батько мовчав, заглиблений у свої розмисли* (Кач., Вибр., 1947, 113).

2. *розм.* Свідомість, здатність свідомо сприймати навколишнє. *Коли зір і розмисел сяк-так повертають до Юри, він, нарешті, бачить своїх друзів і ворогів* (Смолич, II, 1958, 55).

РОЗМИ́СЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Обтяжений роздумами; замислений, задуманий. *Розмислений, розгублений і справді сам не свій мовчки пройшов він до столу і тяжко сів* (М. Куліш, П'єси, 1960, 180).

РОЗМИ́СЛИТИ *див.* **розмишля́ти.**

РОЗМИСЛО́ВИЙ, а, е, *рідко.* Сповнений роздумів, міркувань. *Сучасна поезія стає дедалі більш розмисловою, інтелектуальною, не гублячи свого емоціонального заряду* (Рад. літ-во, 10, 1969, 14).

РОЗМИ́СЛЮВАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **розми́слювати** 1.

РОЗМИ́СЛЮВАТИ *див.* **розмишля́ти.**

РОЗМИ́ТИ *див.* **розмива́ти.**

РОЗМИ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розми́ти.** *Ступивши на землю, я .. побачив осла з повними кошиками на спині, що переступав обережно через каміння розмитого бруку* (Коцюб., II, 1955, 401); *Шлях крутий, розмитий потоками, не через кожен багнистий струмок машина пройде* (Кучер, Дорога .., 1958, 154).

2. *у знач. прикм.* Позбавлений чіткості, яскравості, виразності (про колір, розпис і т. ін.).

РОЗМИ́ТИСЯ *див.* **розмива́тися.**

РОЗМИ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Стан за знач. **розми́тий** 2. *Специфіка фарфору вимагає легкого, прозорого розпису — не дзвінкості, а м'якості, не чіткості різьби, а розмитості поливи* (Мист., 1, 1964, 18).

РОЗМИТТЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **розми́ти** і **розми́тися.**

РО́ЗМИ́ЧКА, и, *ж., розм.* Дія за знач. **розімкну́ти, розмика́ти** і **розімкну́тися, розмика́тися.**

РОЗМИШЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **РОЗМИ́СЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **РОЗМИ́СЛИТИ,** лю, лиш, *док.* 1. Вдаватися до роздумів про що-небудь, обдумувати щось; роздумувати. *Розмишляти Горовицю не було коли: телефон дзвонив і дзвонив* (Смолич, Мир.., 1958, 541); *По хвилині, розмислюючи, давав* [Вишневецький] *накази: — Вам, пане осавуле, з міліцією йти в обхід у напрямі на Чуднів* (Ле, Наливайко, 1957, 55); *Думками своїми розмисливши добре, Серцем жахнувсь Телемах, у гостеві бога пізнавши* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 37); // *перев. док.* Прийти до якогось висновку після деяких роздумів. *По добрій праці,— розмислив Храпко,— можна й відпочити* (Вовчок, VI, 1956, 277); — *Я волів би, проте,— розмислив Коломієць,— наперед трохи порадитися з місіс Ліліан* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 428).

2. *тільки недок., рідко.* Розуміти що-небудь, розбиратися, бути обізнаним у чомусь. *Хазяїн, річ таку почувши (А по-цапиному він дещо розмишляв), Йому дзвінок на шию намотав* (Греб., I, 1957, 43).

РОЗМІ́ЖЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розміжчи́ти.**

РОЗМІ́ЖЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розміжчи́ти.** *В результаті механічної травми відбувається більша чи менша загибель тканин, розміжчення їх, іноді розтягнення й розриви* (Курс патології, 1956, 51).

РОЗМІЖЧИ́ТИ *див.* **розмі́жчувати.**

РОЗМІЖЧИ́ТИСЯ *див.* **розмі́жчуватися.**

РОЗМІ́ЖЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМІЖЧИ́ТИ,** чу́, чи́ш, *док., перех.* Сильним ударом, стискуванням розбивати, дробити на частини (кістки, тіло).

РОЗМІ́ЖЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗМІЖЧИ́ТИСЯ,** и́ться, *док.* Від сильного удару, стискування розбиватися, дробитися на частини (про кістки, тіло).

РО́ЗМІ́Н, у, *ч.* Дія за знач. **розміня́ти, розмі́нювати** і **розміня́тися, розмі́нюватися.** *І «гостює» по неволі Габріель ді Кастельнеро, жде, як бога, того часу, що підуть на розмін бранці* (Л. Укр., I, 1951, 396); *Під час Кримської війни був припинений розмін кредитних білетів*

на дзвінку монету. З цього часу грішми були паперові карбованці (Іст. СРСР, II, 1957, 272).

РОЗМІ́ННИЙ, а, е. Признач. для розміну чого-небудь (перев. грошей). *Розмінний банк; Розмінна каса;* // Який використовується для розміну. *Образно. *Купка мільярдерів і мільйонерів безконтрольно розпоряджається всім багатством капіталістичного світу, перетворює життя цілих націй в розмінну монету заради своїх корисливих цілей* (Програма КПРС, 1961, 23).

РОЗМІ́ННИК, а, *ч., спец.* Апарат для розміну монет. *Щойно закінчено складання партії автоматичних розмінників монет для НДР* (Рад. Укр., 21.I 1969, 6).

РОЗМІНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмінюва́ти.** *Поле було розміноване на сто метрів по обидва боки шосе* (Гончар, III, 1959, 173); *Варвара як уві сні їхала через зруйноване місто, по вузьких розмінованих проходах* (Перв., Дикий мед, 1963, 18); // **розмінó́вано,** *безос. присудк. сл.— Семене,— раптом перервала свою мову Горпина,— не лізь, ради бога, до землянки! Хто його зна, чи розміновано!* (Ю. Янов., Мир, 1956, 151).

РОЗМІНО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмінó́вувати.** *Під час розміновування одного з районів Віктор Прядко помітив пожежу в лісі* (Ком. Укр., 5, 1970, 66).

РОЗМІНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМІНУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Очищати від мін. *Радянські воїни .. добивали ворога на київських вулицях і одночасно гасили великі пожежі, розміновували будинки* (Вітч., 1, 1956, 123); *Тільки-но розмінували поле, а вже Катерина та її подруги боронами, граблями зволікали бур'яни* (Горд., Цвіти.., 1951, 34).

РОЗМІНО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **розмінó́вувати.**

РОЗМІНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмінюва́ти.** *Брав участь* [Багрич] *у розмінуванні визволених районів* (Дмит., Обпалені.., 1962, 25).

РОЗМІНУВА́ТИ *див.* **розмінó́вувати.**

РОЗМІ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмі́нювати** і **розмі́нюватися.**

РОЗМІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗМІНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех.* 1. Віддаючи, одержувати натомість кого-, що-небудь; міняти, обмінювати. *Прислав Болеслав свого єпископа з жаданням розмінятн на Бузі доньку на княгиню Ярославову* (Загреб., Диво, 1968, 522); // *перен.* Відмовившись від чого-небудь, приймати замість нього щось інше. — *На кімнату з цяцьками.., як на дрібну монету, розміняла ти нашу дружбу* (Чорн., Пісні.., 1958, 73).

2. Обмінювати великі грошові знаки на відповідну кількість дрібніших одиниць. *Було, правда, якось незвичайно розмінювати монету, дану йому на щастя* (Гончар, I, 1959, 44); *Вона таки примусила себе підвестись, підійти до якогось рундучка з морозивом, розміняти десять копійок і подзвонити з автомата в цех* (Коз., Листи.., 1967, 186).

3. *на що і без додатка, перен.* Витрачати (сили, енергію, талант та інші цінні якості) на що-небудь дрібне, малозначне або не варте уваги. — *Люди, які .. розмінюють свої почуття направо й наліво, по-моєму, зрештою, мусять відчувати себе злидарями* (Гончар, III, 1959, 80); [Т и м о ф і й:] *Невже ти бажаєш, щоб я розміняв свої мрії, талант на вимоги кожного дня і став бездарним нарисистом..?* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 23).

4. *у сполуч. із порядк. числ. та ім.* д е с я т о к, *перен., розм.* Вступати в який-небудь новий віковий рубіж у своєму житті, розпочинати новий десяток років свого життя (про людину). *Вона вже розмінює п'ятий десяток. Обличчя енергійне, засмагле на сонці й вітрах* (Хлібороб Укр., 7, 1969, 27); *Занога нещодавно розміняв восьмий десяток. Та то пусте: він ще й зараз в активістах села* (Мокр., Слід.., 1969, 80).

РОЗМІ́НЮВАТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *недок.*, **РОЗМІНЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *док.* 1. Обмінюватися, мінятися з кимсь ким-, чим-небудь.

2. *на що і без додатка, перен., розм.* Витрачати свої сили, енергію, талант та інші цінні якості на що-небудь дрібне, малозначне або не варте уваги. *Іван лежав і думав.. Треба братися за велике, а не розмінюватися на дрібниці* (Кол., Терен.., 1959, 206); *Лає себе Малинін за те, що в Безкоровайному помилився. Думав, що з нього буде хороший комсомольський вожак, а він на дрібниці розмінявся* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 293); *І скаже суд: «Чи виконав достоту Призначення своє ти на землі, Чи, може, розмінявся на дрібноту?»* (Рильський, Поеми, 1957, 207).

РОЗМІ́НЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розміня́ти.**

РОЗМІНЯ́ТИ *див.* **розмі́нювати.**

РОЗМІНЯ́ТИСЯ *див.* **розмі́нюватися.**

РО́ЗМІР, у, *ч.* 1. Величина, обсяг чого-небудь в одному або в кількох вимірах. *Напружене око вбачало у пітьмі якісь тіні, що снуються в тумані, наближаються, віддаляються, приймають незвичайні розміри* (Коцюб., I, 1955, 348); *Це було просто сенсаційно, щоб військове судно таких розмірів зайшло в тихі, неглибокі води їхньої затоки* (Гончар, Тронка, 1963, 36); *Переливами різних фарб коштовних самоцвітів виграють глибокі за змістом, блискучі за формою, зовсім маленькі розміром перлини мудрості народної — прислів'я та приказки, дотепи, примовки і т. п.* (Рильський, IX, 1962, 187); // Номер, що вказує на величину якого-небудь одягу, взуття. *Шапку йому видали не по розміру, і вона весь час налізала на очі* (Тют., Вир, 1964, 488); *— Оце шинелю вона мені купила ... Тільки трохи коротковата на мене ... Третій розмір ...* (Гончар, IV, 1960, 59).

2. Величина грошової оплати або винагороди за що-небудь. *Одержавши з Наркомосу стипендію, в розмірі 40 доларів, вступив* [О. Довженко] *до художнього приватного училища* (Довж., I, 1958, 18); *Родючі поля, виноградники, скільки надій, розчарувань зростало під вашим небом! То власник землі раптом підвищить розмір оренди.., то паризькі покупці присадять ціни на пристойний урожай* (Ю. Янов., II, 1954, 49).

3. Величина, масштаб якого-небудь явища; сила, міра вияву чого-небудь. *Тільки безперестанні кулеметні черги та залпи ворожих батарей оповідають про розмір і завзяття бою* (Довж., I, 1958, 55); *Невістчин жах зростав у міру того, як вона бігла додому, а там набув розміру паніки: син не повертався* (Ю. Янов., I, 1954, 108); *В сучасних капіталістичних країнах житлова криза набула розмірів національного лиха* (Ком. Укр., 6, 1968, 66).

4. *літ.* Регулярно повторювана комбінація тих або інших елементів фонетичної будови мови, яка служить одиницею визначення віршового ритму. *Форма поезії Грабовського різноманітна. Він вживає різні віршові розміри: ямб, хорей, дактиль, амфібрахій та ін.* (Укр. літ., 9, 1957, 177).

5. *муз.* Конкретне вираження того чи іншого музичного метра в певних ритмічних одиницях; кількість долей певної довжини, що утворюють такт. *Його пальці ворушилися, наче відбивали розмір і такт пісні* (Кучер, Дорога .., 1958, 121); *Існують різні тактові розміри. Їх називають відповідно до того, із скількох та з яких ритмічних вартостей вони складаються* (Осн.. дириг ув., 1960, 8).

РОЗМІ́Р, у, *ч., заст.* Частина зернового хліба, яку залишали мірошникові за помел; мірчук. *Ще недавно діди сиві Млинів доглядали Та з унуків розмір брали, Панові зсипали* (П. Куліш, Вибр., 1969, 349).

РОЗМІ́РЕНИЙ, а, е. 1. Який здійснюється у певному ритмі, темпі; ритмічний. *Я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в куток* (Коцюб., I, 1955, 415); *В кімнаті залягла довга мовчанка. Тільки чути було розмірене глибоке дихання Кузнецова* (Головко, II, 1957, 602); *Дрімотну тишу зимового поля розколихує розмірений гул* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 326).

2. Який здійснюється цілеспрямовано, відбувається за певними правилами, розпорядком. *Життя в нашому домі було розмірене й завжди однакове: яке сьогодні, таке й завтра* (Мирний, IV, 1955, 335); *Все в цьому місті здавалося їй розміреним, розрахованим* (Ле, Міжгір'я, 1953, 25).

РОЗМІ́РЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **розмі́рений.** *Кроки втратили свою розміреність, я не чую вже під собою ніг, вони рухаються по інерції* (Кол., На фронті .., 1959, 156); *Лютився* [Павло] *все більше і більше. Десь відлетіли, згубилися колишній спокій, колишня розміреність у житті* (Мушк., Серце.., 1962, 196).

РОЗМІ́РЕНО. Присл. до **розмі́рений.** *Дзвін мідний по Москві несеться, гуде: Цар, просто одягнутий, дзвонить.. Розмірено, часто у дзвони він б'є, Великого ляку кругом завдає* (Граб., I, 1959, 304); *Знову тиша запанувала біля бліндажів. Тільки чути було, як розмірено ходить вартовий* (Собко, Кавказ, 1946, 108); *Обком працює упевнено й розмірено, як мудрий, випробуваний штаб* (Гончар, IV, 1960, 32).

РОЗМІ́РИТИ *див.* **розміря́ти.**

РОЗМІРКО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Здатний розумно мислити, правильно міркувати; розсудливий. *— Не буду для Вашої дочки ні варваром, ні тираном, ні деспотом; не хвалячи себе, я скажу, що я й розміркований, і не безглуздий* (Н.-Лев., VI, 1966, 54).

РОЗМІРКО́ВАНО, *розм.* Присл. до **розміркова́ний.** *Він не гнав коня, а розмірковано поспішав в оточенні кількох.. козаків* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 29).

РОЗМІРКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розміркову́вати.** *Не холодними розмірковуваннями розуму, а скоріш всім своїм єством художника відчував* [Дмитро], *що живе в часи такого зламу.., коли вирішується доля людства* (Коз., Гарячі руки, 1960, 39); *Стриманість почуттів, розважливе розмірковування характерні для інтимних поезій В. Самійленка* (Вітч., 2, 1964, 165).

РОЗМІРКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМІРКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.* 1. Заглиблюватися думками в щонебудь; мислити, міркувати. *Незвичне, якесь млосногидке відчуття олов'яної ваготи у всьому тілі не проходило. Але вже здатна була* [Надійка] *щось думати, згадувати, навіть розмірковувати* (Коз., Листи.., 1967, 187).

2. *про кого — що, над ким — чим.* Зіставляти різні думки, міркування, всебічно зважувати щось, роблячи певні висновки; обмірковувати. *В неділю вона ходила в ліс, де стояли готові зруби, оглядала .. матеріал, розмірковувала і розпитувала про ціни в лісників* (Коцюб., II, 1955, 25); *Другого дня я довго тинявся по саду Шевченка, все ще розмірковуючи над тим, що ж мені робити* (Грим., Подробиці .., 1956, 126); *Остап був не з полохливих. Але, розміркувавши, вирішив не рискувати життям по-дурному* (Головко, II, 1957, 575); // *над чим і без додатка.* Думати над чим-небудь, роздумувати про щось. *Не розмірковуючи для чого, петляючи між деревами, Дмитро великими кроками спускається вниз* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 514); *Не розмірковуючи довго, він витяг з кишені ножа, розкрив його і встромив у землю* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22); *О. Нестор був так збентежений і зворушений до глибини душі, що не був в силі розміркувати над сими питаннями* (Фр., VII, 1951, 72).

3. *перев. недок.* Висловлювати свої думки, говорити про що-небудь. *— Війна, бачите, нині пішла незвичайна,— розмірковує полковник* (Ле, Мої листи, 1945, 178); *Демид палив цигарку за цигаркою та сумовито розмірковував: — Марнотратство яке на світі, ох, марнотратство ...* (Гончар, Тронка, 1963, 74).

РОЗМІРКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розміркува́ти.** *Не місце на сентиментальні розміркування там, де треба рятунку ...* (Коцюб., I, 1955, 222); *— Ви оточені. Єдиний ваш рятунок — здатися. Даємо на розміркування півгодини* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 179).

РОЗМІРКУВА́ТИ *див.* **розміркó́вувати.**

РОЗМІ́РНИЙ, а, е. 1. Який характеризується певним розміром. *Розміри вузлів і деталей, що послідовно прилягають один до одного, утворюють так званий ланцюг розмірів, або розмірний ланцюг* (Допуски.., 1958, 206); // Признач. для розмірювання чого-небудь. *Розмірні числа.*

2. *рідко.* Те саме, що **розмі́рений** 1. *Під кроком розмірним нерівний паркет Зарипав у кожній своїй деревинці* (Бажан, Роки, 1957, 249).

РОЗМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **розмі́рний** 1. *У фізиці для наукових та навчальних цілей широко застосовується аналіз розмірностей, який дає можливість відкривати нові, ще не передбачені залежності між кількома явищами природи* (Наука.., 7, 1956, 36).

РОЗМІ́РНО, *рідко.* Присл. до **розмі́рний** 2. *Розмірно, одна за одною накочувались прибійні хвилі* (Трубл., Шхуна.., 1940, 93).

РОЗМІ́РЮВАТИ *див.* **розміря́ти.**

РОЗМІ́РЮВАТИСЯ *див.* **розміря́тися.**

РОЗМІ́РЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмі́ряти;** // **розмі́ряно,** *безос. присудк. сл.— Все в них* [махновців] *пристріляно та розміряно було, в одному тільки промахнулись ... — У чому? — Не врахували, на що здатен народ, коли він за права свої піднявсь* (Гончар, II, 1959, 442).

2. *у знач. прикм., рідко.* Те саме, що **розмі́рений** 1. *За спинами різкий, штампований кавалерійський тупіт: ескадрон, ніяк не менше, розміряним алюром мчався* (Кач., II, 1958, 382); *Чути низьке, розміряне дзижчання — працюють електронні установки* (Наука.., 11, 1967, 25).

РОЗМІ́РЯНО, *рідко.* Присл. до **розмі́ряний** 2. *У високі двері з покою до кухні хтось легко, розміряно стукає тричі* (Козл., Пов. і опов., 1949, 12).

РОЗМІ́РЯТИ *див.* **розміря́ти.**

РОЗМІРЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **РОЗМІ́РЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **РОЗМІ́РЯТИ,** яю, яєш *і рідко* **РОЗМІ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. Міряючи, визначати величину, розміри чого-небудь, відстань між чимсь. *Він задуманий ходив, розміряв ступнями гору і викладав, що і де вибудувати* (Мирний, IV, 1955, 159); *Учні викопали глибокі ями, засипали в них глину та перегній. Кілька днів кипіла робота. Розміря́в площу Орел, але не відставала і Елеонора Степанівна* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 197); // Міряючи, ділити що-небудь. *Аж ось на третій рік — чуємо, якась комісія їде в село, пасовисько розмірювати* (Фр., II, 1950, 48); *— Кажуть, що неправильно Цимбал панську землю розміряв* (Гончар, II, 1959, 157); *Хоч і завтра постановила б громада землю забрати, не яка й морока була б: землеміра викликати та й хай розпланує, розмірить і квит* (Головко, II,

1957, 258); // Міряючи, визначати місце для чого-небудь. *Межовщики* [межовики] *там розміряли, Кілочки в землю забивали, На знак, де військові стоять* (Котл., I, 1952, 282); *До вечора він устиг розміряти місця своїх майбутніх будівель, позабивати по кутках кілочки* (Стельмах, II, 1962, 347); *Не поспішаючи, години за півтори батько з дочкою майже наполовину розміряли квадрати* (Трубл., Шхуна.., 1940, 43).

2. Заздалегідь визначати свої можливості, силу, ступінь вияву чого-небудь і т. ін. *Може, не кожен розмірює, чи витримають сили,— а бути ж незламним і залізним — ой як хочеться!* (Тич., III, 1957, 462); [В о р о н і н:] *Що ж ... Роби, як знаєш ... Я попередив ... Радив би тільки розмірити свої сили і стан своїх нервів* (Лев., Нові п'єси, 1956, 33).

3. Наперед намічати розпорядок, правила чого-небудь, послідовність у чомусь і т. ін. *В людей, що до праці гарячі, учитися кожному з нас — краси богатирської вдачі, умінню розмірювать час* (Тич., Зростай.., 1960, 25); *Живи, люби, скільки можеш і як можеш, то менше буде жалю, вір мені, ніж коли б ти все розмірила, розважила і відклала на завтра* (Л. Укр., V, 1956, 345).

РОЗМІРЯ́ТИСЯ, я́ється *і рідко* **РОЗМІ́РЮВАТИСЯ,** ю́ється, *недок.* Пас. до **розміря́ти, розмі́рювати.**

РОЗМІСИ́ТИ *див.* **розмі́шувати** [1].

РОЗМІСИ́ТИСЯ *див.* **розмі́шуватися** [1].

РОЗМІСТИ́ТИ *див.* **розміща́ти.**

РОЗМІСТИ́ТИСЯ *див.* **розміща́тися.**

РОЗМІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗМЕСТИ́,** ету́, ете́ш, *мин. ч.* розмі́в, мела́, ло́; *док., перех.* 1. Метучи в різні боки, прибирати що-небудь, розчищати, звільняти якусь поверхню (від снігу, пилу, сміття і т. ін.). *Розмітати стежку;* // Змітати що-небудь у різні боки (сніг, пил, сміття і т. ін.). *Василь Петрович взяв мітлу, розмів сухий сніжок на точку́, до якого, мабуть, вже звикли птахи, і сипнув з кишені суміш проса* (Коп., Подарунок, 1956, 122); // Роздувати, розносити в різні боки; розвівати. *Вітер сніг розміта, Крізь сніг почорніла Трава вигляда* (Кост., I, 1967, 56); *У парках і скверах згрібали у величезні купи потемніле листя і підпалювали .., а потім довго ще вітер розмітав попіл, ворушив недопаленим листям* (Дім., Ідол, 1961, 121); *Образно. *Прапор рине в гору. Сяйністю своєю Він навислі хмари з неба розмете* (Бажан, Роки, 1957, 220).

2. *перев. док., перен., розм.* Розібрати, рознести, розграбувати. *Лицарство побили, Злото розмели* (Граб., I, 1959, 426); *Де тії родичі візьмуться! та доглядають так: де ганчірка, де латка, так і рознесуть і розметуть!* (Барв., Опов.., 1902, 435).

3. *перев. док., перен., розм.* Завдати поразки, перемогти в боротьбі; дощенту розбити. *Розмели без останку вони грози навал. І в симфонії ранку їх віта Арсенал* (Сос., Солов. далі, 1957, 71).

РОЗМІТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **розмітати** 1.

РОЗМІ́ТИТИ *див.* **розмічати.**

РОЗМІ́ТКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **розмі́тити, розмічати.** *Розпилювання, як і всяку іншу роботу, зв'язану із зміною форми деревини, слід проводити тільки після попередньої розмітки* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 48); *Розмовляємо з членами бригади, що ведуть розмітку стальних полотнищ* (Рад. Укр., 15.VII 1959, 3).

2. Мітка, позначка, нанесена в процесі розмічування. *На деяких підприємствах .. автоматні кулачки виготовляють методом фрезерування і наступного обпилювання за розміткою* (Веч. Київ, 16.II 1967, 4).

РОЗМІ́ТНИК, а, *ч.* Робітник, фахівець з розмічання. *Розмітнику Пахомову порадили оволодіти ще однією професією* (Автом., Щастя .., 1959, 82); *Незабаром після війни почав* [Романченко] *працювати .. стругальником, потім фрезерувальником, розмітником* (Роб. газ., 20.I 1966, 1).

РОЗМІ́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розмі́тник.**

РОЗМІ́ТОЧНИЙ, а, е. Те саме, що **розмічальний.** *Розміточні лінії, що їх наносять на поверхнях заготовки, називаються рисками* (Практ. з машинозн., 1957, 30); *Олександр з усією енергією, властивою молодим, узявся за роботу. Розміточна плита, рейсмус, запах клею і металу — від усього паморочилась голова* (Рад. Укр., 20.X 1962, 3).

РОЗМІ́ТЧИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **розмі́тник.** *Прийшов на завод демобілізований солдат Михайло Завада. Послали його.. підручним розмітчика* (Ком. Укр., 1, 1968, 76).

РОЗМІ́ТЧИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **розмі́тчик.**

РОЗМІЧА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розмічання чого-небудь. *Вимірювальні і розмічальні інструменти треба систематично оглядати, ремонтувати їх при пошкодженні* (Стол.-буд. справа, 1957, 96); *Навкруги степ, пісок. Осіння негода. Кілька тимчасових будиночків. На майданчику — розмічальні кілки* (Веч. Київ, 10.II 1964, 3).

РОЗМІЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмічати.** *Роботи по укладанню водопровідних труб починають з розмічання осі траси трубопроводу* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 323); *Розмічання виконують на розмічальній плиті, на якій розміщують розмічувану деталь* (Практ. з машинозн., 1957, 30).

РОЗМІЧА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **РОЗМІ́ЧУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗМІ́ТИТИ,** і́чу, і́тиш, *док., перех.* 1. Ставити мітки, робити позначки, розбиваючи, ділячи поверхню чогось з певною метою. *На розгородженому подвір'ї Катерини.. Мусій Горбань розмічав фундамент під дві кімнати з кухнею* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 137); *Великий архітектор, мов лінійкою, розмітив ці прямі кути, дальні перспективи, заокруглення площ* (Полт., Повість.., 1960, 373); // *спец.* Наносити на поверхню заготовки контури майбутньої деталі, що вказують на межі, в яких потрібно виконувати її дальшу обробку відповідно до креслень. *Розмічаючи деталі перед їх обробкою, треба передбачити припуски для дальшої обробки* (Стол.-буд. справа, 1957, 94); *Щоб одержати виріб відповідної форми і розмірів, потрібно перед обробкою заготовку розмітити* (Практ. з машинозн., 1957, 30).

2. *розм., рідко.* Обдумуючи, визначати, намічати план дальших дій, заходів. *Василько розмітив собі на пальцях, про що має говорити з ним* (Турч., Зорі.., 1950, 170).

РОЗМІЧА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **розмічати** 1. *Михась Лобанок якось сказав, що йому набридло ходити далеко до столу, на якому розмічалися вікна на гільзах* (Автом., Щастя.., 1959, 82).

РОЗМІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмі́тити;** // **розмі́чено,** *безос. присудк. сл. Чітко, як на військових картах, розмічено площі для кожної ланки* (Рад. Укр., 4.XII 1961, 2).

РОЗМІ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмі́тити, розмічати.** *Механізація дає можливість прискорити процес розмічення не менш як у 3 рази* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 26).

РОЗМІ́ЧУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **розмічальний.** *Встановлюють лапи-бритви на рівній площадці або помості, користуючись розмічувальною дошкою, на якій намічено лінії рядків* (Колг. Укр., 5, 1959, 20).

РОЗМІ́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **розмі́чувати.** *Щоб одержати виріб відповідної форми і розмірів, потрібно .. перенести на поверхню заготов-*

ки з рисунка або зразка контури розмічуваної деталі (Практ. з машинозн., 1957, 30).

РОЗМІ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмі́чувати.**

РОЗМІ́ЧУВАТИ *див.* **розмічáти.**

РОЗМІ́ШАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмішáти.**

2. *у знач. прикм., рідко.* Який став густим, в'язким від тривалого місіння. *Глибокий розмішаний сніг налипав на ноги, відбирав останні сили в січовиків* (Ле, Наливайко, 1957, 102); *Як тільки вийшли на чорний розмішаний шлях.., високий юнак зупинився* (Коз., Гарячі руки, 1960, 120).

РОЗМІША́ТИ *див.* **розмі́шувати** [2].

РОЗМІША́ТИСЯ *див.* **розмі́шуватися** [2].

РОЗМІ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмісúти.**

РОЗМІ́ШУВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **розмі́шувати** [1].

РОЗМІ́ШУВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **розмі́шувати** [2]. *Доктор Гальванеску чекав на Сахно, задумливо розмішуючи ложечкою кофе.. Сахно на це трохи здивувалася, справедливо припускаючи, що й розмішування цукру слід було б механізувати* (Смолич, І, 1958, 63).

РОЗМІ́ШУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **РОЗМІСИ́ТИ,** ішу́, і́сиш, *док., перех.* Місячи, розминати що-небудь, перетворюючи його в густу, в'язку масу. *В тім потоці напоювали пастухи худобу, згонили її перед містком у долину над потік. Через те худоба так розмішувала дорогу* (Март., Тв., 1954, 454); *Дощ лив уже другу добу, грузовики і бронетранспортери розмісили грязь, а їхати доводилось без фар* (Дмит., Наречена, 1959, 113).

РОЗМІ́ШУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **РОЗМІША́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Мішаючи, розводити, розбавляти що-небудь рідке або сипке, надаючи йому рівномірної густоти чи складу. *Начальник знову сів і почав розмішувати цукор у склянці* (Ю. Янов., IV, 1959, 107); *Біля мурів працювало багато людей, одні тесали каміння, інші розмішували розчин* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 553); *Гіпсувати солонці найкраще в паровому полі, де є змога добре розмішати гіпс з грунтом* (Наука.., 11, 1956, 25).

РОЗМІ́ШУВАТИСЯ [1], ується, *недок.*, **РОЗМІСИ́ТИСЯ,** і́ситься, *док.* 1. Від тривалого місіння, розминання перетворюватися в густу, в'язку масу.

2. *тільки недок.* Пас. до **розмі́шувати** [1].

РОЗМІ́ШУВАТИСЯ [2], ується, *недок.*, **РОЗМІША́ТИСЯ,** а́ється, *док.* 1. Набувати рівномірної густоти чи складу при розмішуванні, розведенні, розбавленні і т. ін. (про що-небудь рідке або сипке).

2. *тільки недок.* Пас. до **розмі́шувати** [2].

РОЗМІЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розміща́ти.**

РОЗМІЩА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **РОЗМІ́ЩУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗМІСТИ́ТИ,** іщу́, і́стиш, *док.* Розставляти, розсаджувати або розкладати кого-, що-небудь у певних місцях, у певному порядку. *Гусари розмістили з собою по дамі в кожних санках, а Балабуху повезли самого на задніх саночках* (Н.-Лев., III, 1956, 147); *У шкільному вестибюлі і в коридорі хлопчики й дівчатка розмістили на високих зелених столиках квіти* (Донч., IV, 1957, 374); // Визначати послідовність у розташуванні чого-небудь, розташовувати щось у певній послідовності. *Тепер Ви можете починати друк книжки, вибравши заголовок, який Вам буде до вподоби, та розмістивши оповідання в якому самі хочете порядку* (Коцюб., III, 1956, 263); *Менделєєв розмістив елементи в порядку зростання їх атомної ваги і за ознакою однотипності хімічних якостей* (Логіка, 1953, 43); // Надавати, виділяти кожному приміщення, місце для проживання, ночівлі, відпочинку і т. ін.; розселяти. *Нагнали в степ австрійців. Гнали їх тими ж самими шляхами, що й заробітчан.., розміщали в тих же самих батрацьких казармах* (Гончар, II, 1959, 29); *Поранених довелося розміщувати по хатах* (Шиян, Партиз. край, 1946, 47); *Він .. скочив на коня й поскакав швиденько до казарм, щоб розмістити своє волинське військо, нагодувати й напоїти його* (Н.-Лев., VII, 1966, 72); // Розподіляти щонебудь на певній площі, території і т. ін. *Партія вважає за необхідне рівномірно розміщувати культурні заклади на території країни* (Програма КПРС, 1961, 114); *В новому Палаці* [піонерів] *є де зручно розмістити самодіяльні гуртки, різноманітні лабораторії* (Рад. Укр., 13.V 1962, 4); // Відводити під щось яку-небудь площу, ділянку або якесь місце. *Розміщувати колгоспні сади потрібно не серед степу.., а біля села* (Озелен. колг. села, 1955, 18); *В колгоспі прагнуть розмістити гречку на південно-східному схилі, поблизу лісових смуг* (Хлібороб Укр., 3, 1969, 16).

РОЗМІЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **РОЗМІ́ЩУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗМІСТИ́ТИСЯ,** іщу́ся, і́стишся, *док.* 1. Сідати або ставати в певних місцях, займати місця. *Добрі люди самі розміщалися кому як до вподоби* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 122); *Матюшині спільники мовчки розміщувались на вільних стільцях* (Шиян, Баланда, 1957, 92); *— Чи всі тут? — знову гукнув справник, коли сяк-так розмістилися люди* (Мирний, IV, 1955, 200); *Федір Іванович з Марусею одставили од стіни стіл, щоб усім розміститися* (Головко, II, 1957, 495); // Влаштовуватися де-небудь на проживання, ночівлю, відпочинок і т. ін.; розселятися. *Хлопці розмістилися в гуртожитку* (Ткач, Плем'я.., 1961, 43); *«Тобол» підійшов до Обдорська (нині Салехард), і весь екіпаж розмістився в селищі на зимівлю* (Видатні вітч. географи.., 1954, 30).

2. Перебувати в якому-небудь місці, бути розташованим де-небудь; розташовуватися. *В цегляному двоповерховому будинку, де розміщалися всі служби, було темно* (Тют., Вир, 1964, 146); *Все було незвичайним у цьому літаку: фюзеляжа не було, пальне, кабіни на 120 пасажирів і 12 членів екіпажу розміщувалися в самому крилі* (Наука.., 9, 1965, 39); *Крім вогневої Брянського, тут розмістився командний пункт батальйону* (Гончар, III, 1959, 53); *Обласне управління водного господарства розмістилося на гомінкій вулиці* (Чаб., Тече вода.., 1961, 33).

3. *тільки недок.* Пас. до **розміща́ти, розмі́щувати.**

РОЗМІ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмісти́ти.** *Штаб був розміщений в селянській хаті* (Шиян, Переможці, 1950, 175); *Окремо розміщена рублена будівля комори була дуже поширена в зернових районах України* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 25); // **розмі́щено,** *безос. присудк. сл. Йдемо дивитися краєзнавчий музей .. Експонати поки що розміщено в двох невеличких кімнатах* (Чаб., Шляхами.., 1961, 40).

РОЗМІ́ЩЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розмісти́ти, розміща́ти.** *Раціональне розміщення продуктивних сил — одна з найважливіших проблем комуністичного будівництва* (Ком. Укр., 8, 1964, 22).

2. Система, порядок розташування кого-, чого-небудь. *У розміщенні картин .. була вишуканість, підказана безумовно вродженим почуттям естетики* (Вільде, Сестри .., 1958, 314); *Розміщення наголосів.*

РОЗМІ́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмі́щувати.**

РОЗМІ́ЩУВАТИ *див.* **розміща́ти.**

РОЗМІ́ЩУВАТИСЯ *див.* **розміща́тися.**

РОЗМНО́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмно́жити.**

РОЗМНО́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмно́жити, розмно́жувати** і **розмно́житися, розмно́жуватися.** *В*

арсеналі оргтехніки багато засобів швидкого й доброякісного розмноження інформації (Наука.., 1, 1967, 15); *Для розмноження графічного матеріалу в складі геодезичної служби треба мати фотографів і копіювальників* (Інж. геод., 1959, 452); *Справжній мисливець .. дбає про розведення і розмноження дичини, про оберігання її* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 215).

РОЗМНО́ЖИТИ *див.* **розмно́жувати.**

РОЗМНО́ЖИТИСЯ *див.* **розмно́жуватися.**

РОЗМНО́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розмножування, передруку, копіювання чого-небудь. *В корпусному цеху встановлено нову копіювально-розмножувальну машину* (Веч. Київ, 24.XII 1966, 1).

РОЗМНО́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмно́жувати** і **розмно́жуватися.**

РОЗМНО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМНО́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. Кількісно збільшувати що-небудь. *Потрібне суспільство, яке мільйонами рук підхоплює наш досвід, розмножує користь, здобуту вашою ланкою, Іване Семеновичу* ... (Ю. Янов., II, 1954, 127); // Друкувати, переписувати в кількох або багатьох примірниках. *Дівчата якимсь чином уже подістали з табору ноти* [Державного гімну] *і розмножували їх від руки* (Гончар, I, 1954, 449); — *Оцей папірець треба розмножити ... 100 примірників... Неодмінно на склографі* (Петльов., Хотинці, 1959, 80).

2. Розводити, розплоджувати у великій кількості (рослини або тварин). — *Сійте свою пшеничку, розмножуйте її, а прийде пора косити, .. покличете мене на обжинки* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 6); *Зеленими живцями розмножують бирючину, жасмини, спіреї* (Озелен. колг. села, 1955, 105).

РОЗМНО́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗМНО́ЖИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Кількісно збільшуватися, з'являтися у великій кількості. *Багате досвідом життя лежить переді мною.. Я бачу, як повиростали заводи і фабрики. Розмножилися дороги* (Ю. Янов., II, 1958, 166).

2. Розплоджуватися, розводитися (про рослини, тварин). *Ця порода* [тополі] *дуже довго розмножувалась у нас* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 75); *Розмножуються гігантські кенгуру дуже повільно, щороку народжуючи одного, рідко двох малят* (Посібник з зоогеогр., 1956, 18); // *розм.* Народжуватися у великій кількості (про людей). *Доводячи, що причиною злиднів є сама природа і народні маси, які надто швидко розмножуються, Мальтус виправдовував капіталізм, вихваляв розбійницькі війни* (Ком. Укр., 8, 1965, 48).

3. *тільки недок.* Пас. до **розмно́жувати** 1.

РОЗМО́ВА, и, *ж.* 1. Словесний обмін думками, відомостями і т. ін. між ким-небудь. *Максим устав. За ним прокинулись деякі другі; почалась товариська розмова* (Мирний, I, 1949, 224);—*Облишмо цю розмову,— сказала, посумнівши, Оксана.— Як ви можете...* (Гончар, Бригантина, 1973, 150); // Обмін думками, відомостями за допомогою міміки, жестів і т. ін. *Лікар входить справа. Олімпіада Іванівна кидається до нього, показує на Любу, мімічна розмова між ними* (Л. Укр., II, 1951, 62); *Бачу мужчину й жінку, що мовчки сидять. Одне тримає сірника, а друге швидко перебирає пальцями обох рук. Це закохані глухонімі, що почали свою розмову десь при світлі ліхтаря й кінчають її тут* (Ю. Янов., II, 1958, 22); // *заст., рідко.* Діалог у літературному творі. *Треба їх* [байки] .. *гаразденько вигладити, а деякі і зовсім переробити, розмову в їх поширити* (Мирний, V, 1955, 381); // Чиї-небудь слова, вислови; мова, розповідь. *Мелашка була з поетичною душею.. Часом вона в своїй розмові несамохіть вкидала слова пісень* (Н.-Лев., III, 1956, 311); *Отець Вікентій з розмов отця Миколая ще раніше довідався, що в того є три дочки на відданні* (Стельмах, I, 1962, 265); // Спосіб висловлювання, властивий кому-небудь; манера говорити, висловлюватися. *Твоя розмова, постать і вигляд твій — Все разом свідчить: римлянин, римлянин* (Зеров, Вибр., 1966, 338); // Бесіда з ким-небудь, перев. ділового змісту, з певною спрямованістю. [К р е ч е т:] *Товариш Берест, я прошу вас одкласти нашу розмову, я погано себе почуваю* ... (Корн., I, 1955, 113); *Я вступаю до смуги повсякденних інтересів, приїздів на фабрику ранком, переглядів, розмов, директив, сварок, монтажів — усього того, з чого складається ціле наше життя* (Ю. Янов., II, 1958, 36); // Тема або зміст обміну думками, бесіди. *Я старався заспокоїть себе: адже то були звичайні господарські розмови, які ведуться скрізь всіми...* (Коцюб., II, 1955, 358); — *Мій розум швидко втомлюють розмови і про вільну конкуренцію, і про економічну еволюцію* (Стельмах, I, 1962, 18); // *перев. мн.* Чутки, поголоски. *По селу йшли розмови про Гудзя. Оковідали, що він у гніву забив ломакою вола* (Коцюб., II, 1955, 28); // *перев. мн.* Негативні висловлювання, нарікання на чию-небудь адресу; осуд чиїхсь дій, вчинків, поведінки і т. ін.; пересуди. — *Всі ж ми однаково не спали: і я, і вони. То чи ж мені ноги посудомить — вистояти якусь годину? А не стань — одразу розмови почнуться! .. Взявся, скажуть, Хома собакою на земляків...* (Гончар, III, 1959, 309); // Легка, невимушена балаканина. *Скоро хазяїн попадає до нас і хоч ми горілки не п'ємо, зате готова приємна розмова, і ми зав'язуємо вузлик нашої знайомості* (Коцюб., II, 1955, 237); *Трималися* [кадровики] *окремою групкою і швидко зав'язували розмови з молоденькими дівчатами* (Тют., Вир, 1964, 307).

Без розмо́в — не роздумуючи, не беручи до уваги сумнівів, заперечень; не говорячи ні слова; мовчки; **Вести́ розмо́ву** — говорити, розмовляти. *Довго стояли Василь та Олександра під вербами край ставка і вели розмову* (Коцюб., I, 1955, 64); — *Та чи з тобою ж про сі речі вести розмову?* (П. Куліш, Вибр., 1969, 131); **Вступа́ти (вступи́ти, захо́дити, зайти́, встрява́ти, встря́ти, втруча́тися, втру́титися** *і т. ін.*) **в розмо́ву** *з ким*; **Заво́дити (завести́, зав'я́зувати, зав'яза́ти, зня́ти, повести́** *і т. ін.*) **розмо́ву** *з ким* — починати говорити з ким-небудь. *Уже без серця вступає Чіпка в розмову* (Мирний, I, 1949, 313); *Митю Михайло Іванович любить сердечно і часто заходить із ним у довгі розмови* ... (Рильський, Веч. розмови, 1964, 54); — *Я, я, Катре, вас кликала,— зразу ж і встряла* [Докія Петрівна] *в розмову* (Головко, II, 1957, 193); — *Все пам'ятаю,— засміявся Тимко.— Все. та не все, — втрутився і собі в розмову Гаврило* (Тют., Вир, 1964, 228); *Він любив заводити з Шурою статечні розмови про угорського адмірала* (Гончар, III, 1959, 200); *Їй хотілося зав'язати розмову з приїжджою, але Варвара не озвалася* (Перв., Дикий мед, 1963, 18); *Максим думав, як би зачепити зятя, як би зняти з ним розмову* (Коцюб., I, 1955, 36); *Повела розмову мати із дочкою* (Гонч., Вибр., 1959, 82); **Зво́дити (звести́, поверта́ти, поверну́ти, перево́дити, перевести́** *і т. ін.*) **розмо́ву** *на кого — що* — починати говорити на іншу тему. *Потім, так ніби непомітно, зводила* [свекруха] *розмову на діти, починала захвалювати їх взагалі* (Хотк., II, 1966, 44); *Я знаю, що режисер опиратиметься, треба скоріше повертати розмову на інше* (Ю. Янов., II, 1958, 26); *Грицько переводить розмову на інше* (Стельмах, II, 1962, 392); **От і вся розмо́ва** — на цьому й кінець; **Пуста́ розмо́ва; Пусті́ розмо́ви** — непотрібна, беззмістовна балаканина. [Д е ї ф о б:] *Я не для загадок прийшов сюди, не для пустих розмов. Кажу виразно, що ти заручена* (Л. Укр., II, 1951, 280); *Непримиренна боротьба з паперовою*

тяганиною і бюрократизмом, пустими розмовами на засіданнях, вимогливість до товаришів — ото й були ті основні риси ленінського стилю роботи (Знання.., 1, 1969, 2); **Розмо́ва іде́ (йшла́, пішла́, захо́дить, зайшла́, тече́, текла́, то́читься, точи́лася, веде́ться, вела́ся** і т. ін.) — хтось говорить про кого-, що-небудь. *Там, у хаті, у теплому затишку, іде тепла розмова ...* (Мирний, I, 1954, 339); *Розмова йшла за режисерів, яких я мусив узяти* (Ю. Янов., II, 1958, 18); *Між танцями зайшла розмова у дівчат з парубками: чи добре із багатою одружитись?* (Вовчок, I, 1955, 191); *Серйозна, вдумлива тече між ними розмова* (Гончар, II, 1959, 407); *Розмова велася довго, коло години* (Коцюб., II, 1955, 192); **Розмо́ва не в'я́жеться (не в'яза́лася, не кле́їться, не кле́їлась)** — розмова не виходить, не налагоджується. *Розмова не в'яжеться. Юра смокче патичок* (Смолич, II, 1958, 47); *Сиділи, мов давні приятелі, становий — на покуті, багатир-козак — навпроти .. Розмова не клеїлась: перескакувала з одного на друге* (Мирний, I, 1949, 375); **Ті́льки й розмо́ви** *про (за) кого — що* — хто-небудь весь час говорить про когось, щось. — *Цілий вечір тільки й було розмови, що за церкви, за монастирі* (Н.-Лев., VI, 1966, 26); *У селі.. тепер — тільки й розмови було про скорий князів приїзд* (Хотк., I, 1966, 95); [К о с т о м а р о в *(до Шевченка):*] *Ну, діждався? (до Чернишевського) Тільки й було розмови в нього, що про вас* (Тич., I, 1957, 329).

2. *нар.-поет.* Уживається як пестлива назва любої, коханої людини або як звертання до неї. *Ой, од моря та й до моря Битая дорога ... Куди їдеш-од'їжджаєш, Любая розмово?* (Укр.. лір. пісні, 1958, 255).

РОЗМО́ВИНИ, вин, *мн., розм.* Розмови, балачки.

РОЗМО́ВИТИСЯ, влюся, вишся; *мн.* розмо́вляться; *док., заст.* 1. Порозмовляти. — *Жінко! — каже Павло,— люба моя, кохана! подивись на мене, розмовся зо мною!* (Вовчок, I, 1955, 168); // Порозумітися. *Він навіть встиг розмовитися з литвином, що поганенько говорив по-російськи* (Ірчан, II, 1958, 271).

2. Розговоритися. *Ми розмовились про з'їзд, про реферати* (Драг., II, 1970, 238).

РОЗМОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.* 1. Усно обмінюватися думками, вести розмову, бесіду з ким-небудь. *Филін, розмовляючи, ніколи не дивився людям в вічі* (Н.-Лев., VI, 1966, 328); *Обоє в затінку сиділи на широкій призьбі, про щось тихо розмовляли* (Стельмах, II, 1962, 97); *Образно. *Вітер з гаєм розмовляє, Шепче з осокою* (Шевч., I, 1963, 144); // Передавати свої думки, почуття за допомогою міміки, жестів. *Потай кохались вони, розмовляючи тільки на мигах* (Зеров, Вибр., 1966, 321); *Звернувшись до Ауера, почав* [дід] *розмовляти руками, показував, що човном пливли туди, махав в обидва боки долонями — значить веслами гребли* (Хижняк, Тамара, 1959, 97); // *перев. із запереч.* н е, *з ким, між ким, розм.* Підтримувати стосунки, зв'язки, спілкуватися з ким-небудь. *Не розмовляла* [Олена] *з Оксеном і нишком виняньчувала способи помсти над Ганною* (Тют., Вир, 1964, 108); *Після тої сутички на мітингу — бути чи не бути в полку комісарові — вони й досі майже не розмовляли між собою* (Гончар, II, 1959, 117).

2. Мати здатність, уміти говорити, висловлювати свої думки, почуття. *Олексі і Меланці здавалося, що син уже все розуміє, дарма що він не розмовляє, але він відчуває, що це про нього балакають* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 337).

3. Говорити, володіти якою-небудь мовою. *Товариство у мене виключно російське і по-італійськи, на жаль, не розмовляю* (Коцюб., III, 1956, 415); *Складнішою виявилась і тодішня Україна. Була вона повна своїх і чужих панів, які добре розмовляли по-українському* (Довж., I, 1958, 16).

РОЗМО́ВНИЙ, а, е. 1. Який уживається в розмові, характерний для усного мовлення. *Широко вливаються в поетичну мову розмовні інтонації* (Рильський, III, 1956, 79); *Запас розмовних слів став таким великим, що вона з будь-ким могла вже вільно порозумітися* (Хижняк, Тамара, 1959, 82).

2. Який має вигляд розмови, діалога; викладений у формі розмови, діалога. *Вірш* [М. Бажана] *«27-ме січня» написано .. розмовним, тонічним, різноскладовим віршем* (Рад. літ-во, 5, 1964, 53).

3. *діал.* Говіркий, балакучий. *У товаристві був* [Андрій] *розмовний, веселий а навіть жартівливий* (Фр., V, 1951, 16); *Зоня весела і розмовна дівчина* (Л. Укр., III, 1952, 646).

РОЗМО́ВНИК, а, *ч.* 1. Посібник для вивчення іноземної мови, в якому подані зразки розмов на різноманітні теми. *Він довго гортав заяложеного розмовника, нарешті відшукав потрібну фразу* (Кучер, Голод, 1961, 218); *Вже добрих три тижні тому він замовив собі німецько-російський словник і розмовник* (Гашек, Пригоди .. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 552).

2. *розм.* Той, хто розмовляє з ким-небудь; співрозмовник. *Обидва розмовники були колись нерозлучними друзями в світі* (Л. Укр., III, 1952, 742); *Коли від дині залишилися самі лушпайки, розмовники згадали за полоненого* (Досв., Гюлле, 1961, 43).

РОЗМО́ВНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **розмо́вник** 2. — *А чи не знаєте ви чогось докладнішого про життя самої пані Бічер-Стоу, роман якої ми всі знаємо з ваших оповідань? — каже одна з дорослих розмовниць* (Черн., Що робити?, перекл. Дукина, 1936, 243).

РОЗМО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **розмо́вний** 1, 2. *Однією з поширених вад у біографічних п'єсах є брак дієвості.., надмірна розмовність* (Вітч., 10, 1970, 143).

РОЗМО́ВОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **розмо́ва.** *Ой я в виру воду беру, на камені стою, Люба мені розмовонька, милинький, з тобою* (Коломийки, 1969, 140); *У коханій розмовоньці Швидко ніч проходить, Блідне місяць, гаснуть зорі, І сонечко сходить...* (Л. Укр., I, 1951, 322).

РОЗМО́ВОЧКА, и, *ж., рідко.* Пестл. до **розмо́ва** 1. — *Значить, пани Ружинські, Мєховецькі ждуть не діждуться, коли .. нападуть на стомлені війська московського царя! .. Розмовочка* (Ле, Побратими, 1954, 27).

РОЗМОКА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **розмока́ти.** *Застосовують* [дренаж] *для захисту низового укосу греблі від розмокання, а також для приймання і відведення води, що просочилася через греблю* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 49).

РОЗМОКА́ТИ, а́є, *недок.*, **РОЗМО́КНУТИ** *і рідко* **РОЗМО́КТИ,** кне; *мин. ч.* розмо́к, ла, ло *і* розмо́кнув, нула, ло; *док.* Вбираючи в себе воду, вологу, ставати мокрим, м'яким або втрачати свою первісну форму. *Розкопана земля швидко розмокала, чоботи грузли* (Коп., Вибр., 1948, 8); *Розмокли на кисіль книші і буханці* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 144).

РОЗМО́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **розмо́кнути, розмо́кти.** *Несучи на коромислі коновки з водою, вона твердо ступала по розмоклій глині босими, червоними ногами* (Фр., I, 1955, 82); *Понура, нажахана юрба .. поволеньки, моторошно просувається розмоклими, розбареними стернями, ріллями* (Коз., Листи.., 1967, 65).

РОЗМО́КНУТИ *див.* **розмока́ти.**

РОЗМО́КТИ *див.* **розмока́ти.**

РОЗМОЛО́ТИ *див.* **розме́лювати.**

РОЗМО́ЛОТИЙ *див.* **розме́лений.**

РОЗМОЛО́ТИСЯ *див.* **розме́люватися.**

РОЗМОЛОТИ́ТИ *див.* **розмоло́чувати.**

РОЗМОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМОЛОТИ́ТИ,** очу́, о́тиш, *док.*, *перех.* 1. Молотячи, розбивати, подрібнювати що-небудь.

2. *тільки док., перен., розм.* Дуже побити (перев. у бою, в сутичці); завдати поразки. — *Ми були лише така собі латка. От і пришили нас нарешті під Дуклю, там нас розмолотили, і ми поїхали знову формуватися* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 350).

РОЗМОЛО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок., розм.* Пас. до **розмоло́чувати** 1.

РОЗМОНТО́ВАНИЙ, а, е, *техн., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розмонтува́ти.** *В одній половині напіврозваленого будинку.. містилася розмонтована друкарська машина* (Вільде, Сестри.., 1958, 142).

РОЗМОНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., техн., рідко.* Те саме, що **демонтува́ти.** — *Я в олійниці був, розмонтувати її зібрався* (Ле, Право.., 1957, 151).

РОЗМОРГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати довго і часто моргати. * Образно. *Ліси розспівалися, верхи у верховині розхиталися, ріками зорі розморгалися* (Черемш., Тв., 1960, 251).

РОЗМОРДА́ТІТИ, ію, ієш, *док., розм.* Стати мордатим, пикатим. *Побитий віспою, рудобровий, з круглим лицем, що розмордатіло на морських .. харчах, він ще й зараз хверцює в безкозирці з написом на лобі «Дерзкий»* (Гончар, II, 1959, 25).

РОЗМОРДО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розмордува́ти.** *Від злісного ривка юнак поточився наперед .. і ледве не впав просто під ноги розмордованої цим хвилинним настроєм юрби озвірілої шляхти* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 120).

РОЗМОРДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Ви́кликати в кого-небудь стан збудження, роздратування; *// безос. А Прокіп уже не йшов, а біг і розмахував не тільки картузом, а обома руками і щось кричав, тільки здалеку не було чути.— Он дивись ти! Чого це його розмордувало?* (Тют., Вир, 1964, 235).

РОЗМОРДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Стати збудженим, роздратованим. — *Водили ось Гливого до ветеринара ... Коли це — бричка. Пан не захотів обминати, а Гливий, як на зло, й собі розмордувався ...* (Юхвід, Оля, 1959, 154).

РОЗМО́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмори́ти.** *Усі обернулися. Крилов, мабуть, розморений спогадами про ситну їжу, заснув* (Полт., Повість.., 1960, 467); *Образно. *Сонце заливало золотим промінням розморену, огорнуту туманом ріку* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 63).

2. *у знач. прикм.* Який розморився, відчув фізичну втому, млявість, сонливість; втомлений. *Розморений Данило лежав на ліжку і дрімав* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 425).

РОЗМО́РЕНО. Присл. до **розмо́рений** 2. *Натужно ревуть неповні воли, розморено плентаючись понад залізницею в хвості колони* (Гончар, II, 1959, 110).

РОЗМОРИ́ТИ *див.* **розмо́рювати.**

РОЗМОРИ́ТИСЯ *див.* **розмо́рюватися.**

РОЗМОРО́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розморо́зити.** *Розморожені фрукти і ягоди в сиропі зберігаються не більше доби* (Веч. Київ, 23.I 1967, 4).

РОЗМОРО́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розморо́зити** і **розморо́зитися.**

РОЗМОРО́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розморо́жувати.** *Були розроблені .. раціональні прийоми розморожування м'яса і риби* (Технол. пригот. їжі, 1957, 8).

РОЗМОРО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМОРО́ЗИТИ,** о́жу, о́зиш, *док., перех.* Виводити із замороженого стану. *Щоб зберегти поживні речовини, розморожувати рибу краще в підсоленій воді* (Рад. Укр., 30.VII 1967, 4).

РОЗМОРО́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗМОРО́ЗИТИСЯ,** иться, *док.* Те саме, що **розмерза́тися.** *Кінчалась зима, земля розморожувалась* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 181).

РОЗМОРО́ЗИТИ *див.* **розморо́жувати.**

РОЗМОРО́ЗИТИСЯ *див.* **розморо́жуватися.**

РОЗМО́РЩИТИ *див.* **розмо́рщувати.**

РОЗМО́РЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМО́РЩИТИ,** щу, щиш, *док., перех., розм.* Розгладжувати, розправляти зморшки (на лобі, обличчі).

РОЗМО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗМОРИ́ТИ,** морю́, мо́риш, *док., перех.* Викликати стан млявості, розслабленості, сонливості. *Душна хата, заповнена випарами всяких напитків,.. ще більше розморювала п'яних людей* (Хотк., Довбуш, 1965, 244); *Почнеш пити на привалах, тоді вже розморить тебе, розкиснеш, і вже не піхота з тебе — кисіль* (Гончар, Людина.., 1960, 80); *// безос. Микола схоплюється з ліжка і хвилину хитається, мов п'яний,— його розморило у сні* (Гжицький, У світ .., 1960, 128).

РОЗМО́РЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.*, **РОЗМОРИ́ТИСЯ,** морю́ся, мо́ришся, *док.* Ставати млявим, розслабленим, сонливим. *Образно. *Навкруги парко, солодко, жита розморилися* (Гончар, Земля.., 1947, 151).

РОЗМО́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмота́ти.**

РОЗМОТА́ТИ *див.* **розмо́тувати.**

РОЗМОТА́ТИСЯ *див.* **розмо́туватися.**

РОЗМО́ТКА, и, *ж.* Дія за знач. **розмота́ти, розмо́тувати.**

РОЗМО́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмо́тувати.** *Довільне розмотування рулону фільму виникає внаслідок неправильного намотування фільму на подавальну бобіну* (Пересувні кінопр., 1959, 201).

РОЗМО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМОТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Розкручувати, розправляти щонебудь змотане або намотане на щось. *Каганець палає, батько струже лопату, тітка прядиво розмотує* (Вовчок, VI, 1956, 305); *Он уже аварійна бригада розмотує товсту брезентову кишку, щоб вмикати ще одну помпу* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 111); *Я розмотав вудку і почав ловити красноперів* (Коп., Як вони.., 1948, 61).

2. Знімати щось намотане, накручене на що-небудь. *Розмотують онучі, і дух стає неможливий* (Хотк., II, 1966, 423); *Сестра розмотує бинт і дивиться на Федорченка з обожнюванням* (Довж., Зач. Десна, 1957, 525); *Тимко теж зняв кожушок, кашкет і розмотав із шиї рушника* (Тют., Вир, 1964, 470); // Звільняти від чого-небудь намотаного, накрученого; розкутувати. *Він опустився на землю.. Поволі почав розмотувати самого себе і скоро був вільний* (Хотк., I, 1966, 116); *Уляна коло його — як нянька: прийдуть у школу — роздіне його, розмотає, руки йому нагріє* (Вас., II, 1959, 315).

◇ **Розмо́тувати (розмота́ти) клубо́к (клубка́)** *див.* **клубо́к.**

РОЗМО́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗМОТА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Розкручуючись, розправляючись, переставати бути змотаним або намотаним на що-небудь. *Жмуток шнура в Юркових руках злегка шарпався й розмотувався* (Коз., Вибр., 1947, 101); *Гошка пиряє його* [полотно] *на підводу. Воно розмоталось, і видно на його сліпучій білизні печатки німецьких шипів* (Тют., Вир, 1964, 517); *Образно. *Хутко-хутко почали розмотуватись у Юзі в думці спогади про вчорашній день* (Л. Укр., III, 1952, 661).

2. Знімати з себе що-небудь намотане, накручене; розкутуватися.

3. *перен., розм.* З'ясовуватися, розкриватися, ставати очевидним, явним. *Потягнули за ниточку — й розмоталося, що він зовсім не служив у Радянській Армії* (Козл., Сонце.., 1957, 26).

4. *тільки недок.* Пас. до **розмо́тувати.**

РОЗМО́ТУВАЧ, а, *ч.* Той, хто розмотує що-небудь.

РОЗМО́ТУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розмо́тувач.**

РОЗМОЧА́ЛИТИ *див.* **розмоча́лювати.**

РОЗМОЧА́ЛИТИСЯ *див.* **розмоча́люватися.**

РОЗМОЧА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмоча́лювати** і **розмоча́люватися.** *Для захисту верхньої частини палі від розмочалювання при забиванні на неї надівають захисне зварне кільце* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 104).

РОЗМОЧА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗМОЧА́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Те саме, що **розмачу́лювати.** *Гниле дерево не тримало цвяхів, і мої латки одлітали під напором води. Тоді ми заходилися скубти старий канат, мочити його і розмочалювати* (Ю. Янов., II, 1958, 69).

РОЗМОЧА́ЛЮВАТИСЯ, ються, *недок.*, **РОЗМОЧА́ЛИТИСЯ,** иться, *док.* Те саме, що **розмачу́люватися.** *При забиванні палі у важкий грунт загострений кінець її може розмочалитися* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 159).

РОЗМО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розмочи́ти.** *Солоний чабак і кілька шматків розмоченого житнього сухаря вже лежали на столі* (Добр., Очак. розмир, 1965, 125); *На плакаті був напис розмоченим хімічним олівцем* (Смолич, Мир.., 1958, 168).

РОЗМОЧИ́ТИ *див.* **розмо́чувати.**

РОЗМОЧИ́ТИСЯ *див.* **розмо́чуватися.**

РОЗМО́ЧКА, и, *ж., розм.* Дія за знач. **розмочи́ти, розмо́чувати.**

РОЗМО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмо́чувати.**

РОЗМО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМОЧИ́ТИ,** мочу́, мо́чиш, *док., перех.* Намочуючи, робити м'яким, викликати розбухання. *Він, в котрий уже раз, перестругував глину,.. щоб роздрібнити грудки, потім розмочував і довго місив* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 328); *Марусякові ніби захотілося їсти. Витяг кавалок засушеного хліба і гриз. Розмочити б...* (Хотк., II, 1966, 108); — *Чоботи он приволік, як хлющі. Завтра засохнуть, як взуватимешся? — Водою розмочу* (Тют., Вир, 1964, 104).

◇ **Розмо́чувати (розмочи́ти) раху́нок** — програючи, відкривати рахунок під час спортивних змагань. *Друга половина гри ще не скінчилася, а берлінці сохли на шести — нуль і ніяк не могли розмочити рахунок* (Ю. Янов., II, 1954, 27).

РОЗМО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗМОЧИ́ТИСЯ,** мо́читься, *док.* 1. Намокаючи, ставати м'яким, розбухлим.

2. *тільки недок.* Пас. до **розмо́чувати.**

РОЗМРІ́ЯНИЙ, а, е, *розм.* Який замріявся, поринув у мрії. *Одна молода залюблена дівчина, вічно розмріяна, неначе кам'яніла з якоїсь розкоші коло тих рож, що цвіли* (Коб., III, 1956, 10); *Напоєний пахощами літньої ночі, зачарований її красою, розмріяний, ішов Микола широкими полями* (Гжицький, У світ.., 1960, 45); // Сповнений мрій. *В Катрусине розмріяне життя входила сімнадцята весна* (Мельн., Коли кров.., 1960, 99).

РОЗМРІ́ЯНО, *розм.* Присл. до **розмрі́яний.** — *Ви поет і пишете вірші? — спитала пані Іванна розмріяно* (Коб., III, 1956, 370).

РОЗМРІ́ЯТИСЯ, ію́ся, ієшся, *док., розм.* Почавши мріяти, захопитися; поринути у мрії. *Евеліна з'явилась у бібліотеці несподівано; Гальперін саме розмріявся. Він схопився на ноги, Низько вклонився* (Рибак, Помилка.., 1956, 181); *Микола виліз на сани і розмріявся про те, як він виросте і буде їздити куди захоче...* (Гжицький, У світ.., 1960, 81).

РОЗМРУ́ЖИТИ, жу, жиш, *док., перех., розм., рідко.* Розкрити, розтулити частково або повністю (очі, повіки); розплющити. *Не мрію, ні, повіки я розмружив — іронія і гордість на лиці, іронія...* (Тич., I, 1946, 119).

РОЗМУРКОТА́ТИСЯ, о́четься, *док., розм.* Почати довго муркотати.

РОЗМУРО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розмуро́вувати.** *Зайняті робітники на.. замуровуванні і розмуровуванні сталевипускного отвору, на ламанні і прибиранні вогнетривкої кладки печей* (Ком. Укр., 8, 1965, 29).

РОЗМУРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМУРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Розкривати що-небудь замуроване, закладене камінням, цеглою і т. ін.

РОЗМУРУВА́ТИ *див.* **розмуро́вувати.**

РОЗМ'ЯКА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **розм'яка́ти.** *Зелені солоні помідори варять до розм'якання, пропускають через м'ясорубку, віджимають і добре просмажують* (Укр. страви, 1957, 39).

РОЗ'МЯКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗМ'Я́КНУТИ** *і* **РОЗМ'Я́КТИ,** кну, кнеш, *док.* 1. Ставати м'яким або м'якшим. *Ночами земля вже тужавіла, але вдень розм'якала проти сонця* (Ряб., Золототисячник, 1948, 49); *Вода покрила землю, глина розм'якла і розпливлася* (Фр., VI, 1951, 124); *Сьогодні навіть стоптані черевики не тиснули пальці — розмерзлися і трохи розм'якли* (Збан., Сеспель, 1961, 266).

2. Втрачати пружність, еластичність (про частини тіла). *У неї не тільки лице, шия, руки горіли,— вся вона пашіла, очі так і світили, так і сипали жаром, язик розм'як* (Мирний, III, 1954, 279).

3. *перен.* Ставати розслабленим, млявим (про людину). [Юда:] *Змучився ворогуванням людським, дрібною та щоденною сварнею — либонь ще й тим я так тоді розм'як...* (Л. Укр., III, 1952, 133); *Павло потягнув Крайнюка в землянку, обмив і поголив, дав йому склянку спирту. Крайнюк одразу розм'як* (Кучер, Голод, 1961, 78).

4. *перен.* Ставати розчуленим, добрим, лагідним. *Найчерствіша людина розм'якне від наймилішого видовища — нареченої* (Речм., Твій побратим, 1962, 149).

Розм'я́кло се́рце *у кого* — хто-небудь став розчуленим, добрим, лагідним. *Розм'якло, розніжилось Піхтіреве серце; вже не знає він, що б краще й зробити вірному товаришеві* (Вас., I, 1959, 164).

РОЗМ'Я́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **розм'я́кнути.** *Олекса зійшов з стежки і городом, грузнучи по самі кісточки в розм'яклій землі, пішов додому* (Мушк., Серце.., 1962, 167); *Ступаючи розм'яклими, непевними ногами, Сидоренко вийшов у коридор* (Собко, Звич. життя, 1957, 247); *Марія ніяково дивиться на розм'яклу постать Євдокима і рівно іде вперед* (Стельмах, I, 1962, 225); *Всі зрозуміли, що зараз почують якусь радісну звістку. Вона тремтіла в теплому, розм'яклому погляді санітара. — Ясногорська повернулась! — гукнув Шовкун* (Гончар, III, 1959, 391).

РОЗМ'Я́КНУТИ *див.* **розм'яка́ти.**

РОЗМ'Я́КТИ *див.* **розм'яка́ти.**

РОЗМ'Я́КШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розм'якши́ти.** *Здатність розм'якшеного скла витягуватись у найтонші нитки використовували вже стародавні єгиптяни* (Наука.., 9, 1961, 30).

РОЗМ'Я́КШЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **розм'якши́ти** і **розм'якши́тися.** *Поширеною хворобою шампіньйонів є розм'якшення гриба, яке викликається паразитним плісневим грибком* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957,

107); *У тварин, отруєних селеном, іноді можна спостерігати .. розм'якшення копит* (Наука.., 10, 1958, 14); *Хочеться* [Мар'яну] *головою припасти до труни, забитись над нею.. Одначе відриває від себе розм'якшення, знову підхоплює домовину на плечі і рівно йде* (Стельмах, I, 1962, 175).

РОЗМ'ЯКШИ́ТИ *див.* **розм'я́кшувати.**

РОЗМ'ЯКШИ́ТИСЯ *див.* **розм'я́кшуватися.**

РОЗМ'Я́КШУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розм'якшування.

РОЗМ'Я́КШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розм'я́кшувати** і **розм'я́кшуватися.**

РОЗМ'Я́КШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗМ'ЯКШИ́ТИ,** шу́, ши́ш, *док.*, *перех.* 1. Робити м'яким або м'якшим.

2. *перен.* Викліка́ти в кого-небудь почуття доброти, лагідності, розчуленості. *Артамонов не вперше чув похвали собі, він мав всі підстави не вірити щирості цих похвал, а все ж вони його розм'якшували* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 79).

Розм'я́кшувати (розм'якши́ти) се́рце *чиє* — викліка́ти в кого-небудь почуття розчуленості, доброти, лагідності. — *Може, хлопчик хотів лише розм'якшити батьківське серце? — висловив припущення Юрій Матвійович.— А куди вже його далі розм'якшувати?* (Вол., Місячне срібло, 1961, 68).

РОЗМ'Я́КШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗМ'ЯКШИ́ТИСЯ,** шу́ся, ши́шся, *док.* Те саме, що **розм'яка́ти.** *Різальний інструмент від нагріву розм'якшується і передчасно зношується* (Токарна справа, 1957, 71); *Накип, що утворюється на внутрішніх стінках посуду, розм'якшується, якщо у воді розчинити пральну соду і деякий час кип'ятити* (Рад. Укр., 30.V 1971, 6).

РОЗНАРЯ́ДКА, и, *ж.* 1. Плановий розподіл кого-, чого-небудь; // Документ, що містить розпорядження про такий розподіл. — *МТС одержує ці машини по рознарядці, безкоштовно* (Автом., Щастя.., 1959, 87); — *Є рознарядка губернського комітету незаможних селян. — Невже на хліб? — здивувався Полікарп* (Стельмах, II, 1962, 361).

2. Документ, розпорядження про виконання яких-небудь робіт. *У.. конторі колгоспу журиться над рознарядкою завтрашньої праці голова Василь Петрюк з бригадирами* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 78).

РОЗНЕДУ́ЖАТИСЯ *див.* **рознеду́жуватися.**

РОЗНЕДУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗНЕДУ́ЖАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Ставати хворим, слабим; занедужувати. *Коли тут — лихо мені тяжке! — рознедужався Павло мій* (Вовчок, I, 1955, 4).

РОЗНЕМОГТИ́СЯ, о́жуся, о́жешся, *док.*, *розм.* Стати хворим, слабим; занедужати. *Леся не вийшла вечеряти. Розгорілась і рознеміглась сердешна дівчина* (П. Куліш, Вибр., 1969, 95).

РОЗНЕРВО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **рознервува́ти.** [Сімон:] *Він розлютився,— дуже був тоді, неборак, рознервований* (Фр., IX, 1952, 9); *Іван йому нічого не відповів і, рознервований, пішов додому* (Збан., Любов, 1957, 14).

РОЗНЕРВУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Ви́кликати в кого-небудь стан нервового збудження, хвилювання; розхвилювати. *Обід, на який вона пішла до спільної їдальні наперекір своїй ранішній постанові, знов роздражнив і рознервував її* (Фр., II, 1950, 307).

РОЗНЕРВУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Стати нервово збудженим, схвильованим; розхвилюватися. *Василенко не витримав. Рознервувався, скипів, зачав на батьків нарікати* (С. Ол., З книги життя, 1968, 42).

РОЗНЕ́СЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **рознести́.** *То не була ненароком пущена чутка* [про волю], *перехоплена лакеями від своїх панів і рознесена двірнею по селах,— то була явна оголоска на.. увесь світ* (Мирний, III, 1954, 185); — *Гарну маєш вавку,— підійшовши до гурту, заговорив.. Гладун і, нахилившись, помацав рознесену ногу* (Гончар, Людина.., 1960, 91).

РОЗНЕ́СЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рознести́, розно́сити.** *Щоб полегшити рознесення затрат пального по об'єктах калькуляції з даних «Зведеної відомості тракторних робіт і затрат на їх проведення», складають «Відомості групування витрат пального під культури»* (Колг. Укр., 11, 1958, 12).

РОЗНЕСТИ́ *див.* **розно́сити.**

РОЗНЕСТИ́СЯ *див.* **розно́ситися.**

РОЗНИЗА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **низа́ти.** *Сипнули з будинку діти на подвір'я. Немов із жмені хтось перлове рознизане намисто сипнув на скляне блюдо* (Головко, I, 1957, 188).

РОЗНИЗА́ТИ *див.* **рознизувати.**

РОЗНИЗА́ТИСЯ *див.* **рознизуватися.**

РОЗНИ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗНИЗА́ТИ,** ижу́, и́жеш, *док.*, *перех.* 1. Знімати з низки (бісер, перли, намистини і т. ін.).

2. Нанизуючи (бісер, перли, намистини і т. ін.), прикрашати. *Я сидів у кімнаті матері, допомагаючи їй рознизувати порвану вишивку бісером* (Горький, Дитинство, 1947, 144).

3. *перен.* Різким рухом, ривком розривати, роздирати що-небудь. *Як ухопить* [Галя] *зо зла руками шовкову спідницю,— так і рознизала од подолу до самого стану...* (Мирний, II, 1954, 236).

РОЗНИ́ЗУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗНИЗА́ТИСЯ,** и́жеться, *док.* 1. Зніматися з низки (про бісер, перли, намистини і т. ін.); переставати бути нанизаним.

2. *тільки недок.* Пас. до **рознизувати.**

РОЗНІ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розні́жити.** *З якогось закапелка виліз кіт, ткнувся Лаврінові в коліна і, розніжений теплом і запахом м'яса, голосно замуркотів* (Донч., III, 1956, 126); *Куди це так рано? — кволим і розніженим зі сну голосом запитала Юля* (Тют., Вир, 1964, 225).

2. *у знач. прикм., перен., розм.* Який розніжився, став дуже чутливим до труднощів, нездатним витримувати велике фізичне або моральне напруження. *Розніжені яничари погано переносили похід* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 523).

3. *у знач. прикм., рідко.* Який виражає ніжність. *Розніжені очі.*

РОЗНІ́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан. за знач. **розні́жений** 2, 3.

РОЗНІ́ЖЕННЯ, я, *с.* Стан за знач. **розні́житися.**

РОЗНІ́ЖЕНО. Присл. до **розні́жений** 2, 3. *Краплі дощу дріботіли йому по картузику, потрапляючи іноді й за шию, від чого Хома розніжено повискував* (Тют., Вир, 1964, 84); *Співуха і жартівниця Ксеня розніжено завела руки за потилицю* (Вол., Місячне срібло, 1961, 250); *Образно. *Ліниво похлюпує* [море] *об камінь хвильками, полощеться тихо, сонно, розніжено* (Збан., Мор. чайка, 1959, 13).

РОЗНІ́ЖИТИ *див.* **розні́жувати.**

РОЗНІ́ЖИТИСЯ *див.* **розні́жуватися.**

РОЗНІ́ЖКА, и, *ж.* 1. Стрибок з розведеними ногами (у спорті, хореографії). *Раніше такі фігури, як повітряні розніжки, яструб.., повзунці та обертання були тільки в арсеналі професіональних та провідних самодіяльних ансамблів* (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 81).

2. *розм.* Підставка, сидіння з ніжками, які розміщені під кутом одна до одної. *Капітан третього рангу*

вмостився на розніжці, прихилився до командирського перископа (Логв., Давні рани, 1961, 42).

РОЗНІ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗНІ́ЖИТИ,** жу, жиш, *док.*, *перех.* 1. Викліка́ти в кого-небудь почуття ніжності, розчуленості.

2. Викліка́ти стан приємної розслабленості, млості.

3. *розм.* Ніжачи, робити кого-, що-небудь дуже чутливим до труднощів, нездатним витримувати велике моральне або фізичне напруження. *Надто багато хто з нас робить помилку, розніжуючи своє серце. З віком ми уникаємо напружених зусиль, боїмося, що вони надмірно перевантажать нас* (Знання.., 7, 1973, 26).

РОЗНІ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗНІ́ЖИТИСЯ,** жуся, жишся, *док.* 1. Ставати ніжним, розчуленим. *Вранці великий жаль почувала* [Ганна] *в серці до Степана, але як виплакалася, стала розніжуватися до нього* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 80); *Княгиня, бачивши, що князь так розніжився, давай його цілувати та розпитувати* (Укр.. казки, легенди, 1957, 155).

2. *розм.* Ніжачись, ставати дуже чутливим до труднощів, нездатним витримувати велике моральне або фізичне напруження.

РОЗНІМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рознима́ти.**

РОЗНІМА́ТИ *і рідко* **РОЗДІЙМА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗНЯ́ТИ,** німу́, ні́меш *і рідко* **РОЗДІЙНЯ́ТИ,** дійму́, ді́ймеш, *док.*, *перех.* 1. Роз'єднувати, відділяти одне від одного що-небудь з'єднане, зімкнуте, стулене і т. ін. *Зажмурює* [Мирон] *очі. Ов, не видно нічого. Рознімає: видно й чути* (Фр., І, 1955, 234); *Принесли води,— збризнули,— ні волосиною не повела* [мати]. *Розняли ножем зціплені зуби, линули у рот води* (Мирний, І, 1954, 361); *Арсенько розняв кулак* (Трубл., І, 1955, 155); // Розводити (руки) в боки. *Гримала аж розняв руки з дива: справді, чим би люди землю орали, якби не було плуга?* (Мак., Вибр., 1954, 161); *— Я Парасю люблю! От-та-ак люблю! — розняв Володислав широко руки, і йому радісно заблищали очі* (Епік, Тв., 1958, 100); // Роз'єднувати руки тих, що побилися об заклад або уклали між собою яку-небудь угоду. *Раз побився Максим на взаклад* [об заклад], *що вип'є кварту й не буде п'яний. Заклад на п'ять карбованців. Товариші розняли руки* (Мирний, І, 1949, 222).

2. Примушувати розійтися, насильно розводити тих, що б'ються; розборонятн. *Радці сопли, лаялися і тупотіли на місці, зчепившись в одну купу, і важко було зрозуміти, хто б'ється, а хто рознімає їх* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 368); *Як же зчепились вони — така буча збилася, що ледве розняли їх* (Вовчок, І, 1955, 245).

РОЗНІМА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗНЯ́ТИСЯ,** ні́меться, *док.* 1. Роз'єднуватися, відділятися одне від одного (про що-небудь з'єднане, зімкнуте, стулене і т. ін.). *Білі руки простяглися.. Та й заклякли, та й замерли, З плачем рознялися* (Шевч., І, 1963, 234); *Живий обруч його рук ослаб, рознявся... В цю мить і вихопилася Зорина* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 127).

2. *тільки недок.* Пас. до **рознима́ти** 1.

РОЗНО́С, у, *ч.* 1. Дія за знач. **рознести́, розно́сити** 1, 6, 7.

2. *розм.* Суворе повчання, гостра критика, осуд. [Д р е м л ю г а:] *Я сьогодні такий рознос учинив — до смерті пам'ятатимуть!* (Корн., II, 1955, 293); *Цілий день Горобець сидів на уроках, щось записував, побував і в мене на уроці. Я ждав розносу, а він сказав: «Добре»* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 10).

РОЗНО́СИТИ, о́шу, о́сиш, *недок.*, **РОЗНЕСТИ́,** се́ду, се́ш; *мин. ч.* розні́с, несла́, ло́; *док.*, *перех.* 1. Носячи, доставляти що-небудь багатьом у різні місця. *Молоді хлопці й дівчата бігають в проходах межи лавками, розносячи воду, напої* (Л. Укр., II, 1951, 510); *Федір Кузьмич був не простим листоношею. Тридцять років розносив пошту його покійний батько Кузьма* (Довж., І, 1958, 418); *Він закінчував друком невеличкий тираж газети і старанно спаковував його в «порції», щоб ще зрання рознести по кутках* (Епік, Тв., 1958, 163); // *перен.* Переходячи, пересуваючись з місця на місце, переносити і розповсюджувати (хвороби і т. ін.). *Стародавні індуси під час розгулу чуми випускали гадюк для боротьби з щурами, розуміючи, що саме вони розносять хворобу* (Наука.., 9, 1973, 29); // *розм.* Поширювати, доводити до відома багатьох (чутки, поголоски, новини і т. ін.). *«Ач, гладуха,— трясе салом, розносить поговір!» — проводила вона ковалиху неприязною думкою* (Коцюб., II, 1955, 15); [Н е д о р о с т о к:] *Інша жінка, що було чи не було, перемовчала б, а ти сама рознесеш, щоб усе село знало?* (Вас., III, 1960, 90); *Мало недругів у Радивона? Лиховісні язики рознесуть, розплещуть на весь світ* (Горд., Дівчина.., 1954, 131); // *перен., розм.* Передавати, доводити до відома (про засоби технічного зв'язку). *Радіорупор розносив останні вісті з центральної радіостанції* (Десняк, Десну.., 1949, 293); *Навперейми нам бігли проводи і в дзвінкому гудінні розносили по країні якісь важливі і значні вісті* (Вол., Сади.., 1950, 12).

2. Розподіляючи, записувати в різних місцях. *Розносити відомості по графах.*

3. *розм.* Розкрадати, розтягувати частинами (майно, добро). *Комусь-то ще потрібні її достатки? Добре, добре, хай п'ють, хай їдять, хай беруть, тягнуть, розносять...* (Л. Янов., І, 1959, 397); *Братова на мене й накинулась: — Се, — каже,— як усі господарюватимуть, то й господарство моє рознесуть чисто!* (Вовчок, І, 1955, 5).

4. *перев. у сполуч. із сл.* в і т е р. Подувом розкидати, роздувати в різні боки або по поверхні чого-небудь. *Тільки клочки сіна розносив вітер по порожньому майдану* (Ільч., Серце жде, 1939, 149); *Де город був або село — І головня уже не тліла, І попіл вітром рознесло* (Шевч., II, 1963, 87); // Поширювати в навколишньому просторі (звуки, запахи). *Стукаю каблуками і прислухаюсь, як порожні кімнати розносять кроки по всьому домі* (Коцюб., II, 1955, 262); *Стояла автомашина з причепом, з якої носили хліб у магазин, і ранковий вітрик розносив його приємний запах* (Томч., Готель.., 1960, 5).

5. *перев. у сполуч. із сл.* в і т е р. Розганяти, розсіювати в навколишньому просторі, в повітрі. *Дощу нема і, певне, не буде, бо все вітер хмари розносить* (Л. Укр., V, 1956, 54); *Високі розриви встають на землі, і дим їх розносить вітерець* (Собко, Вогонь.., 1947, 139).

6. *перен., розм.* Руйнувати що-небудь, роблячи непридатним для використання. *Вода по весні, рвучи греблі та розносячи загати, гуде та клекоче* (Мирний, III, 1954, 262); *Вода за коротку ніч рознесла греблю та гідростанцію* (Коцюба, Нові береги, 1959, 370); // Розривати, розбивати на частини, шматки кого-, що-небудь. *У машину, в якій їхав Голубцов, потрапила бомба і рознесла його на шматки* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 78); // Знищувати в боротьбі. *Шевченко дедалі глибше переконувався, що революційна енергія народних мас розтрощить трони,.. рознесе своїх споконвічних класових ворогів* (Ком. Укр., 1, 1964, 75).

◇ **У (в) пух і прах розно́сити (рознести́)** *див.* **прах.**

7. *перен., розм.* Дуже лаяти, піддавати гострій критиці; засуджувати. [Н а д і я:] *Гордій Опанасович стільки разів.. розносив будівельників, але коли з центра не дають матеріалів,— що можна зробити?!* (Корн., II, 1955, 287); *Чути, як у коридорі.. Дашевський «розносить» когось із працівників. Він гарячий і зовсім не*

переносить тих, хто працює з холодком (Наука.., 8, 1966, 9); [Л і д і я С е м е н і в н а:] *Та що ви хочете, щоб нас іще раз у газеті рознесли?* (Мороз, П'єси, 1959, 75).

8. *перев. док., безос., розм.* Дуже збільшитися в об'ємі від опухання; опухнути. *Моїй сестрі рознесло коліно, вона стогнала й ойкала* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 174); // Стати дуже гладким; надмірно розтовстіти. — *Ти ось і зараз, мов дівчина, а мене, бачиш, як на дармових харчах рознесло!* (Гончар, II, 1959, 258).

РОЗНОСИ́ТИ *див.* **розно́шувати.**

РОЗНО́СИТИСЯ, ться, *недок.*, **РОЗНЕСТИ́СЯ**, есе́ться, *док.* 1. Переносячись, поширюватися де-небудь. *Кров, рухаючись по капілярах, електризується й нагрівається. Тепло, яке виникає при цьому, розноситься по всьому організму* (Знання.., 1, 1969, 21); *Образно. *Гриць не читав, а жер ті книжки; хапав на лету все, що розносилося широкою течією друкованого слова, набирався розуму* (Мирний, III, 1954, 186); // *розм.* Ставати широко відомим (про чутки, поголоски, новини і т. ін.). *Восени рознеслося по селу, що Іван засватав дівку у першого багача в селі* (Кобр., Вибр., 1954, 111); *Звістка про те, що приїхав Тарас, швидко рознеслася по селу* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 352).

2. Заповнювати собою навколишній простір (про звуки, запахи). *Одна пісня лилася за другою, гучно розносячись по високій фабриці* (Н.-Лев., II, 1956, 98); *На чверть милі від Зборова стояв гомін, розносились гучні співи* (Кач., II, 1958, 459); *Незабаром пахощі страви рознеслися по хаті* (Мирний, I, 1954, 333).

3. *розм.* Зникати, розсіюючись у навколишньому просторі. — *Ага! ти так! — крикнув Юра до хмари.. — Іди, рознесися, як вітер по світі...* (Коцюб., II, 1955, 341).

4. *тільки недок.* Пас. до **розно́сити** 1—6. *Невгаваюче бовкання дзвона, чад з диму, що розноситься вітром, — сповняють повітря несказанною тривогою* (Коцюб., I, 1955, 121).

РОЗНОСИ́ТИСЯ [1] *див.* **розно́шуватися.**

РОЗНОСИ́ТИСЯ [2], ошу́ся, о́сишся, *док., розм.* Почати надмірно захоплюватися ким-, чим-небудь; почати приділяти занадто багато уваги комусь або чомусь. *— Я тебе в холодну закину!..— Годі! — відказав Зінько. — Що це ви так з холодною розносилися, що все мене закидаєте?* (Гр., II, 1963, 364); *Він сів до стола, і обличчя його раптом стало добродушним і спокійним. — От тобі й на! Ви до мене по ділу, а я — з своїм розносився* (Ткач, Плем'я.., 1961, 193).

◇ **Розноси́тися, як ста́рець з пи́саною то́рбою (сту́пою)** — почати приділяти занадто багато уваги кому-, чому-небудь. *«А бодай тебе! Потрібна мені твоя цікава звістка. Розносився з нею, як старець з писаною торбою», — думав о. Порфирій і пішов одчиняти двері* (Н.-Лев., IV, 1956, 112).

РОЗНО́СКА, и, *ж., спец.* Лоток, признач. для розносної торгівлі. *Колгоспників.. обслуговують безпосередньо в полі, на фермах 750 розвозок і розносок та 60 автокрамниць кооператорів* (Рад. Укр., 19.V 1971, 4).

РОЗНОСНИ́Й, á, é. 1. Признач. для торгівлі, при якій розносять що-небудь; пов'язаний з торгівлею з рук. *Розносний товар.*

2. Який здійснюється способом розносу. *Досвід торгової діяльності товариства «Ларьок» підтвердив життєвість такої системи торгівлі. Необхідно цей досвід розширити, спрямувавши частину зусиль на організацію розносної і розвізної торгівлі* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 230).

2. Признач. для реєстрації листів, документів і т. ін., які розсилають або розносять кому-небудь. *Стоїть* [Павло] *коло дверей, в книгу розносну дивиться* (Тесл., З книги життя, 1949, 160); *В райкомі Олексієві подали рекомендованого листа. Розписуючись у розносній книзі, він шукав собі пояснення: що змусило Ларису послати рекомендованого?* (Логв., Літа.., 1960, 103); // *у знач. ім.* **розносна́**, но́ї, *ж.* Книжка для реєстрації листів, документів і т. ін., які розсилають або розносять комунебудь. *Я взяв розносну і, звіряючи підпис.. поштмейстера, упевнився, що підпис його підроблено* (Збірник про Кроп., 1955, 62).

РОЗНО́СНИК, а, *ч.* Те саме, що **розно́щик.** *Встає купець, візник чвалає, Прудкий розносник поспішає* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 27).

РОЗНО́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розноси́ти** 1. *На обох прості чоботи, в самий раз для осені, тільки в сина маленькі, ще не розношені, а в батька великі* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 115).

РОЗНО́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рознести́, розноси́ти** 1, 2.

РОЗНО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗНОСИ́ТИ**, ошу́, о́сиш, *док., перех.* 1. Носячи, робити просторішим, вільнішим, зручнішим (одяг, взуття). — *Завтра дядько Данило обіцяли дати тобі нові чобітки розноси́ти, — кажу я Яшкові* (Панч, На калин. мості, 1965, 11).

2. *тільки док., перев. безос., розм.* Почати ходити де-небудь, робити щось (уживається перев. при висловленні незадоволення з приводу чиїх-небудь дій). [Я в д о х а *(з другої хати):*] *Тату! тату! Борщ давно вже на столі стигне.* [Х р а п к о:] *От розносило їх!* (Мирний, V, 1955, 141).

◇ **Лиха́ (недо́бра) [годи́на] розноси́ла; Ли́хо розноси́ло** *кого* — хтось ходить де-небудь, робить щось (уживається перев. при висловленні незадоволення з приводу чиїх-небудь дій). — *Так, так... Де ж уночі розносила його лиха година? Послав серед ночі хлопця* (Мирний, III, 1954, 58); — *Що там таке? От їх достобіса! Недобра їх розносила, Мов справді за ділом* (Шевч., I, 1963, 35); [К у к с а *(уздрів Дранка):*] *Чого це ви, сусіде, так радієте?* [Д р а н к о:] *А вас яке лихо розносило, що танцюєте?* (Кроп., I, 1958, 191).

РОЗНО́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗНОСИ́ТИСЯ**, о́ситься, *док.* 1. Ставати просторішим, вільнішим, зручнішим після носіння (про одяг, взуття).

2. *тільки недок.* Пас. до **розно́шувати** 1.

РОЗНО́ЩИК, а, *ч.* 1. Той, хто розносить що-небудь. *Я вже був біля редакції. Розносщик машинально сунув мені газету і вигукнув: — Свіжі новини* (Коцюб., II, 1955, 425); — *Дивіться, Михайле Михайловичу, вас тут, на острові, вважатимуть за розносщика квітів...* (Сміл., Сад, 1952, 269); *Образно. *Ревізіоністи виконують на ділі роль розносщиків буржуазно-реформістської ідеології в комуністичному русі* (Програма КПРС, 1961, 37).

2. Продавець, який розносить товари покупцям. *У поле постійно виїжджають 1300 автокрамниць, 16 тисяч розвозок, виїздить багато розносщиків товарів* (Рад. Укр., 3.VII 1971, 2).

РОЗНО́ЩИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розно́щик.** *Увіходить розносщиця телеграм.— Телеграма Шалімову* (Коч., II, 1956, 15).

РОЗНУРТО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **рознуртува́ти** 2.

РОЗНУРТУВА́ТИ, у́є, *док., розм.* 1. *неперех.* Почати дуже нуртувати, вирувати.

2. *перех.* Ви́кликати нестримний рух чого-небудь із різкою зміною напрямку, обертанням то в один, то в другий бік, коливанням і т. ін.; розворушити, розкрутити. *Мамайчуків фургон уже помчав до радгоспу, рознуртував, потяг у вуличку сірий шлейф куряви* (Гончар, Тронка, 1963, 123).

РОЗНЮ́ХАТИ *див.* **розню́хувати.**

РОЗНЮ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗНЮ́ХАТИ,** аю, аєш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Починати нюхати, намагаючись визначити, розпізнати який-небудь запах. *Намагаюся пригадати. І на думці вертиться, а не пригадаю. Чмихаю носом, рознюхую — тягне не то кізяком, не то м'ятою...* (Вас., I, 1959, 376).

2. *перех., перен., розм.* Вишукувати, вистежувати, вивідувати щось, дізнаватися про кого-, що-небудь. *Вона днями й ночами гасала по селу, рознюхуючи новини* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 359); — *Так от, розповідає він мені про тих бандитів, а я собі й метикую: говори, говори, ми вже давно рознюхали все це* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 108).

РОЗНЯ́ТИ *див.* **рознімáти.**

РОЗНЯ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розня́ти.** *Пан.. і не смів глянути на те маленьке, до половини перепалене тіло, на те пожовкле і посиніле личко, на ті широко розняті уста* (Фр., IV, 1950, 49).

РОЗНЯ́ТИСЯ *див.* **рознімáтися.**

РОЗНЯ́ТТЯ, я́, *с.* Дія за знач. **розня́ти** і **розня́тися.**

РО́ЗОВІ, вих, *мн.* Родина дводольних роздільнопелюсткових рослин, до якої належать яблуня, груша, вишня, полуниці, малина тощо.

РОЗОГНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., діал.* Розпалитися.

РОЗО́ЙКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати дуже й довго ойкати, викрикувати раз у раз «ой!», виражаючи почуття болю, горя, співчуття, здивування, захоплення і т. ін.

РОЗО́Р, у, *ч., розм.* Дія і стан за знач. **розори́ти, розоря́ти** і **розори́тися, розоря́тися.** *Пожарище завжди будить важку думку про розор, про людське нещастя* (Мирний, IV, 1955, 158); *Дедалі більшає і дужчає голос народу нашого радянського за охорону нашої природи від знищення, від розору* (Вишня, II, 1956, 100); — *Та воно, звісно, за нас хто? Самим треба за себе дбати. Та що ото ж розор отакий і в мене. Хоча б трошки на ноги зіп'ястися...* (Головко, I, 1957, 65).

Впа́сти в розо́р — стати дуже бідним; зубожіти. *День і ніч напружувався* [Кіндрат Комар], *щоб не епасти в розор. Душа рвалася розширити межі своїх вузеньких десятин* (Ковінька, Кутя.., 1960, 26); **Прийти́ в розо́р** — зіпсуватися, стати непридатним. *У господарстві то те, то друге в розор прийшло... Клопочися коло його... так і пройде вік, так і заскніє життя!* (Мирний, IV, 1955, 69).

РОЗО́РА, и, *ж., розм.* Переділ, борозна, зроблена плугом або лопатою між двома полями або грядками. — *Як тільки буде межа, або борозна, або розора, скажи мені, то я вхоплюсь руками за полудрабки та й підведусь, бо я сама вже недобачаю,— гукала Онися* (Н.-Лев., III, 1956, 204); *На грядках зеленіють рівні ряди огірків.., кукурудза та соняшники гордо стоять пообіч розор* (Збан., Сеспель, 1961, 427).

Ора́ти в розо́ру — орати, починаючи з країв ділянки і закінчуючи борозною посередині неї.

РОЗО́РАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розора́ти.** *Далеко й широко виднілася лише.. розорана земля і де-не-де сільська хатина* (Коб., Вибр., 1949, 334); *Вважають, що земельні багатства у нас невичерпні. Насправді це не так. Усі землі у нас в основному вже розорані* (Хлібороб Укр., 4, 1969, 30); // *у знач. прикм. Там, на розораній ріллі з рудими латками глею, убого витикалася рунь* (Панч, II, 1956, 432); // **розо́рано,** *безос. присудк. сл. Вечір виплив зоряно Понад окрайцями землі, Де трактором розорано Розлив фіалковий ріллі* (Стельмах, V, 1963, 183).

РОЗО́РАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розо́раний.** *Навіть в умовах високої розораності території степових і лісостепових районів України пасовища і сіножаті становлять близько 15 процентів площі сільськогосподарських угідь* (Хлібороб Укр., 10, 1966, 8).

РОЗОРА́ТИ *див.* **розо́рювати**[1].

РОЗО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розори́ти.** *Кутузов його* [Наполеона] *перехитрив і примусив відступати по розореній дорозі, на якій армію підстерігав голод* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 388); — *Я — Петросов,— може чули? Син нафтопромисловця.. Тепер батько розорений* (Донч., II, 1956, 76).

РОЗО́РЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **розори́ти** і **розори́тися.** *Громадянська війна завдала величезних руйнувань. Розорення зазнали цілі промислові райони* (Ком. Укр., 12, 1967, 37); «*Може, й справді цей рік щастя людям принесе,— думав Роман.— Стомився народ від війни та розорення. Ой, як стомився!*» (Цюпа, Грози.., 1961, 5); *Мілітаризм призводить до виснаження націй, розорення народів, які знемагають під тягарем податків* (Програма КПРС, 1961, 25).

РОЗОРИ́ТЕЛЬ, я, *ч., розм.* Той, хто розоряє або розорив кого-, що-небудь. *Він в неї і дурний, і божевільний, і розоритель, і.. через нього вона з дітьми у старці піде* (Кв.-Осн., II, 1956, 135); — *Та не розоритель ти?! Ну, що я тепер скажу їм?..* (Мик., Кадильниця, 1959, 46).

РОЗОРИ́ТЕЛЬКА, и, *ж., розм.* Жін. до **розори́тель.**

РОЗОРИ́ТИ *див.* **розоря́ти.**

РОЗОРИ́ТИСЯ *див.* **розоря́тися**[1].

РОЗО́РЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **розо́рний.** *Збивав* [Василь] *траву, молоденькі вишні скручував, одчахував гілки. Куди пройшов — всюди покинув свій розорливий слід* (Мирний, IV, 1955, 97).

РОЗО́РНИЙ, а, е. Який призводить до розорення; // Який є наслідком розорення.

РОЗО́РЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **розо́рювати**[1]. *Розорювані піскові.. грунти.. відрізняються малою стійкістю проти розвіювання* (Хлібороб Укр., 6, 1969, 30).

РОЗО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розо́рювати**[1]. *Землі було миле те розорювання її маси, вона не противилася йому в жодному місці, була м'яка й крихка* (Коб., II, 1956, 41); *Цілинні степові землі після розорювання кілька років підряд дають хороший урожай* (Хлібороб Укр., 6, 1969, 32).

РОЗО́РЮВАТИ[1], юю, юєш, *недок.*, **РОЗОРА́ТИ,** рю́, ре́ш, *док., перех.* Обробляти землю плугом, сохою; орати. *Сень на совість розорював.. поле* (Горд., Дівчина.., 1954, 259); // Орючи необроблювані землі, вводити їх у господарський обіг. *Йшли ешелони на схід, на південь — молодь їхала розорювати цілинні землі, будувати нові заводи* (Шовк., Людина.., 1962, 320); // Орючи, знищувати що-небудь. *Тисячі тракторів давно розорали межі і обніжки* (Цюпа, Україна.., 1960, 168); // Робити борозни плугом на поверхні грунту, на снігу. *Перед настанням весни сніг корисно розорювати через кожні 5—8 метрів* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 32).

РОЗО́РЮВАТИ[2] *див.* **розоря́ти.**

РОЗО́РЮВАТИСЯ[1], юється, *недок.* Пас. до **розо́рювати**[1].

РОЗО́РЮВАТИСЯ[2] *див.* **розоря́тися**[1].

РОЗОРЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **РОЗО́РЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **РОЗОРИ́ТИ,** зорю́, зо́риш, *док., перех.* 1. Ламати, спустошувати, перетворювати що-небудь у руїни. *Найлюбішою забавкою було йому будувати та розоряти землянки, вали, окопи, шанці...* (Мирний, I, 1949, 180); *Завойовники розоряли храми, палаци, щоб добути каміння для своїх будівель і укріплень* (Іст. середніх віків, 1955, 9).

2. Позбавляти кого-небудь багатства, достатку, майна; доводити до злиднів, зубожіння. *Кризи і періоди промислового застою в свою чергу ще більше розоряють дрібних виробників* (Ленін, 38, 1973, 101); — *Християни, ми довго терпіли. Воно правда, що пани.. народ розорили та ще й ганяють за нами з.. посіпаками всякими* (Коцюб., II, 1955, 72).

РОЗОРЯ́ТИСЯ [1], я́юся, я́єшся *і рідко* **РОЗО́РЮВАТИСЯ**, юю́ся, ює́шся, *недок.*, **РОЗОРИ́ТИСЯ**, зорю́ся, зо́ришся, *док.* 1. Позбуватися багатства, достатку, майна; ставати бідним, убогим, впадати в злидні. *В. І. Ленін підкреслював, що внаслідок реформи величезні маси селянства розорялись, постійно голодували, вмирали* (Іст. укр. літ., І, 1954, 392); — *Немає у мене нічого, збіднів я зовсім, розорився,— Петру говорив хриплим голосом* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 10).

2. *перев. док., розм.* Витратити свої кошти, гроші; розтратитися. [С о л д а т:] *Було у мене тридцять п'ять копієк* [копійок], *на всі розорився* (Кроп., II, 1958, 493).

3. *тільки недок.* Пас. до **розоря́ти, розо́рювати.**

РОЗОРЯ́ТИСЯ [2], я́юся, я́єшся, *недок., розм.* Лаятися, сваритися з надмірною гарячковістю. *В останній прихід розповіла Катря пожильцям барака: нахабніє, розоряється той.. Йона, життя вже від нього нема* (Гончар, Циклон, 1970, 71).

РОЗОСЕРЕ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розосере́дити.** *Рибалко йшов туди* [в бліндаж] *на виклик, залишивши свою танкову армію розосереджену по ярах, вибалках, під гайками, просто в кущах,— вона чекала слушного моменту* (Ю. Янов., Мир, 1956, 205); *Велика кількість ручної праці затрачається на виконання дрібних розосереджених робіт* (Ком. Укр., 2, 1963, 13).

РОЗОСЕРЕ́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Розміщення кого-, чого-небудь у різних місцях.

РОЗОСЕРЕ́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розосере́дити** і **розосере́дитися.**

2. Розміщення кого-, чого-небудь у кількох або багатьох місцях. *Розосередження дружинних поховань навколо міста можна пояснити тим, що поховані тут дружинники мали.. свої земельні володіння* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 376).

РОЗОСЕРЕ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розосере́джувати.**

РОЗОСЕРЕ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗОСЕРЕ́ДИТИ**, джу, диш, *док., перех.* Роз'єднуючи кого-, що-небудь, розташовувати в кількох або багатьох місцях.

РОЗОСЕРЕ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗОСЕРЕ́ДИТИСЯ**, иться, *док.* Роз'єднуючись, розташовуватися в кількох або багатьох місцях. *Подали команду рушати. Попереду пішли, не розосереджуючись, стрілецькі роти, потім штаб батальйону* (Гончар, III, 1959, 66); *Ми навчилися розосереджуватися; потім це нам набридло, і ми почали робити захистки у самому рові* (Сенч., Опов., 1959, 278).

РОЗОСЕРЕ́ДИТИ *див.* **розосере́джувати.**

РОЗОСЕРЕ́ДИТИСЯ *див.* **розосере́джуватися.**

РОЗО́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати дуже й довго охати, викрикувати раз у раз «ох!», виражаючи почуття болю, горя, співчуття, здивування, захоплення і т. ін.

РОЗО́ХКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **розо́хатися.**

РОЗОХО́ТИТИ *див.* **розохо́чувати.**

РОЗОХО́ТИТИСЯ *див.* **розохо́чуватися.**

РОЗОХО́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розохо́тити.** *Навіть Ватя, розохочена тією біганиною, не втерпіла і побігла слідком за гуртом* (Н.-Лев., IV, 1956, 78); *Хлопець тріумфував перемогу над партнером. Розохочений, він вирішив запропонувати пасажирам зіграти з ним бліцтурнір* (Трубл., Мандр., 1938, 26).

РОЗОХО́ЧЕННЯ, я, *с., розм.* Дія і стан за знач. **розохо́тити** і **розохо́титися.** *Навіть стара Староміська під впливом загального розохочення немов помолодшала і випростувала.. свою згорблену поставу* (Фр., III, 1950, 63).

РОЗОХО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗОХО́ТИТИ**, о́чу, о́тиш, *док., перех., розм.* 1. *до чого і без додатка.* Викликати або посилювати у кого-небудь інтерес до чогось, бажання робити щось. *Живущий, цілющий вечір і його розохотив до гульні* (Н.-Лев., І, 1956, 353); *Це все той Вася розохотив його, зачепивши професіональну струнку* (Ю. Янов., II, 1954, 101).

2. *в чому і без додатка, рідко.* Послаблювати інтерес до чогось, викликати нехіть, небажання робити щось. *Не розохочувала Пасьчиха чоловіка в його замірах* (Горд., Заробітчани, 1949, 28).

РОЗОХО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗОХО́ТИТИСЯ**, о́чуся, о́тишся, *док., розм.* Починати відчувати інтерес до чогось, бажання робити що-небудь. *Тоненький Хшановський й собі розохотився й став пританцьовувать, стоячи серед хати* (Н.-Лев., II, 1956, 68); *Микола так розохотився, що і всю ніч би працював* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 211).

РОЗОЦВІ́ТІ, тих, *мн.* Порядок дводольних роздільнопелюсткових рослин, до якого належать дерева, кущі і трави (перев. багаторічні).

РО́ЗОЧКА, и, *ж., кул.* Булочка із загнутими всередину ріжками.

РО́ЗПАД, у, *ч.* Дія і стан за знач. **розпа́стися, розпада́тися** [1] 1, 2. *Вивчення законів розпаду радіоактивних елементів дало дослідникам надійний метод обчислення віку Землі* (Цікава фізика, 1950, 198); *Розпад колоніальної системи привів до утворення нових незалежних національних держав* (Ком. Укр., 7, 1968, 75); [Ш е р в у д:] *Мій шлях закінчився. Пора поставити останню крапку. Доки ще жевріє маленька іскра сили, доки не почався розпад* (Лев., Драми.., 1967, 519).

РОЗПАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпада́тися** [1]. *Друга їх* [філософів] *помилка в тім, що границі вони не поклали Для розпадання матерії; не визнають вони також І неподільних частин, на які розділяються речі* (Зеров, Вибр., 1966, 146).

РОЗПА́ДАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати багато й часто падати.

РОЗПАДА́ТИСЯ [1], а́ється, *недок.*, **РОЗПА́СТИСЯ**, адеться, *док.* 1. Руйнуватися, розвалюватися на частини, шматки; втрачати цілісність. *Блискавка посипалась огненними стрілами на землю, на ліси, на села, на городи.. Скелі розпадались. Хати запалали* (Н.-Лев., IV, 1956, 8); *Оленка натопила піч так, що аж каміння розпадається* (Ів., Укр.. казки, 1950, 50); // Розщеплюватися, розкладатися на складові частини, елементи. *Деякі хімічні елементи мають природну радіоактивність — ядра їх атомів можуть довільно розпадатися з утворенням нового елемента* (Рад. Укр., 13.VII 1965, 4); *В стравоході білки їжі розпадаються на амінокислоти* (Наука.., 11, 1965, 27); *Звідси нам висновок певний дається, що речі свій колір Тратять раніше, аніж розпадуться на первісні тільця* (Зеров, Вибр., 1966, 183); // *розм.* Рватися, розлазитися. *Взимку, як розпались мої черевики, пішов я до пана управителя* (Донч., VI, 1957, 205); *Гусениця танка розпалася, і він спинився посеред поля* (Перв., Дикий мед, 1963, 467); // Вільно спадати, розсипатися пасмами (про волосся). *Сидить Марина кінець стола, розчісує косу. Густа чорна коса розпалась чорною хвилею по білій сорочці* (Н.-Лев., І, 1956, 99).

◇ **Розпада́ється (розпаде́ться) лу́да (полу́да) на оча́х** *у кого, чиїх* — хтось починає розуміти, усвідомлювати що-небудь. *Розпадеться лу́да На очах ваших неситих, Побачите славу, Живу славу дідів своїх І батьків лукавих* (Шевч., І, 1963, 334).

2. *перен.* Розділяючись на окремі частини, групи і т. ін., переставати бути одним цілим. *Внизу котив Дніпро свої хвилі, розпадаючись на кілька проток* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 122); *Після команди: «Розійдись!» шеренги розпались на гуртки, але ніхто не пішов з двору* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 56); *На початку XVII ст. Грузія, яка ще в XIV ст. розпалась на окремі.. князівства, стала ареною боротьби двох ворогуючих держав — Персії і Туреччини* (Видатні вітч. географи.., 1954, 24); // Занепадаючи, припиняти своє існування, переставати діяти, функціонувати. [А н т і н:] *Значить, війни більше немає, скінчилася?* [А д а:] *На фронтах скінчилася. Наша* [австрійська] *армія розпалася, розбіглася* (Ірчан, І, 1958, 133); *Під натиском національно-визвольних революцій розпалась колоніальна система імперіалізму* (Ком. Укр., 5, 1968, 25).

3. *перен.* Стихати, змовкати. *Слідом за ним, наче докір, вирвавсь нестямний крик Христі і розпався надворі* (Мирний, III, 1954, 18); *Вітер ущух, спинилась злива, розпалися в горах громи* (Кол., Терен.., 1959, 31).

РОЗПАДА́ТИСЯ [2], а́юся, а́єшся, *недок., розм.* 1. *перед ким, біля (коло) кого.* Лестити, догоджати кому-небудь, запобігати перед кимсь. [К о в а л ь:] *Гляди ж, синку, живи правдою, ні перед ким не розпадайся! Та й нікому не шкодь* (Кроп., V, 1959, 22); *Я не міг кроку вробити, щоб коло мене не розпадались, не радили, не помагали* (Коцюб., II, 1955, 357); // Гаряче, пристрасно доводити щось кому-небудь. — *Клим чоловік неабиякий. За його кожна дівка піде з вибриком та вискоком,— розпадався Зануда* (Н.-Лев., III, 1956, 324).

2. *над ким — чим, перен.* Дуже старанно робити що-небудь, виявляти надмірну ретельність у чомусь. *Сестра мого учня завзялася вивчитись його* [дуета] *конечне і оце вже другий тиждень розпадається над ним* (Л. Укр., III, 1952, 583).

РОЗПА́ДИНА, и, *ж.* Глибока тріщина між горами або на поверхні грунту; ущелина. *Кам'яні шпилі Яйли рожевіли на небі, синій морок ховався по розпадинах скель* (Коцюб., І, 1955, 290); // Вузька долина, заглиблене місце на поверхні землі; западина, улоговина. *Село їхнє Хмарине невелике, причаїлось в розпадині між балками, не дуже його збоку й помітиш* (Гончар, Циклон, 1970, 42).

РОЗПА́ДОК, дку, *ч.* Те саме, що **розпа́дина.** *Перегороджені греблею води Ангари піднімуться на десятки метрів, розіллються по.. гірських розпадках і створять повноводне море* (Наука.., 8, 1956, 15); *Згір'ями, розпадками, лісами.. Вирушили всі — орли й орлята, Спереду Єрмен-Чечен завзята!* (Дор., Єрмен-Чечен, 1954, 19).

РОЗПА́ЙКА, и, *ж., рідко.* Дія за знач. **розпаяти, розпа́ювати** і **розпаятися, розпа́юватися.**

РОЗПАЙО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розпаюва́ти; // розпайо́вано**, *безос. присудк. сл. Коли всі земляні роботи було скінчено.., бойовий припас знесено й розпайовано до потреби по таборах козачих, тоді пан сотник зібрав усіх оборонців край своєї межі* (Стар., Облога.., 1961, 33).

РОЗПАКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпакува́ти.** *Усе з-за кордону доходить до мене вільно, посилок навіть не роздивляються, бо доходять не розпаковані* (Коцюб., III, 1956, 289); — *Це я вам привезла з Криму,— пояснювала Серафима Іванівна, ставлячи все розпаковане на полички* (Мокр., Острів.., 1961, 88).

РОЗПАКО́ВКА, и, *ж., рідко.* Дія за знач. **розпакува́ти, розпако́вувати.** *Поштучні і тарні вантажі приймаються за супроводжуючими документами.. Предмети в упаковці приймаються після вибіркової розпаковки кількох пакетів* (Матер.-техн. постач.., 1959, 69).

РОЗПАКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпако́вувати.**

РОЗПАКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПАКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Розкривати, розбирати що-небудь запаковане; звільняти від упаковки. *Павленко та Березняк беруть пакунки і починають розпаковувати* (Крот., Вибр., 1959, 516); *Леся одвела Лань в гуртожиток і там в кімнаті допомогла їй розпакувати чемодан і розікласти речі* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 104); // *перен., жарт.* Знімати з кого-небудь верхній одяг. *Другі паничі кинулись й собі у прихожу й почали розпаковувати паннів* [панн] (Н.-Лев., II, 1956, 69).

РОЗПАКО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПАКУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. *розм.* Розпаковувати свої речі. [О ч е р е т:] *Ну, пусти, Тоню, треба розпаковуватись з дороги* (Коч., II, 1956, 474).

2. *тільки недок.* Пас. до **розпако́вувати.**

РОЗПАКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпакува́ти.**

РОЗПАКУВА́ТИ *див.* **розпако́вувати.**

РОЗПАКУВА́ТИСЯ *див.* **розпако́вуватися.**

РО́ЗПАЛ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розпали́ти, розпа́лювати.** — *Ти не сердься, що я взяв для розпалу книжку з столу. Вона стара була й пошарпана* (Ю. Янов., II, 1958, 61); *Жінки кололи лучину на розпал* (Головко, II, 1957, 608).

2. Стан найвищого напруження, найповніший вияв чого-небудь. *Дьяконов потрапив у Строганівку.. в розпал весняних робіт* (Гончар, II, 1959, 58); *Серпень — найбільш малохмарний місяць. Рослини святкують розпал світлої пори року* (Хлібороб Укр., 7, 1967, 39).

3. Велике внутрішнє збудження, нервове піднесення. *В розпалі чого тільки не наговорить жінка. Ледарюгою Остапа назвала* (Горд., II, 1959, 263).

РОЗПАЛА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Почати дуже палати, горіти яскравим полум'ям. *А пожар удвоє Розгорівся, розпалався До самої хмари* (Шевч., І, 1963, 118).

2. *перен.* Покритися яскравим рум'янцем, стати червоним (від сорому, хвилювання і т. ін.). *Тільки пан Забрьоха заколупнув хорунжівну легесенько під серцем, так вона так і розпалалася* (Кв.-Осн., II, 1956, 203).

3. *чим і без додатка, перен.* Перейнятися яким-небудь сильним почуттям. *Розпалалась* [Оксана] *до нього коханням* (Гончар, Бригантина, 1973, 84).

РОЗПАЛАХКОТА́ТИ *див.* **розпалахкоті́ти.**

РОЗПАЛАХКОТА́ТИСЯ *див.* **розпалахкоті́тися.**

РОЗПАЛАХКОТІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **розпалахкоті́ти.** *Рожі високі.. стоять на причілку, просвічені сонцем, ще більш яскраві, ще більш розпалахкотілі в цей передзахідний час* (Гончар, Людина.., 1960, 96).

РОЗПАЛАХКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш *і рідко* **РОЗПАЛАХКОТА́ТИ**, очу́, о́чеш, *док., перех.* Те саме, що **розпалахкоті́тися, розпалахкота́тися.**

РОЗПАЛАХКОТІ́ТИСЯ, очу́ся, оти́шся *і рідко* **РОЗПАЛАХКОТА́ТИСЯ**, очу́ся, о́чешся, *док.* Почати дуже палахкотіти, палахкотати, спалахувати яскравим вогнем, полум'ям. *На заході, на вишневому камені, на півнеба розкинувши заграву, розпалахкотівся огонь* (Вас., Незібр. тв., 1941, 86).

РОЗПА́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпали́ти.** *Жагучими пахощами дихала земля, розпалена сонцем* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 23); *Легенький вітрець.. освіжив розпалене швидкою їздою обличчя Хмельницького* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 379); *Пристрас-*

ті, розпалені під час засідання, не охололи за півгодини перерви (Головко, II, 1957, 540); // **розпáлено,** *безос. присудк. сл. Напнуто намети, розпалено вогнища, почалися готування* (Загреб., Диво, 1968, 270).

2. *у знач. прикм., перен.* Дуже червоний, рум'яний. *Я сама вештаюся день у день по лісах, мов та справдішня русалка, з розпаленими щоками, зі сміхом на устах* (Коб., I, 1956, 223).

3. *у знач. прикм., перен.* Який перебуває у стані нервового збудження; збуджений. *Христя не рушала з місця; вона.. зроду не бачила Петра в такому розпачі, такого розпаленого й лютого* (Кос., Новели, 1962, 143); *В дорозі Надія намагалася вгамувати свій запал. Не могла ж вона, отака розпалена, вдертися до кабінету начальника* (Баш, На.. дорозі, 1967, 16); // Який виражає стан нервового збудження. *Олексій зиркнув скоса на Оксану і зразу запримітив її розпалений вид* (Л. Янов., I, 1959, 34); *Вергун.. кинув розпаленими очима на ганок і гарячими руками направив туди свій кулемет* (Ірчан, II, 1958, 206).

РОЗПАЛЕНÍЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **розпаленíти.** *Дорош сплигнув із сідла, розминаючи зомлілі від незвичної їзди ноги, пішов до могутнього береста.., ліг на траву. Земля ніжно холодила його розпаленіле тіло* (Тют., Вир, 1964, 197).

РОЗПАЛЕНÍТИ, íю, íєш, *док.* Те саме, що **розпалúтися** 1—5. *Розцвілась, розпаленіла* [Вутанька] *з дороги, мов калина, а на віях... сльози бринять!* (Гончар, II, 1959, 197).

РОЗПÁЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **розпалúти.**

РОЗПÁЛЕНО. Присл. до **розпáлений** 3.— *Не дзижчи! Без тебе нудно! — розпалено крикнув Кіндрат і хлопнув муху* (Ковінька, Кутя.., 1960, 25); — *Посилаємо сьогодні свій революційний привіт з червоного Скадовська! — розпалено гукає вона через голови людей* (Гончар, II, 1959, 67).

РОЗПÁЛИНА, и, *ж., діал.* Розпадина. *Дно виру завалене.. колодами дерева, які повінь повбивала з величезною силою в скельні розпалини* (Фр., VI, 1951, 304); *Темно було у печерах зовсім, і.. зверху у горову́ розпалину сонячний промінь ронив сяючу стягу* (Вовчок, I, 1955, 230).

РОЗПАЛÚТИ *див.* **розпáлювати.**

РОЗПАЛÚТИСЯ *див.* **розпáлюватися.**

РОЗПÁЛУБИТИ *див.* **розпáлублювати.**

РОЗПÁЛУБКА, и, *ж., спец.* 1. Розбирання опалубки бетонних і залізобетонних конструкцій чи споруд після того, як бетон набуде достатньої міцності. *Піддон з панеллю по конвейєру надходить до камери термічної обробки. При розпалубці плівка легко відокремлюється від поверхні бетону* (Веч. Київ, 19.II 1970, 1).

2. В архітектурі — додаткові склеписті частини основного склепіння. *Якщо малі по височині і отвору циліндричні склепіння перетинаються з більшими склепіннями, то вони утворюють розпалубки* (Архіт. Рад. Укр., 3, 1941, 49).

РОЗПÁЛУБЛЕНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розпáлубити.** *Гори цементу та будівельного мотлоху закривали собою краєвид.. Рядами стояли розпалублені.. будівлі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 432).

РОЗПÁЛУБЛЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розпáлубити.**

РОЗПÁЛУБЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **РОЗПÁЛУБИТИ,** блю, биш; *мн.* розпáлублять; *док., перех., спец.* Знімати, розбирати опалубку (у 2 знач.).

РОЗПÁЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розпалювання чого-небудь.

РОЗПÁЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **розпáлювати.** *В часи страхітливої національної польсько-української ворожнечі, розпалюваної буржуазією обох націй, він мав мужність без вагання подати дружню руку передовим українським письменникам* (Рад. літ-во, 2, 1963, 145).

РОЗПÁЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпáлювати.** *Вентилятор розпалювання приводиться в рух електромотором* (Автомоб., 1957, 106); *Імперіалістична реакція широко використовує шовінізм і расизм для розпалювання націоналістичних і расових конфліктів* (Програма КПРС, 1961, 46).

РОЗПÁЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **РОЗПАЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **РОЗПАЛÍТИ,** палю́, пáлиш, *док., перех. і без додатка.* 1. Викликáти горіння чого-небудь; запалювати. *Йдуть з дровами та з частками м'яса вартові, розпалюють перед храмом вогонь* (Л. Укр., II, 1951, 318); *Міхи престрашні надимають* [ковалі], *Огонь великий розпаляють, Пішов тріск, стук од молотів* (Котл., I, 1952, 209); *Микола назгрібав торішнього сухого очерету, сухої осоки і розпалив багаття* (Н.-Лев., II, 1956, 215); // Розводити вогонь у печі, грубі і т. ін.; починати топити яким-небудь паливом. *Гнат вніс сухого ломаччя та заходивсь розпалювати на вечерю* (Коцюб., I, 1955, 34); *Служниця розпалила, накидала дров, покрутилася ще по хаті, накинула на себе хустку* (Кобр., Вибр., 1954, 28); *Мостовий став навколішки і заходився розпалювати грубку* (Зар., На.. світі, 1967, 128); // Викликáти жевріння, тління тютюну (в цигарці, люльці). *Підійшов до вогнища дід Остап. Сів на землю й почав люльку розпалювати* (Головко, I, 1957, 250).

2. *перен.* Викликáти в кого-небудь стан нервового збудження. *Груня ждала, поки мати виговориться, мовчала, щоб не розпалювати, проте не вдержалася* (Горд., II, 1959, 212); *Цей спокій ще більше розпалив князя. Вже не володіючи собою, забігав по кабінету* (Гжицький, Опришки, 1962, 113); // Збуджувати в кому-небудь чуттєвість, пристрасть. *Вертаючися од неї, Роман сердився, що йому так не щастило. Але це ще більше розпалювало його* (Гр., II, 1963, 271); // Посилювати у кого-небудь якісь почуття, настрої, бажання і т. ін. *Не будемо розпалювати вашої цікавості. Скажемо просто — це була дівчинка, і звали її Наталя* (Донч., VI, 1957, 9); *Думки.. сповзаються й розповзаються в парубочій голові і розпалюють в ній немилосердний гнів* (Стельмах, I, 1962, 445); *Хома не чув утоми. Його руки, наче залізні кліщі, крутили мідяні труби і чим твердіші вони були, тим більшу розпаляли охоту перемоги* (Коцюб., II, 1955, 91).

◇ **Розпáлювати (розпаля́ти, розпалúти) кров (сéрце, грýди** *і т. ін.*) — збуджувати в кого-небудь якісь сильні почуття; хвилювати. *Воля, воля і воля! Це чарівне слово.. розпалювало кров у хлопця* (Коцюб., I, 1955, 339); *А перше́є жадання діл великих Не згасло теж і груди розпаляє...* (Сам., I, 1958, 85).

3. *перен.* Викликáти наростання, розгортання, розвиток чого-небудь. *Кат війну розпалює, ворог в двері стука,— наша ж праця мирна — миру запорука!* (Тич., II, 1957, 263); *Засобами сатири викриває П. Козланюк панство і українських попів, які прагнули розпалити полум'я націоналізму* (Рад. літ-во, 3, 1957, 17).

РОЗПÁЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і рідко* **РОЗПАЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.,* **РОЗПАЛÍТИСЯ,** палю́ся, пáлишся, *док.* 1. Починати дужче горіти, спалахувати вогнем, полум'ям. *Багаття на схилі могили то розпалювалося, то пригасало* (Скл., Святослав, 1959, 46).

2. Дуже нагріватися, розпікатися. *Брук пахтів: каміння розпалилось* (Кач., II, 1958, 317).

3. *перев. док., перен.* Дуже зігрітися, перегрітися (від швидкого руху, спеки і т. ін.). *Поїхав* [Мстислав]

на лови, гнав оленя, розпалився, потім напився холодної води з джерела,— і вже ніякі трави.. не помогли (Загреб., Диво, 1968, 682); // Відчути сильний жар (перев. від хвороби). *Скільки від них* [обкладок] *дітвори перемерло! Оце зранку любе-миле бігає, дивись в обід — розгорілося, розпалилося, на горлянку жаліється, а на другий день і богові душу віддає...* (Мирний, IV, 1955, 251).

4. *перен.* Покриватися рум'янцем; червоніти. — *Он як розпалилася-розгорілася. Та гарна яка ти стала, як трошки почервоніла* (Мирний, IV, 1955, 175).

5. *перен.* Виявляти дедалі дужче стан сильного нервового збудження. — *Так, Гаво, навіть певність маю!— кричав, усе більше розпалюючися, Вовкун* (Фр., III, 1950, 21); *Управитель був напідпитку і від цього брутально розв'язним. Він розпалявся чимдалі більш* (Вол., Самоцвіти, 1952, 196); — *В неї батько такий лютий, що як розпалиться, то й чоловіка вб'є* (Гр., II, 1963, 448); // Захопившись, починати виявляти запал, завзятість у чомусь. *Гармоністи розпалилися і грали й грали, як заведені* (Хор., Ковила, 1960, 45); // Впадати в чуттєвість, відчувати пристрасть. *Лукаш, розпалившись, широко розхиляє їй руки і хоче поцілувати* (Л. Укр., III, 1952, 236); // *чим.* Переймatися яким-небудь почуттям. *Еней, таку уздрівши зраду, Великим гнівом розпалився* (Котл., I, 1952, 287); *П. Квітка.. розпалився великою жадністю* [до книжок] *і все просив, що бачив, а я певна, що він з того і сотої частки не перечитає* (Л. Укр., V, 1956, 362).

6. *перен.* Виникнувши, наростати, розгортатися, виявлятися дедалі сильніше; посилюватися. *Бій іде по всій полонині, не вгасаючи й не розпалюючись* (Ю. Янов., I, 1958, 163); *Хома бачив, що розпалюються пристрасті, і не знав, як угамувати їх* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 194); *Веселість все розпалялась. Робилось душно, люди пріли у кептарях, дихали випаром поту* (Коцюб., II, 1955. 354).

7. *тільки недок.* Пас. до **розпа́лювати, розпаля́ти.**

РОЗПА́ЛЮВАЧ, а, *ч.* 1. Той, хто розпалює що-небудь.

2. *техн.* Те, що використовується для розпалювання чого-небудь. *Мазут, який одержують на нафтоперероб них заводах, може бути використаний на великих електростанціях лише як розпалювач* (Наука.., 5, 1973, 4).

РОЗПАЛЯ́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **розпаля́ти.**

РОЗПАЛЯ́ТИ *див.* **розпа́лювати.**

РОЗПАЛЯ́ТИСЯ *див.* **розпа́люватися.**

РОЗПАЛЬНИ́Й, á, é. Те саме, що **розпа́лювальний.**

РОЗПАНА́ХАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розпана́хати.** *Крізь розпанаханий рукав сорочки світить голе тіло* (Вас., I, 1959, 198); *Упнувшись коліньми у вогку, затоптану землю, штовхав казан розпанаханим плечем Альоша* (Мик., II, 1957, 567); *Перед Василем на траві лежала розпанахана надвоє сіра ящірка* (Мирний, IV, 1955, 17); *Твердохліб присів на лаві і через розпанахане вікно глянув у сад* (Цюпа, Краяни, 1971, 201); // **розпана́хано,** *безос. присудк. сл. Коліно новеньких штаненят розпанахано аж до низу* (Вас., Опов., 1947, 30).

РОЗПАНА́ХАТИ *див.* **розпана́хувати.**

РОЗПАНА́ХАТИСЯ *див.* **розпана́хуватися.**

РОЗПАНА́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПАНА́ХАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Різким рухом, з силою рвати на частини, шматки що-небудь; розривати, роздирати. [Р о м а н:] *Іди-бо! Зашиєш мені сорочку, геть розпанахав рукав, а мати десь пішли* (К.-Карий, I, 1960, 372); *Василько лазив на дерево і розпанахав штани* (Гур., Друзі.., 1959, 93); *Образно. *Ось шкваркнуло... вогняна стріла розпанахує небо...* (Мирний, I, 1949, 145); // *безос. — А це міна як бахне, так і розпанахало на мені всю гімнастьорку* (Панч, В дорозі, 1959, 142); // Ранити, розрізаючи, розсікаючи або розриваючи чим-небудь гострим або ко́лючим. — *На ножа! розпанахай мені груди, виріж моє серце* (Н.-Лев., IV, 1956, 242); — *Якось мені мати наказала врізати хліба, а я палець до кістки розпанахав* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 53); // Убивати чим-небудь гострим або ко́лючим. [З і н ь к а:] *Учора кинулася на мене ряба корова і мало-мало не розпанахала мене* (Кроп., II, 1958, 33).

2. Різким рухом розчиняти, розкривати що-небудь на обидва боки. *Розпанахати вікно;* // Різким рухом розстібати одяг. *Вона встала. Розпанахала на грудях жакетку* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 325).

3. *перен.* Раптово порушувати (тишу, спокій). *За дідовим тином буря дуби вивертає з корінням, грім розпанахує тишу* (Довж., I, 1958, 70); *Йому боляче зробилося, що не може взяти скрипку й розпанахати передвечірній спокій вулиці* (Ле, Міжгір'я, 1953, 297); // *безос. Хвилини очікування були неймовірно довгі. Раптом гулко розпанахало тишу* (Десняк, Опов.., 1951, 24).

РОЗПАНА́ХУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗПАНА́ХАТИСЯ,** ається, *док., розм.* 1. Рватися на частини, шматки; роздиратися. *Одна холоша зачепилася за сучок і розпанахалася згори донизу* (Донч., VI, 1957, 13); *Образно. *Чорне хмарище суне повагом; Заступає світ, стеле темряву; Розпанахалось, завихрилося, Мов страховище, з пекла зрушене* (Стар., Вибр., 1959, 60).

2. *перен.* Раптово порушуватися (про тишу, спокій). *Коротка тиша розпанахалась тоді прикро стурбованими голосами: — Не дамо Климка на поталу! — гукали.. його прихильники* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 201).

3. *тільки недок.* Пас. до **розпана́хувати** 1, 2.

РОЗПАНО́ШИТИСЯ, шуся, шишся, *док., розм.* 1. *заст.* Почати жити по-панськи, перейнявши панські звички та манери; запаніти.

2. Почати надто зухвало, пихато поводитися. *Він направду дуже вже розпаношився, за панською спиною робив, що хотів, і дуже допік людям* (Хотк., Довбуш, 1965, 135); [П у б л і й:] *В дорозі нам наклепано, що ніби твоя жона покинула господу.. Що ніби розпаношилась у тебе якась рабиня...* (Л. Укр., III, 1952, 172).

РОЗПА́НЬКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати дуже панькатися з ким-, чим-небудь. [П а в л о:] *Горпино, роби так, як велять! От покійні пан, Петро Ригорович...* [Г о р п и н а:] *Ще й ви тут розпанькалися з своїми покійниками, аж обридло слухати!* (Кроп., II, 1958, 244).

РО́ЗПАР, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розпа́рити, розпа́рювати** та дія і стан за знач. **розпа́ритися, розпа́рюватися.**

2. *рідко.* Настій чого-небудь на окропі. *Вона вляла до тих круп розпару якогось зілля* (Фр., VIII, 1952, 244).

3. Газоподібна речовина, що утворюється внаслідок розпарювання чого-небудь. *Пахло густим розпаром трав* (Вітч., 4, 1974, 134).

4. *діал.* Розпал (у 2 знач.). *Танасій пригадав собі молоді свої літа, коли то він у розпарі діл не раз мусив голосом своїм панувати над товпою противників і — перемагати* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 235).

6. *мет.* Найширша частина робочого простору доменної печі.

РОЗПА́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпа́рити.** *Баба Федора ставила гірчичники, прикладала старому до грудей клунок з розпареними висівками* (Донч., III, 1956, 107); *В теплому повітрі полинули солодкі пахощі розпареної ріллі, торішнього зіпрілого листя* (Речм., Весн. грози, 1961, 82); *Криничани обганяли подорожніх, що перепочивали край шляху... Все такі ж нужденні, обшарпані, розпарені далекою ходьбою...* (Гончар, Таврія, 1952, 25).

РОЗПА́РЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпа́рити.**

РОЗПА́РИТИ *див.* **розпа́рювати.**

РОЗПА́РИТИСЯ *див.* **розпа́рюватися.**

РО́ЗПАРКИ, ів, *мн., розм.* Розпаровані предмети.

РОЗПАРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпарува́ти.** *По всій підлозі валялись безногі ведмеді, розпаровані крокети, різні лото та кубики* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 23).

РОЗПАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПАРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Розділяти, роз'єднувати пару кого-, чого-небудь. *Касирші чи не хотілося розпаровувати місця, чи й справді не вірилось, щоб такий славний хлопець прийшов у кіно один* (Гончар, Дорога.., 1953, 36); [Я к и м:] *Вола з волом, мовляв, розпарує та з другим його спарує, і той привика, а ми ж, здається, люде?..* (Кроп., II, 1958, 371).

РОЗПАРУБКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Почати дуже парубкувати; розгулятися. — *Менше б по вулиці тинявся. Ось ми пропишемо Федотові, як ти тут розпарубкувався та розволочився* (Тют., Вир, 1964, 8); *Крізь усміх і гукне* [Катря] *на їхній сміх: — Ти ба, розпарубкувалися як!* (Головко, II, 1957, 235).

РОЗПАРУВА́ТИ *див.* **розпаро́вувати.**

РОЗПА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпа́рювати.** *Часто шерстяні нитки, зв'язані вузликами досить туго, під час розпарювання або перемотування розв'язуються самі по собі* (В'язання.., 1957, 29).

РОЗПА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗПА́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. Розм'якшувати що-небудь парою, гарячою водою і т. ін. *Колоди.. березі з лісу доставляють у цех. Після чорнової обробки на звичайному токарному верстаті деревину розпарюють* (Хлібороб Укр., 1, 1966, 22).

2. *розм.* Нагрівати, прогрівати що-небудь до появи пари, випарів. *Сонячне сяйво розпарює соснину* (Коб., III, 1956, 153); // *безос.* Зігрівати тіло до появи поту. *Час від часу тих, кому біля пічки розпарило трохи боки, відтискували до стін* (Збан., Сеспель, 1961, 239).

Розпа́рювати (розпа́рити) кістки́ — добре прогріватися в лазні, на печі і т. ін. *Домна Федорівна, присівши біля лежанки, на якій старий розпарював кістки, сумно переказала їхні з Уляною балачки* (Логв., Літа.., 1960, 260).

РОЗПА́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗПА́РИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* 1. Розм'якшуватися під дією пари, гарячої води і т. ін. *Із казанів по трубах ішла пара в іншу, сусідню землянку.. Там, у гарячій парі, розпарювалось обіддя* (Донч., IV, 1957, 111).

2. *розм.* Нагріватися, прогріватися до появи пари, випарів. *Крізь імлу гаряче гріє сонце, повітря розпарюється* (Горд., Дівчина.., 1954, 136); *На сонці гній розпарився й віддавав запахом перегною* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 12); // Зігріватися до появи поту. *Махтей Минович.. вибивав мало не годину каблуками гопака, розпарився, випив холодного пива й схопив запалення легенів* (Крот., Сини.., 1948, 47); — *В колінах наче свердла крутять, Така мука. Тільки й живу, коли вигріюся та розпарюся...* (Речм., Весн. грози, 1961, 47).

РОЗПАСА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗПА́СТИСЯ,** су́ся, се́шся, *док.* 1. Ставати ситим, угодованим від доброї паші (про худобу).

2. *перен., зневажл.* Те саме, що **роз'їда́тися** 1. — *Розпасся* [Никанор] *на панських харчах..,— як відрубала молодиця* (Стельмах, I, 1962, 11).

РОЗПАСКУ́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпаску́дити.**

2. *у знач. прикм.* Який розпаскудився, набув поганих нахилів, звичок; розбещений, зіпсований. *Мати врозумляла дочку. Тихін ненадійний.. Він і на машині їздить, і трактором оре, та розпаскуджений. Одбився від рук, не признає нікого* (Горд., Дівчина.., 1954, 48).

РОЗПАСКУ́ДЖЕННЯ, я, *с., розм.* Дія і стан за знач. **розпаску́дити** і **розпаску́дитися.** — *То* [горілка] *загибіль* [загибель] *наша. І тут уже не чужа хитрість убиває нас, а власне розпаскудження* (Фр., VIII, 1952, 25).

РОЗПАСКУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПАСКУ́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех., розм.* Прищеплювати кому-небудь погані нахили, звички; розбещувати, псувати. *Він.. розпаскудив в селі моїх парафіян, бунтує людей проти мене...* (Н.-Лев., IV, 1956, 165).

РОЗПАСКУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПАСКУ́ДИТИСЯ,** джуся, дишся, *док., розм.* Набувати поганих нахилів, звичок; розбещуватися, псуватися. *Юруш, розпаскудившись на панстві, не брався й за холодну воду* (Н.-Лев., III, 1956, 303); — *Щось ти дуже розпаскудився могоричами.— Теж мені піп знайшовся! — не ображаючись, розсміявся Клим* (Стельмах, II, 1962, 350).

РОЗПАСКУ́ДИТИ *див.* **розпаску́джувати.**

РОЗПАСКУ́ДИТИСЯ *див.* **розпаску́джуватися.**

РОЗПА́СТИСЯ [1] *див.* **розпада́тися**[1].

РОЗПА́СТИСЯ [2] *див.* **розпаса́тися.**

РОЗПА́ТЛАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпа́тлати.** *Волосся на голові, на короткій бороді стирчало, неначе розпатлане вітром* (Н.-Лев., III, 1956, 21).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **розкуйо́вджений** 2, 3. *У хату увійшла Уляна — розпатлана, бліда, тремтить уся* (Мирний, I, 1954, 305); *На порозі з'явилася розпатлана Маріїна голова* (Панч, В дорозі, 1959, 45); *Пролітають лебеді. Вони летять нижче розпатланих, обвислих хмар* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 7).

РОЗПА́ТЛАТИ *див.* **розпа́тлувати.**

РОЗПА́ТЛАТИСЯ *див.* **розпа́тлуватися.**

РОЗПА́ТЛУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПА́ТЛАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розкуйо́вджувати.** [О л е н а:] *Розпатлай мені волосся* (Кроп., I, 1958, 489); «*Старці-сіромахи*» *посідали в ряд шляхом, вишмаруваши землею лице й розпатлавши чуби* (Вас., I, 1959, 213).

РОЗПА́ТЛУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПА́ТЛАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **розкуйо́вджуватися.** *Очі її блищали, чорні пасма.. волосся розпатлалися, посплутувалися й піднялися високою копицею на голові...* (Л. Янов., I, 1959, 249); — *За собою дивись. Он, глянь, розпатлалася, одна коса розплелася* (Хижняк, Тамара, 1959, 93).

РОЗПАТЯ́КАТИ, аю, аєш, *док., перех., зневажл.* Розголосити якусь таємницю. *Бжеський був надто балакучий і за келехом міг розпатякати багато зайвого про Московський похід* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 8); *Антон стрельнув настороженим оком на Катерину, яка, мабуть, уже встигла розпатякати і про заморські заробітки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 150).

РОЗПАТЯ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., зневажл.* Почати багато патякати, говорити про щось неістотне, пусте, не варте уваги. [П и л и п *(підслухував. Вигляда з дверей):*] *Ач, як розпатякався* [Панас]! (К.-Карий, I, 1960, 227); // Почати говорити дурниці, вести беззмістовну, непослідовну розмову.— *Розпатякався ж ти сьогодні. Верзеш несусвітне,— нахмурився старий* (Стельмах, I, 1962, 246).

РОЗПАТЯ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок., зневажл.* Вести багатослівні, беззмістовні розмови, говорити дурниці, нісенітниці; патякати. *Вітя почав розпатякувати про те, що таке любов і до чого вона доводить* (Вас., II, 1959, 174); // Говорити те, чого не можна розголошувати; базікати.— *Він тут що хоче, те й робить, розпусник*

такий...— Ну ти, стара, не дуже-то розпатякуй, бо як дізнається пан... (Добр., Очак. розмир, 1965, 26).

РО́ЗПАЧ, у, *ч.* Стан сильного душевного болю, безнадійності, безвихідності; відчай. *Жіночі уста шепочуть благання; очі піднесені догори..; але в жадних не світиться ні жах, ні розпач* (Стар., Облога.., 1961, 6); *Палаюча стеля впала на Охрімову голову, коли він намагався витягти напівбожевільну від розпачу матір* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 111).

В (у) ро́зпачі — в стані сильного душевного болю, безнадійності, безвихідності. *Коли решітки води в радіаторі заклекотіли, як у самоварі, і з отвору забурхала гаряча пара, Василь зупинив машину.. Всі були в розпачі* (Довж., I, 1958, 80); *Катря в розпачі нетямущими очима глянула благально на жінок, що обступили її* (Головко, II, 1957, 372); **Впада́ти (впа́сти, вдава́тися, вда́тися** *і т. ін.*) **в ро́зпач** — піддаватися почуттю сильного душевного болю, безнадійності, безвихідності. *Веселий і рухливий Дмитрій ніколи не впадав у розпач, хоч як було важко* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 319); **З ро́зпачу** — будучи охопленим почуттям сильного душевного болю, безнадійності, безвихідності. *Я з розпачу ухватив весло і замахнувся так, ніби хотів перебити рибалку надвоє* (Ю. Янов., II, 1958, 164).

РОЗПА́ЧЛИВИЙ, а, е. 1. Який виражає розпач; сповнений, перейнятий розпачем. *У нас в хаті ридання голосне та гірке, та розпачливе* (Вовчок, I, 1955, 222); *У Василька був такий розпачливий вигляд* (Донч., V, 1957, 32); *Над водою розлігся розпачливий зойк отця Миколая, який незграбно шубовснув у воду* (Стельмах, I, 1962, 508); *Степан Онуфрійович.. ніби й не чув зойків та розпачливих питань дружини* (Збан., Переджнив'я, 1960, 336); // Який впав у розпач; охоплений розпачем. *Образно. *Єсть у мене одна Розпачли́ва, сумна, Одинокая зірка ясна́я* (Л. Укр., I, 1951, 78); // *у знач. ім.* **розпа́чливий**, вого, *ч.*; **розпа́члива**, вої, *ж.* Людина, що впала в розпач, піддалася розпачу. *Скажи мені, фантазіє дивна,.. Як певную мету вказати розпачливим?* (Л. Укр., I, 1951, 49).

2. Дуже тяжкий; безпорадний, безвихідний. *Даремне думаєте, що я вже в такому розпачливому моральному стані* (Л. Укр., V, 1956, 92).

РОЗПА́ЧЛИВО. Присл. до **розпа́чливий** 1. *З'являється Люба. Орест глянув на неї, робить розпачливо нетерплячий жест матері* (Л. Укр., II, 1951, 89); *Дівчина порівно підступила до стола, стала й розпачливо заговорила* (Головко, II, 1957, 171).

РОЗПАЧУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм., рідко.* Впадати в розпач, виявляти розпач. [Неофіт-раб:] *Ти кажеш, гріх клясти й розпачувати, а се ж не гріх — голодних об'їдати і голих обдирати?* (Л. Укр., II, 1951, 230).

РОЗПАШІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **розпаші́ти**. *Біля колодязя цілий гурт розчервонілих, розпашілих після бою повстанців* (Гончар, II, 1959, 25); // *у знач. прикм. Тимко зодягнувся і вийшов з хати. В розпашіле обличчя дихнуло морозом* (Тют., Вир, 1964, 362); *Образно. *Земля під помостом дзвенить уночі, Суха й розпашіла, як срібні ключі* (Мал., Полудень.., 1960, 109).

РОЗПАШІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Те саме, що **розпаші́тися**. *Орися розпашіла від роботи, в щоки пломінь б'є* (Тют., Вир, 1964, 125); *Весь вечір вона витанцьовувала з ним, розпашіла вся, була красивою незвичайно* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 251).

РОЗПАШІ́ТИСЯ, і́юся, і́єшся, *док.* 1. Покритися рум'янцем, стати червоним, рум'яним. — *Нема тепер радості на світі..— Не каркай, лиховісний! — розпашілась темними рум'янцями тітка* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 165).

2. Дуже зігрітися (від роботи, швидкого руху, спеки і т. ін.).

РОЗПАШНИ́К, а́, *ч.* Знаряддя для розпушування грунту.— *Дивися, щоб розпашники і всякий інвентар були справні.— За реманентом діло не стане* (Тют., Вир, 1964, 119).

РОЗПАЩЕКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Почати дуже пащекувати. — *Сам дурний, то й усіх робиш дурними,— гарикнула на нього Оришка.— Де ж пак, розпащекувалася, що за панства краще було* (Мирний, III, 1954, 335); *Цокотуха щось таке молола та й молола.— Розпащекувалась! — розсердився Потреба* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 473).

РОЗПА́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпа́ювати.**

РОЗПА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗПАЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех.* Роз'єднувати, розплавляти щось на місці спаювання.

РОЗПАЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех., розм.* Поділити на пайки, частини.

РОЗПА́ЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.*, **РОЗПАЯ́ТИСЯ**, я́ється, *док.* Роз'єднуватися, розплавлятися на місці спаювання. *Василь узяв пробку* [від радіатора]. *Він був сердитий до краю.— Ну, а води тепер де я візьму? Без води ж розпаяється все...* (Довж., Зач. Десна, 1957, 49).

РОЗПА́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпая́ти.**

РОЗПАЯ́ТИ *див.* **розпа́ювати.**

РОЗПАЯ́ТИСЯ *див.* **розпа́юватися.**

РОЗПЕКТИ́ *див.* **розпіка́ти.**

РОЗПЕКТИ́СЯ *див.* **розпіка́тися.**

РОЗПЕРЕ́ЗАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпереза́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який розперезався (у 1 знач.). *Лежить Карпо на лаві плазом.. Розхристаний, розперезаний, без чобіт — гидко глянути* (Коцюб., I, 1955, 303); *— Я бігав розперезаний попід верби та свистав, та галасував на все поле* (Стеф., I, 1949, 101).

3. *у знач. прикм., перен.* Який розперезався (у 2 знач.). *Я сиділа і пожадливо усмоктувала в себе всі деталі, найдрібніші рисочки свойого* [свого] *розперезаного ворога* (Кач., II, 1958, 55); // Який виражає нестриманість, свавільність, нахабство. *Образно. *В погоню.. йому заморгала.. блискавка і заревіли розперезаним, п'яним реготом громи* (Ірчан, II, 1958, 329).

РОЗПЕРЕ́ЗАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розпере́заний** 3. *Гітлерівці, з пихатою розперезаністю гаданих переможців світу, влаштували концтабір в самому центрі районного містечка* (Коз., Гарячі руки, 1960, 6).

РОЗПЕРЕ́ЗАНО. Присл. до **розпере́заний** 3. *Я вже мав нагоду писати про ті мовні потвори, які хотіли запровадити в українську літературу явні й замасковані націоналісти, що.. діяли й зовсім розперезано* (Рильський, III, 1956, 94).

РОЗПЕРЕЗА́ТИ *див.* **розпері́зувати.**

РОЗПЕРЕЗА́ТИСЯ *див.* **розпері́зуватися.**

РОЗПЕРЕ́ЗУВАТИ *див.* **розпері́зувати.**

РОЗПЕРЕ́ЗУВАТИСЯ *див.* **розпері́зуватися.**

РОЗПЕРІ́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпері́зувати.**

РОЗПЕРІ́ЗУВАТИ *і рідко* **РОЗПЕРЕ́ЗУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЕРЕЗА́ТИ**, ежу́, е́жеш, *док., перех.* Розв'язувати, розстібати на кому-, чому-небудь або знімати з когось, чогось пояс. *Розперізує* [Марусяк] *черес, скидає сердак, стелить його на землі* (Фр., IX, 1952, 314); *Іван вийшов з хати й зараз розперезав пояса* (Н.-Лев., III, 1956, 354); — *Як вийдете з храму, Голови вкрийте плащами, і розпережіте одежу* (Зеров, Вибр., 1966, 310).

РОЗПЕРІ́ЗУВАТИСЯ *і рідко* **РОЗПЕРЕ́ЗУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПЕРЕЗА́ТИСЯ**, ежу́ся, е́жешся, *док.* 1. Розв'язувати, розстібати на собі або знімати

з себе пояс. *Тим часом Микола, скінчивши молитву, розперізується і лягає на постелі* (Фр., IX, 1952, 108); *Антін звівся на ноги. Він розперезався, зв'язав мотузкою хмиз, звалив в'язку на плечі і пішов* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 44).

2. *перен.* Ставати нестриманим, свавільним, нахабним. — *Даремно ми дозволяємо розперезуватися різним стилягам,— казав хтось невдоволено* (Збан., Мор. чайка, 1959, 73); *Пастухові Саві ввірвався терпець, вже надто розперезалася Саливонова компанія* (Горд., Дівчина.., 1954, 8).

РОЗПЕ́РТИ *див.* **розпира́ти.**

РОЗПЕ́РТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпе́рти.**

РОЗПЕ́РТИСЯ, зіпру́ся, зіпре́шся, *док., розм.* Лягти або сісти в недбалій позі, широко розкинувши ноги і руки; розсістися, розвалитися. — *Ватя чогось насупилась, чогось вдавала з себе неприступну велику паню. Розперлась на софі, задерла кирпу вгору, закопилила губи...* (Н.-Лев., IV, 1956, 136); *Випустила* [Краньцовська] *Славка з обіймів та й розперлася в повозці* (Март., Тв., 1954, 269).

РОЗПЕ́СТИ *див.* **розпе́щувати.**

РОЗПЕ́СТИТИСЯ *див.* **розпе́щуватися.**

РОЗПЕТЛЯ́ТИ *див.* **розпетльо́вувати.**

РОЗПЕТЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЕТЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *док., перех., розм.* Розв'язувати, розплутувати петлі. — *Дивіться ж, щоб не одв'язалась! Вони, крякухи, такі: носиком розпетльовують вузол на кінці, і бувай тобі здорова!* (Вишня, II, 1956, 218).

РОЗПЕЧА́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпеча́тати.** *Перед ним на столику лежить розпечатаний лист від батька* (Фр., V, 1951, 17); *У кімнаті за столом, заваленим газетами, книжками й розпечатаними конвертами, сидить, схилившись над «Правдою», людина* (Кир., Вибр., 1960, 288).

РОЗПЕЧА́ТАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпеча́тати.** *У Державній бібліотеці СРСР імені В. І. Леніна відбулось розпечатання пакетів з рукописами великого французького письменника Ромена Роллана* (Рад. Укр., 7.I 1955, 1).

РОЗПЕЧА́ТАТИ *див.* **розпеча́тувати.**

РОЗПЕЧА́ТАТИСЯ *див.* **розпеча́туватися.**

РОЗПЕЧА́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпеча́тувати.**

РОЗПЕЧА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЕЧА́ТАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Знявши, зірвавши печатку, відкривати що-небудь. *Позапечатував* [справник комори].. *і приказав голові, щоб.. ніхто не розпечатав до якого часу, і поїхав собі дальш* [далі] (Кв.-Осн., II, 1956, 141); // Розкривати, розклеювати що-небудь запечатане, заклеєне, запаковане (лист, посилку, конверт і т. ін.). [Л ю б о в:] *Лист? (Біжить і здіймає листа, дивиться на конверт, потім шпарко розпечатує)* (Л. Укр., II, 1951, 77); *Олександр розпечатав пакет і почав читати, певний, що генерал пише про щось приємне* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 321); // Виймаючи корок, знімаючи кришку і т. ін., відкривати що-небудь закупорене; відкорковувати. *Мишко розпечатав обидві пляшки* (Мик., II, 1957, 93).

РОЗПЕЧА́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗПЕЧА́ТАТИСЯ,** ається, *док.* 1. Розкриватися, розклеюватися (про що-небудь запечатане, заклеєне, запаковане).

2. *тільки недок.* Пас. до **розпеча́тувати.**

РОЗПЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпекти́.** *Молот знову бгав і місив розпечене залізо* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 17); *Мріється* [Орисі] *далеке небо безхмарне, білі розпечені палом мури, сліпуче сонячне сяйво* (Стар., Облога.., 1961, 7); *Розпечені за день скелі ще дихали згори на бійців ніжним теплом* (Гончар, Новели, 1954, 66); *З розпеченими обличчями, обілляні потом, замазані болотом, метушаться люди коло вогню* (Коцюб., I, 1955, 121).

РОЗПЕ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпекти́.**

РОЗПЕ́ЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпе́стити.** *Розпещена упаданням за нею місцевих кавалерів, дівчина немало була здивована, що столичний гість не звертає на неї уваги* (Панч, На калин. мості, 1965, 152).

2. *у знач. прикм.* Який надто розпестився.

РОЗПЕ́ЩЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **розпе́щений** 2.

РОЗПЕ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЕ́СТИТИ,** е́щу, е́стиш, *док., перех.* Псувати кого-небудь надмірною увагою до нього, ніжністю, пестощами. *Мене від діда силоміць відобрали, кажучи, що дід дуже мене розпестили і нічого доброго не навчили* (Черемш., Тв., 1960, 379).

РОЗПЕ́ЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПЕ́СТИТИСЯ,** е́щуся, е́стишся, *док.* Псуватися від надмірної уваги, ніжності, пестощів. *Хоре, коли не вмре, то розпеститься* (Номис, 1864, № 8151).

РОЗПИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпива́ти.**

РОЗПИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗПИ́ТИ,** зіп'ю́, зіп'є́ш; *мин. ч.* розпи́в, пи́ла, ло́; *док., розм.* 1. *перех.* Пити, випивати разом з ким-небудь (перев. спиртні напої). *Щоб скоріше позбутися Ханенка, Бараболя розпив з ним горілку, а потім, мало не в спину, випровадив його* (Стельмах, II, 1962, 358); // Випивати з ким-небудь з якоїсь нагоди певну кількість спиртного. — *У Семена — чудовий син, а в тебе— три дочки, одна краща за іншу, а якась же напевно і літами підійде,— баклагу розіп'ємо зараз і — точка* (Головко, I, 1957, 279); *Нашу дружбу ми покропили в ресторані «Говерла», розпивши пляшку білого «Столового»* (Томч., Готель.., 1960, 8).

Розпива́ти (розпи́ти) могори́ч — пити спиртні напої з якоїсь нагоди, перев. з приводу успішного завершення якоїсь справи. *До дідька заробітки! ..Що, смішно? Ну й смійтеся!.. Розпивайте могоричі, а з нього досить* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 4).

2. *перех. і неперех.* Проводити час у товаристві з кимсь за питтям чого-небудь. *Ввечері Христя удвох з Книшем уже розпивали чаї* (Мирний, III, 1954, 381); *— Вам подати до ліжка? — спитала я..— Ні, ми розіп'ємо за столом,— заперечив він.— Це дуже приємно: сидіти удвох за чаєм* (Гур., Осок. друзі, 1946, 55).

РОЗПИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗПИ́ТИСЯ,** зіп'ю́ся, зіп'є́шся, *док.* 1. *тільки док.* Почати надміру вживати спиртні напої; стати п'яницею. *Він зовсім розпився, прогайнував господарство, продав землю,— зосталася сама обідрана хатка* (Гр., I, 1963, 431).

2. *тільки недок.* Пас. до **розпива́ти.**

РОЗПИ́ВОЧНИЙ, а, е. 1. Пов'язаний з вживанням спиртних напоїв на місці продажу, без виносу. *Розпивочний продаж.*

2. *у знач. ім.* **розпи́вочна,** ної, *ж.* У дореволюційній Росії — шинок, у якому продавали і розпивали спиртні напої на місці продажу, без виносу.

РОЗПИ́ВОЧНО, *заст.* Присл. до **розпи́вочний** 1.

РО́ЗПИЛ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розпиля́ти**[2], **розпи́лювати**[2]. *Головні переваги стрічкових пилок у тому, що.. можна на них виконувати вибірковий (індивідуальний) розпил, а також випилювати пиломатеріали будь-якого розміру* (Стол.-буд. справа, 1957, 61).

2. Місце розрізу чого-небудь, зроблене пилкою або напилком. *Уявлення про внутрішню будову кісток дається на поперечних розпилах* (Метод. викл. анат.., 1955, 60); *Вибійницьке кріплення складається з двох рядів дерев'яних рамок — трьох стояків, які підбивають під двометровий розпил* (Наука.., 3, 1958, 32).

РОЗПИ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпили́ти**. *Подача з водопроводу розпиленої під тиском води змінює мікроклімат в саду, що також поліпшує стан насаджень* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 27); // *у знач. прикм. Микита відчув, як в роті запекло розпиленою іржею* (Тют., Вир, 1964, 384); *Смолисті речовини типу скипидару при прийманні всередину чи при вдиханні в розпиленому стані дають добрий ефект для легеневих хворих* (Наука.., 9, 1956, 18).

△ **Розпи́лені грунти́** — грунти, в яких окремі частинки за розміром дрібніші 0,25 мм в діаметрі. *Влітку йдуть дощі, але розпилений грунт не може увібрати всю кількість опадів* (Рад. Укр., 1.III 1949, 3).

РОЗПИ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **розпили́ти, розпили́тися**. *Створювані при випаровуванні бризок морської води солі у стані сильного розпилення часткового.. захоплюються атмосферними опадами, які їх розчиняють* (Наука.., 2, 1957, 20).

РОЗПИЛИ́ТИ *див.* **розпиля́ти** [1].

РОЗПИЛИ́ТИСЯ *див.* **розпиля́тися** [1].

РОЗПИ́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для розпилювання (*див.* **розпи́лювання** [1]) чого-небудь. *Дріжджі відокремлюють від рідини (сепарують) і потім висушують на спеціальних розпилювальних сушилках* (Знання.., 11, 1967, 19).

РОЗПИ́ЛЮВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **розпи́лювати** [1]. *Не можна допускати розпилювання грунту під час його обробітку, бо це призводить до.. зниження врожаю* (Ол. та ефір. культ., 1956, 293); *При високій в'язкості палива утруднюється протікання його в паливоподавальній системі і погіршується розпилювання* (Сіль. тепл. електростанції, 1957, 32).

РОЗПИ́ЛЮВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **розпи́лювати** [2]. *Розпилювання, як і всяку іншу роботу, зв'язану із зміною форми деревини, слід проводити тільки після попередньої розмітки* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 48); *Дошки, особливо широкі, при розпилюванні краще закріпити на робочому столі за допомогою лещат* (Хлібороб Укр., 6, 1970, 40).

РОЗПИ́ЛЮВАТИ [1] *див.* **розпиля́ти** [1].

РОЗПИ́ЛЮВАТИ [2], юю, юєш, *недок.*, **РОЗПИЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех.* Розрізувати пилкою або напилком на частини (дерево, метал і т. ін.). *Спиляли* [хлопці] *старого осокора, привезли у двір, і Тимко з Прокопчуком розпилювали його* (Тют., Вир, 1964, 358); *Трос біля стовпа було надпиляно. Тут хтось працював терпугом.. Розпиляв металевий канат на дев'ять десятих* (Трубл., I, 1955, 102).

РОЗПИ́ЛЮВАТИСЯ [1] *див.* **розпиля́тися** [1].

РОЗПИ́ЛЮВАТИСЯ [2], юється, *недок.*, **РОЗПИЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *док.* 1. Розділятися на частини при пилянні. *З цього світлого, легкого каменю, що добре розпилюється і обробляється, будувалось місто біля моря* (Рад. Укр., 20.I 1971, 2).

2. *тільки недок.* Пас. до **розпи́лювати** [2].

РОЗПИ́ЛЮВАЧ [1], а, *ч.* Прилад або пристрій для розсіювання якої-небудь рідини чи порошку. *Пронизували повітря струмені води в розпилювачах над газонами...* (Рибак, Час.., 1960, 512); *Парову інгаляцію можна застосувати і без спеціальних розпилювачів* (Наука.., 3, 1960, 45).

РОЗПИ́ЛЮВАЧ [2], а, *ч.* Той, хто розпилює що-небудь; фахівець з розпилювання (*див.* **розпи́лювання** [2]) чогось. *Училище готує розпилювачів, обдиральників та гранувальників алмазів* (Веч. Київ, 6.VIII 1974, 4).

РОЗПИ́ЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпиля́ти** [2]. *Коли розпиляний* [дуб] *ліг з повороту І в тіло уїлися зуби гаків,— На широкі груди ступила кінnота, Колишучи небо блиском підків* (Мал., Звенигора, 1959, 141).

РОЗПИЛЯ́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **розпиля́ти** [1] і **розпиля́тися** [1].

РОЗПИЛЯ́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **розпиля́ти** [2].

РОЗПИЛЯ́ТИ [1], я́ю, я́єш і **РОЗПИ́ЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗПИЛИ́ТИ**, пилю́, пи́лиш, *док., перех.* Розсіювати, розносити що-небудь у повітрі найдрібнішими частинками, пилом. *З «великої скрині» Мотрю обдає.. дивний мішаний запах часу.. і речей, що колись жили, сміялись і розпилювали пахощі довкола себе...* (Вільде, На порозі, 1955, 19); *Гербіциди розпилюють з садових або ранцевих обприскувачів* (Хлібороб Укр., 11, 1963, 17); *Дядько діставав совок борошна й сипав йому в торбину, боячись розпилити хоч одну порошинку* (Мик., II, 1957, 85).

РОЗПИЛЯ́ТИ [2] *див.* **розпи́лювати** [2].

РОЗПИЛЯ́ТИСЯ [1], я́ється і **РОЗПИ́ЛЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **РОЗПИЛИ́ТИСЯ**, пи́литься, *док.* 1. Розсіюватися, розноситися в повітрі найдрібнішими частинками, пилом. *Властивість торфових грунтів розпилюватися вимагає спеціальних прийомів обробітку торфовищ* (Вісник АН, 6, 1957, 28).

2. *тільки недок.* Пас. до **розпиля́ти** [1], **розпи́лювати** [1]. *Конюшина — перехреснозапильник. Пилок у неї важкий і липкий, вітром не розпилюється* (Колг. Укр., 5, 1958, 28).

РОЗПИЛЯ́ТИСЯ [2] *див.* **розпи́люватися** [2].

РОЗПИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпина́ти**.

РОЗПИНА́ТЕЛЬ, я, *ч., заст.* Той, хто розпинає кого-небудь; мучитель, кат. *Я тихо плачу І думу скорбную мою Твоїй душі передаю.. Перепливе вона Лету.. І притчею стане Розпинателям народним* (Шевч., II, 1963, 279).

РОЗПИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗІПНУ́ТИ, РОЗП'Я́СТИ** і **РОЗІП'Я́СТИ**, зіпну́, зіпне́ш, *док., перех.* 1. У давнину — карати на смерть, прибиваючи цвяхами руки й ноги до хреста. *Як розпинать його вели, Ти на розпутії стояла З малими дітьми* (Шевч., II, 1963, 371); — *Це ті, яких у топках паровозів Палили, розпинали на хрестах* (Воронько, Драгі.., 1959, 148); [П у б л і й *(до Хуси):*] *Чим ви бавите народ? Ні.. цирку, ані театру навіть! Вряди-годи когось там розіпнуть — ото і все?* (Л. Укр., III, 1952, 180); *Образно. *Я бачив усе. Перед моїми очима розпинали на мученицькому хресті всю Європу* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 70).

2. Класти кого-небудь, тримаючи за руки й ноги. *Зняли з сердешного Івана мундир, вхопили два москалі за руки, розіп'яли і почали дубасить* (Стор., I, 1957, 218).

3. *перен.* Катувати, мучити кого-небудь. *Їй здавалося, що там* [у чорній] *її Івася уже катують-розпинають, що тільки вона.. й чула його голос* (Мирний, I, 1954, 276); // Завдавати кому-небудь сильних моральних страждань, знущатися з когось. *Не повісили кати Кобзаря, але вони придумали для нього ще лютішу кару — розпинати живого* (Слово про Кобзаря, 1961, 87); // *за що.* Настирливо вимагати що-небудь від когось, завдаючи йому цим страждань. *А он розпинають Вдову за подушне, а сина кують* (Шевч., I, 1963, 239); // *розм., рідко.* Гостро критикувати. *Передерій пританцьовував збоку, розпинаючи на всі заставки виставу* (Рибак, Час.., 1960, 348).

4. *розм.* Розгорнувши, розправляти, розтягати що-небудь складене, згорнуте. *Він шарпнувся, штовхнув одного помічника кулаком, а другого, що розпинав його штани, коліном у груди* (Фр., IV, 1950, 229); — *А яка оце в тебе хустка? — сказала .. Марія і розіп'яла здорову хустку просто вікна* (Н.-Лев., II, 1956. 103); *Образно. *Вечір стелеться синь-димком, Розпина голубу завісу Понад вибалком, дубняком* (Шпорта, Вибр., 1958,

94); // Розправивши щось, вішати, натягати на що-небудь. *Був він* [Опанас] *схожий на той кожух, що на городі на дрючках розпинають, щоб горобців лякати* (Григ., Вибр., 1959, 129); // Розбивати, ставити, напинати (намет, шатро). — *Розіпнули* [солдати] *нашвидку намети* (Гончар, Людина.., 1960, 103); *На широкій леваді розіп'яв своє латане шатро бородатий циган* (С. Ол., З книги життя, 1968, 34); // Розкривати, піднімати (вітрила). *Віталій склав весла, взяв на дні човна шмат.. брезентини, розіпнув, і та брезентина... враз стала вітрильцем!* (Гончар, Тронка, 1963, 235); // Широко розставляти, розводити в боки, сторони (руки, ноги, крила і т. ін.). — *Братця! — розпинав він свої непомірно великі руки й кумедно розмахував ними в себе над головою. — Наша земля буде!* (Головко, II, 1957, 254); *Видно було чорну постать, вона розп'яла руки й притулилась до вікна* (Н.-Лев., III, 1956, 116); *Образно. *Хмари снігу.. металися серпанками сполохано на всі сторони, розпинали широко свої крила, відпирали напір дикого вихру* (Коб., I, 1956, 552); // Широко, в різні боки розкидати, простягати (гілки, листя, крону і т. ін.). *Старий платан розп'яв могутнє віття* (Мисик, Біля криниці, 1967, 184); // Розв'язувати, знімати з голови (перев. хустку). *Уляна поставила відра у куток, розіпнула шаль і струсила з неї сніг* (Тют., Вир, 1964, 513); *Молодиця метнула карими очима, білу хустку розіпнула, наче жарко їй стало* (Кучер, Дорога.., 1958, 205); // Розстібаючи, відкидати в боки поли одягу. *Їй стало гаряче, і вона розіпнула пальто* (Коб., I, 1956, 333).

5. *перен., розм.* Викликáти в кого-небудь стан нервового збудження. *Коцюбинський мовчав. Що він мав сказати? Та й говорити він не мав сил. Груди йому розпинало хвилювання* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 198); // Оволодівати ким-небудь, переповнювати, охоплювати когось (про почуття, стан, настрій, думки і т. ін.). *Та, вже ви знаєте, і злість мене бере, та й цікавість розпинає, де можна козу так заховати?!* (Вишня, II, 1956, 194).

РОЗПИНА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **РОЗІПНУ́ТИСЯ, РОЗП'Я́СТИ́СЯ** *і* **РОЗІП'Я́СТИ́СЯ**, зіпну́ся, зіпне́шся, *док.* 1. Давати розіп'ясти (у 1 знач.) себе. [К р у с т а:] *Наш мученик мудріший був від тих, що здуру розпиналися на довбнях* (Л. Укр., II, 1951, 404); *За кого ж ти розіп'явся, Христе, сине божий?* (Шевч., I, 1963, 327).

2. Ставати, лягати або притулятися до чогось, широко розкинувши руки й ноги. *Чотири постаті схоплюються з могилки й ховаються за хрести, розпинаючись на них* (Мик., I, 1957, 52); — *Здрастуйте, ковалики,— проспівала вона, розіп'явшись у дверній рамі* (Тют., Вир, 1964, 37); // Розправлятися, розтягуватися над чим-небудь. *Образно. *Над ним* [полем] *синім шатром розіп'ялось небо — ні плямочки, ні хмарочки* (Мирний, I, 1949, 125); // Широко, в різні боки розкидати, простягати гілки, листя; буйно розростатися. *Над самими сіньми яблуня розіп'ялась і два чорногузи гніздо звили* (Барв., Опов.., 1902, 471); // Розв'язувати на собі, знімати з себе (перев. хустку). *Від Орисиного кожушка по хаті пішов морозний дух. Розіпнувшись, вона кинула хустку на скриню* (Тют., Вир, 1964, 508).

3. *тільки недок., за кого — що і без додатка, перен., розм.* Гаряче відстоювати, захищати кого-, що-небудь, доводити щось. — *І громада скаже,— що нам Пріська таке, у якій вона помочі стане, що ми розпинаємось за неї?* (Мирний, III, 1954, 47); — *Хто, як не ти, перед районом із кожі ліз та розпинався, що Троянівська сільрада виконає й перевиконає?* (Тют., Вир, 1964, 98); // Голосно кричати, з запалом говорити про щось. — *Критикуйте! — в кабінеті Розпинався Круть Мирон... Через тиждень у газеті Прочитав він фейлетон* (С. Ол., Вибр., 1957, 304).

4. *перен., розм., рідко.* Дуже переживати, мучитися. [Х р а п к о:] *Та чого се я розпинаюся? Чого мучуся-болію?* (Мирний, V, 1955, 198).

5. *тільки недок.* Пас. до **розпина́ти** 1—4.

РОЗПИ́НДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **розпиндю́читися.**

РОЗПИНДЮ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., розм.* Почати надмірно пиндючитися, дуже запишатися. — *Прибралась* [писарша], *причепурилась, розпиндючилась, начіпляла намистів, почепила довгі золоті сережки аж до плечей* (Н.-Лев., IV, 1956, 178).

РОЗПИ́НКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **ро́зпірка** [2].

РОЗПИРА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для розпірки (*див.* **ро́зпірка** [2]).

РОЗПИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпира́ти.** *У хворого* [на хронічний гастрит] *порушується нормальний апетит, людина відчуває важкість у шлунку, живіт здутий (розпирання), болить під грудьми* (Наука.., 8, 1959, 27).

РОЗПИРА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **РОЗПЕ́РТИ**, зіпру́, зіпре́ш, *док., перех.* 1. Тиском, напором зсередини викликáти розширення, збільшення в об'ємі чого-небудь. — *Раби не чують, сплять важким сном, що розпирає їм груди спішним, нерівним диханням* (Л. Укр., II, 1951, 242); *Соковита трава розпирає їм* [коровам] *боки, і вони ремигають* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 200); // *безос., розм.* Робити здутим; роздувати. *Їмо було собі, як тільки в вікна світ, Що іноді аж розіпре живіт* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 145); // *безос., розм.* Викликáти опух; розпухати. — *Заболіла в мене нога.. Розперло мені її в коліні* (Барв., Опов.., 1902, 222); // *безос., розм.* Починати дуже товстіти; ставати надмірно товстим, гладким. *Доріс Павлусь до парубка. Так його вигнало та розперло, такий став гладкий та опецькуватий!* (Стор., I, 1957, 57).

2. *перен., розм.* Руйнувати, порушувати цілісність чого-небудь. *Здавалося, що величезна хвиля тих голосів розпирає стіни старої церковці* (Фр., II, 1950, 196); *Дерева нависали над оградою, як тучі, місцями аж розпираючи її зсередини своїм гіллям* (Гончар, Таврія, 1952, 167); *Як же почула скотина кров, як заревуть, як двинуть лавою — батечки, розперли й загони* (Стор., I, 1957, 197); *В могилі я... знаю, вже бачу — в могилі... Устати б, розперти, розбити труну* (Олесь, Вибр., 1958, 403).

3. *перен.* Оволодівати ким-небудь, переповнювати, охоплювати когось (про почуття, стан, настрій, думки і т. ін.). *Максим вискочив у коридор, як опечений. Злість розпирала його, клекотіла в грудях* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 112); *Полікарповича розпирало обурення* (Ряб., Золототисячник, 1948, 152).

◇ **Ту́га (ра́дість, обу́рення, лють, сміх, непри́язнь** *і т. ін.*) **розпира́є гру́ди** (**ду́шу, се́рце** *і т. ін.*) *кому* — когось охоплює, переповнює якесь сильне почуття. *Вона живе в мені тепер якоюсь мрією, за котрою розпирає туга груди* (Коб., III, 1956, 80); *Цілий день радість розпирала мені груди* (Панч, На калин. мості, 1965, 15); *Обурення і сміх разом розпирають дівочу душу, але вона.. насупилась, гримнула на парубка: — Безсовісний ти, Левку..!* (Стельмах, I, 1962, 152); *Цікавість розбирала мене, і глуха неприязнь уже не лише до господині, а й до господаря розпирали серце* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 21).

РОЗПИ́РСКАТИСЯ *див.* **розпи́рскуватися.**

РОЗПИ́РСКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗПИ́РСКАТИСЯ**, ається *і* **РОЗПИ́РСНУТИСЯ**, неться, *док.* Розпадаючись на дрібні частинки, шматочки, розска-

куватися, розлітатися в різні боки. *У кузні Василь.. бив молотком розпечену залізяку так, що від неї розпирскувалися іскри* (Тют., Вир, 1964, 36); *Фляжка.. розпирслася на тисячу кавалків* (Фр., I, 1955, 323).

РОЗПИ́РСНУТИСЯ *див.* **розпи́рскуватися.**

РОЗПИ́РХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Почати дуже й довго пирхати. *Хотів* [пан] *тую кицьку собі забрати, аж вона йому в руки й не далася: розпирхалась... розплювалась* (Григ., Вибр., 1959, 450).

2. *перен.* Почати говорити про кого-небудь з почуттям незадоволення, гніву, досади. *Леся розвела руками: — Ні... Я за ним* [Василем] *не стежу.. Він мені не потрібен.— О! Вже розпирхалась! — схопилася з лавки Майя* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 192).

РО́ЗПИС, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розписа́ти, розпи́сувати** 1—3. *Талановитому юнакові Ширяєв скоро став доручати й самостійні роботи по художньому розпису будинків* (Слово про Кобзаря, 1961, 24); *Звичай розпису писанок сягає далеко в дохристиянський період і відомий майже усім слов'янам, грекам, латишам, литовцям, румунам, німцям* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 52).

2. Сюжетні або орнаментальні живописні зображення на будівлях та на побутових предметах. *Опішнянський посуд з його прекрасним розписом, українським орнаментом можна зустріти на виставках* (Цюпа, Україна.., 1960, 170); *В українському декоративному мистецтві настінні розписи здавна дуже поширені* (Мист., 4, 1965, 32); *У порівн. *Про мудрий голос Руставелі.., Про виноград на сірій скелі, Мов розпис давньої стіни, Товариші мої писали* (Рильський, III, 1961, 288).

3. *рідко.* Те саме, що **ро́зклад** 3. *Швидко підминав* [поїзд] *під себе кілометри і точно за розписом прибув на степову станцію* (Дмит., Наречена, 1959, 133); *Завів* [Вова] *суворий розпис дня і педантично дотримується режиму...* (Коп., Тв., 1955, 382); *— Толю, я в тебе заночую,— сказав Марат. Толя.. невдоволений. У нього — за власним розписом — історія середніх віків, стаття Луначарського.* (Жур., Нам тоді.., 1968, 27).

4. *рідко.* Спи́сок з переліком кого-, чого-небудь; реєстр. *Та бачу по моєму виду, Що скомпоную панахиду. Зроблю лиш розпис іменам Убитих воїнів на полі* (Котл., I, 1952, 287).

Поколі́ний ро́зпис, *іст.* — родовід, систематичний перелік поколінь одного роду. *Деякі Стадницькі почали писатися Стадниковими, але всі вони пишаються своїм поколінним розписом від Федора* (Стельмах, I, 1962, 15); **Шта́тний ро́зпис,** *спец.*— документ, що визначає склад працівників якого-небудь закладу, установи з зазначенням їх посадових окладів. *В самому.. районі шістьма клубами і трьома бібліотеками керують люди, яких не знайдете в штатних розписах. І таких ентузіастів стає дедалі більше* (Рад. Укр., 17.VI 1961, 3).

РОЗПИ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розписа́ти** 1—4. *Папа писав мені якось, що «ролі розписані для акторів»* (Л. Укр., V, 1956, 204); *Робочий день Володимира Матвійовича був розписаний і розпланований до хвилини* (Знання.., 11, 1969, 21): *Які тільки етикетки не прикрашали пляшки і банки! Та все.. розписані мовами мало не всіх європейських народів* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 156); *Десь незабаром повинен Потурайчин з'явитися в Вороничах, адже вибори вже розписані* (Март., Тв., 1954, 362); *Лукія стояла під велетенською люстрою серед розписаних фресками стін* (Донч., III, 1956, 48(; *— У кожного розписана спина, сліди петлі на шиї* (Довж., Зач. Десна, 1957, 98); // **розпи́сано,** *безос. присудк. сл. Спасибі Оксаночці, Микосеві і Дорі за листи! Вони дуже славно почали писать листи, тактаки все як слід розписано* (Л. Укр., V, 1956, 130); *Довивжні оздоби скрізь наліплено, горорізьбою оздоблено, стіни розмальовано, розписано* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 240).

РОЗПИСА́ТИ *див.* **розпи́сувати.**

РОЗПИСА́ТИСЯ *див.* **розпи́суватися.**

РОЗПИ́СКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **розписа́ти, розпи́сувати** 1—3.

2. Документ з підписом, який засвідчує одержання чого-небудь. *— Завтра зранку підемо до волості. Писар напише нам розписку, а я вам заплачу по тій розписці гроші,— сказав Мотуз* (Н.-Лев., IV, 1956, 200).

◇ **Здава́ти (зда́ти) під розпи́ску** — здавати щось комусь-небудь, вимагаючи письмового свідчення про це.

РОЗПИСНИ́Й, а́, е́. Розмальований фарбами, прикрашений розписом (у 2 знач.). *Заморський гість з прихованою цікавістю поглядає на розписні стіни і стелі* (Ів., Таємниця, 1959, 174); *Хліб, цибуля і часник лежали просто на цераті, навколо розписної череп'яної сільнички* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 38).

РОЗПИ́СОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **розпи́ска** 2. *Тюремник вийняв з обшлага розписочку, шанобливо віддав її слідчому* (Стельмах, I, 1962, 451).

РОЗПИ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпи́сувати** 1—3.

РОЗПИ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПИСА́ТИ,** ишу́, и́шеш, *док., перех.* 1. Виписувати, переписувати окремо частини якого-небудь тексту, твору з певною метою. [Х у с а:] *Ти вже мені розписуєш закони?* (Л. Укр., III, 1952, 157); *Костін перечекав, доки затихне свисток, і продовжував: — Так, так, вам дають цілком точні дані, а вже ваша справа розписати їх на дошку* (Собко, Біле полум'я, 1952, 69).

2. Розподіляти кого-, що-небудь певним чином, роблячи про це запис. *Все військо зараз розписали По різним* [різних] *сотням* [сотнях], *по полкам* [полках] (Котл., I, 1952, 187); // *на кого, між ким, розм.* Ділити що-небудь між кимсь, складаючи про це відповідний письмовий документ. *Женить батько наймолодшого сина та розписує при тій нагоді своє господарство на всі діти* [всіх дітей] (Март., Тв., 1954, 208); *Коли закурилось за німцями, Тодосько розписав хитро маєтки між жонатих і нежонатих дітей* (Козл., Весн. шум, 1952, 83).

3. Наносити на що-небудь малюнки, узори; покривати розписом (у 2 знач.). *На весну аж з-за границі приїхав маляр його* [палац] *розписувати, убирати* (Мирний, IV, 1955, 159); *Він розписував церкви і вмів малювати* (Панч, На калин. мості, 1965, 12); *Образно. *Осінь пензлем невидимим В небі розписала вітражі* (Рильський, III, 1961, 323); // *перен., розм.* Бити, залишаючи на тілі сліди ударів. *Віддав* [Оленчук] *сина в червоне військо і.. біляки, вдершись у Строганівку, вважали за потрібне розписати* [йому] *спину* (Гончар, II, 1959, 393).

4. *перен., розм.* Розповідати про кого-, що-небудь, описувати когось, щось надто докладно, пишномовно, з перебільшенням. *Безрукий ставився до молодого інженера якось надто протекторально, а сьогодні особливо розписував Всеволодові здібності* (Коп., Вибр., 1948, 35); *Розгулялись наші дівчата; розписали козака, як на папері: які й очі, які й брови* (П. Куліш, Вибр., 1969, 251); [Х о м е н к о:] *Нахвалилася* [Тетяна Іванівна] *кореспондентові, а він і розписав. Знаєш, не кажи гоп, поки не перескочиш* (Мороз, П'єси, 1959, 223); // Характеризувати кого-небудь певним чином; виставляти когось у певному вигляді. *Марина так розписувала їй свого чоловіка, що Христі здавалося, от-от двері розчиняться і ввійде він у хату, світячи своїми божевільними очима* (Мирний, III, 1954, 369); // Малювати що-небудь у своїй

уяві. [К о с т ь:] *Дорогою привабні собі плани розписую: поступлю в ковалі, куплю мальований кисет для махорки, гармонію куплю* (Вас., III, 1960, 171).

5. *діал.* Письмово повідомляти, оголошувати про щонебудь. *Громада, бачите, завзялася та й вибрала до ради самих противників дідича. Староста розписав другі вибори* (Март., Тв., 1954, 65); *Восени уряд розписав вибори до сейму й сенату* (Козл., Ю. Крук, 1957, 436).

РОЗПИ́СУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПИСА́ТИСЯ**, пишу́ся, пи́шешся, *док.* 1. Ставити свій підпис (перев. для посвідчення чого-небудь); підписуватися. *Жандарм розписувався в книзі та про щось гомонів з тюремними вартовими* (Досв., Вибр., 1959, 159); [Х р а п к о:] *Ох! Як же мені розписатися, коли я не можу звестися* (Мирний, V, 1955, 202); *Ягідка зовсім неписьменний. Не вмів навіть розписатись* (Гончар, III, 1957, 343); // *перен., розм.* Брати на себе відповідальність за когось або виступати від чийого-небудь імені. *Як сміла Карташ таке написати? Чому вона всюди розписується за неї?* (Собко, Стадіон, 1954, 310); [Г а н н а:] *Не розписуйся за всіх, Марино, коли не знаєш, що на душі у кожного* (Корн., II, 1955, 83).

2. *перен., розм.* Мимоволі засвідчувати що-небудь, перев. неприємне, небажане для себе.— *Соціаліст з нього дуже непевний, це — ясно. Сам він власноручно в цьому розписався своїм виступом* (Головко, II, 1957, 521); [Х р и п у н:] *Ви розписались в своїй дурості. Я командуючому доповів, і він зі мною згоден* (Корн., II, 1955, 11).

3. *з ким і без додатка, розм.* Реєструвати свій шлюб з ким-небудь. — *Мамо, ходіть додому, бо Іван написав і поніс у сільраду заяву, щоб з Галею розписатись* (С. Ол., З книги життя, 1968, 88).

4. *перев. док., розм.* Надмірно захопитися писанням чого-небудь. *В останні часи я щось розписався, за півроку написав цілий томик* (Коцюб., III, 1956, 223); *Думав написати коротку цидулку, а розписався, в ліжку лежачи, на цілу купу* (Еллан, II, 1958, 208).

5. *тільки недок.* Пас. до **розпи́сувати** 3. *У XIX і на початку XX ст. на Поділлі, Київщині та Полтавщині розписувалися господарські речі, зокрема вози та сани* (Нариси з іст. укр.. мист., 1969, 99).

РОЗПИ́СУВАЧ, а, *ч.* Той, хто розписує (у 1—3 знач.) що-небудь. *Праця гончара.., розписувача сувенірів і посуду — ручна праця. Нелегка і відповідальна* (Нар. тв. та етн., 4, 1968, 51).

РО́ЗПИТ, у, *ч.* Дія за знач. **розпита́ти, розпи́тувати.** *Ольга мало що чула з розпитів братиків* (Кобр., Вибр., 1954, 157); *Якусь хвилину вони дивилися один на одного, та зараз було не до розпитів* (Жур., До них іде.., 1952, 16); // Запитання, яке вимагає відповіді, з'ясування. *З дівчатами стоїть Катя. Обступили її з розпитами. Але Катя неохоче відповідала* (Головко, I, 1957, 395); *Через поріг Зненацька ступить хлопчик наш змужнілий І на усякі розпити жадливі Одповідатиме нам* (Рильський, II, 1960, 305).

РОЗПИ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпита́ти.**

РОЗПИТА́ТИ *див.* **розпи́тувати.**

РОЗПИТА́ТИСЯ *див.* **розпи́туватися.**

РОЗПИ́ТИ *див.* **розпива́ти.**

РОЗПИ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпи́ти.**

2. *у знач. прикм., рідко.* Який розпився, став п'яницею. *Знала небога, що вийди вона за котрого з тих розпитих панків, ..то й тої глуші і того мізерного господарства у неї не стане* (Фр., III, 1950, 440).

РОЗПИ́ТИСЯ *див.* **розпива́тися.**

РО́ЗПИТОК, тку, *ч., рідко.* Те саме, що **ро́зпит.** *Наум пристав до нього з розпитками* (Кв.-Осн., II, 1956, 83).

РОЗПИ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпи́тувати.** *Почалося розпитування, як живеться-можеться, чого се Антон Петрович приїхав у губернію* (Мирний, III, 1954, 266); *Посипались запитання, вигуки, сміх і знову розпитування* (Довж., I, 1958, 385).

РОЗПИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПИТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех. і неперех.* Звертатися до когось із запитаннями, намагаючись довідатися про кого-, що-небудь. *Ішли, розмовляли. Василько розпитував, а дядя Василь розповідав* (Дор., Не повтори.., 1968, 163); *Тамара відчувала, що матері кортить розпитати, де вона була* (Хижняк, Тамара, 1959, 76); // Дізнаватися, довідуватися про кого-, що-небудь, запитуючи багатьох людей. [Х о т и н а:] *Розпитувала я по людях: всі Романа шанують і почитують. Кажуть, що й тихий, і ввічливий* (Кроп., II, 1958, 67); *Хаєцький на ходу розпитує поранених про свій полк, про становище* (Гончар, III, 1959, 359); — *Ти не знаєш, що то за люди паничі. Коли не знаєш, то розпитай людей* (Н.-Лев., II, 1956, 61).

РОЗПИ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПИТА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., розм.* 1. Те саме, що **розпи́тувати.** *Домна падала коло чоловіка, розпитувалась: — Що тобі, Семене? Чого сумуєш?* (Коцюб., I, 1955, 112); *Випивши з гістьми знову, став* [Сава Петрович] *уже поважно розпитуватися в Мокроуса про новини* (Головко, II, 1957, 267); — *А чия ж ти? — І так він випитував про все в Левантини, розпитався й про те — через що кинула хазяїв* (Гр., II, 1963, 259); *Вигляд у господаря був похмурий і стомлений. Сахно розпиталася про його здоров'я* (Смолич, I, 1958, 69); *Вже скільки сіл минула, і.. не дуже в речі заходжу: розпитуюсь дороги в Дем'янівку, подякую за хліб-сіль та й далі* (Вовчок, I, 1955, 8); *Й на другий день листа не було. Кирило обурився.. Треба піти у город і розпитатись* (Коцюб., II, 1955, 210).

2. *розм.* Запитуючи, розпитуючи одне одного, з'ясовувати що-небудь. — *Як ми розпитались промеж себе, так от що зробим: ..зложимося, скільки у кого є грошей, щоб можна було купити* [зерна] (Кв.-Осн., II, 1956, 127); — *Годі, мамо! Се ми вже між собою розпитаємось, а вам вже час спочити* (Вовчок, I, 1955, 240).

РОЗПИ́ТУВАЧ, а, *ч.* Той, хто розпитує кого-небудь.

РОЗПИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗІПХА́ТИ**, а́ю, а́єш і **РОЗІПХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Штовхаючи, відпихаючи в різні боки, примушувати натовп розійтися, розступитися, звільнити якесь місце, прохід і т. ін.; розштовхувати. — *Розходьтеся! Розходьтеся! — десь не взялися поліцейські і почали розпихати людей* (Мирний, III, 1954, 287); *Настя прожогом вдирається в натовп, розпихає обважнілих, розпарених бабів* (Речм., Весн. грози, 1961, 106); *Боярин насилу розіпхав гурт, щоб серед хати поставити молодих до першої кадрилі* (Н.-Лев., I, 1956, 145); // Відсувати, відпихати що-небудь у різні боки, сторони, розширюючи або звільняючи якийсь простір; розсувати. *Товчуся по хаті, як джміль у вікно, і чую потребу переставити меблі,.. розіпхать стіни, або і зовсім їх завалити...* (Коцюб., II, 1955, 410); *Сержант стояв, розіпнутий в рамі дверей, мовби хотів дужими руками розіпхнути стіни вагона* (Загреб., Шепіт, 1966, 38).

2. *розм.* Поспіхом засовувати, запихати що-небудь у різні місця. *Яремченко розпихав по кишенях гранати, перевірив у пістолеті заряд* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 237); // *перев. док., перен.* Влаштувати, пристроїти кого-небудь у різних місцях. *В наймити дітей.. розіпхав, Ну, а сам сюди з небогою у Борислався попхав* (Фр., XIII, 1954, 98); *За зиму хліб поїмо, та й знов повесні — куди б хоч за харч дітей розіпхати* (Головко, II, 1957, 15).

3. *безос., розм.* Ставати надмірно гладким, товстим. — *Доброго здоров'я, синку,— одказує баба.., придивляючись до покупця,— чи не старого Каленика пагонець? Бач, як тебе розіпхало...* (Ю. Янов., II, 1954, 187).

РОЗПИША́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати дуже пишатися. *Я хотів би вам дівчаток українських показать, Як вони, руками сплівшись, виступають у танок,.. Або, мило розпишавшись, одвертають свій видок* (Сам., I, 1958, 69).

РОЗПИ́ШНИТИСЯ, нюся, нишся, *док., розм.* Буйно розцвісти, розвинутися. *Весна розпишнилась, як молода дівчина* (Н.-Лев., III, 1956, 156).

РОЗПИШНІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **розпишні́ти.** *Щипала* [Орися] *дівчат і взагалі бісилася, не маючи сили стримати розпишнілу, розквітлу дівочу енергію* (Тют., Вир, 1964, 127).

РОЗПИШНІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Те саме, що **розпи́шнитися.**

РОЗПИЩА́ТИСЯ, щу́ся, щи́шся, *док., розм.* Почати дуже або довго пищати.

РОЗПИЯ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., розм.* Почати дуже, нестримно пиячити. — *Слухай-но ти, Грицю (пантотець кождому тикав), питаюся я тебе, чого ти розпиячився?* (Март., Тв., 1954, 63); *Клопотів їй вистачає. Якщо чоловік розпиячився, то жінка біжить із скаргою найперше до неї* (Гончар, Тронка, 1963, 83).

РО́ЗПІВ, у, *ч., розм.* Протяжний наспів або наспівна вимова.

РОЗПІЗНАВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для пізнавання чого-небудь (про знаки, сигнали і т. ін.). — *Спостережні пункти засікли на висоті двадцять тисяч метрів літак без розпізнавальних знаків* (Собко, Срібний корабель, 1961, 94); *У рабів, виставлених на продаж, були розпізнавальні знаки: ноги, вимазані крейдою, вовняний ковпак або вінок на голові* (Іст. стар. світу, 1957, 159).

РОЗПІЗНА́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **розпізнава́ти.**

РОЗПІЗНАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпізнава́ти.** *Для правильного розпізнавання* [хвороби] *важливо.. знайти основний.. симптом* (Курс патології, 1956, 8); *Радіоактивне срібло, як відомо, можна використати для розпізнавання локалізації абсцесів і меншою мірою — пухлин* (Наука.., 11, 1965, 51); *Повне розпізнавання кольору настає у дітей наприкінці 3-го року* (Шк. гігієна, 1954, 62).

РОЗПІЗНАВА́ТИ, аю́, аєш, *недок.,* **РОЗПІЗНА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Визначати щось за певними ознаками, прикметами. *Він перший.. вчив мене розпізнавати час на годиннику* (Фр., IV, 1950, 207); *Христя вчила дітей, як розпізнавати стиглі кавуни по звуку і по хвостиках* (Донч., V, 1957, 143); // Сприймати, розрізняти що-небудь органами чуття. *Серце моє билося якось незвичайно, і я старалася ловити вухом і розпізнавати його голос* (Фр., III, 1950, 102); *Аромат степу не був для мене суцільний — я розпізнавав в ньому десятки самостійних пахощів* (Смолич, День.., 1950, 240); *З кожною хвилиною все важче ставало розпізнавати сліди на снігу* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 163); *В нічній темряві Гриць Семко нічого не міг розпізнати* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 188); // Виявляти, узнавати в кому-, чому-небудь знайомого або щось знайоме; упізнавати. *Прийшов батько, розглядає, Насилу Степана Розпізнає* (Шевч., I, 1951, 286); *Розпізнав Олексій помазану жовтою глиною хату Коваля Юра з її зеленими віконницями* (П. Куліш, Вибр., 1969, 297); — *Хоч і давно я у вашому палаці була, а розпізнала.— Чайчиха скидає з плечей важку торбу, ставить її* (Стельмах, I, 1962, 297).

2. Діставати повніше уявлення про кого-, що-небудь; глибше узнаючи, правильно оцінювати когось, щось. *Господар.. умів розпізнавати людей з першого погляду* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 12); *Сів князювати в Галичі Мстислав. Навчився він у Новгороді розпізнавати поведінку бояр* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 290); *Людство розпізнало справжнє обличчя капіталізму* (Ком. Укр., 9, 1961, 22).

3. З'ясовувати, виявляти відмінність, різницю між ким-, чим-небудь за якимись ознаками, прикметами; розрізняти. *Олена не розумілась на сортах кави. Зате Мариня.. навчилася розпізнавати гатунки кави* (Вільде, Сестри.., 1958, 207); *Вміла* [дівчина] *розпізнавати солодець від козлятника, люпин від конюшини* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 42); *Коли б він знав, як розпізнати жулика і чесну людину — він би не так боявся* (Тют., Вир, 1964, 51).

РОЗПІЗНАВА́ТИСЯ, аю́ся, а́єшся, *недок.,* **РОЗПІЗНА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док., розм., рідко.* 1. Орієнтуватися в чомусь раніше знайомому, відомому. — *Учорашня пожежа загладила всі сліди людського життя на тій долині. Годі мені відразу розпізнатися* (Фр., VI, 1951, 123).

2. Пізнавати, осягати суть чого-небудь, розбиратися в чомусь. *Щастя довідавсь, хто зміг розпізнатися в силах природи, Хто всі жахи́ потоптав і долю свою невідхильну Кинув до ніг* (Зеров, Вибр., 1966, 216).

3. Знайомитися з ким-, чим-небудь; // Зустрічатися, стикатися з ким-, чим-небудь, зазнавати чогось. *Ой, нема-то краю, краю Над ту Верховину, Тут з бідою розпізналась Найменша дитина* (Укр.. думи.., 1955, 447).

4. *тільки недок.* Пас. до **розпізнава́ти.**

РОЗПІ́ЗНАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпізна́ти.** *Він часто поривається до них* [дівчат], *але близько не наважується підійти, і не тому, що несміливий, а тому, що потаємна, ще не розпізнана ним дівоча душа була святою для Романа* (Стельмах, Хліб.., 1959, 268).

РОЗПІЗНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпізна́ти.** *Для розпізнання хвороби зостався лише один шлях — операція* (Шовк., Людина.., 1962, 348).

РОЗПІЗНА́ТИ *див.* **розпізнава́ти.**

РОЗПІЗНА́ТИСЯ *див.* **розпізнава́тися.**

РОЗПІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпіка́ти.**

РОЗПІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗПЕКТИ́,** ечу́, ечеш, *док., перех.* 1. Дуже нагрівати; розжарювати. *Сокира готова. Ще раз розпікає її батько, але лиш до червоного* (Фр., IV, 1950, 193); [Голос Парвуса:] *Мені вінець!.. Я бачу!.. Боже!.. (Конаючи). Прийми твого раба..* [Старий юрист *(з досадою):*] *Ех, розпекли занадто швидко крісло! Не тямлять справи!* (Л. Укр., II, 1951, 541); *Сонце встигло вже так розпекти пісок на .. пляжі, що панянки не могли ступати по ньому босими ногами* (Іщук, Вербівчани, 1961, 28).

2. *перен., розм.* Викліка́ти в кого-небудь стан сильного збудження, роздратування, гніву. — *Селом треба промчати, як архангели на вогняній колісниці! — І почав* [Максим] *розпікати коней* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 103); — *Може, ти не хочеш тут робити, а так лишень, на витрішки сюди прийшов,— хитрував Коритний і таки розпік Антона* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 24); — *Розповідай, хто тебе образив. Не бійся, все розповідай. Не турбуйся, коли треба, то я й самого директора розпечу* (Коз., Сальвія, 1959, 66).

◇ **Розпіка́ти (розпекти́) ду́шу (се́рце** *і т. ін.) чию* — викліка́ти в кого-небудь відчуття душевного болю, страждання і т. ін. [Маруся:] *Мамо! ти розпекла мою душу, запалила помстою моє серце. Я ненавиджу ворогів, що зруйнували наш рідний край* (Н.-Лев., II, 1956, 456).

3. *перен., розм.* Дуже картати, гостро критикувати або лаяти кого-небудь. *Розлючений Аркадій Валеріанович*

не подякував економу, а так почав розпікати, що в того на червоному виду.. заворушилась темінь бородавок (Стельмах, I, 1962, 201); *Фаїна розпікала чоловіка. — Яка некультурність! — сичала вона. — Не читати такої книжки. А ще письменник!* (Мокр., Сто.., 1961, 21); *— А ти забув, як півгодини Мене за лекцію розпік? Ну, як з тобою, зла людино, Отак прожити цілий вік?* (Гірник, Сонце.., 1958, 151).

РОЗПІКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗПЕКТИ́СЯ**, ечу́ся, ече́шся, *док.* 1. Дуже нагріватися; розжарюватися. *Залізо, яке розпікалося в горні, а потім виковувалося на ковадлі, несло на собі все, що мала кузня* (Загреб., Диво, 1968, 8); *Опівдні піски так розпеклися, що обпікали босі ноги до пухирів* (Тулуб, В степу.., 1964, 70); *Труби мінометів уже розпеклись так, що не можна було торкнутись рукою* (Гончар, III, 1959, 41).

2. *перен., розм.* Дуже збуджуватися, роздратовуватися; сердитися, гніватися. *Любов Прохорівна розпікалася і чи не вперше мала запротестувати проти такої зневаги до її розквітлої молодості* (Ле, Міжгір'я, 1953, 33).

3. *перен., розм.* Ставати сильнішим, інтенсивнішим за ступенем виявлення; посилюватися. *Сварка між вельможними панами розпікалась чимраз дужче* (Кач., II, 1958, 490).

4. *тільки недок.* Пас. до **розпіка́ти.**

РОЗПІКІРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпікірува́ти.** *Рослинки суниць, розпікіровані в парниках, навіть ті, що не мають корінців, приживаються значно краще, ніж в грядках* (Сад. і ягідн., 1957, 257); *Розпікіровану розсаду злегка поливали і закривали плівкою* (Хлібороб Укр., 1, 1969, 19).

РОЗПІКІРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПІКІРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Пересаджувати (розсаду, сіянці) за допомогою кілочка; пікірувати. *Сіянці з парників розпікіровують у виготовлені для цього інші парники* (Озелен. колг. села, 1955, 206); *При появі другого справжнього листка розсаду* [помідорів] *розпікірували в поживні горщечки в парники, де вона виховувалась до садіння на постійне місце* (Колг. Укр., 5, 1958, 33).

РОЗПІКІРУВА́ТИ *див.* **розпікіро́вувати.**

РОЗПІ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпі́нити.** *Не поглянула* [Наталя] *ані разу на нас. Здавалося, в тій хвилі займає її найбільше розпінений потік, що товкся шалено коло деревини* (Коб., III, 1956, 254).

РОЗПІ́НИТИ, ню, ниш, *док., перех.* Ви́кликати, спричинити утворення піни на чому-небудь.

РОЗПІ́НИТИСЯ, иться, *док.* Почати сильно пінитися. *Розпінився Рівчак весною в половодді* (Бор., Тв., 1957, 143); *Потік шумів, мов перемагав одну перепону за другою, а коло лежачої деревини розпінився* (Коб., III, 1956, 254).

РО́ЗПІР, пору, *ч., рідко.* Те саме, що **ро́зпірка** [1].

РО́ЗПІРКА [1], и, *ж.* Розпорене місце в одязі. *Чорна тенетка, де-не-де полатана, де-не-де у розпірках, теліпалася, ніде не прилягаючи до схудлого тіла* (Л. Янов., I, 1959, 301); // Розріз в одязі, зроблений відповідно до його крою, фасону. *Дівчатка стрижені і в завивках, спідничини вузенькі, до колін, з розпіркою ззаду* (Тют., Вир, 1964, 57); *Легкий гірський вітерець.. куйовдив чорне волосся Кульжан.., залітав у розпірку її довгої сорочки* (Тулуб, В степу.., 1964, 146).

РО́ЗПІРКА [2], и, *ж., спец.* Брус, що використовується в різних конструкціях і спорудах для фіксації їх у певному положенні. *Якщо ширина лотока до 4 м, то замість анкерних паль і схваток можна встановлювати горизонтальні поперечні розпірки між верхніми насадками поздовжніх стін* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 94); // Будь-що, чим розпирають, розсовують щонебудь. *На початку сокоруху скелетні гілки першого ярусу відхиляють в напрямку ряду під кутом 40—50 градусів за допомогою розпірок з.. дроту* (Хлібороб Укр., 1, 1969, 32).

РО́ЗПІРКО́ВИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **ро́зпірка** [2].

РОЗПІ́РНИЙ, а́, е́. Признач. для розпирання чого-небудь.

РОЗПЛАВ, у, *ч., спец.* Однорідна рідка суміш розплавлених речовин. *Основними методами створення кристалів є їх вирощування з розчину, розплаву та з пароподібного стану* (Наука.., 9, 1964, 18); *Особливе значення мають рідинні продукти вулканічних виверженъ, або лава, тобто.. розплавлена маса — магма. Це силікатний розплав гірських порід* (Про вулкани.., 1955, 6).

РОЗПЛА́ВИТИ *див.* **розплавля́ти.**

РОЗПЛА́ВИТИСЯ *див.* **розплавля́тися.**

РОЗПЛА́ВКА, и, *ж., рідко.* Дія за знач. **розпла́вити, розплавля́ти.**

РОЗПЛА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпла́вити.** *Пробурено біля двохсот спеціальних свердловин, які дадуть тисячі тонн сірки, розплавленої за допомогою води* (Хлібороб Укр., 4, 1972, 42); *Машини.. видиралися на протилежний берег. Башти їхні, облиті ворожим розплавленим свинцем, стали як срібні* (Гончар, III, 1959, 416); *Розсипаючи іскри, пливе по цеху величезний ківш, наповнений розплавленим металом* (Роб. газ., 13.I 1965, 1).

РОЗПЛА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпла́вити.** *Зменшення тиску в зоні глибоких розмірів приводить на глибині до розплавлення порід* (Наука.., 8, 1958, 22); *При швидкій заправці печі.. забезпечуємо більш швидке розплавлення шихти* (Рад. Укр., 14.XI 1954, 1).

РОЗПЛА́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпла́влювати.** *Для розплавлювання срібла або золота і розжарювання заліза була спеціальна піч — горно* (Укр. золотарство.., 1970, 35).

РОЗПЛА́ВЛЮВАТИ *див.* **розплавля́ти.**

РОЗПЛА́ВЛЮВАТИСЯ *див.* **розплавля́тися.**

РОЗПЛАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розплавля́ти.**

РОЗПЛАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **РОЗПЛА́ВЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗПЛА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* розпла́влять; *док., перех.* Нагріваючи (метал, скло і т. ін.) до високої температури, перетворювати їх у рідину, доводити до рідкого стану. *Якщо блискавка проходить через метали, вона розплавляє їх* (Фізика, II, 1957, 93); *Розплавляючи шихту, ми стараємось.. високоякісно підготувати ванну до окислювального періоду* (Рад. Укр., 14.XI 1954, 1); *Крутоярові вдасться швидше розплавити шихту, коли під час завалки піч не прохолоне* (Собко, Біле полум'я, 1952, 96).

РОЗПЛАВЛЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **РОЗПЛА́ВЛЮВАТИСЯ**, ю́ється, *недок.*, **РОЗПЛА́ВИТИСЯ**, иться; *мн.* розпла́вляться; *док.* Нагріваючись до високої температури, перетворюватися в рідину, доходити до рідкого стану (про метал, скло і т. ін.). *Якщо в мартенівську піч завалюють навіть невелику частину чавунного бою, він розплавляється вже після спуску шлаку* (Рад. Укр., 24.IX 1961, 3); *Повзли* [бійці] *метр за метром все вище і вище між розпеченим камінням, об яке кресались, розплавлюючись, кулі* (Гончар, III, 1959, 113).

РОЗПЛА́КАНИЙ, а, е, *рідко.* Який розплакався; заплаканий. *Втихомирила Савчиха розплакані діти, а сама пішла до стодоли за половою для худоби* (Мак., Вибр., 1954, 93).

РОЗПЛА́КАТИСЯ, а́чуся, а́чешся, *док.* 1. Почати сильно плакати. *Охопило* [Олену] *почуття безпорадності, потреба захисту. Вона не витримала, розплакалася* (Тют., Вир, 1964, 109).

2. *перен., розм.* Почати дуже скаржитися, намагаючись викликати співчуття, жалість. [Г о р л о в:] *Базі-*

ка! Що він знає про війну громадянську? Під стіл пішки ходив, коли ми чотирнадцять держав били. І поб'ємо будь-якого ворога.. А він розплакався (Корн., II, 1955, 12).

РОЗПЛАНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпланува́ти.** *Всі кущі* [помідорів] *були різні, різних сортів, і урожай з кожного куща, навіть заздалегідь, був суворо розпланований* (Смолич, День.., 1950, 139); *Із-за пагорба виринула масивна біла будівля з.. прибудовами, що здіймались над зеленню ще молодого, акуратно розпланованого парку* (Гончар, Таврія, 1952, 122); // **розпланóвано,** *безос. присудк. сл. Завтра вночі малося їх* [баржі] *пустити на дно — так було розплановано штабом підпільної організації* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 182); *Уже скрізь на звільненій площі покопано ямки, розплановано алеї* (Донч., V, 1957, 201).

РОЗПЛАНО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпланóвувати.**

РОЗПЛАНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛАНУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Визначати послідовність здійснення чогось, намічати план яких-небудь дій, заходів і т. ін. *Розпланувавши все як слід, Кирило вирішив для Семена.. пошити в міського шевця чоботи* (Іщук, Вербівчани, 1961, 7); *Тарас привчив себе всяке діло добре обмірковувати з усіх боків, розпланувати до дрібниць, а тоді вже братися з усією силою до його виконання* (Ткач, Плем'я.., 1961, 349).

2. Розмічати яке-небудь місце під щось, розташовувати щось відповідно до плану, креслення і т. ін. *Командири під шнур розпланóвували майданчики для майбутніх палаток* (Гончар, II, 1954, 444); *Тепер тут мав бути великий молодий сад. Вчора його розпланували* (Кучер, Трудна любов, 1960, 559).

РОЗПЛАНУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Пов'язаний з розплануванням. *Для додержання в процесі будівництва передбачених проектом форм і розмірів споруди провадяться геодезичні розпланувальні роботи* (Інж. геод., 1959, 10).

РОЗПЛАНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпланува́ти.** *Питання про якість* [фільму], *про красу невідривне від питань форми. Тут і прийоми, і роль вірного розпланування, і роль усього технологічного процесу* (Довж., III, 1960, 192).

РОЗПЛАНУВА́ТИ *див.* **розпланóвувати.**

РОЗПЛА́СТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпласта́ти.** *Літак мчав униз, до землі, і вітер свистів під широко розпластаними крилами* (Собко, Зор. крила, 1950, 264); *Підняв* [Петру] *її з землі і побачив, що то не хустка, а розпластаний вітром аркуш паперу* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 409).

2. *у знач. прикм.* Який лежить пластом, навзнак або на грудях, обличчям донизу. *Уся підлога була вкрита розпластаними та скарлюченими людськими тілами* (Збан., Єдина, 1959, 121).

3. *у знач. прикм., розм.* Який витягнувся в стрімкому русі (перев. про коней). *Промигнув, щось белькочучи, якийсь дядько, а ми все стрибали на розпластаних конях униз* (Панч, II, 1956, 63).

РОЗПЛА́СТАНО. Присл. до **розпла́станий** 2, 3. *Бахнув постріл. Хлопчина тільки підстрибнув на місці і впав горілиць на землю розпластано* (Козл., На переломі, 1947, 131).

РОЗПЛАСТА́ТИ *див.* **розпла́стувати.**

РОЗПЛАСТА́ТИСЯ *див.* **розпла́стуватися.**

РОЗПЛА́СТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛАСТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Класти пластом, навзнак або на груди, обличчям донизу. *Засуджених роздягають* [гайдуки] *і розпластують на лавах у челядницькій* (Бурл., О. Вересай, 1959, 108).

2. Широко розставляти, розводити в боки, сторони (руки, крила). *Досить Софійці наблизитися, як він* [гусак] *відразу ж витягає шию, розпластує довгі крила* (Дім., Ідол, 1961, 6); *Заячав мій лебідь білий, Вгору голову підняв, Стріпонувся і без сили В хвилях крила розпластав* (Щог., Поезії, 1958, 446); — *Гайда до компанії! — розпластав короткопалі руки Масло і потягнув хлопців у їдальню* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 162); // *перев. док.* Широко, вільно розкинути в різні боки (гілки, листя і т. ін.). *Ялина впала, розпластавши гілля, мов руки, і глибоко пірнула в сніг* (Епік, Тв., 1958, 166); // Розправляти що-небудь згорнуте, складене. *Швидко перебігши вулицю, обмазав* [Володя] *стовп клейстером і одним махом розпластав на ньому листок* (Петльов., Хотинці, 1949, 21).

РОЗПЛА́СТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПЛАСТА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Лягати пластом, навзнак або на груди, обличчям донизу. *Біль пронизує все його тіло, мов електричним струмом. І він безсило, як підстрелений птах, розпластується на килимі* (Ткач, Арена, 1960, 169); *Павлусь розпластався на перині і хропе на всю хату* (Стор., I, 1957, 59); // *перен., розм.* Запобігати перед ким-небудь, підлещуватися до когось. *Він начальство, мов жердину Чорна гусінь обвива, Розпластається, розтане, завертиться, мов юла* (Воскр., З перцем!, 1957, 12); // Широко простягатися, займати великий простір. *Широкий степ в міжріччі Дінця і Оскола! На схід, на південь і на північ він розпластався величезними масивами* (Автом., В. Кошик, 1954, 23).

2. Розходячись, стелитися над землею (про дим, хмари і т. ін.). *Хмара густішала, розпласталася на все небо* (Горд., Чужу ниву.., 1939, 72); *Важкий дим чорним крилом розпластався над заставою* (Збан., Між.. людьми, 1955, 26); *Образно. *Над містом розпластався синій вечір, лягали вже лякливі вечірні сутінки* (Епік, Тв., 1953, 374).

3. *розм.* Витягуватися в стрімкому русі (перев. про коней). *Ошелешені коні, розпластавшись, витягнувши тіла, скажено мчали вперед* (Коз., Вибр., 1947, 85).

РОЗПЛА́ТА, и, *ж.* 1. Плата, винагорода за що-небудь. [Д р у г и й л е в і т:] *Мене послав начальник до рахунків. Майстрам гарамським саме йде розплата за їх роботу при царських палатах* (Л. Укр., II, 1951, 132).

2. *перен.* Те саме, що **відпла́та.** *За кров і крик дітей уже гримить розплата.. Тікають вороги, гудуть у спину ката удари батарей* (Сос., II, 1958, 239); *Приходить грізний час розплати. Собі могилу кат знайде!* (Гонч., Вибр., 1959, 151); *Засмутилася, зажурилася й наша Оксана. Минуло недовге кохання, і наступив час гіркої розплати* (Л. Янов., I, 1959, 35).

РОЗПЛА́ТАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розплата́ти.** *Я розплющив очі й побачив на тихому плесі широко розплатані неживі крила* [лебедя] *і занурену шию* (Наука.., 7, 1971, 49).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **розпла́станий** 2. *Ось у головні ворота цієї фортеці навесні 1942 року й заїхав вантажний «Бенц», у кузові-будці якого лежало розплатаних четверо «смертників»* (Ле, Право.., 1957, 195); *Одуд лежав розплатаний, готовий прийняти ворога* (Гур., Друзі.., 1957, 224); *Він підвівся на човні, і хлопчаки радісно обнялися над розплатаною щукою, що важко підіймала півмісяці жабрів* (Стельмах, I, 1962, 435).

РОЗПЛАТА́ТИ *див.* **розпла́тувати.**

РОЗПЛАТА́ТИСЯ *див.* **розпла́туватися.**

РОЗПЛАТИ́ТИСЯ *див.* **розпла́чуватися.**

РОЗПЛА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛАТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Розбирати (рибу), розділяючи на дві половини. *Доставши рибу.., принеси додому, розплатай* (Чуб., I, 1872, 75); // *розм.* Розрізувати, розтинати кого-, що-небудь. *Камерта висадив з кульбаки,*

Ансула в ад послав по раки, А Луку пузо розплатав (Котл., І, 1952, 260).

2. *рідко.* Те саме, що **розпла́стувати.** *Схопили мене, беркиць так, як жабу, на ряденце і розплатали... Я кричу* (Стор., І, 1957, 113); *Під склом мого письмового столу лежить цікава фотографія.. Вид незвичайний: чоловік у льотних обладунках розплатав руки і пливе під стелею* [космічного] *корабля* (Рад. Укр., 25.VIII 1962, 3).

РОЗПЛА́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПЛАТА́ТИСЯ,** áюся, áєшся, *док., рідко.* Те саме, що **розпла́стуватися** 1, 2. *Івась лежав у кутку розкинувшись, розплатавшись. Голова його покоїлася на подушці, а тіло скотилося на землю* (Мирний, І, 1954, 174); *На долинці стало темніше: тут піднімався на лапи туман і.. м'яко розплатувався над землею* (Стельмах, II, 1962, 151).

РОЗПЛА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПЛАТИ́ТИСЯ,** ачу́ся, а́тишся, *док.* 1. Повністю розраховуватися з ким-небудь, віддавати плату за щось (перев. грошима). — *Сьогодні могоричували, а завтра будемо розплачуватись. Завтра.. я вам заплачу по тій розписці гроші,— сказав Мотуз* (Н.-Лев., IV, 1956, 200); *Сачко покликав офіціанта й розплатився* (Дмит., Розлука, 1957, 43).

2. *рідко.* Віддячувати за послугу, добре ставлення і т. ін. *Образно. *Ще заздалегідь хлібороб задобрює землю. І вона щедро розплачується* (Рад. Укр., 21.XII 1961, 2).

3. *перен.* Зводити рахунки з ким-небудь; мститися за заподіяне зло. *Як тільки ця територія була зайнята ворогами, вирушив* [Джмелик] *у Троянівку, щоб розплатитися за свої кривди* (Тют., Вир, 1964, 418).

4. *чим, за що, перен.* Зазнавати покарання за що-небудь. *За ранні помилки мого сирого розуму і гарячого серця мені довелося розплачуватись місяцями страждань і важких роздумів* (Довж., І, 1958, 16).

РОЗПЛЕ́СКАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розплеска́ти.** *У пеньку стирчить забита майже по самісіньку головку розплескана на всі боки бабка* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 79); // **розпле́скано,** *безос. присудк. сл. Всі сумніви о тім, чи справді такі великі його заслуги, як розплескано* (Фр., II, 1950, 381).

2. *у знач. прикм.* Який не має звичайних окружностей, опуклостей (про обличчя, ніс, лоб і т. ін.); плескатий. *Гриб пробуркався зі своєї задуми, порушив широкою розплескaною головою і почав рости* (Фр., III, 1950, 181); *— З гармати б по них садонути! — не стерпів Боря Світлицький, артилерист і стерновий з облупленим, трохи розплескaним носом* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 6).

РОЗПЛЕСКА́ТИ *див.* **розпліскувати.**

РОЗПЛЕСКА́ТИСЯ *див.* **розпліскуватися.**

РОЗПЛЕ́СКУВАТИ *див.* **розпліскувати.**

РОЗПЛЕ́СКУВАТИСЯ *див.* **розпліскуватися.**

РОЗПЛЕСНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех.* Однокр. до **розпліскувати.** *Розплеснути воду.*

РОЗПЛЕСНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* Однокр. до **розпліскуватися.** *Гонить* [Ніл] *свою течію, під чужинним народжену небом. Колінуватим потоком по Лівії всій розплеснувшись* (Зеров, Вибр., 1966, 364).

РОЗПЛЕСТИ́ *див.* **розплі́тати.**

РОЗПЛЕСТИ́СЯ *див.* **розплі́татися.**

РОЗПЛЕ́ТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розплести́.** *Вона бігла, мокра, заболочена, обсипана пилом і з розплетеними косами* (Коцюб., І, 1955, 273); // **розпле́тено,** *безос. присудк. сл. Вже розплетено під спів жалісних пісень коси молодої* (Полт., Повість.., 1960, 309).

РОЗПЛИВА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **РОЗПЛИВТИ́СЯ** *і рідко* **РОЗПЛИСТИ́СЯ,** ивý́ся, ивé́шся, *док.* 1. Розливаючись, розтікаючись, поширюватися по чому-небудь (про рідину). *Дощ, який почався ще зранку, сіяв безперестанку.., розпливався все більшими калюжами по вулицях* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 53); *Кров забила чорними струмками й розпливлась біля обличчя й рук...* (Сос., І, 1957, 255); *Дрібні сльози розплилися по її.. восковому лицю* (Черемш., Тв., 1960, 39); // Розріджуючись, втрачати первісну форму, вигляд. *Добре нас* [у наймах] *годують: черпак юшки, дві галушки, та й ті розпливлися* (Укр.. присл.., 1963, 86); // *перен.* Лягати або сідати, розвалюватися, втрачаючи нормальні обриси (про гладку людину). *Гарецькому усе подобалося в Гарбузові, навіть його постать, що розпливлася за столом й символізувала ситість* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 226).

2. Входячи, всмоктуючись у папір, тканину і т. ін., утворювати патьоки, плями, залишати сліди (про чорнило, фарбу і т. ін.). *Вино полилося не в келих, а на скатертину перед княгинею, розпливлося кривавою плямою* (Скл., Святослав, 1959, 32); // Від вологи втрачати виразність окреслення, чіткість форм (про що-небудь написане або намальоване). *Од сльози розпливалось чорнило... Од сльози чи від краплі дощу?* (Сос., II, 1958, 289).

3. Концентричними колами розходитися по поверхні чого-небудь. *Посеред бухти шумувала окропом вода, а навколо розпливались сині нафтові плями* (Трубл., Лахтак, 1953, 195); *Іноді скидалась рибка, залишаючи на воді кружечок, який ріс, розпливався і зникав* (Томч., Готель.., 1960, 12); // Збільшуючись, розростаючись, охоплювати ширший простір, більшу поверхню. *На обрії, ширячись і розпливаючись на чорному небі, зачервоніла заграва* (Багмут, Записки.., 1961, 54); *Хлопець міниться на лиці. На ньому розпливаються червоні плями* (Речм., Твій побратим, 1962, 77); // *перен.* Поширюватися, заповнюючи собою навколишній простір (про звуки, запахи і т. ін.). *Тихесенько розпливались звуки* (Коб., І, 1956, 90); *Гув великий і важкий головний соборний дзвін. Кожен удар його повільно й велично розпливався в повітрі* (Тулуб, В степу.., 1964, 487); *У саду розпливається вечірня свіжість* (Собко, Любов, 1935, 95); *У вогких присмерках розплилися і задушливі французькі пахощі, і дзвінкий сміх, і бренькіт острог...* (Ірчан, II, 1958, 13); // *перен.* Зникати, поступово розходячись, розсіюючись у повітрі (про дим, хмари, туман і т. ін.). *Легенькими клубками виповзував* [виповзав] *дим, котрий.. розпливався і щезав у повітрі* (Фр., II, 1950, 28); *І грім замовк, і хмара розплилася* (Олесь, Вибр., 1958, 203); *Коли дим розплився, він побачив над собою синю яснину недосяжного неба* (Гончар, Новели, 1954, 18).

Усмі́шка (по́смішка) розпливáється (розпливла́ся, розплила́ся) на обли́ччі (по обли́ччю) *чиєму* — хто-небудь усміхається, посміхається. *Він перевів на неї свої очі, щось пригадував. Потім на його обличчі розпливлася привітна усмішка* (Коцюба, Нові береги, 1959, 96); *Барвінський лупнув очима, і глузлива посмішка розпливлась по його одутлому обличчі* (Кол., Терен.., 1959, 358).

4. *перен.* Утрачати чіткість обрисів, окреслення; ставати невиразним (в тумані, сутінках, від запаморочення і т. ін.). *Село спало. Хати ледве сіріли в темряві ночі, контури розпливались* (Коцюб., І, 1955, 240); *Олена Павлівна, мов приречена, взяла папірець. Чорні рядки розпливалися в затуманених очах* (Панч, II, 1956, 501); // Переставати сприйматися зором, зливаючись з навколишнім середовищем. *Ряди домів, ряди дерев, як білі тіні, йшли кудись в далеч і розпливались в тумані*

(Коцюб., II, 1955, 185); *Тонка постать промайнула між кущиками на леваді і розпливлася* (Скл., Карпати, II, 1954, 119); // Переставати виявлятися, відчуватися, давати знати про себе (про стан, почуття людини). *Відчув* [Юрко], *як ота перша ніяковість почала танути, розпливатись* (Коз., Вибр., 1947, 11); // Втрачати ясність, визначеність, ставати аморфними (про думки, спогади). *Горленко заплющив очі, але думки танули, розпливалися, переплутувалися...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 39); *Ці думки треба записати. Завтра вони розпливуться, розлізуться* (Мушк., День.., 1967, 152).

5. *перен., розм.* Ставати ширшим від усмішки, виражаючи радість, добрий настрій і т. ін. (про обличчя). *Пані читає лист, лице розпливається в осмішку, далі регоче* (Вас., III, 1960, 353); *Обличчя лісоруба поволі розпливається в радісній усмішці* (Кол., На фронті.., 1959, 187); *Обличчя Макухи.. розплилося в доброзичливій посмішці* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 117).

6. Пливти в різні боки, сторони, напрями. *Лід Антарктиди весь час рухається. Помалу сповзає він з висот материка в океан.., відколюється і розпливається морями близько тисячі голубих айсбергів* (Знання.., 12, 1965, 5); // *перен., розм.* Розходитися в різні боки, сторони, напрями. *Ніби вчинивши щось незвичайне, люди виходили мовчки і розпливались у свої вулиці* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 120); *Військо, переправившись через Німан, розпливалося по тому березі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 57); // *перен., розм.* Спадати окремими пасмами (про волосся); розпадатися. *Довге чорне волосся розпливалося по плечах* (Ірчан, II, 1958, 50).

7. *перен., розм.* Ставати товстим, гладким; товстіти. — *Ватя.. малою була собі нічого дівчина, а це чогось стала розпливатись та поганшати,— обізвався о. Артемій* (Н.-Лев., IV, 1956, 43); *В цех увійшов Філіпчук. Як розплився за останні роки цей красунь-мужчина!* (Вільде, Сестри.., 1958, 482).

8. *розм., рідко.* Говорити що-небудь приємне для когось, намагаючись завоювати його прихильність, симпатії. *Я бачив політиків, що на народних зборах розпливалися, буцімто готові йти на муки за народ, а зараз потім програва́ли в карти тисячі* (Фр., IV, 1950, 323); *Добрим приятелькам, що розпливалися в похвалах для Ядзі, вирвалося часом таке слівце, котре псувало їй цілком гумор* (Кобр., Вибр., 1954, 91).

РОЗПЛИ́ВТИСЯ *див.* **розпливáтися.**

РОЗПЛИ́ВЧАСТИЙ, а, е. 1. Який розпливається по поверхні чого-небудь. *Шторми викидали до їхніх ніг морську траву й розпливчастих, як холодець, морських медуз* (Ю. Янов., II, 1958, 47).

2. Який не має чітких обрисів; невиразний. *Із темряви вирізувалися розпливчасті контури страховищ, чорних, волохатих* (Вас., I, 1959, 310); *Двері в світлицю були нещільно причинені, крізь шпару пробивалася розпливчаста смужка тьмяного світла* (Голов., Тополя.., 1965, 285).

3. *перен.* Позбавлений чіткості, ясності, конкретності; не досить визначений. *Експлуататорським класам вигідно було й саме поняття народу зробити розпливчастим, аморфним, перетворити в якусь категорію духу* (Талант.., 1958, 198).

РОЗПЛИ́ВЧАСТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **розпли́вчастий** 2, 3. *Непродуманість і розпливчастість у рішеннях, самоплив в їх виконанні несумісні з ленінським стилем і рішуче викорінюються нашою партією* (Ком. Укр., 9, 1968, 9).

РОЗПЛИ́ВЧАСТО. Присл. до **розпли́вчастий** 2, 3. *Специфіка місця і часу, колорит епохи передані в.. творі чисто зовнішньо, досить розпливчасто і умовно* (Рад. літ-во, 3, 1957, 12).

РОЗПЛИ́ВЧАТИЙ, а, е. Те саме, що **розпли́вчастий.** *Поверх води випліскувала риба, лишаючи по собі на тихому лоні розпливчаті круги* (Вас., I, 1959, 179); *Вона сама мовби глянула збоку на себе, на своє широке розпливчате обличчя* (Гончар, I, 1954, 497); *Внутрішній край цих кіл* [навколо місяця або сонця] *здебільшого був червоного кольору, різко окреслений, а зовнішній — фіолетового, більш розпливчатий* (Наука.., 5, 1958, 38).

РОЗПЛИ́ВЧАТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **розпли́вчатий.** *Шотландським пісням, що створювались багатьма поколіннями народних співців, властива деяка аморфність, розпливчатість, роздрібненість сюжету* (Рад. літ-во, 5, 1958, 77).

РОЗПЛИ́ВЧАТО. Присл. до **розпли́вчатий.**

РОЗПЛИГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати дуже і довго плигати.

РОЗПЛИСТИ́СЯ *див.* **розпливáтися.**

РО́ЗПЛІД, ро́зпло́ду, *ч., спец.* 1. Дія за знач. **розплоди́ти** і **розплоди́тися.** *Розплід овець.*

На ро́зплід — для розведення, одержання приплоду. — *Як будуть розбирати економію в пана, я візьму тільки руду корову. — А мені коли б пару гусей на розплід* (Коцюб.. II. 1955, 77).

2. Відкладені бджолиною маткою яєчка, а також личинки, лялечки, які виросли з цих яєчок. *У весняно-літній період у комірках стільників вулика є ще й розплід, з якого розвиваються робочі бджоли або трутні* (Бджільн., 1956, 9).

РОЗПЛІ́ДНИК, а, *ч.* 1. Спеціалізоване племінне господарство для розмноження й вирощування тварин. *Він запропонував з завтрашнього ранку розпочати огляд рибного розплідника* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 42); *Світову славу здобули племінні бджоли, виведені в розплідниках Радянського Союзу* (Ком. Укр., 2, 1966, 80).

2. *перен.* Те, що є місцем зосередження або джерелом чого-небудь; розсадник. — *Буде не королівська канцелярія, а розплідник ушляхетненого хамства..,— шепнув на вухо Замойському Валентин Калиновський* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 219).

РОЗПЛІ́СКУВАТИ *і* **РОЗПЛЕ́СКУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **РОЗПЛЕСКА́ТИ,** розплещу́, розпле́щеш *і рідко* розплескáю, розплескáєш, *док., перех.* 1. Схлюпуючи, розливати, розбризкувати (рідину). — *Ставайте отут, Савочко, я вам зіллю.— Щедро зливає Настя, аж розпліскує* (Гончар, Таврія, 1952, 39); *Потягнувся* [Хмельницький] *рукою до кухля з водою. Розплескуючи, налив у порцелянову кварту* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 629); *Забряжчи, золоте відеречко, Розплещи дзвонкової води* (Мал., Звенигора, 1959, 149); * Образно. *Над незвично тихим селом місяць розплескує прозорі потоки* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 550).

2. Б'ючи по чомусь або натискуючи на щось, робити його плескатим. *Руки бігали по тісті, виробляли шишки, викачували, розкачували довгі качалочки, розпліскували, вирізували зубчиками* (Н.-Лев., III, 1956, 73); *Силач розіслав на спориші ряднину. На груди йому поставили ковадло й поклали залізну штабу, яку мали розплескувати* (Шиян, Баланда, 1957, 133); *З золота можна розплескати лист завтовшки як цигарковий папір* (Укр. золотарство, 1970, 6).

3. *перен., зневажл.* Розголошувати яку-небудь таємницю. [П а л а ж к а *(одна):*] *Ну, вже й сваха Гапка! Словечка їй ніколи не можна сказати, зараз розплеще!..* (Кроп., II, 1958, 166); — *Між отими двадцятьма членами на Закарпатті неодмінно знайдуться такі, які розплещуть усі таємниці* (Скл., Карпати, II, 1954, 296).

РОЗПЛІ́СКУВАТИСЯ *і* **РОЗПЛЕ́СКУВАТИСЯ,** ується, *недок.,* **РОЗПЛЕСКА́ТИСЯ,** розпле́щеться *і рідко* розплескáється, *док.* 1. Схлюпуючи, спадати бризками,

проливатися по якій-небудь поверхні; розбризкуватися, розхлюпуватися. *Бере* [Драгомиров] *чарку, тремтить його рука, розплескується чарка* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 63); *Образно. *Щойно двері зачинились, як гучний регіт знову потряс високі стіни світлиці й розплескався за вікном* (Добр., Очак. розмир, 1965, 391).

2. Ставати плескатим (від ударів, тиску). *Нагріваючись від ударів, поволі змінювала* [штаба] *свою форму, розплескувалась* (Шиян, Баланда, 1957, 133).

3. *тільки недок.* Пас. до **розпліскувати, розплéскувати.**

РОЗПЛІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розплітáти.** *Колись, як була молодшою, любила тиху пісню затягнути під це розплітання* [коси], *пісню про Дунай, про смуток дівочий...* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 41).

РОЗПЛІТА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **РОЗПЛЕСТИ́**, ету́, етéш, *док., перех.* Розділяти, роз'єднувати на окремі пасма (перев. косу, волосся). *З серцем скидала Христя недавно ще любу одежу, рвала, розплітаючи, косу...* (Мирний, III, 1954, 184); «*Розплету я тобі гриву — Всім козаченькам на диво; Уберу я тебе, коню, В щирозлоту, ясну зброю*» (П. Куліш, Вибр., 1969, 352); // Роз'єднувати, розчіплювати (пальці, руки, обійми). *Ігнатьєв.. переплів пальці рук, міцно стиснув, аж хруснули кісточки, і, не розплітаючи пальців, уперся долонями в стіл* (Собко, Справа.., 1959, 96); *Хоче ноги розвести, Хоче мертвий розплести Руки омертвілі* (Бор., Тв., 1957, 66); *Довго не могли* [Довбуш і Дзвінка] *розплести обіймів.— Посидиш хоч трохи? — було її першим питанням* (Гжицький, Опришки, 1962, 168).

РОЗПЛІТА́ТИСЯ, áється, *недок.*, **РОЗПЛЕСТИ́СЯ**, етéться, *док.* 1. Розпускатися, розмотуватися, розділятися на окремі пасма (про що-небудь сплетене, скручене). *Хустка їй впала,.. а довгі коси розпліталися на бігу* (Кобр., Вибр., 1954, 168); *В хату вскочила Люда. Її не можна було впізнати: крендель на голові розплівся, жовта хустка, недбало кинута на плечі, зсунулась...* (Перв., Дикий мед, 1963, 333); // Роз'єднуватися, розчіплюватися (про пальці, руки, обійми). *Поволі гамір в автомайстерні вщухав, припинялися розмови, розпліталися обійми* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 13); *Христина стоїть нерухомо, тільки пальці розплелися, і права рука, трохи піднята, вітає коханого* (Собко, Звич. життя, 1957, 311).

2. Розплітати собі косу. *Розплелася дівчина — Ніби на весілля* (Рудан., Тв., 1959, 57).

РОЗПЛІ́ШИТИ *див.* **розпліша́ти.**

РОЗПЛІ́ШИТИСЯ *див.* **розпліша́тися.**

РОЗПЛІ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛІШИ́ТИ**, плішу́, пліши́ш, *док., перех.* Вибиваючи заплішку, розкріплювати що-небудь.

РОЗПЛІ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗПЛІШИ́ТИСЯ**, лі́шиться, *док.* Звільнятися від заплішки.

РОЗПЛОДЖЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розплоди́ти.**

РОЗПЛО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розплоди́ти** і **розплоди́тися.** *Дичину можна стріляти, але й треба разом з тим створювати умови для її швидкого розплодження* (Ком. Укр., 8, 1966, 29).

РОЗПЛО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпло́джувати** і **розпло́джуватися.** *На території окупованої Польщі.. був обладнаний інститут для розплоджування бактерій і випробування їх на людях* (Наука.., 1, 1970, 42).

РОЗПЛО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛОДИ́ТИ**, плоджу́, пло́диш; *док., перех.* 1. Розводити у великій кількості (перев. тварин). *Думав, що вони таки діло роблять, аж Марійка розплоджує для чогось шкідника, зернову міль!* (Донч., VI, 1957, 356); *В чужій кошарі овець не розплодиш* (Номис, 1864, № 9659); — *Там водозлив зруйновано. Чи не думає колгосп його ремонтувати? Може б, коропів розплодили...* (Добр., Тече річка.., 1961, 19); // *перев. док., розм.* Через недогляд, недбаїливість і т. ін. дати можливість розмножитися чомунебудь шкідливому, небажаному; // *розм.* Давати велике потомство. *Щедра на молоко Самарянка розплодила родовите покоління: дочка Ромашка, росла корова, опасиста Козачка* (Горд., Дівчина.., 1954, 12); // *розм.* Народжувати (багато дітей). — *Пиячите ви, ковбанитеся по калюжах — і ні до чого вам діла нема. Хай гинуть старі батьки. Хай.. наречених продають у гареми розплоджувати татарчат* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 463).

2. *перен., розм.* Сприяти збільшенню когось, чогось або появі кого-, чого-небудь у великій кількості (перев. небажаного). — *Ой, Онисіє Степанівно! Коли б часом з того чого не вийшло,— несміливо обізвався отець Харитін.— Ми собі розплодимо ворогів* (Н.-Лев., III, 1956, 191).

РОЗПЛО́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗПЛОДИ́ТИСЯ**, о́диться, *док.* 1. Розводитися, розмножуватися у великій кількості (перев. про тварин). *Вонюча бузина розкорінялася-розплоджувалася на волі* (Мирний, IV, 1955, 205); *На родючому грунті.. більше розплоджується різних хробачків та комах, від яких жиріють коропи* (Донч., I, 1956, 59); *З жалем поглядали колгоспники на велике болото, на якому швидко розплодилися малярійні комарі* (Мокр., Сто.., 1961, 72); // *розм.* Народжуватися у великій кількості (про людей). — *Енею годі вже журитись, Од його має розплодитись Великий і завзятий рід* (Котл., I, 1952, 155); *Ви скаржитесь: — Тісно тепер на землі, Надміру, мовляв, розплодилось людей...* (Воскр., З перцем!, 1957, 238).

2. *перен., розм.* Збільшуватися, з'являтися у великій кількості (перев. про щось небажане). — *Ізнов розплодилась вельможна шляхта поміж миром! Да нам не вперше викопувати сей бур'ян по Вкраїні!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 115).

РОЗПЛОДИ́ТИ *див.* **розпло́джувати.**

РОЗПЛОДИ́ТИСЯ *див.* **розпло́джуватися.**

РОЗПЛОДО́ВИЙ, а, е. Признач. для розведення, розмноження.

РОЗПЛО́ДОК, дка, *ч., рідко.* Те саме, що **ви́водок.**

РОЗПЛОМЕНІ́ТИСЯ, ію́ся, ієшся, *док., розм.* Те саме, що **розгорі́тися** 1. *Коли словесна баталія між двома ланками розпломенілася до краю, з пагорба зійшов агроном сортодільниці* (Вол., Дні.., 1958, 148).

РОЗПЛУ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розплу́тати**; // **розплу́тано**, *безос. присудк. сл. Пакет розірвано. Розплутано бинти...* (Бажан, Вибр., 1940, 166).

РОЗПЛУ́ТАТИ *див.* **розплу́тувати.**

РОЗПЛУ́ТАТИСЯ *див.* **розплу́туватися.**

РОЗПЛУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛУ́ТАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Розправляти, розмотувати або розв'язувати що-небудь заплутане. *Згинаючися в вузол, розплутувала* [Маруся] *ремені на ногах, пальці собі покривавила* (Хотк., II, 1966, 271); *Сідав* [старий] *на землю і розплутував якісь вірьовки, говорив сам із собою* (Тют., Вир, 1964, 378); *На одній підводі упали віжки коням під ноги, то стали, щоб їх розплутати* (Ю. Янов., Мир, 1956, 114).

2. *перен.* Розбиратися в чому-небудь складному, заплутаному, робити щось складне, заплутане ясним, зрозумілим. *Він був дуже молодий і дуже певний, що вміє розплутувати найзаплутаніші справи* (Гр., II, 1963, 415); [Х л о п е ц ь:] *Вона було кожну сварку чи незгоду так швидко і легко розплутає, що нам було аж смішно стане, чого ми завелися* (Л. Укр., II, 1951, 104).

◇ **Розплу́тувати (розплу́тати) клубо́к (ву́зол, ни́тку** *і т. ін.)* — з'ясовувати суть якої-небудь складної, заплутаної справи.— *Бачите, що робиться? Без ножа ріжуть. Я хочу завтра приїхати до вас, щоб разом з Божком розплутати цей клубок* (Жур., Вел. розмова, 1955, 30); *На мить не припиняв я пошуки уперті,— Я мислю гострою усі вузли розплутав* (Мисик, Біля криниці, 1967, 341); *Сирота глумливо гмукнув. Добре, що одного* [браконьєра] *злапав, цей ниточку розплутає* (Гуц., Скупана.., 1965, 265).

РОЗПЛУ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПЛУ́ТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Розправлятися, розмотуватися або розв'язуватися; переставати бути заплутаним, туго зв'язаним і т. ін. *Розплутався вузол.*

2. *перен.* Ставати простим, ясним, зрозумілим, легким для сприйняття (про щось складне, заплутане); з'ясовуватися. *Поминуло вже три місяці, відколи завелася суперечка за ту пересельську землю, а справа ще й досі ніяк не розплуталася* (Гр., II, 1963, 377).

3. *перен.* Позбуватися чого-небудь небажаного, обтяжливого. — *Діла-а... Ну, брат, Залужний, я вже бачу — не зносити тобі голови. З одним не розплутався, а вже нову загадку загадав* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 257).

4. *тільки недок.* Пас. до **розплу́тувати.**

РОЗПЛЮВА́ТИ *див.* **розпльо́вувати.**

РОЗПЛЮВА́ТИСЯ *див.* **розпльо́вуватися.**

РОЗПЛЮ́СКАТИ *див.* **розплю́скувати.**

РОЗПЛЮ́СКАТИСЯ *див.* **розплю́скуватися.**

РОЗПЛЮ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛЮ́СКАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розпліскувати** 1, 2. *Пані Наталя треммячими руками налляла склянку чаю і, розплюскуючи по дорозі, подала студентові* (Коцюб., II, 1955, 166).

РОЗПЛЮ́СКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗПЛЮ́СКАТИСЯ**, ається, *док., розм.* Те саме, що **розпліскуватися** 1, 2. *З моря підкотилася прибійна хвиля, розплюскалась біля звіра і солоною піною замочила йому морду* (Трубл., I, 1955, 157).

РОЗПЛЮ́СНУТИ, ну, неш, *док., перех., розм.* Однокр. до **розплю́скувати.**

РОЗПЛЮ́СНУТИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розплю́снути.** *Галина відразу пізнає.. обличчя Григорія, але не може пізнати ні його зменшеного, наче розплюснутого тіла, ні його голосу* (Стельмах, II, 1962, 253).

РОЗПЛЮ́СНУТИСЯ, неться, *док., розм.* Однокр. до **розплю́скуватися.**

РОЗПЛЮ́ЩЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розплю́щити**[1]. *Лише мить — і вже під танком транспортер розплющений лежить* (Гонч., Вибр., 1959, 314); *Розплющеним носком черевика сміливо зафутболив* [Микола] *у двері, став на порозі* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 4).

РОЗПЛЮ́ЩЕНИЙ [2], а, е, *перев. у сполуч. із сл.* о к о, о ч і. Дієпр. пас. мин. ч. до **розплю́щити** [2]. *Параскіца хотіла бігти — і не могла; ноги немов приросли до землі, а широко розплющені очі пильно вдивлялися в простір* (Коцюб., I, 1955, 279); *Федір прокидався і чекав з розплющеними очима ранку* (Мушк., Серце.., 1962, 38).

РОЗПЛЮ́ЩИТИ[1] *див.* **розплю́щувати**[1].

РОЗПЛЮ́ЩИТИ[2] *див.* **розплю́щувати**[2].

РОЗПЛЮ́ЩИТИСЯ[1] *див.* **розплю́щуватися**[1].

РОЗПЛЮ́ЩИТИСЯ[2] *див.* **розплю́щуватися**[2].

РОЗПЛЮ́ЩУВАННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **розплю́щувати** [1].

РОЗПЛЮ́ЩУВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **розплю́щувати** [2].

РОЗПЛЮ́ЩУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛЮ́ЩИТИ**, щу, щиш, *док., перех.* Те саме, що **розпліскувати** 2. *Вона.. розплющила кілька пар залізних щипців, не встигнувши вихопити їх з-під преса* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 182); *Образно. — *Вік в оцій кузні,— з дванадцяти років. Усю силу в ній на цьому ковадлі по шматочку виклав і молотом розплющив* (Головко, II, 1957, 16); // *перев. док.* Ударивши або придушивши, зім'яти, знищити. *За ним без голови Кісей, Як міх з пашнею, повалився, І Фар на теє ж нахопився, Розплющив і сього Еней* (Котл., I, 1952, 256); — *Люди кричали, попереджували, а він* [Любчик] *біля самого краю йшов. Чи посковзнувся, чи знепритомнів... — Майя замовкла, а потім додала: — Могло розплющити* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 238).

РОЗПЛЮ́ЩУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛЮ́ЩИТИ**, щу, щиш, *док., перех.* Розкривати (око, очі). *Розплющую очі — темно. Коло диліжанса якісь люди з ліхтарем* (Вас., I, 1959, 184); *Сержант ледве дихав, не приходячи до пам'яті, не розплющуючи очей* (Ле, Право.., 1957, 172); *Лось розплющив одно око, підняв лінивo голову вгору і прислухався* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 50).

РОЗПЛЮ́ЩУВАТИСЯ [1], ується, *недок.*, **РОЗПЛЮ́ЩИТИСЯ**, иться, *док.* Ставати плоским від удару або натискування. *Крупа.. пропускається через плющильні машини. Тут кожне зерно розплющується* (Наука.., 7, 1955, 19).

РОЗПЛЮ́ЩУВАТИСЯ [2], уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПЛЮ́ЩИТИСЯ**, щуся, щишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Розкриватися (про очі). *Здорові, чорні очі, були заплющені, а коли розплющувались, жінка, здавалось, нікого не пізнавала* (Коцюб., I, 1955, 229).

2. *рідко.* Розкривати, розплющувати свої очі. *Кіт як розплющиться, як гляне своїми очима, та так як жаром засяли* (Кв.-Осн., II, 1956, 189).

РОЗПЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПЛЮВА́ТИ**, юю́, юєш, *док., перех.* 1. Плюючи, викидати з рота слину. — *Прокляті! щоб ви.. не мали поради в своїх дітях! — шептав він.. і розпльовував слину на всі боки* (Мирний, I, 1954, 14); // Випльовувати що-небудь разом із слиною. *Як таку рибу їсти, то тільки хліб розпльовувати* (Чуб., I, 1872, 238).

2. *перен., розм.* Виявляти зневагу, презирство до кого-небудь. — *Отак його* [чоловіка] *й держи коло себе. Де ласкою, а де й гнівом. Та не будь дуже солодкою, бо розлиже. І гіркою не будь, бо розплює* (Кучер, Трудна любов, 1950, 417).

РОЗПЛЬО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПЛЮВА́ТИСЯ**, юю́ся, юєшся, *док., розм.* 1. Починати дуже або довго плювати. *Хотів тую кицьку собі забрати, аж вона йому в руки й не далася: розпирхалась... розплювалась* (Григ., Вибр., 1959, 450).

2. *перен.* Посварившись, розходитися, розлучатися з ким-небудь. *Покинув Максим зовсім пити; розплювався з своєю дівчиною* (Мирний, I, 1949, 233); // *перев. док.* Покласти кінець, край чому-небудь; покінчити з чимсь. — *Зрештою, я можу розплюватися з так званою лікарською практикою...* (Загреб., Шепіт, 1966, 244).

РОЗПО́ВЗАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати багато або довго повзати.

РОЗПОВЗА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗПОВЗТИ́СЯ**, зе́ться, *док.* 1. Відповзати в різні боки (про кількох або багатьох людей, тварин, комах); розлазитися. *Автомашини спинилися, з них вихоплювалися люди і розповзалися по кюветах* (Минко, Повна чаша, 1950, 213); // Повільно розходитися, роз'їжджатися в різні боки, місця; переставати бути разом. *Два бронетранспортери вже горіли на подвір'ї, інші загули моторами, розповзаючись у темноту* (Гончар, III, 1956,156); *Розтанув і жіночий гурт. Поодинці, парами розповзалися присоромлені,*

розгублені молодиці й бабусі (Речм., Весн. грози, 1961, 107); // Повільно поширюючись, охоплювати більший простір (про туман, хмари, дим і т. ін.). *Туман розповзався нерівними хвилястими кучугурами* (Коз., Сальвія, 1959, 107); *Хмари розповзлися по небу сірою запоною* (Ткач, Арена, 1960, 52); *Образно. *Виростало містечко, розповзаючись по смітниках, городах та високих узгір'ях* (Досв., Вибр., 1959, 298); // *перех.* Ширше розходитися по поверхні чого-небудь. *Рум'янець розповзається до скронь і підборіддя, заливає повне обличчя* (Стельмах, І, 1962, 312); // Поступово зникати, розходячись, розсіваючись у повітрі, в просторі (про туман, хмари, дим і т. ін.). *Хмари розповзлися — виглянуло сонечко* (Горд., Дівчина.., 1954, 150); // Розростаючись, стелитися по поверхні чого-небудь (про рослини або їх частини). *Бадилля розповзалось скрізь, мов вогняні хробаки* (Коцюб., І, 1955, 346); *Коріння старезних дерев розповзлося по вогкій землі й тісно плутається на стежках* (Козл., Пов. і опов., 1949, 212); // *перен.* Ставати широко відомим (про чутки, новини і т. ін.); розголошуватися. *Всіляко розповзався поголос. Заговорили серед робітників про те, що завод виробляє.. зброю* (Рибак, Час.., 1960, 95); *Коли розповзлася по набережній несподівана чутка, ніхто не міг сказати, звідкіля вона народилась* (Панч, І, 1956, 48).

2. Розпливатися по поверхні чого-небудь (про щось рідке). *Палаюча рідина розповзалася у всі боки* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 230); // Розтікаючись, заливати який-небудь простір, поверхню чого-небудь. *Образно. *На темно-синьому килимі лісів, поміж потемнілою глицею розповзлись, розлилися жовті, оранжеві, вогненно-руді озера* (Коз., Сальвія, 1959, 104); // Входячи, всмоктуючись у папір, тканину і т. ін., утворювати патьоки, плями, залишати сліди (про чорнило, фарбу і т. ін.). *При кресленні вживають спеціальний креслярський папір. Цей папір.. можна підчищати ножем і гумкою, туш на ньому не розповзається* (Кресл., 1956, 19); // Від вологи втрачати виразність, чіткість форм (про що-небудь написане або намальоване). *Це була записка. Від роси вона розмокла, і літери, написані хімічним олівцем, розповзлися в сині плями* (Панч, В дорозі, 1959, 90); // Осуватися в різні боки (про грунт). *— Мури оті нащо? То їх спеціально зоставляємо між траншеями, щоб грунт на сторони не розповзався...* (Гончар, Тронка, 1963, 190); *Могила, колись висока й широка, тепер осіла і розповзлася* (Тют., Вир, 1964, 201); // *перен.* Поширюватися, заповнюючи собою навколишній простір (про звуки, запахи і т. ін.). *Тиша розповзалась серед пітьми, як туман, і поглинала все* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 188).

Усмі́шка (по́смішка) розповза́ється (розповзла́ся) на обли́ччі (по обли́ччю) *чиєму* — те саме, що **Усмі́шка (по́смішка) розпливає́ться (розпливла́ся) на обли́ччі (по обли́ччю)** (*див.* **розпливати́ся**). *Вони моргали один на одного та показували пальцями на Олександру. Погана усмішка розповзалась по їх жовтих, з остудою обличчях* (Коцюб., І, 1955, 38).

3. Розпадатися, розлазитися, втрачаючи форму, цілість. *Слід пам'ятати, що.. переобварені овочі в маринаді розповзаються* (Укр. страви, 1957, 416); // *розм.* Рватися, розлазитися від тривалого носіння (про одяг, тканини, взуття). *Люди, надіючись, що їх скоро обмундирують, брали найветхіший одяг, і тепер він розповзався на осінніх дощах* (Тют., Вир, 1964, 347); *Рану печінки майже неможливо з'єднати швами. Тендітна тканина розповзається, кровить* (Наука.., 6, 1966, 23).

4. *перен., розм.* Втрачати певність, чіткість, ставати аморфними, невизначеними (про думки, спогади і т. ін.). *Він і заснув тільки під ранок. І через безсонну ніч розповзаються думки, і тоскно, наче на безлюдді* (Сміл., Зустрічі, 1936, 76).

5. *перен., розм.* Ставати ширшим від усмішки, радощів, доброго настрою і т. ін.; розпливатися. *У дідуся приємно розповзлось обличчя, і він доброзичливо кивнув до юнака головою* (Досв., Гюлле, 1961, 44); *Він сміявся.. Пухлі губи розповзлися під чорненькими вусиками* (Мур., Бук. повість, 1959, 225).

6. *перен., розм.* Розходитися в різні боки, вести в різні напрямки (про шляхи, дороги, стежки). *Ми опинилися під темним склепінням високих дубів, де вузенькі стежки гадюками розповзались у траві* (Панч, II, 1956, 412); // Спадати окремими пасмами (про волосся); розпадатися, розсипатися. *Сама* [Клава] *ще молода, а вся перемучена, сидить, зсутулившись, і по плечі розповзається важкий клубок кіс* (Гончар, Людина.., 1960, 59).

РОЗПОВЗТИ́СЯ *див.* **розповза́тися.**

РОЗПОВИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗПОВИ́ТИ,** розпов'ю́, розпов'є́ш *і* розповию́, розпови́єш, *док.*, *перех.* Звільняти від пелюшок (дитину); розмотувати пелюшки (на дитині). *Воно сповитеє кричало У холодочку за снопом. Розповила, нагодувала* (Шевч., II, 1963, 318); *Її розповили: купатися — це добре* (Кач., II, 1958, 12).

РОЗПОВИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗПОВИ́ТИСЯ,** розпов'ю́ся, розпов'є́шся *і* розповию́ся, розпови́єшся, *док.* Звільнятися від пелюшок; розмотуватися (про дитину). *Мов дитя у тіснім сповиточку те хворе, Розповитись у матері просе* [просить].., *Так і серце моє* (Манж., Тв., 1955, 135); * Образно. *А ти чуєш, гомонить діброва, грає квіттям луг, й задзвеніла нишком серця мова, розповився дух!..* (У. Кравч., Вибр., 1958, 145).

РОЗПОВИ́ТИ *див.* **розповива́ти.**

РОЗПОВИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпови́ти.** *Образно. *Гей, трудящі всього світу, Не хиліться у журбі,— Привітайте розповиту Свою волю в боротьбі!* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 79).

РОЗПОВИ́ТИСЯ *див.* **розповива́тися.**

РОЗПОВІДА́ННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **розповіда́ти.**

РОЗПОВІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗПОВІ́СТИ́,** ім, іси́, *док.*, *перех. і неперех.* Повідомляти усно щось про кого-, що-небудь; передавати словами бачене, пережите і т. ін.; оповідати. *Прадід Данило розповідав рибалкам різну бувальщину* (Ю. Янов., II, 1958, 187); *Замфір розповів жінці про вечірні пригоди* (Коцюб., І, 1955, 214); *Зачеплений цією розмовою за живе, сибіряк тут-таки розповів присутнім одну з своїх мисливських історій* (Гончар, III, 1959, 179); // Переказувати, передавати своїми словами що-небудь прочитане або почуте. *Втомившись від біготні, ..розповідали* [пастушки] *один одному все те, що чули від батьків і дорослих* (Цюпа, Три явори, 1958, 4); *Якось на уроці рідної мови він викликав мене розповісти прочитаний дома твір* (Сміл., Сашко, 1957, 34); // *перен.* Підтверджувати що-небудь, свідчити про щось. *Полічивши кількість річних кілець, можна визначити вік дерева. Але.. кільця можуть розповісти не тільки про вік дерева, але і про ті умови, в яких воно жило* (Наука.., 12, 1956, 20); // Повідомляти про що-небудь, викладати щось у письмовій формі. *Українські літератори розповідають читачам про післявоєнну Чехословаччину, що успішно будує нове життя* (Вітч., 5, 1956, 131).

РОЗПОВІДА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Повідомлятися, описуватися, діставати вираження в оповіданні, розповіді; оповідатися. *Поезія, в якій розповідається про звичайну обухівську жінку, про її тугу за синами, що пішли на війну,.. кінчається високим узагальненням*

(Рильський, X, 1962, 11); *Обходять* [троянчани] *прокляте місце, про яке, відколи існує Троянівка, розповідаються легенди, одна страшніша за іншу* (Тют., Вир, 1964, 122).

РОЗПОВІ́ДА́Ч, ві́дача́, ч. Те саме, що **оповіда́ч.** *Тут, в Москві, українські кобзарі вперше зустрілися з народними співцями всього Радянського Союзу, з своїми рідними братами — російськими розповідачами* (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 33); *Слід ретельно записувати розповідачів казок, ..щоб зберегти неоціненне багатство для майбутніх поколінь* (Вітч., 6, 1971, 218); *Один з найцікавіших сучасних розповідачів — український письменник, вчений і журналіст Михайло Іванович Рудницький* (Літ. Укр., 7.I 1964, 4).

РОЗПОВІ́ДА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **розповіда́ч.** *В моїй схвильованості було і захоплення розповіддю, і глибока пошана до розповідачки — однолітки, подруги* (Смолич, VI, 1959, 127).

РОЗПОВІ́ДКА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **ро́зповідь.** *Закладав* [Гут-Гут] *на ногу ногу Як і перш, і балакучий Був як перш; мене він бавив Розповідками дворськими* (Л. Укр., IV, 1954, 190).

РОЗПОВІ́ДНИЙ, а́, е́. Який містить у собі розповідь. *Розповідні відступи;* // Власт. розповіді. *Розповідна манера, з якою перед кожною дією читають вірші, цілком відповідає стилю вистави* (Рад. Укр., 8.IV 1961, 4).

△ **Розповідне́ ре́чення** *див.* **ре́чення.**

РОЗПОВІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розповідний.** *Затамований біль і тужлива розповідність,.. розпач та інші відтінки схвильованої мови героїні солоспіву композитор відбиває чутливими градаціями емоційної напруги музики* (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 57).

РО́ЗПОВІДЬ, і, *ж.* Усне, словесне повідомлення про кого-, що-небудь. *Сусіди ворушаться, видно, що переказують один одному Горнігову розповідь, всі обурені* (Л. Укр., IV, 1954, 248); *В тісному колі хлоп'ят сидить Марина. Як зачаровані, слухають хлопці її розповідь* (Головко, I, 1957, 465); // *рідко.* Що-небудь написане для повідомлення; опис якоїсь події і т. ін. *Автор А чи Б творить пісню, казку, розповідь і т. ін. Ця пісня, казка, розповідь і т. ін. подобається товаришам* (Рильський, IX, 1962, 209).

РОЗПОВІ́СТИ *див.* **розповіда́ти.**

РОЗПОВНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **розповні́ти.** *Малахов з'явився у кабінеті свого безпосереднього начальника.. Той сидів біля столу, великий, вже розповнілий, поважний* (Собко, Справа.., 1959, 158).

РОЗПОВНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати повним, товстим; поповніти. *Розповніла чогось вона,.. лице аж набрякло, налилося жовтим кольором* (Мирний, I, 1954, 234).

РОЗПОВСЮ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розповсю́дити.** *Листівка з відозвою.. була розповсюджена в кількох районах і мала великий розголос* (Коз., Гарячі руки, 1960, 64).

РОЗПОВСЮ́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **розповсю́дити** і **розповсю́дитися.** *Відтоді, як.. була заслухана в Раднаркомі доповідь про діяльність Мічуріна, карта розповсюдження мічурінських рослин зазнала великих змін* (Довж., I, 1958, 489).

РОЗПОВСЮ́ДЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **розповсю́джувати.**

РОЗПОВСЮ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розповсю́джувати.**

РОЗПОВСЮ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПОВСЮ́ДИТИ,** джу, дить, *док., перех.* 1. Роздавати, передавати, продавати і т. ін. багатьом для придбання, ознайомлення і т. ін.; поширювати. — *Та хто його не знав... Синаш Архипа Коломойцева...— Той, що лотерейні квитки розповсюджував?* (Гончар, IV, 1960, 64); *— Негайно ж треба цю золоту книгу розповсюдити серед молоді!* (Кол., Терен.., 1959, 189); *В мене трохи було залишилось листівок, то я уже всі розповсюдила між людьми* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 127).

2. Доводити до відома багатьох, поширювати серед багатьох (певні ідеї, погляди, чутки і т. ін.). — *Ви, панове ідеалісти, справді неначе черці* [ченці]. *Того вам не можна робити, а.. те треба ширити і розповсюджувати, хоч би воно було й не до смаку* (Хотк., I, 1966, 40).

3. Розносити в різні боки, сторони на велику відстань. — *Зараз будемо вивчати, як бур'яни розповсюджують своє насіння* (Донч., V, 1957, 199); // Переносити, передавати (хвороби, епідемію і т. ін.). [Н і н а:] *Як видно, білі миші не розповсюджують висипного тифу* (Коч., II, 1956, 285).

РОЗПОВСЮ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПОВСЮ́ДИТИСЯ,** джуся, дишся, *док.* 1. Роздаватися, передаватися, продаватися і т. ін. багатьом для придбання, ознайомлення і т. ін.; поширюватися. *Є свідчення, що в списках розповсюджувався «Кобзар» на Кавказі* (Тич., III, 1947, 126).

2. Ставати відомим багатьом, поширюватися серед багатьох (про певні ідеї, погляди, чутки і т. ін.).

3. Охоплювати дедалі більший простір; поширюватися на великій площі. *На Україні айва поодиноко розповсюдилась в садах і парках від Одеси до Чернігова* (Хліборобець Укр., 4, 1968, 46).

4. *тільки недок.* Пас. до **розповсю́джувати.** *Починаючи з 40-х років XIX століття, в Росії широко розповсюджувалися матеріалістичні ідеї В. Г. Бєлінським, О. І. Герценом* (Наука.., 2, 1959, 52).

РОЗПОВСЮ́ДЖУВАЧ, а, *ч.* Той, хто розповсюджує що-небудь; поширювач. *Кобзар — це співець народний, творець і розповсюджувач так званих «дум», що виникли за часів козацьких війн* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 31); *Його вважали чомусь розповсюджувачем нужі, дарма що в камері ще було чимало таких* (Збан., Єдина, 1959, 145).

РОЗПОВСЮ́ДЖУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розповсю́джувач.**

РОЗПОВСЮ́ДИТИ *див.* **розповсю́джувати.**

РОЗПОВСЮ́ДИТИСЯ *див.* **розповсю́джуватися.**

РОЗПОВСЮ́ДНИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **розповсю́джувач.** *Розповсюдники «Правды» знаходили різноманітні способи для того, щоб доставити газету на завод* (Ком. Укр., 4, 1962, 71); *Розповсюдників квитків мало не роздирали: кожному хотілось потрапити на цей незвичайний концерт* (Баш, На .. дорозі, 1967, 191).

РОЗПОВСЮ́ДНИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **розповсю́дник.**

РОЗПОГО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПОГО́ДИТИСЯ,** джуся, дишся, *док.* 1. *безос.* Наставати ясній погоді. *Надвечір починало розпогоджуватися* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 424); *По обіді розпогодилось. Світило сонце, парувала земля* (Панч, На калин. мості, 1965, 60).

2. *перен.* Позбуватися похмурого вигляду, перейматися добрим настроєм; веселішати. *Я трохи розпогоджуюсь і починаю посміхатись* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 141); // Набувати ясного, спокійного виразу, виражати добрий настрій (про обличчя). *Шаблій приниишк, слухає, хоче не пропустити жодного слова. Похмуре Антонове обличчя розпогоджується...* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 234); *Видно, юнак справив на нього непогане враження, бо його суворе обличчя відразу розпогодилось* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 7).

РОЗПОГО́ДИТИСЯ *див.* **розпого́джуватися.**

РОЗПОДІ́БНЕННЯ, я, *с., лінгв.* Те саме, що **дисиміля́ція** 2. *У сполученнях двох фрикативних (щілинних)*

приголосних.. часто буває зміна типу розподібнення з переходом другого приголосного у відповідний африкат (Курс сучасної укр. літ. мови, І, 1951, 211).

РОЗПОДІ́БНЮВАТИСЯ, юється, *недок., лінгв.* Зазнавати розподібнення.

РОЗПО́ДІЛ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розподілúти, розподіля́ти** 1, 2. *Зорганізували вони ще до імперіалістичної війни кооперативну друкарню — підприємство на рівних паях при рівному вкладі праці та рівному розподілі чистого прибутку* (Вільде, Сестри.., 1958, 116); *Розподіл матеріальних благ.*

△ **Зако́н (при́нцип) розпо́ділу за пра́цею (по пра́ці)** — економічний закон соціалізму, за яким суспільний продукт розподіляється між виробниками пропорціонально кількості праці, вкладеної кожним із них у створення цього продукту. *Перехід до комуністичного розподілу завершиться після того, як принцип розподілу по праці вичерпає себе до дна* (Програма КПРС, 1961, 80); **Розпо́діл пра́ці** — відокремлення одного від одного різних процесів трудової діяльності; одночасне існування різних видів праці. — *У суспільстві існує розподіл праці. Одні працюють лікарями, інші роблять у колгоспі* (Тют., Вир, 1964, 43).

2. Розташування, розміщення чого-небудь. *Високі каблуки змінюють.. розподіл навантаження на стопу* (Шк. гігієна, 1954, 70); *При наявності кількох супутників.. легко одержати географічну карту розподілу хмарності по всій земній кулі* (Наука.., 10, 1963, 26).

РОЗПОДІ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розподілúти** 1, 2. *Боєприпаси були розподілені порівну між усіма підрозділами полку* (Гончар, III, 1959, 362).

РОЗПОДІ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розподілúти, розподіля́ти** 1, 2.

РОЗПОДІЛИ́ТИ *див.* **розподіля́ти.**

РОЗПОДІЛИ́ТИСЯ *див.* **розподіля́тися.**

РОЗПОДІ́ЛЮВАЧ, а, *ч.* Особа, яка займається розподілом чого-небудь.

РОЗПОДІЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розподіля́ти** 1, 2.

РОЗПОДІЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗПОДІЛИ́ТИ,** ділю́, ді́лиш, *док., перех.* 1. Ділити щось між ким-, чим-небудь, даючи кожному окрему частку. *Навкруги ганку стояли мішки із збіжжям, яке економ розподіляв із двірськими парубками* (Кобр., Вибр., 1954, 145); — *Моя рада була така: оброблені та засіяні лани розподілити між партизанськими вдовами та матерями* (Гончар, III, 1959, 324); // Призначати на яку-небудь посаду, роботу. *Я розподілив людей, дав усім завдання* (Хор., Ковила, 1960, 61); //Розміщувати, розташовувати кого-небудь десь. — *А куди ж я хуторян діватиму? — По колгоспниках розмістиш. Ось у мене списки, давай зараз розподілимо кого куди* (Тют., Вир, 1964, 172).

Розподіля́ти (розподілúти) робо́ту (обо́в'язки, ро́лі *і т. ін.*) — визначати те, що повинен виконувати кожний. — *Ну, йдіть,— каже вчителька,— додому, а завтра приходьте — ролі будемо розподіляти...* (Вишня, І, 1956, 240); — *Треба одразу накидати план роботи і розподілити обов'язки* (Ів., Вел. очі, 1956, 98).

2. Правильно використовувати (час). — *Навчіться розподіляти час, і вам вистачить його і на працю, і на читання книжок* (Тют., Вир, 1964, 42).

3. *військ.* Розраховувати в строю за номерами для перешикування.

РОЗПОДІЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **РОЗПОДІЛИ́ТИСЯ,** ді́литься, *док.* 1. Ділитися, бути розділеним на які-небудь частини. *Національний доход розподіляється на дві основні частини: споживання і нагромадження* (Наука.., 6, 1970, 2); *Розподіляється госпрозрахунковий фонд бригади пропорціонально до зробленої суми основної оплати* (Хліборо́б Укр., 7, 1968, 22). // Розміщуватися, розташовуватися десь. *Генерал попросив капітана Сагнера продемонструвати, як солдати розподіляються, коли здвоюють шеренги* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 431).

2. *тільки недок.* Пас. до **розподіля́ти** 1, 2.

РОЗПОДІ́ЛЬНИЙ, а, е. Який служить для розподілу, пов'язаний з розподілом чого-небудь. *Вся розподільна робота повинна проводитись під кутом зору якісного добору працівників-керівників у всіх галузях державного і громадського управління* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 302); *Постолак.. пробіг очима по кварталах .. міста і спинився на правому березі, на густих, мов хащі, металевих сплетіннях розподільної станції* (Коцюба, Нові береги, 1959, 462); *Розподільні арики мусили робити самі ж дехкани* (Ле, В снопі.., 1960, 343).

△ **Розподі́льна сі́тка** — сукупність споруд, труб або проводів для розподілення рідин, газів чи електричної енергії між споживачами. *По магістральних лініях вода підводиться до розподільної сітки, а по розподільних — транспортується з магістралей до споживачів* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 317); **Розподі́льний вал** — пристрій, що забезпечує певну послідовність виконання машиною різних операцій і циклічність процесу в цілому. *Всіма рухами верстата керують кулачки, що знаходяться на розподільному валу* (Технол. різального інстр., 1959, 127); **Розподі́льний зако́н мно́ження** — властивість дій додавання і множення, що виражається тотожністю a (b + c) = ab + ac; **Розподі́льний щит** — пристрій для розподілення електричного струму низької напруги на електричних станціях та підстанціях, а також між споживачами. *Він.. допомагав монтувати у млині розподільного щита, приєднуючи до нього проводку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 447).

РОЗПОДІ́ЛЬНИК, а, *ч.* 1. Пристрій, машина і т. ін. для розподілення чого-небудь (електричного струму, газу, води, добрива тощо). *Мінеральні добрива надходять через тукопровід і розсіваються пружинним розподільником рівномірно по всій ширині смуги* (Хліборо́б Укр., 4, 1965, 31); *Розподільник води.*

2. У період існування карткової системи — магазин, в якому розподілялися між прикріпленими до нього особами товари відповідно до встановлених норм. *А може, ти із кошиком спішиш У розподільник, прозою казавши...* (Рильський, II, 1960, 282); — *Мило є по ваших розподільниках?* (Шовк., Інженери, 1956, 280).

РОЗПОДІ́ЛЬЧИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **розподі́льний.** *Сіни іноді виконують функції розподільчого вузла між окремими приміщеннями жилого будинку* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 65); *В енергорайонах з'являються нові підстанції, розподільчі пункти, лінії електропередач* (Знання.., 5, 1971, 6).

РОЗПОЗИЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗПОЗИ́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Позичати, роздавати у борг щонебудь багатьом. *Охрім був чоловік такий добрячий.. Розпозичав гроші то тому, то іншому* (Вовчок, І, 1955, 95); *Гроші тато людям розпозичили, та й нема, а оце б треба* (Сл. Гр.).

РОЗПОЗИ́ЧИТИ *див.* **розпозича́ти.**

РОЗПОЗІХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати часто позіхати.

РОЗПОЛІ́Г, ло́гу, *ч., заст.* Розташування, розміщення чого-небудь. *Ви розгортаєте карту.. Ви бачите долини й гори. Моря й річища рік. Ви бачите степи, пустині, ліси, тундри. Вічні льоди, гарячі течії, вулкани, вітри, розполіг кліматичних зон* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 309); *При розполозі віршів ми не вва-*

жали потрібним додержуватись хронологічного порядку (Еллан, II, 1958, 106).

РОЗПОЛІ́СКУВАТИ, ує, *недок.*, **РОЗПОЛОСКА́ТИ,** о́ще, *док., перех., розм.* Руйнувати, зносити, змивати своїм плином. *Вода розполіскує береги* (Сл. Гр.).

РОЗПОЛОВИ́НИТИ, ню, ниш, *док., перех., розм.* Розрубати, розбити пополам. *Добру колоду таким кулаком розполовинити можна* (Мур., Бук. повість, 1959, 238).

РОЗПОЛОНИ́ТИСЯ *див.* **розполо́нюватися.**

РОЗПОЛО́НЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.*, **РОЗПОЛОНИ́ТИСЯ,** ло́ниться, *док., рідко.* 1. Розтікаючись, покривати який-небудь простір, якусь поверхню; розливатися. *Розполонилася ріка, перелітне птаство кружляло над водою* (Горд., Дівчина.., 1954, 16).

2. Широко, далеко розноситися, лунати (про звуки). *Розполонилися голоси.*

3. Розростатися (про рослинність). *Тепер малий садок, а як розполониться, то буде дуже гарний. Он ба, як малина розполонилась* (Сл. Гр.).

РОЗПОЛОСКА́ТИ *див.* **розполі́скувати.**

РОЗПОЛОСКА́ТИСЯ, ощу́ся, о́щешся, *док., розм.* Почати багато полоскатися, хлюпатися.

РОЗПОЛО́ХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розполо́хати.** *Тривожно заревла по селах худоба, заметались в степах розполохані вітром отари* (Гончар, Таврія, 1952, 435).

РО́ЗПОЛО́ХАТИ *див.* **розполо́хувати.**

РОЗПОЛО́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПОЛО́ХАТИ,** аю, аєш *і* **РОЗПОЛОШИ́ТИ,** лошу́, ло́шиш, *док., перех.* Лякаючи, примушувати кого-небудь розбігатися, розлітатися і т. ін. в різні боки. *Брели* [студбатівці] *кудись за своїми командирами, розполохуючи водяне птаство, обережно ступаючи по дну* (Гончар, Людина.., 1960, 81); [В л а с:] *Знов бовтатимете, усю рибу розполохаєте?* (Кроп., II, 1958, 284); *Обшукали жандарми ставенку й навіть розполошили, мов тхори, сплячих курей на сідалі в курнику* (Козл., Ю. Крук, 1957, 387).

РОЗПОЛОШИ́ТИ *див.* **розполо́хувати.**

РОЗПО́РЕНИЙ *див.* **розпо́ротий.**

РОЗПО́РЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпоро́ти, розпо́рювати.**

РОЗПОРО́ТИ *див.* **розпо́рювати.**

РОЗПО́РОТИЙ, РОЗПО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпоро́ти.** *Спалахувала* [війна] *кровавим блиском розпоротих у лютім побоїщі животів та пробитих до мозку голів* (Крот., Сини.., 1948, 13); *Образно. *Жорстокий досвід буряних ночей, Світань, розпоротих важким багнетом* (Перв., I, 1958, 207); // *у знач. прикм. Тоня.. жваво висмикує із розпоротої обшивки скловати зовсім чистої* (Гончар, Тронка, 1963, 238); *Дагаров.. похапцем витягав щось із розпореного сінника* (Панч, I, 1956, 82).

РОЗПОРО́ТИСЯ *див.* **розпо́рюватися.**

РОЗПОРО́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпороши́ти.** *Дівчина зв'язалася з розпорошеними по району підпільниками* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 60); *Різьбленням займалися розпорошені у горах, відрізані один від одного бідарі* (Вол., Дні.., 1958, 6); // *у знач. прикм. Колгоспний лад довів свою перевагу над дрібним, розпорошеним одноосібним селянським господарством* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 20).

2. *у знач. прикм.* Який розпорошився (у 3 знач.). *Розпорошені групи бійців, серед яких був і чуваш Олексій Ларіонов, раз по раз натикались на ворожі заслони й засади* (Шиян, Партиз. край, 1946, 18); *Він зібрав під своє крило розпорошену піхоту, зайняв кругову оборону біля гармат* (Кучер, Голод, 1961, 139); *Мчав Енвер від своїх розпорошених банд* (Перв., З глибини, 1956, 23).

РОЗПОРО́ШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розпоро́шений** 2. *Розпорошеність господарств і невеликий їх розмір заважають впровадженню механізації на фермах* (Ком. Укр., 7, 1961, 12).

РОЗПОРО́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпороши́ти, розпоро́шувати** і **розпороши́тися, розпоро́шуватися** 1—3. *Виступаючи проти розпорошення повстання в часткових, неорганізованих вибухах, партія повинна враховувати і назрівання міжнародної пролетарської революції* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 15); [С и н я в с ь к и й:] *Вихід фронту за Київ означає катастрофічне розпорошення сил* (Дмит., Драм. тв., 1958, 130); *Штучне розпорошення виробництва окремих видів продукції негативно позначається і на рівні їх собівартості* (Ком. Укр., 5, 1960, 57).

РОЗПОРОШИ́ТИ *див.* **розпоро́шувати.**

РОЗПОРОШИ́ТИСЯ *див.* **розпоро́шуватися.**

РОЗПОРО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпоро́шувати.** *Є навіть стаціонарна аерозольна установка для розпорошування лікарських речовин* (Рад. Укр., 4.II 1965, 3).

РОЗПОРО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПОРОШИ́ТИ,** рошу́, ро́шиш, *док., перех.* 1. Перетворювати на пил, порох. *Відсутність снігу та значні морози розпорошили верхній шар грунту* (Хлібороб Укр., 7, 1969, 11).

2. Розсіювати сильним струменем (рідину, порошок). *Конверторники.. заводу одержали форсунки для установок, що розпорошують рідину* (Рад. Укр., 11. II 1965, 2).

3. Роздробивши, розподіливши на маленькі частки, розташовувати в різних місцях, відокремлювати одне від одного. *Ревком вирішив не розпорошувати укомплектованої бойової одиниці* (Смолич, V, 1959, 270); *— Таку бригаду розпорошувати? Найпередовішу в цеху?* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 138); *Спробу окремих держпідприємств ставати цілком на шляхнезалежностівідзагальних господарських планів треба всемірно присікати, щоб не розпорошити державні ресурси* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 151); // *перен.* Розсіювати увагу, енергію і т. ін., направляючи одночасно на різні об'єкти. *Чан був завантажений за сорок секунд. Після цього робота мала стати легкою: не треба ж розпорошувати увагу між годинником і тим, що робиться в чані...* (Шовк., Інженери, 1956, 467); // *перен.* Розвіювати сум, гнітючі думки і т. ін. *Хрестини сина.. не здолали розважити засмученого Семена, не розпорошили його гірких думок, його гризоти...* (Коцюб., I, 1955, 117); *Він зберіг їх* [юнацькі мрії] *у серці, не розпорошив* (Рибак, Час.., 1960, 162).

РОЗПОРО́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗПОРОШИ́ТИСЯ,** ро́шиться, *док.* 1. Перетворюватися на пил, порох (про землю і т. ін.). *Гинуть люди, гинуть міста, навіть камінь розпорошується* (Загреб., Диво, 1968, 434).

2. Розсіюватися сильним струменем (про рідину, порошок).

3. Дроблячись, розподіляючись на маленькі частки, розташовуватися в різних місцях, відокремлюватися одне від одного. *Радив він дружно за нове життя братись, а не розпорошуватись поодинці* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 159); *Броня робітничих підлітків не тільки вдержала на виробництві і не дала розпорошитись 15 000 підлітків, але й забезпечила можливість нормального розвитку школи робітничої молоді* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 200); // *перен.* Розсіюватися, направляючись одночасно на різні об'єкти (про увагу, енергію); // *перен.* Розвіюватися, зникати (про сум, гнітючі думки і т. ін.). *Тривога за Лебедя не давала*

розпорошуватись думкам (Баш, Надія, 1960, 235); // *розм.* Розбігатися. *Набігали татарські войовники і розпорошувалися під щільними пострілами горян* (Літ. Укр., 22.VI 1971, 4).

4. *тільки недок.* Пас. до **розпоро́шувати.**

РОЗПОРО́ШУВАЧ, а, *ч.* Пристрій для розпорошування рідини, порошку.

РОЗПОРОЩА́ТИСЯ, щу́ся, щи́шся, *док., рідко.* Те саме, що **розкрича́тися** 1. — *Хіба я водюся* [воджуся] *з ними, що вони мені ними очі вибивають? — розпорощалася Христя* (Мирний, III, 1954, 247).

РОЗПО́РПАТИ *див.* **розпо́рпувати.**

РОЗПО́РПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗПО́РПАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм., рідко.* Розгрібати, розкидати що-небудь зібране докупи. *В тій хвилі вояки, що розпорпували решту сіна, підняли крик* (Фр., IV, 1950, 48).

РОЗПО́РЮВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для розпорювання чого-небудь.

РОЗПО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпо́рювати.**

РОЗПО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **РОЗПОРО́ТИ,** порю́, по́реш, *док., перех.* 1. Розрізаючи, витягаючи нитки, роз'єднувати по швах що-небудь зшите. *Непрохані гості* [пристав і урядник] *приглядаються до картин, розпорюють матрац, промацують подушки* (Стельмах, I, 1962, 592); *Вона вийшла з зали, вбігла в кабінет, розпорола підбійку в сукні, підмостила вати, зашила на живу нитку й знов наділа* (Н.-Лев., III, 1956, 215).

2. Розрізати, розривати чим-небудь гострим або ко́лючим. *Відомі випадки, коли кенгуру, відбиваючись од людини, розпорювали їй задніми лапами живіт* (Наука.., 7, 1966, 63); *Пасєков спритно розпоров ножем бляшанку консервів, розламав хліб* (Перв., Дикий мед, 1963, 155); *Образно. *Нараз спалахнула блискавка. Вогненний меч розпоров хмари* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 76).

РОЗПО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **РОЗПОРО́ТИСЯ,** по́реться, *док.* 1. Розриватися по швах (про що-небудь зшите).

2. *тільки недок.* Пас. до **розпо́рювати.**

РОЗПОРЯДЖА́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **розпоряджа́ти, розпоряджа́тися.** *Встановлюючи особисту заінтересованість окремого хазяїна і виробника,* [десятий] *з'їзд зробив поступку приватновласницьким тенденціям. Це виявилось у відмовленні держави від безпосереднього розпоряджання значною частиною продуктів сільськогосподарського виробництва і в наданні цього права самому виробникові* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 114).

РОЗПОРЯДЖА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **РОЗПОРЯ́ДЖУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **РОЗПОРЯДИ́ТИ,** джу́, ди́ш, *док., рідко.* Те саме, що **розпоряджа́тися.** *Я тілько хвилечку, тілько.. слугам розпоряджу, що мають робити* (Фр., VII, 1951, 78); — *Сергію, піди, серце, розпоряди, щоб скоріше давали снідати* (Л. Укр., II, 1951, 45); *Усім хазяйством розпоряджав* [Наум] (Кв.-Осн., II, 1956, 98); — *Сьогодні мною розпоряджає один опришок, а завтра будуть усі* (Хотк., II, 1966, 174); *Вона панувала наді мною, мов над якою підданою, і хоч я могла розпоряджувати своєю волею так вповні, як вона,.. проте не чинила сього ніколи* (Коб., I, 1956, 506).

РОЗПОРЯДЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **РОЗПОРЯДИ́ТИСЯ,** джу́ся, ди́шся, *док.* 1. Давати розпорядження, наказ. *Василь Карпович розпоряджається, що робити, кому куди йти* (Гончар, Тронка, 1963, 32); — *Іванов! розпорядися, щоб стражники кругом двір і хату оточили* (Мирний, IV, 1955, 370); — *Ти крути, а я буду наливати,— розпорядилася Лукерка* (Тют., Вир, 1964, 37); // *тільки недок.* Поводити себе як хазяїн, командир; хазяйнувати, командувати. *По своїй хаті ти* [український народе] *почав розпоряджатися тоді, як після Великої Жовтневої соціалістичної революції вступив у вільне коло радянських народів* (Тич., III, 1957, 158); *Дивно було: бригади втримати не міг* [Муравйов], *а тут ще більшими людськими масами розпоряджається* (Гончар, Таврія.., 1957, 569); — *Давай призначимо когось із хутірських дядьків старшим по переселенню, хай він і розпоряджається* (Тют., Вир, 1964, 179).

2. Володіти чим-небудь, мати у своєму розпорядженні щось. *Продподаток, природно, означає свободу селянина розпоряджатися надлишками, які залишаються після сплати податку* (Ленін, 44, 1974, 7); *Купка мільярдерів і мільйонерів безконтрольно розпоряджається всім багатством капіталістичного світу* (Програма КПРС, 1961, 23).

3. Діяти стосовно до кого-, чого-небудь на свій розсуд. *Гамза по-своєму розпорядився з бунтовщиками, продержавши на селі щось з місяць цілу роту москалів* (Мирний, IV, 1955, 160); — *Як же ви, Сидоре Петровичу, розпорядитесь з своїми домами, з садком, з грунтом? — почав будущий зять* (Н.-Лев., I, 1956, 370); // Використовувати що-небудь, знаходити йому застосування. *Радянські люди по-хазяйському розпорядилися багатствами Магнітної гори* (Веч. Київ, 1.XII 1967, 4).

◇ **Розпоряджа́тися собо́ю** — діяти за своїм бажанням, на свій розсуд. — *Ти мені вже нічого не заборониш, розпоряджаюсь собою в усьому сама!* (Гончар, Тронка, 1963, 159).

РОЗПОРЯ́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розпоряди́тися, розпоряджа́тися** 2, 3. *Розпорядження коштами артілі.*

У (в) розпоря́дженні *кого, чого* — у володінні, у відданні кого-, чого-небудь; **У (в) розпоря́дження** *кого, кому* — для використання на чийсь розсуд. *Розвантажені свої підводи Хома передав у розпорядження санітарам* (Гончар, III, 1959, 362).

2. Наказ в усній або письмовій формі, даний директивним органом чи повноважною особою. *Рада Міністрів СРСР видає постанови й розпорядження на основі і на виконання діючих законів і перевіряє виконання* (Конст. СРСР, 1963, 15); // Папір, на якому викладено наказ. *Дивлячись на розкладені на столі накази, розпорядження, донесення маршалів і листи з Франції, Наполеон замислився* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 88); *В бездонний мішок* [розвідників] *полетіли.. таємні циркуляри й розпорядження фон Манштейна* (Кучер, Голод, 1961, 130); // Взагалі чиєсь веління. *Вона чекала розпоряджень на завтрашній день* (Собко, Граніт, 1937, 14); *Помітивши, що водій жде розпорядження, льотчик відпустив його* (Гончар, Тронка, 1963, 6).

◇ **Віддава́ти (відда́ти) розпоря́дження** *див.* **віддава́ти; За розпоря́дженням** *чиїм; рідко* **З розпоря́дження** *кого* — за чиїмсь наказом. — *За розпорядженням Оксена можу видати для твоїх хлопців чого хочеш з їстівного* (Тют., Вир, 1964, 379); *Вся науково-планувальна робота, з розпорядження Сергія Михайловича, переходить тепер до апарату дирекції* (Мик., I, 1957, 378).

РОЗПОРЯ́ДЖУВАТИ *див.* **розпоряджа́ти.**

РОЗПОРЯДИ́ТИ *див.* **розпоряджа́ти.**

РОЗПОРЯДИ́ТИСЯ *див.* **розпоряджа́тися.**

РОЗПОРЯДКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., рідко.* Те саме, що **розпоряджа́тися.** *Денис розпорядкує, мов сам усе придбав* (Кв.-Осн., II, 1956, 409); *Я зовсім сама до себе не належала, не розпорядкувала ні своїм часом, ні роботою* (Л. Укр., V, 1956, 96); — *Треба ж заздалегідь розпорядкувати, кому держати в церкві ставники, кому носити кругом церкви корогви та образи, кому дзвонити* (Н.-Лев., VI, 1966, 368).

РОЗПОРЯ́ДЛИВИЙ, а, е. Який уміло розпоряджається, керує ким-, чим-небудь.

РОЗПОРЯ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **розпоря́дливий.** *Сьогодні особливо розписував* [Безрукий] *Всеволодові здібності, працездатність, уміння керувати роботою, розпорядливість і розум* (Коп., Вибр., 1948, 35).

РОЗПОРЯ́ДНИК, а, *ч.* Той, хто розпоряджається, керує ким-, чим-небудь і відповідає за нього. *Одночасно, ніби за знаком невідомого розпорядника, відокремився від свого полку Сагайдачний* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 485); *Це був природний, справжній розпорядник танців* (Мик., II, 1957, 61); *Ігор Скворчик, головний розпорядник вечора, вийшов на сцену* (Собко, Стадіон, 1954, 244); // Володар, власник чого-небудь; господар. *У свій час великий Менделєєв говорив, що людина не раб, а розпорядник природи* (Знання.., 6, 1965, 3); // Рушійна сила чого-небудь. *Акустичну механіку людського голосового апарату здійснює система органів дихання під загальним регулюючим впливом кори головного мозку, що є розпорядником процесів діяльності всього організму* (Мист., 5, 1955, 43).

Розпоря́дник креди́ту — керівник підприємства, установи, організації, уповноважений розпоряджатися бюджетними асигнуваннями.

РОЗПОРЯ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розпоря́дник.**

РОЗПОРЯ́ДОК, дку, *ч.* 1. Заздалегідь встановлені порядок, послідовність у чому-небудь. *Давно вже став* [полігон] *часткою чабанського життя, владно ввійшов у нього своїм гуркотом, загадковістю, суворим розпорядком...* (Гончар, Тронка, 1963, 64); *Христя вирішила нізащо в світі не відступати від залізного розпорядку, гості чи не гості, а уроки мусять бути зроблені* (Собко, Звич. життя, 1957, 50); *Докорінні зміни сталися в розпорядку праці, техніці безпеки, що зумовило зменшення професійних захворювань і травматизму* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 21); // Сукупність правил, якими регулюється що-небудь. *Розпорядки громадські вільні, такі, де б усякому добре жилось,— он чого тепер життя просе* [просить] (Мирний, V, 1955, 113); — *На мир божий і на розпорядки не так я дивився* (Коцюб., I, 1955, 461).

Пра́вила вну́трішнього розпоря́дку — певні норми поведінки, дисципліни, обов'язкові для всіх де-небудь; **Розпоря́док [робо́чого] дня** — послідовність виконання чого-небудь протягом дня. *Хлопці.. вивчають розпорядок дня кінної сотні полуботківців* (Головко, II, 1957, 468).

2. *рідко.* Наказ, розпорядження. *З першого разу не злюбив Василь Йосипенка, сміявся.. з його розпорядків* (Мирний, IV, 1955, 169); *Мартіан.. дає Мімові на мигах розпорядок, щоб подав гостям вечерю* (Л. Укр., III, 1952, 312); // Вміння розпоряджатися, керувати ким-, чим-небудь, давати лад у чомусь. *Жінка його Марина Карповна принесла до його худоби.. ще й добрий жіночий розпорядок* (Мирний, I, 1954, 150).

РОЗПОРЯ́ДЧИЙ, а, е. Стос. до розпорядження (у 1 знач.). *Маса повинна мати право висувати всіх без винятку робітничих членів маси на розпорядчі функції* (Ленін, 36, 1973, 148); *Найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади Союзу Радянських Соціалістичних Республік є Рада Міністрів СРСР* (Конст. СРСР, 1963, 15); *На залізничних станціях і окремих заводах створювались розпорядчі і бойові комітети* (Іст. УРСР, I, 1953, 605).

Розпоря́дче засі́дання — попереднє засідання, на якому розглядаються питання, пов'язані з наступним вирішенням справи. *Ще в кінці серпня його справу розглянуло розпорядче засідання ревтрибуналу* (Збан., Сеспель, 1961, 257).

РОЗПОРЯ́ДЧИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **розпоря́дник.** — *На сей раз ми у вас будемо за хазяїнів і розпорядчиків, а ви — робіть те, що вам буде наказано,— суворо звернувся до мене становий* (Мирний, IV, 1955, 370); *Голос розпорядчика: до мікрофона!* (Тич., III, 1957, 9).

РОЗПОРЯ́ДЧИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **розпоря́дчик.** *Головна розпорядчиця — Соня. Бігала, забувала їсти, вночі не спала* (Вас., II, 1959, 192).

РОЗПОТРО́ШЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розпотроши́ти.**

РОЗПОТРОШИ́ТИ, шу́, ши́ш, *док., перех., рідко.* Очистити від нутрощів, потрухів; // *перен.* Розбиваючи, розгромити, зруйнувати. *Ми розпотрошим кодло ваше* (Сос., I, 1957, 403); *Було тільки люте бажання швидше розпотрошити цю гору стріляючої сталі* (Гончар, II, 1959, 376); // *перен.* Розриваючи, знищити. *Він з звіряччою ненавистю кинувся на книжку і розпотрошив її* (Вільде, Сестри.., 1958, 367).

РОЗПОЧА́ТИ *див.* **розпочина́ти.**

РОЗПОЧА́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпоча́ти.** *Чаруйте піснею, дівчата! Ми завтра знову підем в бій. Та пісня, вами розпочата, Звучатиме в душі моїй* (Дмит., Вірші.., 1949, 146); *Всесвітньо-історичний поворот людства від капіталізму до соціалізму, розпочатий Жовтневою революцією,— закономірний результат розвитку суспільства* (Програма КПРС, 1961, 6); // *у знач. прикм. Запаленими від безсоння очима подивився* [гетьман] *на вікна, потім на розпочатий лист* (Ле, Наливайко, 1957, 184); // **розпоча́то,** *безос. присудк. сл. Цю роботу тільки розпочато* (Еллан, II, 1958, 170); *Нову п'ятирічку добре розпочато* (Ком. Укр., 10, 1966, 8).

РОЗПОЧА́ТИСЯ *див.* **розпочина́тися.**

РОЗПОЧИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗПОЧА́ТИ**, чну́, чне́ш, *док., перех.* 1. *також з інфін.* Приступати до виконання, здійснення чого-небудь. *Князь.. звелів розпочинати угощення* (Хотк., I, 1966, 114); *Данилко.. хутенько наздоганяв хлопців і розпочинав жорстоку баталію* (Ю. Янов., II, 1958, 185); *За соловейком розпочинали пісню партизани* (Збан., Крил. гонець, 1953, 43); *Вже й вечерю розпочали готувати* (Н.-Лев., VI, 1966, 351); *Вранці розпочнемо слідство* (Тют., Вир, 1964, 189); *Розпочав наступ полк Тарасенка* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 433).

Мо́ву розпоча́ти *див.* **мо́ва; Розпочина́ти (розпоча́ти) робо́ту** — починати працювати, щось виконувати. *Микола Бажан розпочав роботу над перекладом безсмертної поеми Шота Руставелі* (Тич., III, 1957, 64); **Розпочина́ти (розпоча́ти) спра́ву (ді́ло)** — починати розгляднання якої-небудь справи в адміністративному чи судовому порядку. — *Зваж сама, чи варто розпочинати се діло, а коли варто, то напиши мені, які умови звичайно бувають між автором і антрепренером* (Л. Укр., V, 1956, 204).

2. *чим, з чого.* Чим-небудь починати, започатковувати щось. *Український народ ділами своїх воїнів розпочинав нову книгу своєї слави* (Галан, Перед лицем фактів, 1949, 103); *Прикидали* [селяни] *в думках.., з якого діла розпочинати своє трудне життя на великому згарищі війни* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 137); *Свою роботу в полку Шрам розпочав з навчання* (Собко, Вогонь.., 1947, 115).

РОЗПОЧИНА́ТИСЯ, а́ється, *недок.,* **РОЗПОЧА́ТИСЯ**, чне́ться, *док.* 1. Проявляти перші ознаки. *Досвіток жовтневого дня розпочинався похмурий, в тумані* (Ю. Янов., II, 1958, 228); *Чудовий літній день щойно розпочався* (Хотк., I, 1966, 130); *Розпочався був туман* (Граб., I, 1959, 146).

2. Починати здійснюватися, відбуватися. *Не скінчився бій! Він тільки розпочинається* (Довж.,

I, 1958, 61); — *Служба моя тут, у тайзі...— говорив дід.. — Може, пожежа розпочинається де — моя справа заходів ужити* (Донч., II, 1956, 58); *Розмова під моїм вікном знову розпочалась* (Л. Укр., III, 1952, 477); *Намічено було тактику на наступному з'їзді Рад, що завтра мав розпочатись* (Головко, II, 1957, 432).

3. Мати що-небудь на початку, чимсь починатися. *Пісня розпочиналась сольним вступом* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 230); *Кожен розділ твору* [«Гомоніла Україна» П. Панча] *розпочинається епіграфом, взятим з думи чи історичної пісні* (Рад. літ-во, 1, 1963, 24); *«Наталка Полтавка» — це перша українська музична драма, якою, власне, розпочався український національний театр* (Рад. літ-во, 9, 1969, 57).

4. *тільки недок.* Пас. до **розпочина́ти.**

РОЗПРА́ВА[1], и, *ж.* 1. Фізичне або моральне покарання за що-небудь. — *Пан злякався! — шушукались дворові і ждали назавтра розправи* (Мирний, IV, 1955, 168); *Примчав карний загін, і почалась розправа над селянами* (Юхвід, Оля, 1959, 33).

◇ **Нема́ розпра́ви** *на кого, над ким* — немає можливості справитися з ким-небудь. [Ї в г а:] *Ох, він гаспидський син! Хіба над ним розправи нема?* (Мирний, V, 1955, 251); **Чини́ти (твори́ти) суд і розпра́ву** — розправлятися з кимсь, карати кого-небудь не за законом, а на свій розсуд. *Пан пристав тут же* [за столом] *чинив свій суд і розправу* (Гончар, Таврія, 1952, 80); *Подробиці смерті сховали мури контррозвідки і білогвардійські офіцери, що творили суд і розправу* (Еллан, II, 1958, 103).

2. У Росії кінця XVIII — початку XIX ст.— сільська адміністративна установа та приміщення, де вона містилася. — *А прикинемо ще податки та оплатки на волость, на земство, на стан, на сільську розправу* (Стельмах, I, 1962, 371); *Один з десяцьких стрімголов кинувся до розправи. За хвилину звідти вийшли новобранці* (Хотк., I, 1966, 140); *Та й нудна оця робота — сидіти у розправі цілісенький* [цілісінький] *рік* (Кроп., I, 1958, 498).

3. *заст.* Розгляд якої-небудь справи повноважним органом, а також рішення цього органу. *Часом думка не в гори, А на народні збори, На засідання ради, На розправи громади Заблукає несміла* (Фр., XIII, 1954, 391); *Судова розправа відбувається в залі Львівського карного суду* (Кол., Терен.., 1959, 272).

РОЗПРА́ВА[2], и, *ж., заст.* Стаття, розвідка, наукове дослідження з якого-небудь питання. *Розправа, котру оце подаю, основана майже виключно на матеріалах рукописних* (Фр., XVI, 1955, 53); *Відослала* [відіслала] *до «Жизни» свою розправу про новітню соціальну драму* (Л. Укр., V, 1956, 325); *Він збирається власне писати довшу розправу про мої праці* (Коб., III, 1956, 545).

РОЗПРА́ВИТИ[1] *див.* **розправля́ти**[1].

РОЗПРА́ВИТИ[2] *див.* **розправля́ти**[2].

РОЗПРА́ВИТИСЯ[1] *див.* **розправля́тися**[1].

РОЗПРА́ВИТИСЯ[2] *див.* **розправля́тися**[2].

РОЗПРА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпра́вити**[1]. *Здорові саджанці* [троянди].. *висаджують у викопані ямки, стежачи за тим, щоб коріння було добре розправлене* (Ол. та ефір. культ., 1956, 313); // *у знач. прикм. Петро.. тримає її* [ластівку] *за розправлені крила* (Юхвід, Оля, 1959, 35).

РОЗПРА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпра́вити, розправля́ти**[1]. *Широко треба впровадити і електропарові формівки для розправлення рукавів та інших деталей верхнього одягу* (Наука.., 1, 1957, 6).

РОЗПРАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розправля́ти**[1].

РОЗПРАВЛЯ́ТИ[1], я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗПРА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* розпра́влять; *док., перех.* 1. Розпрямляти, розрівнювати, розгладжувати, зручно розміщувати що-небудь скручене або зіжмакане, зім'яте. *Одні побігли за човнами, другі розправляли невід* (Мирний, I, 1954, 312); *Дівчина знає своє: підхоплює, розправляє свіже сіно і топче його до болю в ступнях* (Стельмах, Хліб.., 1959, 538); *Щорс вийняв аркушик паперу і повільно його розправив* (Довж., Зач. Десна, 1957, 107); // Розгортати, розкривати (листя, пелюстки). *Лопухи розправляли під сонцем широкі м'ясисті вуха* (Донч., IV, 1957, 218); *Розправили зів'яле листя овочі* (Багмут, Подвиг.., 1961, 51); // Приводити що-небудь у порядок, надаючи йому чепурного вигляду. *Наділа* [Мотря] *спідницю й червону запаску, ввійшла в хату та все походжала по хаті та розправляла широкі фалди кругом себе* (Н.-Лев., II, 1956, 293); *Співачка спустила ноги з канапи і розправила на колінах пишну спідничку* (Досв., Вибр., 1959, 210); *Комісар.. п'ятірнею розправив рідкувате біляве волосся* (Збан., Сеспель, 1961, 32).

2. Випрямляти, розгинати, випростувати що-небудь. *Становий.. почав потягатися та розправляти спину* (Мирний, IV, 1955, 382); *Ширше груди розправляйте, Ніг в колінах не згинайте* (Стельмах, V, 1963, 336); *Антон сів під кущем, розправив свої криві ноги й подивився на дужі руки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 41).

◇ **Розправля́ти (розпра́вити) кри́ла** *див.* **крило́; Розправля́ти (розпра́вити) кри́льця** *див.* **кри́льце́; Розправля́ти (розпра́вити) пле́чі:** а) *див.* **плече́;** б) сприяти появі в кому-небудь нової сили, енергії. *Такий не міг неправди говорити. Було щось в нім, що плечі розправляло* (Брат., Пора.., 1960, 11).

РОЗПРАВЛЯ́ТИ[2], я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗПРА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* розпра́влять; *док., діал.* Говорити докладно. *Другий.. розправляв живо й голосно, жестикулюючи руками* (Фр., VIII, 1952, 321); *Він починав розправляти про яку-небудь тезу вроді* [на зразок] *«буття определяє свідомість»* (Хотк., I, 1966, 147).

РОЗПРАВЛЯ́ТИСЯ[1], я́юся, я́єшся, *недок.*, **РОЗПРА́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* розпра́вляться; *док.* 1. Ставати прямим, рівним, розгладженим (про що-небудь скручене або зіжмакане, зім'яте). *Метка цеглина одбила і в цій* [цієї ящірки] *хвоста.. Хвіст, мов невеличка рибка, тріпався, .. то в кільце згортувався* [згортався], *то як швайка розправлявся* (Мирний, I, 1954, 256); // Вирівнюючись, розгладжуючись, зникати (про зморшки, складки і т. ін.). *У старого мов і зморшки на лобі почнуть розправляться* (Мирний, I, 1954, 225); *На обличчі* [Мармури] *розправились борозни, привітнішим став погляд* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 159); // Розгортатися, розкриватися (про листя, пелюстки). *На стеблині польового маку встигла розправитись лише одна червона, як жарина, пелюстка* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 63).

2. Випрямлятися, розгинатися, випростовуватися. *— Що там таке? — боязко спитала вона, розправляючись і зводячи на діда свої очі* (Мирний, I, 1954, 190); *Гнат розправився на всі плечі і вже глянув на Марію* (Панч, В дорозі, 1959, 49); *Аж ось прокинувсь чоловік, розправивсь, позіхнув* (Григ., Вибр., 1959, 359).

◇ **Розправля́ються (розпра́вляться) кри́ла** *у кого* — хтось проявляє повною мірою себе, свої сили, здібності, свій талант, хист до чого-небудь; **Розправля́ються (розпра́вляться) пле́чі** *у кого* — хтось відчуває в собі появу нової сили, енергії під впливом чого-небудь. *Розправляються плечі, в грудях росте високе почуття гордості* (Ткач, Жди.., 1959, 14).

РОЗПРАВЛЯ́ТИСЯ[2], я́юся, я́єшся, *недок.*, **РОЗПРА́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* розпра́вляться; *док., з ким—чим.* 1. Учиняти розправу над ким-небудь, карати, мститися за щось. *Налітаючи на села та повітові містечка, по-звірячому розправлявся* [Махно] *з радянським*

активом (Гончар, II, 1959, 233); *Ми з ним розправимося, щоб не ябедничав* (Мирний, IV, 1955, 113); *З паліями самі, не дожидаючи війська, своєю властю розправились* (Головко, II, 1957, 308); // Бажаючи звільнитися від кого-небудь, знищувати його. — *А як же думаєш розправитися з паном?* (Стельмах, I, 1962, 439); *Вони, як ми, розправляться з катами, і вийдуть «на-гора» з задушливої мли* (Сос., I, 1957, 479).

2. *розм.* З'їдати що-небудь повністю, не залишаючи нічого. *Сачко тим часом розправлявся з поросям, поливаючи його густим білим соусом* (Дмит., Розлука, 1957, 41); *Він сів до столу, випив вина й почав розправлятися з гусаком* (Добр., Очак. розмир, 1965, 395).

РОЗПРАСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпрасува́ти.**

РОЗПРАСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПРАСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Праскою розгладжувати шви, складки і т. ін. на чому-небудь. *Вирівняні шви розпрасовують, а весь виріб обв'язують по краю зубцями* (В'язання.., 1957, 66).

РОЗПРАСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗПРАСУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Розгладжуватися під праскою (про шви, складки і т. ін. на чому-небудь).

2. *тільки недок.* Пас. до **розпрасо́вувати.**

РОЗПРАСУВА́ТИ *див.* **розпрасо́вувати.**

РОЗПРАСУВА́ТИСЯ *див.* **розпрасо́вуватися.**

РОЗПРИ́НДИТИСЯ, джуся, дишся, *док.*, *розм.* 1. Образитися, розсердитися на кого-небудь. [Я в д о х а:] *Та він такий. Часом і геть-то розприндиться* (Мирний, V, 1955, 155); [М а р и н а:] *Овва! — А ти чого розвередився та розприндився? Побоявся, що правда наверх вийде* (Фр., IX, 1952, 392);— *Ні, не брала я твого медальйона. Потім враз розприндилась: — Потрібний мені твій медальйон!* (Панч, На калин. мості, 1965, 133).

2. Повестися зарозуміло, гордовито. *Другі, задравши ніс, розприндившись ходили* (Греб., I, 1957, 49); *Не пройшло й місяця, як у чоловіка повнісінький капшук золота і срібла. Як тут не розприндитись і не зачванитись?* (Стор., I, 1957, 53).

РОЗПРИ́СКАТИ *див.* **розпри́скувати.**

РОЗПРИ́СКАТИСЯ *див.* **розпри́скуватися.**

РОЗПРИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпри́скувати** і **розпри́скуватися.**

РОЗПРИ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПРИ́СКАТИ**, аю, аєш *і* **РОЗПРИ́СНУТИ**, ну, неш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Розпліскувати, розхлюпувати бризками, маленькими краплинами (рідину).

2. *рідко.* Те саме, що **розпри́скуватися** 1. *Коли лампа розприсне, то і світло її не мигтить* (Фр., XI, 1952, 36).

РОЗПРИ́СКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПРИ́СКАТИСЯ**, аюся, аєшся *і* **РОЗПРИ́СНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Розпліскуватися, розхлюпуватися бризками, маленькими краплинами (про рідину). *Я.. кинулася.. в.. воду, котра підо мною сріблом розприслась* (Фр., VIII, 1952, 172); // Дроблячись, розпорошуватися, розлітатися в різних напрямках. *Вони* [гранати] *лускали, впавши, розприскувалися на дрібні скалки і вибухали стовпами огню* (Фр., VI, 1951, 335); *З-під молота у всі боки розприскувалися, розліталися колючі, тверді іскри* (Загреб., Спека, 1961, 59); *Лампа вдарилася в стіну, розприскалася на дрібнесеньке скло і вибухнула, як бомба* (Ірчан, II, 1958, 301).

2. *тільки док., перен., розм.* Дуже розсердитися. *Як розприскається мій Антосьо! е! Як та вода на лотоках бурлить* (Свидн., Люборацькі, 1955, 119).

РОЗПРИ́СКУВАЧ, а, *ч.* Прилад для розприскування якої-небудь рідини або нанесення її струменем на якусь поверхню. *Нині спеціальний розчин.. за допомогою розприскувача наноситься на поверхню панелей* (Веч. Київ, 23.VIII 1971, 1).

РОЗПРИ́СНУТИ *див.* **розпри́скувати.**

РОЗПРИ́СНУТИСЯ *див.* **розпри́скуватися.**

РОЗПРОДАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпродава́ти.**

РОЗПРОДАВА́ТИ, аю́, аєш *і* **РОЗПРО́ДУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПРОДА́ТИ**, а́м, аси́, *док.*, *перех.* Продавати все (перев. по частинах). *Під прапором «врятування Росії» інтервенти і білогвардійці розкрадали, розтягали, розпродавали її багатства* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 17); *Назбиравши повний віз усякого добра, вона одвозила до Білої Церкви і розпродувала усей крам на базарі* (Н.-Лев., VI, 1966, 367); — *Сими днями сподіваюся бочку* [риби] *розпродати* (Мирний, III, 1954, 79).

РОЗПРОДАВА́ТИСЯ, ається *і* **РОЗПРО́ДУВАТИСЯ**, ується, *недок.* Пас. до **розпродава́ти, розпро́дувати.** *На вулицях Москви .. розпродавалися букетики ніжних і цнотливих кримських пролісків* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 241); *Відправили* [дріт] *назад в Константинополь, і там він тепер розпродується!* (Гончар, II, 1959, 301).

РОЗПРО́ДАЖ, у, *ч.* Дія за знач. **розпрода́ти, розпродава́ти.** — *А як же йде розпродаж* [чіпців]*?* (Фр., III, 1950, 63); — *На розпродаж наші законні здобутки пустила* [буржуазія] (Гончар, II, 1959, 157).

РОЗПРОДА́ЖНИЙ, а, е. 1. Стос. до розпродажу.

2. *перен., зневажл.* Те саме, що **прода́жний** 2. *Ах, гадючі жала, розпродажні душі! Україну в кабалу вам продавати?* (Тич., I, 1957, 214).

РОЗПРО́ДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпрода́ти.** *Писцеві комедій, розпроданих потай, Слузі лицедійних розваг Не личить гордливих надгробків пишнота* (Бажан, Роки, 1957, 199); *Сумніву не могло бути: «Ганц» розпроданий* (Полт., Повість.., 1960, 387); // **розпро́дано**, *безос. присудк. сл. В мене однієї щуки цілий віз не розпродано* (Мирний, III, 1954, 75).

РОЗПРОДА́ТИ *див.* **розпродава́ти.**

РОЗПРО́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпро́дувати.**

РОЗПРО́ДУВАТИ *див.* **розпродава́ти.**

РОЗПРО́ДУВАТИСЯ *див.* **розпродава́тися.**

РОЗПРОКЛЯ́ТИЙ, а, е, *розм.* Якого клянуть, проклинають; огидний, ненависний. *Скажи, пане-економе, Скажи, розпроклятий, Хто ж те буде жито жати, Коли нас не стане?* (Укр.. думи.., 1955, 227); *Що ж мене ти поминула, Куле ляята, розпроклята, ти розводнице стара!* (Мал., Запов. джерело, 1959, 89).

РОЗПРОМІ́НЕНИЙ, а, е. Який розпромінився; сяючий, променистий. *Ось уже місяць віють з-під сонця сухі вітри, а сонце, пекуче, розпромінене, котиться по небу над .. землею* (Літ. Укр., 15.VI 1962, 1); // Щасливо, весело, радісно усміхнений. — *Мама така розпромінена, ніби той Мажарин уже освідчився мені..* (Вільде, Сестри.., 1958, 582); *Побігла* [Дзвінка] *відчиняти розпромінена, щаслива* (Гжицький, Опришки, 1962, 198).

РОЗПРОМІ́НИТИСЯ *див.* **розпромі́нюватися.**

РОЗПРОМІ́НЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.*, **РОЗПРОМІ́НИТИСЯ**, нюся, нишся, *док.* Сяяти промінням (про джерело світла). *Денне біле світло розпромінюється* (Вол., Дні.., 1958, 34); // *перен.* Щасливо, весело, радісно усміхатися. — *Ніколи не гадала, що в цьому місті живуть такі чемні люди,— розпромінилася в усміщці жінка* (Загреб., Спека, 1961, 255).

РОЗПРОПАГО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпропагува́ти.** — *Комуністи організовували рух опору, коли хочете знати! Зрозуміло? — Що ж, запишемо інакше: розпропагований комуністами...* (Ю. Янов., II, 1954, 61).

РОЗПРОПАГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Проводячи відповідну пропаганду, остаточно переконати кого-небудь відмовитися від своїх поглядів. — *Він картав мене за вас, Уласе Уласовичу: як це так, каже, свого напарника і не розпропагувати* (Смолич, Світанок.., 1953, 185); — *Французів розпропагували, англійці заворушились, а ці... справді, як вислюки* (Гончар, II, 1959, 66).

2. *рідко.* Те саме, що **загітува́ти.** — *..Я зараз піду розпропагую Миколку, нехай на баяні хоч пару танців зіграє* (Коп., Сусіди, 1955, 37).

РОЗПРО́СТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпро́ста́ти.** *Вона.. була така гарна,— оксамитово-сині очі, розпростані, мов для швидкого лету* (Мушк., День.., 1967, 6).

РОЗПРО́СТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпро́ста́ти.**

РОЗПРО́СТА́ТИ *див.* **розпро́стувати.**

РОЗПРО́СТА́ТИСЯ *див.* **розпро́стуватися.**

РОЗПРОСТЕ́РТИ *див.* **розпростира́ти.**

РОЗПРОСТЕ́РТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпросте́рти;** // *у знач. прикм. Раптом над ними пронеслась, мов хмара, тінь великого, з розпростертими криламі птаха* (Гжицький, Опришки, 1962, 138); *Побачивши матір, випустив* [Михасик] *траву з рук і побіг до неї з розпростертими руками* (Томч., Готель.., 1960, 244).

◇ **З розпросте́ртими обі́ймами:** а) з широко розставленими для обіймів руками. *Побачить* [доктор Бессервіссер] *здалека польського патріота — припинає білочервону кокарду на груди, не біжить, а летить з розпростертими обіймами і не говорить, а кричить* (Фр., III, 1950, 259); б) дуже привітно, надзвичайно гостинно. *Зоя зустріла її з розпростертими обіймами* (Рибак, Час.., 1960, 469).

2. *у знач. прикм.* Який охоплює велику площину, далеко простирається. *Проходив гори я, рівнини розпростерті* (Рильський, Мости, 1948, 46); *Людям неприємно жити в розпростертому селі* (Довж., III, 1960, 91).

3. *у знач. прикм.* Який лежить долі, витягнувшись. *І раптом спіткнулася* [Шафіге] *на розпростерте тільце* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 452); *Солдатський натовп почав мовчки змикатися над розпростертим лейтенантом* (Кол., На фронті.., 1959, 96).

РОЗПРОСТЕ́РТИСЯ *див.* **розпростира́тися.**

РОЗПРОСТИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗПРОСТЕ́РТИ,** тру́, тре́ш, *док., перех.* 1. Розгинаючи, випрямляючи, широко розсувати, розставляти в сторони. *Побіч нього лежить якась рука й розпростирає пальці* (Кобр., Вибр., 1954, 203); *Гостей було сила! О. Хведор тільки стояв, розпростерши руки і приймаючи обнімання і цілування, хто його знає й од кого!* (Н.-Лев., I, 1956, 143); *Я не сплю, прислухаюсь,— каштан головою колише, розпростерши в пітьмі своє листя лапате* (Перв., I, 1958, 65).

◇ **Розпростира́ти (розпросте́рти) кри́ла** — те саме, що **Розправля́ти (розпра́вити) кри́ла** (*див.* **крило́**). *Як широко ти* [Вітчизна] *розпростерла крила, В який далекий рушила політ!* (Криж., Срібне весілля, 1957, 62).

2. *рідко.* Валити кого-небудь на підлогу, на землю і т. ін. *В одній хвилі кілька дужих хлопців розпростерло бідних лакеїв насеред гостинця та й давай молотити їх ломаками* (Фр., III, 1950, 151).

РОЗПРОСТИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **РОЗПРОСТЕ́РТИСЯ,** тру́ся, тре́шся, *док.* 1. Займати велику площину, далеко простиратися. *З його вікон падало матове світло, і ліниво розпростирався довжезний сад за ним* (Коб., II, 1956, 17); *Синім благосним шатром розпростерлося небо* (Хотк., II, 1966, 42).

2. Лежати вільно, у невимушеній позі. *Жінка лежала ницьма, розпростершись долі* (Л. Укр., III, 1952, 179); *Мар'яна.. скочила на ліжко, розпростерлась на ньому, закинувши руки за голову* (Стельмах, II, 1962, 400).

3. *перен.* Запобігати перед ким-небудь, поступаючись своєю гідністю; плазувати. [Н е ч а й:] *В Парижі інтелігенція привітала російського царя, розпростерлась перед ним* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 20).

РОЗПРОСТО́ВУВАТИ *див.* **розпро́стувати.**

РОЗПРОСТО́ВУВАТИСЯ *див.* **розпро́стуватися.**

РОЗПРОСТО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпросто́рити.** *Широко розпросторені крила ледве тремтять у чистому повітрі* (Мирний, IV, 1955, 308); *Основа сеї поеми* [«Ізольда Білорука»] *взята з середньовічного роману «Трістан та Ізольда», що колись у численних версіях на різних мовах був широко розпросторений по всіх європейських, в тім числі й по слов'янських сторонах* (Л. Укр., I, 1951, 409).

РОЗПРОСТО́РИТИ *див.* **розпросто́рювати.**

РОЗПРОСТО́РИТИСЯ *див.* **розпросто́рюватися.**

РОЗПРОСТОРІ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати дуже багато, довго говорити.

РОЗПРОСТО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **РОЗПРОСТО́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. Простягати в різних напрямах, займаючи великий простір. *Він почав знову сітку сплітати, тільки тепер не малу й тонку,— тепер він розкинув її геть, розпросторив на всі боки* (Мирний, I, 1954, 160); // Широко розкидати, розсувати. *Ой шуми ти, наш сад, Задоволеним гулом. Розпросторюй гілля Понад шляхом широким* (Криж., Срібне весілля, 1957, 308).

2. *перен., рідко.* Розповсюджувати, поширювати щонебудь. *Святі заповіді розпросторюють* (Мирний, V, 1955, 106); *Вона.. здатна дати* [добро] *особам, на котрі вона* [народність] *змагає розпросторити свою діяльність* (Драг., I, 1970, 291).

РОЗПРОСТО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **РОЗПРОСТО́РИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Простягатися в різних напрямах, займаючи великий простір. *Степ ширшає, розпросторюється після нічної мли* (Гончар, Тронка, 1963, 314); *Привільно розпросторившись по всій заплаві, мерехтіла річка* (Коз., Сальвія, 1959, 216); // Широко розкидатися, розсуватися. *Широкі її віти далеко розпросторились в сторони* (Мирний, IV, 1955, 141).

2. *перен., рідко.* Розповсюджуватися, поширюватися. *Глухий бренькіт від того йде понад землею, розпросторюється в холодному та густому повітрі* (Мирний, IV, 1955, 299); *Там, у Полтавському, у Гадяцькім, Роменському і других повітах розпросторилась tania religiosa* (Л. Укр., V, 1956, 164).

РОЗПРО́СТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпро́стувати і розпро́стуватися.**

РОЗПРО́СТУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **РОЗПРОСТО́ВУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **РОЗПРО́СТА́ТИ,** о́ста́ю, о́ста́єш, *док., перех.* 1. Те саме, що **розправля́ти**[1] 2. *Сонце припікало. То той, то другий* [робітник].. *обтирав упріле чоло, розпростовуючи зігнуту спину* (Коцюб., I, 1955, 296); *Наважившись, він розпростав плечі і переступив поріг камери* (Рибак, На світанку, 1940, 185); *Образно. *Та раптом — заревло. Дзвеніло. Шугало блискавками в лист. Земля розпростувала тіло, Загорнене в небесний блиск* (Кор., Поезії, 1967, 125); // Широко розставляти в сторони; розпростирати. *Кинув* [Оксен] *назад головою, розпростав руки, крикнув «асса» і став танцювати гопак на манір лезгинки* (Тют., Вир, 1964, 209).

◇ **Розпро́стувати (розпросто́вувати, розпро́ста́ти) кри́ла** — те саме, що **Розправля́ти (розпра́вити) кри́ла**

(*див.* **крило́**). *Не спи, народ, розпростуй дужі крила Над даллю міст, аулів і портів!* (Перв., І, 1958, 521); **Розпро́стувати (розпросто́вувати,** *рідко* **розпро́ста́ти) пле́чі** *див.* **плече́.**

2. Робити рівним, без зморщок і складок; розправляти. *Торкає* [Лукія] *руками все, розпростує, лапає пучками шви, підкладку* (Кучер, Прощай.., 1957, 318); * Образно. *Цей вечір, і зорі, і соромливий усміх дружини розпростують його зібгану душу, омивають її новими надіями* (Стельмах, II, 1962, 163).

РОЗПРО́СТУВАТИСЯ *і рідко* **РОЗПРОСТО́ВУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗПРО́СТА́ТИСЯ,** про́ста́юся, про́ста́єшся, *док.* 1. Напружуючи м'язи, розгинатися, випрямлятися. *Гадюка розпросталася й рушила до найближчого куща, де б вона мала змогу врятуватися* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 18); *Хотілось розпростатись, рвонутися, щоб усе довкола затріщало* (Мушк., День.., 1967, 31).

2. Ставати рівним, без зморщок і складок; розправлятися. — *Хто тебе сорочкою отак погано перев'язав? — А я сам..— Він підняв поранену руку догори, і на ній почала розкручуватися, розпростуватися сорочка* (Стельмах, Правда.., 1961, 5).

РОЗПРОЧУДЕ́СНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Прекрасний, чудовий (з підсиленням). *Дванадцять розпрочудесних рушників .. були розкладені поверх усього іншого манаття* (Смолич, День.., 1950, 41).

РОЗПРОЩА́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **розпроща́тися.**

На розпроща́ння — перед розставанням. *На розпрощання учителька строго-настрого наказала Масі з хлопками не сходитись* (Свидн., Люборацькі, 1955, 62).

РОЗПРОЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Попрощатися перед розставанням. *Мелашка.. побачилась з сусідами, наговорилась і вже смерком розпрощалась зріднею* (Н.-Лев., II, 1956, 327); *І як не рвався малий Гордійко, не вкрадався побігти розпрощатись з Галинкою, не пощастило йому* (Крот., Сини.., 1948, 20); // *перен.* Надовго або назавжди відмовитися від чого-небудь. *Тепер уже, звичайно, доведеться надовго розпрощатися з мрією про Москву* (Собко, Запорука.., 1952, 4).

◇ **Розпроща́тися з сві́том (життя́м)** — умерти. *Скрипаленчиха.. вже давно б і з життям розпрощалась, коли б не трималася поки що душа в тілі надією на побачення з сином* (Збан., Сеспель, 1961, 225).

РОЗПРУЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Почати пручатися, чинячи опір.

РОЗПРЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпряга́ти.**

РОЗПРЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗПРЯГТИ́,** яжу́, яже́ш; *мин. ч.* розпрі́г, прягла́, ло́; *док., перех.* Звільняти від упряжі, випрягати (коня або іншу упряжну тварину). *Ми з Сидором коней розпряжемо* (Мирний, І, 1949, 330); *Біля хатини Панай Ган розпріг оленів* (Трубл., Вовки.., 1949, 21).

РОЗПРЯГА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗПРЯГТИ́СЯ,** яже́ться; *мин. ч.* розпрі́гся, прягла́ся, ло́ся; *док.* 1. Звільнятися від упряжі, випрягатися (про коня або іншу упряжну тварину). *Коні розпряглися* (Сл. Гр.).

2. *тільки недок.* Пас. до **розпряга́ти.**

РОЗПРЯГТИ́ *див.* **розпряга́ти.**

РОЗПРЯГТИ́СЯ *див.* **розпряга́тися.**

РОЗПРЯ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпрягти́.** *На великому зеленому шкільному дворі паслась розпряжена вже візником коняка* (Коцюб., І, 1955, 309).

РОЗПРЯ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпрягти́, розпряга́ти.**

РОЗПРЯ́МИ́ТИ *див.* **розпрямля́ти.**

РОЗПРЯ́МИ́ТИСЯ *див.* **розпрямля́тися.**

РОЗПРЯ́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпрямля́ти;** // *у знач. прикм. Коли чучело стоятиме з розпрямленими крилами, то треба вставити в них дріт* (Вигот. чучел.., 1956, 29).

РОЗПРЯ́МЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпря́ми́ти, розпрямля́ти.**

РОЗПРЯ́МЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпря́млювати.**

РОЗПРЯ́МЛЮВАТИ *див.* **розпрямля́ти.**

РОЗПРЯ́МЛЮВАТИСЯ *див.* **розпрямля́тися.**

РОЗПРЯМЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпрямля́ти.**

РОЗПРЯМЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **РОЗПРЯ́МЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **РОЗПРЯ́МИ́ТИ,** я́млю́, я́ми́ш; *мн.* розпря́мля́ть; *док., перех.* 1. Робити рівним, прямим, розправляючи зморшки, складки і т. ін. *Пом'яте пір'я розпрямляють над водяною парою* (Вигот. чучел.., 1956, 15).

2. Те саме, що **розправля́ти**[1] 2. *Жінка широко дихнула, розпрямила груди* (Гуц., Скупана.., 1965, 60).

◇ **Розпрямля́ти (розпря́млювати, розпря́ми́ти) пле́чі** — те саме, що **Розправля́ти (розпра́вити) пле́чі** (*див.* **плече́**). *Розпрямляє* [Африка] *свої могутні плечі, розриває кайдани* (Рад. право.., 1960, 6, 105).

РОЗПРЯМЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і рідко* **РОЗПРЯ́МЛЮВАТИСЯ,** ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗПРЯ́МИ́ТИСЯ,** я́млю́ся, я́ми́шся; *мн.* розпря́мля́ться; *док.* 1. Ставати рівним, прямим, без зморщок, складок і т. ін.; // Розгладжуючись, зникати (про зморшки, складки і т. ін.). *Застигле обличчя вогнем ненависті заллялось, і смуги зморщеного лоба розпрямлялися* (Ле, Міжгір'я, 1953, 91).

2. Випрямлятися, розгинатися, випростуватися. *Коли хто-небудь підводився, то з ним підводилася і розпрямлялася його тінь* (Тют., Вир, 1964, 253); *Мимоволі зітхнув Ян Гульський, розпрямлюючись у своєму одязі, ніби його хто стягав з плечей* (Ле, Наливайко, 1957, 55); *Треба з надзвичайною точністю і саме в потрібну долю секунди розпрямитися, щоб стати на ходулі* (Ткач, Арена, 1960, 169).

РОЗПРЯ́СТИ, яду́, яде́п, *док., перех.* Прядінням обробити певну кількість прядива.

РОЗПРЯ́СТИСЯ, яду́ся, яде́шся, *док.* Захопитися прядінням.

РОЗПУБЛІКО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розпублікува́ти.**

РОЗПУБЛІКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПУБЛІКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* Друкувати, щоб довести до відома людей; публікувати, опубліковувати. — *З кого зідрано вже шкуру, Вдруге шкури не здирати. Наш Сенат ту нашу волю Має розпублікувати* (Сам., І, 1958, 189).

РОЗПУБЛІКУВА́ТИ *див.* **розпублікО́вувати.**

РОЗПУ́ДЖЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розпу́джувати.** *Розпуджені поліцією бурлаки знову збіглись до куреня, знов почали ловить рибу* (Н.-Лев., II, 1956, 239); // *у знач. прикм.* [Матушка гуменя:] *Народ звідти, як розпуджене стадо, шарахнув в Київщину* (Мирний, V, 1955, 75); // **розпу́джено,** *безос. присудк. сл. Розпуджено гвалтом недолі орлів, Що люд од напасників крили* (Стар., Поет. тв., 1958, 143).

РОЗПУ́ДЖУВАТИ, джую, джуєш, *недок.*, **РОЗПУ́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех., діал.* Лякаючи, розганяти кого-небудь. *Як ітиме купка дівчат, так треба кинутись на них, розпудити їх* (Кв.-Осн., II, 1956, 239); // Звільняти з посад. *Завтра став інший старшинувати і — розпудить усіх старих служак* (Мирний, V, 1955, 418).

РОЗПУ́ДИТИ *див.* **РОЗПУ́ДЖУВАТИ.**

РОЗПУ́КА, и, *ж.* Безнадія, відчай. *Млу глуху Розпуки, смутку та зневіри Я здибав тільки на шляху* (Граб., І, 1959, 190); *Часто, знесилена муками безпо-*

мічної розпуки,.. німіла Параскіца десь у кутку на лаві (Коцюб., I, 1955, 267); *Щоб покрити брак, потрібно було стільки зусиль, коштів, що їх не відробити не лише одній Надійці, а й усій бригаді за цілий рік. Це межувало вже з розпукою* (Коз., Листи.., 1967, 232); // Душевний біль, страждання. *Він усе зрозумів, і розпука залляла його серце* (Коцюб., I, 1955, 135); *Часом від розпуки Стигне слово молоде* (Граб., I, 1959, 90); *Видно було, що серце його рвалось від розпуки* (Збан., Незабутнє, 1953, 34).

Впада́ти (впа́сти) в розпу́ку — піддаватися безнадії, відчаю. *Вона бачила не раз батька, що впадав у розпуку, коли не міг знайти робітників* (Кобр., Вибр., 1954, 102); **Дово́дити (дове́сти) до розпу́ки** *кого* — змушувати кого-небудь переживати безнадію, відчай. *Від кількох день пада дощ без упину й доводить деяких літників до розпуки* (Коб., III, 1956, 221); **Зойк (крик, сло́во) розпу́ки** — вигук, яким виражають душевний біль, безнадію, відчай. *Застелилося все сірою, безпросвітною імлою, в котрій тоне крик розпуки* (Хотк., II, 1966, 273); **Хвили́на (день, час) розпу́ки**— час, коли людину охоплює душевний біль, безнадія, відчай. *Барсуком жив* [Уралов] *у закутку полігонної казарми з усміхненою Джокондою на стіні, до якої тільки й зверталась душа в хвилини розпуки й самотності* (Гончар, Тронка, 1963, 292); *Бувають темні дні розпуки: Нічого серце не бажа* (Граб., I, 1959, 105); *В час розпуки Ми вгору все ж здіймали руки* (Олесь, Вибр., 1958, 391).

РОЗПУКА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **розпука́ти**. *Розпукання бруньок.*

РОЗПУКА́ТИ, а́є *і* **РОЗПУ́КУВАТИ**, ує, *недок.*, **РОЗПУ́КНУТИ**, не, *док., розм.* Те саме, що **розпука́тися** 1. *Подивлюся на калину, Вона розпукає!* (Рудан., Вибр., 1949, 42); *В садочках стало краще — Верба розпукає, Вже набрунились черешні* (Стар., Поет. тв., 1958, 78).

◇ **Се́рце розпука́є** — з'являється великий душевний біль, гнітить страждання. *Хто ж за мене спогадає? Як подумаю за сеє, З жалю серце розпукає* (Рудан., Тв., 1956, 35).

РОЗПУ́КАТИСЯ *див.* **розпука́тися**.

РОЗПУКА́ТИСЯ, а́ється *і* **РОЗПУ́КУВАТИСЯ**, ується, *недок.*, **РОЗПУ́КАТИСЯ**, ається *і* **РОЗПУ́КНУТИСЯ**, неться, *док., розм.* 1. Виростаючи, розбруньковуватися, розпускатися, розкриватися (про бруньки, квіти, листя). *Сади зацвітали, квітки розпукувались* (Н.-Лев., VI, 1966, 399); *Вишивала* [Франка] *бруньку квітки, що.. розпукатися ще не встигла* (Чорн., Потік.., 1956, 190); *Я квіт на гвоздиці, пуп'ях* [пуп'янок] *зеленистий. Розпукнутись — лячно; тулюсь попід листя* (Крим., Вибр., 1965, 100); * Образно. *Дівчинка, справді, як та квіточка, розпукується* (Вовчок, I, 1955, 66); // Вкриватися листям або квітками (про рослини). *Ніжно дихали вишневі листочки, розпукувалась до квітування біла акація* (Ю. Янов., II, 1954, 80).

2. *перен.* Розриватися на шматки; лопатися.

РОЗПУ́КЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **розпу́кнути**. *Збирають тільки цілком розпуклі квітки-кошики* (Лікар. рослини.., 1958, 73); // *у знач. прикм. Сади ще не заволоклися бахромою розпуклої брості, але на пагорбах уже зеленіла трава* (Гур., Наша молодість, 1949, 287).

РОЗПУ́КНУТИ *див.* **розпука́ти**.

РОЗПУ́КНУТИСЯ *див.* **розпука́тися**.

РОЗПУ́КУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **розпу́куватися**. *Відтягується розпукування бруньок, і тим самим зменшується випаровування води* (Озелен. колг. села, 1955, 151).

РОЗПУ́КУВАТИ *див.* **розпука́ти**.

РОЗПУ́КУВАТИСЯ *див.* **розпука́тися**.

РОЗПУ́РХАТИСЯ *див.* **розпу́рхуватися**.

РОЗПУ́РХНУТИСЯ *див.* **розпу́рхуватися**.

РОЗПУ́РХУВАТИСЯ, ується, уємося, уєтеся, *недок.*, **РОЗПУ́РХАТИСЯ**, ається, аємося, аєтеся *і* **РОЗПУ́РХНУТИСЯ**, неться, немося, нетеся, *док., розм., рідко.* 1. Розлітатися в різні боки (про птахів). *Голуби були свійські і розпурхувались лише тоді, коли їм загрожувало бути розчавленими чоботом* (Вільде, Сестри.., 1958, 517); // *перен.* Швидко розбігатися в різні боки (про людей). — *Славно, славно! — закричали товариші і миттю, мов нічні сови, розпурхнулися по лісі* (Фр., V, 1951, 68).

2. *тільки док.* Почати дуже пурхати. — *Як пішов горобчик танцювати — Розпурхався, розцвіркався, Наступив сові на лапи* (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 421).

РО́ЗПУСК, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розпусти́ти, розпуска́ти** 1, 8. *Всі гуртом випровадили Антося з дому і остались ждати до нового розпуску — до Великодня* (Свидн., Люборацькі, 1955, 29); *Пленум Всеукраїнського комітету незаможних селян у березні 1933 р. ухвалив постанову про їх* [комнезамів] *розпуск* (Іст. УРСР, II, 1957, 396); *Здавалось Іванові, що за розпуск таких вістей та жде Пазю вічний кримінал* (Март., Тв., 1954, 389).

2. *заст.* Послаблення вимогливості до кого-небудь. — *Через твій, каже, розпуск двох робітників утеряли!* (Вовчок, I, 1955, 140).

3. *спец.* Причіп без кузова. *Розпуск, зчіплюваний з автомобілем-тягачем, призначений для перевезення довгомірних вантажів* (Підручник шофера.., 1960, 290).

РО́ЗПУСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпуска́ти** і **розпуска́тися** 1—9. *Перед розпусканням виріб треба розпороти по швах* (В'язання.., 1957, 29); *Велике значення для вуличних насаджень має час розпускання та опадання листя* (Озелен. колг. села, 1955, 63); *Дерева щовесни обрізують до розпускання бруньок* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 24).

РОЗПУСКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗПУСТИ́ТИ**, ущу́, у́стиш, *док., перех.* 1. Відпускати (всіх або багатьох), звільнивши від виконання якихось завдань, обов'язків. *Дівчат Василь Семенович не розпускав чомусь. Нерідко сам було у дівочу зайде* (Мирний, II, 1954, 104); [О л і з а р:] *Чув, що своїх хлопців розпустив?* [К а р м е л ю к:] *Мусив розпустить на якийсь час. Треба перечасувати, поки їхня гарячка трохи прохолоне* (Вас., III, 1960, 442); *Мовби на крилах полетів Антосьо додому, як розпустили вже на вакації* (Свидн., Люборацькі, 1955, 183); // Звільняти з роботи, служби. *Дім звелено було забити, прислужників розпустити* (Мирний, IV, 1955, 236); // Припиняти діяльність якої-небудь організації, установи, виборного органу і т. ін.; ліквідувати. *Президія Верховної Ради СРСР: .. розпускає Верховну Раду СРСР.. і призначає нові вибори* (Конст. СРСР, 1963, 11); *Карл I розпустив парламент і не скликав його 11 років* (Нова іст., 1956, 8); // Давати можливість розійтися, розбігтися, роз'їхатися в різні боки. — *То що ж, по-вашому: кинути, розпустити їх* [полонених] *по степу? — Нащо розпускати? Розбіжаться ще* (Гончар, II, 1959, 66); *Порозпрягали чергові волів, розпустили по муравці на пашу* (Коцюб., I, 1955, 183).

2. *розм.* Не перешкоджати текти.

◇ **Розпуска́ти (розпусти́ти) ню́ні** *див.* **ню́ні**; **Розпуска́ти (розпусти́ти) патьо́ки (сльо́зи, сльо́зоньки)** — починати ревти, сильно плакати. *Знову* [стара] *розпустила патьоки і заголосила на всю хату* (Стор., I, 1957, 23); **Розпуска́ти (розпусти́ти) рю́ми** *див.* **рю́ми**; **Розпуска́ти (розпусти́ти) сли́ни (сли́нки)**: а) починати

плакати. [В а р к а:] *Ти чогось слини розпустив, як баба Горпина, що пасе панських гиндичат!* (К.-Карий, I, 1960, 305); — *Ну, я так і знав!.. Видно, розпустила* [жінка] *слинки перед тобою, от ти й розкис* (Мирний, V, 1955, 242); б) розніжуватися від надмірного розчулення. *Облизавсь старий котюга, І розпустив слини, І пазурі простягає до Самантянині* (Шевч., II, 1963, 94).

3. Широко, в усі боки розкидати, простягати, займаючи великий простір. *Деревце почало казать,.. Що ніде віти розпускать Через оті дуби й осики* (Гл., Вибр., 1951, 72); *Розпустила* [яблуня] *навкруги широкі гілки і кидала густу тінь на землю* (Мирний, I, 1954, 252).

4. Послабляти, попускати, роблячи нетуго затягнутим. *Гарячково поспішаючи, Ігор розстібає йому комір, розпускає пояс, підкладає під голову картуз...* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 151); [Д у д а р:] *А дядько розпустить полотняну сорочку, мов те вітрило* (Мик., I, 1957, 35); // Давати можливість вільно спадати, не стягуючи, не скріплюючи (волосся і т. ін.). — *Танцюй, танцюй, мій коню сивий, Весь в піні гриву розпускай* (Олесь, Вибр., 1958, 153); *Настя розпустила по плечах розкішні чорні локони* (Н.-Лев., III, 1956, 245); *Їй сьогодні дозволено красуватись, розпустивши хвилясте волосся по плечах...* (Гончар, Тронка, 1963, 141); // Тягнучи нитку, розмотувати або розплітати що-небудь. *Матеріалом для в'язання можуть бути нитки з старих в'язаних речей, які для цього розпускають* (В'язання.., 1957, 29); * Образно. *Уже ніч добре розпустила пряжу з туго намотаного клубочка* (Коцюба, Нові береги, 1959, 392); // Розпорюючи шви, складки, робити просторішим (одяг). — *То завузьке на мене, трохи розпустіть, бо душить,— говорила вона до швачки* (Мак., Вибр., 1954, 204).

◇ **Розпуска́ти (розпусти́ти) ві́жки** — послаблювати вимогливість до кого-, чого-небудь. *Вони взялися за них* [хлопців] *як слід, не розпускали віжок і підтягли насамперед штаб та всіх активістів* (Мик., II, 1957, 553); **Розпуска́ти (розпусти́ти) ву́ха** *див.* **ву́хо; Розпуска́ти (розпусти́ти) губу́ (гу́би)** — говорити багато неприємного. *Анемона губу розпустила Для нещадних поговорів...* (Крим., Вибр., 1965, 283); *Омелян думав: «Куди ж пак губи розпустив* [куркуль]: *«Сякі-такі, христопродавці...» — думав, що в старости пролізе... а воно люди з вухами* (Панч, II, 1956, 376); **Розпуска́ти (розпусти́ти) ко́су (ко́си)** — розплітати волосся. *Мавка йде до калини, .. розпускає собі коси* (Л. Укр., III, 1952, 244); *Була Катерина молодою, русої коси не розпустила, разка намиста не зносила* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 6); **Розпусти́ти мо́рду (пи́сок)** — поводити себе гордовито, пихато. — *Чого се розпустив морду, як халяву? Та се не Січ: тут тобі гетьман не свій брат* (П. Куліш, Вибр., 1969, 181); — *Як я тогідь посилав за тобою на толоку, то ти ще й писок розпустила: «Не піду,— каже,— на попа робити!»* (Март., Тв., 1954, 41); **Розпуска́ти (розпусти́ти) на обли́ччі у́смішку** — нещиро посміхатися. *Увійшла секретар-машиністка Аделаїда Авилівна і.. поспішила розпустити на обличчі найширшу усмішку* (Донч., VI, 1957, 519).

5. Розвертати, розкривати, розгортати що-небудь згорнуте, складене. *Подихає вітрець. Деякі барки розпускають вітрила* (Коцюб., II, 1955, 416); *Стоячи біля скрині, дружина розпустила через плече сувій домашнього, сирового полотна* (Гончар, II, 1959, 411).

Розпуска́ти (розпусти́ти) кві́ти (ли́стя, ли́стячко *і т. ін.*) — розпукатися, розцвітати. *Полонинський будяк.. вдень розпускає свою білу з великих нев'янучих платків квітку, а на ніч затуляє її* (Фр., III, 1950, 8); — *Вербочко густенька! розпусти своє листячко ще густіш* (Кв.-Осн., II, 1956, 438); **Розпуска́ти (розпусти́ти) кри́ла (хвіст, хвоста́)** — розправляти крила, хвіст. *Коли сокіл линяє — Широко він свої крила розпускає, Високо угору літає* (Мирний, V, 1955, 270); *Саїдів кінь розпустив хвоста по вітру, роздув ніздрі* (Н.-Лев., IV, 1956, 24); **Розпуска́ти (розпусти́ти) па́зури (кі́гті)** — те саме, що **Пока́зувати (показа́ти, випуска́ти, ви́пустити** *і т. ін.*) **па́зури** (*див.* **па́зур**). *Люті звірі Прийшли в овніх шкурах І пазури розпустили...* (Шевч., I, 1963, 268); *Щось темне й волохате прокинулося в його грудях, розпустило кігті й вимагало простору* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 114).

6. *перен.* Послаблюючи вимогливість до кого-небудь, контроль за кимсь, дозволяти йому не стримуватися у виявленні своїх почуттів, настрою і т. ін. — *Бог нас покарає, що ми так дитину розпустили! Не буде їй добра у світі, коли такою вередницею зостанеться* (Вовчок, I, 1955, 16); — *Розпустила свого шибеника! — репетує вона* (Багмут, Опов., 1959, 13).

◇ **Розпуска́ти (розпусти́ти) го́лос** — співати дуже голосно, на повну силу, не стримуючись. *Ще тюпаючи до погреба, вона завела пісню, а як опинилася в його темній самотні, то так розпустила свій голос — аж луна знялася!* (Мирний, III, 1954, 223); **Розпуска́ти (розпусти́ти) себе́ (свої не́рви, своє се́рце** *і т. ін.*) — давати волю своїм почуттям, не стримувати себе. *Коли ти хочеш стримувати себе, «не розпускать себе», як ти виражаєшся, то треба ж і помагать собі* (Л. Укр., V, 1956, 223); — *От я, бувало, в військовому училищі, як тільки розпущу свої нерви, так і «губа»* (Мур., Бук. повість, 1959, 215); [Г а н н а:] *Розпустила ти своє серце, навіть і про бога забула?* [З і н ь к а:] *Ні, Галю, бог про нас забув!* (Кроп., II, 1958, 37); **Розпуска́ти (розпусти́ти) тереве́ні** *див.* **тереве́ні; Розпуска́ти (розпусти́ти) язика́ (мо́ву, розмо́ву)** — не стримуватися в розмові, говорити багато зайвого. *Зрозуміли одне — не розпускай язика навіть у камері* (Збан., Єдина, 1959, 9); *Він усе ждав, щоб його жінка хутчій стулила рота, .. а жінка розпустила розмову на всю губу* (Н.-Лев., II, 1956, 282); **Розпусти́ти паще́ку** *див.* **паще́ка.**

7. *розм.* Розсіювати, поширювати у навколишньому просторі. *Він* [пароплав] *кидав короткими вибухами дим з труби і розпускав сажу по всій пристані* (Л. Укр., III, 1952, 611); *В кутку біля Валерика сидів, розпускаючи запах карболки, ветлікар Кундзюба* (Гончар, Таврія, 1952, 253).

8. Розповідати, повідомляти всім або багатьом; // Поширювати (чутки, новини, брехні і т. ін.). *Розпускає* [жінка] *поміж люди вісті, що він напивається з її причини* (Март., Тв., 1954, 267); *Карпо розпустив по селу чутку, як Грицько мав був налякати Пріську* (Мирний, III, 1954, 58); *Розпустить* [Захар] *сам погану брехню про такого чоловіка, що йому не подобається* (Григ., Вибр., 1959, 158); // *рідко.* Розповсюджувати для ознайомлення (книги, твори, видання і т. ін.). *Дуже глухий город* [Полтава] *і мало має зв'язків з книгарнями по других великих місцях, куди можна та й треба книжки розпускати* (Мирний, V, 1955, 394).

9. *розм.* Перетворювати що-небудь на рідину; розплавляти, розтоплювати. *Весна 1932 року рано розпустила сніги* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 176); // Розчиняти в рідині, розбавляти рідиною. *Вода вбирає або розпускає в собі по дорозі багато частин* (Сл. Гр.); *Розпустив* [Данкевич] *молоко перевареною водою* (Мак., Вибр., 1954, 289).

10. *перев. док., безос., розм.* Зробити важким для їзди, ходьби. *Треба запастися дровами, бо розпустить дороги, то не доберешся до лісу* (Кочура, Родина.., 1962, 291).

11. *перев. док.* Розтратити що-небудь марно. *Він.. гроші свої любить і боїться, що ти їх швидко розпустиш* (Фр., VII, 1951, 72); *Вона переведе все, розпустить, розкида, попсує* (Л. Янов., I, 1959, 56).

◇ **Розпусти́ти за ві́тром** — марно витратити. *Служивши чесно, без пороку, З боргів покійник батько жив, Три бали він давав щороку І все за вітром розпустив* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 12).

РОЗПУСКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗПУСТИ́ТИСЯ,** ущу́ся, у́стишся, *док.* 1. Розвиваючись під дією тепла, сонячного проміння, ростучи, розпукатися, розкриватися (про бруньки, квіти, листя). *На землі в той дивний майський вечір розпускались, розвилися й зацвіли мільйони рож, троянд* (Н.-Лев., IV, 1956, 9); *Брості росли, набрякали і розпускались, розправляючи свіже шовкове листя* (Дмит., Наречена, 1959, 24); *Жінка з хлопчиком стояли край тротуару, під широковітим каштаном, на якому вже розпустилось буйне листя* (Жур., Вечір.., 1958, 372); * Образно. *Минуло їй* [Катрі] *п'ятнадцять літ. Вона тільки-тільки що стала розпускатися* (Мирний, IV, 1955, 294); // Вкриватися листям, квітами (про рослини). *На проспекті розпускались каштани* (Гончар, Новели, 1954, 70).

2. Послаблятися, стаючи нетуго затягнутим; // Вільно спадати, не бути стягнутим, скріпленим (про волосся і т. ін.). *З голови на плечі коси розпускались* (Щог., Поезії, 1958, 116); *Хустина їй з голови спала і волосся розпустилося* (Головко, I, 1957, 206); *Русяве пухнате волосся вже розпустилось і метляється їй на плечах* (Гончар, Тронка, 1963, 8); // Розплітатися (про косу). *Не кваплячись очистила* [Неля] *гребінь від волосся, закрутила ним кінці кіс, щоб не розпускались* (Вільде, Сестри.., 1958, 366); // Розмотуватися, розплітатися (про клубок, вив'язану річ і т. ін.).

3. Розвертатися, розкриватися, розгортатися (про що-небудь згорнуте, складене). *Над нею, мов парашут, розпустився зонтик* (Трубл., Шхуна.., 1940, 4).

4. *перен.* Послаблюючи вимогливість до себе, контроль над собою, переставати стримуватися у виявленні своїх почуттів, настрою і т. ін. *Не налягай* [сестро] *дуже на те стримування; розпускатись, запевне, негаразд, але занадто велике стримування доводить часом людей до істерії* (Л. Укр., V, 1956, 223); *Лажечников умів тримати себе в руках, умів не розпускатися* (Перв., Дикий мед, 1963, 235); — *Та не дурій-бо так, Соломіє! Ото розпустилась, неначе збожеволіла* (Н.-Лев., VI, 1966, 397); // Ставати неслухняним, недисциплінованим. — *Привчайся допомагати старшим! Розпустились ви тут усі без мене,— хрипло сказав він* (Тулуб, В степу.., 1964, 64); — *Та що ж це таке — ні Шури, ні Степанка. Розпустився штат — спасу нема* (Збан., Переджнив'я, 1960, 287).

5. *розм.* Розсіюватися, поширюватися в просторі (про звук, запах і т. ін.). *З річки повіяв свіжий благодатний вітрець, млосні пахощі розпустились у повітрі* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 130).

6. *розм.* Утворювати разом з рідиною рідку суміш, розчин, розчинятися в рідині. — *Спирт розпускається у воді* (Фр., VI, 1951, 312); // *перен.* Поступово зникати, ставати непомітним, нечутним. *Чорні сідала піній застигли у тиші. Здається — ми всі розпустилися в ній* (Коцюб., II, 1955, 409).

7. *розм.* Ставати важким для ходьби, їзди. *Підвіз був малий, бо дорога розпустилася* (Шиян, Баланда, 1957, 39).

8. *тільки недок.* Пас. до **розпуска́ти** 1, 4, 5, 8, 11. *Окремі обласні бюро розпускаються і справи їх передаються ЦК КПУ* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 19); *Особливої уваги заслуговують успішні розробки по автоматизації сортувальних гірок, на яких за добу розпускаються по різних напрямах до 2-3 тисяч вагонів* (Наука.., 12, 1959, 23).

РОЗПУ́СНИЙ, а, е. 1. Який зневажає норми моралі, веде аморальний спосіб життя. *Ярославна захищає скривджену дівчину від кривдника — розпусного князя Галицького* (Рильський, III, 1956, 363); *Аксак перехопив мої листи і примусом одружив її* [свою дочку] *з луцьким каштеляном, розпусним і хворим дідом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 70); // Сповнений розпусти; непристойний. *На панщині співала* [Ганна] *розпусні пісні, сміялася* (Фр., II, 1950, 111); *Не приставав* [Мільтон] *ні до яких розпусних вигадок своїх товаришів, а ще навіть ганив їх за те* (Л. Укр., VIII, 1965, 187).

Розпу́сний дім — те саме, що **Дім розпу́сти** (*див.* **дім**). *Вмер* [капіталіст] *серед ночі в розпусному домі* (Мал., Звенигора, 1959, 224).

2. Який нікого не слухає, неслухняний; буйний. *Доля не раз.. виганяла його з тісної хати на улицю, між галасливих, розпусних хлопаків-уличників* (Фр., IV, 1950, 494).

РОЗПУ́СНИК, а, *ч.* Той, хто зневажає норми моралі, веде аморальний спосіб життя. *Дороті немов і не помітила його зажерливого погляду розпусника* (Ле, В снопі.., 1960, 207); *Він тут що хоче, те й робить, розпусник такий...* (Добр., Очак. розмир, 1965, 26).

РОЗПУ́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розпу́сник.** *Він зовсім ясно почував відразу до тої кокетки і розпусниці, котра, очевидно, всіми способами старалась заманити його в свої сіті* (Фр., III, 1950, 455).

РОЗПУ́СНИЧАТИ, аю, аєш, *недок.* Вести розпусне життя.

РОЗПУ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розпу́сний** 1. *Одним з поширених мотивів дії у вертепі.. є посоромленняченців та попів, їхньої зажерливості, святенництва, пияцтва й розпусності* (Укр. клас. опера, 1957, 23).

РОЗПУ́СНО, *присл.* Займаючись розпустою (у 1 знач.). — *Пани нічого не роблять, п'ють, гуляють, живуть розпусно, і їм все дає бог...* (Ірчан, II, 1958, 285).

РО́ЗПУСТ, у, *ч., рідко.* Те саме, що **розпу́ста.** — *Ні, доню, не йди, бо там наймають у строк,— раяла Горпина,— а в строку дівчата до розпусту всякого доходять* (Л. Янов., I, 1959, 39).

РОЗПУ́СТА, и, *ж.* 1. Аморальний, розпусний (у 1 знач.) спосіб життя. — *Та ж ви не повія яка,.. адже вам не пусте в голові, не розпуста* (Коцюб., I, 1955, 45); *Головне для слуг Ватікану — не віра, а гроші, лакомство, розпуста* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 151); — *Що ваша душа? Торба, в яку ви збирали гроші, а замість них плодили старців і розпусту. Оце і все, що ви зробили на землі...* (Стельмах, I, 1962, 421).

Буди́нок розпу́сти — те саме, що **Дім розпу́сти** (*див.* **дім**); **Дім розпу́сти** *див.* **дім**; **Кубло́ розпу́сти** — місце, де панує розпуста. *Стародавні римські лазні.. втратили своє гігієнічне значення, перетворившись на кубла розпусти і розсадника венеричних хвороб* (Шк. гігієна, 1954, 13); **Притулок розпу́сти** — те саме, що **Дім розпу́сти** (*див.* **дім**). *Невже Кайтмаза ладиться завести Шафіге до притулку розпусти?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 263).

2. Зневажання певних правил, законів. — *Ой господи, яка розпуста. Яка попсованість! То це вже для їх нема й посту? — аж крикнула баба Зінька* (Н.-Лев., VI, 1966, 361); // Непокірність, неслухняність. — *Чорт його знає, що сталось з народом, — жалівся* [Підпара] *жінці. — Перше, що скажеш, всяк тебе слуха, а тепер хоч мовчи... така розпуста* (Коцюб., II, 1955, 52).

РОЗПУСТИ́ТИ *див.* **розпуска́ти.**

РОЗПУСТИ́ТИСЯ *див.* **розпуска́тися.**

РОЗПУСТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Захопитися пустуванням, пустощами. — *Пане директоре! — виступив один із їхнього гурту наперед,— що ваші студенти розпустувалися дуже — це правда* (Вас., І, 1959, 244).

РОЗПУ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпу́тати;** // *у знач. прикм. Розпутані коні втікали Від Одера аж до Дністра* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 69).

РОЗПУ́ТАТИ *див.* **розпу́тувати.**

РОЗПУ́ТАТИСЯ *див.* **розпу́туватися.**

РОЗПУ́ТНИЙ, а, е. Який вдається у розпусту, має аморальну поведінку. — *Море — це розпутна красива жінка, яка хвилює більше за всіх цнотливих голубок* (Ю. Янов., II, 1958, 40); — *Ця злюща, розпутна пані листи облудні якісь писала супроти наших людей* (Ле, Наливайко, 1957, 351); — *Господи, який ви розпутний. Які у вас очі недобрі* (Стельмах, І, 1962, 583); // Власт. розпутникові, такий, як у розпутника. *Знає* [Левко] *дуже добре, що в монастирі не спасаються, а ведуть розпутне життя* (Коцюб., III, 1956, 144); *Скалічила* [Любов Прохорівна], *зіпсувала почуття, як урочисті бокали надпила розпутними устами...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 94); *Гордо несла* [Юлія] *свою розпутну красиву голову і обліплені шовками стегна* (Тют., Вир, 1964, 404).

РОЗПУ́ТНИК, а, ч. Той, хто веде розпутне життя; розпусник. [Ж е н я:] *Я думала, що ти чистий душею, що ти з добрим, чесним серцем, а виявилось, що ти розпутник!* (Кроп., II, 1958, 464).

РОЗПУ́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розпу́тник.**

РОЗПУ́ТНИЧАТИ, аю, аєш *і* **РОЗПУ́ТСТВУВАТИ,** ую, уєш, *недок.* Вести розпутне, аморальне життя. — *Зреклася б тебе, допеклого, осоружного! Пий, гуляй, розпутничай — мало б мені було нужди...* (Мирний, III, 1954, 98); *Грубий з усіма і цинічний, він пив, розпутничав і споював інших, він шаленів* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 301).

РОЗПУ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **розпу́тний.**

РОЗПУ́ТНО, *присл.* Вдаючись до розпусти, поводячись аморально.— *Два поліцаї, які мене сюди приставили, рапортували, нібито я був п'яний,.. розпутно поводився, побив одну даму* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 42).

РОЗПУ́ТСТВО, а, *с.* Те саме, що **розпу́ста.** [С т е п а н:] *Треба дітей дома вчити, то вони і в царській службі шануватимуться!* [Х а р и т о н:] *Як його вчити? Таке розпутство завелося!..* (Кроп., II, 1958, 46); — *Ач, розвелося розпутства! Ач! Дивитися бридко* (Баш, На.. дорозі, 1967, 183).

РОЗПУ́ТСТВУВАТИ *див.* **розпу́тничати.**

РОЗПУ́ТТЯ, я, *с.* 1. Перехрестя двох або кількох доріг; роздоріжжя. *Ось і розпуття... В різні боки біжать від села дороги* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 12); *Над ранок вони вийшли на перехрестя лісових доріг. Неподалік од розпуття білів маленький готельчик* (Загреб., Європа 45, 1959, 440); * У порівн. — *Приходю* [приходжу] *додому — в хаті, як на розпутті, як билина* (Головко, II, 1957, 103).

◇ **Стоя́ти (бу́ти** *і т. ін.*) **на розпу́тті** — перебувати в стані нерішучості, вагатися. *Наступного дня криничани найнялися. Аж полегшало одразу на душі: вже не стоятимуть на розпутті* (Гончар, Таврія, 1952, 100).

2. *діал.* Бездоріжжя. *Ти знаєш весняне розпуття волинської річки — поліську болотяну повідь* (Дмит., Присяга.., 1937, 152); — *Де ходили, де ви забарились, Що в розпуття їдете саньми?* (Шер., Дорога.., 1957, 76).

РОЗПУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗПУ́ТАТИ,** аю, аєш, *док., перех., рідко.* 1. Те саме, що **розплу́тувати.** *Грек.. почав розпутувати ланцюг, ув'язувати мотуззя* (Коцюб., І, 1955, 391); // *перен.* Розгадувати, з'ясовувати для себе що-небудь. *О. Нестор довгу хвилю мовчав, мабуть, силуючись розпутати оту скрутну загадку, що темною хмарою виринала перед ним* (Фр., VII, 1951, 131).

2. Звільняти від пут. *Розпутувати коней;* * Образно. *Яшко на мить одну розпутав погляд свій і пустив по столу, по обличчях* (Головко, І, 1957, 144).

РОЗПУ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **РОЗПУ́ТАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., рідко.* 1. Те саме, що **розплу́туватися.**

2. Звільнятися від пут (перев. про коней).

РОЗПУХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпуха́ти.**

РОЗПУХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗПУ́ХНУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* розпу́х, ла, ло; *док.* 1. Набрякати, потовщуватися від запалення, хвороби. *Полковник звичайно ні про що інше не говорив, тільки про свій набряклий палець на нозі, який страшенно розпухав* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 589); *У Андрія — розсічена нижня губа. Вона розпухла на морозі і запеклася кров'ю* (Тют., Вир, 1964, 541).

◇ **Голова́ розпуха́є (розпуха́ла, розпу́хла** *і т. ін.*) *у кого* — хтось відчуває велику втому від напруженої розумової праці, від різних думок. *Від дум і гадання розпухала* [у Надії] *голова* (Баш, Надія, 1960, 153).

2. *перен., розм.* Збільшуватися в обсязі. *«Начальство» йшло.., тримаючи в руках важкий портфель, що порядно розпух від різних «діловых» паперів* (Шиян, Баланда, 1957, 146).

3. *розм.* Ставати огрядним, повнішати, гладшати. *Йосипенко постарів уже, розпух, роздобрів* (Мирний, IV, 1955, 160); *Сидить Кіндрат.., Розм'як, розпух од ліні* (Колг. Укр., 8, 1956, 47).

РОЗПУ́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **розпу́хнути.** *Шевченко показав лікареві.. свої набряклі ноги з розпухлими від ревматизму суглобами* (Тулуб, В степу.., 1964, 224); *Тадей Станіславович розгортає розпухлий від часу щоденник* (Стельмах, І, 1962, 12); // *у знач. прикм. План для Сафарова — це не сухі колони цифр, не розпухла папка з паперами* (Донч., II, 1956, 93).

РОЗПУ́ХНУТИ *див.* **розпуха́ти.**

РОЗПУ́ЧЛИВИЙ, а, е, *діал.* Розпачливий. *Капітан підняв на них очі з виразом розпучливого благання* (Фр., VI, 1951, 483); *Злітали до нього десь з темряви очі — карі, сірі й голубі, а з них розпучливим криком кричали смерть і життя* (Коцюб., II, 1955, 201).

РОЗПУ́ЧЛИВО, *діал.* Присл. до **розпу́чливий.** — *Якщо ти не хочеш втікати,— вигукнув він розпучливо,— то візьми цю шаблю й вбий мене!..* (Стар., Облога.., 1961, 88); — *Боже, боже, боже! — зойкнула Марія і вдарила розпучливо долоню об долоню* (Коб., II, 1956, 37); — *Ти борись, не давайся...— розпучливо дивився він їй у вічі* (Мик., II, 1957, 40).

РОЗПУ́ЧНИЙ, а, е, *діал.* Розпачливий. *Вітчизни берег милий Зникав і зник, І рвався мій безсилий, Розпучний крик* (Граб., І, 1959, 93).

РОЗПУ́ЧНО, *діал.* Присл. до **розпу́чний.** *Як швидко я все пережив, Як швидко я знов затужив; Розпучно стою край безодні* (Граб., І, 1959, 376).

РОЗПУ́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпуши́ти.** *Клумби в палісаднику були вже розпушені під розсаду* (Смолич, Мир.., 1958, 6); *В грунті, розпушеному зверху, сходи з'являються раніше і перезимовують краще* (Хлібороб Укр., 6, 1964, 15); *На всіх посівах треба*

весь час тримати грунт розпушеним і чистим від бур'янів (Озелен. колг. села, 1955, 104); *На стежку вискочила збуджена їздою, розчервоніла, із розпушеною вітром зачіскою Юля* (Тют., Вир, 1964, 245); *На оголеному мережив гілля сиротливо висіли шапки сірих, розпушених вітрами гав'ячих гнізд* (Юхвід, Оля, 1959, 199).

2. *у знач. прикм.* Який розпушився, став пухнастим (про волосся, шерсть, пір'я і т. ін.). *Нараз, все ще сколюючи шпильками своє розпушене і золотаве волосся, вона повернулася до мене* (Грим., Подробиці.., 1956, 12); *Куточок нічного неба над лісом став.. схожий на розпушений лисячий хвіст* (Донч., IV, 1957, 209).

РОЗПУ́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпуши́ти, розпу́шувати.** *Основне завдання боронування — поверхневе розпушення грунту, знищення кірки з метою збереження запасів вологи* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 151); *Початкове розпушення, що виникає при розробці виїмки, враховують у транспортних розрахунках* (Інж. геод., 1959, 109); *Глибоке розпушення і ще раз розпушення — це, як кажуть на півдні, «сухий дощ»* (Рад. Укр., 2.II 1962, 2).

РОЗПУШИ́ТИ *див.* **розпу́шувати.**

РОЗПУШИ́ТИСЯ *див.* **розпу́шуватися.**

РОЗПУ́ШНИК, а, *ч.* Сільськогосподарське знаряддя для розпушування грунту, знищення бур'янів у міжряддях і т. ін. *Розпушування м'яких грунтів можна провадити тракторними плугами або спеціальними розпушниками* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 135).

РОЗПУ́ШУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розпушування; // Признач. для розпушування. *У бавовняній промисловості на всіх розпушувальних агрегатах намічається встановити прилади для автоматичного постачання машині бавовни* (Наука.., 1, 1957, 6).

РОЗПУ́ШУВАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість чогонебудь ставати пухким.

РОЗПУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпу́шувати.** *Кожне розпушування міжрядь провадять одночасно з підживленням рослин* (Хлібороб Укр., 2, 1965, 18); *Одразу після посадки розсади треба провести перше розпушування грунту в міжряддях уздовж і впоперек плантації* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 143).

РОЗПУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗПУШИ́ТИ**, пушу́, пу́шиш, *док., перех.* 1. Робити пухким, нещільним, розсипчастим. *Щоб поліпшити грунтові умови розвитку кореневої системи винограду, треба ще додатково розпушувати підорний шар на глибину до 20 сантиметрів* (Наука.., 5, 1956, 11); *Хлібороб не забуває потурбуватись про збереження тих запасів вологи, що є в грунті: розпушує його, боронує і т. д.* (Хлібороб Укр., 1, 1976, 27); *Ми землю розпушим, Закриєм вологу, Роди нам, пшенице, Верни врожай стогом* (Укр.. думи.., 1955, 545).

2. Робити пухнастим (волосся, шерсть, пір'я і т. ін.). *Вона, як завжди, розпушить вранці перед дзеркалом завиті перманентом коротенькі кучерики* (Ів., Таємниця, 1959, 133); *Цікаво спить сенчик. Він сідає на квітку, голову ховає під крильце, пір'ячко розпушить — ну, справжнісінька тобі кругла кулька* (Коп., Як вони.., 1961, 189); *Він з особливою старанністю сплітав мотузки, потім розпушив самий кінець* (Сміл., Зустрічі, 1936, 150).

3. *перен., розм.* Піддавати гострій критиці; критикувати. *От він і допоміг. Середенка розпушив як слід і поставив перед ним вимогу: вирішити про мою пенсію за три дні* (Логв., Давні рани, 1961, 113).

РОЗПУ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗПУШИ́ТИСЯ**, пу́шиться, *док.* 1. Ставати пухким, нещільним, розсипчастим. *Худоба витоптує органічну масу, мул розпушується* (Хлібороб Укр., 10, 1968, 21).

2. Ставати пухнастим (про волосся, шерсть, пір'я і т. ін.). *Білі вуса владики розпушились, наче коси дівочі, вітром розмаяні* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 302).

3. *тільки недок.* Пас. до **розпу́шувати.**

РОЗПУ́ШУВАЧ, а, *ч.* Пристрій для розпушування чого-небудь. *Після цього* [корчування] *вичісують коріння корчувальними боронами або розпушувачами* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 147); *На рамі планувальника встановлено спеціальний розпушувач, який складається з 19 культиваторних стояків* (Колг. Укр., 1, 1958, 39); *Надзвичайно важливо при виготовленні виробів з тіста надати їм пухкості і пористості.. Для цього, а також для надання тісту слоїстості тощо, є різні розпушувачі тіста* (Технол. пригот. їжі, 1957, 224).

РОЗПУ́ЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розпусти́ти.** *У серпні 1912 р., після закінчення строку повноважень, III Державна дума була розпущена* (Іст. УРСР, I, 1953, 669); *Між ними пишалась.. дівчина з романтично розпущеним по плечах волоссям* (Вільде, Сестри.., 1958, 451); *Він нагадував алюмінієвого орла з широко розпущеними крилами* (Трубл., I, 1955, 144); *Знайдіть мені сьогодні Важку перлину владарки Єгипту, Розпущену в вині, — і я скажу, Що вмієте любити ви* (Мисик, Біля криниці, 1967, 265); // *у знач. прикм. Свої розпущені кучері вона перевила зеленою оксамитовою стрічкою* (Н.-Лев., I, 1956, 196); *Всі розпущені нитки треба знову змотати на клубочки* (В'язання.., 1957, 4); *Василь.. на всю силу б'є ціпом по розпущених снопах* (Кос., Новели, 1962, 180); // **розпу́щено,** *безос. присудк. сл. Дзвінкоголосий асканійський хор хлопчиків було розпущено* (Гончар, II, 1959, 29); *Волосся розпущено по плечах, як у іспанки* (Тют., Вир, 1964, 451).

2. *у знач. прикм.* Який розпустився, розкрився під дією тепла, сонячного проміння (про бруньки, листя, квітки); // Який вкрився листям, квітами (про рослини). *І другу я березу тут побачив, Що серед моря зелені нової, Ще тільки-но розпущеної, тихо Стояла, опустивши довгі віти* (Рильський, III, 1961, 170).

3. *у знач. прикм., перен.* Неслухняний, нестриманий.

РОЗПУ́ЩЕНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Розпуста, аморальна поведінка. *Радянське суспільство суворо засуджує всяку пошлість і розпущеність в побуті* (Рад. суд на охороні прав.., 1954, 7); *Статева розпущеність.*

2. *перен.* Властивість за знач. **розпу́щений** 3. — *Мені так незручно перед вами, отче Михайле,.. за свою таку... ну, не знаю як це назвати — нікчемність чи розпущеність* (Кол., Терен.., 1959, 136).

РОЗПУ́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розпусти́ти, розпуска́ти.**

РОЗПХИ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Почати пхикати. *Боронь вас боже надто розчулитися. Ви розпхикаєтесь, і вийде у вас просто чортзна-що* (Про мист. театру, 1954, 34).

РОЗП'Я́СТИ *див.* **розпина́ти.**

РОЗП'Я́СТИСЯ *див.* **розпина́тися.**

РОЗП'Я́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розп'я́сти.** *Ніколи ми не забудемо розп'ятого на хресті німецькими фашистами комсомольця Юрія Смирнова, що до останнього подиху хоронив воєнну таємницю* (Панч, В дорозі, 1959, 254); *На товстих шнурах та мальованих жердках розп'яте велике.. шатро* (Фр., II, 1950, 366); * Образно. *Катами мучена, розп'ята, ти* [Україна] *не скорилась ворогам* (Гонч., Вибр., 1959, 194); // *у знач. прикм. Свічка блищала на косому столику в куточку й ледве освічувала дерев'яний хрест з розп'ятим Христом* (Н.-Лев., III, 1956, 153); *Понад очеретом*

сохнуть розп'яті ятері... (Вишня, Весна.., 1949, 141); *Образно. *Дивились на землю розп'яту й шуміли печально ліси...* (Сос., Солов. далі, 1957, 92); *// у знач. ім.* **розп'я́тий,** того, *ч.;* **розп'ята,** тої, *ж.* Людина, яку розіп'яли на хресті. *І тяжко, страшно заридала* [мати], *І помолилась в перший раз За нас розп'ятому* (Шевч., II, 1963, 295); *//* **розп'я́то,** *безос. присудк. сл.* [Х у с а:] *А де ж твій тесля?* [Й о г а н н а:] *Його розп'ято* (Л. Укр., III, 1952, 159).

Як (мов, немо́в *і т. ін.*) **розп'я́тий (розп'я́та)** — з широко розставленими ногами і розведеними в сторони руками.

РОЗП'Я́ТТЯ, я, *с.* Хрест із зображенням розп'ятого на ньому Ісуса Христа і саме зображення розп'ятого. *Перед ним* [ксьондзом] *— налой, на налої — розп'яття* (Вас., III, 1960, 223); *Між цими сопками для Черниша встановлювався якийсь невидимий таємний зв'язок, як між тими придорожніми білими стовпами з розп'яттями, що він їх бачив у Румунії* (Гончар, III, 1959, 124); * Образно. *Там плач, і регіт, і пісні, розп'яття шибениць безкраї, і піп хрестом благословляє розстрілів смерчі огняні...* (Сос., II, 1958, 413); * У порівн. *Худа* [жінка], *мов розп'яття, що он на хресті* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 299).

РОЗРА́ДА[1], и, *ж.* 1. Те, що приносить заспокоєння, полегшення в горі, печалі. *І знов моя дальня дорога, Розрада й відрада моя!* (Мал., Запов. джерело, 1959, 166); *Єдина розрада, яка могла сяк-так врівноважити батькові зіпсутий і нервовий настрій, то було рішення алгебраїчних задач* (Смолич, II, 1958, 34); *Віра розуміє своє безсилля, і від того ще тяжче у неї на серці, єдиною розрадою в неї стають сльози* (Шиян, Баланда, 1958, 183).

2. *розм.* Втіха, розвага. *А тепер я не знаходжу Для серця розради* (Фр., XI, 1952, 26); *Заремба цілу ніч і день блукав у лісі за містом, шукаючи собі розради* (Сміл., Крила, 1954, 91); *Кожен покупець, вибираючи собі розраду, мусив, звісно, подмухати в сопілку, в другу, в третю* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 244).

РОЗРА́ДА[2], и, *ж.* 1. Сварка, ворожнеча, відсутність єдності, узгодженості дій, думок. *Там сталась розрада: Голота кричить, що віддатися* [у бран] *слід, Бо з голоду пухне та пада, А зла старшина, їм усім навпроти, Гвалтовно жада на погибель іти...* (Стар., Поет. тв., 1958, 213); *Ти, розлуко, ти, розрадо, Розлучила сестру з братом, І ще й сина із ненькою* (Ус., На.. берегах, 1951, 133).

2. *рідко.* Стан заглиблення в свої думки; роздуми. *Вернувся* [співець] *додому у тяжкій розраді І сумно схилив своє чоло* (Л. Укр., I, 1951, 344).

РОЗРАДЖА́ТИ *див.* **розра́джувати.**

РОЗРА́ДЖУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **РОЗРАДЖА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗРА́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* 1. Висловлюючи співчуття, заспокоювати, втішати когонебудь. *Касіян Скиба, як міг, розраджував Куріпок: «Ваш Стефан живий!»* (Чорн., Пісні.., 1958, 16); *Андрій співчував Вершиніну, але не міг зрозуміти, чому він так трагічно переживає цю втрату, і намагався розрадити його* (Гур., Життя.., 1954, 249); // Відвертати чиюсь увагу від тяжких думок, переживань, розважати когонебудь. *Валя спостерігає, як вона* [хмара] *шириться і росте, зовсім затуляючи невеликий клапоть блакиті, що досі розраджував її* (Рибак, Зброя.., 1943, 147); *Двірське панство намагалося лестощами розрадити князя* (Кач., Вибр., 1953, 6).

2. Умовляти кого-небудь відмовитися від якоїсь дії, якогось наміру, вчинку; відраджувати. *В душі мати не схвалювала доччиного вибору, але й не наважувалася її розраджувати* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 13); *Заново вшив* [Тимко] *погрібничок, хотів ще й колодязь поправити, та Павло розрадив* (Тют., Вир, 1964, 263).

РОЗРА́ДИТИ *див.* **розра́джувати.**

РОЗРА́ДНИК, а, *ч.* Той, хто втішає, розраджує. *Аби його задержати, аби він трохи одвик.. од своїх порадників та розрадників* (Барв., Опов.., 1902, 282).

РОЗРА́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розра́дник.** *Хіба не приємно мати на старості літ помічницю і розрадницю?* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 317); *Стало столярові гірко, і Соломка видалась йому єдиною розрадницею...* (Гуц., З горіха.., 1967, 88).

РОЗРА́ДОНЬКА[1], и, *ж.* Зменш.-пестл. до **розра́да**[1]. *Що я буду з малими дітьми саміська робити? До кого на розрадоньку ходити?..* (Кол., Терен.., 1959, 17).

РОЗРА́ДОНЬКА[2], и, *ж.* Зменш.-пестл. до **розра́да**[2] 1. *Спи без завадоньки! Жадної зрадоньки Ти ще не знав, Ані розрадоньки В серці не мав* (Л. Укр., I, 1951, 48).

РОЗРА́ДУВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розра́дувати.** *Посеред усього того клекоту, як муха в окропі, звивався Юдка, розрадуваний, щасливий* (Фр., II, 1950, 222); *Тут, розговорившися й посумувавши з нею про чоловіка й дітей, я здоровшала серцем і очима, в якій би то не було порі, і вертала розрадувана й заспокоєна* (Коб., II, 1956, 321).

РОЗРА́ДУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., рідко.* Ви́кликати радість; розвеселити. *Сам вид тих невинних, товстеньких та повільних ковблів* [ковбликів] *розрадував щучине серце* (Фр., III, 1950, 332).

РОЗРАЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗРАЗИ́ТИ,** ажу́, рази́ш, *док., перех., розм.* Дотиком викликати біль у пошкодженому місці. *Він.. пальця свого пораненого дуже розразив: знов виступила кров* (Крим., А. Лаговський, I, 1905, 28).

РОЗРАЗИ́ТИ *див.* **розража́ти.**

РОЗРА́НИТИ *див.* **розра́нювати.**

РОЗРА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **РОЗРА́НИТИ,** ню, ниш, *док., перех., рідко.* Заподіювати рану комунебудь. *До ганку на щастя підкову прибито. Без неї буланий розранив копито* (Воронько, Тепло.., 1959, 118); * Образно. *І до неї доторкнулося те вугля, розранило остатній.. куточок її серця* (Фр., VII, 1951, 16); // Роз'ятрювати (рану). *При душевнім вдоволенні чоловік забуває про те, що перебув і перетерпів, аж знову нові невдачі розранюють старі, давно заговєні рани* (Кобр., Вибр., 1954, 8).

РОЗРАХО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розраху́вати** 1—3. *Наш кожен крок розрахований в часі, Все робиться чітко, точно, без спішки* (Дор., Серед степу.., 1952, 80); *Все в цьому місті здавалося їй розміреним, розрахованим* (Ле, Міжгір'я, 1953, 25); *Літальний апарат.. перетворився на штучне небесне тіло, яке обертається навколо Землі за наперед розрахованою орбітою* (Ком. Укр., 10, 1962, 44); *Човен.. був розрахований для подорожування вчотирьох* (Смолич, II, 1958, 44); // **розрахо́вано,** *безос. присудк. сл. Там все накреслено, все розраховано* (Собко, Кавказ, 1946, 107).

РОЗРАХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗРАХУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Рахуючи, обчислюючи, визначати розмір, кількість і т. ін. чогонебудь. *Давид ходив по двору, оглядав стіни, про себе щось розраховуючи* (Головко, II, 1957, 17); [П и с а р:] *Давайте гроші, я вам зараз розрахую, кілько* [скільки] *ще від вас прийде!* (Фр., IX, 1952, 49); *Доки сонце зійшло, пройшов* [Степан] *кілометрів вісім. Був задоволений, що вірно розрахував час* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 64); // Робити технічне або математичне обчислення чого-небудь. *Потужність решти цехів розрахували саме на ту кількість фракцій і бензолу, яку лише ди-*

стиляційний видавав би при безперервці (Шовк., Інженери, 1956, 76).

2. *перех.* Обмірковуючи, оцінювати, зважувати сили, можливості і т. ін. кого-, чого-небудь. *Ішов він плавно, розраховуючи кожен крок* (Собко, Нам спокій.., 1959, 153); *Він почав розраховувати кожний свій рух* (Ткач, Жди.., 1959, 24); *Не розраховував Ван-Лін своїх сил* (Довж., І, 1958, 122).

3. *перех.* Платити, винагороджувати за роботу по її закінченні; // Видавши заробітну плату, звільняти з роботи. — *Працювать,— кажу, — не буду, Розраховуйте! І все!* (С. Ол., Вибр., 1959, 201).

4. *перех., також із спол.* що о. Припускати, вважати можливим що-небудь. *Гнат розраховував, що ця фраза остаточно вб'є Уласа* (Тют., Вир, 1964, 152); *Сафар розраховував, що сьогодні ринок буде переповнений рабами* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 189); // *тільки недок., неперех.* Чекати, сподіватися на щось. *Труд його нагороджувався. Ніхто не мав ніколи ліпших від його свідоцтв і не міг розраховувати на світлішу будучність* (Кобр., Вибр., 1954, 30); *Кандиба розраховував на її вроду, привабливу усмішку, райдужні очі, привітне слово* (Дмит., Розлука, 1957, 171); *Йонька взяв із собою трішечки* [сала], *розраховуючи на те, що коли повертатиметься назад, то рідні не пожолобиться рука, якщо дадуть йому шматочок сала* (Тют., Вир, 1964, 434); // *тільки недок., неперех.* Покладати надію на кого-небудь. *..капіталістична форма кооперації уже з самого початку розраховує на вільного найманого робітника..* (Маркс, Капітал, т. І, кн. І, 1952, 336); *Наша ж армія, армія робітників і селян, розраховує лише на себе, на підтримку самого народу* (Гончар, II, 1959, 398); // *тільки недок., з інфін.* Мати намір виконати, здійснити що-небудь. *Командир і комісар розраховували були протягти період формування полку ще з тиждень, щоб довести склад до тисячі* (Смолич, V, 1959, 653); *Командування розраховувало взяти село комбінованим ударом* (Тют., Вир, 1964, 497).

РОЗРАХÓВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗРАХУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Повністю сплачувати гро́ші кому-небудь за щось. *Вони розраховуються з блідолицим, примарно-мовчазним офіціантом, виходять з накуреного залу* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 167); *— Згодом, коли заробимо, ми з тобою розрахуємось, Кире* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 31); // *перен.* Робити що-небудь у відповідь на чиїсь дії, вчинки; зводити рахунки з ким-небудь; мститися. *Заставши якось дяка мертвецьки п'яним, школяр по-своєму розрахувався з ним за «науку» — наскільки вистачило дитячих сил, він відшмагав наставника різками* (Слово про Кобзаря, 1961, 18).

2. Звільнятися з попереднього місця роботи. — *Напарниці.. зараз нема.— Де ж вона? — Розрахувалась, бо в неї мати... захворіла* (Гончар, Тронка, 1963, 187).

3. *військ.* Робити підрахунок за номерами в строю. — *Ану, Арсене, в тебе голос гучний, скомандуй усім в одну шеренгу стати і по порядку номерів розрахуватись* (Собко, Нам спокій.., 1959, 63).

4. *тільки недок.* Пас. до **розрахóвувати** 1—3. *Стояли ці гармати не на площадках ешелону, а розраховувались на кінну тягу і враз могли з'явитись в самому несподіваному місці* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 28).

РОЗРАХÓВУВАЧ, а, *ч.* Фахівець з технічних розрахунків. *Створено електронно-рахівничу машину, яка за вісім годин виконує роботу 15 тисяч кваліфікованих розраховувачів і обчислювачів* (Колг. Укр., 11, 1957, 40).

РОЗРАХÓВУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розрахóвувач.**

РОЗРАХУВА́ТИ *див.* **розрахóвувати.**

РОЗРАХУВА́ТИСЯ *див.* **розрахóвуватися.**

РОЗРАХУНКÓВИЙ, а, е. 1. Пов'язаний з проведенням технічних розрахунків при проектуванні. *Корабель-супутник «Восток-3» виведено на орбіту, близьку до розрахункової* (Веч. Київ, 11.VIII 1962, 1); *Незважаючи.. на розрахункові труднощі, нинішня архітектура прагне до різноманітності норм* (Знання.., 10, 1969, 6).

2. Який використовується для полегшення обчислень. *Розрахункова лінійка.*

3. Признач. для обліку грошових коштів, проведення платежів та інших грошових розрахунків. *При визначенні розмірів оплати за основу береться річна розрахункова ставка* (Хлібороб Укр., 12, 1968, 21); *Кожне підприємство має в банку.. кілька рахунків: розрахунковий, позиковий* (Наука.., 12, 1971, 34); // Признач. для запису грошових розрахунків, заробітної плати і т. ін. *У бухгалтерії «Міськенерго» з ранку до вечора шелестять сторінки розрахункових книг* (Логв., Давні рани, 1961, 116).

РОЗРАХУ́НОК, нку, *ч.* 1. Дія за знач. **розрахува́ти, розрахóвувати.** [Горлов:] *Війна — це риск, а не арифметика, час знати.* [Гайдар:] *А по-моєму, війна є розрахунок, арифметика* (Корн., II, 1955, 23); *Вона жадібно прислухалась до цін на худобу, робила якісь розрахунки* (Стельмах, II, 1962, 232); *Відомий винахідник І. П. Кулібін вперше застосовував способи графічного розрахунку в механіці* (Кресл., 1956, 4); // Результат обчислення яких-небудь даних. *Русевич окинув поглядом рисунки, поклав на них папку з розрахунками* (Шовк., Інженери, 1948, 246); *Я.. перестав їх боятися, наочно переконавшися в правильності статистичних розрахунків, які доводять, що з тисячі випущених у бою куль влучає ледве одна* (Багмут, Записки.., 1961, 22); // Результат технічних підрахунків необхідних даних при проектуванні. *Технічна рада ствердила Павлові розрахунки* (Мушк., Серце.., 1962, 243); *Відпуск фондів заробітної плати підприємствам повинен провадитися на основі розрахунку їх реальної технічної потужності* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 158).

△ **Господáрський розрахýнок** *див.* **господáрський.**

З розрахýнку: а) беручи певну кількість чого-небудь. *Слідом за проривкою механізатори розпушують міжряддя і підживлюють рослини аміачною водою з розрахунку 2,5 центнера на гектар* (Хлібороб Укр., 12, 1968, 5); б) враховуючи що-небудь. *Експедиція була розрахована на дві літніх навігації.. З розрахунку на такий час і були відпущені на неї кошти, матеріали, харчі та все інше* (Тулуб, В степу.., 1964, 368).

2. Виплата грошей за роботу, по боргових зобов'язаннях, оплата рахунків і т. ін. [Михайло:] *Це, бачиш, у нас дрібні джентльменські розрахунки* (Собко, П'єси, 1958, 375); *Якби навіть пан доктор не мав при собі належної готівки, і не вистачило щось до розрахунку, то ви не турбуйтесь...* (Вільде, Сестри.., 1958, 410); // Звільнення з роботи з повною виплатою зароблених грошей. — *Отже, просіть розрахунок, мамо, і будемо їхати* (Гур., Новели, 1951, 87).

3. *перен.* Відплата, покарання, помста. *О, дев'ятнадцятий рік месників і платіїв, достойний рік розрахунків і записів у бухгалтерську книгу Революції* (Ю. Янов., II, 1958, 201).

4. Припущення, що будується на яких-небудь міркуваннях, фактах і т. ін. *Розрахунок Пелехатого був безпомилковий: тепер утекти людина не могла ні вперед, ні назад* (Загреб., Шепіт, 1966, 8); *Денис і Роман Блаженки вскочили до кімнати, в якій, за їхніми розрахунками, стояв німецький міномет* (Гончар, III, 1959, 261); // Надія на кого-, що-небудь. *Перед Софією*

він гнеться лише для видимості, а весь розрахунок його на панича Вольдемара (Гончар, Таврія, 1952, 149); *Радянський народ, здобувши всесвітньо-історичну перемогу в другій світовій війні, розбив всі розрахунки ворогів на слабкість радянського ладу* (Вісник АН, 11, 1953, 25).

◇ **З таки́м розраху́нком** — так, таким способом. *Ботинки і сундучок він поставив під ліжко з таким розрахунком, щоб в разі потреби їх можна було б помацати рукою* (Тют., Вир, 1964, 54); **Що-не́будь [не] вхо́дило у розраху́нки** *чиї* — хтось не мав наміру (мав намір) здійснити щось. *В їхні розрахунки зовсім не входило показувати тут все те краще, чим спорядили їх союзники* (Гончар, II, 1959, 365).

5. Корисливе міркування з метою одержання якої-небудь вигоди. [Костомаров:] *Не знаю ось чого: чи це з протесту зробив ти, а чи... з розрахунку?* (Тич., I, 1957, 298); — *Думаєте, нема в нього тут свого розрахунку? Знає, що Савка вміє підійти до заробітчанина* (Гончар, I, 1959, 32); — *Та найду вже якусь, яка має воли або грубі коралі, — анітрохи не криється* [Левко] *зі своїми господарчими розрахунками* (Стельмах, I, 1962, 64).

6. *рідко.* Обслуга гармати, кулемета і т. ін.— *Филимонов знищив фашистський гарматний розрахунок...* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 91).

РОЗРА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗРА́ЯТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Висловлюючи співчуття, заспокоювати, розвеселяти кого-небудь. *Ніхто її не втішав, не розраював. Бо йшлося про важливіше* (Загреб., Спека, 1961, 342); *Андрій навмисне звів розмову на жарт, щоб якось розраяти Галину Львівну* (Гур., Наша молодість, 1949, 184); *Максим стояв.. і не знав, що сказати Насті, як розраяти, втішити її* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 73).

2. Умовляти кого-небудь відмовитися від якоїсь дії, якогось наміру, вчинку; не радити щось робити. *Мати не стала розраювати Олю, а може, не хотіла позбавляти її останньої надії* (Юхвід, Оля, 1959, 83); — *Отэ ще будете за ним плакати! — спробувала розраяти матір Оленка* (Козл., Ю. Крук, 1950, 217); *Маковей уже був зохотився на міньбу. Але брати Блаженки розраяли хлопця* (Гончар, III, 1959, 452).

РОЗРА́ЯТИ *див.* **розра́ювати.**

РОЗРЕВІ́ТИСЯ *і* **РОЗРЕВТИ́СЯ,** ву́ся, ве́шся, *док., розм.* 1. Почати ревіти, ревти. *Жінки сховали обличчя в фартушки і придавлено ридають. А діти таки вголос розревілись* (Ірчан, II, 1958, 34); — *І що ви, дорога людино, вигадуєте? Не треба так, бо, їй-право, розревуся* (Стельмах, I, 1962, 586).

2. *перен.* Розбурхатися, розбушуватися (про явища природи). *Біда лише, що розревілась завірюха, дорогу замітала* (Коб., I, 1956, 553).

РОЗРЕВТИ́СЯ *див.* **розреві́тися.**

РОЗРЕГОТА́ТИСЯ, очу́ся, о́чешся *і* **РОЗРЕГОТІ́ТИСЯ,** очу́ся, оти́шся, *док.* Почати сильно реготати, реготіти. *Вже нащо пан писар, що сердивсь кріпко, а тут і сам розреготавсь, як уздрів таку кумедію* (Кв.-Осн., II, 1956, 186); *Оксен так розреготався, що залисини зробилися червоними* (Тют., Вир, 1964, 305).

РОЗРЕГОТІ́ТИСЯ *див.* **розрегота́тися.**

РОЗРЕКЛАМО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розрекламува́ти.**

РОЗРЕКЛАМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Посилено рекламуючи, зробити відомим, розхвалити кого-, що-небудь. *Вольдемар в ці дні розвинув у собі скажену енергію, цілком спрямовану на те, щоб якнайбучніше розрекламувати перед царем свою Асканію* (Гончар, Таврія, 1952, 371); *Народовці підняли на щит поеми Устияновича, всіляко розрекламували, розхвалили їх* (Укр. літ. критика.., 1959, 367).

РОЗРЕПЕТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Почати багато і довго репетувати. — *Чого це ти, Денисе, так розрепетувався? Не дав мені й богу домолитись* (Н.-Лев., VI, 1966, 353); *Олімпіада, як завжди, розрепетувалася на все Село Руське, а сьогодні особливо була люта* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 65); // *на кого.* Голосно розкричатися на кого-небудь.— *На Сибір тебе, клятий! — розрепетувався храбрий]* [хоробрий] *Забіяка на безталанного Карпа* (Мирний, I, 1954, 259).

РОЗРИ́В, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розірва́ти, розрива́ти**[1] і **розірва́тися, розрива́тися**[1] 1—6. *Він* [лазер] *допомагає лише тоді, коли відшарування свіжі й розриви виникли в задній частині ока* (Наука.., 1, 1971, 29); *Я іду під розриви шрапнелі, революції син і солдат* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 19); * У порівн. *День оскаженіло Сяйне й впаде, швидкий, немов розрив* (Бажан, I, 1946, 153).

△ **Випробо́вувати на розри́в** — визначати міцність тіла, поступово збільшуючи навантаження. *Перед намотуванням на лебідку дріт випробовують на розрив і визначають величину розривного вантажу* (Інж. геод., 1959, 392).

2. Простір, проміжок між чим-небудь, що роз'єдналося, розсунулося. *Дощ ущух, і в розривах між хмарами пробивалася синява ранку* (Баш, Надія, 1960, 447); *Прорізи і розриви на дощових плащах і інших виробах з пластичних матеріалів можна полагодити за допомогою зварювання* (Знання.., 1, 1966, 32); // Просвіт, прогалина між чим-небудь. *Всі розриви між будівлями потрібно засаджувати.. деревами* (Озелен. колг. села, 1955, 11); // *перен.* Відсутність співвідносності, узгодженості між чим-небудь, відповідності чомусь. *Соціалістичний лад створює умови для ліквідації успадкованого від капіталізму розриву в рівні економічного і культурного розвитку між країнами* (Програма КПРС, 1961, 116); *Каринський.. скоро помітив цей неприпустимий розрив між потужністю дистиляційного й інших цехів* (Шовк., Інженери, 1956, 77); *Радянська влада припинила багатовіковий процес знищення лісів на Україні і ліквідувала розрив між їх вирубкою та відновленням* (Ком. Укр., 6, 1968, 33); // Часова перерва в чому-небудь. *Момент сівби — найбільш відповідальний. І головне — недопустити розриву в роботі* (Хлібороб Укр., 5, 1972, 8).

△ **Протипоже́жний розри́в** — простір між будівлями для запобігання поширення вогню. *Значне зменшення ширини присадибної ділянки не дає можливості створити потрібні протипожежні розриви* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 10).

3. Повне припинення стосунків, відносин з ким- або між ким-небудь. *Ніхто.. не знав, як болісно переживає Юля розрив з Віктором* (Донч., V, 1957, 427); *Особливо тяжко розрив між батьком і матір'ю, залишення сім'ї одним з них сприймають діти* (Рад. суд на охороні прав.., 1954, 34); // Остаточна відмова від чого-небудь, зречення чогось. *..не можна здійснити справжнє інтернаціональне згуртування робітників без рішучого розриву з опортунізмом..* (Ленін, 26, 1972, 18); *Письменник* [М. Коцюбинський] *залишає Тиховича в стані душевної кризи, після якої мусить настати остаточний розрив з старими ілюзіями* (Іст. укр. літ., I, 1954, 612).

РОЗРИВА́ННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **розрива́ти**[1]. *Втулки і воронки захищають кінець трубки від розривання при випадковому натягу провода* (Монтаж і ремонт.., 1956, 20).

РОЗРИВА́ННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **розрива́ти**[2].

РОЗРИВА́ТИ[1], а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗІРВА́ТИ,** зірву́, зі́рвеш, *док.* 1. *перех.* Різкими рухами, ривками розділяти на частини, шматки; роздирати. [Х р а п к о:] *Що ще за повістка? Тьфу! (Розрива її, кида і плює)* (Мирний, V, 1955, 203); *З'явився Шовкун і, опустившись перед Сіверцевим на одне коліно, став швидко розривати бинт...* (Гончар, III, 1959, 264); *Ліда сіла за стіл, пише листа, спинилась, перечитує, розірвала написане, встала* (Корн., I, 1955, 140); // Розпечатувати, відкривати (пакет, конверт, телеграму і т. ін.). *Блаженко та Козаков одразу взялися старанно перев'язувати Черниша, розриваючи свої засмальцьовані пакети* (Гончар, III, 1959, 141); *Дорош узяв блакитний конвертик і похапцем розірвав. На маленькому аркушику було надруковано всього кілька рядків* (Тют., Вир, 1964, 193); // Робити рваним, дірявим (одяг, взуття). *З.. риданням металась вона в малій своїй літній хатині, б'ючись грудьми об стіни, розриваючи на собі одяг* (Довж., I, 1958, 93); *Мариня тим часом поправляла косу, одежу на собі.— Побили? — звернулась до неї мати.— Не били. Спідницю, здається, розірвали. Насилу вирвалась* (Вас., I, 1959, 199); // Заподіювати комусь рани, подряпини; ранити кого-, що-небудь. *Ольга борсалася в колючій шипшині, байдужа до того, що кущі їй розривали тіло,— захищала тільки очі* (Кач., II, 1958, 70); *Очевидячки, ніж, ударивши тіло, розірвав його далі* (Ю. Янов., II, 1958, 128); // Умертвляти, роздираючи на частини, шматки. — *Так колись моя коза На льоду кричала, Як там її звірина, Бідну, розривала* (Рудан., Співомовки.., 1957, 29); *Орда за нами. Ой, вона ще ближче! От зараз кинеться і нас розірве* (Л. Укр., I, 1951, 313); // *перен.* Порушувати цілісність чого-небудь, роз'єднувати щось. *Хіміки випаровують з нього* [газу] *складні молекули, розривають їх з допомогою тепла і високого тиску* (Наука.., 1, 1965, 23); *У великій світовій війні вирішується історична доля українського народу. Чи буде він жити і процвітати в єдиній передовій державі, чи розірвуть його на частини на довгі віки, розділять кордонами?* (Довж., III, 1960, 61).

◇ **Думки́ розрива́ють мо́зок (че́реп)** — хтось відчуває біль у голові від тяжких роздумів. *Думки тягучі й важкі, вони розривають мозок, Юрію страшно повернутись, так болить.. тіло* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 183); *Я йду далі. Думки розривають череп мені й снуються все навколо одного й того ж* (Кол., На фронті.., 1959, 13); **Розрива́ти (розірва́ти) на шматки́** *кого* — звертатися до кого-небудь з проханнями, дорученнями і т. ін., не даючи й хвилини спокою; **Розрива́ти (розірва́ти) се́рце (ду́шу, гру́ди)** — примушувати страждати, переживати, мучитися. *В'ється вона* [туга] *коло серця, Серце розриває* (Рудан., Тв., 1959, 118); — *Скрізь бачу вбогих людей, бідаків роботящих. От що мою душу розриває! От що моє серце розшарпує!* (Вовчок, I, 1955, 348); *Розпач, відчай розривали їй груди, хвилинами з'являвся такий жах, що ціпеніло серце* (Донч., V, 1957, 431); **Розрива́ти (розірва́ти) ува́гу** *чию* — заважати кому-небудь бути уважним. *Таке безнастанне наслухування так розривало його увагу, що не міг нічого з прочитаного розуміти* (Март., Тв., 1954, 242).

2. *перех.* Розносити на частини, осколки, руйнувати вибухом, пострілом, висаджувати в повітря. *Коли раптом Мов грім ударив, куля розірвала Завчасно стіну, і каміння гостре Посипалось навколо* (Л. Укр., I, 1951, 115); // *безос. То таки був постріл! І одначе не розірвало її* [рушницю] (Гончар, Тронка, 1963, 307).

3. *перех.* Роз'єднувати, розсувати що-небудь з'єднане, суцільне, утворюючи між його частинами просвіт, прогалину. *Тихович нервовим рухом розриває лози і йде далі* (Коцюб., I, 1955, 209); *Спалені губи з трудом розривала* [баба] *та білим язиком їх зволожувала* (Стеф., I, 1949, 44); *Загін ішов з боями,.. розривав кільця облав і збирав сили для наступу* (Дмит., Наречена, 1959, 95); *Війнув вітер, розриваючи димову хмару* (Добр., Очак. розмир, 1965, 148); *Гнат розірвав конем коло, що замикало його з усіх боків, підскочив до однієї з каруц* (Тют., Вир, 1964, 70); // *безос.* [Я л и н а *(вбігає):*] *Чи чули новину! Греблю розірвало.. біля опусту...* (Кроп., IV, 1959, 353); // *перен.* Порушувати, переривати що-небудь. *Тишу розривають оплески і схвильований гомін* (Стельмах, II, 1962, 17); *Щось чорне та пелехате закрило світло і розірвало музику* (Коцюб., II, 1955, 216); // *розм.* Розводити в різні боки, розборюючи. *Один із тих вояків, що скочили розривати зчіплених панів, зареготався, а другий сплеснув в долоні* (Фр., III, 1950, 313); *З великими зусиллями розірвали їх* [братів] (Ірчан, II, 1958, 28).

◇ **Розрива́ти (розірва́ти) сон** — будити. *Мавра ніч не спала, неспокійні думки розірвали сон* (Горд., Дівчина.., 1954, 47).

4. *перех., перен.* Переривати, припиняти те, що зв'язує кого-небудь із кимсь певними стосунками. *Там розриваєте старий контракт, тут пишете новий* (Л. Янов., I, 1959, 432); *Забіг би* [сотник] *на край світу, та уже шлюбу не розірве* (Кв.-Осн., II, 1956, 217); — *Імператор Никифор.. вчинив безумство, коли розірвав мир і хоче почати війну з болгарами* (Скл., Святослав, 1959, 292); *Нема в світі такої сили, яка змогла б похитнути і розірвати єдність радянських республік* (Ком. Укр., 9, 1967, 20); [Б а р а б а ш:] *Скажіть одверто, ви вирішили розірвати нашу дружбу?* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 65); *Засобами сатири викриває П. Козланюк панство і українських попів, які прагнули розпалити полум'я націоналізму, розірвати союз українців з революційною Росією* (Рад. літ-во, 3, 1957, 17).

Розрива́ти зв'язки́ *з ким* — припиняти спілкування, стосунки з ким-небудь. *Він.. на власні гроші набув сотню примірників, щоб послати на село, до своїх, і таким робом довести, що, вірний демократичній засаді, не розриває зв'язків з народом* (Коцюб., I, 1955, 162).

5. *неперех.* Припиняти будь-які стосунки, відносини з ким-небудь. *То була хвилина, Коли з самим собою розірвав* [Л. Толстой] — *Із тим, колишнім* (Рильський, Сад.., 1955, 30); *Казимир не одержував від мене відповіді на свої листи, а замість того напевне дістав повідомлення від батьків про те, що я з ним розірвала* (Вільде, На порозі, 1955, 159); // Рішуче відмовлятися від чого-небудь, зрікатися чогось.— *Коли б швидше видужати і тоді розірвати з минулим* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 40); *В багатьох країнах виникли комуністичні партії, які розірвали з опортуністичним II Інтернаціоналом* (Рад. Укр., 4.XI 1954, 3).

6. *перех., перен.* Знищувати те, що обмежує чиюсь свободу, самостійність, що є обтяжливим для кого-небудь. *Хто пута рабства розрива, Мечем свободи добува?* (Граб., I, 1959, 489); *Отак у келії правдивий Іван Гус думав розірвать Окови адови!.. і диво, Святеє диво показать Очам незрящим* [незрячим] (Шевч., I, 1963, 263); *І встане велетень з землі, розправить руки грізні, і вмить розірве на собі усі дроти залізні* (Л. Укр., I, 1951, 460).

РОЗРИВА́ТИ[2], а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗРИ́ТИ,** и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Риючи, розкидати, розгрібати що-небудь. *Кури знову зграєю сходяться, сокотять,.. розривають гній своїми ніжками...* (Мирний, I, 1954, 52); *Під ногами шелестіли цілі заметі сухого покрученого листя. Насті вподобався той шелест, і вона зумисне розривала ногами купи сухого листя* (Коцюб., I,

1955, 57); *Щоб зігрітись, він почав, наче скажений, розривати пальцями землю, одночасно човгаючи ногами й хитаючи головою* (Трубл., I, 1955, 49); // *перен., розм.* Абияк, недбало розкида́ти, щось шукаючи. *Став* [Гонта]; *розрива купу Ляхів мертвих: шука когось* (Шевч., I, 1963, 136).

2. Риючи, відкидаючи землю, сніг і т. ін., робити заглиблення, яму. *Чорна вража сила, смерть її вхопи, бомбами розрила золоті степи* (Сос., II, 1958, 195).

РОЗРИВА́ТИСЯ[1], а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗІРВА́ТИСЯ**, зірву́ся, зі́рвешся, *док.* 1. Від різких рухів, ривків розділятися на частини, шматки; роздиратися. *Торба трісь — і розірвалась...* (Гл., Вибр., 1951, 120); *Два разки розірвались, і намисто пороснуло на поміст* (Н.-Лев., II, 1956, 79); // Лопаючись, тріскаючись, розпадатися, кришитися на дрібні шматочки. *В повітрі з'являлися не то білі кружечки, не то маленькі пухирі, які росли, росли, розривалися беззвучно, вприскуючи в темряву світлий порошок* (Томч., Готель.., 1960, 39); *Як боляче розривається крихкий, сльозами зліплений льодок на віях* (Стельмах, I, 1962, 294); // Ставати рваним, дірявим (про одяг, взуття). *Шевця не маш* [маєш] *— сам чобіт заший, коли розірвався* (Номис, 1864, № 11265).

◇ **Голова́ розрива́ється** — про сильний головний біль. [О г н є в *(піднімає руку до бинта на голові):*] *Фу, голова розривається* (Корн., II, 1955, 25); **Се́рце (душа́) розрива́ється (розі́рве́ться** *і т. ін.*) **[на шматки́ (куски́, на́дво́є)]** *у кого, чиє, чия* — хтось страждає, мучиться від чого-небудь, переживає за когось. *Серце в жінки розривалось від туги за рідним краєм, за дитиною, яка зосталася без матері* (Донч., III, 1956, 79); *Сердешному чоловікові не до спання: серце в його на шматки розривається* (Стор., I, 1957, 24); [С е р б и н:] *Мар'яно, хіба я не знаю, хіба я не бачу, як тобі тяжко? Хіба я не мучусь сам, дивлячись, що у тебе серце розривається на куски* (Вас., III, 1960, 41); *— Що маю робити? Душа моя розривається надвоє! Серце ниє й болить* (Н.-Лев., IV, 1956, 36); *Лиш Одіссеєм журюсь я, за ним розривається серце* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 324); *Хай серце, болю повне вщерть, Розірветься... нехай! Висока честь: прийняти смерть За любий, рідний край!* (Вороний, Вибр., 1959, 60); **Се́рце розрива́ється на́впі́л** *див.* **на́впі́л.**

2. Розділятися на частини, осколки, руйнуватися під дією вибуху, пострілу. *Бувало, що зіпсується на міні ударник.. Візьмуть розриватися тоді міни на пароплаві. Феєрична картина* (Ю. Янов., II, 1958, 33); *Перший снаряд розірвався неподалік дзвіниці. Прошумів другий...* (Гончар, II, 1959, 81); *Важка бомба розірвалась біля нашого окопу* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 38); * Образно. *Село аж розривалось від пострілів* (Цюпа, Грози.., 1961, 88).

3. Роз'єднуватися, розсуватися, утворюючи просвіт, прогалину (про що-небудь з'єднане, суцільне). *Ніч ішла; хмари розривалися — зорі блищали...* (Вовчок, I, 1955, 162); *Далі юрби розривалися — звертали в провулки й пропадали в темряві* (Головко, II, 1957, 314); *Вивіяв* [вітрець] *на лід кілька округлих вільхових листків, і вони закружляли у рівному колі, потім це коло розірвалося і листки блискавично, мов горобці, пурхнули кудись угору* (Стельмах, I, 1962, 128); *Туман розірвався на сході і відразу з його вилинуло, сяючи пишною красою, золотеє сонце* (Гр., II, 1963, 129).

4. *перен.* Перериватися, припинятися (про те, що зв'язує кого-небудь із кимсь певними стосунками). * Образно.— *У нас з нею ще до війни ниточка розірвалася. Так, знаєте, трагічні обставини* (Голов., Тополя.., 1965, 29).

5. *рідко.* Припиняти свої стосунки, відносини з кимнебудь.

6. *перен.* Зникати (про те, що обмежує чиюсь свободу, самостійність, що є обтяжливим для кого-небудь). *Ще був народ закутий кайданами.. Але вже чуло серце юнакове, живого наливаючись вогню, розірвуться, впадуть царські окови* (Гонч., Вибр., 1959, 293).

7. *перен., розм.* Одночасно займатися багатьма справами; намагатися встигнути скрізь. *Я теж мало роблю, бо мушу розриватися на 100 частин* (Коцюб., III, 1956, 163); *— Якби я могла розірватьсяся надвоє, то я б і сіни мела, і коло печі стояла,— промовила Мотря неласкавим голосом* (Н.-Лев., II, 1956, 283); // Дуже старатися, докладати великих зусиль, роблячи що-небудь. *Він аж розривається, щоб.. найважче самому зробити, а жінці щоб менше зосталося* (Мирний, I, 1949, 172); *Контррозвідки розривалися, шукаючи нас* (Ю. Янов., II, 1958, 252).

◇ **Хоч розірви́ся:** а) про марність чиїх-небудь зусиль, намагань. *Так повелося на вічі — не захотіли слухати, хоч розірвися, не дадуть і рота роззявити* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 221); б) те саме, що **Хоч на́дво́є розірви́ся** (*див.* **на́дво́є**). — *Хоч розірвися. І там треба побувати, і туди заглянути, і суши собі голову, чим скотину догодувати...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 107).

8. *перен.* Сильно, гучно звучати, лунати. *І від бурі, що бушує, і від грому, що так і розривається над головами, шум такий і грохот, що страшно і згадати!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 413); *За плечима у юрми билось й розривалось голосіння Маланки та плач жіночий* (Коцюб., II, 1955, 101); *Ще дужче гримів голос із репродуктора, а тим часом телефонні дзвінки аж розривались у передпокої, владно кликали до себе* (Тич., III, 1957, 284); // Дуже голосно ридати, кричати, співати і т. ін. *Кричала* [Катерина] *всім своїм єством, кричала на весь світ,.. розривалася в сухих риданнях...* (Хотк., II, 1966, 253); *Їм було байдужісінько, чого, власне,.. розривається цей лисий і товстий тубілець* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 462); *Ой, нехай плаче, розірветься, а уже мене не діждеться* (Чуб., V, 1874, 789).

Як не розірва́тися — дуже голосно ридати, кричати, співати і т. ін. *Дужче закумкали жаби в болоті, засвистали черепахи у сазі, а солов'ї — як не розірвуться в Ратієвщині* (Мирний, IV, 1955, 26).

9. *тільки недок.* Пас. до **розрива́ти**[1] 1—6.

РОЗРИВА́ТИСЯ[2], а́ється, *недок.* Пас. до **розрива́ти**[2].

РО́ЗРИВКА, и, *ж., діал.* Розвага. *В Західній Європі, а також і в Польщі драматичні вистави в школах були дуже давньою і улюбленою розривкою* (Фр., XVI, 1955, 215); *За цими приємними, звичними розривками Раїсі непомітно збігав час* (Коцюб., I, 1955, 321); *Скличе Сусідів він і родичів своїх На верхогони. То для молодих І свято, і розривка, і наука* (Рильський, II, 1956, 23).

РОЗРИВНИ́Й, а́, е́. 1. Який утворює вибух. *Вона була при зброї: у руках Був заступ гострий, а в кишені куля, Набитая знадобом розривним* (Л. Укр., I, 1951, 115); // Який розривається після влучення в ціль. *Впав перед Романом якийсь боєць, влучений розривною кулею в голову* (Гончар, III, 1959, 140); *Для зменшення витрат свинцю вчені мають на меті замінити свинцеві кульки маленькими розривними снарядами* (Наука.., 7, 1967, 42).

2. *спец.* Признач. для розривання чого-небудь на частини. *Смикнувши троса, Трофімов відкрив розривний клапан, і куля, знесилівши, лягла на землю* (Наука.., 11, 1969, 52); *Розривна машина;* // При якому

що-небудь розривається, руйнується. *Породи.. руйнуються переважно від розривних напруг, що виникають.. під дією вибуху* (Вісник АН, 1, 1973, 25).

РОЗРИ́ВНІСТЬ, ності, *ж., спец.* Абстр. ім. до **розри́вний** 2.

РОЗРИ́В-ТРАВА́, и́, *ж.* 1. *бот.* (*Impatiens* L.). Декоративна одно- і багаторічна трав'яниста рослина родини бальзамінових. *Голосів училися* [друзі] *пташиних, Все шукаючи розрив-трави* (Рильський, II, 1960, 147).

2. *фольк.* Казкове зілля, що нібито має силу розривати кайдани, відмикати замки і т. ін. — *Що нам кайдани? Я призапас такої розрив-трави, що тільки притулю, дак ік нечистому й порозпадаються* (П. Куліш, Вибр., 1969, 189).

РОЗРИДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Почати сильно, нестримно ридати. *Лукія розридалася з такою силою, що все тіло її здригалося, як у страшній пропасниці* (Донч., III, 1956, 129); *Він розридався важко, істерично, бився головою об холодну перегородку вагона* (Збан., Сеспель, 1961, 255); * Образно. *Моя пісне, вогниста, шалена.., Ах, розбийся на світлі акорди, Розридайсь — і затихни, як грім...* (Тич., I, 1957, 25).

РОЗРИ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати рипатися (у 1 знач.).

РОЗРИСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розрисува́ти.** *Ще одну прикмету мало його жовте, зів'яле обличчя. Воно було розрисоване темно-синіми плямами, що розсіялися по щоках, по носі* (Ірчан, II, 1958, 218).

РОЗРИСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розрисо́вувати.**

РОЗРИСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗРИСУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Те саме, що **розмальо́вувати.** *Отож — чари чарами, а й ви не моргайте. Щоб часом голі стегна зіваки не розрисував гострий дзьоб.. гусака* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 47).

РОЗРИСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розрисува́ти.**

РОЗРИСУВА́ТИ *див.* **розрисо́вувати.**

РОЗРИ́ТИ *див.* **розрива́ти**[2].

РОЗРИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розри́ти.** *Начетверо розкопана, Розрита могила* (Шевч., I, 1963, 222); *В широкому полі, розритому весняними гірськими водами, осіла, вкопалася в грунт огрядна споруда військової.. залоги* (Ле, Право.., 1957, 194); * Образно. *Горить, розцвітається море, розрите кормою...* (Гончар, III, 1959, 182); // *у знач. прикм. Вітер скуб солому по стріхах, а на розриті городи спускались хмари ворон* (Коцюб., II, 1955, 77); *Народ повалив од сільбуду гомінкими юрбами, і за кілька хвилин весь майдан став як розритий мурашник* (Головко, II, 1957, 185).

РОЗРИ́ХЛЕНИЙ, РОЗРИ́ХЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розри́хли́ти.** *Вулиця місцями вже протряхла, місцями ж була ще вкрита рештками брудного, розрихлого теплим подихом весни снігу* (Ряб., Жайворонки, 1957, 119); // *у знач. прикм.— А там що? — киває Лукія на вал і повагом рушає туди, ноги її по литки провалюються в грузькому, розрихленому грунті* (Гончар, Тронка, 1963, 80).

РОЗРИ́ХЛИЙ *див.* **розри́хлений.**

РОЗРИ́ХЛИ́ТИ *див.* **розри́хлювати.**

РОЗРИХЛІ́ТИ, ію, *док., рідко.* Стати нещільним, розсипчастим.

РОЗРИ́ХЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗРИ́ХЛИ́ТИ,** ри́хлю́, ри́хли́ш, *док., перех., рідко.* Робити нещільним, розсипчастим. *Шість раз прополювали, поки зійшла над землею гичка. Потім часто розрихлювали грунт* (Кучер, Зол. руки, 1948, 212); *Про шовкову прядку розповіла* [Скворцова] *і про дощових черв'яків, які розрихлюють грунт* (Донч., II, 1956, 503).

РОЗРІ́ВНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розрі́внювати.** *Великий вплив на врожай зеленої маси має своєчасне підкошування нез'їдених решток, розкидання екскрементів і розрівнювання кротовин, знищення бур'янів* (Хлібороб Укр., 5, 1971, 27).

РОЗРІ́ВНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗРІВНЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *док., перех.* 1. Робити рівним, без ям, заглибин, пагорбів і т. ін.; усувати нерівності. *За бульдозерами, які розрівнюють площадку, йдуть екскаватори, які риють котлован* (Роб. газ., 10.VII 1965, 2); *Розрівняєш грунт, пересолиш його вапном, угноїш та й сади вже що бажаєш* (Стельмах, I, 1962, 142).

2. Робити гладким, прямим; розгладжувати, розправляти. *Кузьма пізно вночі приніс його* [прапор] *на гарячих грудях, розгорнув на ліжку і ніжно розрівняв зморшки* (Петльов., Хотинці, 1949, 114).

РОЗРІ́ВНЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.*, **РОЗРІВНЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *док.* 1. Ставати рівним, без ям, заглибин, пагорбів і т. ін. *Синє, глибоке небо розгортало своє безкрає поле, немов казало: котись по мені куди хоч і як хоч,— я буду розстилатись, розрівнюватись перед тобою* (Мирний, I, 1954, 317).

2. *тільки недок.* Пас. до **розрі́внювати.**

РОЗРІ́ВНЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розрівня́ти;** // *у знач. прикм. На розрівняній землі розбили ми сади й сквери* (Тич., III, 1957, 44).

РОЗРІВНЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розрівня́ти.**

РОЗРІВНЯ́ТИ *див.* **розрі́внювати.**

РОЗРІВНЯ́ТИСЯ *див.* **розрі́внюватися.**

РОЗРІ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розріди́ти.** *Він* [ліс] *тягнеться аж до самого Любечанінова, то змінюючись старим, добре-таки розрідженим під час революції гаєм, то знову перетворюючись у густі зарості* (Збан., Сеспель, 1961, 381); *Санки летіли попід високими, що бовваніли в розрідженій ліхтарями темряві, будинками* (М. Ол., Леся, 1960, 218); // *у знач. прикм. Населяють вони* [кенгуру] *широкі високотравні степи, вкриті розрідженою чагарниковою рослинністю* (Посібник з зоогеогр., 1956, 18); *Розріджена атмосфера на висоті в сотні кілометрів поглинає багато теплових променів* (Наука.., 11, 1962, 56); *Під ногами чвакотіла розріджена, мов сметана, глина* (Хижняк, Килимок, 1961, 17); *М. В. Ломоносов говорив, що північне сяйво є не що інше, як свічення молекул розрідженого газу під дією електричного розряду* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 20).

РОЗРІ́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан розрідженого. *Зміни температури — наслідок великої розрідженості і малої вологості марсіанської атмосфери* (Рад. Укр., 22.IX 1956, 3).

РОЗРІ́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **розріди́ти, розрі́джувати** і **розріди́тися, розрі́джуватися** 1, 2. *В насадженнях невдалої конструкції, при надмірному розрідженні,.. відбувається наступ степу на ліс, і насадження поступово відмирає* (Бот. ж., X, 4, 1953, 53); *Перегрівання двигунів спричинює розрідження мастильних матеріалів* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, [48]); *У барокамерах відтворювалось розрідження, близьке до природного космічного вакууму* (Веч. Київ, 22.I 1969, 3).

РОЗРІ́ДЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **розрі́джувати.**

РОЗРІ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розрі́джувати.**

РОЗРІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗРІДИ́ТИ,** ріджу́, рі́ди́ш, *док., перех.* 1. Створюючи проміжки, прогалини, робити рідким, менш густим. *Післясходове боронування не тільки знищує бур'яни на 40—50 процентів, але й розпушує грунт, розріджує сходи буряків на 15—20 процентів* (Хлібороб Укр., 10, 1971,

23); *М'який грунт боронуємо легкими боронами, ще й зубки у борін розріджуємо* (Рад. Укр., 2.II 1962, 4); — *Наш Іван культиватором розрідить рядки упоперек* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 563).

2. Робити рідким або менш насиченим. *Для боротьби з небезпекою газовиділення на шахтах установлюють потужні вентилятори, які розріджують газ* (Гірн. пром.., 1957, 104); *Темноту ночі ледве розріджувало свіже покривало снігу* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 282).

РОЗРІ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗРІДИ́ТИСЯ**, рі́диться, *док.* 1. Ставати рідким, менш густим, щільним. *Уже починають бліднути зорі на небі, ясніє широка смуга на сході, розріджуються сутінки* (Трубл., Шхупа.., 1940, 163); // Ставати нечисленним. *Внаслідок зниження заробітної плати робоче населення мало-помалу розріджується, так що у відношенні до нього капітал знов стає надлишковим* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 638).

2. Ставати рідким або менш насиченим. *З підняттям угору повітря розріджується* (Фіз. геогр., 5, 1956, 85).

3. *тільки недок.* Пас. до **розрі́джувати.**

РОЗРІ́ДЖУВАЧ, а, *ч.* Спеціальна рідина для розрідження лаків та фарб.

РОЗРІДИ́ТИ *див.* **розрі́джувати.**

РОЗРІДИ́ТИСЯ *див.* **розрі́джуватися.**

РО́ЗРІЗ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розрізати, розрізувати** 1, 3. *Щоб зняти шкіру із змії, тварину кладуть на спину і роблять розріз шкіри по середній лінії черева від анального отвору або від середини тіла до підборідка* (Вигот. чучел.., 1956, 11).

2. Розрізане місце, отвір, прорізаний у чому-небудь. *Вона — в чудернацькому платті, з великим бантом на спині і з боковими розрізами до самого пояса,— смішно дрібцювала на тонісіньких каблучках* (Збан., Мор. чайка, 1959, 79); *На порозі в здивуванні стоїть невелика повненька дівчинка, прикриваючи рукою розріз нижньої десятчаної сорочки* (Стельмах, II, 1962, 71); *Отто.. затис пальцями рану. Але розріз був глибокий і смертельний* (Тют., Вир, 1964, 459); // Форма, обрис очної щілини. *Вперше вона побачила цього хлопця, його вольове підборіддя, розріз розумних карих очей* (Донч., V, 1957, 255).

3. Площина дійсного або уявного перерізу якого-небудь предмета. *Розрізом називається таке зображення предмета, коли частина його умовно відокремлюється і накреслюється те, що розташовано в січній площині та за нею* (Слюс. справа, 1957, 81); *При бурінні надглибоких свердловин дуже важко виймати зразки гірських порід (кернів), а також вивчати розрізи свердловин методами геофізики* (Знання.., 1, 1965, 8); *Завершено глибинні сейсмічні дослідження Карпат, внаслідок яких вдалося побудувати сейсмологічні розрізи всієї товщі земної кори до глибини 60 кілометрів* (Наука.., 5, 1969, 17); * Образно. *В «Звенигорі» Довженко пробує дати панорамний історичний розріз — від сивої давнини до радянських часів* (Рад. літ-во, 3, 1966, 5).

△ **Геологі́чний ро́зріз** — графічне зображення на вертикальній площині умов залягання гірських порід, геологічних структур. *Геологи.. придивлялися до найнезначніших дрібниць геологічного розрізу* (Вітч., 10, 1961, 173).

◇ **В (у) ро́зрізі** *чого, якому* — з точки зору. *В нашій республіці вже є деякий досвід розроблення комплексних планів розвитку господарства не тільки по УРСР у цілому, а й у розрізі економічних районів і областей* (Ком. Укр., 8, 1968, 17); *Саме цими якостями характеризується новий італійський цикл М. Бажана, в якому в гострому соціальному розрізі трактуються минуле і сучасне* (Вітч., 11, 1961, 189); **Іти́ (йти) в ро́зріз** *з чим* — суперечити чому-небудь, не збігатися з чимсь. *У поодиноких випадках він не може цілком згодитись з усталеною думкою і висловлює свої міркування, що йдуть з нею дещо в розріз* (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 114).

4. *спец.* Гірниче підприємство для добування корисних копалин відкритим способом; кар'єр. *Вугільні розрізи можна побудувати в 2—3 рази швидше, ніж шахти* (Гірн. пром.., 1957, 40); *За останні роки тут збудовано чимало нових шахт і розрізів, де вугілля видобувається відкритим способом* (Цюпа, Україна.., 1960, 161).

РОЗРІ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розрі́зувати.** *Навкруги поле, розрізане шляхом і столітніми деревами* (Коцюб., II, 1955, 235); *По розрізаній коліями дорозі бігли струмки* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 132); // *у знач. прикм. Коли отаке трусне́ на другий день після операції, то навряд чи буде то гаразд для розрізаного сустава* (Л. Укр., V, 1956, 227).

РОЗРІЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розріза́ти** 1, 3. *Прутки.. сталі перед розрізанням їх на відрізних верстатах необхідно піддавати випрямленню для усунення кривизни* (Технол. різального інстр., 1959, 85).

РОЗРІ́ЗАТИ *див.* **розрі́зувати.**

РОЗРІЗА́ТИ *див.* **розрі́зувати.**

РОЗРІ́ЗАТИСЯ *див.* **розрі́зуватися.**

РОЗРІ́ЗА́ТИСЯ *див.* **розрі́зуватися.**

РО́ЗРІЗКА, и, *ж., розм.* 1. Дія за знач. **розрі́зати, розрі́зувати** 1, 3.

2. *заст.* Поділ землі, якоїсь території, встановлювання меж. *Дожидаємо розрізки, та ще й досі нема* (Сл. Гр.).

РОЗРІ́ЗНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розрізни́ти**[1]. *Народи наші бували адміністративно розрізнені* (Рильський, III, 1956, 16); *З розрізнених, розшарпаних у боях частин уже стали на очах виростати першокласні бойові корпуси* (Гончар, II, 1959, 205).

2. *у знач. прикм.* Який не має зв'язку з іншими; роз'єднаний, поодинокий. *В лісах ще зустрічалися розрізнені загони колишньої польської армії* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 163); *Згадка про батька живим докором в'їдалась в розрізнені течії думок* [Дмитра] (Стельмах, II, 1962, 376); *Вдалині чути звуки скрипок, удари бубна, різноманітний гамір, розрізнені вигуки, співи* (Полт., Повість.., 1960, 307); // Який здійснюється не зв'язаними між собою окремими групами людей. *Грудневе повстання 1905 року мало своє продовження у формі цілого ряду розрізнених і часткових військових повстань і страйків літа 1906 року* (Ленін, 16, 1971, 7); *Стихійні, розрізнені виступи селян не могли досягти своєї мети* (Слово про Кобзаря, 1961, 8); // Позбавлений внутрішньої єдності, цілісності. *Шаула намагався з'єднати свої розрізнені сили* (Ле, Наливайко, 1957, 333); *Розрізнений колектив почав складатися в один кулак* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 178); *Експоновані в музеї документи і матеріали показують славний бойовий шлях, який пройшла Комуністична партія Радянського Союзу, починаючи від розрізнених соціал-демократичних гуртків 90-х років XIX століття до сьогоднішнього дня* (Визначні місця Укр., 1958, 78).

3. *у знач. прикм.* Який не становить комплекту; в якому немає окремих частин, примірників. *Зразу наткнувся* [Лімбах] *на руські брошури та розрізнені річники старих часописей* [часописів] *50-их та 60-их років* (Фр., IV, 1950, 243).

РОЗРІ́ЗНЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розрі́знений** 2, 3.

РОЗРІ́ЗНЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розрізни́ти**[1]. *Розрізнення — це різновидність порівняння. При розрізненні, як і при порівнянні, ми.. зіставляємо два предмети, але вказуємо не на схожість, а на відмінність* (Логіка, 1953, 39); *Здатність до розрізнення температури має дуже велике значення в житті земноводних* (Визначник земноводних.., 1955, 15).

△ **Зна́ки розрі́знення** *див.* **знак.**

2. Відмінність, різниця між ким-, чим-небудь. *Кожна фонема визначається тим, що відрізняє її від інших фонем тієї самої мови. Через це всі фонеми кожної даної мови творять єдину систему розрізнень, де кожний член визначається серією різних протиставлень як окремих фонем, так і їх груп* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 131).

РОЗРІ́ЗНЕНО. Присл. до **розрі́знений** 2. *Приблизно до 1932 р. окремі обсерваторії* [України] *все ще працювали розрізнено* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 205).

РОЗРІ́ЗНИЙ, á, é. 1. Признач. для розрізування. *Буде виготовлено велику серію універсальних машин з одним циліндричним розрізним барабаном* (Наука.., 9, 1956, 11); *Розрізною плашкою можна змінювати.. діаметр нарізуваної різі* (Практ. з машинозн., 1957, 99).

2. Який утворено розрізуванням. *При будівництві кар'єрів найбільш трудомісткою працею вважається виймання грунту з розрізної траншеї* (Веч. Київ, 26.VIII 1961, 1).

РОЗРІЗНИ́ТИ[1] *див.* **розрі́знювати**[1].

РОЗРІЗНИ́ТИ[2] *див.* **розрізня́ти**[1].

РОЗРІЗНИ́ТИСЯ *див.* **розрі́знюватися.**

РОЗРІ́ЗНЮВАННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **розрі́знювати**[1].

РОЗРІ́ЗНЮВАННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **розрі́знювати**[2].

РОЗРІ́ЗНЮВАТИ[1], юю, юєш, **РОЗРІЗНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗРІЗНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док.* Відокремлювати, відділяти одне від одного. *І сумно йшли броньовики, що розрізняли нас стіною,— нас і ворожії полки* (Сос., II, 1958, 390); // Розлучати кого-небудь з кимсь. — *Мені шкода було розрізняти тебе з товаришем, з другом* (Гр., II, 1963, 124); *Полюбилася я, Одружилася я З безталанним сиротою — Така доля моя! Люде гордії, злі Розрізнили, взяли Та повезли до прийому — Оддали в москалі!* (Шевч., II, 1963, 139).

РОЗРІ́ЗНЮВАТИ[2] *див.* **розрізня́ти**[1].

РОЗРІ́ЗНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і **РОЗРІЗНЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **РОЗРІЗНИ́ТИСЯ**, ню́ся, ни́шся, *док.* Розлучатися з ким-небудь, покидати когось. [О р и с я:] *Навіщо ж я з тобою, моя дитино, так надовго розрізняюсь..?* (Кроп., III, 1959, 84); *— Правда, я не таюся: не хочу я розрізнятися з вами, не хочу кидати вас поміж чужих людей* (Л. Янов., I, 1959, 232); *— Мені важко і на минуточку* [на хвилиночку] *розрізнитися з тобою* (Кучер, Трудна любов, 1960, 326).

РОЗРІЗНЯ́ЛЬНИЙ, а, е. Який є ознакою відмінності між ким-, чим-небудь.

РОЗРІЗНЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розрізня́ти**[1].

РОЗРІЗНЯ́ТИ[1], я́ю, я́єш і **РОЗРІ́ЗНЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗРІЗНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех. і без додатка.* 1. Сприймати, розпізнавати що-небудь органами відчуттів. *Він розрізняв кожен звук, що даленів і затихав над селом* (Турч., Зорі.., 1950, 11); *Сонце в повнім блиску горіло на небі, повітря було ясне, і око могло докладно розрізнювати всі форми природи* (Коб., I, 1956, 500); *Поклала* [Тамара] *поряд відношення з справжнім його підписом і порівняла з тим, що сама зробила — не можна розрізнити* (Хижняк, Тамара, 1959, 100); // Визначати, відрізняти за якимись ознаками. *Марксисти-ленінці розрізняють націоналізм пригноблених націй і націоналізм гноблячих націй* (Програма КПРС, 1961, 41); *Не можна вже було розрізнити — ворожнечі то обійми чи братерства* (Хотк., II, 1966, 285).

2. Встановлювати за певними особливостями, відмінностями, характерними рисами різницю між чим-небудь. *Розрізняли лише весну, літо, осінь та зиму, а добу ділили на день та ніч* (Коцюб., III, 1956, 7); *По корі можна розрізняти дерева* (Стол.-буд. справа, 1957, 15); *.. іноді відробіткова система переходить у капіталістичну і настільки зливається з нею, що стає майже неможливо відокремити одну від одної і розрізнити їх* (Ленін, 3, 1970, 183).

РОЗРІЗНЯ́ТИ[2] *див.* **розрі́знювати**[1].

РОЗРІЗНЯ́ТИСЯ[1], я́ється, *недок.* 1. Мати певні особливості, відмінності, характерні риси, які відрізняють що-небудь від чогось. *Як споживні вартості, товари розрізняються насамперед якісно..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 43); *Розрізняються місцеві прийоми дерев'яних жилих будов Гуцульщини, Бойківщини* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 11).

2. Пас. до **розрізня́ти**[1].

РОЗРІЗНЯ́ТИСЯ[2] *див.* **розрі́знюватиєя.**

РОЗРІ́ЗУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розрізування.

РОЗРІ́ЗУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **розрі́зувати.** *При різанні металів ножівкою необхідно міцно закріпити розрізуваний матеріал у лещатах* (Практ. з машинозн., 1957, 52).

РОЗРІ́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розрі́зувати** 1, 3. *При розрізуванні металів ножівкою необхідно підібрати відповідне полотно ножівки* (Практ. з машинозн., 1957, 49); *Деякі бивні мають сліди розколювання, оббивки, розрізування і т. п.* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 18).

РОЗРІ́ЗУВАТИ, ую, уєш *і рідше* **РОЗРІЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗРІ́ЗАТИ**, і́жу, і́жеш, *док., перех.* 1. Ріжучи, розділяти на частини, шматки. *Наглядачки ножами розрізували вірьовки на тюках і наказували по черзі підходити і брати* [одяг] (Хижняк, Тамара, 1959, 171); *Вона ретельно визбирувала падалицю, кожне яблучко старанно розрізала й нанизувала на нитку сушитись* (Донч., II, 1956, 106); *Готували* [старшокласники] *біля майстерень водопійні коритця для чайок. Брали для цього старі, спрацьовані скати, розрізали їх навпіл по кругу* (Гончар, Тронка, 1963, 26); *Тато щойно вийняв два щільники і розрізає їх на шматки, бо незабаром по шляху провезуть поранених червоноармійців* (Стельмах, II, 1962, 246); *Я принесла диню в дім, Вже розрізала і їм* (Позн., Ми зростаєм.., 1960, 45); * Образно. *На місяць набігла прозора хмарка, він розрізав її своїм череслом* (Стельмах, I, 1962, 645).

Розрі́зувати (розріза́ти, розрі́зати) во́ду (хви́лю) — пливучи, розсікати воду. *Дужими і плавними помахами рук Олеся впевнено розрізала воду* (Донч., VI, 1957, 74); *Корабель розрізав кілем першу круту пружну хвилю* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 160); **Розрі́зувати (розріза́ти, розрі́зати) деревину́** — розпилювати дерево на дошки. *Рамові ледве встигали розрізати деревину, а з лісоскладу робітники подавали їм другі деревини* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 134); **Розрі́зувати (розріза́ти, розрі́зати) кни́гу (журна́л** *і т. ін.*) — ріжучи, роз'єднувати сторінки книги (журналу і т. ін.), що вперше читається. *Руки його тремтіли, коли розрізував.. аркуші «Московского телеграфа», № 12, того номера, де вже могла бути рецензія на поему* (Полт., Повість.., 1960, 388); **Розрі́зувати (розріза́ти, розрі́зати) пові́тря:** а) дуже швидко рухаючись, долати опір повітря. *Заєць помчав стрілою, розрізаючи повітря, шелеснувши ку-*

щиком полину (Трубл., I, 1955, 41); б) стрімко підніматися й падати (про весло і т. ін.). *Весло із свистом розрізало повітря і стукнуло в днище вітрильника* (Донч., Вибр., 1948, 193); в) різко, гучно звучати, лунати. *Розрізав густе повітря постріл рушниці* (Коцюб., II, 1955, 73).

2. Проходити, пролягати через що-небудь, роз'єднуючи, розділяючи його. *Численні ущелини розрізують гори на частини* (Фіз. геогр., 5, 1956, 114); // З'являтися на шкірі (про зморшку, зморшки). *Павло наче схуд та змарнів, і гостра зморшка розрізала йому перенісся* (Кучер, Прощай.., 1957, 160).

◇ **Розрі́зувати (розріза́ти, розрі́зати) ві́йська (загі́н)** — роз'єднувати військову частину (загін) противника, здійснюючи прорив. *Коли бандитам вдалося надвоє розрізати їхній загін,.. він зойкнув у душі і щосили побіг у ліс* (Стельмах, II, 1962, 248).

3. Порушувати цілісність чого-небудь, роблячи надріз. *Чабанські сирицеві постоли, натягнуті ще з весни, позасихали.. на ногах так, що їх неможливо було зняти,— доводилось розрізувати ножами* (Гончар, II, 1959, 103); *Чумаченко багнетом розрізав халяву* (Тют., Вир, 1964, 316); // Робити на тілі, кістці поріз, розтинати яку-небудь порожнину. *Завтрашній день твердів у ньому, як куля, яку, не розрізавши тіла, не можна дістати* (Коцюб., II, 1955, 398).

РОЗРІ́ЗУВАТИСЯ, ується і *рідше* **РОЗРІЗА́ТИСЯ,** а́ється, *недок.*, **РОЗРІ́ЗАТИСЯ,** і́жеться, *док.* 1. Ставати, виявлятися розрізаним.

2. *тільки недок.* Пас. до **розрі́зувати, розріза́ти.** *Частково затверділий метал у кристалізаторі витягується, а потім з допомогою автогенного різака розрізується на потрібні розміри* (Наука.., 1, 1957, 10); *Марніла краса на лиці, розрізалась зморшками, тільки виразисті карі очі були по-дівочому молоді* (Стельмах, II, 1962, 381).

РОЗРІ́ЗУВАЧ, а, ч. Робітник, який займається розрізуванням чого-небудь.

РОЗРІ́ЗУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розрі́зувач.**

РО́ЗРІСТ, росту, *ч., заст.* Збільшення, розростання, розширення чого-небудь. *Його товариш був молодий,.. дуже красивий з лиця, того типу з широкими простолінійними рисами, що у дітей віщує високий ріст, сильний розріст костей* (Фр., III, 1950, 215); *Дальша доля питання про мову культури, що виробилася в центрах російської імперії, яка повстала з розросту великоруського московського царства, залежала від місця тих центрів* (Драг., I, 1970, 288); *Буйний розріст зелені;* // *перен.* Розвиток. *Нехай же зіллється кохання З любов'ю в спілці лагідній — На вірне, дружнє побратання, На розріст чесний добрих дій* (Стар., Вибр., 1959, 55).

РОЗРІША́ННЯ, я, *с., церк.* Дія за знач. **розрішати** 1.

РОЗРІША́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗРІШИ́ТИ,** шу́, ши́ш, *док., перех. і без додатка.* 1. *церк.* Відпускати гріхи. *Пішов молиться добрий Гус. «Во ім'я господа Христа, За нас розп'ятого на древі, І всіх апостолів святих, Петра і Павла особливе, Ми розрішаємо гріхи Святою буллою сією Рабині божій...»* (Шевч., I, 1963, 263); *Підходять люди, прихиляються до його, шепочуть свої гріхи йому. Схимник хрестить їх.— Прощаю і розрішаю,— каже* (Тесл., З книги життя, 1949, 56).

2. *розм., рідко.* Вирішувати яке-небудь питання, приймати певне рішення. — *Голоси просим одібрать. — А як: відкрито чи шарами?— Старший, підводячись, пита.— Шарами краще, бо між нами... Та й річ ся, бачите, не та, Щоб уставанням розрішати* (Мирний, V, 1955, 292).

3. *розм., рідко.* Давати дозвіл на що-небудь, дозволяти щось. — *А! так ти власть підривати! Хто тобі розрішав?!* (Головко, II, 1957, 133); *Мої драматичні твори цензура розрішила* (Мирний, V, 1955, 419); // *заст.* Дозволяти вживання скоромного під час посту. — *Отче Єремію: розрішайте-бо! В грецьких монастирях розрішають собі м'ясо і це не вважається за гріх* (Н.-Лев., III, 1956, 377).

РОЗРІША́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗРІШИ́ТИСЯ,** ши́ться, *док., рідко.* 1 *чим.* Завершуватися чим-небудь, проявлятися в чомусь. *Порив її розрішається плачем* (Л. Укр., III, 1952, 275).

2. *тільки недок.* Пас. до **розрішáти.**

РОЗРІ́ШЕНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розрішити.** *Перед смертю йому довелося побачити свою «Слобідщину»;.. тільки що надруковану, та ще не розрішену до випуску у люди* (Мирний, V, 1955, 385); *Ви самі знаєте, який список книжок, розрішених для шкільних бібліотек і т. п.* (Л. Укр., V, 1956, 135).

РОЗРІ́ШЕННЯ, я, *с.* 1. *церк.* Відпущення гріхів.

2. *розм., рідко.* Дозвіл, санкція на здійснення чого-небудь. *Трохи, правда, іритували всякі проволочки* [зволікання] *з розрішенням від попечителя* (Л. Укр., V, 1956, 380).

РОЗРІШИ́ТИ *див.* **розрішáти.**

РОЗРІШИ́ТИСЯ *див.* **розрішáтися.**

РОЗРОБИ́ТИ *див.* **розробля́ти.**

РОЗРО́БКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **розроби́ти, розробля́ти.** *Дослідження відкритої шахти виявило майже нову малорозроблену рудню, до розробки якої мали незабаром узятись* (Досв., Вибр., 1959, 341); *Розробка заходів по боротьбі за чистоту повітря та контроль за проведенням їх у життя покладені на санітарні інспекції* (Озелен. колг. села, 1955, 10); *В останні роки розробка проблеми засвоєння знань і вироблення навичок почала здійснюватись в нових напрямах* (Рад. психол. наука.., 1958, 413); *При розробці маршрутів космічних кораблів необхідно враховувати розташування поясів радіації* (Ком. Укр., 10, 1962, 49).

2. Результат всебічного вивчення, дослідження якого-небудь питання, якоїсь проблеми. *За проектами і розробками харківських інститутів споруджені сотні сучасних заводів, фабрик* (Ком. Укр., 3, 1970, 36); *Рекомендації та розробки українських економістів дістали всесоюзне визнання* (Наука.., 3, 1971, 6).

△ **Підзе́мна (відкри́та) розро́бка** — спосіб добування корисних копалин. *В Криворізькому басейні широко впроваджуються нові системи підземних розробок* (Рад. Укр., 18.I 1959, 2); *Вагон призначено для робіт на відкритих розробках залізних руд та інших корисних копалин* (Наука.., 8, 1963, 19).

РОЗРО́БЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розроби́ти.** *Перша лампа денного світла була розроблена у Радянському Союзі академіком С. І. Вавіловим* (Знання.., 5, 1966, 4); *Розроблені великим Леніним норми партійного життя передбачають найсуворіше додержання колективності в роботі* (Ком. Укр., 1, 1968, 59); *План удару, розроблений в усіх подробицях, не залишав місця для сумнівів в його успішному здійсненні* (Гончар, II, 1959, 372); // *у знач. прикм.— Невже у вас немає розробленого проекту* [водоймища]? (Чаб., Тече вода.., 1961, 38); *Пояснюючи розроблену програму, Ленін показав, що перша зміна, яку викликає зростання великої промисловості,— це концентрація величезних багатств в руках купки капіталістів* (Наука.., 4, 1957, 1); // **розро́блено,** *безос. присудк. сл. Радянські вчені пишаються тим, що вчення Павлова про вищу нервову діяльність розроблено саме в нашій країні* (Наука.., 11, 1958, 32).

РОЗРО́БЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан розробленого.

РОЗРО́БЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розроби́ти, розробля́ти.** *Завдяки доброму розробленню грунту, зораного після збирання стерньових попередників, навіть невеликі дощі, що випадають влітку, добре зволожують верхній шар грунту* (Ком. Укр., 6, 1957, 24); *Місцеві професійні організації повинні проявити.. уважність в розробленні нових способів зміцнення наших зв'язків з селянством* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 244); *Радянські вчені.. успішно розв'язують завдання по.. розробленню системи агротехнічних заходів одержання високих урожаїв* (Овоч., 1956, 15).

РОЗРО́БЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розро́блювати.**

РОЗРО́БЛЮВАТИ *див.* **розробля́ти.**

РОЗРО́БЛЮВАТИСЯ *див.* **розробля́тися.**

РОЗРОБЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розробля́ти.**

РОЗРОБЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **РОЗРО́БЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗРОБИ́ТИ**, роблю́, ро́биш; *мн.* розро́блять; *док., перех.* 1. Робити придатним до використання, проводячи підготовчу роботу; обробляти. — *В одну душу йди йому завтра кукурудзиння торішнє збирати з ниви, пар мають розробляти* (Ле, Право.., 1957, 16); *Вона жваво витанцьовувала чобітками, показуючи, як треба розробляти бетон* (Коцюба, Нові береги, 1959, 287); *Куцевол почвалав до свого бульдозера,.. погнав його, минувши бомбу, вперед розробляти трасу далі* (Гончар, Тронка, 1963, 286).

2. Виконувати роботу по добуванню корисних копалин. *Геологи відкрили поклади срібно-свинцевої руди.. Почали розробляти* (Донч., II, 1956, 12).

3. Старанно обмірковуючи всі деталі, складати, створювати що-небудь. *На курсах спокійний і поважний Савченко розробляв з іншими вчителями розклад лекцій* (Кир., Вибр., 1960, 81); — *Мене вдома чекає вже .. поміч-ник, з яким я розробляю сценарій* (Ю. Янов., II, 1958, 44); *Штаб.. часом не спав поряд по кілька ночей, розробляючи воєнні плани* (Кач., II, 1958, 353); [Я р ц е в:] *Олексій Лукич дав пропозицію* [відвести воду]. *Я розробив проект* (Мокр., П'єси, 1959, 193); *Розробляючи теоретичні принципи радянського державного будівництва, В. І. Ленін особливу увагу приділив питанням, зв'язаним з організацією збройних сил* (Ком. Укр., 5, 1969, 24).

4. Працюючи над чим-небудь, розвивати, вдосконалювати його. *В Ленінграді академік Яків Френкель розробив електрокапілярну теорію ділення атомного ядра* (Рибак, Час.., 1960, 667).

5. *тільки док., рідко.* Те саме, що **переробити́** 2. *Дізнаються* [кияни про зраду бояр] *тоді, Як буде все готове і ніхто На світі вже не зможе розробити Того, що зроблене* (Фр., IX, 1952, 250).

РОЗРОБЛЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **РОЗРО́БЛЮВАТИСЯ**, ю́ється, *недок.* 1. Піддаватися обробці. *Сівбу ми починаємо рано,.. коли температура грунту досягне 4—6 градусів на глибині 10 сантиметрів і грунт добре розробляється* (Рад. Укр., 2.II 1962, 4).

2. Пас. до **розробля́ти, розро́блювати** 1—4. *Розмова відбулась уже в штабі,.. де розроблювався план дальшого наступу* (Довж., I, 1958, 178).

РОЗРО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розроди́тися, розро́джуватися.**

РОЗРО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗРОДИ́ТИСЯ**, роджу́ся, ро́дишся, *док.* Народжувати дитину. *Може, вже там і розродилась Мокрина? Кого-то їй доля цього разу пошле — сина чи дочку?* (Гончар, II, 1959, 253); * Образно. *В одну теплу дощову ніч земля розродилася молодим весняним життям* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 100).

РОЗРОДИ́ТИСЯ *див.* **розро́джуватися.**

РОЗРОЇ́ТИСЯ, ї́ться, *док., розм.* Утворитися (про нові рої бджіл). *Раз наймит піймав у садочку ройка, так з того одного розроїлось колодок з тридцять* (Стор., I, 1957, 58); // *перен.* Розплодитися, розмножитися, з'явитися у великій кількості (перев. про людей). *Оце ж тії шукачі й слідці розроїлися скрізь купами, шукаючи та висліджуючи* [отамана] (Вовчок, I, 1955, 361).

РОЗРОСТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розроста́тися.** *Найінтенсивніше надходження азоту в рослини моркви припадає.. на період найінтенсивнішого розростання коренеплода* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 207); *Зливові хмари звичайно утворюються на основі купчастих шляхом їх розростання* (Нар. прикмети.. погоди, 1956, 115).

РОЗРОСТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗРОСТИ́СЯ**, те́ться, *док.* 1. Виростати, утворюючи нові ростки, пагони (про рослину). *Гай усе розростався* (Вовчок, I, 1955, 253); *У червні лили плідні дощі, і хоч хлібові це мало допомогло, проте трави та бур'яни розрослися без міри* (Ю. Янов., II, 1958, 196); *Розрісся сад кучерявий, Все колгоспне отінив село* (Рильський, III, 1961, 79).

2. Ставати більшим за розміром, кількістю; збільшуватися. *Лист розростався, на столі вже лежало дванадцять сторінок* (Голов., Тополя.., 1965, 39); *У Києві.. розростаються нові квартали. Місто росте* (Загреб., День.., 1964, 195); *З високої Замкової гори видно, як широко розрісся старий Львів* (Цюпа, Україна.., 1960, 258); // *перен.* Поширювати сферу дії, прояву; посилюватися. *Розмови ставали більш різнобарвні і розростались* (Коцюб., II, 1955, 39); *Гидке почуття враз розрослося, роздулося* (Донч., V, 1957, 483); * Образно. *З кожною хвилиною схід розростався високим вінком світання* (Гончар, III, 1959, 434).

Розроста́тися (розрости́ся) *в що* — збільшуючись, посилюючись, перетворюватися в що-небудь. *Страйк.. розростається в один з найвеличніших проявів робітничого руху* (Ленін, 9, 1970, 166); *Ця радість, цей захват народний Уже розрослися в атаку* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 76); **Розроста́тися (розрости́ся)** *до чого* — збільшуватися до якихось розмірів. *Його армія мусить розростися до колосальних масштабів* (Гончар, II, 1959, 295); **Розроста́тися (розрости́ся)** *з чого* — починати рости, збільшуватися від чого-небудь. *Нинішнє багатство Терентія розрослося з Дорохтеєвого чумакування, хоча вже з його грошей і тіла до решти вивітрюється дух в'яленої риби* (Стельмах, I, 1962, 316).

3. *рідко.* Ставати товстим; товстіти. *Вона б іще її* [одежину] *шанувала, та трохи сама розрослась, що вже не надягти* (Свидн., Люборацькі, 1955, 53).

РОЗРОСТИ́СЯ *див.* **розроста́тися.**

РОЗРОСТИ́ТИ *див.* **розро́щувати.**

РОЗРО́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія і результат за знач. **розрости́ся, розроста́тися** 1, 2. *У дітей часто виникає своєрідне захворювання, відоме під назвою аденоїдних розрощень, тобто розрощення лімфатичної тканини* (Шк. гігієна, 1954, 82).

РОЗРО́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розро́щувати.**

РОЗРО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗРОСТИ́ТИ**, ощу́, ости́ш, *док., перех., рідко.* Вирощувати у великій кількості, примушувати розростатися, збільшуватися. * Образно. — *Ти, розуме,.. Розхитай в нім ясні думи, Розрости бажання волі, Виплекай братерську згоду* (Фр., X, 1954, 17).

РО́ЗРУ́Б, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розруба́ти, розру́бувати** 1. *Тепер розруб жорсткого шкіртовару і виготовлення деталей низу, кроєння верху і пошиття зого-*

товок централізовано на головному підприємстві [фірми «Прогрес»] (Рад. Укр., 12.XII 1962, 1).

2. Місце, по якому розрубано що-небудь.

3. *заст.* Розподіл. — *Коли на вас накладуть будь-який податок, ви самі повинні зробити розруб між майстрами — по-справедливому* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 176).

РОЗРУ́БАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розруба́ти.** *Пан алхімік притяг до печі щойно обпатраного барана, вже розрубаного й перемитого* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 411); *Святослав підняв угору обличчя й кілька разів махнув мечем так, що коли б хтось попав під нього, то був би враз розрубаний...* (Скл., Святослав, 1959, 606); *Зорі-зоряниченьки, пісенька коліс, Кожанка розрубана на правому плечі, Опанасу байдуже, пагорок чи ліс, Ворога косити вдень чи уночі* (Мал., Звенигора, 1959, 16).

2. *у знач. прикм.* Який має рубану (у 3 знач.) рану. *На тачанці поник розрубаною головою на кулемет коваль Максим* (Ю. Янов., II, 1958, 240); *Гетьман спіткнувсь і на Ягеллу упав з розрубаним чолом...* (Сос., I, 1957, 390).

РОЗРУБА́ТИ *див.* **розру́бувати.**

РОЗРУ́БКА, и, *ж.* Дія за знач. **розруба́ти, розру́бувати** 1.

РОЗРУБНИ́Й, а́, е́. Признач. для розрубування чого-небудь. *Розрубні машини.. виготовляють технологічну щепу для целюлозно-паперової промисловості з відходів деревини* (Наука.., 2, 1960, 21).

РОЗРУ́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розру́бувати** 1. *Зубило застосовується для розрубування на частини металу різного профілю* (Слюс. інстр., 1959, 6).

РОЗРУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗРУБА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Рубаючи, розділяти, розсікати на частини, шматки. *Вояки стинали втікачам голови, розрубували надвоє* (Досв., Гюлле, 1961, 181); *Якби хтів їй* [Жар-птиці] *волю дати хто з хоробрих юнаків, мусить перше розрубати сімдесят ще й сім замків...* (Л. Укр., I, 1951, 275); *Тільки в грізній помсти люті, коли кров її* [дівчини] *текла, розрубав він офіцера од погона до сідла* (Сос., Солов. далі, 1957, 44); * Образно. *Холодне блакитне сяйво.. розрубувало пітьму, примушуючи море світитися срібним блиском* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 27); // Рубаючи, псувати річ. *Довго рубалися вони... Розрубав на ньому* [Шилові] *вражий лях залізну сорочку* (Довж., I, 1958, 260); // Заподіювати рубану (у 3 знач.) рану; ранити. *Горленкові стало погано. Шабля Потоцького розрубала йому плече, ключицю і перші ребра* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 37); // *перен.* Сильним швидким змахом чого-небудь розсікати повітря, воду і т. ін. *Руки трьох сипайчів жвавіше замахали, розрубуючи воду* (Ле, Міжгір'я, 1953, 274); *Рубанюк різко викинув уперед руку, розрубав нею важке димне повітря, ніби шаблею рубонув незримого ворога* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 55); // *перен.* Порушувати цілісність чого-небудь, роз'єднувати, відокремлюючи щось. *Кількома ударами наші війська розрубали на частини оточені дивізії ворога* (Гончар, I, 1954, 60).

◇ **Розруба́ти одни́м уда́ром (ма́хом)** — вирішити якенебудь питання рішуче, відразу. — *Тільки ми, більшовики-ленінці, розрубали все одним ударом — роздали землю трудовому народові!* (Гончар, II, 1959, 228); **Розру́бувати (розруба́ти) ву́зол (вузла́, вузли́)** — швидко розв'язувати що-небудь складне, заплутане. *Зі сторінок наших книг майже зовсім зник.. герой-надлюдина, який з легкістю надзвичайною розрубував усі вузли найскладніших протиріч* (Літ. газ., 11.III 1959, 2); **Розру́бувати (розруба́ти) го́рдіїв ву́зол** *див.* **го́рдіїв ву́зол.**

2. *перен.* Припиняти дію, прояв чого-небудь, що зв'язує, скріплює певними стосунками. *Коли ми вимовляємо слова — Пушкін і Шевченко, то називаємо імена людей, які з найбільшою силою втілили в собі найкращі думи і найзаповітніші прагнення двох братніх народів, дружбу яких, міцну, як сталь, так само не здатен розрубати ніхто і ніколи* (Рильський, X, 1962, 31); [К р и в о н і с:] *Дай боже від шляхти народ звільнити, а тоді твою угоду з ханом я мечем розрубаю* (Корн., I, 1955, 228).

3. *перен.* Звільнятися від чого-небудь тяжкого, обтяжливого. [Д. Ж у а н:] *О, певне, я б не витримав їх* [громадські пута] *довго, якби не ви. Я б розрубав їх знову, коли інакше з них нема визволу* (Л. Укр., III, 1952, 408).

РОЗРУ́БУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **розру́бувати.**

РО́ЗРУЙ, ю, *ч., поет., рідко.* Те саме, що **руйнува́ння.** *Далі сльози, туга, розпач, Розруй згублених надій, Шлях, ялиною покритий, І могила пишних мрій...* (Щог., Поезії, 1958, 328).

РОЗРУ́ЙНИЙ, а, е, *поет., рідко.* Те саме, що **руйнівни́й.** *Відразу й без жалю розруйнії сили Зелену й хорошу рокиту розбили, І замість недавно міцної рослини Зостались нікчемні горілі руїни* (Щог., Поезії, 1958, 443).

РОЗРУЙНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розруйнува́ти.** *Деякі будови і справді розруйновані до підмурівка і лежать звалищем* (Л. Укр., I, 1951, 445); *Ще одна воєнна зима. З голодом, холодом, тифами. Ні, це було понад силу розтерзаній, розруйнованій громадянською війною країні* (Гончар, II, 1959, 371); *Кімната була зовсім розруйнована, наче тут давно ніхто не жив* (Ю. Янов., II, 1954, 35); // *у знач. прикм. Через тиждень не знать було розруйнованого двору: все стояло на своїм місці* (Мирний, I, 1949, 359); *Набив* [Альоша] *старого лампачу, що сипався з розруйнованої задньої стіни колишнього сарайчика, і замісив глину* (Мик., II, 1957, 248); // **розруйно́вано,** *безос. присудк. сл. Міста нема, все розтрощено, розруйновано дотла* (Гончар, II, 1959, 402).

РОЗРУЙНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗРУЙНУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Те саме, що **руйнува́ти.** *Крізь розчинені навстіж двері видно етажерку з книжками та високе ліжко з горою білосніжних подушок, що їх мати рідко й розруйновує, бо влітку найчастіше вона спить на оцій канапці* (Гончар, Тронка, 1963, 102); [Є г и п т я н и н:] *А ти? Що б ти зробив, якби ти вільним став?* [Г е б р е й:] *Я! Що зробив би я? Розруйнував би усі ті храми ваші й піраміди!* (Л. Укр., II, 1951, 246).

РОЗРУЙНО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗРУЙНУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док., рідко.* 1. Те саме, що **руйнува́тися.** *За роки війни стійбище розруйнувалося, перетворилося в пустирище: кошари поростягувано, землянки поросзвалювались* (Гончар, II, 1959, 420); *Згодом і сам уже став* [Отава] *боятися, щоб часом не розруйнувалося їхнє товариство* (Загреб., Диво, 1968, 13).

2. *тільки недок.* Пас. до **розруйно́вувати.**

РОЗРУЙНУВА́ТИ *див.* **розруйно́вувати.**

РОЗРУЙНУВА́ТИСЯ *див.* **розруйно́вуватися.**

РОЗРУМ'Я́НЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розрум'я́нити.** *Щедро, у всю щоку, розрум'янена вітром, ступала* [Настя] *повагом вузенькою втореваною стежечкою* (Ряб., Золототисячник, 1948, 49); — *Добридень! — привітався Іван, розрум'янений від збудження* (Кол., Терен.., 1959, 36).

2. *у знач. прикм.* Який розрум'янився, став рум'яним. *Молода розрум'янена дівчина з росинками радості*

на віях дерла на шматки вовняну червону хустину і роздавала хлопцям, що чіпляли їх до кашкетів, а то й просто до сорочок (Вільде, Сестри.., 1958, 268); *Розрум'янене довгасте обличчя здригалось од хвилювання* (Стельмах, На.. землі, 1949, 327).

РОЗРУМ'Я́НИТИ *див.* **розрум'я́нювати.**

РОЗРУМ'Я́НИТИСЯ *див.* **розрум'я́нюватися.**

РОЗРУМ'ЯНІ́ЛИЙ, а, е. Який став рум'яним. *Повні.. блиску очі і личко лукаве, розрум'яніле, персиковотуге...* (Гончар, Тронка, 1963, 167); *Перед очима невідступно стояла Ярина. Схвильована, розрум'яніла, соромливо ховала очі* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 343).

РОЗРУМ'Я́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗРУМ'Я́НИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* 1. Робити дуже рум'яним, викликаючи рум'янець на чиєму-небудь обличчі.

2. *розм.* Густо покривати рум'янами (щоки, обличчя).

3. *перен.* Забарвлювати в червоний, рожевий кольори, надавати чому-небудь багряного відтінку. *Ходить полем щедре літо,.. Наливає колоски, Розрум'янює садки* (Стельмах, Живі огні, 1954, 82).

РОЗРУМ'Я́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗРУМ'Я́НИТИСЯ,** нюся, нишся, *док.* 1. Ставати дуже рум'яним, покриватися рум'янцем. *Не минуло багато часу, як вона знову вбігла в хату, вже густо розрум'янившись чи то з морозу, чи від хвилювання* (Гончар, II, 1959, 149); *Андрійкові очі блищали, личко розрум'янилося* (Собко, Звич. життя, 1957, 64).

2. *розм.* Густо покривати собі щоки, обличчя рум'янами.

3. *тільки недок.* Пас. до **розрум'я́нювати.**

РО́ЗРУХ, у, *ч.* 1. Велика, безладна метушня, біганина. *Я й досі пам'ятаю, .. де ярмарок стояв; шумить мені досі увесь той гук, гомін, розтіч і розрух* (Вовчок, VI, 1956, 230).

2. Заколот, бунт людей, обурених, невдоволених чимнебудь. *Із-за того календарного роздору прийшло у Львові на саме різдво 1578 р. до великого розруху* (Фр., XVI, 1955, 415); *А ви, три Мстиславенки славні, З доброго гнізда шестокрильці кохані! Не боями, не розрухом собі зе̨млі добували...* (Мирний, V, 1955, 272); *Університет* [Київський у 1884 р.] *справляв ювілей свого існування, який закінчився студентськими розрухами й замкненням університету на півроку* (Сам., II, 1958, 390).

3. Тривога, замішання; сильний переполох. *Страшний розрух зробився в селі* (Фр., VI, 1951, 93); *Есесівці поїхали десь далі, нічний розрух скінчився, злякані люди виповзали з прикрить* (Загреб., Шепіт, 1966, 82).

4. Розбрат, незгода де-небудь або між кимсь.— *Такий там розрух, що батько сина, а чоловік жінку забувають, як звати...* (Вовчок, VI, 1956, 334).

РОЗРУ́ХА, и, *ж.* 1. Повний розлад, розвал, перев. у господарстві, економіці країни. *В боротьбі проти іноземних інтервентів, на полях битв, у голоді й розрусі створювалася перша в світі Радянська держава* (Рад. літ-во, 5, 1957, 76); *Нова економічна політика була розрахована на подолання розрухи, на створення фундаменту соціалістичної економіки* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 12).

2. *рідко.* Перетворення в руїни, руйнування.

3. *заст.* Розбрат, незгода. — *Се моє — й те моє,— брат братові казали: Кожну мализну за велике мали, Поміж себе розруху кували* (Мирний, V, 1955, 267).

РОЗРУ́ХАТИ *див.* **розру́хувати.**

РОЗРУ́ХАТИСЯ *див.* **розру́хуватися.**

РОЗРУ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗРУ́ХАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розвору́шувати 2.** — *Вона все так завзято мовчала, що я остаточно втратив надію розрухати її до переписки зо мною* (Коб., II, 1956, 310); *Я вмисне затівав яку-небудь далеку прогулку* [прогулянку] *чи поїздку, аби хоч трохи розрухати бідного хлопця* (Хотк., I, 1966, 156).

РОЗРУ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗРУ́ХАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **розвору́шуватися 2.**

РОЗРУ́ШАТИ *див.* **розруша́ти.**

РОЗРУША́ТИ, а́ю, а́єш і **РОЗРУ́ШУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗРУ́ШИТИ,** шу, шиш і **РОЗРУ́ШАТИ,** аю, аєш, *док., перех., діал.* Розворушувати. *Ідуть дощі все дрібнії, землю розрушають і травою устилають* (Сл. Гр.); *Умів і кожне він дитя Розрушать, взяти мов за руку, Збудити власні в нім думки* (Фр., X, 1954, 279).

РОЗРУ́ШИТИ *див.* **розруша́ти.**

РОЗРУ́ШУВАТИ *див.* **розруша́ти.**

РОЗРЮ́МАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **розрю́мсатися.**

РОЗРЮ́МСАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати плакати, пхикати; розплакатися, розпхикатися. *Чи зітхне вона, чи сльоза покотиться — Тимоха і вчепиться: — Чого зітхаєш? Чого розрюмсалась?* (Свидн., Люборацькі, 1955, 191); *Одарка схопила дівчаток на руки. Потривожені малята розрюмсались* (Панч, Синів.., 1959, 57).

РОЗРЯ́Д [1], у, *ч.* 1. Група осіб, ряд предметів або рід явищ, об'єднаних однією чи кількома спільними ознаками. *Посадське населення поділялось на кілька розрядів, залежно від заможності* (Іст. СРСР, I, 1956, 174); *Цілком справедливим буде віднести фейлетони Самійленка періоду першої російської революції до розряду суспільно-політичних, соціальних* (Рад. літ-во, 8, 1965, 23); *В рільництві всі роботи розбили в основному на чотири розряди і встановили відповідні розміри оплати в карбованцях* (Колг. Укр., 4, 1959, 7); // *у сполуч. із порядк. числ. або прикм.* Ступінь, гатунок. * Образно. [Н а т а л я:] *А це — рецензії.* [К р и н и ц ь к а:] *Ну й розчистили ж його* [Ружевського]. [В а с я:] *По першому розряду* (Мик., I, 1957, 395).

2. *перев. у сполуч. із порядк. числ. або прикм.* Ступінь виробничої, спортивної і т. ін. кваліфікації. *В машинобудуванні кваліфікацію робітників поділяють на 8 розрядів. Перший розряд визначає найнижчу кваліфікацію, а восьмий — найвищу* (Токарна справа.., 1957, 230); *Майже всі механізовані роботи оплачуємо по п'ятому розряду, а основні ручні роботи на кукурудзі — по третьому і четвертому розрядах* (Колг. Укр., 11, 1961, 18); *Існуюча класифікаційна програма з художньої гімнастики передбачає послідовний перехід від нижчого розряду до вищого* (Худ. гімнаст., 1958, 4).

3. В арифметиці — місце цифри при письмовому позначенні числа. *Кожна електронна лічильна машина має певну кількість розрядів. Усі числа, з якими доводиться мати справу при обчисленнях, повинні укладатися в цю кількість розрядів* (Наука.., 7, 1956, 4).

4. У Московській державі XVI—XVII ст. — центральна урядова установа, яка відала служилими людьми, військовими справами і управлінням південних прикордонних областей.

РОЗРЯ́Д [2], у, *ч.* 1. Дія за знач. **розряди́ти** [1], **розряджа́ти** і **розряди́тися** [1], **розряджа́тися** 1—3.

2. Втрата електричного заряду яким-небудь тілом; явище, що супроводжує цю втрату. *Головним джерелом атмосферних перешкод є грозові розряди — блискавки, що виникають між хмарами та між хмарою і землею* (Осн. радіотехн., 1957, 169); *М. В. Ломоносов говорив, що північне сяйво є не що інше, як свічення молекул роз-*

рідженого газу під дією електричного розряду (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 20); * Образно. *Чуєш тіла кожним наповненим куточком Своє тривожне щастя, розряди життьові* (Бажан, Вибр., 1940, 100).

РОЗРЯДЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розряджа́ти**[1] і стан за знач. **розряджа́тися**[1] 1—3. *Розряджання лейденської банки здійснюється за допомогою спеціального розрядника* (Курс фізики, III, 1956, 44).

РОЗРЯДЖА́ТИ[1], а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗРЯДИ́ТИ**, ряджу́, ря́диш, *док., перех.* 1. Виймати заряд із вогнепальної зброї або з міни, бомби, снаряда і т. ін. *Павло вийняв пістолета й розрядив його* (Кучер, Голод, 1961, 228); // Звільняти зброю від заряду, стріляючи з неї. *Вони відступали. А за півгодини знову підкрадалися, щоб трьома-чотирма пострілами змусити ворога розрядити пів кулеметної стрічки* (Мик., II, 1957, 275); *На нього ринули партизани. Кат встиг розрядити в них револьвер, зваливши трьох чоловік* (Воскр., Весна.., 1939, 64).

2. Позбавляти що-небудь електричного заряду. *Розряджання лейденської банки здійснюється за допомогою спеціального розрядника. Розряджати банку, доторкуючись до її обкладок руками, небезпечно для життя* (Курс фізики, III, 1956, 44).

3. *перен.* Послабляти або ліквідувати напруженість чого-небудь. *Загальний сміх розрядив гостру суперечку між полковниками та гетьманом* (Ле, Наливайко, 1957, 81); *Прийняте рішення розрядило йому поганий настрій, і він уже ласкаво подивився на свого учня* (Панч, II, 1956, 438); *Сварливу, затхлу атмосферу першою розрядила моя добренька рідненька матуся* (Ковінька, Кутя.., 1960, 143).

РОЗРЯДЖА́ТИ[2], а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗРЯДИ́ТИ**, ряджу́, ря́диш, *док., перех., розм.* Дуже гарно, пишно вбирати, одягати кого-небудь.

РОЗРЯДЖА́ТИСЯ[1], а́ється, *недок.*, **РОЗРЯДИ́ТИСЯ**, ря́диться, *док.* 1. Звільнятися від заряду внаслідок пострілу або вибуху; ставати розрядженим (про вогнепальну зброю, міну, бомбу, снаряд і т. ін.). *Чути, як.. б'ють німецькі самоходи. Мовби працюють самі, без людей, автоматично розряджаючись і знову автоматично заряджаючись* (Гончар, III, 1959, 365); — *Пам'ятайте: найменший непослух, .. підозрілий рух — і в ту ж мить наші револьвери розрядяться у ваші голови* (Трубл., II, 1955, 415); * Образно. *Існують вулкани, які час від часу розряджаються надзвичайно спустошливими виверженнями* (Наука.., 6, 1958, 56).

2. Втрачати електричний заряд (заряди). *Заряджене тіло, перебуваючи в іонізованому газі, притягає до себе вільні заряди протилежного знака, які і нейтралізують заряди на тілі, внаслідок чого це тіло розряджається* (Курс фізики, III, 1956, 61); *Щохвилини сотнями блискавок розряджається величезна енергія грозових хмар* (Веч. Київ, 5.I 1968, 2).

3. *перен.* Послаблятися або зникати (про напруженість чого-небудь). *Спазми здавили Романові горло, і нервове напруження цілої ночі розрядилось нарешті* (Головко, II, 1957, 613); *Тягуча й зрадлива тиша в кімнаті розрядилася дужим сміхом* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 233).

4. *тільки недок.* Пас. до **розряджа́ти**[1].

РОЗРЯДЖА́ТИСЯ[2], а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗРЯДИ́ТИСЯ**, ряджу́ся, ря́дишся, *док., розм.* Дуже гарно, пишно вбиратися, одягатися. *Він знав її дівкою здоровою, повновидою,.. сьогодні розрядиться, а завтра ще лучче* [краще] (Кв.-Осн., II, 1956, 459); [П а л а ж к а:] *Він, наче снігур той, розрядився!..* (Мирний, V, 1955, 251).

РОЗРЯ́ДЖЕНИЙ[1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розряди́ти**[1].

РОЗРЯ́ДЖЕНИЙ[2], а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розряди́ти**[2].

2. *у знач. прикм.* Дуже гарно, пишно вбраний, одягнений. *Хлібороби якось понуро дивилися.. на молодого панича, що рядом з розрядженою Мариною літав городом скаженою тройкою коней* (Мирний, III, 1954, 232).

РОЗРЯ́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розряди́ти**[1], **розряджа́ти** і стан за знач. **розряди́тися**[1], **розряджа́тися** 1—3. *Невже ж він не бачить, не відчуває, що атмосфера довкола нас починає згущуватись і що саме від нього повинно прийти розрядження цієї атмосфери* (Вільде, Сестри.., 1958, 539).

РОЗРЯДИ́ТИ[1] *див.* **розряджа́ти**[1].

РОЗРЯДИ́ТИ[2] *див.* **розряджа́ти**[2].

РОЗРЯДИ́ТИСЯ[1] *див.* **розряджа́тися**[1].

РОЗРЯДИ́ТИСЯ[2] *див.* **розряджа́тися**[2].

РОЗРЯ́ДКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **розряди́ти**[1], **розряджа́ти** і **розряди́тися**[1], **розряджа́тися** 1—3. *При експлуатації акумуляторів не можна допускати їх повної розрядки, бо при цьому псуються пластини і акумулятори виходять з ладу* (Автомоб., 1957, 214).

2. *перен.* Послаблення або зникнення напруженості чого-небудь. *Радянський Союз і всі братні країни соціалізму, проводячи ленінську миролюбну зовнішню політику, активно борються.. за припинення гонки озброєнь, за розрядку міжнародної напруженості* (Ком. Укр., 5, 1970, 43); *Словесні пустотливі баталії вносили розрядку в клопітні дні* [Максима і Хоми], *вщерть заповнені книжками, конспектами* (Рибак, Час.., 1960, 280); [Т и м о ф і й:] *Ти навіть не уявляєш собі, як мені зараз потрібна розрядка...* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 56).

3. *друк.* Розбивка літер у слові для виділення його в тексті. *Філософська ідея твору* [«Похорон друга» П. Тичини].. *підкреслюється, відтіняється і виділяється у виділених самим автором розрядкою поданих абзацах* (Рильський, III, 1956, 408).

РОЗРЯ́ДНИЙ[1], а, е. Стос. до розряду (*див.* **розря́д**[1]). *Розрядні норми.*

РОЗРЯ́ДНИЙ[2], а, е. Стос. до розряду (*див.* **розря́д**[2]). *Ємність акумулятора залежить від.. поверхні пластин акумулятора, величини розрядного струму і температури електроліту* (Автомоб., 1957, 214); *Причиною виникнення катодних променів є бомбардування металевого катода в розрядній трубці позитивними іонами сильно розрідженого газу* (Курс фізики, III, 1956, 142).

РОЗРЯ́ДНИК[1], а, *ч.* Спортсмен, який має певний розряд (*див.* **розря́д**[1] 2). *Особливо захоплюються молоді науковці підводним спортом.. 180 чоловік стали розрядниками* (Веч. Київ, 19.II 1968, 1); *Коли він, мало не зірвавшись, в одну мить скотився зі щогли й кинувся був до борту, сама ж Тоня схопила його за руку: — Не смій! Не доженеш! Утонеш! І таки ж правда: тут і майстер-розрядник з плавби навряд чи б догнав* (Гончар, Тронка, 1963, 242).

РОЗРЯ́ДНИК[2], а, *ч.* Автоматичний прилад або пристрій для захисту електричного устаткування від перенапруги. *Для захисту устаткування підстанцій і насамперед трансформаторів від перенапруги застосовують розрядники, які відводять перенапруги в землю* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 235); *Під час обходів після грози обхідник повинен.. також оглянути установлені на лініях розрядники* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 47).

РОЗРЯ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розря́дник**[1]. *Серед робітниць багато спортсменок-розрядниць* (Веч. Київ, 8.III 1958, 2).

РОЗСА́ДА, и, *ж.* Молоді рослини, які спочатку вирощують у парниках, теплицях і т. ін., а потім пере-

саджують у відкритий грунт. *Нимидора поливала розсаду на грядках* (Н.-Лев., II, 1956, 188); *Горпинина ланка вже висаджувала розсаду на ділянку* (Десняк, Десну.., 1949, 210); *При правильній експлуатації парників і теплиць можна вирощувати достатню кількість розсади і набагато збільшити виробництво ранніх овочів* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 14).

РОЗСА́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсади́ти**. *Стефко, сидячи на грубім корені, як який король, видавав накази і обділював розсаджену довкола дітвору рівно покраяними шматочками брукви* (Фр., VI, 1951, 148); *Розкинулись широкими гілками Поважні дерева, розсаджені рядами* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 75).

РОЗСА́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсади́ти, розса́джувати**. *Скінчивши свою працю, мати прикликала мене, передаючи мені кільканадцять чудових братків до розсадження* (Коб., III, 1956, 18).

РОЗСА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розса́джувати** і **розса́джуватися**. *Почався звичайний порядок першої години: укладання каталога, знайомлення вчителя з учениками, розсаджування по місцях* (Фр., IV, 1950, 218).

РОЗСА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСАДИ́ТИ**, саджу́, са́диш *і розм.* **РОЗСАДОВИ́ТИ**, довлю́, до́виш; *мн.* розсадо́влять; *док., перех.* 1. Садовити всіх або багатьох на місця. *Докія з дружками розсаджувала гостей* (Кучер, Трудна любов, 1960, 167); *Вихователька їх розсадила На стільчиках — дівчаток чепурних І хлопчиків, до пустощів охочих* (Рильський, III, 1961, 160); *Сироватка розсадовив.. діток на дивані і на столі* (Мокр., Сто.., 1961, 69).

2. Розміщати окремо один від одного, в різні місця. *Щоб індиченята не скупчувались від холоду і не гинули, їх у перші дні перебування в таборах на ніч розсаджують.. у спеціальні ящики* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 22).

3. Садити рослини, дерева, розташовуючи їх певним чином. *А хто на хуторі розсаджує садок, Дорідні вишеньки кохає І ножиком кривим до яблуньок, грушок, Спиливши* [спилявши], *різочки щепляє* (Бор., Тв., 1957, 58); *Над водою, над рікою у горщечках з торфогною Огородницька бригада Розсадила всю розсаду...* (Стельмах, V, 1963, 327); // Розріджувати рослини способом пересаджування. *Сіянці зерняткових порід Мічурін через рік розсаджував на більші віддалі* (Юним мічур.., 1955, 54).

4. *тільки* **розса́джувати, розсади́ти**, *розм.* З силою розбивати, розламувати, розколювати що-небудь. *Доводилося пробиватися крізь грубу піскову скелю, в якій камінь треба було розсаджувати динамітовими набоями* (Фр., VIII, 1952, 414); *Прибігла Міля, вдарила руками об поли, зарепетувала..— А щоб ви макітру свою розсадили!* (Вол., Місячне срібло, 1961, 123); * Образно. *Думки посідали Зінька, .. гнітили йому серце, розсаджували голову* (Гр., II, 1963, 324); // *безос. Як ми тебе* [барило] *не вип'ємо,— бодай тебе розсадило* (Сл. Гр.); // *тільки док.* Сильно поранити. — *Обережно-бо! — скрикнула Орися.— Ти спросоння собі ще й голову розсадиш* (Стар., Облога.., 1961, 81); // *безос. Гладкий майже невпізнанний, так розсадило йому вилицю* (Довж., Зач. Десна, 1957, 429).

РОЗСА́ДЖУВАТИСЯ, уємося, уєтеся, *недок.*, **РОЗСІ́СТИСЯ**, ся́демося, ся́детеся, *док.* 1. Сідати на свої місця (про всіх або багатьох). — *Дорогі гості! Прошу до столу,— командував голова. Люди повагом розсаджувались* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 41); *При появі Федота дядьки стихли і чемненько розсілися попід стіною* (Тют., Вир, 1964, 213).

2. *тільки недок.* Пас. до **розса́джувати**.

РОЗСАДИ́ТИ *див.* **розса́джувати**.

РОЗСА́ДКА, и, *ж.* Дія за знач. **розсади́ти** 3.

РОЗСА́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **розса́да**. *На Херсонщині помідори вирощують розсадним і безрозсадним способами* (Хлібороб Укр., 3, 1965, 28); *Встановлено, що фосфор дуже потрібний помідорам у розсадному віці, зокрема при появі другого листочка* (Колг. Укр., 3, 1958, 39); // Який розводиться за допомогою розсади. *Агротехніка баклажанів має багато спільного з вирощуванням розсадних помідорів* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 181); *Розсадні культури.*

РОЗСА́ДНИЙ, а́, е́, *с. г.* Признач. для розсаджування.

РОЗСА́ДНИК, а, *ч.* 1. *с. г.* Спеціальний ящик із землею для вирощування розсади овочевих і кормових культур, а також декоративних рослин. *Розсаду вирощують у парниках або розсадниках, бо в теплицях у цей період буває занадто висока температура* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 63).

2. *с. г.* Місце, ділянка, де вирощують молоді рослини для пересадки. *Біля будинку, на невеличкому клаптику землі, що пустував, він улаштував свій перший розсадник* (Юним мічур.., 1955, 11); *У розсаднику саджанці добре розвиваються і вже однорічки формують добру крону, а у дворічному віці дають добрий садивний матеріал* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 27); *Максим Гнатович пройшов у кінець саду. Тут у нього невеличкий розсадник. Кілька сотень саджанців яблунь, груш, абрикосів* (Збан., Над Десною, 1951, 179).

3. *перен.* Те, що є зосередженням, джерелом чого-небудь. *Можемо припустити, що .. перша греко-руська академія в Острозі була коли не першим, то все-таки в тім часі головним розсадником релігійної драми* (Фр., XVI, 1955, 213); *Гуртки самодіяльного мистецтва, народні театри можуть бути, та в багатьох місцях і є, не тільки виконавськими колективами високої майстерності, але й розсадниками доброго репертуару* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 13).

РОЗСА́ДНИЦЬКИЙ, а, е, *с. г.* Прикм. до **розса́дник** 1, 2. *Чистосортність, високоякісність і довговічність виноградних насаджень значною мірою залежать від розсадницьких господарств* (Колг. Укр., 9, 1961, 35).

РОЗСАДОВИ́ТИ *див.* **розса́джувати**.

РОЗСАДОСАДЖА́ЛКА, и, *ж., с. г.* Машина для садіння розсади овочевих і кормових культур. *Готуючи до роботи розсадосаджалку, потрібно забезпечити, щоб корені рослин були звернені до садильниці* (Механ. і електриф.., 1953, 84).

РОЗСАДОСАДИ́ЛЬНИЙ, а, е, *с. г.* Признач. для садіння розсади. *Висаджують розсаду на постійне місце вручну і розсадосадильними машинами* (Овоч., 1956, 111).

РОЗСАПА́ТИ *див.* **розса́пувати**.

РОЗСА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСАПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., с. г.* Обробляючи, розпушувати землю сапою.

РОЗСАТАНІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **розсатані́ти**; // *у знач. прикм. Їй мріється далеке небо безхмаре, білі розпечені палом мури, сліпуче сонячне сяйво й ревуча юрба, розсатанілі обличчя* (Стар., Облога.., 1961, 7).

РОЗСАТАНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., розм.* Стати дуже лютим. *Вона майнула до дверей, ухопилася за клямку, щоб швидше утекти, як розсатаніє Варка* (Л. Янов., I, 1959, 249).

РОЗСВАРИ́ТИ, сварю́, сва́риш, *док., перех., розм.* Ви́кликати сварку між ким-небудь; посварити. *Така мета у хана Батия — в одного руського князя землю відібрати, другому дати, щоб і князів розсварити між*

собою, і силу руську роз'єднати (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 529).

РОЗСВАРИ́ТИСЯ, сварю́ся, сва́ришся, *док., розм.* Посваритися з ким-небудь; розійтися.— *Коли б то вона сиділа не в Києві, а десь на українах, то знала б, яка загроза суне з поля і хто її на нас насилає,— вкрай розсварившись, крикнув Добислав* (Скл., Святослав, 1959, 126).

РОЗСВЕРБІ́ТИСЯ, бі́ться, *док., розм.* Почати сильно свербіти. [Настя:] *Ви ж обіцялись, здається, провести Прісю?* [Кость:] *Не бійтесь: знайдеться хтось, що й без мене проведе. А в мене оце саме язик розсвербівся* (Вас., III, 1960, 171).

РОЗСВЕ́РДЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсвердли́ти.**

РОЗСВЕ́РДЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсвердли́ти.**

РОЗСВЕРДЛИ́ТИ *див.* **розсве́рдлювати.**

РОЗСВЕРДЛИ́ТИСЯ *див.* **розсве́рдлюватися.**

РОЗСВЕ́РДЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсве́рдлювати.** *Спосіб застосування зенкера аналогічний використанню свердла для розсвердлювання отвору* (Різальні інстр., 1959, 109).

РОЗСВЕ́РДЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗСВЕРДЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док., перех.* Свердлячи, розширяти отвір у чому-небудь. *Це агрегат* [радіально-свердлильний верстат] *широкого профілю — на ньому можна свердлити, розсвердлювати, зенкувати, розвірчувати отвори, робити нарізку у великих корпусних деталях* (Веч. Київ, 13.XI 1969, 4).

РОЗСВЕ́РДЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗСВЕРДЛИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Ставати ширшим внаслідок свердління (про отвір у чому-небудь). *Свердління у суцільному матеріалі отворів великого діаметра виконують кількома свердлами. Спочатку просвердлюється отвір меншого діаметра, а потім він розсвердлюється до потрібного розміру* (Токарна справа.., 1957, 164).

2. *тільки недок.* Пас. до **розсве́рдлювати.**

РОЗСВІНУ́ТИ *див.* **розсвіта́ти.**

РОЗСВІНУ́ТИСЯ *див.* **розсвіта́тися.**

РО́ЗСВІТ, у, *ч.* Пора доби перед сходом сонця; світанок. *У лютих битвах ми б'ємось недарма В гарячі ночі, в розсвіти глухі, Ненавидим важкі фашистські ярма, Катівські руки, підлі і лихі* (Мал., II, 1956, 108); // Освітлення, забарвлення неба над горизонтом на світанку; ранкова зоря. *Препишний розсвіт розгорявсь на всході* [сході] (Фр., XIII, 1954, 175).

◇ **На ро́зсвіті** — рано вранці. *На розсвіті добре спання, Хто не знає закохання* (Чуб., V, 1874, 34).

РОЗСВІТА́ННЯ, я, *с., поет.* Розсвіт. *Прощай, годино розсвітання За вічним снігом на горі, І явори над Алазанню, Як вартові богатирі* (Мал., Звенигора, 1959, 25); *Ти мене кличеш звечора й зрання, Ти мене кличеш пізньої ночі, Ти мене кличеш в ясне розсвітання, Думи мені повіряєш пророчі* (Забашта, Квіт.., 1960, 70); *І зливались в синіх далях З ясновидим розсвітанням Над Дніпром вогнів заграви, Дальні сяйва Дніпрогесу* (Ус., На.. берегах, 1951, 164).

РОЗСВІТА́НОК, нку, *ч., рідко.* Те саме, що **ро́зсвіт.**

◇ **На розсвіта́нку** — те саме, що **На ро́зсвіті** (*див.* **ро́зсвіт**). *Охрім Іванович на розсвітанку Виходить в поле, де блищить роса* (Шпорта, Вибр., 1958, 78).

РОЗСВІТА́ТИ, а́є, *недок.*, **РОЗСВІНУ́ТИ**, не́; *мин. ч.* розсві́в, віла́, ло́ *і* розсвіну́в, ну́ла, ло; *док.* 1. Ставати світлішим, яснішим із настанням світанку. *Зоря розсвітала, день починав біліти* (Вовчок, I, 1955, 192); *От ранок розсвіта. Вітрець пахучий віє; Мір'ядами* [міріадами] *квіток дихнули вже поля* (Крим., Вибр., 1965, 267); *Сон літньої ночі колись мені снився, Коротка та літняя нічка була, І сон був короткий,— він хутко змінився І зник, як на сході зоря розсвіла* (Л. Укр., I, 1951, 90); * Образно. *Не розсвітав мій день сумний, Пригоди тисли невеселі,— І я блукав, мов навісний, Без крихти хліба та оселі* (Граб., I, 1959, 206).

2. *безос.* Наставати (про світанок); світати, розвиднятися. *Гей, товаришу, вставай, Розсвітає..!* (Шер., Щастя.., 1951, 62); *Так рано встала, що аж на порозі розсвінуло* (Номис, 1864, № 13900); *Устала* [Маруся] *(бо вже і розсвіло) і зараз прийнялась поратись* (Кв.-Осн., II, 1956, 52); * Образно. *Мій Осипе, веселий мій друкарю, Мерщій, мерщій на світі б розсвіло!* (Бажан, Роки, 1957, 308).

РОЗСВІТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗСВІНУ́ТИСЯ**, не́ться, *док.* Те саме, що **розсвіта́ти.** *Світ вже біленький розсвітавсь, як ми з того весілля повертали додому* (Вовчок, I, 1955, 191); *Образно. *І я життям багатим розсвітаюсь,.. Я стверджуюсь, я утверджаюсь, бо я живу* (Тич., II, 1957, 162).

РОЗСВІТИ́ТИ *див.* **розсві́чувати.**

РОЗСВІТИ́ТИСЯ *див.* **розсві́чуватися.**

РОЗСВІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСВІТИ́ТИ**, свічу́, сві́тиш, *док., перех. і рідко без додатка, розм.* 1. Запалювати що-небудь для освітлення, примушувати горіти. *Сухою рукою черкає Христос об стіл сірник і розсвічує дві свічки, встромлені в білий хліб* (Ірчан, II, 1958, 123); *Запали в печі!.. От вона розсвітила* (Сл. Гр.).

2. Заливати, заповнювати сяйвом, світлом, освітлювати. *Хай тут на низини, де холод, тінь, де кров'ю зрошена дороги рінь, упаде блиск, що нам розсвітить шлях...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 198); * Образно. *Ці очі розсвічують смагляво-рум'яне обличчя дівчини* (Літ. Укр., 22.XII 1967, 4).

РОЗСВІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗСВІТИ́ТИСЯ**, сві́титься, *док., розм.* Починати сяяти, світитися. *Її очі зверталися туди, мов притягані таємною силою, розсвічуючися розкішно* (Коб., I, 1956, 518); *Тільки що зірочки засяли.. на небесах, тільки що розсвітились* (Кв.-Осн., II, 1956, 40); // *перен.* Прояснятися. *Лиха й досі зазнав він чимало,.. але все то лихо тепер немов щезло в його молодій пам'яті,— ні, не щезло,.. розсвітилося якось* (Фр., IV, 1950, 482).

РОЗСЕКРЕ́ТИТИ *див.* **розсекре́чувати.**

РОЗСЕКРЕ́ТИТИСЯ *див.* **розсекре́чуватися.**

РОЗСЕКРЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсекре́тити.**

РОЗСЕКРЕ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсекре́тити.**

РОЗСЕКРЕ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСЕКРЕ́ТИТИ**, е́чу, е́тиш, *док., перех.* 1. Робити доступним, відомим те, що раніше було секретним, таємним. — *Ви яке мали право розсекречувати таємні документи штабу? — сухо запитав я писаря* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 84); — *Сам факт вибуху бомби* [атомної] *вже розсекретив її існування* (Рибак, Час.., 1960, 244).

2. *розм.* Усувати кого-небудь від секретної роботи.

РОЗСЕКРЕ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗСЕКРЕ́ТИТИСЯ**, е́чуся, е́тишся, *док.* 1. Вибувати із складу осіб, причетних до секретної роботи.

2. *тільки недок.* Пас. до **розсекре́чувати.**

РОЗСЕЛЕ́НЕЦЬ, нця, *ч.* Особа, що підлягає розселенню.

РОЗСЕ́ЛЕНИЙ, а, е. дієпр. пас. мин. ч. до **розсели́ти.** *Більше 10 тис. молдаван, рятуючись від помсти турецьких поневолювачів, залишили* [в 1711 р.] *батьківщину і перейшли у володіння Російської держави. Вони були розселені головним чином на Україні* (Іст. УРСР, I, 1953, 329).

РОЗСЕ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розселя́ти** і **розселя́тися**. *У міру знищення тварин в одному місці люди пересувались на іншу територію, де полювання було успішнішим. Відбувалося розселення людей* (Іст. СРСР, I, 1957, 5); *В нашій країні відбуваються значні зміни в розселенні людей, що зумовлюється розвитком планового народного господарства (освоєння цілинних земель, виникнення нових промислових районів, бурхливий розвиток старих промислових центрів і т. п.)* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 7); *Лісові смуги* [в районі Нової Каховки] *сприятимуть рівномірному розселенню птахів* (Довж., III, 1960, 442).

РОЗСЕЛЯ́ТИ *див.* **розселя́ти.**

РОЗСЕЛЯ́ТИСЯ *див.* **розселя́тися.**

РОЗСЕ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсе́лювати і розсе́люватися.**

РОЗСЕ́ЛЮВАТИ *див.* **розселя́ти.**

РОЗСЕ́ЛЮВАТИСЯ *див.* **розселя́тися.**

РОЗСЕЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розселя́ти** і **розселя́тися.**

РОЗСЕЛЯ́НЮВАННЯ, я, *с.* Розпад класу селян при капіталізмі на сільський пролетаріат і сільську буржуазію. *Характерний для всієї тодішньої Росії процес «розселянювання» (ленінський вираз), відкриті В. І. Леніним два шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві.. ілюструються в «Розвитку капіталізму в Росії» багатьма даними по Україні* (Наука.., 1, 1969, 4).

РОЗСЕЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш і **РОЗСЕ́ЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗСЕЛИ́ТИ**, селю́, се́лиш, *док., перех.* 1. Розміщати, поселяти (всіх або багатьох). *Організаторів повстання заслали на каторгу, а всіх інших жителів села розселили по південному степу України* (Вол., Самоцвіти, 1952, 101); *Кар перевів команду з зимового стану на літній, тобто розселив моряків по каютах* (Трубл., Лахтак, 1953, 186).

2. Розміщати, поселяти окремо один від одного, в різні місця.

РОЗСЕЛЯ́ТИСЯ, я́ється, я́ємося, я́єтеся і **РОЗСЕ́ЛЮВАТИСЯ**, юється, юємося, юєтеся, *недок.*, **РОЗСЕЛИ́ТИСЯ**, се́литься, се́лимося, се́литеся, *док.* 1. Розміщатися, поселятися (про всіх або багатьох). *Вона* [мова] *й повинна бути неоднаковою, як неоднакові краї, де живуть люди, неоднакові сторони, де вони розселилися* (Мирний, V, 1956, 306); // Поселятися на якій-небудь території. *Рік у рік збільшується поголів'я річкових бобрів. Останнім часом вони розселились не тільки по річках Полісся, а й по Дніпру* (Наука.., 9, 1960, 35).

2. Розміщатися, поселятися окремо один від одного, в різних місцях. *Розселилися вони з Павликом одразу ж по приїзді з Лолина для зручності, щоб не викликати особливої підозри у сусідів* (Кол., Терен.., 1959, 237).

3. *тільки недок.* Пас. до **розселя́ти, розсе́лювати.**

РОЗСЕ́РДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсе́рдити.** *Лукія, розсерджена неохайністю в хаті, зауважує: — Тільки ж не забудьте віника туди прихопити, щоб сміття не заводилось* (Гончар, Тронка, 1963, 90).

2. *у знач. прикм.* Який розсердився, перебуває у стані роздратування, обурення, гніву. *Не встів він ще гаразд і воріт причинити за собою,— як уже на його напустилась розсерджена молодиця* (Мирний, I, 1949, 129); // Який виражає роздратування, обурення, гнів. *Баронеса почала читати, її розсерджене обличчя стало випогоджуватись, либонь щось приємне читала* (Л. Укр., III, 1952, 546).

РОЗСЕ́РДИТИ, джу, диш, *док., перех.* Привести кого-небудь у стан роздратування, обурення, гніву. *Ми думали, що биття озвірить учителя, розсердить, розлютить його* (Фр., IV, 1950, 223); — *Цього Марка треба тільки розсердити,— пересвідчилися дівчата,— тоді він страшний та лютий стає* (Горд., Дівчина.., 1954, 189).

РОЗСЕ́РДИТИСЯ, джуся, дишся, *док.* Відчути роздратування, обурення, гнів. *Розсердився* [Ентелл] *і роз'ярився, Аж піну з рота попустив* (Котл., I, 1952, 98); *Старий Бульба гарячився, гарячився, нарешті розсердився зовсім і встав із-за столу* (Довж., I, 1958, 220); * Образно. *Море так розсердилось, так хвилями кидає, що на тому місці, де хтось звичайне сидить, уже не можна всидіти,— водою заливає* (Л. Укр., V, 1956, 386).

РОЗСИ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗСИДІ́ТИСЯ**, джуся, дишся, *док.* 1. *розм.* Довго просиджувати де-небудь, за чим-небудь.

2. Досягати стану, необхідного для висиджування курчат і т. ін. *Утримання їх* [індичок] *на пасовищі не дає змоги їм розсиджуватися, що запобігає масовому їх квоктанню* (Соц. твар., 2, 1956, 46).

РОЗСИ́ДІТИСЯ *див.* **розси́джуватися.**

РОЗСИЛА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсила́ти.** *Конференція визнає необхідним розсилання ЦК губкомам періодичних щомісячних зведень про міжнародне становище і політичний та господарський стан радянських республік* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 143).

РОЗСИЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗІСЛА́ТИ**, ішлю́, і́шле́ш, *док., перех.* Посилати, відправляти в різні місця. *Старий, обпатравши кабана, розділя його на шматки і розсила* [на празник] *меншими хлопцями* (Кв.-Осн., II, 1956, 225); *Тут тихо. Звідси голос не долине До шпигунів, що розсилає цар* (Рильський, III, 1961, 275); *Таємними пакетами він розіслав свої листи у всі ті місця в Харкові, де перебував Улас, вимагаючи компрометуючих матеріалів на хлопця* (Тют., Вир, 1964, 149); // Посилати, відправляти всіх (усе), нікого (нічого) не залишаючи. *Невгамовна Параска спозаранку розсилала всюди слуг та прислужниць — шукати дурноверхого шляхтича* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 454); *Бачить* [Сомко], *що тим серцем мішанині таборовій не запобігне, розіслав старшину по всьому обозі козаків гамувати, а сам сів на коня і поїхав поміж наметами* (П. Куліш, Вибр., 1969, 157).

РОЗСИ́ЛКА, и, *ж., розм.* Дія за знач. **розсила́ти** і **розісла́ти.** *Розсилка листів.*

РОЗСИ́ЛЬНА, ної, *ж.* Жін. до **розси́льний.** *Він розшукав розсильну депо Аню Степову* (Бойч., Молодість, 1949, 224).

РОЗСИ́ЛЬНИЙ, ного, *ч.* Той, хто розносить за призначенням листи, пакети, виконує різні доручення і т. ін.; кур'єр. *Розсильні військкоматів з жмутками повісток в руках шугають цієї пізньої години від будинку до будинку, від під'їзду до під'їзду* (Гончар, Людина.., 1960, 15); *Прибіг розсильний і наказав Чигиринові негайно, разом із взводом, прибути на подвір'я* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 65).

РОЗСИЛЬНИЙ, а́, е́. 1. Який служить для запису пакетів, що розсилаються з кур'єром (про книгу, зошит).

2. Признач. для розсилання.

РО́ЗСИП, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розси́пати, розсипа́ти** 1—3 і **розси́патися, розсипа́тися** 1—4.

В ро́зсип — розбігаючись у різні боки. *Од його всі в розсип, як голуби від шуліки* (Сл. Гр.).

2. *розм.* Те, що розсипано чи розсипалось у великій кількості. *Дивимося — свіжий розсип: видно, брав хтось зерно вночі* (Сл. Гр.); *Понад окопами жовтіли розсипи соломи, яку солдати натягували собі для ночівлі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 39); *Швидко вийшов* [Давид]

зі стайні і подався до воріт, на ходу обтрушуючи з одежі золотисту розсип січки (Стельмах, I, 1962, 109); // *перен.* Те, що подібне своїм розташуванням на що-небудь розсипане. *Долинка біля гір вкрилася розсипами кульбаби і курячої сліпоти* (Сміл., Сашко, 1957, 37); *На величезну околицю — скільки сягнеш, було, зором, — розсип хатин під стріхами* (Вітч., 3, 1971, 141); // *перен.* Велика кількість зірок, вогнів і т. ін. *Він давно вже лежав горілиць у садку, підклавши під голову руки, і дивився замріяними очима на розсипи зір* (Іщук, Вербівчани, 1961, 32); *З балкона, де застала ніч старого професора, видно і розсипи вогнів далекого міста* (Вол., Місячне срібло, 1961, 48); // *перен.* Про дрібні переливчасті звуки. *А молодь... Ще бунтує кров, іще веселий розсип сміху із цвіту струшує росу на русу дівчини косу* (Гонч., Вибр., 1959, 344).

3. *розм.* Кількість чого-небудь сипкого, втраченого, розсипаного під час упаковки, вантаження, перевезення.

4. *геол.* Те саме, що **розси́пище** 1. *В Індії, Бразілії та Австралії алмази добувають з розсипів, а в Південній Африці розробляються корінні родовища алмазів* (Наука.., 12, 1960, 14); *Вона* [Колхіда] *славилася золотими розсипами і срібними рудниками* (Іст. СРСР, I, 1956, 15); * Образно. *У Перечинському районі* [Закарпатської області], *крім багатих розсипів народних пісень, ми зустріли живу казкову традицію з незліченними її скарбами* (Нар. тв. та етн., 5, 1966, 53); — *Математичний розрахунок — це для нас* [архітекторів] *завжди важливе, без цього ми не можемо будувати. Але навіть у математичних розрахунках можна відкрити цілі розсипи поезії* (Загреб., День.., 1964, 72).

5. *спец.* Те саме, що **розси́пище** 2.

6. *тільки одн., розм.* Розсипаний друкарський шрифт.

РО́ЗСИПА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що займається розси́пкою товару.

РОЗСИПА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розсипа́льник.**

РОЗСИ́ПАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розси́пати.** *Причеплені до дишла коні витягли довгі, худі шиї, щоби визбирати останні стебла розсипаного по землі сіна* (Кобр., Вибр., 1954, 76); *За мною, мов розсипані з козуба вишні, тягся по тугому, як дріт, спориш, кривавий слід* (Дмит., Обпалені.., 1962, 22); *— Я мушу йти, Саїде Алі, мушу! — боязко і рішуче запевняла Любов Прохорівна, впорядковуючи відрощені в Чадаці й розсипані тепер по плечах хвилясті русяві коси* (Ле, Міжгір'я, 1953, 87); *Серед лісу сумує давня руїна з панських мурів. Стіни полупані, розсипані* (Вас., III, 1960, 222); // *у знач. прикм. Птаство з галасом накинулось на розсипану мамалигу* (Коцюб., I, 1955, 215); *На збитому копитами снігу — недокурки, віхті сіна і розсипаний овес* (Донч., III, 1956, 127); // **розси́пано**, *безос. присудк. сл. Багато зірочок блискучих Розсипано по небесах* (Гл., Вибр., 1951, 176).

2. *у знач. прикм.* Який розсипався, безладно розкотився, розкидався у різні боки (про предмети). *За день коні встигли потомитися, під шлейками мокра шерсть була вже забілена милом, схожим на розсипаний порошок* (Панч, II, 1956, 478); *Напнувши вітрила димових хмар, завод, мов корабель-велет, лине по водяній просторіні, а його незліченні вогні, наче жарини в ілюмінаторах, і відсвічуються вони в мерехтливій воді розсипаним намистом* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 6); *Варвара бачила перед собою.. снарядні ящики, розсипані бронебійні патрони* (Перв., Дикий мед, 1963, 438); *Кілька хвилин тому несміливо гуркотів грім, а зараз в безладно розсипаних хмарах засяяла веселка* (Хижняк, Килимок, 1961, 4).

3. *у знач. прикм.* Розміщений, розкиданий де-небудь безладно, у великій кількості. *Могила висока. З нею не може зрівнятися жодна з навколишніх могил, розсипаних, мов гриби, по полю* (Добр., Тече річка.., 1961, 11); *Лемки — то ціле плем'я, з давніх-давен ген розсипане обіруч Карпатського хребта, і характеризує його своєрідна карпатська говірка* (Вітч., 2, 1969, 214); // Розкиданий, розсіяний по різних місцях. *Розсипані скрізь найняті агітатори і добровільні вороги революції творять своє діло* (Еллан, II, 1958, 218); *Співали солдати, розсипані в натовпі* (Головко, II, 1957, 631); // Наявний, вміщений де-небудь (у творах, виданнях і т. ін.) у великій кількості. *В тих оповіданнях розсипані, як і в природі, розкішні картини, ясні, повні сонця, повітря і красок пейзажі* (Коцюб., III, 1956, 38); *Кожен нишпорив сюди-туди, чогось шукав, ніби тут були розсипані скарби* (Гончар, III, 1959, 63).

4. *у знач. прикм.* Який розбігся, розлетівся в різні боки (про всіх або багатьох). *У кого є голос могутній, дзвінкий, Нехай на весь світ про вітчизну співає, І співом вабливим докупи єднає, Як матка збирає розсипаний рій* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 329); // Розташований на відстані один від одного. *Перший ряд королівського війська як ішов розсипаним строєм, так і впав* (Гжицький, Опришки, 1962, 185).

РОЗСИПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсипа́ти** і **розсипа́тися** 1—5. *При наявності на посівах притертої льодової корки* [кірки] *навесні, коли грунт починає відмерзати, її знищують за допомогою котків або розсипанням на поверхні грунту попелу чи торфу* (Хлібороб Укр., 12, 1965, 20).

РОЗСИ́ПАТИ *див.* **РОЗСИПА́ТИ.**

РОЗСИПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗСИ́ПАТИ**, плю, плеш; *мн.* розси́плють; *док., перех.* 1. Несподівано, мимоволі висипа́ти що-небудь сипке, розкида́ти багато предметів. *Тремтячі ноги зігнулись, і він упав без сили на призьбу, розсипаючи налагоджену про запас мамалигу* (Коцюб., I, 1955, 215); *Розгортаючи обома руками віття, розсипаючи з кухля ягоди, Тихозоров, озираючись, ступив кілька кроків назад* (Донч., II, 1956, 41); *— Забув сказати, що перекинув також столика.. і розсипав твої папери* (Ю. Янов., II, 1958, 62); *— Фед! Принеси мені гребінець і пудру. Та, гляди, не розсип по дорозі* (Тют., Вир, 1964, 212); // Давати можливість волоссю вільно спадати, лягати, розділяючись на пасма; // Навмисно розкида́ти, сипати по поверхні, наки да́ти, насипа́ти на що-небудь (багато предметів або щось сипке). *Каневський бере з бочки жменю талерів — розсипає по столу* (Вас., III, 1960, 378); *Недалечко від хатнього порога стояла немолода вже молодиця, бідненько зодягнена,— і, розсипаючи з миски зерно, голосно скликала курей* (Мирний, I, 1949, 129); *Вона принесла з хижки зав'язані в хустці квітки та стрічки і розсипала їх по столі, застеленому білою скатертю* (Н.-Лев., II, 1956, 275); * Образно. *Серед нив, дібров і плавень — де не підеш — для людей квіти розсипає травень, звуки — соловей* (Швець, Неспок. літо, 1959, 7); [Мару с я:] *Погляньте, як розсипав місяченько Своє проміння срібне по воді* (Сам., II, 1958, 8).

2. Порушувати цілісність чого-небудь, руйнуючи, роз'єднуючи. *Вдарила у борт висока хвиля, розсипавши свій гребінь на бризки* (Шиян, Переможці, 1950, 59); *Танк розсипав гусеницю і.. завмирає* (Логв., Давні рани, 1961, 37).

3. Насипа́ти в різні місця, розподіляти що-небудь сипке. *Товариші по камері гуртом виряджали його: давали йому теплішу одежу, розсипали поза підкладкою піджака тютюн та сірники* (Вас., I, 1959, 71); [Гануся:] *Як прийдуть дівчата, то скажете їм, хай*

починають розсипати зерно у сівалки (Мороз, П'єси, 1959, 179).

4. Розбивши, розділивши (групу людей) на дрібніші одиниці, розташовувати на відстані один від одного; розосереджувати. *В лісі Журяк розсипає людей ланцюгом* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 206); *В 1666 році татарські орди, вступивши в союз з правобережним гетьманом Дорошенком, розсипали свої загони по країні, доходячи до Львова, Любліна і Кам'янця* (Наука.., 3, 1965, 11).

5. *розм.* Витрачати, розтринькувати. *Щедрою рукою самовладна правителька Росії* [Катерина II] *розсипала державну казну, виморочену у своїх підданців тим часом, як армія билася в корчах голоду й холоду і вмирала від пошестей* (Добр., Очак. розмир, 1955, 178); *Почав Шкандибенко готуватися до весілля, .. чимало грошей розсипав на всякі убори та прибори* (Вовчок, Вибр., 1946, 177).

6. *перен.* Вимовляти часто й у великій кількості. *Скільки не розсипав я перлів своєї красномовності, діда я, видимо, переконати не міг* (Хотк., II, 1966, 361); *Кирило Васильович відчинив двері першої кімнати і, розвівши руками, розсипав щиру оповідь* (Наука.., 5, 1971, 27); // Видавати дрібні, уривчасті звуки. *То притихне, прислухається* [соловейко], *то знов на весь голос розсипає свої переливи...* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 60); *І нам жалю додавши, поміж віт у вишнику зозуля розсипала своє «ку-ку»* (Гонч., Вибр., 1959, 301); *Ударили цимбали, застогнала скрипка, бубон розсипав дрібний стукіт* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 443).

◇ **Кисли́ці розсипа́ти (розси́пати)** — те саме, що **Кисли́ці розво́дити** (*див.* **кисли́ця**). — *Яка ж у тебе любов, коли ти покохав гоноровиту панну, а зразу й кислиці розсипав, тільки дістав одкоша..!* (Ільч., Козацьк. роду .., 1958, 487); **Розсипа́ти пе́рли пе́ред сви́ньми́ (сви́нями)** — говорити що-небудь людям, марно сподіваючись, що вони зрозуміють це. *Коли ти маєш Перли, То й розум май І перед Свинями не розсипай* (Гл., Вибр., 1951, 151); **Розсипа́ти (розси́пати) сміх (у́смішки, смішо́к)** — сміятися, усміхатися. *Струнке дівчата в одягах легких Перлово-ніжний розсипають сміх* (Рильський, III, 1961, 57); *Олександр, щедро розсипаючи усмішки, думав: «Маман не хоче старіти.. Дивна жінка!»* (Коч., Зол. грамота, 1960, 171); *Барський оглушливо зареготав, а Житейкін розсипав у повітрі смішок, дрібний і гострий* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 16).

РОЗСИ́ПАТИСЯ *див.* **розсипа́тися.**

РОЗСИПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗСИ́ПАТИСЯ,** плюся, плешся; *мн.* розси́плятьс; *док.* 1. Сиплячись, падати, безладно котитися, розкидатися в різні боки (про предмети або про щось сипке). *Схлипнула.. Христина, потягнулась рукою до шиї, якось рвонула коралі, і вони, розсипаючись, загуділи в її вухах, неначе джмелі* (Стельмах, I, 1962, 644); *Тріснула гілка на яблуні. Не стрибнула* [Олянка], *а впала на землю.. І яблука розсипалися з фартушка* (Головко, I, 1957, 384); *Василь з усієї сили натяг рептух, вірьовка увірвалася, і сіно розсипалось* (Чорн., Потік.., 1956, 67); // Вільно спадати, лягати, розділяючись на пасма (про волосся). *Ольга повільно знімає берет, і волосся розсипається по її чолі* (Галан, Гори.., 1956, 131); *У Марії хустка сповзла з голови. Розсипались довгі коси* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 190); // *перен.* З'являтися, проступати де-небудь (перев. у великій кількості). *За Дніпром усе густіше витикаються над лісом димарі нових фабрик і заводів, над ними все частіше розсипається кучерявий дим* (Панч, В дорозі, 1959, 300); *Десь за Дніпром, нижче Берислава несподівано розсипалась в небі ціла віяхола вогнів* (Гончар, I, 1959, 62); // *перен.* Бути безладно розміщеним, розкиданим де-небудь у великій кількості. *Скелі, розкидані купами понад берегом під кручами, далеко розсипаються в морі* (Н.-Лев., V, 1966, 194); *Невеличкі хуторці розсипались по балці, як стоги сіна зимою по степу* (Мирний, I, 1949, 178); *У долині, поміж горами, Де розсипались хатки, На городі під чинарами Я угледів нагідки...* (Олесь, Вибр., 1958, 167); *Півтораста вуликів — синіх і зелених, червоних і жовтих — розсипались на узгір'ї* (Донч., VI, 1957, 11).

2. Розпадатися на дрібні частини; дробитися, кришитися. *Піну рвав вітер, і вона розсипалася над морем довгастими ниточками й легенькими кульками* (Кучер, Прощай.., 1957, 5); *При недостатній кількості цукру в тісті вироби будуть блідими, несолодкими і не розсипатимуться* (Укр. страви, 1957, 320); *Чарка випорснула з онімілих Севиних пальців, брязнула об підлогу, розсипавшись на дрібні скалки* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 169); * Образно. *Даша ніяк не могла вловити його погляд, збагнути зміст його слів,— вони кришились і розсипались у повітрі* (Жур., Даша, 1961, 8); // Руйнуючись, ламаючись, розпадатися на частини; розвалюватися. *Шкільні парти, що стільки разів цієї зими заходжувались розсипатися під школярами, та й розсипались навіть часом, ці парти позбивано тепер гвіздками й клинцями* (Гр., I, 1963, 241); *Раптом небо понялось вогнем,.. церква похитнулася, стіни в школі розсипались, і все щезло і затихло...* (Коцюб., I, 1955, 316); *Щось загуло, затріщало, звуглілий будинок розсипався, як паперова коробка* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 308); * Образно. *Така руїна* [баронеса], *просто розсипається від старості, а все їй ліки потрібні та купелі...* (Л. Укр., III, 1952, 530); // *перен.* Перестати існувати як єдине ціле; розпадатися. *Наш партизанський загін, ще не встигнувши оформитись і організуватись, розсипався, довелося потім, у важких умовах терору й переслідувань, збирати людей поодинці* (Збан., Єдина, 1959, 252); [К р и к у н:] *Скоротити* [статтю] *ніяк не можу. Уся композиція розсиплеться* (Корн., II, 1955, 10).

◇ **Розси́патися на (у) по́рох (по́рохом)** *див.* **по́рох**[1].

3. Розходитися, розбігатися в різні боки. *Від греблі з гомоном вибігає гурт парубків, розсипається по льоду і розмивчастою місячною доріжкою пробивається до принишклого гурту* (Стельмах, I, 1962, 55); *Знехотя поплентався* [Роман] *в двір і почав заганяти в хлів овечки, котрі розсипались по дворі і хапали зелений шпориш попід тином* (Н.-Лев., VI, 1966, 308); *Ми розбилися на ланки І розсипалися скрізь — Хто у поле, хто у ліс* (Мур., Піонер. слово, 1951, 92); // Розділившись, розташовуватися на певній відстані один від одного; розосереджуватися. *Загін яничарів, що вже в більшій частині перехопився через міст, почав розсипатися по всьому лівому березі, охоплюючи дугою козаків Чепіги й Порохні* (Добр., Очак. розмир, 1965, 233); *Пройшовши кілька кілометрів зімкнуто, люди розсипалися в цеп на п'ятдесят метрів один від одного* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 74); *Розсипавшись лавою, козаки оточили на світанку Кічкаську балку та Будиловські єрики* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 182).

4. *перен.* Видавати дрібні, уривчасті звуки. *Вони сміялись і плакали, київські солов'ї, вони захлинались пристрасним тьохканням і виводили кличні рулади, розсипались дрібними трелями і завмирали на низьких акордах* (Смолич, Мир.., 1958, 74); *Десь у коридорі срібними кільцями розсипався дзвоник* (Собко, Звич. життя, 1957, 279); *Гафійка розсипалась сміхом на згадку про дядька Панаса.— Такий кумедний!..* (Коцюб., II, 1955, 66); // Чутися, лунати (про дрібні,

уривчасті звуки). *Над ним* [степом] *сотні срібноголосих жайворонків непримітно в'ються,і їх весела і радісна пісня дзвенить, розходиться, розсипається, здається, сизо-прозоре повітря само бринить-співає...* (Мирний, IV, 1955, 8); *Рипів сніг. Розсипався навкруг веселий дзенькіт тулумбасів* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 7); *У кількох місцях саду бризнуло світло електричних лампочок і разом з ним розсипались дзвінкі голоси в сутінках алей* (Трубл., Мандр., 1938, 3).

◇ **Розсипа́тися (розси́патися) горо́хом:** а) лунати (про дрібні, уривчасті звуки). *Хлопці збились тісно в отару й, спотикаючись та пхаючи один одного в спину, сунули гуртом кругом ялинки. Горохом розсипались голоси* (Вас., I, 1959, 315); б) говорити дуже швидко.

5. *перен., розм.* Говорити кому-небудь багато люб'язностей, намагаючись заслужити прихильність, догоджаючи комусь або підлещуючись до когось. *Зубиха ж тут так і розсипається. І сюди шатнеться, і туди мотнеться: і намисто Олені нав'язує на шию, і голову квітча* (Кв.-Осн., II, 1956, 211); *Дивився* [директор] *на похмурі обличчя професорів і не бачив, розсипаючись в похвалах, що кожне його слово викликає в них німе заперечення* (Полт., Повість.., 1960, 348); *Обережно здмухнувши з книжки порох, він розсипався в компліментах то книжці, то мені* (Л. Укр., III, 1952, 741).

◇ **Розсипа́тися (розси́патися) бі́сером** *перед ким* — посилено догоджати кому-небудь, підлещуючись до когось.

6. *тільки док., ким і без додатка, розм.* Народити дитину. *У мене жінка розсипалась* (Сл. Гр.); *Ми молили собі у господа хлопчика, а молодиця розсипалась дівчинкою!* (Стор., I, 1957, 138); — *Неначко рідна! Ось-ось розсиплеться, а здолала отаку дорогу! По горілій землі йшла...* (Оров., Зел. повінь, 1961, 53).

7. *тільки недок.* Пас. до **розсипа́ти** 1—4, 6.

РОЗСИ́ПИЩЕ, а, *с.* 1. Крихкі уламкові відклади, які містять зерна або кристали коштовних металів (золота, платини і т. ін.). *Руди металів разом з навколишніми породами на поверхні землі поступово руйнуються, вода і вітер переносять їх у нові місця, розміщують іноді у вигляді розсипищ серед осадових порід* (Фіз. геогр.., 6, 1957, 21); * Образно. *Їхав* [Уралов] *відкритим сліпучим степом, серед блиску стерень, серед стрекоту комбайнів.. і хоч їхав по землі, а ніби з повітря бачив золоті розсипища зерна, що цілими ворохами, цілими горами червоніло на залитих сонцем токах* (Гончар, Тронка, 1963, 295); // Місце, де є корисні копалини (золото, алмази, платина і т. ін.). *Працюючи під землею на золотих розсипищах, в ледве освітленій трилінійною лампою глухій шахті,— він чув биття серця землі* (Тич., III, 1957, 229); *Родовища алмазу трапляються рідко. В СРСР алмази відомі в розсипищах на Середньому Уралі і в Саянах* (Курс заг. геол., 1947, 52); // *перен.* Розмаїття, багатство чого-небудь. *Художні засоби Остапа Вишні надзвичайно багаті й різноманітні. Він прекрасно знає і щедро використовує золоті розсипища живої народної мови, незліченні дотепні народні жарти, прислів'я, приказки, ідіоми* (Іст. укр. літ., II, 1956, 291).

2. *спец.* Скупчення різних за величиною і формою уламків вивітрених гірських порід. *Оголені безплідні кам'янисті розсипища під час біологічного вивітрювання, спочатку піддаються впливу мікроорганізмів* (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 81); *Хатина їхня стояла осторонь від селища, на розсипищах* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 12); *Підійшовши до скелястої стіни, ми побачили, що то було чимале розсипище каміння* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 243).

РО́ЗСИПКА, и, *ж., розм.* Втрата у вазі сипких товарів. *Переважили.— Скільки? — 620* [пудів цукру]! *Але справді 600, бо ті двадцять із усушки.. і з розсипки набрались...* (Вишня, I, 1956, 141).

РОЗСИ́ПКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **розсипа́ння.**

РОЗСИПНИ́Й, а́, е́. 1. Який складається з окремих крупинок або зерен; сипкий. *Розпочалися інтенсивні пошуки й розробка родовищ корінного, рудного золота, запаси якого куди більші, ніж розсипного* (Наука.., 1, 1970, 8); // Який продається на штуки; // Розрізнений, окремий, поодинокий. *Геологи розвідали тут* [в Якутії] *багатющі корінні і розсипні родовища алмазів* (Наука.., 3, 1958, 2).

△ **Розсипни́й стрій** — розташування стрільців ланцюгом на значній відстані один від одного. *У Римніському бойовиську яскравіше, ніж у якомусь іншому, визначився полководницький талант Суворова і перевага його стратегії, що полягала в бездоганній маневреності військ і вмілому поєднанні дій колон з розсипним строєм* (Добр., Очак. розмир, 1965, 245).

2. *перен.* Роздрібнений, уривчастий (про звуки). *Тихо. Тільки земля гуде розсипним тупотінням копит* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 150).

РО́ЗСИПОМ, *присл.* 1. У розсипаному стані. *Досвід показав,.. що продовольчо-фуражне зерно ефективно зберігати на підлогах розсипом з активною вентиляцією* (Хлібороб Укр., 6, 1970, 26).

2. *спец.* У незв'язаному вигляді (про ліс, який сплавляють).

РОЗСИ́ПЧАСТИЙ, а, е. 1. Який легко розсипається на окремі, не зв'язані між собою частинки, крупинки. *— Як, товаришу лісомеліоратор, ми з Вірним їх* [саджанці] *посадили по-науковому чи ні? — Не зовсім. Треба ще землею притиснути, а верхній шар розсипчастим грунтом присипати, щоб збереглась волога,— пояснила Валентина* (Логв., Літа.., 1960, 96); *На возах репались круглі волоські гарбузи, стояли діжки з білим розсипчастим сиром* (Мик., II, 1957, 336); *Чайна промисловість СРСР виготовляє два основні типи чаю: розсипчастий.. та пресований — плитковий* (Укр. страви, 1957, 284); // Який легко кришиться; крихкий. *Приходько мовчки подав чай з печивом. На фронті такого печива не було — хрумке, розсипчасте, навіть приправлене шоколадом* (Голов., Тополя.., 1965, 333); *Вони сиділи за столом у райкомівській кімнаті і їли печену картоплю. Їли чудову, розсипчасту, з рожевими хрусткими пригарочками збоку печену картоплю* (Дор., Не повтори.., 1968, 74).

2. *перен.* Розкотистий, уривчастий (про звуки). *Владно залунав розсипчастий різкий дзвоник в сусідній кімнаті* (Рибак, Помилка.., 1956, 46).

РОЗСИ́ПЧАСТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **розси́пчастий** 1. *Крупи гречані підсмажують, щоб надати каші красивого кольору, розсипчастості і щоб прискорити розварювання* (Технол. пригот. їжі, 1957, 29).

РОЗСИ́ПЧАСТО. Присл. до **розси́пчастий** 2. *Щось розсипчасто загуркотіло, повітря сколихнулося з новою силою* (Голов., Тополя.., 1965, 380).

РОЗСИСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсиса́ти** і стан за знач. **розсиса́тися.** *Розсисання опуху.*

РОЗСИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗІССА́ТИ,** ссу́, ссе́ш, *док., перех.* Поступовою дією чого-небудь примушувати спадати, зникати.

РОЗСИСА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗІССА́ТИСЯ,** ссе́ться, *док.* 1. Спадати, зникати (про пухлину і т. ін.). *Фурункул при ранньому лікуванні безслідно і безболісно розсисається за кілька днів* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 57).

2. *перен., розм.* Поступово розходитися (про скупчення людей); // Зникати, розсіюючись, рідшаючи (про дим, темряву і т. ін.).

РОЗСИТИ́ТИ, ичу́, ити́ш, *док., перех., розм.* Розбавити, розвести водою (мед, цукор і т. ін.). *Розсити мед так, як би в продажу* (Сл. Гр.); * Образно. *Триденний дощ розситив чорноземлю в рідку липучу кашу, де коні загрузали по коліна* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 508).

РОЗСИХА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **розсиха́тися.**

РОЗСИХА́ТИСЯ, а́ється, *недок.,* **РОЗСО́ХНУТИСЯ,** не́ться; *мин. ч.* розсо́хся, со́хлася, лося; *док.* Тріскатися від надмірного висихання, від зайвої сухості. *От давно, ще весною, певне, збита дараба.., бо розсихається пов'язання* (Хотк., II, 1966, 381); — *Бачила б ти цю посудину навесні... Не човен, а кістяк мертвий лежав у кучугурах, дірками світив, розсохся зовсім* (Гончар, Тронка, 1963, 233); *Не така вона вже й трухлява стояла, пам'ятаю, та скриня, а тільки розсохлась вона сильно* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 60); *Згодом Сашко вже їздив на жатці, правив сівалкою, вмів наклепати косу і знав, як вставити клепку, коли розсохнеться діжка* (Рад. Укр., 30.XI 1962, 3).

◇ **Кле́пки розсо́хлись** *див.* **кле́пка.**

РОЗСІ́В, у, *ч.* 1. Те саме, що **розсіва́ння.** *Будуються цехи розсіву, охолодження та обпудрювання гранул* (Хлібороб Укр., 2, 1968, 3); // Спосіб, якість посіву. *Антибіотична активність штаму в будь-якому його розсіві характеризується широкою природною мінливістю* (Мікр. ж., XXII, 1, 1960, 16).

2. *спец.* Пристрій для просіювання зерна, крупи, борошна. *Коля Фофанов закінчив мукомельний технікум.. Закінчила ФЗН і Ліда Семенюк, працює на розсівах. А це дзеркало млина* (Роб. газ., 31.VIII 1962, 1).

РОЗСІВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який працює на розсіві (у 2 знач.).

РОЗСІВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розсіва́льник.**

РОЗСІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсіва́ти.** *Для рівномірного розсівання дрібного сипкого насіння мускатної шавлії додають сухого річкового піску, просіяного на решеті* (Ол. та ефір. культ., 1956, 311); *Взимку і восени вітри й дощі, а навесні талі води сприяють розсіванню і поширенню повитиці* (Бур'яни.., 1957, 108).

РОЗСІВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **РОЗСІ́ЮВАТИ,** ію, ієш, *недок.,* **РОЗСІ́ЯТИ,** і́ю, і́єш, *док., перех.* 1. Сіяти зерна, насіння, розкидаючи, розтрушуючи їх. *По скибах жито розсівав сівач, і гай яснів красою чарівною* (У. Кравч., Вибр., 1958, 101); *Де не бігав заєць, скрізь розсівав, сам того не знаючи, лопухове насіння* (Донч., V, 1957, 200); *Розсіяв я пшениченьку рідко* (Чуб., V, 1874, 865); * Образно. *Ясне сонце геть підбилося вгору, розсіває своє золоте марево по зеленій долині* (Мирний, IV, 1955, 310); // Розсипа́ти, розпорошувати, розтрушувати що-небудь порошкоподібне. *Коли Палагна вже щезла, він.. знов почав розсівать по царинці попіл од учорашньої ватри* (Коцюб., II, 1955, 338); *Коли тільки-тільки закінчили розсівати калійну сіль,— почав накрапати дощ* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 252); // Розпиляти дрібними бризками. *При обробці плодових насаджень садоводи разом з отрутохімікатами звичайно розсіюють багато тонн води* (Хлібороб Укр., 9, 1969, 46); // Розкидати в різні боки. *Вітер жене низом, зриває китиці будяків, розсіває їх легким пухом* (Кобр., Вибр., 1954, 164); *Яблуні скидали і розсівали по траві свої останні падалочки...* (Вол., Місячне срібло, 1961, 231); *Меланхолійно розсівали листя верби, берези та осокори* (Коз., Сальвія, 1959, 93); *В кімнату залетів поривний вихор,.. підняв на столі папери, розсіяв по підлозі* (Збан., Сеспель, 1961, 444); // *перен.* Розтрачувати марно; марнувати. *Брат не матиме пожитку з того грунту, бо він марнує свою працю, розсіває її на дурницю* (Коцюб., I, 1955, 118); *Скільки ночей не доспав у час війни Боровик, скільки доріг і стежок сходив, скільки енергії і сил розсіяв по лісах та хащах* (Збан., Переджнив'я, 1960, 211); // *перен.* Поширювати деінебудь. *З вершин надхмарних ми униз зійшли.., знання між люд ми розсівати стали...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 77); *З великої скрині Мотрю обдає дивний мішаний запах повітря.. і речей, що колись жили, сміялись і розсівали пахощі довкола себе...* (Вільде, Винен.., 1959, 16); *Човни.. шугали далі від берега, розсіваючи над водою скрегіт і дзвін ланцюгів* (Стельмах, II, 1962, 201); * Образно. *Я свої співаночки розсію у полі, Най виросте кукурудза вища за тополі* (Коломийки, 1969, 98).

2. Розміщувати, розташовувати в різних місцях, на певній відстані один від одного.

3. Змушувати розійтися, розбігтися, роз'їхатися і т. ін. в різні боки; розганяти. *Наша піхота та артилерія одрізали автоматників од танків, розсіяли й винищують їх* (Головко, I, 1957, 287); *Наступного, 1614 року, козаки здійснили два походи. Щоправда, весняний був невдалий — запорожців спостигла буря й розсіяла козацькі чайки* (Наука.., 9, 1966, 40); // Робити менш густим, щільним (пітьму, морок, дим, туман і т. ін.); розріджувати. *Електрики світла заграва Нічну розсівала пітьму* (Дор., Серед степу.., 1952, 54); *У метеорологів з'явилася нова професія — розсіювати або створювати тумани у потрібному місці* (Хлібороб Укр., 10, 1968, 43); *Спочатку темряву розсіювало лише мерехтіння зір* (Трубл., Лахтак, 1953, 182); [Передер і й:] *Ви знаєте, що Свічка, брат наш славний, Здобув для нас князівський привілей, Здобув нам світло — і сьогодні ми Розсіємо нарешті сум нічний* (Коч., I, 1956, 510); *Образно. *Своїм яскравим блиском перший супутник Землі розсіяв туман вигадки про відсталість радянської науки і техніки* (Рад. Укр., 6.I 1959, 4).

4. *перен.* Примушувати минати, зникати (перев. неприємне почуття, поганий стан). *Горить маяк вночі, не погаса, Показує у темряві дорогу. І є у тім незвідана краса, Що розсіва підводних скал тривогу* (Брат., Грудка.., 1962, 18); *Незабаром, наче щоб розсіяти наші сумніви, убік від плантацій кукурудзи відкривається лугова широчінь, видніються величезні смуги очеретів* (Гончар, Маша.., 1959, 33).

5. *тільки* **розсію́вати, розсія́ти,** *фіз.* Ослабляти, робити розсіяним (ступінь вияву сили, енергії чого-небудь). *Угнута.. лінза, заломлюючи світло, розсіює його в сторони* (Курс фізики, III, 1956, 286); *Туманності з безперервним спектром складаються з найдрібніших твердих частинок, які розсіюють в усіх напрямках світло, що падає на них від зірок* (Наука.., 6, 1961, 11).

РОЗСІВА́ТИСЯ, а́ється *і* **РОЗСІ́ЮВАТИСЯ,** ю́ється, *недок.,* **РОЗСІ́ЯТИСЯ,** і́ється, *док.* 1. Падаючи, розлітатися в різні боки; сіятися. *При перекочуванні рослин по полю насіння з них випадає і розсівається* (Бур'яни.., 1957, 16); *Ніколи не збирайте тих рослин, яких у вашій місцевості дуже мало, зберігайте їх до повного дозрівання і потім допоможіть їм розсіятися на більшому просторі* (Лікар. рослини.., 1958, 13); * Образно. *У невеличке надвірне віконечко заглядав світ рожевим поглядом. Крізь його шибки, через залізні штаби, лився він довгою стягою, розсіваючись по стінах, по дверях, по долівці* (Мирний, I, 1954, 324); *Коли вернув остаточно я в свою тиху кімнату і світло лампи розсіялось над столом і книжками, мене огорнуло почуття вдоволення* (Коб., III, 1956, 266); // Розсипа́тися, розпорошуватися,

розтрушуватися (про що-небудь порошкоподібне). *Воно* [борошно] *крихітним прозорим пилком розсівається в морозному повітрі, на мить пронизане місячним сяйвом, голубіє й зникає невідомо де* (Стельмах, Хліб.., 1959, 138); *Розсіювати мінеральні добрива вручну важко і довго. Крім того, при цьому добрива розсіваються дуже нерівномірно, а частина посівів витоптується* (Хлібороб Укр., 2, 1970, 24); // Розпилятися дрібними бризками (про рідину); // *перен.* Видавати дрібні, уривчасті звуки. *Під голубим небом розсівалися жайворонки дрібними, милозвучними перлами* (Коб., II, 1956, 51).

2. Розміщуватися, розташовуватися у різних місцях, на певній відстані один від одного. *Решта бойків.. розсіялися своїми бідними селами по горах* (Ірчан, II, 1958, 210); // Бути розкиданим, розміщеним на чому-небудь. *Здавалося, що плаття шилося на замовлення: так прийшлося за розміром і так пасувало до її лиця та ясно-блакитних очей своїм сріблястим тлом, по якому розсіялися волошки* (Коз., Сальвія, 1959, 158).

3. Розходитися, розбігатися, роз'їжджатися і т. ін. в різні боки. *Передня лава атакуючих одразу розсіялась* (Гончар, Таврія.., 1957, 371); *Хуліганське збіговисько розсіялося по кущах і ярах* (Вол., Озеро.., 1959, 146); // Ставати менш густим, щільним (про пітьму, морок, дим, туман і т. ін.); розріджуватися. *Разом з тим, як та імла розсівалася, в голові йому немов світало, а на серце налягала вага безнадійності...* (Коцюб., I, 1955, 127); *Дим над Чаплинкою розсіюється, пожежу вже, мабуть, погасили* (Гончар, II. 1959, 217); *В безладно розсипаних хмарах засяяла веселка. І чим дужче випиналася її дуга, тим швидше розсіювалися хмари* (Хижняк, Килимок, 1961, 4); *Темрява трохи розсіялась* (Кучер, Голод, 1961, 149).

4. *перен.* Минати, зникати (перев. про неприємне почуття, поганий стан). *З очей її потроху розсівався задавнений переляк, і вона веселіше посміхалася до сонця, дерев і землі* (Стельмах, II, 1962, 225); *Несподівано той манячий* [манливий] *вид Ваті ніби розсіявся в легкому тумані* (Н.-Лев., IV, 1956, 173).

5. *тільки* **розсіюватися, розсіятися,** *фіз.* Слабшати, ставати розсіяним (про ступінь вияву сили, енергії чого-небудь). *Органічні рештки, які осідають на дно* [океану], *разом з шаром морської води, що знаходиться над ними, утворюють гігантський паливний елемент. Вироблювана ним електрична енергія розсіюється у вигляді тепла* (Наука.., 12, 1961, 21); *Перехід до надпровідності, тобто до такого стану металічної речовини, коли практично відсутній електричний опір, досягається ліквідацією умов, за яких можуть розсіюватися.. електрони провідності* (Роб. газ., 3.VII 1965, 2).

6. *тільки недок.* Пас. до **розсіва́ти, розсію́вати.** *Вітром розсівається перемішане з землею вапно* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 224); «*Підрахувати*» *молекули у певній ваговій кількості полімерів можна, вимірюючи світло, що розсіюється розчином цього полімеру* (Наука.., 8, 1963, 1); *Частина променів* [Сонця] *розсіюється атмосферою, хмарами, часточками пилу* (Веч. Київ, 20.VI 1957, 3).

РОЗСІДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗСІ́СТИСЯ,** ся́дуся, ся́дешся, *док.* 1. Те саме, що **розса́джуватися** 1. *Мало не щовечора сходилися заробітчани в гурт, розсідалися над яром, розмови про трьох вигнанців не вщухали* (Горд., II, 1959, 130); *Він наказав витягнути кілька колод на сухіше місце.. Бійці почали розсідатись, викручувати мокрі онучі, виливати воду з чобіт* (Голов., Тополя.., 1965, 64); *Юра погордливо обминає гуртки і групки дівчаток, що тихо і чинно розсілися поослонах на розчищених алеях парку* (Смолич, II, 1958, 47).

2. *розм.* Сідати розвалюючись, займаючи багато місця.— *Чого ж ти розсілася, що мені й сісти нігде* (Мирний, I, 1954, 212); *Ткачук розсівся недбало, нога на ногу, весело грав очима, намагаючись сховати на дні зіниць тривожні бісики* (Збан., Переджнив'я, 1960, 346).

3. *розм.* Довго просиджувати де-небудь або за чимсь. *І те, і друге засідання проводилися нагально,.. нашвидкуруч. Не було часу розсідатися* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 79); *Дехто з студентів встиг уже скинути сорочки. Деякі лінькувато порозлягались на траві. Мічурін ішов по садовій доріжці..— Ви чого розсілись? Куди ви приїхали? На дачу? Встати!* (Довж., I, 1958, 475).

4. *розм.* Займати певну територію; поселятися. *Вони* [селяни] *не тільки тратили часть* [частину] *своїх споконвічних земель, на яких розсідалися бояри, але мусили, крім того, ставити варти, давати дружинників та слуг боярам* (Фр., VI, 1951, 39); *Писали* [націоналісти] *про золотий вік на Україні, солодко оспівуючи її хутори, де все більше розсідався ненажерливий глитай* (Цюпа, Україна.., 1960, 32); *Борони мене боже од храма того, Де в святині моїй Лютий ворог розсівсь, і незмога мені Поклонятися їй!* (Крим., Вибр., 1965, 291); // *тільки док.* Розташуватися, розміститися. *Там в тихім заливі, не дуже близько Від берега, мов стадо каченят, Село розсілось* (Фр., X, 1954, 388); *Настали жнива. По ланах розсілись полукіпки* (Коцюб., I, 1955, 246); *Ратушнякова хата червоніє черепицею, розсілась серед зелених яблунь, мов перекупка на базарі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 39); * Образно. *Самота і тиша розсілися довкола* (Коб., I, 1956, 501).

5. Даючи тріщини, розколюватися, розпадатися на частини. *Він на танцях вимахував.. так, що аж постоли розсідались* (Коцюб., II, 1955, 315); *З рук Мамури випала сулія і, жалібно дзенькнувши, розсілась на дві половини* (Стельмах, Правда.., 1961, 264); // *перен., розм.* Бурхливо, сильно виявляти негативні почуття. *На волостій шиї блищало у неї стільки намиста, що челядь з заздрощів аж розсідалась* (Коцюб., II, 1955, 334); *Колодій аж розсідається, лютує, а люди регочуться* (Україна.., I, 1960, 73).

◇ **Розсіда́тися від сміху** — дуже сильно сміятися.

РОЗСІ́ДЛАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсідла́ти.** *Не пошлю я гінців передати привіт, Бо розсідлані коні в моєму загоні* (Мал., Звенигора, 1959, 292).

РОЗСІДЛА́ТИ *див.* **розсі́длувати.**

РОЗСІДЛА́ТИСЯ *див.* **розсі́длуватися.**

РОЗСІ́ДЛУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **розсі́длувати.** *Бродять по всьому узбережжю змучені, багато днів не розсідлувані коні, тоскно іржать до тих, що, кинувши їх, знайшли собі останнє пристановище на суднах* (Гончар, II, 1959, 439).

РОЗСІ́ДЛУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСІДЛА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Знімати сідло з осідланої тварини. *Під повіткою батько хутко розсідлував коня* (Панч, II, 1956, 138); *Опинившись на поляні, вершник спритно разсідлав коня,.. а сам.. помчав через букову гущавину* (Галан, Гори.., 1956, 34).

РОЗСІ́ДЛУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗСІДЛА́ТИСЯ,** а́ється, *док.* 1. Скидати з себе сідло, звільнятися від сідла (про осідлану тварину).

2. *тільки недок.* Пас. до **розсі́длувати.**

РОЗСІЙНИ́К, а́, *ч.* Пристрій для просіювання і сортування зерна, крупи, борошна і т. ін.

РОЗСІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсіка́ти** і **розсіка́тися** 1.

РОЗСІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗСІ́КТИ,** ічу́, ічеш, *док., перех.* 1. Чимсь гострим розділяти, розрубувати або розрізати що-небудь на шматки. *Гірська земля*

тверда, мов камінь. Кожну грудку Катерина розбивала, розсікала на дрібні шматочки (Чорн., Визвол. земля, 1959, 48); *Зламати крила яструба — навік! Розсікти навпіл голову криваву! Устав з мечем ратай і робітник За нашу долю і за нашу славу!* (Рильський, II, 1960, 183); *Ударом шабля розсікла Тужаво скручений аркан* (Бажан, Роки, 1957, 235); * Образно. *Дикі, пристрасні сварки, як злива, розсікали їхнє* [Антона і Марти] *життя* (Коцюб., II, 1955, 305); *Найкращі пориви, гарячі почуття Розсікли ми ножем холодним міркування* (Сам., I, 1958, 124); // *перен.* Швидким, різким рухом наче розділяти, розрізати (повітря, воду, хвилі і т. ін.). *Низько, над самісінькою головою в Лукії, зі свистом розсікаючи криламн повітря, пролетів потривожений крижень* (Донч., III, 1956, 76); *Сильними ударами рук він розсікав течію, і його тіло прудко мчало назустріч сименталці* (Десняк, Опов., 1951, 31); *Вдарю раз веслом і вдруге, Човен воду розсіче, І на дві руки доріжка Поза човном потече* (Щог., Поезії, 1958, 142); // *перен.* Різким, пронизливим криком, звуком ніби розтинати (повітря, тишу і т. ін.). *Григор забув про Глибоку Долину й на весь голос, розсікаючи шум, крикнув у натовп* (Головко, II, 1957, 312); *Повітря розсік пронизливий паровозний свисток* (Рад. Укр., 29.V 1963, 2); // *перен.* Несподівано освітлювати темряву, пітьму і т. ін.— *Де-не-де потьмарене небо зрідка розсікали зорі, ніби хотіли викресати з тихої ночі ще один неспокійний день...* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 339); *Враз каганець тьму горища розсік* (Нех., Повість.., 1952, 56); *Як довго ніч минає — цілий вік. Ще темряви над степом не розсік Яскравий промінь* (Шпорта, Вибр., 1958, 507).

2. Сильно ранити, зробивши розріз на тілі. *Він уявив собі, як мідний гостряк з розмаху розсікає скроню Грінгеля, і гидливо скривився* (Собко, Запорука.., 1952, 148); *Різким рухом вихопив він шаблю і кинувся на ворогів. На третьому випаді розсік він Горленкові плече* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 35).

3. Розділяти на частини. *Для того, щоб визначати і порівнювати площі всіх прямолінійних фігур, їх розсікають на трикутники* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 43); //. Здійснюючи прорив, розчленяти, роз'єднувати армію, фронт і т. ін. *Зламавши міцну оборону фашистів, радянські війська розсікли 200-тисячне угруповання ворога і відрізали йому шлях евакуації* (Ком. Укр., 10, 1969, 19); // Проходити, пролягати, перетинаючи поверхню чого-небудь. *Попереду машини, навпіл розсікаючи знайомі степи,.. ліг широкий рівний грейдер* (Коз., Нові Потоки, 1948, 5); *Нерівна чорна лінія валки.. розсікає синювато-рожеве безмір'я снігів і наближається до вершників* (Стельмах, I, 1962, 45); *Поле бою розсік навпіл ешелон з порожніх вагонів* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 10); // З'являтися на шкірі обличчя (про зморшки, шрами). *Між бровами глибока зморшка розсікла чоло* (Головко, II, 1957, 300).

РОЗСІКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗСІ́КТИСЯ**, іче́ться, *док.* 1. Розділятися на частини.

2. *тільки недок.* Пас. до **розсіка́ти.**

РОЗСІ́КТИ *див.* **розсіка́ти.**

РОЗСІ́КТИСЯ *див.* **розсіка́тися.**

РОЗСІ́Л, со́лу, *ч.* 1. Спеціально приготовлений солоний (перев. з прянощами) розчин для засолювання овочів, риби і т. ін. *Перед укладанням дна огірки заливають розсолом, накривають куском чистого полотна чи марлі, а потім накладають дно* (Укр. страви, 1957, 408); *До укладання яблук у бочки готують розсіл.. На 100 літрів чистої питної води беруть кілограм кухонної солі* (Колг. Укр., 8, 1957, 34); *Значного поширення набули коптіння, збереження* [м'ясних продуктів] *в розсолах* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 77); // Солона рідина, насичена соками засолених у ній продуктів. *Він нанюхав квашені огірки і з'їв кілька, запиваючи розсолом* (Ю. Янов., II, 1954, 40); *Молодиця вносить з комірчини полумисок капустяного розсолу і обережно перехиляє над ним пляшку з олією* (Стельмах, I, 1962, 380); * У порівн. *Відповідь Лободи мимоволі, мов той розсіл, полилася в шпаринки ран людських душ* (Ле, Наливайко, 1957, 341).

2. Дуже насичена сіллю природна вода. *Сиваш є природною лабораторією, де вода Азовського моря випаровується, перетворюючись в розсоли* (Наука.., 11, 1956, 12); *У селі Стебнику, недалеко від Дрогобича на Львівщині, соляний промисел виник ще у дванадцятому столітті. Тут видобували розсоли і з них виварювали кухонну сіль* (Роб. газ., 12.I 1965, 2).

3. *спец.* Водний розчин солей, що застосовується у техніці. *Зовнішній циліндр охолоджується ззовні розсолом, а внутрішній — обертається* (Соц. твар., 1, 1956, 44).

РОЗСІ́ЛИНА, и, *ж., діал.* Розколина, тріщина. *Ще раз наблизив* [Герман] *до неї* [стіни ями] *лампу і побачив у ній тоненьку, як нитка, розсілину* (Фр., VIII, 1952, 409).

РОЗСІ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **розсі́л.**

РОЗСІ́СТИСЯ[1] *див.* **розса́джуватися.**

РОЗСІ́СТИСЯ[2] *див.* **розсіда́тися.**

РОЗСІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсі́кти.** *Сотник Дронжковський блискавично вихопив шаблю, і перший найретельніший гайдук повалився, розсічений нею навпіл* (Ле, Наливайко, 1957, 267); *Блаженко пробує свою руку, розсічену в першім бою під дотами* (Гончар, III, 1959, 129); *Відблиски заграв кидали крізь вікно широку смугу червонуватого світла, і вона падала на підлогу великим і довгим чотирикутником, розсіченим на шість яскравих червоних квадратів* (Смолич, II, 1958, 33); *Рівнина, на якій колись були поля і сади, перетворюється в розсічену ярами і тому непридатну для господарства місцевість* (Фіз. геогр., 5, 1956, 112); *Кордоном, ніби шаблею, село Сарпі розсічене* (Забашта, Вибр., 1958, 77); // *у знач. прикм. Краплини крові з розсіченої губи потекли в нього по підборіддю* (Донч., III, 1956, 118); *У ромашок листки розсічені, а у ромензілля—цілісні* (Знання.., 7, 1973, 18); // **розсі́чено,** *безос. присудк. сл. Стріляв* [Штефан], *поки міг. Коли його оточили волохи, він, ранений, кинувся на них із рогатиною, і його було розсічено на шматки* (Хотк., Довбуш, 1965, 361).

РОЗСІ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість, зовнішня ознака чого-небудь розсіченого, поділеного на частини. *Розсіченість листка* [картоплі] *є важливою сортовою ознакою* (Картопля, 1957, 182); *Західне й північно-західне Приазов'я характеризується загальним зниженням поверхні і значною розсіченістю берегів* (Геол. Укр., 1959, 312).

РОЗСІ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсі́кти, розсіка́ти.**

РОЗСІ́ШКА, и, *ж.* Зменш. до **розсо́ха.** *Серед його* [куреня] *стояли дві чорні задимлені сохи з розсішками з бантиною зверху* (Н.-Лев., II, 1956, 221); *Була вже й криниця з цямринням і обіч у землю вбито було розсішку, що мала являти собою осику з розсохою, на якій буде блок* (Головко, I, 1957, 191); *У гайочку при доріжці Ледве оком я схопив: Хтось на гілці у розсішці Дивний кошик почепив* (Біл., Пташ. голоси, 1956, 4).

РОЗСІ́ШОК, шка, *ч., рідко.* Те саме, що **розсі́шка.** *Гостре лезо* [сокири] *лягло в розсішок яблуні* (Шиян, Переможці, 1950, 83).

РОЗСІ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсію́вати** і **розсію́ватися** і стан за знач. **розсію́ватися.** *Зірки, крім розсіювання своєї енергії, яка є наслідком випроміню-*

вання, розсіюють і свою речовину (Наука.., 2, 1958, 38); *Для кожного типу лампи вказується максимальна потужність, яка може виділятися на аноді без погіршення роботи лампи. Ця величина називається допустимою потужністю розсіювання* (Осн. радіотехн., 1957, 15).

РОЗСІ́ЮВАТИ *див.* **розсіва́ти.**

РОЗСІ́ЮВАТИСЯ *див.* **розсіва́тися.**

РОЗСІ́ЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсія́ти.** *Для вловлювання найдрібніших радіоактивних речовин, розсіяних в атмосфері, важливою деталлю є рамки, обтягнуті найтоншими нитками* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 47); *Мов полова, розсіяна з купи буйним вітром, так розсіялась їх* [монголів] *сила по долині* (Фр., VI, 1951, 129); *Ворог не раз вважатиме її* [дивізію] *оточеною і знищеною, розсіяною в тайзі, потопленою в болотах, а вона виникатиме знову* (Гончар, II, 1959, 303); *Розсіяні і усунені численні сумніви і неясності в питанні про те, чи може людина здійснити тривалий політ у стані невагомості* (Наука.., 9, 1962, 4); // **розсі́яно,** *безос. присудк. сл.— Щó тих грошей по всіх усюдах розсіяно — і-і-і, не злічити!* (Л. Укр., III, 1952, 603); *Підбіг командир третього взводу.., доповів, що гарнізон розсіяно* (Тют., Вир, 1964, 528).

2. *у знач. прикм.* Розкиданий на великому просторі, розташований рідко. *Крім зірок і розсіяних хмар розрідженого газу, в Галактиці виявлено протяжні хмари, що складаються з пилу і заступають світло далеких зірок* (Наука.., 1, 1960, 41).

3. *у знач. прикм., фіз.* Поширений у різних напрямках на великому просторі або на значній площі, ослаблений щодо ступеня вияву сили, енергії чого-небудь. *Крізь гущавину віття.. ледве пробивались розсіяні промені сонця* (Гжицький, Опришки, 1962, 189); *Стриманий шепіт, обережна хода, якою ступали відвідувачі* [читального залу], *розсіяне сяйво електричних люстр..— все це разом навіяло на Нерчина спокій* (Рибак, Час.., 1960, 312); *Володимир Костецький вважає, що писати картину краще в скупому розсіяному світлі* (Перв., З щоденника.., 1956, 146); *Сонце, як відомо, надсилає нам енергію у розсіяному вигляді* (Веч. Київ, 12.I 1968, 4).

4. *у знач. прикм.* Який не може або не вміє зосередитися на чому-небудь; неуважний. *Всяка доросла людина здатна іноді бути .. розсіяною, наприклад, у стані сильного стомлення* (Психол., 1956, 76); *— Ви сьогодні розсіяні, панно Наталю. Перше губили ви брошку, а тепер не бачите, що колесо брички.. захопить вашу сукню* (Коб., III, 1956, 241).

РОЗСІ́ЯНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **розсія́ний** 4. *Якщо.. розсіяність є постійною рисою людини, це свідчить про дезорганізованість та невихованість її уваги* (Психол., 1956, 76); *Розсіяність може бути зовнішня — спричинена тим, що увага відвертається другорядними шумами* (Наука.., 1, 1970, 52).

РОЗСІ́ЯННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсія́ти, розсію́вати** і **розсія́тися, розсію́ватися** і стан за знач. **розсія́тися, розсію́ватися.** *Англійська буржуазія* [в 90-х роках XIX ст.] *підготувала ганебну вірменську різанину.. І почалась утеча вірменських трудящих, і почалось розсіяння вірмен по всьому світі!* (Тич., III, 1957, 86); *При проходженні рентгенівського проміння через речовину його інтенсивність послаблюється в результаті поглинання та розсіяння* (Рентгеногр. мет., 1959, 42).

РОЗСІ́ЯНО. Присл. до **розсія́ний** 4. *Я засів з його братом за шахи. Я грав розсіяно* (Коб., III, 1956, 37).

РОЗСІ́ЯТИ *див.* **розсіва́ти.**

РОЗСІ́ЯТИСЯ *див.* **розсіва́тися.**

РОЗСКАВУЛІ́ТИСЯ, лі́ться, *док., розм.* Те саме, що **розскавуча́тися.**

РОЗСКАВУЧА́ТИСЯ *і* **РОЗСКАВЧА́ТИСЯ,** чи́ться, *док., розм.* Почати сильно й довго скавучати, скавчати (про собаку).

РОЗСКАВЧА́ТИСЯ *див.* **розскавуча́тися.**

РОЗСКАКА́ТИСЯ, скачу́ся, ска́чешся, *док., розм.* 1. Розігнатися, скачучи.

2. Почати багато скакати; захопитися скаканням.

3. Скачучи, роз'їхатися, розбігтися в різні боки.

РОЗСКА́КУВАТИСЯ, уємося, уєтеся, *недок.,* **РОЗСКО́ЧИТИСЯ,** чимося, читеся, *док., розм.* 1. Швидко розбігатися, відскакуючи, відплигуючи в різні боки (про всіх або багатьох). *Овечки бекали та мекали, розскакувались на всі боки й піднімали з шляху страшенну пилюгу...* (Мирний, I, 1949, 243); *Новаки сипонули врозтіч. Однак Хомі здалося, що вони розбіглися не досить прудко.— Е-е, хіба так гвардійці розходяться? Гвардійці розскакуються, як пружини!* (Гончар, I, 1954, 298); *Почувши галас, він хутко прибіг з другого кінця базару, загрожуючи своїм сюрчком. Юрба розскочилась* (Мик., II, 1957, 345).

2. Розірвавшись, розколовшись, розпадатися на частини. *Барикада гостро затріщала й одразу запалала. Дошки й бочки.. розскочилися й далеко розлетілися по брукованій вулиці* (Епік, Тв., 1958, 369); // Із силою роз'єднуватися (про що-небудь з'єднане, зчеплене). *Старий Вірний, намацавши в темних сінях ручку хатніх дверей, шарпнув їх на себе.. Розскочилися обидві половинки* (Логв., Літа.., 1960, 16).

3. Від удару, поштовху і т. ін. розпадатися, розламуватися на шматки. *Він зачепив тарілку, і тарілка брязнула об підлогу і розскочилась* (Н.-Лев., IV, 1956, 145); *Фрейліґратів мурин-князь Якось так в запалі трахнув, Не розваживши, в свій бубон, Що, загувши, він розскочивсь* (Л. Укр., IV, 1954, 137); *Улянка вибрала величезного гарбуза, жовтогарячого, як охра, з білим черевом. Підняла й розбила об поріг. Гарбуз важко хряknув, розскочившись на дві половини* (Донч., IV, 1957, 67); // *перен.* Лопатися, тріщати від болю, думок, якихось почуттів і т. ін. (про голову). *Голова палала, розскакувалась од думок* (Гр., II, 1963, 285); // *перен.* Розриватися від тяжких переживань, страху і т. ін. (про серце). *Горпина, слухаючи прокльони дідові, обмирала з страху.. Боялася і спитатися, щоб не розірвати зовсім свого серця... Воно й так у неї як не розскочиться!* (Мирний, I, 1954, 285).

РОЗСКЕ́ЛИНА, и, *ж., діал.* Розколина. *Духів спів і бренькіт цитри Із розскелини луна* (Л. Укр., IV, 1954, 128).

РОЗСКИ́ГЛИТИСЯ, люся, лишся, *док., розм.* 1. Почати сильно вищати, скиглити (про собак і т. ін.); // Почати жалібно стогнати, надокучливо скаржитися (про людей); // Почати скиглити, видавати звуки, що нагадують жалібний плач (про птахів).

2. *перен.* Почати утворювати одноманітні високі й різкі звуки (про предмети).

РОЗСКО́ЧИТИСЯ *див.* **розска́куватися.**

РОЗСКУ́БАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розску́бати, розску́бти.** *На порозі з'явилася розпатлана Жозефіна. Масло глянув на неї і скривився: — Тьху! Ти чого така розскубана?* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 147).

РОЗСКУ́БАТИ *див.* **розску́бувати.**

РОЗСКУБА́ТИ *див.* **розску́бувати.**

РОЗСКУ́БТИ *див.* **розску́бувати.**

РОЗСКУ́БУВАТИ, ую, уєш *і* **РОЗСКУБА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗСКУ́БТИ,** бу́, бе́ш *і* **РОЗСКУ́БАТИ,** аю, аєш; *мин. ч.* розску́б, ла, ло *і* розску́бав, бала, ло; *док., перех.* Скубучи, розсмикувати, розділяти на волокна, пір'їни і т. ін.; щипаючи, роздрібнювати. *По-*

садив [директор] *Антона.. розскубувать руками випрані й висушені руна вовни* (Н.-Лев., V, 1966, 430); *Пуху в ній* [подушечці], *правда, ще багато; якби розскубти та розбити, і на велику б стало* (Мирний, IV, 1955, 297); // Розкуйовджувати (волосся).

РОЗСЛА́БИТИ *див.* **розсла́блювати.**

РОЗСЛА́БИТИСЯ *див.* **розсла́блюватися.**

РОЗСЛА́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсла́бити.**

2. *у знач. прикм.* Фізично та психічно слабий, кволий, немічний. *Ганна, розслаблена, в'яла, якась ніби побита, чистила на кухні картоплю* (Коз., Сальвія, 1959, 135); *Капітан.. був якийсь розслаблений зовні, а зсередини так і світився від щастя* (Загреб., Шепіт.., 1966, 271); *Образно. *Мертвотою віяло від розслабленої, плаксивої, повинутої в присмеркові тони поезії українських декадентів та естетів* (Про багатство л-ри, 1959, 150); // Який виражає фізичну та психічну слабість, кволість, немічність. *Відчуваючи ще біль від удару по щоці, розслабленим голосом, розчулено і з жалем, продовжував* [староста]: — *Мені.. вельми обидно, бо я стараюся, я готовий сам у ярмо впрягтися...* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 117); *Поручик опустив голову, повернувся і тихо.. пішов до дверей. Під його розслабленою ходою тоскно рипіли мостини* (Панч, В дорозі, 1959, 84); // Ненапружений, млявий (про м'язи). *Ми сіли відпочити.. Розслаблені м'язи насолоджувались відпочинком* (Томч., Готель.., 1960, 20).

РОЗСЛА́БЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **розсла́блений** 2. *Перестало.. шуміти в голові. Але натомість опанувала нудота, млосна розслабленість* (Коз., Листи.., 1967, 189); *В позі Кравцова ще виразніше проступила розслабленість і байдужість* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 94).

РОЗСЛА́БЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсла́бити, розсла́блювати** і **розсла́битися, розсла́блюватися** і стан за знач. **розсла́битися, розсла́блюватися.** *Глибоке розслаблення, згідно з вченням йогів, означає розслаблення якомога більшої кількості м'язів, звільнення мозку й тіла від почуття напруження й пригнічення* (Знання.., 7, 1966, 27); *Є в мене фотографія, на якій нема ні знайомої благодушної посмішки, ані священицької осанки. Тут обличчя теперішнього папи відображає фізичну муку, переляк, нервове розслаблення* (Мельн., Папи.., 1960, 9); *Людина йшла все далі й далі. В її ході відчувалося ніби якесь розслаблення чи, може, втома* (Хлібороб Укр., 1, 1963, 25); *Після доброго обіду всі відчули приємне розслаблення* (Томч., Готель.., 1960, 253); *Знав* [Петро] *тільки дві речі: завод та інститут, металургію на практиці, металургію в теорії. В цьому для нього було все життя. Жодних відхилень, жодних збочень, жодного перепочинку, жодного розслаблення* (Загреб., Спека, 1961, 32).

РОЗСЛА́БЛЕНО, *присл.* Слабо, кволо, без напруження м'язів. *Важкий і темний кулак механіка.. рвучко вимахнув над столом, але повільно і розслаблено опустився на червоний кумач* (Вол., Місячне срібло, 1961, 278).

РОЗСЛА́БЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **РОЗСЛАБЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗСЛА́БИТИ**, блю, биш; *мн.* розсла́блять; *док., перех.* 1. Робити фізично та психічно слабим, кволим, немічним. [Столяренко:] *Навіщо ж ви себе пригнічуєте, розслаблюєте себе?* (Голов., Драми, 1958, 153); *На мить Білогрудові уявився гострий запах карболки в автобусі, щось таке, що розслабляло й пригнічувало людину* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 39); *Старий замовк. Молитовна екзальтація розслабила його вкрай, зігнула, згорбила* (Ле, Наливайко, 1957, 16); *Видно, втома розслабила його, і він уже спав* (Тют., Вир, 1964, 381); // Робити ненапруженим, млявим; знімати напруження. *Розслабити м'язи.*

2. *перен.* Робити слабим, пасивним, нездатним протистояти кому-, чому-небудь. *Завирував неп, треба було не розслаблювати бойового, класового духу комсомолії, гартувати її до нових боїв* (Донч., VI, 1957, 610); *Успіхи не повинні розслабляти нашу волю, наполегливість, прагнення до дальшого піднесення народного господарства, до розвитку науки і техніки* (Літ. газ., 18.IV 1961, 2); *Не дамо розпачу і жалості від видовища страшних руйнувань і звірств, вчинених фашистськими варварами, розслабити наші душі* (Довж., III, 1960, 47).

РОЗСЛА́БЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **РОЗСЛАБЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **РОЗСЛА́БИТИСЯ**, блюся, бишся; *мн.* розсла́бляться; *док.* 1. Ставати фізично та психічно слабим, кволим, немічним; // Ставати ненапруженим, млявим (про м'язи). *При сильному жесті м'язи напружуються, скорочуються, при слабкому — розслаблюються* (Осн.. диригув., 1960, 13); *Вітерець гладив обличчя, плутався у волоссі, вуличний шум наче кудись відійшов, притих, водяні краплі понесло в інший бік, тіло розслабилося* (Томч., Готель.., 1960, 38); // Робити м'язи ненапруженими. *Кінограми бігу видатних спринтерів нашого часу наочно демонструють їх вміння розслаблятися і переходити з одного положення в інше, не втрачаючи швидкості* (Наука.., 3, 1967, 43); *Розслабитись можна у кріслі, під час їзди у трамваї, але найкраще, лежачи на підлозі на спині* (Знання.., 7, 1966, 27).

2. *перен.* Ставати слабим, пасивним, нездатним протистояти кому-, чому-небудь.

3. *тільки недок.* Пас. до **розсла́блювати, розслабля́ти.**

РОЗСЛАБЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розслабля́ти.**

РОЗСЛАБЛЯ́ТИ *див.* **розсла́блювати.**

РОЗСЛАБЛЯ́ТИСЯ *див.* **розсла́блюватися.**

РОЗСЛА́ВИТИ *див.* **розславля́ти.**

РОЗСЛА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсла́вити.**

РОЗСЛАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розславля́ти.**

РОЗСЛАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗСЛА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* розсла́влять; *док., перех. і без додатка.* 1. Перебільшено, надміру розхвалювати кого-, що-небудь.

2. Поширювати чутки, плітки, розголошувати щонебудь. *Миркнув* [Чайченко] *там якесь слово чи друге до шинкарки, хтось цікавий підхопив та розславив по селу,— от і поговір став недобрий* (Вовчок, I, 1955, 242); *Буржуазні шевченкознавці, виходячи з націоналістичних міркувань, намагалися розславити нібито вороже ставлення Бєлінського до великого українського поета* (Рад. літ-во, 11, 1949, 71).

РОЗСЛИ́НИТИ *див.* **розсли́нювати.**

РОЗСЛИ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗСЛИ́НИТИ**, ню, ниш, *док., перех., фам.* 1. Розмазувати слину по чому-небудь.

2. Говорити, розмірковувати про що-небудь із зайвими подробицями.

РО́ЗСЛІД, у, *ч.* Те саме, що **розслі́дування.** *В значній мірі відкритою лишається й проблема Лесиного художнього новаторства, особливо в драматургії,— тут теж потрібні зіставлення й розсліди в широких масштабах світової літератури* (Рад. літ-во, 5, 1971, 28); *Вдарила дев'ята година, а далі й десята, а Каганця все ще не було на своєму місці. Це було остільки незвичайно, що вимагало розсліду* (Сам., II, 1958, 310).

РОЗСЛІДИ́ТИ *див.* **розслі́дувати.**

РОЗСЛІ́ДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **розслі́дувати.**

РОЗСЛІ́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розслі́дувати.** *Інженер Землянський, закінчивши розслідування причин зриву ремонту паровозів у депо станції Крута, зайшов на квартиру до Хвалька* (Бойч., Молодість, 1949, 302); *Спитав дядько Клим, що за них* [бандитів] *чути. Давид розповів, що перед від'їздом заходив до прокурора — розслідування закінчено вже* (Головко, II, 1957, 181).

РОЗСЛІ́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок. і док., і діал.* **РОЗСЛІДИ́ТИ**, джу́, ди́ш, *док., перех.* 1. Робити дослідження, вивчення кого-, чого-небудь. *В. І. Ленін, надаючи великого значення скаргам трудящих, настійно вимагав глибоко їх розслідувати і вживати дійових заходів* (Рад. Укр., 23.I 1963, 2); *Поки говорити про користь або шкідливість чужих впливів, треба попереду докладно розслідити, зрозуміти їх початки, розвій і вплив* (Фр., XVI, 1955, 385); *Він звернув свої великі блискучі очі цікаво на мене, мов хотів мене до дна душі розслідити* (Коб., I, 1956, 205).

2. Виясняти, з'ясовувати, проводячи слідство або розбираючись в якомусь питанні. — *Адміністрація нехай розбирається. Винна Леся Кумач? Розслідуйте. А от у переживання людей я повинен втручатися* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 96).

РОЗСЛУ́ХАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Добре, ясно почути; розчути. *Нічого не можна було розслухати, що їй там бабуся шептала* (Кв.-Осн., II, 1956, 196); *Неясно горіло в нашій хаті світло — ніхто зразу не впізнав. Тільки ж розслухали мову, так усі в один голос і загомоніли: — Хома! Хома приїхав!* (Вас., II, 1959, 480).

РОЗСЛУ́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Те саме, що **розслу́хати.** *Перш було розсердився, а далі, як розслухавсь, що йому Настя, стогнучи, розказала, то й замовк* (Сл. Гр.).

2. Узнати, вивідати що-небудь від когось. — *Чи не збігав би ти, слідом за ним, у волость та розслухався б, що воно за чоловік* (Мирний, I, 1949, 131).

РОЗСЛЬОТИ́ТИСЯ, и́ться, *док., безос., розм.* Початися, настати (про сльоту).

РОЗСМАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех. і без додатка, розм.* 1. Куштуючи, визначити смак, відчути смакові якості чого-небудь; розкуштувати. *Сахно обережно сьорбнула бурої, з неприємним запахом юшки.. — Тут є хлор? — запитала вона, розсмакувавши. Гальванеску розсміявся* (Смолич, I, 1958, 72); *Юрко поволі обідав. Їв ріденький суп,.. потім копирсався виделкою у шматку кролячого м'яса з картопляним пюре та смачною підливою. Коли розсмакував, почав гризти завзятіше* (Дор., Не повтори.., 1968, 186); *Образно. *Старий довгу хвилю поглядав на нього, плямкаючи губами, немов старався розсмакувати сю новину* (Фр., III, 1950, 432).

2. *перен.* Відчути, зрозуміти що-небудь. — *Чого вже, чого, а панувати дуже легко. А ти ще й досі того не розсмакувала?* (Н.-Лев., I, 1956, 311).

РОЗСМИ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсми́кати**; // *у знач. прикм. Дерев'яні східці привели черницю і капітана під низьке склепіння до оббитих розсмиканою повстю дверей у товстій стіні* (Перв., Оповідання.., 1970, 128); *Образно. *Сонце мляво пливло над обривками розсмиканих хмарок* (Логв., Літа.., 1960, 214).

РОЗСМИ́КАТИ *див.* **розсми́кувати**[1].

РОЗСМИКНУ́ТИ *див.* **розсми́кувати**[2].

РОЗСМИКНУ́ТИСЯ *див.* **розсми́куватися**[2].

РОЗСМИ́КУВАТИ[1], ую, уєш, *недок.*, **РОЗСМИ́КАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Смикаючи, розривати, розщипувати, розділяти на частини; смикаючи, роздрібнювати. *Образно. *Налітав вітер, погойдував крони лип, розсмикував дим над комином корчми* (Рибак, Помилка.., 1956, 23).

2. *перен., розм.* Смикати, шарпати кого-небудь на всі боки. — *Ти пробував вести одразу кількадцятеро коней у одній вервечці? — То й що, як ні! — А те, що розсмикають вони тебе один туди, а другий туди* (Загреб., Диво, 1968, 150).

РОЗСМИ́КУВАТИ[2], ую, уєш, *недок.*, **РОЗСМИКНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* Смикаючи, роз'єднувати що-небудь з'єднане, зчеплене.

РОЗСМИ́КУВАТИСЯ[1], ується, *недок.* Пас. до **розсми́кувати**[1].

РОЗСМИ́КУВАТИСЯ[2], ується, *недок.*, **РОЗСМИКНУ́ТИСЯ**, не́ться, *док.* 1. Роз'єднуватися від смикання (про з'єднане, зчеплене).

2. *тільки недок.* Пас. до **розсми́кувати**[2].

РОЗСМІ́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсмі́шити.** *Солдати, розсмішені цим несподіваним жартом, що повертав їм ілюзію звичайного життя, трохи заспокоїлись* (Мик., II, 1957, 277).

2. *у знач. прикм.* Який виражає сміх; усміхнений. *Щойно Владко, поглянувши довкола, побачив розсмішені обличчя і зрозумів, що діється* (Фр., VI, 1951, 171); *Очі* [Молокана] *благали, молили не гнати його від вікна. Вони, наперекір розсмішеним губам, були серйозні, добрі й навіть не п'яні* (Ле, Міжгір'я, 1953, 333).

РОЗСМІШИ́ТИ, шу́, ши́ш, *док., перех.* Викликати сміх, примусити сміятися. *Йому хочеться і собі щонебудь сказати, чим-небудь дівчат посмішити, та поки надумається, дивись — Онисько уже й розсмішив* (Мирний, III, 1954, 44); *Дівкою Оксана була скрізь весела та смішлива і така, що як було захоче, то всякого розсмішить, як почне всіх передражнювати або складати пісні* (Григ., Вибр., 1959, 246); *Розповідь про несподівану пригоду, що розсмішила тоді Тамару, була повчальною* (Хижняк, Тамара, 1959, 129).

РОЗСМІЯ́ТИСЯ, ію́ся, ію́ся, *док.* Почати сміятися; засміятися. — *Ну, так хто кого? — не обертаючись, щоб не розсміятися з гороб'ячої завзятості Кушніра, питає Свирид* (Стельмах, II, 1962, 13); *Наталя тільки розсміялася, глянувши на його розгублене обличчя, і нікуди не пішла* (Собко, Шлях.., 1948, 11); *Образно. *Під сонцем мій садок аж розсміявся* (Речм., Твій побратим, 1962, 79).

РОЗСМОКТА́ТИ *див.* **розсмо́ктувати.**

РОЗСМОКТА́ТИСЯ *див.* **розсмо́ктуватися.**

РОЗСМО́КТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсмо́ктувати і розсмо́ктуватися.** *Ліки з квіток нагідок застосовують і при шкіряних хворобах — для пом'якшення шкіри та розсмоктування ячменів на очах* (Хліборобу Укр., 7, 1968, 46); *Лікувальний ефект хіміотерапевтичних препаратів виявляється в різній мірі — від часткового зменшення пухлини до цілковитого розсмоктування* (Рад. Укр., 18.VIII 1965, 4).

РОЗСМО́КТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСМОКТА́ТИ**, смокчу́, смо́кчеш, *док., перех.* Примушувати зменшитися, зникнути (пухлину, крововилив і т. ін.). *Препарати з нагідок (їх називають календулою) зупиняють запальні процеси, добре загоюють свіжі рани, виразки шлунка та кишечника, розсмоктують і розм'якшують затверділі пухлини* (Знання.., 11, 1971, 29).

РОЗСМО́КТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗСМОКТА́ТИСЯ**, смо́кчеться, *док.* 1. Зменшуватися, зникати (про пухлину, крововилив і т. ін.). *Відомі випадки, коли пухлини самі розсмоктуються* (Знання.., 12, 1969, 18); *Набряк проміжної тканини, що розвивається слідом за опроміненням, уже через добу починає розсмоктуватися* (Фізіол. ж., VI, 1, 1960, 121); *Під дією маг-*

ніту розсмоктувалися невеликі злоякісні пухлини в тварин (Наука.., 3, 1966, 24).

2. *перен., розм.* Поступово розходитися, розсіюватися (про скупчення кого-, чого-небудь). *Гурт людей, рушивши від школи, повільно розсмоктувався, ділився на групки, що відривались по дорозі, звертали в бічні вулиці* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 57); *Двір запрудили вози, вози і вози, як на ярмарку. Нескінченним.. потоком розтікалися вони в різні кінці дворища, утворюючи пробки, що не розсмоктувалися не тільки по кілька годин, а й по кілька діб* (Тют., Вир, 1964, 145); // Зникати, поступово розсіюючись, рідшаючи (про дим, пітьму, морок і т. ін.).

РОЗСНАСТИ́ТИ *див.* **розсна́щувати.**

РОЗСНАЩА́ТИ *див.* **розсна́щувати.**

РОЗСНА́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розснасти́ти.**

РОЗСНА́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розснаща́ти, розснасти́ти.**

РОЗСНА́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсна́щувати.**

РОЗСНА́ЩУВАТИ, ую, уєш *і* **РОЗСНАЩА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗСНАСТИ́ТИ**, ащу́, асти́ш, *док.*, *перех.* Прибирати, знімати оснастку (із судна).

РОЗСНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСНУВА́ТИ**, ую́, у́єш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Розкручувати, розвивати що-небудь змотане; знімати з чого-небудь намотане.

РОЗСНУВА́ТИ *див.* **розсно́вувати.**

РОЗСО́ВАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Почати соватися.

РОЗСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсо́вувати і розсо́вуватися.**

РОЗСО́ВУВАТИ, ую, уєш *і* **РОЗСУВА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗСУ́НУТИ**, ну, неш, *док.*, *перех.* 1. Переміщати, відставляти що-небудь у сторони, звільняючи місце. *Після вечері в їдальні розсунули столи, розставили ослони і, чекаючи пересувного кіно, посадили.. у залі гармоніста* (Сміл., Зустрічі, 1936, 206); // Примушувати кого-небудь розступитися, розійтися, посунутися в сторони, даючи прохід, звільняючи місце. *Міцкевич, затихши, стояв серед залу. Тоді, розсуваючи натовп гостей, Корсар підійшов до поета помалу, Вклонився і руку простяг...* (Бажан, Роки, 1957, 278); *Нараз, густу юрбу розсунувши одважно, Товстий з'явився дід* (Рильський, I, 1960, 283); *Образно. *Яруга, клином розсунувши будиночки передмістя, підходила до самого шосе* (Головко, II, 1957, 569).

2. Посуваючи в різні боки, роз'єднувати, розтуляти (що-небудь зімкнуте, стулене). *Стискаючи в правій руці наган, я лівою розсовував мокре віття* (Мушк., Серце.., 1962, 222); *Вона енергійно розсовує важкі завіси, сонячне світло вривається в кімнату крізь відчинені на ніч вікна* (Коч.,II, 1956, 223); *Розсуваючи листя лопухів, навмання через городи бігли собаки, ще здалеку здійнявши несамовитий гавкіт* (Полт., Повість.., 1960, 340); *День ввійшов просто через вікно — враз і прекрасно — тільки мати розсунула віконниці і розчинила раму* (Смолич, II, 1958, 7); // Розставляти, розводити в сторони (руки, ноги, коліна і т. ін.). *Він стає важним, гугнявить, розсовує ноги і руки, займає більше місця на лаві* (Коцюб., II, 1955, 242).

3. Розширяти, збільшувати площу, розміри чогось. *Радянські геологи шукають все нових і нових корисних копалин, розсуваючи в глибину і ширину межі Донецького, Московського, Кузнецького басейнів* (Наука.., 3, 1957, 10); *Здавалося, Голубенкові закоротка була його колосальна кімната, він хотів якось розсунути стіни* (Епік, Тв., 1958, 49); *Озеро за ніч добре налигалося води, ще більше розсунуло в нічних сутінках свої береги, вкравши добрий шматок скошеної поляни* (Томч., Готель.., 1960, 18); // Розтягувати в усмішці (рот, губи). *Золотаве ластовиння сяяло на хлопчачому виду. Спокійна посмішка розсувала пухкі губи* (Ю. Янов., I, 1958, 271); // *перен.* Розширюючи межі, рамки і т. ін. чого-небудь, робити його багатшим за складом, змістом. *Вчений, який не розсуває кордонів знань за межі своєї вузької, іноді надзвичайно вузької і спеціальної проблеми, навряд чи зможе зв'язати історичні знання з практикою їх масового поширення* (Ком. Укр., 3, 1962, 48); *Несподіване вторгнення в чуже життя немов розсунуло вузькі рамки дотеперішнього Нелиного буття* (Вільде, Сестри.., 1958, 442).

РОЗСО́ВУВАТИСЯ, ується *і* **РОЗСУВА́ТИСЯ**, а́ється, *недок.*, **РОЗСУ́НУТИСЯ**, неться, *док.* 1. Розступатися, розходитися, посуватися в сторони, даючи прохід, звільняючи місце. *Побачивши князя, застольники мляво розсовуються, даючи йому місце* (Загреб., Диво, 1968, 384); *Селяни звернули увагу на добре озброєних козаків і почали розсуватися, даючи їм прохід до стола* (Ле, Наливайко, 1957, 231); *Федорка сіла несміливо, куди Маруся її підвела, а дівчата розсунулися — дали їй місце* (Головко, I, 1957, 254).

2. Посуваючись у різні боки, роз'єднуватися, розтулятися (про що-небудь зімкнуте, стулене). *Розвідник спинився коло дубків. Розсувається гілля, і з зелені в плямистій маскувальній одежі вилазить.. Маслюк* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 149); *Знову прозвучав дзвінок, розсунулась завіса, і вистава почалася* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 153).

3. Розширятися, збільшуватися (про площу, розміри чого-небудь). *Яма тим часом розсувалася щораз більше. Вечором замітив Данило, що половина єго* [його] *дому стоїть над безоднею* (Ков., Тв., 1958, 102); *Ще привабніша, запашніша здалася йому весна, веселіші дикі вигуки птахів і немов ширше розсунувся перед ним простір поля* (Сміл., Зустрічі, 1936, 10); *Струменіла блакитна долина, і світ, здавалося, розсунувся ширше* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 131); // Розтягуватися в усмішці (про рот, губи). *Андрій просяяв, і губи в його почали розсуватися в широченну осмішку* (Вас., II, 1959, 94); // *перен.* Розширюючись, робити що-небудь багатшим за складом, змістом (про межі, рамки і т. ін. чогось). *Щодень ширяться плідний процес взаємозбагачення і зближення народів. Розсуваються національні рамки, обрії мислення і творчості, посилюється ідейна єдність радянських народів* (Вітч., 9, 1968, 152).

4. Обвалюючись, розсипаючись і т. ін., руйнуватися, розвалюватися. *Гора.. розсувалася і ставала звичайнісінькою купою безладно накиданого груддя* (Кол., Терен.., 1959, 341); *Балашова хата була мала й стара, вона розсунулась, випнула задвіркову стіну і ніби присіла на одпочинок* (Н.-Лев., II, 1956, 318); *Вдався Улас до сільського господарства зовсім непридатним. Заставлять його сіно на гарбу класти, накладе так, що тут же й розсунеться* (Тют., Вир, 1964, 48); // *розм.* Розсмикуватися, розв'язуватися (про що-небудь зав'язане). *На шиї* [Воронюка] *теліпався, розсунувшись, зім'ятий шовковий галстук* (Вас., I, 1959, 318).

5. *тільки недок.* Пас. до **розсо́вувати, розсува́ти.**

РОЗСОКОРИ́ТИСЯ, рю́ся, ри́шся, *док.* 1. Почати сильно сокорити (про курей і індичок).

2. *перен., розм.* Швидко, жваво, безугавно заговорити.

РОЗСОКОТА́ТИСЯ, кочу́ся, ко́чешся *і* **РОЗСОКОТІ́ТИСЯ**, очу́ся, оти́шся, *док.* Те саме, що **розсокори́тися.** *Пахло весною. З першими променями сонця почав непомітно втікати мороз, запахло вишневими брунь-*

ками, розсокоталась на все подвір'я зозуляста курочка (Збан., Сеспель, 1961, 300).

РОЗСОКОТІ́ТИСЯ *див.* **розсокота́тися.**

РОЗСО́ЛЕННЯ, я, *с., спец.* Зменшення вмісту мінеральних солей у грунті. *Радянські вчені почали вивчати способи розсолення грунтів ще в 30-х роках, коли було проведено багаторічні досліди в Голодному степу та інших місцях* (Хлібороб Укр., 10, 1969, 13); *Користь рисосіяння полягає ще і в тому, що систематичне затоплювання солончакових грунтів прісною водою сприяє їх розсоленню і робить родючішими* (Колг. Укр., 9, 1962, 18).

РОЗСОЛИ́ТИ *див.* **розсо́лювати.**

РОЗСО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗСОЛИ́ТИ,** со́лю, со́лиш, *док., перех., спец.* Зменшувати вміст мінеральних солей у грунті. *Щоб підвищити родючість цих* [засолених] *грунтів, необхідно по можливості розсолювати їх шляхом зниження рівня підгрунтових вод, глибоко орати.., удобрювати сірчанокислим амонієм та суперфосфатом* (Наука.., 10, 1958, 37); *Створюючи в плавнях це* [прісне] *озеро, колгоспники мали й іншу мету: розсолити навкруги озера до 5 тисяч гектарів землі, щоб засіяти її кукурудзою, бобовими та іншими культурами* (Колг. Укр., 2, 1959, 38).

РОЗСО́ЛЬНИК, у, *ч.* Суп із солоними огірками і огірковим розсолом. *Російська кухня характерна великим асортиментом заправних супів (щі, борщі, солянки, розсольники)* (Технол. пригот. їжі, 1957, 3).

РОЗСОРТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсортува́ти.** *Яблука та груші літніх сортів повинні бути розсортовані не пізніше як через 1—2 дні після збирання* (Сад. і ягідн., 1957, 236).

РОЗСОРТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсорто́вувати.**

РОЗСОРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСОРТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Розподіляти за сортами, розрядами або за якими-небудь іншими ознаками. *Перед використанням насіння для закладання насінних ділянок його старанно очищають і розсортовують за видами* (Колг. Укр., 8, 1956, 32); *Целя повинна була якнайшвидше розсортувати* [листи] *— окремо звичайні, а окремо рекомендовані* (Фр., II, 1950, 313).

РОЗСОРТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсортува́ти.**

РОЗСОРТУВА́ТИ *див.* **розсорто́вувати.**

РОЗСОТА́ТИ *див.* **розсо́тувати.**

РОЗСОТА́ТИСЯ *див.* **розсо́туватися.**

РОЗСО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСОТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Розмотувати, розкручувати щонебудь змотане; знімати з чогось намотане, заплутане. *— Ти мене злодієм робиш?! — говорив Іван і розсотував нитки з ноги, бо спересердя заплутався* (Март., Тв., 1954, 142); *Образно. *І, щоб хоч трохи розсотати клубок болю, він згадав Христинку* (Стельмах, I, 1962, 401); // Порушувати зв'язок петель у в'язанні; розпускати що-небудь вив'язане. *Розсотувати панчоху;* // Розсмикувати на клоччя, волокна і т. ін.

РОЗСО́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗСОТА́ТИСЯ,** а́ється, *док.* 1. Розмотуватися, розкручуватися (про що-небудь змотане, намотане, заплутане). *В Юри нічого не виходило: то погано розсотувався ремінь, то закручувалась петля, то ще що-небудь заважало* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 154); *Образно. *І розсоталась вона* [Кононіха], *як нитка з веретена: витягла перше одну руку, після другу, аж кісточки хруснули, після ноги витягла по одній, після чисто так угору підвелась, наче її хтось звів* (Григ., Вибр., 1959, 326); // Втрачати зв'язок, розпускатися (про петлі у в'язанні, вив'язану річ і т. ін.); // Розсмикуватися на клоччя, волокна і т. ін. *Це було жахливе почуття людини, що бачить, як линва, по якій вона проходить безодню, починає розсотуватися на кволі волокна* (Собко, Граніт, 1938, 198).

2. *перен., розм.* Поступово розходитися, розсіюватися в різні боки, в різних напрямках (про скупчення кого-, чого-небудь). *Потроху сторонні розсотуються з контори* (Логв., Літа.., 1960, 14); *Дорога від найближчого тилового села до переднього краю захрясла танками, тягачами, автомашинами. Поволі все це розсотувалося в узбічні гаї та улоговини* (Гончар, III, 1959, 404); *Люди, розсотавшись по селах, несли кобзареві слова далі, зогрівали їх теплом своїх душ* (Рибак, Помилка.., 1956, 157); *Пробка попереду розсоталася, шофер сів за руль, і машина рушила* (Перв., Дикий мед, 1963, 295); // Поступово розсіюватися, рідшати (про хмари, дим, туман і т. ін.). *Хмари проривалися і розсотувались, ставало світліше* (Гур., Друзі.., 1959, 23); *Дивились довго. В незміряній далині Площин розсотались останні клубки диму* (Чумак, Черв. заспів, 1956, 153); // Зникати. *Біль потроху почав розсотуватись по тілі, і вірилось, що бажання уже стає дійсністю* (Стельмах, II, 1962, 183).

РОЗСО́ХА, и, *ж.* Розгалуження двох гілок, відростків на дереві, роздвоєння на кінці якого-небудь предмета. *Біля порога козак прив'язав хортів до розсохи, обвішаної глечиками* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 23); *Була в ній* [альтанці] *примітивна лавочка, точніше, дрючок на двох розсохах, забитих в землю* (Гжицький, У світ.., 1960, 151); *У порівн. *Ось і той шлях, від якого розсохою кинулися врозтіч дві вузькі, притрушені листом дороги* (Стельмах, Вел. рідня, 1961, 733); // Місце, де що-небудь розгалужується (звичайно надвоє). *Вони опустились на розсоху граба, одна пташка влетіла в невеличке дупло, випурхнула з нього, пискнула щось і у знайдене сховище пірнула* (Стельмах, I, 1962, 251).

РОЗСОХА́ТИЙ, а, е. Який має розсоху, розсохи; розгалужений. *Він* [дуб] *гілками розсохатими Сперечатиметься з бурями* (Дор., Серед степу.., 1952, 105).

РОЗСО́ХЛИЙ, а, е. Який розсохся, потріскався від надмірного висихання. *Він узяв клепку від розсохлого барильця з-під огірків, обстругав її приблизно в формі скрипки, вбив кілька гвіздків і напнув на них тоненький дріт* (Смолич, II, 1958, 16); *На приступцях вітряка, крізь щілини розсохлих дощок проросли пагони полину* (Логв., Давні рани, 1961, 181).

РОЗСО́ХНУТИСЯ *див.* **розсиха́тися.**

РОЗСО́ХУВАТИЙ, а, е. Те саме, що **розсоха́тий.** *Ледь-ледь ворушачи довгим, розсохуватим, як у ластівки, хвостом, хмара повільно оберталася на місці* (Юхвід, Оля, 1959, 55).

РОЗСОЧИ́ТИСЯ *див.* **розсо́чуватися.**

РОЗСО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗСОЧИ́ТИСЯ,** и́ться, *док., рідко.* 1. Ставати розрідженим, нещільним, негустим. *За Дніпром на шляхах клубочилась курява.. Лише над Дніпром вона трохи розсочувалась, розвіювалась* (Баш, Надія, 1960, 274).

2. *перен.* Поступово зникати, затихати. *Припавши до дерев, здригались* [Степан і Андрій] *од кожного звуку. Але бурчання машини вже розсочилося в туманній тиші* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 722).

РО́ЗСПІВ, у, *ч.* 1. Протяжний наспів, мелодія. *Він будує музичну фразу, узгоджуючи її з текстом і відбиває в своїй конструкції національно характерну синтаксично-метричну будову текстових речень. У цьому він опирається на національні традиції розспіву* (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 57); *Співав Омелян на свій київський розспів, відомий уже в усьому православному світі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 320).

2. *спец.* Співи православної церкви, об'єднані певним принципом будови мелодії.

РОЗСПІВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розспівáти** 1—3.

РОЗСПІВА́ТИ *див.* **розспівувати.**

РОЗСПІВА́ТИСЯ *див.* **розспівуватися.**

РОЗСПІ́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСПІВА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., розм.* 1. *перех.* Співати, виконувати (пісні і т. ін.).— *Ким лише не працював ти! Комірником, контролером, пожежником. Там спирт випивав, там пісеньки розспівував і прилади браковані пропускав* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 676).

2. *перех.* Співати, розучуючи або репетируючи щонебудь.

3. *перех.* Виконуючи певні вправи голосом, домагатися доброго його звучання.

4. *тільки недок., неперех.* Багато і весело виспівувати; // Співом повідомляти багатьом про що-небудь. * Образно. *Високозвучна мідь розспівує по світу, Коли почавсь в хвилину гордовиту Під мурами Кремлівськими парад* (Бажан, Вибр., 1940, 94).

РОЗСПІ́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗСПІВА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., розм.* 1. Співатися, лунати (про пісню). *Розспівалася* [пісня] *в єго* [його] *душі* (Стеф., І, 1949, 106).

2. Виконуючи певні вправи голосом, починати співати легко, вільно.— *Перш ніж розучувати нові твори, хор розспівувався — виконував різні вправи, гами* (Мист., 6, 1958, 22).

3. *тільки док.* Почавши співати, захопитися співом. *Вона була з тих південних співучих натур, що як почне співать та як розспівається, то вже.. ладна доти співать, доки не охрипне* (Н.-Лев., V, 1966, 189); *Розщебеталися, розспівалися хлопці та дівчата, як на справжній недільній прогулянці* (Речм., Твій побратим, 1962, 18); // Защебетати дзвінко (про птахів).— *Як розспівався,— кивнув головою тато на невидиму пташину* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 69); // Сповнитися співом, піснями. *Нам скорились темні води, В ноги нам лягли поля. Розспівалися заводи, Оновляється земля* (Рильський, І, 1946, 57); *Ліси розспівалися, верхи у верховині розхиталися, ріками зорі розморгалися, долами роси розперлилися* (Черемш., Тв., 1960, 251); // *перен., жарт.* Почавши говорити, захопитися розмовою. [С в і т л а н а:] *Оце б вийти в поле. А воно лежить широке-широке... Трактори гудуть...* [К р я ж:] *А чого це ти розспівалася? Поля, поля. Що тобі поля?* (Зар., Антеї, 1962, 252).

4. *тільки недок.* Пас. до **розспі́вувати** 1—3.

РОЗСТАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розставáтися.** *Розмова скінчена. Пора настала розставання* (Гонч., Вибр., 1959, 282); *Архірей, зволікаючи хвилину розставання, не поблагословив його, а лише поклав молодикові руку на плече* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 430); *Знову царство весни, і рожевії сни, І кохання; Знову зустрічі тихі — й без краю сумні Розставання* (Рильський, І, 1960, 115); // *розм.* Перебування в розлуці далеко один від одного. *Цигуля з цікавістю та хвилюванням поглянув на чоловіка, якого оце бачив вперше.. І, вітаючись, міцно й щиро потиснув.. йому руку, як щирому другові по довгому розставанню* (Головко, II, 1957, 300).

◇ **На розставáнні** — прощаючись. *Галецька .. на розставанні просила Майбородиху.. одвідувати її на новому місці* (Н.-Лев., IV, 1956, 350); *Приятель ваш мовчить, але на розставанні він міцно стискує вам руку* (Л. Янов., І, 1959, 432).

РОЗСТАВА́ТИСЯ, аю́ся, аєшся, *недок.*, **РОЗСТА́ТИСЯ**, а́нуся, а́нешся, *док.* 1. Попрощавшись, розходитися один з одним, іти куди-небудь після прощання. [О л е к с а:] *Як буде пора, я дам знак, тоді скажем, що прийшла година розставатись з ними* (Вас., III, 1960, 15); *Галя слухала-слухала-слухала* [козака], *й пізненько вони розсталися* (Вовчок, I, 1955, 319); *Андрій і Яків розстались, як приятелі* (Дмит., Наречена, 1959, 241); // Розлучатися з ким-небудь. *Уже на шістнадцятому році свого життя вона мала, так само, як її мати, женихів, але матері шкода було так скоро розставатися з донечкою* (Коб., Вибр., 1954, 7); — *Даньку, а ви... надовго від нас?— Чи надовго? Якби ж то він знав! Якби ж то він міг зробити так, щоб ніколи вже більше не розставатися з нею* (Гончар, II, 1959, 89); *В часі жнив йому прийшлось іти на маневри, і ми мусили розстатися на пару неділь* (Фр., III, 1950, 106); // Розлучаючись, залишатися ким-небудь стосовно когось. [Ф е д о н:] *Ми вже не друзями розстанемось?* [А н т е й:] *Боюсь, коли б не стрілись ворогами* (Л. Укр., III, 1952, 440); *Ми розсталися приятелями* (Фр., III, 1950, 248); // *з ким.* Розривати зв'язок, спілкування, стосунки, знайомство з ким-небудь. *Звичайно, шкода, що він тепер мусить розставатися з товаришами* (Собко, Запорука.., 1952, 4); [О р е с т:] *Я життям готов спокутувать ту хвилину, коли я нібито по волі розставався з тобою* (Л. Укр., II, 1951, 89); // Відпускати від себе, відмовлятися від співробітництва, товаришування і т. ін. з ким-небудь. *Він тільки тепер збагнув, з якою людиною розстається* (Збан., Сеспель, 1961, 295).

2. Покидати, залишати кого-, що-небудь. *Жаль Марусі було розставатися з цією дивною панорамою* (Хотк., II, 1966, 139); *Боляче й сумно було хлопцеві розставатися з горами, з широкою волею, з чудовими скелями, що стриміли вгору, мов дивовижні замки* (Гжицький, Опришки, 1962, 175); *Я хотів би скінчити свій реферат — і мені трудно розстатися з Франком, бо я так мало сказав про нього* (Коцюб., III, 1956, 42); *Чого ці дурні сльози котяться по лиці? Хіба Дарка не знала ще перед святками, що їй, можливо, доведеться розстатися з школою?..* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 196).

3. Переставати користуватися чим-небудь, уживати щось. *Канапка стала для неї другом і вона наважила не розставатися з нею: її одну мала взяти Софія з батьківської хати* (Л. Укр., III, 1952, 506); *Цієї весни Настуся не поспішала розставатись із зимовим взуттям* (Збан., Сеспель, 1961, 368); *Робітник поставив світло на місце. — Нічого! Прийде час, і ви назавжди розстанетесь з оцією допотопною блимавкою* (Гончар, II, 1959, 161); // Відмовлятися від чого-небудь; втрачати щось. *Зовні студенти сприймають усе це як належне, розстаються з чубами нібито легко, кепкують один з одного, перестрілюються жартами, але в їхньому сміхові й жартах чується жаль за втраченим* (Гончар, Людина.., 1960, 62); *Зачав* [Книш] *жебрати тоді, як хата йому погоріла.. Хоч потім не потребував жебрати, отже жебрацтво так пішло йому в звичку, що не міг із ним розстатися* (Март., Тв., 1954, 374).

РОЗСТА́ВИТИ *див.* **розставля́ти.**

РОЗСТА́ВИТИСЯ *див.* **розставля́тися.**

РОЗСТА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розста́вити.** *Дівки заходилися ще коло посуди й ліниво збирали розставлені по землі миски* (Кобр., Вибр., 1954, 125); *Стовпи диму від вогнищ у таборі нагадували сірі мармурові колони, розставлені по полю* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 419); *Які б здібні й досвідчені кадри у нас не були, хоч би як правильно вони були розставлені, постійний контроль і перевірка є неодмінною умовою їх успішної роботи* (Ком. Укр., 1, 1967, 16); *Каленик Романович відклав газету і, підпихаючи обох молодят широко розставленими руками, почав просуватися до кухні* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 33); *Староста мовчки*

вийшов з-за столу і з цікавістю оглянув людину, що потрапила в заздалегідь розставлену ним пастку (Кол., Терен.., 1959, 377); // **розста́влено,** *безос. присудк. сл. Середина невеликої бідняцької хати. В ній все розставлено дуже охайно, прибрано чисто і ретельно* (Голов., Драми, 1958, 339); *Посеред кімнати стоїть стіл, накритий білою скатертю. На ньому розставлено посуд і різні страви, очевидно, для гостей* (Мокр., П'єси, 1959, 191).

РОЗСТА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розста́вити, розставля́ти.** *Під урожай 1955 року снігозатримання провадилось шляхом розставлення на полі щитів із жердин, хворосту, стебел соняшника і кукурудзи* (Нові спос. вирощ. буряків, 1956, 100); *Головну увагу правління і партійна організація колгоспу приділяють доборові і розставленню кадрів, зміцненню трудової дисципліни* (Колг. Укр., І, 1957, 26); *Розставлення хитрих, зрадливих пасток кінчалося тим, що Братшнейдер забирав з собою від Швейка нового потворного покруча* [пса] (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 54).

РОЗСТАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розставля́ти.** *Розставляння щитів.*

РОЗСТАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗСТА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* розста́влять; *док., перех.* 1. Ставлячи, розміщувати де-небудь. *Килина принесла купу тарілок і почала розставляти на столі* (Н.-Лев., III, 1956, 47); *Вона з своєю ланкою снігові щити розставляла в полі* (Кучер, Прощай.., 1957, 281); *Він поклав на столі хліб, консерви. Потім розставив порожні кухлі* (Головко, І, 1957, 278); *Хвилини їй вистачило, щоб розібратися в безладді Каргатової кімнати й сказати йому, як би вона розставила тут меблі* (Шовк., Інженери, 1956, 116); // Розміщувати, розташовувати (людей). *Він розставляв людей так, щоб комуніст був у кожній групі, яка діятиме певний час самостійно* (Гончар, III, 1959, 96); *Цієї ночі опришки не виходили вже нікуди. Розставили вартових і полягали спати* (Мак., Вибр., 1956, 433); *За якусь годину Іван Маркович перевірив усі голоси, розставив дітей по-своєму. — Ну, ось. А тепер спробуємо заспівати* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 229); // Ставити правильно на свої місця (розділові знаки і т. ін.). *Олена, тепер уже не ховаючись, взяла папірець. — Це телеграма.— І вголос стала читати, не поспішаючи, сама розставляючи відсутні в тексті телеграми всі розділові знаки* (Головко, І, 1957, 489); // Призначати на постій, розквартировувати (військових); // Розподіляти по робочих і т. ін. місцях. *Підполковник заздалегідь розставив відповідним чином.. вогневі засоби полку* (Гончар, III, 1959, 111); — *Налагодження трудової дисципліни,— думав Дорош,— це організаційна справа, але є ще й інший бік — економічний стан артілі. Це трудніше, тут треба господарського ока, щоб розумно розставити робочу. силу* (Тют., Вир, 1964, 138).

Розставля́ти (розста́вити) слова́ — вимовляти слова поволі, роблячи паузи між ними.— *У нашому селі...— повільно і з притиском розставляє слова Мироненко,— у нашому славному селі Березняках за останнім переписом зібралося дев'ять колишніх голів* (Вол., Місячне срібло, 1961, 268).

2. Розводити в сторони на певну відстань.— *Аркадій... заспокойся, Аркадій...— благала Софія Петрівна, розставляючи руки у дверях* (Коцюб., II, 1955, 399); *Костецький, широко розставивши ноги для рівноваги, стояв в човні* (Перв., Дикий мед, 1963, 231); // *розм.* Розсовувати краї чого-небудь, збільшуючи отвір. *Щоб легше було бігти, розстібає* [Темар] *шкіряну куртку. Бере руками за поли і розставляє проти вітру* (Трубл., І, 1955, 179); — *Не можу сьому вірити, хіба мені.. покажете, як се було. — Що ж, се можна,— сказав чоловік та й розставив мішок так само, як тоді, коли саджав Вовка* (Фр., IV, 1950, 55).

◇ **Розста́вити ву́ха (у́ха)** — те саме, що **Розпусти́ти ву́ха** (*див.* **ву́хо**). [Храпко:] *Дурепо! дурепо! Він каже, а ти — віриш? — Розставила уха, слухаєш?* (Мирний, V, 1955, 176).

3. Розсувати що-небудь складене, установлювати, готуючи до використання, вживання. *Віжками прип'яв* [Яким] *гнідка до сусідньої берези, а сам, розставивши триніжок, налаштовуючись варити кашу, з відром побіг до річки* (Мирний, IV, 1955, 316); *Стій-но, жінко, я побачу, чи не впало що в кіш, що рано розставив* (Сл. Гр.).

◇ **Розставля́ти (розста́вити) па́стку (па́стки)** — те саме, що **Розставля́ти (розста́вити) сі́ті** (*див.* **сіть**). *Можливо, поліція так діяла з якимсь наміром, хитро розставляючи пастки, щоб вислідити його на волі і напасти на слід* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 118); **Розставля́ти (розста́вити) сі́ті** *див.* **сіть; Розставля́ти (розста́вити) тене́та** *див.* **тене́та.**

РОЗСТАВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **РОЗСТА́ВИТИСЯ,** иться; *мн.* розста́вляться; *док.* 1. Стаючи, розміщуватися, розташовуватися в якому-небудь порядку (про всіх або багатьох).

2. *розм.* Ставлячи, розміщати свої речі, меблі у кімнаті.

3. *розм.* Ставати, розставивши ноги.

4. *тільки недок.* Пас. до **розставля́ти.**

РОЗСТА́ННЯ, я, *с.* Те саме, що **розстава́ння.** *Ніколи не здається милий таким милим, дорогим, як у саму годину розстання..!* (Н.-Лев., І, 1956, 91); *Діти все прощалися й не могли розлучитися.. І Прісине серце солодко щемить, перший біль розстання карбується на душі* (Ю. Янов., Мир, 1956, 161).

◇ **На розста́нні** — те саме, що **На розстава́нні** (*див.* **розстава́ння**). *На розстанні зупинився* [Тур], *поглянув на притихлу дівчину* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 770).

РОЗСТАНО́ВА, и, *ж., діал.* Розстановка.

РОЗСТАНОВИ́ТИ *див.* **розстано́влювати.**

РОЗСТАНО́ВКА, и, *ж., розм.* 1. Дія за знач. **розстанови́ти, розстано́влювати, розстановля́ти.** *Захар намагався бути уважним до інформації політрука, придивлявся до бійців на розстановці і маскуванні мін* (Ле, Право.., 1957, 164); *Добір, виховання і розстановка кадрів були, є і залишаться одним з найважливіших завдань партійних організацій* (Ком. Укр., 1, 1969, 25).

2. Порядок, послідовність у розміщенні чого-небудь.

3. Короткі перерви, паузи у вимові звуків, слів. *Професор відразу ж впізнав свою колишню студентку, порадів їй, повів дружню розмову.. — Розповідайте, як на екзамені, з почуттям, з толком, з розстановкою* (Збан., Переджнив'я, 1960, 297).

РОЗСТАНО́ВЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розстанови́ти.** *Правильно розстановлений інвентар (тумбочки, стелажі тощо) запобігає зайвим рухам, заощаджує час* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 210); *Скрізь без ладу розстановлені меблі: стільці, ослонці, канапи* (Вас., III, 1960, 193).

РОЗСТАНО́ВЛЮВАТИ, юю, ює́ш і **РОЗСТАНОВЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗСТАНОВИ́ТИ,** новлю́, но́виш; *мн.* розстано́влять; *док., перех., розм.* Те саме, що **розставля́ти** 1. *Катря розстановлює на столах посуд, пляшки з вином, чарки* (Мороз, П'єси, 1959, 52); *Смеркало.. Ледве чутно долітало ліниве гупання.. рибалки Олексіївського лиману, що в цей час на ніч розстановляв ятері й верші* (Досв., Вибр., 1959, 420); *Ониська та Іван трохи спізнилися і прийшли на гарман, коли прикажчик Сидір*

Степанович кінчав розстановлювати людей (Л. Янов., I, 1959, 95); [С т а с ь *(до економа)*:] *Ну, а у дворі як? Все гаразд? Як розстановив варту?* (Вас., III, 1960, 197).

РОЗСТАНОВЛЯ́ТИ *див.* **розстано́влювати.**

РОЗСТАНО́ВНИК, а, *ч.* Робітник, що займається на виробництві розстановкою чого-небудь.

РОЗСТАНО́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розстано́вник.**

РОЗСТА́НОК: ◇ **На розста́нку,** *поет.*— те саме, що **На розстава́нні** (*див.* **розстава́ння**). *Як нам* [з Білорусю] *світили вогні на розстанку В ночі тривожні під гул батареї, Шану складаю Максимові Танку, Другові й братові юні моєї* (Мал., Серце.., 1959, 54).

РО́ЗСТАНЬ, і, *ж.* Місце перехрещення, розгалуження доріг; роздоріжжя. *Дмитро провів Мірошниченка аж до розстані, що тьмяно просвічувалася іскорками вогкого піску* (Стельмах, II, 1962, 378).

РОЗСТАРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., перех. і без додатка, розм.* Докласти зусиль, старання, щоб дістати, роздобути кого-,що-небудь. — *Я, звісно, взяв би* [наділ].., *хоч мені й сутужно .. на гроші, ну, та вже розстарався б...* (Гр., II, 1963, 317); — *А ти, сину, розстарайся на гроші, та полягодиш свою хату..!* (Мирний, I, 1949, 322); — *Будемо зачинати процес. Розстарайтеся свідків, паперів, грошей* (Фр., II, 1950, 49); — *Де ж він розстарався на таке добро? — А він може розстаратися; дуже роздобутливий у мене дядечко* (Стельмах, Правда.., 1961, 296).

РОЗСТА́ТИСЯ *див.* **розстава́тися.**

РОЗСТЕ́БНЕНИЙ *див.* **розсте́бнутий.**

РОЗСТЕБНУ́ТИ *див.* **розстіба́ти.**

РОЗСТЕ́БНУТИЙ, РОЗСТЕ́БНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розстебну́ти.** *На ній було осіннє пальтечко, розстебнуте на всі гудзики* (Мушк., День.., 1967, 100); *Йому допомагав літній чоловік у рябому кашкеті і розстебнутій на грудях чорній сорочці* (Десняк, II, 1955, 348); *Біла шовкова сорочка на ньому розстебнута* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 16); *Свитка* [у Марії] *розстебнена, з-під хустки пасмо чорне вибилось* (Головко, II, 1957, 41).

2. *у знач. прикм.* З роз'єднаними, нескріпленими застібками. *Вітер свистів парубкові у вухах, поли розстебнутого піджака розпростерлись крилами* (Томч., Жменяки, 1964, 62); *Зимогорова мимоволі якусь мить затримала зір на довгих Юркових кучерях, на розстебнутому комірці сорочки* (Донч., II, 1956, 275); *З-під розстебненого плаття, крізь тонку сорочку, визирало її високе лоно* (Мирний, III, 1954, 281).

3. *у знач. прикм., розм.* Такий, у якого незастебнутий, розхристаний одяг. *Посеред хати Тихін у кожушку, розстебнений і без шапки* (Головко, II, 1957, 122).

РОЗСТЕБНУ́ТИСЯ *див.* **розстіба́тися.**

РОЗСТЕ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розстели́ти.** *Біля однієї землянки.. сушилося солдатське шмаття, недбало розстелене на траві* (Гончар, III, 1959, 412); *Розстелена на лузі тонким шаром льняна соломка зволожується дощами і росами* (Техн. культ., 1956, 82); *Образно. *На однім узгір'ї того яру стояла економія, вся в зеленому саду, розстеленому по косогорі* (Н.-Лев., I, 1956, 150); // *у знач. прикм. Під возом в холодочку на розстеленій ряднині мати розкладала полудень* (Іщук, Вербівчани, 1961, 14); // **розсте́лено,** *безос. присудк. сл. Полотно на зеленій траві стьожками довгими розстелено — біліться на сонці* (Головко, I, 1957, 189).

РОЗСТЕ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розстели́ти** і **розстели́тися.**

РОЗСТЕЛИ́ТИ *див.* **розстеля́ти.**

РОЗСТЕЛИ́ТИСЯ *див.* **розстеля́тися.**

РОЗСТЕ́ЛЮВАТИ *див.* **розстеля́ти.**

РОЗСТЕ́ЛЮВАТИСЯ *див.* **розстеля́тися.**

РОЗСТЕЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розстеля́ти** і **розстеля́тися.**

РОЗСТЕЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, **РОЗСТИЛА́ТИ,** а́ю, а́єш *і рідко* **РОЗСТЕ́ЛЮВАТИ,** юю, ює́ш, *недок.*, **РОЗСТЕЛИ́ТИ,** стелю́, сте́лиш *і* **РОЗІСЛА́ТИ,** розстелю́, розсте́леш, *док., перех.* Класти, розгорнувши, розправивши, розтягнувши по якій-небудь поверхні. *Катря залазить на віз, розстеляє сіряк і сідає на ньому* (Головко, II, 1957, 235); *Ми вдвох носили килими до кімнат, розстеляли і розвішували по стінах* (Сміл., Сашко, 1957, 164); *Їй приснилось, ніби вона білить полотно на березі, розстелює його коло червоної калини* (Н.-Лев., III, 1956, 331); *Вранці Шовкун, ординарець Брянського, вносить казанок, ложки, розстилає рушник і нарізає на ньому хліб* (Гончар, III, 1959, 27); *Ад'ютант приніс карту і розстелив її на столику* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 73); *Денис, незважаючи на сум'яття і тривогу, що охопила людей, розіслав під гарбою фуфайку і вкладався спати* (Тют., Вир, 1964, 290); *Образно. [М а т и:] *Ніч розіслала сутінь шовкову, тиша свята навкруги* (Лев., Драми.., 1967, 395); *Кругом розстеляє над нею небо свої зоряні простори* (Вас., I, 1959, 274); *Природа всміхалася до них усім своїм єством, розстелювала перед ними з вершка полонини пречудовий вид* (Фр., III, 1950, 16); // Розкладати, розтрушувати, розсипати тонким шаром по чому-небудь. *Бере рибак трійчата-вила,— Траву на вилах просіва, Бо з черепашками ж трава. Просіявши її до краю, Сушить на сонці розстеляє* (Нех., Ми живемо.., 1960, 104); *Льон збирають у стадії ранньої жовтої стиглості. Відразу ж після підсихання соломку обмолочують на складних льономолотарках і розстилають* (Хлібороб Укр., 4, 1968, 17); *Мар'яна внесла свіжої з морозцем соломи, розстелила і запнула її саморобним в гречечку рядном* (Стельмах, II, 1962, 400); // Поширювати, розносити де-небудь. *Степан Васильович тихенько-тихенько розстеляє пісню над пшеницями* (Стельмах, I, 1962, 582); *Образно. *Все красномовство своє розстелив перед боярином Вініус* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 126).

РОЗСТЕЛЯ́ТИСЯ, я́ється, **РОЗСТИЛА́ТИСЯ,** а́ється *і рідко* **РОЗСТЕ́ЛЮВАТИСЯ,** юється, *недок.*, **РОЗСТЕЛИ́ТИСЯ,** сте́литься *і* **РОЗІСЛА́ТИСЯ,** розсте́леться, *док.* 1. Покривати собою яку-небудь поверхню. [В о д я н и к:] *Та поправ латаття, щоб рівненько розстелялось* (Л. Укр., III, 1952, 191); *У невеличкій долинці розстелився густий килим великих, як троянди, лютиків, густо пересипаний синіми алтайськими квітами* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 250).

2. Простягатися, пролягати у просторі, займати велике місце. *Неначе чарами розстеляється передо мною зелений степ* (Н.-Лев., III, 1956, 314); *Ліс кінчився і попереду розстилалися зелені луки* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 83); *Бідне підгірське звичайне село розстелювалося невеличкими купками будинків по підніжжю Діла понад потоком* (Фр., VIII, 1952, 350); *У місячнім світлі розстелилася на долині ріка* (Стеф., I, 1949, 54); *Коли зійти на гору і глянути вниз, то перед очима розстелиться широка долина з чималими селами, розташованими вздовж швидкої пінистої річки* (Собко, Нам спокій.., 1959, 3).

3. Стелячись у повітрі, розходитися. *Петрусь лежав — і дивився на хмари диму, що носилися по хаті. Він слідив за ними, як вони згорталися у клубки, як розгорталися, розстелялися довгими поясами* (Мирний, I, 1954, 335); *Рушили в дорогу.. І нікого Не видно, не*

чути Коло корчми, одна собі Покищо осталась З шинкаркою: кругом неї Димом розстилалась В полі курява (Шевч., II, 1963, 211); *Настав вечір. З-під кожної сосни поповз туман, низько розстелився по землі* (Ю. Янов., II, 1954, 51); // *перен.* Лунати у просторі (про звуки). *Чужим, далеким смутком розстелявся голос, треміів невідомими сльозами-іскрами* (Вас., I, 1959, 321); // *перен.* Поширюватися навколо (про запах). *Бджоли обліплювали роями її* [гречки] *цвіти, а запах меду розстелювався навкруги* (Март., Тв., 1954, 246); // *перен., розм.* Підлещуватися, плазувати перед ким-небудь; // *перен., розм.* Виявляти вдячність кому-небудь. *Коли настав мені час відходити,— сльозами наповнилися очі гуцула. Він би прив'язав мене до свого ліжка, він би сховав мене під подушку, він би весь розстелився переді мною, аби лиш я говорив йому про його гори* (Хотк., II, 1966, 373).

4. *тільки недок.* Пас. до **розстеля́ти, розстила́ти, розсте́лювати.**

РОЗСТИКУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Роз'єднання чого-небудь стикованого. *У процесі спільного польоту проводились науково-технічні експерименти і роботи по стикуванню та розстикуванню пілотованого космічного корабля* [«Союз-10»] *з орбітальною станцією «Салют»* (Рад. Укр., 25.IV 1971, 1).

РОЗСТИКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док., спец.* Проводити розстикування.

РО́ЗСТИЛ, у, *ч., спец.* Дія за знач. **розстила́ти, розісла́ти.**

У ро́зстил — розстеляючи по поверхні чого-небудь.

РОЗСТИЛА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розстила́ти** і **розстила́тися.** *Більшість колгоспів Степу висівають баштанні культури квадратним, квадратно-гніздовим і прямокутним способом. Це дає змогу вести обробіток посівів до розстилання огудини вздовж і впоперек поля* (Колг. Укр., 5, 1962, 14); *Раннє збирання льону (в червні) дає можливість використати кращі строки (серпневі) для розстилання і замочування соломки і цим поліпшити якість трести* (Техн. культ., 1956, 9).

РОЗСТИЛА́ТИ *див.* **розстеля́ти.**

РОЗСТИЛА́ТИСЯ *див.* **розстеля́тися.**

РОЗСТІБА́ТИ, а́ю, а́єш, *рідше* **РОЗСТІ́БУВАТИ** *і рідко* **РОЗСТЬО́БУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗСТЕБНУ́ТИ,** стебну́, сте́бнеш *і рідко* **РОЗСТІБНУ́ТИ,** стібну́, сті́бнеш, *док., перех.* Робити незастебнутим, роз'єднувати що-небудь застебнуте. — *Але ж палить,— скаржиться до Черниша один з його колег, капітан Засядько, розстібаючи комір* (Гончар, III, 1959, 392); *Полюбувавшись обновою, Петрик враз затих, зітхнув і почав розстібати сорочку* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 166); *Почав* [становий] *розстібувати мундира, пошарив під ним рукою і витяг із бокової кишені невеличку книжечку в чорній обгортці* (Мирний, IV, 1955, 360); *Коли ж не стане на Ай-Петрі водить непманок мій Ахмет і зашнуровувать їм гетри або розстьобувать корсет?* (Сос., I, 1957, 353); *Грицько вже розстебнув був шинелю, але.. знову став застібатись* (Головко, II, 1957, 557); *Зірвала з себе* [Лукія] *що могла, чоловіка повернула лицем до себе, кожух розстібнула, сорочку зубами розірвала і рану, мокру від крові, зав'язала під рукою* (Ле, Мої листи, 1945, 48); // Виймати з петельок (гудзики, гаплики і т. ін.), розв'язувати, роз'єднувати застібки. *Рука його тяглася до сумки і то розстібала на ній ремінці, то знову застібала* (Ю. Янов., IV, 1959, 82); *Марусі шуміло в голові. З якимось нахабним реготом розстібувала гудзики і скидала з себе одежу* (Хотк., II, 1966, 147); *На помості з'явився товариш Григор. У благім пальті він, мабуть, дуже замерз, проте тільки вийшов на ганок, мерщій одкотив комір, ще й горішній гудзик біля горла розстебнув* (Головко, II, 1957, 309); *Хлопець швидко розстібнув пряжки ременів* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 118).

РОЗСТІБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *рідше* **РОЗСТІ́БУВАТИСЯ** *і рідко* **РОЗСТЬО́БУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗСТЕБНУ́ТИСЯ,** стебну́ся, сте́бнешся *і рідко* **РОЗСТІБНУ́ТИСЯ,** стібну́ся, сті́бнешся, *док.* 1. Ставати, робитися незастебнутим (про одяг). *Комірець сорочки.. розстебнувся, пазуха зовсім розхристалася* (Мирний, III, 1954, 281); // Вийматися з петельок (про гудзики, гаплики і т. ін.), розв'язуватися, роз'єднуватися (про застібки). *В молодиць від реготу розстібувались гаплики на спідницях* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 204); — *Сорочка ціла і кохта ціла, а кнопки всі за раз розстебнулись!* (Гончар, II, 1959, 94).

2. Розстібати на собі одяг. *Кинув* [Кирило] *шапку, похукав у руки, розстібається давай. Сіпа ті гудзики, сіпа — не розстебнеться: як граблі руки* (Тесл., З книги життя, 1949, 31); *Баба Горпиниха почала.. розстьобуватися* (Мирний, IV, 1955, 380); *Хома розстебнувся, виставляючи груди з гвардійським значком і медаллю «За відвагу»* (Гончар, III, 1959, 251).

3. *тільки недок.* Пас. до **розстіба́ти, розсті́бувати, розстьо́бувати.**

РОЗСТІБНИ́Й, а́, е́. Який не має застібок, з полами, що вільно розходяться.

РОЗСТІБНУ́ТИ *див.* **розстіба́ти.**

РОЗСТІ́БНУТИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розстібну́ти.** *Шинель на Сергію була розстібнута* (Гур., Новели, 1951, 114).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **розсте́бнутий** 2, 3. *Зігрітий спогадами, Семен немов не помічає, як рвучко вітер метляє полами його розстібнутого кожушка* (Сміл., Зустрічі, 1936, 160).

РОЗСТІБНУ́ТИСЯ *див.* **розстіба́тися.**

РОЗСТІ́БУВАТИ *див.* **розстіба́ти.**

РОЗСТІ́БУВАТИСЯ *див.* **розстіба́тися.**

РОЗСТРИБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати стрибати багато, з захопленням.

РОЗСТРИ́ГА, и, *ж.* Служитель релігійного культу, позбавлений духовного сану, або чернець, монах, позбавлений монашества. [П а л а м а р:] *Одріж мені мою духовню принадлежність* [духовну приналежність]! [Д а н и л о:] *Та що це ви? Хіба ви розстрига, чи як?* (Кроп., I, 1958, 534); *Вечерю влаштувало окружне керівництво.. Були ще, мабуть, місцеві службовці, а серед них і піп-розстрига* (Панч, На калин. мості, 1965, 291).

РОЗСТРИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗСТРИ́ГТИ,** ижу́, ижеш, *док., перех.* 1. Позбавляти духовного сану або монашества.

2. *розм.* Розрізувати ножицями.

РОЗСТРИГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗСТРИ́ГТИСЯ,** ижу́ся, ижешся, *док.* 1. Відмовлятися від духовного сану або монашества. *Вкрай зненавидівши духовне ярмо, непокірний дяк, як казали тоді, розстригся, тобто облишив убивчу службу назавжди* (Літ. Укр., 8.IX 1967, 2).

2. *тільки недок.* Пас. до **розстрига́ти.**

РОЗСТРИ́ГТИ *див.* **розстрига́ти.**

РОЗСТРИ́ГТИСЯ *див.* **розстрига́тися.**

РО́ЗСТРІЙ, рою, *ч., рідко.* Те саме, що **ро́злад.** *Рифка була слаба. Се не була слабість тіла, бо тілом вона була здорова і сильна,— се був якийсь дивовижний розстрій духа* (Фр., V, 1951, 393); *Чує* [Іван] *дивно-гармонійні й такі тужливо-жалібні співи, що попадає під їх впливом у ще більший розстрій; його очі наповнюються слізьми* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 146); *Земле*

рідна, ..розступись, поглинь фашиста, ро́бстрій дай його рядам! (Тич., II, 1957, 102).

РО́ЗСТРІЛ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розстрі́лювати, розстріля́ти** 1—3. *Ще в дитинстві його возили дивитись на розстріл трьох москалів, і ся картина лишилась у нього на ціле життя* (Коцюб., II, 1955, 375); *На землю спадала вечірняя мла, як варта на розстріл матросів вела* (Сос., I, 1957, 450); // Смертна кара, що здійснюється пострілом із вогнепальної зброї. — *За приховування втікачів належить розстріл,— шипить староста* (Ю. Янов., I, 1954, 185); *Спочатку гостро накинувся був* [барон] *чомусь тільки на Андрія Горленка, залякував його всякими карами, розстрілом навіть...* (Крот., Сини.., 1948, 23).

2. *спец.* Пошкодження каналу ствола вогнепальної зброї (від довгого користування, частої стрільби).

3. *спец.* Розпірка в рудному кріпленні.

РОЗСТРІ́ЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **розстрі́лювати** 1—3. *Митрич, розстрілюваний «через десятого» за денікінців, ще раз простре́лений махновцями і досі чомусь не похований, показав свій єдиний жовтий зуб, єхидно підморгнув до Свиря і задоволено поляпав себе по лобі долонею* (Панч, II, 1956, 59); *Образно. *Вхопившись за якісь дошки, за уламки, важко дихаючи, пливли люди зі зброєю на шиї, зі зброєю в високо піднятих над водою руках.. А вслід їм десь із кучугур уже строчили ворожі кулемети, і вода навколо скипала, розстрілювана і ніби гаряча* (Гончар, II, 1959, 286); // *у знач. ім.* **розстрі́люваний**, ного, *ч.*; **розстрі́лювана**, ної, *ж.* Людина. яку розстрілюють. *Бувало, приводили на хутір захоплених червоних бійців, мордували їх тут, допитуючи.. Вночі відводили в степ (хазяїн просив, щоб у дворі не розстрілювали), і тоді долинали звідти далекі передсмертні вигуки розстріляних: «За нас помстяться! Хай живе комунізм!»* (Гончар, II, 1959, 346).

РОЗСТРІ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗСТРІЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех.* 1. Піддавати смертній карі, що здійснюється пострілом із вогнепальної зброї. [О к с а н а:] *Комітет буде і далі розстрілювати всіх провокаторів* (Корн., I, 1955, 11); — *Вчора в трибуналі Івашка розстріляли. За що? За якийсь там золотий портсигар!* (Довж., I, 1958, 139); *Образно. *Розстрілявши кривавеє вчора, у майбутнє трамбуєм ми путь* (Сос., I, 1957, 492).

2. Стріляючи з близької відстані, піддавати сильному обстрілу. *Взвод Черниша йшов з другим батальйоном у тил. Завдання ставилось: вибравши вогневу позицію на пануючій висоті над шосе, розстрілювати звідти разом із станкачами тилове шосе ворога і вершину перевалу* (Гончар, III, 1959, 98); *Фашисти, напевно, не рушать далі, поки не розстріляють кожного дерева, кожного кущика в лісі* (Збан., Між.. людьми, 1955, 52).

3. Стріляючи, витрачати, використовувати патрони, снаряди і т. ін. — *Ось у мене, Миколо, те саме. Розстрілюю кулеметну стрічку, останню* (Довж., I, 1958, 187); *Розстрілявши всі набої, Созінов вихопив шаблю* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 794).

4. *спец.* Спричинювати утворення розстрілу (у 2 знач.) у каналі ствола вогнепальної зброї.

РОЗСТРІ́ЛЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розстріля́ти** 1—3. *Дев'ятнадцятирічний юнак Василь Чумак в листопаді 1919 року був схоплений і розстріляний денікінською контррозвідкою* (Поезія.., 1956, 68); *Земля зітхнула душно, тяжко, мов теж розстріляна була...* (Сос., II, 1958, 183); *Диски від автомата розстріляні* (Тют., Вир, 1964, 491); // *у знач. прикм. Пором обстріляли з кулеметів.. Його* [хлопчика] *забрав з розстріляного порому бакенщик Харитон Макарович* (Мокр., Острів.., 1961, 12); // *у знач. ім.* **розстрі́ляний**, ного, *ч.*; **розстрі́ляна**, ної, *ж.* Людина, яку розстріляли. [О р л о в:] *Гестапівці розстріляли підпільний комітет, але серед розстріляних сина Макара Івановича не було* (Корн., II, 1955, 169); // **розстрі́ляно**, *безос. присудк. сл. Поминув* [Давид] *хрест край дороги — колись при денікінцях тут розстріляно кількох селян, як гнали їх на Щербанівку* (Головко, II, 1957, 83).

2. *у знач. прикм.* Використаний при стрільбі (про гільзу від патрона і т. ін.). *В кінці толоки вони набігли на загублений кимсь кашкет із зіркою.. Але довкола не видно було нікого. Тільки блистіли на сонці мідні гільзи від розстріляних патронів* (Панч, II, 1956, 159).

РОЗСТРІЛЯ́ННЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **ро́бстріл** 1.

РОЗСТРІЛЯ́ТИ *див.* **розстрі́лювати.**

РОЗСТРО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розстро́їти.** *Ввечері сиджу за роялем і граю. Трошечки, трошечки розстроєний рояль* (Рильський, Бабине літо, 1967, 61); *Він боявся власного нутра, власної душі, розстроєної вчорашніми враженнями та рефлексіями* (Фр., II, 1950, 277); *Лена, розстроєна чогось, лягла.. спочивати* (Коб., I, 1956, 136); // *у знач. прикм.* [О р г а н і с т:] *Лишіть його, магістре, він тремтить, немов струна розстроєна* (Л. Укр., III, 1952, 100).

РОЗСТРО́ЄННЯ, я, *с., рідко.* Дія і стан за знач. **розстро́їти** і **розстро́їтися.** *Болючі спомини по батькові, гризлива туга в серці, розстроєння матері — так у хаті* (Коб., III, 1956, 79).

РОЗСТРО́ЇТИ *див.* **розстро́ювати.**

РОЗСТРО́ЇТИСЯ *див.* **розстро́юватися.**

РОЗСТРО́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розстро́чити.**

РОЗСТРО́ЧИТИ *див.* **розстро́чувати.**

РОЗСТРО́ЧКА, и, *ж.* Виплата або виконання чого-небудь частинами у визначені строки. — *Скільки ж то він коштує? — Та щось тисяч до двох. І в розстрочку* (Головко, I, 1957, 273); *Зустрівся я на вулиці з паном Глянцером, у якого мені доводилося колись брати матеріали для костюма.. в розстрочку* (Козл., Сонце.., 1957, 122).

РОЗСТРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСТРО́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех.* Розподіляти на кілька строків виплату або виконання чого-небудь. *Селяни були неспроможні відразу розплатитися з поміщиками* [за надільну землю за реформою 1861 р.], *і царський уряд взяв викупну операцію на себе, примусивши селян сплатити поміщикові відразу 20% викупної суми. Уряд сплатив поміщикам решту викупної суми.. Таким чином, селянство стало боржником держави, яка розстрочила викупний борг на 49 з половиною років* (Іст. УРСР, I, 1953, 478).

РОЗСТРО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗСТРОЇ́ТИ**, о́ю, о́їш, *док., перех.* 1. Розладнувати стрій, ряди, порушувати рух і т. ін. *Козацька кінnота навальною атакою розстроювала ряди шведів і захоплювала у них артилерію* (Іст. УРСР, I, 1953, 323); // Приводити в стан небоєздатності, замішання. *По головній вулиці рухалась синьожупанна дивізія.. П'ятнадцять вершників вилетіли назустріч дивізії і, зупинившись несподівано й буквально скотившись з коней, вдарили по дивізії з п'ятнадцяти ручних кулеметів, розстроївши всі її нерви в одну мить* (Довж., I, 1958, 152).

2. Порушувати лад музичного інструмента. *Нараз якийсь новий.. тон затремтів у повітрі. Захитав він попередню гармонію, але не розстроїв її* (Фр., III, 1950, 128); // Порушувати, розладнувати роботу якого-небудь механізму. — *Василя не приймемо, він тільки розстроює іграшки* (Мирний, IV, 1955, 91).

3. Заважати нормальному протіканню чого-небудь. *Поганий економічний порядок розстроює чимраз дужче родинне життя нашого (та й то не лишень нашого) народу* (Фр., XVI, 1955, 72); // Не допускати до здійснення чого-небудь. *Чоловік думає: зціплю зуби, а діла великого не розстрою...* (Ков., Кутя.., 1960, 47).

4. Доводити до ненормального, хворобливого стану. *Не хотіла б я, щоб мама скучала без вас у Колодяжному.. та розстроювала гірше свої, вже і так розстроєні, нерви* (Л. Укр., V, 1956, 154).

5. Створювати поганий настрій, завдавати смутку. *Він висох, звичайно, поменшав, став помітно нижчий за сина. Це його розстроює* (Довж., II, 1959, 103); *Начкова промова попсувала трохи веселий настрій товариства, а особливо розстроїла судового радника* (Фр., VI, 1951, 214); — *Еге-ге, щось розстроїло нашого майбутнього сталевара* (Донч., V, 1957, 443).

РОЗСТРО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗСТРО́ЇТИСЯ**, о́юся, о́їшся, *док.* 1. Розладнуватися (про стрій, ряди), порушуватися (про рух і т. ін.).

2. Порушуватися (про лад музичного інструмента). [М у з а:] *Утнімо другої* [пісні], *Поки не розстроївся лад!* (Л. Укр., I, 1951, 155).

3. Перериватися (про нормальне протікання чого-небудь); // Не здійснюватися в результаті яких-небудь перешкод. *Розстроїлося весілля Оксаниної свекрухи* (Григ., Вибр., 1959, 253).

4. Приходити в ненормальний, хворобливий стан. *Підбігла Ліза, заспокоює чоловіка: — Ну.., Корнюшо. Не розстроюйся. Тобі ж не можна* (Головко, II, 1957, 52); *Люба мамочко!.. Нерви не мали досі причин поправлятись, а скоріш могли розстроїтись за останні роки* (Л. Укр., V, 1956, 238).

5. Приходити в поганий настрій, засмучуватися. [В а с и л и н а:] *Нехай домальовує* [Верба] *свою артистку, а ми обійдемось...* [К о в ш и к:] *Не розстроюйся* (Корн., II, 1955, 257).

6. *тільки недок.* Пас. до **розстро́ювати** 1—4.

РОЗСТУПА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗСТУПИ́ТИСЯ**, сту́питься, *док.* 1. Відходячи, відступаючи в сторони, утворювати вільний простір. *Чогось конотопський народ загомонів і закопошився, і комусь розступаються і дають до ставка дорогу* (Кв.-Осн., II, 1956, 177); *Ярема йшов серед натовпу односельців, і перед ним розступалися люди, даючи дорогу* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 55); *Громада вже стояла, дожидаючись панів, і розступилась на два боки, щоб дати їм пройти до рундука* (Гр., II, 1963, 149); — *Гей, хто там! — почувся голос позаду приятелів,— побережись! — Муляр і Вова розступилися. Мимо їх прошуміли сани* (Вас., I, 1959, 93); *Образно. *Ніч помалу розступається перед ними, щоб знову зімкнутися ззаду* (Собко, Любов, 1935, 111); *Лісова тиша розступилася перед Чубенком* (Ю. Янов., II, 1958, 217); // Розсуватися, відхилятися в сторони. *Попереду йшов Мар'ян Поляруш. Перед ним з шипінням і посвистом розступалася трава* (Стельмах, Хліб.., 1959, 535); *Лісова гущавина не любила розступатися, нікому не розкривала своїх тайгових шляхів* (Донч., II, 1956, 29); *Поли боярського єдвабного кафтана розступалися на животі, з-під них видно було пояс і шаблю* (Ле, Побратими, 1954, 29); *Гей пливе старий рибалка: Розігнись, очерети; Розступись, густе латаття, Дайте човнику пройти!* (Щог., Поезії, 1958, 142); // Бути розташованим обабіч чого-небудь. *Назустріч йому поволі насувається ліс. Спочатку він іде суцільною стіною, потім помалу розступається* (Кол., Терен.., 1959, 10); *Кругом яру стриміли круті гори й тільки розступились трошки в одному місці, де блищав ставочок* (Н.-Лев., III, 1956, 28); *Перед жадібними очима мандрівників розступилися високі кедри, шугнули на всі боки ялинки, і серед невеликої галявини з'явилося кругле озерце* (Донч., II, 1956, 32).

2. Розходячись, розсуваючись, утворювати щілину, отвір, заглибину. *Він чекав, що зараз розступиться земля і поглине зухвалого Септара* (Коцюб., I, 1955, 295); — *Так мені жити тяжко, так мені важко, що, якби розступилась сира земля, пішла б в землю живою* (Н.-Лев., I, 1956, 109).

РОЗСТУПИ́ТИСЯ *див.* **розступа́тися.**

РОЗСТЬО́БУВАТИ *див.* **розстіба́ти.**

РОЗСТЬО́БУВАТИСЯ *див.* **розстіба́тися.**

РОЗСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсува́ти.**

РОЗСУВА́ТИ *див.* **розсо́вувати.**

РОЗСУВА́ТИСЯ *див.* **розсо́вуватися.**

РОЗСУВНИ́Й, а́, е́. Який можна розсувати (у 2 знач.); // Який можна розкладати або розставляти, розгинаючи, розтягуючи в місцях згинів, з'єднань. — *В одному місті ми залишили чудовий-пречудовий буфет.., у третьому — розсувний стіл, на якому сміливо можна влаштувати змагання ковзанярів* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 367); *Фотографічний апарат під час зйомки установлюють на штативі з розсувними ніжками* (Курс фізики, I, 1957, 108).

РО́ЗСУД, у, *ч.* 1. Рішення, висновок. *Позачергові сесії скликаються Президією Верховної Ради Української РСР за її розсудом або на вимогу однієї третини депутатів Верховної Ради* (Конст. УРСР, 1969, 11).

На свій (вла́сний, твій *і т. ін.*) **ро́зсуд** — згідно з своїм (власним, твоїм і т. ін.) рішенням, розумінням чого-небудь. *Він тримався самовпевнено, все робив на свій розсуд і терпіти не міг ніякої критики* (Минко, Вибр., 1952, 64); *Наполеон хотів примусити Росію не втручатись в європейські справи, щоб міг він в Європі діяти на власний розсуд* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 60); *Ляховський схилив голову, віддаючи свою пропозицію на шефів розсуд* (Шовк., Людина.., 1962, 352); — *Терміново треба хлопцям доручити розповсюдження* [листівок]. *Одну наклеїти на майдані. Одну — на твій розсуд* (Ю. Янов., I, 1954, 154).

2. Розмірковування, роздум. *Через усю поезію М. Старицького проходить як основний мотив ненависть до самодержавного ладу,.. і тільки в окремих віршах письменник збивається на абстрактні розсуди в дусі надкласового гуманізму і на обстоювання ліберального культурництва* (Іст. укр. лит., I, 1954, 412).

3. Те саме, що **ро́зум** 1, 2. *Бий його, сину, бий усіх!— кричав, втративши розсуд, старий Шумейко* (Шиян, Баланда, 1957, 259); *Юна Іванка належала до тієї категорії людей, які і за своїм віком і за характером не дуже полюбляють поради розсуду, вони цілком в полоні серця* (Чаб., Тече вода.., 1961, 119).

4. Суд. [Л ю ц і й:] *Краще, якби тирани наші віддавали всі присуди свої на розсуд божий* (Л. Укр., II, 1951, 417).

РОЗСУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСУДИ́ТИ**, суджу́, су́диш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Проаналізувавши обставини, виносити рішення в якій-небудь спірній справі, установлювати, хто правий, хто винуватий. — *Тепер.. я здаюся на Ваш суд,— як знаєте, так розсуджуйте* (Мирний, V, 1955, 374); — *Ходім лиш зараз у волость, нехай нас волость розсудить, а не ти з свекрухою..,— кричала, аж сичала Мотря* (Н.-Лев., II, 1956, 356); *Павло й мирить їх* [дітей], *коли полаються, й розборонює, коли заведуть бійку, і справедливо розсудить* (Кучер, Трудна любов, 1960, 511).

2. *неперех.* Подумавши, поміркувавши над чим-небудь, приходити до певного висновку, рішення. *Дарма,*

що Вовк, а добре розсудив, Неначе хто навчив, Що іноді з'їси і не доволі, Зате живеш на волі (Гл., Вибр., 1951, 158); *Михайло Васильович, відчуваючи всю незручність і скандальність піднятої теми, розсудив за краще ретируватися* (Полт., Повість.., 1960, 327).

3. *неперех.* Обдумувати щось; думати, розмірковувати про кого-, що-небудь. *Не дуже вмів* [Макуха], *як, що й коли придбати; як там кажуть: коли з топленої хати йде, то вже й дверей не зачиняє, бо, бач, тепло, а того не розсудить, що вистудити хату не довго і в ній холодно буде* (Кв.-Осн., II, 1956, 254); *— Коли ж не купиш* [хліб], *то так візьми! — Нащо я в тебе візьму його? Ось розсуди гаразд... У тебе тільки один хліб і зостався; а я, слава богу, не терплю ще нужди...* (Мирний, I, 1949, 275);— *Молодець дівчина! Ти тільки розсуди, який приклад дає. Тепер всі за нею підуть,— гомоніли поміж собою чоловіки* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 34).

РОЗСУДИ́ТИ *див.* **розсу́джувати.**

РОЗСУ́ДЛИВИЙ, а, е. 1. Здатний мислити, міркувати, діяти правильно й розумно. *Тихий був Василько, розсудливий. Хто його й на розум добрий наставляв, господь його знає!* (Вовчок, I, 1955, 275); *Діди правили щось про гріхи та останній час, молодші нахвалялися не пустити ворогів на виноградники, перестріляти з рушниць, розсудливі гамували запал* (Коцюб., I, 1955, 201); *Він був спокійний, розсудливий і по змозі приховував свої почуття* (Смолич, II, 1958, 10); *Образно. *Прийшла розсудлива зима І світ пістрявий побілила* (Рильський, II, 1946, 24).

2. Який виражає розсудливість. *З-під тонких брів дивляться на нього гарячі карі очі — то гордовиті, то лагідні, то по-дорослому розсудливі* (Кол., Терен.., 1959, 296); *— Спокійніше, Женю, спокійніше... Цей неквапливий, розсудливий голос належав, хоч як це дивно, так само Вадикові* (Шовк., Людина.., 1962, 167).

3. Обгрунтований, розумний. *Тиха Кирилова мова, щира та тепла порада, розсудливі доводи не раз спиняли гіркі батькові скорботи* (Мирний, III, 1954, 67); *Хлопчик знав, що батькове слово завжди тверде й розсудливе* (Донч., V, 1957, 33); *Минуле вимагає від історика розсудливої оцінки, сучасне — глибокого проникнення в суть явищ, а майбутнє — наукового передбачення, мрії* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 30).

РОЗСУ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **розсу́дливий.** *Боярська служба.. поважала Максима Беркута за його звичайність і розсудливість* (Фр., VI, 1951, 11); *Для братів Маруся була непорушним авторитетом не лише через те, що була найстарша серед дітей, а й за свою розсудливість і правдивість* (Добр., Очак. розмир, 1965, 204); *Вона негайно забувала про всяку розсудливість, коли потрапляла у воду* (Донч., VI, 1957, 75); *Витримку, розсудливість і спокій Ми повинні завжди зберігать* (Шер., Генерал Орленко, 1948, 36).

РОЗСУ́ДЛИВО. Присл. до **розсу́дливий** 3. *Варка побивалася й жалкувалася перед ним,— він тоді умовляв її.. і розважав; доводив їй розсудливо усяку річ, заспокоював* (Вовчок, I, 1955, 170); *Стьопа взяв обидва папірці і старанно та довго розглядав їх, розсудливо зважаючи, чи все в них так написано, як він того хотів* (Кучер, Дорога.., 1958, 21); *Йому було чотирнадцять років, але говорив він зовсім наче дорослий — поважно й розсудливо* (Смолич, День.., 1950, 107).

РОЗСУ́ДНИЙ, а, е, *діал.* Розсудливий. *Голос її був такий тихенький, такий м'який, мова її була така розсудна* (Фр., VIII, 1952, 231).

РОЗСУ́ДНО, *діал.* Присл. до **розсу́дний.** *Звільна, стихати, о пані, І розсудно річ вела* (Фр., XI, 1952, 10).

РОЗСУ́ДОК, дку, *ч., рідко.* Те саме, що **ро́зум** 1, 2. *Бугров потер рукою остуджене чоло, розсудок повернувся до нього* (Мик., II, 1957, 281); *Тут потрібний холодний розсудок і велика обережність* (Ткач, Моряки, 1948, 121).

РОЗСУ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсука́ти.**

РОЗСУКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсука́ти.**

РОЗСУКА́ТИ *див.* **розсу́кувати.**

РОЗСУКА́ТИСЯ *див.* **розсу́куватися.**

РОЗСУ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсу́кувати.**

РОЗСУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗСУКА́ТИ,** розсучу́, розсу́чиш *і* розсука́ю, розсука́єш, *док., перех.* 1. Розкручувати, розплітати, розділяти на волокна, частини що-небудь зсукане, звите. *Щоб не було потовщення* [у виробі], *в місцях з'єднання нитку пров'язують щільніше. Якщо нитки дуже товсті, кінчики їх злегка розсукують і висмикують з них частину волокон* (В'язання.., 1957, 30).

2. *розм.* Відгортати, відкочувати що-небудь засукане.

РОЗСУ́КУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **РОЗСУКА́ТИСЯ,** розсу́читься *і* розсука́ється, *док.* 1. Розкручуватися, розплітатися, розділятися на волокна, частини (про що-небудь зсукане, звите).

2. *розм.* Відгортатися, відкочуватися (про що-небудь засукане).

3. *тільки недок.* Пас. до **розсу́кувати.**

РОЗСУМУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Почати сумувати; зажуритися.

РОЗСУ́НЕНИЙ *див.* **розсу́нутий.**

РОЗСУ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розсу́нути, розсо́вувати, розсува́ти.**

РОЗСУ́НУТИ *див.* **розсо́вувати.**

РОЗСУ́НУТИЙ, *рідше* **РОЗСУ́НЕНИЙ,** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсу́нути.** *Кулі зчорнілого очерету, що вкривали хату, були розсунуті* (Перв., Дикий мед, 1963, 436); *// у знач. прикм. В головному залі* [клубу], *в кутках між розсунутими кріселками стояли, сиділи молоді й дорослі робітники, святково вбрані хлопці, дівчата* (Досв., Вибр., 1959, 355); *Вона часто стрічалася з горючими цікавістю очима, що дивились на неї з-за розсунутих кущів* (Коцюб., I, 1955, 272); *У глибині світлиці широкий з розсуненими запонами вхід до чималої.. кімнати* (Л. Укр., II, 1951, 341).

РОЗСУ́НУТИСЯ *див.* **розсо́вуватися.**

РОЗСУПО́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розсупо́нити;** *// у знач. прикм. Гаркуша підійшов до кобили і, зціпивши зуби, взявся міцніше затягувати розсупонений хомут* (Гончар, II, 1959, 217).

РОЗСУПО́НИТИ *див.* **розсупо́нювати.**

РОЗСУПО́НИТИСЯ *див.* **розсупо́нюватися.**

РОЗСУПО́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **РОЗСУПО́НИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* Розв'язувати супоню, що стягує хомут запряженого коня. *Зрозумів Семен, що не вставати більше його Сірому, його доброму помічникові. Кинувся до нього, розсупонив, розстебнув тремтячими руками черезсіделень, дугу зняв...* (Хотк., I, 1966, 129); *// перен., розм.* Розв'язувати, розпускати що-небудь зв'язане, стягнуте. *Магнат лютився, розсупонював свою калитку, кидав п'яній зграї золоті червінці* (Мирний, I, 1949, 186); *Прокопчук зняв із себе торбу, розсупонив її, вийняв сало* (Тют., Вир, 1964, 357).

РОЗСУПО́НЮВАТИСЯ, юються, юєшся, *недок.,* **РОЗСУПО́НИТИСЯ,** нюся, нишся, *док.* 1. Розв'язуватися (про супоню, що стягує хомут запряженого коня); *// перен., розм.* Розв'язуватися, розпускатися (про що-небудь зв'язане, стягнуте). *— Тітко Христе!*

Ваші снопи розсупонюються... Дуже легко в'яжете! (Кач., Вибр., 1953, 267).

2. *перен., розм.* Розв'язувати, розстібати що-небудь на собі. *Тепер уже можна б зайнятися і самим собою. Розсупонитись від солдатського ремінняччя, поголитись, покупатись, поспівати на дозвіллі...* (Гончар, III, 1959, 446).

3. *тільки недок.* Пас. до **розсупо́нювати.**

РОЗСЬО́РБА́ТИ *див.* **розсьо́рбувати.**

РОЗСЬО́РБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗСЬО́РБА́ТИ,** сьо́рба́ю, сьо́рба́єш, *док., перех., розм.* 1. Гуртом з'їдати, випивати (щось рідке).

2. *перен.* Розплутувати, улагоджувати (якусь складну, заплутану, неприємну справу). *Це зухвале дівча прийшло сюди дуже недоречно.. Заварить кашу та й піде собі, а йому, Сиволапові, доведеться розсьорбувати* (Ткач, Плем'я.., 1961, 30).

РОЗТАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтава́ти.** *Не вимокла пшениця по низьких балках під час осінніх дощів та весняного розтавання* (Крот., Сини.., 1948, 50); *Результати наукових досліджень і досвід практиків наочно свідчать, що роботи по снігозатриманню взимку обов'язково треба поєднувати з роботами по регулюванню розтавання снігу* (Хлібороб Укр., 6, 1968, 22).

РОЗТАВА́ТИ, аю́, аєш, *недок.*, **РОЗТА́НУТИ** *і* **РОЗТА́ТИ,** а́ну, а́неш *і рідко* **РОЗТА́ЯТИ,** а́ю, а́єш, *док.* 1. Переходити в рідкий стан перев. під дією тепла (про тверді речовини). *Як навесні починає Крига розтавати, Збираються русалоньки До моря гуляти* (Л. Укр., I, 1951, 326); *Заасфальтовані майдани під мільйонами чобіт розтануть воском* (Сос., I, 1957, 404); *Весною, коли розтаяли сніги і зм'якла глина, чути було виразно якісь рухи в землі* (Фр., V, 1951, 208); // Звільнятися від крижаного покрову (про воду). *Ясно граючи, піднімається сонце угору, калюжки снігової води, що взялися льодом за ніч, розтавали* (Мирний, IV, 1955, 121); *Річеньку широку Кригою скуло. Але сонце гляне, Побіжить весна,— Зашумить, розтане Річенька шкляна* (Граб., I, 1959, 319); // *розм.* Розчинятися, розпускатися в рідині. *Не встиг іще цукор розтанути, як у двері знову постукали* (Шовк., Інженери, 1956, 119); // *перен.* Поступово зникати, ставати непомітним, нечутним. *Сивий дим, як туман, колихався над головами й розтавав поволі* (Головко, II, 1957, 301); *Вони йшли берегом босі — черевики тримали в руках,— і їхні сліди одразу ж розтавали у вологім піску* (Мушк., День.., 1967, 90); *Вечір в срібній млі розтанув, Ніч спустилася на землю* (Олесь, Вибр., 1958, 44); *Тихий голос рибалки розтав у темряві* (Ю. Янов., I, 1954, 273); // *перен.* Поступово витрачаючись, приходити до кінця, кінчатися (про запаси чого-небудь). *З матеріального боку для Шевченка настали важкі часи. Гонорари Ісаєва, баронеси та інших платних замовців розтанули ще до Нового року* (Тулуб, В степу.., 1964, 471); *Мацав* [Микола] *щодня досить тонку пачку асигнацій, яку дала перед від'їздом Марія Іванівна. Пачка скоро могла зовсім розтанути* (Полт., Повість.., 1960, 373); *Так і розтали* [гроші], *неначе сніг на теплому вітрі* (Н.-Лев., IV, 1956, 297); // *перен.* Розходитися, розбрідатися; переставати існувати. *Голодні люди юрбились, ішли, куди очі бачили, розтавали по дорогах* (Ю. Янов., I, 1958, 65); *Неважко було догадатись Баржакові, що робиться зараз у душах його бійців. Самого весь час думка одна непокоїть: чи не розтане в Чаплинці загін?* (Гончар, II, 1959, 86); *Розтанув і жіночий гурт. Поодинці, парами розповзалися присоромлені, розгублені молодиці й бабусі* (Речм., Весн. грози, 1961, 107); *Народ нарешті утомивсь, Розтав, розвіявся, розпливсь* (Олесь, Вибр., 1958, 302).

2. *перен.* Розчулюватися, ставати добрішим, лагіднішим. — *Чи весело гуляли сьогодні в садку? — спитала Марта Воздвиженського й блиснула очима.. Воздвиженський розтав од того блиску* (Н.-Лев., I, 1956, 357); *Присіла* [Тоня] *на колесі біля нього, бісики очима пускала, а він уже й розтанув...* (Гончар, Тронка, 1963, 46); // Сповнюватися ніжністю, чуйністю, теплом (про серце, душу). *Вони оточили його, потягли в своє повне енергії коло. Орест, розчулений, не пручався, почуваючи, як схолодніле його серце раптом розтавало, зігріте теплом оточення* (Досв., Вибр., 1959, 357).

РОЗТАЛАБО́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Розмішаний, розколочений. *Борислав виглядав як одна бездонна баюра розмоклої глини, розталабованого болота* (Фр., I, 1955, 101).

РОЗТА́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **розта́нути, розта́ти, розта́яти.** *Отак і стояв* [Юсуп], *аж доки й згубив з очей розталу в скелях та чагарниках загадкову і мужню постать* (Ле, Міжгір'я, 1953, 21).

2. *у знач. прикм.* Який розтав, перетворився у рідину під дією тепла; талий. *Переступивши поріг, Максим скинув шапку, струсив з неї росу, що лишилася після розталого снігу* (Добр., Тече річка.., 1961, 8); *Розмиті шляхи, розталі льоди на річках і озерах, убогість краю, спустошеного недавніми переходами війська Лободи,— все це затримувало гетьмана* (Ле, Наливайко, 1957, 316); // Який відтанув, розморозився під дією тепла; розмерзлий. *Були то радощі солодкі, як весна, Що пахне теплою розталою землею* (Рильський, Поеми, 1957, 238).

РО́ЗТАЛЬ, *рідко* **РО́ЗТАНЬ,** і, *ж.* 1. Те саме, що **відли́га.** — *Ходжу по степу. Як тут розталь саме, вода пішла, а в мене чоботи драні* (Тесл., З книги життя, 1949, 46); *Весняна розтань заболотила шляхи* (Кач., II, 1958, 499).

2. Розталий, талий сніг; розтала, тала вода. — *Як ото лелеки поприлітають у березні, а ще лежить сніг. Стоять чередою, повгрузали в розталь,— замерзнуть. Весна забарилася, а вони хіба знали?* (Ю. Янов., I, 1954, 28).

РОЗТА́НУТИ *див.* **розтава́ти.**

РОЗТАНЦЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., розм.* Захопитися танцями. *Химка кругом його, мов пава, пливе, а він, наче м'яч той по землі качається, гопака оддирає. Тільки що розтанцювались, як у відчинене вікно почувся охриплий викрик паничів: «Химо! Химо-о!»* (Мирний, V, 1955, 217); *Після полуденку та почастунку скрипники розігралися, а челядь з легінями розтанцювалися* (Черемш., Тв., 1960, 221).

РО́ЗТАНЬ *див.* **ро́зталь.**

РОЗТАСКА́ТИ *див.* **розта́скувати.**

РОЗТА́СКУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **розта́скувати.**

РОЗТА́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТАСКА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розтяга́ти** 2, 6, 7. *Татари не зупинялися ховати мерців. І вили над ними шакали .., розтаскуючи по міжгір'ях їх білі кістки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 184); [Мордоха ії:] *А як же риба так стоятиме: надворі у розташованих возах і без догляду?.. Піде дощ — замоче, і хто захоче — візьме, скільки йому треба!.. Досить того, що сьогодня не повезли та ще розтаскають!..* (К.-Карий, I, 1960, 163).

РОЗТАСО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розтасува́ти.**

РОЗТАСО́ВКА, и, *ж., розм.* Дія за знач. **розтасува́ти, розтасо́вувати.**

РОЗТАСО́ВУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **розтасо́вувати.**

РОЗТАСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТАСУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Перемішувати карти в колоді перед тим, як роздавати для гри; перетасовувати; // *перен.* Розміщати по різних місцях, знаходити для кожного місце.

РОЗТАСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., розм.* Пас. до **розтасо́вувати.**

РОЗТАСУВА́ТИ *див.* **розтасо́вувати.**

РОЗТА́ТИ *див.* **розтава́ти.**

РОЗТАШО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розташува́ти.** *Гетьманські кулемети, розташовані на високому березі за горбами, не могли обстрілювати наступаючих* (Довж., I, 1958, 153); *Треба спочатку послати в Яблуневію розвідників, які б вивідали, що за сили у ворога і де вони розташовані* (Донч., V, 1957, 184); *Тимка і Марка не послали на фронт з тим ешелоном, у якому вони їхали, а залишили в резервних частинах, які, одначе, були розташовані недалеко від фронту* (Тют., Вир, 1964, 487); *Водограї, що густо й систематично були розташовані серед клумб, самі раптом вибухали дощем рясних крапель* (Смолич, I, 1958, 63); *У східній частині СРСР майже на тій самій широті, що й Мурманськ, розташоване місто Верхоянськ* (Фіз. геогр., 5, 1956, 98); // **розташо́вано,** *безос. присудк. сл. Тепер стіна, що відділяла друкарню від цих квартир, була розібрана і в новому приміщенні розташовано наборний та палітурний цехи* (Вільде, Сестри.., 1958, 122).

РОЗТАШО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розташо́вувати.**

РОЗТАШО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТАШУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Розміщувати, розкладати, розставляти в якомусь порядку, місці. *Поранені все прибували. Більшість із них, як і Духнович, добирались сюди самі, а тяжкопоранених санітари приносили на носилках, приводили зв'язних, знекровлених попід руки і розташовували тут по садках ждати грузовиків* (Гончар, Людина.., 1960, 158); *Білогрудові було дивно, що його досвідчений начальник штабу так розташував сили* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 7); // Знаходити місце для чого-небудь, вибирати якесь місцеположення. *Кріпость розташували на самому вершку високої стрімкої гори* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 455); *Колгосп розташував обидва токи так, щоб недалеко возити зерно* (Колг. село, 10.VII 1954, 2); // Розміщати, розставляти в певному порядку, співвідносячи окремі частини чого-небудь; // Влаштовувати, оселяти де-небудь на проживання, відпочинок і т. ін. *Вони розташовують полк по квартирах, і він, капітан Бугров, викликає до себе в штаб офіцерів* (Мик., II, 1957, 280); *Моргунов розташував свою роту на відпочинок* (Тют., Вир, 1964, 492); *Взимку в Уілстоні розташували на переформування десантну дивізію* (Мокр., Сто колючок.., 1961, 51).

РОЗТАШО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗТАШУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Займати місце, розміщуватися де-небудь. *По обіді Гіца знімав з стіни свою скрипку. Вся сім'я знала вже, чого має сподіватися, й розташовувалась під хатою* (Коцюб., I, 1955, 375); *Взвод молодшого лейтенанта Федоренка розташувався край дороги в густім ялиновім лісі* (Кач., Вибр., 1953, 365); *Виступав шкільний хор. Оркестр розташувався перед сценою, бо на тимчасово приладнаних підмостках ледь вмістилось вісімдесят співаків* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 239); // Влаштовуватися, оселятися де-небудь на проживання, відпочинок і т. ін. *Люди розташовувались на відпочинок і про Йоньку забули* (Тют., Вир, 1964, 441); *На другий день перевезла Мотря скриню до Семена й розташувалась у Семеновій хаті, як справжня господиня* (Коцюб., I, 1955, 48); *На галявині біля струмка розташувались на привал бійці маршової роти* (Гончар, III, 1959, 168); // Знаходитися, міститися де-небудь, мати певне місцезнаходження. *Спостерігаючи небесні світила, ми помічаємо, що вони по-різному розташовуються відносно площини горизонту* (Астр., 1956, 22); *Під молодим дубовим ліском, що кучерявиться на пагорку, розташувався літній табір* (Жур., Вечір.., 1958, 5); *На центральному острівку, як прикраса іншим, розташувався претензійний для старого тисячолітнього Наманган ресторан найновітнішого типу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 14); // Вмощуватися, сідати, лягати і т. ін. де-небудь. — *Скільки ще годин їхати? — поцікавився Дорош, відчуваючи голод і розташовуючись на возі, щоб перекусити* (Тют., Вир, 1964, 143); *Зайшов* [Барабаш] *до скверу й розташувався на ослоні* (Сміл., Зустрічі, 1936, 12); *Повернувшись до кубрика, Ерік і Стьопа розташувались на своїх ліжках* (Трубл., Лахтак, 1953, 107).

Розташо́вуватися бівуа́ком *див.* **бівуа́к.**

2. *тільки недок.* Пас. до **розташо́вувати.**

РОЗТАШУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розташува́ти, розташо́вувати.** *Розташування автомобілів у приміщенні і на відкритих стоянках провадиться відповідно до встановлених норм з таким розрахунком, щоб до кожного з них був вільний доступ* (Підручник шофера.., 1960, 321); *З розташуванням сотень закінчили, тепер треба було поглянути, як соцькі поставили своїх людей* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 467).

2. Стан за знач. **розташува́тися** 1. *Щорс, стоячи біля карти Чернігівської губернії, давав пояснення командирам про розташування ворожих сил* (Десняк, Вибр., 1947, 196); *Іван Павлович разом з комісаром загону обходили і ще раз перевіряли бойове розташування і готовність бійців* (Збан., Таємниця.., 1971, 89).

3. Місце, зайняте якою-небудь військовою частиною. *Вже сутеніло, коли в розташування полку приїхав Фрунзе* (Гончар, II, 1959, 424); *Треба проповзти в розташування ворога і знищити без усякого шуму два-три кулеметні гнізда, щоб відкрити прохід для несподіваного наступу* (Багмут, Опов., 1959, 56).

4. Порядок розміщення чого-небудь десь. *Шевченко гарячково клав на папір штрих за штрихом і запам'ятовував деталі її одягу, розташування монет на безрукавці* (Тулуб, В степу.., 1964, 178); *При розробці маршрутів космічних кораблів необхідно враховувати розташування поясів радіації* (Ком. Укр., 10, 1962, 49); *Багіров.. уявляв собі внутрішнє розташування готелю* (Гончар, III, 1959, 257); *Карта розташування електростанцій.. висіла перед ними* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 93).

РОЗТАШУВА́ТИ *див.* **розташо́вувати.**

РОЗТАШУВА́ТИСЯ *див.* **розташо́вуватися.**

РОЗТА́ЯТИ *див.* **розтава́ти.**

РОЗТЕКТИ́СЯ *див.* **розтіка́тися.**

РОЗТЕ́ЛЕННЯ, я, *с.* Роди у корів та інших травоїдних тварин. *Після розтелення корова півтори-дві години відпочиває* (Колг. Укр., 6, 1958, 27); *Велику рогату худобу передбачено в основному утримувати безприв'язним способом. Тварин поділяють на такі групи: корови в глибокій тільності; корови на розтеленні (в родильному відділенні) і на роздоюванні* (Хліборо б Укр., 7, 1964, 13).

РОЗТЕЛЕ́ПА, и, *ч. і ж., фам.* Неспритна, неуважна людина: роззява. *Він* [Наполеон].. *лаяв розтелепу брата за його запізнення, внаслідок чого не вдалося перерізати дорогу Багратіонові* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 84); — *Корову ж цієї ночі в якоїсь удовиці вкрали. Вдосвіта кинулась вона, розтелепа, до Марка шукати запомоги* (Стельмах, Правда.., 1961, 148); *У порівн. — *От тобі й маєш! Я ще й винувата, що він ходить, як та розтелепа* (Цюпа, Краяни, 1971, 190).

РОЗТЕЛИ́ТИСЯ, те́литься, *док.* Док. до **тели́тися.** *Головний лікар.. зайшов до стаціонара, не пригадуючи, який уже раз за цю добу. На соломі, як і раніше, лежала велика червоно-ряба корова. Вона не могла розтелитись* (Хлібороб Укр., 12, 1963, 26); *Уткнувши голови в повні ясла, помахували білими хвостами ті* [корови], *що вже розтелились* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 395).

РОЗТЕПІ́РЧЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розтепі́рчити.** *Розтепірчені пальці.*

РОЗТЕПІ́РЧИТИ *див.* **розтепі́рчувати.**

РОЗТЕПІ́РЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТЕПІ́РЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех., діал.* Широко розставляти, розсувати. *Розтепірчила пальці та й показує* (Сл. Гр.).

РОЗТЕРЕВЕ́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док., розм.* Почати теревенити; стати балакучим. — *Чого ти розтеревенився? — перервала їхню розмову жінка* (Рибак, Опов., 1949, 222).

РОЗТЕ́РЗАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтерза́ти.** *Хата в старих, на думку Коропа, була в достатках; тут тобі не звисають з полу, як ото в голоти, розтерзані дітворою чорні подушки, не висить на жердці лахміття якесь* (Кос., Новели, 1962, 105); *Високий, розтерзаний вітром стовп вогню стояв над Ладьковою хатою* (Зар., На.. світі, 1967, 87); *Радянський Союз приніс визволення польському народові,— він лишається діяльним його другом у мирному будівництві, у відбудові міст і сіл, розтерзаних гітлерівськими ордами* (Рильський, III, 1956, 56); *Розтерзані й засліплені пожарами, вони бігли з автоматами вулицею повз біленькі хатки* (Панч, В дорозі, 1959, 243); *Стара, нещасна, розтерзана горем баба, кленучи тих, що злобу в серці замишляють і гострять язик свій, як у змія, сипала прокльони і на його голову* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 92); *Марко тяжко відсапувався. Вигляд у нього був розтерзаний* (Мик., II, 1957, 470); [Т и м о ф і й:] *У мене ще немає сили піднятися на таку височінь. Душа моя розтерзана* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 24); // *у знач. прикм. Майор Воробйов довго розглядає розтерзану й пошматовану землю* (Кучер, Дорога.., 1958, 101); *Серед кущів лежала розтерзана телиця, а біля неї вовтузилось двоє старих вовків* (Коп., Як вони.., 1948, 44); *Образно. *За твої побиті чесні руки, за життя розтерзане твоє — ми відплатим!* (Гонч., Вибр., 1959, 204); // **розте́рзано,** *безос. присудк. сл. На місці було розтерзано катів-сотників* (Гончар, Таврія, 1952, 195).

2. *у знач. прикм.* Розірваний у багатьох місцях; драний, пошматований (про одяг). *Кілька голих до пояса робітників. Між ними Васюта — без піджака, в розтерзаній, вкритій брунатними плямами сорочці* (Шовк., Інженери, 1956, 375).

3. *у знач. прикм.* Обірваний, у брудному, драному одязі. *Закривавлених, розтерзаних, замучених спрагою, гнали їх* [полонянок] *отим зоряним Чумацьким Шляхом з України на Крим* (Гончар, Тронка, 1963, 177); *І гнів на ката без упину їм душі сповнював ущерть. «Прощай навіки, Батьківщино! За тебе ми йдемо на смерть», шепочуть страдники. Побиті, в крові, розтергані, худі...* (Сос., II, 1958, 497).

4. *у знач. прикм., перен.* Морально дуже змучений; // Сповнений моральних страждань, муки (про серце, душу). *Буду дихати, падать, рости й воювать до загину, Бо великий наш гнів, бо дорога рівнішою є. Я візьму твого* [Україно] *смутку і горя важку половину У розтерзане, горде, нескорене серце моє!* (Мал., Запов. джерело, 1959, 108); *Ярослава ходила по кімнаті, виливаючи перед ним свою розтерзану душу* (Дмит., Розлука, 1957, 249).

РОЗТЕРЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтерза́ти, розте́рзувати.** — *Час лягати, бо завтра зранку треба іти до друкарні. Пора кінчати другу книгу журналу і віддавати на розтерзання поліції* (Кол., Терен.., 1959, 293).

РОЗТЕРЗА́ТИ *див.* **розте́рзувати.**

РОЗТЕ́РЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТЕРЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Із силою роздирати на шматки, клапті. *Образно. — *Нелегко, видно, було і їй тут, Європі. Розтерзали бузувіри, назнущалися...* (Гончар, III, 1959, 77); // Убивати або загризати, розриваючи на частини, шматки. *Як кинеться* [Халявський] *до Хіврі... так би її і розтерзав, якби не догадалася та не втекла* (Кв.-Осн., II, 1956, 208); — *А може, його вже й на світі немає, та, може ж, його розтерзала вовча зграя і кісточок не знайдемо...* (Шиян, Баланда, 1957, 15); // *перен.* Дуже лаяти, гостро критикувати.

2. *перен.* Завдавати сильних моральних страждань; мучити, терзати.

РОЗТЕРМО́СИТИ, о́шу, о́сиш, *док., перех., розм.* 1. Почавши термосити, розбудити, розбуркати. *Борис Криницький підвівся першим.— Вставай, вставай, літ проспиш,— розтермосив він свого друга* (Собко, Біле полум'я, 1952, 78); // *перен.* Вивести із стану байдужості, млявості, активізувати до яких-небудь дій; розворушити.

2. Зробити безпорядок, розкидавши, переплутавши і т. ін. що-небудь.

РОЗТЕ́РТИ *див.* **розтира́ти.**

РОЗТЕ́РТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розте́рти.** *Добре розтерте насіння кмину і листя холодної м'яти запарюють кип'ятком* (Лікар. рослини.., 1958, 42); *У просіяне борошно кладуть яйця, розтерті з медом, додають соду, сіль, промитий мак, молоко, масло* (Укр. страви, 1957, 238); *Густішають бризки од умивання, рожевіє розтерте шорстким рушником лице* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 80); *Рубін стояв знеможений, з слідами сліз, розтертих по обличчю, з очима, опущеними в землю* (Сенч., Опов., 1959, 35); // *у знач. прикм. Руйнування мікробних тіл провадилося розтиранням їх протягом години з соляним піском. Розтерту масу заливали фізіологічним розчином і залишали для екстракції в рефрижераторі на 24 год.* (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 42); *Буксують машини, втомилися коні, В гармати мовчазно впряглися бійці, І шлеї набряклі парують в руці, І мило гаряче в розтерті долоні Клубками летить* (Стельмах, V, 1963, 78).

РОЗТЕ́РТИСЯ *див.* **розтира́тися.**

РОЗТЕ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтеса́ти.** *Вузькі вікна були розтесані* (Наука.., 3, 1967, 16).

РОЗТЕСА́ТИ *див.* **розті́сувати.**

РОЗТЕСА́ТИСЯ *див.* **розті́суватися.**

РОЗТИ́КАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розти́кати.** *Розтикані вздовж берега каналу прапорці.. ніби вітали довгожданого гостя — воду* (Ле, Міжгір'я, 1953, 280); *Він обмацав свої капітали, розтикані по тайниках, і підвівся в рішучості* (Гончар, Таврія, 1952, 79).

РОЗТИ́КАТИ *див.* **розтика́ти.**

РОЗТИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗТИ́КАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Стромляти, втикати що-небудь гостре в різні місця; // *перен.* Абияк розміщувати, безладно розкидати що-небудь у великій кількості по різних місцях. — *І чому цей зрадливий пензель, роблячи мазки на полотні, так невдало розтикав їх, розмазав, розмісив брудними розводдями?* (Довж., III, 1960, 132); — *А де решта крамu? По кіосках розтикав?* (Кучер, Трудна любов, 1960, 524); // *перен.* Роздавати кому-

небудь щось. *Андрій у своєму класі, я поруч, у другому.. Розтикаю дітям сякі-такі завданки, підходжу до вікна...* (Вас., II, 1959, 87); // Розсовувати, розставляти що-небудь у кількох місцях з метою схову. *Вибирали* [селяни] *з кошелів* [пшеницю] *у мішки і десь по подвір'ю ховали просто в сніг.. Розтикали.. у снігу десь попід тинами всяку всячину з князівського майна* (Головко, II, 1957, 330); // *перен.* Витрачати значну суму грошей на дрібниці. — *Були* [гроші], *та загули! — обізвався дід Грицай. — Отак: сюди тиць, туди тиць, та й розтикав три сотні* (Н.-Лев., IV, 1956, 205).

РО́ЗТИН, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розтя́ти, розітну́ти, розтина́ти** 1, 3. *Діагностувати крововиливи нерідко буває важко, а встановити їх місцеположення часто вдається лише при розтині* (Хвор. дит. віку, 1955, 20); *Він приймав трупи до моргу, заливав їх формаліном, доглядав і готував для розтину* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 139).

△ **Ке́сарів ро́зтин** *див.* **ке́сарів.**

2. Місце, де що-небудь розрізано. *Пальці його з виключною вправністю пересувалися вздовж розтину, накладаючи шви* (Смолич, День.., 1950, 178).

3. Площина дійсного або уявного перерізу якого-небудь предмета. *Я знаю Грузію. Ці розтини узлісь, Ці урвища, де стерто межі й грані* (Дмит., Вірші.., 1949, 13).

◇ **У ро́зтині ча́су** — в історичній перспективі. *О. Довженко завжди боровся за надзвичайно ємке панорамне кіномистецтво. Він усвідомлював його величезні можливості змалювання життя у глибокому розтині часу* (Вітч., 9, 1969. 163).

РОЗТИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтина́ти.** *Поки що триває з давніх-давен відоме, класичне розтинання всієї черевної порожнини* (Шовк., Людина.., 1962, 365).

РОЗТИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗТЯ́ТИ** *і* **РОЗІТНУ́ТИ,** зітну́, зітне́ш; *мин. ч.* розтя́в, тяла́, ло́ *і* розітну́в, ну́ла, ло; *док., перех.* 1. Розріза́ти на частини, шматки, пласти або скиби. *Розтинаючи землю плугами, напружено рокочуть трактори* (Вол., Сади.., 1950, 3); *Паниcько наблизився до свині і своїм ножем розтяв на ній посторонки* (Фр., III, 1950, 212); // Розрубувати, розсікати на частини, шматки ударом чогось гострого. *Богунова шабля, здіймаючись, розтинала шляхтича надвоє* (Кач., II, 1958, 443); *Одним махом він розтяв навпіл.. гетьманця* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 88); // Розріза́ти з'єднані разом сторінки книги, журналу і т. ін. так, щоб їх можна було перегортати. *Пройшла* [посилка] *через цензуру, хоч там її навіть не розгортали, не передивлялись, карток не розтинали* (Коцюб., III, 1956, 283); *На другий день застаю вже тільки саму учениuю: .. на отоманці лежить.., в руках книжка, щойно розтинає картки* (У. Кравч., Вибр., 1958, 345); // Рухаючись по воді, розганяти її в сторони від себе. *Яхта розтинала воду з дивовижною швидкістю* (Собко, Скеля.., 1961, 63); *Відпливає пароплав, Розтинає хвилі* (Бойко, Ростіть.., 1959, 55); // Швидко рухаючись, розсікати повітря. *Біжать, минають нас машини скорі, Повітря розтинаючи грудьми* (Дор., Тобі, народе .., 1959, 36); *З пронизливим свистом, загравши на сонці сліпучими срібними бризками, повітря розітнули леза шабель* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 13); // *перен.* Порушувати (тишу, спокій) чим-небудь. *Кілька гучних випалів один по одному розтяли причаєну тишу ночі* (Смолич, I, 1958, 93); // Різко лунати (про звук). *Різкий довгий свист розітнув повітря* (Донч., III, 1956, 421); // Раптово освітлювати вузькою смугою, променем світла, блискавки і т. ін. *Блискавки раз за разом розтинали темряву* (Трубл., Шхуна.., 1940, 25); *Темряву ночі розтяв яскравий промінь* (Ткач, Жди.., 1959, 33); // *перен.* Морально мучити, терзати, завдаючи болю, страждань. *Палив нам душу розпач.. І серце розтинав, мов гострий меч* (Л. Укр., I, 1951, 167); *Іноді запитання шматували його, вивертали, розтинали, четвертували* (Довж., I, 1958, 380); *Навіщо ж, весно, ти так пишно розцвіла, На зорі серденько без жалю розтяла?* (Граб., I, 1959, 208).

2. *перен.* Ділити що-небудь на частини; роз'єднувати, розчленовувати. *У місячні ночі срібно-синюватий промінь, наче лезо довгого меча, розтинав навпіл кімнату* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 56); *Дніпро вижається мені Ясною блискавицею, Яка упала на ліси, На степові простори І розітнула навскоси Стрімкі зелені гори* (Нагн., Вибр., 1957, 42); *Синє прозоре небо розтинали сірі вервечки птастава* (Рудь, Гомін.., 1959, 70); *Нелегко навіть вгадати майбутні береги каналу, між якими ще тільки ходять бульдозери,.. вибираючи грунт з того місця, де буде русло, розтинаючи його впоперек глибочезними траншеями-штреками* (Гончар, Тронка, 1963, 78); // Проходити, пролягати і т. ін. через що-небудь, перетинаючи, розділяючи його. *То знову дорога над озером мчить, То скелі навпіл розтина* (Гірник, Друзі.., 1953, 77); *В низах річища Чу, розтинаючи його на три частини, здіймаються гребні підземного кам'яного хребта* (Смолич, Ми разом.., 1950, 153).

3. Порушувати цілісність чого-небудь, роблячи надріз. *Рубін розтяв цей* [з дерну] *вал в двох місцях і вирізану пластину відсунув набік* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22); // Заподіювати рану (рани); ранити. *Уламок снаряда, розітнувши бійцеві руку вище ліктя, утворив дві рвані губи, і з них, як із джерела, била ясна кров* (Гончар, III, 1959, 43); // Робити розріз на тілі, анатомувати. *Галина оперувала.. шофера, розтинала йому груди, щоб дістатися до серця* (Коп., Земля.., 1957, 178); — *Боюсь, це той випадок, коли про дослідження ніхто не згадає. Запізнимось-бо з операцією — доведеться розтинати труп* (Шовк., Людина.., 1962, 203); *Медицина вміє не тільки відрізати вам пальця, ногу чи розітнути черево, може, коли треба — проникнути у ваш мозок* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 196).

РОЗТИНА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗТЯ́ТИСЯ** *і* **РОЗІТНУ́ТИСЯ,** зітне́ться; *мин. ч.* розтя́вся, тяла́ся, ло́ся *і* розітну́вся, ну́лася, лося, *док.* 1. Різко, пронизливо звучати; лунати дзвінко. *Голоси малих колядників уже розтиналися по селу* (Мирний, III, 1954, 34); *Ганна вмикає радіо, і в кімнаті розтинається дзвін курантів* (Кучер, Полтавка, 1950, 11); *Однієї ночі темної розтялись по селу численні нахабні постріли* (Мик., II, 1957, 9); *Посвист бурі заважав лісникові чути те, що діялось у хатині, але той нелюдський зойк, що враз розітнувся за дверима, він почув би за найглухішою стіною...* (Донч., VI, 1957, 332); // *безос.* — *Хло-о-пці-і... їде! — розітнулось з-за купки дерев на горбку. Дітвора, як горобці, враз шугнула до класу* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 100).

2. *тільки недок.* Пас. до **розтина́ти.** *Непроглядна темрява степів перекопських, де під кожною куряною жде поклику до атаки боєць, втретє розтинається довгожданим: — На штурм!* (Гончар, II, 1959, 434).

РОЗТИНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док., розм.* Почати тинятися, захопитися тиняннням, вештанням.

РОЗТИРА́ЛЬНИЙ, а, е. Який використовується, застосовується для розтирання.

РОЗТИРА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто займається розтиранням чого-небудь. *Гоголь згадує розтиральника фарб Микиту в роздумах Черткова про шляхи до слави* (Мист., 3, 1963, 30).

РОЗТИРА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розтира́льник.**

РОЗТИРА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розтира́ти** і **розтира́тися**. *Розтирання.. жовтої охри було найтрудніше, і тут Ясько радо приймав мою поміч* (Фр., IV, 1950, 211); *Одна з них* [бабусь] *була певна, що тільки розтирання ноги.. може врятувати хлопця* (Донч., VI, 1957, 88).

2. Рідка або напіврідка речовина, яку втирають у шкіру, розтираючи хворе місце. *Скипидар використовується і для зовнішнього вживання (мазі, розтирання)* (Наука.., 9, 1956, 18).

РОЗТИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗТЕ́РТИ**, зітру́, зітре́ш; *мин. ч.* розте́р і розіте́р, ла, ло; *док., перех.* 1. Розминаючи або тручи, подрібнювати що-небудь. *Гладкий розтирає в шкарубкій долоні землю і нюхає* (Довж., Зач. Десна, 1957, 433); *Он дядько, схилившись над землею, розтирає між долонями колоски й сипле в рот зерно* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 119); *Під рукою в мене знайшлась фіолетова материнка, я розтерла її між пальцями і понюхала* (Вільде, На порозі, 1955, 133); // Розмішувати, розминати тверді речовини, додаючи рідину для одержання м'якої або напіврідкої маси. *Промитий і добре розмочений мак розтирають у фарфоровій ступці* (Укр. страви, 1957, 240).

◇ **Розте́рти на (у) по́рох** *див.* **по́рох**[1].

2. Водячи чим-небудь по шкірі, робити масаж, знімати біль і т. ін. — *От поїду, підлікуюся... — Лариса Петрівна скривилася болісно, та враз подолала себе і взялася розтирати хвору ногу* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 66); *Дуже важливо після ванни добре розтерти тіло дитини мохнатим рушником до легкого почервоніння* (Хвор. дит. віку, 1955, 129); // Втирати в шкіру з лікувальною метою рідку або напіврідку речовину. *Жінка.. напувала хворого гарячим чаєм з молоком, розтирала баранячим салом і обкладала торбинками гарячого піску* (Тулуб, В степу.., 1964, 8).

3. Тертям під час ходіння, бігу, важкої роботи і т. ін. пошкоджувати (шкіру тіла).

4. Розмазувати що-небудь по якійсь поверхні. — *Козакові все треба вміти,— казав він, розтираючи по днищу розтоплену смолу,— і як лагодити човна, і як стріляти з мушкета, і як орудувати шаблею* (Добр., Очак. розмир, 1965, 84); *Розенберг почав принюхуватись до рідини, дав те саме зробити Слинькові. Потім умочив палець і поволі розтер рідину на долоні* (Шовк., Інженери, 1956, 79).

◇ **Плю́нути (наплюва́ти) і розте́рти** — не звернути уваги на що-небудь незначне, дрібне, не варте хвилювань, турбот. *Він ще ніколи так багато не говорив .., а тепер чув, що слова самі вириваються з його грудей: — Люди добрі, на цю хитрість Варчука і Денисенка треба наплювати і розтерти!* (Стельмах, II, 1962, 134).

РОЗТИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗТЕ́РТИСЯ**, зітру́ся, зітре́шся; *мин. ч.* розте́рся і розіте́рся; лася, лося; *док.* 1. Розтирати себе чим-небудь. *Пірнув хлопець раз-другий, дух йому парою забиває, а він розтирається Гафійчиним віничком* (Юхвід, Оля, 1959, 45); *Як добре після.. душу розтертися шорстким сухим рушником, щоб шкіра горіла і хвиля приємного ніжного тепла розливалась по всьому тілу* (Собко, Стадіон, 1954, 114).

2. Дробитися на дрібні частини, подрібнюватися тертям (про предмети). *Був шаг, та в кишені розтерся* (Укр.. присл.., 1963, 21).

3. *тільки недок.* Пас. до **розтира́ти**.

РОЗТИРА́Ч, а́, *ч.* 1. Те саме, що **розтира́льник**.

2. Знаряддя для розтирання чого-небудь. *На поселенні виявлено численні кам'яні знаряддя праці — розтирачі,.. клини, точильні камені* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 77).

РОЗТИРА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **розтира́ч** 1.

РОЗТИ́РКА, и, *ж., розм.* 1. Дія за знач. **розте́рти, розтира́ти** 1, 2.

2. Знаряддя для розтирання чого-небудь.

РОЗТИСКА́ТИ, а́ю, а́єш і **РОЗТИ́СКУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТИ́СНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* розти́снув, нула, ло і розти́с, ла, ло; *док., перех.* Розводити, розсувати в сторони (що-небудь стиснуте, зімкнуте). *Зусилля, яке прикладає водій до педалі чи важеля, передається через окремі деталі механізму привода до колодок і розтискує їх* (Автом., 1957, 200); *Корж з насолодою шмагав підпанка.. Кінець кінцем розтис він коліна* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 52); // Розпрямляти, розслабляти, розтуляти (що-небудь стулене, затиснуте). *Несподівано здорова половина лиця починає смикатись, наливається кров'ю, губа лізе на губу,.. рука конвульсивно стискає і розтискає кулак* (Вільде, Сестри.., 1958, 99); *Вони вхопили його за руки.., розтиснули його пальці й відняли зірку* (Турч., Зорі.., 1950, 163); *Супрун розтиснув кулак, уважно подивився на дві невеличкі, схожі на глечики цяцьки* [сережки] (Стельмах, II, 1962, 123).

РОЗТИСКА́ТИСЯ, а́ється і **РОЗТИ́СКУВАТИСЯ**, ується, *недок.*, **РОЗТИ́СНУТИСЯ**, неться; *мин. ч.* розти́снулося і розти́слося; *док.* 1. Розсуватися в сторони (про що-небудь стиснуте, зімкнуте). *Натовп розтиснувся, і Махтей Мірошник без перепон підійшов до Сватюка* (Епік, Тв., 1958, 480); // Розпрямлятися, розслаблятися, розтулятися (про що-небудь стулене, затиснуте). *Нагло Юра змінюється весь. Кулаки розтискаються, кров вертає до лиця, очі кам'яніють на місці* (Смолич, II, 1958, 50); *— Ой!.. — Пилип Блоков посковзнувся. Завмерло серце в грудях на одну лише мить. Ослабнувши, розтиснулись руки* (Довж., Зач. Десна, 1957, 449); *Варвара дивилася на Сербина таким суворим.. поглядом, що він не витримав,— пальці його безсило розтислися, він одпустив Федякові плечі* (Перв., Дикий мед, 1963, 273).

2. *тільки недок.* Пас. до **розтиска́ти, розти́скувати**. *Отвір фрези надівається на розтискну оправку, яка розтискається за допомогою конічного болта* (Технол. різального інстр., 1959, 271).

РОЗТИСКНИ́Й, а́, е́, *спец.* 1. Який можна розтискати, здатний розтискатися. *Для компенсації спрацювання притири виготовляють розсувними або розтискними* (Технол. різального інстр., 1959, 195).

2. Признач. для розтискування. *При гальмуванні* [автомобіля] *розтискний пристрій розсуває колодки* [гальма] *і притискує їх до барабана* (Підручник шофера.., 1960, 260).

РОЗТИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розти́скувати**.

РОЗТИ́СКУВАТИ *див.* **розтиска́ти**.

РОЗТИ́СКУВАТИСЯ *див.* **розтиска́тися**.

РОЗТИ́СНЕНИЙ *див.* **розти́снутий**.

РОЗТИ́СНУТИ *див.* **розтиска́ти**.

РОЗТИ́СНУТИЙ, РОЗТИ́СНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розти́снути**.

РОЗТИ́СНУТИСЯ *див.* **розтиска́тися**.

РО́ЗТІК, то́ку, *ч.* 1. Місце роздвоєння основного русла річки. [Той, що гребле рве:] *Поплинемо з тобою ген на розтоки, під бистрії лотоки* (Л. Укр., III, 1952, 191); // Водяний потік, що відокремився від основного русла. *На розтоці, на потоці два голуби воду пили* (Сл. Гр.); *У порівн. *Люди розпливалися.., мов розтоки весняної води* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 62).

2. *рідко.* Місце розгалуження або перетину доріг, вулиць; роздоріжжя, перехрестя. *То стрічалися, то розминались, Розлучились на розтоках міст* (Рильський, II, 1960, 54).

РОЗТІКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗТЕКТИ́СЯ,** ече́ться, *док.* 1. Текти в різні боки. *Молодиця вносить з комірчини полумисок капустяного розсолу і обережно перехиляє над ним пляшку з олією. Жовті краплини розтікаються поверх розсолу* (Стельмах, I, 1962, 380); *Гарячою кров'ю розтікалося по бруку червоне грецьке вино* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 115); *Чи вона* [хвиля] *йде до дна? ..Чи полине межи сестри, межи милі, вільні хвилі, розтечеться, розпливеться, знову сили набереться* (Л. Укр., I, 1951, 296); *Де ті гаї та садки подівались, куди ті річки розтеклись?* (Гончар, Таврія, 1952, 21); // Вбираючись у папір, тканину і т. ін., утворювати плями, патьоки; розпливатися по поверхні, втрачаючи чіткі контури. *Не оббитий з чобіт сніг взявся водою й розтікався по килимку* (Коз., Сальвія, 1959, 171); // *перен.* Поширюватися, насичуючи собою повітря (про запахи). *Праворуч од воріт* [будинку] *стоять розхристана засніжена катрага, стайня, шопа і квадратна олійня, від якої аж на вулицю смачно розтікається масний дух підсмаженого сім'я* (Стельмах, I, 1962, 111); // *перен.* Лунати, розносячись у просторі (про звуки). *Пісня надвечірньою задумою почала розтікатись полями* (Стельмах, II, 1962, 187); *Сміх тепер плескався в двох кімнатах, розтікався легким збуджуючим газом по всій квартирі* (Вол., Місячне срібло, 1961, 86); // *перен.* Поширюватися, розповсюджуватися (про чутку, звістку і т. ін.). *Все далі на північ розтікалась по селах тривога* (Гончар, II, 1959, 274); *Росла* [вість], *ширилась, як лавина,.. розтікалась поїздами, поштою, по воді і по суші* (Кол., Терен.., 1959, 253); *Через те, що тоді по всіх шляхах розтікалися самі неймовірні чутки, а в кожній хаті сидів свій політик, Марійка збилася з ніг, докопуючись до правди* (Стельмах, II, 1962, 234); *Я не думаю, щоб літературна продукція зменшилась у нас: вона тільки розтеклася по різних шляхах* (Коцюб., III, 1956, 260); // *перен.* Заповнювати простір. *Пил за нами підносився, як темне борошно, і помалу розтікався вгорі в повітрі, розтаючи і сідаючи* (Ю. Янов., V, 1959, 126); *Туман поволі, але невпинно виповнює долину річки, розтікається по всіх низинах* (Коз., Сальвія, 1959, 91); *Тихими вулицями, в вечірній мряці, по всіх усюдах розтеклися з легким гойданням червоні вогні* (Коцюб., II, 1955, 284); // *перен.* Охоплювати, проймати тіло людини або окремі його частини (про фізичні і моральні відчуття). *Вчитель полегшено зітхає і тільки тепер чує, як під ногами розповзаються листівки і як мліть розтікається по його руках* (Стельмах, I, 1962, 438); *Амар Гашім п'є воду. Вода булькає в нього в горлі. Насолода розтікається по тілу* (Донч., II, 1956, 135).

2. *перен.* Розходитися, роз'їжджатися в різні боки, в різних напрямках. *Чорні купки похилених, схвильованих людей розтікались з базару по тісних вуличках* (Коцюб., II, 1955, 175); *Стадо потроху тане, розтікається по вулицях, дворах і завулках* (Тулуб, В степу.., 1964, 42); *По всьому селу розтікалися підводи, навантажені мішками* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 294); *Похід вийшов з села й розтікся на боки* (Ю. Янов., II, 1958, 219).

3. *перен.* Марно або не на те, що треба, витрачатися (про гроші, майно). [П р о ч а н и н:] *То ти таки попробував зайняти?* [Ю д а:] *Хотів би знати я, що б ти зробив, якби тобі текли крізь пальці гроші і розтікалися по всіх усюдах, лишаючи тобі сухі долоні — і так щодня!* (Л. Укр., III, 1952, 138); *Не перестає вона мріяти про.. чоботи, щороку складає гроші, але гроші розтечуться на щось інше — і чобіт немає* (Коцюб., II, 1955, 15).

4. *перен., розм.* Розмірковувати довго або розповідати що-небудь надто докладно.

◇ **Розтіка́тися ми́слями по дре́ву** — довго розумувати, розмірковувати, перебираючи деталі, окремі моменти чого-небудь. *Розуміючи те, що я далеко не геній.. і розтікатися мислями по древу мені нічого, я уперто думав над тим: що писати?* (Збан., Любов, 1957, 225).

РОЗТІ́ПАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розтіпа́ти.**

РОЗТІПА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Привести в повне безладдя, розтріпати, розкуйовдити; // *безос. Вирували вітри з дощами, виложили недокошені хліба — крутнуло, завернуло, придавило, розтіпало, викрутило хліб* (Горд., Дівчина.., 1954, 235).

РОЗТІ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розті́сувати.**

РОЗТІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТЕСА́ТИ,** ешу́, е́шеш, *док., перех.* Обтісуючи, обрубуючи і т. ін. стовбур дерева, виготовляти з нього тес. *Проб'ється* [весна] *травою в полі, де ти сьогодні лежиш, Підніме спалену землю блискучий її леміш, Ти вивернеш першу скибу, замісиш перший заміс, І склитимеш вікна в школі, й на крокви розтешеш ліс* (Перв., II, 1958, 16); // Вирубувати або розширювати отвір у чому-небудь (у дерев'яній стіні, у віконних прорізах і т. ін.).

РОЗТІ́СУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗТЕСА́ТИСЯ,** е́шеться, *док.* 1. Розширятися від тесання (про отвір).

2. *тільки недок.* Пас. до **розті́сувати.**

РО́ЗТІЧ, течі, *ж., рідко.* Те саме, що **ро́збрід** 1. *Я й досі пам'ятаю, .. де ярмарок стояв; шумить мені досі увесь той гук, гомін, розтіч і розрух* (Вовчок, VI, 1956, 230).

РОЗТЛИ́ТЕЛЬ, я, *ч.* Той, хто розтліває кого-небудь; спокусник, розбещувач.

РОЗТЛИ́ТИ *див.* **розтлівáти** [1].

РОЗТЛИ́ТИСЯ *див.* **розтлівáтися** [1].

РОЗТЛІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтлівáти** [1] і **розтлівáтися** [1].

РОЗТЛІВА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗТЛИ́ТИ,** лю́, ли́ш, *док., перех.* 1. Позбавляти незайманості, вступати в статевий зв'язок з дівчиною, що не досягла статевої зрілості. *Наплювали На тебе, чистую, кати; Розтлили кроткую!* (Шевч., II, 1963, 373).

2. *перен.* Морально розкладати; розбещувати. *Вас* [імперіалістів] *ненавидять тому, що ви поневолюєте і розтлівaєте народи.., сіючи розпусту, продажність, шпіонаж, дискримінацію, насаджуєте економічну кабалу* (Довж., III, 1960, 67); *В буржуазній літературі поширені різні людиноненависницькі ідеї.., якими панівні класи прагнуть розтлити.. населення капіталістичних країн* (Іст. укр. літ., II, 1956, 23).

РОЗТЛІВА́ТИ [2], а́є, *недок., діал.* Починати жевріти, розгорятися. *Образно. *Говорив з усіма Вісвамітра Розумно, людяно, та розтлівала У серці в нього гордість безконечна* (Фр., X, 1954, 404).

РОЗТЛІВА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся, *недок.*, **РОЗТЛИ́ТИСЯ,** лю́ся, ли́шся, *док.* 1. Ставати аморальним, розпутним; розбещуватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **розтлівáти** [1].

РОЗТЛІВА́ТИСЯ [2], а́ється, *недок., діал.* Розгорятися. *Образно. *В міру того, як говорив* [журналіст], *його чорні очі розтлівались понурим блиском* (Фр., VI, 1951, 209).

РОЗТЛІ́ННИЙ, а, е. Морально розкладений; розбещений. *Розтлінний світ;* // Який сприяє моральному розкладові, призводить до розбещеності. *В п'єсі* [«Китейське море» Карпенка-Карого] *реалістично відтворено деморалізуючий, розтлінний вплив буржуазно-поміщицького середовища на окремих акторів* (Іст. укр.

літ., I, 1954, 465); *У політичній і виховній роботі партійні організації повинні рішуче викривати розтлінну буржуазну ідеологію* (Ком. Укр., 1, 1959, 10).

РОЗТЛІ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **розтлі́нний.** *Прийомом різкої антитези показав Олекса Слісаренко в оповіданні «Алхімік» моральну розтлінність російського реакційного офіцерства, його зарозумілість, душевну черствість та грубість* (Рад. літ-во, 10, 1965, 46).

РОЗТЛІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **розтлі́ти, розтлі́тися.** *Імперіалістична буржуазія культивує в мистецтві неприкрите духовне розтління* (Ком. Укр., 2, 1963, 56); *Світ комунізму.. — це розумний світ добра, а не зла, світ рівності та братерства народів і культур, а не світ космополітичного розтління народів, не світ експлуатації* (Довж., III, 1960, 70).

РОЗТЛУМА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтлума́чити.**

РОЗТЛУМА́ЧИТИ *див.* **розтлума́чувати.**

РОЗТЛУМА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТЛУМА́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Роз'яснювати щось, давати пояснення, тлумачення чого-небудь. *Зайнятий своїми думками, він навіть добре не второпав, що розтлумачував на уроці викладач латинської мови* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 74); *Увечері напередодні від'їзду старики довго розтлумачували Дмитрієві, як їхати* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 184); *Треба уміти без фраз, без вигуків, з фактами і цифрами в руках **розтлумачити** питання соціалізму і питання теперішньої російської революції* (Ленін, 14, 1971, 85); *Ще в штабі йому розтлумачили, як знайти третій батальйон* (Гончар, I, 1954, 18); *Хоч і побоювався Гриць, що Саня може розсердитись на нього, він спробував розтлумачити їй, що правда зараз не на її боці* (Шовк., Інженери, 1956, 110); // Уясняти собі, розуміти певним чином щонебудь. *Під кінець читання Каріма задумливо й несподівано для всіх сказала: «Дядю! Ви хороший!» Олекса Гнатович розтлумачив: — Оце тобі, пісняре, найвища оцінка твору!* .(Мас., Життя.., 1960, 61).

РОЗТЛУМА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **розтлума́чувати.**

РОЗТОВКМА́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розтовкма́чити.**

РОЗТОВКМА́ЧИТИ *див.* **розтовкма́чувати.**

РОЗТОВКМА́ЧУВАТИ *і* **РОЗТОВМА́ЧУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗТОВКМА́ЧИТИ** *і* **РОЗТОВМА́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розтлума́чувати.** *Один тебе й з першого слова розуміє і мовчки йде до роботи, іншому треба все розтовкмачити* (Кучер, Трудна любов, 1960, 5); *Громада послала титаря до батюшки, щоб він прийшов та розтовмачив їм, що було написано в тій бумазі* (Н.-Лев., III, 1956, 174).

РОЗТО́ВКТИЙ *див.* **розто́вкувати.**

РОЗТО́ВКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТОВКТИ́Й,** вчу́, вче́ш; *мин. ч.* розто́вк, ла́, ло́; *док., перех., розм.* 1. Товчінням роздробляти, подрібнювати що-небудь, перетворювати на дрібні шматки або на м'яку масу чи порошок. *Як основний метод визначення міцності вугілля він запропонував метод товчення, при якому куски, відбиті в різних місцях забою, розтовкують у спеціально сконструйованому приладі* (Техн. нормув.., 1958, 51); // Розтоптуючи, порушувати цілісність чого-небудь. [Г о л о с и:] — *А ти чого, Мавро, вивернулась? Вставай, гладка, копиці не розтовкуй* (Вас., III, 1960, 136); *Сусідський хлопчик приніс повний кошик грибів. Хвалився, що самі маслюки та підберезники, а мухомори він примічав здалеку, розтовкував їх ногою* (Гуц., Скупана.., 1965, 85).

2. *тільки док.* Порушити цілісність чого-небудь ударом (ударами); розбити щось. *Розтовкла таку добру макітру* (Сл. Гр.); *Хоч би я тісто вніс псяюсі із діжею, То б він розтовк і ту над спиною моєю* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 55); // Пошкодити, ранити яку-небудь частину тіла (в бійці, при падінні і т. ін.). *Панич якось його чи вскубнув, чи вщипнув, А той, як виважить руку,.. так паняті носа й розтовк!* (Мирний, I, 1949, 159); // *рідко.* Роздавити, розчавити кого-, що-небудь. *Весною, коли в пана валили ліс, важка деревина розтовкла смолокура* (Стельмах, II, 1962, 362).

3. *тільки док., у сполуч. із сл.* с о б і, *діал.* Уяснити, усвідомити. *Я нічого тут не розтовчу собі* (Сл. Гр.).

РОЗТОВМА́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розтовма́чити.**

РОЗТОВМА́ЧИТИ *див.* **розтовкма́чувати.**

РОЗТОВМА́ЧУВАТИ *див.* **розтовкма́чувати.**

РОЗТОВСТІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати товстим, дуже погладшати. *Розповніла чогось вона, розтовстіла, лице аж набрякло* (Мирний, I, 1954, 234); *Розтовстів наш котик дуже — До мишей йому байдуже!..* (Бойко, Ростіть.., 1959, 82).

РОЗТО́ВЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розтовкти́** 1, 2. *Бруньки липи, розтовчені на тісто, вживають як пом'якшувальний засіб на нариви* (Лікар. рослини.., 1958, 119); *Він ще довго стояв за воротьми — дивився на згружену осінню дорогу, що простяглася через лощину, ввігнула там свою розтовчену, змішану чобітьми спину і десь аж з-за горба плазує знов, далі* (Мик., II, 1957, 83); // *у знач. прикм. Над містом висить густий туман, брук вкритий розтовченою ріденькою грязюкою* (Кол., На фронті.., 1959, 196); *Із розтовченої губи потекла кров* (Фр., IV, 1950, 230).

РОЗТО́КА, и, *ж.* Те саме, що **ро́зтік.** *Від Глафіри Антін пішов через розтоку побіля двору Граббе, обминаючи завод* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 146).

РОЗТОЛКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розтлума́чити.** — *Против Енея не храбруйте, Для нас здається він святим; І так Латину розтолкуйте, Щоб лучче помирився з ним* (Котл., I, 1952, 274); *— А ви нам скажіть: чого це наш конокрад приїхав? — Та казав же: земство привіз,— одмовля замість голови писар.— Та чули, що земство... А ви нам розтолкуйте: що воно таке?* (Мирний, I, 1949, 377); *Писар подав Чайчисі два аркушики крамного паперу і розтолкував їй:— Підеш, бабо, в гамазей до магазинщика і на цей папірець він тобі відважить десять фунтів жита* (Стельмах, I, 1962, 212).

РОЗТОЛКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., діал.* Поговорити, порозумітися. — *Так тогді і розтолкуємось, а тепер — ніколи* (Кв.-Осн., II, 1956, 163).

РОЗТОЛОЧИ́ТИ, лочу́, ло́чиш, *док., перех., діал.* Розтоптати. — *А щоби вас!.. З дороги, бо розтолочу!* (Фр., III, 1950, 147); *Назустріч нам він звівся і, кинувши недокурок, розтолочив його босою ногою* (Смолич, I, 1947, 159).

РОЗТОПИ́РИТИ *див.* **розтопи́рювати.**

РОЗТОПИ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗТОПИ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех., діал.* Широко розставляти в сторони. *Розтопиривши крила й попригинавши ніжки, вони* [голуби] *безперестанку гойдалися* (Мирний, I, 1949, 359); *Розтопиривши рученята, підбігає з сміхом до татуся красунька Орися* (Стар., Облога.., 1961, 19).

РОЗТОПИ́ТИ[1] *див.* **розто́плювати**[1].

РОЗТОПИ́ТИ[2] *див.* **розто́плювати**[2].

РОЗТОПИ́ТИСЯ *див.* **розто́плюватися**[2].

РОЗТО́ПЛЕНИЙ[1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **роз-**

топи́ти[1].

РОЗТО́ПЛЕНИЙ[2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтопи́ти**[2]. *Розтоплені сонцем, танули сніги* (Цюпа, Грози.., 1961, 211); *Кипів метал, розтоплений до краю, Летіли іскри, мов волосожар* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 64); *Вечірнє сонце скувало срібну підставку для одиноких скель в морі, легких, прозорих, наче розтоплених в спеці* (Коцюб., II, 1955, 295); // *у знач. прикм. Почали шпичками штрикати вареники, та, обмочуючи у розтоплене масличко і сметанку,.. глитати* (Кв.-Осн., II, 1956, 264); *З даху пріорівської кам'яниці жовніри обсипали лави градом куль, обливали розтопленою смолою і окропом, але козаки й стрільці вперто лізли по драбинах і вломлювались у вікна* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 460); *Сонце пече немилосердно, пахне розтопленою живицею* (Кол., Терен.., 1959, 93); [М а ц ь к о:] *Як же вам не соромно, дочка сталевара, а ніколи розтопленої сталі не бачили* (Собко, П'єси, 1958, 266); *Спека стоїть нестерпна. Вся долина під кручею по самі вінця мов налита прозорим, розтопленим склом* (Гончар, I, 1954, 47).

РОЗТО́ПЛЕННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **розтопи́ти**[1].

РОЗТО́ПЛЕННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **розтопи́ти**[2]. *І все-таки він буде мріяти про ті чудесні часи, коли інженери і вчені всього світу разом здійснюватимуть розтоплення крижин Антарктики, польоти на Марс, змінюватимуть клімат* (Собко, Срібний корабель, 1961, 174); *Неодмінною умовою нормальної роботи рентгенівської трубки є безперервне охолодження анода, припинення подачі води приводить до розжарення, а далі і до розтоплення поверхні анода та руйнування трубки* (Рентгеногр. мет., 1959, 15).

РОЗТО́ПЛЮВАЛЬНИЙ[1], а, е. Признач. для розтоплення (*див.* **розто́плення**[1]), розпалення.

РОЗТО́ПЛЮВАЛЬНИЙ[2], а, е. Признач. для розтоплення (*див.* **розто́плення**[2]).

РОЗТО́ПЛЮВАННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **розто́плювати**[1].

РОЗТО́ПЛЮВАННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **розто́плювати**[2].

РОЗТО́ПЛЮВАТИ[1], юю, юєш *і рідко* **РОЗТОПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗТОПИ́ТИ**, топлю́, то́пиш; *мн.* розто́плять; *док., перех. і без додатка.* Починати топити що-небудь (піч, грубу і т. ін.), розпалювати вогонь у чомусь. *Тітка Докія вже розтоплювала піч, готувала сніданок* (Коз., Нові Потоки, 1948, 259); *Скоро стала* [козачка] *козака з походу сподіватись, Стала до домівки приходжати, Стала в печі розтопляти* (Укр.. думи.., 1955, 21); // Нагрівати приміщення, воду і т. ін., запалюючи вогонь у чому-небудь. *На цей раз він і баню пішов розтоплювати з радістю, наче його чекало там, на вгороді, якесь свято* (Гончар, Маша.., 1959, 6).

РОЗТО́ПЛЮВАТИ[2], юю, юєш *і рідко* **РОЗТОПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗТОПИ́ТИ**, топлю́, то́пиш; *мн.* розто́плять; *док., перех.* Нагріваючи, перетворювати тверду речовину в рідку. *Сніги розтоплює весна, Скрізь — березневий вир* (Мас., Сорок.., 1957, 450); *В огні розтоплюйте руду, розлийте чавуну озера* (Гонч., Вибр., 1959, 52); *Весна розтопила лід, грунт став мокрим, податливим, нетривким* (Чаб., Тече вода.., 1961, 167); * Образно. *Тут* [на березі] *було видно, як удень. Великі юпітери, ці нові сонця електричного віку, цілими снопами яскравого вогню розтоплювали темряву* (Коцюба, Нові береги, 1959, 277); *Сонце ясне! Сонце волі! Визволь із тюрми! Розтопи мої кайдани, Вирви дух із тьми!* (Крим., Вибр., 1965, 118); // *перен.* Робити м'якшим, лагіднішим; розчулювати. *Данько дивився на неї, і безмірна ніжність, безмірне любовне чуття до неї розтоплювали йому серце* (Гончар, II, 1959, 91); *Чоловік хоча й гримнув на неї, що бабські сльози панського серця не розтоплять, але більше нічого не сказав і назирці ішов за нею і дітьми аж до Морозенкової садиби...* (Стельмах, I, 1962, 394); // *перен.* Сприяти зникненню (якого-небудь почуття, сумніву, настрою і т. ін.). — *Якась розумна голова додумалась тепер, саме перед оранкою наділяти* [землю],— *з новою силою шумують надії і розтоплюють останні сумніви* (Стельмах, I, 1962, 388); *Вона приязно всміхнулася, відкривши разочки білих зубів, і ця усмішка розтопила хлопцеві сором'язливість* (М. Ол., Леся, 1960, 130).

◇ **Розтопи́ти лід** *див.* **лід.**

РОЗТО́ПЛЮВАТИСЯ[1], юється *і рідко* **РОЗТОПЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.* Пас. до **розто́плювати**[1], **розтопля́ти**[1].

РОЗТО́ПЛЮВАТИСЯ[2], юється *і рідко* **РОЗТОПЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **РОЗТОПИ́ТИСЯ**, то́питься; *мн.* розто́пляться; *док.* 1. Ставати рідким, перетворюватися на рідину від нагрівання. *Сонце припікало. На палубі шхуни розтоплювалась смола,.. липла до підошов* (Трубл., Шхуна.., 1940, 54); *Почалась весна. Засиніли гори на заході, розтопились сніги, зашуміли ріки в ущелинах, сохли шляхи* (Скл., Святослав, 1959, 509); *Доводилося чекати, поки розтопиться магнезит* (Собко, Біле полум'я, 1952, 13); *Образно. *Над Мармуровим морем зовсім розтопилося сонце, виливає щедрим потоком золоте литво у непроглядну синь застиглих вод* (Збан., Доля, 1961, 161); // *перен.* Ставати м'якшим, лагіднішим; розчулюватися. *Дівчата справді прилипли до хлопця, мов смола, і серце Мишунине розтоплювалось, як крижана бурулька* (Ю. Янов., II, 1954, 145); *Вся його тверда, міцна душа розтопилась, як віск на гарячому вогні, і розплилась слізьми* (Н.-Лев., II, 1956, 256); // *перен.* Зникати, розсіюватися (про яке-небудь почуття, сумнів, настрій і т. ін.). *Коли прийшла весна, тепло, зелена радість,— ці мрії розтопились, випарувались як без сліду* (Вас., Незібр. тв., 1941, 159).

2. *тільки недок.* Пас. до **розто́плювати**[2], **розтопля́ти**[2].

РОЗТОПЛЯ́ТИ[1] *див.* **розто́плювати**[1].

РОЗТОПЛЯ́ТИ[2] *див.* **розто́плювати**[2].

РОЗТОПЛЯ́ТИСЯ[1] *див.* **розто́плюватися**[1].

РОЗТОПЛЯ́ТИСЯ[2] *див.* **розто́плюватися**[2].

РОЗТО́ПТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтопта́ти.** *Розтоптана танками мертва земля Безмовна лежала навкруг* (Перв., I, 1958, 367); *Ранок притрусив землю гнилим клоччям снігу, і тепер він стає грязюкою під розтоптаним до краю взуттям, під потворними солом'яниками і видовбаними з дерева черевиками* (Стельмах, II, 1962, 254); // *у знач. прикм. На дні неглибокого сухого рову ледве помітний одинокий відбиток чобіт, і в ньому розтоптаний махорочний недокурок* (Сміл., Зустрічі, 1936, 160); *В'ється степом розбитий, розтоптаний шлях, Мокрі колії, темні калюжі* (Перв., II, 1958, 228); *Чорні, замащені в смолу люди талапають розтоптаними постолами за стадом* (Хотк., II, 1966, 267).

РОЗТОПТА́ТИ *див.* **розто́птувати.**

РОЗТОПТА́ТИСЯ *див.* **розто́птуватися.**

РОЗТО́ПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТОПТА́ТИ**, топчу́, то́пчеш, *док., перех.* 1. Топчучи чим-небудь, роздавлювати, знищувати. *І ти, розкинувши рамена, Дивилась, як дітей твоїх Орда розтоптує шалена, І ніж разить, і тне батіг* (Рильський, Поеми, 1957, 296); [А н н а:] *Він такий добрий, він хробака дармо не розтопче, не то щоб чоловіка вбив!* (Фр., IX, 1952, 114); *— Яку лілію розтоптали, ох!.. Терентій! — Мічурін схилився над лілією й почав обережно обгортати її зем-*

лею (Довж., I, 1958, 409); *Він* [ворог] *хоче тут зробити переправу, на лівий берег вимостити гать, щоб нашу землю, нашу волю й славу і нашу пісню рідну розтоптать* (Гонч., Вибр., 1959, 152); // Уминати, топчучи ногами (сніг, грунт і т. ін.), протоптувати (дорогу, стежку і т. ін.); // *перен.* Зневажати чиїсь почуття, принижувати чию-небудь гідність. *Все, що було в неї в душі гарного, ясного, купчилося в її згадках про того давнього Романа з перших днів кохання. І він розтоптав те все немилосердною і нечистою ногою!..* (Гр., II, 1963, 290); *На твоєму життєвому шляху може зустрітися людина, яка від заздрості забуде, розтопче дружбу* (Жур., Вечір.., 1958, 16); — *Ти хочеш принизити, розтоптати почуття однокласниці, своєї товаришки по школі!* (Донч., V, 1957, 469).

2. *розм.* Носячи протягом тривалого часу, робити надто просторим, зовні непривабливим (взуття); розношувати.

РОЗТО́ПТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗТОПТА́ТИСЯ,** то́пчеться, *док.* 1. *розм.* Ставати надто просторим, зовні непривабливим (про взуття); розношуватися. — *Старі чоботи зовсім розтопталися* (Мирний, III, 1954, 31); // Уминатися, утоптуватися (про сніг, грунт і т. ін.). *На городах і царинах посиніли, осіли й розтоптались наметені за зиму кучугури* (Скл., Карпати, II, 1954, 244).

2. *тільки недок.* Пас. до **розто́птувати.** *В буржуазному суспільстві людська гідність розтоптується* (Ком. Укр., 1, 1964, 58).

РОЗТОРГО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТОРГУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Продавати, розпродавати все, без залишку.

РОЗТОРГО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗТОРГУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док., розм.* 1. Починати жваво, успішно торгувати.

2. Продавати весь свій товар. *Коли розторгуємось, інші* [сережки] *тобі купимо...* (Гончар, Таврія, 1952, 62).

3. *тільки недок.* Пас. до **розторго́вувати.**

РОЗТОРГУВА́ТИ *див.* **розторго́вувати.**

РОЗТОРГУВА́ТИСЯ *див.* **розторго́вуватися.**

РОЗТОРМОШИ́ТИ, шу́, ши́ш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розтермо́сити.** *Надія кинулась до кабіни, розтормошила молодицю, і машина відійшла вчасно* (Баш, На.. дорозі, 1967, 133).

РОЗТОРО́ПАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Те саме, що **збагну́ти.** *Якщо й тут, на велелюдді, не дізнатись, не розторопати, що воно діється та куди воно йдеться, то вже де ж тоді!* (Головко, II, 1957, 254).

РОЗТОРО́ПНИЙ, а, е. Який відзначається спритністю; моторний, меткий. *Чим не погонич* [Данько]? *Меткий, розторопний, веселий...* (Гончар, I, 1959, 5).

РОЗТОРО́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **розторо́пний.** *Хоча він ще й не мав потрібного рибальського досвіду, проте своєю працьовитістю та розторопністю вже встиг завоювати прихильність літніх рибалок* (Гончар, I, 1954, 511).

РОЗТОРО́ПША, і, *ж.* (*Silybium* Gaertn.). Однорічна або дворічна колюча рослина родини складноцвітих, з червоними квітками, яку використовують у гомеопатії як лікувальний засіб при захворюванні печінки.

РОЗТОРО́ЩЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розторощи́ти.** *Стоїть кінь, весь тремтить, сани розторощені, дубок мій хто й зна де* (Хотк., I, 1966, 86).

РОЗТОРОЩИ́ТИ, рощу́, ро́щиш, *док., перех., діал.* Розтрощити. *Я сильний, віковічні скали розторощу, на землю повалю...* (Фр., XI, 1952, 152).

РОЗТО́РСАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розто́рсати.** — *Мої нерви зовсім розбиті, розторсані* (Н.-Лев., VI, 1966, 50).

РОЗТО́РСАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **розто́рсати** і стан за знач. **розто́рсатися.** *Коли я підвівся на руки, біля мене крутився з намоченим в холодній воді шматтям Ледяник. Шабай тримав мені руку і спокійним голосом пояснював товаришам: — Звичайна втома і нервове розторсання* (Ірчан, II, 1958, 52).

РОЗТО́РСАТИ, аю, аєш, *док., перех., рідко.* 1. *розм.* Торсаючи, розбудити, розбуркати.

2. Торсаючи, хитаючи, пошкодити що-небудь.

3. *перен.* Довести до хворобливого стану, розладнати (здоров'я, нерви і т. ін.). *Павлусь розторсав собі нерви систематичною гульнею по ночах* (Н.-Лев., IV, 1956, 230).

РОЗТО́РСАТИСЯ, ається, *док., рідко.* 1. Робитися нестійким, хитким.

2. *перен.* Дійти до хворобливого стану, розладнатися (про здоров'я, нерви і т. ін.). — *Це в мене нерви розторсалися* (Н.-Лев., IV, 1956, 258).

РОЗТО́ЧЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розточи́ти [1]; // розто́чено,** *безос. присудк. сл. На ньому* [тракторі] *немає живого місця — ту деталь зварено електрикою, ту припасовано з іншої системи, ту знято з танка, ту розточено* (Ю. Янов., II, 1954, 134).

РОЗТО́ЧЕНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розточи́ти [2].**

РОЗТО́ЧЕНИЙ [3], а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розточи́ти [3].** *Ріпники і про те розказували, як хорі їх товариші умирали.., розточені червами* (Фр., V, 1951, 300).

РОЗТО́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розточи́ти [1], розто́чувати [1].**

РОЗТОЧИ́ТИ [1] *див.* **розто́чувати [1].**

РОЗТОЧИ́ТИ [2] *див.* **розто́чувати [2].**

РОЗТОЧИ́ТИ [3] *див.* **розто́чувати [3].**

РОЗТОЧИ́ТИСЯ [1] *див.* **розто́чуватися [1].**

РОЗТОЧИ́ТИСЯ [2] *див.* **розто́чуватися [2].**

РОЗТО́ЧКА, и, *ж.* Дія за знач. **розточи́ти [1], розто́чувати.** *Іван Кіндратович Степ запропонував новий пристрій для розточки внутрішньої стрічкової різьби* (Ткач, Арена, 1960, 34); *Тепер на пункті організована централізована розточка і припасування підшипників* (Роб. газ., 29.I 1965, 2).

РОЗТО́ЧНИК, а, *ч.* Те саме, що **розто́чувальник.** *Синові пощастило виконати мудрий житейський заповіт батька. Токар, шліфувальник, фрезерувальник, розточник, свердлувальник, слюсар... У всіх цих спеціальностях він — майстер високого класу* (Роб. газ., 9.IX 1965, 1).

РОЗТО́ЧУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до розточування. *Розточувальні роботи;* // Признач. для розточування. *Найбільш поширені такі групи металорізальних верстатів: токарні, свердлильні і розточувальні, фрезерні, стругальні, шліфувальні* (Слюс. справа, 1957, 49); *Різці розрізняють також за видом обробки: прохідні, підрізні, відрізні, розточувальні, фасонні* (Різальні інстр.., 1959, 32).

РОЗТО́ЧУВАЛЬНИК, а, *ч.* Фахівець із розточування. — *Стане в пригоді,— каже Іван Іванович,— нова спеціальність.. Створимо комплексну бригаду фрезерувальників і розточувальників* (Роб. газ., 20.XI 1964, 2).

РОЗТО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розто́чувати [1].** *Виточування деталей і розточування отворів було об'єднано на одному.. автоматі, внаслідок чого вивільнився револьверний верстат, а випуск деталей збільшився вдвоє* (Укр. іст. ж., 4, 1960, 5); *Розточування блоків автомобільних двигунів.*

РОЗТО́ЧУВАТИ[1], ую, уєш, *недок.*, **РОЗТОЧИ́ТИ**, точу́, то́чиш, *док., перех.* 1. Виточуванням на токарному верстаті розширювати отвір у чому-небудь. *Є комбіновані різці, за допомогою яких можна без заміни інструмента послідовно обробляти кілька поверхонь, підрізувати торці, розточувати отвори,.. проточувати канавки* (Різальні інстр.., 1959, 32); *Неможливо вручну прострогати блок тракторного двигуна або станину верстата чи просвердлити і розточити в них отвори* (Наука.., 3, 1960, 18); // Обробляти що-небудь виточуванням; // Поглиблювати, подовжувати і т. ін. що-небудь. *В'язні весь час товпились посеред кімнати, навмисне закриваючи грубку від дверей,.. і голосно між собою розмовляли. В цей час Іван або Сашко обережно розточували щілину в грубці* (Збан., Єдина, 1959, 219).

2. Розширювати (одяг, деталі одягу), вставляючи щонебудь. *Рукава вузькі, треба розточити* (Сл. Гр.).

РОЗТО́ЧУВАТИ[2], ую, уєш, *недок.*, **РОЗТОЧИ́ТИ**, точу́, то́чиш, *док., перех.* 1. Примушувати текти, литися звідки-небудь повільно, по краплі.

2. Виділяючи, випускаючи з себе, поширювати навколо, в яких-небудь межах (пахощі, аромат і т. ін.).

3. *заст.* Розганяти, розсіювати. [І з о г е н:] *Наш ворог тямить, чим держиться церква,— і вже не важить на овець, лиш цілить у пастирів, щоб розточить отару* (Л. Укр., III, 1952, 297).

4. *перен.* Нерозумно, без потреби витрачати; марнотратити. [В и б о р н и й:] *Пив* [Терпило], *гуляв.. і мало-помалу розточив своє добро* (Котл., II, 1953, 13); *Розігнав* [сотник] *дітей по світу, А добро осталось, Немає з ким поділити. Довелось самому Розкидати, розточити* (Шевч., II, 1953, 175).

РОЗТО́ЧУВАТИ[3], ую, уєш, *недок.*, **РОЗТОЧИ́ТИ**, точу́, то́чиш, *док., перех., діал.* 1. З'їдати, продірявлюючи; точити, сточувати; // Роз'ятрювати, руйнувати (тканини тіла, кістки). — *Як тепер його* [струп] *не витнуть і не згоять — м'ясо й кість він розточить* (Фр., XI, 1952, 221).

2. *перен.* Згубно діяти на людину (про журбу, горе і т. ін.). — *Згадую твою Варку. Яка.. людина стерлася, жура розточила її* (Томч., Жменяки, 1964, 15).

РОЗТО́ЧУВАТИСЯ[1], ується, *недок.*, **РОЗТОЧИ́ТИСЯ**, то́читься, *док.* 1. Ставати ширшим внаслідок виточування.

2. *тільки недок.* Пас. до **розто́чувати**[1].

РОЗТО́ЧУВАТИСЯ[2], уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗТОЧИ́ТИСЯ**, точу́ся, то́чишся, *док., рідко.* 1. Текти в різні боки, розтікатися, розпливатися. *Се єдине місце в Ялті, де можна.. бачити, як хвиля вільно розточується по березі, не розбиваючись об підмурівок набережної* (Л. Укр., III, 1952, 608); *Сонце зайшло, яблуні поснули — і ярий сік, що розточувався по древесині* [деревині] *удень, спинив без сонця свій напружений біг* (Смолич, Ми разом.., 1950, 178).

2. *перен.* Розсіюватися, направляючись одночасно на різні об'єкти (про увагу і т. ін.). *Увага.. моя справді не спала, тільки розточувалась мимохіть по саду, по горах* (Л. Укр., III, 1952, 599).

3. *перен.* Розходитися, розбігатися в різні боки, в різних напрямках. *Передня шеренга демонстрантів впала. Похід розточився — до тротуарів, до будинків: люди бігли до під'їздів, ховалися за афішні тумби* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 401).

4. *перен., розм.* Багатослівно виражати що-небудь, говорити про щось. *Поет розточився в порівняннях* (Л. Укр., III, 1952, 709); *Розточилась* [Тереза] *у довгій нотації про Юзину «невихованість»* (Л. Укр., III, 1952, 644).

РОЗТРАВИ́ТИ *див.* **розтравля́ти.**

РОЗТРАВИ́ТИСЯ *див.* **розтравля́тися.**

РОЗТРА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтрави́ти, розтравля́ти.**

РОЗТРА́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтра́влювати.**

РОЗТРА́ВЛЮВАТИ *див.* **розтравля́ти.**

РОЗТРА́ВЛЮВАТИСЯ *див.* **розтравля́тися.**

РОЗТРА́ВЛЮВАЧ, а, *ч.* Робітник текстильної промисловості, фахівець із травлення рисунків.

РОЗТРА́ВЛЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розтра́влювач.**

РОЗТРАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтравля́ти.**

РОЗТРАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **РОЗТРА́ВЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗТРАВИ́ТИ**, травлю́, тра́виш; *мн.* розтра́влять; *док., перех.* 1. *спец.* Поглиблювати або піднімати рельєф малюнка кислотою або якоюсь іншою їдкою речовиною.

2. *перен., розм.* Необережними словами або діями примушувати знову переживати що-небудь тяжке, неприємне, посилювати відчуття чогось болісного. — *Та годі, мамо, обзивалася невістка,— ви тільки мене і себе оцими словами розтравляєте!* (Григ., Вибр., 1959, 146).

Розтравля́ти (розтра́влювати, розтрави́ти) ду́шу (се́рце) *чию (чиє)* — викліка́ти у кого-небудь тяжкі, болісні переживання. — *Не розтравляй мені душу цим Яковом,— одразу хмурніє Терентій.— Відщепився від нашого роду, мов тріска від дерева, і вже не прикладеш, не притулиш її* (Стельмах, I, 1962, 114).

РОЗТРАВЛЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **РОЗТРА́ВЛЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **РОЗТРАВИ́ТИСЯ**, тра́виться; *мн.* розтра́вляться; *док.* 1. *спец.* Поглиблюватися або підніматися під дією кислоти чи іншої їдкої речовини (про рельєф малюнка).

2. *тільки недок.* Пас. до **розтравля́ти, розтра́влювати.**

РОЗТРА́ТА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **розтра́тити, розтра́чувати.** *Тяжко дітей годувати У безверхій хаті, А ще гірше старітися У білих палатах,— Старітися, умирати, Добро покидати Чужим людям, чужим дітям На сміх, на розтрату!* (Шевч., I, 1963, 310); *Він* [В. І. Ленін] *вживав найрішучіших заходів в усіх випадках, що стосувалися розтрати державних коштів* (Біогр. Леніна, 1955, 254).

2. Злочинна витрата службовою особою довірених їй грошей, цінностей або іншого майна. *Чинність цієї* [403] *статті поширюється тільки на випадки, коли від часу розтрати, загарбання або привласнення до моменту порушення кримінальної справи минуло не більше двох років* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 65); [Д а р и н а:] *Гляди мені. Поженимось, а ти влізеш в якусь розтрату. Тільки репутацію мені зіпсуєш* (Мокр., П'єси, 1959, 212).

3. Розтрачені гроші, цінності або інше майно. *Спасибі тобі за гроші і за те, що не лаєш нас за святочну розтрату* (Л. Укр., V, 1956, 121); — *Звичайно, можна б якось це діло зам'яти. Покрити розтрату готівкою, поїхати самому до начальства, пробачитись, покаятись...* (Шиян, Баланда, 1957, 237).

РОЗТРА́ТИТИ *див.* **розтра́чувати.**

РОЗТРА́ТИТИСЯ *див.* **розтра́чуватися.**

РОЗТРА́ТЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Який багато і безрозсудно тратить, витрачає що-небудь; неощадливий. *Його жінка була непоміркована, розтратлива, любила розкіш* (Н.-Лев., IV, 1956, 229).

РОЗТРА́ТЛИВІСТЬ, вості, *ж., рідко.* Властивість за знач. **розтра́тливий.** *Він ніколи не давав до рук Антонові усіх грошей, знаючи про його розтратливість* (Н.-Лев., V, 1966, 429).

РОЗТРА́ТНИК, а, *ч.* Той, хто зробив розтрату (у 2 знач.). *Пайовики Могулянського кооперативу, в якому*

осів Боровець, викрили його як злодія та розтратника і прогнали з села (Мельн., До раю.., 1961, 45); *Злодій, рвач, хапуга, розтратник,— це потвори, які отруюють наше життя, паразити на тілі радянського суспільства. Самі нічого не роблячи, вони марнують і привласнюють те, що створено іншими* (Ком. Укр., 11, 1963, 6).

РОЗТРА́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розтра́тник.**

РОЗТРАЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтра́чувати, розтрача́ти.** *Хоч капіталістичний спосіб виробництва примушує до економії в кожному окремому підприємстві, проте його анархічна система конкуренції викликає безмірне розтрачання суспільних засобів виробництва і робочих сил..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 527); *Імперіалізм поклав на народи нечуваний тягар озброєнь. Соціалізм бачить свій обов'язок перед людством у тому, щоб звільнити його від цього безглуздого розтрачання національних багатств* (Програма КПРС, 1961, 51).

РОЗТРАЧА́ТИ *див.* **розтра́чувати.**

РОЗТРА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтра́тити.** *Для одинокої бездітної тьоті Варі золотаве сестрине дівчатко стало гарячою відрадою серця, і тьотя приховано й незграбно осипала Лялю своєю спраглою, ніде не розтраченою любов'ю* (Гончар, IV, 1960, 48); *// у знач. прикм.* [К с е н я:] *Господи! Підожди ще хоч деньок, щоб я з ним розмовилася! Щоб я всі свої муки, все своє розтрачене життя могла зібрати в одно страшне слово, в один позирк і бухнути ним йому, мов сокирою, в саме серце!* (Фр., IX, 1952, 355).

РОЗТРА́ЧУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **РОЗТРАЧА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗТРА́ТИТИ,** а́чу, а́тиш, *док., перех.* 1. Витрачати, тратити, перев. легковажно (гроші, цінності і т. ін.). *Не буде нам ні слави, ні пам'яті.. Розтратять, що ми зібрали, а нам і спасибі не скажуть* (Кв.-Осн., II, 1956, 25); *// перен.* Нерозумно використовувати (сили, час і т. ін.) на що-небудь дріб'язкове, не варте уваги. *Дужий, пожадливий, знав* [Баглай] *лиш одне — не розтрачувать сил!* (Шер., Дружбою.., 1954, 81); *Життя іде, життя летить, А я розтрачую без тями Від долі визначені дні* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 212); *Не цікаве диво або нікчемна забавка тягли Вас туди* [до Лейпціга]; *не жага віятись по світу та розтрачати набуту силу поривала Вас* (Мирний, V, 1955, 415); *Ті скарби найкращі сущі молодої Розтративши марно, без тями, Жебрак одинокий, назустріч недолі Піду я сумними стежками* (Фр., XI, 1952, 20).

Розтра́чувати (розтра́тити) [само́го] себе́ — витрачати свою енергію, свої фізичні й душевні сили на що-небудь дріб'язкове, не варте уваги. *Нещасливий в особистому житті, він мало дорожив ним і розтрачував себе з феноменальною силою* (Довж., III, 1960, 82).

2. Злочинно витрачати довірені гроші, цінності або інше майно. — *Під суд, так під суд, я згоден, це я розтратив ці кілька тисяч!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 175).

РОЗТРА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗТРА́ТИТИСЯ,** а́чуся, а́тишся, *док.* 1. *розм.* Витрачати свої гроші, цінності і т. ін. на кого-, що-небудь. — *Іди, Янку, пообідай,— сказала Терезка, простягнувши йому п'ять карбованців.— Та не треба! — запротестував Янко..— Ти і йому дала... Я привів тобі Йожку на голову, щоб ти розтрачувалась?..* (Томч., Готель.., 1960, 238).

2. *перен.* Витрачати свою енергію, свої фізичні й душевні сили на що-небудь дріб'язкове, не варте уваги.

3. *тільки недок.* Пас. до **розтра́чувати.**

РОЗТРИВО́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтрив6́жити.** *Розтривожений згадками, косар підіймає з покосу обліплену пелюстками цвіту і травою косу, мантачкою витягує з неї срібний передзвін і так починає косити, що в заростях стихає здивований деркач* (Стельмах, I, 1962, 474).

2. *у знач. прикм.* Приведений у рух, дію, виведений зі стану спокою, нерухомості. *Дід Грицай все сидів на груші і з високості поглядав на розтривожені бджоли, що хмарами вилися нижче од його* (Н.-Лев., IV, 1956, 198); *Гуде, клекотить розтривожена Каховка* (Гончар, Таврія, 1952, 35); *На житі жалісно зависла чиясь біла хустинка, тихо погойдуючись на розтривожених колосках* (Стельмах, I, 1962, 574).

3. *у знач. прикм.* Який перебуває у стані тривоги, неспокою, хвилювання. *Біла стіна хати закопчена, поорана вибухом. Позбігались розтривожені сусіди, стали дошукуватись слідів: один знайшов металеву стружку, інший ручку від гранати* (Гончар, II, 1959, 230); *Розбурханий і розтривожений, він знову палив цигарки одну за одною* (Ткач, Плем'я.., 1961, 195); *//* Сповнений тривоги, неспокою, хвилювання (про душу, серце). *Ще якусь хвилину тому його розтривожена душа аж стогнала, потребуючи людського співчуття, а тепер йому самому треба втішити людину* (Стельмах, I, 1962, 123); *Гризли сумніви розтривожене серце кошового Лиська* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 180).

РОЗТРИВО́ЖЕНО, *присл.* Перебуваючи у стані тривоги, неспокою, хвилювання. *По всьому берегу снував люд, розтривожено гули заробітчанські гурти* (Гончар, Таврія, 1952, 86).

РОЗТРИВО́ЖИТИ *див.* **розтрив6́жувати.**

РОЗТРИВО́ЖИТИСЯ *див.* **розтрив6́жуватися.**

РОЗТРИВО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТРИВО́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. Викли́кати в кому-небудь тривогу, неспокій, хвилювати когось. [Г о р п и н а:] *Розтривожили ви мене піснями. Плачу я, що мене моя рідня цурається* (Н.-Лев., II, 1956, 508); *Зникнення Сергійка розтривожило Надію* (Баш, На.. дорозі, 1967, 145); // Сповнювати тривогою, неспокоєм, хвилюванням (душу, серце). *Прогулянка не дала* [Миколі] *заспокоєння, навпаки, ще більше розтривожила душу* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 311); *Гасне, гасне синій вечір вдалині, Думи серце розтривожили мені* (Забашта, Вибр., 1958, 163).

2. Приводити в рух, дію, виводити зі стану спокою, нерухомості. — *Як джмелів, розтривожили ми їх* [гайдамак]. *Розповідають, що з самої ночі гасають по місту* (Головко, II, 1957, 619); *// перен.* Посилювати прояв чого-небудь. *Перші літературні успіхи ще більше розтривожили егоїзм кандидата в доморощені паничі і сприяли рельєфнішому усвідомленню ідеалу панства* (Мельн., Поріддя.., 1959, 8).

3. *розм.* Торкаючись хворого місця, уражати його; // Посилювати чим-небудь відчуття болю. *Увесь час ввижалося* [хворому], *ніби палату сповиває сіруватий туман. І хоч гуртовий огляд аж он як розтривожив біль, та коли пішли лікарі, туман зараз же погустішав...* (Шовк., Людина.., 1962, 353).

РОЗТРИВО́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗТРИВО́ЖИТИСЯ,** жуся, жишся, *док., розм.* 1. Ставати стривоженим, неспокійним, починати хвилюватися. *Розтривожився Дмитрій, збентежився. Під таку злу руку ввійшов розшуканий дружинниками Іванко* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 207); *Чогось такий жаль охопив мене за цими лісами.. і за отими красноголовцями, які будуть тебе виглядати в жнива, що я зовсім розтривожився* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 23); //Сповнюватися тривогою, неспокоєм, хвилюванням (про душу, серце). *Нимидора прокинулась і почувала, що її душа розтривожилась* (Н.-Лев., II, 1956, 246).

2. *тільки недок.* Пас. до **розтрива́жувати.**

РОЗТРИНО́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтрино́жити;** // *у знач. прикм. Першими осідлали розтриножених коней Васько Циган, Клавка і агроном Метелиця* (Мокр., Слід.., 1969, 132).

РОЗТРИНО́ЖИТИ *див.* **розтрино́жувати.**

РОЗТРИНО́ЖИТИСЯ *див.* **розтрино́жуватися.**

РОЗТРИНО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТРИНО́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* Звільняти від пут (коня, вола і т. ін.). *Образно. *Коли в районі стало відомо про почин дніпропетровських механізаторів, які вирішили розтриножити своїх сталевих коней, саїнські механізатори теж перейшли на підвищення швидкості* (Рад. Укр., 26.XI 1960, 2).

РОЗТРИНО́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗТРИНО́ЖИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Звільнятися від пут (про коня, вола і т. ін.). *Олекса і за кіньми доглядає, пильнує, щоб не розтриножився котрийсь, не потолочив вівсяного поля сусіднього колгоспу* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 32).

2. *тільки недок.* Пас. до **розтрино́жувати.**

РОЗТРИ́НЬКАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **розтри́нькати.**

РОЗТРИ́НЬКАТИ *див.* **розтри́нькувати.**

РОЗТРИ́НЬКАТИСЯ *див.* **розтри́нькуватися.**

РОЗТРИ́НЬКУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **розтри́нькувати.**

РОЗТРИ́НЬКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТРИ́НЬКАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Легковажно, марно витрачати що-небудь (гроші, майно і т. ін.). *З горя вона тоді не раз і напивалася, ..хоть ніколи п'янство не довело її до того, щоб розтринькувала.. гірко запрацьоване добро* (Фр., I, 1955, 58); *На другий рік вона вже розтринькала декілька карбованців, на третій батько не долічив більш* (Л. Янов., I, 1959, 139); // *перен.* Нерозумно використовувати (життя, сили, час і т. ін.) на що-небудь дріб'язкове, пусте, не варте уваги. *Старанно зберігала Софія пожовклі вирізки з американських газет, як і листи від своїх ексцентричних заморських приятельок, з якими вона колись розтринькувала життя* (Гончар, Таврія, 1952, 144); [Г о д в і н с о н:] *Сей чоловік вже змарнував талант, розтринькав, мов п'яниця* (Л. Укр., III, 1952, 79); *Що є дорожчого у людини, ніж час? Людина може розтринькати, згайнувати його, і тоді стане за її спиною довгий ряд років, втрачених назавжди* (Рад. Укр., 24.I 1967, 3).

РОЗТРИ́НЬКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗТРИ́НЬКАТИСЯ,** ається, *док., розм.* 1. Легковажно, марно витрачати свої гроші, майно і т. ін.

2. *тільки недок.* Пас. до **розтри́нькувати.**

РОЗТРИ́НЬКУВАЧ, а, *ч., розм.* Той, хто розтринькує що-небудь. *На його очах нікчемна людина, жадібний привласнювач чужих думок.. викрадав з його оселі, з його родини.. виводив обманом дорогу людину. А рідний син, марнотратець молодості своєї і талантів, розтринькувач щирого золота, він і вухом не вів* (Вол., Місячне срібло, 1961, 83).

РОЗТРИ́НЬКУВАЧКА, и, *ж., розм.* Жін. до **розтри́нькувач.**

РОЗТРІ́ПАНИЙ [1], а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтріпа́ти.** *Зовні Василь не був таким красивим, як Сашко. У нього звичайне смагляве лице, світло-пшеничне і завжди розтріпане волосся, трохи кирпатий ніс і звичайні собі сірі з полиском синяви очі* (Баш, Надія, 1960, 11); *Він дивиться вдалину, за синю смугу ріки, на руді луги, на чорний, розтріпаний осіннім вітром чагарник* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 277); *Летить дараба.. Он за закрутом друга дараба. Якась розтріпана вона, щось мусило статися на ній* (Хотк., II, 1966, 324); [О г н є в:] *Танковий корпус загинув. А зараз виходить, що буде розтріпана і моя армія* (Корн., II, 1955, 46); *Образно. *Взагалі настрій якийсь розтріпаний, бо все мушу то розказувати, то показувати всякі речі* (Л. Укр., V, 1956, 376); // *у знач. прикм. Під вікном стояв чималий стіл, на ньому були розкидані книжки та розтріпані зшитки університетських лекцій Настиного брата* (Л. Укр., III, 1952, 582); *Волосся йому стирчало, як щетина, і робило його схожим на розтріпаний віник* (Панч, III, 1956, 41).

2. *у знач. прикм.* Який розтріпався, розкуйовдився (про волосся); розпатланий. *В дверях з'явився чоловік з розтріпаним волоссям на голові* (Н.-Лев., II, 1956, 408); *На місці попереднього промовця з'являється другий — з розтріпаною білявою чуприною, з довжелезною бородою* (Кол., На фронті.., 1959, 124); // З незачесаним, розкуйовдженим, розпатланим волоссям. *Сива розтріпана циганка гріла коло вогню свої лахмани* (Коцюб., I, 1955, 368); *Пахучою розтріпаною головою дівчина прикипає до намерзлого скла* (Стельмах, I, 1962, 99); // Настовбурчений, розшарпаний (про пір'я, шерсть); // З настовбурченим, розшарпаним пір'ям, шерстю. *— Аж бачимо — з-під даху Два впало горобці, немов грудки з розмаху, Та й покотилися, розтріпані та злі* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 329); *На сонце нерозумно кряче Розтріпана ворона* (Гірник, Стартують.., 1963, 43).

3. *у знач. прикм.* Який недбало, неохайно одягнений, має нечепурний вигляд. *Часом щезала* [Палагна] *з дому і верталася пізно, червона, розтріпана, п'яна неначе* (Коцюб., II, 1955, 342).

РОЗТРІ́ПАНИЙ [2], а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розтрі́пати.**

РОЗТРІ́ПАТИ *див.* **розтрі́пувати** [2].

РОЗТРІПА́ТИ *див.* **розтрі́пувати** [1].

РОЗТРІПА́ТИСЯ *див.* **розтрі́пуватися.**

РОЗТРІ́ПУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **РОЗТРІПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Приводити в повне безладдя; розкуйовджувати. [С о т н и к:] *Та одчепись, божевільна... Дивись лишень: коси Мов русалка розтріпала...* (Шевч., II, 1953, 165); *Марія.. через стіл станом гнучким до чоловіка перегнулась і чуб йому з жартом розтріпала рукою* (Головко, II, 1957, 38).

2. Псувати, недбало поводячись з чим-небудь або довго користуючись ним. *Непрохані гості переривають усю кімнату, переглядають, розтріпуючи, книжки, перечитують усі папери* (Стельмах, I, 1962, 592).

3. Розсмикувати, розривати, розділяти на частини. *Образно. *Ми розтріпали уряд Керенського по ниточці, ми змусили Тимчасовий уряд проробити міністерську чехарду направо й наліво, вгору і вниз..* (Ленін, 38, 1973, 3); // *перен.* Завдавати великих втрат бойовими діями. [К о л о с:] *Наказ є наказ, і треба пробиватися назад.* [О г н є в:] *Пробиватися? Нащо? Де танковий корпус? Він* [Горлов] *каже, його розтріпали, допомогти не зможе* (Корн., II, 1955, 46).

4. *перев. док., перен., розм.* Розголосити, поширити (чутку, звістку, новину і т. ін.).

РОЗТРІ́ПУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **РОЗТРІ́ПАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Сильно струшувати, розправляючи що-небудь. *Надворі Катря з Докією розтріпують пране плаття, вішають* (Кучер, Прощай.., 1957, 353); // Те саме, що **розтру́шувати** 1. *На високій царинці дві молодиці.. розтріпують блідо-зелені його* [сіна] *шматки під промені гарячі* (Хотк., II, 1966, 387).

РОЗТРІ́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗТРІПА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Розкуйовджуватися (про волосся). *Золоте волосся її розтріпалося від швидкого бігу* (Собко, Справа.., 1959, 15); *Образно. *Чоловік*

довго щось викрикує, але голос розтріпується по хвилях (Хотк., II, 1966, 407).

2. Набувати нечепурного вигляду.

3. Псуватися від недбалого поводження або від довгого користування.

4. *тільки недок.* Пас. до **розтрі́пувати**[1].

РОЗТРІ́СКАНИЙ, РОЗТРІ́СНУТИЙ, а, е. Який має тріщини, покрився тріщинами. *Золоті цівки вогню весело стрибали в грубці, бігли в димар і крізь розтріскане старе залізо, з якого була зроблена ця грубка, і крізь дірки в дверцятах, кидали на стіни землянки треммтячі бронзові відсвіти* (Тулуб, В степу.., 1964, 304); *Сонце смалило розтріскані Парасчині губи* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 375); *Глинисті розчини вводять у грунт для ущільнення і оздоровлення розтріскаиих скельних порід* (Наука.., 5, 1962, 29).

РОЗТРІ́СКАТИСЯ *див.* **розтрі́скуватися.**

РОЗТРІСКОТА́ТИСЯ, кочу́ся, ко́чешся, *док., розм.* Почати багато й голосно тріскотати; // *перен.* Захопившись балаканиною, почати говорити голосно й швидко, скоромовкою. — *Дайте-бо ви, мамо, Анні спокій! — з серцем відрізала Горпина..— Но, но, розтріскоталася, сороко куцохвоста! — скрикнула мати* (Фр., I, 1955, 62).

РОЗТРІ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтрі́скуватися.** *Механічне кріплення усуває небезпеку розтріскування пластинки при напаюванні* (Різальні інстр., 1959, 85); *В результаті ушкодження озимого ріпака.. спостерігається обламування стебел, передчасне висихання стручків і розтріскування їх* (Ол. та ефір. культ., 1956, 164).

РОЗТРІ́СКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗТРІ́СКАТИСЯ,** а́ється і **РОЗТРІ́СНУТИСЯ,** не́ться, *док.* Давати тріщини, покриватися тріщинами. *Здебільшого блискавка б'є у вершини гір або у виступи скель, а тому порода розтріскується і щілини при цьому радіально розходяться від місця удару* (Курс заг. геол., 1947, 73); *На груші хвороба* [парша] *уражує і однорічні пагони, кора буріє, розтріскується і злущується* (Колг. Укр., 4, 1962, 38); *Стояли жаркі безхмарні дні. Дощі давно припинилися, земля подекуди розтріскалась* (Видатні геогр. відкр.., 1955, 16); // Лопатися, розколюватися на частини, шматки. *Культурний льон — однорічна рослина, характерною особливістю якої є те, що коробочки у неї при достиганні не розтріскуються* (Техн. культ., 1956, 11); *У себе на батьківщині кактуси розмножуються так: плід, який падає з рослини, розтріскується, насіння висипається і проростає неподалік одне від одного* (Наука.., 1, 1966, 45); *На столику коло його* [нього] *стояла цінна ваза. Вхопив її і кинув об землю так, що розтріскалася на дрібні кусні* (Коб., I, 1956, 200).

РОЗТРІ́СНУТИЙ *див.* **розтрі́сканий.**

РОЗТРІ́СНУТИСЯ *див.* **розтрі́скуватися.**

РОЗТРО́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтрощи́ти.** *Падали під ударами танків смугасті прикордонні стовпи, розтрощені гусеницями* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 121); *Ваня Кравчук спирався на милицю. Розтрощена кулею кістка ноги ще не зовсім зміцніла* (Коз., Гарячі руки, 1960, 201); *Висота впала! Броньований кулак німців був розтрощений* (Скл., Орл. крила, 1948, 65); // *у знач. прикм. Варвара бачила перед собою.. розтрощені гвинтівки й кулемети, зірвані з танків башти* (Перв., Дикий мед, 1963, 438); *На розлогому возі в Оленчука лежать двоє: матрос з розтрощеним плечем, другий — зовсім хлопчик — поранений в голову розвідник із повстанської кінноти* (Гончар, II, 1959, 121); // **розтро́щено,** *безос. присудк. сл. Студений вітер уже задимає з поля просто на Вутаньку: вагонне скло розтрощено* (Гончар, II, 1959, 171); *Війна закінчилась! Торжествував радянський народ, раділи всі прості люди в усьому світі — було розтрощено підступного ворога — гітлерівський фашизм* (Хижняк, Тамара, 1949, 270).

РОЗТРО́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтрощи́ти.**

РОЗТРОЩИ́ТИ *див.* **розтро́щувати.**

РОЗТРОЩИ́ТИСЯ *див.* **розтро́щуватися.**

РОЗТРО́ЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Який розтрощує кого-, що-небудь.

РОЗТРО́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтро́щувати.**

РОЗТРО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТРОЩИ́ТИ,** рощу́, ро́щиш, *док., перех.* 1. Ламати, розбивати на частини, шматки. — *Ой, паничу, помаленьку злазьте, бо воза поламаєте!— сказав погонич, оглядаючись. — Знов нас батюшка лаятимуть, як лаяли за того воза, що ви розтрощили торік* (Н.-Лев., III, 1956, 14); *Безперервні блискавиці просвітлювали сутінки. Раптом із страшенним тріском полум'я розтрощило недалекого дуба і з утвореної рани вибухнув клуб синього диму* (Галан, Гори.., 1956, 39); *Всі двері були замкнені, їх розтрощили колодами* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 117); // З силою надавлюючи, натискаючи, роздробляти, руйнувати що-небудь. *Сірі масиви сланцю виперлися могутніми грудьми з-під рудих глиняних напластувань і ось-ось розтрощать своєю багатотонною вагою невеличкий будинок* (Донч., II, 1956, 91); *Він обома руками, як то кажуть, уп'явся в спинку переднього крісла і, мабуть, розтрощив би її своїми товстими, жилавими коротенькими пальцями, коли б вона була зроблена не з міцного букового дерева* (Ле, Право.., 1957, 10); // Повністю виводити з ладу. [Г у р т *(лютo):*] *Смерть Мекдугелові!— Смерть за смерть! — Розтрощимо фабрику. Спалимо все!* (Ірчан, I, 1958, 263); // *розм.* Пошкоджувати, ранити яку-небудь частину тіла. [Х р а п к о:] *Зовсім таки розтрощила* [Пріська ногу], *чи, може, там яка жива кісточка й зосталася?* (Мирний, V, 1955, 158); *Старості легше було б схопити з стола важкий кам'яний прес і розтрощити ним голову оцьому хамлюзі, аніж звертатися до нього з добрим словом* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 109); // *безос. В боях на Дніпрі Еріху розтрощило ліву руку* (Собко, Запорука.., 1952, 38).

2. Викликати відчуття болю, слабості в тілі; // *безос.* [Х р а п к о:] *Нездужаю ж я: зовсім мене розломило, розтрощило* (Мирний, V, 1955, 202).

3. Розгромлювати, розбивати в боротьбі, бою. *Наша партія, увесь радянський народ, переборюючи труднощі, розтрощуючи підступи класових ворогів, побудували нове, соціалістичне суспільство* (Літ. газ., 26.II 1959, 1); *Ми сталлю з гармати, свинцем з карабіна Розтрощимо впень ворогів* (Бажан, I, 1946, 115); // *перен., розм.* Доводити повну неспроможність чиїх-небудь положень, поглядів, брати верх над кимсь у суперечці. *Керкермайстер устав при цих словах, усміхаючись іронічно, немовби бажав розтрощити Начка цим відкриттям* (Фр., VI, 1951, 193).

4. *перен.* Руйнувати, нищити, ліквідувати що-небудь. *Вітчизно рідна! Розтрощила ти мур ворожих перепон* (Рильський, III, 1961, 94); *Думалося* [Маркові], *що доведеться напружувати всі зусилля, щоб розтрощити вироблену віками кам'яну байдужість, розбити броню, що сковує серця присутніх, завоювати цілковите довір'я до себе* (Кир., Вибр., 1960, 358).

РОЗТРО́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗТРОЩИ́ТИСЯ,** ро́щиться, *док.* 1. Ламатися, розбиватися на дрібні частини, шматки. *Сирота йшов по м'якому й прохолодному.. Чвирк — зламалося хрумке стебло пахучого зілля. Крах! Розтрощилась равликова хатка* (Гуц., Скупана.., 1965, 262).

2. *тільки недок.* Пас. до **розтро́щувати.** *Затонулі на порівняно невеликій глибині, стародавні кораблі поступово розтрощувалися морськими хвилями* (Знання.., 5, 1968, 25).

РОЗТРО́ЩУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **розтро́щувати.**

РОЗТРОЮ́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтроюди́ти.** *Розтроюджена справниковими канчуками спина боліла й щеміла* (Добр., Очак. розмир, 1965, 60).

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **роз'я́трений** 3. *Вернувся Чіпка з Гетьманського додому з розтроюдженим лихом у серці* (Мирний, І, 1949, 390); *Катря.. остудила його запал, вгамувала наче його розтроюджене серце* (Кучер, Прощай.., 1957, 435).

РОЗТРОЮ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТРОЮ́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех., розм.* Те саме, що **роз'я́трювати.**

РОЗТРОЮ́ДИТИ *див.* **розтроюджувати.**

РО́ЗТРУБ, а, *ч.* 1. Лійкоподібне розширення на кінці трубки; предмет такої форми. *Обличчя їх були звернені до чорного розтруба гучномовця* (Рибак, Зброя.., 1943, 15); *Ще п'ять хвилин — і всі вже ясно бачили капітана, що стояв на містку, подаючи команду у блискучі мідні розтруби* (Мокр., Острів.., 1961, 77); *Степан Романович забрав у жменю зелену шовковисту китицю і легким рухом висмикнув її з розтруба листка* (Вол., Озеро.., 1959, 42); *Розтруб його* [кінескопа] *в готовому вигляді щодо конфігурації і розмірів роблять таким, щоб він відповідав розмірам відформованого екрана* (Наука.., 9, 1964, 24); // Розширений вихідний отвір деяких духових музичних інструментів. *Кожний музичний інструмент має свій резонатор — деку коробки, дерев'яну трубку, мідний розтруб, рупор тощо* (Худ. чит.., 1955, 25); *Ріг — найпростіший і найдавніший за часом виникнення духовий.. інструмент. Широка частина рога тварини служить розтрубом* (Укр. нар. муз. інстр., 1967, 26).

2. Розширена частина в одязі або взутті. *Забувши про онучки, Суворов усунув босі ноги в широкі розтруби ботфортів, почепив до боку шпагу, перехопив з рук Прошки підзорну трубу і, застьобуючи на ходу мундир, вискочив з намету* (Добр., Очак. розмир, 1965, 128).

3. Широка частина чого-небудь (проходу, тунелю і т. ін.). *Брама раптом розчинилась, неначе сама,— разом з людьми, що повисли на її гратах: «Ура!» гучним відлунком вдарило назад — з розтруба тунелю* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 316).

РОЗТРУБИ́ТИ *див.* **розтру́блювати.**

РОЗТРУ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗТРУБИ́ТИ,** рублю́, ру́биш; *мн.* розтру́блять; *док., перех. і без додатка, розм.* Розголошувати, розказувати скрізь що-небудь або про когось, щось. — *Промовляв* [кандидат].. *Правдиві бунтівницькі речі про нужду, та біду, та насильства, та притиск!.. І все те смів сей нелюд розтрублювати по моїм повіті* (Фр., III, 1950, 245); *Уже розтрубили по селу — нехай знають* (Сл. Гр.); *— А це правда, що в нього з Ясногорською щось наклювується? — Факт. Потайки молиться на її фотографію. — Чому потайки? — здивувався Теличко.— Коли б мені така відповіла взаємністю, то я на весь світ розтрубив би...* (Гончар, III, 1959, 336).

РО́ЗТРУБНИЙ, а, е. Який має розтруб.

РОЗТРУСИ́ТИ *див.* **розтру́шувати.**

РОЗТРУСИ́ТИСЯ *див.* **розтру́шуватися.**

РО́ЗТРУСКА, и, *ж.* Втрата у вазі продуктів, сипких речовин під час їх зберігання та перевезення. *Дали* [дівчата] *слово.. Тож і пильнуй* [буряки]*! Бо розтруска так і підстерігає на кожному кроці* (Кучер, Трудна любов, 1960, 60); *Старший млинар ненавидить свого помічника тихою ненавистю, бо при Ярославі менше відходить.. «на пил, на усушку та на розтруску»* (Вол., Місячне срібло, 1961, 192).

РОЗТРУ́СНИЙ, а́, е́. Признач. для розтрушування, розкидання чого-небудь рівним шаром.

РОЗТРУ́ТИТИ *див.* **розтруча́ти.**

РОЗТРУЧА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **РОЗТРУ́ЧУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **РОЗТРУ́ТИТИ,** у́чу, у́тиш, *док., перех., діал.* Розштовхувати, розганяти. *Дивиться Тарас, біжить і мама, розтручає всіх* (Ков., Світ.., 1960, 41); *— Жандарми кинулися розтручувати людей* (Фр., IV, 1950, 312); *Двинув* [Юріштан] *двері ногою так, що аж влипли в стіну. Що було в хаті людей — розтрутив* (Хотк., II, 1966, 256).

РОЗТРУ́ЧУВАТИ *див.* **розтруча́ти.**

РОЗТРУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтруси́ти.** *Корови стояли чи лежали на старанно розтрушеній підстилці* (Добр., Тече річка.., 1961, 264); * Образно. *Жінка зразу ж взялася за роботу. Вона збирала прутики, вітром розтрушені по стрісі, й затикала ними дірки* (Томч., Готель.., 1960, 60); // *у знач. прикм. За копицями, що стояли осторонь, лежало на землі ще вологе від дощу, розтрушене сіно* (Томч., Готель.., 1960, 16); // **розтру́шено,** *безос. присудк. сл. Дивлюсь,— подають не платформи, а закритий товарний вагон: на підлозі трохи соломи розтрушено* (Мур., Бук. повість, 1959, 175).

РОЗТРУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтру́шувати** 1, 2, 5. *Для розтрушування мінеральних добрив, гіпсу, вапна слід використовувати також тукорозкидач ТР-1* (Добрива.., 1956, 144).

РОЗТРУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТРУСИ́ТИ,** ушу́, у́сиш, *док., перех.* 1. Розкидати, розстеляти рівним шаром. *— Нехай в нашій хаті буде свято,— говорив Антон, старанно розтрушуючи сіно* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 145); *Пахне зіллям: лежить біля печі в'язка, Горпина ще не встигла розтрусити, принесла ниньки від ставу* (Гуц., Скупана.., 1965, 245); // Розсипати трусячи. *Добрива і гексахлоран перед садінням дерев розтрушують на купи викинутого з ями верхнього шару грунту і добре перемішують з ним* (Колг. Укр., 2, 1957, 32); * Образно. *Христина.. дзвіночком розтрушує сміх* (Стельмах, І, 1962, 54); // Розгортаючи, розпрямляючи, струшувати. *— Питають мене: «Де твій синок?» — «У тюрмі»... Боже мій!.. А це ось я сорочечок тобі, штанці...— Розв'язує вузлик, бере старший у неї, розтрушує, рубчики щупає* (Тесл., З книги життя, 1949, 77).

2. Губити, розсипати, розливати по дорозі (від тряски). *— В тім-то й річ, Давиде, що не довезеш* [гній] *на поле, по дорозі розтрусиш* (Головко, II, 1957, 56); // *безос. — Гляди краще, щоб ряжанку не розтрусило,— відповіла жінка,— бо на такій дорозі якраз вихлюпаєш усю дощенту* (Донч., VI, 1957, 308); // *розм.* Нерозумно, легковажно витрачати (гроші і т. ін.). *Олеся вже розтрусила багато грошей* (Н.-Лев., III, 1956, 135); // *перен., розм.* Марнувати, занапащати що-небудь. *Він знав, що небагато стрічається по-справжньому щасливих родин. Навіть і ті, які побралися по коханню, часто розтрушували його по дрібних житейських борозенках і через якийсь рік-два.. тягнули скрипуче родинне ярмо* (Стельмах, II, 1962, 147); *— От і я комсомолець з 1918 року. Сивий, правда, але комсомолець. І жару того вічного, якого набрав повні груди, не розтрусив* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 153).

3. *тільки док., розм.* Стомити кого-небудь дорожньою тряскою. *Їзда по розбитій бруківці так розтрусила Таубенфельда, що він ледве виліз з свого «опеля»* (Ю. Бе-

дзик, Полки.., 1959, 255); *Кінь підкорився мені цілком. Возив мене так, ніби боявся скинути або розтрусити* (Збан., Крил. гонець, 1953, 9).

4. *тільки док., розм.* Трясучи, розхитати, зламати що-небудь. [К о б з а р *(співа):*] *Доки діжу замісила — Свиня двері розтрусила* (Кроп., V, 1959, 476).

5. *розм.* Торгати, смикати, будячи, розбуркуючи кого-небудь. [К о с т о м а р о в:] *Заснув, проклятий хлопець! — Зачекайте, я зараз розтрушу його...* (Голов., Поезії, 1955, 248).

РОЗТРУ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗТРУСИ́ТИСЯ**, у́ситься, *док.* 1. Губитися, розсипатися по дорозі (від тряски). *Копиця свіжої трави зсувалась з гарби на спину буйволам і розтрушувалась по дорозі* (Коцюб., I, 1955, 397); *Нарешті на підводи все вкладено, і Григір Тетеря підходить до Оксена.— Тепер уже дорогою не розтруситься* (Тют., Вир, 1964, 328); * Образно. — *Від наших слів усе до решти розтрусилося в голові* (Стельмах, I, 1962, 166); // Падаючи, розсипатися в багатьох місцях. *Він хотів скрутити цигарку, але руки чомусь тремтіли, тютюн розтрушувався* (Гур., Наша молодість, 1949, 364); *Жовтенький пісочок, розтрусися, Ой, ти до мене, мила, й озовися!* (Чуб., V, 1874, 779).

2. *тільки док., розм.* Стомитися від дорожньої тряски. *Розтрусилася я й отерпла та поколіла од холоду, доки приставилася* [дісталася] *до Звиногородки* (Крим., Вибр., 1965, 375); [П е т р о:] *Позавчора залізницею додому приїхав і вчора цілий день спочивав, бо зовсім у вагоні розтрусився* (Сам., II, 1958, 163).

3. *тільки недок.* Пас. до **розтру́шувати** 1, 2.

РОЗТРЯСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗТРЯСТИ́**, су́, се́ш; *мин. ч.* розтря́с, ла́, ло́; *док., перех., рідко.* 1. Те саме, що **розтру́шувати** 1—3. * Образно. *А тепер над містом хуртовина Розметала, розтрясла вогні, І твоє обличчя в ластовинні Сниться тяжко й солодко мені* (Гер., Вибр., 1946, 70); *// безос. Так чогось розболілась* [нога], *аж не можна самій і через вулицю перейти..— чи її дорогою розтрясло, чи лихо її знає!* (Л. Укр., V, 1956, 252); *— Чи не можна у вас пораненого покласти? Четвертий день везем о. Розтрясло його зовсім* (Тют., Вир, 1964, 376).

2. *перен., розм.* Розвіювати, розганяти (думки, поганий настрій і т. ін.). *— Пане Стальський, видно, вам пан президент розтряс сумління, коли ви так попісніли?* (Фр., VII, 1951, 214).

РОЗТРЯСА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗТРЯСТИ́СЯ**, се́ться, *док., рідко.* Те саме, що **розтру́шуватися** 1, 2. *Сиділа у Вижниці три дні, розтрясшись трохи через гірську дорогу* (Л. Укр., V, 1956, 375); *Добравсь на поганенькому вілісі.. З ніг валюся, так розтрясся в дорозі* (Довж., III, 1960, 458).

РОЗТРЯСТИ́ *див.* **розтряса́ти.**

РОЗТРЯСТИ́СЯ *див.* **розтряса́тися.**

РОЗТУЖИ́ТИСЯ, тужу́ся, ту́жишся, *док., розм.* Почати сильно тужити, сумувати. *Розплачеться, розтужиться Потоцького жена* [дружина] (Думи.., 1941, 200).

РОЗТУ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтули́ти.** *З вуст людей, розтулених і застиглих на якусь мить, готових до сміху або до виразу подиву, йшла пара* (Рибак, Помилка.., 1956, 150).

РОЗТУЛИ́ТИ *див.* **розтуля́ти.**

РОЗТУЛИ́ТИСЯ *див.* **розтуля́тися.**

РОЗТУ́ЛЮВАТИ *див.* **розтуля́ти.**

РОЗТУ́ЛЮВАТИСЯ *див.* **розтуля́тися.**

РОЗТУЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідше* **РОЗТУ́ЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **РОЗТУЛИ́ТИ**, тулю́, ту́лиш, *док., перех.* 1. Розтискати, розмикати що-небудь стиснуте, зімкнуте. *— Розмов — мало,— майже не розтуляючи рота, сказав він* (Шовк., Інженери, 1956, 71); *Вона підводить голову, розтулює уста, щоб щось випалити, та, глянувши парубкові у вічі, відразу терпне* (Стельмах, I, 1962, 158); *Коли розтулив* [Данило] *вії, то побачив, що вогнище зовсім загасло* (Трубл., I, 1955, 162); // Розпрямляти, розслабляти що-небудь складене, зігнуте, стулене. *Ви розтулюєте спітнілу.. долоню, просите: — Продайте кавуна, дідусю* (Сенч., Опов., 1959, 245); *Аліна відчула, як рука, що стискала її серце, помалу розтулила пальці* (Ю. Янов., II, 1954, 94); *З ванькира урочисто вийшла Федора, байдуже глянула на Клима і розтулила перед Супруном кулак. На її долоні лежало дві пари циганських сережок* (Стельмах, II, 1962, 123).

◇ **Розтуля́ти (розтули́ти) рот (ро́та)** *див.* **рот.**

2. *розм.* Розкривати, розгортати що-небудь закрите, згорнуте. *То затуляв* [Данько], *то знов розтуляв картуза, щоб переконатися, що казна його на місці* (Гончар, Таврія, 1952, 70); *Он прокинувся метелик, Розтуляє пелюстки* (Бичко, Вогнище, 1959, '161); *Польова повитиця полізла догори по стеблині жита і розтулила свої білі делікатні квіточки* (Коцюб., I, 1955, 17).

3. Розсовувати частини, краї чого-небудь, відслоняти щось, відкриваючи те, що було закрите, затулене. *Дороттi.. підійшла до вікна і розтулила важку гардину* (Ле, В снопі.., 1960, 203).

РОЗТУЛЯ́ТИСЯ, я́ється *і рідше* **РОЗТУ́ЛЮВАТИСЯ**, ються, *недок.*, **РОЗТУЛИ́ТИСЯ**, ту́литься, *док.* 1. Розтискатися, розмикатися (про що-небудь стиснуте, зімкнуте). *За його спиною час від часу розтулялися щелепи залізного ковша, і з них висипалася нова конусовидна гірка жовтого намулу* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 37); *Спогад викликає посмішку на її старечих губах. Вони розтуляються, відкривають беззубий рот і знов змикаються у сувору лінію* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 260); *Тримаючись за цямрини, звелася* [Олена] *і, налігши грудьми на корито, потяглася вустами до води. Вуста запеклися, і вона мусила помочити їх у воді, щоб розтулилися* (Тют., Вир, 1964, 428); // Розпрямлятися, розслаблятися (про що-небудь складене, зігнуте, стулене). *Раду ожив перший: він підняв руку й важко опустив її на плече* [Маріуци]. *Потім рука розтулилась* (Коцюб., I, 1955, 374).

2. *розм.* Розкриватися, розгортатися (про що-небудь закрите, згорнуте). *Жовтогаряча ягідка плоду розтулилась, і з неї лукаво визирало чорне, блискуче вічко насіння* (Донч., IV, 1957, 52); *І квіточка розтулиться, й сопілка десь загра, Коли вона на вулицю Виходить із двора* (Бичко, Сійся.., 1959, 228).

3. Розсовуватися, відслонятися (про частини, краї чого-небудь). *З жіночих костюмів самий оригінальний був «скойка».. Це величезна скойка, яка стулялася й розтулялася, а всередині вся в білих тюлях та перлах жінка* (Коцюб., III, 1956, 193).

4. *тільки недок.* Пас. до **розтуля́ти.**

РОЗТУРБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтурбува́ти.** *Котра козачка проходила, то все козачка розтурбована, у тривозі!* (Вовчок, I, 1955, 359).

РОЗТУРБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТУРБУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Сильно турбувати, непокоїти, хвилювати кого-небудь.

РОЗТУРБО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗТУРБУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Починати сильно турбуватися, непокоїтися, хвилюватися.

РОЗТУРБУВА́ТИ *див.* **розтурбо́вувати.**

РОЗТУРБУВА́ТИСЯ *див.* **розтурбо́вуватися.**

РОЗТУ́РКАТИСЯ, аюся, аєшся *і* **РОЗТУРЧА́ТИСЯ**, чу́ся, чи́шся, *док., розм.* 1. Почати туркати, турчати сильно, безперервно (про голубів).

2. *перен.* Почати говорити швидко, скоромовкою, повторюючи те саме.

РОЗТУРКОТА́ТИСЯ, кочу́ся, ко́чешся *і* **РОЗТУРКОТІ́ТИСЯ**, очу́ся, оти́шся, *док., розм.* Підсил. до **розту́ркатися.**

РОЗТУРКОТІ́ТИСЯ *див.* **розтуркота́тися.**

РОЗТУРЧА́ТИСЯ *див.* **розту́ркатися.**

РОЗТУШО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розтушюва́ти.**

РОЗТУШО́ВКА, и, *ж., спец.* 1. Дія за знач. **розтушюва́ти, розтушо́вувати**; // Результат цієї дії.

2. Загострена паличка з м'якого матеріалу (паперу, замші, пробки і т. ін.) для грунтування, тушування, накладання гриму.

РОЗТУШО́ВУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розтушо́вувати.**

РОЗТУШО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТУШУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Рівномірно розмазувати туш, олівець, вугілля, покладені в тіньових місцях малюнка.

РОЗТУШО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **розтушо́вувати.**

РОЗТУШУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розтушюва́ти.**

РОЗТУШЮВА́ТИ *див.* **розтушо́вувати.**

РО́ЗТЯГ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розтягти́, розтягну́ти, розтяга́ти, розтя́гувати** 1—4 і дія та стан за знач. **розтягти́ся, розтягну́тися, розтяга́тися, розтя́гуватися** 1—4. *При деформації розтягу тіло здовжується у поздовжньому напрямку та потоншується в поперечному* (Фрез. справа.., 1957, 43); *Розтяг легень під час вдиху механічно подразнює інші рецептори легеневих пухирців* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 79).

2. Пошкодження (сухожилля, зв'язки і т. ін.) внаслідок падіння, удару, різкого, незручного руху і т. ін. *Розтяг зв'язок.*

На ро́зтяг — повільно, протяжно. — *А хто там? — обізвався чоловічий голос. — Пугач! — на розтяг гукнув Чіпка* (Мирний, II, 1954, 221).

РОЗТЯГА́Й, я, *ч.* Пиріжок з отвором зверху, в який видно начинку (перев. рибну). *Російська кухня характерна.. великою кількістю страв з борошна (млинці, оладки, пироги, розтягаї, кулеб'яки і т. п.)* (Технол. пригот. їжі, 1957, 3); *Старовинна кухня особливо славиться своїми пирогами, розтягаями та іншими кулінарними виробами з тіста* (Веч. Київ, 6.IV 1957, 2).

РОЗТЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтяга́ти** і **розтяга́тися.** *Павутинка краще витримує розтягання, аніж стальне волокно такого ж діаметра* (Наука.., 12, 1965, 50); *При проектуванні форм виробничого одягу постає ряд нових вимог, зокрема врахування таких властивостей тканин, як стійкість на тертя, повітропроникання, витривалість на розтягання і т. ін.* (Нар. тв. та етн., 2, 1963, 15).

РОЗТЯГА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **РОЗТЯ́ГУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗТЯГТИ́** *і* **РОЗТЯГНУ́ТИ**, тягну́, тя́гнеш; *мин. ч.* розтя́г, ла́, ло́ *і* розтягну́в, ну́ла, ло; *док., перех.* 1. Сильно натягуючи, робити довшим, ширшим, більшим за розміром. *Стальну пружину можна стискувати й розтягувати* (Фізика, I, 1957, 28); *В кузню зазирнув Нестір, побачив: горно палає, Оверко щиросердно розтягує міх, видзвонює молот* (Горд., II, 1959, 166); *— Ото спідницю справив мені Карпо ік празнику! — сказала Мотря й.. обома руками розтягла широку спідницю на обидва боки* (Н.-Лев., II, 1956, 293); // *безос. По лиці Хомки зразу забігали якісь чудні смуги, то його кривило набік, то розтягало вподовж* (Мирний, IV, 1955, 190); // Розпрямляючи, класти, розташовувати на чому-небудь; // Розсовуючи або розгладжуючи, робити тонким. *Леонтій Жерделя сміявся тоненько, розтягаючи губи в ниточку* (Вол., Місячне срібло, 1961, 175); *Усміх, котрий перед тим розтягнув зморшки на лиці* [тітки], *так і застиг на обличчі...* (Коцюб., I, 1955, 464).

Розтяга́ти (розтя́гувати, розтягти́, розтягну́ти) бая́н (гармо́нію, міхи́ баяна, гармо́нії *і т. ін.*) — грати на баяні (гармонії і т. ін.), широко розсовуючи міхи. *Партизани-баяністи інколи.. на повну силу міхів розтягували баяни* (Збан., Крил. гонець, 1953, 43); *Високий матрос розтягнув гармонь, почав тихо пісню* (Корн., I, 1955, 45); *Юний баяніст розтягнув міхи, і багатоголосий хор дружно підхопив пісню юних піонерів* (Цюпа, На крилах.., 1961, 105).

2. Пошкоджувати (сухожилля, зв'язку і т. ін.) внаслідок падіння, удару, різкого, незручного руху і т. ін. *Лежу сьогодні в ліжку, бо розтягла собі трохи якийсь мускул в нозі, впавши порядно* (Л. Укр., V, 1956, 365).

3. Простягати, випрямляючи, випростуючи щонебудь. *Сонце роз'яснювало каламутну воду в потоці,.. причеплене до дна зілля розтягало свої довгі.. галузки* (Кобр., Вибр., 1954, 142); *Образно. *Густі гарячі хвилі, обдавши Марка, почали шалено намотуватись на нього й розтягувати все тіло* (Стельмах, Правда.., 1961, 9).

4. Розташовувати довгим рядом, розміщувати в одну лінію на значному протязі. *Вже не треба було розтягувати вогневі засоби на кілометри по фронту, прикриваючи найдошкульніші місця. Сьогодні гарматам і мінометам було тісно* (Гончар, III, 1959, 388); *— Наполеон припустився помилки, розтягнувши комунікації* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 380); // Робити надто довгим. *Вже, здається, дуже подібним є підпис. От тільки в кінці літеру «р» він розтягає, смикає вгору і потім якимись гачками тягне вниз* (Хижняк, Тамара, 1959, 93); *Про що ж ще написати Тобі? Я, правда, міг би до безмежності розтягати свого листа, розбавивши його сентиментальними фразами* (Кол., Терен.., 1959, 185).

5. Подовжувати, робити тривалішим (час, строк дії, протікання чого-небудь, користування чимсь і т. ін.). *Так, «люблю» ми не сказали, Ми все ждали, одкладали, Розтягали час,— Ми все думали-гадали,— Скаже хтось за нас* (Олесь, Вибр., 1958, 273); *Я мимоволі притихнув.. Андрій тим часом ходив спокійно по кімнаті, розтягаючи якусь нудотну розмову* (Вас., II, 1959, 80); *Не вмію я довго говорити, та й не люблю розтягувати того, що й так ясно для кожного* (Кучер, Дорога.., 1958, 44); // Навмисне повільно, протяжно вимовляти (звуки, слова). *Хлопчик голосив.. — Чого ти, Івасю? — питала мати.— Коня... ко-ня...— розтягаючи, одказав хлопчик* (Мирний, I, 1954, 169); *— Ну от, Ганно, повинна тобі сказати, що тут будеш і жити разом з Мотею,— розтягуючи слова, проспівала Марта Гаврилівна* (Коз., Сальвія, 1959, 17); *— Чого ж це ви самі носили сахар? Чи людей не було в сахарні, чи що? — сказала Маруся.— Та де там носив! ..Записував у книги,— сказав Зануда.— Записували,— розтягла голос Маруся* (Н.-Лев., III, 1956, 324).

6. Розносити, розбирати що-небудь одне за одним або частинами, у кілька прийомів, у різні місця. *— Покликав* [поміщик] *поліцію, що силою повикидала бідноту, а на землянки закидали шнури і розтягали їх кіньми* (Ірчан, II, 1958, 407); *Цього дня приїхали* [залужани] *за пшеницею цілим обозом, стали розтягати інвентар: борони, рала, плуги, навіть сівалки* (Тют., Вир, 1964, 369); *Наприкінці минулого століття традиційне полювання на гренландських китів біля Шпіцбергена припинилося. Їх виловили майже повністю, і тепер туристи розтягують по домівках останні сумні сувеніри — китові кістки, якими усіяне тутешнє узбережжя*

(Наука.., 10, 1967, 25); *Семенова сім'я, гуртом з сусідами, встигла вже розтягти маленький хлівчик, не давши вогневі перескочити на хату* (Гр., I, 1963, 391); * Образно. *Від часу до часу підіймався легкий вітер і розтягав хмари* (Коб., Вибр., 1949, 316); // *розм.* Виносити, забирати потай частинами. *Годувалось при хаті багато бідної.. батькової рідні, котра по батьковій смерті почала красти та розтягати.. добро* (Фр., I, 1955, 12); — *Усе життя батько його, як павук, кров із нас пив. А зараз син його на нашому горі наживається. Скільки того хліба розтяг із своїми прибічниками* (Головко, II, 1957, 495); *Після смерті Ярини княгиня Ольга якийсь час тримала ключі в своїх руках.. Дати ключі комусь з дворян боялась: молоді, ті самі, може, побояться, так інші за їхньою спиною все розтягнуть* (Скл., Святослав, 1959, 102).

7. *розм.* Відтягати одне від одного; розбороняти. *Розтріпаних і подертих, їх ледве розтягнув здоровий Свирид Мірошниченко* (Стельмах, II, 1962, 12).

РОЗТЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і **РОЗТЯ́ГУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗТЯ́ГТИСЯ** і **РОЗТЯГНУ́ТИСЯ**, тягну́ся, тя́гнешся; *мин. ч.* розтя́гся, тяглáся, лóся і розтя́гнувся, ну́лася, лося; *док.* 1. Сильно натягуючись, ставати довшим, ширшим, більшим за розміром. *Від залізної шматини відскакують іскри, вона розтягається в довжину, тоншає* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 200); *Обличчя Мирона розтягається в широкій посмішці* (Стельмах, II, 1962, 73); *Водень дуже швидко проникає в сталь, якщо вона одночасно розтягується* (Наука.., 5, 1958, 13); *Балабуха осміхнувся. В його* [нього] *рот розтягся* (Н.-Лев., III, 1956, 19); // *перев. док.* Стати ніби довшим, схуднувши (звичайно про обличчя). *Перемінився Порох з того часу.. Колись кругле обличчя розтяглося вдовж, осунулось* (Мирний, I, 1949, 386); // Мати властивість витягатися. *Основна вимога до тіста для капами — щоб воно добре розтягувалось* (Укр. страви, 1957, 342).

Розтяга́ється (розтя́гується, розтя́гся, розтяглáся, розтяглúся і *т. ін.*) **бая́н (гармо́нія, міхи́ баяна, гармо́нії** і *т. ін.*) — грає баян (гармонія і т. ін.). *Коли весілля розгорілося і люди загомоніли на всі лади, знову вдарили бубни, розтяглися міхи баянів* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 445).

2. Пошкоджуватися внаслідок падіння, удару, різкого, незручного руху і т. ін. (про сухожилля, зв'язку і т. ін.).

3. Простягатися, випрямляючись, випростуючись. — *А ви чого, паничу, розтяглися, як кіт на печі? Уставайте лиш, покуримо* (Мирний, I, 1954, 335); *Вона* [гадюка] *розтяглась на широкому пеньку і вигрівається на сонці* (Коп., Як вони.., 1948, 20); *По обіді обсядуться всі гуртом під хатою, як кому вигідніш — хто в холодку на призьбі, хто на сонці, спину гріючи, на споришші розтягнеться* (Головко, II, 1957, 401); // *розм.* Падати ниць, витягнувшись на весь зріст. *Хлоп'ята натягають на кучеряві голови шапки і, штовхаючись у дверях, вилітають з хати, хочуть на дурничку прокататися на Барбосі, але той передбачливо дає задній хід, близнята розтягуються на снігу, лицем в лице, і так деякий час заливаються реготом* (Стельмах, I, 1962, 243); *Невиховані люди.. заходяться реготом, дивлячись, як хтось, посковзнувшись, розтягся на льоду* (Наука.., 4, 1966, 19).

4. Розташовуватися, розміщуватися в одну лінію на значному протязі. — *Вистроїтися в два ряди! — наказав гетьманець, і натовп почав лаштуватися, розтягуючись у довгу стрічку* (Багмут, Опов., 1959, 21); *На багато кілометрів розтягувались обози богунців, що везли піхоту, боєприпаси, харчі* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 55); *Уздовж колій розтяглися по степу червоногвардійці довгим ключем. Ідуть на допомогу Арсеналу* (Довж., I, 1958, 56); *Панни й паничі пішли тією стежечкою, розтягнувшись довгим рядком* (Н.-Лев., IV, 1956, 81); *По шляху з Перекопу, розтягнувшись довжелезною смугою, мчать автомобілі* (Гончар, II, 1959, 359); *На шість миль розтягся табір понад річкою при лісі,— військо стало для перепочинку* (Ле, Наливайко, 1957, 249); // Ставати надто довгим. *Дівчина була як у гарячці. П'яти її немов прикипали до землі; серце хололо, в голові була одна думка, одне бажання, щоб ця дорога розтяглася без кінця-краю...* (Коцюб., I, 1955, 250).

5. Тягнутися, тривати надто довго (про час, строк дії, протікання чого-небудь, користування чимсь). *Зміст поняття засвоюється не зразу, а поступово, частинами, іноді засвоєння розтягається на значний час* (Рад. психол. наука.., 1958, 158); *Робота над рисунками розтяглась аж на вісім вечорів* (Шовк., Інженери, 1956, 342); *Думалось, щоб до жнив і пошабашити з війною, а воно не вийшло.. Наскільки ж тепер усе це розтягнеться?* (Гончар, II, 1959, 86).

6. *тільки недок.* Пас. до **розтяга́ти, розтя́гувати**.

РОЗТЯ́ГНЕНИЙ, РОЗТЯ́ГНУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтягти́, розтягну́ти**. *При обертанні навколо Сонця Земля протягом року описує замкнену криву лінію, яка нагадує коло, розтягнене в одному напрямі* (Рад. Укр., 22.IX 1956, 3); *Щодо «технічного виконання» свого роману, то мені здається, що він трохи розтягнений* (Л. Укр., V, 1956, 43); *Не слід одне слово визначати підряд кількома прикметниками. Від накопичення синонімів мова стає розтягнутою* (Наука.., 10, 1969, 44); // *у знач. прикм. Яковець сухий, малий, куций, з маленькими сірими очками, здоровим розтягненим ротом* (Григ., Вибр., 1959, 134); *Марійка на ходу озирнулась, побачила за собою розтягнутий ланцюг лижників* (Донч., V, 1957, 472); *Кукурудза характеризується розтягнутим періодом живлення і особливою чутливістю до легкозасвоюваних поживних речовин у початковий період росту* (Хлібороб Укр., 5, 1972, 13).

2. *у знач. прикм.* Який розтягнувся, випростався на весь зріст. *Лежав розтягнений мужик і йойкав, і стогнав, і кричав* (Фр., II, 1950, 99).

3. *у знач. прикм.* Який розташувався довгим рядом, розмістився в одну лінію на значному протязі. *Гряззю брьохали люди, над розтягненим у поході військом стояв притишений, але важкий і рівний гамір* (Ле, Наливайко, 1957, 259); *Млин стояв на самому кінці довгого розтягнутого понад течією села* (Н.-Лев., IV, 1956, 96).

РОЗТЯ́ГНЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість розтягненого. *У поетів-сатириків нерідко зустрічаються шаблонна побудова сюжетів, повторення одноманітних прийомів, описовість і розтягненість розповіді* (Рад. літ-во, 4, 1965, 33); *Одним з найбільш поширених недоліків у творах молодих авторів є розтягненість і невпорядкованість сюжету* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 138).

РОЗТЯ́ГНЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розтягти́, розтягну́ти, розтяга́ти, розтя́гувати** і дія та стан за знач. **розтягти́ся, розтягну́тися, розтяга́тися, розтя́гуватися**. *Властивість полімерів кристалізуватися під час розтягнення.. широко використовується при прядінні синтетичних текстильних волокон* (Наука.., 7, 1960, 25); *Щоб одержати зображення у великому масштабі, треба фотографувати фотоапаратом з подвійним розтягненням міха* (Довідник фот., 1959, 96).

2. Пошкодження сухожилля, зв'язки і т. ін. внаслідок падіння, удару, різкого, незручного руху і т. ін.

Однією з форм пошкодження кінцівок є розтягнення зв'язок суглобів (Лікар. експертиза.., 1958, 69).

РОЗТЯГНУ́ТИ *див.* **розтяга́ти.**

РОЗТЯ́ГНУТИЙ *див.* **розтя́гнений.**

РОЗТЯГНУ́ТИСЯ *див.* **розтяга́тися.**

РОЗТЯ́ГНУТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість розтягнутого. *Лебідь виявився і неабияким промовцем. Він говорив навіть довго, але у промові його не помічалось розтягнутості* (Баш, Надія, 1960, 106); *Період колосіння жита триває 10—12 днів.. Така розтягнутість колосіння обумовлює нерівномірність процесу зерноутворення і достигання зерна* (Колг. Укр., 6, 1958, 17); *Часом дикторський текст може замінити десятки метрів непотрібного зображального матеріалу, надаючи фільмові динаміки, звільняючи його від.. розтягнутості* (Довж., III, 1960, 236).

РОЗТЯ́ГНУТО, *присл.* Надто повільно. *Інженер говорив довго і розтягнуто* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 14).

РОЗТЯГТИ́ *див.* **розтяга́ти.**

РОЗТЯГТИ́СЯ *див.* **розтяга́тися.**

РОЗТЯ́ГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розтя́гувати і розтя́гуватися.** *Цементи та бетони відзначаються тим, що мають високі показники міцності на стиск і дуже малі на розтягування* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 62); *Від своєчасної і високоякісної сівби залежить доля врожаю. Тому ні в якому разі не можна допускати розтягування строків сівби* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 3).

РОЗТЯ́ГУВАТИ *див.* **розтяга́ти.**

РОЗТЯ́ГУВАТИСЯ *див.* **розтяга́тися.**

РОЗТЯ́ЖКА, и, *ж.* 1. *рідко.* Навмисно повільне, протяжне вимовляння (звуків, слів). *Розпитував* [Войтюк] *Коропова про його життя-буття і після кожної відповіді схвально похитував головою зі своїм звичайним, мабуть прибереженим з війни, «хорошо», яке вимовляв з розтяжкою* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 116).

2. Стальний трос, дріт і т. ін., які використовуються для збереження чого-небудь у певному положенні. *Посаджені дерева треба підв'язати до кілків. Більшим, якщо вони посаджені не на вулицях, краще давати розтяжки* (Озелен. колг. села, 1955, 135); *Розтяжки зчіпок кріпляться до причіпних хомутів, а з другого боку до них кріпляться сівалки; це запобігає вигину зчіпки.. Для нормальної роботи важливо, щоб усі розтяжки були однаково натягнуті* (Механ. і електриф.., 1953, 85).

РОЗТЯ́ЖНИЙ, а́, е́. 1. Який можна розтягнути (у 1 знач.). *Середні за хлібопекарською силою пшениці мають еластичну, ніжну, помірно розтяжну клейковину, яка при замішуванні легко утворює пружне тісто* (Колг. Укр., 5, 1961, 29).

2. *перен.* Який можна розуміти або тлумачити порізному. *Розтяжне поняття.*

РОЗТЯ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **розтяжни́й.** *Тісто з борошна сильних пшениць дає добру пружність і розтяжність* (Хлібороб Укр., 8, 1966, 16).

РОЗТЯ́ПА, и, *ч. і ж., розм.* Неуважна людина. [Галя:] *Аварія... Аварії машин бувають тільки в ледарів, розтяп, нехлюїв* (Корн., I, 1955, 289).

РОЗТЯПА́КА, и, *ч. і ж., розм.* Те саме, що **розтя́па.** *Ото ще чортова розтяпака: несла свиту і не бачила, як люлька з кишені випала* (Сл. Гр.).

РОЗТЯ́ТИ *див.* **розтина́ти.**

РОЗТЯ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розтя́ти;** // *у знач. прикм. Гардеробниця тітка Настя, підкасана вище колін, у мокрих гумових чоботях з розтятими халявами, стояла над відром з величезним віхтем* (Хор., Місто.., 1962, 6); [Я к и м:] *Може, .. Демченка в лісі знайдено з розтятою головою...* (Гр., II, 1963, 547).

РОЗТЯ́ТИСЯ *див.* **розтина́тися.**

РОЗТЬО́ХКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Почати безугавно співати, щебетати (про птахів). *Розтьохкався соловейко На калиноньці* (Граб., I, 1959, 111); // *перен., жарт.* Почавши говорити, захопитися розмовою (про людей). — *Розтьохкався наш Соловейко,— радо сміються матроси, і кожен з них намагається хоч чим-небудь стати Феді в пригоді* (Ткач, Жди.., 1959, 49).

РОЗУЗО́РЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розузо́рити.** *Незчулись* [дівчата], *як вийшли на Зовнішні Ставки. Так звалося просторе, розузорене ставками вгіддя* (Гончар, Таврія, 1952, 339).

РОЗУЗО́РИТИ, рю, риш, *док., перех., розм.* Прикрасити узорами. *Образно. — *Хто ж це тебе так розузорив, як бог черепаху?* (Вишня, I, 1956, 358).

РОЗУКРУ́ПНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розукрупни́ти.**

РОЗУКРУ́ПНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розукрупни́ти, розукру́пнювати.** *Тенденція розукрупнення великих міст існує вже тепер. Вона знаходить свій вияв, зокрема, в будівництві довкола великих міст супутників, покликаних відтягувати частину населення, що зростає* (Наука.., 12, 1969, 16); *Колгосп наш після розукрупнення самостійно веде господарство перший рік* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 3).

РОЗУКРУПНИ́ТИ *див.* **розукру́пнювати.**

РОЗУКРУ́ПНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розукру́пнювати.**

РОЗУКРУ́ПНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **РОЗУКРУПНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док., перех.* Розділяючи, членуючи, утворювати з більшої організації або адміністративно-територіальної одиниці кілька менших, дрібніших. *Коли почали укрупнювати колгоспи, Сосонку приєднали до Яворецької артілі.. Потім розукрупнювали, і Сосонку виділили в окремий колгосп* (Зар., На.. світі, 1967, 14); *У 1963 році радгоспи розукрупнили і розміри їх довели до оптимальних* (Хлібороб Укр., 4, 1966, 16).

РОЗУКРУ́ПНЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **розукру́пнювати.** *Серйозну увагу слід приділити організації медичної допомоги вдома. Для цього лікарські територіальні дільниці розукрупнюються й укомплектовуються лікарями* (Рад. Укр., 12.IX 1962, 3).

РО́ЗУМ, у, *ч.* 1. Здатність людини мислити, відображати і пізнавати об'єктивну дійсність. *Розум — скарб людини* (Укр.. присл.., 1963, 318); *Коли наш розум має розвиватись і йти вперед, чому наше почуття має йти назад і приймати те, що відкинув давно наш народний гумор..?* (Л. Укр., VIII, 1965, 245); [Ханенко:] *Гарно, нічого й казати, Вмієш ти слова складати. Грає кров, а розум чахне* (Фр., XIII, 1954, 364); *Народ вірить у те, що поступиться природа перед розумом людським, перед людською енергією...* (Вишня, День.., 1950, 12); *Розум і почуття людини невіддільні одне від одного. І тому інтелектуальну сторону публіцистики не можна розглядати без зв'язку з емоціональною* (Ком. Укр., 6, 1967, 68); // *з означ.* Певний склад, характер мислення. — *Ой, Іване,.. Хіба в тебе розум дівочий, що вповав на теперішнії часи, а що буде послі* [потім], *не подумав* (Вовчок, I, 1955, 26); *Це був актор* [М. Кропивницький] *стихійного темпераменту і величезного аналітичного розуму* (Збірник про Кроп., 1955, 324); *В Адаменка був гострий розум, план.. бою цілком постав у його голові* (Ю. Янов., II, 1958, 253); *Партійна організація оточує увагою й піклуванням новаторів виробництва, людей допитливого розуму* (Ком. Укр., 12,

1963, 63); // Загальний інтелектуальний розвиток, рівень пізнання, знань кого-небудь. *Коли б той розум наперед, що потім!* (Укр.. присл.., 1963, 320); *Якби наш панич мали Розуму доволі, То нічого їм би було Вчитися у школі!* (Рудан., Тв., 1956, 143); — *Щоб машину скасувати, треба розуму та ще й неабиякого* (Мирний, IV, 1955, 245); *Недарма в народі кажуть: «Хліб живить тіло, а книга — розум»* (Вітч., 4, 1967, 169).

◇ **Бі́стрий на ро́зум** *див.* **бі́стрий; Бі́дний на ро́зум** — те саме, що **На ро́зум небага́тий** *хто* (*див.* **небага́тий**); **Бра́тися за ро́зум** *див.* **бра́тися; Взя́тися (узя́тися) за ро́зум** — почати жити, діяти розумно, як слід. [В и б о р н и й:] *Час би, Наталко, взятись за розум: ти уже дівка, не дитя.— Кого ж ти дожидаєшся?* (Котл., II, 1953, 20); *Чіпка пішов, Грицько з Христею завели розмову про його..— Молодий був, дурний, а постаршав, за розум узявся,— одказує Христя* (Мирний, I, 1949, 355); **Вижива́ти (ви́жити) з ро́зуму** *див.* **вижива́ти; Держа́ти (ма́ти) ро́зум у (в) голові́ (голі́воньці)** — бути розсудливим, розважливим. *Не потурай, дівчинонько, та моїй розмовоньці, держи розум та ум добрий в своїй головоньці* (Сл. Гл.); *Мелашка не маленька, а коли зосталась у Києві, то вона мала свій розум у голові для того* (Н.-Лев., II, 1956, 339); **Добира́тися до ро́зуму** *див.* **добира́тися**[1]; **Добра́ти [до] ро́зуму** — те саме, що **Добра́ти ді́ла (ума́, то́лку, глу́зду** *і т. ін.*) (*див.* **добира́ти**). *Він і зараз ніяк до розуму не добере — хто б таки його* [листа] *міг* [знайти]? (Головко, II, 1957, 143); **До́брий ро́зум** *див.* **до́брий; Добува́ти (добу́ти, доско́чити** *і т. ін.*) **ро́зуму** — те саме, що **Набира́тися (набра́тися) ро́зуму (уму́-ро́зуму)** (*див.* **набира́тися**). *Хлопчика опекун* [опікун] *віддав у бурсу розуму добувати* (Мирний, I, 1949, 371); — *Просте дуже діло, небого: така більшовицька політика — вчилися колись багачі, хай ще бідні розуму доскочать!* (Кос., Новели, 1962, 93); **Дово́дити (довести́) до ро́зуму:** а) *(кого)* *див.* **дово́дити;** б) *(що)* те саме, що **Дово́дити (довести́) до пуття́ (до ладу́)** (*див.* **дово́дити**). — *Не скупись, Овраме,— пристає Лушня: — ми тобі його* [жито] *вимолотимо, до розуму доведемо* (Мирний, I, 1949, 267); [**До**] **ро́зуму дохо́дити (дійти́)** *див.* **дохо́дити; [До] ро́зуму подохо́дити** *див.* **подохо́дити; Дохо́дити (дійти́) свої́м (вла́сним) ро́зумом** — самостійно осмислювати, усвідомлювати що-небудь. *Карпо Свербивус.. дивився на все надто серйозно і намагався дійти до всього своїм розумом* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 344); *Любить Іван Іванович до всього власним розумом дійти, руки свої докласти* (Веч. Київ, 2.XII 1971, 2); **Дурни́й ро́зум** *див.* **дурни́й; Жи́ти своїм (чужи́м) ро́зумом** — дотримуватись у житті власних (або чужих) поглядів, переконань і т. ін.— *Ти своїм розумом живеш?.. Але як? — закричав старий і сердито заворушив бородою* (Тют., Вир, 1964, 76); — *Нічого не скажу зараз. Бо нічого ще до пуття не знаю. А чужим розумом жити не хочу. Розберуся трохи в цьому сам, тоді й поговоримо* (Головко, II, 1957, 502); **З вели́кого ро́зуму,** *ірон.*— необдумано, нерозумно; **З дурно́го ро́зуму** *див.* **дурни́й; З ро́зумом:** а) розумно, як слід (жити, робити і т. ін.). *З хмелем треба з розумом жити* (Номис, 1864, № 11455); — *З Глибокої Долини теж є нам чому повчитися. Аби тільки з розумом. От перша наука така, братця,— що ждати треба ворога не тільки з-за горба із степу, а з-за кожного рогу* (Головко, II, 1957, 328); б) *(хто)* тямущий, розумний. *Новопризначеному голові троянівці були раді: хлопець молодий, з розумом, такий діло поведе* (Тют., Вир, 1964, 25); в) *(що)* такий, як треба, як належить. — *З розумом фата! — тріумфував Йон і приступився ближче до дівчини* (Коцюб., I, 1955, 235); **Зроста́ти ро́зумом** *див.* **зроста́ти; [І] ро́зуму не стає́ (не ста́ло, не ста́не)** *у кого* — не вистачає (не вистачило, не вистачить) у кого-небудь знань, уміння, здібностей.— *Іди, тебе обрали на кошового!.. — Та в мене і розуму не стане на таке діло,— відступив трохи Кирдяга* (Довж., I, 1958, 234); **Коро́ткий ро́зум** *див.* **коро́ткий; Ку́рячий ро́зум** — те саме, що **Коро́ткий ро́зум** (*див.* **коро́ткий**). [Х а р и т о ш к а:] *Наука говорить: у здоровому тілі — здоровий дух..* [К у ц ь:] *А я чув інакше: сила воляча, а розум курячий* (Мам., Тв., 1962, 436); **Маки́тра ро́зуму** *див.* **маки́тра; Ма́ти свій ро́зум** — жити, діяти самостійно, дотримуватися своїх поглядів на кого-, що-небудь. *Людей питай, а свій розум май* (Укр.. присл.., 1963, 322); **Набира́тися (набра́тися) ро́зуму (уму́-ро́зуму)** *див.* **набира́тися; Навóдити (навести́) на ро́зум** *див.* **навóдити; Навча́ти добру́ і ро́зуму** *див.* **добро́; На ро́зум кво́лий** *див.* **кво́лий; На ро́зум наверта́ти** *див.* **наверта́ти; На ро́зум небага́тий** *див.* **небага́тий; Наставля́ти (наста́вити) на [до́брий] ро́зум** *див.* **наставля́ти**[2]; **Не з твоїм (моїм** *і т. ін.*) **ро́зумом роби́ти** *що* — у когось недостатньо знань, уміння, здібностей для здійснення чого-небудь. *Не з її розумом, тонким та гнучким, руйнувати було ту башту кріпкої волі...* (Мирний, I, 1949, 399); **Не по́вно ро́зуму** *у кого* — те саме, що **Непо́вна́ ро́зуму** (*див.* **непо́вна́**); **Непо́вна́ ро́зуму** *див.* **непо́вна́; Пита́ти ро́зуму** *див.* **пита́ти; Пита́тися чужо́го ро́зуму** — звертатися до кого-небудь за настановою, порадою, як жити, діяти і т. ін. *Щоб часом дарма не блудить, чужого розуму питайся* (Укр.. присл.., 1963, 321); **Поверта́ти (поверну́ти) [своїм] ро́зумом** *див.* **поверта́ти**[1]; **Прикла́сти (приложи́ти) ро́зум** — зрозуміти, збагнути. *Кривоніс думав і не міг прикласти розуму, де б дістав її* [Ярину] *Єремія в поході?* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 285); *Стояв-стояв пан Уласович довгенько і розуму не приложить, що йому теперечки на світі й робити!* (Кв.-Осн., II, 1956, 217); **Приро́дний ро́зум** — закладена від народження здатність людини мислити. [Б а т у р а:] *Романюк дуже інтересна, я б сказав, колоритна постать. У нього великий природний розум* (Корн., Калин. гай, 1950, 43); **Прихо́дити (прийти́) до ро́зуму** *див.* **прихо́дити; Ро́зуми пої́сти** *див.* **пої́да́ти; Ро́зумом висо́кий** *хто* — хтось дуже розумний. — *Гордий, пишний і розумом високий гетьман! — подумав Петро* (П. Куліш, Вибр., 1969, 166); **Ро́зумом зрі́лий** *хто*— хтось має великий життєвий досвід; мудрий. *Перший Лелег серед всіх, нарешті, мовчання порушив, Розумом зрілий і віком* (Зеров, Вибр., 1966, 325); **Ро́зуму випи́тувати** *у кого* — дізнаватися про чиїсь знання в якійсь галузі.— *А ще як, Василинко, можна взяти добрий взяток* [меду]?.. — *Дядю, а ви не смієтесь з мене? Ви ж, десь-то, все знаєте, а в мене розуму випитуєте?— прокидається в дівчинки недовіра* (Стельмах, II, 1962, 79); **Ро́зуму вчи́тися (учи́тися)** — набиратися досвіду, уміння, знань. — *Чоловік на те й родився, щоб весь вік, скільки живе, розуму вчитися* (Тют., Вир, 1964, 214); **Ро́зуму не позича́ти** *кому* — хто-небудь дуже розумний, тямущий. — *Він і освічений, і говорить красно, та й розуму йому не позичати* (Добр., Очак. розмир, 1965, 406); **Ро́зуму пала́та** *див.* **пала́та; Ро́зуму (уму́-ро́зуму) вчи́ти (учи́ти)** *кого* — давати кому-небудь настанови, поради, як треба жити, діяти за тих чи інших обставин. *Марта ще молода; ще Марту треба розуму вчить* (Вовчок, VI, 1956, 249); *Хівря з серця почала Наталцю бити — уму-розуму вчити, щоб мовчала,.. не в своє діло не лізла* (Григ., Вибр., 1959, 113); **Свої́м ро́зумом** — самостійно. — *Зметикуй своїм розумом: робітник тепер — господар життя*

М. Ю. Тарн., День.., 1963, 5); **Стари́й (старе́чий) ро́зум** — здатність мислення і пізнання, як у старої людини. *Хоч і молодий ще, а старечий розум має* (Укр.. присл.., 1963, 320); **Те́мний ро́зум** — здатність мислити, характерна для неосвіченої або розумово обмеженої людини. *Тітки пороззявляли роти. Вони полякались. В них розум був такий темний, як і в сільських бабів* (Н.-Лев., II, 1956, 68).

2. Те саме, що **ми́слення** 1. *Розум.. є мисленням, яке свідомо чи несвідомо керується певними світоглядними принципами, певним баченням світу* (Наука.., 7, 1971, 40); *Активність розуму слід розглядати як органічний, нерозривний зв'язок його з цілеспрямованою діяльністю людини, з працею, з виробничими процесами* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 404); *Білява людина,.. схилившись плечем на стіну, метикувала. Її розум, як губка, хапав кожне слово Курбали і, поєднавши їх із тим, що знав раніш, уважно, обережно вибирав з хаосу цих всіх речень окремі моменти* (Досв., Вибр., 1959, 280); [Г а в р и л о:] *Щоб витлумачити знак, який узрів я, велике напруження розуму і серця потрібне* (Корн., І, 1955, 230); // Нормальний стан мислення, психіки людини. *А біс йому в обидва вуха Все шепче: «Утікай!..» І розум в голові покрився чудним туманом...* (Гл., Вибр., 1951, 142); *В його карих очах світився розум, в погляді промайнула тяма* (Н.-Лев., VII, 1966, 268); *Як мандрівник, що зібрався в дорогу, сіла* [Тайах] *до книжки.. Очі сумлінно читали кожне слово, кожний рядок, та розум був далекий від розуміння* (Ю. Янов., II, 1958, 143); // *перев. з означ.* Практичне, розсудливе мислення; розсудливість. *Хоч він і говорив, що у нього все сім раз одміряно, але як людина тверезого розуму, він припускав, звичайно, можливість всяких ускладнень та несподіванок* (Головко, II, 1957, 567); — *Заспокойтеся. Вам потрібний холодний розум, на вас відповідальність за долю людей* (Ю. Янов., І, 1954, 200); // *розм.* Інстинкт тварини; // *розм.* Норов, характер поведінки тварини. *Наче нитка в'ється* [дорога] *понад кручі.. Кінь гуцульський тут господар повний. Тут показує увесь свій розум* (Фр., XIII, 1954, 331).

◇ **Бра́ти (взя́ти, узя́ти) ро́зумом** *над ким* — перевершувати кого-небудь у здатності мислити логічно, правильно і т. ін.— *А що ж Сомко? Хоть він і розумом, і славою узяв над усіма, да й йому не дають гетьманувати* [гетьманувати] (П. Куліш, Вибр., 1969, 56); **Бра́ти (взя́ти, узя́ти) [собі́] на ро́зум** — мати на увазі, усвідомлювати, запам'ятовувати. [К о н о н:] *Нам треба до того прислухатись та брати на розум. То люде вчені, котрі про все, що коїться промеж людьми, довідуються і записують у книги* (Кроп., III, 1959, 211); *Про таке жіноче вередування слухав наш Пархім та й узяв собі на розум* (Кв.-Осн., II, 1956, 473); **Втрача́ти (втра́тити, губи́ти, загуби́ти, погуби́ти, стра́тити, тра́тити, утра́тити** *і т. ін.*) **ро́зум** — позбуватися здатності ясно, чітко, правильно мислити, ставати психічно ненормальним. *Говорили поміж себе люди, що дід зовсім розум втратив, де ж таки — ходить та й ходить.., як той Марко по пеклу* (Ю. Янов., II, 1954, 162); *З ним ніхто не хотів сідати за стіл, тому що від чарки Псякревський губив розум* (Казки Буковини.., 1968, 41); — *Вона стратила розум, збожеволіла,— загомоніли молодиці* (Н.-Лев., III, 1956, 359); [О р е с т:] *Сам я, може, й не піду на риск,.. але коли мене захопить яка стороння стихійна сила, тоді я трачу розум!* (Л. Укр., II, 1951, 28); **Глузд за ро́зум заверну́в** *див.* **глузд; За́днім ро́зумом жи́ти** *див.* **за́дній; Зайти́ за ро́зум** *див.* **захо́дити; Замути́ти ро́зум** *див.* **замути́ти; Зате́мнювати (затемни́ти) ро́зум** *див.* **зате́мнювати; Зато́плювати (затопля́ти, затопи́ти) ро́зум у ча́рці (горі́лці)** *див.* **зато́плювати**[2]; **Затума́нювати (затума́нити) ро́зум** *див.* **затума́нювати; Зашити́ ро́зум** *див.* **зашива́ти; Збива́ти (збити́) з ро́зуму** *див.* **збива́ти; Зви́хнутий ро́зумом (з ро́зуму)** *див.* **зви́хнутий; Звихну́тися ро́зумом (з ро́зуму)** *див.* **звихну́тися; Зво́дити (звести́) з ро́зуму** *див.* **зво́дити; Здоро́вий ро́зум** — те саме, що **Здоро́вий глузд** (*див.* **глузд**). *Всупереч живим фактам, наперекір здоровому розуму ці горе-теоретики твердять про «відмирання народної творчості»* (Рильський, III, 1956, 142); **Май ро́зум!** — уживається у знач. спонукання до мислення. *Вгорі над кручею вибухає снаряд, і безсилі осколки хурчать над головою..— Е, май розум! — гукає Хома, розважаючи всю роту,— куди ти стріляєш? Чого ти хочеш?* (Гончар, III, 1959, 54); **Не ва́шого (твого́, його́** *і т. ін.*) **ро́зуму ді́ло** *див.* **ді́ло; [Не] при [своє́му (свої́м, до́брому** *і т. ін.*)] **ро́зумі** — (не) в нормальному психічному стані. [М а т у ш к а г у м е н я:] *Що то старий чоловік, що то при розумі доброму* (Мирний, V, 1955, 110); *Він тоді був не при своєму розумі* (Барв., Опов.., 1902, 282); — *Це дурний Тодосик,— догадався дід. — Від народження не при своєму розумі* (Донч., VI, 1957, 61); **Па́морочити ро́зум** *див.* **па́морочити; Поверта́ти (поверну́ти) [своїм] ро́зумом** *див.* **поверта́ти**[1]; **Позбу́тися ро́зуму** *див.* **позбува́тися**[1]; **Позво́дити з ро́зуму** *див.* **позво́дити; Прихо́дити (прийти́) на ро́зум** *див.* **прихо́дити; Рішати́ся (рішити́ся) ро́зуму** *див.* **рішати́ся; Розкида́ти (розки́нути) ро́зумом** *див.* **розкида́ти**[2]; **Ро́зум бог (госпо́дь, страх** *і т. ін.*) **відбира́є (одібра́в, відня́в** *і т. ін.*) *кому*; **Ро́зум десь ді́вся (одібра́ло** *і т. ін.*) *у кого, кому* — хто-небудь втратив здатність нормально, логічно мислити. [Є в д о к і я К о р н і ї в н а:] *Що це з тобою сьогодні сталося! Та нащо ж ти мене брав, коли в мене і ніс, яку чорногуза, і язик, як колода, і розум десь дівся?* (Н.-Лев., IX, 1967, 222); *Тоді як іншим страх одняв розум, засліпив очі, Підпара не боявся нічого* (Коцюб., II, 1955, 97); **Ро́зум тьма́риться (тьма́рився, потьма́рився, га́сне, му́титься,** туманіє *і т. ін.*) *кому, у кого;* **Ро́зум потьма́рило (помути́ло)** *що кому, чий* — хтось втрачає ясність думки, мислення. *Сміх так вразив Свирида Яковлевича, що він, задихаючись, став біля воріт, не знаючи, чи не тьмариться йому розум* (Стельмах, II, 1962, 211); *Стис мені серце холод льодовий,.. розум потьмарився, І від тяжкого жаху я прокинувсь* (Л. Укр., IV, 1954, 118); — *Як я здумаю про те* [минуле], *то в мене розум мутиться, в очах плями замріють...* (Мирний, І, 1949, 363); *Страшні думки вставали в Зіньковій голові.., вони пекли його, палили, що аж розум йому туманів* (Гр., II, 1963, 445); *Чи це так вино помутило твій розум, чи завжди В тебе такий він, що ти без кінця нісенітниці мелеш?* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 315); **Спада́ти (спа́сти) на ро́зум** *кому* — те саме, що **Прихо́дити (прийти́) на ро́зум** *кому* (*див.* **прихо́дити**). *Я і сам додумався, і з стариками радився, так нікому така думка не спала на розум* (Кв.-Осн., II, 1956, 400); **Спада́ти (спа́сти, сплисти́** *і т. ін.*) **з ро́зуму** — збожеволіти. *Ні, наші козаки ще з розуму не спали, Щоб Вовка од біди сховали!* (Гл., Вибр., 1951, 6); [Р я б и н а:] *Чи ти, старий, одурів, чи з розуму сплив? Та за що дерево путаєш?* (Фр., IX, 1952, 388); **Стра́титися ро́зуму; Стеря́тися ро́зумом** — збожеволіти. *Боронь боже, хто з людей почув би Стефана, то подумав би, що стратився розуму* (Чорн., Пісні.., 1958, 45); *Прокинувшись від жару та диму і усвідомивши, що його майно горить, Суліман стерявся розумом* (Вільде, III, 1968, 225); **Схо́дити (зійти́) з ро́зуму** *див.* **схо́дити; Чи ти (він, вона́) при [в (не в) своє́му (свої́м)] ро́зумі (ро́зумові)?; Чи ти (він, вона́) спо́вна́ ро́зуму (з ро́зумом)?** — уживається при вираженні здивування, застереження,

коли хтось діє необачно, необдумано. [М а т у ш к а г у м е н я:] *Свят! Свят! Чи ти при своєму розумові, чоловіче?* (Мирний, V, 1955, 93); [М а л ь в а н о в:] *Та чи ти при розумі. Чого ти приїхала! Тобі ж не можна виходити, та ще в таку жахливу погоду!* (Коч., II, 1956, 47); *Коли стурбована Христинка стала на порозі, він одразу пригорнув її до себе. — Чи ти, Левку, не в своєму розумі? — зашипіла дівчина і вислизнула з його рук* (Стельмах, I, 1962, 536); — *Опам'ятайсь, Карпе! Що ти вигадав: по-панському схотів жити, кров свою одмінити? Чи ти сповна розуму?* (Коцюб., I, 1955, 302); «*Отак, боса, в опорках?*» *Давид занепокоївся:* «*Та чи ти, дівчино, з розумом? Біжи, біжи прямо на піч*» (Головко, II, 1957, 181).

3. *розм.* Зміст, значення чого-небудь. *Невже не можна краще писати?.. А то—поки того розуму добереш — то й голову затуманиш* (Мирний, V, 1955, 377); // Доцільність, сенс у чому-небудь. *Бесіди багато, а розуму мало* (Номис, 1864, № 13028); *Який тут розум — землю рить Та розкидать пашню без діла?* (Гл., Вибр., 1951, 29).

4. *перен.* Людина, група людей, що характеризується високими розумовими, інтелектуальними здібностями. *В зеленому ханському наметі сидить Богдан, похиливши голову.. Хан держить в неволі розум України* (Н.-Лев., III, 1956, 308); *Різноманітність інтелектів, що доповнюють і спрямовують один одного у загальній праці по дослідженню природи та оволодінню її силами, дає нам право говорити про колективний розум як про справжнього творця наукових і технічних цінностей* (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 416); *В. І. Ленін створив партію, яка втілила в собі розум, честь і совість епохи* (Ком. Укр., 2, 1970, 9).

РОЗУМА́КА, РОЗУ́МАХА, и, *ч. і ж., розм.* Розумна людина. *Лаврін.. скінчив церковноприходську школу, був розумака і майстер на всі руки — і косити, і молотити, і навіть сам шив чоботи* (Донч., III, 1956, 86); // *ірон.* Той, хто вважає себе розумнішим за інших. *Та од них, розумак, і вуха затулили, од лиха. Це ж видко, куди наверта — на різанину. Не слухати таких!* (Головко, II, 1957, 220); — *Розтолкуй мені, як ти такий розумака, чого ходив по цій дорозі тисячу раз і ніколи не збивався, а в цю ніч збився?* (Тют., Вир, 1964, 18); *Один ти — розумаха.*

РОЗУМА́ХА *див.* **розума́ка.**

РОЗУМЕ́ЦЬ, мця́, *ч.* Зменш.-пестл. до **ро́зум** 1, 2. *Невеликий розумець* [у вівці], — *звичайно німина,— а все-таки такий, як бог йому дав* (Фр., IV, 1950, 25); *А та вже перелякалася. Що й був розумець — вискочив* (Хотк., I, 1966, 78); // *ірон.* Те саме, що **розума́ка.** *Бач, який найшовся розумець* (Сл. Гр.); *Старий знову чогось не помирився із сином.. А потім, дивись, і сусідам піде жалітися, що його сякий не такий розумець не має в голові олії* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 180).

РОЗУМІ́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розуміти** 1—6 і **розумітися** 1—3. *Перед молодим Мічуріним поставало багато глибоких, захоплюючих питань щодо явищ природи, розуміння яких давало йому велике задоволення* (Юним мічур.., 1955, 10); *Він пояснював свої думки терпляче, не поспішаючи, ніби було в них щось складне, важливе для розуміння* (Собко, Справа.., 1959, 202); *На основі правильного розуміння сутності суспільного прогресу.. зростає творча активність будівників комунізму* (Ком. Укр., 7, 1970, 24); *Поетові* [М. Рильському] *властиве тонке розуміння природи, він знає і любить її пахощі і кольори* (Мал., Думки.., 1959, 15); *Дуже важко було привчити голубів до розуміння різних сигналів* (Донч., I, 1956, 54); *Розуміння, яке «Капітал» швидко знайшов у широких колах німецького робітничого класу, є найкраща нагорода за мою працю* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 11); *Сей мій невеличкий побут у його селі дав мені ключ до розуміння його вдачі* (Фр., IV, 1950, 277); *Тактовність і розуміння внутрішнього стану людини — ось за що його можна поважать* (Голов., Тополя.., 1965, 195); *Жінки не мають розуміння супокою, розуміють інакше супокій, як ми, мужчини* (Коб., III, 1956, 8); *Химочка мовчки йшов за домовиною.. Почуття втрати Логвина та Степана, розуміння того, що кількамісячна робота знесена куркульнею за одну ніч,.. гнітила його чорним розпачем* (Епік, Тв., 1958, 305); *Мова є найважливішим засобом людського спілкування, обміну думками, взаємного розуміння* (Літ. газ., 7.IX 1950, 3).

◇ **З [глибо́ким] розумі́нням [спра́ви]** — те саме, що **Із знанням спра́ви** (*див.* **знання́**). *Вона змушувала його цілими вечорами слухати музику,.. і після якоїсь фуги або симфонії, одіграної з розумінням і з експресією, оберталась до нього разом з табуреткою* (Коцюб., I, 1955, 407); **У (в) розумі́нні:** а) *(якому)* те саме, що **У** *(такому-то)* **відно́шенні** (*див.* **відно́шення**).— *Що ти за людина, Павле! — після паузи хмуро сказав Саранчук.— В якому розумінні?* (Головко, II, 1957, 566); б) *(чого)* маючи на увазі що-небудь. *Слід вказати учням, що латуні погано обробляються різанням (в розумінні чистоти поверхні)* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 44).

2. Погляд, точка зору. *Твір* [«Піднята цілина»] *позначений глибоко партійним розумінням дійсності, цілі покоління радянських людей вчилися по ньому, як треба боротися за торжество комуністичних ідеалів* (Ком. Укр., 9, 1965, 74); *Метафізично-ідеалістичній концепції часу.. драматург* [І. Кочерга] *протиставляє в своїй п'єсі матеріалістичне розуміння часу як руху вперед, як діяння* (Іст. укр. літ., II, 1956, 529).

3. Знання, досвід у чому-небудь; уявлення про щось. *Справжній талант — він тому й талант, що вміє збагатити й поглибити наше розуміння дійсності* (Про багатство л-ри, 1959, 159); *Проект Програми КПРС озброїв вчених глибоким розумінням того, яку велику роль повинна відіграти наука в створенні матеріально-технічної бази нового суспільства* (Наука.., 8, 1960, 14); *Навчаючись з малих літ балакати, ми разом з тими словами, що доводиться їх запам'ятати, набуваємо і розуміння того, що ті слова визначають* (Мирний, V, 1955, 314).

◇ **Не ма́ти найме́ншого розуміння** — те саме, що **Не ма́ти [жо́дного (найме́ншого)] поня́ття** (*див.* **поня́ття**). [Е н н:] *Ви не маєте найменшого розуміння про хороший тон і ввічливість* (Собко, П'єси, 1958, 83); **У розумі́нні** *чиєму* — так, як уявляє хто-небудь. *Англійський імперіалізм, маючи за собою таку багату історію, має теж свою глибоку думку щодо расового розподілу людей. В його розумінні білою людиною може бути тільки — англієць* (Ірчан, II, 1958, 339).

4. *рідко.* Те саме, що **ро́зум** 1. *Коли паровик скрикнув тим самим криком, яким будив Андрія мало не ціле життя,.. лютість одняла у нього пам'ять, свідомість і розуміння* (Коцюб., II, 1955, 91); *Розуміння.. зароджується вже в чуттєвому сприйманні людиною навколишньої дійсності* (Рад. психол. наука.., 1958, 142).

◇ **У (в) вузько́му (стро́гому, професіона́льному, тісно́му, то́чному** *і т. ін.)* **розумі́нні** [**цього́ сло́ва**] — у конкретному значенні; у спеціальному, специфічному значенні. *Значення терміну «історична пісня» може бути різним. В тісному і точному розумінні це — пісня про певну історичну подію, певну історичну особу* (Рильський, IX, 1962, 223); — *Я хочу сказати, що ми*

військові в професіональному, так би мовити, розумінні цього слова (Довж., I, 1958, 164); **У (в) кра́щому (висо́кому** *і т. ін.*) **розумі́нні [цього́] сло́ва** — у позитивному трактуванні значення слова. *Реаліст в кращому розумінні цього слова, Франко в своїх прозаїчних творах любить спинятись на двох темах* (Коцюб., III, 1956, 40); **У по́вному (по́внім) розумі́нні [цього́] сло́ва ([цих] слів)** *див.* **по́вний; У (в) прямо́му (звича́йному, букво́льному** *і т. ін.*) **розумі́нні [цього́ сло́ва]** — в основному значенні (цього слова). *Власне, спортом в прямому розумінні він ніколи не захоплювався, але брав участь в самодіяльному ансамблі пісні й танцю, як танцюрист-соліст* (Голов., Тополя.., 1965, 101); *Навряд чи я був хорошим вихователем у звичайному розумінні цього слова* (Довж., I, 1958, 14); *Перед нами відкрита всім вітрам світу, як еолова арфа, душа поета* [А. Малишка].., *тут дослідницьки-науковий зір, що проникає за поверхню явищ, але тут також і творча, натхненна праця, труд у буквальному розумінні цього слова* (Рад. літ-во, 6, 1963, 9); **У (в) широ́кому розумі́нні [цього́] сло́ва** — у загальному значенні (слова), зрозумілому для всіх. *Пушкін, Шевченко, Міцкевич — народні поети в широкому й високому розумінні слова* (Рильський, III, 1956, 71).

5. Зміст, значення чого-небудь. *Закон правильного мислення.. У даному міркуванні, спорі, дискусії кожне поняття повинно вживатися в тому самому розумінні* (Логіка, 1953, 79).

РОЗУМІ́ТИ, ію, ієш, *недок., перех.* 1. *також без додатка і з підрядним реченням.* Сприймати, осягати розумом (у 1, 2 знач.). *Дедалі мені стає тепліше, я розумію окремі слоза і вже помічаю залізну дорогу* [залізницю], *будки* (Коцюб., II, 1955, 269); — *Про цю бабу можна сказати так: коли вона каже — надворі година, то розумій, що йде дощ,— сказала Христина* (Н.-Лев., VI, 1966, 9); [П у б л і й *(до Йоганни):*] *Я радий, що рідний край вернув тобі здоров'я. (Йоганна дивиться на нього, не розуміючи)* (Л. Укр., III, 1952, 177); *Тихий ранок віяв солодким диханням спокою, сонце посилало любов у променях своїх, але.. ніхто її не розумів* (Хотк., I, 1966, 137); *Павлуша багато чого не розумів з їхніх розмов. Але дещо й схоплював-таки* (Головко, II, 1957, 278); // Сприймати інформацію, передану жестами, знаками і т. ін. *Дівчата щось поясняли старій на мигах, показували на дім, на село, але все надаремне: стара не розуміла* (Коцюб., I, 1955, 289); *Вони ніколи не розмовляли. Розуміли один одного з погляду* (Ю. Янов., I, 1958, 107); // *що.* Осягати, схоплювати розумом, усвідомлювати ідею, зміст, значення чого-небудь написаного, прочитаного, сказаного і т. ін. *Була й так.., що наче дурний або пришелепуватий,— читаєш, та й не розумієш того, що прочитав* (Мирний, V, 1955, 401); — *Ти б.. прочитала мені трохи Спенсера. Чогось я ніби ліпше розумію, як ти мені читаєш,— сказала мати* (Н.-Лев., VI, 1966, 21); [Л і к а р:] *Я, простіть, вашої новітньої музики не розумію; крик, лемент якийсь, стогін* (Л. Укр., II, 1951, 36); *Коли про пекло ми читали, То хто із нас не розумів, За що панів там мордували І жарили зо всіх боків!* (Рильський, III, 1961, 26); — *Ви розуміли мій задум правильно, а з вашим виконанням я не погоджувався* (Ю. Янов., II, 1958, 25); *Пан гнівається, не розуміє натяку* (Стельмах, I, 1962, 283); *Хома не розумів слова «бізнес», але й не став розпитувати чехів, що то за звір* (Гончар, III, 1959, 426); // Сприймати, схоплювати зміст висловленого нерідною мовою. — *А як я поїду за границю — там же всі говорять або по-французьки, або по-німецьки, то я ж би нічого не розуміла там* (Л. Укр., III, 1952, 641); *Розмовляю ввесь час французькою, італійською мовою.. і розумію все* (Ю. Янов., II, 1958, 87); *Бачачи, що подорожні, очевидно, не тутешні і справді нічого не розуміють, селяни враз заговорили* (Смолич, I, 1958, 54); // *кого.* Сприймати, усвідомлювати зміст, значення чого-небудь висловленого, написаного, створеного кимсь. [Р і ч а р д:] *Пробачте, я щось вас не розумію. В нас мова йшла про статую...* (Л. Укр., III, 1952, 91); *Він не може говорити, бо по обличчях людей.. він бачить, що вони його не розуміють* (Тют., Вир, 1964, 199); *Брянський діставав із своєї планшетки якісь схеми і записи з формулами, пояснюючи їх Чернишеві, явно задоволений тим, що Черниш його розуміє* (Гончар, III, 1959, 84); // *кого.* Правильно сприймати людину, поділяючи її світогляд, вчинки, настрої, почуття і т. ін. *Маю надію, що мене розуміють усі добрі люди і в Галичині і на Україні* (Л. Укр., V, 1956, 126); *Підпригора розуміє молодого воєнкома: в ньому крізь незагоєний біль грає радість переможця* (Стельмах, II, 1962, 157); *Вона не розуміла його, а хіба сам він розумів себе?* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 52); *Пізнавати, розуміти письменника починають з проникнення в секрети його самобутності, оригінальності, неповторності світобачення і світовідчуття* (Рад. літ-во, 10, 1969, 66).

Розуміти мо́ву лати́нську (францу́зьку, італі́йську, англі́йську *і т. ін.*); **Розуміти по-францу́зьки (по-вірме́нськи** *і т. ін.*) — правильно сприймати сказане, написане, уміти говорити мовою (латинською, французькою, італійською, англійською і т. ін.). *Королева.. розуміла латинську мову і вміла навіть нею говорити* (Н.-Лев., VII, 1966, 34); *Я розумію французьку й італійську мову, але коли наш гід почав розповідати по-англійському, я повела очима по всіх присутніх* (Ю. Янов., II, 1958, 89); *По-вірменськи ми, На жаль, не розуміли, та в серцях Таке тепло живлюще розливалось, Така глибока шана до народу, Що крізь віки проніс велику мову* (Рильський, III, 1961, 160).

◇ **З пе́ршого сло́ва розуміти** *див.* **пе́рший; З півсло́ва розуміти** *кого* — те саме, що **З пе́ршого сло́ва розуміти** *(див.* **пе́рший).** — *А тамтешня чергова як? Невже з півслова вас розуміла?* (Шовк., Людина.., 1962, 198).

2. *перев. із спол.* що. Прийматися свідомістю (у 2 знач.), бути свідомим (у 2 знач.) чого-небудь, ясно, чітко усвідомлювати щось. *Бжеський дивився на портрет, розумів, що він дуже вдалий* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 15); — *То дитина плаче, бо нічого не розуміє, а доросла, то повинна собі раду дати* (Вовчок, I, 1955, 10); *Замислився Оленчук. Колишній солдат, він розумів, що значить взятися провідником, яка відповідальність ляже на людину, що згодиться на це* (Гончар, II, 1959, 398); *Олена хоче крикнути, але розуміє, що її голос уже не долетить до Христини* (Стельмах, I, 1962, 520); *Всі, кому випало щастя хоч раз зустрічатися з Іллічем, слухати його промови, розмовляти з ним, всі розуміли, що це видатна людина, великий революціонер* (Ком. Укр., 4, 1970, 78); *Радянські люди добре розуміють, що чим могутнішою буде наша соціалістична Батьківщина, тим краще і щасливіше буде їх життя* (Рад. Укр., 1.XII 1953, 2).

3. *перех. і з підрядним реченням.* Сприймати не розумом, а інтуїцією, чуттям; відчувати. *Тепер, коли минуле покрилося вже прозорчастим туманом,..— тепер тільки всією душею розумієш, як чисто тоді все було, як гарно, як чесно* (Хотк., I, 1966, 145); *Ви не маєте своїх дітей і нікого з близьких не втратили на війні. Бо коли б ви розуміли все це душею, то не підписали б цього холодного листа* (Логв., Давні рани, 1961, 15); // Сприймати відчуттям, інстинктивно мову, бажання, накази людини (про тварину). *Вівчарка плавала швидше і, очевидно, добре розуміла накази, що переда-*

валися їй (Тют., Вир, 1964, 404); *Дома не мав* [Євдоким] *із ким ні радитись, ні розмовляти, то найбільше говорив із своїми волами. Він і добирав таку скотину, що вона очима розуміла людське слово* (Стельмах, I, 1962, 568); *Як не дивно, але армійські коні тягнули краще, ніж фермерські круторогі. Може тому, що коні, розуміючи мову бійців, напинались і відпочивали по єдиній команді* (Гончар, III, 1959, 224).

◇ **Се́рцем розуміти** *див.* **се́рце.**

4. Пізнавати закономірності, проникати в суть якого-небудь явища, процесу. *Його* [Драгоманова] *критичні статті «кидали нове світло на нашу минувшину, відкривали нові горизонти, вчили розуміти нашу історію і нашу теперішність..»* (Коцюб., III, 1956, 31); // *перев. із запереч. частк.* **н е.** Знаходити пояснення, причину чого-небудь. *Капітан, властиво, не розумів, що діється з ним?* (Фр., VI, 1951, 419); *Скрізь пусто. Дім стоїть тихий, неначе мертвий. Не розумію* (Коцюб., II, 1955, 268); *Орися погнала теля, озираючись, поглядаючи Дорошеві вслід. Дорош не розумів, чого в неї такий кепкуючий погляд, і думав, що вона насміхається з нього як з вершника* (Тют., Вир, 1964, 204); // Робити припущення, здогадуватися про що-небудь. — *Що ж се таке?.. А, розумію, се проти мене змова...* (Коцюб., II, 1955, 399); *Сев пішов за нею слідом. Він почав дещо розуміти. Але від цього йому стало ще тяжче* (Ю. Янов., II, 1958, 139); // Осмислюючи, визнавати, приймати що-небудь. *По-новому орем, сіем, бо науку розумієм* (Укр.. присл.., 1955, 369); *Гордіюк розумів лиш одну форму відносин: низький уклін, підлесливу ухмілку* [посмішку] *і виконання всіх, найдурніших навіть, велінь* (Хотк., II, 1966, 55); — *Наказ не догма. Обставини змінюються, змінюються й рішення,— відповів Щорс. — Я не розумію цих рішень,— сказав інспектор* (Довж., I, 1958, 211).

5. Оцінюючи, визначати, кваліфікувати певним чином що-небудь. *Річард мовчить..* [К а л е б:] *Ми розумієм так твоє мовчання, що ти нічим не можеш оправдатись, бо тямиш всю гидоту свого вчинку* (Л. Укр., III, 1952, 69); *Веремій менше, аніж думав Бараболя, журився за відрізаною землею. Він по-своєму розуміє нову політику* (Стельмах, II, 1962, 283); // *під чим.* Мати на увазі. *У нас на практиці під словом поезія розуміють звичайно творчість віршовану* (Рильський, IX, 1962, 192); — *Нічого. Вона висохне на сонці,— втішав сам себе Йонька, розуміючи під словом «вона» не одежу, а люльку* (Тют., Вир, 1964, 228); *Під кулею він розумів не шматок свинцю, а смерть, бо не раз Тимофій був поранений* (Стельмах, II, 1962, 204).

6. Мати відомості, знання про кого-, що-небудь. [К і н д р а т А н т о н о в и ч:] *От ви, господа* [панове], *більш нашого вчились, то повинні більш і розуміти* (Кроп., II, 1958, 250); *Коралові рухливі городи, Підводні скелі й дикі чорториї, І всі омани темної води Він, як дитина матір, розуміє* (Рильський, I, 1956, 59); *Хто з наших письменників так любив і розумів нашого великого письменника Коцюбинського, як любив і розумів його великий російський письменник Максим Горький?* (Вишня, День.., 1950, 151); *Він змалку захоплювався морем, знав назви багатьох кораблів,.. розумів ряд найпростіших однопрапорних сигналів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 26); // *в чому, на чому.* Добре розбиратися в чому-небудь, бути добре обізнаним у чомусь. *Він мусив слухати її музику, багато музики, хоч нічого не розумів у ній* (Коцюб., I, 1955, 405); — *Не перебивайте мене! Нічого ви в природі не розумієте* (Довж., I, 1958, 415); *Режисер нічого не розуміє на кілях* [кораблів], *але йому не подобається така непропорційність* (Ю. Янов., II, 1958, 58).

Розуміти [таємну] мо́ву (розмо́ву *і т. ін.*) *чого* — уміти пізнавати зміст якого-небудь явища за його зовнішніми ознаками, проявами, слідами і т. ін. *Все в першу весінню цю ніч мало значіння, було насичене чарівною силою віщування.. Все говорило, все давало знаки, все ворожило — треба лиш було розуміти цю мову* (Хотк., II, 1962, 27); *Довгі роки самотнього життя серед розлогих просторів.. навчили його розуміти таємну розмову* [вітру] (Коцюб., I, 1955, 388); **Розуміти щонебудь (де́що)** — розбиратися в чому-небудь, мати певні знання з чогось. *Роби вже лучче* [краще] *те, що вмієш, То й бачитиме всяк, Що ти що-небудь розумієш* (Гл., Вибр., 1951, 41); — *Не нашого з тобою розуму діло. Є від нас вищі, вчені, хай вони розберуть, що до чого. — Ет, не кажи, ми теж дещо розуміємо,— не здавався Кузь* (Тют., Вир, 1964, 302).

◇ **Ні аза́ не розуміти** *див.* **аз; Ні бельме́са не розуміти** *див.* **бельме́с; Ні бум-бум не розуміти** *див.* **бум[1]; Нічо́го не розуміти** — не тямити зовсім у чому-небудь. — *Ти мені зубів не замовляй. Думаєш, що коли я малограмотний, так, значиться, нічого й не розумію* (Тют., Вир, 1964, 29); **Розуміти ді́ло:** а) бути досвідченим, обізнаним, розбиратися у чому-небудь. *А по мені — вже лучче* [краще] *пий, Та діло розумій* (Гл., Вибр., 1951, 28); б) здогадуватися, про що йде мова. — *А чи стане цієї каші на всіх? — спитала Кайдашиха, сердита, що Кайдаш не розуміє діла* (Н.-Лев., II, 1956, 303); **Розуміти толк** *у чому* — те саме, що **Зна́ти толк** *у чому* (*див.* **зна́ти**); **Розуміти ціну́** *кому, чому* — те саме, що **Зна́ти ціну́** *кому, чому* (*див.* **зна́ти**). — *Він хлопець путящий, ціну собі розуміє...* (Горький, II, 1952, перекл. Ковганюка, 326); **[Та (а)] що [ж] тут розуміти?** — про що-небудь звичайне, просте, не варте уваги. [М е л х о л а:] *Не розумію, Хусо, що мала б я робити з тими гістьми!* [Х у с а:] *Та що ж тут розуміти? — привітати* (Л. Укр., III, 1952, 150); *— А що ж тут, Якове Дорохтейовичу, розуміти? — підсміюється Давид* (Стельмах, I, 1962, 480).

7. *тільки 2 ос., також із сл.* **с а м, с а м а,** *у знач. вставн. сл. і вставн. речення, розм.* Уживається для зосередження уваги співрозмовника на чому-небудь. *Я був чистий і свіжий, ти розумієш, я був молодий* (Коцюб., II, 1955, 295); — *Пишіть хоч і зараз* [лист до пана]... *Тільки без мене.. Мені, розумієте, незручно починати тяжбу з паном* (Стельмах, I, 1962, 391); — *Оце тобі, товаришко Ляля, таке завдання на перший період.. Завдання, сама розумієш, особливе, партійне...* (Гончар, IV, 1960, 33).

◇ **Нічо́го не розумію** — уживається для вираження здивування, збентеження і т. ін. *Що за чортовиння?.. Чорний цар... машина.. Нічого не розумію, хоч забий!* (Коцюб., I, 1955, 257); **Оце́ (це, се) [й] я розумію!** — уживається як вигук при вираженні схвалення, заохочення. — *Молодець! Оце я розумію, оце боєць! Під хлороформом, з-під ножа подає сигнали! — казав хірург* (Довж., I, 1958, 306); — *Слова, фрази.. А от ділом довести відвагу — й то не нерозсудливу відвагу, а таку, щоб давала змогу повсякчасної праці — се я розумію!* (Коцюб., I, 1955, 172); *«Оце й я розумію, що весна!» думав Сагайда задоволено* (Гончар, III, 1959, 316); **Що ви розумієте!** — уживається як вигук при запереченні чого-небудь. — *Ви думаєте, йому нема чого робити..? Революція! Дихати йому ніколи! Як же я з'явлюсь до нього й відбиратиму дорогий час? Що ви розумієте!* (Довж., I, 1958, 470).

РОЗУМІ́ТИСЯ, і́юся, і́єшся, *недок.* 1. *на чому, у (в) чому.* Бути обізнаним з чим-небудь, вміти розбиратися, мати досвід у чомусь. — *Польські шляхтичі віддають синів та дочок до магнатських палаців, щоб вони до*

всього придивлялися і розумілися на всьому (Тулуб, Людолови, I, 1957, 68); *Говорив він розсудливо, добре розуміючись на військовій тактиці* (Панч, Іду, 1946, 32); *Опанас Трубенко розумівся трохи на машинах* (Довж., I, 1958, 73); *Як же, справді, можна, не оволодівши мовою, творить літературу? Це все одно, якби, не розуміючись у фарбах і кольорових гамах, та взяти б палітру в руки й почати малювати* (Тич., III, 1957, 101); *— Я піду... — промовив, сподіваючись почути від неї тих слів, що утримали б його. Але й Марта розумілась у коханні не більше, аніж він.— Як хочеш, Дмитре* (Стельмах, II, 1962, 336); // Знати смак у чому-небудь. [К р у с т а:] *Чи той розп'ятий християнський бог, що нібито й собі воскрес із мертвих, теж розуміється на винах добре?* (Л. Укр., II, 1951, 405); *— На рибі теж розумітися треба,— говорив Панас Юхимович повчально.— Карась, до прикладу.., на юшку не годиться* (Збан., Між.. людьми, 1955, 21); // Мати елементарні початкові відомості з якої-небудь галузі знання. *Рідненька* [мама] *жодної букви не вміла написати: не вчили її. В арифметиці трохи розумілася: їй сяк-так підсобляли пальці* (Ковінька, Кутя.., 1960, 11); *— Як, пак, той прозивався, що латинські вірші писав? Я на грамоті розуміюся не дуже, отож і не знаю, Горацій, чи як?* (Довж., I, 1958, 219).

◇ **Як бара́н в апте́ці розуміється** *див.* **бара́н; Як вовк на зо́рях розуміється** *на чому, в чому, ірон.*— виявляти повне незнання якої-небудь справи. *Розуміється, як вовк на зорях* (Укр.. присл.., 1955, 237).

2. *також над чим, рідко за чим, безос.* Мислитися, сприйматися, матися на увазі. *Коли згадаємо, як тісно і самовільно розумілося те, що дозволено і недозволено в літературі,— тоді зрозуміємо ту бурю гніву, яку викликав Франко серед галицьких читачів своїм новаторством* (Коцюб., III, 1956, 32); *..під самовизначенням націй розуміється державне відокремлення їх від чужонаціональних колективів, розуміється утворення.. національної держави* (Ленін, 25, 1972, 247); *— А Шовкун тут уже очі видивився виглядаючи,— казав Черниш.. «Але я виглядав тебе далеко більше за Шовкуна,— розумілося за цими словами..»* (Гончар, III, 1959, 396).

◇ **Розуміється само́ собо́ю** *що* — що-небудь не потребує доказів, є очевидним для всіх. *Коли я і в Одесу не поїду (се само собою тепер розуміється), і тебе на свята не діждусь, то буде кепський інтерес...* (Л. Укр., V, 1956, 214).

3. *рідко.* Спілкуючись один з одним, правильно сприймати думки, почуття і т. ін. співрозмовника. *— Ми розуміємося добре, мій сину, і не потребуємо між собою політикувати* (Коб., III, 1956, 30); *На полі гартовані полум'ям герця, вони розумілися мовою серця* (Уп., Вірші.., 1957, 107).

4. *у знач. вставн. сл.* Без сумніву, звичайно, безперечно. *Згодом, розуміється, пішли інші інтереси, і за ними відійшла набік отак дитяча дружба* (Крот., Сини.., 1948, 21); *Переживання Тасі були, розуміється, набагато складнішими* (Дмит., Розлука, 1957, 171).

5. *у знач.ствердж. част., рідко.* Так, авжеж. [Х и м к а:] *Буде бабуся утішатися та доглядати онуків... Правда, Іване?* [І в а н:] *А розуміється...* (Мирний, 1955, 247).

РОЗУМІ́ЮЧЕ, *присл., рідко.* З розумінням (у 1 знач.). *Денщики розуміюче переглянулись і побажали комендантові успіху* (Тют., Вир, 1964, 457); *В ту неділю на гулянці Карпо пильно-пильно подивився на нього сірими великими очима, розуміюче підморгнув.. і пішов до музик* (Стельмах, II, 1962, 359).

РОЗУМІ́ЮЧИЙ, а, е, *рідко.* Який розуміється на чому-небудь. * Образно. *І була* [земля] *така прозор-лива, розуміюча, по-старечому мудра, так добре ховала Кравцова і Бовдуляка в своїх улоговинках і рівчаках, так загортала їх темнотою,.. що Кравцову немов аж полегшало на душі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 192); // Який виражає розуміння (у 1 знач.). *Оля все зрозуміла без слів і ясним своїм розуміючим поглядом провела подругу* (Коп., Сусіди, 1955, 37).

РОЗУМНЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **розу́мний**. *Ріс веселий і кмітливий син у теслі Корчака. Ріс на диво розумненький, Знав по голосу пташок* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 118); *— Як же тебе розлюбити, таку гарну та розумненьку? — навіть здивувався Володя такому припущенню* (Ткач, Арена, 1960, 194).

РОЗУ́МНИЙ, а, е. 1. Який має ясний розум (у 1, 2 знач.). *Настя.. розказує, який він звичайний, який собою красивий; а Наум хвалить, який то він розумний, неначе письменний* (Кв.-Осн., II, 1956, 54); *Розумну й добру жінку маю, сказав я собі, прочитавши лист* (Коцюб., III, 1956, 157); *— Ти чоловік розумний, тебе не дурно вибрали на кошового. Розтлумач мені, для чого ми живемо?* (Довж., I, 1958, 230); // Тямущий, кмітливий. *Розумна була* [Галочка]: *що не вздрить, усе перейме* [перейме] *і кожного, хто у неї спитається, навчить і розкаже* (Кв.-Осн., II, 1956, 312); *Бійцям незвично було бачити неписьменним юнака двадцяти років, розумного, працьовитого і безперечно здібного* (Гончар, III, 1959, 343); // Який має освіту; письменний, грамотний. [Г р и ц ь к о *(дивуючись):*] *От що воно значить — розумний чоловік, освічений чоловік! Все він знає, все він розбирає, до всього доскіпається* (Мирний, V, 1955, 182); // Який має великий життєвий досвід, знання. *Тихон Брус був старий чоловік, розумний на усе те село, де жив* (Кв.-Осн., II, 1956, 122); *Стара була розумна людина, багато років прожила на світі, багато бачила на своєму віку, багато дечого чула про людей* (Н.-Лев., VI, 1966, 406); *Мені казав розумний садівник: «Коли ти пересаджуєш ялинку, Відзнач північний і південний бік І так сади: ростиме добре й гінко..»* (Рильський, III, 1961, 177); // *розм.* Слухняний, розсудливий (про дітей). *— Попенко буде мене кликати до себе, я не піду за ним, а прямо — у школу. Там буду тихо сидіти, учителя буду слухати.— Добре, добре, Петрусю. Ти в мене розумний хлопчик* (Мирний, I, 1954, 322); *— Розумну дитинку, Химо, маєте,— заздрили їй молодиці* (Кач., II, 1958, 21); // Який виражає розум. *Ні гарна, ні погана* [панна Гризельда], *але яка величність в її постаті! Які розумні в неї очі!* (Н.-Лев., VII, 1966, 39); *Де не піду я, всюди твій Розумний, любий погляд сяє* (Л. Укр., IV, 1954, 106); // Вправний, умілий (про руки, пальці). *Вийшли люди за врожай змагаться. Веселить розумні руки праця* (Рильський, III, 1961, 69); // Який швидко сприймає, засвоює що-небудь (про тварину). *Кирило Тур вийшов із хати і почав звати свистом свого коня з гаю.. Розумна була животина: зараз прибігла, зачувши хазяйський посвист* (П. Куліш, Вибр., 1969, 135); *Як гостро свистить гострокрила. Примхлива, одважна, бездумна, безумна, Розумна, як світ і життя, Ластівка!* (Рильський, II, 1960, 23); // Який виражає слухняність, вірність людині (про тварину). *В розчинені двері зайшов кудлатий пес, став на порозі і вставився розумними очима на господаря* (Панч, В дорозі, 1959, 50); // *перен.* Який діє розумно, як людина (про машину). *Космічний корабель — дуже розумна машина. І ці розумні машини створили наші радянські люди* (Рад. Укр., 22.VIII 1962, 2); // *у знач. ім.* **розу́мний**, ного, *ч.;* **розу́мна**, ної, *ж.* Людина з розумом. *З розумним поговори, то розуму наберешся, а з дурним,— то й свій загубиш* (Укр.. присл.., 1963, 325).

Ду́же розу́мний, *ірон.*— дурний, розумово обмеже-

ний. *Він дуже розумний: решетом у воді зірки ловить* (Укр.. присл.., 1963, 394); **Яки́й розу́мний!**; **Яка́ розу́мна!**; **Які́ розу́мні!** *у знач. виг.*— уживається при вираженні обурення з приводу чого-небудь. — *Ви нам дайте половину пасіки, половину овець та свиней,— сказав Карпо.— Оввa, який розумний! Забери ще половину котів та собак! — кричала Кайдашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 356); *Яка розумна! Хіба це панові нічого більш і писати, як про твого чоловіка..?* (Вовчок, I, 1955, 30); *Гнида аж скипів.— Іч, ви які розумні! А який же дурило крадене та в скриню покладе? Зна ж, що труситимуть!* (Головко, II, 1957, 155).

◇ **Розу́мна голова́:** а) наділена розумом голова. *Розумна голова багато волосу не держить* (Укр.. присл.., 1963, 319); б) кмітлива, тямуща людина. *Коваль,— той не дуже любив говорити.. І хитне головою на Цигулю — слухайте, мовляв, що он розумна голова каже* (Головко, II, 1957, 253).

2. Який керується розумом, виконується з розумом (у 2 знач.). *Ще з того часу, як він почав ясніше формулювати свої думки, свої бажання, потреба розумної, живої, корисної праці стала для нього безпремінною умовою життя* (Коцюб., I, 1955, 222); *Зразу ж впадала в око культурна обробка землі і наслідки розумного господарювання* (Смолич, I, 1958, 55); *У Радянському Союзі.. ті народи, що за царизму перебували в стані темноти і злиднів, будують пліч-о-пліч з народами-братами нове, розумне, красиве, вільне і заможне життя* (Рильський, IX, 1962, 114); *Оплата по праці — одне з корінних питань господарської політики, яке вимагає до себе особливої уваги, розумного економічного підходу* (Ком. Укр., 7, 1963, 25); // Проникнутий розумом; змістовний (про книгу, твір). *Послав я тобі 10 Кобзарів і дуже, дуже розумну книжечку для Прісі* (Шевч., VI, 1957, 209); *Поезія М. Рильського, перш за все, розумна, мисль поета присутня в кожному рядку, в кожній картині і явищі* (Мал., Думки.., 1959, 12); // Який містить у собі здоровий глузд, слушні думки і т. ін. — *Ходім, ходім! Це розумна рада! — згодилась громада, подаючись до Тиховичевої квартири* (Коцюб., I, 1955, 202); — *Велика людина — Гарібальді,— палко сказав Шевченко.. Адже ж лише він разом з Мадзіні наважився оголосити такі розумні закони й накази, як скасування світської влади римського папежа* [папи] (Тулуб, В степу.., 1964, 463); *Соціалізм запропонував людству єдино розумний принцип відносин між державами в умовах поділу світу на дві системи — принцип мирного співіснування держав з різним соціальним ладом, висунутий В. І. Леніним* (Програма КПРС, 1961, 51); // Практично корисний; доцільний. *Під правильним режимом харчування слід розуміти.. розумний розподіл їжі протягом дня, відповідну черговість страв, своєчасне споживання їжі і створення добрих умов для її споживання* (Укр. страви, 1957, 12); *Розумне використання машин для побутових потреб стає однією з актуальних життєвих проблем* (Ком. Укр., 7, 1962, 38); // Мудрий, хитрий. *Моторна воля десь ходила, У долі ласки добула, Мене старого звеселила, Розумну загадку дала* (Гл., Вибр., 1951, 199); // Який свідчить про освіченість, ученість. *А він розумною та поважною розмовою обвороже молодого пана або старого батька з матір'ю та тоді вже і розсипає, мов горох, свої поцілунки* (Мирний, III, 1954, 283); — *Ричить* [медвідь], *мов розгніваний п'яниця, що не може сказати слова розумного* (Фр., IV, 1950, 26); // *у знач. ім.* **розу́мне**, ного, *с.* Те, що відзначається змістовністю, доцільністю. — *Що я, — каже* [Карпо],— *почую там* [на вечорницях] *розумного, чого навчуся?..* (Коцюб., I, 1955, 297).

Розу́мна річ — що-небудь сказане, зроблене з розумом (у 2 знач.). *Розумну річ приємно й слухать* (Укр.. присл.., 1963, 323); *Гості сміялися, а Стась чванився, неначе він і справді зробив дуже розумну річ* (Н.-Лев., II, 1956, 39); **Сіяти розу́мне, до́бре, ві́чне** *див.* **сіяти.**

РОЗУ́МНИК, а, *ч., розм.* 1. Розумна, розсудлива, знаюча людина. *Ти був іще малий котигорошок,.. І от тебе розумники спитали..: Чим хочеш бути, хлопчику, в житті?* (Рильський, II, 1960, 283); // Тямущий, слухняний хлопчик. — *Ти ж гляди мені, Колюшко, будь розумником, не бешкетуй, учись...* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 83); *Галина Іванівна Божко.. стала працювати в середній групі.— Це вже у мене розумники. Дарма, що як слід говорити не навчились, а все розуміють* (Веч. Київ, 15.III 1969, 4); // Догадлива людина. *Він, розумник, ніби розгадав її думки — взяв та і приїхав у село* (Ряб., Жайворонки, 1957, 117).

2. *ірон.* Той, хто вважає себе розумнішим за інших, намагається вдавати з себе розумного. — *Працювати треба, а не ляпати язиком. Я таких розумників уже бачив!* (Зар., На.. світі, 1967, 138); *Каверзних питань їй більше не ставили. Бо вчителька швидко зорієнтувалась, вміла дати одкоша розумникам* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 126); [Прокопенко:] *Ваш полевод думає, що він один розумник на весь район* (Мороз, П'єси, 1959, 187); * У порівн. *Йди з мого достатку, з моєї кам'яниці в народ і курні халупи, як ті розумники, що скаламутили тобі мізки і які тебе в Сибір на поселення запроторять* (Стельмах, I, 1962, 108).

РОЗУ́МНИЦЯ, і, *ж. і рідко ч., розм.* 1. Розумна, розсудлива, знаюча людина. *Бабусенька була розумниця велика, Усе було одно твердить: «Давненько сказано: своя рука владика..»* (Гл., Вибр., 1951, 117); [Іван:] *Ох, яка ж цікава, до всього їй діло єсть, усе вона хоче знать, розумниця!* (Вас., III, 1960, 19); *Комбат Петров.. і його комісар шістнадцятилітня розумниця Маруся Базарова загинули в самій гущавині бою* (Довж., I, 1958, 208); // Тямуща, слухняна дитина. *У вдовиці був син, дитина єдина, і звали того сина Іван.. Смільчака такого, такого красеня, такого розумниці, як цей хлопчик удався, пошукати по цілім широкім і великім світі* (Вовчок, I, 1955, 346); — *А що, мамочко, добре ми.. поводились сього вечора? — питала вона у матері, лукаво поглядаючи.—О, ти у мене розумниця!* (Л. Укр., III, 1952, 503); — *Таки ляжу я, мамо.— Стривай, постелю.— А потім укрила легеньким ряденцем, погладила по голові.— Отак і засни, розумнице моя!* (Головко, А. Гармаш, 1971, 455).

2. *ірон.* Людина, що вважає себе розумнішою за інших, намагається видавати з себе розумну. *Яринка сидить над книгою і дивиться у вікно. Бурчить біля печі баба Явдоха: — Дров би внесла оберемок. Розумниця стала, і ніхто їй не потрібний, усе на книжку проміняє* (Донч., IV, 1957, 135).

РОЗУ́МНИЧКА, и, *ж.* Пестл. до **розу́мниця** 1.— *Хто воно... там?.. — Донечка.. Така тут красуня!.. Така розумничка!..* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 6).

РОЗУ́МНИЧОК, чка, *ч.* Пестл. до **розу́мник** 1. [Дорина *(з захватом голубить його):*] *Ах ти, розумничок мій! Лебедику мій білесенький!* (Мам., Тв., 1962, 87).

РОЗУ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **розу́мний.** *Розумність антропоїдів вони* [буржуазні вчені] *вбачали в тому, що діяльність і поведінка цих мавп відповідають умовам їхнього пристосування до навколишнього середовища* (Наука.., 5, 1958, 35); — *Ти повинен знати, що я вірю в твою розумність і не боюся за тебе* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторя-

на, І, 1952, 85); *Він не бачив ніякої розумності у всьому тому, що робилося на світі* (Гр., II, 1963, 89); — *Чи схоче ж вона поділяти з ним таке життя? Чи зрозуміє потребу і розумність такого життя?* (Фр., III, 1950, 404).

РОЗУМНІ́ТИ, ію, ієш і **РОЗУМНІ́ШАТИ**, аю, аєш, *недок., рідко.* Ставати розумним. *А любії діточки Стануть розумніти* (Гл., Вибр., 1957, 332); *З часом, підростаючи, розумнішала дівчина* (Головко, II, 1957, 512).

РОЗУМНІ́ШАТИ *див.* **розумні́ти.**

РОЗУ́МНО. 1. Присл. до **розу́мний.** — *Писали люди вірші, та так розумно написали, що усяк їх повиучував* (Кв.-Осн., II, 1956, 248); *Великі сиві очі з-під довгих чорних вій дивилися пильно і розумно* (Коцюб., І, 1955, 14); *Ми в дружній живемо сім'ї Розумно і багато* (Рильський, III, 1961, 37); *Лісорозсадник виявився великим і дуже розумно спланованим господарством* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 106); *Треба наполегливо вчити людей, особливо молодь, розумно витрачати свій вільний час* (Ком. Укр., 4, 1967, 63).

2. *у знач. присудк. сл.* Правильно, добре. *Що, ультиматум? Ну, так не можна, бо це не розумно і не критично* (Коцюб., II, 1955, 438); *І хоч розумно було б не повертати, а їхати далі, додому,.. Андрій, проте, натягнув правий повід і, не спускаючи очей з людської валки, завернув звіздочолого за нею* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 52).

РОЗУМО́ВИЙ, а, е. 1. Стос. до діяльності розуму, пов'язаний з нею (у 1, 2 знач.). *Деякі мої товариші й товаришки, замість того, щоб оглянутись навколо себе на живі справи, на живу роботу, звертають свою розумову силу на рішення філософських питань* (Л. Укр., V, 1956, 62); *Словники.. є не тільки зведенням в одно місце мовних багатств, а разом з тим і свідченням розумового, духовного багатства* (Рильський, IX, 1962, 124); *Написане зникає з моєї свідомості завдяки певного роду розумової економії* (Еллан, II, 1958, 190); *Що ж до розумових здібностей, всі люди однакові. Серед представників усіх рас є талановиті вчені, полководці, артисти і т. п.* (Фіз. геогр., 5, 1956, 153); // Який керується розумом.— *Пише* [приятель] *про літературні новинки. В йому, бач, ще й досі не прохолола гарячка розумового та громадянського руху,— сказав Ломицький* (Н.-Лев., VI, 1966, 91); *Розумове життя;* // Пов'язаний із проявами, діяльністю розуму як функції людського мозку. *Він просив надіслати йому книжок і малесеньку скриньку фарб.. Скаржився на розумовий голод і іронічно описував свої пригоди* (Тулуб, В степу.., 1964, 181).

Лю́ди розумо́вої пра́ці — інтелігенція. *Люди розумової праці винайшли трактор. Ти на ньому ореш, радієш, що тобі полегшено працю, одначе забуваєш подякувати вченим, що вигадали цю машину* (Тют., Вир, 1964, 42); **Розумо́ва пра́ця** — *див.* **пра́ця; Розумо́ве вихова́ння** — формування основ світогляду, знань, навичок і т. ін.; **Розумо́вий апара́т; Розумо́ва маши́на** — орган мислення у людини; мозок. *Знайти для неї* [людини] *штучну поживу надзвичайно важко: треба врахувати все — і кровообіг,.. і вібрації розумового апарату* (Смолич, І, 1958, 72); *Огейові думки плутаються в хаосі палких бажань, і він заплющує очі, щоб заглибитись в аналіз і розвинення цих вимушених міркувань, але завіса втоми спадає на його розумову машину* (Досв., Вибр., 1959, 213); **Розумо́вий ро́звиток (рі́вень)** *кого* — чий-небудь інтелект. *Їх розумовий розвиток був трохи слабкий задля того, щоб вони могли зацікавитись і науковими розвідками та книжками* (Н.-Лев., IV, 1956, 75); *Як же на гірких злиднях, у хащах темені можуть виростати такі яскраві і міцні індивідууми?.. Чи це просто виняткове селище, де і життєвий і розумовий рівень мужиків відійшов від прийнятого середнього рівня?* (Стельмах, І, 1962, 371).

2. Який проходить у думках, в уяві; уявний. *Життя його роздвоїлося, розкололося надвоє: з одного боку — нелюба служба, що годувала його хлібом..; з другого — книжки, розумова розмова з молодим товариством піднімала його вгору* (Мирний, III, 1954, 186).

3. Абстрактний, чисто теоретичний. — *Люблю усе величне, грандіозне в усьому; люблю читати за славні великі історичні події,.. за високі розумові питання* (Н.-Лев., V, 1966, 132); *Щоб праця не була мертвою, не треба залізати у високі високості, а брати те, що сам народ подає у своїх переказах.., як міркує не про щоденні клопоти, а про розумові речі та потреби свого духу* (Мирний, V, 1955, 406).

РОЗУМО́ВО. Присл. до **розумо́вий** 1. *Вона була дівчина на свій вік розумово незвичайно розвинена, повна імпульсів і жадоби до науки й діла* (Коб., III, 1956, 129); *Ряд праць спеціально присвячений особливостям навчальної діяльності розумово відсталих, глухонімих дітей* (Рад. психол. наука.., 1958, 416).

РОЗУМО́К, мка́, *ч., зневажл.* Те саме, що **ро́зум** 1, 2. *Бідний Якимів розумок надаремно силкувався знайти хоч будлі-які* [будь-які] *зрозумілі мисли та образи в тих мертвих словах* [псалмів] (Н.-Лев., І, 1956, 174).

РОЗУМО́ЧОК, чка, *ч., зневажл.* Те саме, що **ро́зум** 1, 2. *Потеряла* [загубила] *я віночок Через дурний розумочок Під явором зелененьким З козаченьком молоденьким* (Укр.. пісні, 1, 1964, 483); *А червона калиночка крізь ліс подалася; дурний же мій розумочку, що поквапилася* (У. Кравч., Вибр., 1958, 122).

РОЗУМУВА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **розумува́ти.** *Там, де Нечуй-Левицький переходить більш конкретно до розумувань політичного і літературно-теоретичного характеру, він часом не далеко відходить від «правдянської» естетики* (Укр. літ. критика.., 1959, 153); *Комуністичному суспільству не потрібні «знання ради знань», марне розумування, хід думок вхолосту* (Ком. Укр., 6, 1961, 57); // Результат роздумів, погляди, переконання. — *Не розумію і не збираюсь розуміти цих псевдопсихологічних антинаукових розумувань* (Собко, Срібний корабель, 1961, 164); *Всупереч своїм дотепно-болючим розумуванням, Плужник все ж був до кінця відданий поезії і прекрасно знав її силу* (Не ілюстрація.., 1967, 296).

РОЗУМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* 1. Думаючи, робити певні висновки; міркувати, розмірковувати. *Ріпники стояли мовчки і розумували. Зразу діло видалось їм справді немов і хороше, і всі готові були відразу приступити до нього* (Фр., V, 1951, 378); — *Майбутня молода мати заздалегідь повинна дбати про здоров'я майбутнього, вже комуністичного покоління! — з серйозною міною розумувала Ніна* (Коз., Листи.., 1967, 231).

2. *ірон.* Удаватися в зайві, непотрібні міркування; мудрувати.— *Там щось Давид розумує дуже, а з ним Тихін і Яким-гармоніст,— удосвіта з буряків повернувся* (Головко, II, 1957, 52).

РОЗУТЮ́ЖИТИ *див.* **розутю́жувати.**

РОЗУТЮ́ЖИТИСЯ *див.* **розутю́жуватися.**

РОЗУТЮ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗУТЮ́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **розпрасо́вувати.**

РОЗУТЮ́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗУТЮ́ЖИТИСЯ**, иться, *док., рідко.* 1. Те саме, що **розпрасо́вуватися.**

2. *тільки недок.* Пас. до **розутю́жувати.**

РОЗУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розучи́ти**; // **розу́чено**, *безос. присудк. сл. В Берлін виїхав на гастролі колектив Державного українського народного хору.. До гастролей розучено ряд німецьких пісень* (Літ. Укр., 27.IV 1965, 1).

РОЗУЧИ́ТИ *див.* **розу́чувати.**

РОЗУЧИ́ТИСЯ *див.* **розу́чуватися.**

РОЗУ́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **розу́чувати.** *Нестор і Микоша гарячково готувалися до вирішального дня, коли стануть перед класом і прочитають по уривку з розучуваної ролі* (Полт., Повість.., 1960, 213).

РОЗУ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розу́чувати.** *Останнім часом знайомити дітей з музикою почали в перших класах загальноосвітньої школи. Поряд з розучуванням пісень вони слухають музику в магнітофонному запису* [записі], *пояснення викладача* (Мист., 1, 1964, 22); *Першу-ліпшу хвилину використовувала* [Люба] *на розучування наймоднішого романсу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 23).

РОЗУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗУЧИ́ТИ**, учу́, у́чиш, *док.*, *перех.* Виучувати, засвоювати що-небудь з метою відтворення, виконання. — *Курсанти розучували нові танці, щоб виступити на черговій вечірці* (Скл., М. Щорс, 1938, 36); *В сільському клубі щовечора молодь розучувала нові пісні* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 163); *Зал завмер від здивування: вистава йшла англійською мовою. Суворовці останнього класу зробили самі переклад і самі розучили ролі* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 108).

РОЗУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗУЧИ́ТИСЯ**, учу́ся, у́чишся, *док.* 1. Втрачати набуті навики, уміння що-небудь робити. — *Хто ж це, діду, ниньки розучується жати? — Та хоча б і я,— зажурився старий..— Уже серп став мені заважким, випадає з руки* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 72); — *Мої маршали розучилися воювати: я їм багато дав, а вони цього не цінують* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 131); — *А ти що ж? Не хочеш за ціп братися? Розучився за ці роки? — напустився старий* [на сина] (Коцюба, Нові береги, 1959, 232).

2. *тільки недок.* Пас. до **розу́чувати.** — *Не здивуйте, якщо мої доводи на сей раз не будуть дуже дотепні, бо варварські гуки фортеп'яно і гостре сопрано, що доноситься з гостиної (розучується Ваш Дует!), мішають мені думки і псують настрій* (Л. Укр., III, 1952, 583).

РОЗФАНТАЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.*, *розм.* Почати надмірно фантазувати; захопитися фантазуванням. *Терлецький розфантазувався й почав пригадувати давні вірші й складати свої, але дуже недоладні* (Н.-Лев., III, 1956, 46).

РОЗФАРБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розфарбува́ти.** *Дядя Льоня виніс і дав Галі гарненький будиночок, зроблений з дерева, але розфарбований так, наче стіни у нього цегляні* (Коп., Вибр., 1953, 544); *Над машиною, розфарбованою в червоне і жовте, висів великий рекламний плакат* (Хор., Місто.., 1962, 86); * Образно. *Розфарбований барвами осені, сад був теж заповнений червонуватою задухою* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, II, 1952, 42).

РОЗФАРБО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розфарбо́вувати.** *В розфарбовуванні багатьох глинянських килимів застосовується багато різноманітних фарб* (Матеріали з етногр.., 1956, 31).

РОЗФАРБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗФАРБУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Покривати, розмальовувати різними фарбами або однією фарбою. *Коли прийшла мама, вони мирно та любенько сиділи за столом, гість допомагав Василькові кольоровими олівцями розфарбовувати малюнок* (Дор., Не повтори.., 1968, 210); *Він повзав на колінах і пензлем розфарбовував на різні кольори аркуш пергаменту* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 248); *Здавалося, їх* [людей у сірому одязі] *за одним трафаретом вирізали з паперу і розфарбували сірою і чорною фарбами* (Ів., Вел. очі, 1956, 22).

РОЗФАРБО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗФАРБУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Розцвічуватися фарбами, ставати різноколірним.

2. *тільки недок.* Пас. до **розфарбо́вувати.**

РОЗФАРБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розфарбува́ти.**

РОЗФАРБУВА́ТИ *див.* **розфарбо́вувати.**

РОЗФАРБУВА́ТИСЯ *див.* **розфарбо́вуватися.**

РОЗФАСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розфасува́ти.** *Маринади, розфасовані в банки, герметично закупорюються і пастеризуються* (Укр. страви, 1957, 416); *Продаж завчасно розфасованих.. товарів прискорює їх відпуск, підвищує культуру торгівлі* (Рад. Укр., 20.XII 1956, 1); *Трамваї забили перекупки, якісь дядьки з приміських сіл.. з високими мішками, набитими печеним хлібом і розфасованою в кульках мукою* (Кучер, Прощай.., 1957, 248); // *у знач. прикм. Значної економії витрат обороту можна досягти, якщо продавати товари в розфасованому вигляді* (Ком. Укр., 11, 1964, 24); *Брикети виготовляють на лузі: прес-підбирач підбирає валки і навантажує у транспорт за годину близько півтори тонни розфасованого сіна* (Хлібороб Укр., 5, 1966, 47).

РОЗФАСО́ВКА, и, *ж.* Дія за знач. **розфасува́ти, розфасо́вувати.** *Висушені і порізані листки суниці раніше (особливо в Польщі) підсипали в чай при його розфасовці* (Лікар. рослини.., 1958, 52); *Після чергової технологічної обробки* [м'ятне] *масло надходить в цех розфасовки* (Рад. Укр., 22.IX 1962, 3); *Розфасовку лікувальних речовин виконують машини* (Роб. газ., 27.XI 1964, 1).

РОЗФАСО́ВНИК, а, *ч.* Те саме, що **розфасо́вувач.**

РОЗФАСО́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розфасо́вник.**

РОЗФАСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розфасо́вувати.** *Працюють* [на Україні] *більше 350 поточних ліній для виготовлення хліба, хлібобулочних, здобних, сухарних і кондитерських виробів, а також для миття пляшок, розливу.. пива, вина, безалкогольних напоїв, розфасовування цукру — рафінаду і піску* (Наука.., 7, 1956, 10); *Для варіння та розфасовування 1 тонни цукру потрібно, крім палива, більш як 25 квт-год електроенергії* (Рад. Укр., 20.I 1954, 3).

РОЗФАСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗФАСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Упаковувати що-небудь у певній кількості, вазі і т. ін. *Готову ікру* [овочеву] *розфасовують у жерстяні або скляні банки, герметично закупорюють і стерилізують* (Укр. страви, 1957, 64); *Ось і школа. Ось і клас. Ваня пробує алмаз, Розглядає свіжі рами,— Це ж йому не перший раз. От він все приготував, Світле скло розфасував* (Воронько, Три покоління, 1950, 76).

РОЗФАСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **розфасо́вувати.**

РОЗФАСО́ВУВАЧ, а, *ч.* Робітник, який займається розфасовуванням.

РОЗФАСО́ВУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розфасо́вувач.**

РОЗФАСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розфасува́ти.** *Навіть при наявності загальнофермських кормоцехів передбачено приміщення, в якому провадиться розфасування приготованих у кормоцеху кормів* (Колг. Укр., 1, 1958, 31).

РОЗФАСУВА́ТИ *див.* **розфасо́вувати.**

РОЗФІЛОСО́ФСТВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.*, *розм.* Захопитися філософствуванням. *Він присів біля*

вогню, запалив цигарку і, мов забувши, чого приїхав, на хвилинку розфілософствувався (Баш, На.. дорозі, 1967, 47).

РОЗФОРМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розформува́ти.** *Побрались вони в лютому двадцять другого — перед тим, як госпіталь був розформований* (Шовк., Людина.., 1962, 56); // *у знач. прикм. Керенський.. відбув по фронту розшукувати замість розформованих частин більш надійні, що не відмовилися б піти в наступ* (Панч, І, 1956, 104); // **розформо́вано**, *безос. присудк. сл. У санітарному управлінні фронту я довідався, що медсанбат, який мене цікавить, тиждень тому розформовано* (Дмит., Наречена, 1959, 121).

РОЗФОРМО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розформо́вувати.**

РОЗФОРМО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗФОРМУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Припиняти існування чого-небудь як цілого, як організованої одиниці. *Наїхали жандарми, знайшли в солдатів листівки, виявили призвідців. Батальйон розформували, а його заслали* (Мушк., Серце.., 1962, 311).

РОЗФОРМО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗФОРМУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Припиняти своє існування як цілого, як організованої одиниці. — *Полк, який втратив прапор,— розформовується! Не існуватиме більше!* (Гончар, IV, 1960, 58).

2. *тільки недок.* Пас. до **розформо́вувати.**

РОЗФОРМУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розформува́ти.** *Розформування полку.*

РОЗФОРМУВА́ТИ *див.* **розформо́вувати.**

РОЗФОРМУВА́ТИСЯ *див.* **розформо́вуватися.**

РОЗФУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех., діал.* Роздмухувати. *У міха зразу якийсь короткий дух, він іще не набрався повітря, не вложився до праці; він розфукує вугля, а огню не скріплює* (Фр., IV, 1950, 187).

РОЗХАЗЯЙНУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., рідко.* 1. Обзавестися господарством; розбагатіти. *Він довгенько був волосним старшиною.., купив попереду тридцять десятин землі, а потім розхазяйнувався і прикупив ще сто двадцять десятин* (Н.-Лев., IV, 1956, 55); [І в а н:] *Багато ви за цілий вік розхазяйнувались на чотирьох десятинах?..* (Кроп., IV, 1959, 44); — *От ви, чую, кажете, що Яким за якийсь там рік розхазяйнувався* (Юхвід, Оля, 1959, 303).

2. Захопитися хазяйнуванням, забувши про все інше.— *Оце як я розхазяйнувалась. Вибачайте, що застали в хаті такий гармидер,— сказала Каралаєва* (Н.-Лев., VI, 1966, 52).

РОЗХАЗЯЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., розм.* Почати господарювати, займатися хазяйством. * Образно. *А рій якось пролітав Та туди й забрався, Наніс меду, щільників, Розхазяювався* (Рудан., Тв., 1959, 153).

РОЗХАПА́ТИ *див.* **розха́пувати.**

РОЗХА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗХАПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Жадібно, квапливо хапати, розбирати все по одному або частинами. *Звук сурми будив* [курсантів].. *Схоплювались, на ходу затягали пояси і ще зі сном у очах бігли напівсліпі до пірамід, розхапували зброю* (Гончар, Людина.., 1960, 81); *Дівчата — за одежу, та й розхапали свитки та керсетки* (Н.-Лев., III, 1956, 322); *Голодне товариство миттю випило воду і розхапало сухарі, аж торбинку пошарпали на шматки* (Стор., І, 1957, 391); *Образно. *Студенти швидко розхапали найближчі лісгоспи, але жоден не згодився їхати в Байраки* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 115); // Швидко розкуповувати. *Гавин товар розхапували люди, як малину* (Фр., III, 1950, 54).

РОЗХВА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розхвали́ти**; // *у знач. прикм.* [А н т е й:] *Дивись, Нерісо, сей вінець єдиний здобув я за життя, та він дорожчий від всіх твоїх розхвалених тріумфів* (Л. Укр., III, 1952, 443).

РОЗХВАЛИ́ТИ *див.* **розхва́лювати.**

РОЗХВАЛИ́ТИСЯ *див.* **розхва́люватися.**

РОЗХВА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розхва́лювати.**

РОЗХВА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗХВАЛИ́ТИ**, хвалю́, хва́лиш, *док., перех.* Дуже, надмірно хвалити кого-, що-небудь. *Льонька Устюжанін.. так розхвалював Мишка, що тому стало ніяково* (Збан., Таємниця.., 1971, 267); *Він дуже добре і розумно розказував свій білет, і митрополит розхвалив і академію, і професорів, і студентів* (Н.-Лев., І, 1956, 366).

РОЗХВА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗХВАЛИ́ТИСЯ**, хвалю́ся, хва́лишся, *док.* 1. *розм.* Починати надміру хвалитися. *А додому йди,— не розхвалюйся* (Сл. Гр.); *Цар говорить: — Князю Змію! Що накажеш — все зумію! — Розходився, розхвалився, Трохи з лави не звалився* (Перв., Казки.., 1958, 39).

2. *тільки недок.* Пас. до **розхва́лювати.**

РОЗХВА́СТАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати дуже хвастатися. *Можна подумати, що я пера з рук не випускаю, так я розхвасталась!* (Л. Укр., V, 1956, 86); *— Я б сонце засліпив,— розхвастався Ліхтар,— Якби мене хтось підійняв до хмар* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 106); *Віоріка не знала, що таке метро, але змовчала — і так розхвастався Ніколає, а то буде вважати її зовсім дурненькою* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 44).

РОЗХВА́ТАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розхвата́ти.** *В одну мить після виходу в світ за свою силу діючу буквально був* [«Кобзар» Шевченка] *розхватаний, мільйонами рук притулений до серця* (Тич., III, 1957, 126).

РОЗХВАТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **розхапа́ти.** *Усе рознесли, розхватали на обіді* (Номис, 1864, № 13615); *Як тільки вийшла* [книга «Кобзар»], *то наші земляки зразу її розхватали, і тепер тії книжки ні за які гроші не добудеш* (Мирний, IV, 1955, 339); *За два-три дні квитки розхватали всі до одного* (Вас., І, 1959, 345); *Готового, зручного для села одягу та взуття в них було мало, так і той розхватали ще зранку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 154).

РОЗХВИЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех.* Викликати у кого-небудь сильне хвилювання, великий неспокій. *Не втрималась вона і розхвилювала Лукію, розповіла їй усе про матір* (Донч., III, 1956, 91); *Шевченка зворушила й розхвилювала така тепла зустріч і те, що вперше після нестерпно важкої подорожі і огидного каземату він нарешті знов опинився в затишній кімнаті, серед земляків* (Тулуб, В степу.., 1964, 43); [Ц в і р к у н *(до Лесі):*] *Тут у нас, у Ніжині, об'явився граф — молодий, вродливий, що розхвилював усіх ніжинських панянок* (Коч., І, 1956, 82).

РОЗХВИЛЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док.* 1. Відчути сильне хвилювання, великий неспокій. *Хоч як умів дядя Михайло приховувати свої переживання, але тут таки не витримав — розхвилювався* (Сміл., Сашко, 1957, 174); *Уляна розхвилювалася, і її веселі, підведені вгору уста зобиджено затреміли* (Стельмах, II, 1962, 102).

2. Стати бурхливим, розбурхатися (про річку, море і т. ін.).

РОЗХВИЛЬО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розхвилюва́ти** і **розхвилюва́тися.** *Співали* [пташки].. *весні, співали розхвильованій до сліз Вутаньці* (Гончар, II, 1959, 196); *З берегів Дойрана, дуже в той день розхвильованого, бачили ми гори і навіть селища Греції* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 144).

2. *у знач. прикм.* Який розхвилювався, став неспокійним. *Замфір покинув розхвильовану громаду, не вияснивши собі гаразд очікуваного лиха* (Коцюб., I, 1955, 195); *Жінки оточили міцним колом розхвильовану Оленку й одна поперед одної щебетали їй слова здивування, поваги й ласки* (Кир., Вибр., 1960, 257).

3. *у знач. прикм.* Який став бурхливим, розбурханим (про річку, море і т. ін.). *Друг один — по один бік, Другий друг — по другий бік, А між ними скаженіє Розхвильований потік* (Бичко, Сійся.., 1959, 111); *Образно. *Вітри шуміли, шепотіли у розхвильованих житах* (Гонч., Вибр., 1959, 23).

РОЗХВОРІ́ТИСЯ *див.* **розхво́рюватися.**

РОЗХВО́РЮВАТИСЯ, юю́ся, ю́єшся, *недок.*, **РОЗХВОРІ́ТИСЯ,** і́юся, і́єшся, *док., розм.* Починати хворіти, ставати хворим. *Остап знемігся і зовсім розхворівся; його палила гарячка* (Коцюб., I, 1955, 360); *За цих кілька днів марного очікування в брудному закутку товарної станції жінка ще дужче розхворілась* (Стельмах, I, 1962, 162).

РО́ЗХИЛ, у, *ч.* Кут, що утворюється розсунутими кінцями чого-небудь (циркуля, ножиць і т. ін.). *Якщо дамо циркулеві довільний розхил і, поставивши одну його ніжку вістрям в яку-небудь точку О площини.., обертатимемо циркуль навколо цієї точки, то друга його ніжка з олівцем або пером, що дотикається до площини, опише на площині неперервну лінію* (Геом., I, 1956, 6).

РОЗХИ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розхили́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який розхилився, розчинився. *З коридора через розхилені двері виглянула Ориська* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 3).

3. *у знач. прикм.* Розкритий, розтулений. *Білі зуби блищали крізь розхилені уста* (Коцюб., I, 1955, 376).

4. *у знач. прикм.* Який розкинувся, простягся широко в сторони. *Промінь сонця порснув між розхиленими гілочками і впав на яблуко* (Сенч., Опов., 1959, 30).

РОЗХИЛИ́ТИ *див.* **розхиля́ти.**

РОЗХИЛИ́ТИСЯ *див.* **розхиля́тися.**

РОЗХИЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗХИЛИ́ТИ,** хилю́, хи́лиш, *док., перех.* 1. Відводити в різні боки, відхиляти набік, роз'єднувати що-небудь зімкнуте, з'єднане, дотичне. *Хлопці почали розхиляти бур'ян і вишукувати гніздо* (Мирний, I, 1954, 246); *Старенький човен стояв поблизу, розхиливши молоденькі очерета й ситняги* (Ле, Опов.., 1950, 191); // Розставляти, розводити в сторони (руки, ноги, крила). *Лукаш, розпалившись, широко розхиляє їй руки і хоче її поцілувати* (Л. Укр., III, 1952, 236); *Образно. *Старий ганок розхилив свої стовпи внизу, наче розставив од старості ноги, щоб міцніше встояти* (Н.-Лев., I, 1956, 167).

2. Розкривати, розчиняти (що-небудь закрите, зачинене).— *Дивіться,— каже* [Олекса], — *тату, які нагороди в Семенка. Розхиляє у нього на грудях халата, а там чотири медалі й орден* (Мур., Бук. повість, 1959, 258); // Розкривати, розтуляти (очі, уста і т. ін.). *Донька розхилила великі очі* (Стеф., Вибр., 1949, 231); // Розпускати, розгортати (що-небудь згорнуте, стулене). *Стуляють* [деякі квіти] *свої чашки вдень, щоб сонце не виссало з них пахощів, і розхиляють їх аж вечором* (Фр., IV, 1950, 354).

3. *спец.* Розсовувати, розставляти на певну відстань кінці чого-небудь (циркуля, ножиць і т. ін.). *Розхиляти циркуль.*

4. Розпрямляти, розгинати що-небудь зігнуте, нахилене. *Розхиляти спину.*

5. Розкидати, простягати широко в сторони. *Дуб розхилив своє гілля.*

6. Примушувати сильно колихатися, хитатися; розгойдувати. *Вітер жито розхиляє* (Сл. Гр.).

РОЗХИЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **РОЗХИЛИ́ТИСЯ,** хилю́ся, хи́лишся, *док.* 1. Відходити в різні боки, відхилятися набік, роз'єднуватися (про що-небудь зімкнуте, з'єднане, дотичне). *На мить зелення розхиляється, і перед очима Петруні стоїть Кошовий* (Вас., II, 1959, 68); *Сонце просвітлює воду, і їх* [водорості] *видно виразно, до кожного стебельця, наче в акваріумі, а там, де Тоня бреде, вони самі розхиляються перед нею, наче дають їй дорогу* (Гончар, Тронка, 1963, 224); *Образно. *Туди і сюди розхилившись, чоботи журно дивились — на жовті онучі, на груддя, брилки землі, що зашерхли за ніч, од підошви одлипли* (Тич., I, 1957, 246).

2. Розкриватися, розчинятися (про що-небудь закрите, зачинене); // Розкриватися, розтулятися (про очі, уста, губи). *Лице облила блідість, тонкі губи розхилилися і тремтіли нервово* (Фр., VII, 1951, 116).

3. Розпрямлятися, розгинатися. *Олеся вирвала квітку й, не розхиляючись, нюхала її* (Н.-Лев., III, 1956, 52); *Та йшла Галя, не оглядалася. Жала пшениченьку, не розхилялася* (Укр.. пісні, II, 1965, 125); *Онисія Степанівна витягла голову з скрині й розхилилась на весь зріст* (Н.-Лев., III, 1956, 165).

4. Розкидатися, простягатися широко в сторони. *Тихо шелестіли зелені вершечки ліз, розхиляючись* (Н.-Лев., I, 1956, 54); *Розхиліться, калинові віти!* (Сл. Гр.).

5. *тільки недок.* Пас. до **розхиля́ти** 1—4, 6.

РОЗХИ́ЛЬЧАСТИЙ, а, е. Який розхиляється (у 4 знач.); розлогий.

РОЗХИ́ТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розхита́ти.** — *Вітаю вас, вітаю, панове! — закрутився старий Фрідман по хаті, підставляючи одним єдиний стілець, на якого не всякий зважився б сісти,— такий він був старий і розхитаний* (Кол., Терен.., 1959, 130); — *В нас є ще такі співаки, як ось Загоруйко, йому ніякі ноти не закон, дисципліна голосу розхитана зовсім...* (Гончар, I, 1954, 446).

2. *у знач. прикм.* Який неміцно тримається, хитається; нестійкий, хитний. *Рипнули старі, розхитані двері, й до хати увійшла Уляна Григорівна* (Добр., Очак. розмир, 1965, 99); *За кілька хвилин солдати, грюкаючи, втягнули до залу кілька розхитаних, обламаних парт* (Гончар, IV, 1959, 183); *У коридорі стояла тиша, гомоніли тільки колеса на розхитаних рейках* (Панч, О. Пархом., 1939, 65).

3. *у знач. прикм., перен.* Доведений до стану занепаду; розладнаний, ослаблений. *Царизм всіма силами домагався утвердити розхитаний авторитет своєї влади — в'язниці, страти і шибениці були єдиними аргументами проти визвольного руху мас* (З глибин душі, 1959, 59); // Слабий від хвороби, зіпсований (про сили, здоров'я, нерви і т. ін.). *Виплакавшись, незчувся* [Микола], *як заснув. Дали себе знати недоспані ночі, і виснажлива праця, і недоїдання, і розхитані нерви* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 88).

4. *у знач. прикм.* Неспокійний, розбурханий (про море, хвилі і т. ін.). *Він був як скеля серед розхитаних хвиль, що мали надію спинити на ній свій біг та знайти рівновагу* (Коцюб., II, 1955, 97).

РОЗХИ́ТАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан. за знач. **розхи́таний** 2—4. *У ходовій частині автомобіля найчастіше зустрічаються такі несправності: поломка, погнутість рами і розхитаність заклепок* (Підручник шофера.., 1960, 236); *Щоб розбудити пролетарські маси, об'єднати їх, організувати, повести в похід проти виробничої розхитаності, треба насамперед, щоб комуністи і комсомольці були зразковими робітниками на виробництві*

(Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 477); *Розхитаність нервової системи.*

РОЗХИТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розхита́ти.**

РОЗХИ́ТАНО. Присл. до **розхи́таний** 2.

РОЗХИТА́ТИ *див.* **розхи́тувати.**

РОЗХИТА́ТИСЯ *див.* **розхи́туватися.**

РОЗХИ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розхи́тувати.** *Зміна спадковості рослин — процес двохетапний. Перший етап — розхитування, порушення, ліквідація консерватизму старої спадковості* (Наука.., 4, 1963, 19); *Маркович надавав великого значення прислів'ям і приказкам, що відображали розхитування основ феодалізму в Росії* (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 30).

РОЗХИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗХИТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех.* Хитаючи, змушувати неміцно триматися в чому-небудь, виривати, висмикувати щось і т. ін. *Повернула* [Левантина обценьки] *тонкими кінцями і змогла заложити їх у кільце. Тоді почала розхитувати його.. Ще трохи такої роботи, і кільце вискочило з дверей* (Гр., II, 1963, 290); [Другий монтажник:] *Цілу ніч Цей буревій розхитував підпору. Вона, зірвавшись, мало не прибила Мене і бригадира* (Дмит., Драм. тв., 1958, 338); *Я швидко розхитав кілок, висмикнув його з землі* (Сміл., Сашко, 1957, 189); // Робити погано закріпленим, нестійким, неміцним у місцях з'єднань. *Холодний вир Під ними бився, клекотав, Та паль тугих не розхитав* (Воронько, Поезії, 1950, 74); // *перен.* Робити нестійким, несталим, змінювати (погляди, уявлення і т. ін.). *Життя — добрий вчитель, воно немилосердно ламало сталі погляди Петру, міняло їх, розхитувало* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 460); *Досягнення фізики розсунули межі відомого, розхитали усталені уявлення* (Наука.., 12, 1969, 2).

2. *перех., перен.* Призводити до розладу, занепаду (лад, підвалини і т. ін.). *Незважаючи на свою стихійність, неорганізованість і роз'єднаність, антифеодальні рухи, що охопили селянські маси різних національностей Росії, розхитували кріпосницький лад* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 12); *Розвінчуючи і засуджуючи те, що роз'їдає, розхитує, руйнує театр, драматург* [І. Карпенко-Карий] *цим самим стверджував, що театр, мистецтво взагалі — не забавка, а велика громадська справа* (Мист., 5, 1957, 52); *Воєнна авантюра не тільки не зміцнила царизм, а ще більше розхитала його* (Іст. УРСР, І, 1953, 592); // Приводити до поганого стану, розладнувати, підривати (сили, здоров'я, нерви і т. ін.). *Не видержала й Христя;.. якась утома почала її розхитувати* (Мирний, III, 1954, 17); *Найбільше дошкуляли* [Сеспелю] *вранішні підйоми. Вони доконували його, поступово розхитували і без того неспокійні нерви* (Збан., Сеспель, 1961, 210).

3. *перех.* Штовхаючи, рухаючи в різні боки, примушувати коливатися; розгойдувати. *Не розхитуй човна, бо вивернешся* (Укр.. присл.., 1963, 291); *Антін помічає, що він так само розхитує тулуб, як і чиновник із казначейства* (Коцюб., II, 1955, 282); *Вишка височезна: коли розгулявся дужий вітер, її стало аж розхитувати* (Гончар, Тронка, 1963, 91); // *рідко.* Викликáти хвилювання на морі, річці і т. ін. *Буря. Се вона так розхитує море* (Коцюб., II, 1955, 407).

4. *тільки недок., неперех., чим.* Робити коливальні рухи чим-небудь. *Закинувши шапку аж на потилицю й розпустивши сіряка по волі, він плівся за Христею, розхитуючи довгим ціпком на всі боки* (Мирний, III, 1954, 68); *Горбоносий Мішель подавав руку широким розмахом — по-дружньому, як старому приятелеві, і тис міцно, розхитуючи всією рукою від плеча* (Смолич, V, 1959, 622); // *тільки недок.* Часто хитати; похитувати. *Образно. *Край дороги стоїть старий буркун, ..далеко оглядає лани та з ранку до ночі мовчки розхитує головою* (Вас., II, 1959, 19).

РОЗХИ́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗХИТА́ТИСЯ**, а́ється, *док.* 1. Ставати, робитися нестійким, неміцним у місцях з'єднань. *Агрегати повинні бути по можливості легкі, міцні, щоб менше розхитувались, а отже, й зношувались* (Знання.., 7, 1967, 2); *Будівля була стара, кріплення трансмісії розхиталося* (Бойч., Молодість, 1949, 282); *Я підповз до Киселя і зубами послабив йому вузли на руках. Зовсім розплутати не пощастило, бо розхитались.. зуби* (Мур., Бук. повість, 1959, 228); // *перен.* Ставати нестійким, несталим, змінюватися (про погляди, уявлення і т. ін.).

2. *перен.* Розладнуватися, занепадати (про лад, підвалини і т. ін.). *У ході найбільшої в світі революції розхитувалися і валилися підвалини старої буржуазної культури* (Вітч., 3, 1962, 206); *Старий капіталістичний світ звузився, його позиції розхитуються, послаблюються гострою класовою боротьбою пролетаріату* (Рад. літ-во, 11, 1966, 3); // Погіршуватися, ставати розладнаним, підірваним (про сили, здоров'я, нерви і т. ін.). [Дремлюга:] *Біда, Петре Олександровичу, почав я здавати. Ледве себе стримую. Так нерви розхитались... і тиснення збільшилось...* (Корн., II, 1955, 293).

3. Коливатися в різні боки; розгойдуватися. *Івась, граючи, притупцьовував, Грицько розхитувався на всі боки* (Мирний, IV, 1955, 24); *Олекса ще стоїть в нерішучості, дивиться на кладку, яка все ще розхитується над водою* (Мушк., Серце.., 1962, 203); [Суховій:] *А верхів'я* [дерев] *ач як шумить і так розхиталось* (Кроп., V, 1959, 348).

4. *тільки недок.* Пас. до **розхи́тувати** 1—3. *Достиглі кущі* [катрану] *легко розхитуються вітром, відриваються біля основи і котяться степом, розсіваючи округлі горішкоподібні стручки* (Наука.., 5, 1967, 9).

РОЗХІ́Д, хо́ду, *ч.* 1. *рідко.* Дія за знач. **розхо́дитися** 1, 9, 10. *Швидкий розхід творів Шевченка та перших оповідань М. Вовчка, увага, яку до них показувала критика та публіка в цілій Росії, доказує, що.. їм нічого жалуватися на байдужість як місцевої, так і великоруської публіки* (Драг., І, 1970, 308).

2. *розм.* Затрата, витрачання грошей, коштів на щонебудь; сума витрачених грошей. — *Коли тобі жалко дітей, то зодягай сама, а в мене й без вас багато розходу* (Вовчок, І, 1955, 28); [Храпко:] *У мене одного місячного розходу більше ніж на сотню набереться...* (Мирний, V, 1955, 130); [Косяк:] *Ой, розходи, розходи у нас. Як подивлюсь — серце ниє, ниє* (Зар., Антеї, 1962, 237); [Ганна:] *Розход великий у держави, а про нас не забувають* (Мороз, П'єси, 1959, 20); // Споживання, витрачання чого-небудь. *На поверхні Марса, як і на Землі, існує такий водний режим, при якому розхід вологи відстає від її приходу, і відбувається збирування води* (Рад. Укр., 19.IV 1964, 3).

◇ **В розхі́д [пуска́ти (пусти́ти, ви́вести)]** *кого* — розстрілювати, знищувати кого-небудь. — *Не заривайся. А коли візьмеш* [Жмеринку], *менше пускай в розхід* [полонених]. *Це не завжди досягає мети* (Довж., І, 1958, 178).

РОЗХІ́ДНИЙ, а́, е́. Який розходиться, розгалужується в різні боки. *Як безконечні сірі полотна, розгортались в далечінь великі шляхи розхідніі* (Гончар, Таврія, 1952, 24); *Стоїш на позорищі, а на душі тобі так, як би тебе карали привселюдно на розхідній дорозі* (Март., Тв., 1954, 195).

РОЗХІ́ДНИК, у, *ч.* (*Glechoma* L.). Багаторічна трав'яниста рослина із сланким стеблом і фіолетовими або голубувато-бузковими квітками; використовується

в народній медицині. *По стінах віночки з розхіднику, з волошок, з барвінку* (Л. Укр., III, 1952, 717); *Добре потовчені і перетворені в тістоподібну масу листки розхіднику прикладають на нариви* (Лікар. рослини.., 1958, 58).

РОЗХЛЕБТА́ТИ *див.* **розхле́бтувати.**

РОЗХЛЕ́БТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗХЛЕБТА́ТИ,** хлебчу́, хле́бчеш, *док., перех., розм.* 1. Гуртом з'їдати або випивати щось рідке.

2. *перен.* Розплутувати, уладнувати яку-небудь заплутану, перев. неприємну справу. [С е н ь к а:] *Ну, Семене, викручуйся. Заварив кашу, як-то ти її розхлебчеш?..* (Кроп., IV, 1959, 249).

РОЗХЛЕ́СНУТИ *див.* **розхльо́стувати**[1].

РОЗХЛИ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати невтримно плакати, схлипуючи; розплакатися. [С в и р и д:] *О боже мій, боже мій! Бідний я, бідний, нещасливий! (Пада на стіл і плаче).* [Х о м а:] *А чого це ти, дядьку, розхлипався?* (Кроп., V, 1959, 283); *— Чого розхлипалась, красуне? Жалко? Милосердіє душить? А якби наші голови отут котились? Чи хлипала б, чи пролила б за мною сльозу, га?* (Гончар, II, 1959, 93).

РОЗХЛЮ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розхлю́пати.** *Він ще постояв трохи,.. поглядаючи на криницю, на розлиту та розхлюпану воду кругом криниці* (Н.-Лев., VI, 1966, 307); *Образно. *Збуджена пережитим, сповнена хвилюючим, не розхлюпаним почуттям, Лариса писала: «Школо рідна моя!.. Ти для мене все...»* (Цюпа, Краяни, 1971, 319).

РОЗХЛЮ́ПАТИ *див.* **розхлю́пувати.**

РОЗХЛЮ́ПАТИСЯ *див.* **розхлю́пуватися.**

РОЗХЛЮ́ПНУТИ, ну, неш, *док., перех.* Однокр. до **розхлю́пувати.** * Образно. *Весна думок моїх і снів несамовитих, Пливи, кружляй, мов крига на воді... Але не розхлюпни пісень, у душу влитих, Бо що тобі зостанеться тоді?* (Перв., I, 1958, 118).

РОЗХЛЮ́ПНУТИСЯ, неться, *док.* Однокр. до **розхлю́пуватися** 1. *Розхлюпнулася хвиля.*

РОЗХЛЮПОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **РОЗХЛЮПОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док., перех.* Підсил. до **розхлю́пати.** *Я Дніпро розхлюпочу шоломом, Щоб посіяти рожі густі* (Мал., Звенигора, 1959, 113).

РОЗХЛЮПОТІ́ТИ *див.* **розхлюпота́ти.**

РОЗХЛЮ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗХЛЮПА́ТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Хлюпаючи, розливати, розбризкувати що-небудь. *З рипінням в'їжджала схилом мису водовозна діжка, розхлюпуючи кришталеві цівки води* (Тулуб, В степу.., 1964, 305); *Бензин спалахнув. Тоді матрос почав розхлюпувати палаючу рідину навколо себе* (Ткач, Жди.., 1959, 33); *Машина мчить, гурчить камінною дорогою, розхлюпує весняні калюжі* (Горд., Дівчина.., 1954, 94); *Зінька скрикувала від холодних краплин, сміялась: — ..Не смій більше! Всю воду розхлюпав, нічим буде квіти домити* (Шиян, Баланда, 1957, 78); *Образно. *За всю службу у флоті він жодного разу не признавався Павлові в тому, як гаряче любить свою Галю.. Не хотів розхлюпувати усього гарячого й святого, що носив у своєму серці* (Кучер, Прощай.., 1957, 47).

РОЗХЛЮ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗХЛЮПА́ТИСЯ,** ається, *док.* 1. Хлюпаючись, розливатися, розбризкуватися. *Він простягав Павлові повну гранчасту чарку, й вона тремтіла в його руці, аж на скатертину розхлюпувалась каламутна рідина* (Кучер, Прощай.., 1957, 77); *Дружина подала вечерю на стіл, але борщ виявився холодним, і Сиволап спалахнув, як сірник.. Він одіпхнув миску так, що борщ розхлюпався* (Ткач, Плем'я.., 1961, 84); *Образно. *Навколо неясно розхлюпується вечірній гомін села* (Стельмах, I, 1962, 124).

2. *тільки док., розм.* Почати невтримно плакати, схлипуючи; розплакатися. — *Тю ти, старий шкарбан,— вилаяв себе Морозов.— Розхлюпався, як хлопчисько* (Баш, На.. дорозі, 1967, 241).

3. *тільки недок.* Пас. до **розхлю́пувати.**

РОЗХЛЯ́БАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розхля́бати.**

2. *у знач. прикм.* Який слабо тримається, неміцно скріплений, розхитаний. *Шкрябали перами писарі за столами, і навіть одна панночка вицокувала тонкими білими пальцями на старенькій розхлябаній машинці* (Головко, II, 1957, 169); *Сів* [Сагайдак] *на якомусь розхлябаному ящикові і посадив поруч себе завідуючого фермою* (Добр., Тече річка.., 1961, 141); *— Що новенького у волості, Якове? — запитав Євген Панасович, коли Ярошенко трохи вщух і, сердито сопучи, почав роззувати розхлябані, заболочені чоботи* (Речм., Весн. грози, 1961, 82); // Нетвердий, хитний, вертлявий (про ходу, рух). *Розхлябана хода.*

3. *у знач. прикм., перен.* Недисциплінований, неорганізований, позбавлений чіткості в діях, зібраності. *Микола прокидався з своєї гіркої задуми.. Знову наряд на роботу, сутичка з ледарями, злість на розхлябаних конюхів* (Кучер, Трудна любов, 1960, 6); *Образно. *Змагається на горах холодний розхлябаний вітер з.. зимою — й коли-не-коли тужливим плачем трембіти покотить лисими верхами* (Козл., Пов. і опов., 1949, 194).

РОЗХЛЯ́БАНІСТЬ, ності, *ж., розм.* 1. Стан за знач. **розхля́баний** 2, 3.

2. Відсутність чіткості в діях, організованості; недисциплінованість, неорганізованість. *Він* [В. І. Ленін] *закликав вести нещадну боротьбу проти дрібнобуржуазної розхлябаності, проти нехлюїв, ледарів, спекулянтів, вимагав додержання найсуворішої дисципліни праці* (Біогр. Леніна, 1955, 198); *Підліток, батьки якого не вчать цінити час, працю, не піклуються, щоб виконував їх вимоги, не помічають його розхлябаність, безвідповідальність, не стане внутрішньо дисциплінованим і уважним* (Хлібороб Укр., 11, 1966, 40).

РОЗХЛЯ́БАНО, *розм.* Присл. до **розхля́баний** 2, 3.

РОЗХЛЯ́БАТИ *див.* **розхля́бувати.**

РОЗХЛЯ́БАТИСЯ *див.* **розхля́буватися.**

РОЗХЛЯ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗХЛЯ́БАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Те саме, що **розхи́тувати** 1, 2.

2. *перен.* Послабляти вимогливість до кого-небудь щодо чіткості в діях, організованості, дисциплінованості.

РОЗХЛЯ́БУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗХЛЯ́БАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Те саме, що **розхи́туватися** 1, 2.

2. *перен.* Втрачати чіткість у діях, організованість; ставати недисциплінованим.— *Тільки не розхлябуйтесь, хлопці! Перемога буде за нами* (Головко, I, 1957, 75).

3. *тільки недок.* Пас. до **розхля́бувати 1.**

РОЗХЛЬО́БАТИ *див.* **розхльо́бувати.**

РОЗХЛЬО́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗХЛЬО́БАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **розхле́бтувати.**

РОЗХЛЬО́СТАТИ *див.* **розхльо́стувати**[2].

РОЗХЛЬО́СТУВАТИ[1], ую, уєш, *недок.*, **РОЗХЛЕСНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех., розм.* Розплутувати, розв'язувати, звільняти захлеснутий кінець чого-небудь.

РОЗХЛЬО́СТУВАТИ[2], ую, уєш, *недок.*, **РОЗХЛЬО́СТАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Частим або сильним хльостанням псувати, розтріпувати що-небудь.

РОЗХМА́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розхма́рити**. * Образно. *Ранок. Жовтневий, несподівано сонячний ранок, розхмарений вітром* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 15).

2. *у знач. прикм., перен.* Радісний, привітний; // Ненасуплений, непохмурий. *Весело тріщали дрова в грубі, Пахло житнім хлібом і теплом, І спадали ніжно пасма любі Над твоїм розхмареним чолом* (Рильський, III, 1961, 269).

РОЗХМА́РИТИ *див.* **розхма́рювати.**

РОЗХМА́РИТИСЯ *див.* **розхма́рюватися.**

РОЗХМА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗХМА́РИТИ**, рю, риш, *док.* 1. *неперех., безос.* Зникати з обрію (про хмари).

2. *перех., перен., розм.* Осявати, освітлювати щонебудь. *Є в народі приказка така, Що й дідам дорогу-путь розхмарює: Той, хто воду п'є з молодика,— Не постарієш!* (Бичко, Простота, 1963, 47).

3. *перех., перен.* Робити кого-небудь радісним, привітним; надавати радісного, веселого виразу чомусь; // Робити ненасупленим, непохмурим. *Може, тому, що усмішка в нього була така тиха й ясна, може, тому, що тепло гладило сонце і все навколо раділо,— Мирон розхмарював брови й теж посміхався* (Головко, I, 1957, 136).

РОЗХМА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **РОЗХМА́РИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Ставати ясним, безхмарним (про небо, обрій і т. ін.). *Морозно. І небо розхмарилось — зорями глянуло* (Головко, I, 1957, 153); // *безос.* Зникати з обрію, розходитися (про хмари). [2-й чоловік:] *Обсушились би ще трохи, доки зовсім розхмарить-ся* (Кроп., II, 1958, 493).

2. *перен., розм.* Розвіюватися, зникати. — *Спи, мамо!.. Хай уві сні уста твої всміхнуться — і розхмариться смуток* (Головко, I, 1957, 55).

3. *перен.* Ставати радісним, привітним. *Поздоровкався* [Давид] *з батьком. Той навіть аж розхмарився, та хіба на мить,— знов бровц обважніли й нависли* (Головко, II, 1957, 20); // Набувати радісного, веселого виразу. — *Ти вже йдеш? — поквапно спитала Оля, боячись, що Сашко піде кудись і вона не скаже йому оті слова, від яких його похмуре обличчя неодмінно має розхмаритись* (Юхвід, Оля, 1959, 53).

РОЗХМУ́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док., розм.* Перестати хмуритися, супитися, стати веселішим, привітнішим. *Ніхто не встряє* [в бійку], *хоч і кипить не один серцем на Павла,— Артем і сам упорається. І тільки дивляться — не байдуже, звичайно,— то хмурячись, то розхмурюючись на оцей двобій* (Головко, II, 1957, 419); *Мажарин.. шепнув Славі на вухо: — Розхмурся* (Вільде, Сестри.., 1958, 583).

РОЗХНИ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати невтримно хникати. — *Ти наче цупкий, корінням вріс в грунт, вітер тебе не повалить, і сонце тебе не засмажить у висохле стебло. А чого ж ти розхникався?* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 625).

РОЗХО́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розхо́дитися** 1—10. *Слабкість м'язів черевного преса може привести до опущення внутрішніх органів, а при розходженні м'язових волокон — до утворення грижових вип'ячувань* (Фіз. вихов.., 1954, 13).

2. Розбіжність, суперечність з кимсь у чому-небудь; незгода з кимсь, чимсь. *У питанні про характер музичного переживання в музикальній естетиці існують різкі розходження* (Рад. психол. наука.., 1958, 303); — *Всім відомі мої останні розходження у відділі з товаришем Замковим* (Ле, Право.., 1957, 240); *Єдине можна з цього приводу сказати про Кравчину цілком точно: ніяких розходжень з партійною програмою в головних питаннях життя в нього не було* (Довж., II, 1959, 149).

РОЗХО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗХОДИ́ТИ**, ходжу́, хо́диш, *док., розм.* 1. *перех.* Носячи, розтягувати, робити просторим, зручним (взуття); розношувати.

2. *перех., у сполуч. із сл.* н о г и. Ходінням позбавлятися отерплості, фізичної скованості в ногах; розминати ноги. *Мелашка з Мартинком розходжувала засиджені на возі ноги* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 190).

3. *тільки недок., неперех.* Ходити неквапливо, прогулюючись туди-сюди; походжати. *Ротмістри, хорунжі й шляхетство розходжували собі по залі, гомоніли* (Стор., I, 1957, 371).

РОЗХО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., розм., рідко.* 1. Те саме, що **розхо́джувати** 3. *Індіанка.. розходжується по хаті і розглядає, усміхаючись, свою статую* (Л. Укр., III, 1952, 54).

2. *перен.* Починати вередувати, капризувати; // Починати посилюватися, дужчати (про вітер). *Розходжувався вітер, журно шуміли сосонки біля мого плеча* (Вол., Дні.., 1958, 56).

РОЗХОДИ́ТИ *див.* **розхо́джувати.**

РОЗХО́ДИТИСЯ *і рідко* **РОЗІХО́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *недок.*, **РОЗІЙТИ́СЯ**, розійду́ся, розі́йдешся, *док.* 1. Залишаючи місце збору, перебування, іти в різні боки, місця (про всіх або багатьох). *Лампа в столовій гасилась,— усі розходились, і вечірнє життя починалось по окремих хатах...* (Коцюб., II, 1955, 248); *Стало смеркаться. Прикажчики почали розіходиться* (Кв.-Осн., II, 1956, 406); *Рибалки розійшлись по куренях спати* (Н.-Лев., II, 1956, 229); *Розійшлися комунари вже пізно вночі, коли бойовий план боротьби був цілком готовий* (Донч., I, 1956, 77); — *Розійдись! — пролунала команда, і люди, задубілі від двогодинного стояння, побігли до теплих хат* (Тют., Вир, 1964, 361); // Іти, попрощавшись; розставатися на якийсь час. *Хоч тільки і до завтрього розходились вони, та Оксані щось дуже на серці жалко було...* (Кв.-Осн., II, 1956, 448); *Ступакова провела керуючого до центральної вулиці селища. Там вони розійшлися* (Ткач, Плем'я.., 1961, 37); // Розбрідатися, розбігатися по чомусь, де-небудь. *Біжить за місто геть юрба моторна, І по зеленому розходиться моріжку* (Л. Укр., IV, 1954, 113); *Люди зганяють овець до царини. І розійдуться вони понад ровом, щипаючи зелену травицю* (Мирний, I, 1949, 149); *На березі моряки поділилися на партії й розійшлися по острову* (Трубл., I, 1955, 150); *Образно. *Хто не був в ясну ніч на городі,— придивіться.. на ряди голованів-соняшників, що розійшлися по межах, мов що загубивши...* (Вас., II, 1959, 195); // Відходити один від одного на деяку відстань. *Цокотали ще дві молодиці; розходились і знову сходились та все махали руками* (Вовчок, I, 1955, 71); *Розмахуючи мечами, сходячись і розходячись, ніби це був справжній бій, дружинники ходили навкруг вогню, виконували священний танець своїх далеких предків* (Скл., Святослав, 1959, 266); — *Розійдись! — закричав Гаврило.— Розійдись! Він кинувся поміж братами, розметав їх в різні боки* (Тют., Вир, 1964, 217).

2. Проходити різними дорогами, не зустрівшись, не помітивши один одного; розминатися; // Не зачепивши, обходити один одного при зустрічі; давати пройти один одному. — *Як же ми розійдемося, коли місточок узенький; вертай ти назад* (Кв.-Осн., II, 1956, 146); *Кораблі розійшлися так близько, що можна було бачити обличчя команди на зустрічному кораблі* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 231); // Розступатися в сторони, даючи прохід, звільняючи місце. — *Ну, вже пустімо, нічого ро-*

бити,— кажуть косарі, розходячись по боках дороги (П. Куліш, Вибр., 1969, 116); *Образно. *Всі стіни розійшлись передо мною, Вітаю друзів, до братів горнусь, І чую Україну, Білорусь* (Рильський, II, 1960, 205); // Рости по боках, залишаючи вільний простір посередині. *Дерева й кущі розійшлися вбоки, стовпившись праворуч попід косогором* (Коз., Сальвія, 1959, 196).

3. Поривати стосунки, зв'язки, припиняти знайомство, спілкування з ким-небудь. — *Я її раз побачив у церкві і зразу ж заслав старостів.— Проворні ж ви, дядьку, були.— Та не так, як тепер, що по три роки люблятся, а на четвертий розходяться* (Стельмах, II, 1962, 237); *Не побрались, Розійшлися, мов не знались. А тим часом дорогії Літа тії молодії Марне пронеслись* (Шевч., II, 1963, 166); *У них з Горьким вийшли якісь непорозуміння.., і вони розійшлись та жалілись мені один на одного* (Коцюб., III, 1956, 323); // Розривати шлюб; розлучатися. — *Життя — не казка,— зітхнув Тимко.— В житті все по-другому. Одні люблятся, інші розходяться* (Тют., Вир, 1964, 222); *Микола Васильович і Марія Павлівна розійшлись.. років через три після одруження* (Л. Укр., VIII, 1965, 205); *— Бачиш, з ким мені жити доводиться? — Бачу,— промовила Зінька, радіючи в душі з того, що Прохор, очевидно, розійдеться з дружиною* (Шиян, Баланда, 1957, 160).

4. Виявляти розбіжність, суперечність з ким-небудь у чомусь, незгоду з кимсь, чимсь. *Франко часто розходився з Кримським в оцінці східних поетів* (Рад. літ-во, 6, 1967, 47); *Головнії два ватáжки Половецького народу Розійшлися в своїх планах* (Фр., XIII, 1954, 366); [Т а р а с:] *Скажіть, він ваш друг?..* [Л е с я:] *Колись був... Ми давно розійшлися в поглядах* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 66); // Не збігатися, відрізнятися один від одного; бути різними (про думки, погляди і т. ін.). *Дозволю собі побіжно висловити думку, яка трохи розходиться з загальноприйнятою* (Рильський, III, 1956, 113); *Слово партії ніколи не розходиться з ділом. Усе, що вона намічає, успішно втілюється в життя* (Рад. Укр., 13.II 1962, 1); *Де слова з ділом розходяться, там непорядки водяться* (Укр.. присл.., 1955, 390); // *розм.* Не приходити до згоди, не домовившись один з одним у чомусь. *Хотіла була свиню купити, та ціною розійшлися* (Сл. Гр.).

5. Розсовуватися в різні боки, роз'єднуватися, утворюючи відстань, щілину і т. ін. (про зімкнуті, дотичні предмети або їх частини). *Юля в червоному ситцевому халатикові стояла на поріжку і притримувала пальчиками поли, які трохи розходилися на повних колінах* (Тют., Вир, 1964, 226); *Стіна тріснула, розійшлася, балки підгнивали — падали* (Мирний, IV, 1955, 16); *Залізні половинки* [брами] *розійшлися* (Смолич, I, 1958, 97).

6. Розширюватися, збільшуватися в розмірі. *Черево не дерево — розійдеться* (Номис, 1864, № 12014).

7. Розділяючись, розгалужуючись, простягатися в різні боки, напрямки. — *Не дрімай, Іване, бо нас завезеш не туди, куди треба,— озвалася Жменячиха, помітивши здалека, що дороги розходяться* (Томч., Жменяки, 1964, 30); *У запалі вони не помітили, що там, де стовбур розходиться кількома гілками, є глибоке дупло* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 104); *Повний місяць.. осявав океан хребтів, що розходились у всі боки, скільки сягав зір* (Гончар, III, 1959, 124); *Глибоке провалля розійшлося вгору рукавами далеко на всі боки* (Н.-Лев., I, 1956, 49); *Незабаром шлях розійшовся на два боки, і я не знав, яким піти* (Сміл., Сашко, 1957, 149); *Образно. *Голос у нього.. розходиться, як він співає... Розходиться, розумієте? Як співає, то здається, що ще хтось співає...* (Хотк., I, 1966, 74).

◇ **Розхо́дяться (розійшли́ся, розі́йдуться) доро́ги (шляхи́)** *чиї* — припиняється зв'язок, спілкування між ким-небудь через розбіжність поглядів, інтересів, способу життя і т. ін. *Невже вона не розуміє, що все пропало, що щастя не вернути, що рано чи пізно їхні дороги розійдуться* (Кол., Терен.., 1959, 360).

8. Поширюватися, розпливатися по якій-небудь поверхні. *Багатоводний Дніпро, лишивши позад себе пороги, вирвавшись крізь вузькі скелі кічкаського мосту, розходився просто перед очима широким плесом* (Коцюба, Нові береги, 1959, 12); *Бризки розійшлися по столу мокрими плямами* (Мирний, I, 1954, 289); *І тільки часом камінь з круч зірветься, Впаде і кане в темних тихих водах, Розійдеться і зникне круг тремтячий* (Л. Укр., I, 1951, 133); *Образно. *Мов круги по воді, розходиться злість по всьому обличчі* (Стельмах, I, 1962, 312); // Поширюючись, заповнювати якийсь простір. *У хаті тепло: від печі йде дух, розходиться по всіх закутках* (Коцюб., I, 1955, 109); *Пожар тільки змів хлівець та й годі,— далі не дали йому розійтися,— залили водою, закидали землею* (Мирний, I, 1954, 69); // Лунати, розноситися (про звуки). *Жінки перегукувались через город, і гомін розходився на півсела* (Вас., II, 1959, 371); *Шум, гуркіт розходились по воді за десятки кілометрів* (Баш, Вибр., 1948, 107); *Високо та тонко він* [голос] *дзвоне* [дзвонить] *об боки та стелю глухої ями і, не маючи простору, щоб розійтися,— все дужчає та міцнішає* (Мирний, III, 1954, 223); // Охоплювати, огортати, проймати кого-небудь (про відчуття). *Нестямна боляча згага.. розходилася по всьому тілу* (Мирний, I, 1954, 179); // *безос. Наче хто гарячим залізом припік його всередині: запекло коло серця та й розійшлося по всьому животу...* (Мирний, I, 1949, 246).

9. Розповсюджуватися, поширюватися де-небудь, серед когось. *Добре далеко розходиться, а лихе ще далі* (Укр.. присл.., 1963, 34); [О л я:] *Хоч і було заборонено їх* [вірші Шевченка] *читати, але вони все більш і більш розіходилися поміж людьми, вся Україна аж гула ними* (Вас., III, 1960, 279); *На другий день розійшлася чутка по всьому місту про ті хрестини* (Мирний, IV, 1955, 57); *І слава розійшлася навкруги Про бусла того* (Перв., II, 1958, 128); // *безос. Під вечір по селу розійшлося, що йдуть козаки* (Коцюб., II, 1955, 94); // Не залежуватися; розкуповуватися, розбиратися ким-небудь. *Великий прибуток мала й церква. Свічки тепер розходилися тисячами* (Донч., III, 1956, 104); «*Молода гвардія*» *Олександра Фадєєва за короткий час розійшлася в 25 виданнях загальним тиражем у мільйон сто шістдесят тисяч примірників* (Тич., III, 1957, 314); *Квитки на концерт розійшлись без особливих труднощів* (Дмит., Розлука, 1957, 152).

10. Поступово розсіюватись у повітрі, просторі; зникати. *Далі і хмарочки стали розходитись, порідшали* (Кв.-Осн., II, 1956, 41); *Навколо вже виразно посвітлішало, туман почав поволі розходитись* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 437); *Темнота кругом розіходиться, здіймається з землі вгору, шугає під саме небо* (Мирний, IV, 1955, 322); *Коли розійшовся дим, друзі побачили Гаркавенка, що біг до них* (Трип., Дорога.., 1944, 42); *Образно. *Тепер вона примітила, що усі ті мрії розходяться, мов дим, мов туман* (Н.-Лев., IV, 1956, 140); *Розійдіться, журні мислі; Не туманьте мого чола!* (Граб., I, 1959, 378); // *безос. Отакий-то мій Ярема, Сирота багатий. Таким і я колись-то був. Минуло, дівчата... Минулося, розійшлося, І сліду не стало* (Шевч., I, 1963, 81); // Розгладжуватися, розправлятися. *Згодом зморшки розіходяться* (Хотк., I, 1966, 83);

Піджак повісив [Каргат] *на стілець, щоб розійшлися на ньому нечисленні й малопомітні зморшки* (Шовк., Інженери, 1956, 5); // Танути, розчинятися. *Ще сіль у воді не розійшлася;* // *розм.* Не вдаватися, розладнуватися (про якийсь намір, задум). *Справа редагування нами «Дзвінка» розійшлася, як заячий жир, а все через галицьке крутійство* (Л. Укр., V, 1956, 131); // *розм.* Витрачатися (про гроші, майно). *Тут так уже стараюсь, щоб нічого лишнього не купувать, а все-таки гроші розходяться, як вода* (Л. Укр., V, 1956, 120); *Нагадав* [Магера] *собі своє життя. Як він виховав восьмеро дітей і всіх вивів у люди, скільки напрацювався для них і як через них — лише через них розійшлося його надбане добро* (Мак., Вибр., 1954, 211); — *Мало їх* [грошей] *у мене, поки справила се-те, усі мої зарібки розійшлись* (Стельмах, II, 1962, 400).

11. Набирати швидкість у русі, дії (про машини, механізми і т. ін.); // Почавши іти, посилюватися, дужчати (про атмосферні опади). *Дощ розійшовся, розгулявся* (Стельмах, На.. землі, 1949, 463).

12. *тільки док., перен., розм.* Те саме, що **розходи́тися** 4. *За обідом Мазепа розійшовсь та так і сипав жартами* (Морд., I, 1958, 115); *Мирон Багатир вгамовував Антона, який над міру розійшовся і нічого вже не хотів знати, тільки душа бажала пісні* (Чорн., Потік.., 1956, 215); *Кипиш увесь, тамуєш у собі лютий вогонь і боїшся, щоб не зірватися, не розійтись, і дуже дорогою ціною тримаєш себе в руках* (Кучер, Трудна любов, 1960, 5); *Ще в обіди — пригадувала собі Мелашка,— вітер був не такий рвучкий, проти ночі ж розійшовся, що з ніг валяє...* (Кос., Новели, 1962, 144).

РОЗХОДИ́ТИСЯ, ходжу́ся, хо́дишся, *док.* 1. Почати багато й часто ходити туди-сюди. *Кричить баба, мов у своїй хаті: «чого рипаєтесь, чого розходилися?»* (Коцюб., I, 1955, 457).

2. *розм.* Втягтися в ходьбу, перестати відчувати від неї втому; розім'ятися ходінням.

3. *розм.* Набути спритності й легкості в дії, русі. *Загрітий танцями, від котрих ноги так розходилися, що й хвилини не могли встояти спокійно, а кожним мускулом відповідали тактові танцю,.. Йон відділився від купки парубків, підскочив до танцюючого кола* (Коцюб., I, 1955, 231).

4. *перен., розм.* Відчути збудження, запалитися, розхвилюватися. *Еней і сам так розходився, Як на аркані жеребець, Що трохи не увередився, Пішовши з Гандзею в танець* (Котл., I, 1952, 73); *Він розходився й заспівав своїх рідних чеських пісень* (Н.-Лев., III, 1956, 228); *Оплески заглушили слова Гнатюкової. Ольга навіть дивується трохи: і що вона сказала таке нечуване, що зала так розходилася?* (Вільде, Троянди.., 1961, 278); // Дуже закалатати, забитися (про серце). *Євген Панасович зітхнув, гамуючи серце, що розходилося в грудях хтозна-чого* (Речм., Весн. грози, 1961, 120); // Почати сильно проявлятися (про біль, хворобливий стан). *Кашель розходився,— і Івась залився безконечними бухи та хи* (Мирний, I, 1954, 310); [К і н д р а т:] *Що з тобою, Павле?* [П а в л о:] *Серце трохи... Нерви розходились...* (Корн., II, 1955, 155); // Відчути сильне роздратування, гнів; розсердитися. *Пані часом і добра, тільки налає.., а часом, як розходиться, то, мов воду з лотоків, нічим не впиниш. Тоді всім лихо!* (Вовчок, I, 1955, 45); *Свекруха розсердилася, розходилася, нагримала на Якова, що жінці потурає* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 144); // Розбушуватися, розбурхатися (про явища природи). *Огонь розходився, розігрався... Уже він кругом охопив Чіпку* (Мирний, I, 1949, 309); *На морі розходилися хвилі* (Ю. Янов., Вершники, 1939, 24); *За вікном вітер п'яний розходився: ламав гілля й іноді прутиком у шибку стукотів...* (Головко, I, 1957, 173); *Шофер на першій стоянці відпочинку висловив думку, що на другу половину дня може розходитися негода, сніговий буран, під час якого краще перестояти десь у хуторі ближче до річки* (Ле, Право.., 1957, 248).

РОЗХО́ЖИЙ, а, е, *розм.* Признач. для постійного використання, носіння; робочий, буденний. *Чого нема в мене в скрині? Шість сорочок додільних материних.. та дванадцять розхожих, що сама приробила* (Барв., Опов.., 1902, 227); // Признач. для щоденних витрат. — *Тут,— доводжу йому,— розхожі гроші.— Не треба! — мовив становий. Не гроші лічити ми до вас прийшли* (Мирний, IV, 1955, 382); // *заст.* Звичайний, звичний. *То стислі, часом зведені до вигуку, то розгорнуті в своєрідну параболу, забарвлені іронією над звичайною, розхожою логікою, вони* [поезії Є. Плужника] *діють безвідмовно* (Не ілюстрація.., 1967, 318).

РОЗХОЛО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розхолоди́ти.** *Друзі розійшлись, помітно розхолоджені* (Кач., II, 1958, 386).

РОЗХОЛО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розхолоди́ти** і стан за знач. **розхолоди́тися.** *З деякого часу Анатоль помітив розхолодження: на всі його поради курінний лишень піддакував і позіхав* (Кач., II, 1958, 360).

РОЗХОЛО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗХОЛОДИ́ТИ,** лоджу́, ло́ди́ш, *док., перех.* Робити кого-небудь байдужим до кого-, чого-небудь, менш захопленим кимсь, чимсь; примушувати байдуже ставитися до когось, чогось. *Він казав, що однаковий жест, який би він не був граціозний, розхолоджує глядача, коли він часто повторюється* (Думки про театр, 1955, 121); *Павлов.. заспокоїв усіх, кажучи, що не годиться розхолоджувати митця перед виставою* (Ю. Янов., Мир, 1956, 287); *Добре було б, коли б вже та газета скоріше виходила, а то таке довге зволікання може розхолодити і тих небагато симпатизуючих, які в нас є* (Л. Укр., V, 1956, 78); *Незважаючи на таку палку Несторову агітацію, якось ніхто з сестер Річинських не виявляв бажання іти на доповідь. Дівчат розхолодила сама персона доповідача — Романика* (Вільде, Сестри.., 1958, 462); // Ослаблювати, гасити що-небудь (почуття, настрій, надію і т. ін.). *Було в нім* [вірші] *дещо таке, що відразу розхолоджувало гарячі надії* (Фр., XVI, 1955, 372); *Дати Марті кращу ділянку — це значить якоюсь мірою розладнати струнке ряди людей, розхолодити їх енергію* (Вол., Самоцвіти, 1952, 39).

РОЗХОЛО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗХОЛОДИ́ТИСЯ,** лоджу́ся, ло́ди́шся, *док.* 1. Ставати байдужим до кого-, чого-небудь, менш захопленим кимсь, чимсь; ставитися байдуже до кого-, чого-небудь.

2. *тільки недок.* Пас. до **розхоло́джувати.**

РОЗХОЛОДИ́ТИ *див.* **розхоло́джувати.**

РОЗХОЛОДИ́ТИСЯ *див.* **розхоло́джуватися.**

РОЗХОЛО́ДНИЙ, а́, е́. Який розхолоджує.

РОЗХОПИ́ТИ, хоплю́, хо́пиш; *мн.* розхо́плять; *док., перех., діал.* Розхапати. *Принесені харчі родина розхопила так жадібно, що в Микули аж серце краялося з жалю* (Мак., Вибр., 1956, 578); *Я свиту на себе, шапку в кишеню — дивлюсь, де б умиться. У куточку відерце стоїть. Товплюсь. Поки ж дотовпився — усю воду розхопили жменями* (Тесл., З книги життя, 1959, 52).

РОЗХОРУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., діал.* Розхворітися. *Днів два ішов дощ.. Пан Дерижанов розкашлявся і розхорувався* (Л. Укр., V, 1956, 221).

РОЗХОТІ́ТИ, о́чу, о́чеш, *док., перех., розм.* Перестати хотіти, втратити якесь бажання.

РОЗХОТІ́ТИСЯ, о́четься, *док., безос., розм.* Перестати хотітися.

РОЗХРАБРИ́ТИСЯ, р|юся, ри́|шся, *док., розм.* Набратися хоробрості, сміливості; насмілитися. *Розпринди́вся і розхрабрився* [Турн] *І на Троянців полетів* (Котл., І, 1952, 284); *Сева не вгамовувався. Він навіть розхрабрився до того, що схопився лівою рукою за Василів піджак* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 168).

РОЗХРЕ́СТЯ, я, *с., розм.* Те саме, що **перехре́стя** 1. *На розхресті солдатських доріг тремтять, мов деревцята на осіннім вітрі, посиротілі діти!..* (Бабляк, Жванчик, 1967, 18).

РО́ЗХРИСТ, у, *ч.*: ◇ **На ро́зхристі** — розстебнутий, розхристаний перев. на грудях (про одяг). *Скрипнули двері, і в підбитому тьмою одвірку.. заворушився невисокий, міцнотілий в свитці на розхристі дід Євмен Дибенко* (Стельмах, Правда.., 1961, 39).

РОЗХРИ́СТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розхри́стати.** *Я бачу її миле заплакане обличчя, її голу шию і злегка розхристані груди, звідки йде запашне тепло молодого тіла* (Коцюб., І, 1955, 417); — *Ти ж розхристаний зовсім. Душу ж видно* (Збан., Єдина, 1959, 46).

2. *у знач. прикм.* Розстебнутий перев. на грудях (про одяг та його частини). *Грюкнув прогонич — і розчинилася віконниця: у вікні показалася чоловіча постать у розхристаній сорочці* (Мирний, І, 1954, 318); *В уяві* [Тані] *постав галасливий, буйний вихрястий образ хлопця з розхристаним комірцем* (Донч., II, 1956, 140); *Вийшла товста старостиха в розхристаній, нашвидку накинутій на плечі кожушанці* (Ле, Мої листи, 1945, 79); // Оголений, відкритий (перев. про груди). *Сліпий кобзар з розхристаними грудьми, без шапки, стояв на мурі й співав натхненну думу* (Стар., Облога.., 1961, 90); *Він ішов рівно і твердо, високо піднявши голову, відкривши пекучому вітрові свою розхристану душу* (Кучер, Прощай.., 1957, 100); *Він чув її пальці, що дотикались його розхристаної шиї, дужої, як у робочого вола* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 13); // З оголеними, відкритими грудьми, у розстебнутому одязі. *Жінки, порозпускавши коси, Розхристані і без свиток,.. простоволосі Галасували* [галасували] *на ввесь рот* (Котл., І, 1952, 273); *Вбігає Макар Волосюта, захеканий, розхристаний* (Мик., І, 1957, 310); * Образно. *Терентій.. під'їжджає до розхристаної хати Халимона, зупиняється біля напівзвалених воріт* (Стельмах, І, 1962, 499).

◇ **Розхри́стана душа́** *чия;* **Розхри́стане се́рце** *чиє* — хтось дуже схвильований, збентежений. *Мати з того всього* [з рибалки].. *відпочинок душі моєї розхристаної* (Вишня, І, 1956, 149); *Серце моє розхристане крізь віки гряде, і голосить, і радується на шляху золотолірному* (Сос., І, 1957, 63).

3. *у знач. прикм., перен., розм.* Недисциплінований, неорганізований, незібраний, без витримки. — *Знаю про ваше незадоволення своїм невдячним, надто розхристаним учнем...* (Ле, Право.., 1957, 128); *На думку.. спав Василь. Чи ж буде достойним мужем її Лесі? Несерйозний, розхристаний* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 31); // Нестримний, відчайдушний. *Ще з часів парубоцтва звик чоловік верховодити. Бо таки ніхто не міг тоді змагатися з його буйною силою, розхристаним молодецтвом, перемогти навкулачки,.. перетанцювати* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 22); // Занадто розв'язний. *Вона інтуїтивно запозичила розхристані звички своїх незнаних товаришок; вона воювала на промислі, як хоробро змагалася б з Махном і Денікіним* (Донч., II, 1956, 299).

4. *у знач. прикм., перен.* В якому немає ніякого порядку; безладний. * Образно. *Зовсім несподівано.. приходить весняний вітер. Він приносить згадки про вчорашній розхристаний вечір* (Собко, Любов, 1935, 14); // В якому немає певної послідовності, ритму. *Орест почуває, що його слова, мова — розхристані, можливо, цю думку Титан, Суворий виклали б ясніш, але він не в силах був утриматись* (Досв., Вибр., 1959, 365); *Халабуда геть-геть уже летіла, як птиця, перехиляючись з одного боку на другий. Розхристаний вітер підпихав її ззаду ногами, головою, коліньми...* (Вас., II, 1959, 344); // Позбавлений організованості, певного порядку. *На майдані — радісний гомін, всюди штовхаються, бурує розхристане, збуджене боєм повстанське військо* (Гончар, II, 1959, 26); *Вже скільки разів він наражався на небезпеку, скільки разів важив своїм розхристаним життям, а проте ласкава доля поки що не зраджувала його: в лиху годину вона дбайливо відводила від нього кістляву руку смерті* (Добр., Очак. розмир, 1965, 352).

5. *у знач. прикм., перен.* Розшарпаний, розкуйовджений. *Далі дорога поповзе на пагорок, де умліває під сонцем, мов розхристаний сніп,.. вітряк* (Панч, В дорозі, 1959, 34); *Пристав до нашого товариства.. худенький* [навчитель], *з розхристаною бородою* (Март., Тв., 1954, 214).

6. *у знач. прикм., перен.* Розірваний, розшматований. *Полосува́ли* [обрій] *блискавиці, й розхристані хмари змагалися одна з одною, роздираючи вогняними мечами своє лахміття* (Досв., Вибр., 1959, 232); // Незв'язний, розпливчастий (про думки, почуття). *Все думала* [Ганна], *думала і ніяк не могла дати ради ні своїм думкам, ні почуттям. А думки й почуття були якісь розхристані й непокірні* (Коз., Сальвія, 1959, 115).

РОЗХРИ́СТАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **розхри́станий** 3—6. *Разом з чубами мовби летять у небуття якісь знаки їхніх індивідуальностей, те, що робило їх несхожими між собою, летить у минуле їхня студентська розхристаність, безтурботність, звичка жити й поводитись, хто як хоче* (Гончар, Людина.., 1960, 62); *Франко показує випадковість асоціативних зв'язків, недисциплінованість мислення, розхристаність творчої уяви декадентів* (Рад. літ-во, 6, 1966, 61).

РОЗХРИ́СТАНО. Присл. до **розхри́станий** 3—6.— *Що робити? — в голові розхристано вихрила думка* (Коз., Зол. грамота, 1939, 107).

РОЗХРИ́СТАТИ *див.* **розхри́стувати.**

РОЗХРИ́СТАТИСЯ *див.* **розхри́стуватися.**

РОЗХРИ́СТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗХРИ́СТАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Розстібати перев. на грудях (одяг). — *Та й пече ж як...— глянув на сонце Бровко і почав розхристувати на грудях сорочку* (Добр., Тече річка.., 1961, 230); *Зараз знайшла* [Марія] *голку й до чоловіка підійшла, щоб гудзик пришити. Тихін розхристав полушубок* (Головко, II, 1957, 154); // Оголювати, відкривати (перев. груди). [Г і л ь з е *(розхристує груди):*] *Ось тут була штучка, завбільшки з наперсток* (Л. Укр., IV, 1954, 251); *Санітарка широко розхристала Одарці пазуху, аж жахнулася хвора* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 273).

РОЗХРИ́СТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗХРИ́СТАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Розстібатися перев. на грудях (про одяг). *Сорочка в нього розхристалась, груди виставив, капелюх з'їхав на потилицю* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 137); *Кожух його розхристався, шапка, очевидно, ще раніше розлучилася з головою свого господаря* (Кир., Вибр., 1960, 319); // Оголюватися, відкриватися (перев. про груди). *Комірець сорочки.. розстебнувся, пазуха зовсім розхристалася* (Мирний, III, 1954, 281).

2. Розстібати собі перев. на грудях одяг. [Х в е к л а Г а в р и л о в н а *(до мужа):*] *Бережіть себе в дорозі... не розхристуйтесь на протязі, щоб часом не простудилися* (Кроп., V, 1959, 77); [П у з и р:] *Я розхристаюсь, як будемо входить* [у земський банк]; *тільки на поріг, а тут йому* [швейцарові] *перед самим носом блись — орден!* (К.-Карий, III, 1960, 321); — *Що він гріє, отой твій піджачок? Ану марш у хату, розхристався, наче посеред літа...* (Збан., Сеспель, 1961, 303).

3. *тільки недок.* Пас. до **розхри́стувати.**

РОЗХРИ́СТЯ, і, *ч. і ж., розм.* Людина з відкритими, оголеними грудьми, у розстебнутому перев. на грудях одязі.

РОЗХРОПІ́ТИСЯ, плю́ся, пи́шся; *мн.* розхропля́ться; *і* **РОЗХРОПТИ́СЯ,** пу́ся, пе́шся; *мин. ч.* розхрі́пся, хропла́ся, ло́ся; *док., розм.* Почати дуже хропіти, хропти. *Роздратована Мар'я запідозрила, що вони.. навмисне вдають, буцімто сплять.— Ач, розхроплися! — полоснула обох.— Як коні!* (Баш, На.. дорозі, 1967, 195).

РОЗХРОПТИ́СЯ *див.* **розхропі́тися.**

РОЗХРЯ́ПАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розхря́пати.** *Купила макітру, аж вона розхряпана* (Сл. Гр.); // *у знач. прикм. На розхряпаних вікнах сиділи хлопці й співали* (Мик., II, 1957, 178); *Розхряпані двері ніколи не зачинялись, тому вітер гуляв як у полі* (Панч, Синів.., 1959, 23).

РОЗХРЯ́ПАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Розбити, розколоти, розламати.

РОЗХУРЧА́ТИСЯ, чи́ться, *док., розм.* Почати сильно хурчати (про веретено).

РОЗЦВІ́ЛИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. акт. мин. ч. до **розцвісти́.** *Його округле, пухнате обличчя було подібне до розцвілої в усій повноті півонії* (Фр., VI, 1951, 189); *Вона — як розцвіла весною квітка* (Кобр., Вибр., 1954, 208); // *у знач. прикм. Недавно, як я, відпочиваючи, лежав в тіні розцвілої яблуні, підійшов Василь і ліг біля мене* (Ірчан, II, 1958, 57); *Весна. Але не та весна, що пишається вже явно цілим багатством своєї розцвілої краси,.. це ще та перша несмілива, напіврозбуджена весна, ще замкнена в собі* (Коб., I, 1956, 361).

РОЗЦВІРІНЧА́ТИСЯ *див.* **розцвірі́нькатися.**

РОЗЦВІРІ́НЬКАТИСЯ, аюся, аєшся *і* **РОЗЦВІРІНЧА́ТИСЯ,** чу́ся, чи́шся, *док., розм.* Почати дуже цвірінькати, цвірінчати (про птахів); розщебетатися. *— Бач — розцвірінькалась* [пташка] *як!* (Л. Укр., I, 1951, 60); *Мої старі друзяки — горобці так розцвірінчалися на одній вербі, що я, звичайно, не втримався і, заклавши пальці в рот, голосно свиснув* (Сміл., Сашко, 1954, 24); // *перен., розм.* Почати швидко і дзвінко говорити (звичайно про дітей). *Чумак з подивом слухав Горобця.. Чому це враз мовчазний Горобець отак розцвірінькався?* (Збан., Переджнив'я, 1960, 422); — *А ми вже закінчили школу... А ви ще учитесь! Так вам і треба! — Хто це так розцвірінчався? — обернувся до дівчаток Санько* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 69).

РОЗЦВІСТИ́ *див.* **розцвіта́ти.**

РОЗЦВІСТИ́СЯ *див.* **розцвіта́тися.**

РО́ЗЦВІТ, у, *ч., рідко.* Те саме, що **ро́зквіт.** *І щастя-мрія теж полине з нами,— Зів'ялий квіт колишнього розцвіту* (Манж., Тв., 1955, 140); *У Галі настала пора свого розцвіту, дівування* (Мирний, IV, 1955, 119); *Він чимало наслухався про громадські порядки в північній Русі, в Новгороді, Пскові, про добробут і розцвіт тамошніх людей* (Фр., VI, 1951, 36).

◇ **У ро́зцвіті ро́кі́в (літ, ві́ку, сил** *і т. ін.*) — те саме, що **У ро́зквіті ро́кі́в (літ, ві́ку, сил** *і т. ін.*) (*див.* **ро́зквіт**). *Чи сльози, чи квітки від нас належать вам, підкошені в розцвіті сил герої?* (Л. Укр., I, 1951, 185).

РОЗЦВІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розцвіта́ти.** *В полі, в полі розцвітання — наче килим хто прослав..* (Тич., До молоді.., 1959, 32); * Образно. *Я бачу світ пишний і неба сіяння, Лагідний вітрець і весни розцвітання* (Л. Укр., IV, 1954, 85).

РОЗЦВІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗЦВІСТИ́,** іту́, іте́ш, *док.* 1. Починати цвісти, вкриватися квітами (про рослини); зацвітати. *Червоний, великий мак розцвітав у городі* (Кобр., Вибр., 1954, 196); *Цвіли сади. Одні квіти змінювались іншими, розцвітали й в'янули, залишивши насіння в плодах* (Довж., I, 1958, 449); *Опівночі айстри в саду розцвіли... Умились росою, вінки одягли* (Олесь, Вибр., 1958, 15); // Розпускатися (про квітки). *Троянди паморозь іскристо-сиза вкрила, Хоч бідні пуп'янки ще прагнуть розцвісти* (Рильський, III, 1961, 185); * Образно. *Розцвітали, як квіти, гарні слова* (Коцюб., II, 1955, 201); *Жовтіє лист, і щастя розцвітає, нема йому ні гранів* [граней], *ані дна...* (Сос., I, 1957, 202).

2. *перен.* Вступати в пору розквіту (у 2 знач.). *В ті дні, коли в садах Ліцея Я безтурботно розцвітав,.. Край вод прозорчастих мені З'явилась Муза навесні* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 195); *Росла собі та виростала І на порі Марія стала... Рожевим квітом розцвіла В убогій і чужій хатині* (Шевч., II, 1963, 354); // Ставати свіжим, гарним; починати краще виглядати. *Тут Микоша, як завжди на волі, просто розцвітав* (Полт., Дитинство Гоголя, 1954, 140); *Мелашка розцвіла і стала повніша на виду* (Н.-Лев., II, 1956, 374); *Жінка.. розцвіла, мов польова рожечка* (Вільде, Винен.., 1959, 4); // Відчувати радість, приємність, насолоду. — *Зроду не пив такої доброї кави..— Маруся розцвітала* (Хотк., II, 1966, 11); *Другого дня трапилась подія, яка безмежно схвилювала й порадувала Сеспеля. Дивлячись на нього, й Іван також розцвітав радістю* (Збан., Сеспель, 1961, 270); // Ставати усміхненим, веселим. *Він оглянувся незадоволено і зараз же розцвів усмішкою* (Ю. Янов., IV, 1959, 10); // Сповнюватися радістю, приємністю, насолодою (про серце, душу). *Хотів тебе зустріти я так зло, і на вустах були слова докору... А ти прийшла — і серце розцвіло* (Сос., II, 1958, 145).

3. *перен.* Успішно розвиваючись, досягати розквіту, піднесення. *Розцвітає під зорями гулом будівництво у місті й селі* (Сос., I, 1957, 331); *Розцвітають наші села колгоспні,.. квітне наша Батьківщина* (Вишня, I, 1956, 374); *Під радянською зорею Україна розцвіла* (Криж., Під зорями.., 1950, 54); // Проявлятися повною мірою (про талант, майстерність і т. ін.). *Комунізм — це лад, де розцвітають і цілком розкриваються здібності й таланти, найкращі моральні якості вільної людини* (Програма КПРС, 1961, 56); *Великий Жовтень окрилив Купалу. Поетичний дар його розцвів* (Рильський, III, 1955, 402).

◇ **Кві́том розцвіта́ти** *див.* **квіт.**

РОЗЦВІТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **РОЗЦВІСТИ́СЯ,** ітуся, іте́шся, *док., розм.* Те саме, що **розцвіта́ти.** *По весні розцвітаються квіти І до осені пишно цвітуть* (Гр., I, 1963, 86); *Сад розцвівся наш на диво — Все в цвіту та все в меду!* (Вирган, В розп. літа, 1959, 31); *Раптом та молоденька лелія виросла висока, висока, квітки на ній дивно розцвілися і спалахнули світлом сріблясто-рожевим* (Л. Укр., III, 1952, 494); [К а р м е л и х а:] *Устиме, я б іще оджила коло тебе! Як вишня кучерява, як рожа повная, я б розцвілася і звеселила б твою душу...* (Вас., III, 1960, 412); *Веселка над полем знялася, А хмара у даль одпливла. І в усмішці ти розцвілася, Бо ж вишня на щастя цвіла* (Мас., Сорок.., 1957, 117); *Як гірлянда із калини, що вже не*

порветься, між народами країни дружба розцвітеться (Тич., I, 1946, 245).

РОЗЦВІТИ́ТИ *див.* **розцві́чувати.**

РОЗЦВІТИ́ТИСЯ *див.* **розцві́чуватися.**

РО́ЗЦВІ́ТКА, и, *ж.* Поєднання кольорів, барв на чому-небудь; різноколірне забарвлення чогось. *Вільно і бездумно, пташиним щебетом, плелися дівочі розмови — про сни минулої ночі, про розцвітки привезених у сільмаг* [тканин] (Вол., Дні.., 1958, 118); *На Тянь-Шані знайдено нові природні кладові мармуру та облицювальних порід дуже красивих розцвіток* (Веч. Київ, 28.II 1970, 1).

РОЗЦВІ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розцвіти́ти.** *Тихо скидають листя розцвічені осінню дерева* (Мист., 3, 1967, 40); *Платон.. дивиться на грядки, розцвічені макамн* (Цюпа, Грози.., 1961, 291); *Багато будинків були розцвічені прапорами* (Гур., Наша молодість, 1949, 222); *Сонце кожному хлопцеві й дівчині Роздає золоті промінці, І вони, щирим сміхом розцвічені, Пломеніють на кожнім лиці* (Бичко, Вогнище, 1959, 133); // **розцві́чено,** *безос. присудк. сл. Велике епічне полотно* [роман С. Скляренка «Святослав»] *щедро розцвічено барвистими пейзажами* (Рад. літ-во, 5, 1961, 99).

2. *у знач. прикм.* Кольоровий, барвистий. *Космацька писанка пройшла биту дорогу історії — від природного кольору яйця до розцвіченої гуцульської крашанки, виповненої багатим малюнком, орнаментом* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 52); // Різнобарвний. *Здмухнувши цей порох з розцвічених карт, Де жовті й зелені лежать суходоли, Раптово на чийсь несподіваний жарт Всміхнеться тихцем чоловік срібночолий* (Бажан, I, 1946, 144).

РОЗЦВІ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розцвіти́ти, розцві́чувати.**

РО́ЗЦВІ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розцві́чувати.**

Прапори́ розцві́чування — сигнальні різноколірні прапорці, які піднімаються на кораблях у святкові дні. *В бухті урочисто і велично стоять, увінчані прапорами розцвічування, військові кораблі* (Рад. Укр., 4.V 1962, 4).

РОЗЦВІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЦВІТИ́ТИ,** іч\у́, і́тиш, *док., перех.* 1. Фарбувати в яскраві або різноманітні кольори, робити барвистим. *Палаців зали високі Розцвічує пензель митця* (Бажан, I, 1946, 174); // Надавати чому-небудь яскравості, барвистості. *Червоні разки трасуючих куль розцвітили небозвід* (Донч., III, 1956, 421); // Прикрашати чим-небудь яскравим, різнобарвним (прапорами, вогнями і т. ін.). *Розцвітили вулиці вогнями.*

2. *перен.* Надавати чому-небудь більшої виразності, краси; прикрашати. *Здатністю розцвічувати свою мову приказками, прислів'ями та влучними порівняннями відзначалася мати Семенова — прабабка Олександра Довженка* (Вітч., 9, 1964, 126); *Заньковецька одразу осягала образ в цілому, підкреслювала головне і розцвічувала роль найтоншими нюансами* (Мист., 6, 1966, 33); *Гришко взагалі не боявся імпровізувати. А цього разу прямо-таки з почуттям художнього такту й міри розцвітив сухувате повідомлення чергового лікаря на п'ятихвилинці та його стислий запис в історії хвороби* (Шовк., Людина.., 1962, 342).

РОЗЦВІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗЦВІТИ́ТИСЯ,** і́титься, *док.* 1. Забарвлюватися в яскраві або різноманітні кольори, ставати барвистим; // Прикрашатися чим-небудь яскравим, різнобарвним (прапорами, вогнями і т. ін.). *Прапорами і яскравими транспарантами розцвітились магістралі* (Рад. Укр., 11.VII 1967, 1).

2. *перен.* Ставати виразнішим, красивішим. *Перш ніж потрапити до репертуару, танці зазнають відповідної художньої обробки: збагачуються новими танцювальними фігурами, розцвічується їх хореографічний малюнок тощо* (Укр. нар. танці, 1969, 29).

3. *тільки недок.* Пас. до **розцві́чувати.**

РОЗЦІЛО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЦІЛУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Довго, міцно цілувати. *Любов Максимівна розцілувала дівчат і Андрійка, а Іванові потисла руку міцно й приязно* (Собко, Звич. життя, 1957, 24); *Хотілось схопити її, як дитину, на руки, приголубити, розцілувати* (Іщук, Вербівчани, 1961,334).

РОЗЦІЛО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЦІЛУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* З почуттям, від душі цілувати один одного; цілуватися декілька разів. *Панотець також свою газдиню відкликає набік і.. розціловується* (Черемш., Вибр., 1952, 270); *Сагайдачний тричі розцілувався з майбутнім тестем і сів на призьбу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 58).

РОЗЦІЛУВА́ТИ *див.* **розцілО́вувати.**

РОЗЦІЛУВА́ТИСЯ *див.* **розцілО́вуватися.**

РОЗЦІНИ́ТИ *див.* **розці́нювати.**

РОЗЦІ́НКА [1], и, *ж.* 1. Установлена вартість, ціна якого-небудь товару.

2. *перев. мн.* Установлені ставки оплати за одиницю виробітку при відрядній роботі. *Правління колгоспу переглянуло розцінки і норми виробітку і скоротило.. штат адміністративно-обслуговуючого персоналу* (Колг. Укр., 7, 1956, 9); *Водій за доставку вантажу в зворотному напрямку одержував зарплату по дуже знижених розцінках* (Ком. Укр., 6, 1966, 41).

3. *перен.* Думка, судження про кого-, що-небудь; оцінка.

4. *перен., заст.* Осуд кого-, чого-небудь.

РОЗЦІ́НКА [2], и, *ж.* Дія за знач. **розці́нити, розці́нювати.** *В тих майстернях, що залишились в руках хазяїв, Комуна встановила контроль над розцінкою робіт* (Нова іст., 1957, 15).

РОЗЦІНКО́ВИЙ, а, е. Стос. до розцінки (*див.* **розці́нка** [1] 2, 3).

РОЗЦІ́ННИК, а, *ч.* Особа, яка визначає розцінки (*див.* **розці́нка** [1] 2).

РОЗЦІ́ННИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розці́нник.**

РОЗЦІ́НЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **розці́нити.** *Це були роки непу, багатьма літераторами розцінювані як відступ від героїки й романтики боротьби* (Рад. літ-во, 5, 1968, 39).

РОЗЦІ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розці́нювати.** *Приймання й розцінювання краму, ревізії, збирання пайових внесків відбувались за участю Зінаїди Данилівни* (Бойч., Молодість, 1949, 225).

РОЗЦІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЦІНИ́ТИ,** ціню́, ці́ниш, *док., перех.* 1. Оцінювати щось, визначати вартість, ціну чого-небудь.

2. *перен.* Сприймати кого-, що-небудь, ставитися до когось, чогось певним чином. — *Невже мене в моєму ж колективі розцінюють як людину з непостійним характером?* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 389); *Інженер Гайовий був ентузіастом механізації. Все, що діялося в Каховці, він розцінював під цим кутом зору* (Жур., Вечір.., 1958, 143); [В і к т о р:] *Уявляю собі, як розцінить статтю наш редактор!* (Лев., Нові п'єси, 1956, 28).

РОЗЦІ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **розці́нювати.**

РОЗЦІ́НЮВАЧ, а, *ч.* Те саме, що **розці́нник.**

РОЗЦІ́НЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розці́нювач.**

РОЗЦІ́ПИТИ *див.* **розці́плювати.**

РОЗЦІ́ПИТИСЯ *див.* **розці́плюватися.**

РОЗЦІ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розці́пити.**

РОЗЦІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **РОЗЦІПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗЦІ́ПИТИ**, плю, пиш; *мн.* розці́плять; *док., перех.* Розводити в сторони що-небудь з'єднане, зчеплене. *Розціпила* [Параска] *руки і трохи пальцями повела себе по виду* (Барв., Опов.., 1902, 116); // Розтуляти, розтискати що-небудь стиснуте, зімкнуте. *Михайло довго не міг розціпити рота, щоб сказати слово* (Мик., II, 1957, 24).

РОЗЦІ́ПЛЮВАТИСЯ, юється *і рідко* **РОЗЦІПЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **РОЗЦІ́ПИТИСЯ**, иться; *мн.* розці́пляться; *док.* 1. Розводитися в сторони (про що-небудь з'єднане, зчеплене); // Розтулятися, розтискатися (про що-небудь стиснуте, зімкнуте). *Хотів* [Овайюак] *крикнути, але рот не одкрився і не розціпились зціплені зуби* (Трубл., I, 1955, 298).

2. *тільки недок.* Пас. до **розці́плювати.**

РОЗЦІПЛЯ́ТИ *див.* **розці́плювати.**

РОЗЦІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **розці́плюватися.**

РОЗЦОКОТА́ТИСЯ, очу́ся, о́чешся, *док., розм.* Почати дуже цокотати. — *Чого розцокоталась тут, немов курка, що яйце знесла?..* (Шовк., Починається юність, 1938, 126).

РОЗЦУРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., діал.* Розійтися. *Він розцурався з своєю жінкою та й не живуть укупі* (Сл. Гр.).

РОЗЦЯЦЬКО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розцяцькува́ти.** *Підійшов* [боярин] *до краю помосту і сперся на розцяцькований візерунками посох* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 221); *Вона дістає пластинку, повертає грамофонну трубу, розцяцьковану під квітку крученого панича* (Шиян, Баланда, 1957, 44); *Маруся розцяцькована, як екзотичний птах, і їй щиро заздрять усі навколо* (Коп., Вибр., 1953, 358).

2. *у знач. прикм.* У строкато прикрашеному одязі. *Перед ним відчиняються високі, мов шибениця, двері, а при них на мить завмирає розцяцькований лакей* (Стельмах, Хліб.., 1959, 391).

РОЗЦЯЦЬКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЦЯЦЬКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Розмальовувати, прикрашати чим-небудь.

РОЗЦЯЦЬКУВА́ТИ *див.* **розцяцько́вувати.**

РОЗЧАВИ́ТИ *див.* **розча́влювати.**

РОЗЧА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розчави́ти.** *Мальовничості цій картині додавали ще зграї сизих голубів, що розліталися.. лише тоді, коли їм загрожувало бути розчавленими чоботом* (Вільде, Сестри.., 1958, 517); *П'єса присвячена темі «маленької людини», розчавленої капіталістичним ладом* (Рад. літ-во, 2, 1957, 53); // *у знач. прикм. Гармати котяться по м'якій лісовій траві; на шинах блищать розчавлені дикі полуниці* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 533).

РОЗЧА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЧАВИ́ТИ**, чавлю́, ча́виш; *мн.* розча́влять; *док., перех.* 1. Надавлюючи або стискаючи, трощити, м'яти. *Металеві інструменти розтоплювали* [цехові] *на вогні, гнули, розчавлювали й нищили* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 121); *Пізньої осені морські течії занесли її* [шхуну] *разом з кригою до берегів цього острова, і тут крига розчавила шхуну* (Трубл., Лахтак, 1953, 102).

2. Давлячи, стискаючи, заподіювати смерть; // *перен.* Пригнічувати морально. *Розгуляна стихія.. паралізувала останні сили Маргіт, душила й розчавлювала її* (Гончар, Новели, 1954, 58).

3. Завдавати кому-небудь поразки, знищувати в бою. [Є в г е н і я:] *Мільйони людей злили свої сили, думки, почуття, щоб відкинути, розчавити ворога!* (Коч., II, 1956, 379).

РО́ЗЧАЛ, у, *ч., спец.* Дія за знач. **розча́лити, розча́лювати.**

РОЗЧА́ЛЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розча́лити, розча́лювати.**

РОЗЧА́ЛИТИ *див.* **розча́лювати.**

РО́ЗЧА́ЛКА, и, *ж., спец.* Механічна тяга у вигляді троса або стержня, що застосовується для утримування окремих частин споруди у певному положенні. — *Ось тут між крилами* [літака] *натягнуто сталькі стрічки, розчалки, вони кріплять крила* (Кучер, Квітує жито, 1938, 134).

РОЗЧА́ЛЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розча́лювати.**

РОЗЧА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЧА́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех., спец.* Установлювати й утримувати що-небудь у певному положенні за допомогою розчалки.

РОЗЧАРО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розчарува́ти.** — *Зрозумів я, що праця одна дає розчарованій життям людині вдоволення* (Коб., III, 1956, 179); *Василько був розчарований, що в хатині нема вуйка Андрія* (Турч., Зорі.., 1950, 187).

2. *у знач. прикм.* Який перебуває в стані розчарування. *Сумні і розчаровані, виливали старі фанатики один одному свої жалі* (Коцюб., I, 1955, 295); *Приголомшена чи розчарована старшина вишукувала слів, якими б найпристойніше можна було висловити своє ставлення до гетьманового плану* (Ле, Наливайко, 1957, 87); // Який виражає розчарування. *Радник дуже сердечно попрощався зі мною, та вигляд його був явно розчарований* (Кулик, Записки консула, 1958, 56).

РОЗЧАРО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **розчаро́ваний** 2. *Митець-індивідуаліст — це небезпечно, це — замкнутість, часто розчарованість, хитання тощо* (Довж., III, 1960, 185).

РОЗЧАРО́ВАНО, *присл.* З почуттям невдоволення ким-, чим- небудь, зневіри в комусь, чомусь. *Назустріч подорожнім.. вийшов сам господар готелю. Він привітав гостей дуже ввічливо, але начебто розчаровано* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 322); *Мурий махнув рукою й розчаровано пересмикнувся* (Сміл., Зустрічі, 1936, 14).

РОЗЧАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЧАРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Вселяти в кого-небудь розчарування ким-, чим-небудь.— *Я не буду розчаровувати його.. і пораджу йому уважно вивчити наш завод* (Шовк., Інженери, 1956, 28); *Про мене склалася така думка, що я — людина надзвичайно скромна, і я боюся своїх читачів розчарувати в тому* (Вас., IV, 1960, 56); *Його виступ розчарував Марійку* (Донч., V, 1957, 466).

РОЗЧАРО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЧАРУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* Відчувати розчарування ким-, чим-небудь.— *Скажи, хіба ти ніколи не розчаровувалась у людях?* (Донч., V, 1957, 338); *Опришки.. розчарувалися, не найшовши сподіваних скарбів* (Фр., VIII, 1952, 204); *Йшла* [Галя], *як людина, що розчарувалась в усьому на світі й бреде, невідомо куди і для чого* (Збан., Між.. людьми, 1955, 102).

РОЗЧАРУВА́ННЯ, я, *с.* Почуття невдоволення ким-, чим-небудь, зневіра в комусь, чомусь. *В хвилини розчарування та розпуки мене раз у раз рятувала моя незвичайна любов до природи* (Коцюб., III, 1956, 281); *Яке ж було його розчарування, коли він незабаром дізнався, що Ягідка зовсім неписьменний* (Гончар, III, 1959, 343).

РОЗЧАРУВА́ТИ *див.* **розчаро́вувати.**

РОЗЧАРУВА́ТИСЯ *див.* **розчаро́вуватися.**

РОЗЧА́ТИ *див.* **розчина́ти.**

РОЗЧА́ТИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розча́ти**; // **розча́то**, *безос. присудк. сл. В чорній пекарні, як в кузні.. Оберемок дров біля печі, розчато чистить картоплю. І все покинуто жужмом* (Коцюб., II, 1955, 58).

РОЗЧА́ХНЕНИЙ *див.* **розча́хнутий.**

РОЗЧАХНУ́ТИ *див.* **розча́хувати.**

РОЗЧА́ХНУТИЙ, РОЗЧА́ХНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розчахну́ти.** *Дуплиста верба, колись давно розчахнута громом,.. росла, зацвітала щовесни* (Кучер, Прощай.., 1957, 74); // **розча́хнуто**, *безос. присудк. сл.* * Образно.— *Товариші,.. ворота Криму розчахнуто. Плани Антанти бито* (Гончар, II, 1959, 438).

2. *у знач. прикм.* Який розколовся, розщепився на частини (про дерева, гілки і т. ін.). *Чумаченко побіг яром. Він добре знав місцевість, і за кілька хвилин опинився біля розчахнутої верби* (Тют., Вир, 1964, 315); *Я швидко відшукав потрібну грушу, в розвилці розчахнутих стовбурів, серед листя, прикиданого снігом, знайшов потрібні мені папірці* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 19); *Десь близько хрусне під вагою снігу розчахнена гілка — і вже Федоренко, а за ним і всі бійці насторожилися* (Кач., I, 1958, 501).

3. *у знач. прикм.* Широко, навстіж відчинений. *З вулиці в розчахнуту хвіртку ринув натовп* (Смолич, Мир.., 1958, 11); *Вливається натовп в розчахнуті двері* (Перв., II, 1958, 367).

РОЗЧАХНУ́ТИСЯ *див.* **розча́хуватися.**

РОЗЧА́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розча́хувати** 1, 3.

РОЗЧА́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЧАХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Розколювати, розщеплювати (дерева, гілки і т. ін.) на частини. *Блискавка розколола стару сосну, розчахнула її, немов ножем, на дві половини, кожна упала на свій бік* (Перв., Дикий мед, 1963, 151); * Образно. *На вежі бастіону раптом блиснув огонь — і гучний гарматний постріл розчахнув нічну тишу* (Добр., Очак. розмир, 1965, 168); // *безос. Не поле, а барліг. Немов табун бісів товкся — копи несе, снопи котить, розчахує дерева, обламує гілля* (Горд., Дівчина.., 1954, 235); // Розсікати, розтинати зверху до низу чимсь гострим. *Молодий полковник.. у ту ж мить навскіс розчахнув ззаду другого перебіжчика* (Ле, Наливайко, 1957, 365).

2. *тільки док.* Спричинити незручним, різким рухом розрив зв'язок, тканини в паху. *Колоть же така — ні з двору! Дехто з гарячих поїхав та й закаявся: той — вола розчахнув, а той — разом пару* (Мирний, III, 1954, 7).

3. Широко, навстіж відчиняти. *Толя Дробот з грюкотом розчахнув вікно і з дитячим подивом ув очах милувався лискучими бруньками каштана* (Жур., Нам тоді.., 1968, 5).

РОЗЧА́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЧАХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Розколюватися, розщеплюватися на частини (про дерева, гілки і т. ін.). *Нерідко при великому врожаї дерева розчахуються* (Колг. Укр., 7, 1960, 34); * Образно. *І, здавалося, в світі нас двоє було віч-на-віч, лиш для нас розчахнулася ранку завіса квітуча* (Голов., Поезії, 1955, 51).

2. *тільки док.* Незручним, різким рухом порвати собі зв'язки, тканини в паху. *Земля почала тужавіти, взялася шкіркою. Вдарила ожеледь. Знемічніла* [знесилена] *від голоду худоба розчахувалась* (Тют., Вир, 1964, 460); *У петрівку.. три дні не сходив сніг. Тоді розчахнулось багато овечок...* (Коцюб., II, 1955, 327).

3. Широко, навстіж відчинятися. *Розчахнулись двері, повіяло протягом* (Збан., Єдина, 1959, 186); * Образно. *Розчахнулася небесна брама, і сонце заіскрилося на синьому тумані роси, на задуманих нивах* (Стельмах, I, 1962, 292).

4. *тільки недок.* Пас. до **розча́хувати** 1, 3.

РОЗЧВА́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док., розм.* Почати дуже чванитися. *Передо Львицею розчванилась Свиня, Що разом поросят десяток нарожала* [народила] (Бор., Тв., 1957, 163).

РОЗЧЕПИ́ТИ *див.* **розчі́плювати.**

РОЗЧЕПИ́ТИСЯ *див.* **розчі́плюватися.**

РОЗЧЕПІ́РА, и, *ч. і ж., розм.* Людина з кривими, розкаряченими ногами.

РОЗЧЕПІ́РЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розчепі́рити.** *Розчепірені віялом пальці дівочої руки лягли на розкритий зошит* (Добр., Тече річка.., 1961, 4); *Врешті — перше, невелике ще деревце буку, чудово зелене, з гіллячками розчепіреними, як у ялинки* (Коцюб., III, 1956, 137).

2. *у знач. прикм.* Розставлений, розсунутий у сторони (іноді незграбно, криво). *Марійка.. реготала, тікаючи від батькових розчепірених рук* (Донч., IV, 1957, 134); *Лошата.. ще хиталися біля матерів на розчепірених непевних ніжках* (Довж., I, 1958, 173); *На дрібнолистих гілках рясно синіють огорнені сизим пилком ягоди, перемежовані розчепіреними пучками продовгуватих колючок* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 661).

РОЗЧЕПІ́РИТИ *див.* **розчепі́рювати.**

РОЗЧЕПІ́РИТИСЯ *див.* **розчепі́рюватися.**

РОЗЧЕПІ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЧЕПІ́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* Розставляти, розсувати що-небудь у сторони (іноді незграбно, криво). *Ступає* [пан Гнатковський] *злегонька* [злегенька], *розчепірює.. пальці на руках* (Март., Тв., 1954, 202); *Він уявив собі, як смішно було дивитися на його падіння. Летів, мабуть, розчепіривши руки й ноги, як жаба!* (Собко, Звич. життя, 1957, 9); *Вона стала враз схожа на хижу птицю, яка от-от злетить і вже розчепірила крила* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 238); *Смикнув* [Коська], *а на гачку бичок. Сірий, головатий, розчепірив плавці, упирається* (Збан., Мор. чайка, 1959, 34); // Розкидати, широко розпускати, розпростирати (гілки, коріння і т. ін.). *Шумлять високо над головою пружні верхівки кипарисів, розчепірили кудлаті віти сосни* (Рад. Укр., 20.I 1971, 4); // Розтягувати, розправляти (одяг, тканину і т. ін.). *Хіба можна було назвати новою сорочкою те мокре, брудне шмаття, яке, розчепіривши, тримав перед собою Матвійко?* (Донч., VI, 1957, 267); *Дід розчепірив столітні штани — аж засвітилися дірками проти ясного неба* (Хотк., I, 1966, 94).

РОЗЧЕПІ́РЮВАТИСЯ, юються, юєшся, *недок.*, **РОЗЧЕПИ́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док., розм.* 1. Розставлятися, розсуватися в сторони (іноді незграбно, криво). *Пальці розчепірюються, і олівець падає на постіль* (Вільде, Сестри.., 1958, 99); *Виріс кріт. В нього вже Не лапки — лапи Розчепірились, Мов краби* (Стельмах, V, 1963, 371).

2. Розставляючи, розсовуючи в сторони частини тіла, незграбно розпростиратися на чому-небудь. *Нікому похвалитись мені, бо не будеш щось казати он тій бульватій жабці, що розчепірилась на воді* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 81); // Сидіти, стояти, розставивши (іноді незграбно, криво) руки, ноги. *Приходжу.. і застаю таку картину: посеред хати стоїть Казимир.., розчепірився, як на ходулях* (Вільде, На порозі, 1955, 114).

3. *тільки недок.* Пас. до **розчепі́рювати.**

РОЗЧЕ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розчепи́ти, розчі́плювати** і **розчепи́тися, розчі́плюватися.**

РОЗЧЕПУ́РЕНИЙ, а, е, *розм.* Одягнений надто нарядно. *Розчепурені стиляги.*

РОЗЧЕПУРИ́ТИСЯ, рю́ся, ри́шся, *док., розм.* Одягтися надто нарядно.

РОЗЧЕРВОНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Який розчервонівся, став червоним від припливу крові до шкіри. *Щемлять, німіють від болю мокрі, розчервонілі руки* (Гончар, II, 1959, 163); *Він розчервонілими від безсонної ночі очима стежив за обличчям Шульги* (Рибак, Час.., 1960, 175); // Який розрум'янився, став рум'яним. *До хати зайшов розчервонілий з морозу отець Михаїл* (Юхвід, Оля, 1959, 93); *Розчервоніла від хвилювання й радості Ольга Дмитрівна протиснулась наперед* (Збан., Між.. людьми, 1955, 7); *Мати на мить забула про свою гризоту і замилувалася дочкою, її розчервонілим личком* (Речм., Весн. грози, 1961, 108).

2. Розпечений до червоного. *Тепло в них* [вагонах] *трималося тільки біля чавунної пічки та ще трохи біля розчервонілої труби* (Збан., Сеспель, 1961, 239); *Серьожка кидає на розчервонілий край його* [заліза] *пісок* (Сенч., Опов., 1959, 21).

РОЗЧЕРВОНІ́ТИСЯ, ію́ся, ію́ся, *док.* Сильно почервоніти від припливу крові до шкіри. *За ті три дні її і не пізнати: запали очі, набрякли-розчервонілись* (Мирний, III, 1954, 129); *Нехай хоч вуха побіліють трохи, а то так розчервонілися, що одразу виказують його хвилювання* (Кучер, Прощай.., 1957, 157); // Покритися рум'янцем; розрум'янитися. [М а к с и м:] *Дивіться, дивіться, як розгулялась наша Груня! Розчервонілась, як півонія* (Вас., III, 1960, 159); — *Сам своїм очам не вірю: на Варчуковій бричці сидить Дмитро. Розчервонівся, вид радісний* (Стельмах, II, 1962, 376); *Юрба клекотіла. Сірі обличчя розчервонілися, і в очах заграли то грізні, то радісні вогники* (Головко, I, 1957, 60).

РОЗЧЕРЕПИ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* розчерепля́ть; *док., перех., розм.* Розбити вщент, на черепки. *Розчерепив* [кошовий] *вазу* (Рудан., Тв., 1959, 239); // Сильним ударом (ударами) поранити або розміжчити (голову). — *Пан з бородою підійшов до морячка і зацідив йому в морду. А моряк розчерепив йому голову пивною пляшкою* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 285).

РО́ЗЧЕРК, у, *ч.* Ламана лінія, риска, що замикається від швидкого, розмашистого руху пером, олівцем по паперу при письмі. * Образно. *Ламаним розчерком вогню мигнула блискавка* (Грим., Кавалер.., 1955, 57); // Риска, завиток, яким закінчується підпис. *Завідувач районним відділом народної освіти підписався з розчерком* (Коп., Вибр., 1948, 164).

◇ **[Одни́м] ро́зчерком пера́** *див.* **перо́.**

РОЗЧЕ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розчеса́ти.** *Вир танцю відніс з-перед його очей бліде личко, обрамоване вгорі коротким волоссям, розчесаним рівно над серединою чола на обидва боки* (Фр., VI, 1951, 227); * Образно. *Гарна* [тополя] — *дощами вимита, вітром розчесана* (Логв., Літа.., 1960, 18); // *у знач. прикм. Її довгі моторні пальці поринають у легку піну розчесаної козинячої шерсті* (Ільч., Вибр., 1948, 37).

РОЗЧЕСА́ТИ *див.* **розчі́сувати.**

РОЗЧЕСА́ТИСЯ *див.* **розчі́суватися.**

РОЗЧЕТВЕРТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Піддати четвертуванню. *Івана Остраницю і тридцять старшин козацьких після страшної муки розчетвертували і розвезли їх тіла по всій Україні* (Шевч., I, 1951, 148).

РО́ЗЧИН[1], у, *ч.* Однорідна фізико-хімічна система, в якій одна речовина рівномірно розподілена в іншій. *Водні розчини кислот, солей і лугів добре проводять електричний струм* (Хімія, 9, 1956, 38); *Перед консервуванням овочі миють, сортують, обробляють парою, іноді обчищають від шкірочки, заливають солоним розчином* (Укр. страви, 1957, 213); *Вона облила руки Вікторії марганцевим розчином, а потім почала накладати мазь* (Хижняк, Тамара, 1959, 221); *Щоб зробити промазку зовнішніх швів* [зрубу] *більш міцною,.. до глиняного розчину добавляють вапно або промазують шви вапняним розчином* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 113); *Цегляну стіну мурував Карпо Чумак, а доярки.. готували цементний розчин* (Кучер, Трудна любов, 1960, 467); *Газоподібний розчин.*

△ **Коло́їдний ро́зчин** *див.* **коло́їдний; Фізіологі́чний ро́зчин** *див.* **фізіологі́чний.**

РО́ЗЧИН[2], у, *ч.* Отвір, що утворюється при відчиненні двостулкових вікон, дверей і т. ін.

РО́ЗЧИНА, *розм.* **РО́ЩИНА,** и, *ж.* Закваска для тіста. [М е л а ш к а:] *Та йдіть-бо дайте борошна, а то розчина збігає* (К.-Карий, I, 1960, 239); — *Тетерю варили з борошна пополам з пшоном і вчиняли розчиною, як і тісто на хліб* (Стор., I, 1957, 266); *Кислий дух поту і рощини, як кіт лінивий на печі, міцно заліг у пекарні* (Коцюб., II, 1955, 58).

РОЗЧИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **РОЗЧА́ТИ,** розічну́, розічне́ш, *док., перех., діал.* Починати. *Ні, краще замовкнути, краще серцем переболіти їй, як розчинати колотнечу з дітьми!* (Кос., Новели, 1962, 156); — *Лишень що розчала* [попадя] *вечерю* (Март., Тв., 1954, 43).

РОЗЧИ́НЕНИЙ[1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розчини́ти**[1]. *Став я під воротьми,— ворота були розчинені* (Вовчок, VI, 1956, 236); *Вагони всі розчинені* (Кач., II, 1958, 351); // *у знач. прикм. Коло розчиненого вікна сидить задумана Наталя* (Вас., III, 1960, 352); *Хура неквапно впливала в розчинену браму* (Стельмах, II, 1962, 403); // **розчи́нено,** *безос. присудк. сл. Вікно широко розчинено, і звідтіля линуло проміння яскравого фіолетово-білого світла* (Смолич, I, 1958, 90).

РОЗЧИ́НЕНИЙ[2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розчини́ти**[2]. *Огірки в теплицях можна підживлювати позакореневим способом, обприскуючи рослини розчиненими в воді добривами* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 46); * Образно. *Здавалося, це слово* [«по́куй»] *було розчинене в самому повітрі, яким дихала й жила Варшава* (Жур., Вечір.., 1958, 237).

РОЗЧИ́НЕННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **розчини́ти,** **розчиня́ти**[1].

РОЗЧИ́НЕННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **розчини́ти, розчиня́ти**[2]. *Якщо після внесення добрив випадає сніг, то це сприяє ще кращому їх розчиненню* (Хліборо б Укр., 2, 1964, 31); *Взаємне зближення культур означає не їх взаємне розчинення і нівелювання, а обопільний розквіт, віднайдення нових якостей* (Рад. літ-во, 12, 1972, 10).

РОЗЧИНИ́ТИ[1] *див.* **розчиня́ти**[1].

РОЗЧИНИ́ТИ[2] *див.* **розчиня́ти**[2].

РОЗЧИНИ́ТИСЯ[1] *див.* **розчиня́тися**[1].

РОЗЧИНИ́ТИСЯ[2] *див.* **розчиня́тися**[2].

РОЗЧИ́ННИЙ, а, е, *хім.* 1. Здатний розчиняти (*див.* **розчиня́ти**[2] 1). *Є й такі печери, походження яких не пов'язане з розчинною і механічною діяльністю води* (Наука.., 4, 1968, 17).

2. Який може розчинятися (*див.* **розчиня́тися**[2] 1).

△ **Розчи́нне скло** — прозорий склоподібний сплав, злегка забарвлений у зелений чи жовтий колір або безбарвний. *Розчинне скло у вигляді водних розчинів, що називаються рідким склом, застосовується для виготовлення кислототривкого цементу і бетону* (Заг. хімія, 1955, 446).

РОЗЧИ́ННИК, а, *ч., хім.* Сполука або суміш, що розчиняє якусь іншу речовину. *Вода є сировиною, миючим засобом, розчинником, фільтром, транспортним*

шляхом тощо (Наука.., 4, 1972, 41); *Як розчинник, крім води, використовують часто спирт, ефір, скипидар* (Цікава хімія, 1954, 122).

РОЗЧИ́ННІСТЬ, ності, *ж., хім.* Властивість за знач. **розчи́нний.** *Дослідження показують, що хлористий кальцій, завдяки високій його розчинності порівняно з гіпсом, значно прискорює процес меліоративного поліпшення солонців* (Хлібороб Укр., 9, 1969, 24); *Розчинність речовин у воді є їхньою найважливішою характеристикою* (Знання.., 3, 1965, 8).

РОЗЧИНОМІША́ЛКА, и, *ж.* Машина для приготування розчинів перемішуванням їх складових частин. *При механізованому веденні робіт для приготування суміші використовують бетономішалки або розчиномішалки, а при ручному користуються лопатами і граблями* (Колг. Укр., 4, 1958, 14).

РОЗЧИ́НЮВАЛЬНИЙ, а, е, *хім.* Який розчиняється, здатний розчинятися (*див.* **розчиня́тися**[2] 1).

РОЗЧИНЯ́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який приготовляє розчини (*див.* **ро́зчин**[1]).

РОЗЧИНЯ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **розчиня́льник.**

РОЗЧИНЯ́ННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **розчиня́ти**[1].

РОЗЧИНЯ́ННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **розчиня́ти**[2].

РОЗЧИНЯ́ТИ[1], я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗЧИНИ́ТИ,** чиню́, чи́ниш, *док., перех.* 1. Відчиняти, розкривати (двері, вікно і т. ін.). *Повернувся він, а моя дочка іде навпроти його, двері розчиняє* (Вовчок, I, 1955, 240); *Хутко скочила дівчинка з ліжка і розчинила вікно навстіж* (Донч., VI, 1957, 29); // Відчиняючи, розкриваючи двері, вікно і т. ін., робити вільним доступ, прохід куди-небудь. *Я розгублено.. подивився на Професора, а останній розчиняв тим часом шафу і пропонував мені ще цілу гору книжок* (Ю. Янов., II, 1958, 122); *Парадне розчинила Тося і пропустила Саїда* (Ле, Міжгір'я, 1953, 168); // *рідко.* Розтуляти що-небудь стулене, стиснуте. *Він.. розчиняє рота, намагається щось крикнути, але замість крику виривається хрипливий клекіт* (Стельмах, I, 1962, 383).

2. *розм.* Те саме, що **анатомува́ти.** *Приїхали* [судові], *ножі беруть, І генерала розчиняють, І яд находять в животі* (Шевч., II, 1953, 225); // Очищати від нутрощів, потрухів; патрати. *Надія взялася розчиняти рибу* (Чорн., Красиві люди, 1961, 85).

РОЗЧИНЯ́ТИ[2], я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗЧИНИ́ТИ,** чиню́, чи́ниш, *док., перех.* 1. Змушувати розчинитися в чому-небудь (*див.* **розчиня́тися**[2] 1). *Вода має дуже важливу властивість розчиняти інші речовини* (Хімія, 7, 1956, 72); *Лікується* [Аврам] *камфорою, п'є її, розчинивши в горілці* (Рильський, Бабине літо, 1967, 77).

2. *перен.* Примушувати злитися з чим-небудь, стати частиною чогось. *Комсомольці-господарі кинулися їх* [новаків] *термосити, здоровкатися, розчинили в своїй компанії, і всі рушили до автобуса* (Ю. Янов., II, 1954, 142).

3. Розводити борошно рідиною, приготовляючи тісто. *Під припічком воду брала, Гречаники розчиняла* (Чуб., V, 1874, 1173); — *Мамо, я пироги розчиню... У мене питльованої* [муки] *трохи є і дрова сухі в печі лежать* (Кучер, Прощай.., 1957, 169).

РОЗЧИНЯ́ТИСЯ[1], я́ється, *недок.*, **РОЗЧИНИ́ТИСЯ,** чи́ниться, *док.* 1. Відчинятися, розкриватися (про двері, вікно і т. ін.). *Розчиняються двері, і вбігає папа Функе з газетою в руках* (Коч., II, 1956, 160); *Розчинилася давно, давно вже закрита брама тюрми* (Мирний, I, 1954, 45); *Щоранку, як займеться сонце І кине пасмо золоте, Розчиниться нагло віконце І личко чиєсь розцвіте* (Олесь, Вибр., 1958, 382); // Відчиняючись, розкриваючись, робити вільним доступ, прохід куди-небудь. *Старшина все глибше забирався в коридор* [готелю]. *Номери за ним з громом розчинялися* (Гончар, III, 1959, 260); *Заповідана світлиця Розчинилась для людей* (Рильський, I, 1960, 326); // *рідко.* Розтулятися (про що-небудь стулене, стиснуте).

2. *тільки недок.* Пас. до **розчиня́ти**[1].

РОЗЧИНЯ́ТИСЯ[2], я́ється, *недок.*, **РОЗЧИНИ́ТИСЯ,** чи́ниться, *док.* 1. Утворювати однорідну суміш у сполученні з рідиною або іншою речовиною. *Сірчанокисла сіль радію погано розчиняється у воді* (Наука.., 11, 1956, 14); *У прозорому повітрі струмів і розчинявся густий духмяний аромат* (Жур., До них іде.., 1952, 142); *У посуху поживні речовини слід вносити тільки з водою або гноївкою, інакше мінеральні добрива не розчиняться, рослини їх не засвоять* (Хлібороб Укр., 2, 1970, 12).

2. *перен.* Ставати непомітним у чому-небудь, зникати. *Секунда, друга — і вони* [винищувачі] *розчиняються в сліпучій блакиті далекого неба* (Веч. Київ, 18.VIII 1962, 3); *Співці підвелися і розчинилися в темряві* (Рибак, На світанку, 1940, 132); // *перен.* Зливатися з ким-, чим-небудь, стаючи його частиною. *Представники таких* [іноплемінних] *народностей розчинялись в українській, втрачали свою мову* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 124).

3. *тільки недок.* Пас. до **розчиня́ти**[2].

РОЗЧИ́СЛИТИ *див.* **розчисля́ти.**

РОЗЧИСЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗЧИ́СЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех., розм.* Розраховувати, розподіляти згідно з підрахунком, обчисленням. *Один англійський король звелів наробити однакових каганців, розчислити, скільки їх може згоріти в добу, і відтак, засвічуючи один за другим, рахувати час* (Коцюб., III, 1956, 7); // Підрахувавши, підводити підсумок. *Я ж тії гроші розумом розчислю* (Сл. Гр.).

РОЗЧИ́СТИТИ *див.* **розчища́ти.**

РОЗЧИ́СТИТИСЯ *див.* **розчища́тися.**

РОЗЧИ́СТКА, и, *ж.* Дія за знач. **розчи́стити, розчища́ти.** *Першими почали використовувати на землі реактивні двигуни самі льотчики для розчистки аеродромів від снігу* (Наука.., 2, 1962, 36); *Вдарив* [Романюка] *прикладом в раму, аж посипались шибки, загорланив: — На роботу! На розчистку залізниці! Мерщій!* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 48).

РОЗЧИЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розчища́ти.**

РОЗЧИЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗЧИ́СТИТИ,** и́щу, и́стиш, *док., перех.* 1. Очищати, звільняти щонебудь від чогось непотрібного, зайвого і т. ін., що захаращує, засмічує його. *З самого ранку нас.. примушували розчищати від болота, мести, вимощувати камінцями і посипати піском увесь табір* (Коз., Гарячі руки, 1960, 36); *Недалеко від парадного старий двірник, дядя Панас, з мітлою в руках розчищав тротуар* (Забіла, Катруся.., 1955, 43); *Солдати набили коси, розчистили перед кулеметами сектори обстрілу* (Мушк., Серце.., 1962, 307); *Повіяв з Акерманщини вітер, розчистив небо* (Тют., Вир, 1964, 11); * Образно. *— Десь же повинна бути у них совість,— сказав Заруба.— Тільки закидана, захаращена брудом. Треба її одкопувать заново, розчищать* (Кучер, Трудна любов, 1960, 76); // Прибирати, згрібати і т. ін. що-небудь звідкись, звільняючи місце, простір. *Собака відразу почав виказувати неспокій, але господар звелів йому лежати, а сам узявся розчищати довкола барлога сніг* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 86); *Іван нахилився над тим місцем, де вчора било джерельце,.. розчистив твань, повитягував довгі батоги куширу* (Чаб., Тече вода.., 1961, 28).

Розчища́ти (розчи́стити) ліс (тайгу́ *і т. ін.*) — вирубувати дерева, проріджуючи ліс (тайгу і т. ін.). *Розчи-*

щають ліси у Карпатах, Чуть розмову пили й топіря (Мур., Лірика, 1954, 106); *Розчищати тайгу треба було для знімання майже кожного кадру* (Довж., III, 1960, 122).

2. Звільняти (місце, прохід і т. ін.) від кого-, чого-небудь. *Ішли, пробивали замети круті, Ішли, розчищали машинам путі* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 154); *Городовики розчистили місце, і губернатор з дружиною і дочкою ввійшли до саду* (Смолич, II, 1958, 115); // *перен.* Усувати соціальні, економічні і т. ін. причини, перешкоди для розвитку чого-небудь. *Революціонери — подвижники марксистської думки розчищали шлях науці про суспільство і методи його перетворення* (Рад. Укр., 31.III 1963, 1); — *Крах фашизму в Європі розчистив дорогу для розвитку групи країн народної демократії в Європі і в Азії* (Автом., Щастя.., 1959, 53).

◇ **Розчи́стити під горі́х** *див.* **горі́х.**

3. Прочищаючи, розширяти, вирівнювати що-небудь. *Кайла.. копирсали землю, а лопати хутенько розчищали яму, все глибше риючи ковбаньку* (Досв., Вибр., 1959, 321); *Урізали й городів, розчистили не вулицю, а майдан...— Знов велено: позносити насупроти палацу всі хатки* (Мирний, I, 1949, 195).

РОЗЧИЩА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗЧИ́СТИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Очищатися, звільнятися від чогось непотрібного, зайвого і т. ін., що захаращує, засмічує. *Кілька разів на добу спалахували короткі, блискавичні сутички з ворожими заслонами, потім дорога знову розчищалася* (Гончар, I, 1959, 388); *Небо розчистилося від хмар.*

2. *тільки недок.* Пас. до **розчища́ти.**

РОЗЧИ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розчи́стити.** *Подвір'я діда розчищене від снігу і притрушене сухим очеретом* (Стельмах, II, 1962, 259); *Липтак помітив розчищену сокирою доріжку, що вела в кущі* (Томч., Готель.., 1960, 36); *Микита ще завидна поїхав до лісу; майже щодня він привозить звідти возів зо два перегною, звалюючи його на місці, розчищеному під сад* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 30); // *у знач. прикм. Юра погордливо обминав гуртки і групки дівчаток, що тихо і чинно розсілися по ослонах на розчищених алеях парку* (Смолич, II, 1958, 47); // **розчи́щено**, *безос. присудк. сл. Попід глинищем, серед колючих хащів* [хащ] *та червонястого бур'яну, що росте на солонці, розчищено невеличку нивку* (Л. Укр., III, 1952, 124).

РОЗЧИ́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розчи́стити, розчища́ти.** *Хімічне розчищення чагарників на Чернігівщині обіцяє колгоспам величезні економічні вигоди* (Колг. Укр., 2, 1957, 23).

РОЗЧІ́МХАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розчі́мхати.** *Тільки десятьом комуністам було дано наказ в означений день з'явитися об одинадцятій годині ночі до розчімханої громом смереки* (Вільде, III, 1968, 271).

РОЗЧІ́МХАТИ, аю, аєш, *док., перех., діал.* Розколоти, розсікти. — *Гей, люди, дайте мені сокиру, хай я цьому катюзі голову розчімхаю,— кричала дужче всіх баба Палагна* (Козл., Весн. шум, 1952, 50).

РОЗЧІ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розчі́плювати.**

РОЗЧІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **РОЗЧІПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗЧЕПИ́ТИ**, чеплю́, че́пиш; *мн.* розче́плять; *док., перех.* Відчіплювати одну річ від другої; роз'єднувати, розтискати що-небудь зчеплене, стиснуте. *Іванко розчіплює кліщі і кладе їх на лавку* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 202); *Зачепила гаплик за гаплик, а тепер ніяк не розчеплю* (Сл. Гр.).

РОЗЧІ́ПЛЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся *і* **РОЗЧІПЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **РОЗЧЕПИ́ТИСЯ**, чеплю́ся, че́пишся; *мн.* розче́пляться; *док.* 1. Роз'єднуватися, розтискатися (про що-небудь зчеплене, стиснуте). *Побілілі від напруження пальці розчепилися. Два парабелуми брязнули на землю* (Загреб., Європа 45, 1959, 52); // Роз'єднуючи зчеплені руки, відходити один від одного. *Брати розчепилися* [після бійки], *важко дихаючи* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 74).

2. *перен., розм.* Переставати спілкуватися з тим, хто надокучає, заважає кому-небудь. «*Хай йому, з ним тільки заговори, потім не розчепишся..*» (Цюпа, Назустріч.., 1958, 387).

РОЗЧІПЛЯ́ТИ *див.* **розчі́плювати.**

РОЗЧІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **розчі́плюватися.**

РОЗЧІ́ПНИЙ, а́, е́. Який можна розчіплювати.

РОЗЧІ́ПЧАНИЙ *див.* **розчі́пчений.**

РОЗЧІ́ПЧЕНИЙ, РОЗЧІ́ПЧАНИЙ, а, е, *розм.* Без очіпка, з непокритою головою. *За нами сиділа долі якась розчіпчена жінка і хлипала* (Коцюб., I, 1955, 256); *Ті ж і Маруся у вікні; вона розчіпчана* (Кроп., I, 1958, 103).

РОЗЧІС, чо́су, *ч., розм.* Місце на тілі, пошкоджене, роздряпане чесанням, іноді натерте грубою тканиною. *Тендітне біле тіло* [Параски] *не тонкого льону сорочка прикриває, а матірка з десятки натирає його до розчосу* (Мирний, IV, 1955, 33).

РОЗЧІ́СКА, и, *ж., рідко.* Дія за знач. **розчеса́ти, розчі́сувати.**

РОЗЧІ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розчі́сувати.**

РОЗЧІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЧЕСА́ТИ**, ешу́, е́шеш, *док., перех.* 1. Розділяти волосся на пасма, проводячи чим-небудь (перев. гребінцем) по всій його довжині. *Соломія.. щодня прибиралась, розчісувала свою довгу косу, заплітала в дрібушки* (Н.-Лев., VI, 1966, 344); *Джмелик,.. вийнявши з кишені кавалерійської куртки роговий гребінчик, розчісує свої буйні, скуйовджені вві сні кучері* (Тют., Вир, 1964, 191); *Болотников розчесав рукою закучерявлену, рідкувату бороду* (Ле, Побратими, 1954, 11); * Образно. *Змиють чумакові головоньку дрібні дощі, а розчешуть густі терни* (Коцюб., I, 1955, 180).

2. *тільки док., перен., фам.* Завдати кому-небудь поразки, побити когось. *Січовики своїм рішучим нападом збили й Гульського, і здавалося, що полковник використає нагоду і розчеше деморалізовану ватагу* (Ле, Україна, 1940, 50).

РОЗЧІ́СУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЧЕСА́ТИСЯ**, ешу́ся, е́шешся, *док.* 1. Розділяти своє волосся на пасма, проводячи чим-небудь (перев. гребінцем) по всій його довжині. *Знову чекають легені. А дівчина довго розчісується* (Казки Буковини.., 1968, 218); *Уже вона і розчесалася; вже і коси у дрібушки поплела* (Кв.-Осн., II, 1956, 211).

2. *тільки недок.* Пас. до **розчі́сувати.** * Образно. *Чуб, як грива на вороному коні, розчісується на льоту вітром* (Кос., Новели, 1962, 9).

РОЗЧЛЕНИ́ТИ *див.* **розчлено́вувати.**

РОЗЧЛЕНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розчленува́ти.** *Береги Дністра здебільшого скелясті і розчленовані ярами* (Геол. Укр., 1959, 252); // *у знач. прикм. Ведення господарства в колгоспах із значною питомою вагою змитих ґрунтів і розчленованим рельєфом має свої особливості* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 22).

РОЗЧЛЕНО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан розчленованого. *У зв'язку з розчленованістю рельєфу і характером опадів багато вологи втрачається внаслідок поверхневого стікання* (Хлібороб Укр., 10, 1964, 44); *Побудова усного мовлення (особливо діалогічного), його розгорнутість, повнота і розчленованість може бути різною* (Рад. психол. наука.., 1958, 235).

РОЗЧЛЕНÓВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розчленóвувати.**

РОЗЧЛЕНÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЧЛЕНУВА́ТИ**, у́ю, у́єш *і рідко* **РОЗЧЛЕНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех.* Розділяти що-небудь суцільне, єдине на окремі частини. *Глибокі поперечні долини розчленовують Кримські гори на окремі частини* (Геол. Укр., 1959, 581); *Столяров і Овчарук вирішили йти не лівим, а правим берегом заплави Інгульця — щоб ударити по залізниці Херсон — Миколаїв і розчленити оборону противника* (Смолич, V, 1959, 654); // *перен.* Розбивати на основні складові елементи. *..мануфактурний поділ праці, в свою чергу, справляє вплив на суспільний поділ праці, розвиваючи і розчленовуючи його далі* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 355); *Точність і бажання розчленувати на компоненти кожне явище, щоб глибше зрозуміти його суть, хіба вже така прикра вада у характері людини?* (Рибак, Час.., 1960, 13); *Щоб скоротити затрати часу на складання виробів, доцільно складальні роботи розчленити на окремі операції* (Стол.-буд. справа, 1957, 229).

РОЗЧЛЕНÓВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗЧЛЕНУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Розділятися на окремі частини (про що-небудь суцільне, єдине). *Всяка прозаїчна мова розчленовується на окремі фрази* (Рад. літ-во, 2, 1968, 31).

2. *тільки недок.* Пас. до **розчленóвувати.**

РОЗЧЛЕНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розчленува́ти, розчленóвувати.** *В насильницькому розчленуванні західноукраїнських земель ганебну роль відіграли українські буржуазні націоналісти, які вступили в злочинну змову з правлячими колами імперіалістичних держав* (Ком. Укр., 9, 1969, 6); *Розчленування процесів на операції потрібне для виявлення резервів економії часу за рахунок правильнішого виконання окремих операцій* (Техн. нормув.., 1958, 13).

РОЗЧЛЕНУВА́ТИ *див.* **розчленóвувати.**

РОЗЧЛЕНУВА́ТИСЯ *див.* **розчленóвуватися.**

РОЗЧÓВГАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати довго ходити, весь час човгаючи ногами.

РОЗЧÓВПАТИ, аю, аєш, *док., перех. і без додатка, розм.* Зрозуміти, збагнути що-небудь. *Садівник ще довгу хвилю стояв на місці, дивлячися вслід за ними та пробуючи в своїй голові розчовпати се запутане* [заплутане] *діло* (Фр., VII, 1951, 174); *Замфірові потемніло в очах. Зразу він наче не розчовпав, про що річ, але за мить страшна думка блиснула йому в голові, а згасла зліть спахнула з новою силою* (Коцюб., I, 1955, 211); // Побачити, роздивитися кого-, що-небудь. *Раптом солдат спинився. Просто на нього по шосе йшло п'ятеро озброєних людей. За снігом не можна було розчовпати — свої це чи чужі* (Перв., Невигадане життя, 1958, 242).

РОЗЧОЛÓПАТИ *див.* **розшолóпати.**

РОЗЧУДЕ́СНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **пречудóвий.** — *Ех, життя ж яке було в нас розчудесне! Лише тепер розумієш, як жили ми в Комінтернівці добре!* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 234); *Я вже бачив себе в нових штанях, поруч з моїми розчудесними друзями* (Чаб., Катюша, 1960, 124); *Розчудесні місця на річці, на Північнім Дінці...* (Вишня, II, 1956, 238).

РОЗЧУ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розчу́лити.** *Розчулені прощанням з рідними, односельчани довго їхали мовчки* (Тют., Вир, 1964, 281); *Василь розчулений добрістю матері, йому кортить, як колись у дитячі роки, пригорнутися до її щоки* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 19).

2. *у знач. прикм.* Приємно схвильований, зворушений. *Дідусь схопив руку старшого лейтенанта, гаряче тиснув її, заволодженими очима дивився в обличчя. Розчулений офіцер не знав, що сказати, а лише бурмотів щось невиразне на зразок привітання* (Збан., Між.. людьми, 1955, 193); *Вона подала здивованому й розчуленому хлопцеві сонну, мокру від роси троянду* (Донч., III, 1956, 202); *Підійшла* [Марія], *розчулена й схвильована, стала, мов біля сестри, що сьогодні одружується, простягла до рожево-білого цвіту смугляві руки* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 433); // Який виражає схвильованість, зворушеність. *Розчулений погляд*; // Сповнений схвильованості, зворушеності. *Пізно вночі Тимко випустив свого постояльця. — Ну, спасибі, ніколи не забуду,— пошепки говорить Джмелик розчуленим голосом* (Тют., Вир, 1964, 273); *У його голосі бриніли розчулені нотки, мова його була повита м'яким ліричним серпанком* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 220); *Він таки ходив на ту секцію.. і писав про Мар'яну свої безнадійні, розчулені вірші* (Гончар, Людина.., 1960, 50); *Старики прислали такого розчуленого листа, що дочці навіть залоскотало в горлі від радощів* (Коп., Дуже добре, 1937, 28).

РОЗЧУ́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **розчу́лений** 2. *Бондар не чекав од лейтенанта такої розчуленості і подивився на нього здивовано* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 78); *В салоні коротке замішання перейшло в жваву розмову про надзвичайну розчуленість Бальзака* (Рибак, Помилка.., 1956, 126).

РОЗЧУ́ЛЕННЯ, я, *с.* Почуття, стан приємної схвильованості, зворушеності. *Тепер голос Владка, чистий і повний, мов голос дзвона, панував у залі. Ані сліду непевності,.. ані крихти розчулення* (Фр., VI, 1951, 276); *Від розчулення їй навіть сльози були навернулися до очей* (Збан., Переджнив'я, 1960, 247); *Вона сміялася і плакала, бо не могла перебороти свого розчулення* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 95).

РОЗЧУ́ЛЕНО. Присл. до **розчу́лений** 2. *Іван Петрович зробив крок наперед і розчулено обійняв високого козака за плечі* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 42); *Заспівував хтось тонко, дзвінко, розчулено* (Збан., Єдина, 1959, 313); *Вона подала свою широку, чоловічу руку, і очі її розчулено заблищали* (Тют., Вир, 1964, 155).

РОЗЧУ́ЛИТИ *див.* **розчу́лювати.**

РОЗЧУ́ЛИТИСЯ *див.* **розчу́люватися.**

РОЗЧУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЧУ́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Викликáти в кого-небудь приємне почуття схвильованості, зворушеності. *Ніжність дитяча розчулювала його, і він думав про дітей: що вони їдять, що вони мають?* (Турч., Зорі.., 1950, 165); *Вона знала, що її Іван не терпить сліз, вони не розчулювали, а дратували його* (Стельмах, I, 1962, 427); *Факт, що хтось клопочеться про неї, взагалі подумав про неї, крім Василя, розчулив Лесю* (Вільде, На порозі, 1955, 56); // Сповнювати хвилюванням, зворушенням. *Не зіллям наговорним, не чарами знахарськими, а сльозами, щирим признанням, клятвою подружньої вірності розчулила вона Прохорове серце, повернула його до сім'ї* (Шиян, Баланда, 1957, 235).

РОЗЧУ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗЧУ́ЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* Ставати приємно схвильованим, зворушеним. *Тимко м'яв у руках шапку, а вона димом снарядним пахла.— Прощай, Марку.. Марко захлипав під сосною, а Тимко побіг з автоматом у сніговий крутіж: не в його характері було розчулюватися* (Тют., Вир, 1964, 498); *Груня частує, припрошує діда Клима, старий розчулився з тої уваги* (Горд., II, 1959, 232); *У Катерини навіть сльози на очах з'явилися, так вона розчулилась* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 155).

РОЗЧУ́МАТИ, аю, аєш, *док., перех. і без додатка, діал.* Розібрати, зрозуміти. *Та як він не розглядів і не*

розчумав нічого? А тут усе видно! (Кв.-Осн., II, 1956, 235); *Доки ми розчумали, що таке трапилось, дівчата вибігли з кімнати, а до дверей хтось постукав владно* (Ю. Янов., II, 1958, 86).

РОЗЧУ́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех. і без додатка.* Добре, ясно почути, розібрати те, що говорять. *В гомоні почувся ковалів голос. Перших слів дехто й не розчув, бо не кричав коваль, а говорив стиха* (Головко, II, 1957, 221); *— Що батько хоче? — не розчувши, перепитав Олександр* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 38); // Відчути, уловити іронію, сарказм у чому-небудь. *— Надзвичайно цікаві міркування,— так само тихо зауважив Каргат. Петушек розчув сарказм в його голосі* (Шовк., Інженери, 1956, 131).

РО́ЗЧУХ, у, *ч.* Розчухане місце (на тілі).

РОЗЧУ́ХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розчу́хати** 1.

РОЗЧУ́ХАТИ *див.* **розчу́хувати.**

РОЗЧУ́ХАТИСЯ *див.* **розчу́хуватися.**

РОЗЧУ́ХРАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розчухра́ти.**

2. *у знач. прикм., розм.* Розкуйовджений, сплутаний і т. ін. (про волосся). *Волочилися* [Гава та Вовкун], *мов неприкаяні, голі, брудні, нужденні, з позападаними* [позападалими] *лицями, розчухраним.. волоссям* (Фр., III, 1950, 46); // З розкуйовдженим, сплутаним і т. ін. волоссям. *Розчухраний, з піною на устах, задиханий, з переляканими очима, він міг вже самим своїм виглядом нагнати страху* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 92).

3. *у знач. прикм., перен., розм.* Розбитий, розтрощений.

РОЗЧУХРА́ТИ *див.* **розчу́хрувати.**

РОЗЧУ́ХРУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЧУХРА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. *розм.* Розкуйовдити, сплутати і т. ін. (волосся). *Гмиря рукою розчухрав свою густу руду бороду й стояв поважний, як на криласі в церкві в неділю — староста ж церковный* (Головко, II, 1957, 220).

2. *тільки док., перен., розм.* Розбити, розтрощити кого-, що-небудь. *Ой, вже ж тії, Турецькії, Війська розчухрали* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 164); *Прокляті вітри роздулися, А море з лиха аж реве.. Всі човники їх* [троянців] *розчухрало* (Котл., I, 1952, 67).

3. *спец.* Очищати, розчісуючи і розділяючи на волокна (вовну).

РОЗЧУ́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розчу́хувати.**

РОЗЧУ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЧУ́ХАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Дуже чухати, роздряпуючи шкіру на тілі, обличчі. *Турн собі розчухав литку* (Котл., I, 1952, 231).

2. *тільки док., перех. і без додатка, розм.* Зрозуміти, розібрати. *Насилу розчухав пан Микита, що писар хоче робити* (Кв.-Осн., II, 1956, 214); [Варе́ник:] *Ти б спершу протверезився, тоді і розчухав би діло* (Кроп., II, 1958, 232).

РОЗЧУ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЧУ́ХАТИСЯ**, аюся, аєшся. *док., розм.* 1. Дуже чухатися, роздряпуючи собі шкіру на тілі, обличчі.

2. *тільки недок.* Пас. до **розчу́хувати** 1.

РОЗШАЛЕНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати шаленим, несамовитим; розбушуватися. *Розгуляється, розшаленіє буря, почне сікти, з корінням рвати кволі саджанці* (Жур., Звич. турботи, 1960, 15).

РОЗШАЛЕНІ́ТИСЯ, ію́ся, ієшся, *док., рідко.* Те саме, що **розшалені́ти.** *Без попереджень з'являються циклони. Розшаленілася десь там стихія* (Гончар, Циклон, 1970, 181).

РОЗШАЛІ́ЛИЙ, а, е, *діал.* Який розбушувався. *По селах, по хатах.. йде шум не легший, як оцей шум розшалілої природи* (Фр., VIII, 1952, 7); // Розлютований, лютий. *Довбуш миттю зважив, якою зброєю краще буде зустріти розшалілого звіра* (Гжицький, Опришки, 1962, 205); *Якби сам біг* [Микола] *десь під кулями з розшалілими очима, то не згадував би, певно, ні батька, ні куль, ні свого страху* (Загреб., Шепіт, 1966, 26).

РОЗШАЛІ́ТИСЯ, ію́ся, ієшся, *док., діал.* Розбушуватися. *Гей, розшалілась буря люта!* (Фр., X, 1954, 314); * Образно. *Страшний жаль розшалівся в його душі* (Коб., II, 1956, 200); // Розлютуватися. *Ідуть дараби рікою. Баба, розшалівшися, підбігає до берега, виставляє камінь і кричить до керманичів* (Хотк., II, 1966, 404).

РОЗША́РЕНИЙ, а, е, *діал.* Розшарілий. *— Ух, гарно! Ух, гарно! — тільки ухає Христя, плещучи воду в розшарене личко* (Мирний, III, 1954, 349).

РОЗШАРІ́ЛИЙ, а, е. Який розшарівся. *Її лице розшаріле, гаряче.. збило з пантелику москаля* (Мирний, I, 1954, 63); *Розшаріла, збуджена, випурхнула Нюся за куліси* (Смолич, Театр.., 1946, 69).

РОЗШАРІ́ТИСЯ, ію́ся, ієшся, *док.* Розчервонітися, стати червоним на обличчі. *Вся вона, стоючи* [стоячи] *коло печі, розшарілася* (Мирний, I, 1954, 62); *Дівчата розцвілися, розшарілися після роботи — бачу, жартувати їм хочеться* (Гончар, IV, 1960, 233).

РОЗША́РКАТИСЯ *див.* **розша́ркуватися.**

РОЗША́РКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розша́ркуватися.**

РОЗША́РКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗША́РКАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Розкланюватися, шаркаючи ногою. *Розшаркується* [Іван] *перед Палажкою і подає їй руку* (Мирний, V, 1955, 212); *Мальований розшаркався, потиснув руки обом: спершу Каті, потім Андрію* (Гур., Наша молодість, 1949, 99).

2. *перен., розм.* Виявляти надмірну запобігливість перед ким-небудь. *Якщо до нього* [інженера] *заходила жінка, він вмить перероджувався: ставав лагідним, елегантним, розшаркувався перед нею і не знав, де її посадити* (Баш, Надія, 1960, 40).

3. *тільки док., розм.* Почати надто багато, довго розкланюватися, шаркаючи ногою.

РОЗШАРО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розшаро́вувати** і **розшаро́вуватися.**

РОЗШАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШАРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Розділяти на шари (*див.* **шар**[1] 1).

2. *перен.* Ділити на соціальні верстви, класи і т. ін. *Капіталізм навмисне розшаровує робітників, щоб згуртувати з буржуазією мізерну купку верхівок робітничого класу,— з ними сутички будуть неминучі* (Ленін, 35, 1973, 265).

РОЗШАРО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗШАРУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Розділятися на шари (*див.* **шар**[1] 1). *Під час стояння вапняне молоко поступово розшаровується, на дні посуду утворюється щільний білий осадок гашеного вапна, а над ним — шар прозорої рідини* (Таємн. вапна, 1957, 48).

2. *перен.* Ділитися (про соціальні верстви, класи і т. ін.). *В міру розвитку капіталізму верстви дрібної буржуазії (дрібних власників) — ремісників, селян-власників — розшаровуються, розпадаються* (Нова іст., 1956, 27).

РОЗША́РПАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розша́рпати.** *Були* [корніловці] *не схожі на самих себе у своїх розшарпаних на каховських дротах мундирах, проте йшли чітким строєм, з високо піднятими головами* (Гончар, II, 1959, 352); * Образно. *Коли ж небо, розшарпане громами, виплеснуло зі своєї середини кілька блискавиць, він ошелешено зупинився біля копички сіна* (Стельмах, I, 1962, 163).

2. *у знач. прикм.* Розірваний на частини, шматки. *Пір'я з розшарпаних подушок літало по площі* (Фр., VI, 1951, 344).

3. *у знач. прикм.* Розтріпаний, обірваний. *Скривавлений, розшарпаний вибігає* [Нартал] *на видимий куток арени* (Л. Укр., II, 1951, 542); — *Пустіє село,— знову задумано повторив дід, і ці слова тільки зараз тяжко вразили і почали лякати його, бо перед очима стали розшарпані, продані.. хати* (Стельмах, I, 1962, 22).

4. *у знач. прикм.* Який став непридатним, несправним внаслідок недбалого поводження, довгого користування і т. ін. *В якійсь розшарпаній книжці я.. вичитав, як став дичавіти один чоловік, що покинув місто* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 36); // *перен., розм.* Доведений до стану повного розладу, виснаження (про здоров'я, нервову систему і т. ін.).

5. *у знач. прикм., перен.* Який страждає, мучиться, терзається. * Образно. *Він — моя найнещасливіша дитина, хоч і як розшарпана і покалічена є доля всіх вас інших...* (Коб., II, 1956, 286).

РОЗША́РПАТИ *див.* **розша́рпувати.**

РОЗША́РПАТИСЯ *див.* **розша́рпуватися.**

РОЗША́РПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗША́РПАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Різко шарпаючи, смикаючи, розривати на частини, шматки. *Всі злетілись, наче галич, наче тев хиже птаство на порубаного трупа, щоб розшарпати до краю* (Л. Укр., I, 1951, 395); // Убиваючи, умертвляючи, роздирати на шматки. *Він чув,.. що від її ласки, від її доброї волі залежить пустити його живого або тут же розшарпати* (Фр., VII, 1951, 66); *Без світла Наткнетесь на ліс дрімучий, Де розшарпають вас звірі* (Щог., Поезії, 1958, 165); // *перен.* Розбирати, розділяти, порушуючи цілісність чого-небудь. *Його брат, не викараскавшись з нужди, вмер, дрібні діти розійшлися по світі, батьківщину розшарпали чужі люди* (Фр., II, 1950, 274).

2. Робити непридатним, несправним, недбало поводячись з чим-небудь, довго користуючись чимсь і т. ін. *П'яний скрипаль, розшарпуючи струни,.. косив очима на двері* (Стельмах, I, 1962, 320); // *перен., розм.* Доводити до стану повного розладу, виснаження (здоров'я, нервову систему і т. ін.). *Його мучила безмежна злоба. Вона заполонила весь його розум, розшарпала нерви* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 414).

3. *перен.* Завдавати сильних моральних страждань; мучити, терзати. — *Скрізь,— каже* [Кармель], — *скрізь, де я не піду, де не поїду, скрізь бачу вбогих людей, бідаків роботящих. От що мою душу розриває! От що мое серце розшарпує!* (Вовчок, I, 1955, 348); — *Я не годен тепер глядіти на тебе, як давно, ти надто розшарпав мою душу!* (Коб., II, 1956, 267); *Мені те кохання безкрає Розшарпало серце давно* (Л. Укр., IV, 1954, 101).

РОЗША́РПУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗША́РПАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Ставати розтріпаним, обірваним.

2. Робитися непридатним, несправним від недбалого поводження, довгого користування і т. ін.; // *перен., розм.* Приходити в стан повного розладу, виснаження (про здоров'я, нервову систему і т. ін.).

3. *перен.* Морально страждати, мучитися, терзатися.

4. *тільки недок.* Пас. до **розша́рпувати.**

РОЗШАРУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розшарува́ти, розшаро́вувати** і **розшарува́тися, розшаро́вуватися.** *Спостереження показали, що ін'єкційні процеси проходять в тектонічно рухливих зонах, де внаслідок міжшарових рухів відбувається тонке розшарування порід* (Геол. ж., XIII, 1, 1953, 7); *Козацтво не було соціально однорідним. З самого початку в ньому намітилось класове розшарування на козацьку «голоту», яка становила більшість, і експлуататорську верхівку — старшину* (Іст. укр. літ., I, 1954, 56).

2. *геол.* Шар породи.

РОЗШАРУВА́ТИ *див.* **розшаро́вувати.**

РОЗШАРУВА́ТИСЯ *див.* **розшаро́вуватися.**

РОЗШАХРАЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., розм.* Зробитися, стати шахраєм.

РОЗШВЕ́НДЯТИСЯ, яюся, яєшся, *док., розм.* Почати довго, багато швендяти. — *Це вже дід твій запалив люльку та розшвендявся та розбухикався так, що й мертвого розбудить* (Збан., Мор. чайка, 1959, 90).

РОЗШИБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., діал.* 1. Бігати. *Вони* [мужицькі діти] *вже досвіта* [удосвіта] *розшибалися по вулицях* (Март., Тв., 1954, 370); [А д а м:] *За мною ж поліція розшибається по цілій Польщі, і провокатор, якби був між нами, давно вже видав би в першу чергу мене* (Ірчан, I, 1958, 182).

2. Тривожитися, піклуватися, турбуватися за когось, щось. *Панотець.. її виряджає, та її голубить, та над нею розшибається, як рідний чоловік над жінкою справедливою* (Черемш., Тв., 1960, 239); — *Він дуже над землею розшибався, тому вона раніше забрала його до себе!— забелькотів Василь* (Коб., II, 1956, 220).

РОЗШИ́ВА, и, *ж.* Старовинне волзьке дерев'яне парусне судно, звичайно плоскодонне, з гострими носом і кормою.

РОЗШИ́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **розшива́ти.**

2. *у знач. прикм.* Оздоблений вишивкою; вишитий. *Пішли, бачу, наші до церкви у святкових кептарях, в кожушках розшиваних — повитягали із сховищ* (Мур., Бук. повість, 1959, 220).

РОЗШИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розшива́ти.** *Велике значення під час зведення стін з цегляних блоків має розшивання швів* (Веч. Київ, 6.VI 1957, 1).

РОЗШИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РОЗШИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Розпорювати по шву що-небудь зшите.— *А подивімося ж, що там у торбі. Я розшила* (Барв., Опов.., 1902, 255); // *спец.* Роз'єднувати, розділяти в місцях з'єднань, скріплень. *Він служив колійним обхідником.. Ніхто так ловко не орудував лапою і ключем, як він. У потемках, без світла, він розшивав цілу залізничну ланку без жодного звуку* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 56); // Знімати солом'яну покрівлю. *Тепер ми і межі зорали, і скоро всі закурені стріхи розшиємо* (Козл., Весн. шум, 1952, 99); *Івашко пригадав, як він малим колись розшивав чужі клуні* (Кач., II, 1958, 372).

2. Оздоблювати вишивкою; вишивати. *На березі блакитну хустку Шовками розшива дівча* (Перв., I, 1958, 249).

3. *буд.* Вирівнювати шви, місця з'єднань, скріплень. *При монолітній кладці від муляра вимагалося в основному класти рівні ряди і акуратно розшивати цеглу* (Веч. Київ, 6.VI 1957, 1).

◇ **Розшива́ти (розши́ти) вузьке́ мі́сце** — усувати, ліквідувати неполадки, труднощі в якій-небудь справі. *Інженер-конструктор зарекомендував себе неабияким технологом. Розшиваючи вузькі місця, наполегливо стараючись зробити цех передовим на заводі, він добився свого* (Рад. Укр., 14.II 1962, 2).

РОЗШИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **РОЗШИ́ТИСЯ**, и́ється, *док.* 1. Розпорюватися по шву (про що-небудь зшите).

2. *тільки недок.* Пас. до **розшива́ти.** *У другій половині XVII ст. народний орнамент.. широким потоком вливається.. у церковне мистецтво. В цей період, наприклад, оклади (прикраси) ікон густо покриваються чіткими формами рослинного орнаменту, пишно роз-*

шивається квітами церковний одяг та ін. (Матеріали з етногр.., 1956, 36).

РОЗШИ́ВКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **розши́ти, розшива́ти.** *Ні для кого не секрет, що промислові об'єкти в основному не штукатуряться і не облицьовуються, а будуються під розшивку* (Веч. Київ, 29.III 1967, 3).

◇ **Розши́вка вузько́го мі́сця** — усунення, ліквідація неполадок, труднощів в якій-небудь справі. *Кіндрат Дем'янович бігав по штреках, забоях разом з інженером, стягав людей на розшивку вузького місця* (Ю. Янов., Мир, 1956, 261).

2. Оздоблення, узорне шитво на чому-небудь; вишивка. *В залі гасне світло. Завіса блищить пишним золотом розшивки, її освітлюють прожектори з бокових лож і рампа* (Ю. Янов., II, 1958, 19); *На Поділлі розшивкою змережують жіночі сорочки на 15—20 см від низу* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 45).

РО́ЗШИР, у, *ч., рідко.* Те саме, що **про́стір** 3. *Я довго так її* [осінь] *шукав На розширі полів. Вона ж із вереснем брела В зеленому саду* (Мал., Запов. джерело, 1959, 59).

РОЗШИ́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розши́рити.** *Тіло у видри сплющене, розширене до хвоста* (Знання.., 1, 1970, 29); *Ганна жадібно, на повні груди, вдихнула чистого повітря, поклала на пісок свій чемодан і розширеними від захвату очима впилася в краєвид, що розіслався перед нею* (Коз., Сальвія, 1959, 14); *Інженер бачив,.. як вода заливала сідло і торби. Розширеними від жаху очима дивився, як гинули наслідки його тривалої важкої роботи* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 198); // **розши́рено,** *безос. присудк. сл. Для захисту рослин від різних хвороб розширено дослідження вірусів та антибіотиків живих організмів* (Наука.., 8, 1961, 28).

2. *у знач. прикм.* Який збільшився в розмірах.

3. *у знач. прикм.* Який зріс кількісно, в обсязі і т. ін. *Для радянської поезії характерна розширена масштабність бачення світу, суспільно важлива проблемність, продиктована світоглядом* (Вітч., 5, 1968, 201); *Ось уже призначено й день розширеного урочистого засідання фабричного комітету* (Коз., Листи.., 1967, 164).

△ **Розши́рене відтво́рення** *див.* **відтво́рення.**

РОЗШИ́РЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **розши́рити, розши́рювати** і **розши́ритися, розши́рюватися.** *Коли, наприклад, нагрівати.. скляну кулю, то спостерігатиметься рівномірне розширення її в усіх напрямах і форма кулі зберігатиметься* (Наука.., 10, 1956, 13); *Розширення репертуару за рахунок постановок народних опер проводилось у театрі Садовського досить планомірно* (Минуле укр. театру, 1953, 167); *Сучасна епоха — це епоха битв за розширення впливу і утвердження комунізму, за торжество ідей двох найвеличніших людей — К. Маркса і В. І. Леніна* (Ком. Укр., 4, 1970, 25).

2. Потовщена, збільшена частина чого-небудь. *На чільній стороні* [хреста] *— традиційне для католицької церкви лите розп'яття, в лопатевих розширеннях викарбувані в живих позах погрудні постаті чотирьох євангелістів* (Укр. золотарство.., 1970, 63).

РОЗШИ́РИТИ *див.* **розши́рювати.**

РОЗШИ́РИТИСЯ *див.* **розши́рюватися.**

РОЗШИ́РНИК, а, *ч., спец.* Пристрій, інструмент для розширення чого-небудь.

РОЗШИ́РЮВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який розширює, призначений для розширювання.

РОЗШИ́РЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **розши́рювати.** .. *нагромадження капіталу, коли розглядати його конкретно, зводиться до відтворення його в розширюваному масштабі* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 581).

РОЗШИ́РЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність розширюватися. *Основними властивостями фізичних тіл є.. стисливість, розширюваність, пружність і крихкість* (Підручник дезинф., 1953, 7).

РОЗШИ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розши́рювати** і **розши́рюватися.**

РОЗШИ́РЮВАТИ, юю, юєш *і* **РОЗШИРЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.,* **РОЗШИ́РИТИ**, рю, риш, *док., перех.* 1. Робити ширшим, більшим за площею, далі відсуваючи межі чого-небудь. *Селище буде повністю знесене і на його місці виростуть нові квартали, що розширюватимуть територію міста* (Ткач, Арена, 1960, 29); // Збільшувати розміри чого-небудь. *Теплові промені, діючи на нервові волокна дрібних кровоносних судин, розширюють їх і поліпшують живлення шкіри, полегшують роботу серця* (Наука.., 7, 1956, 17); *— А хто ж... хто ви самі будете? — розширила свої взагалі великі темно-сині очі молода жінка. — Гордій Ясен. Пам'ятаєте?* (Крот., Сини.., 1948, 12).

2. Сприяти зростанню чого-небудь кількісно, в обсязі і т. ін., робити повнішим, різнобічнішим. *Безпосереднє ознайомлення Лесі Українки під час її поїздок за кордон з життям трудящих мас інших країн розширювало її досвід, поглиблювало ненависть до капіталістичного світу* (Іст. укр. літ., I, 1954, 632); *Я був студентом, Бажав науки і знання І кождим дорожив моментом, Щоб здобувати їх, щодня Їх.. пильно розширяти* (Фр., XIII, 1954, 410); *Дослідження річних кілець сосен в Бузулуцькому борі.. значно розширило відомості про опади в цьому районі* (Наука.., 12, 1956, 21).

3. Розповсюджувати, поширювати, посилювати дію чого-небудь. *Бояри не могли так швидко розширювати своєї власті, як їм сього бажалося* (Фр., VI, 1951, 40); *В результаті перемоги соціалізму в СРСР, зміцнення єдності радянського суспільства Комуністична партія, що виникла як партія робітничого класу, стала партією всього народу, розширила свій спрямовуючий вплив на всі сторони суспільного життя* (Резол. XXII з.., 1961, 21).

РОЗШИ́РЮВАТИСЯ, юється *і* **РОЗШИРЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.,* **РОЗШИ́РИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Ставати ширшим, більшим за площею. *Колгоспний сад потроху розширювався, відсуваючи в усі сторони городні культури* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 124); *Ліворуч, між дорогою і річкою, тяглась.. смужка галявини, яка то вужчала, то розширялася* (Томч., Готель.., 1960, 11); *Київ настільки зріс і розширився, що могутньому велетню стало тісно і він.. переступив через Дніпро* (Цюпа, Україна.., 1960, 135); // Збільшуватися у своїх розмірах. *Відомо, що майже всі тіла від нагрівання розширюються* (Фіз. геогр., 5, 1956, 107); *В надто гарячій воді кровоносні судини швидко й сильно розширяються* (Наука.., 7, 1967, 50); *Її очі розширились і нерухомо дивились на дрібненьку квіточку.., що тремтіла в її руці* (Л. Укр., III, 1952, 651).

2. Зростати кількісно, в обсязі і т. ін., ставати повнішим, різнобічнішим. *Рік у рік в СРСР, і на Україні зокрема, розширюється мережа шкіл робітничої молоді* (Рад. Укр., 26.VII 1962, 1); *Матеріально-технічна база радгоспів буде розширятись і вдосконалюватись, матеріальні і культурні умови життя в них зближатимуться з міськими* (Програма КПРС, 1961, 74); *На основі корінної зміни матеріальних умов життя, під впливом комуністичних ідей змінюється психологія селянина, розширюється його світогляд, формується нова, соціалістична свідомість* (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 103); *Поліпшилась якість металу, розширився асортимент прокату, труб і металовиробів* (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 13); *В останні роки в зв'язку із*

запровадженням політехнічного навчання розширилась тематика досліджень з проблеми розуміння (Рад. психол. наука.., 1958, 408).

3. Розповсюджуватися, поширюватися, посилюватися (про дію чого-небудь). *Агротехнічні заходи поряд з біологічними повинні дедалі розширюватись* (Хліборо Укр., 6, 1968, 22); *Останніми роками співробітництво між ученими соціалістичних і капіталістичних країн, як відомо, набагато розширилося* (Ком. Укр., 5, 1963, 71).

4. *тільки недок.* Пас. до **розши́рювати, розшири́ти.** *Суперечність між промисловістю і землеробством не тільки не усунена капіталізмом, а, навпаки, розширюється і загострюється ним дедалі більше* (Ленін, 27, 1972, 206).

РОЗШИ́РЮВАЧ, а, *ч.* 1. *спец.* Те саме, що **розши́рник.** *Алмазний розширювач.. уперше застосований при проходці глибокої свердловини в Карадагському нафтовому районі Азербайджану* (Рад. Укр., 13.II 1965, 1).

2. *перен.* Той, хто розширює, робить повнішим, різнобічнішим що-небудь. *В поезії, як і в науці, опріч слави першовідкривача, є слава розширювача горизонтів пошуку* (Літ. Укр., 11.III 1966, 2).

РОЗШИРЯ́ТИ *див.* **розши́рювати.**

РОЗШИРЯ́ТИСЯ *див.* **розши́рюватися.**

РОЗШИ́ТИ *див.* **розшива́ти.**

РОЗШИ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розши́ти.** *Під пурпурним стягом, золотом розшитим, Йдем — до серця серце, до плеча плече* (Бажан, Роки, 1957, 219); *// у знач. прикм. Онопрій підганяв хлопців, сам поспішав, що аж сорочка прилипла до спини, а будочник, замірявши кроками розшите полотно, запевнив, що досить, бо скоро, мовляв, поїзд появиться* (Ішук, Вербівчани, 1961, 268); *На деяких садибах стояли розшиті стріхи хлівів,— сліди голоду двадцять першого року* (Шиян, Баланда, 1957, 56).

2. *у знач. прикм.* Оздоблений вишивкою; вишитий. *Поцілував* [Оксен Олену] *у щоку. Вона злякалася, тому що це робилося на очах усіх парубків і дівчат, затулила широким розшитим рукавом обличчя і вискочила в сіни* (Тют., Вир, 1964, 22).

РОЗШИ́ТИСЯ *див.* **розшива́тися.**

РОЗШИ́ТТЯ, я́, *с.* Те саме, що **розши́вка.**

РОЗШИФРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розшифрува́ти.** *Письмена природи, що їх виявили у донних відкладах різноманітних ділянок Сиваша, були розшифровані* (Наука.., 8, 1965, 9); — *Засекречена особа мусить вести себе так, щоб уникнути небезпеки бути розшифрованою* (Бурл., М. Гонта, 1959, 237); // **розшифро́вано,** *безос. присудк. сл. Розділи початкового варіанта відомої статті Леніна «Чергові завдання Радянської влади», що не піддавалися прочитанню, розшифровано й опубліковано* (Рад. Укр., 12.X 1962, 3).

РОЗШИФРО́ВКА, и, *ж.* Дія за знач. **розшифрува́ти, ро́зшифро́вувати.** *Анч скінчив розшифровку і звів очі на Ковальчука* (Трубл., Шхуна.., 1940, 72); *Під розшифровкою вчені розуміють роз'яснення невідомої системи письма, самих його знаків* (Знання.., 1, 1966, 28); *Фізичний смисл терміна «взаємодії» не потребує особливої розшифровки. Утворення, знищення, взаємоперетворення елементарних частинок — усе це приклади їх взаємодій* (Наука.., 11, 1965, 39); *Розшифровку властивостей і будови багатьох кристалів напівпровідникових матеріалів завершили вчені Інституту металургії Академії наук СРСР* (Веч. Київ, 14.X 1968, 4).

РОЗШИФРО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розшифро́вувати.**

РОЗШИФРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗШИФРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Розбирати, читати написане, передане шифром. *Вдома, розшифровуючи свої стенографічні записи, вдумувалась* [Юля] *у них, аналізувала кожне слово* (Донч., V, 1957, 228); [Б у й к о:] *Оголошено мобілізацію. (Дає записку) ..Допоможи йому розшифрувати. Бо лисинка Костя Назаровича ще тугувата на шифри* (Баш, П'єси, 1958, 22); *// розм.* Читати написане нерозбірливо або незрозумілою мовою. *Радянські вчені.. з Новосибірського інституту математики завдяки ЕОМ розшифрували старовинні рукописи майя* (Мист., 5, 1965, 11); *// розм.* Розкривати зміст яких-небудь знаків. *Старовинне писання розгортає свої сторінки перед проникливим комсомольським оком. Треба уважно прочитати кожний рукопис, розшифрувати кожну карту і план* (Донч., II, 1956, 19); *// перен., розм.* Розуміти, розгадувати смисл чогось невідомого, загадкового. *Хімікові-органіку після кожного синтезу доводиться розшифровувати будову речовини* (Наука.., 8, 1963, 37); *Дозвольте мені розшифрувати ваші алегорії* (Ю. Янов., V, 1959, 127); *// перен., розм.* Здогадуватися про що-небудь, розгадувати щось за якимись ознаками. *Юрко став у під'їзді, ловив кроки запізнілих перехожих, розшифровував, помилявся, дослухався знову* (Мушк., День.., 1967, 164); *// перен., розм.* Викривати кого-небудь. *Обидва рази провокаторки.. не змогли гру довести до кінця,— їх розшифровували* (Ю. Янов., Мир, 1956, 77); *Маруся Гонта могла б уже не з'являтися більше в контррозвідку, якби там не було Поля Ерліха. А в даному разі — мусить, щоб не розшифрувати себе* (Бурл., М. Гонта, 1959, 203).

РОЗШИФРО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **РОЗШИФРУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* 1. Піддаватися розшифруванню. *Створене Є. С. Федоровим вчення про внутрішню симетрію кристалів.. дозволило розробити розрахунковий апарат, за допомогою якого розшифровуються найскладніші кристалічні структури* (Рентгеногр. мет., 1959, 9); *Коли.. їмость* [попадя] *кликала кого з гуцулок, то се розшифровувалося дуже просто: або покладків треба.. або ще чогось іншого* (Хотк., Довбуш, 1965,156).

2. *тільки недок.* Пас. до **розшифро́вувати.**

РОЗШИФРО́ВУВАЧ, а, *ч.* Фахівець з розшифрування.

РОЗШИФРО́ВУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розшифро́вувач.**

РОЗШИФРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розшифрува́ти, розшифро́вувати.** *Розшифрування матеріалів збірника Номиса.. дозволяє встановити записані Марковичем прислів'я і приказки та варіанти до них* (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 29); *Серед досягнень біології в останні роки, мабуть, на першому місці стоїть розшифрування коду амінокислот* (Знання.., 8, 1970, 14); *Більший набір відбитків значно полегшує розшифрування структур глинистих мінералів* (Наука.., 10, 1958, 26).

РОЗШИФРУВА́ТИ *див.* **розшифро́вувати.**

РОЗШИФРУВА́ТИСЯ *див.* **розшифро́вуватися.**

РОЗШЛІХТО́ВКА, и, *ж., спец.* Дія за знач. **розшліхтува́ти, розшліхто́вувати.**

РОЗШЛІХТО́ВУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розшліхто́вувати.**

РОЗШЛІХТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **РОЗШЛІХТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Видаляти шліхту з тканини, пряжі.

РОЗШЛІХТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **розшліхто́вувати.**

РОЗШЛІХТО́ВУВАЧ, а, *ч.* Фахівець з розшліхтовування.

РОЗШЛІХТО́ВУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **розшліхто́вувач.**

РОЗШЛІХТУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розшліхтува́ти, розшліхто́вувати.**

РОЗШЛІХТУВА́ТИ *див.* **розшліхто́вувати.**

РОЗШМАТО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **розшматува́ти.** *Силою історичних обставин українські землі були розшматовані на кілька частин. І так тривало протягом сторіч* (Рильський, III, 1956, 40); *Козак був гнівний та сумний, а серце козацьке обурене та розшматоване* (Вовчок, Вибр., 1946, 173); // *у знач. прикм. Він співав, задумано дивлячись на розбиту вітрину, ніби там бачив не чужу вулицю з розшматованим засніженим трамваєм, а рідну зелену весну, коли шумлять дуби і зацвітають луки* (Гончар, III, 1959, 274); *В невеликому вибалку Білогруд побачив перекинуту гармату і розшматований, понівечений труп коня* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 9).

2. *у знач. прикм.* Рваний, дірявий. *Остап.. замахав крилами розшматованих рукавів, війнув ними, наче якась дивовижна нічна птиця, і голосно, нестримно зареготав* (Епік, Тв., 1958, 305).

РОЗШМАТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШМАТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* З силою розривати на частини, шматки. *Утамувала левиця жагу, із джерела напившись, Далі, вертаючись в гай, випадково тонке покривало Хижа знайшла і його розшматовує ротом кривавим* (Зеров, Вибр., 1966, 323); *Взяла вона той мундир, роздерла й розшматувала і позакидала шматки у кущі* (Н.-Лев., I, 1956, 103); // Убиваючи, умертвляючи, роздирати на шматки. *Панський улюбленець, він* [орел] *щодня одержував з ласки пані Софії щедрий раціон — живу, взяту з отари вівцю. Згребе її, за мить порве, розшматує залізними пазурами і, наковтавшись гарячого м'яса, сидить, забризканий кров'ю, на вершині могили і знову куняє, спочива* (Гончар, II, 1959, 31); // Вибухом розносити на частини. *Б'ють гармати, але ззаду. Розшматовують присипані снігами тіла вбитих і ранених* (Ірчан, II, 1958, 226); // Робити рваним, дірявим; // *перен.* Розбирати, розділяти, порушуючи цілісність чого-небудь. *Через якийсь час брати розшматовують батьківський спадок, морщать лоби, щоб нічого не забути* (Стельмах, Хліб.., 1959, 610); // Уживається як лайлива погроза. [Ж е н я:] *Геть, гидота, з очей!.. Ти брешеш, ти картаєш мою маму!.. Геть!.. Я тебе розшматую!* (Кроп., II, 1958, 472).

РОЗШМАТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗШМАТУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* 1. Розриватися на частини, шматки; // Ставати рваним, дірявим.

2. *тільки недок.* Пас. до **розшмато́вувати.**

РОЗШМАТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розшматува́ти, розшмато́вувати.** *За задумом фашистських правителів патріотичну єдність українського народу мало підірвати й адміністративне розшматування України* (Наука.., 6, 1969, 23).

РОЗШМАТУВА́ТИ *див.* **розшмато́вувати.**

РОЗШМАТУВА́ТИСЯ *див.* **розшмато́вуватися.**

РОЗШМОРГНУ́ТИ *див.* **розшмо́ргувати.**

РОЗШМОРГНУ́ТИСЯ *див.* **розшмо́ргуватися.**

РОЗШМО́РГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШМОРГНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* Розв'язувати, розпускати зав'язку, петлю, вузол і т. ін. *Мирон кладе пошивку на землю, розшморгує зав'язку і в горловинку засовує руку* (Стельмах, II, 1962, 46); *Семен узяв її* [кобилу] *за повід, блискавично розшморгнувши.. вузла на орішині* (Ле, Наливайко, 1957, 389); // Розв'язуючи, розкривати що-небудь. *Галя на кисет роздивлялася, розшморгувала, заглянула всередину* (Мирний, I, 1949, 338); *Витяг* [Грицько] *гаманця, розшморгнув, добув ізвідти два червінці* (Гр., II, 1963, 383); *Він мовчки розшморгнув жовту, з свинячого пухиря калитку, вийняв гроші* (Стельмах, I, 1962, 321).

РОЗШМО́РГУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗШМОРГНУ́ТИСЯ,** не́ться, *док.* 1. Розв'язуватися, розпускатися (про зав'язку, петлю, вузол і т. ін.). *В цей час, ніби навмисне, розшморгнувся ланцюг і величезна чотиритонна станина гулко падає на свою підставку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 455).

2. *тільки недок.* Пас. до **розшмо́ргувати.**

РОЗШНУРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розшнурува́ти.**

РОЗШНУРО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розшнуро́вувати.**

РОЗШНУРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШНУРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Розпускати, розв'язувати шнурок, тасьму і т. ін. або стягнене, зав'язане ними. *Чоловік.. почав допомагати Василькові розшнуровувати черевики* (Турч., Зорі.., 1950, 188); *Завченим рухом виймає* [Василенко] *з божниці кольорову пачку перев'язаних розписок, розшнуровує їх і на якусь мить, забуваючи про землю, милується своїм дрібним письмом* (Стельмах, II, 1962, 94); *Стало* [Олесі] *в корсеті так тісно, що вона покликала Килину й якнайшвидше веліла розшнурувати шнуровку* [шнурівку]... (Н.-Лев., III, 1956, 48); *Розшнурував* [лектор] *теку, пришпилив.. репродукцію* (Вол., Місячне срібло, 1961, 289).

РОЗШНУРО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗШНУРУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Розв'язуватися, розпускатися (про шнурки, тасьму і т. ін. або про щось стягнене, зав'язане ними). *Завадка раптом зупинився. Ольга подумала, що, може, в нього черевик розшнурувався, бо він звів ногу на підмурок штахетів* (Вільде, Сестри.., 1958, 519).

2. Розв'язувати, розпускати на собі шнурівку. *Стомлені офіцери з блаженними осмішками мучеників.. радісно гомоніли і, падаючи на постіль, відразу замовкали* (Вас., II, 1959, 23).

3. *тільки недок.* Пас. до **розшнуро́вувати.**

РОЗШНУРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розшнурува́ти, розшнуро́вувати.**

РОЗШНУРУВА́ТИ *див.* **розшнуро́вувати.**

РОЗШНУРУВА́ТИСЯ *див.* **розшнуро́вуватися.**

РОЗШОЛО́ПАТИ *і рідко* **РОЗЧОЛО́ПАТИ,** аю, аєш, *док., перех. і без додатка, розм.* Зрозуміти, збагнути що-небудь. *Рибалка труситься, стоїть, як пень, Не розшолопає — чи ніч, чи день...* (Гл., Вибр., 1951, 113); *Він спершу не розумів, про що йдеться, а коли розшолопав, куди навертає Сагайдак, то йому одразу аж млосно стало* (Добр., Тече річка.., 1961, 161); *Воловик.. усміхнувся, безсилий розчолопати, з чим з'явився отаман* (Епік, Тв., 1958, 545).

РОЗШПУРЛЯ́ТИ *див.* **розшпу́рювати.**

РОЗШПУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗШПУРЛЯ́ТИ** і **РОЗШПУРЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *док., перех., розм.* Шпурляючи, кидати в різні боки, розкидати скрізь.

РОЗШПУРЯ́ТИ *див.* **розшпу́рювати.**

РОЗШТОВХА́ТИ *див.* **розшто́вхувати.**

РОЗШТОВХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех., розм.* Однокр. до **розшто́вхувати.** *Із глибини конторських надр з'являється майор Яцуба і, розштовхнувши дівчат, виходить на ганок* (Гончар, Тронка, 1963, 174); *Напруживши всю свою силу, я перекинувся на спину і, розштовхнувши ногами.. шматки льоду, вислизнув на твердий лід* (Досв., Вибр., 1959, 184).

РОЗШТО́ВХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШТОВХА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Штовхати, відпихати в різні боки, звільняючи собі дорогу, прохід і т. ін. *Розштовхуючи натовп, Ярема кинувся до ганку* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 54); — *Моя черга,— засміялась Надія і вже розштовхала тих, що стояли попереду* (Логв., Літа.., 1960, 65).

2. Смикаючи, будити. — *Тимку, вставай! Світає вже,— розштовхувала Уляна сплячого сина, стягаючи з нього рядно* (Тют., Вир, 1964, 7); *Машталяр* [машталір] *зліз з воза, розштовхав під боки цигана та й підвів до воза..— Лізь, кажуть тобі, на віз!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 199).

РОЗШУГА́КАТИ, аю, аєш і **РОЗШУГНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех., розм.* Розчинити навстіж, широко двері, вікно і т. ін. *Нащо це ти так розшугакала двері,— не влізеш, чи що?* (Сл. Гр.); *Горпина кинулася до дверей, рвонула гачок, і вітер розшугнув двері, обсипаючи Горпину солоними бризками й дощем* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 292).

РОЗШУГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Злякавши, примусити розлетітися, розбігтися і т. ін.; розполохати. [С в і ч к о г а с:] *А ти би, отче, все ж таки притих, Дивись, ворон поснулих розшугаєш* (Коч., П'єси, 1951, 65); *Образно. *І мільйони поздоровлень Нам у відповідь летять... Та нікому ж їх ніколи Серед хмар не розшугать!* (Ус., Листя.., 1956, 155).

РОЗШУГНУ́ТИ *див.* **розшугáкати.**

РО́ЗШУК, у, *ч.* 1. Дія за знач. **розшука́ти, розшу́кувати.** *Тепер не було вже ніяких сумнівів у тому, що він заблудився.. Провадили розшуки далі* (Донч., II, 1956, 67); *Швейк саме збирався на розшук будь-якого пінчера, коли подзвонила якась молода дама і побажала говорити з поручником Лукашем* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 163).

2. *юр.* Система слідчих та оперативних заходів щодо виявлення злочинця, який зник, викраденого майна і т. ін.

3. *тільки одн.* Відділ міліції, що займається розкриттям злочинів, запобіганням злочинності і виявленням злочинців. [М а л ь в а н о в:] *Ми зараз заявимо в розшук, і речі, я певен, знайдуться* (Коч., II, 1956, 18).

△ **Ка́рний ро́зшук** — те саме, що **ро́зшук** 3. — *Одного разу нас.. обікрали.. З карного розшуку привезли собаку. Він знайшов наші речі* (Трубл., І, 1955, 97).

РОЗШУ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розшука́ти.** *Ввійшов розшуканий дружинниками Іванко* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 207).

РОЗШУКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розшука́ти, розшу́кувати.**

РОЗШУКА́ТИ *див.* **розшу́кувати.**

РОЗШУКА́ТИСЯ *див.* **розшу́куватися.**

РОЗШУКО́ВИЙ, а, е. 1. Стос. до розшуку (у 1 знач.); // Який проводить розшук кого-, чого-небудь. *До місця посадки* [космічного корабля].. *йшли вертольоти розшукової групи* (Рад. Укр., 27.IV 1971, 2).

2. Те саме, що **розві́дувальний.** — *Ось тут, де був ресторан, ми пробурили нашу найщасливішу розшукову свердловину* (Роб. газ., 24.XI 1964, 2).

РОЗШУ́КУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **розшу́кувати.**

РОЗШУ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розшу́кувати.** *Не гаючи часу на розшукування дверей, Шурка вистрибнув просто у вікно і побіг через площу до мотоцикла* (Смолич, Світанок.., 1953, 671).

РОЗШУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗШУКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. *тільки недок.* Робити пошуки кого-, чого-небудь. — *Ага, ти заховавсь,— промовила* [Одарочка] *сама до себе і пішла розшукувати* [Івася] (Мирний, І, 1954, 252); *Десь у кущі близько від нас попискувала синичка, щось розшукуючи* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 88).

2. Внаслідок пошуків виявляти, знаходити кого-, що-небудь. *Старший лейтенант.. розшукує знайомі шляхи, переліски, балки, горби, де йому доводилось їздити на партактиви та вчительські сесії до райцентру* (Гончар, III, 1959, 275); [Р о м о д а н:] *Ось вам прізвище однієї жінки.. Розшукайте її: де вона живе, працює* (Корн., II, 1955, 279); *Тамара підійшла до етажерки і швидко розшукала синенький томик* (Хижняк, Тамара, 1959, 56); *Марко зауважив, що перш ніж забивати порося, треба розшукати сіль, бо не будеш носити за спиною не посолене сало* (Тют., Вир, 1964, 352).

РОЗШУ́КУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **РОЗШУКА́ТИСЯ**, а́ється, *док.* 1. Виявлятися, знаходитися внаслідок пошуків.

2. *тільки недок.* Пас. до **розшу́кувати.**

РОЗШУЛІ́ЧИТИ, чу, чиш, *док., перех. і без додатка, діал.* Розібрати, зрозуміти. *Насилу я розшулічив, де їй край* (Сл. Гр.); [Г р и ц ь к о:] *Отак прийдеться до чого-небудь, не розшулічиш сам — пішов до їх, то зразу й розкажуть* (Мирний, V, 1955, 150).

РОЗШУМІ́ТИСЯ, млю́ся, ми́шся; *мн.* розшумля́ться; *док.* 1. Почати сильно і довго шуміти. *Надійшла весна весела, Закипіли в праці села, Розшумілися лани* (Рильський, Урожай, 1950, 40); *Там, де кров пролито під гарматний грім, розшумілось жито колосом густим* (Сос., Зел. світ, 1949, 24); *Розшумілися піснями гори й вулиці твої* [Києва], *і співають разом з нами голосисті солов'ї* (Гонч., Вибр., 1959, 113); *Образно. *Будуть знов казки та небилиці, Розшумляться спогади, мов сад* (Мал., Звенигора, 1959, 62); // Почати голосно кричати, лаятися і т. ін. *Він не хотів розуміти. Розшумівся, як самовар, що ось-ось має збігати* (Коцюб., II, 1955, 395).

РОЗШУМО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Який розшумувався. *Була вона якась незвичайна в цей пізній час, в цю вітряну ніч, одна серед розшумованих хлібів, в таємничих тінях ночі та місячних серпанках* (Гончар, II, 1959, 87); *Серед розшумованого моря Виник могутній — Наш — Острів* (Рильський, І, 1960, 334).

РОЗШУМУВА́ТИСЯ, у́ється, *док., розм.* Почати довго шумувати. *Життя розшумувалось молоде, Як навесні шумлять сніги розталі* (Рильський, Наша сила, 1952, 12).

РОЗЩЕБЕ́НЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розщебени́ти, розщебе́нювати.** *Розщебенення греблі.*

РОЗЩЕБЕНИ́ТИ *див.* **розщебе́нювати.**

РОЗЩЕБЕ́НЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **розщебе́нювати.**

РОЗЩЕБЕ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗЩЕБЕНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех., спец.* 1. Дробити, перетворювати на щебінь.

2. Заповнювати, забивати щебенем отвори, щілини і т. ін. у чому-небудь.

РОЗЩЕБЕТА́ТИСЯ, ечу́ся, е́чешся, *док.* Почати довго щебетати. *Навколо під сонцем сліпуче іскряться сніги, окрайці стріх парують і сочаться голубими краплинами, а на бузкові завзято розщебеталась вівсянка* (Стельмах, II, 1962, 259); *Розщебеталися, розспівалися хлопці та дівчата, як на справжній недільній прогулянці* (Речм., Твій побратим, 1962, 18); // Сповнитися щебетанням. *Розщебеталася німа діброва, порозліталася медова бджілка, порозлягалися запашні вітри* (Черемш., Тв., 1960, 213).

РОЗЩЕ́БНЕНИЙ, РОЗЩЕ́БНУТИЙ, а, е, *розм., заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розщебну́ти.** *Він запустив бороду, а крізь розщебнену сорочку виглядали волохаті груди* (Коцюб., І, 1955, 254).

РОЗЩЕБНУ́ТИ *див.* **розщіба́ти.**

РОЗЩЕ́БНУТИЙ *див.* **розще́бнений.**

РОЗЩЕБНУ́ТИСЯ *див.* **розщіба́тися.**

РОЗЩЕ́ДРИТИСЯ *див.* **розще́дрюватися.**

РОЗЩЕ́ДРЮВАТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *недок.*, **РОЗЩЕ́ДРИТИСЯ**, рю́ся, ри́шся, *док., розм.* Починати проявляти щедрість. *Вечеря була багата.. Скупа в будні, Навроцька розщедрювалась, коли треба було показати себе перед людьми* (Н.-Лев., V, 1966, 306); — *Гей, куме!— гукає Хома до Романа Блаженка.— Ходіть-но до мене персиків їсти. Їжте, скільки душа ваша запрагне — ниньки я вгощаю! — Ого, як ви розщедрились, Хомо...* (Гончар, III, 1959, 128); *Чи повернути додому, чи йти до Юхрима Бабенка. Може, й розщедриться він і за дві склянки насіння дасть почитати книгу* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 63); *Образно. *Цього року березень розщедрився на сонце* (Томч., Жменяки, 1964, 5).

РОЗЩЕ́ЛИНА *див.* **розщі́лина.**

РОЗЩЕМИ́ТИ *див.* **розщемля́ти.**

РОЗЩЕМІ́ТИСЯ, мі́ться, *док., розм.* Почати дуже щеміти. *Розщемілися кості.*

РОЗЩЕМЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗЩЕМИ́ТИ**, млю́, ми́ш; *мн.* розщемля́ть; *док., перех., розм.* Розтискати, розводити те, чим затиснуте щонебудь.

РОЗЩЕ́ПИНА, и, *ж., розм.* Те саме, що **ро́зщіп.**

РОЗЩЕПИ́ТИ *див.* **розще́плювати.**

РОЗЩЕПИ́ТИСЯ *див.* **розще́плюватися.**

РОЗЩЕ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розщепи́ти.** *Лісу.. не було. Його наче вичесало величезною бороною. Стирчали лише пні, та й ті — потрощені, розщеплені згори і донизу...* (Смолич, Мир.., 1958, 156); *Образно. *Федорове бажання розщеплене надвоє, мов блискавицею дерево. Він хоче й не хоче, щоб зайшла Марина* (Мушк., Серце.., 1962, 185); // *у знач. прикм. З-за стовбура старої розщепленої верби.. виходить Мавка* (Л. Укр., III, 1952, 196); *На більшості стоянок пізнього палеоліту під час розкопок знаходять багато розщепленого кременю в різних стадіях обробки* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 18); *Розщеплений атом щедро постачатиме енергію народному господарству* (Наука.., 3, 1956, 5).

РОЗЩЕ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розщепи́ти, розще́плювати** і **розщепи́тися, розще́плюватися.** *Зміна хімічного складу* [виноградного] *сусла відбувається шляхом розщеплення цукру дріжджовими грибками на спирт, вуглекислоту і ряд побічних продуктів* (Колг. Укр., 9, 1961, 33); *Сучасні досягнення науки — приміром, розщеплення атомного ядра, використання атомної енергії, завоювання космосу,— заслуга великого колективу вчених* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 90).

РОЗЩЕ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **розще́плювати** і **розще́плюватися.**

РОЗЩЕ́ПЛЮВАТИ, юю, ює́ш, *недок.*, **РОЗЩЕПИ́ТИ**, щеплю́, ще́пиш; *мн.* розще́плять; *док., перех.* 1. Розколювати, розділяти на частини (вздовж, по довжині чого-небудь). *Квіти з дерев'янистими стеблами — троянди, рододендрони та інші краще тримати у вазах, якщо кінці їх стебел розщепити ножем* (Колг. Укр., 7, 1960, 34); *Шведські дослідники винайшли прилад, за допомогою якого можна розщепити людську волосину на 5000 волокон* (Веч. Київ, 23.II 1967, 4); *Вогняна щілина розщепила з верху до низу сизу хмару* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 136); // Руйнувати, дроблячи на шматочки, частинки. *Блискавка, пройшовши через дерево, розщеплює його на шматки і часто обвуглює* (Фізика, II, 1957, 93); *Відвар з коренів шипшини вважається в народі вірним засобом, який розчиняє всілякі камені в організмі або розщеплює їх на окремі піщинки* (Лікар. рослини.., 1958, 104); // Виділяти складові елементи. *Розщеплюючи «фразеологічну єдність», відроджуючи стерту ділову метафору, поет* [В. Маяковський] *досягав надзвичайної сили наочного, предметного зображення негативного факту, його висміювання і засудження* (Рад. літ-во, 4, 1963, 26).

2. Розкладати шляхом хімічної реакції. *Одержуючи в рослинних кормах біяки, тварини з допомогою травних ферментів розщеплюють їх до амінокислот* (Наука.., 1, 1957, 11); *Культура, яка росте, безперервно розщеплює утворені фосфорні сполуки* (Мікробіол. ж., XVIII, 3, 1956, 38); // Змушувати розпадатися на легші ядра і нуклони під дією нейтральних або заряджених частинок. *Коле вугіль, розщеплює атом І родючим робить підзол, На кордоні стоїть з автоматом Наш прославлений комсомол* (Дор., Єдність, 1950, 13); *Коли вчені дізналися про те, що ядро атома не однорідне, а має певну структуру, вони, природно, вирішили розщепити його штучно* (Наука.., 8, 1962, 12).

3. *тільки док., діал.* Розстебнути (одяг). *Петрій розщепив камізельку і показав під нею здивованому синові нагрудницю* [нагрудник].. *із.. сталевої бляхи* (Фр., VIII, 1952, 132).

4. *тільки док., діал.* Розтулити. — *Подивіться, Микола Петрович, на це! — розщепив він кулак* (Десняк, II, 1955, 345).

РОЗЩЕ́ПЛЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.*, **РОЗЩЕПИ́ТИСЯ**, ще́питься; *мн.* розще́пляться; *док.* 1. Розколюватися, розділятися на частини (вздовж, по довжині чого-небудь); // Руйнуватися, дроблячись на шматочки, частинки; // Ділитися на складові елементи. *Бій, розщепившись на кілька малих боїв, догоряв по лісах окремими тріскучими вогнищами* (Гончар, III, 1959, 451); *Не може ж бути двох правд. Правда одна. І не може ж правда розщепитися на кілька малюсіньких правд* (Кол., На фронті.., 1959, 182); // *перен.* Відриватися один від одного. *Очі Свирида Яковлевича зустрічаються з упертими очима святого, і їхні погляди вже не розщеплюються* (Стельмах, II, 1962, 324).

2. Розкладатися внаслідок хімічної реакції; // Розпадатися на легші ядра і нуклони під дією нейтральних або заряджених частинок. *Штучний елемент плутоній нагадує своєю здатністю розщеплюватись уран-235 і тому є основним матеріалом для одержання великих кількостей атомної енергії* (Наука.., 11, 1956, 16).

3. *тільки недок.* Пас. до **розще́плювати** 1, 2.

РОЗЩИПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **розщипа́ти.**

РОЗЩИПА́ТИ *див.* **розщи́пувати.**

РОЗЩИ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЩИПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Щипками розривати, розділяти на частини що-небудь. *Хмельницький підійшов до огнища, відірвав рибі голову і кинув у полум'я, а потім, як чоловік голодний, не розщипуючи і не тереблячи її, вкусив* (Фр., IV, 1950, 175).

2. Щипаючи, розсмикувати на волокна.

РОЗЩИ́ТАНИЙ, а, е, *розм., заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розщита́ти.** «*Дзвінок*» *буде розщитаний на дітей від 7-ми до 15-ти літ* (Л. Укр., V, 1956, 115); *Вона дуже любила порядок — все у неї було розщитане, коли що робити: коли шить, коли полотна білити* (Григ., Вибр., 1959, 209).

РОЗЩИТА́ТИ *див.* **розщи́тувати.**

РОЗЩИТА́ТИСЯ *див.* **розщи́туватися.**

РОЗЩИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЩИТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех. і неперех., розм., заст.* Розраховувати. *Сама я розщитувала приїхать у Київ 29-го сього місяця* (Л. Укр., V, 1956 , 182); *Зараз наїхав справник з панами і попереписували, скільки в кого у сім'ї душ, скільки є у кожного хазяїна хліба, і розщитали, на скільки його стане* (Кв.-Осн., II, 1956, 137); — *Постій же трохи, ось я розщитаю людей* (Н.-Лев., II, 1956, 43); — *Знаєте що? — каже дядина,— як розщитаєте її, не райте їй*

нікуди наймати́ся, хай вона додому йде (Мирний, I, 1954, 88).

РОЗЩИ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЩИТА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., розм., заст.* Розраховуватися. *Одержавши вінець, він з майстром попрощався, І з хлібодавцями своїми розщитався, І царському гонцю назустріч сам подався* (Фр., XIII, 1954, 352); [Андрій:] *Правду кажеш ти, що ми були тобі винуваті.. За твою.. зраду та бісовське* [бісівське] *лихо, що ти на нас усіх замишляв, ми не заплатили тобі. Розщитаємось лишень, пане Саво!* (Кост., I, 1967, 199); — *Шикуйсь! — пролунав батьків наказ.— По порядку номерів розщитайсь!* (Юхвід, Оля, 1959, 265).

РОЗЩІБА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **РОЗЩІ́БУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **РОЗЩІБНУ́ТИ**, щібну́, щі́бнеш *і рідко* **РОЗЩЕБНУ́ТИ**, щебну́, ще́бнеш, *док., перех., розм., заст.* Розстібати. *Розщібає* [Матвій] *свою кирею, і дух.. свіжого сіна розходиться від його тугої постаті* (Стельмах, Хліб.., 1959, 90); *Руки розщібували шинель* (Еллан, II, 1958, 26); *Вона розщібнула рукав, закасала аж до плечей і встромила у воду руку, блакитну в місячнім сяйві* (Коцюб., II, 1955, 302); *Йон звелів Параскіці розщебнути сорочку на грудях* (Коцюб., I, 1955, 270).

РОЗЩІБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і рідко* **РОЗЩІ́БУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **РОЗЩІБНУ́ТИСЯ**, щібну́ся, щі́бнешся *і рідко* **РОЗЩЕБНУ́ТИСЯ**, щебну́ся, ще́бнешся, *док., розм., заст.* Розстібатися. *Параскіца затремтіла і, залякана, почала розщібуватись...* (Коцюб., I, 1955, 270); *Їм було душно. Антін розщібнувся* (Коцюб., II, 1955, 305).

РОЗЩІ́БНЕНИЙ, РОЗЩІ́БНУТИЙ, а, е, *розм., заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **розщібну́ти.** *Стояв* [Аркадій Петрович] *упрілий, в одній сорочці, розщібнутій на грудях* (Коцюб., II, 1955, 383).

РОЗЩІБНУ́ТИ *див.* **розщіба́ти.**

РОЗЩІ́БНУТИЙ *див.* **розщі́бнений.**

РОЗЩІБНУ́ТИСЯ *див.* **розщіба́тися.**

РОЗЩІ́БУВАТИ *див.* **розщіба́ти.**

РОЗЩІ́БУВАТИСЯ *див.* **розщіба́тися.**

РОЗЩІ́ЛИНА, РОЗЩЕ́ЛИНА, и, *ж., рідко.* 1. Те саме, що **ущелина.** *В гаю озвались урвища високі — І вирнули з розщелин козаки* (Стельмах, V, 1963, 120); *Про таємничі й зловісні легенди нагадували.. кожна розщелина, кожний карниз, кожний зацвілий мохом камінь* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 82).

2. Велика тріщина, щілина в чому-небудь. *Товсті, вікові дерева впиналися корінням у розщілини каменю і п'ялися вгору, приглушуючи іншу рослинність на кам'янному грунті* (Ле, Клен. лист, 1960, 88); *Вона* [земля] *так потріскала, що вільно руку встромиш у розщелину серед дороги, а в полі, то й кулака* (Кучер, Прощай.., 1957, 19).

РОЗЩІ́ЛИНКА, и, *ж., рідко.* Зменш. до **розщі́лина.** *Тин обсадила невсипуща господарка колючим терном, зашпарувала у йому кожну розщілинку* (Л. Янов., I, 1959, 236).

РО́ЗЩІП, щепу, *ч.* Розщеплене, розрізане місце (вздовж, по довжині чого-небудь). *Йому піднесли розщеплений ціпок із застромленим у розщепі мідяком* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 199).

РОЗЩО́Т, у, *ч., розм., заст.* Розрахунок. — *Давайте мені розщот! Ви не смієте злодійкою називати! Ви не спостерегли, не бачили!* (Л. Янов., I, 1959, 233).

РОЗ'Ю́ШЕНИЙ [1], а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роз'ю́шити** [1]. *Все ще гарячий, роз'юшений злістю, він наскочив з розгону на маленьке дівча, що тряслось з жаху біля самого воза* (Коцюб., II, 1955, 311).

2. *у знач. прикм.* Лютий, злий. *Гиньо блиснув на неї таким лихим оком, що Дарка дійсно відчула страх перед цим роз'юшеним хлопчиськом* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 147).

РОЗ'Ю́ШЕНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **роз'ю́шити** [2]; // *у знач. прикм. Панки втирали полами роз'юшені види та носи* (Н.-Лев., VII, 1966, 65); *Хлопці потомилися. Вони стали посеред хаосу й безладдя, захекані, розпатлані, в подраній білизні, з роз'юшеними носами, але щасливі, задоволені* (Мик., II, 1957, 437).

РОЗ'Ю́ШЕНИЙ [3], а, е, *діал.* Який роз'юшився (*див.* **роз'ю́шитися** [2]). *Моя машина раз у раз сповзала із слизької, роз'юшеної дороги* (Ю. Янов., II, 1954, 7); *Звечора над горами пронеслася злива. Роз'юшена земля так і пливла під ногами. По ступиці вгрузали колеса возів* (Рад. Укр., 24.VII 1962, 3).

РОЗ'Ю́ШИТИ [1], роз'ю́шу́, роз'ю́ши́ш, *док., перех., розм.* Розлютувати, розізлити кого-небудь. *Вона молилася, щоби найяснішого тата ніхто не роз'юшив* (Черемш., Тв., 1960, 118); — *Розмовляли* [відвідувачі] *по-мадярськи, і це мене ще більше роз'юшило* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 308).

РОЗ'Ю́ШИТИ [2] *див.* **роз'ю́шувати.**

РОЗ'Ю́ШИТИСЯ [1], роз'ю́шу́ся, роз'ю́ши́шся, *док., розм.* Розлютуватися, розізлитися. — *Він зчепився з різниками з бойні. Ті так роз'юшилися, що відірвали йому штучну ногу і тріснули нею по голові* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 258).

РОЗ'Ю́ШИТИСЯ [2], ю́шиться, *док., діал.* Розмокнути, стати грузьким (про грунт, дорогу і т. ін.). *Дороги роз'юшилися, мов баговиння* (Смолич, I, 1947, 134).

РОЗ'Ю́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **РОЗ'Ю́ШИТИ**, роз'ю́шу́, роз'ю́ши́ш, *док., перех.* Розбивати до крові (звичайно ніс, обличчя); розквашувати. *Комендант оглянув Тодося і залишився задоволений: такий битиме морди і роз'юшуватиме носи* (Тют., Вир, 1964, 412); — *Якщо справді мене виключать, то я перш усього роз'юшу.. пику Йірічкові* (Крим., Вибр., 1965, 310); — *Мовчати! ..Думаєш, з тобою панькатись будем? А цього ти не нюхав? — І важкий кулак Онопрія роз'юшив поручикового носа...* (Іщук, Вербівчани, 1961, 301).

РОЗ'Я́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роз'яри́ти.** *Третій відділ монгольський, висланий Тугаром горою навперейми, швидко десь заховався і щез, незважений роз'яреними в своїй погоні молодцями* (Фр., VI, 1951, 85).

2. *у знач. прикм.* Який роз'ярився, став дуже злим, лютим. *Семен Олуєвич розчервонівся і роз'ярений вискочив на середину гридниці* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 50); *В ту мить Бронко неспроможний був роздумувати, чим все це може скінчитись. Істотним для нього було в ту хвилину тільки те, що він — часточка цієї роз'яреної, нещадної людської лавини* (Вільде, Сестри.., 1958, 267); *На попівській леваді почулося валування і гризня собак, незабаром вулицю перетнула роз'ярена тічка і злобним засніженим клубком покотилася на городи* (Стельмах, I, 1962, 66); // Який виражає роз'ярення. *Роз'ярений погляд; Роз'ярений гавкіт;* // *перен.* Шалений, бурхливий (про явища природи). *Партія звала їх на барикади, Гніву котився роз'ярений шквал. Смольний од битви гримів в Петрограді, В Києві нашім гримів Арсенал* (Шпорта, Вибр., 1958, 239); *Бабуся — заплакані очі на річку. Побачила: ген серед роз'ярених гребенів несло її Костика* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 54).

РОЗ'Я́РЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **роз'я́рений** 2.

РОЗ'Я́РЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **роз'яри́ти, роз'ярю́ти** і **роз'яри́тися, роз'ярю́тися.**

РОЗ'Я́РЕНО. Присл. до **роз'я́рений** 2.

РОЗ'ЯРИ́ТИ *див.* **роз'ярю́ти.**

РОЗ'ЯРЙТИСЯ *див.* **роз'ярятися.**

РОЗ'ЯРІЛИЙ, а, е. Те саме, що **роз'ярений** 2. *За вікнами, як роз'ярілий звір, Холодний вітер в темряві північній* (Криж., Срібне весілля, 1957, 25); *Хіба не він у дев'ятсот п'ятому ходив разом з Кирилом Гаркушею по Каховці на чолі роз'ярілого натовпу* (Гончар, Таврія, 1952, 38); *Коли наш день, як світлий корабель, Проплив над роз'ярілими валами,— Від гір Кавказу і до фінських скель Слова гриміли: мудрий Ленін з нами!* (Рильський, I, 1946, 315); *Здавалось, якась темна сила, встаючи валом, накочується все ближче, наосліп шукаючи виходу своїй роз'ярілій, розбурханій ненависті* (Гончар, II, 1959, 250).

РОЗ'ЯРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **РОЗ'ЯРИ́ТИ,** рю́, ри́ш, *док., перех.* Розлютовувати, дуже злити кого-небудь. *Летить* [Турн], *щоб потрощить Троян; І роз'ярив дружину злую* (Котл., I, 1952, 278); [Г о л о с:] *Ай, що там робиться!.. Коні стають на диби... розбігаються.* [М е д в і д ь:] *То колють коней шаблями в морди і під боки, щоб роз'ярить...* (К.-Карий, II, 1960, 284).

РОЗ'ЯРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **РОЗ'ЯРИ́ТИСЯ,** рю́ся, ри́шся, *док.* Розлютовуватися, ставати дуже злим. *Розсердився* [Ентелл] *і роз'ярився, Аж піну з рота попустив* (Котл., I, 1952, 98); *Гаркуша, роз'ярившись, поспішив витурити Тимоху за двері* (Гончар, I, 1959, 35); [С о л д а т:] *Не йдіть. Ніхто вас слухати не буде. Народ роз'ярився* (Корн., I, 1955, 180).

РОЗ'Я́СНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **роз'ясни́ти.** *Весь мокрий, але з лицем, роз'ясненим радістю, вискочив Максим* (Фр., VI, 1951, 137).

РОЗ'Я́СНЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **роз'ясни́ти, роз'ясня́ти, роз'я́снювати.** *Роз'яснення політики партії, залучення молоді до активної участі у виробництві — все це вимагає вмілого поєднання ідеологічної та організаторської роботи наших комсомольських ватажків* (Ком. Укр., 11, 1965, 28); *Зайшов* [комірник] *до голови в кімнату на предмет роз'яснення деяких питань, що самого комірника непокоїли* (Вишня, I, 1956, 393).

2. Те, що вносить ясність у що-небудь, сприяє з'ясуванню чогось. *Я сподіваюсь, що Ви розумієте мене і що більш ніяких запевнень і роз'яснень Вам не треба* (Л. Укр., V, 1956, 243); *Брошура* [«Що робити?»] *звертається до противників соціал-демократії з своїми принципіальними роз'ясненнями..* (Ленін, 2, 1969, 418).

РОЗ'ЯСНИ́ТИ *див.* **роз'ясня́ти.**

РОЗ'ЯСНИ́ТИСЯ *див.* **роз'ясня́тися.**

РОЗ'Я́СНЮВАЛЬНИЙ, а, е. Який містить у собі або має на меті роз'яснення чого-небудь. *П. Козланюк не декларує пропагандистську і роз'яснювальну діяльність офіцера-революціонера, а втілює її в ряді виразних епізодів* (Рад. літ-во, 3, 1957, 16); [К о в а л е н к о:] *І ще я вам можу сказати — ваше щастя, що серед нас майор Славін роз'яснювальну роботу провів* (Собко, П'єси, 1958, 140).

РОЗ'Я́СНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роз'я́снювати.**

РОЗ'Я́СНЮВАТИ *див.* **роз'ясня́ти.**

РОЗ'Я́СНЮВАТИСЯ *див.* **роз'ясня́тися.**

РОЗ'ЯСНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **РОЗ'Я́СНЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **РОЗ'ЯСНИ́ТИ,** ясню́, я́сниш, *док., перех.* **1.** Робити що-небудь ясним, зрозумілим; пояснювати. *Потурайчин був політичний агітатор, поза програму своєї політичної партії нічого більше слухачам не роз'ясняв* (Март., Тв., 1954, 363); *Ми повинні безустанно роз'яснювати пролетаріатові теоретичні істини, що стосуються суті класових інтересів буржуазії та дрібної буржуазії в капіталістичному суспільстві* (Ленін, 16, 1971, 62); *Маркс і Енгельс роз'яснювали, що революційне перетворення суспільства є складний і тривалий процес, який не може обмежитись буржуазно-демократичним переворотом* (Ком. Укр., 5, 1968, 14); [Л ю б о в:] *Слухайте, Оресте, ви ж письменник, поет, роз'ясніть сим людям, яка ще є любов, окрім звичайної любові й фліpту!* (Л. Укр., II, 1951, 24); — *Отже,— продовжував Самбірський,— товариші, роз'ясніть кожному червоноармійцеві наші завдання* (Трубл., I, 1955, 60); // Вносити ясність у що-небудь, сприяти з'ясуванню чогось. *Тільки економічна теорія Маркса роз'яснила справжнє становище пролетаріату в загальному ладі капіталізму* (Ленін, 23, 1972, 46); [Л ю б о в:] *Я бачу, ви вже зараз лаятись почнете. Але ж краще роз'ясніть справу спокійно й щиро, як і слід дорослим людям* (Л. Укр., II, 1951, 18).

2. *діал.* Освітлювати. *Сонце роз'яснювало каламутну воду в потоці* (Кобр., Вибр., 1954, 142); *Збоку крізь двері світло роз'яснювало середину стодоли, то й не можна було доглядіти лиць тих, хто стояв під другою стіною* (Март., Тв., 1954, 114); *Образно. *Добре, що приїжджає до нас Дора Камінська.. Вона роз'яснить нашу хату, а бодай на часок — і мене...* (Коб., III, 1956, 43).

РОЗ'ЯСНЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **РОЗ'Я́СНЮВАТИСЯ,** ю́ється, *недок.*, **РОЗ'ЯСНИ́ТИСЯ,** и́ться, *док.* 1. Ставати ясним, зрозумілим; з'ясовуватися. *Чому не посилаєш «Крейцерової сонати»? Чи роз'яснилася справа з Байроном?* (Л. Укр., V, 1956, 221); *Андрій знов рад був звернути розмову на давню тему, бо сподівався, що з нею роз'ясниться у нього в душі багато дечого* (Фр., V, 1951, 27).

2. *діал.* Світлішати, ставати ясним. *Образно. — *Мені аж світ роз'яснився, як я його побачила!* (Коб., II, 1956, 134); // *перен.* Ставати веселішим, привітнішим (звичайно про обличчя). *Обличчя його роз'яснюється добродушним усміхом* (Л. Укр., II, 1951, 356); *Штефанове лице роз'яснилося дужче від усміху* (Черемш., Тв., 1960, 62).

3. *тільки недок.* Пас. до **роз'ясня́ти, роз'я́снювати** 1. *Партійні рішення давно і не раз (наприклад, у 1908 і 1910 рр.) вказували точно, ясно і прямо буржуазний характер ліквідаторства. В статтях марксистської преси ця істина роз'яснювалася сотні разів* (Ленін, 25, 1972, 221).

РОЗ'Я́ТРЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **роз'ятри́ти.** *Неголене обличчя* [Дороша] *темніє щетиною, очі червоні, роз'ятрені пилюкою* (Тют., Вир, 1964, 375); *Недобре спала Зося. Коли ранком устала, була втомлена, мов побита, і ще більше роз'ятрена* (Коб., III, 1956, 485); *За тими подіями забулось особисте, заступила невигойна рана, роз'ятрена нещасливим коханням* (Збан., Сеспель, 1961, 195); *Як живі, зараз, під час розповіді матері, стояли в уяві* [Остапа] *жінка та діти, рідна батьківська хата. Аж нило роз'ятрене розповіддю про них серце* (Головко, II, 1957, 572); *А мало його попобили і батько й мати, вернувшися з корчми п'яні або роз'ятрені гірким бідуванням?* (Коцюб., I, 1955, 21).

2. *у знач. прикм.* Який став болючим від подразнення, доторкання. *Кожне слово для неї було наче дотик до роз'ятреної рани* (Жур., Звич. турботи, 1960, 76); // *у знач. прикм.* Стривожений, схвильований. *Широко розкриті очі пильно дивились на двері, ухо пожадливо ловило кожний згук у нічній тиші, і все одурювало спохолане та роз'ятрене серце* [Гната] (Коцюб., I, 1955, 24).

3. *у знач. прикм.* Підсилений, загострений чим-небудь (про почуття, бажання і т. ін.). *Тільки-но дізналися вітробалчани, що в Князівку вступили козаки, як зразу ж у кожного в роз'ятреній уяві нежданно ніяк,*

неначе з-за горба перші роз'їзди ворожі вихопились та й не зникали більш — перші думи тривожні про неминучу кару (Головко, II, 1957, 316); *Гість ніяк не міг вгамувати свої роз'ятрені почуття і міркувати спокійно* (Собко, Справа.., 1959, 136).

4. *у знач. прикм.* Сильно роздратований. *Висадив* [отаман] *у короб генеральського авта* [авто] *всі свої двадцять куль і спритно, немов роз'ятрений леопард, виплигнув далеко за живе.. кільце* (Кач., II, 1958, 369); // Який виражає сильне роздратування. — *Собаки,— вилаявся дід і блиснув своїми роз'ятреними очима у бік уланів.— Як за панщини, б'ють нашого брата...* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 21); *З гурту вийшов худий горбоносий Галабурда і, підбивши високу сиву шапку на потилицю, простромив гострим, роз'ятреним поглядом кошового* (Добр., Очак. розмир, 1965, 215); *Образно. *Вся станція корчилася гарячими дахами палаючих амбарів, пручалася на вітрі роз'ятреним полум'ям* (Гончар, III, 1959, 376); *Величезними ковшами подають* [крани] *роз'ятреним мартенам споживну руду, плавкий чавун — сировину* (Кач., II, 1958, 95).

РОЗ'Я́ТРЕННЯ, я, *с.* 1. Дія і стан за знач. **роз'я́три́ти, роз'я́трювати** і **роз'я́три́тися, роз'я́трюватися.** *В період загострення хвороби, особливо, коли має місце роз'ятрення шлунково-кишкового тракту, вся їжа повинна бути приготовлена в протертому вигляді* (Наука.., 1, 1959, 37).

2. Стан сильного роздратування. — *Дай, діду, хоч частину грошей, бо заграбуємо одежу.— Кажу ж вам, що не маю!..— скрикнув в роз'ятренні Хома* (Коцюб., I, 1955, 92).

РОЗ'Я́ТРЕНО. Присл. до **роз'я́трений** 2—4. *Образно. *Червоно, роз'ятрено сідало сонце в степах* (Гончар, II, 1959, 392).

РОЗ'Я́ТРИ́ТИ *див.* **роз'я́трювати.**

РОЗ'Я́ТРИ́ТИСЯ *див.* **роз'я́трюватися.**

РОЗ'Я́ТРЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роз'я́трювати і роз'я́трюватися.** *А що принесе розмова, крім роз'ятрювання старих виразок та зайвої тривоги й без того стривоженому серцеві?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 306).

РОЗ'Я́ТРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **РОЗ'Я́ТРИ́ТИ**, я́трю́, я́три́ш, *док., перех.* 1. Спричиняти, викликати у чому-небудь запалення, біль, подразнення чимсь. *Спечена рука не піджила. Щоб не роз'ятрювати, Христя пов'язала її лихенькою ганчіркою* (Мирний, III, 1954, 81).

◇ **Роз'я́трювати (роз'я́три́ти) ра́ну (ра́ни)** *див.* **ра́на.**

2. *перен.* Необережними словами, діями змушувати знову відчувати, переживати щось важке, неприємне. *Те, що вона сказала йому правду, ще більше роз'ятрювало його горе* (Рибак, Час.., 1960, 406); *Кожне слово, що нагадує йому про провал, тільки роз'ятрить болячку* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 38); // Тривожити, хвилювати (душу і т. ін.). *Пісня не заспокоювала, а, навпаки, ще дужче роз'ятрювала їй душу* (Шиян, Переможці, 1950, 155).

◇ **Роз'я́трювати (роз'я́три́ти) ра́ну [в се́рці (душі́)]** *див.* **ра́на; Роз'я́трювати (роз'я́три́ти) се́рце** *див.* **се́рце.**

3. *перен.* Підсилювати, загострювати чимсь яке-небудь почуття, бажання і т. ін. *Люди припадали сухими устами до слизьких холодних стін, але це не зменшувало, а лише роз'ятрювало бажання пити* (Збан., Між.. людьми, 1955, 72); *Все ще роз'ятрюючи в собі образу на Марусю і жаль до себе, Ілько пролежав, аж доки на небі не проступили зірки* (Панч, I, 1956, 540); *За два дні Костеву цікавість знову роз'ятрила несподівана зустріч у місті* (Донч., I, 1956, 58).

4. *перен., розм.* Сильно роздратовувати кого-небудь. — *Говорити про це — тільки роз'ятрювати і себе, і когось* (Стельмах, Правда.., 1961, 314); *Бридкі пісні геть залу роз'ятрили, І захватом реве й буя жага...* (Стар., Поет. тв., 1958, 193);—*Це ви, Артамонови, спантеличили мене, Микита Ілліч роз'ятрив!* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 205).

РОЗ'Я́ТРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **РОЗ'Я́ТРИ́ТИСЯ**, я́трю́ся, я́три́шся, *док.* 1. Ставати запаленим, болючим від подразнення, доторкання. *Лопата вислизає з рук* [полонянки], *не слухається, на долонях роз'ятрилися рани-мозолі* (Хижняк, Тамара, 1959, 243); *Образно. *В серцях повстанців не загоїлися рани, а ще більше роз'ятрилися ганебною п'ятківською капітуляцією* (Ле, Наливайко, 1957, 113).

2. *перен.* Підсилюватися, загострюватися (про почуття, бажання і т. ін.). *Зголоднілий Джонс, апетит якого все більше й більше роз'ятрювався від запаху страв у харчевнях, куди він раз у раз заходив, уже жалкував, що не купив помідора в магазині* (Багмут, Опов., 1959, 92).

3. *перен.* Приходити до стану сильного роздратування.

4. *тільки недок.* Пас. до **роз'я́трювати.**

РОЇ́ВНЯ, і, *ж.* Обтягнутий тканиною кошик, куди збирають бджолиний рій для пересадки в інший вулик. *Як тільки бджоли почнуть вилітати, він вішає проти вулика роївню, в яку заздалегідь ставить одну рамку з кормом, взятим від сім'ї, яка роїться* (Колг. Укр., 6, 1956, 34).

РОЇ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **роїтися.** *Кожній бджолосім'ї властивий безумовний рефлекс роїння, який в минулому був основним методом розмноження бджіл* (Бджільництво, 1956, 51); — *Вулики ще робите? — Аякже. Роїння вже не за горами* (Стельмах, Правда.., 1961, 374).

РОЇ́СТИЙ, а, е. Багатий на рої (*див.* **рій**[1] 1, 2); який часто роїться.

РОЇ́ТИ, рою́, рої́ш, *недок., перех.* 1. Збирати, об'єднувати в рій (*див.* **рій**[1]). *Ой де ж ми будем.. рої роїти і меди носити?* (Сл. Гр.).

2. *перен.* Виконувати у великій кількості, масово, безперервно, сильно. — *Надав же дідько отим дівкам роїть пісні так, що аж в небі чути!* (Н.-Лев., IV, 1956, 11).

РОЇ́ТИСЯ, рої́ться, *недок.* 1. Скупчуватися навколо матки, утворюючи рій; виділятися в новий рій (про бджіл і подібних до них комах). *Бджоли були готові роїтися, і Грицай вже запросив до себе за пасічника діда Оникія* (Н.-Лев., IV, 1956, 214); *Добре роїлись у нового пасічника бджоли* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 148); // *перен.* Збиратися групами, купками; купчитися (про людей). *Замурзана дітвора.. роїлася попідтинню* (Коцюб., I, 1955, 309); *На базарі вже роїлася галаслива юрба, лахміття літало з рук на руки* (Мик., II, 1957, 331); *Бійці та словаки групами роїлися по селу, юрмилися на майдані* (Гончар, III, 1959, 317); // *перен.* Бути або з'являтися у великій кількості. *Надворі все огортала ніч. Високо в небі роїлися золоті зорі* (Трубл., I, 1955, 284); *Над безкраїм морським простором рояться хмари — чорні, темні, синьо-темні, попелясті* (Хижняк, Килимок, 1961, 4).

◇ **Ро́єм роїтися** *див.* **рій**[1].

2. Літати, повзати, скупчуючись роєм (про бджіл і подібних до них комах). *Перед очима роїлись хмарами бджоли з колгоспного саду* (Кучер, Пов., 1949, 242); *В хаті стояла півтемрява. Біля мисника роїлись мухи* (М. Ол., Леся, 1960, 84); // Кружляти в повітрі (про сніжинки, порошинки і т. ін.). *За вікном давно вже панувала ніч. У світлі вуличних ліхтарів роїлися сніжинки, і важко було зрозуміти, чи вони летять угору,*

чи падають на землю (Ряб., Жайворонки, 1957, 95); *Міріади кольористих порошинок вихрилися, роїлися і тремтіли в сонячному промінні* (Смолич, II, 1958, 7).

3. *перен.* Безперервно з'являтися, виникати одне за одним (про думки, почуття і т. ін.). *Замість сну неспокійні думки роїлися в його голові* (Фр., VI, 1951, 245); *Архів Панаса Мирного.. показав, яка велика кількість задумів, яка незліченна сила образів роїлися в творчій фантазії письменника* (Від давнини.., I, 1960, 341).

РОЙОВИ́Й [1], á, é. Прикм. до **рій** [1] 1. *Ройовий настрій виникає в бджолосім'ї і після того, як матка, спонукувана бездіяльними бджолами-годувальницями, відкладе в маточники яйця* (Бджільництво, 1956, 51); // В якому міститься рій. *Ройовий вулик.*

РОЙОВИ́Й [2], á, é. Стос. до рою (*див.* **рій** [2]); // *у знач. ім.* **ройови́й**, во́го, *ч.* Командир відділення (рою). *Зрозумів* [командир взводу], *що натрапив на загублений рій.— Де ройовий? — Там далі, сидить у рові* (Трубл., I, 1955, 44).

РОЙО́К, йка́, *ч.* Зменш. до **рій** [1] 1. *Раз наймит піймав у садочку ройка, так з того одного розроїлось колодок з тридцять* (Стор., I, 1957, 58).

РОКА́ДА, и, *ж.* Дорога у прифронтовій смузі, паралельна лінії фронту.

РОКА́ДНИЙ, а, е. Паралельний лінії фронту. *Добігли* [сапери] *і пірнули в метрову руру під високим насипом рокадної автомагістралі. Може, саме по ній і відступали з боями війська генерала Дорошенка?* (Ле, Клен. лист, 1960, 140).

РОКА́ЙЛЬ, *невідм., ж.* Архітектурний орнамент стилю рококо, що імітує природне з'єднання уламків скель, раковин, гротів і диких рослин. *Художньому стилю будь-якої епохи притаманне своє трактування художніх творів. Наприклад, чіткістю, прямолінійністю форм відзначався ампір; закрутки-рокайлі були основою форм і декору стилю рококо* (Наука.., 3, 1968, 32).

РОКАМБО́ЛЬ, я, *ч.* 1. Старовинна гра в карти.

2. Багаторічна трав'яниста рослина родини лілійних.

РО́КЕР, у, *ч.* У фігурному катанні на ковзанах — особливо складна фігура.

РОКИ́ТА, и, *ж.* Народна назва деяких видів верби, вербових кущів. *Густими гілками покрита й повита, На райській долині стояла рокита Розкішно і пишно* (Щог., Поезії, 1958, 443); *На кущеві рокити.. розіп'яв свій невід павук* (Бабляк, Жванчик, 1967, 109).

РОКИ́ТНИК, а, *ч.* (*Cytisus* L.). Чагарникова рослина родини бобових, яка має трироздільні листки й жовті, червоні або білі квіточки. *Із чагарників місцями густі зарості утворюють карагана кущова і рокитник австрійський* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 30); *Жуки люпинового довгоносика живляться тільки бобовими рослинами, головним чином люпином, сераделою і жовтою акацією, а коли цих рослин нема,— люцерною, викою, горохом.. і дикорастучими — дроком, рокитником* (Колг. Укр., 12, 1956, 17); *Отруйні рослини, наприклад, рокитник, тис, не треба вводити в зелені насадження на тваринницькій фермі* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 24).

РОКИ́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **рокúта**.

РОКІРО́ВАНИЙ, а, е, *шах.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **рокірува́ти**.

РОКІРО́ВКА, и, *ж.* Шаховий хід, при якому туру переміщують впритул до короля, який ще не рухався з місця, а короля переносять через туру й ставлять поряд. *Під час партії король і одна з тур його табору мають право один раз зробити спільний рух, який вважається за один хід і зветься рокіровкою* (Перша книга шахіста, 1952, 31).

РОКІРУВА́ННЯ, я, *с., шах.* Дія за знач. **рокірува́ти**.

РОКІРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех. і без додатка, шах.* Те саме, що **рокірува́тися**. *Противники рокірували в різні боки, що звичайно веде до гострої гри* (Веч. Київ, 14.XI 1957, 1).

РОКІРУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* У шаховій грі — робити рокіровку.

РО́КІТ, коту, *ч.* 1. Розкотисті звуки, що зливаються в монотонне звучання. *Грім двобою рокотом могутнім відгримів звитяжно над Дніпром* (Гонч., Вибр., 1959, 213); *Вітрець дихнув, Почувся рокіт грому, І дощ полив затоптані поля* (Воронько, Тепло.., 1959, 145); // Шум моря, річки, хвиль. *Внизу під нами чорніє море. Чути шум і рокіт* (Ю. Янов., II, 1958, 26); *Рокіт ріки у долині В серці ношу і донині* (Нагн., Вибр., 1950, 68); *Він вслухався в рокіт хвиль* (Рибак, Що сталося.., 1947, 137); // Монотонний, глухий, приглушений гуркіт працюючих машин, механізмів і т. ін. *Трепетний вітер доніс з поля далекий рокіт трактора* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 65); *Мотори гули глухо, однома-нітно, і він задрімав потихеньку під цей могутній монотонний рокіт* (Собко, Граніт, 1937, 62); // Звуки оркестру, музичних інструментів. *Дрібно бив барабан. Загрозливий рокіт зростає. Розкати грімкіші й грімкіші* (Бажан, Роки, 1957, 258); *В ній* [українській мові] *гомін Дніпра-Славути, Дібров віковічний шум,.. І рокіт бандур над шляхом* (Забашта, Вибр., 1958, 48); // Низьке звучання голосу або приглушений шум багатьох голосів. *Несподівано у відповідь чує* [отець Миколай] *рокіт басовитого сміху. Отець Вікентій, відкинувшись могутнім станом, так регоче, що на його очах починають ворушитися сльози* (Стельмах, I, 1962, 410); *Образно. *Вслухайтеся, земле і небо, У рокіт страждань моїх* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 13).

2. Мелодійні переливчасті звуки. *Чудовий рокіт солов'я Розлігся навкруги...* (Пол., Вибр., 1968, 181).

РОКІТЛИ́ВИЙ, *рідко* **РОКОТЛИ́ВИЙ**, а, е. 1. Який розкотисто звучить, гуркоче. *До заспівувача приєдналися рокітливі баси, лягали на степ сумним мелодійним гудінням* (Тют., Вир, 1964, 281); *Гули джмелі в тон рокітливому згасанню струн* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 64); *Послухавши хвилин п'ять рокотливий секретарів голос, що долітав аж з-за дверей,.. відвідувачі один за одним залишали прийомну* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 164); *Це було якесь негучне, ледве чутне, але дуже протяжне, рокотливе гарчання* (Смолич, I, 1947, 21).

2. Який утворює рокіт, рокоче. *Перебрели* [бійці] *через рокітливий потік* (Тют., Вир, 1964, 383).

РОКО́ВАНИЙ, а, е, *поет.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **рокува́ти**. *Все частіше поверталося до поета почуття розпачу від думки, що він довічно відкинутий усім світом і рокований на безнадійне животіння гарнізонного солдата* (Тулуб, В степу.., 1964, 181); *Рокованих на страту.. гайдуки саме підвозили хурами* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 162); // **рокóвано**, *безос. присудк. сл. Це — здавна так. Померлому царю Роковано без епітафій мармур* (Кор., Поезії, 1967, 135).

2. *у знач. прикм.* Неминучий, невідворотний; фатальний. *Час рокований розплати, Гроз і битов час, Проведи через загати На Вкраїну нас* (Ус., І сьогодні.., 1957, 176); *Все, що діялося далі, Боровий уже невиразно згадує геть аж до тієї рокованої миті, що мало не лишила йоєо навіки калікою...* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 200); // Визначений наперед долею. *Дівчину звуть Наталя. Наймиліше з імен, що стане для мене в житті рокованим...* (Мас., Роман.., 1970, 123); // Який виражає покірність долі. *Чудин став нас соромити, і голос його був зовсім не рокований, а, навпаки, бадьорий та глузливий* (Ю. Янов., II, 1954, 137).

РОКОВА́НІСТЬ, ності, *ж., поет.* Абстр. ім. до **рокóваний** 2. *Бурхлива енергія Плетенецького вже знов дратувала його, як лікареві поради, коли хворий відчуває свою рокованість* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 299).

РОКОВИ́Й, á, é, *рідко.* Який буває раз на рік; щорічний. [М а р у с я *(тихо до Гарасима):*] *Дядьку Гарасиме! Як же се так можна? Сьогодні таке свято рокове, храм у нас, а ви он — людей смішите* (Мирний, V, 1955, 78); *На заході понад лісом шумує ярмарок, осінній, роковий — з волами, з козами* (Вас., II, 1959, 218).

РОКОВИ́НИ, ви́н, *мн.* Календарна дата, коли закінчується ще один рік від початку якої-небудь події; святкування цієї події. *Сьогодні дістав листа од Лисенка. Прохає прислати йому щось до збірника, який має вийти в 100-літні роковини нашої новітньої літератури* (Коцюб., III, 1956, 180); *Роковини з дня народження В. І. Леніна — велике інтернаціональне свято* (Хлібороб Укр., 9, 1968, 2); *Гідно зустріли трудівники сільського господарства України 40-і роковини Великого Жовтня* (Наука.., 12, 1957, 5); // Закінчення повного року від початку якої-небудь події. *Так минув рік. Надходили роковини того дня, коли він* [Лис Микита] *настав на царство* (Фр., IV, 1950, 95); // День народження, іменини. *Шістнадцять літ таки скінчились! Сьогодні, сьогодні Юзині роковини!* (Л. Укр., III, 1952, 663).

РОКОКО́, *невідм., с.* Архітектурний і декоративний стиль XVIII ст., який виник у Франції і відзначається вишуканою складністю форм і вигадливим орнаментом. *У II половині XVIII століття поширюється декор в стилі рококо та класицизму — емалеві мініатюри на чистому і на молочному склі, яке імітувало фарфор* (Образотв. мист., 3, 1974, 27); *Оригінальна, майже артистично в стилю* [стилі] *рококо виконана тріумфальна брама з брил різнобарвного земного воску* (Фр., III, 1950, 190).

РОКОТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рокота́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Удари грому зливалися в безперервне сердите рокотання, що перекочувалося з одного до другого краю неба* (Добр., Тече річка.., 1961, 94); *Я знаю синь небес після квітневих бур,.. Дніпра широкого тривожне рокотання* (Шпорта, Вибр., 1958, 200); *Високо в небі почулось глухе рокотання моторів* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 227); *Рокотання цимбалів заворожувало слухачів* (Мас., Під небом.., 1961, 54); *Здалека крізь той клекіт доносилося рівне, голосне рокотання жаб* (Фр., III, 1950, 433).

РОКОТА́ТИ, очу́, о́чеш, *рідко* **РОКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *недок.* 1. Утворювати розкотисті монотонні звуки, рокіт. *Здиблюючи землю, бушував, рокотав ураганний вогонь* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 532); *Встає народ, гудуть мости, Рокочуть ріки ясноводі!..* (Рильський, II, 1960, 194); *Борис.. глядів на бистро пливучу чисту воду, що стиха рокотіла, б'ючись об каміння* (Фр., III, 1950, 450); *В повітрі, рокочучи, йшли літаки, Піднісши на крилах червоні зірки* (Бажан, I, 1946, 121); *Десь зовсім близько, зразу за стінами театру, рокотів ще кулемет* (Смолич, Театр.., 1940, 42); *Струни рокотали, неначе плакали* (Н.-Лев., VII, 1966, 140); *Образно. *Навіть зараз, коли на серці в нього зовсім неспокійно, душа його рокоче всіма своїми могутніми струнами* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 4).

◇ **Рокота́ти сла́ву** *кому* — прославляти, оспівувати кого-небудь. *Славу народові, славу нашому непереможному походові до комунізму рокочуть його* [Дніпра] *світлі, його вільні, його щасливі хвилі* (Рильський, III, 1956, 28).

2. Лунати, звучати (про рокітливі звуки). *Грім так і рокотить, а блискавка аж очі палить!* (Кв.-Осн., II, 1956, 415); *За вікном гриміли, завивали і рокотали зенітні постріли* (Ю. Янов., II, 1954, 70); *Суворо, майже на монотоні, рокотав баритон актора* [П. К. Саксаганського] (Минуле укр. театру, 1953, 152); *Ввічливий і приємний чоловічий голос рокотів привітно і навіть трохи поштиво* (Собко, Граніт, 1937, 101); // *безос. Розпочалася артилерійська канонада.. «Го-ооо-о-о, гоо-о-о-о»,— рокотало понад лісами і перекочувалося з краю в край* (Тют., Вир, 1964, 498).

3. Говорити, співати, сміятися низьким, розкотистим голосом. — *Замовч. Ані писни,— глухо рокотів на нього Бовдюг* (Тют., Вир, 1964, 406).

РОКОТІ́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **рокоті́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Вікна деренчали від вибухів. Часом чути було рокотіння великокаліберних кулеметів* (Довж., I, 1958, 290).

РОКОТІ́ТИ *див.* **рокота́ти.**

РОКОТЛИ́ВИЙ *див.* **рокітли́вий.**

РОКУВА́ТИ, ую́, у́єш, *недок., перех. і без додатка, поет.* Те саме, що **прирока́ти** 1. [М а р т і а н:] *Я, мов ідолянин, дітей своїх на жертву рокував* (Л. Укр., III, 1952, 293); *Я ще не знав тоді, що над його чолом, Неначе шуляк, смерть поблискує крилом І кігті випуска, рокуючи на муку...* (Рильський, I, 1960, 263).

РОКФО́Р, у, *ч.* Сорт гострого сиру. *З м'яких сирів у нас виготовляють і рокфор, який дозріває за допомогою спеціальних видів цвілі* (Укр. страви, 1957, 73).

РОЛ, *ч., техн.* 1. *род.* а. Вал, коток, циліндр, що обертається.

2. *род.* у. Сувій циліндричної форми з листів або суцільної стрічки якого-небудь матеріалу.

3. *род.* а. Машина для розмелювання волокнистих матеріалів у виробництві паперу та картону.

РОЛЕ́ВИЙ, а, е, *техн.* Те саме, що **рольови́й.**

РО́ЛЕР, а, *ч.* Те саме, що **самока́т** 2.

РО́ЛИК, а, *ч.* 1. Зменш. до **рол.** *Котушкову перфоровану фотоплівку.. випускають у касетах — для заряджання апарата на світлі, в котушках — для заряджання касет на світлі і в роликах — для заряджання касет у лабораторії* (Довідник фот., 1959, 32); *Верстат* [правильний] *має одну пару роликів, похило розташованих один відносно одного* (Технол. різального інстр., 1959, 86); *При складних рельєфах шляхів і великій протяжності лінії тяговий трос підвішується на підтримуючих роликах* (Наука.., 6, 1956, 22).

2. Невелике металеве коліщатко (в ніжках меблів, рояля і т. ін.) для зручності пересування.

3. Фарфоровий ізолятор у вигляді котушки для закріплення на стіні, стелі і т. ін. електричного дроту. *Щоб забезпечити надійну ізоляцію електричної проводки від будівлі, її кріплять до стін та стель за допомогою фарфорових роликів* (Монтаж і ремонт.., 1956, 13); *На кожнісінькій хаті села неодмінно тьмяно полискували білі фаянсові ролики та іскрилися проти сонця дроти — колгосп був електрифікований та радіофікований* (Смолич, День.., 1950, 70).

4. *тільки мн.* Ковзани на коліщатках.

РО́ЛИКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ро́лик.** *За пропозицією комсомольців і комуністів колектив роликового цеху депо вирішив розпочати комуністичне змагання* (Наука.., 2, 1959, 34); // Який складається з роликів, діє за їх допомогою. *Ще більшу гордість у дзержинців викликає їх перша в СРСР установка для термічної обробки рейок. Вона складається з стометрової роликової печі для нормалізації металу і загартувальної машини* (Наука.., 6, 1960, 14); *Наша тракторна бригада вже кілька років замість заводських металевих роликових підшипників використовує дерев'яні* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 26); *Ті малі кияни, які гасають на роликових самокатах київськими вулицями, нехай замисляться і по-*

кладуть до серця імена двох своїх товаришів, яким було разом не більше, як півтора десятка років (Ю. Янов., II, 1954, 32).

РО́ЛЯ, і, *ж., рідко.* Роль. *Андрій мовчки посміхається: роля зрадливого сина Бульби йому дуже подобається* (Вас., I, 1959, 153); *Коли до правди річ іде, Я трафарету не боюся: Поважну ролю тут веде І в сукні голубій Настуся* (Рильський, Поеми, 1957, 174).

◇ **Гра́ти ро́лю** — те саме, що **Гра́ти роль** (*див.* **гра́ти** [2]). *Він був певний, що на нього ніхто не звертає уваги, а проте грав ролю* (Коцюб., I, 1955, 428).

РОЛЯ́, і́, *ж., діал.* Рілля. *Оце йду додому і стежки не бачу, землі не чую од журби: то по ролі скачу, то в ярок залізу* (Барв., Опов.., 1902, 337).

РОЛЬ, і, *ж.* 1. Художній образ, втілюваний актором на сцені, у кінофільмі і т. ін. *Сам Марко Лукич* [Кропивницький] *грав роль Івана Карася легко, невимушено, ніби жартуючи* (Минуле укр. театру, 1953, 54); *Аня щойно скінчила театральний інститут і зіграла першу роль на сцені* (Перв., Дикий мед, 1963, 137); // *перен.* Нещирий, роблений спосіб поведінки, дії. *Скільки червоточин, Скільки ролі й лжі...* (Рильський, I, 1960, 196).

2. Повний текст однієї дійової особи в п'єсі. *Лице пані Лемішковської спахнуло полум'ям од сорому, що її чоловік не знає своєї ролі* (Н.-Лев., I, 1956, 169); *Остаточно Василь знайшов шлях до його серця, коли з'явився до дяді Вані на квартиру — допомагати переписувати й засвоювати нову роль* (Ю. Янов., II, 1954, 101); *Уже починають збиратись актори, З роботи, із зошитом ролі в руці* (Перв., II, 1958, 365).

3. Яка-небудь робота, якесь заняття, певний вияв себе в чому-небудь. *Чи буде виклик? Чи потрібен він ще пароплавству, бодай на портову службу чи на роль капітана-наставника..?* (Гончар, Тронка, 1963, 215); *Свою роль політичного вождя партія утвердила в боротьбі за корінні інтереси трудящих* (Ком. Укр., 10, 1965, 3); *Богдані відводилася в житті роль співачки* (Загреб., Шепіт, 1966, 258); // Становище, стан, обумовлені певними обставинами. *Мені взагалі смішна моя роль,— я себе вважаю сливе здоровою, а мене всі вважають серйозно хворою* (Л. Укр., V, 1956, 357); — *Палладій має показну роль у монастирі, бо з учених...* (Н.-Лев., III, 1956, 365).

4. Вплив кого-, чого-небудь на щось, чия-небудь участь у чомусь. *Успіхи Червоної Армії на полях битв були тісно пов'язані з соціалістичним характером суспільного ладу країни і небувалою активною роллю народних мас у системі Радянської держави* (Ком. Укр., 5, 1970, 56); *В. І. Ленін підносив роль революційних пісень під час масових демонстрацій* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 14); *Роль і значення механізованих загонів зростає ще більше у зв'язку з тим, що партія і уряд здійснюють ряд заходів по захисту ґрунтів від ерозії* (Хлібороб Укр., 8, 1968, 28).

◇ **Бра́ти (взя́ти** *і т. ін.*) **роль** *кого* — бути ким-небудь, виконувати чиїсь обов'язки. *Що ж робить, перший раз у житті беру на себе роль євангельської Марфи* (Л. Укр., V, 1956, 179); **Витри́мувати (ви́тримати) роль** *див.* **витри́мувати; Вихідна́ роль** *див.* **вихідни́й; Вихо́дити (ви́йти) з ро́лі** *див.* **вихо́дити; Відігра́вати (відігра́ти) роль** *див.* **відігра́вати; В ро́лі** *кого, якій* **бу́ти (виступа́ти** *і т. ін.*) — як хтось, за кого-небудь бути (виступати і т. ін.). *Вчора я був у комічній ролі: одкривав новий готель* (Коцюб., III, 1956, 420); *Він сподівався, що йому доведеться більше мовчати і бути лише в ролі супроводжувача, а вийшло навпаки* (Ткач, Плем'я.., 1961, 257); **Вхо́дити (увійти́) в роль** *див.* **вхо́дити; Гра́ти роль** *див.* **гра́ти** [2]; **Зігра́ти вели́ку (важли́ву** *і т. ін.*) **роль** *див.* **зігра́ти; Поміня́тися роля́ми** *див.* **поміня́тися; Розі́грувати (розігра́ти) роль** *див.* **розі́грувати; Ро́лі поміня́лися** *див.* **поміня́тися.**

РОЛЬГА́НГ, а, *ч.* Пристрій для переміщення вантажів; роликовий транспортер. *По рухомих доріжках рольгангів під'їздять до конвейєра деталі* (Собко, Любов, 1935, 117); *Одна за одною мчать рольгангами розжарені болванки* (Роб. газ., 12.IV 1966, 2).

РОЛЬГА́НГОВИЙ, а, е. Прикм. до **рольга́нг.**

РО́ЛЬКА, и, *ж., зневажл.* Те саме, що **роль** 1—3. *Панас Карпович* [Саксаганський] *у «По ревізії» грав п'яничку свідка Гараська. Така собі нікчемна ніби ролька.., а очей од неї відірвати не можеш* (Вишня, II, 1956, 403); *Відтоді я цілий день блукав за ним. Ну й ролька, нічого сказати!* (Кир., Вибр., 1960, 110).

РО́ЛЬНИЙ, а, е. 1. *техн.* Прикм. до **рол** 2; // Зроблений у вигляді листів або суцільної стрічки, що скручується у сувій. *Користуючись рольною плівкою завширшки 35 міліметрів, яку вживають у кінематографі, спеціалісти почали фотографувати рентгенівські зображення з екрана на кадри дуже маленької величини* (Наука.., 1, 1959, 33).

2. *у знач. ім.* **ро́льна**, ної, *ж.* Те саме, що **ро́льня.**

РО́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який обслуговує рол (у 3 знач.) і керує процесом розмелювання волокнистих матеріалів.

РО́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **ро́льник.**

РО́ЛЬНЯ, і, *ж.* Приміщення на паперовій фабриці, де встановлений рол (у 3 знач.).

РО́ЛЬОВИЙ, а́, е́, *техн.* Прикм. до **рол.**

РОМ, у, *ч.* Міцний напій із соку, що перебродив, або з патоки тростинного цукру. *Краньцовський сидів на лаві за столом, а перед ним мала плескатенька пляшечка з ромом, трохи надпита, та й чарка* (Март., Тв., 1954, 341); *Тарас Григорович урочисто поставив на стіл пляшку справжнього ямайського рому* (Тулуб, В степу.., 1964, 328); *Вона справно пила щоранку кофе з сухариками,.. увечері ніколи не забувала власноручно влити в чай ложечку запашного, міцного рому* (Донч., III, 1956, 48).

РОМА́Н [1], у, *ч.* 1. Великий за розміром і складний за побудовою прозовий (рідше віршований) оповідний твір художньої літератури, в якому широко охоплено життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів, їхня психологія, побут і т. ін. *Настуся з нудьги читала дуже багацько книжок, та все романів* (Н.-Лев., IV, 1956, 229); *В романі, на відміну від повісті і оповідання, висвітлюються не окремі епізоди, а значні періоди життя людини, її зв'язки з багатьма іншими персонажами* (Укр. літ., 9, 1957, 62); *Нова людина епохи соціалізму зримо й привабливо встає з сторінок романів і оповідань, написаних Гончарем* (Про багатство л-ри, 1959, 231).

2. *розм.* Любовні стосунки, зв'язки між чоловіком і жінкою. *Він перший раз мав роман з такою значною дамою* (Коцюб., I, 1955, 405); *В останні дні перебування на волі Шевченко гуляв на весіллі Куліша та Ганни Барвінок, роман яких зав'язався на зелених святах у Галагана* (Бурл., О. Вересай, 1959, 145).

◇ **Крути́ти рома́н** *див.* **крути́ти.**

РОМА́Н [2], у, *ч., рідко.* Те саме, що **ромéн.** *Ой по горі роман цвіте, Долиною козак іде* (Шевч., II, 1963, 345).

РОМА́НЕЦЬ, нця, *ч., зневажл.* Те саме, що **рома́н** [1]. *—Наплодилося до ката у вас таких, що пишуть повісті та романці і усякі тереввні* (Кв.-Осн., II, 1956, 249).

РОМАНЕ́ЦЬ, нця́, *ч., рідко.* Пестл. до **рома́н** [2]. *Росте зіллячко романець... Кращий парубок, як вдовець* (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 324).

РОМАНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж., іст.* Дія і стан за знач. **романізува́ти** і **романізува́тися**. *Археологічні дані.. свідчать, що процес романізації місцевого населення проходив дуже повільно* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 276).

РОМАНІ́ЗМ, у, *ч., лінгв.* Слово чи мовний зворот, запозичені з романських мов або створені за зразком слів чи зворотів романських мов.

РОМАНІ́ЗОВАНИЙ, а, е, *іст.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **романізува́ти**. *Більшість його* [населення Молдавії] *становлять молдавани, які походять від змішання місцевого романізованого населення волохів (у перші століття нашої ери волохи були підвладними Римській імперії) і східнослов'янських племен* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 297).

РОМАНІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., іст.* Примушувати кого-небудь засвоювати мову, культуру, звичаї і т. ін. Стародавнього Риму.

РОМАНІЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док. іст.* 1. Засвоювати мову, культуру, звичаї і т. ін. Стародавнього Риму.

2. *тільки недок.* Пас. до **романізува́ти**.

РОМАНІ́СТ [1], а, *ч.* Письменник, який створює романи (*див.* **рома́н** [1] 1); автор романів. *Емоціональна насиченість, образні порівняння в описах і портретних малюнках — характерна риса стилю Івана Ле як історичного романіста* (Іст. укр. літ., II, 1956, 204); *Я зовсім не хочу відчувати себе романістом. Коли я читаю роман.., я уявляю собі заклопотаного автора. Він сидить біля столу, повний всілякої премудрості, знань і вражень* (Ю. Янов., II, 1958, 30); *Кілька разів поривався* [Ломов] *читати першу сторінку нового роману, одержаного разом з гучним написом від товариша, молодого романіста* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 356).

РОМАНІ́СТ [2], а, *ч.* 1. Фахівець з романської філології.

2. Фахівець з римського права.

РОМАНІ́СТИКА [1], и, *ж.* Мистецтво писати, створювати романи (*див.* **рома́н**[1] 1). *У жанровій різноманітності, у багатстві ідейної проблематики, тематичній свіжості і оригінальності — запорука нових успіхів нашої історичної романістики* (Рад. літ-во, 3, 1957, 19); *Українська романістика післявоєнного часу збагатилася цілою низкою монументальних епічних полотен про далеке минуле. Почесне місце серед них посідає роман «Гомоніла Україна»* [П. Панча] (Літ. газ., 7.VII 1961, 1).

РОМАНІ́СТИКА [2], и, *ж.* Наука про мову, літературу, культуру романських народів; романська філологія. *Друкуватимуться* [в журналі «Мовознавство»] *також статті, присвячені проблемам русистики, славістики, германістики, романістики* (Літ. Укр., 27.IX 1966, 3).

РОМАНІ́СТКА [1], и, *ж.* Жін. до **романі́ст** [1]. *Романістка* [З. Тулуб] *показала Шевченка в найважчий період його життя — в перші роки заслання, коли ще такими свіжими були спогади про рідний край* (Рад. літ-во, 12, 1965, 63).

РОМАНІ́СТКА [2], и, *ж.* Жін. до **романі́ст** [2].

РОМАНІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **рома́н** [1]. *В «Енеїді»* [І. П. Котляревського] *вирізьблюються ті риси, що наближають її до романічного жанру* (Рад. літ-во, 3, 1963, 33); *«Артем Гармаш» — книга, в якій письменник* [А. Головко] *знову, як і в «Бур'яні», робить центральною романічною постаттю нову людину українського села — комуніста* (Не ілюстрація.., 1967, 178); *В Сушківській коршмі* [корчмі] *зарізали п'ятеро* [людей].. *Опріч того самовбивство на романічному грунті* (Коцюб., II, 1955, 425).

РОМАНІ́ЧНО, *присл.* Як у романі (*див.* **рома́н** [1]).

РОМА́ННИЙ, а, е, *літ.* Прикм. до **рома́н** [1] 1. *Романні структури, характерні риси композиції, принципи сюжетобудування і відтворення розвитку життя в творах українських радянських прозаїків вбирають і відбивають горьківські головні принципи відображення дійсності* (Рад. літ-во, 9, 1968, 17); *Новаторство романної форми визначається новаторством змісту* (Рад. Укр., 13.V 1967, 4).

РОМА́НС, у, *ч.* 1. Невеликий словесно-музичний твір, звичайно ліричного змісту, для голосу з музичним супроводом (фортепіано, гітари, арфи і т. ін.). *З дверей Таниної кімнати чути голос Любуші, що співає романс Шуберта* (Коч., II, 1956, 22); *Ми з гордістю говоримо про український радянський романс і його кращих інтерпретаторів, майстрів камерного мистецтва* (Мист., 2, 1966, 22); // В інструментальній музиці — невелика п'єса наспівного мелодійного характеру. *Олеся, убрана в новеньку сукню,.. награвала на гітарі якийсь романс* (Н.-Лев., III, 1956, 93).

2. Невеликий ліричний, переважно інтимного характеру вірш, покладений на музику. *Пісні та романси українських поетів.*

3. *діал.* Роман (*див.* **рома́н** [1] 2). *Вона була зроду така, що не любувалася в ніяких романсах, ні в дозволенних, ні в заборонених. Коли ж кому мило її поцілувати, то що це їй вадить?* (Март., Тв., 1954, 356).

РОМА́НСИК, а, *ч., зневажл.* Те саме, що **рома́нс**. *Віталій просто казився, коли до нього прив'язувався якийсь романсик. Зараз його переслідував .. мотивчик з банальними словами* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 42).

РОМА́НСНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **рома́нсовий**. *Я не кажу про дрібних епігонів Шевченка, що підхопили і опошлили його романсні мотиви,— я кажу про велику літературу* (Рильський, III, 1956, 230).

РОМА́НСОВИЙ, а, е. Прикм. до **рома́нс** 1, 2. *Він* [В. Сосюра] *ішов від перших спроб романсової лірики.. до лірики глибокого соціального звучання* (Рад. літ-во, 4, 1963, 45).

РОМА́НСОВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **рома́нсовий**. *Композитор* [П. Майборода] *глибоко глянув в емоційно-образні пласти народної романсовості, вивів назовні найкраще, змусив служити його новим виражальним завданням* (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 71).

РОМАНСУ́ВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., рідко.* Те саме, що **залиця́тися**. *Гусари розвеселились і почали романсувати з паннами* (Н.-Лев., III, 1956, 150); *Якби їй був хто сказав, що її дочка буде романсувати, коли ще над її колискою сиділа, то була б цього, певно, не стерпіла* (Кобр., Вибр., 1954, 9).

РОМА́НСЬКИЙ, а, е. 1. Який виник на основі давньоримської культури або тісно пов'язаний з цією культурою. *В спокійній і величавій романській архітектурі створюється в основному два типи споруд: церковно-монастирські і замки феодалів* (Архіт. Рад. Укр., 3, 1941, 49); // Який належав Стародавньому Риму. *Кругом Сіона й на Сіоні Романські п'яні легіони Паскудились* (Шевч., II, 1963, 350).

Рома́нська гру́па наро́дів — народи, які розмовляють романськими мовами. *Романська група народів населяє Південну і Південно-Західну Європу. До складу цієї групи народів входять італійці, іспанці, португальці, французи, а також румуни і молдавани* (Фіз. геогр., 6, 1957, 48); **Рома́нський стиль** — стиль у західноєвропейському мистецтві раннього феодалізму X—XIII ст., пов'язаний з давньоримською культурою; **Рома́нські**

мо́ви — група споріднених мов, що входять до індоєвропейської сім'ї мов: французька, іспанська, італійська, португальська, румунська, молдавська і т. ін. *Іспанська мова є мова романська, і грецькі слова, що в неї ввійшли, безперечно, в їй чужомовні* (Сам., II, 1958, 375).

2. Пов'язаний із вивченням культури і мови народів, що живуть у Південній і Південно-Західній Європі. *Романська філологія.*

РОМАНТИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **романтизува́ти.** *У світовій поезії здавна існувала традиція естетизації, романтизації моря,— традиція, врешті, підказана самим предметом поетичного зображення* (Рад. літ-во, 3, 1967, 52); *Пріючи од чаю та суперечки,.. Мокроус впадав у романтизацію минулого* (Головко, II, 1957, 277).

РОМАНТИ́ЗМ, у, *ч.* 1. Напрям у європейській літературі й мистецтві, який виник у кінці XVIII— на початку XIX ст.; його представники боролися проти канонів класицизму, висували на перший план інтереси особи та почуття і використовували у своїй творчості історичні та народно-поетичні теми. *Характерною ознакою романтизму, що виник в умовах експлуататорського суспільства, є розходження між суб'єктивними мріями художника і об'єктивною дійсністю* (Іст. укр. літ., I, 1954, 187); *Реалізм епохи просвітительства змінився романтизмом кінця XVIII — початку XIX ст.* (Рад. літ-во, 1, 1958, 8); *Аргентінський живопис не зразу вирвався на шлях самостійної і самобутньої творчості. Довгий час художники Аргентіни були під впливом різних європейських течій від романтизму до декадансу* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 129).

2. Художній метод літератури й мистецтва, пройнятий оптимізмом і прагненням показати в яскравих образах високе призначення людини. *Матеріали повісті* [П. Мирного «Лихі люди»] *взято з реального життя, але розроблено методом революційного романтизму* (Від давнини.., I, 1960, 372); *Розглядаючи оригінальні твори, вміщені в «Русалці Дністровій», О. І. Білецький приходить до висновку, що твори Маркіяна Шашкевича належать до активного романтизму* (Рад. літ-во, 18, 1955, 19); *Актор проникливо розкрив, як мужнів, зміцнювався і загартовувався у боротьбі характер Шевченка. Трагічному по своїй суті характерові С. Бондарчук надав пафосу романтичного устремління.. Романтизм фільму* [«Тарас Шевченко»] *зумовлений головним чином саме акторським трактуванням образу Шевченка* (Укр. кіномист., III, 1959, 156).

3. Умонастрій, який характеризується ідеалізацією дійсності, мрійливою споглядальністю. *Любила* [стара] *сина, але не могла не бачити, що для поривчастого й поетичного темпераменту Марусі треба би було іншого чоловіка: розумного, твердого і трошки романтичного. Романтизм згодом вивіявся би, і зостався б лише розум та його поезія* (Хотк., II, 1966, 16).

РОМАНТИЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **романтизува́ти**; // *у знач. прикм. Увійшовши в літературу з темою романтизованого волелюбного «босяка», Горький разом з тим майже з перших кроків пильним оком приглядався до представників захитаного вже тоді капіталістичного світу, до купецтва* (Рильський, III, 1956, 367).

РОМАНТИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Уявляти, зображати кого-, що-небудь романтично, ідеалізовано. *О. Гончар романтизує свого героя* [Івана Мостового] (Рад. літ-во, 3, 1957, 26); *Спроби романтизувати Енея наданням йому виняткових рис ведуть до наповнення поеми новими стильовими ознаками* (Літ. Укр., 5.IX 1969, 2).

РОМАНТИЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **романтизува́ти.**

РОМА́НТИК, а, *ч.* 1. Послідовник романтизму (у 1,2 знач.). *Жуковський.. перекладав і німецьких романтиків, і Гомера* (Рильський, III, 1955, 136); *Як відомо, саме романтики першими в літературі почали щедро черпати із скарбниці усної народної творчості, їм вона була завжди близькою* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 26); *Жанровими особливостями балади Шевченка близькі до балад прогресивних українських романтиків* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 47).

2. Романтично настроєна людина, схильна до мрійності, до ідеалізації дійсності. *Влас був з натури романтиком, і незабаром сама пригода, героїчність ситуації та близькість коханої дівчини захопили його цілком* (Дмит., Наречена, 1959, 78); *Дівчата прийшли сюди — завзяті і юні романтики.. — з усіх кінців України* (Цюпа, Україна.., 1960, 160).

РОМА́НТИКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **романти́зм** 2, 3. *В літературних напрямках скрізь панує польська романтика, підмішана німецьким сентименталізмом XVIII віку* (Коцюб., III, 1956, 31); *Сама романтика в нашій літературі тим зріліша і крилатіша, чим тривкіше вона спирається на глибоке реалістичне проникнення в життя* (Про багатство л-ри, 1959, 157); *Справжньому художнику-новатору не може бути чужою революційна романтика, яка допомагає знаходити високе у нашій дійсності, у малому бачити велике, у звичайному — незвичайне* (Ком. Укр., 12, 1963, 48); *Мене він* [О. Довженко] *прив'язав до себе дружніми рефренами і талановитістю конкретної романтики* (Ю. Янов., V, 1959, 121); *Наталя довго говорила про Остапчука. Таких, як він, мало.. Чутливий, багатий душею. В нього є мрія, романтика* (Жур., Вечір.., 1958, 172).

◇ **Купа́тися в рома́нтиці** *див.* **купа́тися.**

2. Незвичайність, казковість чого-небудь, що викликає до себе емоційне, піднесене ставлення з боку людини. — *В цій професії я бачила стільки поезії, романтики...* (Донч., V, 1957, 437); *Далека подорож всміхалася їй незнаними пригодами, привабною романтикою* (Кач., II, 1958, 25); *У романтичний край легенд у наші дні прийшла нова романтика, і нові легенди народжуються серед гір і полонин* (Цюпа, Україна.., 1960, 283); // Героїка, піднесення (боротьби, праці і т. ін.). *Тематика поезій Л. Первомайського тісно зв'язана з життям і боротьбою ленінського комсомолу в роки громадянської війни і в період соціалістичного будівництва. Його вірші пройняті романтикою боїв і творчих дерзань* (Іст. укр. літ., II, 1956, 82); *Романтика праці твоєї Ввійде у віки, комсомол!* (С. Ол., Вибр., 1959, 244); *Любов до вітчизни, непримиренність до ворога-окупанта, а найбільше, мабуть, виховувана змалку ненависть до паразита-буржуя і сама романтика збройної боротьби привели їх* [робітників] *у лави майбутніх активних бійців* (Смолич, V, 1959, 462).

3. *збірн., рідко.* Романтичні твори літератури й мистецтва. *Під впливом Лімбаха я покинув читати інші* [твори французьких письменників], *а зачитувався натомість історичними повістями Шпіндлера та фантастичною романтикою Гофмана* (Фр., IV, 1950, 248).

РОМАНТИ́ЧКА, и, *ж., розм.* Жін. до **рома́нтик** 2. — *Бачиш, яка я фантастка, романтичка* (Фр., IV, 1950, 359); *Кожна дівчина хоче стати Джульєттою, хоче, щоб кохання защебетало їй у серці солов'єм,.. як бачите, я в цьому романтичка* (Речм., Твій побратим, 1962, 10).

РОМАНТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до романтизму (у 1, 2 знач.). *Поруч з реалістичними стильовими течіями*

у мистецтві соціалістичного реалізму є й інші стильові течії, наприклад романтична (Рад. літ-во, 1, 1961, 26); *«Причинна», як і інші балади* [Т. Г. Шевченка], *має романтичний характер* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 47); *К. Г. Стеценко написав виняткову щодо глибини настрою романтичну музику до вистави «Про що тирса шелестіла»* (Минуле укр. театру, 1953, 147).

2. Схильний до романтизму (у 3 знач.), власт. романтикові (у 2 знач.); мрійний, емоційно-піднесений. — *Не розуміти краси синього неба! Дивіться, — промовила романтична панна,— яке тут дерево розкішне, небо чисте!* (Н.-Лев., I, 1956, 198); *Від природи позбавлена будь-яких романтичних нахилів і з природженим практичним ставленням до життя, Катерина ніколи не мріяла про нареченого, закоханого до нестями* (Вільде, Сестри.., 1958, 202); *Вчинок Данила й Тосі Флегонт сприймав з романтичним піднесенням, вбачаючи в ньому ламання традицій та зрушення основ, як вияв пристрасної революційності* (Смолич, Мир.., 1958, 33).

3. Який приваблює, захоплює своєю незвичайністю, таємничістю, казковістю і т. ін. *Кисилевський запропонував їм* [матері й доньці] *поділити з ним романтичну подорож до золотодайної Колхіди* (Фр., VI, 1951, 237); *Острів той лежить далеко В романтичнім тихім морі* (Л. Укр., IV, 1954, 177); *Перший день, початок Ольжиного міського життя, не віщував нічого романтичного* (Кач., II, 1958, 26); // Сповнений героїки, піднесення (про боротьбу, працю і т. ін.). *Анкетні опитування вихованців ряду шкіл.. свідчать про те, що більшість бажає обрати так звані романтичні професії (космонавти, геологи і т. д.)* (Знання.., 1, 1973, 20); // З фантазією, не строгий (про одяг і т. ін.). *Як і раніше, для весняно-літнього одягу характерні два напрями: спортивно-діловий та романтичний* (Наука.., 3, 1967, 49).

4. *перен.* Який має характер любовних стосунків. *Павлусь розторсав собі нерви систематичною гульнею по ночах, алкоголем та романтичними походінками* [походеньками] (Н.-Лев., IV, 1956, 230); *Він справді знав, як Підіпригорі допоміг Нечуйвітер, і не раз насміхався над ним.. — Чи не романтична історія криється за цією допомогою? — прокинулись поганенькі думки. Він ще раз оглядає Галину й переконується, що заради такої молодиці варто було й потрудитися* (Стельмах, II, 1962, 253).

РОМАНТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **романти́чний** 1—3. *Драматургія Я. Галана — по-справжньому сучасна і художньо-самобутня. Його п'єси, що відзначаються ідейною наснаженістю, рельєфністю образів, динамікою розвитку дії, піднесеною художньою романтичністю, належать до кращих здобутків української радянської драматургії* (Мист., 4, 1962, 28); *Я був розігрітий, як віск, своїми планами, майбутніми успіхами, романтичністю натури* (Ю. Янов., II, 1958, 38); *Граф полюбляв чудні видовища й пригоди, Звав романтичністю* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 65).

РОМАНТИ́ЧНО, *присл.* 1. Присл. до **романти́чний** 1—3. *Своєрідність художньої манери, виробленої Гончарем, полюбилася читачам.. Є такі струни в душі читача, яким щонайкраще відповідає саме ця реалістична і разом з тим романтично окрилена проза* (Про багатство л-ри, 1959, 234); *Як романтично він умів оповідати Про норов лебедів і звичаї гусей* (Рильський, II, 1946, 172); *Те, що сталося пізніше, не було тільки вибриком романтично настроєної панянки* (Вільде, Сестри.., 1958, 441).

2. *у знач. присудк. сл.* Про наявність у чому-небудь **романтики** (у 2 знач.). *Буря, тривога, небезпека, подвиг — це романтично, прекрасно, про це слід писати вірші* (Рад. літ-во, 2, 1965, 11).

РОМА́ШКА, и, *ж. (Matricaria* L.). Трав'яниста рослина родини складноцвітих з дуже розгалуженими стеблами й суцвіттями-кошиками, що складаються з білих пелюстків і жовтого осередка. *Впали яблука в трави, У ромашки, у м'яту, Ходить осінь білява У запасці строкатій* (Гірник, Сонце.., 1958, 70); *В тій траві траплялися чудові сині та блакитні дзвіночки і білі з жовтим серцем ромашки* (Трубл., Шхуна.., 1940, 31); // *у знач. збірн. Над берегом послався невеликий, густо зацвічений білою ромашкою луг* (Коз., Вибр., 1947, 74); *Він зовсім виразно бачить той зруб, на якому востаннє перед глухотою косив білу від ромашки і голубу від дзвіночків траву...* (Стельмах, I, 1962, 167); // Квітка цієї рослини. *Надійка.. іде поруч мовчазна, весь час нахиляється і збирає квіти. То ромашку зірве, то жовторотика, то пустоцвіт* (Чаб., Тече вода.., 1961, 10); *Вона годувала овець ромашками свого букета* (Ільч., Вибр., 1948, 48).

△ **Лікарська рома́шка** *(Matricaria chamomilla* L.) — найпоширеніший вид цієї рослини; квіткові кошики її мають лікувальні властивості і використовуються в медицині; рум'янок.

РОМА́ШКОВИЙ, а, е. Прикм. до **рома́шка.** *Юрко пошукав очима і, вибравши місце, сів у ромашкову гущину* (Коз., Вибр., 1947, 74); *Ромашковий цвіт*; // Укритий, зарослий ромашками. *Чи на раду свою запросити подруг, щоб дівочий розвіяти жаль, Щоб доріжка мені, як ромашковий луг, зацвітала і кликала вдаль* (Мал., Серце.., 1959, 111); // Зробл. з квітів ромашки. *Ромашковий вінок;* // Вигот. із висушених квітів ромашки. *Ромашкова настойка.*

РОМБ, а, *ч.* 1. Паралелограм з рівними сторонами і непрямими кутами.

2. Який-небудь предмет або якась фігура такої форми. *Зубами чорними зубил Рубають ромби брил* (Бажан, I, 1946, 60); *Сонячний прямокутник з підлоги повільно повз вверх по стіні, розтягався у ромб* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 159); *Посудини прикрашали геометричними фігурами — трикутниками, ромбами* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 98); *Зірочки, ромби, рожі, рачки — це орнаменти-символи, дуже поширені в тканинах і вишивках Полісся* (Нар. тв. та етн., 4, 1968, 15).

3. Знак розрізнення командирів і політпрацівників вищого командного складу Радянської Армії до введення погонів, який мав форму рівностороннього паралелограма. *Двері відчинилися і на порозі з'явився високий, плечистий чоловік з трьома ромбами в петлицях* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 182); *На малинових петлицях м'якого сивого плаща вирізьблювались темнішою фарбою чотири ромби* (Мик., II, 1957, 414).

РО́МБИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **ромб.** *Вишивається він* [киптарик] *тепер жовтою і оранжевою нитками, де переважають геометричні орнаменти — кривульки і ромбики* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 69).

РОМБІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **ромб** 1. *Ромбічна система характеризується трьома взаємно перпендикулярними осями і різною довжиною відрізків, що відсікаються на цих осях* (Заг. хімія, 1955, 138); // Який має форму ромба, складається з ромбів. *Поверхню великих гостродонних посудин прикрашували.. заглибленнями ромбічних окреслень* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 48); *На поверхні кори майже у всіх дерев помітні, ніби рубці, довгасті частини пористої тканини, що називаються сочевичками.. У берези сочевички довгасті, у осики — ромбічні* (Стол.-буд. справа, 1957, 14).

РОМБІ́ЧНО, *присл.* У вигляді ромба, як ромб (у 1 знач.).

РОМБО́ЕДР, а, *ч.* Шестигранник з гранями у вигляді рівних ромбів. *Кальцит..— один із найпоширеніших мінералів земної кори.. Кристалізується.. у вигляді ромбоедрів* (Курс заг. геол., 1947, 56).

РОМБОЕДРИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **ромбо́едр.**

РОМБО́ЇД, а, *ч., рідко.* Те саме, що **паралелогра́м.**

РОМБОЇДА́ЛЬНИЙ, а, е. Який має форму ромбоїда, складається з ромбоїдів.

РОМБО́ЇДНИЙ, а, е. Прикм. до **ромбо́їд**; // Який має форму ромбоїда, складається з ромбоїдів. *Спокійні, навіть монотонні, з своїм однобарвним ромбоїдним.. рисунком, ровенські рядна і полтавські килими* (Вітч., 2, 1964, 183).

РОМЕ́Н, у, *ч.* 1. Народна назва ромашки. *В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен* (Коцюб., I, 1955, 17); *Невелика улоговинка біля річки. Вона вся густо встелена високим білим роменом* (Мас., Під небом.., 1961, 217); * У порівн. *Парубки пройшли стіною.. Кожен вів свою дівчину, і вони біліли біля них косинками, як ромен біля дуба* (Панч, На калин. мості, 1965, 13).

2. Багаторічна рослина-бур'ян родини складноцвітих з гіллястим стеблом і жовтими квітками. *Над усе любив Іван гори, ліси, зелені луки, де пахло гарячим роменом* (Кол., Терен.., 1959, 9); *На узбіччі путівця пробивається перша прозелень ромену, тонконогу і споришу* (Цюпа, Краяни, 1971, 21).

РО́МОВИЙ, а, е. Прикм. до **ром**; // Пригот. з ромом. *Ромові бабки.*

РОМО́К, мка́, *ч.* Пестл. до **ром.** *Перед вечором гарненько усілись вони на ганку..і смоктали ромок з солодким чаєм* (Мирний, III, 1954, 141).

РОМШТЕ́КС, а, *ч.* Овальний шматок відбитої та засмаженої яловичини. *Ромштекс нарізають з тонкого краю.., відбивають, надають кускам овальної форми і панірують* (Технол. пригот. їжі, 1957, 51).

РОНДЕ́ЛЬ, я, *ч.* Старовинна французька віршова форма з обов'язковим повторенням у строфі одних і тих самих рядків у певному порядку; віршований твір, написаний у такій формі.

РО́НДО, *невідм., с.* Музична форма, для якої характерне кількаразове повторення основної музичної теми, що чергується з побічними; музичний твір, написаний у такій формі. *Казанцев заряджував танцями: після кадрилі завів рондо* (Н.-Лев., III, 1956, 139); *Фінал «Української симфонії»* [невідомого автора XVIII ст.], *як і переважна більшість останніх частин тодішніх творів даного жанру, написаний у формі рондо* (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 42).

РОНДО́ [1], *невідм., с.* Віршова форма, що так само, як і рондель, має тематичні повтори, але утворюються вони іншим способом; віршований твір, написаний у такій формі. *Написала я короткий нарис, чи властиво рондо в прозі, під заголовком «Рожі»* (Коб., III, 1956, 544); *Він* [М. Рильський] *дав нам цілий ряд нових строфічних побудов, цікавих задумів у межах од дворядкової строфи (дистиха) аж до таких найскладніших строф, як рондо* (Криж., М. Рильський, 1960, 187).

РОНДО́ [2], *невідм., с.* 1. Закруглений з різкими потовщеннями рукописний, а також друкований шрифт.

2. Перо з широким тупим кінцем для такого письма.

3. *перен.* Що-небудь кругле, круглої форми.— *Панно Рено, це рондо взагалі треба забрати. Вам не можна носити капелюха з такими полями. У вас замале лице для цього* (Вільде, Троянди.., 1961, 323).

РО́НЖА, і, *ж.* Лісовий птах, що живе в середній і північній Європі та Сибіру; різновид сойки. *Навколо глуха тайгова тиша, і жінка часом здригається від несподіваного різкого крику сойки—ронжі* (Донч., III, 1956, 53).

РОНИ́ТИ, роню́, ро́ниш *і рідко* **РОНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок., перех.* 1. Позбуватися чого-небудь, втрачати, губити щось (листя, цвіт, зерна і т. ін.). *Задумана береза над яром посумніла і, мов золоті сльози, без вітру ронить додолу свої пожовклі листочки* (Фр., VI, 1951, 148); *Як ми зустрілися весною, Ронили вишні білий цвіт* (Павл., Бистрина, 1959, 192); *Пожовкло листя, вже дуби Дозрілі ронять жолуді* (Дор., Серед степу.., 1952, 108); *Ще місяць тому веселі, як саме сонце, соняшники тепер позгинали старечі підсушені стебла й.. роняли потроху на землю тверді зернята* (Автом., Щастя.., 1959, 3); *Образно. *І в час, як білі пави ронять пір'я На тишу сіл, на хорі городи, Виходжу на засніжене подвір'я — І раптом стану юний і радий* (Рильський, I, 1946, 113); // Давати можливість упасти чому-небудь, що відокремилося, відірвалося, кидати щось зверху вниз. *Сіяч врочисто у труді Незміряною нивою Роняє зерна золоті Із мрією щасливою* (Нагн., Вибр., 1957, 73); * Образно. *Багряний вечір плакав в травах, ронило небо нам росу...* (Сос., Солов. далі, 1957, 22); *Пливли по небу хмари, ронячи пухнасті сніжинки* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 34); // *перен.* Вселяти в кого-небудь якесь почуття, думки, надії і т. ін. *Він ронив надії красні в душу матері-небоги* (Гур., Друзі.., 1959, 10); *Марія.. в розмові в дитячу душу роняла зерна недовір'я до батька й намовляла їхати з нею* (Чорн., Пісні.., 1958, 34).

◇ **Дух рони́ти** *за ким* — дуже переживати, турбуватися за кого-небудь. — *Мало коли й дома сидиш — як те перекотиполе, все гуляєш. Я за тобою й дух роню, а ти за мене забуваєш* (Гр., II, 1963, 368); **Рони́ти (роня́ти) сльо́зи (сльозу́)**, *нар.-поет.*— плакати. *Коло вікна стою, дрібні сльози роню, Дрібні сльози роню, слова не промовлю* (Укр.. лір. пісні, 1958, 205); *Явдоха не спускала очей з свого сина, роняючи сльозу за сльозою* (Мирний, IV, 1955, 48).

2. *перен.* Вимовляти, говорити скупо, нехотя (слова). *Учитель, сивий, згорблений, з пожовклим лицем і очима, повними невимовної туги, лише зрідка ронив якесь слово* (Жур., Вечір.., 1958, 279); — *Цієї людини ніколи не зустрічала,— тихо ронить слова Тамара* (Хижняк, Тамара, 1959, 125); *У кабінеті кардинал, залитий золотом і кров'ю... із синіх вуст облудне слово поволі ронить... о, скандал!* (Сос., I, 1957, 398).

3. *рідко.* Випускати мимоволі, несподівано з рук, не втримувати чого-небудь у руках. *Прийшла рокована: поет Безмовно ронить пістолет, Кладе собі на груди руку І падає* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 155); // Давати чому-небудь можливість випасти, вивалитися; розгублювати щось. * Образно. *Підіймалася золота сонячна пляма все вище й вище, ронячи багатства в дорозі, і де пройшла,— лишила звуки і пам'ять по собі* (Хотк., II, 1966, 238).

4. *перен., рідко.* Принижувати, применшувати щонебудь. *Жолкевський зніяковів, та намагався не виявити цього, не ронити гідності відомого вже на той час у Польщі вояки* (Ле, Наливайко, 1957, 152).

РОНЯ́ТИ *див.* **рони́ти.**

РОПА́, и́, *ж.* 1. Соляний розчин високої концентрації. *Капітан гукнув солдатів, вони порозстібали сумки і зсипали всю сіль, яка у них знайшлася. Від ропи п'явки стали відпадати.., він* [листоноша] *потроху очуняв* (Ю. Янов., II, 1958, 205); *Тьотя Паша.. квасила на зиму баклажани, а Надійка допомагала, подаючи їй то жмуток кропу, то вишневого листя, а то .. з тертим часником ропу у зеленій полив'яній макітрі...* (Коз.,

Листи.., 1967, 5); * У порівн. *Юшка була солона, як ропа* (Донч., VI, 1957, 303).

2. Насичена солями вода солоних озер. *Зараз на хімічному заводі із ропи кримських озер одержують бром, його солі, хлористий магній та інші цінні речовини* (Наука.., 11, 1962, 40); *Сонячне тепло, сухе повітря та інші метеорологічні і гідрологічні фактори видаляють воду з ропи, а солі залишаються* (Рад. Укр., 13. I 1965, 2); *Ропа весь день кипить на Сиваші, росте сіль, за день-два все дно морське до самого небосхилу забіліє нею* (Гончар, II, 1959, 280).

3. *спец.* Розчин солей для різних технічних потреб. *Вогнетриви, виготовлені з ропи, за термостійкістю та міцністю набагато перевищують вогнетриви з природного магнезиту* (Знання.., 2, 1966, 2).

4. *діал.* Нафта.— *Хіба ти не знаєш, що в Бориславі на всіх водах і багнах виступає чорна ропа..?* (Фр., VIII, 1952, 348).

5. *діал.* Сукровиця. *Темно-цегляста печінка, свіжа й блискуча, сльозилась ропою* (Коцюб., II, 1955, 361); *І брата брат катує, ріже, коле, Незбройного кладе, мов ті снопи, І трупом геть укрилось рідне поле, Покрасилось від рідної ропи...* (Стар., Поет. тв., 1958, 157).

6. *діал.* Піт. *На лисині Вариводи виступила ропа* (Речм., Весн. грози, 1961, 86); *Блищать в гнучкій соломі вила (Величний час, гарячий час!) Ропа солона чоло вкрила, І він* [солдат] *збива її нараз* (Шпорта, Мужність, 1951, 9).

РО́ПАВКА, и, *ж., діал.* 1. Ропуха.

2. Жаба.

РОПА́К, а́, *ч.* Різновид торосистих утворень морського льоду у вигляді крижини, що стоїть ребром на порівняно рівній льодяній поверхні.

РО́ПНИЙ, а, е. Прикм. до **ропа́;** // Який являє собою ропу (у 2 знач.). *Більш чітко виявляється загальна засолоненість вод карбону. В деяких випадках вона така велика, що води, яким вона властива, належать до категорії справжніх ропних вод* (Пит. підвищ. родюч., 1953, 58); // *спец.* Який містить у собі ропу (у 3 знач.). *Ропний окис магнію у вигляді магнезитового порошку необхідний для виробництва вогнетривів* (Наука.., 6, 1968, 4).

РОПТА́ТИ, ропчу́, ро́пчеш, *недок., розм., рідко.* 1. Те саме, що **ре́мствувати.** *Та ми не ропчем, Доріг нема, стежки, дасть біг, протопчем* (Фр., XI, 1952, 138).

2. Те саме, що **дзюрча́ти** 1. *Вечір тихий; сонечко за гору пада, блищить вода червоно і тихо леліє — не ропче* (Вовчок, I, 1955, 181).

РОПУ́ХА, и, *ж.* Безхвоста земноводна тварина з горбкуватою слизовою шкірою; живе в тінистих сирих місцях, знищує шкідників рослин. *Своїм зовнішнім виглядом ропуха схожа на жабу,.. але середовище перебування і умови життя в неї трохи інші. Ропух можна зустріти вечірньої пори в саду або на городі, нерідко далеко від води* (Зоол., 1957, 93); *Ропухи дуже корисні. За літо кожна жаба з'їдає більше трьох тисяч комах, слимаків, які є шкідниками дикорастучих і культурних рослин* (Веч. Київ, 3. VIII 1957, 4); *Емене́ тихесенько, навшпиньках почала закрадатися до одинокої, як і вона, ропухи* (Коцюб., I, 1955, 285).

РОС, а, *ч., поет., заст.* Плем'я східних слов'ян. *Про східних слов'ян, називаючи їх антами і росами, говорять іноземні писані пам'ятки ще з перших століть нашої ери* (Іст. укр. літ., I, 1954, 25).

РОСА́, и́, *ж.* Краплі води, що осідають на поверхні грунту, рослин та інших предметів, коли з ними стикається охолоджений приземний шар повітря. *Поки сонце зійде, роса очі виїсть* (Номис, 1864, № 5679); *Ліс ще дрімає в передранішній тиші... Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою* (Коцюб., I, 1955, 148); *За лісами день згасає, на траву спадають роси* (Гур., Друзі.., 1959, 11); *Вставали ми рано, ще тільки починала парувати роса* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 83); * У порівн. *Ті сльози швидко висохли, як роса на сонці* (Н.-Лев., III, 1956, 340); *Росою холодною піт ліг на лоб* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 97); //Мокра від таких крапель трава. *Свідок слави дідівщини З вітром розмовляє, А внук косу несе в росу, За ними співає* (Шевч., I, 1963, 65); *На світанні знову була атака, ішли на схід сонця по скупих серпневих росах* (Гончар, II, 1959, 329); — *У нас оце якраз яблука падають... Вийдеш на світанку, а вони — бух, бух. Візьмеш із роси, а вони свіжі, холодні* (Тют., Вир, 1964, 349); // Пора доби, коли осідають такі краплі. *Одного ранку ще до сонця, по білій росі, завідав він мене у пасіці* (Вовчок, VI, 1956, 218); *Над лугом підуть тихим льотом журавлі.. В похід росою рушили з землі... Птахи в похід* (Ю. Янов., V, 1959, 76); *Зустрінеться ватага косарів У час вечірніх рос, що впали на покоси* (Рильський, II, 1946, 144); // Краплі будь-якої рідини, що осідають на чому-небудь, покривають щось. *Антоша став мокрий і червоний од борщу та хазяйських турбот. На його білому лобі густо осіла роса* (Коцюб., II, 1955, 386); *Окуляри в теплій хаті зайшли росою, і староста нікого не видів* (Март., Тв., 1954, 197); *Чом очі карі сліз роса укрила..?* (Гонч., Вибр., 1959, 341).

△ **Борошни́ста роса́** — назва хвороби рослин, при якій на листях і стеблах з'являється білий наліт, що нагадує борошно. *Борошниста роса.. найбільше уражує пізні посіви люпину* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 159); **Ме́дяна́ роса́** *див.* **ме́дяни́й.**

◇ **Щоб тобі́ (вам) з води́ й [з] роси́ йшло** *див.* **іти́.**

РОСИ́НА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **роси́нка.** *Спека ж, боже, несказанна, А води хоч би краплина, Хоч єдиная росина, Смажні губи окропити* (Манж., Тв., 1955, 202); * У порівн. *Вечір йде над новими шляхами, Прихиливсь молодик до Дніпра. І кущується поле житами, І тремтить, мов росина, зоря* (Стельмах, V, 1963, 247).

РОСИНА́НТ, а, *ч., книжн., ірон.* Виснажений, схуднлий кінь; шкапа.

РОСИ́НКА, и, *ж.* 1. Крапля роси. *Все чарувало на путі, трава, росинка на листі, хмаринки в небі золоті...* (Дор., Три богатирі, 1959, 62); *Та в пам'яті знов оживає туман у полях весняних, росинки в дзвіночках конвалій як сльози на віях твоїх* (Сос., Солов. далі, 1957, 123); *Подивися на рослину: Кожну квітку і травину Криє божая сльозинка — Діамантова росинка* (Щог., Поезії, 1958, 274); * У порівн. *На її очах виступили дві сльози, як дві росинки на чорних тернових ягідках* (Н.-Лев., IV, 1956, 18); *На віях росинками заблищали сльози* (Рибак, На світанку, 1940, 203); //Крапля якої-небудь рідини. *Похмуре небо сипало дрібненькі росинки* (Досв., Вибр., 1959, 333); *Росинки сліз.*

2. *перен.* Дуже мало, трохи чого-небудь. *У неї на очах горіли росинки щастя...* (Вас., II, 1959, 96); *Хлопець і сам не знав, що зараз звивистою лісовою дорогою він ніс свій перший біль і перші росинки любові* (Стельмах, I, 1962, 351); *Росинка тривоги.*

◇ **Й роси́нки [ще] не було́ в ро́ті** — нічого не їв (не їла), не пив (не пила). — *В мене ж сьогодні й росинки ще не було в роті,— ..сказала Галина Андріївна* (Крот., Сини.., 1948, 53).

РОСИ́НОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **роси́нка.** *Ранок був ясний.., поле зеленілось, як оксамит зелений, росиночки блискали* (Вовчок, I, 1955, 349); — *Таке діло... — не годиться! — лаявся він. — Тут сорочку*

хоч викручуй, а на ньому ні росиночки (Тют., Вир, 1964, 182); * У порівн. *Ледве вчула королівна ту лагідну, тиху мову, затремтіла вся і впала, мов росиночка, додолу* (Л. Укр., I, 1951, 437).

РОСЙСТИЙ, а, е. 1. Густо вкритий росою. *В городі коні спутані хруптять Траву росисту* (Фр., X, 1954, 193); *Мріялись мені росисті луки Волині рідної* (Л. Укр., I, 1951, 234); *Ми в ірпінській заплаві з вудками По росистій стежині йдемо* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 142).

2. Який супроводжується випаданням рясної роси. *Ранок свіженький та росистий, вітрець повівний* (Вовчок, VI, 1956, 293); *Яскраво палають вогнища на верховині. Неначе кличуть до себе погрітися, бо ніч наступає свіжа і росиста* (Воронько, Казка.., 1957, 80); *Над степом росисті світання, І співи в дівочій юрбі* (Вітч., 10, 1947, 32).

3. Насичений росою; такий, що буває, коли випадає роса. *Світлом рожевим там степ паленіє, Промінь де лється іскристий, Тільки туман на заході суворо синіє, Там заляга він, росистий* (Л. Укр., I, 1951, 15); *Через відчинене вікно напливав з городів росистий холодок* (Вільде, Сестри.., 1958, 203).

4. Стос. до роси. *Вже по траві озерний птах Лиша росистий слід* (Нагн., Вибр., 1950, 154).

РОСИ́ТИ, рошу́, ро́сиш, *недок.* 1. *неперех., безос.* Випадати росі.

2. *неперех.* Падати рясними краплями, накрапати (про дощ). *Ніжний дощ росив безнастанно* (Коб., II, 1956, 83); *Отуманилося сонце, росить дощ дрібний, сонячний* (Горд., Заробітчани, 1949, 42).

3. *перех.* Поливати струменем, змочувати краплями якої-небудь рідини. *Бризнули з очей у хлопця сльози, Він не міг промовить ані слова, Тільки впав до ніг святого мужа, Цілував їх і росив сльозами* (Фр., XIII, 1954, 277); *Роси, роси, дощику, ярину, Рости, рости, житечко, на лану* (Олесь, Вибр., 1958, 327); *Бігла* [Оксана] *поза городами над ставом. Босі ноги росила, спотикаючись об пеньки між вербами і верболозом* (Іщук, Вербівчани, 1961, 133); *Піт росив обличчя, але всі були підтягнуті, зосереджені* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 6); // Насичувати грунт вологою або якоюсь рідиною. *Росить Дніпро, світам на подив, Нові сади, нові поля* (Рильський, 300 літ, 1954, 23).

РОСИ́ТИСЯ, ро́ситься, *недок.* 1. Покриватися росою. *Ясненько сходить сонечко, роситься травиця* (Вовчок, VI, 1956, 277); *Поле й росилось І колосилось* (Перв., I, 1958, 268).

2. Падати рясними краплями (про росу). *Не туманься, тумане, Коли сонце устане, А туманься, тумане, Рано-вранці порану, Як роса ще роситься* (Ус., Листя.., 1956, 16); *Образно. *Добро колоситься, щастя роситься, ніби зоря між дубами* (Мал., Серце.., 1959, 26).

3. Поливатися струменем, змочуватися краплями якої-небудь рідини. *Це ж береги Дніпра-Славути росилися кров'ю у вікопомних битвах із хижими нападниками* (Рильський, III, 1956, 25); *Загнічені сонцем груди росилися довільним потом* (Ле, В снопі.., 1960, 343); *Жодна рослина сльозами росилась, Скельна вершина огнем золотилась* (Щог., Поезії, 1958, 304).

◇ **[І] не роси́вся (не роси́лась** *і т. ін.*) — **нічого не їв, не пив** (не їла, не пила і т. ін.). *Коли згадав, що сонце от-от піде на ніч і те, що він, Короп, за цілий день і не росився, а їсти так хочеться, аж тіло труситься,— тоді рішив, що буде грати «землеміра» до кінця...* (Кос., Новели, 1962, 104).

РОСИ́ЦЯ, і, *ж.* Зменш. до **роса́**. *По м'якій траві Біга дітвора: Мокро від росиці, Блескіт серебра* (Граб., I, 1959, 192); *На жита і на пшеницю Перша випала росиця, Перший грім озвався здаля* (Стельмах, Живі огні, 1954, 77); *У порівн. *Біль пропаде, як росиця В сонці рано на травиці, Як весело сині очі Глянуть зіркою в тьмі ночі* (Пісні та романси.., II, 1956, 169).

РОСИ́ЧКА, и, *ж.* 1. *бот.* (*Drosera* L.). Трав'яниста болотна комахоїдна рослина родини росичкових. *У нашій вітчизняній флорі групу комахоїдних рослин представляють росичка, товстянка і пухирник* (Веч. Київ, 25. III 1966, 4); *Листки росички вкриті щетинками, кожна з яких має на кінці велику яскраво-червону головчасту залозку. Залозки виділяють секрет — клейку блискучу краплинку (звідси і назва — росичка)* (Знання.., 10, 1966, 11); *На болоті зростають рідкісні болотяні рослини — журавлина болотяна.. та росичка круглолиста* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 9).

2. *діал.* Зменш. до **роса́**. *Холодна росичка виступила їй на чоло* (Вільде, На порозі, 1955, 333).

РОСИ́ЧКОВИЙ, а, е. Прикм. до **роси́чка**; // *у знач. ім.* **роси́чкові**, вих, *мн.* Родина багаторічних болотних комахоїдних рослин.

РОСІ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **росія́ни** і Росія. *Згодом Сошенко та Григорович познайомили Тараса з.. російським письменником Жуковським* (Мирний, V, 1955, 310); *Більшість моїх оповідань перекладені на російську мову.. і поміщені у кращих часописах* (Коцюб., III, 1956, 232); *У визвольній війні 1648—1654 рр. український народ одночасно боровся за визволення з-під ярма панської Польщі і за возз'єднання з братнім російським народом в єдиній Російській державі* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 8); *Безмежжям лугів серед сонних лісів струміли тихі російські ріки* (Довж., I, 1958, 449); *В боях за ясність зір і вод, За повінь щастя трудового Давав російський нам народ Свою братерську допомогу* (Рильський, I, 1956, 338); // У назвах тварин і рослин. *Із шкуркових порід* [кролів] *відомий російський горностаєвий* (Зоол., 1957, 134); *З окраїнами заростей чагарників на схилах пов'язано зростання.. солонечника російського* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 29); // Створений росіянами, у Росії. *О. С. Попов виготовив першу російську рентгенівську трубку та використав її для медичних досліджень* (Рентгеногр. мет., 1959, 7); *Російська сталь — так за кордоном називають метал високої чистоти, одержаний за способом, розробленим радянськими спеціалістами* (Хлібороб Укр., 2, 1970, 47); *Зал затих, ніби завмер, слухаючи ясну, просту мелодію російської пісні* (Собко, Стадіон, 1954, 68); // Власт. росіянам, такий, як у росіян. *Бачили ми людей.., яких хтось ще зроду не бачив: галичан-емігрантів до Росії (польку і русина), що не хотять говорити ні по-польськи, ні по-українськи, «аби не зопсувати акценту (російського)»* (Л. Укр., V, 1956, 362); *Всі скинули шапки. Терентій перехрестився за російським звичаєм* (Довж., I, 1958, 472); *Німецький полонений.. мерзлякувато гнувся біля жарко натопленої російської печі перед нашими штабістами* (Тют., Вир, 1964, 486); // *у знач. ім.* **росі́йська**, кої, *ж.* Російська мова. *Труди я поклав би шалені, щоб російську знати тільки затим, Що мовив по-російськи Ленін* (Маяк., Вибр., перекл. за ред. Бажана, 1940, 203).

РОСІ́ЛЬ, со́лу, *ч.* 1. *рідко.* Те саме, що **розсі́л** 1. *Петро постояв, доки Мотрона, вмочивши руки в росіл, набрала морщених, м'ятих огірків просто пригорщею* (Ле, Право.., 1957, 145).

2. *діал.* Бульйон. *Подано в здоровенних мисах яловичий росіл і до нього пампушки* (Фр., VIII, 1952, 67).

РОСІ́ЯНИ, я́н, *мн.* (*одн.* **росія́нин**, а, *ч.*; **росія́нка**, и, *ж.*). Східнослов'янський народ, нація, основне населення РРФСР, представлене і в інших республіках

СРСР; представники цього народу. *Сонце праведне над нами, в дружбі осіянними: разом ми з Росією! разом з росіянами!* (Тич., II, 1957, 310); *Серед видатних дослідників-географів було немало росіян* (Фіз. геогр., 5, 1956, 4); *І тесляр з Крайньої Півночі, і росіянин, і українець, і далекий слов'янський брат з балканських гір,— всі мовби разом зустрілися тут, в підземеллях Будапешта, біля цих замерзлих парових котлів* (Гончар, III, 1959, 255); *Далека росіянко незнайома, Голубоока дівчино струнка! В Країні Рад ми завжди, всюди дома, І рідну руку чує скрізь рука* (Рильський, III, 1961, 176).

РОСІЯ́НИН *див.* **росія́ни.**

РОСІЯНІ́ЗМ, у, *ч., рідко.* Те саме, що **русизм.** *Ближчий аналіз Шевченкової мови виявляє в ній і наявність чималої домішки росіянізмів,.. і особливо — церковнослов'янської лексики* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 18).

РОСІЯ́НКА *див.* **росія́ни.**

РОСЛА́ВИЙ, РОСЛЯ́ВИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **ро́слий.** *Повз веселий гурток поволі пройшов теж шестикласник, Петрусь Химченко: сухорлявий хлопець, не дуже рославий* (Крим., Вибр., 1965, 311); *Хоч і молодий був* [Артем] *на літа, а на зріст уже цілий парубок: у батька вдався — рослявий* (Головко, II, 1957, 401); *Родюча жирна галицька земля; і жито на ній удалося буйне, рославе* (Мушк., Серце.., 1962, 306); *Їхав добрий молодець, Зупинивсь під горобиною Рослявою, кучерявою* (Перв., Слов. балади, 1946, 28).

РО́СЛИЙ, а, е. 1. Високий на зріст (про людину). *Він був дуже здоровенним, рослим і сильним парубком* (Фр., III, 1950, 48); *Рослі й сильні, дуже витривалі, слов'яни легко переносили спеку, холод і голод* (Іст. СРСР, I, 1956, 33); *Переді мною стояв красивий, рослий, засмаглий хлопець* (Вільде, На порозі, 1955, 104); // Великий (перев. про коня). *Проходячи повз штаб, .. Черниш побачив запорошеного зв'язківця, який прив'язував до дерева рослого білого коня* (Гончар, III, 1959, 23); *Спереду загону, на рослому скакуні, летів здоровенний есаул* [осавул] (Собко, Любов, 1935, 59).

2. Який виріс до значної висоти (про рослину). *Рослі красені соняхи, похнюпивши голови у дрімоті, закривали Галинку від стороннього ока* (Мур., Жила на світі.., 1960, 162); *Петруня в руки вхопила пелену сукенки й побитими литками залопотіла об колосся рослого пирію* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 73).

РОСЛИ́НА, и, *ж.* 1. Організм, який живиться неорганічними речовинами повітря й грунту, є однією з форм існування живої матерії на Землі і разом з тваринними організмами належить до живої природи. *Наша країна багата на різноманітні лікарські рослини* (Наука.., 7, 1958, 29); *Рослини — це основне джерело вітамінів для тварин* (Хлібороб Укр., 7, 1968, 27); *Мічурін нахилився над молодою рослиною, замислений і сумний, наче лікар над хворою дитиною* (Довж., I, 1958, 419).

△ **Ембріоло́гія росли́н** *див.* **ембріоло́гія; Краси́льні росли́ни** *див.* **краси́льний; Маячна́ росли́на** *див.* **маячний; Пластові́ росли́ни** *див.* **пластови́й; Світлова́ росли́на** *див.* **світлови́й; Спорові́ росли́ни** *див.* **споровий.**

2. *діал.* Рослинність (у 1 знач.). *Земля убралася в пахучу і свіжу рослину,— ні листочка жовтого, ні стеблини сухої нігде не забачиш, все неначе зеленою сукнею вкрито* (Мирний, IV, 1955, 212); *Подивися на рослину: Кожну квітку і травину Криє божая сльозинка — Діамантова росинка* (Щог., Поезії, 1958, 274).

РОСЛИ́НКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **росли́на** 1. *І такою дорогою стає тобі оця гнучка рослинка* [виноград], *що вміє віддячити за важку працю, за тверді мозолі...* (Коцюб., I, 1955, 191).

РОСЛИ́ННИЙ, а, е. 1. Прикм. до **росли́на.** *Спрямоване виховання рослинних організмів — одне з головних положень мічурінського вчення* (Колг. енц., II, 1956, 74); *Кофейні напої приготовляють з продуктів рослинного походження — ячменю, вівса, жолудів, сої, винних ягід* (Укр. страви, 1957, 294); *Ця карта дає докладне уявлення про рослинний покрив Кавказу* (Видатні вітч. географи.., 1954, 140); *Рослинний світ у пустинних просторах дуже бідний* (Наука.., 5, 1958, 47); // Який складається з рослин. *Як свідчать археологічні розкопки, населення, яке проживало в далекі часи на території України, мало можливість завдяки географічним умовам харчуватися як рослинною, так і м'ясною їжею* (Укр. страви, 1957, 3); // У якому наявні рештки рослин. *Рослинні грунти — це грунти, які містять в собі рослинні рештки, що не розклалися* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 30); // Який добувається, вигот. з рослини, рослин. *Основною умовою розв'язання білкової проблеми є всемірне збільшення виробництва рослинного білка* (Хлібороб Укр., 11, 1968, 4); *Пахло міцно рослинними оліями й соками* (Хотк., II, 1966, 144).

Росли́нний орна́мент (моти́в, узо́р) — орнамент, мотив, узор, що зображає рослину, рослини. *В цей період* [друга половина XVII—XVIII ст.] *в тісній взаємодії з російським орнаментальним мистецтвом викристалізовується той прекрасний рослинний народний орнамент, який і нині є основою українського національного орнаменту* (Матеріали з етногр.., 1956, 36); *Рукав сорочки вишито геометризованим рослинним узором* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, додатки).

2. Який живе, гніздиться на рослині, рослинах. *За хвилину Тихович дивився на ворога, а той ворог, дрібненький, ще менший за рослинну тлю, спокійно сидів жовтими купками на корінцях винограду* (Коцюб., I, 1955, 209).

3. Пов'язаний з ростом рослини, рослин.

◇ **Росли́нне життя́; Росли́нний спо́сіб життя́; Росли́нне існува́ння** — життя без духовних інтересів. *Саме тут, серед цих незлагод будівничих, Ліна вперше по-справжньому відчула свою потрібність людям, кожним нервом відчула, що починає жити повноцінним, а не рослинним, не оранжерейним життям* (Гончар, Тронка, 1963, 259).

РОСЛИ́ННИК, а, *ч.* Фахівець з рослинництва. *Динне дерево вже давно привертає увагу і наших рослинників* (Веч. Київ, 10. IV 1968; 4); *Праця рослинників оплачується в залежності від кількості і якості виробленої продукції* (Хлібороб Укр., 4, 1968, 9).

РОСЛИ́ННИЦТВО, а, *с.* 1. Вирощування культурних сільськогосподарських рослин; галузь сільського господарства, що займається цим вирощуванням. *Справа розвитку рослинництва вимагає дальшого піднесення землеробства* (Матер. XXII з. Компартії України, 1961, 100); *Біологія, хімія, фізика і техніка проникають в різні галузі рослинництва, відкриваючи нові шляхи його інтенсифікації* (Хлібороб Укр., 2, 1967, 9); *Рослинництво вважається одним з головних цехів усього сільськогосподарського виробництва* (Рад. Укр., 16. XII 1971, 2).

2. Наука про розведення рослин. *Лабораторія баштанних культур Всесоюзного інституту рослинництва рекомендує пророщене насіння охолоджувати протягом однієї доби при температурі 0°* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 89).

РОСЛИ́ННИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до рослинництва і рослинності (у 1 знач.). *Збільшення виходу рослинницької продукції забезпечено застосуванням органо-мінеральних добрив, звичайно в комплексі з іншими агрозаходами* (Хлібороб Укр., 10, 1963, 15); *Дивний і неспо-*

діваний вигляд мав парк: кожне дерево в ньому зустрічало весну на іншій порі свого рослинницького віку (Смолич, Світанок.., 1953, 540).

РОСЛИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* 1. Сукупність рослин, рослинний покрив якої-небудь місцевості. *Перед нами степ і степ: дрібна суха трава і пологий повзучий бур'ян — ось і вся його рослинність* (Фр., II, 1950, 95); *Був чудовий ранок. Свіжа рослинність блищала під блакитним небом проти сонця* (Коцюб., I, 1955, 40); *Рослинність лук складається з різних видів багаторічних трав, серед яких переважають злакові* (Колг. енц., II, 1956, 336).

2. *розм.* Волосся на обличчі й тілі людини. *Вони були обидва майже однакового віку, на щоках кущилась, мабуть, перша рослинність* (Панч, Синів..,1959, 106); *Свині Минка пасе одному дядькові— такий собі заможненький, ..з убогою рослинністю на обличчі* (Кос., Новели, 1962, 123).

РОСЛИНОЗНА́ВСТВО, а, *с.* Наука про вирощування рослин. *Рослинознавство — це наука. Вона потребує знань не тільки з ботаніки, а й з гідротехніки, теплотехніки, хімії* (Літ. Укр., 8.VII 1969, 4).

РОСЛИНОЇ́ДНИЙ, а, е. Який живиться рослинами або їх соком. *Значно розширено площу по впровадженню на Україні рослиноїдних риб — білого амура і товстолобика* (Рад. Укр., 11.VII 1965, 3); *Усі попелиці — рослиноїдні комахи: живляться вони соком рослин, висисаючи його хоботком з листя, стебел або коріння* (Шкідн. поля.., 1949, 32); *// у знач. ім.* **рослиноїдні**, них, *мн.* Рід тварин, риб, комах, що живляться рослинами або їх соком.

РОСЛИНОПІДЖИ́ВЛЮВАЧ, а, *ч.* Сільськогосподарське знаряддя типу просапного культиватора з пристосуванням для внесення в грунт сухих і рідких добрив. *Рослинопідживлювачі — це машини, які дають можливість вносити добрива в період росту рослин* (Добрива.., 1956, 145); *На незрошуваних площах підживлення може дати ефект лише при глибокому .. загортанні добрив, тому останні треба вносити рослинопідживлювачами* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 145).

РО́СЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **ро́слий.**

РОСЛЯ́ВИЙ *див.* **росла́вий.**

РО́СНИЙ, а, е, *діал.* Росяний. *Встає зоря над росним морем трав* (Сос., Солов. далі, 1957, 150); *Синє небо. Річка. Росні трави... Йдуть малята гратись на лужок* (Бичко, Вогнище, 1959, 26).

РОСОМА́ХА, и, *ж.* Хижий звір родини куницевих з густою, довгою і грубою шерстю перев. каштаново-бурого забарвлення. *Росомаха.. належить до тієї ж родини куницевих, що соболь і колонок, але зовнішнім виглядом значно відрізняється від своїх родичів* (Посібник з зоогеогр., 1956, 100); — *Ти вбив росомаху! — Росомаху? — зрадів Юра і хотів кинутися до звіра, але Мача затримав його* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 212); *Он з тої гілочки, згори, стрибне з одного маху і в тебе хижі пазури запустить росомаха* (Гонч., Вибр., 1959, 279); // Хутро цього звіра.

РОСОМА́ШАЧИЙ, а, е. Прикм. до **росома́ха**; // Зробл. з хутра росомахи.

РОСОМІ́Р, а, *ч.* Прилад для вимірювання кількості роси, що випала.

РО́СОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **роса́**. *Як вітер повіє, то росоньку звіє* (Укр.. лір. пісні, 1958, 137).

РО́СОЧКА, и, *ж.* Пестл. до **роса́**. *Схаменулась травонька, Як скропила її небесна росочка* (Кв.-Осн., II, 1956, 41).

РО́СТА, *невідм., с., іст.* Скорочення: Російське телеграфне агентство. *Укр. РОСТА — українська філія Російського телеграфного агентства (РОСТА) — не тільки постачало газетам інформацію, а й провадило велику агітаційну роботу, зокрема засобами мистецтва* (Вітч., 9, 1969, 193).

РО́СТБІФ, а, *ч.* Шматок яловичини, вирізаний з хребтової частини туші і дуже засмажений. *Ростбіф.. можна смажити великими кусками, а потім нарізати довгастими кусками завтовшки 1,5—2 см* (Технол. приг от. їжі, 1957, 51).

РО́СТВЕРК, а, *ч., спец.* Нижня частина фундаменту споруди.

РОСТИ́, ту́, те́ш; *мин. ч.* ріс, росла́, ло́; *недок.* 1. Ставати більшим на зріст, довшим, вищим, збільшуватися в результаті життєвого процесу (про людину, тварину, рослину і т. ін.). *Літа йшли-минали, старе старілось, молоде росло* (Мирний, IV, 1955, 114); *Ріс хлопець, як гуселя на воді* (Гончар, Таврія, 1952, 11); *Дуби ростуть поволі, неквапливо; Хто садить дуба, — той його, можливо, І не побачить вищим, аніж сам* (Рильський, III, 1961, 208); *Образно. *Серце в Романа росте вгору від надії, а в кишені немов бряжчать уже грошики любі...* (Коцюб., I, 1955, 106); // Ставати старшим, дорослішим, розвиватися (про дитя). *Розуміла [Ольга], що він росте, мужніє, хоче бути дорослим* (Дор., Не повтори.., 1968, 169); // *яким.* Стаючи старшим, набувати певних рис характеру, поведінки і т. ін. *— Отакий і рости, сину, цікавий до всього: життя треба знати* (Головко, II, 1957, 213); *Хлопець ріс крикливий і запальний* (Тют., Вир, 1964, 524); // Жити певним чином у дитячі та юнацькі роки. *От я, так чисто сиротина, Росту, як при шляху горох* (Котл., I, 1952, 222); *Росла в наймах, виростала, З сиротою покохалась* (Шевч., II, 1953, 42); *Ріс я в лісі на самоті і бавився, як сам собі знав* (Вовчок, VI, 1956, 301); *Він ріс у бруді передмістя, Де кози, попіл та бур'ян* (Рильський, II, 1946, 21); *І на селі і на заводі мені судилося рости під вітру свист, гармоні звуки...* (Сос., II, 1958, 361).

◇ **Ве́рби золоті́ расту́ть** *див.* **верба́.**

2. Збільшуватися якісно, в розмірах, обсязі, кількості. *Сем'я [сім'я] моя щодень росла І вже до сотні доростала* (Шевч., II, 1963, 83); *Чорний дим все густішає, все росте...* (Коцюб., I, 1955, 216); *Ріка росте, випинає брудну могутню спину, валить каміння по днищу, мов громи б'ють* (Хотк., II, 1966, 320); *В блакитній високості непомітно почали виникати хмарки. Вони росли і збільшувались, перебуваючи в безупинній змаганні й мінливості* (Довж., I, 1958, 95); *Тісто зігрілося й почало буйно рости: пироги вийшли високі, рум'яні й легкі* (Тулуб, В степу.., 1964, 219); // *з чого.* Виникати, з'являтися, поступово збільшуючись у кількості. *З руїни, з попелу, з могили Росли будинки й квітники* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 15); // Ставати сильнішим; дужчати, міцніти (перев. про почуття). *Туга у Христиному серці росла все більше та більше* (Мирний, III, 1954, 75); *Нудна тривога, мов дерево з насіння, росла в Маланчиній душі* (Коцюб., II, 1955, 31); // Посилюватися, ставати гучнішим, голоснішим (про звук, голос і т. ін.). *Починається лайка, змагання. Крик, гук дедалі все росте, все більшає, просториться* (Мирний, I, 1954, 237); *Голос в Антона міцнішав, ріс, і він не помітив, що вже кричить* (Коцюб., II, 1955, 295); // Поширюватися, розноситися (про чутки, славу і т. ін.). *Йосипа все не було. Тільки чутка про його щодня росла-ширилась, то приносила одно, то приносила друге* (Мирний, IV, 1955, 40); *Слава Килигейового загону швидко росла* (Гончар, II, 1959, 76); // *перен.* Ставати добре видним, ніби збільшуючись у розмірах (при наближенні до кого-, чого-небудь, поліпшенні видимості і т. ін.). *Ми спускалися вниз. Тепер скелі*

росли перед нами, теплі, навіть гарячі, так наче в їх кам'яних жилах текла жива кров (Коцюб., II, 1955, 289); *Не може очей відвести хлопець від новозбудованого красеня-корабля, що, наближаючись, швидко росте, уже в півнеба виростає перед ним на стапелях* (Гончар, Тронка, 1963, 342).

◇ **Вглиб і вшир рости́** *див.* **вглиб; Рости́, як (на́че, нена́че** *і т. ін.*) **гриби́ [пі́сля дощу́]** *див.* **гриб; Як (мов** *і т. ін.*) **з води́ росте́** *див.* **вода́.**

3. *перен.* Ставати вищим у культурному, моральному і т. ін. відношенні; вдосконалювати, розширювати свої знання, досвід. *Я чув, що.. Росту* [душею], *яснішає мій зір* (Фр., XIII, 1954, 411); *Пісні, оповідання, вірші Шевченка — це все був той головний грунт, на якому росла і розвивалася наша цікавість до сцени* (Думки про театр, 1955, 103); *Ростуть молоді вчені, представники молодого суспільства* (Еллан, II, 1958, 178); *Ростуть наші люди. Яскравим прикладом цього росту є Макар Онисимович Посмітний, депутат Верховної Ради УРСР,— колишній панський наймит...* (Вишня, День.., 1950, 42).

◇ **Росту́ть кри́ла** *див.* **крило́.**

4. Мати поширення в якій-небудь місцевості, зоні, на певних грунтах і т. ін. (про рослини). *Кругом хати ріс зелений та густий, як руно, шпориш* (Н.-Лев., III, 1956, 323); *Росла в гаю конвалія Під дубом високим, Захищалась від негоди Під віттям широким* (Л. Укр., I, 1951, 6); *Вони* [співанки], *здається, гойдалися з нею ще у колисці, хлюпались у купелі, родились у її грудях.., як смереки ростуть по горах* (Коцюб., II, 1955, 314); *Сосна росте на пісках, на гірських схилах. Коли місце обмивають льодові дощі, обдувають снігові вітри, жодне дерево не знаходить у собі мужності рости там, тоді звичайно кажуть: «Посадимо сюди сосну»* (Ю. Янов., II, 1958, 126); // Виростати (перев. про волосся). *Ні вуси, ні борода не хотіли рости на його темному, як юхт, обличчі* (Коцюб., I, 1955, 34).

◇ **Наговори́ти (розказа́ти) [,що] на вербі́ гру́ші росту́ть** *див.* **гру́ша.**

РОСТИ́НА, и, *ж., заст.* Рослина. *Дворик посипано піском і засаджено де-не-де тривкими ростинами, здебільша агавами* (Л. Укр., III, 1952, 270); *Ростини боялись навіть тягти сік із землі, пити холодну росу, виправити зібгані листочки, розгорнути звинені квітки* (Коцюб., I, 1955, 176); *Прийди ж, прийди* [весна]*! Тепла і світла прагнуть Усі живі створіння, всі ростини І без твоєї ласки замирають* (Сам., I, 1958, 116); *У порівн. *Немов ростина, у котрої корінь Хробак підточить, голову схиляє, Опустить листя.., так Валентій похилився* (Фр., XIII, 1954, 203).

РОСТИ́НКА, и, *ж., заст.* Зменш.-пестл. до **рости́на.** *Не рвуть* [дівчата] *квіток співучих, та зривають Із кождої ростинки по листку І бережно у кошики складають* (Фр., XI, 1952, 292); *Великий ліс, що задержався коло села, виглядав поважно і стурбовано, і лиш десь-не-десь дрижало замираюче пожовкле листя на чорному гіллі, зеленілась якась витривала ростинка на землі* (Коб., II, 1956, 82).

РОСТИ́ННИЙ, а, е, *заст.* Рослинний.

◇ **Рости́нне життя́** — те саме, що **Росли́нне життя́** (*див.* **росли́нний**). *Перемигнуло перед душею ціле життя,.. але життя чисто ростинне, вегетативне* (Фр., I, 1955, 183).

РОСТИ́ННІСТЬ, ності, *ж., заст.* Рослинність. *Багато чула Маруся про сю Гаджіну, про її буйну цілющу ростинність* (Хотк., II, 1966, 143); *З наближенням до руїн пригноблення відлюдного місця щезає.. Зміну настрою викликає буйна ростинність руїн* (У. Кравч., Вибр., 1958, 302).

РОСТИ́ТИ, рощу́, рости́ш, *недок., перех.* 1. Вирощувати, розводити що-небудь. *Лукаш усе садовину ростив та кохав, та тим собі й тішився* (Вовчок, VI, 1956, 227); *Той, хто любить паростки кленові, Хто діброви молоді ростить, Сам достоїн людської любові, Бо живе й працює —для століть!* (Рильський, III, 1961, 14); *Для майбутніх садів він ростив дерева* (Нагн., Вибр., 1957, 121).

2. Ходити за ким-небудь, доглядати когось, турбуючись про здоров'я, виховання, розвиток, харчування і т. ін.— *Доню моя, доню моя, Цвіте мій рожевий! Як ягодку, як пташечку, Кохала, ростила* (Шевч., I, 1963, 26); [Печариця:] *Батько — велике слово, велика річ! Він тебе годував, ростив... на добру путь напучував...* (Мирний, V, 1955, 163); *Ростила сина, викохувала, маленьким в любистку та м'яті купала* (Коз., Вибр., 1957, 107); *Як би він хотів мати зараз тиху Миронову судьбу. Непомітно жити біля такого ставочка, ходити за плугом, ростити дітей і забути усе-усе на світі* (Стельмах, II, 1962, 74); — *Мої товариші сильніші за мене, бо їх ростили батьки — робітники та селяни...* (Хотк., I, 1966, 175); // Сприяти вдосконаленню, розвиткові кого-, чого-небудь. *Комуністична партія дбайливо ростить учасників нового патріотичного руху, веде серед них велику виховну роботу* (Ком. Укр., 6, 1961, 25); *Він сидить з блокнотом та олівцем в руках і дивиться на свою роту, яку плекав, навчав, ростив, як мати своїх дітей* (Гончар, III, 1959, 114); *Слава партії і комсомолу, Що ростять і виховують нас!* (100 пісень.., 1946, 161); // *який.* Розвивати в комусь які-небудь риси характеру, поведінки і т. ін. *І синів ти відважних ростила не для горя, тортур і ярма* (Сос., II, 1958, 215).

3. *перен.* Безперервно збільшувати кількість, обсяг, розмір і т. ін. *І сорочку, і штани,.. і рушники на стінах у хаті ростила, ткала, шила, а потім і прала щотижня моя мати* (Минко, Моя Минківка, 1962, 56); // Посилювати, зміцнювати що-небудь. *От стоїть він і ростить злобу в собі* (Хотк., II, 1966, 252); *І кожен з нас в душі ростив бажання Іти вперед, на захід, до мети!* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 33).

РОСТИ́ТИСЯ, и́ться, *недок.* Пас. до **рости́ти.** *Враз душогублива рука Потьмарила нам світ, Де генієм трудівника Новий ростився цвіт* (Рильський, II, 1960, 265).

РОСТКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **росто́к.** *Щоб живці краще укорінились, можна застосовувати росткові речовини* (Наука.., 4, 1963, 57).

Росткова́ му́ха — муха, личинки якої живляться насінням, що проростає, сходами рослин і т. ін. *Перевага розсадного вирощування полягає також і в тому, що рослини не пошкоджуються личинками росткової мухи, яка.. завдає овочівництву багато шкоди* (Колг. Укр., 2, 1961, 32).

РОСТОВИ́Й, а́, е́. 1. Прикм. до **ріст 1.** *Вічка, розміщені в нижній третині живців, формуються в той час, коли пагони посилено ростуть і витрачають на ростові процеси багато поживних речовин* (Хлібороб Укр., 3, 1967, 33); *Плодове дерево в перші роки життя утворює ростові гілочки* (Сад. і ягідн., 1957, 37).

2. Який сприяє росту рослин. *Дуже перспективним є використання ростових речовин для передпосівної обробки насіння сільськогосподарських культур, що підвищує схожість та енергію проростання* (Наука.., 3, 1957, 4); *При культурі помідорів у теплицях для посилення плодів і прискорення їх росту застосовують ростові речовини (стимулятори росту)* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 62).

РОСТОВИ́ТИЙ, а, е, *діал.* Який швидко росте. *Верба — ростовите дерево* (Сл. Гр.).

РОСТО́К, тка́, *ч.* 1. Пестл. до **ріст** 2. — *На великий росток — нема чобіток!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 88).

2. Стебло рослини на самому початку його розвитку із зерна, бульби або від кореня. *Жуки пошкоджують листочки і молоді стебельця, а також ростки поключеного зерна* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 146); *Для захисту від заморозків ростків* [картоплі], *які тільки-но вийшли на поверхню землі, їх треба пригорнути шаром землі* (Картопля, 1957, 99); // Відрізок гілки з бруньками для посадки; черешок. *В лабораторії ростки зелені, З полів дослідницьких, що за селом* (Бойко, З Дон. краю, 1952, 83).

3. *тільки мн., чого, перен.* Перші прояви чого-небудь. *Спав і я. Спав важким непробудним сном. Іноді серед того сону* [сну] *закльовувались у голові невеличкі ростки якихся таємних гадок, чогось такого, що не давалося ні думкою обхопити, ні очима осягнути* (Мирний, IV, 1955, 326); *Неоцінимою заслугою В. І. Леніна перед історією є те, що після Жовтневої революції на розвалинах старого світу він перший зумів побачити і вчасно розкрив ростки нового* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 26).

РОСТОМІ́Р, а, *ч., спец.* Прилад для вимірювання зросту людини. *Визначення антропометричних показників провадиться за допомогою спеціального інструментарію (ростомір, вага та ін.)* (Шк. гігієна, 1954, 43).

РОСТО́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **ростóк** 2, 3. *Корінь вглиб повивсь — напитися, Росточок — догори* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 31); *На лихо випала суха, бездощівна весна, насіння в землі проросло, але пробитись росточкам ни поверхню не було вже сил* (Вол., Самоцвіти, 1952, 117); *Вона тільки народилась і вже стала тут найстаршою, всіх прихилила до себе ця маленька істота, пуп'янок, крихітний росточок життя* (Гончар, Тронка, 1963, 300).

РОСТР, а, *ч., іст.* Таран у вигляді голови якої-небудь тварини на носовій частині давньоримського військового судна.

РО́СТРА, и, *ж.* 1. *іст.* Трибуна на площі Стародавнього Риму, прикрашена носами кораблів, захоплених у ворогів. *Той над закопаним золотом труситься, чахне; Той, остовпілий, стоїть перед ростpами; ті розкошують, Оплески вчувши гучні по лавах усіх театральних* (Зеров, Вибр., 1966, 217).

2. *архт.* Прикраса колон у вигляді носової частини давньоримського військового судна.

3. *мн., мор.* Настили, перев. гратчасті, над палубою судна для розміщення шлюпок і зберігання запасного рангоуту.

РОСТРА́ЛЬНИЙ, а, е, *архт.* Прикм. до **ро́стра** 2. *Далі Агріппа, з наказу богів, при сприятливім вітрі, Ставить у стрій кораблі; на чолі гордовитім у нього Славна ознака звитяги, ростральний вінець променіє Там з іноземною міццю, при зброї і шатах відмінних* (Зеров, Вибр., 1966, 257).

Ростра́льна коло́на — колона з ростpами (у 2 знач.). *Ростральні колони часто споруджувались в епоху римської імперії і служили пам'ятниками перемог у морських боях* (Архіт. Рад. Укр., 5, 1941, 48).

РОСТУ́ЧИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. теп. ч. до **рости́.** *Завданням радянської шкільної гігієни є вивчення ростучого організму у найтіснішому зв'язку з умовами його існування* (Шк. гігієна, 1954, 4); *У житті завжди існує нове і старе, ростуче і відмираюче* (Вітч., 8, 1958, 134); *Обвали бомб, ростучий рев безодні, Удар об грунт залізнотілих брил* (Бажан, I, 1946, 138); *Молода радянська поезія була поезією непідробної бадьорості і високого душевного піднесення, в якому відбилося життєрадісне світовідчування ростучого, висхідного класу, класу-переможця* (Про багатство л-ри, 1959, 117).

РО́СЯНИЙ, а, е. Прикм. до **росá.** *Македон, стріпуючи мокрою чорною чуприною, запевняв, що ця росяна купіль, особливо при сході сонця, дає розвідникові силу і вроду* (Гончар, III, 1959, 436); *Вимита земля, вся засіяна росяними кульками, сміялась до веселого сонця міріадами мерехтливих іскринок* (Коз., Серце.., 1947, 72); *Кущі стьобали бійців по грудях та спинах, залишаючи на одязі темні росяні смуги* (Тют., Вир, 1964, 383); // Вкритий росою. *Гнат подався до ставка й сів під вербою на росяній траві* (Коцюб., I, 1955, 30); *Чорніє млин, рум'яна спить вода, І солов'їна пісня молода Пливе струмком із росяного саду* (Рильський, II, 1960, 120); *З тобою, мила, на світанні Ішли ми в росяні поля* (Мас., Побратими, 1950, 40); *Зрідка спросоння заскрипить журавель або гупне біля якогось похиленого тину росяне яблуко.. на траву, і знову тиша* (Стельмах, II, 1962, 26); // Який супроводжується випаданням роси. *Вечір непомітно переходив у вологу, росяну ніч* (Дмит., Наречена, 1959, 137); *У польовому стані, По росяній порі, Зійшлися на вечерю Засмаглі косарі* (Нагн., Вибр., 1950, 198); // Насичений росою; який буває під час випадання роси. *Ударив Остап Вересай по струнах — залунала в росяному повітрі косарська пісня* (Бурл., О. Вересай, 1959, 35); *Балика жадібно дихав росяною свіжістю пущі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 41); // Який здійснюється, відбувається під час випадання роси. *Росяне мочіння льону.*

РОСЯНИ́СТИЙ, а, е, *поет., рідко.* Те саме, що **ро́сяний.** *З бляшаної дахівки хліва, переливаючись і виблискуючи, стікала на землю місячна повінь, підмивала окоренки старих верб,.. котилася.. аж до Ташані росянистими рукавами, слалася по тихій воді іскристими спалахами* (Тют., Вир, 1964, 106); *За нами стануть — шахти темна кліть, Садів зелених росянисте віть* (Мал., II, 1948, 145); *Шелестітимуть тополі вздовж бетонних та асфальтованих смуг, до першої паморозі жеврітимуть пелехаті канни, обрамлені росянистими газонами* (Рад. Укр., 9.III 1964, 2).

РОСЯ́НКА, и, *ж.* (*Drosera* L.). Багаторічна трав'яниста болотна комахоїдна рослина родини росянкових; росичка. *До комахоїдних рослин нашої флори належить маленька трав'яниста росянка, що росте на болотах* (Наука.., 11, 1956, 30).

РОСЯНКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **рося́нка;** // *у знач. ім.* **росянко́ві, вих,** *мн.* Родина багаторічних комахоїдних рослин.

РО́СЯНО. Присл. до **ро́сяний.** *Яблуні дихають цвітом росяно, червоно, біло* (Мал., Чотири літа, 1946, 16); *Польова вика синіє, березка плутається під ногами та червоно, росяно палає горошок...* (Гончар, Тронка, 1963, 33); // *у знач. присудк. сл.* Мокро від роси. *І росяно, і кально, скрізь калюжі* (Гл., Вибр., 1951, 35); *Ранніми ранками росяно* (Тер., Ужинок, 1946, 113).

РОТ, а, *ч.* 1. Порожнина між верхньою і нижньою щелепами з отвором у нижній частині обличчя. *Розсердився* [Ентелл] *і роз'ярився, Аж піну з рота попустив* (Котл., I, 1952, 98); *Я роззявив рота й хотів дихнуть, а вода пішла в рот* (Н.-Лев., VI, 1966, 94); *Нарешті подали пиріг.. Солодкий, начинка з варення, а в роті так і тане* (Багмут, Опов., 1959, 7); *Образно. *Хлопець ліпив зелених коників з глини. Він обпалював їх у червоному роті печі* (Кор., Поезії, 1967, 108) ;*У порівн. *Я мусив.. перескакувати щілини на землі, наче розкриті жадібно роти* (Коцюб., II, 1955, 402); *Вранці містечко бомбардували. Під ногами тріщало скло, вікна зяяли чорними ротами* (Тют., Вир, 1964, 358); // Обрис і розріз губ. *Тільки тепер Данило придивляється, що*

в його небоги сумовито окреслений рот (Стельмах, II, 1962, 246); *Розлючені обличчя, перекошені криком роти, розпатлані голови — все це насувалося на Гната* (Тют., Вир, 1964, 178); // Дзьоб, паща, писок і т. ін. у тварин. *Ворона маленька, та рот великий* (Укр.. присл.., 1955, 164); *Покупці оглядають коні навкруги, заглядають їм в роти* (Н.-Лев., VII, 1966, 357); *Він обережно вийняв з рота собаки мокру од слини хустку* (Коцюб., II, 1955, 389); *На самому краю джерела сиділа велика вирлоока жаба і вбирала в широкий рот ноженята дрібної пташки* (Стельмах, II, 1962, 145); *У порівн. *Розчинилися* [двері], *мов рот лютого звіра* (Мирний, I, 1954, 324).

◇ **[Аж] у ро́ті чо́рно** *у кого, кому* — хтось дуже сердитий, лютий. *Панночка на стільчику розкинулась, плаче; а стара над моєю головою стоїть і так то вже мене лає, така вже люта, — аж їй у роті чорно* (Вовчок, I, 1955, 109); **Відрива́ти від сво́го ро́та** *див.* **відрива́ти**[1]; **Відрива́ти кусо́к від (од) ро́та** *див.* **кусо́к; Вки́нути в рот** *див.* **вкида́ти; Де́рти (дра́ти) рот (ро́та)** *див.* **де́рти; Диви́тися (зазира́ти) в рот (в ро́та)** — з цікавістю слухати кого-небудь. *Цілий ряд очей дивився в рот бабі... — Розкажіть казку* (Коцюб., II, 1955, 273); *Крокуючи вулицею, подоляк метав жартами наліво й направо, а словаки, весело юрмлячись довкола, на ходу зазирали йому в рота, виловлювали кожне сказане слово* (Гончар, III, 1959, 323); **Забу́ти язика́ в ро́ті** *див.* **забува́ти; Зав'я́зувати (зав'яза́ти) рот (ро́та)** *див.* **зав'я́зувати; Загороди́ти ро́та (рот)** *див.* **загоро́джувати; Закрива́ти (закри́ти) ро́та (рот)** *див.* **закрива́ти; Закува́ти ро́та** *див.* **зако́вувати; Заліплювати (заліпи́ти) рот (роти́)** *див.* **заліплювати; Замазувати (замазати) ро́та** *див.* **замазувати; Замика́ти (замкну́ти) рот (ро́та)** *див.* **замика́ти; Засупо́нити ро́та** *див.* **засупо́нювати; Затика́ти (заткну́ти, затка́ти) ро́та** *див.* **затика́ти**[1]; **Затуля́ти (затули́ти) рот (ро́та)** *див.* **затуля́ти; Заці́пити рот (ро́та)** *див.* **заці́плювати; Заши́ти ро́та** *див.* **зашива́ти; Зна́ти [ті́льки] з ми́ски (з но́са) та в рот** *див.* **зна́ти; З пі́ною в ро́ті (бі́ля ро́та)** — у великому гніві, зі злістю. *Галчан поривався першим увійти в хату, але молодиці не пускали його.., і він з піною в роті, лаючись та розштовхуючи всіх, перся до дверей* (Коцюб., I, 1955, 282); *Хлопець упав. Йосель з піною біля рота кинувся його топтати* (Хотк., I, 1966, 162); **З ро́та ве́рне** *що* — що-небудь дуже неприємне для споживання. *Його мучило.. життя в казармі вонючій та воняча їжа.. Каша з рота верне* (Мирний, I, 1949, 224); **З ро́та видира́ти** *у кого* — кривдити чим-небудь когось. — *Газда.., а в бінної* [бідної] *удови з рота видираєш* (Хотк., II, 1966, 65); **[Й] горобе́ць у ро́ті не наслі́див** *у кого* — хтось нічого не їв. — *Люди добрі! На бога, дайте мені чистий спокій, бо ви сте харчували, як зіходили до церкви, а у мене ще й горобець у роті не наслідив* (Хотк., II, 1966, 14); **[Й] ріски в ро́ті не бу́ло (не мав, не ма́ла** *і т. ін.*); **[Й] ріски в рот не брав (не бра́ла** *і т. ін.*) *див.* **ріска; [Й] рісоньки в ро́ті не було́ (не мав, не ма́ла** *і т. ін.*); **[Й] рісоньки в рот не брав (не бра́ла** *і т. ін.*) *див.* **рісонька; [Й] рісочки в ро́ті не було́ (не мав, не ма́ла** *і т. ін.*); **[Й] рісочки в рот не брав (не бра́ла** *і т. ін.*) *див.* **рісочка; [Й] роси́нки [ще] не було́ в ро́ті** *див.* **роси́нка; [Й] ро́та не роззявля́в (роззя́вив, розкрива́в, розкри́в)** *хто* — хто-небудь не промовляв жодного слова. *Після цього баба вже й рота не роззявляла* (Григ., Вибр., 1959, 298); *Хоч голову скрути, Про мене!.. Я тепер і не роззявлю рота* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 61); — *Стояли, кажуть, всі — як один, зціпивши зуби, і навіть рота ніхто не розкрив* (Гончар, II, 1954, 104); **Криви́ти ро́та** *див.* **криви́ти; Кри́хти в ро́ті не було́; І кри́хти в рот не брав (не бра́ла** *і т. ін.*) *див.* **кри́хта; Куто́к (кутки́) ро́та** *див.* **куто́к; Лови́ти слова́ із ро́та** *див.* **лови́ти; Набира́ти (набра́ти, понабира́ти) води́ в рот** — замовкати. — *Вже я й мовчу, вже я й набираю води в рот — все одно .. він виведе тебе з останнього терпіння* (Збан., Мор. чайка, 1959, 116); [Чоловік:] *Ви що, води понабирали в рот?.. Заціпило? Прошу відповідать* (Підс., Жарти.., 1968, 125); **На весь (ввесь, уве́сь) рот крича́ти (співа́ти, смія́тися** *і т. ін.*) — дуже голосно, щосили кричати (співати, сміятися і т. ін.). *Деякі діти кричали на весь рот* (Мирний, IV, 1955, 195); *Усі.. співають на увесь рот, а вона і губоньок не роззіва* (Кв.-Осн., II, 1956, 426); *Як тільки вона трохи сердилась, з неї спадала та солодка луска, і вона лаялась і кричала на ввесь рот* (Н.-Лев., II, 1956, 267); **Не йде в рот** *див.* **іти́; Не кладі́ па́льця (па́льців) у рот** *див.* **кла́сти; Нема́ чого́ в рот покла́сти** — нічого їсти. *При панській власті нема чого у рот покласти* (Укр.. присл.., 1963, 118); **Не мо́жна взя́ти до ро́та; В рот не ві́зьмеш** *що* — що-небудь дуже несмачне, не придатне для споживання. *До нового року їх* [яблук] *не можна було взяти до рота, так нещадно вони кривили губи й обличчя* (Стельмах, II, 1962, 339); **Не пішла́ ча́рка до ро́та** *див.* **піти́; Ні па́ри з ро́та** *див.* **па́ра**[2]; **Позалива́ти роти́ горі́лкою** *див.* **позалива́ти; Рожо́вувати (розжува́ти) і в рот (до ро́та) кла́сти (покла́сти)** — дуже докладно пояснювати. — *Воно й так зрозуміло,— образився Сафат, якому здалося, що йому розжовують і до рота кладуть* (Ю. Янов., Мир, 1956, 286); **Роззявля́ти (роззя́вити, розкрива́ти, розкри́ти) рот (ро́та):** а) починати промовляти, говорити. *Іду я по ризі та шкутильгаю. А Солов'їха вже й рота роззявила: «..Покарав тебе господь! бодай була й другу ногу зломила!»* (Н.-Лев., II, 1956, 8); б) *(на кого)* починати лаяти когонебудь, кричати на когось; в) захоплено або здивовано слухати чи дивитися на кого-, що-небудь, забуваючи про все інше. *У хаті слухали, роззявивши роти, намагаючись не пропустити жодного слова* (Кач., Вибр., 1953, 185); *Вдягла* [мати] *ту хустку та така стала, що я аж рота роззявив з подиву* (Збан., Єдина, 1959, 16); *Чоловік повертає голову і з подиву розкриває рота, а сокира сама вислизає з руки: вулицею, погойдуючись,.. пливли його воли* (Стельмах, I, 1962, 570); г) бути неуважним. — *Ну, гони биків, чого рота роззявив?* (Тют., Вир, 1964, 10); д) *(на що)* заздрячи, посягати на щонебудь. [Репа:] *Отже, капосна дитина — в голубник полізла... На чуже добро ще змалку рота роззявляє* (Голов., Драми.., 1958, 390); — *Ну, чого ж, і ти був хазяїном. П'ять моргів землі чужої мав. Широко розкривав рота на чуже добро* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 219); **Розтуля́ти (розтули́ти) рот (ро́та)** — починати говорити. *Чубенко даром рота не розтулить,.. він зараз кричатиме про Донбас, про мету, про революцію* (Ю. Янов., II, 1958, 211); **Рот аж по ву́ха** *у кого* — у когось-небудь широко розтягнуті губи. *Байдуже, що в нього рот аж по вуха і ластовиння на виду повне решето, зате до чого думки хороші..!* (Довж., I, 1958, 74); **Рот на замо́к** — мовчи. — *З'явишся в Троянівку — рот на замок* (Тют., Вир, 1964, 442); **Тягну́ти (висми́кувати** *і т. ін.*) **слова́ з ро́та** — промовляти повільно, спроквола. *Як до мене говорить* [Омелько], *то тягне ті слова з рота, неначе з-під землі викопує* (Н.-Лев., II, 1956, 15); **Упусти́ти ра́ка з ро́та** — не зуміти скористатися щасливою нагодою; **У рот не бра́ти** *див.* **бра́ти; У рот не лі́зе** *див.* **лі́зти; Як (мов** *і т. ін.*) **води́ в рот набра́ти** *див.* **вода́.**

2. *перен., розм.* Кожна окрема людина (при розподілі витрат, харчових запасів і т. ін.); їдець. — *Є в нашім селі такий чоловік... Не багатий, не бідний — п'ять соток на три роти* (Мур., Бук. повість, 1959,

35); // Член сім'ї, утриманець, який харчується разом з іншими її членами. [О д а р к а:] *Що ж у мене є? Гола душа, та драпгям прикрите тіло, та отих двоє ненажерливих ротів...* (Мирний, V, 1955, 234); *В нього аж п'ять ротів, як вітряків, щось треба кинути на жорна* (Коцюб., II, 1955, 232).

◇ **За́йвий рот** — про того, хто обтяжує. *І знов пригадує Артем, що тільки не розповідав йому батько про своє дитинство. На третьому році лишився круглим сиротою. Жив у тітки — не любила: своїм рахуби не дасть, а ще й він зайвим ротом* (Головко, II, 1957, 389).

РО́ТА, и, *ж.* Військовий підрозділ, що входить до складу батальйону. *Брянський стрибнув у глибоку траншею, що вела до стрілецьких рот* (Гончар, III, 1959, 40); *Рота лейтенанта Шрама зайняла оборону вночі* (Собко, Шлях.., 1948, 43); *Одного ранку з гори Семен побачив роту червоноармійців на лижах* (Сміл., Зустрічі, 1936, 204); // *перен., кого.* Про велику кількість людей. *Тут рота косарів з гребцями Йшли битись з косами, з граблями, Ніхто од бою не цурався* (Котл., I, 1952, 182); *Вийшла козачка за ворота — Сидить жінок ціла рота* (Чуб., V, 1874, 1171).

РОТА́НГ, а, *ч.* Ліанова тропічна пальма, гнучкі, тонкі стебла якої ідуть на виготовлення меблів, кошиків і т. ін.

РОТА́НГОВИЙ, а, е. Прикм. до **рота́нг.** *В тропічних лісах Азії й Африки ростуть пальми-ліани (ротангові пальми), довжина яких досягає 200 і навіть 300 метрів — найбільша серед рослин земної кулі* (Хлібороб Укр., 5, 1965, 47).

РОТАПРИ́НТ, а, *ч.* Малоформатна друкарська машина, робота якої грунтується на принципі офсетного друку; застосовується головним чином для розмноження малотиражних видань. *Наших сучасників не дивують документи, виготовлені на складних розмножувальних апаратах (малоформатній друкарській машині — ротапринті, установці «Ера» та інших)* (Веч. Київ, 23.VII 1971, 2).

РОТА́ТИЙ, а, е, *розм.* 1. Який має великий рот (у 1 знач.); з великим ротом. *Коли в полі його зору опиняється розхристано-безтурботний Лукіїн скептик чи ротатий син Осадчого, що ростом вже переганяє батька,.. то густі брови Яцуби мимоволі насуплюються, а погляд стає тягучим, важким, свердлючим* (Гончар, Тронка, 1963, 136); *З моря солоних глибин Випливали ротаті акули* (Рильський, I, 1960, 335); *Не присідаючи й на хвилину, цілий день буде вона* [пташка] *літати сюди-туди, щоб нагодувати ненажерливих ротатих діточок своїх* (Тют., Вир, 1964, 202).

2. *перен.* Крикливий, галасливий. *Ото ротата..— на все село* (Номис, 1864, № 12983); *Софія.. жваво щось говорила приятелькам і була така ж ротата, як і вчора* (Гончар, Таврія, 1952, 344).

РОТА́ТОР, а, *ч.* Малоформатний апарат для виготовлення копій текстового матеріалу, схем тощо; застосовується головним чином для розмноження службової документації, рефератів і т. ін. *В арсеналі оргтехніки багато засобів швидкого й доброякісного розмноження інформації. Серед них засоби так званої оперативної поліграфії: ротатори, гектографи, офсетні машини* (Наука.., 1, 1967, 15); *Я бачив і ротатори могутні, І лінотипів скована ряди, Та в цій друкарні є щось незабутнє — В дитинстві ще тягло мене сюди* (Воронько, Коли я.., 1963, 57).

РОТА́ТОРНИЙ, а, е. Прикм. до **рота́тор.**

РОТАЦИ́ЗМ, у, *ч., спец.* 1. Гаркавість, нечіткість у вимові звука «р».

2. Чергування приголосних, що полягає в переході зубних «з», «с», «л» у сонорний «р».

РОТАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Заснований на принципі обертання окремих деталей. *Знищення корки до з'явлення сходів найкраще провадити боронами, а після з'явлення сходів — ротаційними мотиками* (Зерн. боб. культ., 1956, 39); *Ротаційні диски і прополювальні борінки розпушують грунт біля рослин кукурудзи, не пошкоджуючи їх* (Ком. Укр., 5, 1962, 10); *Якщо до з'явлення сходів випаде дощ, посіви негайно боронують або обробляють ротаційними мотиками впоперек рядків* (Хлібороб Укр., 3, 1964, 5).

△ **Ротаці́йна маши́на** — друкарська машина, друкувальний пристрій якої складається з двох обертових циліндрів. *Газета ще друкувалася. Ротаційна машина гула, гарчала, потужно клацала залізом* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 97); **Ротаці́йна моти́ка** *див.* **моти́ка.**

РОТАЦІ́ЙНИК, а, *ч., спец.* Робітник, який працює на ротаційній машині. *Коли здійснити екскурсію по комбінатових друкарнях, побувати в цехах, де працюють лінотипісти, верстальники, офсетники, ротаційники,.. можна дістати уявлення не тільки про нинішній стан друкарської справи, а й про сучасний рівень науки і техніки взагалі* (Наука.., 9, 1968, 21).

РОТА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* 1. Те саме, що **Ротаці́йна маши́на** (*див.* **ротаці́йний**). *Щербаковський завод поліграфічних машин.. освоїв виробництво портативної газетної ротації.., сконструйованої ленінградськими спеціалістами* (Наука.., 5, 1956, 40).

2. Період часу, протягом якого відбувається повна зміна сільськогосподарських культур на певній земельній ділянці згідно з сівозміною. *Глибоке розпушування проводиться лише один раз за ротацію сівозміни, тобто один раз за 4—5 років при готуванні пару* (Колг. Укр., 2, 1954, 6); *Щоб не створювалась підгрунтова ущільнена підошва, колгоспи за ротацію запроваджують оранку на різну глибину* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 7).

РОТЕНЯ́, я́ти, *с.* Зменш.-пестл. до **рот** 1. *Малеча шумно обсіла миски і весело до їжі взялася. Дівчатка деякі в пеленах дітей держали. А вони.. роззявляли ротенята* (Головко, I, 1957, 250); *То збоку ускубне* [Пліточка черв'яка], *То спереду поцупить, То хвостика лизне.. Та ба!.. та ротеня таке узеньке, бач, Що нічого не вдіє, Хоч сядь — та й плач!* (Г.-Арт., Байки, 1958, 80).

РО́ТИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **рот** 1. *Діти пороззявляли роти. Горішки і маківники залоскотали у їх ротиках* (Н.-Лев., II, 1956, 319); *У кротихи Любий кротик — Чорна шубка, Чорний ротик — Розлінився В самий край* (Стельмах, V, 1963, 370); *На землю спала неймовірна спека. Листя на деревах повисло донизу, пташки мовчали, сиділи, мов сонні, роззявивши ротики* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 60); *Образно. *Срібний пил клубочиться над полями, тисячі мільйонів колосків розкривають свої пожадливі ротики і ловлять той пилок, щоб налитися зернами* (Цюпа, Краяни, 1971, 112).

РО́ТИКИ, ів, *мн.*: △ **Садо́ві ро́тики** (*Antirrhinum majus* L.). Рід одно- або багаторічних трав'янистих декоративних рослин родини ранникових з квітками різноманітних кольорів, зібраними в китиці. *Садові ротики. Є сорти з квітками різного кольору — від білого до темно-пурпурного, майже чорного* (Озелен. колг. села, 1955, 214); *Складаючи букет, слід пам'ятати, що не всі рослини терплять сусідство. Гвоздики і садові ротики — швидко в'януть* (Знання.., 6, 1969, 26).

РО́ТМІСТР, а, *ч.* У дореволюційній російській кавалерії та жандармерії — офіцерський чин, що відповідав чинові капітана в піхоті й інших військах; офіцер у такому чині. *В наметі вже чекала вся польська рада воєнна, комісари, полковники і ротмістри* (Мак., Вибр., 1956, 548); *Ротмістр наказав зв'язати книги, сердито висякався і вийшов, кинувши на Ольгу Петрівну злий погляд* (М. Ол., Леся, 1960, 23).

РО́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **ро́та.** *Тихенько, як овечата, йшли новобранці до ротної казарми* (П. Куліш, Вибр., 1969, 297); — *Є наказ, щоб тебе перевести на вільну квартиру, тільки з щоденним виходом на стройову муштру та на всі інші ротні заняття* (Тулуб, В степу.., 1964, 140); *В ту ніч були ми втрьох у бліндажі: Я, замполіт і ротний старшина* (Підс., Поеми, 1954, 3); *В переліску, майже біля залізничної колії, роту очікував збіднілий у відступах ротний транспорт* (Ле, Право.., 1957, 166); // *у знач. ім.* **ро́тний,** ного, *ч., розм.* Командир роти. *Пішли вони втрьох до фельдфебеля. Той зараз же повів їх до ротного* (Мирний, І, 1949, 225); — *На ротному одежа затлілась, а він: «За мною, товариші!»* (Гончар, II, 1959, 421).

РОТОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **рот** 1. *Найактивнішу роль у процесі звукотворення відіграє ротова порожнина* (Худ. чит.., 1955, 24); *Ротовий апарат комах пристосований для живлення твердою або рідкою їжею* (Захист рослин.., 1952, 14).

РОТО́К, тка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **рот** 1. *На чужий роток не накинеш платок* (Номис, 1864, № 6987); *Дівчинка.. дивилась сумними очима на діл, устромивши палець в розтулений роток* (Н.-Лев., VII, 1966, 274); — *Вони ж* [пташенята], *сердешні, пікають уже, пікають та так уже страдно ротками зітхають* (Тесл., З книги життя, 1949, 17); // *зневажл. Свиня пропхалась у садок,— Усюди треба їй, ледачій, Усунуть свій зажерливий роток* (Гл., Вибр., 1951, 148).

◇ **Набива́ти рото́к** *див.* **набива́ти.**

РОТО́НДА, и, *ж.* 1. Кругла або напівкругла в плані споруда (будинок, павільйон, зал), звичайно увінчана банею і оточена розташованими вздовж стін колонами. *До нашого часу збереглись..: церква — ротонда на Аскольдовій могилі.. та напівротонда на території Флорівського монастиря* (Знання.., 10, 1967, 29); *Щедрий магнат Ромашкан-Ловецький поставив на цьому місці велику ротонду з каменя й мармуру* (Козл., Ю. Крук, 1957, 429); *Ніна повернула назад, спустилася східцями вниз і наблизилась до ротонди, за гратчастими стінами якої мелькали танцюючі пари* (Добр., Тече річка.., 1961, 285).

2. *заст.* Верхній жіночий теплий одяг без рукавів у вигляді довгої накидки. *Любов попереду вбігає швидко в ротонді і в шапочці* (Л. Укр., II, 1951, 27); — *Пані прохали, щоб ви поспішилися, та й Василь переказує, що коні померзли! — мовила Устя, покоївка самої пані, спішно наготовляючи пухову намітку та соболеву ротонду* (Л. Янов., І, 1959, 125).

РО́ТОР, а, *ч., спец.* Обертова частина машин (турбіни, електричного двигуна і т. ін.), за допомогою якої енергія одного виду перетворюється в енергію іншого виду. *Під тиском пари обертається ротор, який приводить у рух генератор електричного струму* (Знання.., 9, 1965, 2); *У турбогенераторі ротор — найбільш відповідальна і складна частина* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 164); *О рух ротора, ти засвітив у небі Рад нових огнів чудесні хори...* (Сос., Поезії, 1950, 111).

РО́ТОРНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **ро́тор.** *За короткий строк буряславці оволоділи турбінним і роторним способами буріння* (Наука.., 8, 1956, 12); *Зелену масу скошують і подрібнюють на полі роторними косарками або силосними комбайнами* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 16).

РОТЯ́КА, и, *ж.* Збільш. до **рот** 1. — *Чого ти сміявся? Тебе питаємо — чого ти.. ротяку роззявив? Ану, давай язика* (Ковінька, Кутя.., 1960, 89).

РОХ, РОХ-РОХ-РО́Х, *виг.* Звуконаслідування, що означає хрюкання свині. *Тільки й чути: рох, рох!* (Сл. Гр.); — *Рох-рох-рох...— озвалася свиня, задоволена, що її чухають* (Казки Буковини.., 1968, 10).

РО́ХА, и, *ж., розм.* Те саме, що **свиня́** 1.

РО́ХКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ро́хкати** і звуки, утворювані цією дією. *Здалеку чулося немов кабаняче рохкання* (Коцюб., І, 1955, 364); *З свинарні чути було сите рохкання* (Бойч., Молодість, 1949, 234); *Всі надвірні будівлі озиваються диханням рогатизни і ситим, задоволеним рохканням свиней* (Стельмах, І, 1962, 307); *Дивний звук, схожий на рохкання, почувся в комірчині* (Донч., III, 1956, 68).

РО́ХКАТИ, аю, аєш, *недок.* Видавати характерні звуки «рох-рох-рох» (про свиней). *У хліві стоять коні й корова, рохкають два кабани* (Кучер, Прощай.., 1957, 207); *Путнього кабана.. в хазяйстві* [Скрипаленка] *немає, .. але сякий-такий підсвинок на дворі рохкає* (Збан., Сеспель, 1961, 225); // *перен., розм.* Видавати звуки, що нагадують рохкання (про людей). *Свекор мов кабан лежить, рохка, крекче, стогне...* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 128); *Далі йшов, бумкаючи барабанами, рохкаючи валторнами й виводячи корнетами, оркестр* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 366).

РО́ХНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **ро́хкати.** *Фросина понесла поперед себе корито в хлів.. Льоха рохнула, але не підвелась* (Гуц., Скупана.., 1965, 195).

РОХ-РОХ-РО́Х *див.* **рох.**

РОЧИ́СТИЙ, а, е, *діал.* Який буває раз у рік; річний. *Ішлося вже до різдва. Рочисте свято клопотало кожну сім'ю своїми споконвічними клопотами* (Мирний, II, 1954, 193).

РОЧО́К, чка́, *ч.* Пестл. до **рік** 2. *Всі старші* [діти] *повмирали, зосталися дома тільки малі,— дванадцятий рочок найстаршій дівчині Галі* (Гр., І, 1963, 275); *Настя вже шістнадцятий рочок починає* (Вовчок, І, 1955, 263); *Прийде Андрійко з поля, прижене худобу (йому рочків із вісім минуло),— діти хваляться, показують пиріжки* (Коцюб., І, 1955, 441).

РО́ШЕНИЙ, а, е, *діал.* Росяний. *Вечір. Такий запашний та рошений та зорями вишиваний* (Черемш., Вибр., 1952, 249).

РО́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рости́ти.**

РО́ЩИНА *див.* **ро́зчина.**

РОЯЛІ́ЗМ, у, *ч.* Прихильність до королівської влади.

РОЯЛІ́СТ, а, *ч.* Прибічник роялізму.

РОЯЛІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **роялі́ст.**

РОЯЛІ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **роялі́зм** і **роялі́ст.**

РОЯ́ЛЬ, я, *ч.* Струнний ударно-клавішний музичний інструмент з горизонтально розташованими струнами й корпусом крилоподібної форми; різновид фортеп'яно. *Музика далась Настусі дуже легко, і вона швидко вивчилась чудово грати на роялі* (Н.-Лев., IV, 1956, 228); *Хлопці вкотили до танцювального залу рояль і загородили ним увесь куток* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 179).

△ **Кабіне́тний роя́ль** *див.* **кабіне́тний; Конце́ртний роя́ль** *див.* **конце́ртний.**

РОЯ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **роя́ль;** // Признач. для виготовлення струн рояля. *З рояльного дроту в механічному цеху виготовляють струни — від дискантових до басових* (Наука.., 4, 1961, 26).

РПО, *невідм., ж., іст.* Скорочення: Рада праці і оборони.

РРФСР, *невідм., ж.* Скорочення: Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка.

РСДРП, *невідм., ж., іст.* Скорочення: Російська соціал-демократична робітнича партія. *Робота Першого з'їзду РСДРП була видатною історичною подією* (Веч. Київ, 12.III 1968, 2).

РСІ, *невідм., ж., іст.* Скорочення: Робітничо-селянська інспекція. *Враховуючи, що авторитет контрольних комісій є одним з основних моментів, які забезпечують правильну їх діяльність, Всеукраїнська партійна конференція вважає необхідним мобілізувати навколо діяльності РСІ і КК широку партійну громадську думку* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 229).

РСЧА, *невідм., ж., іст.* Скорочення: Робітничо-Селянська Червона Армія.

РТС, *невідм., ж.* Скорочення: ремонтно-технічна станція. *Одним з найважливіших питань є постачання колгоспам, РТС і радгоспам запасних частин* (Рад. Укр., 6.I 1959, 2).

РТУ́ТНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ртуть.** *Гіпертонічною хворобою називають підвищення у людини артеріального тиску вище 130 міліметрів ртутного стовпа максимального і 85 міліметрів — мінімального* (Наука.., 4, 1961, 51); // Який містить у собі ртуть. *Є на Україні й титанові руди, і ртутні руди* (Цюпа, Україна.., 1960, 89); // Який діє за допомогою ртуті. *Ртутний барометр має трубку, чашку і шкалу, на яку нанесено поділки в міліметрах* (Фіз. геогр., 5, 1956, 84); *Ртутні лампи;* // Вигот. з ртуті, з ртуттю. *Застосовують* [для лікування] *брильянтову зелень або, за пропозицією лікаря, ртутну мазь* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 40).

2. *перен.* Подібний чим-небудь (кольором, вагою, рухливістю і т. ін.) до ртуті. *Вітерець ртутними краплями ганяв на капустяних листках росу* (Тют., Вир, 1964, 453).

РТУТЬ, і, *ж.* Хімічний елемент, рідкий важкий метал сріблясто-білого кольору. *Ртуть.. являє собою рідину, але найважчу з усіх рідин* (Наука.., 4, 1963, 34); *Ртуть, занурена у рідке повітря, перетворюється у твердий ковкий метал* (Заг. хімія, 1955, 272); *Образно. *Місяць над рікою в темному просторі розливав на гори і на верби ртуть* (Сос., II, 1958, 101); *У порівн. *В долині персики цвітуть, А в горах знову сніг, І море котиться, як ртуть, Туманові до ніг* (Рильський, II, 1960, 130).

△ **Гриму́ча ртуть** *див.* **гриму́чий.**

РУБ[1], а, *ч., розм.* 1. Вузький край, кромка чого-небудь; ребро. *Весла лягли на воду рубом, сіть клалась на самісіньку воду. Ні одна крапля не ляпнула, не сполохала водяної птиці* (Н.-Лев., I, 1956, 54); *Рубом великої незграбної руки красномовно розгладив* [дід] *вуса — ніби йому вже піднесли виповнену чарку* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 6).

2. *рідко.* Шов на тканині; рубець.

◇ **[І] ру́ба сухо́го не оста́лося (не оста́лося, не зали́шилося)** *на кому* — хтось зовсім змок. *І руба сухого на йому не осталось* (Номис, 1864, № 579); **Руб ру́ба позива́є (кли́че)** — про що-небудь дуже поношене. — *Адже ж ходив* [Чіпка] *до цього не тільки в шитих* [сорочках], *а часом у таких, що руб руба позиває...* (Мирний, I, 1949, 360); *Руб руба кличе* (Номис, 1864, № 1532).

РУБ[2], бля́, *ч., розм.* Те саме, що **карбо́ванець** 2. *Копійка руб береже* (Укр.. присл.., 1963, 295; [Ю х и м:] *Як же ж я, хазяйський син, та піду у світі, щоб мене підняли на глум? Дайте.. руб серебра на ситцеву рубашку!* (Кроп., II, 1958, 45).

РУ́БА, *присл.* Вертикально, ребром, на вузький край. *Установили руба зверху пляшки копійку, і корнет вцілив* (Збірник про Кроп., 1955, 23); *Скеля гордо височить над покрученим гірським шляхом. Цей велетенський камінь — мов поставлена руба білосіра, неписана книга віків* (Мас., Під небом.., 1961, 149).

◇ **Пита́ння стої́ть (ста́виться) ру́ба** — про те, що набуває надзвичайної гостроти, важливості для когонебудь. *Юначе славний, юнко люба! Коли стоїть питання руба, щоб захищати світ новий,— Удар готуй ти лобовий* (Тич., До молоді.., 1959, 12); **Сказа́ти (запита́ти) ру́ба** — висловитися у стверджувальній чи питальній формі категорично, з усією рішучістю. *Комбайнер відчуває, як сміливість хвилями накочується на його серце, нехай тільки з'явиться* [Палазя], *він запитає її руба...* (Ю. Янов., II, 1954, 189); **Става́ти (ста́ти) ру́ба:** а) застрявати в горлі. *Стає руба шматок хліба в горлі* (Мирний, I, 1949, 282); б) втрачати рухливість, гнучкість, переставати згинатися.— *Хочу поспитати — де вона, що з нею, а язик як став руба, так і не ворухнеш ним* (Коцюб., I, 1955, 144); в) опиратися чому-небудь, рішуче протестувати проти чогось. *Настала осінь. Почали загадувати до школи. Наум гадав віддати Семена, але Наумиха стала руба і затялась, що не пустить* (Коцюб., I, 1955, 103); **Ста́вити (поста́вити) пита́ння ру́ба** — запитувати про що-небудь, заявляти щось категорично, з усією рішучістю. [Б е р е ж н и й:] *Я ставлю питання руба: хто має право цей авторитет відняти у мене?* (Мик., I, 1957, 394); *Горький руба поставив питання перед творчою інтелігенцією капіталістичних країн: «З ким ви, майстри культури?»* (Тич., III, 1957, 456).

РУБА́КА, и, *ч., розм.* Хоробра, відважна людина, яка майстерно володіє холодною зброєю. [О г н є в:] *В голові нашої колони підуть два ескадрони відчайдушних рубак* (Корн., II, 1955, 44); *Мав* [Проценко] *справді хвацький вигляд доброго рубаки* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 61).

РУ́БАНЕЦЬ, нця, *ч., діал.* Поліно, цурпалок. *Свічка горить, свічка палає, шмаровоз по підпічку рубанця шукає* (Сл. Гр.); *Розчистили у хліві порожній засторонок під готові рубанці* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 75).

РУ́БАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **рубати.** *На полі злиднями чавлений, громом битий, залізом рубаний косар косив* (Стельмах, I, 1962, 651); *За всі війни рукам* [Миколи Івановича] *попало чомусь найбільше. Кожна двічі прострелена, а права ще й рубана раз* (Собко, Любов, 1935, 21).

2. *у знач. прикм.* Одержаний унаслідок рубання, подрібнення гострим знаряддям; дрібний, порубаний. *На столі — сталева чорнильниця, металічні моделі, шматки металу — шліфовані, рубані, необроблені* (Ю. Янов., IV, 1959, 135).

3. *у знач. прикм.* Зроблений, нанесений зброєю, яка рубає. *Захитався опришок. Бризнула кров, як з рубаної рани...* (Хотк., II, 1966, 199); // Який має багато таких ран. *Полковник Ничипір під'їхав до гетьмана збоку, чекаючи наказу.. Але й проситися на діло рубаному полковникові було соромно перед Косінським* (Ле, Наливайко, 1957, 96).

4. *у знач. прикм., рідко.* Те саме, що **ру́блений** 2. *Ой в рубаній колодязі.. там дівчина воду брала* (Сл. Гр.); *Йде Яким до рубаної комори зерно набирати* (Шиян, Переможці, 1950, 133).

5. *у знач. прикм., перен., розм.* Уривчастий і різкий, без плавних переходів у звучанні. *Бурхлива вдача Гайдая виявляється за інших обставин і в надзвичайно лаконічних, рубаних репліках — вигуках, наказах, окликах* (Іст. укр. літ., II, 1956, 560); *Костецький про-

довжував говорити різко, короткими рубаними фразами (Перв., Дикий мед, 1963, 227).

РУБАНИ́НА, и, *ж., розм.* Дія за знач. **руба́ти** 1—3 і **руба́тися** 1. *Затихав галас навколо, припинялася рубанина* (Ле, Наливайко, 1957, 422).

РУ́БАНКА, и, *ж.* 1. *діал.* Колода. *Він згубив і стежку ту, Що вела на гірку. Сів на рубанку товсту І заплакав гірко* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 142).

2. Сорт дрібнолистого тютюну. [К о н о н:] *Це не махорка, а рубанка.., дух такий апетитний* (Кроп., II, 1958, 418).

РУБА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **руба́ти** 1—4, 6, 7. *Звалив їх* [холопів] *важкий сон після пекельної праці на рудниках та.. на млинах, на рубанні й корчуванні лісів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 590); *Женю і Діму поставили на рубання дерну* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 41); *Важку ручну працю — пневматичне рубання — майже цілком замінено газокисневим струганням* (Наука.., 2, 1957, 17).

РУБА́НОК, нка, *ч.* Теслярський інструмент для ручного стругання деревини. *На великому столі були порозкидані пилочки, напильники, рубанок.. і багато іншого приладдя, потрібного для будування моделі аероплана* (Вас., II, 1959, 226); *В майстерні стояв гамір від дзижчання пилок, шелесту рубанків, стукоту молотків* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 137).

РУБАНУ́ТИ *див.* **рубону́ти.**

РУБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех. і без додатка.* 1. Розсікати, розділяти на частини, ударяючи чим-небудь гострим з розмаху. *Замість науки дяк заставляв Тараса носити воду, рубати дрова, топити піч* (Мирний, V, 1955, 309); *В клубках вогню та диму чужі смаглюваті матроси знетямлено рубають канати, з панічним криком тягнуть в люки поранених* (Гончар, II, 1959, 48); — *Бригом правував поганий, кривий і кошлатий румун з двома матросами. Він дав мені пощерблену сокиру, якою не те що тесати, а й рубати тяжко* (Ю. Янов., II, 1958, 69); *Образно. *Рубали ніч прожекторів мечі — усе по морю шарили злобливо, настирливо* (Гонч., Вибр., 1959, 389); // Робити різкий помах, енергійний рух рукою, ніби розсікаючи повітря. *Сидорчук доводив гаряче, пристрасно, рубаючи повітря дебелим, червоним.. кулаком* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 105); *Євдоха була задумана, а Степко щось доводив, рубаючи в повітрі рукою, і, нахиляючи чорну голову, заглядав матері в очі* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 56); // Довбаючи чим-небудь гострим, робити отвір, виїмку, зарубку і т. ін. *Майстри виймають сокири з-за поясів і починають рубати сходи на гору* (Л. Укр., II, 1951, 211); — *Ага. Хтось ополонку рубатиме, а ти воду питимеш?* (Тют., Вир, 1964, 489); // Ударяючи чимсь гострим, роздрібнювати, трощити що-небудь. *Сокири з моторошним хрумтінням рубали кістки, роздроблюючи мозок* (Коцюб., II, 1955, 361); *Молодий хлопець стрепенувся і почав завзято рубати гору* (Л. Укр., II, 1951, 212); *Б'є, рубає кригу й Вутанька. Гострі крижані скалки залізом стріляють в обличчя* (Гончар, II, 1959, 163); // *перен., розм.* Різко, чітко вимовляти (слова, фрази). *Несподівано покриком лебединим, дивним і диким, рубаючи слова, ніби з досадою одкидаючи розмову, крикнув дід Опанас* (Вас., II, 1959, 522); *Говорив він, рубаючи речення, чітко і енергійно* (Речм., Весн. грози, 1961, 63).

2. Бити, розтинати холодною зброєю (шашкою, шаблею і т. ін.). *Всю рать свою вперед подвинув* [Еней] *І разом на врагів нахлинув, Велів всіх сікти та рубать* (Котл., I, 1952, 287); *Андрій, розпалений жаром бою, помчав, як молодий хорт, найгарніший і найпрудкіший з усієї зграї, рубаючи направо й наліво* (Довж., I, 1958, 263); *Гей, рубали ворогів та по всіх фронтах!* (Тич., I, 1957, 57).

◇ **Руба́ти впень** — винищувати кого-небудь до останньої людини. *Однокрилівці з поляками, заскочивши в дорозі втікачів, рубали впень, дітей хапали, тягли кудись дівчат...* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 402).

3. Підсікаючи, валити на землю, відокремлювати від основи, кореня. [Л і с о в и к:] *Дядько Лев заклявся на життя, що дуба він повік не дасть рубати* (Л. Укр., III, 1952, 195); *Він ще почекав, помовчав і додав: — Тієї гілляки, на якій сидять, не рубають* (Коз., Листи.., 1967, 191); // Відсікати, відрубувати, стинати, ударяючи чим-небудь гострим. *Озвірілі козаки з нелюдською силою рубали голови ворогів, сікли їм шиї* (Стар., Облога.., 1961, 90); *Заятчукові чомусь.. рясні стебла соняшників нагадують людей, він дивиться, як Січкар майстерно орудує гострим сікачем, і сміється: — Рубаєш голови батькам?* (Стельмах, II, 1962, 168).

◇ **Руба́ти під ко́рінь** *див.* **ко́рінь.**

4. Відколюючи куски від суцільного пласта, видобувати (вугілля, руду і т. ін.). — *Коли б ви побачили, як я навчився рубати вугілля відбійним молотком! — хвалився Юрко* (Кучер, Дорога.., 1958, 14); — *Хоча б от я — комбайн веду, Рубаю антрацит, І тут у мене на виду, Як у орла — весь світ* (Нагн., Вибр., 1957, 117).

5. *перен., розм.* Говорити, висловлюватися про кого-, що-небудь або діяти стосовно до когось дуже різко, категорично. *Дивиться* [Варка], *наче зараз тебе з'їсть, не соливши, словами і січе, і руба, ані приступити...* (Вовчок, VI, 1956, 293); — *Молодчина Семен!.. от так Семен!.. січе й руба — не вважає на панів, — хвалили артиста, коли після кількох арій замовк його голос у саду...* (Вас., I, 1959, 322).

◇ **Руба́ти з плеча́** — говорити, діяти різко, категорично. [Т а р а с:] *Я Врангеля не боявся, а тут більшовика Гармаша злякаюся?* [М о с я:] *Рубай з плеча, і все* (Мик., I, 1957, 112); — *Христе!..— Така була тиха та слухняна, і на тобі — наче представник який, вже рубає з плеча* (Кучер, Трудна любов, 1960, 55).

6. *спец.* Будувати, ставити яку-небудь споруду з колод, дерева. *В лісостепу жилу будівлю ніколи не рубали з кругляку чи пластин, як це вживано в лісній зоні України, а з тесаних брусів* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 18).

7. *перен., розм.* Їсти багато, з апетитом.— *А як він живе, ви знаєте? Чому він суху картоплю на обід рубає, ви знаєте?* (Собко, Звич. життя, 1957, 54).

8. *перен., розм.* Іти швидко, енергійно, ступаючи чітко, твердо. — *Питаю, чи не хочеш ти отак пішака рубати до самого Києва, а там і до своєї Ковалівки? — пояснив Іван, вирівняшись і поправивши безкозирку* (Кучер, Прощай.., 1957, 10).

◇ **Руба́ти крок** *див.* **крок.**

РУБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* 1. Битися, воювати холодною зброєю (шашкою, шаблею і т. ін.). *Б'ється Остап і рубається, аж правиця козацька зомліває, одбився далеко від своїх* (Вовчок, I, 1955, 333); *Чути, як запекло рубались козаки з панами, як брязкали шаблі й трощилися голови* (Довж., I, 1958, 264); *Тут, на цих полях, рубався з турками прославлений Семен Палій* (Цюпа, Україна.., 1960, 241).

2. Пас. до **руба́ти** 1—4, 6.

РУБА́ТКА, и, *ж., діал.* Сорочка з грубої тканини. *Ой не має козак сестри, да й ні родини, Ой нікому козакові випрати рубатки* (Пісні та романси.., I, 1956, 99); *Лиш часом деякі жінки приносили їй се та те їсти, випрали рубатку, облатали, та й тільки всього* (Фр., V, 1951, 347).

РУБА́Ч, á, *ч.* 1. Той, хто рубає ліс, дерева; лісоруб. *— Гура! — кричать рубачі при кождім упадку такого лісового велетня, а відтак починається цюкання, велетня обрубують з галуззя і по утертій колії спускають долі горою на ріку, яка донесе його просто до машини* (Фр., I, 1955, 364); *Коли звалювали першого дуба— на хлопців дрібним холодним дощем бризнула роса. Сонячний промінь пробивався крізь гущавину віт, спалахував на лезах сокир, і тоді рубачі мружили очі* (Тют., Вир, 1964, 243).

2. Робітник, що займається рубанням, подрібненням чого-небудь. *Рубачі твердої шкіри.. зекономили за півмісяця від однієї до двох тисяч дециметрів товару* (Веч. Київ, 24.II 1967, 1).

РУБА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **руба́ч** 2.

РУБЕ́ЛЬ [1], бля́, *ч., розм.* Те саме, що **карбо́ванець** 2. *Із копійки рублі робляться* (Номис, 1864, № 9919); *— Ой, на ж тобі, синку, Рубля золотого, Купи собі, синку, Коня вороного* (Укр.. лір. пісні, 1958, 126); *Кожний же знає, як того рубля тяжко заробити, а ще тяжче зберегти* (Тют., Вир, 1964, 154).

◇ **До́вгий рубе́ль** — те саме, що **До́вгий карбо́ванець** (*див.* **до́вгий**). *Утік чи не втік* [Кулик], *а кинув роботу й десь подався на легкі хліби та на довгі рублі...* (Жур., Дорога.., 1948, 213); *— Посадили б кавунів — довгі рублі в дурну кишеню* (Тют., Вир, 1964, 76).

РУБЕ́ЛЬ [2], бля́, *ч.* 1. Вузька дерев'яна дошка з ручкою і поперечними зарубками для качання білизни. *Випрали ми сім пар онучок, сушили на кабиці, моя жінка викачала їх рублем та качалкою, щоб м'які були, як пух* (Ю. Янов., I, 1954, 33); *Докія кидається до скрині, підіймає важке віко і дістає чисту, трохи прим'яту сорочку, намотує її на качалку і з силою викачує рублем* (Стельмах, II, 1962, 175).

2. Довга жердина, яку кладуть зверху на віз із сіном, снопами й притягують за кінці вірьовкою так, щоб, придавивши, утримати вантаж. *Старий Кайдаш.. пішов до церкви, загадавши синам ладнати два вози з рублями для возовиці* (Н.-Лев., II, 1956, 275); *Снопи накладено, рублем придавлено, люди ще раз оглянули поле* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 120).

РУБЕРО́ЇД, у, *ч.* Рулонний покрівельний та ізоляційний матеріал з картону, просоченого легкоплавким нафтовим бітумом і вкритого шаром тугоплавкого нафтового бітуму. *Покрівлю* [локомобільних електростанцій] *треба утеплювати так, щоб уникнути конденсації пари на покритті. Для цього на шар дощок укладають пароізоляцію — руберойд або толь, по ньому шар утеплювача* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 203); *Павло пізнав її одразу. Рівний чіткий профіль рожевого задумливого личка на чорному тлі руберойду, яким забите вікно* (Кучер, Голод, 1961, 70).

РУБЕРО́ЇДОВИЙ, а, е. Прикм. до **руберо́йд.**

РУБЕ́ЦЬ, бця́, *ч.* 1. Продовгувата заглибина, подряпина, складка на поверхні чого-небудь. [К у ш н і р у к:] *Дивіться сюди, поки свічка не догорить до цього рубця, щоб і з місця ніхто не рушав* (Вас., III, 1960, 209); *На причепі за агрегатом рухаються легкі борони, які розпушують сліди коліс і залишені сошниками рубці, знищують сліди бур'янів* (Рад. Укр., 20.IV 1962, 1).

2. Слід на шкірі у вигляді невеликої складки від рани, що загоїлася, від побоїв (ременем, батогом і т. ін.); шрам. [Т е т я н а:] *Рубець у нього тут, рубнув, знать, шаблею татарин!..* (К.-Карий, I, 1960, 149); *Юрчик показав нам свою спину, на якій ми побачили багато рубців* (Сміл., Сашко, 1954, 224); // Спайка, шрам на внутрішніх органах на місці операційного шва, виразки, що загоїлися, зарубцювалися. *До обмеження рухів можуть призводити і великі рубці, які приросли до підлеглих тканин* (Лікар. експертиза.., 1958, 73); *Загоюючись, виразка, як і всякий дефект м'яких тканин, перетворюється потім у рубець* (Наука.., 1, 1957, 33); *Образно. *Перші болі завдають серцю глибоких, кривавих ран, але юне серце здатне гамувати біль і вкриватися рубцями* (Чаб., Тече вода.., 1961, 22).

3. Те саме, що **кра́йка** 1. *Зворушення її було таке велике, що вона, втерявши сили, трохи була не урвалась з муру, коли б завчасу не вхопилась руками за високий рубець башти* (Стар., Облога.., 1961, 83); *Біля Полярушів почали товпитися люди, хтось уже силоміць напував Фросину водою, і рубець залізної, з голубами по краях кварти моторошно цокотів на зціплених зубах* (Стельмах, I, 1962, 168).

4. Шов, що утворюється при зшиванні краю одного куска тканини, шкіри з краєм іншого; підрублений край чого-небудь. *Я взяв його ніж, яким він різав шкіру, розпоров рубець на сорочці і дістав записку* (Сміл., Сашко, 1957, 155); *Подолки чоловічої та жіночої сорочок підрублюють рубцями завширшки не більш як 0,5 см* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 30); // Загладжена, запрасована складка на одязі. *Готуючись зійти з корабля, вони* [матроси] *прасують штани так, щоб рубцями можна було, як-то кажуть, масло різати* (Ткач, Жди.., 1959, 3).

◇ **До [оста́ннього] рубця́; До рубці́в** — зовсім, остаточно, вкрай. *В дорозі нидіє* [чумак] *двадцяту вже неділю, Обшарпавсь до рубця* (Г.-Арт., Байки.., 1955, 46); *— Якби не Костенко, гибіль* [гибель] *християнська нам усім тут: до останнього рубця, до дранки оголили б оті-о, нетрудні* (Кач., II, 1958, 53); *Накрапав дощ, Невдовзі Андрій промок до рубців* (Чорн., Красиві люди, 1961, 45); **Не залиши́лося (не оста́лося) ні (й) рубця́ сухо́го** *на кому* — хтось зовсім, наскрізь промок, *Дощ — одно пере, одно пере... Не зосталося на наших вівчарях ні рубця сухого* (Мирний, I, 1949, 157); *Поки Антон переніс через ріку свою дружину, на ній не залишилося й сухого рубця* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 42); **Рубе́ць на рубці́** — про дуже старий, латаний одяг. *Посадили мене зараз сорочки латати і духу перевести не дали. Рубець на рубцю* [на рубці], *латка на латці!..* (Барв., Опов.., 1902, 92).

5. Перший, найбільший відділ шлунка жуйних тварин. *Він* [шлунок корови] *складається з чотирьох відділів: рубця, сітки, книжки й сичуга* (Зоол., 1957, 170); *Якщо жуйних тварин годувати дрібнішою січкою, це може викликати атонію рубця* (Хлібороб Укр.. 10, 1965, 29); // Їжа, приготовлена з цього відділу шлунка.

РУБИ́ЛО, а, *с.* Знаряддя праці первісної людини з каменя мигдалевидної форми, потовщеного й заокругленого в основі, з загостренням на кінці. *Затисненим у руці каменем можна було викопати їстівне коріння, зрубати палицю, розрубати м'ясо забитої тварини. Таке знаряддя називається ручним рубилом* (Іст. СРСР, I, 1957, 3); *Семен Трохимович висипав на стіл свої скарби. Тут були стріли, ядра, турецькі гроші, кулі, різні слов'янські вироби, підкови з татарських коней, рубило кам'яного віку...* (Вітч., 8, 1967, 181).

РУБИ́ЛЬНИК, а, *ч.* Ручний пристрій для вмикання, вимикання та перемикання електричного струму напругою до 500 вольт. *Рубильники встановлюють у житлових приміщеннях найчастіше на дошці лічильника і використовують для вимикання всієї квартирної сітки* (Монтаж і ремонт.., 1956, 46).

РУБИ́ТИ, рублю́, ру́биш; *мн.* ру́блять; *недок., перех.* Підшивати, заломивши край (тканини); підрублювати. *— Не жаль мені хустиночки, що її рубила, А жаль мені Василини, що вірно любила* (Чуб., V, 1874, 424); [П р и н ц е с а:] *Візьміть моє червоне покривало, не*

день, не два його я шовком шила, а золотом рубила у неволі (Л. Укр., II, 1951, 211).

РУБІ́ДІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **рубі́дій.**

РУБІ́ДІЙ, ю, *ч.* Хімічний елемент — м'який, сріблясто-білий метал, схожий своїми властивостями на калій і натрій. *Калій, що є в першій групі, виявляє велику схожість з рубідієм, що стоїть у шостому ряду* (Заг. хімія, 1955, 83); *Серед радіоактивних елементів, розпад яких поповнює баланс тепла Землі, найважливіші уран, торій, калій, рубідій* (Наука.., 1, 1957, 23).

РУБІ́Ж, бежу́, *ч.* 1. Лінія, межа, що відділяє кого-, що-небудь від когось, чогось; // Природна перешкода, яка служить такою лінією, межею. *Пункт той* [оборони] *був не звичайний. З нього контролювалась єдина в цьому районі переправа через водний рубіж* (Ле, Мої листи, 1945, 104); *Від ріки до Ярослава відстань велика, та ліс рубежем став між двома противниками* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 509); // *перен.* Те, що відділяє одне від одного (перев. у часі); грань. *Увагу письменника* [О. М. Горького] *привернуло широке, багатостороннє відтворення життя Росії на рубежі двох епох* (Рад. літ-во, 3, 1957, 3); *Велика Жовтнева соціалістична революція і XXII з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу знаменують собою грандіозні історичні рубежі в боротьбі людства за світле майбутнє, за комунізм* (Ком. Укр., 11, 1962, 3); // *перен.* Межа або ступінь розвитку, діяльності кого-, чого-небудь. *Нині радянська наука перебуває на передових рубежах світової науки* (Наука.., 12, 1973, 3); *Радянський народ під керівництвом ленінської партії бере нові рубежі в розвитку економіки, науки і культури* (Ком. Укр., 5, 1961, 2); *Хвала, що виросли герої В ділах і подвигах твоїх, Що при здоров'ї і при зброї У славі правди світової Ти йдеш до рубежів нових!* (Рильський, Зимові записи, 1964, 41).

2. Державний кордон. *Відстоявши від шведських і німецьких загарбників північно-західні рубежі своєї країни, руський народ наполегливою працею почав відбудовувати зруйноване ворогами господарство* (Іст. СРСР, I, 1957, 79); *Наша дружба простирає своє проміння за рубежі Вітчизни* (Рильський, III, 1956, 24).

За рубеже́м — за кордоном. *Роки перебування української письменниці за рубежем досить повно висвітлені дослідниками творчості і біографії Марка Вовчка* (Рад. літ-во, 6, 1968, 71); *Кращі його* [Гончара] *книги вийшли багатьма виданнями в нашій країні і за рубежем* (Про багатство л-ри, 1959, 236).

3. Лінія оборони, укріплень, місце розташування війська, передова позиція. *Донець, Донець! Тобі судилось стати в великій битві двічі рубежем* (Гонч., Вибр., 1959, 196); *Рубежем була нам скеля кожна, Ми в боях — надією жили* (Дмит., Вітчизна, 1948, 111); — *Бійці атакували просто з ходу проміжний рубіж противника* (Панч, Іду, 1946, 53); *Кожному з відступаючих Дніпро уявлявся в ці дні тим рятівним рубежем, що затримає денікінську кавачню, перепинить нещастя* (Гончар, II, 1959, 85); — *За річкою у нас чудові позиції. Та фронт піхоти відсунувся. Річка стала рубежем, передовою позицією* (Ле, Право.., 1957, 118); *Затишшя? Укріплюй свої рубежі! Затишшя? Пристрілюй окопи чужі!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 223).

Вогнева́ рубіж — лінія ведення вогню (у 6 знач.). — *Ану, сестриця, дай напиться, Солдату душу освіжи, Бо в нас гарячая водиця На вогневому рубежі* (Нагн., Пісня.., 1949, 133).

РУБІКО́Н, у, *ч., книжн.* Те саме, що **рубіж** 1. *Щоденно бачимо того коня в одній і тій же позі. Про що він думає? Про незвідану таємницю небуття? Про той рубікон, що відділяє світ від вічної темряви?* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 192); *Він став на якімсь рубіконі життя* (Фр., VI, 1951, 227).

◇ **Перехо́дити (перейти́, переступа́ти, переступи́ти) рубіко́н** — робити рішучий крок, приймати остаточне рішення. *В ті часи* [революції] *перейти чи не перейти рубікон подеколи буквально означало: зректись революційної батьківщини і переметнутись — або лишитись тут, на рідній землі* (Літ. Укр., 9.II 1971, 2).

РУБІ́Н, а, *ч.* Коштовний камінь червоного кольору; прозорий різновид корунду. *Прозорі кристали корунду, забарвлені в червоний або синій колір, являють собою дорогоцінне каміння — рубіни і сапфіри* (Заг. хімія, 1955, 566); *На дні казана лежало дороге намисто: один разок червоних рубінів, другий — синіх, як небо, сапфірів* (Н.-Лев., III, 1956, 293); *Два рубіни блиснули в її вухах, наче дві краплі замерзлого грецького вина* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 356); *У порівн. *На кожному деревці густо звисали темно-червоні, мов рубіни, вишні* (Шиян, Баланда, 1957, 143).

РУБІ́НОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **рубі́н.** *В їдальні на стіні у нього з'явився дорогий годинник з боєм, з вільним анкерним ходом на одинадцяти рубінових камнях* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 74); *З сережок рубіновим сяєвом лле, На зморщеній шиї — брильянтне* [брильянтове] *кольє* (Воскр., З перцем, 1957, 228); // Зробл. з рубіна, рубінів; з рубіном, рубінами. *Зразу ж після того, як перестане працювати підсвічуюча лампа, рубіновий стержень спалахує червоним світлом* (Наука.., 3, 1962, 22); *Рубінові зорі знову сяяли над стрімкими вежами* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 12).

2. Кольору рубіна; червоний. *Вікна всіх поверхів тут були цілі і червонились рубіновими блискавками* (Гончар, III, 1959, 256); *Дивлячись на кривавий, рубіновий захід, Мамед Сагізбаєв сказав: — Буде вітер!..* (Донч., II, 1956, 36); *Ботанічний сад палав рубіновим, червоним, багряним, оранжевим, пурпуровим, зеленкуватим і жовтим листям* (Собко, Біле полум'я, 1952, 175).

РУ́БКА [1], и, *ж.* 1. Дія за знач. **руба́ти** 1—4, 6 і **руба́тися** 1. *Рубку лісу треба провадити тільки взимку* (Колг. Укр., 2, 1958, 38); *У жилих будівлях зруб завжди робили з лишком, причому лишок нижніх вінців був коротким, рубка першого вінця робилася зовсім без лишку* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 10); *Був Сагайдак молодий, кароокий, Такий, як у думі про нього співали. Походів і рубок зав'южені роки Старі кобзарі у слова свої клали* (Мал., Звенигора, 1959, 233).

РУ́БКА [2], и, *ж.* 1. На кораблях та суднах — закрите приміщення на верхній палубі (чи вище від неї в надбудові), стіни якого не доходять до бортів. *В рубці, що височіла над палубою, біля штурвала стояв старий чоловік* (Жур., Вечір.., 1958, 382); *Гриць вибіг з каюти на верхню палубу, зайшов у стернову рубку* (Ткач, Гриць.., 1955, 7); *Він ночі і дні проводив у штурманській рубці, не довіряючи нікому керма* (Рибак, На світанку, 1940, 81).

△ **Бойова́ ру́бка** — приміщення на військовому кораблі, де зосереджено управління кораблем і його зброєю. [Представник «Стремительного»:] *Ми мінами на дно вас пустимо. За мною, товариші! До мінних апаратів! Рубок бойових!* (Корн., I, 1955, 30).

2. Назва різних спеціальних приміщень. *Рубка радиста: де були жмуття проводів — одні корінці стирчать, хтось пообрізував чепурно* (Гончар, Тронка, 1963, 239); *З передньої рубки виглянув льотчик. Жестом підкликав до себе зв'язківця* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 118).

РУБКО́ВИЙ, а, е, *заст.* Вигот. з рубку (у 1 знач.). *Крайте рушнички рубковії* (Сл. Гр.).

РУБЛЕ́ВИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **рубе́ль** [1].

РУ́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **руба́ти** 6. *Збоку* [будинку] *тяглися комори, рублені з дубового лісу* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 82); *Виняткову майстерність народних зодчих засвідчує рублена у XVIII столітті дубова церква в Данилові* (Літ. Укр., 20. IX 1968, 2).

2. *у знач. прикм.* Зробл. або пригот. з того, що порубано, посічено (про їжу). *З риби виготовляють натуральні, паніровані кускові і рублені півфабрикати* (Технол. пригот. їжі, 1959, 39); *Замовив* [Арсен] *рублені котлети з макаронами — це був його обід, сніданок і вечеря* (Дмит., Розлука, 1957, 62).

3. *у знач. прикм.* Збудований зрубом (*див.* **зруб** [2] 4). *Недалеко од будинку складали рублену комору* (Мирний, I, 1949, 367); *Відмінною рисою житла лісостепу є також втрата основних ознак рубленої хати, бо зруб тут вкритий тонким шаром глини* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 12).

4. *у знач. прикм.* З рубцем, обшитий, обметаний. — *Докіє,— сказав* [Никифір] *до невістки.— Подай-но мені свою рублену хустку з скрині, треба сховати портрет, щоб вороги не знищили* (Козл., Весн. шум, 1952, 46).

РУ́БЛИК, а, ч. Зменш.-пестл. до **рубе́ль** [1]. [К і н д р а т А н т о н о в и ч:] *Ви ані копієчки мені не скостили з посесіонних* [посесійних], *ні одного рублика* (Кроп., II, 1958, 282); *Турбується* [матуся], *грошенят роздобуває мені. Роздобула і аж цілих шість рубликів* (Тесл., З книги життя, 1949, 75).

РУБНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех. і без додатка.* Однокр. до **руба́ти** 1—5, 7. *І враз відсічена петля Безсило впала у поля. Козак-нетяга у долині Рубнув її* (Стельмах, Жито.., 1954, 91); *Він уп'явся в неї колючими зеленими очима, аж подався наперед: — Запам'ятайте!— підняв руку і рубнув нею в повітрі. — Все, що тут робили, писали, говорили — забудьте!.. Нікому ні слова...* (Хижняк, Тамара, 1959, 75); [Т е т я н а:] *Рубець у нього тут, рубнув, знать, шаблею татарин!..* (К.-Карий, I, 1960, 149); *Він присунув ближче табуретку, покрутив свої русяві відстовбурчені вуса і рубнув прямо: — Мені потрібні патрони* (Мик., II, 1957, 298).

РУБО́К, бку́, *ч., заст.* 1. Сорт лляного полотна. *Шила кошульку з тонкого рубку* (Сл. Гр.); *Стара скрині з комори викочує та оксамити, рубки тонкії вибирає та кроїть та приміряє на панночку* (Вовчок, I, 1955, 107).

2. Хустка з батисту або перкалю. *Тонкий рубок на всю голову* (Сл. Гр.); *І оце вже коло його, і одкида* [дівчина] *рубок з лиця, і чує Остап любії слова й пізнає козачку-дівчину з русою косою, невільничку турецьку* (Вовчок, I, 1955, 335).

РУБОНУ́ТИ *і рідко* **РУБАНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех. і без додатка, однокр.* Підсил. до **рубну́ти.** *Тесля рубонув так по ціпилну, аж воно зломилось, він кинув спересердя, друге взяв, не встаючи* (Л. Укр., I, 1951, 443); *— Ну, вже і оратор з тебе!.. Пилип Семенович рубонув повітря кулаком* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 171); *Рейтар, одбиваючись, в останню мить так рубонув рудого по руці, аж його шабля, засвистівши, блиснула геть* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 89); [Г а в р и л о:] *Ми сьогодні з Трошею.. рубанули* [вугілля] *стільки, що аби вивезли за три зміни* (Корн., II, 1958, 141); *— Коли це де не візьмись Охрім: «А я б,— каже,— з котелок* [каші] *рубонув»* (Тют., Вир, 1964, 337).

РУ́БРИКА, и, *ж.* 1. Розділ у газеті, журналі і т. ін. або відділ у радіо- і телепередачах. *Тільки писатиму не щомісяця, а може, на два місяці раз, бо.. журнал той не має постійної рубрики критичної* (Л. Укр., V, 1956, 416); *Оригінальні й цікаві рубрики появились також в телебаченні* (Ком. Укр., 4, 1960, 69).

2. Назва розділу, підрозділу, графи взагалі. *На полицях книгарень і в картотеках наших бібліотек під рубрикою «Нові надходження» рясніють назви свіжих видань* (Рад. літ-во, 12, 1971, 3).

РУБРИКА́ЦІЯ, ї, *ж.* Розподіл за рубриками.

РУБЦЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **рубе́ць** 2; // Викликаний рубцем, пов'язаний з появою рубця. *При пораненнях грудної клітки віддаленими наслідками є рубцеві процеси в самій легені і в плевральній порожнині, які порушують дихання* (Курс патології, 1956, 52); *Другим видом захворювання стравоходу є його рубцеве звуження* (Наука.., 3, 1957, 15).

РУБЦЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рубцюва́тися.** *Рана.. поступово заживала шляхом рубцювання* (Наука.., 5, 1958, 18); *Рубцювання виразок.*

РУБЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., перех.* 1. Робити рубчастим.

2. Лишати на чому-небудь слід у вигляді рубця (у 2 знач.). *Образно. *Хіба мало людей приходили сюди* [в суд], *ще почуваючи за спиною свій грунт, а, заточуючись, виходили звідси з судними папірцями, що підписами і печатками відкраювали землю і наділи, рубцювали людське серце* (Стельмах, I, 1962, 381); *У спустілому домі батьків Надія почала своє вдовине життя.. Роки повільно рубцювали на серці рани* (Чорн., Красиві люди, 1961, 47).

3. Зшивати краї шматків тканини, шкіри, утворюючи рубець (у 4 знач.).

РУБЦЮВА́ТИЙ, а, е. 1. Який має нерівну рельєфну поверхню у вигляді рубців (у 1 знач.). *Довгополиха світила дванадцятилінійний каганець із фіолетовим рубцюватим абажуром* (Ле, Історія радості, 1947, 54).

2. Вкритий рубцями (у 2 знач.). — *Давай будемо дружити,— простягає рубцювату, чорну від заліза і мазуту, руку* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 525).

РУБЦЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок.* Загоюватися, лишаючи слід у вигляді рубця (у 2 знач.) (про рану, виразку і т. ін.). *Як він змінився на виду.. Глибоко запалі очі. А між бровами глибока зморшка розсікала чоло й од того, як рубцювалася, стягло брови зовсім докупи* (Головко, II, 1957, 300).

РУБЦЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **рубцюва́ти.** *На крайній східець ганку став рослий Палійчук, підняв угору велику, вогнем і залізом печену та рубцьовану руку, і навколо почав стихати гомін* (Стельмах, I, 1962, 625); // *у знач. прикм. Ще нили рани, і навіть ремені баянів давили боляче рубцьовані плечі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 236).

РУБЧА́СТИЙ, а, е. Прикм. до **рубе́ць** 1. *Через кригу по сніговому полю тягнулися два широких рубчастих сліди* (Собко, Стадіон, 1954, 288); // З нерівною, рельєфною поверхнею. *Он посуд: кухлики, миски, шклянки.. Одні бокасті, другі вузенькі, кругленькі, довгасті, гранясті, рубчасті* (Григ., Вибр., 1959, 414); *З-під твердих гумових шин полетіли іскри, чорний димок звився над рубчастими протекторами, заскреготали гальма* (Собко, Срібний корабель, 1961, 209); *При відсутності ротаційної мотики корку знищують рубчастими або дерев'яними котками, набивши на них ребруваті планки* (Ол. та ефір. культ., 1956, 278); *Штани* [у Миколи] *з чорного рубчастого вельвету, обхоплені під колінами товстими спортивними панчохами* (Галан, I, 1960, 467).

РУБЧА́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **рубча́стий.**

РУ́БЧИК, а, ч. 1. Зменш.-пестл. до **рубе́ць** 1—4. *На ранок метелиця вщухла.. Білі замети з гострими рубчиками, ніби випрасувані, тяглися від хати аж до соломи* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 31); *Як придивитися вдень, можна помітити рубчик у баби на губі* (Гончар, Тронка, 1963, 48); *Недостатній приплив крові до серцевого м'яза при спазмі серцевих судин спричиняє дрібні, але численні ділянки змертвіння у м'язовій тканині, які заміщуються рубчиками із сполучної тканини* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 198); *Новенькі солдатські штани з ледь помітними залишками напрасованого рубчика, пом'яті й забруднені* (Загреб., Європа 45, 1959, 48); — *Охріме, виверни кишеню, може, в рубчику хоч одна табачина заночувала?* (Тют., Вир, 1964, 314).

◇ **До ру́бчика** — те саме, що **До [оста́ннього] рубця́** (*див.* **рубе́ць**). — *А як треба все-таки вийти з хати на дощ, що ви робите, щоб вас до рубчика не промочило? — допитувалася Шура* (Вишня, І, 1956, 388).

2. Рельєфна смужка по тканині. *Для модного пальта.. пропонується зробити вибір між тканинами згладженої структури (драп, сукно) і рельєфними типу твиду, ратину, габардину з яскраво вираженим рубчиком* (Мист., 5, 1968, 40).

В ру́бчик — із тканини з рельєфною смужкою. *Все життя він ходив у синіх сорочках, тепер на ньому була біла сорочка в рубчик* (Сенч., Опов., 1959, 72); *На ній були чобітки з високими каблуками, спідниця в рубчик, тепла байкова кофта* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 346).

РУ́Б'Я, я, *с.* Дуже старий подертий одяг; лахміття, дрантя. *Треба прясти, щоб руб'ям не трясти* (Номис, 1864, № 7199); *Здебільшого то були козаки, що прийшли у військо півроку тому, та й досі не одержали скарбового козацького одягу. Вони намагалися протиснутись якомога ближче до кошового, демонструючи своє руб'я* (Добр., Очак. розмир, 1965, 217); *У порівн. *Вони* [запорожці] *йшли не боязко, не похмуро, а з якоюсь тихою гордістю. Їх одежа з дорогого сукна звисала на них старим руб'ям* (Довж., І, 1958, 271).

РУ́ГА, и, *ж., заст.* Земля, передана громадою церкві або духовній особі на її утримання. *Кудря ще замолоду судився з попом за клапоть руги, яку громада ніби ухвалила віддати попові* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 249); *Руга — церковна земля, яку громада передавала попові на його утримання* (Донч., III, 1956, 97).

РУДА́, и́, *ж.* 1. Гірська порода або мінеральне утворення, що містить у собі метали та їх сполуки. *Особливо багате рудами дно Азовського моря* (Знання.., 3, 1966, 5); *Руди утворилися в результаті поступового осідання і розчинення на дні стародавніх морів мінералів заліза і кварцу* (Наука.., 10, 1962, 22); *Руду й вугілля дав Донбас, А Білорусь — ліси для нас* (Мал., II, 1948, 6).

△ **Поліметале́ві ру́ди** *див.* **поліметале́вий; Поліметалі́чні ру́ди** *див.* **поліметалі́чний.**

2. *діал.* Іржаве багно, болото. *Прості вербівчани-пішоходи знали безліч стежок через поля, луги, руди, що вели навпростець* (Іщук, Вербівчани, 1961, 166).

РУДА́ВИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **рудува́тий.** *Моє довге рудаве волосся давало кузинам та кузинкам причину до прикрих глумливих жартів та сміху* (Коб., І, 1956, 123); *Під ногами в Івана кожний камінь вкривали рудаві мхи, грубі, м'які, шовкові* (Коцюб., II, 1955, 308); *Дороги польові Рудавим пилом падали під ноги* (Брат., Пора.., 1960, 10).

РУДЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **руди́й.** *З-під тонких руденьких брів насилу були примітні ясно-сірі очі* (Н.-Лев., II, 1956, 57); *Руденький, моторний дідок пише квитки й ваги доглядає* (Головко, II, 1957, 30).

РУДИ́ЗНА, и, *ж.* Абстр. ім. до **руди́й.** *Трава лиш сива, Та степові запилені квітки, Та рудизна потрісканої глини, Та гори напівголі віддалік* (Рильський, Зим. записи, 1964, 50); *Воно* [марево] *вливається в вилиняну рудизну вибалків і царин* (Логв., Давні рани, 1961, 130).

РУДИ́Й, а́, е́. Червоно-жовтий (про колір, забарвлення чого-небудь). *Зокола хата* [Мотрі] *обмазана, хоч рудою глиною, та все ж рівненько* (Мирний, І, 1949, 154); *Вони побачили високий обеліск з рудого граніту* (Тулуб, В степу.., 1964, 92); *Слинько мовчки простягнув до інженера склянку, наполовину наповнену рудою.. рідиною* (Шовк., Інженери, 1956, 79); *Воронцов їхав деякий час, не реагуючи на Хомині слова, безпомічно кліпаючи рудими віями до сонця* (Гончар, III, 1959, 427); // *у знач. ім.* **руда́,** до́ї, *ж.:* а) кров. [К у м:] *Людська кріпця — не водиця, розливати не годиться.* [Л ю д и:] *Так, так.— Руда — не вода* (Вас., III, 1960, 423); б) червоно-жовта фарба. *Вона малює піч синім і червоним, чорним і рудим, жовтим і зеленим* (Ю. Янов., II, 1958, 184); // З волоссям, шерстю або шкірою такого кольору.— *Ой гоп гопака, Полюбила козака, Та рудого, та старого — Лиха доля така* (Шевч., І, 1951, 128); *І тут дзвінко заіржав рудий кінь з білою зіркою на лобі* (Донч., VI, 1957, 42); // З веснянками, рясним ластовинням. *Руде обличчя масно світилося* (Кучер, Зол. руки, 1948, 13); // *у знач. ім.* **руди́й,** до́го, *ч.;* **руда́,** до́ї, *ж.:* а) людина з волоссям червоно-жовтого кольору або з рясним ластовинням на обличчі. — *З чорнявим постояла б, а рудому — зась* (Н.-Лев., II, 1956, 272); б) тварина з шерстю або шкірою такого кольору. — *А куди, руда? — кричить Грицько на овечку* (Мирний, І, 1949, 150); // Який зробився бурим, втративши свій попередній колір. *Це було якесь руде сукно, місцями попрориване* (Март., Тв., 1954, 260); *Вітер холодний Виє, гуде — Зносить із дерева Листя руде* (Тич., III, 1947, 114); *Ззаду рудим шматтям висіло рядно* (Тют., Вир, 1964, 483).

РУДИМЕ́НТ, а, *ч.* 1. *біол.* Те саме, що **Рудимента́рний о́рган** (*див.* **рудимента́рний**). *Як відомо, до рудиментів належать недорозвинені й сховані під шкірою очі деяких печерних.. тварин* (Знання.., 3, 1966, 14).

2. *перен., книжн.* Залишок, пережиток того, що зникло. *Може, в нас ще лишилися деякі рудименти старої буржуазної психіки* (Довж., III, 1960, 184).

РУДИМЕНТА́РНИЙ, а, е. 1. *біол.* Який є рудиментом (у 1 знач.). *В тілі каракатиць і кальмарів збереглася рудиментарна раковина у вигляді вапняної пластинки* (Наука.., 2, 1958, 24); *Змієподібні ящірки.. або зовсім позбавлені кінцівок, або мають лише рудиментарні задні кінцівки у вигляді невеличких сосочків* (Визначник земноводних.., 1955, 93).

△ **Рудимента́рний о́рган** — орган, який утратив своє первинне значення в процесі історичного розвитку організму. *У людини теж є рудиментарні органи: відросток сліпої кишки (апендикс), м'язи вуха* (Знання.., 3, 1966, 14).

2. *перен., книжн.* Стос. до рудимента (у 2 знач.).

РУДІ́ТИ, ію, ієш, *недок.* 1. Ставати рудим або рудуватим. *Чорні, як гайворон, уси починали вже по краях рудіти* (Мирний, І, 1949, 130); *Уже рудіють на газонах трави, І дощ упертий по дахах шумить* (Рильський, III, 1961, 306); *Сніги руділи від розривів мін* (Бажан, І, 1946, 154).

2. Виділятися рудим кольором, виднітися (про щонебудь руде). *За ним* [Прутом], *скільки око сягало, ру-*

діли стиглим комишем плавні (Коцюб., I, 1955, 352); *Ген і та гречка рудіє смужкою* (Головко, I, 1957, 118).

РУ́ДКА, и, *ж., діал.* Іржаве багно, болото. *Із поля, з того місця, де лисніє в долині рудка якась, що поросла очеретом, дує різкий, холодний вітер* (Вас., II, 1959, 73); *Верби виблискують, аж у очах рябіє; і тихо вже, тихо стоять, посхилялись над рудкою* (Тесл., З книги життя, 1949, 175).

РУ́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **руда́ 1**. *Середня потужність рудних пластів здебільшого дорівнює 6—12 метрам* (Наука.., 8, 1959, 7); *Рудні поклади Криворізького залізорудного басейну розташовані групами або вузлами, утворюючи родовища, які розробляються рудниками* (Вісник АН, 9, 1957, 33).

РУ́ДНИК, а, *ч., заст.* Рудокоп. *Рудників.. всіх розігнали, халупи, в яких вони жили, зруйнували, рудню спалили* (Іст. УРСР, I, 1953, 211); *Рудники були чорні й блискучі від поту, наче вилиті з чавуну* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 315).

РУДНИ́К, á, *ч.* Система підземних споруд для добування корисних копалин, а також гірничопромислове підприємство, що здійснює це добування. *На рудниках впроваджено багато сучасних високопродуктивних машин і механізмів* (Гірн. пром.., 1957, 12); *Україна — республіка найбільших у світі шахт і рудників* (Ком. Укр., 12, 1967, 15); *Мідну руду з нового рудника повезли на балхаський завод* (Донч., IV, 1957, 27).

РУДНИКО́ВИЙ, а, е. Пов'язаний із рудником (*див.* **рудни́к**), з роботою на рудниках. *З питанням механізації виїмки тісно пов'язані питання механізації рудникового транспорту* (Вісник АН, 12, 1957, 43); *Метан весь час накопичується у кам'яновугільних шахтах, де його називають рудниковим газом* (Заг. хімія, 1955, 418); *Був я в шахті, в глибині, Я стояв на самім дні. Метрів двадцять вздовж і вшир Рудниковий бачив двір* (Бойко, Ростіть.., 1959, 53).

РУ́ДНЯ, і, *ж., рідко.* Те саме, що **рудни́к**. *Шахтарем на рудні був* [батько], *зазнав на світі багато фахів* (Сос., II, 1958, 365); *Випадок допоміг влаштуватись на цій же рудні до майстерні* (Панч, О. Пархом., 1939, 26).

РУДО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **рудни́й**, напр.: рудобо́кий, рудово́дий, рудоголо́вий, рудокри́лий і т. ін.; слову **руда́** у 1 знач., напр.: рудобі́й, рудовантаж, рудовидобувни́й, рудовідкладання, рудозбага́чувальний, рудопідготовчий, рудорозмельний, рудоскельний і т. ін.

РУДОБОРО́ДИЙ, а, е. З рудою бородою. *Якийсь кремезний чолов'яга рудобородий сидів під стіною в солдатській ватянці* (Головко, II, 1957, 14); // *у знач. ім.* **рудоборо́дий**, дого, *ч.* Чоловік з рудою бородою. *Раптом його спинив голос рудобородого: — А як же з землею?* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 68).

РУДОБРО́ВИЙ, а, е. З рудими бровами. *Старший з дозорців — рудобровий матрос, з вилинялим, ледь помітним написом на безкозирці «Дерзкий», вхопивши офіцера за рукав, потяг його до Махна* (Гончар, II, 1959, 338); *— Я пізнаю його, рудобрового негідника* (Трубл., I, 1955, 169).

РУДОВІДКА́ТКА, и, *ж., гірн.* Відкочування руди (у 1 знач.) із забою. *У ролі природної рудовідкатки виступить підйомна сила води* (Наука.., 1, 1971, 52).

РУДОВІДКА́ТНИК, а, *ч., гірн.* Робітник, який працює на рудовідкатці.

РУДОВО́З, а, *ч.* Однопалубне судно для перевезення руди (у 1 знач.). *Борт нового рудовоза заводу «Океан» — немов залізна стіна. Від корми до носової частини — 215 метрів* (Рад. Укр., 4.XI 1974, 4).

РУДОВОЛО́СИЙ, а, е. З рудим волоссям. *Розкуйовджена рудоволоса голова на мить схиляється набік* (Кол., На фронті.., 1959, 111); *Рудоволоса дівчина По вулиці іде* (Криж., Під зорями.., 1950, 19).

РУДОВУ́СИЙ, а, е. З рудими вусами. *Мимо пройшов з вудками рудовусий моторист Гарбузенко* (Донч., VI, 1957, 505); *— Музика, грай! — наказує рудовусий рекрут з обличчям, густо усіяним ластовинням* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 213).

РУДОЗНА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Знавець рудної справи, розвідувач корисних копалин. *Восени 1721 року кріпосний рудознавець Григорій Капустін шукав корисні копалини на берегах Сіверського Дінця і Дону* (Наука.., 12, 1962, 9); *— Рід твій робітний, з нього вельми знані на Москві рудознавці пішли* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 119).

РУДОКО́П, а, *ч.* Робітник рудника. [Троян:] *Ось список старих рудокопів, що дали згоду повернутися знову на шахту* (Мокр., П'єси, 1959, 225); *Згадуючи запитання, розмови рудокопів, Огей почував, що його приковує до рудні, до цих сповнених відповідальності за гірниче діло людей* (Досв., Вибр., 1959,351).

РУДОКО́ПНИЙ, а, е. Стос. до добування руди (у 1 знач.). *Вони турбуються за своє рудокопне діло* (Досв., Вибр., 1959, 305).

РУДОНО́СНИЙ, а, е. Який містить поклади руди (у 1 знач.). *Води Азовського моря приховують нові багатства — великі рудоносні площі* (Знання.., 3, 1966, 5); *Геологи знайшли тут багато рудоносних жил* (Наука.., 5, 1962, 38).

РУДОНО́СНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **рудоно́сний**. *Можна усе Передкарпаття вважати перспективним щодо рудоносності* (Геол. Укр., 1959, 688).

РУДОПІДЙО́МНИЙ, а, е. Який служить для піднімання руди (у 1 знач.) з шахти на поверхню землі. *Французькі спеціалісти вважають, що є реальна можливість створити плавучий рудник (понтон великої тоннажності) з кількома рудопідйомними пристроями* (Наука.., 2, 1973, 32).

РУДОПРОМИВА́ЛЬНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **рудопромивни́й**.

РУДОПРОМИВНИ́Й, á, é. Стос. до очистки руди (у 1 знач.) водою.

РУДОСПУ́СК, у, *ч.* Похила підземна гірнича виробка, що не має безпосереднього виходу на земну поверхню й призначена для спускання корисних копалин, порожньої породи та інших вантажів самопливом. *Потужні потоки гарячого повітря кришать мінерал і скидають його в рудоспуск* (Знання.., 9, 1971, 7).

РУДОУПРАВЛІ́ННЯ, я, *с.* Орган управління рудником або кількома рудниками. *У багатьох рудоуправліннях застосовували таку форму роботи, як усні звіти шахтарів у шахткомі після закінчення роботи зміни* (Укр. іст. ж., 4, 1960, 24); *Олексія Семиволоса ми застали в чепурному кабінеті рудоуправління* (Панч, В дорозі, 1959, 261).

РУДОШЕ́РСТИЙ, а, е. З рудою шерстю.

РУДУВА́ТИЙ, а, е. Трохи рудий. *Коса в неї була буйна, хвиляста і не сива, а якась рудувата, вилиняла* (Вас., II, 1959, 333); *Над глибокими канавами, в яких блищала під зеленою ряскою рудувата вода, хилились гіллясті, розкішні верби* (Збан., Переджнив'я, 1960, 135); *Раптом загуркотіла ринва, по ній з балкона шугнув рудуватий хлопець* (Ю. Янов., I, 1958, 226); *Із кущика вилетіла сіренька, трохи рудувата пташка* (Коп., Як вони.., 1948, 25).

РУДЯ́ВИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **рудува́тий.** *Дорога переповнилась рудявою водою* (Збан., Доля, 1961, 35); *Тільки один.. був рудявий і стрижений йоржиком* (Смолич, Мир.., 1958, 442).

РУДЯ́К, у́, *ч., розм.* 1. Що-небудь руде або поруділе. *Тютюн-рудяк* (Сл. Гр.).

2. Погано налите, плюскле зерно (перев. гречки, проса). *Відходи гречки і проса, зокрема полову, в колгоспі старанно зберігають. Після очищення зерна всю полову і рудяк переносять для зберігання на сухі горища* (Хлібороб Укр., 8, 1964, 14).

РУ́ЖА, і, *ж., діал.* Троянда. *Буйними кущами росли тут жоржини, слалась по землі красоля, тягнулися до сонця рясні стебла руж* (Шиян, Баланда, 1957, 144); *Рве* [дівчинка] *і ружу, й незабудки, І любисток молодий* (Щог., Поезії, 1958, 412); *У порівн. *Посмішка вибухнула в неї на лиці, розквітла, мов червона ружа* (Загреб., Спека, 1961, 90).

РУЇВНИ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **руйнівни́й.**

РУЇВНИ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Властивість за знач. **руївни́чий.**

РУЇ́НА, и, *ж.* 1. *перев. мн.* Залишки зруйнованої споруди, населеного пункту. *Коли Андрій Волик проходив повз головний будинок погорілої сахарні, зі стін руїни з галасом знялось вороння, а всередину з лоскотом посипались тиньк і цегла* (Коцюб., II, 1955, 7); *Недалеко від берега з давніх-давен височать над Дністром, біля самого Хотина, руїни старої фортеці* (Петльов., Хотинці, 1949, 8); *Дерева царювали над цими руїнами, над колишніми будинками й вулицями* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 107); *У порівн. *Скелі стояли серед чорного ліска, ніби руїни замчища* (Н.-Лев., II, 1956, 409); // *розм.* Будівля, що перебуває у надзвичайно занедбаному стані. *Хоч не зруйнована — руїна ся будова, З усіх кутків тут пустка вигляда* (Л. Укр., I, 1951, 71); *Вони вже привикли до такого життя, а синові — він з панами поводиться, у їх буває, може коли прийдеться і до себе покликати — як його у такі руїни?* (Мирний, IV, 1955, 117); *Образно. *Схаменіться, недолюди, Діти юродиві! Подивіться на рай тихий, На свою країну, Полюбіте щирим серцем Велику руїну, Розкуйтеся, братайтеся!* (Шевч., I, 1951, 330); // *перен.* Те, що залишилось, уціліло від чого-небудь, що зникло, минуло. *Державна організація виникла на руїнах первісно-общинного ладу* (Іст. СРСР, I, 1956, 11); *Від мого дитинства лиш руїни Зосталися...* (Перв., I, 1958, 318).

◇ **В руї́нах** — зруйнований. *Дзвонять копита, жито побито. Спалені села, в руїнах міста* (Сос., II, 1958, 272); **Зво́дити (звести́) з руї́н** *див.* **зво́дити; Лежа́ти в руї́нах** *див.* **лежа́ти; Підво́дити (підвести́) з руї́н** *див.* **підво́дити; Підніма́ти (підійма́ти, підня́ти, підійня́ти) з руї́н** *див.* **підніма́ти; Підво́дитися (підвести́ся, вставáти, вста́ти** *і т. ін.*) **з руї́н** — відроджуватися, відбудовуватися (про зруйновані міста, села, будівлі і т. ін.). *Плинуть хмарки, наче білі пави, Над старими площами Варшави, Що з кривавих підвелась руїн Величчю неподоланних стін* (Рильський, III, 1961, 271); *Встає Донеччина з руїн, і.. в далечінь гудки несуть мелодію залізну* (Сос., II, 1958, 499); **Поставáти (поста́ти) з руї́н** *див.* **поставáти**[1].

2. *перен., розм.* Немічна від старості або хвороби людина.— *Така руїна, просто розсипається від старості, а все їй ліки потрібні та купелі...* (Л. Укр., III, 1952, 530); *«І для чого було запрошувати цю руїну»,— мимоволі подумав Плачинда, гречно вклоняючись і посміхаючись до старого* (Стельмах, I, 1962, 329).

3. Повний розвал, розруха. *Чутки з батьківщини йдуть зовсім не радісні: голод, епідемії, руїна* (Кол., На фронті.., 1959, 11); *В теплушці тихо... Та заводить річ Сусід мій: — Да-а! Руїна скрізь, розруха...* (Бичко, Простота, 1963, 87).

4. Руйнування, знищення чого-небудь. *Діється в Елладі через довгий час після руїни Трої* (Л. Укр., II, 1951, 328); *Скрізь, куди не кинь оком, бачив Орлюк страшні сліди руїни й нещадного палійства* (Довж., I, 1958, 324).

5. Повне розорення, занепад чого-небудь. *В світі мало говорили про його смерть, далеко більш говорилось про несподівану руїну його маєтку* (Л. Укр., III, 1952, 514); *— Нема іншого виходу, лиш подаватися на перенесення. Але ж бо матеріальна руїна. Тут продай хату й реальність, а там не купиш* (Март., Тв., 1954, 191).

РУЇ́ННИЙ, а, е. 1. Прикм. до **руї́на** 1. *У бетонних буреломах все узбережжя. Велетень якийсь, Геракл XX віку, бився тут з морем, і зосталось побойовище: багатотонне груддя залізобетону, як після бомбування, лежить вподовж берега в руїнному хаосі* (Гончар, Циклон, 1970, 3).

2. Те саме, що **руйнівни́й.** *Здається, що нагромаджені засоби руїнної матерії пруться, тиснуть велетня* [хмару] *і що він гнеться та стогне під їх вагою* (Фр., IV, 1950, 339); *Ні урагану злого міць руїнна, Ні буйства вод старого Тіберіна, Що стільки раз вставав на тебе* [Риме] *він, Не збили гордої твоєї вроди, І навіть прах святих твоїх руїн Ще вабить владарів, сліпить народи* (Зеров, Вибр., 1966, 448).

РУЇ́ННИК, а, *ч.* Те саме, що **руйнівни́к.** [Верес а й:] *От з таких Ярчуків і виростають прямі руїнники того, що творить робітничий клас* (Мик., I, 1957, 426); *В цій постаті* [фашистського льотчика] *в уяві машиніста втілився конкретний ворог, убивця й руїнник* (Донч., VI, 1957, 177).

РУЇ́ННИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **руї́нник.**

РУЇ́ННИЦЬКИЙ, а, е. Те саме, що **руйнівни́й.** *Наш Київ матір'ю недаром Усі міста братерські звуть... Ніхто руїнницьким ударом Не міг йому затьмити путь* (Рильський, III, 1961, 98); *Він стояв над вогнем, загіпнотизований його страшною руїнницькою силою* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 173).

РУЙНА́ЦІЯ, ї, *ж., розм.* Те саме, що **руйнува́ння.** *Прорив води у котлован загрожував руйнацією цілої дамби* (Коцюба, Нові береги, 1959, 383); *Вона бачила не раз батька, що впадав у розпуку, коли не міг знайти робітників, і мимоволі вважала їх* [селян] *співвинними в руйнації батьківського маєтку* (Кобр., Вибр., 1954, 102); *— Ми з ним критично розглянули всі руйнації, які завдав вогонь моїй фізіономії, і він вирішив, що треба зробити дві-три пересадки шкіри* (Ю. Янов.., II, 1954, 80).

РУЙНА́ЦЬКИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **руйнівни́й.** *Спливали роки і робили свою руйнацьку справу, висріблявши сивизною голову Архипа Спиридоновича* (Рибак, Час.., 1960, 123).

РУЙНА́Ч, а́, *ч., розм.* Те саме, що **руйнівни́к.** *Тепер, коли святу грозу гармати Несуть на Захід і земля стріча Достойну смерть убивці й руйнача,— Ви* [О. Довженко], *що вливали «Ніччю перед боєм» Ослаблим — міць, стократну міць — героям, Прийміть од мене прості ці слова* (Рильський, II, 1960, 217).

РУЙНІВНИ́Й, а́, е́. Який руйнує що-небудь. *На полях вистигають повноколосі жита, переливаються мідними струнами арф високі пшениці. Аж не віриться, що цією землею ще так недавно пройшла страшна руйнівна сила* (Збан., Єдина, 1959, 394); *Крім відокремлення князівств, на економічному становищі Києва* [у

XII ст.] *і Київської землі тяжко позначалися руйнівні князівські усобиці і напади половців* (Іст. УРСР, І, 1953, 89); *Якщо її* [деревину] *своєчасно не просушити, то при несприятливих умовах в її клітинах відбуваються певні біохімічні зміни, що сприяють руйнівній дії грибків* (Стол.-буд. справа, 1957, 41).

РУЙНІВНИ́К, а́, ч. Той, хто (те, що) руйнує що-небудь. *Рух руйнівників машин почався разом з виникненням машинного виробництва* (Нова іст., 1956, 28); *Ясно, що партія не може існувати, не борючись з усіх сил з руйнівниками партії* (Ленін, 23, 1972, 75); *Хімічний елемент фтор, давно відомий як руйнівник речовин, тепер стає творцем* (Веч. Київ, 20.II 1968, 4).

РУЙНІВНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **руйнівни́к**.

РУЙНІ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **руйнівни́й**. *В разі виникнення світової війни — в умовах, якщо не буде ще досягнуто угоди про заборону ядерної зброї,— ця війна неминуче стане ядерною війною, небаченою щодо своєї руйнівності* (Деклар. наради.., 1957, 8).

РУЙНІ́ВНО, *присл.* Викликаючи, спричиняючи руйнування. *На природу можна впливати і благотворно і руйнівно. Її можна збагатити, зробити ще кращою і, навпаки,— збіднити, довести до оскудіння* (Ком. Укр., 8, 1966, 22); *Багато речовин руйнівно діють на шкіру людини, тому їх не можна випробовувати на дотик* (Хімія, 7, 1956, 7).

РУЙНО́ВИЩЕ, а, *с., розм.* Те саме, що **руї́на** 1. *Боляче й лячно було дивитися,.. як із живої теплої оселі ставало руйновище — купа скаліченого дерева* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 8); *В одній половині напівроззваленого будинку, яку Філіпчук гордо називав цехом, містилася розмонтована друкарська машина. На руйновищах другої половини цвіли здичавілі соняшники* (Вільде, Сестри.., 1958, 142); *У порівн. *Місцями випирались незграбні скелі та купи сірого каміння, немов руйновища старих будівель* (Вас., І, 1959, 140); // Місце, територія, вкриті руїнами. *Гірська країна стає руйновищем там, де промчали каламутні потоки, скинуті череватими хмарами* (Загреб., Шепіт, 1966, 219).

РУЙНУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **руйнівни́й**.

РУЙНУВА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **руйнува́льний**.

РУЙНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **руйнува́ти** та дія і стан за знач. **руйнува́тися**. — *Глядіть* [пане], *щоб і такого не було: ви почали руйнувати наші хати, а хтось закінчить руйнування вашим палацом* (Стельмах, І, 1962, 421); *Жовтень відкрив епоху антиколоніальних революцій, руйнування всієї системи національно-колоніального поневолення* (Ком. Укр., 11, 1967, 43); *Руйнування грунту водою і вітром прийнято називати ерозією* (Колг. Укр., 3, 1956, 39); *Дух руйнування був противний його істоті, і з ним він не міг примиритися ні на одну хвилину* (Тют., Вир, 1964, 391); // Результат цієї дії. *За віщо ж зневага? Для чого немилі Братам наші щирі жадання? Кого ми чіпали, кому причинили Неволю, біду, руйнування?* (Стар., Вибр., 1959, 8); *Війна принесла радянському народові незліченні біди, нечувані руйнування* (Цюпа, Україна.., 1960, 76).

РУЙНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* 1. *також без додатка.* Ламаючи, розбиваючи і т. ін., розвалювати що-небудь. *Тоді треба старе руйнувати, як є з чого нове будувати* (Укр.. присл.., 1963, 262); *У всякого своя доля І свій шлях широкий: Той мурує, той руйнує, Той неситим оком — За край світа зазирає* (Шевч., І, 1963, 236); *Кіннота ворога витоптувала посіви, руйнувала села й міста* (Тич., III, 1957, 91); // Знищувати, перетворювати на руїни (про дію стихійного лиха, про війну і т. ін.). *Не спинити зливи, що затоплює землю, клекоче бурчаками, руйнує греблі й все, що на дорозі...* (Коцюб., І, 1955, 118); // Скасовувати, ліквідувати (державу, суспільний лад і т. ін.). *Революція полягає в тому, що пролетаріат р у й н у є «апарат управління» і в е с ь державний апарат, заміняючи його новим, який складається з озброєних робітників* (Ленін, 33, 1973, 109); [П а т р и ц і й:] *Боги, яка розпуста! Відпущеник штовхає свого пана... Те християнство стани всі руйнує* (Л. Укр., II, 1951, 538); // Доводити до повного розорення, занепаду; розоряти. *Цей* [Версальський] *мир цілком руйнував господарство Німеччини* (Еллан, II, 1958, 227); // Порушувати цілість чого-небудь. *Хмари, як хвилі, перекочувалися на небі, підпливали одна під одну, руйнували силуети верблюдів* (Ю. Янов., II, 1958, 97); *Організація діяла під самим носом ворога, час від часу руйнуючи шлях на Бахмач* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 75); *Якщо є загроза загибелі зимуючих рослин від льодової кірки, треба руйнувати її котками, тракторами* (Колг. Укр., 8, 1957, 20); // *перен.* Розладнувати або знищувати що-небудь. *Можна ретельно дотримуватись канонічної форми, можна по-різному порушувати її, можна й зовсім руйнувати...* (Рильський, IX, 1962, 206); *В глибині неба, руйнуючи легкість ночі, неясним маревом вимережувалось павутиння не то хмарин, не то передсвітанку* (Стельмах, І, 1962, 73); *Страшне горе* [війна], *яке насувалося на всіх людей, забирало від неї сина і руйнувало його таке коротке, як сон, щастя* (Тют., Вир, 1964, 277); // *перен.* Припиняти (дію, вияв і т. ін. чого-небудь), примушувати зникати. *Її голос руйнував усякі сумніви і спонукав линути вперед* (Досв., Вибр., 1959, 366); *Ще пройде з десяток років, посивіє чоловік і зовсім буде схожий на доброго старого пасічника, а зараз йому добрість руйнує острах, що так і тіпається біля вусів, начеб і поночі біля них дзижчать бджоли* (Стельмах, II, 1962, 146); // *перен.* Не давати здійснитися чому-небудь. *Її* [свободу] *ти бережи, юначе! На Заході кубло звіряче розворушилося... Пильнуй! Всі плани ворогів руйнуй!* (Тич., До молоді.., 1959, 13); *Невблаганна рука лихої долі руйнувала його сподіванки і гнула голову й плечі людини ближче до землі* (Стельмах, І, 1962, 207).

2. Спустошувати (перев. гнізда). — *Гнізда руйнувати прийшли? — запитав садівник, пильно дивлячись на хлопців* (Гончар, І, 1959, 119); // *розм.* Змушувати витрачатися, доводити до марнотратства. [А е ц і й П а н с а:] *По правді, зятю, тебе вона уборами руйнує?* (Л. Укр., II, 1951, 357).

3. Примушувати що-небудь розпадатися, змінювати будову, склад (про дію води, вітру, мікроорганізмів і т. ін.). *Льодовик під час руху дуже руйнує гори* (Фіз. геогр., 5, 1956, 117); *Вода, проникаючи в розколини каменів і замерзаючи там, поступово збільшує ці розколини і руйнує камені* (Фізика, II, 1957, 45).

РУЙНУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* 1. Ламаючись, розбиваючись і т. ін., розвалюватися. *Тисячотонним брухтом валяться стіни на брук. Все тріщить, руйнується, гоготить в нечуваній за розмахом катастрофі* (Гончар, III, 1959, 246); *Приходить у рух все громаддя криг, вони розколюються, тріщать, лізуть одна на одну, разом летять по Дніпру.., кришаться, руйнуються і, нарешті, тануть* (Скл., Святослав, 1959, 87); // Знищуватися, перетворюватися на руїни (внаслідок стихійного лиха, війни і т. ін.). *Сильні землетруси, при яких руйнуються будинки і під руїнами гинуть сотні і тисячі людей, бувають не так часто* (Фіз. геогр., 5, 1956, 105); // Гинути, зникати, ліквідуватися (про державу, суспільний лад і т. ін.). *Дощенту руйнується*

старий капіталістичний лад (Еллан, II, 1958, 59); *У вічній все живе взаємодії,— руйнуються світи, встають нові* (Тер., Серце.., 1962, 34); // Доходити до повного розорення, занепаду; розорятися. *Газдівство його руйнувалось, вже не було коло чого усім робити і треба було йти в найми* (Коцюб., II, 1955, 315); *Монополії розоряють і дрібних власників міста. Ремісниче виробництво руйнується* (Програма КПРС, 1961, 26); // *перен.* Розладнуватися, підриватися, слабнути (про здоров'я, людське тіло). [О л і м п і а д а І в а н і в н а:] *Я ж не можу дивитись, як її здоров'я руйнується. Я завжди казала, що ті книжки її до добра не доведуть* (Л. Укр., II, 1951, 39); *Поступово зраджують сили, день відо дня руйнується йому ширококосте кряжисте тіло* (Гончар, Таврія, 1952, 35); // *перен.* Виявлятися нездійсненним, не здійснюватися.

2. Розпадатися, змінювати свою будову, свій склад (під дією води, вітру, мікроорганізмів і т. ін.). *Поліетилен не руйнується не тільки від води, але навіть і від кислот та їдких лугів* (Наука.., 7, 1958, 8); *Причиною її* [жовтяниці] *є вироблення кістковим мозком неповноцінних еритроцитів, які легко руйнуються в крові* (Хвор. дит. віку, 1955, 183).

3. Пас. до **руйнува́ти.** *Складні мінеральні сполуки фосфору і калію в грунті можуть руйнуватися силікатними бактеріями* (Наука.., 3, 1957, 3).

РУЙНУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **руйнува́ти.** *Непокірною, все руйнуючою хвилею дмухнув вітер голосів — і вмить здув усе* (Вас., I, 1959, 316); // *у знач. прикм. Жив Коляда у батьківській хаті, яка стійко витримала руйнуючу силу часу* (Зар., На.. світі, 1967, 59); *Скрізь.. філоксера заклала свою колонію, почала тиху, повільну, але руйнуючу працю* (Коцюб., I, 1955, 210).

РУКА́, и́, *ж.* 1. Кожна з двох верхніх кінцівок людини від плечового суглоба до кінчиків пальців. *Сидить батько кінець стола, На руки схилився* (Шевч., I, 1963, 25); *Входила прачка.. Заголені по лікоть руки, вогкі й червоні, звисали по обох боках* (Коцюб., II, 1955, 251); *Пам'ятаю — його я маленьким брав на руки, співав про село* (Сос., II, 1958, 446); *Образно. *Що скажуть, коли довідаються, що він, найлояльніший з лояльних, найпокірніший з покірних, вирвав її з рук справедливості?* (Фр., VI, 1951, 159); // Частина цієї кінцівки від зап'ястка до кінчиків пальців; кисть. — *На,— сказала вона Чіпці, подаючи гроші правою рукою, а лівою зачиняючи скриню* (Мирний, I, 1949, 242); — *Стій, Тимофію! — чорна рука Варчука лягла на білу кроківку.— Маю говорити з тобою* (Стельмах, II, 1962, 132); // Кожна з двох передніх кінцівок мавпи; // Складова частина якого-небудь предмета, що зовнішнім виглядом або функцією подібна до верхньої кінцівки людини. *Механічна рука опустила в атомний реактор ампулу з тонкою сталевою трубкою* (Знання.., 9, 1970, 21).

◇ **Би́ти (вдаря́ти, вда́рити) по рука́х** — рукостисканням виражати згоду в чому-небудь, домовленість про щось. *Вони* [купці] *по-приятельському віталися із знайомими персами та бухарцями, тисли їм руки і відразу починали приціновати, сперечатися, бити по руках і знов торгуватися, щоб виторгувати хоч зайвий гріш* (Тулуб, В степу.., 1964, 52); *Довго торгувалися* [батьки], *а потім на бичках-дволітках вдарили по руках* (Стельмах, I, 1962, 59); **Бода́й тобі́ ру́ки і но́ги поламáло!** *див.* **поламáти; Бода́й (хай, нехáй) ру́ки повисхáють; Бода́й** [би] **(хай би, нехáй би, щоб) ру́ки повисхáли; Ру́ки б повисхáли** *див.* **повисхáти; Бра́тися за ру́ки** *див.* **бра́тися; Важка́ рука́** *у кого* — те саме, що **Важки́й на ру́ку** (*див.* **важки́й**). *Так глипнула* [молодиця] *при цьому на чоловіка, що він аж зіщулився, бо — всі знали — рука в Корніїхи важка* (Гончар, Тронка, 1963, 14); **Важки́й на ру́ку** *див.* **важки́й; Вели́кої (пе́ршої** *і т. ін.)* **руки́** *хто* — хто-небудь має який-небудь ступінь певної якості. *Ледащо великої руки було* [дівча]*!..* (Мирний, III, 1954, 144); *Був він ковалем першої руки, а це значить, що йому доручали найвідповідальніші роботи* (Рад. Укр., 23.III 1968, 2); **Ви́важити ру́ку** *див.* **вива́жувати; Випуска́ти (ви́пустити) з рук** *що* — втрачати що-небудь, не вміти або не могти скористатися з чогось. — *Шляхетський гонор і шляхетні жалі без тлустих ланів нічого не важать. А ми через свою недалекоглядність випускаємо з рук землю.. і переходимо на прокисле чиновницьке життя і харчі* (Стельмах, I, 1962, 39); — *Ну, цей* [Підпара] *і клаптя не випустить з рук, поки живий,— хитала головою Гафійка* (Коцюб., II, 1955, 53); **Відбира́ти (відібра́ти) ру́ки** *див.* **відбира́ти; Відмаха́ти ру́ки** *див.* **відма́хувати; Відмахну́ти руко́ю** *див.* **відмахну́ти; Відмахну́тися руко́ю** *див.* **відмахну́тися; Відма́хуватися** [**обома́**] **рука́ми (рука́ми й нога́ми)** *див.* **відма́хуватися; Відсо́хла б рука́ мені́** *див.* **відсиха́ти; Відсо́хли б (хай відсо́хнуть) ру́ки** *див.* **відсиха́ти; Відхре́щуватися рука́ми й нога́ми** *див.* **відхре́щуватися; Вла́сною руко́ю (писа́ти, підписа́тися** *і т. ін.)* *див.* **вла́сний; В ру́ку йде́ться** *див.* **іти́ся; Все йде до рук** *див.* **іти́; Го́лими рука́ми бра́ти (взя́ти)** *див.* **го́лий; Гра́ти на ру́ку** *див.* **гра́ти**[2]; **Гріти ру́ки** *див.* **гріти; Дава́ти (да́ти) во́лю рука́м** *див.* **во́ля; Дава́ти ру́ку відруба́ти** *див.* **відру́бувати; Да́ти по рука́х** *кому* — рішуче припинити чиї-небудь дії (звичайно шкідливі), змусити відмовитися від них; **Держа́ти ру́ку** *див.* **держа́ти; Держа́тися рукі́** *див.* **держа́тися; До́вгі ру́ки ма́ти** — зазіхати на чуже, силою відбирати чуже; **До рук (у ру́ки) про́ситься (пливе́, іде́** *і т. ін.)* *що* — легко, без труднощів дістається щось.— *А ви ж казали, у добрі, у злагоді живе Тодоська! — То воно так... у достатках не в достатках... а тільки всі бачать, як воно їм у руки пливе, а як воно їм з рук вислизає, того ніхто не вгадає* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 82); — *На лови він їздив удень і вночі, риба йому йшла до рук, як приворожена* (Ю. Янов., II, 1958, 49); **Заглида́ти в ру́ки (до рук)** *див.* **заглида́ти; Зазира́ти в ру́ки** *див.* **зазира́ти; Зала́мувати (заламáти) ру́ки** *див.* **зала́мувати; Зало́млювати (заломи́ти) ру́ки** *див.* **зало́млювати; Зано́сити (занести́) ру́ку** *див* **зано́сити; Запуска́ти (запусти́ти) ру́ку (ру́ки)** *див.* **запуска́ти**[1]; **Засверблі́ли ру́ки** *див.* **засверблі́ти; Збува́ти (збу́ти) з рук** *див.* **збува́ти; Зв'я́зані ру́ки** *див.* **зв'я́заний; Зв'я́зувати (зв'яза́ти, ув'язувати** *і т. ін.)* **ру́ки** *див.* **зв'я́зувати; Зв'я́зувати (зв'яза́ти) ру́ки й (та) но́ги; Зв'я́зувати(зв'яза́ти) по рука́х і (та) нога́х** — сковувати чиїсь дії, заважати в чому-небудь, не давати змоги вільно діяти. — *Дівчина тобі руки й ноги зв'яже* (Вовчок, I, 1955, 335); **З го́лими рука́ми** *див.* **го́лий; Згорну́ться (згорну́лися) ру́ки** *див.* **згорта́тися; Згорта́ти (згорну́ти, склада́ти, скла́сти, зложи́ти, склада́ти** *і т. ін.)* **ру́ки:** а) переставати діяти, ставати пасивним. *Старість білим волосом припорошила його голову, але він не згортав рук, не кидав праці* (Коцюб., III, 1956, 8); [Р у ф і н:] *Коли республіканець, руки склавши і мовчки, терпить люту тиранію — повинен смерті він* (Л. Укр., II, 1951, 507); б) *(тільки док., також із сл.* н а г р у д я х) умерти. *Минає скілька часу, однаковий я.— Та це з його поправка така?! — клопочеться матуся моя.— Боже мій! Як же він житиме?.. Ще таки хоч поки я це ворочаюсь, біля печі хоч, а згорну я руки?* (Тесл., З книги життя, 1949, 79); *Як складу на грудях руки, За тюрмою на шпилі, Під хрестом (ознака муки) Поховайте у гіллі* (Граб., I, 1959, 360); **Зде́ржувати (зде́ржати) ру́ку** *див.* **зде́ржувати; Зігра́ти на ру́ку**

кому — допомогти кому-небудь, посприяти в чомусь; **З легки́ми рука́ми** *див.* **легки́й; З легко́ї руки́** *див.* **легки́й; З лі́вої руки́** — те саме, що **По (на) лі́ву ру́ку** (*див.* **лі́вий**). *Сідаємо на підводу і з головоломною скорістю спускаємось з гори.. Дерева тільки скачуть і крутяться за тобою,.. з лівої руки, з правої* (Коцюб., III, 1956, 139); **Золоти́ти ру́ку** *див.* **золоти́ти; З поро́жніми рука́ми** *див.* **поро́жній; З пра́вої руки́; По (на) пра́ву ру́ку** *див.* **пра́вий**[1]; **З простя́гнутою руко́ю [ходи́ти по дворах (стоя́ти, ми́лостиню проси́ти під це́рквою)]** — жебракувати. — *Мені... мені соромно ходити по дворах з простягнутою рукою...* (Ткач, Арена, 1960, 16); **З пусти́ми рука́ми** *див.* **пусти́й; З рука́ми відрива́ти (відірва́ти)** *що* — охоче, з великим бажанням узяти, купити щонебудь; **З рука́ми й нога́ми:** а) цілком, повністю; б) охоче, із задоволенням; **Іти́ (піти́) на ру́ку** *кому* —сприяти, ставати в пригоді кому-небудь. *Рвався мій середущий у трактористи? Що ж, колгосп і тут мені пішов на руку* (Козл., Опов. І. Клена, 1950, 24); **Іти́ (ходи́ти** *і т. ін.)* **під ру́ку** — іти, ходити і т. ін. попідруч. [П е ч а р и ц я *(підскакуючи):*] *Вашу ручку! (Подає руку).* [Г а л я:] *Ні, я не звикла під руку ходити, та тепер і душно* (Мирний, V, 1955, 150); **Ка́рти в ру́ки** *див.* **ка́рта; Кни́ги в ру́ки** — те саме, що **Ка́рти в ру́ки** (*див.* **ка́рта**). *Вченому й книги в руки* (Укр.. присл.., 1963, 280); **Ко́зир (усі ко́зирі) до рук (у ру́ки, у рука́х)** *див.* **ко́зир; Коро́ткі ру́ки** *див.* **коро́ткий; Ку́ку в ру́ку [да́ти (взя́ти** *і т. ін.)*] *див.* **ку́ку́; Лама́ти ру́ки** *див.* **лама́ти; Легка́ рука́** *див.* **легки́й; Легки́й на ру́ку** — те саме, що **Легка́ рука́** (*див.* **легки́й**). *Веселий на вдачу, легкий на руку, рівно став* [Дмитро] *перед командиром, поблискуючи розумними сірими очима* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 694); **Лиза́ти ру́ки** (*рідко* **по рука́х**) *див.* **лиза́ти; Липкі́ ру́ки** *див.* **липки́й; Ли́пнути (прилипа́ти) до рук** — незаконно привласнюватися ким-небудь. *Міцно липнуть вони* [дукати] *до посольських і сенаторських рук* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 222); *Саливон з Гнатом заправляють хазяйством, в їх руках зерно, мука, мед, олія, цукор, риба, сало, садовина, городина — все прилипає їм до рук, вже давно по них плаче тюрма* (Горд., Дівчина.., 1954, 286); **Малі́ ру́ки** *див.* **мали́й; Маха́ти (махну́ти) руко́ю** *див.* **маха́ти; Навідліг би́ти руко́ю** *див.* **навідліг; Навідліт уда́рити (би́ти) руко́ю** *див.* **навідліт; На всю ру́ку** — щосили. *Повертає* [Смолярчук] *того ціпка окоренком — розмахнувся на всю руку — хотів ударити Василя* (Кос., Новели, 1962, 186); **Нагрі́ва́ти (нагрі́ти) ру́ки** *див.* **нагрі́ва́ти; Накла́да́ти (накла́сти) на се́бе ру́ки (ру́ку)** *див.* **накла́да́ти; Накла́да́ти (накла́сти) ру́ки (ру́ку)** *див.* **накла́да́ти; Наложи́ти [на се́бе] ру́ки** *див.* **наложи́ти; На па́льцях одні́єї руки́ мо́жна порахува́ти** *див.* **порахува́ти; На рука́х** *чиїх, у кого:* а) під чиєю-небудь опікою, на чиємусь утриманні. *Відтак батько помер, і на моїх руках опинилася вся сім'я* (Коцюб., III, 1956, 233); б) у чиєму-небудь володінні, розпорядженні. *На його руках доволі скоту бу́ло* (Барв., Опов.., 1902, 245); в) у чиїй-небудь присутності (померти); **На ру́ки** *чиї, кому* — під чию-небудь опіку, чийсь догляд. *Покинув їх зять на дідові руки, просив доглянути малих* (Мик., II, 1957, 315); **На ру́ку** *кому що* — щось влаштовує кого-небудь, збігається з його бажаннями. *Секретар волревкому — худющий, витрішкуватий юнак у студентській тужурці—голосно читає з ганку закон. Слухають його діди, слухають, поспиравшись на милиці, фронтовики, жагуче ловлять кожне слово.. солдатки. Їхній закон на руку Чаплинці, нічого не скажеш!* (Гончар, II, 1959, 213); **На ру́ку!** — військова команда, що означає: взяти гвинтівку, автомат і т. ін. наперевари; **На ру́ку ковíнька** *див.* **ковíнька; На швидку́ (ско́ру) ру́ку** — квапливо, поспіхом, похапки. *На бригові є сліди ремонту на швидку руку* (Ю. Янов., II, 1958, 68). **На широ́ку ру́ку** — те саме, що **На широ́ку но́гу** (*див.* **нога́**); **Широ́кою руко́ю** — у великій кількості. *Широкою рукою черпають з народного джерела наші поети, користуючись елементами народного стилю* (Рильський, III, 1956, 70); **Не випуска́ти з рук** *див.* **випуска́ти; Не вихо́дити з рук** *див.* **вихо́дити; Не здригне́ рука́** *див.* **здрига́ти; Не здригне́ться рука́** *див.* **здрига́тися; Не зна́ти, куди́ (де) поді́ти ру́ки** *див.* **поді́ти; [Не] з руки́; [Не] рука́** *кому:* а) вигідно (невигідно), [не] варто кому-небудь, [не] влаштовує когось. — *Купляти залізо нам не з руки. Гроші краще витрачати на готову зброю* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 357); [П е р е д е р і й:] *У його, значиться, лучка є. Там тії й лучки — кіт наплакав, а все ж воно господареві — рука* (Мирний, V, 1955, 124); б) зручно (незручно). — *Ні, краще не тепер, тепер іще не треба. Або ти сам. Мені ж прохать і не з руки, і важко* (Дор., Три богатирі, 1959, 53); *Коли тобі рука се брати, то й бери, а мені не рука* (Сл. Гр.); [Я в д о х а:] *Хіба нам тепер тут погано?* [К о н о н:] *Хто каже, що погано? Але через Женю нам якось ніби не рука тут зоставатись* (Кроп., II, 1958, 474); в) [не] личить, [не] годиться, [не] потрібно. *У Вербівці Кіндрат друзів не мав. Йому з руки було б водитись, ділитись думками і враженнями з людьми начитаними, інтелігентними, але таких людей у Вербівці не було* (Іщук, Вербівчани, 1961, 18); *Воно, дійсно, письменникові не рука б, здавалось, пояснять свою творчість, треба б його увільнити од цього, проте в деяких випадках це буває необхідне й потрібне* (Вас., IV, 1960, 51); **[Не] пи́тий в ру́ку** *див.* **пи́тий; Не пода́ти помічно́ї руки́** *див.* **помічни́й; Не покла́да́ти рук** *див.* **покла́да́ти; Не покла́да́ючи рук** *див.* **покла́да́ти; Не почува́ти ні рук, ні ніг** *див.* **почува́ти; Не спуска́ти з рук** — дуже пильно, дбайливо доглядати, пестити (дитину). *Вночі, коли дитина плакала, Мирон не спускав Максимчика з рук та співав йому пісні* (Зар., На.. світі, 1967, 117); **Нечи́ста рука́; Нечи́сті ру́ки** *див.* **нечи́стий; Нечи́стий на ру́ку** *див.* **нечи́стий; Носи́ти на рука́х; Як (ма́ло, тро́хи) не на рука́х носи́ти** *див.* **носи́ти; Обагря́ти (обагри́ти) ру́ки кро́в'ю** *див.* **обагря́ти; Обла́мувати ру́ки** *див.* **обла́мувати**[1]; **Обли́зувати ру́ки** *див.* **обли́зувати; Обома́ рука́ми [голосува́ти (бу́ти)** *за кого — що (проти кого — чого)*] — повністю погоджуватися з ким-, чимнебудь, підтримувати когось, щось або заперечувати проти кого-, чого-небудь, відкидати щось. [К р у т ь:] *Оля пропонує* [на посаду директора] *вас. І правильно. Я — обома руками* (Підс., Жарти.., 1968, 29); **Обома́ рука́ми підпи́суватися (підписа́тися)** *під чим,* **розпи́суватися (розписа́тися)** *в чому* — цілком погоджуватися з чим-небудь; **[Обома́] рука́ми хапа́тися (схопи́тися, ухопи́тися)** *за кого — що* — намагатися не втратити кого-,щонебудь. *Стара Векла обома руками ухопилась за сього (Петром його звали), і сама Оксана і сюди, й туди, і вже не дрочачись сказала: «Піду, тільки нехай об осені»* (Кв.-Осн., II, 1956, 429); **Ось (от) [вам (тобі́)] моя́ рука́** — слова, якими супроводжують рукостискання на підтвердження обіцянки виконати щось.— *От же тобі* [Василю] *моя рука: —у конторі будеш! — гука Власов* (Мирний, IV, 1955, 132); **Пе́вна рука́** *див.* **пе́вний; Пекти́ ру́ки (ру́ку)** *див.* **пекти́; Перебити́ ру́ки** *див.* **перебива́ти; Підбива́ти (підби́ти) на свою́ ру́ку** *див.* **підбива́ти; Підверта́тися (підверну́тися, попада́ти, попа́сти, попада́тися, попа́стися, потрапля́ти, потра́пити, трапля́тися, тра́питися** *і т. ін.)* **під ру́ку (ру́ки)** — випадково опинятися поблизу, біля, в полі зору кого-небудь. *Частував* [Чіпка] *кожного, хто підвертався під руку* (Мирний, II, 1954, 160); *Піхотному полкові коні зараз підвернулись під*

руку якраз до речі, мовби сама доля посилала їх (Гончар, III, 1959, 70); *Лисенко записував далеко не все, що йому попадало під руки, а самі щиро народні.. пісні* (Муз. праці, 1970, 489); *Не надівала я розкішних жупанів, дорогого намиста, а накинула на себе що попало під руку* (Хотк., I, 1966, 65); *Голодному не попадайсь під руки* (Укр.. присл.., 1963, 58); — *У панів, балакають, ніби є книжки такі про те, як варити різні страви. Але не потрапляла мені під руку така книга* (Збан., Між.. людьми, 1955, 21); *В ньому* [чемодані] *без ладу напхано всього, що трапилось під руки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 93); **Під весе́лу ру́ку** — в момент радісного збудження, підйому. *Разом з Марією Кошель в селі залишилося ще кілька знайомих селян.. Побажав зостатись, правда, після деякого роздумування, швець Микола Проць, прозваний під веселу руку на товариському обіді «американцем»* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 26); **Під гаря́чу ру́ку** *див.* **гаря́чий; Під злу ру́ку** *див.* **злий; Підніма́ти (підійма́ти, підня́ти, підво́дити, підвести́, підно́сити, піднести́, здійма́ти, здійня́ти, знімати, зня́ти, зво́дити, звести́** *і т. ін.*) **ру́ку (ру́ки):** а) *(на кого—що)* бити кого-небудь, робити замах на когось, щось, зазіхати на що-небудь. — *Були б ви молодші, я б з вами поговорив інакше, вже ніколи не піднімали б руки на жінку* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 170); — *Забрати все! З відсотками забрати, щоб знали, як піднімати руку на чуже добро,— наказував Левко* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 188); *Хто посміє на нас свою руку підняти, тому доведеться, як фашистові, сконати* (Укр.. присл.., 1955, 432); — *Як це можна підняти руку на життя людини, тим більше людини, яку кохаєш!* (Дмит., Розлука, 1957, 159); б) *(на себе)* кінчати життя самогубством. *Сама б на себе руки підняла, слухаючи, до якої біди довела вона матір* (Кв.-Осн., II, 1956, 461); *Де мені подітись з лютою нудьгою, Чим мені розбити злую тугу-муку? Ох, давно я зняв би вже на себе руку, Та жаль груди давить, серце, за тобою* (Стар., Поет. тв., 1958, 71); в) *(на кого—що)* засуджувати кого-, що-небудь. — *Молюся, господи, помилуй, ..Не дай згнущатися лукавим І над твоєю вічно-славой Й над нами, простими людьми!.. І плакав Гус, молитву дія* [діючи], *І тяжко плакав. Люд мовчав І дивувався: що він діє, На кого руку підійма!* (Шевч., I, 1963, 265); **Під п'я́ну ру́ку** *див.* **п'я́ний; Під руко́ю (рука́ми) [бу́ти (ма́ти** *і т. ін.*)] — поблизу, поряд бути, мати і т. ін. *Багато читаю, бо під руками велика бібліотека та багато газет та часописів на всяких мовах* (Коцюб., III, 1956, 427); *Тутешня річка теж має назву, проте з певністю встановити її не пощастило, під рукою не трапилось карти* (Ю. Янов., II, 1954, 179); — *Домагаймось, щоб на хутір сюди виселитись, до землі ближче. Хоч у землянках жили б, та завжди б її під руками на очах мали* (Головко, II, 1957, 16); **Під ру́ку (по́під ру́ки) вести́ (повести́** *і т. ін.*) *кого* — підтримуючи за лікоть або з обох боків під лікті, вести (повести і т. ін.) когонебудь. *Єремія взяв Гризельду під руку й повів до палацу* (Н.-Лев., VII, 1966, 190); *Незабаром увіходить Мелхола, дуже стара жінка; її ведуть попід руки дві рабині* (Л. Укр., III, 1952, 148); **Під серди́ту ру́ку** *див.* **серди́тий; Під скрутну́ ру́ку** *див.* **скрутни́й; Підхо́дити до руки́** *чиєї* — вітатися з ким-небудь або дякувати комусь, цілуючи зап'ясток, пальці чи долоню; **Плазува́ти на рука́х** *див.* **плазува́ти; Пле́скати рука́ми (в ру́ки)** *див.* **пле́скати; Побра́тися за ру́ки** *див.* **побра́тися; Побра́тися по́під ру́ки** *див.* **побра́тися; Побра́тися рука́ми за ши́ї** *див.* **побра́тися; Повідбира́ти ру́ки** *див.* **повідбира́ти; Погрі́ти ру́ки** *див.* **погрі́ти; Подава́ти (пода́ти, дава́ти, да́ти, простяга́ти, простягти́** *і т. ін.*) **ру́ку [бра́тню (дру́жню, допомо́ги** *і т. ін.*)] *кому* — допомагати кому-небудь. *Братню руку подавав російський народ населенню України в боротьбі проти турецько-татарських агресорів* (Ком. Укр., 5, 1967, 63); *Порадились пан Іван з панією Ганною,.. як їй подать руку у її долі тяжкій* (П. Куліш, Вибр., 1969, 278); **Позабира́ти в свої́ ру́ки** *див.* **позабира́ти; Позгорта́ти ру́ки** *див.* **позгорта́ти; Позолоти́ти ру́ку** *див.* **позоло́чувати; Покаля́ти ру́ки** *див.* **покаля́ти; Покла́вши ру́ку на се́рце** — щиро, відверто; **По (на) лі́ву ру́ку** *див.* **лі́вий; По оби́дві руки́** *див.* **оби́два; Попа́сти під гаря́чу ру́ку** *див.* **попада́ти; Попливти́ із рук** *див.* **попливти́; Попливти́ у ру́ки** *див.* **попливти́; Пополама́ти ру́ки** *див.* **пополама́ти; Порва́ти ру́ки** *див.* **порва́ти; По рука́х** — вирішено, домовились.— *Так що по руках? — мовив гетьман, знову простягаючи руку Півторакожухові.— Вертаєшся з родиною і просто до мене у Чигирин.— По руках,— весело відповів Півторакожуха* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 87); — *Ще накину десять — та й по руках,— простягував свою долоню Динька. — Ви забуваєте, що й садок при хаті є, і хлів,— ніяковіючи, говорив хлопець* (Зар., На.. світі, 1967, 246); **По руці́** *кому* — у той самий бік, по дорозі. — *Хіба Тимофієві по руці з тобою йти?— обізвалася Пріська, далека Тимофієва родичка* (Мирний, III, 1954, 44); **Поте́рти ру́ки** *див.* **поте́рти; Потягну́ти (потягти́) ру́ку** *за ким, за кого* — стати на чийсь бік, підтримати когось. — *Я потягну руку за тобою. Побалакати ще з товаришами, суддями можу, і... присудимо тобі посунуть обніжок у Василів город...* (Тесл., З книги життя, 1949, 121); *Він потяг руку за свого брата дворянина* (Мирний, III, 1954, 394); **Поцілу́нок руко́ю** *див.* **поцілу́нок; Пра́ва рука́ не зна́є, що ро́бить ліва** *див.* **пра́вий[1]; Пра́вої руки́ держа́тися** *див.* **пра́вий[1]; Приклада́ти (прикла́сти) ру́ку до кашке́та(до ша́пки** *і т. ін.*) *див.* **приклада́ти; Простяга́ти (простягти́, простягну́ти) ру́ку (ру́ки)** [**за ми́лостинею (Христа́ ра́ди** *і т. ін.*)]; [**Іти́ (піти́)**] **з до́вгою руко́ю під це́ркву** — жебрачити, старцювати. *По улиці попідтинню Вдова шкандибає Під дзвіницю, сердешная, Руки простягати До тих самих, до багатих, Що сина в солдати Позаторік заголили* (Шевч., II, 1953, 122); — *Коли б часом мені знов не довелось простягати руку за милостинею попід монастирями, бо до дочки я не вернусь,— сказала Майбородиха* (Н.-Лев., IV, 1956, 281); *Спасибі, добрі люди зглянулись, а то б прийшлося* [дідові] *тинятися,.. Христа ради руку простягати...* (Мирний, I, 1949, 157); [Т е к л я:] *Дай же й мені* [гостинців]. [О х р і м:] *Під церкву з довгою рукою*(Кроп., I, 1958, 382); **Пуска́тися (пусти́тися) руко́ю (рука́ми)** *див.* **пуска́тися; Розво́дити (розвести́) рука́ми** *див.* **розво́дити; Розв'я́зані ру́ки** *див.* **розв'я́заний; Розв'я́зувати (розв'яза́ти) ру́ки** *див.* **розв'я́зувати; Рука́ в ру́ку; Рука́ об ру́ку; Рука́ з руко́ю; Рука́ в руці́:** а) пліч-о-пліч, поруч. *Від ранку до вечора на вільнім повітрі, рука в руку, в любих, тихих розмовах робили вони зразу ближчі, а з часом щораз дальші прогулянки* (Фр., VI, 1951, 308); *Вони біжать, рука з рукою, по саду до огорожі* (Вовчок, Вибр., 1937, 112); *Подруги за вікнами проходять З нареченими — рука в руці...* (Дмит., Вірші.., 1949, 20); б) у тісному єднанні, разом, спільно. *Свідомі робітники дуже добре знають, що чорна сотня з буржуазією працюють рука в руку..* (Ленін, 34, 1973, 393); *У давніх людей поезія і музика довго йшли рука об руку, поезія була піснею* (Фр., XVI, 1955, 267); **Рука́ми й нога́ми** *див.* **нога́; Рука́ [не] піднима́ється (підійма́ється, підні́меться, підійме́ться, підво́диться, підведе́ться, підно́ситься, піднесе́ться, здійма́ється, здійме́ться, зніма́ється, зніме́ться, зво́диться, зведе́ться** *і т. ін.*): а) [не] вистачає рішучості на що-небудь, [не]

дозволяє сумління зробити щось. — *Мені нараховано сім тисяч карбованців додаткової оплати. І я вам, товариші, скажу чесно. У мене рука не піднімається до цих чужих, не мною зароблених, грошей* (Кучер, Трудна любов, 1960, 462); *Ви так по-лицарськи говорите про жінок-критиків, що після сього якось рука не здіймається писати щось критичного проти Вас* [О. Маковея] (Л. Укр., V, 1956, 126); *Цей шолом, розпечений набіло, Надівали на єретика, Певно, на таке жорстоке діло Тільки в папи здійметься рука* (Павл., Бистрина, 1959, 45); б) *(на кого)* [не] вистачає рішучості, [немає] спроможності (побити кого-небудь, зробити замах на когось). — *Слухай, приятелю,— каже, дишучи важко, Петро, — не буду я з тобою битись; тепер моя рука на тебе не підніметься* (П. Куліш, Вибр., 1969, 105);— *Бач, який чистоплюй: рука в нього не здійметься на своїх!* (Гончар, II, 1959, 79); **Рука́ ру́ку ми́є** *див.* **ми́ти; Ру́ки в бо́ки** *див.* **бік; Ру́ки вго́ру!** — наказ здатися без бою, не чинячи опору. *Вова тихо вліз у нору. Враз — бандити перед ним, Вова крикнув: «Руки вгору!» Крики, постріли та дим* (Сос., II, 1958, 45); **Ру́ки геть** *від кого — чого!* — вигук, який виражає вимогу невтручання в чиї-небудь справи, збереження недоторканності кого-, чого-небудь. *Геть руки від Кореї! Геть напади розбійницькі! За мир!* (Рильський, III, 1961, 72); **Ру́ки підкладáти (підкла́сти)** *див.* **підкладáти; Ру́ки пови́сли** *див.* **повиса́ти; Ру́ки свербля́ть (свербі́ли)** *див.* **свербі́ти; Рук (ру́ки) не пога́нь** *див.* **пога́нити**[1]; **Руко́ю пода́ти** — зовсім близько. [О р и с я:] *Слухай, голубко, збігаєм до моєї матері..* [Л и к е р а:] *Мені не хотілося б...* [О р и с я:] *Та ми духом... тут же рукою подати* (Стар., Вибр., 1959, 664); **Ру́ку дава́ти на відрі́з** *див.* **відрі́з; Ру́ку дава́ти на відти́н** *див.* **відти́н; [Сам (сама́, само́)] пливе́ до рук (у ру́ки)** *див.* **плисти́; Се́рце (за се́рце) на́че (мов, немо́в) руко́ю зда́вить (здави́в, здави́ло)** *див.* **зда́влювати; Сла́бість на [пра́ву] ру́ку** *див.* **сла́бість; Сон у ру́ку** — виявлятися віщим, справджуватися (про сновидіння). *Про той сон він одразу ж забув. Коли б хто спитав, а що ж снилось, навряд би чи й пригадав.. А сон той, коли б потрапив на зуби ворожбитам, був просто-таки віщим або, як кажуть — сном у руку* (Збан., Сеспель, 1961, 412); *Свій сон я розповів Василеві. Вася засміявся: — Твій сон в руку... Батюшка любить бенкетувати. Колись сам побачиш...* (Ковінька, Кутя.., 1960, 32); **Спле́скувати (спліскувати, сплесну́ти) рука́ми** *див.* **спле́скувати; Схо́дити (зійти́) з рук** *див.* **схо́дити; Ті́льки (лише́, лиш) руко́ю повести́** *див.* **пово́дити**[1]; **Трима́ти ру́ку** *див.* **трима́ти; Трима́тися руки́** *див.* **трима́тися; Тягну́ти ру́ку** *див.* **тягну́ти; У вла́сні ру́ки дава́ти (да́ти, вруча́ти** *і т. ін.*) *див.* **вла́сний; Уда́рити (вда́рити, уда́ритися, вда́ритися) об (у) по́ли рука́ми** *див.* **пола́; Узя́ти меч у ру́ки** *див.* **меч; У лі́ву ру́ку** *див.* **лі́вий; Умива́ти (уми́ти) ру́ки** — ухилятися від участі в якій-небудь справі, знімати з себе відповідальність за щось. *Шугалія сподівався на його підтримку, а коли Перегуда умив руки, то Пилип, видно, плюнув на все й почав топить і його* (Кучер, Трудна любов, 1960, 594); **У (в) пра́ву ру́ку** *див.* **пра́вий**[1]; **У (в) ру́ку [йде́ться]** *кому* — легко дається, дістається кому-небудь. — *Ну, а як йому грамота, пане дяче? — Грамота йому — в руку. Пам'ять добра* (Вас., II, 1959, 361); *Так усе тепера чогось Хведорові в руку йшлося: урожай був добрий, щепи поприймались.., два ловких стригуни вигодувались, вже й виїжджати їх почав* (Григ., Вибр., 1959, 276); **Чужи́м рука́м на потира́ння** *див.* **потира́ння; Швидки́й (ско́рий) на ру́ку** — спритний, меткий, проворний у діях. — *Які ж то в пана були наміри? — щиро поцікавилась скора на руку господиня* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 259); **Ще́дрою руко́ю** — не шкодуючи, не виявляючи скупості. *Щедрою рукою перекладала баба з своєї старої в молоду Чіпчину голову усе, що заховала її шестидесятилітня пам'ять* (Мирний, I, 1949, 144); **Щоб (бода́й) ру́ки повідсиха́ли** *див.* **повідсиха́ти; [Як] зведе́ться (звела́ся, підні́меться, під'ійметься, підняла́ся, підведе́ться, підвела́ся, зді́йметься, зняла́ся** *і т. ін.*) **рука́** *чия, у кого?* — хто наважиться, наважився на що-небудь? — *Що ти кажеш, побратиме любий? Чи рука ж моя на те* [вбивство] *зведеться?* (Л. Укр., I, 1951, 392); *Головна біда — застигає розчин, а значить — погано скріплює цеглини. Правда, заплющивши очі, можна й так мурувати. Тільки ж у кого підійметься рука?* (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 347); **Як (мов, немо́в, на́че** *і т. ін.*) **руко́ю зняло́ (зні́ме)** *див.* **зніма́ти; Як руко́ю зді́йме (зді́йняло́)** *див.* **зді́йма́ти.**

2. Кожна з верхніх кінцівок людини як знаряддя діяльності, праці. *Грицько невсипущий хазяїн. Він чесною працею, своїми мозоляними руками надбав те, що має в господі* (Мирний, I, 1949, 364); *О дзвоне крапель весняних, О брость набрякла на деревах! Хіба ж не треба рук моїх Для виросту садів вишневих?* (Рильський, II, 1960, 321); // *перен.* Слід, результат чиєї-небудь діяльності. *Стіл з купою книжок на ньому, невеличкий каламар, годинник, рукописи, аркуші писані, друковані, білі — все ніби в якомусь неладі розкинуте по столі, але на всьому видко дбалу, люблячу жіночу руку* (Хотк., I, 1966, 43).

◇ **Брудни́ми рука́ми** *робити що* — нечесно, непорядно (діяти); **Брудни́ти ру́ки** *див.* **брудни́ти; Бу́ти (става́ти, ста́ти) пра́вою руко́ю** *див.* **пра́вий**[1]; **Вали́тися з рук** *див.* **вали́тися; Від руки́** — ручним способом. *Євченко невдоволено глянув на списаний від руки аркуш* (Автом., В. Кошик, 1954, 3); **Гори́ть ді́ло (робо́та** *і т. ін.*) **в рука́х (під рука́ми)** *див.* **гори́ти; Ді́ло (спра́ва) рук** *чиїх* **(руки́** *чиєї*) — хтось є творцем чогонебудь або причиною чогось. *Навіть місто, що розсипалось по долині над морем, не здавалось мені ділом людських рук, а просто тільки частиною пейзажу* (Л. Укр., III, 1952, 597); [К о м е н д а н т:] *Горожани! Смерть короля Завойовника — діло ваших рук* (Мам., Тв., 1962, 49); *Будівництво соціалізму є справою рук, енергії і розуму мільйонних мас трудящих* (Ком. Укр., 4, 1970, 20); **Докла́дати (докла́сти) рук** *див.* **докла́дати; Є (бу́де, було́) за (об) що (ві́що) ру́ки зачепи́ти** *див.* **зачі́плювати; Загріба́ти (загребти́) жар чужи́ми рука́ми** *див.* **жар; Золоті́ ру́ки; Золота́ рука́** *див.* **золоти́й; Кипи́ть (кипі́ло** *і т. ін.*) **в рука́х** *див.* **кипі́ти; Набива́ти (наби́ти) ру́ку** *див.* **набива́ти; Наби́та рука́** *див.* **наби́тий; На всі ру́ки ма́йстер** — людина, яка вміє все робити, вправна в усякому ділі. [С е м е н:] *Я все можу, Лесю. Взимку молотом у кузні гупав, трактори ремонтував, кіномеханіка заміщав...* [Л е с я:] *Майстер на всі руки* (Зар., Антеї, 1961, 49); *Виявилось, що Іван на всі руки майстер. Діло грубника — і то він знав* (Збан., Єдина, 1959, 218); **Нала́мувати (наламáти) ру́ку (ру́ки)** *див.* **нала́мувати; Натяга́ти (натягти́) ру́ку** *див.* **натяга́ти**[1]; **Не бра́ти в ру́ки; Не трима́ти в рука́х** — не робити чого-небудь. *Гарно наша Гапка жито жне, що й серпа в руки не бере* (Номис, 1864, № 14075); **Не зна́ти, до чо́го (куди́) рук докла́сти** *див.* **докла́дати; Опада́ють (опа́ли) ру́ки** *див.* **опада́ти**[1]; **Опуска́ти (опусти́ти) ру́ки** *див.* **опуска́ти; Па́костити ру́ки** — те саме, що **Брудни́ти ру́ки** (*див.* **брудни́ти**). — *Нащо йому палити? та й кого? Коли лихе — то хай само згорить краще, ніж об його свої руки пакостити* (Мирний, I, 1954, 298); **Паску́дити ру́ки** *див.* **паску́дити; Під ру́ку говори́ти (диви́тися** *і т. ін.*) *кому* — заважати комунебудь працювати, розмовляючи з ним або розглядаючи

його роботу; **Поме́р (заги́нув, впа́в** *і т. ін.*) **від руки́** *чиєї хто* — хто-небудь був убитий кимсь. *По суті, Шевченко так само, як і Пушкін, помер від руки Миколи I* (Рильський, X, 1962, 38); *Він* [Павлик Морозов] *загинув тринадцяти літ Від руки куркуля* (Бичко, Вогнище, 1959, 39); *То був найперший ворог, що впав від Яреськової руки* (Гончар, II, 1959, 32); **Поприкла́дати ру́ку (ру́ки)** *до чого* — багато й старанно попрацювати (про всіх або багатьох); **По руці** *кому що* — про те, що зручно тримати, носити, чим добре користуватися під час роботи і т. ін. *Добре було б і перстень до серег мати, теж срібний, і по руці, а не такий, як у Горпини* (Мирний, III, 1954, 20); **Пра́ва рука́** *чия* — чий-небудь найближчий помічник, спільник. — *Хто він? — спитав молодик Вергуна, коли полковник відійшов на чималу відстань.— Антін Головатий, права рука кошового...* (Добр., Очак.розмир, 1965, 71); **Прикла́дати (прикла́сти) ру́ки** *див.* **прикла́дати; Робо́та рук не йме́ться** *див.* **йня́тися; Ру́ки відва́люються (відва́ляться)** *у кого;* **[Ні (й)] рук, ні ніг не чу́ти** — хто-небудь дуже стомився. *Од натоми* [утоми] *ні рук, ні ніг не чули* [некрути], *а спати довго не спали...* (Мирний, I, 1949, 221); *Навіть приємно, що все своє, не куповане. А то тягнися на базар, за добрих п'ять кварталів.. А поки довезеш усе куповане, то й рук не чуєш за тими клунками й корзинками* (Кучер, Трудна любов, 1960, 277); **Ру́ки не відва́ляться (не відпаду́ть** *і т. ін.*) *у кого* — нічого не трапиться з ким-небудь від того, що він виконає якусь роботу. [П е р ш и й:] *Поміг би й ти, то не відпали б руки* (Л. Укр., I, 1951, 454); **Ру́ки не дохо́дять** *див.* **дохо́дити; Ру́ки не зна́ють (не зна́ли, не ма́ють, не ма́ли) спочи́нку** *див.* **спочи́нок; Ру́ки не підніма́ються (не підійма́ються, не підво́дяться, не здійма́ються, не зніма́ються)** *до чого* — немає сил, бажання робити що-небудь. *Не хочеться ні до чого прийматися; руки не здіймаються...* (Мирний, III, 1954, 199); **Ру́ки опуска́ються (опусти́лися)** *див.* **опуска́тися; Рук не жалі́ти** *див.* **жалі́ти; Рук не пожалі́ти** *див.* **пожалі́ти; Сиді́ти згорну́вши (скла́вши, спусти́вши** *і т. ін.)* **ру́ки** — нічого не робити, нічим не займатися. — *Вона дівчина здорова, робоча, бо цілий вік була в наймах, а в наймах не можна сидіть згорнувши руки* (Н.-Лев., II, 1956, 179); — *Підучилася коло вас, тепер на самостійну роботу пора. Нічого сидіти склавши руки...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 285); — *Ви сидите собі спустивши руки та й граєте ідилію з селянами* (Фр., VIII, 1952, 81); **Умі́лі ру́ки** — про людину працьовиту, вправну в роботі. *Неначе з сонця скована Умілими руками — Аж іскриться та блискає. Оце так справді школа!* (Бичко, Вогнище, 1959, 168); **Чужи́ми (не своїми) рука́ми** — не самостійно, використовуючи працю, зусилля, енергію інших. *Усе то була ватага, вигодувана чужою працею, обута й зодягнена чужими руками...* (Мирний, I, 1949, 369); **Чужи́ми рука́ми вого́нь загорта́ти** *див.* **загорта́ти; Чужи́ми рука́ми жар загріба́ти** *див.* **жар; Як без рук** *без кого — чого хто* — хтось зовсім безпомічний, нічого не може зробити без кого-, чого-небудь. — *Та нехай би там хоч і сто невісток було, а я Дарки не дам, бо я без неї як без рук* (Л. Укр., III, 1952, 668); *Ремонтували* [в кузні Перегуди] *всяку всячину, без якої в господарстві — як без рук* (Іщук, Вербівчани, 1961, 5).

3. *тільки одн.* Манера писання, почерк. — *Ага, я й забувсь — ось до тебе лист! Здається, від Богдана,— його рука,— сказав Павло, добуваючи з бокової кишені листа* (Л. Укр., III, 1952, 583).

Жіно́ча рука́ *див.* **жіно́чий; Підробля́ти (підроби́ти) ру́ку** *чию* — писати почерком, дуже схожим на чий-небудь. [З о с я:] *Як добре підробляєш ти Богунову руку, ну, ніби він пише...* (Корн., П'єси, 1947, 221).

4. *тільки мн., перен.* Робоча сила, робітники. *Ішла* [Левантина] *в сусіднє село,— може, знайде там роботу. Тепер жнива, то скрізь рук треба* (Гр., II, 1963, 259); *— А що, коли й зовсім не наймемось? — стривожено вигукувала старша Лісовська.— Гляньте, скільки тих рук шукають сьогодні роботи!* (Гончар, I, 1959, 39); // Здатність до праці, діяльності. *Ти хочеш бути моїм паном, хочеш взяти мене... мої руки, мій розум, мою волю і моє серце...* (Коцюб., II, 1955, 223); *Марко мало вірив у те, що сьогодні він зможе десь продати свої руки* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 380).

◇ **Робо́тящі ру́ки** *див.* **робо́тящий; Робо́чі ру́ки** *див.* **робо́чий.**

5. *тільки мн., перен.* Про людину взагалі, яка має відношення до того, про що йде мова. *Чиїх рук не втекла Хоменкова дочка Хвеська?.. Не втекла Максимових рук!* (Мирний, I, 1949, 213); *Бійці, як білки, вправно перескакували по столітніх повалених деревах, але коням з вантажем перебиратись було далеко важче. Деякі з них застрявали між дерев і, несамовито б'ючись, виламували ноги. Їх тут же кидали, розібравши боєприпаси по руках* (Гончар, III, 1959, 99).

◇ **З (із) дру́гих (тре́тіх** *і т. ін.*) **рук** — через посередника (посередників); не безпосередньо. *Рік тому, прогавивши пасажирський, вони товарняком дісталися серед ночі до Харкова. Поки розвиднілось, товклися в душному переповненому вокзалі, а вдень із третіх рук здобували квитки, щоб хоч здалеку побачити й почути Маяковського* (Жур., Нам тоді.., 1968, 6); **З (із) пе́рших рук** — без посередника (посередників); безпосередньо; **З рук на ру́ки (до рук, у ру́ки)** — безпосередньо, особисто кому-небудь (віддавати, передавати і т. ін.). *Як же ті чоботи з рук до рук передавалися! Чоботи розглядали, чобітьми любували* (Вовчок, I, 1955, 291); [Ю д а:] *Так само продають їх* [людей], *як і все, як гуси, як худобу: поторгують і вдарять по руках.. А потім з рук у руки віддають їх тому, хто купить* (Л. Укр., III, 1952, 141); **Перехо́дити з рук у ру́ки (до рук)** *див.* **перехо́дити; Ходи́ти (пі́ти) по рука́х:** а) переходити від одного до іншого. *Восени 1894 року Володимир Ілліч читав у нашому гуртку свою роботу «Друзі народу». Потім «Друзі народу» без зазначення автора були надруковані на гектографі і ходили по руках* (Веч. Київ, 1.X 1968, 2); б) вступати у статеві зносини то з одним, то з другим (про жінку).

6. *перев. з означ., перен.* Символ влади, панування. *Ще ніколи піщани не зазнавали такого лиха, як тоді, коли ними правила міцна рука товстопузого Потаповича* (Мирний, I, 1949, 204); *Над тою щасливою країною простяг свою потужну руку справедливий і мудрий султан* (Коцюб., I, 1955, 293); *Був чотирнадцятий, був чорний рік.. В болоті грузли чоботи. Тяжка Давила землю і людей рука* (Рильський, II, 1960, 57).

◇ **Бра́ти (взя́ти, забира́ти, забра́ти) в [свої] ру́ки (до [своїх] рук):** а) *(кого)* підкоряти собі, примушувати слухатися, коритися і т. ін.— *Ну,— гукнув Бертольд,— то байка! Я візьму співців тих в руки!* (Л. Укр., I, 1951, 381); — *Ти візьми їх* [режисерів] *усіх до рук,— сказав він мені..,— так візьми, щоб і не писнули* (Ю. Янов., II, 1958, 18); б) *(що)* переймати на себе керівництво, управління чим-небудь. *По смерті її Євга взяла усе господарство у свої руки і не давала братові орудувати* (Кв.-Осн., II, 1956, 257); *Зазначу тільки свою радість, що власне Ви* [Б. Д. Грінченко] *взяли цю справу в свої руки, бо вже давно почувається пекуча потреба в упорядкуванню* [упорядкуванні] *видань для люду* (Коцюб., III, 1956, 120); в) *(що)* захоплювати

що-небудь, заволодівати чимсь. *Йому раптом стало дуже ясно, що треба остаточно, негайно, рішуче брати владу в свої руки, в руки народу* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 54); **Бра́ти (взя́ти, забира́ти, перехопи́ти** *і т. ін.*) **ініціати́ву до своїх рук (у свої ру́ки)** *див.* **ініціати́ва; Бра́ти (взя́ти) себе́ в ру́ки (до рук)** — переборюючи свої почуття, настрій і т. ін., добиватися повного самовладання. *Дівчина взяла себе в руки і, намагаючись з усіх сил бути спокійною хоч зовні, пішла назустріч Романові Петровичу* (Коз., Сальвія, 1959, 53); *Ремо охопив сміх... Йому хотілося зареготати з такої комедії* [моління], *але, згадавши, що він теж мусульманин, що за найдрібніший прояв наруги ввесь план, що він його намітив, полетить шкереберть, взяв себе до рук...* (Досв., Гюлле, 1961, 118); **Бу́ти (ста́ти** *і т. ін.*) **і́грашкою у рука́х** *див.* **і́грашка; Відбива́тися (відби́тися) від рук** *див.* **відбива́тися; Віддава́ти (відда́ти) в (у) наді́йні ру́ки** — направляти до людини, яка викликає повне довір'я. *При нагоді віддайте його в надійні руки. Він мусить.. забути всі страхіття війни* (Логв., Давні рани, 1961, 55); **Віддава́ти (відда́ти, здава́ти, зда́ти** *і т. ін.*) **в (на) ру́ки (до рук)** *кому кого* — передавати в чиєсь розпорядження, робити кого-небудь залежним від когось. «*Так ось хто віддав його в руки панові*», — *зупинився* [дід Дунай] *від страшного потрясіння* (Стельмах, І, 1962, 431); *Йому б чужої волі, його б комусь віддати до рук, самому ж собою розпоряджатися під такий бурхливий темп життя — важко* (Ле, Міжгір'я, 1953, 193); **Дава́ти (да́ти) у ру́ки** *чиї що* — віддавати комунебудь у розпорядження, користування щось. *Випередивши капіталізм у ряді важливих галузей науки і техніки, соціалізм дав у руки миролюбних народів могутні матеріальні засоби для приборкання імперіалістичної агресії* (Програма КПРС, 1961, 50); **Держа́ти в рука́х** *див.* **держа́ти; Держа́ти свої не́рви в рука́х** *див.* **держа́ти; Держа́ти себе́ в рука́х** *див.* **держа́ти; Держа́ти (трима́ти, ма́ти** *і т. ін.*) **ві́жки в рука́х** *див.* **ві́жки; Жи́ти на свою́ ру́ку** — бути самостійним, незалежним; **Звали́тися на ру́ки** *див.* **зва́люватися; Іти́ (пі́ти, ходи́ти** *і т. ін.*) **під ру́ку** *чию* (**під руко́ю** *чиєю*) — слухатися кого-небудь, коритися комусь. *Не лише панни, а й кавалери радо йдуть під мою руку* (Фр., IV, 1950, 256); *Доки жив старий Швайка, сини ходили під його рукою, як воли в плузі* (Панч, В дорозі, 1959, 22); **Накла́дати (накла́сти) ру́ки (ру́ку)** *див.* **накла́дати; Не випуска́ти ві́жок (ви́пустити ві́жки) з рук** *див.* **ві́жки; Підбива́ти (підби́ти) під свою́ ру́ку** *див.* **підбива́ти; Попада́ти (попа́сти, попада́тися, попа́стися, потрапля́ти, потра́пити, достава́тися, діста́тися** *і т. ін.*) **у (в) ру́ки (до рук):** а) опинятися в чиємусь володінні, розпорядженні, у залежності від кого-небудь. *Він накрив рукавом листівку, потягнув її до себе і шаснув рукою в кишеню. «Значить, у вірні руки попала листівка», — раділа Тамара* (Хижняк, Тамара, 1959, 39); *Папки різні: сірі, зелені, жовті, коричневі. Останньою потрапляє мені до рук синя, досить розбухла, перев'язана шпагатиком* (Логв., Давні рани, 1961, 11); б) бути захопленим. *Несподівано налетів Вишневецький з військом. Усе Погребище попалось йому в руки* (Н.-Лев., VII, 1966, 165); — *Горде серце висушив той сором, що зламав я сам почесну зброю, що живим до рук дістався туркам* (Л. Укр., І, 1951, 391); **Поприбира́ти до [свої́х] рук** *див.* **поприбира́ти; Прибира́ти (прибра́ти, заго́рбувати, заго́рбати) до [свої́х] рук:** а) *(кого)* підкоряти собі кого-небудь, примушувати слухатися. [С т а р и ц ь к и й:] *Майбутній мільйонер* [Черепань].. [А н д р і й:] *Все прибирає до рук: і дворян, і цих голодних людей* (Мокр., П'єси, 1959, 255); *Ощадлива Векла почала потроху прибирати його до рук. Нашила десяток кофтин і послала Василя торгувати на базар* (Чаб., Тече вода.., 1961, 87); б) *(що)* захоплювати що-небудь, заволодівати чимсь. — *В тебе, Аркадію, кров аристократа... — Знаю, знаю, що аристократ, який у Монте-Карло програє останній спадкоємний хутір, стоїть значно вище людини, котра розумно прибирає цей хутір до своїх рук* (Стельмах, І, 1962, 286); *Та ще коли б Єдиний хліб Вони бажали мати, То ще б нехай, А то ввесь край Хотять* [хочуть] *до рук прибрати* (Сам., І, 1958, 232); **Прийма́ти (прийня́ти, бра́ти, узя́ти) під свою́ ру́ку** *кого* — поширювати свою владу, своє керівництво на кого-небудь за його згодою. — *Прости нас, князю, що ми тебе зневажали..: прийми нас під свою руку* (Н.-Лев., VII, 1966, 176); **Простяга́ти (простягти́, простягну́ти) ру́ку (ру́ки)** *до чого, на що* — намагатися заволодіти чим-небудь, захопити щось. — *Хай би вже поміщицьку* [землю] *ділили* [селяни], *а то до хазяйської руку простягають* (Стельмах, ІІ, 1962, 9); — *Вояки з союзничків не дуже браві.. Серед них є такі, Василю, що хочуть, щоб ми знесилились у цій війні, а потім і самим простягти з-за океану на нашу землю свою загребущу руку* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 251); **Своя́ рука́ — влади́ка** *див.* **влади́ка; Става́ти (ста́ти** *і т. ін.*) **під** *чию* **ру́ку** — добровільно приєднуватися до кого-небудь, визнаючи його владу, керівництво. *Дрібні шляхтичі попристаєали до його війська, ставали під його руку, щоб оборонятись од козацьких загонів* (Н.-Лев., VII, 1966, 190); **Трима́ти в рука́х** *див.* **трима́ти; Трима́ти свої не́рви в рука́х** *див.* **трима́ти; Трима́ти себе́ в рука́х** *див.* **трима́ти; У (в) до́брі ру́ки** *див.* **до́брий; У (в) наді́йних рука́х,** *із сл.* б у т и, п е р е б у в а т и *і т. ін.* — у людини, яка викликає повне довір'я.— *Істап з помічниками, суддями і агітаторами перебуває в надійних руках* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 222); **У (в) руці́** *чиїй* **(рука́х** *чиїх*); **У (в) руці́ (рука́х)** *у кого;* **Під руко́ю** *чиєю:* а) у залежному, підлеглому становищі. [Є п и с к о п:] *Бог є цар і пан над усіма владиками земними, вони в його руці* (Л. Укр., ІІ, 1951, 234); *Шкребтав* [шкріб] *старий Михайло в потилиці. Виходило ніби так, що він у сина в руках* (Хотк., ІІ, 1966, 86); б) *(також* **під рука́ми)** у чиєму-небудь володінні, розпорядженні. *Туман обдав нас подихом солоним, І стало темно, наче уночі. Тепер ти не фортеця, Альбіоне, В чужих руках від брам твоїх ключі* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 110); *Закликаючи народ усіма засобами, які є під руками, боротися з окупантами, Батюк обирає собі один із них,— він з доручення Чернігівського обкому партії влаштовується директором великої мотузяної фабрики, де виробляють збрую для німецької армії* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 69).

7. *тільки одн., перен., розм.* Впливова людина, яка може, здатна захистити, підтримати і т. ін. кого-небудь. — *Знаєте, чиїм ад'ютантом Білограй був у війну? Знаєте! Отож. Генерала армії. От що за рука в нього там, нагорі* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 166).

◇ **Ма́ти ру́ку** — користуватися протекцією, підтримкою, допомогою впливової людини. [П е т р о:] *Звісно, ми люде темні, а він* [старшина] *з писарем і робе* [робить], *що схоче..* [Д і д:] *Він скрізь руку має, а ми що?* (К.-Карий, І, 1960, 51); *В райцентрі він свій чоловік, руку має...* (Горд., Дівчина.., 1954, 205); **Неви́дима рука́** *див.* **неви́димий.**

8. *тільки одн.* Згода на шлюб, на одруження.

◇ **Віддава́ти (відда́ти) [і (й)] ру́ку [і (й) се́рце]** *кому:* а) погоджуватися стати чиєю-небудь дружиною, одружуватися з кимсь. *Що дівчина нерадо віддає свою руку вдівцеві, се річ зовсім природна: сили вдівця вже зужиті, надломлені, чуття застигло* (Фр., XVI, 1955, 58); *Я їй віддав і серце й руку* (Сос., ІІ, 1958,

453); б) погоджуватися на одруження своєї дитини з ким-небудь. — *На цьому місці, де ви доказали свою любов такими доводами, я віддаю вам руку своєї коханої єдиної дитини* (Н.-Лев., VI, 1966, 83); **Запропонува́ти ру́ку** *див.* **запропонува́ти; Запропонува́ти ру́ку й (і) се́рце** *див.* **запропонува́ти; Попроси́ти руки́** *див.* **попроси́ти; Пропонува́ти ру́ку [і (й) се́рце]** *див.* **пропонува́ти; Проси́ти руки́** *див.* **проси́ти.**

РУКА́В, а́, *ч.* 1. Частина одягу, що покриває руку (від плеча до кисті або коротше). *Побігла* [Горпина] *в кімнату, ухопила свитку і помчалася, на ходу надягаючи.— Навиворот* [навиворіт]*! навиворот! — крикнула услід їй Христя, побачивши, що Горпина ніяк не вдіне руки в рукав* (Мирний, I, 1954, 265); *Ніна знала,.. що їй до лиця блакитна.. сукня, прозорі рукави якої не в силах були сховати ніжного кольору рук* (Досв., Вибр., 1959, 254); *Образно. *І куди не глянеш оком, біло все кругом, де махне зима широким білим рукавом...* (Сос., Близька далина, 1960, 135); *У порівн. *Іноді з прогнилого отвору* [дерева], *мов з чорного рукава, вигляне проржавіла голова сови* (Стельмах, II, 1962, 138).

◇ **Зака́чувати (закача́ти) рука́ва (рукави́)** *див.* **зака́чувати; Засу́кувати (засука́ти) рука́ва (рукави́)** *див.* **засу́кувати; Спусти́вши рука́ва (рукави́) працюва́ти** — нехотя, не стараючись добре виконувати роботу. — *Я, знаєте, не люблю працювати абияк, спустивши рукава* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 133).

2. Водяний потік, що відійшов у бік від головного русла; відгалуження ріки. *Коло самого Канева Дніпро протікає двома рукавами, якраз так, як коло Києва* (Н.-Лев., II, 1956, 384); *В цьому місці річка не глибока, бо розділена на два рукави* (Збан., Між.. людьми, 1955, 33); *На багато рукавів поділяється русло нижнього Дунаю, особливо в болотистій заплаві, що зветься Балтою* (Наука.., 10, 1965, 40); *Образно. *В Синяві біля панської парні розтривожена валка розділилася на два рукави: один з комітетчиками на чолі залишився у лісі, а другий подався до жіночого монастиря* (Стельмах, I, 1962, 637); *У порівн. *Дорога від Веремієвого хутора розходиться двома чорними рукавами* (Стельмах, II, 1962, 67); // Відгалуження гілки рослини. *Під час посухи і сильних морозів рукави куща пошкоджуються, і на відновлення їх доводиться витрачати багато часу і праці* (Колг. Укр., 8, 1956, 40).

3. *спец.* Пристрій у вигляді труби або кишки для відведення чи передачі рідин, газів, сипких тіл. *Прокіп з Гущею лагодять сіялку. Вони заглядають до неї, чіпляють рукави до сошників* (Ю. Янов., IV, 1959, 33); *З їх* [конопель] *волокна виготовляють.. вірьовки, шпагат, брезент, парусину, пожежні рукави* (Наука.., 10, 1956, 24).

РУКАВЕ́ЦЬ, вця́, *ч.* 1. Зменш.-пестл. до **рука́в.** *Наділа* [Дарка] *Юзине убрання, насилу насунувши вузенькі рукавця блузки поверх широких рукавів* (Л. Укр., III, 1952, 643); *Рукавці річки вузенькі, як протоптані в осоці тінисті стежки* (Тудор, Народження, 1941, 149).

2. *заст.* Торбинка. *Із глибини своєї скрині вона видобула спорий рукавець зі срібними талярами* (Фр., VIII, 1952, 61); *Дуже захворіла сестра Марія, простудилась, злягла і не встає. Кликали ворожку, хоч і не помоглося, а рукавець борошна віддай* (Кол., Терен.., 1959, 115).

РУКАВИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. Виріб з цупкої теплої тканини, шкіри, вовняних ниток, хутра і т. ін. з відділенням (для великого пальця), який надівають на кисть руки у холод або для роботи. *Ввечері плете* [Іван] *рукавиці, бавиться з дітками, шуткує* (Мирний, II, 1954, 210); *Бійці йшли у валянках, теплих шапках і теплих рукавицях* (Тют., Вир, 1964, 502); *У порівн. *Ярема блукає по кривулястих вулицях наосліп, немов у вовняній рукавиці* (Загреб., Шепіт, 1966, 185).

◇ **Міня́ти, як (мов** *і т. ін.*) **рукави́ці** *кого, що* — те саме, що **Міня́ти, як (мов** *і т. ін.*) **рукави́чки** (*див.* **рукави́чка**).

2. *іст.* Металевий футляр, який надівав рицар на руку під час бою. *Едварду глянув він в лице, Мов кинув блискавицю, Здійняв і кинув ворогам Залізну рукавицю* (Л. Укр., I, 1951, 353).

РУКАВИ́ЧКА, и, *ж.* 1. Виріб з тонкої тканини, шкіри, бавовняних ниток і т. ін. з відділеннями (для всіх пальців), який надівають на кисть руки. *Вийшла.. Ватя в солом'яному брилі, оповитому оксамитовою малиновою стрічкою, в рукавичках та в легенькій.. сукні* (Н.-Лев., IV, 1956, 96); *Вам не здається, що море пестить вашу щоку лайковою рукавичкою?* (Ю. Янов., V, 1959, 120).

Ма́йстер шкіряно́ї рукави́чки — боксер (*див.* **боксе́р**[1]). *Четвертий день першого чемпіонату світу з боксу в Гавані був успішним для радянських майстрів шкіряної рукавички* (Веч. Київ, 22.VIII 1974, 3).

◇ **Ки́дати (ки́нути) рукави́чку:** а) (*іст.*) викликати на дуель, поєдинок. *Треба було щось зробити. Але що? Побити? Ні. Кинути в лице рукавичку?.. Викликати на поєдинок?* (Коцюб., I, 1955, 407); б) (*спорт.*) вступати в боротьбу з ким-небудь. *Чудовий манеж братів Знаменських став ареною першого зимового чемпіонату країни з легкої атлетики. На цій прем'єрі Валерій кидає рукавичку самому Тер-Ованесяну* (Рад. Укр., 2.III 1971, 4); **Міня́ти, як (мов** *і т. ін.*) **рукави́чки** *кого, що* — міняти часто, легковажно, нерозсудливо кого-, що-небудь. [Л и ц а р:] *А, ти, зрадлива!.. Женихів міняєш, мов рукавички!* (Л. Укр., II, 1951, 218); **Підня́ти рукави́чку** — прийняти виклик на дуель, поєдинок.

2. Зменш.-пестл. до **рукави́ця** 1. *Велика сніжинка сіла на онукову рукавичку* (Ю. Янов., II, 1954, 110).

РУКАВИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **рукави́ця** і **рукави́чка;** // Признач. для виготовлення рукавиць, рукавичок. *Рукавичний автомат; Рукавична фабрика.*

РУКАВИ́ЧНИК, а, *ч.* Майстер, що виготовляє рукавиці, рукавички.

РУКАВИ́ЧНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **рукави́чник.**

РУКА́ВНИЙ, а, е. Прикм. до **рука́в.** *Рукавні фільтри.*

РУКАВЧА́, а́ти, *с.* Зменш. до **рука́в** 1. *Сорочечки шила* [княгиня]. *І маленькі рукавчата Шовком вишивала* (Шевч., II, 1953, 11).

РУКА́ВЧИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **рука́в** 1, 2. *Човен з розгону увійшов у вузенький рукавчик* (Вол., Сади.., 1950, 83).

РУКА́ТИЙ, а, е, *розм.* З великими, довгими руками. *Олексій Іванович був чоловік неабиякий: височенного зросту, плечистий, рукатий* (Мирний, IV, 1955, 220); *Образно. *Хотіли поганці* [фашисти] *віднять у нас хату — та ми тую жадність одсікли рукату* (Тич., II, 1957, 139).

РУКІ́В'Я, ів'я́, *с., рідко.* Те саме, що **рукоя́тка.** *Від гніву і затамованого обурення козаки стискали руків'я шабель* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 11).

РУКОБЛУ́ДНИК, а, *ч.* Людина, що страждає рукоблудством; онаніст.

РУКОБЛУ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **рукоблу́дник.**

РУКОБЛУ́ДНИЧАТИ, аю, аєш, *недок.* Займатися рукоблудством, бути рукоблудником.

РУКОБЛУ́ДСТВО, а, *с.* Роздратування статевих органів руками для задоволення статевого інстинкту; онанізм.

РУКОДА́ЙНИЙ, а, е, *заст.* Урочисто обіцяний (при рукостисканні).

Рукода́йний слуга́ — вірний слуга. *Я був рукодайним слугою пана воєводи Острозького, я знаю його наміри* (Ле, Наливайко, 1957, 46); **Рукода́йний холо́п** — кріпак, який перебуває у договірних відносинах з поміщиком. *Князь Ружинський на нього, як на холопа рукодайного, покрикує* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 92).

РУКОДІ́ЛЛЯ, я, *с.* 1. Виготовлення яких-небудь виробів, речей ручним способом; ручна (перев. жіноча) робота взагалі.— *Я.. займався рукоділлям: плів кошики* (Фр., IV, 1950, 159); // Виріб, виконаний таким способом.–*Сміливо переступила я поріг маленької.., заповненої різноманітним жіночим рукоділлям кімнатки* (Вільде, На порозі, 1955, 145).

2. Шиття, в'язання, вишивання і т. ін. як вид ручної праці. *Рукоділля взагалі позитивно позначається на стані нервової системи, особливо в'язання* (Рад. Укр., 5.II 1972, 4); *Вона веде уроки малювання, рукоділля і бібліотечні години* (Ів., Таємниця, 1959, 26).

РУКОДІ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **рукоді́лля**. *Рукодільна робота; Рукодільна творчість.*

РУКОДІ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жінка, яка займається рукоділлям (у 2 знач.). [1 - а д і в ч и н а:] *А як чудово у вас сорочка вишивана! Купована?* [Т е т я н а:] *Ні, своєї роботи.* [1- а д і в ч и н а:] *Виходить, ви і рукодільниця?* (Кроп., III, 1959, 233); // *заст., нар.-поет.* Примірна, старанна робітниця, трудівниця. [В и б о р н и й:] *Яке у неї добре серце.., яка трудяща, яка рукодільниця* (Котл., II, 1953, 10).

РУКОДІ́ЛЬНИЧАТИ, аю, аєш, *недок.* Займатися рукоділлям.

РУКОКРИ́ЛІ, лих, *мн.* Тварини, передні кінцівки яких пристосовані для літання. *До рукокрилих належать летючі миші. Вони відрізняються від інших ссавців своєю здатністю до польоту* (Зоол., 1957, 167).

РУКОМЕСЛО́, á, *с., розм.* Те саме, що **ремесло́**. *Вже моє рукомесло бур'яном поросло* (Номис, 1864, № 10413); *Я мріяв тоді стати ковалем. Це рукомесло було в нашому селі у великій пошані* (Знання.., 5, 1971, 12).

РУКОМИ́ЙНИК, а, *ч.* Невелика, різної форми висяча посудина, пристосована для умивання. *Підходить* [Галя] *до дівчат, що біля рукомийника миють руки* (Головко, I, 1957, 443).

РУКОНІ́ЖКА, и, *ж.* Ссавець, подібний до лемура, що живе на Мадагаскарі.

РУКО́ПАШ, *присл., розм.* 1. Те саме, що **врукопа́ш**. *Жіноцтво билось на валах рукопаш поруч з козаками* (Кач., II, 1958, 486); *Немає роздоріж, Дорога нам — одна ж! Стріляй, рукопаш ріж, Бери на абордаж!* (Рильський, I, 1960, 299).

2. Те саме, що **вручну́**. *Ті рукопаш, А ті за допомогою приладдя З коловоротом палі забивали* (Вирган, В розп. літа, 1959, 222).

РУКОПА́ШНИЙ, а, е. Який здійснюється без зброї або холодною зброєю (про бій, битву). *Були хвилини, коли солдати віч-на-віч сходились у рукопашному бою з ворогами в окопах* (Скл., Хазяїни, 1948, 69); *В рукопашному бою успіх битви визначали сокири* (Гжицький, Опришки, 1962, 185); // *у знач. ім.* **рукопа́шний**, ного, *ч.*; **рукопа́шна**, ної, *ж.* Бій, битва, що здійснюються врукопаш. *За вікнами вагона ніч Ішла, покраяна вогнями. На полустанках передмість Йшли рукопашні з ворогами* (Ус., І сьогодні.., 1957, 93); *На горбах закипіла рукопашна* (Перв., Атака.., 1946, 12).

РУКО́ПИС, у, *ч., розм., рідко* **РУКО́ПИСЬ**, і, *ж.* 1. Текст будь-якого твору, написаний автором від руки або надрукований на машинці. *Прислати рукописи не можу, бо дещо не викінчено* (Коцюб., III, 1956, 203); *У радянський час К. Е. Ціолковський опублікував понад 100 своїх праць і залишив 450 рукописів* (Веч. Київ, 20. II 1970, 4); *Засилаю Вам разом з оцим листком Вашу рукопись* (Мирний, V, 1955, 428).

2. Пам'ятка стародавньої писемності. *Годинами переглядав* [М. Костомаров] *у темних кімнатах архівів старовинні пожовклі рукописи* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 373); *На весь світ відомий Матанадаран — сховище древніх вірменських рукописів, де зібрано понад 10 тисяч унікальних манускриптів* (Ком. Укр., 3, 1967, 26).

РУКОПИСА́ННЯ, я, *с., заст.* Рукопис; // Писання від руки.

РУКОПИ́СНИЙ, а, е. 1. Написаний від руки. *Книги з папірусу, пергаменту були рукописними* (Наука.., 12, 1962, 33); *Рукописний журнал.*

2. Стос. до рукопису. *Рукописна традиція;* // Призначений для зберігання рукописів. *Рукописний відділ.*

РУКО́ПИСЬ *див.* **руко́пис.**

РУКОПЛЕСКА́ТИ, плещу́, пле́щеш, *недок., рідко.* Те саме, що **аплодува́ти**. *Образно. *Революційні робітники всіх країн одностайно рукоплещуть радянському робітничому класові* (Рад. Укр., 16.VIII 1951, 3).

РУКОСТИСКА́ННЯ, я, *с.* Взаємне стискання рук на знак привітання, виявлення вдячності і т. ін. *Найпоширенішою формою вітання в сучасному світі є рукостискання* (Знання.., 3, 1972, 25).

РУКОТВО́РНИЙ, а, е, *заст.* Зроблений руками людини, створений людською працею. *Води Нарину потекли в русло нової рукотворної ріки — каналу «Дружба», прокладеного на цілинних землях центральної Фергани* (Веч. Київ, 4.IX 1974, 2).

РУКОЯ́ТКА, и, *ж.* 1. Частина ручного інструмента, зброї і т. ін., за яку його тримають; держак. *Парникова мотика складається з металевого корпуса.. та дерев'яної рукоятки* (Хлібороб Укр., 4, 1969, 23); *Одною рукою стискував* [Оксен] *рукоятку автомата, другою дуло* (Тют., Вир, 1964, 440).

2. Деталь механізму, приладу, за яку беруться рукою для пересування, перемикання, повороту. *Машиніст рукояткою контролера регулює швидкість і силу тяги електровоза* (Сигналізація.., 1955, 5).

РУКОЯ́ТЬ, і, *ж., рідко.* Те саме, що **рукоя́тка**. *Він пізнав рукоять свого, відполірованого долонею, грушевого ціпка, загубленого колись біля підпаленої скирти* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 217); *Андрій.. схопив гранату за довгу рукоять, знайому ще з фінської війни, і жбурнув її у вікно* (Наука.., 8, 1967, 57).

РУЛА́ДА, и, *ж.* Віртуозний пасаж (у 3 знач.) у співі. *Лю-лю-лю! — причулась рулада й урвалась* (Вас., I, 1959, 220); *Веселі рулади жвавої колоратури заповнили кімнату* (Смолич, День.., 1950, 244); // Переливчастий спів птахів. *Вона вже сп'яніла від.. пахощів степових трав, від нескінченних рулад пташок* (Рибак, Помилка.., 1940, 241).

РУЛЕ́Т, у, *ч.* 1. Страва з рубленого м'яса або м'якої картоплі з начинкою, запечена у вигляді товстої ковбаси.

2. Кондитерський виріб із тіста, загорнутого в кілька шарів, із солодкою начинкою.

3. Окіст з вийнятою кісткою, якому надано форми товстої ковбаси. *З передніх і задніх окороків.. свинячих півтуш готують.. рулети* (Укр. страви, 1957, 83).

РУЛЕ́ТКА, и, *ж.* 1. Вузька металева, полотняна або клейончата стрічка з поділками, згорнута в рулон у футлярі; призначена для вимірювання невеликих відстаней. *Віддалі вимірюють різними способами: рулеткою, мірною стрічкою, землемірним циркулем, спеціальними приладами — лічильниками* (Фіз. геогр., 5, 1956,

14); *Побачивши заводських, він кинув технікові стальну рулетку й побіг назустріч* (Кучер, Трудна любов, 1960, 407).

2. Спеціальний пристрій для певного роду азартної гри, а також сама ця гра. *Прогуляли й промарнували вони вдвох з батьком по заграницях та в Монако на рулетці село й сахарню* (Н.-Лев., III, 1954, 305).

РУЛЯ́ТИ, лю́, ля́ш, *недок., ав.* 1. Вести літак по землі.

2. Котитися, рухатися по землі (про літак).

РУЛЯ́ННЯ, я, *с., ав.* Дія за знач. **руля́ти.**

РУЛО́Н, у, *ч.* Згорнутий у трубку папір, тканина, лінолеум і т. ін. *Стояли перед нами два рулони плівки, кожний по триста метрів* (Ю. Янов., II, 1958, 116).

РУЛО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **руло́н;** // Який має вигляд, форму рулону. *Рулонний покрівельний матеріал.*

РУЛО́НЧИК, а, *ч.* Зменш. до **руло́н.** *Рулончик паперу.*

РУЛЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рулюва́ти.** *Вова Мороз.. тут же зрозумів усю немудру механіку рулювання* (Донч., V, 1957, 567).

РУЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., перех. і неперех.* 1. Правити рулем.

2. Повертаючи руль або те, що його заміняє, вести, примушувати рухатися що-небудь у певному напрямку. *Петро Максимович узяв весло, а друге взяв Василько і сів на кормі, щоб рулювати* (Донч., V, 1957, 97).

РУЛЬ, я́, *ч.* Те саме, що **кермо́.** *На кормі* [човна] — *руль, перед рульовим місцем — підойми управління* (Смолич, II, 1958, 43); — *Дорош питає, хто поведе машину. Чугай каже: — Я,— і сідає за руль* (Тют., Вир, 1964, 327).

РУЛЬОВИ́Й, а́, е́. 1. Прикм. до **руль.** *Бачиш капітана? — Он він стоїть, у рульовій рубці* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 4); *Водії перевіряють гальма, рульові управління. Рівно о п'ятій автобуси виходять на лінію* (Веч. Київ, 2.IX 1967, 3).

2. *у знач. ім.* **рульови́й,** во́го, *ч.* Той, хто править рулем на судні. *Ад'ютант полковника був приставлений до рульового у рубку* (Собко, Скеля.., 1961, 62).

РУМА́К, а́, *ч.* Старовинна назва породистого верхового коня у східних народів. *На білому, пишному румаку.. виїхав граф Потоцький* (Стар., Облога.., 1961, 34).

РУМБ, а, *ч., спец.* Поділка на шкалі компаса як одиниця, що відповідає 1/32 частині видимого обрію. *Акишев засік по компасу румби, поміж якими була дельта* [ріки] (Тулуб, В степу.., 1964, 280); — «*Мирный» три румби праворуч! — радісно кричить Касаткін, побачивши.. щогли, що блимають десь праворуч попереду* (Довж., Зач. Десна, 1957, 399); // Напрям відносно сторін світу. *Прямує указаним румбом Катер сторожовий* (Дор., Єдність, 1950, 97); *Велике поширення в народному житлі має прийом фарбування кольоровими глинами стіни, зверненої на північні румби* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 115).

РУ́МБА, и, *ж.* Сучасний швидкий танець чотиридольного розміру, а також музика до нього. *Серед купи пластинок з усілякими фокстротами і румбами бійці натрапили і на кілька наших, вітчизняних* (Гончар, III, 1959, 273).

РУ́МБОВИЙ, а, е, *спец.* Стос. до румба.

РУМИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., діал.* Ремигати. *По другім боці лежали рядом воли і румигали* (Стеф., Вибр., 1949, 193); *Тихо... Чути лиш, як румигає худоба* (Хотк., Довбуш, 1965, 94).

РУМО́ВИЩЕ, а, *с., заст.* Руїна. *Тільки.. румовище печі свідчило, що тут стояло людське житло* (Фр., I, 1955, 179); *І нова красуня-шахта підвелася, як жива,— З попелища, з румовища* (Воскр., З перцем!, 1957, 73); *В румовищі фашист лежав без ніг* (Гонч., Вибр., 1959, 373).

РУ́МПЕЛЬ, я, *ч.* Підойма на судні для повертання керма, руля. — *Право на борт! — горлає Юра. — Повний, повніший, найповніший! Румпелі!* (Смолич, Дитинство, 1937, 118).

РУ́МПЕЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **ру́мпель.**

РУМУ́Н *див.* **румуни.**

РУМУ́НИ, ів, *мн.* (*одн.* **румун,** а, *ч.*; **румунка,** и, *ж.*). Народ, що становить основне населення Соціалістичної Республіки Румунії; представники цього народу. *Прохожі стрічались рідко, зате під воротьми, на лавках, сиділи рядами.. веселі й гомінкі румуни* (Коцюб., I, 1955, 382); *Хто він є — цей бурлака з моря.. Румун чи англієць?* (Ю. Янов., II, 1958, 54); *Окрім нас, сиділо ще дві пані в купе,.. це були румунки й говорили між собою лиш по-румунськи* (Коб., III, 1956, 134).

РУМУНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **румунізува́ти.** *Загрозу румунізації та онімечення Буковини Федькович усвідомив ще у 60-х роках і першим підняв голос протесту проти антинародної політики Австро-Угорської імперії, рішуче виступив на захист прав пригнобленого народу, його мови та літератури* (Рад. літ-во, 4, 1966, 42).

РУМУНІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Примушувати кого-небудь перейти на румунську мову, засвоїти румунські звичаї, культуру і т. ін. *Румунські поміщики прагнули румунізувати українців в Буковині* (Іст. УРСР, I, 1953, 435).

РУМУ́НКА *див.* **румуни.**

РУМУ́НКИ, нок, *мн., розм., рідко.* Теплі жіночі черевики.

РУМУ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **румуни** і Румунія. *На румунському боці, ген-ген понад тихим Дунаєм зеленою лавою простягся кучерявий гай вербовий* (Коцюб., I, 1955, 137); *Він проговорив кілька слів.. румунською мовою й знов загубив пам'ять* (Ю. Янов., II, 1958, 53); *Щоразу в темряві зустрічалися румунські солдати з оберемками кукурудзи для своїх окопів* (Гончар, III, 1959, 134); // Належний румунам. *Без нафти без румунської ой як же ти* [фашистська Німеччино] *обмерзлась!* (Тич., I, 1957, 283); // Вигот. у Румунії. *Гошка красувався у широких, як спідниця, галіфе і румунському мундирі* (Тют., Вир, 1964, 419); // Який складається з румунів. *Назустріч* [радянським піхотинцям] *ішла кавалерійська румунська дивізія, граючи кіньми, вилискуючи новою збруєю* (Гончар, III, 1959, 70).

РУМ'Я́НА, м'я́н, *мн.* (*одн.* **рум'я́но,** а, *с., розм.*). Косметична фарба рожевого або червоного кольору. *Лице її не знало тут* [у горах] *білил і рум'ян, але зналося зате з буйними вітрами, живлющим дощиком* (Гжицький, Опришки, 1962, 74); *За минулі десять днів Тамара знесилилась і зовні аж ніби постаріла. Важко було працювати, посміхатися, маскувати блідість щік рум'янами* (Хижняк, Тамара, 1959, 115); *Образно. *Що струнківше від тополі? Що є глибше океана? Що ніжніше від красолі, що на ній горять рум'яна?* (Тич., II, 1957, 206).

РУМ'Я́НЕНЬКИЙ, а, е. Досить рум'яний. *Маруся зовсім змінилась на лиці: стала собі рум'яненька, як зоренька перед сход сонця* (Кв.-Осн., II, 1956, 86); — *Привертайте, не минайте, Сластьоночки плачуть, Пухнатенькі, рум'яненькі, Самі у рот скачуть* (Гл., Вибр., 1957, 243).

РУ́М'ЯНЕЦЬ, нця, *ч.* 1. Природний рожевий або червонястий колір щік, обличчя. *А воно молоде, то швидко і виходилося собі, оздоровіло; вже й у рум'янцях, і ве-*

села [Галя] (Вовчок, І, 1955, 157); *Хоч і швидко пройшов він до контрольної, дівчата в дослідній помітили, що рум'янець на його круглих щоках став не такий рожевий* (Шовк., Інженери, 1956, 134); // Жовтий відтінок забарвлення щік, обличчя хворої людини. *У своїй прозорій жовтизні вони* [клени] *нагадували рум'янець сухотниці* (Коцюб., II, 1955, 248); *Лікарка відкриває двері крайньої палати, і Галина відразу пізнає запале, гостроносе, в хворобливих жовтих рум'янцях обличчя Григорія* (Стельмах, II, 1962, 253); // Почервоніння обличчя від припливу крові. *Після курної кузні морозне осіннє повітря залило лице Давидові рум'янцем* (Головко, II, 1957, 17); *Обличчя раптом взялося жарким рум'янцем, очі заблищали* (Коз., Серце матері, 1947, 155); // Рожевий або червонястий колір щік як результат уживання рум'ян.

◇ **Зайти́ся рум'я́нцем** *див.* **захо́дитися** [2]; **Закраша́тися (закра́шуватися, закра́си́тися) рум'я́нцем** *див.* **закраша́тися; Заliва́тися (зали́тися, залля́тися) рум'я́нцем** *див.* **заliва́тися; Зловісний (сором'язли́вий** *і т. ін.*) **рум'я́нець; Рум'я́нець со́рому (гні́ву, збенте́ження** *і т. ін.*) — почервоніння обличчя, викликане яким-небудь почуттям. *Зловісний рум'янець забагрив його обличчя. Він знавіснів* (Довж., І, 1958, 295); *Павло зблід, якось знітився і ще нижче пригнувся до столу. Далі густий рум'янець сорому за батька залив йому обличчя* (Кир., Вибр., 1960, 317); *Отець Вікентій жбурляє газету на стіл і відчуває, як його обличчя щипає рум'янець гніву* (Стельмах, І, 1962, 415); **Наво́дити (навести́) рум'я́нець** *див.* **наво́дити; Обliва́тися (обли́тися) рум'я́нцем** *див.* **обliва́тися; Пала́ти (пашіти** *і т. ін.*) **рум'я́нцем (рум'я́нцями)** — мати червоний колір (про шкіру, щік, обличчя). *Трохи загоріле обличчя* [молодички] *так і пашіло рум'янцем* (Гр., II, 1963, 330); *Біля ополонки стояла Зінька, виполіскуючи білизну. Руки в неї були червоні від крижаної води, а щоки аж пашіли рум'янцями* (Шиян, Баланда, 1957, 18); **Рум'я́нець заliва́є (зали́в** *і т. ін.*) **обли́ччя (лице́** *і т. ін.*) *див.* **заliва́ти.**

2. *перен.* Рожево-червоне або багряне забарвлення чого-небудь від променів сонця під час його сходу чи заходу. *В невеличкому березовому гайку, ніби в чародійному ліхтареві, догорає сонце, і кожна берізка міниться багатством барв — від.. ніжного рум'янця на стовбурах до темно-вишневого в гіллі* (Стельмах, І, 1962, 352).

3. *перен.* Червоний або рожевий бік (боки) плоду, червона пляма на плоді. *Яблук рум'янець і пахощі трав Осені сипле бобровий рукав* (Рильський, III, 1961, 230).

4. *тільки мн., розм.* Те саме, що **рум'я́на.** — *Обголив я вуса й бороду, намазав щоки рум'янцями* (Н.-Лев., III, 1956, 41).

5. *заст.* Зілля, яким рум'янилися (у 2 знач.).

РУМ'Я́НИЙ, а, е. 1. Покритий рум'янцем (у 1 знач.). *Галя рожевіла з двору своїм рум'яним личком і веселила все своїм добрим поглядом...* (Мирний, І, 1949, 359); // З лицем, покритим рум'янцем (у 1 знач.). *Рипнули двері, і на порозі Килина. Рум'яна з морозу і сердита* (Головко, І, 1957, 313).

2. Який має червоний або рожевий колір. *Була* [Маруся] *кругловиденька, ясноока, уста рум'яні, як вишня* (Вовчок, І, 1955, 185); *Настане час, і в юній сині сади моєї батьківщини рум'яним цвітом зацвітуть* (Сос., II, 1958, 17).

3. *перен.* Який має рожево-червоне або багряне забарвлення від променів сонця під час його сходу чи заходу. *Внизу яром клубилася мряка, але вершки дерев уже купалися в рум'яній заграві* (Фр., III, 1950, 85); *З рум'яного сходу линуло світло й м'якими хвилями розпливалось поміж небом і землею* (Коцюб., І, 1955, 341).

4. *перен.* З рожевим або червоним боком (боками) (про плід); червонобокий. *Ленін... Це ім'я, як віти саду в рум'яних плодах, усміх дитини, відбитий у материнських очах...* (Сос., Так ніхто.., 1960, 6); *Пахнуть яблука рум'яні* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 110).

5. *перен.* Який має червонуватий, золотисто-коричневий відтінок (про страви, кулінарні вироби після смаження або випікання). *Через дві хвилини Валентин Модестович сидів за столом перед тарілкою з рум'яним і запашним біфштексом* (Шовк., Інженери, 1956, 12); *Рум'яні пиріжки на величезних блюдах горами здіймались над жареними качками, фаршированими гусьми* (Донч., II, 1956, 436).

РУМ'Я́НИТИ, ню, ниш, *недок., перех.* 1. Викликати рум'янець (у 1 знач.) на щоках, обличчі. *Рум'янить вітер щоки у колгоспівських дівчат* (Сос., Щастя.., 1962, 95).

2. Покривати, фарбувати щоки, обличчя рум'янами.

3. *перен.* Надавати чому-небудь рожево-червоного або багряного забарвлення. *Уже за Оршею в садах Зоря рум'янить схід* (Нагн., Вибр., 1950, 154); *Сонце рум'янило гори й дерева.*

4. *перен.* Дією сонця і теплого повітря червонити бік (боки) плодів. *Зелене і пахуче літо рум'янить яблука в садах* (Сос., Близька далина, 1960, 47).

РУМ'Я́НИТИСЯ, нюся, нишся, *недок.* 1. Ставати рум'яним, покриватися рум'янцем (у 1 знач.). *Хлоп'яче бліде личко рум'янилося і ховалося за бабину опинку* (Черемш., Тв., 1960, 35); *Очі Данилкові чорніли терninками, рум'янились щоки* (Хижняк, Д. Галицькиї, 1958, 46).

2. Покривати, фарбувати свої щоки, своє обличчя рум'янами.

3. *тільки 3 ос., перен.* Ставати рожево-червоним або багряним від променів сонця під час його сходу чи заходу. *Край неба, на сході, весело рум'янився, мінився радісними барвами* (Коз., Серце матері, 1947, 156).

4. *перен.* Набувати червонуватого, золотисто-коричневого відтінку (про страви, кулінарні вироби під час смаження або випікання). *На сковороді апетитно шкварчало сало, рум'янилась порізана кружальцями картопля* (Добр., Очак. розмир, 1965, 186); *Пироги почали рум'янитися.*

5. Те саме, що **рум'яні́ти** 5. *Стіл накритий білим обрусом, на ньому рум'яниться пахуча бабка* (Козл., Ю. Крук, 1950, 229).

РУМ'Я́НІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **рум'я́ний.** *Ведмежа шапка хвацько набакирена в стрільця на око, барвистий одяг мовби віддзеркалюється в рум'яності вусатого обличчя гуцула* (Загреб., Шепіт, 1966, 29).

РУМ'ЯНІ́ТИ, ію, ієш, *недок.* 1. Те саме, що **рум'я́нитися** 1. *Якби мені шовку, вишити б я вміла, якби кохав мене щиро, я би рум'яніла* (У. Кравч., Вибр., 1958, 125); *Миронич з утіхою стежив, як оживав хлопець, рум'яніло зажовкле лице, блискотіли очі* (Горд., II, 1959, 117).

2. *перен.* Ставати рожево-червоним або багряним під час сходу чи заходу сонця. *Земля усміхається, радо приймає ту ласку* [сонця] *і вся рум'яніє в західному сяйві* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 173).

3. *перен.* Ставати червоним, рожевим (про плід).

4. *перен.* Набувати червонуватого, золотисто-коричневого відтінку під час смаження або випікання.

5. *перен.* Виділятися червоним, рожевим забарвленням або червонуватим, золотисто-коричневим відтінком; // Цвісти червоним, рожевим цвітом. *Любов моя, вірна подруго, ходімо в життя ізі мною, Де рожі мої рум'яніють і дощик іде стороною* (Мал., Запов. джерело, 1959, 48).

РУМ'ЯНІ́ТИСЯ, ію́ся, ію́ешся, *недок.* Те саме, що **рум'яні́ти.** *Рум'яніючись, як вишня від сонця, стрічала його Мільця* (Фр., VIII, 1952, 219); *Яблука рум'янілися.*

РУМ'ЯНІ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **рум'яні́ти.** *Дивувались пастухи, ламали в догадках голови: — Хто він? Був, мабуть, важною птицею, коли й з шаблями біля нього і очі йому зав'язали,.. щоб не бачив ні золотих хлібів, ні рум'яніючих вишень* (Гончар, II, 1959, 101).

РУМ'Я́НКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **воловик** 2. *Квітнули величезні степові рум'янки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 51); // Квітка цієї рослини. *Та гляну я в долиноньку, аж там ходять паняночки та зривають рум'яночки на неділю на віночки* (Чуб., V, 1874, 353).

РУМ'Я́НО [1]. Присл. до **рум'я́ний** 2. *Панич зніяковів — і спалахнув рум'яно, Мов хмарка, що зорю зустріла раннім-рано* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 31); *Сонце виблискує рум'яно.*

РУМ'Я́НО [2] *див.* **рум'я́на.**

РУМ'Я́НОК [1], нку, *ч.* 1. *розм.* Те саме, що **рома́шка** 1. *Правлячи війям, Дмитро здає назад воли, і віз викочується на невелике, зарослe моріжком і рум'янком подвір'я* (Стельмах, II, 1962, 406); *Пахло першими росами й рум'янком* (Вільде, На порозі, 1955, 40).

2. *діал.* Ромен (у 2 знач.).

РУМ'Я́НОК [2], нку, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **рум'я́нець** 1. *Ксеня набирала воду навмисне повільно, щоб трохи зійшов з обличчя рум'янок* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 64).

РУМ'ЯНОЛИ́ЦИЙ, я, е. Який має рожеве або червоне лице. *Рум'янолиця жінка;* *Образно. *Ледь шарудить під кроком тепла глиця, вже червню руку подала весна. І ти, зоря моя рум'янолиця, зі мною йдеш, од щастя мовчазна* (Сос., Зел. світ, 1949, 39).

РУМ'ЯНОТІ́ЛИЙ, а, е. Який має рожеве або червоне тіло. *Микола.. думав про Ядвігу й про свого хлопчика. Чи він виріс за ці роки, чи й досі такий малесенький, опецькуватий, рум'янотілий?* (Загреб., Спека, 1961, 321).

РУМ'ЯНОЩО́КИЙ, а, е. Який має рожеві або червоні щоки. — *А ми вже виспались,— похвалились дівчатка. Були веселі після спочинку, рум'янощокі* (М. Ол., Леся, 1960, 53); // *у знач. ім.* **рум'янощо́кий**, кого, *ч.*; **рум'янощо́ка**, кої, *ж.* Людина з рум'яними щоками. *Яким би був я йолопом жахливим, Коли б почав завидувати юним, Рум'янощоким та блискучооким* (Рильський, Зим. записи, 1964, 18).

РУМ'Я́НЧИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **рум'я́нець** 1—3. *Рученята такі білі в неї, манісінькі. Чубок такий кучерявенький.. А на щічках і рум'янчик есть* (Теслі., З книги життя, 1949, 114).

РУ́НА [1] *див.* **ру́ни** [1].

РУ́НА [2] *див.* **ру́ни** [2].

РУ́НА [3], рун, *мн.* (*одн.* **ру́но**, а, *с.*). Молоді, густі сходи посівів; врyна. — *Сей рік зарідливий буде. Подивитись на руна польові: жита такі, що й вуж не пролізе* (Вовчок, I, 1955, 147); *Дубки стали вже вищими за жито, і тепер їхній затінок оберігав його руна* (Ів., Дубок, 1950, 15); // Густа, буйна зелень. *Надвечір між тополями, де затінок тримається цілий день і степова трава хвилястими рунами лежить по землі, стоять столи на честь льотчика* (Гончар, Тронка, 1963, 10); *У порівн. *Кругом хати ріс зелений та густий, як руно, шпориш* (Н.-Лев., III, 1956, 323).

РУНА́, и́, *ж., діал.* Луна. *Засне долина. На калині І соловейко задріма. Повіє вітер по долині,— Пішла дібровою руна, Руна гуляє, божа мова* (Шевч., I, 1963, 18).

РУНДУ́К, а́, *ч.* 1. Те саме, що **га́нок.** *Добре втомившися, знайшла вона чималий будинок з великим рундуком* (Гр., Без хліба, 1958, 83); *Дівчина зійшла на легкий, обгороджений балясинками рундук, зупинилася перед дверима* (Стельмах, I, 1962, 130).

2. Легка споруда, що являє собою відкритий або критий прилавок для роздрібної торгівлі. *Пішла я в той ряд, де продають огородину. А ряд той довгий, похожий на вулицю: по обидва боки рундуки з покрівлею на стовпцях* (Н.-Лев., III, 1956, 264); *Серед приватних крамничок і рундуків метушилися покупці та продавці* (Рибак, Час.., 1960, 156).

3. Невелика споруда для ремонту, лагодження чогонебудь (перев. взуття). *На розі вулиці моєї У голубому рундуку Працює швець* (Нех., Ми живемо.., 1960, 118).

4. Великий ящик з кришкою для зберігання чогонебудь.— *Отже я й кажу: і на березі не був, і про своє господарство не потурбувався. В рундуці що робиться! Смітник!* (Ткач, Жди.., 1959, 5); // Продовгуватий ящик для сидіння або лежання. *На цвинтарі, і там не без іграшок: де побачать, що на рундуках полягали дівчата, так їх і поперекидають* [парубки] (Кв.-Осн., II, 1956, 239).

РУНДУКО́ВИЙ, а, е. Те саме, що **рундучний.**

РУНДУ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **рунду́к** 2. *Рундучний торг* (Сл. Гр.).

РУНДУЧО́К, чка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **рунду́к.** *Чотири кімнаточки було кругленьких в тім будинкові: створчаті вікна, рундучок з піддашшям* (Вовчок, I, 1955, 259); *Нарешті Максим наблизився до рундучка, взяв дві порції морозива і підтюпцем подався по тротуару* (Кочура, Родина.., 1962, 70).

РУНЕ́ЦЬ, нця́, *ч., етн.* Біла хустина або шматок полотна.— *Треба їм на вхідчини руниця понести: здається, добрі, поштиві* (Барв., Опов.., 1902, 150).

РУ́НИ [1], рун, *мн.* (*одн.* **ру́на**, и, *ж.*). Літери давньогерманських алфавітів, що збереглися (перев. у скандінавів) у написах на каменях, зброї, прикрасах і т. ін. *Якісь чужі, незнані племена людей чи звірів виринали дикі із сутіні віків, страшні, великі.. Од їх лишились тільки дивні руни* (Л. Укр., I, 1951, 288).

РУ́НИ [2], рун, *мн.* (*одн.* **ру́на**, и, *ж.*). Народні карельські та фінські епічні пісні. *Він сідав на камені найближче, У руках — папір і олівець. Так сидить і на папері ниже Руни ті рядочок по рядку...* (Дор., Літа.., 1957, 126).

РУНИ́СТИЙ [1], а, е. З густою і довгою вовною (перев. про овець); вовнистий. *Дихнув вітерець — і ожив стародавній той город: завештались люди, верблюди ревуть, голосить руниста отара* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 148).

РУНИ́СТИЙ [2], а, е. Який росте густо, кущиться (про злаки і трави); густий, кущуватий. *Мокрець — зілля рунисте, стелеться густо і корениcто* (Сл. Гр.); *Тракторист Сень сповіщає, що в бригаді Теклі рунистий хліб, вкорінився добре* (Горд., Дівчина.., 1954, 17).

РУНИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **руни́стий** [2]. *Гібриди цього покоління, як правило,— багаторічні, відзначаються зимостійкістю і.. рунистістю* (Колг. Укр., 20.IX 1939, 3).

РУНИ́ТИСЯ, и́ться, *недок.* 1. Розвиваючись, густо рости, кущитися (про злаки і трави). [С т е п а н:] *В полі хлібець людський зеленіє, а на панському почав рунитись* (Кроп., II, 1958, 44).

2. Буяти добрими сходами, молодою зеленню; зеленіти. *З степу все налітали і налітали легкі вітерці, поле рунилося молодою зеленню, і хвилі трав бігли аж за обрій* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 268).

РУНІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **ру́ни** [1]. *Є багато доказів того, що задовго до Кирила і Мефодія у слов'ян була своя система знаків, і не тільки знаків рунічного письма, але й свого алфавіту* (Пит. перекл., 1957, 13).

РУ́ННИЙ [1], а, е. Прикм. до **ру́но** [1]. *Різниця в проценті виходу чистої вовни основного сорту руна («бочка») порівняно з виходом чистої рунної становить не більше ніж ±1—1,5 процента* (Соц. твар., 1, 1956, 57); // Зробл. з такої вовни. *Рунна хустка.*

РУ́ННИЙ [2], а, е. Який пишно розрісся; буйний, розкішний (про рослини).

РУ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **ру́нний** [1]. *За роботи по електромеханічній стрижці овець тверді ставки встановлено в процентах від кількості настриженої вовни залежно від її рунності (тонкої, напівтонкої, напівгрубої, грубої)* (Колг. енц., II, 1956, 114).

РУ́НО [1], а, *с.* Густа і довга вовна з овець, яка не розпадається на окремі пасма, а становить одне ціле. — *А хіба ж не радується душа, коли стрижеш барана, а на ньому руно!.. Таке руно, що розкинеш і — на весь сарай!* (Гончар, Тронка, 1963, 148); *Лискуче руно славно в'яжеться, не розсипається* (Горд., Вірність, 1943, 69); *Образно. *Туман розвіявся, як дим, тільки де-не-де останні його волохаті руна танули в бузкових ущелинах* (Донч., III, 1956, 504); *У порівн. *Шерсть на тій собаці як руно* (Сл. Гр.); // Вовна, настрижена з однієї вівці. *Тільки він один щодня здіймав панові п'ятдесят — шістдесят тонких рун* (Стельмах, Хліб.., 1959, 48); // Овеча шкура з вовною. *Свіжого віття накидав, овечим накрив його руном. Сів на цім місці тоді і улюблений син Одіссеїв* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 274); *У порівн. *Не встрелив велета господь своїм ясним перуном, він тільки сном його накрив, немов м'якеньким руном* (Л. Укр., I, 1951, 459); // *перен.* Густе, пишне волосся. — *Здорові! — привітався він, скидаючи.. шапку та показуючи ціле руно посивілого волосся на голові* (Мирний, III, 1954, 12).

Золоте́ ру́но: а) в старогрецькій міфології — золота бараняча шкура. *Фантастичні оповідання про населення Причорномор'я збереглися в деяких грецьких легендах про золоте руно, про мандрівки Одіссея тощо* (Іст. СРСР, I, 1956, 17); б) те, що має найвищу якість, є найціннішим. *Отари* [овечок] *— золоте руно степовиків — блукають по всьому примор'ю* (Гончар, Тронка, 1963, 316).

РУ́НО [2] *див.* **ру́на** [3].

РУ́НТАТИ, аю, аєш, *недок., перех., діал.* Тривожити, турбувати; // Зрушувати з місця, чіпати. *Ми як найшли того мертвяка, так.. його не рунтали* (Сл. Гр.).

РУ́НТАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., діал.* Тривожитися, турбуватися; // Зрушуватися з місця. *Аби коням добре, то й сидів би* [хурман] *і не рунтався* (Свидн., Люборацькі, 1955, 86).

РУНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., діал.* Руйнувати. *Прийдеться рунтувать лежанку й піч* (Сл. Гр.).

РУ́НУТИ, ну, неш, *док., діал.* 1. Рушити. *Ступив у золот стремінь князь Ігор, І у поле рунув* (Федьк., I, 1960, 212).

2. Повалитися, упасти. *У кімнаті панував якийсь напружений настрій, мов тут поблизу навантажили страшенною вагою мармурову колону й оце ждуть, коли вона трісне й завалиться, а разом з нею руне й цілий будинок* (Хотк., I, 1966, 160).

РУНЬ, і, *ж., поет.* Те саме, що **ру́на** [3]. [М а в к а:] *Іди, поглянь, чи в полі рунь зазеленіла* (Л. Укр., III, 1952, 205); *Восени нас тішить далеч синя І рунь на полі сходить молода* (Рильський, III, 1961, 306).

РУ́ПИТИ, ить; *мн.* ру́плять; *недок., діал.* Цікавити. *Що кому рупить, той про те і лупить* (Номис, 1864, № 9752); *Він закриється очима й плечима, йому ніщо не рупить* (Барв., Опов.., 1902, 276).

РУ́ПІЯ, ї, *ж.* В Індії та деяких інших країнах — назва грошової одиниці, а також срібна і золота монета відповідної вартості. [Г а р і с ч а н д р а:] *Купець, що гроші ті Вв'язав мені, брахманець чесний був, І він сказав, що золотих сто рупій Дає* (Фр., X, 1954, 423); *Всі чотири носії, Найняті за кілька рупій, З храму в храм несуть її* (Шер., Інд. зошит, 1958, 34).

РУ́ПОР, а, *ч.* 1. Труба у вигляді зрізаного конуса або піраміди для посилення звуку. [Г о л о с п о к л и к а ч а с у д о в о г о *(в рупор):*] *Народе римський! Суд спокою просить!* (Л. Укр., II, 1951, 524); *Безпалько по хаті пройшовся. Став перед грамофоном, що в кутку на столику, з великим синім рупором* (Головко, Бур'ян, 1946, 39); // *розм.* Те саме, що **гучномо́вець**. *З берега, в проміжках від залпу до залпу, линув з рупора голос Гальванеску* (Смолич, I, 1958, 100).

Скла́сти доло́ні (доло́ню) ру́пором — нещільно стулити долоні або злегка зігнути долоню і прикладати до рота або вуха (вух) для посилення звуку. *Він склав долоні рупором і на весь голос гукнув: — Ка-атя!* (Собко, Нам спокій.., 1959, 8).

2. *перен., книжн.* Виразник чиїхось ідей, думок, почуттів і т. ін. *Вже із зображення зовнішності героїв зразу відчувається, кого автор любить і кого не любить. І проте дійові особи не стають у Панаса Мирного рупорами його власних думок і почуттів* (Від давнини.., I, 1960, 379).

РУ́ПОРНИЙ, а, е. Прикм. до **ру́пор** 1; // У вигляді рупора. *Рупорний гучномовець.*

РУ́РА, и, *ж., розм.* Те саме, що **труба́** 1. *Вода текла рурами в різних напрямках* (Ков., Світ.., 1960, 24); *Надвечір там, де нафту здобували, Взяли високу руру з свердловин, В однім кінці — знамено приладнали, А інший — глибоко у грунт замурували Бетонним розчином* (Забашта, Вибр., 1958, 214).

РУ́РКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **тру́бка**. *Старі котли, забиті рурки, погнуті клапани треммтять від напруження* (Еллан, II, 1958, 10); *Телефоніст в кутку, притиснувши рурку плечем до вуха, щось швидко записував* (Рибак, Час.., 1960, 49); // Те саме, що **руло́н**. *Перед очима в мене встала його хата, закидана ванночками, кліше, об'єктивами, фотографіями, наклеєними і в рурках...* (Коцюб., I, 1955, 253).

РУ́РОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ру́рка**. *Хворий байдуже простягнув фельдшерові скляну рурочку і навіть не подивився, куди дотягся стовпчик живого срібла* (Мартич, Друзі.., 1962, 10); *Від спеки скручувалося в рурочку пожовкле листя рідких чагарників* (Літ. газ., 22.VIII 1961, 1).

РУС, а, *ч.* 1. *іст.* Житель Київської Русі. *У IX—X ст. значно розширилась область розселення східних слов'ян, яких стали називати русами, або руськими, а їх країну — Руссю* (Іст. СРСР, I, 1957, 29).

2. *заст.* Росіянин. *Товстий, добродушний турок.. спокійно вів річ: — ..я так і знав, що він рус, втікач...* (Коцюб., I, 1955, 381).

РУСА́К [1], а́, *ч.* Сірий заєць, у якого взимку і влітку колір шерсті не змінюється. *Три дівчини, студентки агрономи, Йшли взимку по доріжці лісовій.. Одна сказала: «Гляньте, гарно як! Немов облита снігом кожна гілка! Он бач, на сосні затаїлась білка, Он слід легкий: то перебіг русак!»* (Рильський, III, 1961, 207); *Взимку тут — мисливське привілля: сонячними днями мишкують лисиці, щоночі, особливо як місячно, русаки скубуть сухі квіти на сіннику* (Літ. Укр., 29.I 1965, 4).

РУСА́К [2], á, *ч., розм.* Російська людина, росіянин.

РУСА́ЛІЇ, ій, *мн., етн.* Весняний обряд у давніх слов'ян, пов'язаний з поминанням померлих.

РУСА́ЛКА, и, *ж.* За народними повір'ями — казкова водяна істота в образі гарної дівчини з довгими розпущеними косами й риб'ячим хвостом; водяна німфа. — *І русалки, й мавки — все з нехрещених дітей... По полях, по лісах, по водах живуть... І скрізь таке, що його й не бачиш, а воно живе... От диво!* (Гр., II, 1963, 333); *Здається, не здивувалася б Ганна, якби раптом збурунилась вода і з-поміж латаття стали вихоплюватись на берег одна за одною голі русалки і, гріючись при місяці, стали б розчісувати свої довгі розпущені коси* (Гончар, II, 1959, 266); * У порівн. *Чепурні берези маяли на вітрі, як русалки, зеленими косами* (Коцюб., I, 1955, 308).

Лісова́ руса́лка — те саме, що **ма́вка** 1. *Далекий чарівний сміх зовсім завмер, наче вони своїм криком сполошили.. пестливу лісову русалку* (Баш, На.. дорозі, 1967, 46).

РУСА́ЛКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **руса́лка**. *Русалкові пісні;* // Такий, як у русалки. *Завжди незвично бліда* [Галя], *якась русалкова блідість, зеленість у обличчі і мовби в усій постаті* (Загреб., Шепіт, 1966, 43).

2. *перен.* Загадковий, вабливий, з холодним блиском (про очі, погляд). — *Відпусти руку, будь ласка.— Ні, не відпущу,— наближаючи своє велике обличчя до її прозорих русалкових очей, прошепотів Фінк* (Загреб., Європа 45, 1959, 117).

РУСАЛКУВА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **русалкува́ти.**— *Наші жінки дівоцтво своє вважають більше за якесь невиразне й мрійне русалкування, аніж справжнім життєм* [життям] (Барв., Опов.., 1902, 377).

РУСАЛКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* Бути русалкою. — *Може, вона й досі русалкує* (Барв., Опов.., 1902, 375); * Образно. *Тимко знову брався до роботи, а вона непомітно русалкувала над ним* (Тют., Вир, 1964, 264).

РУСА́ЛОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **руса́лка**. *Кругом дуба русалоньки Мовчки дожидали; Взяли її, сердешную, Та й залоскотали* (Шевч., I, 1951, 6); *Та не має русалонька І там супокою, Не втопила свого лиха Навіть під водою!* (Л. Укр., I, 1951, 325).

РУСА́ЛОЧКА, и, *ж.* Пестл. до **руса́лка**. *В гаю русалочки гуляли, Вінок із квіточок плели, Чогось на море поглядали І, як голубоньки, гули* (Гл., Байки.., 1959, 395); *Біжить милий до русалки, Та й не добігає, Бо із річки — русалочок Юрба випливає* (Л. Укр., I, 1951, 330); * У порівн. *Миттю Христя скинула з себе одежу, розпустила довгі коси і, як та русалочка, вискочила на бережечок* (Мирний, III, 1954, 242).

РУСА́ЛЧАЧИЙ, а, е. Те саме, що **руса́лковий**.

РУСА́ЛЧИН, а, е. Прикм. до **руса́лка**; належний русалці. *Водяник вигідно вкладається в очереті, очима слідкуючи роботу Русалчину* (Л. Укр., III, 1952, 191); *— Я чув колись легенду,— замріяно продовжував Франтішек Слівка.— В ній розповідається, як маленький хлопчик підслухав хоровод русалок, а потім ходив по всьому світу й грав на скрипці русалчині пісні* (Загреб., Європа 45, 1959, 329).

◇ **Руса́лчин вели́кдень** — за народними повір'ями — свято русалок. — *Я страх боюсь, що мене русалки залоскочуть.— Дак то ж на русалчин великдень* (Гр., II, 1963, 333).

РУСА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **руса́лка**. *Кров кипіла та бурхала, мовби в передчутті чогось страшного, всього, що може статися з коханцями в русальну ніч* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 323).

◇ **Руса́льний вели́кдень; Руса́льні ро́зигри** — те саме, що **Руса́лчин вели́кдень** (*див.* **руса́лчин**).

РУСА́ЧИЙ, а, е. Прикм. до **руса́к** [1]. *Русаче хутро.*

РУСА́ЧКА, и, *ж., розм.* Жін. до **руса́к** [2].

РУСЕ́ЛЬЦЕ, я, *с.* Зменш. до **русло́** 1.

РУСЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **ру́сий**. *Довгобраза русенька Галя, з чорними по шнурочку бровами, більше брала на себе його очі, ніж смаковита у її руках яєшня* (Мирний, IV, 1955, 130).

РУСИ́ЗМ, у, *ч.* Слово, зворот, запозичені з російської мови іншою мовою.

РУ́СИЙ, а, е. Світло-коричневий з жовтуватим або сіруватим відтінком (про волосся). *Вона ростом невеличка, Ще й літами молода, Руса коса до пояса, В косі стрічка голуба* (Сто пісень.., 1946, 212); *Примружує очі Іван голубі, Чуб русий у Йвана* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 8); // Який має волосся такого кольору (про людину). *Русий хлопчина;* *Образно. *Заходить в морі сонце русе, торкнулось хвилі* (Гонч., Вибр., 1959, 356).

РУ́СИН *див.* **ру́сини.**

РУ́СИНИ, ів, *мн.* (*одн.* **ру́син**, а, *ч.*; **ру́синка**, и, *ж.*). Стара назва українського населення Буковини, Галичини та Закарпатської України. *Закарпаття протягом тисячоліття було відірване від українського народу, проте в упертій боротьбі проти асиміляторства закарпатські русини зберегли свою мову і культуру* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 151).

РУ́СИНКА *див.* **ру́сини.**

РУСИ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ру́сини.** *Чернишевський.. говорив, що український (русинський) пан не друг, а нітрохи не менший ворог українському селянству, ніж пан польський* (Іст. УРСР, I, 1953, 534).

РУСИ́СТ, а, *ч.* Фахівець із русистики.

РУСИ́СТИКА, и, *ж.* Сукупність наук, які вивчають російську мову та літературу; російська філологія. *Проблематика, яку розробляв великий учений* [О. О. Потебня], *багатогранна. Він працював у галузі теоретичного мовознавства, слов'янознавства, русистики, україністики, фольклору, етнографії* (Літ. Укр., 21.IX 1965, 2).

РУСИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **руси́ст.**

РУСИ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **руси́ст.**

РУСИФІКА́ТОР, а, *ч.* Той, хто здійснює русифікацію.

РУСИФІКА́ТОРСТВО, а, *с.* Діяльність русифікатора.

РУСИФІКА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **русифіка́тор** і **русифіка́ція.** *Оскільки русифікаторська політика на Україні знаходила своїх провідників у великому дворянському землеволодінні та буржуазії міст, Радянська влада, що підірвала економічну основу цих двох класів, завдала тим самим смертельного удару русифікаторській політиці* (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 124).

РУСИФІКАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **русифіка́ція.**

РУСИФІКА́ЦІЯ, ї, *ж.* У царській Росії — насильницьке запровадження російської мови, культури і т. ін. серед національних меншостей. *До революції на Україні не було державних шкіл з українською мовою навчання. Як і в ряді інонаціональних околиць, царизм тут насильно проводив русифікацію* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 8).

РУСИФІКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **русифікува́ти.**

РУСИФІКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Піддавати русифікації.

РУСИФІКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* **1.** Сприймати мову, культуру і т. ін. росіян.

2. *тільки недок.* Пас. до **русифікува́ти.**

РУ́СИЧ *див.* **ру́сичі.**

РУ́СИЧІ, ів, *мн.* (*одн.* **ру́сич,** а, *ч.*). 1. Народонаселення давньої Русі.

2. Те саме, що **ру́сини.** *Старий гетьман тяжко зітхнув. Ставши з русича поляком, він віддав Короні всі свої здібності воїна і синовню любов, а чого домігся, закінчуючи свій земний шлях?* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 37).

РУ́СЛИЦЯ, і, *ж.* (*Elatine* L.). Рід невеликих однорічних трав'янистих рослин із тонким, густо облиствленим стеблом, дрібними пазушними квітками і подвійною оцвітиною.

РУСЛО́, á, *с.* 1. Заглиблення в грунті, по якому тече річка, струмок і т. ін. *Стаяли живо сніги, розірвала морозні окови Річка і вниз понесла, повінню грає в руслі* (Фр., XIII, 1954, 306); *Греблю можна будувати як на сухих балках, так і на руслах, у яких постійно тече вода* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 168).

2. *перен.* Напрям, шлях розвитку чого-небудь. *Під час революції більшовики України робили все, щоб залучити в її русло найширші маси народу* (Ком. Укр., 2, 1967, 30); *День почався весело. Зорін вирішив спрямувати цю веселість і енергію в корисне русло* (Трубл., Лахтак, 1953, 131).

РУСЛОВИ́Й, á, é. Прикм. до **русло́.** *Руслові водозабори влаштовують, коли береги положисті і біля берегів неглибоко* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 287).

РУСЛООЧИ́СНИЙ, и́сна́, и́сне́. Який очищає русло, признач. для його очищення. *Руслоочисна машина.*

РУСЛООЧИ́ЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **руслоочи́сни́й.**

РУСНА́К *див.* **руснаки́.**

РУСНАКИ́, і́в, *мн.* (*одн.* **руснак,** á, *ч.*; **руснáчка,** и, *ж.*), *діал.* Русини. *Ще далі за Ярмутою, в далечіні видно сільце Шляхтову над самою течією. Це вже останнє в Карпатах село, заселене русинами, чи «руснаками», як вони самі себе звуть* (Н.-Лев., II, 1956, 396); *Якийсь жовнір почав мені відповідати по-польськи, але вухо чуло, що це наш брат, руснак* (Хотк., II, 1966, 370); *Дівчата-русначки заплітаються там в дрібниці, і в кожної сорочки з поликами* (Свидн., Люборацькі, 1955, 4).

РУСНА́ЦЬКИЙ, а, е, *діал.* Прикм. до **руснаки́.** *Ми.. вели бесіду в бідно вмебльованій кімнатці серед глухого руснацького села* (Коцюб., I, 1955, 261).

РУСНА́ЧКА *див.* **руснаки́.**

РУСО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ру́сий,** напр.: р у с о б р о́ в и й, р у с о к у́ д р и й і т. ін.

РУСОБОРО́ДИЙ, а, е. Який має русу бороду, з русою бородою.

РУСОВОЛО́СИЙ, а, е. Який має русе волосся, з русим волоссям.

РУСОГОЛО́ВИЙ, а, е. Який має русе волосся на голові. — *Сам полковник просить, га? От, Грицю, які діла! — звернувся* [Архип] *до наймолодшого сина, русоголового, лобатого* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 3).

РУСОКО́СИЙ, а, е. Яка має русу косу (коси), з русою косою (косами). *Марія Гнатівна посміхається одними очима, кива русокосою головою* (Збан., Переджнив'я, 1960, 41); *Образно. *Хмарки летіли русокосі у невідомії краї...* (Сос., Близька далина, 1960, 201).

РУСОФІ́Л, а, *ч., іст.* Прихильник росіян і всього російського; протилежне р у с о ф о б. *Франко був другом російського народу, з гордістю називав себе русофілом, постійно пропагував російську літературу* (Іст. укр. літ., I, 1954, 559).

РУСОФІ́ЛКА, и, *ж., іст.* Жін. до **русофі́л.**

РУСОФІ́ЛЬСТВО, а, *с., іст.* Напрям, склад думок і дій русофіла.

РУСОФІ́ЛЬСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **русофі́л** і **русофі́льство.** *Кость Левицький в 1912 р. доносив цісарю про те, що в українському народі він помітив «русофільські», небезпечні для Австрії настрої* (Рад. літ-во, 5, 1964, 36).

РУСОФО́Б, а, *ч., іст.* Противник, ненависник росіян і всього російського; протилежне р у с о ф і л.

РУСОФО́БСТВО, а, *с., іст.* Напрям, склад думок і дій русофоба.

РУСОФО́БСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **русофо́б** і **русофо́бство.** *Русофобська політика.*

РУСОЧУ́БИЙ, а, е. Який має русий чуб, з русим чубом. *Русочубий хлопець.*

РУССОЇ́ЗМ, у, *ч., іст.* Система поглядів, що грунтується на соціальних і педагогічних переконаннях французького мислителя XVIII ст. Ж.-Ж. Руссо.

РУССОЇ́СТ, а, *ч., іст.* Послідовник, прихильник руссоїзму.

РУСТ, у, *ч., архт.* Камінь з грубо обтесаною опуклою лицьовою поверхнею, який застосовується при муруванні або облицюванні будівель.

РУСТИ́, рую́, руе́ш, *недок., діал.* Ревти. *Поглядаючи на овечки, що блеяли в загородах,.. на корови, що дзвонили та рули по випасах в лісі,— він не журився* (Коцюб., II, 1955, 332); *Жінки перестрашені.. Маріка починає русти* (Хотк., II, 1966, 410).

РУ́СТИКА, и, *ж., архт.* Рельєфне мурування або облицювання будівель рустом.

РУСТИКА́ЛЬНИЙ, а, е, *діал.* Селянський. *В йосифінських інвентарях значні простори лісів і пасовищ зараховані до рустикальних грунтів* (Фр., VI, 1951, 274); *Більшість селянських господарств Австро-Угорської імперії була закладена і перезакладена в так званих банках рустикальних (селянських банках)* (Іст. укр. літ., I, 1954, 715).

РУСТО́ВАНИЙ, а, е, *архт.* Дієпр. пас. мин. ч. до **рустува́ти.**

РУСТУВА́ННЯ, я, *с., архт.* Дія за знач. **рустува́ти.** *Рустування стін.*

РУСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., архт.* Оздоблювати будівлю рустом.

РУСЯ́ВЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **руся́вий.** *Михайлова маленька сестричка,.. русявенька босоніжка Маруся, як почує, що дід те говорить, і сміється, собі теж піддзвонює...* (Вовчок, I, 1955, 380); *До хати увійшов селянин. Ростом невеличкий, русявенька борідка на молодім з гарним виразом лиці* (Хотк., I, 1966, 126).

РУСЯ́ВИЙ, а, е. Який наближається кольором до русого (про волосся); світло-русий. *В розкішних русявих косах вже блищали сиві волосини, неначе срібні нитки* (Н.-Лев., VII, 1966, 208); *Він був обвітрений і загорілий.. А русяве волосся, мов золотиста кукурудзяна волоть, спадало на крутий лоб* (Шиян, Баланда, 1957, 76); *Підійшов до саней Григорій Волошин, чолов'яга років сорока, з тонкими, привабливими рисами обличчя і русявими козацькими вусами* (Стельмах, I, 1962, 21); // Вкритий волоссям світло-русого кольору (про голову). *Дарчина русява голова з непокритою короною кіс похилилась до білої ручки панни Юзі* (Л. Укр., III, 1952, 676); *До неї засміялася русява голівка з мигдалевими очима* (Панч, В дорозі, 1959, 103); // Який має світло-русе волосся (про людину). *Був* [Васюта] *уже немолодий, да що був дуже русявий, а вуси не росли, то здавався молодшим за свої літа* (Гр., II, 1963, 348); *Відчинилися двері, і на порозі став молодий русявий командир* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 8); // *у знач. ім.* **руся́вий,** вого, *ч.*; **руся́ва,** вої, *ж.* Людина, що має світло-русе волосся. *Крізь вихор чорних, білих і руся-*

вих Він увійшов у двері — і несміло, І впевнено (Рильський, II, 1960, 102).

РУСЯ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **руся́вий.**

РУСЯ́ВІТИ, ію, ієш, *недок.* 1. Ставати, робитися русявим.

2. Виділятися русявістю.

РУСЯ́ВКА, и, *ж., розм.* Жінка, дівчина з русявим волоссям. *Ти учись, моя русявко, Моя відміннице мала* (Мал., III, 1957, 303).

РУСЯВО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **руся́вий,** напр.: русявовýсий, русявочýбий і т. ін.

РУСЯ́ВОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **руся́вка.**

РУСЯ́ВЧИК, а, *ч., розм.* Чоловік, хлопець із русявим волоссям. *Шляхом вже котять не знати звідки взяті великі вантажні автомашини.. На передній чубатий русявчик ловко виробляє на баяні солов'їні дрібушки* (Бабляк, Літопис.., 1961, 120).

РУ́СЬКИЙ, а, е. 1. *розм.* Те саме, що **росі́йський.** *Гей, ніде нема такої,— Гордимося ми,— І красивої і злої Руської зими!* (Шпак, Вибр., 1952, 139); *// у знач. ім.* **ру́ський,** кого, *ч.;* **ру́ська,** кої, *ж.* Людина російської національності. *За окремим столом похмуро обідав руський і боязко позирав навкруги* (Коцюб., II, 1955, 292); *Бачиш — руський з тобою, башкир і таджик, Друзі, браття твої, громоносна лавина* (Рильський, II, 1960, 179); // Радянська людина, представник Радянського Союзу. *Дітям приїзд офіцерів, видно, був за свято. Вигуками й красномовними жестами вони розповідали, що тут уже були руські* (Гончар, III, 1959, 91); *// у знач. ім.* **ру́ська,** кої, *ж.* Національний танець росіян; // Музика до цього танцю.

2. Прикм. до Русь. *Дослідження найдавніших пам'яток писемності Київської Русі дуже переконливо показують, що первісною основою літературної мови цього періоду була руська (давньоруська) мова* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 23); *От немовби й розв'язано всі ті діла, які турбують руську землю, які не дають спати людям на Русі* (Скл., Святослав, 1959, 40).

3. *зах., заст.* Український. *Став Петро Коваленко виборцем, дали йому карту голосування, а громада виписала на карті руського мужицького кандидата* (Март., Тв., 1954, 179); *2 травня* [1848 р.] *у Львові виникла перша українська політична організація — Головна руська (українська) рада* (Наука.., 11, 1968, 51).

РУ́ТА, и, *ж.* (*Ruta* L.). 1. Багаторічна напівкущова або трав'яниста рослина родини рутових, яка містить у собі ефірну олію; використовується в медицині та парфюмерії. *Заясніли під гарячим червневим сонцем мітелки червоної рути* (Наука.., 11, 1971, 48); *Кругом його ніби розливались пахощі м'яти та повних гвоздиків, неначе Соломія стояла десь тут недалечко, заквітчана рутою, м'ятою та гвоздиками* (Н.-Лев., VI, 1966, 317);*У порівн. *В тиші ночі непомітно доспівали, щирим соком наливалися зелені, мов рута, бурякові плантації* (Кач., Вибр., 1953, 262); *Рутою зазеленівся* [ліс] *поблизу* (Гончар, III, 1959, 409); *// нар.-поет.* Уживається як символ привабливості, краси. *Дівчина-рута;* *У порівн. *Дочка була, як рута,— швидко взяли на сторону багаті люди* (Вас., Вибр., 1954, 14).

2. Настій, відвар цієї рослини. *Дайте мені рути, Щирої отрути, Щоб мені мого нелюба Серденьком забути* (П. Куліш, Вибр., 1969, 369).

РУ́ТВИЦЯ, і, *ж.* (*Thalictrum* L.). Багаторічна трав'яниста рослина родини жовтцевих з дрібними жовтими квітками, зібраними у волотисті суцвіття; використовується в медицині та промисловості. *На болотистих луках ростуть жовтуваті квіти — жовтець і рутвиця* (Наука.., 5, 1962, 16).

РУТВЯ́НИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **ру́товий 1.** *Ой, зв'язала дівчинонька рутвяний вінок, Закрасила голівоньку, пішла у танок* (Манж., Тв., 1955, 46); *Полонила її Дніпрова краса, зачарували оті далекі гаї, що ледь мріють на обрії, рутвяні луки з дзеркалами старих річищ і верболозами* (М. Ол., Леся, 1960, 71).

РУТЕ́НЕЦЬ *див.* **рутéнці.**

РУТЕ́НІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **рутéній.**

РУТЕ́НІЙ, ю, *ч.* Дуже крихкий тугоплавкий метал сріблясто-сірого кольору; застосовується для виготовлення твердих сплавів. *З відходів, які утворюються внаслідок розщеплення урану або плутонію, в атомних реакторах можна одержувати значну кількість таких рідкісних металів, як рутеній, паладій і родій* (Наука.., 11, 1956, 16).

РУТЕ́НКА *див.* **рутéнці.**

РУТЕ́НСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **рутéнці.** *Гей, ликуй, рутенський роде, Що такий гуманний, добрий Князь панує над тобою..!* (Фр., XIII, 1954, 13); *Життєвий прототип образу Славка Матчука* [з повісті Леся Мартовича «Забобон»] *був спостережений письменником серед його сучасників — представників реакційної рутенської галицької інтелігенції* (Жовт., 2, 1956, 102).

РУТЕ́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **рутéнець,** нця, *ч.;* **рутéнка,** и, *ж.*). 1. В Австро-Угорській імперії — офіційна назва українського населення Буковини, Галичини та Закарпатської України. *Хоч з такою архінімецькою назвою, доктор Бессервіссер — то собі чистої крові русин, навіть типовий галицький русин, або, коли хочете, рутенець* (Фр., III, 1950, 256).

2. *іст.* Зневажлива назва реакційної західноукраїнської інтелігенції, яка підтримувала політику австро-угорського уряду щодо українців.

РУТИ́Л, у, *ч.* Мінерал бурого або червоного кольору класу окисів та гідроокисів. *Найбагатша титанова руда — це рутил, який являє собою кристалічну різновидність двоокису титану* (Наука.., 6, 1956, 9).

РУТИ́Н, у, *ч.* Лікарський препарат, який застосовують при підвищеній проникності й ламкості капілярів; добувається з рути, листя гречки тощо. *В організмі людини, як гадають учені, рутин бере участь у біологічних процесах* (Наука.., 7, 1968, 29).

РУТИ́НА, и, *ж.* Побоювання змін, відсутність почуття нового, слідування шаблону, віджилим правилам і звичкам. *Неухильне прагнення вперед, сміливість думки, ясність перспективи, нетерпимість до.. рутини — ось що характеризує діяльність ленінської партії, неперевершений розмах її революційної роботи* (Ком. Укр., 5, 1960, 45).

РУТИНЕ́Р, а, *ч.* Той, хто побоюється змін, слідує шаблону, віджилим правилам і звичкам, у кого відсутнє почуття нового.

РУТИНЕ́РКА, и, *ж.* Жін. до **рутинéр.**

РУТИНЕ́РСТВО, а, *с.* Поведінка рутинера; слідування рутині. *Мартович, бачачи у рідному краї неуцтво, темряву, сліпу покору, закостеніле рутинерство, боягузтво, заходився реготати на цілий світ, сміятися, може, кривавими сльозами, але таки сміятися* (Літ. Укр., 16. II 1971, 1).

РУТИНЕ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **рутинéр** і **рутинéрство.**

РУТИ́ННИЙ, а, е. Який грунтується на рутині; шаблонний. *Поєднання диктатури пролетаріату з новою демократією для трудящих,— громадянської війни з найширшим залученням мас до політики,— таке поєднання не дається відразу і не вкладається в затаскані форми рутинного парламентарного демократизму* (Ленін, 37, 1973, 60); *// у знач. ім.* **рути́нне,** ного, *с.* Те, що стало шаблоном, характеризується відсталістю.

Будівництво комуністичного суспільства — це водночас і боротьба з віджилим, рутинним в усіх сферах людської діяльності (Ком. Укр., 10, 1967, 24).

РУТИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **рути́нний.** *Глибоке осмислення ролі, що було одним з основних принципів Кропивницького-актора, виключало в його мистецтві штамп і рутинність ремесла — неминучі докази акторського безсилля* (Збірник про Кроп., 1955, 97).

РУ́ТИТИ, ру́чу, ру́тиш, *недок., діал., ірон.* Міцно й багато спати. — *Доки йому рутити? Ще мало спав? Однаково виспиться — та й піде на всю ніч,— зморщивши свої біляві брови, мовила пані* (Мирний, III, 1954, 157).

РУ́ТОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ру́та** 1. *Рутовий лист;* // Зробл., вигот. із рути. *Рутовий віночок; Рутова олія;* // Який має колір листя рути. *Не ховайте молодого У могилі темній — Поховайте в холодочку, В рутовім садочку* (Перв., З глибини, 1956, 266).

2. *у знач. ім.* **ру́тові,** вих, *мн.* Родина дводольних роздільнопелюсткових рослин, у корі й листі яких міститься ефірна олія. *Апельсин — вічнозелене плодове дерево з родини рутових* (Виробн. енц. сад., 1969, 26).

РУ́ТОНЬКА, и, *ж., нар.-поет.* Пестл. до **ру́та** 1. *Ой ти, коте, коточок! Не ходи рано в садочок, Не полохай дівочок, Нехай зів'ють віночок Із рутоньки, із м'ятоньки* (Укр. дит. фольк., 1962, 21).

РУ́ТОЧКА, и, *ж., нар.-поет.* Пестл. до **ру́та** 1. — *Не защебече тобі соловейко, не зацвітуть тобі вишневії сади, не зазеленіє ані м'яточка, ані руточка...* (Барв., Опов.., 1902, 125).

РУТЯ́НИЙ, á, é. Те саме, що **ру́товий** 1. — *Тоненька* [Одарка], *як очеретина, гнучка станом, як тополя;.. губи маленькі, як рутяний лист* (Н.-Лев., II, 1956, 265); *Згадалося, як він вів Галю з церкви у рутяному віночку* (Вовчок, I, 1955, 153).

РУХ, у, *ч.* 1. *філос.* Спосіб існування матерії, який полягає в безперервній зміні всього існуючого і виявляється в безпосередній єдності перервності і неперервності простору і часу. *Марксистсько-ленінська діалектика вчить, що дійсність існує лише у формі руху. Руху як в просторі, так і в часі* (Ком. Укр., 8, 1968, 75).

2. Процес розвитку, в результаті якого відбувається зміна якості предмета, явища і т. ін., перехід від одного якісного стану до іншого, вищого. *Мов зачарований, стою, схвильовано дивлюся, красу природи пізнаю в її одвічнім русі* (Гонч., Вибр., 1959, 274).

3. Зміна положення кого-, чого-небудь унаслідок обертання, коливання, переміщення і т. ін. *Пісок лежить без руху золотий, так, як лишив його Хамсін свавільний* (Л. Укр., I, 1951, 304); *Тишу тундри порушував лише рух оленів* (Трубл., Вовки.., 1936, 38); *Річний рух Сонця відбувається назустріч його добовому рухові* (Астр., 1956, 29); // Переміщення транспорту, ходьба тощо в різних напрямках (на вулицях, дорогах і т. ін.). *На вулиці починався рух. Бігли дівчата, молодиці, діти з ціпками, з хворостинами. Лопотали підтички, гупали босі ноги, брехали сколошкані собаки* (Коцюб., II, 1955, 16); *На шосе був рух, як вдень: легкові машини, грузовики, величезні самоскиди* (Перв., Дикий мед, 1963, 391).

4. Робота якого-небудь механізму, машини, пристрою і т. ін. *Він почув гордість, самоповагу, наче не панич Льольо, а сам він оживить мертві стіни сахарні, пустить в рух колеса, паси машини* (Коцюб., II, 1955, 36).

5. Зміна положення тіла або його частин (у людини або тварини). *Про журавлів ти більше не співала, А, серцем відчуваючи грозу, Хапливим рухом крадькома втирала Солону, теплу і гірку сльозу* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 138); *Стежив* [Саїд-Алі] *за кожним рухом брови, за найніжнішим.. трепетом її принадних уст* (Ле, Міжгір'я, 1953, 16).

△ **Ві́льні ру́хи** *див.* **ві́льний; Сисні́ ру́хи** *див.* **сисни́й.**

6. Зміна в душевному стані, викликана яким-небудь почуттям, переживанням і т. ін.; // Розвиток процесу мислення в людини. *Рух думки.*

7. *перен.* Громадська діяльність або масовий виступ, спрямований на досягнення певної мети. *Безмежна відданість радянського народу справі комунізму знайшла своє втілення у таких нових явищах нашого часу, як рух бригад і ударників комуністичної праці* (Матер. XXI з. Компартії України, 1960, 82); *Видатним завоюванням міжнародного комуністичного і робітничого руху є створення світової соціалістичної системи* (Наука.., 5, 1959, 1); *Партизанський рух.*

8. *перен.* Розвиток дії в літературному або музичному творі. *Бренькнули ті ноти й покотились разом вниз, як камінці з гори, все швидше і швидше, все більш розганяючись, все більше захоплюючи нот, зростаючи в лавину згуків, у грізний музикальний водоспад, в якому чулась дика енергія руху* (Коцюб., I, 1955, 376).

△ **Криволіні́йний рух** *див.* **криволіні́йний; Поступа́льний рух** *див.* **поступа́льний; Прямолініи́йний рух** *див.* **прямолініи́йний; Слу́жба ру́ху** — відділ управління на транспорті, що відає графіком переміщення поїздів, суден і т. ін.

◇ **Прихо́дити (прийти́) в рух** *див.* **прихо́дити.**

РУХАНИ́НА, и, *ж., розм.* Безладний, похапливий рух (у 3 знач.). *Гарячі жнива... Людей у полі як мурашок.. Метушня, руханина* (Вас., II, 1959, 165).

РУ́ХАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ру́хати** 1—3 і **ру́хатися** 1—3. *Він бачить пустелі, степи й межиріччя І рухання юрб мовчазних уночі* (Бажан, I, 1946, 144); *З води підноситься рука, чути булькання води, рухання ніг* (Ю. Янов., II, 1958, 67).

РУ́ХАТИ, аю, аєш, *недок.*, **РУ́ШИТИ,** шу, шиш, *недок. і док.* 1. *перех.* Переміщати, пересувати що-небудь. *Ми рухали їх* [позитиви] *перед щілиною в картоні* (Ю. Янов., II, 1958, 10); *Най реве навколо буря, усе грізно крушить, Валить скелі, лама дуба, землю з місця рушить* (Граб., I, 1959, 270).

◇ **Ру́хати (ру́шити) го́ри (ска́ли)** — робити велику справу, яка вимагає багато зусиль; робити, здавалося б, неможливе. *Мало нас, та се — дарма; Міцна віра рушить скали...* (Граб., I, 1959, 384).

2. *тільки недок., перех. і неперех.* Приводити в рух, примушувати рухатися, діяти. *Вони підійшли до водопаду.., який рухав маленьку електростанцію* (Трубл., Мандр., 1938, 77); *Я сиджу біля монтажного столу.. Одною рукою я рухаю моталку, продивляючись частину фільму* (Ю. Янов., II, 1958, 22); // *ким, чим, кого, що, перен.* Спонукати до діяльності або бути причиною чиїх-небудь дій, учинків. *Автор* [Н. Рибак] *показує, які високі і благородні цілі рухають радянськими вченими в їхній невтомній і важкій праці над оволодінням таємницями атома* (Рад. літ-во, 1, 1964, 40); *Мільйони їх, суворих вояків, вперед їх рушить і любов, і гнів...* (Сос., I, 1957, 478).

3. *недок. тільки* **ру́хати,** *неперех.* Робити рухи якою-небудь частиною тіла. *Маршалок щось кричав, та голос його танув у грізному гомоні шляхти. І здавалося, він беззвучно рухає губами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 32); *Пішла дівка танцювати, рушила плечима* (Коломийки, 1969, 108); *Не міг* [урядник] *рушити лівою рукою, а й до того щось у нозі йому сталося...* (Мак., Вибр., 1954, 140); // Виконуючи певну роботу, робити рухи яким-

небудь знаряддям. — *Жди його, як пана,— бурчав він, рухаючи вилами та удаючи, що він дуже перепрацювався тут без Павла* (Тют., Вир, 1964, 133).

◇ **І ву́сом не ру́шити** — зовсім не звернути уваги, ніяк не зреагувати. *Почнеться яка бесіда, а Марина.. зажартує, то дівки сміються, а парубок і вусом не рушить* (Кобр., Вибр., 1954, 167); **І па́льцем не ру́шити** — те саме, що **І па́льцем не кивну́ти** (*див.* **кивну́ти**). [П о е т:] *Та доки ще благати. Ти мусиш помагати!* [М у з а *(байдужо):*] *Нічого я не мушу і пальцем, знай, не рушу. Не я тобі служу, а ти мій раб* (Л Укр., І, 1951, 300).

4. *недок. тільки* **ру́хати,** *перех., перен.* Сприяти розвиткові чого-небудь. — *Ми будемо рухати науку й перетворимо всю землю в рай* (Довж., І, 1958, 436); *Ленін рушив вперед марксистську теорію, збагатив її новим змістом* (Біогр. Леніна, 1955, 146); *Книга рушила розвиток культури, науки, літератури* (Наука.., 9, 1970, 49); // Сприяти виконанню, здійсненню чого-небудь. *Рухати справу.*

5. *тільки* **ру́хати,** *неперех., рідко.* Те саме, що **руша́ти** 1. *Заходились рухати до господи* (Сл. Гр.).

РУ́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **РУ́ШИТИСЯ,** шуся, шишся, *недок. і док.* 1. *тільки недок.* Перебувати в постійному русі (у просторі й часі). *Все, куди тільки не гляне око, рухалось, пливло, летіло. Рухалась.. вся природа* (Довж.,І, 1958, 173); *Все кругом мене крутилося, рушилось...* (Мирний, IV, 1955, 332).

2. *недок. тільки* **ру́хатися.** Переміщатися, пересуватися. *Вулицею рухалися сотні підвід і кілька сот незаможницької кінноти* (Епік, Тв., 1958, 223); *Вона рухалася в палаті тихо, мов біла тінь* (Коп., Вибр., 1953, 382); *Материковий лід, як і гірські льодовики, рухається. З більш високих місць він сповзає до берегів океану* (Фіз. геогр., 5, 1956, 118); — *Зломив ногу.. О-ой, рушитися не можу, так болить!* (Март., Тв., 1954, 221).

Не ру́хатися (ру́шитися) з мі́сця — залишатися на місці без руху. *День минав за днем, ніч за ніччю, а опришки все сиділи і не рухалися з місця* (Хотк., II, 1966, 266); *Бессараби здригнулися, жаден не рушився з місця. Покаменіли* (Стеф., І, 1949, 156); **Ру́хатися на парале́льних ку́рсах** *див.* **парале́льний.**

3. Перебувати в русі, залишаючись на тому самому місці. *Усмішка в куточках губ ворушилася разом з тінню, коли рухався поломінь свічки* (Ю. Янов., II, 1958, 161); // Робити рухи (про тіло людини або тварини). *Її скам'яніле обличчя, здавалося, не виказувало ніяких почуттів, безбарвні губи ледве рухалися* (Жур., Вечір.., 1958, 370); [Р і ч а р д *(до себе):*] *Отак... так буде краще... Ні, отак! Тепер гаразд!.. Стій, дівчино, не рушся* (Л. Укр., III, 1952, 44); // Мати здатність руху (про тіло людини або тварини). *В'язи йому після фронтової контузії скрутило.. трохи набік, і голова на них майже не рухається* (Гончар, II, 1959, 13); *Після операції він уже рухається.*

4. *тільки* **ру́хатися,** *перен.* Розвиватися в якомусь напрямку. *Другий Інтернаціонал рухається швидко — до повного злиття з націонал-ліберальною політикою* (Ленін, 30, 1972, 183).

◇ **Ру́хатися впере́д** — поступально розвиватися. *Більшовики завжди були ворогами застою, консерватизму, ворогами всього, що заважає рухатися вперед* (Рад. Укр., 2.XII 1947, 1); **Ру́хатися наза́д** *див.* **наза́д.**

РУХЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Який перебуває в русі. *Хома кинувся в загальний рухливий потік. Їздові дружно ломилися за ним* (Гончар, III, 1959, 357); // Здатний до руху. *В певні періоди росту картоплі виявилась позитивна дія торфокомпостів і на вміст загального та рухливого азоту в грунті* (Мікр. ж., XVIII, 4, 1956, 13); // Який рухається завдяки своїй будові (про пристрій, механізм і т. ін.). *Не лякав їх* [голубів] *скрепер рядом, Поблизу рухливий кран, Ані те, що земснарядом Прориває котлован* (Шер., Дорога.., 1957, 113); *Обережно тримаючись за рухливі, на коліщатах двері, Мар'ян перевисає тулубом над миготливим полотном залізниці* (Стельмах, І, 1962, 162); // Який рухається під дією чого-небудь. — *Коли він повертатиметься додому, йому дорогою трапиться цікава, рухлива тінь од ліхтаря, похитуваного вітром* (Ю. Янов., II, 1958, 23); *Її.. очі, наближаючись до вічної пітьми, бачать рухливе золото спілих хлібів* (Стельмах, І, 1962, 293).

2. Повний життєвої сили, енергії, з швидкими, легкими рухами; жвавий. *За молодих літ баба.. тямовита була і рухлива* (Барв., Опов.., 1902, 486); *Незважаючи на похилий вік, він дуже рухливий* (Довж., І, 1958, 106); // Який легко приходить у рух (про частини тіла). *На його привітному обличчі виділялись великі губи, рухливі, завжди усміхнені* (Собко, Матв. затока, 1962, 8); // Який часто змінює свій вираз (про обличчя). *Мирон Чалий не змінився. Такий самий гострий на слово і думку, з рухливим обличчям* (Коп., Лейтенанти, 1947, 56); // *перен.* Діяльний, енергійний (про характер, склад розуму). *Його рухливий і невтомний розум оперував цим строкатим матеріалом, творячи незчисленні плани й комбінації* (Фр., VI, 1951, 236).

3. *перен.* Який розвивається, змінюється. *Літературна мова — рухлива, динамічна категорія.*

РУХЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **рухли́вий.** *..капіталізм неминуче створює рухливість населення, якої не потребували попередні системи суспільного господарства..* (Ленін, 3, 1970, 567); *Мама якось казала подругам: — Я люблю Олега за цю його жвавість, рухливість* (Ів., Таємниця, 1959, 126); *Впадає в око загальна експресивність і рухливість пейзажу, розгорненого поетом* (Рад. літ-во, 2, 1963, 57).

РУХЛИ́ВО. Присл. до **рухли́вий** 2. *Він рухливо, заклопотано та рвучко вітається* (Мас., Роман.., 1970, 76).

РУ́ХЛИЙ, а, е, *розм.* Пухкий, розсипчастий, сипкий. *Земля рухла, скоро копається* (Сл. Гр.); *Рухлий сніг;* // Який легко кришиться. *Реакції окислення, в яких беруть участь вода і кисень повітря, перетворюють блискучі, тверді метали в рухлий, ні на що не придатний брухт* (Наука.., 9, 1965, 49); *Рухлий камінь.*

РУХЛЯ́ВИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **рухли́вий** 2. *До гурту підходить рухлявий, як млинок, чоловік* (Тют., Вир, 1964, 177).

РУХЛЯ́К, у́, *ч., геол.* Осадова гірська порода, до складу якої входять глина та шматочки вапна. *Серед органогенних порід значно поширені вапняки, мергелі, рухляки* (Курс заг. геол., 1947, 166).

РУХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **ру́хати** 2, 3. *Він рухнув вказівним пальцем, ніби натискав на курок* (Стельмах, II, 1962, 156).

РУХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Однокр. до **ру́хатися** 2, 3. *Він рухнувся, і, коли був уже біля неї,— тюркеня несподівано простягла руку* (Досв., Гюлле, 1961, 30); *Зв'язані руки й ноги, нема як рухнутися* (Хотк., II, 1966, 268).

2. Почати рухатися (у 2 знач.). *Прийде день золотий, все рухнеться, як і вчора, сіяч піде на ниву, дівчата побіжать до колодязя, дзвін ударить на дзвіниці* (Хотк., І, 1966, 131).

РУХОВИ́Й, а́, е́. Стос. до руху (у 3,5 знач.). *Вогнища збудження в центральній нервовій системі зумовлюють руховий неспокій* (Шк. гігієна, 1954, 57); *Слабість*

м'язів і зв'язок позначається на сповільненні в розвитку рухових умінь — діти, хворі на рахіт, не вміють сидіти, повзати і ходити (Хвор. дит. віку, 1955, 126); // Який приводить що-небудь у рух або керує рухом когось, чогось. *З моменту включення гальмової рухової установки до приземлення корабель пролітає близько 8 тисяч кілометрів* (Рад. Укр., 26.IV 1961, 1); *Центральну нервову систему адреналін пригнічує, але закінчення рухових нервів не паралізує* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 112).

РУХО́МИЙ, а, е. 1. Який перебуває в постійному русі. *Світ є рухома матерія* (Логіка, 1953, 79).

2. Який переміщається з місця на місце. *На рухомих пісках рослини не встигають розвинути досить міцну кореневу систему, здатну протистояти вітрові* (Наука.., 11, 1967, 50); // Який переноситься, перевозиться з місця на місце. *Щоб уникнути перегрівання рослин і досягти рівномірного освітлення, широко використовують рухому освітлювальну установку* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 40); *Рухома кіноустановка.*

△ **Рухо́мий на́голос** *див.* **на́голос.**

3. Який може бути переміщений з одного місця в інше. *Дав* [Єремія] *приказ слугам якмога швидше укладати його пожитки, складати на вози наметі, хапати похапцем зброю, коні та всяке рухоме добро* (Н.-Лев., VII, 1966, 147); *Гуляли це не загорьовані трударі, не жителі нужденних халуп на бідацькій приміській околиці, а безжурні володарі всього рухомого і нерухомого добра на землі* (Смолич, Мир.., 1958, 59).

△ **Рухо́ме майно́** — у російському дореволюційному і сучасному буржуазному праві — майно, яке не пов'язане безпосередньо з землею і може бути переміщене. [Б е й:] *Подайте мені заяву на папері; додайте спис і оцінку ваших нерухомих маєтків і рухомого майна* (Сам., II, 1958, 195); *З скасуванням приватної власності на землю поділ майна на рухоме і нерухоме скасовано* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 7).

4. Який рухається завдяки своїй будові (про механізм, машину, пристрій і т. ін.). *Корпус струга, на якому вміщено різаки, рухомий. Це забезпечує хорошу його маневреність і вимання вугілля в будь-якому місці лави* (Наука.., 1, 1963, 14).

△ **Габари́т рухо́мого скла́ду** *див.* **габари́т; Рухо́мий склад** — сукупність одиниць колісного транспорту на залізницях, у трамвайно-тролейбусних парках і т. ін. *За пропозицією інженерів Київського відділку залізниці.. виготовлено знімні щити для нарощування бортів платформ, що значно поліпшує використання рухомого складу* (Рад. Укр., 10.V 1957, 3).

5. Який часто змінює свій вираз (про обличчя). *Це був невисокий, навіть присадкуватий чоловік з рухомим ..і красивим лицем* (Ільч., Серце жде, 1939, 426).

6. *перен.* Який міняється. *Ціни мають бути і стабільними, і рухомими* (Рад. Укр., 4.II 1968, 2).

РУХО́МІСТЬ, мості, *ж.* 1. Властивість за знач. **рухо́мий** 2, 4, 6. *Барханні піски привертають увагу вчених не тільки як складне і цікаве фізико-географічне явище. Через свою рухомість вони завдають великої шкоди господарству* (Наука.., 11, 1967, 49); *При розпилюванні деревини необхідно закріплювати деталі.. так, щоб вони не зсовувалися під час роботи або щоб принаймні рухомість їх була обмежена* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 51); *Рухомість.. цін зумовлена законом вартості* (Рад. Укр., 4.II 1968, 2).

2. Те саме, що **Рухо́ме майно́** (*див.* **рухо́мий** 3). *Описав* [судовий пристав] *усю мою рухомість* (Сам., II, 1958, 474); *Сухоребра кошлата корівчина.. була єдиною рухомістю на нашому дворі* (Збан., Доля, 1961, 191).

РУХОМОГРУ́ДІ, дих, *мн., зоол.* Група земноводних, до якої належить рід жаб.

РУ́ЦЯ, і, *ж., дит.* Рука. *Весела й жвавенька була І щебетала дівчинка мала: «Кукý, кукý! а де ти? тут, татусю? Візьми на руці, поцілуй Марусю!»* (Л. Укр., I, 1951, 31).

РУЧ, *розм.* 1. *невідм., ж.* Те саме, що **рука́** 1.

◇ **На руч** *чию* — на чию-небудь користь, чийсь бік. *Громада почала схилятися на руч Грицькову* (Мирний, III, 1954, 50); — *Тимохо, ти... на чию руч говориш?* (Ле, Побратими, 1954, 16); **На ско́ру руч** — нашвидку. *А там поставлять закусити на скору руч чого-небудь* (Сл. Гр.); **Під гаря́чу (серди́ту) руч** — те саме, що **Під гаря́чу ру́ку** (*див.* **гаря́чий**). *Гляди, як підскочиш під гарячу руч, то щоб була не попобив тебе добре* (Сл. Гр.); **Під п'я́ну руч** *див.* **п'я́ний; По (на) ли́ву руч** *див.* **ли́вий; По (на) пра́ву руч** *див.* **пра́вий** [1]; **Руч об руч** — те саме, що **пліч-о́-пліч** 1. *Недарма осінь нас охотить До дії, руху, поривань. Руч об руч з нами вітер ходить* (Бичко, Простота, 1963, 59); **Тягти́ руч** *за ким, чию* — ставати на чий-небудь бік, бути на чиємусь боці, підтримувати когось. *Батько й собі за нею руч тягне* (Барв., Опов.., 1902, 238); *Як дитина, вона тягла материну руч* (Мирний, I, 1949, 396); **У ли́ву руч** — те саме, що **У ли́ву ру́ку** (*див.* **ли́вий**); **У пра́ву руч** *див.* **пра́вий** [1].

2. *у знач. присл.* За допомогою рук, руками. *Ішли* [провідник-вартовий та Уляна Грицай] *без стежки, дряпались руч* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 164).

РУЧА́ *див.* **руча́та.**

РУЧАЄ́ВИЙ, а, е, *рідко.* Прикм. до **руча́й.**

РУЧА́ЄЦЬ, а́йця, *ч.* Зменш. до **руча́й.** *У глибокому вибалку протікав невеличкий ручаєць з напрочуд прозорою заохотливою водою* (Ле, Побратими, 1954, 40).

РУЧА́Й, ю́, *ч.* Невеликий потік води; струмок. *Навкруги неї* [фортеці] *зелена трава, і з одного боку, з-під кам'яної стіни, дзюрчить ручай* (Ю. Янов., IV, 1959, 46); *Прозорий ручай перетинав стежку* (Донч., Вибр., 1948, 210); *Образно. *А зерно у тій ланці — неначе заграва, на току потече — золоті ручаї...* (Нагн., Пісня.., 1949, 10); *У порівн. *Потекла його мова, наче глибокий і прозорий ручай* (Вол., Дні.., 1958, 46); // Про будь-яку рідину, що тече по чому-небудь, стікає з чогось. *Піт котився.. рясними ручаями* (Гончар, Таврія, 1952, 164).

РУЧА́ЙКА, и, *ж., діал.* Горстка (у 1 знач.). *Катерина взяла витіпану ручайку волокна і почала микати* (Чорн., Потік.., 1956, 72).

РУЧАЙО́К, йка́, *ч.* Зменш. до **руча́й.** *Каток давно безслідно зник, Щебечуть ручайки* (Мур., Наша вулиця, 1949, 4); *Дрібні крапельки поту давно вже перемінилися на ручайки, що тихо спливали долі щоками* (Фр., II, 1950, 197); *Дощ осінній січе, З брезентової куртки Ручайками тече* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 56).

РУЧА́ТА, ча́т, *мн. (одн.* **руча́,** а́ти, *с.), рідко.* Те саме, що **рученя́та.** *Школярка обома ручатами вчепилась у чобіт, стягла його і вилила брудну юшку* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 162).

РУЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РУЧИ́ТИСЯ,** ручу́ся, ру́чишся, *док.* 1. Будучи впевненим у чому-небудь, гарантувати його. *Необхідно було найти артилериста-віртуоза, що влучив би з такої відстані в дзвінницю бодай одним із трьох снарядів. Ніхто з партизанських артилеристів не ручався, що йому вдасться це* (Гончар, II, 1959, 77); — *Гм-гм! — промимрила редакторка. — За це я.. не можу ручитись, панно Річинська, одержите ви посаду одразу чи не одержите...* (Вільде, Сестри.., 1958, 535).

◇ **Голово́ю руча́тися (ручи́тися)** *див.* **голова́.**

2. Брати на себе відповідальність за кого-небудь; поручатися. — *Ти що, ручишся за нього?— не вгамовувався Балащук..— Так, ручуся,— твердо і рішуче проказав Ковров.— Василь Золотаренко чесний комуніст* (Рибак, Час.., 1960, 461).

Руча́тися (руши́тися) за се́бе — відповідати за свої дії, вчинки, за свою поведінку. — *Більше цього не робіть, тату,— попередив тремтливим, сповненим гніву голосом Прохор і вихопив з батькових рук лозину. — Чуєте? Бо я не ручуся за себе* (Шиян, Баланда, 1957, 166).

РУЧЕНЯ́ *див.* **рученя́та.**

РУЧЕНЯ́ТА, ня́т, *мн. (одн.* **рученя́,** я́ти, *с.).* Зменш.-пестл. до **ру́ки** (*див.* **рука́** 1). *Любо було глянути на її дрібненькі запечені на сонці рученята, що жваво бігали від одної роботи до другої* (Коцюб., I, 1955, 14); *Немає і не буде в усіх галактиках нічого кращого за.. усміх дитячий, ласкавість рученят, перше лепетання* (Гончар, Тронка, 1963, 306); *Підгорнувши невеличке Рученя під біле личко, У колисці, бачу я, Спить в палу́ мале хлоп'я* (Щог., Поезії, 1958, 191).

РУЧЕНЯ́ТКА, ток, *мн.* (*одн.* **рученя́тко,** а, *с.*). Зменш.-пестл. до **рученя́та.** *Малесенькі рученятка обвилися коло його.., і голосочок шепоче: «Братику! братику!»* (Вовчок, I, 1955, 341); *Надія прокинулась, але підвестися не могла: тепле рученятко сонного Юрасика так приємно душило її за шию, що й поворухнутися не хотілось* (Баш, Надія, 1960, 23).

РУЧЕНЯ́ТКО *див.* **рученя́тка.**

РУ́ЧЕНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ру́чка** 1. *Зайде сонце — Катерина По садочку ходить, На рученьках носить сина* (Шевч., I, 1963, 24); *З перших літ дитину мати За рученьку водить* (Граб., II, 1959, 415).

◇ **Побра́тися за ру́ченьки** *див.* **побра́тися; Покаля́ти ру́ченьки** *див.* **покаля́ти.**

РУ́ЧЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ру́чка** 1. *До меншого* [брата] *кинеться* [Галя].. *і обів'ється, наче хмелинонька, ручечками* (Вовчок, I, 1955, 288).

РУ́ЧИЙ, а, е, *заст.* Беручкий (у 1 знач.). *Не показна вона з себе.., та до роботи руча* (Барв., Опов.., 1902, 308).

РУЧИ́СЬКО, а, *с.* Збільш. до **рука́** 1. *Заздрість до Юрія, злість на Мірошниченка й Іванишина роздирали його. Він тепер зубами і ручиськами буде видирати своє щастя* (Стельмах, II, 1962, 363).

РУЧИ́ТИ, ручу́, ру́чиш, *недок., діал.* Ручатися. *Ніякий провідник не може ручити за несподівані пригоди, які лучаються по дорозі* (Фр., VI, 1951, 98).

Ручи́ти за се́бе — те саме, що **Руча́тися за се́бе** (*див.* **руча́тися**). *Роботу свою я Вам обіцяю, але ручити можу тільки за себе* (Л. Укр., V, 1956, 151).

РУЧИ́ТИСЯ *див.* **руча́тися.**

РУЧИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. Зменш.-пестл. до **рука́** 1. *А воно* [дитя] .. *Нічого не знає. Маленькими ручицями Пазухи шукає* (Шевч., I, 1963, 28); *Я сміюсь, голівку милу гладжу, а воно* [дитя] *ручиці розплело, з рук моїх ізсунулось* (Сос., I, 1957, 341).

2. Один із чотирьох похило укріплених у насаді воза кілків, що підтримують з обох боків драбини. *Глухо цокали копита, чиркало об ручицю колесо* (Мушк., Серце.., 1962, 7).

РУЧИ́ЩЕ, а, *с.* Збільш. до **рука́** 1. *Він приступив ближче, сперся своїми здоровенними ручищами на батіг* (Коцюб., I, 1955, 294); *Забачивши Юлю, схопився* [Отто], *простяг волохаті ручища* (Тют., Вир, 1964, 458).

РУ́ЧКА, и, *ж.* 1. Зменш. до **рука́** 1. [Печариця *(підскакуючи):*] *Вашу ручку! (Подає руку).* [Галя:] *Ні, я не звикла під руку ходити* (Мирний, V, 1955, 150); *За порогом, посіпуючи довжелезну.. борозду, стояв дід і тримав за ручку маленьку дівчинку* (Смолич, II, 1958, 32); *У порівн. *Віти білуваті.. Ручками маляти Тягнуться в вікно* (Мас., Київ. каштани, 1954, 5).

◇ **Згорну́ться (згорну́лися) ру́чки** *див.* **згорта́тися; Побра́тися за ру́чки** *див.* **побра́тися; Побра́тися по́під ру́чки** *див.* **побра́тися; Покаля́ти ру́чки** *див.* **покаля́ти; Ру́чками та пу́чками; З ру́чок та з пу́чок** *див.* **пу́чка; У ру́чки бра́тися (схопи́тися)** — боротися, битися з ким-небудь. — *Чого стали?.. — кричить капітан Бугров своїм солдатам. Вони вже отямились і схопилися з партизанами в ручки* (Мик., II, 1957, 304).

2. Частина предмета, за яку його держать або беруть рукою. *Часом діти грались новими цяцьками, уламками пляшечок, ручками од дверей* (Коцюб., II, 1955, 78); *Вона міцно стискала ручку зонтика, бо вітер надимав його і рвав з рук* (Трубл., Шхуна.., 1940, 4); // Пристрій для приведення в рух машини, апарата і т. ін. обертанням, крутінням рукою. *Робота біля кіноапарата мені дуже подобалась, і я.. допомагав дяді Антонові і не раз навіть сам крутив ручку* (Сміл., Сашко, 1957, 69).

3. Прилад для писання. *Гнат узяв ручку і поліз пером по аркушеві паперу* (Тют., Вир, 1964, 152).

Самопи́сна ру́чка *див.* **самопи́сний.**

4. Частина крісла, дивана і т. ін., на яку, сидячи, спираються рукою, ліктем; підлокітник. *Лара сиділа на ручці крісла* (Шовк., Інженери, 1948, 290).

5. Те саме, що **гриф** [2]. *Бандура складається з овального випуклого кузова.., від кузова йде гриф, або ручка, з невеличкою головкою* (Іст. укр. музики, 1922, 90).

6. *с. г.* Смуга покосу на один захват коси. *Ще нижче хилиться косар, з горба косячи, ще ширшу візьме ручку* (Хотк., II, 1966, 340); *Коли брала* [Горпина] *кісся в руки й заходила косити,— її ручка була найширша, і ніхто за нею не міг угнатися* (Ю. Янов., Мир, 1956, 147).

◇ **До ру́чки** — те саме, що **По са́ме ні́куди; Да́лі [й (вже)] ні́куди** (*див.* **ні́куди**). *Варять вони з нього воду, ті ледарі та шабашники,.. доводять бригадира до ручки* (Кучер, Трудна любов, 1960, 5); — *Доспівався ти, Йване, видно, до ручки* (Збан., Єдина, 1959, 214); **Дохо́дити (дійти́) ру́чки** *див.* **дохо́дити.**

РУ́ЧКАННЯ, я, *с., розм.* Те саме, що **рукостиска́ння.** *Маринка, коли й до неї підійшов Карпо потрясти за руку, відмахнулась: — Ай, руки мокрі... Обійдеться й без ручкання* (Іщук, Вербівчани, 1961, 218).

РУ́ЧКАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., розм.* Вітатися при зустрічі, потискуючи один одному руку. — *Ти, Давиде, наче й досі ростеш,— ручкаючись, дивується Євдоким* (Стельмах, I, 1962, 632).

РУЧНИ́Й, а́, е́. 1. Прикм. до **рука́** 1. *Ручна робота; Ручний спосіб.*

2. Який здійснюється руками, без застосування машин. *Комплексна механізація приведе до ліквідації ручних вантажно-розвантажувальних робіт і виключить важку працю при виконанні основних і допоміжних виробничих операцій* (Програма КПРС, 1961, 61); *Для орієнтації корабля на випадок ручного керування космонавт використовує оптичний орієнтатор, який дає змогу визначати положення корабля у відношенні до Землі* (Наука.., 5, 1961, 18); // Який приводять у дію руками. *У Головатих були чималі ручні санки* (Добр., Очак. розмир, 1965, 187); *В довгій майстерні шипить ручний токарний станок, величезне колесо якого крутить хлопчак років дванадцяти* (Стельмах, I, 1962, 113); // Який виготовляється руками. *Ручне полотно.*

△ **Ручни́й м'яч** — спортивна гра в м'яч між двома командами, учасники якої повинні руками закидати м'яч у ворота.

3. Такий, що можна нести в руках (про багаж, кладь і т. ін.). *Хлопчик здав чемодан до камери схову ручного багажу* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 119); // Який носять на руці, руках. *Поглянувши на ручний годинник, навіть прискорив* [Захар] *ходу* (Ле, Право.., 1957, 275).

4. Який звик до людини, не боїться її (про тварину). *Білка наша зовсім ручна і з рук їжу бере* (Коп., Як вони.., 1948, 36).

РУША́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **руша́ти** і **руша́тися.** *У головній передачі зношуються зубці шестерень, що викликає шум при русі автомобіля та поштовхи при рушанні з місця* (Автомоб., 1957, 165).

РУША́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **РУ́ШИТИ,** шу, шиш, *док.* 1. *неперех.* Починати рух, пересування, переміщення. *Стали рушати й наші, що з борошном понаїжджали то з Деркачів, то з Вільшаної* (Кв.-Осн., II, 1956, 9); *Бричка рушає, а за нею, голосячи, біжить жінка* (Стельмах, II, 1962, 166); *Коні самі рушили, але він зупинив їх* (Томч., Готель.., 1960, 20); *Машина рушила, і відповіді я не почув* (Грим., Подробиці.., 1956, 73); // Направлятися куди-небудь або до когось, чогось. — *Час, братця, додому рушати.— Чого додому? — обізвався Матня* (Мирний, I, 1949, 337); *Хома, що лежав недалеко стогів, підводиться і рушає в степ* (Ю. Янов., IV, 1959, 24); *Орися склала білизну на возика і рушила до Ташані* (Тют., Вир, 1964, 125); // *перев. з інфін.* Направлятися куди-небудь або до когось з якоюсь метою. *Добре.., що ви всі троє рушаєте вчитись* (Л. Укр., V, 1956, 154); — *Рушай просити, Дмитрику! — загадав Гаврилко* (Коцюб., I, 1955, 133); *Окрилені революційними петроградськими вітрами, долинчани рушили розгороджувати хутірський тюремний тин: пішли визволяти бідняка Юхима Перепічку з неволі* (Ковінька, Кутя.., 1960, 128); // Відправлятися звідки-небудь; виходити, виїжджати. *Рушає* [Гошка] *з двору* (Тют., Вир, 1964, 518); *Вчитель ніяк не міг рушити з села.. Після одлиги вдарив мороз і зробилось таке, що їхати зовсім було не можна навіть підкованими кіньми* (Гр., I, 1963, 326); // Відходити (про поїзд, пароплав і т. ін.). *Від пристані рушав чорний і брудний пароплав «Зарубін»* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 12); // Прямувати слідом за ким-, чим-небудь. *Вимучені актори.. рушають за режисером, звільнивши машини* (Ю. Янов., II, 1958, 61).

◇ **Ані́ руш:** а) ні на крок. — *Узимі якось... тісно в горах: усе пов'язане, поплутане стежечками, від стежки ані руш* (Хотк., II, 1966, 12); б) кінець, годі, усе. *Різдво із хати, а старости в хату, та нічого з того не вийшло. Затялась дівка і ані руш* (Коцюб., II, 1955, 33); **Кри́га ру́шила:** а) про початок льодоходу. *На Дніпрі ще не встигла рушити крига, а будівельники Дніпродзержинської ГЕС почали вкладати перші кубометри бетону в греблю* (Цюпа, Україна.., 1960, 306); б) те саме, що **Лід ру́шив** (*див.* **лід**); **Кро́ком руш!** *див.* **крок; Лід ру́шив** *див.* **лід; Не руша́ти (ру́шити) з мі́сця** — залишатися на тому самому місці, не мати можливості або не бажати нікуди йти, їхати і т. ін. *Юра просуває свій довгий носик крізь штахети і півгодини не рушає з місця* (Смолич, II, 1958, 46); *Мотря стояла коло мисника й з місця не рушила та все дивилась у піч, де тлів жар у попелі* (Н.-Лев., II, 1956, 287); **Па́льцем ру́шити** *див.* **па́лець; Руша́ти (ру́шити) в доро́гу (в путь, в путь-доро́гу)** — відправлятися кудинебудь. — *Коли б швидше кінець! — голосно промовив він, рушаючи в дорогу* (Коцюб., I, 1955, 36); *Ще тільки світає — рушаємо в путь, Бо ми — молоді альпіністи!* (Мур., Піонер. слово, 1951, 69); *Все-таки добре, що я рушила в дорогу пізніше, бо тепер погода встановилась* (Л. Укр., V, 1956, 359); *В чорнім кожушку, В ухатій шапці хлопчик гостроокий Із батьком рушив у морозну путь, В оббитій повстю тулячись кибитці* (Рильський, III, 1961, 39); **Руша́ти (ру́шити) з мі́сця** — починати рух; починати йти, їхати і т. ін. *Жінка нащось розв'язала косинку, спустила її на плечі і, струснувши чорним волоссям, рушила з місця* (Коцюб., II, 1955, 379); *Літак помалу рушив з місця і, пружно погойдуючись на товстих шинах коліс, поїхав по зеленому полю аеродрому* (Собко, Зор. крила, 1950, 18).

2. *тільки док., неперех., розм.* Початися, піднятися і т. ін. (про явища природи). *Вітрець рушив — почало колесом сніг крутити* (Мирний, III, 1954, 8); *На другий день вітер рушив. І ось уже цілий тиждень дме та й дме* (Головко, I, 1957, 178).

3. *перех., розм.* Брати що-небудь. *Хай бідний відважиться рушити трохи хмизу, то зараз б'ють, карають, злодієм таврують* (Мур., Бук. повість, 1959, 4); // Чіпати, займати кого-, що-небудь. *Дні минали за днями, а «доктори» все ще обдивлялися виноградники, не рушаючи Замфірового* (Коцюб., I, 1955, 215).

Не руш (ру́ште)! — уживається як наказ або прохання не чіпати, не займати кого-, що-небудь. *Івась аж кулаки зціплює.. — Не руш його,— каже Федір* (Мирний, I, 1954, 307); *На допомогу матері прийшов хлопець.. — Що вам тут треба? Не руште мами! Кінь не ваш!* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959,19).

РУША́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **РУ́ШИТИСЯ,** шуся, шишся, *док., розм.* 1. Те саме, що **руша́ти** 1, 2. *Ставало вогко й холодно. Поночі нічого було рушатись. Соломія сиділа, обнявши голову руками, й думала* (Коцюб., I, 1955, 363); *Машини то надбігають, то відходять, а мені й не рушитися без білета* (Кобр., Вибр., 1954, 26); *Вітер рушився — чути надворі шарудить у стрісі й кушпелить сухим снігом поза хатою* (Головко, II, 1957, 393).

2. Те саме, що **ру́хатися** 2, 3. *Дві пари швидко рушалися серед натовпу — то вони танцювали* (Гр., II, 1963, 379); *Руки її швидко рушалися, працюючи голкою* (Фр., VI, 1951, 400).

РУ́ШЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ру́шити**[1] 3. *Яресько окинув очима степи: яка земля! Ціліна не рушена...* (Гончар, II, 1959, 70).

РУ́ШЕННЯ, я, *с., заст.* Рух (у 5, 7 знач.). *Його рушення, його хода — все було поважне* (Н.-Лев., I, 1956, 341); *Нехай на Заході і Сході Затямить «раса панівна»: Такого рушення народів Історія не зна. Як маки, прапори червоні По всій землі уже цвітуть* (Воскр., З перцем!, 1957, 137).

РУ́ШЕННЯ, я, *с., книжн., заст.* Ополчення. *Селянські рушення ішли в ліси, готуючись до смертного бою* (Стельмах, II, 1962, 160).

Посполи́те руше́ння *див.* **посполи́тий.**

РУ́ШИТИ[1] *див.* **ру́хати.**

РУ́ШИТИ[2] *див.* **руша́ти.**

РУ́ШИТИСЯ[1] *див.* **ру́хатися.**

РУ́ШИТИСЯ[2] *див.* **руша́тися.**

РУШІ́Й, я́, *ч.* 1. Пристрій для надання руху певному транспортному засобу. *Справді, як може злетіти в повітря літак, коли головного його рушія,— гвинта,— знято* (Собко, Зор. крила, 1950, 129).

2. *перен.* Сила, яка спонукає до чого-небудь, сприяє росту, розвиткові чогось. *Рушієм і мірою життя є добро, а не зло, дружба, а не зненависть і не поневолення* (Довж., III, 1960, 32); // Людина, яка рухає щонебудь, сприяє розвиткові чогось. *Визначальним у со-*

ціалістичному гуманізмі завжди був і є погляд на людину як на рушія історії, творця всіх духовних і матеріальних благ (Рад. літ-во, 4, 1964, 13).

РУШІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Який приводить що-небудь у рух або керує рухом чогось. *З давніх-давен людина навчилася використовувати водну енергію як рушійну силу* (Наука.., 9, 1959, 13).

2. *перен.* Який спонукає до чого-небудь, сприяє росту, розвиткові чогось. *Розуміння того, що особисте щастя залежить від щастя народу, є основою морально-політичної сили радянського суспільства, отже й рушійним чинником нашої поезії, нашого мистецтва* (Рильський, III, 1956, 157).

РУШНИ́К, á, *ч.* 1. Довгастий шматок тканини (бавовняної, лляної, полотняної і т. ін.) для витирання обличчя, тіла,посуду тощо. *Прокоповичка обстелила край стола рушниками, щоб утирати губи й руки* (Н.-Лев., III, 1956, 71); *Маруся дістала з комода рушник, повісила на цвях біля умивальника* (Головко, II, 1957, 442).

△ **Сталéвий (стальни́й) рушни́к** — довгий лист сталі для піднімання затонулих суден. *Під корпусом затонулого судна в грунті морського дна водолази прорили 12 тунелів і протягли крізь кожний з них міцний стальний рушник* (Цікава фізика.., 1950, 134).

2. Шматок декоративної тканини з вишиваним або тканим орнаментом; традиційно використовується для оздоблення житла, в українських народних обрядах і т. ін. *Стіни Галя вбрала шпалерами, пообвішувала вишиваними рушниками* (Мирний, I, 1949, 359); — *По конях і на Семипілки! Весільних рушників не знімати, молода їде з нами* (Довж., I, 1958, 158); *Образно. *На хмарних рушниках зоря квітки виводить...* (Сос., I, 1957, 56); *У порівн. *В Румунії зустріли нас, Як рідних, бідаки. У них вузенькі ниви, Неначе рушники* (Нагн., Вибр., 1950, 201).

◇ **Бра́ти рушники́** *див.* **бра́ти; Верну́тися з рушника́ми,** *заст.*— засвататися. *Вернулися Люде з рушниками, З святим хлібом обміненим.. Таку кралю висватали, Що хоч за гетьмана, То не сором* (Шевч., I, 1963, 315); **Готува́ти рушники́,** *заст.*— те саме, що **Рушники́ дба́ти** (*див.* **дба́ти**). — *Он до тебе восени прийдуть старости. Готуй рушники* (Н.-Лев., II, 1956, 239); **Побра́ти рушники́** *див.* **побра́ти; Подава́ти (пода́ти) рушники́** *див.* **подава́ти** [1]; **Посила́ти (сла́ти, посла́ти) за рушника́ми,** *заст.*— те саме, що **Засила́ти (засла́ти) старости́в** (*див.* **засила́ти**). *Я вже двічі посилав До дівчини за рушниками* (Шевч., II, 1963, 270); **Присила́ти (присла́ти) [люде́й] за рушника́ми** (*див.* **присила́ти**); **Рушники́ дба́ти** *див.* **дба́ти; Става́ти (ста́ти) на рушнику́ (на рушники́),** *заст.*— брати шлюб, одружуватися. [Химка:] *Усі бачили, сам бог бачив, як ми перед ним у церкві на рушнику ставали* (Мирний, V, 1955, 240); *Не зглянулись, як ще місяць злетів, коли ми з Марією на рушники стали* (Мур., Бук. повість, 1959, 38).

РУ́ШНИКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **рушни́к.** *Виконані спеціальним рушниковим швом, узори на давніх рушниках найчастіше складалися з рослинних елементів* (Збірник Полт. музею, I, 1928, 92); // Призначений для виготовлення рушників. *Рушникова тканина.*

РУШНИ́ЦЯ, і, *ж.* Вогнепальна ручна зброя. *Настя хапає рушницю й стріляє* (Н.-Лев., II, 1956, 434); *Панкратов заряджав рушницю. Сьогодні його черга вартувати нічний табір* (Донч., II, 1956, 43).

Поста́вити гвинті́вку (рушни́цю *і т. ін.*) **на бойови́й звід** *див.* **поста́вити** [1].

△ **Мисли́вська рушни́ця** — вогнепальна зброя для полювання. *Це була хороша мисливська рушниця, традиційний подарунок тестя майбутньому зятеві в день заручин* (Тулуб, В степу.., 1964, 381); **Протита́нкова рушни́ця,** *військ.*— важка вогнепальна зброя для боротьби з танками противника. *Варвара перетягла через окоп довгу важку протитанкову рушницю* (Перв., Дикий мед, 1963, 245).

◇ **Ста́вити (поста́вити) під рушни́цю,** *військ., дорев.*— з метою покарання примушувати стояти якийсь час у повному озброєнні й спорядженні; **Ста́вити (поста́вити, зіста́вити** *і т. ін.*) **рушни́ці в ко́зла (в ко́зли)** *див.* **ко́зла; Стоя́ти під рушни́цею,** *військ., дорев.*— бути у повній бойовій готовності.

РУШНИ́ЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **рушни́ця.** — *Киньте, ясновельможний, свою шаблю в кущі, тоді й я кину свою рушничку* (Н.-Лев., VII, 1966, 122); *Поліз* [Василько] *під лаву, дістав саморобну рушничку, надів її на плече і потайки шмигнув до дверей* (Панч, II, 1956, 142).

РУШНИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **рушни́ця.** *Юрині пальці аж терпнуть — так міцно тиснуть вони рушничний приклад* (Смолич, II, 1958, 45); *Після вибухів почулися дрібні рушничні постріли* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 101); // Признач. для змазування рушниці. *Рушничне мастило.*

РУШНИ́ЧНИК, а, *ч., іст.* Майстер, який виготовляв рушниці.

РУШНИЧО́К, чка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **рушни́к.** *Я дістаю рушничка, іду до струмочка вмиватися* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 60); *Веселять око рушнички яскраві на стінах...* (Гончар, Тронка, 1963, 89).

РУШТО́ВАННЯ, я, *с., діал.* Риштування.— *Руштування непотрібне при готовій будівлі* (Фр., VII, 1951, 101).

РЮКЗА́К, á, *ч.* Заплічний мішок для речей. *Добре йти в годину гожу і нести, хоч і важку, а проте приємну ношу за плечима в рюкзаку* (Гонч., Вибр., 1959, 273).

РЮ́МА, и, *ч. і ж., розм.* Плаксива людина.— *Ану, Василько,.. перекриви оту рюму* (Мирний, IV, 1955, 71).

РЮМА́ТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Плакати. — *Нас перекинув* [візник], *а сам ще й рюмав! — ще дужче розсердився пан* (Крим., Вибр., 1955, 94); *Жінка сиділа навпочіпки біля дочки, умовляла її:— Ну, Люсю, ну, золотко... Тато нас чекає...— Спатоньки,— рюмала Люся* (Мушк., Серце.., 1962, 267).

РЮ́МИ, ів, *мн., розм.*: ◇ **Розпусти́ти рю́ми** — розплакатися. [Омелько:] *Ти ще тут рюми розпустила... Геть!..* (Кроп., IV, 1959, 186).

РЮ́МСА, и, *ч. і ж., розм.* Те саме, що **рю́ма.**

РЮ́МСАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **рю́мсати.** — *Та не кисни, бо терпіти не можу рюмсання! — гримнув лікар* (Гр., II, 1963, 480).

РЮ́МСАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Те саме, що **рю́мати.** [Полковник *(помовчавши):*] *І досі плачеш?.. Знаю, чого рюмсаєш!..* (Кроп., V, 1959, 495); *Яшко виліз на піч і тільки тоді почав рюмсати* (Панч, На калин. мості, 1965, 11).

РЮ́МСИ, ів, *мн., розм.*: ◇ **Розпусти́ти рю́мси** — те саме, що **Розпусти́ти рю́ми** (*див.* **рю́ми**). [Пані *(до Ярини):*] *А ти чого тут рюмси розпустила?* (Вас., III, 1960, 470).

РЮШ, у, *ч.* Густо зібрана смужка тканини для оздоблення одягу. *В сукнях широко застосовується.. багате оздоблення — волани, жабо, банти, рюші, пишні комірці* (Мист., 5, 1968, 39); *Образно. *Знизу її* [гору] *квітчали рюші з буйних крон клена і тополі, берези і сосни* (Панч, На калин. мості, 1965, 193).

РЯБЕ́НЬКИЙ, а, е. 1. Пестл. до **рябо́й.** *Квітник перед ганком аж горить червоними, рябенькими, білими*

гвоздиками (Коцюб., I, 1955, 460); *Сіяла баба квасолю кругленьку й невелику, білу; сіяла також рябеньку, од якої і суп і борщ здавалися немов веселіші* (Гуц., З горіха.., 1967, 139); *Упоравшись, зняла* [Харитя] *серп з полиці, поклала в торбинку хліба та цибулі і зав'язала рябенькою хусточкою* (Коцюб., I, 1955, 16); *Гарне* [телятко] *таке, рябеньке, облизане, наче тільки що вмилося* (Гончар, II, 1959, 162); // *у знач. ім.* **рябе́нький**, кого, *ч.;* **рябе́нька**, кої, *ж.;* **рябе́ньке**, кого, *с.* Тварина, що має неоднорідне, плямисте забарвлення. *Тепер не їсть, не п'є оця рябенька* (Воронько, Казка.., 1957, 24).

2. *розм.* Те саме, що **рябий** 2. *Це була звичайна собі дівчина, метка й моторна,.. досить таки крихкотіла і навіть рябенька трішки, дзюбата — після віспи* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 473).

РЯБЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **рябе́нький**. *На їх* [панянках] *плаття пишні,.. немов рябесеньким пір'ям заквітчані* (Мирний, III, 1954, 261).

РЯ́БЕЦЬ, бця, *ч., розм.* Те саме, що **шулі́ка**. *Не втекти бідасі* [ластівочці]: *Скоро зрадить сила; Бистре око в рябця І міцніші крила. Приберуть сердешну Пазурі хижацькі* (Граб., I, 1959, 213); — *Наче й рябця не видно, а що не день, то й не вистачає курчати* (Панч, В дорозі, 1959, 183).

РЯБЕ́ЦЬ, бця́, *ч.* Те саме, що **ря́бчик** 1. *Іванов згадав, що.. лежить вбитий ним ще вранці рябець. Він витяг його і почав скубти* (Багмут, Опов., 1959, 45); *У порівн. *Кінь під ним сірий, як рябець* (П. Куліш, Вибр., 1969, 267).

РЯБИЗНА́, и́, *ж.* Абстр. ім. до **рябий** 1.

РЯБИ́Й, а́, е́. 1. Покритий плямами іншого кольору, відтінку, що виділяються на основному фоні. — *Ось тобі! — крикнула Мотря й почала хапать рукою з калюжі грязь і кидати на Мелащину хату. Біла стіна стала ряба* (Н.-Лев., II, 1956, 359); *Позаду залишилися широкі херсонські степи, зелені баштани, усіяні рябими, смугастими кавунами* (Цюпа, Україна.., 1960, 224); // Забарвлений в різні, перев. яскраві кольори (про тканину, вироби з паперу і т. ін.), з узорами різного кольору; строкатий. *Пакунок був старанно замотаний у рябе полотнище* (Кучер, Зол. руки, 1948, 219); [П р о н а ш к а:] *Галстук варто було б рябіший надіти, а то черевики блищать.., а галстук — пропадає* (Мик., I, 1957, 205); // Який має неоднорідне, плямисте забарвлення (про тварин). *Як я була у батенька, то я не робила, Рябу гуску на мотузку до води водила* (Коломийки, 1969, 294); *Устина Гординська з дочкою своїм рябим конем повезли на поле гній* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 8); // *у знач. ім.* **рябий**, бо́го, *ч.;* **ряба́**, бо́ї, *ж.;* **рябе́**, бо́го, *с.;* **рябі́**, би́х, *мн.* Тварина, що має неоднорідне, плямисте забарвлення. *Рябі* [воли] *забралися в панське просо й розкошували доти, доки їх не зайняв лановий* (Стельмах, I, 1962, 568); — *Іване,— гукнув дід,— ану гайни за рябою* [коровою], *заверни, а то в шкоду потьопала!..* (Гуц., З горіха.., 1967, 103).

◇ **Сон рябо́ї коби́ли** *див.* **коби́ла**.

2. Покритий шрамами від віспи або ластовинням. *Нам відчиняє двері огрядна жінка років сорока, з веселим, рябим обличчям* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 275); // У якого віспувате або ластовинчате обличчя. *Я ряба родилася, Чорнявому судилася* (Чуб., V, 1874, 604); *Високий, рябий, з шрамом на лівій скроні, Мечелар своїм виглядом наганяв страх на батраків* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 30); // *у знач. ім.* **рябий**, бо́го, *ч.;* **ряба́**, бо́ї, *ж.;* **рябе́**, бо́го, *с.* Віспувата або ластовинчата людина.

Обо́є рябо́є *див.* **обо́є**.

3. Укритий брижами, дрібними хвилями (про водну поверхню).

РЯБИ́НА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **горобина**. *Густо обсаджене* [село] *рябиною, вербами та розлогими грушами* (Фр., VI, 1951, 25); *Задумався ліс, зажурився, пожовк; Рябина червона, мов крові краплини...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 306).

РЯБИ́НІВКА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **горобинівка**.

РЯБИ́НОВИЙ, а, е, *розм., рідко.* Прикм. до **рябина**. *Коні летіли, мов вихор.. Понад ровом мигали високі тополі, кучеряві рябинові дерева* (Фр., VII, 1951, 183).

РЯБИ́ТИ, и́ть, *недок.* 1. *перех.* Робити що-небудь рябим, строкатим.

2. *безос., перех.* Утворюючи брижі, дрібні хвилі на поверхні води, робити її рябою. *У численних рівчаках та ставках рябило вітром воду* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 577).

◇ **[Аж] в очах рябить (рябило)**, *безос.*— те саме, що **[Аж] в очах рябіє (рябіло)** *(див.* **рябіти**).

РЯБИ́ТИСЯ, и́ться, *недок., рідко.* 1. Те саме, що **рябіти** 2.

2. Виділятися рябизною з-поміж чого-небудь, на фоні чогось. *На пасовиську рябиться худоба і бігають діти* (Фр., XIII, 1954, 307).

РЯБІ́ТИ, ію, ієш, *недок.* 1. Ставати рябим (у 1, 2 знач.). *Петрусь припав до подушки — і не словами, а сльозами виливав їй своє лихо.. Рябенька подушечка.. ще більше рябіла від його кревних сліз* (Мирний, I, 1954, 332); *Долина сохне і рябіє* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 165).

2. *тільки 3 ос.* Укриватися брижами, дрібними хвилями (про водну поверхню). *Легкі гребінці від берегового вітру можуть рябіти так, наче від берега біжать* (Л. Укр., V, 1956, 406); *Князь Святослав дужою рукою повернув кермо.. За кермом рябіла хвиля, кипіли вири* (Скл., Святослав, 1959, 330).

3. Виділятися рябизною з-поміж чого-небудь, на фоні чогось. *Між стовбурами рябіють червоні, сині.. квітки...* (Вас., II, 1959, 54); *Вона показала великі чоботи, на яких рябіли найрізноманітніші латки* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 57); // *чим, від чого.* Бути рябим. *Голі поля рябіли щетиною стерні* (Вільде, На порозі, 1955, 261); *Широка галява, оточена струнками соснами й кленами, рябіє від дітей* (Панч, В дорозі, 1959, 270); // Виднітися на якому-небудь фоні у вигляді плям. *Вони* [галки] *трималися купи, густо рябіли, перекидаючись у сніговому струмені* (Епік, Тв., 1958, 165); // Невиразно виднітися вдалині; маячити. *На Чернечій горі, де похований Шевченко, на самому вершечку рябіють штахетики* (Коцюб., III, 1956, 43).

4. *чим, перен.* Рясніти чим-небудь, що часто повторюється, зустрічається. *Характеристики Бармашеві рябіли словами: дисциплінований, зрілий, активний, свідомий...* (Коз., Гарячі руки, 1960, 134); // *безос. Нелегко здобуває* [Меркурій] *науку в духовному училищі: в його білеті завжди рясно рябіє низькими балами по поведінці* (Стельмах, Хліб.., 1959, 87).

5. *у сполуч. із сл.* в о ч а х. Розпливатися, зливатися від напруження зору, мерехтіти перед очима внаслідок швидкого руху і т. ін. *Він з таким напруженням дивився на зведення, що цифри почали рябіти в його очах* (Жур., Звич. турботи, 1960, 54).

◇ **[Аж] в (у) очах рябіє (рябіло)**, *безос.*: а) втрачається здатність нормального зорового сприймання через надмір яскравих фарб, світла, строкатість або одноманітність чого-небудь і т. ін. *Верби виблискують, аж у очах рябіє* (Тесл., З книги життя, 1949, 175); *В очах рябіло*

від яскраво-зелених, жовтогарячих і червоних гарусних та шовкових хусток (Тулуб, В степу.., 1964, 464); *Рябіло в очах від безлічі людських облич* (Загреб., Спека, 1961, 101); б) про відчуття рябизни, миготіння в очах від утоми, перенапруження, хвилювання і т. ін. *Не стукаючи, вскочив* [Саїд] *у кімнату й захитався. В очах рябіло, в грудях бушувала буря* (Ле, Міжгір'я, 1953, 484).

РЯБІ́ТИСЯ, ію́ться, *недок., рідко.* Те саме, що **рябі́ти** 3. *По горі далеко за долиною.. щось рябілося* (Свидн., Люборацькі, 1955, 145).

РЯБІ́ШАТИ, аю, аєш, *недок.* Ставати рябим, рябішим.

РЯБКО́, а́, *ч.* 1. Каша з пшона й розтертого в дрібні кульки борошна. *Вбирали* [троянці] *січену капусту,.. Хрін з квасом, редьку, буряки, Рябка, тетерю, саламаху* (Котл., I, 1952, 167); *Дома ж, перед своїми, Бондариха тепер не квапилась, а.. урочисто, мов дари, несла від печі до столу якийсь пісний куліш чи рябка* (Стельмах, II, 1962, 232).

2. *розм.* Непородистий дворовий собака або кіт (звичайно рябої масті). *Ой ти, коте рябку, Ти вимети хатку, А ти, коте сірий, Та вимети сіни* (Укр. дит. фольк., 1962, 32); *У порівн. *Дрімає* [Денис], *як ліниві рябко на прив'язі* (Тют., Вир, 1964, 15).

РЯБКОПОДІ́БНІ, них, *мн.* Ряд птахів, поширений у пустелях і напівпустелях Африки, Азії та Піренейського півострова.

РЯ́БО. Присл. до **рябо́й** 1; *// у знач. присудк. сл. — Оце перейшла бульвар, та як глянула на убори одеських дам, то трохи не осліпла! — сказала Саня. — Рябо, червоно, зелено, жовто, синьо й усяково* (Н.-Лев., V, 1966, 135).

РЯБО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **рябо́й** у 1 знач., напр.: р я б о д з ь о́ б и й, р я б о п е́ р и й.

РЯБО́К, бка́, *ч., діал.* Рябчик (у 1 знач.).

РЯБОКРИ́ЛИЙ, а, е. З рябим пір'ям на крилах. *З дороги, майже з-під копит* [коней], *злетіла і пурхнула вгору якась зальотна рябокрила птаха* (С. Ол., З книги життя, 1968, 176); *// у знач. ім.* **рябокри́лий,** лого, *ч.;* **рябокри́ла,** лої, *ж.* Птах, що має рябі крила. *— Ну чого ти дивишся, рябокрилий! — звернулася Орися до птаха* (Автом., Так народж. зорі, 1960, 244).

РЯБОЛИ́СТИЙ, а, е. З листям різного забарвлення, різних відтінків; з рябим листям. *Вхід до школи можна оформити кулястими чи ряболистими кленами або кулястою акацією, а також ялинками та березами* (Озелен. колг. села, 1955, 32).

РЯБОТИ́НА, и, *ж., рідко.* 1. Шрам від віспи або руда пігментна цяточка на шкірі людини.

2. Одна з багатьох плям або цяточок іншого кольору на якому-небудь фоні.

РЯБОТИ́НКА, и, *ж., рідко.* Зменш.-пестл. до **ряботи́на.**

РЯБОТИ́ННЯ, я, *с., збірн.* 1. Шрами від віспи або руді пігментні цяточки на шкірі людини. *Його червоне обличчя в густому ряботинні не віщувало нічого втішного* (Голов., Тополя.., 1965, 11).

2. Плями або цяточки іншого кольору на якому-небудь фоні. *Руки й груди* [Литки] *були, наче січкарня з двома дишлами, обличчя, як розрізаний надвоє найдостигліший кавун з чорним насінням-ряботинням* (Епік, Тв., 1958, 36).

3. *чого.* Безліч предметів, від яких рябить в очах. *В повітрі заколивалося ряботиння недбало скинутих бомб* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 557).

4. Дрібні хвилі на поверхні води; брижі. *Кругом весла повільно Ряботиння наростає* (Шпак, Вибр., 1952, 108); *Весняний вітер сердито скуб солом'яну стріху і притрушував синювато-іскристе ряботиння калюж* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 54).

РЯБОТІ́ННЯ, я, *с., розм.* Дія і стан за знач. **ряботі́ти.** *Не до душі прийшлася вона* [Одеса] *йому з своїм ряботінням, галасом та неспокоєм курорту* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 112).

РЯБОТІ́ТИ, ряботі́є *і* ряботи́ть, *недок., розм.* Підсил. до **рябі́ти** 2—5. *Був ніжний березень. Вода Вже ряботіла калюжками...* (Рильський, II, 1946, 26); *Од соків потріскалися дині, Ряботіють густо кавуни* (Стельмах, Жито.., 1954, 71); *Неглибокі воронки від двадцятикілограмовок порваними лишаями ряботіли на стерні* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 11); *Високоверхі дерева виструнчились над дорогою. Фіолетові тіні ряботіли перед очима* (Коп., Вибр., 1948, 148).

◇ **[Аж] в очах ряботи́ть (ряботі́ло),** *безос.* — те саме, що **[Аж] в очах рябі́є (рябі́ло)** (*див.* **рябі́ти**). *Дивлюсь я на обидва боки — гей, як просторо! То було аж в очах ряботить. Ниви, нивки та ще й нивочки. Лани та ланочки. Латки та латочки. Як жебрацька одежина* (Жур., Вечір.., 1958, 345); *Сонце стояло високо над селом, широкий і тихий став виблискував у його променях сріблястою, аж сліпучою хвилею, і від того ряботіло в Грицевих очах* (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 32).

РЯБОШКІ́РИЙ, а, е. З рябою шкірою. *У вітринах фруктових магазинів стояли піраміди з червонобоких яблук, зелених груш, рябошкірих кавунів* (Автом., Щастя.., 1959, 75).

РЯБОЩО́КИЙ, а, е. З рябими щоками. *З-за прилавка визирала повна, рябощока продавщиця в білому халаті* (Гуц., Скупана.., 1965, 173).

РЯБУВА́ТИЙ, а, е. Злегка рябий (у 2 знач.). *Чорнявий рябуватий татарчук Яшка Нафтула звісив до нього* [Марка] *голову* (Мик., II, 1957, 421); *Рябувате обличчя.*

РЯБУ́ХА, и, *ж.* 1. *розм.* Хтось рябий або щось рябе.

2. *розм.* Різношерста, плямиста тварина або птах різнобарвного оперення.

3. *спец.* Хвороба тютюну та махорки, при якій на листках утворюються численні бурі плями, що поступово призводять до відмирання уражених тканин. *З хвороб* [тютюну й махорки] *найбільш небезпечні розсадна гниль, бактеріальна рябуха* (Колг. енц., II, 1956, 15).

РЯБУ́ШКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **рябу́ха** 1, 2.

РЯБУ́ШЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **рябу́ха** 1, 2. [Я в д о х а:] *Задумали спродувати усю худобу, хоч би корову рябушечку зоставили* (Кроп., II, 1958, 474); *— Ну, ходімо до курочок-рябушечок,— схопився на ноги Макар,— бо мені ще треба на стайню, там коник щось захворів* (Добр., Тече річка.., 1961, 41).

РЯБЦУ́Н *див.* **рябчу́н.**

РЯ́БЧИК, а, *ч.* 1. Лісовий птах родини тетерукових з рябим опереннням. *В УРСР рябчик зустрічається в лісах Полісся і Карпат, вибираючи ділянки з густим підліском, недалеко від води* (Корисні птахи.., 1950, 24); //М'ясо цього птаха, що вживається як їжа.

2. (*Fritillaria* L.). Рід багаторічних трав'янистих рослин родини лілійних з квітами різного забарвлення, переважно з рябим малюнком. *Дуже придатні для весняних газонів дикорастучі тюльпани, рябчики, шафрани та рястки* (Весн. флора, 1955, 143).

РЯ́БЧИКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ря́бчик** 1; // Пригот. з м'яса рябчика.

РЯБЧУ́Н, РЯБЦУ́Н, а́, *ч., діал.* Різнобарвний домотканий килим. *Говорив* [дядько Мирон], *що витче сам достоту Такий рябчун, мов килим у царя* (Шпорта, Вибр., 1958, 273); *Терентій мовчки пройшовся по світ-*

лиці,.. зупинився перед ліжком, над яким красувався новий молдавський рябцун (Стельмах, I, 1962, 309).

РЯ́ВКАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **ря́вкати** і звуки, утворювані цією дією.

РЯ́ВКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* 1. Те саме, що **га́вкати** 1. *Докучай* [собака] *зиркає у наш бік,.. рявкає суворим басом і мчить далі* (Вишня, II, 1956, 126).

2. *перен.* Голосно говорити, кричати]. *Зупиняється* [лейтенант] *на відстані десяти кроків, мовчки поводить по солдатському гурті байдужим поглядом і несподівано рявкає: — Встати!..* (Кол., На фронті.., 1959, 95).

РЯ́ВКІТ, коту, *ч., розм.* Те саме, що **ря́вкання**.

РЯ́ВКНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Однокр. до **ря́вкати**. *Сердито рявкнув пес; Тремтячою рукою він* [комендант] *заклав револьвер у кобуру, оглянувся по сонних поліцаях з бажанням рявкнути на них* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 185).

РЯД, у, *ч.* 1. Сукупність однорідних предметів або живих істот, розташованих одне поруч з одним, одне за одним, витягнутих в одну лінію. *Ряди домів, ряди дерев, як білі тіні, йшли кудись в далеч і розпливались в тумані* (Коцюб., II, 1955, 185); *Василь побачив ряд бочок і в кутку якусь безладно накидану купу* (Хотк., I, 1966, 115); // Те саме, що **гряда́**. *За кам'яною стіною було видно понад Россю ряд невисоких гір* (Н.-Лев., III, 1956, 38); *Перед виром стоїть скісно поперек усеї ріки ряд великого каміння* (Фр., III, 1950, 7); // *у знач. присл.* **ря́дом, ряда́ми.** Один повз один, один за одним, один біля одного, в одну лінію. *В гарячий літній день у полонині Рядами овечки лежали* (Фр., XIII, 1954, 170).

Крути́й ряд *див.* **крути́й.**

2. Стрій, вишикуваний в одну лінію; шеренга. *Щорс покликав пальцем одного полоненого.. Блідий простакуватий петлюрівець вийшов з рядів і зупинився перед Щорсом* (Довж., I, 1958, 161); // Люди, що перебувають в такому строю, в шерензі. *Ближчі до рундука ряди щось забелькотали* (Мирний, III, 1954, 48); *Я — твій, коли цвітуть прапори, і йдуть, під музику, ряди* (Сос., II, 1958, 144).

3. Те саме, що **ла́ва** [2] 2. *Наздоганяє* [Яресько] *хвилю атакуючих, займає місце між товаришами в ряду* (Гончар, II, 1959, 436); *Ставай і йди до бою в певнім ряді, Щоб міг здійснити вкупі з усіма Наказ: «Ні п'яді!»* (Плужник, Вибр., 1966, 248).

4. Місця для сидіння (у театрі, кіно і т. ін.), розташовані в одну лінію. *Вона була завбого вбрана для передніх рядів партеру...* (Л. Укр., III, 1952, 706); *Ми рушили до театру.. Наші місця були в першому ряді просто проти сцени* (Досв., Вибр., 1959, 99); // Люди, що займають такі місця. *Зал притих, насторожився. Стало чути, як голосно і важко дихають перші ряди* (Кучер, Трудна любов, 1960, 462).

5. Сукупність подій, явищ і т. ін., послідовних у часі. *І вже тисяча літ проминула.. Ще так само прокотиться друга І безмірний їх ряд промине* (Фр., XIII, 1954, 82); *Мій пам'ятник стоїть триваліший від міді.. Його не сточить дощ уїдливий,.. Ні років довгий ряд, ні часу літ невпинний* (Зеров, Вибр., 1966, 281).

6. *тільки мн.* Коло осіб, об'єднаних певними стосунками, організацією тощо. *КПРС поповнюватиме свої ряди найбільш свідомими і активними трудівниками* (Програма КПРС, 1961, 122).

Вступа́ти (вступи́ти) в ряди́ *чого* — те саме, що **Вступа́ти (вступи́ти) до лав (в ла́ви)** (*див.* **ла́ва** [2]). — *Я, син трудового народу, добровільно вступаю в ряди Першого українського повстанського імені козака Богуна полку!— пролунав урочисто дзвінкий голос Щорса* (Довж., I, 1958, 147); **Попо́внювати (попо́вни́ти) ряди́** *див.* **попо́внювати; Прийма́ти (прийня́ти) в ряди́** *чого* — те саме, що **Прийма́ти (прийня́ти) до лав** (*див.* **ла́ва** [2]); **Става́ти (ста́ти) в ряди́** *чого* — займати відповідне місце в якій-небудь організації, групі.

7. *тільки одн.* Певна кількість кого-, чого-небудь. *В голові* [Параскіци] *блискавкою промайнув цілий ряд згадок* (Коцюб., I, 1955, 273); *Ми знаємо ряд малюнків і офортів Шевченка, де.. відтворені окремі епізоди з історії Хмельницького і Хмельниччини* (Рильський, III, 1956, 20).

8. *спец.* Група, категорія, розряд у якому-небудь поділі предметів, явищ і т. ін. *Лексичний ряд «копито», «клечання», «ряст», «ниточка-смерть» — звичайний для усної народної творчості* (Мова і стиль «Вершників», 1955, 42); *Шпунтові ряди виготовляють з колод, брусів і дощок* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 159); *Вирівнювальний ряд; Шлюзовий ряд;* // *хім.* Сукупність речовин, що мають певні спільні властивості. *Ароматичний ряд; Бензольний ряд;* // *біол.* Сукупність близькоспоріднених видів тварин. *В основу класифікації* [комах] *покладено одиницю — вид. Схожі види дають рід, роди складають родину, родини — ряд* (Підручник дезинф., 1953, 160); // *мат.* Сукупність величин, розташованих у певній послідовності. *Степеневий ряд; Тригонометричний ряд.*

9. Рундуки або прилавки для продажу яких-небудь однорідних товарів, розташовані на ринку в одну лінію. *Я повертаю в зелений ряд огородини та птиці* (Н.-Лев., VII, 1966, 355); *В медяному ряду завжди сила бджіл* (Панч, В дорозі, 1959, 33); *В торгових рядах — гори товарів. Не було, здається, такої речі на світі, що її не можна було б купити на цьому багатющому ярмарку!* (Гончар, I, 1959, 37).

10. *с. г.* Те саме, що **ряді́вок** 3. *Бригадир ступав поважно по рядах, Кущі показував неспішною рукою* (Рильський, III, 1961, 202).

11. *заст.* Договір, угода. *Княгиня Ольга встала з крісла.. Та хіба ж можна рвати ряд з хозарами, укладений ще Ігорем?* (Скл., Святослав, 1959, 40); // *рідко.* Згода. — *Дайте мені поміч, зробіть межи нами ряд. Короп наважився мене з світа зігнати!* (Март., Тв., 1954, 66).

12. *заст.* Черга. *Чекай ряду, дістанеш коляду* (Номис, 1864, № 5568); *Швидко й до тебе ряд дійде* (Сл. Гр.).

◆ **В одно́му ряду́** *з ким* — разом, заодно. — *Приємно,— кажу,— нам сьогодні Вітати у цьому саду Сусідні держави народні, Що з нами в одному ряду* (С. Ол., Вибр., 1959, 122); **В (у) пе́ршому ряду́; В (у) пе́рших ряда́х** *кого і без додатка* — в числі найкращих, передових; попереду. *Разом зі зростанням майстерності драматурга Іван Микитенко виходив у перші ряди організаторів театрального процесу тридцятих років* (Вітч., 12, 1968, 202); — *Ми, комуністи і комсомольці, повинні знати, де наше місце в поході і в нічному бою. Наше місце — в першім ряду* (Гончар, III, 1959, 97); **В (у) ряд (ряди́):** а) один біля одного, в одну лінію, ланцюжком. *Над водою сидять рибалки-аматори. Їхні самолови на довгих прутах нахилилися в ряд* (Ю. Янов., II, 1958, 46); *На землю спадала вечірняя мла, як варта на розстріл матросів вела. Хитався вечірній задуманий сад, коли їх над яром поставили в ряд* (Сос., I, 1957, 450); б) строєм, шеренгою. *Біля ставка Моргаленко вишикував своїх людей по четверо в ряд* (Перв., Дикий мед, 1963, 197); *Під грізним подихом біди нас поладнали у ряди* (Сос., I, 1957, 438); **В (у) ряду́ (ряда́х):** а) *(кого, чого)* у числі, серед. *В ряду культурних закладів школа по праву займає почесне місце і є предметом постійного піклування партії та уряду* (Рад. Укр., 14.XII 1946, 2); *Він справді йшов у рядах перших*

учнів класу (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, І, 1952, 44); б) *(з ким)* разом, спільно. *Хай мають вражі прапори Понад Чернечою горою, Та переможуть дві сестри В ряду із третьою сестрою* (Рильський, II, 1960, 180); **Дава́ти (да́ти) ряд** — те саме, що **Дава́ти (да́ти) лад (поря́док)** (*див.* **дава́ти**). *Єремія за всім доглядав сам, усьому давав ряд* (Н.-Лев., VII, 1966, 21); **Згуртува́ти ряди́** — досягти одностайності у рішеннях, діях; об'єднатися для здійснення якоїсь мети. *Тісніше згуртуймо ряди,— пролетаріат повинен перемогти!* (Ленін, 34, 1973, 401); **Змика́ти (зімкну́ти) ряди́** *див.* **змика́ти; Поста́вити в ряд** *див.* **поста́вити; Ряд у ряд** — один повз один, один за одним, один біля одного. *На стінах ряд у ряд тьмяно поблискували поїдені прозеленню шоломи, кольчуги, щити, списи* (Скл., Святослав, 1959, 34); **Става́ти (ста́ти) в [оди́н] ряд** *з ким — чим* — підніматися до рівня кого-, чого-небудь, бути на одному рівні з кимсь, чимсь. *Ян Костра.. досягає такого рівня поетичної дозрілості і емоційності, що творчість цього письменника стає в ряд з кращими досягненнями нашої передової поезії* (Вітч., 5, 1956, 137); *Пимоненко.. став в один ряд з видатними майстрами, творчість яких визначала характер українського мистецтва другої половини XIX — початку XX ст.* (Мист., 2, 1962, 31); **Ста́вити в [оди́н] ряд** *кого, що* — уподібнювати кого-, що-небудь у якомусь відношенні; **Шикува́ти (ви́шикувати, ладна́ти, поладна́ти** *і т. ін.*) **ряди́; Шикува́тися в ряди́** — утворювати шеренги.

РЯДЕ́НЦЕ, я, *с.* Зменш.-пестл. до **рядно́.** *Підбив Михайло сінце їй* [Оленці] *на возі, ряденцем заслав, поїхали* (Тесл., З книги життя, 1949, 114); *Було якесь свято, бо в хаті змазали долівку, навіть поклали біля порога ряденце витирати ноги* (Панч, На калин. мості, 1965, 16); *У порівн. *Набігла хмарка, мов чумацьке ряденце* (Коцюб., І, 1955, 43); *Аж ось і місяць посріблив поріг, Блідим ряденцем у сінешню ліг Сумирну сутінь* (Мисик, Верховіття, 1963, 80).

РЯ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ряди́ти** 1.

2. *у знач. ім.* **ря́джений,** ного, *ч.;* **ря́джені,** них, *мн.* Людина, одягнена в маскарадний костюм або в незвичний одяг. *Краяти коровай за столом і обдаровувати ним хліборобів доручають розпорядникові свята, яким може бути голова колгоспу, агроном або ряджений «Урожай» — дотепний і вигадливий організатор, добрий витівник* (Свята.. Рад. Укр., 1971, 105); *В санях з музикою та співами мчали ряджені* (Тулуб, В степу.., 1964, 465).

РЯ́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ряди́ти** 1 і **ряди́тися** 1. *Чільне місце в народних іграх займає рядження* (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 44).

РЯДИ́ТИ, ряджу́, ря́диш, *недок.* 1. *перех.* Гарно, пишно вбирати, причепурювати кого-, що-небудь; одягати когось у незвичний одяг або маскарадний костюм. *А дівчині косу русу рядять, А козака до гробу провадять* (Чуб., V, 1874, 377); *Вас* [паничів] *змалку, як квіток, кохали і рядили, ви звикли від життя усе без бою брать* (Сос., І, 1957, 51).

2. *перех. і неперех., заст.* Розпоряджатися. *Хіба він староста, що рядить у селі?* (Сл. Гр.); *Вона рядила газдівством.., продавала господарський матеріал і справляла, що було кому треба* (Коб., III, 1956, 299); [Л у к а ш:] *А ти хіба вже лісова цариця, що так рядиш, хто має в ліс ходити, хто ні?* (Л. Укр., III, 1952, 238).

3. *неперех.* Вести розмову; розмовляти.

◇ **Суди́ти-ряди́ти** *див.* **суди́ти.**

4. *перех. і без додатка, заст.* Наймати (у 1 знач.). *Чи не ви рядите під сахар?* (Сл. Гр.).

РЯДИ́ТИСЯ, ряджу́ся, ря́дишся, *недок., рідко.* 1. Гарно, пишно вбиратися, причепурюватися; одягатися у незвичний одяг або маскарадний костюм. *Образно. *Які б вони* [імперіалісти] *тоги тепер не вдягли, В які б захисні не рядилися шкіри,— І де б не сідали за круглі столи, На чолах їх тавра — Вони лицеміри!* (Воскр., Цілком.., 1947, 50).

2. *заст.* Збиратися. *Пріч рядися, а хліб сій* (Номис, 1864, № 10128).

3. *заст.* Наймативися (у 1 знач.).

РЯДКО́ВИЙ, о́ва, о́ве. Прикм. до **рядо́к** 2, 3. *Горох звичайно сіють суцільним рядковим способом* (Зерн. боб. культ., 1956, 33); *Ефективним прийомом підвищення врожаю зернових культур, крім основного, є також рядкове внесення мінеральних добрив.. під час сівби* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 8).

△ **Рядко́ва́ сіва́лка** — сівалка, що робить посів правильними рядками. *Сіяли кукурудзу рядковою зерновою сівалкою* (Рад. Укр., 3.III 1949, 2); *Одкрила* [Мотря Карпівна] *рядкову сівалку, а там зерна трохи залишилося й проросло..* (Вишня, І, 1956, 412); **Рядко́ве́ до́бриво** — добриво, яке загортається в рядок під час сівби або садіння. *Вивчення впливу невеликих доз рядкового добрива на врожайність соняшника дало.. позитивні результати* (Хлібороб Укр., 3, 1964, 33); **Рядко́ви́й посі́в; Рядко́ва́ сівба́** — сівба в рядок, рядками. *Посіви в розсадниках бувають рядкові, стрічкові й суцільні* (Колг. енц., І, 1956, 718); *Площа живлення для редиски 6 ×1,5 см при рядковій сівбі* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 94).

РЯ́ДНИЙ, а, е, *заст.* Договірний. *Рядна грамота; // у знач. ім.* **ря́дна,** ної, *ж.* Угода, договір. *На корогвах уговір-рядну писали* (Сл. Гр.).

РЯДНИ́НА, и, *ж.* 1. Цупке домоткане полотно з конопляної або лляної пряжі. *В кімнаті квіти і стежки з зеленої ряднини* (Сос., І, 1957, 118); *Тільки почало світати, він зробив з ряднини чорну корогву, рушив з нею по Любячу* (Скл., Святослав, 1959, 20); // Одяг із такої тканини. *Ти в мами ходиш в грубій ряднині, а в нас будеш ходити в синім кармазині* (Чуб., V, 1874, 393); *Мов одірвалось од гіллі, Одно-однісіньке під тином Сидить собі* [хлоп'я] *в старій ряднині* (Шевч., II, 1963, 228).

2. Те саме, що **рядно́** 1. *Катря витягла з-під себе другий край ряднини і вкрила нею сина* (Мирний, IV, 1955, 298); *Батько вимостив сіном Максимового воза. Заслав картатою ряднину* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 11); *Образно. *Минає* [Терентій] *кучеряві груші, що сумно самотіють у полях, опускається в яруги, що накриваються на ніч м'якою ряднину туману* (Стельмах, І, 1962, 499).

РЯДНИ́НКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **рядни́на.** — *Спи! — поклала* [бабуся] *на ряднинці. Ліг він, віченьки зімкнув* (Граб., І, 1959, 288); *Переступивши поріг кімнати, він загорнув ряднинку і мало не звалив стільця* (Гур., Наша молодість, 1949, 97).

РЯДНО́, а́, *с.* 1. Вид простирадла або покривала з ряднини (у 1 знач.). *Як же вона була уражена гірко, коли, з її пряжі виткавши рядна, мати поділила між усіма* (Мирний, І, 1954, 61); *Марія застеляє свіжим рядном тапчанчик.., кладе подушку й друге, грубше рядно* (Стельмах, І, 1962, 650); // Різнокольоровий килим або ковдра з грубої вовни. *Вовняне рядно горіло на постелі жовтогарячою та зеленою барвами* (Коцюб., І, 1955, 53); * У порівн. *На землю сходить ніч і зоряним рядном вона вкриває все* (Сос., II, 1958, 14).

◇ **Мо́крим рядно́м** *на кого* — зненацька, несподівано (звичайно приголомшувати лайкою, докором і т. ін.). *Іван Петрович до секретаря, а секретар — мокрим рядном на Івана Петровича* (Мирний, І, 1954, 156); *Вона на мене мокрим рядном, що стільки грошей перевів* (Гр., І, 1963, 480); **Мо́крим рядно́м накри́ти (вкри́ти,**

напа́сти, напну́ти, обпа́сти, напа́стися, наки́нутися *і т. ін.*): а) вилаяти кого-небудь (звичайно зненацька). *Він так на дочку обрушився, як мокрим рядном накрив* (Григ., Вибр., 1959, 248); *Килина так і вкрила мокрим рядном Зарубу за те, що на фермах і досі немає усіх машин* (Кучер, Трудна любов, 1960, 482); — *Підгляда* [полковий писар], *щоб мокрим рядном на нас напасти* (Кв.-Осн., II, 1956, 160); *Стара напнула її мокрим рядном. Най вона виб'є собі з голови і Гната, і любощі, бо то дурниця!* (Коцюб., I, 1955, 52); *Обпала* [дружина] *мокрим рядном свого чоловіка за його нехтування приписами лікарів* (Ю. Янов., Мир, 1956, 23);— *Тепер ти бачиш сам, що мокрим він рядном Напався на тебе* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 52); б) піймати, захопити на чому-небудь зненацька. — *Я сигналізуватиму про всяку небезпеку, я не дам війтові накрити нас мокрим рядном* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 93).

2. *розм.* Оберемок, купа чого-небудь, що вміщується в одному рядні. *Насилу добилися до соломи. Ряден з п'ять її утягла Христя в хату* (Мирний, III, 1954, 10).

РЯДНЯ́НИЙ, а, е. Прикм. до **рядни́на** 1. *Сплюнувши в руки, міцно вчепився* [Митрофан] *ними в рядняні цупкі гузирі* (Гончар, II, 1959, 152); // Зробл., пошитий з ряднини. *Тримаю в руках рядняну торбину, вона обтягує мої руки донизу* (Збан., Єдина, 1959, 156); // *у знач. ім.* **рядня́не**, ного, *с.* Те, що зроблене або пошите з ряднини. — *Помиляєшся ти, небого! Не в тім розкіш, що сьогодні шерстяне, а завтра рядняне, а в тім, що завжди є те, чого треба* (Л. Янов., I, 1959, 157).

РЯДОВИ́Й, а́, е́. 1. Який нічим не виділяється з-поміж інших, не має яких-небудь специфічних особливостей; простий, звичайний. *Високе нічим особливим не відзначалося: було собі рядовим селом, нічим не кращим і не гіршим від усіх інших сіл в області* (Збан., Переджнив'я, 1960, 88); *Те, за що рядовий студент платив наполегливим щоденним студіюванням, безсонними ночами перед екзаменами, Федь Шостенко схоплював на льоту* (Шовк., Людина.., 1962, 116); // Буденний, звичайний. — *Сьогодні день не рядовий для нас в календарі. Про вшанування мова йде стахановців полів* (Гонч., Вибр., 1959, 326).

2. Який не перебуває на керівній посаді, не провідний. *Виробнича нарада відбувалася в кабінеті Лобанова. Тут були присутні інженери, партійні і профспілкові працівники, бригадири і рядові робітники* (Ткач, Плем'я.., 1961, 87); *Дорожити честю хлібороба повинні і рядові і керівні працівники* (Ком. Укр., 10, 1962, 31); // *у знач. ім.* **рядови́й**, во́го, *ч.* Той, хто не перебуває на керівній посаді, не є провідним працівником. *Я був рядовим в піонерському загоні, коли по тривожній планеті полинула звістка, що десь, у Бостоні, загинули Сакко й Ванцетті* (Уп., Вірші.., 1957, 135).

3. *військ.* Який не належить до командного складу. *Три роки плавав Соймонов рядовим матросом на голландському кораблі* (Видатні вітч. географи.., 1954, 37); *Начальники і комісари дивізій нарівні з рядовими бійцями ходили в атаки, не шкодуючи життя* (Гончар, II, 1959, 388); // *у знач. ім.* **рядови́й**, во́го, *ч.* Найнижче військове звання; солдат. *Навіть безводні, безрадісні азіатські степи, де страждав, мучився, але не каявся рядовий Оренбурзького лінійного полку Тарас Шевченко, живили його як поета* (Рильський, III, 1956, 183).

4. *с. г.* Те саме, що **рядко́ви́й**. *В багатьох колгоспах і радгоспах кукурудзу сіють по поганих попередниках, не квадратно-гніздовим, а рядовим способом* (Рад. Укр., 18.I 1959, 1).

5. *заст.* Черговий, наступний по порядку. *Наламала паляниці, рядову підносить* (Сл. Гр.).

6. *діал.* Рядняний.

РЯДОВИ́К, а́, *ч., розм., заст., військ.* Те саме, що **рядови́й** 3. *Унтер-офіцера вірного не знайшли послати, а мене, рядовика, послано* (Барв., Опов.., 1902, 443).

РЯДОВИНА́, и́, *ж., діал.* 1. Груба тканина з валу (*див.* **вал** [2]), що йде на рядна, мішки і т. ін.

2. Поганої якості сукно, рідка тканина.

РЯДОВИ́ННИЙ, а, е, *діал.* Вигот. з рядовини.

РЯДО́ВИЧ *див.* **рядо́вичі**.

РЯДО́ВИЧІ, ів, *мн.* (*одн.* **рядо́вич**, а, *ч.*). У давній Русі — категорія залежних людей, які відбували феодальні повинності на підставі певного договору (ряду) з паном. *Люди, які потрапили в кабалу до феодала, оформлену особливим договором — «рядом», звались рядовичами* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 448).

РЯДО́К, дка́, *ч.* 1. Зменш. до **ряд** 1. *Одна товста гілляка захопила цілий рядок дівчат* (Н.-Лев., II, 1956, 31); *Усмішка відхилила нижню губу, окресливши рядок міцних квадратних зубів* (Стельмах, I, 1962, 357); *Високі чорні тополі, як військо, стояли рядками край дороги* (Коцюб., I, 1955, 16); *Пішли* [гуси] *рядком До корита Свіжої водиці Попити* (Бойко, Ростіть.., 1959, 17).

2. Кілька слів, літер або інших знаків, написаних чи надрукованих в одну лінію. *Ще пам'ята донині сивий Львів Рядки друкованих уперше літер...* (Павл., Бистрина, 1959, 24); *Знали б ви, як я виводив букви, як старався, щоб не викривити рядки: писав же любому батькові* (С. Ол., З книги життя, 1968, 8); // *перев. мн.* Написаний або надрукований текст чи його частина. *За півтора року перебування в йому* [інституті] *я не написав і рядка* (Вас., IV, 1960, 43); *Газетні рядки її* [Любу] *насторожили* (Ле, Міжгір'я, 1953, 26).

3. *с. г.* Рівна борозна з посівами. *Високоефективним заходом удобрення озимих культур є внесення добрив у рядки* (Хлібороб Укр., 8, 1968, 5); *В артілі працювала Санька безвідмовно і роботу виконувала ретельно, краще за всіх. Полють полільниці буряки — обжене їх Санька на цілий рядок* (Тют., Вир, 1964, 155).

△ **Гна́ти рядо́к** *див.* **гна́ти**.

РЯДОМ, *присл.* Безпосередньо один коло одного; поруч, поряд. — *Чиї рядом землі? Телішова та Тарабанова* (Хотк., I, 1966, 98); *В боях під Сталінградом Здружились два бійця. І завжди бились рядом Гарячі їх серця* (Бичко, Вогнище, 1959, 93); // Поблизу. *Рядом курилась туманом важка соснова гора* (Коцюб., II, 1955, 112).

Ря́дом з — біля, поряд з. *Рядом з Шевченковою горою.. стоїть зовсім гола гора, вища од Шевченкової* (Н.-Лев., II, 1956, 382); *Заснули кедри, рядом з ними, хитаючись, модрини сплять* (Гонч., Вибр., 1959, 135).

РЯДО́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **рядо́к**. *Край села за містком.. спадає в ярок вузенька вуличка. Вона вибігає до рядочка верб* (Стельмах, II, 1962, 44); *Читати не можна було, руки тремтіли і літери підстрибували — два рядочки, нашвидку написані синім олівцем* (Голов., Тополя.., 1965, 7); *Степ.. милував зір ніжними, ледь помітними на рудуватому грунті рядочками* (Хор., Ковила, 1960, 3).

РЯ́ДЧИК, а, *ч., заст.* Підрядчик. *З других економій приїздили рядчики наймати одрадян* [жителів села Одрадівщини], *давали плату немалу* (Мирний, IV, 1955, 241); *Рядчики,.. наймаючи людей, яких приходило завжди більше, ніж треба, любили покомизитись, показати свою зверхність* (Панч, Синів.., 1959, 17).

РЯДЮ́ГА, и, *ж., розм.* Те саме, що **рядни́на**. — *Скидай-но панські сукні та бери свою рядюгу!* (Л. Укр., III, 1952, 644); *Вони вкриваються однією латаною-перелатаною рядюгою* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 53).

РЯДЮ́ЖКА, и, *ж.* Зменш. до **рядю́га**. [П о л і к а р п І в а н о в и ч:] *Накинула б на плечі яку-небудь рядюжку, бо надворі мряка* (Кроп., IV, 1959, 324); *Попід стінами вузькі дерев'яні нари, вкриті порваними рядюжками* (Хижняк, Тамара, 1959, 135).

РЯ́ЖА, і, *ж.* Те саме, що **ря́жка**.

РЯ́ЖАНКА, и, *ж.* Топлене незбиране молоко, заквашене сметаною. *Із молока, сквашуванням його молочнокислими мікробами, приготовляють молочнокислі продукти: кисле молоко, ацидофільне молоко, кефір, кумис, ряжанку та ін.* (Укр. страви, 1957, 21); *Ганна.. поставила сніданок: гарячу картоплю й ряжанку* (Ю. Янов., Мир, 1956, 29).

РЯ́ЖЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ря́жка**.

РЯ́ЖКА, и, *ж.* Невелика дерев'яна або металева посудина з ручками у вигляді низького шаплика (перев. для миття в лазні). *В лазні — під теплим душем або при лаві над ряжкою з окропом — відбувалися конспіративні побачення підпільників-матросів* (Смолич, V, 1959, 471).

РЯ́ЖКОВИЙ, а́, е́. Прикм. до **ря́жка**.

РЯ́МА, и, *ж., діал.* Рама.

РЯ́МКА, и, *ж., діал.* Рамка. *Відкрилася раптом невеличка картинка в скромній рямці з погано обстругаших паличок* (Загреб., Диво, 1968, 290).

РЯ́МЦІ, РЯ́МЦЯ, ів, *мн., заст.* Рамки. *Ясний місяць заглянув у віконця, заблищали невеличкі шибки з темними рямцями* (Н.-Лев., I, 1956, 75); *Чоловік.. виймає з улика рямця з стільником* (Вас., III, 1960, 329); *Йому захотілося пустувати, бо важко було стримувати молодечу кров у рямцях покори й лагідності* (Ле, Наливайко, 1957, 32).

◇ **Хоч у ря́мці (ря́мця) вправ** *див.* **вправля́ти** [1].

РЯ́МЦЯ *див.* **ря́мці**.

РЯ́ПУШКА, и, *ж.* Невелика промислова риба родини лососевих. *Ямал виловлює десятки тисяч центнерів цінної риби — осетра, нельми,.. ряпушки, омуля* (Рад. Укр., 7.X 1974, 2).

РЯ́СА, и, *ж.* Верхній довгий одяг у талію з широкими рукавами у православного духовенства. *Осторонь стояв піп.. і все стелив срібний шовк бороди на сукно чорної ряси, все гладив фіолетові вилоги широких рукавів* (Коцюб., II, 1955, 377); *Підвода зупинилась, і піп, розколихуючи темінь ряси й камилавки, почав обережно спускатися на землю* (Стельмах, II, 1962, 271); *У порівн. *Сутінки загасили вже червону смугу зорі, і на окопи, мов чорна ряса монашки, впала ніч* (Панч, I, 1956, 127).

РЯ́СКА [1], и, *ж., розм.* Те саме, що **ря́са**. *В нерозкішній рясці вийшла матушка ігуменя, погомоніла з жінками, звеліла відкрити залізну браму, й селяни почали заповнювати величезне подвір'я* (Стельмах, I, 1962, 637).

РЯ́СКА [2], и, *ж.* (*Lemna* L.). Багаторічна трав'яниста дрібна плаваюча круглолиста рослина, що покриває води (звичайно стоячі) і є їжею для водоплавних птахів. *Для періоду заповнення водоймища і для першого року його існування характерний буйний розвиток рослин, що вільно плавають на воді — ряски,.. куширу* (Укр. бот. ж., XVII, 1, 1960, 7).

РЯ́СКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ря́ска** [2]. *Рясковий килим.*

2. *у знач. ім.* **ря́скові**, вих, *мн.* Родина однодольних дрібних рослин, що живуть у прісній воді.

РЯСНЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **рясни́й**. *Теплою весною Повійнуть не вспіє,— Листячко рясненьке Всі гаї окриє* (Граб., I, 1959, 219); *За хаткою буде зелений садочок, Навколо із квітів рясненький віночок* (Коцюб., I, 1955, 426).

РЯСНЕ́НЬКО, *розм.* Присл. до **рясне́нький**. *Зійшов горіх, підріс, зацвів увесь рясненько* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 60); *На її долоню рясненько посипались шажки та копійки* (Н.-Лев., IV, 1956, 291).

РЯСНИ́Й, а́, е́. 1. Який має велику кількість близько розміщених однорідних предметів, частин і т. ін. *Пусто серед степу, та сумно й серед лісу: вітри-суховії обголили його рясні віти* (Мирний, III, 1954, 255); *Довга хата стояла під рясними вербами* (Ле, С. Голубар, 1950, 10); // Скупчений у великій кількості. *Буйна листва кущів синіла під рясною росою, дихала ще нічною прохолодою* (Коцюб., I, 1955, 206); *Скрізь висіла рясна зав'язь яблунь і груш, давно вже достигли черешні* (Кач., Вибр., 1947, 62); *Рясні зморшки на лиці мінилися, як дрібненькі хвильки на холодній воді* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 53); // Який складається з крапель або часток, що безперервно падають (про дощ, сльози, піт). *Раїса сиділа мовчки, а рясні сльози тихо котилися по її виду* (Коцюб., I, 1955, 333); *Люблю я дощ рясний, що гучно з неба ллється: Після дощу того уся земля цвіте, І ліс, покритий краплями блискучими, сміється* (Рильський, I, 1960, 93); // Який складається з однорідних безперервних рухів, звуків і т. ін., що швидко змінюються один одним. *Рясний регіт покрив біснування полковника* (Кулик, Записки консула, 1958, 175); *Це був лиш натяк, коротка вість Про інші ночі і дні, Коли гуркіт зеніток відповість Рясним вогнем на вогні* (Перв., I, 1958, 80); // Малопроникний, малопрозорий. *Рясний присмерк уже сповив вулицю* (Шовк., Інженери, 1948, 316); *Вже струменями теплими угору Димки пливуть, пухнаті і рясні* (Бичко, Сійся.., 1959, 104).

2. Багатий, високий (про урожай). *Колгосп хазяйнує добре, збирає рясні врожаї зернових і технічних культур* (Вишня, I, 1956, 422); // *перен.* Плідний на що-небудь, чимсь. *Такий час настав: і важкий, і надіями рясний* (Стельмах, I, 1962, 522).

3. З багатьма складками, в густих зборках (про одяг); широкий. — *А встаньте-но, панно, нехай я подивлюся на вашу спідницю, чи рясна* (Л. Укр., III, 1952, 643); *Високо на шосе стоїть, як у пісні, дівчинка в рясній яскравій спідничці* (Гончар, III, 1959, 171).

4. *перен., рідко.* Гарно, пишно вбраний (про людей). *Дівчата рясні, врочисті, без гомону, гаму вишивали на полотні* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 225).

5. *розм.* Дуже яскравий, кольористий (про розцвітку чого-небудь). *Купив* [Гнат] *гарну рясну хустку з червоними рожами* (Коцюб., I, 1955, 54).

РЯСНИ́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **рясни́й** 1. *Давно не було такого врожаю. Будуть і копи пашнисті, і снопи ряснисті* (Гончар, II, 1959, 86).

РЯ́СНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Абстр. ім. до **рясни́й** 1.

РЯСНІ́ТИ, ію, *недок.* 1. *ким, чим.* Бути густо покритим великою кількістю близько розміщених однорідних предметів, частин і т. ін., мати щось у великій кількості. *Баштани рясніють кавунами, динями, гарбузами* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 6); *Вся ріка, скільки оком кинь, праворуч і ліворуч, рясніла бійцями* (Довж., I, 1958, 318); // Містити в собі багато чого-небудь однорідного, такого, що часто зустрічається. *Читанки для учнів рясніють писаннями наших дитячих поетів М. Пригари, Г. Бойка, М. Познанської, Н. Забіли* (Мал., Думки.., 1959, 42).

2. Виднітися, виділятися своєю ряснотою. *На бур'янах рясніли блискучими діамантами краплі нічного дощу* (Вас., II, 1959, 370); *В садах рясніють пізні яблука і груші* (Кучер, Дорога.., 1958, 80).

3. Ставати, робитися інтенсивним у своєму прояві. *Рясніє дощ, і падає лункіше М'яких краплин розмірене биття* (Бажан, І, 1946, 170).

РЯСНІ́ШАТИ, ає, *недок., рідко.* Ставати, робитися рясні́шим (*див.* **рясни́й** 1). *Квітки наростали та рясні́шали* (Н.-Лев., І, 1956, 567); *Дерева, посаджені три й чотири роки тому, тепер добре почали розростатись, рясні́шати* (Сміл., Крила, 1954, 75).

РЯ́СНО. Присл. до **рясни́й.** *На призьбах, святкуючи, рясно Посідав балакучий народ І проводить розмовоньку красно* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 287); *Як рясно пересипані оповідання й повісті Горького приказками, прислів'ями..!* (Рильський, III, 1956, 413); *Посієш вчасно — збереш рясно* (Укр.. присл.., 1963, 249); *Були парубки в старовинних жупанах, взятих рясно на зборки* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 159); *Говорила огрядна, рясно вбрана мадам Шило* (Гончар, Таврія, 1952, 126); *// у знач. присудк. сл. Цвіту було так рясно, що за ним вони ледве бачили один одного* (Довж., І, 1958, 479); [М о т р я:] *Груша знову як багато вродила. Давно вже не було на ній так рясно* (Мороз, П'єси, 1959, 63).

РЯ́СНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **рясни́й** у 1 знач., напр.: р я с н о в і́ т и й, р я с н о р о́ г и й і т. ін.; у 3 знач., напр.: р я с н о в р о ж а́ й н и й, р я с н о к о л о́ с и й і т. ін.

РЯСНОЛИ́СТИЙ, а, е. З рясним листям. *Вітер шарпав і гойдав ряснолисті віти над самою водою* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 5); *Ось липа ряснолиста розкинула намет* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 78).

РЯСНО́ТА́, о́ти, *ж.* Абстр. ім. до **рясни́й** 1, 3. *На деревцях уже обнова. Листків зелених ряснота* (Підс., Загули.., 1960, 41); *Суне* [отець Миколай] *до отця Вікентія рясноту святешної синьої ряси* (Стельмах, І, 1962, 265).

РЯСНОЦВІ́ТИЙ, а, е. Який рясно цвіте, з великою кількістю квіток. *Він міг.. милуватися красою буйних лип, дубів і молодих рясноцвітих беріз* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 299).

РЯСНОЦВІ́ТНИЙ, а, е. Те саме, що **рясноцві́тий.** *Його маленька слухачка здавалась якоюсь рясноцвітною ніжною весняною квіткою* (Гр., II, 1963, 331).

РЯСО́ТА́, о́ти, *ж., рідко.* Те саме, що **рясно́та́.** *Твердохлібова хата стояла в рясоті розквітлих вишень* (Цюпа, Краяни, 1971, 77).

РЯСОФО́РНИЙ, а, е, *рел.* Який має право носити чернечу рясу з клобуком без постригу. — *Ви, Ликерію Петрівно, схожі на рясофорну хористку,— жартував і собі Радюк* (Н.-Лев., І, 1956, 594); *// у знач. ім.* **рясофо́рний,** ного, *ч.* Послушник, що має право носити чернечу рясу з клобуком. *У свята до Минодори воронням злітаються.. рясофорні, приносять різні чутки* (Гончар, II, 1959, 219).

РЯ́СОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ря́ска** [2]. [Д р у ж к и:] *Вутка йде, вутенят веде: І на рясочку і на попасочку* [попас] (Кроп., II, 1958, 109).

РЯСТ, у, *ч.* 1. (*Corydalis* M e d i c.). Багаторічна трав'яниста лікарська рослина, що цвіте рано навесні білими, жовтими, червонуватими або фіолетовими квіточками, зібраними в китиці. *Ряст — одна з найперших весняних рослин, яка дуже поширена по листяних та мішаних лісах і заростях чагарників* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 151); *Поля зеленіють У ранньому теплі, І проліском, рястом Квітують ліси* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 48).

Бі́лий ряст, *діал., поет.* — підсніжник.

2. Зелень, трава; земля, вкрита зеленню, травою. *Зелений ряст вкривав усе надбережжя, ліс на кручі, на прибережні скелі* (Донч., Вибр., 1948, 124); *Та озвався клич гудка над рястом І далекий, і такий близький. І схотілось до трави припасти, Цілувати, гладить колоски* (Мас., Сорок.., 1957, 20).

◇ **Недо́вго ряст топта́ти** — хто-небудь швидко помре. [Е к о н о м:] *Вже й недовго, мабуть, і ряст буду топтати* (Вас., III, 1960, 450); **Пусти́ти ряст топта́ти** *кого* — подарувати життя кому-небудь, помилувати когось. *І меч піднятий опустив* [Еней]; .. *І Турна ряст топтать пустив* (Котл., І, 1952, 294); **Тонта́ти ряст** — жити, ходити по землі. *Весна за весною Летіли стрілою, Дівчинонька ряст топтала, Загулялась, не вгадала, Як стала марніть* (Гл., Вибр., 1959, 199); *— Ти будеш жить, ще будеш ти любити, топтати ряст і слухать солов'я* (Гонч., Вибр., 1959, 382).

РЯ́СТКА, и, *ж.* (*Ornithogalum* L.). Багаторічна трав'яниста рослина родини лілійних з невеликими квітками, зібраними в зонтикоподібне суцвіття; вирощується як декоративна. *Дуже придатні для весняних газонів дикорастучі тюльпани, рябчики, шафрани та рястки* (Весн. флора, 1955, 143); // Квіти цієї рослини. *Землю.. зустрічає весна білими цвітками-рястками і конвалійками...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 288).

РЯТІВНИ́Й, á, é. 1. Те саме, що **рятува́льний.** *Розсікаючи хвилі, швидко мчав до баркаса рятівний катер* (Шиян, Переможці, 1950, 60); *Хлопчик цупко вчепився в кинутий йому рятівний круг* (Мокр., Слід.., 1969, 32).

△ **Рятівни́й по́яс** *див.* **по́яс.**

2. Який дає, приносить рятунок або сприяє рятунку. *Ззаду заговорив кулемет. Кущі попереду здалися Варварі рятівним, недосяжним укриттям* (Перв., Дикий мед, 1963, 245); *Він подав своєчасно рапорт. Цього рятівного папірця підшили до справи як доказ його юридичної невинуватості* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 173).

РЯТІВНИ́К, á, *ч.* 1. Той, хто рятує або врятував кого-, що-небудь. *Тихович сердечно подякував своєму рятівникові* (Коцюб., І, 1955, 204); *— Оце ваш рятівник!— сказав Рультен, показуючи на брата. Здивувались прибулі з пароплава, що такий малий хлопець їх врятував* (Трубл., І, 1955, 180).

2. Те саме, що **рятува́льник.** *Він день у день провадив навчання з своїми санітарами й санінструкторами, домагаючись, щоб вони досконало оволоділи професією рятівників людського життя в бою* (Кучер, Голод, 1961, 66).

РЯТІВНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **рятівни́к** 1. [В' я з е н ь:] *Одважна рятівнице, прости мені, що я так мало шани і дяки склав тобі* (Л. Укр., II, 1951, 189); *Радянська Армія — рятівниця поневолених народів Європи* (Рад. літ-во, 11, 1949, 22).

РЯТІВНИ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **рятівни́й** 2. *Прохор виринув попереду, одрізавши йому* [Карпові] *шлях до рятівничого берега* (Шиян, Баланда, 1957, 153); *Інженер зорганізував рятівничу команду з дачників.. Віддавши відповідні розпорядження, кинувся сам у вогонь — рятувати машини* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 309).

РЯТУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для рятування кого-, чого-небудь. *Незначні за обсягом дослідження з питань безпеки праці у вугільній промисловості Донбасу провадились тоді в Донецькій рятувальній станції в Макіївці* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 404); *Працівники рятувальної служби роблять усе, щоб люди почували себе спокійно під час купання* (Веч. Київ, 19.VII 1968, 2).

△ **Рятува́льний по́яс** *див.* **по́яс.**

РЯТУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто займається рятуванням кого-, чого-небудь. — *Раніше ми були тільки науково-дос-*

лідною групою, а тепер взяли на себе ще й функції рятувальників (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 20); *Рятувальники завжди готові допомогти людині, що потрапила в біду* (Веч. Київ, 19.VII 1968, 2).

РЯТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **рятува́ти.** *Рятування тривало до того часу, поки на поверхню моря опустилася ніч. І врятувати пощастило біля трьох десятків людей* (Ю. Янов., II, 1958, 80); *Іван Вишенський у зображенні Франка — це людина, яка у зреченні від світу.. шукає рятування своєї власної душі* (Рильський, III, 1956, 270).

РЯТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Усувати загрозу смерті, знищення і т. ін. для кого-, чого-небудь; захищати когось, щось від чогось, небезпечного для життя, існування. *Маріора раз у раз зривалась з постелі, щоб бігти на виноградник — рятувати кущі* (Коцюб., I, 1955, 228); *Замислився Козаков. Може, вперше оце його власна роль на війні постала перед ним у новому світлі. Гарно рятувати людей! Краще, ніж убивати!* (Гончар, III, 1959, 110); // Визволяти кого-, що-небудь із біди, з неволі і т. ін. [Л и ц а р:] *Кажи мені по-людськи, що тобі від мене треба. Нащо рятувала мене з темниці?* (Л. Укр., II, 1951, 196); *І радісно, приємно відчувати, що й ти її, цю землю, рятував, коли тебе на бій Вітчизна-мати покликала у полум'я заграв* (Гонч., Вибр., 1959, 249); *Азат заспівав старовинну тягучу пісню про жигіта* [джигіта] *і його коня, який рятує хазяїна від погоні* (Тулуб, В степу.., 1964, 202); // Оберігати, укривати кого-небудь від чогось шкідливого, небажаного, небезпечного і т. ін. *Вишка не рятує від задухи. Млосним чадом повисла спека. Горло пересихає* (Донч., II, 1956, 135); *Герметична кабіна з нагнітаючим вентилятором рятує водія від оглушливого брязкоту гусениць, від чаду й літньої спеки* (Хлібороб Укр., 7, 1969, 19); // *наказ. сп.* **рятуйте.** Уживається як волання, заклик негайно прийти на допомогу, захистити в біді, від небезпеки і т. ін. — *Матінко! рятуйте,— верещав пронизуватий жіночий голос, покриваючи шум боротьби* (Коцюб., I, 1955, 351).

◇ **Рятува́ти [гріши́ну (свою́)] ду́шу** — у християнській релігії — позбавляти себе або когось від гріхів; звільняти себе або когось від вічних мук у загробному житті. *Над тою щасливою країною простяг свою потужну руку справедливий і мудрий султан.. Туди, серед одновірних і співплеменних, визволятись від гріхів, рятувати свою душу!..* (Коцюб., I, 1955, 293); [Є п и с к о п:] *Не всі слова однакові, мій брате, слова господні більш рятують душу, ніж людські всі діла* (Л. Укр., II, 1951, 232); **Рятува́ти життя́** *кому* — уникаючи смертельної небезпеки, зберігати власне життя або відвертати від кого-небудь смертельну небезпеку; **Рятува́ти свою́ (вла́сну) шку́ру** *див.* **шку́ра.**

РЯТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* 1. Уникати смерті, загибелі, знищення і т. ін. *Питає* [староста]: *що ж, чи й вони хотять, щоб козаки і в них такого натворили, як он і там, і он десь, що цілі кутки лежать попелищем, а скільки народу побито? А як не хотять, то треба мерщій рятуватись, поки не пізно ще* (Головко, II, 1957, 327); *Звірі полювали один на одного, дрібнота рятувалася від хижаків, хижаки докладали всіх зусиль, щоб перехитрити, щоб упіймати й задовольнити свою хіть до їжі* (Донч., II, 1956, 43); // Намагатися звільнитися від пригнічення, поневолення, утисків, переслідування і т. ін. *Хлоп протестував, хлоп тікав на вільні землі, рятуючись, як міг, од панщини* (Коцюб., I, 1955, 335); *Він був одним з тих численних мешканців угорської столиці, які, рятуючись від терору салашістських банд, тисячами залишали рідне місто і мандрували в сільські провінції* (Гончар, III, 1959, 227); // Знаходити в чому-небудь спочинок, відраду для себе. *Він чув, що йому треба рятуватись, щоб не пропасти з туги, що ввесь його рятунок у праці* (Коцюб., I, 1955, 26); *Втомивши за день відданих своїх співробітників, змучений і знесилений, тікав* [Мічурін] *рятуватись на самотині до своєї улюбленої супротивниці — природи* (Довж., I, 1958, 498); // Укриватися від чого-небудь шкідливого, небажаного, небезпечного і т. ін. *Рятуючись від комарів, що густо дзвеніли над головами, заробітчани взялися розкладати багаття* (Гончар, Таврія, 1952, 90); *Викопали* [воїни Святослава] *землянки на березі, щоб там рятуватись від вітрів і морозу* (Скл., Святослав, 1959, 624).

2. Пас. до **рятува́ти.**

РЯТУНКО́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **рятува́льний.** *Інженер схопився за цигарку, мов за рятункове коло* (Епік, Тв., 1958, 575); — *Цікаво.., до яких засобів рятункових береться така молода фантастична голова, щоб.. добитися цілі* (Коб., III, 1956, 19).

РЯТУ́НОК, нку, *ч.* 1. *розм.* Дія за знач. **рятува́ти** і **рятува́тися.**

2. Можливість врятувати, врятуватися; вихід із небезпечного, скрутного становища. [П р і с ц і л л а:] *Я піду туди. Як не врятую* [громаду], *то загину вкупі! Прощай, Руфіне..* [Р у ф і н:] *Стій! Стривай, Прісцілло! Рятунок є* (Л. Укр., II, 1951, 387); *Він хотів жити, він шукав рятунку, й тому спробував захищатись* (Скл., Святослав, 1959, 602); // Те, що звільняє, захищає від чого-небудь. *Навіть те тяжке, прикре спання по обіді вважав* [Славко] *тепер за рятунок від душевної муки* (Март., Тв., 1954, 244); *Зимою Гавриловим дітям тільки й рятунок від простуди, що парене молоко з лоєм* (Тют., Вир, 1964, 88); // Той, хто рятує, визволяє від чого-небудь; рятівник. [М а к с и м:] *Ось є наш рятунок — ся дівчина мила, Без неї б нас нині вже могила вкрила!* (Фр., IX, 1952, 426).

3. *рел.* Звільнення від гріхів, від вічних мук у потойбічному житті. [Є п и с к о п:] *Ми дбаємо про тебе по-братерськи, душі твоїй рятунок дати хочем* (Л. Укр., II, 1951, 501); *Подивився старий і на дружину, і на свічку, поставлену на рятунок його душі, та й пішов з Морозенком у степи розшукувати пана* (Стельмах, I, 1962, 245).

РЯ́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., діал.* Збиратися йти, рушати. *Свати вже ряхались додому* (Сл. Гр.).

РЯХТІ́ТИ, ти́ть, *недок., поет.* Те саме, що **мерехті́ти.** *Під землею ж там палати,.. срібло-злото скрізь ряхтить* (Л. Укр., I, 1951, 274); *Десь удалині, на протилежному березі, у буряній каламуті тьмяним сузір'ям ряхтіли вогні заводів* (Баш, На.. дорозі, 1967, 7).

РЯХТЛИ́ВИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **мерехтли́вий.** *Поміж вантажних суден обережно Просковзують стрункі ряхтливі яхти* (Вирган, В розп. літа, 1959, 227).

Академия наук Украинской ССР
Ордена Трудового Красного Знамени
Институт языковедения им. А. А. Потебни

Словарь украинского языка, т. 8

Природа — Ряхтливий
(На украинском языке)

Друкується за постановою вченої ради
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР

Редактори *М. М. Друченко, І. І. Маркевич, Н. С. Редичук, Л. В. Туник, Н. І. Шарапова*
Художній редактор *В. М. Тепляков*
Художнє оформлення *Г. М. Балюна*
Технічний редактор *О. М. Капустіна*
Коректори *Н. О. Луцька, Л. В. Малюта, О. С. Улезко*

Інформ. бланк № 626.

Здано до набору 23.08.76. Підписано до друку 17.10. 77. Формат 84×108/16. Папір друк. № 1. Звич. нова гарн. Вис. друк. Ум. друк. арк. 97,44. Обл.-вид. арк. 160,74. Тираж 29 650 пр. Зам. 7-4961. Ціна 10 крб. 30 коп.

Видавництво «Наукова думка». 252601, Київ, МСП, вул. Рєпіна, 3.

Головне підприємство республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР, м. Київ, вул. Довженка, 3.

Надруковано з матриць Головного підприємства РВО «Поліграфкнига» на книжковій фабриці ім. М. В. Фрунзе, Харків

ПОМІЧЕНІ ПОМИЛКИ

Сторінка	Колонка	Рядок	Надруковано	Треба
4		1 згори	15955	12955
73	ліва	1 згори	*питупляє*	*притупляє*
75	ліва	1 знизу	**притягнýтн**	**притягнýти**
98	права	28 знизу	**ПРИЧИ́НЯ́ТИ**	**ПРИЧИНЯ́ТИ**
173	ліва	29 згори	**ПОДРЯ́ПУВАННЯ**	**ПРОДРЯ́ПУВАННЯ**
		31 згори	**ПРОДЯ́ПА-**	**ПРОДРЯ́ПА-**
181	права	4 знизу	**ПРОЗАЇЗМ**	**ПРОЗАЇЗМ**
188	ліва	34 знизу	**ПРОЇСТИ**	**ПРОЇСТИ**
225	права	31 знизу	Прикм.	Присл.
267	права	12 згори	**ПОРИВНИ́Й**	**ПРОРИВНИ́Й**
268	ліва	4 знизу	*порізують*	*проріджують*
284	права	34 знизу	*ч.*	*с.*
391	ліва	2 знизу	**пурита́нтво**	**пурита́нство**
392	ліва	8 знизу	**пу́ска́ти**	**пуска́ти**
396	права	3 згори	розовуватися —	розпускати.
434	ліва	34 згори	а,	у,
445	ліва	20 згори	**РАКЕ́ТОПЛА́ВАННЯ**	**РАКЕТОПЛА́ВАННЯ**
481	права	33 згори	**ГРЕУЛЬО́ВАНИЙ**	**РЕГУЛЬО́ВАНИЙ**
498	права	1 знизу	*дявляє*	*являє*
530	ліва	9 згори	**РИБОНУКЛЕЇНОВА**	**РИБОНУКЛЕЇНОВА**
536	права	14 згори	**Рино́к**	**Ри́нок**
700	права	20 згори	**ГРАФІК**	Графік
763	ліва	26 знизу	**Поколі́ний**	**Поколі́нний**
793	права	28 згори	**РОЗРІЗАТИСЯ**	**РОЗРІ́ЗАТИСЯ**
		29 згори	**РОЗРІ́ЗА́ТИСЯ**	**РОЗРІЗА́ТИСЯ**
877	ліва	12 згори	**РОМАНІЗО́ВАНИЙ**	**РОМАНІЗО́ВАНИЙ**
918	права	17 знизу	**РУ́ШЕННЯ**	**РУШЕ́ННЯ**

Зам. № 7-49 6